

2° a. Lat. a 326

<36619776140015

<36619776140015

Bayer. Staatsbibliothek

S

33

75
P. VIRGILII
MARONIS.

POETAE MANTVANI

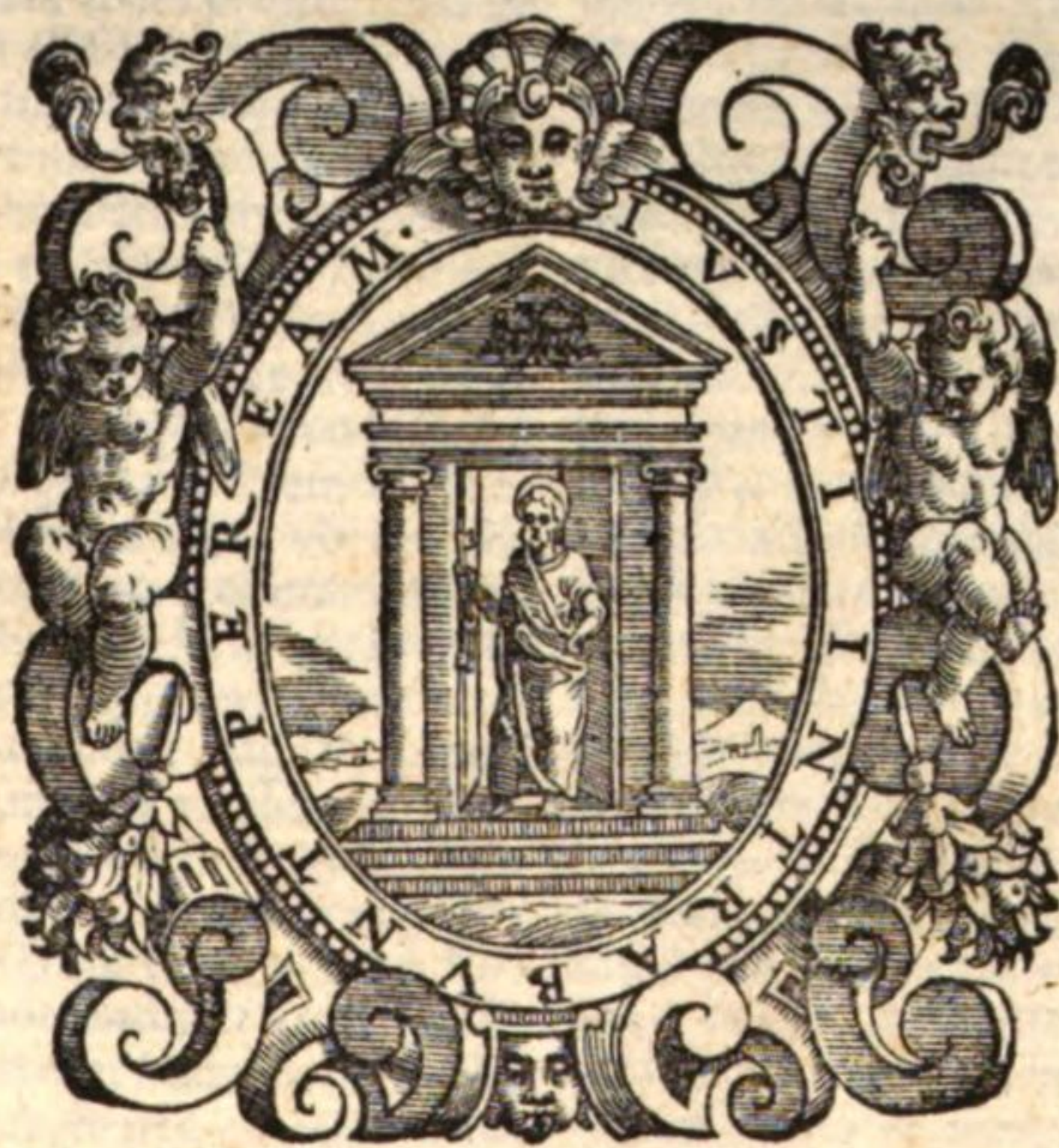
Vniuersum Poema :

CVM ABSOLVTA SERVII HONORATI MAVRI,
Grammatici, & Badij Ascensij interpretatione : Probi,
& Ioannis Viuis in Eclogas allegorijs ;

*Quibus accesserunt Ludouici Celij Rhodigini, Io. Scoppæ Parthenopæi, Iacobi Constantij
Fanensis, Francisci Campani Colensis, Iacobi Crucij Bonon. necnon alterius docti
hominis, lucubrationes, & annotationes in loca difficiliora.*

ELEGANTISSIMAE PRAETEREA LIBRORVM OMNIVM
Figuræ, Argumenta, Lectionum denique varietates, quas & Ioannes
Pierius, & alij doctissimi viri hætenus obseruarunt.

*Quæ non, vt antea, plurimis fœdata mendis, sed acri studio emendata, atque omni, quantum licuit, ex parte
expolita, emisimus ; quod, alios libros cum nostro conferentibus, patebit.*

VENETIIS, MDCX.

Apud Franciscum Portam.

P. VIRGILII
M A R O N I S

P O E T A E M A N T V A N I

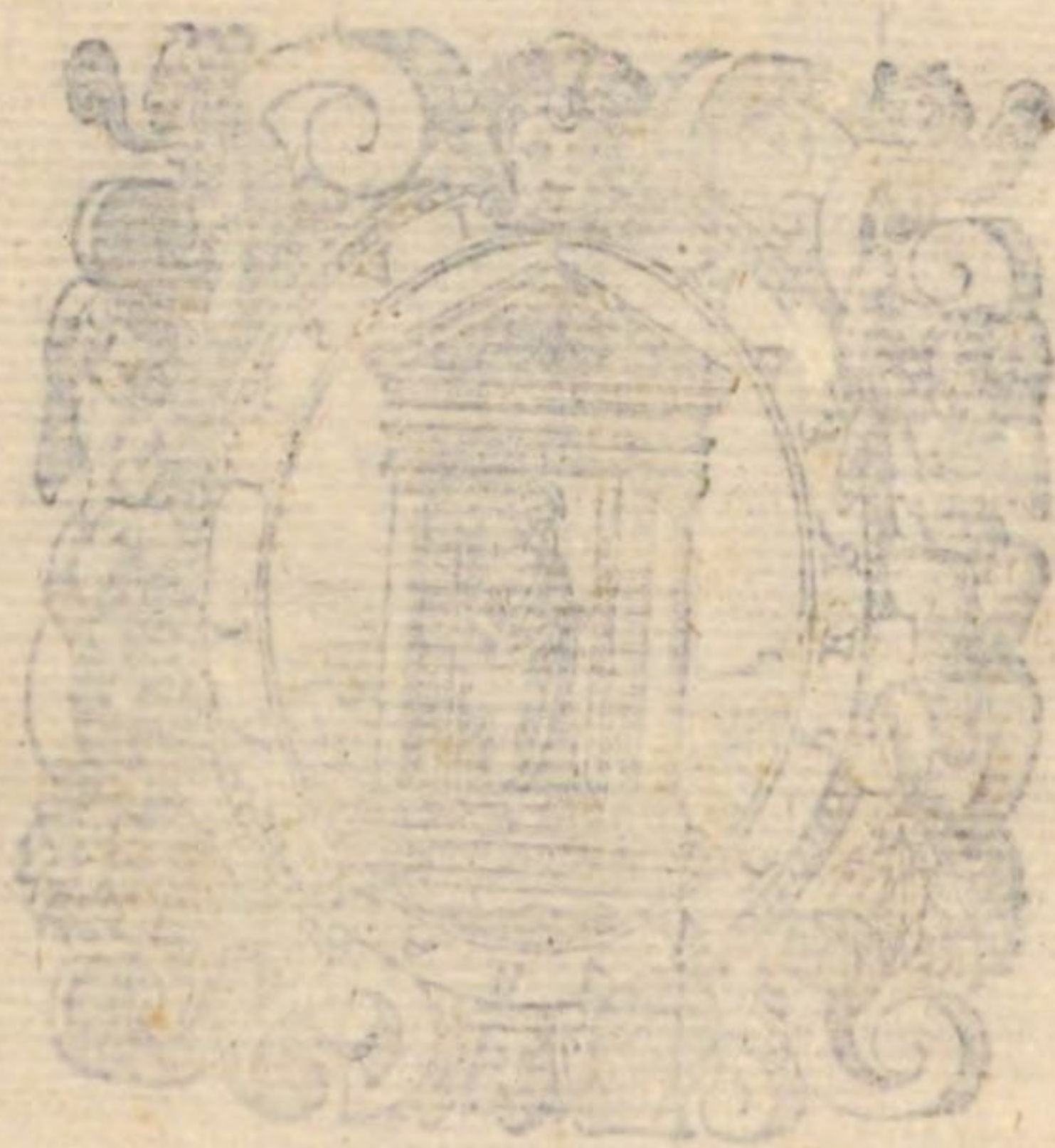
Veneratum Poeta:

CVM ABSOLVTA SERVATI HONORATI MAVRI,
Grammatici, & Rati Ascendi interpretatione: Probi,
& Iohannis Vitis in Edogas allegorij;

Quibus accesserunt Enchiridion Celsi Rhodigini, Josephi Parthenopaei, Iacobi Constantij
Farraginis, Francisci Campani Celsij, Iacobi Crucij Bononi, necnon alterius docti
homines, annotationes, & emendationes in loca difficultiora.

ELEGANTISSIMAE PRÆTEREA LIBRORVM OMNIVM
Figure, Argumenta, Lectionum, denique varietates, quas & Iohannes
Picinus, & alij doctissimi viri hactenus observaverunt.

Quoniam, ut omnes, & singuli, sed nec studio emendata, atque omnium quantum licuit ex parte
explicata, & posita; quod, si non libris eius nostro consilio, patet.

V E N I E T I S, M D C X.

Apud Franciscum Portum.

P. VIRGILII

MARONIS VITA,

PER ÆLIVM DONATVM CELEBREM
Grammaticum Edita.

VIRGILIUS MARO parentibus modicis fuit, & præcipue patre Marone. quem quidam opificem figulum, plures, magi cuiusdam viatoris initio mercenarium, mox ob industriam generum tradiderunt quem cum agricolationi rei que rusticæ, & gregibus præfecisset fover, filius coeundis, apibus curandis, reculam auxit.

Natus est Cn. Pompeio Magno, & M. Licinio Crasso I. Coss. iduum Octob. die, in Pago qui Andes dicitur, qui est à Mantua non procul. Prægnans mater Maia cum somniasset enixam se laureum ramum, quem compactum terre coaluisse, & excreuisse illico in speciem maturæ arboris refertæ varijs pomis, & floribus cerneret, sequenti luce cum marito rus propinquum petens, ex itinere diuertit, atq; in subiecta fossa partu leuata est. Ferunt infantem, ut fuit editus, nec euagisse, & adeo miti vultu fuisse, ut haud dubiam spem prosperioris geniturae iam tum indicaret. Et accessit aliud præsagium. Siquidem virga populea more regionis in puerperijs eodem statim loco depacta ita breui coaluit, ut multo ante latas populos adæquaret, quæ arbor Virgilij ex eo dicta, atq; consecrata est summa grauidarum, & fetarum religione suscipientium ibi & soluentium vota. Initia ætatis. i. usq; ad septimum annum, Cremonæ egit, & 17 annis virilem togam cepit illis Consulibus iterum, quibus natus erat. Euenitque, ut eo ipso die Lucretius poeta decederet. Sed Virgilius à Cremona Mediolanum, & inde paulò post Neapolim transijt. vbi cum literis, & Græcis, & Latinis vehementissimam operam dedisset, tandem omni cura, omniq; studio indulsit medicinæ, & mathematicis. Quibus rebus cum ante alios eruditior peritiorq; esset, se in urbem contulit, statumque magistri stabuli equorum Augusti amicitiam nactus, multos variosq; morbos incidentes equis curauit. At ille in mercedem singulis dieb. panes Virgilio, ut vni ex stabularijs. dari iussit. Interea a Crotoniatis pullus equi miræ pulchritudinis Cæsari dono fuit missus, qui omnium iudicio spem portendebat virtutis, & celeritatis immensæ. Hunc cum aspexisset Maro, magister stabuli dixit natum esse ex morbosa equa, & nec viribus valiturum nec celeritate, idq; verum fuisse inuentum est. Quod cum magister stabuli Augusto recitasset, duplicari ipsi in mercede panes iussit. Cum item ex Hispania Augusto canes dono mitterentur, & parentes eorum, dixit Virg. & animum celeritatemq; futuram. Quo cognito mandat iterum Virgilio panes duplicari. Dubitauit Augustus Octauij ne filius esset, an alterius, idq; Maronem aperire posse arbitratus est, quia canum, & equi naturam parentesque cognorat. Amoris igitur omnibus arbitris illum in penitiorem partem domus vocat, & solum rogat, an sciat quisnam esset, & quam ad felicitandos homines facultatem haberet. Noui, inquit Maro, te Cæsar Auguste, & ferme æquam cum dijs immortalibus potestatem

habere, ut quem vis felicem facias. Eo animo sum, respondit Cæsar, ut si verum pro rogatu dixeris beatum te, felicemq; reddam. Utinam, ait Maro, interroganti tibi vera dicere queam. Tunc Augustus, Putant alij me natum Octauio, quidam suspicantur alio me genitum viro: Maro, subridens, Facile, inquit, si impune, licenterq; quæ sentio, loqui iubes, id dicam. Affirmat Cæsar iureiurando nullum eius dictum ægre laturum, imò non nisi donatum ab eo discessurum. Ad hæc, oculos oculis Augusti infigans Maro facilius, ait in cæteris animalibus qualitates parentum mathematicis, & philosophia cognosci possunt, in homine nequaquam possibile est. Sed de te coniecturam habeo similem veri, ut quid exercuerit pater tuus, scire possim. Attente expectabat Augustus quidnam diceret. At ille. Quantum ego rem intelligere possum, pictoris filius es. inquit. Obstupuerat Cæsar, & statim quo id pacto fieri potuerit, animo voluebat. Interrumpens Virg. Audi, inquit, quo pacto id cõiugio. Cũ quædam enunciarim, prædixerimq; quæ intelligi, sciriq; non nisi ab eruditissimis summisq; viris potuissent, tu princeps orbis item & item panes in mercedem dari iussisti, quod quidem aut pictoris aut nati pictoris officium erat. Placuit Cæsari faceria, At deinceps, inquit Cæsar, non a pictore sed a rege magnanimo dona feres, illumq; plurimi fecit, & Pollioni commendauit. Corpore & statura fuit grandi, aquilino colore, facie rusticana, valetudine varia, nam plerumq; ab stomacho, & faucibus ac dolore capitis laborabat, sanguine etiam sapius etecit, cibi, viniq; minimi. Fama est eum libidinis prouioris in pueros fuisse. Sed boni ita eum pueros amasse putauerunt, ut Socrates Alcibiadem, & Plato suos pueros. Verum inter omnes maxime dilexit Ceberem, & Alexandrum, quem secunda Bucolicorum Ecloga Alexin appellat, donatum sibi ab Asinio Pollione, utrunq; non ineruditum accepit, nam Alexandrum grammaticum Ceberem vero & poetam. Vulgatum est contuuisse eum cum Plotia Hieria. Sed Asconius Pedianus affirmat ipsum postea maiorib. nato narrare solitum inuitatum quidem se a Varo ad cõmunionem mulieris, verum se pertinacissime recusare. Cetera sanè vita & ore, & animo tam probum fuisse constat, ut Neapoli parthenias appellaretur vulgo. Ac si quando Romæ [quo rarissime commeabat] uiseretur, in publico lectantes, demonstrantesque se, subterfugere solitum in proximum tectum. Bona autem cuiusdam exulantis offerente Augusto non sustinuit accipere. Possedit prope centies sesteritiũ ex liberalitatibus amicorum. Habuitq; domum Romæ in Æsquilijs iuxta hortos Mecænatianos. quamquã secessu Campaniæ Siciliæque plurimũ vteretur. Quæcunq; ab Augusto peteret, repulsam nunquam habuit. Parentibus quotannis aurum ad abundantem alitum mittebat, quos iam grandis amisit, ex quibus patrem oculis captum, & duos fratres germanos, Silonem impuberem. Flaccũ iam adultum, cuius exitum sub noie Daphnidis deflet. Inter cetera studia [ut supra diximus] medicine quoq; ac maxime mathematicæ operam dedit. Egit & causam vnã omnino, nec amplius quam semel. Sermonem tardissimum ac penè indocto similem fuisse Melissus tradidit. Poeticã vix adhuc auspicatus in Balistam ludi magistrum ob infamiã latrociniorum coopertum lapidibus, distichon fecit:

Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus:

Nocteq; dieq; tuum carpe viator iter.

Deinde Moretum, & Priapeiam, & Epigrammata, & Diras, & Culicem cum esset annorum quindecim, cuius materia talis est: Pastor fatigatus æstu, cum sub arbore obdormisset, & serpens ad illum proreperet, è palude culex prouolauit, atq; inter duo tempora aculeum fixit pastori. At ille continuo Culicem contriuit, & visam serpentem interemit, ac sepulcrum culici statuit, & distichon fecit:

Parue culex, pecudum custos, tibi tale merenti

Funeris officium vita pro munere reddit.

Scripsit etiam [de qua ambigitur] Aetnam. Et mox cum res Romanas inchoasset, offensus materia, & nominum asperitate, ad Bucolica transijt, maxime, ut Asinium Pollionem, Alphenum Varum, & Cornelium Gallum celebraret, quia in distributione agrorum, qui post Philippensem victoriam veteranis triumuiorum iussu trans Padum diuidebantur, indemnem se præstitissent. Deinde Georgica in honorem Mecænatidis edidit, cum sibi vix dum noto opem tulisset aduersus Claudij veterani milites, vel ut alij putant, Arij centurionis violentiã, a quo in altercatione litis Agrarię parũ abfuit quin occideretur. Nouissime autem Aeneidem aggressus

Virg.

† 4 est,

Elt & aduersus Æneida liber Carbilij pictoris titulo Æneidomastix M. Vipranus eum a Mecœnate suppositum appellabat nouæ *κακογραίας* repertorem, dicebatque neque tumidum, neque exilem, sed communibus verbis opus illud confecisse. Herennius vitia eius tantum contraxit: Perilius Faustinus, furta. Sunt & Quint. Octauij Auiti volumina, quibus annotantur quos, & vnde, versus transtulerit, Asconius Pedianus lib. quem contra obtrectatores Virgilij scripsit.

pauca

paucā admodū ei obiecta proponit, & potissimum quod nō recte historiam contexuit, & quod pleraque ab Homero sumpta, sed hoc crimen sic defendere assuetum ait, Cur non illi quoque eadem furta tentarent. Verum intellecturos facilius esse Herculi clauam, quam Homero versum surripere & tamen destinasse secedere; ut omnia ad satietatem maleuolorū decideret. Refert etiam Pedianus benignum cultoremq; omnium bonorum, atq; eruditorū fuisse, & usque adeo inuidiæ expertem, ut si quid erudite dictum inspiceret alterius, non minus gauderet, ac si suum fuisset, neminem vituperare, laudare bonos, ea humanitate, ut nisi peruersus maxime, quisq; illum non diligeret modo sed amaret. Nihil proprii habere videbat. Eius bibliotheca non minus alij doctis patebat, ac sibi. Illudq; Euripidis antiquum sæpe usurpabat τὰ τῶν φίλων. Communia amicorum esse omnia. Quare coæuos omnes poetas ita adiunctos habuit, ut cum inter se plurimū inuidia arderent, illum vna omnes colerent; Varus. Tucca, Horatius, Gallus, Propertius. Anser vero quoniam Antonij partes secutus est, illum non obseruasse dicitur. Cornificius ob peruersam naturam illum non tulit. Gloriæ vero adeo contemptor fuit, ut cum quidam versus quosdam sibi ascriberent, eademque re docti haberentur, non modo ægre non ferebat, imò voluptuosum id sibi erat. Cum enim distichon quod laudem felicitatemque Augusti continebat, fecisset, valuisq; nō nominato auctore infixisset (id erat huiusmodi:

*Nocte pluit coram, dantur spectacula mane
Diuisum imperium cum Ioue Caesar habet)*

Diu quæritans Augustus cuiusnam hi versus essent, eorum auctorem non inueniebat. Bathyllus vero poeta quidam me diocris, tacentibus alijs sibi ascripsit, quamobrem donatus, honoratusque a Cæsare fuit. Quod æquo animo non ferens Virgilius, isdem valuis affixit quater hoc principium, Sic vos non vobis, Postulabat Augustus, ut hi versus complerentur. quod cum frustra aliqui conati essent, Virgilius proposito disticho, sic subiunxit.

*Hos ego versiculos feci, tulit alter honores
Sic vos non vobis nudificatis aues.
Sic vos non vobis sellera feris oues.
Sic vos non vobis mellificatis apes.
Sic vos non vobis, fertis aratra boves.*

Quo cognito aliquandiu Bathyllus Romæ fabula fuit, Maro vero exaltatior. Cum is aliquando Ennium in manu haberet, rogareturq; quidnam faceret, respondit se aurum colligere de stercore Ennii. Habet enim poeta ille egregias sententias sub verbis non multum ornatis. Interroganti Augusto quo pacto ciuitas feliciter gubernaretur: Si prudentiores, inquit, remonem tenuerint, & boni malis præponantur, itaque optimi suos habeant honores, nulli tamen aliorum iniusti quidquam fiat. At Mecænas, Quid inquit, Virgili, satietatem homini non affert? Omnium rerum, respondit aut similitudo, aut multitudo stomachum facit, præter intelligere. Item interrogauit quo pacto quis altam felicemque sui fortunam seruare posset. Cui Maro, Si quantum honore ac diuitijs alijs præstantior sit, tanto liberalitate, & iustitia alios superare nitatur. Solitus erat dicere nullam virtutem commodiorē homini esse patientia, ac nullam asperam adeo esse fortunam quā prudenter patiēdo vir fortis non vincat. Quam sententiam in v. Aeneid. inseruit.

*Nate dea quo fata trahunt, retrahuntque, sequamur.
Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.*

Cum quidam eius amicus Cornificij in eum maledicta, & inimicitias sibi enarraret. Quam putas, inquit, esse huiusce maleuolentiæ causam? Nam neque vnquam Cornificium offendi, & eum amo. An, inquit Hesiodi sententiæ non meministi? ubi ait:

*Καὶ κεραμίδες κεραμέεσσιν ὀλέω, καὶ τεκτονὶ τέκτων,
Καὶ πτωχῶ φθονέει, καὶ δούδῳ δούδῳ.*

Architectum architecto inuidere, & poetam poetæ. De malis inquit Græcus ille intellexit, Nam boni, eruditiores amant. Sed magna cum mea laude, & gloria vindictam in manu habeo. Maiore enim cura virtuti intendam, atque eo elegantior ego fiam, eo vehementius inuidia rumpetur. Erat Augusto familiaris Filistus quidam orator, & poësim medio critèr doctus, cui multiplex variumque ingenium erat, qui omnium omnia dicta reprehendere conabatur, nō ut verum dignosceret (quod Socrates facere consuevit) sed ut eruditior videretur. hic Virgilium vbicunque conuenire dabatur,

maledictis, salibusque vexabat. Quare ille sæpe aut tacibundus, discedebat, aut suffusus pudore tacebat. Verum cum Augusto audiente elinguem illum diceret, & causam etiā suam si linguam haberet, defendere nequireret: Tace, inquit, rabula, Nam hæc mea taciturnitas defensorem causarum mearum Augustum fecit, & Mecænatē, & ea tuba cum volo loquor, quæ vbique, & diutissime audietur, Tu loquacitate non modo aures hominum, sed muros rumpit. Augustus vero Filistum graui vultu increpauit. Tunc Maro. Si tempus Cæsar, inquit, tacendi hic sciret, raro loqueretur. Tacendum enim semper est, nisi cum taciturnitas tibi noceat, aut oratio alijs proffit. Nam qui contendit, & contentionis finis utilis nō est, stultis illum annumerandum sapientes putant. Posteaquam Augustus summa rerum omnium potitus est, venit in mentem an conduceret tyrannidem omittere, & omnem potestatem annuis consulibus, & senatui rempub. reddere, in qua re diuersæ sententiæ consultos habuit Mecænatē, & Agrippam, Agrippa enim vtile sibi fore, etiam si honestum non esset, relinquere tyrannidem longa oratione contendit, quod Mecænas dehortari magnopere conabatur. Quare Augusti animus, & hinc ferebatur, & illinc. Erant enim diuersæ sententiæ varijs rationibus firmatæ. Rogauit igitur Maronem conferatne priuato homini, se in sua rep. tyrannū facere. Tū ille, Omnibus ferme, inquit, rempublicam occupantibus molestia ipsa tyrannis fuit, & ciuibus, quia necesse erat propter odia subditorum, aut eorum iniustitiam, magna suspitione, magnoque timore viuere. Sed si ciues iustum aliquem scribent, quem amarent, plurimū ciuitati id vtile foret, si in eo vno omnis potestas esset. Quare si iustitiam, quod modo facis, omnibus in futurum nulla hominum facta compositione distribues, dominari te, & tibi conducet, & orbi. Beneuolentiam enim omnium ita habes, ut Deum te, & adorent. & credant: Eius sententiā secutus Cæsar, principatum tenuit. Audiuit a Silone præcepta Epicuri, cuius doctrinæ socium habuit Varum. Quamuis diuersorum philosophorum opiniones libris suis inseruisse de animo maxime videatur, ipse tamen si fuit Academicus. Nam Platonis sententias omnibus alijs prætulit.

Nunc Quoniam de auctore summatim diximus, de ipso iam carmine dicendum videtur, quod bifariam tractari solet. hoc est & ante opus, & in ipso opere. Ante opus, titulus, causa, intentio. Titulus, in quo queritur cuius sit. Causa, unde ortum sit, & quare hoc potissimum sibi describendū poeta præsumperit. Intentio in qua cognoscitur, quid efficere conetur poeta. In ipso opere sane tria spectantur. Numerus, ordo, explanatio. Quamuis igitur multa *ἰσοδορυραφία*. i. falsa inscriptione sub alieno nomine sint prolata, ut Thyestes tragedia huius poetæ, quam Varus edidit pro sua, & alia huiusmodi, tamen Bucolica liquido Virgilij esse minime dubitandū est, præsertim cum ipse poeta tanquam hoc metuēs principio Aeneidos, & in alio carmine suū esse testatus sit, sic dicens Ille ego, qui quondā gracili modulatus auena, & reliqua. & Carmina qui lusi pastorum. audaxque iuuenta, Tityre te patule cecini sub tegmine fugi. Bucolica autem & dici, & recte appellari, vel hoc solum indicium suffecerit, quod hoc eodem nomine apud Theocritum censeantur. Verum ratio quoque demonstranda est. Tria sunt pastorum genera, quæ dignitatem in Bucolicis habent, quorum qui minimi sunt *αἰπόλοι* dicuntur a Græcis isdem, a nobis caprarij, Paulo honoratiores, qui *πομῆνες*. i. opiliones dñr, honestissimi, & maximi *βουκόλοι*, quos bubulcos dicimus. Vnde igitur magis decuit pastoralī carmini nomen imponi quā ab eo gradu qui apud pastores excellentissimus inuenitur? Causa dupliciter inspicitur, ab origine carminis, & a voluntate scribētis. Originem autem Bucolici carminis alij ob aliam causam ferunt. Sunt enim quia Lacedæmonis pastoribus Dianæ primum carmen hoc redditum dicant, cum eidem deæ propter bellum, quod toti Græciæ illo tēpore Persæ inferebant, exhiberi per virgines de more sacra non possent. Alij ab Oreste circa Siciliam vago id genus carminis Dianæ redditum loquuntur per ipsum atque pastores, quo tempore de Scythia, cum Pylade fugerat surrepto numinis simulacro, & celato in fasce lignorum, Vnde Falcelidem Dianam perhibent nuncupatam apud cuius aras Orestes per sacerdotem eiusdem numinis Iphigeniam sororem suam a paricidio fuerat expiatus. Alij Apollini Nomio, pastoralī. s. Deo, qua tempestate Admeti boues pauerat. Alij Libero nympharum

rum. f. & fatyrorum, & id genus numinum principi, quibus placet rusticum carmen. Alij Mercurio Daphnidis patri pastorum omnium principi, & apud Theocritum, & apud hunc ipsum poetam. Alij in honorem Panos scribi putant peculiariter pastoralis Dei, Item Sileni, Siluani, atque Faunorum. Quæ cum omina dicantur, illud erit probatissimum Bucolicum carmen originem ducere a priscis temporibus, quibus vita pastoralis exercita erat, & ideo velut aurei sæculi specie in huiusmodi personarum simplicitate cognosci. Et merito. Virgilium processurum ad alia carmina, non aliunde cepisse, nisi ab ea vita, quæ prima in terris fuit. Nam postea rura culta, & ad postremum pro cultis, & feracibus terris bella susceptra quod videtur Virgilius in ipso ordine operum suorum voluisse monstrare cum pastores primo, deinde agricolas canit, & ad ultimum bellatores.

Restat, ut quæ causa voluntatem attulerit poetæ Bucolica potissimum scribendi, consideremus. Aut. n. dulcedine carminis Theocrita, & admiratione eius illectus est, aut ordinem temporum est secutus erga vitam humanam ut supra diximus. Aut tres modos locutionum, quos *χαρακτηρισ* Græci vocant, *ἰχνόν*, qui tenuis, *ἰσχυρόν*, validus, *μεσόν*, qui moderatus intelligitur. Credibile erat Virgiliū qui in omni genere prævaluerit, Bucolica primum, Georgica secundum, Aeneida tertium voluisse conscribere. Aut ideo potius primo Bucolica scripsit, ut in eiusmodi carmine quod & paulo liberius, & magis validum, quam cetera est, facultatem haberet capandæ Cæsaris indulgentiæ, repetendique agri quem amiserat. Ob hanc causam die tertio iduum Martiarum, C. Cæsare interfecto, cum Augustum Cæsarem pene puerum veterani milites non abnuente senatu sibi ducem constituerent, exorto civili bello Cremonenses cum ceteris eiusdem studij aduersarios Augusti Cæsaris adiuerunt. Vnde factum est, ut cum victor Augustus in eorum agros veteranos deduci iussisset, non sufficiente agro Cremonensium, Mantuani quoque, in quibus erat Virgilius, maximam partem suorum finium perdidderint eo quod vicini Cremonensibus fuerant. Sed Virgilius Augusti familiaritate, suoque carmine fretus, Centurioni Ario obsistere ausus est. Ille statim, ut miles ad gladium, manum admouit. Cumque se in fugam proripuisset poeta, non prius persequendi finis fuit, quam se in fluuium Virgilius contecisset. Sed postea Mecenate, & Pollione, & ipso Augusto fauentibus, agros suos recepit. Intentio libri, quæ *ῥήσιον* Græci vocant, imitatione Theocriti poetæ constituitur, qui Siculus, & Syracusanus fuit. Est intentio etiam in laudem Cæsaris & principum ceterorum, per quos in sedes suas rediit, omnia deduci. Vnde & ut delectationem, & utilitatem finis contineret, secundum præcepta cuncta confecit.

Quæri solet cur non plures quam decem eclogas conscripserit. quod nequaquam mirandum videbitur ei qui considerauerit ætatem scenarum pastoralium, quæ ultra hunc numerum non potest proferri, præsertim cum ipse poeta circum spectior Theocrito, ut ipsa res indicat, videatur metuere ne illa Ecloga quæ Pollioni inscribitur, minus rustica videatur, cum ipsam sic præstruat, ipse dicens:

Sicelides mihi paulo maiora canamus.

Et item similiter in alijs duabus facit. Illud tenendum esse, prædicimus in Bucolicis Virgilii, neque nusquam neque ubi que aliquid figurate dici, hoc est per allegoriam. Vix enim propter laudem Cæsaris, & amissos agros hæc Virgilio conce-

duntur, cum Theocritus, quem hic noster toto studio imitari conatur, simpliciter omnino conscripserit.

Quod autem in ipso carmine tractari solet, est numerus, ordo, explanatio. Numerus eclogarum manifestus est. nam decem sunt, ex quibus proprie Bucolicæ septem esse creduntur. Nam tres ultimæ proprie Bucolicæ dici non debent, Pollio si Silenus, & Gallus.

Prima igitur continet conquestionem publicam, & priuam congratulationem de agro, & dicitur Tityrus.

Secunda, amorem pueri, & dicitur Alexis.

Tertia, certamen pastorum, & dicitur Palæmon.

Quarta, genethliacum, & dicitur Pollio.

Quinta, epitaphium, & dicitur Daphnis.

Sexta, metamorphosin, & dicitur Varus, & Silenus.

Septima, Pharmaceutria.

Octaua amores diuersorum sexuum, & dicitur Damon.

Nona, continet poetæ conquestionem de amisso agro, & dicitur Mœris.

Decima, desiderium Galli, & dicitur Gallus.

Quod ad ordinem spectat, illud scire debemus in prima tantum & ultima Ecloga, poetam voluisse ordinem seruare, quoniam in altera principium constituit, ut in Georgicis ait:

Tityre te parula cecini sub tegmine fagi.

In altero ostendit finem, quippe qui dicat, extremum hunc Arethusa mihi concede laborem. Verum inter ipsas eclogas pastorem, conscriptumque ordinem nullum esse certissimum est. Sed sunt qui dicunt initium Bucolici carminis non Tityre esse, sed; Prima Syracusio dignata est ludere versu. Superest explanatio, ad quam antequam veniamus, illud dixerim, tenue esse Bucolicum carmen, & usque adeo ab heroico charactere distare, ut versus quoque huius carminis suas quasdam cæsuras habeant, & suis legibus distinguantur. Nam cum tribus probetur metrum, cæsura, scansione, modificatione, non erit Bucolicus versus, nisi in quo & pes primus partem orationis absoluerit, & tertius Trochæus fuerit, & cæsura, & quartus pes Dactylus magis quam spondeus partem orationis terminauerit, quintus & sextus pes ex integris dictionibus fuerit, quod Virgilius à Theocrito sæpe seruatum victus operis difficultate neglexit, in solo principio incertum industria an casu has cæsuras seruauerit. Nam Tityre, Dactylus partem orationis absoluit, tu patu. larecu, tertium trocheum quamuis de composita dictione coneludit, bans sub, quartum spondeum pro Dactylo. cum subiunxit, tegmine fagi, terminatis partibus orationis integrum comma perficit, Cuius rei diligentiam licet, in Theocriti ferme omnibus versibus admirari. Qui vero supra dicta acriter iudicio diligenterque considerarit, facile intelliget quæ in Georgicis intentio, quique finis fuerit, nec minus etiam in Aeneide. Poematis styli genera tria sunt, aut enim actiuum, vel imitativum, quod Græci *δραματικόν* appellant, in quo personæ loquentes introducuntur, sine poetæ interlocutione, ut sunt Tragediæ, & Comediæ, *ῥῥῶν* enim Græce agere dicitur, quo genere scripta est prima Tityre. & Quo te Mæri pedes. Aut enarrativum, quodque Græci *διηγηματικόν* appellant, in quo poeta ipse loquitur sine interpositione personæ, ut tres primi Georg. lib. Item Lucretij carmina. Aut commune vel mixtum quod Græci *μικτόν* appellant, ubi & poeta ipse loquitur & introductæ personæ, ut sunt Virgilij Aeneis.

IN Ludicro Maronis scriptum est. Arcades ambo, & cantare pares, & respondere parati, & illud: Pan etiam Arcadia mecum si iudice certet: Pan etiam Arcadia dicet se iudice victum. Et hoc soli cantare parati Arcades.] Cur tam frequenter Maro Arcades in cantu celebres ponat, nullus interpres hactenus (quod legerim) enarrat. Nos vero communi utilitati consultum cupientes ex Polybio hæc excerptimus quesitum soluentia. Musicam vniuersis hominibus utilem esse constat, Arcadibus necessariam: Arcades in ea non solum pueros verum etiam adolescentes, & iuuenes vsque ad xxx. annum exereri volunt, homines alioqui vitæ difficilis, & austere. Pueros ergo ab ineunte ætate in cantibus hymnorum, & pæanum assuefieri mos est, quibus singuli iuxta patriæ morem Genios, heroas, & deos laudare consueuerunt. Post hæc Philoxeni, & Timothei disciplinis instructi cum cantibus, & choræis ludos Libero patri faciunt. Omnis denique eorum vita in hominibus cætibus versatur. Quæ res à maioribus instituta non deliciarum aut lasciuie gratia, sed cum animaduertent assiduos eius gentis labores in colendis agris, & duritiam atque asperitatem vitæ, præterea etiam morum austeritatem, quæ ex frigiditate, & tristitia aeris prouenit, cui nos similis gigni necessario oportet, non obscurum est enim plagas cœli esse quæ gentes moribus, & forma, & colore, & plenisque disciplinis inter se dissimiles faciunt. Volentes igitur Arcades mitem, & tractabilem reddere naturam quæ per se ferocior ac durior videbatur, primo ea omnia, quæ supra meminimus, introduxerunt. Deinde conuentus omnis, & sacrificia plurima, in quibus viri ac mulieres congregarentur, postremo Virginitum ac puorum choros, quæ omnia ad eum finem fecere, ut id quod in animis hominum natura durius erat, consuetudine placetur, ac mitius fieret.] In eodem, versus hi sunt. Quid loquar aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est, Candida succinctam latrantibus inguina monstris: Dulichias vexasse rates? &c.] Plerique omnes versus hoc ita exponunt perinde ac Syllam Nisi pro Phorci poeta posuerit, tanquam hæc in auem tantummodo fuerit transfigurata, Illa vero in monstrum maris deformata: Ceterum tum ex Marone ad Messallam scribente, tum etiam ex Ouid. accuratus lector hanc Metamorphosin monstri maritimi vtrique Scyllæ conuenire clarius sole deprehendet, ex quo Lucr. doctæ Scyllas succinctas canibus semimarinis multitudinis numero scripsit. Ouid huic nostræ sententiæ in amoribus ita stipulatur. Per nos Scylla patricanos furata capillos Pube premit rapidos inguinibusque canes. Nec non in secundo de remedio Amoris, inquit. Præterita cautus Niseide nauita gaudet. ex quibus colligimus Scyllam. Nisi filiam accipiendam non Phorci, ut ait Seru. In quam nostram sententiam verba Strabonis adijcimus Scylleum quod in Hermione est, nomen a Nisi filia Scylla cepisse inquit, quæ Minois cupiditate capta, cui Nisæam prodictione tradidisset, ab eo in profundum deiecta est, & fluctibus dorsum agitata sepulturam obtinuit. Id quoque obseruatione dignum putamus, quod ait Seru. idem, dum hoc Virg. exponit, Quas illi Philumela dapæ. Atque hoc Progne fecit per hoc volens innuere poetam improprie Philomelam pro Progne posuisse. At Philomelam pro hirundine, eamque, quæ Terei coniunx memoratur, dici posse asseueramus. Papinius, non sic Philumela penates circuit amplectens, animumque in pignora transfert. Legimus ad hoc apud M. Varronem hæc verba, Luscinia quod luctuose canere existimatur, atque esse ex Attica Progne facta auis, quibus verbis Progen constat in Lusciniam conuersam. Probus etiam huic nostræ sententiæ respondens Progen in Lusciniam Philomelam in hirundinem commutatas affirmat: proprie ergo & doctæ poetam etiam hoc loco locutum contendimus, sicut & in superiori exemplo de Scylla Nisi probauimus. Et quia adduximus Varronis testimoniū, ubi Lusciola pascim legitur, castigato audacter verbum hoc, Luscinia reponendo. Est. n. diminutiuum a Luscinia, quippe quod eiusdem Varronis auctori tate confirmatur in libris de Re Ruit. cæatrices Luscinias appellantis. [In tertio Georg. volumine versus hic est, Labi infelix studiū atque immemor herbæ victor equus [Vbi herbæ legitur, nos exponim⁹ victoriæ Marcelli auctoritate, Vtque ait Pō-

peius, Herbam de, cum dixit Plautus, fateor me victū intellexit. Plinius quoque huiusmodi scripta reliquit. Nam suum apud antiquos signū victoriæ erat herbam porrigere victos, h. e. terra, & alitice ipsa humo, & humatione etiam cedere.

ASCENSIVS.

SERVIUS exponens illud Virg. Non secus ac patrijs acer Romanus, in oris, Iniusto sub face viam dum carpit, & hosti Ante expectatum positus stat in agmine castris.] Iniusto sub face magno exponit. Cui sententiæ Vegetius astipulatur, primo de remilitari versus hos citans, Alconius vero Pedianus Cic. clausulam hanc declarans, Iustas inimicitias, Iustas magnas, inquit, ut e contrario Virg. Iniusto sub face viam dum carpit. Quæ quidem expositio si admittatur probeturque, tunc paruo referendū erit ad robur inuictum, fortitudinemque imensam militis Romani, cuius animo ac laborū meditationi nihil tam arduum occurrere potest, quod non facile transmittendo paruum reddat iuxta illud Salustianum. Igitur talibus viris non labor insolitus, non locus vllus asper aut arduus erat, non armatus hostis formidolosus. [In quarto illud quoque. Quippe ita Neptuno visum est immania cuius Armenta, & turpes pasci sub gurgite phocas [Seru. exponit phocas turpes. i. magnas, ut, cui turpe caput. Ceterum nos cum & hunc locū legeremus, necnon deformes phocas apud Ouid. in libris Metam. huius epitheti diligentius rationem pensantes ita scriptū offendimus in II. Arist. de Animalibus. Vitulus marinus tanquam læsa imperfectaque quadrupes est, quippe qui continuo à scapulis pedes habet manibus similes modo vrse. In quinos enim finduntur digitos, quod singuli ternis articulis flectuntur. Quia igitur Phoca, quæ idem quod vitulus Marinus, est læsa & imperfecta quadrupes, ut supra dictū est ex Arist. ob hoc nunc deformes nunc turpes denotari à poetis asserimus. [In primo Aeneid. à plerisque alioqui eruditissimis carpitur. Idem Serui. illud exponens, Aeoliā veni.] Perinde ac prodatur insulas, quæ Hephæstiades a Græcis, Latinis Vulcaniæ dicuntur, nouem esse cum ceteri septem tantum asseuerent. De quibus insulis Varro, Strabo, Plinius, & Solinus multa. Nos vero audacissime contendimus, ac in re tam lucida claraque Seruiū haudquaquam caligasse, immo scripsisse Aeoliā nomē esse insulæ non nouem, aut aliud simile, tanquam Aolia illa ex 7. peculiariter ostendat appellatam, in qua habitauit Aeolus, hocque Virgil. credimus sicuti pleraque, ex Homero deductū, apud quem in x. Odyss. in hanc sententiam legitur. Aeoliā inde nauigantes ad insulam venimus, in ea habitabat Aeolus Hippotades amicus immortalibus dijs, Quemadmodum igitur Hom. Aeoliā insulam dicit, sic eā nomen insulæ potuit Seru. nominare, quippe quem locupletissimū interpretē aut ignorasse insulas Vulcaniās 7. numero esse, ex hoc probamus, quatenus, commentario 8. dum hæc enarrat, Insula Sicanium iuxta latus Aeoliāque Erigitur Liparem fumantibus ardua saxi, hæc ad verbum scripta reliquit. Aeoliā autē ideo Liparem, quia vna est de illis septem insulis, quibus Aeolus imperauit. Ex quibus colligi potest haud verisimile esse, in principio nouem hic tantum septem insulas recensere; perinde atque nunc excidissent. [Apud eundem Seruiū carmen hoc enarrantē. Alij fontemque ignemque ferebāt ornati limo, & verbenæ tēpora vinēt.] Menda est, ita enim legitur, limus vestis, quæ vltima ad pedes teguntur pudenda pomparū, verbum hoc emendamus pomparum, poparum legente. Popæ enim dicuntur vinctuarij, & ministri in sacrificijs. Propertius: Succinctique calent ad noua sacra popæ & popam ventrem dixit Persius, pro pingui, & crasso. [In viij. Aeneid. legitur, Et magnis Circensibus actis.] Quem locum eleganter explicat Alconius, cur. s. magni Circenses dicti sint a poeta Romani, ergo, inquit, ludj sub regibus instituti sunt magnique appellati, quod magnis impensis, dati. Tunc enim primum ludis impensa sunt ducenta millia, nummum, ideo magnos ludos factos putant, quod consiliorum secretorum deo. i. Neptuno dati, & dijs magnis i. Laribus vrbis Romæ dati sunt, quibus aiunt rapas Sabinas, ut videatur propter hoc dicere Virg. Magnis Circensibus actis. In eodem octauo Alumnū ait dici eum, qui alit, & qui alitur, ubi ab aliquibus carpitur. in qua re ingenue fateamur alumnū frequētius pro eo accipi qui alitur, non tamen pernegamus eum quoque Alumnū dici posse, qui alit. Marcellus nostræ opinioni respondens ait: Alumnos, consuetudo, quos alas, vel educes, vel eos, qui alunt, dici vult. Seruij

SERVI HONORATI
MAVRI GRAMMATICI,
IN VIRGILII BVCOLICA
Commentarius.

Bucolica, vt ferunt, dicta à custodia boum, .i. ἀπὸ τῆς βουκόλων, præcipua enim sunt animalia apud rusticos boues. Huius autem carminis origo varia est. Nam alij dicunt eot pe, quo Xerxes Persarum rex inuasit Græciam, cum oēs intra muros laterent, nec possent more solito Dianæ sacra persolui, peruenisse ad montes Laco- nas rusticos, & in eius honorem hymnos dixisse. Vnde natū carmen Bucolicum ætas posterior elimauit. Alij dicunt Orestem cum Dianæ Phaselitidis simulacrum raptum ex Scythia adueheret, & ad Siciliam esset tempestate delatus completo anno Dianæ festum celebrasse hymnis, collectis nautis suis, & aliquibus pastorib. conuocatis, & exinde permāsisse apud rusticos consuetudinē. Alij non Dianæ, sed Apollini Nomio consecratū carmē hoc volunt, quo tpe Admeti regis paui armenta. Alij rusticis numinibus à pastoribus dicatū hoc asse- runt carmen, vt Pani, Faunis, ac Satyris. & hic est huius carminis titulus. Qualitas aut hęc est. .i. humilis character. Tres .n. sunt characteres, humilis, medius, grandiloquus, quos oēs in hoc inuenimus poeta. Nam in Aeneide grandiloquū hēt, in Georgicis mediū, in Bucolicis humilē, pro qualitate nego- ciorum, & personarum. Nam personæ hic rusticæ sunt, sim- plicitate gaudētes. .i. à quibus nihil aliud debet requiri. Adhi- betur autem ad carmen Bucolicum, quod debet quarto pede terminare partem orationis. Qui pes si sit dactylus meliorē efficit versum, vt, Nos patriæ fines, & dulcia. Primus etiam pes, secundum Don. dactylus esse debet, & terminare partem orationis, vt Tityre. Quam legem Theocritus vehementer obseruat, Virgilius non adeo. Ille .n. in paucis versibus ab ista ratione deuiat, hic eam in paucis secutus est. Terentianus cum de hoc metro doceret Plurimus hoc pollet Siculæ tellu- ris alumnus: Noster ratus eo pastor Maro. Intentio poetæ hęc est, vt imitetur. Theocritum Syracusanum meliorem Mo- sco, & cæteris, qui Bucolica scripserunt. Vnde est.

Prima Syracusio dignata est ludere versu. Nec nostra, &c.
Et aliquibus locis per allegoriam agit gratias Augusto, vel alijs nobilibus, quorum fauore amissum agrū recepit. In qua re tantū dissentit à Theocrito. Ille .n. ubiq; simplex est, hic necessitate cōpulsus aliquibus locis miscet figuras, quas peri- tē plerunq; et ex Theocriti versib. facit, quos ab illo dictos cō- stat esse simpliciter. hoc autem fit poetica vrbantate. Sic Iu- uenalis: Actoris Arunci spoliū. Nam Virgilij versum de hasta dictum figurate ad speculum transtulit. Et causa scri- bendorum Bucolicorum hęc est, Cum post occisum tertio Iduum Martiarum die in senatu Cæsarem, Augustus eius filius contra percussores patris, & Antonium ciuilia bella mouisset, victoria potitus, Cremonensium agros, qui contra

Ecloga, &c.] Octavius Au- gustus Cæsar qui (vt Suet. inquit) nihil conuenientius duxit, quam C. Iulij Cæsaris maioris auunculi sui, necem vindicare, tuerique acta, inter quinque ciuilia bella, secundū in Philippis contra Cassium, & Brutum Cæsaris percussores gessit, eosq; adiutus ab Antonio fudit, postquam victoriam excitato iam in se M. Antonij odio, veteranos [idest qui iam multos annos sub sacramento, seu iuramento militauerunt] in Italiam, ad distribuendos illis Trāspadanorum agros, re- duxit, in qua distributione non satis æqua militibus visa, & colonis nimirum iniquissima, & militum & colonorum o- dium incurrit, vsque adeo vt hortante Fulvia M. Antonij, Triumviri [idest qui vnus ex tribus erat, qui repub. rege- bant] coniugi L. Antonius, Marci frater, cum militibus, & co- lonis, illi bellum intulerit, sed capto Perusio & Lucio, ad de- ditionem coactō, Augustus Cremonensium præcipue, qui Lucio adheferant agros militibus suis addixit, qui cum non sufficerent adiecti sunt nonnulli Mantuanorum agri, non propter culpam, sed propter vicinitatē, vnde poeta dicturus

eum senserant, militibus suis dedit, qui eum non sufficerent etiam Mantuanorum iussit distribui, non propter culpam, sed propter vicinitatem. Vnde est.

Mantua vā misera nimum vicina Cremona.

Perdito ergo agro Virgilius Romā venit, & potentū fauore meruit. vt agrū suū solus reciperet. Ad quem accipiendū pro- fectus, ab Arrio centurione qui eum tenebat, pene est interem- ptus, nisi se præcipitasset in Mincium: Vnde est allegoricos:

Ipse aries etiam nunc vellera ficit.

Postea ab Augusto missis triuuiris, & ipsi integer ager est red- ditus, & Mantuanis pro parte. Hinc est qđ eum in 1. Ecl. legi- mus recepissee agrum, postea eum querelantē inuenimus, vt.

Audieras, & fama fuit. sed carmina tantum

Nostra valent Lycida tela inter Martia quantum

Chaonias dicunt aquila veniente columbas.

Nec numerus hic dubius est, nec ordo librorum. Quippe cū vnus sit liber, de Eclogis tantum dubitant, quæ licet decem sint, incertum tamen est, quo ordine scriptæ sint. Pleriq; duas certas volunt ipsius testimonio, vltimam, vt, Extremum hęc, & primam, vt in Georg.

Tityre te patule cecini sub tegmine fagi.

Alij primam illam volunt:

Prima Syracusio dignata est ludere versu.

Sed est sciendum 7. Eclogas esse meras rusticas, quas Theo- critus decem habet hic in tribus à Bucolico carmine, sed cum excusatione discessit, vt in genethliaco Salonini, & in Sileni theologia vel vt ex insertis altioribus rebus posset placere, vel quia tot varietates implere non poterat. Poetæ vitam in Aeneide diximus. Operis explanatio, in sequentibus com- probabitur. Sane sciendum Virg. 28. annorum scripsisse Bu- col. Vnde etiam ipse in fine Georg.

Audaxq. iuuenta, Tityre te patula cecini sub tegmine fagi.

Et dicit Don. (quod etiam in poetæ memorauimus vita) in scribendis carminibus naturalem ordinem secutū esse Virg. Primo enim pastoralis fuit in montib. vita, post agriculturæ amor. inde bellorum cura successit. Notandū quoq; Bucolica, vel Georgica, cum apud Græcos in fine habeant accentum, apud nos in tertia a fine habere. Nam vt in vltima sit, latini- tas verat, vt in penultima non sit, breuitatis efficit ratio. etiam hoc sciendū, & psonas huius operis ex maiori parte noīa a re- bus rusticis habere conficta, vt Melibæus ὁ τιμέλει αὐτῶν βῆαν. .i. quod curam gerit boum. Et Tityrus nam Laconum lingua Tityrus dicitur aries maior, qui gregem anteire con- sueuerit, sicut etiam in comedijs inuenimus. Nā Pamphylus, est totus amans. Glyceriū, quasi dulcis mulier. Philomela, a- mabilis. Personæ, sicut supra dixi, rusticæ sunt, & simplici ate gaudētes. Vnde nihil in his vrbānū nihil declamatoriū inue- nitur, sed ex rerustica sunt oīa, negocia, comparationes, & si qua sunt alia. Hinc est quod annos a fructibus computat, vt,

Post aliquot mea regna videns mirabor aristas.

Hinc etiam illæ comparationes sunt:

Nam neque me tantum vententis sibilus austri,

Nec percussa iunant fluctu tam littora, nec qua

Saxos inter decurrunt flumina Galles.

ARGVMENTVM ASCENSIONVM,
IN TITYRON VIRGILII.

*Ecloga prima sui qua laudat Tityrus oci
Auctorem, profugum, querulumq; canit Melibæum.*

que gratias refert, Augusto cōmendatus suorum recipiendo- rum auctoritatē haberet, qui, vt Arrio ostendit, ab eo inter- emptus fuisset, ni se in Mincium fluentum proximum præci- pitem dedisset, vnde est, Ipse aries et nunc vellera ficit, sed primā Eclogam iam quasi securus condidit. Ordo versiculo- rū nostrorum est, prima Ecloga, .i. prima pastorum cantilena. Qua, .i. in qua. Tityrus laudat auctorem sui oci, pro oci [sicut ad finem Georg. Parthenopē, studiis florentem ignobilis oci] videlicet Augustum. Canit, .i. carmine Bucolico describit Me- libæum profugum. .i. a patria fugientem. Et querulantē. .i. mi- sere lamentatē de expulsiōe sui. Vnde duo proposuisse vī in prima Ecloga poeta, & pro agris suis quos receperat gratias agere, & pro reliquorū Mantuanorū recipiendis per cōmiserationē intercedere. In toto aut opere constituit Theocritum imitari, & pastorum mores explicare. Cetera Seruius docet.

S E R.

SERVII HONORATI MAVRI

Grammatici in Virgilij Bucolica

Commentarius.

BUCOLICA, vt ferunt, dicta sunt, a custo-
dia boum, *i. α' π' τ' ω' ν*
βουκόλον p-
cipua. n.
sunt ani-
malia a-
pud rusti-

cos, boues. Huius autem car-
minis origo varia est. Nam
alij dicunt eo tempore quo
Xerxes Persarum rex inua-
sit Græciam, cum omnes in-
tra muros laterent, nec pos-
sent more solito Dianæ sacra
perfolui, peruenisse ad mōtes
Laconas rusticos & in eius
honorem hymnos dixisse, vn-
de natum carmen Bucolicum
ætas posterior eliminavit: Alij
dicunt Orestem, cum Dianæ
Phaselidis simulacrū raptum
ex Scythia adueheret, & ad
Siciliam esset tempestate de-
latus, completo anno, Dianæ
festum celebrasse hymnis,
collectis nautis suis, & aliqui-
bus pastoribus conuocatis, &
exinde permanisse apud rus-
ticos consuetudinem. Alij
non Dianæ, sed Apollini No-
mio cōsecratum carmen hoc
volunt, quo tempore Admeti
regis paut armenta. Alij ru-
sticis numinib. a pastorib. di-
catum hocasserunt carmen,
vt Pani, Faunis, Nymphis, ac
Satyris, & hic est huius carmi-
nis titulus. Qualitas autē hæc ē
humilis character. Tres. n.
sunt characteres, humilis, me-
dius, grādi loquus, quos oēs
in hoc inuenimus poeta; nā i
Aeneid. Grandiloquū habet,
in Georgicis mediū, in Buc-
olicis humilem, pro qualitate
negociorum, & personarum.
Nam personæ hic rusticæ
sunt, simplicitate gaudētes. s.
a quib. nihil altum debet re-
quiri. Adhibetur autē ad car-
men Bucolicum, qd dēt quarto
pede terminare partē oratio-
nis. Qui pes si sit dactylus,
meliolem efficit versum, vt,
Nos patriæ fines, & dulcia:
primus ē pes secundū Dona-
tū dactylus esse dēt, & termi-
nare partē orationis, vt Tity-
re. Quam legē Theocrit. veūe
menter obseruat Virgil. non
adeo. Ille etiam in paucis ver-
sib. ab ista ratione deuiauit,
hic eam in paucis secutus est.
Terentianus cum de hoc me-
tro doceret, Plurimus hoc
pollet Siculæ telluris alum-
nus. Noster rarus eo pastor
Maro. Intentio poetæ hæc est,
vt imitetur Theocritū Syra-
cusanū meliorem Moscho, &
ceteris qui Bucolica scripse-

rūt. Vnde est, Prima Syracusio dignata est ludere versu No-
stra nec, &c. Et aliquibus locis per allegoriam agit gratias
Augusto, vel alijs nobilibus, quorū fauore amissum agrū re-
cepit, iu qua re tm dissentit a Theocrito. Ille. n. vbique sim-
plex est, hic necessitate cōpulsus aliquib. locis miscet figu-
ras, quas petire plerunq; et ex Theocriti versib. facit, quos
ab illo dictos cōstat esse sim-
pliciter, hoc aut fit poetica vr-
banitate. Sic Iuuen. Actoris
arunci spoliū. Nam Virgi-
lij versum de hasta dictū figu-
rare ad speculum transtulit.
Et cā scribendorum Bucoli-
corum hæc est. Cū post occi-
sū Id. Martijs in senatu Cēs.
Augustus eius filius contra
percussores patris & Anto-
niū ciuilia bella mouisset, vi-
ctoria potitus, Cremonensiu
agros, qui cōtra eū senserāt,
militib. suis dedit, qui cū non
sufficerent, et Mantuanorum
iussit distribui, non ppter cul-
pam, sed propter vicinitatē:
vnde est, Mātua vā miseræ ni-
miū vicina Cremonæ: perdi-
to ergo agro Virgilius Romā
venit, & potentiū fauore me-
ruit, vt agrū suū solus reci-
peret. Ad quē accipiendū pro-
fectus, ab Ario. cēturione qui
eū tenebat, penē est interem-
ptus, nisi se præcipitasset in
Minciū. Vnde est allegoricos
Ipse aries et nunc vellera
ficcāt. Postea ab Augusto mis-
sis triumuiris, & ipsi integer
ager est redditus, & Mātuanis
pro parte. Hinc est, quod cū
in i. Egloga legamus recepisse
agrum, postea eum quere-
lantem inueniemus, vt Au-
dieras, & fama fuit, sed carmi-
na tm Nostra valēt Lycida tē-
la inter martia, quātū Chao-
nias ducit aquila veniēte co-
lumbas. Nec numerus hic du-
bius ē, nec ordo librorū; quip-
pe cū vnus sit liber, de Eglo-
gis tantū dubitant, quē licet
decē sint, incertū tm est, quo
ordine scriptæ sint. Plerique
duas certas volūt ipsius testi-
monio vltimā, vt Extrēmū
hunc, & primā, vt in Georgi-
cis. Tityre te patulæ cecini
sub tegmine fagi. Alij primā
illā volunt; Prima Syracusio
dignata est ludere versu. Sed
est sciendū, 6. Eglogas esse me-
re rusticas, quas Theocritus
decem habet, hic in trib. a Bu-
colico carmine, sed cum excu-
satione, discessit, vt in geneth-
liaco Saionini, & Sileni theo-
logia, vel vt ex insertis altio-
ribus reb. posset placere, vel
quia tot varietates implere
nō poterat. Poetæ vitā in Ae-
neide diximus. Operis expla-
natio, in sequentib. cōproba-
bit. Sane sciendū Virgilium
28. annorum scripsisse Bucoli-
ca. Vnde etiā ipse in fine Ge-
orgicorum, Audaxq. iuuenta,
Tityre te patulæ cecini sub
tegmine fagi. Et dicit Donat.

A (quod

P. VIRGILII
MARONIS BUCOLICA;

EGLOGA PRIMA.

A R G V M E N T V M.

In distributione Cremonensis agri, quem Augustus
militibus suis addixerat, cum Virgilius sua ipse
quoque pradiola propter vicinitatem amisisset, Ro-
mam venit atque ea tandem recepit ab Asinio Pol-
lione, & alijs adiutus, quos sua sibi virtute, & arte, & credibi-
le est, musica, amicos parauerat. Itaque ut gratum sese ostende-
ret, hoc illos bucolico carmine celebrare aggressus est, in quo pas-
sim Pollionis nomen legitur, tum, & Vari, & Cor. Galli, quorum
omnium amicitia Poeta fuerat adiumento. Hac autem Egloga
tota Augusto dicata est, in qua recuperati ruris beneficium
commemorat.

T I T Y R V S

MELIBOEVS TITYRVS.

Tityre, tu patulæ recubans sub tegmine fagi,
Syluestrem tenui musam meditaris auena:
Nos patriæ fines, & dulcia linquimus arua.
Nos patriam fugimus: tu Tityre lentus in vmbra
Formosam resonare doces Ameryllida syluas.

Virg.

(quod etiam in poetæ memorauimus vita) in scribendi carminibus naturalem ordinem secutum esse Virgilium. Primo, n. pastoralis fuit in montibus vita, post agri cultura amor, inde bellorum cura successit. Notandum quoque Bucolica, vel Gorgica cum apud Græcos in fine habent accentum, apud nos intertia finem habere. Nam ut in vltima sit, latinitas vetat: ut in penultima non sit, breuitatis efficit ratio. Etiam sciendum, & personas huius operis ex maiori parte nomina de reb. rusticis habere composita, ut Melibœus. *ὅτι μέλη αὐτοῦ τῶν βοίων*, i. qd curam gerit bouum. Et Tityrus. nam Liconum lingua Tityrus dicitur aries maior, qui gregem anteire consuevit, sicut etiam in comedijs inuenimus. Nam Paphilus, est totus amans: Glycერიū, quasi dulcis mulier. Philomela amabilis. Personæ sicut supra dixi, rusticæ sunt, & simplicitate gaudentes Vnde nihil in his urbanum, nihil declamatorium inuenitur, sed ex re rustica sunt omnia, negocia, comparationes, & si qua sunt alia. Hinc est quod annos à fructibus computat: ut, Post aliquot, mea regna videns mirabor aristas, Hinc etiam ille comparationes sunt. Nam neque me tantum venientis, libellus Aultri. Nec percussa iuuant fluctu tam littora, nec quæ Saxolas inter decurrunt flumina valles [Tityre tu patula, &c.] Inducitur pastor quidam iacens sub arbore securus, & ociosus dare operam cantilenæ. Alter vero qui cum gregibus ex suis pellitur finibus, qui cum Tityrum respexisset iacentem, ita est locutus, Et hoc loco Tityrum sub persona Virgilij debemus accipere; non tamen ubique, sed tantum ubi exigit ratio. Quod autem eum sub fago dicit iacere, Allegoria est honestissima; quasi sub arbore glandifera: quæ victus causa fuit. Antea enim homines glandibus vesciebantur. Vnde etiam fagus dicta est, *ἀπὸ τοῦ φαγεῖν*, quod est comedere. Hoc videtur dicere, lates sub umbra fagi in agris tuis, tuas retentans possessiones, quibus alteris, sicut etiam glandibus alebantur antea mortales. [Patula] Patulum dicimus, quod per se patet naturaliter ut nates, arbor. Patens vero est qd & aperit, & clauditur, ut ostium, & oculi. [Siluestrem musam] id est rusticum carmen [Tenui auena] Culmo, stipula, vnde rustici plerumque cantate consueuerunt. ut alibi. Stridenti miserum stipula disperdere carmen. Dicendo autem tenui auena, humilis styli genus latenter ostendit. quo, ut supradictum est, in Bucolicis vitur. [Meditaris] Quod Græci *μελεῖται* dicunt, per antiph. cum meditor dixerunt Latini, l, enim & d, interdum sibi inuicem cedunt, vnde & sella pro sedia dicitur à sedendo. [Nos patriam fugimus] Fugimus, plus est, quam si diceret relinquimus; sic Horatius, Teucer Salamina patremque. Cum fugeret [Lentus] Id est ociosus; ut, Qui nunc lenti confedimus aruis. [Resonare doces Amaryllida filua] id est carmen tuum de amica Amarylli compositum, doces syluas sonare, & melius est, ut simpliciter intelligamus. Male enim quidam allegoriam volunt, tu carmen de vrbe Roma componis celebrandum omnibus gentibus: plus enim studeat Melibœus, si ille ita securus est, ut tantum de suis amoribus cantent.

IODOCI BADIO ASCENSII in Bucolica Virgilij Explicatio.

TITIRE, tu patula] Totius Eglogæ argumentum iam declarauimus, huius autem particulæ tale est. Melibœus pastor, qui interpretatur, curam bouum diligens, aut gerens; in persona omnium Mantuanorum infantium, & ob viciinitatem duntaxat profligatorum videtur Tityron, quasi cæterorum ductorem, (interpretatur enim aries maior, qui toti gregi præire solet) propter rusticos agros, securum sub tegmine fagi recubantem, Ah, inquit, Tityre, tu quidem heu fortunatus es, qui in medio diuitiarum tuarum recubas, tanta animi securitate donatus, ut amicæ cantilenis indulgeas, at nos æque, ac tu infantes patrijs finibus extrusi, tam diram militum leuitiam illic tulimus, ut satius sit patriam fugere in luctu & gemitu, quam illic immorari. dum tulentus in umbra, doces siluas resonare Amaryllida formosam amicam tuam, h. d. Ut autem ordinem facilius colligamus, referemus sub oculos mentis. Melibœum Tityri familiarem, & amicum, ab agris suis expulsum per eam regionem fugitantem, in qua Tityrus sub fago, amicæ suæ cantilenam meditabatur, atque inter fugiendum, ipsum illic offendisse, atque sic allocutum, Tityre,

tu patule, &c. Verum ut habitum quoque noscas, induetur veste pastoralis ad fugam subducta, trahetque altera manu capellam, altera pedum tenens, & sarcinula nonnihil in collo ferens, gregem aut caprarum ante se agens. Ordo est. Loquente Melibœo, familiariter ac amice Tityrum proprio nomine compellente, sic: Tityre, amice videlicet, ac note, tu recubas, i. ociosus, & securus ad laxum prostratus, iacens, sub tegmine. i. tegumento, ac defensione a calore solis, fagi. i. istius arboris tuæ glandiferae, hoc est frugibus aruorum tuorum gaudens, meditaris, i. attentum animo exerces, musam, i. cantilenam, siluestrem, i. qualem siluestres, hoc est, securi meditari solent, auenæ, i. fistula ex culmo auenæ, tenui. i. gracili, artificiose, ac delicate inflanda, i. totus securus amoribus tuis in medio possessionum tuarum indulges. Nos, id est ego, & mei, ac nostri similes, linquimus fines, id est confinia; & limites ac vltimos terminos patriæ, id est regionis, quæ nos peperit, i. natalis soli, & pro. i. dulcia arua, i. terras proscissas, & aratas, hoc est cultissimas (ut dicturus est) noualia; immo, inquit quod plus est, Nos fugimus patriam, propter afflictionem quæ nobis à militibus illic infertur, verum tu Tityre existens lentus, i. prostratus, & flexus ac ociosus, recubans in umbra, f. fagi tuæ, doces siluas, id est loca silentia, quod magni oculi indicium est, resonare, id est sonitu per Echo referre, ac representare, Amaryllida, id est carmen de amica tua splendida, quam accepi te nunc deperire, verum longe plus ponderis habet, q. d. Amaryllida, quam si diceret carmen de Amaryllide, Amatorie enim dictum est. Nam qui amant, amati nomen saepe repetunt, itaque referebant siluæ Amaryllida, eo quod eam vocem saepe acceperant. De Echo & Amaryllida legistis iam Mancinellum, sed tamen aperiemus rem latius. Singula enim vocabula emphasim quandam ac vim propriæ significationis habent, & cum stylus sit exilis, ac gracilis, nihil tamen artis permittum, quod ad excitandam miserationem facit, Nam statim in principio, vitur contentione, qui color rhetoricus habet fieri, quoties sententiæ inter se contendunt, ac fere contrariæ sunt, multumque elucidationis, atque ornatus affert. hic autem totum principium in contentione est. Nam & nomina quasi antitheta sunt, i. contrapposita inter se quodam modo. [Tityre] Tityrus. n. id est aries praeuius videtur neglecto grege quoque; versum quo impetus trahat, diuagari, ut Melibœus, id est diligens bouum custos, nihil gregis sui praeiungit, vnde, inquit, Etiam hanc vix Tityre duco. Nihil autem magis contendit, quam hunc recubantem sub tegmine fagi cantilenis indulgere, at illi profugum à patria, ignarum quo se recipiat, sarcinulis ac mileria pecude infelicitate depressum, sub fasce ingemiscere. Est præterea hic ut Landinus annotauit, expositio, quia eadem de re saepius dicit. Est & Repetitio, nam Nos in principio clausule, repetit. Est ad hoc interpretatio, quæ saepe affert magnum augmentum rei. Nam, interpretatur, fines patriæ esse dulcia arua, quæ res mouet commiserationem. Est quoque cum dicit tu, recubans, meditaris, euocatio etiam pueris nota. Sed ut vim sermonis etiam pueri intelligant, singulas voculas ab origine repetamus. Tityrus, licet secundum Probum lingua Libyca, hircus dicatur, tamen non minus quadrat, nec minus recipienda est Seruiana interpretatio, dicens, quia aries maior est, qui gregem anteire consuevit, id tamen ei loco non congruit, ubi poeta per allegoriam de se loquens ait, Ipse aries etiam, nunc vellera siccet, Quo circa licet apud Theocritum. Tityrus mercenarij patris nomen sit, ut Mancinellus attulit, sicut & apud auctorem nostrum alibi, ubi dicit Tityre, coge pecus, & iterum, Tityre dum redeo, breuis est via, palce capellas, tamē hinc maxime respicit ad etymologiam quæ diximus, non. n. mercenarij, sed eius qui in propria possessione recubet, significationem habet. Nam ut Seruius dicit Tityrum pro Virgilio accipiemus, non ubique, sed ubi ratio exigit, Probus quoque d. c. Tityrum esse Maronem, & Melibœum, Cornelium Gallum Cur autem, non semper manifesta videtur quibusdam ratio, quia cum se in fine Georgicon in audaci iuueti dicat Bucolica scripsisse, non conuenit, inquit, & eius personæ quod dicit; Candidior postquam tōdenti barba cadebat; & iterum, Fortunate senex, &c. At si percūcteris quomodo excusetur ea confusio personarum sub vno nomine; dicat patris, & filij, quib. vnū fuit nomen (quia vterque Maro dicebatur) quodammodo vnā esse personam, vnde fictione iuris non aditā sed continuatā in filio, dicimus possessionem. Patri ergo per intercessionem filij restituta est possessio. Est & alia, inquit, cur

Cōsentio.

Antitheta.

aut non semper se Tityrum significet, ratione videlicet histo-
riam omnino contexere videatur: sed (vt suis locis declarabi-
mus) Tityrus hic ubique Virgilium significat, nec eius barba
dicitur candidior, nec ipse tunc senex. [Tu] Tu autem pronomen,
tunc recte exprimitur, ubi excludit, quia nos patriam fugimus.
[Patula] Patulum quoque plus est quam patens, vt in regulis dicam
[Recubans] Recubans autē sibi indulgentem, ac plane securū notat,
nam recubans, quodammodo prostratus est in molli videlicet strato,
vnde in Euangelio de triclinio dicitur, amant primos recubitus.
Notum est, quia cubo, in compositione, si m, adsumat, fiat tertia, si nō, maneat prima incū-
bere, & recubare. [Sub tegmine] Signāter dicit, sub tegmine,
& in umbra. nam non erat, in tegmine, hoc est in contextu
ramorum fagi, sed sub ipso, erat tamen in umbra, quā ipsum
cōtinebat. Tegmen, a tegendo dicitur, in quo vocabulo tutela
denotatur. [Fagi] Manifesta est significatio. nā (vt Ser. dicit)
ἀγὸς τοῦ φαγῆν, i comedendo deducitur. vnde & φαγῶς, hoc
est, Fagos, vorax dicitur, græce autem φαγῶς dicitur Fagus,
atque ita scriberetur per ph. Est autem arbor glandifera, glā-
dibus autem prisca ætas vefcebat, vnde bene agrorū vberum
possessionem significat. Et bene dicitur, sub fago recubare,
quia Ecloga nona dicitur in agro Maronis esse, his verbis.
Vique ad aquam; & veteris iā fracta cacumina fagi, Omnia
carminibus vestrum seruasse Menalcam. [Siluestrem musam]
Secundum interpretes, fecit rusticum carmen. [Tenui auena]
Tenui autem auena. i. gracili culmo, aut calamo, vt si stula,
vel stipula, per quod (inquit Man.) gracile dicendi genus,
ostendit: Sed mihi ēt aliud significat. Nam siluestre, dicitur
a filua: filua autem a silendo, vnde Horatius in carminibus,
trissylabum dicit dicendo filue per u, & e diuisa, siue ab
Hyle, quæ dī informis materia, ac prima rerum congeries,
vnde ad magnū ociū pertinet meditari musam siluestre. i. cā-
tilenam, ad voluptatē propriam, more auicularū non captan-
tium cuiusuis gratiam, vt pote in siluis sibi cantantiū. Nec
pondere caret q̄ dicit, tenui auena. Nā (vt Lādinus inquit)
tenue distat a subtili. Tenue. n. diminutionē rei, vt plurimū
notat, vnde est, Tenuis, ubi argilla, & tenue argentum. vneq.
secundæ. hinc attenuo, & extenuo. Nec hēt laudē, nisi illa di-
minutio sit ex vsu; sicut velleraq. vt folijs depectant, tenuia
feres. Vellera tenuia, ad laudē dixit Subtile vero acuitatē ha-
bet. Et ita laudatur subtile ingenium, tenue vituperatur hæc
ille Passim apud Ciceronē, tenuē conditionē, & facultatē, p̄
modica, & exili inuenies. Est autē proprie deductū, nec corpu
lentū, aut densum, vnde hic ad delicias Tityri ostendendas,
non parum facit, quippe qui non contentus est vulgari ac ru-
di auena, verum tenui, ac delicata, amicæ cantilena canens.
Et si omnia persequi non verer, dicerem auenæ quoq; men-
tionē non incassum fieri, nam cum graues auctores ab auidi-
tate dictam velint, vel q̄ auide veniat, vnde est, Grandia sæpe
quib. mandauimus ordea fulcis: infelix lolium, & steriles
dominantur auenæ. Et alibi, interq; nitentia culta, infelix lo-
lium, &c. vel quod auide absumatur, pōt non nihil ad auidita-
tē canentis facere, sed illud maxime, q̄ quib. alij ad necessita-
tem vtantur ipse fruatur. Plus vero momenti hēt q̄ dicit, me-
ditaris. Nam licet (secundum Vallensem) id verbum signifi-
cet exercere, & ad corpus, magis quā ad animum pertineat,
tota tamen Latinorum manus fere ad animum transfert, vn-
de sunt quas vulgo, meditationes vocamus. Non ergo curis
distractus præter opinionē in cantilenā forte vt fit, prorumpit,
sed totus in eis versatus cātationib. indulget, Omnia igitur
Tityrum respicientia ad securitatem, ac delicias eius per-
cinēt. In qua re ostenditur pondus beneficij ab Augusto im-
pensi, præsertim cum sine eo miser, & profugus sit, qui nunc
delicijs affluit, vnde (sicut auctoritate Donato ad pōdus spe-
ctat beneficij, quod Simo Teretianus dicit, Feci ex seruo ut
esses libertus mihi. in eo. n. duplicis beneficij, & ablata ser-
uitutis, & collata libertatis fit mentio) ita hic quoque mul-
tum elucet magnitudo beneficij eum eo ablato, vt Melibæus
miserrimus sit: sicut ingeniorū fons, & princeps Homerus,
vt Achillis virtutē Græci agnoscant, docet q̄ eo ob iram im-
missam a bello cessantē Græci vincerentur, qui eo belligeran-
te victores fuerant. [Nos patriæ fines] Oīa præterea quæ Me-
libæum concernunt pathos habent, & ad commiserationem
faciunt. Primo, quia dicit, Nos, hoc. n. exclusiū est, & quam-
uis in prima persona liceat cuius vni, de se solo pluratiue lo-
qui, tamen vim habet, quod cum vnus, videlicet Tityrus, ma-
neat, plures fugiant. Et quem non moueat, quod dicit se lin-

quere, non solum medium tractū, sed fines, nec cuiuslibet re-
gionis, sed patriæ, quippe in qua natus sit, vnde caueat adole-
scens ne patriam pro regione ponat, dicēdo regem, aut princi-
pem multas habere patrias, cum vnā tantum habeat, quam
dulce autem sit natale solum, Ouidius alijque nō pauci satis
ostendunt, cum nemo non sentiat: Verbum tamen Ouidianū
de Ponto est, Nescio qua natale solum dulcedine cunctos Du-
cit, & immemores nō finit esse sui. Miram autem vim habet,
summamque contentionem quod dicit. Et dulcia linquimus
arua. Nam si aruum ab arando dictum est vt Varro asserit, eo
quod arando, vomer sustulit sulcos, indignissimum est, quod
aruo suo expellatur, cum Tityrus sub fago recubet, cuius fru-
ctus sponte nascitur, [Nos patriam fugimus] Auxesis autē est,
cum dicit. Nos patriam fugimus, quia plus est fugere, quā lin-
quere patriam. Non enim fugimus, nisi coacti, & fugati, lin-
quimus autem etiā sponte, atque vltro interdum Sed ad con-
tentionē pertinet, quod subdit, Tu lentus in umbra. qui. n. fu-
git, præceps ruit, cui cōtrariū facit lentus, qui dicitur (aucto-
re Nonio Marcello) securus, & ociosus. sed proprie is est, cui
membra sunt laxa & animi desides, & segnes. Ocijs vero indi-
cium est summum, quod docet filias, nec quamlibet rem, sed
resonare Amaryllida, id est amicam eius vrbānam, quā iam
Romæ delegerat, quæ interpretari pōt splendida, ac lucens,
vt latius dicam illic, postquā nos Amaryllis habet. Seruius
argute dicit melius esse intelligere simpliciter, Tityrū cane-
re carmem compositum de amica, quam allegorice carnē de
Roma, quod sic tamen accipio, vt per Amaryllida amicam,
quam Romæ amare ceperat intelligā, quia dicturus est post-
quam nos Amaryll. habet, &c. verū dicendum est, notos esse
Melibæo, quos iam Romæ acceperat amores, atq; ita tanquā
ad eum qui vtranque amicam nouerat, dicere, postquam nos
&c. Est autem accusatiuus more Græcanicarum dictonum
formatus hæc amaryllis, huius amarillydos hanc amarillida.
Verum quia iuuentuti hanc operam præcipue nauamus, cui
nō parum commodi accedet si ex Latinorum poetarū doctis-
simo Latinam linguam didicerit, constitui pro locorū captu,
atq; opportunitate regulas grammaticales, cum ex textu, tum
ex commentarijs colligere, atque adeo in principio, vt uber-
tatē poetæ noscant feruoremque suum expleant, decem col-
ligere, quarum Prima est, in proprijs nominib. ad placitum
figendis habendus est scripturo delectus, vt eorum signifi-
catio, reliquis quæ dicturus est cōgruat, sicut n hac Ecloga,
Tityri, Melibæi, Amaryllidos, & Galathea. Apud comicum
Pamphili, & Glycerij. Secunda, proprii nominis in equali
expressio beneuolentiæ indicium est, in inferiore, ac vilis offi-
cij viro ēt beneficentiæ, in maiore, & amplis honoribus pre-
dito, contemptus. Cum ergo hic equalem compellet beneuo-
lentiæ est, quod dicit, Tityre tu &c. Contra qui seruum, le-
nonē, tortorē, furem, adulterum, sacrilegum, sicarium, aut si-
mitem officij nomine; pōtificem summū aut episcopum, im-
peratorem ac regem, seu aliū non parua dignitatis virū pro-
prio nomine, sine dignitatis expressione compellauerit, in-
iurius censēbitur. Tertia, vocandi casus, pro affectione nunc
principio, nunc paulo inferiori loco congruunt, at extremū
in carmine respuūt, bene ergo dī, Tityre tu patule, &c. Quar-
ta, quia in verbis primæ vel secundæ personæ certum intel-
ligitur suppositum, nō oportet, nec decet ipsum expressum,
nisi emphaticos, aut per contentionem loquaris, sicut hic lo-
quitur, vt docui. Quinta, participia præsentis temporis, licet
in nomina migrent, tamen præsentis significationis notā re-
tinēt, quo circa extemporaneā cōnotant qualitatem, cū uer-
balia quæ aptitudinē inuūt connaturalē, ac perpetuā signifi-
ficent, vnde sicut timens, audens, frigans, patens, & similia p̄
tpe quo enunciantur, intelliguntur. ita timidus, audax, frigi-
dus, patulus, perpetuam (vt dicunt) passionem indicant. Sex-
ta, re, præpositiua particula cum dictionibus, ad velamē, aut
clausuram pertinentib. cōtrarium importat, cū reliquis fere
iterationē. Exēplū prioris. vt reuelo, refero, retexo. Secundo-
rū, vt hic recubo, quod est quasi corpus inclinatum resupinū
facio. Est quoq; vt Vallēsis docet, ubi re, quodāmodo vacat;
vt pote, ubi dictio ex, ea cōposita pro simplici vsurpatur, ut
redire, & reuerti, pro ire, & verti. Memineris autē m, quod cu-
bo, m, literam recipiens in cōpositione, fit tertia inflexionis,
sine qua manet primæ, vt iam prius tetigimus. Addere possu-
mus, licet in supino cubitum faciat, uerale tamen non esse
cubito, sed cubatio, in tor, tamē formatur incubitor, & incu-
bator, quorū posteriore vsus est Macrobus in somnio Sci-

Patriæ
fines.

Arua.

Fugere.

Lentus.

Ama-
ryllis.

Decem
regulæ.

(quod etiam in poetæ memorauimus vitæ) in scribendi carminibus naturalem ordinem secutum esse Virgilium. Primo, n. pastoralis fuit in montibus vitæ, post agri culturæ amor, inde bellorum cura successit. Notandum quoque Bucolica, vel Gorgica cum apud Græcos in fine habent accentum, apud nos intertia finem habere. Nam ut in vltima sit, latinitas vetat: ut in penultima non sit, breuitatis efficit ratio. Etiam sciendum, & personas huius operis ex maiori parte nomina de rebus rusticis habere composita, ut Melibœus. *ὅτι μέλη αὐτοῦ τῶν βίων*, i. quæ curam gerit bouum. Et Tityrus. nam Liconum lingua Tityrus dicitur aries maior, qui gregem anteire consuevit, sicut etiam in comedijs inuenimus. Nam Paphilus, est totus amans: Glycერიū, quasi dulcis mulier. Philomela amabilis. Personæ sicut supra dixi, rusticæ sunt, & simplicitate gaudentes. Vnde nihil in his urbanum, nihil declamatorium inuenitur, sed ex re rustica sunt omnia, negotia, comparationes, & si qua sunt alia. Hinc est quod annos à fructibus computat; ut, Post aliquot, mea regna videns mirabor aristas, Hinc etiam ille comparationes sunt. Nam neque me tantum venientis, sibilus Austris. Nec percussa iuuant fluctu tam littora, nec quæ Saxos inter decurrunt flumina valles [Tityre tu patula, &c.] Inducitur pastor quidam iacens sub arbore securus, & ociosus dare operam cantilenæ. Alter vero qui cum gregibus, ex suis pellicitur finibus, qui cum Tityrum respexisset iacentem, ita est locutus. Et hoc loco Tityrum sub persona Virgilij debemus accipere; non tamen ubique, sed tantum ubi exigit ratio. Quod autem eum sub fago dicit iacere. Allegoria est honestissima; quasi sub arbore glandifera: quæ victus causa fuit. Antea enim homines glandibus vesciebantur. Vnde etiam fagus dicta est, *ἀπὸ τοῦ φαγεῖν*, quod est comedere. Hoc videtur dicere, lates sub umbra fagi in agris tuis, tuas retentans possessiones, quibus alteris, sicut etiam glandibus alebantur antea mortales. [Patula] Patulum dicimus, quod per se patet naturaliter ut nates, arbor. Patens vero est quod & aperit, & clauditur, ut ostium, & oculi. [Siluestrem musam] idest rusticum carmen [Tenui auena] Culmo, stipula, vnde rustici plerumque cantate consueuerunt. ut alibi. Stridenti miserum stipula disperdere carmen. Dicendo autem tenui auenâ, humilis styli genus latenter ostendit. quo, ut supradictum est, in Bucolicis utitur. [Meditaris] Quod Græci *μελεῖται* dicunt, per antiph. cum meditor dixerunt Latini, l. enim & d. interdum sibi inuicem cedunt, vnde & sella pro sedia dicitur à sedendo. [Nos patriam fugimus] Fugimus, plus est, quam si diceret relinquimus; sic Horatius, Teucer Salamina patremque. Cum fugeret [Lentus] Id est ociosus; ut, Qui nunc lenti consedimus aruis. [Resonare doces Amaryllida filia] idest carmen tuum de amica Amarylli compositum, doces syluas sonare, & melius est, ut simpliciter intelligamus. Male enim quidam allegoriam volunt, tu carmen de vrbe Roma componis celebrandum omnibus gentibus: plus enim studeat Melibœus, si ille ita securus est, ut tantum de suis amoribus cantent.

IODOCI BADIO ASCENSII in Bucolica Virgilij Explicatio.

TITIRE, tu patula] Totius Eglogæ argumentum iam declarauimus, huius autem particulæ tale est. Melibœus pastor, qui interpretatur, curam bouum diligens, aut gerens; in persona omnium Mantuanorum infantium, & ob viciinitatem duntaxat profligatorum videns Tityron, quasi cæterorum ductorem, (interpretatur enim aries maior, qui toti gregi præire solet) propter rusticos agros, securum sub tegmine fagi recubantem, Ah, inquit, Tityre, tu quidem heu fortunatus es, qui in medio diuitiarum tuarum recubas, tanta animi securitate donatus, ut amicæ cantilenis indulgeas, at nos æque, ac tu infantes patrijs finibus extrusi, tam diuam militum salutem illic tulimus, ut satius sit patriam fugere in luctu & gemitu, quam illic immorari dum tulenti in umbra, doces siluas resonare Amaryllida formosam amicam tuam, h. d. Ut autem ordinem facilius colligamus, referemus sub oculos mentis. Melibœum Tityri familiarem, & amicum, ab agris suis expulsum per eam regionem fugitantem, in qua Tityrus sub fago, amicæ suæ cantilenam meditabatur, atque inter fugiendum, ipsum illic offendisse, atque sic allocutum, Tityre,

tu patule, &c. Verum ut habitum quoque noscas, induetur veste pastoralis ad fugam subducta, trahetque altera manu capellam, altera pedum tenens, & sarcinula nonnihil in collo ferens, gregem aut caprarum ante se agens. Ordo est. Loquente Melibœo, familiariter ac amice Tityrum proprio nomine compellente, sic: Tityre, amice videlicet, ac note, tu recubas, i. ociosus, & securus ad laxum prostratus, iacens, sub tegmine. i. tegumento, ac defensione a calore solis, fagi. i. istius arboris tuæ glandiferæ, hoc est frugibus arborum tuorum gaudens, meditaris, i. attento animo exerceas, musam, i. cantilenam, siluestrem, i. qualem siluestres, hoc est, securi meditari solent, auena, i. stipula ex culmo auenæ, tenui. i. gracili, artificiose, ac delicate inflanda, i. totus securus amoribus tuis in medio possessionum tuarum indulges. Nos, id est ego, & mei, ac nostri similes, linquimus fines, id est confinia; & limites ac vltimos terminos patriæ, id est regionis, quæ nos peperit, i. natalis soli, & pro. i. dulcia arua, i. terras proscissas, & aratas, hoc est cultissimas (ut dicturus est) noualia; immo, inquit quod plus est, Nos fugimus patriam, propter afflictionem quæ nobis à militibus illic inferitur, verum tu Tityre existens lentus, i. prostratus, & flexus ac ociosus, recubans in umbra, f. fagi tuæ, doces siluas, idest loca silentia, quod magni ocij indicium est, resonare, idest sonitu per Echo referre, ac repræsentare, Amaryllida, idest carmen de amica tua splendida, quam accepi te nunc deperire, verum longe plus ponderis habet, q. d. Amaryllida, quam si diceret carmen de Amaryllide. Amatorie enim dictum est. Nam qui amant, amari nomen sæpe repetunt, itaque referebant siluæ Amaryllida, eo quod eam vocem sæpe acceperant. De Echo & Amaryllida legistis iam Mancinellum, sed tamen aperiemus rem latius. Singula enim vocabula emphasim quandam ac vim propriæ significationis habent, & cum stylus sit exilis, ac gracilis, nihil tamen artis permissum, quod ad excitandam miserationem facit, Nam statim in principio, utitur contentione, qui color rhetoricus habet fieri, quoties sententiæ inter se contendunt, ac fere contrariæ sunt, multumque elucidationis, atque ornatus affert. hic autem totum principium in contentione est. Nam & nomina quasi antitheta sunt, i. contrapposita inter se quodam modo. [Tityre] Tityrus. n. idest aries præuius videtur neglecto grege quoque; versus quo impetus trahat, diuagari, ut Melibœus, idest diligens bouum custos, nihil gregis sui præmittit, vnde, inquit, Etiam hanc vix Tityre ducō. Nihil autem magis contendit, quam hunc recubantem sub tegmine fagi cantilenis indulgere, at illi profugum à patria, ignarum quo se recipiat, sarcinulis ac mileria pecude infelicitate depressum, sub fasce ingemiscere. Est præterea hic ut Landinus annotauit, expositio, quia eadem de re sæpius dicit. Est & Repetitio, nam Nos in principio clausule, repetit. Est ad hoc interpretatio, quæ sæpe affert magnum augmentum rei. Nam, interpretatur, fines patriæ esse dulcia arua, quæ res mouet commiserationem. Est quoque cum dicit tu, recubans, meditaris, euocatio etiam pueris nota. Sed ut vim sermonis etiam pueri intelligant, singulas vocolas ab origine repetamus. Tityrus, licet secundum Probum lingua Libyca, hircus dicatur, tamen non minus quadrās, nec minus recipienda est Seruiana interpretatio, dicens, quia aries maior est, qui gregem anteire consuevit, id tamen ei loco non congruit, ubi poeta per allegoriam de se loquens ait, Ipse aries etiam, nunc vellera ficit, Quo circa licet apud Theocritum. Tityrus mercenarij pastoris nomen sit, ut Mancinellus attulit, sicut & apud auctorem nostrum alibi, ubi dicit Tityre, coge pecus, & iterum, Tityre dum redeo, breuis est via, pascere capellas, tamē hinc maximopere respicit ad etymologiam quæ diximus, non. n. mercenarij, sed eius qui in propria possessione recubet, significationem habet. Nam ut Seruius dicit Tityrum pro Virgilio accipiemus, non ubique, sed ubi ratio exigit, Probus quoque d. c. t. Tityrum esse Maronem, & Melibœum, Cornelium Gallum. Cur autem, non semper manifesta videtur quibusdam ratio, quia cum se in fine Georgicon in audaci iuuetudine quod dicit; Candidior postquam tōdenti barba cadebat; & iterum, Fortunate senex, &c. At si percūcteris quomodo excusetur ea confusio personarum sub vno nomine; dicat patris, & filij, quib. vnum fuit nomen (quia vterque Maro dicebatur) quodammodo vnam esse personam, vnde fictione iuris non aditā sed continuatā in filio, dicimus possessionem. Patri ergo per intercessionem filij restituta est possessio. Est & alia, inquit,

Cōsentio.

Antitheta.

ut non semper se Tityrum significet, ratione videlicet histo-
riam omnino contexere videatur: sed (vt suis locis declarabi-
mus) Tityrus hic ubique Virgilium significat, nec eius barba
dicitur candidior, nec ipse tunc senex. [Tu] Tu autem pronomen,
tunc recte exprimitur, ubi excludit, quia nos patriam fugimus.
[Patulæ] Patulum quoque plus est quam patens, vt in
regulis dicam [Recubans] Recubans autē sibi indulgentem, ac
plane securū notat, nam recubans, quodammodo prostratus
est in molli videlicet strato, vnde in Euangelio de triclinio di-
citur, amant primos recubitus. Notum est, quia cubo, in com-
positione, si m, adsumat, fiat tertia, si nō, maneat prima incū-
bere, & recubare. [Sub tegmine] Signāter dicit, sub tegmine,
& in vmbra. nam non erat, in tegmine, hoc est in contextu
ramorum fagi, sed sub ipso, erat tamen in vmbra, quæ ipsum
cōtinebat. Tegmen, a tegendo dicitur, in quo vocabulo tutela
denotatur. [Fagi] Manifesta est significatio. nā (vt Ser. dicit)
ἐπεὶ τοῦ φαγῆν, i comedendo deducitur. vnde & φαγῆς, hoc
est, Fagos, vorax dicitur, græce autem φαγῆς dicitur Fagus,
atque ita scriberetur per ph. Est autem arbor glandifera, glā-
dibus autem prisca ætas vescebat, vnde bene agrorū vbe-
rum possessionem significat. Et benedicitur, sub fago recu-
bare, quia Ecloga nona dicitur in agro Maronis esse, his ver-
bis. Vique ad aquam; & veteris iā fracta cacumina fagi, Om-
nia carminibus vestrum seruasse Menalcam. [Siluestrem mu-
sam] Secundum interpretes, fecit rusticum carmen. [Tenui
auena] Tenui autem auena. i. gracili culmo, aut calamo, vt fi-
stula, vel stipula, per quod (inquit Man.) gracile dicendi ge-
nus, ostendit: Sed mihi et aliud significat. Nam siluestre, dici-
tur a silua: silua autem à silendo, vnde Horatius in carmini-
bus, trissylabum dicit dicendo silue per u, & e diuisa, siue ab
Hyle, quæ dī informis materia, ac prima rerum congeries,
vnde ad magnū ociū pertinet meditari musam siluestre. i. cā-
tilenam, ad voluptatē propriam, more auicularū non capran-
tium cuiusuis gratiam, vt pote in siluis sibi cantantiū. Nec
pondere caret q̄ dicit, tenui auena. Nā (vt Lādinus inquit)
tenue distat à subtili. Tenue. n. diminutionē rei, vt plurimū
notat, vnde est, Tenuis, vbi argilla, & tenue argentum. vūq̄
secundæ. hinc attenuo, & extenuo. Nec hēt laudē, nisi illa di-
minutio sit ex vsu; sicut velleraq̄. vt folijs depectant, tenuia
feres. Vellera tenuia, ad laudē dixit Subtile vero acuitatē ha-
bet. Et ita laudatur subtile ingenium, tenue vituperatur hæc
ille Passim apud Ciceronē, tenuē conditionē, & facultatē, p̄
modica, & exili inuenies. Est autē proprie deductū, nec corpu
lentū, aut densum, vnde hic ad delicias Tityri ostendendas,
non parum facit, quippe qui non contentus est vulgari ac ru-
di auena, verum tenui, ac delicata, amicæ cantilena canens.
Et si omnia persequi non verer, dicerem auenæ quoq̄ men-
tionē non incassum fieri, nam cum graues auctores ab auidi-
tate dictam velint, vel q̄ auide veniat, vnde est, Grandia sæ-
pe quib. mandauimus ordea sulcis: infelix lolium, & steriles
dominantur auenæ. Et alibi, interq̄ nitentia culta, infelix lo-
lium, &c. vel quod auide absumatur, pōt non nihil ad auidita-
tē canentis facere, sed illud maxime, q̄ quib. alij ad necessita-
tem vtantur ipse fruatur. Plus vero momenti hēt q̄ dicit, me-
ditaris. Nam licet (secundum Vallengem) id verbum signifi-
cet exercere, & ad corpus, magis quā ad animum pertineat,
tota tamen Latinorum manus fere ad animum transfert, vn-
de sunt quas vulgo, meditationes vocamus. Non ergo curis
distractus præter opinionē in cantilenā forte vt sit, prorumpit,
sed totus in eis versatus cātationib. indulget, Omnia igitur
Tityrum respicientia ad securitatem, ac delicias eius per-
cinēt. In qua re ostenditur pondus beneficij ab Augusto im-
pensi, præsertim cum sine eo miser, & profugus sit, qui nunc
delicijs affluit, vnde (sicut auctoritate Donato ad pōdus spe-
ctat beneficij, quod Simo Terētianus dicit, Feci ex seruo ut
esses libertus mihi. in eo. n. duplicis beneficij, & ablata ser-
uitutis, & collata libertatis sit mentio) ita hic quoque mul-
tum elucet magnitudo beneficij eum eo ablato, vt Melibæus
miserimus sit: sicut ingeniorū fons, & princeps Homerus,
vt Achillis virtutē Græci agnoscant, docet q̄ eo ob iram im-
missam à bello cessantē Græci vinceretur, qui eo belligeran-
te victores fuerant. [Nos patriæ fines] Oīa præterea quæ Me-
libæum concernunt pathos habent, & ad commiserationem
faciunt. Primo, quia dicit, Nos, hoc. n. exclusiuū est, & quam-
uis in prima persona liceat cuius vni, de se solo pluratiue lo-
qui, tamen vim habet, quod cum vnus, videlicet Tityrus, ma-
neat, plures fugiant. Et quem non moueat, quod dicit se lin-

quere, non solum medium tractū, sed fines, nec cuiuslibet re-
gionis, sed patriæ, quippe in qua natus sit, vnde caueat adole-
scens ne patriam pro regione ponat, dicēdo regem, aut princi-
pem multas habere patrias, cum vnam tantum habeat, quam
dulce autem sit natale solum, Ouidius alijque nō pauci satis
ostendunt, cum nemo non sentiat: Verbum tamen Ouidianū
de Ponto est, Nescio qua natale solum dulcedine cunctos Du-
cit, & impemores nō finit esse sui. Miram autem vim habet,
summamque contentionem quod dicit. Et dulcia linquimus
arua. Nam si aruum ab arando dictum est vt Varro asserit, eo
quod arando, vomer sustulit sulcos, indignissimum est, quod
aruo suo expellatur, cum Tityrus sub fago recubet, cuius fru-
ctus sponte nascitur, [Nos patriam fugimus] Auxesis autē est,
cum dicit. Nos patriam fugimus, quia plus est fugere, quā lin-
quere patriam. Non enim fugimus, nisi coacti, & fugati, lin-
quimus autem etiā sponte, atque vltro interdum Sed ad con-
tentionē pertinet, quod subdit, Tu lentus in vmbra. qui. n. fu-
git, præceptis ruit, cui cōtrariū facit lentus, qui dicitur (aucto-
re Nonio Marcello) securus, & ociosus. sed proprie is est, cui
membra sunt laxa & animi desides, & segnes. Ocijs vero indi-
cium est summum, quod docet filuas, nec quamlibet rem, sed
resonare Amaryllida, id est amicam eius vrbānam, quā iam
Romæ delegerat, quæ interpretari pōt splendida, ac lucens,
vt latius dicam illic, postquā nos Amaryllis habet. Seruius
argute dicit melius esse intelligere simpliciter, Tityrū cane-
re carmen compositum de amica, quam allegorice carmen de
Roma, quod sic tamen accipio, vt per Amaryllida amicam,
quam Romæ amare ceperat intelligā, quia dicturus est post-
quam nos Amaryll. habet, &c. verū dicendum est, notos esse
Melibeos, quos iam Romæ acceperat amores, atq̄ ita tanquā
ad eum qui vtranque amicam nouerat, dicere, postquam nos
&c. Est autem accusatiuus more Græcarum dictorum
formatus hæc amaryllis, huius amarillydos hæc amarillida.
Verum quia iuuentuti hanc operam præcipue nauamus, cui
nō parum commodi accedet si ex Latinorum poetarū doctis-
simo Latinam linguam didicerit, constitui pro locorū capto,
atq̄ opportunitate regulas grammaticales, cum ex textu, tum
ex commentarijs colligere, atque adeo in principio, vt uber-
tatē poetæ noscant feruoremque suum expleant, decem col-
ligere, quarum Prima est, in proprijs nominib. ad placitum
figendis habendus est scripturo delectus, vt eorum signifi-
catio, reliquis quæ dicturus est cōgruat, sicut in hac Ecloga,
Tityri, Melibæi, Amaryllidos, & Galathea. Apud comicum
Pamphili, & Glycerij. Secunda, proprii nominis in equali
expressio beneuolentiæ indicium est, in inferiore, ac vilis offi-
cij viro et beneficentiæ, in maiore, & amplis honoribus præ-
dito, contemptus. Cum ergo hic equalem compellet beneuo-
lentiæ est, quod dicit, Tityre tu &c. Contra qui seruum, le-
nonē, tortorē, furem, adulterum, sacrilegum, sicarium, aut si-
mitem officij nomine; pōtificem summū aut episcopum, im-
peratorem ac regem, seu aliū non parua dignitatis virū pro-
prio nomine, sine dignitatis expressione compellauerit, in-
iurius censetur. Tertia, vocandi casus, pro affectione nunc
principio, nunc paulo inferiori loco congruunt, at extremū
in carmine respuūt, bene ergo dī, Tityre tu patulæ, &c. Quar-
ta, quia in verbis primæ vel secundæ personæ certum intel-
ligitur suppositum, nō oportet, nec decet ipsum expressum,
nisi emphaticos, aut per contentionem loquaris, sicut hic lo-
quitur, vt docui. Quinta, participia præsentis temporis, licet
in nomina migrent, tamen præsentis significationis notā re-
tinēt, quo circa extemporaneā cōnotant qualitatem, cū uer-
balia quæ aptitudinē innuūt connaturalē, ac perpetuā signi-
ficent, vnde sicut timens, audens, frigans, patens, & similia, p̄
tpe quo enunciantur, intelliguntur. ita timidus, audax, frigi-
dus, patulus, perpetuum (vt dicunt) passionem indicant. Sex-
ta, re, præpositiua particula cum dictionibus, ad velamē, aut
clausuram pertinentib. cōtrarium importat, cū reliquis fere
iterationē. Exēplū prioris. vt reuelo, refero, retexo. Secundo-
rū, vt hic recubo, quod est quasi corpus inclinatum resupinū
facio. Est quoq̄ vt Vallēsis docet, vbi re, quodāmodo vacat;
vt pote, vbi dictio ex, ea cōposita pro simplici usurpatur, ut
redire, & reuerti, pro ire, & verti. Memineris autē m, quod cu-
bo, m, literam recipiens in cōpositione, fit tertia inflexionis,
sine qua manet prima, vt iam prius tetigimus. Addere possu-
mus, licet in supino cubitum faciat, uerale tamen non esse
cubito, sed cubatio, in tor, tamē formatur incubitor, & incu-
bator, quorū polteriore vsus est Macrobus in somnio Sci-
pionis.

Patriæ
fines.

Arua.

Fugere.

Lentus.

Ama-
ryllis.

Decem
regulæ.

(quod etiam in poetæ memorauimus vitæ) in scribendi carminibus naturalem ordinem secutum esse Virgilium. Primo, n. pastoralis fuit in montibus vitæ, post agri culturæ amor, inde bellorum cura successit. Notandum quoque Bucolica, vel Gorgica cum apud Græcos in fine habent accentum, apud nos intertia finem habere. Nam ut in vltima sit, latinitas vetat: ut in penultima non sit, breuitatis efficit ratio. Etiam sciendum, & personas huius operis ex maiori parte nota de reb. rusticis habere cōficta, ut Melibœus. *ἢ τι μέλη αὐτῶ τῶν βούων*, i. qd curā gerit bouem. Et Tityrus. nam Liconum lingua Tityrus dicitur aries maior, qui gregem anteire consuevit, sicut etiam in comedijs inuenimus. Nam Paphilus, est totus amans: Glycერიū, quasi dulcis mulier. Philomela amabilis. Personæ sicut supra dixi, rusticæ sunt, & simplicitate gaudentes. Vnde nihil in his urbanum, nihil declamatorium inuenitur, sed ex re rustica sunt oia, negocia, comparationes, & si qua sunt alia. Hinc est quod annos à fructibus computat; ut, Post aliquot, mea regna videns mirabor aristas, Hinc etiam ille comparationes sunt. Nam neque me tantum venientis, sibilus Aultri. Nec percussa iuuant fluctu tam littora, nec quæ Saxos inter decurrunt flumina valles [Tityre tu patula, &c.] Inducitur pastor quidam iacens sub arbore securus, & ociosus dare operam cantilenæ. Alter vero qui cum gregibus, ex suis pellicur finibus, qui cum Tityrum respexisset iacentem, ita est locutus. Et hoc loco Tityrum sub persona Virgilij debemus accipere; non tamen ubique, sed tantum ubi exigit ratio. Quod autem eum sub fago dicit iacere, Allegoria est honestissima; quasi sub arbore glandifera: quæ victus causa fuit. Antea enim homines glandibus vesciebantur. Vnde etiam fagus dicta est, *ἀπὸ τοῦ φαγεῖν*, quod est comedere. Hoc videtur dicere, lates sub umbra fagi in agris tuis, tuas retentans possessiones, quibus alteris, sicut etiam glandibus alebantur antea mortales. [Patula] Patulum dicimus, quod per se patet naturaliter ut nates, arbor. Patens vero est qd & aperit, & clauditur, ut ostium, & oculi. [Siluestrem musam] idest rusticum carmen [Tenui auena] Culmo, stipula, vnde rustici plerumque cantate consueuerunt. ut alibi. Stridenti miserum stipula disperdere carmen. Dicendo autem tenui auenâ, humilis styli genus latenter ostendit. quo, ut supradictum est, in Bucolicis vitur. [Meditaris] Quod Græci *μελετῶ* dicunt, per antiph. cum meditor dixerunt Latini, I, enim &, d, interdum sibi inuicem cedunt, vnde & sella pro sedia dicitur à sedendo. [Nos patriam fugimus] Fugimus, plus est, quam si diceret relinquimus; sic Horatius, Teucer Salamina patremque. Cum fugeret [Lentus] Id est ociosus; ut, Qui nunc lenti consedimus aruis. [Resonare doces Amaryllida filia] idest carmen tuum de amica Amarylli compositum, doces syluas sonare, & melius est, ut simpliciter intelligamus. Male enim quidam allegoriam volunt, tu carmen de vrbe Roma componis celebrandum omnibus gentibus: plus enim studeat Melibœus, si ille ita securus est, ut tantum de suis amoribus cantent.

IODOCI BADIO ASCENSI in Bucolica Virgilij Explicatio.

TITYRE, tu patula] Totius Eglogæ argumentum iam declarauimus, huius autem particula tale est. Melibœus pastor, qui interpretatur, curam bouum diligens, aut gerens, in persona omnium Mantuanorum infantium, & ob vicinitatem duntaxat profligatorum videtur Tityron, quasi cæterorum ductorem, (interpretatur enim aries maior, qui toti gregi præire solet) propter rusticos agros, securum sub tegmine fagi recubantem, Ah, inquit, Tityre, tu quidem heu fortunatus es, qui in medio diuitiarum tuarum recubas, tanta animi securitate donatus, ut amicæ cantilenis indulgeas, at nos æque, ac tu infantes patrijs finibus extrusi, tam diram militum leuitiam illic tulimus, ut satius sit patriam fugere in luctu & gemitu, quam illic immorari dum tulentus in umbra, doces siluas resonare Amaryllida formosam amicam tuam, h. d. Ut autem ordinem facilius colligamus, referemus sub oculos mentis. Melibœum Tityri familiarem, & amicum, ab agris suis expulsus per eam regionem fugitantem, in qua Tityrus sub fago, amicæ suæ cantilenam meditabatur, atque inter fugiendum, ipsum illic offendisse, atque sic allocutum, Tityre,

tu patule, &c. Verum ut habitum quoque noscas, induetur veste pastoralis ad fugam subducta, trahetque altera manu capellam, altera pedum tenens, & sarcinula nonnihil in collo ferens, gregem aut caprarum ante se agens. Ordo est. Loquente Melibœo, familiariter ac amice Tityrum proprio nomine compellat, sic: Tityre, amice videlicet, ac note, tu recubas, i. ociosus, & securus ad laxum prostratus, iacens, sub tegmine. i. tegumento, ac defensione a calore solis, fagi. i. istius arboris tuæ glandifera, hoc est frugibus aruorum tuorum gaudens, meditaris, i. attentum animo exerces, musam, i. cantilenam, siluestrem, i. qualem siluestres, hoc est, securi meditari solent, auenâ, i. fistula ex culmo auenæ, tenui. i. gracili, artificiose, ac delicate inflanda, i. totus securus amoribus tuis in medio possessionum tuarum indulges. Nos, id est ego, & mei, ac nostri similes, linquimus fines, id est confinia; & limites ac vltimos terminos patriæ, id est regionis, quæ nos peperit, i. natalis soli, & pro. i. dulcia arua, i. terras proscissas, & aratas, hoc est cultissimas (ut dicturus est) noualia; immo, inquit quod plus est, Nos fugimus patriam, propter afflictionem quæ nobis à militibus illic inferitur, verum tu Tityre existens lentus, i. prostratus, & flexus ac ociosus, recubans in umbra, f. fagi tuæ, doces siluas, idest loca silentia, quod magni oculi indicium est, resonare, idest sonitu per Echo referre, ac representare, Amaryllida, idest carmen de amica tua splendida, quam accepi te nunc deperire, verum longe plus ponderis habet, q. d. Amaryllida, quam si diceret carmen de Amaryllide. Amatorie enim dictum est. Nam qui amant, amari nomen sæpe repetunt, itaque referebant siluam Amaryllida, eo quod eam vocem sæpe acceperant. De Echo & Amaryllida legistis iam Mancinellum, sed tamen aperiemus rem latius. Singula enim vocabula emphasim quandam ac vim propriæ significationis habent, & cum stylus sit exilis, ac gracilis, nihil tamen artis permittum, quod ad excitandam miserationem facit, Nam statim in principio, vitur contentione, qui color rhetoricus habet fieri, quoties sententiæ inter se contendunt, ac fere contrariæ sunt, multumque elucidationis, atque ornatus affert. hic autem totum principium in contentione est. Nam & nomina quasi antitheta sunt, i. contrapposita inter se quodam modo. [Tityre] Tityrus. n. idest aries præuius videtur neglecto grege quoque; versum quo impetus trahat, diuagari, ut Melibœus, idest diligens bouum custos, nihil gregis sui præmittit, vnde, inquit, Etiam hanc vix Tityre duco. Nihil autem magis contendit, quam hunc recubantem sub tegmine fagi cantilenis indulgere, at illi profugum à patria, ignarum quo se recipiat, sarcinulis ac mileria pecude infelicitate depressum, sub fasce ingemiscere. Est præterea hic ut Landinus annotauit, expolitio, quia eadem de re sæpius dicit. Est & Repetitio, nam Nos in principio clausule, repetit. Est ad hoc interpretatio, quæ sæpe affert magnum augmentum rei. Nam, interpretatur, fines patriæ esse dulcia arua, quæ res mouet commiserationem. Est quoque cum dicit tu, recubans, meditaris, euocatio etiam pueris nota. Sed ut vim sermonis etiam pueri intelligant, singulas vculas ab origine repetamus. Tityrus, licet secundum Probum lingua Libyca, hircus dicatur, tamen non minus quadrat, nec minus recipienda est Seruiana interpretatio, dicens, quia aries maior est, qui gregem anteire consuevit, id tamen ei loco non congruit, ubi poeta per allegoriam de se loquens ait, Ipse aries etiam, nunc vellera siccatur. Quo circa licet apud Theocritum. Tityrus mercenarij pastorem nomē sit, ut Mancinellus attulit, sicut & apud auctorem nostrum alibi, ubi dicit Tityre, coge pecus, & iterum, Tityre dum redeo, brevis est via, pasce capellas, tamē hinc maxime respicit ad etymologiam quā diximus, non. n. mercenarij, sed eius qui in propria possessione recubet, significationem habet. Nam ut Seruius dicit Tityrum pro Virgilio accipiemus, non ubique, sed ubi ratio exigit, Probus quoque d. c. t. Tityrum esse Maronem, & Melibœum, Cornelium Gallum. Cur autem, non semper manifesta videtur quibusdam ratio, quia cum se in fine Georgicon in audaci iuuetate dicat Bucolica scripsisse, non conuenit, inquit, & eius personæ quod dicit; Candidior postquam tō denti barba cadebat; & iterum, Fortunate senex, &c. At si percūteris quomodo excusetur ea cōfusio personarum sub vno nomine; dicat patris, & filij, quib. vnū fuit nomē (quia vterque Maro dicebatur) quodammodo vnā esse personam, vnde fictione iuris non aditā sed continuatā in filio, dicimus possessionem. Patri ergo per intercessionem filij restituta est possessio. Est. & alia, inquit, cur

Cōfentio.

Antitheta.

aut non semper se Tityrum significet, ratione videlicet histo-
riam omnino contexere videatur: sed (vt suis locis declarabi-
mus) Tityrus hic ubique Virgilium significat, nec eius barba
dicitur candidior, nec ipse tunc senex. [Tu] Tu autem pronomen,
tunc recte exprimitur, ubi excludit, quia nos patriam fugimus.
[Patula] Patulum quoque plus est quam patens, vt in regulis dicam
[Recubans] Recubans autem sibi indulgentem, ac plane securum notat,
nam recubans, quodammodo prostratus est in molli videlicet strato,
vnde in Euangelio de triclinio dicitur, amant primos recubitus.
Notum est, quia cubo, in compositione, si m, adsumat, fiat tertia, si nō, maneat prima incu-
bere, & recubare. [Sub tegmine] Signatē dicit, sub tegmine, & in umbra.
nam non erat, in tegmine, hoc est in contextu ramorum fagi, sed sub ipso,
erat tamen in umbra, quæ ipsum cōtinebat. Tegmen, a tegendo dicitur,
in quo vocabulo tutela denotatur. [Fagi] Manifesta est significatio. nā (vt Ser. dicit)
ἀπὸ τοῦ φαγεῖν, i comedendo deducitur. vnde & φαγός, hoc est, Fagos,
vorax dicitur, græce autem φαγός dicitur Fagus, atque ita scriberetur per ph.
Est autem arbor glandifera, glandibus autem prisca ætas vescebat,
vnde bene agrorum vberum possessionem significat. Et benedicitur, sub fago recubare,
quia Ecloga nona dicitur in agro Maronis esse, his verbis. Vique ad aquam;
& veteris iā fracta cacumina fagi, Omnia carminibus vestrum seruasse Menalcam. [Siluestrem musam]
Secundum interpretes, fecit rusticum carmen. [Tenui auena] Tenui autem auena.
i. gracili culmo, aut calamo, vt fistula, vel stipula, per quod (inquit Man.) gracile dicendi genus,
ostendit: Sed mihi et aliud significat. Nam siluestre, dicitur a silua:
silua autem a silendo, vnde Horatius in carminibus, trissylabum dicit dicendo
silue per u, & e diuisa, siue ab Hyle, quæ dī informis materia, ac prima rerum
congeries, vnde ad magnū ociū pertinet meditari musam siluestre. i. cā-
tilenam, ad voluptatē propriam, more auicularū non captantium cuiusvis
gratiam, vt pote in siluis sibi cantantiū. Nec pondere caret q̄ dicit, tenui auena.
Nā (vt Lādinus inquit) tenue distat a subtili. Tenue. n. diminutionē rei, vt plurimū
notat, vnde est, Tenuis, ubi argilla, & tenue argentum. vñq. secundæ.
hinc attenuo, & extenuo. Nec hēt laudē, nisi illa diminutio sit ex vsu;
sicut velleraq. vt folijs depectant, tenuia ferēs. Vellera tenuia, ad laudē
dixit Subtile vero acuitatē habet. Et ita laudatur subtile ingenium,
tenue vituperatur hæc ille Passim apud Ciceronē, tenuē conditionē, & facultatē, p
modica, & exili inuenies. Est autē proprie deductū, nec corpus lentū,
aut densum, vnde hic ad delicias Tityri ostendendas, non parum facit,
quippe qui non contentus est vulgari ac rudi auena, verum tenui, ac delicata,
amicæ cantilena canens. Et si omnia persequi non verer, dicerem auenæ quoq;
mentionē non incassum fieri, nam cum graues auctores ab auditate
dictam velint, vel q̄ auide veniat, vnde est, Grandia sæpe quib.
mandauimus ordea fulcis: infelix lolium, & steriles dominantur auenæ.
Et alibi, interq; nitentia culta, infelix lolium, &c. vel quod auide absumatur,
pōt non nihil ad auditatē canentis facere, sed illud maxime, q̄ quib. alij ad necessitatem
vtantur ipse fruatur. Plus vero momenti hēt q̄ dicit, meditaris.
Nam licet (secundum Vallengem) id verbum significet exercere, & ad corpus,
magis quā ad animum pertineat, tota tamen Latinorum manus fere
ad animum transfert, vnde sunt quas vulgo, meditationes vocamus.
Non ergo curis distractus præter opinionē in cantilenā forte vt fit,
prorum pīt, sed totus in eis versatus cātationib. indulget, Omnia igitur
Tityrum respicientia ad securitatem, ac delicias eius percinēt.
In qua re ostenditur pondus beneficij ab Augusto impensi, præsertim cum
sine eo miser, & profugus sit, qui nunc delicijs affluit, vnde (sicut auctoritate
Donato ad pōdus spectat beneficij, quod Simo Teretianus dicit, Feci ex seruo
ut esses libertus mihi. in eo. n. duplicis beneficij, & ablata seruitutis,
& collata libertatis fit mentio) ita hic quoque multum elucet magnitudo
beneficij eum eo ablato, vt Melibeus miserimus sit: sicut ingeniorū fons,
& princeps Homerus, vt Achillis virtutē Græci agnoscant,
docet q̄ eo ob iram immisam a bello cessantē Græci vincerentur,
qui eo belligerante victores fuerant. [Nos patriæ fines] Oīa præterea quæ
Melibæum concernunt pathos habent, & ad commiserationem faciunt.
Primo, quia dicit, Nos, hoc. n. exclusiuū est, & quamuis in prima
persona liceat cuius vni, de se solo pluratiue loqui, tamen vim habet,
quod cum vnus, videlicet Tityrus, maneat, plures fugiant. Et quem non moueat,
quod dicit se lin-

quere, non solum medium tractū, sed fines, nec cuiuslibet regionis,
sed patriæ, quippe in qua natus sit, vnde caueat adolescens ne patriam
pro regione ponat, dicēdo regem, aut principem multas habere patrias,
cum vnā tantum habeat, quam dulce autem sit natale solum, Ouidius alijque
nō pauci satis ostendunt, cum nemo non sentiat: Verbum tamen Ouidianū
de Ponto est, Nescio qua natale solum dulcedine cunctos Ducit,
& impemores nō finit esse sui. Miram autem vim habet, summamque
contentionem quod dicit. Et dulcia linquimus arua. Nam si aruum ab
arando dictum est vt Varro asserit, eo quod arando, vomer sustulit
sulcos, indignissimum est, quod aruo suo expellatur, cum Tityrus sub
fago recubet, cuius fructus sponte nascitur, [Nos patriam fugimus]
Auxesis autē est, cum dicit. Nos patriam fugimus, quia plus est fugere,
quā linquere patriam. Non enim fugimus, nisi coacti, & fugati, linquimus
autem etiā sponte, atque vltro interdum Sed ad contentione pertinet,
quod subdit, Tu lentus in umbra. qui. n. fugit, præceps ruit, cui cōtrariū
facit lentus, qui dicitur (auctore Nonio Marcello) securus, & ociosus.
sed proprie is est, cui mēbra sunt laxa & animi desides, & segnes.
Ocijs vero indiciū est summum, quod docet filias, nec quamlibet rem,
sed resonare Amaryllida, id est amicam eius vrbānam, quā iam Romæ
delegerat, quæ interpretari pōt splendida, ac lucens, vt latius dicam
illic, postquā nos Amaryllis habet. Seruius argute dicit melius esse
intelligere simpliciter, Tityrū canere carmen compositum de amica,
quam allegorice carnē de Roma, quod sic tamen accipio, vt per
Amaryllida amicam, quam Romæ amare ceperat intelligā, quia dicturus
est postquam nos Amaryll. habet, &c. verū dicendum est, notos esse
Melibeos, quos iam Romæ acceperat amores, atq; ita tanquā ad eum
qui vtranque amicam nouerat, dicere, postquam nos &c. Est autem
accusatiuus more Græcanicarum dictonum formatus hæc amaryllis,
huius amaryllos hanc amarillida. Verum quia iuuentuti hanc operam
præcipue nauamus, cui nō parum commodi accedet si ex Latinorum
poetarū doctissimo Latinam linguam didicerit, constitui pro
locorū capru, atq. opportunitate regulas grammaticales, cum ex
textu, tum ex commentarijs colligere, atque adeo in principio, vt
uberitatē poetæ noscant feruoremque suum expleant, decem colligere,
quarum Prima est, in proprijs nominib. ad placitum fingendis
habendus est scripturo delectus, vt eorum significatio, reliquis
quæ dicturus est cōgruat, sicut n hac Ecloga, Tityri, Melibæi,
Amaryllidos, & Galathea. Apud comicum Pamphili, & Glycerij.
Secunda, proprij nominis in equali expressio beneuolentiæ
indiciū est, in inferiore, ac vilis officij viro et beneficentiæ,
in maiore, & amplis honoribus prædito, contemptus. Cum ergo
hic equalem compeller beneuolentiæ est, quod dicit, Tityre tu &c.
Contra qui seruum, lenonē, tortorē, furem, adulterum, sacrilegum,
sicarium, aut similem officij nomine; pōtificem summū aut
episcopum, imperatorem ac regem, seu aliū non parua dignitatis
virū proprio nomine, sine dignitatis expressione compellauerit,
iniurius censēbitur. Tertia, vocandi casus, pro affectione nunc
principio, nunc paulo inferiori loco congruunt, at extremū in
carmine respuīt, bene ergo dī, Tityre tu patule, &c. Quarta,
quia in verbis primæ vel secundæ personæ certum intelligitur
suppositum, nō oportet, nec decet ipsum expressum, nisi
emphaticos, aut per contentione loquaris, sicut hic loquitur,
vt docui. Quinta, participia præsentis temporis, licet in nomina
migrent, tamen præsentis significationis notā retinēt,
quo circa extemporaneā cōnotant qualitatem, cū uerbalia
quæ aptitudinē inuūt connaturalē, ac perpetuā significant,
vnde sicut timens, audens, frigans, patens, & similia p
tpe quo enunciantur, intelliguntur. ita timidus, audax, frigidus,
patulus, perpetuum (vt dicunt) passionem indicant. Sexta,
re, præpositiua particula cum dictionibus, ad velamē, aut
clausuram pertinentib. cōtrarium importat, cū reliquis fere
iterationē. Exēplū prioris. vt reuelo, refero, retexo. Secundo-
rū, vt hic recubo, quod est quasi corpus inclinatum resupinū
facio. Est quoq; vt Vallēsis docet, ubi re, quodammodo vacat,
vt pote, ubi dictio ex, ea cōposita pro simplici vsurpatur, ut
redire, & reuerti, pro ire, & verti. Memineris autem, quod
cubo, m, literam recipiens in cōpositione, fit tertiæ inflexionis,
sine qua manet primæ, vt iam prius tetigimus. Addere possumus,
licet in supino cubitum faciat, uerba tamen non esse cubito,
sed cubatio, in tor, tamē formatur incubitor, & incubator,
quorū polteriore vsus est Macrobus in somnio Scipionis.

Patriæ fines.

Arua.

Fugere.

Lentus.

Amaryllis.

Decem regulæ.

pionis Septima, sub, quādo significat tendere in locū, aut ver-
gere in tempus, accusatiuo quidē preconstruitur, sed quando
quietem, aut immutationē notat, ablatiuo, tunc ornare, quan-
do rem superiorem significat. Qui ergo dicit, Oculosque sub
astra tenebat, id est astra versus, aut in astra tēdētes; & sub lu-
cem exportent calathis, & sub noctem cura recurat. i. tempo-
re vergēte in lucem, & noctem, aut paulo ante lucem, & no-
ctē: bene hic dicit recubans sub regmine fagi, quia & quietē,
& rem superiorem connotat. Octaua. ablatiuo instrumentalis
cum præpositione, quæ comitem, aut comitantiam importat,
omnino refugit, quo circa septimus casus appellari solet. Licet
ergo Latine dixeris, Rex cum toto astantiū cœtu, respexit me-
cum dira truculentia, non tamen cum truculentis oculis, vñ
de hic Latine dicitur, tenui meditaris auena, quod non expo-
nes. i. cum tenui &c. Nona, verba absoluta ad sensum perti-
nentia præter cætera, passim a poetis, & nonnunquam ab ora-
toribus cum accusatiuo construuntur, vt. i. Æneid. Namque
haud tibi vultus mortalis, nec vox hominem sonat. Et apud
Horat. lib. i. Serm. ingeniu cui sit, cui mens diuinior; atque
os Magna sonaturū, des nominis huius honorem. Sic dicunt,
sapithere sim, redolet vetustatē, & hic docēs syluas resonare
Amaryllida. i. referre per Echo vt in expositionib. dictū est.
Dixi præter cætera. Nam & alia absoluta, videntur inter-
dum cum accusatiuis construui, vt apud Iuuen. Sat. 3. qui Cu-
rios simulant, & Bacchanalia viuunt, vbi quidam malunt Bac-
chanalia, aduerbium censere, aut nomen pro adverbio posi-
tum, & vt sit Bacchanalia, pro Bacchanaliter. Sicut apud
Flaccum. Magna sonaturam, pro magne, aut magna voce Ve-
rum, nullum verbum, vt inquit, tam absolutum est, quin re-
gat accusatiuum proportionalis significationis, itaque pas-

sim reperimus, Viuo vitam ærumnosam, curro cursum insti-
tutum. Verum ab ijs quæ mere transumuntur, abstinendum
est oratori, non igitur dices. Pastor Corydon ardebat Ale-
xim, vt in sequentibus dicitur ad principiu 2. Eclogæ, quam-
uis passim reperias hoc loquendi genus. Hic illam deperit,
id est perdit, ite amat; quemadmodum etiam Comicus aliquan-
do locutus reperitur, Verum ne prolixior sim his in medium
adductis, alijs superledeo. Decima, nomina a Græcis deducta
genitiuos crescentes, in os, mittentia accusatiuum fere singu-
larem in a, pluralem in as, correptam mittunt, in is autē, non
crescentia, aut non semper crescentia, & genitiuum in is mit-
tentia, pro quanto non crescent, accusatiuum singularem in
im, vel in in, mittunt, vt Amaryllis, Amaryllidos, Amarylli-
da &c Daphnis, Daphnis, Daphnin. Id autem fere vsu venit,
vt quæ accusatiuo singulari in, habeant, plura genitiuum in
ium, & accusatiuum in is, mittant, etiam Latine, vt alibi di-
cendum erit. Possem longe plures quam dictiones sint, regu-
las colligere, sed his modo contenti sumus.

V A R I A L E C T I O.

SILVESTREM tenui musam meditaris auena] Multi qui-
dem atque literatissimi viri, Quintiliani secuti auctoritatem.
Agrestem, locū hoc legendum censuerunt. Sed falluntur, Quia
enim citauit ex Sileno illud, Agrestem tenui meditor a-
rundine musam, quem verum librarius cum describeret,
vbi Agrestem tenui, notauit, pro eo quod scribendum fuit,
meditor arundine musam, subiecit ex Tityro, Musam medi-
taris auena, deceptus similitudine vocum vtriusque carmi-
nis, & tenui dictione vtroque versu secunda.

SERV.

O Melibee] Scilicet quod
mitaris; [Deus. Id est
Cæsar. [Hæc oia] Hanc secu-
ritatem, vel felicitatem. [Nam-
que erit ille mihi semper Deus]
Et iteratio ipsa exclusit adula-
tionis colorem. [Semper] id est
post mortem, & dum viuit. A-
lij enim imperatores post mor-
tē in numerum referuntur deo-
rum, Augustus templa viuus
emeruit. Hora. Præsentī tibi ma-
tuos largimur honores, iuran-
dasque tuum per nomen poni-
mus aras. Sic Lucanus de Nero
ne. Sed mihi iam numē. Illius]

† A, si-
nc aspi-
ratione
ex Pro-
bi sen-
tentia
Versus
hic i q-
busdam
codicib.
nō hñ.

Octauij Cæsaris. [Imbuere a-
gnus] Imbuere est proprie in-
choare, & initiare. Nemo autē
vnam eandem rē sæpe inchoat,
sed constat sæpe pascua mutare pastores. sicut etiam in Geor-
gicis legimus itaq; pecus longa in deserta sine vllis Hospi-
tij, tantum campi iacet. Vnde necesse est pastores toties aras
imbuere, quoties mutauerint pascua. Inuenimus et apud an-
tiquiores imbuere esse non inchoare, sed perfundere, & ma-
defacere, secundum quod absolutus est sensus, vt sit, sæpe per-
funder. [Errare] Id est pasci. vt, Mille meæ Siculis errant in
mōtib. agnæ. [Ludere] Scribere, vt, Carmina, q̄ lusi more pa-
storū. Hora. poscimus si qd vacui sub vmbra Lusimus tecū,
[Calamo agresti] Rustico stylo, sicut supra, tenui auena. Nō
equidē inuideo] Excusat se, Ne frequens interrogatio felicitatis
alienæ ex inuidia venire videat, dicit se admirari potius,
quā inuidere [Vsq; adeo] In tm̄ [Turbatur agis] Turbantur si-
ne vlla discretionē culpæ, vel meriti. Et inuidiose tempora
Augusti carpit latēter, Sane vera lectio ē, turbatur, vt sit im-
personale, quod ad oēs pertinet generaliter, nam Mantuanorū
fuerat cōis expulsio. Si enim turbamur a lege res videre
tur ad paucos referri. [Protenus] Porro tenuis, id est longe a
finib. Vnde est paulo post, At nos hinc alij sitientes ibimus
Afros [Ager] Et corpore, & animo ager dicitur, vt, Esto, æ-
gram multi quondam flexere mariti: Sed agrotus, corpore
tantum [Ago] autem, proprie, nam agi dicuntur pecora
[Spem gregis] Id est matrem, & feminam. reparatio e-
nim gregis, in sexu vtroque consistit. Ah silice in nuda]
ad hoc pertinet velut præmissa dolentis interiectio. Nam
solent herbas substernere parietibus, vt ipse in Georgi-

Ti. O Melibee Deus nobis hæc oia fecit:

Namque erit ille mihi semper deus, illius aram

Sæpe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.

Ille meas errare boues, vt cernis, & ipsum

Ludere quæ vellem calamo permisit agresti.

Me. Non equidem inuideo miror, magis, vndique totis

Vsq; adeo turbatur agris, en ipse capellas

Protinus ager ago, hanc eam vix Tityre duco.

Hic inter densas corylos modo namque gemellos

Spem gregis † ab silice in nuda connixa reliquit.

Sæpe malum hoc nobis, si mens non læua fuisset,

De cælo tactas memini prædicere quercus,

† Sæpe sinistra cana prædixit ab ilice cornix.

Sed tamen iste Deus qui sit, da Tityre nobis.

cis dicit. Et multa duram flipu-
la silicumq; manipulis sternere.
[Connixa] Pro eo quod est eni-
xa. i. partu soluta, nam hiatus
causa mutauit præpositionem,
sicut secludite curas, pro exclu-
dite [Læua Stulta contraria. Et
sensus hic est, perdituros nos
quoq; agros res manifesta præ-
dicebat, sed nos mentis impru-
dētia intelligere nequimus.
[De cælo tactas memini prædi-
cere quercus] Mire cōpositum
augurium. Nam quercus in tu-
tela Iouis est, & huius arboris
fructu olim homines vescebantur;
per quercus ergo, agri, per-
fulmen, ira Iouis, per iram Io-
uis, ire Cæsaris, per damnum ar-
borum, damnum agrorum figu-

rabatur. Hæc quercus ergo tacta, id est afflata, & leuiter ful-
minata, ut Cicero, Tactus est ille, qui hanc urbem condidit
Romulus. significabat motu Imperatoris posse agros eorum
perire, apud quos fulminata sunt arbores, nam agri, causa ui-
ctus sunt, sicut olim quercus, Quod autem ait tactas, osten-
dit temporale fore damnum, quale patiuntur arbores leui-
ter fulminata. Et bene prædixisse, quasi præloqui, & præ-
diuinare, cum ita manifestum constet esse augurium. [Da]
id est dic. Sic contra, Accipe nunc Danaum insidias, id est
audi.

O Melibee, &c.] Tityrus uidens Melibæum profugum, tan-
topere de tranquillitate, ac ocio substupentem, quid miraris,
inquit Melibee? oia mea, si nescis, deus nobis hæc oia fe-
cit. q. d. mirandum quidem esset, si humanis opibus parta fo-
rent, sed deus longe maiora conferre posset, verū quia de Cæ-
sare Augusto loquitur, eumq; adhuc uiuentē deū uocat, quati-
re mordenti conscientia rñdet, ac dicit, bene dixi, q̄ deus fe-
cerit: namque ille qui fecit, erit mihi semper deus, illicque no-
uas aras constituam, & eas sacrificijs imbuam, quod quia cō-
fidentius uisus est dicere, aut potius, quia auidius, potuit Me-
libæus percunctatus uideri (nam qui multa percunctatur, aut
secreta reuelare uoluit, unde est illud 1. Epistoliarū Horatij,
percunctatorē fugito, nam garrulus idem est, aut quippiam
furari, ut auctor est in trinūmo Plautus, aut cessantes, & ni-
mium curiosi sunt, ut attestatur in Heautont. Terentius, aut al-
terius saluti inuidet, ut hic innuitur) ideo subdit, Non equi-
dem

ASC.

de inuideo, hoc est non ideo id percunctatus sum, quasi prosperati tuę inui deā, Tityre; sed miror magis, unde eā nactus sis, cū tāta turba, vndique in totis agris fiat, & tā vehemens vt cōpulsus sim, fetus capellæ meæ in silice dereliquisse, eam quę infelicitate ducere, sed tamen: quamuis nulla mihi spes salutis sit, aut quamuis deo auctore, te credā, ocia ista nactū, dā, i. fac nos intelligere Tityre, qui sit iste deus. Ordo esto Melibee q. d. nemireris amice quia deus fecit nobis hæc ocia. i. hanc vacationē, a curis, & negocijs dico, subaudi, deus namque ille s. qui fecit nobis hæc ocia; erit mihi. i. reputabitur a me, semper, i. quamdiu viuam, deus: tener. i. mollis, & delicatus agnus ab ouilibus, nostris. i. excerptus ex caulis, & ab ouilibus nostris imbuet. i. sanguine suo, ad primam tincturā dandam resperget sæpe aram illius, i. in honorem illius extructā. Ille. s. deus (videlicet Cæsar Augustus sed hoc noster expressit) permisit meas boues, i. vaccas, & iuuenas errare, i. deuagari libere, & secure pascendo, vt i. quemadmodum cernis, & permisit ipsum, i. me ludere, idest facili, & iocoso carmine cōsequi, quæ. i. quæcunque, aut ea quæ vellem, calamo agresti. i. vena rustica, aut fistula inculta, & rudi. Rūdet Melibeeus. Equidem. i. ego quidem (sic. n. semper a Virgilio accipitur) hoc est certe, ego non inuideo prosperitati tuæ. q. d. non ideo quęro, ac si dicat, non percunctor id ex inuidia, sed miror magis, nam turbatur. i. turbatio fit omnibus, vndiq; i. ex omni parte, totis agris, i. per totos agros vsq; adeo, i. vsque ad id, aut in tñ vt. i. possem admirari, te tñ ocij agitare. En, i. vide enim, q. d. si vis scire quanta sit vis perturbationis, vide, quia ipse, idest ego: existens æger, i. iniquo, & mæsto animo, multumq; cruciatus, ago. i. celeriter impello, protenus, i. porro tenus, hoc est ad extremas vsque oras, & quam longissime effugere possū. capellas, i. capras meas, (sed diminutio vtitur, forte ad modestiam) & o Tityre ego duco. i. leuiter imo et vix. i. cum difficultate, hanc s. capellam (monstrat enim eam) duco aut eam, quia vix ingredi pōt, namque pro quia; ipsa connixa. i. partu soluta. modo. i. paulo ante reliquit gemellos, i. binos fetus, vno partu appositorie, spem gregis, i. masculum, & femellam, vnde spes futuri gregis aut perpetuandi gregis, dependet, hic inter densas corylos, i. arbores nukulam ferentes (quam a loco vbi abundare solebat, auellanam vocant) reliquit, inquam eos. Ah, dolentis interiectio, & congrue interiecta, quasi non possit rusticus, id sine suspirio & gemitu meminisse (cum boni pastoris sit pecus fecundū, vbi possit mollius fouere) in nuda silice, cum frondes aut herbas sustinere soleat. ego memini. i. memoria repeto. quercus tactas de cœlo, i. prostratas, aut afflatas fulmine, prædicere, i. quod prædicebant sup. satis nobis, hoc malum: i. hanc fugam, & hoc exilium, si mens non fuisset læua, i. stulta, & sibi aduersa, sicut cōtra, dexterum prosperum dicimus, vel sic, si, i. vtinam cū prædicerent, mēs non fuisset læua, i. segnis, & ignaua ad attēdendum, & cornix sinistra. i. importuna volucris, & malū augurio suo prætendens. prædixit nobis hoc malum, ab ilice, i. arbore illa glandi fera caua. Sed tñ quamuis mihi fugiendū sit, aut quamuis non inuideam. dā, i. dic, aut dā intelligere nobis Tityre, qui sit iste, i. tuus, aut cuius tu meministi, deus. O, varijs modis accipi solet, vnde sunt plebei versiculi. O, stupet o dubitat, vocat, indignatur & optat. Clamat, cōqueritur, velut exemplis reperitur. Stuporem indicat, hoc est admirationē; ut, O quā glorifica luce coruscas. Dubitationē, vt apud Comicū, O qui vocare, & i. Æn. O quāte memorē virgo. Vocat; ut Huc ades o Melibee. Indignatur, ut O hoēm scelestū, sed si subiceatur, o accusatiuis minorem excādescentiā prænotaret, ut auctor ē Valla Optat, O mihi tā lōge maneat pars ultima uitæ, Spiritus & quantū sat erit tua dicere facta. Clamat. i. exclamat: ut, O fortunati quorum iam mēnia surgunt, & o fortunatos nimium sua si bona norint Agricolas. Conqueritur, ut apud Statiū in Achilleide, O dolor oq; feri materno in corde dolores. Hic ergo aut admirationē importat, ut, Mancinellus sentit, cuius uerba sunt. Est hoc loco, o admirandi aduerbiū, seu mauiis interiectio. Vtrumq; n. dici pōt, ut Priscianus li. 15. docuit, melius tñ interiectio dicitur. Ea. n. sola animi affectus exprimit, ut Donatus et scribit. Admirabat aut Tityrus quod ille dixerat, Nos patriam fugimus, tu Tityre lentus &c. Est ergo cum admiratione legendum, sic Mancinellus Landinus autem sic; O Melibee, hic sermo familiaris est, & amicus, o uero non uocantis est, sed planē lætantis, quod præter spem, amicum nihil tale expectantem, uideat. Et distingue o Melibee ut sit salutantis; deinde adde.

Deus nobis hæc ocia fecit, vel si coniungis, & continua sit. Oro. O Melibee Deus nobis hæc ocia fecit, erit, id hominis admirantis magnitudinem beneficij in se adeo collati. Hec ille. Mihi autem nō vī rñsio Tityri præ se ferre admirationē, nam & ipse in hac Ecloga fatebitur, se prius expulsum fuisse possessionibus suis, cum scilicet Augustus dixerit pascite vt ante boues pueri &c. Non ergo verisimile est, mirari in alio quod ipse passus sit. Neque vocantis rationem habet; nam si sic distingueres, videretur Tityrus, cantilenis intentus non animaduertisse præsentia Melibee, sed eo viso dixisse, o Melibee at quomodo tunc respōdet ad Melibeei verba, dicendo, Deus nobis hæc ocia fecit. Meo autē iudicio, o hic cōmiseratis, & placide ad stuporē Melibeei rñdentis ē, sicut illic. O decus Italix virgo quas dicere grates, Quas vē referre parem. Sensus ergo est o amice Melibee, ne mireris tantopore ocia nostra, deus nobis hæc ocia fecit [Deus] Vnde dicatur alibi Deus. dicemus: ne hic prolixior sim, Notū est eū de Augusto loqui, Vt recitat Seruius cui addendū est quod affert Mancinellus, qd videlicet (vt Suetonius auctor est) Augusto viuenti prouinciarū pleręque, templa & aras, ludos quoque quinquenales pene oppidatim, (Idest per singula oppida) constituerunt, de quo latius Ecloga quarta dicendū erit. Nota est autē historia, quæ de ara celi, & de diua Virgine a Sibylla Augusto ostensa cū infante circumfertur; cui licet non omnia quædrēt, ad stipulatum templum quod sub aræ celi nomine, Romæ adhuc visitur, & non futilis, imō grauissimus auctor Baptista Mantuanus id plane in Parthenice Mariana contestat. Nobis secundum eos, qui dicunt, sub Tityri nomine patrem, & filium intelligi recte pluraliter dixerit, sed (vt in regulis dicemus) licet cuique, de se vno pluraliter loqui. [Hæc] deest mea, ad primā enim personam (vt dicemus) pertinet, [Ocia] Proprie sunt vacationes a negotio publico. vnde studia literarū, & vacationes poeticæ, ac philosophicæ, ocia vocantur, verum omnis cessatio ab negotio, ocium dici potest; vt ocium sit secura, & tranquilla requies. Sunt ergo ocia sæpe appetenda, & bona, cessationes, & vacationes priuationem notant, oscitando, negligentia, & ignauiam vitiosam. [Fecit] Decenter autem dicit, fecit; quia magis ad Latinum morem dixeris. Fecit tibi ocia, aut potestatem ociadi, q. dedit. Semper Deus] & ante mortem, & post mortem. Sic Seruius, & Mancinellus. sed videant decenter. Nam si Romulum, qui inter mortales conuersatus, pro deo habitus non est, quidā tamen (vt Liuius libro primo asserit affirmabant, e medio patrum, viuum, non obeundo mortem ad celos translatus, quod quamuis verum non fuerit, tamen creditum esse ab ijs, qui Augustum, viuentem deum prædicabant, vero simile est, non vī Tityrus sensisse, quod Augustus aliquando moreretur. Quod tamen si sensisset, temeritatis magnæ fuisset opinari se Augusto superuicturum, cum Augustus tunc nondum vigesimum quartū attigerat annum. Dic ergo, Semper, idest quamdiu viuā, aut toto tēpore vitæ meæ. [Aram] Aram etiam inferis, altare tantum superis dabant, vt alibi dicitur. [Tener agnus] Ad laudē dicitur, idest molliculus, & delicatus. Agnum autem omnes prædicant ab agnoscendo dictū, quod balatu matrem agnoscit. Imbuere est rei primam tincturam dare, ac madefacere, vt Hora. i. epist. quo semel est imbuta recens seruabit odore Testa diu, vnde (vt quidam sentiūt iuuenes scholastici) ab ijs vnde primas institutiones, ac præceptiones habent, imbui non inepte dicuntur [Sæpe] Ergo agnus tener imbuet illius aras, quia hostia, ac victima sanguinolenta aris, a sacrificantibus imponebatur, & deinde concremabatur, vnde dicitur. Quotānis Bissenos cui nostra dies altaria fumant. [Ille meas] &c. Docet cur ei sacrificaturus sit, ob beneficia videlicet impensa [Meas boues] emineo genere dixit, quia ad vaccas solummodo refertur. [Errare] Errare autē hic ad laudem ponitur quia armenta, ac pecora dum pascuntur libere in campo pingui, & amplo errant, idest vagantur huc, illuc, nullis limitibus coercita. Significat ergo magnitudinem agri restituti. [Vt cernis] Bona parēthesis est, quæ certitudinē rei indicat. [Ipsum] deest me, vt in regulis dicā. [Ludere] Ludere dī qui rem iocularē, aut non apprime grauem, carminib. prosequitur, vt qui epigrammata, aut elegias, aut tenuia opuscula condunt; quia id facili vena, & non elaborata, sed ipsam quasi offerente Minerua, efficiunt. Vnde ea opuscula etiam lusus dici solent, & nonnunquam nugæ. Non ergo dicemus in magnis operibus, graues auctores luisse; sicut nec Liuium, aut Salustium in historia, nec Ciceronem in

Philippicis, Tusculanis, Verrinis, de re publica, aut alijs magni pōderis operib. sicut Ouidium in de Amoris vnde in persona eius dī, Ille ego qui fueram tenerorum lusor amorū Ingenio pari Naso poeta meo, & sicut Horatium in quibusdā odīs; vnde de se dicit: Poscimus si quid vacui sub vmbra Lusi mus tecum. Et sicut poetam nostrum hic, vbi de amica cantilenā meditabatur, & in Culice, vbi dicit: Lusimus Octavi gra cili modulante Thalia, Atq; vt Araneoli tenuē formauimus orsum &c. Magna aut vis beneficij est, in eo quod tantam securitatem contulerat, vt luderet quē vellet. Equidem (vt dixi apud Maronem) semper in prima persona dī, vnde compositum vī ab ego, & quidem. Alij autem pro simplici etiam vsur pant, vt si dicant, Hoc equidem dixisti: aut. Hoc equidem dixerunt, cum Virgilius diceret. Hoc quidem dixisti, vel dixerunt. aut. Hoc equidem dixi [Vndiq; totis Vsq; adeo turbatur agris &c.] Pulcherrima auxesis, & admiranda calamitatis accumulatio, nullum, n. vocabulum pōdere vacat. Nam vndiq; significat ab omni parte, ne forte ab vna duntaxat periculum ingruisse putes. Totis, significat singulas partes agrorum, ne quam quietam censeas, Vsq; adeo significat intentionem, ne leuiter turbatum iudices. Nam sicut quo; solet poni pro eo quod est, ad quid, vel ad quod, vt quousque, vel vsque quo vsque ad quid, ita eo, solet poni pro, ad id; vt, Eo miseriarum de ductus sum. i. ad id, Vsq; adeo ergo, est vsque ad id, ad quod, .i. magnum est. hoc est valde & in tantum. Turbatur autē (vt in regulis dicam) quia impersonale, generalitatem habet, ne ipse solus turbatus, habeatur: Denotatur ergo, vt logice loquar, quadruplex vniuersalitas. Prima est inferentium, quia vndiq; non, n. pōt vnus vndique infestus esse. Secunda locorum, aut partium integralium, quia totis agris. Tertia qualita tum, quia vsq; adeo, quasi dicat omnib. modis. Et quarta, eorum quib. turbatio infertur, quia turbatur, .i. ab omnibus hoc est omnes deturbantur agris suis. Quia tñ impersonalia actiua exponi solent, neutraliter, contendit non legendum turbatur, sed turbamur [Capellas] Capella diminutivum est a capra, Nam er, ra, rum, vt Valla libro primo docet, mutantur per diminutionē in ellus, ella, ellū; vt miser, misera, miserum, misellus, misella, misellum; liber, bellus, capra, capella, flagrū, flagellum, Errant aut, qui pro sacello, vsurpant. [Protenus] Per e, scribendum est & significat, porro tenus, hoc est a longe, aut in longum, seu longinquum, & est aduerbium locale. Protinus aut, per i, aduerbium est temporale, i. statim; vt auctor est Caper. Qui cōsimile discriminē ponit inter quatenus, & quatinus sed mihi hoc discriminis videtur, vt protenus & quatenus, quasi per appositionē dicantur: protinus, & quatinus per cōpositionem. Nā locorum & temporum aduerbia, ferē cōia sunt. [Aeger] Et ad animum, & ad corpus referri potest, & per id quoq; pathos, i. (vt dicunt) passio seu affectio, atq; clades animi augetur [Ago] Agere, est impellere, vnde cogere componitur, & abigere, atq; abigeus, qui furtim alterius pecus abigit. Meliboeus aut hic nō abigit, sed agit; quia suum pecus. Verum proprie dicit, se capellas validas, videlicet agere, & paulo prius connixam, i. partu solutam, ducere, quod beneuolentia est, & vltro sequentis: vnde dicit Seneca: Ducūt volentem fata, nolentem trahunt. [Hic inter &c.] Hic omnia quoq; pathos habent. Primo quod Hic, i. in cōspectu nostro; nam res cōspectu, plus mouet: quā audita. Deinde quod: Inter densas corylos, quasi lupis exposita. Tum quia: Modo, i. paulo ante, vt recens casus praesentia eius dolorē augeat. Tū quia gemellos connixa, vt magis doleat, & foetum derelictū esse, & matrem vexari. Tum quia, Spem gregis, quia masculū, & femellam, & nouissime quod & maxime dolet, quia in silice, vnde interiectionem dolētis interfert, dicens, Ah silice in nuda, vbi duplex est volendi rō; & quia in silice lapide praeduro, vnde in 6. Aene. Quam si dura silice, aut stet Marpesia cautes, vbi sicut hic feminino genere protulit: cum tñ potius ratio exigit masculino enuntari, sicut apud Iuuenalem, Silicem quā conterit atrum, & in silice nuda, i. sine frondib. aut virgultis, aut alio stramento. [Corylos] Corylus est arbor producēs nuces, quā auellana, vel praenestina, ab Italis dñr: a Graecis, pontica, dum vnaquaq; natio indit eis nucib. nomen ex loco in quo nascūtur copiosiores, vt auctor est Macrobius Saturnal 3. [Gemellos] Bene autem dicit, per diminutio nem, quē tribus de causis adhiberi solet, aut modestie gratia, vt, Ingeniolū meum, aut blandimenti, vt apud Plautū, corculum, animula, &c. aut necessitate ob rei modum, ac naturā, vt, Regulus, &, Puer bimulus. Hic autem ob hęc omnia di-

minutio vti videri pōt. Primo, modestiae gratia, possessiones suas extenuans, sicut prius, capellas dixit, sed meo iudicio id nō quadrat, nam qui cōmiserationem mereri volunt, rē amissam non extenuant, sed ampliant; minus, n. dolendum esset, si periret res inminuta. Secundo blādimenti cā, quasi dilectione quadam eos prosequeretur, ob quod gemellos vocet, sicut pater, filium paruulū (auctore Flacco) pusillū vocat. Tertio, quia haeduli recens nati, oēs parui sunt, pōt ætatis naturam exprimere, sicut quæ biennio adhuc parua sunt bimula vocamus, & quæ triennio, trimula, & quadriennio, quadrimula auctore Vallen. Gemini aut dicuntur ex vno vtero eodē die editi, aut saltem simul gestati, vt Marcellus ait. Philosophus vero libro septimo de natura, seu historia naturali animalū scribit. In gñe humano paucos geminos seruari, si alter mas sit, alter foemina. [Sæpe malum hoc nobis, &c.] Hic Manc. quod dicit, inquit Tityrus fabula non est. Nam post Iulij Cæsaris mortem, prodigia fuere quamplurima, inter quæ continua fulmina in templa statuasq; deciderunt, vt et Appianus lib. 3. ostendit. Quam rem late exequitur Horatius lib. 1. Carminum, Ode 2. dicens: Iam satis terris inuis, atq; diræ Grandinis milit pater, & rubente Dextera sacras iaculatus arces, Terruit urbem. & auctor noster ad finem. I. Georg. dicens inter cetera. Non alias cēlo ceciderunt plura sereno Fulgura, &c. Malum aut hic incōmodum, & exturbationem vocat [Tactas quercus] Malum prædicere bene docet Seruius, sed latius Mancinellus dicens, Quinque signorum genera obseruabant augures, ex coelo, ex auihus, ex tripodibus, ex quadrupedib. ex diris, auctor est Festus. Tactas, .i. fulminatas, quoties enim quercus fulmine tangitur, vt plurimum malum portēdit sed potissimum agricolis, propter glandem, quā frugem significat. [Si mens non læua, &c.] [Si (inquit Mancinell.) i. vtiā. Est n. hoc loco optandi aduerbium, vt in lib. 6. Aene. Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus. Ostendat. Posset tamen cōditionalem vim habere, vt sit, satis quidem præmoniti eramus, si mens non læua fuisset [Læua] idest aduersa. auctore Nonio, aut forte iners, & non satis strenua ad futurū malum attendendum, sicut e contrario, dexterum expedite, ac fauste operam nauans vocamus [Sæpe sinistra &c.] Non omnibus textibus inest hic versus, sed quia appositus est memineris videre, cornicem vnicam, putatam esse mali hominis, binas vero boni. Ipsa autem est inauspicata garrulitatis, vt Plinius scribit, idest infelicitis. Cicero autem libro primo de Diuinatione scribit, Coruum a dextra, a sinistra Cornicem, facere ratum, vnde hic, sinistra dicitur, quasi vera malorum index. [ilice] Ilex præterea arbor glandifera est, vnde eiusdem nominis, cum quercu habetur, dum fulminatur. [Da Tityre] i. dic aut da, vt dicitur, nobis intelligere, sicut s. Aeneid. Da (nō indebita posco Regna meis fati) Latio consistere Teucros, Et 2. eiusdem Da propriam Thymbreæ domū, da mœnia fessis. Non enim domum Apollinem petebat attribui sed addici, & significari, vnde accipere, est interdum capere intellectum, atq; addiscere, sicut 7. Aeneid. Accipe nunc Danaū infidias, & crimine ab vno, Disce oēs, vbi, & ponitur expositiue, hoc est, & disce, pro idest disce. Sic Salustius, Urbem Romā, sicuti accepimus, ab initio condidere Troiani. [Qui si] Non quis sit, ferē textus habet, esset autem sibilus, si legatur, quis sit, quem poeta nimirū vitauit. Sed fortē dum manifesta explicatione rerum prodesse, ac placere studeo, prolixitate displicebo. Addam tamen publi imperitæ, regulas quasdam, præcipuē de pronominiibus. Quarum prima est, licet modestiae gratia cuius vni de se, nunc singulariter, nūc pluraliter, nūc vtroq; modo in prima persona loqui, in secunda non licet. vñ hic Tityrus de se, dicit, prius nobis, & postea, mihi, vt Deus nobis hæc oia fecit. Namque erit ille mihi semper Deus. Itē prius, nostris, & postea meas, videlicet, Sæpe tener nostris ab ouilibus, Et ille meas &c. Dixi gratia modestiae (quam nunc humilitatem vocat cum humilitas proprie sit abiectio quædam, ab humo dicta) quam cum quis de se pluraliter loquitur, significat se fretum suorum auxilio, aut subsidio, quo circa principibus conuenit pluratiue loqui, modestiae gratia, quod animaduertentes imperiti potissimum in Gallica lingua, putent sibi iniuriam fieri, si vnitatis numero compellentur, cum tamen omnis Latinorū consuetudo, in secunda persona, pluralē numerum, ab vna (quacunque dignitate præditus sit) arceat. De qua re Sipontinus satis præcepit. Verum (quia diximus) nostris, plurale, & meas, singulare, ne quis titubet, sit hæc Secūda regula. Ego, & meus, tu, & tuus: ad singulo

Gemin

Malum

Tactas quer-

cus. Auguri bus ob-

seruata.

Si.

Læua.

Cornix

Ilex.

Nume-

ri muta

tio.

Mode-

stia.

Humili

tas.

Da.

Accipe.

gulos pertinet, noster, & vester, nostras, & vestras, ad plures, sed, ut dixi, noster, & nostras, ad singulos retorquetur, Tertia regula. Hic, & oia aduerbia ab eo deducta, ut hic, hinc, huc, hac, horsu, ad prima personam pertinet, iste, & eius aduerbia, ad secundam, ille ad tertiam personam pertinent, iste, & eius aduerbia, ad secundam, ille, ad tertiam distantem. Sicut re, aut fictione, & ab eo qui loquitur, & ab eo ad quem loquitur, Vnde haec oia. i. mea, nemo istinc huc venit. i. nemo a te ad me venit. Huc ades. i. ad me, &c. Quarta ipse (quod olim ipse dicebat) apud Latinos, & apud Grecos. trium personarum censentur, quia sine adiectione trium personarum, verbis legitime supponunt. Prima, ut hic, En ipsa capellas, Protinus eger ago. Secunda, ut 6. Aene. Ipsa canas. i. tu. Tertia, ut paulo inferius in hac Ecloga: ipsa te Tityre pinus, Ipsi te fontes, ipsa haec arbuta vocabant. Quinta, ille saepe gloriam nobilitatis praefert: iste contemtu, ac utilitate: ipse, cum emphasi principatum, ut Alexander ille Maced. i. notissimus. Quid petis istis i. vilibus. & abiectis. Ioue missus ab ipso. i. ab eo qui magnus est, nec ab inferiore. Rex ipse hoc scripsit, quod dicit in propria persona, aut propria manu. Cum autem dicit, sed tu iste deus, &c. non ad obiectionem, sed ad secundam personam pertinet. Sexta, verba impersonalia, quia a propriis personis secluduntur, ad generalitatem transeunt, ut hic, turbat, s. ab oib. Et in principio sermonum. Horatius qui sit Mecenas ut nemo &c. septima, quod est Agreus, Memini me facere, dicere de re, non memini me fecisse. Non memini, sermo est totus praeteriti temporis, qui ante factam rem, in praesens reuocat. Et si dixeris, Memini me fecisse, duo praeterita simul iunges. Cicero. Memini Paphilum Labitanum mihi narrare solitum. Idem infra. Rndi Metello ut debui, & Memini me dicere. Terentius, Ego illam vidi virginem forma bona, memini videre. Virg. De celo tactas memini praedicere quercus. Idem Cantando solitum memini me condere soles. Idem, Memini

aruncos ita ferre senes. Et multis praeterea in locis. Neque inuenitur, ubi ab alijs magnis auctoribus memini, ita positum sit, ut non addatur, aut et, aut aliquotus sermo, qui praesens tempus restituat, nisi vno in loco, & quasi hoc mirabile. Is autem est Virgilij in Georg. Namque sub Oebaliae memini me turribus altis Coriciu vidisse senem. Quod poeta, pro necessitate metri, licuit usurpare. Haec Agreus, qui addere potuisset illud Persianum. Nec in praecipiti, somniaffe Parnaso memini.

Vsque adeo turbat agris in peruerteri quidem eo quodam turbat legere est sed in Romano illo antiquissimo, Turbamur non inueniunt legi Saepa sinistra caua praedixit ab ilice cornix] versus hic in veteribus quos sequimur codicibus non habet, in aliquot aliena manu supposititius est, ut in Oblongo, & in Longobardico, in quo etiam, dicebat pro praedixit, habetur.

SCIENDUM est quoque legem fuisse latam ut nullus aliquid componeret, nisi prius ad ediles accessisset, & scribendi veniam (cum illi prius scriptoris vires perpendissent, moxque secundum ingenij capacitatem, & doctrinam dabant componendi potestatem) impetrasset. deinde praerant recitandis, & recitata emperitabant. de qua lege Virg. intellexit in Buc. Ludere quae vel le calamo permisi agresti. i. ne excedere a stylo agresti ultra legem, & veniam impetratam, donec essem maturus ad altiora reponenda, quod Ecloga 6. quoque cum ad Cynthiam. i. Apollinem. i. Augustum (quoniam Augustus Apollo dictus est, ac Apollinis filius existimatur) accessisset gratiam altiora componendi impetraturus, inuit, Cum canerem reges, & praelia, Cynthius aurem, vellit, & admonuit, pastorem Tityre pingues pascere oportet oues, deductum dicere carmen. Nunc ego (namque super tibi erunt, qui dicere laudes Varre tuas cupiant, & tristia condere bella) Agrestem te. i. meditabor arundine musam. Non iniussa cano. quod Augustus deorum more aurem, caputque commouens abnuuit, atque recusauit.

VARIA LECT.

IOAN. SCOP.

SERV.

VRbem, quam dicunt Romam. Queritur cur de Caesare interrogatus, Romam de foribat, & aut simplicitate utitur rustica, ut ordinem narrationis plene non teneat, sed per longas ambages ad interrogata descendat, aut certe, quia nullus qui continet, est sine ea re quae continet, nec potest vlla persona esse sine loco. unde de nece habuit interrogatus de Caesare, locum describere, in quo eum viderat. Est autem longum Hyperbaton, VRbem quam dicunt Romam, Hic illum vidi iuuenem Meliboe. [Stultus ego] i. rusticus qui nesciui iudicare. [Nostrae] i. Mantuae. [Quo] id est ad quam. nam aduerbiu posuit pro nomine. ut Genus vnde Latinu. i. a quo. [Ouium teneros] periphrasis agnorum. [Depellere] i. a lacte remouere. [Sic canibus catulos similes] vult urbem Romam non tantum magnitudine, sed et genere differre a caeteris ciuitatibus, & esse velut quendam alterum mundum, aut quoddam coelum, in quo deum Caesarem vidit. Qui enim comparat cani catulum, vel haedum capellam, magnitudinis facit, non generis differentiam. Qui autem dicit, leo maior est cane, & generis facit, & magnitudinis differentiam, sicut nunc de urbe Roma fecit. Putabam, inquit, ante ita Romam comparatam esse alijs ciuitatibus, ut solet haedus caprae comparari, nam quamuis maior esset, tamen eam ciuitatem esse dicebam; nunc vero probaui eam etiam genere distare, nam est sedes deorum. Hoc autem dicere, ille comprobatur versus. [Quantum lenta solent inter viburna cupressi]. Nam virburnum, breuissimum est, cupressus vero arbor, est maxima. Hoc autem genus argumentationis, & apud Aristotelem lectum est, & apud Ciceronem. [Componere] Comparere. [Et quae tanta fuit] Quae tanta, ad magnum enim aliquid nimia necessitas venire compellit. Vnde quasi miratur hominem rusticu Romam videre potuisse. [Libertas] Amor libertatis, etenim aliter dicit seruus, libertatem cu-

Ti. VRbem, quam dicunt Romam, Meliboe putauit.

Stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus

Pastores ouium teneros depellere faetus.

Sic canibus catulos similes, sic matribus & haedus

Notam, sic paruis componere magna solebam.

Verum haec tantum alias inter caput extulit vrbes,

Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Me. Ecqua tanta fuit Romam tibi causa videndi?

Ti. Libertas: quae sera tamen respexit inertem.

Candidior postquam tondenti barba cadebat:

Respexit tamen, & longo post tempore venit,

Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit.

Namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,

Nec spes libertatis erat, nec cura peculi.

Quamuis multa meis exiret victima septis,

Pinguis & ingrata premeretur caseus vrbi;

Non vnquam grauis ere domum mihi dextra redibat.

pio, aliter ingenuus. Ille. n. carere vult seruitute, hic habere liberam vitam, pro suo. s. arbitrio agere. sicut nunc Virgilius sub persona Tityri dicit se amore libertatis Romam venire compulsus, & item latenter carpit ea tempora quibus libertas non nisi in urbe Roma erat. Aut certe simpliciter intelligamus hoc loco Tityrum sicut pastorem locutu. Nam ubique eum Theocritus mercenarium inducit. Itaque Virgilius, Tityre dum redeo (breuis est via) pascere capellas [Respexit mortem] Desidem sese non requirentem. Nam culpam suam inertiam, quod non ante Romam ierit, & sit usus puer libertate qua uti coepit prouectioris aetatis. [Candi-

agnos

dior postquam tondenti barba cadebat] Aut mutatio personae est, ut quendam rusticum accipiamus loquentem, non Virgilium, per allegoriam. Nam, ut diximus viginti octo annorum scripsit Bucolica: Aut certe est mutanda distinctio, ut sit, non barba candidior, sed libertas. nam 28. annorum barbam potest quicquid mittere, sed non canam. Et bene candidior libertas, ut intelligamus et ante in libertate, sed non tali, fuisse Virgilium. [Et longo post tempore venit. Postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit] Iungendum est hoc totum. nam duplici ratione tempus ostendit. quo eum libertas aspexerit. i. quando coepit secare barbam, & relicta Galatea Amaryllidis amore detineri. allegorice autem, hoc dicit postquam relicta Mantua Romam me contuli: nam Galatea, Mantuam vult esse, Romam Amaryllida. Et bene tempora, quasi rusticus, computat a barbae sectione [Longo post tempore] aut a praesentibus est, Antiqui enim, post, ante, circum, etiam ablatiuo iungebant. quod hodie facere minime possumus: aut longo post, una est pars orationis, ut sit sensus, Venit tempore longo post, sicut multo minus, multo magis, postmodo. Horat.

Post modo quod mihi obsit clare multumque locuro.

[Longo post] ut postposita videatur esse praepositio, & in unita-

rem coacta. [Fatebor. n.] Hoc per paræthesim dictū est. [Nec spes libertatis erat, nec cura peculij] Nec sperare poterat libertatē in oppressa ciuitate, nec habere curā patrimonij. Peculi aut, aut antiq; dixit, quia oē patrimonij apud antiquos, peculij dicebatur, a pecoribus, in quib. eorū constabat vniuersa substantia, vnde et pecunia dicta est a peculio, aut certe, & ad morsum tēporum pertinet, nam modo tñ serui peculij dicimus, vt inuidiose patrimonij suū dixerit peculij, ac si seruus esset: quia se diu apud Mantuā seruasse memorauit. Sane peculi p peculi, per syneresim dictū est. [Exiret victima septis] Septa, pprie sunt loca in cāpo Martio inclusa tabularis, in quib. stans populus R. suffragia ferre cōsueuerat. Sed qm̄ hęc septa, similia sunt ouilibus: duo hęc inuicem pro se ponuntur, vt hoc loco, septa pro ouilib. posuit. Itē Lucanus cōtra, & misere maculauit ouilia Romę. Iuuenalis: Antiquo quæ proxima surgit ouili. [Pinguis] Melius ad victimā q̄ ad caseū refertur. [Ingrate vrbi] quia cū alimēta ciuitatib. præstent, & rusticorū labore, & in his rustici et derident a ciuib. & multa perdūt, aduectarū rerū pretia iniqua suscipiūt.

ASC.

VRBEM &c.] Aut rustica simplicitate, aut quia in rē suam cōducere putabat, interrogatus de deo, Tityrus locū præscribit, cuius præscriptio pōt eatenus ad institutū eius conducere, quatenus vult cōvincere Augustum esse deū: nā sicut de vrbe Roma nondū visa, falsam opinionem habuerat, credēs eam urbē, licet maximam, censendam, cum cōelum sit, ita de Augusto deceptus erat, credēs eū quidem principē, sed mortalem, cū inter deos sit collocandus. Dicit ergo; O Meliboe ego stultus, & temerarius rerū cēsor, putauī Romā esse comparabilē Mantuæ, saltem vt catuli comparantur canib. videlicet grandib. & hædi matribus, hoc est capris adultis, verū nulla fere est cōparatio, nā tanto alias vrbes excedit, quanto cupressi excedunt viburna, quæ sunt humilima virgulta. Ad id Melibæus ignorās quo Tityrus prætebat, interrūpit sermonem eius noua interrogatione dicens; Et quæ tāta causa fuit tibi videndi Romā? Rndet Tityrus q̄ libertas quæ candidior, i. munda ab omni inuidientium liuore, illic concessa est, quam Mantuæ nancisci non poterat. Itaq; Galatē relinquens animū ad Amaryllidā conuerterat, quod & Melibæo innotuerat, vt sequentia docebūt, hoc dicit Ordo est. O Melibæe, ego stultus, i. rusticus, & rerū ignarus, aut nimīū vrbi nostrę studens, & indulgens ac cōcedens, putauī urbē quam dicūt Romā, aut potius sic, putauī Romam, quam s. fere oēs mortales dicunt urbē, cum potius cōelum dici mereatur esse sup. similem huic nostræ, sup. vrbi, videlicet quo, i. ad quā nos pastores solemus depellere. i. lacte abducere, h. e. raptos ab vberē matrū venales adigere, aut importare teneros fœtus ouiu. i. agnos. Ego norā, i. nouerā, ac arbitrabar (est. n. imperfecti tēporis, a noui. deductum) catulos esse, sup. sic, i. in tali proportionē, similes i. comparabiles, canib. i. magnis, & hædos. i. teneros fœtus caprarū esse sup. similes, sic, i. in tali proportionē, in qua Mantuā Romæ similē putauī. matrib. i. capris, seu capellis grandib. & ego solebam cōponere. i. conferre ad cōparanda, sic paruis. i. cū paruis s. reb. magna. i. res magnas, hoc est, putauī quidē Romā esse maiorem ciuitate nostrā, sed tñ comparabilem illi; verum. i. sed hęc s. quā priorem dixit, hoc est, Roma extulit, i. extra tulit, & leuauit, ab extollo, caput, sup. suū, inter alias vrbes, tñ. i. intantum quantum cupressi. i. arbores illæ altissimæ solēt, sup. extollere, & efferre caput inter viburna. i. frutices illos humillimos, & maxime depressos, lēta. i. flexibiles & tenellos. Ad hoc addit Melibæus, & quæ tanta. i. tā efficax cā. fuit tibi vidēdi. i. vt videre cuperes Romā? vbi ex consuetudine loquentiū vitur, & non. n. copulatiuā, sed continuandi vim hēt. Rndet aut Tityrus, Libertas. i. vt libere in meis possessionib. viuā, fuit. sup. cā, quæ, s. libertas, existens cādidior. i. fauorabilior, & melior q̄ metueram, respexit, quamuis sup. sera. i. tarda, respexit tñ i. miseranter aspexit, me inertē. i. sine arte, & industria, in patria, vbi nulla libertatis habēda spes erat immorantē, respexit dico. Postquam barba, sup. mea, cadebat tondenti. i. eā ab radenti, videlicet tonsori (hoc est postquā primam barbā mihi abradi feceram, cū tñ iunior eam libertatē impetrare potuissē) Nisi forte quod nunc quidam faciunt, tunc quoq. faciebant, vt. s. ad firmiter exequendam rē instituta constituerit nō prius radere barbā, quam agros suos liberos receperit & de eorū receptione desperans iā barbā raserit, respexit in quam tñ. i. tandem, aut quantūcūq; sera tñ respexit & ve-

nit post. i. postea q̄ barbā radere cēperam; multo tpe. i. multo tps intercapedine, ac spatio. At postquam Amaryllis, i. splendida amica nostra. Romana, i. nitida, & candidior libertas, habet nos, i. fruitur præsentia mea, & potitur me Galatea, i. amica nostra Mantuana, hoc est seruitium illud quod subibam dum patriæ nostræ amore detentus Mantuæ immorabar, relinquit me, q̄ d. non potuit tolerare se a me [derelinqui, & ita dereliquit me. Namque, pro quia (ego. n. fatebor. s. quod verum est, licet iniquus censar, hoc aut per parenthe-sim interserit) hoc est si percuncteris, cur eam prius dereliquerim? scies quia dñ. i. quamdiu. Galatea. i. amor patriæ aut cōmerciū cū amica mea Mantuana; illa rustica tenebat. i. detinebat me nec spes libertatis, sup. impetranda, erat. sup. mihi. nec cura peculi, pro peculi, hoc est alicuius proprij boni mihi accumulandi, sup. erat. Nā q̄ uis multa victima pinguis. i. plurimus agnus, aut vitulus dignus. quia victima fieret, p victis hostib. exiret meis septis. i. depelleret ad urbē ex meis ouilib. in agro septis. i. septib. & cratibus munitis (Verum, vt duplex sensus, ita duplex pōt esse expositio. Nā si sensus est, q̄ ex septis suis portauerit, aut egerit in urbē pingues agnos vnde cōdignæ victimæ fieri possent, qui satis quadrat, cū se quētib. iā habita est expositio. At si diceret se de ouib. suis sepe rem sacram fecisse, vt victor. i. voti compos fieret, exponetur quamuis multa victima exiret meis septis. i. quāuis sepe sacrificij facerem de ouib. meis) & quamuis caseus premere tur iā. i. coagulatus (nā mactatis agnis e lacte, caseos premere solet) vrbi ingrata. i. sumptui, & laborib. rusticorū, iniquā mercedem aut nullam pendenti, & vltro illudenti, tñ sup. dextra non redibat mihi, i. ad vtilitatem meam vñquam domū exiens. s. grauis. i. onusta ere i. pecunia ærea. i. parū, aut nihil lucri ex multo labore referebam. Sed elegantia sermo-

Vrbs.

Vrbes antiquā fuit, docet vnde vrbs nomen deducatur.

[Stultus] Is pprie dī, qui cuius rei, plus æ quo studet, vñ stultus in amorib. & mercatu dicimur. Fatuus aut, qui plus æ quo fatur, appellari pōt, quamuis primæ syllabæ quantitas non cōsentiat [Huic nostræ] videlicet Mantuæ. [Quo] i. ad quam vt in regulis patebit [Teneros fœtus ouium] i. agnos, per periphrasim. i. descriptionē [Catuli] Et i. leonū, ac tigrum sunt, catelli duntaxat canū. [Componere] i. comparare, eo quod quæ comparare volumus, componimus, vt compositorū magis elucescat discretio, de hoc quoque videbimus in regulis. [Hædi] sunt aut hædi, teneri fœtus caprarum, sicut agni ouium, grandiores aut hædi, si masculi sunt, hirci appellantur si fœmellæ, capræ; si coles capti, hoc est castrati, aut emaculati, capri dicunt. Agni vero ouiu, qui grandiores, arietes, capti aut, aut castrati, verueces appellantur. Muro aut, quem Galli pro veruece accipiunt metulum, hoc est mēbrū virile, apud Horat in i. Serm. significat. [Fœtus] A fouendo deducitur, vnde fœtura, pro toto prouentu, qui fouēdo, & gignendo speratur, accipi solet, vnde ē, si fœtura gregē suppleuerit aureus elto. [Depellere] Est aut depellere; ab lacte disūgere verū agni, quarto menle ex quo nati sunt, a mammis disunguntur; hædi tertio; porci secūdo, vt sentit Varro. [Cupressi] vt notū est arbores sunt sane altæ, quæ cypressi dñr, sed y, in u, vertitur, sicut cymīnū, & cuminum. [Viburna] Sunt aut viburna humilimi frutices, qui in altum nō eriguntur, vt genistæ myrica [Quæ tanta cā] Quia magna vī fuisse quæ rusticum a Mantua Romam vsq; protraxerit, sane cā est, quæ nos impingit, atque instigat, seu mouet ad aliquid faciendum. Rō aut qua vitur in faciendo (vt auctor est Seruius in arte) vidēdi Romā, dici posset, & Romæ videndæ, forte magis eleganter, sed minus concinne. vt in regulis dicam. [Tamen] Dicit Landinus. i. tandē, sed aliter exposuimus in ordine cōtexendo [Sera] Serum dicimus, quod sero, idest tarde operatur. [Respexit] Respicere proprie, ad commiserationem pertinet; sicut, Respexit in orationem humilium. Respexit humilitatem

Stultus

Hædi.

Viburna.

militatē ancillæ suæ &c. Tractum ex eo, quod qui miserū inspiciunt, si respiciat. i. iterū inspiciat, misericordia afficiunt. [Inertē] Iners dī sine arte: contra, solers totus in arte. Iners aut fuit Tityrus, qui tñ distulit Romā visere, cum tñ aliunde spes nulla fuerit libertatis obtinendæ. Magna tñ est beneficij vis, q̄ cū ipse iners fuerit, ipsum tñ libertas respexerit. vnde dī ab eo, cādidior, i. purior, a liuore quā meruerit, hoc est beneficentior. [Candidior] Candidum. n. dicimus, qui liuorē non habet. i. inuidiæ maculam. Nec construemus; vt sit barba candidior, quia cū nondum trigenarius esset, non verosimile est barbā eius canuisse. Eius aut quod dicitur. Fortunate senex, alia est quā plurimi credāt sententia, vt illic dicemus [Longo post tpe] Post, & ante, rōne excessus, aut mensuræ rectæ, ablatiuū regunt, vt dicam in regulis [Amaryllis] Dici pōt splendida amica, nā Amarygma huius Amarygmatos, splendor dī, & Amarysso, luceo, seu splendo, [Galatea] Galatea aut quasi lactis dea. Nam γάλα i. hoc Gala, huius Galactos, græce, lac dī, thea aut dea, verū græce scribitur γαλατρία hoc est Galateia, per diphthōgū, sine aspiratione, quod profertur Galatia, & ita scribendū hic puto, Galatea, quia nō deā, sed amicā rusticā, hīc significat, Sūptū aut est vocabulū, ab ea nymp̄ha, quā apud Theocritum Eclog. 1. Polyphemus dī adamasse, verū allegoricos, pro Mātua ponit, sicut Amarillis pro Roma, quā rem mire, vocabulis ipsis decernit poeta. Nā siue Galathea, siue Galatea scribatur, a lacte nomē sumpsit, quod albū quidē, sed non splendidū, ac lucidū, itaq; amica rustica, & alba, & dulcis esse pōt, sed non splendida, vt vrbana, q̄ Amaryllis exprimit. Landinus dicit putari per Galatēā, Lydiam intelligi. Reliquit aut Galateam, quia (vt dicit Seneca) Nec regna parē, nec referre Venus pōt, itaq; videns se contemptā dereliquit eum, per quod innuit Mātuanorum inuidiā in Virgilium cōcitātā, q̄ solus agros suos receperat, a quo se purgauit Melibeus, dicēs: Nō equidē inuideo, mire aut dicit, non q̄ ipse Galatēā reliquerit, sed q̄ ab ea derelictus sit, cum tñ subiungat, nam dum me Galatea tenebat &c. per quod innuit, se eā dereliquisse prius [Peculi] Pro peculi, quia cū datur, bina iacitur, qñque suprema, quod aut dicit Seruius, pecuniam a peculio dictā, retractat nra ætate doctissimus Philippus Beroaldus dicens. Marcus Varro Romanorum doctissimus, qui vocabulorū etymologias acutissime ac eruditissime perscrutatus est, tradit pecuniam a pecore nominatam esse, qm̄ priscorum diuitiæ in pecore consistebant. Sentētiā Varronis cōfirmat Colum. lib. 7. & Ouidius illo versu, Hinc et locuples, hinc ipsa pecunia dicta est. Plin. aut lib. 33. scribit: Pecuniam sortitam esse nomen, a nota pecudis, qm̄ antiquitus nummi, effigie pecudis signabantur. Hinc Plutarchus asserit in Publicola in vetustissimis nummis signum fuisse ouis, & suis, bouisque conspectum. Hæc ille. Landinus aut, Peculium sic definit Labeo, esse id quod seruus dñi permissu separatim a dñicis rationibus habet. Sed & dñō peculium esse pōt, ostēdit Celsus, & castrense peculium esse, quod a parentibus & cognatis militiæ acquisiuit: Rusticos aut audisse Celsus, qui pecuniā sine peculio fragilem esse dicitarent. peculiū appellant, quod præsidij cā imponitur, vnde Vlpianus, peculium, ait, dictū quasi sit pusilla pecunia, siue pusillū matrimoniū. Ego inquit Landinus, puto peculium esse, quidquid nostra industria acquiritur, in quacunque fortuna simus, seu liberi, seu serui, & iō sensisse senes pecuniā sine peculio. i. sine nostro lucro fragile esse, hæc ille. Sane peculiū propriē seruorū, a pecore dictū sicut & pecunia, nobiliū, vt Festus ait. Et quia serui a seruando dicti sunt, eo quod occidi potuissent in bello, cū seruati sunt quæcunq; acquirunt, dñis acquirunt, præter peculiū, quod eis domini permissu propriū est, ideo peculiare vocamus, quod cuique proprium est, nec cum alijs cōe, sed tñ illius labore, atq; industria partum, & acquisitum [Septis] Illud aut quod dicit Seruius, septa sunt loca in campo Martio, & certa, sic idem Beroaldus examinat Elegantiū & verius explanatum fuisset Maronianū carmen a Seruio si dixisset, Septa generali vocabulo significant omnia loca munita. & quodā sepimēto vallata, inde stabula, ouilia, bubilia, caprilia, & id genus reliqua, septa nūcupant. Inde septa in cāpo Martio, loca inclusa tabulatis; septa dici meruerūt, de quib. Martial. In septis Mamurra diu, multumq; vagatus Ausonius in Panegy. Passus nō septa, nō cāpum. Et Suetonius venationē in septis datam esse testatur. De his sentire vī, & Plinius sic

scribens in 16. Trabs in porticibus septorū Marco Agrippa relicta. Præterea Marcus Varro in re Rustica appellat oīa septa quæ hēnt inclusa animalia, q̄ pascuntur. Vnde ab eodē laudantur septa Fuluij Hirpini, & septa Pōpeij. i. loca quib. conclusæ feræ pascebantur. Idē inquit, intra septa, villæ habent aquā. Apud eundē, inscriptio est de septis fundi a sepio, quod significat munio, hæc dictio deriuari vī. Inde septus locus, septa villa, septū tectum, nūcupatur. Et apud iuriscōsultos septa accipiuntur pro obijcibus, & claustris, quib. vī mur ad impetus fluuiorum coercēdos. Præterea apud Lucanū nō est exponēdū ouile, pro septis, sicut exponit Seruius. Nā ouile, erat locus in campo Martio, ita peculiariter nūcupatus de quo hæc Liuius lib. 16 Ciuitatis Veturia seniorib. datū secreto in ouili, cū his colloquendi tps. Nam si verum esset id, qd̄ tradit Seruius, videlicet Lucanū, ouilia p̄ septis posuisse, nunquā Liuius tā licenti translatione vsus foret, vt & ipse ouile pro septis poneret, cū poetæ aliter quā historici loquantur. Cæterum Lucanus eo modo dixit ouilia, quo Liuius, quo Strabo, qui in quinto referens id qd̄ Lucanus de crudelitate Syllæ, adeo cōuenit cū Lucani verbis, vt alter ab altero accepisse videatur. Strabonis verba hæc sunt: Sylla, alios qui arma proiecerāt ad millia tria; vel, vt alij, quatuor in cāpo Martio ad ouilia coactos, immisis militib. iugulauit. In eadē significatione accipiendū est apud Iuuen. in eo versiculo: Antiquo quæ proxima surgit ouili, Hæc Beroaldus [Multa pinguis victima] Quid victima, & hostia differant, Victima. docet Ouid. lib. 1. Fastorum sic: victima quæ cedit dextra vitricæ, vocatur, Hostia a domitis, hostia nomen hēt. Festus tñ vult, hostiā dictā ab hostire, quod est ferire. Addit Landinus, Hostiā a Christianis dici Eucharistiā, i. bonam gratiam, quæ ad Deum mittitur, dum res diuina sit, eo quod hostis noster, & aduersarius Diabolus ea victus est, quō aut nō sint duo epitheta inepte cohærentia, in regulis dicā. [Grauis ære] Id est pecunia minoris precij, vt pote quadrantib. aut trientib. vt vero recitat Mancin. in Cypro fuit prima æris inuentio. Seruius aut rex primus signauit es, antea rudi ere vsus Romanæ Timæus tradit. Signatum est nota pecudum. Vnde pecunia appellata; auctor est Plin. lib. 33. & 34. Addit Landinus, primos nūmos æreos fuisse, nō aureos, nec argenteos. Vnde Ouid. de Fastis, Aera dabant olim, melius nunc oēm in auro est, Victaq; cōcessit prisca moneta noua. Hinc pecuniam debitam, es alienum dicimus, & ærarium locum, vbi publica asseruantur. Credo nunc fiscum vocari. Sed ne in immēsum crescat opus præceptiones imperitis demus, vnde Prima est: Verba tercię personę, in quibus suppositū cōe liquido cognoscitur, & speciale non exigitur sine supposito nō inepte ponuntur. Cuiusmodi sunt verba ad loquelā pertinentia, quorū suppositum generale homo est, vt hic; Vrbem quā dicūt, videlicet homines fere oēs. Secunda, aduerbia localia, a relatiuis p̄nominib. deducta, pro ipsis poni possunt, vt, Sunt mihi loculi, vnde, i. e. quib. parum deprompsi, vrbe quo, i. ad quam depellere solemus. In agro moriar, vbi, id est in quo natus sum. Tertia est, plurima verba non repetitis cum quib. componuntur præpositionibus datiuū regunt, quæ eis repetitis accusatiuum, aut ablatiuū regerent, vt Infero tibi, id est in te. Appello litori, i. ad litus, & compono tibi id est tecum, dicā aut, Mantua non est cum Roma comparanda, aut cōponenda, potius, quam ē contrario. Quarta, quamuis pro gerundijs, casum verborum suorū post regentib. venuste vtamur gerundijs nominib. cum ipsis casibus ē quibus gerundiā regi vñr tectis, tñ si contentus, aut consuetudo refragetur, gerundijs vteris, vt, Causa videndi Romam, dulcius, quā vidēdæ Romæ sonat, vt bonis aurib. constat. qñ vero relatiuum interuenit, tunc Valla vult necessariam esse gerundijs locutionē, qualis est. Ludere, que vellem calamo permisit agresti. vbi ne in prosa quidē dicerēliceret, ludendorum eorum, quæ vellem potestatem fecit. Quinta, comparatiua, quoties sine casibus suis ponūtur, aut pro absolutis, hoc est positiuis posita censēbuntur, cum excessu tñ aut casum generalem subaudiemus, vt Libertas cādidior. i. valde candida, aut candidior q̄ metuerim, cū fuerim iners. Generales aut cōparatiuorū casus sunt, æquo, opinione, fide, solito iusto, q̄ decet, &c. vt hic iracūdiior est, sup. paulò quā decet, &c. Sexta, post & ante, præter accusatiuos quib. deferuire solēt, regūt. & ablatiuos excessus, aut mensurā, vt, Veni multo post te triduo ante regē, ita & hic, Multo post tpe venit. Septima

Victima.

Hostia.

Aes. Pecunia.

tem coacta. [Fatebor. n.] Hoc per parêthesim dictū est. [Nec spes libertatis erat, nec cura peculij] Nec sperare poterā libertatē in oppressa ciuitate, nec habere curā patrimonij. Peculi aut, aut antiq; dixit, quia oē patrimonij apud antiquos, peculij dicebatur, a pecoribus, in quib. eorū constabat vniuersa substantia, vnde ē pecunia dicta est a peculio, aut certe, & ad morsum tēporum pertinet, nam modo tñ serui peculij dicimus, vt inuidiose patrimonij suū dixerit peculij, ac si seruus esset; quia se diu apud Mantuā seruissē memorauit. Sane peculij, p. peculij, per syneresim dictū est. [Exiret victima septis] Septa, pprie sunt loca in cāpo Martio inclusa tabularis, in quib. stans populus R. suffragia ferre cōsueuerat. Sed qm̄ hęc septa, similia sunt ouilibus; duo hęc inuicem pro se ponuntur, vt hoc loco, septa pro ouilib. posuit. Itē Lucanus cōtra, & miserē maculauit ouilia Romę. Iuuenalis: Antiquo quā proxima surgit ouili [Pinguis] Melius ad victimā q̄ ad caseū refertur. [Ingratę vrbi] quia cū alimēta ciuitatib. prestent, & rusticorū labore, & in his rustici ēt derident a ciuib. & multa perdūt, aduectarū rerū pretia iniqua suscipiūt. **VRBEM &c.]** Aut rustica simplicitate, aut quia in rē suam cōducere putabat, interrogatus de deo, Tityrus locū pręscribit, cuius pręscriptio pōt eatenus ad institutū eius conducere, quatenus vult cōuincere Augustum esse deū; nā sicut de vrbe Roma nondū visa, falsam opinionem habuerat, credēs eam vrbe, licet maximam, censendam, cum cōelum sit, ita de Augusto deceptus erat, credēs eū quidem principē, sed mortalem, cū inter deos sit collocandus. Dicit ergo; O Meliboe ego stultus, & temerarius rerū cēsor, putauī Romā esse comparabilē Mantuā, saltem vt catuli comparantur canib. videlicet grandib. & hēdi matribus, hoc est capris adultis, verū nulla fere est cōparatio, nā tanto alias vrbes excedit, quanto cupressi excedunt viburna, quā sunt humilima virgulta. Ad id Meliboeus ignorās quo Tityrus prędebat, interrūpit sermonem eius noua interrogatione dicens; Et quā tāta causa fuit tibi videndi Romā? Rndet Tityrus q̄ libertas quā candidior, i. munda ab omni inuidientium liuore, illic concessa est, quam Mantuā nancisci non poterat. Itaq; Galatē relinquens animū ad Amaryllidā conuerterat, quod & Meliboe innotuerat, vt sequentia docebūt, hoc dicit Ordo est. O Meliboe, ego stultus, i. rusticus, & rerū ignarus, aut nimīū vrbi nostrę studens, & indulgens ac cōcedens, putauī vrbe quam dicūt Romā, aut potius sic, putauī Romam, quam i. fere oēs mortales dicunt vrbe, cum potius cōelum dici mereatur esse sup. similem huic nostrā, sup. vrbi, videlicet quo, i. ad quā nos pastores solemus depellere. i. lacte abducere, h. e. raptos ab vberē matrū venales adigere, aut importare teneros fœtus ouiu. i. agnos. Ego norā, i. nouerā, ac arbitrabar (est. n. imperfecti tēporis, a noui. deductum) catulos esse, sup. sic. i. in tali proportionē, similes i. comparabiles, canib. i. magnis, & hēdos. i. teneros fœtus caprarū esse sup. similes, sic, i. in tali proportionē, in quā Mantuā Romę similē putauī. matrib. i. capris, seu capellis grandib. & ego solebām cōponere. i. conferre ad cōparanda, sic paruis. i. cū paruis i. reb. magna. i. res magnas, hoc est, putauī quidē Romā esse maiorem ciuitate nostrā, sed tñ comparabilem illi; verum. i. sed hęc s. quā priorem dixit, hoc est, Roma extulit, i. extra tulit, & leuauit, ab extollo, caput, sup. suū, inter alias vrbes, tñ. i. intantum quantum cupressi. i. arbores illę altissimę solēt, sup. extollere, & efferre caput inter viburna. i. frutices illos humillimos, & maxime depressos, lēta. i. flexibiles & tenellos. Ad hoc addit Meliboeus, & quā tāta. i. tā efficax cā. fuit tibi vidēdi. i. vt videre cuperes Romā? vbi ex consuetudine loquentiū vtitur, & non. n. copulatiuā, sed continuandi vim hēt. Rndet aut Tityrus, Libertas. i. vt libere in meis possessionib. viuā, fuit. sup. cā, quā, i. libertas, existens cādidior. i. fauorabilior, & melior q̄ metueram, respexit, quamuis sup. fera. i. tarda, respexit tñ i. miseranter aspexit, me inertē. i. sine arte, & industria, in patria, vbi nulla libertatis habēda spes erat immorantē, respexit dico. Postquam barba, sup. mea, cadebat tondenti. i. eā ab radenti, videlicet tonsori (hoc est postquā primam barbā mihi abradi feceram, cū tñ iunior eam libertatē impetrare potuissem) Nisi forte quod nunc quidam faciunt, tunc quoq. faciebant, vt. s. ad firmiter exequendam rē instituta constituerit nō prius radere barbā, quam agros suos liberos receperit & de eorū receptione desperans iā barbā raserit, respexit inquam tñ. i. tandem, aut quantūcūq; , fera tñ respexit & ve-

nit post. i. postea q̄ barbā radere cēperam; multo tpe. i. multo tps interapedine, ac spatio. At postquam Amaryllis, i. splendida amica nostra. Romana, i. nitida, & candidior libertas, habet nos, i. fruitur pręsentia mea, & ponitur me Galatē, i. amica nostra Mantuana, hoc est seruitium illud quod subibam dum patrię nostrę amore detentus Mantuā immorabar, relinquit me, q̄ d. non potuit tolerare se a me derelinqui, & ita dereliquit me. Namque, pro quā (ego. n. fatebor. si quod verum est, licet iniquus censar, hoc aut per parenthesim interserit) hoc est si percuncteris, cur eam prius dereliquerim? scies quā dū. i. quamdiu. Galatē, i. amor patrię aut cōmerciū cū amica meā Mantuana; illa rustica tenebatur. detinebat me nec spes libertatis, sup. impetranda, erat. sup. mihi. nec cura peculij, pro peculij, hoc est alicuius proprij boni mihi accumulandi, sup. erat. Nā q̄ uis multa victima pinguis, i. plurimus agnus, aut vitulus dignus. quia victima fieret, p. victis hostib. exiret meis septis. i. depelleret ad vrbe ex meis ouilib. in agro septis. i. septib. & cratibus munitis (Verum, vt duplex sensus, ita duplex pōt esse expositio. Nā si sensus est, q̄ ex septis suis portauerit, aut egerit in vrbe pingues agnos vnde cōdignę victimę fieri possent, qui satis quadrat, cū se quētib. iā habita est expositio. At si diceret se de ouib. suis sēpe rem sacram fecisse, vt victor. i. voti cōpos fieret, exponetur quamuis multa victima exiret meis septis. i. quāuis sēpe sacrificiū facerem de ouib. meis) & quamuis caseus premere tur iā. i. coagulatus (nā mactatis agnis e lacte, caseos premere solet) vrbi ingrata. i. sumptui, & laborib. rusticorū, iniquā mercedem aut nullam pendenti, & vltro illudenti, tñ sup. dextra non redibat mihi, i. ad vtilitatem meam vnquam domū existens. s. grauis. i. onusta ēre i. pecunia areā. i. parū, aut nihil lucri ex multo labore referebam. Sed elegantia sermōnis declarem [Vrbem quam dicūt] vt pręnotauī, ordo duplex esse pōt, aut, ego putauī vrbe quā dicunt Romā, aut Romam quam dicunt vrbe, cū non vrbs, sed cōelum potius cēferi debeat, quippe quā deum contineat, sed vbi deus, illic quoque cōelum, cum omniū cōsensu in cōelo sedes dei sit. Vrbis aut appellatione ēt si nomen non adijceretur, Romam tamen accipi receptum est, vt Fabius lib. 6. docuit. Sane & edificia, & fabricas, vrbe vocamus, ciuium concilia, seu cōuentum ciuitatem, ita quod dicemus vrbe concrematam, & ciuitatem illacrymasse. Seruius autem ad illud 1. Aeneid.

Vrbes antiquā fuit, docet vnde vrbis nomen deducatur.

[Stultus] Is, pprie dī, qui cuius rei, plus a quo studet, vñ stultus in amorib. & mercatu dicimur. Fatuus aut, qui plus a quo satur, appellari pōt, quamuis primę syllabę quantitas non cōsentiat [Huic nostrę] videlicet Mantuę. [Quo] i. ad quam vt in regulis patebit [Teneros fœtus ouium] i. agnos, per periphrasim. i. descriptionē [Catuli] Enī leonū, ac tigriū sunt, catelli duntaxat canū. [Componere] i. comparare, eo quod quā comparare volumus, componimus, vt compositorū magis elucescat discretio, de hoc quoque videbimus in regulis. [Hēdi] sunt aut hēdi, teneri fœtus caprarum, sicut agni ouium, grandiores aut hēdi, si masculi sunt, hirci appellantur si foemellę, caprę; si coles capti, hoc est castrati, aut emaculati, capri dicunt. Agni vero ouiu, qui grandiores, arietes, capri aut, aut castrati, verueces appellantur. Muro aut, quem Galli pro veruece accipiunt mētulum, hoc est mēbrū virile, apud Horat in i. Serm. significat. [Fœtus] A fouendo deducitur, vnde fœtura, pro toto prouentu, qui fouēdo, & gignendo speratur, accipi solet, vnde ē, Si fœtura gregē suppleuerit aureus elto. [Depellere] Est aut depellere; ab lacte disingere verū agni, quarto mente ex quo nati sunt, a mammis disunguntur; hēdi tertio; porci secūdo, vt sentit Varro. [Cupressi] vt notū est arbores sunt sane altę, quę cypressi dñr, sed y, in u, vertitur, sicut cymīnū, & cuminum. [Viburna] Sunt aut viburna humilimi frutices, qui in altum nō eriguntur, vt genistę myricę [Quā tanta cā] Quia magna vī fuisse quā rusticum a Mantua Romam vsq; protraxerit, sane cā est, quę nos impingit, atque instigat, seu mouet ad aliquid faciendum. Rō aut quā vtimur in faciendo (vt auctor est Seruius in arte) vidēdi Romā, dici posset, & Romę videndę, forte magis eleganter, sed minus concinne. vt in regulis dicam. [Tamen] Dicit Landinus. i. tandē, sed aliter exposuimus in ordine cōtexendo [Sera] Serum dicimus, quod sero, idest tarde operatur. [Respexit] Respicere pprie, ad commiserationem pertinet; sicut, Respexit in orationem humilium. Respexit humilitatem

Vrbs.

Stultus

Hēdi.

Viburna.

militatē ancillæ suæ &c. Tractum ex eo, quod qui miserū inspiciunt, si respiciāt, i. iterū inspiciāt, misericordia afficiunt. [Inertē] Iners dī sine arte: contra, solers totus in arte. Iners aut fuit Tityrus, qui tñ distulit Romā visere, cum tñ aliunde spes nulla fuerit libertatis obtinendæ. Magna tñ est beneficij vis, q̄ cū ipse iners fuerit, ipsum tñ libertas respexerit. vnde dī ab eo, cādidior, i. purior, a liuore quā meruerit, hoc est beneficentior. [Candidior] Candidum. n. dicimus, qui liuorē non habet. i. inuidiæ maculam. Nec construemus; vt sit barba candidior, quia cū nondum trigenarius esset, non verosimile est barbæ eius canuisse. Eius aut quod dicitur. Fortunatus senex, alia est quā plurimi credāt sententia, vt illic dicemus [Longo post tpe] Post, & ante, rōne excessus, aut mensuræ rectæ, ablatiuū regunt, vt dicam in regulis [Amaryllis] Dicit pōt splendida amica, nā Amarygma huius Amarygmatos, splendor dī, & Amarysso, luceo, seu splendo, [Galatea] Galatea aut quasi lactis dea. Nam γαλα i. hoc Gala, huius Galactos, græce, lac dī, thea aut dea, verū græce scribitur γαλατεια hoc est Galateia, per diphthōgū, sine aspiratione, quod profertur Galatia, & ita scribendū hic puto, Galatea, quia nō deā, sed amicā rusticā, hic significat, Sūptū aut est vocabulū, ab ea nymp̄ha, quā apud Theocritum Eclog. 1. Polyphemus dī adamasse, verū allegoricos, pro Mātua ponit, sicut Amarillis pro Roma, quā rem mire, vocabulis ipsis decernit poeta. Nā siue Galathea, siue Galatea scribatur, a lacte nomē sumpsit, quod albū quidē, sed non splendidū, ac lucidū, itaq; amica rustica, & alba, & dulcis esse pōt, sed non splendida, vt vrbana, q̄ Amaryllis exprimit. Landinus dicit putari per Galatēā, Lydiam intelligi. Reliquit aut Galatēam, quia (vt dicit Seneca) Nec regna parē, nec referre Venus pōt, itaq; videns se contemptā dereliquit eum, per quod inquit Mātuanorum inuidiā in Virgilium cōcitātā, q̄ solus agros suos receperat, a quo se purgauit Melibeus, dicens: Nō equidē inuideo, mire aut dicit, non q̄ ipse Galatēā reliquerit, sed q̄ ab ea derelictus sit, cum tñ subiungat, nam dum me Galatea tenebat &c. per quod innuit, se ea dereliquisse prius [Peculi] Pro peculi, quia cū datur, bina iacitur, q̄nque suprema, quod aut dicit Seruius, pecuniam a peculio dictā, retractat nra ætate doctissimus Philippus Beroaldus dicens. Marcus Varro Romanorum doctissimus, qui vocabulorū etymologias acutissime ac eruditissime perscrutatus est, tradit pecuniam a pecore nominatam esse, qm̄ priscorum diuitiæ in pecore consistebant. Sentētiā Varronis cōfirmat Colum. lib. 7. & Ouidius illo versu, Hinc et locuples, hinc ipsa pecunia dicta est. Plin. aut lib. 33. scribit: Pecuniam sortitam esse nomen, a nota pecudis, qm̄ antiquitus nummi, effigie pecudis signabantur. Hinc Plutarchus asserit in Publicola in vetustissimis nummis signum fuisse ouis, & suis, bouisque conspectum. Hæc ille. Landinus aut, Peculium sic definit Labeo, esse id quod seruus dñi permissu separatim a dñicis rationibus habet. Sed & dñō peculium esse pōt, ostēdit Celsus, & castrense peculium esse, quod a parentibus & cognatis militiæ acquisiuit: Rusticos aut audisse Celsus, qui pecuniā sine peculio fragilem esse dictarent. peculium appellantes, quod p̄sidij cā imponitur, vnde Vlpianus, peculium, ait, dictū quasi sit pusilla pecunia, siue pusillū matrimoniū. Ego inquit Landinus, puto peculium esse, quidquid nostra industria acquiritur, in quacunque fortuna simus, seu liberi, seu serui, & iō sensisse senes pecuniā sine peculio. i. sine nostro lucro fragile esse, hæc ille. Sane peculiū proprie ē seruorū, a pecore dictū sicut & pecunia, nobiliū, vt Festus ait. Et quia serui a seruando dicti sunt, eo quod occidi potuissent in bello, cū seruati sunt quæcunq; acquirunt, dñis acquirunt, p̄ter peculiū, quod eis domini permissu propriū est, ideo peculiare vocamus, quod cuique propriū est, nec cum alijs cōe, sed tñ illius labore, atq; industria partum, & acquisitum [Septis] Illud aut quod dicit Seruius, septa sunt loca in campo Martio, & certa, sic idem Beroaldus examinat Elegantiū & verius explanatum fuisset Maronianiū carmen a Seruio si dixisset, Septa generali vocabulo significant omnia loca munita. & quodā sepimēto vallata, inde stabula, ouilia, bubilia, caprilia, & id genus reliqua, septa nūcupant. Inde septa in cāpo Martio, loca inclusa tabulatis, septa dici meruerūt, de quib. Marcial. In septis Mamurra diu, multumq; vagatus Aufonius in Panegy. Passus nō septa, nō cāpum. Et Suetonius venationē in septis datam esse testatur. De his sentire vī, & Plinius sic

scribens in 16. Trabs in porticibus septorū Marco Agrippa relicta. Præterea Marcus Varro in re Rustica appellat oia septa quæ hēnt inclusa animalia, q̄ pascuntur. Vnde ab eodē laudantur septa Fuluij Hirpini, & septa Pōpeij, i. loca quib. conclusæ feræ pascebantur. Idē inquit, intra septa, villæ habes aquā. Apud eundē, inscriptio est de septis fundi a sepio, quod significat munio, hæc dictio deriuari vī. Inde septus locus, septa villa, septū tectum, nūcupatur. Et apud iuriscōsultos septa accipiuntur pro obijcibus, & claustris, quib. vīmur ad impetus fluuiorum coercēdos. Præterea apud Lucanū nō est exponēdū ouile, pro septis, sicut exponit Seruius. Nā ouile, erat locus in campo Martio, ita peculiariter nūcupatus de quo hæc Liuius lib. 16 Ciuitatis Veturia seniorib. datū secreto in ouili, cū his colloquendi tps. Nam si verum esset id, qd̄ tradit Seruius, videlicet Lucanū, ouilia p̄ septis posuisse, nunquā Liuius tā licenti translatione vsus foret, vt & ipse ouile pro septis poneret, cū poetæ aliter quā historici loquantur. Cæterum Lucanus eo modo dixit ouilia, quo Liuius, quo Strabo, qui in quinto referens id qd̄ Lucanus de crudelitate Syllæ, adeo cōuenit cū Lucani verbis, vt alter ab altero accepisse videatur. Strabonis verba hæc sunt: Sylla, alios qui arma proiecerāt ad millia tria; vel, vt alij, quatuor in cāpo Martio ad ouilia coactos, immisissis militib. iugulauit. In eadē significatione accipiendū est apud Iuuen. in eo versiculo: Antiquo quæ proxima surgit ouili, Hæc Beroaldus [Multa pinguis victima] Quid victima, & hostia differant, Victimama. docet Ouid. lib. 1. Fastorum sic: victima quæ cedit dextra vitrice, vocatur, Hostib. a domitis, hostia nomen hēt. Festus tñ vult, hostiā dictā ab hostire, quod est ferire. Addit Landinus, Hostiā a Christianis dici Eucharistiā, i. bonam gratiam, quæ ad Deum mittitur, dum res diuina sit, eo quod hostis noster, & aduersarius Diabolus ea victus est, quō aut nō sint duo epitheta inepte cohærentia, in regulis dicā. [Grauis ære] Id est pecunia minoris precij, vt pote quadrantib. aut trientib. vt vero recitat Mancin. in Cypro fuit prima æris inuentio. Seruius aut rex primus signauit es, antea rudi ere vsus Romanæ Timæus tradit. Signatum est nota pecudum. Vnde pecunia appellata; auctor est Plin. lib. 33. & 34. Addit Landinus, primos nūmos æreos fuisse, nō aureos, nec argenteos. Vnde Ouid. de Fastis, Aera dabant olim, melius nunc oēm in auro est, Victaq; cōcessit prisca moneta noua. Hinc pecuniam debitam, es alienum dicimus, & ærarium locum, vbi publica asseruantur. Credo nunc fiscum vocari. Sed ne in immēsum crescat opus p̄ceptiones imperitis demus, vnde Prima est: Verba tercię personę, in quibus suppositū cōe liquido cognoscitur, & speciale non exigitur sine supposito nō inepte ponuntur. Cuiusmodi sunt verba ad loquela pertinentia, quorū suppositum generale homo est, vt hic; Vrbem quā dicūt, videlicet homines fere oēs. Secunda, aduerbia localia, a relatiuis p̄nomib. deducta, pro ipsis poni possunt, vt, Sunt mihi loculi, vnde, i. e. quib. parum deprompsi, vrbe quo, i. ad quam depellere solemus. In agro moriar, vbi, id est in quo natus sum. Tertia est, plurima verba non repetitis cum quib. componuntur p̄positionibus datiuum regunt, quæ eis repetitis accusatiuum, aut ablatiuū regerent, vt Infero tibi, id est in te. Appello litori, i. ad litus, & compono tibi id est tecum, dicā aut, Mantua non est cum Roma comparanda, aut cōponenda, potius, quam ē contrario. Quarta, quamuis pro gerundijs, casum verborum suorū post regentib. venuste vtamur gerundinis nominib. cum ipsis casibus ē quibus gerundiā regi vñr tectis, tñ si concentus, aut consuetudo refragetur, gerundijs vteris, vt, Causa videndi Romam, dulcius, quā vidēdā Romæ sonat, vt bonis aurib. constat. qm̄ vero relatiuum interuenit, tunc Valla vult necessariam esse gerundiōrū locutionē, qualis est. Ludere, quæ vellem calamo permisit agresti. vbi ne in prosa quidē dicerē liceret, ludendorum eorum, quæ vellem potestatem fecit. Quinta, comparatiua, quoties sine casibus suis ponūtur, aut pro absolutis, hoc est positiuis posita censentur, cum excessu tñ aut casum generalem subaudiemus, vt Libertas cādidior. i. valde candida, aut candidior q̄ metuerim, cū fuerim iners. Generales aut cōparatiuorū calus sunt, æquo, opinione, fide, solito iusto, q̄ decet, &c. vt hic iracūdiōr est, sup. paulō quā decet, &c. Sexta, post & ante, p̄ter accusatiuos quib. deferuire solēt, regūt. & ablatiuos excessus, aut mensurā, vt, Veni multo post te triduo ante regē, ita & hic, Multo post tpe venit. Septima

Hostia.

Aes. Pecunia.

prima, bina epitheta. i. adiectiua, sine coniunctione media, si quidē integra, & (vt dialectici dicunt) categorumata sunt, vni substantiuo ex eadē parte nō cohærebūt, sed pronomina, & nomina numeralia signa, & eis similia, quia plena nō sūt, cum plenīs recte maritāntur. Nō ergo dicitur. Grauis honestus homo, sed Grauis, honestus. Sicut contra bene dicere, Multi graues viri; quinq; prudentes virgines: & hic, Multa pinguis victima. Octaua, ex eo, & gredior, si ab ex cōposita intelligent cū ablatiuo, si ab extra, cū accusatiuo cōstruētur, vt hic. Exiret victima septis, & paulo post, Neq; seruitio me exire licebat. Sic 2. Aen. est vrbe egressis tumultus, tēplumq; vetustū Desertæ Cereris. Et apud Flaccū in Sermonibus: Egreisū magna me cepit aricia Roma. Plurima sunt huius rei apud doctos exempla, cū tñ sint qui dūtaxat legerint: Verbo cōposito casum qñque locabis. Quā dat componens. vt, Vis exire Penates, putent nō licere cum ablatiuo dicere, eo modo, egredior tēplo. &c. Nona, omnis dictio plenitudinē, vacuitatē, diuitias, vel inopiā cōnotans, regit id circa quod versatur in genitiuo, vel ablatiuo, sed in ablatiuo oīs, in genitiuo aut hęc præcipue, diues, inops, pauper, locuples, dis, ple-

nus, abundans, & refertus nomen: bene ergo dicitur, Grauis ære, Decima, licet præteritum imperfectum in quarta coniugatione, & longam ante bam, & bar efflagiter, tamen eo, & queo, & quædam alia, quæ futurū indicatiui in be, & in bor mittere leguntur ipsam deponunt. vnde non iebam, sed ibā, vt hic, Redibat, dices. sic lenibam, polibam, operibat, legimus formata. notum autem est, quod domus, more propriorum cum verbo, vel participio sine præpositione construi soleat. vnde dicitur hic. Redibat domum. Et apud Ouidium etiam pluraliter, quo ruitis? vestras quisque redite domos.

CANDIDIOR postquam tondenti barba cadebat; cuius erit ordo & sensus, postquā barba cādidior, non libertas candidior, (vt aiunt) i. candida, vt sit cōparatiuum propositiuo, vel aliqui candidior. [Cadebat] Vtutur imperfecto, vt rē significaret imperfectā, quæ adhuc erat, & hoc, vt suę tempus denotaret ætatis, quo Romam venit. Erat. h. annos natus viginti tres, quo tempore pili grossiores erumpunt, & lanugo illa cādidior cadebat. Possemus et ad personatos referre recitantes, qui senum gerebant personas barbata, vt inferius, Fortunata senex; sed priorem magis commendo sententiā.

SERV.

† Mi. ex
codice
vetusto

A Marylli] Vocatiuus græcus est, q breuis est quotiescunque nominatiuus in is terminatur, vt Amaryllis, Pieris. Horatius: Dulcemq; strepitum Pieri temperas. [Cui]. i. in cuius honorē [Sua poma] i. ipsius arboris poma propria [Quid vocares] Hoc Virgilij persone cōuenit [Mesta Amarylli] Quo nomine letabatur poeta. [Cui pendere], i. tibi quia laudaria te non meruerunt. [Tityrus, Virgilius.] Pinus Romane; vel Cæsar Fontes Poetæ, vel Senatores [Arbusta] Fruteta idest scolastici [Seruitio] Ab seruitio Seruitium est conditoris indicium. [Licebat]. id est nec deesse officio poteram. [Iuuenē] Cæsarem dicit Octavianum Augustum, decreuerat, enim Senatus, ne quis eum puerum diceret, ne maiestas tanti imperij minueretur, [Dies]. Id est principia mensium, vel idus omnium mensium. [Fumant.] Id est sacrificant. [Responsum primus dedit], Id est permisit libere viuere, [Primus], Id est ante quē nullus sit. [Pascite] Id est vt ante eratis o pueri, sic modo pascite in pace.

ASC.

MIRABAR] Melibæus intelligens Tityrū aliquando Galathee amoribus intentum, in agro immoratur, & innuens se Amaryllidis non mediocrē habuisse notitiā (vnde Prob. per Melibæum intelligit, vt dicit, Cornelium Gallū) Per apostrophē. i. conuersionem sermonis ad absentem, & familiarem eius colloquutionē affatur sic Amaryllida. Amarylli, ergo mirabar, ad qd mesta eēs, & deos inuocares, sed nunc scio, quia Tityri absentia egerrime tulisti, ad cuius aduentū, seruasti ei mala recentia, & iō paulo post, Tityrus hinc aberat, cū vero abesses Tityro, (conuertit. n. sermonem ad Tityrum) ipsa te Tityre pinus. i. maximi quiq; ipsi te fontes. i. mediocres, ipsa hæc arbusta. i. minimi et vocabant. Rñdet Tityrus. Quid facere Melibæe? q. d. id mihi incertū erat, nā sciebā me hic quidē a vobis desiderari, sed Romæ esse cōueniebat, nā quādiu Mantuæ essem, non poterā libertatē agrorū impetrare, vnde immorari nō expediebat, nec tā faustos intercessores, aut beneficij collatores alibi quā Romæ comperire, vnde illic esse cōueniebat. Nā hic illum vidi iuuenē qui agrorū recipiendi potestatem fecit, hoc dicit. Ordo autē ē. O Amarylli ego mirabar. quid. i. ad quid. tu existens mesta, vocares. i. inuocares, deos. i. auxiliū deorū (vnde & notus auctor, dicit in Psal. Ad dominū cū tribularer clamaui, & exaudiuit me &c.) & mirabar cui, i. ad cuius gratiam honorē, aut vtilitatē, tu patere ris poma, i. quosuis arborū fructus, corticem mollē habētes, pendere, i. suspēsa immorari, quāuis matura essent, in sua. i. propria & natua arbore in aliena vero recētia manere. sed nūc scio, quia paulo post, Tityrus aberat hinc, i. a nobis. f. Mantuanis. (Et hoc quidē intelligēdo per Melibæū qui hoc dicit, Virū Mantuanū. Nā si Romanū intellexeris, sensus eēt, sed iam scio, quia Tityrus aberat hinc. i. a loco in quo ambo eramus, hoc est a Roma: vt verū, quia in principio manife-

Me. Mirabar quid mesta Deos Amarylli vocares,

Cui pendere sua patereris in arbore † poma;

Tityrus hinc aberat: ipsa te Tityre pinus,

† ipsi te fontes, ipsa hæc arbusta vocabant.

Ti. Quid facerem? neque seruitio † me exire licebat

Nec tam presentes alibi cognoscere Diuos.

Hic illum vidi iuuenem Melibæe, quotannis

Bis senos cui nostra dies altaria fumant.

Hic mihi responsum † primus dedit ille petenti:

Pascite, vt ante, boues pueri, submitte tauros.

ste intelligitur Mantuanus, & non cogimur alium intelligere, pergamus vt cepimus (q. d. ex quo Tityrus paulo post ad te venit, facile perspicere possem quod illius præsentiam desiderabas, & illi mala referuabas, quo verbo innuit Tityrum, id est, Virgilium Romanis ortum esse, deinde, conuerso sermone ad Tityrum dicit, o Tityre, dum sup. abesses, ipsa pinus idest

† Mala

altissimæ arbores, in cacuminibus montium nascentes, ipsi fontes in decliuo ferē montium scatentes, & ipsa arbusta. i. loca arborib. vitiferis constituta. i. omnia genera locorum, ac hominum vocabant te, Rñdet Tityrus. q. d. sciebam quidem hoc quod ea omnia me vocarent, sed dubitabam, quid facerem, i. facere deberem Tityre, præscribe, aut sic, quid facerē. i. facere tunc debebam, q. d. nō aliud scio. Aut potissimū sic, quid facerem, supple apud Galatē. q. d. non videbam. n. pro quia, neque licebat me exire seruitio. i. iugo duro, quod Arrius, cæteri; agrorum nostrorum incubatores imponebāt, supple quādiu Mantuæ agerem, nec, supple licebat. permittebatur cognoscere alibi. f. quam Romæ. diuos. i. heroes, ac principes viros, more diuorū clementer opem ferentes, tam presentes, i. tam cito, & tam fauorabiliter auxiliantes. Et iō, supple contuli me Romā, vnde. O Melibæe, ego vidi hic. i. Romæ, illū, hoc est nobilissimū & præclarissimū iuuenē, videlicet Augustū Cæs. cui. i. ad cuius honorē, altaria nra. i. honorē eius, a nobis cōstruēta, fumāt quotānis. i. singulis annis, bis senos. i. duodenos. i. singulis annis. 2. die, hoc est singulis mensib. vnū diē videlicet calēdarū, aut iduum, scdm Ser. ille f. pclarissimus iuuenis Augustus, dedit hic Romæ primus. i. ante oēs alios, mihi petenti. i. efflagitanti, rñsum. f. iuxta votū, videlicet, o pueri, pascite boues. f. veltros. vt. i. quēadmodū, f. pauistis, an. i. prius q agri vestri ablati eēt, & submitte. i. fursū, aut susū, ad gñrationem faciendā mittite tauros. i. masculos vaccarū, aut submitte, i. domate ad arādū tauros. i. pstatissimos boues. Mirabar qd mesta &c. Egregia & artificiosa laus & cōmēlatio poetæ, egregia qdē, qd ad excellētē muscū pertinet ita amari, vt ob eius absetiā quasi desperatis reb. deos inuoces. Artificiosa vero ē, licet p Amaryllidā Romā al legoricos intelligas, tñ qd verba de amica Tityri sonāt, nō se expresse Romanis oib. sed soli Amaryllidi suę rā dilectū signat. Notādū autē ē, qd tñc quoq. in aduersitatib. deos inuocabāt. Sua, ablatiui casus ē. Itaq; nō dices sua poma, sed in sua arbore, nec ponit reciproce, sed pro eo quod ē debita, ac propria videlicet natua. Māc. dicit, p poma cūcta bona, & arua intelligi? & pēdere in sua arbore. i. salua eē, sed nō placet, qd dura eēt transumptio, & minus quadrās snia, nā notū ē qd amatores amatis poma mittere soleāt, vñ Eclo. 3. Qd potuit puero siluestri ex arbore lecta, Aurea mala decē, nisi, cras altera mittā. Sūt at poma, oēs fructus arborū, quorum cortices duri nō sunt, vt mala, pira, cerasia. Per Poma, Landinus vult alleg.

Sua.
Poma

allegorice intelligi, facta Romanorum à Virgilio celebranda, sed nescio, an id rustico conueniat de Virgilio sentire. Ipse te pinus (secundum Manc.) omnia simpliciter, ac rustice intelligenda sunt, plus tamē sententiæ esset, si per pinos, summi, per fontes medij, per arbuta, infimi intelligantur. Nā pinus, in summis locis ferè nascitur, fontes ad mediū montiū sæpe scaturit, Arbuta autē dicuntur loca arboribus vitiferis cōstita, Epist. 87. Illud ēt vidi, vitem ex arbusto suo annosam transferri. Et Col. lib. 3. de Arbustis, sic ait: Arbustū inter quadragenos pedes dispositū esse cōuenit, sic enim & ipsæ arbores, & appositæ vites, melius conualescunt, fructumq; meliorē dabunt. Ipse autē, & ille, & iste secūdū bonos grāmaticos, in feminino nō habēt vltimā diphthongatā, sed diphthongatā similē. Præsentes (inquit Mancin) idest propitios sed manifestū, q̄ præsens dī, q̄ quia nō abest cito operatur aut bonū, aut malum, vnde numina dicuntur præsētia, quæ cito auxiliantur, & iuant, & venena præsētia quæ cito necant, quasi præsentes, vires, nec aliunde colligendas habentia. Diui (secundū quosdā) id propriē à deo differūt q̄ diui cēperint, deus eternus sit. Vnde imperatores sūmos, gentilitas diuos, & nos sanctos, aliqñ diuos vocamus, intelligit autē non solum Augustū, sed et Pollionē, Varū, Gallū, & ceteros heroas fautores suos. Hic illum vidi &c. hic cōpletum est hyperbaton. nā tandem ad interrogata respōdet, quis, si fuerit deus, cui sacrificaturū se dixerat Tityrus, dicit enim q̄ Augustus Cēsar, abs quo libertatē receperat, vnde hic dicit, q̄ singulis annis, duodecim dies totos, illi sacrificiū facturū est, exponens, videlicet illud, Illius aram sæpe tener nostris ab ouilibus, imbuet agnus. Nā si percuncteris, quoties? Respondebit q̄ duodecies singulis annis, vnde dicit quotannis bisseños, cui nostra dies altaria fumāt. Illum iuuenē, emphaticos dicit, nā, vt dixi, ille ad nobilitatē pertinet, significat autē Octauū Augustū, quē imperiti Octavianum vocant, sumētes deriuatiuum pro principali, hūc autē in fine I. Georg. et sic vocat, dicens. Hunc saltem euerſo iuuenem succurrere seculo. Nec prohibere, &c. Et similiter Florus dicēs. Prima ciuiliū motuum causa testamētū Cēsaris fuit, cuius secundus heres Marcus Antonus, prælatus sibi Octauium, furens inexpressibile, contra adoptionem accerrimi iuuenis suscepit bellum, cum intra 18. annos tenerum & obnoxium & opportunū iniuriæ, iuuenem videret Cic. autē Philippica 4. ait: Laudo, laudo, vos Quirites cum grauissimis animis prosequimini, nomen clarissimi adolescentis, vel pueri potius. Sunt enim facta eius immortalitatis, non ætatis. Idem Philippica 5. Quis Populo Ro. obtulit hunc diuinū adolescentem? Deus. Non ab re igitur, Maro iuuenē appellauit, quāuis nonnunquā puer appellatus sit, Aegerrime autē tulit se puerū appellari, vnde Suet. ti. de secta optimatum, per eum deserta, dicta, factaque, quorundam calumniatus, quasi alij se puerū, alij ornandū, tollendumq; iactassent, vbi aureus interpres Beroal. [Alij se puerum, &c.] vt Marcus Brutus, qui in epistolis puerum appellat Augustum, & vix virū his verbis. Et nūc puerum istum extulit, vt tu iudicares precibus esse impetrandū salutē talib. viris, misericordiaq; vnius, & vix nūc viri, tutos fore nos, haud alia re, Alij ornandum, vt M. Tull. qui in Philippicis decernit Cēsarem ornandū amplissimis honoribus, & formulam decreti conficit, atque se habere cognitos omnes sensus adolescentis, nihilq; illi esse rep. carius. nihil senatus auctoritate grauius, nihil vera gloria dulcius. Sed cum mox Augustus, mutata volūtate, coniunxisset se cum M. Ant. Exclamat Cic. O me nunquam sapientem & aliquando in q̄ non erat frustra existimatum, quantum te popule R. & me te fellit opinio? Ego remp. fefelli, cum te Iunonium puerum, & matris tuæ, partum aureū esse dixi: Hæc ille: Quotannis cōponitur sicut quotidie, quasi quoque anno, & quoque die, nō. n. dicimus oī quinquagesimo anno, sed quinquagesimo quoque anno iubileus est, sed quia quotidie primā p. ducit, scribi solet gemino t, sicut quatuor, quod tamē Ennius corripit. [Bisseños] Idest singulis annis, duodecim, Nā numerale est eius forme, quam distributiua vocat, vnde a semel, singuli, a bis, bini, a ter, terni, a quater, quaterni, a quinquies, quini, ita a sexies, seni deducūtur. [Altaria fumāt] Fumāt autē altaria, post quā sacrificia incensa sunt. In assentationem autem Cēsaris, bisseños dicit. [Nam Iulius annū in duodecim menses redegit. Primus dedit summæ liberalitatis indicium, quia primus, atque acceptissimē, quia petēti, nā nihil acceptū confertur in nolentes accipere, licet aliquādo gratū, idest, vtile sit. [Pascite pueri.] A tqui dictū est non decere ad vnum plurius loqui;

id verum est, neq; hic ad vnum loquitur, sed ad Tityrum & bubulcos eius, quos pueros, beneuolentiæ gratia, vocat: non ætatis, nam pueri ferè dicuntur, respectu patris familias. Vnde est: Suscepit Israel puerum suum, &c. [Submittite tauros] Duplex expositio: aut, submittite iugo, scilicet ad arandum, hoc est domare, & subiugare tauros, i. validiores iuuenos, vt Mantolinellus, & Landinus exponunt, aut (vt est prior Landini expositio) submittite, i. supermittite, vt sit à susum, antiqua prepositione, sic alibi: Quantum verè nouo florens se subiicit alnus. i. sursum, aut sursum agit. Ergo submittite tauros. i. date operam, vt tauri saliant super vaccas, ad nouam feturam comparandam. Hæc ille. Quarum expositionum prior mihi vī, & honestior, & loco conuenientior, honestior quidem, quia honestior est aratio quā talis propagatio. Conuenientior autē quia Melibœus infert, Ergo tua rura manebunt. Vtraque tamē sustineri posset, vt in sequenti lectione dicturus sum. Premissis more quem in Bucol. seruare constitui, puerilibus regulis. Prima est, quanta est vltima nominatiui in s, literam finiti, tanta est vltima vocatiui etiam ea ablata, vt Pallas, Pallados, Palla: Amaryllis, Amarylli in vtroq; casu vltima brevis est. Aeneas. Aenea: Anchises, Anchise, Vlysses, Vlyſſe: Pallas, Pallantis, Palla: Orpheus, Orpheu, in vtroq; casu longa est. Secunda: Omnis dictio commodum, aut incommodum notās, datiuum cui regit, vt, Cui pendere sua, &c. Tertia: Omne verbum cuiuscunq; significationis regere potest tps responsibile ad quemadmodum, aut quamdiu in accusatiuo vel in ablatiuo, sed in accusatiuo potius, si sit continuum tps, sed quando, & intra quod in ablatiuo tantum prepositione, exemplum primi, vt Quamdiu fumabant altaria: Bis senos dies, q. d. continuo. Secundi: vt, Quādo fumabant? Quotantis. Tertijs, quanto tpe absoluit Virgilius Bucolica? Triennio. Dixi in accusatiuo potius, si sit tempus continuū, nam licet id Valla & Nestor negent, illis tamen responsum est in expositione nostra in Valien. vbi cum tota latine loquentium manu, Festum & Seruium sequimur. Nam quod Valla in argm affert, ad probandum non significari tempus continuum, eo q̄ nota continuitatis adijci solet, vt i. Æn. Hic iam inter centum totos regnabitur annos, Gente sub Hectorea &c. et imperiti purgare norunt per illud auctoris sui verbum: Æquiualens geminis harum, si iungitur vni Dictio, pro reliqua tantummodo debet haberi. Interest ergo, an dicas? hunc diem tecum ero an hodie, nam priori modo, totum diem etiam continuum significas: posteriori, quamuis diei partem, vnde & eleganter dicitur. Nunquam hodie effugies veniam quocunq; vocaris &, Nunquam oēs hodie moriemur inulti, quod & in Eunucho leges. Quasi huius diei multæ sint partes. Cum ergo dicitur 6. Æneid. Noctes, atq; dies, patet atri ianua ditis, continuum nimirum tempus significatur. Dixi in regula, Sed qñ, & intra quod tempus, vbi minus periti dicere solent, Infra quod, sicut infra paucos dies expugnatum est oppidum. cū dicere debeant. Intra paucos dies &c. Quarta regula est, nomina numeralia, quæ distributiua vocantur, licet abusive citra distributionem posita legantur, proprie tñ distributiue ponentur, idq; in pluratiuo numero, cum vnius non sit distributio, quia ergo in singulis annis duodecim sunt menses, ē singulis mensibus, vnum diē Augusto dicare constituit: bene dicit, Bisseños dies. Valla autē docet peculiare, ac propriū esse dictionibus singulari carentibus, vt citra distributionē cum distributiuis ponantur, vnde binas literas dedi puero meo ad te, pro eo quod est, duas epistolas, et alij dici prædicant, verū qui argutius Ciceronem legerunt, dicunt. etiam distributione n. notandum, cum se, Binas literas de disse, dicit. Ea autem numeralia, si quis forte ignoret, sunt. singuli, bini, terni, quaterni, quini, seni, septeni, octeni (aut potius octoni) noueni, (nā nonus, ordinis est) deni vndeni, dnodeni, ternideni, quaternideni, quiniideni, senideni, (vel deniquaterni, deniquini, deniseni) denisepteni, deniocteni, deninoueni, viceni, viceni singuli, vicenibini, viceniterni, vel singuli & viceni, bini & viceni, &c. Post. n. viginti, & ante centū, hoc est intra viginti & centū, si intercedat coniunctio, minor numerus præcedit, Nō ergo dices, viceni & singuli, sed singuli & viceni. Et licet dicamus viginti, tñ quia hæc numeralia ab aduerbijs formantur, & vices, ac tricies, nō viginties, nec triginties, dicimus, ideo dñr, viceni, triceni, quadrageni, quinquageni, sexageni, septuageni, Octogeni (nō octogeni) nonageni, ceteri, & mileni, p. masculinis generib. pro feminini aut exhibūt in æ, & p. neutris in a. Itē a nouē, sic noues, vnde & nouē, sed finē facio.

Fortu-

Fortunate senex] Non ad ætatem Virgilij refert, sed ad fortunatum futurum, præfago vsus est verbo. [Et ibi magna satis, Ordo est, Magna satis pascua, subauditur erunt] Quamuis lapis] Quamuis mons sit & lacus. Nam a monte vsque ad lacum, & inde vsq; ad arborem quandam fuerat possessio ei donata [Palus] idest æquor [Obducatur] Tegat [Iunco] feno. [Limoso] Flumine Mincij. [Grænes] Fetas, accusatiuus pluralis, quasi graues. i. grauidas. i. nō enixas. [Contagia lædent] Morbi vel pestilentia corrumpent, unde contingit, vt vna aliquo morbo moriente, omnes idem morbus correptas interimat, Dicit ergo, quod nec insolita pascua tentaturæ sunt pecudes, nec ex alicuius infirmitate corrumpenda. [Hic inter flumina] Inter Padum & Mincium, vbi nutritus es, vel cognitus, [Nota] cara. [Fōtes sacros] Quia omnibus aquis nymphæ sunt præfidentes. [Frigus opacum] Quia est tuo tempore sub vmbra sit frigus. Opacum aut, vtrum pro opacis locis, incertum est, an pro valde frigidum. Nam vnum frigus est hyeme, alterum quo refrigeramus æstate [Ab limite] Limes, est agris terminus, [Sepes] Subaudi fiet. [Hybleis] Hybla vel Hyble oppidum est Siciliae, quod nunc Megara dicitur, vel locus in Attica, vbi optimum mel nascitur, & posuit speciem pro genere. [Depasta florem] Depastum florem habes Hypallage. [Saliēt] Virgulti genus, dictum eo qd salit, & surgit cito, [Leui susurro] Dulci murmure. Hic vocat rusticum ad dulcia, quæ sunt in rebus, quib; delectatur. [Somnū inire]. i. dormire vel capere [Fron dator] .i. rusticus, vel quod animal frondibus vescitur. Nam tria genera sunt frondatorum. Fron dator, qui arbores amputat, & qui frondibus manipulos facit hyemis tempore animalib; ad pastum offerendos, & qui manibus vitium folia auellit, quo ardor Solis vnam maturiorē reddat; aut auis, quæ in frondibus habitat, & his vescitur: vel etiā palumbes, quæ in frondibus nidificant. [Ad auras]. i. in die. [Rauca] Βραχὺδης, vel τραχὺδης Brongida. [Palumbes] Columba, quas vulgus retas vocat, & non dicūt latinē, sed multorum auctoritas latinum facit. Cicero in Eleg. quæ Talemastis inscribitur: iam mare Tyrrhenum longe, penitusq; palumbes, Reliquit. [Gemere] Canere, proprie tamen dicitur de turture. [Turtur] Et masculino, & foeminino genere inuenitur: vt hic. Aeria turtur cessabit. Et Plaut. in Mostell. tu tibi istos habeas turtures. [ab vlmo] vlmus lignum est sub quo vinea fit.

ASC.

FORTUNATE senex &c.] Quia Tityrus dixit, sibi ab Augusto deo dictum, Submittite Tauros, quod siue ad arationem siue ad generationem pertinet, stabilem, & diuturnam promittit Tityro possessionem. Nam Augustus non iuberet, ad arandum domari tauros, si censeret aliquē agros iterum auferendos, nec iuberet agros arari, si putaret fruges ab alijs possidendas, quod sibi contigisse queritur Melibœus, dicens, Impius hæc tam culta noualia miles habebit? Barbarus has segetes, en queis conseruimus agros? &c. Nec iuberet tauros ad generationem submitti, si alij vitulos ablaturi essent, quia ergo stabile promissit possessionē, visa est Melibœo cōsequens illatio, quam pauci hæcenus et periti animaduertērūt, qui videlicet in sentum vsq; fortunatus esset, ac agros suos possessurus, nō ergo dicit, eū nūc senem, vt quidā putant, sed fore, quasi subaudiatur et, vt sit, fortunate et senex, aut potius future senex, vt sit, senex fortunate future, quia tua rura manebūt. Et si forte Tityrus dicat, parum est Melibœe quod possideo, occurrat Melibœus. [Et tibi magna satis, &c.] Hoc est, satis pascuorū habes, & ea tuta a contagione pecoris infecti, & deliciosa, quia inter frondes, & fontes. Ad quæ Tityrus, quia ergo, inquit, tanta est diui Augusti in me beneficentia, tota rerū natura prius mutabitur quam illius obliuiscar. Ordo est, Ergo quia id tibi dictū est ab Augusto, qui potest, quæ dixit perficere, O Tityre, fortunate et senex, aut fortunate senex future, rura, idest arua tua manebunt tua (bis enim ponitur tua) idest in possessione, & ditione tua, & sup. arua, aut ab eo quod sequitur pascua manebunt tibi satis magna, quamuis lapis nudus. i. nulla res rectus, aut oblitus, obducatur. i. circumdet omnia pascua, &

quamuis palus. i. lacus palustris, obducatur. i. circumdet, aut obfideat omnia pascua tua, iunco limoso. i. herba a iungendo dicta, eo quod sine interno dijs iungitur, pabula. i. nutrimenta herbacea insueta non tentabunt, i. molestijs nō afficient propter inuolutionem, aut non corrumpent tentando fœtas, i. oues fœcundas, graues. i. grauidas, & prægnantes. nec contagia. i. contagiones, mala. i. nociua, & infectiua, pecoris vicini lædent, sup. pecus tuum, aut fœtas tuas senex fortunate. i. O Tityre, qui futurus es senex fortunatus, tu captabis. i. frequenter, & delicate capies hic. i. hoc loco, ne molestum sit proficisci inter flumina. i. Padum & Mincium, nota. i. cara & cōsueta, inter fontes sacros, i. Naiadib; hoc est fontium nymphis consecratos, aut quos Musis tuis consecrasti, frigus opacum. i. refrigerium, sub tegmine arborum denso, & opaco. Sepes. i. munitio ex virgultis salicum, inter se septis, & implicatis, quæ, sup. est tibi semper ab

limite vicino, i. ponens discrimen, ac terminū, inter te & proximum, depasta florem salicti. idest habens florem salicti. i. multarum salicum, illic adhuc virentium depastum apibus. i. ab apibus hybleis. i. optimis, aut optimum mel conficientibus, vt faciunt Hyblæ, quæ sunt iuxta Hyblam, ciuitatē Siciliae, suadebit tibi sæpe hinc, i. ex vna parte, videlicet a plaudē, suadebit, dico, i. hortabitur, leui susurro. i. dulci apum murmure, inire somnum. i. gratam dormitionem & frondator, i. rusticus mercenarius, decerpens frondes canet ad auras. i. alta voce, & propter animi securitatem, ventis exposita, hinc. i. ex alia parte, sub alta rupe, in qua. i. vites consistunt sunt. Aut quia tunc aues in frondibus nidificantes vt Philomelæ, præcipuē canunt, cum apes e floribus salicum mella, & fauos colligunt, non inepte forte dixeris, frondator. i. quis in frondibus nidificans, canit tibi sub alta rupe ad aures, eo quod sequitur. [Nec gemere, &c.] Sed longe plus voluptatis, capit rusticus ex cantu mercenarij sui, quam auiculæ. Nec tamen palumbes. i. columbæ siluestres, rauca, i. rauca voce, quasi, pro cantu gemiscentes apposite, tua cura. i. quas curas, aut vt amicæ ipsarum pullos dones, aut vt ipse tibi adducas, cessabunt, sup. interea gemere. i. querulose canere, sub vlmo. i. arbore illa, ratis frondibus, & ita sæpe vitifera aëria. i. alta, & aëre in altū explicata, nec turtur cessabit gemere sub vlmo aëria (is aut melior ordo est, quā si dicatur turtur aëria, quia vltime corripetur si esset nominatiui casus in dictione aëria, quæ nunc producitnr. & At si dicas, finalitatis gratia produci, quia est vltime dictionis, & prima tertij pedis dicam eam rarissime apud idoneos poetas produci) Respondet Tityrus. Ergo, quia tantum ocij ac voluptatis per Cæsarem Aug. consecutus sum, cerui leues. i. veloces, & quasi volatiles, pascetur ante. i. prius, in æthere. i. sphaera ignea ac summo aëre, quā vultus illius. i. præclarissimi, & munificentissimi iuuenis, videlicet Augusti, labatur. i. decidat, nostro pectore. i. a memoria, & contemplatione nostra, & freta. i. maria feruentia destituent. i. statuent seorsum a se, hoc est derelinquet pisces nudos. i. nūquā regi solitos. in littore, ante. i. priusquā vultus &c. & aut Parthus. i. homo ex Parthia p quā Tygris fluit, existēs exul, binis ante. i. prius Ararim. i. fluuiū illum Gallia Lug. qui nunc Sagona dī, & non longe a Germania oritur. aut Germania. i. Germanus (vt sit continens, pro contento) bibet prius Tygrin fluuium Parthia, & hoc finib; limitib; amborū. i. fluminū secundum Mancī. pererratis. i. mutatis sic, vt Araris Parthiā adeat, & Tygris Germaniā, q̄ nostra, &c [Fortunatus] Licet vocabulū cōe sit fere, tñ in bonam significationem accipitur, sicut, & fortunō, verbū, vnde est illud Flac. Et quācunq; deus tibi fortunauerit horam, Grata sume manu. [Senex] Senex dī ex æuo proprio, vetus, ex quo mūdi, vt qui diu ante nos fuit, sicut Abel, licet iuuenis mortuus fuerat, antiquus, ex vtroq; [Rura] Rus secundum Varronem dī, qd in eo rursum omnia fieri debeāt, vnde est illud in Georg. Redit agricolis labor actus in orbē. [Et tibi magna] De situ agri Virgiliani, dicitur manifestius Eclog. 9. [Obducatur] Circumdet, inquit Manc. Ob enim aliquando ponitur pro circum, vt etiā Fest. ait, vt cum dicimus. Urbem

Fortu-

natus.

Fortu-

no.

Senex.

Rus.

Obdu-

co.

Obfi-

deo.

Obses. Urbem obsideri, aliquando pro propter, ut Ob merita, ob superatos hostes, unde obsides, quasi obsides, nam ob fidem prestandam dantur. [Non tentabunt] Id est non corrumpent, non variabunt lanam agnis in utero grauidarum manentibus. Ait enim Plin. lib. 8. de arietibus scribens, Et mutatio equarum, potiusque variat. Id autem Plin. accepisse videtur a Varrone Is enim lib. 2. de ouibus, sic ait: Quamdiu admissura sit, eadem aqua uti oportet; quod commutatio & lana facit variam, & utrum corrumpit. [Tentare] Pro corrumpere. Plinius autem lib. 24. utitur de salicum natura inquit, Caput tentat vini modo. sic Mancin. Verum neque in Virgiliano, neque in Pliniano verbo, tentare, significat primum & ex primaria, ut dicunt, impositione, corrumpere, sed ex consequenti. Nam tentare proprie est rem quampiam per petulantiam, nunc inuadere nunc dimittere, hoc est, frequenter tenere, & frequenter dimittere, sicut feles, muræ, quod qui facit, corrumpit nimium, quod atterit, unde & spiritus mali tentare dicuntur, quia resistentibus nobis, & angelis bonis sæpe insultant, & quasi tenent nos, & sæpe repelluntur. [Graues] Hic accusatiue est additus, quia fæta dicitur, & prægnas, & enixa, ut ergo prægnantes significet, dicit graues. [Contagia] i. scabies, & infectiones ex contactu ortæ. Festus negat contagium, singulariter dici, quo A. Gellius li. 7. utitur dicens, & uenenum, & contagium. Et Seneca epist. 13. Quid est quod trepidant, & contagium quoque mei timeant; Sane in usu est hæc contagio singulariter. Unde Iuuen. Saty. 2. Dedit hanc contagio labem, Et dabit in plures. In purali autem non legi, contagiones. Contra frequentius contagia in purali, quam contagium in

singulari. Reperitur etiam contages Lucr. lib. 4. Quæ contagia sua palloribus omnia pingunt. Dicitur autem contagio, à contingendo, morbus, qui contactu polluit. unde Columella lib. 8. c. 5. scri. Oves frequentius quam ullum aliud animal, infestati scabie, esseque illico occurrendum ne tota progenies coinquinetur. [Et fontes sacros] Flumina nota, & Padum, & Mincium, secundum Probum & Seruium nam Mincius pater fuit Mantuam à lacu Benaco, qui ex alpius oritur, secundum Strab. lib. 4. effluen. Padus autem princeps est fluuiorum Italiae, in quem Mincius influit. Sacros autem fontes dicit, quia nymphe consecrati putabantur. [Ab limite] Limes in agris nunc terminus est, nunc uia transuersa auctore Festo. diciturque à limo, i. transuerso, unde & limen. [Hybleis.] Hybla est urbs uetus Atticæ regionis, quam ubi Dorienfes instaurassent, Megaram uocauerunt. Est etiam urbs Siciliae, ut iam Macinellus recitauit, & in agro utriusque propter uim thymi, optimi quoque mellis copia est. Et quia res per excellentiam loci in quo optima, aut plurime sunt, denominari solent, ideo Hyblæis apibus dixit. [Salicti] Salictum est, ubi salices crescunt, aut salicum copia, sed solent salicum uirgæ uiuæ adhuc senibus inferi quo diutius durent. Dicitur autem per syncope, pro eo quod est salicetum, sicut carectum, pro cariceto. [Leui susurro] i. murmure, & est nomen à sono dictum, per onomatopœiam. Frondator est, qui frondes carpit. Nam Columella lib. 7. scri. A calendis Iulijs in calendas Nouembris, tota æstate, & deinde autumnus, boues satiandos fronde Probaturque maxime, inquit. ulmea, post fraxinea, & ab hac populea, ultima iligna, querna, & laurea.

Micius

Limes.

Hybla.

Salictum.

Susur-

rus.

Fronda-

tor.

SERV. **I**N Aethere cerui] Id est auium more ante cerui uolabant, & pisces sine aqua uiuent, hoc est ante rerum natura mutabitur, quam nos Cæsarem possumus obliuisci. [Freta Maria] a feruore dicta. [Destituent] Id est derelinquent. [Pererratis] Lustratis, vel errore confusis. [Amborum] Id est. Germanorum, & Parthorum. [Exul] id est Parthus, & Germanus, Cæsar scilicet quo duce, Germanis, & Parthis uictis, milites Ararim Galliae flumen biberunt. [Illius], i. Augusti Cæsaris. [Labatur] Respuatur, vel obliuioni tradatur. [Ararim] Arar fluuius Galliae, fluens in flumen Rhodanum. [Tygrim] Armeniae fluuius, influens Persicum sinum. Itaque per Tygrim, & Ararim uult diuersa loca inter se significare. Dicit enim prius Parthum ex Arare bibiturum, & Germanum ex Tygri, quam sibi obliuionem futuram non amissi agri Cæsaris beneficio. [Sitiens ibi] mus Afros. Tropus synecdoche, ab Afri enim Libyam quæ aqua indiget intelligi uult. Est enim calidissima regio, & penè inhabitabilis. [Scythiam] Regio Septentrionalis est frigidissima. [Et rapidum Cretæ] uenimus Oaxem. Hoc est lutulentum, quod rapiat cretam, Creta terra alba dicitur. Nā Oaxis fluuius est Mesopotamiae, qui uelocitate sua rapiens albā cretam, & turbulentus efficitur. Vel Oaxis, fluuius est Scythiae in Creta insula non est, sed aqua, cretae coloris est, Oaxem Philophenes ait Apollinis & Anchiales filium; hūc Oaxem, in Creta oppidum condidisse, quod suo nomine nominauit, ut Varro ait. Quos magno Anchiale parthus adducta dolore, Et gemini capiens tellurem Oaxida palmis Scindere dicta, [Penitus] id est omnino. [Diuisos] Quia olim iuncta fuit orbi terrarum Britannia. est. n. insula sita in Oceano Septentrionali & poetis, alter orbis terrarum dicitur. [En] Ecce. [Vnquam] Aliquando, En vnquam. Virgilius alio loco diuidit per interpositionem, ut infra in ipso libro, En erit vnquā ille dies; quod significat vnquamne id est aliquādo. [Culmen] Eo quod culmis tegitur. Sic

*Ante leues ergo pascentur in aethere cerui,
Et freta destituent nudos in litore pisces:
Ante pererratis amborum sinibus exul,
Aut Ararim Parthus bibet, aut Germania Tygri,
Quam nostro illius labatur pectore vultus.
At nos hinc alij sitientes ibimus Afros:
Pars Scythiam, & rapidū Cretæ uenimus Oaxē.
Et penitus toto diuisos orbe Britannos.
En vnquam patrios longo post tempore fines,
Pauperis & tuguri congestum cespitem culmen,
Post aliquot, mea regna uident, mirabor aristas?
Impius hæc tam culta noualia miles habebit?
Barbarus has segetes; en quo discordia ciues
Perduxit miseros, & en queis conseruimus agros?
Insere nunc Melibæe pios, pone ordine vites.
Ite mea, & quondam felix pecus, ite capellæ.
Non ego vos posthac viridi proiectus in antro
Dumosa pendere procul de rupe uidebo:
Carmina nulla canam: non me pascente capellæ
Florentem cythisum, & salices carpetis amaras.
Ti. Hic tamen hac mecū poterat requiescere nocte
Fronde super viridi; sunt nobis mitia poma,
Castaneæ molles, & pressi copia lactis.
Et iam summa procul villarum culmina fumant,
Maioresque cadunt altis de montibus umbræ.*

prisca rusticanorum ætas habitabat, ideo culmina dicta sunt tecta, quia veteres aedificia de culmo contegebant, id est paleis & messibus. [Tuguri] A tegendo dictum. [Cespitem] id est, terra cum propria herba euulsa. [Post aliquot aristas] Post multa tempora, & quasi rusticus per aristas, numerat annos. [Mea regna] id est, ubi dominatus sum, Vel senem se dicit agros suos recepturum. [Aristas:] Gradatim dictum, ex tropo metalepsi, ut per aristas, messes, per messes ætates, per ætates, annos numeret. [Impius miles] Proprium militis epitheton. Iratus Melibæus impium militem dicit, seu quod agrum suum teneat, seu quod ciuile gesserit bellum, qui pro Antonio arma portauit, qui bella ciuilia gessit. Hic læsit. Virgilius Octavianum Augustum tamen secutus est veritatem. Dum miles portando arma, uicit alios, impius nocendo dictus est. [Noualia] id est noua rura, quæ per singulos annos nouantur per semina. Vel etiam noualia dicuntur unde silua tollitur. [Habit] In spe ponitur, [En quod discordia] Ad quam miseriam. [In-

scere] Sibimetipsi imperat, & apostrophem facit ad seipsum, dolendo vel inuidendo non habere se id, quod Tityrus. [Pone ordine vites] Quia quadrato ordine vites ponuntur. [Quondam felix pecus] Quando manebat mihi hæreditas, vel quamdiu ego felix fui aliquando in finibus nostris, hic uidet se pastor exclusum esse, & uidet se non habere illud quo Tityrus utitur. [Dumosa] Id est rigida, spinosa. [Pendere] Quia cum pascuntur, pendent. [Carmina] i. quia non libet rustico canere carenti possessione. [Cythisum] Genus fruticis, vel herbe que nascitur inter campos & siluas in Cythisa ciuitate. [Amaras] ad nostrum saporem: nam capris dulces sunt. [Mitia] Matura, quæ non remordent cum mordentur. [Castaneæ] i. mala antiquiora. [Molles] i. maturæ, [Et pressi] Emulsi & in caseum coacti. [Fumant] i. ad uesperum cena præparanda. [Maioresque cadunt] Duplicatur. Quia dū duplicatur umbræ, nox imminet. Ante

ASC.

Par-
thus.Germa-
nia.

Tigris.

Ante leues ego] Sic & in carmine ad Battarum, Dulcia, amara prius fiet & mollia, dura. Candida, nigra oculi cer-
nent, & dextera læua, Migrabunt casus aliena in corpora re-
rū: Quam tua de nostris emigret cura medullis, &c. (Ante p-
erratis] Secundum Mancinellum, ordo est quem posuimus, vt
tantū Parthus, exul dicatur. Parthorum aut imperium, Orien-
tis erat, vt Trogus & Iustinus aiunt lib. 40. Scytharum exules
fuerant, quod et ipsorum vocabulo manifestatur, nā Scythico
sermone, Exules, Parthi dicuntur, quare exul, ad Parthū solū-
modo, non et ad Germaniā refertur. Hæc ille. Secundū Seruiū
aut, vterq; exul dicetur, nec est contra decorum, q̄ is qui ex
vocabulo exul nō est, exul tñ fiat. Itaq; ordo et esse potest, Par-
thus bibet ante Ararim, & Germania .i. Germanus Tygrim,
existens vterq; .i. exul, & hoc finibus patriæ. i. amborū. perer-
ratis. i. per errorē derelictis quā nostrō, &c. Araris (Pli. teste
li. 3. c. 5.) fluuius est in Gallia Narbonēsi, & (Auth. Strab. lib.
2.) vbi Arar Rhodano cōmiscetur, Lugdunū in colle conditū
est: quod & tunc verū fuit, sed nunc priore vrbe per incēdiū,
vna nocte totaliter (vt Seneca scr. in epist.) deleta: vñ non in
colle, sed in decliuo, ac valle, intra Rhodanum & Ararim, sed
Araris nunc ab accolis Sagona dē. Labitur aut lentissimo flu-
xu ex Vogeso monte per fines Heduorum, & Sequanorum in
Rhodanū incidens, vbi & nomen amittit, Germania vero (vt
Tacitus scr.) ois à Gallis, Rhetijsq; & Pannonijs, & Rheno,
& Danubio fluminib. à Sarmathis, Dacisq; mutuo metu, aut
montibus separatur, cætera Oceanus ambit, Tygris oritur in
Armenia maiore, fonte conspicuo in planicie, à celeritate sic
dictus, nā Medi Tygrim, sagittam vocant, vt Plin. attestatur
lib. 6. Armeni autem vicini sunt Parthis, vnde Iuuen. Saty 6.

Instantem regi Armeno, Parthoque cometam.

Sed, vt finem faciā, regula .j. est, quoties genitiuus pluralis ter-
tię inflexionis in ium exit, accusatiuus in eis, legitime finit, &
potissimum qñ & nominatiuus singularis, in is terminatur vt
hic, Graueis foetas, Secūda, à nominatiuo alio, quā in is, nō for-
mabitur, accusatiuus in im, vel in in. Iraque ab Arar nō dices
Ararim, sed a nominatiuo Araris, vterq; enim reperitur, Ti-
bullus: Testis Arar Rhodanusq; celer, &c. Tertia, græca, & sy-
necdochica locutio, poetis frequētissima, oratori summo pere-
fugienda est, nam & suus cuiq; stylus est, Græcam vocat Ser-
uius, quoties accusatiuus, per modū synecdoches, iūgitur ver-
bo, aut participio, vt, Depasta florem, vbi & depasta, passiuē
ponitur, cū in actiua significatione dicere liceat. Apes pascū-
tur florē [At nos hinc alij sitientes ibimus Afros, &c.] Meli-
bæus quo miserationem sui mereatur, securitati & ocio Ti-
tyri, obijcit exiliū suum, dicens: Manebis tu quidē Tityre hic
inter flumina nota. At nos, i. alij Mantuani, dispergemur pro-
fugi in omnem terrā. Sed Tityre, si forte dabitur aliqñ saltem
reuisere agros meos, mirabor, q̄ miles Barbarus habebit tam
cultā noualia, & tantā segetem. Deinde seipsum (vt miseri so-
lent) alloquitur, insere nūc puros, & pone vites ex ordine, hoc
est, planta, ac insere arbores, & alius carpet fructus, planta vi-
neam, & Barbarus potabit, vinum. Quod quia facere recusat,
malitq; potius oīa relinquere, valedicit gregi suo, dicens. Ite
meæ quondā felix pecus, ite capellæ, quia posthac nō habebo
curam vestri, cogor enim profugere. Ad quod Tityrus signifi-
cans per summā artem modicam sibi eius retinendi faculta-
tē, largam tñ voluntatem dicit, tamen si non possum efficere,
vt non profugas Melibœe, tamen poteris requiescere mecū
hac nocte, rusticis cibus, & toris accipiendus, hoc dicit. Or-
do est. At .i. sed, hoc est, tu quidem Tityre in possessionib. ma-
nes acturus gratias, sed nos ibimus hinc. i. à patria nostra, alij
sup. ibimus, subaudi, ad Afros sitientes, i. frequenti siti labo-
rantes, p̄p̄ siccitatem terræ (maior tamen esset vis sermonis, si
dicatur alij ibimus sitientes ad Afros, quia Afer, qui calori as-
fuetus est, minus sitit quā exterus) pars, i. partim ibimus Scy-
thiam, i. ad regionem frigidissimā, & supp. partim veniemus
Oaxē. i. ad illum fluuiū Cretæ. i. illius regionis. rapidū, i. ve-
lociter currentē, & veniemus, sup. partim ad Britannos, qui
nunc Angli dicuntur, diuisos .i. diremptos, & separatos, per
interpositionē Oceani, penitus, sup. à toto orbe, i. globo terrę,
Oceano circumcincto. En, q. d. quod nouū esset & præter opi-
nionem, ac spem, ego videns, post, i. postea, lōgo tempore, vn-
quam. i. quouis tempore. fines .i. limites (quasi ingredi non
speraret, sed à longe forte videre posset) patrios. i. patriæ meę
vnde exactus sum, & vidēs post aliquot aristas. i. messes, hoc
est, annos, quia singulis annis aristæ messes fiunt, culmen
pauperis, i. exigui. tuguri, pro tugurij. i. integumentū contra

sauiam cœli congestum. cespitē. i. terra cū herbis euulsa, ap-
positorie, mea regna. q. d. licet teguriū sit, tñ est mihi pro re-
gno (quia quilibet, quodāmodo domi suę regnat, & ideo dicit
Iuue. Est aliquid sese dominū vnus fecisse lacertē) Mirabor q̄
sup. impius miles habebit hæc tam cultā noualia. i. arua inno-
uata ad sationem proxime faciendam, & hoc modo non esset
interrogatio, quæ esset sic exponendo, vt mirabor absolutē po-
natur, & sit finis sententiæ, aut vt subintelligatur ea, vt sit, Vi-
dens post aliquot aristas mea regna, mirabor, i. admiratione
afficiar, aut mirabor, sup. ea regna, videlicet mea, & id quidem
libentius dixerō propter verbum futurum habebit, nam cum
ipse postea reuisurus esset sua regna, iā non habiturus esset ea
miles, sed haberet: incipiens ergo nouam sententiam nō exple-
ta prima, sed suppressa p̄ap̄osiope sin, propter merorē post ali-
quantulum moræ suspirijs data, exclamat rursus quasi prius
oculos lacrymabundus, ad arua sua contorserit, dicēs nūquid
sup. dignum est, ac dijs æquū visum, quod impius. i. libertatis
patrię violator, & incubator miles. i. stipendiarius, hēat hæc. i.
mea, monstrat autem ea noualia. i. arua inuouata per sationē,
aut ad futuram sationem, tam cultā Miles barbarus. i. crassi-
linguis & alienigena, vt G. illus, aut Teuto. habebit has sege-
tes, sup. tam cultas, & tantā futuræ metis spem ostentantes;
q. d. id iniquissimum esse, vnde subdit, en quo. i. ad quā con-
ditionem, & ad quem statum, discordia .i. ciuilis perduxit mi-
seros ciues, quorum coloni expelluntur, en quis i. quibus
hoc est, ad quorum vtilitatem consecimus agros; q. d. ad im-
piorum commodā. Quo dicto, apostrophat. i. seipsum tanquā
aliū alloquitur, & vtens figuratā iussione, quæ prohibendū
vim habet, dicit, Melibœe i. i. i. p̄ iussione producere stude,
piros, i. arbores piriferas. q. d. alius tñ pira carpet (cum tñ po-
stea dicatur, Carpent tua poma nepotes) Pone vites ordine. i.
p̄ ordinē, vt simelius solē excipiant & æqualiter nutriantur,
hoc est adhibe omnē curam vineis colendis, quia vinum, Bar-
barus inde bibet, quod quia facturus non est, & potius disce-
dere vult, dicit, Ite, i. discedite a me, ite (inquam) meæ capellę,
appositorie quondam i. quæ aliquando fuistis pecus felix. i.
diligenter curatum, pastū Ite, i. discedite a me quia ego proie-
ctus. i. recubans, & prostratus, in antro viridi, i. virētibus her-
bis, aut fruticib. cincto, non videbo posthac. i. post hoc tps, &
ex hac hora, procul. i. de longe, vos pendere. i. adhærere, quasi
suspensæ sitis, de rupe. i. inclinato capite deorsū de rupe, dumo-
sa. i. dumis, & veprib. ac virgultis plena. Ego nulla carmina ca-
nā sup. vobis, vt solebam, & vos capellæ non carpetis. i. abro-
detis me pascente. i. existente pastore vestro. Cythisū. i. fruticē
illū succi plenū vnde multū lactis oues effundunt, dictū à Cy-
thiso insula, florentē. i. flore & fronde abundantē, nec carpetis
me pascente q̄a sub alio pastore id facere possint, salices ama-
ras. i. hominibus, sed vobis dulces. Et hoc dicēs, visus est disce-
dere, vñ subdit Tityrus. Tamen. i. tamen si tibi abundū est Me-
libœe, tamen, poteris requiescere mecū, hic, i. hoc loco, in his se-
pibus, aut tugurijs meis, super viridi frōde. i. toro herbaceo, aut
frondaceo, poteris & cenare mecū, quia poma mitia. i. matura
sūt nobis, & castaneę molles. i. mature, aut decoctę, aut quę
nō remordent dum mordētur, sup. sunt nobis, & copia lactis
pressi. i. coagulati, hoc est casei recētis, & mollis est nobis, hoc
est habemus poma, & castaneas, & lac pressum, quibus poteris
mecū refici, deinde ostendens se verum amicū & sincero ani-
mo inuitasse, nec optare, vt abeat, dicit, & iam summa culmi-
nā. i. summitates, villarum, i. domū in agris constructā, fu-
mant. i. fumoso colore propter aduentū noctis, obducunt, pro-
cul. i. à longe aspicientib. nā ijs mōtes & villę videntur quasi
cœlesti colore & fumo tegi, vnde exponens, quid sit q̄ procul
fumant, addit &, Maiores vmbræ, hoc est nocturnæ, cadūt de
altis mōtib. hoc est noctescit, Nisi adiūcta esset particula pro-
cul, concederem in snām, dicentium villas fumare, quia cenę
coquerētur, sed id quo proprius essent, comelius viderent, nō
ergo adderet, p̄cul. At nos hinc alij] At particula aduersatiua
est, & contentioni, quæ fit, vt dixi, vbi sententię inter se cōten-
dunt, aptissima, sicut hic quia Tityrus māsurus erat, inter flu-
mina nota, & ad pascua sua, bene dicit, At nos hinc &c. Et in
principio, 4. Aneid. quia dictū erat in fin. 3. Factoque hic sine,
quieuit bene subditur, At regina graui iādudum saucia cura
Vulnus alit venis, & in eodem, 3. post commemorationē quie-
tis ceterorum animantiū subditur, At non infelix animi &c.
Est autem *ἀπολογία*. id est p̄sumptio totius, quod postea per
partes, ad idem verbum reducibiles, diuiditur, Nam totum
est nos: verbum, ibimus; partes alij, & pars: sed noris puer,
quod

IOANNIS LUDOVICI VIVIS

Bucolicorum Virgilij interpretatio
potissimum allegorica.

EGLOGA PRIMA.

IT Y R E, tu patulę recubās] Hac Egloga gratitudinē suā testat Poeta Aduersus Cēsam Octavianum. Ac primo felicitatem commemorat, est, n. genus gratitudinis agnoscere bene secū agi, hinc perfecta gratitudo, a quo. Sed ubi felicitatem tuam recordaris, brevis est illius gradus ad benefactorem. Eam vero inducā narrat persona, in quo versatur species iactantię, nam q̄ addit ipse deinceps, alia ex procuratione facit, maleuoli & ingrati significationē prebiturus, si vel tacuisset omnino, vel leuiter esset assensus. Felicitas autē hęc est, q̄ in oīum trepidatione sit quietus ipse ac securus, in periculo tutus, quod recubandi verbum ostendit. Locus ipse non solū animi tranquillitatem notat, sed delectationem, sub tegimine, sub vmbra patulę ac late diffusę arboris, & quidē glandiferę, vnde olim gentib. cib. simul attingit rē gestā, de qua in Mœri. Certe equidē audierā qua se summittere colles Incipiunt. Oblectamenti signum est euidentissimū cantiones, non gemebundę, aut querulę, sed suis amorib. cum ceteri velut relegati aliam querant patriam, naturali atque antiqua relicta. Tityrus autem in altissimo ocio requiescit sub vmbra, [Dulcia arua] Ad miserationem maiorem facit vt illic, & moriens dulces reminiscit Argos [Amaryllida] Hęc Roma est, vel Octavianus quem ipse tenui auena canebat, hoc est Bucolico carmine [O Melibę nobis, &c.] Nondum quidem pro Deo habebatur, colebaturque Octavianus, cum hęc Virgilius caneret, propterea dicit Mihi. nam si iam tū fuisset, superflueret pronomen illud emphaticos, quod positum alioqui est magna de cā, Deus est homo homini a quo iuuatur, inquit, Plinius, & antiquitas Deos ex beneficijs finxit, etiam brutas animantes, vt Aegyptij feles, canes, boues, ibes. Gręci vero inuētores rerum vtilium Mineruam oleę, Bacchū vini, Aesculapium medicinę. [Deus nobis] Gratitudinem patefacit, sicut inuidiam omnem submoueri a felicitate. licet propria, nam si Deus fecit. habenda illi gratia, non inuidendum Virgilio, sed gratulandum potius, Quid. n. vel dei damnet iudicium, vel inuideat, aut oderit eos quibus faueant dii? [Sæpe tener nostris] Non solum animo, & gratitudine erit mihi Octavianus deus, sed cultū & cæmonijs. Gentilitia sunt hęc non Christianis imitanda, quod quidam nostrę professionis impie faciunt, qui incommunicabilem Dei appellationem, ac pene cultum miseris ac infirmis mortalib. communicāt. [Ille meas] Redit ad narrationē beneficiorū. quid ille non mihi reddidit, cui omnia erant belli turbine excussa? reddidit fortunas, nempe & agros, & boues, tum libertatē nam permisit boues errare, quō vellent, cultum animi, nempe Musas ipsas, vt cantem, non quę ille præscribit, de ingentibus a se rebus gestis, sed pro arbitratu meo carmen pastoricum & agreste. tu hęc cernis omnia, nihil necesse habeo multis explicare. [Non equidem inuideo] Suspicioni occurrat, ne inuidere videatur felicitati in tanta omnium miseria, sed mirari se testatur, q̄ ille cōem calamitatem potuerit effugere. [En ipse capellas] Ego vero non solum turbor, sed exturbor, & expellor cum tenui re ac familiā, & ad miserationem maiorem ostendit se abire, impeditum atq; onustum filiā, & vxore, recens enixa geminos, spem propagandi generis. Nam si vsquam est quies necessaria, maxime est puerperis, & teneris infantibus. Ad affectum autem paternum facit, quod pueri illi sint spes generis, quo grauius laturus sit iacturam eorum, ideoq; periculum transferendi, & migrandi laboriosius sit, ac molestius. Hęc tanta amplificatio miserię, augeat Virgilij felicitatem, ac proinde laudes Octavianī, vt se plurimum debere Augusto manifestius contestetur, & per hoc gratitudinem suam declaret, quo ille maximi fieri suum beneficium gaudet, optimeq; censeat esse collocatum alliciaturq; ad benefaciendum homini tam grato. Ad dandum enim inuitat, qui se accepisse profitetur. [Sæpe malum] Auertit inuidiā crudelitatis huius a Cæsare, in fata, & deorum voluntatem. quā pronunciatam sibi ait ostento, si animum

quo dicitur diuersitatem personę non admittit, vt si euocatorię, vnde non dices, non ibimus, alij supple ibunt, sed nos ibimus, alij supp. nostrum. i. nos partim, ibimus ad Afros, &c. Omnes ferē intelligunt Afros hic dici, sitientes. vnde Mancinellus, Sitientes Afros, ibi enim multum torrida zona occupat, quare maxima mediterraneę Libyę pars, & regio, circa Oceanum deserta est, id Strabo docuit lib. 17. verum (vt dixi) plus ponderis esset si ipsi sitientes intelligantur ire ad Afros, quę regio aquarum indiga est, cum Tityrus ad sacros fontes maneat. [Scythia] Regio est ad septentrionē in Orientem porrecta, includitur ab vno latere Ponto, ab altero montib. Ripheis a tergo Asia, & Phasi flumine, multum in longitudinem, & altitudinem patet, vt auctor est Iustinus, lib. 2. Solitos autem dicit, eos amare prælia, & cruorem interemptorum ex ipsis vulneribus ebibere [Oaxis] Cretę Insulę fluuius est, vt dicit Politianus Centurię suę c. 37. vbi hunc locum Seruium damnat. Sanē quę nuper de Oaxi, Creta, Britānia, Tugurio, &c. ex Mancinello attulimus, quia nunc Mancinellum integrum posuimus, consulto dempsimus quia [Barbarus has segetes] Satis aperte in Augustum dictum videtur, qui Cæsaris acta tuebatur, qui Gallo milite fretus, ceteros superauerat, sed ad rusticam est simplicitatem referendum [Fronde super viridi] Quia motus non est ablatiuo, iunxit præpositionē, super, quę, nisi accipiatur ferē pro de, nunc rātū ablatiuo deseruit. [Sunt nobis] Zeugma a supremo, quia reperitur. Et pressi copia lactis, supple est nobis, dixi, quomodo intelligerem culmina villarum fumare procul, non propter cenam, quę paretur, sed propter colorem coelestinum, qui cadentibus vmbis a longe distantibus videtur. Villa autem est, quęuis domus in agro. quasi vllis testā, vnde peccant, qui oppidum dicunt. Sed regularum prima est, quoties dictio collectiua, aut pluralis numero, verbo plurali recte cōformatur, possunt pro quibus ea supponit, sine repetitione verbi subiungi: vt, Nos ibimus alij Afros, pars Scythiam. Secunda, licet poetę licentiosē prouincię, aut appellatiuo nomini, præpositionem auferat, nos tamen eam exprimemus, nisi fuerit proprium nomen loci minoris, & simplicis figurę, vnde dicam ad Afros, ad Scythiam, ad Oaxem. Tertia, nomina adiectiua, quorum exitus nominatiui neutrum genus refugit, in obliquis sæpe recipiunt, vt, pauperis tugurij, in locuplete penu. Quarta, in oppositione, verbum ferē sequitur principale super positum non quod magis commune est, sed quod præponitur, vt. Ite meę quondam felix pecus, ite capellę. Quid meruere boues, animal sine fraude, dolisque? Quinta, super, & subter, licet olim sine mutatione loci, ablatiuus deseruiebant, nunc tantum accusatiuis deseruiunt, non ergo dices vt hic, Fronde super viridi, nec vt sexto Æneidos. Gemina super arbore fidunt, nec vt alibi, Densa subter testudine. sed, super frondem, subter testudinem, & ita in reliquis.

V A R I A L E C T I O.

EN quo discordiā ciues Perduxit miseros? in peruerteri exposito codice Vaticano, & in Longobardico, perduxit, omnino legitur, vt vulgata habent exemplaria. Sed in Romano, in Mediceo, & quibusdam alijs, produxit, habetur, id quod alij viderint. [En queis consueuimus agros?] Veteres quidē plerique, omnes codices ita habent, vt vulgō legitur: Romano excepto, in quo scriptum est. His nos consueuimus agris? [Dumosa rupe procul pendere videbo] Hic etiam numerus mutatus in codicibus aliquot manuscriptis, in quibus legitur: Dumosa pendere procul de rupe videbo, & ita legitur apud Arufianum in elocutionum libello. In Mediceo libro, vno mutato vocabulo, Frondosa pendere procul de rupe, scriptum est. [Hic tamen hęc mecum poteris requiescere noctē] In Romano libro, & in Mediceo, Poteras, exacta specie scriptum est, quod valde placet, in Longobardico, in Mediceo & plerisque alijs: Hac mecum poteris requiescere noctē, ablatiuo casu habetur, vt pleraque etiam vulgata habent exemplaria. Sed, Hanc noctem agnoscit Arufianus Mefus.

num voluisset aduertere. [Si mens non laeva fuisset] Culpa mea est, qui potuissim parere coelestibus monitis, sed obscur descebam ad manifestas deorum voces. [De coelo Tactas] Effugere licuisset tantam calamitatem, si cum primum viderem fulgure ictas quercus, hoc est Brutos, Cassium, & alios Caesaris percussores proscriptos victosque in quorum partibus. Cremonenses erant, longius discessissem a contagio viciniae, tanquam a pestilentia, aut victorem conciliaissem mihi aliqua ratione. [Vrbem quam dicunt Romam] Responsio pastoralis. Rogatus de Caesare, de Roma respondet, longis ambagibus, sed acute tamen & callide, magnitudinem. n. Octavianum effert describenda Roma, quae illius imperio regatur. [Qua dicunt Romam] Et hoc rustice, tanquam illis non admodum sit nota Roma, sed ex leui quadam audicione, ut agricolis omnibus paululum longinquum, quantumvis ampla & illustra, ignota sunt: non enim curiosi sunt, nec auidi cognoscendi res exterarum. [Huic nostrae similem] Ut enim rudes sunt atque inexpertes omnia metiuntur ex suis rebus. [Quo saepe solemus] Urbem plenam nobilitatis, ducum, heroum, sedem imperij, stultus existimabat similem pastoricae urbis, & plane ouilis cuiusdam, ut ingenium, eloquentiam, humanitatem, educationem Romani populi, Mantuani arbitraretur esse similem. [Et quae tanta fuit] Rustica locutio, & interrogatio congruens pastoricae admirationi. pastores. n. & agricolae facile quiduis mirantur, quia causas ignorant. [Libertas] Speciosus titulus, & qui facile vel in pastorum pectora penetret nec magis poterat Octaviano blandiri, quam quod per eum fateatur se esse libertatem assecutum, qui suspectus esset tanquam ademisset eam omnibus. Libertatem, & opes auctas sibi declarat Augusti beneficio, sed libertatem uti par est anteponit. [Respexit inertem] Merito inertem. nam libertatem, quam ipse per se nunquam esset consecutus, Augusti est natus beneficio. [Candidior postquam] Bucolica scripsit Virgilius iuuenis, nempe ante annum trigessimum. Natus est. n. Pompeio & Crasso primum. Cos. a quo anno usque ad trium viratum sunt anni XXII. Porro III. viratus, decem annos duravit. Itaque hyperbole est ex affectu Virgilij, qui tam diu sine libertate, & peculio vixisset, ut sibi in ea servitute conuenisse videretur. Sed referri tamen Candidior potest ad libertatem, quasi pulchra, speciosa, & benigna, quod quibusdam magis placet. [Namque fatebor enim Mantuae nec liber esse poteram, nec diues, quamvis non paucas ederem ingenij significationes, & eruditionis, haud utique pauciores quam Romae, sed nullum precium virtuti, & bonis artibus inter eos qui illas ut non intelligerent, ita nec curarent. [Mirabar quid moesta Deos] Sensus difficiles, sed peculiaris significatur Romanorum fauor erga Virgilium, Mirabar quid tantae esset rei, cur Roma vniuersa pro te deos inuocaret, ut essent tibi propitij, Augustum, scilicet, & procures, & cui iuberet salua esse sua poma in arbore, ne quis quid de bonis Virgilij raperet. [Tityrus hinc aberat] Atqui cum hinc es profectus Romam, magnum tui desiderium omnibus reliquisti, summis, infimis, mediocribus. ut causa non fuerit, cur hinc discederes, vel hinc. i. Roma, ut non referatur ad locum, in quo sunt, sed de quo loquuntur. [Quid facerem] Hoc ad illud videtur pertinere, quod Virgilius Mantuae esset omnibus carissimus, nec opus illi fuisse, Romam proficisci. ideo respondet, quid facerem, quo minus irem Romam? quid agerem potius, aut commodius? neque enim libertatem essem unquam nactus, nec deos nouissem, hoc est Romanos procures, adeo propitios, & fauētes ingenij. [Hic illum vidi] Tanti profecto fuit Romam adiscesse: nam illum vidi magnum iuuenem, Octavianum, pro cuius salute duodenos dies annis singulis vota suscipio. Iuuenis erat tunc Caesar Octavianus, nempe quinq; & viginti annorum plus minus, adolescētes etenim, qui eius essent aetatis, nominabant. [Hic mihi tamen pri.] Ipse ultro, & primus, non rogatus ab ullo ex Roma magnatibus [Pascite ut ante, pergite in studiis ceptis, & augere illa, me auctore. For-

tunate se] Tali auctore, & tutore, ingenij tui monumenta semper manebunt, vel simpliciter de agris intelligendum in laudem Caesaris. Senex dicitur ad decorum personae: nam inducuntur senes pastores, quo pertinere & illud potest.

Candidior postquam tondenti Barba cadebat.

Vel senex nomen est dignitatis pastoralis, sicut precipuus, vel maximus, vel dominus, vel pater, [Quamvis lapis] Simpliciter, & sine figura intelligendum, agros quidem Vir. esse septos undique, hinc monte, illinc palude, sed suffecturos ipsi & gregi eius, nec futurum opus, ut aliud foris quaerant ad se & pecus suum alendum. tū addit ex ea munitione ingentem commoditatem, quod damna viciniae non peruenient ad ea animalia, quae solent errare, cuiusmodi sunt pecudes & apes. [Non insueta graues] Vallatus his patronis, quantumlibet agri alijs adimantur, tueris ipse incolumis, nec existimationi ingenij erit quod timeas, fauentibus tibi columinibus totius eruditionis. [Fortunate se] Descriptio est rusticarum voluptatum, quae oculis, auribus, somno, & refrigeratione capiuntur, tum fructu pastionum. [Hic inter flumina nota] Facit hoc ad felicitatem, consensescere in patria vel ubi diu assueueris, ut est apud Claudianum:

Felix qui patrijs animum transiegit in aruis.

[Ante leues ergo] Huc pertinent superiora, ad testificationem gratitudinis erga Octavianum. A. [Qua no. ill. lab. p. vul.] Ille vultus, quo mihi & fortunas restituit & libertatem dedit, & animum auxit. [At nos hinc alij] Post gratitudinem sequitur affectus commiserationis de alijs, ut sic quodammodo possit animum Caesaris flectere, & alijs, suis municipibus, propitiorem reddere. [Diuisos orbe Britannos] Orbem vocabant olim terram continentem quae Oceano alluitur, insulae Oceani extra orbem dicuntur esse, non item insulae maris mediterranei, ut Sicilia, & Cyclades, & eiusmodi. Magna calamitas, quae propinqua migratione reparari non quibat. quaerendae erant Romanis ciuib. sedes extra orbem Romanum. [En unquam patrios] Affectus naturalis exulum & profugorum, ut spem quandam usurpent reuiscendi aliquando quae relinquunt, & cum reuisunt, admittantur atque exhilarescunt. idem contingit post longas peregrinationes. [Post aliquot mea regna. &c.] Rustica annorum notatio; non ex Olympiadibus, ut apud Graecos, neque ex consulibus, ut apud Romanos, sed ex temporum annuis qualitatibus, sicut Claudianus inquit:

Frugibus alternis, non consule, computat annum.

[Impius has segetes] Magnae indignationis est, quae ciuis elaborauit, ea possidere barbarum, & quidem impium, [En quo discordia ciues] Bella ciuilia non solum Romae publica, & in summa imperij, sed etiam intestina, in singulis municipij. Et est sententia indignationi conueniens. [En queis consequimur agros?] ita euenit implurisque humanis rebus, ut ij fruuntur nostris laboribus, qui sunt indignissimi, aut quos minime omnium vellemus, de quo Salomon conqueritur in concionato re. [Inserere nunc] Oia haec sunt pathetica, plena commiserationis, mouent enim misericordiam mala, quae nos vrgent, & bona quae amittimus. Ostendit vices rerum humanarum, & ignorantiam futuri. En queis consequimur agros? Hoc cum commune sit omnibus unicuique pro statu, & conditione sua, maxime misericordiam elicit, facile. n. mouemur in Malis, quae ad nos peruenire posse existimamus. [Ite mea quodam] Discessus a rebus caris, & audientibus, vel spectantibus miserabilis est. [Non ego vos posthac] Tam erat graue pastori illi, consueta oblectamenta, & vitam, cui a puero assueuerat relinquere, quam modo attigimus, ut Augustum ad misericordiam erga municipes suos Mantuanos adduceret. [Hic tamen hac mecum] Benignitas, & hospitalitas rustica, & inuitatio ad opes subleuaturas ipsum. Probitatem suam ostendit erga miserum, & Octavianum allicit ad miserandum exemplo suo. Noctem dicit impendere, ideo quia quiescendum, per quod innuit non procul abesse finemurbationis illius & malorum.

Asc. **P**ROXIMA formosum] Secunda Egloga, quae inscribitur Alexis argumentum tale est: Corydon pastor impatienter amans Alexim, formosissimum puerum, ipsumque per aua, & inaccessa querens omnia ferè quae ad conciliandū amorem facere possent commemorat, quib. cum nihil proficeret, prope suadet, stulto amori modum imponere.

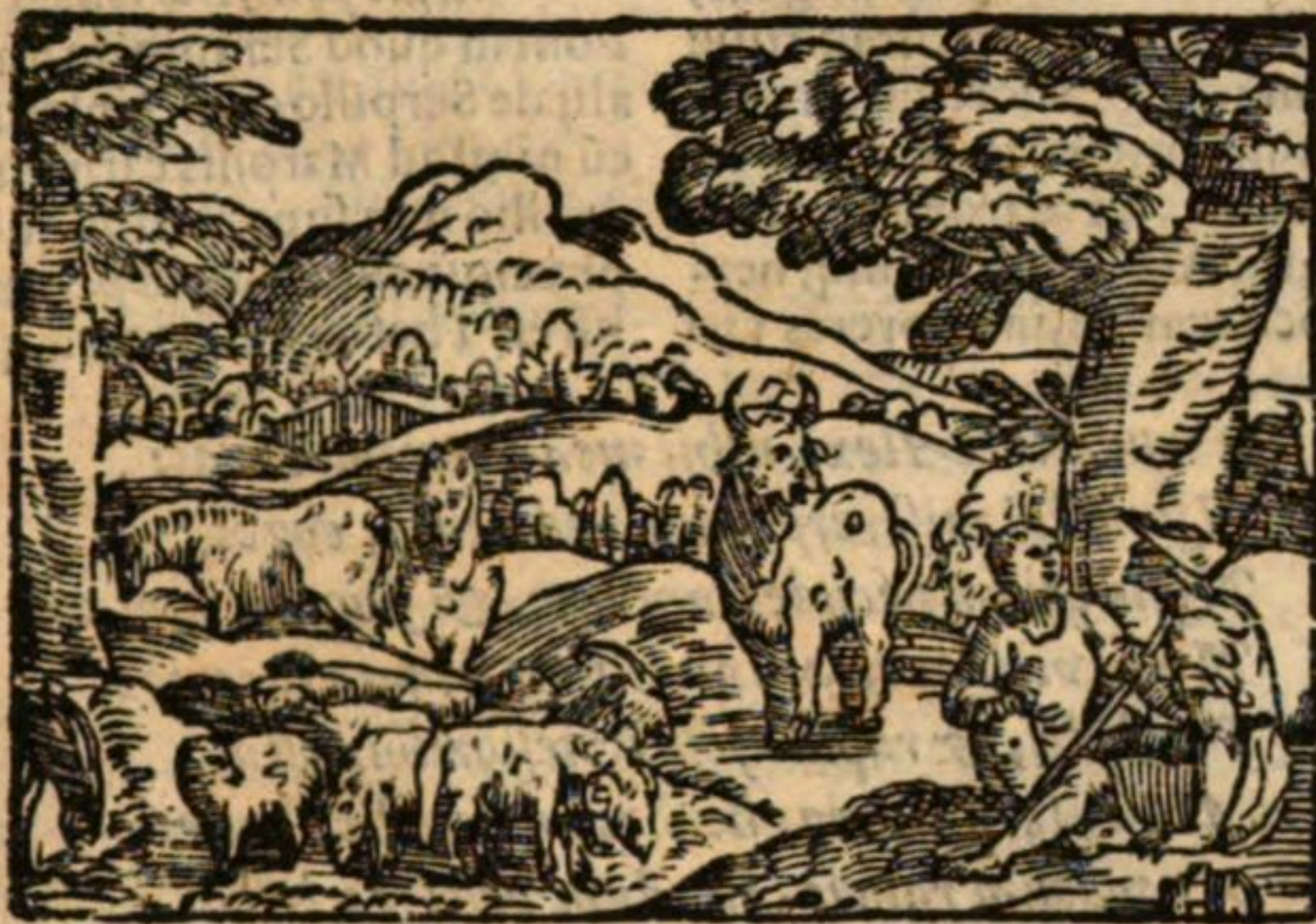
Huius Eglogae scribendae ratio potuit esse, Vt Theocriti Egloga tertiam, cui simillima est imitetur, sed illic Amarylhis, vt hic Alexis, amatur. Siue, vt pueri à se, licet honeste dilecti, quem ab Asinio Pollione dono acceperat, amicabiliter meminisse posset; Siue, vt Pollioni blandiatur, nam (vt Donat. dicit) eum maxime amauit Maro, & ab eo magna munera tulit, quippe qui inuitatus ad cenā captus pulchritudine, & diligentia, seu indulgentia Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Quam rem videtur Horatius tangere, primo epistolarū, dicens: Nō

ancilla tuum iecur viceret vlla puerve Inter marmoreū venerandi limen amici, Ne dñs pueri pulchri, careve puellae, Munere te paruo beet, aut incōmodus angat. Hec ibi, Quare Virgilio vsu venisse dicunt, se i neq; illud Horatij Maro nē exprimit, neq; hic aliud ad id, quod Donatus asserit, magis alludit, quā quod dicit eum Delicias amasse domini. Verum cum in fine dicat, se eo non potiri, aliumq; quāsiturum, non videtur semper de Alexandro loqui, quo donatus fuerat. De hac re autem plenius dicam ibi, Mille meae siculis, &c. Lege etiam Mancinellum. Ordo versiculorum nostrorum est: Proxima, scilicet prima, hoc est secunda Egloga, quae, id est, in qua. Corydō pastor ille amatus, lustrat, id est querit Alexim puerum illum, formosum. i. speciosum, & formę plenum, suadet, s. in fine carminis, discedere amoris. i. ab amore, si nequeat flecti. Dicit enim, Inuenies alium, si te hic fastidit Alexis. Et hæc de argumento in generali.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM IN ALEXIM VIRGILII.

*Proxima formosum Corydon qua lustrat Alexim,
Si nequeat flecti, discedere suadet amori.*

Serv. **F**ORMOSVM Pastor Corydon] Virgilius in persona Corydonis intelligitur, & Cæsar in persona Alexim in lucitur. [Corydon] Fictum nomen est ab aue, quae corydalus dicitur. [Ardebat Alexim] Impatienter diligebat. [Alexim] Quem dicunt Alexandrum, fuit seruus Asinij Pollionis, quem Virgilius rogatus ad prandium, cum vidisset in ministerio omnium pulcherrimum, dilexit, eumque dono accepit. Cæsarem quidam acceperunt formosum in operibus, & gloria. Alij puerum Cæsaris, quem si quis laudasset, gratam rem Cæsari fecisset. Nam Virgilius dicitur in pueros habuisse amorem, nec enim turpiter eos diligebat. Alij Corydonem Asinij Pollionis puerum adamatū à Virgilio ferunt, eumque a domino ipsi datū Corydonem a Virgilio ficto nomine nuncupari ex eo genere auis, quæ corydalus dicitur, dulce canens. Alexim vero puerum, quasi sine responsione ac superbum. hunc autem dilectum fuisse Pollionis, & Virgiliū gratum se futurum existimasse, si eum laudaret, cuius forma Pollio delectabatur, qui eo tempore Transpadanam Italiæ partem tenebat, & agris præerat diuidendis. [Delicias domini.] Hoc est qui suo domino Cæsari, vel Pollioni in delicijs erat, [Nec, qui speraret.] id est nec spem potiendi habebat. [Tantum] Tantummodo. [Assidue] id est sæpius [Incondita] Incondita, subito dicta, agrestia, vel insanæ mentis dicta verba, vel incondita, id est incumscripita, vt Sallustius in Iugurthino. At illi, quib. res incognita erat ruere cuncti ad portas, incondita tenere. [Montibus] Qui amorem ei præstabant. [Iactabat] id est fundebat incassum [Inani.] Præ amore nihil sibi procurans, sed in absentem iuuenem loquebatur.

ARGVMENTVM.

CORYDON Pastor impatienter amans Alexim puerum formosissimum, omnia ferè, quae ad conciliandum amorem facere possent commemorat: quibus cum nihil proficeret, quod maximum est in amore remedium, ad neglectam rerum domesticarum curam animum sibi esse conuertendum censet, iuxta illud, Ocia si tollas, periere Cupidinis arcus.

ALEXIS.

EGLOGA SECVNDA.

FORMOSVM Pastor Corydon ardebat Alexim,
Delicias domini, nec, quid speraret, habebat.
Tantum inter densas vmbrosa cacumina fagos
Assidue veniebat, ibi hæc incondita solus
Montibus, & sylvis studio iactabat inani.

rum, vmbri arborum tectas, & ipse solus iactabat. i. incassum fundebat. inani studio. i. stulto conatu in montibus, & sylvis, hæc incondita. i. rudia, & incomposita, quæ sequuntur carmina. [Formosus.] Dicitur à forma, & forma (secundum Donatum) a formo, quod est calidum secundum eundem, quia sanguinei, & fere iuniores omnes, quibus sanguis adhuc calidus est, formosi esse solent potius, quā pulchri. Corydon

Virg.

B

rydon

Asc. **F**ORMOSVM Pastor Corydon ardebat, &c.] Corydon inquit poeta, pastor quidam vehementer amabat Alexim formosum puerum, quem in delicijs suis dominus eius habuerat, vnde nulla eius potiundi spes Corydoni erat, nec tamen minus amavit, vnde assidue veniebat ad solitudinem nemorum, vbi cantilenam de amato puero inaniter repetebat, hoc dicit. Seruius per Corydonem, Virgiliū, & p Alexim, Alexandrū Pollionis puerū intelligit, ad quod dicendum dixi nō cogi interpretē, quia si ex cōi pastorum aceruo, personas deprōptas dixerit, non minus consequeretur quod præ tendit poeta, amoris. s. impatientis stultitiā exponere, & remedium dare, verum quia (vt dixit Mancinellus) Apul. manifeste prædicat, per Corydonem Virgiliū intelligi, dicamus id verū eē, sic tñ vt non omnia ei quadrēt, q. artificiose facit, ne historiam contexisse dicat; nec Augustū per Alexim significasse, vilo modo dicēdus est. Ordo est, Corydon pastor, s. ouium, ardebat. i. impatienter amabat, ac deperibat Alexim, puerum illū formosum, id est formæ, & speciei plenum, appositorie, delicias domini. i. patroni sui, nec, supple Corydon habebat quid speraret. i. vnde eius potiundi spem haberet, tantum. i. tantummodo. supp. hoc spei habere videbatur, quod assidue veniebat inter densas fagos appositorie cacumina vmbrosa. i. summitates montium, aut arborum, vmbri arborum tectas, & ipse solus iactabat. i. incassum fundebat. inani studio. i. stulto conatu in montibus, & sylvis, hæc incondita. i. rudia, & incomposita, quæ sequuntur carmina. [Formosus.] Dicitur à forma, & forma (secundum Donatum) a formo, quod est calidum secundum eundem, quia sanguinei, & fere iuniores omnes, quibus sanguis adhuc calidus est, formosi esse solent potius, quā pulchri. Corydon

num voluisset aduertere. [Si mens non leuia fuisset] Culpa mea est, qui potuissim parere coelestibus monitis, sed obscur descebam ad manifestas deorum voces. [De coelo Tactas] Effugere licuisset tantam calamitatem, si cum primum viderem fulgure ictas quercus, hoc est Brutos, Cassium, & alios Caesaris percussores proscriptos victosque in quorum partibus. Cremonenses erant, longius discessissem a contagio viciniæ, tanquam a pestilentia, aut victorem conciliaissem mihi aliqua ratione. [Vrbem quam dicunt Romam] Responsio pastoralis. Rogatus de Cesare, de Roma respondet, longis ambagibus, sed acuteramen & callide, magnitudinem. n. Octavianum effert describenda Roma, quæ illius imperio regatur. [Quæ dicunt Romam] Et hoc rustice, tanquam illis non admodum sit nota Roma, sed ex leui quadam audicione, ut agricolis omnibus paululum longinquum, quantumvis ampla & illustra, ignota sunt: non enim curiosi sunt, nec auidi cognoscendi res exterarum. [Huic nostræ similem] Ut enim rudes sunt atque inexpertes omnia metiuntur ex suis rebus. [Quo sæpe solemus] Urbem plenam nobilitatis, ducum, heroum, sedem imperij, stultus existimabat similem pastoriciæ vrbis, & planè ouilis cuiusdam, ut ingenium, eloquentiam, humanitatem, educationem Romani populi, Mantuani arbitraretur esse similem. [Et quæ tanta fuit] Rustica locutio, & interrogatio congruens pastoriciæ admirationi. pastores. n. & agricolæ facile quiduis mirantur, quia causas ignorant. [Libertas] Speciosus titulus, & qui facile vel in pastorum pectora penetret nec magis poterat Octaviano blandiri, quam quod per eum fateatur se esse libertatem assecutum, qui suspectus esset tanquam ademisset eam omnibus. Libertatem, & opes auctas sibi declarat Augusti beneficio, sed libertatem uti par est anteponit. [Respexit inertem] Merito inertem. nam libertatem, quam ipse per se nunquam esset consecutus, Augusti est natus beneficio. [Candidior postquam] Bucolica scripsit Virgilius iuuenis, nempe ante annum trigessimum. Natus est. n. Pompeio & Crasso primum. Cos. à quo anno vsque ad trium viratum sunt anni XXII. Porro III. viratus, decem annos duravit. Itaque hyperbole est ex affectu Virgilij, qui tam diu sine libertate, & peculio vixisset, ut sibi in ea seruitute conuenisse videretur. Sed referri tamen Candidior potest ad libertatem, quasi pulchra, speciosa, & benigna, quod quibusdam magis placet. [Namque fatebor enim Mantuæ nec liber esse poteram, nec diues, quamvis non paucas ederem ingenij significationes, & eruditionis, haud utique pauciores quam Romæ, sed nullum precium virtuti, & bonis artibus inter eos qui illas ut non intelligerent, ita nec curarent. [Mirabar quid moesta Deos] Sensus difficiles, sed peculiaris significatur Romanorum fauor erga Virgilium, Mirabar quid tantæ esset rei, cur Roma vniuersa pro te deos inuocaret, ut essent tibi propitij, Augustum, scilicet, & procures, & cui iuberet salua esse sua poma in arbore, ne quis quid de bonis Virgilij raperet. [Tityrus hinc aberat] Atqui cum hinc es profectus Romam, magnum tui desiderium omnibus reliquisti, summis, infimis, mediocribus. ut causa non fuerit, cur hinc discederes, vel hinc. i. Roma, ut non referatur ad locum, in quo sunt, sed de quo loquuntur. [Quid facerem] Hoc ad illud videtur pertinere, quod Virgilius Mantuæ esset omnibus carissimus, nec opus illi fuisse, Romam proficisci. ideo respondet, quid facerem, quo minus irem Romam? quid agerem potius, aut commodius? neque enim libertatem essem vnquam nactus, nec deos nouissem, hoc est Romanos procures, adeo propitios, & fauētes ingenij. [Hic illum vidi] Tanti profecto fuit Romam adissem: nam illum vidi magnum iuuenem, Octavianum, pro cuius salute duodenos dies annis singulis vota suscipio. Iuuenis erat tunc Caesar Octavianus, nempe quinq; & viginti annorum plus minus, adolescētes etenim, qui eius essent ætatis, nominabant. [Hic mihi tamen pri.] Ipse ultro, & primus, non rogatus ab ullo ex Roma magnatibus [Pascite ut ante, pergite in studiis ceptis, & augere illa, me auctore. For-

tunate se] Tali auctore, & tutore, ingenij tui monumenta semper manebunt, vel simpliciter de agris intelligendum in laudem Caesaris. Senex dicitur ad decorum personæ: nam inducuntur senes pastores, quo pertinere & illud potest.

Candidior postquam tondenti Barba cadebat.

Vel senex nomen est dignitatis pastoralis, sicut precipuus, vel maximus, vel dominus, vel pater, [Quamvis lapis] Simpliciter, & sine figura intelligendum, agros quidem Vir. esse septos vndique, hinc monte, illinc palude, sed suffecturos ipsi & gregi eius, nec futurum opus, ut aliud foris quærat ad se & pecus suum alendum. tū addit ex ea munitione ingentem commoditatem, quod damna viciniæ non peruenient ad ea animalia, quæ solent errare, cuiusmodi sunt pecudes & apes. [Non insueta graues] Vallatus his patronis, quantumlibet agri alijs adimantur, tueris ipse incolumis, nec existimationi ingenij erit quod timeas, fauentibus tibi columinibus totius eruditionis. [Fortunate se] descriptio est rusticarum voluptatum, quæ oculis, auribus, somno, & refrigeratione capiuntur, tum fructu pastionum. [Hic inter flumina nota] Facit hoc ad felicitatem, consensescere in patria vel ubi diu assueueris, ut est apud Claudianum:

Felix qui patrijs animum transegit in aruis.

[Ante leues ergo] Huc pertinent superiora, ad testificationem gratitudinis erga Octavianum. A. [Quæ no. ill. lab. p. vul.] Ille vultus, quo mihi & fortunas restituit & libertatem dedit, & animum auxit. [At nos hinc alij] Post gratitudinem sequitur affectus commiserationis de alijs, ut sic quodammodo possit animum Caesaris flectere, & alijs, suis municipibus, propitiorem reddere. [Diuisos orbe Britannos] Orbem vocabant olim terram continentem quæ Oceano alluitur, insulam Oceani extra orbem dicuntur esse, non item insulam maris mediterranei, ut Sicilia, & Cyclades, & eiusmodi. Magna calamitas, quæ propinqua migratione reparari non quibat. quærendæ erant Romanis ciuib. sedes extra orbem Romanum. [En vnquam patrios] Affectus naturalis exilium & profugorum, ut spem quandam usurpent reuiscendi aliquando quæ relinquunt, & cum reuisunt, admittantur atque exhalarescunt. idem contingit post longas peregrinationes. [Post aliquot mea regna. &c.] Rustica annorum notatio; non ex Olympiadibus, ut apud Græcos, neque ex consulibus, ut apud Romanos, sed ex temporum annuis qualitatibus, sicut Claudianus inquit:

Frugibus alternis, non consule, computat annum.

[Impius has segetes] Magnæ indignationis est, quæ ciuis elaborauit, ea possidere barbarum, & quidem impium, [En quo discordia ciues] Bella ciuilia non solum Romæ publica, & in summa imperij, sed etiam intestina, in singulis municipij. Et est sententia indignationi conueniens. [En queis consequimus agros? ita euenit impluribusque humanis rebus, ut ij fruuntur nostris laboribus, qui sunt indignissimi, aut quos minime omnium vellemus, de quo Salomon conqueritur in concionato re. [Inserere nunc] Omnia hæc sunt pathetica, plena commiserationis, mouent enim misericordiam mala, quæ nos vrgent, & bona quæ amittimus. Ostendit vices rerum humanarum, & ignorantiam futuri. En queis consequimus agros? Hoc cum commune sit omnibus unicuique pro statu, & conditione sua, maxime misericordiam elicit. facile. n. mouemur in Malis, quæ ad nos peruenire posse existimamus. [Ite mea quodam] Discessus à rebus caris, & audientibus, vel spectantibus miserabilis est. [Non ego vos posthac] Tam erat graue pastori illi, consueta oblectamenta, & vitam, cui a puero assueuerat relinquere, quam modo attigimus, ut Augustum ad misericordiam erga municipes suos Mantuanos adduceret. [Hic tamen hac mecū] Benignitas, & hospitalitas rustica, & inuitatio ad opes subleuaturas ipsum. Probitatem suam ostendit erga miserum, & Octavianum allicit ad miserandum exemplo suo. Noctem dicit impendere, ideo quia quiescendum, per quod innuit non procul abesse finemurbationis illius & malorum.

Asc. **P**ROXIMA formosum] Secunda Egloga, quæ inscribitur Alexis argumentum tale est: Corydon pastor impatienter amans Alexim, formosissimum puerum, ipsumque per auiam, & inaccessa quæritans omnia ferè quæ ad conciliandū amorem facere possent commemorat, quib. cum nihil proficeret, prope suadet, stulto amori modum imponere.

Huius Eglogæ scribendæ ratio potuit esse, Vt Theocriti Eglogâ tertiam, cui simillima est imitetur, sed illic Amaryl- lis, vt hic Alexis, amatur. Siue, vt pueri à se, licet honeste dilecti, quem ab Asinio Pol- lione dono acceperat, amicabiliter meminisse posset; Siue, vt Pollioni blandiatur, nam (vt Donat. dicit) eum maxime amauit Maro, & ab eo magna munera tulit, quippe qui inui- tatus ad cenā captus pulchritudine, & diligentia, seu indul- gentia Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Quam rem videtur Horatius tangere, primo epistolarū, dicens: Nō

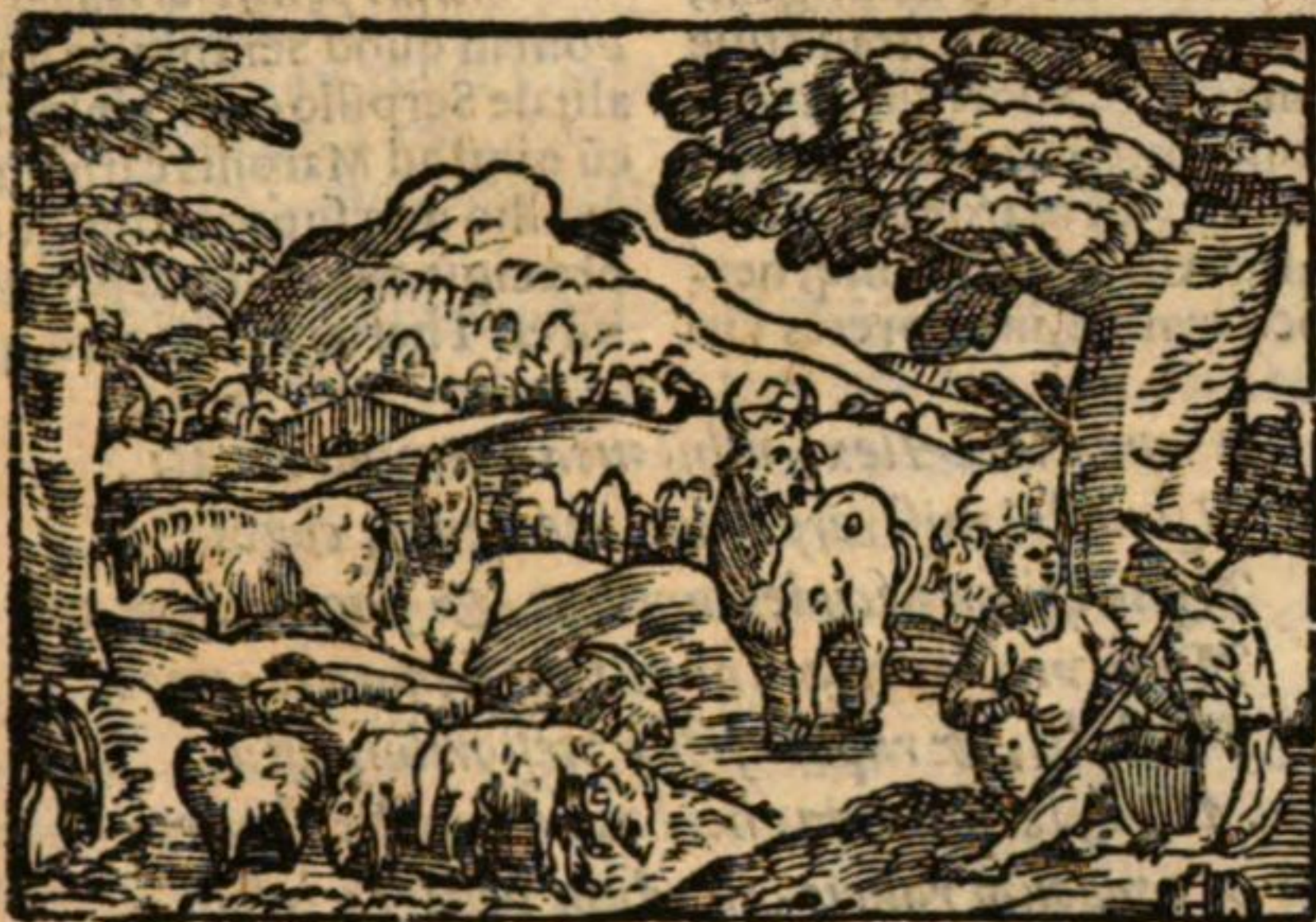
ARGVMENTVM ASCENSIANVM
IN ALEXIM VIRGILII.

*Proxima formosum Corydon qua lustrat Alexim,
Si nequeat flecti, discedere suadet amori.*

nostrorum est: Proxima, scilicet à prima, hoc est secunda E- gloga, qua, idest, in qua. Corydō pastor ille amans, lustrat, idest querit Alexim puerum illum, formosum. i. speciosum, & formæ plenum, suadet, s. in fine carminis, discedere amo- ri. i. ab amore, si nequeat flecti. Dicit enim, Inuenies alium, si te hic fastidit Alexis. Et hæc de argumento in generali.

ancilla tuum iecur viceret vlla puerve Inter marmoreū ve- nerandi limen amici, Ne dñs pueri pulchri, careve puellæ, Munere te paruo beet, aut incōmodus angat. Hæc ibi, Quæ re Virgilio vsu venisse dicunt, se neq; illud Horatij Maro nē exprimit, neq; hic aliud ad id, quod Donatus asserit, ma- gis alludit, quā quod dicit eum Delicias amasse domini. Ve- rum cum in fine dicat, se eo non potiri, aliumq; quæsiturum, non videtur semper de Alexandro loqui, quo dona- tus fuerat. De hac re autem plenius dicam ibi, Mille meæ ficulis, &c. Lege etiam Mancinellum. Ordo versiculorum

SIRV. **F**ORMOSVM Pastor Corydon] Virgilius in persona Corydonis intelligitur, & Cæsar in persona Alexis i. lucitur. [Corydon] Fi- ctum nomen est ab aue, quæ corydalis dicitur. [Ardebat Alexim] Impatienter dilige- bat. [Alexim] Quem dicunt Alexandrum, fuit seruus A- sinij Pollionis, quem Virgi- lius rogatus ad prandium, cum vidisset in ministerio omnium pulcherrimum, di- lexit, eumque dono accepit. Cæsarem quidam acceperunt formosum in operibus, & gloria. Alij puerum Cæsa- ris, quem si quis laudasset, gratam rem Cæsari fecisset. Nam Virgilius dicitur in pueros habuisse amorem, nec enim turpiter eos diligebat, Alij Corydonem Asinij Pol- lionis puerum adamatū à Virgilio ferunt, eumque a do- mino ipsi datū Corydonem a Virgilio ficto nomine nun- cupari ex eo genere auis, quæ corydalis dicitur, dulce ca- nens. Alexim vero puerum, quasi sine responsione ac su- perbum. hunc autem dile- ctum fuisse Pollionis, & Vir- giliū gratum se futurum existimasse, si eum laudaret, cuius forma Pollio delectā- batur, qui eo tempore Trans padanam Italiæ partem te- nebat, & agris præerat diui- dendis. [Delicias domini.] Hoc est qui suo domino Cæ- sari, vel Pollioni in delicijs erat, [Nec, qui speraret.] id est nec spem potiendi habe- bat. [Tantum] Tantummo- do. [Assidue] idest sapius [Incondita] Incondita, subito dicta, agrestia, vel insanæ mentis dicta verba, vel incondita, idest incumscrip- ta, vt Sallustius in Iugurthino. At illi, quib. res incognita erat ruere cuncti ad portas, incondita tenere. [Montibus] Qui amorem ei præstabant, [Iactabat] idest fundebat incassum [Inani.] Præ amore nihil sibi procurans, sed in absentem iuuenem loquebatur.

ARGVMENTVM.

CORYDON Pastor impatienter amans Alexim puerum formosissimum, omnia fe- re, quæ ad conciliandum amorem facere possent commemorat: quibus cum nihil pro- ficeret, quod maximum est in amore remedium, ad neglectam rerum domesticarum curam animum sibi esse conuertendum censet, iuxta illud, Ocia si tollas, periere Cupidinis arcus.

ALEXIS.

EGLOGA SECVNDA.

FORMOSVM Pastor Corydon ardebat Ale- xim, Delicias domini, nec, quid speraret, habebat. Tantum inter densas vmbrosa cacumina fagos Assidue veniebat, ibi hæc incondita solus Montibus, & syluis studio iactabat inani.

rum, vmbri arborum tectas, & ipse solus iactabat. i. incas- sum fundebat. inani studio. i. stulto conatu in montibus, & syluis, hæc incondita. i. rudia, & incomposita, quæ sequuntur carmina. [Formosus.] Dicitur à forma, & forma (secundum Donatum) a formo, quod est calidum secundum eundem, quia sanguinei, & fere iuniores omnes, quibus sanguis ad- huc calidus est, formosi esse solent potius, quā pulchri. Co- Virg. B rydon

Asc. **F**ORMOSVM Pastor Co- rydon ardebat, &c.] Co- rydon inquit poeta, pastor quidam vehementer amabat Alexim formosum puerum, quem in delicijs suis domi- nus eius habuerat, vnde nul- la eius potiundi spes Cory- doni erat, nec tamen minus amauit, vnde assidue venie- bat ad solitudinem nemo- rum, vbi cantilenam de ama- to puero inaniter repetebat, hoc dicit. Seruius per Cory- dona, Virgiliū, & p Alexim, Alexandrū Pollionis puerū intelligit, ad quod dicendum dixi nō cogi interpretē, quia si ex cōi pastorum aceruo, personas deprōptas dixerit, non minus consequeretur quod prændit poeta, amo- ris. s. impatientis stultitiā ex- ponere, & remedium dare, ve- rum quia (vt dixit Mancinel- lus) Apul. manifeste prædi- cat, per Corydona Virgiliū intelligi, dicamus id verū eē, sic tñ vt non omnia ei qua- drēt, q. artificiose facit, ne hi- storiam contexisse dicat; nec Augustū per Alexim signifi- casse, vllō modo dicēdus est. Ordo est, Corydon pastor, s. ouium, ardebat. i. impatiēter amabat, ac deperibat Alexim, puerum illū formosum, idest formæ, & speciei plenum, ap- positorie, delicias domini. i. patroni sui, nec, supple Cory- don habebat quid speraret. i. vnde eius potiundi spem ha- beret, tantum. i. tantummo- do. supp. hoc spei habere vide- batur, quod assidue veniebat inter densas fagos appositō- rie cacumina vmbrosa. i. sum- mitates montium, aut arbo- rum, vmbri arborum tectas, & ipse solus iactabat. i. incas- sum fundebat. inani studio. i. stulto conatu in montibus, & syluis, hæc incondita. i. rudia, & incomposita, quæ sequuntur carmina. [Formosus.] Dicitur à forma, & forma (secundum Donatum) a formo, quod est calidum secundum eundem, quia sanguinei, & fere iuniores omnes, quibus sanguis ad- huc calidus est, formosi esse solent potius, quā pulchri. Co- Virg. B rydon

mum voluisset aduertere. [Si mens non leua fuisset] Culpa mea est, qui potuissim parere coelestibus monitis, sed obscur descebam ad manifestas deorum voces. [De coelo Taetas] Effugere licuisset tantam calamitatem, si cum primum viderem fulgure ictas quercus, hoc est Brutos, Cassium, & alios Cæsaris percussores proscriptos victosq; in quorum partibus. Cremonenses erant, longius discessissem a contagio viciniæ, tanquam a pestilentia, aut victorem conciliaissem mihi aliqua ratione. [Vrbem quam dicunt Romam] Responsio pastoralis. Rogatus de Cæsare, de Roma respondet, longis ambagibus, sed acute tamen & callide, magnitudinem. n. Octavianum effert describenda Roma, quæ illius imperio regitur. [Quæ dicunt Romam] Et hoc rustice, tanquam illis non admodum sit nota Roma, sed ex leui quadam audicione, ut agricolis omnibus paululum longinquæ, quantumvis ampla & illustri, ignota sunt: non enim curiosi sunt, nec auidi cognoscendi res exterarum. [Hic nostræ similem] Ut enim rudes sunt atq; inexpertes omnia metiuntur ex suis rebus. [Quo sæpe solemus] Urbem plenam nobilitatis, ducum, heroum, sedem imperij, stultus existimabat similem pastoriciæ vrbs, & planè ouilis cuiusdam, ut ingenium, eloquentiam, humanitatem, educationem Romani populi, Mantuanæ arbitraretur esse similem. [Et quæ tanta fuit] Rustica locutio, & interrogatio congruens pastoriciæ admirationi. pastores. n. & agricolæ facile quiduis mirantur, quia causas ignorant. [Libertas] Speciosus titulus, & qui facile vel in pastorum pectora penetret nec magis poterat Octauiano blandiri, quam quod per eum fateatur se esse libertatem assecutum, qui suspectus esset tanquam ademisset eam omnibus. Libertatem, & opes auctas sibi declarat Augusti beneficio, sed libertatem uti par est anteponit. [Respexit inertem] Merito inertem. nam libertatē, quam ipse per se nunquam esset consecutus, Augusti est natus beneficio. [Candidior postquam] Bucolica scripsit Virgilius iuuenis, nempe ante annum trigessimum. Natus est. n. Pompeio & Crasso primum. Cos. à quo anno vsq; ad trium viratum sunt anni XXII. Porro III. viratus, decem annos durauit. Itaq; hyperbole est ex affectu Virgilij, qui tādū sine libertate, & peculio vixisset, ut sibi in ea seruitute conuenisse videretur. Sed referri tamen Candidior potest ad libertatem, quasi pulchra, speciosa, & benigna, quod quibusdā magis placet. [Namq; fatebor enim Mantuæ nec liber esse poteram, nec diues, quamuis non paucas ederem ingenij significationes, & eruditionis, haud utiq; pauciores quam Romæ, sed nullum precium virtuti, & bonis artibus inter eos qui illas ut non intelligerent, ita nec curarent. [Mirabar quid mœsta Deos] Sensus difficiles, sed peculiaris significatur Romanorum fauor erga Virgilium, Mirabar quid tantæ esset rei, cur Roma vniuersa pro te deos inuocaret, ut essent tibi propitij, Augustum, scilicet, & procures, & cui iuberet salua esse sua poma in arbore, ne quis quid de bonis Virgilij raperet. [Tityrns hinc aberat] Atqui cum hinc es profectus Romam, magnum tui desiderium omnib. reliquisti, summis, infimis, mediocrib. ut causa non fuerit, cur hinc discederes, vel hinc. i. Roma, ut non referatur ad locum, in quo sunt, sed de quo loquuntur. [Quid facerem] Hoc ad illud videtur pertinere, quod Virgilius Mantuæ esset omnibus carissimus, nec opus illi fuisse, Romam proficisci. ideo responder, quid facerem, quo minus irem Romam? quid agerem potius, aut commodius? neq; enim libertatem essem vnquam nactus, nec deos nouissem, hoc est Romanos procures, adeo propitios, & fauētes ingenijs. [Hic illum vidi] Tanti profecto fuit Romæ adisces: nam illum vidi magnum iuuenem, Octavianum, pro cuius salute duodenos dies annis singulis vota suscipio. Iuuenis erat tunc Cæsar Octavianus, nempe quinq; & viginti annorum plus minus, adolefcētes etenim, qui eius essent ætatis, nominabant. [Hic mihi tamen pri.] Ipse ultro, & primus, non rogatus ab vllō ex Roma magnatibus [Pascite ut ante, pergite in studijs ceptis, & augere illa, me auctore. For-

tunate se] Tali auctore, & tutore, ingenij tui monumenta semper manebunt, vel simpliciter de agris intelligendum in laudem Cæsaris. Senex dicitur ad decorum personæ: nam inducuntur senes pastores, quo pertinere & illud potest.

Candidior postquam tondenti Barba cadebat.

Vel senex nomen est dignitatis pastoralis, sicut præcipuus, vel maximus, vel dominus, vel pater, [Quamuis lapis] Simpliciter, & sine figura intelligendum, agros quidem Vir. esse septos vndique, hinc monte, illinc palude, sed suffecturos ipsi & gregi eius, nec futurum opus, ut aliud foris quærat ad se & pecus suum alendum. tū addit ex ea munitione ingentem comoditatem, quod damna viciniæ non peruenient ad ea animalia, quæ solent errare, cuiusmodi sunt pecudes & apes. [Non insueta graues] Vallatus his patronis, quantumlibet agri alijs adimantur, tueris ipse incolumis, nec existimationi ingenij erit quod timeas, fauentib. tibi columinibus totius eruditionis. [Fortunate se] descriptio est rusticarū voluptatum, quæ oculis, auribus, somno, & refrigeratione capiuntur, tum fructu pastionum. [Hic inter flumina nota] Facit hoc ad felicitatem, consensescere in patria vel vbi diu assueueris, ut est apud Claudianum:

Felix qui patrijs auum transiegit in aruis.

[Ante leues ergo] Huc pertinent superiora, ad restitutionem gratitudinis erga Octavianum. A. [Quæ no. ill. lab. p. vul. Jille vultus, quo mihi & fortunas restituit & libertatem dedit, & animum auxit. [At nos hinc alij] Post gratitudinem sequitur affectus comiserationis de alijs, ut sic quodāmodo possit animum Cæsaris flectere, & alijs, suis municipib. propitiorem reddere. [Diuisos orbe Britannos] Orbem vocabant olim terrā continentem quæ Oceano alluitur, insulæ Oceani extra orbem dicuntur esse, non item insulæ maris mediterranei, ut Sicilia, & Cyclades, & eiusmodi. Magna calamitas, quæ propinqua migratione reparari non quibat. quærendæ erant Romanis ciuib. sedes extra orbem Romanum. [En vnquam patrios] Affectus naturalis exulum & profugorum, ut spem quandam vsurpent reuiscendi aliquando quæ relinquunt, & cum reuisunt, admittantur atque exhilarescunt. idem contingit post longas peregrinationes. [Post aliquot mea regna. &c.] Rustica annorum notatio; non ex Olympiadibus, ut apud Græcos, neque ex consulibus, ut apud Romanos, sed ex temporum annuis qualitatibus, sicut Claudianus inquit:

Frugibus alternis, non consule, computat annum.

[Impius has segetes] Magnæ indignationis est, quæ ciuis elaborauit, ea possidere barbarū, & quidem impium, [En quo discordia ciues] Bella ciuilia non solum Romæ publica, & in summa imperij, sed etiam intestina, in singulis municipij. Et est sententia indignationi conueniens. [En queis conseruimus agros?] ita euenit implurib; humanis rebus, ut ij fruuntur nostris laboribus, qui sunt indignissimi, aut quos minime omnium vellemus, de quo Salomon conqueritur in concionatore. [Inferre nunc] Oīa hæc sunt pathetica, plena comiserationis, mouent enim misericordiam mala, quæ nos vrgent, & bona quæ amittimus. Ostendit vices rerum humanarum, & ignorantiam futuri. En queis conseruimus agros? Hoc cum commune sit omnibus vnique pro statu, & conditione sua, maxime misericordiā elicit. facile. n. mouemur in Malis, quæ ad nos peruenire posse existimamus. [Ite meæ quodam] Discessus à rebus caris, & audientibus, vel spectantibus miserabilis est. [Non ego vos posthac] Tam erat graue pastorilli, consueta oblectamenta, & vitam, cui a puero assueuerat relinquere, quam modo attigimus, ut Augustum ad misericordiam erga municipes suos Mantuanos adduceret. [Hic tamen hac mecū] Benignitas, & hospitalitas rustica, & inuitatio ad opes subleuaturas ipsum. Probitatem suam ostendit erga miserum, & Octavianum allicit ad miserandum exemplo suo. Noctem dicit impendere, ideo quia quiescendum, per quod innuit non procul abesse finemurbationis illius & malorum.

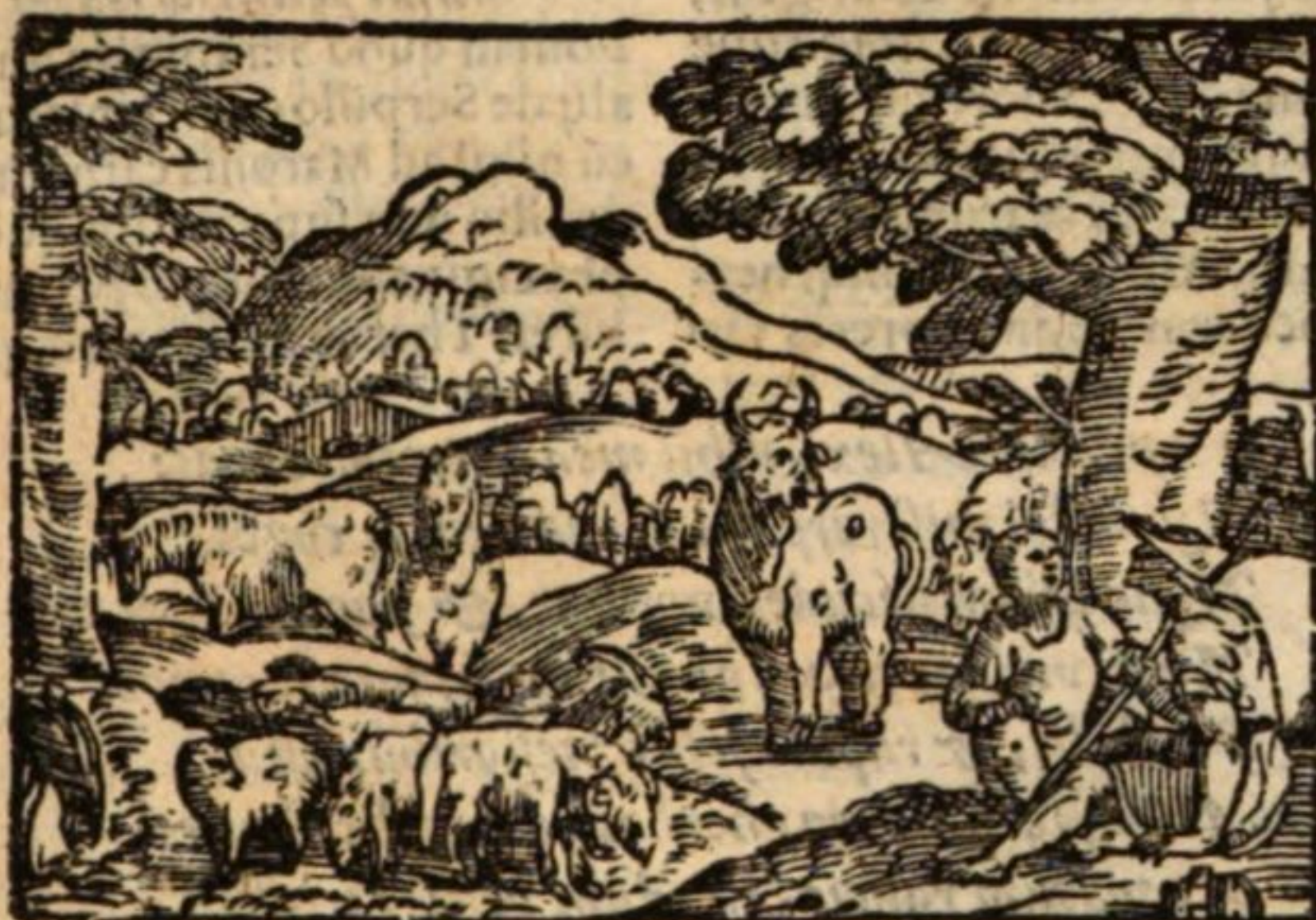
Asc. **P**ROXIMA formosum] Secūda Egloga, quæ inscribitur Alexis argumentum tale est: Corydon pastor impatienter amans Alexim, formosissimum puerum, ipsumque per auiā, & inaccessa quæritans omnia ferē quæ ad conciliandū amorem facere possent commemorat, quib. cum nihil proficeret, prope suadet, stulto amorī modum imponere. Huius Eglogæ scribendæ ratio potuit esse, Vt Theocriti Eglogā tertiam, cui simillima est imitetur, sed illic Amaryl- lis, vt hic Alexis, amatur. Siue, vt pueri à se, licet honeste dilecti, quem ab Asinio Pol- lione dono acceperat, amicabi liter meminisse posset; Siue, vt Pollioni blandiatur, nam (vt Donat. dicit) eum maxime amauit Maro, & ab eo magna munera tulit, quippe qui inui- tatus ad cenā captus pulchritudine, & diligentia, seu indul- gentia Alexandri Pollionis pueri, eum dono accepit. Quam rem videtur Horatius tangere, primo epistolarū, dicens: Nō

ancilla tuum iecur viceret vlla puerue Inter marmoreū ve- nerandi limen amici, Ne dñs pueri pulchri, carere puellā, Munere te paruo beet, aut incōmodus angat. Hęc ibi, Quæ rē Virgilio vsu venisse dicunt, se neq; illud Horatii Maro nē exprimit, neq; hic aliud ad id, quod Donatus asserit, ma- gis alludit, quā quod dicit eum Delicias amasse domini. Ve- rum cum in fine dicat, se eo non potiri, aliumq; quæsitu- rum, non videtur semper de Alexandro loqui, quo dona- tus fuerat. De hac re autem plenius dicam ibi, Mille me- sculis, &c. Lege etiam Mancinellum. Ordo versiculorum nostrorum est: Proxima, scilicet à prima, hoc est secūda E- gloga, qua, idest, in qua. Corydō pastor ille amatus, lustrat, idest querit Alexim puerum illum, formosum. i. speciosum, & formę plenum, suadet, s. in fine carminis, discedere amo- ri. i. ab amore, si nequeat flecti. Dicit enim, Inuenies alium, si te hic fastidit Alexis. Et hæc de argumento in generali.

ARGVMENTVM ASCENSIANVM
IN ALEXIM VIRGILII.

*Proxima formosum Corydon qua lustrat Alexim,
Si nequeat flecti, discedere suadet amorī.*

SERV. **F**ORMOSVM Pastor Corydon] Virgilius in persona Corydonis intelligitur, & Cæsar in persona Alexis i. lucitur. [Corydon] Fi- ctum nomen est ab aue, quæ corydalis dicitur. [Ardebat Alexim] Impatienter dilige- bat. [Alexim] Quem dicunt Alexandrum, fuit seruus A- sinij Pollionis, quem Virgi- lius rogatus ad prandium, cum vidisset in ministerio omnium pulcherrimum, di- lexit, eumque dono accepit. Cæsarem quidam acceperūt formosum in operibus, & gloria. Alij puerum Cæsa- ris, quem si quis laudasset, gratam rem Cæsari fecisset. Nam Virgilius dicitur in pueros habuisse amorem, nec enim turpiter eos diligebat. Alij Corydonem Asinij Pol- lionis puerum adamatū à Virgilio ferunt, eumque a do- mino ipsi datū Corydonem a Virgilio ficto nomine nun- cupari ex eo genere aui, quæ corydalis dicitur, dulce ca- nens. Alexim vero puerum, quasi sine responsione ac su- perbum. hunc autem dile- ctum fuisse Pollionis, & Vir- giliū gratum se futurum existimasse, si eum laudaret, cuius forma Pollio delectā- batur, qui eo tempore Trans- padanam Italiæ partem te- nebat, & agris præerat diui- dendis. [Delicias domini.] Hoc est qui suo domino Cæ- sari, vel Pollioni in delicijs erat, [Nec, qui speraret.] id est nec spem potiendi habe- bat. [Tantum] Tantummo- do. [Assidue] idest sæpius [Incondita] Incondita, subitō dicta, agrestia, vel insanæ mentis dicta verba, vel incondita, idest incumscripta, vt Sallustius in Iugurthino. At illi, quib. res incognita erat ruere cuncti ad portas, incondita tenere. [Montibus] Qui amorem ei præstabant, [Iactabat] idest fundebat incassum [Inani.] Præ amore nihil sibi procurans, sed in absentem iuuenem loquebatur.

ARGVMENTVM.

CORYDON Pastor impatienter amans Alexim puerum formosissimum, omnia fe- re, quæ ad conciliandum amorem facere possent commemorat: quibus cum nihil pro- ficeret, quod maximum est in amore remedium, ad neglectam rerum domesticarum curam animum sibi esse conuertendum censet, iuxta illud, Ocia si tollas, periire Cupidinis arcus.

ALEXIS.

EGLOGA SECVNDA.

FORMOSVM Pastor Corydon ardebat Ale- xim, Delicias domini, nec, quid speraret, habebat. Tantū inter densas vmbrosa cacumina fagos Assidue veniebat, ibi hæc incondita solus Montibus, & syluis studio iactabat inani.

rum, vmbri arborum tectas, & ipse solus iactabat. i. incas- sum fundebat. inani studio. i. stulto conatu in montibus, & syluis, hæc incondita. i. rudia, & incomposita, quæ sequuntur carmina. [Formosus.] Dicitur à forma, & forma (secundum Donatum) a formo, quod est calidum secundum eundem, quia sanguinei, & fere iuniores omnes, quibus sanguis ad- huc calidus est, formosi esse solent potius, quā pulchri. Co- rydon

Virg.

B

rydon

Asc. **F**ORMOSVM Pastor Co- rydon ardebat, &c.] Co- rydon inquit poeta, pastor quidam vehementer amabat Alexim formosum puerum, quem in delicijs suis domi- nus eius habuerat, vnde nul- la eius potiundi spes Cory- doni erat, nec tamen minus amauit, vnde assidue venie- bat ad solitudinem nemo- rum, vbi cantilenam de ama- to puero inaniter repetebat, hoc dicit. Seruius per Cory- dona, Virgiliū, & p Alexim, Alexandrū Pollionis puerū intelligit, ad quod dicendum dixi nō cogi interpretē, quia si ex cōi pastorum aceruo, personas deprōptas dixerit, non minus consequeretur quod prærendit poeta, amor- is. s. impatientis stultitiā ex- ponere, & remedium dare, ve- rum quia (vt dixit Mancinel- lus) Apul. manifeste prædi- cat, per Corydona Virgiliū intelligi, dicamus id verū eē, sic tñ vt non omnia ei qua- drēt, q. artificiose facit, ne hi- storiam contexisse dicat; nec Augustū per Alexim signifi- casse, vllō modo dicēdus est. Ordo est, Corydon pastor, s. ouium, ardebat. i. impatiēter amabat, ac deperibat Alexim, puerum illū formosum, idest formæ, & speciei plenum, ap- positorie, delicias domini. i. patroni sui, nec, supple Cory- don habebat quid speraret. i. vnde eius potiundi spem ha- beret, tantum. i. tantummo- do. supp. hoc spei habere vide- batur, quod assidue veniebat inter densas fagos apposito- rie cacumina vmbrosa. i. sum- mitates montium, aut arbo- rum, vmbri arborum tectas, & ipse solus iactabat. i. incas- sum fundebat. inani studio. i. stulto conatu in montibus, & syluis, hæc incondita. i. rudia, & incomposita, quæ sequuntur carmina. [Formosus.] Dicitur à forma, & forma (secundum Donatum) a formo, quod est calidum secundum eundem, quia sanguinei, & fere iuniores omnes, quibus sanguis ad- huc calidus est, formosi esse solent potius, quā pulchri. Co- rydon

Regule
pueriles.

IOAN.
SCOP.

SERV.

rydon] Vt dixi pastoris apud Theocritum nomē est, hic aut pro Virgilio sumit, sic tñ, vt pro quouis impatienter amate sumi possit [Alexim] Alexis dici pot sine dictione, aut rñso, vt putauit Mancinellus. Declinatur aut hic Alexis, huius Alexis, vel Alexidis. Cic. ad Atti. Nā Alexidis manū amabā, q̄ tā prope accedebat ad similitudinē literæ tuæ. Regula prima est. In appositione, licet conformitas casuū sit necessaria, non tñ numerorū, nec generum: tunc aut diuersi sunt numeri, qñ alterū singulari caret sicut hic. Alexim, Delicias dñi, aut alterū collectiuū est, vt Felix pecus ite capellæ, aut singularia copulantur, vt Homerus & Maro poetæ clarissimi. Exemplum de diuersis generibus: vt, Densas vmbrosa cacumina fagos. Secunda; locutiones græcæ translaticæ, & mere poeticæ sunt oratori fugiendæ. Vnde non dices in soluta oratione, Corydon ardebat Alexim, sed ardēter amabat Tertiam, quanta est vocalis ante nouissimā literam, tanta est ante nouissimam syllabā, si non mutetur scriptura in nominib, in n̄ p̄ter on, semper lōgū, vt Titan, Pan, ren, splen, lien, syren, delphin, Corydon, vltimā nominatiui, & penultimā genitiui produciunt, quam nomen, & omen, corripiunt.

MARO, quem merito diuinum poetam Macrobius nūcupat, multa adeo ingeniose conscripta posteris reliquit, q̄ doctissimum quemq; licet iugi excitatum lectione defatigant, Et quamuis in eo ipso dilucidando, eno dādoq; grauē tulerint laborē Interpretes; multa tamē diligentiori cura, remotioriq; doctrinā digna, intacta, tāquā intellectu facilia, omiserunt. Sed ne loquēdo tps̄ frustremur, ad Maronis carmen perueniamus. Fessis messoribus æstu Allia, serpillumq; herbas contudit olentes. Quid in hoc carmine, interpretes viri

senferint disertissimi, cuiq; cum circumferantur, videre licet. Nos vero hoc ideo a Virgilio rerum omnium scio dictum putamus, in æstu messorum Allia, Serpillumque, quo serpentes, cum illorū morsus dormientes impense timeant, odore repellant, sub coenitare solere, quod Macer his carminibus, cum de Serpillo loquitur indicat.

*Nidor combusti serpentes effugiat omnes,
Et quoduis animal infundens ore venenum:
Hoc ideo miscere cibus messoribus est mos,
Vt, si forte sopor fessos depresserit illos,
Vermibus a nocuis tuis requiescere possint.
Pestiferos morbos bibulum iuuat.*

Quid ergo clarius, & quorsum ipse poeta dixerit? Alter enim ab altero mutuari videtur, cur subcenare, merendare, que vel prandere messorum allia, serpillumque solēt. De allio quoque sic idem Macer sentit.

*In quarto posuere gradu, mansum, vel inunctum,
Curat, quot serpens; vel scorpium intulit ictus:
Et nocui vermes triti pelluntur odore:
Sanat & appositum morsus cum melle caninos,
Et bibulum vermes ventris, tineasque repellit,
Ex oleo cum sece sua si decoquit illud:
Morsus pestiferos reddes cum vnguine sanos.*

Possē quod Serapio de simplicib, c. 299. & Pli. 22. & quod alij de Serpillo conscripserunt, hic contexere, sed silentio, cū nihil ad Maronis carmen pertineat, transibo. Hoc tamen de allio non supprimam, quod Auicenna cum vino dandum præcipit aduersus serpentum morsus, & vt Galenus ait, alliu est Theriaca rusticorū, quod Horat. execratur in Epodo.

Crudelis Inexorabilis, q̄ nō flecteris meo amore, nec te potiū dum prebes. Vel allegoricos, crudelis Cæsar q̄ non flecteris meis scriptis, & non das ereptos agros] Alexi. Cæsar. [Mori] Præcōtem p̄tu. [Frigora] Nō aprica loca. [Æstu] Æstiuā Flagrantia [Lacertos] Genus serpentis. [Thestylis] Nomen rustice mulieris, quæ messorib, æstu fatigatis diuersa genera herbarū contundens, pulmentarium his parat: Vel concubina Corydonis. Vel Thestylis. i. fctilis, rusticū nomen, vt ab eo q̄ ponat cibū rusticis [Fessis] Vel labore, vel æstu, vel fessis, i. feruentib, vehementi ardore fatigatis, vel laboris instātia. Allia, serpillumq; Herbas calidas, quæ æstum repellunt. Nam vt ēt Pli. dicit in naturali historia, omnis medicina aut à contrario, aut à simili queritur. Vnde ēt calor pōt, aut frigore, aut alio calore depelli. Hinc est quod in vltima ecloga, cū amator remediū querit ardori, dicit se iturū aut ad Scythiā, aut ad Æthiopiā: vt, Æthiopū versem? oues subsydere Cæcisi quæ rum regionū altera est frigidissima, altera feruens calore Sanē serpillus, herba est, quæ in græco aspirationē hēt, q̄ Græci ἐπρίλλω dicunt. In multis n. nominib, quæ in græco aspirationem habent, nos pro aspiratione, s. ponimus. Inde est q̄ pro herpillo, serpillū, pro æstu, pro æstū septē. [Rapido æstu] Vehementi, & feruenti. Fessis aut, vel æstu vel labore. [At mecum raucis, tua dum vestigia lustrō Sole sub ardenti, resonant arbusta cicadis.] At] Si per d, fuerit, erit hyperbaton, vt sit, Dum tua lustrō vestigia, me arbusta resonant, cum raucis cicadis. Sed melius est, vt [At] Cōiunctio sit, & ita intelligamus, Thestyle herbas tritas messorib, parat; Verū mecum resonant arbusta, cum raucis cicadis.

O CRUDELI Alexi, &c.] Ab hoc loco in finē vsque recitatur carmē amatoriū ipsius Corydonis, quod in principio animū quodāmodo amantis indicat, & insolitum contentū parit, nā cum celsura fere carmina penthemimerim, hoc est primam tertiū pedis, habeant vltimam dictionis, in his sit illud quarto loco, sicut ēt in illo, Formosam resonare doces Amaryllida syluas. Est præterea mira vis in sententijs, nā si q̄s ad mores trahere velit, dicat eos, q̄ aliquos iuuare possēt, cū inedia pereat occidere, q̄a. n. nil nri misereris. mori me cogis. Probat aut se infelicissimū, & iniquissimū sortitū amoris, cū cætera oīa solatiū, aut consolationē obtineat, ipse aut nullam. Eorum vero, quib, refrigeriū, aut beneficiū impenditur, quadruplex est discretio. Nam in beneficio conferen-

*O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas:
Nil nostri miserere: mori me deniq; coges:
Nunc etiam pecudes vmbas, & frigora captant:
Nunc virides etiam occultant spineta lacertos.
Thestylis, & rapido fessis messoribus æstu
Allia, serpillumq; herbas contundit olentes:
At mecum raucis, tua dum vestigia lustrō,
Sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.*

do, duo animaduertere solemus, bonitatem. s. eius, vt referre gratiam velit; & prudentiā, vt recognoscat: tamen si. n. nil remunerationis liberalis collator expectat, tñ duplex beneficium dedisse videtur, qui grato dedit. Horū igitur, tñ alij boni sūt, alij tñ recognoscentes, alij, neq; boni, neque recognoscentes, alij, & boni,

& recognoscentes. Tñ bonæ vñr pecudes innocuæ, quib, natura refrigerium præstat, sed non recognoscunt. Tñ recognoscentes sunt ingrati homines, vt rustici, qui scire possunt quid acceperint, referre tñ recusant. Neq; boni, neque recognoscentes, sunt lacerti, qui beneficio officiant, si possunt. Et boni recognoscentes, sunt viri boni, & grati, qui soli beneficio digni sunt, de quorū numero se esse satis inuuit Corydon; vnde cum ceteris indignis, videlicet beneficiū præstetur, dolet id sibi denegatū. Per amaritudinē animi, exclamās, O crudelis Alexi. Si dicat Alexis: vt quid crudelis? Rñdeat, q̄a nihil mea carmina curas, & nihil nri misereris, ob quā rē me mori cogis, facisq; vt sim omniū amantiū miserrimus, nā pecudes captat refrigeriū sub vmbis, lacerti in dumetis, messorum p̄ expulsionē caloris à calore allij, qd̄ eis à Thestyli coquit. at ego sine refrigerio te queritās, ardore cōsumor, & extrinsecus p̄ æstū solis, & intrinsecus, ob ardore amoris. Ordo est. O Alexi, i. p̄ puer formosē, qui formositate tua alexisti, sed rñso non dignaris, & ideo crudelis, tu nihil curas mea carmina, tu nihil. i. in nullo. miserere. i. misereris (ē. n. p̄ntis indicatiui) nostri, deniq; i. &, vt vno uerbo crudelitatem tuā explicē, tū cogis me mori, cū ceteris animalib, ēt indignis refrigeriū ac solatiū fiat; nā & pecudes, quæ licet bonæ sint, non recognoscunt, tñ cantant nūc vmbas, & frigora. i. frigus vmbarū, aut sub vmbis, & spineta, i. spinarū nascentium congeries, & occultant nunc ēt lacertos. s. eius generis serpētes, virides. s. in calore. Et Thestylis mulier rustica, cōtūdit messorib, i. segetē metētib, fessis. i. fatigatis, & tētatis rapido æstu. s. solis, allia, serpillū, appositorie, herbas olētes, & vim expellēdi caloris per calorem quē generat, habētes, sed id nimīū physicē dixisset, vnde iuste vocat herbas olētes, vt qui nesciat vnde vis ea expellēdi eis sit. At. i. sed (aduersatiua vt dixi particula, cōtentioni apta) arbusta, i. arbores vitifere, aut similes consite in latebris aruorū p̄ q̄ discuro, resonant. i. referūt, me. i. cantilenā meā, cū cicadis raucis. i. assiduo cātu raucescētibus, hoc est resonant me, & cicadas. i. cantū meum, & cicadarū, dū ego lustrō. i. inquirō, tua

tua vestigia. i. signacula pedū tuorū sub sole ardēti. i. dū ego ardore colūmor, reliqua animantia refrigerio refocillantē se cundū Māc. Ordo esset, at dū vestigia tua lustro sub sole ardenti arbuta mecū resonant, cicadis raucis. i. propter cicadas, vel cū cicadis. Ego vero lōge pleniorē ordinē puto, vt me, cum, diuisis syllabis, & dictionib. legā, & sit locutio. Resonant me, qualis in prima, resonare doces Amaryllida, & sensus q̄ inuestigādo Alexim sēpe exclamauerim, ita, vt arbores in cōuallib. referant ipsum. i. vocē eius; aut reuera ipsum se incusat dicendo, Ah Corydon, &c. sed potius priori modo adhāserim, quia, cū, particula hic, comitē significat, & qui pollens cōiūctioni copulatiue, vt sit: Resonāt mecū cicadis raucis. i. & cicadas raucas quē tunc vehementissime canūt cū cauma intēssimum vrget. Est aut manifestissima contentio, dū ceteris requiē in vmbis, sibi summā commotionē sub ardenti sole prēdicat [Crudelis] Dī a crudo, quod qui crudū, & male digerentē stomachū habēt, immiti aspectu, & feroci aīo sunt, Nec est contra amorē, q̄ crudelem vocat, nam deos per impatientiam amantes, crudeles appellāt, vnde illud est, Atq; deos, atque altra vocat crudelia mater, & illud Tibulli, Crudeles diui, serpens nouus exuit annos, Formae non vllā fata dedere morā [Deniq;] Particula tunc locum habet, qū multa vno verbo concludere volumus: vt hic, Mori me deniq; cogis. Nam (vt Flaccus ait) mors vltima linea rerum est, [Thestylis] Rustica mulier: a testa aut testilis adiectiuū, secunda longa deducitur. Cetera ferē Man-

Crude-
lis.

Deniq;

SERV.

Asc.

TR I S T E S Amaryllidis iras] Bene addit tristes plerūq; enim, vt ait Terentius, Amantium irā, amoris redintegratio est, vt veram iram ostenderet, & non fictam illam quā aliquid gratiā habere consuevit. Vnde Horatius. Vrit grata proteruitas. [Superba fastidia] Ex fastidio enim venit omnis superbia. [Nōne Menalcam?] Tres dicitur amasse Virgilius, Alexandrum, quem donauit ei Pollio, & Ceбетem puerum, cum Leria puella, quos a Mācenate dicitur accepisse. Vnde volūt quidam per Amaryllida, Leriam, per Menalcam, Ceбетē intelligi. [O formose puer] Bene dicit Donatus suspendendū O, & sic dicendū, Formose puer, vt intelligamus per iram eum aliud voluisse dicere, sed in hāc verba, ne Alexim offenderet, amoris necessitate cōpulsus [Ne crede] Ne cōfide Salustius. Virtuti satis credebant. i. cōfidebant. [Alba ligustra cadunt] Et rustice, & amatorie ex florib. facit comparationē Ligustrum aut flos est candidus, sed vilissimus. Vacinia vero sunt violae, quas purpurei coloris esse manifestum est.

NONNE &c.] Legum amatori praeſcribit tacite, dicens, satius esse, aut Amaryllida superbā amasse, aut Menalcam de formem quia vtriusque amoris facilis fuisset medela, Dum enim superbe contemnitur amans, sicut ab Amaryllide, i. superba, & resplendente, ac pomposa muliere in vrbe residente, rusticus desperans amari, amoris modum imponit, & dum nimis facilem amorem inuenit, sicut in non satis pulchris, facile sui copiam faciētibus illico satiatus abit. Vnde Hor. in Odis docet gratā esse in puellis proteruitatē. Satius ergo fuisset, aut Amaryllida superbam, aut Menalcam facilem amasse, quam Alexim puerū superbū quidem, sed tamē forte blando aspectu allicientē Nam stulti amatores quidquid ab amatis ri detur, sibi rideri putant. Alloquitur ergo dilectū puerū cohortans eū ad amorē sui, mouensq; ne propter formam superbiat, cum non omnia quā candida, eadē dilecta, nec omnia quē nigra, continuo aspernata sint. Nam ligustra cadunt, & vacinia legūtur, volebat aut nescio quid amarius in Alexim dicere per exclamationem, incipiēs, O, quasi addere voluisset, puerum, inaniter superbientē, cum licet formosus, non tñ dulcis sit, aut quid simile; sed ne amatū offenderet, repressit vocem aliud tandem inferens, ac dicēs, Formose puer, nimium ne crede colori: Ordo est. Nonne, quasi dicat maxime satius, idest melius fuit pati, idest perpeti, & pertolerare, tristes, idest ueras, & non fictitias, sed ex cōtēptu seuero procedentes, iras, i. pteruias, atque pbra & superba fastidia, idest superbā contemtionem: Amaryllidis, idest qua me splendida amica vrbana, aspernata tādē est: non ne fuit satius pati Menalcam pastorem nigrum, & deformē, e cuius fructione parum delectationis esset; vnde, &

cinellus declarat, cuius verba sunt. [O, crudelis] O, doloris interiectio est hoc loco, potius quam vocandi aduerbium, quod sequētia indicant, [Nihil mea carmina curas] Theocr. in 3. Eglog. Non Amarylli audis, non vox hāc seruit ad aureis mœsta tuas. [Nil nostri miserere] In 3. quoq; Theo. At tibi nulla mei virgo extat cura doloris. [Mori me denique cogis] Theocritus ait in vltima, Postquam difficilis nunquam miseratur amicum Ille meum, miseroque mori, sed cogit amore. [Nunc etiam pecudes] Arguit se amoris furore vexari, nā cum ceteri homines & animalia bruta quiescant, solus eo tēpore vagatur sub sole ardēti, [Nunc virides etiam lacertos] Theocritus in vltima inquit, Quo nunc care, die, nitido flagrantibus auris? Tendis iter virides rapido spineta lacertas Symmichia sub sole degunt felicib. vmbis: Ac etiam obscenae volucres nunc frigus opacum, Et molles altis captant in montib. vmbas [Thestylis] Et cetera apud Manc. patent, prima regula est, misereor, potius genitium, quā datium, regit, miseror accusatiuum, & miserescit vtrumq; exempla nota sunt, vt 1. Aen. O sola infandos Troiā miserata labores. Et eiusdem. Phēbe graues Troiā semper miserate labores. Et apud comicū. Atque inopis te miserescat mei. In 2. Aen. videtur datiuo iungi, His lacrymis vitā damus, & miserescimur. Secunda est, sēpe per endiadem, in eodem casu per coniunctionem ponimus, quorum, ea ablata, alterum esset genitiui casus, vt hic, Vmbas, & frigora, quasi vmbiarum frigora. Aliter tamen Seruius exponit.

Regula.

eum patiare quamuis ille, scilicet Menalcas, eēt, supple niger, & quāuis tu, o Alexi, esses candidus. O, quasi dicat, puerū inaniter superbiētē, sed represso sermone, tandem subdit puer formose, ne crede, i. ne confidas nimium colori: quia ligustra, i. flores ligustri ligni, alba idest licet albi, tamen quia inutiles, & ad nihil conducentes, cadunt, idest decidunt in terrā, nullis eos, aut ea colligentib. & vacinia nigra. i. flores uaciniarū, qui licet nigri, tamen quia utiles sunt, leguntur, i. colliguntur, & ita deberet Menalcas uernas vtilis, licet deformis a rustico potius amari, quā puer superb. forma. & ad nihil vtilis. Seruius ligustrum & vacinia, flores dicit, quod fortasse nō omnino alpernandum est. Nam sicut poma balsama, thura, hebenum, pro arbore, aut ligno, ita ligustrum, & vacinia pro florib. earum arborum posuisse potuit: verum audiamus virum per quam maximē doctum Beroaldū qui ita dicit, apud Plin. legi ligustrum, & vacinia magis inter arbores, quā inter flores numerari: qui in 12. scribit, Cyperū appellari. In Italia Ligustrum, & in 24. inquit, Ligustrum eadem arbor est, quā in Oriente Cyperos, cuius acini contra Phthiriasim sunt efficacissimi. Idem in 16. refert, Vacinia Italiā in aucupijs fata esse Galliā, etiam purpurea tingendi causa ad feruorum vestes. Hāc ille. ex quibus patet, & ligustrum, & vacinia flores habere, nam acini nō sunt sine florib. sed ligustri flores albos penitus inutiles & vaciniarum nigros ad tincturam vtilis. Landinus quoq; ex Plinio, & Columella, docet ligustrū esse herbam, vtilē apud medicos, sed siue arbor sit, siue herba, florem album habet, qui hic decidere intelligitur: nō enim de ligno, ac cortice diceret, quod cadat. [Tristes] Hic accusatiuus est pluralis, [Superba fastidia] i. aspernationē ex fastu, qui fere formositatis comes est. vñ Ouidius in Fastis, Fastus inest pulchris. sequiturq; superbia formā, Irrisum vultu despicit illa suo. [Ne crede colori] Sic Iuuen. Sat. 2. Fronti nulla fides, quis. n. nō vicus abundat. Tristib. obscenis? Regula est Ne, particula, licet apud poetas frequenter cū imperatiuo cōstruatur, optatiuum tamen prohibitiue positum apud oratores efflagitat. dicit ergo Maro, Ne crede, ne seui magna sacerdos, ne quare doceri. vbi orator diceret, ne credas, ne scūias, ne quaras. Nam Seruius constanter dicit, ne sic imperatiuā formā non congruere, cum tamē Comicus dicat, ne nega cū dicere potuisset, ne neges.

Esse aut ex hiacynthis albos quosdam, ferrugineos alios produnt eruditi. i. caruleos, quo argumento, celi colorē hiacynthinū vocant plerique. Vaciniū Romani dicunt florē, hūc, vt scribit Dioscorides, ēt si Seruiū in eo lacerāt nostri. Vacinia Maroni vocari nigra interpretantur sciētissimi, ea ratione, quā & purpuream, item violam dicūt nigrā poetā.

CORL.
RHOD.

B, 2 Quam

SERV. **Q**uam diues niuei pecoris] Tria sunt quib. amatores possunt placere. Diuitijs, pulchritudine, cātīlena, quib. omnibus se valere commemorat, Et multi secundum Homerū, qui ait, *καὶ γὰρ ἀλάκων*, legūt, niuei, quam lactis. Sed melius est, Quam diues pecoris niuei. Nā cādidæ oues, in ingēti sunt precio, vnde Georg. legimus: Continuoque greges villis, lege mollibus albos. Item alibi, Munere sic niueo lanæ, si credere dignū est. [Mille meæ Siculis errant in montibus agnæ] The. *Ἄλλ' αὐτὸς οἶον* - *τος, εἰς ὅν τ' ἀγρία βύσκα.* [Errant] Aut cum securitate pascuntur. Et q̄ ait agnæ, & a sexu & ab ætate laudauit, nā ex femineo sexu in pecoribus copiosior possessio puenit [Lac mihi non æstate nouum, non frigore deficit] Multo melius

q̄ Theocritus, ille n. ait, *Τυρὸς δ' οὐ λείπει μ' οὐτ' ἐν θέρει οὐτ' ἐν ὁπάρῃ, οὐ χερμαῖνος ἄλω.* Sed quia caseus seruari pōt, nō mirum est, si quouis tempore quis habeat caseum. Hoc vero laudabile est si quis habeat lac nouum, i. colostrum, q̄ primum post foetum natum mulgetur: neutri generis est, nam foemini esse penitus non potest. Sanē hunc versum male distinguens Virgiliomastix, vituperat: Lac mihi non ætate, nouum nō frigore deficit. Idest semper mihi inde est [Amphion Dirceus in Acteo Aracyntho] Amphion & Zethus fratres fuerūt ex Ioue & Antiopa, sed Zethus rusticus fuit: Amphio vero musicæ artis peritus. Sane Aracynthus, mons est Thebanus. Vnde Acteo, littorali debemus accipere (vt, At procul in sola secretæ Troades acta) non Atheniensi, licet Athenæ primo Actis dictæ sint: q̄ plerique Acteo Aracyntho, Atheniensi accipiant, nō q̄ Aracynthus, apud Athenas est, sed vt ostendatur rustici imperitia, Nam Theocritus ad exprimendam rusticam simplicitatem, multa aliter q̄ res habeat, dicit. Hacronēpōt & Oaxis, Cretæ fluius accipi, cū Mōs sit, vt diximus, Scythiæ. [Nec sum adeo informis] Verecūde suam cōmemorat pulchritudinē. Sic Cic. in Celiāna, vt eū non pēniteat non deformē esse natū. Nā pulcherrimū voluit dicere. [In littore vidi. Cum placidū staret ventis mare] Negat hoc p̄ rerū naturā fieri posse, sed Theocritū secutos est, qui hoc dicit de Cyclope, *ἦ γὰρ, πρῶτον ἐστὶν ἐν ὁπάρῃ, ἢ δὲ γαλάνα.* Sed illi est excusatio, vel quia ingentem habet oculum Cyclops, vel quia filius Neptuni ē. Vnde quia ait, in littore, voluit quidam in aqua a fluctibus derelicta, i. in lacuna littoris eū se videre potuisse, quam rē illud excludit, Cum placidum ventis staret mare. Sed ideo in mari imago non cernit, quia non stat, q̄ si stet non pōt ēt nobis imaginem reddere [Non ego Daphnin] Daphnis filius fuit Mercurij, formosissimus puer, qui primus dī pastor fuisse. [Si nunquam fallit imago] Nulla. n. res ita decipit, quemadmodū imago. Nā & in speculo cōtraria oñdit vniuersa, & in aqua remū itegrū quasi fractū videmus, qd̄ ēt Cicero in Tusculanis plenius docet. [Iudice te metuam] Ac si diceret, Qui meā respuit pulchritudinē.

ASC.

DESPECTVS tibi sum [Respondet per antiphoram tacitæ obiectioni, si n. Alexis dicat, Nō sum crudelis Corydon, tametsi te non redamo, quia amabilis non es, ad hoc Corydon ostendit, se quidem amabilem & habere omnia, quæ ad conciliandū amorem valēt, diuitias, suauitatē vocis, ac comitatē sermonis, & formam nō despectabilem, se tamen non amatū quin & despectū, vñ sicut Sappho docet apud Ouidiū, & nigræ puellæ sepe amatæ sūt quia amanter inspectæ, sic formosæ neglectæ, quia despectæ, dicit ergo Corydon, o Alexis, tu despicis me, nec quæris qui sim, q̄ diues, q̄ suauiter cantas, & q̄ non difformis, q̄ si inquireret forte me amares. Ordo est. O Alexis, ego sum despectus tibi, i. cōtemptus a te, ne quæris, i. inquiris, aut attendis, qui. i. qualis sim, videlicet q̄. i. quātū diues pecoris niuei. i. ad equiparantiā niuis albi, cuius preciosissima est lana, & ad purpuram vtilissima, & q̄ abundans lactis. Quod si nescis, mille agnæ. i. oues femellæ ad propagationē aptæ, errāt. i. in latis pascuis pascunt. mihi, i. ad vtilitatē meā, quia meæ sunt in montib. Siculis, Hic manifeste deprehēdit, nō de se oīno loqui poetā, sed imitari Theocritū Siculū [Lac nouū] i. recēs mulsū, nō deficit. i. nō deficit mihi ætate, nec frigore, i. hyeme, sed licet rustice significatius dicit ætate, & frigore, q̄ si dicat Iulio, & Decēbri, nā æstas, dī ab æstu, æstu at &

frigore lac in vaccis, & pecudib. imminuitur. Si ergo in Iulio fuerit tēperatū cauma, lac abundare posset, sicut & hyeme tepida, licet nō tantum, ac in vere. Ego canto supp. ea quæ Amphion Dirceus. i. Thebanus vates, & musicus, solitus sup. est canere in Aracyntho, mōte Acarnaniæ, Acteo. i. littoralis, sic vocato, qñ. i. aliquando, armenta. i. maiora animalia, quib. ar-

mi eminet vt sunt boues, tauri. & vaccæ. Plin. vt Beroaldus in Seruiū notauit, dicit lib. 4. Aracynthū esse mōtē Acarnaniæ, quæ est pars Epiri. Sed quō Amphio Thebanus dī in Acarnania cecinisse, nisi dicas vt Seruius, rustice locutum, & regionē ignorasse, aut sequamur Probum dicentem sic: A mōte Amœno Thebano, quem Actæū dicit, non Atticum quod ibi Actæon a canib. sit lacera-

Aracynthus.

tus. Mihi precipue placet, rustice locutum, & errasse Corydona, q̄ ex plurib. coniecturis assequor, & quia Theocritū imitat, qui errores imperitis nō imperite assignat, sicut & Plautus seruis minus grammaticas dat elocutiones, in quib. papa uere gutturem, & similia enunciauit, & militi non recte pronome sui vtenti, vnde conuenit, vt amanti, quasi amenti, detur imperitorum sermo, sicut Comicus seruū non amantem dño amate prudentiorem facit. Præterea versus ipse durior est, vt qui in quinto pede rei lætæ, videlicet, cātīlenæ, & narrationis spondeum habet, nec eum satis artificiose positum, nam neq; dactylū in quinto habet, neq; quantitatis satis constat ratio; q̄ vult, q̄ vocalis ante vocale in diuersis dictionib. eiusdem versus abijciatur, aut saltem abbrevietur sicut ibi, Et lōgū formosæ vale, vale, inquit Iola, & ibi, imponere Pelio Ossam, dicamus ergo in Aracyntho monte Acarnaniæ, quem tñ forte Corydon Thebanum putauit, si non finas comminisci Amphiona Dirceum, quo tpe a patre expulsus erat ad Epirum se contulisse, q̄ Corydon Siculus au dire poterat. quamuis in promptu nō sit a quo. Nā sæpe occurrunt loci in poetis, qui aut semel tñ, aut nusquā alibi leguntur, q̄ res Plautū obscuriorē facit. Sed ad ordinē redeo, nec sū adeo. i. vsq; adeo, informis, i. sine forma, hoc ē formositate expers, vt ob id repelli debeat, ego vidi nuper. i. paulo ante, me. i. imaginē, & effigiē meam in littore, in aqua, i. pluuiali illic collecta, aut a maris reflexu derelicta, cū. i. qñ, mare placidū. i. placatum, & immotum, ventis staret. i. immotū maneret Ego non metuam, Daphnin pastorem. Siculū & filium Apollinis indulgentissimū i. non verear cōtendere cū Daphni, aut Daphnide de formositate, te iudice. i. iudicāte, si imago nunq̄ fallit, i. si talis sū, qualis mihi in aquis visus sū, q̄ solēt pulchriores apparere facies in speculo, aut aq̄s visæ, q̄ sint [Qui sim] Durus ēet Sibilus, si, quis sim, legeret, q̄ cōcursus eiusdē litere. Siculis in mōtib. Et hoc loco manifestissima cōuincit Corydona, nō oīno significare Virgiliū, nā vñ eius agnī, in siculis montib. errēt dicere tñ possumus, sic eas illic errare, vt in 1. Egloga dicta ē, Sepes depasta apib. Hvbleis, q̄ ēt Siculæ sūt, nā in oīb. ferē a Siculo Theocrito aliquid sumit, vñ dicturus ē Sicelides musæ, &c. [Lac mihi] Bero. carpit Ser. q̄ colostrū dicit, lac nouū, tñ neutro gñe dici his verbis: In tā paucis verbis duplex ē error manifestarius: nā & femineo gñe, colostrā reperiri ostēdit Col 1. 8. his verbis, Exiguū emulgēdū ē, q̄ pastores colostrā vocāt, ea nisi aliquatenus emittit, nocet agno. Et Plau. in Penulo feminino genere vsus ē, Mea colostrā, meus molliculus caseus. Præterea colostrū nō proprie significat lac nouū, sed est spōgiosa desitas lactis, a partu, vt auctor ē Plinius, ad qd̄ allusit epigramaticus poeta illo disticho. Subripuit pastor, quæ nō dū flātib. hēdis De primo matrū lacte, colostrā damus. A colostro, colostrati dñr infantes. Cetera, vt hęc, psequitur satis exacte Mācinel. cui⁹ verba iā pposui. Addere potes, q̄ pastor rū mos ē dū armēta aut gregē vocant, vt se domū referant, quasi receptui canere, & dulcius modulari iā peractis laborib. diurnæ custodię. [Despectus] Dī aut a deorsū, & specio, Despi-

Despicio.

Regula pia

piā passiue significantia regunt datiuum resoluibilem in ablatiuum a quo, vt despectus, dilectus, vitus tibi. i. a te. Secunda. Vicidus est creber eiusdē literę strepitus quę s, litera præcipuū habet, non ergo dices, quis sim quæris Alexi, sed nec qui sim quæris Alexi. Tertia, quā acceptū pro eo, quod est, quā tū, positiuo quadrat, pro quanto, licet ratiū cōparatiuo, pro valde superlatiuo, sed cum positiuo ferē figurata locutio est, aut dubitatiua, seu infinita, vt nescio quā diues sit, aut interrogatiua, vt q̄ diues es; aut relatiua, vt tā diues, quā honestus, aut admiratiua, vt o quā diues est, qui suis cōtētus est, aut similis. Exēplū de cōparatiuo, vt quā magis illa tremēs tāto magis effera flammis, quā magis. i. quāto magis. De superlatiuo, vt, vir quā diuilius, aut, quā maxime diues.

TROE. AMPHION Dircæus] Amphionem & Zetum Euripides, & apud nos Pacuius Iouis ex Antiopa Nyctei filia, ait natos cantando potuisse armenta vocare. Testantur id Thebæ, quas Apollonius in Argonauticis, a fratribus antedictis, muro esse clausas ait. Sed Zetus humeris saxa contulit operi, Amphion cantu vocauit, si quidem sensus animilium facilius, quam saxa vincuntur. Pannyasis & Alexāder, lyram a Mercurio muneri datam dicit, quod primus Cynaram liberauit. Licetum autem dixit pro Thebano, a fonte Dircæ. [Actæo Arac. Ameno monte Thebano, quem Actæum dixit, non Aticum, sed quod ibi Actæon a canibus sit laceratus.

IOAN. SCOP. TANTA est non Grammaticorum, sed auctorum etiam varietas, & pene diuersitas: quā nos eligendo, quem potissimum sequamur, ambigere maxime subigunt, quā de re qui hanc interpretandi prouinciam suscipiunt, multa, cum omnia non possint, assidua lectione, acutiore examine, & pertinenti memoria videre, discutere, ac meminisse debent. Hoc equidem assero, q̄ est carmen in Maronis Ecloga, Amphion Dircæus in Actæo Aracyntho. In quo quidā carmine dum variās auctorum de monte opiniones exquirere, interpretes valde laborarunt, q̄ etiam legentium oculos caligantes reddunt: Nos verō ipsorum sententia omissa (ibi namque, nisi, desidia, secordiaque languescas, tuo legere poteris arbitrato) affirmamus Maronem Aracynthum mōtem Atheniensem dubio procul intellexisse. Vibius. n. Sequester his ait verbis: Aracynthus mōs est in Attica, quidam in Arcadia volūt: Quibus Vibij verbis satis liquido patet. Aracynthum esse Atheniensem montem. Attica nāque olim, vt Plin. in quarto cap. septimo; Gellius, & Lycophron Poeta Græcus testatur,

Actæ nūcupabat. vel vt Strab. in 11. ab Actæone, vel ab Actæo rege indigena, qui primo (vt Pausanias in primo) Athenis regnasse fertur, vel quia littoralis (vt scribit Strabo) ferē tota sit. Actæ nāque littus dicit, inde Actæus Atheniēsis, in Actæo ergo Aracyntho. i. Atheniēsi. Lucatius in quarto Thebaidos scribit. quod Actæ dicitur Regio Attica. vnde Virgilius mōtem Atticum Aracynthum Actæū dixit. Est & Aracynthus mōs clarus in Acarnania Epiri parte vt Pl. in 4. & Martianus Capella, est & Thebanus, vt Seruius, quē cōprobat Propert. in 3. Pena hæc Amphion rupe Aracynthe tua. Qū Amphion cū Zetho fratre, Thebis Dircæ lacerari curauit, & hoc ex ipso Propertio maxime liquet, nō ergo foret absurdū esse intelligēdum Maronem Aracynthum appellasse Actæum, nūcupatū (vt Probus) ab Actæone ibi a suis lacerto canibus, Poteris igitur studiose Lector, si diluis aures aceto, hanc nostrā, vel interpretum sententiā cōprobare, & vtram malis, eligere.

Ex ijs verō palam fieri potest, quid sibi voluerit Seruius Grammaticus super eo Virg. loco in Baco. Nec sum adeo in formis, nuper me in littore vidi, Cū placidū vētis! staret mare. Non reddit, inquit, nobis imaginē mare, quia non stat, atque etiā si stet, reddere non potest. Cur enim nō potest? An quia, vt ex Peripateticis probauimus scholis, in serenitate calorē sibi trahit mare, & oleosū supernatat pingue, indeque reddi imago nequit; quod in speculo obnubilato perspicere licet, & in aqua, vbi caro prepinguis fuerit percōcta. Quid verō ait Poeta. Cum placidū ventis staret mare Tranquillum (inquit in Naturæ quæstionibus Seneca) mare dicitur, cum leniter commouetur, nec in vnam partem inclinatur. Quid & de aere iudicandū est, qui nūquā immobilis est, et si quietus sit. Verum aliubi Seneca idē: Fons, inquit, cuique pelucidus, aut lene saxum imaginem reddit. Virg. Nuper me in littore vidi Nam in Alcione Lucianus, ἀκτινὸν δὲ καὶ γαλήνιον ἀπὸ τῆς πίλαρος, ὅμοιον αἰετὶ κατὰ πτερὰ. Quiētū, inquit, & tranquillū mare vniuersū, ac simile (vt ita dicam) speculo. Sed & alibi in Dialogis, quos vocat ἀλίου, i. marinos, ἀπὸ πέτρας τῆς ἐπὶ τῇ γαλήνῃ ἐπικυψατὰ ἐς τὸ ὕδωρ ἰδεσθαι τὴν οὐδὲν ἄλλω, ἢ χρυσὸν καὶ ἰὼν ἀκρὶθῶς. Ex petra inquit, si quādo sit tranquillitas, in aquam procubens inspicere ipsam nil aliud quā albā omnino. In ijs verō tam disceptantibus auctorum sententijs habet quod proferat, perspicax & ingeniosus Lector, si quē de Aquilonis ratione, deque Austri paulo ante sunt allata repēdat amplius.

COEL RHO.

SERV.

Tibi ffordida rura] Vtinā libeat tibi mecū habitare rura tibi ffordida, i. quæ tu putas ffordida, nā bis accipimus Tibi [Atq; humiles habitare casas] Sanē melius, habito illā rē, q̄ habito in illa re, dicimus. Nā et principalitas huius verbi frequētatiui, accusatiui regit: vt habeo illā rē, Inde fit habito illā, rē, nō illa re, vt habitare casas. [Figere ceruos] Aut furcas, quæ figūtur ad casę sustentationē, quæ dictę sunt cerui ad similitudinē cornuū ceruinorū. Aut, q̄ melius est, figere ceruos. i. venari, & iaculari, intelligamus, vt magis ad voluptatē eū, q̄ ad laborē inuitare videat. [Viridi hibisco] Ad hibiscū cōpellere. s. a laete depulsos. Hibiscus autē genus est herbę, & sic dixit hibisco. i. ad hibiscū; vt, It clamor celo, i. ad cōclū. [Imitabere Pana canēdo] Exemplo numinis, in agris mecū poteris canere. Nā Pan, deus est rusticus, in naturæ similitudinē formatus. Vnde & Pan dictus est. i. omne. habet. n. cornua i. radiorū Solis, & cornuū Lunæ similitudinē, ruber eius facies, ad etheris imitationē. in pectore nebridē habet stellatā, ad stellarū imaginē pars eius inferior, hispida ē pp arbores & virgulta, feras, caprinos pedes habet, vt ostēdat terræ soliditatē, fistulā septē calamorū habet pp harmoniā celi, in qua septē soni sūt; vt diximus in Aeneide, Septē discrimina vocū παρθόνη habet i. pedum, hoc est baculū recuruū, propter annū qui in se recurrit, quia hic torius naturę deus est. Poetis fingitur cum Amore luctatus, & ab eo victus; quia, vt legimus, oia vincit amor, Ergo Pan. fm fabulas, amasse Syringā nymphā dī, quā cū sequeretur, illa, implorato Terræ auxilio, in calamū conuersa est, quē Pan, ad solatiū amoris incidit, & sibi fistulā fecit Sanē sciendū Pana, pa, habere accentum. Græca. n. mono

*O tantum libeat mecum tibi ffordida rura,
Atque humiles habitare casas, & figere ceruos,
Hædorumque gregem viridi compellere hibisco,
Mecum vnā in syluis imitabere Pana canendo.
Pan primus calamos cera coniungere plures
Instituit, Pan curat oues, ouiumque magistros.
Nec te pœniteat calamo triuisse labellum.
Hæc eadem vt sciret, quid non faciebat Amyntas?*

syllaba, quæ ad nos trāseunt, crescunt in obliquis casibus, & in genitiuo, & datiuo tantum singulari vltimæ syllabæ accentum dnt; vt, Panos pani, Lycos lynci. Plurales et isti duo, hñt accentū, licet ad nos trāfire nō possint, [Nec te pœniteat calamo triuisse labellū] Nō tibi parū videatur. Terentius, At. n. quantum hic operis fiat pœnitet. i. parum vī. Et nōdum pœniteat triuisse, præteritū p presenti positū vsurpatiuē est, q̄ in defectiuis licet sit, vbi præsens non inuenitur: vt, Quāquā animus meminisse horret. [Labellū] Paruū labrum. Hinc inanissimā quidam tentant facere discretionem, vt virorum labra, mulierū labia dicātur. [Quid non faciebat Amyntas?] Quemadmodum mihi non obsequebatur? ex affectu alterius hunc cogit.

O TANTVM libeat, &c. [Bono ordine procedit cantilena Corydonis, licet prius incōdita cecinisse dictus sit, q̄ p impatientiā amoris, non cohærentia canit. Nam postquā ostenderit amicū puerum esse crudelissimū, qui carmina eius non curaret. & se miserrimū, qui nihil refrigerij impetraret, nec amaret; quā sit redamari dignissimus, vt pote diues, formosus, & bene canens, idq; euepisse satis docuisset, quia despectus esset vsq; adeo, vt Alexis nō dignet inspicere quis esset, prudēter inuitat eum ad cōmerciū, ac societatē, vt. s. ex familiarī cōsuetudine ab eo amari mereat. Maximæ autē est fiducia, q̄ dicit, o tantum libeat, q. d. vntum peto. vt mecum conuerferis & vici, quia tāta est mihi morū comitas, & suauitas, vt non possis me nō redamare. Ordo est. O, optandi particula, q. d. vtinam sic esset, o Alexi, vt tantū. i. tantūmodo libeat tibi habitare mecum, rura ffordida tibi, idest ad æstimationē tuam, cum tamen ffordida non sint, sed quondam a dijs culta

ASC.

Hibiscus.

Pan descriptio

atq; casas humiles. i. tuguria humilia & demissa. Et figere. i. transfigere ceruos venando. s. aut figere in terra. s. ceruos. i. stipites cornutos ac furcas ad casā construendā, verū prior lectio prestat, quia inuitat puerū delicatū ad rē placidā, quē est venatio, non ad durā, vt esset furcārū fixio; & cōpellere gregem hoedorum, viridi hibisco. i. ad viridē, aut viridem hibiscum (vtroq; n. modo dicitur) tu imitabere mecum, vna, i. pariter, aut cōformiter, Pana. i. deū pastorem canendo, in syluis, id. n. Pan fecisse dī, vnde subdit, Pan instituit. i. statuit primus coniungere plures calamos i. fistulas, aut culmos, cera, i. glutino cereo; Pā curat oues, & magistros ouīū. i. pastores. Nec, d. Alexi, peniteat te. i. parū videatur tibi, aut penitudine, si feceris, afficiat te, triuisse calamo. i. frequēti inflatione calami ac fistu-

la, labellū. i. tenellum labrum tuum: nam quid non faciebat Amyntas pastor, ille nō satis eruditus in musica, sed ob id inuidiosus, vt sciret hēc eadē. s. ad quā te inuito. s. vt sciret terere labellum inflando calamum, q. d. nihil non faciebat, sed oīa faciebat. Quā expositionis egent habita sunt ex Manc. Regula est. Locum in quem, aut ad quē aliquid infertur, tendit aut dirigitur, Virg saepe in datiuo ponit, vt ceteri auctores, repetita prepositione in accusatio, vt Cōpellere hibisco. i. ad hibiscū. It coelo clamorq; virum, clangorq; tubarū. Obuertunt pelago proras. i. in pelagus, aut pelagus versus.

PAN primus calamos cera coniungere plures instituit, PAN curat oues, in Rom. cod. Primum, legitur aduerbialiter: sed primus, omnino melius, vt in alijs habetur.

Regul

V A R.

LECT.

SERV. **D**isparibus septem compacta cicutis. Inæqualibus canis. Nam & harmonia inæqualis est. Cicutā autem est spatium quod est inter cānarum nodos. [Compacta] Coniuncta; vt, Turrim compactis trabibus quam eduxerat ipse. [Te nūc habet ista secundum] Commendat munus, & ex eo quod ei hereditarium datum est, & ex eo quod inuidiā meruit, Nam res optimā, & difficiles donantur a viuis, & acceptā, facile merentur inuidiam. Nec tuta mihi valle reperti Capreoli] Cōmendat a difficultate, Sic in primo; Reliquias Troia ex ardente receptas. [Sparsis pellibus albo] Qui habent adhuc maculas a prima ætate venientes, processu. n. temporis mutant colorem, & corū maculę esse gratie minoris incipiūt. Ergo hic dicit, Seruo tibi capreolos, qui adhuc sūt pellib. albo sparsis. [Quos etiā nūc tibi seruo]. i. quos adhuc tibi seruo, licet roger a Thestylis amica, quē hos a me cupit abducere. [siccant] Sugūt. [Orat, abducere] Orat vt abducatur, figuratū est, vt donat habere. i. donat vt hēat. [Et faciet] Noluit dicere, & faciā, ne quē amabat, offenderet, si se velle alteri dare munus diceret, qđ ei pparauerat.

ASC. **E**s t mihi, &c.] Inuitauit Alexim Corydon ad secum habendam in Syluis exercitationem. s. ad venationem, & ad amicū cōmerciū, ac studiū cantandi, more Amphionis, & Panos. & nunc inuitat eundem ad munera accipienda, quē illi parata habet dicens se habere fistulam affabre factam, ex testamento amici morietis, & capreolos, ex venatu periculoso acquisitos. Ordo est Fistula. i. instrumentum musicū qđ inflatur, fitq; ex tibijs gruum, interdum etiam herba fistulosa, seu concava, aut ex culmo aut ligno cauato, aut quouis metallo, compacta. i. constipata & condensata, septem cicutis. i. internodijs cicutę herbę fistulosę, disparibus. i. diuersę quantitatis, & soni, quod ad artem musicam pertinet. quam. i. fistulā Damoetas pastor ille bonus, & musicę Peritus, ac singularis amicus meus, dedit mihi dono. i. (vt dicūt in donū, & pro peculiari dono, & ipse morietis. i. cum iam esset prope exitū vitę nec posset amplius eam possidere, dixit sup. ad me, d. Corydon, ista, sup. fistula, quam modo tenes, sed eam nō nominat, quia proprijs manib moribundus porrexerat, habet te nunc secundum, sup. possessorē, quia quamdiu mihi spes vitę fuit, nulli tam amico eam concedere volui. Damoetas, inquam, dixit, sup. hoc & Amyntas pastor ille stultus. i. perdit eam amans, inuidit. i. inuidia commotus est. Præterea. i. præter, & ultra hęc fistulā, quoq; capreoli. i. caprearū, hoc est, caprarum syluestriū, fētus iuniores sparsis pellib. i. quibus pelles sunt sparsę aut habētes pelles sparsas, etiam nunc. i. adhuc, albo. i. maculis albis, nec. i. & nō reperti, cū difficultate inuenti, mihi. i. a me valle nō tuta, sed periculosa. siccant. i. omnino exugunt, aut sugendo emulgent, die. i. quotidie, bina vbera. i. ambas manimas, ouis. i. pecudis fētę, quos. s. capreolos ego seruo tibi. i. ad commodū tuum vt tibi eos dono dem, vbi venis ad me. Thestylis mulier illa rustica, sed venefica & amatori intenta orat iam pridē. i. iam a plusculo tpe ex quo incepit orare, abducere. i. vt abducatur, aut vt possit abducere. i. a me ad se ducere & faciet. i. abducet, qm nostra munera sordēt. i. sordida vidētur tibi. Artificiose igitur cōmendat munera sua, sicut & Phędria Teretianus in Eunuchō præcipit dicens, Munus nostrū ornato verbis quoad poteris, quod faciēs Parmeno Eunuchum, hoc est Chereā, in specie Eunuchi cōmendat

*Est mihi disparibus septem compacta cicutis
Fistula, Damoetas dono mihi quam dedit olim:
Et dixit moriens, te tunc habet ista secundum.
Dixit Damoetas, inuidit stultus Amyntas.
Præterea duo, nec tuta mihi valle reperti,
Capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
Bina die siccant ouis vbera, quos tibi seruo.
Iam pridem a me illos abducere Thestylis orat.
Et faciet, quoniam sordent tibi munera nostra.*

ab arte, sicut hic Corydon fistulam, dicens. Fac periculum in musica, &c. sed ille docet artificem esse Cheream, hic fistulam artificiosē factam & Aethiopisiam commendata difficultate acquirēdi, dicens, Ex Aethiopia est vsque hęc, sicut hic, Corydon, nec tuta mihi valle reperti. vnde & Aen. i. Reliquias Troia ex ardente receptas. Commendare autem opus suum proprium est poe-

te, quē se Corydon prædicauit dicens, Cato quē solitis, &c. vnde Flaccus carminum 4. ad Margiū, Gaudes carminib. carmina possumus Donare, & precii d. cere muneri: precii ergo fistulę ex multis accumulatur. Primo ex artificio, quia septē disparibus cōpacta est cicutis, quasi septenas spherarū syrenas aequiparet. Deinde ex possessore, quia Damoetas qui etiā in sequenti Eclo. optimus musicus ostenditur eam possedit ad mortem vsque, ita vt iam morietis eam manu teneret, & diceret, Te nunc habet ista secundum. Tertio ex inuidia Amyntę, quicam vsq; adeo amauit, ac concupiuit, vt priuatus ea stultus efficeretur: vnde dicit, Inuidit stultus Amyntas. Sunt & alia non contēnenda fistulam commendantia, vt quia dono dedit, quasi nullo precio vendere voluisset, nec dare, nisi moriens, & qđ habet non hī. In Capreolis autē nō minor est cōmendatio. Et quia duo, quod indicium est bonę, & secundę matris. Et quia capreoli qui cariores sunt quā heduli, cicutures i. domestici. Et quia reperti. i. summo labore iterum atq; iterū partii, i. acquisiti, sicut infans matri, a pario. n. fit reperio, vt quia in valle nō tuta. vbi. s. lupi, & leones timerentur. Et a tenitudine, quia sparsis etiam nunc pellibus albo, vnde malim dicere, dictum esse etiā nunc, i. adhuc p p tenitudinem: qđ Thestylis adhuc abducere orat, hoc n. iam pridē explicat. Et a pingui, & bona educatione, quia bina die siccant ouis vbera, hoc est, singuli duo, qđ importat dictio bina. Et quia Thestylis, eos orat, i. nō imperiose, vt meretrices in rē modica lōlet exigit, sed supplex rogat, nō a portare, sed abducere, quā ingredi firmiter possent. Et quia orat iam pridē, idest iam orat, nec desinit orare, & pridem, idest a plusculo tpe orauit, vbi scias, olim, de magno quouis tpe solere dicit, tam præterito quā futuro, & abusiue de præteriti, pridem, de mediocri, secundum rerum durationem, dudum de minimo, & cum verbo etia præteriti tps, recte construi, sed iam olim, aut olim iam, iam pridem, & iam dudum, seruata ratione, edipso durationis cum verbo præteriti velle construi, eo quod videtur posse addita, vt sit iam a pridem, ob olim, &c. Cetera Mac. graphice exequitur. Prima reguli, plurima verba præter datiuum acquirētem, regunt secundum significantem. Olim modum, aut finem acquirēdi, qui in accusatiuū, mediante in Dudū. aut ad resolui potest, vt do tibi dono, i. in donum, aut ad donū, sum tibi voluptati, idest ad voluptatem, domus mea pariet tibi hospitio, venio tibi subsidio, do tibi, vitio cedit tibi honori &c. Secunda: Iam pridem, iam dudum, & olim iam, Iadudū quia continuatum tempus important, & consistentiā actionis, præsens tempus efflagitant, vt Iam pridē orat, vnde dices, Veni dudum & obseruo te iam dudum, vt Valla præcipit.

S P A R S I etiam nūc pellibus albo, antiquissimus ille co-
dex maioris notæ mēbrum vnum ita distinguit. Sparsis etiā
nunc pellibus. Inde vltimam ex versu dictionē cū subleque-
ti iungit, hoc pacto: Ambo bina siccant ouis vbera. [Quos
tibi seruo] In Romano codice quod, habet. [Rusticus es Co-
rydon

Olim

Pridem

Dudū.

Iā olim.

Iam pri-

dem.

Iadudū

Regulę.

V A R.

LECT.

Corydon nec munera curat Alexis] es, quidē secūda psona passim legitur, praterquam in Romano codice, ubi, est, hī persona tertia. [Nec si muneribus certes, cōcedat Iolas] In Romano codice, certet legi quod non placet. [Eheu quid volui] In singulis pene codicibus, varie scripta inuenias interiectionē

hanc Eheu. Hic mihi non displicet, quod in Romano codice interea interiectione duplicata est, Heu heu. [Perditus, & liquidis,] In Romano codice, Perditos per os scriptum habetur. [Pallas quas condidit arces, Ipsa colat] In Romano codice, quæ condidit, legitur.

SERV. **H**Uc ades ò formosē puer: tibi lilia plenis Ecce ferūt nymphæ calathis] Tantum honoris habet puero, ut ei dicat etiam numina obsecutura. Sane calathus, græcum est, nam

† Casia latine quassilum dī. Cic. in Philippicis, An non inter quassilatur geminato. Nais] Vel pulchra, vel Dea. Nā

† Et redundat a spiratio pro consono. nante. dij ymbris contrarij sunt, quas nigras esse constat. hinc est, candidus infuetum miratur lumē Olympi [Pallentes violas] Amātium tinctas colore. Horat.

Et tinctus viola pallor amantium. Vnde nō prater affectionem amatis, eos flores nymphas dicit offerre, qui sunt amantibus similes [Papauera carpens, & Narcissum & flores bene olentis anethi] Sane Papauer, Narcissus, Anethus pulcherrimi pueri fuerunt, qui in flores suorum nominum versi sunt, quos ei offerendo, quasi admonet, ne quid etiam tale aliquid vnquam ex amore patiat. [Tū casia] Herba suauissimi odoris, ut sequentia indicant, quā Græci casiam dicunt. Et sic dictū est. Tum casia, atq; alijs intexens suauibus herbas: ut in Sallustio Leonē, atq; alias feras [Mollia luteola pingit vaccinia caltha] Mollia vaccinia pingit. i. imponit de caltha luteola. Nam nisi luteola septimus sit casus, non stat versus. Mollia autem, tactus plumei. f. Hoc dicens, ex colorum diuersitate quærit ornatū. [Cana legam tenera lanugine mala] Mala dicit cydonea, quæ lanuginis plena sunt, sed non prater obliquitatem. Nam in Aeneide diximus, apud Creteneses, infamiae genus iuuenibus fuerat, non amatos fuisse. Et verecunde rem inhonestam supprimit, quam Theocritus aperte commemorat. [Castaneasq; nuces] Bene speciem addit. dicens castaneas. Nam Nuces generaliter dicuntur omnia tecta cortice duriore, ut auellana, amygdale, & glandes, castaneæ, sicut contra dicuntur poma omnia molliora [Mea quas Amaryllis amabat] ne eas viles existimes, quas Amaryllis est amare dignata, nam apud illam ingēti fuerunt honore. [Cerea pruna] Aut cerei coloris, aut mollia, Horatius, Cerea Telephi laudat Brachia [Honos erit huic quoq; pomo] Si a te dilectum fuerit, sicut cōstaneq; in honore fuerūt amatē Amaryllidi. [O lauri] Licet Horat. dixerit, Depone sub lauro mea, melius tñ est iuxta secundam formam inflectere, nam melius sonat. [Proxima myrte] vel vicina lauro, vel ad odorem proxima, potest .n. vtrūque intelligi [Sic posita quoniam suaues miscetis odores] Quoniam permixtione vestra suauem odorem creatis.

† A.S.C. H v cades, &c.] Rursus Alexium allicit, inuitatq; ad concedendū in agrū dicēs ei, paratos esse flores suauissimos, atq; herbas maxime odoriferas, quos & quas nymphæ illi vltro afferent si venerit: additurū preterea se sertum ex varijs florib. herbis & fructib. Ordo est. O formosē puer Alexi, ades. i. ad sis, aduenias, huc. i. ad me, ecce, si munera nostra tibi sordent, nymphæ. i. deq; hoc est rerum naturalium productrices, ferūt

SERV. **R**usticus es Corydon] Arguit se stultitiæ, quod eū se sperat placare muneribus, qui potest habere meliores, nā sup. ait, Delicias domini. [Iolas] vel ditior amator, vel eius dominus. Eheu quid volui misero mihi? quō eum discedere dicit, quem supra cum eo diximus non fuisse? Nam ait solus montib. & syluis, sed rōne non caret. Epicurei .n. dicunt (quod et Cic. tractat] geminā esse voluptatem, vnā quæ percipitur, & alteram imaginariam. f. eā quæ nascitur ex cogitatione, Vnde ita dēmus accipere hūc versum pro cogitatione

*Huc ades ò formosē puer: tibi lilia plenis
Ecce ferunt nymphæ calathis: tibi candida Nais
Pallentes violas, & summa papauera carpens,
Nacissum & florem iungit bene olentis anethi.
Tum † casia atq; alijs intexens suauibus herbis,
Mollia luteola pingit vaccinia caltha.
Ipse ego cana legam, tenera lanugine mala,
Castaneasq; nuces, mea quas Amaryllis amabat.
Adam cerea pruna: & † honos erit huic quoq; pomo.
Et vos ò lauri carpam, & te proxima myrte:
Sic posita, quoniam suaues miscetis odores.*

.i. deinde, aut insuper ipsa intexens. f. sertum ipsum, hoc est in medio suffulciens intertexendo casia, herba illa suauis atq; alijs herbis suauibus pingit. i. componit, aut potius in morem pictoris diuersarum herbarum coloribus diuersis exornat cōponendo, vaccinia. i. flores vacciniorum, mollia. i. plumei tactus, caltha. i. flores illius herbæ, luteola. i. aliquantulū lutei coloris, qui color est in vnguibus, aut cornu oris metulæ, est enim ruber cum croceo: aut sic, tum. i. insuper. Nam intexēs vaccinia mollia, casia, atq; alijs suauibus herbis pingit, sup. ea caltha luteola. Ipse ego. i. egomet, legam. i. ex arbore molliter, ne lædantur, excerpam, mala cana. i. canescentia, quæ cotonea, a doctis, ab imperitis (liceat alio fine) coctana vocantur, tenera lanugine. i. quib. adhæret quædam lanugo tenera, & castaneas, quas nuces. aut castaneas existentes nuces, Amaryllis mea. f. amica. amabat, sup. tunc, cum a me amaretur, & erat fastidiosissima, vnde nō nisi delicatissima amasse putanda est: ego addam pruna cerea. i. cerei coloris, & honos. i. decor, erit quoq; .i. etiam huic pomo. f. pruno, quod pomum est, quia corticem mollem habet. Et ò lauri (monstrat amatoriē lauros, quas Alexi iam pridem destinat) ego carpam vos, & ò myrte, arbor odorifera, Veneri sacra, proxima, .i. quæ proxima lauro es, ego carpam. i. decerpam te, sup. nūc, quamuis nunc molliter seruem, ac custodiam, quoniam vos .i. laurus, & myrtus, posita sic, idest circum mala, & poma iam dicta, miscetis suaues odores. Multa hic Seruius subtiliter differit, non pauca Mancinellus, quibus ne vbiq; longus sim, contentus sum. Tamen quatuor modis dici potest hæc, & consimilis locutio, Malum tenerum lanuginem, quod nimis Græcum, ac poeticum est. Tenerum lanugine: quod historico permittitur, & Teneræ lanuginis, quod maxime gramicum est, & Tenera lanugine, quod maximæ Latinum est. tamen, qui oratorie ac Latine loqui volet, vltimum modum, nisi concentus repugnet, amplectetur, ut alibi latius dicam.

NARCISSVS] Flos ut Achefilaus refert, a Narcisso Amaranthi qui fuit Erechtheis ex insula Eubœa, interemptus ab Epope, ex cruore eius flores, qui nomen eius acceperūt, procreati. a Pictore Narcissi floribus Erinnyas, idest furias primo coronatas aiunt.

illa & imaginaria voluptate, qua & cernere, & alloqui videbatur absente. Sed postquā obiurgatione sua in naturalem prudentiam est reuersus, caruit vtiq; illa imaginaria voluptate, vbi nunc sibi se obfuisse dicit per hanc ratiocinationem. Rusticus es Corydō, nec munera curat Alexis. Nec si muneribus certes, cōcedat Iolas. [Floribus austrum] Quo facilius arescunt [Fontib. apros]

Qui puros fontes cenosos efficiunt. [Quæ fugis ah demēs] Iterum per phantasia quasi ad puerū loquit, & quasi ille dixisset, syluas, hinc infert. [Habita

Regula

PROB.

runt dii quoque sylvas, Dardaniusque Paris. [Et Paris habitavit sylvas, qui de deorum pulchritudine iudicavit] Pallas quas condidit arces, ipsa colat. [Ideo dea artium Minerua dicitur, quia de capite Iouis nata est, sed quia dea est artium & ingenij, ideo ista finguntur. Nihil. n. est excellentius ingenio, quippe quo reguntur vniuersa. [Torua leena lupum] Theocriti sunt isti versus. Et bene se reuocat ad rusticas comparationes pene. n. fuerat lapsus, dicendo, Pallas quas condidit arces. Leena autem dictum est, sicut dracena. Et quod ait, Torua leena lupum sequitur, verum est. Nam necesse est ut venientem lupo, aduentus agnoscat leonem. [Cythisus] Herba est. [Lasciuia] voluptuosa & desidiosa. [Te Corydō à Alexi] Donato a, antibacchius est, sed à brevis fit, quia vocalis vocalē sequitur, sic Homerus, *πλάγχιον ἐπὶ πρὸντος ἰσπὸν*. [Trahit sua quemque voluptas] Notatur a Criticis, quod hanc sententiam dedit rustico supra Bucolici carminis legem, aut possibilitatem.

RUSTICVS ES Corydon] Graphice ad modum, ut cetera omnia perditte amantē exprimit Maro; tunc sanæ mentis hunc furentis vī, nā per intervalla quæ recta sunt cōsilia, amplectit & rursus deserit, quod & Phedria Terentianus lepide in se demonstrat. Quasi ergo intervallū bonæ mētis nactus Corydō dicit, seipsū alloquēs. O Corydō, tu es rusticus. Alexis aut, puer urbanior, quo circa nihil illi iucundū offerre potes, sordet, n. munera tua illi, qui muneribus obtinendus nō est, & si ea via obtinendus sit, adhuc nihil profeceris, quia Iolas conrivalis tuus, te multo ditior, munere te vinceret, pinde stulte operādas talibus amorib. quod cognoscens exclamat, Heu heu: aut Eheu, quid volui mihi misero? qui perditus rē surgētē deiēcī, & lympidā turbavi, sicut qui florib. Austrū, & fontib. apros immittit. Deinde irrepēte rursus amore, quasi Alexis quem presentē imaginabatur, ob tale dictum aufugerit exclamat, Alexi, quē fugis: Nunquid quia rusticus sū, me fugis; Ah demens hoc est peruersæ mētis puer, qui nō recte sapit, si habitates in sylvis ob id solū, quod in sylvis habitet fugis, quia habitant dii quoque; sylvas, Dardaniusque Paris, proinde cum tu rusticus sis (Id. n. inquit, Et ideo manifestū est, quia non ita de Alexandro, Pollionis puero, loquitur, quin ad aliū referri possit. Non. n. quod quidam perperā criminatur, amores suos in pueros fatetur Maro) egoque rusticus sim, sinamus Pallada vrbes quas condidit, habitare, & colamus nos sylvas, quod fieri de cere probat exēplis, & inductione quadā non perfectā, dicēs quia, Leena sequitur lupū, lupus capellā, capella cythisum: & Corydō Alexin, quia Quēque sua voluptas trahit, quod sententia licet à criticis. i. rigidis censorib. notat, tñ à Corydone nō abhorret, qui & Amphiona, & Parin, & Pallada, & ceteros quos nominat quodāmodo nouit, vnde nō omnino rusticus aut imperitus existimabitur, ut non posset prouerbiū, et si nō intelligat, proferre. Ordo est. O Corydō, tu es rusticus, & ita nō places p te, nec Alexis curat munera, & ita nō captabis eū munere, nec Iolas, pastor ille diues, & riuialis tuus (vñ nō placet Pollionē, per Iolā intelligere, et si per Alexim, Alexandrū Pollionis puerū, intelligam) concedet, sup. te vincere, aut potiri optato, si certes. i. cōtēdas, munerib. i. per munera Alexim allicere, hoc aut dicit per apostrophē ad se, deinde, in sua, hoc est, in prima personā, dicit. Eheu, vel Heu, heu dolētis interiectio, quid volui mihi misero, q. d. maximum malum, dum tales amores, inceptarem, nam ego perditus immisi floribus. i. reb. tranquillitatē amātib. ut flores amāt. Austrū. i. ventū turbulentum, & eos decutientē, hoc est tranquillo statui summā commotionē (allegoricos n. loquitur) & immisi fontib. i. rebus claris, & lympidis, ac pellucidis, seu transparentibus cuiusmodi sūt fontes, apros. i. porcos, syluestres, & immūdos suos omnia turpātes, & cōtaminātes, est. n. (ut dicit Flac. in j. lib.

epil. Amica lutoisus. Et ita cōstituit resipiscere, sed mox quasi per hoc puer indignatus aufugeret, iterū furēs dicit, Quē fugis (visus, n. est sibi, puerum videre) ah demēs. i. malæ & peruersæ mentis Alexi, qui sylvas fugis, quia quoque. i. et dii, non solum homines summi, habitauerunt. i. incoluerunt sylvas, & fauni, & panes ac satyri, & Paris Dardanius, i. heros, ex alto sanguine Dardani progenitus, sup. habitauit sylvas, ipsa Pallas. i. Minerua, quæ græcē Athena dī, colat arces, quas condidit. f. Athenas, q. d. vacet Philosophia, & sylva placeat nobis, qui. f. pastores sumus ante oīa. i. ante oēs res. Neque vero molestē feras, si te amore captus sequor? quia leena torua. i. feroci, & immiti aspectu, sequit lupū. [Id aut Seru, euenire docet.] Et ipse lupus sequit capellā, quæ. f. lubentissime vescit, & capella lasciuia. i. petulans & lubrica, sequit cythisum herbā, aut fructū dulcē, & succi plenā, & à Alexi Corydon, sup. sequit hoc est ego sequor te, quia Quemque sua voluptas trahit. [Dij, quoque] Annotandū vbi dicit, Habitatuerunt dii quoque; sylvas, quod Dī. gētilitas deos syluestres posuit, quos semideos vocauit, videlicet faunos, & satyros nemorū. Ægipanes desertorū Æthiopiæ qui sunt nudipeues, caprinos pedes habentes, qualis diuo Antonio occurrissē dī, Syluanos, syluarū, & Panas, agrorū, sed cōfunduntur hæc, vñ auctor noster, Et vos agrestū præsentia numina fauni, Ouid. Sunt mihi semidei, sunt rustica numina nymphæ, Et fauni satyriq; & monticolæ syluani, Quos quā cœli nondū dignamur honore, Quas dedimus certe, terras habitare sinamus, Pōponius Mela scribit, vltra Atlā tē, Mauritaniæ montē, noctu p sæpe visa lumina, & crepitus cymbalorū, ac fistularū cantus auditos, nec die repertū quēquā, iccirco pro cōstanti habitū, hos faunos esse, ac satyros, & eius generis aialia [Dardaniusque Paris] Dardanus Iouis ex Electra filius, in Phrygiā migravit. vbi auctor generis Priamidarū fuit, itaq; Paris, qui & Alexander dī Priami filius, recte Dardanus dī, Is aut cū adhuc à matre gestaret futuri excidij Troiæ indicium tulit. Nā visus est matri, facē ardentē in ore gestare: vnde tota incendere cūritas, quod visum cum Priamo marito suo reuelasset, iussit partū occidi, sed miseratione seruatus, sylvis expositus est, vbi pastor Oenonem nympham amauit, donec fortissimus pugil cū Hectore congressus, & ab indignante, quod ab eo superatus esset, pene occisus, & tandem agnitus promissam à Venere prædā abstulit Nyceni Helenā, Menelai coniugem, cuius raptum secutum est Troianū excidium, [Pallas quas condidit, &c.] Cum contentio esset inter Pallada, seu Mineruā, & Neptunū, yter ciuitati iam ab eis constructæ, aut instauratæ, nomen daret, eo peruenit, ut vter produceret pulchriorem fetum, & resp. magis vtilem, ciuitatem de se nominaret. Neptūnus ergo, ratus equū maxime commodum, quod & paci & bello prodesset, percussa terra tridente equū produxit. Minerua sciens equū esse belli indicem, (vnde de viso equo exclamat Anchises 3. Æn. Bello armant equi bellum ò terra hospita portas,) & sciēs oliuam esse significatiuā pacis, & summæ medicinale, eam produxit, quā ciues sibi commodiorem rati voluerunt, ut ab ea quæ Græcē Athena dī, Athenæ denominarentur. Cetera Mancinellus explanauit. Prima regula est, Eheu, absolute ponitur, hei cum datiuo, heu, cū nominatiuo, & frequentius cū accusatiuo, heus, quod est reuocandi aduerbiū, cum vocatiuo. Primi, ut hic. Eheu, quid volui misero mihi? & Eglog. 3. Eheu quā pingui macer est mihi taurus in aruo: Secundi, ut 2. Aenei. Hei mihi qualis, &c. Terti, ut eiusdem 6. Heu pietas, heu prisca fides, &c. & alibi, Heu stirpem inuisam. Quarti, ut eiusdem. i. Heus iuuenes monstrate, &c. Secunda, quia relatiuum sine antecedente construi nequit, oportet antecedens post rectum sepe præconstrui, ut hic, Quemque sua voluptas trahit.

Atratra iugo referunt suspensa iuueni, Horatius, Videre fessos vomerem
† Alij, O verum boues Collo trahent Corydō tes lāguido. Et hoc vult dicere ad Theo re. Oia excepto amore finium criti imi tur, [Et sol crescentes decedēs rationē duplicat vmbas] variavit, nā *κύλαρον* ait supra, Maioresque cadūt altis de montib. vmbre. Duplicat autē, auget. Sal. Et Marius victus duplicauerat bellum. [Me tamen vrit amor] Cum iā calor sit solis exhaustus. [Quæ te dementia cepit. i. cur amo-

Apice, atratra iugo referunt suspensa iuueni, Et sol crescentes decedens duplicat vmbas: Me tamen vrit amor. quis enim modus adsit amor? † Ah Corydon, Corydon, quæ te dementia cepit? Semiputata tibi frondosa vitis in vlmō est: Quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget vsus, Viminibus, mollique paras detexere iunco? Inuenies alium, si te hic fastidit Alexis.

ribus vacas cū multa sint, quæ debes in agro perficere? [Semi putata tibi frondosa vitis in vlmō est.] Plus est, quam si imputata diceret; tolerabilius est. n. nō incipere aliquid, quod incepta deferere. Hinc est illud in primo: Me ne incepto desistere vitæ? Itē in Georgicis, Atque opere in medio defixa reliquit atratra. Sane geminā arguit negligentia, & quod semiputata vitis sit, & quod frondosa vlmus, nā vtrumque obest, Vñ est in Georgicis, Bis vitib. ingruit vmbra. Et

Et aut simpliciter intelligimus hunc locum, ut suam arguat negligentiam: Aut certe illud est. Non mirum me esse dementem, qui habeo vites semiputatas, Nam in sacris dī qđ corripiatur furore qui sacrificauerit de vino, quod est de vitib. Imputatis. [Quin tu] Quinimō, hortātis est. [Quorum indiget vsus. i. quæ vsus rusticus requirit] Sane, & eget illa re, dicimus, & eget illo senatu, & eget illius rei. inde est indiget. Nā & hoc, utrique iungitur calui. [Detexere] Perficere, finire, multum texere. nam [De] Modo nō minuentis est, sed augentis. [Inuenies aliū, si te hic fastidit Alexis] Alium, Alexim, alium puerum formosissimum, qui te minime spernat. Et volunt quidam in hoc loco esse allegoriam antiquam in Augustum, ut intelligamus, Inuenies alium imperatorem, si te Augustus contemnit pro agris rogantem. Sed melius simpliciter accipimus hunc locum. Nam nihil habet quod possit ad Cēsare trahi, illud verō paulo post penē aperte dicitur in Augustum Cēs. Quoniam fors omnia versat.

Aspice aratra iugo referunt suspensa iuueni &c. Aut ad se, aut ad puerum loquitur. Si ad se, sensus est. Aspice infelix Corydon, quo decidisti, cum ardoris tui nullum sit refrigerium, & ita stulte amas, & tua perdis; proinde, hoc vnum est remediū ut sicut clauus, clauo retunditur, ita amore nouo, veterē expellas, vnde, Inuenies aliū, si te hic fastidit Alexis, quia (ut dicit Quid.) successore nouo, vincitur omnis amās. Si ad puerū. si principium, vsque ad illud Ah Corydon Corydon, que te dementia &c. Sensus est, Si vis scire, quomodo te sequar Alexi, & quam ardentem amem, Aspice, quia cum boues aratorij domum redeunt, ego ardore amoris inflammor: Et hic sensus placet, quia si ad se loqueretur diceret, Te tamen vrit amor. Ordo est Aspice o Alexi, quod iuueni iuniores boues referunt. i. retrahunt domum aratra suspensa iugo, & sol decedens i. occidens, duplicat umbras crescentes. i. aduersperascit, & nox humida, refrigerium adducit: camen amor vrit me enim pro quia, quis modus, i. quæ moderatio, aut finis, adsit amor? q. d. nullus, nisi eum dederis, deinde, iterum conuersus ad se, dicit. Ah Corydon, Corydon, quæ i. qualis, & quā vehemens, dementia cepit i. irretiuit te: Vitis semiputata. i. ad dimidium resecta, est tibi. i. tu habes eā, in vltimo frondosa. i. plena frondium, cū vitis deberet putari ante sectionem frondium, hoc est, ergo per stultos amores, eunt res tuæ perditū Quin, i. qui non paras potius detexere. i. valde texere, viminib. & molli iunco, saltē aliquid, sup. eorum, quorum, hoc est earū rerū, quarū vsus, scilicet, indiget, hoc est cur non contexis orbes ad vinum mustum vehendum, aut vvas decerptas. Tu inuenies alium. s. Alexim, si hic Alexis fastidit. i. cū superbia, & fastu aspernatur te. Cætera dicit Mancin. Regula prima est, in relatiuis, si sine antecedente ponantur, relatiuū generale, ut hic, aut is aut ens &c. intelligitur, ut hic, aliquid quorum, vbi subauditur eorū. Secunda indigeo, & ego genitiuo, & ablatiuo construuntur.

IOANNIS LYDOVICI VIVIS

Bucolicorum Virgilij interpretatio
potissimum allegorica.

E C L O G A S E C V N D A.

CORNELIUS Gallus poeta fuit illa ætate insignis, quæ Augustus Cēsar administrationi reip. & bellis gerendis admouit? Huius familiaritatē ambibat Virgilius, ut qui maxime; de quo est illud, Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas, Quātū vere nouo viridis se subiicit alnus. Sed impediabatur negocijs ab Augusto iniunctis, & familiaritate ipsius principis, qui illum secum quocunque proficisceretur, adducebat, tum aliquo fortasse contemptu Galli de Virgilio, quem poeta locis quibusdam significat, ut erat Gallus prouincijs, atque exercitibus præfectus, Virgilius autem rusticus, & poeta, quæ ars apud maiores nullo in precio fuerat, temporibus Augusti honorem ceperat nancisci, quod ea delectarentur principes, ut in Hispania carmen vernaculum sub Ioanne secundo rege Castellæ, De his amoribus ac desiderijs, quibus frui non potest, composuit hanc Eclogam queribūdam, initium hoc est amicitiarum, & inuitatio, nam etsi Gallus Cornelius ami-

cissimus aliquando fuerit Virgilij, à primo tamen nondum tāto ingenio percognito, credibile est, principi viro, & eruditissimo sorduisse rusticum municipalem, leui tantum poetæ titulo cōmendatum, [Formosum.] Quid formosius, quā animi lineamenta, ut dicunt Stoici, & amico suus amicus, & doctus docto, candido utiq; aliter. n. inuideret figulo iuxta vetus Hesiodi dictū. [Delicias domini] Dominus apud pastores est is, cuius est pecus: sicut in conuiuio, qui prabet illud. Itaque pastoritio more principem Octavianum dominum appellauit, non quidē ex eius voluntate, qui vetuit se, & ioco & serio dominum nuncupari, sed ex rustica consuetudine. Carus admodū fuit Gallus Cornelius Augusto sed postea reiectus est ab amicitia, ut Ecloga decima dicitur. [Nec quid speraret] Nam aberat in negocijs Octauij, bellis, & reip. administratione occupatissimus. [Tantum inter densas.] Sæpe requirebat eum longis itinerib. profectio- ne Romam, & alias ad ciuitates, tum prouocatione carminum rusticorū, sed furdis canebat [O crudelis Alexi] Et aduertebat Gallus negocia principis sui, nec ipse magnificiebat beneuolentiam poetæ [Nunc, & pecudes] In tanta pace Italiæ, in tanta quiete omnium, & securitate Octauiani virtute parta, ego solus inquietus ago cupidus fruendi tui, geris, & procul cum alijs bella, in quibus videor mihi militare, & geris mecū, non respondens amoris meo erga te. [Nonne fuit satius] Mihi quidem ad fructum familiaritatis, satius fuisset aliquem amasse inferioris notæ amicū, quicum potuisssem versari, miscere sermones, oblectare me ex animi mei sententia, nihil enim iucundus quam pares amici. [Irides Amaryllidis iras] Indignatio est, affectus ex amoris impatientia. Melius, inquit fuisset et morosos, & iracundos, & difficiles diligere, modo datum esset non torqueri desiderio, & conspectu, atque alloquio caro frui, scissem. n. accom- modare me illorum moribus, illi autem humilitatē meam non despexissent. [Quamuis ille niger] Quamuis ille imperitus, & rusticus, & puer, tu contra eruditus, urbanus, locuples, potens [O formose puer] Ne nimium fidas fortunæ do- tib. ex quib. quæ ingentes sunt, sæpe numero concidunt, me diocres, aut parua conseruantur. Tum amicitia magnorum sæpe dissoluntur, colūtur aut inter mediocres; quis enim appetat amicitiam eius quo frui per magnitudinē nunquā liceat? Aequalitatem esse in amicitia oportet, ut alter altero ex animi sui sententia fruatur [Despectus tibi sum] Fortasse ingenio meo non perinde delectaris. at quæras ab ijs, qui hac de re iudicium ferre possint, qua sim eruditione, quam præstitus omni cultu animi, omnib. disciplinis. Hasce animi dotes atq; opes pastoricijs opib. explicat, ut decet titulum suscepti argumenti [Canto quæ solitus] Nec solum artes humanitatis tenēo, sed pango et carmen antiquorum simile ac par, ita ut idem videri possit. Viuentib. n. satis magna videtur gloria. æquari posse cum superioribus, cum non raro superent. [Nec sum adeo informis.] Etsi rusticis parentib. non tamen moribus vel rusticianis, vel aspernendis, tamen nec corpore pudendo hoc est cultu corporis, & formatione, ut pudere te possit, si inter Romanos proceres familiaris tecū verfer. [Nuper me in littore vidi] Nam, & versatus sum cū Octauiano, Mecenate, Pollione, Tucca, Varro, & cepi experimentum me ex illorum iudicio. [Cum placidum ventis staret mare.] Proxima pace cum in armorum quiete omnes se domum recepissent positis armis & summotis tumultib. ut appareat, eos per ocium potuisse de me iudicare. Nam quemadmodum quieta aqua imaginem recipit, & reddit, ita mens in quiete recte statuit, non item in motu, & agitatione. Apte vocauit Italiam mare, & ventos bellorum turbines. [Non ego Daphnin] Aliquem alium poetam excultum, & expolitum vsu urbano. [Iudice temetua] Si modo velis vacare ad carmina vtriusque nostrū cognoscenda [Si nunquam fallit imago] Si mihi non imponunt iudicia illorum. [O tantum libera: Nihil restat, nisi ut nō respuat ingenium ruri natum, altumque carmen quoq; de re pastoricia. Sunt .n. & in hac materia; atque hoc vitæ genere suæ voluptates, in ducendo grege, & venatu, sumat solum experimentū conuersationis huius mediocrium amicorum, videbit quantum in ea insit dulcedinis [Pana canendo] Nec desunt nobis dii, ut hominem non pudeat, quod Deus iudicauit se non indignum, illumque habemus nos, & auctorem, atque institutorem vitæ huius, & tutorem & socium, [Nec te poeniteat] Aperte ostendit, hunc esse Cor. Gallū, qui carmen pa-
storitium

storitium composuit. Expertus quidem erat Gallus carmen rusticum sed non vitam rusticam. [Hæc eadem ut sciret] Poeta aliquis non parui nominis, nec ingenij, qui pastoriciu[m] carmen affectabat, nec poterat tamen assequi, [Et mihi Magna] in hoc genere facultas, nō vnus calamus aut fistula, sed septē cōiunctæ, & compactæ, & quidem dispares; quas inflare ad cōcentū maxime est artis, nā si in vna pericia est laudabilis, quid in septem pariter, & disparibus? [Dāmetas dono mihi] Theocritus est hic Dāmetas, vel si quis fuit Virgilius, hac in re peritissimus magister, & præcipuus, [Dixit Dāmetas] Nō cuiuslibet iudicio secundus iudicatus est Virgilius, sed illius ipsius, qui esset primus. [Inuidit stultus Amyntas] Huic successioni principatus inuidit Amyntas, merito stultus qui id affectarit, quod esset sibi à natura, vel à negligētia negatum, & inuideret, quib. esset concessum vel quod ipsi parassent sibi industria [Præterea duo, nec tua.] Duo poemata, Bucolicum, & Georgicum, magna cura, & difficultate excussa, quæ statuerat dicare Gallo Cornelio, quo munere cum ille non videretur magnopere capi, dicit translaturū se inscriptionem ad Pollionem, aut Mecænatem à quibus rogatur, [Bina die siccant] Elaborationem significat operum, quasi exhauriunt geminum studium parentis, diurnum & nocturnum. [Huc ades ò formose puer] Maximas ruris delicias ostentat, vt eum teneat cupidus rusticandi. Carminis rustici suauitatem significat, & vitæ agrestis, quæ quoniam naturales sunt, maiores sunt ac diuturniores, quam vrbicæ, quæ constant artificio humano. imò vrbana ipsæ ab ijs petuntur quæ ruri, & in agris nascuntur, [Pallentes violas] Delectatio est in colore atque odore florum, fructus autem in malis, castaneis, prunis, & huiusmodi flores ad pastoriciu[m] poema pertinent. fructus ad Georgicum. [Rusticus es Corydon.] Fastidit Gallus cornelius hominem rusticum, vrbani humilē, potens ac locuples munera sordida, & humilia, & maiorem habet animi concitationem cōuersio sermonis ad se, tanquam ad alteram personam. [Nec si munibus certes] Quid tu tandem afferes ad alliciendū Alexim, quod ille non copiosius, & præstantius Romæ inueniat, & in ipso Cæsare? vel si bella sint cāpēda, & magnorū herorū res gestæ, Augustus. n. poemata conscripsit, inter quæ etiam tragœdiā Aiace[m], de qua est illud. In spongiā decubuisse Aiace[m] suū apud Tranquillum. [Eheu quid volui] inanē operā sumo. fundo carmina, vbi non est auris, spargo flores spiranti austro, quos rapiat. inutiliter perdo tempus, & cor rumpo mihi aliarum amicitiarū pulcherrimas occasiones, dum huic vni studeo, [Quem fugis ah demens] Dementem

rustico more vocat, inconsideratum, vel reuera demens est, qui se potiorē esse retur, quam deos, fugis & hominē rusticū & carmen rusticum; antiqui his duob. delectati sunt, aliquādo magni principes, & heroes. [Dardaniusque Paris] Heros propemodum æqualis dijs, filius tāti regis, formosissimus, cuius iudiciū tres deæ subierunt, si exemplum deorum imitari nō potes, moueat te exemplum hominis. [Pallas] quas condidit arces] Canant alij sanē res bellicas grandi carmine, vel iactent se rebus bello gestis suis aut maiorum suorum, nobis nec origo, nec vita rustica videtur poenitenda, nec cōsiliū nostri piget, qui pastoritia, & agrestia cantamus, hoc vt maneat propositum, optat sibi, sicut ille:

*Rura mihi & rigui placeant in vallibus amnes,
Flumina amem, syluasque inglorius.*

[Torua læna lupum, &c.] Sentētia generalis, collecta ab exemplis, quæ dicitur dialecticis Inductio, & addita gradatione fit concinnior, sensus est. Age tu mecum Corneli Galle, vt tibi libuerit, fugis, aspenis me, ego tamē nescio quo animi mei nutu, ad tui beneuolentiam feror, nec eam deponam, qualemcunque te experiar aduersum me: rapior enim natura mea tractu, vt Læna ad lupum, lupus ad capellam, capella ad cythiū, quisque ad id, quod nature suæ sentit esse congruum, & expediens [Trahit sua quemque voluptas] voluptas proposita, tanquam finis, trahit animū: finis enim est impulsor actionis, proposito primus, executione postremus, in eo namq; sistitur. [Aspice aratra iugo] Omnia quietem recipiant animata, inanimata, etiā cœlum ipsum, sensu pastoricio, qui existimant illud totam per noctem conquiescere; solum amoris desiderium quietem non nouit, donec re cara perfruatur. Talis est hominum vita, quoad iungatur, & vnum fiat cum Deo. [Ah Corydon Corydon, &c.] Magnitudinē amoris dementiam nominauit, quod sui sit oblitus, & extra se positus, & à philosophis furor nuncupatur. Colligit autem dementiam, quod opera relinquat inchoata, & prætermittat occasiones perficiendi, sectetur inutilia, quo tempore posset ea parare, quæ paulo post futura essent vsui. [Semiputata tibi] Verte te ad opera tua cēpta, ex his pete huic desiderio solacium, absolue Georgica & Aeneidem, quæ opera pendent tibi inchoata. [Quin tu aliquid] Aut leuioris operæ collige materiam, aut eorum, quæ scis hoc tempore precium habere ac gratiam. [Inuenies alium, si te] Tu quidem amabis Gallum, quia illuc te rapit pronitas animi tui, sed illis operibus absolutis, si ab hoc non redamabere, inuenies alium cui sis carus.

TERTIA certantum &c.] Ecloga 3, ex 4. & 5. Theocriti potissimum sumpta. Dāmetæ, & Menalcæ pastorū cantandi peritissimorum. Primum ex æmulatione conuitia, Deinde

mūsicum certamē, iuxta amebæi carminis legem. Et nouissimo Palæmonis sententia in qua æqualē eis cantandi gloriam adiudicat, & æqualiter eis, alijsque omnibus amores fugiendos concludit, dicens:

ARGVMENTVM ASCENSIANVM

IN PALÆMONEM VIRGILII.

*Tertia certantum, censore Palæmone, litem
Æqualem dirimens, fugere exhortatur amores.*

Et quisquis amores Aut me-

ruct dulces, aut experietur amaros. Ordo autem versiculorum nostrorum est [tertia supple. Ecloga Maronis dirimens. i. decidens], & terminans, Palæmone censore. i. iudice, aut iudicantes, hoc est, secundum iudiciū Palæmonis, litem, idest contentionem arte mūfica, æqualem. i. æqualis artis, gloriæ, certantum idest contententium pastorum Menalcæ, & Dāmetæ, exhortatur fugere amores. s. lubricos, & singulariter dicimus, lasciuos.

nam castum amorem singulariter dicimus.

SERV.

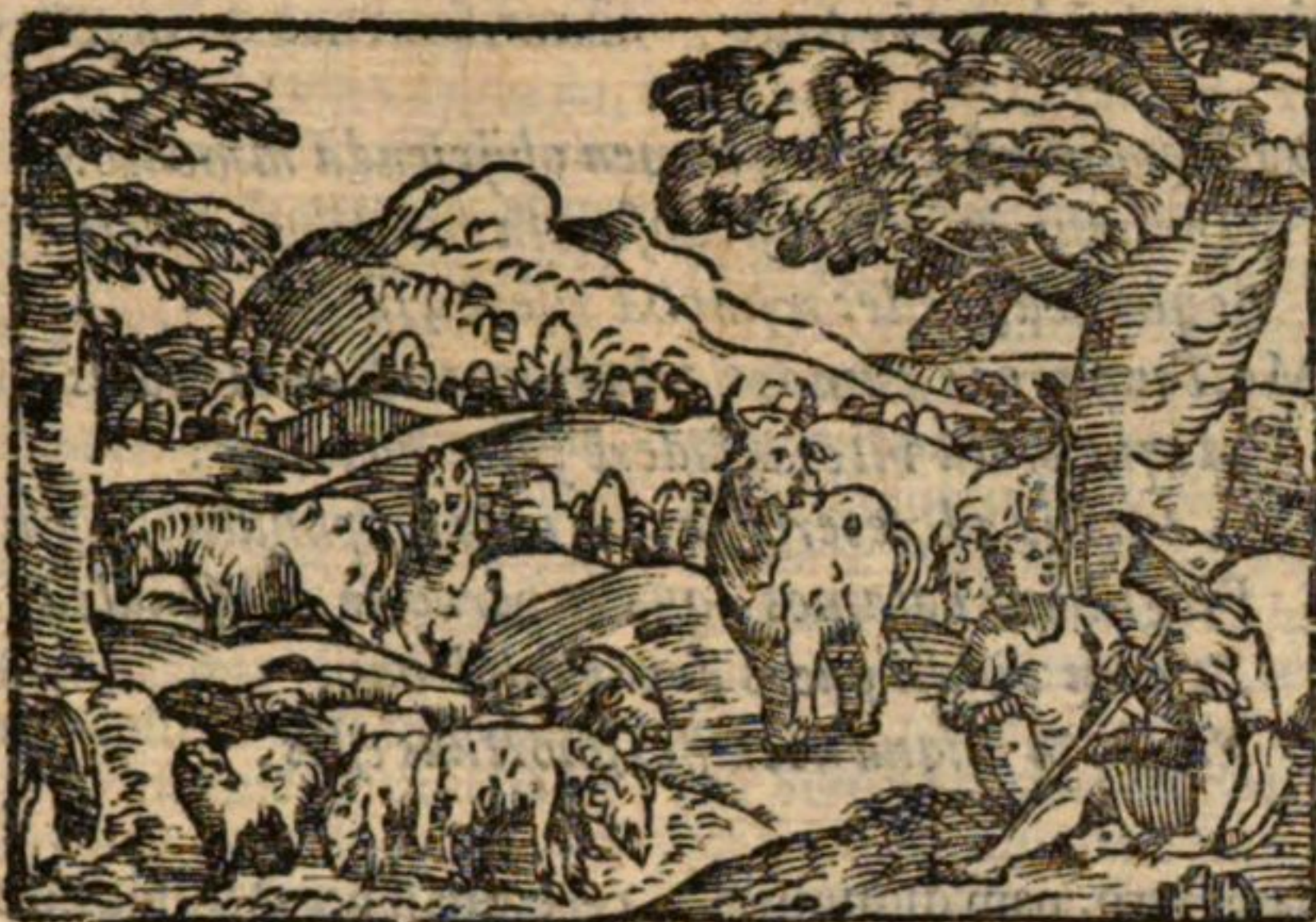
Ic mihi Dameta] Transiit in Eglogam plenam, litigij, & iurgij, & pastoralium conuictiorum. Qui Bucolica scribit curare debet ante omnia, ne similes sibi sint Eglogæ, quod etiam Virgilius fecit. Nam prima habet vnius ocium, & alterius, qui de suo agro pellitur, conuictionem. Secunda amantem ex-

primit rusticum. Hæc vero lites hêt, & altercationem. Vnde et dramatico caractere scripta est, nam nusquam poeta loquitur, sed introductæ tantum personæ. Nouimus autem tres esse characteres dicendi, vnum Exegematicum, in quo tantum poeta loquitur, vt est in trib. libris Georg. alium Dramaticum, in quo nusquam poeta loquitur, vt est in comædijs, & tragedijs. Tertium Mixtum, vt est in Aeneide, nam & poeta illi, & introductæ personæ loquuntur. Hos autem oēs characteres in Bucolico esse conuenit carmine, sicut liber et iste demonstrat: nã habet simplicem illum exegematicum, in quo tantum poeta loquitur: vt, Sicelides musæ, paulo maiora canamus. Habet mixtum, vt Extremum hunc Archusa mihi concede laborem. Nam etiam Gallum illic inducit loquentem. Habet dramaticum, vt in prima Egloga, item in hac, quam miro ordine ex rebus cõibus venientem composuit. Habet, n. in ipso quasi primo occurso, lites, & iurgia: Inde quæritur iudex quo præsentem, habeant conflictum, & disceptationem. Sequitur inde sententia, quæ vniuersa concludit [Cuium pecus:] Ab amaritudine cepit. Nam dicendo, cuium pecus, ostendit eum esse mercenarium. Est autem Theocriti carmen ἐπὶ τῷ ὄρει Κόρυδον τῖνες αὖ ἐς ἡρὰ φιλονεικία οὐκ ἀλλ' ἀγῶνας.

Cuium autem antique ait vitans, ὁμοιότατον, ne diceret cuius pecus, quod modo triu est generum. Antiqui dicebāt sicut meus mea meum, sic cuius cuiā cuium. Ter. Quid virgo cuiā est; [Non verum Aegonis] Amare etiam hæc riuallis eius pecora esse dicit, vt, & diuitias illius ostendat, & dicat duras esse huius partes, si quidem riuallis eius, traditis ouib. solus amicæ communis amorib. vacet. [Mihi tradidit] Meæ fidei cõmisit, & credidit. [Infelix o semper ouis pecus] Ordo est. O infelix pecus semper ouis. i. semper futurum imbecille. [Neeram] Amicam cõem suam, & Menalcæ. [Dū fouet] Dum amplectitur [Præferat illa, veret] Ac si diceret, iō timer ab illa discedere, q̃a scit me præferri, si ipse discesserit. [Bis mulget in hora] Quod vix per totum diem potest in ouibus fecundis fieri. Nam pro laude in Georg. posuit, bis ad diem mulgeri oues, dicens, Quod surgente die mulgere, horisq. diurnis, Nocte premunt, quod iā tenebris, & sole cadente, Sub lucē exportant calathis, Quid autē si bis Mulget in hora, ipse dicit. Et succus pecori, & lac subducitur agnis.

Dic mihi Dameta, cuium pecus? an Melibei, Non, verum Aegonis, nuper &c.] Ad futura cõtentionem, quæ erit de peritiā cantandi inducēta; & præmittit pastorū cõtuita, ex emulatione quadam riualli orientia, vnde cum Menalcas filius familias & gregis patris sui custos, Dametā mercenarium egregium pecus pascere videret, motus inuidia vel q̃ eum cum riualli suo Aegone commercium habere sciret, vel

quod illum in arte cantandi emulum haberet, vel q̃ pecoris fecunditatē illi inuideret. A conuitio & exprobratione incipiens, inquit, Dic mihi Dameta, cuium pecus? an Melibei, hoc est focij, quia tuū nō est, cū miler, & pauper sis, est ne forte Melibei illius pastoris, quē profugū prius dixerat Virg. Maro. q̃ d. forte ab iniquo milite, iniquus pastor boni pecoris, sed alieni curā suscepisti. Itaque eū, & paupertatis, & furti quodāmodo arguit, qd̃ intelligens Dametas regerit cõtuita in Menalcæ eum amare mordens, ac dicens, Non est Melibei, sed Aegonis riuallis tui, vt, i. noris, qui duram provinciam agas, qui tam potentē, & diuitem virum æmulū habes q̃. d. si ego mercenarius sum, tu tñ infelicio, & miserior, qui cū domino meo cõtendis. Riuallis autē (ne quid turbes) est, qui cum altero ad eundē amoris riuū: hoc est ad eandem amicā non sine emulatione contendit, sicut tauri dum ad eundem riuū aquarū concertare solent. Ad hoc Menalcas, O infelix pecus, quod dum dominus Neeram fouet, verius ne me sibi præferat illa, mercenarius bis mulget in hora, & ita, & succus pecori, & lac subducitur agnis ad qd̃ Dametas Parcius &c. Ordo est. Loquitur Menalcas o: Dameta, dic mihi, cuiū, sup. ē hoc pecus. i. hic grex ouis, an nonne est Melibei, quod Melibeo subreptū est; Rñder Dametas, Non, sup. est Melibei, verum i. sed, est sup. Aegonis, illius diuitis pastoris contriuallis tui; nam Aegon tradidit mihi nuper, i. a plusculis diebus. Ad quod, inquit Menal. O ouis, tu sup. es infelix pecus, semper. i. a domino amorib. perditō, & negligētē custodiēte, siue a mercenatio fare pascaris, quia dum ipse. i. Aegon dominus fouet, i. moliter amplectitur, & educat: Neeram s. amicam. nobis communē, & veretur ne illa. i. Neera, præferat sibi me, qd̃ i. faceret, si semel illinc pedem amoueret, hic s. Dameta. (Monstrat. n. eū, & non loquitur ad eum, sed de eo quasi ad aliū loquatur. Nã sicut beneuolentie sæpe indicium est ad absente per apostrophē loqui, ita inuidiæ nolle ad plente sed potius de præsentem ad aliū loqui) Existens custos ouis alienus i. mercenarius, ad quem nihil de ouibus spectat, mulget bis in hora. i. quasi p singulas horas, & ita, & i. simul succus. i. naturalis humor ad viuacitatē necessarius, subducitur i. subtrahitur, pecori s. matrib. quia cū sedula natura in id quod exhaustum est, quidquid vndecunq̃ue coaceruare potest, conuertit sicut in frequenter coeunte, in sperma sanguinem, ita lactante pecude, succum in lac, atque ita sæpe mulgendo, succus subtrahitur pecori, & lac subducitur. i. clam subtrahitur agnis s. lactentib. adhuc Succus (inquit I. d.) pprie, humor est, quo aialis corpus alitur, ac sustentat Ter Corpus solidū, & lucci plenū. Qui vero corruptus est humor, pus dī. Cetera, præter Ser. explicat Manc. Regula prima est, cū oīs genitiuus, aut passiuē tantū, aut actiuē sed possessiuē tantū, aut vtroq̃ modo significet mei tui, sui nostri, & vestri, etiā nunc tantum passiuē significat mis, tis, sis olim, & nostrum, & vestrum etiam, nunc tñ, actiuē seu possessiuē, certi omnes, vtroq̃ modo significant. Secūda, q̃a mis, tis, sis, ab vsu recesserunt loco eorū vtimur meus

A R G V M E N T V M.

Menalcas, & Dametas pastores, iurgijs primum, deinde alternis versibus Palæmone iudice contententes describuntur. est autem huius carminis ratio tota ex Theocrito desumpta, quem in Bucol. sibi ad imitandum proposuerat.

PALAEMON,

Menalcas, Dametas, Palæmon.

EGLOGA TERTIA.

Me. **D**ic mihi Dameta, cuium pecus? an Melibei?

Da. Non; verum Aegonis: nuper mihi tradidit Aegon.

Me. Infelix o semper ouis pecus; ipse Neeram

Dum fouet, ac, ne me sibi præferat illa, veretur,

Hic alienus ouis custos bis mulget in hora:

Et succus pecori, & lac subducitur agnis.

amoueret, hic s. Dameta. (Monstrat. n. eū, & non loquitur ad eum, sed de eo quasi ad aliū loquatur. Nã sicut beneuolentie sæpe indicium est ad absente per apostrophē loqui, ita inuidiæ nolle ad plente sed potius de præsentem ad aliū loqui) Existens custos ouis alienus i. mercenarius, ad quem nihil de ouibus spectat, mulget bis in hora. i. quasi p singulas horas, & ita, & i. simul succus. i. naturalis humor ad viuacitatē necessarius, subducitur i. subtrahitur, pecori s. matrib. quia cū sedula natura in id quod exhaustum est, quidquid vndecunq̃ue coaceruare potest, conuertit sicut in frequenter coeunte, in sperma sanguinem, ita lactante pecude, succum in lac, atque ita sæpe mulgendo, succus subtrahitur pecori, & lac subducitur. i. clam subtrahitur agnis s. lactentib. adhuc Succus (inquit I. d.) pprie, humor est, quo aialis corpus alitur, ac sustentat Ter Corpus solidū, & lucci plenū. Qui vero corruptus est humor, pus dī. Cetera, præter Ser. explicat Manc. Regula prima est, cū oīs genitiuus, aut passiuē tantū, aut actiuē sed possessiuē tantū, aut vtroq̃ modo significet mei tui, sui nostri, & vestri, etiā nunc tantum passiuē significat mis, tis, sis olim, & nostrum, & vestrum etiam, nunc tñ, actiuē seu possessiuē, certi omnes, vtroq̃ modo significant. Secūda, q̃a mis, tis, sis, ab vsu recesserunt loco eorū vtimur meus

tuus,

tuus, suus, & loco nostrum, & vestrum interdū noster, & vester, in significatione actiua, aut possessiua. Itaq; dices. Pecus meū, nō mei, creatio mei, nō mea, quia tu non creas, sed crearis, amor tuī, si amaris, amor tuus, si amas. Tertia, quia oīs cōformitas casuū, a dictiōe regēte depēdet, nec oīs dictio oēm dictiōne in eodē casu regere pōt; cōtingit interrogatiuū, & rñsiuū, & dictiōnes p cōiūctiōne copulatiuā, aut disiūctiua copulatas, aut continue siue coniunctiue positas, diuersorū casuū esse. Itaq; interrogatus. Cuiū pecus? rñdere pōt Aego-

nis, & Cuius hic fundus? meus, & fratris, & continuo dicere, mea solius opera id factum est, tuā ipsius animā pertransit gladius, sed de his apud Vallam latius locuti sumus. Quarta: Quia, quoties, & dū, partim, si, aut, ve, vel, an, neque & similes particulae, geminatae, aut multiplicate, vni aut alteri coniunctorū prapōnuntur, et reliquo, aut reliquis prapōni volūt: nō dices, Et succus pecori lac, & sed, & lac subducit agnis, licet vocalis, ante vocalem neq; corripitur, neq; absumatur, sicut nec ibi in Actō Aracyntho, vt illic docuimus.

SERV.

Parcius] melius, hic distinguitur, licet possit dici et, Parcius ista. Sēsus aut est. Nō li valde hęc obijcere, tñ scias viris fortib. obijciendas rapinas. Ipse. n. ait in 9. Cōuectare iuuat p̄das, & viuere rapto. [Nouimus, & q te] Subaudi corruerūt, qđ suppressit verēcūde, licet Theocritus aper te ipsam turpitudinē ponat, & exprimat nō u' μέμνα ότ έγω κατήλασα. ή τ υ σεσάρως

Αποτεκίγυ λδ. [Sacello] i. in quodam sacro, nam diminutione dictū est. Transuersa tuentib. hircis] Hircos. i. capros libidinosa constat esse animalia. Vnde Hora. Libidinosus imolabitur caper, & agna tēpestatib. Quod et Plin. lib. 2. dicit, Hirci si casu aliquo coeuntes vident, adeo indignantur, vt in eos penē impetum faciant. Hinc est, Transuersa tuentib. hircis. i. vestram turpitudinem indignantibus. Alij hoc improbant, & legunt hircis. Hirqui aut sunt oculorum anguli secundum Suetonium Tranquillum, in vitijs corporalib. vt sit sensus, Nouimus qui te corruerit: hircis transuersa tuentibus, & est Hypallage pro oculis in hircos retortis, q̄ re solet libido perficere. Vñ Iuuen. Oculosq. in fine tremētis. Persius. Patrati fractus ocellos. [Sed faciles nymphæ risere] Iō, inquit, indulgere nymphæ q̄a mites sūt, & exorabiles. Sic in Geor. Et faciles venerare Napeas. [Tū credo] Et rustice, & naturaliter rñdet, nō. n. añ purgat obiecta, sed obijcit. Ita. n. irati facere cōsueuerūt, cū aut nō potuerint, aut noluerint obiecta dissoluere. [mala falce] Qua tu male vteris. Et dictū ē ex affectu vtentis, si vt in vtile iterū Cingit, In hoc aut maximū nefas est, qđ ait vites nouellas. Nam vetula, & cum vtilitate incidūtur. Fuerat aut capitale suppli ciū arbores alienas incidere. Et [Arbustum] Quidā locū in quo arbores sunt, volunt accipere, sicut salictū. [Arcū, & calamos] Nam habent arma pastores vt in Georgicis docuit, Armaq. Amycleūq. canē, Cressasq. pharetras [Peruerse Menalca] Aut conuerse ad turpitudinē, aut intelligamus quendam fuisse Menalcā nobilem, vt istum peruersum Menalcā dixerit, illius comparatione. Sic Sallust. Sæuus iste Romulus. [Aliqua nocuisses] i. aliquatenus, aliqua ratione.

Parcius &c.] Rñdet ad obiecta Dametas, dicens, O Menalca, tu dēres ista. i. tua aut turpia flagitia, parcius obijcere viris, vt mihi, & alijs, q̄ vlcisci possemus, tñ memeto ea obijciēda esse tibi, videlicet effeminato, & tui similib. nam sci-mus te effeminatū esse, nouimus. n. & qui te stuprauerunt hircis indignantib. aut oculis tuis in fine tremētibus, & quo sacello, q̄a in pastoralium nympharum sacello id fecerunt, sed nymphæ faciles. i. per sexum benigne, riserunt, cū de te vlcisci deberent si in seuerā cuiuspiam deā, vt Palladis, aut Minerue fanis commississes. Rñdet Menalcas, non purgando sibi obiectū crimē, sed p rusticā vlciscendi cupiditatē, aliud crimen illi obijciendo, sic credo, q̄ tunc riserint nymphæ faciles qñ viderunt me incidere vites nouellas, & arbores viti-feras Myconis, qđ p ironiā dicit, q̄a nō Menalcas, sed Dama-tas id fecerat, q̄ vtiq. cōstabat, erat aut capitale, vñ rñdet Me-nalcas. aut sic, tunc nō riserunt, quia non viderūt te nymphæ id facere, sed vis dicere, q̄ me viderint id facere: tñc riserūt qñ fregisti p maliciosā inuidiā, & æmulationē arcū Daphni-dis indulgētissimi pueri, innata. n. ē tibi puerse Menalca ma-litia, vt si nō in aliquo nocuisses mortuus esses. Ad qđ exclamat Menalcas. Quid dñi &c. Ordo ē. Ista, i. turpia facinora,

Da. Parcius ista viris, tamen obijcienda mmento.

Nouimus, & qui te, transuersa tuentibus hircis.

Et quo, sed faciles nymphæ risere, sacello.

Me. Tum credo, cum me arbustum videre Myconis, Atque mala vites incidere falce nouellas.

Da. Aut hic ad peteres fagos, cum Daphnidis arcum

Fregisti, & calamos: quæ tu peruerse Menalca

Et cum vidisti puero donata, dolebas;

Et, si non aliqua nocuisses, mortuus esses.

cere, quasi nota) & hoc hircis, i. masculis caprarū, tuentib. transuersa, in trasuersum. nec directo dignantib. vos aspice-re, aut potius hircis. i. angulis oculorū tuorū tuentib. trans- uersa. i. in trasuersum, & libidinosē se circū agitantib. [Di- xi potius, quia si in sacello id factū est non poterant hirci vi- dere] & nouimus quō sacello. i. paruo fano consecrato, seu ædícula sacra, quā barbari capellā vocant, sup. te subegerūt, sed nymphæ. i. deæ aquarū, aut montiū, faciles. i. ad ignoscē- dū, risere. i. riserūt turpitudinē tuā, quā grauiter vlcisci de- buerunt. Ad quod Menalcas, ego, inquit, credo, tū. i. q̄ tunc riserunt nymphæ, cum, i. qñ uidere, i. viderunt me (quod tñ ego non feci, sed tu) incidere falce mala. i. ad vsum malū ap- plicata, arbustū. i. nouellas arbores ad vites ferēdas cōsitas, atq. nouellas vites. i. palmītes bonos, & racemiferos, Myco- nis. i. illius viri diuitis, vicini nostri, cui tu inuidens vites e- ius incidisti. Ad q̄ Dametas, aut si sup. tñc hoc riserūt. hic, sup. riserūt. i. ad veteres fagos. cū. i. qñ tū fregisti, sup. ibi ar- cum, & calamos Daphnidis, illius pueri pulcherrimi, & q̄ i. quas res cū tu, o peruerse Menalca, vidisti donata puero. i. Daphnidi, dolebas, & si non nocuisses aliqua, sup. parte, aut via, aut re, aut rōne, tu eēs mortuus, i. ex inuidia, sicut dicit. Inuidia rūpanē vt ilia Codro. itē legi apud Theocritū, vt di- cit Manc. vñ est et illud Iuuen. Sat. 4. ebrius aut petulās, qui nullū forte cecidit, Dat pēnas (quia seipsum torquet, vt ibi subdit) nocte patit lugētis amicū Pelidæ, &c. Reprehendit Seru. quia succinctius de arbusto loquit a Beroal. sic dicēte mutilata hæc est interpretatio. Nam non oīs locus in quo sunt arbores, nominatur arbustū. Quid si essent quercus ili- ces quā plurimæ? quid si innumerabiles? quid si sylua an si- gnificant arbustū nuncupabimus? minime. Et. n. arbustū, vt ego accuratius animaduerti, pprie significat arbores vitib. maritatas, atq. vitiferas, q̄ in ordine redigūtur, vt docet. Plin. Col. atq. Palladius scribentes, quomodo arbustū sit facien- dū, vnde vitis arbustiua, & vinū, mustumq. arbustū appellat ex huiusmodi arboribus collectum. Cato quoq. collocat ar- bustū in octauo loco prædiorum, & ne quispiā existimet eū intelligere de sylua, subiunxit loco nono, ponendā esse glan- diariā syluā. Claudius Quadrigarius, locū in quo sunt, arbo- res plurimæ inusitato vocabulo, arboreum appellat, quod ip- se nimis licēter peperisse, ac formasse credit. Apud Palladiū legi arbustum, pro castaneto positum, quod nō longe abest a Seruij significatione. Sic ille. De reliquis audistis Man. Re- gula est, Res turpis, & lubrica, aut reticēda, aut p metapho- rā, honestamq. translationē significāda est. Reticēda, vt hic, & in Eun. Ego Eunuchum illū vel sobrius, sup. subagitarē, per translationē significāda, vt Geor. 3. de armētis ante coi- tū emacerādis, & fatigandis locutus dicit. Hoc faciūt, nimio ne luxu obtusior vsus Sit genitali aruo, & sulcos obliuēt inertes; Sed rapiat citi⁹ venerē, interiusq. recōdat, vbi d̄ rece- ptaculo seminis honeste loq̄, vocās genitale aruū, & sulcos.

SERV.

Quid domini facient, &c. Plerunque perso- næ suis nominib. exprimun-

Me. Quid domini facient, audent cum talia fures.

Non ego te vidi Damonis pessime caprum

tur, plerunque per officia de- signantur, vt si dicas philo- sophus, nomen ipsum ponis. Si

Si autē velis dicere, sapientia operam dans, personā exprimis per officium, sicut hoc loco fecit: nam pro seruo, furē posuit. Furta enim specialiter seruorum sunt. Sic Plautus deseruo. Tu trium literarum homo vituperas me? idest fur, [Non ego te vidi] Mani feste

cum furti arguit, dicendo, vidi. [Excipere] Dolo capere, vt, Excipit incautum, insidijs. [Latrante lycisca? Lycisca sunt, vt etiam Plinius dicit, canes nati ex lupis, & canibus cū inter se forte miscentur; [Proripit]. i. aufugit, & a conspectu aufert, vel errat. [Ille?] Idest caper [Tityre] Alius pastor [Co-ge] idest collige, & in vnum redige. [Post correctā latebas] Loca caricis plena, Carex autē herba est acuta, & durissima, spartho similis. Alibi. Et carice pastus acuta. Sanē super hoc loco superfluum volunt esse allegoriam, dicentem rem nūquam lectam de Virgilio, aiunt enim hoc, Varus tragediarū scriptor habuit vxorem literatissimā, cū qua Virgilius adulterium solebat admittere, cui etiam dedit scriptā tragœdiā, quam illa marito dedit, tanquā a se scriptam. Hanc recitauit pro sua Varus, quam rem Virgilius dicit per allegoriam: nā tragediæ premium caper fuerat. Horatius Carmine qui tragicō vilem certauit ob hircum. Sed melius simpliciter accipimus, refutandā. n. sunt allegoriæ in Bucolio carmine, nisi cū, vt supra diximus, ex aliqua agrorū perditorū necessitate descēdunt. [Meus caper] Debitus merito victoriæ. [Reddere posset] Scilicet ne suo iudicio videretur esse superatus.

ASC. Quid &c.] Menalcas indignatus, q̄ talia tā petulanter sibi a seruo obijceretur, q̄ d. inquit, faciet dñi cū fures, i. serui, qui fere fures sunt, talia audent dicere? deinde furē probat esse, q̄ Damonis caprū furatū deprehēderat, quē Dametas fatetur quidē abstulisse, sed ob id se furtū cōmississe negat, cū eum cantādo lucratus fuerit, quod Menalcas irridens dicit, Cantādo tu illum? &c. Ordo est. Quid domini facient, cū i. q̄quidē ita est, q̄ fures. i. serui furaces, audent talia s. fingere, & dicere, in ingenuos, & filios familias; & forte visus est Dametas egre ferre, q̄ furē dixerit, vnde illud pbat Menalcas, dicēs, Nōne, o pessime s. Dameta, vidi ego te excipere, in insidijs. i. p. insidias, & furtiuam abactionē, caprū Damonis; & hoc lycisca. i. cane ex lupo genita, q̄ acris esse solet, & ad cu-

Excipere insidijs, multum latrante lycisca?

Et cum clamarem, quō nunc se proripit ille?

Tityre coge pecus: tu post carecta latebas.

DA. An mihi cantando victus non redderet ille,

Quem mea carminibus meruisset fistula caprum?

Si nescis, meus ille caper fuit, & mihi Damon

Ipsē fatebatur, sed reddere posse negabat.

latebas, idest occultabaris post carecta, idest densam congeriem caricum idest herbarum asperarum io palude crescentium. Respondet Dametas cum indignatione egreferens se furti accusari, pro re quam iuste sibi vendicasset: An ille victus cantando, idest dum mecum canebat, nō redderet idest non debebat reddere caprū, quē mea, fistula meruisset carminibus. i. aut pluribus bonis, aut totidem, sed melioribus q. d. si id scis, iniquus es, & sit si nescis, ille caper, quē. s. abstuli fuit meus; & Damon ipse. s. ad quem maxime spectabat negociū, fatebatur mihi. s. quod eū lucratus erā, sed negabat posse reddere, quia eius non erat, rem enim non suam deposuerat, & amiserat. Nihil hic expositionis eget, quod nō sit satis apertū Regula per Seru. aut Manc. Regula est. Si coniuncto, dū cōditionalis est, subiunctiuum modum, dum causalis, indicatiuū efflagitat: vt Si nescires, dicerem tibi; Si nescis, dico tibi.

AB hoc euentu putant eruditi, & Sex. Pompeius docuit COEL. cum Cēsorino, pueros dici hircitallos, vbi primū ad virili RHO. tatem accedunt, sitque Venereorum appetentia opportuna, ex hircorum libidine, aut odoris insuauitate, quem nunc tragum vocant, nunc hircum, aut (vt Catulus) caprum, At quoniam præpingues hirci minus fecundi sunt, inde cum vites non ferunt, dicuntur *ῥαγῆν* idest hircescere. Porro quia contrudit libido oculos in angulorū angustias, quos vocant hircos, auctore Suetonio in vitijs corporalib. inde a Virgilio scriptū volunt: Transuersa tuentibus hircis. Quoniam libidinis, quē in hirco præferuida est, illic promantur signa: etiam si Apuleius grāmaticus, quod illic hæreant oculi, hircos dici opinatur, Alij hircos defendunt, quoniam id animal oculos habeat ad nares cōuersos. Proindeq; apud Arist. *τὰ τραγικὰ πρόσωπα*, non laruas interpretamur, quod fecit Theodorus, sed tragicas facies, ad hanc hircorum naturam referētes, quoniam tragedorum personæ nihilo minus, quā oculos ad nares valeant inflectere.

SER V. C Antando tu illum;] Imperitus peritum. [Cera iuncta fuit;] Supra, Pan primus calamos cera cōiungere plures instituit. [In triuijs] Consuetudo enim fuerat vt per triuia, & quadriuiā vltarent, & flebile quiddam in honorem Dianæ canerent ru-

ME. Cantando tu illum? aut vnquam tibi fistula cera

Iuncta fuit? non tu in triuijs indocte solebas

Stridenti miserum stipula disperdere carmen?

DA. Vis ergo, inter nos, quid possit vterque, vicissim

Experiamur; ego hanc vitulam (ne forte recuses)

Bis venit ad mulctram, binos alit vberē fœtus)

Depono: tu dic, mecum quo pignore certes.

discretionem; vt sit mulctra, tēpus quo mulgentur animalia, mulctrale, vas in q̄ mulgentur, [Depono:] In spōsione colloco, sequestro. ASC.

CANTANDO tu illum? Menalcas indignatus, quod Dametas Damonem vicissim gloriaretur, di cit ipsum omnino

stici ad reddendam Cereris imitationem, quæ captā Proserpinam in triuijs clamore requirebat. Nouimus autem eandem esse Proserpinam quam Dianam. Sic in Aeneide: Nocturnisque Hecate triuijs vlulata per vrbes. [Miserum carmen;] Triste, flebile, quale canunt stipula, & quod congruit ad imitationem matris orbatæ. [Vis, ergo, inter nos] Aut nostri comparatione, aut, quod melius est, nullo iudice præsentē, postea, n. ex improviso Palemon aduenit. [Vicissim Experiamur?] Idest amebæo carmine. Amebæum autē est, quoties ij, qui canunt, equali numero versu vtūtur, & ita se hēt ipsa responsio, vt aut maius, aut cōtrarium aliquid dicat, sic vt hic sequētia indicabunt. [Ego hanc vitulā] Subdistingue, vt ita intelligamus; ne eā vilem existimes] Bis venit ad mulctrā, binos alit vberē fœtus] Vt eā laudare ex fœtu, & ex ætate videatur. Male enim quidā quæstionē mouent dicentes, vitulam paruam esse, nec cōgruere vt eā iam enixam esse dicamus, sed debere nos iuuenē subaudire; vt sit, Ego hanc iuuenē depono, vitulā ne forte recuses. Nā & vitulā, a viridiore ætate dicta est, sicut virgo, vt paulo post ipse dicturus est. Si ad vitulā spectas, nihil ē q̄ pocula laudes. Itē, Et vitula tu dignus, & hic. Vnde, & iuuenē subaudire nō possumus, sed scdm superiorē sensum intelligamus. Vitula n. est nomen ætatis nō q̄ tū ante partū vaccæ possideant. [Mulctram] Et femineo gñe dicimus hęc mulctra, & neutro, hoc mulctrale. Vnde in Georgicis. Implebunt mulctralia vaccæ. Alij faciūt

imperitum artis cantandi, ex quo nascitur Dametæ occasio prouocandi Menalcam ad certamen musicum, quod principi paliter a poeta in hac ecloga pretēditur. Tria autem prima verba sub distinctione quadam legenda sunt. Nam singula pondus suum habēt. Primo, quia dicit, Cantando, ac si dicat pugnando fortassis, aut currēdo, aut operatione alia quauis mechanica, illum superare potuisses, sed non cantando, cū tu sis cantandi imperitissimus, ille contrā peritissimus, Nam imperitum te esse planē constat, qui nunquā nisi vniformi, ac simplici stipula, & id miserū carmē in triuijs disperdere soleas, At q̄ Dametas, Vis ergo &c. Ordo est. Tu. i. tu ne qui imperitissimus es, vicisti, sup. illum, s. Damona virū peritissimū. cātādo i. in arte musica? aut sup. credā tibi, q̄ fistula fuit tibi vnquā iuncta. i. compacta, cera. i. per cerā, vt sit varietas, ac discretio vocū. Num. i. nōne, tu indocte. i. imperite cātādo solebas disperdere i. diffūdere perditū, & in auras vanas, cū nullus auscultare vellet, in triuijs. i. locis vulgarib. quo res viæ ducunt, & quo plebei ac ignari cōuenire solent, qui te tñ audire recusarunt, solebas, inquā, disperdere stipula, i. culmo, ltridētia, dissone crepitātī, carmē miserū, q̄, licet fortasse cū alterius auctoris esset bonū, fuerat tñ miserū, q̄ a te imperito, atq; inepto disperdebatur (Nam miserū, fere in bonā accipimus partē, hoc est pro paupere, aut afflicto quidē, sed miseratione digno, vnde illud Aen. 2. Nec si miserū fortuna Sinonē Finxit &c.) Aut sic, carmē miserū, i. de miserijs compositum

positū, quales sūt neq̄. i. lamētationes funebres, & elegie
i. carmina de miseris amātū, aut casib. sepultorū, quæ epita-
phia dicuntur, hęc. n. elegiacoprīmū dicebant. vnde Flaccus
in Arte. Versibus impariter iunctis querimonia primū: Post
ē inclusā est voti sentētia compos. Respōdet, Dametas, Ergo,
hoc est, quia tibi persuasum est, q̄ d̄ cātādi, imperitus sim, vis
ut, sup. experiamur inter nos. i. fac iamus periculū vicissim. i.
p vices canendo iuxta legē Amēbei carminis. [Id. n. est quo-
ties alterni canūt, ea lege, ut secundū totidē versus dicat, sed
aut maius, aut contrariū significantes. [Nam *ἀμειβομένης* & *ἀμειβομένης* dicūt vicissim, & *ἀμειβομένης* mutus, & *ἀμειβομένης* mu-
tuo. Idēo aut sequens, plus aut contrariū debet canere, quia
difficilius est excogitare, & primū inuenire, quā imitari (atq;
ita ut æquē sint vtriusq. partes, ea lex sancita est) quid vterq;
sup. nostrū possit, f. in carmine. & ne forte dicas q̄a mercena-
rius sum, q̄d nolīs mecū gratis, & sine spe lucri, si viceris, cō-
tendere: ego depono hanc vitulam i. virentē, & iuuenē vac-
cam, aut pro vitula, aut contra vitulā tuam, & ne forte recu-
ses, quia dixi vitulā, ipsa venit bis ad mulctā. i. ad vas in qd̄
mulgetur. (f. alterū scdm̄ quosdā, vber.) & alit binos, i. singu-
lis diebus duos fētus. f. suos, vberē. f. altero (nā secundū eos,
ut idē vber bis mulgeatur, & tñ binos fētus, alat, fidem exce-
dit) Alijs autē sensus videtur, q̄ bis mulgeat, aut binos fētus
alat, non simul, sed vtrum. elimus, ut f. scdm̄ sit declaratiūū
prioris. Nam si dicat Menalcas, quamlibet vitulā, aut iuuen-
cam posse venire bis ad mulctā, modicū f. lactis daturā, ad
hoc respōdet, quod tñ lactis dat, ut si velis, binos alat vberē
fētus. Verum me iudice, sensum eorū qui dicunt bis venire

ad mulctā quotidie, & alere binos fētus vberē nō altero, sed
vtrōq; i. vbertate, ac fecunditate mā millarū suarū, non dam-
nabitur: nam ēt oues, quia lac ab agnis non plane exugitur
ne, qd̄ remanet eis noceat, & sterilitatem lactis pariat, licet
alāt agnos, tñ mulgentur, qd̄ & vitulē cōcedi potest: quia tñ
pro vacca, quē nondū fētum produxerat, accipi solet, posuit
Seruius etiā expositionem quā modo recitauimus, ut sit, ego
hanc iuuenecam depono vitulā. i. pro vitula, licet melior sit,
quod & nobis dicendū est: nisi velimus vitulam, cā quā iā
enixa est dicere, tu dic quo pignore certes mecū. i. quid velis
deponere ut mecum certes. [Deponere] Est de se, hoc est seor-
sum à se, & extra suam potestatem ponere in arbitriū ludi,
aut exitus eius, p quo barbari vadiare dicūt. Regula est. Vbi
de vtrāq; parte, aut de pluribus partibus propositi, æqualiter la-
dubitatur, sic ut etiam ambā, aut omnes negari possint, recte
vtimur, aut vē & vel, sed si inter partes dubitetur, certum tñ
sit vnā esse cōcedendā, vtendū est ne, siue an, Exemplū prio-
ris, ut putas Aristotelē logicā, aut physicē imperitū fuisse;
q. d. neutrius imperitus fuit, & hoc loco, Tu illū cātādo, hoc
est credam q̄ tu illū cantando vicisti, aut q̄ vnquā tibi fistu-
la cera iuncta fuit? q. d. neutrum credam. [Exemplū secūdi, ut
quia certum est, patrē meum viuere, aut mortuum esse; non
dicam, nescio pater meus mortuus ne sit, aut viuat, sed an vi-
uat, aut nescio viuat nec ne, pater meus

AVT vnquā tibi fistula cera iuncta fuit? In Romano libro
& in aliquot alijs legere est. Vincta fuit, placet tamen, Iun-
cta, multo magis. In Mediceo autē libro, per haud, aduerbiū
negandi est.

DE grege non ausim quid
quam deponere tecum.]
Supra enim eum aliena pasce-
re dixit animalia; ut Dic mihi
Dameta cuius pecus; [Iniusta
nouerca] Epitheton generale
nouercarū. [Bisque die mune-
rant ambo pecus] Et dum va-
dit ad pascua, & dum inde re-
uertitur. [Alter, & hēdos] Ma-
le quidam priuignū accipiūt.
alter. n. de duobus dicimus,
non de trib. vnde alter, de no-
uerca intelligamus: Nec nos
moueat, quod alter dixit de
femina. nam, & in subauditio-
ne ponuntur ea quę non pos-
sumus dicere, & scimus, quia
quoties hęc duo genera iūgu-
tur, masculinum præponderat
feminino. [Insanire libet quo-
niam tibi] vel sub sponfione
contendere, vel quod melius

ME. De grege non ausim quidquam deponere tecum:

*Est mihi namque domi pater, est iniusta nouerca,
Bisque die numerant ambo pecus, alter, & hēdos:
Verum id, quod multo tute ipse fatebere maius,
(Insanire libet quoniam tibi) pocula ponam
Fagina, celatum diuini opus Alcimedontis:
Lenta quibus torno facili superaddita vitis,
Diffusos hedera vestit pallente corymbos.
In medio duo signa, Conon, & quis fuit alter,
Descripsit radio totum qui gentibus orbem.
Tempora quę messor, quę curuus arator haberet:
Nec dum illis labra admoni, sed condita seruo.*

**DA. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit,
Et molli circum est ansas implexus a cantho:
Orpheaque in medio posuit, syluasque sequentes.
Nec dum illis labra admoni, sed condita seruo.
Si ad vitulam spectes, nihil est quod pocula laudes.**

DE grege non ausim &c.]
Menalcas filius (ut dixi) fami-
lias prouocatus ad certamen
musicum, se quidem certare
paratum ostendit, sed non ha-
bere quod deponat, in quo, ut
in alijs multis, poeta graphice
depingit mores hominum,
ostenditque quid intersit in-
ter ingenuum, liberumque, &
seruilis, ac mercenarię condi-
tionis hominem. Nam Dama-
tas mercenarius, confessus pe-
cus, quod pascebat esse Aego-
nis, audeat de ipso ergegiā de-
ponere vitulam: Menalcas au-
tem, quia filius familias, veri-
tus patrem, ac formidans no-
uercam, nō audeat quippiā de-
ponere de grege paterno, sed
de peculio, pocula videlicet q̄
ab Alcimedonte sibi peculia-
riter obtinuerat. In quo ostē-

ditur in filio plus boni timoris q̄ in seruo esse. Nā, ut sine of-
fensione prīs pocula deponat, ea summopere commendat,
& ab artifice, & ab artificio, sed (ut in sequentib. dicam) cum
nollet Dametas pocula deponi, ne litem timore fugere pu-
tet ēt cū timore offensionis paternę, dicit se vitulā quoq; de-
positurū, quasi amor laudis plus vrgeat, q̄ timor patris. sicut
in Andria dicit Paphilus, Si poterit fieri, ut ne p̄ me stetit
se credat quominus hęc fieret nuptię, volo, sed si id nō po-
terit, id faciā, i. proclui q̄ est p̄ me stetit, ut credat. Ordo est,
Ego non ausim deponere quidquā. i. quamuis rē siue magnā,
siue paruā de grege, scilicet paterno. Nāq; q̄a pater est mihi
domi, idēst habeo domi patrē: & nouerca iniusta, aut q̄a om-
nis iniusta, aut quia hęc præcipue iniusta, est mihi domi, &
ambo, scilicet tā pater, q̄ nouerca, numerāt die, idēst quoti-
die, bis, scilicet mane & vespere: pecus, idēst gregē ouīū, al-
ter, supple eorū, scilicet nouerca, numerat & i. ēt præter o-
ues hēdos; verū. i. sed qm̄ libet tibi insanire. i. furore poetico
rapi, aut insanū laborem inire (vnde videlicet, nec lucrū, nec
honore consequaris) ego ponā, idēst deponā, tibi, id qd̄ tute,
idēst tu ipse fatebere, supple esse maius multo f. quam vitula,
appositorie, pocula, idēst vasa potoria. Fagina. i. ex fago cō-
lata, iterū per appositionē, opus, quasi dicat excellens opus,
celatū. i. exculptū, diuini. i. præstantissimi, & diuino ingenio
præditi Alcimedontis illius artificis, aut celatoris, quibus, i.
in quib. poculis, aut ad quorū decoramentū, vitis lenta flexi-
bilis

SERV. est carmina componere. Nam insani dicuntur poetę: [Diui-
ni opus Alcimedontis] Laus ab artifice. Cic. Polycleti esse
dicebant. [Pocula aut Fagina] Quasi rem maximam [Quib.
torno facili] Don. sic legi. Legitur tamen, & torno facili, ad
excludenda duo epitheta, quod est in latinitate vitiosum, si
sit, lenta facili vitis. [Corymbos] vvas hederarum. [Conon]
Dux fuit, cuius nomen dicit, q̄a in oīum ore versatur, nam
philosophi, tacet, qd̄ nō facile potest ad rusticū peruenire,
& bene ea dicit philosophi, quę ad rusticū pertinet: ut Tpa
quæ messor, quæ curuus arator haberet, Radio i. virga philo-
sophorū, quæ geometræ lineas indicāt. Inuēta aut hęc est ars
tpe, quo Nilus plus equo crescens confudit terminos posses-
sionum, ad quos innouandos adhibiti sunt philosophi, qui
lineis diuiserunt agros: inde geometria dē, cū non tñ terrę,
sed & maris, & celi, & aeris spatia metiri consueuerint. Si-
gnificat aut aut Aratum, aut Ptolemęum, aut Eudoxū, [Nec
dū illis labra admoni] Hypallage, pocula. n. labris adhibemus
ut dare classibus auctros. Et tantam in eis dicit venerationē,
ut nec dū illis vsus fuerit [Idem Alcimedon] Irrisio est facta
iteratione verborū, & mire oīa in vituperationē trahit, quæ
ille laudauit. [Et nobis fecit] Ac si diceret, putas te solū hęc
pocula; cui n. Alcimedō nō fecit? tu pro reuerētia ea nō tan-
gis, ego ideo q̄a vilia esse existimo. [Molli acantho. Genus est
floris; quia ille dixerat, lenta vitis. [Syluasq; sequentes] Nō se-
cutas, sed quasi adhuc sequentes, ut peritiā artificis laudet.

bilis super addita torno facili, i. agili, & molliter sculpendi vestit. i. cooperit, aut amplectit, corymbos. i. fructus hederæ, diffusos. i. in diuersa dispersos, hederæ pallente. i. circumerrate; aut quia ex Theocrito sumptum est, apud quem legitur, Labris pallens inflectitur amplis, hinc hederæ, dicamus hederæ pallente. i. subalbida, alba n. laudat, unde dicitur hederæ formosior alba. duo signa. i. duæ imagines exculptæ sunt in medio poculorum. i. Conon. i. Samius mathematicus, & volebat et alterius nomē dicere, sed per simplicitatem, ac rusticitatē pastorale, oblitus proprii nominis alterius, dicit apud se, quis fuit alter? & cum nō posset meminisse nomen eius, circūloquit, dicens est sup. is, q. descripsit gentibus totū orbē radio. i. virga geometrica, q. fuit Anaximander Melesius, & q. descripsit radio tēpora, quæ messor haberet, & quæ arator curuus. i. incuruatus, dū arat, haberet. i. quib. t. p. i. b. arandū, & quibus metendū esset. Ne cū i. & nō adhuc. & ego nō admoui adhuc illis labra, sed seruo. condita. i. recondita, & abstrusa tāquā rē preciosissimam, adhuc (inquit Damætas) non parui faciens Alcimedontis pocula. Idem Alcimedon, quem tu. i. diuinū dicis, fecit; & i. et nobis duo pocula, & amplexus est circū. i. in circuitu, hoc est circumdedit anfas. i. si sic dicamus manubria, hoc est quib. pocula manu tenentur (Vnde in Sileno dictū est. Et grauis attrita pēdebat cātharus anfa (mollis. i. flexibilis, acātho. i. herba illa vrbana, aut virgulto extremitates eius, ad qd nascit ambire, & circūplecti solita, aut solito, hoc ē sculpsit in circuitu acāthū. cuius sculptura, & difficilior, & preciosior est, nō tñ cōuenientior poculo, qā solent ad pocula adhiberi, quæ potū aut generant, vt vites, aut cōsumūt, vt capri, unde est illud Iuuen. Et stantē extra pocula caprū. Quia ergo nō potuit cōuenientiorē ambitū dare, dat cōuenientiora signa; nā musicis magis quadrat Orpheus diuinus vates, q. Conon, siue rex, siue astrologus intelligatur; Licet nullius rei ver⁹ poeta totus expers sit, & posuit Orpheæ. i. musicū illū diuinū in medio, & syluas sequentes. i. tā graphice cælatas, vt ipsum sequi videatur, nec dū. i. & nō adhuc, & ego non admoui illis adhuc labra, aut qā nō tāti facio, aut potius, quia et preciosissima iudico, & tuis preciosiora, unde & ego seruo ea cōdita, verū si spectes ad vitulā, q. i. deponam, nihil est, qd laudes pocula, quantum uis bona, & artificiosa. [Tute Compositū est, ex tu pronomine, & te Syllabæ adiectione; valetq. idē qd tumer, sed in recto non reperit tumer, sed tuimet, & tibimet, passim, soletq. dici tute, vbi tu, præmissum est, vt si dicas fratri, cur patri nō stro egeno nō subuenis? rñdere possit, cur tute id nō facias? [Torno] Tornus est quō tornando, & circūgyrando, abradit asperitas ligni, & fit leue ac planū, unde, in Georg. & tor no rasile buxū. [Est autē græcum, nā græce τόπος dicitur, & toreia sculptura, & toreuma op⁹ torno sculptū, & toreno orno, & sculpo. [Conon] Conon, dux, inquit Seruius, fuit, &c. Ad qd Beroaldus, Quis nescit Cononē fuisse Atheniensiū ducē, omnibus insulis præfuisse, Lacedæmonios profligasse, Athenas in pristina libertatē restituisse? de quo Aemilius, Iustinus, Plutarchus, multa tradiderunt. Sed diligentius, accuratiusq. cōsiderandū fuit, an apud Vergiliū de hoc Conone foret intelligendū, an potius de Conone astrologo. Quocirca verius, & eruditius interpretatur Virgilianū carmē Probus grammaticus, cuius hæc sunt verba; Conon Samius mathematicus, sed quis plures fuerint mathematici, eleganter errantē rusti cū inducit, dicentē, Quis fuit alter. alter, n. accipi

tur vnus de duobus. Is autē Conon de astrologia libros septē reliquit, hactenus Probus. huius Cononis mathematici meminit Higinius, scribens, ab eo dictum esse Ptolomæo, quēadmodū ipse viderat crinē Berinices reginæ inter sydera collocatū, de qua re scripsit Callimachus carmen elegiacū, qd Catullus interpretatus est; in quibus versib. ita de Conone hoc scriptum est, Idem me ille Conon cælesti numine vidit E Bereniceo vertice cæsariē: De hoc Conone intellexisse Propertiū existimo; cū scripsit in quarto, Me rotat Archite soboles Babylonius Orpos Oron, & a proauo ducta Conone domus. Exponamus itaq; apud Virgiliū de hoc Conone astrologo, sicut recte exponit Probus; nō aut de Conone duce Atheniensī; vt perperā existimat Seruius. Hæc Beroaldus. Si tñ ad Seruiū addat vna particula, ego dictis eius adhærerē: si videlicet dicatur Conon et dux fuit; cuius nomē dicit, qā in ore omnīū versatur vt sit sensus, qd Conon quidē mathematicus, seu astrologus sit hic sculptus, sed eius nomē meminerit Menalcas; qā et dux fuit. [Nec dum illis labra,] Quando autē dicit. Nec dū illis labra admoui, videt hypallage esse, actiūū pro passiuo. i. nec dū admota sunt labris meis. Lādinus tñ negat his verbis: Censeo nō hypallage vsum esse, sed voluisse, vel venerationē qua pocula cole-ret, demonstrare (nā huiusmodi reb. solemus ob reuerentiā poti⁹ labra admouere, q. illas labris,) vel morē rusticorū, q. adeo solent pocula implere, veriti ne inter mouendū aliq. inde excutiantur, os ad illa demittunt, nō illa ad os attollunt. Nec puto vt hec dicat, qā velit vtilitatē afferre poculis, sed vt ostendat se nō minus acceptū Alcimedonti fuisse, & quāto pluris illa facit, tāto pluris vitula facienda sit, q. illi præfert; Hæc Landinus [Syluasque sequentes] Præterea magnā laus est scripturæ, qd syluas sequētes affinxit, vt videlicet sequi videatur. Dicunt autē Orpheæ tā dulciter modulatū fuisse, vt rigidas quercus ad se traheret, per quas Horatius in Arte, syluestres homines intelligēdos, docet his verbis. Syluestres homines facer, interpretsq; deorū Cēdib & victu fēdo deterruit Orpheus, Dictus ob hoc lenire tigres, rapidosq; leones. Regula est. Verbum, sum, es, est, qñ significat habere, cōstruitur decentur cum datiuo, & id fere in capite locutionis: vt, Sunt nobis mitia poma est. Et mihi disparib. septē compacta cicutis Fistula. Est mihi namq; domi pater, est iniusta nouerca: Sunt mihi bis septem præstanti corpore nymphæ: Sunt nobis fortia Bello Pectora &c.

Alibi
me cre-
at.

Regula

V A R I A L E C T I O .

INSANIRE libet quoniam tibi. [Hoc totum omnes fere per interpositionem legūt. In Longobardico tria tantū verba parēthesi cōcluduntur (Insanire libet quoniam) In Mediceo vna comma clauduntur verba duo tantū; Insanire libet, eadem sententia. [Quibus torno facili quidem in veteribus omnibus exemplaribus vno excepto Romano, scriptū est; In eo enim fragili, habetur. [Diffusos hederæ vestit pallente corymbos.] Multi libri hederæ per æ, scribunt primam syllabā [Duo pocula fecit] In Longobardico fecit, cū nota diphthongi scriptum est, ne quid a facio deteratur. Sed vsus, per e, simplex scribit. [Si ad vitulam spectes, nihil est qd pocula laudes.] Et spectes, & laudes, cōiunctiuo modo, in omnibus fere legitur exemplaribus. In Longobardico vero, & Mediceo, & spectas, & laudas.

SERV.

SERV. **N**VNQVAM hodie effugies: I Ac si diceret, Ne contendas excusationes requiris, non quia æstimas vilia pocula [veniam] Descendam. [Audiat hæc tantum] Subaudi, aliquis. tantum autem, quia suspicatur eum victum non posse cedere, qui ita etiam ante certamen est contumax. [Vel qui] Quasi requirentis est, cum subito venit Palemon. Alij distinguunt, vel qui venit. Bene autē dubitat ne eum ipse immisisse videatur, & sit credibile, quod ad eius iudicet gratiam. Hoc etiam Damætas sentiens dicit. Nec quenquā fugio] Idest cōsentio etiam ad

Da. Nunquā hodie effugies: veniam quocunq. vocaris.
Audiat hæc tantum vel qui venit, ecce, Palemon.
Efficiam, posthac ne quenquam voce laceffas.
Me. Quin age, si quid habes: in me mora nō erit vlla,
Nec quenquam fugio; tantum vicine Palemon
Sensibus hæc imis (res est non parua) reponas.
Da. Dicite quando quidē in molli consedi mus herba:
Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos:
Nunc frondent syluæ; nunc formosissimus annus.
Incipe Damæta, tu deinde sequere Menalca,
Alternis dicetis: amant alterna Camænæ.

edititium iudicem, Edititius, autem est iudex, quem vna pars elegit. [Vicine Palemon] Beneuolum reddit ex vicinitatis commemoratione. Teren. Vel virtus me tua, vel vicinitas, quod ego in propinqua parte amicitiae puto [Et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos] Ipse alibi, Parturit alnus ager. Sanè bene subdit, [Nunc frondent syluæ] Referens ad arbores steriles, nam parturiunt de pomiferis dicimus. Vult autē tēpus exprimere, quo & deliciae sunt in agris, & rustici minus laborāt. Vt sit duplex ad cantilenā inuitatio. [Alternis

[Alternis dicetis.] Quia quasi iratus fuerat, quod Dametas prior locus dabatur, ideo ait alternis dicetis. In Amabeo n. carmine difficilius pars rudentis est, qui nō pro suo arbitrio aliquid dicit, sed aut maiorem, aut contrariam format rñsionē ut dicimus supra [Camœnæ] Musæ, quibus à cantu nomen est inditum.

Asc.

Nunquā hodie, &c.] Artificiose prae se fert Menalcas fiducia, & quasi vero Dametas occasione queritaret, effugiendi, & ob id pocula vituperaret, ut certamen euitet: Vnde dicit, Tu nō effugies i. nō deuitabis sic, ad quod me prouocasti certamen, quia veniam. i. descendam, & congregiar tecum, quocunque deposito vocaris, q. d. ego etiam vitulā tantī factam, quāti tuā, depono, ad sit duntaxat bonus cēsor, & arbiter, & hic qui venit, quicunque is est. cū autem propius adesset, & cognosceret, qd Palæmon, dicit: Ecce Palæmon, hoc est vide Palæmō, vicinus noster optimus, & iustissim⁹ vir, aduenit. Et ideo, qā iustū iudiciū daturus est, efficiā ne petulantia tua & procacitate sermonis, quenq. post hac laceffas, q. d. sic te vincam, ut non audeas post hac te iactare, musicæ peritū, ac cū docto cōcertare posse. Ad quod Dametas; Quin age, si quid habes, hoc est fac quidquid potes, expone totas vires, totaq. artē tuam, ego te non effugiam, quia in me mora nō erit ulla. Sed d. Palæmon vicine, recognosce se uero iudicio, & ad aduertere diligēter ad ea, quę dicturi sumus, qā res est nō parua, amittere s. vitulā, famā, & gloriā. Ad qd Palæmō intelligens se ab utroq. ad arbitrium electum, non grauians illis operam suam, dicit, Dicite, quādoquidem, &c. neq. vero propterea q. Dametam priorē dicere monet, grauetur Menalcas, & Seruius vñ, si nō adiunxisset, Alternis dicetis, qā prior, ad placitū dicit. nā si posterior quoq. ad placitū diceret, longe facilius esset imitari, q. excogitare; ut ergo æqua lege cōtēdant, alternis. i. amabæis carminibus, eos concertare mouet. Ordo est. Tu nunq. effugies hodie. i. in nulla parte hodierni diei elaberis quo minus tecū certē, licet quæras occasione effugiendi, ego veniam. i. descendam in certamen, & cōgregiar tecū, quocunque, s. deposito, aut quacunque cōditione, aut quemcunque locum, seu arbitriū vocaris, i. vocaueris, supp. me, sed mallem dicere, quocunque, sup. prēmio deponēdo, ut sit nomē q. quocunque. i. ad quemcunque locū seu arbitrium, quia hoc dicēdo innuitur deposuisse vitulam: quam depositā vidisse intelligitur Palæmō dicturus, & vitula tu dignus, & hic (qd non diceret, si alter tm deposuisset) tm. i. tantūmodo. supple hoc def. ut aliquis, supp. audiat, hęc i. hanc disputationē no-

strā, vel i. ēt, is, sup. quibi venit, (videbat. n. Palæmona. aduenire, sed eū nōdum cognouit, quo cognito cū proprius esset, dicit) Ecce Palæmon, i. bonus ille vicinus noster, sup. adest nobis qui nimirū iuste iudicabit, & ita efficiam, i. profecto faciā ne tu laceffas i. laceratū eas, & prouoces post hac, i. post hoc tēpus, quenquā. i. quēcunq. ēt imperitum. voce. i. garrulitate, & dicacitate tua, cū rei parū habeas. Ad hoc Dametas, quin. i. quinimō, age, i. fac demonstrēs. si quid, i. aliquid sup. artis habes, vlla mora, nō erit in me, hoc est præsto sum nec fugio quenquā sup. cēsorē, dūmodo tm iustus, & peritus sit, qualē Palæmona cognouit, & ideo cōuersus ad eū dicit tm. i. duntaxat id desidero, O Palæmon vicine, sup. noster, ut sup. reponas. i. recōdas ad bene disquirendum, hęc i. hanc litem nostram, sensib. imis. i. ut profundo examine, & scrutatione diligēter priusquā iudices disquiras, & perpendas artē nostram, quia res est non parua (imō per liptorē sanē magna deponere. s. tam bonā vitulam cū famā, & gloriā) hoc audito confedit. i. locū accepit Palæmon, dicens, dicite i. per artē eloquimini & litem, causamq. protegite, dicendo, qnquidē nos cōsedimus, i. iam locū cepimus, A confido, n. deductum est, quod confedi in præterito hēt, sicut confideo secundum Vallam) in molli herba, & qnquidē. i. qm nunc omnis ager, parturit. s. segetē, aut herbam, & omnis arbor. i. arbor, parturit nūc. s. frōdes, aut flores, syluæ. i. arbores syluarū, frōdent. nūc annus, sup. est nūc formosissimus idēst nūc maxime, varijs ornatus decorib. tu Dameta incipe. i. exordire certamē, & tu Menalca, sequere deinde. i. posterius; vos dicetis i. artificiose pronūciabitis quæ vultis, alternis sup. carminibus, i. amebæis, quia camēnē. i. Musæ quæ cantatib. presunt, amā alternā. s. carmina. i. alternatim dicta, ne vnus perpetua continuatio fastidium pariat. Atque ita quia uisus est plus Dametæ concedere, q. eū priorem cantare iussit, nō ut Seruius dicit, quia facilius omnino esset: sed, quia maioris dignitatis, maiorisq. uoluptatis est, posse ad placitū incepta, quā ad alterius arbitriū, aut in simili maius, aut in dissimili contrarium dicere. Regula est. Vel, tam apud Ciceronē, quā apud posteros eius pro etiam accipi solet auctore Valla. Et duntaxat apud posteros. Virgilium, Quintilianum, cōuēnos eorum. Itaq. hic dici posset. Vel qui venit, etiam qui venit.

Dicite: quandoquidem molli cōsedimus herba.] Ita quidem absque in, particula præpositiua, in exemplaribus aliquot habetur. In nonnullis autem antiquissimis legere est, quandoquidem in molli.

SERV.

AB Ioue principium Musæ] Vel Musæ meæ ab Ioue hoc est principiu: vel, O Musæ sumamus ab Ioue principium, Est autem Arati, qui ait:

Εκ δὲ τοῦ ἀρχόμεθα, τὸν οὐδὲ ποτ' ἀνδρες εἰώμεν
Ἀρρητον μέσται δὲ διὸς πάστε μὲν ἀγῆαι.

Πάστε δ' ἀνθρώπων ἀγῆραι μεστὴ δὲ θάλασσα,
καὶ λίανερ πάντῃ δὲ διὸς κηχρήμεθα πάντες.

Iouis omnia plena] Lucanus, Iupiter ē quocunque vides, quocūq. moueris. Ipse alibi. Spiritus intus alit, totā q. infusa per artus. Mēs agitat molē. Ipse, n. est spiritus sine quo nihil mouetur aut regit. Colit terras,) Amat. Ceterū superior colitur: non colit inferiorē. Sic alibi: Vnā posthabita coluisse Samo, i. amasse. Nec mirū si rusticus sumpsit ab Ioue principiu quē amare terras constat, & habere carminū curā [Et me Phæb. amat;] Aut simile est qd dicit, quia vniciq. deus is quē colit, summus vñ: ut, Summe deū sancti custos Soraētis Apollo. ut Apollinē exequauerit Ioui, Aut certe ordo sit talis. Me. & Phæb. amat, ut, & plus dicat nō solū Iupiter, sed, & Phæb. ne Ioui videatur Apollinē cōparare. [Sua munerā] Ipsi grata. i. laurus, & hyacinthus. Nā scimus, & Daphnē Ladonis Regis Arcadiæ filiā, dilectā ab Apolline, & Terrę miseratione in laurū conuersam. Et Hyacinthū amatū tā à Borea, quam ab Apolline. qui cū magis Appollinis amore letaretur, dum exercetur disco, ab irato Borea eodē disco est interemptus. & mutatus in florem nominis sui.

A S C E N S I V S .

Asc.

Ab Ioue principiu Musæ.] Ingrediēs itaq. (ut iussus erat Dametas) musicū certamen exordit ab Ioue, q. is summus deorum habitus sit, crediderintq. & Ethnici, sine deo adiutore, & pręside, nullū rite fundari exordium. Dicit aut, su-

Da. Ab Ioue principium Musæ: Iouis omnia plena.

Ille colit terras, illi mea carmina cura.

Me. Et me Phæb. amat, Phæbo sua semper apud me

Munera sunt, lauri, & suaue rubens hyacinthus.

mendum esse exordium ab Ioue, pp triplex beneficiū: Vniuersale videlicet, quia Iouis omnia plena. Nam ut dicitur Georg. 4. & Aeneid. 6. creditur eē summus deus,

asse aīa, seu animus mūdi (vñ in noto opusculo dī. Si Deus ē animus) sine quo quidē animo, nihil aut viuere, aut cōseruari posset, & iō quia sine eo nihil possumus, bene dicit, ab Ioue principiu Musæ. Itē speciale; quia Ille colit terras: nam Iuppiter planeta oppositus sequitē Saturni, benignus ē, & terrigenis fautor, deus aut Iuppiter, quē summū putauerūt, oīa cōseruat, nec cōseruaret, si nō coleret, h. e. amaret. Vnde Seruius recte exponit, colit. i. amat. Et singulare? qā, illi mea carmina cura. Solemus n. oēs ijs beneficia nostra impēdere quib. grata accepta, & iucunda esse speramus. Argute ergo exoritur ē Dametas vsq. adeo, ut difficillimū sit iuxta legem Amabæi carminis ei rñdere. Nā summo Deo neq. æquiualens dat, qd non sit idipsum quod ipse est, neq. contrariū, quod tā planē summū malum sit, ut ipse summum bonum. i. infinitum, inuenit tm Menalcas, quod illi rñderet, dicens. Et me Phæb. amat, &c. In quo, ut sciamus quō lex seruetur. i. aat cōsimile, sed maius, aut cōtrariū dicatur, æquipollēs, affert Seruius duas vias, in quarū altera Phœb. diceretur, summus Deus, quia suus cuiq. Deus summus ē, sicut & Phæbus, seu Apollo, in Aeneid. summus appellatus, cū dī, Summe Deū sancti custos Soraētis Apollo, & ita si permittatur Phæbus esse eiūsdē ponderis cū Ioue, saltē apud poetā, qui in tutela Phæbi est, in simili plus diceret Menalcas, qā plus esset à Phæbo amari, & eius munerib. ornari, quā Ioui duntaxat curā esse, cum nemo ametur, qui nō sit curā, & curare possumus ēt, quæ aut timemus, aut odio persequimur. Veruntamē quia oīum consensu, Iuppiter summus habitus est vsque

Regu

VAR.
LECT.

usque adeo, ut ne oracula quidem Phœbo addicantur, quia ea ab Ioue discere perhibetur Aene. 4. Quod Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo prœdixi, &c. Ideo ponit Seruius secundam viam saluandæ lectionis, ut videlicet dictio, & accipiatur pro et, & sit sensus, non solum Ioui mea carmina curæ sunt, sed etiâ Phœbus amat me. Ad quod si quis obijcit, quod potestas Phœbi inferioris numinis, cū potestate Iouis, non maior est, quàm solius Iouis; quia si sumus deus est, eius potestas infinita est, ad quā nihil accedere potest, debeatque concedere, id Ethnicis quoque exploratum fuisse (quod cū paucissimis philosophis concedam, pastoribus tamē, & agricolis negē) adhuc est larga euadendi via, quia si nō plus esset curæ esse Ioui, & Apollini, quàm Ioui soli, tamen plus esset ab Ioue, & Apolline amari, quàm curæ esse; cum plus sit amari, quàm curæ esse, & se amari, quàm carmina sua curæ esse, simile ergo dicit Menalcas, sed in tribus videtur excedere, primo, quia se, non solum Ioui, sed etiâ Phœbo curæ esse innuit, dicens. Et. i. etiam, Phœb. amat me. Deinde, quia plus est cuique se amari, quàm carmina sua, quia sæpe opera amamus propter artificium, quorū artifices odio prosequimur: non solū ergo (inquit Menalcas) diligit carmina mea Iuppiter, sed etiâ Phœbus amat me. Tertio, quia non vulgariter amat Menalcam, & opera eius Phœbus, sed sic amat, ut munera sua sic apud eum reposuerit, ut illic ea semper parata habeat. Sed hæc hæc? poterunt alij etiam argutiora adducere; verum, ut ordinem conseruemus, addamus hoc vnum vocabulum videlicet, musæ, à quibusdam, de quorum numero est Mancin. cæseri darii casus & singularis numeri, ut sit, Principiū est musæ ab Ioue. i. Musæ habet principium ab Ioue. Secundum alios, genitiui casus, ut sit Principiū est ab Ioue. sed meo iudicio cui posterior expositio Seruiana consonat, erit vocatiui casus, & numeri pluralis, ut Ordo sit. O Musæ sumamus principium ab Ioue, vel principium nostrum sit ab Ioue. Sic. n. quasi facta innocatione cum maiori reuerentia, de Ioue loquitur. Ordo igitur est. O Musæ. i. Iouis & Mnemosynes. i. Memoriae filie, sumamus, sup. principium, aut principium nostrum sit ab Ioue. i. summo Deo patre vestro. nam omnia sunt plena Iouis.

i. summi Dei (interpretatur autem Iuppiter iuuens pater) unde, quia omnia presentia numinis sui iuuat, & conseruat. benedicitur, quod Iouis omnia plena, (unde à nostris, dicitur Deus ubiq. esse) ille. i. Iuppiter, colit. i. diligit, & fauorabiliter protegit, terras. i. res terrenas, & carmina mea sunt illi curæ. i. ad curam. Respondet Menalcas. Et. i. etiam, Phœbus, non solum Iuppiter, amat, non solum curæ habet me, non solum carmina mea; & Phœbo sunt sua. i. propria munera apud me, q. i. in me contulit, aut quib. me donauit, aut quæ ab eo accepisse merui, videlicet quæ, pro & (Nam legendum volunt, laurique propter vocalem sequentem, dic ergo) & lauri, & hiacynthus flos ille rubens. i. purpurei coloris, suaue. i. suauiter, hoc est cum suauitate odoris, colit, diligit. Regula puerorum est, Nomen comparabile neutri generis, potest in trib. gradib. p. aduerbio vsurpari, quamuis legitime à tertia declinatione, fiat aduerbium positium in ter, & a secunda in e, ut suaue, suauius, suauissime, unde hic suaue dicitur, pro suauiter. sicut contra, duriter, ampliter largiter, & similia sæpe legunt. Dic ergo, suaue. i. suauiter, ne duo sint epitheta, sine cōiunctione media dure cohærentia, cum hiacynthus suaue dici nequeat.

Ab indagine vero dici Musæ videtur quippe ex sapientum sententia, gnostices copia mater est, indagatrix inopia. At platoniorum sententia nobilis, Musarum nomine celestes intelligit cantus. Quo argumēto, & Camenas dici qñq; opinatur. Hæc vero à Ioue proficisci; quoniam. uti est apud Plotinum, mundi totius animum frequenter Iouis appellatione nuncupet Platonis schola, cui calculū adijciat illud Platonici Maronis. Principio cælum ac terras camposque liquentes, Lucentēq; globū lunę Titanique astra Spiritus intus alit, totāq; infusa per artus Mens agit at molem, & magno se corpore miscet. Inde namq; colligi, qd ab Ioue mudi totius spiritu ac mēte (quoniam celestes moueat sphaeras, ac regat) musici cātus Musarū nomine significati, cooriantur, & profluant. Quā rem innuit illud quoque, Ab Ioue principium Musæ, Iouis omnia plena. Quā vigeat ubiq; Iuppiter ac impleat omnia, & cælū, citharam velut quandā (uti est ab Alex. traditum Milesio) verset agitetque celestes inde ac harmonicos proliciens cantus.

Regula

CORL. RHOD.

Ante videri] A me antequā lateat. Hora. Nunc, & late p. ditor intimo Gratus puelle risus ab angulo. Offert vltro] Iste plus dicit lege Amœbi carminis. [Delia nostris]

Deliam alij amicam priorē volunt, alij Dianam quæ est à Deo & est canib. nota, p. quos venamur, quasi dea venationis, Nam si ad amicam referas. h. d. Sic frequenter ad me Amyntas venit ut canibus meis notior sit, quàm amica Delia.

MALO me &c.] Auspicatus Dametas carmen de amica. Et licet ad placitum loquatur, tamen videtur habuisse rationem ordinis, nam ut primum. i. honestissimum, atque saluberrimū est à Deo amari, quod iā docuit, ita proximum, atque suauissimū est ab amico, atque amica diligi, quod nunc proponit, dices se à Galatea amica appeti, inuitari, & pomo iniecto, quod ipsa iniecit fugitur ad salices, postquā visa fuerit, ut. i. sequat. Cui respōdet Menalcas, in simili plus dicens, & ita legē seruās, se videlicet sic amari ab Amynta puero, ut ille vltro. i. nō inuitas, se tam frequenter obuiam ferat, ut Delia, quæ summa

Da. Malo me Galatea petit lasciuia puella,

Et fugit ad salices, & se cupit ante videri.

Me. At mihi sese offert vltro meus ignis, Amyntas;

Notior ut iam sit canibus non Delia nostris.

uenatrix est, nō sit notior canibus, quàm ipse Amyntas, qui videlicet, nō rarius ab eo visus sit. Est præterea cōtentio & cōtrarietas pro parte, quia fugere, & vltro obuiā venire, contraria sunt. Est ergo similitudo in re, quia vtriusque carmen est de amore; sed contrarietas in modo: quia, alter à fugiente inuitatur; alter, a se vltro offerente. Ordo est Galatea puella lasciuia, id est petulans, & appetens viri, petit id est prouocat me, & inuitat ad coitū, malo, id est pomo iniecto, & ipsa p. st. quam me petijt pomo, id est iniecit in me pomum, fugit ad salices, & petit se videri, supp. à me, ante. i. quam fugiat, ut sequatur. Respondet Menalcas. At, id est, sed (est autem aduersatiua, ut diximus particula contentioni, siue locutionum contrarietati apta, Amyntas, puer ille, meus ignis, id est qui me amore sui incendit, offert vltro, id est non rogatus, mihi se ita. i. frequenter, ut Delia. i. Diana Dea venationis, aut notissima amica mea, quam quotidianam habeo, non sit iam notior nostris canibus, quàm Amyntas,

Parta] Præparata. [Meæ Veneri] Meæ amica [Aeris] Aeris coloris, [Cōgessere] Nidificauere [Aurea mala decem misi] Plus dicit, nam cum ille dixisset se esse missurum? Iste iam misisse confirmat. Aurea autem i. aurei coloris. Et volunt quidam hoc loco esse allegoriam ad Augustum de decem eclogis, quod superfluum est, quæ enim necessitas hoc loco allegoriæ?

PARTa meæ Veneri, &c.] Docuit Dametas se amari ab amica, nūc redamare eam; & ita gaudet inuenisse palūbinos pullos quos illi dono daturus est. Ad q. Menalcas, qui se quoque amari docuit, in simili plus dicit, quia videlicet, nō solū daturus sit puero amato munuscula, sed qd dederit, & daturus sit, quod nimirum plus est, & ita legem seruat. Ordo est, Munera sunt parta, id est labore inuēta, & acquisita Veneri, id est amica meæ, quæ scilicet illi dono daturus sum, nāque,

Da. Parta meæ Veneri sunt munera: namque notau

Ipse locum, aeris quo congessere palumbes.

Me. Quod potui, puero syluestri ex arbore lecta,

Aurea mala decem misi, cras altera mittam.

pro quia, ipse, id est ego notau locum, quo, id est ad quem palumbes aeris, i. columbi aeris expositi, hoc est syluestres, aut sublimes, aut si quis color aeris permixto est, aeris coloris (nā talis est eis fere color, qualis aeri condensato, qui sub noctem ad montes videtur) congessere, id est simul gesserunt, scilicet nidū suum. Respōdet Menalcas; Ego quod potui, quia si dicat nō solum quod fortassis potero, sed quod iā potui, mihi si puero, scilicet dilecto, videlicet Amyntæ, decem mala, q. vulgo poma dicuntur, aurea, id est aurei coloris, quæ Græcis chrysomela dñr, lecta, i. collecta, leniter ne lædatur, ex arbore syluestri, id est in filuis nascenti (ut, flex difficultate, & raritate præciū pēdatur, quia rarū est, in filuis aurea mala inuenire; præterea, ut corresponderet illi, q. palūbes aeris notasse dixerat se Dametas) & ego mittā cras altera. i. decem poma. Regula est. Alterū, vter, vterq; & cōparatiuē, & partitiuē accepta, quæ de

Virg.

C

duobus

duobus enunciari volunt, non refugiunt plura, dummodo bi partita sint. Vnde hic, Cras aliter mittam, quia dena poma, i. bis decem poma significat, quorum decem iam miserat, decem missurus est. Consimiliter de omnibus hominib. dicere possum, quia maior pars meliorem deprauat.

AVREA mala decem misi] In Rom. cod. familiari quadam Varr. mutatione ex e, in i, atque ita vicissim ex i, in e, scriptum est, de decem per i, vltima syllaba. Et ita in veteri Liui. cod. Decim, scribitur. Aetas tamen nostra maluit, decem, enunciare per e, vtramque syllabam.

SERV. **D**iuum referatis ad aures] Ita, inquit, mecum dulce locuta est Galatea, vt deorum auditu eius digna sint verba.

[Animo non spernis], i. libentissime amas. Et est Lypote figura, sicut, Munera nec sperno. Et multi huc locum allegoricos accipiunt, vt videat Augustus dicere, Quid prodest quia me diligis, si ad capiendos hostes perges in otio me relinquis? Df. n.

Virgiliū seq. voluisse Augustū cōtra Antoniū ad Actiaca bella pperantē, [Retia seruo] Quare res in venatione minus possidet voluptatis. [Amynta] Vocatiuus græcus est. Et sciendum, Græca nomina in as exeūtia, siue crescant, siue nō crescāt in genitiuo: in vocatiuo, s. amittere, vt Aeneas Aeneā, Pallas Pallantis, ò Palla, vt, Non hæc, ò Palla, dederas promissa parenti.

ASC.

O Quoties, &c. [Proponit Dametas, dicens sibi tam dulcia, tamq. aurea verba dicta ab amica sua Galatea, vt digna sint diuorum auribus, ideoque quasi diu talia non haberent, precatur, vt partem aliquā ad eorū aures ferant. Cui respondet Menalcas, per amarā irrisiōnem contrarium innuens, nihil prodesse ea verba, inanimumque esse talibus lætari, q. d. illud

Da. O quoties, & quæ nobis Galatea locuta est?

Partem aliquam vent i Diuum referatis ad aures:

Me. Quid prodest, quod me ipse aio nō spernis Amynta:

Si dum tu sectaris apros, ego retia seruo?

Quidianum, Pollicitis diues quilibet esse potest. Vnde de dilecto suo loquens, dicit: Quid prodest Amynta, quod me nō spernis aio (imò vnice amas? qd plus ē quā dulcia ac blāda

verba loqui) si dum tu sectaris apros ego retia seruo? i. si semper disiungimur, quasi dicat, nihil, innuens per hoc nihil prodesse Damoete, quod verba locuta sit Galatea, quia eius potiunde facultatem nō habet, cum confessus sit eam ad salices fugere. Atque ita, & plus, & cōtrarium dicit, sed de suo amore loquens, Dametam taxat. Ordo est, admirantis interiectio quoties, quasi dicat frequētissime, & que. i. qualia, quasi dicat planē aurea atque diuina verba locuta est Galatea, nobis, ò venti, referatis, id est recensetis, aut representetis aliquam partem ad aures diuum, i. diuorum. Ad hoc Menalcas ait: O Amynta, puer indulgētissime, quid pdest, supple mihi, quod ipse, i. tu, non spernis me animo, id est, quod amas me, si ego seruo retia dū tu sectaris apros, i. si corpore semper disiungimur? quasi dicat, nihil; sicut nec Damoete prodest, quod Galatea illi bona loquitur, quandoquidem elocuta fugit.

SERV.

Phyllida mitte mihi] Amicam communem, causa natalis diei, in cuius tantum sacrificio licebat voluptatibus operā dare. Nam in alijs sacrificijs erat castitatis obseruatio, quod etiam sequentia indicant, vbi dicit [Cum faciam vitula pro frugib.] i. cum pro frugibus sacrificare coepero, tu tantum modo venito. Sane, cum Natalis apud maiores plenū fuerit, posteritas Natalis dies efferre coepit. Nam cum Hora dixerit. Natalis gratae numeras. Iuuen. ait, Natali Coruine die mihi dulcior hæc lux [Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito] Cum sacrificauerō. Et figurate, faciam vitula ait, vt faciam ture, vt faciam agna. Horat. Seu poscat agna, siue malit hedo. Dicitur autem hoc sacrificium Ambaruale, quod arua ambiat victima. Sic & ipse in Georg. terque nouas circum felix eat hostia fruges. Sicut amburbale, vel amburbium dicitur sacrificium, quo urbem circuit, & ambit victima. [Vale, vale, inquit Iola] Hic pastor aut habuit duo nomina, nam supra eum Menalcam dixit; aut certe Iolam eum, quasi pastorem optimum appellauit à quodam pastore nobilissimo, sicut virum fortem plerunque Achillem, adulterum Parim vocamus, Sane Longum vale ita ait, vt toruum clamat. pro aduerbio nomen ponens. Vale, vale, inquit. le, corripit sequens vocalis, vt te Coridon ò Alexi.

ASC.

PHYLLIDA mitte, &c.] Alterius amica amores recēset Dametas, videturque dicere, non omnes amicas fugere solitas, quia Phyllidis cōsuetudinem se habere docet his verbis, Phyllida mitte, &c. ea. n. erat Dametæ, & Menalcæ, qui alio nomine Iolas dicebatur, cōmunis amica, qua vicissim abutebatur; cū ergo Natalis Dametæ adesset, in quo voluptati, ac genio, relique venere maxime indulgebant, petit eam ad se mitti. Ad quod Menalcas, plus in simili asserens, dicit, se non solū potiturum Phyllide, sed iam potitum esse, cum summo eius cōsensu imò oblectatione, vsque adeo, vt discessu fletet diceretque Longum formose vale, vale, Iola, quæ verba plena amoris sunt, & inenarrabili artificio contexta, Primo si quidem est is modulus pedū quē in delicatis sententijs Virgilius obseruat. Sicut illic, Formosā resonare doces Amaryllida syluas. Et illic, ò crudelis Alexi, &c. & illic, Malo me Galatea, &c. Nā qd pethemimeri fieri solet, heptamimeri facit, ita videlicet decidens, vt prima quarti pedis, sit vltima dictionis, vt in tercio pede fieri solet; deinde, qd dixit, longū, qd aduerbiū ad tempus p̄tinet, sic longe ad locū, significat ergo tempus longū sibi visū iri, quo aberit, etiā si breue sit: Tū qd dicit, formose, tū, quia vale dicit, tum quia bis ponit, vale, vt maiorem affectionem significet, quia syllabam longam corripit, nō obijcit, & quasi per interuallum pronuntiātū ponit, per hoc enim significantur singultus, & fletus, vale dicentis puellæ, vsque adeo,

Da. Phyllida mitte mihi, meus est natalis, Iola.

Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

Me. Phyllida amo ante alias: nam me discedere fleuit;

Et, longum formose vale, vale, inquit, Iola.

vt qui hoc carmen bono iudicio legerit, videat eam cum fletu ea verba proferre. Et nouissimo, quia nomen amati viri, nouissimo loco positum, vix enunciare potest, ad quam mo-

ram significadam interiecta est particula, inquit, quæ diligentia cui displicebit, se amusum fateatur oportet. Sed nos ordine ponamus, qui talis est. O Iola, mitte mihi. i. ad me, Phyllida, id est amicam nostram communem, dignam eius Phyllidis nomine, quæ se suspendit ob impatientiam amoris. meus natalis. s. dies est, hoc est quo natus sum, & ita voluptati indulgere debeo. Vnde Iuue. quasi per hyperbolem dicit. Natali Coruine die, mihi dulcior hæc lux, &c. Et Persius, Hunc Marcrine diem numerameliore lapillo, Qui tibi labentes apponit candidus annos, Funde merum genio, &c. Gentiles ergo, quo nascebantur die, voluptati operam dabant plurimi quidem, nam sunt, qui flendum putabant. Christiani autem, diē felicis obitus, & ad æternam vitam emigrationis celebrant, natalitia vocantes, quod sint quædam nascendi in melius formæ, Cum. i. quando, ego faciam, supp. sacrificium, vitula. i. ma ctando vitulā, pro frugibus, i. de frugū. videlicet Cereri, quæ nuptias exosa castitatem amat, ipse. i. tu venito, qd tunc amicæ operam dare non potero (plurimis, n. diebus festis, a concubitu etiam legitimo abstinebant, vnde Iuue. Sat. 6. Ille petit veniam quoties nō abstinet vxor Concubitu sacris, obseruandisq; diebus, Nouē autem diebus abstinebant, quæ Isid. sacrificare volebant: in Ambarualibus quoque castos esse docuit) Respondet Menalcas, quem Iolā uocauit. Ego amo Phyllida ante alias. i. plus quā alias. nā ipsa fleuit me discedere. i. qd ego discederem, q. d. id signū erat vehemētis amoris in me, & ita redamo eam, & ipsa, inquit o formose Iola vale longum. i. per longum tempus, hoc est quod longū videbitur mihi etiā si cito redieris; deinde per affectionē, singularemque amorē repetit dicens, iterum vale Iola. Et ita plus est amicā habuisse, quā sperare te aliquādo habiturū, & ita amari ab ea, vt flet, dū ab ea discedas, vt vix per singultus vale dicere possit. Regula. i. Adiectiua per se posita, eius sunt generis, cuius substantiuum, quod aperte intelligitur, quod si nullum est, ad neutrum genus trāsire debent: vt hic natalis subaudi dies. Hic molaris subaudi dens aut lapis. Hic ædilis, subaudi magistratus. Hic September, October. Nouember, Decēber, Aprilis. Quintilis, & Sextilis, subaudi mēsis, Hic Tyberis, Araris. Sequana. subaudi fluius, & hic cōfluēs, subaudi geminus, aut multiplex fluius, &c. hæc consonas, subaudi litera, hæc pregnans, subaudi foemella, hæc continens, subaudi terra, hæc pirus, subaudi arbor, hæc Babylon, subaudi ciuitas, hæc Delos subaudi insula. Quādo autem natale dicitur, potest subaudiri tempus, sed potius absolute, & quasi fixæ (vt dicunt) poni cēsebitur, sicut tri-

Regul

ite

ste, & dulce, in sequentibus. Secunda est: Quicumq; graphice, atq; diserte loqui volet, re depingere conabitur animq; loquentis verbis eius exprimere, sicut puellæ a qua discedit amatus, vt declarabimus, quæ res non nisi ab optimis quibusq; perpenditur, cum tñ maximi momenti sit: quocirca quicumq; quauis personā rite exprimere volet, se ipsum illam esse signat. Format. n. natura prius nos intus ad omnē

fortunarum habitum, iuuat aut impellit ad iram: Aut ad humanum moerore graui deducit, & angit. Post effert animi motus interprete lingua, vt dicit Flaccus in Arte.

Cum faciā vitula] In antiquis aliquot exēplis vitula, quidem est ablatiuo casu in Rom. tñ, & in Mediceo, vitulā. In Lōgobardico, aliena manu & atramēto apex, a, literē, supradit. Vitula vero legēdū ablatiuo casu, recte Seru. admonet.

VAR.
LECT.

SERV. **T**riste] Tristis res. [Dulce] Dulcis res. [Satis] Segetib. [Depulsis] a lacte prohibitis, vt, Depulsos a lacte domi quæ clauderet agnos.

ASC. **T**RISTE lupus stabulis,

&c.] Quia Dametas vidit Menalcam paratū in amore narrando sequi, transfert se ad contrarium amoris, videlicet ad offensionem, & iram, dicens, quod lupus res tristis est stabulis, armentis, & capris: & imber frugibus maturis, & venti arboribus, & præcipue florentibus: vnde in Alexi dictum est, Floribus austrum Perditus, & liquidis immisi fontibus apros: Et iræ Amaryllidis nobis: vnde vñ idem esse amator Amaryllidis, & in 1. & in 2. & in 3. f. Virgil. In 1. per Tityrum. in 2. per Corydon, & in hac 3. per Dаметam significatus, atq; ita quo magis immunem ab amore puerorū Virgilium censeas, se amore puellæ, videlicet Galatæ, Phyllidis, aut Amaryllidis captum dicit, non puerorum sicut Menalcas, quæ in principio eius turpitudinis incusauit, quasi iam passus sit. Respondet igitur Menalcas per contrariū dicens, Dulce satis humor, &c. vbi non debet legi, humor est, quia humor, primam producit: plus ēt videtur dicere, quia præstantius est dulce esse, quā triste, eo qd bonum & appetibile præstat malo, & fugibili. Auger ēt qd dicit, solus Amyntas: vnde dulcor, qui nascitur ex fruitione Amyntæ, maior est, quā tristitia nata ex iris Amaryllidis, eo qd non dicit, qd solius Amaryllidis iræ sibi tristes sint, plus autem ponderis habere vñ, triste, & dulce, quā tristis, & dulcis, quia neu-

Da. *Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.*

Me. *Dulce satis humor, depulsis arbutus hædis, Lenta salix fæto pecori, mihi solus Amyntas.*

trū genus ēt subiectum, saltē vniuersale connotat. est enim quasi res tristis, & dulcis; sic, Bonum est mihi, lex oris tui, plus videtur qd si dicat, Bona. Stabula autem proprie sunt

armentorum, & eorum quæ ferē stant potissimū vescendo, vt sunt equi, boues, cerui. Cubilia autem eorū quæ cubant, sed caprilia, sunt custodia, aut domicilia, seu septa caprarū, bouilia bouum, ouilia ouium, equilia equorum. Ordo est, Lupus, sup. est triste. i. res tristis, & incōmoda, stabulis. i. eorū, quæ sunt in stabulis, & imber, sup. est, triste. i. res tristis frugibus maturis, & venti, sup. sunt tristes. i. res tristis, arboribus. nā rami deiiciuntur, & flores, ac fructus pereūt, & iræ Amaryllidis (de quibus dictum est in Alexide, Tristes Amaryllidis iras) Respondet Menalcas, humor. i. pluuia recens, aut irrigatio est, sup. dulce. i. res dulcis, satis. i. segetibus, paulo ante satis, aut saltem nondum maturis. arbutus. i. virgultum arboris vitiferæ, est, sup. dulce. i. res dulcis, hædis. i. fætibus caprarum, depulsis. f. a lacte materno, & iam ablatatis, & salix lenta. i. flexibilis, & ita adhuc tenera est, sup. dulce. i. res dulcis, pecori fæto. i. aut prægnanti, aut iam enixæ, & solus Amyntas, sup. dulce. i. res dulcis nobis. Regula est, adiectiua in neutro gñe substantiuata, qd. & plenius, dulcius qd significare vñr, vñ tripliciter resolui solēt, aut i substantiuū gnale, cuiusmodi sūt, res, & ens. vt dulce. i. res. aut ens dulce, aut p abstractū, vt seruantissimus æqui. i. æquitatis, aut per id qd est pars, si capiat partitiue, vt aliqd vini. i. aliqua pars vini.

Regula

SERV. **P**ollio amat nostrā, quamuis sit rustica, musam] Blāditur iam Pollioni patrono, quem tragœdiarum, & historiarum scriptorē. Hora. fuisse testatur. Nā in secundo Carminum dicit de historijs, Periculosa plenum opus alex tractas, & incedis per ignes suppositos cineri doloso. Item paulo post, Paulum seueræ musa tragœdia Desit theatris. Quē carmen suum, licet rusticum, tum amare confirmat. [Pierides vitulam lectori pascite vestro] i. pascite eius armenta, quia legit hoc carmen, vel vitulam ei nutrite pro præmio. [Pollio] Sanē alij legunt. Pollio per duplex ll, vt prima producat, alij per simplex vt corripitur. [Noua carmina] Magna miranda. [Pascite taurum] Hic auget, nam vitulam dixerat.

ASC. **P**OLLIO amat] Ab Ioue, & amica, qui nobis dilectissimi esse solent: nam Iuppiter. i. summus deus est supra nos, & toto corde amandus. Amica autē est, quasi id quod nos, tam pp commixtionem, quā propter amicitiam, transit ad amorē amicorū, & id quō prius de amore dei locutus est, nam sicut primum docuit amorē actiuū, quō Iuppiter colit, i. amat terras, ita hic primum loquitur de amore Afinijs Pollionis, actiuē, dicens. Pollio amat nostram, &c. & in sequenti de eiusdem amore passiuo, quō. f. amandus est dicturus. Qui te Pollio amat, &c. sniæ notæ sunt. Ordo est. Pollio. f. Afinius, vir consulari dignitate, & multa virtute, ac literatura præditus, & quo intercessore Virgilius agrū suū receperat, amat nostram musam. i. cantilenā, aut phrasim, ac venā in carmine, quamuis sit rustica. i. de reb. rusticis tractans. Et ideo,

Da. *Pollio amat nostram quamuis sit rustica, musam: Pierides vitulam lectori pascite vestro.*

Me. *Pollio & ipse facit noua carmina, pascite taurū, Iam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam*

ō Pierides. i. Musæ, in Pierio monte ab Ioue ex Mnemosyne genitæ. pascite vestro lectori, i. Pollioni, qui carmina mihi a vobis inspirata libenter legit, vitulam. i. iuuenecam

intactam. Respondet Menalcas plus afferens, quia licet nemo totus amusus, id est expers Musarum, & gratiæ libenter carmina legat, aut eis oblectetur, tamen plus est carmina facere, quā legere, & ideo ostēdit plus præmij debitum, videlicet non vitulam pascendam, sed taurum pingue. In quo triplex est excessus, in sexu, quia ille femellā, hic marem, in ætate, quia ille vitulā, hic taurū: & in habitudine, quia ille vitulā omnino pascendam, hic destinat illi taurū, non vitulum quidē, quia dicit, pascite, sed iā pingue, & iustæ ætatis, vt qui iam cornu petat, & pedibus qui spargat arenā. Ordo est. Pollio & i. etiam, ipse facit noua carmina, i. insolito artificio, & ideo Pierides, pascite illi taurum, non quidē pusillum, aut macrū, sed qui iam petat. i. aggrediatur, aut infiliat quemlibet cornu. f. vtroque, & qui spargat arenā pedibus, dum. f. amorē ingreditur. Proprie autem dicit, qd carmina facit: nam facere proprie dicuntur poetæ dum rem nouā effingunt, vnde Teren. in prologo Andriæ, Populo vt placeret quas fecisset fabulas. Quin etiam poetæ nomen sumptū est a verbo græco, quod est ποιέω seu ποιῶ hoc est pieo, seu pio. quod significat idem quod facio, ac creo, vnde in symbolo nos deum factorem celi, & terræ vocamus, Græci ποιητήν.

QVAMVIS sit rustica] Si quidem in vet. aliquot exemp. præsertimque in Longobardico legitur, sed non displicet, Quamuis est rustica, quod habetur in Rom. Codice.

ASC. **Q**uo te quoque gaudet.] Subaudi venisse. puenerat autem ad consulatū post triumphum Dalmaticū. Nam uicerat Salonas ciuitatē Dalmatiæ. Hor. Cui Maurus æternos honores Dalmatico peperit triūpho. [Amomū] Flos est Assyrius, vt Luca. Vicinæ messis amomū. [Qui Bauium non odit] Pro pœna ei contingat, ut diligat Mæuium peiorem

Da. *Qui te Pollio amat, veniat, quo te quoq; gaudet:*

Mella fluant illi, ferat & rubus asper amomum.

Me. *Qui Bauium non odit, amet tua carmina Mæui:*

Atq; idem iungat vulpes, & mulgeat hircos.

poetam. Nam Mæuius, & Bauus pessimi fuerunt poetæ, VAR. LECT. inimici tam Horatio, quā Virgilio. Vnde Horat. Mala soluta nauis exit alite, Ferens olentem Mœuium. [Mulgeat

hircos. Faciat ea quæ contra naturam sunt.

QVI te Pollio &c.] Incepit (vt dixi) ab amore actiuo sūmi amici Pollionis, nūc prosequit eiusdē amorē passiuum.

quo. f. a suis amatur exoptans oibus eū amantibus, aut amaturis, aut Pollionis præsētia frui, aut dignitate fungi. Duplex. n. est horum versuum expositio, prior est Seruij, secundum quem sensus est, d. Pollio qui te amat, veniat ad eam dignitatem, ad quam tu peruenisti, & Mella fluant &c. Secunda expositio est, vt pro summo beneficio dari optet, vt qui Pollionem amat eius quoq; præsētia gaudeat, & fruatur, & veniat eo. i. ad eū locū, quo gaudeat eō. i. eius præsētia, optat præterea, vt illi. f. loco, hoc est illic fluant mella, &c. Quæ sententia, cur potius placeat, multiplex est ratio. Et quia indecorum videtur, vt tantam dignitatem amatori exoptes, quantā summa virtute obtinuerit amicus. Et quia posterior versus priori non quadrat, si de consulari intelligat. Et quia maxime quadrat, si de fruitione præsētiæ Pollionis intelligamus. Per hoc. n. significatur tā dulcis, suavis, ac comis esse amicus Pollio, vt abunde beatus sit quicunq; eius præsētia gaudet. Et quia lex minus seruata videretur, si prior velit amatores Pollionis ad consulariū euehi, & posterior Bauij amatores solummodo ad Mœuiam norum carminum amationē compelli, non ēt tam amara potest esse eorum amatio, quam suavis esset consularis aditio. Ea autē seruetur, si de præsētia Pollionis intelligatur, nam per contrariū tantundē, aut plus respondet Menalcas. Tam amara. n. possit esse Mœuij, aut carminum eius amatio, quā dulcis Pollionis præsētia, & tam tristis conditio eius, qui ob amorē Bauij ac Mœuij, cogatur vulpes iungere, & hircos mulgere, quā sit eius, qui quia Pollionem amat, in præsētia eius mella fluentia, & amomū ex rubo legat. Plus præterea est, quod dicit, Qui Bauij nō o. lit, quam si diceret, qui Bauium amat. Multum non amasse poterant, qui tñ non oderint, vnde, quicunq; amat Bauium, non odit eum, sed non econuerso, quia qui eū non cognoscit, aut ab eo offensus non est, odit eū, & tñ nō amat, lex ergo plene seruatur, si posteriori modo legatur, sed vnū obest, quia sic potius diceretur gaudeat quā gaudet, nisi vt veniat eo quo gaudet te, dum scilicet præsens est. Cōstruamus ergo vtroq; modo, priori sic. O Pollio, supple qui amat te, veniat, supple eo, i. ad eum locum, quo, id est in quo gaudet, quoq; i. etiam, te. i. in præsētia tui, in qua de te gaudeat; & mella fluant illi, sup. loco, aut illi, pro illic, & rubus asper. i. frutex ille spinosus, & hirsutus, ferat amomū. i. aut arbusculā illā, aut herbā, aut florem eius (vt frutex pro flore ponatur) Secundum Seruiū autē construeretur sic, O Pollio, is qui te amat, veniet quoque. i. etiam, sup. eo. i. ad eū, quo. i. ad quem gaudet te, sup. venisse. i. ad consularē; & mella fluant illi, & rubus asper ferat illi amomū, Respondet Menalcas: qui nō odit Bauium. f. Marcum pessimum hoīem, inuidumq; poetam amet o Mœui tua carmina. i. luat eam penā, vt cogat tua carmina amare, quæ tam mala sunt, vt durissimus sit cruciatus ei qui

id cogatur facere. Atq; idem, qui. f. Bauium non odit, & carmina Mœuij amat, iungat. i. ad iugum coniungere cogatur, vulpes. i. animalia illa astuta, & veloci pede currētia, vt difficillimū sit ea coniungere, & mulgeat hircos. i. masculos caprarum, qui nihil lactis, sed plurimum foetoris habent. sicut & Mœuiana carmina nihil boni succi, sed loliginis. i. inuidentiæ, plurimum habent, vnde, & eum odentē dicit Flaccus, qui & in j. Ser. eum inuidum detractorē docet his verbis: Mœuius absentem Noniū dum carperet, heus tu (quidā ait) ignoras te, an tu ignotum dare nobis verba putas? Ego met mihi ignosco: Mœuius inquit Beroaldus, Seruiū notat in eo, quod dicit, amomum, flos est Assyrius, vt Lucanus, vicina messis amomū vnde dicit, Miror Seruiū auctoritate Lucani fulcire sniam, tanquam a Lucano dicatur, amomum florem esse Assyrium, qui more poetico amomū quidem nominet in X. sed quid sit, haud quaquam aperte demonstrat. Deuisset itaq; Seru Plin. consulere, qui eū edocuisset, amomum non esse florem, sed arbusculā, qui in XII. scribens de peregrinis arboribus, amomū arborem esse commemorat, & eius vnam in vfu esse, forma est vite labrusca, frutice venenosa, palmi altitudine, laudatur quā maxime, parit amomum punici mali foliū simile colore rufo. Secunda bonitas pallida est, herba, canum peius, pessimū candidum, quod & vetustate euenit. Hæc Beroaldus. Verum non oēs amomum arbusculam dicunt, nā Dioscorides, herbæ genus esse docet, quæ florem habet album, quid ergo prohibet herba pro flore capi, præsertim cum dicat, quod rubus ferat? Verum (vt Landinus recitat) Dioscorides dicit, quia in circuitu cuiuslibet arboris nascitur, ramulus habens siccos, & duros, virgulis affimiles, vnde hic dici posset, ferat & rubus asper amomum. Regula prima est. Odi verbū defectiuum, in voce vtriusq; temporis significationem gerit, & prætēriti, & præsētis temporis, nec reperio apud idoneos perfectum, nisi semel apud Ciceronem odias: Non ergo dices, odio te, sed odi te. Secunda est. Licet arborum nomina, quæ in vñ, exeunt, non legitime feminina sint, fruticū tamen, & in vñ, exeuntia, vocis genus seruant. Exemplum de foemininis, vt hæc buxus, hebenus, balsamus, pomus, Exemplum de fruticibus, vt hic pomus, rubus, hirsutes, vepres, hoc filer, thus &c. Exemplum de vñ, vt hoc buxum, hebenum, balsamum, pomum etiam pro arbore, hoc viburnum, salicū &c.

V A R I A L E C T I O .

Qui Bauium non odit] Hoc quoq; nomen pronunciatione græca per u, quippe digamma habetur in Rom. Cod. Bauium. [Et mulgeat hircos.] In Rom. lib. & in altero peruerterit, mulceat per c, scriptum est. In lōgobardico, vt omnino discernitur, ita quoq; legebatur, verū altera manu, & atramento factum est, Mulgeat.

SERV.

FRAGA] Mora quæ in herbis nascuntur. ideo dixit [Humi nascētia, latet anguis in herba] Allegoria est, nam videtur hoc ad Mātuanos dicere, qui inter milites versabatur armatos, quos sicut anguis mortē inferre posse non dubium est. [Non bene ripæ Creditur, ipse aries ēt nunc vellera ficit] Allegoria ad il-

lud quod sup. diximus pertinet, quia post acceptos agros, ab Arrio centurione pene est interemptus, nisi se precipitasset in fluuium. [Parcite] Aut prohibete caute, [Procedere] id est seruare ne procedant, vt Gnatius parce tuis, Tityre pascētes a flumine reiice capellas, i. d. Mantua, noli modo velle aliquid agere de repetendis agris, Nam cum oportunum fuerit. [Ego oēs lauabo] id est purgabo apud Cæsarem, cum de Actiaco prælio reuersus fuerit. Et bene in fonte, ipse. n. per amicos Cæsaris agrum meruerat, atque per riuulos quosdam nunc autem Mantuanis beneficium dicit se ab ipso imperatore meritorū [Reiice capellas] Reiice ca. procleumaticus est pro dactylo, & sic est positus, vt Genua labant. Itē, arietat in portas. [Cogite oues] In ouilia colligite, vt Tityre cogepes [præceperit] præoccupauerit, nam naturale est, vt lac augeatur frigore, calore minuatur.

ASC.

Qui legitis flores] Aliud genus carminis, teneat Damoetas quo aduersarium vincat, in quo licet aperta sit sententia

Da. *Qui legitis flores, & humi nascentia fraga,
Frigidus, o pueri fugite hinc, latet anguis in herba.*
Me. *Parcite oues nimium procedere, non bene ripæ
Creditur: ipse aries etiam nunc vellera ficit.*
Da. *Tytire pascētes a flumine reiice capellas:
Ipse, vbi tempus erit, omnes in fonte lauabo.*
Me. *Cogite oues pueri: si lac præceperit æstus,
Vt nuper, frustra pressabimus vbera palmis.*

nihil tamen allegoriæ est. Nā angues latere in herbis naturale est, idq; docet quæ de Euridice Orphei cōiuge legitur fabula, eam enim cū Aristeus insequeretur, serpens in herbis delitescēs morsu necauit. Dicit ergo Damoetas o pueri, qui legitis flores, & fraga, fugite hinc. i. ex amēnis, & iucundis rebus, quia latet anguis

in herba, hoc est. extremū gaudij luctus occupat, quo verbo possit intelligi Menalcā taxare, qui se amoribus potiū iactauit, vnde Menalcas reiicit in Damoetā grauius malū dicēs, O pueri, arcete gregē a ripis, quia ipse aries iā vellera ficit, hoc est Damoetas, seu Tityrus qui agrū suū recepisse gloriatus est, ab Arrio expulsus, nisi perniciosus aufugisset, interisset. Sicut autē grauius, & certius est malū iam acceptū, quā quod quis minatur futurū, ita plus dicit Menalcas, siue simpliciter, siue per allegoriā intelligatur, quā Damoetas. nam prior malum, nisi fugeris, imminere docet, posterior ēt euenisse. Ordo est O pueri, q. legitis flores, & fraga. i. mora, in herbis nascentia, humi, i. in humili loco, ad terram, fugite, hinc. i. ab hoc loco, quia anguis, i. serpens frigidus? i. mortifex, aut venenosus. nā venenū frigidum est, latet in herba. Menalcas ad hoc. O pueri parcite, i. prohibete oues procedere, id est ne procedant nimium, quia non creditur bene, i. tute. ripe, id est margini fluuiorū. Nam ipse aries, id est dux gregis

Regula

gis (videlicet Dametas, Virgilium significans, qui se Tityrū appellauit, quasi arietē praeiū ad intercedēdum ad Augustum, pro reliquorū Mantuanorum agris recipiendis) siccāt ē. i. ne dū minores oues, nunc vellera, qua re probat ipsum in flumen incidisse. Licet ergo Mācinellus malit simpliciter dictū censerī, eo qđ ex Theocrito, vbi simpliciter dicit sumptū est, plus tñ nerui haberet, si allegoricos intelligeretur. Sæpe etenim qđ ab vno simpliciter, ab alio allegoricos dicuntur. Sicut ab Iuuenali, Aetoris Arūci spoliū, &c. [Tityre pascētes] Hoc quoq; carmen simpliciter legēdum secundum Mācinellum est, sed multo maior sit eius vis, si sub allegoria legatur, an videlicet Dametas intelligēs in se dictū esse. Ipse aries ē. nunc vellera siccāt, respōdeat, tametsi semel p̄cipiē se in Minciu dederit, nō tñ desperare, cū speret adhuc recuperare nō solū suos, sed & oīum Mātuanorū agros, cū eos in fonte purgauerit. i. innocentiam eorū Augusto ostēderit, vnde dicit, Tityre pascētes &c. vt p capellas, Mātuanos intelligamus. Ad qđ Menalcas id amare ridēs, qđ videlicet solā spē habeāt, dicit pueri cogite oues. i. nolite eas in spē dilatatas diuagari, quia si estus pr̄ripuerit lac. i. si furor militū ingruerit, vt nuper, frustra pr̄stābimus vbera palmis. i. frustra rē perditā recuperare conabimur. plus ergo mali passū dicit gregē Menalcas, quā boni habitū ū Dametas. vnde & cōtrariū, & pl^o dicēs, legē seruat. Ordo est. O Tityre, reijce. i. amoue arce, capellas, pascētes a flumine. i. noli cōmittere

p desperationē, vt Mātuanī immergātur aduersitatib. ipse. i. ego lauabo. i. purgabo, oues i fonte. i. corā principe Augusto vbi. i. qñ tps. i. opportunitas erit. Respōdet Menalcas, O pueri, cogite. i. cōpellite in vnum locum. s. sub vmbras, qđ si estus. i. ferueat calor solis, pr̄ceperit. i. pr̄ripuerit, ac cōsumpserit lac, vt nuper, sup. fecit, nos Pr̄stābimus. i. frequēter cōprimemus palmis. s. manuū nostrarū, frustra. i. in vānū. vbera. s. ouīū. Regulę sūt, Prima, Iacio, qđ in cōpositiōne, a, in i, mutat, geminō ij scribi debet, quorū prius est consonum, metri tñ cā, nōnulli alterum abiecerūt. Secūda, qđ ergo in consonantē desinētia, cū iacio cōponūtur, licet breuiā fuerint, pducunt, vt adijcio, conijcio, subijcio nisi subijcit, dicatur per vnum i, Tertia, i. consonū in principio dictiōnis positum, licet per cōpositiōnē in media duarum vocalium ponat manet tñ simplex, vnde bigus, primā corripit. Quarta, quā in vocalē desinētia cum iacio cōponūtur, suā quātitatē seruat, vt projicio, prima longa, & reijcio, prima breui, vnde recte secūdū artē hic proceleumaticū Seruius cēset, licet alij aliter doceāt. Nā Virgilius alibi ferē primā pducit.

Reijce capellas.] Seruius dicit, reijce capellas, p̄celeumaticus est. Antiquiq; oēs cod. Reice, scribūt vnico, i, [Oēs in fonte lauabo] Fonte, quidē vetera habēt exēplaria, Romano excepto in quo fronte legit, quod alij viderint [Cogite oues pueri, si lac pr̄ceperit estus] In antiquis aliquot exē. cum antiquissimo maioris notæ, estus, legitur qđ nō placet.

Regula.

VAR.
LECT.

SERV.]

Vix ossibus hærēt] Vix ossa eorum cohæret] Tene-ros oculus mihi fascinat agnos. Dicit causā maciei & p̄trāsītū pulchrum se habere pecus significat, qđ vtiq; meruit fascinari [Eris mihi magnus Apollo] Relicto certamine sibi, pponūt ænigmata. Bene aut ait, Eris mihi Apollo, quia in rebus incertis sola opus est diuinatione: [Tres pateat celi spatium non amplius vlnas] vlna proprie est spatiū in quantum vtraq; ex-ēdit manus. Dicta vlna ἀπὸ τῶν ὀλέων. i. a brachijs. vnde ἀδελφένος ἡ πρὶν dicitur, licet Suet. vnū cubitū velit esse tātūmodo. Sanē hęc quæstio varie soluitur. Nam alij dicūt significare eum sepulchrum Celi luxuriosi cuiusdam, qui veditis omnib. reb. & consumptis, tātūmodo sibi spatium rēseruauit, qđ sepulchro sufficeret, & voluisse eū errorē facere ex celi & Celi similitudine, vt sit, Dic mihi vbi nam sepultus est Celi, cuius tribus vlnis cōtinetur sepulchrum. Alij vero volunt puteum significari, qui est in Syene parte Ægypti, quē ad hoc nimīe altitudinis philosophi effoderūt, vt p̄barēt locū illū esse solū, quē recto Sol intuitu irradiaret. Nam 8. Cal. Iul. die qñ in cētro suo est Sol, lumine suo tā imam quoque illius putei, quā summā terrā irradiat. Sed neutrū horū conuenit rustico. Vnde simpliciter intelligendus est cuiuslibet loci puteus, in quem cum quis descendit, tñ celi conspicit spatium, quantū putei latitudo permiserit. [Dic quib. in terris inscripti nomina regum Nascantur flores] Quia soluere nō potuit, ipse aliam obijcit quæstionē, & captiose, qđ in terris dixit Hyacinthus. n. vbiq; nascitur, flos qui natus est primo de Hyacinthi sanguine, postea de Aiācis, sicut etiam Ouid. dicit. Est aut quasi liliū rubrum, designas primā Hyacinthi literā, Regū autem nomina, non quoniā ipsi reges fuerūt, sed quia regū filij, vt, Magnū reginæ, sed n. miseratus amorem, cū de Ariadne diceret, Pasiphaes reginæ filia. Sane multi volūt noīa regū, pro noīe Regis positum, vt sit quēadmodū illud in Terētio, Non p̄peti meretriciū cōtumelias cū de vna loqueret, Nā flos iste Hyacinthi tātū, & nō Aiācis nomē retinet. Tū sciēdū ænigmata hęc, sicut fere oīa carere aperta solutione [Phyllida solus habeto] Amicā, cōem, qđ plus est, quā esse Apollinē. Nā esse Apollinem impossibile est, quod ille promiserat. hic vero possibilia pollicetur.

Eheu quā pingui] Rursum capit Menalcam, qui se amoribus potitum dixit docens ipsum, & pecus eius ob eos deperire, ad quod Menalcas, Non amorib. inquit, sed fascino emaceratū est pecus meū. Per hoc innuens, ipsum inuidiā p̄pter pulchritudinem meruisse, atq; ita cōtrariū dicit, quia negat amorem, & plus, qđ cōcedit fascino. Potest & priorū

Da. Eheu quam pingui macer est mihi taurus in aruo.

Idem amor exitium est pecori, pecorisque magistro

Me. His certe neq; amor causa est: vix ossibus hærēt:

Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.

Da. Dic quib. in terris (Eris mihi magnus Apollo)

Tres pateat celi spatium non amplius vlnas.

Me. Dic, quibus in terris inscripti nomina regum

Nascantur flores, & Phyllida solus habeto.

versuū esse hęc sētētia, vt Dametas de suo amore loquat, gloriosum censens amoribus elanguere, vt sit per iactantiā dictum qđ ipse, & pecus, amore deperiret. Ad quod Menalcas, His certe, hoc est nescio, quid de tuis dicā, sed meis certe amor, causa non est sed fascinatō, quæ non nisi speciosis infertur, cum etiā miserrima

quæque amore concutiantur. Ordo est. Eheu (dolentis interiectio) quā. i. quātū, macer. q. d. macerrim^o est mihi taurus in aruo. i. prato, aut, eruo. i. legumine illo pingui, i. vberē, & leto, aut pingue facere solito. Idē amor est exitiū. i. generat finē, vitæ pecori, & magistro pecoris. s. mihi. Sed (vt dixit) aut de se loquit gloriās, qđ amat, aut sub suo noīe Menalcā taxat, sicut in principio Menalcas ipsū taxauerat, dicēs, Tū credo cū me arbutū videre Miconis &c. Ad hoc aut rñ det Menalcas, amorē negās, sed potiorē cām emacerationis pecoris sui cōcedēs fascinationē. s. qđ nō nisi letis, & p̄guib. p inuidiā inferri solet: nā sūma petit liuor, p̄flāt altissima vēti. Et qđ infelix est cui non inuidet, dicit Martialis. Oībus inuideas liuide nemo tibi. Ordo igit, est, Certe amor nō est cā his. i. meis ouib. vt. s. emacerent, & tñ vix hærēt ossib. i. vix habēt ossa cohærētia. Est. n. ablatius casus, nō datius, sicut hoc, friget manib. i. habet manus frigentes, sed nescio, qđ oculos fascinat. i. inuidia, & inimica inspectione inficit, & deprauat agnos teneros, qđ fascinari facilius p̄nt, vt ex ijs qđ Mācinellus, & Lādinus adducunt, patet, [Dic quib. in terris] Quia Menalcā rñdere paratū videt, ne p̄petuū esset carmē, pponit ænigma, qđ indissolubile putat cuius si solutionē paratā haberet Menalcas, vinceret nimirū Dametas? sed cū eā ignoraret, iuxta p̄ceptū rhetoricorū alterū pponit, & id quidem difficilius, adiecto maiore si dissoluatur p̄mio. Rhetoricorū. n. p̄ceptū est, vt quoties ad interrogata rñdere nequeas, æque difficilia interroges, quō Pythias illa Terentiana in Eunuchō cū nesciret quid diceret ad id, quod Eunuchus rñderet Phedriē interrogāti. Eho tu n. ego te, emisti, interrogat, venistīn' hodie ad nos? & ipsa pro illo rñdet. Proponit ergo Dametas tale ænigma, Dic, quibus in terris spatiū celi patet non amplius trib. vlnis. & si id mihi dicere poteris, eris mihi. i. reputaberis a me magnus Apollo. q. d. princeps omniū diuinatiū. Nā Apollo is est, qui oracula ex adytis olim dabat, futuraq; et occultissima denunciabat. Ad qđ Menalcas, Dic quib. in terris nascantur flores habentes nomina regum inscripta, & si id feceris habebis solus Phyllida, amicā nobis cōem, dixi, difficilius pponi a Menalca & maius p̄miū: difficilius enim est scire, vbi tales flores nascantur, quā vbi spatium celi tres vlnas duntaxat pateat. id. n. fit in oib. puteis profundis, & fumarijs, i. (vt vulgo dicūt, li-

Hyacinthus.

Asc.

duobus enunciarī voluit, non refugiunt plura, dummodo bi partita sint. Vnde hic, Cras aliter mittam, quia dena poma. i. bis decem poma significat, quorum decem iam miserat, decem missurus est. Consimiliter de omnibus hominib. dicere possum, quia maior pars meliorem deprauat.

AVREA mala decem misi] In Rom. cod. familiari quadam VAR. mutatione ex e, in i, atque ita vicissim ex i, in e, scriptū est, de lect. cim per i, vltima syllaba. Et ita in veteri Liui. cod. Decim, scribitur. Aetas tamen nostra maluit, decem, enuncians per e, vtramque syllabam.

SERV. **D**iuum referatis ad aures] Ita, inquit, mecum dulce locuta est Galatea, vt deorum auditu eius digna sint verba. [Animo non spernis]. i. libentissime amas. Et est Lyptote figura.

Da. O quoties, & quae nobis Galatea locuta est?

Partem aliquam venti diuum referatis ad aures :

Me. Quid prodest, quod me ipse aio nō spernis Amynta :

Si dum tu sectaris apros, ego retia seruo ?

Ouidianum, Pollicitis diues quilibet esse potest. Vnde de dilecto suo loquēs, dicit: Quid prodest Amynta, quod me nō spernis aio (imō vnice amas? qd plus ē quā dulcia ac blāda

ASC.

verba loqui) si dum tu sectaris apros ego retia seruo? .i. si semper disiungimur, quasi dicat, nihil, innuens per hoc nihil prodesse Damoete, quod verba locuta sit Galatea, quia eius potiunde facultatem nō habet, cum confessus sit eam ad salices fugere. Atque ita, & plus, & cōtrarium dicit, sed de suo amore loquens, Dametam taxat. Ordo est, admirantis interiectio quoties, quasi dicat frequētissime, & quē. i. qualia, quasi dicat plane aurea atque diuina verba locuta est Galatea, nobis, o venti, referatis, id est recensetis, aut representetis aliquam partem ad aures diuum, i. diuorum. Ad hoc Menalcas ait: O Amynta, puer indulgentissime, quid pdest, supple mihi, quod ipse, i. tu, non spernis me animo, id est, quod amas me, si ego seruo retia dū tu sectaris apros, i. si corpore semper disiungimur? quasi dicat, nihil; sicut nec Damoete prodest, quod Galatea illi bona loquitur, quandoquidem elocuta fugit.

verba loqui) si dum tu sectaris apros ego retia seruo? .i. si semper disiungimur, quasi dicat, nihil, innuens per hoc nihil prodesse Damoete, quod verba locuta sit Galatea, quia eius potiunde facultatem nō habet, cum confessus sit eam ad salices fugere. Atque ita, & plus, & cōtrarium dicit, sed de suo amore loquens, Dametam taxat. Ordo est, admirantis interiectio quoties, quasi dicat frequētissime, & quē. i. qualia, quasi dicat plane aurea atque diuina verba locuta est Galatea, nobis, o venti, referatis, id est recensetis, aut representetis aliquam partem ad aures diuum, i. diuorum. Ad hoc Menalcas ait: O Amynta, puer indulgentissime, quid pdest, supple mihi, quod ipse, i. tu, non spernis me animo, id est, quod amas me, si ego seruo retia dū tu sectaris apros, i. si corpore semper disiungimur? quasi dicat, nihil; sicut nec Damoete prodest, quod Galatea illi bona loquitur, quandoquidem elocuta fugit.

SERV.

Phyllida mitte mihi] Amicam communem, causa natalis diei, in cuius tantum sacrificio licebat voluptatibus operā dare. Nam in alijs sacrificijs erat castitatis observatio, quod etiam sequentia indicant, vbi dicit [Cum faciam vitula pro frugib.] .i. cum pro frugibus sacrificare coepero, tu tantum modo venito. Sane, cum Natalis apud maiores plenū fuerit, posteritas Natalis dies efferre coepit. Nam cum Hora dixerit. Natalis gratæ numeras. Iuuen. ait, Natali Coruine die mihi dulcior hāc lux [Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito] Cum sacrificauerō. Et figurate, faciam vitula ait, vt faciam ture, vt faciam agna. Horat. Seu poscat agna, siue malit hedo. Dicitur autem hoc sacrificium Ambaruale, quod arua ambiat victima. Sic & ipse in Georg. terque nouas circum felix eat hostia fruges. Sicut amburbale, vel amburbium dicitur sacrificium, quo urbem circuit, & ambit victima. [Vale, vale, inquit Iola] Hic pastor aut habuit duo nomina, nam supra eum Menalcam dixit; aut certe Iolam eum, quasi pastorem optimum appellauit a quodam pastore nobilissimo, sicut virum fortem plerunque Achillem, adulterum Parim vocamus, Sane Longum vale ita ait, vt toruum clamat, pro aduerbio nomen ponens. Vale, vale, inquit. le, corripit sequens vocalis, vt te Coridon o Alexi.

Da. Phyllida mitte mihi, meus est natalis, Iola.

Cum faciam vitula pro frugibus, ipse venito.

Me. Phyllida amo ante alias: nam me discedere fleuit;

Et, longum formose vale, vale, inquit, Iola.

vt qui hoc carmen bono iudicio legerit, videat eam cum fletu ea verba proferre. Et nouissimo, quia nomen amati viri, nouissimo loco positum, vix enunciare potest, ad quam mo-

ASC.

PHYLLIDA mitte, &c.] Alterius amica amores recēset Dametas, videturque dicere, non omnes amicas fugere solitas, quia Phyllidis cōsuetudinem se habere docet his verbis, Phyllida mitte, &c. ea. n. erat Dametæ, & Menalcæ, qui alio nomine Iolas dicebatur, cōmunis amica, quā vicissim abutebātur; cū ergo Natalis Dametæ adesset, in quo voluptati, ac genio, reique veneræ maxime indulgebant, petit eam ad se mitti. Ad quod Menalcas, plus in simili asserens, dicit, se non solū potiturum Phyllide, sed iam potitum esse, cum summo eius cōsensu imō oblectatione, vsque adeo, vt discessu fletet dicere retque Longum formose vale, vale, Iola, quæ verba plena amoris sunt, & inenarrabili artificio contexta, Primo si quidem est is modulus pedū quē in delicatis sententijs Virgilius obseruat. Sicut illic, Formosā resonare doces Amaryllida syluas. Et illic, o crudelis Alexi, &c. & illic, Malo me Galatea, &c. Nā qd pethemimeri fieri solet, heptamimeri facit, ita videlicet decidens, vt prima quarti pedis, sit vltima dictionis, vt in tercio pede fieri solet; deinde, qd dixit, longū, qd aduerbiū ad tempus pertinet, sic longe ad locū, significat ergo tempus longū sibi visū iri, quo aberit, etiā si breue sit: Tū qd dicit, formose, tū, quia vale dicit, tum quia bis ponit, vale, vt maiorem affectionem significet, quia syllabam longam corripit, nō obijcit, & quasi per intervallum pronuntiātū ponit, per hoc enim significantur singultus, & fletus, vale dicentis puellæ, vsque adeo,

ram significādam interiecta est particula, inquit, quæ diligentia cui displicebit, se amicum fateatur oportet. Sed nos ordine ponamus, qui talis est. O Iola, mitte mihi. i. ad me, Phyllida, id est amicam nostram communem, dignam eius Phyllidis nomine, quæ se suspendit ob impatientiam amoris. meus natalis. i. dies est, hoc est quo natus sum, & ita voluptati indulgere debeo. Vnde Iuue. quasi per hyperbolem dicit. Natali Coruine die, mihi dulcior hāc lux, &c. Et Persius, Hunc Macrine diem numerā meliore lapillo, Qui tibi labentes apponit candidus annos, Funde merum genio, &c. Gentiles ergo, quo nascebantur die, voluptati operam dabant plurimi quidem, nam sunt, qui flendum putabant. Christiani autem, diē felicitis obitus, & ad æternam vitam emigrationis celebrant, natalitia vocantes, quod sint quædam nascendi in melius formæ, Cum. i. quando, ego faciam, supp. sacrificium, vitula. i. ma etādo vitulā, pro frugibus, i. de frugū. videlicet Cereri, quæ nuptias exosa castitatem amat, ipse. i. tu venito, qd tunc amicæ operam dare non potero (plurimis, n. diebus festis, a concubitu etiam legitimo abstinebant, vnde Iuue. Sat. 6. Ille petit veniam quoties nō abstinet vxor Concubitu sacris, obseruandisq; diebus, Nouē autem diebus abstinebant, quæ Isidus sacrificare volebant in Ambarualibus quoque castos esse docuit) Respondet Menalcas, quem Iolā uocauit. Ego amo Phyllida ante alias. i. plusquā alias. nā ipsa fleuit me discedere. i. ego discederem, q. d. id signū erat vehemētis amoris in me, & ita redamo eam, & ipsa, inquit o formose Iola vale longum. i. per longum tempus, hoc est quod longū videbitur mihi etiā si cito redieris; deinde per affectionē, singularemque amorē repetit dicēs, iterum vale Iola. Et ita plus est amicā habuisse, quā sperare te aliquādo habiturū, & ita amari ab ea, vt flet, dū ab ea discedas, vt vix per singultus vale dicere possit. Regula. i. Adiectiua per se posita, eius sunt generis, cuius substantiuum, quod aperte intelligitur, quod si nullum est, ad neutrum genus trāsire debent: vt hic natalis subaudi dies. Hic molaris subaudi dens aut lapis. Hic ædilis, subaudi magistratus. Hic September, October. Nouember, Decēber, Aprilis. Quintilis, & Sextilis, subaudi mēsis, Hic Tyberis, Araris. Sequana. subaudi fluius, & hic cōfluēs, subaudi geminus, aut multiplex fluius, &c. hæc consonas, subaudi litera, hæc prægnans, subaudi foemella, hæc continens, subaudi terra, hæc pirus, subaudi arbor, hæc Babylon, subaudi ciuitas, hæc Delos subaudi insula. Quādo autem natale dicitur, potest subaudiri tempus, sed potius absolute, & quasi fixo (vt dicunt) poni cēsebitur, licet tri-

Regula

ste, & dulce, in sequentibus. Secunda est: Quicumq; graphice, atq; diserte loqui volet, re depingere conabitur animq; loquentis verbis eius exprimere, sicut puella a qua discedit amatus, ut declarabimus, quæ res non nisi ab optimis quibusq; perpenditur, cum tñ maximi momenti sit: quocirca quicumq;, quauis personā rite exprimere volet, se ipsum illam esse signat. Format. n. natura prius nos intus ad omnē

fortunarum habitum, iuuat aut impellit ad iram: Aut ad humanum moerore graui deducit, & angit. Post effert animi motus interprete lingua, ut dicit Flaccus in Arte.

CVM faciā vitula] In antiquis aliquot exēplis vitula, quidem est ablatiuo casu in Rom. tñ, & in Mediceo, vitulā. In Logobardico, aliena manu & atramento apex, a, litere, supradit. Vitula vero legēdū ablatiuo casu, recte Seru. admonet.

VAR. LECT.

SERV. **T**riste] Tristis res. [Dulce] Dulcis res. [Satis] Segetib. [Depulsis] a lacte prohibitis, ut, Depulsos a lacte domi quæ clauderet agnos.

ASC. **T**RISTE lupus stabulis, &c.] Quia Dametas vidit Menalcam paratū in amore narrando sequi, transfert se ad contrarium amoris, videlicet ad offensionem, & iram, dicens, quod lupus res tristis est stabulis, armentis, & capris: & imber frugibus maturis, & venti arboribus, & præcipue florentibus: vnde in Alexi dictum est, Floribus austrum Perditus, & liquidis immisi fontibus apros: Et iræ Amaryllidis nobis: vnde vñ idem esse amator Amaryllidis, & in 1. & in 2. & in 3. f. Virgil. In 1. per Tityrum. in 2. per Corydon, & in hac 3. per Dаметam significatus, atq; ita quo magis immunem ab amore puerorū Virgilium censeas, se amore puellæ, videlicet Galatæ, Phyllidis, aut Amaryllidis captum dicit, non puerorum sicut Menalcas, quæ in principio eius turpitudinis inculcauit, quasi iam passus sit. Respondet igitur Menalcas per contrariū dicens, Dulce satis humor, &c. vbi non debet legi, humor est, quia humor, primam producit: plus ēt videtur dicere, quia præstantius est dulce esse, quā triste, eo qd bonum & appetibile præstat malo, & fugibili. Auger ēt qd dicit, solus Amyntas: vnde dulcor, qui nascitur ex fruitione Amyntæ, maior est, quā tristitia nata ex iris Amaryllidis, eo qd non dicit, qd solius Amaryllidis iræ sibi tristes sint, plus autem ponderis habere vñ; triste, & dulce, quā tristis, & dulcis, quia neu-

Da. *Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, Arboribus venti, nobis Amaryllidis iræ.*

Me. *Dulce satis humor, depulsis arbutus hædis, Lenta salix fæto pecori, mihi solus Amyntas.*

trū genus ēt subiectum, saltē vniuersale connotat. est enim quasi res tristis, & dulcis; sic, Bonum est mihi, lex oris tui, plus videtur qd si dicat, Bona. Stabula autem proprie sunt

armentorum, & eorum quæ ferē stant potissimū vescendo, ut sunt equi, boues, cerui. Cubilia autem eorū quæ cubant, sed caprilia, sunt custodia, aut domicilia, seu septa caprarū, bouilia bouum, ouilia ouium, equilia equorum. Ordo est, Lupus, sup. est triste. i. res tristis, & incōmoda, stabulis. i. eorū, quæ sunt in stabulis, & imber, sup. est, triste. i. res tristis frugibus maturis, & venti, sup. sunt tristes. i. res tristis, arboribus. nā rami deiiciuntur, & flores, ac fructus pereūt, & iræ Amaryllidis (de quibus dictum est in Alexide, Tristes Amaryllidis iras) Respondet Menalcas, humor. i. pluuia recens, aut irrigatio est, sup. dulce. i. res dulcis, satis. i. segetibus, paulo ante satis, aut saltem nondum maturis. arbutus. i. virgultum arboris vitiferæ, est, sup. dulce. i. res dulcis, hædis. i. fætibus caprarum, depulsis. f. a lacte materno, & iam ablaetatis, & salix lenta. i. flexibilis, & ita adhuc tenera est, sup. dulce. i. res dulcis, pecori fæto. i. aut prægnanti, aut iam enixæ, & solus Amyntas, ē, sup. dulce. i. res dulcis nobis. Regula est, adiectiua in neutro gñe substantiuata, qd, & plenius, dulcius qd significare vñr, vñ tripliciter resolui solēt, aut i substantiuū gnale, cuiusmodi sūt, res, & ens. ut dulce. i. res. aut ens dulce, aut p abstractū, ut seruantissimus æqui. i. æquitatis, aut per id qd est pars, si capiat partitiue, ut aliqd vini. i. aliqua pars vini.

Regula

SERV. **P**ollio amat nostrā, quamuis sit rustica, musam] Blāditur iam Pollioni patrono, quem tragœdiarum, & historicarum scriptorē. Hora. fuisse testatur. Nā in secundo Carminum dicit de historijs, Periculosa plenum opus alex tractas, & incedis per ignes suppositos cineri doloso. Item paulo post, Paulum seueræ musæ tragœdia Desit theatris. Quæ carmen suum, licet rusticum, tum amare confirmat. [Pierides vitulam lectori pascite vestro] i. pascite eius armenta, quia legit hoc carmen, vel vitulam ei nutrite pro præmio. [Pollio] Sanē alij legunt. Pollio per duplex ll, ut prima producat, alij per simplex ut corripiatur. [Noua carmina] Magna miranda. [Pascite taurum] Hic auget, nam vitulam dixerat.

ASC. **P**OLLIO amat] Ab Ioue, & amica, qui nobis dilectissimi esse solent: nam Iuppiter. i. summus deus est supra nos, & toto corde amandus. Amica aut est, quasi id quod nos, tam pp commixtionem, quā propter amicitiam, transit ad amorē amicorū, & id quō prius de amore dei locutus est, nam sicut primum docuit amorem actiuū, quo Iuppiter colit, i. amat terras, ita hic primum loquitur de amore Afinijs Pollionis, actiuē, dicens. Pollio amat nostram, &c. & in sequenti de eiusdem amore passiuo, quo. f. amandus est dicturus. Qui te Pollio amat, &c. sniæ notæ sunt. Ordo est. Pollio. f. Afinius, vir consulari dignitate, & multa virtute, ac literatura præditus, & quo intercessore Virgilius agrū suū receperat, amat nostram musam. i. cantilenā, aut phrasim, ac venā in carmine, quamuis sit rustica. i. de reb. rusticanis tractans. Et ideo,

Da. *Pollio amat nostram quamuis sit rustica, musam: Pierides vitulam lectori pascite vestro.*

Me. *Pollio & ipse facit noua carmina, pascite taurū, Iam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam*

ō Pierides. i. Musæ, in Pierio monte ab Ioue ex Mnemosyne genitæ. pascite vestro lectori, i. Pollioni, qui carmina mihi a vobis inspirata libenter legit, vitulam. i. iuuenecam

intactam. Respondet Menalcas plus afferens, quia licet nemo totus amusus, idest expers Musarum, & gratiæ libenter carmina legat, aut eis oblectetur, tamen plus est carmina facere, quā legere, & ideo ostēdit plus præmij debitum, videlicet non vitulam pascendam, sed taurum pingue. In quo triplex est excessus, in sexu, quia ille femellā, hic marem, in ætate, quia ille vitulā, hic taurū: & in habitudine, quia ille vitulā omnino pascendam, hic destinat illi taurū, non vitulum quidē, quia dicit, pascite, sed iā pingue, & iustæ ætatis, ut qui iam cornu petat, & pedibus qui spargat arenā. Ordo est. Pollio & i. etiam, ipse facit noua carmina, i. insolito artificio, & ideo Pierides, pascite illi taurum, non quidē pusillum, aut macrū, sed qui iam petat. i. aggrediatur, aut infiliat quemlibet cornu. f. utroque, & qui spargat arenā pedibus, dum. f. amorē ingreditur. Proprie autem dicit, qd carmina facit: nam facere proprie dicuntur poetæ dum rem nouā effingunt, vnde Teren. in prologo Andriæ, Populo vñ placeret quas fecisset fabulas. Quin etiam poetæ nomen sumptū est a verbo græco, quod est ποιέω seu ποιῶ hoc est pieo, seu pio. quod significat idem quod facio, ac creo, vnde in symbolo nos deum factorem celi, & terræ vocamus, Græci ποιῶντες.

QVAMVIS sit rustica] Si quidem in vet. aliquot exemp. præsertimque in Longobardico legitur, sed non displicet, Quamuis est rustica, quod habetur in Rom. Codice.

ASC. **Q**uo te quoque gaudet.] Subaudi venisse. puenerat autem ad consulatū post triumphum Dalmaticū. Nam uicerat Salonas ciuitatē Dalmatiæ. Hor. Cui Maurus æternos honores Dalmatico peperit triūpho. [Amomū] Flos est Assyrius, ut Luca. Vicinæ messis amomū. [Qui Bauium non odit] Pro pēna ei contingat, ut diligit Mæuium peiorem

Da. *Qui te Pollio amat, veniat, quo te quoq; gaudet: Mella fluant illi, ferat & rubus asper amomum.*

Me. *Qui Bauium non odit, amet tua carmina Mæui: Atq; idem iungat vulpes, & mulgeat hircos.*

poetam. Nam Mæuius, & Bauus pessimi fuerunt poetæ, VAR. LECT. inimici tam Horatio, quā Virgilio. Vnde Horat. Mala soluta nauis exit alite, Ferens olentem Mœuium. [Mulgeat

hircos. Faciat ea quæ contra naturam sunt. QV te Pollio &c.] Incepit (ut dixi) ab amore actiuo summi amici Pollionis, nūc prosequit eiusdē amorē passiuum.

quo. s. a suis amatur exoptans oibus eū amantibus, aut amaturis, aut Pollionis præsētia frui, aut dignitate fungi. Duplex. n. est horum versuum expositio, prior est Seruij, secundum quem sensus est, d. Pollio qui te amat, veniat ad eam dignitatē, ad quam tu peruenisti, & Mella fluant &c. Secunda expositio est, vt pro summo beneficio dari optet, vt qui Pollionem amat eius quoq; præsētia gaudeat, & fruatur, & veniat eo. i. ad eū locū, quō gaudeat eo. i. eius præsētia, optat prætērea, vt illi. s. loco, hoc est illic fluant mella, &c. Quæ sententia, cur potius placeat, multiplex est ratio. Et quia indecorum videtur, vt tantam dignitatē amatori exoptes, quantā summa virtute obtinuerit amicus. Et quia posterior verus prior non quadrat, si de consulatu intelligat. Et quia maxime quadrat, si de fructu præsētie Pollionis intelligamus. Per hoc. n. significatur tā dulcis, suavis, ac comis esse amicus Pollio, vt abunde beatus sit quicunq; eius præsētia gaudet. Et quia lex minus seruata videretur, si prior vellet amatores Pollionis ad consulatū euehi, & posterior Bauij amatores solummodo ad Mœuiā norum carminum amationē compelli, non ēt tam amara potest esse eorum amatio, quam suavis esset consulatus aditio. Ea autē seruetur, si de præsētia Pollionis intelligatur, nam per contrariū tantundē, aut plus respondet Menalcas. Tam amara. n. possit esse Mœuij, aut carminum eius amatio, quā dulcis Pollionis præsētia, & tam tristis conditio eius, qui ob amorē Bauij ac Mœuij, cogatur vulpes iungere, & hircos mulgere, quā sit eius, qui quia Pollionem amat, in præsētia eius mella fluentia, & amomū ex rubo legat. Plus prætērea est, quod dicit, Qui Bauij nō odit, quam si diceret, qui Bauium amat. Multi. n. non amasse poterant, qui tū non oderint, vnde, quicunq; amat Bauium, non odit eum, sed non econuerso, quia qui eū non cognoscit, aut ab eo offensus non est, odit eū, & tū nō amat, lex ergo plene seruatur, si posteriori modo legatur, sed vnū obest, quia sic potius diceretur gaudeat quā gaudet, nisi vt veniat eo quo gaudet te, dum scilicet præsens est. Cōstruamus ergo vtroq; modo, priori sic. O Pollio, supple qui amat te, veniat, supple eo, i. ad eum locum, quo, id est in quo gaudet, quoq; i. etiam, te. i. in præsētia tui, in qua de te gaudeat; & mella fluant illi, sup. loco, aut illi, pro illic, & rubus asper. i. frutex ille spinosus, & hirsutus, ferat amomū. i. aut arbusculā illā, aut herbā, aut florem eius (vt frutex pro flore ponatur) Secundum Seruij autē construeretur sic, O Pollio, is qui te amat, veniet quoque. i. etiam, sup. eo. i. ad eū, quo. i. ad quem gaudet te, sup. venisse. i. ad consularem; & mella fluant illi, & rubus asper ferat illi amomū, Respondet Menalcas; qui nō odit Bauium. s. Marcum pessimum hoīem, inuidumq; poetam amet o Mœui tua carmina. i. luat eam penā, vt cogat tua carmina amare, quæ tam mala sunt, vt durissimus sit cruciatus ei qui

id cogatur facere. Atq; idem, qui. s. Bauium non odit, & carmina Mœuij amat, iungat. i. ad iugum coniungere cogatur, vulpes. i. animalia illa astuta, & veloci pede currētia, vt difficillimū sit ea coniungere, & mulgeat hircos. i. masculos caprarum, qui nihil lactis, sed plurimum foetoris habent. sicut & Mœuiā carmina nihil boni succi, sed loliginis. i. inuidentiæ, plurimum habent, vnde, & eum olentē dicit Flaccus, qui & in j. Ser. eum inuidum detractorē docet his verbis: Mœuius absentem Noniū dum carperet, heus tu (quidā ait) ignoras te, an tu ignotum dare nobis verba putas? Ego met mihi ignosco: Mœuius inquit Beroaldus, Seruiū notat in eo, quod dicit, amomum, flos est Assyrius, vt Lucanus, vicinæ messis amomū. vnde dicit, Miror Seruiū auctoritate Lucani fulcire sniam, tanquam a Lucano dicatur, amomum florem esse Assyrium, qui more poetico amomū quidem nominet in X. sed quid sit, haud quaquam aperte demonstrat. Debuisset itaq; Seru Plin. consulere, qui eū edocuisse, amomum non esse florem, sed arbusculā, qui in XII. scribens de peregrinis arboribus, amomū arborem esse commemorat, & eius vnam in vsu esse, forma est vite labrusca, frutice venenoso, palmi altitudine, laudatur quā maxime, parit amomum punici mali foliū simile colore rufo. Secunda bonitas pallida est, herba, canum peius, pessimū candidum, quod & vetustate euenit. Hæc Beroaldus. Verum non oēs amomum arbusculam dicunt, nā Dioscorides, herbæ genus esse docet, quæ florem habet album, quid ergo prohibet herba pro flore capi, præsertim cum dicat, quod rubus ferat? Verum (vt Landinus recitat) Dioscorides dicit, quia in circuitu cuiuslibet arboris nascitur, ramulos habens siccos, & duros, virgulis assimiles, vnde hic dici posset, ferat & rubus asper amomum. Regula prima est. Odi verbū defectiuum, in voce vtriusq; temporis significationem gerit, & prætēriti, & præsētis temporis, nec reperio apud idoneos perfectum, nisi semel apud Ciceronem odias: Non ergo dices, odio te, sed odi te. Secunda est. Licet arborum nomina, quæ in vñ, exeunt, non legitime feminina sint, fruticū tamen, & in vñ, exeuntia, vocis genus seruant. Exemplum de foemininis, vt hæc buxus, hebenus, balsamus, pomus. Exemplum de fruticibus, vt hic pomus, rubus, hirsutus, vepres, hoc filer, thus &c. Exemplum de vñ, vt hoc buxum, hebenum, balsamum, pomum etiam pro arbore, hoc viburnum, salicū &c.

V A R I A L E C T I O.

Qui Bauium non odit] Hoc quoq; nomen pronunciatione græca per u, quippe diggamō habetur in Rom. Cod. Bauium. [Et mulgeat hircos.] In Rom. lib. & in altero peruerterī, mulceat per c, scriptum est. In lōgobardico, vt omnino discernitur, ita quoq; legebatur, verū altera manu, & atramento factum est, Mulgeat.

SERV.

Fraga] Mora quæ in herbis nascuntur. ideo dixit [Humi nascētia, latet anguis in herba] Allegoria est, nam videtur hoc ad Mātuanos dicere, qui inter milites versabatur armatos, quos sicut anguis mortē inferre posse non dubium est. [Non bene ripæ Creditur, ipse aries ēt nunc vellera ficit] Allegoria ad il-

Da. Qui legitis flores, & humi nascentia fraga,
Frigidus, d. pueri fugite hinc, latet anguis in herba.
Me. Parcite oues nimium procedere, non bene ripæ
Creditur: ipse aries etiam, nunc vellera ficit.
Da. Tytre pascentes a flumine reiçe capellas:
Ipse, vbi tempus erit, omnes in fonte lauabo.
Me. Cogite oues pueri: si lac præceperit æstus,
Vt nuper, frustra pressabimus vbera palmis.

nihil tamen allegoriæ est. Nā angues latere in herbis naturale est, idq; docet quæ de Euridice Orphei cōiuge legitur fabula, eam enim cū Aristeus insequeretur, serpens in herbis delitescēs morsu necauit. Dicit ergo Dametas d. pueri, qui legitis flores, & fraga, fugite hinc. i. ex amēis, & iucundis rebus, quia latet anguis

Iud quod sup. diximus pertinet, quia post acceptos agros, ab Arrio centurione pene est interemptus, nisi se precipitasset in fluuium. [Parcite] Aut prohibete caute. [Procedere] id est seruare ne procedant, vt Gnatis parce tuis, Tityre pascentes a flumine reiçe capellas, i. d. Mantua, noli modo velle aliquid agere de repetendis agris, Nam cum oportunum fuerit. [Ego oēs lauabo] id est purgabo apud Cæsarem, cum de Actiaco prælio reuersus fuerit. Et bene in fonte, ipse. n. per amicos Cæsaris agrum meruerat, tāquam perriuos quosdam nunc autem Mantuanis beneficium dicit se ab ipso imperatore meritorū [Reiçe capellas] Reiçe ca. procleumaticus est pro dactylo, & sic est positus, vt Genua labant. Itē, arietat in portas. [Cogite oues] In ouilia colligite, vt Tityre coage pecus [præceperit] præoccupauerit, nam naturale est, vt lac augeatur frigore, calore minuatur.

ASC.

Qui legitis flores] Aliud genus carminis, teneat Dametas quo aduersarium vincat, in quo licet aperta sit sententia

in herba, hoc est. extremū gaudiij luctus occupat, quo verbo possit intelligi Menalcā taxare, qui se amoribus potiū iactauit, vnde Menalcas reiçit in Dametā grauius malū dicēs, O pueri, arcete gregē a ripis, quia ipse aries iā vellera ficit, hoc est Dametas, seu Tityrus qui agrū suū recepisse gloriatus est, ab Arrio expulsus, nisi perniciosus aufugisset, interiisset. Sicut autē grauius, & certius est malū iam acceptū, quā quod quis minatur futurū, ita plus dicit Menalcas, siue simpliciter, siue per allegoriā intelligatur, quā Dametas. nam prior malum, nisi fugeris, imminere docet, posterior ēt euenisse. Ordo est O pueri, q. legitis flores, & fraga. i. mora, in herbis nascentia, humi, i. in humili loco, ad terram, fugite, hinc. i. ab hoc loco, quia anguis, i. serpens frigidus? i. mortitex, aut venenosus. nā venenū frigidum est, latet in herba. Menalcas ad hoc. O pueri parcite, i. prohibete oues procedere, id est ne procedant nimium, quia non creditur bene, i. tute. ripē, id est margini fluuiorū. Nam ipse aries, id est dux gregis

Regul

gis (videlicet Dametas, Virgilium significans, qui se Tityrū appellauit, quasi arietē prauū ad intercedendum ad Augustum, pro reliquorū Mantuanorum agris recipiendis) siccat ē. i. ne dū minores oues, nunc vellera, qua re probat ipsum in flumen incidisse. Licet ergo Mācinellus malit simpliciter dictū censerī, eo qđ ex Theocrito, vbi simpliciter dicit sumptū est, plus tñ nerui haberet, si allegoricos intelligeretur. Sape etenim qđ ab vno simpliciter, ab alio allegoricos dicuntur. Sicut ab Iuuenali, Actoris Arūci spoliū, &c. [Tityre pascētes] Hoc quoq; carmen simpliciter legēdum secundum Mācinellum est, sed multo maior sit eius vis, si sub allegoria legatur, an videlicet Dametas intelligēs in se dictū esse, Ipse aries ē nunc vellera siccat, respōdeat, tametsi semel p̄cipiā se in Minciū dederit, nō tñ desperare, cū speret adhuc recuperare nō solū suos, sed & oīum Mātuanorū agros, cū eos in fonte purgauerit. i. innocentiam eorū Augusto ostēderit, vnde dicit, Tityre pascētes &c. vt p capellas, Mātuanos intelligamus. Ad qđ Menalcas id amare ridēs, qđ videlicet solā spē habeāt, dicit pueri cogite oues. i. nolite eas in spē dilatatas diuagari, quia si estus pr̄ripuerit lac. i. si furor militū ingruerit, vt nuper, frustra pressabimus vbera palmis. i. frustra rē perditā recuperare conabimur. plus ergo mali passū dicit gregē Menalcas, quā boni habitū ū Dametas. vnde & cōtrariū, & pl̄ dicēs, legē seruat. Ordo est. O Tityre, reijce. i. amoue arce, capellas, pascētes a flumine. i. noli cōmittere

p desperationē, vt Māruani immergātur aduersitatib. ipse. i. ego lauabo. i. purgabo, oues i fonte. i. corā principe Augusto vbi. i. qñ tps. i. opportunitas erit. Respōdet Menalcas, O pueri, cogite. i. cōpellite in vnum locum. i. sub vmbras, qđ si estus. i. ferueat calor solis, pr̄ceperit. i. pr̄ripuerit, ac cōsumpserit lac, vt nuper, sup. fecit, nos Pressabimus. i. frequēter cōprimemus palmis. i. manuū nostrarū, frustra. i. in vanū. vbera. i. ouīū. Regulę sūt, Prima, Iacio, qđ in cōpositione, a, in i, mutat, geminō ij scribi debet, quorū prius est consonum, metri tñ cā, nōnulli alterum abiecerūt. Secūda, qđ ergo in consonantē desinētia, cū iacio cōponūtur, licet breuia fuerint, pducunt, vt adijcio, conijcio, subijcio nisi subijcit, dicatur per vnum i, Tertia, i. consonū in principio dictionis positum, licet per cōpositionē in media duarum vocalium ponat manet tñ simplex, vnde bigus, primā corripit. Quarta, quā in vocalē desinētia cum iacio cōponūtur, suā quātitatē seruāt, vt projicio, prima longa, & reijcio, prima breui, vnde recte secūdū artē hic proceleumaticū Seruius cēset, licet alij aliter doceāt. Nā Virgilius alibi ferē primā pducit.

Reijce capellas.] Seruius dicit, reijce capellas, p̄celeumaticus est. Antiquiq; oēs cod. Reice, scribūt vnico, i, [Oēs in fonte lauabo] Fonte, quidē vetera habēt exēplaria, Romano excepto in quo fronte legit, quod alij viderint [Cogite oues pueri, si lac pr̄ceperit estus] In antiquis aliquot ex. cum antiquissimo maioris notā, estus, legitur qđ nō placet.

Regula

VAR. LECT.

SERV.]

Vix offibus hārent] Vix offa eorum cohāret.] Teneros oculus mihi fascinat agnos. Dicit causā maciei & p̄trāsītū pulchrum se habere pecus significat, qđ vtiq; meruit fascinari. [Eris mihi magnus Apollo] Relicto certamine sibi pponūt ænigmata. Bene aut ait, Eris mihi Apollo, quia in rebus incertis sola opus est diuinatione: [Tres pateat celi spatium non amplius vlnas] vlna proprie est spatiū in quantum vtraq; extēdit manus. Dicta vlna ἀπὸ τῶν ἀλὲνων. i. a brachijs. vnde ἀπὸ ἀλὲνων ἡ πρὶν dicitur, licet Suet. vnū cubitū velit esse tātūmodo. Sane hęc questio varie soluitur. Nam alij dicūt significare eum sepulchrum Celi luxuriosi cuiusdam, qui veditis omnib. reb. & consumptis, tātūmodo sibi spatium reseruauit, qđ sepulchro sufficeret, & voluisse eū errorē facere ex celi & Celi similitudine, vt sit, Dic mihi vbi nam sepultus est Celi, cuius tribus vlnis cōtinetur sepulchrum. Alij vero volunt puteum significari, qui est in Syene parte Ægypti, quē ad hoc nimie altitudinis philosophi effoderūt, vt p̄barēt locū illū esse solū, quē recto Sol intuitu irradiaret. Nam 8. Cal. Iul. die qñ in cētro suo est Sol, lumine suo tā imā quoque illius putei, quā summā terrā irradiat. Sed neutrū horū conuenit rustico. Vnde simpliciter intelligendus est cuiuslibet loci puteus, in quem cum quis descendit, tñ celi conspicit spatium, quantū p̄tei latitudo permiserit. [Dic quib. in terris inscripti nomina regum Nascant flores] Quia soluere nō potuit, ipse aliam obijcit questionē, & captiose, qđ in terris dixit Hiacyanthus. n. vbiq; nascitur, flos qui natus est primo de Hiacyanthi sanguine, postea de Aiācis, sicut etiam Ouid. dicit. Est aut quasi liliū rubrum, designas primā Hiacyanthi literā, Regū autem nomina, non quoniam ipsi reges fuerūt, sed quia regū filij, vt, Magnū reginā, sed n. miseratus amorem, cū de Ariadne diceret, Pasiphaes reginē filia. Sane multi volūt noīa regū, pro noīe Regis positum, vt sit quēadmodū illud in Terētio, Non p̄peti meretricū cōtumelias cū de vna loqueret, Nā flos iste Hiacyanthi tātū, & nō Aiācis nomē retinet. Tū sciēdū ænigmata hęc, sicut fere oīa carere aperta solutione [Phyllida solus habeto] Amicā, cōem, qđ plus est, quā esse Apollinē. Nā esse Apollinem impossibile est, quod ille promiserat. hic vero possibilia pollicetur.

Hiacyanthus.

Asc.

Eheu quā pingui] Rursum capit Menalcam, qui se amoribus potitum dixit docens ipsum, & pecus eius ob eos deperire, ad quod Menalcas, Non amorib. inquit, sed fascino emaceratū est pecus meū. Per hoc innuens, ipsum inuidiā p̄pter pulchritudinem meruisse, atq; ita cōtrariū dicit, quia negat amorem, & plus, qđ cōcedit fascino. Potest & priorū

Da. Eheu quam pingui macer est mihi taurus in aruo.

Idem amor exitium est pecori, pecorisque magistro

Me. His certe neq; amor causa est: vix offibus hārent:

Nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.

Da. Dic quib. in terris (Eris mihi magnus Apollo)

Tres pateat celi spatium non amplius vlnas.

Me. Dic, quibus in terris inscripti nomina regum

Nascantur flores, & Phyllida solus habeto.

versuū esse hęc sētētia, vt Dametas de suo amore loquat, gloriosum censens amoribus elanguere, vt sit per iactantiā dictum qđ ipse, & pecus, amore deperiret. Ad quod Menalcas, His certe, hoc est nescio, quid de tuis dicā, sed meis certe amor, causa non est sed fascinatō, quā non nisi speciosis infertur, cum etiā miserrima

quæque amore concutiantur. Ordo est. Eheu (dolentis interiectio) quā. i. quātū, macer. q. d. macerrim⁹ est mihi taurus in aruo. i. prato, aut, eruo. i. legumine illo pingui, i. vberē, & leto, aut pingue facere solito. Idē amor est exitiū. i. generat finē, vitæ pecori, & magistro pecoris. s. mihi. Sed (vt dixit) aut de se loquit gloriās, qđ amat, aut sub suo noīe Menalcā taxat, sicut in p̄cipio Menalcas ipsū taxauerat, dicēs, Tū credo cū me arbutū videre Miconis &c. Ad hoc aut rñ det Menalcas, amorē negās, sed potiorē cām emacerationis pecoris sui cōcedēs fascinationē. i. qđ nō nisi letis, & piguib. p inuidiā inferri solet: nā sūma petit liuor, perfūat altissima vēti. Et qđ infelix est cui non inuidet, dicit Martialis. Oībus inuideas liuide nemo tibi, Ordo igit, est, Certe amor nō est cā his. i. meis ouib. vt. s. emacerent, & tñ vix hārent offib. i. vix habēt ossa cohārentia. Est. n. ablatius casus, nō datius, sicut hoc, friget manib. i. habet manus frigentes, sed nescio, qđ oculos fascinat. i. inuidia, & inimica inspectione inficit, & deprauat agnos teneros, qđ fascinari facilius p̄nt, vt ex ijs qđ Mācinellus, & Lādinus adducunt, patet, [Dic quib. in terris] Quia Menalcā rñdere paratū videt, ne p̄petuū esset carmē, pponit ænigma, qđ indissolubile putat cuius si solutionē paratā haberet Menalcas, vincere nimirū Dametas? sed cū eā ignoraret, iuxta p̄ceptū rhetoricorū alterū pponit, & id quidem difficilius, adiecto maiore si dissoluatur p̄mio. Rhetoricorū. n. p̄ceptū est, vt quoties ad interrogata rñdere nequeas, æque difficilia interroges, quō Pythias illa Terentiana in Eunuchō cū nesciret quid diceret ad id, quod Eunuchus rñderet Phedriē interrogāti. Eho tu n. ego te, emisti, interrogat, venistīn' hodie ad nos? & ipsa pro illo rñdet. Proponit ergo Dametas tale ænigma, Dic, quibus in terris spatiū celi patet non amplius trib. vlnis. & si id mihi dicere poteris, eris mihi. i. reputaberis a me magnus Apollo. q. d. princeps omniū diuinatiū. Nā Apollo is est, qui oracula ex adytis olim dabat, futuraq; et occultissima denunciabat. Ad qđ Menalcas, Dic quib. in terris nascantur flores habentes nomina regum inscripta, & si id feceris habebis solus Phyllida, amicā nobis cōem, dixi, difficilius pponi a Menalca & maius p̄miū: difficilius enim est scire, vbi tales flores nascantur, quā vbi spatium celi tres vlnas duntaxat pateat. id. n. fit in oib. puteis profundis, & fumarijs, i. (vt vulgo dicūt, li-

et aliud sint) ea minis, quorum orificia sunt duntaxat triū vlnarū his qui in fundo sūt: nā si per extremā altitudinē viderint, nihil officeret orificij angustia, quo minus celi quātitatē videāt. Maius quoque p̄m̄ium est, quemuis habere amicā cōem sibi peculiarem & propriam, quā si a rustico pastore repūteretur Apollo. Non enim Apollo esse potest, nec magnū esset Apollinem censerī a rustico. Ordo est. O Menalcas, dic, in quib. terris spatium celi pateat tres vlnas, nō amplius, & sup. si mihi dixeris, tu eris mihi, i. reputaberis a me magnus Apollo. i. vt magnus Apollo arcanorū reuelator. Ad hoc Menalcas, dic Dameta, in quibus terris nascantur flores inscripti, i. habentes inscripta nomina regum, i. puerorum regionum (sicut in hiacinto inscriptū videtur nomē pueri, in ipsum versiculū) Nā licet Ajax, vt Ouidius attestatur li. 13. Metamorpho. in eundem florem postea versus sit. tñ nomen solius hiacinti in eo scriptū vī, & habeto. i. p̄mittā, vt

habeas solus, Phyllida. i. amicā cōem nobis. Regula est: Verba distantia, aut mensura, accusatiuum, aut ablatiuium re-
gunt, vt, Spatium celi patet tres vlnas aut, tribus vlnis.

Regula. ENEV quam pingui macer est mihi taurus in aruo] RO. VAR. li. vna cum Lōgobardico, & aliquot alijs legunt, in aruo, in aliquot, in quibus, aruo, scriptū fuerat, a, litera superne addita. [Exitium est pecori, pecorisque magistro] Verbū, est, in hoc versu, valde inconstans reperitur apud libros manuscriptoros. Nā veluti plebeius operarius modo in hac, modo in illā transfertur tribum. In Romano. n. exitiū est, In Mediceo, & quibusdam alijs pecori est. In Oblōgo, Varicano, & in Lōgobardico, magistro est, hī [Non amplius vlnas] In Rom. li. villas ea mutatione, qua nunc quoq; vocabula multa, nam l, transmutant. & Vallus, & Vānus, apud veteres idē est. [Nascantur flores] In Oblōgo codice, in Mediceo, in Lōgobardico, nascunt, est fatēdi modo. In Rom. nascatur, coniunctiuo.

SERV.

NON Hic distinguendū est, vt sit sensus, officiū iudicis est ferre sententiā, nō eorum qui inter se contendūt. Vnde male quidā totum iungit. Nō nostrum inter vos

Pa. Non: nostrum inter vos tantas componere lites:

Et vitula tu dignus, & hic, & quisquis amores

Aut metuet dulces, aut experietur amaro.

Claudite iam riuos pueri, sit prata biberunt.

vestrum nō est d pastores, cōponere. i. excitare & cōstruere, ac concitare tātas lites inter vos. i. vos nō deberetis ita hostiliter cōcedere. Secundo (vt dixi) dat sententiā, dicens,

tantas componere lites: nam non negat se facturum esse q̄ faciens iudicaturus enim est eos esse pares, dicens, Et vitula tu dignus, & hic [Componere] Finire ut A te diem clauso componet vesper olympo. i. finiet, [Et quisquis amores] Aut metuet dulces, aut experietur amaro. Et tu & hic digni estis vitula, & quicunq; similis vestri est. Nā supra vnus dixerat. Triste lupus stabilis, maturis frugib. imbres, Arboribus venti, nobis Amaryllidis irā. Item alter: Dulce satis humor, depulsis arbutus hedis, Lēta salix foeto pecori, mihi solus Amyntas. Ad cuius amatoris similitudinem pertinet. Aut metuet dulces: namque hic Menalcas, & amabat, & amabatur, sed tanquam prudens timebat ne vnquam posset amor ille dissolui. Ecōtra Dametas amaritudinē amoris expertus fuerat ex amicē. Amaryllidis iracundia [Metuet dulces] Timebit pro dulcibus ne eos amittat. [Sit prata biberunt] Aut intelligimus hunc exisse, vt iuberet pueris suis vt arua irrigarent, quod illis cantatib. factum est, aut, & re vera, dicit riuos claudite, aut certe allegoricos, hoc dicit, iam cantare desinite, satiati enim audiendo sumus.

Asc.

NON nostrum &c.] Hic habet iudiciū Palamōnis, in quo quatuor facit, dehortatur. n. primo a lite, aut sententiā dicēda potestātē contēdentibus negat, deinde fert sn̄iam in qua eos equales in arte canendi pronunciat, tum ab amoribus dehortatur, & nouissimo ad pueros reuersus, eis cessare imperat. Primo autē posui duo mēbra, nā (vt Laud. docet) componere, varie accipitur. Aliquando n. est finire, vt hic secūdū eum, & 1. Aen. Ante diem clauso cōponet vesper Olympo, quod inde tractum videt quia dum res componitur, artificis labor finitur. Aliqn̄ trāquillū reddere, vt hic secūdū quosdā & 1. Aen. Sed moros prāstat componere fluctus, verum, dum fluctus dispersi componuntur subsequitur tranquillitas. Itē, cōparare, vt Prius sic paruis cōponere magna solebā & apud Sal. vbi Metelli dicta, cū factis cōposuit. Verū cōposita, & collata, facilius cōparari p̄nt, Aliquādo ornare vt illic, Dulcis cōpositis spirauit crinib. aura, sed res decēter cōposita ornatū parit. Itē, cōiungere, & simul ponere, q̄ natua est significatio, a qua reliquā parū abscedūt, vt Cōponēs manib. q; manus atq; oribus ora. Significat et quodāmodo fingere ad dissimulādū, vnde est illud 2. Aen. Cōposito rūpit, vocē &c. Hic ergo aut sensus est, nō. f. est vestrū, sed nostrū est cōponere, i. finire, & decidere tantas lites inter vos, hoc est, vobis non est auctoritas iudicandi inter vos, sed nobis. Iuxta quā, Quintus Rhenius Palēmō Vincentius grammaticus insignis Quintiliano cōtemporaneus, vt ipse li. institutionū attestat, tantā arrogantie fuit vt secūdū Suet. in lib. de grāmaticis M. Varronē, porcū appellaret, secū & natus, & morituras literas iactaret, nomē suū in Bucolicis nō temere positū, sed presagiēte Virgilio, fore quandoq; oīum poetarū, ac poematū Palēmōnē iudicē, gloriareturq; latrones quosdā sibi propter noīs celebritatē pepercisse. Hec auctore Suet. Si ergo Palēmō, qui multo post venit, iactauit sibi iudiciū Poetarum hoc loco per prāsigniū additū sensus esse potest, q̄ ipse solius sit cōponere. i. finire lites inter poetas. Aut, q̄ arceret, & dehortaretur eos a lite, dicens,

vt rumque esse dignū vitula, in quo significatur vterque deposuisse vitulam, & Amōebai carminis legem seruasse. Tertio salubriter, & eos, & ceteros mortales cohortatur, dicens, & quisquis. i. quicunq; is est, nō solū vos, sed omnis mortali, aut metuet amores dulces. i. voluptuosos, aut experietur amaro. i. aut abstinebit amoribus, dum dulces videbuntur, aut si in eis perstiterit experietur amaro, vnde sumūt amplissimi elegiaci argumentum. Amores autem pluraliter lubricos & lasciuos, fere dicimus, amorem etiam castū. Quarto monet pueros cessare ab opere instituto, q̄ potius simpliciter intelligam quam per allegoriam. Nam iam dudum cessabant Dametas, & Menalcas, non ergo admonito opus erat. Ordo ē. O pastores, nō sup. est vestrum. i. non pertinet ad vos componere. i. finire, & dirimere tātas lites inter vos, sed, sup. nostrum est, aut sic, non sup. est vestrum. i. non pertinet ad officium vestrum qui simul amicabiliter viuere debeatis, cōponere, i. constituere, & fouere inter vos tantas. i. tam hostiles lites. i. altercationes, cōtrouersias, aut contentiones. Additum enim reperiat Seruiū. Non distinguendum esse, vt sit, non, supple est vestrum, sed nostrum &c. & tu, sup. dignus es vitula, & hic, sup. dignus est, & quisquis. i. quicunq; sit, siue vos, siue alij, aut metuet. i. vitabit, aut formidabit amplecti amores dulces, i. dum dulces videtur, aut experietur, sup. eos amaro, pueri. i. d. ministri mei claudite iam riuos. i. nolite amplius deriuare aquas in prata, quia biberunt sat, i. satis, hoc est, satis irrigata sunt, ad quā irriganda videtur exisse Palēmō, quod malle m dicere, quā allegoriam cuius meminuit Mancinellus.

A vt metuet dulces] in Med. cod. Metuat, scriptū est, specie nō inelegati. Sed, metuet cū altero, experietur, cōuenit.

VAR. LECT.

IO ANNIS LVDOVICI VIVIS

Bucolicorum Virgilij interpretatio

potissimum allegorica.

EGLOGA TERTIA.

ACTVS Virgilius gratiā Augusti, Pollionis Mecenatis, Galli, & aliorū procerū, multos habuit doctos, qui sibi eū fauorē inuiderēt. Ecloga hęc est cōtētio ac iurgiū Virgilij sub Dametā noīe, & poeta alicuius ex eis inuidis sub Menalcē nomine, qui illius apud Romanos principes, auctoritate gratiamq; eleuaret, anteferebat autē suā [Dic mihi Dametas] limitatio est Theocriti, ita vt eisdē quoq; vtatur verbis: Initiū sumitur ab inimica insectatione, & quasi contemptu, vt Menalcas Dametam ostendit non dominum esse gregis, sed mercede cōductū. Cuius est inquit, carmen hoc pastoriciū pan Melibei, poetē alicui⁹ ignobilis, Meuij poetē, vel Bauij, Nō inquit, sed Aegonis, p̄ quē significat insignē aliquē poetā, nepe Gallū, aut Cinna, [infelix d. semper ouis pecus] Miserū semper carmen pastoriciū, qd in manus indignas

gnas deuenit, dum enim Cinna, & Pollio, Gallus, & alij qui eo multū valent, suntque eius quasi domini, & gratia, & auctoritate principis populiue contēdunt mecum, alienus hic inuenit locum, ut se musarum studio ingerat, & canit carmen pastorium, sine succo, & gratia tanquam fur detrahit huic arti suam venustatem, effundens ex tempore qualescunque versus. [Parcius ista viris] Vir nomen est sæpe dignitatis, refertur. n. ad virtutem, vimque animi aut corporis, ut Cic. 11. Philipp. Virum illa causa desiderabat, itaque se virum dicit, quasi alter homo sit nequam, & vilis, non vir [Obijcienda memento] Memineris, quæ de te possint dici, ne in maledicendo sis adeo intemperans. [Nouimus, & qui te] Nam, & carmen tuum vidimus ineptum ac ridiculum, quod populus contemnens ac indignans legit, proceres autem faciles, & generosi riserunt. Mire expressit modos intuendi in contemptu, aut indignatione, nempe limis oculis, quomodo tradit Plin. leones aspici se non ferre [Tum credo, cum me] Credo, per se positum ironiam plerunque significat, quod apud Cic. & alios est frequens. itaque quod hic Menalcas, dicit nō de se vult intelligi sed de Dameta inimico. Obijcis, inquit, mihi carmen incompositum, & incommodum, quid faceres, si ego nouam, & bonam materiam imperito versu cantassem, atque infelici, ut tu? Mycon de arboribus scripsit, itaque res agrestes persequeretur Virgilius, ut quidem est inimici sensus, malo, & indocto carmine, tum etiam nouas vites, hoc est res Augusti, & populi Romani. [Aut hic ad veteres fagos] Recriminatur Damocetas Menalcam, quasi poetam aliquem bonum calumniatus sit, & fauori ac muneribus illi collatis inuiderit, leseritque eum quacunque potuerit magna rabie odij atque inuidentiæ. [Quid domini facient, audent cum tal. fur] Dominus ad seruum refertur, & inter pastores ad alienum, & conductitium. hic ad augendum atrocitatem iurgij, dominis opponit fures, quod indignus est, quam mercenarij, quid non audeant dicere ac facere domini, cum fures & nebulones perditissimi audeant ista? quod est multo acrius quàm si dixisset per propria relatiua [Non ego te vidi] Arguit eum esse furem, & compilatorem Græcorum ac Latinorum, reclamantibus alijs poetis, furtumque exprōbantibus. [Quo nunc se proripit ille?] Bene expressit morem loquendi rusticum & habet indignationis vim, pronomen, Ille. [Tu post carecta latebas] Obtegebas te, & furtum tuum obtentu aliquo tenui versuum abs te, vel immixtorum alienis, vel immutatorum. Ita enim latebas, ut non omnino falleres: nam post carecta, quæ sunt nec alta, nec densa, ut occultare posses te. [An mihi cantando] Omitit poeta reiicere crimen in aduersarium, & ad odiosam furti obiectionem respondet, idque pastorio more per interrogationem; se non esse inferiorem priscis poetis, victosque esse illorum plerisque omnes ab se cantando, seque artis premium ac decus ab illis extorsisse elegantia suorum carminum. [Si nescis, meus ille caper] Decus hoc poematis quod tu surripuisti me criminari ne sis inscius, meum est, meo ingenio partum, nec alij vates id negant, sed tribuere hoc mihi vel auctoritate vetustatis præpediuntur, vel recepta in vulgus opinione. populus enim nouis scriptoribus non multum tribuit, peritiam æstimat annis, ut inquit Horatius. [Cantando tu illum?] Subticitia ex indignatione: Nunquam tu eam habuisti eruditionis facultatem, nec maioribus assueuisti fistulis, sed vulgari ac triuali peritia cantandi præditus, apud vilem plebeculam Mantuæ alijsque in municipijs frigidis, profundeabas miseras cantuunculas. Operæ precium est annotare verba singula, quæ habet magnam acrimoniam conuicij. Solebas tu homo indocte non canere, sed disperdere carmen miserum, vile, ac miserandum, vel miserum, quod in tuas manus incidisset, non inter eos qui possent iudicare, sed in triuijs, quo conuenit turba mulierum, puerorum, opificum, idque non fistula, vel canna, in quo est aliquid solertiæ, sed stipula, & ea non suauiter, aut leuiter recinenti, sed stridenti. [Vis ergo inter nos] Nullus esset finis iurgij, & conuiciorum, sponsione est certandum de eruditione. [Ego hanc vitulam] Ego, quem tu alienum appellauisti, & mercede conductum, depono hanc vitulam, ut scias me habere peculium, tu dic, quid depones [De grege non ausim] Virgilius ait se pecude sponsurum, hoc est de præstantia argumenti ac materia carminis, Menalcas negat sibi licere ea de re

certare, sed certaturum libenter pro poculis affabre tornatis. i. de nitore, & artificio, & nouitate gratiæ. Nec dum illis, inquit, labra admoui, sed condita seruo. [Descripsit radio] Bene radio: nam mathematici formas suas in puluere delineabant radio. [Et nobis idem] Nec elegantiam, facerūque dicendi genus deesse sibi ait, & recentem expolitionem ac venustatem, nec recusaturum super ea re certamen, sed nihil hoc esse, si cum solida atque vtili materia conferatur splendor. n. & ornatus verborum, quasi flores sunt quidam, sensus autem fruges. [Audiat hæc tantū, vel qui] Modo ne sine iudice, ne inficeris postea & tergiuerferis, postquam te viceris, ut quilibet iudex, vel hic Palemon imperitus, si alius desit, tanta est fiducia. [Dicite quando quidem] Aptissimum tempus canendis versibus descripsit; nempe veris; & animi non tranquillitatem modo, sed etiam alacritatem [Ab Ioue principium Muse] Venusto more, ab Ioue. n. exordiebatur orationes omnes, ut apud multos legimus: sic in 10. Aen. Præfatus diuos solio rex insit ab alto. Hoc est solenne carmen præfari olim solitum, de quo in antiquis memorijs legimus. Quanto illi sapientius auspicabantur ab imploratione sui ficti numinis, quam qui inter nos verum numen ne nominare quidem sustinent? A quo iustius capiant Musæ principium, quam ab auctore ac parente suo Ioue? à quo ingenia humana, quam a Deo, illorum conditore ac tutore? [Iouis omnia plena] Ex Arato, Iuppiter implet omnia munere ac beneficio suo, alioqui non perdurarent. quoniam ergo beneficij illius sunt omnia, à quo potius exordiamur? [Ille colit terras] Illius nutu ac concessione excoluntur terræ. [Illi mea carmina curæ] Scio illum ad curam suam peculiarem recepisse mea carmina: ab illo sunt. n. sublimes quidam raptus ingenij mei, dum carmen compono, unde poema meum curæ illi esse sentio. [Et me Phœbus amat] Ex contentione carminis amebæi; Ioui opponit Phœbum, patri filium, summo deorum deum quidem minorem, sed qui peculiarius pastoribus præsit, ut qui fuerit pastor, unde ~~opus~~ dictus; & cantantibus, est. n. dux Musarum. Ad Augustum alludit, qui iuuenis reb. magnis gestis creditus est Apollinis filius, sequenti vero ætate Apollo est dictus. Sueton. [Phœbo, sua semper apud me] Hinc colligit se esse carum Phœbo, quod illum gratis muneribus colat, nempe lauro, & hiacyntho, adamat ipsi. Grati sunt Deo, qui illum rite colunt accepto sacrificio, nempe puris animis [Malo me Galatea petit] Lusus, & delicias suas cum Augusto subsignificat; malo est ab eo impetratus, quod est magnæ atque arctæ familiaritatis, & subduxit se ad salices. & tamē vult videri quo abierit, ut is sequatur. omnia sunt familiarium colludentium. Multa, & magna fauoris signa præbuit Virgilio Cæsar Octavianus, sed occulta uit ea, interdum ostendit tamen, quia possit ille repetere, & ad se ridere quod est principium, cum in magnam gratiæ partem aliquem statuerunt sensim recipere [At mihi se se offert] Amoribus amores opponit alicuius ex nobilibus Romanis, quæ significat sibi esse familiarissimum, adeo ut vel ipsis canibus sit notior, quàm luna dea venationum. [Parta meæ Veneri] Non solum se diligi ostendit, verum se muneribus colere amicos, delectamque sibi materiam qua fauorem Augusti erga se magis, & magis promereatur quotidie. [Quod potui puero] Et se quoque misisse agrestia munera, carmen, rusticum, breuiterque missurum aliud. Per aurea mala decem, sunt qui decem Eclogas intelligant, nos in medio relinquimus. [O quoties, & quæ] Secreta Augusti colloquia significat, plena beneuolentiæ, quæ cuperet nota fieri Romanibus proceribus, ut ab illis fieret plurimi qui tam gratus esset principi. [Quid prodest] Eleuatio est, & irrisio iactantiæ fauoris Augusti, quid iuuat, quod Augustus tibi ex animo bene vult, si non admouet magnis ac præclaris rebus, sed finit te in ignobilitate, & obscuritate studiorum consenescere? [Phyllida mitte mihi] Sine me Auguste inuitare ad has meas epulas natalicitas, hoc est ad conuiuium rusticum Pollionem, ut ei opus hoc pastorium dicem. Tu vero inuitaberis, cum vitula sacrificabo, pro frugibus, hoc est carmine maiore cantaberis, [Phyllida amo ante alias.] Significat sibi quoque esse carum Pollionem; & cum digrederetur, grauiter tulisse, & præ merore esse collacrymatum, longamque salutationem dixisse, ut solet inter amicos fieri. Lacrymæ, & geminatio salutationis, & probatio, & epitheton formosi, charitatis sunt signa indubitata. [Triste lupus] Non solum se amare Mecenatem

aut Pollionem, sed venerari nihilque sibi esse tristius quā illius animum alienatum ab se. [Dulce satis humor] Si vero nihil esset illorum, & alloquijs, & conspectu incundius. [Pollio amat nostram] Iam aperte sine figura Pollionē nominat, & grata esse illi sua carmina rustica, O Musæ Pollioni, qui tam libenter vestra legit, ijsque delectatur alite vitulā, suppeditate Veneres, siue carmine, siue prosa, [Pollio & ipse facit noua carmina] Non delectatur rustico poemate, sed facit ipse carmen noui generis, nouique argumenti, quo profligabit inimicos suos, & inuidos impeter cornu, versuum acumine, & sparget pedibus arenam, ad terrorem æmulum puluerem excitabit, ut tātā ferociam indocti metuant, & puluis eis obijciatur ante oculos. Fuit Asinius Pollio vir valde doctus, & acris iudicij, sed morosi, ac difficilis: Cic. æmulus, imitator veteris, elocutionis scripsit orationes multas, & tragædias. Lilius dixit Patavinum sapere, & Porcium Latronem sua lingua disertum esse, de hoc multa in Declamationib. Seneca [Qui te Pollio amat] ut se bene cupere ostēdat Pollioni, bene precatur eius amicis felicitatem aurei seculi, cum omnia bona ubique provenirent. Qui Baium non odit] Iam ex rabie quia toties Virgilius amicitiam Pollionis iactavit, hominis ingeniosissimi, meminit Baii, & Meui infeliciū poetarum, quia si horum sit Virgilius similis. Et tacite etiam Pollionem perstringit, nam hoc est naturale ut amicos inimicorum hac sola de causa oderimus, alioq. bonos, & amabiles. Et obijcit poetarum inimicos quo magis vrat eum. Et quemadmodum Dametas erat copiam rerum suarum precatus, ita hic imprecatur rem inanem, & ridiculam, ut qui versibus ineptorum poetarum capitur, is iungat vulpes aratro, & mulgeat hircos, in Virgilium, & Pollionem, quorum alter alterius probabat ingenium, quasi mutuū muli scaberent. [Qui legitis flores] Qui formosis artibus datis operam, fugite hunc poetam venenosum. [Parcite oues] Arrius Centurio collocatus erat in agris Virgilio ademptis, ubi autem ex vrbe Virgilius reuertisset cum edicto Cæsaris, quo Arrius iubebatur agris cedere, Centurio militari iracundia percitus, districto gladio impetum fecit in Virgilium, qui fugiens, cum alter non faceret insequendi finem, coniecit se in Mincium amnem, & nando ad ulteriorem ripam perue-

nit. [Tityre pascentes] Monet vel mercenarium suum, vel Mantuanos omnes, ut caute agant, & deuitent periculum, ad tempus se reperturum occasionē, quo apud Cæsarem ipsum efficacem restitutionem agrorum omnium impetret nec esse tribunorum aut legatorum fauorē, sed illud ab ipso fonte petiturū. [Cogite oues pueri.] Desinite grādia vobis promittere, & sperare quæ sunt inania. Tutius erit, ut cogatis oues, & quæ vobis reliqua sunt, cōseruetis diligenter, ne si turbo aliquis belli rursus ingruat, ut nuper, vniuersus fructus peculij pereat. [Eheu quam pingui] Non credo significari a poeta res suas esse difficiles in tanto fauore Augusti, immo satis sibi suas res placere ostendit. Itaque insectatio est aduersarij, miror te in tanta gratia procerum, in tanta eruditione, & applausu omnium, tamacrum pecus pascere, tam habere rem tenuem. Amor. i. hoc est nimia de se fiducia, & sibi plus satis placere, nocet poetæ, & reb. eius; vel sic; Miror te in tanta ingenij vbertate, tā tenue atque exile carmen pangere, certe vel immodico tuimet ipsius an. ore dementatus es, vel captus alterius amore delyras, ut idem amor, & ingenij tibi perturbet, & carmē deprauet, [His certe neque amor] Demōstrat Menalcas Virgilij pecus. atqui his inquit, quæ non sunt admodū pingua, & curata, amor nō obest; neque enim in eo peccare est credibile, de quo me reprehendis. quid ergo est? fascinum esse in causa dicit, perderisum, ut quā causam Virgilius attulerit, in alterum quoque posse competere, ne obijciat male dictum commune. [Dic quibus in terris. Satis iurgiorum, nec ullus esset finis] Proponit ergo quæstionē, more vulgari, insolubilē, ad perturbandū aduersariū, ut ea conuictus decedat. [Dic quib. in terris] Iste ex fabulis proponit tāquā imperito, quod pastores faciunt, si quid ab vrbānis audierūt parū inter se triū, [E t eris mihi magn⁹ Apollo] vterq. se exacerbat, Menalcas nihil affectabat magis, quam ingenij gloriam, ideo Dametas dicit, assequere quod optas tantopere, eris mihi Apollo ipse, Virgilius autem gratiam, & benevolentiam Romanorum captabat, ideo Menalcas, & solus frui tua Phyllide (quam alibi vocat Amaryllida) sine vlla cōtradictione, nā ipse tibi cedam, [Aut metuet dulces] Grande premiū meretur, quisquis fauores principum, & auram populi sapienter metuerit, vel despectum odiumque pertulerit fortiter.

QUARTA Sibyllini [Magna est inter doctos, sāctosq. viros cōtrouersia de carminis huius argumento, alijs contendentibus Christianū genethliacō. i. natalitiū carmen de Christi natiuitate posse censerī; alijs id pernegantibus, cū autē Christianū natalem hoc carmen diu cō-

bus sponte sua tellus omnia ferret, nec animantia inter se scirent; verum ea concordia conuiuerent, quam etiam allegoricos fore præcinerat diuinitus vates Esaias ca. 11. in aduentu Christi dicens, Habitabit lupus cum agno, & pardus, cum hœdo accubabit; Vitulus, & leo, & ouis simul meabunt. Vitulus, & vrsus pascentur, simul requiescent catuli eorum, & leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramina aspidis, & in cauernas reguli, qui ablactatus fuerit manū suam mitter. Non nocebunt, & non occident, &c. quæ non dissona sunt ijs quæ

Asc.

positum sit, quippe ab eo qui ante eum obierat, quomodo ergo, inquit, de Christo loqui potuisset Poeta? Nostra autem sententia est, de Christo quidem dictum, ac decantatum hoc carmen, sed a nesciente Poeta: qui eius temporis felicitatem quæ sub Christi aduentum erat, animaduertens ea Augusto addixit. Verum, quia dicit, Vltima Cumæi venit iam carminis ætas. Hoc est quia Sibylla, quæ de Christo locuta est, vaticinia repetit, ipse quoque licet ignorans de Christo loquitur, prætendens siue Augustum, siue Pollionem, siue Saloninum Pollionis filium, siue Marcellum Augusti adoptiuum filiū, siue omnes hos collaudare, Nam multa sunt quæ Pollionis filio non quadrant, nam sic eum maiorem fore etiam Augusto censeret. Vi detur autem non absurdū, si de Marcello, Octauiae Augusti sororis filio, quæ Augustus sibi adoptauit, intelligatur. Nam tēporis id rō patitur, & spes quæ de illo erat suadet. ut de eius natiuitate dictum putem, cuius obitum in 6. Aen. deflet egregie Poeta noster. In hac ergo 4. Eclo. ex Sibyllino carmine describuntur aurea secula, quæ sub Augusto erant, in quib. in signum vniuersalis pacis, templum Iani claudebatur, eaq. prope diem futura sperabantur, quæ Sibylla Cumana aliquā fore prælixerat, ut s. Saturnia tempora redirent, in qui-

ARGVMENTVM ASCENSIVM IN POLLIO. VIRGILII.

Quarta Sibyllini repetens oracula. cantus.
Atque Genethliacō modulans collaudat Iesum.

dicetur. Occidet & serpens, & fallax herba veneni. Et alibi, cum canibus timidi venient ad pocula damæ, Verum nasutus quispiam nasum ducet, quod sacra profanis commisceo, verū intelligat pius lector, hæc nō adducta esse a me, quasi ea Poeta legerit, sed quia Sibyllina carmina se recensere attestatur, quibus catholica sæpe correspondent, quod ut ostenderem Esaię verba citavi. Ordo versiculorum nostrorū est. Quarta sup. Ecloga repetens. i. recensens, aut recitās, oracula. i. vaticinia, & diuina rñsa orantib. data, cātus. i. carminis Sibyllini. i. a Sibylla Cumana olim editi, & modulans. i. sub modulīs canēs, Genethliacō i. carmen natalitiū hoc est de natali aut Salonini Pollionis, aut potius Marcelli Octauiae (ut dixi) filij, collaudat. i. simul, licet Poeta ignoret Iesum. i. Saluatōrē nostrū, cuius salutiferæ natiuitati, ea felicitas tēporū nimirū debebat. Genethliacos dī natalitiūs. Nā γινῆλαι hoc est genethle, dī genus, & genethliaca, celebritas, quæ fit in natali alicuius, & genethlon, natalitiū. Iesus, quia Græce scribitur Ἰησοῦς, trisyllabum est, secundam producens.

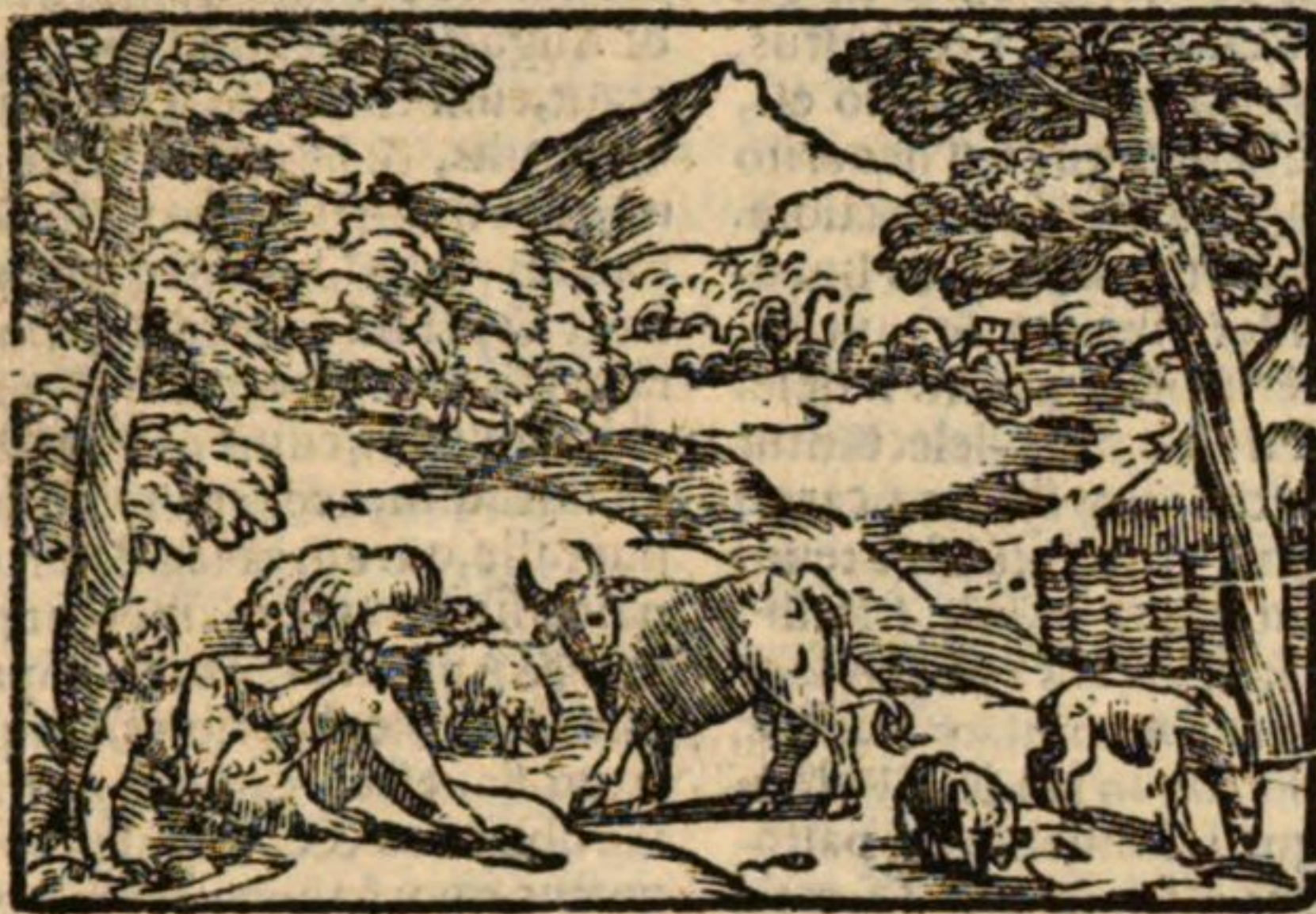
Icelides Musæ, paulò maiora canamus] Af-
nius Pollio ductor germanici exercitus eū
post captas Salamos Dalmatię ciuitatem
primo meruisset lauream, post consulatum
adeptus fuisset, eodem anno suscepit filium,
quem à capta ciuitate Salonium vocauit,

gusti, acceperunt nomina, Nam antea Quintilis, & Sextilis
dicti sunt. Et hoc ē trahit ad argm̄ aurei seculi. [Te duce]
Vel Auguste, vel Pollio. vel Salonine. [Sceleris vestigia no-
stri] Bene nullum velit esse præsentiū temporū vitium
sed reliquias dicit esse superioris ætatis. Sic in Georg. cum
laudaret Augustum, & carpsisset tempora, dicens, Vicinæ
ruptis inter se legibus vrbes Arma ferunt, sequit̄ toto Mars

cui nunc Virgilius genethliacon dicit, quem constat na-
tum risisse statim, quod pa-
rentibus omen est infelicitatis: nam ipsum puerum inter
ipsa primordia perijsse ma-
nifestum est. [Sicelides Mu-
sæ] Sicelides autem gręcum
est. Nam latine Sicilienses
facit: idest Theocriteę. Nam
Theocritus Siracusanus fuit,
quem in hoc opere Virgilius
imitatur, vt diximus supra.
[Paulo maiora canamus] Be-
ne paulo dicit: nam licet hæc
ecloga descendat à Bucoli-
co carmine, tamen inserit
aliqua apta ei operi. [Myri-
cæ] Virgulta sunt humili-
ma [Vltima Cumæi venit
iam carminis ætas Sibyllini
scilicet Sibyllæ, quæ Cumana
fuit. Et secula per metalla
diuisit. dixit etiam quis quo
que seculo imperaret, & so-
lem vltimum idest decimum
voluit. Nouimus autem eū-
dem esse Apollinem.] Vnde
dicit. Aetas iam finitis om-
nibus seculis, rursus cadenti
renouitur, quam rem etiam
philosophi hac disputatione
colligunt, dicentes comple-
to magno anno, omnia syde-
ra in ortus suos redire, & re-
ferri rursus eodem motu.

Quod si est idem siderum
motus, necesse est vt omnia
quæ fuerint habeant itera-
tionem. Vniuersa enim ex
astrorum motu pendere ma-
nifestum est. Hos secutos
Virgilius, dicit reuerti au-
rea secula, & iterari omnia
quæ fuerunt. [Ab integro]
Denuo. [Seculorum] Synæ-
resis, pro seculorum. [Redit
& virgo] iustitia quæ tū pri-
dē effugerat. Et pmiscet lau-
des tam pueri, quam Pollio-
nis, quamque Augusti. Nam
felicitas temporum, ad im-
peratoris pertinet laudem.
[Iam noua progenies cœlo
demittitur alto] vt videan-
tur homines non ex morta-
libus nati, sed ex numinibus,
& quasi ē cœlo lapsi: Et hinc
conijcitur fore aurea secula
quod Augustus imperat.
Quod talis est natus puer.
quod cōsul est Pollio. [Quo]

Deest nascere. Nam hoc dicit, faues ei Lucina, cuius or-
tus secula immutabit aurea, scilicet ferrea. [Casta faue Lu-
cina] Modo Dianam accipimus, Sic Horat. Siue Lucinā pro
bas vocari. Terent. Iunonem Lucinam dicit, vt Iuno Luci-
na fer opem, serua me obsecro. Tamen ambæ vnum sunt,
[Tuus iam iam regnat Apollo] Et vltimum seculum osten-
dit, quod Sibylla solis esse memorauit, Et tangit Augustū,
cuius simulacrum factum est cum Apollinis cunctis in-
signib. [Incipit] Inchoabit, exordium accipiet, aureum. i. se-
culum. [Incipient magni procedere menses] Illud tangit,
quod Iulius, & Augustus mensis in honorē Cæsaris. & A-

ARGVMENTVM.

SCRIPTA est Pollioni Ecloga, cum Roma Cos-
gereret. Pueri natalis dies celebratur, quo nascente
ferrea primum atas desitura sit, tum aurea Satur-
ni regna reditura Puerum vero sunt qui intelligāt
Salonium Pollionis filium: nec desunt, qui Marcellum malint
Octauia Augusti sororis, de quo in fine Sexti Aeneidos, Heu mi-
serande puer, si qua fata aspera rumpas, Tu Marcellus eris.

POLLIO.

EGLOGA QVARTA.

ICELIDES Musæ, paulo maiora ca-
namus:
Non omnes arborista iuuant, humilesque
Myricæ.

Si canimus syluas, syluæ sunt consule dignæ.
Vltima Cumæi venit iam carminis ætas:
Magnus ab integro seclorum nascitur ordo.
Iam redit & Virgo, reddunt Saturnia regna:
Iam noua progenies cœlo demittitur alto.
Tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
Desinet, ac toto surget gens aurea mundo,
Casta faue Lucina: tuus iam regnat Apollo.
Teque adeo, decus hoc æui, te consule inibit
Pollio, & incipient magni procedere menses.
Te duce, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua soluent formidine terras.
Ille Deum vitam accipiet, diuisque videbit
Permixtos heroas, & ipse videbitur illis,
Pacatumque reget patrijs virtutibus orbem.

damno, inquit, argumenta Bucolica, quia, si canimus siluas,
siluæ sunt consule dignæ. Deinde exorditur carmen, dicens:
Vltima Cumæi venit iā carminis ætas, i. transacta est vlti-
ma tempestas, quæ ferrea est: quia venit, est præteriti t̄pis;
& redit noua, quæ aurea erit, propter felicitatē: nā ea erat q̄
sub Saturno dicta ē fuisse, qua tellus oīa sponte ferebat, &
iustitia summa inter mortales resonabat, vnde tūc dij cum
hominibus conuersabantur, donec exactis, & expulsis cete-
ris numinib. Aстреa quoq. i. iustitia, quæ inter colonis diu-
delituit ad superos vltima concessit. Nam (vt inquit Ouid.
vltima cœlestum terras Aстреa reliquit, quam nunc auctor
noster

improbis orbe, intulit. Fer-
tur equis auriga, neq; audit
currus habenas vt ostēderet
tantas esse reliquias præte-
ritorum malorum, ut ne ab
optimo quidem rectore se-
dari posse videretur. Vesti-
gia autem scelerum dicit bel-
la ciuilia, quæ gessit Augu-
stus contra Antonium apud
Mutinam contra L. Antoniū
fratrem huius Antoni apud
Perusium, contra Sextū Pom-
peium filium Pompeij in
freto Siciliensi, contra Bru-
tum & Cassium in Thessalia,
contra Antonium, & Cleo-
patram in Epiro apud Actiū
promontorium. [Irrita] Ad
nihilum deducta vestigia; &
non dicit, iam irrita soluent
terras formidine, sed, fiet ir-
rita, & soluent terras timo-
re, vel formidine. [Perpetua]
Est autem longa. [Ille Deum
vitam accipiet] Sicut supra
artificiose laudem confun-
dit, vt possit esse communis,
nā ad quēuis potest referri.
[Illic] Vel ad Augustum, vel
ad Saloninum. [Pacatumque
reget patrijs virtutibus or-
bem] Vel Augustus Cæsar,
vel Saloninus Pollionis vir-
tute pacatum orbem tene-
bit. Et mira laus vtriusq; est,
& eius qui pacauit, & qui pa-
catum tuetur.

ASCENSIVS.

Sicelides Musæ] Cū venia,
& honesta præfatione à
Bucolici carminis humilita-
te, transgreditur Poeta ad ge-
nethliacon describēdū eius
videlicet, cuius ductu ea, quæ
sub Augusto incepta erat, p-
fici sperabatur felicitas, qua
habita; & pastorib. & agrico-
lis lōge candidior esset cōdi-
tio, vnde ad rem pastoralem
nōnihil facit. Alloquitur aut̄
Sicelides. i. Musas, & Theocri-
teas, inuitās eas, ad paulo ma-
iora, quam Theocritus. i. ceci-
nit canenda, quia nō omnes
oblectātur reb. tam humilib.
& rebus pastoralib. non tñ

noſter dicit, redire & totum ordinem rerum renaſci ita vt Saturnia quoque redeant regna. Dicit præterea, nouam progeniem de cœlo demitti, quaſi videlicet apud Cretenſes, Thraces, Arcades, Aegyptios, & cæteros populos olim dii regnauerunt, ita iam noua deorum ſoboles apud Romanos ſit regnatura. Et ergo precatur Lucinam i. Lunam ſeu Dianam, quæ in lucē venientibus, hoc eſt naſcentibus præeſt, vt naſcenti puero, quo ferrea genus deſinet, & aurea ſurget toto mundo faueat, eo quod Apollo eius frater. i. Auguſtus, qui ſe Apollinem appellari gauiſus eſt, regnaret Ordo eſt, d. Muſæ Sicelides. i. Siculæ, aut Sicilienſes quæ ſ. Theocrito Siculo Bucolica carmina dictitaſtis, canamus paulo maiora. i. altiora, quam ſ. Theocritus cecinit, aut quam ſtylus Bucolici carminis exigat, arbuſta. i. humilia virgulta, & myrice. i. frutices humiles. i. humilis materiæ, non iuuant. i. delectant, omnes. i. quoscūque, hoc eſt non omnes delectantur legendo res mere paſtorales. Si nos canimus ſyluas. i. carmina ſilueſtria. i. Bucolica ſeu paſtoralia (vt in, Silueſtrē tenui muſam meditaris auena) Syluæ ſunt dignæ cōſule. ſ. Pollione, eius. n. iuſſu Bucolicum carmē ſcribere incēpit, vnde dictū eſt Pollio amat noſtrā quāuis ſit ruſtica muſam. Per hoc autē manifeſte probant: q. hanc Eclogam in laudem Pollionis præcipue non ſcribat, ſed Auguſti, innuens rem paſtoralē Pollione, ſed non Auguſto dignā. Vltima ætas. ſ. ferrea, carminis Cumæi. i. oraculi. aut vaticinis: Sibyllæ Cumææ, hoc eſt quam Sibylla vltimam fore pronunciauit, & deinde ad primam fore regreſſum, venit. i. tranſacta eſt, nam, ſ. paucis diebus magnus ordo ſeculorum. i. innouatio totius vniuerſi, naſcitur. i. innouatur. nam ab integro, i. de toto. Et virgo, ſ. Aſtea ſignificans iuſtitiam. redit. i. reuertit, & regna Saturnia. i. liberrima, & plane aurea, qualia ſub Saturno fuiſſe perhibentur, redeūt iā. Et progenies noua. i. noua generatio deorū, demittitur. i. deorū mittitur cœlo alto. Hoc veriſimile Chriſti aduentui quadrat, ſed Poeta non intellexit de Chriſto, ſed de Cæſarum progenie quantum perſpicere poſſum. Tu d. Lucina. i. Diana, aut Luna, ſeu Iuno, dea partus, quæ parientibus, & in lucem venientibus. præeſt, caſta. i. perpetua virgo faue modo puero naſcenti, quo. ſ. puero, gens ferrea. i. dura, & immanis: deſinet ſu. eſſe. i. exterminabitur primum, & gens aurea. i. ſplendidis & bonis moribus. multisq. virtutibus. prædita ſurget. i. orietur, toto mundo. i. per totum mundum. [Teq. adeo, &c.] Pollio, hic locus manifeſte docet, quia præcipue laus ad Pollionem non tendit. Nam videt, quatuor ſecula. totidem hominū generibus. ſignificare: Ferreum ſcleratis hominibus. cum dicit, Sceleris veſtigia noſtri. Aeneum heroibus. i. optimis viris, ſed mortalibus. cum dicit Permixtos heroas. Argenteum diuis. i. diis ex hominibus. aſſumptis quia ille deum vitā accipiet, & Aureum regnante mero Deo, eo videlicet de quo dictū eſt, Iā noua progenies cœlo demittit alto. Hi ſunt ergo, quos ponit hominum gradus, vt primo loco ſint ferrei, ob quorū ſclera ciuilia bella, bellorumque mala contigerant, quos Pollione duce, & Auguſto principe, dicit ſic piandos, vt, Sceleris veſtigia irrita perpetua ſoluant formidine terras. Secūdo ſint optimi viri, vt Pollio, qui cū corpore ſint mortales, animorū tñ virtutibus immortalitatē meruere, heroſq. poſſunt appellari. Nam præter eam rationem quā Beroaldus & D. Auguſtinus aſſert, ut Man. recitat, eſt & alia, cur heroes dicantur, quia videlicet, altero parente mortali altero immortaliprogeniti ſunt, vt Hercules, Aeneas, Achilles, Caſtor, Pollux, Perſeus, & alij multi; aut quia corpore mortales geſtorum claritudine, immortalē gloriā obtinuerunt, quō Auguſtum dicit verſaturū inter heroas Pollionē videlicet, Agrippā, Mecenatē, & reliquos Romanę militiæ proceres. Tertio ſint diui vt D. Auguſtus, iā pro Apolline habitus quē dicit accepturū vitam deorū, & reſturū orbē pacatū patrijs virtutibus, hoc eſt, aut patris Iulij Cæſaris, videlicet militari pericia, aut patriæ. ſ. Romæ, cuius propriū eſſe indicat mūdo imperare, & imperio regere, dicens in 6. Aen. Excudet alij ſpiratia mollius æra &c. Tu regere imperio Populos Romanememeto. Hæ tibi erūt artes, paci. imponere morē. Parcere ſubiectis, & debellare ſupbos. Quarto autē loco, ſit merus deus, d. Deo. ſ. Apolline, hoc eſt Auguſtus adoptatus, ad quē cū hæc ſcriberet, ab eo gignēdū putabat, quo iā regnante aurea forent ſecula, nō ſubito quidem oborta, ſed cū virtute noui pueri paulatim adolentia, & creſcētia, vnde dicit ad puerū. At tibi prima puer &c. non ergo placet vt tñ felicitatem Pollionis puero attribuat, vt & ipſum Pollionem, & D. Auguſtū ſuperet, ſed Auguſti filio ſaltem adoptiuo, quo

deſuncto, attribuet aures ad ſeculi gloriā non Pollioni nec Pollionis filio, ſed Auguſto, dicturus Aen. 6. Hic vir, hic eſt tibi quē promitti ſepius audis Auguſtus Cæſar, diuū genus aurea condet ſecula, &c. Ordo eſt. Pollio, hoc deus æui. i. hæc ornamentū aurei ſeculi inibit. i. initium capiet. adeo. i. certe, aut omnino te conſule. i. cōſulatu tuo: nam felicitas temporū ſolebat cōſulibus. addici, vnde Cic. de Senect. O fortuna tā natā me conſule Romā. Et magni menſes, ſcilicet Iulius & Auguſtus, ſecundū cōmentarios (ſed, quid maiores tunc erant, cum Iulius & Auguſtus appellabantur, nunquam cū Quintilis, & Sextilis) certe mihi non ſatisfit, vt ideo dicat magnos menſes & proceſſuros, quia in Iulio, & Auguſto, menſes magni, hoc eſt dies longi ſint. nam illi non incipiebant tū primū procedere, ſemper enim à primo tēpore fuerant ſua tēpeſtate, vnde vñ mihi aliud ſignificare, deorū videlicet vitam, cuius menſes magni ſunt, quia nō ſubiacent viciffitudini, nec rerum mutabilitati. vult ergo dicere, q. cū puer ille, qui aurea ſecula producet, in conſulatu Pollionis natus ſit, iam tūc inciperent procedere magni menſes, ſ. Iulius & Auguſtus, qui tum quaſi perpetui erūt. eo q. meſſis quæ in illis colligi ſolet, ubiq. & ſemper erit. Nā molli paulatim flauereſcet campus ariſta Incultisq. rubens pendebit ſentibus vua &c. Magni ergo menſes, ſcilicet Iulius, & Auguſtus, quorū tunc perpetuus erit prouentus, incipiet procedere. i. oriri. Et d. Pollio ſi qua. i. aliqua veſtigia ſcleris noſtri, qui in ferreo ſeculo nati ſumus, manent, i. reliqua ſunt. ipſa irrita, i. irritata, & ad nihilum redacta, te duce. i. per auſpiciū, & ductū tuū. ſoluēt. i. liberabunt terras. i. terrigenas perpetua formidine, ita ut nemo formidet ea aliquā reditura, quia cū formidine non ſtat plena felicitas, ille. ſ. qui nūc regnat Apollo, hoc eſt Auguſtus Cæſar accipiet vitam deū. i. deorum, transformabitur in deū, & videbit heroas. i. principes viros, aut ſpiritus aërios, ſed potius, ut dixi, ſernideos, permixtos diuis. i. ijs qui in deos aſſumpti ſunt, & ipſe videbitur illis. i. ab illis, aut inter illos, & reget orbē. ſ. terrarū, pacatū. i. ad pacem & tranquillitatem perductū, virtutibus patrijs. i. militaribus, quæ in patre tuo adoptiuo Iulio Cæſare, & in patria tua Romana præcipue ſunt & fuerunt. Regula. Quoties geminæ locutiones de ſuppoſito, & verbo fieret intercedente, ſi qua, dū, poſtquā, aut ſimili particula, veniſtū eſt alterā mutare in geminos ablatiuos, in designatione ſequelæ poſitos, & ſeptimus caſus dictos, quorum qui ex ſuppoſito ſit nominalis, aut pronominalis, qui loco verbi participialis, aut verbalis eſſe ſolet: verbi gratia, loco huius, dū tu cōſul es. & populum duces, hæc ſient, dicere poſſum, cōſule te & duce, aut te cōſulente, & ducēte, hæc ſient, &c.

Sicelides Muſæ) Animaduertendum antiquos pleroſq. liberos, Sicelides, eadem vocali trib. primis ſyllabis ſcriptum oſtendere, vt etiam in primitiuo nomine, Sicilia, ſcriptitamus [Humilesq. Myrice] In Mediceo lib. Humilesq. genitæ, poſitum eſt. Seruius. Myricæ agnoſcit, [Vltima Cumæi] veteres pleriq. libri ſcriptionem Græcam retinent in vocabulo, Cumæi ita in 6. Aen. Cymæa Sibylla [Pacatumque reget patrijs virtutibus orbem] Quamuis vetuſtiſſimi libri aliquot, patrijs legunt, magis tamen acceptū, patris, intelligo.

Sepe utiq. in poetis enarrandis ingerunt ſe, quæ ſi altius perpendas, intercutaneam requirunt eruditionem, etiam ſi noctuē nobis intendentibus oculis, plerūq. uidetur extranea ac vulgaria, cuiusmodi Virgilianum illud ex Bucolicis, Si canimus ſyluas ſyluæ ſint conſule dignæ. Qua in parte ſcientiſſimus poeta morem reſpicit veterum, quo conſulibus ſylvarum & collium iniungebatur cura, ne compingendis nauibus materia unquā deeſſet. Quæ ſane prouincia minor dicebat, vt à maioribus diſtingueretur, quas cōſulibus dabant. Proinde in Cæſare Tranquillus ab optimatibus datam ſcribit operā, vt prouinciæ futuris cōſulibus. minimi negocij. i. ſyluæ collesq. decernerentur. Apud Iureconſultos de prouincijs mentio minoribus. eſt, in quibus ſylvarū ſtatuitur cura. Et Seruius grāmaticus in Aeneidos primū, Africā dicit cōſularē prouinciā, in qua non comperiantur cerui. Syluam Barbaricā, intelligit cōſemineā. Colum. lib. 12. Sed, & illud perpenſione dignū, cur aeriā dixerit turturē Virg. eo verſiculo: Nec gemere aeriā ceſſabit turtur ab vlmo, ex Seruij interpretatione, nā ſyllabę menſus penthemimeri defenditur. Aeriā dici cōiecto, qm (vt ſcribit Origenes Homilia ij. ex Hieronymi translatione) turtur ſemper in iugis mōtiū, & arborū verticibus commoratur: vnde, inquit, turturis appellatione, ſanctus intelligitur Spiritus, vbi de magis & occultioribus myſterijs agitur, quæ capere haud poſſunt multi.

Regula

VAR.
LECT.CŒL.
RHOD.

Asc.

AT tibi prima puer nullo munuscula cultu] Rhetorice digesta laudatio, non enim improvide in principio vniuersa conscripsit, sed paulatim fecit laudē cum ætate procedere [Munuscula] Bene in rebus minoris ætatis vsus est diminutione. [Errantes hederas passim cum bacchare tellus] Passim vagantes. Vnde antiqui lyrici dixerūt, flexipedes hederas, q̄ hac atque illac vagetur. Mire autem puerum laudat ex ipsis munerib. Nā hederā indicat futurum poetā, vt Pastores hederā nascentē ornate poetam. Bacchar vero herba est, quæ fascinū depellit, vt Bacchare frōtē Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro, Per q̄ pulchrum indicat puerū (Ridēti acātho) Lēto, & est herba, quæ in Aegypto nascitur (Ipsa lacte domum referent) Quid enim est aptius infantib. lacte? Et laus in hoc est, q̄ ait Ipsa referēt. (Nec magnos metuēt armenta leones.) Bona vsus est mo-

deras aut, & penitus pernicioſa interitura, vnde subdit: Occidet & serpens & fallax herba veneni. Tū docet quādā odorifera nūc paucis in locis reperta, tūc vulgo oritura, vt amomū, q̄ nūc potissimū in Assyria colligit. Et hæc quidē in infantia, & pueritia iā nati pueri. At simula immediate, postquā ad annos pubertatis, & discretionis peruenierit, frumēta, vina, & mella spōte sua nullo colente nascetur. Ordo est, At. i. sed, o puer, tellus idest dea terræ, hoc est, ipsa terra, fundet. i. germinādo emittet abūdē tibi, passim i. per singulos ferē passus, nullo cultu. i. nō colēdo eā, hoc est sponte sua, prima munuscula. s. hederas errantes. idest per obliquū reb. ad quas nascūtur adherētes cū bacchare idest herba illa cōtra fascinū apta, & fundet Colocasia idest herbas illas maxime odoriferas in Aegypto nascētes, mixta idest cōmixta, Acantho. i. frutici illi, aut virgulto ridenti. i.

*At tibi prima puer nullo munuscula cultu
Errantes hederas passim cum bacchare tellus,
Mixtaque ridenti colocasia fundet acantho.
Ipsa lacte domum referent distenta capella
Vbera, nec magnos metuēt armenta leones.
Ipsa tibi blandos fundent cunabula flores,
Occidet, & serpens, & fallax herba veneni
Occidet: Assyrium vulgo nascetur amomum.
At simul heroum laudes, & facta parentis
Iam legere, & quæ sit, poteris cognoscere, virtus;
Molli paulatim flauescit campus arista,
Incultisque rubens pendebit sentibus vna,
Et duræ quercus sudabunt roscida mella.*

semper florēt, & ameno. Ipsa capellæ referent domum vbera, sup. sua distenta. i. in diuersa extenta, seu extensa lacte, idest propter copiam lactis (res enim tenax, vt corium & pannus, dum vltra consuetam capacitātē implei, distēdit) nec armenta metuēt magnos leones i. pascēt, ac errabūt libere, ac tute. Nā licet magni leones tūc quoq; futuri sunt, nō tñ nocebunt. Ipsa cunabula. i. cunę seu lecti, in quib. reponūtur infantes, fundent. i. abūdē producent, tibi i. ad tuū honorē, ac vtilitatē flores blādos. i. molles in attractu, & p odorem adijciētes. Et serpens fallax occidet. i. interibit. & herba veneni. i. venenata, vt aconitū fallax i. difficulter nūc cognoscibilis, & nos assidue fallēs, ac decipiēs occidet. i. interibit (ab ob, & cado, vnde legiū secunda breui) & amomū i. virgultū odoriferū. Assyriū. i. q̄ nūc p̄cipue in Assyria nascit, nascet vulgo. i. passim, ita vt et vulgo eius copia fiat, ac pro, & aut at, pro sed simul. i. statim post q̄ tu poteris legere laudes heroum. i. optimorū virorū, & facta. i. inclyta gesta parētis. s. Augusti, saltē adoptitiij, & hoc loquēdo de Marcello, aut Pollionis filio, loquēdo de Salomino (q̄ tñ mihi nō placet, vt dixi) & poteris cognoscere legēdo. s. q̄ sit virtus parētis, s. hoc est cū incipies imitari virtutē parētis, capus. i. capax ager, seu aruū, flauescet. i. fiet flauus paulatim, arista molli, i. delicata, & matura, & vna rubēs. i. matura, p̄debit, sup. de, aut in sētib. i. spinis, & dumetis incultis, & quercus duræ sudabūt, i. distillabūt, & effundēt in morē sudoris, mella roscida, idest, qualia nunc ab apib. colliguntur ē floribus rore celesti aspersis.

Ac tibi, In Romano libro. At tibi. Et ita inferius, vbi, At si mul. Ac simul, n̄, cū tñ in antiquis alijs libris At, vtrobique legatur. [Assyriū vulgo nascetur amomum] In Lōgobardico libro, legere est. Assyriū & vulgo, vt Thēstylis, & rapido.

VAR.
LECT.

XV.

SVberūt vestigia. i. erūt. sed Slatēter, & bene [Priscę fraudis] Ad suorum tēporū exultationē, sicut diximus supra. [Quæ tentare Thetis ratib. quæ cingere muris Oppida] A sequentibus ostēdit præcedētia, quæ vitauit, quasi laudi incōgrua. Nam per nauigationem ostēdit fore auaritiā, quæ homines nauigare cōpellet, per muros, bella signat, per agriculturam, famis ostēdit timorem [Alter erit tum Typhis] specialia pro generalibus ponit, Nā per Typhīn, quēcunque gubernatorem acceperimus per Argo, quamcunque nauem, per Troiam, quamcunque ciuitatem, per Achillem, quemcunque virum fortem. Videtur tamen locus hic dictus per ἀποκαταστάσις, i. per omniū rerum volubilitatē

*Pauca tamen suberunt prisca vestigia fraudis,
Quæ tentare Thetis ratibus, quæ cingere muris
Oppida, quæ inbeant telluri insindere sulcos.
Alter erit tum Typhis, & altera quæ vehat Argo
Delectos heroas: erunt etiam altera bella,
Atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
Hinc vbi iam firmata virum te fecerit ætas;
Cedet & ipse in mari vector, nec nautica pinus
Mutabit merces: omnis feret omnia tellus.
Non rastros patietur humus, non vinea falcem:
Robustus quoque iam tauris iuga soluet arator,
Nec varios discet mentiri lana colores:
Ipse sed in pratis aries iam suæ rubenti
Murice, iam croceo mutabit vellera luto:
Sponte sua sandyx pascentes vestiet agnos.
Talia secla suis dixerunt currite fufis
Concordes stabili factorum numine Parcæ.*

ex siderum rōne venientē, vt diximus supra. [Cedet & ipse mari vector] Necessario si quidem [Omnis feret omnia tellus] Nauigatio ex mercimonij rōne descēdit, [Discet mentiri lana colores] Cum enim tingitur, mentitur alienum colorem [Murice] Coctea, vñ tingitur purpura [Mutabit] Tinget, inficiet p̄ter naturam [Luto croceo,] Rubicundo, & est Hypallage, pro croco luteo. Nam crocum, lutei coloris est, vnde, & lutea pellis [Sandyx] Herba est, de qua sandycinus tingitur color, q̄ varanā rustici dicunt. Talia secla suis dixerunt currite fufis. Quidam volunt curritas dici uates deas quæ suis fufis vaticinationib. ordinant oia: & p̄dicāt futura. & esse græcum nominatiuū, Currite

rite] Melius tamē est currere, imperatiū esse modū, ut sit sen-
sus, Dixerūt Parce concordēs, suis fufis. i. vaticinationib. cur-
rite talia fecit, hoc ordine, & euetū vestro estote [Stabili]. i.
immutabili, & spr manenti. [Fatorū numine] Fata dicta à
fando, quia quæ Parce dixerūt, hæc credebātur euenire mor-
talib. Numine aut. i. potestate, diuinatione, ac maiestate [Par-
ce] Quæ & furie infernales, dicte Parce, κατ' ἀντίπαρτον, quæ
nulli parcūt. [Cōcordes stabili fatorū numine Parce] Nā &
quod vna dixerit, duæ sequuntur, & fixa sunt statuta fatorū.
Horat. Quod semel dictum, stabilisq. rerū terminus seruet.

Asc.

PAUCA tamen &c. Tamen si quod tpe puer hic adolesceret,
patriamque virtutem cognosceret, atque imitabitur, quæ vsui
humano maxime accommodata sunt, ut frumenta pro pane,
vinū pro potu, & mella pro obsonijs, spōte nascentur, tñ in-
quit, adhuc suberunt vestigia priscæ fraudis. i. non omnino
exterminabitur ferrei seculi auaritia, & ambitio, quia adhuc
quærentur peregrinæ merces nauib. & gloria quæretur bel-
lis & seditionib. sed si animus humanus ijs contentus esset,
quibus naturæ satisficit, non opus esset præter ea quæ sponte
nascentur alia quærere: quod ergo alia adhuc quæretur, ad
priscam fraudem pertinet. Sed tandem, vbi in perfectū vi-
rum euaserit & vitiū ferrei seculi extinctū erit, neque mer-
ces aliunde quærentur, neque terra subigetur, neq; colores
adulterini imbuētur, sed ijs quæ spōte sua natura producet,
quæ omnia erūt, quib. nobis opus erit, contenti erimus, at-
que ita aurea secula erūt, quæ Parce pperare iusserūt. Ordo
est. Tñ. i. tamen si, & fruges, & vinā, & mella, spōte nascentur,
tñ pauca vestigia. i. pauca reliquæ & pauca semina, seu exē-
plaria priscæ. i. prioris æui, fraudis. i. fallaciæ, & deceptionis,
seu vitiij, i. ambitionis, & auaritiæ suberūt. i. latebant in qui-
busdā, quæ. i. vestigia, iubeāt tentare ratib. Thetis. i. maria. i.
quæ impellent nauigare, & merces peregrinas nauib. tran-
suehi, & quæ iubeant cingere. i. circumdare, oppida. i. muni-
tiones vrbiū circūclusas muris, i. mēibus, & quæ iubeāt in-
findere, i. impingere findēdo telluri. i. terre, sulcos. i. fissuras
aratro factas. Alter Tiphys. i. vector, erit tūc, & altera Argo.
i. nauis oblonga, quæ vehat delectos heroas, sicut Argo vexit
olim Argonautas qui erāt heroes. i. Herculem, Castorē, Pol-
lucem, &c. & erunt etiā altera bella, atque magnus Achilles
mittetur iterum ad Troiam, hoc est, aut similia his erunt, aut
omnia cū suis causis redibūt. Hinc. i. ex hoc tēpore. hoc est,
post hoc tempus in quo hæc fient: vbi. i. postquā: ætas. i. tua ò
diuine puer, firmata. i. stabilita: iā fecerit te virū, & idest pa-
riter, ipse vector cedit mari. i. discedet a mari, nō amplius na-

uigaturus, nec pinus nauticæ. i. nauis ex pinu facta & nautis
seruire solita, mutabit. i. ad commutationem transuehet (an-
te vsu pecuniæ, omnis venditio fiebat commutando) mer-
ces, scilicet peregrinas, quia omnis tellus feret omnia,
nunc autem ut in Georg. dicitur, suus cuique terræ Genius
est, & virtus productiua, & ita ijs quæ apud nos abundant,
quærimus ea quæ nobis defunt, atque alijs quibus nostra de-
funt abundant. Humus. i. terra, non patietur rastros. i. instru-
menta dentata quib. radatur, & vinea non patietur falcē,
quæ putetur, & arator robustus soluet iā tauris iuga. i. non
amplius vtef tauris ad arationem, nec lana discet mentiri. i.
mendaci ter imbibere, varios. i. adulterinos colores, sed ipse
aries. i. quæuis ouis, sed masculo plus lanæ est, quàm foemel-
le, mutabit iam. i. colorabit, mutando albū colorē in alium:
vellerā. i. lanam, aut lanitium velleris sui, in pratis. i. pascuis:
murice. i. purpura, rubēti. i. ruborē habenti: suaue. i. suauiter,
aut cū suauitate odoris, quoque, pro &, mutabit vellerā sua
luto croceo. i. croco luteo, seu lutei: hoc est subrubri coloris
(Lutū p genere coloris crocei, aut subrufi, producit priorē,
quā pro ceno corripit, vnde est plebeius versiculus. Sus im-
mūda luto gaudet meretricula luto) Sadyx. i. herba, vñ fit co-
lor sandycinus vestiet. i. ornabit colore, sua spōte. i. sine tin-
ctoris officio. agnos pascētes. i. ipsam carpentes. Parce. i. tres
dæ fatales. i. originē, medium, & exitium omniū rerum, se-
cundum gentiles disponentes, quarum prima, quæ Clotho.
dicitur baiulat colū, vnde filum vitæ deducitur, & Lachesis,
quæ secūda dicitur, trahit & deducit filum in fufum suū, &
Atropos vltima occat. i. abrupit filum cum vitā, vnde est
versiculus vetus, Clotho colum gestat, Lachesis trahit, Atro-
pos occat. dictas autē volūt p antiphrasim, quia nemini par-
cūt. Parce inquā, cōcordes. i. consentientes stabili numine. i.
firmo, & irreuocabili nutu, ac potestate fatorū, dixerunt. i.
iusserūt, dicētes, suis fufis. i. instrumētis, quib. filū circūfun-
di dū nocet, dixerūt, inquā, o fusi, sup. currite. i. celeri cursu
vestro adducite, talia. i. tā aurea, & tam felicia. secula. i. secula.

Lutū.

Parce.

VAR.
LECT.

Quæ iubeant telluri infundere sulcos] In Romano libro
legere est, tellurem infundere sulco, In Oblongo Vaticano,
sulcis, Longobardicus, Mediceus, & aliquot alij, vulgatam
sequuntur lectionē. [Talia secula suis dixerūt currere fufis] In
Mediceo libro, legere est, dixerūt currere, ut sit, dixerunt p
edixerūt, vel affirmauerunt. Neque illud prætereundum est,
quod ætate maxime nostra ceptum est scribi seculum absq;
diphthongo, cuius quidē scripturæ rationem grammatici
nonnulli subiecere, a sequendo nomen, deductum esse.

SERV.

Ouis incrementum] Nutri-
mentū & est vulgare quod
Bucolico conuenit carmini.
[Nutantem mundum] Nutat
præsentib. malis, letus est bo-
nis futuris, [Conuexo] Cur-
uo, inclinato. O mihi tam lon-
gæ maneat pars vltima vitæ
Vtinam possim frui vita lon-
gissima, & habere tantum spi-
ritum, quātus possit sufficere
ad tuæ virtutis commemora-
tionē. [Nō me carminib. vin-
cet nec Thracius Orpheus]
Genere styli sese Orpheo, vel
Lino fore æqualem comme-
morat. Nam non sibi arrogat, sed hoc dicit, Tāta est materies
tuæ laudis, ut etiā humile ingenū in ea supra omne possit
excellere [Lino] Linus cum nomē hominis dicimus, Li bre-
uis est. Statius, Medico Linus intertextus acantho. Cum li-
num dicimus, filum significantes, Li longa est, cum produ-
catur apud Græcos. [Pan etiā] Redit ad nomina rustica, nā
satis excesserat dicendo Linum poetam, Orpheaq. theolo-
gum. [Arcadia iudice] Quæ ei fauet, vbi colitur.

Asc.

AGGREDERE ò magnos &c.] Secundum commentarios
Augustum affatur, meo tamen iudicio, puerum recens na-
tum Augusti fortassis filium alloquitur. Nā Augustus iā ma-
gnos. i. diuinos honores adierat, vnde dictum est, Tuus iā re-
gnat Apollo. quocirca, ne citra necessitatē ad diuersos ex ab-
rupto dirigitur oratio, placet ad eūdem conferre, ut sit quia
in fatis est, ea tpa pperare, ò diuine puer, aggredere magnos
honores, quia tēpus a Parcis prædefinitum iā aderat, ad cui-
us felicitatem futurā exultant omnia quæ præsentū malo

Aggredere ò magnos (aderit iam tempus) honores

Cara Deum soboles: magnum Iouis incrementum.

Aspice conuexo nutantem pondere mundum,

Terrasq. tractusq. maris, cælumq. profundum:

Aspice, venturo latentur ut omnia seculo.

O mihi tam longæ maneat pars vltima vitæ,

Spiritus & quantum sat erit tua dicere facta.

Non me carminibus vincet nec Thracius Orpheus,

Nec Linus: huic mater quamuis, atq. huic pater adsit,

Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo,

Pan etiam Arcadia mecum si iudice certet.

Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.

rum pondere premuntur. O-
ptat igitur Poeta, sibi tātum
vitæ dari, ut possit aliquando
eius inclita gesta carminibus
prosequi, quia si id detur, nul-
li poetarum cedere vellet, nō
quia plus artis, quā illi habe-
rēt, sed quia copiosius, atque
vberius, longeque clarius subie-
ctum, seu argumentū, nā scri-
pturarū dignitas, sæpe ab ar-
gumēto delimitur, Secundus
uersus huius lectionis est spō-
daicus, hoc est spondeum pe-
dem (ut Horat. dicit) stabilē,
ex duabus. i. longis constātē

Spōda-
cus ver-
sus.

in quinto loco habēs, cuius ea lex est, ut præcedēs pes q. quar-
tus est, dactylus sit, & sētētia ipsa, pōdus ac grauitatē habeat,
ut hic Magnū Iouis incrementum. & ij. Aenei. Constitit at-
que oculis phrygia agmina circūspexit. Ordo ē. O cara sobo-
les deum, i. Iest deorum progenies, magnum incrementū. id-
est (secundum Ser.) nutrimentum Iouis, aut potius, magnū
incrementū idest augmentum Iouis idest generis aut proge-
niei eius, ut sit sensus, q. pgenies Iouis multū incremētū ex
Augusti, aut illius pueri natiuitate, acceperit. Et bene, Iouis
Nā Augustus, à Iulio Cæsare adoptatus, hūc puerū (ut dixi)
adoptauit. Iulius autē, ab Iulo Aeneæ filio, genus & nomen
traxit, vnde est illud Aen. i. Iulius à magno demissū nomē Iu-
lo. Aeneas autē ab Anchise & Venere pcreatus est, sed Anchi-
ses à Dardano Iouis, ex Electra, filio processit. Venus autē,
ab Ioue, ex Dione genita est. Ad magnā ergo gloriā proces-
sit generatio Iouis, dū ad hunc vsq. puerū perducta est, vnde
dicit, O cara soboles deū, appositiorie magnum incremētū
Iouis

Augu-
sti ge-
nealo-
gia.

Iouis, aggredere magnos. i. diuinos honores. tempus. i. cōstitū a Pariaderit, i. propediem. Aspice mundum nutantē. i. vacillantem pondere, i. malorū presentium, aut exultātem lētitiā bonorū futurorū connexo, i. in humeros eius deuoluto, & aspice terras, & tractus. i. regiones maris & celū profundū. i. aerē, quia profundus respectu cōli, aut ē celū, qđ profundū est. i. procul aspice nutantē. conuexo pondere, & aspice, vt, i. qualiter, omnia supp. hęc prādicta, lētēt. i. exultent, seculo futuro. i. de felicitate seculi, quod imminere vidēt. O. i. vtiā, vltima pars vitæ maneat mihi tā longe, & vtiā spiritus maneat mihi tātus, supp. vel vtiā spiritus. i. mens diuina, & spiritus poeticus. sup. sit mihi tantus quātū fat. i. satis erit dicere. i. ornatē prosequi, tua facta. i. inclita facinora tua, quę res, si sup. mihi erit. Nō, sup. quisquā me vincet carminibus. At legamus sine subauditione (quia, vt in regulis dicemus, duę, aut plures negationes debite positę, nō plus efficiunt q̄ vna) Nō me vincet carminibus nec Orpheus vates ille prāclarissimus Thracius idest ex Thracia oriūsus, nec Linus. i. alter diuinus vates, sup. vincet me carminibus, q̄ quis Mater. i. Calliopea Musa, adfit. i. auxilio sit, huic. i. alteri eorum, videlicet Orpheo. & q̄ quis pater. i. formosus Apollo adfit huic. i. Lino. aut sic, quauis mater adfit huic. i. prius dicto, & pater adfit huic. i. posterius dicto, qđ declarat, dicens quamuis Calliopea musa mater Orphei adfit Orpheo, & quauis formosus Apollo pater Lini, adfit Lino. Si Pan, deus ille Arcadię & princeps musicorum (quia, vt dictum est: Pan, primus calamos cera coniungere plures instituit) Certet mecum etiam Arcadia iudicē i. iudicantē, quę tamen deo suo faueret, tamen Pan dicat se victū scilicet a me, tua facta canēte, etiā Arcadia iudice, q. d. tāta erit gestorum tuorum gloria, vt etiam ab humili Poeta descripta omnem poesim exuperet. Multa hic notatu digna sunt, quorū non pauca a Mancinel. explicantur. Regula prima est. Spondaicus versus, dactylum in quarto loco, & sententię pondas, aut loquentis languidū animū efflagitat. Pondus vt hic, & in illo a Persio adducto. Si cōstā longo subducimus Apenino Languorem, vbi prius citato. Cōstitit, &c. Secūda, quę particula, a Virgilio fere communis ponitur, vt hic: Terrasque, &c. quod si productam positione dixeris, propter te in sequentis dictionis principio posita, quam tamen positionē non oēs approbant, adducā illud 3. Aen. Liminaq; Laurusq; dei, totusq. moueris Mōs circum &c. Tertia, cōiuncto enclitica, vt, que, ve, ne, quoties priori parti coniungendę adhareretur, polteriori etiam adharere vult. Itaque semper in fine interdum etiam in medio, nūquam in principio poni vult. Et diuerso, & nunquā in fine, semper in medio, interdum ē in principio ponetur, vnde dices, Tu puerque tuus, aut, Tuque puerque tuus, non Tuque puer tuus; neque tu, puerque tuus. Item tu, & puer tuus, aut tu & puer tuus, nō autem, & tu puer tuus, &c. Quarta, quę est Vallengis. Tres aliquando negationes non plus efficiunt, quam duę, collatione ipsa dictionū id efficiente, vt, Nunquā mihi nec offuisti, nec profuisti, vbi principalis negatio nō posset in fine poni, sic, nec offuisti, nec profuisti mihi nunquam, nā sic dicendum esset vnquam, Et hic non me vincet, nec Thracius Orpheus, nec Linus, &c. bene dicitur, sed si diceretur, nec Orpheus, nec Linus nō vincet me, male diceretur. Auferenda enim esset negatio, sic, nec Orpheus, nec Linus vincet me Quinta, Gręca in eis, apud nos sępe exeunt, in eis longum, vnde obliquos, nunc ab eis, nunc ab eis, deductos inuenimus vt Olysseus, latine dicitur Vlysses, vnde in genitiuo Vlysseis, Sed Vlyssi reperitur, pro Vlyssēi, per syneresin, quasi ab nominatiuo Vlysseis, sic & Achilles, & Achilli, quia gręce Achilleus dicitur & hic in datiuo Orphi, a nominatiuo Orphes, aut gręcus est datiuus per syneresin pro latino.

CARA Deum soboles] in Romano libro, suboles, per u, prima syllaba legitur. Cara, in alijs antiquis libris, etiam clara legitur. [Terrasque tractusque maris] Sunt antiqui libri, in quibus Terrā, vnitatis numero legas, sed multo magnificentius est plurali dicere [Aspice, venturo letentur vt omnia seculo] In Romano libro letantur, est indicandi specie, quod magis implet aures. [O mihi tam longe maneat pars vltima vitæ] In Longobardico, & in Mediceo, tum longe scriptum est. Sed enim tam longę vitę, casta omnino lectio est, quam Seruius etiam agnoscit [Orphei Calliopea] In Romano libro, & in Mediceo, Orphi, legit per syneresin. In alijs Orphei. In Longobardico ē, Orphei prius scriptū erat, inde ab rasis literis, factū est Orphei. [Pan ē Arcadię mecū si iudice certet, Pan etiā Arcadia dicat se iudice victum.] Nō inficior vtrumque versum in Romano libro, in Mediceo, & aliquib. alijs eodē modo legi. Pan etiam Archadia. licet in Romano versus inferior vna abundet litera. Sed tñ mihi non displicet, quod in Oblongo libro legitur. Pan deus Arcadia mecū si iudice certet, Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.

Trium negatio num effectus.

VARIA LECT.

R. V. **R**isu cognoscere matrem] Alludit ad id, quod factū est, & rem naturalē eis. Sicut .n. maiores natu sermone, ita infantes risu se indicant cognoscere. Ergo hoc dicit: Incipe parentib. arridere, & eis spe hominis detrahare sollicitudinē, vt & ipsi tibi arrideāt [Tulerunt] Alij, tulerint legūt. vt sit sensus Si riseris, abstulerint decē mēses matri tuę lōga fastidia. matri .n. decē menses attulerunt longa fastidia [Cui non risere parentes. Nec deus hūc mēsa, dea nec dignata cubili est] Sicut Vulcano contigit, qui cū deformis esset, & Iuno ei minime arrisisset, ab Ioue est precipitatus in insulam Lemnū, illic nutritus ab Sinitijs, cum Ioui fulmina fabricasset, non est admissus ad epulas deorum. Postea cū rogaret, vt vel Mineruę coniugiū fortiretur, spretus ab ea est, vnde diuinos honores non meruit, ad quos per conuiuium numinū, aut per coniunctionem venit dearum. Hinc est, quod Iuno agit in primo Aeolus gratias, quod per eius beneficiū diuinos honores meruit, vt Tu das epulis accūbere diuum. [Nec deus] idest Iuppiter. [Nec dea] idest Minerva.

sc. **I**ncipe parue puer] Finis huius Ecl. gę sanę quā difficultis est, vsq; adeo, vt non facile sit bonā sententiā cum grāmaticorū ordine excerpere. Nā Seruiā interpretatiōne quidā explodunt, vt Angelus Politianus c. 89 Miscellaneorū, cuius verba sunt, In Bucolica Virgiliana hi duo sic versiculi leguntur, Incipe parue puer, cui non risere parētes, Nec deus hūc mensa, dea nec dignata cubili est. Quod enarrans Seru. haud inceleber Grammaticus, & veram lectiōne, quod eius pace dixerim, cōtaminat, & fabulā sibi ex parte commodoq; suo confingit, contra omnē veterū auctoritatem. Neque, n. cui, sed, qui, legendum. hoc est non casu datiuo singulariq; numero, sed plurali nominatiuo, quamquā vtroque apud veteres eadem vox, ijsde. nq; notata literis, sicut in 1. Quin. de

institutione oratoria, nō oscitans lector inueniet, ex quo etiamnum versiculus in 7. Valerij Flacci Argonauticū lib. Curaq; cui pro fuga forsan tenet alta carina Etiamnum in quā, iste versiculus cui retinet, non, qui, tā. i. in vetustissimo libro, de quo reliqui flexere, quam in his quoq. peruulgationib. quod aut dicimus, qui legēdum nō cui, docet idē Quint. in 9 figurā esse declarans hic in numero, sic, vt plurali significari subiūgatur. Ex illis. n. inquit, Qui non risere hūc non dignata. Quis aut dubitet, quin de Virgilianę lectiōis incolumitate Quintilianū credēdū sit, potius quā Seruio, pręsertim, qui manum quoq; Virgilij citet, aliqñ & Ciceronis. Quo circa manifestū est quod diximus, mendose locū a Seruio adduci. [Nec Deus] Fabulam aut sibi eundē ex proposito cōmodoq; finxisse quis non videat? cū nusquā ob id precipitatum fuisse Vulcanum legamus, qm deformis natus, quoniamq. ei nō arriserit. Etenim poeta Homerus ob id ait, q̄ matri contra Iouē patrē suppetias tulerit Natus .n. ex Ioue, & Iunone, secundū Hom. Vulcanus, licet ex Iunone sola fingat Hesiod. in Theog. sicut ex solo Ioue Minerva dī, ὡς πατρὸς, a Teocr. vocat in enigmatio cui βῆμος inscriptio. Quare parētes ad Iouē Iunonemq; vix satis ē proprie referent. Sed & illud sane q̄ frigi le Seruius idē, q̄ neq. admissum ad epulas Deorū Vulcanū dicit, neq. diuinos honores meruisse, Quē Varro ē inter selectos deos numerat septimum. Tū ne processerit quidē, vel isto pacto q̄ molitur Seruius, quando non ob id ait precipitatum, quod haud riserit sed quod ipsi haud arrisum. Viderimus vtrū ne ipse mox credibila suspicetur? certe iā Seruius verissimis reuincitur. Et quidē si ego legerim, sic enarrauerim. Parētes Salonini pueri, de quo hic agit, vt sint parentes, vocandi casu, vt qui non risere, neque deus mēsa dignatus, neq; dea cubili. hoc est nec Genius, nec Iuno

Iuno vitalibus dignum putauere, hunc ex illis qui non risere, ut sit figurate dictum. (Quintiliano teste) pro eo quod est, hunc qui non risit, vel, qui in numero est, eorum qui non risere. Credebatur. n. habere quisque suum deum, suamque deam, hoc est suum genium suamque; Iunonem, vite praesides. Hos igitur indicauit Maro κατ' ἐξ' ἑνός [Mensa] Mensa. n. Genio conuenit, ut, Funde merum Genio, Iunoni lectus. Quod Iunius quoque Philargyrius docet, hunc ipsum ita interpretans locum, Pueris, inquit nobilibus. editis in atrio Iunonis Lucine lectus ponitur, Herculis mensura. Sed & apud Varronem lectum est initiari pueros Educam, & Potinam, & Cubam, diuis edendi, potandi, & cubandi, ubi primum a lacte, & cunis transferunt, quam Varronis auctoritate Donatus in Phormionem Terentianam adducens, et hunc ipsum citauit Maronis versiculum, atque idem Probum quoque retulit adnotasse. Mensa igitur, & lectus argumenta vitalitatis, quod initijs ipsis adhiberetur. Ceterum hunc homo sua sibi ridendi proprietate. Qui vero non rideant ei cui potest esse vita vitalis: ut ait Ennius, deum vero, deamque ad has referre Varronis, Educam, Potinam, Cubamque; nequeas, quod haec feminae oes, ut Augustus. et in 6. lib. de Ciuitate Dei declarauit. Sed nec ad Pylum, rone pari, & Pitumnum, coniugales deos, quibus. ut ait Varro scribere Martialis. in 2. lib. de vita Patrum, natus, si erat vitalis, simul ab obstetrice fuerat sublatus, & in terra stratus, ut esse rectus auspicaretur. Sternere et in arboribus lectum consueuerunt. Restat igitur ut, quod de Genio & Iunone diximus, auctoritate quoque Plinij fulciatur. Plinius itaque naturalis historiae. i. Cum singuli, inquit, ex semet ipsis totidem deos faciant, Henios, Iunonesque; adoptando sibi. Seneca epistolarum ad Lucilium. 19. ita tamen ait, Hoc Seponas volo, ut memineris maiores nostros, qui crediderint Stoicos fuisse: Singuli. n. Genium, & Iunonem dederunt, unde arbitror Iuuen. & per Iunonem, inquit domini iurante ministro. Hoc. n. reprehendit Satyrus, poeta quod non per Genium, sed per Iunonem domini minister iuraret, videlicet more muliebri. Quo circa, sic illa apud Petronium Arbitrum. Quartilia loquitur. Iunonem meam iratam habeam, si unquam meminerim virginem fuisse. Nam infans cum pluribus inquinata sum, & subinde prodeuntibus annis, maioribus me pueris applicui donec ad hanc aetatem perueni. Hinc et puto natum proverbium illud ut dicunt. Posset tamen tollere, qui vitulum sustulerit. Ceterum detur si modo, non iniquam planum a nobis peragi reprehensionem, labescereque iam committum istud Seruianum, quod antequam talia prodebamus, pro indubitato obtineat. Reliqua in medium, ne nobis blandiamur, libera opinaturis relinquemus. Hec ille. Ex quibus patet quam difficilis sit hic locus, quodque de Salonino intelligendum sit, quod (ut in superioribus dixi) mihi non placet, verum, ut omissis ambagibus sententiam nostram paucis explicemus, Quia & Augusto & Pollioni, & puero nato blanditus est Poeta, ne matrem preterisse culpetur, in eius assentatione inuitat puerum ad arridendum matrem, aut matrem ad arridendum puero. Nam dupliciter posset intelligi, quod puer risu agnosceret matrem, aut quia ipse rideret, aut quia mater. [Tulerint] Praeterea quidam legunt, tulerint, & tamen graues viri legunt, tulerunt, dicentes secundam corripit praeter naturam, ut significetur subita logi doloris fuga, & correptio, sicut subitus, inquiunt horror significatus est in uersu illo 3. Aen. Obstupui, steteruntque come, & vox faucibus haesit. in corruptione, videlicet mediae syllabae illius uerbi, steterunt. Construemus igitur dupliciter. Primo sic: O parue puer. s. Marcelle, aut Salonine incipe cognoscere risu. i. dum tu rides matrem, & si hoc feceris, decem menses tulerint. i. cito transegerint matrem longa fastidia, aut si hoc facies decem menses tulerunt. i. iam transegerunt celerrime matrem longa fastidia. Aut sic: O parue puer, incipe cognoscere matrem risu. s. tuo, quia decem menses tulerunt. i. attulerunt matrem longa fastidia, quae abierint, si arriseris. Incipe, inquit, puer cognoscere matrem risu. i. illi arridendo, ut tibi rursus arrideat, quia nec deus. s. Genius, dignatus est mensa, hunc, cui non risere pariter. nec dea. s. Iuno cubili. Secundo modo sic: O parue puer incipe cognoscere matrem risu. s. mutuo, dum tu illi, & illa tibi ridet. nam cum incassum loquatur, mater infanti ridet, quod autem rideat, docet, quia decem menses tulerunt. i. cito abstulerunt matrem longa fastidia. i. ut dicunt, nauseam, & egritudinem animi, omnia fastidientis praeter tedium. O parue puer, incipe, inquam deinde, quasi volens sollicitare parentes, ut inducant puerum ad risum, conuerso sermone ad eos, dicit. O parentes, facite, supp. ut rideat, quia nec deus. s. Genius, dignatus est hunc. sup. eorum, qui non risere mensa, nec dea. s. Iuno cubili, i. vitalis non fuit,

Genium
Iunonem
que cur
antiqui
dederunt.

Tulerunt

quisque alienus natus est a risu. sicut Marcello contigisse videtur, ex eo quod dicit 6. Aen. Sed frons laeta parum, & de iecto lumina vultu, & paulo post, Sed nox atra caput tristi circumuolat umbra, &c. Quasi ergo Virg. tunc admonere uoluit Octauiam, Augusti sororem, ut omne illud & indicium breuis vitae, quod frons tristis, portendit, auertat risu, dicit, & parentes, facite ut puer rideat quia quisque est eorum qui non risere, nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est. Et hinc sensus videtur Quintiliani, cui & Politianus assentitur, nec dissentit Mancinellus, ut vidimus. Regula est. Dignor, uerbum commune, in actiua quidem significatione, accusatiuum cum ablatiuo regit. in passiuam, duos ablatiuos, alterum mediante a, vel ab, ut, Deus dignatus est hunc mensa. Item Aen. 1. Non equidem tali me dignor honore. Secundi, ut Aen. 3. Coniugio Anchisa Veneris dignata superbo. s. ab Ioue.

MATR1 longa decem tulerunt fastidia menses] Tulerunt quidem in Rom. lib. legitur. In Longobardico & in Oblongo, tulerunt. In Mediceo, & aliquot alijs peruerteribus tulerunt, Neque desunt, qui (teste Seruio) abstulerint, legant [Cui non risere parentes] Antiquissima omnia exemplaria, in quibus omnibus scriptum obseruauimus, cum datiuo casu legunt. In aliquot etiam quot, Catulliano more ad pinguem sonum uiso, tantum ut ab illo, qui, distingueretur [Dea nec dignata cubili est] In Romano libro scriptum est, cubili est. Plautino more. In altero peruerter, cubili, absque uerbo est.

Regula
dignior

VAR.
LECT.

I O A N N I S L V D O V I C I V I V I S Pollio, seu de seculi noui interpretatione.

Sicelides Musae.] Asinius Pollio bellum gessit cum Illyrijs, quo uero tempore cepit Solonas illorum urbem: natus est ei filius, quem ideo Saloninum appellauit. Virgilius cum in uersibus Sibyllinis legisset, nasciturum per illa tempora admirabilem quendam puerum, qui orbem renouaret, vaticinium accommodauit puero. nam ex alijs gentibus non arbitrabatur futurum propter magnitudinem imperij Romani. sed puer in tenera aetate mortuus est. Alterum. n. Asinius habuit filium haeredem filiae, quae dictus est Asinius Gallus. Itaque omnia sunt de Christo, de quo & nos interpretabimur, & uedicabimus suo Domino possessionem. Taceant impij, nam uel simplici uerbum sensu absque ullis omnino allegorijs, de nullo prorsus alio potest intelligi quod hic dicitur, quam de Christo. [Sicelides Musae] Propter Theocritum Siculum, qui in hoc carmine potissimum aemulatur, Musas Sicilienses appellat carmen rusticum. [Paulo maiora canamus] Non. n. omnes pastorica materia delectantur, hoc est humili [Si canimus siluas] Quod grandem materiam siluestri Musa canimus, mirandum non est. nam & ipse siluarum prouincia sunt saepe numero consularis, dignae quae a consule Romano curentur, ut Suetonius scribit, Caio Iulio Caesari prouinciam in consulatu datam, siluas, & colles [Ultima Cumae] De Sybillis diximus fuisse in Augustinum. Aduentus Domini nostri tanta res fuit ut praenunciari conueniret Iudeis, & gentibus. ut priores expectarent, praesentes reciperent, posterius crederent. Ideo sicut apud Iudeos fuerunt prophetae, ita apud gentes Sibyllae dicte quasi conscijs diuini consilij. Vaticinij autem aduentare tempus colligebat Virg. quod Sibyllarum multa carmina ita erant composita, ut primis uersuum literis, aut postremis personam uel tempus designarent, ut Cic. in libris de Diuinatione docet. & apud Eusebium est vaticinium Sibyllae, de iudicio Christi postremo, ad eundem modum, quod Augustinus citat lib. de Ciuitate Dei 18. [Iam redit, & uirgo] Dixerat aliquid forsitan Sibylla de diua Virgine, id poeta ad Virginem Iustitiam transfert. aut forsitan de ingenti iustitia Christi, & aureo seculo, quod etiam describit Esaias propheta cap. 9. Erit in nouissimis diebus, & quae sequuntur. [Saturnia regna] in quibus magna cum quiete, & pace uiuebatur, in aequalitate omnium, sine superbia, iracundia, & inuidia. qualis esset indubie populus, qui Dei iussis pareret. [Iam noua progenies] Non potuit ab homine Christiano deterioribus uerbis explicari, descensus filij Dei ad nos [Tuus iam regnat Apollo] Lucina diua est, a ferenda luce nascentibus. Apollo est eius frater, orat Dianam, ut faueat puero nascenti liberis ac propitia nempe in regno fratris sui Apollinis. Augustus existimatus est Apollinis filius, postmodum et Apollo nominatus [Te consule inibit] Pollio Asinius consul fuit cum G. Domitio

Domitio Caluino in Triumviratu, An. V. C. 714. ante Christum natum 37. [Te duce] Peccatū originis delebitur virtute Christi, vt in Baptismo per fiduciam erga illum. Bene expressit vestigia sceleris: nam originis scelus vestigium est a parentibus transmissum in posteros. [Soluent formidine] Fiducia enim erga illum qui est Deus, omnem excludet timorē supplicij ob culpam, siue propriam, siue hereditariam. [Perpetua] Quam bene nūquā enim intermittebatur, quin mox vexaret. & hos versus ad eundem modum interpretatur D. Augustinus de ciuitate Dei. [Ille Deum vitam] Puer diuinam vitam viuere, & videbit herōas, & semideos suos, quos ille constituet, & ipse ab eis non corporeis modo oculis videbitur, sed (quod potius ac beatius est) mentis. de quibus est: Beati oculi, qui vident, quæ vos videris. [Pacatumque reget] Data omnia filio in manus à patre. frequēs est in sacris carminibus, & alijs libris mysticis, patrem subicere omnia filio. [At tibi prima puer] Describit cursum Ecclesiæ Christi, hoc est regni Christi in terris. Regnum enim Dei in euangelio, inter cætera Ecclesiam quoque significat. in nascente ecclesia, nullo cultu sed opere spiritus Dei, nata sunt dona dulcissimi & suauissimi odoris, tot Apostoli, discipuli, martyres. Bonus odor domino in omni loco. [ipsæ lacte domū] Fructuosissimi fuerunt nunquam prodibant, quin domum reuerterent, cum magno prouentu Domini. [Nec magnos] Neque grex Christi metuet Principes & Monarchas, minantes & frementes, in ter ipsos autem incredibilis erat concordia, & pax, nullum inuidiæ aut superbiæ venenum. [Iam simul heroum] Sequenti ætate, instituta doctrina Dei exemplis Christi, disciplina Apostolorum extendet se pietas latissime, non iam ad munuscula, & res minutas, sed ad colligendam messem, vindemiam, mel. Ingredietur Iudæi & magna multitudo Gentilium. flauescet paulatim arista gentilis tenera, & in spinis humanæ cōtumaciæ colligetur vna suaui, & in dura ignorantia nascetur dulcedo mellis. [Pauca tamē suberunt] Non ita poterit induci Christianissimus in animos hominum, quin multa etiamnum remaneant vestigia veterum errorum, diffidentia, auaritiæ, inimicitiarum, belli, crudelitatis ambitionis arrogantia. hinc nascetur studium nauigandi, & cōmutandi merces ad quæstum, hinc menia vrbib. ex simultatibus, & diffidentia, hinc agricultura sollicita. hæc .n. per se non mala sunt, sed prauus noster affectus est in illis. [Alter erit] redibūt pristina incommoda nauigationum & bellorum, vnde mala tā multa in genere humano. [Hinc vbi iā firmata virū] Vel de cælesti beatitudine, vel de perfectis Christianis id dicit à Sybilla, in quorum animis est tranquillitas incredibilis, & ætas aurea. Nec ad cupiditates exercebunt res naturales, sed ad necessitates ineuitabiles, quæ admodum Paulus scenas faciebat, & patres in Aegypto exercebant humum, nec erunt de ijs rebus vilibus solliciti, sed eorū conuersatio erit in cælis, contenti ad vsum reb. qualibuscūque obuijs, facileq; parabilib. quo fiet, vt copia sit rerū omnium vnoquoq; ad suos vsus sumente, nō trahēte ad improbas cupiditates. [Talia secula suis] Vel hoc dixerunt fata ex votis hominum. vt talia essent secula, vel ipsa id iusserunt: regnum enim Christi est regnum omnium seculorum, nec vn-

quam sumet finē: fatum .n. voluntas est & iussu Dei. [Concordes stabili] Fortasse nimium curiosum videri posset, si p hæc parcas concordēs numine & voluntate factorum, intelligi Sybillam voluisse diceremus tres personas in diuinitate, sed hæc ne attingamus, ne obtundamur vel impiorū, vel morosorum vociferatione. [Aggreiere o magnos] Optat initium tantorum operum, & dicit instare tempus, siue tempus, hoc est prænotatum a Sybilla, siue occasio rerum gerendarum, quæ ex qualitate negotiorum nascitur. [Cara Deum soboles] Nihil apertius de Christo, cara soboles Dei, & patris incrementum. De quo enim mortali dici potest, quod sit incrementū Iouis? quis potest Deo dare incrementum? at Christus Deus, Dei filius, gloria est patris, quia sapētia & virtus illius. [Aspice] Tempus est remedij quādo ruunt iam omnia, & instat discrimen extremum, quod erat in genere humano plane prostratio, & afflictio, hoc est tempus, de quo loquebar modo. [Aspice venturo] Vt non solum homines, sed Angeli, & ipsæ res multæ exhilarentur aduentu Christi. Nam ipsa vniuersitas mūdi, vt inquit Paulus, liberabitur à seruitute corruptionis. [O mihi tam longe] Infinita sunt acta Christi & ineffabilia, longissimaque vita opus esset ad ea explicanda. Vtinam tamdiu viuam dum tua facta cecinerim, vel optat sibi longam vitam, vt talem possit materiam scribere. at ea est de ingenio tuo confidētia? responder [Nō me carminibus] Eiusmodi materiam cantantem, nec vincet Orpheus, nec Linus, nec Pan, quid enim sunt, quæ illi canunt, præ hic ipsis? Fiducia est ergo in materia, non in ingenio. [Huic mater] Etiam si adiuuentur, Orpheus à Calliope, matre musa, Linus a Phœbo, deo carminum. [Pan etiam Arcadia] Non oblitus est decoris, pastore enim maior & præstantior est Pan, & minor Pan, quam Calliope & Phœbus. Ita iam ad summum peruenit. non videtur ei plus posse addi, postquam pastorem deum nominauit. [Arcadia] Vbi natus, ubi educatus, vbi colitur, ita vt vel sub iniquo sibi iudice, & alteri fauente victurum se confidat. magnum est, inimico iudici se approbari posse, vt inquit Plinius. [Incipe parue puer] Illa quidem olim futura certa, & indubitata, nunc verò incipe exhilarare matrem risu tuo, ne des ei fastidium tua tristitia. satis sit fastidiorum exhaustum decem mensib. quibus te vtero gestauit. Menses hi lunares sunt, non ciuiles. [Tulerint] Permissum est, concedentis Præteritum, vt retineat futurum. velut apud Ciceronem. Quæ malum seruitus hæc est voluntaria? fuerit aliqua necessaria. & Salust. Egeris, oro te Cicero, perfeceris quidlibet, satis est perpeffos esse nos. [Qui non risere] Grammatici de his versibus satis multa differunt. & nos in Augustinum. sed breuiter, mea sententia, per deum intelligi conuenit Genium, cui mensa parabatur, vnde Genio indulgere, & per deam Iunonem, cui sternebatur lectus, cum ablactatur infans, significat, periculum esse vitæ in puerili tristitia, quod ijs dijs infantium tutelares non faueant. Quod ita accidit, nam & puerulus hic celeriter est extinctus, nec passus est deus, illum viuere, in quem poeta magnæ auctoritatis transulisset, quæ prophetissa dixerat de filio Dei. atq; hos versus postremos suspicor à Virgilio additos post pueri mortem.

VINTA canit, &c.] In quinta Ecloga principaliter canitur nēnia, id est funebre, atque exequiale carmen Daphnidis, per quē non dissone Cæsar intelligitur, tamen si Daphnis apud

Theocritū quoque defleatur a Tyrside. Sunt aut qui canunt inter se amici. Menalcas, & Mopsus sibi inuicē cedentes, & mutuis honorib. ac muneribus donantes, q̄ res nō absurde monet Augustū, vt p Daphnidis, i. Cæsaris funebri carmine præmiū canentibus retribuatur. Ordo versiculorū nostrorum est. Quinta, supple Eclo-

ga, canit Daphnin, s. pastore optimum, per quem intelligitur Cæsar Imperator Maximus, cæsi, i. occisi, vulnere crudeli, id est à crudelibus (videlicet quib. aliquādo pepercerat) illa-

ARGUMENTVM ASCENSIVM IN DAPHNIN. VIRGILII.

*Quinta canit cæsum crudeli funere Daphnin.
Mutuaque ob meritum commendat dona ferentes.*

to. & commendat, id est laudat, Menalcam scilicet, & Mopsū, pastores amicos inter se ferentes, id est conferentes, mutua dona, i. munera, ob meritum, id est quia sic mereri visi sunt. Ea autem videtur intentio Poetæ, vt amicitia legem, quæ vult vt sibi mutuo cedant, & beneficia conferant, & defunctum defleant, explicet, & ad præmium conferendum, Augustum honestè commoneat.

S227.

VR non Mopse, boni quoniam conuenimus ambo] Inducuntur duo amici pastores canere ad delectationem. Vnde & laudant se, & sibi inuicem cedunt. [Boni] Aurem docti & figurate ait, boni ambo, (Tu calamos inflare leues, ego dicere versus) Hic corylis mixtas inter consedimus vltimos. Ordo est, Cur non Mopse hic consedimus inter vltimos mixtas, corylis. s. vt canamus. sane, [inter] Præpositio, quia præposita est, mutauit accentum, sicut eircu. [Siue sub incertas Zephyris motantibus, vmbas] Dicit quidem verecunde se illi obtemperare debere, ostendit tamen, quid sibi placeat. Nam ex ipsa laude antri, & ex arborum vituperatione, quarum incertas vmbas dicit, ostendit suam sententiam esse meliorem, incerte autem vmbre sunt, & ex Solis circuitu, & ex mobilitate vëtorum, quod ipse etiam dicit, Zephyris motantibus. [Labrusca] Vitis agrestis, quæ quia in terræ marginibus nascitur, labrusca dicta est à labris & extremitatibus terræ.

ASC.

C VR non Mopse, boni, &c.] Inducuntur duo pastores, vt dixi, inter se amici, Menalcas maior, & Mopsus minor decore cedens, & obseques maiori. Tota ecloga actiua est, nam nusquam Poeta loquitur. dicit ergo Menalcas, puerum Mopsus opportune laudans a peritia canendi (Nā laudari optant pueri, laudataque virtus crescit, & immensum gloria calcar habet.) O Mopse quoniam nos periti in musica cōuenimus ambo, cur non consedimus, idest locum cepimus etiam hic inter vltimos mixtas corylis, vt melius concinamus? Ad quod Mopsus Menalca, inquit, cum sis maior, tuū est præire, & prius locum capere, meum sequi te, quocunque ieris, siue sub vmbas, quæ tamen incerte sunt, siue potius sub antrum, quod tam amœnum est, nam labruscis exornatur. Ordo est, O Mopse (inquit Menalcas) quoniam nos ambo boni, idest docti, & periti, tu supple bonus hoc est doctus, inflare calamos leues, idest graciles, ego supple bonus, & doctus dicere, idest ad dicendum versus, con-

ARGUMENTVM.

DEFLENT amici Pastores Daphnidis obitum atque eius interim laudes concinunt. quæ cum eiusmodi sint, vt nisi magno aliqui viro accomodari recte nequeant, cui scilicet diuini debeantur honores, ideo pro Daphnide C. Iulium Cæsarem intelligendum putant.

DAPHNIS.
EGLOGA QVINTA.

MENALCAS, MOPSVS.

VR non Mopse (boni quoniam conuenimus ambo,
Tu calamos inflare leues, ego dicere versus)
Hic corylis mixtas inter consedimus vltimos,

Mo. Tu maior tibi me est æquum parere Menalca:
Siue sub incertas Zephyris motantibus vmbas,
Siue antro potius succedimus, aspice vn antrum
Siluestris raris sparsit labrusca racemis.

CONVENIMVS ambo in oblongo codice Consedimus legitur omnino corrupte.

S227.

MONTIBUS in nostris] Ac si diceret, in hoc territorio [Tibi certat] Vsurpatum est, nam hodie, certo tecum dicimus [Quid, si idem certet Phœbum superare canendo?] Offensus comparatione inferioris, hoc dixit, licet non amare Menalcas dixerit, Solus tibi certet Amyntas. quod tamen quia hic asperare accepit, ille Paulo post curat, dicens, Lenta salix quantum pallenti cedit oliuæ. [Phyllidis ignes] Phyllis Regina Thra-

Me. Montibus in nostris solus tibi certat Amyntas.
Mo. Quid, si idem certet Phœbum superare canendo?
Me. Incipe Mopse prior, si quos aut Phyllidis ignes,
Aut Alconis habes laudes, aut iurgia Codri,
Incipe; pascentes seruabit Tityrus hædos.
Mo. Imo hæc, in viridi nuper quæ cortice fagi
Carmina descripsi, & modulans alterna notauit,
Experiar; tu deinde iubeto certet Amyntas,
Me. Lenta salix quantum pallenti cedit oliuæ:
Puniceis humilis quantum saluunca rosetis;
Iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
Sed tu desine plura puer: successimus antro.

uenimus, i. simul iam venimus (est. n. præteriti temporis) hoc est qm congregati sumus cur non consedimus, i. iam etiam locum ad sedendum cepimus. (Est. n. et præteriti tps consedimus, siue à confido, siue a confideo, nam in præsentia confido esset confidimus, qm versus staret, & sententia, & à confideo confidemus, qd metri ratio damnat) cur inquit non consedimus, aut cōsidimus hic inter vltimos mixtas corylis. i. sub vmbra amœna & ita vmbam laudat. Ad quod Mopsus, Tu, inquit, o Menalca es maior. i. senior, & prouectior, & ideo o Menalca equū est me parere. i. obedire & obtemperare tibi. Est autē moralis sententia, vnde Iuuenalis Sat. 13. de præcis loquens, inquit: Credebant hoc grāde nefas, & morte piandū, Si iuuenis vetulo non assurrexerat, & si Barbato cuiusque, puer, licet ipse videret Plura domi farra, & maiores glandis acervos, Tam venerabile erat præcedere quatuor annis, &c. æquum ergo est me parere. s. vt paream tibi, siue nos succedimus sub vmbas incertas, i. dubias, & instabiles, & hoc Zephyris. i. ventis illis verno tempore flare solitis, motantibus. i. frequenter mouentibus. s. ramos arborū, quos vmbra sequitur, siue nos succedimus potius. i. cum maiori comodo, antro. i. ad antrum hoc, aspice. i. vides, vt. i. qualiter labrusca syluestris. i. vitis inculta in labris. i. extremitatibus agrorum sponte nascens, sparsit idest sparsim ornauit antrum racemis raris, per qd innuit, & amœnum esse sub antrum concedere, & triste sub vmbas incertas, quia vmbarum titubatio, & frequens mutatio memorie canentium officeret, & per absentiam vmbarum etiā Sol irrueret. Regula est. Multa verba repetita, cū qua componuntur præpositione, præpositionis casum regunt, quæ si non repetantur, datiuum regunt, vt hic succedimus sub vmbas, & antro idest sub antrum. De prolepsis, quæ est in principio, nos conuenimus ambo boni tu inflare calamos, ego dicere versus, alibi dedimus regulam.

VAR.
LECT.

cum fuit, Hec Demophoon-tem Thesei filium Regem Atheniensium redeuntem de Troiano prælio dilexit, & in coniugium suum rogauit. ille ait ante se ordinaturum rem suā & sic ad eius nuptias reuersurum. Profectus itaque cū tardaret, Phyllis, & amoris impatientia, & doloris impulsu, quod se spretam esse credebatur, laqueo vitā finiuit, & cōuersa est in arborem sui nominis. i. amygdalum sine folijs. Postea reuersus Demophoon, cognita re eius amplexus

plexus est truncum, qui velut sponfi sentiret aduentū, folia emisit. Vñ ēt Phylla sūt dicta a Phyllide, q̄ ante petala dicebātur. Sic Ouid. in Met. libris, [Alconis laudes] Hic Cretensis sagittarius fuit, cuius cū filiū draco inuassisset, tāta arte direxit sagittā, vt ea currēs, in Serpētis deficeret vulnere, nec trāsiret in filiū [Iurgia Codri] Codrus, dux Atheniensis fuit q̄ orto bello inter Laconas, & Athenienses, cū rñ disset oraculū, illos posse vincere, quorū dux perijisset, habitu humili perfectus est ad hostiū vicina tentoria, & illic iurgio eos in suā cēdē intligabat, & a nullo cognitus fecit locū oraculo. [Cortice fagi] Vbi. n. debuit magis rusticus scribere: [Modulās alterna.] Secūdū rythmū cōponēs. Alterna aut, varia pp musicā, cuius sonus varius inuenit ex pedū dissimilitudine. Significat aut cantaturū se epicediō & epitaphion, Nā epicedion est qđ dī cadauere nondū sepulto. vt. Extinctum nymphae crudeli funere Daphnin. Epitaphion aut post completam sepulturā dī, vt Daphnis ego in syluis hinc vsq; ad sydera notus [Lenta salix quantū pallenti cedit oliuā] Rusticis vtitur cōparationib; Salix aut vilissima est arbor, oliuā cōparatione [Saliunca] Herbe genus, quā orcutunicā vulgō vocant. [Rosetis] Vbi rosae nascuntur [Iudicio nostro] Ac si diceret. Quid alij sentiant, videris. [Desine plura puer] Cessate excusando, & alia dicendo & subauditur obtēdere vel dicere.

MONTIBVS IN nostris? Inter eundem ad antrum iterum cohortatur Menalcas Mopsus iuniorē, laudans eū prudenter quia sic vt non sibi oīno placeat nec securus desideat dicens montib; in nostris solus tibi certat Amyntas, hoc est solū Amyntā emulū habes in his regionib; qui tecū audeat cōtēdere de laude cātilenā. Ad quod Mopsus indignatus puerili auiditate laudis. Quid si idē certet Phēbū superare canēdo? q. d. nūquid propterea Phoebo timendus sit? Quod intelligens Menalcas ne ab instituto diuertatur, omittit illius purgatione iterū cohortatur dicēs. Incipe Mopse prior &c. quib; verbis tangit triplicē materiam quē a poetis solet decantari. Amores. s. Phyllidis qui ab amasijs poetis versu elegiaco, & pp infelicē exitum a tragicis describi possunt. Laudes Alconis in peritia sagittadi, q̄ lyrici carminis materies est, Flaccus in arte, Musa dedit fidib; diuos puerosq; deorū. Et pugilē victorē, & equū in certamine primū. Fidib; n. canuntur hymni i. laudes deorū, & victorū. Et iurgia Codri q̄ ad heroicū carmē spectant, nā fortiter obiit pro rep. quales ab heroicis laudari & decantari solent. Bene ergo ad quīs harū triū materiārum decantationē cohortatur puerū. At ille dicit sibi parata eē lōge alia carmina, intelligēs de nece Daphnidis, quib; pp argumenti atq; subiecti de quo sunt nobilitatē tñ tribuit, vt nō dubitet se illis Amyntā superasse. vnde insultans quodā modo dicit, tu deinde iubeto, certet Amyntas, verū Menalcas intelligēs stomachū pueri gloriē cupidi nōdū sedatū, placat eū dicēs. Lenta salix. &c. Ordo est. Solus Amyntas pastor ille emulus, de quo dictum est, inuidit stultus Amyntas &, Hāc eadem vt sciret quid non faciebat

Amyntas. Vnde non dubiū quin per Amyntā intelligat quispīa poetae emulus, certat tibi, contendit tecū de laude cātilenarū. in nostris mentib; Ad Siculā respicit. Ad qđ Mopsus Quid. sup. diceret si idem s. Amyntas, sed inuidiose non nominat eū, certet. i. conetur superare Phēbum. i. principē musicorum (quia Virgilius de Musis loquēs dicit. In medio residens complectitur oīa Phoebo. Vnde Flaccus in arte. Ne forte pudori sit tibi. Musa lyre solers & cantor Apollo. Quin et sm Pletheroici carminis auctorē, (nā ipsum oraculo debemus) q. d. si forte certe non tñ iō superet eū, ita nec me superat, licet mecū contendere audeat. Menalcas aut prudenter dehortans ab emulatione & ad cantilenā cohortans dicit. Mopse incipe prior. q. d. subsequar, & te iuuabo, sed incipe prior. i. ante me (duo. n. sunt) si tu habes aut quos. i. aliquos amores Phyllidis. i. argumentū de amorib; quales erāt Phyllidis reginā Thraciā aut si hēs sup. aliquas laudes Alconis illius optimi sagittarij. i. carmē lyricū de laude alicuius artis aut victoris, aut si hēs sup. aliqua iurgia Codri. i. qualia Codrus rex Atheniensis excitauit vt p rep. fortiter oppeteret, hoc ē si habes carmina elegiaca, tragica, lyrica, aut heroica, incipe, qā Tityrus mercenarius noster seruabit. i. custodiet agnos pascētes. Aut iō dicit, si quos aut Phyllidis &c. qā q. libet ea libetē canit q̄ ipse hēt, vñ Amasis poeta suos amores canit, sed pstat prior expositio vt hēc p oīb; similib; argumentū, & periculū an bene cōdita sint hēc carmina, q̄ ego descripsi nup in viridi cortice fagi. illius arboris, p quā poetā intelligi dat, qui sub fago dictus ē recubuisse, & quē ego modulās. i. cātando cōponens ad modulos. & certas mēsuras alterna. i. alternatim vt ex varietate deprehēderēt cōcētus, tu o Menalca iubeto deinde. i. postquā ea expertus fuero. vt sup. Amyntas certet mecū sup. q. d. tñ est in eis pp argumentū nobilitatē artis & doctrinā, vt ēt emulus sese victū fateatur: vnde dicit Menalcas placans eū. Quantū salix lenta. i. flexibilis in paludib; nascens (quia dū solida sit, sane lōga est) cedit oliuā. i. vincitur ab oliua pallenti. s. cortice iam vetere, & quantum saliunca, herba illa humilis. i. humi nascēs, nec multū assurgens, cedit rosetis. i. fruticib; rosiferis, puniceis. i. rubicundis, tñ tibi cedit Amyntas, nostro iudicio. i. quantū nos iudicare possumus q. d. videtis tñ quid alij de te iudicēt, quod dicit, ne securitas victoriē negligentem reddat. Sed tu puer desine plura supp. obloqui, nos successimus antro. i. peruenimus sub antrū vbi cantare delegisti, Regula est. Verba ad certamen aut congressum pertinentia, apud Virgilium saepe cum datiuo construuntur, quā apud alios ferē cum ablatiuo mediante praepositione cum, construuntur. Vt hic certat tibi, pro tecum & Aeneid. 1. infelix puer atque impar congressus Achilli. i. cum Achille. Et eiusdem. 4. placido ne etiam pugnabis amoris? id est cum amore &c.

IUBETO certet Amyntas in Romano lib. & in Mediceo legitur. Iubeto vt certet.

Phēbus musicus.

Regula gramati ca 1.

VAR. LECT.

EXTINCTUM nymphae crudeli funere Daphnin] Multi dicunt simpliciter hoc loco de fieri Daphnin quendam pastore, Alij dicunt significari per allegoriam C. Iulium Caesarem, qui in senatu a Cassio, & Bruto viginti quatuor vulneribus interemptus est. Vnde & [Crudeli funere] Volunt dictum. Alij volunt Quintilium Varum significari cognatum Virgilij, de quo etiam Horatius, Ergo Quintium perpetuus sopor vrget, Tñ [Crudeli funere] Ad quemuis potest referri. [Vos coryli testes & flumina nymphis] Bene earū testimonij vtitur in reb; incredibilib; Nā fletū faciliē dearū persona non recipit. Et bonis vsus ē gradib; fleuerūt nymphae, quib; insita est naturaliter pietas. homines, ad quos mortis peruenit dolor. Pecudes, q̄ licet rōne careant, tñ nō carent sensu. Ferē, crudelitate gaudentes. Quā rē rursus quia incredibilis est, testimonio cōprobat, dicens. Hoc & mōtes loquuntur & syluā. Quod aut ait. coryli testes, & flumina, vsurpatū est. nā testes flumina nō dicimus. Quā. n. in is exeunt, neutrū

MO. Extinctum nymphae crudeli funere Daphnin
Flebant, vos coryli testes, & flumina nymphis:
Cum complexa sui corpus miserabile nati
Atque deos, atque astra vocat crudelia mater.
Non vlli pastos illis egere diebus
Frigida Daphni boues ad flumina; nulla neq; amne
Libauit quadrupes, nec graminis attigit herbam.
Daphni tuum Pēnos etiam ingemuisse leones
Interitum, montesque feri, syluæque loquuntur.
Daphnis & Armenias curru subiungere tigres
Instituit: Daphnis thyasos inducere Baccho,
Et folijs lentas intexere mollibus hastas.

in e mittunt, vt agilis, & hoc agile, Sed nec hoc teste, & hęc testia possumus dicere. Vnde per diffinitionem debemus dicere, testes mihi sunt hęc res coryli & flumina. Sic Horat. Testis Metaurum Flumen. Proptius, Testes sunt sidera nobis. Astra crudelia. Quā accelerauerunt Daphnidis mortē, [Complexa sui corpus miserabile nati] Lugentium est vt & corpori inhæreant [Nulla quadrupes] Hic, & hęc quadrupes dicimus: alibi, Saucius at quadrupes nota intra testā re-

fugit [Montesq; feri syluæq; loquuntur Hyperbolicos dixit. Et notandum q̄ cū dicere cōperit eius apothēsin, contra lātitiā rebus omnibus dabit. quas nunc in merore fuisse memorauit. [Daphnis & Armenias curru subiungere tigres.] Hoc aperte ad Caesarem pertinet, quem constat primum sacra Liberi transtulisse Romam. [Curru] Pro curru. [Thyasos] Saltationes choreas. Liberi. i. idest Liberalia.

EXTINCTUM nymphae &c. Postquā ergo cōsiderant, incipit Mopsus experiri ea carmina q̄ se descripsisse in cortice Virg. D fagi

Asc.

fagi prædixerit, quib. deflet necē Daphnidis, qui habitus est optimus pastor intelligens haud dubie Cæsare, quē innuit optimū Ro. Imperatorē, & dignitatis Romanę custodem atq; ita p matrē Daphnidis, quę nymp̄ha erat, allegoricos Romā intelligere possumus, q̄ orba tanta prole in luctū cōcidit. Qd̄ vero post mortē Daphnidis dicit pecudes mero- re contabuisse, & arua sterilitate, eo p̄inet, vt reip. iacturā per mortē Cæsaris significet, per quā eius salus sperabatur. Nā post eū non libera mansit, sed a triūq̄ris occupata mul- tis ciuilib. bellis attrita est; nec obstat q̄ dicturus ē, & puer ipse fuit; nā vt illic dicā, eius pōt esse alius sensus. Quæ vo- cabula expositionis egent, aut in Seruio, aut in Mancinello declarantur. Sciendū aut̄ est q̄a Mopsus iunior deflet necē Daphnidis, & Menalcas exultat ob diuinitatē eius, q̄. p̄ emi- grationē, ac tran- sitū ad superos adeptus est. Ordo est, nym- phę. i. deę fluminū, ac fontiu, montiu, aut siluarū, sed nym- phā dī ēt spon̄sa, vnde paranymp̄hus dī pronub. quo circa allegoricos intelligendā sunt matrone Romanę, flebant. i. deplorabant, & illacrymabant Daphnin pastore illū opti- mū, & pulcherrimū Apollinis, & nymp̄hę filiū allegoricos Cæsare præstantissimū. Imperatorē extinctū, i. occisum ex- tincto calore vitali, vulnere crudeli, i. crudeliter illato ab ijs videlicet, quib. ipse p̄ccerat, vos Coryli & flumina estis sup. testes. i. phibebitis testimoniū nymp̄his (hoc est scitis quā mēsticiā nymp̄hę inter corylos, & ad flumina, hoc est ad loca secreta ne ab interfecto- rib. deprehēderent̄ exerce- runt) flebant inquā nymp̄hę cū i. qn̄ aut interea dū m̄f. cō- plexa. i. iter brachia fleuit cōtinēs corp⁹ nati. i. filij sui Daph- nidis, miserabile. i. miseratione dignū, vocat atq; deos atq; astra. i. & deos & astra, vel tā deos q̄ astra crudelia (Id aut̄ solēt q̄ carissimū quēq. amiserūt, vñ Aeneas post amissā cō- iugē Aen. 2. Quā nō inculauit amēs hoīumq; deorūq.) non vlli &c. cōuertit sermonē ad Daphnin quasi in cōsolationē eius; sed vñ mihi hec carmina sic cōdita eē quasi sint exco- gitata ad legē amēbē carminis, p̄cedūt. n. p̄ clausulas, q̄ rē significauit eorū auctor dicens, & modulās altera notauit. Ordo igit̄ est. O Daphni vlli sup. Bucolici seu armētarij, nō egere. i. egerūt, h. e. minuerūt illis dieb. q̄b. lite nymp̄hę ma- terq; flebat, boues pastos. i. licet pastū eēnt, ad flumina frigi- da, ad refrigeratiua, & tēperatiua pasturę, vñ grauē iacturā facere poterāt q̄a pastū nō adaquabant, & nulla quadrupes. i. pecus neq; libauit. i. et modicū deq̄stauit amnē. i. fluuiū

Nym-
phę.

circumdan- tē, nec attigit herbā graminis. i. frondē aut comā herbę vulgaris. [Hic iterū tres negationes nō plus efficiūt, quā duę facerent si dictio nulla, in fine poneret: diceretur. n. sic, neq; amnē libauit, neq; herbā attigit quadrupes vlla, non nulla] O Daphni, & mōtes feri. i. in quib. versant̄ ferę allegoricos proceres immites & cōiurati. & syluę. i. sylue- stres. i. agrestes, loquuntur. i. perhibent & attestantur et leo- nes pēnos. i. punicos, q̄ iubari & ferocissimi sunt. i. ipsos si- carios, q̄ te trucidauerūt, ingemuisse. i. multū gemuisse, hoc est multo gemitu profecutos esse tuū interitū (Si ad Theo- critū respexerimus, dixerimus oīa simpliciter dicta. Nā ille eadē de Daphnide fere dicit, verū multa est Maronis ars, q̄ Thocritū imitando institutū suū persequi nouit) Daphnis & Armenias &c. Incipit, vt dixi quasi nouum carmen nec superiorib. continuatū, vnde & personā mutat in tertia per- sona nunc loquens, & si vt Seruius docet, hæc sequentia ma- nifeste de Cæsare dicta sunt, nō video cur reliquæ de eo di- cta negem. Ordo est, Daphnis instituit. i. primus ordinauit (quod Cēsar Romę primus fecit) subiungere curru. i. sub- iugare ad currū, & i. et Armenias. i. hyrcanas tigres quæ fe- rocissimæ sunt, & Daphnis instituit inducere, aut Daphnis inducere pro inducebat thyrsos. i. saltationes celestes Bac- chi. i. quæ fieri solent in honorem Bacchi, & instituit intexe- re hastas lentas, i. molles thyrsos, folijs. i. frondib. mollib. i. vitiū, hoc est pāpinis, sic. n. vocant̄. Regula ē. Nomina quar- te declinationis legitime inflectuntur, si mittant genitiuū in us, & datiuū in u, aut genitiuū in uis, & datiuū in ui. ita vt in eis pares sint syllabę. At nūc genitiuū in us, & datiuū in ui, dūtaxat mouemus, licet veteres illū in vis, diuisas syl- labas, & tūc in u, frequētius inflexerint, vñ ē apud Comicū, anuis cā. Et hic curru subiungere p̄ curru, vt qdā volunt.

FRIGIDA Daphni boues ad flumina nulla neq; amnē.] In Longobardico legi, Ad flumina vlla neq; amnē. [Pēnos ēt ingemuisse leo] In Romano libro legere ē, Gemuisse, sed ingemuisse, maiore hēt vim, & numer⁹ ipse magis delectat. [Armenias curru subiungere Tigres] Ita qdē legendū. Sed in Romano li. legi, Armenia, puto scriptoris negligētia reliq- dictiones p̄mixte sūt, & pūctis male distinctę. Est. n. Curr⁹ vbi iūgere tigres [Inducere Baccho] Baccho passim hēt im- pressi libri. In antiq; oīb. Bacchi, vt sit, Thyasos, Bacchis. In Lōgobardico vltima litera abrafa est. Et, o, repositum a- lienā manu, & atramento, videtur vero Bacchi fuisse prius.

VARIA
LECT.

SERV.

Vitis vt arboribus] Locus Theocriti est. [Tuis] Si Romanis, Cēsar, si Pastorib. Daphnis. [Pales] Dea pabulo- rum, [Apollinem] Autem di- cit̄ vi. i. i. pastorem. Nam Ameti regis paui armenta, & h. d. Nec pabula nascentur nec pecora. [Grādia hordea] Vsur- patue metri causa dixit, nam triticum hordeum, vinum, mel, numeri tantum singula- ris sunt, Vnde plurali in profa- vi non possumus. vna tan- tum possumus dicere Cic. e- xemplo, qui ait in prætura: Vi- na, cæteraque quæ in Asia fa- cile comparantur. [Mādauius] Commendauius vel semi- nauimus, & recte dicit rus redditurū [Infelix lolium] Inuti- le, infecundum [Steriles] Autem auenas secundum situm Ita- liæ dixit. Nam in Thracia fructuosæ sunt. Hęc autem dicit contingere, vt ostendat terram dolere quoque Daphnidis mortē [Paliurus] Herba asperrima, & spinosa, [Spargite] Im- plete vt Spargitur & tellus lachrymis. Et dicit ornandū esse sepulchri locū ex volūtate defuncti, [Inducite fontibus vm- bras] Facite nemora circa fontes. & hoc iō, quia, vt diximus heroum animę habitāt vel in fontibus vel in nemoribus vt, Lucis habitamus opacis, Riparumq; toros, & prata recētia ri- uis, incolimus [Superaddite carmen] Duos versus carmen vo- cavit. Nec mirū cū ēt de vno carmine dixit; vt, Et rē carmi- ne signo, Aeneas hęc de Danaïs victorib. arma, [Daphnis ego in syluis, hinc vsq; ad sydera notus] In syluis notus, & hinc vsq; ad sydera [Formosi pecoris custos, formosior ipse] Si ad Cēsare referas, hoc dicit, Boni populi optimus imperator,

*Vitis vt arboribus decori est, vt vitibus vnae,
Vt gregibus tauris, segetes vt pinguib. aruis:
Tu decus omne tuis, postquam te fata tulerunt.
Ipsa Pales agros, atque ipse reliquit Apollo.
Grandia sepe quibus mandauimus hordea sulcis,
Infelix lolium, & steriles dominantur auenæ.
Pro molli viola, pro purpureo narcisso,
Carduus, & spinis surgit paliurus acutis,
Spargite humum folijs, inducite fontibus vmbras
Pastores, mandat fieri sibi talia Daphnis.
Et tumulum facite, & tumulo superaddite carmen.
Daphnis ego in syluis, hinc vsque ad sydera notus;
Formosi pecoris custos, formosior ipse.*

VITIS vt arboribus de co- ri est. Recitat adhuc carmina sua de Daphnidis interi tu Mopsus. sed vt dixi varias sen- tentias interserit ita vt per in- terualla pronuncianda videan- tur, & quasi alternatim canen- da. Vtēs ergo iuxta exigentiā, & decorem Bucolici carminis comparatione rerum agre- stium, dicit Daphnin fuisse decus omne atque ormentum suis, non dicens quibus vt ad Cæsarem referri posset: pro- bat autem & decus & salutem fuisse aruis, & pascuis, qui eius morte a muneribus suis desti- tuta sunt, per q̄ rem ostenditur quam necessaria fuerit Da- phnidis præsentia innuens dānosissimā reip. fuisse Cæsaris necem, concludens autem carmen suum ponit epitaphium inscribendum tumulo Daphnidis, in quo manifesta est alle- goria vt suo ordine dicam, quæ talis est. Vt. i. quēadmodum vitis est arborib. sulmis præcipue, quib. maritatur in Italia itaq. adhæret vitis, decoris. i. ad decus & ornamentū, qd̄ ar- borib. sterilib. rusticus nullū iudicat esse, nisi vitē sustēret & vt. i. qualiter vūc. i. racemī aut botri, sunt vitib. decori, & vt tauri. i. maiores boues, aut q̄a submissarij sunt gregib. s. armē- torū: (vnde grex generaliter est quorūvis animalū cōgrega- tio) decori, & vt segetes sunt aruis. i. agris aratis, pinguib. i. opimis, decori, ita sup. o Daphni es tu tuis. s. amicis, & notis ac subditis, oē dec⁹. i. ornamentū. sic pbat q̄a postq̄ fata retule- rūt. i. abstulerūt te. i. postq̄ mors abtulit nobis te, ipsa Pales i. dea pabulorū ac pascuorū, (quæ ea curare maximopere de- beret, vñ & ipsa & ipse hic emphasim habet) atq. ipse Apol-

Asc.

Jo. f. [Nominus hoc est pastoralis (quia Apollo dī pauisse armē
rū Admeti) reliquit agros & ideo, quia sine numinib. erāt, lo-
liū. i. herba illa nociua, quæ & zizania dī, infelix. i. infelicitatē
ac pauperiē inferens colonis, auenæ steriles. i. exiguae & mo-
dicæ aut vanæ, & inanes ac sterilitatē inducētēs, dominātur
sæpe sulcis. i. fissuris aratri, hoc est, vi sua oppressis meliorib.
satis oriūtur in illis sulcis, quib. mādauius. i. credidimus &
commisimus quasi ad vsurā, vt plus reddāt quā acceperint,
hordea. i. frumēta illa grādia. i. magna respectu auenæ (Nō mī-
rū sit si hordea frumētū dico, quia generali appellatione om-
nia semina quibus fruimur frumēta vocātur, licet Galli ferē
p tritico accipiāt) Et carduus. i. tribulus & herba spinosa, &
paliurus. i. frutex ille acutis spinis. i. habēs acutas spinas, aut
paliurus surgit, sup. cū acutis spinis suis, p molli viola & pro
Narcisso purpureo. i. purpurei coloris, hoc est loco violæ, &
Narcissi, seu vbi violæ, & Narcissi surgere deberēt. Spargite,
&c. Inceptat iterū aliud carmē inuitas pastores ad mollem
sepulturā Daphnidi extruēdā, quā ad beatitudinē defuncto-
rū pertinere stulta credidit gētilitas, vnde est illud Persianū.
Assensere viri, nūc nō cinis ille poetæ Felix, nō lenior cypp⁹
nūc imprimit ossa. Laudāt cōuiūc nūc nō ē manib. illis. Nūc
non ē tumulo fortunataq. fauilla Nascentur violæ. Et illud
Iuuen. Dij maiorū vmbri tenuē, & sinē pōdere terrā, Spirā
tesq. crocos & in vna perpetuū ver. Qui præceptorē sancti
voluere parētis Esse loco. Et Martial. Sic tibi terra leuis mol-
lique tegaris arena. Tibullus autem ecōtrario pro maledictio
imprecatur dicens, O tu qui venerē docuisti vēdere primus

Quisquis ex infelix vrgeat ossa Lapis. Ordo igit est. O pasto-
res spargite. i. cooperite spargendo humū. i. terrā, folijs. i. frō-
dibus arborum aut folijs florū. inducite fontib. vmbas, i. fa-
cite lucum circum fontes, quia Daphnis mādat talia fieri si-
bi. & facite sup. Daphnidi, tumulum. i. sepulturam habētē tu-
morem, tantum. n. erigitur terra, quantum est quod imponi-
tur corpus, & suppetat idite tumulo carmen, i. inscriptionē
ac epitaphiū sequens. Ego sup. qui hic sepeliō sum Daphnis
notus. syluis. i. in locis syluestribus, aut in omnī rerū cōge-
rie, hinc, i. ab hoc loco vsque ad sydera, ipse. i. ego qui sum cu-
stos pecoris formosi, formosior. sup. eo. i. boni populi optimus
imperator. Et hoc si ad Cæsarem referatur. Ad quod aptum
est vocabulum illud in syluis. Nam syluæ dicuntur ab hyle; se-
cundum quosdam, accipitur non nūquam pro horoscopo, vnde
de allegoricos dictum volunt. Cui mater media sese tulit. ob-
uia sylua. Itaque Cēsā diceret se in primordijs rerum nō tū-
us hordea sulcis. In VAR.

GRANDIA sæpe quibus mandauimus, rurs hordea sulcis. In VAR.
aliquot cod. antiquis legere est, Sæpe qu. dē mādauius.
felix lolium, & steriles dominant auenæ. Dominant in in-
fis tm codicib. legitur. In antiquis vero om. ib. quatuor
bere cōtigit, nascuntur eius loco positū obserua. ri. (Pro m. o. i.
viola, pro purpureo narcisso) In Romano lib. add. tū est, E. t. le-
giturq. [Pro molli viola, & pro purpureo narcisso]. Sed ab iq;
ea particula copulatiua, lectiq. mihi vī elegantior. [Inducite
fontibus vmbas] Ita pleraq. antiqua legunt exēplar. i. qd ēt
in vulgarib. & codicibus habet. In Roman. aras nō vn. abra, le-
git. & aliquot exemplaria non fontibus, sed frōdibus, habet.

SERV.

Tale tuū carmen.] Laudāt
se inuicem, vt diximus su-
pra [Quale sopor] Qualis res:
vt dulce satis humor [Fessis]
Fatigatis labore. [Nec calamis
solum æquiparas, sed vocema-
gistrum] Vī allegoria quasi
ad Theocritum & Virgiliū re-
spicere, hinc est, Nūc erit alter
ab illo. i. tu solus post illū, Bu-
colicū carmē scribes [Quocun-
que modo] Prout possumus.
Et dicit se Daphnidis dicturū
apoteosim id est relationem in
deos. f. pertinentem ad diuini-
tate cum homines inter deos cōmemoramus: vt [Daphninq.
tuum tollemus ad astra] Tuum. i. quem deligis [Tali munere]
Si amicū laudaueris [Puer ipse] mō Daphnin intelligimus.
nam Cēsā non puer occisus est, sed maioris ætatis [Iam pri-
dem Stimico laudauit carmina vobis]; Ac si diceret scio esse
optima quæ dicturus es, frustra verbis extenuas, qā ille supra
verecunde dixerat: Quocunque modo tibi nostra vicissim.

Me. Tale tuum carmen nobis diuine poeta,

Quale sopor fessis in gramine, quale per æstum

Dulcis aqua saliente sitim restinguere riuo.

Nec calamis solum æquiparas, sed vocē magistrum.

Fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo.

Nos tamē hęc quocunq; modo tibi nostra vicissim

Dicemus, Daphninq. tuum tollemus ad astra:

Daphnin ad astra feremus: amauit nos quoque

Mo. An qdquā nobis tali sit munere maius? (Daphnis.

Et puer ipse fuit cantari dignus: & ista

Iam pridem Stimicon laudauit carminā nobis.

stula, ac tibijs, sed etiam vocē
plurimum vales. O puer i. orna-
nate. i. beate & prospera fi. n. u-
na vte. tu eris nunc. i. post hęc
alter. i. secundus, & proximus
ab illo. f. notissimo magist. o,
hoc est Theocrito, hoc est p. o-
xima laus in canendo Bucol. i-
codebebit tibi. & ita eris for-
tunatus. Quo verbo moraliter
significatur vnūquenq; repo-
nere beatitudinem in eo quod
maxime diligit; sed qui ad car-
men nati sunt, videtur ipsum
maximopere diligere. vnde

Flacc. in i. carminū Me doctarum hederæ præmia frontium
Dijs miscēt superis. Et Paulo post. Qd si me lyricis vatib. in-
feris, Sublimi feriā sydera vertice. Menalcas ergo, aut vt pue-
rum ad carmē incenderet, aut, qā reuera beatū putaret quis-
quis musices peritus eēt, fortunatum vocat, eo qd laudē Theo-
criti affecutus sit. Deinde modeste extenuās canilenā suā di-
cit, Tametsi proxime ad laudē Theocriti accedis, tm nos dice-
mus tibi vicissim hęc nostra sup. carmina, quocūque modo. i.
qualitercunque poterimus, licet ruditer ac incondite, & tol-
lemus. i. extollemus & transferemus Daphnin tuum. i. quem
tanto opere amas, ad astra. i. ostendemus ipsum receptū esse
in numerū deorū, Feremus inquā Daphnin ad astra, qā Daph-
nis amauit quoq; .i. & nos, qd nō solū te. Ad qd Mopsus, An
sup. puras d. Menalca, q. quam. i. quis res, aut quoduis manus
aut donum, sit nobis. i. reputabit a nobis maius. i. pstantius, &
acceptius tali munere. f. quali feretur Daphnis meus in astra,
qd. nihil gratius nobis contingere posset, quia ipse. f. Daph-
nis fuit dignus cantari, & .i. etiam puer. i. cum adhuc puer es-
set, nedum modo in coelum trāslatus & Stimico vir ille cā-
tandi peritus, laudauit nobis iam pridē. i. pridē laudauit &
adhuc laudaret si d. eis sermo incideret, & ista. i. tua carmina
Quib. verbis (vt prædixi) nō prohibemur per Daphnin Cæ-
sarem intelligere, licet ille non occiderat puer, quia & acci-
pitur hic p. etiā; vt sit, non solum prouectior, sed et puer fuit
dignus cātari, ad qd suffragatur verbū præteriti temporis. Si
etenim de eo qui puer obierat, loqueretur diceret nō, fuit, sed
est, quia iam inter deos habitus. Præterea notādum quia iā-
pridem, non semper verbo præsentis tēporis iungitur, præ-
sertim cū verbi significatio non actū, sed habitu persistit, vt
hic iam pridem laudauit. Non enim iam actū laudabat Stimi-
con, & tamen si mentio incideret laudaret. Præterea ista non
dixit ad contemptum, sed ad secundam personam referendo. VAR.

QVALE sopor fessis] In Romano libro lassus, hoc alterum
ex his paraphrasis esse debuit. LECT.

D 2 Candi-

Asc.

Poeta
diuin⁹.

Tale tuum carmen, &c.] Menalcas vt candidus, i. minime
inuidus poeta, laudat Mopsi iunioris amici carmen quo ip-
sum ad maiora incēderet, Et modeste innuit sibi quoq. carmē
esse quo rīdeat sicut receperat, Ad qd audiēdū se audū ostē-
dit Mopsus, vt mutuam amicitiam facile inter eos agnoscas.
Sane p Menalcā vī poeta hic intelligi, sicut in Meri. Ordo est
O Mopse diuine poeta. Bñ vocat poetam diuinū, qā oīs poe-
ta vates nec pōt verus poeta dici cui nō sit mēs diuinior q.
ceteris: vnde Flaccus in primo sermonū de poeta dicit. Inge-
nium cui mēs diuinior atq; os Magna sonaturū, des noīs hu-
ius honorē. Mentē aut diuinā habent Poetæ, aut quia diuinā
di petitiā aut quia a deo possessam. vnde Ouid. Est deus in
nobis, agitante calescimus illo. Et qā spiritus diuinus in eis
p. dominat, ita vt deo potius auctore quā hoīe cātate putētur
dicunt ēt infani & furete diuino furore. Aut quia diuini of-
ficij imitatricē: nā sicut deus solus ex nihilo creat. ita poetæ
sæpe quasi de nihilo fingūt. Sed ordinē prosequamur, d. diui-
ne poeta tuū carmē est, sup. nobis tale. i. res tam suavis ac de-
lectabilis, quale. i. q. suavis ac delectabilis res est, fessis. i. defa-
tigatis sopor i gramine, & quale. i. qualis res est, restinguere
.i. sedare sitim per estū. i. vehementiā sitis ex calore proueniē-
tem, riuo dulcis aquæ salientis. i. emicantis ac scaturietis. Nec
pro qā, non (nam nec, idem est qd & non & aut vī interdum
pro quia capi) quia tu æquiparas magistrum. i. te æqualem
facis magistro. i. Bucolici carminis hoc ē Theocrito, non so-
lum calamis. i. fistulis tenuib. ex calamis seu culmis factis, sed
sup. etiam voce. f. tua, quæ humana est, hoc est, nō solū scis fi-

Var.

Candidus id est, deus, Vnde contra nigros, mortuos dicimus: significat & bonus, & benignus, sicut contra malos nigros dicimus. Horatius. Hic niger est, hunc tu Romane caueo. Sub pedibusque videt nubes & sydera Daphnis.] Meritū eius ostendit qui sumos circulos, & coeli secreta conscendit [Ergo alacres sylvas, & cætera rura voluptas.] Quæ superius occupauerat inæror, ut Ipsa Pales agros atque ipse reliquit Apollo. [Tenet.] .i. morat amplectitur. [Nec retia ceruis vlla dolum meditant.] Adeo placet simplicitas Daphnidi, ut et ille dolus q. voluptati ante fuerat, cōquiescat. .i. venationis. & est Hyperpole. [Intōsi] Siluosi, incædui. [Deus deus ille Menalca] Hoc sonat. Deus deus est Daphnis. Sis bon? o felixq. tuis pastorib. [Si Daphnin accipis; si Cæsare, bene ait tuis, suis. n. percussoribus nocentissimus fuit: Nam Augustus eius filius pēs est psecutus.] Felix iant p. pitius, ut, Sis Felix, nostrumq; leues quæcunq; laborē. Itē contra Iuno. Quæ potui infelix. i. irata. Deos. n. felices vel infelices ex reb. quas pstant vocam? [En quatuor aras Ecce duas tibi Daphni, duoq; altaria Phæbo] Feci, inquit, aras quatuor, tibi Daphni duas, & duas aras Apollini q sunt altaria. Nouimus enim aras & dijs esse superis & inferis consecratas; Altaria vero esse superiorum tū deorū, q ab altitudine constat esse nominata, q nūc dat Apollini quasi Deo, Daphnidi vero aras ponit. Nam licet eum dixerit deum, tamen mortalem fuisse manifestum est. Sanē queritur cur duo altaria Apollini se positurum dicit, cum cōstet supernos deos impari gaudere numero, inferos vero pari, ut, Numero deus impare gaudet. Quod etiam pontificales indicant libri. Sed constat secūdum Porphyrij librum quem Solem appellauit, triplicem esse Apollinis potestatem & eundē esse Solem apud superos Liberum patrem in terris, Apollinē apud inferos. Vnde etiam tria insignia circa eius simulacrū videmus Lyram, quæ nobis celestis harmoniæ imaginē monstrat. Crippheueū, quod & terrenum nomen ostendit: Sagittas, quibus infernus deus & noxijs inducatur. vnde & Apollo dictus est ἀπο τοῦ ἀπολεῖν. Hinc ē & Home. eundem tam pestilentie dicit quam salutis esse auctorem. Et Horatius ait. Cōdito mētis placidusq; telo, Supplices audi pueros Apollo. Vnde Virgilius rationis huius peritus, per Altaria supernum numē ostendit, per parē numerum infernā indicat potestātē [Bina] Duo [Quotannis] Singulis quibusq; annis [Pinguis oliui] Quod Græcæ ἀπὲ λαιον dñt [Hilaras] Participiū est ab eo quod est hilaro. Sanē sciendū nomen vnde venit. i. hilarus vel hilaris, a Græco descendere, nam λαρος facit [Vina nouū fun. cal.] Ordo est, vina fundā calathis. i. calicib. q vina sint nouū nectar. i. magna dulcedo [Ariusia] Aut. i. Chia, a promōtorio Chij insulæ Ariusio. [Lyctius Aegon] Cretēsis, ut Lyctius Idomeneus [Saltantes sat. imita. Alphesibus] Pastor quidā. Sane quidem ut in religionib. saltaret, hæc rō est, q nullam maiores nostri partē corporis esse voluerūt q non sentiret religionem. Nā cantus ad animum, saltatio ad mobilitatem p̄tinet corporis, t cum lustrabimus agros] Sic supra Cum faciā vitula p frugibus [Dum iuga montis ap.] Sic in freta dum fluitj current [Vt Baccho Cereriq;] Hæc. n. duo sunt numina, quæ & rustici maxime colunt, & quorū numina cōtraria sunt mortalib. cūctis. Sic in Georgicis, Vestro si munere tellus Chaoniā pingui glādem mutauit Arista. Damnabis tu quoque votis. [i. cum tu Deus præstare aliqua hoīb. cape ris, obnoxios tibi eos facies ad vota soluenda, quæ antequā soluantur, obligatos & quasi damnatos homines retinent.]

Asc.

CANDIDVS insuetum miratur limen Olympi] Decenter

*Me. Candidus insuetum miratur limen Olympi,
Sub pedibusque videt nubes, & sydera Daphnis;
Ergo alacris sylvas, & cætera rura voluptas,
Panaque pastoresque tenet, Dryadasque puellas.
Nec lupus insidias pecori, nec retia ceruis
Vlla dolum meditantur. amat bonus ocia Daphnis,
Ipsi letitia voces ad sydera iactant
Intonsi montes, ipse iam carmina rupes
Ipsa sonant arbusa, deus deus ille, Menalca.
Sis bonus o felixque tuis, en quatuor aras:
Ecce duas tibi Daphni, duoque altaria Phæbo,
Pocula bina nouo spumantia lacte quotannis,
Craterasque duos statuam tibi pinguis oliui:
Et multo in primis hilarans conuiuia Baccho,
Ante focum, si frigus erit; si mæssis, in vmbra,
Vina nouum fundam calathis Ariusia nectar.
Cantabunt mihi Dametas, & Lyctius Aegon:
Saltantes satyros imitabitur Alphesibeus.
Hæc tibi semper erunt, & cum solemnia vota
Reddemus nymphis, & cum lustrabimus agros.
Dum iuga montis aper, flumines dum piscis amabit;
Dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadæ;
Semper honos, nomenque tuum laudesque manebūt.
Vt Baccho, Cererique, tibi sic vota quotannis
Agricola facient, damnabis tu quoque votis,*

poeta personarū decora obseruat, qui puerum Mopsū Daphnidis interim mēstum inducit, & Menalcā quasi vsu prudētem de eius apotheosi. .i. deificatione, (Vnde, ἀποθεῖω deificatio, & ἀποθεῖω deificatio.) Nam pueri, & rerū imperiti de sanctorū virorū obitu dolent, perfecti gaudēt sciētes, q bene eum eis actū est, qui feliciter vitam finiuerint, qd ē ethnici s persuasum est. Docet ergo

Menalcas Daphnin. i. Cæsarem in sydera trāslatū adhuc veterem seruare clemētiā, animiq; candorem, cum etiā feris bello interdicit, (per quod inuinit clementem imperatorem trāquilatē reipub. amasse.) Sentētiæ ex ordine declarabūtur qui talis est, Daphnis candidus. i. deificat⁹, & nulla inuidia motus, mirat limen Olympi insuetū. .i. cum in terris ageret, & videt nubes & sydera. i. planetas sub pedib. sup. suis. i. exaltatus est supra nubes, & sydera errantia saltē: aut si demus ei consortium deorum, supra oia sydera. Ergo. i. & ideo quia Daphnis deificatus, & in celum translatus est, voluptas. i. letitia celitus infusa tenet. i. occupat sylvas alacres. i. lætas & cætera rura. sup. alacria. i. oia loca in quibus Daphnis solitus est cōuersari, & q ob eius mortē doluerunt gaudent nūc de eius apotheosi; & voluptas tenet Pana. i. deum pastorum. & pastores & puellas. i. nymphas dryadas, i. arboreas, nec lupus meditantur pecori insidias, nec vlla retia meditantur ceruis dolum, i. captionem do-

losam. i. ob Daphnidis, hoc est Cæsaris apotheosim, tanta est in terris letitia, ut etiam feræ. i. sauiissimi ciues inter se pacē agant, quia Daphnis bonus id est candidus, & pacis amator placidus. f & benignus amat ocia. i. intermissionem laborum & cessationē a bellis & insidijs. ipsi letitia, &c. Mira arte procedit, quia ferocia cum prodesse nequeant, docet (quod satis est) non nocere. mitia autem & inanima docet hiberbolicos non solum non nocere, sed vltro lætari. dicit ergo. ipsi mōtes intonsi. i. syluosi, iactant voces ad sydera, letitia. i. præ letitia & gaudio. i. quicunq; in montib. & syluis habitant præ letitia & vocem ad celum extollunt, ipse rupes id est asperitates montium abrupte vetustate aut læuitia celi, ac imbrium sonant. i. referunt iā carmina & ipsa arbusa. i. arbores vitifere sonāt. i. referunt ac canunt mihi o Menalca, ille. i. quem exinctum credebam hoc est Daphnis deus sup. est, deus inquā, est (ad certitudinē bis ponit deus) & ideo Daphni sis bonus. i. clemens & propitius ne iuste punias, & sis felix. i. beneficus ut bona confas tuis. i. dedititijs, en, q. d. præter opinionem cum te extinctum vulgus crediderit, quatuor aras (potest construi cum verbo statuam sic) en ergo statuā quatuor aras, ecce o Daphni ego statuam. i. cōstituā tibi duas sup. aras hoc est numero pari, eo q corpus tuū in terris & simulacrū apud inferos sit (sed de celesti dr, q numero deus impare gaudet) & constituā Phæbo. f. Apollini duo altaria (duo qdē qd ē apud inferos versatur vbi Apollo dī, qd ἀπολλο, hoc est Apollo dī p̄do & destruo, altaria aut qd altū numē hēt cui altare debet) & statuā. i. cōstituā tibi. i. ad honorē aut vtilitatē tuā, o Daphni quotannis. i. quoq; anno, h. e. singulis annis bina pocula spumantia nouo lacte, & id qdē pp corp⁹ ad qd animus vocat lacte, ut in Aen. docef, & constituā duos crateras, i. pocula maiora pinguis oliui, in quo sit pingue oleū. fructus videlicet oleæ aut oliuæ arboris, hoc aut ad vstionē p̄tinet. & ego hilaras, i. letificas i primis. i. p̄cipue, quasi inter primaria officia, cōuiuia. i. parētationē, aut viscērationē, aut epulationē, q dabo i die anniuersarij tui, multo Baccho. i. vino, fūdā calatis. i. corbib, itegris aut calicib. vina ariusia. i. chia ex ariusio promontorio Chij insulæ. appositorie nouū nectar. i. quæ

¶ Aruiffa vina sunt nouū. i. inſolitu m nectar. i. potius deorū fundā dico, ante focū i. locum in quo ignis fouetur, ſi erit frigus: & in vmbra: ſi erit meſſis. i. calor qualis eſſe ſolet in meſſe. Videtur quibuſdam reſpicere ad necem Cæſaris, quia ad tertium calendās martias incerta eſt tēpeſtas, nunc frigida nunc calida, non tñ ſic calida vt in vmbriſ agēdum ſit, vnde ad libitum deliget diem ſacrificio. Et ita potius dicam in vmbra ſacrificare conſtituiſſe dum luſtrabit agros. Dameſtas & Aegon Lyctius. i. cretenſis, paſtores illi cātare periti, canent mihi. i. ad voluntatē meā, & Alpheſibæus paſtor ille imitabitur ſatyros ſaltantes. i. ſaltabit ad cantū Damætæ, & Aegonis ad morē ſatyrorū, hæc. ſ. ſacrificia iā dicta cū cantu & ſaltatione, erunt tibi ſemper. & i. pariter cū. i. qñ nos reddemus nymphis. i. deab. locorū in quib. verſamur numinib. & potiſſimum nubiū, & pluuiarū directricib. vota ſolēnia. i. quę omnib. annis præſtare ſolemus & i. pariter, cum. i. qñ nos luſtrabimus. i. luſtrādo & circumeundo piabimus agros, hoc eſt dū celebrabimus ambarualia, dum. i. donec aut quando, apri. i. porcus ſylueſtris, amabit iuga mōtis & dū piſcis amabit fluuios, & dū apes paſcētur thymo. i. herba illi melli fero flore, & dū cicadæ paſcentur rore, i. quandiu ſtabit reiū natura. honos. i. venatio & nomen tuū & laudes ſup. tuæ manebūt ſemper. Et agricolæ facient quotānis tibi. i. in honorē tuū vota vt i. quemadmodū ſup. faciunt Baccho deo vini, & Cereri deæ frugum, & quoq; i. et non ſolum Bacchus, & Ceres, dānabis. i. obnoxios facies. votis. i. ad vota perſoluenda poſtquā præſtiteris pro quib. impetrandis vouerint.

DRYADAS quę puellas [In Roma. libro Dryades latino

declinatu. [Nec retia ceruis Vlla dolum meditantur] In codicib. aliquot antiquis malum, non dolum eſt. quia vero, retia, poſitū eſt, magis placet, dolū, [Ipſæ iam carmina rupes] In Ro. lib. & copula particulatiuę inſerta eſt. Ipſæ, & iā carmina rupes, quod non placet [Deus deus ille Menalca] In Lō gobardico, & in Mediceo. Ipſe legitur [En quatuor aras; ecce duas tibi Daphni. duoque altaria Phæbo] Vide an erudite admodum legatur in Longobardico. Ecce duas tibi Daphni duas altaria Phæbo. vt altaria per oppoſitionē legamus, cōueniantq; omnis cū eo quod dictū eſt. En quatuor aras. poſtea diſtinguat, ecce duas tibi Daphni, duas aut Phæbo, quę tñ Altaria ſint, Illud addā, in antiquis aliquot codicib. duo altaria abſq; particula copulatiua: huiuſmodi pleraq; inuenies numeri variandi cā poni a poetis. [Craterasq; duos ſtatua tibi] Duos quidē in codicib. aliquot veterib. legitur, quāuis in Oblongo, & pleriq; alijs duas inſolito genere legatur. In Romano tamen duo ad ſibillum euitandum, q̄ ſtatua ſequitur. In altero perueteri dictio abraſa eſt. Duo tñ prius fuiſſe apparet [Hilarās conuiuia Baccho] In Mediceo libro. Hilarās altaria Baccho, reliqui oēs conuiuia [Vina nouū fundam calathis Aruiffa nectar] In oblongo quidem inſundā legitur. Sed id mihi negociū faceſſit, q̄ Aruiffa dictio nuſquā legitur. Eodē mō in libris antiquis, ſiquidē in antiquiſſimo nouæ maioris, & in oblongo, Ariuſſa legitur. In altero vero perueteri, atq; itidē in Lō gobardico medię illæ literæ abraſæ ſunt, vt quid haberet antiqua lectio nō diſcernas. In Mediceo Ariuſſa, media tñ abraſa ſyllaba legitur. Sūt alij libri, in quib. Aretuſſa legas. Alij qui corruptius quid oſtēdant.

VAR.
LECT.
SIRV.

Reddā pro carmine dona? Ille eum ſupra tñ laudat & de munere etiam cogitat [Sibilus] Hic ſibilus dicitur res ipſa. Nam ſibila ora, principaliter dictum eſt pro ſibilātia. [Hac te nos &c.] Bene anticipat & offert munus, quod ille ſe facturum eſſe promiſerat. [Sume pedum] Virga incurua, vnde retinetur pedum pedes [Nō tulit &c.] Aut paſtorem quendam pulcherrimum dicit aut Choraulam ſignificat, quem legimus admodum à Virg. fuiſſe dilectum [Paribus nodis] Pari & æquali tumore nodosum. Et honeſte locutus eſt formoſum nodis vel ære, vt ſi dicas, pulcher eſt equus frenis. [Menalca] vocatiuus eſt.

Quæ tibi, &c.] Vt in principio diximus, qui hic canūt amici ſunt, atq; ita certāt mutuis ſe donare munerib. mutuoq; ſe ſe commendant, vnde Mopſus (vt ſimul ordinem cōtexā) Quę inquit d. Menalca. quæ dona reddam ego tibi pro tali carmine, q. d. nescio, nam neq. ſibilus. i. dulcis ſpiritus cum ſtridore ac ſonitu quodā flans, aſtri illius venti venientis. i. molliter ac leniter accedentis, ſup. iuuat me tñ, i. in tantum, nec littora percuſſa fluctu. i. reſonantia, & dulcia murmura quę ſunt ad littora ad quę fluctus confringuntur iuuant. i. deſectant me tam. i. tantū, nec flumina quę currunt inter valles ſaxoſas iuuant me tñ quantum. ſup. tua carmina. Ad q̄ Menalcas. Nos, inquit, donabimus te ante. ſ. priuſquā aliquid muneris in vos cōtulerit hac fragili cicuta. i. fiſtula exiguā ex cicuta cōpacta, hæc. ſ. fiſtula docuit nos. i. in ea modulati ſumus, formoſum Corydon ardebat Alexin. i. ſecundam Eclogam, totum aut illud (vt dicūt grāmatici) ponitur materialiter loco accuſatiui, ac ſi dicā, Chriſtus docuit nos pater noſter, &c. Hęc eadē. ſ. cicuta aut fiſtula docuit nos, cuiū pecus an Melibei. i. tertiā Eclogā ſupra poſitā in hac cicuta modulati ſumus & duas Eclogas iā ſuprapoſitas, vñ manifeſtū ē, per Menalcā Virg. intelligi. Vnde animaduertendum eſt, qđ nuſquam poeta in ſua perſona puerorum amores fateatur, ſicut in perſona Mopſi dicētis. At tu d. Menalca ſume. i. ſponte quāſi tibi debitum cape pedū. i. baculum quo pedes ouium a paſtoribus cōprehēduntur, dū eas ad ſe trahere volūt, ſume inquam pedum formoſum. i. ornatum & honeſtatū nodis parib. i. pari diſtantiā diſtinctis, ac formoſum q̄re qđ ad finē eſt, & in nodis ipſis. qđ ſupp. pedum Antigēnes, aut paſtor, aut cantōr ille nobilis, non tulit. i. abſtulit a me & tulit ſecum. i. non obtinuit a mecum rogaret. id eſt quando aut

Mo. Quæ tibi, quæ tali reddam pro carmine dona?

Nam neque me tantum venientis ſibilus aſtri,
Nec percuſſa iuuant fluctu tam littora, nec quæ
Saxoſas inter decurrunt flumina valles.

Me. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta.

Hac nos formoſum Corydon ardebat Alexin:

Hac eadem docuit, cuium pecus? an Melibei?

Mo. At tu ſume pedum (quod me cum ſæpe rogaret,

Non tulit Ant. genes. & erat tum dignus amari)

Formoſum paribus nodis, atque ære Menalca,

quamuis rogaret me ſæpe. i. quāuis pereret ſæpe ame, Et erat tū dignus amari, i. formoſus & delicatus puer. &c.

IO. LVDOVICI VIVIS.

T ſuperior Ecloga de ortu ſeruatoris cecinit ex verſib. Sibyllinis, quos Salomino applicauit male cohærentes, ita hic de nece atq. aſcenſu eiſdē domini & dei, ex alijs

Sibyllæ carminibus, quæ C. Iulio Cæſari attribuit, tameſi ſub Daphnidis nomine. Sūt, qui aiunt deſſeri a poeta fratris ſui mortē, ſed vaticinia ſunt Sibyllæ ab illis verſib. Extinctū nymphę, & poſt, Candidus inſuetū miratur limē Olympi. Admiſcet poeta de ſuo nonnulla, ex ignorantia veri ſenſus: vt quadraret vaticiniū, quo applicabatur. [Mōtib. in no. ſol.] Quoniam Mopſus dixerat, potius eſſe, vt ſub antro cātarent, iocatur Menalcas ſenior cū iuniore, dicens non auſurū ſe id facere. Mopſum enim inuiſtum eſſe in illis montibus cantando, nec quenq̄ inter paſtores illius regionis inueniri, qui cum eo certet in mōtib. præter Amyntam iſ erat adoleſcens æqualis Mopſo, & æmulus [Quid idē] Cōmotus eſt Mopſus ad mentionem æmuli tam importunā, ſed reſpōdet comiter, vt ſeni non magna eſt laus certare, ſed vincere, quāuis poſſet cum Hercule congredi, ſed non ſuperare. [Incipe Mopſe prior] Serio iam loquitur ſenior & oſtendit materias cantatu dignas, ſiue de amorū impatiētia, ſiue de artis præſtātia, ſeu de pietate patriæ. [Tu deinde iubeto] Cum ſtomacho. hæc ego poſtea quam cecinero, videbis eſſe talia, vt pudeat te de Amynta facere mētionem. Habet indiſtinctionem vox illa deinde, ſicut Græcē ēta. [Lenta ſalix quantum] Senſit offeſum eſſe Mopſum. iccirco oſtendit ioco ſe illud dixiſſe. & præfert eum Amyntæ, [Iudicio noſtro] Quod rem non vniuerſaliter pronunciat, ſed ita ſibi videri, argumentum eſſe manifeſtum non ſubſeſſe adulationem, ſed bona fide illum loqui. Mopſum autē par eſt acquieſcere illius iudicio, de quo ſe læſum eſſe arbitrabatur. [Extinctū nymphæ] Daphnidis nomē inducit, ſiue qđ Daphnis fuit quidē Mercurio genitus adoleſcens formoſiſſimus, ſiue qđ vir Siculus, agris, & pecore locuples, ad quē paſtoricij carminis inuentionem nonnulli reſerunt. Ait ergo, vniuerſam rerum naturā condoluiffe Chriſto moriētē, primū nymphas ipſas. ſ. cēleſtes illas mētes. [Vos coryli teſtes Coelū & res inferiores, motu ac perturbatione ſua teſtata ſunt, quemadmodum ſuperiora eſſent affecta] Cū

Asc.

Cicuta
quid ſit

complexa fuit] Post deos statim subiicit astra mater dijs pxi-
ma [Atq; deos atq; astra] Hoc more gētilitio, nobis abominā-
do: illi, n. Iouem suū, cum non concederet rex voto, & fe-
rum, & crudelē nūcupabant. noster vero, hoc est verus, at-
tingit a fine vsq; ad finē fortiter, & disponit omnia suauiter
[Non vlli pastos] Consternatio pastorū, hoc est Apostolorū
Christi, & cessatio doctrinæ Euāgelicæ in Christi morte. vt
nec fuerint, qui docerent, nec ipsi auditores voluerint audi-
re, alienatis omniū mentib. à salute [Daphni tuū Penos] Vel
leones hoc est bestia immanissimæ, & a sensu humanitatis
ab horrentes, indoluerūt neci Christi, multi videlicet Iudeo-
rum & Gentiliū. vt Centurio, & Pilatus, & qui reuerrebantur
Hierosolymas, percutientes sua pectora [Montesq; feri]
Nā leonū mugitib. montes resonabant, & syluæ vt procul
exaudiri possent ab hominibus. Coryli & flumina de luctu
Nympharum testata sunt, qm̄ aliter scire nequiuissimus, nō
inter illas versamur, montes & syluæ de leonib. nam illi
vsum & societate nostrā fugiunt. Fortassis & allusio est ad-
ruptionē petrarum, & apertione monumētōrū, & terre mo-
tum [Daphnis & Armenias] Christus nouæ, & sempiternæ
religionis fuit auctor, indomita & ferocissima tigriū colla-
xicurauit, & assuefecit iugum ferre. [Thiasos inducere Bac-
cho] Ad historiā hoc pertinere dicit Ser, qd̄ Cæsar primus sa-
cra liberi patris Romæ instituit. Non memini legere me hoc
apud aliū quenquā. nec est verisimile, nā ante Cæsare sacra
erant Bac. Romæ, sed nos propositam interpretandi rōnem
sequemur. De Bacchi sacris potissimū meminit, & has anti-
qui ad animorū purgationē pertinere crediderunt, & ideo
Liberum appellarunt, quod curis, & molestijs liberaret ani-
mos [Vitis vt arborib] Christus caput est mūdi, & decus vni-
uersarum mentiū [Postquam te fata tulerunt] Nō hoc est ita
intelligendū vt post Christi mortē sint deserta omnia, nam
statim subiūgitur, Spargite humū folijs, sed qd̄ in ipso Chri-
sti supplicio cessarit cœlestis doctrina, & informatio ad
pietatem, quasque Apostolorum mentes exaruerint, & suc-
creuerit in illis pro fiducia metus, & desertio, & fuga a vita
& salute sua. de quib. est, quod sequitur. [Grandia sæpe qui-
bus] Apostoli, quib. primis doctrinā atq; institutione Chri-
sti excultis, mandata, & cōcredita fuerant semina æternæ fe-
licitatis, cū ipsius percipiendæ, tum transmittendæ in alios
ac diuulgandæ, flores emisserunt primū & a semine degene-
rantes, & a fructib. mox insecutis. [Spargite humū folijs] Post
Christi aut̄ resurrectionē sequitur rerū vniuersarū inuoca-
tio, ac reparatio. & noua letitia pastorib. ostensa, nepe Apo-
stolis, quos dñs gregi suo pastores dedit. [Et tumulū facite]
Memoriā sempiternā mortis Christi, quam ecclesia semper
hēt præ oculis. quid n. aliud est tumulus, quā monimentū
mortis? [Et tumulo supperadde carmen] Hæc erit mortis
Christi superscriptio, hoc elogiū. [Daphnis ego, in syluis]
Ne adscribatis vt reliquis mortuis, hic situs est ille. Iste. n.
vult, non solū in terris, sed et̄ inter sydera notus, & charus
hominib. atq; angelis. [Hinc vsq; ad sydera] Filius Dei de cœ-
lo descendit, vt homo fieret, rursus factus homo de terra a-
scendit in cælum. Christus ergo homo a terris cepit esse no-
tus, & peruenit vsq; ad cælum. [Formosi pecoris custos] Ip-
se formosissimus, purissimus, optimus, non nisi formosos, pu-
ros, bonos ad pascua & regnū suū admittit. ipse tales eos fa-
cit, qui se illi reformandos prorsum ac refingendos concre-
dunt, De hoc est versus in Psalmo 15. quo dñs ipse loquitur,
Sors hæreditatis meæ cecidit mihi præclara, etenim hæredi-
tas mea præclara est mihi. Sortitus est Christus angelos, &
sanctos homines: isti sunt pecus pastoris speciosissimi for-
ma præ filijs hominū, in cuius sabijs gratia est diffusa. [Tale
tuū carmen] Si carnē de nece Cæsariana acerba alioqui ami-
cis Octauiani & quæ multis nocuit, nemini profuit, tā gra-
tum fuit pastori, quid erit nobis commemoratio supplicij
Christi? a quo in genus humanū redundauit salus sempiter-
na. [Nec calamis solū æquiparas] Quia Mopsus indignabun-
dus æmuli mētionē dixerat, Tu deinde iubeto certet Amyn-
tas, nunc Menalcas spreto æmulo parem illū magistro pro-
nunciat, & hæc laus gratior est Mopso: prior enim illa, Lenta
salix quantum &c. ad leniendum irritatum animum videri
poterat prolata & apposita, nunc sumptus carminis experi-
mento verior est, & certioris iudicij, ex re nata, non ex tem-
pore. [Fortunate puer] exclamatio, non ex approbatione so-
lum cantus, sed admiratione quoq; [Nos tamen hæc quocun-
que modo] Adeo Mopsi carmen probat, vt se paria factu-

rum neget, sed quocunque modo vicem suam cantandi exple-
turū [Daphninque tuum] Quia abs te prius commemoratū,
& laudatum, vel quia cum illius hærede Octauiano es fami-
liarior. [Amavit nos quoque Daphnis] Nō potest hoc de Vir-
intelligi, quem credo Cæsari nunquam esse cognitum ac ne
visum quidem. Erat enim Virgil. puer adhuc, cum Cæsar est
occisus, nec Cicero quidquam vidit, vel audiuit de Virg. qui
vix duobus annis superstes fuit Cæsari. Commentitium por-
ro est illud, quod scribit nescio quis in Virgil. vita, vt alia il-
lic permulta, hausta de vulgi sermonib. & fabellis exclamasse
Ciceronem Magnæ spes altera Romæ. Itaque sub persona di-
cuntur Menalcæ, senioris Virg. dubium tamen vter est Virg.
Merito autē laudes illius celebrat, a quo fuerit dilectus. Quid
non debet qui diligitur qui non fortunas amantis respicit,
sed amantem ipsum, [An quidquam nobis] Respōsio mollis,
iuxta sapientis sententiā, frangit iram. Iam placatior Mop-
sus, & blandior, responder ad id quod dixerat quocunque
modo. Imo non dubito, inquit, quin cantio tua futura sit op-
tima, & quod de tam fecunda materia, & quod iam pridē
laudata mihi a Stimicone, quem ego existimo posse ea de re
censere. itaque magni muneris loco erit mihi eam audire.
[Candidus insuetum] Prius decantauit Sybillæ mortem, hic
ascensum ad cælos, & eternitatem regni. Humanitas Christi
in Cælum sublata, gaudet spectare subiecta sibi esse omnia,
quod ex sacris oraculis discimus. [Nubes. & sydera] Cœlestia
omnia, & terrestria. [Ergo alacres syluas] Ex ascensu Christi
in cælum maxima dimanauit lætitia, in Apostolos primū
misso sacrosancto spiritu, inde in homines omnes; Ascendēs,
inquit, in altū captiuam duxit nostram captiuitatē; dedit do-
na hominibus [Nec lupus insidias pecori] Pax Christi q̄ exu-
perat omnem sensum, superiorum cum inferioribus, ferociū
cum mansuetis, astutorum cū simplicibus, exequante omnia
charitate, & reddēte tuta omnia & secura. [Amar bonus ocia-
Daphnis] Caritas. n. peculiare præceptū est Christi, & pax,
& hæreditas [i psi lætitia] Spiritus sanctus diffusus est in cordi-
bus nostris per Iesum Christū, inq; Paulus. hac letitia reple-
ti agnoscimus, qui sit Christus Iesus, & profitemur deū esse.
Nemo n. dicit Domine Iesu, nisi in Spiritu sancto, & in Euā-
gelio, Beatus es Simon Bariona, q̄ caro & sanguis noa reue-
lauit tibi, sed pater meus, q̄ est in cælis. Montes vero, idest, p-
ceres Ecclesiæ, & doctissimi q̄que, rupes, idest, mediocres, &
arbuta. hoc est plebs infima omnes Christi diuinitatē aperte
profitemur, & adorant. [Menalca] Ad afflictum, & lugentem
mortē Christi dicitur, quid tu fies? quin lætissimo es animo:
Deus enim est ille. Quid quæris viuētē inter mortuos; Deus
est, viuens in æternū. Vnde & lætitia redit cordibus, & spes
optima beatitudinis. quod & proximo precatur versu, vt om-
ne confirmet, velitque ratum esse, quod nos de illo nobis pol-
licemur, ex ipsius præceptis ac iussu. [Sis bonus o felix que-
ruis.] Bene tuis, q̄ tibi fidunt, qui se tibi quoad possunt adiun-
gunt, & in tuum patrociniū confugiunt, tanquam in asylū
& fac plane tuos illos omnes, qui te implorat. [Et quatuor a-
ras] Hoc fortasse Virg. de suo addit. more Gentilitio. Et mul-
tus est in mētionē Apollinis, vel propter carmen pastoriciū,
vel quia poetarū omniū est deus, vel propter Cæsare August.
Quod si hoc quoq; est ex Sibylla, significatur adoratio huma-
nitatis Christi in Daphnide, & diuinitatis in Apolline. Accir-
co de Daphnide aras dixerit, de Apolline altaria. hæc n. dicū-
tur esse deorū supremorū, sicut aræ illorum, qui ex mortali-
bus sunt facti dii. Quin & Christus ipse Phœbus est, hoc est
sol iustitiæ, ac veritatis. [Et multo in primis] Sacra Christi, nō
vt mortui cum mœrore celebrantur cū silentio, & luctu, sed
cū lætitia, & hilaritate, vt viuētis, & regnātis, & interpretis
sempiterni pacis nostræ, & gratiæ apud patrē. [Hæc tibi sem-
per erū] Sacrificiū Christi, & cultus eius in ecclesia, nō acci-
piet finē, nisi cū humano gñe, & vicibus naturæ rerū: hic est,
inq; calix noui, & æterni testamēti, Paulus; Quoties panē il-
lū edetis, & de calice biberis, mortē domini annūciabitis do-
nec veniat, [Vt Baccho Cereriq;] [Vt dijs maxime necessarijs
in vita, & sine quib. homines p̄pagare nō possunt æuū, ita &
tibi fient vota. Nec tu minus q̄ illi potes, nā quæadmodū illi
annuūt optatis, ita, & tu facies. [Hæc nos, formosū] Hinc col-
ligi aliquib. posset, Menalcam esse Virg. sed non vī. nam non
solet Virg. eam personā, quam sumit anteferre alteri. Tu ma-
ior, tibi me est equū parere Menalca. Et laus illa. Nec cala-
mis tm̄ æquiparas, sed voce magistrū. In Vir. potius cōpetit.
Fortasse duo sunt pastores alij, prætermissa Virgilij persona.

EXTA canens, ut varietate placeat poeta, ne in singulis carminibus rem ex comodo suo finisse dicatur in 6. Ecloga cu honorifica praefatione ad Varum

amicu habita, recitat reru primordia, fabulosa nonnulla interseres. Et quia pastoru peritiam ea res transcendit, non in pastoru, sed in sua persona come morat: ne tamen a Bucolico officio alienum sit carmen, docet ea Phœbus cantauerat ad Eurotam. ut ad finem Eclogae diceretur.

ARGUMENTVM ASCENSIONVM

in sextam Eclogam, quae Varus, aut potius Silenus inscribitur.

Sexta canens Varum recitat primordia rerum Plurima, quae Phœbo constant, cantante Sileno.

quam excogitare carmen de rebus philosophicis, prudenter Silenū id excogitasse docet. Ordo versiculorum nostrorum est. Sexta supple. Ecloga canens, i. laudans & commendans, hoc carmine, Varum amicum Virgilio & coauditorem Syronis epicurei, recitat plurima primordia, idest principia, & prima exordia rerum, quae constant, idest manifesta sunt Sileno, & Phœbo cantante. Nam

SERV.

PRIMA Syracusio dignata est ludere versu. Nostra Romana inquit, musa, non erubuit se syluis ante comittere, idest imitari Theocritum Syracusanum & Bucolica scribere. Syracusio autem graece ait, nam latine Syracusanus dicimus. Nostra, idest Romana: ut, Tu quoque litteribus nostris. Et dignata est, sic dixit quasi ex loco superiore. [Syluas habitare] Sicut, Atque humiles habitare casus. [Thalia] Musa, scilicet & Graece ait, Θάλεια. Nam Latine Thalea debebat dicere, sicut

ARGUMENTVM.

ARO haec scripta est, in qua tamen etiam de Gallo quadam perhonorifice dicta sunt: Silenum facit canentem rerum primordia ex Epicuri sententia, tum subtextet fabulas quasdam ijs, & numeris, & verbis, ut ad elegantiam, & iucunditatem nihil addi possit.

ingenti fauore a Virgil. fuisse recitata, adeo ut cu ea postea Cytheris cantasset in theatro, quem in fine Lycoride vocat stupefactus Cicero, cuius esset in theatro requireret, & cum eum tandem aliquando vidisset, dixisse di, & ad sua, & ad illius laudem, Magnae spes altera Romae. Quod ille postea ad Ascanium transtulit, sicut commentatores loquuntur.

PRIMA Syracusio] In huius sextae Eclogae principio poeta in sua persona loquens ut quasi in totum Bucolicum carmen exordiri, unde nonnulli hanc. i. Ecloga esse voluerunt. Alloquitur aut Varum amicum & cotubernalē dicens. Nostra Thalia. i. florida musa dignata est prima. i. ante oēs alias, hoc est licet sit materia humilis, tamen non aspernata est ludere. i. renniter canere versu Syracusio. i. Theocriti poetae Syracusani, neque erubuit. i. turpe putauit, aut verecūdata est habitare syluas. i. immorari in rebus pastoralibus, & syluestribus describendis. Cum. i. qn canerem. idest canere vellem reges, & praelia. i. heroica carmina quibus reges, & eorum praelia decantari solent, Cynthius, i. Apollo vellit aurem, pro. i. admonuit (quia qui admonitores faciunt, aures velle re solent) admonuit autem dicens o Tityre oportet. i. decet pastore pascere pingues oues, & dicere carmen deductum. i. extenuatum. & gracile quale est Bucolicum. Et ideo sup o Vare namq; supererunt. i. supra quam satis erunt tibi, qui cupiant dicere. i. diserte consequi tuas laudes, & condere, i. condire, bella tristia non tibi, sed quibus ea intulisti. Nam quae alijs, & praecipue matribus tristia sunt, alios iuuat & delectant bella, unde dicit Horatius. car. Multos castra iuuat & lituo tubae permixtus sonitus bellaq; matrib. Detestanda honestius autē de Varo dicit, q multi cupient dicere, quā si dixisset, q multi dicent. Nā per hoc q dicit multos cupere. innuit claritudinē gestoru Vari illorum conatus superaturā: quia ergo multi cupient dicere tuas laudes, ego meditabor, i. exercebo nūc agelli arundine. i. stylo gracili, & agresti musam agrestem. i. carmen Bucolicum

SILENVS.

EGLOGA SEXTA.

PRIMA Syracusio dignata est ludere versu: Nostra nec erubuit syluas habitare Thalia.

Cum canerem reges, & praelia, Cynthius aurem vellit, & admonuit: Pastorem, Tityre, pingues Pascere oportet oues, deductum dicere carmen. Nunc ego (namq; super tibi erunt, qui dicere laudes Vare tuas cupiant, & tristia condere bella) Agrestem tenui meditabor arundine musam. Non iniussa cano. si quis tamen haec quoque, si quis Captus amore leget, te nostra Vare myrica, Te nemus omne canet: nec Phœbo gratior vlla est, Quam sibi quae Vari praescripsit pagina nomen.

Translatio a lana, quae deductur in tenuitatem. [Nunc ego] Ordo est. Nunc ego agrestem tenui meditabor arundine musam] idest carmen rusticum scribam.] Namque super tibi erunt] Superabundabunt tibi, inquit, O Vare, qui ambiant tua facta describere. Hic autem Varus Germanos vicerat, & exinde maximam fuerat & gloriam & pecuniā consecutus, per quem Virgilius meruerat plurima. [Tristia condere bella] Epitheton perpetuum bellorum. [Non iniussa cano] Vel a Pollione vel ab Augusto, vel a Mecenate. [Haec quoque] Licet vilia, siue Theocriti. Et hoc dicit, Si quis licet rustica, legere fuerit ista dignatus, tuas tamen in his laudes inueniet. Nam per myricas, & nemora, Bucolica significat. [Nec Phœbo gratior vlla est] Nec. n. pagina vlla Apollini est gratior, quam quae Vari nomē gestat in titulo. Quod ideo dicit, quia hanc Eclogam constat in honore Vari esse perscriptam. Dicitur autem

eli, Et si dicat Varus, qn nō potius Cæsaris arma canis, dicit nō cano iniussa, imō cano iussa ab Aug. & tñ si qs leger quoque, i. hęc s. humilia, si quis inquam leger captus amore. i. nō stri aut musē nostrē, cuius ornatu ac specie capi nemo pōt, vt inquit, O Vare nē myrice, i. argumēta humilia & materie

Bucolica sup. canet te, & omne nemus. i. sylua amena canet te nec vlla pagina, i. carta sup. erit gratior. i. acceptior Phebo. i. Apollini musarū præsidi. quā sup. ea quæ præscripsit. i. frō te aut titulo scripsit sibi nomē Vari, q. d. nihil Phebo inuito de Varo cecinero, cū rerū ab eo gestarum claritate adiuter.

528v.

† Ver-
sus hic
in qbus
dam co-
dicibus
non ha-
betur,

Pergite Pierides] hortatur musam ad referēda ea quæ Silenus cātauerat pueris. Nā vult exequi sectā Epicuream quam didicerant tā Virgilius quam Varus, docente Sirone, & quasi sub persona Syleni, Sironem introducit loquentē; Chromim autem, & Mnasyllum se & Varum vult accipi, Quibus ideo coniungit puellam, vt ostendat plenam sectā Epicuream, quæ nihil sine voluptate vult esse pfectū [Chromis & Mnasyllus] Isti pueri satyri sunt [Inflatum] Impletum venas, figurate, [Iaccho] Aut vino, aut Libero patre, qui etiā Iacchus vocat. [Serta procul] Modo prope. Nā intulit, [Tm capiti delapsa], vt ostenderet non longius prouolutam esse coronā. [Attrita ansa] Frequen- ti. i. potu. [Ipsis ex.] Ex ipsis, vt transtra per & remos. i. per transtra. [Timidis] Pro timen- tibus. Nā timidus est qui sem- per timet; Timens vero qui ad tēpus formidat ex causa. Aut re vera timidus, quia pueris p ætatem naturaliter timor est insitus. [Soluite me pueri, sa- tis est potuisse videri] sufficit enim quia potui à vobis vide- ri. Quod ideo dicit, quia semi- dei, cum volunt tm, videntur, vt Fauni, Nymphæ, Silenus. Pōt & aliter intelligi, Solu- ite me, sufficit q talis vobis visus sum, vt ligari possim. [Huic aliud mercedis erit] Nymphæ minatur stuprum latenter q verecunde dixit Virgilius, [In numerum ludere]. i. saltare ad modum rhythmī & cantilenæ, [Motare cacumina] Quasi hoc genus saltationis vult esse in arboribus cacuminū mo- tu. Parnasia rupes [Mons est Thessaliæ Apollini consecratus. [Rhodope & Ismarus] Montes Thraciæ in quibus Orpheus consueuerat canere, Et h. d. Non tm isti montes gaudent can- tante Apolline vel Orpheo, quantum cantante Sileno læta- tus est mundus. Namq; ē paulo post dicturus est, Et inuito processit vesper Olympo [Namq; canebat vti magnum per inane coacta semina] Variæ sunt philosophorum opiniones de rerum origine. Nam alij dicunt oia ex igne procreari, vt Anaxagoras. Alij ex humore, vt Thales Milesius, vnde est, Oceanumq; patrem. Alij ex quatuor elementis, vt Empedo- cles, secundū quem ait Lucretius, Ex imbrī, terra, atq; anima nascuntur, & igni. Epicurei uero quos nunc sequim, nihil ho- rum cōproban, sed dñt duo esse rerum principia, corpus, & inane. Omne. n. qd est, aut continet, aut continet, & corpus uolunt esse atomon. i. quasdam minutissimas partes q totū. sectionem non recipiunt. Vnde & atomi dicte sunt, quas Lu- cretius minutiores dixit esse illis corpusculis, quæ infusis p fenestram radijs solis uidemus, dicit. n. illi nec visum posse accidere. Inane vero dicunt spaciū in quo sunt atomi. De his itaq; duob. principiis volunt ista quatuor procreari, ignem, aerē, aquā, terram, & ex his cætera: vt illa duo elementa sint, hęc uero quatuor syntheta. i. cōposita ex alijs duob. prætēt originē alijs oibus reb. Hac aut rō ne comprobant ex atomis & inani oia esse, q nihil est in rerum natura q non & cor- pus habeat, & quia non recipit sectionem, indicet ēr inani- tatē. [Vti magnum per inane coacta Semina] Canebat, inqt, mūdi principium. i. quemadmodum coactē, & collectē ato- mi per magnum inane, fuissent origo ignis, aeris, terrarū, &

*Pergite Pierides. Chromis & Mnasyllus in antro
Sylenum pueri somno videre iacentem,
Inflatum hesternis venas, vt semper, Iaccho.
Serta procul tantum capiti delapsa iacebant,
Et grauis attrita pendebat cantharus ansa.
Aggressi (nam sepe senex spe carminis ambos
Luserat) iniiciunt ipsis ex vincula sertis.
Addit se sociam, timidisq; superuenit Aegle,
Aegle Naiadum pulcherrima, iamque videnti
Sanguineis frontem moris, & tempora pingit.
Ille dolum ridens, quo vincula nectitis? inquit.
Soluite me pueri: satis est, potuisse videri.
Carmina, quæ vultis, cognoscite: carmina vobis.
Huic aliud mercedis erit, simul incipit ipse.
Tum vero in numerum Faunosque, ferasq; videres
Laudere, tum rigidas motare cacumina quercus.
Nec tantum Phæbo gaudet Parnasia rupes:
Nec tantum Rhodope miratur, & Ismarus Orphea;
† Quantum omnis mundus gaudet cantante Sileno.
Namque canebat, vti magnum per inane coacta
Semina terrarum, animaq; marisque fuissent.
Et liquidi simul ignis, vt his exordia primis
Omnia, & ipse tener mundi concreuerit orbis:
Tum durare solum, & discludere Nerea ponto
Ceperit, & rerum paulatim sumere formas:
Iamq; nouum terræ stupeant lucescere solem,
Altius atq; cadant summotis nubibus imbres;
Incipiant syluæ cum primum surgere, cumque
Rara per ignotos errent animalia montes.*

maris. nam feminino, atomos dicit. Dicimus hæc atomus, & hæ atomi. [Animæque] Id est aeris, vnde & venti sunt. [Li- quidi ignis] Puri. i. ætherei. [Omnia & ipse tener &c.] An- te orbis, & sic omnia quæ in orbe sint. Nam mutato ordine ait, primo omnia, & sic orbis [Concreuit] Collectus & in- formatus sit. [Tum durare, &c.] Canebat etiam quemadmodū terra rerum sumpserit formā. [Iamq; nouum, &c.] Canebat quemadmodum post hæc stu- peant terræ solis ortum, & quemadmodū cadant imbres nubibus in alium leuatis. Na- turale enim est, vt nubes, cum cæperint soli esse vicinæ, eius calore soluantur in pluuias. Vnde in Georg. ait, de signis, serenitatis, At nebulae magis ima petunt, [Incipiant syluæ] Bonum sanè secutus est ordi- nem, vt post solis, & pluuiarū commemorationem diceret or- tas syluas, & animalia cuncta procreata.

PERGITE Pierides] per mo- dum inuocationis cohortatur musas, vt pergant. i. peragant & perficiant quod prætendit enarrare, videlicet quo pacto Silenum inuenerint pastores, & quæ carmina ab eo audie- rint, quod dixi cum decore fin- git poeta, & si Seruio credi-

Asc.

mus, per Chromim Varū, & se per Mnasyllū intelligit, p Si- lenū aut Syronē Epicureū, sub quo simul sectā epicuræa di- dicerant. Ex ordine patebit snia. Ordo aut talis est. O Pieri- des. i. musæ rerū indagatrices, pergite, i. peragite, aut pgite, & ad opatū finē dirigite, qd dictum velim, inde quasi inci- piāt musæ incipit narrare dicens, Chromis, & Mnasyllus sa- tyri illi pueri. i. adhuc in etate puerili existētes (intelligit aut Varū & se) videre Silenū satyrū illū nutritorē Bacchi, iacen- tē in antro, somno. i. p p somnū inflatum venas. i. habentē ve- nas inflatas Iaccho. i. Baccho, hoc est, vino, hesternis, i. pridia- no, hoc est, quod pridie eius diei biberat, vt semper. i. solitum iacere inflatū. Serta, i. coronæ ex pāpinis, quas sibi poturo im- ponere solebat, iacebat procul, i. longe ab ipso delapsa capiti, i. de capite tm, i. intantum. & tā longe (quia rarū est procul accipi pro eo, quod est prope, si tñ hic ita accipiendū est, vt Seruius vult, sit ordo. Serta iacebant procul, i. prope delapsa tm, i. tātummodo capiti,) & cantharus. i. poculū potissimum vt vī fictile, grauis. i. magnæ capacitatis, attrita ansa. i. habens ansam attrita pendebat sup. illic, aut potius, pendebat ansa attrita. i. per ansam attritam ex frequenti vsu. est. n. ansa quo accipitur poculum in manū circulus, & pueri sup. aggressi. i. adorti, & terribile iniiciunt sup. ipsi vincula ex ipsis sertis, vnde patet qserta remotius iacebant: nā si propius iacuif- sent, non eis ad vincula cōijcienda vsi fuissent, cū vt dicitur timidi essent. Aggressi aut sunt; nā. f. Silenus luserat. i. dece- perat & fefellerat sepe ambos. f. pueros, spe carminis, hoc est promiserat eis sepe carmen quod reddere recusauerat. Aegle nymphea splendida addit se sociā, & superuenit timidis, sup. pueris. Aegle inquā pulcherrima. i. formosissima Naiadum. i. nympharū aquarū, pingit ipsi iāq; videti, aut addit se sociā: namq; ipsa pingit. f. Sileno iā ex porrecto frontē, & t pa. i. late- ra capitis, moris sāguineis. i. sāguinei coloris, ille. f. Silenus rī- des dolum. i. quia per dolum, vt pote cū dormiret ipsū vincerat, inquit,

inquit, o pueri, quo. i. ad quid, & ad quem finem nectitis. vincula. i. arcte ligatis me? soluite me, satis est potuisse videri; i. qd potui a vobis videri, cum non visus essem si noluissem. semi dei. n. ut fauni, & satyri, & nymphae non uidebatur, nisi dum uolebat. Cognoscite, i. accipite a me carmina, quae vultis. i. scio quod carmina vultis, dissoluite ergo me, & cana vobis. carmina super erunt vobis pueri merces. i. in mercede quod me solueritis, aliud mercedis, scilicet stuprum, aut concubitus erit huic. scilicet puellae Aegle. & simul. hoc. scilicet. dices, ipse incipit super. carmen suum, aut canere. Regula est. Venustius dictione partitum ad neutrum genus redactum, & quasi fixa tentum, substantiuum suum in genituum regunt, quasi cum eis in eodem casu regantur. unde Venustius dixeris. Aliud mercedis erit huic quam alia merces. Tu uero in numerum &c.] Recitat igitur ut instituerat carmen ipsius Sileni, cuius tanta dulcedine esse docet, ut totus mundus eo gaudeat, in qua re satis aperta est allegoria. nam si Silenus est nutritor Bacchi, Bacchus autem prouino accipit, quod amenitate & grata reperiuntur nutrit, non est mirandum si eo cantante totus mundus gaudeat, cum sub amena serenitate et uolucrum sit contentus in agris, ut alibi docet auctor noster. Ordo est. Tu uero. i. maxime tunc uideres. i. quilibet uidere potuisset, & Faunos. i. deos illos syluestres a fando dictos, & feras ludere. i. saltare in. i. secundum numerum. i. modulos carminis, & uideres, tu. i. tunc, quercus rigidas. i. duras, & difficulter flexibiles, motare. i. frequenter mouere, & nutare cacumina. i. summitates suas Nec rupes Parnasia, quae est in Parnaso monte Phocidis gaudet. i. exultat in. i. intantum. Phoebo. i. Apolline, nec Rhodope, & Ismarum montes uterque Thraciae miratur tantum, i. intantum Orpheum. i. uatum suum clarissimum, qui syluas, & saxa post se dulcedine cantus sui traxit, Quantum omnis mundus gaudet Sileno Cantante. i. dum Silenus cantat. Namque pro quia, super. Silenus canebat uti. i. quemadmodum semina. i. prima elementa, hoc est atomi secundum Lucretium, & ante eum Democritum, fuissent coacta. i. concreta, & coagulata, per magnam inare. i. spatium capax rerum priusquam essent, semina inquam terrarum, & aeris. i. aeris, & maris. i. aquarum, & simul, i. pariter liquidum. i. elementarium, & purum ignis, & canebat, ut. i. quemadmodum omnia exordia. i. origines, & principia rerum super. coeuerint. i. infecta, aut composita sint, ex his primis. scilicet. seminibus. atque elementis, & ut ipse orbis. i. globum mundi tenet. i. adhuc fluidus, nec satis solidus coeuerit. i. consolidatus sit, atque coaluerit his primis, scilicet. elementis. vocatis saltum. Tu. i. deinde super. canebat ut suum orbis mundi ceperit. i. inceperit durare. i. durum efficere solum. i. terram quam solida est, & discludere Nerea. i. aquas fluuiales, Poto. i. ab aquis salis, & marinis, & ut suum orbis mundi ceperit, sumere paulatim formas rerum, quae omnia Metamorphosis. i. Oui. graphicè describit, nec illic, aut hic dicta multum abhorret ab Genesi catholica, nisi quod creatio ex nihilo non potuit in aeternum ethnicorum cadere. itaque Chaos, aut atomos, aut hylam ab eterno posuerunt. Et canebat ut super, terram. i. genita in terris stupeant. Sole nouum. i. recens ortum, ac formatum, lucescere. i. lucem suam diffundere, alii. i. in regione altiore situm, atque ut super. imbres cadant. i. decidant in terras, & hoc nubibus summis, i. sublati, hoc autem est, aut sursum latis, quia vapores trahuntur sursum unde nubes fiunt, & id physice dictum est, aut clauis amotis, & id secundum vulgum imperitum, quod cum neque scientiam, neque experientiam haberet, stupebat, quo nubes diffugerint, ignorans, quod in pluuias resolutae essent, cum. i. quo tempore syluae incipiant primum surgere, i. oriri ex pluuiis. scilicet. & cum animalia rara, quia nondum per propagationem multiplicata, cum secundum ethnicos prima ex Sole, & limo-

procreata essent occulta virtute coelesti, & secundum fidem ad Deo creata essent, errent per montes ignotos. in quibus nunquam prius fuerant, cum iam tum primum producta essent. Mancinellus tamen vult ut ordo sit. Et canebat, cum. i. quo tempore syluae incipiant primum surgere, & cum primum rara animalia errent per ignotos montes, sed non minus concinna est constructio atque sententia, si dicatur ut prius, canebat ut imbres cadant ex nubibus summis scilicet sursum latis, tunc cum syluae incipiant primum surgere, & cum animalia errent primum per ignotos montes, quia secundum Physicos ex pluuiis nascuntur syluae, hoc est pullulant arbores, & nascuntur gramina, quae ut pascantur errare ceperunt animalia per ignotos montes, aut et ipsa, ut dixi, post pluuiam ex limo per Solem secundum gentiles tunc primum formata erant. Regula est, Propriorum nominum prima potissimum syllaba, cuius quantitas generali regula non agnoscitur, ad placitum ferè ponitur, unde prius Silenum pueri prima longa. Et hic cantante Sileno eadem correpta dicit. In Aeneide autem Sichaeus prima comuni profertur. Dico eius quantitas, &c. quia si positione aut diphthongo producat, non posset corripì, ut Scylla, Dardalus.

CHROMIS, & Mnasyllus] In Romano lib. scribitur Mnasyllus, duplicato ll, & per i. praeterea Valerius Probus, Mnasyllus, per os legit. [Spe carminis ambos Luferat] In libris antiquis ambos legitur. Iamque videtur. In aliquot antiquis libris, Naq. videtur [Quod vincula nectitis? In antiq. aliquot libris. Quid vincula. [Motare cacumina quercus] Motare quidem in antiquis alijs libris, sed in Longobardico, Mutare habetur. [Nec tantum Rhodope miratur] In Romano libro, & in Oblongo, Mirantur legitur. [Altius atque cadunt] In Romano libro, Vtique legitur. Sed atque receptum. [Rara per ignotos errant animalia montes] In Romano libro legitur, Per ignaros.

LICET interdum animaduertere aliquibus in locis praetermissa, aliquibus super addita esse verba scriptorum male eruditorum vitio, cum apud Poetas, tum apud soluta oratione scribentes. Vti in 6. Bucol. ecloga, quos apponam, verbum ultimum delendum, obliterandumque. ex albo Virgiliano veterum exemplarium testimonio, & rationis vinculo arguitur. Versus hi sunt. Tu uero in numerum faunosque ferasque. videres Ludere, tum rigidas motare cacumina quercus. Nec tantum Rhodope miratur & Ismarus Orpheum. Quantum omnis mundus gaudet cantante Sileno. Is igitur, quem dixi versus, in duobus libris, altero vetustissimo in priuata, altero medicis antiquitatis, in publica Vaticana bibliotheca non inuenitur. Sed super additus a nescio quo structurae ignaro ex Honorati commentario ita dicitur. Nam ita gaudebat mundus, ut inde dicat. Et inuito processit vesper Olympo. atque ut est Virgiliana familia libentius illum eijcias, primam in Sileno Syllabam claudicantem aduerte, quae corripì ratione contra nitente non potest, cum a Graecis diphthogum excipiat, sic n. ab illis Silenus scribitur σείληνος nude, a quibusdam male cum y scribendum precipitur, a quibusdam male ll, duplici exaratur. Constructio autem pulcherrima in hunc modum: Nec tantum Phoebo gaudet Parnasia rupes, quantum Fauni ferè, quercus Sileno gaudent. Nec tantum Rhodope miratur, & Ismarus Orpheum, quantum fauni, feras, quercus mirantur Silenum. De Sileno autem non inuicunda quedam dicturus fuerat ex Pausania, nisi me amicus monuisset, eam iam in commentarios fuisse relata, hoc tamen dixerò Silenum historici et nomen esse Plutarcho, & Ciceroni, quod inter cetera quae compositum fuit, opus de Aetna condidit, ut testis est Stephanus in palice.

Regula

VAR.
LECT.

GONS.

Asc.

Hinc lapides] Questio est hoc loco. Nam relictis prout dicitur. reb. de mundi origine, subito ad fabulas transitum fecit. Sed dicimus aut exprime re eum voluisse sectam Epicuri, quae reb. serijs inserit semper voluptates, aut fabulis plenis admirationis puerorum corda mulce. Nam fabulae, causa delectationis inuenta sunt, ut ipse in Geor. docet dices, Cetera quae uas tenuissent carmina metes. Quid autem dicit [Regna Saturnia] Fabularum ordinem vertit. Nam quo tempore Saturnus regnauit in terris non fuit diluuium, sed sub Ogige Rege Thebanorum. Secundum autem diluuium fuit sub Deucalione, & Pyrrha. Sane sciendum, & per diluuium, & per ecpyteosin significari temporum mutationem [Caucaseasque refert volucres, furtumque Promethei] Et hic fabulae ordinem vertit, quae talis est. Prometheus post factos a se homines, dicitur auxilio Mineruae coelum

*Hinc lapides Pyrrhae iactos, Saturnia regna,
Caucaseasque refert volucres, furtumque Promethei
His adiungit, Hylam nautae quo fonte relictum
Clamassent, ut littus, Hyla Hyla, omne sonaret.*

ascendisse, & adhibita facula ad rotam Solis ignem furatus, quem hominibus indicauit. Ob quam causam irati dii, duo mala immiserunt terris, febris mactem, & morbos, sicut & Sappho, & Hesiodus memorant, ἀλλ' δὲ πορία λυγρὰ κατ' ἀνθρώπους ἀλάληται πλήν μὲν γὰρ γαῖα κακῶν πλήν δὲ θάλασσα.

Quod tangit & Hora. dices, post ignem etherea domo Subductumacies, & noua febrium Terris incubuit cohors. Ipsum et Prometheum per Mercurium in monte Caucaaso religauerat ad faxum, & adhibita est aquila, quae eius cor exederet. Hec autem omnia non sine ratione finguntur. Nam Prometheus vir prudensissimus fuit. Unde et Prometheus dictus est ἀπὸ τῆς προμυθείας. i. a prouidentia. Hic primus Astrologia Assyrijs indicauit, qui residens in monte altissimo Caucaaso, nimia cura, & sollicitudine deprehenderat. Hic autem mons positus est circa Assyrios, vicinus penes syde-

syde-

syderib. Vnde et maiora astra demonstrat, & diligenter eorū Ortus Occasusq. significat. Dī autē aquila cor eius exedere, q. d. xus est sollicitudo, qua ille affectus, syderū oēs deprehenderat motus. Et hoc quia per prudentiā fecit, duce Mercurio, qui prudentiā, & rationis Deus est, ad saxum dicitur esse religatus. Deprehendit præterea rationem fulminū, & hominib. indicauit, vnde celestem ignem dī esse furatus. nā quadam arte ab eodē mōstrata, supernus ignis eliciebatur, qui mortalib. profuit, donec eo bene vsi sunt. Nā postea malo hominū vīu in perniciē eorū versus est, sicut in Liuiio lectum est de Tullo Hostilio, quī in eo igni exustus est cū omnibus suis. Nūma vero Pompilius impune eo vsus est, tū in sacris deorum. Hinc est quod igne rapto ab iratis numinib. morbi hominib. dicuntur immisi, (His adiungit. Hylā) Pue rum comitem Herculis, quem perdidit in finib. Ionijs iuxta Mysiā nec vsquā potuit reperire. Postea cum esset cognitū quod periisset in fonte, ei instituta sunt sacra, in quib. mos fuerat, vt eius nomen clamaretur in fontibus. Ad quā imitationem nunc dicit [Vt litus Hyla Hyla omne sonaret] Postremum autem, la breue est ideo, quia vocalis vocalem sequitur. Nam omnis vocatiuus græcus a masculino veniens, in A, terminatus longus est: vt Aenea, Hyla, Palla.

Sax.

Hinc lapides &c.] Post physicam narrationē, poeticam ac fabulosam interserit, quæ non minus ad delectationē ac

voluptatem q. pueri illi potissimum expetebant, faciunt. tñ nihil ad poetę institutū, nam si ipsius duntaxat philosophica recitasset, non Bucolicā sed philosophiā profiteri videretur. Præterea fabularum ferē interpretatio ex physica dependet ratione. Fabulas autem dilucide enarrant commentarij, quocirca satis sit nobis ordinem posuisse, qui talis est. [Silenus sup. refert. i. recitat cātando hinc. i. post dictā rerū Genesim, lapides Pyrrhæ iactos, ab ipso tpe diluuij q. sub Deucalione fuisse perhibetur, aut lapides iactos Pyrrhæ. i. a Pyrrhæ vt sit datiu? pro ablatiuo, sicut apud Horat. Scribers Vario, pro a Vario &c. refert regna Saturnia. i. aurea, qualia erant tempore Saturni, & volucres caucaseas. i. quæ in Caucaſo mōte Scythiæ iecur Promethei exedūt, & furtū Promethei qui ignem de celo furatus dī in serula. Et ipse adiungit his Hylā. i. fabulā aut narrationē de Hylā puero ab Hercule dilecto, adiungit inquā quo fonte relicto Hylā nauat clamassent ita sup. vt omne litus sonaret, & refert per sonū Echo Hyla Hyla. referendo eas voces quas nauat quærentes Hylam emiserant. Corripitur autē in posteriore Hyla posterior syllaba propter vocalem sequentem, non autem abiicitur. In priore vero neq. corripitur neque abiicitur, aut quia per intervalla pronuntiandum, aut quia aspiratio vim literę obtinet sicut & illic in 1. Aen. Posthabita coluisse Samo, hic illius arma. Fabulas, vt dixi, commentarij explicant.

Asc.

Pasiphaen] Nota fabula Cretensiu Reginā Minois vxorem, quæ Tauri amore flagrauit. [Ah virgo infelix] Ad hoc p̄inet quod ait [Solat] Vt q. amat Taurum, fortunæ magis videatur esse, quā morum. Virgo autē, vt diximus supra, a viridiorē etate, nā iā mater fuerat, Phædre, Ariadnes, Androgei. [Prætides implerunt falsis mugitib. agros] Prætides Præti, & Sthenobee siue Antiopę secundū Homerū filię fuerunt, se Iunoni in pulchritudine cum prætulissent, illa irata hūc errorem earum immisit mentibus, vt se vaccas putarent, adeo vt plerunq. mugirēt, & timerēt aratra quas Melāpus postea purgasse perhibet [Illice sub nigra] Vel vmbrosa, vel re vera nigra, nam talis est [Pallētes ruminat herbas] Reuomit, & denuo cōsumit. Ruminatio autem dicta est ab eminētē parte, per quam demissus cibus a certis reuocatur animalibus. Pallētes autē vel aridas, vel quæ ventris calore corruptę viriditate caruerunt, [Aliquā in magno sequitur grege] Ac si diceret, Habes aliquid spei, si quidē nouisti amare quē diligis. Notandū autem gregem eum de dobus dixisse, cum Armenta dicamus. Licet grex sit quorumlibet animalium congregatio, Sic. Cic. in Philī. Fudit apothecas, cecidit greges armentorum. [Claudite nymphas] Melius hoc a persona Pasiphaes dictum accipimus, vt dicat Silenus, hoc illam aliquādo dixisse. [Errabunda bouis vestigia] Illud expressit quod vno verbo Homerus ait ἀλυστοδασβοῖς hoc est flexis pedibus incedētes. [Ad Cortynia. Nā apud Gnosum imperabat Minos eius maritus in Creta. Vnde illuc Taurum non vult venire, sed ad Cortynon, vbi fuerant aliquando Solis armenta.]

Et fortunatam &c.] Prosequitur fabulam Pasiphaes quā Seruius prolixè explicauit ad principiū 6. Aeneid. Signanter autē dicit poeta solatur quasi nō fabulā narrare, sed re ipsam gerere videatur. Ordo est. Et sup. Silenus solatur. i. tā graphice canit vt solari videat, sup. de amore niuei iuenci, i. tauri candidissimū, aut solatur amore, quia docet non amplexandū amorem tauri. In amore. n. fit duplex solatium, aut dū potiū dī datur cōsiliū, aut dum euitandī remediū per detestationē, vt hoc loco. Solatur inquā Pasiphaen Reginā Cretensem Minois coniugem, & solis filiam fortunatā, beatā, & felicē. i. quæ fortunata, & felix fuisset, si nunquā armenta fuissent. Solatur autē cōdolendo, ac dehortādo. Ah virgo. i. puella adhuc in viridi ætate ac vigore degens, quæ. i. qualis; demētiz. i. uror, cepit. i. inuasi te. q. d. maxime detestabilis. Nā prætides. i. Præti

Et fortunatam, si nunquam armenta fuissent, Pasiphaen niuei solatur amore iuenci.

Ah virgo infelix, quate dementia cepit:

Prætides implerunt falsis mugitibus agros:

At non tam turpes pecudum tamen vlla secuta est

Concubitus, quamuis collo timuisset aratrum.

Et sepe in leui quasisset cornua fronte.

Ah virgo infelix. tu nunc in montibus erras;

Ille latus niueum molli fultus hyacintho,

Illice sub nigra pallentes ruminat herbas:

Aut aliquā in magno sequitur grege. claudite nymphe

Dictæ, nympha nemorum iam claudite saltus.

Si qua forte ferant oculis sese obuia nostris

Errabunda bouis vestigia. forsitan illum

Aut herba captum viridi, aut armenta secutum

Perducant aliqua stabula ad Cortynia vacca.

flore illo ab hyacintho denominato, molli s. in actu, ruminat i. remasticat, ac remandit herbas pallētes, i. semicoctas in aluo, sub ilice, in arbore illa glandifera nigra. i. vmbis obfita, i. dū tu misera in asperrimis mōtib. vagaris, ille in vmbis recubabat ruminās, & nihil amoris sentiēs, atq. ita locus hic manifestam contentionem hēt, aut (si amat non te amat) sed sequitur aliquam. s. vaccam magno in grege, s. armentorum, d. nympha claudite, nympha, inquit, Pasiphae, dictę, i. cretēses claudite saltus in quib. feræ saliant hoc est aufugia ferarum, & pecudum, nemorum, i. qui sunt in nemorib. si forte vestigia bouis errabūda. i. bouis errabundi, & quæ bouem errabundum ostentent, ferant; si qua id est aliqua forte id est fortuna, vt sit nomen a no natiuo hec fors, vnde est, Forte sua lybicus tēpestas appulit oris; aut ferant forte. si qua, id est aliqua via obuia, id est obuiam facta hostis oculis forsitan aliqua vacca perducant illū captum viridi herba, aut secutū, id est sequentem, armenta ad stabula Cortynia id est, Cretensia, hoc est si nō oberrauerit in saltus, forsitan se domū recipiet, quod misere amans mulier summo opere desiderabat, vt eius saltem videndi potestas esset. Regula est. Timeo, & metuo datiuum cui id est ad cuius vtilitatem, accusatiuum ad quem, aut ablatiuum a quo regunt, vt hic timuisset collo aratrum. Itaque dices eleganter, timeo vitæ tuæ, id est ne tibi quidquam male eueniat, & timeo hostem, nec scilicet malum inferat, & coniunctim timeo mihi hostem, metuo mihi ab hoste. Addamus & illud plerisque rextus hoc loco habere suffultus, vt cum vocali abiiciatur, sicut in plerisque locis Virgilij: quod tamen quia Seruius talem intellipsim non probat, mutauit, vt inter se coisse viros, & decernere ferro, legit cernere, hic specus horrendus, s. ui spiracula ditis, legit horrendum &c. Et sic hic legatur fultus erit loco consonantis.

Regula

SIN.

TVM canit Hesperidū miratam mala puellā.] Mala quib. acceptis a Venere, Hyppomenes vincit Atalantā puel-
lā Cytariā cursu potentē, quā multos sponſos superatos oc-
ciderat, quod plenius in Aen. 3. lib. memorauimus [Phaeton
tiadas] Clymenes, & solis filias, quā dū extinctum fratrem
ficerent, conuerſæ sunt in arbores, vt hoc loco dicit, in alnos:
vt in decimo, in populos: vbi etiam plenius hanc diximus fa-

bulam, Mira autem est canen-
tis laus, vt quasi non factam
rem canet, sed ipse eam can-
tando facere videat [Amaræ
corticis] Alibi ait, Raptus de
subere cortex, quod magis se-
qui debemus, vt masculino v-
tatur. [Permessi ad flumina Gal-
lū] Helicon mōs est Bēotie,
qui & Aonia dī, de hoc pluri-
ma cadunt flumina inter quā
et Permessus, iuxta quē dicit
ambulante Gallū ab vna Musa
ad cæteras esse deductū, & il-
lic esse factū poetā. [Assurre-
xerit] honorē p̄buerit, vt Tmo-
lus assurgit, qbus & rex ipse
Phaneus. i. cedit. [Vt Linus] A-
pollinis filius, quē sup. memo-
rauit [Diuino carmine] idest
vaticinans. [Ascreo quos ante
seni] Hesiodo, qui Ascreus fue-
rat, quē dñr Musæ raptum de
monte Parnasso poetā fecisse
munere calamorū [Grynæi ne-
moris dicatur origo] Grynæū
nemus est in finibus Ionijs A-
pollini cōsecratum in quo ali-
quādo Calchas, & Mopsus di-
cuntur de peritiā diuinādi in-
ter se habuisse certamē. Et cū
de pomorum cuiusdam arbo-
ris contenderent numero, ste-
tit gloria Mopso, cuius rei do-
lore Chalcas interiit. Hoc aut

Emphorionis cōtinēt crimina, quā Gallus tranſtulit in fer-
monem latinum. Vnde est illud in fine, vbi Gallus loquitur.
Ibo, & Chalcidico, quā sunt mihi condita versu, Carmina.
Nam Chalcis ciuitas est Eubœæ, de qua fuerat Euphorion.
[Ne quis sit lucus, quo se plus iactet Apollo] Sensus hic est,
Si tu Grynæum laudaueris nemus, in nullo se tū Apollo ia-
ctabit. [Quid loquar, aut Scyllam Nisi? quā fama secuta est]
Scyllæ duę fuerunt, vna Phorci, & Creteidos Nymphæ filia
pulcherrima, quā cū amaret Glaucus deus marinus, dū ipse
amaret a Circe, & eā cōtēneret, illa irata fontē, in quo Scyl-
la solebat se abluere, infecit venenis, in quē cū descendisset
puella media sui parte in ferā mutata est. Hanc postea Glau-
cus fecit deā marinā, quā classem Vlyſſis, & socios eueruisse
narratur; altera vero Scylla fuit Nisi Megarenſiū Regis filia,
cōtra quos dū deuictis iā Atheniensib. pugnaret Minos, p̄
filiū Androgei interitū, quē Atheniensēs, & Megarēſes dolo
necauerāt, amatus est a Scylla Nisi filia, q̄ vt hosti posset pla-
cere, comā purpureā parentis abscissa ei obtulit, q̄ Nisus ita
habuerat consecratā, vt tādū regno potirēt, quādū illam ha-
buisset intactā. Postea, & Scylla a minore cōtēpta, dolore in
auē cōuerſa est, & Nisus extinctus deorū miseratione, in auis
mutatus est formā, q̄ auis hodie, vt ipse in Georgicis, docet,
flagrant inter se magna discordia. Modo ergo Virgilius aut
poetarū more miscuit fabulas, & nomē posuit p̄ noīe, vt dice-
ret Scyllā Nisi, pro Phorci, sicut alibi Domitus Pollucis ha-
benis Cillarus, cū Castor equorū domitor fuerit. Itē, Et ma-
nibus Prognæ pectus signata cruētis, cū Philomele, nō Pro-
gnæ, abscissa sit lingua; aut certe sit Hysteron Proteron, vt
quasi vtriusq; fabulæ videat facere cōmemorationem, vt in-
telligamus, Quid loquar aut Scyllā Nisi, aut quā fama se-
cuta est, Candida succinctam latrantibus inguina mōstris,
Dulychias vexasse rates, Aut certe vt bis accipiamus. Quid
loquar aut Scyllam Nisi; aut q̄ fama secuta est, vt est illud in
primo. Nō ignara mali, miseris succurrere disco. [Dulychias
vexasse rates] Ithacenses a monte, Dulychium insula est, vbi

mons est Ithacus, in qua fertur habitasse Vlyſſes eoq. & ipse
Dulichius, & Dulichias habuisse rates dicitur. Vexasse autē
rates per Tapinosim dictū est. Nā non vexauit, sed euerit,
quod Probus vult hac ratione defendere dicēs, [Vexasse] Ve-
nire ab eo, quod est veho, vecto, vexo, vt vexasse sit portasse,
& sine dubio pro arbitrio suo eueruisse. [Teri] Pro Terei. nā
per syneresim dictum est, sicut supra, Furtumq. Promethi,

pro Promethei. Tereus autem
Rex Thracum fuit, qui cum
Pandionis Athenarū regis fi-
liā Prognem noīe, duxisset v-
xorē, & post aliquantū, tēpus
ab ea rogaretur, vt sibi Philo-
melā sororē videndā accerſe-
ret, profectus Athenas dū ad-
ducit puellā, eā vitauit in iti-
nere, & ei linguam, ne facinus
indicaret abscidit. Illa tamen
rem in veste suo cruore descri-
ptam misit sorori, quare co-
gnita Progne. Itym filium in-
teremit, & patri epulandum
apposuit. Postea oēs in aues
mutati sūt. Tereus, in vpupā:
Itys in phasianum. Prognē in
hirundinē. [Philomela dapes]
At q̄ hoc Progne fecit? sed aut
abutitur noīe, aut illi imputat
propter quā factum est [Eu-
rotas] Fluuius Laconum, qui
ab Apolline instructus suas
edocet lauros, quibus eius ple-
næ sunt ripæ. [Et inuito pro-
cessit Vesper Olympo.] Et ex
eo quod dies inuitus absceſ-
sit, & ex eo quod nimio audiē-
di desiderio vesper exortus
est, cantilenæ voluptas osten-
ditur [Olympo,] idest cœlo.

TVM canit, &c.] Prosequi-
tur alias fabulas, & fabulosas
metamorphoses, seu transfor-

mationes: & primo fabulā Atalantæ puellæ. Deinde, metamor-
phosim Phaetontidum, seu Phaetontiadum, hoc est sororum
Phaetontis, est. n. a fratre deductum patronymicum, adiecta
p̄p̄ metrum syllaba. Nā Phaetontis deberet dici, vbi nunc dī
Phaetontias. Sicut Amphitryoniades, pro Amphitryonides
dī Hercules. Dicit autem eas in alnos versas, cum alij in po-
pulos versas, p̄dicent: sanē tam alni, quā populi ad Padū,
qui & Eridanus dī nascūtur: vnde, & fabulæ datus est locus.
Tum canit Errantem Permessi ad flumina Gallū, quē singu-
lari amore proſecutus est Virgilius, sicut alibi dicitur. No-
uissime prosequitur & alias fabulas, quas in sequentibus ex-
plicabimus, hæ aut ex commentarijs notissimæ sunt. Ordo
igitur est. Silenus canit tū. i. post p̄dictas fabulas, puellā. f.
Atalantā miratā. i. immoratā, stupendo mala. i. poma aurea,
hesperidū. i. quā hesperides in horto Atlantis in Aethiopia
custodiebant. Tū. i. deinde circundat, i. tā graphicē canit, vt
circundare videatur. Phaetōtiades. i. sorores Phaetontis (ac-
cusatiuus est tertiæ declinationis & ideo vltimam corripit)
corticis amaræ. f. alni arboris cuius amarus, aut vt hic dī ama-
ra est cortex (Forte tñ ordo esse posset, circundat Musco cor-
ticis amaræ. f. arboris) atq; erigit, i. erectas canit solo, i. in ter-
ra iuxta Padum, alnos. i. arbores illas quā alūtur amnibus,
proceras, i. directas, & extēſas, hoc est canit quō Phaetontia-
des in eas mutatae sunt p̄p̄ merorē submersi fratris. Videre
tñ nimia periphrasi vti, si a pastore excogitata, & dicta reci-
tarent, Sed Sileno Bacchi nutritio ars oīs cōgrua est. Dum, i.
postea canit Gallū poetam illū, cui Virgilius bene voluit, er-
rantē ad. i. iuxta flumina. i. fluentia aut fluctus Permessi illius
fluij in Boetia ab Helicone (vt Seruius docet) profluentis,
& canit vt i. qualiter vna sororū, i. musarum, quā inter se so-
rores sunt, & per excellentiā sorores dñr, quia inter se sum-
mopere cōsentiant, licet in re diuersa, dixerit. f. Gallū in mō-
te Aones, i. Boetion, quos Aones olim habitārāt, & vt, i. qua-
liter oīs cohors Phœbi. i. totus cætus musarum assurrexerit
. i. assurgendo reuerentiam, & honorem fecerit, viro. f. Gallo.

Et

As c.

Phaetō
tiades.

Et vt. i. qualiter Linus pastor ornatus crines. i. habes capillos ornatos floribus. f. hederaceis, atq; apio amaro. i. cuius succus amarus est, aut cuius acquisitio difficilis atq; ita amara est. [Difficilis aut est, quia in ludis nemeis victoribus in præmiū dabatur qui eo coronabant, vnde Macer. Est apium dictum qd apex hoc ferre solebat Victoris, veterū fieret dū more triumphus) quasi dixerit, videlicet ad Varū, en ò vare musæ dāt tibi hos calamos, accipe, sup. eos quos sup. dederāt ante, i. pri⁹ seni Ascræo. i. Hesiodo, cuius pater Ascræam habitabat, quā ipse sic apud Strabonē lib. 9. damnat. Ascræam rus miserum penes hic Heliconā colebat Hyberno dirū, triste æstu, optabile nunq̃. Et cui in ea visæ sunt Musæ; quib. visis, & ad fontes sacros pductus statim poeta euaserat, vt innuit Persius dicēs, Nec fonte labra &c. Et Ouidius: Ecce deas, &c. hic aut dicit accepisse a musis calamos. Accipe ergo calamos, q. b. ille. f. Hesiodus solebat deducere. i. deorsum ducere cantando de mōtib. f. ornos. i. arbores illas, rigidas. i. duras, & difficulter flexibiles. Origo dicatur tibi his. i. per calamos nemoris Grynæi. i. qd in Aeolia habitauit Apollo, hoc est volūt musæ, vt per eas dicaris oriundus ex Grinæo nemore, ne quis. i. aliquis lucus sit quo Apollo iactet plus q̃. f. de Gryneō nemore iactet si inde oriundus sit, nam gloria patriæ, ex claritudine in ea genitorū acquiritur, tanta aut est Vari in poetica claritas, vt si Grynæus sit Apollo poetarū summus amator (vnde dictum est, & me Phēbus amat &c.) fautor Grinæū nemus oībus lucis præfert. ijs aut calamis forte illic natis Varus videret Grynæus, eo qd illis ab Apollione videret musicā doctus. [Quid loquar &c.] Vt verba sunt Sileni a poeta recitata dicētis videlicet pluries. Quid loquar aut Scyllā Nisi &c. q. d. has fabulas nōstis pueri aut poetæ dicētis: Quid loquar aut Scyllā Nisi. i. ad quid dicā quō cecinerit fabula de Scylla Nisi filia, aut sup. de Scylla Phorci q. d. non dubiū quin vtrāque graphice cecinerit, quā constructionem approbat, qd diceret. Ille canit &c. Sane subtractio huius particulæ, aut, difficultatem in primo carmine parit. Si etenim sic legeretur (vt meo iudicio legi debet) Quid aut Scyllā Nisi, aut quā fama secu. est, &c. nulla esset ambiguitas neq; fabulæ confusio. Licet aut is poetarū mos sit, vt vni attribuāt quācūq; a quouis eius nōis gesta sunt, vt vni Saturno, Ioui, Mercurio, Herculi, Veneri, Marti, Baccho, &c. quæ multorū sunt: tamē, vbi cūq; pōt vitanda est confusio. Fabulæ satis explicantur à commentarijs. Ordo igitur est. Quid. i. ad quid.] Non enim ponitur interrogatiue, vt sit quid vultis loquar aut Scyllam, &c. quia tunc diceret, an Scyllā, non aut, vt Valla docet) aut vt f. Silenus narrauerit Scyllam Nisi. i. fabulā de Scylla Nisi Megarensum regis filia, aut sup. Scyllam, sup. illam. f. Phorci filiam q̃ fama secuta est. i. quæ diffamata est succincta inguina. i. habentē succincta inguina. i. partes pudendas, candida. f. propter fluctuū spumam. monstris latrantibus, f. canibus, qui ab eius ventre latratū edunt vexasse. i. molestādo sursum deorsumq. frequenter vexasse. (Nā A. Gellius docet contra Anneum Cornutū qui hunc locū reprehendit, quasi mītiū sit verbū, quā vt tali monstro cōueniat, esse verbū vehemēs, & graue, cū vexari sit alieni arbitrij) rates dulichias. i. Vlyssis, qui dulichus fuit, & lacerasse in alto gurgite, f. maris, canibus marinis: ah (dolētis est) miseros nautas. ah q. d. loquar, vt f. Silenus narrauerit artus Teri, pro Terei (aut icribat Terei & pronunciet dissylabum aut sup. vt narrauerit, quas dapes, qd ex ipsius filio decoctas, & quæ dona Philomela soror Prognēs cōiugis eius parauit, pro parauerit illi saltē occasionaliter, qd qui cām damni dat, damnū fecisse censet Philomela aut à Tereo stuprata cām dedit cur Progne Itym filiū Terei & suū Tereo epulandū proponeret. Sunt et qui reuera Philomelæ nō Prognēs facinus asserant: aut quid loquar, vt narrauerit, quo cursu tā Philomela quā Progne, & q̃ Tereus ac Itys petiuerit deserta, quia nō cursu pedū, sed alarum, qd exponit dicens, & quib. alis ipse, i. Tereus superuolitauerit ante: i. priusquā deserta, aut syluas peteret, sua. i. regia recta, quia per phantasiā vī poeta innuere Terrea iam in auem vpupam (cui pro crista adhuc corona est) mutatū moestum dereliquisse, regiam suā, & volitasse diu per tecta prius quā syluas peteret. Innotuit aut non debere se id solū dicere, qd ille. f. Silenus canit oīa, quæ Eurotas fluuius ille laconia. beatus, i. fortunatus, & bene habens, audiit quondā Phēbo meditante. i. exercitante Musam suam, & quæ. f. Phēbus iussit lauros quæ ad Eurotā plurimæ sunt ediscere. i. memoriæ cōmédare. Ille inquā canit, & valles pulsæ. i. verberatæ & im-

pulsu vocis Sileni, & referunt sup. vocem aut cantū eius ad sydera. i. ad cēlos, aut prius optatū est, ad aures diuū donec ipse iussit, f. pueris Chromi, & Mnasylo cogere. i. compellere oues stabulis. i. ad stabula, ac ouilia, & referre numerū. f. ouīq̃ illis a parentib. aut heris cōmissum, & donec vesper processit inuito cēlo, qd gestijt adhuc audire cantū Sileni, vnde nō immerito dictū est, qd totus mūdus gaudeat eo cantante. Nō absurda esset snia, nec durus ordo si dicat sic: donec vesper. i. stella vespertina, hoc est hesperus seu vespers, iussit. i. apparendo admonuit pueros illos cogere oues stabulis, & referre numeros stabulis: & ipse processit inuito Olympo. i. cēlo. stabulis est hic, vt dicunt octauus casus, hoc est datiuus localis. Regula est. Quoties hæ particulæ, aut, ve, vel, ne, nec, neque, & tū seu, siue, neu, neuē, & similes ante prius, aut primū cōiugendorū ponuntur, volunt etiam ante reliquum aut reliquā poni: vnde videtur hic repeti, Aut Scyllā Nisi, aut &c.

V A R I A L E C T I O.

AONES in montes vt duxerit vna sororum] In antiquo libro manuscripto legere est absque in propositione, Aonios mōtes vt dixerit vna sororū. [Vtq; viro Phēbi chorus assurrexerit omnis.] Apud Eobanum Nessum legas. Atq; viro Phēbi [Quid loquar; aut Scyllam Nisi] In Romano libro, Vt Scyllam habetur, quod non placet. Vetustus etiam liber manuscriptus ita legit, Quid loquar? An Scyllam Nisi, aut quā fama secuta est. [Iussitque ediscere lauros] Sunt veteres libri, in quibus ramos, non lauros habetur.

I O A N N I S L V D O V I C I V I V I S.

ELOGIA hæc est de recōditis rebus, nempe de primordijs rerum, & theologia gentilitia, Virtus Musarum denotatur, quæ norunt omnia, celebrant deos, & heroes, & magnos viros, vt Gallum, & Varum, tum in intima naturæ penetrant, idcirco dictæ sunt ἀπὸ τοῦ μυσᾶν, quod est perquirere, & cognoscere. omnium rerum habent scientiam. Nam ridicula est indoctorum sententia qui Musas ad carmina, & cantuunculas solum pertinere existimant. quippe peritia rerum diuinarum atq; humanarum est Musa, quod & Virgil. declarauerat 2. Georg.

*Me vero primum dulces ante omnia Musa,
Quarum sacra gero, ingenti percussus amore,
Accipiant: cælique vias, & sidera monstrent.*

Porro Silenos duos fuisse accepimus, alterum vetustissimū, Bacchi Pædagogum, & institutorē, alterum multo posterio-rem illo sapientē, Tyri temporib. cuius illa fuit ad Crœsum Lydorum regem sententia. Optimū non nasci, proximum cīto mori. Bacchus deus est poetarū, vt Apollo: & Parnassus, mons Musarum, duos habebat vertices, alterum Phēbo sacrum, alterū Baccho, i. ad hæc tam folijs lauri, quæ arbor erat Phēbi, quā hæderæ, quæ Bacchi vates coronabantur. Itaq; per Silenum, Bacchi magistrum, Musam ipsam intelligi par est, à qua ductus sit deus poetarū Bacchus. Iccirco & eclogā hanc excedere aiūt materiam pastoralem. [Prima Syracusio dignata] Hos versus ego quidem sic intelligo, nostra Thaliā, hoc est musa, quæ agris præest primū dignata est ludere versu Theocritæo, & ad res agrestes colēdas se conferre. Nostrā vocat, vel propter hoc carmen, vel quia ipse pastor tū origine, tū operis sui argumento. [Verē tuas cupiant] Quintilius Varus, dux exercitus, qui magnos sæpe Germanorū exercitū fudit, ad postremum ab Arminio Germano ingenti clade est affectus, in qua ipse mortem sibi consciuit, non sustinēs post tantam ignominiam viuere, quod quidem cum accidit, iam Virg. erat mortuus. [Captus amore leget] Quā modestè Virgil. de se ipso, non quod hæc lectorem, inquit, mereantur, nisi huc veniat, beneuolētia mei adductus. [Te nostræ Vare myricæ] Celebraberis, dum carmen hoc nostrū bucolicum à quopiam legetur. [Nec Phēbo gratior vlla est] Nulli carmini tā fauorem suum, & gratiam, & venustatem Phēbus inspirat, quā ei qd de Varo cantatur. [Chromis & Mnasyllus &c.] Adolescentes duo, qui dormientes sopitasq; xuo suo excitāt Musas [Inflatum hesternum.] Sic dicebat comitem, & pædagogum Bacchi, tū magnum poetam, de quo est in satyra Horatij; Laudibus arguitur vini vinosus Homerus; Tū Ennius. & alij, & prouerbiū, Aquam bibēs, bonum carmen nō facies, [Hester,

[Hesterno] Hesterno fere merore, inquit Mart. qui dicat Acer ram Fallitur, in lucem semper Acerra bibit. [Serra procul] Sculum negligēs poetici decoris, & humanitatis, nec quisquā coronari cupiebat, Sensus huius versus est, nihil fuisse iuxta illum, nisi ferta, quæ capiti delapsa procul iacebant. Istud vero ad illud pertinet, quod postea dicit, Inijciūt ipsi ex vincula fertis, quoniam aliud ad manum nō habebant quo ligaret senem. [Nam sæpe senex.] Non est cessandum in paranda peritia, si primus conatus non succedat, alij tentandi. Labor omnia vincit Improb. [Inijciunt ipsi ex vincula fertis] Honestas ipsa eruditionis generosa cepit ingenia, ut vellent detinere apud se Musas, atque eas expergerent, alij gloriæ cupiditate alij præstantiores cupiditate sciendi. Serta enim ad honorem doctrinæ pertinet, siue ea sit pulchritudo cognitionis, siue excellendi desiderium. [Addit se sociam] Virilib. illis animis admiscent se molles ac foeminei, qui in quærendis disciplinis quæstum, aut aliquid simile spectant. I Timidisque superuenit] Anxij, & sollicitis, ne se Silenus exolveret, & abiret [Sanguineis frontem] Pueri ligant, & detinent Silenum sed puella illudit, & deridendum præbet. Nobilia ingenia, cura, & labore excolunt ac detinent apud se Musas: viles hoies, & animis abiectis, deformant ac dehonestant, atque ita tractant, ut ad vulgum irridēdas exponant, [Iamque. vidēti] Pueri excitant, ut canat, puella iam excitato illudit, Eruditionem, quam excellentes animi excludunt, degeneres ad voluptates, & pecuniam conuertunt. [Ille dolum ridens] excusantur multi, fugacem esse doctrinam, nec posse retineri facile, culpa est in nobis, qui exerceri nolumus, non in rebus, quæ paratæ sunt semper nobis ac expositæ [Satis est potuisse videri] Satis est Musas esse à vobis semel inuentas, non fugient posthac, sed faciles se vobis ac libētes dabunt, [Carmina, quæ vultis] Vos viri accipietis eruditionem quam eligitis, hoc erit pretium laboris vestri, animo autem foemineo, pecunia erit curæ suæ pretium. [Tum vero innumerum] Omnes exhilarat facunda eruditio, quod de Orphej lyra est traditum, & huic inuentionem ciuitatum assignat M. Cic. [Fauisq. ferasq. videres] Cicurantur enim & mansuescunt ferocia ingenia ab eruditione. [Tum rigidas motare cacumina quercus] Allusio ad ea, quæ de Orpheo dicunt. Cic. pro Arch. Siluæ, & solitudines voci respondent, bestie sæpe immanes cantu flectuntur atque subsistunt [Nec tantum Phœbo] Phœbus quidem, & Orpheus suauius cantant, sed plus inest eruditionis & cognitionis rerum in cantu Sileni, ideo maior ex eo delectatio [Namque canebat ut] Rerum initia, & origines vltimas ex recōditissimis philosophiæ. Nulla est hic opus allegoria, ipsa per se sunt satis magna, & cantari digna. [Disclu-

dere Nerea pōto] Mari separari Nereum, a terre [Hinc lapides Pyrrhæ iactos] Post mundum conditum persequitur cursum vitæ deorum, heroum, hominum: non dissonant hæc principio, sed sequuntur, & cohærent. [Et fortunatam, si nunquam armenta, fuissent] Sensus obscurus fortassis hic est. Inducit Pasiphaen, solantem se ab amore iuueni, ita ut quæ sequuntur verba, sint ipsius Pasiphaes, Ah virgo infelix, quib. seipsam de absentia tauri consolatur & furorem reprehendit in secūda autem persona, ex affectu: ut Ah Corydon Corydon, quæ te dementia cepit? Mox sequitur prima persona, Si qua forte ferant oculis sese obuia nostris. Id est, si huc tentent venire, si ad me iter conuertat. Claudite, inquit, saltus, ne veniat, forsā enim veniet & vel quærens herbam viridem, vel sequens vaccam aliquam: ideo arcete illum intra nemora, ut furor hic tam fedi amoris, absentia saltem sedetur, neue irretetur aspectu, Tum canit errantem] Nihil est in hoc opere toto dictum venustius, aut grandiore Musarum afflatu decantatum. Magna laus Cornelij Galli, qui item poeta fuit de quo in Alexi, & postea in Gallo. [Errantem] Versantem in studijs sapientiæ, vagantem ingenio per loca. Musis sacra. Aonas in montes, ut dixerit, Studium disciplinæ vnius, paulatim ducit ad aliarum cognitionem. [Utque viro Phœbi] Ingenium admiratæ sunt Musæ ipsæ, statim. n. visum cognitūq. ceperunt amare seq. illi faciles, benignas, amicissimas præbuerunt. [Ut Linus hæc illi diuino carmine pastor] Diuinum carmen quasi excellens, vel quia Linus ipse Calliopes filius, vel diuinans, ut ait Seruius, [His tibi Grynei nemoris dicatur origo] Gryneum nemus est in Ionia, Phœbo sacrum. De hoc nemore, & gestis in eo, nempe de diuinatione Mopsi, & Calchantis, tum de deo ipso Apolline, scripsit poema Euphorion Calcidentis, hoc è Græco magna felicitate Latinum fecit Gallus, magis argumentum, & figuram tractationis secutus quam verba, ut, tam suum fecerit, quam Virgilius Aeneida, vel Bucolica, in quib. Theocritū, & Homerum æmulatus est. Teneamus hoc, quod nobis proderit ecloga X. Ideo dicit, hisce fistulis acceptis dicatur tibi origo laudum Grynei nemoris, ut tu sis auctor potius, & iauētor illarum quam Euphorion, quo fit, ut te cantante ac celebrante nemus illud, licet multa habeat Phœbus templa alia, & nemora, nullo tamen gloriatur magis, & sibi placeat quam illo, sic abs te commendato [Omnia quæ Phœbo qui] Dubium est, an hæc eadem quæ cecinit, sint ex illis cantilenis Phœbi, ut conclusio sit denique illum hæc & reliqua omnia cecinisse, quæ Phœb. modulari sit solitus: an se paratim præter iam dicta cantauerit Silenus omnia quæ Phœbus cecinerit, cum pastor Admeti greges pasceret. Magis hoc placet. [Beatus Eurota.] Quia tali voce fruebatur.

SC.

SEPTIMA cantantes. &c.] In hac septima ecloga ex Theocrito ferè sumpta, recitatur cantilena pastorum inæquali arte contendentium, nam Thyrsis vincitur cum legem Amēbæi carminis assequi nequiret, ut suis locis ostendimus, vnde ab alijs Thyrsis ab alijs a victore Corydon inscribitur. Sunt qui per Thyrsim poetæ æmulum intelligant, sed alij malunt simpliciter intelligere. Nam in principio loquitur poeta in per-

sona Melibæi. ut illic dicemus, verum tamen si nulla esset allegoria, quomodo intelligeremus Daphin ad Mincium fuisse, qui Siculus nimirum erat?

ARGVMENTVM ASCENSIONVM IN CORYDONA, SEV THYRSIM,

*Septima cantantes, quos Daphnis cum Melibæo
Audit, inæquales Thyrsim, Corydonaque censet.*

libæo cantantes inæquales scilicet in arte cantandi quia victoria confertur Corydoni.

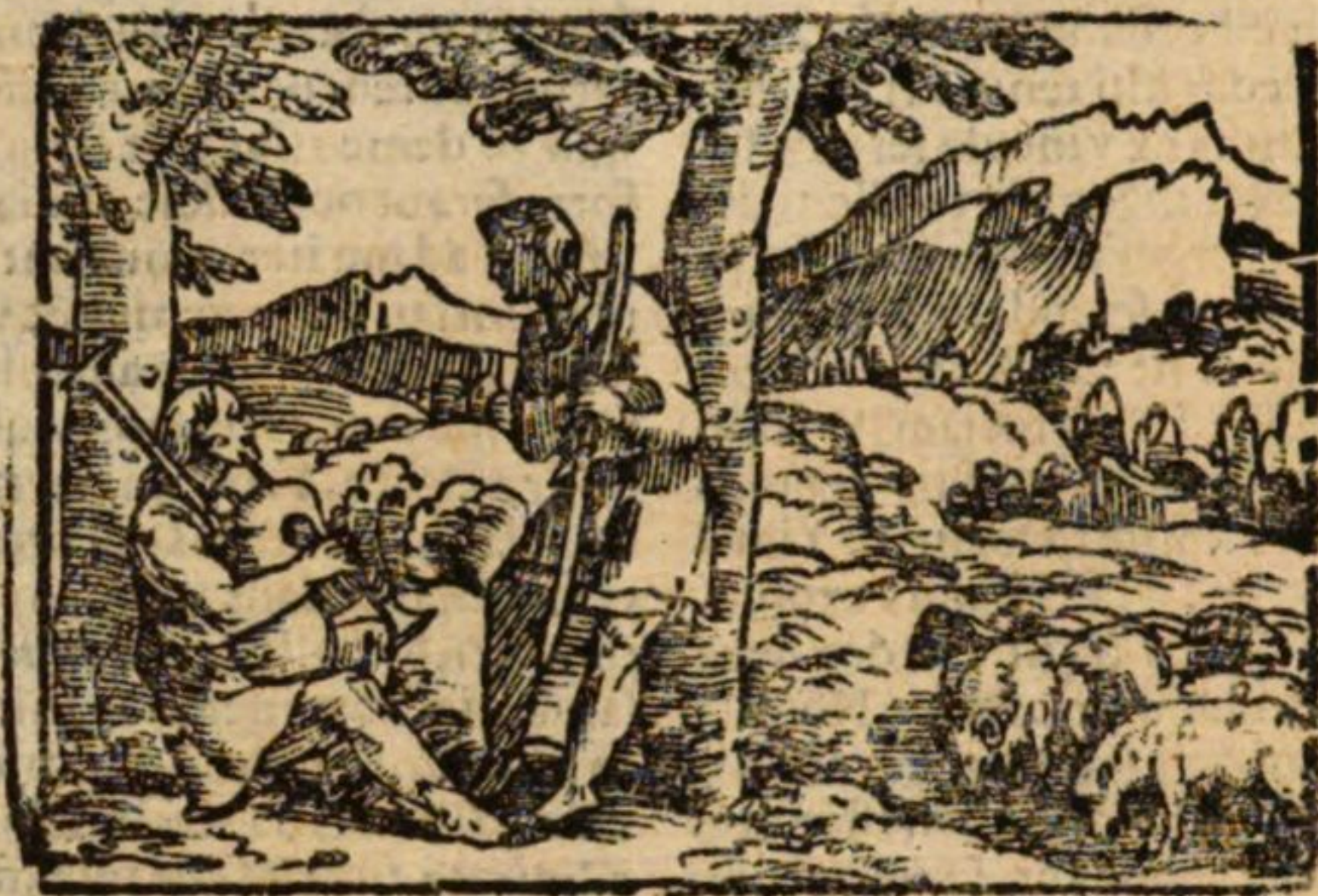
Aperiemus ergo mentem nostram ante ordinem primi carminis. Ordo versiculorum nostrorum est. Septima supple. Ecloga censet, id est indicat Thyrsim, & Corydona quos Daphnis audit cum Me-

SERV.

ORTE sub arguta confederat ilice Daphnis] Ecloga hæc penè tota Theocriti est, nam & ipsam transtulit, & multa ad eam de alijs congeffit, [Arguta] Autem, modo canora, stridula. Alibi argutum, breue significat, vt argutumq. caput Daphnis. Diuinum hunc inducit, quippe filiū

Has duas intelligimus amicas esse cātantium. Nam, li. d. Nec Alcippem habebam, vt ille, nec Phyllida, vt alter. [Certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum] Figurate locutus est, Magnum certamen ille cum illo erat, si dicas, Magna contentio est, cum Cicerone Virgilius [Mea seria] Necessitatē capri inquirendi, vel hēdorum. [Ludo] Cantilena, vt ipsum, Ludere

Mercurij, vt diximus sup. Nā hinc esse quod paulo post dicturus est Caper tibi saluus, & hēdi, quasi diuinus [Compulerantq.] Compellere proprie est in vnum locum, vel diuersa, vel diuersorum animalia cogere [Arcades ambo] Non reuera Arcades, nam apud Mantuā res agitur, sed sic periti, vt eos Arcades putares. Nā, & paulo post dicturus est, Soli cātare periti Arcades [Et cantare pares, & respondere parati] hoc est qui possent etiam continuum carmē dicere, Nam hoc est cantare: vt Extinctum nymphae crudeli funere Daphnin. vel, Candidus infuetum miratur limen Olympi. Et Amœbeum referre: vt, Et me Phœbus amat, Phœbo sua semper apud me Munera sunt lauri. Huc mihi, i. circa eam partem in qua Daphnis sedebat, [Teneras defendo à frigore myrtos] Varie hic locus exponitur. Nam alij simpliciter accipiunt. Dum myrtos tego, & rueor, ne ea frigus exurat. Alij quod ætatis illud fuisse asseritur tempus, dicunt, Defendo a frigore. i. tego contra frigus futurum. Alij dicūt. Dum defendo. i. dum mihi ad defensaculū pparō myrtos a frigore. i. quæ sunt sine frigore. Solent. n. pastores vendicare sibi loca aliqua pp frigus futurū. [Vir gregis] Abusiue nā & hominum est. Sicut alibi, quem legere virum. Sic Hor. Et olentis vxores mariti. A chyrologia est, qd tamen ad Theocriti imitationem dictum est, qui τράγος τῶν ἀδελφῶν αἰγῶν ἀνέπ[Caper tibi saluus, & hēdi] Aut quia in capro est spes hēdorum, aut intelligimus istum etiā hēdos perdidisse, sed nescire, quod tñ ille quasi diuinus indicat. Pōt tamen et scire, sed leuius damnum maioris cōtēplatione contemnere. [Et, si quid cessare potes] Si potes tibi breue ociū persuadere. Nam loquitur ad hominem amantē labores [Requiesce sub vmbra] Mecum scilicet. [Huc ipsi potum venient per prata iuueni] ipsi. i. sponte sua. Et intelligimus istū præter capellarum gregem, iu uēcos habuisse peculiares, aut certe Ipsi, referamus ad hēdos Et caprum, vt, Per prata iuueni [Mincius] Fluu. qui prope Mantuā Pado se ingerit. Eq. sacra] Et de sacra: vt, Eq. Chædēdos Diuū enumerabat amor. i. à Chæo. [Neque ego Alcippē, neq. Phyllida habebam]

A R G V M E N T V M.

REFERT Melibeus certamen Corydonis, & Thyrsidis, cui forte fortuna interfuerat eo vocatus à Daphnide, cum caprum quæret, qui illò cum grege deerrauerat. ostendit autem vicisse Corydonem, quem Virgilium intelligunt, cuius virtus ex bucolico primum carmen cognita sit, quippe quod extremum carmen, Ex illo Corydon, Corydon est tēpore nobis, id plane significare videatur.

MELIBOEVS.

EGLOGA SEPTIMA.

CORYDON, THYRSIS.

ORTE sub arguta confederat ilice Daphnis.

Compulerantque greges Corydon & Thyrsis in vnum

Thyrsis oues, Corydon distentas lacte capellas;

Ambo florentes etatibus, Arcades

ambo,

Et cantare pares, & respondere parati.

Huc mihi, dum teneras defendo à frigore myrtos,

Vir gregis ipse caper deerrauerat, atque ego Daphnin

Aspicio. ille vbi me contra videt, ocyus, inquit,

Huc ades, ò Melibæe, caper tibi saluus, & hēdi:

Et, si quid cessare potes, requiesce sub vmbra.

Huc ipsi potum venient per prata iuueni:

Hic viridis tenera prætexit arundine ripas

Mincius, eque sacra resonant examina quercu.

Quid facerē? neq. ego Alcippē, nec Phyllida habebā;

Depulsos à lacte domi quæ clauderet agnos:

Et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum.

Posthabui tamen illorum mea seria ludo.

Alternis igitur contendere versibus ambo

Cæpere: alternos Musæ meminisse volebant.

Hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis.

q. vellē calamo pmisit agresti. [Alternis igitur cōtēdere versibus ambo] Hoc est quod ait supra, Et rīdere parati] Alternos Musæ me. vol] Si volebant sensus est, Musæ vtriusque meminerant, vt, Amant alterna cāmē nā. Sed multi volebam legunt: vt sit. Optabam ò Musæ meminisse alternos. i. omnia quæ dixerunt tenere. Nam, & in fine dicturus est, hæc meminī [Re referebat] Amœbæi carminis lege, vt diximus supra.

FORTE sub arguta] Hæc ecloga videtur mere Bucolica ex Theocrito sumpta. Nonnihil tamen quod per allegoriam ad rem poetæ trahi posset continens. Nam vt Seruius docet, quidam per Daphnin Augustum intelligunt, nec absurde, nam is quoque putabatur aut Apollo, aut Apollinis filius: per Corydonem autem Virgilium qui vicerat, quia agros receperat, per Thyrsim victum emulum poetæ, per Melibæum autem Mantuanum quemuis saltem ex agro, sicut in prima dictum est, qui hic inducitur quærere caprum, oberrantem, quia nondum agros suos receperat, quos illi recipiēdos pollicet Daphnis. i. Augustus. In hoc igitur principio Melibæus, qui custos bouum dicitur, gregem quæres dicit se inter quærendū offendisse Daphnin, qui inuitauit ipsum ad certamen musicū, quod inter Thyrsim, & Corydonem erat, audiendum, pollicitus gregem Melibæi eo saluum venturū, q. quia filius Apollinis, p. diuinandi peritiā facile nosse potuit. Ordo est. Daphnis pastor ille diuinus Apollinis ex nympha filius, p. quem videt Aug. intelligi, cōtēderat. i. quiescendi aut audiendi locū (sicut apud Ouidiū, & Iuuen. cōsedere duces) ceperat forte. i. casu (non quia casuale erat ipsum cōsedisse, sed tūc obsedisse, cū ea Melibæus qui hæc recitat transiret sub ilice arguta. i. stridula, & leui veto crepitātē.) Et Coridō, & Thyrsis pastores illi compulerant. i. coegerant greges supp. suos in vnum, sup. locum. Thyrsis sup. compulerat oues & Corydon compulerat sup. capellas distentas. i. habentes vbera distenta. Ambo sup. existentes florentes etatibus. i. per ætatem, & ambo Arcades. i. ita parati vt Arcades putentur, parati pares. i. pariformia, cantare idest proponere carmen, & respōdere: aut sic, pares, i. pari formā periti,

periti, & cātare, & rñdere. Dum ego defendo. i. munio quodā in tegumēto, hic. i. hoc tpe myrtos teneras, i. recenter plātatas a frigore. i. a frigido vēto, vir i. princeps, & ductor gregis ipse caper deerrauerat (Placet ita potius interpretari, q̄ intel ligere p virū masculū, & progenitorē. tū q̄a caper dī a capiēdo, q̄a coleos nō hēt, q̄b. captus est, tū q̄a dicturus est, caper tibi saluus & hēdi, vt videlicet per virū ductorē prāxiū intelligamūs, quē hēdi secuti erant, vñ satis fuerat dixisse viro oberrasset, q̄ & Daphnis innuit dicēs, caper tibi saluus, & hēdi. i. de loco statuto errauerat, atq. ego, dū. i. caprū quāro, aspicio Daphnin. Ille. i. Daphnis vbi. i. quo tpe aut qñ videt me cōtra. i. vicissim aut ex opposito inquit, O Meliboe ades. i. adueni ocyus. i. cito & velociter huc. i. ad me, cap sup. est saluus tibi, & hēdi, sup. sunt salui. Et si tu potes cessare quid. i. aliquantulū tps, requiesce sub vmbra. i. ilicis, iuueni. i. iu ueniores pecudes, vt capri, aut boues veniēt ipsi. i. vt eant p se & sua sponte p prata, potum huc. i. ad hunc locū fm quem Mincius fluuius erat, vñ prius diximus ambos Arcades fuisse. i. tā peritos, vt Arcades censerī possent, q̄a res iuxta Mantuā agit. Nihil tñ prohibet ēt Arcades pastores mercenarios illic tūc fuisse. vbi tūc Africos plurimos videmus, atq; ethio pas. Maior difficultas est, quō illic Daphnis fuisse intelligat, nisi allegoricos per eū Augustus intelligat vt dixi, Mincius, i. fluuius iuxta Mantuā incidens in Padum, p̄tegit. i. abscondit hic ripas tenera arundine, & examinat. conuolatus aut faturā simul eductarū apum resonante, quercu sacra. i. Ioui, aut ob vetustatē religiosa, & concaua. [In quercū aut cōcauā congerunt aliqñ apes mella sua: solet p̄terea res, vt vetustate ita religione, pollere apud ethnicos, vñ est, iuxtaq; veterima laurus Religione patrū multos seruata per annos, vetustas aut cōcauitatē generat. Quid facerē. i. dubitabā quid facere deberē, q̄a ego neq; habebā Alcippē. i. cōiugē, nec Phyllida. i. amicā q̄ clauderet domi agnos depulso a lacte. i. monebat, hinc quidē redire domū vt clauderet agnos ne matres infestarent. hinc vero inuitabar ad audiendū certamē cantantiū. vnde sequit. Et Corydon erat magnū certamē empharicos. i. cā magni certaminis, aut magnopere certaturus cum Thyrside. Tñ. i. tametsi vrgebat redire domū, tñ posthabui. i. minoris feci, & postposui. Aut sic tñ. i. tandē post lōgiusculā deliberationē posthabui, mea seria. i. res seriosas. i. seorsum a risu & anxias q̄ me vrgebant ire domū) q̄ potius dixero quā vt cū Macinello p caprū amissum dictū putē, sic. n. nō hēt fidē Daphnidi qui eū saluū pronunciauit (Igit̄ continuatiū est aut cāle, vt sit ideo quia viderūt me & Daphnin inter futuros tanq̄ cōfores; ipsi cepere. i. incepērūt ambo cōtendere alternis versib hoc est amoebeis: quia musa. i. camēne, & oportunitates canēdi volebāt eos meminisse. i. ad memoriam

reduxisse, versus suos alternos. i. alternatim. Aut si sit volebā legendū. Ordo est. O Musā, ego volebā. i. optabā eos meminisse alternos, aut volebā meminisse. i. recordari alternos. i. alternatim prolatos. Corydō sup. tulit ac p̄posuit hos. i. p̄xime sequentes, & sp̄ priores uersus Thyrsis referebat. i. in rñsionē, illos. i. subsequentes versus, q̄ post Corydonis ponunt. Regula est. In zeugmate dēt tertiū cōfirmari p̄ximiori cōfruētibili. Proximus aut est, q̄ p̄cedit, aut immediatius sequit. vt caper tibi saluus, & hēdi. Illic autē. Compulerantq; greges. Thyrsis oues Corydon distētas lacte capellas. Prolepsis est.

Regula

SVPERIORI ecloga vsq; ad eum versum, qui incipit Naides indigno cum Gallus a p. desunt oēs paginae in lib. illo antiquissimo maioris notae. Quantū vero ad idylli pertinet inscriptionē aīaduertēdū in vita Virg. q̄ Donato ascribitur, vbi singularū Eclogarū argumenta, & tituli recensentur hec corrupe legi. Septima Pharmaceutria. Octaua amores diuer forum sexūū, & dī Damon. Ea tu ita restitue. Septima amores diuer forum sexuum, & dī Corydon, Octaua Pharmaceutria dī Damō, sunt tñ qui pro Corydone Melibeū inscribāt, [Compulereq; greges Corydon, & Thyrsis in vñū] In antiquo lib. manuscripto Gregē, vñitatis numero hī. [Hic mihi dum teneras] In Mediceo Huc, scriptum est. [Eque sacra examina quercu] In Longobardico prius erat, atque sacra.

VAR. LECT.

MVSICAM, si verā expendas atq; legitimā, vniuersis hoīb. conferre plurimū constans bene sentientium opinio est. Arcadibus vero, inquit Polybius, est necessaria maxime. Proinde ita receptum moribus apud eos est, vt non pueros modo, verum & adolescentes ac iuuenes ad trigessimū vsq; ætatis annum ea disciplina imbuendos curēt, cum sint alioqui difficilis vitæ homines, austeriorisq; Cantu & Choreis Libero patri ludos concelebrant. singuli pro ætatis ratione. Deniq; vita omnis id genus cantionib. studijsq; impeditur. Ceteras, artes apud eos ignorasse, nulla p̄sum ignominia est, Musicā nescire nemo potest, quia necessario discitur. Eius imperitiā fateri, illic turpissimum est, nec id lasciuia causa, vel deliciarum, sed vt labores assiduos in colēdis agris, & vitæ præterea duritiem atq; asperitatem, & austeriores mores ex celi tristitia quandā prouenientes, hac quasi dulcedine remolliant, ac contemnerent. Huius autem rei argm̄ ingens, ex Ceythen sibus est, qui cum instituta maiorum peruicacius aspernari cepissent, in eam breui feritatem abiire, vt in nulla Græciæ totius ciuitate scelera maiora, aut crudelitatis exēpla ederentur immitiora. Ex ijs vero quæ ex Polybij historia subsignauimus, dilucere manifestius opinor, cur vates Mantuanus in Bucolico ludicro subinde in cātilenæ mēione Arcades plurimis efferre laudib. nō desinat, vt ēt ita enunciet. Soli cantare periti Arcades. Et rursus. Et Arcades ambo, Et cātare pares.

COEL RHOD.

Nymphæ noster amor Libethrides] Libethros fōs est vbi coluntur Musæ, & sic ait Libethrides, ac si diceret Hippocrenides a fonte Hippocrene. Vt autē poetæ inuocent nymphas (sicut hoc loco, item in fine. Extremum hunc Arethusa mihi cōcedere laborē) hæc ratio est, quod fm Var. ipsæ sunt nymphæ q̄ & Musæ, nec immerito. Nā aquæ motus musicam efficit, vt in hydria vitrea videmus. Sanē sciendū quod idē Varro tres tñ Musas esse cōmemorat. Vñā quæ ex aquæ nascit̄ motu. Alterā, quæ aeris ictu efficit sonus. Tertiā, q̄ mera tñ voce consistit. Et multi volūt in hac Ecloga esse allegoriā, vt Daphnis sit Cefar, Corydon Virgilius, Thyrsis vero qui vincitur, Virgilij obrectator, aut Bauius, Aut Anser, aut Meuius poetæ. [Proxima Phæbi] Subaudita carmina. [Aut si non possumus oēs] Secundū illud dixit, Nō oia possumus oēs. Nā debuit dicere. Aut si ego nō possum [Sacra pinu] Matri Deū consecrata. Sic supra. Sacra quercu, i. Ioui dicata, [Crescentē poetā] Verecūde locutus est, non iā poetā dicens, sed crescentē. Sane hoc loco carmē exprimit Amēbæū. Nā cū Corydon petijisset vt esset Codri similis, hic se adeo Codrū su pare dicit, vt in se ei⁹ inuidiā possit mouere. Hedera aut coronant̄ poetæ, vel quasi libero cōsecrati, qui & vt Bacchē infaniunt (sic Hor. Vt malefanos ascripsit Satyris Faunijq; poetæ) vel q̄ sem p virent hedere, sicut carmina eternitatē merent. [Rumpant vt ilia] Sicut ēt in Aeneide diximus, hoc ile, & hēc ilia facit. Vñ etiā

Co. *Nymphæ, noster amor Libethrides, aut mihi carmē Quale meo Codro, concedite: (proxima Phæbi Versibus ille facit) aut si non possumus omnes, Hac arguta sacra pendebit fistula pinu.*
Th. *Pastores hedera crescentem ornatē poetam Arcades, inuidia rumpantur vt ilia Codro. Aut si vltra placitum laudarit, bacchare frontē Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.*

Iuuen. Vis, frater ab ipsis Ilibus? Nam Marilus mimographus contempsit artem, ad iocum mouendum, & parasito dixit, tu vt Hector ab ilio nunquā recedis. Est aut hoc dictū per amaritudinem rusticam. [Vltra placitum]. i. nimis. Irrisorie, Vltra quā placeo & mereor [Mala lingua] Fascinatoria nocendi, scilicet, studio.

Asc.

NYMPHÆ noster amor] Quaternis versibus contendunt vt in Dameta binis, incipiens itaq. Corydon facit quādā inuocatiunculam ad Musas petēs sibi tale carmē donari, quale Codro donauerit, aut minās se nō amplius cantaturū, sed ad pinū fistulā cū arte suspensurū. Solēt. n. qui in quauis exercitatione emeritos se significare volūt, neq. illa amplius exercere, illius arma hoc est infra ad tolū ac postē numinis qd̄ il li p̄est p̄dere, vt pueri p̄textā laribus, puellæ puppā Veneri, pugiles cestus Polluci, bellatores scutū, & ensē Herculi, nau tæ remū & contum Neptuno, musici aut fistulam aut lyram Musis. Per hoc aut p̄fert Corydū fiduciā codro equari posse. Si. n. dubitaret nō se ad artis omissionem astringeret. Ad hoc rñdet Thyrsis, & cōtrariū, & plus dicēs, atq. leges seruās. [Cōtrariū quidem dicens, quia Corydon optauit Codro amico æquari, hic aut eū ad inuidiā prouocare cōtendit. Plus aut, q̄a sic Codrū superare vult, vt p̄ inuidia disrumpat. Significat p̄terea se, & dignū hedera, & inuidia, contra quam vult baccare cingi. Ordo est. O nymphæ Libethrides. i. o Musæ Libethrū fōtē in Magnesia frequētare solitē, appositorie noster amor

amor. i. q̄ est vnicū desiderū, sola voluptas, & peculiares deli-
ciae nostrae, aut cōcedite mihi carmen, sup. tale, quale sup. cō-
ceditis Codro meo. s. amico. ille n. facit sup. carmina, p̄xima
versib. Phēbi. i. accedentia q̄ proxime ad artē Apollinis, qui
princeps heroici carminis est (vnde in Arte Flaccus, Lira so-
lers, & cantor Apollo &c.) Aut si nō oēs possumus sup. tale
carmen facere, quia poetā nasci cēsentur, estq; poetica ars p̄
quam paucis data, mea fistula arguta. i. sonora, aut reprehē-
sa. & deuicta pendeat hic sup. de pinu sacra. i. cōsecrata ma-
tri Deū. Ad q̄ Thyrsis ē in hoc plus dicēs, q̄ nō inuocat, vt
poeta sit, sed se iam poetā quidē esse, verū ne immodeste id
dicat, adhuc crescentē rīdet. O pastores Arcades qui. s. vt ali-
bi dicetur, soli periti estis cantare, & ita pro merito quemuis
hedera donare potestis ac scitis. ornate poetā. s. me videlicet
Thyrsi, & crescentē, i. surgentē, & nondum cōsummatū he-
dera, ita vt ilia rūpantur Codro inuidia. i. p̄ inuidia, q̄ vi-

debit se à me superatū. Aut si tanta sup. erit mihi in cantile-
nis, gloria, vt inuidiā gloria superauero, & ita ipse laudare
vltia placitū. i. inuitus, cū defamare nō audeat, cingite vati. s.
mihi frontē bacchare. i. illa herba, quae valet cōtra fascinum,
ne lingua mala. i. nociua & fascinatoria, noceat mihi vat. i. fu-
turo. hoc est si forte me coactus laudauerit contra placitū
suum, & tñ liuorem dissimulauerit, ne lingua eius me fasci-
net, cingite, frontem bacchare. Hāc potior sententia visa est
quam vt dicat contra placitū. i. vltia æquum. sic. n. nō plus
diceret, sed minus cōtra legē. Regula est; Efficiens naturalis
sape regitur à verbo in ablatiuo sine propositione. vt rum-
por inuidia, rubeo pudore, algeo pauore, taceo pudore &c.
Crescentem ornate poetam] In Longobardico, & in
Mediceo legere est, Nascentem. Crescentem vero omnino cas-
tior lectio existimat. [Aut si vltia placitū laudauerit] In Lō-
gobardico legitur. Placilum, quod minime admittimus.

Regu

VARIA
LECT.

SERV.

MYcon] Veleius filius vel
patronus. [Viuacis cerui]
Vt enim Plin. dicit in natur.
hist. Cum se cerui grauatos e-
tate cognouerunt, serpentes
requirūt, & eos flatu ad se tra-
ctos cum comederint, reuer-
tuntur rursus ad ætatem prio-
rem. [Si proprium hoc fuerit.]
Quod supra petierat. s. vt talia
carmina faceret qualia Codrus
effecerat. [Leui de marmore
tota] Solent. n. plerumq; caput
tñ, vel thoraca facere [Suras
euincta cothurno] ideo singu-
lari vsus est numero, quia hoc
genus calceamenta vtriq; aptū
est pedi. Sic in i. Aen. Purpu-
reoq; alte suras vincire cothur-
no.] Sinum lactis] Sinus, genus
est vasis. quod cum significa-
mus, si producit. cum vero
gremium significamus, si cor-
ripimus. Sanē notandum, ha-
beri considerationem diuina-
rum personarum. Nam ille su-
pra cum veneratione locutus
est apud numen seuerum; con-
tra hic loquitur, quia loquitur
numini, quod locis gaudere
manifestum est. [Priapus] Au-
tem deus Lampfacenus est
Helleponti: qui hortos tuetur [Liba] Placentas, [Pro tempo-
re] Pro necessitate [Si foetura gregem suppleuerit] Si tota
agnos habuero quot oues. hoc est si gregem supplerit per fo-
tum. [Foetura enim est prouentus. i. ipse fetus] [Nerine Gala-
tea] O amica quae talis es, qualis fuit Galatea quam Cyclops
amauit. Nerine autem patronymicum est Græcum. Nam
foeminina patronymica, aut in ias exeunt, vt Pelias, aut in
eis, vt Atreis, aut in eis, vt Nerine, Adrastine, [Thymo mihi
dulcior hyble] Vel odore thymi hyblæi, vel melle hybleo, vt
à materia rem ipsam dixerit, Nā apib. non hoibus dulcis est
thymus [Hedera formosior alba] Quia sunt & nigræ hedere,
vt, Aut hederae pandunt vestigia nigræ. Nigra aut, vel albā
hedera, non ex folijs, sed ex ligno cognoscitur [Tui Corydo-
nis] Plenum affectus est, vt, Si quis Amate. Tangit honos ani-
mum [Sardois herbis] In Sardinia n. nascit quædā herba, vt
Sal. dicit q̄ sardon dr̄, apia stri similis: hæc ora hoium ictus do-
lore contrahit, & quasi ridentes interimit. [Ite domum pa-
sti, si quis pudor, ite iuenci] Qui ad pascendum auidissimi
sunt. ideo autem increpat tauros tarde redeuntē ad stabula
quia superius ille dixerat, tunc amicam suam venire debere
cū tauri ad præsepia fuissent reuersi, [Muscosi fontes] Lanu-
gine viridiore cooperti. [Arbutus] Genus arboris frondib.
raris. [Iam venit æstas] Iam aduenit, iam appropinquat, non
n. dicit æstatem esse cum adhuc turgere gemmarum, palmi-
tes dicat Et bene tarde frondere vites commemorat in Vene-
tia, quæ est prouincia frigidior. [Hic focus & tedæ pingues]
Contraria iste dicit. pingues autem tedas, ait sudantes pi-
cē. [Numerū lupus] Quia solū considerat lupus prædā [Tor-
rentia flumina ripas] Quæ aucta riparū munimina spernunt.

Co. Setosi caput hoc apri tibi Delia paruus,
Et ramosa Mycon viuacis cornua cerui.

Si proprium hoc fuerit, leui de marmore tota
Puniceo stabis suras euincta cothurno.

Th. Sinum lactis, & hæc te liba Priape quot annis
Expectare sat est, custos es pauperis horti.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus. at tu,
Si foetura gregem suppleuerit, aureus esto.

Ce. Nerine Galatea thymo mihi dulcior hyblæ:

Candidior cygnis, hedera formosior alba,
Cum primum pasti repetent præsepia tauri,
Si qua tui Corydonis habet te cura, venito.

Th. Imò ego Sardois videar tibi amarior herbis,

Horridior rusco, proiecta vilior alga,
Si mihi non hæc lux toto iam longior anno est.

Ite domum pasti, si quis pudor, ite iuenci.

Co. Muscosi fontes, & somno mollior herba,

Et quæ vos rara viridis tegit arbutus umbra,
Solstitium pecori defendite. iam venit æstas

Torrida, iam lato turgent in palmite gemmæ.

Th. Hic focus, & tedæ pingues, hic plurimus ignis

Semper, & assidua postes fuligine nigri.

Hic tantum Boreæ curamus frigora quantum

Aut numerum lupus, aut torrentia flumina ripas.

Setosi caput hoc apri, &c.]

Asc.

A Musarum inuocatione ad
pastorale numen laudandum
transit, ad Dianam videlicet,
quæ quia venatrix, canib. quo-
rum pastoribus summa cura
est. præficitur. vnde in Deme-
ta, Notior vt iam sit canibus
non Delia nostris. Dicit autē
Myconem puerum suum Dia-
næ iam nunc afferre caput a-
pri, & cornua cerui, quibus se
venationi deditū, & eius stu-
diosum significat, pollicetur ei
vt Apollinis sorori (si carmina,
qualia Codrus, hoc est prox-
ima Phœbis facere possit) sta-
tuam marmoream facere euin-
cta. qua venatrix est. suris co-
thurno purpureo. Ad quod
Thyrsis in simili plus dicens
respōdet, se iam Priapum mar-
moreum fecisse, facturum au-
tem aureum, quia ergo plus est
fecisse quàm facturum esse &
plus aureum quam marmo-
reum, nimirum plus dicit. Or-
do est. O Delia. i. Diana vena-
trix ante Apollinem, sed ex
eadem matre eodemq; puer-
perio in Delo insula genita,
parus Mycon, i. puer metus hu-

milis (nisi idē sit, qui & Corydon) sup. offert ac dicat tibi hoc
caput apri setosi, i. setis multis quod feritatis signum est ob-
siti, & hæc cornua ramosa. i. multis ramis ornata vsq; enim ad
sextum annum dicunt vnum accrescere, & ideo bene dicit.
cerui viuacis aut quia omnes diu viuunt, aut quia præcipue
diu vixerit. vnde munera sua prudenter commendat: pri-
mo, quia hic dicit se aut puerum suum paruum quo signifi-
cat se velle maiora dare si posset: deinde quia caput, & cor-
nua quæ a venatoribus asseruari solent in laudem, & gloriā,
tum quia caput apri, quod difficile acquisitus est: & potissi-
mum setosi. i. adulti iam, & ferocis, Tum quia viuacis cerui:
& nouissime, quia ramosa, vt annosum significet ceruū, & ita
fugæ perituri fuisse, & aprum ferocitate munitū: a difficul-
tate ergo munera sua cōmēdat. Addit. ait. Si hoc. s. facere car-
mina qualia Codrus (nisi ad artem venandi refert) Nō. n. ab
Diana vī expectanda ars poetica, & præterea aut superiori-
bus rīdet, non minoris facit hīc propriū venādī studium,
quàm faciendī carminis peritiā, fuerit propriū. i. mihi pe-
culiariter datum, vt. s. solus tali carmine aut tali venandi ar-
te excellam, tu stabis. i. erigeris in statua tota de marmore le-
ui. i. leuigato, & polito, euincta suras, i. habens euinctas suras
cothurno. i. alto calciamento genuum tenus fere protensū,
puniceo. i. purpurei coloris, eo aut gaudent venatores, vnde
Aeneid. i. Venus Venatrici similis dicit, Virginibus Tyrijs
mos est gestare pharetram Purpureoq; alte suras vincire co-
thurno. Ad hæc Thyrsis. O Priape. i. deus hortorum (quem
forte inuocat, quia hedera, & bacchare cingi cupiebat quæ
in hortis nascuntur) fat. i. satis est expectare quotannis. i. sin-
gulis annis à nobis sinum, vas mulctrale, sitellam per dimit-
tationem

nationem vocant] lactis hæc liba. i. placentas, quia tu es custos pauperis horti, q. d. si plura possem plura dare. Nos fecimus nunc te marmoreum pro tpe. i. iuxta egestatē nostrā in qua sumus hoc tpe, at. i. sed si foetura. i. propagatio, & educatio suppleuerit idest æquauerit gregem, ita ut singulæ, matres singulam prole educant, tu esto idest iubeo, ut tunc sis aureus. i. ex solo auro formatus. Potest et Dianā tanquā Bucolici præsidem inuocare. [Nerine, &c.] Post utrumq; numen, & musices, & venationis, quarum pastores studiosi, proxima cura est amicæ, q. nunc Corydon inuitat, precaturque ut vesperi ad se veniat. Idē ferē rñdēt Thirsis, sed plus dicit quæ se vehementius amare, utpote qui nequeat ad vesperā vsque amorē differre, nec nihil contrarij interserit. quia cum ille de dulcibus, hic de amaris loquitur. Itaq; adhuc utcumq; legem feruat. Ordo est. O Galatea Nerine. i. Nerei filia. (Est. n. patronymicū in ne) existens mihi dulcior thymo hyblæ, i. nato ad Hyblam oppidū Siciliæ, vbi p. p. eius copiam fragrantissimi mellis plurimum, est. existens et candidior cyncis. i. olori bus, cū. n. sit quasi lactis dea, p. lac significat albedinē cyncorū superare, & cū sit dea addere splendore, & formosior alba hederā quæ gemis in fructu simillima est. Cū primū. i. vbi primū, vel primū tauri patti repetent. i. iterum petēt, & adibunt, præsepia, venito sup. ad me, si qua, i. aliqua cura tui Corydonis, habet. i. tenet & occupat te. Ad qd Thyr sis. Imo ego videar. i. volo, ut videar tibi non ut sim amarior herbis iardois. i. quæ nascuntur in Sardinia, & horridior. i. asperior rusco. i. herba illa horridissima, & vilior. i. abiectior. alga piecta. i. herbis aut iuncis a procellis ad littus appulsis, & proiectis, si hæc lux. i. hæc dies, qua Nerinē expecto quæ mihi noctē promissit nō sit. i. nō videatur mihi lōgior toto anno. o iuueni patti. i. qui iandudū satis patti estis. ite domū ite, inquā si quis. i. aliquis pudor, est vobis. i. si quicquam uerecūdamini

ultra iustū patti. Et ita mouet iuuenos ut domū abeant quo possit amica potiri ac frui, quam se impatienter expectare significauit. [Muscosi fontes &c.] Tandem ad gregem suum respicit Corydon comprecans ne calore solstitiali conficiatur, allegoricos Thyrsim eiusq; amores taxans, quippe se impatientissimum significauit, & totum ardere a quorū ardore & suos defendi precatur Corydon. Cōtra quod Thyrsis respondet contrarium & plus. Contrarium, quidem, quia cū ille de calore locutus sit, hic de frigore loquitur; plus autem, quia cum ille se defendi precatur, hic se defensum gloriatur ac sic munitum, ut ne officere quidem possit. Nondum ergo victus est. Ordo autē est. O fontes muscosi. i. musco tecti cum sitis in vmbis, & herba mollior somno. vos inquam, & viridis arbutus quæ vos tegit. i. cum viridi arbuto qua regimini: defendite. i. arcete pecori. i. a pecore meo, solstitium. i. calorem solstitiale, & qui est in solstitio estiuale, Nam estas torrida. i. oia torrēs, aut a sole torret, venit iā, quia gēme i. grossi & propaganis nodi turgēt. i. inflantur & exitum q̄rūt iam in palmitē (quod signū futuræ æstatis et saluator noster dedit) Respondit Thyrsis, hic supp. est focus. locus ad ignem fouendū aptus, & tedæ. i. lingua picis ac resina plena, unde pingues dicit, sunt hic. f. ad ignem extruendū apta materies. hic est semper plurimus ignis, & postes sunt hic nigri assidua. i. cōtinua fuligine. nigredine pinguis fumi, nos curamus. i. consideramus, aut timemus hic tantum. i. intantum duntaxat frigora boreæ illius venti septentrionalis, de quo in Georg. & boreæ penetrabile frigus adurit. quātum aut lupus curat numerum, aut flumina torrentia. i. abundantia, & eleuata tumoribus aquarum curant supp. ripas, quod nihil est.

Si nvm lactis, & hæc te liba Priape quotānnis expectare sat est) In pluribus quidem antiquis, libris legitur. Te: sed in Oblongo, Tibi.

VARIA
LECT.

SERV.

Stant q̄ iuniperi] Modo plenæ sunt aliæ, horrent, ut, Stant lumina flamma. Alias verò stant, ut, Stant manibus aræ. [Castaneæ hirsutæ] Adhuc inter suos echinos locatæ [Rident] Lata sunt, ut Mixtaque ridenti colocasia fundet a cantho, Horat. ille terrarum mihi præter omnes angulus ridet. [Flumina sicca] *ῥοιῶν* etiam iuges aquas, & perpetuo fluentes ficcari conspicias. [Aret ager] Ordo est, aret ager, & sitit herba moriēs vitio aeris. i. pestilētia corrupti aeris affligitur. [Liber pampineas inuidit collibus vmbas.] Exiccatae sunt vites nimio æstu, & folia amiserunt [Inuidit collibus vmbas] Ut Tene, inquit, miserande puer cum veniret, [Inuidit fortuna mihi] Nam inuideo tibi illam rem dicimus. Sanè sciendum, has pampinos nunquam Virgilium dicere, sed Varronem fœmineo uti frequentius. [Iuppiter & leto descendet plurimus imbri] Sic alibi Coniugis in gremiū lætæ descendit. Aer enim in pluuias soluitur, Fraxinus in syluis cedet tibi, pinus in hortis] Nō sicerunt pulchræ arbores in suis locis, hoc est sibi aptis creatæ, sicut tu, si ad me frequenter venire curaueris. [Hæc memini] Et memini illam rem dicimus, & memini illius rei, ut, Nec veterum memini, lætor ve malorum. Item numeros memini. [Ex illo Corydō, Corydon ex tempore nobis] Victor nobilis supra omnes, quam rem quasi rusticus implere non potuit.

ASC.

STANT & iuniperi &c.] Corydon hic eundem censeas qui se in secū la Alexim adamare cōfessus est, in gratiā Alexidis dicit omnia eius præsentia plena esse, atq; lætā, q̄ eius absentia & inania, & arida in creore fiāt. Cōtra Thyrsis dicit oia tristitia atq; arida eē, sed aduētū Phyllidis amicæ suæ læta atq; plena fore, in qua re p. parte vincit: quia licet cōtrariū dicat, nō tñ plus, imò minus ē, q̄ futurū p. mittit quā p. p. sens est, nec tā efficax est rō mali, quā boni. Ordo est. Et i. simul, iuniperi, i.

C. Stant & iuniperi, & castaneæ hirsutæ:

Strata iacent passim sua quæque sub arbore poma:

Omnia nunc rident. at, si formosus Alexis

Montibus his abeat, videas & flumina sicca.

T. Aret ager: vitio moriens sitit aeris herba:

Liber pampineas inuidit collibus vmbas.

Phyllidis aduentu nostræ nemus omne virebit,

Iuppiter & leto descendet plurimis imbri.

C. Populus Alcide gratissima, vitis Iaccho,

Formosæ myrtus Veneri, sua laurea Phæbo.

Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,

Nec myrtus vincet corylos, nec laurea Phæbi.

T. Fraxinus in syluis pulcherima, pinus in hortis,

Populus in fluuijs, abies in montibus altis.

Sæpius at si me, Lycida formosæ, reuifas;

Fraxinus in Syluis cedet tibi, pinus in hortis.

M. Hæc memini & victum frustra cōtendere Thyrsim.

Ex illo Corydon, Corydon est tempore nobis.

frutices illi quarum acinis vescuntur ficedulæ, stāt. i. plenæ sunt, ut succis turgidus, & castaneæ hirsutæ. i. quæ in calcib. hirsutis nascuntur stant sup. (Est autem spondaicus artificij plenus, nā iuxta regulam prius positā spondeum p̄cedit dactylus, & pondus est in snijs ac lāguor quodammodo in arboribus quæ pondere fatiscūt. Nec abiicit vltima vocalis in castaneæ p. p. aspirationem vim literæ obtinēt) & poma. i. fructus arborū quæcunque mollem corticem habent, iacent strata passim. i. p. aliquod interualli, sub arbore quæq; sua i. propria. f. ip si arbori, est aut sua nominatiui casus, quia corripitur. Omnia rident. i. lætitiā p̄ferunt nunc, quia. f. Alexis adest. At i. sed si formosus Alexis. Abeat his montibus. i. discedat hinc

tu videas. i. q̄libet videre possit, & i. et flumina sicca. Ad hoc Thyrsis, ager aret. i. iā arid⁹, & ficcus atq; exustus ē & herba moriēs vitio. i. corruptione & infectione aeris. sitit. i. d. f. ficcat, & ficitate cōficiē. Liber. i. Bacchus, q̄ quarū inuētor ē vitii, amator esse dēt, inuidit. i. p. inuidiā abstulit collibus. (quos tñ amare deberet, quia dñ in Georgicis deniq; aptos Bacchus amat colles) i. mōticulos, vmbas pampineas, i. pampinorū, q̄ vitii frōdes sūt, h. e. et vites frōdib. p. p. ariditatē spoliatę sunt, sed oē nemus virebit a duētū nostræ Phyllidis, & Iuppiter. i. iuuās p̄ & rerū naturalium pater, descēdet plurimus, i. abūdantissimus supp. cū imbri, leto. i. oia lætificatē & vegetatē. [Populus &c.] Ne Phyllidis amore sup̄biret Thyrsis, docet Corydō se nō minoris Phyllida facere, ut quæ ei placeret q̄q; oib. p̄ferēdam cēferet, nō quia melio sit, sed quia illi placeat, nā populus inquit arbor est gratissima Herculi, eo q̄ virtutis eius significatiua est in frōdiū colore, quia introrsum virides, extrorsum albicāt; eis quoq; coronatus inferos petij se dñ. Vitis est gratissima Baccho, quia inuenit eā. Myrtus veneri, quia in littore nascit maris, e mari aut nata Venus est, & laurus est

Virg.

E

gra-

Gratissima Phœbo, in quam Daphne eius amica conuersa fingitur. Ea autem arbor in sole nascitur libenter, nec æstu eius folia pallent aut decidunt, sed Phyllis amat Corylos, quæ viles quidem sunt arbores ferentes nuculas, quas auellanas vocat, sed dum illas inquit, Phyllis amabit, nulla eas arbor superabit. Ad quod Thyrsis consimile, nec malus proferens plane vincitur, quia non seruat legem carminis Amœbei, de quo in Damoeta dictum est quod sequens aut contrarium, aut plus afferre debet. hic autem simile affert ut manifestum est; nec plus imò potius minus, quia plus est quod Corydon dixit, videlicet Corylos viles quidē arbores propterea, quod Phyllidi placerent, & Herculi, & Baccho, & Apollini. maximis nimirum apud gentiles numinibus sacras arbores vincere, quā quod Thyrsis dicit, videlicet quod fraxinus, pinus, populus & abies Lycidæ amico cedant, vnde parum laudis Lycidæ acquiritur. Videtur ergo effatus animus eius, ita ut quod caneret, nō haberet, quod intelligens Melibœus, hoc est poeta dicit, hæc memini, & victum frustra contendere Thyrsim. Et Corydon est nobis ex illo tempore, subaudit Seruius, victor nobilis, quod per rusticam simplicitatem Melibœus exprimere non potuit, aut ut Mancin. inquit, Corydon est nobis Corydon. i. dulcis cantor, hoc est, ut nomine ita re comprobatus est mihi Corydon esse, Et ideo bis ponitur, quasi alludat ad nominis interpretationem, sicut Bernardus dicens. O Iesu esto mihi Iesu, quid est. n. Iesus nisi Saluator; &c. Corydon ergo est nobis Corydon. i. dulcis cantor approbatus ex illo tempore. Quia autem dicit Melibœus, hæc memini. videtur superius legendum, alternos meminisse volebam, ut ibi tactum est. Ordo est, Populus. i. arbor illa gratissima Alcidae. i. Herculi, qui aut ab Alcæo ano saltem putatiuo dicitur, aut est ab alce. i. virtute. Vitis est gratissima Iaccho, myrtus est gratissima formosæ Veneri, & Phœbo est sua. i. propria laurea. s. arbor, aut corona, hoc est laurus arbor est gratissima, sed supple Phyllis amica amat corylos. i. illas arbusculas alioque viles: sed dum. i. quamdiu Phyllis amabit illas, nec myrtus quam sit gratissima Veneri, vincet Corylos nec laurea, i. laurus Phœbi vincet. i. superabit in æstimatione mea Corylos. Non dicit de uite, sed per argumētum quod a fortiori uocant facile conuincitur quod nec vitis eas uicerit, Non. n. hic Bacchus uitem, ut Phœbus laurum amare videtur, cum in eam versa sit amantissima puella. Respondet Thyrsis. Fraxinus est pulcherrima in syluis, pinus est pulcherrima. s. arbor in hortis, populus est pulcherrima in fluuijs, & abies. s. quam sapinum vocant, est pulcherrima in altis montibus (Est autem, & alia species abietū, quæ in paludibus potius nascuntur) At. i. sed o formosæ Lycida, si tu reuifas me sæpe, fraxinus cederet tibi. i. uinceretur in pulchritudine, pinus cederet tibi in hortis, dura fane, & inepta comparatio. Vnde addit Melibœus. Ego memini. i. memoriæ commendavi hæc, & memini Thyrsim victum, i. superatum contendere. i. eniti frustra, quia licet fateri nolebat, manifeste tamen uictus erat. Corydon est nobis. i. reputatus est a me ex illo. s. tēpore, i. post illud tempus, seu propter eam victoriam, Corydon, i. dulcis, & aptus cantor.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS.

VM esset Romæ, poetarum duorum certamini fingit se interfuisse Virgilius, ex quibus credibile est alterum fuisse sibi charum, Gallum puta, vel Varum, aut Asinium, quem laudatione sua euehit, ut altorum deprimat, fortasse, ex æmulis. [Hic mihi dum teneras] Dum deditus sum studijs Musarum mansuetiorum, amisi præcipuam partem patrimonij, ea causa Romam venerā. [Atque ego Daphnin aspicio] Aliquem ex eruditis amicis Cæsaris vult intelligi, qui illū bono esse iussit animo de amissis agris: itaque ad secure ocioseq; cantantiū certamē audientem atq; arbitrandum inuitat. [Caper tibi saluus] Non solum quod perdidisti, sed id, quod adhuc possides, omnia tibi salua, & plura his (Et si quid cessare potes) Si domo potes aliquandiu abesse, nec habes illic negocium, quod eo te necessario reuocat, quiesce paulisper sub umbra, Romæ inter nos, in ocio, & tranquillitate animi, procul a litibus, & iurgijs. Huc ipse potum (Omnia negocia ultro huc confluent, ut decidantur, hic aderit princeps ipse, & ductores omnes copiarū, ipse quoque Arius centurio, expulsor tuus, omnia hic reperies, & cōficiēs ex sententia. [Mincius] ad regendam allegoriam, nomina

tus est Mantuæ fluuius. [Quid facerem] Ambiguitas, & perplexitas; non equidem domi habebam, qui rem meam familiarem custodiret [Et certamē erat] Et alioqui certamen erat vatibus spectatu dignū & præ quo merito esset cura domus negligenda, ita ut illa potius exilimarem seria, pecus autem meum nugas, nec sine causa, plus, enim poterat prodesse Virgilio attentio ad illa quæ inter potentes illos Romanos inciderant, de ingenio & eruditione certamina quam omnis circa rusticum censum diligentia. [Nymphæ] Poeticus spiritus cœlestis est, ideo semper diuos, aut Musas inuocant. [Noster amor] Ut, Ingenti percussus amore, vnde nascitur diuinus furor quæ euehit animū supra naturæ suæ vires, de quo Plato in Ioue qui est de poetico furore dialogus. [Aut mihi carmen quale meo Codro] Cōponit se ad admirationē maximi alicuius, & probatissimi vatis. [Proxima Phœbi, versibus ille facit] Deus est Musarum Phœbus, Moderatius pastor, quam illi per hyperbolem, de Hom. Sil. Et cantu Musas, & Phœbum æquauit honore. Et de Virgilio Propert. Tale facis carmen, docta testudine, quale Cynthius impositis temperat articulis. [At si non possumus omnes] Si non est cœlitus datum, Etenim, ut vulgatum est, nascuntur poetæ non fiunt: certa quadam ingenij qualitate opus est ad hanc facultatem, ita ut maximi sint sæpenumero poetæ alijs in rebus omnibus ineptissimi. Ergo studium, & diligentia non profunt, nisi ad hoc sis a natura fictus, & appositus. [Pastores hedera] Corydon opem diuinam implorat, Thyrsis a maledicentia exorditur, & inuidum suum incessit, Setosi caput hoc aprui [Quanto Corydon rectius, simplicius, & ex agresti pietate rursum pergit deos colere? longe iste melius ac commodius, quam alter [Saras euincta cothurno] Quia venatrix, & q̄ in siluis inter spinosa, & lutosā loca versaret, [Nerine Galatea mihi] Post deos, ad suos amores de Augusto, quem optat Romā primo quoq; tempore redire, cum primum finem bello imposuerit, & exercitum deduxerit in agros [Si qua tui Corydō] Si nos præcipuos amicorum tuorum amas. [Imo ego Sardeis.] Ait se non solum optare reditum Augusti ut Corydonem, sed absentiam non posse diutius perferre. [Hæc lux] Hic dies absentiae tuæ. optat noctem quietis a bello & negocijs, ut frui liceat Cæsaris alloquijs, & fauore [Ite domum pastri] Rusticis non per horas distinguuntur tempora sed per signa illis familiaria per æstates, & per messes, merides per quierem pecoris, vespers per reditum per pecoris domum, vellet igitur pecus ipsum, domum se referre, ut sciret noctem appetere, rustico plane more, quasi rerum signa sint etiam causæ. [Si quis pudor] Consuetudo rustica; alloquuntur enim illi equos, boues canes familiares, similiter ac si essent homines, & admonent, & laudant, & reprehēdunt, & mittunt, & reuocant [Muscosi fontes] Ab amoribus ad pecus suum, quod defendi optat ab amicis Octauiani in feruore distributionis agrorum, & ira militum. [Hic Focus, & tædæ pingues] Ille defendi se postulat ab æstu, hic se a frigore ait esse tutum, sibi esse opes, & amicitiam potentum, nec metuere calamitatem vllā, aut aduersos casus, imò negligere ac pro nihilo habere, [Stant & iuniperi] Præsentia Asinij Pollionis omnia sunt tuta quæta, florentia, iucunda, in Insubria, & Padana regione, cui ille præfuit. At si is dicated, arescent vel ipsi fluuij [Stant inquit, iuniperi] Arborib. pax nec inueni, qui vel fructus sponte sua de arborib. delapsos audeat surripere, abeat Pollio, cōfestim sequetur ruina, & tristitia. [Aret ager] Ille de præsentia ad absentiam, a lætis ad mœsta, hic viceuersa, de aduentu Augusti Cæsaris, quasi non præsentia Pollionis exilarescant campi, & sint pacata omnia, sed Octauiani, quem per Phyllida vult intelligi. [Populus Alcidae] Alij dii, alijs reb. delectantur, aut fauent, vnde ijs ipsis rebus honos ac premium. sed interea dū Octauiano placuerit poësis, plus in ea erit decoris, quam in reliquis artibus. Aut sic de Pollione. varij varijs carminum geueribus capiuntur; sed dum Pollio amabit rusticum, nullum ei anteponetur, quantumuis a magnis diuis probatum, [Fraxinus in siluis] Contemptum arborum præ se fert, quoniam aduersarius arbores laudauerat, & malle significat honorem potentum, a quib. colatur ac visitetur. [Hæc memini & victum] Corydon deos veneratus, Thyrsis inimicum incessit, exorditur Corydon a pietate, Thyrsis a rabie, inuocat deam castam Corydon, Thyrsis deum obscœnum. Corydon canit res lætas, alter tristes. ille optat, hic se deuouet: merito igitur victoria est penes Corydonem.

Asc.

VSAM octaua, &c.] In 8. Egl. quæ aut Damo, aut Pharmaceutria inscribitur, recitantur carmina duorum pastorum Damonis, & Alpheibei. Quorum prior deflet indignum amorem Nisæ, quo Mopso nupserat, & posterior reuocat Daphnin ab vrbe ad rura, vbi coniux degit, & id quidem magica arte, vnde pharmaceutria no-

men sumpsit. Quia vero ars magica Romanis semper displicuit veritaq; fuit, vnde in 4. Aen. dicit se Dido magicas inuitam accingier artes, arguta vtitur phantasia Virg. qui hic carmē Alpheibei à Musis expetit, quasi ipse ignoret. Al-

Alphe-

sibœus vnde ei conuenit qui Daphnin ab vrbe reuocat: i. per alle-

goriam Augusti gratiam ad agros cum bobus recipiendos implorat. Damon vero is videtur quem Damætas se vicisse gloriatus est, & Alpheibœus. de quo in Daphnide, dictū est, Saltantes satyros imitabitur Alpheibœus Est aut hic mixtū poematis genus. Nam & poeta loquitur, & personæ introductæ. Loquitur aut ad Augustum, cuius gratiam in principio captat, vt illic videbimus. Ordo versiculorum meorū

est. Octaua sup. Egl. refert. i. recenset, recitat Musam. i. cantilenā musicam Damonis, & Alpheibei; Illorū pastorū. Quorū hic. i. prior dictus. h. e. Damon flet. i. cōquerit Nisā. f. q̄ p̄catus erat alteri nuptā & ille posterior. f. Alpheibœus vocat. i.

domū, hoc est ad agros Daphnin moratē. f. in vrbe, dictur. i. sepe ē, Ducite ab vrbe domū, mea carmina, Ducite Daphnin

ARGUMENTVM ASCENSIVM
in Pharmaceutriam, seu Damonem.

Musam octaua refert Damonis, & Alpheibei.
Quorum hic flet Nisam, Daphnin vocat ille morantem.

SERV.

ASTORVM musam Damonis] Apud Theocritum est vna Egloga que appellatur Pharmaceutria.

In qua inducitur mulier quædam sacris quibusdam peruertens mentem amatoris a quo spernebatur, quam Virgilius transtulit ad huius eglogæ vltimam partem. Prima. n. eius pars conquestionem solū habet amatoris decepti, quem nubendo alteri, antiqua sponsa fefellerat. [Musam] Cantilenā amorum quod inter se cecinerunt. (Immemor herbarum, quos est mirata iuuenca) Qui cantilenę suauitate coegerit et ea animalia obliuisci pascuorum, quę sunt pascendi auidissima. Nam supra ait, Ite domū pasti, si quis pudor, ite iuuenca. [*Stupefactæ carmine lynces] Paulatim ad augmenta pcedit, dicens, Iuuenca oblita sunt pascuorum, stupuerunt feræ, flumina etiam sensu carentia cursus proprios tardauerunt. [Requierunt flumina cursus] Cursus proprios retardauerunt & quietos esse fecerunt. Sic Salu. Paululum requieris militibus. Quiesco ego enim aliter, & aliter quiesco feruum, idest, quiescere facio.

Quiesco feruum.

[Tu mihi, seu magni superas iam saxa Timai] Vbi vbi es ò Auguste, siue Venetiæ fluenta transcendis (nam Timauus fluius Venetiæ est) siue proprie Illyricum nauigas mare, idest, per Dalmatiam, putas vnquā erit tempus, quo mihi liceat tua facta describere, (En erit) Ecce iam adierit. Nam, en, vnū optantis est, aliud confirman- tis (Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno) Ac si dice- ret, quamquam impar sit ingenium meum laudibus tuis, nam tuæ laudes merentur expri- mi Sophocleo tñ cothurno. Sophocles autem tragœdiographus fuit altifonus. (A te principium, tibi desinet. Sic & Homer. ἄν σοι μὲν λήξω καὶ ἀρξομαι. Hor. Primus dicte mihi, summa dicēde Camena. (Iussis Carmina cœpta tuis) supra enim dixerat, Non iniussa cano. (Atque hanc sine tempora circum. Inter victrices hederam tibi serpere lauros) Allegori-

PHARMACEVTRIA.

EGLOGA OCTAVA.

DAMON, ALPHEIBOEVS.

ASTORVM musam Damonis & Alpheibei,

Immemor herbarum quos est mirata iuuenca

lynce,

Et mutata suos requierunt flumina cursus.

Damonis musam dicemus, & Alpheibei.

Tu mihi, seu magni superas iam saxa Timai,

Siue oram Illyrici legis æquoris; en erit vnquam

Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?

En erit, vt liceat totum mihi ferre per orbem.

Sola Sophocleo tua carmina digna cothurno?

A te principium: tibi desinet. accipe iussis

Carmina cœpta tuis, atque hanc sine tempora circum

Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

latio nec cōtentio. Præterea maior vis atq; pprietas est si lynces certantes dixeris: & quorū carmina flumina mutata. f. in natura q̄ stare, & quiescere nesciūt. Est aut mira vis aperta; auxesis in sermone. Nā cū iuuenca a iuniore ætate dicat, & pasturę auidissima sit, vñ supra dictū est: Ite domū pasti si q̄s pudor, ite iuuenca, mirādum est, q̄ immemor facta herbarū, eos mirata sit, Plus tñ mirandum, q̄ lynces animalia pernici-

Virg.

E 2

ciola

cos dicit. Debet etiam carmen meum florere inter tuos plures triumphos. Nam victores imperatores lauro, hedera coronantur poetæ. Verecunde autem ait. (Serpere) Hoc est humiliter procedere.

Pastorum Musam Damonis, &c.] In hac Egloga quę propter carminum differentium, difficilem relationem, nō nihil difficultatis habet, poeta quatuor facit. Primo proponit dicens Damonis Musam dicemus, & Alpheibei, deinde loco inuocationis captat beneuolentiā ab Augusto, cuius egregia facinora innuit se velle describere, vbi exercitior erit dicens, Tu mihi, &c. Tum proponit carmen Damonis, & nouissimē vt Alpheibei musam recitent musas inuocat. Vt vero in regula dicam, quia multa interdicta sunt post primum carmen, non addit nudum verbum quod debuerat, sed repetit dicens Damonis, &c. Facit autem auditorem attentum, beneuolum, & docilem. Attentum quia rem miram se dicturum dicit, quia certantes quorū stupefactæ carmine lynces, &c. Beneuolum, qui rem tā ioculā narraturum, vt pote immemor herbarum, quos est mirata iuuenca Et docilem quia quę, & quo ordine dicturus est proponit. Ordo est. Nos dicemus musam. i. cantilenam Damonis, & Alpheibei pastorū, quos iuuenca est mirata, existēs immemor herbarum, & quorū carmine Lynce certantes, i. q̄ prius certabāt sūt stupefactę, & ita a certamine desierunt. Sunt qui sic construant quos certantes. i. contententes, sed in his carminib. non vñ amu-

Asc.

ciola, & ferocia tunc cū certarent stupefactæ sint: multo aut maxime, q̃ flumina a fluēdo dicta retinuerūt cursus suos, q̃ quia præter naturā est, dicit ea mutata, hoc est quasi aliā naturā induisse flumina; ergo mutata, requierunt. i. quiescendo retinuerunt suos cursus. nos inquā dicemus Musam Damonis, & Alphesibei. Tu ò Auguste, mihi sup. numen sis, aut faueas, aut aspires, vbicunq; es, seu. i. siue superas iā saxa magni Timaui illius fluij, per Aquileiā labentis, siue legis. f. nauigando oram. i. extremitatē æquoris. i. maris æqui & plani Illyrici. i. q̃ pertenditur ad Illyricū vsq; littus. En, hæc optantis est; erit ille. i. optatissimus mihi dies vnquam, cū. i. quo liceat mihi dicere tua facta, en. i. certe erit vt liceat mihi ferre. i. efferre per totum orbē tua carmina sola. i. quæ sola digna sunt cothurno sophocleo. i. vt agantur in cothurno altissimo quo sophoclea carmina agi meruerūt, cū præstantissima sint. diximus alibi, q̃a versus pedib. constant, eorū qualitatem distinguī pedū ornamentis, vt cothurno, socco, & planis. i. non sublatis pedib. Principium sup. poësis nostræ aut carminum nostrorū erit sup. aut exorditur, a te, i. laude tua, & desinet tibi. i. in laudem tuam (vnde hic vī constituisse eo ordine quo præcessit procedere, vt sup. iuxta styli & exercitationū qualitatem surgat opus; nā Bucolicum, vt dixi primo agrestium officio cōpetit, Georgicum medio. & heroicū in quo plia canuntur iā durato, & malis assueto: desinit aut poësis Virgiliana in laudē Augusti vt notū est. Sunt tñ qui nisi hoc hic poneret, ad Pollionē referre veliat, qui & Dalmates vicerat. vñ per Illyricū redire poterat, & tragediam scripsit, vnde dictū est. Pollio & ipse facit noua carmina. Seruio aut vī snia esse, q̃ sola carmina tua, non quæ tu facis, sed q̃ de te sunt, sunt digna sophocleo cothurno seu stylo, sed Beroaldus cui? verba statim ponā, argutius cēset Augustū ēē carmina fecisse, vnde duplex corona assignatur, laurea pp bellicā gloriā, & heredacea, pp poeticam) accipe carmina sup. cepta. i. incepta tuis iussis. i. pp iussa tua, atq; sine. i. permitte hanc hederā. i. coronā, quæ poetis debetur, serpere circum tempora

f. capitis tui, inter lauros. i. laureas coronas, victrices. i. victoriae & triumphī significatrices: hoc est accipe carmina, quæ quia cepta sunt iussis tuis, tua sunt, ita si hederā mihi ab ea debeat, ea quoq; tua sit, aut accipe carmina. i. amplectēdo rē poeticam permitte vt non solū lauro ob egregie facta, sed et hederā ob egregie dicta coroneris, q̃a tua carmina digna sūt sophocleo cothurno. Beroaldi verba, de quib. dixi, sunt hæc Sola sophocleo, &c. Ego opinor eo versu a Virg. laudari carmina Cæs. Augusti qui floruit in poetica, qui, vt auctor est Tranquillus reliquit librū exametris versibus conscriptū, cuius titulus est. Sicilia, & libellū epigrammatū Præterea tragediā Aiace exorsus est in magno impetu. Volens igit poeta laudare Augusti poema, stylūq; gradiloquū dixit, illius carmina digna esse sophocleo cothurno. i. stylo & sublimitate, qua vsus est Sophocles in tragedijs scriptitadis, fuit, n. apud Græcos haud dubie princeps tragici poematis, q̃ et memorat Plin. in 7. hinc et illud in honorē Augusti, a poeta dictū est. Atq; hanc sine tpa circū Inter victrices hederā tibi serpere lauros: tanquā Augustus hederacea corona, hoc est poetica, non minus coronari mereatur q̃ laurea, hoc est triumphali, Celebratura Macro, atq; Tranquillo iocus Augusti, qui cū interrogaret, quid ageret Ajax tragedia q̃ quod displicuisset, ipse deleuerat, rñ sit Aiace suū in spongiā incubuisse. Audiui qui diceret se vidisse poema Sophoclis ab Augusto donatū Romana lingua; quod si verū est poterit cōmodissime ad id et referri carmē Maronianum. hæc ille Regula est, quoties aliquā clausulā semiplenā multis declaramus priusquam principale verbum posuerimus, post interposita quæ a principali verbo determinari deberent eam reputemus, q̃ in oratione soluta sæpe facimus addentes particulā inquā, aut dico, aut similem, vnde hic post primū versum, pastorū Musam, repetit, Damonis Musam dicemus, & Alphesibei. Svos requērūt flumina cursus] Verbū, Requērūt, ea loquēdi figura nōnullis negotiū facessit, & liquerūt, libraliquot manuscripti legūt. Verū exēplaria, pbatiora. Requērūt hñt.

Beroaldus.

Sophocles.

VAR. LECT.

SERV.

FRigida vix celo noctis decesserat vmbra] Statim simul atque decesserat. Et bene ostendit amatorem tota nocte vigilasse. Si quidem ortum luciferum primus aspexit, & ad eum, quippe vt ad Veneris stellam, locutus est. [Cum ros gratissimus] Masculini generis, secundū quod etiam in Aeneide ait, Spargit rapida vngula rores Sanguineos. Teres idest rotunda, & oblonga, vt columna, arbor. [Præq; diem veniens age Lucifer almu] Præueniens age diem clarissimum, sic alibi, Ducebatq; diem. Et h. d. Nascere dum querat Coniugis Nisæ indigno deceptus amore, & moriens alloquor diuos, quāquā mihi nihil pfuerit, q̃ sum eos sæpe testatus. Quam rē secundum Epicureos ait, qui dicunt, Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira. [Cōiugis] Nō quæ erat, sed quæ fore sperabat. Sic. n. in 4. Aen. Quos ego sū toties iā de signata maritos. [Extrema moriens tñ alloquor hora] i. paulo post moriturus. Sic in 4 Incubuitq; toro, dixitque nouissima verba. [Incipe Mēnalios mecū mea tibi vers] i. i. Arcadicos. Nam Mēnalus mons est Arcadiæ. D autē hic versus intercalaris, qui frequenter post aliquot interponitur versus, sicut intercalares dies aut mēses vocantur, qui interponuntur, vt ratio lunæ solisq; cōueniat, Fecit autem hunc versum ad imitationem Theocriti, qui frequenter dicit in Pharmaceutria *ἡ γέγχε τὴ τήνον ἐμὸν πῖτι δῶμα τὸν αἰδέει*. O turbo maritum meum domum adducito, sicut in sequentibus, Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnin. [Mea tibia] Mea musa. [Mēnalus] Ille mons Argutumq; nemus] Garrulū, stridulū: vt, Forte sub arguta cōfederat ilice Daphnis [Pinosq; loquentes] Ideo hoc ausus est dicere, quia dicturus est [Semper pastorum ille audit amores] Sic etiam in 1. Egloga, Formosam resonare doces Amaryllida sylvas. Sic in Aen. Dant sonitum rauci per stagna loquentia cygni. **SERV.** **F**RIGIDA &c.] Adhuc sunt verba poete describentis, quo tempore Damon querelam suam fecerat de Nisā, quā misere amatam amiserat dicēs, quia primo mane sub ipso diluculo

Frigida vix celo noctis decesserat vmbra,

Cum ros in tenera pecori gratissimus herba est,

Incumbens tereti Damon sic cepit oliuæ:

D. Nascere, præq; diem veniens age Lucifer almu,

Coniugis indigno Nisæ deceptus amore

Dum queror, & diuos, quamquam nil testibus illis

Profeci, extrema moriens tamen alloquor hora.

Incipe Mēnalios mecum mea tibia versus.

Mēnalus argutumq; nemus, pinosq; loquentes

Semper habet, semper pastorum ille audit amores,

Panaq;, qui primus calamos non passus inertes.

quod tempus summe dilectis datur, quem spes de re vxoria fefellerat, quasi inpatiēs amoris, & secubitus excubias fecerit, vnde optat aduentū luciferi, vt q̃relas suas apud deos deponere rite possit. In qua re, est veteris nōnihil religionis, aut potius superstitionis quasi non nisi præsepte sole ratē sint preces aut imprecationes, vnde Dido 4. Aen. Sol qui terrarū flammis opera omnia lustras, Tuq; harū interpres curarū, & cōscia Iuno, Accipite hæc &c.

Eadem præterea vt ibidē dictum erat ante verba iam posita, Testatur moritura deos & cōscia fati Sydera, tum si quod nō æquo federe amantes, Curæ numen habet, iustumq; memorq; precatur. Ibi tamen sequitur. Nox erat, vnde infelicē habuit exitū. frigida vmbra noctis vix decesserat celo. i. vix erat diluculum cum. i. qñ ros est gratissimus pecori in herba tenera, ea. f. nocte creta cū sup. Damon pastor ille, cuius amica alteri nupserat, in. ūbens præ ægritudine. f. animi, q̃a amore languebat, se fulciens incubēdo oliuæ. i. arbori illi tereti. i. oblongæ, & rotundæ, cepit sic sup queri, & lamētari. O Lucifer i. stella matutina quæ Veneris est. Venus aut Dea amoris, nascere. i. orire, & præueniēs age. i. impelle diē, dum. i. donec & interea dū ego deceptus indigno amore. i. eius q̃ indigna fuit amari, quia nō redamauit, videlicet Nisæ coniugis. f. ex affectione, nō quæ erat, sed quam cōiugem esse volebam (sicut lib. 2 Aen. dicit de Choroebō. Qui gener auxilium Priamo Phrygibusq; ferebat) dū ergo ego deceptus indigno amore, Nisæ cōiugis queror, i. querelas meas depono, & dū ego diuos (quamquam nil profeci illis testibus. i. q̃ eos testatus sum, aut q̃ eos testes fecerim, fidei mihi a Nisā datē) tñ moriens alloquor extrema hora. Qui quo legunt ordine dictiones cōstructas velit, debeat nonnihil subaudire atq; repetere sic. dū moriens alloquor diuos, quāquā nil profeci illis testibus, i. illorum testimonio, tamen alloquor sup. illos extrema hora. O mea tibia incipe mecū versus Mēnalios. i. versus Arcadicos, hoc ē quales Arcades faciūt, qui soli cātare periti,

ri, vt aut significet quid sit arcadicos versus dicere, subiūgit, Menalus mons ille in Arcadia, hēt semper nemus argutū, i. stridulū, & sonorū, in eo canentiū sonitu crepitans, & pinos loquētes, aut hyperbolicos dicit sicut in Sileno, iussitq; edi scere lauros: aut loquentes i. loquentes ac loquelas eorū referentes: ideo aut habet pinos loquentes, quia ille audit semp amores pastoriū, & Pana qui primus non est passus calamos sup. esse inertes. i. sine arte factos, hoc est simplices, & vniso-

nos, vñ in Alexide, Pā primus calamos cera cōiūgere plures Instituit. hęc aut quasi pludia sunt, & fere inuocatoria. Quę lucis egent, a Mācinello pter Seruiānā lucernā elucidantur. DECESSERAT vmbra] Ita antiqua plurium legunt exem- VAR. LECT. plaria. Sed in Oblongo libro, Discesserat habetur, magis ta- men placeta decedo ductum. [Cum ros in tenera pecori gratissimus herba est:] In Longobardico, in Mediceo, & alijs antiquis, non habetur, Est.

SERV.

MOpso Nisa datur] honesta turpissimo, pulchra deformi [Non speremus] Difficile putamus, qui aliquid dānamus, vt ea quę amamus asse qui possimus? [Iungentur iam gryphes equis] Hoc genus ferarū in Hyperboreis nascitur montib. quā omni parte leones sunt, alis, & facie aquilis si miles, equis vehementer infesta, Apollini cōsecratę. [Æuo quę sequēti] i. accessu tps nō solum pulchrę deformib. nubent, sed et contrariā naturā animalia iungentur; [Cum canibus timidi venient ad pocula damę] i. non solum pulchrę deformibus coniungentur, sed et cōtraria aīalia alterius naturę animalib. sociabunt. Et hic alludit ad personas. Nā Mopsum quasi canē, Nisam quasi damā vult. Et damas masculino genere posuit. sic alibi, Timidi damę, ceruiq; fugaces. Horat. femineo ait. Et superie-cto pauidę natarūt æquore damę. [Mopse nouas incide faces?] Quę solent pręire nubentes puellas. Sanē Varro in nuptus dicit iō faces pręire, q̄ antea non nisi per noctē nubentes ducebantur a spōsis. Quas et ideo limen ait non tangere, ne a sacrilegio inchoarēt, si depositurę virginitatē calcēt rē Vestę. i. numini castissimo consecratā. [Tibi ducitur vxor] i. sub tuo nōie alijs ducitur, vt eā non ipsi, sed alijs seruiturā significet. scilicet corruptorib. [Sparge marite nuces.] Idē Varro spargendarū nūcū hanc dicit esse rōnem, vt Iouis omine matrimonii celebret, nupta matrona sit sicut Iuno. Nā nuces in tutela sunt Iouis, vnde, & iuglandes vocātur, quasi Iouis glandes. Nā illud vulgare est, iō spargi nuces. vt a rapiētib. pueris fiat strepitus; ne puellę vox virginitatē deponentis possit audiri. Modo tñ ideo ait, Sparge marite nuces, vt eū culparet infamię, Nā meritorij pueri. i. catamiti quib. licenter vtebantur antiqui, recedentes a turpi seruitio, nuces spargebant. i. ludū pueritię, vt significarent se puerilia cūcta iā spernere. Vnde, & illud est, Tibi ducit vxor. i. sub tuo nomine alijs ducitur, vt eā non ipsi sed alijs seruiturā esse significet, scilicet corruptorib. [Tibi deserit Hesperus Oetam] Montē Thessalię, in quo stelle vñr occidere, sicut de Ida nasci, vt, Iamq; iugis summę surgebat lucifer Idę. Eth. d. tibi. i. per te nox aduenit. [O digno cōiūcta viro] iā insultat puel- lę. [Viro] Mopso. i. rustico, & deformi, qualem tu quęstisti. [Dū despicias oēs] Et iracunde dicit eā oēs despiciere, cū se solū despiciat, [Mea fistula] Cantilena [Dumque capellę] i. tibi dū sunt odio: [Hirsutumq; supercilium] Per incultum corpus ostendit, fortitudinē suā. [Prolixaq; barba] Demissa barba. [Nec curare Deum credis mortalia quęquam] Superbia tua damnata est turpi marito, dum credis nullum deorum curare mortalia. Quam rem secundum Stoicos dixit.

Asc.

INCIPIT Menalios] Eundem versum ante singulos versus quibus vniformis sententia complectitur repetit, vnde qui materias discernit, aut potius quia in musico instrumento intercapedine facit intercalaris dī, dicit ergo, Mopso Nisa datur, quid non speremus amantes? cuius. p. p. verbi spero ē- quiuocationem, duplex pōt est sententia, Altera quę minus placet mihi quidem, est hęc, si Mopso turpissimo viro datur f. nuptū Nisa pulcherrima puella, quid non speremus aman- tes? q. d. nihil, & ita oēs bene sperare debemus cū tñ boni for- te pręter spē Mopso contigerit. Altera est, cū Mopso q̄ mi- nime credideris (est. n. turpissimus) Nisa dēf quid non spere- mus i. timeamus amantes, q. d. oīa nobis timenda sunt, vnde recte dicit Oui. res ē solliciti plena timoris amor. Nec catet exēplo q̄ sperare pro timore accipiatur, nā s. Æn. dī. At spe- rare deos memores fandi atque nefandi. Est ergo manife- stum omnia amantibus timenda esse. cum etiam Mopso Nisa

*Incipe Menalies mecum mea tibia versus,
Mopso Nisa datur: quid non speremus amantes?
Iungentur iam gryphes equis, et seq; sequenti
Cum canibus timidi venient ad pocula damę.
Mopse nouas incide faces: tibi ducitur vxor.
Sparge marite nuces: tibi deserit Hesperus Oetam.
Incipe Menalios mecum mea tibia versus.
O digno coniuncta viro despicias omnes,
Dumq; tibi est odio mea fistula, dumq; capellę,
Hirsutumq; supercilium, prolixaq; barba,
Ne curare Deum credis mortalia quęquam.*

aut vt fides nuptialis firma, & munita sit, vt nucleus in iuglādē, aut vt puellę dum deuirginetur ploratus nō percipia- tur, & id quoque irrisorie, aut quia catamitus est Mopso, & iam puerilem turpitudinem vna cum nucibus relicturus est iuxta illud Persianum, cum sapimus patruos, & nucibus faci- mus, quęcunq; relictis. aut simul p. p. hęc omnia. Nā Mopsum puerū turpē esse nec planē virū ostendit ex cōtrario: docet. n. se displicere q̄ virilis esset, hoc est q̄ a hirsutus, & barbatus, in- nuēs ineptū imberbē, & leuē ob id placere, quo errore dignā cēset Nisam, quę per superbiā deos nedū se contēpserit. Ordo est. O mea tibia incipe mecū dicere aut canere versus Men- alios. i. Arcadicos. Nisa formosissima, videlicet mulier, dat su- nuptum, Mopso ineptissimo, & turpissimo homini, quid nos amātes non speremus. i. timeamus? q. d. nihil non timere debe- mus. sed oīa, cū et turpissimus mihi pferatur, Gryphes aues il- lę aduncis narib. & leonib. in posteriori parte perq̄ similes, & eqs infestissimę iūgent, iam. i. postq̄ Nisa Mopso iuncta est, equis, & damę timidi. i. naturaliter, venient æuo sequēti. i. pro- xime vëturo ad pocula cū canibus. O Mopse incide nouas fa- ces. i. rēdas, vxor ducit tibi a te, aut tibi. i. sub tuo nomine, sed ad aliū. O marite. i. turpissime, & turpissima passe, sparge nu- ces, ostēde te velle relinquere pueritiā, & turpitudinē puerilē nuces spargēdo, aut ad bonū omē nuptiarū sparge nuces, q̄ a hesperus. i. stella vespertina, deserit tibi aut in perniciem tuā, q̄ a instat tps vt nouę nuptę debitum p̄soluas, q̄ non poteris, aut ironice ad commodum tuum, q̄ a habiturus es pulcherri- mam coniugem, Oetam montem illū Thessalię, quē ab Occi- dente habebat qui hęc dicit. Incipe mea tibia mecum versus Menalios. O sup. Nisa coniuncta viro digno. i. te. i. qualem digna es hīe, cum turpis, & effemīnatus sit, dum, i. qñquidē tu despicias. i. aspernaris, & vilipendis oēs, & dū mea fistula. i. cātilena mea (q̄ tñ plurimū valere solet ad cōciliandos amo- res: vnde Corydō, Canto q̄ solitus si qñ armenta vocabat Am- phiō Dirceus, & c. dū capellę supp. meę sunt, supp. tibi odio. i. molestiā, & displicentię: per capellā aut vult significare, di- uitias suas sicut Corydon p oues dicens, despectus tibi sum, nec qui sim quęris Alexi, Quam diues niuei pecoris q̄ lactis abundans, & dū odio est tibi hirsutū superciliū. f. meū, & bar- ba proluxa. i. forma mea virilis, quā tibi cordi esse debebat: vn- de & Corydō. Nec sum adeo inforis, & c. A tribus ergo se vt ille cōmendat, a musica seu cantu, a diuitijs, & a forma, q̄ tñ il- la despexit, at ne id merito fecisse putetur, docet q̄ p petulā- tiā fecerit. cum et ea quę nemo paruifacere debeat, videlicet fidē, & religionē contempserit, vnde subdit, nec credis quem q̄ deū. i. deorū curare mortalia. i. credis quod Deus non aspi- ciat facta mortaliū, & ita non puniat periuria, vnde & ab alio dictum est, quia Iuppiter periuria ridet amantiū. Per hęc autem innuit sibi datam ab ea fidem, quā nō seruauerit, in cū ius punitionem dij eā Mopso cōiunxerunt. Est aut Epicureo- rū sentētia deos non curare mortalia, quam secutus Flaccus dicit in i. Sermo. Namq; deo didici securū agere æuū, didicit autem ab Epicuro cuius sectator erat, vnde i. Epistolarū, Me- pinguem, & nitidum bene curata cute vīses, Cū ridere vōles Virg. E 3 Epicuri

Epicuri de grege porcu. Epicur^o vero iactabat se leuasse mor-
taliu genus duobus maximis malis. religione. s. in presenti vi-
ta cum dii non curent mortalia, & timori futuri, cu docuerit
animos cum corporibus interire, quorum vtrumq; maxime
erroneum est, vnde & hic propter eam falsam fide dicit Da-

mon Nisam in eam miseriam incidisse, vt Mopso nuberet.
PROMISSA QVE barba] Quamuis Promissa, minime displi-
ceat, quod eo significato frequenter apud Latinos auctores
inueniatur, in antiquis tamen omnibus codicibus, quotquot
habuit, Prolixa, legitur.

SERV.

Roscida mala] Matutini ro-
ris humore pfusa. [Dux
ego vester eram] Aut dux prai-
bam, aut capellas alloquitur.
[Alter ab vndecimo tu me ia-
ceperat annus] i. tertiusdecim-
us. Alter. n. de duobus dici-
mus. Et vult se significare ia-
tuc vicinu fuisse pubertati, vt
vnus ab vndecimo, sit duodeci-
mus, alter, tertiusdecimus. Na
pubertati vicinu se fuisse signi-
ficare vult, qd de duodecimo
anno procedere no potest. [Ia
fragiles poteram a terra contin-
gere ramos] Nec dum magnos,
& altos, & h. d. Tanta altitudi-
nis era iam, vt possem attinge-
re minores, & fragiles adhuc
arboris ramos. Et bene cum an-
nis iungit habitum corporis. Nam iure pubertas ex vtroque
colligitur. [Vt vidi, vt perij] Vnum est temporis, aliud quali-
tatis, h. d. Mox vt vidi quemadmodum perij. Malus error] Dif-
finito amoris. Nam amor errare plerunque compellit. [Nunc
scio, quid amor] Vel quasi iam iuuenis, quasi spretus. Grauior.
n. amor sit ex despectione, vel ex desperatione. Terent. Pe-
rij quanto minus spei est, tato magis amo. (Ismarus, aut Rhodope)
Motes sunt Thracie asperrimi. Et perire vituperat amo-
rem ab origine. Item a gestis rebus vt, Saeuus amor docuit. Na
de exitu circa deum vituperatio non cadit. [Extremi Gara-
ramantes] Populi sunt Africae, Extremi autem, saui, quasi a
confortio humanitatis remoti, vt Extremique hominum Mo-
rini Rhenusq; bicornis. [Nec nostri generis puerum, nec san-
guinis edunt] i. nihil habent in se humanitatis. Nam non di-
cit, non mortale, (Saeuus amor docuit natorum sanguine ma-
tre Comaculare manus. Quasi noua arte insinauit, & infun-
dit. (Natoru sanguine) Bene fabula omnibus nota p transitu
retigit. Quis. n. ignorat Medea ab Iasone contempta suos filios
interemisse? [Comaculare] Polluere. [Crudelis tu quoque
mater] Vitur optima moderatione. Nam nec totum amori im-
putat vt non defendat parricidam, nec totum matri, ne amo-
re eximat culpa: sed & illa quae paruit, & illum qui cogit, in-
cusat [Improbis ille puer crudelis tu, quoque mater] Non est
superflua haec verborum iteratio Na syllogismus est plenus,
qui constat ex propositione, assumptione, & conclusionem.

ASC.

INCIPE &c.] Sapius docet quomodo eius amore primum
captus sit: primus aut amor feruētissimus est, ad quod signifi-
cadu dicit Amasius poeta: Delia me primum cupidus decepit
ocellis, Contactu nullis ante cupidinibus.) Ordo igitur vt si-
mul sententias explicet hic est. Incipe mea tibia mecum versus
Mœnialios. Ego vidi (eram. n. dux. i. conductor vester. s. matris,
& filiae, q potius dixerō q vt capellas alloquatur) te paruā. i.
cum adhuc paruula esses, legētē cum matre. mala roscida. i. ro-
re perfusa in nostris sepibus. i. intra pomeria nostra, sepibus
munita. annus alter. i. secundus ab vndecimo. i. decimus tertius,
ceperat. i. acceperat me ingredientē se, iā tū, i. tunc primū, &
ego poterā iā contingere ramos fragiles. i. inferiores, qui sole
destituti pp interpolationem fragiles fiūt, vt. i. postq vidi te,
vt. i. qualiter perij. q. d. miserrimus, & vt. i. qualiter malus er-
ror abstulit me, aut sic vt. i. quātū cito vidi, vt. i. tū cito malus
error. i. insanus amor abstulit me, Incipe; &c. Declarat quis sit
malus error, qā amor, dicēs; ego scio nūc qd sit amor, q. d. deus
impiētissimus, qā Ismarus, & Rhodope montes illi Thracie
aut Garamates extremi. i. remotissimi a nobis, vt qā ultra Ge-
tullos sunt, edūt illū. s. amorē existēre, puerū nostri. i. humani
generis nec nostri sanguinis. i. nihil habētē humanitatis. Inci-
pe, &c. vt aut ostēdat sequitā amoris, adducit exēplū Medee, q
p impatiētā amoris filios absumpsit, aut gladio, aut igne, vt
Mācin. recitat. Saeuus igit amor docuit matrē. s. Medea cōma-
culare manus sanguine natorū. i. ex ea genitorū, d mater. s. Me-
dea tu quoq; i. et tu crudelis supp. es, q. d. nisi & natura crude-

Incipe Mœnialios mecum mea tibia versus.
Sepibus in nostris paruam te roscida mala
(Dux ego vester eram) vidi cum matre legentem.
Alter ab vndecimo tum me iam ceperat annus.
Iam fragiles poteram a terra contingere ramos;
Vt vidi, vt perij, vt me malus abstulit error.
Incipe Mœnialios mecum mea tibia versus.
Nunc scio, quid sit Amor. duris in cotibus illum
Ismarus, aut Rhodope, aut extremi Garamantes,
Nec nostri generis puerum, nec sanguinis edunt.
Incipe Mœnialios mecum mea tibia versus.
Saeuus amor docuit natorum sanguine matrem
Comaculare manus, crudelis tu quoque mater.
Crudelis mater magis, an puer improbus ille?
Improbis ille puer; crudelis tu quoque mater.

obscuritatem nullam patiunt, venuste omittuntur, vt haec
Damon supp. dixit, aut cecinit, aut proposuit. Secūda A sub-
stantiuis sapientib. naturam adiectiuorum, formari possunt
formae diminutivae adiectivae tentae, vt a mas, masculus, la-
lum, vt hic, Mascula thura. Nam mas, quodāmodo adiectivae
ponitur apud Horat. Tyrrenusq; mares animos, i. viriles.
Et apud Persium marem strepitum. i. virilem, hinc mascula
Sappho dicitur, & masculus animus: dico formae diminuti-
uae: non tamen sunt sic vera diminutiva, quia significatio
deest. At cum hic dico, hic pusillus nō mas, sed masculus est
censendus, iam verum est diminutivum. Sicut & masculus
animus, aut sonus, si non planē virilem, sed aliquo modo in-
tellexeris. Tertia, secundum diuersam originem est saepe di-
uersa scriptura, nam Tus, si a tundendo, vt Var. vult, dī, sine
h scribatur: sin a thyoo θυω, quod est odorem facio, aut θυω
thyō quod est sacrifico, per h, scribetur thus. Quarta, Vel tā
apud posteros, quā apud Ci. ponitur pro et potissimum vbi
emphaticos loquimur, vt Carmina vel celo possunt deduce-
re lunā. Nam vtrunq; mirum, & quod de celo quidquā de-
duci pōt, & q luna quē suum hēt celum. i. orbē ac spheram.
Quinta. De praepositio, in his, quae ad locū deorsum spectāt,
venuste deorsum ferri connotat, vt deducere lunam caelo,
est ipsam deorsum ducere: sed deducere lanā est ipsam ex-
tenuare, & in subtiliores partes carptim distrahere. Sexta.
vt prius patuit, gerundium in do, quando absolute ponitur,
venuste passivae significat, vt cantando dum incantatur.

TVM me iam ceperat annus] In Longobardico codice, Tā
iam me ceperat. In aliquot alijs acceperat, & adceperat hī
(Poterā terra cōtingere ramos) in Longobardico exēplari,
Cōiūgere hī [Ismarus, vt Rhodope, aut extremi Garāmates]
Sunt antiqui libri qui legunt, Aut Tmatus, aut Rhodope.

EPICURI scholae sunt, q statuunt ea magnitudine esse so-
lē, quā vī. Ceterum, non peruidisse illos, quanta inde cōse-
queretur absurditas, admiratione dignum. Si. n. inquit Clo-
medes, in celestiu orbium cōtēplatione, tantus sit sol, quan-
tus apparet, pfecto multae simul in ipso magnitudines erūt,
siquidē exoriens, & occidēs maior vī. Porro non apud oēs
eodem exoritur tpe, nam cum sit globata specie terra, aliās
apud alios oritur & occidit, & mediū celi tenet. Quamobrē
cum accidat eundē apud alios oriri, & apud alios in medio
celi existere, simul & maior & minor fiet, maior videlicet,
quib. oritur: minor, quib. est in medio celi hora eadem; quod
vtriq; in eo absurdissimū plane censerī dēt. Horū namq; effe-
ctū rō ea promitur a scientissimis: Maior, inquit, nobis
sol exoriens, & occidens vī, & minor in celi constitutus me-
ditullio. propterea quod in horizonte per aerem, densiorē &
humectiorem, ipsum videmus, Eiusmodi namq; est vicinus
terre aer. In medio autem celi, quia purius cernimus, emis-
sus ab oculis ad ipsum radius non reflectitur, quod in alio
contingit situ. Argumēto sunt, quā in aqua visuntur gradio-
ra corpulentioraq;: nam & ex puteis altioribus sol conspe-
ctus

lis & ipia fuisses, nō te potuif-
set amor, ad tū facin^o induxif-
se, vt filios occideres: est ergo
mater etiā crudelis, sed an ma-
ter. s. Medea, quae facinus per-
egit ē magis crudelis, an puer.
i. amor, s. Cupido cui est perpe-
tua iuuenta aut pueritia (nam
saepē amorem, seu Cupidinem
puerum legimus vocatum, vn-
de de Venere & ipso dicitur 4.
Æn. Tuq. puerq. tuus (est supp.
magis improbus? q. d. id quidē
nescio, sed scio q ille puer. s.
Cupido, qui persuasit, aut te, d.
Medea hoc induxit, extat im-
pius, sed tu d mater. s. Medea tu
quoque. i. etiam tu, sup. es cru-
delis. Prima regula est, verba
ad loquelam spectantia, quādo

VAR.
LECT.

Regula.

VARIA
LECT.

COEL.
RHO.

aus id ipsum patitur. Eisdē porro rationibus colligit, cur in medio celi sol cōstitutus nobis videatur propior, oriēs vero aut occidens remotior. Hæc si quidē aeris efficit qualitas, in humectiore namq. crassioreq. conspectus longius abesse creditur, per purum vero interuallū vī propinquior. Proinde, inquit, Possidonius, si fieri possit, vt per parietes aliave solida corpora, vt de Lynceo prodit fabula, sol cōspiceretur, multo

amplior se nobis ingerere, & ampliore distare interuallo crederetur. Visum porro insigniter falli indicio esse potest colorum subinde in sole mutatio, q̄ aeris effectio facit. Adde, q̄ cum a montis cacumine occidit aut oritur, præ se fert nobis speciem cacumen tangentis, propterea doctissimus poeta.

*Iamq. iugis summa surgebat Lucifer Ida. Et alibi;
tibi deferit Hesperus Oetam.*

Oves vltro fugiat lupus]

Optat omnia fieri contra naturam, vt scilicet, quia illa pulcherrima turpissimo marito nupsit, quod bene contra naturam videbatur, cum esset ipsa honesta: consequens fit, vt sint & alia contra naturam, vt fugiat lupus oues, vt ferant quercus aurea mala, & reliqua quæ dicit [Electra pinguis]. i. succina gemma. [Myrica] Arbusta vilissima. [Certen & cynis, vlula] Aues Sm̄ τοῦ δολοῦ πεν, idest a flexu, vel vlulatu nominatæ. [Sit Tityrus Orpheus] Vilissimus rusticus, Orpheus, scilicet putei in syluis, Arion vero inter Delphinas Hic autem Lesbios a Lesbocytharædus optimus fuit, qui cum Tarento Corinthum cum multis opibus peteret, & videret sibi in mari tēdia nauis infidias, petijt, vt cithara paululum caneret, ad cuius sonum cum Delphini conuenissent, excussit se supra vnum, & ita imminēs vitauit periculum. [Delphinas] Nas ideo breuis est, quia græca declinatio est, sicut Arcadas accēsos monitu, Nam oīa græca nomina q. nominatiuum plurale in es, terminant, vt Arcades, Delphines, Naiades, accusatiuum pluralem corripiunt, [Omnia vel medium fiat mare] Aut oīs terra operiatur fluctibus maris, aut medium, optat. n. confusionem elementorum. (Viuite syluæ). i. valete. Nam nō bene optantis est, sed renunciantis. Ordo est. Præcepserat in vndas de specula aerij montis. [Extremum hoc munus morientis habeto]. i. moriar in inuidiam tuam. Nam amare ait. [Munus] Sic Mezentius. Et hæc tibi porto Dona prius (Hæc Damon) Sub audi dixit, vel cecinit. (Dicite Pierides) Bene aiōs erigit auditorū, dicendo, Superiora vtcunque dicta sunt, sequentia, nō nisi a numinibus poterunt explanari. Sanē id debemus accipere pastores hoc referre, quod quq. in Arcadia audierūt. Vnde & superius ait, Incide Menalios mecum mea tibia versus. i. Arcadicōs. [Nō omnia possumus omnes] Sic Cicero, vnū sustinere vix pauci possūt, vtrunq. nemo. [Effer aqua] Hic inducit mulierē sacris quidūsdam peruertentē mentē amatoris a quo spernebatur. [Adole] Incende, sed κατ' ἀφ' οὐραυ. nam adole est auge [Sanos sensus] Non amantes. Vnde contra amātes insanos vocamus. (Auertere) Autem, a sanitate mutare, aut auertere ait, p. cōuertere, vt sit mutata præpositio. (Experiar) Coner. probe. incipiam (Carmina vel celo possunt deducere lunam) Vel. i. ē: vt, vel Priano miseranda manus. Est autē argm̄ a maiore a. l. minus, Si hæc pnt̄ facere carmina, cur nō ē facile impleant? quid. n. facilius q̄ vt Daphnis ex vrbe rursus redeat, vt ciuitatē deferat rusticus; [Frigidus in pratis] Nocēs vt, Frigida Saturni seie quo stella receptet. [Cantando] Dū ei incantatur. Nā gerundius modus ab omni verbo similiter procreatur, Vñ modo [Cantando] A passiuo ait, cum supra ab actiuo dixerit. vt, Cantando tu illum; Tale est illud in Sallust. Cum ipse ad imperandum Tisidium vocaretur. i. vt ei imperaretur.

Nunc &c.) Optat omnia cōtra naturā immutari per impatiētiam amoris sibi exitiū destinās, vt ex ordine aperietur q. talis est. Lupus fugiat nunc vltro i. nō fugatus a canibus aut pastoribus, sed sua spōte oues imbelles. fugiat dico nūc. i. post hac ex quo me Nisus decepit. & mori cupio, & quercus durē ferant aurea. i. aurei coloris mala. i. poma quæ in tenerrima arbore nascuntur. Alnus arbor amaro vt dictū est cortice, &

Incipe Menalios mecum mea tibia versus.

Nunc & oues vltro fugiat lupus: aurea duræ

Mala ferant quercus: narcisso floreat alnus:

Pinguis corticibus sudent electra myricæ:

Certent & cynis vlula: sit Tyrus Orpheus:

Orpheus in syluis, inter Delphinas Arion.

Incipe Menalios mecum mea tibia versus.

Omnia vel medium fiant mare: viuite syluæ:

Præcepserat aerij specula de montis in vndas

Deferat: extremum hoc munus morientis habeto.

Desine Menalios, iam desine tibia versus,

Hæc Damon, vos, quæ responderit Alpheisibens,

Dicite Perides. non omnia possumus omnes.

Al. Effer aquam, & molli cinge hæc altaria vitta:

Verbenasque adole pingues & mascula tura,

Coniugis vt magicis sanos auertere sacris

Experiar sensus: nihil hic, nisi carmina desunt.

Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnin.

Carmina vel celo possunt deducere lunam;

Carminibus Circe socios mutauit Vlyssi:

Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnin.

phini. In accusatiuo hēt hūc delphina, vnde pluralis hos delphinas) inter delphinas aut modulatus dī tā dulciter Ariō, vt eum saluū in dorso suo ad lictus pueheret. Incipe &c. Omnia fiant vel. i. ēt mediū mare, hoc est tā altis aquis obruatur, vt quæ sunt in medio mari, vos syluæ viuite. i. valete, & discite, q. d. nolo amplius inter vos conuersari, & id quidē secundū mētē Seruianā. q̄ Ladinus approbat. Sequitur ergo, Ego deferat præcepserat. i. præcipitabor de specula. i. alta rupe, vnde speculari liceat, mōtis aerij in aera multū exaltati, in vndas. i. submergar, habeto. i. Nisi hoc extremum munus. i. donū inuidiosū morientis. f. q. in inuidiā eius mori cōstitui. Desine iā mea tibia Menalios versos. p. hunc finē significat carnē hoc amatoriū esse cōpositum nō ab amatore vero, sed nomine eius, vñ nō intelligemus Damona se precipitare destinasse, sed cecinisse carmen nomine eius q. id destinauerit, vnde, & Alpheisibœus nō suas, sed cōiugis alicuius partes agit in carmine. Sūt tñ q. ad Damonis psonā applicet p. p. q. dictū est eū diluculo cecinisse, q̄ non oportuisset si alterius rē ageret. Sunt et qui intelligat illud, viuite syluæ in gratiā sylvarum dictū, quasi cum oīa obruēda oprēt, solas syluas excipiat, sed tutius est ab auctoritate nō discedere, nisi rō vrgeat. (Hæc Damon. uos, q̄ respōderit Alpheisibœus, Dicite Pierides, non oīa possumus, &c.) Arguta vt dixi, phantasia qua carmen q. ad magicam artē spectet non potuisse, aut noluisse memoriæ suæ cōnēdare, significat mūsas vt ipsæ id recitent cohortās. Nam sic pastoralis psonæ decorum seruat cui difficile nimis fuisset tot carmina ex vna recitatione edidicisse, & se quia Romanis interdictum erat magicis artibus non implicuisse significat. Sunt præterea carmina quæ Alpheisibœus cantasse dī nō suo nomine (non. n. illi Daphnis cōiunx erat cū vterq. mas esset) sed eius quæ cū rustica esset, habebat maritū in vrbe morantē: docet ergo eā primo præcepisse, vt oīa rite ante magiam, seu incantationem disponerentur, deinde magica carmina postulat, sperās eis maritum posse ab vrbe reuocari, quib. ēt luna de celo deduceretur, & serpentes necarentur. vnde argumentatur a fortiori, quia si carmina difficiliora possunt, poterunt etiam id quod facilius est. Ordo est. Damon supp. cecinit aut recitauit a pastoribus Arcadicis audita hæc, scilicet iam dicta carmina, vos o. Perides dicite, supp. ea quæ Alpheisibœus respondit, idest contra recitauerit,

Virg. E 4 dicite

dicite inquam. i. recensete, & narrate nobis, quia non oēs possumus oīa. i. non omnibus datum est oīa posse, & tā præsens memoriā habere, vt oīa audita memorent. Incipitur aut carmen quasi a musis recitantibus verba vxoris ad ancillam fidelem Amaryllida, videlicet quam vnica ad eam rem adhibet dicēs. O sup. Amarylli, effert. s. ē loco vbi hactenus occulta fuit, aquā. s. ad magica sacra aptā, & cinge hec altaria molli vitta. i. fertis ex herbis, aut floribus, & adole. i. incēde, & vre, verbenas. i. herbas sacras, pingues. i. oleo vt incēdi possent pufas, & thura mascula. i. testes masculorū habentiū, vt ego ex p. riar. i. experiendo coner auertere. s. ab vsu rōnis sanos. i. nō amantes sensus coniugis. i. mariti mei Daphnidis, lauertere inquā sacris magicis. i. incantatorijs. Et quia videt oīa disposita dicit. Nihil sup. deest hic, nisi qd carmina desunt. (Retulit aut verbum per zeugma ad vicinū suppositū, Et ideo quia carmina desunt, quasi vocans ea dixit. O mea carmina ducite Daphnin maritū. s. meum, domum ab vrbe, qd d. id facillimum erit vobis cū nihil sit facilius qd rustico persuadere, aut eum inducere, vt ab vrbe domū redeat, qd aut id possent carmina probat a fortiori dicens, Carmina pnt deducere. i. deorsum ducere, & ducere de celo, vel. i. et lunam. (Id aut credebatur antiqua superstitio, vnde in Thessalia vbi plurima veneficia, & incantamenta fieri solebant, quoties lunam laboran-

Magica
vis in lu
nam.

SERV.

Licia circundo:] Bene vtitur licijs, quæ ita stamen implicat, vt hæc adolescentis mentem implicare contendit, [Effigiem, duco] Amatoris dicit effigiem, Sic Dido, effigiemq. toro locat, haud ignara futuri, [Numero deus imparare gaudet] Aut quemcunque superiorum, aut Hecatē dicit: cuius triplex potestas esse perhibetur. Vnde est. Tria virginis ora Dianæ. Nam vt supradictum est, superi dii, impari numero: inferi, pari gaudent. [Impare] Autem propter metrum ait. Nam ab hoc impari dicimus. (Necte) Coniuge, vt ita implicetur mens amatoris, sicut implicantur & conneuntur illi colores inuicem. (Tribus nodis) Allegationibus (Amarylli) Vocatiuus græcus (Hic Amaryllis est ea, quā Græci *συμμιμνήσκω* dicunt. (Veneris, dic, vincula necto) Anapesticus est trimeter hypercatalecticus. Hoc metrum est Cupidini consecratū. [Limus vt hic durefcit.] Fecerat illa duas imagines, alteram, ex limo, qui ex igne fit durior, alteram ex cera quæ igne soluitur, vt videlicet mens amatoris ita durefceret ad illam, qui tunc amabat, omnesq. alias, sicut ad ignē limus, & ad se ita mollietur, & solueretur amore, vt cera ad ignem liquefcit. (Sic nostro Daphnis amore) Subaudi durefcit, & liquefcit: vt scilicet quam appetit deferens, me potius amet (Spargemolam.) Far, & salem. (Et fragiles incēde bitumine lauros) Id est lauros diuino igne consume. Nam bitumen ex fulmine dicitur procreari. Vnde iuxta Babyloniam, quia frequentia cadunt fulmina, hac re lacus redundat: adeo vt inde fabricasse muros Semiramis dicatur. (In Daphnide laurum) Aut Archaismos est, pro in Daphnidem: aut intelligamus supra Daphnidis effigiem eam laurum incendere, propter nominis similitudinem.

Bitumē

Laurus.

Ase.

TERNA &c.] Tangit modum quo sacra magica peregerat adhibens illis ternariū numerum, quem ad sacra aptum esse et philosophus in lib. de coelo, & mūdo docet, & vt Mancin. recitauit. Plin. impares numeros ad oīa vehemētiore credit. Impariū aut numerorum primus est ternarius. Nā vnitas nō est numerus, sed principiū numeri: Ternarius autē nobis in sancta Trinitate venerabilis est. Ordo est. Ego circundo primum tibi d Daphni, supple. i. ad irretiendum te, hæc ternalia scilicet ad quæ implicantur stamina, diuersa, i. distincta triplici colore, & ego duco effigiem, i. imaginem ad viuū effictam circū hæc altaria duco inquam ter, quia deus præcipue superus gaudet numero imparē Ducite ab vrbe. O Amarylli necte ternos colores qui sunt in licijs tribus nodis, necte inquam modo, & dic, ego necto vincula Veneris, i. concilian dæ veneris atque amoris. Ducite, &c. vt id est, quemadmodum hic limus, id est terra pinguis & lutosa, durefcit, id est,

tem, & ad eclipsim tendentē videbant, ærea tintinnabula ac pelues pulsabant, vt videlicet crepitu vis verborū impediret ne lunam pertingeret, ad quod alludens dicit Iuuen. Sat. 6.

Tot pariter pelues, & tintinnabula dicas

Pulsari, iam nemo tubas, nemo ara fatiget.

Vna laboranti poterit succurrere luna. Vnde Tibullus.

Cantus & e curru lunam deducere tentat,

Et facere si non ara repulsa sonent.

Leges autē verantes ne quis messem pelliciat aut magicis artib. traducat, aut grandine cōcutiat, docent nonnihil eius ali qn factum. Circe venefica illa solis filia, quæ verbis, & potētibus herbis dicit socios Vlyssis in varias feras mutasse, vt ad principiū septimi Aeneid. latius dicetur, vnde dicit hic. Circe mutauit carminibus, i. incantamentis socios Vlyssis non autem Vlyssē, quia abstinuit a poculis eius quæ amatoria, seu Philtra continebant. i. potionem magica arte confectam, & ad amoris insaniam impellentem. Anguis frigidus. i. nocens ac veneni qd frigidum est plenus, aut frigore. i. morte afficiens, rumpit in pratis cantando. i. per incantamenta qd sentiens aures occulit, alterā cauda, alterā terra ad quam eam applicuit: ducite, &c. Regula est. Gerūdia in do, sēpe ponunt absolute in significatione passiuā, vt hic cantando. i. dum incantatur, & in Georg. vritq; videndo Fēminā. i. dum videt.

Regul

Terna tibi hæc primum triplici diuersa colore

Licia circundo, terq; hæc altaria circum.

Effigiem duco. numero deus imparare gaudet.

Ducite ab vrbe domum mea carmina ducite Daphnin.

Necte tribus nodis ternos Amarylli colores:

Necte amarylli modo, & Veneris, dic, Vincula necto.

Ducite ab vrbe domum mea carmina, ducite Daphnin.

Limus vt hic durefcit, & hæc vt cera liquefcit

Vno eodemq. igni: sic nostro Daphnis amore.

Spargemolam, & fragiles incēde bitumine lauros.

Daphnis me malus vrit: ego hanc in Daphnide laurū.

Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnin.

fit dura, & vt hæc cera liquefcit, pro liquefcit, i. fit liquida vno, & eodem igni, (Notanda est syllabæ correptio, nam eodem deberet secundam producere quam tamen corripit sicut, & ille. Non eodem cursu rident vltima primis. Verum vt illic subitam rerum mutationē syllabæ correptione depictam volunt, ita hic dicere liceret subitam ignis operationem significatam hic sup. durefcit aut quiescat, aut potius vtrunq; faciat, Daphnis nostro amore. i. igne nostri amo-

re. i. igne nostri amoris, quo. s. ipsum amo (vnde dixit nostro, nō nostris. Sanē ad diuersa referuntur hæc in Daphnide. Nā vult eū durefcere. i. stabile fieri in amore sui, & liquefcere in amore vrbis aut mulieris vrbanæ: Vtrumque aut fit ab igne amoris. qui. n. quemuis ardentē amat, nec facile aliū amat, vñ durefcit vehemētia amoris, & amore languet, vnde liquefcit ac diffluit virtus eius] O Amarylli spargemolā, i. confectiōē ex farre, & salemolito sine qua nullū rite fiebat sacrificiū, & incēde bitumine. i. illitas bitumine lauros. fragiles. i. desiccatas: quia Daphnis malus. i. perniciosus, aut iniustus cū sit sine redamatione, aut dic amor Daphnis malus. (Indifferēter ergo dē huius Daphnis, & huius Daphnidis) Ego sup. cōburo hanc laurū in Daphnide. i. super effigiem Daphnidis, de qua dictū est. Terq. hæc altaria circū effigiem duco, & ita non erit archaismos, nec antoptosis: aut si sensus est, ego cōburo in perniciē Daphnidis, aut contra Daphnin, erit casus pro casu in Daphnide pro in Daphnidē, aut Daphnin. Ducite &c.

(TERQVE hæc altaria circū) In lib. Longobardico legitur, Hanc sed. n. Hec melius. [Necte Amarylli modo, & Veneris, dic, vincula necto] Cuperē ego maxime vetus exēplar, vnde pleriq. modo pro modos legedū persuaderēt. Nā in his antiquissimis lib. quotquot præ manib. mihi fuere, Modo passim scriptū animaduerti. [Et fragilis incēde bitumine lauros] In Oblongo libro perueri. Non lauros, sed ramos legitur.

DE ternario vero quid hic exequamur potissimum? An illud in primis? Trinitatem Pythagoricos philosophos rerum oīum mensurā esse voluisse. Credo, rōne illa, quod summus rerū opifex ternario numero vniuersa dispensat. Imò vero et res ipse numero eodem terminari pernoscūt, ad quod respiciens poeta nobilis, Numero, inquit, deus imparare gaudet. Siquidem ineffabile illud agens creat primo singula, rapit mox, ac deniq. perficit. Singula quoq. in primis ab illo perenni fonte affluunt, dum nascunt, deinde in eundē refliūt. dū originē mox suā repetunt, postremo perficiuntur, vbi in suū redierint principiū. Id ipsum vaticinatus Orpheus Iouē principiū, mediū, & finē vocauit vniuersi, principiū, vt pducit; mediū, vt pducta retrahit ad seipsū, finē, vt redeūtiā pficit Bucula]

VAR.
LECT.

B Vcula] Bous est diminutio. Sanè Bos anomalū nomē est. Nā hic bos, & ò bos producit: sicut his bobus, & ab his bobus. Nam reliqui omnes casus breuem habent syllabā primam. [Propter aquæ riuū] iuxta. [Perdita] Amore cōsumpta. [Nec sit mihi cura mederi] Aut nolim ei magicis artib. subuenire, aut nolim cum ipso concumbere: ab utroq; n. medicina amantibus venit. [Perfidus] Nunc. s. perfidus [Limine in ipso] Loco sacro, sicut supra diximus, Vestæ. [Atque satas aliò] vidi traducere messes] Magicis quibusdam artibus hoc fiebat. Vnde est in 12. tabulis, Neue alienam segetem pellexeris. [Ne respexeris] Nolunt. n. se videri numina, nisi ex nimia necessitate, Vnde pro miraculo dictum, est, Alma parens confessa deam, quod, non faceret, nisi in periculo filij. (Nihil ille deos, nil carmina curat) Satis est quod putat artem magicam nil valere. [Corripuit tremulis altaria flammis] Hoc vxori Cic. dicitur contigisse, cum post per actum sacrificium libare vellet in cinere visa est flamma, que flamma eodem anno consulem futurum ostendit eius maritum, sicut Cic. in suo testatur poemate. [Bonum sit] Ideo dubitat, & optat, vt hoc signum bonum sit, quia ignis medius est, & qui possit etiam nocere. [In limine latrat] In loco vbi amati vestes obruebat. [Ipsi sibi somnia fingunt] Omnia que supra dixerat de arte magica: destruit dicendo, hæc vera desiderantibus tantum videri, quod per prouerbium est locutus.

TALIS amor Daphnin] Talis, inquit, amor teneat Daphnin, qualis solet buculam tenere, nec sit mihi cura mederi. i. nolim remedium amoris tunc, quia mutuus gratissimus fuerit, q. d. nunc quia sola amo, nec redam, alterū expeto, aut eius amore dissolui, aut potiri, quod Dido de Aenei sic dicit. Qui mihi reddat eum, vel eo me soluāt amantē. In Seruantis verbis cum dicit aut nolim magicis artibus subuenire, aut nolim secum concumbere, sensus est: nolim amorē Daphnidis subuenire per magicam artem, nec meo per cōcubitum, quia satietas concubitus amorē sedat, est aut mala reciprocatio vbi dicit secū concūbere pro cū eo. Deinde ingreditur iterū aliud argū dicēs. has olim &c. quod sic connecti potest superiorib. vt sit. nolim quidem tunc remediū quæ rere a nori, quod nunc querendū est, ad id aut conuocent exuiæ eius qui mihi Daphnin dēnt. i. quæ tali arte tractabo, vt Daphnin venire cōpellant. Artem verò indicat dicens eas se in terrā conditurā, & herbas quas à Mæri probatas dicit, & ad magicā multū valere periculoso factō cognouit superiectura. Ordo est. Talis amor teneat Daphnin, qualis sup. tenet bucula. i. iuuecā, cū. i. qñ. bucula fessa. i. defatigata, querendo iuuecū. I. taurū iuniorē per nemora atq; altos lucos, procūbit. amplius stare. aut currere nequiens, & amore languens prostermit in viridi vlua. i. herba palustri p. p. i. iuxta riuū aque, vñ tñ refrigeriū si nō amaret caperet, nec ipsa perdita. s. amoris impatiētia meminit decedere nocti seræ. i. quāuis sero & tarde aduentanti vt significetur longitudo dierum in qua vacæ calefcunt, aut seræ. i. aliquātulū progressæ, hoc est quāuis plurimū nigresceret & uox tota irrueret. Talis, inq, amor teneat Daphnin, nec cura sit mihi mederi. i. & nolim tūc non amare qā rnderet amorē meo (ita malim intelligere, vt loquatur de amore suo q. Daphnidis) Ducite &c. Ille perfidus per inuidiā nō nominat eū, de Daphnide tñ loquit, reliquit mihi olim. i. rpe lōge ante actō, & id ex affectione amātis, has exuias. i. indumenta sua que exuit, Sic ēt Dido de vestibus ab Aenea relictis, dulces exuiæ dū fata deusq; sinebant appo-

itorie pignora. i. monumenta cara sui. i. vt me sui admoneāt quæ sup. pignora ò terra ego mado. i. credo & committo tibi nunc in ipso limine. i. in ingressu domus, qā hæc pignora debent mihi Daphnin, sup. restituere. i. ita tractabo vt mihi eū restituant. Ducite &c. Ipse Mæris emphasim habet ipse, quasi dicat peritissimus in veneficijs & arte magica, & in cōponendis Philtris dedit mihi has herbas, atq; hæc venena. i. venenosas herbas, lecta, i. collectas, Ponto idest in insula Pontica plurima sup. venena nascuntur Ponto. Ego vidi Merin. s. veneficum fieri sepe his herbis. i. per has herbas lupum. i. mutare effigiem lupi, & condere se. i. abscondere se ab in cursu hominum, & canum syluis, i. in syluis, & vidi ipsum Mærim excire, i. euocare sepe his herbis animas. i. manes, i. mis. i. profundis sepulchris, & traducere messes satas aliò i. in alium agrum. Ducite &c. De mutatione in lupū præterea, que Man. dixit, addamus, & hæc Landini sic dicentis, August. in libro de Ciu. Deire fert M. Varronem scribere de arcadib. quod illudorie ducti transnataut quoddam stagnū, vt ibi in lupos conuertantur, & cum similib. feris viuant. Si vero carne humana non vescantur, rursus post nouem annos remeato eodem stagno reformantur in homines, denique quendam Lemene Parrhasium tum gustasse de sacrificio quod Arcades immolato puero faciunt deo suo Ly-

*Talis amor Daphnin, qualis, cum fessa iuuenicum
Per nemora, atque altos querendo bucula lucos
Propter aquæ riuum viridi procumbit in vlua
Perdita, nec seræ meminit decedere nocti;
Talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi.
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnin.
Has olim exuias mihi perfidus ille reliquit,
Pignora cara sui: quæ nunc ego limine in ipso
Terra tibi mando. debent hæc pignora Daphnin.
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnin.
Has herbas, atque hæc ponto mihi lecta venena
Ipse dedit Mæris: nascuntur plurima Ponto.
His ego saepe lupum fieri, & se condere syluis
Mærim, saepe animas imis excire sepulchris,
Atque satas aliò vidi traducere messes.
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnin.
Fer cineres Amarylli foras, riuoque fluenti,
Transque caput iace, ne respexeris, hic ego Daphnin
Aggrediar. nihil ille deos, nil carmina curat.
Ducite ab vrbe domū mea carmina, ducite Daphnin.
Aspice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse, bonum sit.
Nescio quid certe est: & Hylax in limine latrat.
Credimus? an qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?
Parcite, ab vrbe venit, iam parcite carmina, Daphnis.*

coe in lupum conuersum, & decimo anno in humanam effigiem reuersum in Olympia pugilem victoriā meruisse, nec propter aliam causam, & Lycæum Iouem & Lycæum Pæua in Arcadia vocari existimat Varro nisi q. ea non alia vi quā diuina fieri posse existimat. Addit idē August. mulieres fuisse in Italia quæ dantes aliquid in caseo homines in iumenta mutabant, quæ necessaria quæq; portabāt, deinde perfuncti opera ad se redibant, nec tñ sensus rationabiles in eis mutabantur, Hæc ille. Quod autem dicit animas imis excire sepulchris, non dissimile est illi quod legitur. 1. Reg. 28. de pytho-nissa, quæ animā Samuelis exciuit. [Fer cineres Amarylli foras &c.] Significat per acta magica sacra atq; deportandos non sine magica superstitione cineres, q. muneris Amaryllidis indit, que secundum Mancinellum dum cineres auferre conat videt eos iterū inflamari, vnde dicit aspice corripuit, &c. vt tñ vniformis sit cōtextus malint nonnulli omnia vxoris verba cēlere, vt ipsa dicat ad Amaryllida, aspice Amarylli dū moror, i. differo terre. i. auferre cineres, vt humeris tuis imponā, ipse cinis sponte sua corripuit hæc altaria tremulis flammis, quod cum nouum sit addubitat quid portendat dicens, nescio, an bonū sit. est certē aliquid quod per hoc portenditur, & videtur quod aduentū mariti significet, ad hoc accepit q. Hylax canis latrat in limine, & ita dicit, credimus sup. bonū aduentum mariti portendi, sed dubitamus, an ridiculū dicendū sit, eo q. qui amat ipsi sibi somnia fingunt, vt cūque tñ est, parcite mea carmina. i. nolite officere marito meo, quia vt spero, ipse venit ab vrbe. Quia vero dixerat ea vrbe. Aspice &c. esse Amaryllidis, vt etiam Ladinus consentit, erit alius ordo. Est ergo duplex, alter, vt dixi dando hæc omnia vxori sic, O Amarylli fer foras. i. effer cineres, & iace, idest proijce eos riuo fluenti. i. in profluentem trans caput. i. ultra verticem capitis tui, & caue sup. ne respexeris. Ego aggrediar. i. tanquam terribilem, & durum hominē inuadam his, scilicet sacris amatorijs & magicis, quia ille nihil curat deos, & nil curat carmina, quasi dicat, videtur omnia contemnere, & ideo aggrediar animosius eum, latenter autem innuit poeta magicis carminibus nullam esse virtutem,

cum

cum ne rusticum quidem mouere possint. Ducite &c. Dum hæc præcepisset domina volebat colligere cineres, vt eos ancillæ imponeret efferendos, sed nouum videt portantum, vnde dicit. Aspice ò Amarylli, dum ego moror, i. percunctor & differo ferre, id est extollere cineres, vt tibi imponam ipse cinis corripuit, i. celeriter rapuit sua sponte per se, & nullo inflammante altaria tremulis. i. titubantibus & sciutillantibus, ac micantibus flammis, nescio an sup. sit bonum, aut precor, vt sit bonum, sed nescio quid sit, certe est quid. i. aliquid, & i. insuper præter hoc portentum, hylax. i. canis noster latrat in limine vbi s. infoderat exuias Daphnidis, & per quod venire debeat. Credimus, supple, ipsū venire, hoc est vtrum credam ipsum venire, an ipsi qui amant fingunt sibi somnia id est quæ cupiunt in somnis vident, ostendit tñ se credere. vnde concludit. Parcite ò mea carmina parcite. i. abstinete, & caute. s. violenter & hostiliter adducere Daphnin (quia dixerat, his ego Daphnin aggrediar) nam Daphnis venit. i. redit (in præsent. t. pte, quia priorē corripit) ab vrbe. Secundo modo ordo erit, & cum domina præcepisset efferri cineres, & ancilla paululū cunctata, & postea cineres inflammantes conspiciata redierit ad dominā dicens. Aspice ò domina ignis corripuit sua sponte ipsa altaria tremulis flammis, dum ego moror, & differo ferre. i. efferre ipsum vt iussisti, nescio an sit bonum: certe, quid. i. aliquid sup. portenditur & insuper hylax latrat in limine. Ad quod domina. Credimus. s. bonum portendi, & Daphnin venire, deinde quasi se leuitatis argueret dicit. An ipsi qui amant fingunt sibi somnia? id est an potius credam hæc quasi somnia mihi contingere. Et innuit quod non, vnde subdit. Parcite ab vrbe venit, &c.

VAR. LECT. PROCUMBIT in herba] In Longobardico, legere est. In vlua, sed herba vltariū. [Ne respexeris] In Oblongo libro Vaticano, Nec, habetur. [Parcite, ab vrbe venit, iam parcite carmina, Daphnis] In Oblongo Vaticano trāspostitæ dictiones, iam carmina parcite, quod tantundem est.

COEL. RHOD. ET quia de Olympo facta mentio est scribit Cœcilius Minutianus Apuleius Olympum etiam dici Iouem, vnde Nanus, Panditur interea domus altitonantis Olympi. Ex quo Virgil. Omnipotentis Olympi, quod si est, falluntur, qui legendū arbitrantur, Omnipotentis Olympi. Nam & Ennius ait, Decessit Olympius antro. Auctor quinetiam Diodorus est, Iouem esse Olympium cognominatum ab Olympo præfecto, abs quo ingenij cultum acceperit.

IOANNIS LVDOVICI VIVI S.

ASTORES duo cantant: alter indignatur quod laus & honor & præmia Musarum ad indignos atque immerentes deferantur, dignis posthabitis: alter, quoniam quidē fauorē & decus simpliciter ac bonis artibus consequi se nō posse animaduertit, technis, calliditate, atque astu quærit. In vtroque suam causam agit Virg. nā & malos poetas insectatur, & crassum sæpenumero nobilitatis iudicium reprehendit. [Immemor herbarum] Tale carmen, vt Orphico par, muta & bruta moueat, querulum tamen est, nec vota sua consequitur. [Certantes] Non ad con-

trariam contentionem, & inimicam, sicut in proxima Ecloga, sed ad manifestationem suæ querimonie. [Tu mihi seu magni] Ad Pollionem, qui res gessit in Illyrico, quo iter est per Veneram regionem à Gallia Padana, unde est ad illud bellum missus. Versus sunt lepidissimi, & supra nitorē rusticum. [Sola sōphocleo] Non solū res tuas in bello gestas celebrare, sed ingeniū, & Musas. nam scripsit Pollio tragædias. [A te principium] Principiū mei carminis, huius uidelicet pastorici, abs te iussu definit, cū libuerit tibi. Vel sic: Principium carminum meorum, abs te iussu, finis de te. [Atque hanc sine] Hanc gloriam Musarum patere inter triumphos suos connumerari, & laudari te tanquam ducem inuictum. & tanquam poetam excellentem, [Nascere, præq; diem] Inuocat lucem aduersus tantas tenebras iudiciorum, & quod auroram esset dicit, significat initium esse mutandi iudiciorum. [Et diuos] Proceres, purpuratos, crassæ Mineruæ. [Extrema moriēs] Desperatio ex indignitate, unde & impatientia. [Incipe Mænalios] Mænalus mōs est Arcadiæ, vbi poetæ plurimi & optimi, & Pan præses pastorum, ac pastorici carminis institutor.] Quid non speremus amantes? Quis non quiduis se consecuturum speret? quado enim Mopio pastori ex nota infima datur nymphea elegantissima. i. decus eruditionis, & fauor ingenio crasso atque imperito, qui l. erit quod non quiuisset consequatur siue uiribus, siue meritis, cōtendat modo. [O digno coniuncta uiro, dum despicias omnes] O famam, & laudem, & auram popularem temerariā merito cadis in indignissimos quoniam despicias dignos, & fastidiosissima es aduersus omnes: nihil enim publica laude morosius, nihil absurdius aut ineptius. [Dum tibi est odio] Trāsit populus ad pessimos, hoc est sui simillimos, dum bonos odit dissimiles, ut P. R. Catone ad Vatiniū in prætura mandando. [Dumq; capellæ] Dum sunt odio tibi simplicia, vera, solida, profutura, falsa autem, & speciosa solum cōsectaris. [Nec curare deum credis] Ita iudicas, ita agis, vt nullū numen cœleste videaris reuereri, adeo vt multi ex tuis operibus colligant, nullam esse prouidentiam deorum, quod tu ad malos transferas bonorū præmia, & innocentiam calumnijs, poenis, supplicijs afficis. Atqui ostendit se deorum prouidentia, quod tali merito nubis, qualem mereris, quod propter tuam stoliditatem in damna incidis innumera; & imprudēs à dijs puniris. [Sæpius in nostris] Primus amor studiorū, & gloriæ. [Alter ab vndecimo] Duodecimus, quasi sequēs vndecimū: vt, Tu nunc eris alter ab illo, & alter ac vicissimus, quasi viginti vnus pro Milone, Cētesima lux est hæc ab interitu P. Clodij, & vt puto altera. i. cētesima prima. [Iam fragiles poteram] Iam aliquid poteram in literis commentari. [Nunc scio quid sit amor] Amorem nominamus omnem animi cupiditatē, siue auri, siue decoris, gloriæ, magistratus, veneris. Et cum illa inualuit animi carnificina, multa sunt agēda, & patiēda fœda, crudelia, seruilia, vt quod cupis assequare. cupiditas velut sæuus tyrannus uexat, & torquet animum. [Nec nostri gen.] Non est humanitatis hominum, sed immanitatis belluarum. [Omnia uel medium fiant mare] Ex indignitate desperatio, & odium in res humanas, ut Timonis, qui dictus est *μὴ ἀνθρώπων*.

NONA refert obiter &c. Hac nona Ecloga, Lycida, & Mœris casu congressi simul in urbē proficiscuntur, inter eundem autē abrupta, & semiplena quædam carmina enunciare conantur, ita, ut nimis graphice beneuolum eius animum depictum uideas nolentis uidelicet nunc Iulij, nunc Augusti laudes canere, sed mole tristarum oppressi, nec efficere quod maximopere cuperet ualentis. Multa præterea in Menalcæ. i. poetæ nostri commendationem dicuntur, cuius agrorum iniusta occupatio defle-

ARGVMENTVM ASCENSIANVM in Mœrin, quæ est Ecloga nona.

Nona refert obiter Mœrin, Licidamque canentes, Deflentesque sui deperdita rura Menalcæ.

tur. Nam post recuperatos agros fuerat ui ab Arrio extrusus, & nisi se præcipitem in Mincium fluuium dedisset, interfectus fuisset. Agit ergo id principaliter poeta, ut agros suos recipiat, & Augusto rem gratam faciat. Iulij Cæsaris patris eius putatiui honestā mentionem faciendo. Ordo uersiculorum nostrorum est. Nona supple Ecloga refert, i. recitat Mœrin; & Lycidam canentes obiter. i. inter eundem ad urbem, & deflentes rura Menalcæ sui. i. quem & laudabant, & amabant, deperdita. i. amissa per occupationem iniqui militis.

Vò te Mēri pedes? an, quò via ducit, in vrbem?]
Hęc ecloga continuum nō habet carmen sed de
diuersis locis Theocriti aliqua ad eam cōtulit.
Sanē hoc continet, Virgilius postquam pene oc-
cisus est ab Arrio centurione, & Romam reuer-

ra sint. Chaonias at Epiroticas. Nā in Epiro dī nemus fuisse
in quo rīsa dabant columbæ. quod ideo fingitur, qā lingua
Thessala Pelliades & colūbæ vaticinatrices vocāt. [Quacū-
que] Subaudi rōne. Et bene augurij peritiā dat ei, de quo su-
pra ait. His ego sēpe lupum fieri, & se condere syluis, sēpe

aīas imis excire sepulchris.

(Nouas lites) Magnas. i. mili-
taria iurgia. (Ante sinistra ca-
ua monuisset ab ilice cornix,) Hoc ad auguralem pertinet
disciplinam. Augures. n. desi-
gnant spatia lituo, & eis dant
nomina, vt prima pars dicatur
antica, posterior postica. item
dextra, & sinistra. Modo ergo
cornicem de nulla harum par-
te venisse dicit, sed ab antica
ad sinistram partē volasse, &
in caua ilice cōsedisse, quę res
agrorum damnum significat,
Ilex. n. glandifera arbor est,
quę quoniā vitiosa est, vitii
possessionis ostendit fore per
milites clamore gaudentes, &
litibus, sicut Cornix. Nam hæc
avis & clamore letatur, & a-
lias frequēter inuadit. Hoc er-
go nunc dicit, augurio se esse
admonitum vt abstineret ab
occurso litigioso militis, qui
retenturus fuerat possessionē.
(Tuus Mœris) tuus amicus,
(Heu cadit in quenquam tan-
tum scelus?) Post quam audiit
occidi potuisse Virgiliū, quasi
obstupuit. Hoc generaliter di-
cit, potest in quenquam tantū
scelus venire, vt Virgilium ne-
care contendat? (Pene simul
tecum solatia rapta Menalca,) Cum suis. n. solatijs periit poe-
ta qui necdum editis carmini-
bus moritur. Virgilius autem
illo tempore nondum aliquod
opus scripserat. Et dicendo,
(Solarta) Latenter tēpora car-
pit Augusti, quibus carmina
non oblectamento fuere, sed
solatio, quod infeliū esse con-
fuevit. (Quis humum florenti-
bus herbis Spargeret;) Sic est
dictum, vt, Tunc Phaetontia-
das musco circundat amaræ
Corticis, atq; solo proceras eri-
git alnos. (Fontes induceret
vmbra?) Tegeret. cooperiret.
(Vel quę sublegit tacitus tibi
carmina nuper) Rustica affe-
ctione reminisci se illorū car-
minum fingit, quę aliqñ a Vir-
gilio, licet inuito Romam eun-
ti abstulerat, nam (Sublegi) est
furatus sum. Vnde & sacrile-
gus dicit, qui sacra legit, i. fura-
tur. (Delicias nostras). i. com-
munem amicam (Tityre dum
redeo, brevis est via, pasce ca-
pellas) Theocriti sunt versus
ad verbū translati, sed tamen
Virgilij negotium continen-
tes, nam allegoricos imperat
suis, vt rem tueantur: nec ta-
men audeant contra Arrij præ-
ceptum venire.

M O E R I S :

E G L O G A N O N A .

L Y C I D A S , M O E R I S .

Ly. **V**ò te Mēri pedes? an, quò via ducit, in
vrbem?

Mē. **O** Lycide viui peruenimus, aduena no-
stri?

Quod nunquam veriti sumus, vt possessor agelli
Diceret: hæc mea sunt, veteres migrate coloni.
Nunc victi, tristes, quoniam sors omnia versat,
Hos illi, quod nec bene vertat, mittimus hædos.

Ly. Certē equidem audieram, quā se subducere colles
Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo,
Vsque ad aquā, & veteris iā fracta cacumina fagi,
Omnia carminibus vestrum seruasse Menalcam.

Mē. Audieras, & fama fuit: sed carmina tantum
Nostra valent, Lycida, tela inter Martia, quantum
Chaonias dicunt aquila veniente columbas.

Quod nisi me quacunque nouas incidere liteis
Antē sinistra caua monuisset ab ilice cornix,
Nec tuus hic Mēris, nec viueret ipse Menalcas.

Ly. Heu, cadit in quemquā tantū scelus? heu, tua nobis
Penē simul tecum solatia rapta Menalca?
Quis caneret Nymphas? quis humū florētib. herbis
Spargeret? aut viridi fonteis induceret vmbra?
Vel quę sublegi tacitus tibi carmina nuper,
Cum te ad delicias ferres Amaryllida nostras?
Tityre, dum redeo, brevis est via, pasce capellas:
Et potum pastas, age Tityre: & inter agendum
Occursare capro, cornu ferit ille, caueto.

Mē. Immo hæc, quæ Varo necdum perfectā cane-
bat
Vare tuum nomen, superet modò Mantua nobis,
Mantua uæ miseræ nimium vicina Cremona,
Cantantes sublimē ferent ad sidera cycni.

rens, mandauit procuratori-
bus suis vt tuerentur agros, &
ad præsens obsequerentur Ar-
rio; Modo ergo Mēris procu-
rator eius secūdum præceptū
patroni portat hædos Man-
tuum, quos Arrio offerat. Se-
quitur alter pastor, & eū quo
pergat interrogat, ille deflet
suas miseras, & hinc iā variæ
præstat occasio cantilenæ.

[Quò te Mœri pedes? Subau-
di, ducunt & est zeugma à po-
steriorib. [Viui peruenimus]
idest viuendo ad ista perueni-
mus. Et ostendit plerunque
obesse hominibus vitæ lon-
ginitatem, quæ interdum
causa est miseriarū. [Quod nū-
quā veriti sumus] Quia inopi-
nata grauiora sunt mala. Vnde
ait Dido, hunc ego si potui tā-
tum sperare dolorem, Et per-
ferre soror potero [Nunc vi-
cti. Ji. impotes voti. Nam quō
victores dicimus voti compo-
tes, qui quod volunt faciunt,
sic victos ē contrario voti im-
potes, qui non possunt facere
quod volunt. Ceterum quō vi-
cti sunt Mantuani, qui nec bel-
la gesserunt? [Sors omnia ver-
sat.] Nisi hoc ad personam ru-
sticam redigas, aspere contra
Augustū dictum est, cuius fe-
licitatem, sicut omnia, dicit
posse mutari [Illi] Arrio cen-
turioni. Quod nec beneuertat
[Quæ res eius in perniciem
vertatur idest vt malo omīne
hoc munus accipiat. Tra-
ctum autem hoc est ab Hecto-
re, & Aiace: Nam Hector
dedit Aiaci gladium; quo se
Ajax postea interemit. He-
ctor verò Baltheum accepit
ad Aiace, quo circa muros pa-
trios tractus est. Postea inde
& illud comicum ortum est,
Dij bene vertant quod agas.
Plerunque enim bona in pe-
ius: mala mutantur in melius.
[Subducere colles Incipiunt]
Ex alto in campos dissolui.
[Vsque ad aquam] Mincij flu-
minis. s. [Omnia] Quæ supra
dixit. Intelligamus autem,
aut Virgilij tantum agrum
aut totius Mantuæ situm esse
descriptum. (Seruasse) Recu-
perasse. (Audieras, & fama
fuit) Beneuolentiam quidem
Augusti etiam fama vulgauit,
sed eam belli Actiaci necessi-
tas impediuit. Vestrum Menal-
cam) i. Virgilium (Sed carmi-
na tantum. Nostra valent Ly-
cida tela inter Martia, quan-
tum) Hoc etiam Ci. ait in Mi-
loniana, Silent. n. leges inter
arma (Chaonias dicunt aquila
veniente colombas) mino-
ra. n. auguria maiorib. cedūt. nec vllarū sunt viriū, licet prio-

Τίτυρε μὲν τὸ καλὸν περὶ λαμβάναι βόσκει τὰς αἴγας ὑποτέταν
κράναν ἄγε Τίτυρε, καὶ τὸν ἐν ὄρχαν τὸν λιβυκὸν κυανῶνα φυ-
λάσσω

ἀδελφὸν πρὸς τὸν ἀνδρῶν. Inter agendum Dum agis. Et honesta locutio est, si dicamus inter cenandum hoc sum locutus, [Nec dum perfecta] Nimis familiaritatis est signum quod ei recitabat carmen nondum ad limam redactum. Dicit autem carmen, quod quasi cæperat in honorē Vari componere, & per transitum ponit diuersa schedia. [Superet modo Mantua nobis] Super sit, reddatur. Et hoc dicit: Si nobis Mantua fuerit reddita, faciam ut te celebrent omnes poetæ [Mantua vehemere nimium vicina Cremonæ] Bene ingemit Mantuanorum infelicitatem, quibus sola obfuit vicinitas Cremonensium. Nam Cassij, Bruti, & Antonij copias Cremonenses susceperat, quos etiam ipsos mire excusat, dicens, miseræ Cremonæ, quæ etiam si vellet, minime tantis copiis posset resistere. [Nimium vicina] i. usque ad periculum. [Vare tuum nomen] Ordo est. Vare tuum nomen sublime ferent ad sidera Cantantes cygni. idest poetæ. sic Horat. de Pindaro.

Multa Dircaum leuat aura cycnum.

A s c.

Vò te Meri pedes? Meris (quod nomen a merore non inepte deductum putes) mercenarius olim aut potius (ut statim dicam) pater Virgilij, nunc vero postquam Virgilius agros semel recuperatos iterum amiserat, extrusus ab Arrio milite, eius Arrij mercenarius, & villicus Mantuam proficiscitur ad dominum occupatorem, videlicet agrorum, afferens illi hædulos ad quem accedens, & eo etiam iter habens Lycidas, inter eundem multa conqueruntur de iniqua conditione Mantuanorum, varia quæ ad leuandas curas inceptant carmina in laudem potissimum Cæsaris, & Augusti, & in commendationem Maronis, quæ omnia eo tendunt ut occupatos agros sibi iterum vendicet & Maro gratiam Augusti mereatur inire. posset forsan Meris dici non mercenarius Virgilij, sed vicinus, & hædulos ad alium suorum agrorum incubatorem ferre: sed quia Lycidas ad illud, veteres migrate coloni, respondet de Virgiliano agro. Certe equidem audieram &c & quia Meris Virgiliana carmina quasi sua censet, dicens, sed carmina tua nostra valent, &c. vñ Virgilij mercenarius. Aut certe pater, cui & augurij peritiam attribuit, & qui se Menalcæ præponit dicens. Nec tuus hic Meris nec videret ipse Menalcas. Annosum, autem se innuet ubi dicit. Oia fert ætas. &c. Primo ergo versu accedens Lycidas inquit. Quò te Meri pedes sup. ducunt? & quia frustra queritur quod vñ, possetque dicere Meris vides quomodo me ducat via. subiungit, an, quo ducit via in urbem? Miratur. n. quod diligens rusticus, & agrorum cultor in urbem proficiscitur. Ordo igitur est. O Meri quo sup. ducunt te pedes, i. quo proficisceris? (Nisi signanter ita dictum censeas ut significet animum eius alio distractum, ita ut non ab animi ratione, sed à pedum usu & viæ directione in urbem proficiscatur) an sup. ducunt eo quo via ducit te, videlicet ad urbem, vel an ducunt te in urbem quo i. ad quod ducit te via. Rndet Meris ad id, quod ille mirabatur, quod videlicet insolens, in urbem proficisceretur. O Lycida nos viu. i. viuendo peruenimus sup. ad id quod nunquam veriti sumus? (vñ maior est calamitas, quam mala, puissa minus lædunt) Est ergo pathos ab eo quod est propter opinionem. Est præterea seuera sententia quia vita diu beata hic esse nequit, unde qui diu viuunt in calamitate aliq. necesse est incidant, quod Iuuen. ut Mancinellus recitat graphice docet, & Chærea Teren. in Eunuchis quod in beatitudine presenti mori optat. dicens. Nunc tempus est, profecto interfici cum progredi me possum: ne hoc gaudium contaminet, vita egrotudine aliqua. Probat ite per hoc se annosum esse, unde poetæ patrem censeant ut videlicet aduena, & forte Gallus, aut externus miles, effectus. s. possessor nostri agelli, quia mercenarij res herorum suas vocant, sed potius nostri, quia pater & filius vnius rei possessores sunt, diceret hæc sunt mea. i. hæc arua, hæc domus, & possessiones, & oia quæ hic sunt, sunt mea, vos coloni veteres migrate i. traducite alio habitationes vestras, & euacuate nostras. Nos ergo victi. i. violenter extrusi, quoniam fors versat omnia. i. quia nulla certa hic possessio; nec firma rerum conditio, ut Ofellius rusticus apud Horat. 2. sermonum sic docet.

*Nam proprie telluris herum natura neque illum
Nec me, nec quenquam statuit, nos expulsi ille:
Illum aut nequities, aut vñ insciti a iuris
Postremum expellet certe viuacior hares.
Nunc ager umbrens sub nomine nuper Ofelli
Dictus erit nulli proprius, sed cedet in usum
Nunc mihi, nunc alijs: quo circa viuunt fortes,
For tique aduersis opponit se pectora rebus.*

Est aut dictum istud per amaritudinem rusticam, non quidem respiciendo ad Augustum. Nam qui sua perdiderunt, censent oia perdita. unde Dido curfides seruata non erat, inquit, nusquam tuta fides] nos ergo victi migramus, nunc existetes tristes (construenda. n. sunt ea epitheta victi, tristes, diuisim: nisi forte legendum sit. Nunc victi & tristes, Aut nunc victi tristes quoniam fors. ne sit tristis fors. s. aduene, videlicet Arrio, qui nos migrare fecit, hos hædulos, quos, s. in humeris portabat, quod, i. quæ res nec bene vertat supple. s. ei, non vertatur illi in bonum sed in perniciem, quasi optet ut post eos hædulos non amplius edat. Respondet Lycida ostendens, ut dixi, Meris esse mercenarium aut potius patrem Menalcæ, per quem poeta intelligendus est. Equidem, i. ego quidem, certe audieram Menalcæ vestrum, s. herum, aut potius herilem filium, & ita per per utrunque pariter pluraliter loquatur, aut quia Virg. fuerat plures mercenarij, seruasse, i. recepisse sibi, carminibus. i. per carmina, sua omnia, sua loca ut arua & pascua, ab ea supple parte qua colles. i. monticuli incipiunt subducere se, i. dissolui in æquor, hoc est planos campos, & demittere. i. deorsum mittere, & relinquere iugum. i. summitatem molli cliuo. i. facili descensu, nec saxoso, usque ad aquam. s. Mincij fluminis, & usque ad cacumina, i. summitatem fagi veteris (de qua dictum est Tityre, tu patula recubas sub tegmine fagi. Unde dicit iam fracta, quasi tunc cum sub umbra iaceret non esset fracta, innuens per allegoriam nunc possessiones esse fractas quæ per fagum ut illic dictum est recte intelliguntur) iam ergo fracta. i. inuasoris potius quam veritate. Nam quod dicit veteris, pathos habet sicut ibi: Veteres migrate coloni, durum. n. est diu habita derelinquere. Respondet Meris Audieras. s. Menalcæ, hoc est Virgilium, ea omnia seruasse & fama fuit. Sed o Lycida, nostra heri aut filij mei & mea (Nam ipse canit) carmina valent inter tela Martia. i. bellica & militaria signa tamen, i. instantum. s. præcise, hoc est, & non amplius, quantum dicunt, s. historiarum aut augurij, periti columbas chaonias, i. epiroticas, valere supple veniente aquila. i. dum aquila inuolat in eas quod nihil est, aut aquila veniente. i. dum aquila conspicitur ab auguribus. quia vero rusticus licet augurij non imperitus, quia dictum est ipsum et magis peritum fuisse, tamen, quia tali augurio fidem non adhibet, aut quia non sua, sed augurum auctoritati innititur, bene addit, dicit. Sensus autem secundum Mancinellum est, quod minus augurium per maius vincitur. Sed est non inepta, nec extorta allegoria. Nam per chaonias columbas Iouis sacerdotes significantur, per aquilam vero Romanorum signa, sed columba Iouis quod oracula dabant. i. mitia responsa Augusti. Unde dictum est, hic mihi responsum prius dedit &c. Parum valent contra aquilam. i. militarem violentiam, quod nimium prætendite. [Quod nisi me &c.] Multa quæ habentur, inducunt me ut per Merim patrem Virg. intelligam, rursumque in eorum sententiam incidam, quod quod in prima dictum est, Fortunate senex ad eundem referunt, eo quod uterque Maro etiam uterque Tityrus dici posset, unde etiam illic inducitur augurij peritus dicens, Sepe malum hoc nobis, si mens non læua fuisset, De celo tactas memini prædicere quercus. Vbi et secundum nonnulla exemplaria hæc hic versus, Sape sinistra caua prædixit ab ilice cornix, ut. s. eundem agnoscas. Sed ut illud locum prætermittam, quod hic dominus manifestissime patri ipsius poetæ conueniunt, non. n. mercenarij vñ litem dirimere, nec se (ut dicam) domino præponere, sicut hic faciet Meris dicturus. Nec tuus hic Meris, nec viueret ipse Menalcas. Præterea longe alienum vñ a mercenarij officio habere augurij peritiā, quod patrifamilias ut huius libero optime competat. Ceterum si qua expositione egere, ea ordine patebunt quem prius posuero, Beroaldi in Seruium annotationes præmittam, quæ talis est. Virg. utpote omnium disciplinarum particeps omnis expertus erroris, legerat in augurum libris cornicem a sinistra parte ratum facere auspiciū. Ideo sinistram cornicem appellauit quasi a sinistra ratum facientem, namque ut Cic. scr. in libris de Diuinat. Alijs aibus dextra, alijs læua datum est ut ratum auspiciū faciāt, & alibi. Cur a dextra, inquit, coruus, a sinistra cornix, faciāt ratum. illud quoque Plautinum in Aſinaria huic sententiæ conuenit; Picus, & Cornix est a læua. Coruus porro a dextra, quod diligenter vñ Maro obseruasse, & facundissime trāstulisse. Et huc idem fortassis respexit Hora. sic scribens, in Carminibus. Teque nec læuus vetet ire picus, Nec vaga cornix. non est hoc in loco prætereundum id quod a Plin. traditur lib. 10. videlicet Cornicem esse alitē inauspicatē garrulitatis a quibusdā tamē laudatā, Hæc omnia a curioso interprete fuerunt inuestigata, & ad narrationē Virgiliani carminis publicanda. In eadem

Coru
dextra
cornix
sinistra

de m quodq; Ecloga, illud frigidiuscule exponit, qui humū flo-
rentibus herbis spargeret, cū Poeta clanculū alludit ad carnē
compositū in Daphnidis laudē ubi iste versiculus legi. Spar-
gite humū folijs, inducite fontib. vmbas. hec ille. Ordo est,
Quod si cornix sinistra. i. a sinistra parte a qua ratū facit au-
gurium volās nō monuisset me, ante. i. prius ab illic caua, in
qua. s. debebat incidere lites nouas. i. magnas, & rusticis inue-
tas, qā cū militib. nec hic tuus Meris, hoc est nec ego, nec ip-
se Menalcas s. fili⁹ meus dulcissimus musicus viueret. Ad qđ
Lycidas, heu cadit tm scelus in quenquā. i. an fieri potest, vt
quisq; tā scelestus viuere possit, qui te Menalcā interimat?
heu o Menalca, fuerat ne sup. tua solatia. i. carmina solatiofa
pene. i. quasi raptā, i. ablata tecum. Quis (si tu raptus esses) ca-
neret nymphas, vt Galateā, Amaryllida &c. quis spargeret
herbis humū florentibus, aut quis induceret. i. delectaret, aut
cooperiret fontes vmbra, hoc est quis caneret carmina quib.
ea fierēt sicut Menalcas cecinit dicēs: spargite humū folijs,
inducite fontibus vmbas &c. q. d. alius nemo id posset, in
quo consistit laus Poetæ, & ideo a Lycida nō a patre dī, vel
quis sup. caneret carmina, qđ ego tacitus. i. occultus, secretus,
cū tu. s. modulans carmina tua notares sublegi. i. suffuratus
sū tibi, cū tu ferres te ad Amaryllida. appositorie, nostras de-
licias i. cū tu, pfecturus ad Amaryllida, hoc est Romā dicebas

ad mercenarium tuum, Tityre pasce capellas dū redeo, redi-
bo aut propediem qā breuis est via, id aut dicere solēt heri
abeuntes, ne absentia eorum seruos, aut mercenarios negligē-
tes efficiant, & o Tityre age. i. impelle sup. capellas, pastas. i.
postq. pastę sunt, poti. i. ad aquas, vt potēt. est enim supinū a
poto, & caueto inter agendū. i. dū ages tu eas potum, ocurfa-
re. i. obuiam currere capro. Theocritus dicit coleato, vt A. G.
attestatur; sed qui vertit, Maronē secutus caprum etiā dicit
Immo sup. potius dic quis caneret ea carmina, quæ Menal-
cas canebat Varo, nec dum perfecta. i. quamuis nondū perfe-
cta essent, per qđ ostēditur magna amicitia inter vtrumq; cū
ēt imperfecta ei recitaret carmina. Ea aut sūt. O Vare cygni
cantates. i. Poetæ, habet tamen nescio quid venustatis ac gra-
tię plusq. si Poetas diceret, ferēt sublime. i. in altū vt cygni
volant, ad sidera tuum nomē: modo aut dūmodo Mantua su-
peret. i. voti sui compos fiat, Mantua inquam nimiū vicina
Cremonæ, vā miseræ. i. nimiū miseræ, & miserabiliter affli-
ctę, vnde vī hic vna esse dictio vā miseræ, qđ & macinellus
sentit. Si quis duas cēserit. Ordo est. O Mantua nimiū uici-
na Cremonę. uē tibi sup. misere, sed cōcinnior est ordo prior.

V A R I A L E C T I O .

N E C D U M perfecta] Libri aliquot antiqui, Nondum perfe-
cta, legunt: sed necdum magis acceptum.

R. V.

Sic tua Cyrneas fugiāt exa-
mina taxos) Taxus vene-
nata arbor est, quæ abundat
in Corsica. Hęc autem insula
Græce Cyrne dicitur vnde fecit
hanc derivationem Cyrneas
taxos, quibus pastæ apes, mel
amarissimum faciūt. [Disten-
tent vbera] Plurimum lactis
reportent. [Me quoque dicunt
Vatem pastores] Magna vere-
cūdia suū meritum extenuat.
Nec. n. ait, probant, sed dicunt
nec docti, sed pastores, quibus
tamen ipse non credo. [Varo
videor] Varius poeta fuit, de
quo Horat. Varius dicit mol-
le atq; facetum. Item, scribe-
ris Varo fortis & hostium vi-
ctor. Nā Varus dux fuit, cui supra blanditur. [Cinna Digna]
Etiam Cinna Poeta optimus fuit, qui scripsit Smyrnam quē
libellum decem annis eliminuit. [Sed argutos inter strepe-
re anser olores] Argutos canoros: vt, Forte sub arguta conse-
derat illic cornix. Et alludit ad Anserē. n. quendā Antonij
poetam, qui eius laudes scribebat, quē ob hoc per transitum
carpsit. De hoc ē Cic. in Philip. dixit, Ex agro Falerno anse-
res depellantur. ipsum. n. agrum ei donarat Antonius. (Id
quidem ago) i. vt carmen in memoria possit redire (Si valeā
meminisse) Vt ē in Aeneide diximus, ideo ista iunxit tēpo-
ra, quia defectiuū est, verbū meminī. [Huc ades o Galatea]
Theocriti versus sunt. ἐξελθὺς γαλάτεια καὶ ἐξελθὺσσα λάθο-
ιο. Quibus inducit Cyclopem vsum cum in scopulo sedens,
amicam suam Galateam de fluctibus inuitaret ad terrā Cy-
clops. n. dicitur Nympham amasse Galateam, quæ cū quen-
dam Acin pastorem amaret, & Polyphemum sperneret, ille
iratus Acin necauit, qui postea Galatæa miseratione in fon-
tem mutatus est, qui hodie latine Acilius dicitur [Quis est nā
ludus in vndis? Hic ver purpureum, varios hic flumina circum
Fundit humus flores] Ad maiorem terrarum laudem dicit in
mari nullam esse voluptatem. nam hęc est plena laus, quæ cō-
trariarū rerum continet vituperationem. Insani fluctus i.
magni. vt, Insano iuuat indulgere dolori.

sc.

Sic tua &c.] Lycidas illectus fragmēto carminis in laudes
Vari decantat, & Meri nūc recitanti ardet desiderio plura ab
eis audiēdi, vnde precatur suppliciter dicēs cū obsecratione
Sic tua &c. Sic autē particula precatib. aptissima est, vt apud
Flaccum in 1. Carminū. Sic te diua potens Cypri, sic fratres
Helenæ lucida sydera, Ventorumq; regat pater. & Ecloga se
quēti. Sic tibi cū fluctus subter labere Sicābros, Doris amara
suā nō intermisceat vndam. Obsecrat præterea per summā
rusticorū spē: & ne ille cauētur se nolle indigna canere, aut
tā aurea carmina recensere, dicit, & me fecere poetā &c. Plus
ait ē vātē esse q. poetam, quia omnis vates poeta, sed non

Ly. Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos:

Sic cythiso pastæ distendent vbera vacca:

Incipe, si quid habes. & me fecere poetam

Pierides: sunt & mihi carmina. me quoque dicunt

Vatem pastores, sed non ego credulus illis.

Nam neque adhuc Varo videor, nec dicere Cinna

Digna, sed argutos inter strepere anser olores.

Me. Id quidē ago: & tacitus Lycida mecū ipse voluto,

Si valeam meminisse: neque est ignobile carmen.

Huc ades o Galatea, quis est nam ludus in vndis?

Hic ver purpureum: varios hic flumina circum

Fundit humus flores: hic candida populus antro

Imminet, & lentæ texunt vmbacula vites,

Huc ades: insani feriant sine littora fluctus.

e diuerso, q. n. sine diuino fu-
rore ac diuinādi dono elegan-
tia carmina facit, Poeta vtcū-
que dici pōt, sicut Comicus
dicens, Poeta cū primum &c.
non tñ Vates, vnde fatetur se
factum poetam, dictumq; va-
tem. sed non credere dicenti-
bus tantū de se. Quibus indu-
ctus Meris conatur ad memo-
riam reuocare carmina, addu-
citque fragmentum carminis
amatorij: quod summa arte
fit, ne ex composito omnino
Poeta rem suam agere uidea-
tur. Ordo est. Sic sup. precor
ut tua examina. i. foetura a-
pū tuarū fugiant taxos. i. ama-
rissimas arbores Cyrneas,

i. Corsicæ, e quibus q. nō necentur mel insipidū referent, &
precor vt vacce, sup. tuę pastę cythiso, i. frutico succoso & dul-
ci, distendent. i. multum impleant vsq; ad distentionem ui-
delicet ubera sup. sua. sic sup. ut canes sed malim ut compre-
catia sit particula, incipe si quid habes sup. carminis ad
manū, quia ne me forte putes indignum, qui carmina tua au-
diā Pierides. i. fecerūt, & i. et me poetā, & carmina sunt mihi
i. & habeo et carmina, & pastores dicūt me quoq; uatē. i. di-
uinum poetā, sed ego non sup. sum. credulus illis. Nā ego ne-
que uideor adhuc dicere digna Varo, nec Digna. i. q. cōparen-
tur illis optimis, poetis: sed uideor strepere anser poeta aut
potius auis, inter argutos. i. canoros olores. i. cygnos, hoc est
suauissimos poetas. R. n. det Mæris. Quidem. s. certē, ego ago
i. conor, & meditor incipe, & pro. i. o Lycida. i. ipse. i. ego ta-
citus, i. tacens uoluto. i. reuoluo & agito mecū, si valeam me-
minisse. i. ad memoriā reducere carmen, s. quod incipere pa-
ro, neque est ignobile. i. aut dignum qđ noscatur, quia insi-
gne, aut satis notum: deinde quasi iam eius in mētem uenerit
incipit carmen Polyphemi ad Galatēā. O Galatea ades i. ac-
cedas huc. i. ad me nā quis, ludus, i. q. voluptas (intelligit aut
Veneream) est in undis? q. d. nulla, & contra hic. i. in terris est
uer purpureum. i. tempestas purpureis floribus ornata, & hu-
mus fundit hic circū flumina uarios flores, & populis candi-
da. s. in cortice. imminet hic antro. i. in antrum declinat, un-
de placidum congressum habere posset in umbra populea,
& re veneream in antro, & vites lentæ i. flexibiles. Dixit ali-
bi. Aspice ut antrum syluestre raris sparsit labrusca, racemis,
intelligit ergo labruscas, texūt, i. cōtextæ, aut ex cōtextu suo
efficiunt umbracula. i. umbrarū. i. receptacula. Huc inq. ades
o Galatea, & sine. i. p. mitte, vt supple fluctus insani. i. magni,
aut rabidi & furētes: aut ideo insani qā littora percutiētes se
potius illidūt, nec quidq. commodi aut sibi, aut littoribus fa-
ciūt, aut insani. i. insensati: nō absurda tamen est Seruiana ex-
positio i magni, quia uehemēs sensibile aut obiectū corrum-
pit

pit sensum, & ideo quia pro voluptate dictum est in Daphnide. Nec percussa iuuant fluctu tam litora, nec quas Saxos inter decurrunt flumina ualles: nec temperati fluctus uoluptatē pariant. dicit sine ut insani fluctus. i. magni & uehementes feriant. i. percutiant littora, hoc aut dicit quasi Galatea nympa eos impediret, & ita tristi ministerio addicta

fit. Bona est phantasia, quia senex difficulter meminerit eius carminis, aut quia adolescētē potius quadrat cū de amorib. sit ad quos senectus inutilis est, quia Frigidus in Venere senior, aut quia ut dicit Omnia fert etas animum quoq; &c. DISTENTENT ubera uaccæ.] Sunt libri antiqui, in quib. Distendant, legitur. Sed distentēt plenior ostendit ubertatē.

SERV. P Vta sub nocte] Serena.

[Numeros memini] Metra, rhythmos [Daphni, quod antiquos signorum suspicis ortus? Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum [Cum Augustus Cæsar ludus funebres patri celebraret, die medio stella apparuit, ille eam esse confirmauit parentis. unde sunt uersus isti compositi. [Dionæi] Autem, longe repetitum est a matre Veneris Dione. Sane astrum græce dixit. nam stellam debuit dicere. [Quo segetes gauderent frugibus.] Ad mensē, alludit Iulium, qui dictus est in honorem Cæsaris, quo & uia & frumenta maturescunt [Carpent tua poma nepotes] Ac si diceret, Nihil est quod possit timere. nā illud respicit quod supra inuidiose ait, Inhere nunc Melibœe piros, pone ordine uites: Ite meæ quondam felix pecus, ite capellæ: Nō ego uos posthac uiridi proiectus in antro Dumosa pendere procul de rupe uidebo [Omnia fert etas.] idest aufert. nam

intelligamus eum subito obtinuisse, nec quod ceperat, implere potuisse. [Animum quoq;] Etiam memoriam. [Longos soles Cantando] i. estiuos dies finire: ut, Tres adeo incerto cæca caligine soles. Condere [Finire, usque ad occasum ducere] [Luni Merin videre peiores] Hoc etiam phisici confirmant quod uoce deseratur is quem prior uiderit lupus. Vnde etiam prouerbiū hoc natum est. Lupus est in fabula, quoties superuenit ille de quo loquimur, & nobis sui præsentia amputat facultatem loquendi. [Causando nostros in longum ducis amores] Causas nectendo, differt nostra desideria [Tibi] In tuam gratiam. Et hoc dicit, Ut possis canere. cuncta siluerunt. Quod quidem ex Theocrito scriptum est. τὰ δὲ κύν καλὰ κύματα φαίνῃ ἀτοχὰ καχλάροντα. [Bianoris] Hic est qui & dictus Ocnus est, de quo ait in decimo, Fatidicæ Manthus & Thusci filius Amnis. Conditor Mantuæ dictus est Bianor, quasi animo, & corpore fortissimus, ἀπὸ τῆς βίας καὶ ἀνδρείας.] Stringunt frondes.] Amputant decutiunt. Ipse in Georgicis.

Sed tamen & quernas glandes, tunc stringere.

[Tū uenimus in urbē] Etiam si paululum quiescētes dederimus operā cantilenæ. [Nox pluuiam ne colligat ante, veremur] Aer. n. aut ortu Solis, aut cū occasu mutatur frequēter, quod in Aeneide et sæpius indicatur. [Vsq; eamus] Iugiter eamus, sed [Cantantes] Ita. n. minorem itineris sentiemus laborē. [Hoc te fasce leuabo] Si cantantes ierimus hædorum te onere ipse releuabo. Nam fascem ait onus. Sic in Georgicis.

Inuisto sub fasce uiam dum carpit.

[Desine plura puer. Ac si diceret, Nimij desiderij es.] [Quod nunc instat, agamus] Nos centurionem placemus, nam canere, ociosum est [Cum uenerit ipse] Vel Virgilius, cuius aduentu sperabat securitatem, vel ipse Augustus, qui Actiacis erat occupatus.

Asc.

Quid, quæ te pura] Lycidas familiaris ipsius Meris, iuuenili memoria p̄ditus, reducit, seni ad memoriā carmē menalcæ, hoc est Virgilij, quod dicit Merin aliqñ sub nocte cecinisse aspiciendo uidelicet sydera. In qua re mira est subtilitas quasi uero non iam solum ex cōposito, sed et domi cū ociosus esset solitus esset decantare carmine in laudē Cæsaris à Virg. cōfecto. Reductus ergo ad memoriam repetit carmen

Ly. Quid, quæ te pura solum sub nocte canentem

Audieram? numeros memini, si uerba tenerem.

Me. Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum,

Astrum, quo segetes gauderent frugibus, & quo

Duceret apricis in collibus uia colorem.

Inhere Daphni piros: carpent tua poma nepotes.

Omnia fert etas, animum quoq; . sepe ego longos

Cantando puerum memini me condere soles.

Nunc oblita mihi tot carmina: vox quoque Mærin

Iam fugit ipsa: lupi Mærin uidere prioris.

Sed tamen ista satis refert tibi sepe Menalcas.

Ly. Causando nostros in longum ducis amores.

Et nunc omne tibi stratum silet æquor, & omnes

(Aspice) ventosi ceciderunt murmuris aures.

Hunc adeo media est nobis uia: namq; sepulcrum

Incipit apparere Bianoris. hic ubi densas

Agricolæ stringunt frondes, hinc Mæri canamus:

Hic hædos deponere: tamen uenimus in urbem:

Aut, si, nox pluuiam ne colligat ante, veremur,

Cantantes licet usque (nimis uia lædet) eamus.

Cantantes ut eamus, ego hoc te fasce leuabo.

Me. Desine plura puer. & quod nunc instat, agamus.

Carminatum melius, cum uenerit ipse, canemus.

omnia commoda iuuentæ, etiam animum in quem tamen merum est quomodo tempus habeat imperium, nisi quia organis pellucet & secundum eorum dispositionem, aut perspicit, aut caligat. vox quoque Merin. iam fugit ipsa Contra Cic. de senectute defendit legē Voconiam magna uoce, bonisq; lateribus. Et uidetis annos meos. Ordo est quid. i. cur. & ad quod sup. nō memoras, ea quæ ego audietam te canentem solum. i. cū tu caneres, & esses solus, sub nocte pura. i. suda, & serena contemplans uidelicet astra, & ita memor factus astri Cæsarei, ego memini numeros, i. modulos cantus, si, idest, utinam aut si tenerem uerba sup. ut numeros dicerem tibi. hoc audito incipit Mæris idem carmē repetēs, memoras uidelicet quod sub nocte solebat canere, canebat autem d Daphni quid, i. ad quid suscipis, i. sursum inspicis, sicut ille. Attenuati sunt oculi mei suspicientes in excelsos antiquos ortus signorum, idest ortus signorum, antiquorum, aut antiquos, idest, solitos ortus signorum, cum sit nouus ortus admirandus, unde addit. Ecce (quod in re subita & miranda poni solet. Astrum, idest, sydus Cæsaris Dionæi idest a Dione orti unde Venus cuius sydus clarissimum processit orta est) Astrum inquam, p segetes. i. herba satæ gauderent frugibus. i. implerent granis (id autem fit in Iulio) & quo uia. i. botrus racemos duceret. attraheret colorem. i. purpureum, hoc est, maturellet in collibus aprici. i. solis expositis nihil umbræ habentibus. O Daphni inhere piros, quia nepotes. i. posteritui carpēt pomatua. i. arboris per te insite, volebat plura dicere, sed nequibat oblitus præ senio, & curis; lōge autem plus est, quam si multis caneret, omniaq; repetisse confiteret, tunc. n. non uideretur tot carmina Virgil. in laudem Cæsaris, & Augusti cecinisse. Videtur enim hoc secundum ad laudem Augusti pertinere, qui agros reddiderat, quibus habitis cum spe perpetuæ possessionis, dixerit Maro, Inhere Daphni piros, sicut contra Melibœus in prima profugus per amaritudinem dicit. Inhere nunc Melibœe piros, pone ordine uites, &c. Sciet autem lector imperitus uersum istius, & aliarum Eclogarū quasdā vocari cantilenas quia sunt mera cermina, ut Tytire dum redeo & Huc ades, d Galatea, & Daphni, quid antiquos, & Inhere Daphni & cætera, quosdā autē rem narrare, qui pro se orationis munere funguntur, ut sequentes, omnia fert etas: non

ris. non. n. eos vt cantilenam recitat, sed interceptus obliuio-
ni. docet se non amplius posse, dicens, quia ætas. i. longæuitas
vite fert sup. secum, hoc est aufert nobis omnia. i. iuuentæ bo-
na, quoque. i. etiam animum. i. memoriam, & mentem ipsam
nedum corporalia. ego memini me puerū. i. cū essem puer, cō-
dere. i. abscondere cantando soles longos. i. diu super hemis-
pherium nostrum apparentes, & tarde occidentes, hoc est
cantasse, donec sol in longis diebus occideret & conderetur
interpositione terræ vt Seruius dicit. Condere. i. finire (si-
cut in primo Æneid.

Ante diem clauso componet vesper Olympo.

Vtrunque. n. tractum est a fabris, qui dū componunt aut con-
dunt materiam, paratū opus absoluunt, vnde & carmina cō-
ponere & cōdere dicunt qui ea absoluūt. longos soles. i. dies
æstiuos, & id quoque in gratiā Iulij & Augusti, quasi tunc læ-
tior cecinerit quando magni menses illi processerē. Nunc tot
carmina, sup. sunt oblita mihi. i. a me, aut in damnū meū. Et
quoque. i. etiam ipsa vox fugit. i. deficit, & deserit Mœrin. i.
me, sed plus ponderis est in proprio nomine, q. d. illum nobi-
lem cantorem, & id emphaticos. Lupi videre Mœrin priores.
i. priusquam ab eo viderentur, & ita (vt eorū dī esse natura)
fecerunt Mœrin rauescere, hoc est, credo quod lupi viderint
me priores, quia sic rauesco, vt qui ab eis prius visi dicun-
tur. Sed tamen. i. quamuis ego amplius non possim; Menalcas
referet tibi satis sæpe ista. i. quæ desideras carmina, aut sic,
sed tñ ista satis, sup. sint, q. d. Menalcas referet sæpe tibi sup. ea.
Pater manifeste, q. sub et temporis non semper accusatiū
postulat, vbi. i. est itatio & quies, vt hic sub pura nocte. i. ipsa
nocte. Addi potest regula. Quia plurima deponentialia acti-
ue significantia olim communia fuerunt, vnde hic passim
dixit: Oblita mihi tot carmina. Causando, puer auidus can-
tilenæ quo Mœrin minus posse videt eo vrgentiū instat. Ea.
n. est nominum natura, quia nitimur in vetitum semper cu-
pimusq. negata, Molestæ ergo patitur quod ille senium excu-
sat. vnde dicit. O Mœri tu ducis in longum. i. protrahis, &
differs nros amores. i. res quas summe amo causando. i. an-
nectendo causas in excusationem, aut excusando quia reus dū
cas dicit purgat se. Aut sensus esse potest, vt quia puer non
audet dicere eū odiosum, ac molestum esse causationib. suis
dicat verecunde, tu ducis in longum nostros amores. i. nō pa-
teris ut te nunc amem, quia excusationes tuæ displicent, & is
quidē sensus argutior est. Et i. tamē quamuis canere recusas,
nō equor. i. locus æquus siue in mari, siue in terra stratu. i. se-
datū & æquatum, silet tibi. i. in gratiam tuam. i. quia nullus
est ventus: certum est æquor sterni, & ita tam in mari, quam
in terris est aq̄nitas. Aut. n. Padum æquor vocat respectu
Mincij, aut ex tranquillitate Padis indicat tranquillitatem
maris Adriatici, quo illinc videri non potest; neque de alia
urbe, quam de Mantua loquitur, cum dicat sepulchrum Bian-
noris apparere, & pro. i. omnes [auræ uentosi murmuris. i.
procellæ, aut commotiones, quas ventus facere solet, cecide-
re. i. sed atq̄ sunt. Hinc est adeo. i. oino, & ad id, quod expeti-
tur, vt sit, media via nobis. i. nos detegimus medium itineris
cum simus in media via, nā sepulchrum Bianoris. i. Oeni filij
fatidicæ Mantus incipit apparere, & agricolæ stringunt. i. ab-
strahunt aut excidunt tibi. i. ad solamen tuum, hic frondes
densas. i. luxuriantes, vnde posset in prima dictum intelligi
de rustico. (Hic alta de rupe canet frondator ad aures) ò Mœ-
ri canamus hic, depone hic hēdos, i. quos ad Arrium fers, ta-
men. i. tametsi requieueris modicum, nos veniemus in urbē,
sup. tempori ac satis tēpestiue, aut si nos veremur ne nox col-

ligat ante. i. priusquam peruenerimus ad urbem, pluuiā quæ
vehementem serenitatē sequi solet, licet. i. licitū est vt eamus
vsq̄. i. semper cantātes, quia via lædet. i. offender & fatigabit
nos minus. i. q̄ si incederemus, q. d. vt est in mimis Publij, Co-
mes facundus in via pro vehiculo est, vt autē eamus cantan-
tes, i. vt tu cantes, ego leuabo te hoc fasce. i. portabo hēdos
tuos. Ad hoc Mæris reprimēs auiditatē pueri. O puer desine
plura, sup. expetere a me, & agamus quod nūc instat. i. vrget
nos. i. pficiscamur ocus. Nos canemus melius carmina, tū. i.
tunc, cum. i. quando ipse. i. cuius mentionē fecimus, aut nobi-
lissimus music⁹, aut caput lætitiæ nostræ, aut auctor carminū
nostrorū, Menalcas. i. venerit videlicet ab urbe Romana, quo
profectus est pro recuperandis iterum agris suis.

IOANNIS LVDOVICI VIVIS.

GLOGA hæc est de eo tempore, quo Virgilius pro-
curabat sibi agros restitui. tota est allegorica, &
manifesta est allegoria [Certe equidem audie-
ram] Descriptio hæc est agrorum poetæ, qualis
prima Ecloga. [Superet modo &c.] Salua sit nobis Mantua,
sicut in tertio Æneidos. Quid puer Ascanius; superat ne!, &
vescitur aura Æthereas; [Et me fecere poetā Pierides] Sentio
in me poeticos spiritus; non tam ex institutione quā diui-
no afflatu. [Nam neq. adhuc Varo] Non iudico me poetam, &
si vulgus id asserat, quoniam nondum uideor mihi canere,
quæ Varus, & Cinna possint approbare. Cinna poeta fuit, q.
scripsit Smyrnam, poema triginta annis pressum. ut Quin-
tilianus ait. Sed uidetur admodum illo seculo placuisse. nam
multi grammatici nobiles in illud scripserūt commentarios,
quos omnes uicit Caro grammaticus, ut refert Suetonius
Tranquillus in grammaticis. nunc tanti operis nihil extat,
præter uersiculos duos, quos in primo Georgicorum citat
Seruius. (Ignobile carmen) Indignum quod noscatur, quasi
incognobile. [Huc ades ò Galatea] Versus sunt Cyclopi ad
Galateam, sumpti ex Theocrito. Allegoria est ad Augustum,
precantis vt ex bello maritimo redeat in Italiam. nam sæpe
Galateam pro Augusto usurpauit, ut in tertia Egloga: O quo-
ties, & quæ nobis Galatea locuta est; [Daphni, quid anti-
quos] Nihil opus est ad arandum, ferendum, metendum, ob-
seruare posthac ueteres illos & consuetos ortus atq̄. obitus
siderum, ut Arietis, Virgiliarum, Coronæ, Caniculæ, sufficit
pro illis omnibus una stella Iulij Cæsaris, nec opus est, ut a-
lia imploremus numina, præter numen faustum & propi-
tium Augusti, sub quo procedent nobis omnia felicissime. Et
quia de ortu & obitu signorum loquitur, recte præposuit de
nocte illum cecinisse, & serena nocte, tunc. n. optime cursus
astrorum obseruantur, ut fecerunt Assyrij & Ægyptij. [Pro-
cessit Cæsaris astrum] Ortum est iam pridem, & incurſu suo
procedit. [Et nunc omne stratum] Hortatur vt canat, vt de-
dat se studijs Musarum in pace Italiæ. nam bello Actiaco,
quod Octavianus gessit aduersus M. Antoniū, tametsi ciui-
li, tamen Italia quæta erat in partibus Cæsarianis. Quanquā
non erant bella impedimento poetæ nostro, sed agrorum
ademptio. [Hinc adeo media est vobis] Arbitror hoc ad ve-
ram descriptionem pertinere, vt sepulchrum Bianoris me-
dia fuerit via inter agros Virgilij & Mantuani. [Desine plu-
ra puer] Vrgentibus negocijs familiaribus, omittamus can-
tilenas, tum canemus comodiū, cū Virg. recuperatis agris
domum redierit: vel postquam redierit in Italiā Augustus,
reddetur nobis cum illo studium Musarum.

& Musis curæ, & sibi cordi esse poeta prædicat. Ordo
versiculorum meorum est.

Ultima Egloga, quæ decima
est, canit te Galle depereun-
tem, idest amantem vsque ad
deperditionem ah nimium
misere, idest afflictim, & fē-
de, idest turpiter Lycorim,
puellam illam libertam olim
Volumnij, quæ, & Cytheris
vocata est; sed solent puellis
sunt Delia, Coryna, Lesbia,
&c.

asc. **V**LTIMA quæ, &c.] In hac vltima Egloga canit Ma-
ro amores Galli poetæ eximij in Cytheridem,
quam hic Lycorim
vocat, quam impu-
nitam permisit Augustus, licet
Gallum oderit, quia in dede-
cus Galli cedit, quod tam mi-
sere amauit libertinæ condi-
tionis mulierem, Antonium
postea secutam. De Gallo au-
tem Seruius, & Mancinellus ad principium Eglogæ satis di-
cent, ex parte quidem in laudem Galli in re poetica, quem

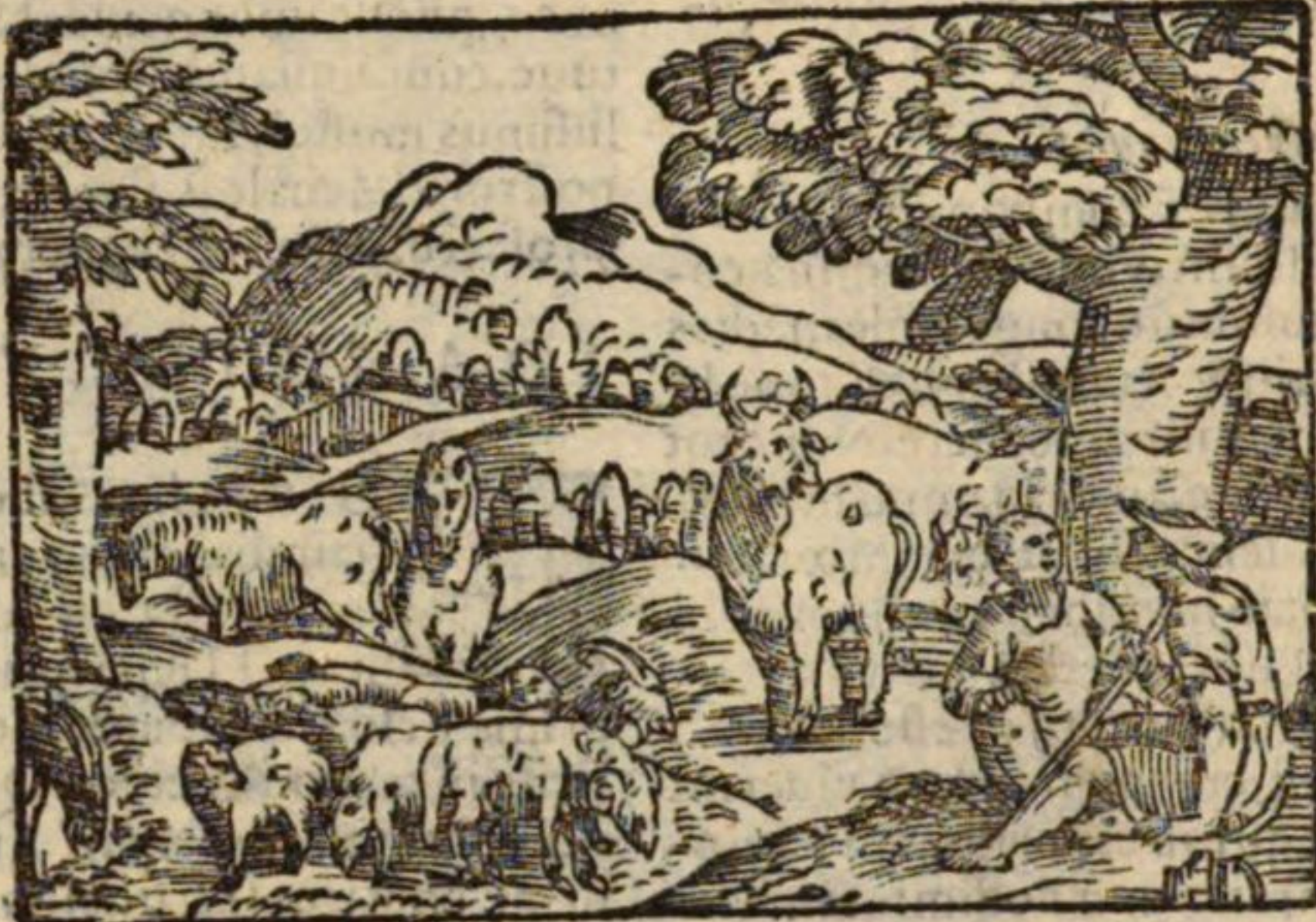
ARGUMENTVM ASCENSIONVM in Gallum, quæ est decima, & vltima Egloga.

*Ultima (quæ decima est) canit Egloga depereuntem
Ah misere, & fēde nimium te Galle Lycorim.*

EX TREMVVM hunc Arethusa mihi concede laborem] Gallus ante omnes primus Aegypti perfectus, fuit poeta eximius: nam & Euphorionē (vt sup. diximus) transtulit in latinū sermonē & amorum suorum de Cytheride scripsit libros

quatuor. Hic primū in Amicis Augusti Cæsaris fuit, postea cum venisset in suspicionem quod contra eum coniurasset, occisus est. Fuit autem amicus Virgilij, adeo vt quartus Georgicorum à medio vsque ad finē eius laudes teneret, quas postea iubete Augusto in Aristæi fabulam commutauit. Hic Gallus amauit Cytheridem meretricem libertam Volumnij, quæ eo spreto, Antonium euntem ad Gallias est secuta, propter quod dolorem Galli nunc videtur consolari Virgilius. Nec nos debet mouere, quod cum mutauerit partem quarti Georgicorum, hanc Eclogam sic reliquit. Nam licet consoletur in ea Gallum, tamen altius intuenti vituperatio est. nam & in Gallo impatientia turpis amoris ostenditur, & aperte hic Antonius, carpitur inimicus Augusti, quem contra Romanum morem Cytheris est in castra commitata. [Extremum laborem] Non quod mihi laboriosum est (nam scribere, apud poetas lusus est, vt, Et ipsum Ludere quæ vellem calamo permisit agresti) sed rem tibi laboriosam scilicet vt Nympha virginitate gaudēs prestes de amoribus cātilenam. Vnde & rogat dicens. [Concede] Et verecunde pauca postulat, & eam adiurat etiam] Sic tibi, cum fluctus subter labere Sicanos.] Per Arethusam autem Musam ficulam idest Bucolicum Theocritum inuocat carmen. Sane Arethusa secundum latinitatem in penultima habet accentum: secundum rationem græcam, in tertia à fine, sic vt Creusa, & Creusa (Pauca meo Gallo) Non ad cæterarum Eclogarū comparationem, sed pauca quantum ad Galli pertinet scripta, q̄ (vt supra diximus) de suo amore, composuit, (Sic tibi, cum fluctus subter labere Sicanos) varia n. opinio est. Nam alij dicunt Arethusam nympham Siciliae, Alpheum de Elide venire per maria, secundum quos alibi dixit, Alpheum fama est huc Elidis amnem Occultas egisse vias subter mare. Alij dicunt ipsam Arethusam iam in fontē mutatā Alpheum fugere, & de Elide ad Siciliā venire, q̄ nūc est secutus [Doris amara] Mater nympharum est, quam promari posuit [Solicitos] sollicitos plenos i. sollicitudinis post Cytheridis abscessum, quam

G A L L V S.

EGLOGA DECIMA.

EX tremum hunc Arethusa mihi concede laborem.

Pauca meo Gallo, sed quæ legat ipsa Lycoris,

Carmina sunt dicenda. neget quis carmina Gallo?

Sic tibi, cum fluctus subter labere Sicanos,
Doris amata suam non intermisceat vndam.
Incipe: sollicitos Galli dicamus amores,
Dum tenera attondent simæ virgulta capellæ.
Non canimus surdis: respondent omnia siluæ.
Quæ nemora, aut qui vos saltus habuere puellæ
Naiades, indigno cum Gallus amore periret?
Nam neque Parnassi vobis iuga, nam neque Pindi
Vlla moram fecere, neque Aonia Aganippe.
Illum etiam lauri, illum etiam fleuere myricæ:
Pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem
Mœnalus, & gelidi fleuerunt saxa Lycei.
Stant & oues circum, nostri nec penitet illas:
Nec te peniteat pecoris diuine poeta.
Et formosus oueis ad flumina pavit Adonis:
Venit & vpilio: tardi venere bubulci:
Vuidus hiberna venit de glande Menalcas;
Omnes, vnde amor iste, rogant: tibi venit: Apollo
Galle quid insanis? inquit. tua cura Lycoris
Perque niues alium, perque horrida castra secuta est.
Venit & agresti capitis Siluanus honore,
Florentes ferulas, & grandia lilia quassans.
Pan deus Arcadiæ venit; quem vidimus ipsi
Sanguineis ebuli baccis, minioque rubentem.
Et quis erit modus? inquit. amor non talia curat.
Nec lacrymis crudelis amor, nec gramina riuus,
Nec cythiso saturantur apes, nec fronde capellæ.

Lycorim vocat. Fuerunt autē vno tempore nobiles meretrices tres, Cytheris, Origo, Arbuscula. Horat. Explosa Arbuscula dixit. Idē: Vt quondā Marseus amator originis, ille qui patrium mimē donat fundumq; laremq; (Simæ) Græcum nomen est. i. pressis naribus. Vnde & simias dicimus, qđ epithe-

ron Theocrit. dat p̄cipue apib. ως τήνιν αἰ σιμαὶ λειμῶθε φέρβον ἰοῖσαι κέδρον ἐς ἀδείαν μαλακοῖς ἀνθεσσι μέλισσαι. (Respondēt omnia siluæ) Per Echo. i. vocis imitationem nos solamur. (Quæ nemora) Est qđam Theocriti Ecloga in qua suos amores deslere Daphnis inducitur. huius omnem ordinem ad hanc eclogam transtulit (Saltus habere puellæ Naiades) Nymphas simpliciter accipiamus. nam si proprie loqueretur, Oreades diceret, Naiades enim fontium, Oreades montium nymphæ sunt. Sane quia diximus easdem esse nymphas quas etiam Musas, vñ hoc dicere. Quia si cum ipso fuissent Musæ, idest si dedisset operam scribendis carminibus non incidisset in tantas amoris angustias (Indigno) (Vel meretricio, vel magno. Nam & Ennius ait, Indignas turres idest magnas) Neque Parnassi vobis iuga, nam neque Pindi Montes Thessaliæ sunt Parnassus, & Pindus, Appollini, & Musis consecrati (Aonia Aganippe) Nominatiui singulares sunt, Aganippe autem fons est Boeotiæ, quæ & Aonia dicitur, Aonia autem brevis fit nī. quia sequitur vocalis vocalem. (Sola sub rupe deserta) Mœnalus autē & Lyceus sunt Arcadiæ montes. Stant & oues circum) scilicet circa Gallum, eius amorem stupentes, Sensus autem est, sicut oues dē Galle circa te stare non penitet, nam etiam Adonis quondam ouium extitit pastor. Et quod ait. (Nostri) miscuit suam personam, vt frequenter facere consuevit, nam erat integrum. Tui nec poeniteat illas. (Nec te poeniteat pecoris diuine poeta) Allegoricos h. d. Nec tu erubescas Bucolica scribere (Adonis) A habet accentum, quia græcum est nomen, tamen & latine sic dicimus, nam Adon nusquam lectum est. (Venit & vpilio:) Propter metrum ait vpilio, nam opilio dicimus & græco vsus est schemate, sic vt illi dicunt οὐπέα, pro eo, & quod est ὄνομα, & ὄνομα, pro eo, quod est ὄνομα, (Tardi venere bubulci,) Id est stulti. Terent. in Heautontimorumenō: Tardus est. i. stultus. Nā porci cito ambulant. Vuidus hiberna venit de glāde Menalcas) Pin-guis. Et humidū est quod extrinsecus habet aliquid humoris;

moris. Vuidū vero qđ intrinsecus. vnde & vna dicta sūt, qđ tñ plerunq; confundunt poetā. [Amor iste.] Tam impatiens, tā turpis. [Tua cura Lycoris.] Penē irrisorie dictum est. [Tua cura.] pro qua tu ita es sollicitus, te reliquit. Et bene cū alij interrogēt, quasi deus Apollo diuinat. [Perq; horrida castra.] Hic tangit Antonium, vt diximus supra [Quassans. Concurriens. Quem vidimus ipsi, Solent. n. numina plerunq; se rusticis offerre. Vnde est. Satis est potuisse videri. Notandū sane quod ea numina quæ plerunq; amauerunt, dicit ad amatorem venire. Nam Apollo amavit Daphnem, Pan Syringā, Siluanus Cyparissum. [Sanguineis ebuli baccis, minioq; rubentē.] Facie n. rubea pingitur pan. Propter ætheris similitudinem. Aether autē est Iuppiter. Vnde etiā triumphātes habēt omnia Iouis insignia, sceptrum, palmatam togam, quæ vtebantur illi qui palmā merebantur. Vnde ait Iuuen. In tunica Ionis. Faciem quoque de rubrica illi nunc instar coloris ætherei. [Amor non talia curat] quasi expertus loquitur.

A S C E N S I V S .

EX TREMV M hunc, &c.] Decantaturus poeta miseros amores Galli amici, & impositurus extremam manum operi suo deprecatur culpam ab Arethusa nymp̃ha Siciliensi, per quam eam musam. i. gratiam infusam intelligimus quam Theocritus Siculus in describendis Bucolicis carminibus habuit, vnde prius dictum est. Sicelides musæ paulo maiora canamus Sicelidum autem princeps est Arethusa. Inuitat ergo eum ad extremum laborem. i. compositionē amorū, quia nymp̃hæ castæ & laboriosæ sūt. Et ideo ponit obsecrationem dicens, Sic tibi &c. Ostenditque Gallum dignum esse cui carmina fiant. Ordo est. O Arethusa nymp̃ha sicula concede mihi hunc extremum laborem. i. qui tibi extremus labor erit (quia non plura Bucolica carmina conficere statuit) pauca carmina sunt dicenda meo. s. familiari, & amico Gallo, sed sup. talia quæ legat ipsa Lycoris. i. quæ sunt in detestationem perfidiæ & inconstantia eius, quam Gallus tot carminibus laudauerit, & tamen aliū secuta est, quis neget carmina Gallo? q. d. nemo, cum sit poeta eximius, & homo suavis ac beneficus. Sic, comprecatiua hæc est particula: Aut sic mihi carmina dictabis, & incipies: Doris, i. aqua marina, amara. i. falsa non intermisceat tibi. i. aquis dulcib. suā. i. marinam & ita amaram vndam, cū. i. quando subterlabere, i. fluens fugitas Alpheum fluuium subter fluctus Sicanos. i. maris Sicani seu Sicilensis. (Noris puer subterlabere penultima lōga proferri, quia futuri indicatiui est) Incipe igitur, dicamus, i. dicta, vt dicam sollicitos amores Galli. i. quos Gallus in Lycorium seu Cytherida confert, i. donec capellæ simæ. i. nasum depressum, & incuruum habentes, attondent tenera virgulta, & ita erit pastori canendi locus: nos non canimus surdis, quia syluæ respondent oīa, quod non facerent, si surdæ essent, vt visum est pastori, loquitur. n. poeta nomine pastoris. alios subinde loqui faciens, vnde mixtum poematis genus est. Respondent autē siluæ per echo. i. resonantiam, & redundantiam vocis [Quæ nemora, aut qui vos saltus habuere puellæ,] [Incipit igitur cantare alloquēs primū Musas, rogansq; vbi fuerint, cum Gallus sic deperiret; quasi vero musarū præsētia amores cohibuisset. Nam, vt in 2. Aen. diuinus poeta docet, numina casta cū Venere non habent commercium, vnde nō potuit ea videre Aeneas; donec Venus abierat, sed hic amantē conueniunt numina amatoria, vt ex ordine patebit qui talis est. O Naiades, i. fontiu deæ, hoc est musæ quæ & fontib. præsētis: nā secundū Varronē eadē sunt musæ, & nymp̃hæ, puellæ. i. castæ, & perpetua virginitate florentes. vnde, vt Catullus inquit. Castū esse decet Poetam ipsum, quæ nemora, & q. saltos habuere. i. tenuerunt vos tanquam rem charā (vñ potius habuere quā tenuere dixit, quamuis dictum sit Tenui eū nec dimittā) cū, i. quādo, Gallus periret amore indigno, scilicet tali viro, quasi dicat certum est quod tunc non respexistis ad Gallum poetam: nam neq. iuga Parnasi montis, musis sacri in Beotia, neque iuga Pindi montis Thessalia, etiā musis sacri, fecere vobis vllam moram, i. non detinuerunt vos quo minus ad Gallum vobis carissimū veniretis, neque Aganippe, sup. fons Aonia illius regionis in Beotia, sup. fecit vobis morā (Attende puer Seruius dicit nominatiuos singulares quasi Aonia Aonies dicatur. Mancinellus vult genitiuos esse. tunc autē dicitur Aganippe, nisi latine dicatur in recto hæc Aganippa: nos

vero construximus, vt alterū sit casus genitiui substantiuo tantum, alterum nominatiui, hoc est neq; Aganippe fons ille Aonia, s. regionis in Beotia, supple fecit tibi moram. Non autē fit finalis, (sicut nec ibi in Acteo aracyntho.) Etiā lauri, quasi dicat non solum nymp̃hæ, & homines, sed et lauri. Et et myrica, i. si allegoriam respexeris, & summi quiq; & infimi fleuere, i. fleuerunt illum, s. Gallum, & Mœnalis mōs illæ Arcadiæ pinifer. i. in cuius vertice plurimæ pinus nascuntur, & saxa Lycæi montis et in Arcadia, gelidi, i. vento horrentis fleuerunt et illum, scilicet Gallum iacentem sub sole, idest deserta rupe, quod desperantis amatoris est, vnde de Corydone. Ibi hæc incondita soles, Montib. & siluis studio iactabat inani. Et oues stant circum. i. in circuitu vbi Gallus amore languens decubabat, nec penitet. i. pudet illas. s. oues nostri. i. tui & mei amantium, vt quod Gallo fit sibi fieri censet, nisi dicere malis, nec penitet illas nostri pecoris, sed malo sic, nec poenitet oues nostri. s. pastorum amantium, nec te peniteat o diuine poeta pecoris. s. ouium, quas nostri nō poeniteat. i. non pudeat vos Bucolica, & pastoralia tractare, quāuis tu sis diuinus poeta, quia. Et. i. et Adonis puer ille Veneri dilectissimus, quia formosus, paut oues, ad. i. iuxta flumina. Credo poetam fecisse carmen illud et sic. Illum et lauri: illum etiam fleuere myricæ, quomodo maior est gratia, quā vt mutātū est, nec non, &c. Sed nos a veteri nihil mutare constituimus. [Venit & vpilio.] Docet ergo (vt dixi) qui ad Gallum sic præ amore decubentem peruenerint, & primo loco ponit Vpilionem, i. ouium pastorem, deinde subulcos, tū Menalcam, tū numina pastoralis, & agrestia quæ amasse leguntur. Apollinem videlicet qui Daphnem puellam adamauit, is autē quia diuinus & summus rerum occultarum iudex, significat Gallo Lycorim secutam esse M. Antonium. Item Siluanum qui Cyparissum adamasse legitur, & Pana Syringæ amatorem quem se vidisse dicit innuens se in persona pastoralis loqui. Ordo est. Vpilio idest, ouium pastor venit, & i. et cum pecore s. nam dictum est, Stant & oues circum subulci i. suum, hoc est pecorum custodes, tardi, stulti, & stolidi secū dum Seruium, qui vult porcos cito ambulare, aut quia dum pascūtur tardius erūt, sunt et successu tardi. & Menalcas pastor ille, venit vuidus. i. pinguis & intrinsecus pingui perfusus, de glande hyberna. i. iā matura (nisi fortē Menalcā velit esse porcorū custodē q. glandē collegerit hyberno tpe, atque inter legēdū humefactus sit, vt sit vuidus pro humido) Oēs. s. isti, vt rustici & rerū ignari diuini rogant. i. interrogant, vnde iste. s. tam indignus amor subsit tibi venit. sup. etiam Apollo, & sup. inquit. o Galle, quid. i. ad quid, in sanis. i. furis amore? q. d. id frustra facis quod sciuit quia diuinus, Lycoris tua cura. i. quæ cor tuum vrit, secuta est alium. s. Antonium in Galliam per niues salpium, & per horrida castra. Venit & i. etiam Siluanis. sup. cum agresti honore. i. ornatu capitis quassans. s. ferulas. i. ramalia ferularū quæ sunt leuissimi fructices, florentes, i. iam flores emittentes, & lilia grandia, pro modulo. s. capitis. & Pan deus Arcadiæ venit supp. ad Gallū: quem ipsi. i. nos pastores (quasi dicat Gallus nō vidit cecus amore numina, vnde nō eis, sed pastorib. respōdet) vidimus rubentem, baccis. i. fructibus ebuli illius herbæ sanguinei, i. sanguinei coloris, qui color Pani totam rerum naturam præsentanti congruit, propter ætheris colorem, & rubentē minus, i. illo metalli genere. quod terra rubra videtur, & sacris rebus aptum est. Et. s. Pan, quia deus pastorum, & ita curam habens de salute Galli inter pastores iacentes, inquit, quis modus idest, quis finis, aut quæ moderatio amoris erit, amor non curat talia, idest non mitigatur afflictionibus aut lacrymis misere amantium. Vnde dicit, Nec crudelis amor saturatur lacrymis, nec gramina saturatur riuis, nec apes saturantur cythiso. idest flore cythisi fructicis dulcissimi, & succi pleni, nec capellæ saturantur fronde, præcipue Cythisi.

V A R I A L E C T I O .

ILLVM etiam lauri, etiam fleuere myricæ] In Romano libro legitur, illum etiam lauri, illum fleuere. In Longobardi co vna plus dictione plenior versu est: Illum et lauri, illum etiam fleuere myricæ [Venit & vpilio.] Antiqu⁹ liber Longobardicus, neque non Mediceus Opilio legunt per o,] Tardi venere bubulci.] In Romano libro, in Mediceo, & aliquot alijs, Subulci, legitur. [Vuidus hyberna venit de glāde Menalcas] In Romano libro, Vuidus, & absque aspiratione. Virg. F Tristis

SERV.

Tristis at ille tamen, cantabitis. Alij, Tñ superiorib. iungunt, sed melius ut sic legamus. Tñ cantabitis, ut sit sensus, Licet ego duro amore consumar, tñ erit solatium quia meus amor erit vestra cantilena quæque. [Ossa quiescant] Nam se dicit esse moriturum. [Olim] Futuri temporis ex nō [Aut cultos gregis] Ac si diceret, Quid mihi cum vrbib. vbi sunt meretrices tam pulchræ quæ perfidæ? [Quicūq; furor] Omnis. n. amor plenus furoris est. [Hic gelidi fontes, hic mollia prata Lycori] Ac si diceret. Quid te iuuat inter frigora Gallicana d'morari? [Nūc infans amor.] Hinc vsque ad finem, amatoris inconstantia exprimitur, cui electa displicet statim. [Tela inter media, atq; aduersos detinet hostes.] Ex effectu amantis ibi se esse putat, vbi amica est, ut videas meum animum [nec sit mihi credere tātū] Ordo est, Tu tñ procul a ciuitate, quæ solebas solis vrbib. frui, & per parenthesis dictū est, nec sit mihi credere, i. q. vtinā non credā. Hi aut oēs versus Galli sunt, de ipsius translati carminib. [Ah dura] quæ amatorē spernis & Gallicana potes frigora sustinere. [Me sine sola vides] Hinc ē, Sola domo meret vacua. [Ibo & Chalcidico, q̄ sunt mihi condita versu, Carmina, pastoris Siculi modulabor aena] Eubæa insula ē, in qua Calcis ciuitas est. de qua fuit Euphorion quem transtu lit Gallus. Et h. d. Ibo, & Theocritus stylo canā carmina Euphorionis [Spelæa] Græce ait, i. ὁπρὸς τὰς σπηλαίας, pro speluncis [Crescent illæ] quasi ei iterum displicet, ne cum arboribus eius crescant amores, [Parthenios canib. circundare saltus] Parthenius mons est Arcadiæ. dictus a Virginib. i. ἀπὸ τῶν παρθένων, quæ illic venari consueuerant. [Tanquam hæc sit nostri medicina laboris.] Iā quæ si ad se recurrit, & illud quod supra audiit respuit, Amor nō talia curat. [Hamadryades] Nymphæ quæ cum arboribus nascuntur, & pereūt, ἀπὸ τοῦ ἄμα, ὡς τὴν δρυῶς, qualis fuit illa quam Erisichthō occidit, qui cum arbores incideret, & vox inde erupit, & sanguis, sicut docet Ouid. Dryades vero sunt quæ inter arbores habitant. Hoc autem ad superiora perinet, quia dixerat Mistis Iustrabo Mænala nymphis. (Nec carmina nobis ipsa placent?) Quia dixerat, carmina pastoris Siculi modulabor aena [Ipsæ rursus concedite siluæ] propter illud, Iam mihi per rupes videre, lucosque sonantes Ire. [Non illum vestri possunt mutare labores] Nec si frigoribus medijs Hebrumq; bibamus, Manifeste hoc dicit amore se carere non posse, nec si Hebrum Thraciæ fluium medijs frigoribus bibat; nec si æstibus nimijs fuerit ardētī in prouincia. Dicit autē hoc secundum phisicos, qui morbos a contrarijs aut a similibus afferunt posse depelli. Sic Theocritus εἰς δ' ἰδὼν αὖν μὲν ἐν οὐρεσὶ ψεῖματι μέσσω, Εὐρὺν γὰρ πρὸς τὰ μὲν τέττα μὲν εἶχθον

Tristis at ille tamen, cantabitis Arcades, inquit, Montibus hæc vestris; soli cantare periti Arcades. ò mihi tum quam molliter ossa quiescant, Vestra meos olim si fistula dicat amores. Atque vtinam ex vobis vnus, vestrique fuisset Aut custos gregis, aut mature vinitor vna. Certe siue mihi Phyllis, siue esset Amyntas, Seu quicunque furor (quid tum, si fuscus Amyntas? Et nigre violæ sunt, & vacinia nigra.) Mecum inter salices lenta sub vite iaceret; Sert a mihi Phyllis legeret; cantaret Amyntas. Hic gelidi fontes: hic mollia prata Lycori; Hic nemus: hic ipso tecum consumerer quo. Nunc infans amor duri me Martis in armis Tela inter media, atque aduersos detinet hostes. Tu procul a patria (nec sit mihi credere) tantum Alpinas ab dura niues, & frigora Rheni Me sine sola vides: ab te ne frigora ledant: Ah tibi ne teneras glacies secet aspera plantas. Ibo, & Chalcidico quæ sunt mihi condita versu Carmina pastoris Sicula modulabor aena. Certum est, in siluis, inter spelæa ferarum Malle pati, tenerisque meos incidere amores Arboribus: crescent illæ: crescetis amores. Inter ea mixtis lustrabo Mænala nymphis Aut acres venabor apros: non me vlla vetabunt Frigora, Parthenios canibus circundare saltus. Iam mihi per rupes videor, lucosque sonantes Ire: libet Partho torquere cydonia cornu Spicula: tanquam hæc sit nostri medicina furoris: Aut deus ille malis hominum mitescere discat. Jam neque Hamadryades rursus, nec carmina nobis Ipsa placent: ipsæ rursus concedite siluæ. Non illum vestri possunt mutare labores Nec si frigoribus medijs Hebrumq; bibamus, Scytoniasque niues hyemis subeamus aquosæ: Nec si, cum moriens alta liberaret in vltimo, Aethiopum versemus oues sub sidere cancri. Omnia vincit amor, & nos cedamus amori. Hæc sat erit diuæ vestrum cecinisse poetam, Dum sedet, & gracili fiscellam textit hibisco, Pierides, vos hæc facietis maxima Gallo, Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas, Quantum vere nouo viridi se subijcit alnus. Surgamus: solet esse grauis cantantibus vmbra. Iuniperi grauis vmbra: nocent & frugibus vmbra, Ite domum saturæ, uenit Hesperus, ite capellæ.

ἀπὸ τοῦ, ὡς δὲ θέν, βουάτωρ ἰνὰρ ἀφ' αὐτοῦ νομῶν. (Scytoniasque niues] Scyton mons est Thraciæ. Liber Corticis pars inferior. [Versemus] Pascamus [Hæc sat erit] Iam ad Musas loquitur: [Gracili fiscellam textit hibisco] Ac si diceret, Nisi hæc re occupatus, minime canerem. Allegoricos autem significat se composuisse hunc libellum tenuissimo stylo. [Quantum vere nouo viridis se subijcit alnus, Amo, inquit Gallus, sed latenter sicut arbores crescunt. Nā comparatio ista hoc significat, scilicet propter Cæsare. [Et frugibus vmbra] Quanto magis hominibus? Vnde est in Georgicis, Et ruris opacæ Falce premes vmbra [Ite domum saturæ, uenit hesperus, ite capellæ] Verecunde se capellarum dicit esse pastorem. i. vilissimo rum animalium: nam Bucolica scribens, debuit dicere bouē esse pastorem, sed vitans arrogantiam, vltimum se esse voluit, nō principem in scribendis Bucolicis.

TRISTIS AT ILLE TAMEN] Hic ponitur responsio miseri Galli reputantis pro magno beneficio a pastoribus se, & amorem suum diffamari, optatq; illorū similis esse quod ab historia dependet: nam si secundū Euseb. sibi mortem consciuit postq̄ Augusto suspectus erat potuit tunc merito optasse pastorem exercuisse vitam, nā per carmina argutiora ad eam dignitatē peruenit, vnde Augusto suspectus est. Si verò pastorem vitam egisset, facile amores inuenisse comparabiles modica re: quib. saturatus respuisset habuissetq; ut sentit Lycorim amicam suam in summa tranquillitate, quam nunc animo quidem non pedibus sequitur inter tela hostium; inter quæ illam diuersari, & summo frigore affici conueritur. Ordo est. ille. i. Gallus tristis. i. amore languens: inquit i. respondit non, ut dixi, de his quos excocatus amore nō vidit, sed pastoribus, & subulcis rogantib. vnde amor iste, quo circa necesse est Gallum putasse verba Apollinis, & Panos fuisse, pastorem quibus inquit, attamen. i. quauis indignus sit amor meus: nec lacrymis saturatur, tū vos Arcades cantabitis hæc vestris in montib. i. erunt vobis argumenta carminum. vos, inquam Arcades soli periti cātare, ò quā. i. quantum molliter quiescent, tū. i. tunc mea ossa (de molli sepultura in Daphnide dixim?) si vestra fistula dicat olim meos amores. [Hic patet cecitas eius qui diffamari cupit amores foedos, & miseros, quæ vix cuiquā sua vitia sordent, quod si esset iā respuisset] Atque vtinā ego fuisset vnus ex vobis, i. pastor, Agrestisq; musicus (nō caret hæc optatio futuri mali presagio. nā sicut Iuuenalis de Cicerone dicit, q. facile vita flet gladios M. Antonio si non diseriis locutus fuisset, quā cū dicebat ò fortunatam natam me consule Romam. non. n. ad consularem dignitatem euectus fuisset: ita Gallus facile Augusti indignationem

Asc.

rem

nem, qua ad mortem compulsus est, euitasset, si per elegantiam sermonis, & amorum, ad magistratum non fuisset promotus. Gallus autem optat id ut amoribus eximatur, & utinam fuisset aut custos vestri gregis, aut uinitor. i. uindemiator maturæ uvæ. Certe siue tunc Phyllis puella illa amasia, siue Amyntas, seu quicumque, super alius esset furor. i. amor uehementis (cui autem hoc dixit, quia Amyntas deformis & niger erat, quasi aut ipsemet sibi, aut astantium quis dixisset. atqui Galle, posset tam deformem amasse, ad hoc responderet extenuas deformitatem Amyntæ, sicut Hora. docet in. j. Sermon. morem esse amantium & dicit, quid tum. i. tunc, hoc est quid tum postea, ut dicunt vulgares, si Amyntas super est, non dicitur niger, aut deformis, sed fuscus, quia violæ sunt nigrae, & uacinia sunt nigra, & tamen leguntur, ut in Corydone dictum est) si ergo quicumque; alius esset: ipse iaceret mecum inter salices sub lenta vitæ. quia in Italia etiam salices vitibus maritantur, præcipue iuxta Mantuam & Ferrariam, & Phyllis legeret mihi fersa. i. flores, & herbas ad conficienda fersa, Amyntas cantaret (erat enim musica studiosus unde dictum est, nec te peniteat calamo triuisse labellum; Hec eadem ut sciret quid non faciebat Amyntas & Lycori hic super sunt fontes gelidi. i. refrigeratiui, & prata mollia. i. herbosa. hic nemus. i. umbrosum super est: ego consumerer. i. ego consumi, & mori velim hic tecum. Aut ego consumerer hic tecum si adesses. ipso æuo. i. toto tempore vitæ meæ, per quod innuit se nunquam eam deserturum sicut ille Terentianus, hæc nisi mors mihi adimet nemo; aut innuit se tam ardenter amaturum, ut consumeretur, quia fortis est ut mors dilectio. Nunc amor insanus. i. insanum faciens aut uehementis sicut insani feriant siue litora fluctus. detinet me per imaginationem. i. quia ubi est thesaurus tuus. i. res dilecta, illic est & cor tuum, ubi autem cor, ibi & tu quodammodo es: detinet ergo me nunc in armis Martis, quæ longe ab horrent a mollibus pratis, & inter media tela, hoc est medium inter tela, quæ longe discrepant a gelidis fontibus. atque inter hostes aduersos. i. e regione, ut nos inuadant positos aut aduersos. i. multum inimicos, qui sane discrepant a nemore ameno. Tu vides sola (quoniam sola si inter martia tela?) ideo sola, qui sine me, existens procul a patria, vides inquam, ah existens dura, quia quæ vix robustissimi, & malo assueti milites præferre possunt perfers, niues. i. alpinas, i. quæ sunt in alpium montibus. Italiâ a Galliis & Germania dirimentibus. & frigora Rheni, illius fluminis Galliâ a Germania dirimentis, ad quæ loca tunc M. Antonius agebat: vides inquam sola, nec sit mihi credere tantum. i. tantâ duritiæ de te, hoc est utinam non credam, vel nec. i. non tantum. i. tantummodo sit mihi non credere, hoc est utrumque agere constitui in unum velim ut non credam, quia quibus fidem non adhibemus, non cruciant animi nostrum; discruciabatur autem Gallus, quia credebatur verum esse quod audierat Lycorim videlicet M. Antonium per alpinas niues. & Rheni frigora secutam. unde exclamat ah caue super ne frigora lædant te, ah caue super ne glacies aspera fecerit. i. diffindat, & dilaceret aut dirumpat tibi plantas teneras. Id autem nimis amatorie, ut miserum Galli animum agnoscas. unde bene dictum est, quæ legat ipsa Lycoris. Sunt enim quasi in detestationem perfidiæ Lycoridis, sed non parum taxant Gallum. nec minus M. Antonium, qui præter morem Romanum, ut Sertius supra dixit, puellas in exercitu habuit. [Ibo &c.] Miser amator varia, sed nihil profutura suis erroribus. quærit remedia; dicit se modulaturum cantilenam ex Euphorione chalcididem. traductam more pastorali ad auenam. & si dicas quoniam generosum animum ad pastoralem vitam submittere posset, atque inter pastores versari; respondet, quia certum est. i. omnino constitutum potius pati in syluis, inter speluncas ferarum quam tali amore discruciar. Versando autem in syluis, ut miser amator non oblitus amorum dicit se incisurum eos in teneris corticibus, quod ad summam dementiam pertinet, nam quanto accuratius amores vitant, tanto magis urgent, unde summum remedium est nullum conari adhibere remedium atque quoad fieri potest obliuisci, unde etiam ipsi displicet consilium ceptum, quia cum arboribus sic crescerent amores, quo circa quasi senio effectus ostendit se velle, atque anniti, ut eorum obliuiscatur, ob quod dicit, se venationi operam nauaturum: sed concludit ne eam quod adhibetur remedium furori suo, unde infert, neque syluas neque sylvarum numina, neque venationem neque venationis arma sibi, ut nihil profutura placere. Nihil autem profutura docet, quia neque summo calore, neque summo frigore extinguere possit amoris incendiū, cum tamen alios ignes, & ignis, & frigus expellat, unde exusti solent se applicare igni, aut rei sum-

me frigide. Summum autem frigus est in niuibus Thraciæ, & summus calor in ardore Æthiopie sub sidere cancri in solstitio. i. æstiuale, & quia neutrum mederi potest amor, infert. Omnia vincit amor, & nos cedamus amor, & ita miser amator victum se fatetur, atque herbam dat amor. Sunt qui ut quantitatem seruent, legunt. Omnia vincit amor, nos & sed uerior lectio est & nos. Nam Virg. quoque licet raro primum tertij pedis, si sit ultima dictionis, quamuis breuem, pro longa ponit, sicut ibi. desine plura puer, & quod nunc instat agamus. Ordo est. Ego (inquit Gallus) ibo & modulabor auena pastoris siculi, i. Theocriti, i. modulibus carminis Bucolici, carmina quæ sunt condita, i. composita mihi, i. a me, aut quæ sunt mihi. i. quæ habeo condita, i. composita uersu Chalcido, i. Euphorionis Chalcidensis: nam certum est, i. decretum est mihi, malle. i. magis uelle, & præeligere pati in syluis inter spelæas. i. speluncas, & lustra ac latibula, seu latebras ferarum quam super in tali amore persistere (hoc est non solum paterer nobile carmen ita degenerare, ut pastoralis auena decantet, verum & ipse ego potius in syluis inter feras oberrare, quam hunc amoris ignem perperiar. Innuit autem Gallum esse alteri animi) & certum est, me malle incidere amores meos teneris arboribus. i. in corticibus. tenerarum arborum (Valla docet recte dici incidere in arboribus, sed non in ære, cum solum dicatur Incido in es. Verum qui diligentius auctores legerunt, et incidi in ære dictum inuenerunt) illas. i. arbores teneras crescent, & vos amores cresceris. quod aut demens amans optat, aut iam senior effectus veretur, unde consilium displicet, quia nihil est inconstantius, & sui dissimilius amante. Ego lustrabo interea, i. dum amores crescent, mænala. i. montem illum Arcadiæ, mixtis nymphis, i. per nymphas aut inter nymphas mixtus. aut ego mixtus nymphis lustrabo. i. circumibo mænala aut venabor acres. i. feroces. & acriter inuadentes apros, & vlla frigora non vetabunt me, circū dare. i. obsidere canibus. saltus parthenios, qui sunt in Parthenomonte Arcadiæ ego videor mihi iam ire per rupes, & lucos sonantes. i. in Arcadia, in montibus dictis, & liber. i. voluptas, & libido est mihi, torquere cornu. i. arcu partho. i. parthico in cuius extremis angulis cornu est, sunt autem parthi optimi sagitarij. spicula cydonia. i. sagittas creticas per modum spicarum factas. tanquam hæc. i. dicta hoc est venatio, & ferarum sectandarum defatigatio, sit medicina nostri furoris. i. insani amoris, aut tanquam ille deus. i. amor, aut cupido discat mitescere. i. mitis fieri malis. i. incommodis & cruciatibus hominum. Rursus nec Hamadryades. i. deæ siluarum, & per consequens imò a fortiori nec syluæ, nec ipsa carmina, placet iam nobis. ipsæ siluæ quæ. i. placuistis, concedite. i. simul cum nymphis & feris vestris cedite, quia nostri. i. humani (aut de suis solius loquitur laboribus) labores. i. aut mala, aut conatus non possunt mutare illum. i. deum, hoc est cupidinem. nec. i. non est si bibamus, Hebrum flumiū illum Thraciæ continuis niuibus inundantem medijs frigoribus & si subeamus niues Scythionias. i. Thracias hyemis. i. tempestatis aquosæ. i. quæ cadunt cum aquis, aut quæ generant aquam, nec si versemus. i. pascendo circū agamus oues Æthiopum sub sidere cancri. i. in solstitio æstiuale, tunc. i. quando libet. i. cortex moriens aret. i. desiccatur in alta vltimo. i. præ calore, & æstu, quia amor vincit omnia, cedamus ergo, & i. et nos amor, & ita se victum fatetur Gallus. Hæc fat erit &c.] Finiturus querelas alloquitur musas, & dicit se quidem per modulibus ingenij sui satis cecinisse, precans, ut musæ cætera defleant. deinde quasi ipse dum pastoralia canit pastor esset, monet capellas ut iam saturæ redeant domum, per quod innuit se non plures Eglogas, quæ a capris dictæ sunt decanturum. Ordo est. O diuæ Pierides, i. musæ in Pierio antro genitæ, & conuersari solitæ, satis erit vestrum poetam. i. me: loquitur. n. de se poeta: hæc. i. dicta carmina, dum sedet & texit fiscellam. i. vas vimineum, gracili, i. tenui hibisco, i. Virgulto, hoc est dum de tenui argumento gracile carmen conficit, vos autem facietis Gallo hæc maxima. i. quæ nos possumus, facietis inquam hæc Gallo, cuius amor crescit mihi in horas, i. per singulas horas tantum, i. in tantum. quantum alnus viridis subijcit, i. sursum iacit, & surrigit se nouo vere, i. in principio veris stante Fauonio, seu zephyro. Surgamus, aut suos alloquitur aut musas, umbra solet esse grauis cantatibus umbra iuniperi, i. etiam minimi Virgulti, aut præcipue iuniperi, est grauis. i. molesta, aut graues afficiens & umbræ nocent frugibus, & ita nunc impositurus finem musæ siluestri detestatur umbras, o capellæ saturæ ite domum ite inquam; quia hesperus venit. i. aduersperascit, quasi dicat iam opus ad extremum perduximus, satisque capellas, unde iam saturæ sunt, cecinimus.

IOANNIS LUDOVICI VIVIS.

ORNELIVS Gallus magni fuit ingenij ac dexterrimi, poeta insignis; conciliatus Augusto, euectus est ad Aegypti praefecturam in qua cum esset accusatus, quod commisisse diceretur quaedam contra Augusti voluntatem, ipse se interfecit. Mortem hanc Virgilius deflet, sub titulo amorum. [Sed quae legat ipsa Lycoris] Ipse Augustus, tantopere Gallo charus. [Neget quis carmina Gallo?] vel tali viro, vel tali amico, vel tanto poeta. [Quae nemora, aut qui] ubi erat Galli studium erga poeticum. quod si in eo perseverasset, nec se dedisset tantopere amicitij potentum, non ascendisset ad ea negotia, quae illi necem attulerunt, [Hibere] Detinere, nec accurreretis ad morientem, opem laturae. [Nam neq; Parnasi] Omnia enim Graeca studiis peruia sibi fecerat Gallus. Non ergo fuit impedimento cognitio literarum, & poetarum Graeciae, quominus perseveraret inceptis tam feliciter studiis [Illum lauri, & fleuere myricae] Omnes doluerunt mortem Galli, lauri, hoc est poetae ac studiosi, myricae, i. plebes, saxa i. infimi in vulgo, & imperitissimi ac rudissimi [Stant & oves circum] Carmen Bucolicum quod ille cecinit. [Nostri nec poenitet] Nec illud carmen ita est a nobis tractatum ut poeniteat illud in nostras manus incidisse. [Nec te poeniteat,] Non poenitet illud nostri, nec te pudeat illius, licet tantus in poetica sis, & tam admirabilis, ut diuinus possis existimari. [Venit & vpilio] Describit omnium & plebis & procerum admirationem, quam ob causam periret Gallus: nam incredibile videbatur, aliquid eum cogitasse, contra voluntatem Augusti, tantum virum, tam prudentem, & tam Augusto amicum, aut Augustum tali amico nocere voluisse. [Galle quid insanis] Apollinis erat, arcanum detegere, qui esset vaticinio praedictus; is iubet Gallum magno animo casum omnem expectare, Augustum Caesarem esse ab eo alienatum opera eorum, qui Gallo ipsi male vellent, hoc est quod dicit, secutum esse alios in rebus inimicis atq; hostilibus, aduersus Gallum. [Ecquis erit modus?] quis erit finis anxietudinis, & moeroris huius? Amor dominandi in principe caecus est, contra quem si quis fingatur aliquid tetasse, implacabilis est offensio, nulla satisfactio sufficit [Nec gramina riuus, nec Cyth.] Similitudo est haec prioris dicti. Sensus est, quemadmodum nec gramina arcentur riuus, ita nec amor lacrymis. [Tristis at ille tamen] Mestus de amissis, amico, & vita, & iam mori certus, commendat studiosis memoriam sui, quando ea sola restat ex tanta fortuna. [Atque vtinam ex vobis,] vtinam mansissem in studiis literarum, & vita priuata, fuisset vel eruditus, vel si hoc consequi non esset datum, studiosorum affecta [Serta siue mihi Phyllis] Non defuissent in vita illa oblectamenta, si non tam speciosa, ut in hoc splendore dignitatis, at non minus suauia. [Serta mihi Phyllis legere] duo adessent sorta. i. honor, ingenij, cantus. i. delectationes. [Hic gelidi fontes. Et cantarem.] haec, nempe celebrarem res Augusti: Veni Auguste ad delectamenta Italiae tuae, veni ad triumphos, & fructum tuarum victoriarum. [Nunc insanus amor] Sic ego in tanta pace & quiete vixissem, nunc ex amicitia Augusti viuo inter hostes capitales qui mihi conflagrant hanc calamitatem. & inter media arma, quae caput & vitam meam impetunt, [Tu procul a patria] tu mutatus erga me procul a solita tua humanitate, & benignitate, a ciuilitate Romana [Nec sit mihi credere tantum] Nec sit mihi fas credere tantum flagitium: sed sic narrant [Alpinas ah dura] Mutatus in duritiem barbaricam, non contra alios, erga quos clementissimus es, sed contra me vnū De Augusti clementia Seneca lib. de Clementia [Ah te ne frigora laedant] Iam de me non sum sollicitus, sed de te, ne immutato ingenio isto tuo clementissimo fias inuisus. [Ibo & Chalcidico] Scribam Augusto, me rediturum ad vitam priuatam, acturum procul ab urbibus & congressu populorum,

inter literas & sylvas: [Inter spelaea ferarum malle pati] Sulari desiderium, quod me semper de Caesare sequetur, quocunque me recepero [Tenerisq; meos] Poematis mandare amores meos, qui crescent simul cum ipsis carminibus. [Non me vlla vetabunt frigora] Venena detractio, & insimulationum non impediunt meas delectationes. [Tantum haec sit nostri medicina furoris] Ironia est, quasi vero sic possem mederi huic meo casu; aut amori meo erga Augustum [Iam neq; Hamadryades] Inconstantia tumultuantis affectus, ut aspernetur concupita, & concupiscat paulo ante damnata. [Non illum nostri] Cupidinem dominandi, & zelum, ne quis attingat principatum, aut laedat, aut imminuat eius dignitatem, & auctoritatem: hanc inquam cupiditatem nulla res poterit mitigare. [Dum sedet] Dum agit in ocio literarum, ut illic: Studiis Florentem ignobilis otii [Et gracili] Exercet stylum tenuem ac demissum nempe de pastoritia materia. [Haec facietis maxima Gallo] Sunt haec quidem ex se parua, sed si vos aspiratis operi, & additis Genium, quem liber victurus debet habere, fient maxima in laudem Galli. Vel parua haec, vobis fauentibus videbuntur, Gallo maxima optanti, fistula poetarum canat amores suos. [Gallos cuius amor] Virgilius amicus verus, & constans, quem viuum dilexerat non dissimulat se mortuum diligere, & quod plus est augeri illius desiderium, non in dies modo, sed et in horas. [Subijcit] vel rursus iacit, hoc profert, a subsum, quasi sursum, more prisco, vel Subijcit, hoc est subitus iacit, nam arbores tantum ferunt sub terra extendere radices, quantum ramos supra terram.

P. Virgilij Maronis Bucolicorum finis: In quibus post eorum iam peractam impressionem, aliquos versus alite rse habere inuenimus in quodam, exemplari manu scripto: quos hic annotasse non inutile studiosis duximus.

EX TITULO.

Nos patriam fugimus, tu Tityre LENTVS in vmbra.

EX EODEM.

Noram: sic MAGNIS componere PARVA solebam.

EX ALEXI.

*Et vos o lauri carpam, & te proxima Myrte,
Sic posita: quoniam &c.*

EX PALAEMONI.

Si vitulam spectes, nihil est, quod pocula laudes:

EX EODEM.

Et fugit IN salices, & se cupit ante videri.

EX POLLIONE,

ROBUSTIS quoque iam tauris iuga soluet arator.

CONSTANTII FANENSIS

Annotationes non negligendę super non-
nullis primi Georgicorum versibus.

NON vř vřlo modo prętereundus Virgilij locus. i. Georg. lib. non parua indigēs pensitatione, cum duas iunctim fabulas complectatur, quarum vnam ab interpretibus non animaduersam, alteram vario modo traditam liceat intueri. Locus hic est. Tuque o, cui prima frementem Fudit equum magno tellus percussa tridenti, Neptune. Ad quem medullitus intelligēdum hoc primo ignorare non debes, Neptuni & Mineruę contendentiū fabulam alio modo, quā Seruius explicet traditam, inueniri. Stat. in 12. Theb. Ipse quoque in pugnas vacuatur collis, vbi ingens Lis superuin dubijs, donec noua rupibus arbor Surgeret, & longa refugum mare frangeret vmbra. Ferūt. n. Neptunum & Mineruam de imponendo Athenis noīe concertantes, Cecrope qui *Διφύης*. i. biformis fuit appellatus, in iudicem electo conuenisse, vt qui rem hoībus proferret vtiliorem eius arbitri snia. isa suo nomine urbem nuncuparet. Ac Neptunum percussā tridente terra fontē aquę salię, cui postea ob id mare nomen fuit, vt Herod. in 8 testatur, & Papinius, quo citatus est loco subinuit, Palladem vero oleam ictu suę cuspidis euocasse: quib. animaduersis Cecropē meliōre esse oleam ratum Mineruę litem adiudicasse. Qua ppr iratum Neptunū totam Atheniensium orā incidisse, ac ipsis prębuisse in penā, vt in publicis cōsultationibus deteriore mē semper sequerentur sniam, ac semper in congressibus, & beliorum incendijs essent occupati. hęc ex Herodoto, Eusebio Chronographo, & Aristophanis cōmētario diuersis locis. A quibus non multum dissidentia Varro tradidit, vt auctor est Aug. 18. ciuitatis diuinę, sic inquit, Cum apparuisset Athenis repente oliuę arbor, & alio loco aqua erupisset, regem prodigia ista mouerunt. Et misit ad Apollinē Delphicum sciscitatum quid intelligendū esset, quidve faciendū. Ille respondit, q olea Mineruam signaret: vnda Neptunum. Et quod esset in ciuium potestate, ex cuius nomine potius duorum deorum quorum signa illa essent ciuitas vocaretur. Ilto Cecrops oraculo accepto ciues oēs vtriusq; sexus (mos enim eis tunc in eisdem locis erat, vt femine publicis consultationibus interessent) ad ferendum suffragium conuocauit. Consultata igitur multitudine mares pro Neptuno, femine pro Minerua tulere sententias: Et quia vna plus inuenta est foeminarum, Minerua vicit. Tunc Neptunus iratus marinis fluctibus exęstuantibus terras Atheniensium populus est. Cuius vt iracundia placaretur, triplici supplicio dicit, idem auctor ab Atheniensibus affectas esse mulieres. Vt nulla vltius ferrēt suffragia: Vt nullus nascentium matrum nomen acciperet: ut ne quis eas Athenis vocaret. Hactenus Augustinus. Quę si ita sunt ad aliam fabulam opus fuerit Virgil. respexisse, quę icto in Thessalia saxo tridentis impulsu excitū a Neptuno equum confingit, Luc. in 6. Phæalię, Primus ab æquorea percussus cuspidē saxi Thessalicus sonipes bellis feralibus omen Exiliit. Quod & Papinianus interpretes in illud 4. Thebaidos, Et inde iugo luctatur Arion. Et Probus Virgilianus interpretes in hunc, de quo agimus, locum tetigere. Quorum ille in hunc modū scribit, Cum olim esset ignotus mortalibus equorum vsus, & eis indigerent, Neptunus in Thessalia percussa tridente terra duos pariter eduxit: Scyphium, & Arionem. Hinc autem adhuc Campi in Thessalia sunt Petręi, in quibus locis Petra nomine, percussus tridente Neptuni, equum, qui Scyphios vocatur, eduxit: Romani autē Neptunum equestrem vocant: gręci *ἵππικον ποταμόν*, q exilimetur princeps originis equorū. Et iccirco ēt poetę tradūt ab eo donatum equum Adrasto Ariona, & Iunoni Xantum, & Cyllaron; quos illa dederit Caltori, & Polluci. Hęc illi. Vnde necesse relinquit, vt prima tel. in Mar. carm. Thessalia intelligatur. In quam, cum Deucalionis tpe maiorem gręcię partē diluuium inundasset, multis lintrib. cōfugientes incolumes euaserūt, auctore Iustino. Vnde datū fabulę argumentū, quod Deucalion hominū conditor fuerit, & Thessalia Terrarum omnium prima extiterit, qm inde post diluuium in ceteram gręciam emissi fuerunt. Eius sanē in Thessalia loci, quem Petrām teste Probo diximus nuncu-

patum meminit Apollonius in 3. Argon. vbi eius interpretes certamen quoddam fieri ait consueuisse in honorem Neptuni, indeq; ipsum Deum apud Pindarum Petrām appellari, Ceterum si quispiam Seruij fabulam sequi maluerit, illud aduertat primā tellurem non littus, sed Athenas exponi debere. Quoniam Athenienses *αὐτόχθονες*, i. indigenas sese appellauerint Auctore Thucydide; vnde Autochthones Attici Apuleo dñr. 11. Meta. Propter quod & feminas *αἰσῶς* viros, *αἰσῶς* urbem *αἰσῶς*, arcem eius *πόλιν* nuncupabāt, vt Stephan. scrib. Nā ij, primi vrbes condidisse, & oēs orbis terrarū gentes generis vetustate pręcessisse, traduntur. De qua inter gręcos cum Argiuis, vt inter barbaros Phryges cum Aegyptij contenderunt, teste Pausania. Quod autē prima Tellus pro littore capi non possit, Statij, Pausanię ac Probi auctoritate probatur: qui eam contentione in Athenarum arce nō in littore factā meminuerunt. Licet quispiam posset rñdere, eos auctores nihil Seruiano interpretamento reluctari, qm aliam semitam ingredi, quā Seruius, manifestē apparet. Sed quid ego tēpus in nugis contero? & non potius veritatis fores patefacio? Sciant igitur oēs, volo, q etiam si Palladis cū Neptuno contentio eo modo ab alijs narrata inueniretur, quo a Ser. in hos Virgilij versūs, & in octauū *En. ac* Lactantio 8. & 12. The. cōmētario memoratur, non posset vřlo pacto illis versibus a Marone signari. Quoniam inconsideratus insulsusq; nimium posset appellari, si beneuolentiam fauoremq; aucupari cupiens a Neptuno, illud ei ob oculos poneret, quo maximū in se odiū maximamq; indignationē esset concitaturus. Nam quid stultius, q ei, a quo gratiam captare quis studeat, aliquid in mētē reducere, quod in eiusdem dedecus referatur? vt in tuto igitur simus inuentum in Thessalia ab Neptuno equum a Virgilio significari dicamus, & primam Tellurem Thessaliā exponamus. Sed quoniā de Neptuni fonte, & olea fecimus mentionem, nō prętereamus quę super vtriusq; scitu digna inuenimus. De fōte sic Pausanias. In Attica delubrum quod Erechtheon appellāt. vbi ingressus fueris, videas aram Neptuni, ad quam ex oraculo Erechtheo sacrificant intus aqua marina in puteo. Quod sanē non est admodum mirandū. Nam quicunq; continentem sine portu incolunt, idem habent cum alijs omnes, tum Cares potissimū Aphrodisij. Sed in hoc puteo illud historię memoria dignū est, quod fluctibus resonat stante aultro, & in saxo tridentis species conspicitur. Quę duo testimonia pręsto fuere Neptuno de regione certanti, hęc Pausanias. Quę ideo recitanda censuimus, vt, qua causa hunc fontem Ouid. Fretū 6. Metamor. appellauerit, non ambigeres. Nam cum non ob aquę tantum falsedinem Maris, ac freti nomen, sed & propter fluctuationem accepisse crediderim. Ouidij versus hi sunt.

--Stare deum pelagi dignoq; tridente

Aspera saxa facit, medioq; vulnere saxi

Exiisse fretum, quo pignore vendicet urbem.

Licet nonnulli ad fabulam respicientes, quā Seruius & Papinianus interpretes exponunt, corruptis prototypis ferum reposuerint. Cum non aliter quā fretum, quisquis ille fuit siue Donatus siue Lactantius, qui eius poetę fabulam soluta oratione in compendium transtulit, scribendum esse admo- neat. Quod ad oleam autem attinet, idem Pausanias memorię tradit eam cum Medorum incendio vrbs conflagrasset, simul arsisse, sed eodē die in duorum cubitorum mensuram excreuisse. Herodotus vřo in Vrania aliquantū ab hoc dissidens meminit, postridie quā ea cum templo exusta est, Athenienses ab rege iussos rem diuinam facere (cum in templum ascendissent) editum a stirpe virgultū instar cubiti reperisse. Qui auctor in Terpsichore scrib. orta Epidaurijs sterilitate, qm consultū ab ijs oraculū responderat Damia, & Auxesia simulcra ex olea esse erigenda, nec vsquam genitę oleę nisi Athenis tunc erant, Atheniēses vnam illis oleam incidendā permisisse hac conditione, vt quotannis Mineruę Poliadi, i. urbanę (nam supra diximus. *πόλιν* urbem proprio nomine Athenarum arcem fuisse nuncupatam,) & Erechtheo sacra Athenas deferrent. Oleaginum pręterea ramum, Mineruę solitum in Pathenais offerri Statianus interpretes in 2. The. cōmētario docet. Quem tantę venerationis, & æstimationis fuisse inuenimus, vt Epimenides Phæstius (qui in condendis Atheniensium legibus Solonis fuit adiutor) dum ab illis discederet multos honores, & diuitias largiri volentib. eum solum poposcerit, atq; acceptum tulerit, auctore Plu.

SERVII HONO-
RATI MAVRI

In primum Georgicon,
Commentarius.

P. VIRGILII

MARONIS GEORGICON,

LIBER PRIMVS.

A D M O E C E N A T E M.

IRGILIYS in ope-
ribus suis diuersos
est secutus poetas;

Homerum in Aenei-
de, quem (licet longo inter-
uallo) secutus est tamen: Theo-
critum in Bucolicis, a quo lō-
ge non abest. Hesiodum in
his libris, quem pone reliquit.
Hic autem (Hesiodus fuit de
Ascra ciuitate, qui scripsit ad
fratrem suum Persen librum
quem appellauit ἔργα καὶ ἡμέ-
ρας. i. opera & dies. Hic aut li-
ber pertinet quemadmodum
agri, & quib. temporib. sint co-
lendi, cuius titulum trāsferre
noluit, sicut Bucolicorū tran-
stulit, sicut Aen. appellauit ad
imitationem Odysseæ, & tñ
eum per periphrasim primo
exprimit versu, dicens, Iudica
bo quo opere, & quib. tpius
ager colendus sit. Ingenti aut
egit arte, vt potentiā nobis sui
indicaret ingenij coarctanda
lata, & angustiora dilatando.
Nā cum Homeri & Theocriti
prolixitatem in breuitatē col-
legerit, vnū Hesiodi librum
diuisit in quatuor, qđ ratione
non carer: nam oīs terra, (vt
ē Varro docet) quadrifariam
diuiditur. Aut enim aruus est
ager. i. sationalis: aut confitus,
i. aptus arborib. aut pascuus,
qui herbis tñ animalibus va-
cat: aut florens, in quo sunt

Qua-
tuor li-
brorū
seriosa
mate-
ria.

horti apibus congruentes &
floribus. Male autem quidam
Georg. duos tantū esse asserūt
libros dicentes Georgica esse
i. γῆς ἔργον. i. terræ operam,
quā primi duo continēt, libri,
nescientes tertiū, & quartū, li-
cet Georgicam non habeant,
tñ ad vtilitatē rusticam perti-
nere nā & pecora & apes ha-
bere, studij est rustici, licet
possimus agriculturam ē in
his duobus sequentibus inue-
nire. Nā Farrago sine cultura
nō nascitur, & in hortis colen-
dis non minorem, quam circa
terras, constat impendi labo-
rē. Et hi libri didascalici sunt.
Vnde necesse est vt ad aliquē
scribantur: nam preceptū, &
doctoris, & discipuli personā
requirit. Vnde ad Mecanātē
scribit, sicut Hesiodus ad Per-
sen, Lucretius ad Memmum.
Sanē agriculturæ huius præ-
cepta non ad oēs pertinent
terras, sed ad solum situm Ita-
liæ, & præcipue Venetiæ, te-
ste ipso Virg. quia ait: Tibi res
antiquæ laudis, & artis Ingre-
dior, cum de Italia diceret.

P. OVIDII NASONIS IN PRIMVM
Georgicon Virgilij Tetraſtichon.

*Quid faciet lætas segetes; quæ sidera seruet
Agricola, vt facilem terram proſcindat aratris;
Semina quo iacienda modo, cultasque locorum
Edocuit messes magno cum ſenore reddi.*

ANTONII MANCINELLI
in eundem Argumentum.

*Scribit, arandus ager quo ſidere, quid ve ſerendum
Alternis annis, quid læta & pingua reddat
Arua ſimul, ſegetes quo tempore rite ſecandæ:
Diuidit & cæli Zonas, & tempora Luna;
Sidera celsa docet, Diuumque indicit honorem.
Hinc tempeſtatum prognostica plura notantur,
Cæſaris hinc diram portenta notantia cædem.*

QUID faciat lætas segetes, quo ſidere terrā
Vertere, Mæcenas, vlmisque adiungere
vites
Conueniat, quæ cura bouum, qui cultus
habendo
Sit pecori, atque apibus quanta experientia parcis,
Hinc canere incipiam.

[Quid faciat lætas segetes]
Quæ res terras pingues effi-
ciat: nam segetem modo pro
terra posuit, sicut alibi, Horre-
ſcit ſtrictis ſeges enſibus. Pin-
gues autē efficit terras (ſicut
paulo poſt dicturus eſt) cinis,
intermiſſio arandi, incēſio ſti-
pularum, ſtercoratio. Vnde ē
lætas ait. Nam ſimus, qui per
agros iacitur, vulgo lætamē
vocatur [Quo ſidere terram]
Quo tempore, ex ſyderibus n-
emporacolliguntur. Et ſcien-
dum quatuor primis verſibus
rextum ſequentium quatuor
librorum per ordinem conti-
neri. [Vlmisque adiungere vi-
tes] Secundum Italiæ ſitum lo-
cutus eſt, in qua vites altius
eleuantur, ſic alibi. Nō eadem
arborib. pendet vindemia no-
ſtris. [Quæ cura bouum qui cul-
tus habendo. Sit pecori] aut in
ſequenti expegeſis eſt, vt hoc
ſit, Qui cultus habendo ſit pe-
cori, quod eſt, quæ cura bouū.
Aut certe κατ' ἐξ ὧν ait bo-
ues, & poſtea intulit cætera pe-
cora, vt maius animal ſepara-
ret a minoribus ſicut de homi-
nibus facit, dicēs, Reliquias
Danaū, atque immitis Achil-
li. [Habendo pecori,] hoc eſt,
vt habeatur pecus [Experien-
tia] Vſu, natura doctrina. [Par-
cis] Aut ſeruatricibus frugū,
aut frugi, q̄ mella cuſtodiant.

QUID faciat lætas &c.] **A**sc.
Quandoquidē titulus
operis per Mancin. quē
integrū appoſituri ſumus no-
tus eſt, nec de numero libro-
rū ambigitur, auctorisq. vita
ex Bucolicorum præambulis
notiſſima eſt, multa; per Ser-
graphicæ, & diſerte elucidant,
ne nihil dicam, pauca in faſci-
culum collegero. Notum eſt
ex Horatio de arte, quod aut
prodeſſe volūt aut delectare
poetæ, aut ſimul & iucūda, &
idonea dicere vitæ, q̄ omnia
vbique Maro noſter per quā
vnxi obſeruauit; nam vbiq;
& pdeſt, & delectat plurimū,
eſt tñ in quibuſdam plus ad
delectationem, in quibuſdam
quaſi equis oculis ad vtramq;
reſpexiſſe videatur. In Bucoli-
cis enim tametiſi proſit & pri-
uatæ rei; nam agros ſuos rece-
pit, & publice Mantuanorum
quib. commiſerationem im-
petrauit, potius tamen (vt car-
mē inſtitutū eſt) delectat hic
cōtra, nā tametiſi delectet ma-
xime cum omnia iucundiſſi-
me deſcribat, & fabulamenta
iucūdiſſima, vt de Ariſtæo in-
ſerat, plus tamen prodeſt. Qui
agriculturam, cui ſecundā, &
proximā, diuinæ contempla-
tioni cōtribuit gloriā edocet,
vtpote, qua nihil vtilius, nihil
ſalubrius, nihilq; laudabilius
ad

ad philosophiam aspirare non valentib. contingere posse. Est inquam vtilissima, nempe quod ab ea tota vitæ nostræ alimenta dependeant, nihilq; nec in ciuitatibus nec in agris, sine ea subsistere possit. Est præterea saluberrima, vt quæ per honestam exercitationē & corpus & animus vegetet, & incolumitate beet; quo circa Aesculapius ille medicinarū deus, in agro sibi sedem delegisse putatus est. Est ad hoc apprime laudabilis. nā & egregie laudatū Prisci Rom. putabant quæ bonum agricolam cēferent, primoresq; sibi a leguminibus quæ optime seuerant titulū cōparabant, vnde Cicerones, Fabij, Lentuli, atq; alij multi. Quin adeo Saluator noster nisi agricolā laudandū censuisset, nō dixisset, Pater meus est agricola. Ego vitis vera: Ego pastor bonus. Nec Noe, Abraham, Loth, Moyses, Dauid, cæteri; laudatorū proceres, aut pasturæ, aut agriculturæ incubuissent, si quid dedecoris, vt alijs multis adiectū vidissent. Sed ne in re nota laborē, perspicuū est Maronē in hoc opere profuisse, plurimū in Aeneide verò, (vt illic dicemus) ex æquo & profuisse & delectasse; vñ ergo constituisse, vt alibi potius delectaret, alibi prodesset, alibi vtrūque faceret. Itē, vt (sicut in Bucolicis dictū est) totā rusticorū vitā describeret, Pastoralē, videlicet, arualem & militarem. Præterea, vt Græcorū gloriam in Latium traduceret, eosque imitaretur, sicut Hesiodum, quæ longē, oīum consensu superat. Qualitas carminis est doctrinalis in mediocri stylo versata, vnde & triplicem stylum obseruare constituit, vt alibi quoq; diximus. Argm̄ operis, est agricultura. Atq; vt quadru-plex est ager, noualis. s. qui quia aratur aruū vocamus: arboribus confitus, quæ arbustū vocamus: pascuus, & floridus: ita quatuor libros conscripsit, quos prælibauit in principio dicens, Quid faciat lætas segetes; quo fidere terrā Vertere. s. cōueniat, vbi & aruum describit, & primi libri argm̄ tangit, vñm̄q; adiungere vites conueniat, vbi arbustū exprimit, nā arbustū dñ vitibusq; arboribusq; cōfitus ager, vnde signāter dicit, vñm̄q; adiungere vites. Quæ cura &c. vbi pascua tanguntur, & tertij lib. materia. Atq; apibus &c. quæ. s. in florido agro versant: vnde est quarti libri farrago. Proponit ergo

more latinorū poetarū, & deinde inuocat, ibi, Vos ò clarissima mundi lumina, captat beneuolentiā Mecænatiss. statim in principio cōpellans eum, vt cui opus nuncupet. Sed & Aug. Cæsare inuocat ibi, Tuq; adeo &c. Deinde exequitur propositum ibi. Vere nouo. Est ergo duplex pars, procemialis, & executiua. Verū quia oīa satis declarantur binis cōmentarijs: satis erit ordinem posuisse cum explanatione familiarī. Ordo igitur argumēti Ouidiani est, Virg. sup. aut primus liber Geor. edocuit, i. expresse & dilucidē, quid. i. quæ res faciat segetes. i. s. m̄ Ser. terras satas, aut segetes. i. herbas seminū satorū, lætas. i. pingues ab vbertate lætitiā inspiciētib. afferentes, & quæ sidera agricola seruet. i. seruare debeat, vt proscindat. i. ante sationē scindat, & sulcet terrā facilem. i. paratā cōuenientē, & citò quod postulat facientē, aratris. i. vomere, & reliquis instris arandi & quō semina sup. sint iaciēda. i. deiicienda in terra, hoc est quō seminandū sit, & edocuit cultus. i. culturas, & vt imperitiores dñt cultiuationes, locorum. i. tractuū, & regionū, hoc est quis cultus cuiq; loco cōueniat, & docuit mēsses reddi. s. satorib. cum magno fenore. i. incremento & vsura. Ordo textus auctoris est. O Mecenas ego incipiam canere hinc. i. ab hoc loco, deinceps. i. in hoc toto tpe quid faciat segetes. i. aut terras, aut herbas seminū satorū, lætas. i. pingues, & vbertate animum inspicientiū lætificantes, & quo fidere, i. qua constellatione, aut in cuius sideris ortu conueniat, i. conueniens, ac decens sit. (Aliqñ conuenire est congregari, & citare conuentum, & id cum accusatiuo, aliqñ in consensu esse, vt hic conuenit inter nos, in hoc non dissentimus) vertere. s. arando terrā, & id quidem in primo lib. & quo fidere conueniat adiungere vites, vñm̄, i. arborib. illis raris frondibus, quibus cōuenienter adiungunt vites, & hoc in 2. lib. & quæ cura, sup. sit boū & qui cultus, i. quæ cura, & quæ diligētia sit pecori habendo, i. vt habeatur, quod ad tertium librum pertinet; & quanta experientia, i. quantum experimentum ex industria naturali sit apibus parcis, quæ. s. inuentis abstinent, & in mediū reponunt, quæ res ad quartum librum respicit, cætera in sequentibus explicabuntur.

S. 17.

Vos ò clarissima mundi

*Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum;
Liber, & alma Ceres, vestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista,
Poculaq; inuentis Achelolia miscuit vuis:
Et vos, agrestum præsentia numina, Fauni
Ferte simul Fauniq; pedem, Dryadesq; puella:
Munera vestra cano. tuq; ò, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; & cultor nemorum, cui pingua Cææ
Tercentum niuei tondent dumeta iuueni.*

Vos ò clarissima mundi Lumina, Liber, & alma Ceres. Stoici dicunt non esse nisi vnū deum, & vnā deā, eandēque esse p̄tatem, quæ pro rōne officiorū nostrorū, varijs noīb. appellaretur. Vnde eundē Solē, eundē Liberū, eundē Apollinē vocant. Item Lunam, eandem Dianā, eandem Cererem, eandem Iunonem, eandē Proserpinā dñt, s. m̄ quos, pro Sole & Luna, Liberum & Cererem inuocauit. [Quæ ducitis annū] Quorum cursū tempora computantur. Nam per Lunā mensis: per Solem, annus ostenditur. [Alma Ceres] Alma ab alendo. Ceres a creando dicta. [Si munere] Si quidem. nam si cōfirmantis est. [Chaoniam pingui glandē mutauit arista] Epiroticam a loco in quo abundant glandes, quibus antea hoies vescabantur. Et modo speciem pro genere posuit. non. n. aut in Epiro tm̄ glandes fuerunt, aut de solo Acheloo homines potare cōsueuerant. Sane Achelolia non præter rōnem dixit. Nā sicut Orpheus docet, generaliter aquam veteres Achelouū vocabāt. Sed quia specialiter quidā fluuius Achelous dñ, ideo species est pro genere, aut s. m̄ antiquitatē est locutus [Pingui arista] Aristā modo pro frumento posuit. Et affectatē ait pingue aristam, cum proprie aristā ab ariditate sit dicta. [Et vos agrestū præsentia numina Fauni]. i. propitia, vt Nec tam p̄ntes alibi cognoscere diuos, quorū præsentia fauor est. Et bene de diuersis rebus dicturus, diuersa inuocat numina. [Ferte simul Fauniq; pedē] Ferte, aut simul venite, aut date carmini meo facultatē, qđ vtiq; pedib. continēt, vt sit, Ferte pedē, metricam præstare rationem. [Cui prima frementem] Fudit æquum magno tellus percussa tridenti [Fabula talis est] Cū Neptunus & Minerua de Athenarum noīe cōtenderent, placuit dijs, vt eius nomine ciuitas appellaretur, qui munus melius mortalib. obtulisset. Tunc Neptunus percusso littore equum animal bellis aptū produxit: Minerua, iacta hasta, oliuā creauit, quæ res est melior cōprobata vt pacis insigne. Vt aut modo Neptunum inuocat, causa eius muneris facit, quia

de equis est dicturus in tertio; alioquin incōgruū ē, si de agricultura locuturus nomē inuocet Dei maris Equū aut a Neptuno progenitū alij Scythiū, alij Syronē, alij Arrionem dñt fuisse noīatū. Et ideo dñ equū inuenisse, quia velox est eius numen, & mobile, sicut mare. Vnde et Castor, & Pollux, q̄ eorum velocissimæ stellæ sunt, equos in tutela habere dicunt. Et cultor nemorum, cui pingua [Cææ Aristarum inuocat

.i. Apollinis, & Cyrenes filium, quæ Hesiodus dicit Apollinem pastorem. Hic (vt et Sallust. docet) post laniatum a canibus Actæonem filiū, matris instinctu, Thebas reliquit, & Cæam insulam tenuit primo, adhuc hominib. vacuam, qua postea relicta, cum Dædalo ad Sardiniam transitum fecit.

Vos ò clarissima &c. [Post prælibationē ac propositionem rerū describendarum inuocat auctor diuersa numina, Cererem p̄ primi libri argm̄, Liberū, Faunos, Dryades, & cætera numina Syluestria; & Pallada p̄ secundi. Liberū quidē p̄ vites, & Cererē p̄ arbores quibus maritatur, & Pallada p̄ oliuas. Item Neptunum p̄ tertij; produxit enim equum, & Aristēum p̄ quarti argm̄; sed & nymphas propter oīa, nam omnibus pluuię cōducunt. Cæsarem aut Augustū præcipue propter mēsses, quæ ad primū librum spectat. Inuocat præterea Solem & Lunā, quæ in generationib. & productionib. rerum potissimum valent, efficaciusq; quā causę particulares; vnde primo loco inuocantur. Ordo itaq; est. O vos clarissima lumina mūdi. s. Sol. qui & Apollo, & Luna q̄ & Diana. Sed Seruius vult ex auctoritate Stoicorum Liberum esse Solem, sicut & Apollinē; Cererem etiam Dianam, ac Lunā; iuxta quod & ordo esset, ò Liber & Ceres, appositionē, clarissima lumina mūdi quæ ducitis i. vicissim ita ducitis (Fecit. n. Deus duo luminaria magna, alterū ut præfesset diei, alterū ut nocti) annū labentē. i. decidentem, & dependentē cælo. i. a primo motore, ac motu primi mobilis (cessante. n. motū nō perciperet tps) Sed melius est s. m̄ Mancin. vt diuissim con-

Asc.

Virg.

F 4 struas

struas, & ò Liber deus vini, & Ceres alma, i. alitrix nostra, quæ dea frugum, si. i. si quidem aut quia, tellus, quæ est dea terræ, sed ponitur quodammodo pro terra, mutauit munere. i. beneficio, & inuento vestro, glandem Chaoniam. i. Epiroticā, i. quæ in sylua Chaonia crescente, homines ante inuentum frumentum, vefcebantur, arida. i. fruge matura, pingui, hoc est adipe frumenti, & miscuit. i. diluit, ac tēperauit pocula Acheioia. i. potum aquæ vuis inuentis. i. vino à se inuento. (Mire & erudite h. d. nam vt temperantiā priscorū significet, dicit non vinum aquis miscuisse, sed aquas vino, vt plus aquæ bibisse significet, de priscis aut loqui se docet et ex hoc, quod Acheloū pro aqua ponit, quō prisci Græci scdm Macrobiū locuti sunt; debent aut collectim construi. i. vt sit propositio cathégorica de copulato extremo, non hypothetica copulatiua. non. n. Cereris munere inuentū est vinum nec Bacchi frumentū, Bacchi tñ & Cereris munere inuenta sunt vinū, & frumentū reddendo vtriq; suum, & ita dices coniunctim, si vestro munere tellus mutauit glandearista, & miscuit pocula vuis, &c.) Et vos ò Fauni i. dii syluarū, & pecorum custodes, appositorie numina præsentia. i. propitia, & scito quod adducit propitia numina in qua agrestū pro agrestium (per syncopam, sicuti apud Ouid. vltima cœlestium terras Astræa reliquit). i. agros colentium, vos inquam Fauni & puellæ. i.

Ternæ
trium
deorū
potesta-
tes.

Lycæi] Montis Arcadiæ, Lycos græce dicitur lupo, unde hic mons vocatur, quod in lyceō quibusdā sacris degustatis, homines vertebantur in lupos: & post decē annos reuertebantur in pristinum statum si hōiū carnibus non vescerentur. [Si tibi] Si quidē [Menala] Mōs Arcadiæ dictus à τῶν μῆλα. i. ab ouibus quibus plenus est. [Tegæ] Vocatiuus est, a deriuatione Tegæi oppidi Arcadiæ, & Tegæū tribrachius est. Tegæ Prō tertius [Vnciq; puer mōstrator aratri] Alij Triptolemū, alijs Olyrim volunt, quod magis verū est. Nam Triptolemus frumenta diuisit. Bene aut tacuit de nomine & generaliter ait. [Puer] Nā non vnus aratrū in toto orbe mōstrauit, sed diuersi in diuersis locis. [Et tenerā ab radice &c.] Syluanus deus est syluarū. Hic amauit puerum Cyparissum nomine, qui habebat mansuetissimam ceruam. Hanc cum Syluanus nescius occidisset puer est extinctus dolore, quē amator deus in cupressum arborem eius nominis vertit, quā pro solatio portare dicitur. [Dijq; Deaq; omnes] Post specialem inuocationē, transit ad generalitatē, ne quod numen prætereat. Quod autem dicit. [Studiū quibus arua tueri] Nomina hæc numinum in Indigitamentis inueniuntur. i. in libris Pontificalibus, qui nomina deorum, & rationes ipsorum nominū continent, quæ etiam Varro dicit, Nam (vt supra diximus) nomina numinibus ex officijs constat imposita. verbi causa, vt ab occatione, Deus Occator dicitur, a Sarritione, Deus Sarritor, a Stercoratione, Sterquilini⁹, a Satione, Sator. [Nōnullo semine]. i. aliquo & hoc dicit Qui nobis iacta semina vestris seminibus alitis. Semina aut dicit deorum celi temperies, pluuias, pruina, seu rorem. [Satis] Segeribus: vt Sata læta boumq; labores.

Asc.

Ipse nemus &c.] Continuo inuocat calnumina quæ (vt dixi) alicui generi arborū cōducunt, nūc ergo Pana Pastorum

SERV.

TVquæ adeo, quæ mox quæ sint habitura deorū Concilia, incertum est. Iam adulatur Augusto, quem inter deos inuocat. Nec totum tamen dandū est adulationi, sed & veritati; nam cum omnes Imperatores post mortem sint inter deos relati, Augustus viuus diuinis honores meruit quod etiam Horat. testat dicens; Presenti tibi maturas largimur honores: Iurandasq; tuū per nomē ponimus aras. Vnde male quidā culpāt Virg. dicētes eū audistatem laudis in Cæsare dete-

*Tuq; adeo, quem mox quæ sint habitura deorum
Concilia, incertum est, vrbis ne inuisere Cæsar,
Terrarumq; velis curam, & te maximus orbis
Auctorem frugum, tempestatumq; potentem
Accipiat, cingens materna tempora myrto;
An Deus immensi venias maris, ac tua nautæ
Numina sola colant, tibi seruiat vltima Thule,
Teq; sibi generum Tethys emat omnibus vndis;
An ne nouum tardis sidus te mensibus addas,
Quæ locus Erigonem inter, Chelasq; sequentes
Panditur: ipse tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpius, & cæli iusta plus parte relinquit.
Quidquid eris (nam te nec sperant Tartara regem;*

nymphæ Dryades. i. arborum, potissimum quercuum, quarum glandib; etiā nunc sues vescuntur, ferre pedem. i. conuenire in auxilium meum, quia ego cano vestra munera. i. inuenta, mortalibus à vobis collata. f. glandes, & frondes quibus pascuntur pecora. Et tu ò Neptune, cui. i. ad cuius honorem, & iussum aut cui. i. à quo tellus percussa magno tridenti. f. scepro, hoc est fuscina tres dentes habente (vt significetur triplex Neptuni potestas, sicut fulmen trifidum triplicem Iouis potestatem, & Cerberus triceps Plutonis indicat) fudit primum. i. antequam cuiquam alteri, equum. i. animal illud humano vsui maxime accommodatum, & sup. ò tu, cultor nemorum. f. ò tu Aristæ, cui, ad cuius vtilitatem trecentum. i. trecenti iuuenti niuei. i. cādidi ac relucentes eo quod pingues, aut mundi, aut reuera albi vnde triūphales fieri possint victinē tendent. i. pascuntur, & pascendo abrodunt, & carpunt dumeta. i. loca dumis, & spinis referta pinguiā. i. succosā, & oues ac capras pingues reddentia, Cæx. i. illius insulæ in mari Aegeō supp. ferre pedem huc. Vt gratiam ineat commendat eorū inuenta, potissimum Aristæ, à pastura, quia tendent pinguiā dumeta; ab ætate quia iuuenti. i. à qualitate, quia niuei, à numero, quia trecentum; dicimus autem trecentum, sicut ter quinquaginta, aut declinabiliter trecenti trecenta, vtrumque tantum pluraliter.

SERV.

deum inuocat, Mineruam oleæ inuentricē, at Syluanum syluarum ac pecorum custodem, deinde ne prætermittendo quod uis numen iratum sibi constituat, omnia simul inuocat, quæ vero nihil difficile est quod nō declaretur in cōmentarijs. Ordinem habeto. O Pan Tegeæ, i. Arcadiæ ex Tegea vrbe Arcadiæ. si. i. tametsi Menala sup.

sint tibi curæ, i. licet Menalum montem Arcadiæ præcipue colas, & inhabites, tñ sup. ipse, tu linquens nemus patrium. i. quo natus diceris, hoc est Arcadicum, & pro. i. saltus Lycæi. f. mōtis in Arcadia adsis. i. auxilio, & præsens sis. sup. nobis fauens, & ò Minerua. i. Pallas inuentrix oleæ. sup. adsis, fauens; & puer. i. Triptoleme, aut Olyris, aut Briges, mōstrator. i. inuētor aratri. vnci, i. incurui, & vncū in stiuā habētis. sup. adsis fauens. & ò Syluanē ferens cupressum. i. arbore in quā Cyparissus puer a te cōuersus est, ab tenera radice. i. pullulātem ex tenera radice. i. delicatissimi pueri, aut quā adhuc teneras radices habentē euulsi, sup. adsis fauens; Et vos oēs dij, & deæ, quib; est studiū. i. cura, & diligētia tueri. i. protegere arua, & qui alitis fruges nonnullo. i. quodā semine. i. natiuo alimēto. & secreta virtute nature fruges nouas. i. paulo ante satas, & quæ demittitis. i. deorsum mittitis cælo, hoc est cælitus, satis. i. ad vtilitatem satorū (quæ in Bucolicis dī. Dulce satis humor &c. Est ergo datiuus casus) imbrem largum. i. pluuię fecunditatem largientē, ita vt potius dicatur, largus a largiēdo, quā a largitate. nimis. n. imber noceret, vnde sunt qui intelligant satis. i. competenter largum, & vt imber demittatur, non solū in sata, sed & in arbores sponte nascētes.

V A R I A L E C T I O.

Qui quæ nouas alitis nonnullo semine fruges. In Rom libro perperam est, Non vllō de semine. quod alibi, Nullo de semine habetur.

Am.

statum sub specie laudandi citum interitū Augusto optasse, cum eum constet ad rem, quæ tunc fiebat, respexisse [Mox] Tamen possumus pro postea accipere, vt Horat. Mox daturos Progeniem vitiosorem. Id est postea. Potest tamē Mox ad vitę humane breuitatem referri. Nam ipse ait in decimo, Rhebe diu (res si qua diu mortalibus vlla est) Viximus. Sanē sciendum mire eum laudasse, quod ait, quem mox quæ sint habitura deorum Concilia, incertum est. i. nondum scimus

scimus quis, deus effes velit. nā deū fieri maximum, est in ptate. autē habere quis deus velis fieri, plus esse, quā maximum, constat. [Vrbis ne inuisere Cæsar] Vtrū velis terrarū, an maris, an coeli imperium possidere [Tēpestatumq. potentem.] An bonarū tempestatū

*Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido;
Quamuis Elysios miretur Græcia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus annue cęptis:
Ignarosque via mecum miseratus agrestes
Ingredere, & votis iam nunc assuesce vocari.*

ut. Vnde hæc tā clara repente Tempestas? Aut tēpestatū, aut r̄pum sicut vbiq. Sol [Materna myrto] Quæ in honore est Veneris, a qua Augustus originē ducit. [Numina sola colāt] i. magna, quasi melior sit futurus, & Neptuno, & ceteris dijs marinis [Thule] [Insula est Oceani inter Septentrionalē, & occidentālē plagā, vltra Britannia, Hibernia, & Orchadas; est autē insula in Oceano vltima, in qua cū Sol, in cācro est perpetui dies sine noctib. esse dicunt] [Thetys amat omnib. vndis:] Thetys vxor est Oceani nympharum mater. Quod autē ait [Emat] Ad antiquum nuptiarum pertinet ritum quo se maritus, & vxor inuicem emebant, sicut habemus in iure [Tardis fidus temensibus addas] i. æstiuus. [Qua locus Erigonem inter, chelasq. sequentes] Ægyptij duodecim esse asserunt signa, Chaldei, verō vndecim. Nā Scorpiū, & Librā vnū signū accipiunt. Chelæ. n. Scorpij Librā faciūt. Idem Chaldei nolunt æquales esse partes in omnib. signis, sed p. qualitate sui aliud signum 20. aliud 43 habere, cum Ægyptij tricenās esse partes in omnib. velint. Modo ergo scdm Chaldeos locus est, dicens, posse eum habere locum inter Scorpiū, & Virginem, nam Erigone ipsa est Virgo. Sciendū est deinde voluisse maiores in his signis esse deorum domicilia, vt, Solis est Leo; Lunæ vero Cancer. Cæterorum vero quinque planetarum bina sunt signa, prout s. rō siderum sequitur. Nam primus circulus a terra Lunæ est, secundus Mercurij, tertius Veneris, quartus Solis, quintus Martis, sextus Iouis, Saturni vltimus. Sed remotis Sole, & Luna, quorū sunt domicilia Leo, & Cácer, hi quinque ordine quo eorū sūt circuli, bina possidet signa, unum a sequentibus, & unum a superiorib. ut Mercurij sint Virgo & Gemini, Veneris Libra, & Taurus; Martis, Scorpius & Aries; Iouis Sagittarius, & Pisces; Saturni Capricornus & Aquarius. Vnde p. hæc loca siderū Augustū, & fortē, ppter Scorpiū. i. Martis domiciliū, & iustū p. Libram & prudentē, p. uicinā Virginem. i. Mercurij domiciliū forte significat. Bene autē Augusto inter Virginē, & Scorpiū. i. inter iustitiam, & virtutē locum tribuit. Nā Chelæ Scorpij brachia sunt, q. sexaginta partes in cælo sunt, solū fore significat. [Panditur ipse tibi] Ordo est. Quia locus ipse tibi panditur. Tibi autem, in tuum honorem, & gratiā. [Ardens Scorpius] Ardens ad illud refertur, quia Martis est, domiciliū, nā Scorpij tēpus frigidum est, quippe cuius Nouember mensis est. [Iusta plus parte] Secundū Chaldeos q. Scorpiū dicūt spātium duorū signorū tenere. [Quidquid eris] Ordo est. Quidquid eris, da facile cursum, Cætera. n. per parenthesim dicta sunt. [Nec sperent Tartara regem, Nec tibi regnādi veniat tam dira cupido] Allegoricos dicit illum nec debere mori uelle, nec posse. [Quamuis Elysios miretur Græcia campos] Licet præferantur inferi a Græcis poetis. [Nec repetita sequi curet proserpina matrem] Ceres cum raptam a Plutone Proserpinam filiam diu quæsisset, tandem aliqñ eā esse apud inferas comperit, pro quare cum Iouis implorasset auxilium, ille respondit posse eam reuerti, si nihil apud inferos gustauisset, Illa autem iam Punici mali in Elysio grana gustauerat, quam rem Ascalapius Stygis filius prodidit. Vnde Proserpina ad superos remeare non potuit. Hinc ait Lucanus

Quare de timeant Aetnae dapes.

Quam necessitatem, modo Virgilius Proserpinæ tribuit volūtatē. Sanē Ceres a Ioue postea meruisse dī, vt, Proserpina sex esset cum matre mensibus, sex cum marito, quod ideo fingitur, q. a proserpina ista est quæ & Luna, q. toto anno sex mēlib. crescit, sex deficit. s. per singulos mēses quindenis diebus, vt crescēs apud superos, deficiēs apud inferos esse videatur. [Da facile cursū] Meo. s. poemati [Audacibus annue cęptis.] Verecūdē suas vires extenuat. Ignotosq. viæ mecū miseratus agrestes [Ingredere] Aut mecū, viæ, (i. rationis) ignaros intelligas, aut rusticis ignaris faue mecū. i. quos & ego his scriptis adiutus sum, aut mecū ignaros agricolas milereare, aut eis mecū faue. [Iam nunc] idest viuis adhuc. Nā (vt diximus) Augustus viuis diuinis honores emeruit.

TVQVE adeo, &c.] Inuocat Augustum Cæsare, quem Asce videlicet Deum in Bucolicis nūcupauit: dubitare autem se significauit cum adhuc viuat in quē deorum coetū ipse videret assumi, vbi decesserit. Assignat autem eilocum in coelo conueniētem, quia vbi est Ro-

mani imperij sedes inter Erigonem, hoc est, Virginem, & brachia Scorpij, quæ dicit se contractura vt Cæsari Augusto locum relinquant. Argutissime autem a Mancinello locus elucidatur. Ordo igitur est, Et tu o Cæsar, s. Auguste adeo. i. omnino da facilem cursum quod inferius multo ponetur, nisi dicas a superioribus adis sup. q. d. id facile (cum præsens sis) poteris tu inquam, quem incertum est, quæ concilia, qui coetus, aut quæ conuenticula deorum sint habitura, tanquam. s. decus, & specimen, an videlicet velis inuisere, i. visitare, vrbes i. ciuitates, & velis curam. i. protectionem terrarum, s. assumere, hoc est an velis coli in vrbib. ab his, qui eas inhabitant tanquam eorum protector; an ab hominib. in terris, hoc est in agris degentib. & maximus orbis. i. totus mundus, aut maxima pars mundi accipiat te auctorem frugum, & potentem. i. potentiam, & dominationem habentē tempestatum. i. temporum, aut tempestatum quæ agris ingruere solent; An tu cinges tēpora. s. capitis tui myrto materna. i. qui in tutela Veneris Iuliæ domus genitricis est, & in littoribus maris nascit; venias, i. efficiaris, & euadas deus immēsi maris, & nauæ colāt numina tua sola. i. quæ magna sunt, & quæ sine alterius accessione quod volent efficient; aut sola. i. solummodo tua, q. a Thule. i. insula vltima. i. extrema, hoc est et extremi hominū, vt qui sunt vltra penitus toto diuisos orbe Britannos seruiant tibi, & Thetis. i. magna maris dea. emat. i. comparet te sibi generum oībus vndis i. dote vndarum oīum quarum dominus efficiaris. An ne, sed non ne potius addes te nouum fidus. i. astrum, mensibus tardis. i. sideribus quib. tardi menses competunt. s. Erigonæ, & Scorpionis, hoc est an potius imperij Romani locum occupaturus es in cælo, in ea s. parte, qua locus panditur. i. aperitur tibi inter Erigonem. i. Virginē (scribitur autē per. n. a notatiuo Erigone. Nam per m. esset malus versus) & Chelas sequētes. i. brachia scorpij subsequētia, q. a ipse Scorpius, q. d. vltro, & volēs ardens. s. ardore Martis cuius domiciliū est, contrahit. i. constringit, & prius extensa ad se trahit, iā tibi. i. ab honorē, & commodū tuū brachia. i. chelas suas, & reliquit s. postq. contraxit iā tibi plus celi. i. de cælo (aut construatur, an licet post regatur sic reliquit tibi celi. i. de cælo regitur. n. ex vi partitionis, vt dicūt plus parte iuxta s. ad hoc vt nouum fidus recipiat. Quidquid eris. i. quodcunque nūmē. (Dubitabat enim an celi, an terre, ne tamen indubitasse videat propterea q. nesciat, an velit deus inferorum excludit nam nec Tartara, id est obscura inferorum superet terram tā dira cupido regnandi veniat tibi, vt s. inferis dominari velis quamuis Græcia. q. d. fabulatrix, & mendax, miretur. i. laudet compos Elysios. i. beatorum sedes apud inferos, nec i. & non quāuis Proserpina. s. filia Cereris & vxor Plutonis effecta repetita. s. a matre Cerere non curet sequi matrem. i. nolit redire ad superos, quod faceret tñ, nisi beatiorem inferorum locū censeret (hoc autem per parenthesim insertum est) Quidquid inquam eris da. s. aspirando facilem cursum, & annuo idest faue annuendo cęptis. i. orsis meis, audacibus idest supra vires nisi arriseris molietibus, & tu miseratus mecū agrestes ignaros viæ. i. rationis colendi, ingredere idest adis vt numen, & assuesce iam nunc idest dum adhuc in terris es, vocari votis. i. per vota tibi facta, aut votis. i. ad vota nostra perficienda.

COEL RHOD.

ILLVD quoque parte hac, vt conuiuens, minime transilierim, ad horas porro Iunij ac Iulij longissimas referri illud Virgilianū posse ex Geo. An ne nouū tardis fidus te mēlib. addas.

IOAN SCOP.

TVQVE sibi generum Tethyse mat omnibus vndis; Sic nos omissa interpretum sententia intelligendum omnino putamus. Tethys emat te sibi generū. i. accipiat; Emere namque (vt Festus inquit) quod non est, antiqui accipiebant pro sumere. Quæ quidem significatio hoc Maronis loco admodum competere videtur, & mihi nimium placet.

Vere

SERV. **V**ERE nouo, gelidus canis cum montibus humor Liquitur] Nouū ver. ideo ait, qā anni initium mensis est Martius. Et sciendum decem tm̄ menses fuisse apud maiores. Martium aut̄ anni principiū habere voluerunt, ppter Martem suā genit̄is auctore. Aprilis dictus, quasi terras tempore aperiens. Maius à Maia Mercurij matre. vnde alibi Maia genitum dicens Virgilius, Maie filium Mercurium intelligit. Iunius à Iunone, quanquam alij à maioribus hos duos menses velint esse nominatos. Nam aī. P. R. in centurias iuniorum & seniorum diuisus fuerat. Reliqui iam a numero nominabatur, Quintilis, Sextilis, Septēber, October, Nouēber, & December, & hi erant tantum

decem menses. Duos vero pp̄ rationem signorum anni, intercalabant qui postea a Iano, & à Februo nominati sunt. Februus aut̄ Ditis est pater, cui eo mense sacrificabatur. Quintilis, & Sextilis mutati sunt postea in honorem Iulij Cæsaris & Augusti. Vñ sūt Iulius, & Augustus. Sic Oulsius in Fastis, Ergo. [Vere nouo] Et anni initium accipimus, & primā partē Veris. Nā anni quatuor sunt tpa diuisa in ternos menses, q̄ ipsorū tpm faciunt discretionē, vt primo mense Veris, nouū dicat̄ Veris scdō, adultum, tertio p̄ceps. Sicut ē Salustius dicit vbiq̄. Itē noua æstas, adulta, p̄ceps vel extrema. Sic Autumn⁹ nouus, adultus, p̄ceps. Item Hyems. noua, adulta, p̄ceps, vel extrema. Vnde est. Extremæ sub casu hyemis. Sane sciendū Xenophontem scripsisse vnū librum Oeconomicum, cuius pars vltima agriculturā continet, de qua parte multa ad hoc opus Virgilius transtulit, sicut & de Georgicis Magonis Afri, Catonis, Varronis, Xenophontis quoq̄ libro tertio Oeconomicorū, q̄ agriculturā continet. Nam primus p̄cepta habet quēadmodū debeat materfamilias domi agere. Secundus quemadmodū foris paterfamilias. illud quoque sciendū est in his libris non esse obscuritatem in questionibus, sicut in Aeneide, nisi in paucis admodū locis. Sed in hoc tantū esse difficultatē vt res positas intelligamus. i. τὸ κείμενον sicut hęc prima quoque eius p̄cepta significāt. Nam hoc dicit, agrum fertilem. i. pingue, & herbosū, bis debere arari, semel verno tempore, vt & herbæ adhuc teneræ & sine semine auellatur, & æstatis calore, vt superfluus humor siccet, vel glebarum putrefiat durities; & semel autumnali cū seminatur, Agrum vero tenuē, & sterilem Autumnali tantū tempore arandum, ne si ēt vere araueris, exiguus eius humor siccet æstate. [Canis montib.] Id est albis ex niue. [Liquitur] Liquor cum nomen est, Li, breuis est; cum ab verbo uenit, producit, vt liquor liqueris liquitur. nā mutauit naturam, sicut humus u, breuis est, humanus producit. Item itur. i. producit, iturus corripitur. [Liquitur] Defluit. [Et zephyro putris se gleba resoluit] Quo tpe Fauonij flatu arua laxant, quæ fuerunt præclusa frigoribus, ipse alibi, & ura gelu claudit hyems. [Putris gleba] solubilis. Depresso incipiat iam tū mihi taurus aratro Ingemere. Aliud pendet ex alio. nam, altius Impressum aratru boues cogit ingemere, quod genus arationis pingui conuenit terre, nam contra paulo post de infecunda terra dicturus est, Tenui sat erit suspendere sulco. [Mihi] Autem, aut vacat, vt Cic. Qui mihi accubates ī cōuiuijs. Aut [Mihi] Hoc est rustico amati terras. Et [Taurum] Bouem fortissimum accipimus, nam tauri difficile ad aratra iunguntur, [Attritus splendet vomer] A frequēti aratione atterit, & decrescit, Luc. Occulto decrescit vomer in aruo. Dicimus aut̄. & hic vomer & hic vomis, sed ab utroq̄, huius vomer is facit. [Illa seges demum] Seges modo terra. [Demū] Autem, nouissime, vere, specialiter. Votis, respondet. Immane plus est quod ait, [Votis] Nā plerūque plus optamus, quam speramus posse contingere. [Respondet] Autē, consentit, vt, Dictis respondent cætera matris [Bis quæ solem, bis frigora sensit] Quæ bis, & dierum calorem & noctiū senserit frigora. Per quod duplicem ostendit arationē, Vernalem, & Autumnalem, nec. n. ad tēpora æstatis, vel hyemis referre possumus quod ait, Bis solem, bis frigora, quia non sunt in Italia in vno anno duæ æstates, & duæ hyemes, sicut Geometræ dicunt esse in quadam parte Indiæ in insula Taprobana. [Ruperunt horrea] Plus est quam si diceret impleuerunt.

Asc. **V**ERE nouo, gelidus &c.] Hęc est pars executiua in qua auctor incipit docere agriculturā; & primo, quo tēpore terra

proscindenda sit dicens, quod vere nouo, deinde quoto sulco sit aranda, docet is quod quarto sulco, quē faciendū dicit sic, vt bis solem, & bis frigora sentiat. Eum. n. maximus sequetur prouentus. quomodo aut̄ intelligendū sit, quod dicit bis, q̄ solē. &c. sic vocet. Philippus Beroal. in Seruiū, post Seruiana verba. Potior apud me est auctoritas Plin. q̄ Virgilianū versū

secut⁹, quē Seruius interpretat̄, in 18. sic scribens. Quarto feri sulco Virg. existimatur voluisse, cū dixit optimā esse segetem, q̄ bis solem bis frigora sensisset. Futilis est me hercle Seruij interpretatio vt de calore diurno, & frigore nocturno loquat̄ cū poeta de sole æstiuo, & frigorib. hibernis intellexerit. Et Probus grāmaticus mē

hi vñ elegantius, atque eruditius enodasse nodū Maronianū scribens, poetā loqui de agro quē noualē vocamus, q̄ sub exitu hyemis, hoc est initio veris proscinditur, & ita æstate quæ sequitur, siccatur, deinde sub introitu hyemis semēte facta sequenti æstate reddit fructū, & ita bis sentit frigus semel aī æstatē deficientē, hyeme initio veris, iterū post semētē, bis Solē semel æstate qua cessat. iterū qua fructū, refert, Hęc ille. De qua re diligētius adhuc loquit̄ Māc. docēs terrā p̄scindi, effringi, offringi & lirari. Proscindi quidē inter vernū æquinoctiū, & Virgilianū exortum & solstitiū. Effringi aut̄ inter solstitiū, & caniculā. Offringi vere inter caniculā, & æquinoctiū autūnale. Porro æquinoctio autumnali lirari vsq̄; post brumam. Proscinditur dum primum scinditur aratro. Effringitur dum ex transuerso glæbe effringuntur. Offringitur (q̄ quidam occari vocāt) dum quasi dentalibus obstātia planantur. Liratur aut̄ dum in liras. i. sulcos finditur. Ordo est. Taurus incipiat mihi. i. cuius aranti. [sepe. n. datius pronominalis, vt Valla docet. nihil certi demonstrat; aut refert, si dicas, hic mihi semper dormis. ingemere. i. multū gemere aratro depresso. i. deorsum in terrā profunde impresso. iam tunc. i. uere nouo cum. i. qñ humor gelidus. i. niues dissolute liquitur. i. liquendo defluit. sup. de montibus canis. i. niue adhuc in vertice tectis, & gleba putris. i. putrefacta zephyro. i. fauonio vento qui vere flat resoluit. i. aperit se. Posset ordo esse sicut iacent verba, vere nouo cum humor reliquitur canis montib. & gleba putris resoluit se zephyro, iā tūc incipiat mihi taurus ingemere aratro dep̄sso, & vomer qui s. terrā vomit, & vt vomis d̄, incipiat, mihi iā tūc splendere. i. splendens fieri, attritus. i. pp̄ attritionē, & vsū arandi. Illa seges. i. rōfrugum respōdet demū. i. tandē votis. i. desiderijs (quod magnū est) agricolæ auari, vt q̄ fructus multū exigit, alibi videlicet trigessimū, alibi sexagesimū, alibi cētesimū. vocat̄ ēt eū auaram, in fronte Aen. dicens. Et quāuis auido parerent arua colono Gratū opus agricolis quæ. i. seges sensit priusquā videlicet sereret bis. i. vernū, & æstiuū, & bis frigora. i. autūnale vsque ad brumam. i. quæ quarto sulco scinditur dico aut̄ responder id est satisfacit & correspondet votis agricolæ, quia messes immensę ruperunt horrea illius: hoc aut̄ plus est quam implese, quia res arida, & fragilis, dū vltra capacitātē impletur, rumpitur, vbi tenax, & fortis vt corium descendit.

VAR. LECT. Ac patrios, cultusq̄; habitusq̄; lucorum.] In Oblōgo Vaticanæ Bibliotecæ lib. Cultus, habitusq̄; legitur particula, q̄ semel tantū posita. In Longobardico, q̄, post Cultus, adscripta erat, abraſa est. Vetera exēplaria reliqua, Cultusq̄; habitus, q̄ legunt. [Et quid quæque ferat regio, quid quæq̄; recuset] In nonnullis antiquis libris legere est, Quid ferre recuset. [Hic segetes illic veniēt foelicius vix.] Antiquos admodum libros uidī, in quib. uersus hoc numero legitur. Hic segetes veniūt, uix foelicius illic. Atque iniussa uī rescunt Gramina. In Longobardico exemplari abraſa est dictio, Iniussa, eiusque loco repositum, Inuisa, Sed iniussa omnino lectio castior est.

CORR. RHO. MAGNVS Agelilaus Thasiorum delitias reiiciens, Non decet inquit, fortia meditārē voluptatis hoc genus admittere, q̄. n. seruile deliniunt ingeniū ab homine libero aliena sunt. Eūdē legimus à facietate, ac ebrietate semper &que abstinuisse, somno usum, non ut dñō, sed ut gerēdis, rebus obnoxio. In caloribus, & frigoribus ita se gessisse, ut soleis omnib. uteretur anni t̄pibus. Timotheum Canoni legitur à Platone conuiuio exceptū continenter admodū, & frugaliter, & ut inquit Io. ἀπληγμέντοις τροπίζουσιν, i. melius non tumefacientibus quas

quas somni cōsequatur puri cum summa corporis tranquillitate, solitum dicere, eos quos Plato exciperet & in diē insequentē bene habere. At nostris Antipodibus optime trāsmittitur creditur vita, si nec orientem solē spectant, nec occidentem. Quid n. aliud quam Antipodes sunt saginæ mancipati,

qui ad faces, & cereos viuunt, dū inter pocula transiguntur noctes, somno impenduntur dies, lucis ac tenebrarum ordine peruerso: de his puto Virgilium dixisse.

*Nosq. ubi primus equis Oriens afflaui anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina Vesper.*

AC prius, ignotum ferro q̄ scindimus æquor] Id est antequā faciamus, per vultū. Æquor autem modo terram accipe, ab æqualitate dictū. Vnde & maria æquora dicuntur. [Vētos] Quia diuersis locis diuersi prævalent venti. Et h. d. Debes scire ager cui vento subiacet. [Variū celi perdiscere morē] Id est aeris. Lucretius: In hoc cēlo q̄ dicit aer. Et h. d. Debes etiam celi qualitatem nosse, vtrū pluuijs gaudeat, an tepore, vel frigore. [Patrios, cultusq̄ habitusq̄ locorum] Duas res dicit, sciendū est, ager, & quemadmodū a maiorib. cultus sit, & quid melius ferre consueuerit, namque habitus locorū possibilitates accipimus. [Veniant] Crescant, vt pulchro veniens in corpore virtus. [Arbores fœtus alibi] i. poma. [Iniusa virescunt gramina] Bene iniussa, nam frumenta studio nō iussu nascuntur. Vñ est, Atque imperat aruis. [Nonne vides] Argumentatur, quasi hoc dicens, si vna prouincia ferre non potest omnia, quanto magis vnus ager; [vt Tmolus] Mons est Ciliciæ in quo nascitur crocum præcipue, nam loca commemorat, vbi plus prouenit, & melius aliquid. Nam crocū, & in Africa nascitur, sed non tale, nec tm̄, quale in Cilicia, [India mittit ebur] Et in Africa fuerunt elephantides, sed maiores in India. Hinc est quod ait Terentius, Elephantis que Indici præferat. i. maximis. [Molles sua tura] Sane Sabæi populi sunt iuxta Syriam & Arabiam dicti Sabæi ἀπὸ τοῦ σαβεῖ, quod apud eos thus nascitur, quo deos placamus. Molles autē ideo ait, aut quod sub aere clemētiori sint. (Nam vt ait Lucan. Quicquid ad Eoos tractum mundi; tepore labitur, emollit gentes clementia celi.) Aut certe quia Alexander Maced. dī obscenos oēs de suo exercitu segre gatos, illic confedisse. Sane tus modo sine aspiratione dicim⁹, nam antiqui thus dicebāt ἀπὸ τοῦ θυῖν qd̄ displicuit, tura n. a tundendo dicta esse voluerunt, a glebis tuis, cū quibus dī fluens de arboribus coalescere. [At Chalybes nudi ferrū] Populi sūt apud quos nascitur ferrū. Vnde abusiue dī Chalybs, ipsa materies vulnificusq̄; Chalybs. Nudi autē aut apud quos arbores nō sunt, aut vere nudi, propter ferri cædendi studiū. Nā legimus, Brōtelq̄; Steropesq̄, & nudus mēbra Pyracmō. [Virosa] Pontus castorea] Fibri, canes sunt Pontici, quorum iestes apti sunt medicaminibus, ppter quos vbi se requiri senserūt eos secant. De his Cicer. Redimunt se ea parte corporis propter quam maxime expetuntur. Iuuen. Qui se Eunuchū imple facit, cupiēs euadere damno Testiculi. Castores autem a castrando dicti sunt. [Virola] Aut venenata, Nam licet sint multis remedio, tamen prægnantes eorum odore abijciunt, & egerunt patrum. Et virola dicta ab eo quod est virtus. Alij fortia accipiunt a viribus. [Eliadum palmas Epiros equarum] Hypallage est, nam hæc dicit, Epirus creat equas optimas que apud Elidem palmas merentur in Iouis Olympici curruli certamine. Sane Epiros græce profertur, vnde etiam e habet accentum. Nam si latinum esset, Et prius, Epiri, Pi haberet quia longa est, Nec mireris equas currere, nam vt dicit Plinius, velocius sunt, ideo quod in cursu vrinam faciunt. At prius, &c.] Quia quarto sulco serēdum docuit, primus aut fiat proscindendo, docet quid attendēdū sit proscissuro æquor. i. campum æquum, & planum, de quo nullum experimentum habet dicens, quia prospicere conuenit vētos, & celi varietatem ne pluuiā impeditus operam interrompere cogatur. Deinde quis cuique rei cultus adhibendus, & nouissi-

*Ac prius, ignotum ferro quā scindimus æquor,
Ventos, & variū celi perdiscere morē
Cura sit, ac patrios, cultusque habitusq̄. locorum,
Et quid queq̄. ferat regio; & quid queq̄. recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius vna.
Arbores fœtus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. nonne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabæi?
At Chalybes nudi ferrum, virosa. pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?*

scrib. Oui. Riger aridus alto Tmolus in ascēsu cliuq̄. extensus vtroq̄. Sardib. hinc illinc paruis finitur hypēpis. Iuxta Sardis positum esse Tmolus indicant Ouidij versus. Sardis autē urbem esse in Lydia celeberrimā Herodoti & Plinij testimonio notissimum est. Præterea non absurdum fortassis foret illud Virgilianum croceos, & Tmolus odores ad vinū referre. Nam cum Tmoli vineta laudentur a Priscis tanquā generosissima vī poeta appellasse croceos odores. i. vinum Tmoli quod odoris & coloris crocei sit, quale vinum in primis laudatur a Palladio, vt pote saluberrimum, & in hanc sniam vadit Porphyrius dicens crocum, pro vino positū esse a Virgilio, & allegat istud hemistichion. Hoc ideo dixi, vt aliquid argutius reconditiusq̄. memorarē, non vt Seruij expositionē refellere vellē, quæ Probi, & Solini, atq̄. Columellæ auctoritate corroboratur, qui scribunt Tmolus esse croco florentissimum. Sed quia interdū grata sunt studiosis argutiores interpretationes hæc pauca libuit his cōmentarijs intextere: sequatur vnusquisq̄. quod velit. Hæc ille. Ordo est. At, i. sed, cura sit. i. curandum est nobis priusquā scindamus æquor. i. campū equū ignotū. i. de quo nullū adhuc fecimus periculū ferro. s. atri cura, in qua sit prædicere vētos. i. aut cui vētos subiacet, aut qui venit pluuiā, qui serenitatē allaturi sunt, & primo variū morē celi. i. aeris, nisi dicas variā influentiam cēlestium corporum; ac cura sit prædicere cultus patrios. i. qui cuilibet patriæ. i. loco natiuo cōueniant, & habitus. i. qualitates locorum. Et cura sit prædicere quid queq̄. regio ferat, & quid queq̄. recuset, sup. ferre q̄a segetes veniunt. i. nascuntur felicius, fecundius, & vberius. i. hoc loco, & vna veniunt felicius illic. i. illo loco, fœtus arborum veniunt felicius, alibi. Atq̄; gramina virescunt iniussa. i. sponte, nullo serente aut cogēte: nō ne vides, vt. quæadmodū, Tmolus mons ille Lydiæ mittit odores croceos. i. crocū, & vt India mittit ebur, & Sabæi molles, s. in tepida semp regione versantes, mittāt sua. i. propria & peculiaria thura quia solis est thurea vīrga Sabæis. At id est, sed, Chalybes populi illi aut in Ponto, aut potius in Hispania nudi. i. nudis membris Chalybem, hoc est ferrum mulgentes, cū Sabæi tennerrime vestiti tura legant; epithetis ergo antithesin facit, sup. mittunt ferrū. s. Chalybē, & ponitur nomē regionis vbi nascitur ferrum pro ferro, & Pontus illa regio mittit castorea, i. medicamenta ex testiculis castoris facta, virosa, i. viriū plena aut uirus quoddā habentia. Epiros, s. insula mittit sup. palmas equarū eliadū. i. equas quib. gignātur equi in Elide vincere soliti, & ita palmas mereri. Elis autem ciuitas est Achaia vbi iuxta Alpheum agitabantur olim ludī Olympici. Elias ergo patronymicum est a patria deductum. Et ita annotandum esse patronymicum patrium, non enim filium, aut nepotem, nec filiā, aut neptem, sed rem in patria genitam significat, videlicet equas: sicut in bucolico Musæ dictæ sunt Sicelides a patria, & alibi Helyconides, & Castalides, &c.

mē qua regione quæque res libentius nascantur. Nam neque terræ omnes ferre omnia possent, qd̄ exemplis his probat. Seruius autem in Tmoli montis descriptione reprehenditur a Beroaldo sic, Plin. in quinto refert Tmolus montē esse nō Ciliciæ, vt Seruius opinat sed Lydiæ, qui ante Tymolus vocabat, & erat vitibus confitus Strabo quoq̄. & Solinus idem sentiunt, q̄ Plin. Tmolus in Lydia collocantes, de quo sic

Digna
Ascēsis
ætimologia.

Continuo has leges) Iugiter in æternum, ad perpetuum sicut sequentia indicant, nam dicturus est: Æternaq̄. fœdera [Deucalion vacuū lapides iactauit in orbē] la trā

*Continuo has leges, æternaq̄. fœdera certis
Imposuit natura locis, quo tempore primū
Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem.
Vnde homines nati, durum genus. Ergo age terræ
Pingue solum primis ex templo a mensibus anni*

sit ad fabulam, & potice dicit. Ista tū primū statuta quæ ab initio mundi constat fuisse [Vñ hoies nati, durum genus] Expressit τὸ αἴτιον i. accusatiuū. Nā, & græce populi λαοὶ dicuntur

dicunt à lapidib. *ἀόλοι*, n. à lapidib. dicuntur. [Ergo age terræ Pingue solum] Iā redit ad causam [Primis à mensibus anni] Hoc est, quod dicit, Vere nouo, [Puluerulenta coquat maturis solib. æstas] Quæ glebas soluit in puluerem. Et reddit eam, cur hoc debeat fieri. [Maturis aut solib.] i. vehemēter feruidis, magnis. [Sub ipsū Arcturū,] i. autumnali tpe quo arcturus oritur. Et sciendū quod. [Sub] Præpositio, qñ tempus significat, accusatiuo gaudet. vt hoc loco sub arcturū. i. circa arcturū. Itē; aut vbi sub lucē densa inter nubila sese. Et, Sub noctem exportant calathis. [Sulco.] i. aratione. Et aliter, Arcturus qui & Arctophylax. i. Bootes post Vrsæ caudam locatus, quem alij Archadē fuisse filium Dalisthonis & Iouis dñt, qui cum matrem in figura Vrsæ ira Iunonis transfigurata vellet occidere, ambos à Ioue in celum esse translatos, ille Arcturus, illa Elice dicta. Alij Icarum hunc volunt esse, qui à pastoribus, quos vino tunc primo reperto ebrios fecerat velut dato veneno, fuerat occisus, Arcturus autem, qñ post caudam vrsæ locatus sit *ἀρκτοῦρ* Bootes, quod boues, cum plauistro agat dictus est. Arcturus autem idem arcturus ante 15. cal. Oct. atq. exinde pluuię incipiunt, quod ipse aperuerit dicendo. Hic sterilem exiguus, ne deserat humor arenam. Arcturum autem pluuiarum, & tempestatum esse auctore, & Plaut. ostēdit in Rud. cum eundem ipsum dicentē facit, Increpui hybernū, & fluctus moui maritimos. [Illic] In terra pingui. [Hic] in sterili, & tenui, & infecunda; & (vt sup. diximus) omnia pcepta, quæ commemorat, ad illud pertinent quod ait, Quid faciat lætas segetes. [Arenam] Aridam terram quæ est sicut arenā.

CONTINVO has leges] Docet varietatem terræ in producendo naturalem esse, ac insitam ab eo tempore, quo Deucalionis diluuiū fuerat, vnde vt rigorem doctrine mitigaret per digressiunculā non ineptā, fabulam inserit, quæ à Landino sic explicatur, Deucalionis diluuiū, nō fuit vniuersale, vt diluuiū Noe. fuit aut vt ait Varro regnāte Crimao Cecropis successore, vt Eusebius, & Hieronymus nondū defuncto Cecrope; dictū aut Deucalionis, qñ maxime eius regionē oppressit, ad Aegyptum aut, & eius vicinia non peruenit. Factū est anno mundi septimo supra tria millia, & sexcentos, ac septuaginta: cū vniuersale diluuium quod fuit tpe Noe fuerit anno 32. supra duo milia ac ducentos. Dictus est aut Deucalion lapides in homines conuertisse, quia qui ex diluuiō superfueraut timentes iterū diluuium, se in montib. continebant, aspero, & ferino modo viuētes. At ille verbis paulatim emolluit, & in planū deducens ad mitiorem, & humanum cultū traduxit. Deucalionis aut filiū fuisse dicunt Hellenē à quo Græci Hellētes sunt dicti. Thessalię aut imperauit Deucaliō. Hæc ille. Quia vero eternas docet naturæ leges, ita vt sua cuiq; loco virtus semel insita perpetua sit (nā & Porphyrius locū generatorū principiū, & genus censet) cohortatur vt secundū eā rē terrę arentur pingues, videlicet & cōdensē à primis mētib. hoc est ab Ianuario, & Februario, vt solet, & ventorū inutilis humor, qui nimia luxuriē pariat exiccetur, & pingue superfluumq. absumat, ipsaq. terræ fiant putres ac puluerulentæ. Macræ vero & siccæ vsq. ad sationis tēpus non scindantur profundius, sed suspendantur tenui, & quasi

*Fortes inuertant tauri, glebasque iacentes
Puluerulenta coquat maturis solibus æstas.
At, si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco;
Illic officiant letis ne frugibus herbe,
Hic sterilem exiguus ne deserat humor arenam.*

(vt dicunt) superficialia pacta, hunc consensum quo inter se consentiunt, ita vt aliæ aliarū vires non vsurpent; quin et p hæc homines quodāmodo fœdera seruent; nam si ferat oīa tellus, neq; aliorū egerent, longē maior esset inter mortales principes saltus; ita vt q̄ optima quęq; haberēt, alijs nō cōicarēt, sed potius additū negarēt, sed rerū penuria et cū turcis, & ethnicis cōmercia nobis facit. Imposuit ergo hæc fœdera continuo. i. ingiter, & ad perpetuū, aut Galli dicūt incontinēti hoc est illico, & ē vestigio, & sine intercapedine tps eo tpe quo Deucalion Rex Thessaliæ, iactauit in orbem. i. in mundū vacuū. i. vastatū aquis & hominib. carentē, lapides. s. post tergū iactos. vnde. i. quib. lapidib. nati homines sunt, sup. durū genus, aut vniuersos respicit, quia ferrea nunc dñt secula, aut Thessalos præcipue, qui duri, & immites predicantur. vbi Lapithæ, & Centauri, & Dolopes, & Myrmidones, & id genus homines duri, & feroces. Ergo, i. quicquid eternæ, & incommutabiles sunt leges, nec frustreris si secundū naturæ exigentiam terrā colueris. [Age] Adhortādī aduerbiū, de quo Valla non recte censet, quod videlicet tm singulare verbum exoptulet, & agite tantū plurale, sed agendū vtrūq; nam & hic dñ inuertant. forte. i. robusti tāti, inuertant. i. profcindant exēplo. i. illico ē vestigio (tractū ab aruspiciib. qui li tuo tēplū designabant ad contēplandum. i. inspiciendū au iū volatū. quo designato dicebant ex templo, eoq. dicto ne quis oblit oēs se proripuerūt) à primis mensib. anni. i. à Ianuario, & Februario, solum pingue. i. terram pinguem, optimam, quę solū dñ, quia omniū sustentaculū est à soliditate; vnde quidquid aliquid sustentat illi solū est, vt mare piscib. & aer auiibus, & æstas puluerulenta, i. plena pulueribus; & quæ per rarefactionem, & putrefactionē multos pulueres excirat, coquat glebas. i. terras pingues iacentes, i. aut inertes, nisi Sole maturecant, aut graues, & ponderosas. at. i. si tellus nō fuerit fecunda. i. si solum fuerit macium. sat. i. satis erit suspendere. i. suspensam tenere, s. terram, sub. i. vsq. ad ipsum arcturum. i. ortum arcturi, seu Bootis, qui oritur vndecim diebus ante æquinoctium autumnale, hoc est 13. Septembris, quo tēpore satio fit tenui. i. modico, & exili sulco, i. non arabitur donec seminandum erit, nisi vno, & eo quidem tenui sulco, ne herba. s. sponte in solo pingui supercrescentes officiant. i. noceant, lætis. i. pinguib. frugibus, illic. i. prius dicto, hoc est in solo pingui, & ne humor exiguus, i. qui in terra sterili & macra, exiguus. i. modicus est, deserat. i. penitus destituat, & derelinquat arenam, idest terram arenosam, & quæ penitus in arenam exiccetur, hic. i. in terra minus fœcunda, & macra. Exiguum est quod quia modicum facile exigitur.

V A R I A L E C T I O.

PVLVERVLENTA coquat maturis solib. æstas] in Rom. libro legere est, Maturis frugibus. Seruius: Solibus agnoscit cū alijs plerisque codicibus antiquis. [At si non fuerit tellus fecunda. In Longobardico, Et, sed, at, melius,

Asc.

Alternis] idest alternatim Idem (scilicet agricola [Tonsat nouales] agros meliores. Dicimus autem & has nouales & hæc noualia. Proprie nouales sunt primū arua profcissa, & primum segetē ferentia [Patere] Patieris [Situ durescere campum] Vt redeat in vires priores, Sane sciendum & Cic. in dialogis, & ceteros Philosophos tractare non qd debeat fieri, sed qd potissimū fiat. quā rem nūc Virg. sequitur. Nā cum dicat multa remedia agrorum recreandorū, ponit præ omnib. intermissione,

*Alternis idem tonsas cessare nouales,
Et segnem patiēre situ durescere campum.
Aut tibi flaua serēs mutato sidere farra,
Vnde prius lætum siliqua quassante legumen,
Aut tennes fœtus viciæ, tristisque lupini
Sustuleris fragiles calamos, siluamque sonantem.
Vrit enim lini campum seges, vrit auenæ,
Vrunt lethæo persusa papauera somno.
Sed tamen alternis facilis labor. arida tantum
Ne saturare fimo pingui pudeat sola, neue
Effætos cinerem immundum iactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fetibus arua.
Nec nulla interea est inaratæ gratia terre.*

Vnde eam rem frequenter iterat. [Aut tibi flaua serēs mutato sidere farra] Si te terrarum cogit angustia, & non habes vbi intermisso agro rursum seras, ibi frumenta seras, vnde legumina sustulisti. Aut si tibi est opus frumento, stercorea sparge, & cinerem, vel incende stipulas. [Sidere.] Moto anno. [Lætum legumen.] Fertile. Et [Lætus] Prout res fuerit accipimus, vt lætus homo, idest hilaris, lætum pecus, idest pingue, lætum legumen vt diximus, fertile, & sic in reliquis. [Siliqua] Theca leguminis

minis. [Quassante]. i. quassa. [Legumen] Legumen dicitur qđ manu legitur, nec sectionē requirit. Frumenta vero sunt oīa qđ ex se emittunt aristas. Nam quod supra ait. [Farra] Frumenta accipimus species est, n. pro gñe. Far. n. proprie genus est frumenti optimi. Dī frumentum à frumine, quod est gulæ prominens pars. [Aut tenues foetus viciæ] Mire ait tenues, nā viciā vix ad triplicem peruenit fructū, cum alia legumina proūctum habeant felicissimū, & fertilē [Tristisq. lupini] Amari, nā incoctus amarus est. [Vrit. n. lini campū seges] Bene excerpit linum, auenas, papauer, & dicit post hec frumenta serēda non esse: nam licet manu legantur, & sint inter legumina, viribus tñ frumentis exæquantur. [Lethæo perfusa papauera somno] Plena obliuionis. Nā Ceres, Ioue admonente, dī cibo papaueris orbitatis oblita (& re vera papauer gignit soporē) cum iam Proserpinam raptam à Plutone ex inferno recipere non potuisset. [Alternis facilis labor] Redit rursus ad præceptum quod scit esse præcipuū i. ad intermissionē [Alternis.] Intermissis, subaudi agris. [Facilis] Vtilis [Ne] Pro non [Saturnare] Recreare, & reparare [Pinguissimo.] Vel humido, vel fertili, [Sola] Terras. [Effetos per agros] Continua fertilitate lassatos, sicut etiam frequenti partu effeta dicitur mulier. [Cinerem immundum] Dicit ad discretionem illius quo vritur puellæ de quib. cinerib. in Bucolicis, Fer cineres Amarylli foras. [Mutatis foetibus] Vt oī anno proferant, sed diuersa, nā eadem ferre semper non possunt, nisi intermittant. [Requiescunt foetibus. arua] Non ēt roborantur, quod intermissio efficit arationis, quam rem rursus repetit, dicendo. Nec hulla interea est inarata gratia terre. Nam liptote figura est. i. maxima, & præcipua, vt Munera nec sperno [Inarata] Intermissa.

ALTERNIS idem, &c.] Præcepta Georgica. i. quæ ad terræ opus, & culturam pertinent pro terrarū diuersitate diuersa sunt habēda, ideoq. prius docuit, alio tēpore terras opimas alio macras esse proscindendas: verum qđ nunc affert documētum de terrarū cessatione, seu intermissione ad omnem vī pertinere regionē, sic tñ vt alibi sit ferē necessaria, alibi tantū vtilis. Nam in terra pingui, si intermissionem feceris, pinguiorem effeceris; in qua tñ cautio sit, ne nimium luxuriēt; in macra vero nisi cessaueris ab aratione operam luseris, nā penitus sterile reddideris. Quo circa nunc de terris docet quomodo sint post messē tractandæ, dicēs, quod aut alternis annis cessabunt, & vires, & succum recuperantes, aut genere frumēti minus excedentis ferentur aut stercorabuntur. Et ita triplex inueniē cultura. Ordo est, Tu idē qui. i. suo tpe, terrā vtramq; arasti, patiere i. permittes nouales. i. terras innouatas, aut de nouo latas tōtas. i. messas, cessare, labonere ferendi alternis sup. annis. [Notū est qđ annalis, noualis, natalis, molaris, maxillaris, ædilis, quintilis, & alia multa adiectiua, sunt in eo gñe proferenda in quo ponitur substantiuum subauditum: vnde si dico hunc natalem, intelligo diem, hunc molarem dentē, hunc quintilem mensem, hos nouales agros, has nouales terras, hæc noualia arua; sed neutrum quoque per se planum est,

& ideo frequentius eo vrimur sine substantiuo. non raro tñ dicimus has nouales, quia facile intelligimus terras. Et tu patiere campum segnem. i. effectum & infœcundum, qui iacet & nihil exurgere facit (vnde segnis dī seorsum quasi ab igni qui accerimus est) iurescere. i. durū fieri & obduci situ. i. Janugine, & limo, vt vires recipiāt, aut tu sere. i. seminabis. (Nō ergo scribitur seres) farra flaua. i. quæ flauescunt dum matura sunt fidere. i. anno mutato, aut potius fidere. i. qualitate temporis mutata, nam alio tempore farra, alio legumen feritur; seres dico ibi vnde tu tristuleris. i. collegeris (nam legumē dī quidquid legitur manib. vt pisum, faba, lupinus) prius quia legumina citius colliguntur, legumen lætum. i. pingue, & abundans siliqua. i. tunica, aut teca leguminum quassante, i. cōcutiente pondere suo ipsum legumen grande, & maturū, hoc est, si videris produxisse densum, & amplum legumē, poteris tpe suo super inserere farra, aut ibi vnde tu sustuleris fetus tenuis viciæ, i. eius leguminis de genere lentis, & fetus. i. puētū lupini i. illius leguminis trillis. i. amari ante maturitatē appositorie calamos fragiles i. faciles fractu, & siluā sonatē. i. ariditate inducta. Si quæras quare non superinserat linū, & auenā, vt farra, aut quare non superinserat farra post linum, & auenam, sicut post p̄dicta, aut quare nō faciat mentionem de lino, & auena, dicit quod ideo, quia seges lini vrit. i. arefacit, & exiccat campum, & seges auenæ vrit capū, & papauera perfusa somno Lethæo. i. obliuiofo. i. quæ somnū, & obliuionē inducunt, vrunt capum, & ideo non esset vtile eo dē anno far superinseri, sed tñ facilis labor alternis sup. annis. i. postquā annus cessauerit, poteris vnde linum sustulerris ēt farra serere tantū. i. tñmodo ne pudeat (quia sordidū munus est saturare pingui fimo, i. stercore vsque ad saturitatem sola arida i. terras macras, ex antithesi ergo ornatū comparat, ve, pro vel ne pudeat iactare cinerem immundum. i. limosum, & pingue (quod epithetō adieci fin commentarios propter cinerem quo puellæ in expoliendis capillis vtuntur, aut potius iō dixit immundum vt causa sit, cur dixerit ne pudeat) per agros effetos. i. emaceratos, & de quibus omnis fecunditas emulcta ēst. Arua quiescēt quoque. i. etiam sic. i. sterculando fetibus mutatis. i. mutando fetus hoc est si nō idem genus frumenti aut leguminis seratur cōtinue nec vlla. i. nonnulla imo (per liptotē) plurima gratia. i. relatio beneficij est terræ inarata. i. nō arata, interea. i. dum cessat quia se pinguem faciat ad futuros prouentus, & herbis pecora pascit, quod non exprimit, ne alteri libri farraginē huc ingerat, & opus cōfundat. Seruius aut legit, nec minus interea. Sed plures, nec nulla.

AVT ibi flaua Ceres mutato fidere farra] In Romano libro Mutato semine legitur. Sed Sidere agnoscit Seruius. Et reliqui libri omnino Sidere legūt. Vnde prius lætum siliqua quassante legumen. Quamuis Seruius. Lætum, agnoscit. vide tamen an recte in Romano libro Lectum legatur. [Requiescunt fetibus. in Romano libro, Requiescent fetibus, futuro, tempore scriptum, in alijs præsentī.

VAR.
LECT.

Incendere profuit agros]

Non agros, sed ea quæ in agris sunt. i. stipulas vel quiscuilias, hoc est purgamenta terrarum, & alia inutilia concremare. Nam vt videmus, si in agris qui incendendi sunt, de sint stipula, aliunde illuc nutrimenta portantur incendij. [Atq. leuē stipulā crepitantib. vrere flammis] *in Baar* poetica, vel superflua verborū repetitio. Nā stipula p se leuitatē significat. vnde leuē stipulā

vocamus [Siue inde occultas vires] Inde. i. igni, occultas autē, arcana quadā ratione celatas, In hoc aut sensu sequit Heracleti opinionē, qui dicit omnia ex igni procreari. quē nunc terris alimenta præbere commemorat. [Vitium] Quod fecunditatem impedit. Exudat inutilis humor;] Noue locutus est. Nam non se humor, sed terra desudat. vnde exudat pro exudatur accipimus. [Cæca relaxat spiramēta] Breues cauernas per quas sudor emanat, quæ tenuitate sui nō possunt videri. [Relaxat] Aperit. [Qua] pro quo. [Durat] actiuum est hic, Dicimus enim & duro, & duror, & duro, neutraliter, & duro [Hiates] Apertas. & patētes. [Ne tenues pluuię] Aut lētę,

*Sepe etiam steriles incendere profuit agros,
Atque leuem stipulam crepitantibus vrere flammis,
Siue inde occultas vires, & pabula terra
Pinguia concipiunt; siue illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exudat inutilis humor:
Seu plures calor ille vias, & cæca relaxat
Spiramenta, nouas veniat quæ succus in herbas
Seu durat magis, & venas astringit hiantes:
Ne tenues pluuię, rapidiue potentia solis
Acrior, aut boreę penetrabile frigus adurat.*

& penetrabiles, aut epitheton est aquarū. Aque. n. naturaliter tenues sunt: sicalibi, Aut in aquas tenues, dilapsus abibit, [Rapidi] Feruidi, & ardētis. [Acrior] Validior, [Boreę] Venti aquilonari, [Penetrabile frigus] Quod omnia penetrat [Adurat] Hoc ad solem, & ad frigus pertinet: nam vno sermone duo diuersa concludit quę tamen vnum effectum habent; nam & frigoris finis, est caloris initiū, & sum-

mus calor, frigoris est principium. Vnde quasi vnus effectus est, & frigoris, & caloris.

SAEPE etiam steriles &c.] Docuit quedam remedia cōtra sterilitatē terræ, hoc est qđ proposuit, docuit quid faciat lætas segetes. ex parte, quia stercoratio, intermissio, & cinerum sparsio. Nunc alia apponit dicens, quia profuit interdū incendisse steriles terras, hoc est radices, & herbas cespitiū desiccatorum quæ manent in terra sterili tā desiccata post arationē. Cuius exustionis causas varias assignat, summā aut Pli. putat vt herbarū semen exuratur. Ordo est, Profuit. i. vtile fuit, & conduxit, etiā. i. præter dictas causas, sæpe incēdere agros steriles

Asc.

riles. i. stipulas, & cespitum ac herbarum radicumq. reliquias in agris sterilibus post arationē superextantes. Atq. pro i. (exponit. n. quō agri vrantur) vrere stipulā leuem. i. desiccata, aut quia in sterili terra genitā flāmis crepitantibus, ppter materie. n. repugnātiā crepitāt flāme, quarū crepitus nō sit sine cōbūrēdorū motu terre nō inutili? Quod vero grāmaticarū rerū curiosi nihil satis dictū est, Norint multa verba esse semi impersonalia q̄ si pponantur impersonalia censeantur, si infinitiū pro supposito habeāt personalia, vt iuuat me legere impersonale quodāmodo est, legere iuuat me, personale. Sic pfuit incēdere, & vrere, impersonale est. Incēdere agros pfuit & vrere profuit personale, profuit inquam siue quia terrā concipiunt inde occultas vires & pinguiā pabula. i. nutrimenta, siue q̄a oē vitium excoquit. i. coquendo expellitur & consumitur illis, f. terris per ignem, atq. humor inutilis exudat. i. exudando consumit, expellit. n. ignis humorē, vnde exudare vī humor, vnde in thermis exudamus, quod verbum componitur ab ex & sudo, sed quia post. x. nō scribitur, s. dicimus exudo, & exulto

exero pro exudo, exulto, & exfero. Seu q̄a ille calor relaxat. i. relaxare terras facit (hēt. n. ignis etiam vim relaxatiuam, vt patet in asseribus, & bacillis, qui ad ignē laxati incuruantur verum videt terram constringere. quod quidem verum si sit tenax, & pinguis, plures vias sobtrusas prius p̄ inutile humorem, & relaxat spiramenta. i. spiracula cāca. i. occlusa & occulta (Cæcum. n. nunc est quod non videt vt animal, nunc quod non vī, vt hic, cēca spiracula, nunc quod nō permittat videre vt, Cæcus amor) hoc est secretos, & occultos meatus per quos spiritus aeris intret, & humor noxi⁹ euaporet, quā, scilicet parte succus veniat in nouas herbas, seu quā ignis durat, i. inducat magis, & astringit. id est claudit venas hīates, id est rimas, scissuras, aperturas terrarum, quæ res conducit, ne pluiæ reuues & iō multū penetratiuæ rapidiūe potentia solis, & rapidi acrior idest vehementior quā terrā parū humoris habenti cōducat aut frigus boreæ, id est illius v̄ti Septentrionalis à Thracia flantis, penetrabile idest facile penetrās, habet enim hic significationē actiuam, adurat scilicet tenues venas.

SERV.

A Deo] Valde [Rastris] Et hos rastros dicim⁹, & hec rastra Legimus. n. At istos rastros interea deponere in Terentio. Item Rastraq. & incurui terrā coluere ligones. Et rastra dicta, q̄ terrā radant [Glebas inertes] pigras, nihil creantes. Et transit ad aliud præceptum [Vimineasq. trahit crates] Ad agrorum. f. exequationē. Et hic trāsit ad aliud præceptum. [Flaua Ceres] Flaua dī pp̄ aristarum maturitatem. Et

*Multum adeo, rastris glebas qui frangit inertes,
Vimineasq. trahit crates, iuuat arua, neque illum
Flaua Ceres alto ne quidquam spectat Olympo:
Et qui, procisso quæ suscitāt equore terga,
Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
Excercetq. frequens tellurem, atq. imperat aruis.
Humida solstitia, atque hyemes optare serenas,
Agricolæ hyberno letissima puluere farra,
Lætus ager nullo tantum se Mæsia cultu
Iactat, & ipsa suis mirantur Gargara messes.*

cipere propter Gargara montes Phrygios [Mirant Gargara messes] Phantasia est poetica rei inanimatæ sensum dare, sic alibi. Miraturque nouas frondes, & non sua poma.

MULTVM adeo, rastris] Do- **Asc.** cet alios colendæ terræ modos, dicens multum prodesse, qui rastris, hoc est magnis detraheb. glebas frangunt, aut cratibus super tractis, aut q̄ ex trāverso iterū ducto sulco terrā intercipit & diuidit. Optanda

Ceres nomē ē quod in polysyllabis in nominatiuo singulari producit vltimā, cum in obliquis, corripit [Alto] De alto [Ne quidquam] Non sine cā. Nā semper duæ negatiuæ vnā confirmatiuam faciunt. Vnde male quidam locum illum legunt in Terentio. Pater adest, caue ne te tristem sentiat. Si. n. hoc dicit, vide vt te tristem esse sentiat, illud procedere minime potest, sed ita legendum est. Caue te tristē sentiat. Nam & Ne &. Caue prohibentis est. [Spectat.] Respicit. [Quæ suscitāt equore terga]. i. terram quā arauerat. [Rursus in obliquū verso perrumpit aratro]. f. Autumnali tpe, quo iam cum seminibus aratur. Nam hoc p̄cipit, vt cum denuo aramus, tunc per obliquū aratra ducamus. nemo. n. vno tpe bis arat. [Atq; imperat arua]. i. vt tantū ferant, quantum ipse desiderat. Et hoc est quod ait supra. Illa seges demū votis respondet avari Agricola. [Humida solstitia, atque hyemes optare serenas] Duo sunt solstitia Vnum æstiuū 9. Calend. Iulij die, quo tpe remanere sol ad inferiores incidit circulos. Et aliud hyemale & Cal. Ianuarij die, quo tpe sol altiores incipit circulos petere, Vnde hyemalis solstitij dies minimus, sicut æstiuus maximus inuenitur. Vī ergo contrarium esse quod dicit, Optare pluias per solstitia, & per hyemē serenitatē, cum (ut diximus) unum æstiuum sit, & aliud hyemale solstitium. Sed sciendum modo annum in quatuor partes esse diuisum, in duo solstitia, & quo æquinoctia, vnum uernale, & aliud autumnale, quæ Græci somerias uocant. Sunt autē 8. Cal. Aprilis, & 8. Cal. Octob. die, quia annus olim in duas tantum partes diuidebatur, hoc est in æstiuum & hyemale solstitium, & in duo homisphæria, ut intelligamus omnia eo tempora uoluisse cōplecti. Nam hoc dicit, Optandum rusticis ut autumnali & hyemali tpe sit serenitas, quæ duo tēpora pro uno habeantur scdm̄ Hemicycli rationē ut diximus. Vernali vero, & æstiuo tempore vt sint pluiæ quæ & ipsa duo tēpora pro vno erant. Tamen si diligenter attendamus, poetica licentia vsus est, vt pluralē numerum pro singulari poneret. nam solstitia pro solstitio, & hyemes pro hyeme posuit dicit autem, Optanda hæc quæ per naturam non sunt, quo possit vtriusque temporis asperitas mitigari & æstatis calor pluijs, & frigus hyemis serenitatis tēpore [Hyberno puluere] Hyberna serenitate. eo q̄ nimia serenitas puluere creat. [Lætus ager] Hyberno, f. sereno. [Nullo tantum se Mæsia cultu Iactat] Constat quidem Mæsiā circa culturam esse diligentem, sed non cultus suus tantum prodest quantum hyberna serenitas, Mysia autem prouincia est, Mæsia vero ciuitas Phrygiæ. haud longē à Troia quā magis debemus ac-

autem est, inquit, agricolis serenitas, & siccitas in hyberno tpe, quo circa vult vt agricola optet vt hyemales pluiæ in æstate transferantur, nō sit tñ scdm̄ Mac. vt reuera pluias effici uales optet, sed quia hyemales nimium deprecetur, atq. abesse velit, non tñ vī q̄ in locis calidis & siccis obesse possunt an inaturitatē frugū pluiæ, quo circa posset utrumque optare vt & hyeme serenitas sit, & in æstate incipiente, hoc est vsque ad finē Maij mediocris pluiæ. Sed huic expositioni obstat quod dicit humida solstitia, quod de principio æstatis, & sine fine veris intelligi nō possunt, vnde si nullo modo humida solstitia recipienda cēseas, posset exponi sic, agricolæ optate solstitia humida i. quæ ferē humida sunt sup. serena, & optate hyemes. i. tempestate pluiæ serenas, tam dicit prodesse vt nullus cultus ei comparandus sit, nullaque res plus ad copiam, q̄ in Mysia est faciat. Commentarij ferē Mysia legēdū putant, textus tñ passim Mæsia habent. Priusquē ordine posuero recitabo verba Beroaldi, in Seruio cōtra id, qd̄ dicit de, ne, particula quæ sunt. Quāuis hoc exigere videatur regula grammatices quod à Seruio p̄cipitur, tñ veteres scriptores septissime ita locuti sunt vt hanc particulā ne cū verbo caueo copularēt. Hora, Vade vale, caue, ne titubes mādātaq. frāgas. Plin. Terrā cariosā caue ne plauistro ne ve pēcore impellas Quid. Ne fallare caue, p̄ximus acer erit, itaq; vtroq; modo, & recte, & latine dī cū auctoritas veterū p̄ regula sit, & honestissimus sit error magnos duces sequentib. Itē Virgilius versus vt pote eruditione refertissimus eruditiorē exposcebat enarrationē, concisus est interdū Seruius in reb. magnis, copiosus in paruis. Quis. n. eliciet verā arcanamq. Virgiliani carminis sniam ex tali interpretatione? Gargara sunt mōtes Phrygi. Nemo eruditus ignorat Gargara esse mōtes uel potius cacumē mōtis Idæ, sed curioso cōmētatori inquirēdū fuerat curiosius, & pensandū diligentius an poeta posuerit Gargara pro mōte, q̄ fertilitatis esse dicit exēplar, ego apud Macr. animaduerti Maronianū carmē explicari accuratissime & longe secus quā tradat à Seruio atq; copiosius. Ait. n. Gargara nomē esse cacuminis montis, & in eo oppidi, & Virgil. nō de summo monte sed de oppido loqui in Georgicis. nā apud Gargara ciuitatē, tanta erat frugum copia vt qui magnū cuiusq; rei numerū uellet exprimere p̄ multitudine immēsa Gargara nominaret, ita Alceus, Aristophanes & Varro Gargara p̄ multitudine posuerūt, & de his intellexit Oui. Versu. Gargara quot segetes, quot habet Metymna racemos. Nō ergo Gargara p̄ mōte apud Vir. accipere debemus prout accepit Seru. sed pro oppido, vt sentiunt eruditi, quod positum

positū est in imis radicib. Idē mōtis. & defluentib. inde humorib. Gargara irrigant, fiuntq. feracissima. Confirmat Macrobius. Iniam Pli scribes in quinto. Gargara esse montē & oppidū. Et Strab in 13. inquit Gargarus in superiorib. Idē partib. locus ostendit a quo Gargara dī Acolica ciuitas. Facebat itaq; mutilata expositio quā Seruius, & Probus tradiderunt, q. ambo nihil dixerūt nisi Gargara esse montem. Ordo est. Is sup. qui frāgit rāstris. i. dētalib. glebas Inertes. i. inutiles, & quasi sine arte, aliquid lucrādi, aut producendi, & trahit. s. super glebas. i. terrā concretam crates vimineas. i. ex viminib. & sudibus factas, iuuat. i. adiuuat. i. valde multū arua, neq; nequidquam. i. & non frustra Ceres flaua. s. ut arista frumenti colorata, spectat supple de, aut ex alto Olympo. i. cōello, illū. s. qui id facit, & supple illū, qui prorumpit. i. pscindit rursum. i. iterū aratro verso in obliquū. i. trāuersum, ea sup.

terga. i. culmina sulcorū q. suscitāt, i. sursū prius leuat a quo. i. cāpo. plano, & a quo pscisso. i. prius scisso, & sulcato. i. q. post sulcū ductū recte ducit alterū ex trāuerso, & supple. eū, hoc est neq; frustra spectat, qui exercet frequens tellurē, atq; imperat agris. i. sic domat eos ut sibi audietes. i. quasi ad imperiū q. tum vult referētes faciat. O Agricole optate solstitia. i. estiualia s. m. Seruiū aut solstitia humida. i. hyemalia, & pro. i. hyemes serenas. i. ut serenitas sit tpe hyberno, quia farra supple sunt letissima puluere. s. p. siccitate producto hybernā, & ager est latus hyberno puluere, & Mēsia oppidū, aut Mysia regio nullo. i. nō vllō, nō iactat se tū. i. tū vllō cultu, quantū supple serenitate hyberna: & Gargara. i. loca decliua in Mysia nō mirant tū suas messes vllō cultu, quantū serenitate hyberni tps, hoc est nullo cultu tū prouentum habet, quantū serenitate hyberna. & tamen est illic maximus prouentus.

rv. C

ominus]. i. statim, sine intermissione [Insequitur] Prosequitur, & non finit quiescere. [Cumulos ruit] euerit dissipat. & nunc est actiuum ruit, ut, vna Eurusque Notusque ruunt. nam aliter dictum est. Ruit alto a culmine Troia. [Male pinguis] Non pinguis, idest sterilis. [Deinde satis fluium inducit, riuosque sequentes] Post commemoratam generalem agriculturam, transit ad species, & culturas ventientes ex tempore. Nam arare, cinerem iacere, incendere terrenum est irrigare, aut non nisi nimis siccitatis, est sicut siccare etiam aut ex magnis pluuijs, aut ex fluminis eruptione compellimur. [Satis Segetibus agris satis: nam participo est. [Sequentes riuos,] aut certe riuorum est epitheton. [Exultus ager] idest æstatis calore [Morientibus herbis] Secundum Pythagoricos, qui dicunt omne quod crescit habere animam. Vnde est. Atq; interfice messes. [Ecce, idest] ex improviso [Supercilio] Altitudine summite terrarum [Raucum per leuia murmur Saxa ciet] Non solum vtilitati hanc rem dicit fore, sed etiam voluptati [Leuia] lubrica detrita, nitida. [Scatebris] Ebullitionibus que fiunt cum aqua. i. in quas riuus defluerit. Vnde et vasa estuaria calore, scaturire dicuntur [Quid Subaudi, de illo dicendum est, aut quātū illi prodest

Quid dicam, iacto qui semine comminus arua

Insequitur, cumulosq; ruit male pinguis arena?

Deinde satis fluium inducit, riuosq; sequentes?

Et, cum exstus ager morientibus estuat herbis,

Ecce supercilio cliuosi tramitis vndam

Elicit, illa cadens raucum per leuia murmur

Saxa ciet, scatebrisq; arentia temperat arua.

Quid, qui, ne grauidis procumbat culmus aristis,

Luxuriem segetum tenera depascit in herba.

Cum primum sulcos equant sata? quique paludis

Collectum humorem bibula deducit arena?

Præsertim incertis si mensibus amnis abundans

Exit, & obductio late tenet omnia limo:

Vnde caua tepido fumant humore lacuna.

Nec tamen (hæc tū sint hominumq; boumq; labores

Versando terram experti) nihil improbus anser,

Strymoniaq; grues, & amoris intyba fibris

Officiunt; aut vmbra nocet. pater ipse colendi

Haud facilem esse viam voluit, primusq; per artem

Mouit agros, curis acuens mortalia corda;

Nec torpere graui passus sua regna veterno.

Ante Iouem nulli subigebant arua coloni;

Nec signare quidem, aut partiri limite campum

Fas erat: in medium quærebant, ipsaq; tellus

Omnia liberius nullo poscente ferebat.

Ille malum virus serpentibus addidit atris;

Prædariq; lupos iussit, pontumq; moueri;

Mellaq; decussit folijs, ignemq; remouit;

Et passim riuus currentia vna repressit;

Vt varias vsus meditando extunderet artes

Paulatim, & sulcis frumenti quæreret herbam,

Et silicis venis abstrusum excuteret ignem.

[Grauidas aristas periphrasticos pro spicis posuit. Dicimus aut, & hic spicis, & hæc spica, & hoc spicū. Cicero in Arato. Spicū illustreferens insigni corpore virgo. Sed scire debemus in vñ esse a masculino vtrumq; numerū, a neutro vero raro, & tū singularem inueniri, nā pluralis nūq. lectio est. [Culmus] calamus spicarum [Luxuriē segetū] Bene luxuriem ut ostendat re superfluam, & nociturā nisi amputetur. [Cū primū sulcos æquat sata;] Cū adhuc herbæ sunt teneræ. i. anteq. cogant in culmos. Et est Virgilij hoc hemistichion vñ de inuictis [Deducit] Siccit, detrahīt. Sic paulo post, Riuos deducere nulla religio vetuit. i. siccare. [Præsertim] Maxime, præcipue [Incertis mensib.] Inopportunis. Incerti aut menses sunt veris, & autumnī. nā & hyemis certum est frigus & æstatis certus est calor. Veris vero, & autūni nūc frigus, nūc calor est. [Obducto] late tenet oīa limo. Superlito, superfufo. Tenet, occupat, & operit. [Vñ] De hmoi inundatione. s. amnis [Tepido humore] Noxio, inutili Lacuna aut sunt fossa in quib. collecta aqua stare cōsuevit [Nec tū, hæc cū sint hominūq; bouūq; labores] Ordo est a sequētib. Nec tū nihil

uidere, & designare. [Fas. i. lex] [In mediū quærebant;] In cōe, [omnia liberius.] Quia sup. ait, [atq; imperat aruis] Bene, tūc enim libere cuncta sponte ferebant nunc aut imperante alio per laborem cultura seruiunt [Malum virus] Bene addit malum ad discretionem epitheton. Nam virus, & bonū & malum est sicut venenum, nā idem est. Venit aut a Græco, nā, & illi q. d. p. x. a. x. o. r. mediū habent. i. bonū, & malū: Sane virus, hodie tres tūc hēt casus, hos virus, huius virus, o virus. Antiqui hoc virus, huius viri dicebant Lucretius. Tetri primordia viri. [Ignemq; remouit.] Nō penitus sustulit, sed occultuit. Vñ est. Quærit pars semina flāmā Abstrusa in venis silicis. [Passim] Abundāter, ubiq. [Riuū] Fluminib. [Excuteret] Studiose reperiret, & coleret. [Frumētū herbā] Periphrasis segetis.

Qvī dīcā, &c.] Prosequit intentū, videlicet quid faciat latus segetes dicens cū admiratione, quid dicam, sup. de illo, hoc est quantū ille prosit aruis qui iacto semine, idest postquā iecit semē insequitur arua cominus. i. de prope, & statim quasi conserens manibus, & ruit n. dissipat cumulos. i. globos arenā mala. i. nō, aut sine commōdo pinguis, q. d. plurimum

nmi-

Asc.

nimirum prodest & qui deinde inducit satis. i. segetibus aut seminatis fluuiumq; pro. i. (est enim epexegetis. i. expositio prioris per posterius) riuos sequentes. i. defluentes in agrum, & cū ager exultus. i. nimio calore aestuat. i. feruet & hoc herbis morientibus, præ nimia. i. siccitate. Ecce. q. d. præter opinionem, & cum minime speretur quod. i. illic aqua pter flueret vbi paulo antea tanta siccitas erat vt oia exaresceret. ipse elicit. i. per aqueductus aut canales educit supercilio. i. ex editiore loco, quia alias nequiret deriuare, motus cliuosi. i. multos cliuos habentis vnda. i. aquam exundantem. Illa. i. aqua cadens i. defluens, ciet. i. excitat murmur tantum. i. infractum per saxa leuia. i. pollita frequenti impetu & temperat scatebris. i. scaturiginibus. & ebullitionibus. ac venis aquas effundentibus, arua arentia. i. siccitate. Quid sup. de illo dicam quantum iuuat arua, qui. ne culmus. i. herba spica sustentans procumbat grauidis arillis, ipse depascit. i. pascendo pecora absumit luxuriam. i. segetum copiam, & superabundantiam, segetum. i. pinguium culmorum, ac stipularum, in tenera herba. i. priusquam se se in spicem collegerit formam, cum idest qñ sata equant, i. cooperiunt per equalem altitudinem sulcos. Et quid sup. dicā de ducit. i. aufert arena bibula. i. per suppositionem arenæ multum aquæ bibentis humorem plaudis, hoc est palustrem qui præcipue nocet, deducit inquam pferim, i. pferue, si amnis. i. fluuius ex imbre subito genitus (qui à circum natando dñ, circumfluit. n. agros) Abundans i. super excrecens exit. i. ripas, & limites suos mētib. incertis. i. vernis aut autumnalibus. quibus tempestas incerta est nunc pluuiosa, nunc suda, nisi sit sensus in mensibus. certis, i. quibusdā, & non omnibus. quia si frequens aut iugis esset inundatio, frustra fieret desiccatio. Si ergo annis exit aut incertis mensibus. aut in mensibus. certis, sed maior manus legentium est incertis vna dictione q̄ duab. & tenet omnia limo obducto. i. superducto, late. i. amplius aut in latum, vñ. i. a quo limo lacunæ. i. receptacula aquarum, cauæ. i. excavata, aut capacia vt caua videant, subdāt. i. distillant humore tepido. i. pluuiā cū quodā tepore decidet [Nec tñ hec &c.] Postq̄ edocuit diligentia agricolis in colendo agro seruandā, subiungit misera eorū facta. vt quibus officiunt ac nocent plurima vt aues, herbae, & vmbre. Verum ne temere oia contingere censeas dicit à Ioue ad institutum vt non torpescerent homines simul q̄ cū agro se colerēt exercitationibus assiduis. Nā si vt sub Saturno quondā omnis ferat omnia tellus, & id quidē sponte, nemo agros coleret, dicit ergo Iouem Saturni filium immutasse tpa patris sui, qua occasione præstita transit ad alia diuerforū inuenta agricolis pferim utilia, sed ne in re manifesta prolixior sim. Ordo est. Nec, pro, & nō, & cū hæc. i. prius dicta sint labores, & hominum, & bonum expeti. i. inuenti, & experientia adducti (ponit enim in significatione passiva cū sit verbū cōe experior) versando. i. arando, & colendo terrā; tñ anser improbus. i. improbandus, & detestandus vt q̄ vbi nihil seuerit, decerpit, & vastet, & grues strymoniæ.

i. circa strymonem lacum. aut amnē in confinibus. Thraciæ, & Macedoniae versari plurimū solitæ. & intyba. i. herba amarissimis fibris. i. q̄ habet amaras: & nociuas fibras, quibus fruges attrahuntur, officiunt. i. nocent & contrariū eius quod deberet faciunt. Nā cum officium in bonam partem accipiat ferē quæres quō officere sit nocere. Sed sunt qui officiū ab efficiēdo deductū velint, alijs dicentibus. huius præpositionis obesse duplex significatum: alterum. n. quod quasi, p. p. vt ob pietatem. i. p. p. pietatem, & sic officium est, p. p. quod quidquā institutum, & factum est: alterum vero quasi cōtra, vñ obsum obsto, obdo, oppono, officio, quasi cōtra sum, sto, do, & pono, & facio cōtra id, quod debebam, aut vmbra nocet, sed ipse pater. i. [Iuppiter qui dñ iuuans pater, haud. i. non voluit vñ. i. modum, & rōnē colendi esse facilem, imō voluit esse difficilem, & ipse Iuppiter mouit primus agros. i. primus exercuit per labores, acuens corda mortalia curis, nec passus sua regna. i. homines sui tps torpere. i. pigrescere, graui. n. nociuo, & molesto veterno. i. vitio somnolentiæ, & obesitatis ex corpore procreato. Nulli coloni. i. agricolæ. subigebant. i. domabant. Vnde dictū est atq; imperat aruis, subigit aut aruū qui ipsum ad iussum suū, quod vult, ferre facit: an Iouem. i. priusquam ea Iuppiter subegisset. Nec fas erat signare quidē capū aut partiri capū limite. i. lapide ad dirimendos agros in confinio posito, sed sup. homines, quærebant. i. reponebant in mediū, & ipsa tellus ferebat omnia liberius. i. omnino libere, & non subacta hoc est nullo poscente, i. exigente, sponte videlicet sua, ille. i. Iuppiter addit serpentibus. aris. i. nociuis, virus, i. venenū suū, & iussit lupos p̄dari. i. prædās auferre, & iussit pontum. i. mare moueri. i. per nauigationē auaritiæ potissimum causa inuentam. Et ipse decussit. i. deorsum & in terrā excussit mella folijs. i. arborū, hoc est frondibus, in quibus copiose prius reperiabantur, & remouit. i. ab vsu mortaliū ignem, & repressit. i. coercuit vina currentia passim riuus. i. per riuos, vt. i. vsus. i. opus, & utilitas, extuderet. i. extorqueret, & violēter pararet varias artes meditādo, i. excitādo, & vt vsus q̄reret. paulatim. i. paulo tenus, & successiue postq̄. i. Ceres docuerat herbā frumētī in sulcis, i. parōnē, & cultū terræ, & vt excuderet. i. cudēdo & cōcutiēdo eliceret ignē ab strusū. i. delitētē, in sup. venis silicis. i. lapidis illius p̄dari.

Riuosq; sequentes] In Rom. libro legere est, Riuosq; fluentes, sumptum id nimirū ex paraphrasi [Ecce supercilio cliuosi tramiti vndam Elicit.] In Rom. lib. Eligis, scriptum, ea, scilicet cognatione, quæ intercedit inter g, & c, cū Elicit, omnino scit casta lectio [Nec signare quidem] In Romano libro, ne signare quidem, legitur [Extunderet artes] antiqua aliquot exemplaria, Excuderet, legunt, eaq; dictio, nescio qua prius abrafa in Longobardico libro, superinducta. Sed enim extunderet in probatoribus libris, Romano, Mediceo, & alijs habetur [Et silicis venis] Antiqua omnia exemplaria, quæ præ manibus fuere nobis, Vt silicis legunt.

VAR.
LECT.

SERV.

Nauita] Pro nauta sicut, Mauors pro Mars. [Numeros, & nomina fecit] Numeros aut currendi modos. i. ortus, & occasus, quod si est, quasi rem philosophorū prætermisit, nam tantum de nominibus. dicit, vt Pleiadas, Hyadas. Aut certe re vera ait numeros, nā Hipparchus scripsit de signis, & commemorauit ē, vnum quodque signū quot claras quot secū dā lucis, quot obscuras stellas habeat, quod bene commemoratis signis, quasi totum stellarū numerū prætermisit. Et in eo, q̄ dicit naturam stellis numero, & nomina fecisse, significat. necessitate querendarū rerū quæ ante sponte sua cunctis proueniebant, homines nauigandi peritiā, & studiū reperisse, & ex eo quod sequitur, id quod præcedit ostendit, Nauigandi quippe peritiā sequitur studiū motus & rōnes siderum cognoscendi, propter tempestatē maris, & ventorum motus. [Pleiades] Signū est ante genua Tauri, quod ortu suo primæ nauigationis tempus ostendit. Vnde græce Pleiades dicunt ἀπὸ τοῦ πλεῖν latine Virgilie à verni temporis significatione quo oriuntur. [Hyadas] signum est in fronte Tauri, quod ortu suo efficit

*Tunc alnos primum fluuij sensere cauatas;
Nauita tum stellis numeros, & nomina fecit,
Pleiadas, Hayades, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras, & fallere visco
Inuentum, & magnos canibus circumdare saltus:
Atque alius latum fundo iam verberat amnem
Alta petens; pelagoque alius trahit humida lina.
Tum ferri rigor, atque argutæ lamina serræ.
Nam primi cuneis scindebant fissile lignum;
Tum variæ venere artes. labor omnia vincit
Improbis, & duris vrgens in rebus egestas.*

pluuias, vnde ipse stella Hyades vocantur ἀπὸ τοῦ ὑμν quas Latini Suculas appellauerunt. [Claramq. Lycaonis Arcton.] Elicem dicit, idest maiorem Septentrionem, nam minor appellatur Cynosura. Lycaonis autem, subaudi filiam, vt Deiphobe Glauci, Lycaon. n. rex Arcadiæ, habuit filiam Callisto. quā cum vitiaisset Iuppiter. Iuno in vrsam cōuertit, & postea Iuppiter miseratus in signum cēleste transtulit. [Tū laqueis captare feras, & fallere

re visco Inuentū] Vnus sensus est diuisus interpositione alterius. Nā Laqueis captare feras ad venationem p̄tinet. i. illaqueare feras incuruatis arboribus. [Fallere visco ad aucupium.] Itē ad venationē [Et magnos canibus circumdare saltus] Male aut de aucupio quidā respuunt, totū referentes ad venationē, & dicunt. Fallere visco, pro viscuratione positū. Constat enim luparios carnibus tinctis veneno lupos necare, qd̄ ideo nō procedit, quia hoc viscum huius visci facit, sicut templū tēpli, vñ est Fallere visco. Viscus vero, idest caro, visceris facit vt pecus pecoris. Et si de carne loquebatur, viscere debuit dicere. Lucret. Permixtus viscere sanguis. Item ipse, Viscus gigni

gigni, sanguinēq; creari. Primo de nautis, & nauigio inuēto, postea de venatione dixit: nūc de piscatoribus loquitur, cuncta .n. hęc necessitas inuenit, [Funda iā verberat] Genus est retis dictū a fundendo. i. reticulum quod dī βόλος [Humida lina] Verriculū significat. [Rigor] Durities. Vnde, & rigidus, durus homo dī. [Arguta ferrā] Stridulē, sonore. Et dī Perdix, sororis Dēdali filius, inuenisse Circinū, & ferrā [Fissile] Quod fin di potest. [Tū variā venere artes] Ex necessitate. i. diuersarū rerū, quibus hoīes repressa spōtanea cūctarū rerū origine, & terrarū fructificatione ceperunt egere [Labor Improbis.] uel magnus, vel nulli p̄babilis, nullus est n. amator laboris. [Duris vrgens in rebus] Vrgēs. i. cogens, & quasi importune insistens. [Egestas] Indigentia rerum q̄ naturaliter negantur, necessitate tñ cogente inuēta sunt. [Persius; magister artis ingenijque largitor Venter, negatas artifex sequi voces.]

Tūc alnos &c.] Docet igitur varia inuenta per egestatē; & primo nauigationem, & propter eam siderum obseruatio nem, deinde aucupium, & piscationē quæ sunt arma mecha nicorum operum; & tandem omnia per egestatem inuenta concludit: Signanter autē dicit alnos cauatas tunc primum excogitatas, quia in paludibus prima nauigatio fuit, & ea lynthibus ex alno, videlicet cauata: ea enim arbor cum sit fragilissima, aerī exposita, in aquis tñ prædura est. vt ergo fecundo ingenio eum poeta ēt ordinem rerum inuentarum tangit, post scaphas autem & lynthres inuentæ sunt rates, qui bus se etiam mari credebant, vnde Horat. i. Carm. Illi robur, & æstriplex circa pectus erat, qui fragilem truci commisit pelago ratem, primus. tum naues, quarum quæ prima fuerit dictum est in Bucolico lib. Et altera quæ vehat Argo. Ordo autē est. Fluuīj (quia mari nondum se crediderant mortales) sentire. i. si sensum habuissēt, sentire potuissent tunc primū. i. postqua sup̄piter rerum penuriam induxerat almos cauatas. i. scaphas, & lynthres ex aluis cauatis, vnde postea naues excogitate sunt, senserunt autē, quia naues immis̄sæ aquis sul cāt eas, Tū idest deinde nauita. i. is qui nauibus vsus est, per synopam autem loquitur, qui nauitā dicit, fecit stellis nume ros idest constituit vt stellæ signū facerent, & nomina. i. qua rum rerum & potissimum animantium nominibus appella-

rentur, vnde discedit a fictionibus poeticis in re seria; nā poe tæ fingunt varia animalia in sydera translata, poeta autē hic innuit ea primū fuisse, sed aliquando nomina accepisse pro pter effigies animalium, quas repræsentant (vitur aut elegati breuitate; quia per id quod dicit, id qđ nō dicit intelligitur. Si enim anuita stellis numeros, & nomina fecit, id fecisse cō stat vt ēt directius nauiget, vnde nauē inuentā esse significat sine qua nauita dici nequirit) nomina inquā fecit, videlicet pleiadas, idest vocauit quasdam pleiadas, quæ septē stellæ in cauda Tauri sunt, & a nostris Vergiliæ vocātur, & hyades quæ circa cornua Tauri etiam septem sunt, & hyades pri mum, deinde succulē aliqñ vocatē, a pluuijs autē dictæ sunt. (Sunt autē accusatiui grēci tertiæ declinationis ac si sit, hęc pleias huius pleiados, & hęc hyas, huius hyados in plurali hęc pleiades, & hyades) & Arcton. i. vrsam maiorem Lycō nis. i. filiam claram, quia stellas habet 12. aut illustrē, & mul tis uersibus memora tā. Tum. i. deinde inuentum est captare feras laqueis. i. pedicis, & fallere. i. aues præcipue visco, & inuentū est circumdare magnos saltus, quia tunc parū terrē habitabatur, canibus. i. venaticis. Atq; alius uerberat iam. i. interea dum venationi student, latum amnem, funda, i. iacu lo, & rete petens alta. i. profunda. ubi maiores sint pisces, & alius trahit pelago. i. ē mari. lina humida. i. retia linea hume facta per immersionem in aqua ad captādos pisces. Tū. i. dein de post dicta rigor ferri, sup̄. inuentus est, & id quidē argute dicit, nā ferrū fuisse, & eo vsos fuisse ēt nauib. fabricandis ve risimile est, sed postea inuētus est rigor ferri. i. modus indu randi ferrū & temperandi more chalybum, & lamina ferre argutē, i. subtiliter excogitatē, aut sonore, dū quid ea secat. Nā primi, sup̄. mortales scindebant lignū fissile. i. quod faci liter findit, cuneis, i. eiusmodi instris quæ a lato in angustū, & acutū desinunt, & ex ligno duriorē ac ferro fiunt, Tū. i. deinde paulatim varię artes venere. i. excogitate sunt, aut venere in vsū hominis, labor improbus. i. insatiabilis, & mō dū nesciēs, vincit. i. superat, & domat oīa, qā nihil est qđ lon go labore non inueniatur, aut fiat ab homine; inueniēdi autē cā est egestas, vnde subdit, & egestas vrgens in reb. duris. i. quas durū est pati, aut quibus durū est carere, vincit omnia.

ERV.

Prima Ceres ferro morta les vertere terrā Instituit] Prima Ceres omne gen^o agri cultura hominib. indicauit. superflue enim quæstionē mo uent quidā cōmentarij, dicen tes Quirim, vel Triptoleum aratrum inuenisse, nam aliud est vnā rem inuenire, & aliud oēm agriculturam docere; qđ fecit Ceres, Nam ferrū dicen do, cuncta gñaliter rusticorū arma cōplectitur. [Sacra De ficerent syluæ] Emphasis est, idest etiam sacra, quarum ste rilitas ceterarū quoq; signifi cat infecunditatem. [Arbuta] Autem sunt rubra ponia syl uarum, quæ Plin. vnedones vocat, q̄ asperitate sua plura vno edi non possint. [Victū Dodona negaret] Dodona ciuitas Epi ri, iuxta q̄ nemus est Ioui sacratū, & abundans glandib. sem per. Vnde κατ' ἐξοχῆν Dodonæ facit mentionē Et totum qđ dicit hic, hoc est, Prius homines vt legimus pasti glandibus sunt, nec aliud ad victū querebāt. Cum igitur iā deficerent glandes, non solū quælibet syluæ, sed ēt sacra victum homi nibus negarent, & cum alijs syluis, ipsa quoq; Dodona ciui tas, quæ iuxta se nemus Ioui cōsecratū habebat, glādes vsib. humanis subtraheret, Ceres prima omne genus agriculturæ hominibus indicauit [Labor additus;] Aut datus, vt nihil ma leante habuerint, aut re vera additus, quia ante erat quidem labor, sed tñ herbarum, intuborum, postea accessit rubiginis, carduorū. [Effet] Consumeret, vt est molles flāma medullas. [Rubigo] Autē genus est vitij quo culmi pereunt, sed abusi ue rubigo dī. Nam proprie rubigo est. (vt Varro dicit) vitij obscenæ libidinis quod vlcus vocatur, id autē ex abundan tia, & superfluitate humoris solet nasci, quæ Græcæ, σατυ ριασῖς dicitur. [Segnis Carduus] Inutilis, infecundus [Apera sylua] Notandū, ēt de herbis syluā dictam. [Infelix lolium]

Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit, cum iam glandes, atque arbuta sacra
Deficerent syluæ, & victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus; ne mala culmos
Effet rubigo, segnisq; horreret in aruis
Carduus, intereunt segetes; subit aspera sylua.
Lappæq; tribuliq; interq; nitentia culta
Infelix lolium, & steriles dominantur auenæ.
Quod nisi & assiduis terram insectabere rastris,
Et sonitu terrebis aues, & ruris opaci
Falce premes umbras, votisq; vocaueris imbrem:
Heu magnum alterius frustra spectabis aeruum,
Concussa; famem syluis solabere quercu.

Infecundum; contra, Feli cemq; trahit limum [Steriles auenæ] Ad discretionem earū quæ seruntur. [Quod nisi & assiduis terrā insectabere ra dris] Iā concludens, hoc dicit, Nisi saepe sarrieris, p̄ illud, Et amaris intuba fibris offi ciunt; Nisi aues fugaueris p̄ illud, Improbis anser Strymo nia, grues; Nisi falce amputa ueris ramos, p̄ illud, Aut vm bra nocet; Nisi votis inuoca ueris pluuias p̄ illud, Humi da solstitia, atq; hyemes orate serenas, sine causā ingētes fru menti alieni acruos aspicias. Propter quod ostendit rusti cum sua inertia famem, non anni vitio sustinere. [Insectabe re pro insectatus fueris. Futurū indicatiui pro futuro subiū ctiui. [Rastris] Sarculis. [Terrebis] Pro terrueris [Premes vm bras] Coarctabis, & imminues. [Umbras] idest ramos arborū incumbentes segetibus amputās. [Votisq; vocaueris imbrē;] Vt inuoces fore tibi pluuiam. [Alterius acruū] Qui hęc ac curate egerit [Frustra aspectabis] In alio cernes quod ipse nō habeas [Famem solabere] Ac si diceret Nec glandibus quidē satiaberis, quia dixerat. Et victum Dodona negaret.

PRIMA Ceres ferro] Redit ad institutū suū, vt scilicet agriculturæ auctorem significet, dicens Cērerem eam inue nisse tangens paucis eius difficultatem, vt diligentē reddat agricolā additurus mox arma seu instrumenta quibus agri colis vtendum est. Ordo igitur est. Ceres instituit, idest sta tuit, & docuit prima, idest priusquā alius quispiā, mortales scilicet homines cū ipsa per inuentum suū immortalitatē meruerit, & dea frugum habita sit, vertere in vertendo co lere terrā, ferro, idest quibuscunq; armis, ac instrumentis ex ferro factis, aut ferro munitis, vt vomere, bidente, machi nis fossorij, &c. tunc sup̄. glandes atque arbuta. fructus arbu-
Virg. G torum

Ase.

corū, & quicunq; syluestres deficerēt. i. id essent syluę sacre .i. Ioui cōsecrata, cui minime defore putabāt, & Dodona. i. sylua illa sacra in Epiro negaret. s. mortalib. victū qā tūc glan de vefci solebāt. Labor. i. difficultas, & calamitas, est additus s. a Ioue q. noluit facile esse viā colēdi agros & .i. ēi frumētis, ita sup. vt mala. i. nocua, & perniciofa rubigo esset. i. cōsumeret (ab edo, es. est) culmos. s. frumēti, qđ prius letius veniebat, & vt carduus. i. herba spinosa florē hirsutū ferēs de gñe tribu lorū, in cuius folijs semp aqua inuenit. vnde grāce dipsacos .i. sitiens dī segnis. i. infecundus, & nihil boni afferens, horreret, i. horridus staret in aruis, & sup. postquā is horrere cōpit segetes intēreūt, & sylua aspera. s. vepriū tribulorū, spinarū, lapparū, & similiū, subdit. i. p se sublecura est. Sylua dico appositorie lappē, & tribuli, aut sylua lappē, & tribuli, vt sint genitiui singulares, & loliū infelix. i. zizania infelicitatē paries, steriles. i. vērōsa, & sterilitatē inducentes, dñantur inter culta. s. arua virētia. i. splēdētia frequēti opera agricolę, ita, vt

nō vitiū, sed calamitas sit agricolę. Dominantē aut vsq; adeo q. nisi tu insectabere terrā assiduus rastris. i. nisi assidue raseris & eradicaueris herbas nociuas, & nisi terrebis aues sonitu. i. arcus aut vocis, & nisi pmes. i. diminues, & exscindes falce. i. cultro incuruo vmbras luci opaci. i. arborib. circūsepti, & nisi vocaueris imbrē votis. s. dijs factis, heu (dolētis interiectio) tu spectabis frustra. i. sine cōmodo tuo, imō cū dolore cū sol^o careas, magnū aceruū, s. frumenti alterius. s. vicini tui qui eā diligentia adhibuit, & solabere. i. mitigabis, sed nō penitus le dabis nec placabis famē. s. tuā, & tuorū, quercu cōcussa, idest agitata ad habēdam glandē in syluis, vbi videlicet nascitur.

DEFICERENT syluę] In libris vetustis nōnullis admodū vetustis defuerāt, legi; sed Deficerent, magis placet. [Vt mala culmos esset rubigo] In Rom. libro, & hic, & alibi, Rubigo, per o, prima syllaba scriptū est. [Tertium insectabere] In Mediceo lib. Herbā insectabere, scriptū est. [Frustra spectabis aceruū] In Mediceo non Spectabis, sed Expectabis habet.

VAR.
LEG.

SERV.

DVris agrestibus] Quia in labore durāt. [Arma] In ista, vt alibi, Cerealiaq; arma. [Queis sine] Sine quib. [Seri] Seminari. [Surgere] Crescere. [Vomis] Et ab eo, qđ est vomer, & ab eo quod est, vomis, vomeris facit, sed rarius est vomer, nam vomis vsurpatū est. rarū enim est, vt in is exeūtia, r, in obliquis recipiant, vt crinis, puluis. Talis est, & in Græcis rō, nam actin, & actis dñt; Delphin, & Delphis, Eleusin, & Eleusis; sed verius in n, desinunt, qđ & in obliquis hñt, vt accusatiuos, Eleusinos, Delphinos [Graue robur aratri] Propter sulcos altius imprimendos. [Inflexit] autem, pro flexit posuit, nam, in, abundat [Tarda; Eleusinae matris] Eleusin ciuitas est Atticę prouincię, nō longe ab Athenis, in qua cum regnaret Celeus, & Cererem filiam quærentem liberalissime hospitio suscepisset, illa pro munere ostendit ei omne genus agriculturę, filium ēt eius Triptoleum recens natū, per noctē igne fouit, per diem diuino lacte nutriuit, & eum alatis serpentibus superpositū per totum orbē misit ad vsum frumentorū hominib. indicandū. Ergo hoc dicit, plaustra volubilia matris Eleusinae. i. qualia ostendit Ceres apud Eleusinam, aut certe, qualibus mater deorū colit, nam ipsa est ēt Ceres [Tribula] Genus vehiculi quo teruntur in area fruges maturę, [Trabea;] Epenthesim fecit cā metri trahē pro trahē, sicut nauita pro nauta. Est vero traha genus vehiculi dictū a trahendo, nā non hēt rotas. [Iniquo pondere rastri] Pro iniqui ponderis. i. magni. s. vt sine labore rustici glebas possint infringere [Virgea pterea Celei, vilisq; supellex.] Id est vasa de vimine facta, qualia Ceres Celeo aliqñ mōstrauit, vt quallos, corbes &c. Sanē hęc corbis dicendū est femini no genere fin Tullium, qui ait, Messoria se corbe contexit. Sanē [Supellex] Vsurpatū est, nam artis est, hec supellectilis, Genitiuus. n. aut par debet esse nominatiuo, aut maior vna syllaba: vt, Musa, musæ: doctor doctoris. Si duabus maiorem inuenerimus, contra arē id esse manifestū est; vt, anceps, piceps, & pauca alia. [Arbutæ crates] Ex arbuta facta. [Bemystica vānus Iacchi] Id est cribrū aruale, Legimus aut, & nullus, fm Varronē, qđ id nihilominus significat, Mystica autē Iacchi. Ideo ait, qđ apud antiquos Liberi patris (quem nunc Iacchū vocat) sacra, ad purgationē animę pertinebant, & sic hoies eius mysterijs purgabantur, sicut vānis frumenta purgantur. Hoc est, qđ dī Osiridis mēbra a Typhone dilaniata, Isis cribro superposuisse. nā idē est Liber pater, in cuius mysterijs vānus est, quia, vt diximus, animas purgat. Vnde, & Liber ab eo, qđ liberet dictus est, quem Orpheus a gigantibus dixit esse dilaceratū. [Ante memor prouisa reponē] Antequā agriculturā exerceas, ante pręparabis hęc oīa, quę in illius rei sūt vsum necessaria. [Prouisa. i. pręparata.] [Repones] Recondes & salua custodies. [Manet expectat.] [Diuina gloria ruris] Id est si tu gloriā diuini ruris vis adipisci, aut si id tibi

Dicendum ē, quę sint duris agrestibus arma;
Queis sine nec potuere seri, nec surgere messes.

Vomis, & inflexi primum graue robur aratri,

Tarda; Eleusinae matris voluentia plaustra,

Tribula; , trabea; , & iniquo pondere rastri:

Virgea pterea Celei, vilisq; supellex,

Arbutæ crates, & mystica vānus Iacchi.

Omnia quę multo ante memor prouisa repones,

Sit digna manet diuini gloria ruris.

Continuō in syluis magna vi flexa domatur

In burim, & curui formam accipit vlmus aratri.

Huic a stirpe pedes temo protentus in octo:

Bina aures duplici aptantur dentalia dorso.

Ceditur & tilia ante, iugo leuis, altaq; fagus.

Stinaq; , quę currus a tergo torqueat imos;

Et suspensa focis exploret robora fumus.

concessum est celitus, vt gloriā ruris habeas. [Diuini] autē a Dijs conditi, vel quia terra Dea dī [Continuō] Principio statim, aut prius q. agriculturā cōperis. [Vi] Virtute [Domatur] Vi seruire cogitur [In burim] In curuaturam. Nam buris est curuamētum aratri, dictum quali βούρρα, quod sit in similitudinem caudę bouis. [Formam] Modum [Huic] .i. aratro. [A stirpe] A radice, vel imma summitate. [Temo] ad quem ligantur, vel iunguntur boues [Pedes protentus in octo] Subaudi aptatur. [Bina] duę, quibus latior sulcus efficiatur. [Duplici dentalia dorso] Dentale est lignum, ad q. vomer includitur. Duplici autem dorso dicitur, aut lato, vt,

at duplex agitur per lumbos spina, aut re vera Duplici, cuius vtrumq; eminet latus. Et ferē huiusmodi sunt omnes vomeres in Italia [Iugo. i. ad iugum] [Leuis] Ideo leuis, ne boues laborēt [Stina] Manica aratri qua regitur. Cicero in Scauriana, Ab ipsa stina mecum hoies loquebantur, [Currus imos.] Currus dixit, propter morem prouincię suę, in qua aratra habent rotas quibus iuuantur. [A tergo] Post tergum. [Torqueat] Vertat. [Suspensa focis exploret robora fumus] Probata enim soliditatis sunt ligna, si fumus rimas minime effecerit, nam ad exudandum fumum adhibita si rimas faciunt, & scissuras mala sunt, & infirma. Totus autem hic locus de aratro, Hesiodi est. *τῆμος δ' ῥ' ὑλοταμειν μεμνημενο: ὁ' ῥιέρ- γε, ὁ' ἄλμον μὲν ἱρ. πῖδ' ἢν ταμνειν, ὁ' περον δ' ἐτριπήχειν ἀζίζας ἐπτα πόδην.*

DICENDVM &, quę sint &c.] Conuenienter postquā docuit, quomodo & qua diligentia terra colenda sit, docet quibus armis, seu instrumentis. Nam arma dicuntur omnium artificum instrumenta, vulgō pro munimentis precipuē ar morum accipi solent. Quę aut arma describat, ex ordine patebit, qui talis est, Dicendum. supple est, idest dicere oportet, &, idest etiam quę arma, i. instrumenta sint agrestibus. i. in agro degētib. agricolis. s. duris. i. labore induratis, & malo assuetis. Queis sine, i. sine quibus, messes. i. fruges metendę, & secandę, nec potuere seri. i. seminari, nec surgere. i. crescere in altum, Primum sup. est vomis. i. qui terrā voluit, & graue. i. ponderosum, & forte robur. i. lignum aratri inflexi. i. incurui, & plaustra. i. vehicula matris Eleusinae. i. Cereris, quę apud Eleusinam ciuitatem vbi colitur, vehicula ad auhendas messes instituit, voluentia sup. se, aut voluentia. i. volubilia, tardam, pro tarde, sup. sunt rusticis necessaria, aut qđ simile, & tribula. i. instrumenta tritrandi, & trahē pro trahē, quę sunt instrumenta, quę trahuntur sine rotis, & rastri. i. dentalia pondere iniquo. i. aut grandi, aut inæquali, quia secundum terrę qualitatem dentes, & pondus habent, (Seruius passim innuit septimos casus, quos ablatiuos ex vi demonstrationis appellant, loco genitiuorum poni, vt est, rastri iniquo pondere pro iniqui ponderis, & lato venabula ferro

Asc.

Nota regulā de casuum excre-scentia.

ferro prolati ferri, Aen. 4. veruntamen honestior & per ablatium, quam genitium locutio) præterea, i. præter, hoc est supra, & rusticis habenda suppellex virgea, & utilis. i. extensile ex virgis factum, & ideo vile, quia virgæ non magno veneunt rusticis, Celei. i. qua Celeus Rex Eleusinus tempore Triptolemi regnans postea usus est; suppellex inquam Virgea, videlicet crates arbutæ. i. ex arbutis virgis. confectæ, & contextæ, & vannus. i. cribrum ad ventilanda, & purganda frumenta, mystica. i. qua etiam utebantur in mysticis sacris. Iacchi. f. Bacchi, q̄ oīa f. dicta infra tu memor. f. indigentia præterita, repones. i. locabis in repositorio suo, puīsa multo ante. f. q̄ vtaris, si gloria digna. i. p̄stans diuini ruris. i. quod dii aliqui coluere aut fertilis manet. i. expectat aut delectat, & immoratur te. Sed solemus dicere id manere qd̄ certe futurū iudicamus et malū, vt in Achilleide Statius. Quid maneat populos vbi tāta iniuria primos, Declassata duces? Continuo. i. statim dū adhuc tenera est vlmus. i. arbor illa flexa in syluis, i. adhuc crescēs magna vi. i. violētia doma t. i. curuāt in burim i. formā buris, hoc est incuruamēti aratri. & accipit formam

aratri curui, temo. i. lignum oblongum, ad quod rotæ connectuntur, protentus. i. porro tentus, hoc est extēsus in octo pedes. i. ad longitudinem octo pedum, & aures. i. ferra aut ligna latiora in morem aurium utrinque affixa, ut latiore sulcū faciant binæ. i. duæ, aut singulis instris sulcandi duæ, & dentalia. i. ligna in quib. uomer infigitur, duplici dorso. i. angulo cum sint quadrangularia, aprantur. i. applicant huic. f. aratro. Et tilia leuis. i. lignū tiliæ arboris parū pōderosæ, ceditur ante. i. priusq̄ opus sit eo uti cedit. i. amputat iugo. i. ad iugum. i. ut ex ea fiat iugum, Est. n. dādi casus, & fagus alta. i. procera cedit iugo, & stiuā. i. manícula aratri a stādo dicta, cedit sup. q̄ torqueat. i. torquēdo dirigat imos currus a tergo. i. a parte posteriore sequit. n. aratrū arās. Et sup. exploret. i. p̄bet, ac uires exquirat & siccet robora. i. ligna fortia, suspensa focis. i. iuxta fumarium, in quo loco ignis fouetur.

Et mystica uannus Iacchi] In Rom. lib. Mystica uallus, legitur [prouisa repones] In Mediceo lib. Reponas per modum imperandi. [Exploret robora fumus] In Rom. lib. & in Oblōgo uetustissimo, Explorat legitur.

VARIA
LECT.

N [refugis] Nisi graue tibi sit. [Tenuēs] Leues. [Piget] Pigrum est. [Area cum primis] In primis ingēti æquanda cylindro. Et vertenda manu, & creta solidanda tenaci. Hæc per Hysteron proteron dicuntur. Nam primū est, vt manu terra vertatur, deinde solidetur glarea, postremo æquetur. [Cylindro] idest lapide tereti, in modum columnæ. quia a volubilitate nomē accepit. κυλινδρεῖν, enim ē vertere. [Nec puluere victa fatiscat] Hypallage ē pro ne victa fatiscat in puluerem. [Tum] idest etiam. Variæ illudant pestes. Per ludum noceant. [Exiguus mus] Nitela, Cuius Cicero meminit in Sextiana. Et quia hic Virgilius vilium animalium mentionem fecit, ideo

*Possū multa tibi veterum præcepta referre,
Nē refugis, tenuesque piget cognoscere curas.
Area eum primis ingenti æquanda cylindro,
Et vertenda manu, & creta solidanda tenaci;
Ne subeant herbæ, neu puluere victa fatiscat;
Tum variæ illudant pestes; sepe exiguus mus
Sub terris posuitque domos, atque horrea fecit:
Aut oculis capti fodere cubilia talpæ.
Inuentusque cauis bufo, & quæ plurima terre
Monstra ferunt: populatq; ingentem farris aceruum
Curgulio, atque inopi metuens formica senectæ.
Contemplator item, cum se nux plurima syluis
Induet in florem, & ramos curuabit olentes:
Si superant fetus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore;
At si luxuria foliorum exuberat umbra.
Nequid quam pingueis paleæ teret area culmos.*

pmisit, Nē refugis tenuesq; piget cognoscere curas. [Aut oculis capti fodere cubilia talpæ] Hoc est oculi debiles. Cum. n. talpæ cæci nascantur, quō capti oculis? illi enim capti dñr, q̄ aliqui uiderunt. Et mutauit genus. nam hæc culpa dñr, sicut et de damis fecit, ut Et timidi ueniet ad pocula damæ. [Cauis] Cauernis & locis cauatis [Bufo] Rana terrestris, nimie magnitudinis. [Mōstra] i. & alia purgamenta terrarū. [Ferūt] Gignūt. [Farris] Frumēti. & hinc speciale posuit p̄ generali, nā non solū far sed et alias fruges, & segetes, hæc mōstra uel uermes populantur. [Curgulio] Varro aut hoc nomē p̄ Antistichō dictū. quasi Gurgulio eo q̄ nihil penē aliud sit q̄ guttur. [Inopi] metuēs formica senectæ] Senectus semper alienū querit auxilium, nam inopi, non tm̄ ad formicā pertinet, sed generale epitheton est senectutis. [Contemplator item] Prognosticon est anni fertilis, vel infecundi, Contemplator autē modi imperatiui est futurum pro præsentī Contemplantur: vt, Cōtemplator aquas dulces. Tere. Loquitor paucula p̄ loquere [Nux plurima] i. lōga, significat autem amygdalum, sed hoc grēcū est. τοῦ ἀμυγδαλονυκίου τὰ δμύγδαλα. Et cum flos induat nucē. i. vestiāt, figurate hoc dicit. [Syluis] In Syluis induet in florem] Se effundet in florem. Et bene elegit arborem quæ folijs prima vestiatur. [Ramos curabit olentes] Multitudine, & densitate florum. [Olentes] Autem odoriferos. [Si superant fetus] i. si flores in fructus vertuntur, & si ipsi crescant, & abundant, nam proprie superant abundant est [Pariter frumētia sequentur] Et frumenta copiosa proueniet [Pariter] Hic pro si militer. Plaut. in Aulul. Pariter moratus vt pater auusq; fuit eius. [Magnaq; cū magno veniet tritura calore] Aut æstus nimios futuros significat, cum abundantia frugum. Aut certe per calorē festinationē operis significat. vt alibi Feruet opus, & ostendit eo anno pro copia frugum festinatā, & studiosam trituram futuram [Luxuria foliorū exuberat.] Superabundat & amplior ē. Ne quidquā pingueis paleæ teret area culmos] Non pingues, i. sine frugibus, vt alibi, Nequidquā feros exer-

cebat noctua cantus, idest nō. Et notandum paleam dictam numero singulari contra artem, nam ea quæ ex pluribus constāt, numeri tantum pluralis sunt, secundum artem, cancelli, bigæ, scopæ, licet abutantur poetæ.

Asc.

Possū multa] Sūt, inquit, alia multa agricolis necessaria, & a veteribus tradita: eorum est areæ. i. soli plani, & aridi, ubi frumenta teruntur & flagelantur structura, quam caute docet facere, ne mures, & talpæ similesq; belluæ subterranæ male compactam pene trent & grana furentur, dicens. Ego possū referre, idest recensere, & narrare tibi, scilicet, auditori, multa præcepta; uerū. f. qui de agricultura scripserunt, nisi si non refugis. i.

renuis, & si non piget supp. te cognoscere tenuēs. i. tenuium rerum curas. i. accurationes, & structuras. Area tum primū legit Seruius, Macinellus cū primis cū. A. Gellio area igitur est æquanda. i. planāda ingenti cylindro. i. lapide tereti, & volubili (nō dices cū cylindro) sed cū primis sup. rebus. i. inter p̄cipuas res, & ipsa est vertenda. i. tractanda manu, & solidāda tenaci creta, ne herbæ subeant. i. suboriantur, neu. i. neue ipsa victa. i. obfita, aut debilitata puluere, q̄ fieret ex terra macra, nō fatiscat. i. affatim hiscat, & apperiat quæ variæ pestes. i. mōstra Pestifera illudūt. i. imponūt, ipsi. f. agricolæ, hoc est decipiant ipsum, tum, i. tunc qñ area fatiscat rimis quia mus exiguus qui terrenus Sorex dñr, & rostrū acutū habet, posuit sepe domus sub terris, atq; fecit horrea. i. granaria sub terris. Qui de venustate carminis præcipiūt negant monosyllaba fini carminis, nisi sint animalium nomina, vt nascetur ridiculus mus, & amica luto sus apud Horat. Flaccū, & hic exiguus mus, & alibi, inuenta sub ilicibus sus. & talpæ capti oculis i. qui oculos quidē habent, sed captos, quia eis vti nō possunt (vnde & vestales quæ suæ potestatis non manent, capi dñr, sicut & amantes. Locutus autē est per masculinū, genus, sicut in Bucol. Cū canibus timidi venient ad pocula damæ) Fodere cubilia sub terris, & bufo. i. rana terrestris & venenosa, inuentus supp. est in cauīs. i. cauernis terre, & male solidatis areis, plurima mōstra, supple alia q̄ terræ ferūt. i. pducunt, & curgulio. i. vermibus gutturosus frumēti rapax, populat, id ē furatur (vtitur et actiua voce primo Æneid. Nō nos aut ferro libyco populare penates Venimus, cū alij ferro populos dicāt) Ingētē aceruum. i. cumulum ab aggerendo dictū. farris. i. illius frumenti, formica metuens senectē inopi. i. pro senectā inope, cum amplius acquirere non valet, sup. populat ingentem. i. valde magnum, quasi extra gentem. i. genus solitum aceruum. f. farris, [Cōtemplator item; &c.] Interferit breue prognosticum quo futuræ messis vbertatem prædiscere possūmus, dicēs agrorū feturā atque prouentū esse similem fetui amygdalino: nam

Virg. G. 2 si plu-

si plurime, nascant amygdale, ita ut fructus multi, frondes vero paucæ, sint signum magni prouetus in agro, ac si contra magna fuerit frondium luxuries, & fructuum raritas, rarus quoque frugum sequetur prouetus. Ordo est, Tum item. i. idētidem subinde, interdum, aut ēt contemplator. i. aspicio si cum nux plurima, i. longissima, hoc est amygdalus induet se in florē. i. florebit in syluis, sed speciosius dixit induet se in florem, quia amygdalus vñ tota floribus amiciri (vnde non dicā cum nux plurima. i. frequentissima syluis. i. corylis induet se in florem quamuis ab eo quoque rustici qui amygdalos nō habēt prognosticon faciant) & curuabit ramos olentes (hoc quasi ad iuglandes spectat; sed olere cōe est, vnde & bene, & male quid olere dicitur) Si inquam tūc foetus. i. ipsi fructus amygdali ni superant. i. abūdant, frumenta sequentur pariter, i. pari mēsurā. i. superabundanter, & magna tritura. s. frumenti, veniet cum magno calore. i. feruore: feruet. n. opus copiosum, friget exiguum, aut calorē æstatis significat in qua est tritura, cū flores Amygdalini sint in Februario plurimi. at. i. sed e diuerso, si vmbra exuberat. i. valde vber est, luxuria. i. superabundantia inutili, foliorum. i. frondium, nec. i. & non, area teret culmos paleæ ne quidquā. i. frustra pinguis, quia licet palea sit pinguis

luxurians, rara tamen habet grana, & ita est conformior similitudo cum amygdalo, cuius dum plurimæ sunt frondes pauci sunt fructus. Seruius autem sic intelligit, area teret culmos paleæ. i. folliculi granorum, ne quidquam, idest non pinguis.

TENESQUE piger cognoscere curas] In oblogo libro Causas habetur. [Area cum primis ingenti est æquanda cylindro] In Mediceo libro, & plerisque; alij veteribus, versus is ita legitur, Area cum primis ingenti æquanda cylindro, abiq; est. [Tum variæ illudunt pestes] In Romano libro, & aliquot alijs antiquis, illudant, habetur [Posuitq; domos] In Longobardico libro, Domus est, ut quartæ sit declinationis. [Populatque ingentem farris, acerum Gurgulio] In Mediceo libro, nō habebatur, quæ, particula, quæ superne addita est aliena manu. Ante vero, Populat, punctus est, qui Periodum claudit. Scribendū vero, per C, Curculio, licet, G, auditur [At si luxurie foliorum exuberat vmbra] In Mediceo libro. Exuberet subiūctiuo modo legitur. In Romano libro, Luxurie. Quod ego prius fuisse crediderim, Luxurie, nominatiuū luxuries. In reliquis sanē libris, Luxuria legitur. [Nequidquam pinguis paleæ teret area culmos] In Romano libro. & in Mediceo, palea terit, legi. & palea ablatiuū nō tenere agnoscit Seruius.

SERV.

Semina vidi equidem multos medicare serentes] Incipit dicere de medicandis seminibus leguminum quemadmodum & maiora fiant, & modico igni soluantur. Bene autem ait. [Equidem] Vt a præiudicio inchoaret. Nam hoc dicit, Equidem hæc vidi fieri, sed sic quoque legumina degenerant, nisi singulis quibusque annis hoc fiat. Inde enim est. Sic omnia fatis In peius ruere ac retro sublapsa referri [Medicare] Autem antequam dixit, nam maiores medico, & medicor dicebant, ut populo, & populo, quæ verba modo ab utraque significatione passivæ sunt declinationis. Sed ut medicare pro medicari diceret, metri necessitas fecit. Sane medicor accusatiuum regit, ut medicor illam rem, medeor vero illi rei dicimus, medeor illam rem figuratum est. [Et nitro prius] Nitrum ex aqua in modum salis coalescit, & ad Solem liquefit, quod aptum est ad laudandum: [Nigra perfundere amurca.] Olei sordibus, sed his quæ præcedunt, nam sordes quæ oleum sequuntur, feces vocantur. Et amurca per c, scribitur, & per g, pronuntiatur, ut C. Gaius Cn. Gneus. [Grandior ut foetus] Abundantior, & maior fructus. [Siliquis fallacibus] Quæ fallere plerumque solent. Interdum enim leguminum folliculi maiores videntur, cum inanes sint. [Exiguo] Modico. [Properata maderent] Festinanter coquerentur, cito. [Spectata] Probata: ut, Et rebus spectata iuuentus. [Degenerare tamen] Cum ex bonis fuerunt seminibus mala effici, & praua [Ni vis humana] Possibilitas. Salustius, Sed nostra omnis vis in animo & corpore sita est, Aut certe multitudo. Tamen verius est, ut vis quasi violentia sit in rebus, quæ contra naturam vertuntur in melius, Sic enim & Donatus sensit dicens. Nisi violentia fiat naturæ, omnia in deterius cadunt [Manu legeret] Hinc quidam volunt dictum legumen. [In peius ruere, ac retro sublapsa referri] *Dis το αὐτῶ.* Nam bis idem dixit. [Aduerso flumine] Contra vim & cursum fluminis, [Lembum] Nauiculam admodum breuem. [Subigit] Aut sursum agitat: ut, Et corpora saltu subiciunt in equos. Aut certe subigit, est vrget, impellit, [Atque illum in præceps] Atque, i. statim [Et hoc dicit, Ita omnia quæ terra profert, nisi continuum in eis studium agricola exerceat, licet medicentur, & grandia plerumque nascantur, in peius ruunt, & sic feruntur sicut qui contra cursum fluminis, & vi nauim agere vult, si aliquatulum manus, & brachia remiserit, & fessus vel modice ab opere cessauerit, statim agēte vim flumine, naturali cursu relabitur, nec potest sursum ire, sed in præceps vadit. Nam proprie, præceps id significat.

*Semina vidi equidem multos medicare serentes,
Et nitro prius, & nigra perfundere amurca;
Grandior ut foetus siliquis fallacibus esset;
Et quamuis igni exiguo properata maderent,
Vidi lecta diu & multo spectata labore
Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxima quæq; manu legeret, sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri:
Non aliter, quam qui aduerso vix flumine lembum
Remigijs subigit, si brachia forte remisit;
Atque illum in præceps pronorapit alueus amne.*

SEMINA vidi, &c.] Hic docet semina medelis iuuanda, quod ne aspernetur agricola iterum infert difficultatē prouentus ampli obtinendi, nisi id fecerit, cur ergo auidus sit semper colonus facile ad id persuaderi posse videtur, quæ neglecto omnia in peius ruent, ut qui aduerso vortice nare vellet. Ordo est. Equidem, idest ego quidem vidi multos serentes, idest seminantes, vel cum sererent medicare, idest medicamento iuuare semina,

& perfundere supple ea prius scilicet quæ serantur fece olei, idest nitro cuius natura parum a sale distat, & amurca, idest cænosa, ut grandior fetus, idest granum grandius esset siliquis, idest tunicis eius fallacibus, idest assidue fallentibus, quia grandes paruum granum sæpe continēt & mollescerēt properata, idest festinata igne, quamuis, idest quantum uis exiguo, hoc est ut facillimæ sunt coctionis ad quam dicta medicatio valet. Ego vidi. s. semina lecta. i. electa diu, & spectata idest probata multo labore, idest accuratione, & opera multa tamen idest nihilominus degenerare, idest minora, & deteriora fieri, ni, idest nisi vis, idest virtus aut violentia humana, quia ars quodammodo naturæ imperat, legeret quotannis, idest singulis annis ante sationem, maxima quæque sup. femina, idest oīa quæ præter cetera essent magna. Sic. s. vidi (aut intellige solent, aut dic ruere pro ruebant, & referri pro referebantur) omnia ruere, idest decidere in peius, idest deterius, quia de bono locutus est, ac vidi omnia sublapsa referri retro, idest retrorsum, idest in deteriorem, & post ponendam conditionem, non aliter quam idest ita ut sup. is qui subigit, idest sursum agit, & impellit, vix idest cum difficultate summa remigijs, idest ministerio remorum, aut remigum, lembum, idest scapham, hoc est nauiculam flumine aduerso, idest per flumen aduersum, seu oppositum, hoc est contra fluxum, ac impetum eius si ipse remisit forte brachia, scilicet a remigando, atque idest statim aut simul rapit alueus idest impetus intra alueum contentus anni pronorapit idest declinat & inclinato in præceps, i. præcipitium & descensum, hoc est sicut ille descendit nisi continuo brachia rigida contra impetum aquarum remigando tenuerit, ita semina etiam grandia, & electa degenerant, nisi quotannis fiat electio.

V A R I A L E C T I O.

ATQUE illum in præceps pronorapit alueus amne] In Romano libro. Trahit alueus. legitur. Mediceus, & reliqui, rapit habent, est & anni. Legitur etiam; Atq; illum in pronorapit alueus amne, quod nequaquam approbatur.

SERV.

Præterea tam sunt Arcturi sydera nobis] Iam dicit Astrologiam rusticum, ita ut nauigantem, nosse debere, ut

*Præterea tam sunt Arcturi sydera nobis,
Hædorumque dies seruandi, & lucidus anguis;
Quam, quibus in patriam ventosa per æquora vectis*

sicut nauigandi tempus, & vectorum atque tempestatum motus, ille ex syderum cōpositione cognoscit, ita & ille, terræ colen-

colendi congrui tempora, & casus diuersos, vel caloris scilicet vel frigoris, aut pluuiarum ex stellis agnoscat. (Arcturus.) Autē stella est in signo Bootæ post Septentrionē, cuius ortus, & casus tempestates grauissimas facit. Vnde ait [Sydera]. i. tempestates, Vt alibi, Scit triste Mineræ Sydes. [Hædorumq. dies] Quibus oriuntur [Seruā-

di] Obseruandi. Aurigæ signum est haud longe à Septentrio-
ne, cuius pedem cū cornu Tauri vna stella coniungit. Hic in
manu sinistra fert hēdos, in humeris caprā quæ aluisse dicit
Iouem. Hoc quoque signum tā ortu quā occasu suo efficit
tempestates. Bene autē ait. [Dies] Quia & magnitudine sui mul-
tis diebus oritur, & tempestas aut præcedit signū, aut sequit,
aut cum eo est. Sane sciendum omnes astrologos pro ratione
climatum dissentire in ortu syderum, sed ipsa dissensio ultra
septē dies non procedit, septem. n. sunt ipsa quoque climata.
Hinc est quod Solem ad vnum quodque signum alij 25. Cal-
die dicunt venire, alij quartodecimo, & infra vsque ad 7. nec
quisquam procedit vltius. [Lucidus anguis] Tres sunt an-
gues in cœlo, vnus, qui in Septentrione est, alter Ophineri, ter-
tius australis, in quo sūt Crater, & Coruus, de quo nūc pprie
ait anguis, nam ὄψα δὲ græce Et scimus angues aquarum es-
se, serpentes terrarum. Hec autē signa generaliter posuit. non
n. hec tria tm̄, sed oīa p̄cipit obseruanda. [Quibus in patriam
vērōsa per æquora vētis] Sic ab agricolis obseruanda signa
esse dicit, sicut ab his, qui in periculosis maris locis na-
uigant. [Vērōsa æquora] In quib. venti dominantur. [Vētis]
his qui vehuntur vult significare, quia latina locutio non ha-
bet p̄sens participiū passiue significationis. [Pontus, & ostrif-
eri fauces tentantur Abydi] Seltos, & Abydos ciuitates sunt
Helleponti, quæ angusto & periculoso mari segregātur. Vn-
de elegit locum periculosiorem, quem pro omni poneret pe-
lago. Sane scdm̄ artem hæ ostree, & hæc ostrea dicimus. Nul-
lū. n. habet latinitas nomē animalis quod neutri sit generis,
sicut græce τὸ ὄστρεον, ἡ γὰρ ὄστρεα. Licet & Horatius dixeris,
Ostrea Circes, Misenō oriuntur echini, & Iuuenalis, Grādia
quæ medijs iā noctib. ostrea mordet, quos tñ possumus græ-
ce locutus accipere, ita n. dicunt ipsi τὸ ὄστρεον, ἡ γὰρ ὄστρεα,
(Libra die) Hic iam incipit disputare de cognitione tempo-
rum ex syderibus. [Die] Non est apocope pro diei, sed scdm̄
antiquos regularis genitiuus. Nam scdm̄ illos obliqui casus
singularis numeri, non dnt̄ esse maiores nominatiuo plurali,
quod verum esse Salustius probat, qui in prosa ait, Dubitauit
acie pars. Hinc est & illud, Curruq; abscissa duorū. Suspendit
capita. Sed modo dies diei dicimus. Vnde iuxta præsen-
tem vsum die posuit pro diei] Somniq. i. noctis: nam ab of-
ficio t̄pis ipsum tempus demonstrat. Dicit autē æquino-
ctium autumnale, quod fit Sole in Libra posito. Vernale q. p-
pe æquinoctium Sol in Ariete efficit. Dicit autē, frumenta se-
renda esse autumnali tempore, legumina vero vsq; ad veris
initium, [Luci] Diei [Vmbri] Nocti. [Diuidit orbem] Vt or-
bem videlicet cœli mediū teneat Sol, mediū Luna. [Exercete
viri tauros] Ad aratra iungite. [Tauros] Autem, boues fortes
accipite. [Ordea] Vsurpat hic pro singulari pluralē. Et scien-
dum in his tres tātum casus vsurpari, hæc ordea, hæc ordea,
ō ordea, sicut, vina, vina, vina. & mella, mella, mella. [Cāpis]
In campis. [Vsque sub extremum brumæ] i. non vsque ad

Pontus, & ostriferi fauces tentantur Abydi.

Libra die, somnique pares vbi fecerit horas;

Et medium luci, atque vmbri iam diuidit orbem:

Exercete viri tauros, serite ordea campis

Vsque sub extremum brumæ intrastrabilis imbrem.

Nec non & lini segetem, & cereale papauer

Tempus humo tegere, & iam dudum incubere aratris,

Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.

cit serendum esse eo tempore, non quo pluit, sed quo immi-
nent pluuiæ incumbere aratris [In sistere arationi. [Dum sic-
ca tellure licet] Dum adhuc nondum pluit, sed iam est vici-
num. [Dum nubila pendent] Dum pene iam videntur nubila
pendere, & expectare vt effundant pluuias.

PRAETEREA tam sunt &c.] Ostendit non solum terrarū,
& seminum diligētem curā agricolis necessariā, sed & astro-
rū obseruationē, quæ rustico taliū rerū imperito, longo dif-
ficillima est, quo circa non cās, sed effectus talium rustico no-
tandos monet dicens. Præterea. i. præter terræ culturā, & se-
minum medicamen sydera. i. tēpora ortus, & occasus, Arctu-
ri. i. illius syderis, & dies hēdorū. i. quib. hēdi. i. stelle in ma-
nu aurigæ sitæ oriuntur, & occidunt, & anguis. i. signum ha-
bens figuram anguis, vnde dicitur lucidus. i. resplendens cū
sint angues non lucidi. sunt vitāda nobis. s. qui rē rusticā, &
agrariam tractamus tam. i. intātum, quam, i. inquantū supp.
sunt seruādi ijs, quibus vētis. i. dum vehuntur in patriā p
æquora ventola Pontus. i. mare Ponticū, & fauces. i. uoraces
introitus & accessus, Abydi. i. illius oppidi in Helespōto, o-
striferi. i. iuxta qd̄ in mari præterfluente nascūtur plurima
ostrea, tentantur. i. experiunt dum ingrediunt Maximopere
ergo dēt rusticus obseruare ortū, & occasum Arcturi hædo-
rum, & anguis. Item signū Libræ Quia, vbi i. postquā Libra
fecerit horas die, pro diei, & somni. i. noctis qñ dormitur, pa-
res. i. equales i. vbi cōstituerit æquinoctium, & diuidit luci,
& vmbri iam medium orbem. i. quando fecerit æquinoctiū
autumnale, vt in Commētarijs patebit. A. Gellius legit dies,
pro diei. quō possit esse accusādi casus, vt fit vbi Libra fe-
cerit dies, & horar noctis pares, sed Seruius, & Priscianus
legunt die. quō legendum puto aurium iudicio inductus, et
si auctoritas non moueret. [Nam dies pares nescio quid cras-
sioris soni ac sibili haberet] ò viri. i. cordati & fortes agrico-
læ, exercete sup. tunc tauros s. aratorios, serite hordea cam-
pis, vsque sub. i. ad extremum imbrem. i. pluuiam, & hyemē.
brumæ. i. breuissimæ tempestatis dierum ac lucis. Nec non. i.
& etiam tempus sup. est iam regere humo segetem lini, quæ
tamen alibi alio tempore seritur, & papauer cereale. i. can-
didum, quod Cereri. i. pani conficiendo admiscetur, & tem-
pus est incumbere. i. inniti, & vehementem operam dare,
iamdudum. i. iam à paucis diebus aratris. i. arationi dum
i. donec licitum. i. licitum est tellure sup. existente sicca, &
dum. i. donec nubila pendent. i. suspensa sunt, & pendent in
aere minantia pluuiam imminuentem.

LIBRA dies, somniq; pares vbi fecerit horas] In Rom. lib.
scriptum est, Libra diei, per ei. diphtongum. In reliquis die
veteri declinatione, q̄ genitiuū per abiectione, s, littere enun-
ciare solebat. Bona tñ litterarum, qui nūc vigent, pars, Die
malunt legere. [Et iamdudū incumbere aratris] In Mediceo
lib. & aliquot alijs antiquis exemplaribus legere est, Incum-
bere aratris, est & vbi, Aratris legas, quod agnoscit à Seruio.

Vere fabis] Tempore veris.
[Sano] Sementis. Et decli-
natur sicut nauis, hæc sementis,
huius sementis. [Tunc te quo-
que medica putres Accipiunt
sulci] Ad ipsam herbam apo-
strophē facit. Hæc autē herba à Medis trāsata est in Græciā,
quo tpe eam inuaserunt. Huius plena Venetia est, & vt dicit
Dionysius triū foliorum est semperq; virens. Quod autē ait.
[Putres Sulci] Naturam ipsius herbæ respicit, nam vno anno
frequenter seritur, & postea aliquot annis sponte procreat,
quod et sequens indicat versus, nam dicēdo. [Et milio venit.
quo annua cura;] ostendit medicæ curā nō esse annuā. Hec
autē herba vulgo dī illa. [Venit annua cura.] Vere. f. [Candi-
dus auratis aperit cum cornibus annum, Taurus] Quo tem-

Vere fabis satio: tunc te quoque medica putres

Accipiunt sulci, & milio venit annua cura;

Candidus auratis aperit cum cornibus annum

Taurus, & aduerso cedens Canis occidit astro.

pore annū aperit cādidus Tau-
rus, qui est cum auratis corni-
bus, nam aperit cū cornibus,
non procedit, nō enim à capi-
te aut à frōte, sed à dorso orit,
i. à medio sui, vnde incipit ap-
parere. nā ea parte qua latus est, oritur, non à fronte. Aperit
autē ideo ait, aut quia Aprili mense sol in tauro est, quo cūcta
aperiuntur, & aliud est apperire annū & aliud est inchoare:
nam nullus dubitabat Martio mense, vt supra diximus, annū
inchoari, & hoc est melius. Aut certe aperit annū dixit, quia
vnumquodq; signum potest inchoare annū, & finire, vt ape-
rit annū dixerit. s. suum. nam & a Tauro vsq; ad Taurū, & à
Geminis, vsq; ad Geminos, annus est. [Auerſo autem astro]
Duplex lectio est, nā alij auerso legunt, cum Canē enim na-
Virg. G 3 scitur,

Asc.

VAR.
LECT.

scitur Syrius, qui est terris aduersus, de quo legimus. Ille fitu morboſq; ferens mortalibus egris. Nascitur. vt. Aduerso, fit pestifero, & contrario mortalibus. Si autem, auerso, legerimus, Cum subaudimus necesse est, vt atq; Ixionij vento rota cōstitit orbis, i. cum vento, vt fit sensus, quo tpe etiam canis cedens, occidit cum auerso astro, i. cum area, quæ & ipsa media est, sicut Taurus, & a puppi oritur, cui Canem constat esse coniunctum. Et [Cedens Canis] Non recedens, sed incedens accipimus & se mouens. Tempore enim quo Taurus cum Sole est, etiam Canis ad ortum festinat. Quod autē ait [Occidit] Ad aspectum nostrum reuoluit, nam ortus, & occasus duo sunt, Vnus ἡλιακός, i. solaris, & alter κοσμικός, i. mundanus. vnde fit vt ea signa, quæ cum Sole oriuntur, à nobis non possint videri, & ea quæ uidemus quantum ad solis rationem pertinet, uideantur occidere, secundum quod nunc ait. [Occidit Canis] Nam canis paranatolon est Canceri, i. cū eo oritur. Cancer autem quo tempore Sol in Tauro est, post horam quartam diei oritur. Nam Taurus, & Gemini binas horas tenent, sic ergo fit, ut Canis nobis occidat, quātum autem ad Solis pertinet cursum, in ortu esse uideatur. Secundum hanc rationem etiam paulo post dicturus est, Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur. Nam Eoas ait in ortu Heliaco positas, vnde & tibi abscondantur intulit.

Asc.

Vere fabis satio] Dixit syderum quorundā ortus, & occasus obseruandos esse agricolis. Docuitq; quod in propositione dixit quo sydere terrā uertere conueniat, nunc autē docet quo sydere, & quo tēpore seminandū sit, & id quidē primo de leguminibus dicens, q̄ fabæ feri uolūt in vere maxime opere in tractu transpadanæ Italiæ, medica autē quā Varro, & vulgares melcā uocant eadem fere tempestate in solo putri, & hyeme decocto, & stercoreato, miliū autē ad ortū Tauri cū aperit annum cornibus auratis i. stelliferis, ubi scies cum esse t̄pis aduerbium non præpositionē, vnde non dicit aperit cum cornibus, id. n. minus latine fecerit, sed cū aperit cornibus. Etiam secundum Seruium Inia deprauaretur si comitantia significet nō enim aperit cum cornibus, quia à dorso non à capite oritur, & id quidē ad 11. aut 15. calen. Maias,

SERV.

Triticeam in messē] Ad messē tritici, vel segetis, [Robustaq; farra.] Frumenta, quæ plus habent uirū, quā legumina, quo tpe nobis Atlantides occidunt, sunt ferenda. Atlantides autē, licet 7. fuisse dicantur 7. tñ videntur in cœlo quæ Nouēbris mense nobis incipiunt nō videri. Hæ autē, vt alij uolunt Iouis, vt alij Liberi nutrices fuerunt. alij ipsas fuisse asserunt Hesperidas. [Exercebis] Pro exercueris. [Solisq; instabis aristis.] Nō leguminibus, sed solis segetibus. [Instabis] Pro institeris [Aristis] Et hic sicut supra, per aristas frumēta significat [Gnosiaq; ardentis] Cū liber pater Ariadnem Minois regis Cretæ filiā uxorem dūceret. Vulcanus ei coronā obtulit, quā ille ad uxoris igne inter sydera collocauit. Et hic stellam, poetica licetia dicit: ceterum sex sunt, quib. in cœlo corona declaratur. [Gnosia] autē Cretica ab vrbe Cretæ quæ Gnosia dī. Et stella dicit Cretica, quia ad laudē illius, quæ Cretici regis filia fuit, in cœlo est posita ipsa corona. [Sulcis] Arationib. [Committas] Quasi custodibus fidis. [Inuita terræ] Quæ quasi coacta rusticorum labore, & nō sponte, fructus profert. [Anni spēs] Vnde tu annū speres posse deducere. [Ante occasum Maiæ] Antequā Atlantides occidant. nam Maia una est earum [Vanis] Vacuis. [elusit] Decepit [Vilem] Abundātem. nam omne qd abundat vile est, uti Vilibus aut onerat pomis. [Nec pelusiæ curam aspernabere lentis] Pelusium vnum est de septem ostijs Nili ubi optima lens nascit, vnde κατ' ἐξοχὴν locutus est [Aspernabere] Cōtemnes. [Lentis] Ac si dicat, et inter alia lentem seras [Haud obscura] Non obscura hoc est clara [Mittet tibi signa Bootes] Si viciā, & faselum, & lentem serere uolueris, occidente Boote debes incipere. [Cadens] Occidēs, verno tpe. Tunc. n. Bootes occidit. Quod autē subdidit [Incipe, & ad medias sementē extende pruinas] Oīa complexus

*At si triticeam in messē, robustaq; farra
Exercebis humum, solisque instabis aristis;
Ante tibi Eoæ Atlantides abscondantur,
Gnosiaq; ardentis decedat stella coronæ,
Debita quam sulcis committas semina, quamq;
Inuita properes anni spem credere terræ.
Multi ante occasum Maiæ cepere: sed illos
Expectata seges vanis elusit auenis.
Si verò, viciāque seres, vilemque faselum,
Nec Pelusiæ curam aspernabere lentis;
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes.
Incipe, & ad medias sementē extende pruinas.*

vt Mancinellus latius explicat. Ordo autē est. Satio, id est tēpus opportunū sationi, est sup. fabis. i. illi legumini, vere. i. tpe verno, & medica legumē à medis translatus, sulci putres. i. resoluti per hyemale frigus, & Fauonij spiramenta ac stercoreationem, accipiunt, quoque. i. etiam, tum. i. tunc. s. in verē te hoc est tu tunc quoq; seres tempestiue, & cura annua. i. quæ singulis annis innovari vult, cum medica vno sattu amplius tricenis annis daret, venit milio, i. illi legumini modicis, sed plurimis granis fertili, venit dico tunc sup. cū. i. quando Taurus candidus. s. per quē Iupiter Europā transiit. & auexit aperit, i. resoluit, & puluerulentum facit, annum, i. solum quotannis tunc resolui solitum, (videtur enim annum accepisse non pro tempore, sed pro qualitate temporis, sicut in Bucolicis: nunc formosissimus annus, ubi formositas ad agros & prata spectat, non ad tēpus quod formam non habet. Sicut hic resolutio, & apertio anni ad solum, seu terram) Nō enim aperit. i. inchoat Taurus annū, cuius initium, aut in Martio aut in Ianuario est, nisi dicat ipsum aperire annum suum, quod minus placet, nam ideo vult milium seri sub ortu tali, quia tunc terra aperta est: nā vere nouo putris se gleba resoluit, sed vere adulto aperitur, aperit dico cornibus auratis. i. quæ aurata habere fingitur, pp Fulgorem potissimū tñ Sol tunc aperit, vnde & Aprilis secundum Quidrum ab aperiendo dictus est, quia sole tunc aperitur annus, & cum canis cedens sup. cum astro, i. tauro cuius auersus est incessus, aut cedens, i. locum dans astro aduerso, i. agro, naui etiā auersa incedenti, occidit. s. cōsmice quātū ad aspectum nostrum, qui occasus agricolis facilius est annotatu, quam heliacus. i. solaris. Pulchre autē alludit ad naturā tauri cuius est cornibus terram aperire, vnde dictum est in Bucol. Iam cornu petat, & pedibus, qui spargat arenā. cum. n. cornibus terra impingitur, quodāmodo aperitur, & cum aperitur resoluitur, & aperta plurima producit, ut fit in Aprili, qui secundū unam opinionē Quid. ab aperiendo dictus est, vt patuit.

Et aduerso cedens Canis occidit astro.] In Romano quidem & in Longobardico, Aduerso. In alijs vero Aduerso. In Mediceo, Averso incedens.

VARI
LIC

est tpa, & vernum. s. quo legumē seritur, & Autumnale, quo frumentū. Et multi volunt ita hanc partē Astrologiæ libasse Virgilium, vt in oibus vtrūque t̄pus significaret vernale, & autumnale. vnde & supra bina memorauit. Taurum cū Cane, Atlantidas cum coronā. Tamen nos quātū ad necessitatē huius loci pertinet, hæc dixisse sufficiat: nam maioris prudentiæ est ad subilem harum rerum sciētiam peruenire, adeo vt sequentē rationem zonarum Metrodorus philosophus vix quinque expresse rit libris, insertis tam Astronomiæ quam Geometriæ partibus sine cuius lineis, haud facile zonarum deprehenditur ratio. Idem etiam Metrodorus asserit frustra culpā à plerisque Virgilium, quasi ignarum Astrologiæ, cum eum constet operis lege compulsum, vt quædam exponeret quæ obscura videntur, ideo quia à naturali ordine remota sunt, vt autem omnia non diceret, rusticarū personarum habuit considerationem, & ipsius est operis breuitate compulsum.

At si triticeam in messē] Docet nunc quo tempore frumentū seras, dicens quod nō ante occasum Atlantidum, seu Virgiliarum, hoc est circiter nonū cal. Nouemb. Monet præterea vt stella ardentis coronæ prius secedat e radijs solis, qd nunc fieri docet Manc. à 23. die Oct. Hoc autē tps expectandū docet poeta ijs qui triticū aut far serent. At q. viciā & faselū aut lentem serere uolet obseruabunt occasum Bootæ, qui fit in vere 3. non. Martias, quo tpe sunt fere mediæ pruina quæ hyeme non fiunt, & summo vere in rorem vertuntur; aut, hoc dicit ut fiat satio in tpe sereno quod pruina denotant quæ in pluuioso non fiunt, quā rē diligenter exequitur Mancin. Ordo igit est. At. i. s. sed, si tu exercebis. i. coles, & arabis humum in. i. ad messē triticeā. i. ut inde triticū metas (quia p̄cipue intentio arantis non est satio, sed messis,

Asc.

sis, & in farra robusta i. grandia. i. vt farra metas, & si tu insta-
bis. i. instanter incubes, soli arstis, supple meredis. i. si nō pe-
tis legumina, sed frumēta. Atlāides. i. Pleiades, & Virgilīa ex
Pleione, & Atlante genita, hoc est septem stellae nominib. At
latidū insignita, Eoa. i. orientales aut matutinae abscondatur
ita vt non amplius eas videas, ante. i. priusquā cōmittas sulcis
semina debita. i. quasi merita, ppter preparationē, & capacita-
tē eorū, hoc est antequā seras, & antequam properes credere,
id est cōmittere fidei terrae vt plusquā acceperit reddat, ter-
ra inuite, i. sationem adhuc naturaliter refugienti, spem anni
i. messis, hoc est semē quia qui parce seminat, parce & metet,
& qui importune serit, incommode, & parum metet, & stelle
.i. precipue fulgida Gnosia. i. Cretensis. hoc est q̄ plucet in co-
rona Cretensis puellae, videlicet Ariadnae data, vnde dicit, co-
ronae ardētis. i. resplendentis. f. a radijs solis. i. sit vltra mediū
antequam cōmittas sulcis semina debita, & antequam prope-
res credere terrae inuite, spē anni. Multi. f. agricolae cepere. f. se-
rere ante occasum Maiae, i. Atlātidum quia simul occidūt; ea-
rum autē Maia vna est, sed seges expectata. f. triticea, aut ado-
rea elusit. i. ludibrio manifesto affecit, & decepit illos, auenis.
vanis. i. syluestribus & parū grani, aut nihil habētib. Vero, pro-
fed, si tu seres viciā, i. illud tenue legumen, & faselū vulgo fa-

seolum vocant per diminutionem, vilem, quia parum condu-
cit & multum officit, & ita non magni fit, facile tamen nasci-
tur, & si tu non aspernabere curam lentis Pelusiaca, id est
quae in Pelusio Nili ostio praecipua, & plurima nascitur, Boo-
tes. i. stella illa post vrsam maiorem (Bootes autem dicitur, &
Arctophylax, id est vrsae custos, quia sequitur plaustrum, id
est maiorem vrsam, & bubulcus, quia boues plaustrum trabe-
re solent, quos bubulcus dirigit) Bootes ergo cadens. i. occi-
dens, dabit tibi signa haud. i. nō obscura, imō clara indicia sa-
tionis faciendae. Incipe igitur, & extende sementem. i. satio-
nē ad medias pruinas, i. siue autumnali tempore triticum, &
far, siue verno viciā, f. seolum, aut lentem seueris, expecta
tempus serenum, quale est ad medias pruinas, id est cum iam
plusculos dies pruinauerit, & verosimile est totidem pruina-
rum esse, & ita ad omnium sationem spectet: aut extende sa-
tionem viciā, faseli & lentis ad medias pruinas verni tempo-
ris, id est vsque ad occasum Bootis, & tempus serenum.

VANIS elusit auenis] In Romano libro legere est, Illustis
aristis. In quibusdā alijs. Blusit aristis. Magis verò placet Aue-
nis, vt habetur in Mediceo, quia frumenti vitium est, auena.
[Ad medias sementem extende pruinas] In Romano libro,
Expende legitur.

VARIA
LECT.

IRV.

Dimensum partibus orbē]

Annum diuisum in qua-
tuor tempora. Et per 12. signa
duodecim menses accipimus.

[Quinque tenent celum zone]

Circuli qui celum ac terrā ve-

luti zonae, cingunt, Translati-

uē. Nani proprie zone in ter-

ris, sed pro parallelis. i. circu-

lis posuit; septemtrionalis, & sti-

ualis, equinoctialis, brumalis,

australis. [Rubens] Ardēs. [Tor-

rida]. i. accēsa. [Quam circū ex-

trema] Benē extrema addidit,

ne eas intelligeremus, quē cir-

ca igneam sunt, quas constat ef-

se temperatas vicinitate calo-

ris, & frigoris, quarum vnā habitamus nos, alterā Anti-

podes, ad quos hinc torrente zona, illinc frigida ire prohibe-

mur. Antipodes autem dicuntur, quod contra nos positi sint

contrarijs vestigijs. Terram. n. dicunt vndiq; celo, & aere cin-

gi. Per has autem duas zonas, in obliquum vertitur signifer

circulus, qui solis continet cursum. Vnde etiam fit, vt due zo-

ne frigidissimae sint, ad quas nunquam accedit; vna feruens, a

qua nunquam penē recedit, duae temperatae, ad quas vicissim

venit. [Per ambas] per vtranque temperatam; ipsa praepo-

sitio, Per, Pro inter, accipienda est. [Qua] Per quam. [Mundus

vt ad Scythiam] hic definitio est nostri climatis id est nostre

habitationis, quae a Septentrione incipiens, in Australi plaga

definit. Riphæas autē arces, Scythiam dicit, cuius sunt mon-

tes Riphæi. [Arduus] Excelsus, & summo vertice arctatus.

[Vertex nobis semper sublimis] i. hęc pars mundi a nobis sem-

per videtur [At illum sub pedibus Styx atra videt] id est axē

noū i. australem, qui a nobis nunquam vř sicut Borealis. i.

septētrionalis a nobis semper vř. Et sicut varię sunt philoso-

phorum opiniones, ita & hic varię loquuntur. Nam alij di-

cunt a nobis abscedentem solem ire ad Antipodas, alij negāt,

& volunt illic tenebras esse perpetuas. Mire autē ait quasi de

inferis. [Styx atra videt, manesque profundi] Vt ostenderet il-

lud quod dicunt philosophi, recedentes hinc animas, & illic

alia corpora sortiri. Vnde & Lucan. ait, Regit idem spiritus

Artus Orbe alio. Quod verosimile est, quia dicunt animas aut

igni, aut vento, aut aqua purgari, quod vt fiat necesse est, dū

per aut frigidās plagas, aut igneam transeunt. Et licet hoc alij

a Virgilio dictum per poeticā licentiā velint, tamē scien-

dum est, eum poeticē licentiā inseruisse philosophicā.

Iccirco certis dimensum partibus orbem

Per duodena regit mundi Sol aureus astra.

Quinque tenent celum zone: quarum vna corusco

Semper sole rubens, & torrida semper ab igni;

Quam circum extremae, dextra, laevaue trahuntur

Cerulea glacie concretę, atque imbribus atris.

Has inter, mediamque, duę mortalibus agris

Munere concessę diuum, & via secta per ambas,

Obliquus quā se signorum verteret ordo,

Mundus vt ad Scythiam, Riphæasque arduus arces

Consurgit, premitur Libyę deuexus in austrōs.

Hic vertex nobis, semper sublimis: at illum

Sub pedibus Styx atra videt, Manesque profundi.

nis pertrāsit vt pro orbe. i. anno conficiendo duodenis egeat.

Quinque zone. i. circuli celum cingentes, tenent. i. circumcin-

gunt celum, quarum. f. zonarum, vna videlicet media, & ea-

dem maxima est, sup. semper rubens Sole corusco, id est ruti-

lanti, & est semper torrida ab igni scilicet celesti, quē ex dire-

cto supra se habet, quia circum, pro circum quam, trahūtur. i.

ducuntur, extreme. i. remotissimae duę, dextra sup. parte, &

leua. i. sinistra. (Si celitus in terram deipexeris capite in orien-

tem protenso, dextra fuerit austrina, leua septemtrionalis. Si

verō e terris celum aspexeris, cōtrā) trahuntur dico, & duę,

& concretę, i. congelatae glacię cerulea i. marina, aut marini

coloris, atque atris i. densis & nubilosis imbrib. duę sup. alia-

zonae concessę sup. sunt agris. i. miseris, & laboriosis morta-

lib. inter has. f. extremas, & mediam, videlicet torridā, conces-

sę dico munere. i. beneficio, & dono diuum i. diuorum, seu

deorū, & via est secta, i. diuisa, p. pro inter, ambas, quā. i. per q̄

viam, obliquus ordo signorū. i. zodiacus verteret. i. circum-

geret se, vt mundus. i. orbis celestis consurgit arduus ad Scy-

thiam, & arces Riphæas. i. apices montium Riphæorum, qui

sunt in Scythia, septētrionē versus, ita sup. pmit deuexus. i. de

uolutus, & decliuis in austrōs. i. australem regionē Libyę i. Li-

byā versus, & id quidem respectu nrī, & climatis nrī, nā re-

spectu totius vniuersi, auster non minus arduus q̄ septētrio

dicitur, hic, f. prius dictus. i. Scythicus seu septētrionalis ver-

tex. i. polus ad quē sphaera vertit, est su. nobis semper subli-

mis i. altus & supra caput, at. i. sed styx atra. i. palus infernalis

videt illum sub pedib. i. nostris, hoc est apparet antipodib. no-

stris, & manes profundi. i. dii inferi sup. vident semper illū.

COERVLEA glacie concretę] In plerisq; veteribus exēpla-

ribus legere est casu recto numero multitudinis Carulea, pū-

cto mox interfito vt quod sequitur, Glacie concretę, atque

imbribus atris expositio sit, Cur zonae illae ceruleae sint. In

sunt 12. precipue obseruanda
agricolis signa, clauditurque
duobus polis, quorum alterū,
qui ab vrsis Arcticus dicit sem-
per videre possumus. Alterum
qui in austrū abcessit, & antar-
cticus cōtra arcticū positus ē,
nūquam in celo aspexerimus.
Is enim ab antipodib. nostris
videtur. Ordo est. Iccirco. f. vt
discernamus tpa, Sol aureus. f.
splēdidus, & apprime veliste
git orbem mundi, id est sphe-
ram celestem, dimensum. i. cō-
mensuratum certis partibus
per astra, id est signa duodena
.i. duodecim, aut quae quotan-

nis pertrāsit vt pro orbe. i. anno conficiendo duodenis egeat.
Quinque zone. i. circuli celum cingentes, tenent. i. circumcin-
gunt celum, quarum. f. zonarum, vna videlicet media, & ea-
dem maxima est, sup. semper rubens Sole corusco, id est ruti-
lanti, & est semper torrida ab igni scilicet celesti, quē ex dire-
cto supra se habet, quia circum, pro circum quam, trahūtur. i.
ducuntur, extreme. i. remotissimae duę, dextra sup. parte, &
leua. i. sinistra. (Si celitus in terram deipexeris capite in orien-
tem protenso, dextra fuerit austrina, leua septemtrionalis. Si
verō e terris celum aspexeris, cōtrā) trahuntur dico, & duę,
& concretę, i. congelatae glacię cerulea i. marina, aut marini
coloris, atque atris i. densis & nubilosis imbrib. duę sup. alia-
zonae concessę sup. sunt agris. i. miseris, & laboriosis morta-
lib. inter has. f. extremas, & mediam, videlicet torridā, conces-
sę dico munere. i. beneficio, & dono diuum i. diuorum, seu
deorū, & via est secta, i. diuisa, p. pro inter, ambas, quā. i. per q̄
viam, obliquus ordo signorū. i. zodiacus verteret. i. circum-
geret se, vt mundus. i. orbis celestis consurgit arduus ad Scy-
thiam, & arces Riphæas. i. apices montium Riphæorum, qui
sunt in Scythia, septētrionē versus, ita sup. pmit deuexus. i. de
uolutus, & decliuis in austrōs. i. australem regionē Libyę i. Li-
byā versus, & id quidem respectu nrī, & climatis nrī, nā re-
spectu totius vniuersi, auster non minus arduus q̄ septētrio
dicitur, hic, f. prius dictus. i. Scythicus seu septētrionalis ver-
tex. i. polus ad quē sphaera vertit, est su. nobis semper subli-
mis i. altus & supra caput, at. i. sed styx atra. i. palus infernalis
videt illum sub pedib. i. nostris, hoc est apparet antipodib. no-
stris, & manes profundi. i. dii inferi sup. vident semper illū.

SVNT certe planetę septem, quorum virtutem stellę om-
nes consequuntur, quando ita demum se illi habeāt ad stellas

COEL.
RHO.

alias, ut se habet ad corpus anima, ceu cōprobant mathemati-
ci: at planetae solem sequuntur maxime, ad cuius intervalla nūc
directi sunt, nūc stationarii, aut retrocedentes, qñq; Et Dijs ip-
sis occulti, rursumq; emergentes legitur & stellas omnes solē
sequi, at non adstruendum est. At sol meridie propior terrā
sine dubio est, ergo & portio illa merito iudicari superiori
dēt. Sed nec illud ignorandū, dici qñq; alio item modo supre-
mū vel infimū in cēlo, ex stellarū cursu; nā celi mediū in me-
ridie vocat supremū, & mediū in hemisphērio inferiori vo-
catur infimum, Atq; ita a Mathematicis capi, sciunt eruditio-
res. Hæc scrupulosius paulo consecrari collibuit, tū quia mira
hominum naturæ capacū subtilitas arrisit plurimū, tum ut
interioris doctrinæ candidatos amplius commonerem. quid
astrui possit super illis doctissimi poetæ carminib. ex li. i. Aen.

SERV.

ATRAV

Maximus anguis] quia ip-
se ceteris est maior.
[Hinc] pro Illinc, [Circum],
perque duas] Et circum, n. est
& per, nam per vtranque labi-
tur, maiorem cauda tangens,
alio complectens minorem,
in morem fluminis Arctos, He-
siodus *παραμύθηον τριπικως*.
[Oceani metuentes æquore
tingi] Hoc refertur ad fabulā.
Nam hæc duæ, pellices Iuno-
nis fuisse dñr, quas postq̃ Iup-
piter in syderum numerum
retulit, Iuno rogavit Tethyn
suam nutricem, ne vnquā eas
pateretur occidere. Vnde nūc
metuentes dixit, s. nutricem
Iunonis. Nam reliqua signa
dñr oī nocte in Oceano tin-
gi [Vt perhibent] s. poetæ, nā in rebus dubijs suam denegat fi-
dem [Intempesta] Inactiosa, alta, densa, crassa, qualis est in-
tempesta. Posse hoc autem fieri in aliqua parte mundi, ut pe-
nē totum sibi vendicet nox, probat Britannia, q̃ lucis diues,
vix quoddam spacium noctibus cedit. [Obtenta] Obducta
[Diemque reducit] Vt quando discedit a nobis, & dies clau-
ditur, tunc illic sit aurora [Affluit anhelis] Cursu anhelatib.
[Sera] Nocti vicina [Vesper] Stella, quæ & Venus, & Lucifer
dñ. Nam vesper, eo qd̃ quibusdam mensibus, vespere; Lucifer
autem dñ, quod quibusdam, mane oriatur. [Hinc] i. ex ratio-
ne astrologiæ. Et est conclusio; nam hoc dicit, Non sine causa
intuemur syderū ortus, & occasus: hinc. n. vniuersa nascuntur
[Tempestates] varios euentus, & pericula. [Dubio cœlo] i. e-
tiam dubio. Et dubio quod nunc prospera, nunc aduersa, in-
gerit. [Messis diem] i. qñ & metendi tempus opportunum.
[Serendi] Seminandi, [Insi lum] Cui nullus potest, aut debet
committere fidem; nam subito fallit hominem [Marmor] Ma-
re [Quando armatas deducere classes] i. quando sit tempus
ad agendum nauale prælium. [Tempestiuam pinum] Oppor-
tunam, nam tempore importuno cæsæ arbores cito teredines
faciunt, ita, n. ligni vermes vocantur [Syluis] in syluis [Euer-
tere] excidere. [Obitus] Occasus [Temporibusque parem] De
rebus cōtrarijs fecit declarationem, dicendo parem ex diuer-
sis. Reuera enim nihil est tam contrarium inter se, quàm
æstas, & hyems, & tamen de his annus efficitur.

ASC.

Maximus hinc flexu &c.] Apud polum, inquit, arcticum
est draco ille sinuosus, qui triū anguiū perhibetur maximus
inter ipsas videlicet Arctos, s. vrsas, sed apud Polū antarcticū,
aut sunt perpetuæ tenebræ, aut potius vicissitudo lucis, ut Sol
eod̃ hinc abeat, & illinc huc redeat. Ex hoc aut̃ Solis per signa
transitu licet, inquit, prædicere tēpora opportuna varijs ne-
gocijs peragēdis, ut nō sine ratione iussisse videat̃, nos ortus,
& occasos syderū debere inspicere, & varias anni, q̃ alteri an-
no simillimus est, partes. Nisi omnia adamussā dicta cōperis-

SERV.

AGRICOLAM continet]
Vt nō possit propter fri-
gus, & imbrem agriculturam
exercere, [Continet] Autem
Detinet, & impedit. [Mul-
ta forent, quæ mox cello pro-
peranda sereno, Maturare da-

*Maximus hinc flexu sinuoso elabitur anguis
Circum, perque duas, in morem fluminis, Arctos,
Arctos Oceani metuentes equore tingi.
Illic (ut perhibent) aut intempesta silet nox
Semper, & obtenta densantur nocte tenebræ;
Aut redit a nobis aurora, diemque reducit;
Nosque ubi primus equis oriens affluit anhelis,
Illic sera rubens accendit lumina vesper.
Hinc tempestates dubio prædiscere cœlo
Possumus, hinc messisque diem, tempusque serendi.
Et quando infidum remis impellere marmor
Conueniat, quando armatas deducere classes;
Aut tempestiuam syluis euertere pinum;
Nec frustra signorum obitus speculamur, & ortus,
Temporibusque parem diuersis quattuor annum.*

*Frigidus agricolam si quando continet imber;
Multa forent, quæ mox cœlo, properanda, sereno
Maturare datur; durum prociudit arator
Vomeris obtusi dentem, cauat arbore lintres;
Aut pecori signum, aut numeros impressit acernis.*

*Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo
Despicens mare Geluolum, terrasque iacentes,
Littoraque, & latos populos, sic vertice cæli
Constitit, & Libya defixit lumina regnis.*

Sed quis non videat illud quoque quod ad ea, quæ attulit Au-
relius Macrobius auctor excellentissimus, addi possit in car-
minum illorum expositione, quæ i. Georg. loquuntur.

Hic vertax nobis semper sublimis: at illum

Sub pedibus Stryx atra videt, Manesque profundi.

Platonis tamen sententia fuisse videtur in mundo ex se non
dici supernum, orbicularitatis ratione quoniam sit hæc vndi-
que vniformis, dici tamen in eo sursum deorsumque, quo ad
nos, qui superna nuncupamus supra caput surrecta, è diuer-
so autem inferna, quæ pedibus subiiciuntur.

sem prolixior fuisset, at nūc
ne sus, (ut aiunt) Mineruam,
ordinem tantum posuero, qui
talis est. Maximus anguis. s.
draco dictus, labitur hinc. i.
apud polum arcticum flexu si-
nuoso, i. annulolo circuitu, &
p. i. inter duas Arctos. i. vrsas
maiores. i. minores, in morem,
i. similitudinem, aut modum
fluminis, q̃ nimirū sinuosum
ac tortuosum est, vnde littora
peculiari epitheto dñr curua,
& sinuosa; Arctos inquam (di-
cit poeta) metuentes tingi. i.
impui, & lauari æquore. i. pla-
nicie, & æqualitate Oceani. s.
maris propter offensam. s. Iu-
nonem, ut Seru. docet. Illic. i.
apud polum antarcticum, &

antipodes nostros, silet nox intempesta, i. tam caliginosa, ut nul-
li rei faciundæ opportuna sit, semper tenebræ densantur no-
cte obtenta. i. obscuritate tenta, & obstrusa, ut perhibet, sup-
quidam, q. d. id non omnino affirmo. Aut aurora. i. claritas ma-
tutinalis redit, sup. illuc a nobis, & reducit, s. ad nos quem aue-
xerat illuc diem, i. lucem diurnam, & ubi. i. qñ oriens, s. sol,
primus. i. ut primum oriens, sol, affluit equis anhelis. i. perfu-
dit afflatu equorū ant̃, qui quidē quattuor sunt Pyrois
huius pyroentis i. ignitus, Eous ab aurora dictus, Aethos qua
si vrens, & Phlegon ardens, de qbus Ovi. Meta. i. Interea vo-
lucres Pyrois, Eous, & Aethon Solis equi, quartusque Phlegō
hinntib. auras Flāmiferis implēt, &c. vesp̃ rubens, ostēdit il-
lic, i. apud antipodas sera lumina, i. crepuscula, & vltimā diei
lucē. Nos possum⁹ prædicere hinc. i. ex harū rerū cognitione tē-
pestates. i. qualitates futuras tpm, pluuias, & serenitatē, cœlo,
s. existēte dubio. i. incerto, & nodū indicāte, q̃ futura sit tēpesta,
qa serenitatem sepe subita s. quif tēpesta, vñ Aen. v. Heu ni-
miū cælo cōfide sereno &c.) & nos possum⁹ prædicere hīc diē-
t̃ps messis, q̃ pri⁹ est i. int̃tione, & t̃ps serēdi, q̃ pri⁹ est i. exe-
cutione, nisi ad diuersa retuleris, ut sit dies messis ex satione
p̃terita, & t̃ps sationi future. Et licet prædicere hīc, qñ conue-
niat, i. opportunū sit impellere remis, i. diuerberare marmor, i.
mare, ut, Et q̃ marmoreo ferunt ab equore mōstra &c. infidū.
i. nulli seruās fidē, hoc ē piculosū, & qñ cōueniat, deduce-
re, s. a littore in altū, vñ qa deducere sæpe est deorsum ducere
poti⁹ diducere legā, classes armatas. i. naues a ligno aut sonitu
dictas. aut ordines armatorū i. nauib. existētes, aut euertere. s.
incidēdo i. syluis pinū tēpestiuā i. suo tpe cedēdā, nec. i. & nō,
& nos speculemur frustra. i. sine vtilitate obitus. i. occasus, &
ortus signorū, annū parē i. vniformē, aut quātū ad formā cir-
cularē, aut alteri anno, quattuor diuersis t̃pib. i. ex quattuor di-
uersis t̃pib. cōstātē, vere. s. estate, autūno, & hyeme. Sed si ver-
& autūnus in tpe cōueniūt, differunt tñ, quia illud ornat ar-
bores, & arua florib. frōdib. herbis, & segetibus, & hic spoliat.

Solis
equi.

tur. Ordo est. Multa datur
maturare, quæ forent prope-
randa sereno cœlo. i. in serenit-
ate. Nam male quidam [Fo-
rent] Præsentis temporis esse
volunt, ut sit sensus. Multa
sunt, quæ maturare datur, mox
cœlo

celo sereno properanda. in
vsum sereni celi. Quod nō est
idoneum, licet re vera. [Fore]
Non tantum semper futuri tē-
poris sit, nam foret & prateri-
tum, & præsens, & futurū, cō-
plectitur. Salust. Ni virtus, fi-
desque vestra spectata mihi fo-
ret. id est esset. Ordo est. Multa
maturare datur, & diligēter fa-
cere, quæ si velis celo sereno
properanter facere, non dilige-
ter poteris facere, & dum festi-
nas, tardius ad laborē redibis.
Oportet ergo vt dum domi
resides, ea quæ tibi pręparare
potes, & necessaria vides, parare studeas, vt cū fuerit sereni-
tas data, statim ad laborem pdeas. [Procurit] Cudēdo exte-
nuat. [Vomeris obtusi dētem] Antiqui tñ ob, addebant, quod
nos propter euphoniā in aliquibus detraximus, vt rufus. in
aliquibus tñ remansit. Obtusi autem, reuerberati, & acumi-
ne carentes. [Dētem] Acumen. [Arbore] de arbore. [Lintres]
Fluuias nauiculas. [Aut pecori signū, aut numeros inpres-
sit aceruis]. i. facit aut caracteres, quib. pecora signantur, aut
tesseras, quibus frumentorum numerus designatur; nam nu-
meros pro literis posuit quibus numeri continētur. [Ameri-
na. retinacula] Virgas quibus vites religantur, quæ virgæ
abundant circa Ameriam oppidū Italiæ, cuius crebrā in Ro-
sciana facit Cicero mentionem. [Lente] Flexibiles. Hic cōpu-
tat ea quæ quilibet domi potest facere, dū ab agricultura plu-
uijs impeditur, aut nimiam frigus terram cōstringit, cuncta
n. vilia sunt humano vsui quæ hic dicit, & quouis tpe pnt
fieri. [Exacuunt] Repurgant, & reformant in altitudine pri-
stinam. [Vallos] Fossas, & muros de terra factos & glebis, qui
fiunt in circuitu cohortium, & vinearum, aut quibus aquæ
ducuntur de locis aquosis. [Bicornes] Duorum cornuū. [Facilis
fiscina] Leuis ad faciendū. [Rubea virga] Quæ abundat, circa
Rubos Italiæ oppidum. Horatius, inde Rubos fessi perueni-
mus. Id est ea virga quæ apud Rubos plurima nascitur. [Tūc
torrete igni fruges] Siccate. [Frangite saxo] Hysteron pro-
teron, tanq̃ dicat, [Torrete] Igne coquite panes, & postea in-
ferat. [Frangite saxo] cum prius sit frumentum molere, deinde
factos panes coquere. Sed recte & ordinate dixit. [Tunc tor-
rete fruges] Non de coquendis panib. sed de siccandis frugibus
dixit, quod sit primū, & postea siccata fruges moluntur. Et
præcipit parandū esse panē, quo vtendū sit sereno celo, ne ea
res tunc sit impedimento. [Quippe et festis quēdā exercere
dieb.] Nō mirū est rusticū aliqua facere debere per pluuias,
cum sint quēdā quæ facere possit et festis dieb. [Fas & iura
sinunt] Diuina humanaque iura permittunt. Nam fas ad re-
ligionem, iura pertinent ad homines. [Riuos deducere nulla
Religio vetuit, segeti prætendere sepe, Insidias auibus mo-
liri, incendere vepres] [Deducere]. i. siccare. Nā irrigare indu-
cere est, vt, Deinde satis fluuium inducit. Sanē sciendum se-
cundum Varronem contra religionē esse, vel lauentur agni,
vel lauentur animalia festis diebus, Nymphæ. n. sine piaculo
non possunt moueri. Sed scimus necessitati religionem cede-
re. Vnde peritē Virgil. ait, [Balantumq; gregem fluuiō mer-
sare salubri.] i. salutifero. Nā dicturus est in tertio, scabiē ten-
tari animalia, nisi lauentur. De irrigatione vero nihil ad hūc
pertinet locum, quia [Deducere] Vt diximus significat sic-
care. [Vetuit] Prohibuit. Prætendere sepe Circundare, &
opponere. Et subaudi nulla religio vetuit, [Insidias auibus
moliri]. i. aucupia facere. [Incendere vepres] Hoc etiam sicut,
& priora licet festis diebus agere. [Balantumq; gregē]. i. ouīū.
[Mersare] Frequenter mergere propter scabiē. [Costas, asel-
li] Aut reuera costas, aut clitellas. vt Horat. Hic muli Capuæ
clitellas tempore ponunt. [Agitator] Verberator, Dictus ab
agendo. [Vilibus pomis] Abundantibus quia vulgo nascun-
tur, vt, Vilemque phaselum. [Lapidem incusum] Manualem
molam cudendo asperatam. [Massam picis vrbe reportat]
aut quia oleum, vel poma portauerat ad urbem, aut certe
ideo. [Reportat] Quia pix in agris nascitur, & in vrbe di-
stracta, in agrum a plerisque reportatur.

FRIGIDVS agricolam &c.] Docet quid agendum agrico-
lis domi interea dum celi sēuitia in agro laborare non per-
mittuntur, dicens, solerter agricolā pluuiā impediēte, agro

Exacuunt alij vallos, furcasque bicornes;
Atque Amerina parant lentæ retinacula viti,
Tunc facilis rubea texatur fiscina virga:
Tunc torrete igni fruges, tunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quædam exercere diebus.
Fas & iura sinunt, riuos deducere nulla
Religio vetuit, segeti prætendere sepe,
Insidias auibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluuiō mersare salubri.
Sepe oleo tardi costas agitator aselli,
Vilibus aut onerat pomis; lapidemq; reuertens
Incusum, aut atræ massam picis vrbe reportat.

re cadēs, aut quia nocius, aut propter hæc omnia, cōtinet. si
domi, & intra tectum, agricolam. i. colonum, datur. i. cōcedi-
tur sup. ei maturare. i. mature & sine festina agitatione face-
re multa, quæ forent. i. essent properanda. i. festinanter trāsigen-
da mox. i. paulo post celo supp. existente sereno, quia arator
.i. is cui arandum paulo post est, procurit. i. prius cudit, &
acuit dentem durum. i. partē anteriorem, quæ mordet vt dēs,
cui infigitur, vomeris obtusi, s. ex opera longa, & sup. alius ca-
uat. i. cauādo facit lintres, escaria suum, aut nauē. vindemia-
torū, arbore. i. ex arbore, vt piro, aut alno, aut impressit peco-
ri. i. ouibus signum. i. characterem, & notā, aut aceruis nume-
rum. i. modiorum, vt prouentus rationem callere possit. Alij
.i. quib. studiū est vindemiarum, exacuunt vallos. i. palos, hoc
est stupēs ad quos vites alligantur, aut furcas bicornes. i. bi-
na cornua habentes, ad sustinendas perticas, atq; parant vitē
lentæ. i. debili, quæ sese sustinere nequireret, retinacula ameri-
na. i. ligaturas salignas quales sunt iuxta Ameriam urbē Vm-
brorum plurimæ, ijs autem alligantur vites ad palos aut or-
nos. Nunc. i. aliquando fiscina. i. vas vimineum quo res ferū-
tur cuius diminutium est fiscella, texatur. s. a rusticis (quod
verbum malim frequentatiuum censere, & indicatiuum,
quam primitiuum, & imperatiuū, aut optatiuum, ne modū
mutet cum dicit parant & texatur) texatur inquam virga ru-
bea, aut rubri coloris, aut qualis frequens est apud Rubos vr-
bem Italiæ in Campania, videlicet (quod libentius dixerim
cum Acrone) quia amerina retinacula dixerat, vt vtrunque
epithetum patriū sit, & d. agricolæ, torrete. i. desiccate nunc
.i. aliquando fruges igni, & frangite nunc. i. aliquando saxo
.i. molite, licet enim quippe. i. quia certe fas. i. permissio diui-
na, & iura. s. humana sinunt. i. permittunt exercere quædam
etiam festis diebus. Nam nulla religio vetuit. i. prohibuit, de-
ducere. i. detergere potius quā ducere in agros aut prata, ri-
uos. i. amnium, aut fontium, & prætendere. i. ad munimentū
cōtra bestias tendere sepe, & moliri auibus insidias, & in-
cendere vepres, & mersare frequenter. i. immergere fluuiō sa-
lubri. i. salutem, & incolumitatem afferenti, gregem balantum
.i. ouium, & agitator. i. impulsor tardi aselli, onerat sepe co-
stas tardi aselli oleo, quod. s. venū fert, aut pomis vilib. i. par-
uo constantib. Et ideo non est commodum ea profestis inhi-
bere, dum alijs operam nauare posset, & ipse reuertens. i. ex
vrbe reportat lapidē incusum. i. cudendo incisum, quo vtun-
tur in molendis frugib. Aut portat massam atræ picis. s. ad pi-
canda vasa, & ad alios vsus, de quibus Beroal. Seruium notās
ita dicit. Poeta significare volens vsum picis agricolis esse ne-
cessarium, dixit picem eos solitos in vrbe mercari, & ex vrbe
in agrum reportare asello dorsuario, non autem, vt exponit
Seru. Seru. agricolas picem in urbem deferre venalem, & reportare
non venditam. Nam si aduertisset diligentius Ser. consuetu-
dinem priscorum agricolarum, qui pice ad res quam pluri-
mas utebantur, dixisset profecto secus, sententiamq; mutas-
set. Nanq; prisci utebantur in villa, pice potissimum, ad vina
cōdienda, vt auctor est Plin. scribens in 14. pice, ac resina cō-
dire musta vulgare est, ab eodē, ratio traditur cōdiēdi musta
aspera picis, ut odor uino contingat, & saporis acumē. Colu-
mella & Palladius picem ad vasa picanda, & quā plurimis in
rebus vtilissimam esse tradiderunt. Porcius Cato admonet
agricolas, ut vasa habeāt bene picata, unde impicare & oppi-
care, quod significat pice linire uerba deriuantur. quib. scripto-
res rei rusticæ frequēter utunt, hæc & id genus alia. i. exposi-
tione Maroniani uers⁹ ab erudito itēptē fuerāt referēda, cū
illa Ser. enarratio nec poeta, nec cōmētatore digna sit. Hæc il-
le. Ipsa

Beroal.
non in-
tellexit
Seru.

Asg.

Adeo]

SIRV. **A**deo] Valde Terentius, Adolescentem adeo nobile, [Me-
lius se nocte dedere] Per nocte melius nostro obsequi-
tur labori. Nocte autem non est aduerbium, sed nomen, abla-
tiusque, casus, adeo ut ei Horatus iunxerit ppositione, ut, Ut
iugulent homines surgunt de nocte latrones: nam aduerbiū
Noctu facit, sicut Diu. Sallustius Diu noctuq. laborare, festi-
nare. [Sole nouo.] Oriēte die,
& Sole adhuc recenti, necdū
feruēt. [Irrorat] illustrat. Aut
simpliciter irrorat, matutino
n. tempore ros cadit. Et dicit
hoc loco, & die, & noctu infi-
stendum labori. [Eous] i. Luci-
fer, de quo ē Cinna in Smyr-
na sic ait, Te matutinis flētem
conspexit Eous, Et flentem
paulo vidit post Hesperus idē.
[Arida prata.] Iam matura.
[Tondentur] Secantur [No-
ctes] Accusatiuus pluralis.
[Non deficit] Non deserit. Vn-
de & qui deserunt exercitum ad hostes transeuntes, defecto-
res vocantur. [Seros ignes] Nocturnos [Faces inspicat] Inci-
dit ad spici & aristarum imaginem. [Arguto] Sonoro stridu-
lo. [Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem.] Hyper-
metrus versus est, unde & sequens a vocali inchoat Bene
autem ait. [Decoquit humorem.] i. rem superfluam, sicut su-
pra posuit, Luxuriem segetum tenera depascis in herba,
[Aheni] Vasis in quo coquitur vinum [Et tepidum] Dicitur,
quia quod bullit, quasi tremere videtur. [Aheni] Ex ere facti.
ASC. **M**ULTA adeo] Docuit quora queq; luna peragi volunt, at
nūc docet ēt noctu qdā peragēda ut sunt collectio stipularū
& sectio feni in loco arido, despumatio vini dū coquit atq;
id genus alia; post q ostensus est q sub calore, & q sub fri-
gore peragenda sunt, q vero noctu fieri vult, humore amat.
O. do est. Adeo idest, valde multa dederunt, i. exhibuerunt

se operati. i. melius nocte gelida. i. subfrigida & humida sup-
q. sub aestu diurno, aut q dederūt se melius cū i. qñ Eous. i. lu-
ci fer matutinus, irrorat. i. superfundit in morē roris sole no-
uo. i. iā recens orto aut nondum orto sicut res noua dī, qua
non dū vfi sumus. Stipule. i. culmi leues, i. fragiles & aridi
tondentur. i. secantur melius nocte quā. i. diurno tpe & pra-
ta arida tondentur melius no-
cte, quia humor noctis lentus.
i. laxans & lentificans aut lēte
decidens non deficit. i. nō ab-
sumitur. aut noctis accusandi
est casus, ut sit lentus humor
non deficit. i. deserit noctes. i.
ipsas. Et quidam. i. vindemia-
tor peruigilat idest totam no-
ctē vigilat & inspicat. i. in for-
mam spicarum incidit acuto
ferro i. cultro faces. i. tedas, ad
ignes seros luminis hiberni. i.
quo hyberno tēpore vti con-
uenit. Est autem duplex sen-
sus, aut inspicat ad ignes. i. ut faciat ignes, in hyeme, aut per-
uigilat ad ignes, sed verisimilius est poetā voluisse ipsum tūc
incidere faces quib. utatur in hyeme. Et coniux. sup. eius so-
lata longū laborē cantu. i. quā in solatiū laboris sui carat, p-
currit interea. i. dū marit⁹ inspicat faces. telas, i. texturā exer-
cet arguto. i. subtili. aut stridulo pectine. i. eo extendit in tru-
mēto per cuius mediū subtegmē trahitur, aut decoquit. i. pur-
gat & absūmit, Vulcano. i. igni humorem musti. i. vini noui
dulcis. Licet aut mustū sit nouū vinum, tñ non continuo vt
recte dixeris dulce mustum, ita recte dixeris dulce nouū vi-
num (hic aut versus est hypermeter. i. abundans in mēsurā
vnius syllabæ, quē fere, dū Maro facit, abundans syllaba per-
uocālē in principio sequentis positam absūmitur, ut hic hu-
morem Et &c. & pro. i. dispumat folijs undam. i. superabun-
dantiā & inundationē aheni, tepidi, i. mediocriter feruētis.

SIRV. **C**ERES] Frumentum. [Me-
dio aestu, idest per diem
quando aestus est; [Nudus
ara, sere nudus.] Sic Hesiodus,
γυμνὸν ἀπὸ πύρεος, γυμνὸν δὲ βρο-
χέων, γυμνὸν δ' αὖθις αἰθέρας, i. adeo
sereno cōelo vt vestimentis
non egeas. Sane quidam post
hoc hemistichium dicitur
subsecutus, habebis frigore
febrem. Nam non dicit nu-
dum esse debere, quasi aliter
non oporteat aut possit, sed
sub tanta serenitate dicit hęc
agenda, vt & amictus possit
contemni [Hyems ignaua co-
lono.] Quæ ignauum reddit
colonom [Parto] Parato [A-
gricolæ plerunque fruuntur]
Dicit agricolas per hyemem his frui quæ æstate parauerint.
Plerunque autem dicit, quia dicturus est aliqua quæ rusti-
cus etiam hyeme possit efficere. [Genialis hyems] Coniua-
lis, voluptuosa. Nam quoties voluptati operam damus, in-
dulgere dicimur Genio. Vnde e contrario habemus in Te-
rent. Suum defraudans Genium. Genium autem dicebant
antiqui naturalem deum vniuscuiusque loci. vel rei, aut ho-
minis [Curasque resoluit] Quiescere facit a labore, & curis.
[Pressæ carinæ] Onerata. [Cum iam portum tetigere] Dat
comparationem de nauigantibus, quod sicut illi expleta iam
nauigatione, & positis in sicco nauibus letantur & epulis va-
cant, sic etiam rustici finitis completisque æstiuis laboribus
hyeme conuiuia celebrant, & a curis soluuntur [Imposuere
coronas] Aut re vera coronas, aut spiras funium accipimus.
[Sed tamen, & quernas glandes] Sunt aliquæ deriuationes
ex vfu magis quam ex rōne venientes, vt quernus, ficulnus,
illignus, colurnus, a corylo, ilice, ncu, quercu. [Cruenta Ma-
tura. Cruenta autem ideo, quia matura, cruoris colorem imi-
tantur [Pedicas] Laqueos quibus pedes illaqueantur. [Auri-
tos lepores] Maiores aures habentes. Horatius aliter ait, do-
ctum & auritas fidibus canoris Ducere quercus. Sensem au-

*At rubicunda Ceres medio succiditur aestu,
Et medio tostas aestu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus: hyems ignaua colono.
Frigoribus parto agricola plerunque fruuntur,
Mutuaque inter se leti conuiuia curant.
Inuitat genialis hyems, curasque resoluit.
Ceu pressæ cum iam portum tetigere carinæ,
Puppibus & leti nautæ imposuere coronas.
Sed tamen & quernas glandes tunc stringere tempus.
Et lauri baccas, oleamque cruentaque myrta.
Tunc gruibus pedicas, & retia ponere ceruis,
Auritosque sequi lepores, tum figere damas,
Stuppea torquentem balearis verbera fundæ,
Cum nix alta iacet, glaciem cum flumina trudent.*

diendi habente. [Balearis fun-
dæ] Hispanicæ, a balearibus
insulis Hispaniæ, vbi inuenta
est funda.

ASC. **A**t rubicunda, &c.] Docuit
quæ noctis humorem postu-
lant, nunc quæ & calorem, &
serenitatem subiūgens quæ-
dam quæ hyberno tpe oppor-
tune fiant. Ordo igitur est.
At, idest sed Ceres rubicun-
da. i. matura, succiditur id est
secatur, aestu, idest tpe calido
& diurno, quod illic fit vbi sti-
pulas seorsum, amputant, nec
straminum (vt dicunt) vltimū
expostulat, & area, id est locus
ad trituram frugum, vt prius
patuit extractus terit fruges

tostas, idest desiccatas calore solis, medio aestu, vt scilicet pa-
leis & tunicis facilius exuatur. Ara nudus, id est tēpore quo
a pluuia nudus esse possis, cum nulla sit, quia Hyems. i. tem-
pestas pluuiosa ac hyberna, ē ignaua, idest nihil gnauans, id-
est bonis operibus faciens colono id est agricolæ: hi. n. fru-
untur plerunque, id est plurimum parto i. rebus acquisitis
cum labore frigoribus. i. tempore frigoris, hoc est tempore
hyberno, & ipsi læti. i. exhilarantes se curant inter se mutua
conuiuia. quia hyems genialis. i. genio, hoc est deo naturæ
concedens & indulgere cohortans, inuitat. i. allicit agricolas
ad lætius viuendum, & resoluit curas. i. eorum, quas ceteris
temporibus inferendis, & colligendis frugibus habent, ceu.
i. tanquam aut veluti nautæ supp. resolunt curas, cum cari-
næ pressæ i. compressæ stipatæq. mercibus tetigere iam por-
tum, aut pressæ. i. tempestatibus & procellis ad scopulos alli-
sæ, quia post pericula dulcissimus est portus, & ipsi nautæ læ-
ti imposuere puppib. coronas tanq. i. victricib. tempestatum
aut potius in signa quod large potaturi sint, quia id factu
vina craterasq; coronant. Sed in ipsi est nūc. i. in hyeme stri-
gere. i. decerpere, aut stringēdo ramos decutere glandes, que-
nas. i. quercub. crescentes, & baccas, i. fructus in morē bacca-
rum

rum lauri illius arboris, cuius grana ab ebrietate præseruat, & oleam, & myrta. i. fructus myrtorū, cruenta. i. cruoris excretionem sedantes; tempus etiam est tunc ponere gruib. pediculis i. laqueos pedum, & cernis retia, & sequi. i. sectari, & venari lepores, auritos. i. quib. magnæ sunt aures pro modulo corporum; tps. et est tunc. i. tunc, figere. i. transfigere, & iaculari; damas, & stupea verbera. i. flagella, & chordas ex stupa

factas balearis. i. Hispanicæ fundæ. i. quæ Baleares, in extremis Hispaniæ oris plurimū valēt, & torquentur. i. exercent, aut cōplicant, tunc cum. i. qñ nix iacet alta, & cum flumina trudent glaciē. i. cum glacies supernatat aquis impetuosas.

Cum nix alta iacet, glaciem cū flumina trudent in Rom. lib. Tegit, vna tamen corrupta litera, Sed, iacet omnino melius.

VAR
LECT

SERV.

QUID tempestates autumn-
ni] Verno, & autumnali tempore fiunt tempestates, qñ nec plena æstas est, nec plena hyemis. Vnde mediū & cōfine vtriusq; tps. ex cōfusione contrariarū rerū tēpestates efficit. Sane sciendū vltimas partes tam autumnī, q̄ veris significare, quib. sunt procellæ, quod de autumnno, hic indicat verius, Atq; vbi iā breuiorq; dies, & mollior æstas de vere hic, Spicea iam cāpis cum messis inhorruit. Deinde ait [Ruit] i. præcipitatur, in fine est. Et in hoc talis est sēsus, Quid dicam, quantū oporteat sollicitum, & studiosum esse agricolam tpe autumnī, & veris? [Vigilanda viris] Vigilanter prouidenda, [Spicea messis] Spicos de maturis frugibus abusiue dicimus. Nam proprie est spicus, cum per culmi folliculum. i. extremum tumorem; aristæ adhuc tenues in modum spiculi eminent [Inhorruit] Intremiscit. [Frumenta lactantia] Adhuc tenia, & lactis plena. Sane sciendum Varronē in libris diuinarum rerum dicere. Lactantem eū esse, qui se infundit segetibus, & eas facit lactescere. Et sciendū inter lactantē, & lactentē hoc interesse, quod Lactans est, quæ lac præbet, Lactens cui lac præbetur [Flauis] Maturis. [Et fragili culmo] idest, quæ in fragili culmo erat. [Stringeret] Secaret. vt, Hic vbi densas Agricola stringunt frondes [Omnia ventorum concurrere] Inter se, vt, mutari transuersa fremunt. [Sublime expulsam eruerent] Per sublime portarent erutā segetem. [Turbine nigro] Tempestate noxia. Horat. Hic niger est, hūc tu Romane cauero. [Culmū q; leuē] Culmus dī ipse calamus, stipulæ vero folia quæ ambiunt culmū. [Agmina quarum] Impetus, vt. Leni fluit agmine Thybris. Est aut hic Ecbaſis poetica ad describendū tēpestatem. [Collectæ ex alto nubes] Ab Aquilone, qui vtiq; de altu flat. i. à septentrione, & tēpestates grauissimas facit. Nā auster humilis est. vt, Mundus vt ad Scythiam, Ripheasq; arduus arces Conſurgit, premitur, Libyæ deuexus in Austros [Ruit arduus æther] Tonitribus percrepat; vt celiq; ruina. [Caua flumina] Profunda, & alta. Lucā Rutubamq; cauum. Fretis spirantibus] In motu positis. Alibi. Qua vadā non spirant, nec fracta remurmurat vnda.

ASC.

QUI tempestates, autumnī, &c.] Postquā docuit poeta agricolæ nullo tēpore cessandum esse, subtiliter infert cām eius rei, quia nullo tēpore res agraria tuta est, quolibet. n. tempore tempestates oriri & calamitatē facere possunt; quo circa ne segnitie torpens egestatem incurrat; monet eū totis viribus anniti, quam rem ex Hesiodo tranſtulit, fratrem ad grauitatem cohortante his verbis sic translatis:

Hesiod⁹
ad labo-
re inui-
tat.

Ergo age frater ades generoso sanguine Perſe
Neu fuge fraternos monitus, operare laborem.
Inuideat tibi dira fames, spicaque recenti
Alma Ceres ornata caput, sua dona ministret,
Sit tibi plena domus: segnem crudelis egestas
Opprimit, hunc homines odio semperque sequuntur
Torpentis similem fūco, cui spicula surgunt
Horrida, distensumque fauis consumis edendo
Semen apum, piger ipse sedet vetatque laborem.
Tu modo curam operi quantum potes adijce frater
Horrea sic rumpunt menses, sic copia verum,
Sic pecus augetur, sic tu mortalibus, & dijs
Gratus eris, segnes animos & inertia corda
Oderunt, operi laus est imponere curam.

Quid tempestates autumnī, & syndera dicam?
Atque vbi iam breuiorq; dies, & mellior æstas;
Quæ vigilanda viris? vel cum ruit imbriferum ver,
Spicea iam campis cum messis inhorruit, & cum
Frumenta in viridi stipula lactentia turgent.
Sæpe ego, cum flauis messorum induceret aruis
Agricola, & fragili iam stringeret hordea culmo,
Omnia ventorum concurrere prælia vidi,
Quæ grauidam late segetem ab radicibus imis
Sublime expulsam eruerent; ita turbine nigro
Ferret hyems culmumq; leuem, stipulasque volantes.
Sæpe etiam immensum cælo venit agmen aquarum?
Et scdam glomerant tempestatem imbribus atris
Collectæ ex alto nubes; ruit arduus æther,
Et pluuia ingenti sata læta, boumq; labores
Diluit. implentur fossæ; & caua flumina crescunt
Cum sonitu: feruetque fretis spirantibus equor.

Tu coleris duce te paulatim corrumpit ille
Dys inuisus, homo cui mens intentata rapinis.
Inuigilat, neque enim semper felicia durant.

hæc, & plura notatu dignissima illic.

Quia ergo nō semper felicia durāt, nec pulchra messis semper horrea rumpit, prudenter infert poeta tēpestatū incertitudine q̄ omni tpe oriri possunt, vt nunquā securus, & nunquā ociosus sit agricola, vtitur aut in principio figurata interrogatione dicens. Quid dicā tēpestates autumnī, & veris? q. d. id, frustra fecero cū ē in æstate, qñ minus sperantur sæpe suboriantur, vnde declarat multis versibus quorum ordo & explanatio est, Quid. i. ad quid dicā tēpestates autumnī. i. quæ fieri solent tpe autumnali, & quid dicam syndera. i. tempestatem tunc cōitantia. Atque quid dicam tēpestates sup. eius temporis vbi. i. in quo sup. est iā breuior dies. i. quā in autumnno, & æstas mollior. i. minor, & exilior, aut æstas. i. calor est mollior. i. delectabilior, q̄ frigus vrgētius, hoc est in bruma, quæ sup. est vigilanda. i. vigilando transigenda, quia breuissima tēpestas est; aut q̄ est vigilanda. i. vigilanter pspicienda quia tēpestatis plena, vel quid dicā tēpestates, & syndera sup. tps. cum. i. qñ, vel in quo, ver imbriferum. i. assiduis imbribus madēs (vnde Septēber quasi septimus ab imbri, hoc est Martio dī) ruit i. præceps cadit in agro, & quid dicā tēpestates, & syndera quæ fiunt cū messis spicea. i. iam in spicas formata inhorruit. i. rigida, & aspera facta sit campis. i. in aruis, & cū frumēta lactantia. i. lectis plena, & dulcia ac mollia adhuc turgent. i. inflantur, & augescunt in stipula. i. culmorū stipite adhuc viridi. i. in finē veris, & i principio ætatis? q. d. frustra fecero cū tūc certæ sint tēpestates, & potius dicendū si t de his, quæ præter opinionē oboriri possunt; vnde subdit. Ego vidi sæpe omnia prælia. i. certamina, & ex diuerso cōcursus ventorū concurrere. i. conuolui, cū agricola induceret messorum flauis aruis. i. in arua aristis maturis flauescencia. i. cū iā instares tps. messis quo minime speratur ueniri & maxime obfunt, quia grana excutiūt, & cū ipse iā stringeret. i. uelleret, aut secaret hordea fragili culmo. i. habentia culmū fragilem p ariditatem quæ est in maturis frugib. q̄ s. prælia ventorū, eruerent. i. eruebant, aut eruere possent imis radicib. segetē grauidā. i. oneratā granis expulsam sublime, i. in altū. Magna ergo vis ventorū, qui eruunt radicatam, & grauidā segetē, & vidi q̄ hyems, i. tempestat pluuioſa ferret, i. auheret ita culmum leuem & stipulas uolantes, ferret dico turbine. i. agitatione ventorum nigro. i. nubilo. Immensum. i. abundantissimū & sine mēſura. agmen. i. impetus aquarū uenit. i. descendit, aut decidit ēt sæpe, cælo. i. cœlitus & nubes collectæ glomerant. i. in globi, aut glomeris formam præcipitant ex alto

alto. facere tempestatem sedam. i. immundam & nociuam, atris imbribus. i. p. p. atros imbres, æther arduus. i. superior aer in nubē collectus ruit. i. præceps cadit & diluit. i. madefacit & irrigat ingenti pluuiâ, sata læta. i. pingua, & pro. i. labores boū. i. quæ labore boū & fertilitate terræ iā parata erāt. i. Fossæ implentur & flumina caua, quia siccitate exhausta crescunt cum sonitu (bene cum sonitu, quia non instrumentum, sed concomitantia significat, non enim sonitu, sed aquis crescunt, ve-

rum dum crescunt, sonitus fit aquarum præcipitanter defluētium crescunt: ergo cum sonitu, & æquor, idest, mare ante planum & æquum feruet, idest fit feruidum, & quasi ebulliens, vnde fretum dictum volunt cum feruet, cum tranquillum est æquor, fretis. i. fluctibus feruentibus, spirantibus. i. procellas excitantibus, aut in motu existentibus.

OMNIA ventorū concurrere proelia vidi] In Rom. lib. Cō VARIA surgere, habetur. Sed Concurrere, castior lectio cognoscitur. LECT.

CORVSCA Fulmina Coruscantia: vt Sibila lambabant linguis vibratib. ora. [Molitur] Agitat, & iacit. [Terra tremit] Terræ motus efficitur. Vel tremit terra, Tremere videtur, & pauent hi qui terrā colunt. [Humilis pauor] Qui humiles reddit, vt Pallidus morib. [Ille flagranti Aut Atho, aut Rhodopē] Secundum Epicureos per transitum loquitur qui dicunt fulmina non iudicio deorū, sed ex nubibus fieri: nam montes, quid necesse fuerat fulminari? Athos autem mons est Græciæ, Rhodope mōs Thraciæ. [Aut alta Ceraunia] Montes sunt Epiri, à crebris fulminibus dicti. Vnum. n. fulmen quod colorat, illud quod trās figit, aliud quod afflat, vt est, Ex quo medium pater, atque hominū rex fulminis affluit ventis. [Ingeminant austrī] Reperunt suos flatus venti. [Plangit] Resonare facit. Alij legunt Plangunt. vt sit, nemora & littora plangunt i. resonant. [Hoc metuens, celi menses & sidera serua] Idest duodecim signa quibus mentes cognoscimus. [Sidera] Autem vel tempestates, vel planetarum motus. Sciendum autem, vt diximus, de planetis quinque duos esse noxios, Martem & Saturnum, duos bonos, Iouem & Venerem: Mercurius vero talis est, qualis ille cui iungitur. Vnde etiam fingitur minister esse deorū, quod eorum obtemperet potestati. Hinc est quod dicit. [Quos ignis celi Cyllenius erret in orbes] Idest vtrum in Septentrionalem, an in Australem partem inclinetur, aut cui planetarum cohæreat, vt qualitatem Mercurij ex illo possis agnoscere. Cyllenius autem ignis propter stellam Mecuriale dicitur, quia in Cylleno monte Arcadiæ dicitur natus esse Mercurius. [Frigida Saturni sese quo stella receptet] Idest nocens. Frigidus, o pueri fugite hinc latet anguis in herba. Ideo autem hoc dicit quia Saturnus deus pluuiarum est. Vnde etiam senex fingitur, nam senes semper nouimus esse gelidos, hic autem in Capricorno facit grauissimas pluuias, & præcipue in Italia. Vnde & Horat. ait: Seu tyrannus Hesperiae Capricornus vnde; & in Scorpio grandines item in alio fulmina, in alio ventos. Vnde præcipit nos scire debere in quod se signum recipiat sidus Saturni. Sanè perite ait. [Receptet] Vt ex frequentatiuo verba nobis ostenderet Saturnum bis ad vnum quodque signum reuerti, quod alij planetæ minime faciunt. Solus enim est qui & longius, à Sole discedat, & bis ad vnum quodque signum recurat. [Quos ignis celi Cyllenius erret in orbes] Ordo est, in quos orbes celi Cyllenius ignis. Et bene erret, nam planetæ vocantur. ἀπὸ τῆς πλάνης. Idest, ab errore. Nam interdum ad austrum, interdum ad Septentrionem plerunque contra mundum, nonnunquam cum mundo feruntur.

IPSE pater] Continue exequitur tempestatis insolitæ gra-

*Ipse pater, media nimborum in nocte, corusca
Fulmina molitur dextra: quo maxima motu
Terra tremit, fugere feræ, & mortalia corda
Per gentes humilis strauit pauor. ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo
Deicit: ingeminant austrī, & densissimus imber.
Nunc nemora ingenti vento, nunc littora plangunt.
Hoc metuens celi menses, & sidera serua;
Frigida Saturni sese quo stella receptet;
Quos ignis celi Cyllenius erret in orbes.*

ditur, molitur. i. cum mole, & pondere excitat in media nocte & nimborū. i. tempestatum, aut in media nocte, idest caligine & obscuritate, nimborum i. nubium ventis commixtarum molitur dico fulmina, dextera. i. manu coruscat. idest coruscante, ac rutila, quo motu, idest impetu fulminis, & tonitruī maxima terra, idest pars maxima terræ tremit, & feræ, idest bellæ syluestres, & indomitæ, fugere scilicet priusquam terra tremere, quia tempestatem imminere præfagiunt, abdunt se in speluncas suas (vnde nō ab re tempus mutauit poeta dicens, tremit & fugit) & pauor humilis, idest humiles efficiens (quia vt dicitur in Hecyra Terent. Profecto hoc sic est, vt puta omnibus nobis vt res dant sese, ita magni, atque humiles sumus, ergo in tanta calamitate, & fulminatione nimirum humiles sumus) aut pauor strauit per gentes humiles, idest humiliatas, aut humi versantes cum tonitrua in sublimi fiant corda mortalia, idest mortaliū animos. Ille scilicet Iuppiter deicit, idest, deorsum iaciendo fulmina percutit, telo, idest, iaculo fulminis trifulci flagranti, idest ardenti aut Atho montem illum Macedoniæ, aut Rhodopē, montem illū Thraciæ, aut Ceraunia montes altissimos Epiri continuo fulmine (quod Græce Ceraunos dicitur) concussos, alta idest sublimia austrī. i. australes venti ingeminant se, aut multiplicantur, & imber densissimus ingeminat, sup. se, & nemora plangunt, nunc. i. aliquando ingenti vento & littora plangunt nūc, idest vicissim ingenti vento. Tu ergo metues hoc. i. ne talis tempestas te imparatum obruat, serua menses celi, idest, duodecim signa commensurata certis, licet nō equalibus spatijs, & sidera, idest influētias siderum & serua quo. i. in quam partem celi i aut ad quorum coniunctionem, aspectum stella Saturni frigida. i. ab effectu receptet se, & in quos orbes. i. circulos & sphaeras celi ignis Cyllenius. i. Mercurius erret; aut celo. i. per celū quod cū planeta sit ei proprium: dicitur erret cum tamen nihil minus secundum Plinium planetis erret.

NIMBORVM in nocte] Sunt quidam libri antiquissimi in quibus, Nimborum nocte, absque, In, legatur. Sed Nimborū in nocte, vt in Mediceo, & plerisque alijs habetur. longe numerosius, & elegantius mihi videtur. [Aut Atho Aut Rhodopē] In Rom. libro, in Mediceo, & aliquot alijs antiquis, Athō, scriptum est refragante syllaba.

uitatem, monens agricolā ne à tali obruatur, signorum, ac planetarum naturas, & ortus atque occasus obseruet, non vt impediatur coeli sæuitiam, sed vt frumentum prius merat, aut protegat, aut precib. exoret. Possem quæ ab alijs dicta sunt repetere, sed breuitati studens ordinem sic posuero. Ipse. i. Iupiter, pater qui iuuans pater dicitur, & imbrum ac fulminum præcipue potēs cre-

IN primis venerare deos] Post hæc cognita da præcipue operam sacrificijs, quibus tempestates, & pluuiæ possunt repelli: mire hoc statim subiunxit, quia occurrebat, quod prodest tempestates futuras videre. Et bene ait. [In primis] Præcipue & ante omnia, nam alia neglecta possunt habere emendationē. tempestatē aduenientem, nisi ante præuideris, vniuersa subuertit, [Annuā sacra refer-

*In primis venerare deos; atque annua magnæ
Sacra refer Cereri, lætis operatus in herbis,
Extremæ sub casu hyemis, iam vere sereno.
Tunc agnipingues, & tunc mollissima vina,
Tunc somni dulces, densæque in montib. vmbra.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret.
Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho:
Terque nouas circum felix eat hostia fruges;
Omnis quam chorus, & socij comitentur ouantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta; neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,*

Cereri] Anniuersaria magna, sicut in Aen. Annuā quæ differre nefas. Et Ambaruale sacrificium dicit. [Lætis operatus in herbis] Aut dans operam conuiuio: aut postquam opera cuncta compleueris. [Extremæ sub casu hyemis] Circa finem hyemis, antequam ver incipiat. [Iā vere sereno.] Ver pluuiāle tempus est. sed circa finē incipit esse serenum. Dicit ergo. vere sereno, vt sit iam tunc & ver & serenum.

[Tunc

[Tunc agni pingues] Subaudi sunt, qui aut epulis, aut sacrificijs sunt apti. [Mollissima vina] Carentia asperitate, & defecata. [Densa in montib. vmbra] Quia tunc incipiunt arbores frondescere. [Tibi] in honore tuum, & in tuam gratiam. [Cui tu lacte fauos, & miti dilue Baccho.] i. cui tu liba de lacte, melle, & vino. Nā superfluum est quod quidam dicunt, contra religionem dixisse Virgiliū, licere Cereri de vino sacrificare. Pontificales namque hoc non vetant libri. Quod autem ait Plautus in Aulularia cuius ipsi videntur exemplo, Cereri ne nuptias facturi estis? quia temerē nihil allatum intelligo. non est huic loco contrariū, nam aliud est sacrificium, aliud nuptias Cereri celebrare; in quibus re vera vinum adhiberi nefas erat, quā Orci nuptiæ dicebantur, quas præsencia sui pontifices ingenti solemnitate celebrabant. Alij hunc locum aliter accipiunt, vt [Miti Baccho] Non sit septimus casus sed datiuus, & duo nomina intelligamus, Liberi & Cereris. nā supra quoque ait, In primis venerare deos, vt sensus, cui Cereri, & miris Baccho fauos lacte dilue. i. eis sacrificia melle, & lacte permixtis. [Felix hostia] i. fecunda, Et dicit Ambaruale sacrificium, quod saepe de porca fecunda, & grauida fieri consueuerat, vel felicem dicit, cuius sacrificio, & immolatione fecunditas agrorum merebatur. [Omnis quam chorus] Chorus proprie est coeuvorum cantus atque saltatio. [Cererem clamore vocent] Inuocent dari copiam frumentorum. [Torta redimitus tempora quercu] Id est, habens in memoria victum priorem, a quo Cereris reuocatus es benignitate. Nam olim homines glandibus vesciebantur. [Det motus incompósitos] i. saltationem aptam religioni, nec ex vlla arte venientem. Sallust. Saltat elegantius quam necesse est probat. [Carmina dicat] Hymnos.

Quam Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompósitos, & carmina dicat.

Subuenias, non vt viuas germina
ne rapina.
Hæc ille.

Poeta autem noster docet etiam modum sacrificandi, & tempus dicens, venerare in primis, id est ante omnia deos atque refer, id est iterum offer Cereri magnæ id est agricolis, quia suus cuique deus magnus est, annua sacra, id est sacrificia quæ quotannis fieri debent, tu inquam operatus, id est iam operans, id est sacrificans (vnde Prop. Cynthia iā noctes est operata decem Horat. Vnico gaudens mulier marito Prodeat iustis operata sacris) In herbis lætis, sub casu, id est in ipso casu extremæ hyemis, & vere sereno, id est tempestate verna serena existente, hoc est in fine hyemis, & principio veris, quia agni sunt supple tunc pingues, & vina sup. sunt tunc mollissima. i. suauissima, & decocta, nec tamen pendula, nec acerba, aut acetosa, somni sunt tunc dulces, quia minor sollicitudo est agricolis, & profundior etiam ex temperie sopor, & vmbra sunt tunc densa in montibus, quia arbores frondibus opacæ sunt, Cuncta pubes, id est multitudo pubescentiū, agrestis. i. rustica adoret tibi, i. ad tuum iussu, aut commodum, aut domi tuæ, Cererem. s. deam frugum, Cultu dilue. i. misce, & tempera fauos, id est mella, lacte, & Baccho miti, suauis, hoc est mullis, & hostia felix. i. aut eximia. quia porcus dicitur eximius, bos intactus, ouis lecta, quæ sacris conuenit, aut læta & pinguis, aut ob felicitatem & fertilitatem habendam mactanda erat. i. ducatur, non trahatur, ter, quia ternarius religioni maxime accommodatus est, circum nouas fruges, adhuc. s. in agro existentes quam. s. hostiam, omnis chorus i. multitudo pubescentium, & canentium, & omnes socij. s. laboris aut viciniouantes. i. mediocriter læti, comitentur & vocent clamore, Cererem. i. deam frugum cum frugibus, aut ipsas fruges, intacta. i. horrea sua. i. clamando, & inuocando deam mereantur colligere fruges in horrea sua, neque quisquam supponat aristas maturis falcē. i. cultrum messorum qui incuruus est, ante, id est priusquam ipse redimitus tempora. i. habens tempora capitis sui redimita, quercu torta. i. in torquem conuoluta in morē coronæ, aut ferri, quod propter glandem ex quercu Cereri sacrificantes gestant, det. s. Cereri motus incompósitos. i. saltationes quibus in sacrificijs utebantur, nequa corporis pars cesset & immunis sit à re sacra, incompósitos autem dicit, vt non ad voluptatem, sed ad religionem pertineat, aut vt rusticorum notet morem, & dicat carmina, id est hymnos.

Asc.

In primis venerare deos; Quia ergo metuenda est tempestas nociua, nec opibus humanis propelli potest, imploranda docet deorum auxilia, quod & Hesiodus hortatur vbi translatus est his verbis.

Thure pio venerare deos, his tempore in omni
Et munde, & puro liba, cum clara nitescit.
Sole dies, aut cum nox circumfusa tenebris
Abscondet terras: casto torrenda sub igne
Hostia mactetur, hymnos canet, thura ministra,
Vt tibi dū faueant, diuersaque copia rerum.
Hinc tibi nascatur multis vt egentibus ipse

Serv.

[Menstrua luna] Vnde & unum dicitur. [Caderent austr] Desiderent venti. Ex hoc etiam loco prognostica sunt translata de Arato, pauca de multis. [Ventis surgentibus] Flare incipientibus, Vnde e contrario, Cum venti posuere, id est flare desierunt. [Aut freta ponti] Littora pelagi, quæ feruntur fluctibus. Duo autem dicit naturalia. Futura enim tempestate, & ante ventum fluctus mouetur, & fragor auditur ex syluis, arcana quadam ratione naturæ [Aridus fragor] Sonitus qualis solet fieri ex aridis, cum franguntur arboribus, Ergo aridus, nimius, omne enim quod aridum est, cum frangi ceperit, nimium efficit sonum. Fragor etiā a fractarum rerum nominatus est sonitu. [Aut resonantia longe Littora misceri] Id est bis idē dixit. [Misceri.] Autem, perturbari: vt Miscet agens telis.

Atque hæc vt certis possimus discere signis,
Æstusque pluiasque & agentes frigora ventos;
Ipse pater statuit, quid menstrua luna moneret,
Quo signo caderent austr; quod saepe videntes
Agricolæ, propius stabulis armenta tenerent.
Continuo ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumescere, & horridus altis
Montibus audiri fragor; aut resonantia longe
Littora misceri, & nemorum increbrescere murmur.

tium sunt, sicut cubilia cubantium. Prope pronomē datiuo iungitur, vt prope est dominus oibus inuocantibus eum, inde propius aduerbium, hic et datiuus casus iunctus est. Prope prepositio accusatiui, sicut proxime aduerbiū. Sallustius, Proxime Hispaniā Mauri sūt: Continuo ventis surgentibus. i. dū venti surgere tentant, aut de propinquo surrectura sunt freta. i. vn-

Asc.

Atque hæc, vt certis & c.] Postquam docuit tempestatem metuendam, & sacris auertendam, aut sedadam, docet, certis signis noscendam. Non. n. rustici omnes Saturni cursus, cursumque significationes noscere possunt, quo circa cofugit ad naturalia, quæ in rebus notis sunt prognostica, atque iudicia, quæ ex Arato ferè deprompsit. Ordo autem est. At vt vos. s. agricolæ, possitis noscere certis signis hæc. s. sequentia, videlicet & æstus i. vehemētes calores, & pluias, & vētos agētes. i. impellētes, frigora. ipse pater. s. rerū Iuppiter statuit. i. constituit ad significadū quid Luna menstrua. i. mēsiū cōstitutrix moneat. i. indicaret, quo signo austr. illi venti ex meridie flantes. cederent. i. cessarent, & quid, i. quod signū, aut quā rem, agricolæ vidētes saepe, sup. contingere, tenerent armenta. i. boues, quibus magni sunt, propius stabulis, e stādo. s. dictis, vnde stā-

da: pōti. i. maris, agitata. i. cōmota, incipiunt tumescere. i. inflari, & fragor aridus i. qualis est in aridis frondibus incipit audiri in altis montibus, aut littora resonantia longe. i. quæ longe stātes percipere possunt, incipiūt sup. misceri i. p. turbari, & murmur nemorū incipit, sup. increbrescere. i. creber fieri aut esse, quæ omnia signa ventorum ac turbinum sunt a Plin. diligenter annotata, vt Beroal. in Seruiū annotauit, cuius verba sunt Si Seruius curiose, peniculateque; annotasset prognostica tempestatū, quæ Virg. referuntur, quæ exequitur Lucanus, quæ enumerat Plin. profecto non dixisset bis idem dici a poeta in expositione carminis Maroniani. Nāque aliud est. Haud dubie fragor in montibus, tumor in mari, aliud sonitus littorum, aliud mugitus nemorum, proinde ad expositionē Virgilianam prognosticorū subiungemus verba Plin. ex lib. 18. quæ ita apertè, ita eleganter enarrant dicta poetæ, vt ab interprete nullo apertius, elegantiusve possint enarrari. Verba Plinij sunt hæc, Est & aquarū significatio. Mare si murmurauerit, intra se ventum prædicit, identidem, & hyemem, & imbrem. Littoris, ripæque, si resonabunt tranquilla, asperam tempestatē, & mox paulo, sepe & silētio mare intumescit, fluctusque altior solito iam intra se ventos fatetur. Equidem, & montium sonitus, nemorumque mugitus prædicunt tempestatem. Hæc verba

verba Plin. adeo poetæ carminibus cōueniūt, adeo quadrāt, ut alter ab altero mutuatus esse videatur, & Lucanus Virgilium (ut arbitror) imitatus, talia quoque ipse tempestatū præ sagia recenset in quinto, scribens.

*Sed mihi nec motus nemorum nec litoris ictus,
Et paulo post:*

Turbida testantur conceptos æquora ventos.

Si murmura ponti consulimus Cori verrent mare Hec ille.

Atque hæc certis possumus discere signis] In Rom. lib. VARIA
Possemus dicere, legitur. [Quid sepe videtes] In antiquis ali LECT.
quot exemplaribus Quod, habetur, lectio à Seruio agnita. In
Rom. tamen, & in Mediceo, Qui J, infinitum.

RV. **I**AM sibi tum curuis male tē perat vnda carinis] Scias, inquit, in pelago esse grauissimam tempestatem cum mergi ad littora confugiunt. Poeticè autem ait, iam sibi tum vnda male temperat curuis carinis, id est sibi non parcat, sed crescit in perniciem suam, nam in carinam scindendam confurgit. [Clamorēq; ferunt] .i. si cum clamore reuertuntur nā plerunq; plura dicit signa, è quib. vnum non sufficit. sed oīa animaduertenda, ut, Tum cornix plena pluuiam vocat improba voce, Et sola in sicca secum spaciatur arena. [Marinæ fulicæ] Ad discretionem fluuiatium. [Altam supra volat ardea nubem. Ardea dicta est quasi ardua, quæ cum altius volauerit, significat tempestatem. Lucanus.

*Aut siccum quod mergus amat
quodque ausa volare
Ardea sublimis penna confissa
natanti.*

[Præcipites cœlo labi] Sequitur vulgi opinionē, non enim omnia prudenter à poeta dicenda sunt. Quod aut videmus e cœlo stellas quasi labi, & πρὶς πταῖν, sunt ignis ætherij, quæ sunt cum vehementior ventus altiora conscenderit, & trahere exinde aliquas particulas creperit, quæ simulant casum stellarum. Nā stellæ cadere non possunt, quarum natura ut stent semper, vnde & stellæ vocantur. Sane sciendum est ab illa parte ventum flaturum, in q̄ ille ignis ceciderit [Colludere plumas] Moueri Terent. Congium istū maxīmū in aqua finito ludere. i. moueri. Virg. Ludere prudentes pueros.] At Boreæ de parte trucidis cum fulminat] Hoc vult dicere, ubiq; ingentes effici pluuias cum ab istis ventis mota tempestas fuerit [Nunquam imprudentib. imber obfuit] Alij, iā vocare volunt, alij augētis habere significationē ut sit, Nunquā imber obfuit valde prudentib. quæ res valde non sunt idoneæ. Vnde melius est ita intelligere, Nunquam imber obfuit nō ante prouisus, tam clara sui dat signa, ut [Imprudentibus] Ignaris accipimus, nam hoc dicit, Nunquam nescienti nocet imber, quia se signat ante vēturū, & scimus leuiora esse mala, q̄ ex opinione cōtingunt. [Aeriæ fugere grues] Aerio colore, aut altum volantes Dicit aut grues de vallibus fugere, non pluuiam de vallibus surgere. [Aut bucula cœlum Suspiciens, patulis] Hic locus omnis de Varrone est, Ille enim sic.

*Tum liceat pelagi Solucres, tarda que paludis
Cernere inexploro studio certare lauandis,
Et velut insolitum pennis infundere rorem:
Aut arguta lacus circumuolitant hirundo,
Et bos suspiciens cœlum (mirabile visū)
Naribus aerium patulis decerpit odorem.
Nec tenuis formica cauis non auehit oua.*

[Et veterē in limo ranæ cecinere querelā] Fabula duplex est Nā. ut Oui. dicit, Ceres cū Proserpinā quæreretur, ad releuandā sitim accessit ad quēdā fontē; tunc eam Lycij rustici à potu prohibere ceperunt, conturbantes pedib. fontē & contra eā emittentes turpem aurib. sonum; illa irata eos conuertit in ranas, quæ nunc quoq; ad illius soni imitationē coaxant. Sed hoc non est valde aptum. Nā illa magis insultatio fuerat, q̄ querela, & poenam sacrilegij iuste pertulerunt. Vnde magis Aesopus est sequendus qui dicit hoc, Cum Iuppiter omnib. animalib. reges daret, & ranis (ni fallor) colendū breuissimū lignū dedisset, illæ questæ & alpernatæ sunt eum; & tūc eis

*Iam sibi tum curuis male temperat vnda carinis,
Cum medio celeres reuolant ex æquore mergi,
Clamoreque ferunt ad littora; cumque marinæ,
In sicco ludunt fulicæ, notasque paludes
Deserit, atque altam supra volat ardea nubem.
Sæpe etiam stellas, vento impendente, videbis
Præcipites cœlo labi; noctisque per umbras,
Flammarum longos à tergo albescere tractus:
Sæpe leuem paleam, & frondes volitare caducas,
Aut summa nantes in aqua colludere plumas.
At Boreæ de parte trucidis cum fulminat, & cum
Eurique Zephyrique tonat domus; omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis nauita ponto
Humida vela legit. nunquam imprudentib. imber
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
Aeriæ fugere grues: aut bucula cœlum
Suspiciens, patulis captauit naribus auras:
Aut arguta lacus circumuolitant hirundo;
Et veterem in limo ranæ cecinere querelam.
Sæpius & tectis penetralibus extulit oua
Angustum formica terens iter: & bibit ingens
Arcus: & è pastu decedens agmine magno
Coruorum increpuit densis exercitus alis.*

videbis lōgos tractus flammarū. i. flammæ in lōgum tractas ardescere à tergo p̄ umbras noctis, quia interdū videri nequirent. Et tu videbis paleam leuem. i. desiccata, & frondes caducas volitare. i. per aera ferri, aut videbis pluuias nantes. i. supernatantes colludere. i. in morē ludentium agitare nūc huc, nūc illuc occulta vi ventorum in summa aqua. In quib. locutionibus ex more quālibet rē certam narrantium ponitur secūda persona et singulis numeri pro qualibet, hoc est quolibet, aut quibuslibet, presente vel presentib., ut et Aen. 4. Migrantis cernas, totaq; ex vrbe tu entēs. Cernas inquam, si ad sis, & nō magis, tu, q̄ quilibet alius. Sed reuertamur, ad ordinē, At. i. sed, cū. i. qñ fulminat. i. fulmē cadit de parte Boreæ illius venti. trucidis. i. terribilis hoc est a septentrionali regione, & cum domus Euri, qui ab oriente flat, & zephyri, qui ab occidente, tonat, tunc sup. omnia rura natant. i. a quibus obruuntur & inundantur, fossis. i. aquarū receptaculis existentib. plenis, ita q̄ amplius capere nō possent. Nouē tñ dñr rura natate, cū aque natent, ferant aq̄s, aut super aquā, aut aerē, vnde forte accipit rara pro his, quæ in rure sunt, sicut de Pado dictū est, q̄ cū stabulis armēta trahit, Aut reciprocus ē illis sensus sicut in quibusdā alijs, ut sicut dicimus flores spargi super lectū & lectū florib. ita dicamus aquas natate super rura & rura natate aquis Sanē legēdū putē, Euri zephyriq; &c. & nō Euriq; & zephyri, nullius. n. necessitatis est addere particulā, & cū particula, quæ alibi sepe lōga legatur, ut Aen. 4. Liminaq; laurusq; dei, totiusq; moueri, &c. Atque tunc oīs nauita. i. nauta, legit, i. colligit dū stringit vela humida, ex pluuiā. i. quæ subsequuta est, imber nūquā obfuit. i. nocuit imprudentib. i. valde prudentib. aut prudentiā suā his prognosticis augentib. aut nunquā nocuit imprudentib. i. incautis, & ut Galli dicunt non præuisatis, hoc est non præmonitis quia oēs admonentur præuijs signis. quā expōitionē approbat quæ sequitur. Nam aut grues aeris, in altum se tollentes, aut aerei ferē coloris, fugere illum s. imbrem surgentem. i. orientem, aut venturum, imis. i. decliujs vallib. aut bucula. i. vacca, aut iuuenca suspiciens cœlum, i. sursum aspiciens. quod illi naturale est, captauit auras, naribus patulis. i. semper & multū parentib. aut hirundo auis nota arguta. i. canora aut stridula pennis circumuolitant lacus, & ranæ cecinere in limo querelā veterem. i. à multis annis eis consue-

hydram iratus dedit qui vescitur ranis [Bibit ingens Arcus] Sequitur iterum vulgi opinio nem. [Coruorum exercitus] Multitudo.

IAM sibi tū curuis.] Docet alia tempestatum prognostica dicens, vnda. s. maris male. i. non temperat. i. parcat sibi, quia concutit se, & collidit carinis curuis. i. ventris nauium iam i. tunc, cum. i. quādo mergi, s. aues à mergendo dictæ reuolant celeres ex æquore medio, ubi. s. futuram nōsciunt iēpestatem, & ferunt clamorem ad littora. i. cum clamore volant ad littora, & cum fulice, i. aues illæ marinæ. i. in mari versari solitæ, ludunt in sicco i. in arena litoris; & cum ardea auis nota, deserit paludes notas, in quibus piscari solet, & volat supra altam nubē. Tu videbis etiam sæpe stellas, hoc est impressiones, & faces stellarum similes, labi. i. decidere, & percurrere cœlo. i. per aerem, ueto impellēte, q̄ statim in terras, ac maria descēsurus est, &

Ase.

eam (nisi ad fabulam retuleris) & formica terens angustum iter. i. callem. aut viam extulit sapius tectis penetralibus. i. arcanis, & quæ ipsa sola penetrat oua s. sua. verita. s. ne made fiant, & ingens, i. valde magnus arcus s. coelestis quem Irim vocant, bibit. i. attrahit materiam nubis, & exercitus. i. grex coruorum decedens è pastu magno agmine. i. turmatim, aut agminatim. increpuit. i. crepitum fecit & stridorem, alis densis. i. coniunctis, quia cominus volant, & quasi connexis alis.

VAR. LECT. Iam sibi cū curuis] In R. o. li. Iā sibi. tū à curuis legitur vna plus præpositione [Et veterē in limo] In libris aliquot antiquis, Aut veterem, legitur, In vulgari, vtrumque procedit.

COEL. RHOD. EVANESCIT primo quoq; tpe iris, quia generatio eius est in materia iā defluxa. Quippe vbi primo eleuatur vapor diu perstat prius, quàm frigore extrudatur calidum surgēs, & densatur in nube. Vbi vero iam nubes est, diu perseverat, nec statim resident partes vt cōuertantur in aquā. Verū vbi id obuenerit, nō diu pōst consequitur pluuia. Quia verò con

capitur iris in portionib. aquosæ nubis, quæ iā ad imā ferunt tamdiū apparet, donec appluat iam, quamobrē deficit mox. Hac de cā vel imperiti eadem hora ingruere præfagiūt pluuiā, quæ sese ostētarit iris, quæ vbi euanesceat incipit, vertit in pallorē, visunturq; in nubib. virgæ intermixtæ descēdentes, quia tūc defluit oratio per guttas grandiores. Quod de pluuiæ diximus p̄sagio, lucē infert (opinor) Virgiliano versiculo: Et bibit ingēs arcus, Georg. i. quē locū per incuriā pleriq; negligunt. Meminit ēt Seneca Nat. i. Quinquā, inquit, non eadē undecunq; apparuerit, minas afferat, à meridie ortus, magnā vim aquarū uehet, uinci. n. non poterunt uehementissimo sole, tū est illis uirium; si circa occasum refulserit, rorabit, & leuiter impluet; si ab ortu; circa ue surrexerit, serena promittit. Ex ijs etiam clarius se aperiunt Plautini sales ex Curculione, de anu, uini uas exiccante. Ecce autem bibit arcus, pluet credo hercle hodie. Item apud Elegiacum poetam legimus. Cæruleus pluuias cur bibit arcus aquas?

SERV. Iam uarias pelagi uolucres & quæ Asia circum Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri] Hec uera lectio, & sensus talis est, Iam uarias pelagi uolucres, & eas quæ circū prata rimantur in dulcib. stagnis Caystri uideas certatim largos humeris infundere rores. Nam si iam uarię legeris sensus nulla ratione procedit. Caystrus aut Asię fluuius est. Asia uero palus. Vnde fecit Asia prata. Et de palude Asia, A longa est, nam de prouincia corripitur: ut, Europa atque Asia pulsus, & est Home. versus ἄσια, ἐν λιμῶνι καὶ στρώματι πῆμα. [Rimantur prata] Pascuntur in pratis, cibum per terræ rimas requirentes. Nam rimari hinc tractum est à porcis, qui glandes rimantur de rimis terrarū [Et studio gestire lauandi.] Gestire est leuitiā suam corporis habitu significare, nam vt hoīes verbis leuitiā suā exprimūt, ita aues corporis gesticatione. Incassū autē dicitur, quia plumarum cōpositio, aquam minime ad corpus admittit [Rauca pluuiā vocat improba uoce] [Rauca contra naturam suam. Et [Vocat] Poetice ait, non. o. vocat, sdd denūciat pluuiam. Et notandum cornicem, & rauca uoce, & solere, pluuiā prædicere: Coruos uero serenum & pluuias, & uoce tenui, ac purissima contra naturā suā, vt, Tu liquidas corui presso ter gutture uoces [Testa cū ardente uideret] Propter utilitatē: noluit. n. dicere Lucernā, nec iterū Lychnū, sicut in heroico carmine: vt Depēdēt lychni. Medius uero in his libris est stylus, sicut diximus supra [Pures cōcrescere fungos] Nā, vt dicit Plin. cū aer humidus esse cæperit, fauilla quæ cum fumo solet egredi, prohibita, aeris crassitate in lucernis residet, & quasdam uelut fungorum imitatur imagines. [Nec minus ex imbri soles] idest serenitates. Et uersa uice dat prognostica quib. agnoscamus ex tempestiuo celo serenitatem futuram [Aperita serena] Aer enim densatur nubilo, & rarefcit sereno: Denset, erant quæ rara modo, & quæ densa, relaxet. [Nec fratris radijs obnoxia surgere Luna] Obruta subaudiā superioribus, nam hoc dicit. Nec tamē luna uidetur obtusa, quæ est radijs Solis obnoxia, nam vt dicunt phisici, ab eo accipit lumen. [Tenuia] Proceleusmaticus est pro dactylo, quam rem quotiescunq; facit Virgilius, seruat locum Synizeli, vt tenuia. Item & Genua

*Iam uarias pelagi uolucres, & quæ Asia circum
Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores;
Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio incassum uideas gestire lauandi.
Tum cornix rauca pluuiam vocat improba uoce,
Et sola in sicca secum spatatur arena:
Nec nocturna quidem carpentes pensa puella
Nesciunt hyemem: testa cum ardente uiderent
Scintillare oleum, & putres concrefcere fungos.
Nec minus ex imbri soles, & aperta serena
Prospicere, & certis poteris cognoscere signis:
Nam neque tum stellis acies obtusa uidetur
Nec fratris radijs obnoxia surgere luna,
Tenuia nec lanæ per cælum uellera ferri.
Non tepidum ad solem pennas in littore pandunt
Dilectæ Thetidi Halcyones: non ore solutos
Immundi meminere sues iactare maniplos:
At nebulae magis ima petunt, campoque recumbunt;
Solis & occasum seruans, & culmine summo
Nequidquam seros exercet noctua cantus:
Apparet liquido sublimis in aere Nisus;
Et pro purpureo pœnas dat Scylla capillo.
Quacunque illa leuem fugiens secat æthera pennis
Ecce inimicus atrox magno stridore per auras
Insequitur Nisus; quæ se fert Nisus ad auras
Illa leuem fugiens raptim secat æthera pennis.
Tum liquidas corui presso ter gutture uoces
Aut quater ingeminant, & sepe cubilibus altis
Nescio qua præter solitum dulcedine leti,
Inter se folijs strepitant. iuuat imbribus actis
Progeniem paruam, dulcesque renisere nidos.*

labant. [Dilectę Thetidi Halcyones] Ceyx filius Lucifer habuit uxorem Halcyonem, à qua cum prohibitus isset ad consulendū Apollinē de statu regni, naufragio periit. Cuius corpus cum ad uxorem delatū fuisset, illa se præcipitauit in pelagus. Postea miseratione Thetidis & luciferi conuersi sunt ambo in aues marinas, quæ Halcyones uocantur. Sanē sciēdum est, quod cū de muliere dicimus, Hec Halcyone facit, cum de auiibus, hic & hac Halcyon, hi & he Halcyones, Istæ aut aues nidos faciūt in mari media hyeme. Quibus diebus tanta est tranquillitas, vt penitus nihil in mari possit moueri. Inde et dies ipsi, Halcyonia nominantur. [Non ore solutos]. s. manipulos: Alij [Solutos esse ore] Accipiunt. i. nimium patenti. [Immundi] Autem, Luto gaudentes. Horat. Et amica luto sus. [Magis ima petunt] Deprimuntur ad ualles. [Nequidquam seros exercet noctua cantus.] i. non Persius: Nequidquam fundo suspiret natus in imo. Item Virg. Et summo clypei nequicquam umbone pendit. Noctua aut auis est lucifuga, quæ significat pluuiam si ceciderit post solis occasum. De hoc autem talis est fabula Nyctimene postquam cum patre concubuit, & agnouit facinus esse, in syluis se abdidit, & lucem refugit. ubi deorum uoluntate conuersa est in aue, quæ pro tanto facinore omnibus aui. est admirationi. [Sublimis in aere Nisus] rex Megarensium pater Scyllæ, de quo plenius in Bucolicis diximus [Pœnas dat.] Aduersante sibi patre. Scylla eiusdem Nisi filia, quæ patri suo abscissam comam purpuream Minoi obtulit contra patrem pugnanti, & in aues ambi conuersi sunt, quas dicit nunc discordes nimis esse inter esse inter se. [Fugiens] Patre. s. [Æthera] Aerē. [Atrox] Crudelis & immitis [Stridore] Sonitu alarū] Tū liquidas corui presso ter gutture uoces, Aut quater ingeminant] Plin. in nat. hist. dicit coruos eē obliquos, & plerunq; minime ad nidos suos reuerti, sed quadā rōne naturæ ea congerunt ad suos nidos, quæ uermes possint creare, ex quib. relictī eorum pulli aluntur interdū. Horū obliuionem probat etiam ex reb. quas cum absconderint, derelinquunt, quod etiam Mustellę dicuntur efficere. **IAM uarias &c.] Eandem rem prosequitur ostendens vi-** **delicet**

delicet alia tempestatum signa quæ hoc ordine patebunt, Tu videas. i. videre possis, est autem secunda persona, pro quauis iam, i. imminente pluuia, quam arcus pluuiæ collegat, volueres pelagi, i. in mari versari solitas, & supp. eas q̄ rimatur circum. i. per circuitu Asia prata. i. Asia quæ adiacent Asia paludi, quæ in Mæonia est, nō longe a Caystro, & ideo addit in dulcibus stagnis Caystri, i. fluuij in Mæonia. (Declinatur autem hic Cayster, aut Caystrus quo Seruius vititur, nā græca in us apud nos vtrunq; habet, vt Teucer, & Teucus, &c.) Tu videas (inquam) has volucres dictas infundere certatim, idest cum certamine, humeris, idest in humeros suos largos rores, idest aspergines seu asperiones aquarum prius haustarum, & videas eas, obiectare nunc, idest aliquando, fretis, idest mari feruenti, caput, i. suum, & se immergere, & nunc. i. aliquando currere in vndas, & gestire, idest gestu suum desiderium indicare, studio, idest cupiditate lauandi, idest, vt lauentur, aut lauandi, supple se, & id incassum, idest frustra, quia frustra laboriose queritur, quod mox gratis, & abundanter offertur, sed cum ita se lauant volucres, sunt pluuiæ proximæ, quod libentius dixerim quàm Seruium commentū, & cornix improba, idest improbanda, aut insatiabilis, vocatur, idest tunc plena voce pluuiam, & spatiatur secum sola, idest sine aliarum auium comitatu, in sicca arena, & obiectat caput querulum, quasi dicat garrulum, vndis venientibus, idest surgentibus. Nec nocturna quidem, recitat prognosticū ex flaminis, hoc est ex igni sumendum dicens. Nec puellæ quidem, idest nec etiam puellæ carpentes, idest deducentes pensa nocturna, idest lanam, quum noctu carpunt pensum, futuram nesciuerunt, idest ignorauerunt, hoc est bene sciuerunt, quia duæ negationes, vt sunt, nec nesciuerunt, æquipollent affirmationi, hyemem, idest futuram tempestatem pluuialem ab hyo, quod est pluu dictum, cum, idest, quando, ipse viderent oleū scintillare, idest scintillas quasi iniecta aqua emittere, & cum videret fungos, idest fungorum figuras ex fuligine concrecere, idest simul nasci [Nec minus] Postquàm docuit varia indicia, ac signa futuræ hyemis, seu tēpestatis, docet signa serenitatis dicens ea non minus certa esse, quā sit hyemis. Ordo autem ne prolixior sim est, Nec minus idest pariformiter poteris prospicere, idest preuidere ex imbri, idest pluuiæ præuia, hoc est post imbrem. Solis idest apparationem solis, & suditatē, & pro, idest serena, scilicet tēpora, aut loca celi, & aeris aperta, idest nullis nubibus cooperta, & tu poteris nō minus cognoscere, scilicet iā dicta, signis certis, i. infallibilibus. Nam neque acies, vñ tunc stellis obtusa, idest stellæ non vñ tunc habere acie obtusam, nec Luna obnoxia radijs fratris. i. Phœbi, hoc est solis cui obnoxia est, quia ab eo illuminatur, videtur surgere, idest oriri, tum, idest tunc obtu-

sa, nec tenuia vellera lanæ. i. lanuginis arborum populi, aut spinæ vñ tunc feri per cœlum, & Halcyones, laues, in mari tempore summæ tranquillitatis nidificantes. ob quam rem dñr dilecte Thetidi, idest, nymphæ illi, ac Dææ maris, non pandunt, idest explicant in littore pennas, scilicet alarum suarum, & sues idest porci immundi, idest obsceni, & cæno gaudentes ac fēdi, non meminere, idest nō meditantur iactare ore, scilicet suo, maniplos pro manipulos, idest fasciculos stramentorū, quanti manibus comprehendere solent, solutos, idest dissipatos ore, scilicet suum [Potest enim bis construī] At, idest, sed nebula petunt magis ima, & ita humiditas aeris vincitur solis radijs vnde nascitur serenitas, & ipsæ nebulae recumbunt campo. Et nocturna auis, noctu volare solita, seruans, idest obseruans occasum, Solis, ante quem non euolat, exercet nequidquam, idest nō, quasi sit nequaquam, cantus ferus, idest serotinos cantus, Et Nisus, auis illa in quam Nisus Megarensium rex conuersus fingitur, qui & Halietus dicitur, apparet sublimis, idest altus, & per sublime volans in liquido aere, & Scylla scilicet filia Nisi dat penas, quia profligatur a patre pro capillo purpureo, idest purpurei coloris quem pater consecratum habebat, Quacunque scilicet parte, ille, scilicet Scylla, fugiens, scilicet patrem Nisum, secatur, idest sulcat, & diuidit aera pennis, scilicet alarum, ecce, quasi dicat de repente, & improviso, Nisus inimicus, sequitur supple eā, existens inimicus sequitur sup. cum magno stridore, & qua supp. parte, Nisus fert se ad auras, idest aperte volat. illa, scilicet Scylla fugiens, scilicet Nisum leuem, idest celerē, secatur raptim, idest celeriter æthera, idest sublimen aerem pennis, scilicet tuis. Tum, idest præterea, corui ingeminant ter, aut quater gutture rauco, voces liquidas, idest præter morē claras, vt facile serenitatis indicium agnoscas, & ipsi læti sepe in altis cubilibus, scilicet, arborum, aut rupium, strepitant in folijs, inter se nescio qua dulcedine, scilicet, vocis, præter solitum, idest vltra quam solet eis vox dulcis esse: nisi sit, Nescio qua dulcedine, scilicet temporis, ipsi læti strepitant inter se. iuuat, idest delectat, supple eos reuifere progeniem paruam, id est pullos, dulcesq; .i. & nidos dulces; ideo autem dulces, quia progeniem continent, & hoc imbris actis, idest transactis: Mire exprimit naturam curuorum, quibus pulorum est obuius, nisi serenitate commoneantur.

VARIA LECTIO.

Hæc minus ex imbri soles] Antiqui aliquot libri, Ex imbre soles, legunt. [Sublimis in aere Nisus] In Romano libro, in æthere. Sed omnino melius, in aere. Inter se folijs strepitant. [In Mediceo, & antiquis ferè omnibus exemplaribus legitur, Inter se in folijs.

SERV.

HAVD equidē credo] Proponit sibi quæstionem acerrimā, & de intima philosophia, quam tamen multa facilitate dissoluit. Nam quæritur cur homines quos constat esse prudentiores animalibus per se non sentiant qualitatem aeris futuram, sed eam magis ex alijs animalibus colligant. Et adhuc dicit homines prudentiam habere naturalem, & suo indicio posse vel lætos esse, vel tristes, quæ res in hæc animalia cadere minime possunt, quæ nihil suum habentia, naturam aeris sequuntur: & pro eius qualitate, aut læta videntur aut tristia, nec predicere aeris naturam videntur, sed eā vel prosperam, vel aduersam aduenientem sequuntur Nos vero & læti inter nubila esse possumus, & in serenitate solliciti [Aut rerum fato prudentia maior] idest non est illis diuini concessum ingenium, nec prudentia, quæ est maior rerum fato, Alibi, Metus om-

Haud equidem credo, quia sit diuinius illis Ingenium, aut rerum fato prudentia maior. Verum ubi tempestas, & cæli mobilis humor Mutauere vias, & Iuppiter humidus austris Densat, erant quæ rara modo; & quæ densa, relaxat, Vertuntur species animorum, & pectora motus Nunc hos, nunc alios, dum nubila ventus agebat, Concipiunt. hinc ille auium concentus in agris, Et læta pecudes, & ouantes gutture corui. Si vero solem ad rapidum, lunasque sequentes Ordine respicies; nunquam te crastina fallat Hora, nec insidijs noctis capiere serene. Luna reuertentes cum primum colligit ignes; Si nigrum obscuro comprehenderit aera cornu, Maximus agricolis, pelagoque purabitur imber. At si virgineum suffuderit ore ruborem, Ventus erit, vento semper rubet aurea Phæbe. Sin ortu in quarto (nanque is certissimus auctor) Pura, nec obtusis per cælum cornibus ibit: Totus & ille dies, & qui nascuntur ab illo, Exactum ad mensem, pluuiæ, ventisque carebunt, Votaque seruati soluent in littore nautæ Glaucæ, & Panopæ, & Inoo Melicertæ.

nes & inexorabile fatum subiecit pedibus. [Iuppiter] Aer, vt Hora. Manet sub Ioue frigido Venator, [Auium concentus] Commixtus cantus, idest symphonia. [Lætæ pecudes] Aeris serenitate gaudentes. [Solem ad rapidum] Velocem: Et notandam, hæc signa magis fida, & subtiliora esse, quæ ex sole & luna colligimus. [Lunasque sequentes ordine respicies] Non ordinem respicies, sed ordine lunas, idest rationabiliter solem sequentes. Luna enim solis circulum sequitur, licet ipsa sit inferior. Donatus dicit Lunas, noctes accipiendas, sed male, non enim signa quæ dicturus est, ex nocte, sed ex Luna colligimus. [Nunquam te crastina fallat Hora.] Hyperbolè est, ne hora quidē te decipiet. [Neque insidijs noctis capiere serene.] Decipieris. Nam aphæresi s est, & plerumque scimus nos decipi serenitate. [Reuertentes cum primum] Virg. H. m.

num colligit ignes:] Cum incipit renasci. [Obscuro cornu] Non clare lucenti. [Maximus agricolis, pelago; parabitur imber] idest si non habuerit pura cornua, & intra eam nigrum aerē videris, erit ubiq; pluuia, sicut supra, Omnia plenis Rura natant fossis, atque omnis nauita ponto, [Si virgineū suffuderit ore ruborem,] idest Si forinsecus habuerit ruborē, nā de interiori parte, infuderit, diceret. [Aurea] idest pulchra: vt, At nō Venus aurea contra. [Phœbæ] idest Luna Venit autem ab eo quod est Phœbus Et sciendum quædam propria nomina femininum ex se facere; neutrum autem nulla, vt Phœbus, Phœbe: Iulius, Iulia: Tullius Tullia, non vt appellatiuū, doctus docta doctū. [Sin ortu in quarto] Aratus tertiā dicit animaduertendam esse lunam, hic quartam non illud improbens, sed hoc magis probans, nam huc pertinet. [Namq; is certissimus auctor Exactum ad mensem] Vsq; ad mensis vltimam partem. Vnde & exacti menses dicuntur, qui circa finē sunt. [Ipse in sequentibus, Exactis grauidæ cum mensibus erant.] Glaucō, & Panopæ, & Inoo Melicertæ] Glaucus piscator fuit de Anthedona ciuitate, qui cum captos pisces super herbā posuisset in littore, & illi recepto spiritu rursus mare petissent, sensit quarundam herbarum potētia, quibus esis conuersus est in numen marinū. Panopæa autē est nympha marina. [Inoo] Autem, patronymicum est a matre Ino. Melicerta, propriū. numinis. Sanē Ino & Melicerta filius, postquā sunt in numina cōmutati, græce Palæmon & Leucothoe sūt appellati. latine Portunus, & mater Matuta. His ergo numinibus dicit mox sacrificaturos nautas in littore, ijs diebus quibus prædicta serenitas affuerit, eo q̄ sint in mari seruati.

A S C E N S I V S.

Asc.

HAUD equidem credo &c.] Quia dictum est aues, & feras tempestatem prælagire eamque hominibus indicare, quæri potest, quomodo id fiat, cum homo excellentissimo ingenio peditus. debeat eam prius percipere, & ceteris animantibus indicare. Ad hoc respondet, verum quidem esse quod nulli animantium diuinius sit ingenium quā hominī, sed quia homo libertate arbitrij sui contra influentiam celestem, se aut lætitia, aut tristitia, aut alia quauis passione afficere potest, nec naturali inclinationi semper obtemperat, ceteræ autem animantes solis naturæ atque celorum influentiæ, habent cohibite, & rationis expertes, non possunt nō gestire, & cælo obtemperare; quocirca imminente serenitate exultant, & tēpestare ingruente merent. eo quod ante mutationē aeris mutantur causæ, quæ sunt syderum influentiæ, quas bestię per rationis discursum ab illis non distinctæ facillime percipiunt, hominesque si attenderent, non minus sentiret. Ordo autē est. Equidem .i. ego quidem haud idest nō credo, quia ingenium idest perspicacitas, & prudentia ingenita, & connaturalis sit illis, .i. iam dictis belluis diuinius, idest diuinæ perfectioni aut propienditiæ conformius, aut quia maior prudentia rerū sit illis, .i. belluis quam sup. hominibus fato, .i. deorum voluntate, aut necessitate celesti, hoc est per fatū, vbi non regitur ablatiuus ex vi comparatiua, vnde non esset sensus fato, idest quam fatum habeat. Nec quam fatum sit. Veruntamen Ser. ita intelligit vt sit, aut quia prudentia maior fato, .i. quæ maior est quam fatū, sit illis diuinitus, idest a Deo infusa. Est. n. prudentia maior fato. .i. influentia celesti, quia sapiēs dominabitur astris, vnde dicturus est poeta, Felix qui potuit rerū cognoscere causas; Atque metus omnes & inexorabile fatum Subierit pedibus. Itaque secundum Seruiū le-

gendū diuinitus, vt sit Equidem ego haud credo, q̄ ingenium sit illis diuinitus, hoc est, q̄ habeant ingenium diuinitus infusum, aut quia prudentia rerum, quæ, .i. maior est fato sit illis, veruntamen, quia vt dicturus est in quarto huius, Esse apibus partē diuinæ mētis, & haustus Aetereos dixere. Deū nanq; ire per oēs Terrasq; tractusq; maris &c. in 6. Aen. de omnib. animantib. quod Igneus est ollis vigor, & celestis origo, non male forsan legeret qui diceret, quia sit diuinius illis, ingenium. .i. quam hominib. sicut Flaccus in primo sermonum poetis mentem diuiniorē, quam cæteris hominibus concedit dicens, Ingenium cui sit, cui mens diuinor, atque os Magna sonaturū, des nominis huius honorem. legamus ergo aut cum Ser. aut sicut prius exposuimus. Verum. .i. sed, vbi i. quo tpe (nam localia, & tpealia aduerbia ferē cōiter ponuntur) tempestates, & humor celi. .i. aeris mobilis. .i. mutabilis, mutauere vias. .i. abierunt, & alio se receperunt, & Iuppiter. .i. aer humidus, denset, aut potius dēseat (nā dēseo proprie neutrum, aut passiuū est ab intrinsecus nata passione, significat. n. id, qd̄ est, densus sum, aut fio, denso vero actiuū significās dēsum facio, vt hic) densat. .i. densa facit, austris. .i. p. austros vētos deficcariuos, ea, quæ erāt mō. .i. paulo ante rā, & relaxat quæ erāt dēsa, tūc sup. spes aīorū. .i. brutorū, vertunt cū qualitate aeris, & pectora cōcipiūt nūc. .i. tpe serenitatis futuræ, alios motus. .i. affectus, & alios sup. concipiebāt, dū vētus agebat nubila. .i. impallebat nubes tēpestiferas, hinc .i. ex hac animorū cū tēpestare immutatione nascitur, ille, .i. notissimus, & suauissimus concētus. .i. melodia, aut syphonia auiū. .i. continentū in agris, q̄ bene addit, vt nō quæstus gratia, aut victus, sed naturali influentia cantare credas, & hinc sup. sunt pecudes lætæ, & corui sunt ouantes. .i. lætitiā vocalē significātes, gutture. .i. suo, qd̄ raucum prius dixit. [Si vero ad solem] Docet, certissima signa, ex Solis, & Lunę obseruatione haberi. Prius tñ de Lunā, quā de Solis indicij loquitur dices, Vero pro sed, si tu respicies ad solē rapidū, .i. velocē, quod illi perpetuū est epitheton, vnde vt Ouid. docet, equus illi sacrificatur. Ne detur celeri victima tarda Deo, & ad Lunas sequētes. .i. futuras, aut succedētes ordine. .i. naturali hora crastina. .i. postridiana, cuius pridie id feceris, nūq̄ fallit. .i. decipiet te, neq; capieris. .i. decipieris insidijs serenæ noctis, quæ si serenitātē dicit promittere, fallere vī. Si cū. .i. qñ Luna colligit primū ignes reuertentes. .i. splendorē suū, .i. si post nouilunū Luna comprehēderit obscuro cornu aera nigrum. .i. nimbosum, tunc sup. maximus imber parabitur agricolis. .i. in agro, & pelago. .i. nautis, pelagus frequentantibus. At. .i. sed si sup. Luna sustulerit ore. .i. forinsecus expresserit, ruborem virgineum. .i. qualis in vultu virgineo esse solet, cum calorem adhuc plenū habeat, tunc sup. ventus erit; erit; Phœbe. .i. Luna aurea. .i. rutila & pulchra, rubet semper vēto, .i. futuro, quia aer dēsus, & nubilosus radios eius in rubedinē trahit. Sin. .i. sed si sup. Luna ibit. .i. decurret per cælum pura, .i. sine nimbo, aut circulo densi aeris, neq; obtusis cornib. sed acutis, & hoc or u quarto. .i. post nouilunium (nā is. .i. quartus ortus, est certissimus auctor. .i. serenitatis pronunciandæ, quæ Aegyptij et summo pere obseruant) si inquam sic ibit. .i. simul totus ille dies, & oēs sup. qui nascentur ab illo, .i. post illum, .i. quarti ortus, vsq. sup. ad mensem exactum. .i. consummatum, carebunt vētis, & pluuia, & nautæ seruati. .i. a submersione, soluent in littore vota Glaucō, deo illi marino, & Panopæ nymphe illi marinæ, & Melicertæ, Deo quoque marino, Inoo, idest Inus.

Ser.

SOL quoque, & exoriens, & cum se condet in vndas] Dicitur enim occidens sol se in mare tingere. [Signa dabit] Pluuiaum vel serenitatis. [Certissima] De quibus nemini sit necesse dubitare. [Et quæ mane refert] Ortū diei [Surgentibus astris] Superueniente nocte. [Maculis variauerit ortum] Non clara & pura luce resplendens in ortu suo. [Conditus in nubem] idest si orbis eius quasi concavus fuerit, quod ipse exprimit dicens, [Medioque refugerit orbe]

*Sol quoque & exoriens, & cum se condet in vndas,
Signa dabit: solem certissima signa sequuntur,
Et quæ mane refert, & quæ surgentibus astris.
Ille vbi nascentem maculis variauerit ortum
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe;
Suspecti tibi sint imbres: namque vrget ab alto
Arboribusque satisque Notus, pecorique sinister.
Aut vbi sub lucem densa inter nubila sese
Diuersi rumpent radij, aut vbi pallida surgit
Tithoni croceum linquens aurora cubile:
Heu male tūm mites defendet pampinus vuas;
Tam multa in tectis crepitans, salit horrida grando.
Hoc etiam, emenso cum iam decedet Olympo,*

Auster [Vrget ab alto] Imminet, & insistit [Satisque] Segetibus. [Notus] Ventus [Sinister] Noxius. [Sub Lucem] Oriente luce. [Densa inter nubila] Operto sole nubibus. [Diuersi rumpent radij] Abscondito sole, & operto, diuersi radij per nubem erumpent. [Tithoni croceum linquens aurora cubile] Tithonus frater Laomedontis Regis, adamatus est ab aurora; Cumque optasset prolixiorē vitam, conuerius est in cicadam. [Male defendet pampinus vuas] Idest

Idest, non defendet, nam de-
cussis pampinis et vim gran-
dinis patitur [Emenso Olym-
po] Percusso & perlustrato ce-
lo, cum iam descendet ad occa-
sum [Profuerit meminisse ma-
gis] Ideo magis quia a sole ve-
nientia vespertina signa me-
liora sunt [Ceruleus pluuiam
denunciat] Breuiter collecta
conclusio. [Omnia tunc pari-
ter vento]. i. vbiq; & pluuiæ
& venti erunt. [Feruere] Ae-
stuate, & impleri. Cuncta hæc

erunt in occasu considerata. [Me nocte] Gratiorem sensum
fecit interposita suæ personæ commemoratione, nam hoc di-
cit, nulli suadere illa nocte nauigare. [At si cum refertq; diē,
condetq; relatum] Hoc ad futuræ serenitatis pertinet signū,
nam si de ipso die dicas, de quo præmisit, stultissimum est
[Claro aquilone Serenifico, quia est & nubilus, sicut fere om-
nes venti. Horatius, Albus ut obscuro detergit nubila coelo,
Sæpe Notus, neque parturit imbres perpetuos.

Sol quoque & exoriens &c.] Nouissimo loco signa quæ a
sole deprehenduntur recitat, non præter rhetorum institu-
tum, qui maximi quæq; ponderis ad finē dicenda monent.
Certissima autem atq; eadem maxime futuræ tēpestatis in-
dicia solis sunt. Quin etiam ad id, quod prætendit, maximè
conducit, qd ultimo loco solis significationem recitat, vt. i. na-
ctus occasione in gratulationem Augusti, signa Cæsaris mor-
tis in sole prosequatur. Dicit ergo solis esse certissima signa
& in ortu & in occasu, quæ varijs eius coloribus, quorū si-
gnificationes ponit, explicantur. Ordo autē est, sol quoq; i. et
sol necdum luna, & ceteri planetæ dabit signa i. indicia tem-
pestatis, & i. simul exoriens. i. qñ exoritur, & cum i. quando
condet. i. abscondet seu præcipitabit se in vndas. i. cū occidit
(nam vulgus credit ipsum in vndas maris occidere, & præci-
pitare) certissima signa sequetur solē, & sup. ea quæ ipse re-
fert. i. repræsentat mane. i. tpe matutino, & quæ ipse refert
astris surgentib; i. incipientibus apparere nobis, hoc est tpe
vespertino, Ille. i. sol, de quo. i. sermo est, vbi. i. qñ variauerit
maculis. i. offuscatione non integra, sed intercisā, quæ facit
vt sol minus sit illustris, ortum nascentem s. primum & ma-
tutinum. cum enim vsq; ad meridiem sol existens conditus
in nubem. s. pro parte media, refulserit medio orbe, tunc sup.
imbres sint tibi suspecti, quia statim futuri sunt, namq; no-
tus, ventus ille pluuiam excitās latine auster dictus, si nister
i. mimicus arborib; & satis. i. segetibus & pecori, vrget. i. im-
bres hoc est impellit eos, ab alto. i. aere vt præcipitentur. Aut
vbi. i. quando diuersi. i. discolores radij rumpent sese inter

Profuerit meminisse magis: nam sæpe videmus
Ipsius in vultu varios errare colores.

Ceruleus pluuiam denunciat, igneus euros;

Sin macula incipient rutilo immiscerier igni,

Omnia tunc pariter vento, nimbisq; videbis

Feruere, non illa quisquam me nocte per altum

Ire, neque a terra moneat conuellere funem.

At si, cum refertq; diem, condetq; relatum,

Lucidus orbis erit: frustra terreberè nimbis;

Et claro sylvas cernes aquilone moueri.

det, i. proteget a grandine, malè. i. non; aut dic, pampinus ma-
lè. i. non defendet, mites. i. teneras aut maturas vuas, quia di-
cturus est, Et iam maturis metuendus Iuppi ter vis, tū. i. tūc
multa horrida grando salit crepitans in tectis. hic vñr multa
epitheta, sed nō sunt vitiose po sita, nā multa cum sint, nume-
rale nō est plenum epithetū, licet. n. dicere, multi disertī viri
& pauci casti viri, crepitās aut, diuissim construit ab horrida
interiecto verbo, fallit. Sunt qui legāt tā multa vt sit, tā mul-
ta, vt pampinus non possit vuas defendere, Hoc ē &c. nunc
de sole occidente loquitur dicens. Profuerit. i. vtile fuerit et
meminisse. i. annotasse hoc. s. qd de sole oriēte dictū est, cum
decideret iā Olympo. i. hemispherio nō emenso. i. transcurso
. i. cū sol occiderit, profuerit dico magis, qd vespertina signa
in sole validiora sunt, Nā nos videmus sæpe varios colores
errare. i. spargi & mutari in eius. s. solis vultu. Cerule⁹ color
solis. i. marinus, denunciat pluuiā, color igneus, i. rutilus, de-
nūciat euros. i. vētos oriētales. Sin. i. sed si maculæ incipient
immisceri rutilo, tu videbis tū. i. tunc oīa feruere. i. increbre-
scere pariter vēto & nimbis. i. pluuiosis nubib; Quisquam. i.
quiscunq; is fuerit, non moneat, qd frustra id fecerit, me ire
illa nocte qua. i. talia signa apparuerint, per altū. s. mare, neq;
conuellere, i. deripere, & dissoluere, funē i. retinacula nauū,
a terra quib; terræ affiguntur naues. At. i. sed si orbis. i. globus
. s. solaris erit lucidus. i. illustris, quæ pro &, & pariter, cum
. i. qñ refert, i. reducit diem. i. claritatem diurnam, & cum cō-
det. i. abscondet, aut finiet, & componet. s. diem relatum. i. ad
nos reductum, hoc est, si in ortu, & in occasu lucidus erit glo-
bus solaris, tu terreberè frustra nimbis, & tu cernes sylvas,
moueri aquilone. i. vento, claro. i. serenitatem inducente.

DIVERSI erumpent radij] In Romano lib. rumpunt, bi-
syllabum præsentī tpe. In Med. & aliquot alijs peruetustis
diuersi rumpent, est & diuersè. [Aut vbi pallida surgit] In
Mediceo, & aliquot alijs antiquis, Surget futuro tēpore. [Sin
maculæ incipient] In antiquis aliquot, Incipiūt, & superius
Decedit, sed futurum in vtroque receptum magis.

VARIA
LECT.

Denique, quid vesper serus vehat] Conclusio est
quæ hoc continet. Signa quæ
possumus ex stellis vel ex ven-
tis colligere, melius ex sole
colligimus. [Quod cogitet hu-
midus auster] idest in quam
partē se deflectat, vtrum ad sere-
nitatem, an ad pluuias, vt dixi-
mus supra [Solem quis dicere
falsum audeat] i. fallacem. Sa-
lusto Ambicio multos mortales
falsos fieri coegit. [Cecos
tumultus] Coniurationes &
latentes infidias. [Ille etiā ex-
tincto miseratus Cæsare Ro-
mam] Bonum epilogi reperit
locū, vt in Augusti gratiā de-
flectat Cæsaris mortem. Constat
autem occiso Cæsare in sena-
tu pridie Iduum Martiarum,
Solis fuisse defectum, ab hora
sexta vsque ad noctem, quod
quia multis protractū est ho-
ris, idcirco in sequentib; Aeter-
nā timuerunt secula noctem.
[Ferrugine texti] Ferrugo, est

Denique, quid vesper serus vehat; vnde serenas
Ventus agat nubes; quid cogitet humidus auster,
Sol tibi signa dabit: solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam cecos instare tumultus
Sæpe monet, fraudemq; & operta tumescere bella.
Ille etiam extincto miseratus Cæsar Romam;
Cum caput obscura nitidum ferrugine textit,
Impiaq; eternam timuerunt secula noctem.
Tempore quāquam illo tellus quoq; & equora ponti,
Obscænique canes, importunæque volucres
Signa dabant. quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus vndantem ruptis fornacibus Aetnam?
Flammamque globos, liquefactaque voluere saxa?
Armorū sonitum toto Germania cælo
Audiit: insolitis tremuerunt montibus Alpes.
Vox quoque per lucos vulgò exaudita silentes
Ingens, & simulachra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis, pecudesque locutæ
Insandum: sistunt amnes, terreque debiscunt:
Et mæstum illachrymat templis ebur, &raq; sudant.
Protulit insano contorquens vertice sylvas

purpura nigrior Hispana, Ali-
bi, Et ferrugine clarus Hibe-
ra [Impia secula] Quibus fue-
rat Cæsar occisus. [Aeternam
timuerunt secula noctē] Pro-
pter diuinū, & prolixum so-
lis defectum. i. timuerunt, ne
semper ille defectus maneret.
[Tempore quāquam illo tel-
lus] Ac si diceret, quāquā il-
lo tpe non solum sol defece-
rit, sed et diuersæ res, & elemē-
ta quasi fleuerint Cæsaris mor-
tem, & inaudita portentā fue-
rint, vt ex reliquorum compa-
ratione, minus mirum videat-
ur solem defecisse. [Aequora
pontis] Non sine causa addidit,
pontis, quia sunt campi æquo-
ra, vt. Ac prius ignotum ferro
quam scindimus æquor [Im-
portunæq; volucres] In alie-
num tempus uolantes, vt strig-
es, aut bubones nocte gaudē-
tes, per diem possent videri,
[Vidimus vndantem ruptis
fornacibus Aetnā.] Magnum
enim

Virg.

H 2

enim omne est, quod Aetna
mons Siciliae non fumum, sed
flammarum egerit globos, &
ut dicit Lilius, ingens flamma
ante mortem Caesaris ex Aet-
na monte defluxit, ut non tan-
tum vicinae vrbes, sed etiam
Regia ciuitas quae multo spacio distat, afflaretur. [Vndatē]
Autem, vnde modo flammam euomentem [Liquefacta saxa]
Igne soluta. [Sonitum toto Germania cēlo Audiit.] Bene Ger-
mania, quam vicerat Caesar, ut eo occiso, in rebellionem vide-
retur exurgere. [Insolitis tremuerunt mōtib; alpes] Aut no-
uis. i. nunquam antea in alpibus factis, aut magnis & maiori-
bus solito [Sub obscurum noctis] Circa noctis obscurum [Pe-
cudesq; locutae infandū] Aut infanda verba protulerūt, aut
hoc ipsum infandū fuit, qd sunt contra naturam locutae [Il-
lachrymat templis ebur]. i. simulachrorum. [Aeraq; sudant]
Signa sunt laboris futuri [Infano] Magno, ut, Quid tm infano
iuuat indulgere labori? Et sciendum flumina, cum supra mo-
dum crescunt, non tantum praesens inferre damnum, sed etiā
alia futura significare [Fluuiorum rex Eridanus] Padum di-
cit: Fluuiorum autem rex per Italiam, aut certe per totum or-
bem, secundum quod dicit Lucanus, qui ait cum de isto flu-
mine loquebatur, Non minor hic Nilo, si non per plana iacen-
tis Aegypti Libycas Nilus stagnaret arenas, Non minor hic
Istro, nisi qd dum permeat orbem, Ister casuros in quaelibet
aequora fontes Accipit, & Scythicas exit non solus in vndas.
Dicit ergo tantum tunc excreuisse Eridanum, ut etiam sylvas
moueret, & erueret arbores. [Tribus extis] Visceribus pe-
corum tristitia portendentibus [Fibras minaces] Fibras dicit ve-
pas aliquas, quae si forte apparerent in visceribus, malū omen
erat, quae tunc apparere [Aut puteis manare cruor] Nec ces-
sauerunt eodem tēpore, aut fibras minaces apparere, aut pu-
teis manare cruor. [Alte vrbes.] Magna.

Asc.

Denique quid &c.] Concludit omnia ex sole melius co-
gnosci, quam ex astris minoribus, & quod id probet, transit
non inepte ad alias significationes solis, quibus mortem Iu-
lij Caesaris praenotasse creditus est. Ordo est. Deniq; i. ut se-
mel dicam, aut ut oia concludā, & vno verbo explicem, sol
dabit tibi signa. i. iudicabit tibi quid vesper. i. hesperus, seu
vesperus ferus, i. tardus, vehat, i. afferat, aut ingerat, seu indi-
cet nobis, & vnde. i. flans ventus agat serenas nubes, & quid
auster seu notus humidus. i. humorē in nubem colligens, co-
gitet. i. congreget. Est. n. frequentatiuum a cogo, quod signi-
ficat simul agere, & cōpellere, aut quid cogitet. i. praetendat,
quia nimirum imbres, & pluuiam. i. quicquid per sidera aut
ventos praedicere potes, etiam a sole discas, & quidē certius,
nam quis audeat dicere. i. affirmare solem falsum? i. decepto-
riū, & non veraciter indicantē, & id in significatione actiua,
Ille. i. (quo magis naturalia, & quae naturae subiecta sunt cre-
das) monet sepe et tumultus cecos. i. excecates, aut ignotos,
priusq; oriantur instare. i. de proximo aduētare, & monet se-

SERV.

Non alias cēlo ceciderunt
plura sereno] Omen est
in eo, & quia sereno cēlo mis-
sa sunt fulgura, & quod plura
missa sunt [Diri cometa] Cri-
niti & pessimi, quia sunt & bo-
ni, ut diximus in Aeneid, facti
ex Ioue vel Venere, quam rem
plenissime Anienus exequit.
[Parib; concurrere telis] Quia
in ciuili bello Romani contra
Romanos eisdem, & simili-
bus telis, armisque pugnaue-
runt. Lucan. Pares aquilas, &
pila minantia pilis. [Iterum
videre Philippi] Ciuitas est
Thessaliae, in qua primo Cae-
sar & Pompeius, postea Augu-
stus & Brutus cum Cassio di-
micauerunt. [Nec fuit indi-
gnū superis] Quasi exclama-
tio est ad deos. [Emathiam &
latos Aemi pinguescere cam-
pos] Emathia Thessalia est,

Fluuiorum rex Eridanus, camposque per omnes
Cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibrę apparere minaces;
Aut puteis manare cruor cessauit, & alte
Per noctem resonare lupis vlulantibus vrbes.

sup. est] Romā. i. Remp. Romanā Cesare. i. Iulio extincto. mul-
tis vulneribus interempto in senatu, cū. i. qñ. i. sol textit. i. ve-
lauit caput nitidū. i. illustre, & splendidū prius ferrugine. i.
caligine ferruginei coloris, obscura i. subnigra & pulla. (Al-
ludit ergo ad vestes lugubres quasi sol ob necē Caesaris in lu-
ctu fuerit: nā ferrugo est purpura Hispanica subnigra) & se-
cula impia, in quibus tam bonus princeps, tā crudeliter oc-
ciscus erat, timuerūt aeternā noctē, quod reuera in Saluatoris
nostri obitu multopōt contigit, quamq; i. sol signa dedit ni-
hilominus, & tellus, & equora ponti. i. maris, & canes obscoe-
ni. i. obscenē vlulantes, aut horribilia portendentes, & volu-
cres importunae. i. nō suo tpe volantes, nec consueta naturae
facientes (dicerē quē, si Mancin. taceret) dabāt quoq; i. et ne-
dum sol, signa. i. prodigia illo tpe. i. quo Caesar occiscus fuerat
paulo ante, aut paulo post. Quoties vidimus. q. d. frequētissi-
mē; Aetnā. i. montē Siciliae ppetuas flāmas euomentē, vndan-
tē. i. ebullientē, ac eructantē flāmarū globos, in morē sup. vn-
dantis aquae efferuere. i. feruorē extendere in. i. vsq; ad cāpos
Cyclopū. i. Siculos, in quibus Cyclopes olim versari dñr, &
quoties vidimus Aetnā, voluere. i. eructare globos flāmarū,
& saxa liquefacta. i. in calcē, ac cinerē ferē resoluta, ex feruo-
re ignis inclusi, Germania. i. populus Germaniae, audiit soni-
tū armorū toto cēlo, & alpes, mōtes inter Italiā, & Galliā, tre-
muerunt insolitis motib; Quoq; pro &, vox ingens. i. valde
magna, est exaudita. i. clare audita, & excepta vulgo. i. a vul-
go aut passim, p lucos. i. sylvas sacras & inceduas, & silētes. i.
quib; cū syluae sint, silentiū esse solebat, & simulachra pallē-
tia miris modis, visa sup. sub. i. paulo ante obscurū. i. caliginē
& obscuritatem, seu tenebras noctis, & pecudes locutae sunt
(infandū) interiectio obstupētis, q. d. qd fari nō licet. Amnes
sistunt. i. se, aut cursum suū, vnde inundatio mirāda facta est
ipsius Tyberis, q. stupore visus est sistere cursum suū, & ter-
ra dehiscunt. i. magnū hiatū faciunt, & ebur. i. simulachrorū,
mētū. i. mēstitiam suā indicans, illachrymat. i. lachrymis &
guttis madet in tēplis, & aera. i. simulachra aerea sudāt. i. sudo-
rē emittūt, Eridanus. i. Padus rex fluuiorum. i. Italiae, (est aut
anapestus in primo loco p dactylo) proluit. i. porro lauit, &
inūdauit sylvas, cōtorqueseas, infano. i. valde magnō vortice
. i. gyro & vertigine aquarū, & tulit. i. vexit armēta cū stabu-
lis. i. eorū, per oēs cāpos s. vicinos, nec fibras. i. extremitates,
aut venas extorū, cessarūt sup. eodē tpe apparere minaces. i.
malū portendentes, extis tristib; i. rē tristē indicantibus aut
cruor nō cessauit manare. i. defluere puteis, & vrbes nō cessa-
uerunt resonare per noctē alte, & hoc lupis vlulantibus, quae
oia tristissimi euentus prodigia sunt, ut a Manc. explicatur.

Non alias cēlo ceciderunt plura sereno
Fulgura, nec diri toties arsere cometa.
Ergo inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum videre Philippi:
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam, & latos Aemi pinguescere campos:
Scilicet & tempus veniet, cum finibus illis
Agricola incuruo terram molitus aratro,
Exesa inueniet scabra rubigine pila:
Aut grauib; rastris galeas pulsabit inanes,
Grandiaq; effossis mirabitur ossa sepulchris.
Dij patrij indigetes, & Romule, Vestaq; mater,
Quae Tuscum Tyberim, & Romana palatia seruas,
Hunc saltem euerso iuuenem succurrere seclo
Ne prohibete: satis iam pridem sanguine nostro
Laomedontae luimus periuria Troiae:
Iam pridem nobis cēli te regia Caesar
Inuidet, atque hominum queritur curare triumphos;
Quippe vbi fas versum, atque nefas: tot bella per orbē,

dicta ab Emathio rege: Aemus
autem mons est Thessaliae, Pin-
guescere vero aut foecundos
fieri ex humano cruore, aut
pinguescere dixit poetice, qua-
si humana corpora terra de-
uorans pinguis effici potuerit,
sicut ex carniū commixtio-
ne frequēter humana caro pin-
guescit. [Incuruo] Vna pars o-
rationis est. [Scabra rubigine]
Aspera, vnde & scabies dicitur
a corporis asperitate [Galeas
inanes] Concauas, ut, Galeam
ante pedes proiecit inanem.
[Grandia ossa] Aut multa, aut
ingentia, quasi antiquorum he-
roum. [Dij patrij indigetes,
& Romule, Vestaq; mater] Pa-
trij dij, sunt qui praesunt sin-
gulis ciuitatibus, ut Minerua
Athenis, Iuno Carthagini. In-
digetes autē proprie sunt dij
ex hominib; facti quasi in dijs
agentes

agentes: Abusiue autem omnes Dij generaliter possunt dici Indigetes, tanquam nullius rei egentes. Romulum autem ideo inuocat, quia ipse iam inter Deos colebatur. Et recte eum ad Augusti salutem inuocat, quasi ex eo descendens, & qui illius sit vrbis imperator, quam Romulus condiderat. Vestaque mater, [Quæ Thuscum Tyberim, & Romana palatia ser-

*Tam multæ scelerum facies: non vllus aratro
Dignus honos; squalent abductis arua colonis:
Et curuæ rigidum falces conflantur in enssem.
Hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum:
Vicina ruptis inter se legibus vrbes
Arma ferunt: sequit toto Mars impius orbe:
Vt, cum carceribus sese effudere quadrigæ,
Addunt in spatia, & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.*

uas] Poeticè. Nam verum nomen eius numinis quod vbi Roma præfesset sciri sacrorum lege prohibetur, quod ausus quidam tribunus plebis enunciare, in crucem leuatus est, [Laomedon rex luimus periuria Troiæ] Excusat Augusti tempora, & eum dicit, suis virtutibus compensare damna reip. quæ ex maiorum vitijs descendisse cõfirmat Horatius, Negligis immeritis nocituram post modo natis, Te fraudem committere. [Atque hominū queritur &c.] Cum celestes possis merere [Vbi fas versum atque nefas] Apud homines. s. qui spernunt licita appetentes illicita. [Squalent abductis arua colonis] Ad bella. s. vt, Et latos vastant cultoribus agros. [Hinc mouet Euphrates illinc Germania bellum] Vndiq; bellum mouetur. [Euphrates] Namq; oriens est fluuius, Germania autem occidentis puincia. [Vicina ruptis inter se legibus vrbes Arma ferunt] Et externa, & ciuilia bella defauiunt. [Vt cum carceribus] Hoc vult dicere Res quidē publica habet optimū imperatorem, sed tāta sunt vitia temporum præteritorum quæ in dies singulos aucta sunt quemadmodum in processu equorum cursus augetur, vt ea (licet optimus rector) refrenare nō possit, sicut, & auriga a feruētī cursu equos plerumq; nō pōt reuocare. [Addunt in spatia idelt] currēdo plus eorū cursus augetur [Neque audit currus habenas] Currus. i. equi. Sanē sciendum translationē hāc esse, non comparationem, quæ si ponatur in fine vitiosum est.

Non alias &c.] prosequitur institutum, signa videlicet, & prodigia quæ Cæsaris necem præcesserunt, & mala quæ subsecuta sunt, quæ omnia innuit solem prænotasse. Ordo autem est. Plura fulgura. s. tunc non ceciderunt, alias i. alio quouis tēpore, celo sup. existēte sereno quod ad prodigium non ad naturam pertinet, nec comata. i. stellæ crinitæ & cometa, dirī. i. rē dirā vt principis interitum significantes, non arserunt alias toties, Ergo quia id præsignatum erat, Philippi. s. campī Thessaliæ videre acies Romanas concurrere iterū, qui semel ante mortē Cæsaris cum ipse cum Pōpeio Magno dimicaret, & semel post mortē eius, cum Augustus cum Cassio & Bruto eius occisoribus pugnaret, cōcurrere dico inter se. i. mutuo & intestino ac ciuili bello, paribus telis i. armis, vnde eminens inuadere possunt, loquūt. aut de pilis, quæ sunt Romanorū tela. Nec fuit indignū superis. i. ita dignum duxerunt superi, Emathiā i. Macedoniā & latos cāpos Ænī, qui in cōfiniō sunt pinguescere, i. pingues fieri, nostro. i. Romano sanguine. i. cruore illic effuso. Scilicet. i. scire licet (hoc dicendo significat se nō immemorē agriculturæ quamuis digressus sit) & i. etiam tempus venit cui. i. qñ vel quo tpe, agricola molitur terram incuruo aratro. i. arās ac fulcās terram, inuenit, pila, i. tela Romana, exesa. i. corrosa scabra rubigine, quam. i. vligo & contactus terræ generat, aut qñ ipse pulsabit ralis. i. dentalibus grauib. i. pōderosis inanes galeas, quia consumptis capitibus cum quibus sepultæ erant, mirabitur ossa grādia, quia præsupponebant ossa hominū in singulos annos futura minora, qđ & Homerus docuit, vnde Satyricus, Terra malos homines nūc educat, atque pusillos. Magna ergo ossa respectu eorū quæ tunc forent, & hoc sepulchris offensis. i. lesis. aut effosis, effodiendo apertis, [Dij patrij &c.] expositis malis quæ sol futura indicauit post Cæsaris necē, precatur deos patrios, vt saltē Augustū in reipub. salutē atque Romani imperij conseruationem diutius viuere sināt, cū is optimus sit eius gubernator, tametsi sint qui gubernent pessimi. Ordo est. Odij patrij. i. ad patriā pertinētes, aut ē patriā nostra, Indigetes. i. nūc inter deos æternos agentes, & nullius indigētes, vt Ianus, Faun⁹, Æneas, Romulus, &c. & sup. tu ò Romule, par videlicet vrbis, & Vesta mater, i. protectrix mater in affectione, aut Vesta. s. Ilia Rhea virgo vestalis mater. s. Romuli & per cū Romani imperij, quæ seruas. i. custodis & cōseruas Tyberim Tuscum, i. p. Hetruriā ex Apenninis montibus fluentē. [Ad Tyberim aut sepulta fuit Rhea Ilia adhuc viua, ynde ab Hora. in i. Car. dī vxorius annis, quasi Ilia ma-

ne corruat succurrēdo, auxiliari (tractū est. n. ab infantib. aut ædificijs casum minantibus quibus priusquam cadant succurritur ab his qui ruīnam prospiciūt) nos luimus satis iam pridem. i. iam a plusculis annis, nostro sanguine. i. effusione sanguinis Romani a Troianis oriūdi, piuria Troiæ Laomedōteē. i. ab Laomedōte rege denominatē, id diligens poeta fere obseruat, vt condignis appellationibus Troianos nūcper. Nam vbi mollitiē exprobat, Phryges aut Phrygios appellat, vt ò vere phrygiē neque. n. Phryges, & vbi virtutē, Dardanidas vt, Dardanidæ duri q̄ vos a stirpe parētū Prima tullit tellus &c. vbi perfidiæ notat Laomedontiadas, vt hic & 3. Aen. Laomedontiadæ bellū nē inferre paratis? Et eiusdē 4. Nec dū Laomedōteē sentis periuria gentis (O Cæsar. s. Auguste) qđ potius cū Seruio dixerō quā vt cū Mancinello de Iulio intelligā. Nā pñtis tēpis verbū, & aduerbiū, iam pridē indicant continuatā esse actionē, ita vt nūc quoq; inuideat atque queratur curare triumphos humanos, non curauisse solum. Sensus ergo est qđ Dij inuidentes hominib. præsentia Cæs. Augusti. quæ vt malos iustius puniat, in celos translātū uelint, quasi verò ob Augusti præsentiam cohibeātur Dij a seuiore vltione (ò Cæsar igit Auguste, regia celi. i. regnū celēste) Est aut regia domus quā reges habitāt quasi subaudiāt domus, vt ædes græce dñr, αἷα i. aulæ) inuider. i. molestē permittit iam pridē nobis te, & queritur. i. conqueritur te curare triumphos hominū, cū sis dignus celestibus. Quippe. i. vt pote vbi i. postq̄ fas. i. licitū & a dijs approbatū, versū sup. est. s. in nefas, hoc est reputatur ac si sit nefas, atque nefa, versum sit, ita vt fas putetur, & vbi tot bella, i. geruntur per orbem. i. mundum hunc, & tam multæ facies. i. species scelerum sup. fiūt per orbē, & vllus honos. i. reuerentia aut cultus non est. s. amplius aratro. i. agriculturæ dignus. i. debitus aut non vllus honos dignus aratro est aratro, & vbi arua squalent. i. squalida fiunt ac situ vincuntur, colonis. i. agricolis, abductis, s. ab aratro in bellū ciuile & vbi falces, i. cultri messorij, curuæ cōflantur. i. statu folliū fabrorū conuertūtur in rigidū. i. induratū & difficulter flexibilem enssem. i. mucronem & Euphrates. i. accola Euphratis populus. s. maioris Armeniæ & Parthiæ, mouet bellū hinc. i. ab vna parte & Germania. i. populus Teutonū Rheni accola, mouit bellū illinc. i. ab altera parte, & vrbes vicinæ. i. italiæ & sociales quasi in medio imperij posite, ferūt, i. cōferūt arma, hoc est bella gerūt inter se. i. intestina & socialia, legibus. i. fēderibus quibus inter se cōfederatæ erant ruptis. i. violatis. Mars impius. i. ob impia bella, vt sunt intestina instigās, sequit. i. sequitiā suā exercet toto orbe & ideo vt p. Augustū pacē optat poeta, vt diutius apud se maneat. Vnde dictū est in Buc. Pacatūq; reget patrijs virtutib. orbē. Vt. i. quēadmodū cū quadrigæ. i. quaterni equi currū trahere soliti, effudere. i. effusi, pripuere, se carcerib. i. repagulis quibus a cursu donec signū daret arcebant, addūt se in spatia. s. intra metas constituta & auriga. i. rector equorū tēdens. i. cōtrahēs, & resā tenēt frustra qđ impar sit virib. eorū, fert. i. violētē protrahit, equis. s. suis, neq; currus. i. equus currēs, aut quadrigæ audit. s. obtēperat, hoc est contēnit habenas quibus cohiberi & cōtineri debeat. Sanē sicut eques p. equo aliquñ reperitur, ita & hic currus nisi metaphora sit. Ideo aut curulia certamina instituta sunt vt sint aurigādī cōplures periti, nā ē currib. olim dimicabāt, sicut, in bello Troiano factum docet Hom. Et hæc in i. lib. Georg. subconiūctius emissa sunt.

ILLVD quoque. Hic subnecte visum] Fuit carmen, quod est Ioan. in i. Georg. Grandiaq; effosis mirabitur ossa sepulchris. Vbi Scop. refert, Seruius ideo grādia ossa ait qđ poeta, olim fuerūt homines grādiōres, vt Hom. indicat, & Iuuen. Terra malos homines nūc educat, atque pusillos Nos vero non ad illam etatem referendum censemus. sed grandia ossa interpretamur grandium Romanorum, & hoc non ad corporis proceritatē, atque magnitudinem, sed ac facinora, & gesta referimus.

Asc.

HACTENVS aruorum cultus &c.] Ut perpetuo te-
nere P. Virgilij Maronis textum explicare pos-
sim, constitui argumentorum, quæ ab Ouidio,
& Mancinello collecta sunt, ordinem atque fa-
cilem explanationem præmittere. Argumentum
itaque Ouidianum est tetrastichon. i. quaterna-
rium, quaternis enim versibus
complectitur in singulis libris
totā materiā, qđ quories singu-
lis sit carminib. monosticha dñr,
quories binis disticha, quories
trinīs tristicha, quories quater-
nis tetrasticha, quories quinīs
pentasticha, & ita deinceps. Nā
monos dñr vnum seu solū, dyo
duo trīs tres, tetras quatuor, pen-
ta quinque. stichos autē versus.
Ordo autem est ille. s. poeta no-
bilis videlicet Maro haftenus
sup. cecinit, cultus aruorum. i.
agriculturam, & sydera celi. i.
quæ sunt in cælo, hoc est syde-
rum obseruationem & prognos-
tica, & canit scilicet modo in
hoc 2. lib. comas pampineas. i.
frondes vitis, & colles virentes
idest habentes arbores virides,
& virentes, vites locis descri-
ptas idest loca vitium descriptarum, in quibus scilicet optime
nascantur, nisi legem dum sit locis, & sensus, canit vites de-
scriptas idest perscriptas, assignatas locis scilicet quasq; suis. at
que canit dona Lyæi idest Bacchi, hoc est vinum curas resol-
uens, & canit ex ordine lætos. i. fecundos, & vberes, & fertiles ra-
mos oleæ, & pomorū alij legunt lectos, vt sit, canit ramos oleæ
lectos, idest interciosos ex ordine pomorum, idest pomifera-

P. OVIDII NASONIS IN PRIMVM
Georgicon Virgilij Tetrastichon.

*Haftenus aruorum cultus, & Sydera celi
Pampineas canit inde comas, collesque virentes.
Descriptasque locis vites, & dona Lyæi,
Atque oleæ ramos pomorum ex ordine lectos.*

ANTONII MANCINELLI
in eundem Argumentum.

*Proponit, Bacchumque vocat Maro ritè secundo;
Arboribus diuersa datur natura creandis;
Panditur insitio: vitis diuersa notatur:
Italiæ laudes, species telluris habentur:
Quo vitis ponenda modo, quo tempore, quid ver
Afferat, hinc viti qualis sit cultus habendus.*

rū per insitionem videlicet, alij, læto, idest pulchro ordine.
PROPONIT &c.] Ordo est, Maro. s. Virg. proponit. s. narrā-
da, secundo. s. libro, & vocat. i. inuocat. i. rite. i. decenter secun-
dum priscam poetarum consuetudinem Bacchum. s. vt sato-
rem, vbi de vitib. præcipue locuturus est, & id quidem primo
loco facit, proponit inquam, & inuocat Natura datur arbori-
bus creandis, idest diuersa de-
scribitur natura arborum pro-
creandarum, & id statim pri-
ma parte exequitur. Insitio.
i. modus inserendi & insitas fa-
ciendi, Panditur. s. in secunda
parte executionis: Vitis diuer-
sa. i. diuersæ naturæ, & bonita-
tis, notantur scilicet in tertia
parte executionis. Laudes Ita-
liæ habentur, recitantur. s. in
quarta parte, & species tellu-
ris habent. s. in quinta, & quo-
modo vitis sup. in sexta. s. par-
te, & quo tempore, & id in se-
ptima, & quid ver afferat, ha-
betur. sup. & hoc in octaua par-
te, & s. Maro monstrat. i. ostee-
dit, & docet, videlicet in nona
parte qualis cultus sit habend-
us. i. adhibendus viti, & mon-
strat scilicet in decima parte
commoda sylvarū scilicet olearum, & aliarum arborum sponte
nascentium, & non tantopere coli exigentium vt vites. Et agre-
stes idest in agris versantes laudantur. s. in vltima parte huius se-
cundi libri. Et ita singulæ ferè materiæ in toto libro pertractan-
tur suo ordine. s. quo iam explicatæ sunt. Restat igitur aucto-
ris explanatio, ante cuius textum tetrastichō Ouidianum sicut
in omnibus ferè codicibus reperitur, ponemus.

SERV.

HACTENVS aruo-
rum cultus, & sy-
dera celi. Nunc
re Bacche canā
Mire iteravit il-
lum versum, quid faciat lætas
segetes quo sydere terram. In
hoc autem li. exequitur cultu-
ram agri consiti, qui omnium
arborum continet genera. Et
sciendum est Vir. vites quoque
arbores dicere, vt, Nec secius
omnis in vnguem Arboribus
positis secto via limite qua-
dret; & Haftenus, vt multi vo-
lunt, vna pars orationis est, &
est aduerbium significans huc-
usque. Alij duas partes volunt,
pronomen, & aduerbium, vt
sit tenus hac, sicut, Et crurum
tenus à mento palearia pen-
dent; sed melius est vnam par-
tē accipere orationis. [Haftenus
sydera, celi] Pleonasmus,
nec enim alibi, quam in cælo
sunt sydera, [Bacche] Inuen-
torem pro vitibus posuit de
quibus κατ' ἐξ ὅλης in hoc lib.
loquitur: nam vites præfunt,
licet & aliarum arborum fa-
ciat commemorationem. [Nec
non syluestria tecum Virgulta]
idest in secundas arbores,
quibus præcipue in Italia vi-
res coherent. [Tarde cresc. ol.]
Res enim diu duratura tardius
crescit. [Huc pater ò Lenæe.]
Pater, licet generale sit om-
nium Deorum. tamen proprie
Libero semper cohæret: nam Liber patet vocatur, [Lenæus]

P. VIRGILII
MARONIS GEORGICON
LIBER SECVNDVS.

*Huc pater ò Lenæe (tuis hic omnia plena
Muneribus: Tibi pampineo grauidus autumnno
Floret ager: spumat plenis vindemia labris)
Huc pater ò Lenæe veni; nudataque musto
Tinge nouo mecum direptis crura cothurnis.*

HACTENVS aruorum cultus & sy-
dera celi:
Nunc te, Bacche, canā, nec non syl-
uestria tecum
Virgulta, & prolem tardè crescen-
tis oliuæ.

Aut α' το' το' ληνοῦ. i. a lacu.
Nam qđ Donatus dicit ab eo
quod mentem leniat, non pro-
cedit, nec enim potest græcum
nomen latinam etymologiam
recipere. [Tuis hic omnia ple-
na Muneribus] Tuis muneribus
hic sunt omnia plena, & ea
vbique reperiuntur, [Pampineo
autumno] Cuius tempore vi-
tes folijs, & fructibus plenæ
sunt, & sub quo maturæ fiunt.
Et pampineo pro pampinoso
dixit, vt nemus frondeum pro
frondosum. [Tibi Floret] In
honorem tuū exultat, & lætus
est. Nam autumnali tempore
re vera florere non pōt ager.
[Vindemia] Cum vindemiam
numero singulari dicimus,
vnius anni significamus, cum
plurali multorum, vt messes
messes, hyemem hyemes, hæc
enim semel tñ annis quibusque
contingunt. Multi tamē volūt
Vindemiam esse totius orbis
generaliter, Vindemias singu-
larū partiū, vt plus significet
singularis, quia pluralis nume-
ri, sicut plus est cum dicimus,
per terram pluit, qđ per terras
tunc enim omne elementum
per singularem numerum, nō
terras aliquas significamus.
[Musto] Mustum numero tan-
tū singulari dicimus, sicut &
vinū, licet Oui. abusive dixe-
rit musta. Sed hoc ille plus fe-
cit, qđ & mustis dixit, cum (vt
diximus) de his nominib. tres casus tñ vsurpare cōsueuerit.
Haftenus

HACTENVS aruorum cultus &c.] Postquā in primo lib. ostensum est. Quid faciat latas segetes, quo sydere terrā Vertere conueniat, nunc docturus vltimis adiungere vites, arbutumq; descripturus, facit continuationem sequentium cum precedentibus dicēs, haecenus descripsi cultus aruorum & sydera coeli, nunc Te Bacche canam &c. Itaq; proponit in principio, inuocat ibi, huc pater ò Lenæ, & prosequit ibi, principio arboribus. In primo aut libro agriculturam executus est, quia ea magis necessaria est mortalibus q̄ vitiū plantatio, priorq; inuenta]. Sane s̄m Mancin. mesozeugma est in primi versus elocutione. De quo quid sentiā puerulis paucis explicauero. Zeugma fit quoties duorum aut plurimū constructibiliū tertium expressum cōformatur viciniori; aut vicinissimo in debitis accidentibus, & ad reliquū, aut reliqua reduci pōt facta accidentium conformitate. Quoties aut tertium in principio ponitur, dī protozeugma, hoc est antequam zeugma quod Ser. vocat zeugma a superiori, Vt si dicā, Fleuit mater, & filij eius, quoties in medio, mesozeugma, nā meson medium dñt Græci, vt mater fleuit, & filij eius. Quoties vero in fine, dī hypozeugma, seu sub zeugma hoc est zeugma ab inferiori, vt mater & filij eius fleuerunt, hic ergo quia tertium, hoc est verbū in fi. ponitur, v̄ potius hypozeugma dicendum. Neq; id quidam in accidente congruitatē mutāte, hoc est in genere, aut numero, aut persona, aut casu, sed in tēpore duntaxat, nam in verbo, canā, intelligitur verbum cecini eiusdē numeri, & personæ, sed diuersi t̄pis. Seru. quoq; attestatur pleonasmon,

cum dicit sydera celi, quia non sunt alibi q̄ in coelo sydera, vt inquit, abundat ergo particula celi, verumtū non difficilis est eius rei purgatio. Sed nos ordinē psequamur qui talis est. Ego inquit Virg. haecenus. i. ad hunc vsq; locum subaudi cecini cultus aruorū, & sydera celi. i. occasus, & ortus siderū in cēlo existentium, & qualē quæq; tēpestatē cient. Nunc. i. deinceps. i. in hoc 2. lib. ò Bacche ego canā te. i. tua dona, hoc est vitē. Possemus a vocandi casu incipere sic, ò Bacche, ego cecini haecenus cultus, &c. nunc canā te, necnon. i. & et canā tecum, virgulta syluestria. i. arbores in syluis nasci solitas, & prole oliuæ. f. arboris q̄ & olea dī crescentis tarde. O pater Lenæ. i. torcularis, aut torculari p̄fecte, hoc est Bacche veni huc. i. ad me, & in auxiliū meū oīa sup. sunt hic. i. in hoc opere, plena tuis munerib. i. inuentis, & donis, hoc est plurima eorū q̄ hic describent, vt vites, & earū arbores sunt tua munera, ager grauidus. i. onustus aut vino aut pāpinis, hoc est vitiū, frōdib. aut folijs decoratus floret tibi. i. in honorē tuum, aut tibi, tanquā actori, aut inuentori suo. Vindemia spumat tibi labris. i. vasis labratis q̄b. vinū ac mustū transfundit, plenis. f. musti recens pressi. Veni, inquam huc ò pater Lenæ, & tinge mecū. i. vt ego crura nudata. i. nuda facta cothurnis. i. altis illis calciamentis, quæ et furas ambiunt, & quibus agricolæ fere vtunt, sicut, & venatores, & oēs quib. inter spinas, & vepres currendum est, signat aut se poeta in hoc opere agricolā, & vinitorē pro loci qualitate, cothurnis, inquam, direptis. i. raptim depositis, tinge dico multo. i. vino nouo, quia nondum in vas suum misso, hoc est aspira mihi rem vitium tractanti.

Pincipio arboribus] creandarum arborum naturaliter sunt tria genera. Aut enim tua sponte nascuntur, aut ex seminibus, fortuito cadentibus surgunt, aut ex radicibus pullulant. nam cetera vsus inuenit fauente natura. [Sponte sua] Sponte modo nomen est, quia iunctū est ei genus, quo caret semper aduerbium. [Veniant] Crescunt, vt alibi, Illic veniunt felicius vix. [Campusq;] & flumina late curua tenent. Per transitū ostendit in quib. locis arbores sponte nascantur. s̄m in humilib. Nā terra mater est rerum omnium, & seminum cunctorum creatrix. [Vt molle siler] Arboris genus est siler, & notandum genus neutrum de arbore, quod est admodum rarum. [Glaucacanentia fronde salicta] Locum pro ipsis arboribus posuit, bene autem ait. [Et glauca canentia] Nam salix ab vna parte alba est, ab altera viridis. Sanē Cacophaton est glauca canentia. [Pars autem posito de semine surgunt] Quacunque rōne proiecto, vel ab auius, vel ab hominibus, ne incipiat esse industria. Dicit quippe plerasque arbores ex semine nasci non studio hominum iacto, sed quocunque modo, & euentu. [Pars surgunt] Pro surgit. Nemorūq; Ioui quæ maxima frondet Aesculus. Ordo est. Nemorumque maxima aesculus, quæ Ioui frondet. i. quæ crescit in Dodoneo nemore, quod erat Ioui consecratum. [Atque habitæ graijs oracula quercus] Nā in Dodoneo nemore arbores dantes responsa fuisse dñr. [Habitæ autem Graijs] Vel quasi non credens dixit, vel quasi Italus, qui loca illa nesciret, vel reuera quondam habitæ, quia illo iam tpe silebat. [Pullulat ab radice] Mira in singulis proprietates, nam ait, sponte sua veniunt, surgunt de semine, pullulat ab radice. [Vt cerasis, vlmisq;] Hæc cerasus, his cerasis facit. Sanē Cerasus ciuitas est Ponti, quā cū deleuisset Lucullus, gen⁹ hoc pomū inde aduexit, & a ciuitate Cerasū appellauit. Nam arbor cerasus, pomum cerasum dī, Hoc autem etiā ante Lucullum erat in Italia, sed durum, & cornum appellabatur, quod postea mixto nomine, cornocerasum dictū est. [Parnassia laurus] A Parnaso monte Apollini consecrato.

Principio, arboribus varia est natura creandis. Namque aliæ, nullis hominum cogentibus, ipsæ sponte sua veniunt, camposq; & flumina late curua tenent; vt molle siler, lentesq; genista, Populus, & glauca canentia fronde salicta. Pars autem posito surgunt de semine: vt altæ Castaneæ, nemorumq; Ioui quæ maxima frondet Aesculus, atque habitæ Graijs oracula quercus. Pullulat ab radice alijs densissima sylua, Vt cerasis, vlmisq; etiam Parnassia Laurus Parua sub ingenti matris se subijcit vmbra.

incipit tractare de arboribus fructiferis, vitiferis, & ceteris. Nulla n. est arbor quæ nihil agricolis conferat. Syluestres. n. & steriles ex se aliqd præbēt, hoc est materiā, aut ædificiorū, aut ignis. Ostendit aut variā arborū naturam, vt qua vi eas sibi agricola compareret ac noscat. Ordo est Principio. f. canam, aut describam quia varia, &c. Aut principio. i. in primis notā dū agricolæ, q̄ est varia natura creandis arborib. i. ad creandas, & producendas arbores aut arborib. creandis. i. quæ creantur. Nam pro quia aliæ. i. aliquæ veniunt. i. oriuntur ipsæ. i. per se nullis hominū. i. nullis hominib. (Elegantius tñ, & significantius dixit, quam si dixisset nullis hominibus: nam nullis hominum, qui partitio nem denotat idem est ac si dicat, ne vnus quidem homo quicunque is sit) cogentib. i. compellentibus per artem aut laborem, & tenent. i. occupant late. i. ampliter, campos, & flumina curua. i. ripas fluminum quæ ferē curuæ sunt, vt siler. i. illud genus fruticis, molle. i. tenerum, & genista. lentæ idest flexibiles, & teneræ, & populus arbor iuxta ripas sponte nascens, & salicta canentia. i. albicantia. f. in cortice, fronde glauca. i. carulei ac viridis coloris. Et hę quidem sponte. Autem pro sed, pars. f. arborū, hoc est arbores partim surgunt. i. pullulant, & exoriuntur de semine, vt castaneæ altę. i. sublimes, & aesculus, quæ frondet Ioui, i. in honorem, aut tutelam Iouis, maxima. i. maximis florib. aut vberimis, nemorumq; inter nemora Ioui sacra, & quercus habitæ. i. existimate, Graijs. i. græcis, oracula. i. pro oraculis, & responsis deorum, credunt. n. Græci in Dodoneā sylua quercus vocales oracula etidisse. Densissima sylua. f. maxima congeries arborum nouellarum pullulat alijs ab radice, vt cerasis, & vlmis, etiā laurus Parnassia. i. quæ plurima nascitur in Parnasso in gratiam Phębi, parua. i. cum adhuc parua est, subijcit. i. sursum facit, & attollit se sub ingenti vmbra matris. i. maioris. i. maioris laurus ē cuius radice pullulat. Sunt ergo triplices naturę arboribus creandis. Nam aliæ nascuntur sine semine, & radice, alię ex semine, alię ex radice; addi potest quarta, sed mixta earum, quę ex semine, & ex radice nascuntur, nam fere quę ex semine, etiam ex radice nascuntur.

Hos natura modos primum dedit: his genus omne Sylvarum, fruticumque viret nemorumque sacrorum. Sunt alijs, quos ipse via sibi repperit vsus.

ad alios inueniendos contra naturam, nihil hominum inuentum valeret. [Via sibi repperit vsus] Rationes vt Inue-

ni germana Viam. [Hic plantas tenero] Inter plātas, & plātaria, hoc interest, qđ plantaraptae sunt de arborib. Plantaria vero, quae ex seminibus nata, cū radicib. & terra propria transferuntur, vt, Et viua sua plātaria terra [Sulcis] Fossis: vt, Ausim vel tenui vitem cōmittere sulco. [Hic stirpes obruit aruo] Altius deponit validiores cū radicib. plantas. [Quadrifidasq; sudes] Ita robustas, vt possint in quatuor partes diuidi [Et acuto robore] Pro acuti roboris accipimus. Et bis idē est dictū, nā & valli, & sudes idē sunt. [Sylvarumq; aliae pressos propaginis arcus] Expectāt] Propago precipue vitib. cōgruit, vnde apparet tum de syluis, tum et de vitibus dicere. [Et viua sua plantaria terra] Et aliae sylvarum expectant plantaria cū sua terra viua, i. naturali: vt. viuoque sedilia saxo. i. naturali, Inde est. Mutata ignorēt subito ne semina matrē. [Quin & caudicibus sectis] Caudicibus, posuit pro codicibus sicut caulē, pro colem, sauricē pro forice dicimus. Fit aut, qđ dicit de oliua, & myrto, quarū sicci stipites secantur, vique ad medullam, & terrae infossi ex se arbores creant, quod sine dubio mirum est [Truditur] Vrgente natura procreatur, [Ex sicco ligno] Ex arido [Radix oleagina] Deriuatū ab olea, [Impune videmus] Sine damno sui. Et loquit de insitione. Sane insitas arbores dicimus, insertas vero causas aut fabulas [Lapidosa corna] Dura. Alibi, lapidosaq; corna Dant rami. [proprios generatim] Generatim, per singula genera, Generaliter autē est simul oīa. *λενικὰς ὅ κατὰ λένος.* [Segnes terrae] Pigrae, infecundae, & docet posse industria, et loca asperrima ad fertilitatem perducī [Ismara] Mōtes Thraciae. Olea magnū vestire Taburnum] per hos montes significat et montuola & aspera loca tentanda esse. Taburnus autē mons Campaniae [Vestire] Vero implere significat.

Asq.

Hos natura modos primū &c.] Sunt itaq; inquit, tres modi arborū naturaliter nascentiū. quibus quartū adiecit ars q̄ triplex est, nam aut alteri arbori per incisionē infigitur virgultū, aut abscissum terrae cōmittit ei; conglutinat, vel p̄ transplantationem, plantata verō nouam naturam induunt. Quinetiā radix, aut truncus interdum pro planta terrae committitur. Ordo est. Natura dedit primū. i. priusquā ars inuenta esset, quae naturā imitat, hos. i. dictos modos arborū, videlicet creandarū; omne genus sylvarū. i. magnarum arborū in quibus sunt alta silentia, & fruticū. i. humiliū virgultorum, quae ad mensurā iustam arboris nō assurgunt, hyeme tamen non intereunt, & sacrorū nemorum. i. lucorū virēt his. i. modis dictis. Alij. i. modi sunt. i. extant & reperiuntur, quos ipse vsus. i. experientia repperit sibi. i. ad suū cōmodum via. i. ratione, & exercitatione, hic. i. quiuis plātator abscindens plantas. i. ramos, aut virgulta vt plātenē, & de tenero corpore matrum deposuit. i. eredit, & cōmisit sulcis. i. scrobibus hic. i. alius, obruit, i. sepeliuit, & cooperuit aruo, i. terra qualis est in aruo, stirpes, i. trūcos crassos cū radicibus, & sudes, i. pertigas, quadrifidas, i. in quatuor partes scissas, & vallos. i. palos, & stipites, robore. i. trunco acuto quō salices in sepibus nascuntur. Et aliae sylvarū. i. aliae syluae, expectant, i. desiderant, vt procuruetur in arcus. i. curuaturas, seu ramos circūflexos propaginis. i. vitis, vt pinus citreae, aliarumq; ex propagine nascentium, & expectant plantaria, i. plantas cum radicibus

*Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
Deposuit sulcis: hic stirpes obruit aruo,
Quadrifidasq; sudes, & acuto robore vallos.
Sylvarumq; aliae pressos propaginis arcus
Expectant, & viua sua plantaria terra.
Nil radicis egent aliae, summumq; putator
Haud dubitat terrae referens mandare cacumen.
Quin & caudicibus sectis, (mirabile dictu)
Truditur e sicco radix oleagina ligno.
Et saepe alterius ramos impune videmus
Vertere in alterius, mutatamq; insita mala
Ferre pirum, & prunis lapidosa rubescere corna.
Quare agite o proprios generatim discite cultus
Agricolae, fructusq; feros mollite colendo:
Neu segnes iaceant terrae. iuuat Ismara Baccho
Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.*

& diuisis, mirabile dictu. i. quae res est mirabilis dictu. i. dum dī, aut vt dicatur. Codicē pro trunco accipi notū est ex illo Iuuen. resistens in codice pellex, pro volumine verō accipit, eo qđ sicut in codice. i. trunco, sunt multi libri. i. interiores cortices, in quibus vt in membranis olim scriptitabāt, ita in codice sunt multa folia ex libro olim constantia. Reprehenditur aut hoc loco Ser. a Beroaldo his verbis, Dicuntur a Seruio hoc in loco ea quae nec vera sunt, nec verisimilia, nec ab illo scriptorū memorata, neq; Virgilianis versib. conuenientia, namq; poeta illis versibus loquitur de insitione qua leuigat falce truncus, & aut inter corticē lignumq; inserit calamus, aut scisso trūco imprimi medullae, cuius rei tota disciplina tradita est a Coll. in iij. a Plin. in 17. a Palladio plurib. in locis, & tanta est vis insitionis, vt et satiuarū syluestriū radicibus inserant natura siccorib. aptissima. n. est insitis ficitas, vt auctor est Plin. Inde dictū est a poeta, Trudit e sicco radix oleagina ligno. i. olea inserit, & radices agens, virescit: et in sicco ligno, quod est mirabile dictu. Cato precipit inferi oleas Luna sicca. Hae ille, ex quib. patet qđ non lignū sectū pullulat, sed in ligno sicco secto inclusum, virgultū sed ad ordinē redeo. Et nos videmus impune. i. passim, sicut qđ impune fit, passim fieri solet, vertere. i. transmutare ramos alterius. i. vnus arboris, in ramos alterius. i. arboris, & nos videmus pirū mutatā. i. in aliā naturā p̄ insitionē ferre mala insita, & ramorū insitorū fructū a piris lōge esse diuersos, & nos videmus sepe corna lapidosa. i. lapidib. seu ossib. plena, rubescere prunis. i. ferre pruna rubicundula. Quare. i. quamobrē, qđ. i. sua est cuiq. natura, & natura sequit semina sua, Agite, adhortandi aduerbiū, o agricolae discite gnatim. i. per singula gna, proprios cultus. i. arborū. i. quō colī volūt vt ferāt mites fructus, vnde sequit, & mollite. i. molles, & mites facite fructus feros. i. syluestres, colēdo. i. per cultū. (Capit aut hoc loco colendo actius apud Quintilianū passiue cum dicit. Sed memoria excolendo sicut cetera oīa, augetur) neu. i. neve terrae iaceant segnes. i. ignauae. & inutiles nihil frugum, aut bonorū fructuū ferentes (nisi forte malis dicere, neu fructus iaceant segnes terrae. i. in terra, hoc est humi) iuuat. i. adiuuat re agricolae, & delectat conserere Ismara montē Thraciae Baccho. i. arbutis, vt vites Baccho dicatas ferant, & iuuat, vestire Taburnū, i. montem illum Apuliae, olea, cuius ferax est. Iuuat autem, idest delectat, quia iucundū est videre lētos fructus aut iuuat, idest prodest, quia vtile est feraces terras cōserere

Sunt alij, quos ipse via sibi repperit vsus] In Longobar dico exemplari, Viam lētur accusatiuo casu.

Ser. v.

Vque ades Mecenas.] Adesto, & inceptum fauorem omnibus libris impen-dito, nam vbiq; eum inuocat [O decus, o famae merito pars maxima nostrae] Horatius: O & praesidiū & dulce decus meum [Pelagoq. volens da vela patenti] Simplici generi carminis praesta fauorē,

*Tuq; ades, inceptumq; vna decurre laborem,
O decus, o famae meritō pars maxima nostrae
Mecenas; pelagoq; volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto;
Non mihi si linguae centum sint, ora; centum,
Ferre vox, ades, & primi lege littoris oram.
In manibus terrae (non hic te carmine ficto,
Atque per ambages, & longa exorsa tenebo)*

vt veli fauorē accipiant. [Patens Pelagus] Carminis facilitatem, Hoc aut carmen facile esse ipse significat dicens, & [In manibus terrae] Hoc est in facili, & in prōptu res posita est; & [Non ego cuncta meis amplecti versibus opto] i. nō sum vniuersa dicturus nec. n. possum, quare & suam verrecundē,

Var. Lect.

recundè, extenuat possibilitatem, & Mœcenatis auribus ex sui carminis breuitate blanditur. Alij aliter accipiunt. Constat Mœcenatem fuisse lſarū peritum, & plura composuisse carmina, nam ēt Augusti Cæsaris gesta descripsit, qđ testatur Hora. dicens. Tuque pedestrib. Dicis historijs prælia Cæsaris, Mœcnas, melius, ductaque per vias Regum colla minacium. vt hoc nunc dicat. [Inceptū vna decurre laborem] i. adesto, & simul scribamus. licet. n. quæ tu scribis, constet esse ingentia, meum autem carmen, & breue sit, & totum id explicare non possim, debes tñ fauere minoribus, vt Pelagoque volans da vela patenti, i. ingentia scribe. [Et primi lege littoris oram] Fauemino ra scribenti. Non ego cuncta meis. Lucretij versus, sed illa ærea vox ait, non ferrea. [Primi lege littoris orā] Lege, nauicus sermo est, qui nunc, & ad nauigandum, & ad lectiōnem potest referri. Nam. h. d. faueto principio vel humilitati carminis mei. [In manibus terræ] i. facili, & in promptu est terrarum scriptio, quod *ἁπόχρον* Græci dñt. [Non hic te carmine ficto, Atque per ambages, & lōga exorsa tenebo] i. simpliciter vniuersa describam, neque vt in Aene. aliquib. figmentis, aut illis vtar ambagib. [Longa, aut exorsa] Dicit proemia longe repetita, quæ constat esse vitiosa [Spōte sua &c.] Ad illud quod omiserat redit, & exequitur qualitatem trium generum, quæ supra memorauit, arborū scilicet sponte natarum, procreatarum ex semine, & earum quæ de radicibus pullulant. [Infecunda quidem] Fetu carentia, & per transitum rem physicam tangit, nam semen salicis esum, dñt infecunditatem gignere. Et supra ait, Glauca canētia fronde salicta [Læta, & fortia] Quasi hoc in ipsis arborib. genus sit fecunditatis, Quippe solo natura subest. Quia vt supra diximus naturaliter rerum oīum mater est terra, & vniuersa intra se continet semina. Hinc est, Quippe solo natura subest. Nā natura dicta est ab eo quod nasci aliquid faciat. Mire aut ait, [Subest] i. inest latenter, quia non apparet. Vñ Epicurei dñt nihil esse, quod nō habeat originem sui. Nam hoc est, gigni de nihilo, nihil, in nihilum nil posse reuerti. [Scrobib. madet mutata subactis] Nos scrobes genere dicimus masculino, licet Luc. dixerit contra artem, Exigua posuit scobe [Exuerit syluestre aīum] Naturalem asperitatē, & infecunditatem. [Artes] Fecunditatē ex arte venientē [Hoc faciet] i. erit fecunda, si inde trāsferatur [Vruntq; ferentē] Quæ scire pōt, si ei vmbra nō noceat. [Pomaq; degenerant] Modo degeneret, in peius vertuntur, aliās in melius. Poma vero arborū ex semine, procreatarū dicit: quas cōstat, nisi translatae aut insitæ fuerint, non rñdere qualitati seminis sui, Fert vna racemos; [Vua pro vite posuit, i. fructū pro arbore, Sanē racemus botrionis est pars, & botryo græcum est, & sic vua pro vite posuit. sicut Hora. pro vino nam sic ait, Cecubum, & prælo domitā Caleno Tu bibes vuam. [Cogendæ in sulcum] In ordinē cōponendæ, aut certē arandē [Multa mercede] Multo labore, a sequente, quod præcedit intellige. [Sed truncis oleæ melius] Quia supra ait, Trudit ē sicco radix oleagina ligno. Et ita redit ad eos modos quib. inuenit industria. Dicēdo aut Melius, ostendit ēt alias arbores ex truncis posset creari, Sanē olea est arbor ipsa, vnde deriuatio ē, oleū. Oliua vero fructus ipse, vnde oliuū dñt. Legimus tñ & oliuam de arbore; vt, Incubens tereti Damon sic cepit oliuæ. [Solido Paphiæ de robore myrtus] Sicut & olea. Paphiæ aut Venereæ, a Papho insula, in qua Venus colitur, Huic autem myrtus consecrata est, vel quod hæc arbor gaudet littoribus, & Venus de mari dicitur procreata, vel quod vt medicorum indicant libri, hæc arbor apta est mulierum necessitatibus plurimis, [Plantis, & duræ coryli nascuntur] Duræ dicit, non ad li-

Sponte sua quæ se tollunt in luminis auras
Infecunda quidem, sed læta, & fortia surgunt:
Quippe solo natura subest. tamen hæc quoque si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis;
Exuerint syluestrem animum, cultuque frequenti,
In quascunque voces artes haud tarda sequuntur.
Necnon, & sterilis, quæ stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet vacuos si sit digesta per agros.
Nunc altæ frondes, & rami matris opacant,
Crescentique adimunt fetus, vruntque ferentem.
Iam quæ seminibus iactis se sustulit arbor,
Tarda venit, seris factura nepotibus vmbra;
Pomaque degenerant succos oblita priores.
Et turpes auibus prædam fert vna racemos.
Scilicet omnibus est labor impendendus, & omnes
Cogendæ in sulcum, ac multa mercede domandæ.
Sed truncis oleæ melius, propagine vites
Respondent, solido Paphiæ de robore myrtus;
Plantis, & duræ coryli nascuntur, & ingens
Fraxinus, Herculeæque arbor vmbrosa coronæ,
Chaonijque patris glandes: etiam ardua palma
Nascitur, & casus abies visura marinos.

gnum, sed ad fructum ipsarū referens. Alij eduræ legunt, quasi nō duræ, aut paulo post Enodes tunc. i. sine nodis, vt E. modò minuentis nō augentis hēat significationem. Sanē coryli propriè dñr, nam auellana ab Auellano Campaniæ oppido, vbi abundant, nominata sunt [Herculeæque arbor vmbrosa coronæ] Ipse alibi, Herculea bicolor cum populus vmbra. [Chaonijque patris] Iouis Epirotici [Ardua palma] Aut alta, aut ad quam difficile peruenitur. [Casus abies visura marinos] Est. n. abietis species apta nauibus, quā Sappinum vulgo vocant. Tv qve ades] Quem primo

Asc.

& ne temere rem tantam conatus culparetur, dicit non ego cuncta meis amplecti versib. opto. Ne tamen breuitati desit vtilitas, dicit se recisurum superflua, hoc modo; Non hic te carmine ficto, Atq; per ambages, & lōga exorsa tenebo. Nunc incipit docere de arborib. sponte nascentibus vt in sequenti particula videbimus. Ordo autem in hac particula est. Tuque i. & tu, hoc est ēt tu nō solum Augustus, ò Mœcnas decus. i. ornamentum. s. meum, & merito. s. tu ò pars maxima nra famæ, ades. i. ad sis cū fauore tuo, & decurre mecum laborem inceptum i. adiuua me inceptum opus ad finem celerius perducere; & tu volās. s. mecum. i. celerem operam nauans da pelago patenti i. per metaphoram materiæ expositæ velis. i. s. m. processum, & auxilium sicut naues velis celerius prouehuntur quam remis duntaxat. Ego non opto amplecti. prosequi meis versib. i. carminib. cuncta. s. ad arbores pertinentia. Non. s. optarem amplecti cuncta, aut non possem exequi cuncta, si. i. tamen si linguæ sint mihi centum, & uox ferrea. i. in frangibilis, & firmissima. (Lucr. tñ dixit ærea) ades inquam, & lege orā. i. extremitatē primi littoris. i. proximā primo littori regionem (pstat in metaphora sumpta a nautis ab ea vbi dixit, pelagoque volans de vela patēti. Nā q. egregiè laborat dñr nauare, qua si nauib. quibus cōmodē, & abunde multa ad portū prouehunt id agant, non minorib. vehiculis, lege ergo orā primi littoris mecū. i. statim a principio ingredi mecum hoc patens pelagus, in tam vastam, atq; amplam de arborib. creandis materiam, quā non penitus percurremus, sed generatim capita dicemus, ita vt in primo littore sēper uersari uideamur) Lege in quā orā in manib. i. in sinu, & cōplexu terræ, hoc est nō profundā naturalium rerum scrutationē, sed faciliē, & apertā trademus, vñ ego nō tenebo i. immorabor, & suspensū faciam te, hic. i. in hac materia carmine ficto. i. figmentis poeticis ornato, atq; nō tenebo te hic p ambages. i. verborū circuitus, & inuolucra, hoc est per dubias snias, & per longa exorsa. i. exordia, & per longas insinuationes, quib. in cā honesta vt nō decet. [Spōte sua &c.] Incipit ergo narrare, & primo de spōte. i. sine semine ac radice nascentib. dicens eas robora læta. i. pulchra, & procera, habere, cuius rei cām interrogatus Aelopus. Cur uidelicet herba, & arbores natiue pulchriores sint satiuis, rñdit, has a matre, illas ab aliena educari. Vnde Maro hic dicit, quippe solo natura subest. Inest. n. inquit, sua cuiq; uis, atq; naturalis potentia, quā amittunt q̄ illinc transferuntur alio. Veruntñ si transferuntur mitiores fiunt, & fructus si quos ferūt, mitiores edēt, quasi domita luxuriantis naturæ ferocitate. Simile quoq; iudicium censet de ijs, quæ ex radicib. pullulant, vt ex ordine textus patebit, qui talis est. Ea supple quæ tollūt, i. erigunt se sua spōte, i. idest spontanea natura nullo cogente, nec ferente, nec plantante sine semine, & radice in auras

ras luminis. i. in aera, hoc ē in sublime, surgunt quidem infecunda. i. sterilia, aut fecunditate impediencia, aut immites, inutiles fructus quantū ad esum ferē afferentia, sed surgunt leta. i. in bona hūitudine, hos est pulchra, & nitida sicut sūt ferē animalia latē viuentia, & omnino sui aspectu letitia nobis afferentia, & fortia. i. robusta, hoc est sūt sterilia quidē sed fortia, & pulchra, & ita materiā vtilē p̄tāt, nō fructū, iō aut leta, & fortia surgūt quippe. i. q̄a certe natura, i. naturalis vis producēdi subest. i. occulte inest solo, i. terrā natiua, tñ si q̄s inserat. i. per insitionē in aliū truncū transferat, aut mandet. i. cōmittat ea scrobib. i. fossis subactis. i. apertis, ipsa mutata. i. qñ mutata fuerint, & exuerint aīum syluestre, aut ipsa exuerint aīum i. naturā syluestre, iā mutata, s. ad mitiorē naturā, & ipsa sequentē haud tarde. i. nō cūctātia, nec immorātia aut repugnantia, frequenti cultu. i. per frequentē cultum in quasunque artes voces. i. vocaueris ea, Necnon, i. etiā sup. arbor sterilis. i. infecunda, q̄ exit. i. pullulat ab imis stirpib. i. radicib. faciet hoc. i. exuet syluestrem aīum, & sequetur in quasunque voces artes, frequenti cultu, & id quidem si sit digesta idest domita, & mortificata per agros vacuos i. apricos, & soli expositos, vt ā Sole coquatur. Nam frondes altæ, & rami matris opacant. s. vmbis, hanc. s. in syluis instantem, & adimunt, i. impediunt ipsi crescenti fetus. i. fructus, & vrunt. i. opprimunt, & macerant ferentē. i. ferre parantem, & flores emittentem. Nam arbor, quē sustulit. i. sursum tollit, i. erexit, & extulit se ex seminib. iactis, vt quercus, venit. i. crescit tarda, factura vmbra nepotib. seris. i. diu post eam venientibus hoc est diū est, antequam largos fructus habeat, & diutius antequam alias arbores, aut ex fructu, aut ex radice sua creet, quib. vmbra faciat. Et poma degenerant. i. generositatē seu nobilitatē virtutemque suam amittunt, oblita priores succos. i. per inumbrationem, aut diuturnum in vno loco situm, & per longā propagationē fiūt poma minora, & deteriora quā in prima plaratione, aut insitione fuerāt. Et vna. s. neglecta,

& syluestris fert auib. prādā, videlicet turpes racemos, quos homines, colligere refugiunt. Scilicet. i. scire licet, cur id fiat, quia labor est impendendus oibus. s. arborib. vnde fructum bonum expectas, & oēs. s. arbores cogenda sup. sunt in sulcum. i. lineā, & ordinē interuallo signato per vomerē, & domandæ sunt multa mercede. i. fenore, & lucro quod domati eas obuenerit. Sed olea. i. arbores oliuæ, respondent melius. s. votis nostris truncis, i. melius nascuntur ē truncis, & vites respondent melius. s. desiderio nostro, propaginē. i. per propaginem. i. palmitem propagantem (Sanē propago, pro progenie primā corripit, quā pro vite pducit) Myrtus Paphia. i. Veneri Paphia. i. cypria dedicata, aut quæ iuxta Paphium primæ nascuntur, nascūt de solido robore. i. nō de ramali, aut surculo, aut coryli edura. i. nō satis dura, s. in fructu, sed plures edura legunt, i. extra duriciem positæ, hoc est fragiles, nascuntur plantis, & fraxinas arbor illa ingens. i. valde magna nascitur. s. plantis, & arbor vmbrosa Herculeæ coronæ, i. populus ē cuius frondib. Hercules sibi coronam conseruit, & glādes, patris Chaonij. i. Epirotici, videlicet Iouis, hoc est glandes nascuntur etiā plantis, & palma ardua nascitur etiā plantis, & abies. i. arbor, vnde ferē naues texuntur, potissimum ex ea quæ in montibus, nascitur (nā est palustris etiā mollior) visura casus marinos, i. pericula, & naufragia in mari, nascitur plantis, posset fortassis construī sic, coryli dura in fructu, videlicet nascuntur e plantis, & ita de alijs repeteretur, e, propositio, sed dura esset post positio plantis, e, vbi posset dicere ē plantis, stante versu. Quo circa consultius Mancinellum sequeris.

V A R I A L E C T I O.

In quasunque Voces artes] In codicibus aliquot antiquis legere est. In quasunque voles artes. In quibusdam, Velis, sed enim, Voces, magis omnino placet eruditis.

SERV.

Fœtu nucis arbutus horrida] Versus dactylicus, nam male quidam horrens legunt Horrida autem, hispida. Et iam transit ad insitionē q̄ duplex est. Nam aut insitio dicitur cum infixo trunco surcultus fecundæ arboris sterili inseritur, aut oculorum impositio, cum inciso cortice libro alienæ arboris germen inserimus. [Et steriles platani malos gessere valentes, Castaneæ fagos, ornusque incanuit albo Flore piri.] Dicit quid in quam arborem debeamus inferere. In arbutu nucem, in platano malum, in fago castaneam, in orno pirum. Sed castaneæ fagos, eger expositione, non n. in castanea fertili infecunda fagus inseritur. Vnde aut hypallage est. vt, Castaneæ fagos sit, pro fagi castaneas gessere, aut est mutada distinctio, vt sit, Et steriles platani malos gessere valentes Castaneæ. Hoc est infecundæ arbores platani fortes ramos Castaneæ portauerunt. [Fagos, ornusque incanuit albo Flore piri.] Secundum quam distinctionem fagos, licet brevis sit gōs, finalitatis tamen ratione produciunt. Fagos enim, incipit esse nominatiuus casus græcus singularis, non pluralis, noster accusatiuus. Alij neutrum probant, & ita accipiunt. Castaneæ flore fagus, incanuit, Piri flore ornus incanuit, vt similiter fagos nominatiuus sit græcus. [Nec modus inferere, atque oculos imponere, simplex] aut non est simplex, aut fortuita ratio, sed ea quæ ingenti labore colligitur, aut hoc dicit, Non est idem inferere, quod & oculos imponere, quarum rerum discretionem hoc loco commemorat, sicut nos diximus supra. [Trudunt] Propellant eijciunt. [Tenues tunicas] i. arborum interiores libros. [Huc includunt] Quia aut ex aliena arbore, & est mutatio, idest non aut hic includunt, sed Huc. Sic Cicero, Includuntur in carcerem condemnati, vtique qui illuc fuerant aliunde deducti. [Inolescere] Concreescere, *quæ mouetur* [Mirata estque novas frondes, & non sua poma, Ingens fantasia. Et sane mirata estque, legendum est, vt stet verius.

Inseritur verò ex fœtu nucis arbutus horrida:

Et steriles platani malos gessere valentes,

Castaneæ fagos, ornusque incanuit albo

Flore piri, glandemque sues fregerē sub vlmis.

Nec modus, inferere, atque oculos imponere simplex:

Nam quæ se medio trudunt de cortice gemmæ,

Et tenuis rumpunt tunicas: angustus in ipso

Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen

Includunt, vdoque docent inolescere libro.

Aut rursus enodes trunci refecantur, & altæ

Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces

Plantæ immittuntur; nec longum tempus, & ingens

Exijt ad cælum ramis felicibus arbor,

Miraturque nouas frondeis, & non sua poma.

INSERITVR verò ex fœtu Asc.

tu &c.] Postquam locutus est de naturali arborum procreatione nunc loquitur de artificiali, quā tñ natura, & inuenit & perficit, videlicet de insitione, quæ trib. modis fit, semine, insitione, & inoculatione. Semine, quoties arbor puluerulenta, aut putris inciditur, & inseritur germen quod germenat, geminique radices principali trunco conglutinantur, ita vt ab iisdem radicib. postea nutriatur. De insitu autē, & inoculatione Ser. dixit. q̄a vero non vñ Seruio approbabile arborem sterilem fecundē inferi, vt fagum castaneæ,

nec hypallage locus sat aptus est in mediocri stylo, & relectoria, mauult, dictionē fagos eē nominatiui casus singularis numeri vt sit ordo. Steriles platani gessere malos. i. ramos castaneæ valentes, i. tam validos vt mali, i. arbores nauium esse possint, & fagos, i. arbor illa glandifera, & ornus incanuit, i. albicanit albo colore piri, verum Mancin sentit castaneæ syluestri, & parū fertili, insitas esse fagos, vt glandē ferat quæ suis. vtilior sit, quō modo ordo erit, Vero, pro sed, arbutus, i. arbor illa horrida, idest hispida, inseritur, idest recipit insitionem ex fœtu, i. surculo aut fructu nucis. i. nucis, aut surculus eius pōt per insitionem arbutu conglutinari, & platani arbores ille a latitudine foliorū dictæ, gessere malos i. arbores pomiferas, valentes. i. vtilēs, & fertiles (nisi mauis Serui prius expositum imitari) & castaneæ. s. syluestres gessere fagos, idest arbores glandiferas in vsum porcorum, aut ad materiam habendam (materies enim fagorum celatorib. magno vsui est, vnde in Bucolicis. Pocula ponam fagina, cælaturū diuinū opus Alcimedotis. Præterea posset loqui de insitione naturali, si videlicet aut auis glandem fagi in castaneæ specū detulerit, aut ipsa deciderit, vt poeta naturam rerum exprimat, & nō solū quod agricolis conducat (& ornus arbor illa sterilis incanuit i. albicanit albo flore piri, & sues fregerē glādē sub vlmis) ergo in glandiū vsum facta est insitio, vnde non mirū si fagum castaneæ

castaneæ insitū dicit præsertim illic, ubi nimia castanearū copia) nec modus inferere, id est inferendi, & insitionem facienti est simplex. i. vniformis, & vnus, & modus imponere. i. imponendi oculos. i. modus inoculandi non est simplex. Nam qua super parte gemæ, i. grossi noduli, seu germina, è quibus frondes fructus exeūt, trūdūt se de cortice medio, & rūpūt tenues tunicas id est librū seu corticē interiorem. ea sup. parte fit angustus sinus. i. oculatus, & receptaculū in ipso nodo, & ipsi insitores, includunt huc. i. in hūc sinum, seu oculum, germen. i. surculum, aut virgulam, quæ quia inseritur, insita dī, & docēt. i. germen insitum, inolefcere. i. concrefcere, & cōso-

lidari libro. i. interiore cortice, vdo. i. humore m, & succum intrinsecus habente. & ita vegeto, ac. Aut trunci enodes. i. nullum nodum habentes refecantur. i. finduntur, rursus. i. iterum & via. i. rima & apertura finditur. i. findendo fit alte. i. profunde insolidum. i. in robur, & lignum ipsum nedum in corticem ad librū finditur dico cuneis, qui ossei præcipiūtur esse. deinde. i. post aperturam, plantæ feraces immituntur. i. inseruntur, nec longum tēpus sup. intercedit, aut elapsū est, & ingens arbor exijt ad cēlum. i. exorta est felicibus. i. fecundis, & fertilibus ramis, & est mirata. i. arbor prior, nouas frondes. i. arboris insitæ poma, non sua id est suæ naturæ conformia.

PRAETEREA genus haud vnū] Docet nunc etiam in singulis arborum speciebus esse aliquam varietatem [Lotoq.] Lotos nympa quadam fuit, quam cum amatam Priapus persequeretur, illa Deorum miseratione in arborem conuersa est quæ vulgo faba syriaca dī. [Vnam in faciem] In eandem similitudinem. Orchites] A græca etymologia, sed obscœna, id est a testiculis qui ὀρχις dicuntur, [Radij] Oliuæ ita à longinquitate nominata. Amara pausia bacca] Oliuæ a pauiedo dicta, id est tundendo, aliter. n. ex se oleū nō facit. Amara aut bacca viridi, vt alibi, Floribus atque apio crines ornatus amaro. i. viridi, nā de pausia viridi oleū fit, vnde cōtra dulce dī nō viride. [pomaque] Subaudi a superioribus, Non vnam nascuntur in faciem. [Alcinoi syluæ] Id est pomiferæ arbores. nā Alcinoi rex Phæacum fuit diligens cultor hortorū vnde per eius syluas, arbores pomiferas intelligimus: de quo Homerus ait, quod haberet αὐτῷ ὀρχνιῆς ὀρχνι γνῶται μῆλον δ' ἐπὶ μίλῳ αὐτὰρ ἔπος ἀρύλῃ αὐφυγνὸν σὺλον ἐπὶ σὺλῳ. [Crustumijs] Crustumia pira sunt ex parte rubentia ab oppido Crustumia nominata. Syrijsque piris, grauibisque Volemis] i. magnis. Nam, & volema ab eo quod volam impleant dicta sunt. Vnde & inuolare dicimus.

PRAETEREA] postquam prænotauit varios inferendi modos, monet varietatē esse in singulis arborum speciebus, dum inferuntur, quæ qualis sit nō exequitur, sed ne immitis culpe tur præmunit sese dicens. Non ego cuncta meis amplecti ver sibi. opto, & quare agite d. proprios generatim discite cultus Agricola &c. Nominat ergo arbores quæ varie inferi volūt, quas quia commentarij satis describūt, Ordinem tm̄ compegero qui talis est: præterea. i. præter hoc quod sit diuersus inferendi modus, genus. i. inferendarū, arborū est, haud. i. nō vnū, sed supple. diuersū nec vlmis fortibus. i. diu durantib. è quib. rote fieri solent, i. nec facili, nec loto, nec cyparissis Idæis. i. in Ida plurimum nascentib. si vnū genus est, nec oliuæ pingues nascūtur in vnam faciem, id est speciem aut formam. i. orch-

Præterea genus haud vnum nec fortibus vlmis, Nec salici, lotoq. nec Idæis cyparissis: Nec pingues vnam in faciem nascuntur oliuæ Orchites, & radij, & amara Pausia bacca, Pomaque, & Alcinoi syluæ: nec surculus idem Crustumijs, Syrijsq. pyris, grauibisque volemis.

non nascuntur in vnam faciem, & syluæ Alcynoi, id est quales coluit Alcynous Phæacum rex, hoc est arbores pomiferæ, non nascuntur in vnam faciem, nec idem surculus, i. germen aut virgultum est pyris crustumijs, id ab illo oppido in latio denominatis, & Syrijs a patria sic vocatis, aut q. subnigra sunt, & volemis. i. pyris grauib. i. ponderosis & volam. i. interiorē partem manus implentib. vnde dicta putantur, hoc est non satis est scire diuersos inferendi modos, sed oportet nosse, quæ arbores in vlmum, quæ in salicem, quæ in lotū, & quæ in cyparissum inferi velint. Neque id quidē satis: nam dato q. vlmō noris oliuam rectē inferere, nō continuo quamlibet speciem oliuæ inferes, sed noris prius an, orchites, an radios, an positas habere velis, & cui arbori conueniat: item si pyrum habere velis non satis est insitionem facere, sed pro volemis habendis opus erit surculo Volemi, & ita de reliquis.

Nascuntur oliuæ Orchites & radij, & amara Pausia bacca] Quamuis Seruius Orchites, agnoscit. In Mediceo tamen Longobardico, & alijs antiquis libris manuscriptis, quos ego vsque in hoc tempus viderim, Orchades habetur.

SED vt certiore meriamur modulo, sciendum amplius, Nō vnam priscis fuisse oliuæ etatē, si quidem prima, fuit, Columella tradente, in qua acerbum exprimeretur oleū ex necdum maturefcentib. baccis, æstiuā dicebat hęc. Sequens habebat, sub Nouembris finē, inde oleū erat virens, ex viribus manās oliuis. Tertia Decembri fiebant mense, huius erat maturum oleum, Vltima fuit mēsis Ianuarij album oleū appellat Dioscorides, vt à viridi separaretur, cuius confectiōem pluribus idem exequitur. Seruius in 2. Geog. illud enarrans. Et amara Pausia bacca. Amara, inquit, id est viridi: nam de pausia viridi oleum fit, vnde contra dicitur dulce, quod virens non est.

VARI
LECT

NON eadem arboribus pēdet vindemia nostris] id est vites quoq; diuersæ sunt. nostris autem Italis. Et bene pender dixit, nulla enim vitis in Italia est, quæ non pendeat. [Quam Methymnæo, carpit de palmitē Lesbos] Lesbos insula est, cuius ciuitas Methymna habens pretiosissimū vinum. [Thasie vites] A Thaso insula notata. [Mareotides albæ] Egyptiæ, Mareotis. n. pars est Egypti, & dicens Albæ ostendit et esse purpureas, vel alterius coloris. [Pinguib. he terris habiles, leuioribus illæ] Pinguibus Thasie, leuioribus Mareotides. Nam ordinem positum sequimur, cum aperte aliquid non cōmemoratur. [Passo psythia vtilior] Bene vtilior, vt ostendat etiā de alia vna posse passum fieri, sed melius de Psy-

Non eadem arboribus pendet vindemia nostris, Quam Methymnæo carpit de palmitē Lesbos. Sunt Thasie vites; sunt & Mareotides albæ; Pinguibus he terris habiles; leuioribus illæ; Et passo Psythia vtilior, tenuisq. Lageos, Tentatura pedes olim, vincturaque linguam; Purpureæ precieque & quo te carmine dicam Rhetica; nec cellis ideo contende Falernis. Sunt etiam Ammineæ vites, firmissima vina; Tmolus & assurgit quibus, & rex ipse Phægeus. Argitisque minor; cui non certauerit vlla Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos. Non ego te mensis, & Dijs accepta secundis, Transferim Rhodia, & tumidis Bumasthe racemis, Sed neque quam multæ species, nec nomina quæ sint, Est numerus; neq. enim numero comprehendere refert Quem qui scire velit, Lybici velit æquoris idem Discere quàm multæ zephyro turbantur arene; Aut, vbi nauigijs violentior incidit Euris, Nosse quot Ionij veniant ad littora fluctus.

thia, passum autem dicitur à patiēdo. Nam decoquitur mustum, & inde fit passum hinc Defrutū dictum est, quod defraudatur, & quasi fraudē patiatur. [tenuisque Lageos] Lageos, est q. latine leporaria dicitur, tenuis autem penetrabilis quia cito descendit ad omnes venas. [Tentatura pedes] Terentius Neque pes, neque mens suū satis officium facit. Olim aut aduerbiū est, cuiuslibet tpsis [purpureæ] purpurei coloris, [Pratieq;] Hęc cito maturefcūt. vnde & Præciē dicta, sūt, quasi præcoces, quod ante alias coquantur. [Quo te carmine dicam Rhetica] Hęc vnam Cato præcipue laudat in libris, quos scripsit ad filium; contra Catullus eam vituperat, & dicit nulli aptam esse, miraturq; cur eam laudauerit Cato: scite ergo vtriusque

que Virgilius medium tenuit, dicēs. Quo te carmine dicam Rhetica. [Nec cellis ideo contende Falerni] Licet sis à Catone laudata, tamen vino te Capano præferre non debes. Cellis autem apothecis dicit: nā cellas vinarias dicimus. Et Falernus mons est Campaniæ in quo optima vina nascuntur. [Sunt et Amineæ vites firmissima vina;] Amineum vinum dictū est, quasi sine minio. i. rubore, nam album est. Sane, Amineum dici versus probat, qui stare non potest si Amineum, dixerimus [Tmolus, & assurgit quibus, & res ipse Phaneus] Assurgit. Duplex est hoc loco expositio, nā alij volunt sine vitio in subauditione esse posita, quæ aperte dicere non possumus, ut sit quib. vinis assurgit. i. cedit Tmolus, & Phaneus. Quod si aperte dicatur, est utrunq; vitiosum, tñ vinis de greco traxit, nam d'ivos dicitur. Pleraque aut subaudiri quæ aperte nō possumus dicere, & ipse alibi docet dicēs, de Aleto. Nec dextræ errat deus affuit. Et Salust. qui ait, Quis à Sertorio triplices insidias, per idoneos saltus posite erat. Prima aut, & subaudiendum reliquit insidiæ, quod penitus dicere nō possumus. Alij ad superiora referūt, ut Quib. nō ad vina referamus, sed ad vites, ut sit quib. vitibus cedit Tmolus & Phaneus montes vitib. confiti. Et est figura, qualis illa in Aeneide, Me puer Ascanius capitisque iniuria cari. Quem regno Hesperia fraudo. f. Ascaniū, nō quæ caput. Tmolus mons est Ciliciæ. Phaneus mōs est sic promōtorio Chij in dictus a phaneo rege. Ut aut assurgit, cedit, sic tractum est a sedentibus, qui in hōnōre alicuius, assurgere consueverunt. Rex ipse Phaneus de Lucilio hoc tractum est, qui ait, χῆρος δὲ δ'ύρας αἰ. i. cūms [Argiuisq. minor:] Quantum ad solam pertinet speciem [Mensis. & dijs accepta secundis] Grata sacrificijs & mensis secundis pomorum. i. [Bumasthe] Vua in mamme bouis similitudinem. [Sed neque quam multæ species, nec nomina quæ sint, Et numerus,] Scit apud diuersos lecta esse innumerabilia vitium genera quibus offensus ait. Colligere tanta vitium genera, nec vtile est nec possibile. Qui. n. conatur vniuersa cognoscere, debet etiā impossibilia scire, ut est arenarum vel fluctuū numerus.

Asc.

Nō eadem arboribus &c. In vitibus quoque varietatē esse ostendit, earumq. varias species enumerat dicēs. Nō eadem. i. illa ipsa vindemia. i. nō eadem vitis vindemianda pēdet nostris. i. Italicis de loquitur. n. (Italicis) arboribus quib. f. maritantur vites, nō eadem dicō, quam Lesbos. i. vindemia tor Lesbios, carpit. i. captim aufert de palmitē methymnæo. i. iuxta Methymnam Lesbi ciuitatē crescentes vites, Thasiæ, à Thaso insula maris Aegei olim ēt Veletria dicta denominata sunt. sed nō eadē cum ijs quæ pendet in nostris arboribus. Et sunt Mareotides. f. vuæ aut vites Aegyptiacæ albæ scilicet in colore, & hę Thasię vites sunt habiles, idēst coaptabiles terris pinguib. quia in illis plantari volunt, & illę, scilicet Mareotides sunt habiles terris leuioribus, idēst puluerulētis, & Plythia, scilicet vua vtilior passo, idēst, faciēdo, quod quomodo fiat ex Beroal. in Seruiū statim dicemus supp. est, & La geos. f. vua tenuis, i. subtilis tentatura. i. titubare, & vacillare factura olim pedes. f. poti, & vinctura. i. cōnexura, & impeditura linguā. f. eius qui eius vinum subtile, & penetratiuū immodice biberit, & sup. sunt purpureę f. vuę, & precie, & pēces i. pter cetera coctæ, & mites ac maturæ, & d. Rhetica, quo carmine. f. an laudatiuo cum Catone, an vituperatiuo cū Catullo, dicam, i. describam te? q. d. id dubito, nec contendo ideo q. f. laudaris ē Catone, cellis f. vinarijs, falernis. i. quib.

SARV.

Nec vero terræ ferre omnes oīa possūt] Aut generale est, sicut ait in primo, Et quid quęq; ferat regio, aut ad superiora pertinet, ut sēs? sit talis. Nō prodest nosse cūcta vitium genera, nec oīa procreatur in oībus terris [Crassis paludibus] Lutosius naturaliter. [Littora myrtetis lætissima] Locū posuit pro ipsis arborib. sicut salictū pro salicib. nā myrtetū est locus, arbor vero ipsa myrtus vocat. [Deniq; apertos Bacchus amat colles] Hinc est q. vites amat mōtiū laxiora. [Aspice & extremis] Intuere ēt extremū orbē cum suis cultoribus

Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassique paludibus alni,
Nascuntur steriles saxosis montibus orni;
Littora myrtetis lætissima: denique apertos
Bacchus amat colles: Aquilonem & frigora taxi.
Aspice, & extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos.
Diuisæ arboribus patrię: sola India nigrum
Fert hebenum: solis est thurea virga Sabeis.
Quid tibi odorato referam sudantia ligno
Balsamaq. & baccas semper frondentis acanthi?
Quid nemora Aethyopum molli canentia lana?
Velleraque ut folijs depectat tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,

sunt vina Falerna, a Falerno monte Capaniæ italicę, vbi nascuntur denominata. Et sunt vites Amineę a regione potiusquam a colore sic dicte, appositorie firmissima vina, quib. f. vitibus (nam, vinis non vitumur) Tmolus mons ille Lydię. Sed Nestor Tmolus legit hoc loco, præter aliorum morem dicitque, errorem Seruantum secutus, Cilicię mōtem esse. Et præterea controuersia de significatione huius verbi assurgit, Nam Mane. ita interpretatur, ut sit iactet se, uel eleuatur, & crescit. Altiorentim, inquit, mōs ipse videtur vitibus adultis, Ser. autem exponit assurgit idēst cedit & reuerentiam facit, in cuius sententiam libenter eo, nō tam quod ita legi apud Iuuen. Si iuuenis vetulo non assurrexerat, &c. quam quod vberior sit sententia, & maior ornatus. Nam laudē Aminearum vitium dicit quod Tmolus, Phaneus, assurgunt idēst tanquam melioribus reuerentiam præbent. Quasi hoc loco dicat, amineę, nō accumulatur eis Tmolus & Phaneus. Ornatus autē mōs est in vocabulo rex. Magnæ enim dignitatis sunt, quibus rex assurgit idēst reuerentiam præbet, nō quibus alior sit, itaq; haud dubiā poeta mens est vites amineas præstantiores esse ijs, quæ in Tmolo, & Phaneo crescunt. Ordo igitur est. Quib. f. vitibus Tmolus mons ille Lydię assurgit. i. assurgendo reuerentiam facit tanquam meliorib. & quibus ipse Phaneus, portus. f. Chia insulæ a rege denominatus, in Chio autem sunt optima vina, optima autem quæque solent in portum deferri, ut vendantur, per portū ergo omnia vina illius insulę intelligit. Et est argitis. f. vua candida minor. f. in mole, & extensione, sed quia acinos modicos habet, & pelliculam tenuem succum vero subtilem, dicit, cui. i. cum quavlla. f. alia vua nō certauerit. i. contenderit, aut fluere tantum, i. influxit tantum, hoc est in reddendo tanto vino, aut durare. i. in durādo per totidem annos. reddit ergo plurimū vini, quod diutissime cōseruari potest. Et d. Rhodia. i. vna aut vitis a Rhodo insula Lycię, dicta accepta. i. grata dijs f. in sacrificijs, & secundis mensis quādo. f. bellaria, & dulciora vina exponebantur, ego, nō transferim. i. silētio pterierim, hoc est prætermisisse velim, te & d. Bumaste vua dicta, a bouis mamma, tumidis. i. amplis, & inflatis racemis, ego nō transferim te. i. sine tui mentione. Quia vero harum mentionem facit, ne culpetur aliarum nō meminisse, dicit. Sed neque refert. i. interet. ad rem facit, scire, quam multæ sint species. f. vitium, nec quæ sunt nomina. f. earum est numerus. f. vitium, neq; refert comprehendere eas, numero, quem. f. numerum, qui velit scire, idem velit discere. i. tantundem profecerit ac si velit discere, quā multæ arenæ littoris Lybici turbentur zephyro. i. vento illo ab occidente flante, aut idē velit nosse. i. nouisse, & scire se cognoscere quod Ionij fluctus, aut quot fluctus. i. procellæ Ionij f. maris, veniant. i. appellantur ad litora, vbi. i. quando Eurus ventus ille ab oriente flas incidit, violentior. i. valde impetuosus, & violentior solito incidit dico nauigijs. i. in nauigia, quoniam scire ut difficilimum ita minime vtile foret, quocirca dehortatur à numero vitium comprehendēdo.

Et quo te carmine dicam Rhetica? nec cellis ideo contende Falernis] In libris aliquot antiquis legere est, Ne cellis, adeo, ut etiam citatum est ab Ascensio Quod nescio quid elegantius habere videtur, adeo pro tamen. Quamuis ideo Seruius agnoscit [Tmolus, & assurgit quib. & rex ipse Phaneus] In antiquis aliquot libris manuscriptis legere est absque, & particula, Tmolus assurgit quibus.

VAR. LECT.

ribus domitum. nam, subaudiuimus cū. Et per transitum quæstiaem Romani laudat imperij. [Eoasque domos Arabum] Arabia, Panchaia. Sabæorum gēs est, apud quam thus nascitur, ut Solis est thurea virga Sabeis. Item, totaque thuriferis Pachaia pinguis arenis. Plautus Arabico thure [Pictosq. Gelonos] Stigmata habentes, populi Scythiæ, ut pictique Agathyrsi. [Diuisæ arboribus patrię] Regiones, ut, italiam quæro patriam [Sola India nigrum fert hebenū] Atqui, & in Aegypto nascitur, sed India, oem plagam Aethiopię accipimus. Sane,

Sanè, & hec hebenus, & hoc hebenum dī, hic neutro vsus est, Lucanus vero ait Hebenus Meteorica, vastos Non operit postes. Hebenus autem arbor

est, quæ cesa, durefcit in lapidem [Balsamaque] que, vacat, vt alibi. Dixitque & prælia voce diremit. Sane Balsamum, est arbor ipsa, Opobalsamū succus collectus ex arbore: nā ὀπός dī succus τὸ ξύλον lignum ipsius arboris, Probatio autem opobalsami, vt dicit Plinius. hæc est, Si contra solem feratur, & corruptum nō sit, manum ferentis exurit. [Semper frondentis acanthi;] Acanthus arbor est in Aegypto semper frondēs, vt oliua, laurus. Acanthos dicta, quia spinis est plena. Abūdat hæc etiam Circina insula [Velleraq; vt folijs depectat tenuia Seres?] Apud Indos, & Seres, sunt quidā in arborib. vermes, & bombices appellantur, qui in aranearum morē tenuissima fila deducunt. Vnde est sericum, nam lanam arboreā nō possumus accipere, quia vbiq; procreatur. [Oceano propior gerit India lucos] Hæc n. habet arbores magnas, quæ est iuxta Oceanū, hinc est, Extremi sinus orbis. [Depectat] Decerpāt, sed alij depectat legūt, quod si est Seres, posuit pro Sers, sicut trabes pro trabs. Sic Lucanus, Sub iuga iā Seres, iā barbarus iſſet Araxes [Nō tarda] i. strenuissima, nā Liptotes figura est.

Nec vero terræ &c.] Docet iam, quare non conducatur nec facile sit omnes vites nosse, quia. [i. nō omnes vbiq; nascuntur. Et ita qui vites Italiae, nō altiarū regionū adhuc ignoret, neq; eas nosse profuerit. Et quō id probet, vtitur quadā inductio ne aliorū terra nascentium. Reprehenditur aut Ser. a Beroal do in expositione illius, Velleraque vt fo. cuius verba recitabuntur ibi, vñctos saliere p. vites, quia simul reprehenduntur. Ordo hic est. Nec vero. i. nō ē oēs terræ possant ferre omnia quia salices nascuntur in fluminib; alni nascuntur in crassiss paludibus, orni steriles nascuntur in saxosis montibus. Littora sunt lætissima. i. acceptissima myrtetis. i. myrtis ipsis; deniq; i. vt ad institutū redeā, bacchus. i. vitis, amat colles apertos. i. apricos, & soli expositos taxi arbores in Corsica plurimę nascētes, amant aquilonē, & frigora. aspice orbē. i. globū terræ domitum i. subactum, & cultum extremis cultoribus i. vsq; in extremum eius extensis (quod in Augusti gratiam dicit,

*Extremi sinus orbis? vbi aera vincere summum
Arboris, haud vlla iactu potuere sagittæ;
Et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris.*

vt etiam cultores domiti dicantur: verum tamen posset sensus esse, qd orbis sit domitus cū cultorib. & tñ adhuc teruet naturam suam, ita vt nec omnes terræ ferre omnia possint, quātūcūq; domitæ, & subactæ sint) & aspice domos Boas, id est orientales; Arabū i. quas Arabes ad mare rubrū protēsi habitāt, & Aspice Gelonos populos illos Scythiæ, pictos more. i. Agathyrforū (de quibus Mancin. & supp. videbis qā patrie i. terræ natiue sunt arboribus diuise. i. distincte, id est quod sua cuique arbōri, sit patria. Nam sola India fert hebenū, id est lignum illud nigrū (pro arbore autem nigra dicitur Hebenus Mareotica &c.) Virga turea. i. turifera est solis Sabeis populis illis in confinib. Arabē, Quid. i. ad quid referā. id est recensam, & narrē tibi, & i. pariter balsama sudantia ligno odorato, i. odorifero. & i. simul baccas. i. fructus syluestres sparsim nascentes; acanthi, illius virgultū semp frondentis? Quid. i. ad quid dicam tibi nemora Aethiopū canētia. i. albicantia molli lana, quæ nō multo à lino discedit, & quid dicam, & id est, qualiter Sēres populi illi ad æstium orientem protenti, depectant, id est decerpant pectinibus folijs, i. de frondibus arborū, tenuia vellera, s. lana vnde fiunt vestes sericæ tenuissimæ bombicinis non dissimiles, aut quid dicam, quos lucos, i. quas arbores India propior, i. valde vicina Oceano, scilicet mari, appositorie, sinus extremi orbis, gerit, i. producit, vbi. i. in quo loco vllæ sagittæ haud, i. non potuere vincere, id est superare, & excedere iactu. i. proiectu ex arcu, summū aera, ad quem. i. arbores pertingunt, & quidem i. tamen, certe, illa gens est non tarda, imò apprime strenua, pharetris sumptis, scilicet ad sagittandum, quia optimi sunt sagittarij, & tamen non ita altum facere possunt telum, vt summitatem arborum in aera extensarum attingere possint, vñde notum est miram esse celsitudinem eorum, sed quid, inquit, dicam. i. prolixius describam hæc? quasi dicat, id frustra fecero, cū in nostris regionibus nō nascantur, & ita perstat in causa reddenda, cur non possit comprehendere vites numero.

per quem tunc licebat etiam extremos cultores orbis aspicere; videtur enim commentatoris snia, vt orbis dicat domitus cum cultoribus, hoc est

RV. **M**edia fert tristes succos] Di, sine sibylo proferenda est, græcum. n. nomē est, & Media prouincia est. [Tristes succos] Amaros, vt, Tristesq; lupini. [Tardumq; sapore] Felicis mali. Apud Medos nascitur quædam arbor ferens mala, quæ medica vocatur, quam p. Periphrasim ostēdit, cuius supprimit nomen. Hanc pleriq; citrū volūt esse, quod negat Apuleius in libris quos de arborib. scripsit, & docet logē aliud genus arboris esse [Tardū aut sapore] Dicit, vix intelligibile qd illi ad carnē mediā citri referunt, nā prima, & interior facile suū ostendit sapore [Felicis mali] scdm eos qui dñt circū fœcūdā, nā hæc arbor. i. citri, omni penē tpe plena est pomis, q in ea partim matura, partim acerba, partim adhuc in flore sūt posita. Aut certē, Felicis, salubris. Nulla, n. efficacior res ē ad venena pellēda. [Seuæ nouerç] Aut he q. seuæ sunt, aut epithetō est omniū nouercarū. Non innoxia verba [Liptotes. i. nocentissima. Et est argumentū, quasi parū putēt venena miscere, nisi ēt magicos cantus addiderint. [Mēbris agit atra venena.] Radices, nuces, lupini citrum, caprū, profunt contra futurū, nō contra iā acceptū venenum. Vnde ēt antiquitus ante oēs alias epulas, hæc solebant mensis apponi, apparet ergo nō eū de citro loqui in præsentī, cū dicit. Mēbris agit atra venena. i. data [Faciemq; simillima lauro] Figura Ciceronis, qui ait in Verrinis, Sed simillimum deo iudico. Sanè ēt hæc probat citrum non esse, nam citri arbor, & multū non pōt crescere, & multo habet folia maiora quā laurus. [Alium latē iactaret odorem] Et infinitū emittit suum odore & longē alium quam laurus. [Flos apprime tenax] Apprime. i. maxime. Et est nomen pro aduerbio sicut, Et pede terrā Crebra ferit; pro crebro [Animas] δὲ πνοίας. i. pulmonis vitiosum anhelitū, quod exprimit subdēns, se-

*Media fert tristes succos, tardumque saporem
Felicis mali: quo non præsentius vllum,
Pocula si quando seuæ infecere nouerç,
Miscueruntq; herbas, & non innoxia verba,
Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbor, faciemq; simillima lauro:
Et, si non aliū latē iactaret odorem,
Laurus erat: folia haud vllis labentia ventis;
Flos apprime tenax: animas, & olentia Medi
Ora fouent illo, & senibus medicantur anhelis.*

nib. medicantur anhelis. [Ole tia. Ora] Putetia, i. δὲ πνοίας oris: Notandum sanè huic vñ tantum arbori incubuisse Virgilium, & expresse vbi sit, qualis sit, cuius potestatis sit, sicut in quarto de herba amello, quod qui de arboribus, aut herbis scripserunt, in omnibus exequuntur.

Asc. **M**edia fert] Describit prolixius vñius mali virtutem, quod alij citrū, alij patrio nomine medicum malum appellandum putant, alij rosam lauream, de qua re Manc. videbis citationes. Seru. summopere contendit non esse citrū, cōtrā, Macrobius, sentit; atqui cum Plinio medicū malum appellabit, errare non poterit, nascitur. n. in Media. Eius aut describendi vñ hec rō, vt significet multas esse arborū species, variasq; natura, quas Italia non fert. Ideoq; frustra describi, qd. quid proſit nosse, quia Media fert tristes succos, &c. Ordo est, Media scilicet regio ē Medo Medæ filio denominata, fert succos tristes, i. amaros, & saporem tardum. i. immorantem, & hebetantem gustum mali. i. pomi felicis. i. salubris, quo. s. malo, vllū auxiliū nō venit præsentius, i. salubrius, & citius, aut melius adiuuans. seuæ nouerç infecere, qñ. s. aliqñ pocula. s. priuignorū, hoc est liberorum, & miscuerunt herbas. s. non innoxias, hoc est toxica, & vero non innoxia imò maxime noxia, & fascinatoria, ac, pro &, sup. quo vllum aliud auxiliū non agit. i. expellit à membris, i. à corporib. sumētiū, non agit dico præsentius. i. citius, & melius, quam. s. dictum pomum venena. (Dixi, poetam interdum rem depingere, ac syllabæ mutatione sententiam innuere, vt illic, Matri longa decem tulerunt fastidia menses, & in 3. Aen. Obstupui, steterūtq; comæ, & vox faucibus hæsit. in quib. syllaba media præter naturam correpta, vñ subitum motum significare sicut, & hic penultima in dictione miscuerunt, quæ cum lōga sit,

fit, tñ corripit fortè, vt subitā nouere ad facinus accinctio nam depingat, atq; mali dexteritatē in medēdo. Nec audien dus erit, qui miscuerint, leget, quia tūc dixisset, non infecere sed infecerūt (ipsa arbor s. medica, quæ hoc pomū fert, est su. ingens, i. valdè magna, & simillima faciē, i. habens faciē. hoc est facturā, & effigiē corporis, simillimā lauro) vnde rosam laureā quidā intelligunt. Est aut figurata locutio, faciē simillima, quæ synecdoche a plerisq; dī. Facies aut, totam corporis descriptionē ac facturā significat. Vñ quinto Aenei. quibus aspera quodā Visa maris facies. Et si s. arbor, nō iactaret i. a se emitteret latē i. protense aliū odorē quam. s. laurus, erat. i. esset laurus [Erat apud Ouid. non semel leges p. forer, aut esset positū, & apud Flac. i. ser. sat. 3. Decies centena dedisses huic parco, & paucis cōtento, V. dieb. Nil erat in loculis] folia sup. haud i. non labētia, i. fluētia, aut decidētia vllis ventis, flos est tenax apprima pro apprimē, nomē pro aduerbio. i. valdè (quasi ad primos gradus tenacitatis. Iūgitur aut

nomib. nō verbis. Habetq; mediam sicut primā. Comicus. Apprime vtile in vita Medi. i. populi Medię fouent illo. s. flore, animā. i. halitū siue anhelitū, & ora olētia. s. grauitē, & medicant. i. medent, senib. anhelis. i. aīam, aut anhelitū egrē trahentib. Et ita hoc pomū peculiariter describit, ac laudat, vt nanciscatur occasionē laudū Italię serēdarū. Cū. n. appri me vtile sit, & in sola Media repertū videatur, singularis est set Oedię gloria. Si ergo percūteris an quid simile in Italia reperiat, Rīdeat longe excellentiora, vnde infert. Sed Ne que Medorum syluæ &c. vt in sequentibus explanabimus.

Qvo non præsentiū vllum] In Longobardico libro Præsentiū legitur. Sed Præsentiū magis placet erudit, [Miscueruntq; herbas] In Oblongo perueteri libro, atq; etiam in Longobardico, Miscuerant, legitur, quod minime placet. In altero antiquo Miscuerint, habetur. Sed ego nunquam lectionem primam reijcerem cum in Bucol. tulerunt, & apud Terentium, emerunt eadem figura legatur.

VAR. LECT.

SERV.

Sed neque Medorum syluæ] Iam incipit laus Italię, q̄ exequitur secūdum præcepta theoricā. Nā dicit eam, & habere bona oīa, & carere malis vniuersis. [Ganges] Indię fluuius, per quā prouincia significatur [Hemus] Lydię fluuius, arenas aureas trahens. [Laudib. Italię certet.] Figurata. nam certo tecum dicimus. [Bactra] Regio iuxta Assyrios, vnde & populi Bactriani dicuntur [Panchaia] Arabia, vt diximus supra [Non tauri spirantes, naribus ignem] Quales fuerunt in Colchide ciuitate Scythiæ, nam hoc habet fabula, Iason Colchos profectus ad tollendum vellus aureum quod dicatum erat Marti phrygio. fre tus Medec auxilio, & peruigilem draconem occidit, & eius dentes seuit iunctis tauris ignem efflantibus, vnde nati sunt armati qui primum fecerunt impetum in Iasonem frustra, postea mutuis vulneribus conciderunt. Has autem conditio nes octo Rex proposuerat, cui Apollo responderat, tandiū eum fuisse regnaturum, quandiū illud vellus fuisset in templo. [Seges horruit] non placuit. Seges autem quia de semine. [grauide fuges] Large abundates. [Massicus humor] Vinum Campanum a Massico monte Capani. [Hinc alibi Clitumne greges] Vocatiū est Clitumne, Clituminus autem fluuius est in Meuania, quę pars est Vmbrię partis Thuscis, de quo fluuius, vt dicit Plin. in hist. na. animalia, q̄ potauerint, albos foetus creāt [Maxima taurus Victima] Quia triumphantes albis tauris sacrificabant. [Perfusi flumine sacro] Fluento. Perfusi autem tauri qui ante triūphantes vsque ad templa ducebantur. Aut certe Perfusi greges intelligamus, quod ad equos triumphales potest referri, [Duxere triumphos.] Si equi duxere, si boues, duxerunt. Hic ver assiduum] Verna tem peries, nam ver assiduum esse non potest. Horat. Ver vbi longum tepidasque præbet Iuppiter umbras [Bis grauides pecudes] Verum est. vnde enim in Bucol. Lac mihi non estate nouum, non frigore defit, [Bis pomis fertilis arbor] Bisere sunt arbores.

Ase.

Sed neque Medorum &c.] Apte ingreditur laudes Italię, ne videlicet patrię suę immemor culpetur, vbi laudat alias. Laudat aut eā plena laude, ostēdēs videlicet, & mala ab esse, quę in alijs sunt, & bona ferē omnia adesse. Quam rem et Plin. approbat, vt ostendunt verba Manc. suis locis ponēda. Sane si ad singula bona respexeris, inuenies ea in multis regionib. vberiora, aut meliora, si ad omnia, nusquam, cum nō defint. quibus et peculiariter vincatur. Ordo est. Sed neq; syluæ. s. pomiferę. Medorū, appositorie ditissima terra, quia

*Sed neque Medorum syluę, ditissima terra,
Nec pulcher Ganges, atq; auro turbidus Hemus
Laudibus Italia certent; non Bactra, neque Indi,
Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis.
Hęc loca non tauri spirantes naribus ignem
Inuertere; satis immanis dentibus Hydri:
Nec galeis, densisque virum seges horruit hastis:
Sed grauidę fruges, & Bacchi Massicus humor
Impleuere: tenent oleęque armenta que leta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert:
Hinc albi Clitumne greges, & maxima Taurus
Victima, sepe tuo perfusi flumine sacro,
Romanos ad templa Deum duxere triumphos.
Hic ver assiduum, atque alternis mensibus æstas;
Bis grauidę pecudes; bis pomis fertilis arbor.*

vt Iust. scrib. flumina exhauriebantur Medis, nō diuitiæ, sub Xerxe rege. Nec Ganges fluuius Indię pulcher. i. spectabilis in magnitudine, aut varijs diuitijs ornatus, atque Hemus fluuius Mœonię, turbidus. i. turbulentus auro. i. aureis arenis immixtis, certent. i. meritō contendat laudibus, & titulis Italię: non Bactra vrbs Scythię, & regio vicina non sup. certet laudibus Italię; neque Indi. sup. certent, hoc est regiones Indię, & tota Panchaia pinguis arenis turiferis, supp. non certet. Quia tauri spirantes. i. afflantes narib. idest per nares ignem, nō inuertere hę. s. Italię loca, sicut in Colchide ciuitate Scythiæ, & hoc dentib. immanis. i. rarissimi hydri. i. anguis aquatici, satis. idest seminatis, nec seges. i. satio virū horruit. i. horrida creuit, densis galeis, & hostis sicut in Colchide et contigit. Sed fruges grauidę. i. facundę, & grandes, fecūde quidē ad alias procreandas, grandes aut ad vsum, seruiunt, & humor Bacchi. i. vini, Massicus. i. Cāpanus a monte Italię denotatus, impleuere. sup. hęc loca. s. Italię, & oleę sup. leta, & armenta leta. i. pingua, & incolumia, ac nitida, tenet hęc loca. Equus bellator. i. belliger infert hinc. i. ex his locis Italię sese. i. semetipsum, capō. i. in campum, existens arduus. i. altus, & erectus. Et Clitumne (amnis in Phalisco apud Meuaniam defluens) a lbi greges. s. equorū, aut iuueniorū, & pro i. taurus, s. alb. appositorie maxima victima, hoc est quæ Ioui a triumphante offertur, perfusi tuo flumine sacro. i. ad sacrificiū eos perfusos (quia poti eo fluento albescent) duxere s. ape hinc, i. ex his Italię, locis triūphos. i. triūphantes Romanos ad templa Deū. i. Deorū. s. capitoliū. Insidebant. n. equis albis, sacrificatori iuueniū intactum, & album (Sane, si per albos greges, iuuenēcos intelligit, dicēdo, & maxima taurus, victima, ostendit taurū esse egregium. i. seorsum ē grege nominandū, sicut Achillē dicēs, Troianos reliquias Danaū, atq; immitis Achilli, & ita p. expositionē ponit particula, & si vero de equis loquit, duos dicit) hic. s. in Italia est ver. i. tēperies verna, quā nunquam est intensissimum frigus, aut cauma assiduū. i. perpetuū, atq; æstas. i. calor æstius, mensib. alterois. s. in quibus alibi hyems est, pecudes sunt grauidę, hic. s. in Italia. vnde in Buc. Lac mihi non æstate nouum, non frigore defit, & arbores. i. arbor est bis fertilis pomis. i. bis fert quotannis pomā. i. bisera est, sicut plurimę faciunt ficus.

Tenent oleęque, armenta que leta] In Mediceo, & antiquiorib. aliquot libris, & ijs præsertim, qui particulā, quę geminare gaudent, legere est, Tenent oleę, armenta q; leta.

VAR. LECT.

SERV.

Atrabide tigris absunt] Malum Armenia [Et sua leonum Semina] Malum Libyę. Semina, Genera. Et est Lucretij sermo. Nā quod

*Atrabide tigris absunt, & sua leonum
Semina: nec miseros fallunt aconita legentes:
Nec rapit immensos orbes per humum, neque tanto
Squameis in spiram tractu se colligit anguis.*

ait Squa, aut cruenta accipimus, aut re verā sua semina. Vñ dicit Plin. Aīalia hęc q̄ sunt cū acutis vnguibus, frēquēter parere nō possunt, vitan.

tiantur. n. in trinfecus se mouē
tribus pullis, [Nec miseros fal-
lunt aconita legentes] Mira ar-
te vſus eſt, vt excuſaret rē quā
negare non potuit, Nam aco-
nita naſcuntur in Italia; ſed
non ea obefſe dicit, quia ſunt
oībus nota. Hæc aut herba dī
nata eſſe de ſpumis Cerberi,
quo tpe eum Hercules ab infe-
ris traxit, Quæ quia in ſaxis, &
cotibus naſcitur, aconitum dī.
από τῆς ἀκόνιτος. i. a cote, & di-
cimus, καὶ τὰ ἀκόνιτα [Neque

tanto Squammeus] Sunt quidem ſerpentes in Italia, ſed non
tales quales in Aegypto aut in Africa [In ſpiram] Autem, in
collectionem volubilitatis, quod eſt a funib. tractum. [Adde
tot egregias vrbes] Laudat Italiā à ciuitatib. quas & plures
habet, & maximas, & opportuniſſime collocatas. [Fluminaq;
antiquos ſubter labentia muros] Quod laudat etiam Cic. in
libris de rep. [An mare, quod ſupra, i. Adriaticum. [Quodq;
alluit infra] id eſt Tyrrhenum, [Te Lari maxime] Larius eſt
lacus vicinus Alpibus, qui iuxta Catonem in originibus per
ſexaginta tendit milliaria. Et Larius, Lari vocatiuum, facit,
ſicut Iulius Iuli, Mercurius Mercuri. [Fluctibus & fremitu
aſurgens Benace marino?] Benacus lacus eſt Italiæ, qui ma-
gnitudine ſui tempeſtates imitatur marinas. Aſurgens autē
vocatiuus eſt caſus, vt ſit, Memorem & te o Benace aſurgēs
i. tumefcens fremitu marino. Aut certe Antiphoſis ſit, pro
aſurgente [An memorem &c.] In Baiano ſinu Campaniæ
contra Puteolanam ciuitatē lacus ſunt duo, Auernus, & Lu-
crinus, qui olim pp copiam piſcium veſtigalia magna præ-
ſtabant. Sed cum maris impetus plerumq; irrumpens exin-
de piſces excluderet, & emptores grauiſſa damna paterentur,
ſupplicauerunt ſenatui, & profectus C. Iulius Cæſar, qui du-
ctis brachijs, excluſit partem maris, quæ antea infeſta eſſe cō-
ſueuerat, reliquitque breue ſpatium per Auernum, quod &
piſcium poſſet copia intrare, & fluctus non eſſent moleſti:
quod opus, Iulium dictum eſt; ſed hic ambitioſe vndam Iu-
liam appellauit, frementem contra moles à Iulio oppoſitas
[Indignatum magnis ſtridoribus æquor] A ſolita excluſum
licentia, & indignationem ſuam ſtridoribus prodens.

At rabide tigres &c.] Iterū in laudem Italiæ oſtendit illi
mala & incōmoda aliarū regionum deefſe, & bona abūdare,
dicens illic nec tigres nec leones, nec Aconita venenata, atq;
immanes ſerpētes eſſe, ſed egregias vrbes, amēna, & vtilia flu-
mina, lac⁹, & prata, & duplex mare, ſuperū, & inferū. i. Adria-

Adde tot egregias vrbes, operumq; laborem;

Tot congeſta manu præruptis oppida ſaxis;

Fluminaq; antiquos ſubter labentia muros.

An mare, quod ſupra, memorem, quodq; alluit infra

An ne lacus tantos, te Lari maxime, teq;

Fluctibus, & fremitu, aſurgens Benace marino?

An memorem portus, Lucrinoq; addita clauſtra?

Atque indignatum magnis ſtridoribus æquor?

Iulia quā ponto longe ſonat vnda reſuſo,

Tyrrhenusque fretis immittitur æſtus Auernis.

ticū & Tyrrhenū. Ordo eſt. At
i. ſed tigres rabidæ. i. pncioſiſ-
ſime, & immaniſſime, vt ſunt
in armenta, abſunt. ſ. ab Italia,
& ſæua. i. ferocia ſemina leo-
nū, vt ſunt in Africa abſunt. ſ.
ab Italia, nec Aconita. ſ. vene-
nata vt ſunt in Ponto fallūt. ſ.
in Italia legētes. i. colligentes
miſeros. i. ignaros, nec præten-
dētes malum, & ita miſeratio-
ne dignos. Nec anguis ſquam-
meus. i. ſquammofus rapuit p
humum. i. terram. ſ. Italiæ im-

mēſos. i. maximos orbes. i. ſinus, & annulos in quos ſe colli-
git neq; colligit ſe in ſpiram. i. collectionē volubilitatis, hoc
eſt, vt iterum dicat in annulos, tanto tractu, quanto alibi, vi-
delicet in Africa aut Aegypto, adde. ſ. ad pecudum ſecundi-
tatē, aut ad vacationē incommodorum, tot egregias vrbes, &
labores operum. i. laborioſa, ac elaborata opera, & tot oppida
cōgeſta. i. accumulata, ſatis præruptis manu, & flumina ſub-
ter labentia antiquos muros. An memorem? q. d. non opus
eſſe (cum nemo ſit qui ignoret). i. recitem mare. ſ. Adrianum
q; alluit. ſ. Italiā ſupra. i. ad partem ſuperiorem, hoc eſt orien-
tem verſus, ac Venetias. ſ. an mare, quod alluit infra. i. à parte
inferiori, hoc eſt mare Tyrrhenum quod inferū vocāt ad Ca-
ietam, occidentem verſus An ne. ſ. memorē potius, tantos la-
cus. i. ſtagna aquarum videlicet o Lari maxime. i. ampliſſime
(eſt aut in Gallia Cifalpina prope Comū, ſup. memorē te, &
te o Benace, lacus. ſ. Italiæ, aſurgens. i. eleuans, fluctib. & fre-
mitu marino. i. ad inſtar, & in formā maris. An memorē por-
tus, & clauſtra. i. obſtacula, & obices, addita. ſ. ab Iulio Cæſa-
re, Lucrino. ſ. lacui, & memorē æquor. i. mare indignatum. ſ.
iter, ſibi præcluſum eſſe, indignatū dico magnis ſtridoribus
qua. ſ. parte vnda Iulia. i. a Iulio Cæſare occluſa, ad portū Iu-
lium, ſonat longe, & hoc ponto. i. mari reſuſo. i. iterum inſuſo
ruptis obſtaculis, vñ Horat. in arte. Debemus morti nos, no-
ſtraq; ſiue receptus Terra Neptunus, claſſes aquilonib. arcet,
Regis opus ſteriliſq; diu palus aptaq; remis, &c.) & qua. ſ.
parte, Tyrrhenus æſtus. i. feruor maris Tyrrheni, immittitur
fretis Auernis. i. in freta Auerna, hoc eſt in feruorem, & inun-
dationem, atque acceſſum maris in Auernum, i. lacum vici-
num Baijs: iuxta quem dicitur, deſcenſus ad inferos.

V A R I A L E C T I O.

At rabidæ tigres abſunt] Non diſplicet, quod in Mediceo,
& antiquis alijs legitur, At rapidæ tigres, ea enim animalia,
& pernitate curſus, & trunculentia notantur.

V A R.
L E C T.

Vro plurima fluxit] Co-
pioſior fuit in rē precio-
ſiorem. [Aſſuetumq; malo Li-
gurē] i. labori, [Volſcoſq; ve-
rutos] Italiæ populi ſunt [Ex-
tulit hæc Decios] Creauit De-
cij autē duo fuerunt, quorum
vnus bello Italico, alter Galli-
co ſe deuouere pro rep. [Ma-
rios] Marij multi fuerūt, quo-
rum vnus ſepties fuit conſul.
[Camillos] Abuſiue. Nā vnus
fuit qui à Gallis ſublata ſigna
reuocauit. [Scipiadas] pro Sci-
pionibus dixit, ſicut Amazoni-
dum pro Amazonum alibi
poſuit: Scipiones autē duo fuerunt, auus & nepos, quorū vnus
leges victæ Carthagini impoſuit, alter eandē diruit. Hæc aut
oīa plenius in ſexto memorabimus. [Imbellē auertis] i. auer-
tendo reddis imbellē, [Romanis aut arcib.] Romanis vrbib.
à Romano imperio, [Magna virū] Virorū fortiū. Iam cōclu-
dit laudans à viris, à fertilitate rerū, à Saturni imperio. [Tibi
res, antiquæ laudis, & artis Ingredior] In tuā vtilitatē ſcribo
carmen Georg. Antiquæ autē laudis, vel magnæ, vel qd apud
maiores in ingenti honore fuerat Agricultura. [Aſcraūm
carmen] Heſiodum. Nam Heſiodus de ciuitate Aſcra fuit.

Hæc eadē &c.] Cōtinue laudat Italiā, ſed nūc à venis, &
viris, dicēs hæc eadē. ſ. Italia oſtēdit, & tñ n ſcrutat, riuos argē-
ti i. argētiferos, aut riuos. i. venas argēti, & oñdit venis. i. i ve-

Hæc eadem argenti riuos, æriſque metalla

Oſtendit venis, atque auro plurima fluxit.

Hæc, genus acre virum, Marſos, pubemq; Sabellam,

Aſſuetumque malo Ligurem, Volſcoſque verutos

Extulit; hæc Decios, Marios, magnosque Camillos,

Scipiadas duos bello, & te maxime Cæſar,

Qui nunc extremis Aſiæ iam victor in oris

Imbellē auertis Romanis arcibus Indum.

Salve magna parens frugum Saturnia tellus,

Magna virum. tibi res, antiquæ laudis, & artis,

Ingredior, ſanctos auſus recludere fontes:

Aſcraūmque cano Romana per oppida carmen.

nis terræ metalla eris, & fluxit
plurima auro, hæc ſ. Italia extu-
lit. i. ſublimauit, & ad gloriam
deduxit acre gen⁹ virū. i. viro-
rū. ſ. Marſos, & pubē. i. iuuentu-
tē Sabellā. i. Saniitū, & Ligurię
populū inferioris Italię, aſſue-
tū malo. i. labori, & duræ vitę,
& Volſcos illos populos Italię
verutos. i. qui verua, & ſudes
præuſtas in plia ferre ſolebāt,
hi ſunt populi de quib. gñali-
ter locutus eſt, hæc ſ. Italia ex-
tulit Decios. ſ. patrē & filiū, q
ſe ambo pro rep. deuouerunt;
hæc Marios, & Camillos pſtā-

tiſſimos Romanorū duces, extulit hæc Scipidas, i. Sci piones
duros. i. fortes, & inuincibiles bello. i. ad bellū, & extulit te o
maxime Cæſar. ſ. Auguſte, q exiſtēs nūc victor in extremis o-
ris. i. regionib. Aſiæ, auertis Indū. ſ. populū, imbellē. i. qui facis
ipſum imbellē auertendo arcib. Romanis, ita q in eas moliri
nihil audeat, quaſi vero illic ſtatus ſit, ita vt cū Horatio dicat.
Nihil tale ortū aut oriturū, & quod in ſexto dicturus eſt. Ni-
miū Romana propago viſa potens ſuperis, & pgaudio, & ad-
miratione exclamet ſalutans Italiā his verbis. O tellus; ſcili-
cet Italica, Saturnia, quæ, ſ. ab eo, q illic Saturnus aliqñ la-
tuit, Latium appellatur, magna parens frugum, & magna pā-
rens virū, id eſt virorum videlicet præſtantium, ſalue, i. ſalua,
& incolumis ſis, ego ingredior, id eſt exordior tibi. i. in tuam
gloriam

gloriam res antiqua laudis, & artis. s. agrariam, hoc est agri-
cultura ausus recludere. i. aperire, sanctos. i. inuolabiles fon-
tes videlicet musarum, aut abstrusos locos rei sanctae, & ca-
no per oppida Romana, carmen Ascrum. i. Georg. quale He-

siodus Ascrus primus scripsit. Dixi in regulis Bucolici car-
minis, re, particulam quoties verbo ad velamen aut clausu-
ram pertinenti coniungitur, contrarium importare, ut clau-
do, & recludo, velo, & reuelo &c.

SERV.

NVNC locus aruorum in-
genijs.] Naturis. Tem-
pus est, inquit, naturam agro-
rum describere. Et multi hoc
loco culpat Virgilium, quod
in vnum coegit quatuor li-
brorum propositionem. Nam
& de aruo, & de cōsito, & de
pascuo, & de flore, isto in lo-
co commemorat: quod ideo
non est reprehendendum,
quia non ea late exequitur,
sed carptim, & breuiter tran-
sit, quae latius explanat in sin-
gulis. [Quae robora cuique]
Quae sit possibilitas vniuscui-
usque [Quis color] Quae spe-
cies, quomodo dicimus quos
colores ille creauit, licet breui-
ter etiā sit dicturus de colore
terrarū [Difficiles primū] Pe-
nē steriles, parū creātes: [Mali-
gni] Infecundi. [Tenuis ubi
argilla] Sine humore, quia est
pinguis [Calculus] Lapis brevis terrae admixtus, Dictus cal-
culus quod sine molestia sui leuitate calceretur [viuacius oli-
uae] Diu viuentis; Hinc supra, Tardae crescentis oliuae, res. n.
diu duratura tarde crescat necesse est [Tractu] Plaga, regione
[Dulcique vligine laeta] Vligo proprie est naturalis humor
terrae, ex ea nunquam recedens. Bene autem dulci addit, ad
discretionē amarē, Vliginosus ergo. i. ager, semper vuidus,
nam vuidus, patet q̄ aliquando siccatur. Felicem limū Terra-
rum i. fertilem, nam fluminum limus, est noxijs [Huc] illuc
[Et filicem curu is inuisam] Radices n. eius sibi inuicem sunt
nexae, & auulsae renascuntur. [Olim] Quouis tpe, [Pateris, &
auro] Pateris aureis ēν δια θυρ vt Molemque, & montis [Pin-
guis Tyrrhenus] Victimarum. s. carnib. inflauit ebur [Tibia-
rum] quib. in aurem sacerdotis cani solebat. [Lancib. pandis
Aut patulis, aut extremo pondere curuatis. Fumantia reddi-
mus extra] Sacerdotum vsus est verbo. Reddi enim diceban-
tur extra, cum probata, & elixa, arae superponebantur.

ASC.

NVNC locus aruorū ingenijs,] Facto honesto ad institutam
materiā regressu, poeta incipit recludere sanctos fontes, hoc
est subtiles, ad re agrariam pertinentes, indagine, quales sunt
de terrarū ingenijs atq; naturis, quae non sine subtiliori scru-
tatione deprehenduntur. Ordo igit est, nunc locus. s. est inge-
nijs. i. ingenitis naturis, & virib. aruorū. s. describēdis, hoc ē
describenda sunt ingenia aruorū, quae videlicet robora. i. quae
vires sint cuiq; s. aruo, & quis color, i. quae qualitas, quae ex co-
lore deprehendit, & quae natura sic reb. ferendis. i. producen-
dis; tam ergo de fertilib. videlicet aruis q̄ de ferēdis. s. virib.
& pomiferis arborib. quae ferunt, & feruntur loqui praeedit.
Primū. s. cano aut scire oportet q̄ terrae difficiles, & colles

*Nunc locus aruorum ingenijs: quae robora cuique
Qui color, & quae sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terrae, collesq; maligni,
Tenuis ubi argilla, & dumosis calculus aruis,
Palladia gaudent sylua viuacis oliuae.
Indicio est tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, & strati baccis syluestribus agri;
At quae pinguis humus, dulcique vligine laeta,
Quique frequens herbis, & fertilis vberis campus,
Qualem saepe caua montis conualle solemus
Despicere: huc summis liquuntur rupibus amnes,
Felicemque trahunt limum; quique editus austro,
Et filicem curuis inuisam pascit aratris:
Hic tibi praenualidas olim, multoque fluentes
Sufficiet Baccho vites; hic fertilis vuae,
Hic laticis, qualem pateris libamus, & auro,
Inflauit cum pinguis ebur, Tyrrhenus ad aras,
Lancibus, & pandis fumantia reddimus extra.*

ficiet Baccho vites, &c. q̄ erit pinguis, & laeta vligine. i. natu-
rali humore, & capus q̄ frequens est herbis. i. multas herbas
spōte pducēs, & fertilis vberis. i. fecunditate sua naturali, qua-
lē nos solemus despicere. i. despiciētes, hoc est deorsū inspi-
ciētes videre saepe in caua cōualle montis (q̄a sup. amnes li-
quunt. i. defluūt dulciter, huc. s. ad hmoi campū sup. de sum-
mis rupib. i. montib. saxosis, & pruptis, & lamnes trahūt huc
.i. ad hunc quē diximus campū, limū felicē. i. fecundū, quiq-
duae sunt dictiones. i. & hic supple capus qui est editus. i. ex-
positus in altiore loco, austro. i. vtero meridionali, & qui pa-
scit filicē. i. herbā illā inuisam. i. molestam aratris, q̄a radices
eius obsunt aratris, hic dico capus, & haec humus sufficiet. i.
abūde subministrabit tibi olim vites pualidas. i. praeteris
validas, & fluētes multo Baccho. i. vino hic. s. capus est ferti-
les vuae. i. bene fert vuae, hic supple. est fertilis laticis. i. liquoris
in vua latentis, hoc est vini, qualē. i. liquorē aut laticē, nos li-
bamus. i. offerimus pateris, & auro, pro pateris aureis per en-
diadin, q̄ fit quoties inter dictionē regentē, & rectam ponit
coniunctio, faciens ambo substantiua eiusdem casus, quae de-
berent esse diuersi casus, aut alterum in adiectiuum verti, vt
molem, & montes pro molem montiū, &c. Sunt autem pate-
rae vasa ampliter patentia cum. i. quando tyrrhenus. i. lydius
aut thuscus ex tyrrhenis seu lydijs oriundus, pinguis, aut ex
frequenti sacrificio, aut pinguis apparet, dum inflat, quia ma-
xillae infantibus tubas inflantur, cum ergo inflauit ebur. i. ty-
bias eburneas, & inflando visus est pinguis, ad. i. iuxta aras,
& cum. i. quando nos reddimus. i. offerimus lancibus pandis,
idest in curruum patentibus, extra, idest intestina extantia, fu-
mantia. s. ab igne quo cremabantur, aut recens exempta.

maligni. s. ad frugū productio-
nem, vbi. i. in quib. est argilla.
i. terra cretacea, tenuis. i. non
pinguis, & vbi est aruis dūm-
sis, i. veprosis, calculus, lapil-
lus frequēs, qui calce offendi-
tur, gaudent syluae oliuae viua-
cis. i. diu duranti antequā mo-
ritur, Palladia. i. a Pallade seu
Minerua inuenta, hoc est vbi
terra ad fruges inutilis vī, a-
ptissima est ferendis oleis, vī
oleaster. i. imitator oleae, hoc
est olea syluestris, surgens eo-
dem tractu. i. in eadē regione
celi, plurimus. i. frequentissi-
mus est, indicio. i. ad indicium,
hoc est, indicat illic oleā quo-
que faciliter nasci posse, & a-
gristrati. i. cōsperfi, & oppleti
baccis. solius syluestrib. quae
s. ab oleastris decidunt, supp-
sūt indicio. At. i. sed humus. i.
terra, verbū ponitur ibi, Suf-

SERV.

AVt vrentis culta capellas]
Omne enim quod mo-
morderint, vrunt, vnde est. Et
admorso signata in stirpe cicat-
rix. [Saturni Tarenti] Aut foe-
cundi, aut qui est iuxta oppi-
dum Saturnum. Tarentum em
& Saturnum vicinae sunt Cala-
briae ciuitates. Horat. Me Sa-
turiano vecta. i. rura caballo
[Liquidus fontes] Puri, sine pe-
stilentia. [Et quantum longis]
vt in Aene. diximus hoc dicit
Varro, fuisse in Rosulano a-
gro, postquam Velinus sicca-
tus est lacus, vbi longam per-
ricam magnitudo superabat
herbarum. [Aut vnde iratus]

*Sin armenta magis studium, vitulosque tueri,
Aut foetus ouium, aut vrentes culta capellas:
Saltus, & saturi petito longinqua Tarenti,
Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem nivos herbofo flumine cycnos.
Non liquidi gregibus fontes non gramina desunt;
Et quantum longis carpunt armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponit,
Nigra ferē & presso pinguis sub vomere terra,
Et cui putre solum, (namque hoc imitamur arando)
Optima frumentis: non vllō ex aequore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra iuuentis:
Aut vnde iratus syluam deuexit arator,
Et nemora euertit multos ignaua per annos,*

Infecunditate diuturna [An-
tiqua] domos] Aut reuera
antiquas, aut charas. Salustius
Tantum antiquitatis, cura que
maiorib. pro Italica gente fuit.
Est autem ecclasis in ista de-
scriptione. [Ieiuna glare] Sicc-
itas, & sterilis terra [Casia
roremque] Casia, & Rosmari-
nus apibus aptae sunt herbae.
[Tophus scaber] Lapis asperri-
mus, vnde & scabies dī ab a-
speritate [Nigris] Nocentibus
[Negant] Nicander, & Soli-
nus, qui de his rebus scripse-
runt. [Quae tenuem exhalat
nebulam] Dicit agrum om-
nium rerum feracem. Qua-
tuor

tuor. n. genera agrorum imita-
tur qui solus potest, quod illi
quatuor, sicut sequentia indi-
cant. [Fumosque volucres]
scilicet ex humore. [Suogram-
mine.] Naturali. s. non coacto
[Nec scabie, & salsa lædit ru-
bigine ferrum] Proprie. Nam
rubigo quasi scabies ferri est
[Diues Capua] Ideo diues, quia
talem arat. [Veseuo] Veseuus
mons est Liguriæ, sub alpib.
positus, nam Campaniæ Ve-
suuius dicitur, pro quo mul-
ti Veseuum esse positum vo-
lunt. [Et vacuis Clanius non
æquus Acerris] Acerræ ciui-
tas Campaniæ, haud longe, à
Neapoli, quæ Clanius præter-
fuit fluuius, cuius, frequens
inundatio eam exhaurit. Vnde
ait [vacuis]. i. frequentibus.

sc. Si armenta magis studiū
Quia constituit describere, ingenia terrarum & cuius rei quæ-
libet fertilis sit, subinfert naturam etiam terræ pascuæ, atque
herbiferæ, ostendens quo in loco præstet, dicēs quia iuxta Ta-
rentum, & Mantuam, iterumque per transitum non inuile plā-
git Mantuanorum iacturam, qui citra culpā tam felicia pra-
ta amiserant. Sanē in qua re Mancinellus disputat, difficulta-
temque facit alij facili pede elabuntur legentes, neque aut ouium
fetus, neque aut ouium fetus sed aut fetus ouium, aut fetus Ser-
sum opere contendit Virg. non vsum esse eclipsi huius lra e,
quæ in veteres frequentissime usurpāt: ubi ergo alij eius lre as-
sumptionem cēsent, ut in illo. Inter se coisse viros & decer-
nere ferro, quō, multi legūt, Seru. iudicat legendū, & cernere
ferro. Et quibusdā legendū vī, Hic specus horrendus, & leui
spiracula Ditis Ser. legēdum, cēset, Hic specus horrendū, cui
lectioni et sonoritas suffragat, quæ & huic loco negat legendum,
aut ouium foetus, legamus ergo, Aut fetus ouium. Ordo est Sin-
i. sed si studiū sup est tibi. i. studes, & optas magis. s. quā vi-
neā tueri. s. a fame & inedia armēta, & vitulos, aut fetus ouium
i. agnos, aut capellas vrentes. s. mor su suo, quia quidquid mor-
dēt arefit, culta. s. aut vineas, aut arbuta, aut segetem, petito
saltus, & lōginqua. i. lōginquas regiones Tarētī saturi, quod
est iuxta saturam paludem, vñ & saturū facere pōt, & quæ satu-
ras reddit pecudes, & petito capum qualē Mantua infelix. i.
infortunata, quæ citra culpā agros, & prata amiserat, amiserat, dico,
pascētē flumine herbofo, cignos. i. olores niueos. i. sanē can-
didos, & ubi sup. fontes liquidi non desunt gregib. ad potū,
& gramina non desunt, imō abundant (per liptotē) ad esca,
& ubi ros gelidus. i. frigore matutinali concretus, reponet. i.
restituēt tantum. s. herbarum, exigua. i. modica. & breui no-
cte. s. æstiuā, hoc est spatio etiam breuissimæ noctis, tantum
dico, quantum armenta ut boues, bubuli, vacce, tauri, equi,
& similia animalia carpent, i. abrodent longis dieb. s. æstiuis,
est ergo antitheton lōgis dieb. & exigua nocte. Reponere au-
tem est restituere ablatum, tractum à numularijs, quib. dum
satisfit reponitur, quod prius posuerant, & ita est gratiam,
aut debitum referre, vnde, Iuthurna, hæc capta pro virgini-
tate reponis; Sanē sicut ponere est aliquando in materiam
quamuis primū describere, ita reponere est interdum, quod
semel scriptum est iterum scribere, quod id emendatius fiat:
vnde Horat. in Arte, scriptis honoratū si forte reponis Achil-
lem & Iuuen. Nunquam ne reponam? &c.

[Nigra ferē, &c.] Ostendit quæ terra vitib. & quæ pascuis, cō-
gruat, nunc docet, quæ frumento conueniat, dicens, quæ nigra,
& pinguis sic tñ, ut sit putris, non nimis cōpacta. Item quæ
prius arborib. confita, erutis illis noualis facta sit, deinde ite-
rum redit ad arborum. i. arborum vitib. maritandarū. ter-
rā. Item ad eam, in qua oleæ vberius nascatur, ut ex ordine pa-
tebit, qui talis est. Terra nigra ferē, i. pulla, & fusca, & pinguis
sub vomere pressa, idest profundius immisso; & cui, scilicet
terræ est supple solum, idest sustentaculum glebæ.

rv. **S**upra morem Abundanter,
plus æquo. Iste autem ver-
sus incōparabiles sunt tantum

*Antiquasque domos auium cum stirpibus imis
Eruit; ille altum nidis petiere relictis:
Aut rudis enituit impulso vomere campus.
Nam ieiuna quidem cliuosi glarea ruris
Vix humiles apibus casias, roremque ministrat;
Et tophus scaber, & nigris exesa Chelydris
Creta; negant alios æquē serpentibus agros
Dulcem ferre cibum, & curuas præbere latebras.
Quæ tenuem exhalat nebulam, fumosque volucres:
Et bibit humorem, & cum vult, ex seipsa remittit,
Quæque suo viridi semper se gramine vestit,
Nec scabie, & salsa lædit rubigine ferrum:
Illa tibi letis intextet vitibus vltimos;
Illa ferax oleæ est, illam experire colendo
Et facilem pecori, & patientem vomeris vinci.
Talem diues arat Capua, & vicina Veseuo
Ora iugo, & vacuis Clanius non æquus Acerris.*

tus. s. sterilitati arborū deuexit syluā. i. cūctas arbores, & euer-
tit, & funditus eruit, nemora ignaua. i. inutilia. & nullum fru-
ctum afferentia, per multos annos, & eruit cū imis stirpib. i. a
dicibus antiquas domos. i. habitationes auium. i. arbores ex-
cellas, & illæ. s. aues petiere altum. s. aera, relictis nidis, at. i. sed
campus rudis. i. sterilis, & macer, aut reuera adhuc incultus,
enituit. i. incanuit, & albicauit. s. paulo post vomere impulso.
Nam glarea ieiuna. i. terra macra lapillis immixta, quæ. i. cer-
te ruri cliuosi. i. qualis est in rure cliuoso, vix ministrat apib.
casias. i. herbas illas odoriferas, quib. apes vescunt, humiles. i.
humiliter nascentes, parumque p. p. sterilitatē illic surgentes, & vix
ministrat rorem. s. matutinū. Et tophus. i. lapis ille scaber. i. as-
per & cauernosus, hoc est terra, in qua frequēs tophus ē, &
creta. i. terra cretacea exesa. i. consumpta chelydris. i. serpētib.
illis nigris. i. nociuis. Est autem cōstructio semiplena, nō. n. vñ
referendū ad illud vix humiles apib. &c. vñ subaudiendū mi-
hi videtur tales sūt, quæ qui de cultura scribunt, ut Nicander
& Solinus, negēt alios agros ferre cibū equæ. i. equaliter dul-
cē serpētib. & præbere latebras curuas serpentib. s. hoc est ta-
lis terra est aptissima latebris, & escis serpentū nō frugib. fe-
rēdis. (Si in textu esset ut tophus, ubi est & tophus, facile re-
periret ordo, sic videlicet negant alios agros ferre equē dul-
cē cibū, ut tophus scaber, sup. fert quod quia non exprimit est lo-
cutio minus grammatica. Sit ergo in subauditione, quod dixi-
mus) illa. s. terra, quæ exhalat. i. expirat, & emittit tenuē. i. modi-
cā & exilē nebulā, & fumos volucres. i. faciliter euanescentes,
& quæ bibit. i. attrahit humorem, & quæ ipsa. i. p se nullo adiuuan-
te remittit ex se. s. humorem cū ipsa vult (nō dices ex seipsa vna
dictione, quia si ipsa ablatiui casus produceretur, ubi nūc, quia
noīatiui casus, corripitur) quæque. i. & quæ (sunt. n. duæ di-
ctiones) vestit se semper suo gramine viridi. i. terra herbifera
spōte sua, nec lædit ferrū. s. aratri, scabie. & rubigine salsa. s. ex
falsedine nascēti, illa dico intextet vltimos vitib. letis. i. fecūdis.
& iucundis aspectu, & illa, s. eadem est ferax oleæ, & tu expe-
riente. i. inuenies colendo. i. dum colis illā, & i. simul facile. i.
parabilem, & benignā, quia multum herbiferam pecori. i. & pa-
tientē (nomē est). i. toleratiuā, vomeris vinci, incurui, & sic
adiectiuū, aut vinci. i. dentis ipsius vomeris, ut substantiuū sit.
Capua. i. tractus iuxta Capuā, quæ ciuitas est Italiæ. Campa-
niæ caput, diues. s. fertilitate agrorū, arat talē. s. agrum, & ora-
i. regio vicina iugo Veseuo. s. mōti in Cāpania, & Clanius. i.
accola Clani qui est fluuius Cāpaniæ, non æquus. i. iniurius
Acerris. i. ciuitati illi Cāpaniæ, vacuis. i. euacuatis ex frequēti
inundatione Clani, quæ si nulla esset, nihil esset illorum agro fer-
tilius, arat ergo talē. i. terram. in oībus autem ponitur conti-
nens, pro contentis, ager pro colonis, quorum est arare.

AVT vnde iratus, &c.] In Mediceo li. Deiecit, legitur. [Et to-
phus scaber, &c.] Ita in veterib. lib. hī male vero qui scaber, VAR.
nigerque scribere curauerunt [Illa ferax oleæ est: In Ro. lib. & LECT.
In Mediceo, Oleo, legitur, & ita, in quodam alio vetustissimo.

habent sine aliqua pifologia
repetitionem. [Densa magis
Cereris.] Bene addidit magis,
Virg. I nam,

Nunc, quo quamque modo possis cognoscere dicam.
Rara sit, an supra morem si densa, requiras;

nam hoc vult ostendere, quod
vbi melius nascit̃. potest. n. &
frumentum in rara, & vinum
in densa, sed non feliciter na-
sci[Capies] Eliges, vt Aut cape
re, aut capras iam desp̃ctare
videtur. [In solido] Ne ager sit
concauius. [Aptius vber erit]
Aptior vbertas, & fertilitas,
[Glebas cunctantes] Validas,
granes, magnas vt Auidusq. re-
fringit Cunctantem [Expecta]
Proba vt, Et rebus spectata
iuuentus [Nec mansuescit aran-
do] Dum aratur, alibi de ar-
boribus i.a., Exuerint sylue-
stre manium. [Sua nomina]
propriam generositatem, vt,
Et nos aliquod nomenque de-
cusque Gessimus. [Specimen]
Dignam probationem [Spisso
vini] Spissi viminis. [Qua-
los, Cola] Quaeque prelorum] Qua-
los, per quos vinum defluit,
qui & ipsi a colando dicti sunt.
Proela autem trabes sunt,
quibus vina iam calcata pre-
muntur. [Eluctabitur] Cum mo-
ra egredietur [Amaror] Ama-
ritudo, & est sermo Lucretij
& vera lectio ipsa est. Nā mul-
ti Amaro legunt, vt sit sensus
amaro. [Habendo] Dum ha-
betur, [Lentescit] Cohæret.
[Iusto latior] vltra modum,
plurquam oportet. [Ah nimirum
ne sit mihi fertilis illa] Ne her-
ba plus æquo crescentes spem
adimant frumentorum. Vnde
ait in primo, Luxuriem se-
getum tenera depascitur her-
ba. [Primis aristis] He bis surge
frugibus, noce, quas culmi tenuerunt
color] Vera lectio hæc est, nam
gunt excludentes at, vt sit, Et
exquirere frigus. Difficile est.
fiat synalœpha, & scādamus i-
raturum, vt sic sit, quemadmodum
cernere ferro, quod non procedit
longa opus est syllaba, vt color
nos: hic autem non solum longum
etiam excluditur s, cum superio-
quis color, quo nec obscuri-
gat lectioni [Sceleratum] Noce-
pandunt vestigia nigræ] Hederæ
vestigia, appellauit indicia. Nig-
tionem, vt, Hedera formosior al-

A S C E N S I V S.

Nunc, quo quaque modo] Docuit, quæ terræ quibus re-
bus congruant, nunc docet quò tales esse nòscentur, dicens,
ego dicam. i. describam, nunc. i. deinceps quò tu possis i. quili-
bet possit cognoscere quamque. i. quamlibet terram. Igitur,
Si tu requires. i. disquiras, & nosse velis, an. s. terra sit rara, an
densa supra morem. i. modam & mensuram, hoc est immodi-
cè; require e aut potes: quia altera. s. densa fauet magis Cere-
ri. i. frumento, & altera. s. rara fauet magis Baccho. i. vino,
aut vitib. quod exponit dicens, densa. s. fauet magis Cereri, &
queque rarissima i ois valde rara, sup. fauet Lygo i Baccho.
hoc est vino, aut vitib. Si tu ergo id requiras, tu capies ocu-
lis, i. deliges ante. i. priusq̃ agas, hoc est primò, & iubebis, pu-
trè demitti id eorsum mitti in solo. s. loco, hoc est pleno, &
nò cavernoso, nec rimoso, demitti dico alte. i. profunde, & re-
pone rursus oè n h umà i. terrà, & tu æquabis. i. planabis pe-
dibus. i. còcludè so, & suppedita so sū n n is arenas. i. sūmita-
rè terræ i alparū n lificata, si sarenæ deerunt. i. deficiēt, ita
q̃ nò potuerint fossam replere, rarū sup. est illud vber, & erit
aptius pecori i. pascuis, aut arborib. quib. pecus yescit, & vi-

*Altera frumentis quoniam fauet, altera Baccho,
Densa magis Cereri, rarissima queque Lyco:
Ante locum capies oculis, alteq. iubebis
In solido puteum demitti, omnemq. repones
Rursus humum, & pedib. summas equabis arenas,
Si deerunt: rarum pecoriq. & vitibus almis,
Aptius vber erit: sin in sua posse negabunt
Ire loca, & scrobibus superabit terra repletis,
Spissus ager, glebas cunctantes, crassaq; terga
Expecta, & validis terram proscinde iuuentis.
Salsa autem tellus, & que perhibetur amara,
Frugibus infelix (ea nec mansuescit arando;
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina seruat)
Tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos,
Cola. prælorum fumosis deripe tectis,
Hac ager ille malus, dulcesq. a fontibus unde
Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, & grandes ibunt per vimina guttæ.
At sapor indicium faciet manifestus, & ora
Tristia tentantum sensu torquebit amaror.
Pinguis item que sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud vnquam manibus iactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humida maiores herbas alit, ipsaq. iusto
Lætior, ab nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se præualidam primis ostendat aristis.
Que grauis est ipso tacitam se pondere prodit.
Queq. levis, promptum est oculis prædiscere nigram,
Et quis cui color, at sceleratum exquirere frigus
Difficile est: piceæ tantum, taxiq. nocentes
Interdum, aut hederæ pandunt vestigia nigre.*

pra ex illo agro, & dulces vñ à fontib. s. sumptę calcętur. i. sti-
pentur calcib. huc. i. hęc vasà viminea ad plenũ. i. donec ple-
na fuerint. Scilicet. i. scire licet, cur id p̄cipiā, q̄a oīs aqua elu-
ctabitur, i. expelleť vi pedũ, cũ quib. luctari vñ, & grandes gut-
tę. s. aquę ibunt. i. manabunt per vimina, at. i. sed sapor mani-
festus faciet indicium. s. sui, an dulcis, an vero salus, atque
amarus sit, & amaror. i. amaricies, seu amaritudo si sit, torque-
bit ora tentanturn. i. periculum facientium sensũ. i. per sen-
sum. Sunt qui legant, sensu amaro, sed A. Gellius conuincit
legendum esse amaror. Multa ergo sunt abstracta huius cõ-
creti amarus videlicet amaritas, amaritudo, amaricies, & ama-
ror amaroris, sicut dulcor dulcoris [Pinguis item, &c. Eandẽ
rẽ prosequitur ostendens, videlicet qua via possumus terrarũ
qualitates deprehendere. Vñ ordo est. Itẽ nos discimus, deni-
que hoc pacto. i. mō quę tellus sit pinguis. Nam ea sup. iacta
ta manib. haud. i. nō fatiscit. i. dissoluitur, & aperit, sed lente-
scit. i. fit lenta, hoc est coheret ad digitos, habendo, i. dũ hĩ in
manu, in morem, sicut pix, quę se tangentib. hęret. Et p sen-
sum a contrario dat intelligere, qđ quę fatiscit, & resoluĩt in
puluerẽ macra sit. Humida alit herbas maiores, q̄ sup. arida,
aut maiores. i. sanẽ magnas, & ipsa est lætior. i. vberior iusto.
.i. quã iustum est, & quã oportet, ah ne illa, s. humida, sit
mihi nimium fertilis. i. ferax, aut luxurians neu. i. ne ve illa
ostendat se p̄ualidã. i. p̄ter cęteras validã, & vberẽ in primis
aristis. i. cũ primũ exurgẽt ipicę. Cognosceĩt ergo humida ex
abudãtia herbarũ & segetum. Cõtra arida ex raritate earum.
Terra sup. q̄ gravis est queq; i. & q̄ levis prodit. i. manifestat
se tacitã. i. tacentẽ, licet nihil de ea dicatur, ipso p̄dere. i. gra-
uitate, & ponderositate. Promptum, idest facile est p̄discer-
re. scilicet priusquam aliquis dicat oculis, idest visu nigram.
.s. terrã, q̄ terra nigra sit, & quisquis. i. quicunque sit sup. ter-
rę color. At, idest sed, requirere, idest exquisite nosse, frigus
sceleratum, idest infestum, & nociuum oculiẽ nocens more
sceleratorum, est difficile. tantum idest tantummodo picę,
scilicet arbores, & taxi etiam arbores, quę frigora amant, no-
cẽtes, immo interdum sola vmbra necantes, hãdere ni-

ribus almis .i. altricib. aut Baccho sacris, Sin. .i. sed si. .f. arena negabunt posse ire. .i. redire in sua loca .i. fossam vnde paulo ante effosse erant, & terra superabit. .i. super extabit, & abundabit, repletis scrobib. .i. postquam scrobes, & fosse fuerit, repletæ, ager. .f. ille est spissus. .i. densus & expecta a tali agro post arationē glebas cunctantes. .i. graues, & q̄ te immorari possent, & terra crassa .i. porcas, hoc est terras ab aratro p̄iectas crassas, & dēsas, & prociinde terram iuuenis validis. .i. robustis. Autem pro sed, tellus salsa, & amara phibetur .i. dī infelix. .i. infausa, frugib. (nam ea nec mā s̄uescit. .i. mansuefit arando .i. dum aratur, nec seruat Baccho genus. .i. propaginē, quia ex vi. .i. illis sapiens nemo plantaria seruat, cum immite vinum ferat, aut non seruat pomis sua nomina q̄. .f. a loco nobili, denominari solent, vt punica, persica, picē tina (ea dico terra dabit tale specimen .i. experimentum, & iudicium spectabile, tu deripe. .i. rapiēdo assume, rectis fumosis vbi. .f. pendent in futurā vinde nīā, qualos. .i. calathos, & corbes vimine spissio, idest dense conferto, & deripe cola prelorum .i. vasa viminea quæ ad prela hoc est ligna, quib. vuē prēmūtur extenduntur, & ille malus .i. salsus, & amarus ager hoc est terra sum-

græ) q̄a sūt ēt alba, vñ in Bucolicis: Hedera formosior alba) p̄adunt. i. manifestat. & palā ostendūt, interdū vestigia. i. indicia frigoris, q̄ sic frigidā terrā esse indicāt, vt vestigia gres sū eius cuius sunt. Et hęc de terrarū ingenijs, & qualitib.

AR. NVNC, quo quamq. modo] In libris fere oib. antiquis, quo
ECT. cunq. modo, legitur. Quæ lectio minime recepta est] Alteq;
iubebis. [In solido puteū demitti] In Mediceo. Videbis, legi
tur. [Si deerit] In Mediceo, & antiquis alijs, Deerunt, & De
runt facta syneresi ex duob. e. in vnū [Crassaq. terra; expe
cta] In Ro. li. legas, Exerce, sed longe melius. Expecta, vt in

ceteris libris habetur. [Nec se præualidam] In Ro. li. in Me
dic. & aliquot alijs, Nec h̄r. in quibusdā alijs. Ne [Ipso, tacitū
se pondere prodit] Antiqua omnia exemplaria. Tacita h̄nt.
[Et quisquis color, at sceleratum exquirere frigus Difficile]
In libris nonnullis admodum vetustis legere est, Et quis cui
uē color sceleratus. In Mediceo, Et quis cuique color.

ADVERTENDA vero parte ista Vir. loci expositio ex Hie- COEL.
ronymo, Virgilius, inquit, alter Home. apud nos patria suę RHOD.
sequens cōsuetudinē sceleratum frigus appellat Virgilij ex
2. Georg. carmē est. At sceleratū exquirere frigus Difficile ē.

RV. **H**is animaduersis) i. agri
qualitate deprehensa.
Terrā multo ante [memento
Ex coquere] h. d. nō esse eo an
no ponendas vites, quo fodiū
tur scrobes, sed post annum,
vt calore frigore, & labore ru
fici possit terra putrefieri [In
fodias] Obruas. [Et labefacta
mouens] hypallage mouens,
& labefaciens. [Ante locum
similem exquirunt] dicit in
trāslatione arborum similem
terram esse requirendā [Arbo
ribus seges] Quia de semina
tis loquitur arborum bñ sege
rem appellauit. [Digesta]. i.
ordinata vt, Digerit in nume
rum. [Matrem] Terrā: vt Anti
quā exquirite matrem. [Quæ
terga obuenterit axi] Septen
trioni. Nam græcē ἀναξῆα dī.
[Collibus an plano melius sit
ponere vites, Quere] Atqui su
pra ait. Denique apertos bac
chus, amat colles, sed ēt in val
lib. poni posse vites superius
indicauit: vt, Hic tibi præuali
das olim multosq. fluentes suf
ficiet Baccho vites. Vñ mō v
trunque complectitur, & di
cit quemadmodum in pla
no, quemadmodum collibus
vites ponere debemus. [Meta
bere] Eliges, & longe alia si
gnificatio est meror metatis
(vnde Luc. Hesperios audax
veniam metator in agros) &
alia metior metiris. Illud enim metatus sum, hoc mēsus sum
facit. [Densa] pro dense, [Et pede terrā] Crebra ferit, pro cre
bro [Indulge ordinib.] Da operam, vt indulgeant vineę, &
eos effice largiores. Nam de plano ait. Dēsa fere. [In vnguē]
ad perfectionem. Et est translatio a marmorarijs, qui iunctu
ras vnguibus probant. Hora. Ad vnguē factus homo [Ar
boribus positis] vitibus ordinatis. [Secto, limite] Ducto, Vñ
de & secta Philosophorum dicuntur. i. ductus. [Quadret]
Consentiat, congruat, translatio a quadris lapidib. qui sibi
bene conueniunt. [Fluctuat] splendet [Numeris] Ordinib.
[Pascat pro spec.] delectet, vt, Atque animum pictura
pascit inanitas.

c. His animaduersis, &c.] Postquam naturas terrarum edo
cuit, præscribit, quo pacto terra colēda sit potissimum pro vi
tibus ferendis, quod peritissime fecit, ne primi libri partes in
hunc cōgessisse culpe. Nā in hoc lib. eatenus licet agriculturā
describere quatenus ad vitū, & arborum sationem cōducit.
Ordo igitur est. His. Lp̄dictis de terrarū ingenijs animadu
ersis. i. cōsideratis, & cognitis, i. postq̄ nosti quæ sit sua cuiq. ter
rę natura, & quorum feliciter ferax sit, tu memento quoque
i. et excoquere. f. solib. terram, & cōcidere scrobib. i. scrobes,
hoc est fossas, magnos mōtes, & memento ostendere aq
iloni glebas supinatas. i. qua parte terrā spectet cōelū versus
ante. i. priusquam infodias. i. plantes, aut obruas in fossam ge
nus vitis latum. i. fertile, & latitiam tibi allaturū, arua sunt
optima solo putri. i. putrefacto, & resoluta, venti, & gelidę
pruinę curant id, f. vt solū putrefiat, & nō inuertendū, & v
tis, ac solibus piuinisq. exponendū est, & fossor robustas

*His animaduersis, terram multo ante memento
Excoquere, & magnos scrobib. concidere montes;
Ante supinatas aquiloni ostendere glebas,
Quam latum infodias vitis genus. optima putri
Arua solo, id venti curant, gelidęque pruina,
Et labefacta mouens robustus iugera fossor.
At si quos haud vlla viros vigilantia fugit,
Ante locum similem exquirunt, vbi prima paretur
Arboribus seges, & quo mox digesta feratur,
Mutatam ignorent subito ne semina matrem.
Quinetiam celi regionem in cortice signant;
Vt quo quęque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quæ terga obuenterit axi,
Restituant. adeo in teneris consuescere multum est.
Collibus, an plano melius sit ponere vites,
Quære prius, si pinguis agros metabere campi,
Densa fere; in denso non segnior vberē Bacchus.
Sin tumultis accliuē solum, collesq. supinos,
Indulge ordinibus; nec secius omnis in vnguē
Arboribus positis secto via limite quadret.
Vt sæpe ingenti bello, cum longa cohortes
Explicuit legio, & campo stetit agmen aperto;
Directęque acies, ac latē fluctuat omnis
Aere renidenti tellus, necdum horrida miscent
Prælia; sed dubius medijs Mars errat in armis.
Omnia sint paribus numeris dimensa uiarum;
Non animum modo uti pascat prospectus inanis;
Sed quia non aliter vires dabit omnibus æquas
Terra, neque in uacuum poterunt se extendere rami.*

ab ea parte, restituant eā terrā adeo. i. in tm̄ est multū cōsue
scere. i. cōsuetū esse in teneris. f. annis, & naturis, quia prima
quęq; tenacius hærent, atque consuetudo est altera natura:
quæret. i. disquiret ēt prius, an melius sit ponere vites su. in
collib. an in plano, q̄a dictū est, deniq; apertos Bacchus amat
colles. Si tu metabere. i. parabis, aut eliges ad parādū sicut q.
castra metantur, locū capiūt, agro, cāpi. i. loci capaxis, & pin
guis fere dēsa, pro eo, quod est dēse, & mixtim, quia Bacchus
i. vitis est nō segnior vberē. i. fecunditate cāpi in denso, flo
co hoc, & vitis rñdet vbertati terrę. Sin. i. sed si sup. metabere
solū in quo seras vineam, accliuē. f. assurgens paulo collib. i.
mōticulis, & colles supinos, idest. ad cōelum erectos, indul
ge. i. da operam ordinib. i. vt in ordinem digerantur, nec se
cus. i. non aliter omnis via. i. situs arborum quadret in vn
guē. i. perfecte in formam quadrangularem, fiat arborib. po
sitis. i. dispositis, simile secto. i. diuiso in lineas directas, &
quadrangulas. Vt i. quemadmodum cum legio explicuit. i. or
dinauit sæpe, & ingenti bello cohortes. i. classes suas, & ag
men. i. quæ a duce in prælium iam iā agi potest multitudo,
stetit in campo aperto, & acies directę. f. sunt, & omnis tel
lus fluctuat. i. micat late. i. ampliter, ære renidenti i. armis
re nitētib. a niteo, non a nitor. Ipsi sup. instructi necdum. i.
non adhuc miscent prælia. i. conferunt manus, sed Mars du
bius. i. incertus, an eos in prælia inflammet, an ad concordia
redire sinat, errat in medijs armis. i. sic construuntur in ordi
nē vites, vt solent ante præliū instrui exercitus, qui signo da
to mox conferunt manus. Sint ergo oīa dimensa. i. commen
surata parib. numeris. i. ordinationibus, nō sup. ideo uti. i. vt

Virg.

I 2

prospe-

i. durus, & fortis mouens iuge
ra. i. terram, quam par boum
singulis dieb. arare pōt, labefa
cta. i. effosa, & subacta hoc est
subiugens, & mouens eam, vt
sit scdm Ser. hypallage labefa
cta pro labefaciens passuum
p̄ actiuo, aut labefacta. i. mol
lificata priusq̄ moueat aut in
uertat, at. i. sed si vlla vigilan
tia haud. i. non fugit, i. præte
rijt, est n. præteriti t̄pis, q̄a pri
mam producit. quos. i. aliquos
viros. i. si qui adhibuerint om
nem diligentia, ipsi exquirūt
ante. f. q̄ transferant vites, aut
arbores, locū similē, vbi. i. in
quo prima seges. i. satio parē
arborib. & quo. i. ad quē locū
ipsa seges digesta. i. adulta se
rat. i. trāsferatur, mox, i. paulo
post. f. curabunt, vt locus ubi
prima erit satio, aut plantatio
arborum sit similis illi, quo
mox transferetur, ne semina
i. plātaria mutata subito igno
rēt matrem. i. primam produ
ctricē, Quinet. i. insuper illi vi
gilantissimi signāt in cortice.
f. arboris transferendę regio
nem. i. faciem, & sitim celi, vt
quō quęque. i. quēlibet. f. ar
bor, aut vitis steterit. f. priore
solo, qua parte tulerit. i. per
pessa sit, calores austrinos. i.
adustionem venti australis, &
quæ terga ipsa obuenterit se
ptentrionali eo sup. modo, &

prospectus. i. pulcher, de lōge, hoc est porro aspectus. (Est. n. pulchrū videre arbores vitiferaces in ordinē confertas) pascit. i. delectet aīum inanē. i. sese reb. inutilib. oblectatē, sicut i. Aen. Atq; aīum pictura pascit inani. Sed sup. iō, qā terra nō dabit aliter. s. q. in ordinē digestis omnib. s. arborib. & vitib. aqua, i. equales vires, hoc est aequalia nutrimenta neq; rami s. arborum poterunt se aliter extendere in vacuum, & quia si confuse, & mixtim serantur alia aliam impediret, & ita neque solem similiter exciperent; neque nutrimentum à terra aequale haberent, neque ramos impeditos extenderent.

Et magnos scrobib. cōcidere montes.] In lib. Ro. Circun-

da mōtes legi. In Mediceo absq; & legitur, Excoquere magnos scrobib. cōcidere montes. [Mutata ignorēt subito ne semina matrē] Aliquot ab hinc annis, oēs ad vñ cōuenere, vt mutata, scriberent, & semina referri vellent, cū tñ in veterib. oib. exemplarib. manuscriptis. Mutatā quippe matrē, legatur. [Directa q; acies] In Ro. lib. & hic, & alibi, Directe legi, eademq; lectio est in Mediceo. [Aere renidenti tel.] In lib. Aliquot, Renidenti, syllaba refragante legitur. Sed. n. Renidenti, cū Ro. li. & quibusda alijs legendum. [Terra, neq. in vacuū poterunt se extra.] In Ro. li. abiq. pronomine se, legitur, Poterunt extendere. In Med. tamen. & alijs, id pronomen hī.

VAR.
LECT.

SERV.

Forsitā, & scrobib. quæ sint fastigia, quæras.] Vt et supra diximus. scrobes sunt masculini gñis, nam Cice. in Oeconomicis sic dicit, & Plautus ait Sexagenos scrobes. Minor autem est Lucani, & Gracchi auctoritas. Nam Luca. ait: Exigua posuit Scrobe, Gracchus, Abunde fossa scrobis est. quod exemplum in Terentiano est. [Quæ sint fastigia quæras] Fastigium, & summe, & imæ partis possumus dicere, sicut altū, & mare, & cœlū dicimus. Hinc est, Cœlumque profundum, Cū & puteus sit profundus [Ausim] Ausus sim audebo. [Sulco]. i. fossa. [Æsculus in primis] Arbor glandifera, quæ licet ab esu dicta sit, tñ per æ scribit, sicut & cælatum, licet à cœlo cœlas hēat derivationem, tñ alterius est sensus, nā cœlum dicimus, qđ videmus & oībus videntibus pater, cælatū autem dī, quod a visu absconditur. [Non flabra] hoc nomen tñ pluralem recipit numerū ab eo vero quod est flamina, flamen possumus dicere, licet sit vitandum p. aliam significationem. Nam dī flamen Dialis, flamen Martialis. [Neve inter vites corylū sere] radices. n. eius nocent vitibus. [Neve flagella. Summa pete] Flagella dñr summe arborum partes, ab eo, qđ vëtorū crebros sustinent flatus. [Tārus amor terræ.] Sic diligenter a rusticis ager est colendus. [Ferro læde retuso] Retuso, obtuso, quo vites quasi antur potius, q. putant. [Neve oleæ sylvestres inferre truncos. Non qđ nō profit, sed vt etiā ipse dicit p. casū incēdi]. [Incautis pastorib.] Negligentib. circa alia occupatis. [Et ruit atrā] Egerit emittit, & ruere facit. Nam mō ruit agētis est. [A vertice] Ab A glone, vt, Hic vertex nobis sp. sublimis. [Ferēs] Flans, vt, Ferre vento moras neu qua ferenti [Hoc vbi] Subaudi cōtingit. [Superat] Superest vt. Quid puer A scantius superat ne?

FORSITAN, & scrobibus, &c. Quia præmonuit scrobes præfodere; & vites in ordinem disponere, docet scrobū profunditatem dicens. Tu quæras. i. percuncteris forsitan, & i. etiam quæ sint fastigia. i. altitudines, seu profunditates scrobib. i. fodiendis, hoc est quam profunde effodi deat. Ad qđ responderet, ego ausim committere vitem, & i. etiam tenui sulco, sed arbor, cui vitis maritatur, defigitur. i. deorsum infigitur terræ altius. i. profundius, & penitus i. penē intus, & viscerib. terræ, & æsculus. i. arbor in primis. i. inter primas hoc est precipue æsculus infigitur alte, quæ. s. æsculus tendit tantum i. in tantum, radice. i. per radicem in tartara, i. ad inferna quantum tendit vertice. i. summitate, & cacumine, ad auras æthereas. i. cœlum. versus. Ergo quādo tam firmiter radicata est, hyemes. i. tempestates non conuellunt illam. s. æsculum, non flabra. i. venti neque imbres. i. pluuia, sed manet immo-

Forsitan, & scrobibus quæ sint fastigia, quæras.

Ausim vel tenui vitem committere sulco.

Altius, ac penitus terræ defigitur arbor,

Æsculus in primis; quæ quantum vertice ad auras

Ætherias, tantum radice in tartara tendit.

Ergo non hyemes illam, non flabra, neque imbres,

Conuellunt, immota manet, multosque per annos

Multa virum voluens durando secula vincit.

Tum fortes late ramos, & brachia tendens

Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet vmbra.

Ne vë tibi ad solem vergant vineta cadentem;

Ne vë inter vites corylum sere; ne vë flagella

Summa pete, aut summas defringe ex arbore plantas,

(Tantus amor terræ) neu ferro læde retuso

Semina; ne vë oleæ sylvestres inferre truncos,

Nam sæpe in cautis pastoribus excidit ignis;

Qui furtim pingui primum sub cortice tectus,

Robora comprehendit, frondesque elapsus in altas,

Ingentem cœlo sonitum dedit; inde secutus

Per ramos victor, perque alta cacumina regnat,

Et totum inuoluit flammis nemus, & ruit atram

Ad cœlum picea crassus caligine nubem;

Præsertim si tempestas a vertice siluis

Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus

Hoc vbi, non à stirpe valent, cæseque reuerti

Possunt, atque ima similes reuirescere terra;

Infelix superat folijs oleaster amaris.

ra, & vincit. i. voti cōpos permanet durando per multos annos voluens. i. transiens multa secula virum. i. virorum, aut legamus, multosque nepotes, & ipsa voluens durando multa secula virum vincit multos nepotes. i. posteriores eorum, tum. i. deinde postquam sic radicata est, ipsa tendens. i. extendens huc illuc. i. in diuersas partes ramos fortes, & pro i. brachia sup. fortia, ipsa existens media sustinet ingentem vmbra. s. ramorum suorum. [Neve, &c.] Docet quo loco, & quo respectu ad cœlum vites ferendæ sint dicens, Neve, sere corylum. i. auellanam inter vites, neve, pete summa. i. extrema flagella. i. ramalia, aut ne defringe plantas. i. surculos, & virgulas inferendas ex summa arbore. i. ex summitate arboris. tantus. i. tam magnus est amor terræ. s. quod quo ei viciniora sunt omnia eo sunt fertiora, neu. i. neve læde semina. i. virgulum inferendum, ferro retuso. i. hebeti neve inferre sylvestres truncos oleæ. i. inter vites, & arbuta, nam ignis excidit sæpe pastorib. incautis. i. non recte cauentibus nec prospicientibus q. lignis rectus primū furtim

i. more furti sub pingui cortice, videlicet oleæ coprehendit. i. inuadit postea, & simul occupat, robora. i. truncum, & elapsus sursum & extra lapsus componitur n. ab extra, in alias frondes. s. oleæ, dedit cœlo. i. aeri ingentem sonitum, i. crepitum, & fragorem, eo. n. quod frondes virides sunt, crepitāt, & quia pingues cremari pñt, & ipse ignis victor secutus inde. i. post combustionem frondium, regnat per ramos, & per folia, & per alta cacumina. i. summitatē arborum, & inuoluit. i. implicat, totum nemus flammis, & ipse crassus caligine. i. fuligine picea. i. qualem pix generet, ruit. i. pijcit caput. ē. hic actiue) atrā nubem. s. fumi ad cœlū pñsertim si tempestas. i. ventorū, incubuit, ingruit syluis, i. in syluas a vertice. i. septentrione scđm Macinellū, aut potius desuper ita, vt ignis a summitate vi vëtorū deiciatur in truncos, & inde in vicinas arbores, & si ventus ferens. i. inflans glomerat incendia i. flammā globos p. cacumina. Vbi. i. in quo loco aut tpe, hoc succuenerit, ipsa oleæ nō valētes reuirescere a stirpe, & cæse. i. iā putatē nō pñt reuerti, & reuirescere similes i. ima terra, & ita oleaster infelix. i. infecundus, superat. i. sup. pabūdāt folijs amaris. i. habens amara folia, qui dominatur extinctis oleis.

MULTOSQUE per annos, Multa virum voluens durando secula vincit.] In Rom. li. legere est, Multosq. nepotes, multa virum. [Aus summas defringe ex arbore plantas.] In veterib. oib. libris, Summas oīno legitur. In quib. &, Dūfringe nō De fringe, habetur, In Rom. vero, & aliquot alijs antiquioribus. Summa, vnitatis numero sexto casu legitur.

SERV.

Nec tibi tem prudens quisquam] Dicit quo tempo-

*Nec tibi tum prudens quisquam persuadeat auctor
Tellurem Borea rigidam spirante mouere.*

re vites ponendæ sint, & probat tolerabiliter autum no

VAR.
LECT.

no melius verno, nā dicturus. Ver adeo frondi nemorum, ver vtile syluis. [Concretā radicē.] Ante. n. quasi gutta quēdam est ex terra, & humore pcreata, quē postea tēditur in radice. [Verē rubenti] Floribus splendido [Cādida venit auis] Iuuenalis, Serpente Ciconia pullos nutrit. [Vere tument terrē] Asper simpliciter accipi vt terrā nominatiū sit pluralis, Donatus vero terrā genitiū vult esse singularem, vt sit sensus mutata distinctione, vere tument syluē, s. a superioribus, terrā, & genitalia semina poscunt. i. tument syluē, & genitalia semina terrarum requirunt. Sed melius Asperum sequimur, vt [Genitalia semina] Quā nōs iacimus intelligamus, non quē ex terra syluē suscipiunt. Genitalia autē dicimus semina quib. aliquid pcreat, & gignitur. [Tument] Suspenduntur [Pater omnipotēs fecūdis] Interdum pro aere Iuno, & pro ethere Iuppiter accipit. Aliquoties, & pro aere, & ethere Iuppiter. Iuno vero pro terra, & aqua, sicut hoc loco intelligimus. Nā ether non habet pluuias, vñ aetherem pro Ioue accipimus, cū tribuuntur aer, & ether, q̄ duo mixta terrā, & humori vniuersa procreant. Dicit aut verno tpe esse pluuias, quib. cūcta nascuntur, vñ fecundis imbribus. dixit, quib. terra fecundatur [Magno cōmixtus corpore fetus] Pro corpori vt Hārēt pede pes. Itē alibi. Et magno se corpore miscet. Licet possimus accipere. Commixtus terrē magno suo corpore. i. aethero [Certis dieb.] Statutis, legitimis a natura arcana quadā rōne dispositis, vt tractat Lucr. q̄ dicit rōnē hanc ex aethero calore descendere. [Almus ager] Ad eo qd̄ nos alat. [Zephyri] Fauonij, alibi. Et Zephyro putris se gleba resoluit. Hora. Soluitur acris hyems grata vice veris, & Fauoni [Nouos soles] Dies vernaes, [Nec metuit surgētas pampinus austros] Varie. Nam supra ait, Audent se gramina luto credere. [Trudit] Propellit, Effundit in folia.

Nā tibi, &c.] Docet quo vento flante arandā, aut fodiēdā sint terrē, dicens, quia non Borea, sed zephyro, qui veris tempore flat, in cuius laudem parumper digreditur. Ordo est. Nec quisquam auctor tam prudens, i. quātūcūq; prudens habeatur, persuadeat tibi mouere i. aperire arando, aut fodiendo tellurem. i. terrā rigidā. i. constrictā gelu, & hoc Borea. i. vero illo Septentrionali spirante. i. cum spiritu, & sybilo flante: quia hyems. i. tēpētas hyberna, ac pluuiosa, claudit, tum. i. tunc, s. cū Boreas flat gelu, nec patit. i. non permittit, aut finit affigere terrē radicē concretā, & hoc semine iacto. i. postquam iactum sit semen. [Optima aut satio est vine ris. i. vitibus vere rubenti. s. floribus, vnde purpureum alibi dī, cum. i. quando auis candida. s. ciconia inuisa colubris longis quib. s. pascitur, venit. i. ad nos, vel sub. i. paulo ante prima frigora autumnī, cum. i. quando sol rapidus. i. ad se humores attrahens, aut celeriter semper currens nondum con-

*Rura gelu tum claudit hyems, nec semine iacto
Concretam patitur radicem affigere terrae.
Optima vinetis satio, cum vere rubenti
Candida venit auis longis inuisa colubris.
Prima vel autumnī sub frigora, cum rapidus sol
Nondum hyemem contingit equis, iam præterit æstas.
Ver adeo frondi nemorum ver vtile syluis,
Vere tument terrē, & genit alia semina poscunt;
Tum pater omnipotens fecundis imbribus ether
Coniugis in gremium læta descendit, & omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore, fetus.
Auiā tum resonant auibus virgulta canoris,
Et venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager: zephyrique tepentibus auris:
Laxant arua sinus superat tener omnibus humor;
Inq. nouos soles audent se gramina tuto
Credere; nec metuit surgentes pampinus Austros,
Aut actum cælo magnis aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, & frondes explicat omnes.*

hoc est syluestria, resonant, tum. i. tunc auib. canoris, & armenta repetunt tunc certis diebus. (Cæteris. n. in coitu, satietas est, homini pene nulla) Venerē. i. rem naturā ad propagandā prolem. Et ager almus. i. quo alimur, parturit tunc. i. in vere, & aura laxant sinus. i. gremiū, & receptaculum seminum laxant dico i. aperiant, & dissoluant, auris zephyri tepentibus. i. tepore afferentibus humor tener. i. mollificus superat omnibus. s. viuētib. & gramina audent credere. i. committere se, tuto. i. sine periculo, nec pampinus. i. frons vitium, metuit sup. tunc austros surgentes, aut imbrem. i. copiam pluuiæ, actum. i. impulsū sup. de cælo sup. cum magnis aquilonibus, sed trudit. i. propellit, & effundit in folia gemmas. i. vitium oculos, aut modulos, & explicat. i. pandit, omnes frondes, quibus scilicet opus est arborib. fructiferis.

TELLUREM Borea rigidā spirante mouere] In Romano lib. Moueri legitur, quod minime displicet. [Zephyriq; tepētib. auris laxat arua sinu] In Romano lib. & in Mediceo Trementib. legitur. Qd̄ si admittas, dictum erit ab effectu: magis vero placet, Tepētib. [Audent se gramina tuto Credere] Celsus ait, Virgiliū scriptū reliquisse, Germina, quare male gramina repositū est, loquitur enim de arborum omnium fetu.

VERVM enim uero quem nam dicere deum verum oporteat, parum veterib. constituisse video. Nam Milesius Thales, qui oīum prius naturalia exactius scrutari est ausus, aquā esse dixit, de qua nata oīa sint. Deum autē esse mentem, quā ex aqua cūcta formauerit. Pythagoras vero deum esse animū credidit, per vniuersas mundi partes, oēm q. naturam commentē atq; diffusum, ex quo omnia, quā nascuntur animalia vitam capiant. Anaxagoras auctor est, deum esse infinitā mentem, quē per seipsam moueatur. Cleāthes, & Anaximenes æthera dicunt esse summum deum. Ex quo & Virgilius.

*Tum pater omnipotens fecundis imbribus ether
Coniugis in gremium læta descendit, & omnes
Magnus alit, magno permixtus corpore, fetus.*

memorat, & Statius qui ait, Arcades astris Lunaq; priores [Hunc laborem] vel frigoris, vel caloris. [Quies] tranquillitas. Et est veris definitio Celi indulgentia.

NON alios, &c.] Quo facilius persuadeat vernam temperiē esse in rebus ineuntib. & iam primū creādis apertissimā dicit et mundi totius originem in verno tpe fuisse, non quia iam ver esset cum mundus fieret, sed quia prima temperies

quā iam producto mundo fuerat verna erat, primiq; q̄ illuxerint soles vernaes. Consentit ergo cū fide mūdū eē crea-

Virg.

I 3

tum,

SERV. **N**ON alios prima.] Hoc secundum licetiā poeti cam dixit, nā falsum est. Constat. n. post factum mūdū, & ex qualitate cursus solis tpe esse diuisa. [Tenorē] Ductum. [Ver illud erat] Absoluta elocutio, quidquid illud fuit, ver fuit. [Hybernīs flatibus] Asperis, s. uis, [Virumque Ferrea progenies.] Procreata ex lapidibus. ad laborem alibi, vnde homines nati durum genus. [Immissæq; feræ syluis] Hūc ordinē propter Arcades tenuit, qui se Profelenos esse asserunt. ante Lunā natos, qd̄ & Cicero in Fundaniana com-

*Non alios prima crescentis origine mundi
Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim. ver illud erat: ver magnus agebat
Orbis, & hybernīs parcebant flatibus Euri,
Cum primum lucem pecudes hausere, virumque
Ferrea progenies duris caput extulit aruis,
Immissæque feræ syluis, & sydera cælo.
Nec res hunc tenere possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusque caloremque
Inter, & exciperet celi indulgentia terras.*

tu, & aliqui incepisse, & statim eo creato vel fuisse, hominesque ultimo loco creatos, sed poetice dicit ferreos, sicut lib. 1. de lapidib. iactis loquens. Vñ hoies nati durū genus, veruntamen meo iudicio de his oibus qui tpe Pyrrhae erant nō loquitur, sed de primis, nā loquitur de his qui statim post productionē primarum pecudum progeniti sunt, quos ferream progeniem, forte appellat, quia progenitores erāt ferreorū, vt progenies non solū progenitos, sed & progenitores significet. Inde. n. ceteri progeniti dñr. Ordo est. Ego crediderim non alios dies, i. soles qui dies faciunt non alios dico, quā ver nos illuxisse sup. in prima origine mūdi crescētis, i. vt primū mūdu creatus ad aliarū rerū propagationē crescere cepit, ve, pro vel ego crediderim, i. ausim credere dies in prima origine mundi, crescentis non habuisse aliū tenorē. i. ductū aliū quā vernū illud, s. quidquid fuit in prima origine mundi erat ver, magnus orbis. i. principium magnae reuolutionis totius. s. mundi agebat ver. i. tepestatē vernā, & euri. i. ventū illi oriētales frigidi, & cōtrarij zephyro, seu Fauonio in vere panti, parcebāt. i. abstinebant hybernis flatibus, tunc. s. cū. i. in pecudes hausere primum. i. vt dñt primitus. lucem, i. claritatem diei (quia pecudes erant ante hoies formatae) & tum progenies ferrea, i. dura quasi robore aut lapidib. primum genita aut potius, dixi vt progenies ferrea. i. ferreos progenitura virum, i. virorum extulit caput duris aruis, s. saxosis. & feræ sūt immixtae syluis: i. syluas, & sydera sūt immixta celo, nisi dicas feræ immixtae sydera, i. immittendo effecta sydera

celo. i. ad ornatum celi. fabulantur, n. signa coelestia feras ferme fuisse. sed prior constructio melior est. Nec res teneræ. i. recēs genitæ possūt pferre hūc. i. talē laborē vctorū. s. & frigoris, si ita quies, i. teperies, & cōcordia nō iret. i. intercederet inter frigus, q. s. in hyeme est, & calorē qui est in æstate, & si indulgentia. i. benigne influentia. & quasi clementia celi. i. aeris non exciperet. s. ab aduersis, & nociuis terras.

Cum primū lucem pecudes] Romanus, & Mediceus libri, Cum primæ lucem pecudes legunt, quod non displicet.

HOMINEM, quem Mercurius miraculum ingens esse dicit, limo terræ confictum, non sancte modo produnt litteræ, sed in Menexeno, Protagora, & Politico, atq. Critia testatur Plato, prouidentia diuinæ bonitatis id agente, ab terra olim propagatū, cum artificis sui imagine, ob idq; Theoidem Appellatum, Nec tñ inficiatur idē, exundante amplius humoris elemento, moxq; residente eo, ex humiditatis copia, & in sequētis ætus terram tot tantaq; fecunditatis semina concipere, vt cuiusque modi prorumpant inde animalia. A qua origine sponsali, ne homo quidem abiungitur, sicut Aegyptiorum doctrina contineri nouimus, atque item Arabum, sed Algazel tradidit maxi, nec Auicennæ displicuit tractatu de diluuijs. Et Maro comprobasse videtur illo versicu.

Terrea progenies duris caput extulit aruis.

Geor. 2. etiam si modo Ferrea legitur in vulgarib. codicib. superioris tamen snæ actor est Lactantius, si modo emaculatus est codex. Et nos alibi super re ista copiose disseruimus.

SERV.

Quod superest.] Non quod deest, sed quod sequitur, [Premes] Demerges, infodies. [Quæcunque virgulta] Siue de plantarijs, siue de arboribus. [Lapidem bibulū] Qui arena riuus vocatur. [Aut squalentes infode conchas] Cochæ autē propter admittēda spiramina infodiuntur. Lapis vero arenarius, & propter spiramina, & propter hauriendū humorē, si forte nimius fuerit. Squalentes Sordidas] Animos tollent] Sument ab his rebus magnanimitatē [Iamque reperi ti.] Scilicet diligentiores [Effusos munimen ad imbres] Contra nimias pluuias. [Hiulca] Nimijs caloribus scissa. [Ad capita.] Positarum, s. vitium. [Iactare autem bidentes.] Hoc ad cōminuēdas per rinet glebas. [Flectere luctantes.] Cum quadam moderatione ducere, ne tenera adhuc virgulta concutiant. [Leues calamos.] Nitidos. Dicit aut, & cannas, & virgas radēdas, ne ex corticibus rubigo aduersa vitibus possit creari. [Sequi tabulata.] Tabulata sunt rami effusiores, & in plana tēdētes, non in altiora crescentes. [Per purū] Per aerem. [Ipsa acie falcis nondum tentanda] Si acies sensus hic est, Teneris adhuc vitibus non est falcis acies necessaria; si acie, subaudi mus virgulta, vt sit. Ipsa virgulta nondum falcis acie tentanda sunt. Stirpib.] Solidiorib. palmitib. i. truncis. [Frons tenera.] Frondes vera lectio est Lucr. Frondiferasq; domos auū. Apud antiquiores. n. singularis nominatiuus erat frōdes: ho die verō, & a frōte, & a fronde vnus est nominatiuus frons, sicut ēt lens a lente, & a lente capitis minore pediculo.

Quod superest.] Redir ad institutum suū docens quo pacto terræ vitib ferēdis aptande sint. Ordo aut est. Quod. i. ut agamus qd superest. i. agendū, & docendū restat, quæcūq; virgulta tu premes. i. pressa plantabis per agros sparge sup. ea fimo pingui, & tu memor, aut pcepti mei, aut infelicitatis aliter plātatorū, occulte. i. occulta. & absconde ea, multa terra, & infode. i. simul cū vitib. in eadē fossa fode aut lapidē bibulū. s. aque, hoc est arenarium, aut conchas squalētes. i. sor-

Quod superest, quæcūq; premes virgulta per agros, Sparge fimo pingui, & multa memor occulte terra, Aut lapidē bibulū, aut squalentes infode conchas. Inter enim labentur aquæ, tenuisque subibit Halitus, atq; animos tollent sata. iamque reperi ti, Qui saxo super, atque ingentis pondere testa Vrgerent, hoc effusos munimen ad imbres: Hoc, vbi hiulca siti findit canis æstifer arua, Seminibus positis superest deducere terram Sepius ad capita, & duos iactare bidentes; Aut presso exercere solum sub vomere, & ipsa Flectere luctantes inter vineta iuuen cos. Tum leues calamos, & rase hastilia virgæ, Fraxineasque aptare sudes, furcasque bicornes, Viribus eniti quarum, & contemnere ventos Assuescant, summasq; sequi tabulata per vlmos. Ac dum prima nouis adolescit frondibus ætas, Parcendum teneris, & dum se lætus ad auras Palmes agit laxis per purum immixtus habenis, Ipsa acie falcis nondum tentenda, sed vncis Carpendæ manibus frondes, interque legendæ: Inde, iam vbi validis amplexæ stirpibus vlmos Exierint; tum stringe comas; tum brachia tonde Ante reformidant ferrum; tunc denique dura Exerce imperia, & ramos compesce fluentes.

didat, vt. s. per testas fiat spiramenta. n. pro quia, aque. s. pluuiæ aut deriuatæ, labetur inter, s. cōchas, & tenuis halitus. i. spiritus subibit, i. clanculum intrabit, & sata. i. seminata plātārū tollent. s. erigent animos. i. vigorem suum. Et iam reperi ti. s. sunt qui superurgerent. i. premerent saxo atque pondere, ingētis testæ, q. hoc. s. aut saxum, aut testam. magnā superponere est munimen. i. ptectio, ad. i. cōtra imbres perfusos. i. nimis impetuosos, hoc. i. etiam munimen est contra æstum cū. i. qñ canis æstifer in quo signo sole existente intensissimus solet esse calor, findit, i. secat, & diuidit arua hiulca. i. hiantia siti. i. siccitate. Seminib. positis docet qd agendum sit postquam semina posita sunt, dicens seminib. positis. i. postquam semina posita sunt, superest. i. reliquum est, deducere, i. deorsum ducere sæpius terrā ad capita, s. seminū, & iactare. s. superiniocere bidentes infra vinitorū duos dentes habentia, duos, quia ex ferro aut respectu glebarū, & hoc ad glebas discutiendas

& dissoluendas, aut exercere solū, i. terram sub uomere presso. i. altius immisso, & flectere, i. cum moderatione ducere iuuen cos lactantes. i. petulcos, & qui luctaretur si nō flecterentur inter uineta. i. loca in quib. vites nascunt. Loquitur de situ Italico, vbi inter ordines vinearū agri frugiferi satis de relinquit vt arari possint. Habent. n. ferē in eodē solo vinū frumentū, & fructus arborum, Tū. i. deinde superest aptare s. ad vites sustentandas, calamos leues. i. nitidos ac politos seu leuigatos, hoc ē decoriatos, pducitur. n. prima, & hastilia. i. per ricas virgæ rase. i. decoriatæ, & sudes fraxineas vñ pali fiūt, & furcas bicornes. i. bina cornua habētes, ad suffulciēdas vites aut impositas perticas, quarum. s. furcarum vitib. i. sustentaculis. s. vites assuescant. i. assuetæ fiant, eniti. i. erigi cū quoddā annixu, & contemnere ventos, unde deijceretur si nō haberent fulcimen, & assuescant sequi tabulata (quæ vulgus solaria vocat quia solum faciunt quasi per aerem euntib. sed tabulata dñr, quia ex tabulis super trabes positis conficiuntur,

ASC.

ur vitium autem testudines tabulata dicuntur, quia perticæ pro trabibus, & vites cum frondibus ac fructibus tabularum vicem præstant, tabulata igitur. i. connexiones perticarum in morem tabulatorum, per vltimos summas, i. q̄ sunt in summitatibus vltimorum. Ac dum. i. quâdiu prima ætas adolescit frondibus. nouis. i. quâdiu frondes teneræ. ac nouæ, & nondum adultæ sunt, parcendum, s. est. i. parcere oportet, teneris frondibus vitium videlicet, hoc est pampinis, & i. etiam dū palmes lætus i. vegetus attollit se ad auras. i. erigitur, & multū adhuc crecit immissus p purū. i. liquidū aerē, & hoc hēns laxi. i. libero excremento, ipsa acies falcis nondū. s. est tentanda. s. in putandis vitibus. i. nōdū putandæ sunt vites, ferro ipsius falcis. i. cultri incurui, quo vites putari solent, sed frōdes s. luxuriantes, & supflue pāpinis, carpendæ sunt manib vncis. i. incuruatis apte videlicet constrictis digitulis, & frōdes sunt interlegēde. i. tollēde de medio non temere, sed cū delectu, inde. i. postmodum, vbi adoleuerint vites, vbi. s. frōdes exierint, stringe. i. decerpe

stringendo, tum. i. tunc comas, i. pampinos, quæ sunt vitium comæ, & tonde, i. refeca, & puta tū, i. tunc brachia. i. palmites. Nam ipsa brachia, i. palmites reformidant ante. s. priusquam emiserint frondes, ferrum. i. falces: denique. i. vt semel præcipiam, exerce tum, i. tunc dura imperia. s. amputando (nam durus imperator est, qui in capita suorum animaduertit) & pro. i. compesce. s. putando ramos fluentes. i. luxuriantes, hoc est qui effluerent luxuriosæ, nisi compescerentur.

SVPEREST deducere terram] In Rom. li. deducere. In aliquot alijs educere. Sed vulgata lectio castior. [Furcasq; bicornes] In Rom. li. legere est. Furcasque valentis, quod mihi non satisfacit, tamen in aliquot alijs lib. ea lectio reperitur. [Palmes agit] In Med. lib. ager, futuro tempore legitur [Ipsa acie falcis nondum tentanda] In Rom. lib. numerus, ita habet, Ipsa acie nondum falcis. In aliquot alijs, Ipsa acies legitur. [Et ramos compesce fluentes.] In antiquo lib. Rom. legere est, Ramos compesce valentis.

VAR.
LECT.

ERV. **T**Exēde sepes ēt.] Alij hic distinguunt, alij separant texendæ, sæpes etiam, & pecus omne tenendum. [Solem potentem.] Intolerabilem, grauem. [Indignas autem hyemes] Sæuas [Syluestres vri.] i. bones agrestes, qui in Pireneo monte nascuntur inter Gallias, & Hispanias posito. Sunt autem exceptis elephantis maiores animalib. cæteris dicti, vri ἀπὸ τῶν ὄρων, idest, a montibus [Capræque sequaces.] i. persecutrices, vt maleeque sequacibus vndis. Incumbens scopulis Etiam saxa calorib. penetrans. [Admorso] Participium est, ac sidiceret abroso [Non aliam ob culpam] victimæ numinib. aut per similitudinem, aut per contrarietatem immolantur. Per similitudinē, vt nigrum pecus Plutoni, per contrarietatem, vt porca quæ obest frugib. Ceteri, & caper qui obest vitibus, Libero. Item capra Aesculapio, qui est deus salutis, cum capra nunquam sine febre sit. [Aris autem omnibus] Non sine causâ dixit. Nā cum numinibus cæteris variē pro qualitate regionum sacrificetur, vt Veneri Paphiæ tantum de thure, vnde est, Haud equidem tali me dignor honore. Genetrici vero i. Rosanæ, & de victimis: Libero vbiq. caper immolatur. [Veteres ineūt proscœnia ludi] Primi ludi theatrales ex liberalib. nati sunt. Ideo ait. veteres ludi. Proscœnia aut sunt pulpita ante scenā, in quibus ludrica exercentur [Pagos, & compita circum.] i. per quadriuiā, quæ compita appellantur ab eo, quod multæ vię in vnam confluant. & villas, quę pagi ἀπὸ τῶν πηγῶν appellantur. i. a fontibus, circa quos uillæ consueuerunt condi: unde & pagani dii sūt quasi ex uno fonte potantes. Compita autem, sunt unde ludi compitalicij vocantur. [Theſide] Athenienses, qui primi ludos instituere liberales [Mollib. in pratis unctos saliere per vtres] unctos uel oleo uel lixiuā. In pratis, autem ideo ne lederentur cadentes. Vtres uero fiebant ad insultationem etiam mortuorum caprorum, ne quid ex his esset, quod non sentiret iniuriā. Salire. Secundum artem locutus est. Nam a salio salui dicebant, unde & Cic. ait in Milon. Cum hic de rheda reiecta penula defluisset, Sic etiam ab eo, quod est cano, non cecini, sed canui dicebant, unde Salust. Cornua occantuerunt.

156. **TEXENDÆ** sæpes, &c.] Adhortatur præmunire uineas sepi. ab hircorū caprarumq. incurſibus, facturus inde trāsītū ad sacrificia rusticorum describenda. Ordo est. Sepes. i. munitiōes ex virgultis in cratium morem complicatis uineas sepientes sunt etiam texendæ, & omne pecus est tenendum. i. arcendum a vineis, præcipue dum. i. donec, seu quâdiu, frons est tenera, & imprudens. i. inexperta, laborum, i. incommodorū cuiusmodi sunt hyemes, vēi, gradines, morsus, infractiones, Putationes, &c. Cui. s. frondi, uri. id genus bouis, syluestres. i. petulci, & indomiti, & capræ. i. capræ syluestres, sequaces, persecutrices, aut q̄ vineas insequunt illidūt. i. nocēt, & officiūt sup. i. vltra, aut pter, indignas. i. nimis magnas, hyemes. i. tempestates, pluuiosas, & solē potente, s. in ardore, atq. æstu, oues

*Texendæ sepes etiam, & pecus omne tenendum,
Præcipue dum frons tenera, imprudensque laborum.
Cui super indignas hyemes, solemque potentem,
Syluestres vri assidue, capræque sequaces
Illidunt: pascuntur oues, auidæque iuuenç:
Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut grauis incumbens scopulis arentibus ætas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, & admorso signata in stirpe cicatrix.
Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Ceditur, & veteres ineunt proscœnia ludi,
Præmiaque ingentes pagos, & compita circum
Theſide posuere, atque inter pocula læti
Mollibus in pratis unctos saliere per vtres.*

pascuntur. i. vineas: & iuuecæ auidæ. s. cibi pascuntur. s. vineas. Nec. s. non, & frigora cōcreta. i. constricta pruina cana. i. per pruina albicantem, aut æstas grauis. i. calor vehementer estuans incubens. i. violenter ingruens, scopulis. i. saxis in mare sitis, arētib. i. p̄ siccitate, & ita vehemēti calore scissis, & nocuere. s. frōdi, aut vitibus tm̄, intantum, quātum illi greges. s. caprarum præcipuæ, & quantum. s. nocuit, venenū dētis duri. scilicet caprearum, quidquid abrodit simul exurit, & cicatrix. i. stigma duri dētis signata. i. infixa, in stirpe. i. trūco, & stipite, admorso. i.

morsibus abroso. Caper ceditur. i. mactatur, ut Baccho existens sacer, aut execrabilis, aut sacrificabilis, ceditur dico omnib. aris cum alijs numinib. variæ mactentur hostiæ, ac victimæ ob non aliā causam. i. ob eam causam, quia. s. vitem abrodit, vt inquit, vnde Oui. in Fast. Rode caper vitē, tamen hinc cum stabis ad aram, In tua quod spargi cornua possit, erit: & ludi veteres] imo vetustissimi, quia primi credūt fuisse, ineūt proscœnia. i. loca ante scenas. i. vmbracula, pro quib. agebantur, aut ludebantur fabellæ, & Theſide. i. Athenienses a Theſeo in ciuitatem collecti posuere præmia, s. caprarū, vnde Hora. Carmine q̄ tragico vilē certauit ob hircū, ingētes. i. valde magnos, pagos. i. vicos circa fontē in agro existentes. (Galli villagia vocant) & circū cōpita. i. loca quo plures confluit. s. quo pluries conueniunt, vt sunt triuia, atque ipsi læti inter pocula. i. post epulationem, & cōpotationē salire in pratis mollib. i. herbosis. p vtres, i. faggos ex corio, factos, & uino impletos, unctos. i. pingues, & lubricos. De his autem latius dispicit Beroald. in Seru. cuius verba simul cū his, q̄ de sericis lanis annotauit in hūc locū recipe. Sunt aut in illa verba Seruiana. Apud Seres sunt in arborib. vermes, qui in araneorum morē filia tenuissima deducunt vnde ē sericū. Contra quæ Beroald. & historici omnes dissentire vñr a Seruij snia scribētes quæadmodum apud Seres sunt arbores lanigeræ sine vermib. quarum frondib. caniciem depectunt aqua perfusam, ex quo vellere vestimēta conficiuntur, quę serica nuncupantur, vt auctor est Plin. cuius verba libet subtexere ex lib. 6. Seres lanicio sylvarum nobiles perfusam aqua depectētes frondiū canicem, vnde geminus feminis nostris labor reordendi fila rursumq. texendi, tā multiplici opera tā longinquo orbe petitur, vt in publico matrona trās luceat. Hoc idē Solin. in collectaneis tradit. Et profecto Plin. ac Solini verba ita Virgiliano carmini conueniunt, vt ab illis mutuata esse videantur, namque poeta sic scribit Velleraq; vt folijs depectant tenuia Seres. Quo quidē versu apertissime demōstrat velleraq. & lanificium apud Seres colligi ex folijs. nō aut cōfici a bōbices vermiculis, sicut exponit Seru. Enimvero bōbices non apud Seres, sed in Assirię insula Coo peculiariter pueniūt, q̄ quidē bōbices vermiculi sūt, telaq; araneorū modo textūt ad vestem luxumq; seminarum, quę bombicina appellantur, cuius mentio fit apud Iuen. Quarū delicias, vel panniculus bom-

hicinus vrit. prima eas vestes texisse in insula Coa Pamphy-
la Platys filia dī, vt auctor est Arist. 15. de animalibus. & re-
peritum est à Plinio in 9. vnde veltis Coa nominatur, vt cu-
ius crebro meminerūt poetæ, & in primis Ouid. atq; Proper-
tius, Præterea non satisfacit mihi Seru. in enarratione illius
Virgiliani carminis, vnctos salire per vtres, cum hic locus ab
vnico tantū Hyginio (qđ quidem legerim) optimè declaretur
adeo vt nihil Virgilianæ sn̄e sit accōmodatius. Scribit .n. in
li. de signis, Bacchū vinum, & vitem, & vuā Icaro tradidisse,
vt ostenderet hoībus qūo sereretur, & qūo ea nasceretur; hic
cum adoleuisset vitis, hircus in vineā se coniiciēs tenerrima
quæq; folia decerpfit. ex quo factō Icarus indignabūsus hir-
cum interfecit, & ex eius pelle vtrem confecit, quē vino plenū
coniecit in mediū, fodalesq; suos circa eū salire coegit. Alij
tradunt Icarū cū a Libero prē vinum accepiisset statim vtres
plenos in plaustrū imposuisse, Ex hac Hyginij narratione, vt
ego sētio Maronianū carmen apertissime illustrat. & sn̄a ef-
ficitur manifesta. Hec ille, quod quidem Mancī, huc assūpsit.

VARIA Et pecus omne tenendum est.] In Rom. li. Tuendum habes
LECT. In Mediceo, Tenendum, absque, est. [At grauis incubens sco

SERV, **N**ecnon Ausonij, Troia
gens.] Hoc est et Roma
ni hæc sacra celebrant, & ca-
nunt, nam hoc est [Versibus
incomptis ludunt] .i. carmini-
bus Saturnio metro compo-
sitis, quod ad rhythmum solum
vulgares componere consue-
uerunt. Hora. Libertasque re-
currentes accepta per annos
Lusi amabiliter. [Risuque so-
luto].i. cachinno. [Oraque cor-
ticibus sumunt] Quia neces-
se erat pro ratione sacrorum ali-
qua ludrica, & turpia fieri qu-
bus posset populo risus moue-

ri, qui ea exercebant p.p. verecundie remedium hoc adhibuerunt, ne agnoscerentur, vt personas factas de arborum corticibus sumerent. [Et te Bacche vocant.] Hymnos in tuum canunt honorem [Tibique Oscilla] Molliam, pensilia, vt, Pilenus matres in mollioribus. Oscilorum autem variae sunt opiniones. Nam alij hanc asserunt fabulam, Icarus Atheniensis pater Erigones, cum acceptum à Libero patre vinum mortalibus indicasset, occisus est à rusticis, qui cum plus equo potasse et, inebriati venenum se accepisse crediderant, huius canis est reuersus ad Erigonem filiam quae cum eius comitata vestigia peruenisset ad patris cadauer, laqueo vitam sibi iniit. Haec deorum voluntate inter alia relata est, quam vocant virginem. Canis quoque ille est inter sydera collatus. Sed post aliquantum tempus Atheniensibus morbus immissus est talis, vt eorum virgines furore quodam compellerentur ad laqueum, responditque oraculum sedari posse pestilentiam illam, si Erigonis, & Icarum cadauera requirerentur, quae cum diu quaesita nusquam inuenirentur, ad ostendendum suam deuotionem Athenienses vt etiam in alieno ea quaerere viderentur elemento suspenderunt de arboribus funem, ad quem se tenentes homines, hac atque illac agitantur, vt quasi etiam per aerem illorum cadauera quaerere viderentur. Sed cum inde plerique cadere inuentum est, formas ad oris sui similitudinem fecerunt, & eas pro se suspensas mouerunt. Vnde & Oscilla dicta sunt ab eo, quod in his cillerentur. i. mouerentur ora, nam cillere est mouere, vnde & furcillae dictae sunt, quibus frumenta cillantur. Alij dicunt Oscilla membra esse virilia de floribus facta, quae suspendebantur per intercolumnia, ita vt in ea homines acceptis clausis personis impingerent, & ea omne cillarent. i. mouerent ad risum populo commouendum, & hoc in Ophoe lectum est, Prudentioribus tamen aliud placet, qui dicunt sacra Liberi patris ad purificationem animae pertinere, omnis autem purgatio aut per aquam fit, aut per ignem aut per aerem, sicut & in sexto ait, Alie paudentur inanes suspensae ad ventos, alijs sub gurgite vasto Infestum eluitur scelus, aut exuritur igni. Vt nunc per oscilla genus purificationis, videlicet aeris, quod est maximum intelligamus. Nam primum aqua est, secundum est, ignis, tertium aeris. [Hinc omnis largo pubescit vinea fatu] Post haec sacra celebrata. [Ergo rite suum Baccho dicemus honorem.] Iuste igitur Liberi celebrabimus sacra. [Honestum] Pulcrum. [Carmi-

NEC NON Aufonij] Athenienſium, inquit, ritum Aufonij Asc.
quoq; coloni aſſumpſerunt. Quia verò ne per hoc videretur
ſentire Romanos à Græcis & originem, & ritum traxiſſe,
quoniam Aufonij ab Aufone Vlyſſis, & Circe filio dicti ſunt,
ſubiunxit Troia gens miſſa, q. d. tamenſi generaliter Aufonii
nominentur ab Aufone, tamen Romani præcipuam originẽ
traxerunt à Troianis. Ordo eſt. Necnon. i. etiam q. d. non ſo-
lum Athenienſes; ſed etiam coloni Aufonij. i. agricolæ Italici,
& potiſſimum Romani (Appoſitio reſtringendæ generalita-
tis grã) gens miſſa Troia. i. ab vrbe Troia poſt deſtructionem
eius hoc eſt Romani ludunt verſibus incomptis. i. in ornatis,
& pedestribus exordijs, & riſu ſoluto. i. cachino ruſtico, hoc
eſt vero, & non diſſimulato, & ſumunt horrenda ora. i. perſo-
nas per quarum medium ſonant verba (Galli appellat faulux
ſagie) corticibus cauatis. i. vt faciei applicentur factis forami-
nib. pro oculis, narib. & ore, & vocat i. inuocant te ò Bacche
per carmina læta. i. lætitiã eorum poſt vinum indicantiã, &
ſuſpēdunt tibi. i. in honorem tuum ob memoriã Icarĩ, & Eri-
gonẽ quib. fauiſti Oſcilla. i. facierum ſimulachra parua mol-
lia. i. penſilia, aut ex molli materia efficta, ex pinu alta. Hinc
.i. lex his ſacrificijs, aut poſt hæc ſacrificia, omnis vinea pube-
ſcit. i. germinat ac floret. largo, i. abundanti & fertili ſetũ, hoc
eſt ſit quales pubeſcentes puellæ, quæ facile, grauidæ fiunt,
atque concipiunt, & ita valles cauæ, & ſaltus profundi non
ſolũ colles complentur. i. implẽtur. ſimul largo. ſ. ſetũ vinea-
rum, & ſup oĩa loca cõplentur quocunq; .i. in q̃cunq; loca
deus. ſ. Bacchus circũegit. i. duxit, & quaſſauit, caput honeſtũ
.i. pulchrũ. Ergo qa. ſ. Baccho ſauẽte oĩa cõplẽtur, dicem⁹ rite
.i. ſed m̃ ritũ & debitũ morẽ Baccho ſuũ. i. propriũ honorẽ. i.
hymnũ, & canticũ laudis carminib. patrijs. i. Romana lingua,
& feremus læcẽs .i. vaſa ſacrificijs apta, & liba. i. molã & hirc⁹
duct⁹ nō tractus, ſpõte adductus. Itabit ſacer. i. erit placẽs, &
cõueniẽs ſacrificio, ad arã. ſ. Baccho extructã, & nos torrebim⁹
exta pinguia, vt nō abiectã offerat hoſtiã in verub. i. pa-
xillis columnis. ſ. ex corylo tactis, coryl⁹ at vitib. obest vt cap,
& ita cõgruit ſacrificijs Bacchi eam amputare, vt fiat verua.
Ergo

V A R I A L E C T I O.

ERGONE rite suum Baccho dicemus honorem.] In veterib ali-
quot codicibus legere est, suos honores, quod re splendido-

rem efficit. [In veribus torrebimus extra columnis.] In lib. Me-
diceo, Torquebimus, legitur, quod ipsius rei ministerium vi-
detur exprimere. Sed enim Torrebimus, receptius.

RV.

Est etiam ille labor [Iam paulatim tendit ad vitium vituperationem, dicens, & infinitum esse earum laborem, ut, Cui nunquam exhausti satisfest, & incerti fructus: ut, Et iam maturis metuendus Iuppiter visus, & ipsum etiam fructum perniciosum; ut, Bacchus, & ad culpam causas dedit. [Exhausti satis est] Exhaustionis, finitionis, quod quia asperum visum est, se ad figuram transtulit, & ait, Exhausti, ut seruantissimus æqui, pro æquitatis [Omne Solū] Continens. s. vites [Æternum] Semper, perpetuo Et absolute locutus est [Leuandum fronde nemus] Reseruandum, spoliandum, Omne autem nemus dicit, & arborum, & vitium. Vnde paulo post dicturus est, Bis vitibus ingruit umbra. [Labor actus in orbem]. i. in anni circulum labor se inuicem sequitur rusticorum, [Olim] Quandoque, Significat autem finale tempus autumnii, [Seras frondes] Sero cadentes. Tarde enim spoliatur vites frondibus. [Frigidus & Siluis aquilo decussit honorem;] Varro. hic versus est. [Acer] Nō q̄libet, sed diligēs. [Curas venientē extendit in annum] Quasi in tpe alieno p̄meditet futurū laborē. [Et curuo Saturni dente] i. falce q̄ est in ei⁹ tutela. Nā Saturnus dī patri cēlo virilia falce amputasse, q̄ in mare cadentia, Venerē creauerūt, qd̄ iō fingitur quia nisi humor de cēlo in terras descēderit, nīhil creatur. Alij Saturnum Deū esse temporum dicunt, quē sicut falx in se recurrunt. Alij verō dnt Saturnum in progressu nihil nocere, cum retrogradus est, esse periculosum. Ideoque eum habere falcem in tutela, quod & ipsa protenta nihil valet, retro acta vero, quidquid ei occurrerit secatur [Relictam.] Scilicet a se Paulo ante desertam [Fingitque putando] Componit, ut, Fingitque premendo, Primus humum fodito] Hoc est ad laborem primum te esse conuenit, vltimum ad fructus legendos. Vinum enim factum de immaturis cito acescit, & hoc loco est vitium vituperatio quarum fructus aut immaturi collecti depereunt, aut si earum fuerit expectata maturitas nihilominus pereunt. Nam dicturus est, Etiam maturis metuendus Iuppiter visus [Et vallos primus sub tecta referto.] Vitium sustentacula, quæ in nonnullis locis, in tecta porrantur, ne imbrib. depereant cito. [Merito.] Vindemiato. [Bis vitibus ingruit umbra.] Vitibus, & arboribus, ut demta folia solem admittant, quo possint vix maturefcere [Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ] Semel autumnali, semel vernali tempore [Durus vterque labor.] Et vellendarum herbarū, & frondium secandarum [Laudato ingentia rura: Exiguum colito.] Hoc etiam Cato ait in libris ad filium de agricultura, quod ideo dictum est, vel quia maiores agros, incultos iura dicebant. i. sylvas, & pascua, agrum vero, qui colebatur, ut intelligamus, Laudato ingentes sylvas, colito agrum minorem. vel; quod melius est, quia est in primo. Alternis idem tonsas cessare nouales, Et segnem parere situ durefcere campum, quod fieri non potest nisi fuerint spatia maiora terrarum. Nam & Cato, ut diximus & Cicero in Oeconomicis ob hoc laudat p̄dīa latifundia, vel quod ut dicit Donatus, et nō culta p̄stāt aliquid domino. [Rusci.] Ruscum virgultum est, vnde vites ligantur. Et commemorat labores qui circa alia, in pro vitibus exercentur. [Incultique exercet cura salicti.] Quasi cum indignatione ait, Causa vitium cura nos etiam sponte nascentium rerum fatigat [Falcem arbusta reponunt:] Putatæ sunt, nec falcem requirunt. [Iam canit extremos effectus vinitor antes.] Melius est effectus legere q̄ effectus, ut quidā legūt, Et antes alij extremos vinearū or-

*Est etiam labor curandis vitibus alter
Cui nunquam exhausti satis est: namque omne quotannis
Terque, quaterque solum scindendum, glebaque uersis
Æternum frangenda bidentibus: omne leuandum
Fronde nemus, redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in se sua per vestigia voluitur annus.
Et iam olim, seras posuit cum vinea frondes,
Frigidus & syluis aquilo decussit honorem;
Iam tam acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, & curuo Saturni dente relictam
Prosequitur vitem attondens, fingitque putando.
Primus humum fodito: primus deuecta cremato
Sarmenta, & vallos primus sub tecta referto;
Postremus metito. bis vitibus ingruit umbra:
Bis segetem densis obducunt sentibus herbæ;
Durus vterque labor, laudato ingentia rura,
Exiguum colito: nec non etiam aspera rusci
Vimina per syluam, & ripis fluuiialis arundo
Caditur, incultique exercet cura salicti.
Iam vinctæ vites: iam falcem arbusta reponunt.
Iam canit extremos effectus vinitor antes.
Sollicitanda tamen tellus, puluisque mouendus:
Et iam maturis metuendus Iuppiter visus.*

esse pellendas.

Est et ille labor &c.] Ut Ser. docet paulatim ad vitium vituperationem tendit ut plenius oleas laudet, q̄ & sine multo labore nascuntur, & facile conseruant, & maiorem ferunt fructum. Ordo est. Est etiam illi alter labor curandis vitibus. i. ad curandas apte vites. s. laboris nunquam est satis exhausti. i. per acta, & consummata aut impensa opera: nam omne solum continens. s. vites est scindendum idest sulcandum aut aperiendum quotannis. i. singulis annis ter, & quater. i. frequenter, & omne nemus. s. tam arborum q̄ vitium est leuandum fronde. i. stringendum, & fronde priuandum ut botri solē excipiat, labor redit agricolis, actus. i. impulsus, & reductus in orbem. i. circulum atq; .i. &, aut atque. i. pariformiter, ut annus voluit in se per sua vestigia i. vta vere p̄statē, autumnū, & hyemē fit semper reditio in ver. Ac iam cū. i. qñ vinea posuit. i. deposuit olim frondes seras. i. quas sero, & tarde deponit, & Aglo. s. v̄tus frigidus, q̄ a Septemtrione flans decussit sibi honorem. i. ornatū frondium, iam tñ rusticus acer. i. strenuus, extendit. i. dilatat curas in annum venientē. i. incipit curare q̄ anno sequenti pagenda sunt, & p̄sequitur curuo dēte Satur. i. falce qua Saturnus vsus dī vitē relictā. i. paulo ante a se deterrā, vel cuius culturā paulū intermiserat, & attondens. s. eā hoc est vitē, fingit. i. cōponit putado. i. resecando superflua, & coaprado vtilia [Primus humū &c.] Docet diligentē vinitorē, & qui multū vini expetit, debere esse primum in labore, & vltimū in messe, seu vindemia, quare iterū probat difficultatē laboriosam in vitibus esse. Ordo est. Tu fodito primus humum vbi, s. vitem plantes aut stercores, & cremato primus Sarmēta. i. amputamēta, hoc est superfluos, & resectos palmites deuecta. s. a vinea domū. In quo verbo est secunda breuitas. Nā multa simul dicit, nō .n. poteris primus sarmenta domū vehere, & cremare, nisi & primū putauerit. nā rarissimus quisq; sarmēta iā putata in vineis dereliquit, & referto primus sub tecta ne. s. putrefaciant vallos. i. palos quibus vites suffulciuntur, hoc est stipites, & merito. s. vindemiato postremus, i. vltimus. umbra, s. frondium aut pāpinorū ingruit vitibus. bis. i. bis eijciūt vites frondes qd̄ manifestatū est, vnde libentius dixero sic q̄ bis. i. duarū, q̄ arboris, & vitis (sic, n de vitibus, ad vallos fixis non procederet) & herbæ obducūt, s. cooperiunt bis segetem. i. seminaria, hoc est nouellas vitium plantas, bis s. vere, & autumnō, sentibus. i. herbis spinosis, & nociuis, densis, i. de se nascentibus, vterq; labor. s. qui est in amouendis pampinis, & sentibus est durus. i. molestus,

Asc.

lestus & grandis, & ergo laudato ingentia rura. saliorum, aut ingentia rura tibi ad variū vsum accommoda, vt eorum multū pascuis, & multū syluis cædis parū autem vineis deputes, vnde subdit colito exiguum. f. rus ad vinum aut frumentū habendum, Necnō. i. etiam, aut insuper, aspera vimina rusci illius fruticis lenti de genere veprium quo vites ligantur, cæduntur f. a rusticis, & arundo fluuiialis cæditur, i. amputatur, ripis. i. in marginibus fluuiorum, ex arundinibus aut faciunt Itali sepi-mēta in hortis suis, & cura salicti inculci, i. salicum incultarū, hoc est sponte nascentium exercet. f. cultorem vitium, iam vites sup. quæ sunt vinctæ. i. ad palos ligatæ. i. ponatur tēpus quo id verum sit dicere, & quo iam arbusta. i. arbores vitib. maritata reponunt. i. requiescere faciunt falcem, quia nolunt putari amplius, & quo vinitor. i. vineæ curator, effectus, i. lassus, & vitium expers canit, laudat canēdo, antes, i. ordines vinearum extremos. i. ad consummationem perductos, & tamen tellus est sollicitanda. f. rastris, & pulvis est mouendus, vt. f. eo obducantur vix priusquam maturæ fiāt, & Iuppiter. i. aer, hoc est tempestas dij, hoc est celi, seu aeris est metuendus vis matu-ris, quia marcescunt pluuia, vinumque hebescit.

VARIA LECT. ET iam olim feras.] In Rom. lib. legere est. ac iam olim. In aliquot alijs, At iam, quarum lectio nullam improbarim. [Curam venientem extēdit in annum Rusticus] In Rom. lib.

SERV. NON vlla,] Id est nulla, Alij nonnulla legunt. i. aliqua non vt vitibus nimia. [Procuruam expectant fal-cem.] Vt putentur, quod tamē ad curam refertur anniuersa-riam, nam necesse est, licet tar-de, oliuam putari. [Raistrosque tenaces. Ad fodiendū. f. Negli-gentiam autem ferunt oleæ cū iam coeperunt esse valentio-res, nam adhuc parue nimiam curam requirunt.] Aurasque tulerunt.] Ferre auras proprie est, assuescere aeris varietati, quæ obest reb. teneris, nimium. [Ipsa satis tellus.] Hoc dicit Aratum oliuetum, & oleis prodest, & exinde frumenta gi-gnuntur, [Sufficit humorem.] subministrat arboribus. [Graui-das cū vomere fruges] Cum abūdat: nā hoc dicit, Subministra fruges vomere. i. per vomerem. Ennius. Effudit voces proprio cum pectore sancto. i. proprio pectore. Nam, Cum vacat. Vr-banus tamen sic accipit, Grauidas cum vomere. i. statim post ara-tionem. [Hoc] Hac re [Nutritor] Autem pro nutri, nam pro actiui imperatiui præsentis, passiuum futurum posuit. [Et vi-res habuere suas,] Quia tenera virgulta solent religari fusti-bus validioribus sicut supra ait de vitibus, Vitibus eniti qua-rum, & contemnere ventos. [Fetu nemus omne grauescit.] Fetu. i. vtilitate, nam omnis vtilitas factus est, illuc autem ten-dit laus ista syluarū, vt & probet non mirum esse si & poma, & oliuæ, sine vlla cultura præbeantur, & crescat vitium vitu-peratio circa quas tantus impenditur labor. [Auaritia] Secre-ta nemora, quæ aues frequentant per baccas autem sangui-neas accipimus poma syluestria. [Tondentur cythisi] Virgul-ta a Cytho insula vbi abundant nominata.

CONTRA, non vlla &c.] Ingredditur laudes olearum, que nullo labore conseruantur diutius viuunt, largos & eosdē sa-lubres fructus afferunt, affert præterea, & alia arborum cōmo-da, quæ ex ordine patebunt. is autem talis est. Contra. i. eon-trario, quæ. f. vitibus maxima est non vlla. i. vlla penitus cultu-ra est oleis, neq; illæ, hoc est oleæ expectant. i. desiderāt falcē, & raistros tenaces. i. cui incussi sunt, donec eruerint eradicaue-riat tenentes cum. i. postquam. f. oleæ hæserunt semel aruis. i. radicatæ sunt in terra & tulerunt auras. i. impetus vētorū. Et ipsa tellus cum. i. quando recluditur, i. aperitur dente vnico. i. signo incuruō sufficit. i. sufficienter facit & ministrat satis. i. confitis, & plantatis arboribus humore, & cū recluditur. i. sul-cat vomere sufficit grauidas fruges, & ita nō abundat particu-la cum, nec est præpositio, sed aduerbium temporis. Nutritor autem secundum commentarios, & personale est verbū futu-ri imperatiui vocis deponentalis, pro qua nūc actiue dicimus nutritor, si quis aut impersonaliter cōstruxerit. vt sit nutritor

pro Rusticus, Agricola, legi, magis vero placet Rusticus [Iā canit extremos effectus vinitor antes] Carminis huius lectio in antiquis libris varia est: nā in li. Ro. Iā canit effectos extremus vinitor. Verum id improbat a Seruio, qui mauult effectus, le-gere. In Longobardo, atq; etiam in Mediceo; Canit effectus, ex-tremos. aliqui timentes syllabæ, dictionum ordinē transmuta-runt. Multaque ita, vt videmus, toto opere ausi sunt aggredi.

SED & acutissimam gentem Poenos dixisse, constat, imbe-ciliorem agrum, q̄ agricolam esse debere, qm̄ cū sit colluctan-dum cū eo, si fundus præualeat, allidi dñm. Nec dubium, quin minus reddat laxus ager non recte cultus, q̄ angustus eximie. Propterea de se ac Homero Virgilius noster Metaphora ho-nestissima putatur cecinisse. Illius immensos miratur Græcia cāpos: At minor est nobis, sed bene cultus ager. Illud fuerit su-per prodictum, ordinem sulcorū dici ognion, quanquam ver-bo eodē vocatur ἐπισχῖς φυτογία. i. in seriem digesta arborū plantatio, sed & ordinata educatio, inflex adiectione ab ἄγῳ, vt sit ogmos, velut agmos, more Aeolico, A trāseunte in O, Sul-cus pro aratione capitur quandoque hinc in epistolis Cæci-lius Tantis glebis, tenacissimum solum cum primum profeca-tur, assurgit, vt demū nouo sulco perdometur. Et Plin. Quarto feri sulcos Virgilius existimatur voluisse, cum dixit. Opti-mam esse segetem, quæ bis solem, bis frigora sensisset.

.i. homines ferē nutriunto, q. d. impero, vt homines nutrant & oporteret impersonali dare accusatiuum, sicut præcipitur ab eo, qui dixit Matthæum legitor, sed eiusmodi locutio-nes apud idoneos esse negan-tur. Contra autem quamplu-rima olim in deponentali vo-ce proferebantur, quæ nunc actiua sunt, dicamus ergo cum Seruio. Nutritor, id est nutri, aut nutrito hoc, id est hac re. f. dicta hoc est per id autem pro-pter id, quod dictum est, oli-uam pinguem, & placidam paci. cuius. i. significatrix est, vt per columbam etiam Noe patuit. Poma quoq; &c. ingre-

ditur aliarū arborū laudē, accipit aut poma gñe neutro, hoc est fructum pro arborib. sed vt in Grammatica diximus quæ cunque in um, exeunt, si non sunt mulierum propria, neutrū sunt gñis, vt fenum, & scortū &c. Ordo est Poma quoque. i. etiam poma, hoc est arbores pomifera, vt. i. vbi primum sen-sere truncos valentes. i. robustos, & habere suas. i. debitas, aut proprias vires, ita vt non indigeant furcarū fulcimentis, ipsa nituntur. i. eriguntur, & tendunt ad sydera. i. coelum versum vi. i. virtute propria, haud. i. non indiga. i. indigentia nostra. i. humane opis, i. auxilij, & potestatis. Nec minus, i. & tantun-dem omne nemus grauescit, id est grauidum fit ex se, interea. f. dum vitibus tantum laboris impenditur, foetu. i. vtilitate, aut fructu, quem ex eis exigimus, siue materies, siue bacce aci-niq. sint, & auraria. i. auium domicilia inculta i. neglecta ab hominibus rubet baccis. i. fructibus siluestribus sanguineis. f. colore dum maturæ sunt. Cythisi. i. frutices illi pecori gratif-simi tondentur. f. in vsum pecoris, hoc est metuntur, alta syl-ua ministrat tedas. i. faces ex tedis, quæ arbores resinosa, & picis plenæ sunt, quo circa in multis locis in morem candelarum vtuntur in remedium tenebrarum, quæ pro. i. ignes nocturni pascuntur. i. nutriuntur, in tedis, ignes fundunt lumi-na, atque ita duplex bonum est in eis, quia & calore, & lumi-ne profunt. Et dubitant, &c. duplex sensus, nam alij accipiūt, sic vt propterea, q̄ paratæ sint arbores, nulloque labore indi-gentes homines dubitent eas ferere, i. an ferere debeantur cū sponte nascantur, & tunc simpliciter indicat, atq; enunciat, aut vtitur figurata interrogatione, vt sit, & id est attamen du-bitant hoīes ferere. f. huiusmodi arbores, & tedas, & cæte-ras tam viles, atque impendere curas, vt. f. conseruentur, q. d. id non decere: sed eas quoque arbores ferendas esse. Licet enim syluestres arbores spōte sua veniant, tamen quia magis, quod illa nobis vsui est, operæ precium fuerit illam ferere, qua maxime indigemus, Similis est locutio 6. Aeneid. Et du-bitamus adhuc virtutē extendere factis, de quo illic videbi-mus,

COEL.
2. HOB.

mus, hic autem priori modo. Ordo est. Et quia. s. he arbores sponte nascuntur homines dubitat serere. s. eas. & impedere curas. s. eis excolendis. Et nonne tñ homines dubitat serere

sup. eas, & impendere eis curas, q. d. eos quidē hoc facere; de cet eum vt tñ oēs vineas curet, sed perperam. cū illis nūquā sit satis laboris exhausti, his autem nunquam nimis parum.

ERV.

A Ut illa. i. salis aut genistae. Multi tñ, & tiliæ legunt, vt tria dixerit, Salices, tiliæ, & genestas. [Vndantem buxo spectare Cytorum] Montes Macedoniae, in quo abundat buxus quæ vento mota, æstus imitatur vndarum. [Nariciæque picis] A loco in quo abundant pices. [Non vlli obnoxia curæ] Non debitoria, nihil labori nostro debentia. [Ipse Caucaseo] Caucasus mōs est Scythiæ, positus hic pro quibuslibet asperrimis montibus, Steriles autem ait sylvas cōparatione pomiferarum arborū [Hinc] De syluis. i. nāde cupresso efficit rotas agricola aut radios. [Triuere] Tornaure, cōposuere de torno. [Tympana] Tecta vehiculorū. [Pandas] Curuas. [Viminibus salices fecundæ] Legitur, & fecundæ frondibus vlmī. [At myrtus validis hastilibus] Aliibi, Et pastorem præfixa cuspidē myrtum. [Et bona bello Cornus:] Apta est enim etiam cornus hastilibus. [Itureos taxi curuantur in arcus] Itureos, hoc est in arcum Itureorum similitudinem. Itureos autē dicit. Parthicos. [Nec tiliæ leues, aut torno rasile buxum] Ordo est, Necnon tiliæ leues aut rasile buxum, torno formam accipiunt. [Necnon] Dicit, hoc est etiam. [Missa Pado:] Species est pro genere [Vitiosq; ilicis alueo] Cariosa, vult autē probare et putres arbores habere aliquā vtilitatem. Sanē pro alueo per synæresim aluo dicimus. [Quid memorandum æquē] Quid similiter laudandū. [Tulerunt:] Dona. Liberi sicut syluæ multa spōte procreantes. Alij, & quæ legunt vt sit sensus. Quid dicendū est quæ tulerunt. i. attulerunt, ipsa etiam dona Bacchia, vt hoc dicat, Parum est q. vites tantum laborem requirunt, etiam munera earum causas præstant furoris. [Ille furentes Centauros] At in Æneidæ ait, Mars perdere gentem Immanem Lapithum valuit. Sed hoc soluit Horat. dicens. Nec se Mars melius cū Marte confundet Thyaneus. Nam re vera licet irarum causas Mars habuerit, Lapithæ tamen, & Centauri in furorem sunt ebrietate compulsi. Deinde hoc loco Centauros ait in furorem actos a Libero, non Lapithas. [Centauros letho] Hic quæstio est, cur Pholus inter Centauros interfectum dicat. quē Hercules etiam hospitem habuit, & necdū infestauerit, sed peremptis centauris, cū sagittas eius Pholus miraretur, vna earum super pedes ipsius cecidit, & lethalis ei fuit. Inter Lapithas autem, & centauros bellum fuit propter Hippodamiam, siue Deianiram, & cum ad rapiendum virginem insolentes centauri fuissent, a Lapithis sunt attriti. [Magno Hyleum Lapithis cratere minantem] Bonum schema. ita enim pinguntur, quasi poculis bella tractantes.

c.

Quid maiora sequar,] Docet nullas ferē esse arbores quarū nonnullus sit nobis vsus, vt de salice arbore lēta, & fragili genista virgulto humili, & buxo frutice aut arbuscula sterili, & alijs plurib. ostendit. Sanē in descriptione Cytori montis notat Seruius a Beroaldo his verbis. Diximus alias Seruiū in reb. his quæ ad geographiā pertinent parum fuisse curiosum, cū in ipsius cōmentarijs errores emergant manifestarij, quales est hic. Nam Cytorus nō est in Macedonia regione Europæa, sed in Asiatica regione quæ Paphlagonia nuncupatur, vt auctor est Plin. Fuit autē cytorum ciuitas a cytoro Phryxi filio condita & appellata, quod Mela Straboque testantur. In mōte Cytoro buxus plurima nascebatur, vnde a Catullo Cytorus buxifer cognominatur. Credidit fortassis interpret Virgilianus Macedonia & Paphlagoniā eandem esse regionem,

*Quid maiora sequar? salices, humilesque genistæ,
Aut illæ pecori frondem, aut pastoribus vmbra
Sufficiunt, sepemq; satis, & pabula melli;
Et iuuat vndantem buxo spectare Cytorum,
Nariciæque picis lucos: iuuat arua videre
Non rastris hominum, non vlli obnoxia curæ.
Ipse Caucaseo Steriles in vertice syluæ,
Quas animosi Euri assidue franguntq; ruuntque
Dant alios aliæ fetus: dant vtile lignum
Nauigijs pinos, domibus cedrosq; cupressosque.
Hinc radios triuere rotis, hinc tympana plaustris
Agricolæ, & pandas ratibus posuere carinas:
Viminibus salices fecundæ, frondibus vlmī:
At myrtus validis hastilibus: & bona bello
Cornus: Itureos taxi torquentur in arcus.
Nec tiliæ leues, aut torno rasile buxum,
Non formam accipiunt, ferroq; cauantur acuto.
Necnon & torrentem vndam leuis innatat alnus
Missa Pado: necnon & apes examina condunt
Corticibusq; cauis, vitiosq; ilicis alueo.
Quid memorandum æquē Baccheia donatulerunt &
Bacchus & ad culpam causas dedit: ille furentes
Centauros letho domuit, Rhætumque, Pholusque
Et magno Hyleum Lapithis cratere minantem.*

tem illum Paphlagoniæ, vndantem. i. abundantem, aut in more vndarum se habentem, buxo. i. illo genere arbuscularum quarum materies vtilissima est torno laborantib. & lucos. i. arbores feraces picis nariciæ. i. qualis plurima est in Naricia patria Vlyssis, vbi plurimæ sunt piceæ arbores, & iuuat videre arua. i. loca vt arua nobis vtilia non obnoxia. i. nihil debentia nec obligata rastris. i. dentalib. quib. terra raditur cū hæc loca inculta sint, & non obnoxia vlli curæ hominū, quia negliguntur, & tamen profunt plurimum. Ipsæ syluæ steriles in vertice caucaseo. i. et arbores in caucaso mōte Scythiæ cuius vertex hyeme inaccessibilis est, cōstitæ quas. s. syluas Euri. i. venti illi aiosi. i. impetuosi frangunt, & feriunt. i. impellūt assidue, dant fetus aliæ alias. i. diuersæ diuersos, quæq; suos, nam dant vtile lignum nauigijs. s. pinos, & dant lignum vtile domib. s. construendis: vt cedrum, & cupressos. Agricolæ triuere. i. ornauere hinc. i. ex his syluis, aut his, hoc est aliquibus arborib. harum sylvarum rotis. i. ad rotas construendas, radios. i. ligna quæ sunt inter axem, & circumferentiam, aut canthos rotarū qui radij dicti, qd. vt radij a globo solis, ita ab axe deducant, & triuere hinc. i. ex alijs arborib. harū sylvarū, plaustris. i. vehiculis tympana. i. integumēta, ita vehicula obtegentia, vt et tympana corijs obteguntur, & posuere ratib. carinas. i. alnos aut trabes earum infimas pandas. i. incuruas, & salices sunt fecundæ viminib. i. vimina dant pro fetu ex viminib. autem varia intexuntur vasa agricolis necessaria, vanni & corbes, vlmī sunt fœcundæ frondibus, quibus & terra pinguior fit, vnde & a vitib. diligunt. Et myrtus supple est fecunda validis hastilibus, & cornus est bona, i. vtilis bello. i. ad bellū, quia ex ea hastilia fiūt atq; alia tela, taxi torquetur, i. curuantur in arcus Itureos. i. in formam arcuū optimorum quales habent Iturei populi Syriæ, necnon. i. etiam tiliæ leues. i. planæ, & non asperæ, & buxum rasile. i. quod facilliter radi potest torno. i. versatili instrumēto accipiant formam. s. vasorum aut instrumentorum nobis vtilium. nā tiliæ iugis faciendis congruunt, & buxum pyxidib. lagenis alijsq; multis, vnde addit & cauant acuto ferro. Necnon. i. et alnus arbor illa læuis, i. fragilis præ siccitate si extra solū aut aquas sit, aut sicut alnus missa pado. i. a quouis flumine in cuius ripis ferē nascitur innatat læuis. i. agilis & cita, vndā torrentem. i. præcipitanter fluentem necnon. i. etiam apes cōdunt, i. abscondunt, & locant examina. i. fetus suos qui dum educantur

cantur, examen dicuntur, in corticib. cauīs & aluo ilicis. i. il-
lius arboris glādifere vitioſe. i. putrefacte. Si ergo vitioſa vſui
eſt, q̄to magis integra in alueū cedit, Quid equē memorādū
.i. aequē dignū qđ memoret, & laudei; tulerūt dona baccheia,
hoc eſt a Baccho inuēta. i. vites. q. d. n. nihil, & i. in ſuper, Bac-
chus hoc eſt inuentū Bacchi, videlicet vinū dedit cauſas. i. oc-
caſionē ad culpā. i. cōmittēdā per ebrietatem. Ille. ſ. Bacchus
per vinum domuit letho. i. morte Centauros. i. populos illos
Theſſaliae furentes, ſ. ebrietate aut cupiditate vini habendi.
quod Olā fecerant. Centauros dico vt Rhetum, & Pholum,
& Hyleum minantē Lapithis. i. populis illis vicinis, quib. cū
Centauro ſape certamē erat, vnde Cētauri poti cū. ſ. fortio-
res ſibi viſi ſunt poculo illis minitabant magnō cratere. i. po-

culo capaci, qđ inter bibēdum in manu habebant. Itaq; vinū
difficiliter acquiritur, periculoſe naſcitur, & cū periculo ab-
ſumitur; cū aliā aliāq; multae arbores ſponte ferē naſcantur
nullo labore conſeruentur, & vſum ſine periculo praſtent.

Avr paſtorib. vmbam.] In veterib. omnib. libris ſcriptū
obſeruauī, vmbas, numero multitudinis. [Cedroſq; cupreſ-
foſq;] In Romano, in Mediceo, & alijs antiquioribus; libris
legitur. Cedrumq; cupreſſuſq; quamquam in Longobardi-
co, Cupreſſoſ, abſq; particula enclitica ſcriptum ſit ſcripto-
ris negligentia [Ityreos taxi curuantur in arcus.] Inuenies
omnino in aliquot libris antiquis, Curuantur, & ex Strabo-
ne. Sed in Mediceo. Torquentur, habetur. [Vitioſeq; ilicis
aluo] In Rom. lib. legitur Alueo, quod mirificē placet.

SERV.

O FORTVNATOS nimium,
ſua ſi bona norint, agrico-
las.] Non eſt abruptus tranſi-
tus ad laudem vitae ruſticae,
nam ad ſuperiora pertinet,
poſt vituperationem quippe
vini, iſta quaſi conſolatio eſt p
quam oſtenditur quantas vo-
luptates ruſticis natura pra-
ſtiterit. Quod aut Fortunatos
nimium ait, non ad fortunam,
ſed ad fortunae pertinet quan-
tatem, nam h. d. Quantum in
re eſt, maximas eis natura
praſtitit voluptates, quas ſi noſ
ſent, eſſent nō fortunati, ſicut
nunc ſunt, ſed nimium fortu-
nati, [Procul diſcordibus ar-
mis,] Longe a ciuitatib. plenis
iurgio & rapinis. [Iuſtiſſima
tellus.] Proprie, nam ſi iuſtus
eſt qui quod acceperit reddit,

Asc.

terra vtique iuſtiſſima eſt, quae
maiorē ſcēnore ſemina accepta reſtituit. [Si non! inge-
nem foribus domus alta ſuperbis] vt etiam in laudem fecit
Italiae, non ſolum vitam laudat ruſticam, ſed etiam contra-
riam. i. vrbānam, vituperat. Nam iſta quae de vrbib. dicit opi-
nabilia ſunt bona non vera, ſicut ruſtica. Multum. n. intereſt
inter verum, & opinatum malum, ſeu bonum. Vñ Iuue. Pau-
ci dignoſcere pñt Vera bona. [Inhiāt.] Hīe deſiderant. Et di-
cimus inhiō illam rē. [Pulchra teſtudine.] Indica, vñ poſtes
ornabantur, vel lectuli. Luca. Forib. teſtudinis [Indi Terga ſe-
dēt fuluo maculas diſtincta ſmaragdo.] Illuſaſq; auro uest.]
In quib. artifex ludens, auro aliqua depinxerat. Male autem
quidam incluſas legunt, [Ephyraeiaeque ara] Corinthia, quae
laudat etiam Cic. nam Ephyrus eſt Corinthus. [Alba nec Af-
ſyrio fucatur lana veneno] Aſſyrii populi ſunt adiacentes
ſyriae, apud quos primum vſus inuentus eſt purpura [Vene-
no] Colore.] Nec caſia liquidi corrumpitur vſus oliui] Caſia
eſt herba de qua fit vnguentum. Mire autem ait vſus oliui
corrumpitur: nam oleum generalem vſum habet, quod cum
in vnguētum fuerit corruptum, vni rei tm eſſe aptū incipit.
[Et neſcia fallere vita.] Aut quia innocētes ſunt, aut q̄ immo-
bilis eſt ſtatus vitae eorum. Vrbānorum. n. fortuna, aut inſi-
dijs, aut proſcriptione variatur, [Latis ocia fundis] Fūdus dī
ab eo quod ſit rerum omnium fundamentum [Spelunca,
vniue lacus]. i. bona naturalia, non ſicut in vrbibus labore
quaſita. vnde Iuue. Et ſpeluncas diſſimiles veris. [Frigida
Tempe proprie ſunt loca amœna Theſſaliae. Abusiue cuiuſ-
uis loci amœnitas. [Mollesque ſub arbore ſomni] Μαλακοί
δ' ὑπὸ δένδρεσιν ὕπνου [Illic ſaltus] Venationes quae genitus in
vrbibus non ſunt. [Luſtra ferarum] Bene ferarum addidit,
quoniam ſunt in vrbibus luſtra meretricum. [Paruoque af-
ſueta]. i. nō vt vrbāna, quae eſt ſegnīs, & prodiga. [Sacra deū,
ſanctique patres] Duo dicit, Sacra deorum ſancta apud il-
los ſunt, ſancti etiam parentes [Extrema per illos Iuſtitia ex-
cedens terris veſtigia fecit.] Hoc Aratus dicit, Iuſtitiam pri-
mo & in vrbibus, poſtea in agris tantum fuiſſe, vbi eam in-
ducit loquentem cur abſcedaſſe terris.

Asc.

O FORTVNATOS &c.] Quia varios oſtendit vinitorum
labores, dubioſque nec ſemper fauſtos fruētus, ne eos infe-
lices per hoc centuiſſe putetur, atque ita rem quam laudare
debet vituperare culpetur, cum exclamatione quadam dicit

*O fortunatos nimium, ſua ſi bona norint,
Agricolae; quibus ipſa procul diſcordibus armis,
Fundit humo facilem victum iuſtiſſima tellus.
Si non ingentem foribus domus alta ſuperbis
Mane ſalutantum totis vomit adibus vndam;
Nec varios inhiant pulchra teſtudine poſtes,
Illuſaſq; auro veſtes, Ephyreiaeque ara;
Alba nec Aſſyrio fucatur lana veneno,
Nec caſia liquidi corrumpitur vſus oliui:
At ſecura quies, & neſcia fallere vita,
Dives opum variarum; at latis ocia fundis,
Spelunca, vniue lacus, at frigida tempe,
Mugitusque bouum, mollesque ſub arbore ſomni,
Non abſunt; illis ſaltus, ac luſtra ferarum,
Et patiens operum, paruoque aſſueta iuuentus,
Sacra deum, ſanctique patres; extrema per illos
Iuſtitia excedens terris veſtigia fecit.*

vt ſit: ò quā fortunatos cenſeam Agricolas ſi ſua bona no-
rint: ſed qui nil ſubaudierit minus ineptus erit, vt. n. vulga-
res ita & latine locutiones quaedā in affectu ſunt, nec perfici-
unt effectū quib. ſ. agricolis ipſa tellus iuſtiſſima, quia plus
reddit quam accipit, ſed non quā dēt, fundit procul. i. lon-
ge a diſcordib. armis, neque in mari, ſed homo victū facile.
i. probabilem, & ſine difficultate acquiſibile. Si. n. tamen,
domus alta qualis eſt in vrbib. cū ruſticorū ſit humiles ha-
bitare caſas ſuperbis forib. i. habentes ſuperbas, hoc eſt ma-
gnificas & ſuperbe ornatus fores in quib. ſ. ſpolia hoſtium &
ferarum, atque ſculpturae variae conſpici ſolent, [vomit totis
adib.] ingentem. i. ſane magnā, vndam. i. multitudinem un-
datum proruentem ſalutātū mane. ſ. prima hora diei (unde
Martia. Prima ſalutantes atq; altera continet hora &c. De
qua conſuetudine apud Iuue. Satyra prima, vbi de ſportula
loquit plenius eſt uidere) nec. i. & non & ſi ſup. non inhiāt.
i. cum hiatu ferino ſe cōſpicere indicant poſtes varios. i. or-
natos, aut forte iaspideos pulchra teſtudine. i. quae ſūt in pul-
chra teſtudine, teſtudo aut eſt circūuolutio, & curuatura
camerae, vt dūt in morem teſtudinis denaxa (vulgus uoltam
appellat) Mira eſt in urbanis pompis vituperatio, & in ru-
ſtica ſimplicitate laus. Nam Epichetis ſingulis res eleuat,
atq; dānat, ut poſtes, quia uarij ſunt varietas. n. ad pompam,
& proſpectum inanem non ad vtilitatem pertinet, fores dā-
nat ſuperbiae, vndam ſalutantum moleſtie. quid. n. miſerius
q̄ tot ſalutantib. aures accommodare ſub primam lucem? Ve-
ſtes aut non decenter ornatas, ſed illuſas auro dicit, & Co-
rinthium propter vrbis luxum, & immodestiam hoīum ap-
petitionem taxat. Nam eiſmodi commixtionē eo quod no-
ua eſſet multi pluris quā ſolidū aurum, ſive argentū faciebāt
ſolebantq; ex eo conflare ſigna pretioſiſſima. Sanē & Corin-
thiū illud erat quod poſt deuſtationē Corinthi ex varijs
metallis commixtum poſt incendium compertum eſt. Præte-
rea quod lana fucatur i. d. ueneno corrumpitur manifeſtā
habet vituperationem, ſed ad ordinem redeo. Et nō inhiant
ueſtes illuſas, i. ad illuſionem inſextas auro, i. filiſ auratis,
& ara Ephyreia, i. Corinthia uaria mixtione ex incendio
vrbis nata mire placentia. Nec vſus oliui liquidi i. d. puri
liquoris, corrumpitur. ſ. a ruſticis caſia. i. admixtione un-
guenti ex caſia facti vt ſit ab vrbānis. At. i. ſed quies ſecura. i.
ſepa-

separata a curis, & vira nescia fallere. i. fallendi ignara, & spelunca. i. antra amœna, & lacus viui. i. fluentes nec arte, sed natura cōparati, & Tempe. i. loca amœna, & tēperata qualia sūt Tempe in Thessalia frigida. s. frigore opaco, de quo in Bucol. Hic inter flumina nota. Et fontes sacros frig^o caprabis opacū & mugitus boū gratus. s. pastoribus, & molles. i. sine anxietate somni sub arbore. i. in vmbri arborum non absunt. s. a rure, imò adsunt abunde saltus sup. sunt illic. s. ruri. & lustra. i. latibula, & diuersoria ferarum, sunt illic, & iuuentus. i. multitudo iuuenum, patiens operū. i. operationum, hoc est laborū nō vt vrbana delitijs assueta, se l. assueta paruo. s. sumptui, & expensis modicis, sup. est illic, & sacra deum. i. deorum rusticorum p̄cipue sunt illic sancta, & patres sunt illic sancti, & iustitia, scilicet virgo Astræa excedens terris. i. derelinquēs ob scelera hominum terras, & in cœlū faceiens, fecit extrema vestigia, per illos scilicet sanctos patres ruri degentes.

TOTIS vomit ædibus vndam.] In Mediceo libro, Vomat scriptum, quod nescio quid elegantius sonat. [Illusasq; auro vestes.] In lib. aliquot antiq. legere est, inclusasq; auro. [Alba

nec Assyrio] In Mediceo, & aliquot alijs antiquis. Neq; Assyrio legitur. [Et nescia fallere vita.] In Romano lib. Vitam legitur [At secura quies, & At frigida tempe.] In Longobardico At, vtrobiq; scriptum. [Non absunt illis saltus, ac lustra ferarum] Vetera omnia exemplaria quotquot habere contigit, non illis, sed illic legunt, quod mirifice placet. idq; etiam Seruius agnouisse videtur. [Paruoq; assueta iuuentus] In Romano lib. legitur. Exiguoque assueta.

AVDIO Florum ita scribentem: Corinthus Achaia caput, Græcia decus, inter duo maria Ioniū, & Aegæū, quasi spectaculo exposita. Et infra, vbi ruinas eiusdē felici breuitate transcurrit. Quid signorū? quid vestiū? quidve tabularū raptū incensum, proiectū est? ouātas opes victor abstulerit, & cremarit? hoc scias, q̄ quidquid Corinthij æris toto orbe laudat, incendio superuisse cōperimus. Nam & æris notā pretiosiorē ipsa opulentissimā vrbis fecit iniuria, q̄ incendio perustis plurimis statuis atq; simulacris æris, auri argentiq; venæ in cōe fluxere. Hinc æra Ephyreia celebrata Virg. quib. cum vehementer caperetur Augustus, et dici Corintharius cœpit.

ME vero.] Diu quæsitum est, vtrum philosophiæ an rusticitatis esset vita felicior, vnde nunc dicit primam esse philosophicam, post ipsam rusticam vitam. Suam autem personam pro quocunque ponit. sic paulo post, Rura mihi, pro cuiuslibet. Sic in primo, Nō illa quisquam me nocte per altum Ire iuuat, In tertio: Ne mihi tunc molles sub diuo carpere somnos. Et hoc ē, quod dicit Horatius in Arte poetica; Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor. [Quarum ferro] Poeta enim quasi musarum sacerdos est. [Cælique vias] Aut artes, vt, Inueni Germana viam, aut certe circulos, quibus sydera continentur. [Defectus solis varios] Atqui vno modo tantum, Sed deficere nobis videtur, tunc. s. cum Luna plena ē regione eius obstitit radijs, & eos nobis fecerit non videt. Vnde varios accipimus defectus, non quia varia ratione contingant (nam ratio vna est, vt diximus) sed quia vel varijs temporibus fiunt, vel variē, interdum enim duobus, interdū quatuor. interdum pluribus deficit digitis. [Lunaque labores.] Vel errores, quia non recta incedit, vel defectus, qui contingunt Lunæ, quoties terræ altitudo interueniens radijs Solis eam illuminari non patitur, a quibus dicitur lumen accipere. [Vnde tremor terris.] Variæ sunt opiniones, Alij dicunt ventum esse in concavis terræ, qui motus etiam terram mouet, Sall. Venti per caua terræ citati. Lucan. Quærentem erumpere ventum condidit. Alij aquam dicunt genitalem, sub terris moueri, & simuleas concutere, sicut vas aquæ, vt dicit Lucret. Alij ἀπὸ γῆς in terram volunt, cuius plerumq; latentes ruinae, supposita cuncta concutunt. [Qua vi maria alta tumescant] Obicibus ruptis.] Alij sic accipiunt, quod ruptis obicibus. i. Calpe & Atlante montibus Hispaniæ, & Mauritanæ Oceanus eruperit, & ista fecerit maria, quod non procedit. Si enim hoc esset, non diceret tumescant, sed tumuerunt, cum eruperint oceanī maria. Vnde æstuari oceanum accipimus, quia per Gallias, & Hispanias in infinitum erumpit contenta legeriparum, ad quas rursus recurrit. Cuius rei opiniones Lucanus in primo commemorat dicens;

*Me vero primum dulces ante omnia Musæ,
Quarum sacra fero ingenti percussus amore,
Accipiant; cælique vias, & sydera monstrent,
Defectus solis varios, Lunaque labores:
Vnde tremor terris, qua vi maria alta tumescant.
Obicibus ruptis, rursusque in seipsa residant:
Quid tantum Oceano properent se tingere Soles
Hiberni, vel qua tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturæ accedere partes,
Frigidus obstitit circum præcordia sanguis:
Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes,
Flumina amem, sylvasque inglorius; ò, vbi campi,
Sperchiusque, & virginibus bacchata Lacœnis
Taygeta: ò, qui me gelidis in vallibus Aemi
Sistat, & ingenti ramorum protegat vmbra.*

Ventus ab extremo pelagus sic axe voluerit,
Destituatque ferens in sydere mora secundo
Tethyos vnde vaga lunaribus astat oris.
Flammiger an Titan vt alentes hauriat undas:
Erigat Oceanum, fluctusq; ad sydera tollat.
[Quid tantū Oceano properet se tingere Soles Hybernī] Circulorum hoc efficit ratio, vt et in Aeneide diximus. [Tardis mora noctibus.] Tarde venientibus. i. æstiuis. [Sin, has ne possim naturæ accedere partes] Physicæ Philosophiæ vnde sunt illa, q̄ dixit. [Frigidus obstitit circum præcordia sanguis.] Secundū phycos, qui dicunt stultos homines esse frigidi sanguinis,

prudentes, calidi. Vnde & senes, in quibus iā friger, & pueri in quibus necdum calet minus sapiunt [In glorijs] Cum paratione philosophiæ, sic in Aeneide. Et medicas agitare in glorijs artes. Non quod nulla gloria medicinæ sit, sed quod minor q̄ diuinitatis, & augurandi, quæ ei Apollo obrulerat munera: vt Augurium, citharamq; dedit, celeresq; sagittas. [Sperchiusq;] Fluius Thessaliæ. [Taygeta] Mons Laconum Libero. i. Baccho sacratu [Aemi] Montis Thessaliæ, in quo etiam sunt Tempe.

ME vero &c.] Quia tantopere rusticam vitam laudauit; ne illam etiam philosophicæ,

Asc.

& cōtemplatiuæ prætulisse videatur, dicit se quidē præferre rusticanae vitæ philosophiam, & musarum diuina inuenta, sed si ad ea feliciter aspirare nequiret, nullā esse in praxi vitam, quam rusticæ prætulerit, primas ergo partes diuinarum, humanarumq; rerum contemplationi hoc est philosophiæ attribuit, proximas agriculturæ, dicens. Verum pro sed, musæ. i. diuæ rerum inuē trices, hoc est diuinarum rerū contemplationes dulcia ante oīa exercitia humana, quarum ego percussus. i. affectus ingenti amore fero sacra, vt. s. sacerdos accipiat me primū. i. primo, & p̄cipuo loco, quia nihil gratius, aut iucundus contingit, vt monstrent mihi vias. i. cursus, aut meatus celi, & sydera. i. syderū virtutē, & significationem, & varios defectus. i. eclipses solis, & labores, i. eclipses lunæ. i. imminutiones Lunæ, & monstrent mihi vnde tremor. s. accidit terris, & qua vi tumescant. i. inflentur, & extollantur, maria alta. i. eleuata, & hoc obicibus. i. obstaculis aut littoribus ruptis. i. dissipatis, & deiectis, & residant. i. descendant, vt locū capiant, rursus in seipsa. i. propria receptacula, prioresque alueos, & ambitus. Et mōstrent q̄. i. ad quid soles hybernī. i. qui illucēt, tpe hyberno, hoc est hyemali, properent, i. festinent t̄m. i. intantū, tingere se oceano. i. magno mari terrā ambienti, & id dicit fm opinionem vulgi credētis solē in Oceanum sui lauandi cā decidere, vel quæ mora obstet nō noctib. hyemalib. tardis. i. tarde decidentibus, sed æstiuis tardis. i. tarde venientibus. (idem in fi. i. Aen. reperies.) Sin. i. sed si, sanguis frigidus circū præcordia. i. tarditas ingenij a sanguine frigido circa cor producta. (vnde Iuuen. q̄ leuæ in parte māmille nil fallit arcadico iuueni) obstitit. i. obstitendo effecerit, ne. i. vt non, vel quominus possim accedere. s. intelligendo, has partes naturæ. i. rerum cōtinentum, hoc est cām rerum, Rura. i. res rusticane, & amnes rigui. i. irrigatiui placeant mihi in vallibus. i. accedā ad delicias rusticanas, & amē flumina. i. amēnitatē fluminū, & sylvas, existēs inglorius. i. sine gloria, quæ causas rerum inuenientibus debetur. O optātis est interiectio, scribunt quidē oh O qui me sistat. i. cōstituat, & vt dñt representet, vbi s. sint campi. s. amēni, & Sperchius. s. fluius Thessaliæ, ad quem Orpheus canticorū sacra peregit, & Taygeta declina-

declinatur sicut Hysmarus hic Taygetus, & pluraliter hac Taygeta) mōs Laconiae in Achaia, baccheta, id est bacchantibus frequentata virginibus Lacenis. O qui sistat me in gelidis. i. refrigeratiuis vallibus Aemi, illius montis Thraciae, & protegat me ingenti vmbra ramorum. i. quis dabit vt naturalis locorum dictorum, ac consimilium perfruar amēnitatem? q. d. se beatum fore si id contigerit.

Quarum sacra fero, ingenti perculsus amore] In libro Longobardico tantum legitur, perculsus. Sed in Romano, in Mediceo, & alijs antiquioribus, Percussus. [Qua vi maria alta tumescant.] In Longobardico, Tumescunt, legitur. [Oceano properet se tingere Soles] Tinguere (vt in veteribus habetur) scribendum esse ostendit attinguo [Rura mihi, & rigui placeant in vallibus amnes] in Rom. lib. Rigidi, legitur.

SERV.

FELIX qui potuit, rerum cognoscere causas.] Repetitio est superioris coloris, nam hoc dicit. Et rustici felices sūt, & qui tribuunt operam philosophiae. [Rerū causas.] i. physicam philosophiam. [Inexorabile fatum.] Alibi id est Fortuna omnipotēs, & ineluctabile fatum. [Subiecit pedibus.] Calcauit. [Fatu] Ex fato venientia. [Acherontis auari.] Omnem mundum in mortem trahentis. [Deos qui nouit agrestes.] Qui abstinet ciuicis malis, & aut rura habitat, aut cum suis numinibus rura descripsit. [Nymphasq; sorores] Nā Panis, vel Syluanis, sūt inter sese sorores, vt Aetneōs fratres inter sese. f. [Populi fascēs.] Honores q. a populo praestant. Proprie aut locutus est, vt fascēs populi, regū purpurā diceret. [Infidos agit s. discordia fratres.] Discordiā posuit pro auaritia. Ab eo qd̄ pcedit id, quod sequitur. Infidos aut fratres iō ait, q. auaritiā cā dissentiant. [Aut cōiurato descendēs Dacus ab Istro.] i. nō eū sollicitat cōiuratio Barbarorū. Ister aut fluius est Scythia. [Nō res Romanae perituraq; regna.] Regna. f. Barbarorū. Nā duo dicit. Barbarus nec Romanū imperiū mouet. i. ad ambitū cogit, nec Barbarorū regna peritura. Nō .n. Romano maledixit imperio, licet hoc alij dictum velint ex gnali venire snia, q. oīs magnitudo imperij periculis suis subiaceat, vñ etiam Iuuenalis ait; Ad generum Cereris sine cede, & sanguine pauci descendūt reges, & sicca more Tiranii. [Aut doluit miserans inopem, aut inuidit habenti.] Cic. in Tuscul. v. lib. hoc tractat, dicens, in quem cadit mentis perturbatio, posse in eū oēs cadere, sicut pōt omni virtute pollere, cui virtus vna contigerit, vnde nunc Virg. noluit rustico assignare misericordiā, ne ei daret et ceteras animi passiones, quas nouimus & a bonis, & a malis reb. venire, a bonis opinatis duas, vñā praesentis temporis, vt gaudiū, & vñā futuri spem; a malis similiter duas vñā praesentis, vt dolorē, & vñā futuri, vt metū, quas passiones esse animi non dubium est, vnde & ipse ait in 6. Hinc metuunt, cupiuntq; dolentq; gaudentq;. Sal. etiam in Catilinā bello ait: Omnes homines, qui de rebus dubijs consultant, ab odio, amicitia, ira, atq; misericordia vacuos esse decet. nam aiūs haud facile verum prouidet vbi illa officiunt. Ergo aut fm Ciceronis tractatum hoc dixit, aut qd̄ absolutus est, intelligamus ideo rusticum paupertatem nō dolere, qd̄ eam malum esse non credat, sed munus deorū. Luca. de paupertate: Et munera nondū intellecta deum. Est & aliud quod possumus accipere, ideo rusticū, nec bonis, nec malis alienis moueri, quia eius non interest, quippe qui ab vrbib. est remotus [Ferrea iura] Dura, inexorabilia, immutabilia. [Insanūq; forum] Litigiosum. [Populi tabularia] Vbi actus publici continentur. Significat autē templum Saturni, in quo & ararium fuerat, & vbi reponebantur acta quae susceptis liberis faciebant parentes. Iuuen. Tollis. n. & titulis actorum aspergere gaudes Argumenta viri.

FELIX, qui potuit rerum cognoscere causas, Atque metus omneis, & inexorabile fatum Subiecit pedibus, strepitumque Acherontis auari. Fortunatus & ille, Deos qui nouit agrestes, Panaque, Syluanumque senem, Nymphasq; sorores. Illum non populi fascēs, non purpura regum Flexit, & infidos agitans discordia fratres; Aut coniurato descendens Dacus ab Istro: Non res Romanae, perituraque regna: neque ille Aut doluit miserans inopem, aut inuidit habenti. Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura Spontē tulere sua, carpsit; nec ferrea iura, Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.

FELIX, qui &c.] Sicut primum musis vacare optauit, deinde agriculturā, ita docet primam felicitatem quae quidē in terris contingere potest, in musis ac philosophia cōsistere, proximē in reruitica. Ordo est. Felix sup. ē qui potuit cognoscere causas rerū, per quas, musas, & philosophiam deprehendimus, atque qui scilicet subiecit pedibus omnes metus, & .i. etiam fatum inexorabile necessitatem moriendi, is profecto felix est, qui vere cū Apostolo dicere potest: Cupio dissolui.

per experiētiā Deos agrestes. i. agrestiu deorū munera, hoc est qui intelligit, & cognoscit q̄ tum boni habeat agricolarū parsimonia, atq. cōtinentia; non. n. oīa q̄ bona sunt, cōtinuo ab oīb. intelligunt qui ea vident; vnde de paupertate Lucan. Et munera nondū, intellecta Deū. Qui inquam nouit, Pana Deū pastorū, & Syluanū senem, deū. f. syluarū, & nymphas. f. montiū, fontiu, fluminum, aut syluarū sorores. f. inter se. Ideo autem fortunatus est, quia fascēs populi. i. quos per populū in populum ferunt magistratus, aut honores populares, non sup. flexerunt illū. f. qui Deos agrestes nouit, & purpura regū. f. indumentū non flexit. f. sollicitauit aut attraxit. i. inclinavit se ad illum. f. aiū illius, & discordia. f. ex auaritia, aut ambitione nata, agitans. i. vexans fratres infidos. i. vexans fratres infidos. i. iniquē sua distribuētes, vt qui nec patrē posuerit suis quae plurima turba ē, aut Dacus populus a Germanis Danubio diuisus descendens ab Istro coniurato. i. ab accolis Istri, vt Dacis, Getis, Germanisq; in Romanos conspirantib., & coniuratis. i. timor illorum, non flexit sup. Non res Romanae, & regna peritura. i. inquit Ser. Barbarorū, quasi Romana peritura nō sint, cū dicturus sit Iuppiter in primo Aeneidos Romanis. His ego nec metas rerū nec tpa pono, Imperiū sine fine dedi. sed D. Aug. vt ad dictū locū primi Aen. dicem⁹. Hunc locū atq. illum. de verbis dñi Ser. 29. argutius capit dicens ex persona poetae dictū esse regna peritura, & ex persona Iouis, quasi fallacis numinis: Imperiū sine fine dedi. Non absurdū tñ esset pro snia poetae dicere, & quē res Romanae, i. administrationes rerū quas Romani possident, & regna. f. Barbarorum peritura. i. a Romanis subigēda, & ad Romanū imperiū transferenda sup. non flexerunt. Alij n. laborāt res partas possidere, alij vt possideāt parare. Nec ille, f. Agricola, qui nouit Deos agrestes, aut doluit miserans inopē. i. miseratus quidē est inopem, sed non cū dolore. i. animi cruciatu, ita ut paupertatē tanquam rem malā misere metuat, cū sit paucis contentus, aut inuidit habētī, hoc est medium in affectionibus tenuit, ita vt neq; turpiter crucietur visis miseris, neque inuideat visis aliorū diuitijs, sed su. carpsit fructus quos rami tulere sua spōte, quos ipsa rura tulere volētia. i. nō coacta, & quia illis cōtēntus erat nō doluit miseratus inopē, q. a paupertatē nō putauit esse malū, & est altera expositio Seruij, non vidit iura ferrea. i. dura & inflexibilia, nec forū. f. iudiciale insanū. i. litigiosum, aut tabularia. i. loca vbi tabulae. i. instrumenta, hoc est literae publicae ponuntur, vnde dicit populi. i. quae sunt de rebus populi, hoc est de rebus publicis.

ATQVE metus omnes, & inexorabile fatum Subiecit pedibus.] In Romano libro legitur, Ineluctabile fatum, quod & alibi positum a Virg. magis tamen eruditi probant, quod varium est, ad fertilioris facundiae copiam.

SERV.

Caece freta.] Subito in tempestatem surgentia. [Penetrant aulas, & limi-

Sollicitant alij remis freta caeca, ruuntque In ferrum, penetrant aulas, & limina regum.

na regum] Profitentur, satelitium. Limina autem ait interiorē familiaritatem. Sic Turnus,

Turnus, si pē admisceri Phry-
giam, se iumine pelli. [Petit ex-
cidij vrbē.] Incertum alienā,
an suam. [Gemma bibat] Gem-
meo poculo, non Gemmato.
[Sarrano dormiat ostro] Tyria
purpura. quæ enim nunc Ty-
ros dicitur, olim Sarra vocaba-
tur, a pisce quodam, qui illic
abundat; quem lingua sua Sar
appellant. Iuuen. Aut pictam
Sarrana ferentem, Ex humeris olea togam. [Hic stupet atto-
nitus rostris.] Vt concionetur [Per cuneos] Geminatus enim
(plebisque patrumque Corripuit.) Ordo est. Corripuit in
hūc geminatus per cuneos plausus, & plebis, & patrum. [Exi-
lioque domos] Voluntario. s. propter auaritiā. [Alio sub so-
le] sub alio climate.

SOLICITANT alij remis freta. [Vt plenius rusticorū quie-
tem & continentia laudet inuehitur in aliorum commodi-
tates, & luxum dicens, Alij, s. vrbani rerū & bonorum plus q̃
sat est cupidi, sollicitant remis freta ceca. i. occulta, & latētia,
& ruunt. i. p̃cipites currunt in ferrū. i. in arma, & penetrāt au-
las. i. theatra, aut regias, & limina regū. i. fiunt aulici, vt fauo-
re regū emergāt. i. quiuis eorū petit. i. adori ur vrbem insidijs
.i. per insidias affectat gubernacula vrbis, & petit miseros pe-
nates. i. domesticos deos, aut optima quæq; miserorū, & peni-
tissimē custodita ab eis, vt bibat gemma. i. aut poculo gemma-
to, aut (quod plus esset) gemma, & vt dormiat ostro Sarrano. i.
purpura tyria: nā Tyros olim Sarra dicta est. ea aut purpura
p̃tat cæteris cum sit dibapha. i. bis tineta. s. vt habeat lectum
coopertū purpura tyria, aut tapetis purpureis. alius condit. i.

*Hic petit excidijs vrbem, miserosque penates,
Vt gemma bibat, & Sarrano dormiat ostro.
Condit opes alius, defossoque incubat auro.
Hic stupet attonitus rostris: hunc plausus hiantem
Per cuneos (geminatus enim) plebisque patrumque
Corripuit: gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exilioque domos, & dulcia limina mutant.
Atque alio patriam querunt sub sole iacentem.*

rostris. i. magistratibus pro rostris gerēdis, Plausus corripuit
.i. totum ad se rapuit. hunc. i. alium hiantem. i. auiditate glo-
riæ captum, ita vt more canis sitibunda vix occludere possit,
corripuit dico per cuneos, i. populorū receptacula. enim pro
quia geminatus, q. d. nec id mirum, quia geminatus (& est fa-
ceta irrisio, sicut illa Horatij in Tygillum Mæstum, ac sollici-
tum cantoris morte Tygilli, Quippe benignus erat plebis &
patrum qui scilicet magnus & multum appetendus videtur.
Alij sup. gaudent perfusi. i. quando perfusi sunt sanguine fra-
trum, & mutant domos. s. paternas, & limina dulcia. i. quæ me-
rito dulcia sunt, exilio. i. pro dulcib. domib. exulant vltro vt. s.
diuitias acquirant, aut post effusionem sanguinis fraterni, vt
scelerati voti compotes fiant, & querunt patriam iacentem
sub alio sole. i. sub alio climate, sed foecundius dicit sole. Nam
si in diuerso climate esset idem sol. i. idem respectus, & eadem
influentia solis, leuior esset mutatio loci, quam vbi alius est
sol. i. diuersus influxus eius.

Nunc plausus hiantem. Per cuneos (geminatus. n.) plebis
que patrūque Corripuit) Rom. lib. medicus, Longo & pleri-
que alij geminatus, legunt, quod etiam approbatur à Seruio.

HINC anni labor. [Ex agri-
cultura habet totius anni
substantiam. [Hinc patriam.]
Donatus villam intelligit non
reuera patriam [Meritoque iu-
uencos.] Sui consortes laboris.
[Nec requies.] i. nunquam po-
test rusticus omni parte desti-
tuit. [Cerealis mergite culmi.]
Manipulos spicarum mergites
dicimus [Sicyonia bacca tra-
petis.] Oliua, a ciuitate Laco-
niæ Sicyone vbi abundant
olea. Trapetis autem molis oli-
uaribus. Et declinatur trape-
tum sicut tēplum Tere. Quos
super insidens trapetos lica-
gyris temperat. Quod me-
trum aptum est oliuam terē-
ribus. [Arbuta] Poma sylue-
stria. [Pendent circum oscula
nati] Contra illud, Exilioque
domos, & dulcia limina mu-
tant. Casta pudicitiam seruat
domus.] Non vt in vrbib. im-
pudica. [Ipse dies agitat.] Su-
spendendum, & sic inferendū,
festos. nam. h. d. oēs dies sic hēt
vt festos putes. Alij dicunt, fe-
stos dies cum religione cōcele-
brat. [Agresti palæstra.] Rusti-
ca luctatio. Palæstra autem di-
cta est, vel ἀπὸ τοῦ μάλιν. i. a-
luctation. vel ἀπὸ τοῦ παλ-
ται hoc est a motu vīnæ: nam
ducti forte luctantur. [Sic for-
tis] Hetruria creuit.] secun-
dum historiā. nam constat, Thu-
scos vsque ad fretum Siculum
omnia possedisse, [Ante etiam sceptrum Dictæi regis] An-
tequam regnaret Iupiter, qui est in Dictæo monte Cretæ nu-
tritus [Impia quam cæsis gens sit epulata iuuenis] Arati est
hoc, qui dicit, quod maiores bouem comēsse, nefas puta-
bant. [Necdum Impositos duris] Iuue. Nescierant primi gla-
dios excudere fabri. [Et iam tempus equum fumantia soluere

*Agricola incuruo terram dimouit aratro.
Hinc anni labor, hinc patriam, paruosque nepotes
Sustinet: hinc armenta bouum, meritosque iuuenos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus:
Aut fœtu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Prouentuque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hyems: teritur Sicyonia bacca trapetis;
Glande sues leti redeunt: dant arbuta syluæ:
Et varios ponit fœtus autumnus; & alte
Mitis in apricis coquitur uindemia saxis.
Interea pendent dulces circum oscula nati;
Casta pudicitiam seruat domus; ubera uaccae
Lactea demittunt: pinguesque in gramine leto
Inter se aduersis luctantur cornibus hædi.
Ipse dies agitat festos, fususque per herbam,
Ignis ubi in medio, & socer, cratera coronat,
Te libans Lenæ vocat: pecorisque magistris
Velocis iaculi certamina ponit in vlmo;
Corporaque agresti nudat prædura palæstra.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini;
Hanc Remus, & frater, sic fortis Hetruria creuit,
Scilicet & rerum facta est pulcherriima Roma,
Septem quæ vna sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictæi regis, & ante
Impia quam cæsis gens sit epulata iuuenis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari classica: necdum
Impositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos immensum spatij confecimus equor,
Et iam tempus equum fumantia soluere colla.*

tari, nec requies. i. intermissio vlla supple est, quin, i. quomi-
nus hoc est, non fit, nunquam est, quin annus exuberet, idest
valde vber, & foecundus sit, aut potius, foetu pecorū, aut mer-
gite. i. manipulo, culmi. i. calami, cerealis, i. frumētacei a Cere-
re inuenti, & quin annus oneret sulcos prouentu. i. frugib. abū-
de prouenientibus aut vincat, i. superet horrea, quod plus est,
quam

abscondit opes & incubat auro
ro defosso. i. incubando inuol-
uit se in aurum quod prius in
fossam vt nunc conspiciat de-
fodit, vñ Horat. in sermone, i.
cogestis vndique sacris, indor-
mis inhians, & tanquam parce-
re sacris Cogeris, aut pictis tan-
quā gaudere tabellis: hic atto-
nitus, i. stupefactus, & captus
admiratione indigna, stupet

rostris. i. magistratibus pro rostris gerēdis, Plausus corripuit
.i. totum ad se rapuit. hunc. i. alium hiantem. i. auiditate glo-
riæ captum, ita vt more canis sitibunda vix occludere possit,
corripuit dico per cuneos, i. populorū receptacula. enim pro
quia geminatus, q. d. nec id mirum, quia geminatus (& est fa-
ceta irrisio, sicut illa Horatij in Tygillum Mæstum, ac sollici-
tum cantoris morte Tygilli, Quippe benignus erat plebis &
patrum qui scilicet magnus & multum appetendus videtur.
Alij sup. gaudent perfusi. i. quando perfusi sunt sanguine fra-
trum, & mutant domos. s. paternas, & limina dulcia. i. quæ me-
rito dulcia sunt, exilio. i. pro dulcib. domib. exulant vltro vt. s.
diuitias acquirant, aut post effusionem sanguinis fraterni, vt
scelerati voti compotes fiant, & querunt patriam iacentem
sub alio sole. i. sub alio climate, sed foecundius dicit sole. Nam
si in diuerso climate esset idem sol. i. idem respectus, & eadem
influentia solis, leuior esset mutatio loci, quam vbi alius est
sol. i. diuersus influxus eius.

Nunc plausus hiantem. Per cuneos (geminatus. n.) plebis
que patrūque Corripuit) Rom. lib. medicus, Longo & pleri-
que alij geminatus, legunt, quod etiam approbatur à Seruio.

colla.] Allegoricus. h. d. Debe-
mus fatigato ingenio parcere,
& facere finem carmini. Sanè
non est comparatio, sed tran-
slatio, sicut & in primi finē di-
ximus. Et plerique volunt ideo
eum dixisse hoc loco carmini
Georgico finem se esse factu-
rum, quod duo sequentes libri
pastorales sunt, non Geor. vt e-
tiam in prima huius carminis
parte memorauimus.

AGRICOLA incuruo ter-
ram, &c.] Docet agricolam nō
otiosum esse necessitate, sed
longe latioribus exercitatio-
nibus teneri. Quia vbi supple-
seu postquam agricola dimo-
uit idest cum in diuersas partes
mouit, & discidit terram ara-
tro incuruo. i. postquam ara-
uit, & coluit vt decet terram.
hinc idest ex hac re, hoc est ex
agricultura est labor anni, id
est toto anno non distinetur
alio labore quam qui in agros
fit, aut ad agrum quodammodo
pertinet, & sustinet hinc
idest ex hac re patriam, quia
omnes viuunt ex agricultura,
fueruntque agricolæ sæpe bel-
lis gerendis optimi, & sustinet
idest sustentat, & educat hinc
paruos nepotes idest liberorū
suorum liberos, & sustinet
hinc armenta & iuuenos meri-
tos, idest boues aratorios qui
meruerunt ex fructu, quem
pepererunt labore suo susten-
tari, nec requies. i. intermissio
vlla supple est, quin, i. quomi-
nus hoc est, non fit, nunquam
est, quin annus exuberet, idest
valde vber, & foecundus sit, aut
potius, foetu pecorū, aut mergi-
te. i. manipulo, culmi. i. calami,
cerealis, i. frumētacei a Cere-
re inuenti, & quin annus oneret
sulcos prouentu. i. frugib. abū-
de prouenientibus aut vincat,
i. superet horrea, quod plus est,
quam

ASC.

quam si horrea rumpat. Nam vincere horrea dñr fruges, cū tot sunt, vt nulla sit spes in horrea posse ingeri, sed in agro reponuntur, rumpi aut cū paulo ampliores, quā capere possint horrea, sint, ita vt ingerantur. Mancin. exponit, quin prout, ac si dicat, nec requies est sup. agricolæ. i. nūquam cessatur, quin idest, vt annus ante exuberet, &c. nō est legendum exuperet, pp syllabam secundam quæ corriperetur, sed meo iudicio melior sensus est, vt dicamus agricolæ quidem requiem esse, quamuis prius dictum sit, redit agricolis labor actus in orbē, nam & nūc dicit. At secuta quies, & nescia fallere vita, saltē in aīo, sed non anno, ita vt intermittente agricola parumper operas suas, annus non intermittat prouentus. Nam snā accipiendæ sunt pro locis, quomodo autem agriculturam laudet, si dicat agricolæ nullam esse requiem? nisi dicamus non esse requiem in colligendis, quamquam sit pariendis fructibus, & frugibus. Venit hyems. i. vbi hyems venit, id iam accessit (est. n. præteriti temporis) bacca Sicyonia. i. oliua quæ nascitur plurima ad Sicyoniam Achaia oppidum, teritur. i. premitur trāpetis. i. molis oliuarijs, & sues. i. porci redeunt latii. i. pingues glande quam. i. sub quercubus rimati sunt, sylue dant arbura. i. fructus arborum, & autumnus ponit varios fæctus, is enim pomifer ac vini fer dicitur, & vindemia mitis idest botrus aut vua vindemiāda, coquit alie in saxis apricis. i. soli expositis. Interea. f. dum foris nascuntur fructus, & fruges, dulces nati pendent circum vbera. f. matrum & domus, idest familia, & præcipue coniux casta, seruat pudicitiam, vacca demittunt idest deorsum mittunt iam distenta vbera lactea idest lactis plena quasi lactosa, sed id, quia insuetus, vitauit, & hedi pingues luctantur inter se cornib. aduersis, idest ex aduerso obiectis, in gramine læto. i. pingui. ipse. f. paterfamilias, & princeps domus agricola, agit dies festos, & fufus. i. prostratus, & recubans per herbam. i. pratum herbosum. vbi. f. in medio est ignis ad sacrificium. f. cremandum, & vbi socij. f. laboris coronant cratera poculū magnū ampliter poturi, d. Lenæ, .i. Bacche, ipse libans. i. sacrificans, vocat. i. inuocat te, & ponit magistris pecoris. i. primis pastoribus certamina iaculi velocis. i. sagittarum. hoc est signum quod sagittis certatim deijciatur in vltimo, i. alta quauis arbore. Et. f. socij nudant corpora prædura. f. sole & vento indurata palæstra. i. luctatione agrestis. i. sudium, & agrestum, si legendum est palæstra, dic palæstra.

idest ad palæstram: Hanc olim veteres vitam coluere Sabini:] Laudat agriculturam ab antiquitate, & veteri auctoritate, omnium enim consensu vetustissimi mores approbatissimi sunt. vñ Fauor apud A. G. lib. .i. c. .o. Viue morib. præteritis, loquere verbis presentib. Ordo est. Veteres Sabini idest populi illi Italia sanè antiqui, coluere olim hanc vitam. f. Rusticanam, & Remus, & frater. f. Romulus, coluere hanc ritam præcipue pastoralem, & Hetruria fortis creuit sic. i. per agriculturam, scilicet. i. scire licet qd agricultura pot, quia & .i. et Roma pulcherrima facta est. i. sic. i. per agricola, & pastores, aut Roma facta est. i. euasit sic. i. per agriculturam, pulcherrima rerum, quia agricolæ multum decoris, ac roboris attulerunt rebus Romanis, quæ pro & Roma circundedit sic &c. aut quæ. f. Roma circundedit vna sibi idest ad decus. & ornatum suū septē arces. i. colles, muro, f. vno, hoc est vnīs mēib. Saturnus ē aureus. i. optimus aurea secula instituens, agebat in terris hāc. i. rusticanam vitam ante sceptrum. i. regnum Dictæ. i. Crētē sis regis. f. Iouis, hoc est antequam Iupiter expulso patre sibi regnū usurparet, & antequā gens impia. f. scelerata, est epulata. i. epulum publicum constituit iuuenis cæsis. i. mactatis quod impium videtur, cum sint socij laboris, nunc præcipitur, Thure deum placā, vitulum sine crescat aratro. Etiam sup. homines necdum. i. non audierant, adhuc classica. i. signa bellica; vt tubas, lituos, & cornua inflari scilicet cum hāc vita in honore esset sub Saturno, & necdum audierant enses impositos duris incudibus, scilicet vt cudantur crepitare idest crepitum, & sonitum dum percutiebatur dare, sed nos confecimus æquor immensum spatijs idest absoluius immensam materiam, aut nauauimus magnam operam in æquore, i. re rustica. quæ vt æquor plana est. Et tempus est iam soluere, idest a iugo eximere, hoc est tempus est soluendi, eximendi colla equum idest equorum, fumantia. f. ex diuturno labore, hoc est iam faciendus est finis, materiæ peractæ, & ad metam perductæ.

VARIA LECTIO.

INTEREA pendent dulces circum oscula nati.] Omnes antiqui lib. hoc ordine legunt, Interea dulces pendent. [Corpora; agresti nudat prædura palæstra. [In Roma. lib. Mediceo, & antiquissimis alijs, Nudant, numero multitudinis legitur.

Acc.

EQUVS Pales, &c.] Vt morem institutum obseruent argumenta librorum paucis explanabo priusquam agrediar. Ouidiani autem argumenti explanatio huiusmodi est, quæ p & Vates. i. diuinus poeta Virg. monstrauit, diuino. i. artificiosissimo carmine, omnia & te d. Pales. f. Dea pabulorum, hoc est vos pabula, & te supple te pastorum. i. inter pastores memorande. i. digne qui memoreris & p. diceris, per orbē, hoc est te d. Apollo deus pastorum, & cultus. i. cultodiam & curā pecorū, & pascua læta. i. iucunda aspectu & fecunda gramine, & quis. i. quibus locis armenta. i. maiora animalia quib. armi extant, vt boues, equi, & asini, habitent. f. stationem suā hoc est vbi pascantur, & stabulentur, & quis locis stabuletur agni. Bene stabulentur, & agni qui propter teneritudinem in stabulis aut potius caulis, & septis hoc est ouilibus detinentur noctu, cum armenta per prata vagantur sub dio.

P. OVIDII NASONIS IN III. GEORGICORUM Virgilij tetraſticon.

*Teque Pales, & te pastor memorande per orbem,
Et pecorum cultus, & gramina pascua læta,
Quis habitent armenta locis, stabulentur & agni,
Omnia diuino monstrauit carmine vates.*

ANTONI MANCINELLI IN eundem argumentum.

*Panditur apta boum, vel equum tibi forma notanda;
Post vitulum curam monstrat, curamque parentum;
Tradit equis aliam. Vim postea pandit amoris.
Curat oues, caprasque simul, lactis quoque, & lana
Mentio fit. Canum, serpentum cura notatur.
Morborumq; quoque & causas, & signa docebit,
Communemque luem cunctis animalibus olim.*

stabulentur ergo idest, in stabulis locentur. Stabulum autem a stando dictum est. unde stantibus fere attribuitur, equis, bobus, & nonnunquam ouibus. Mancinellus qui singulas partes explicat ex ordine argumentum constituit sic.

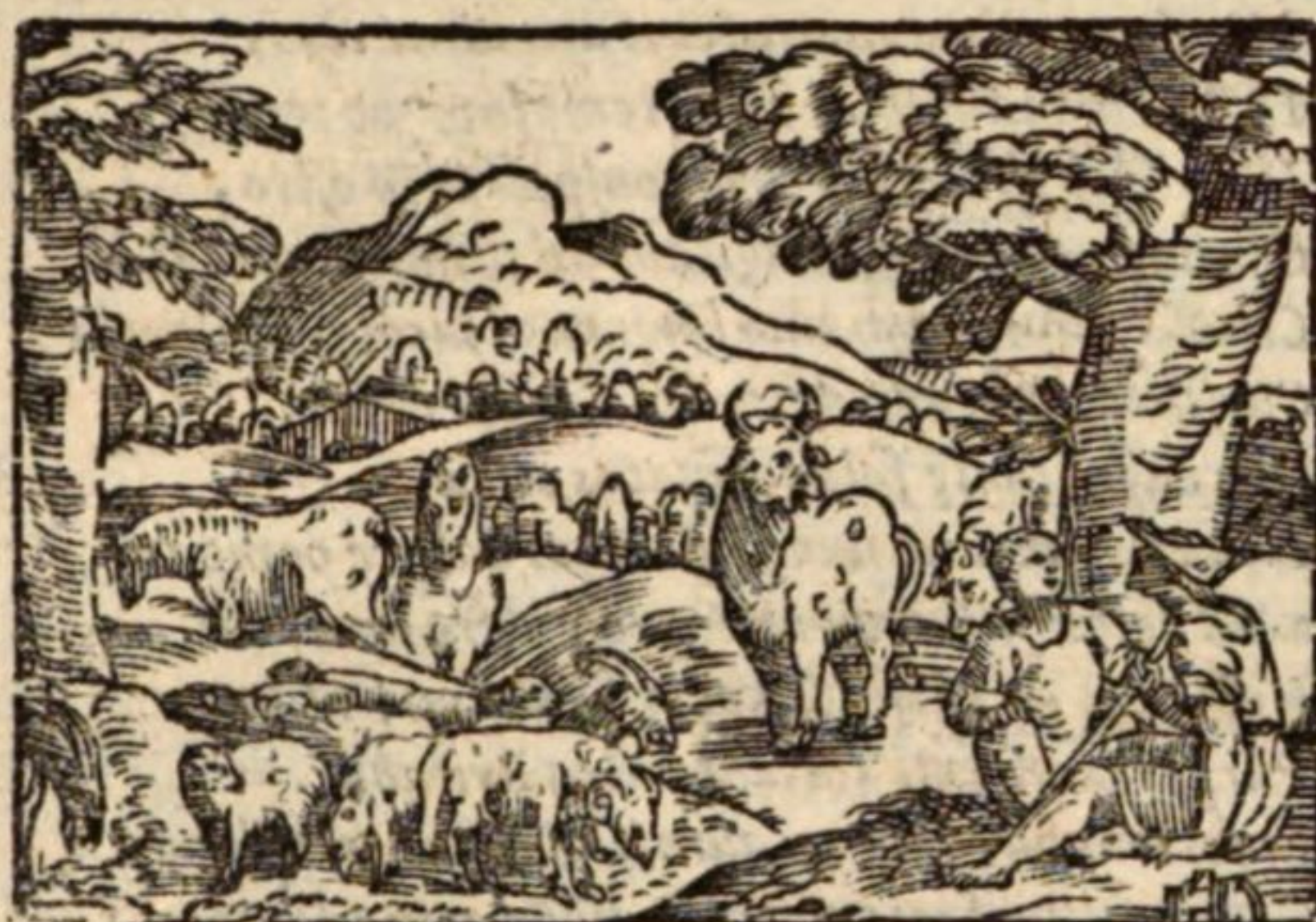
APERTA idest conueniens forma boum, vel equum. idest equorum: p. dicitur. i. reſeratur, & manifestatur scilicet in hoc tertio libro notanda tibi. i. cū ius pastoralis cura detento, & sup. poeta monstrat post. i. postea ex ordine curam vitulum. i. vitulorum, & curā parentū. f. ipsorum, & tradit aliam. f. curam equis, pandit postea vini. idest violentiam amoris, & curat oues. i. docet curare. (Est enim accusatiui casus pluralis numeri) & capras simul, & fit mentio lactis quoque, pro & lanæ, & fit cura canum & notatur cura serpentum, & docebit. f. ad finem operis causas & signa, idest indicia morborum, & luem idest pestem communem olim, idest quæ olim contigit cunctis animalibus.

E quoq; magna Pales] Inuocat deam pabuli, dicturus de animalib., sicut de frumentis dicturus & vitib. Cererē inuocauit, & Liberū. Sanē nō est mirandū esse vsum eū proēmio, sicut est usus in primo, nā aliud quodammodo inchoaturus est carmē, pastorale, i. post cō-

ter Pelopis, volens deorum tentare diuinitatem inuitatis filium suū epulādum apposuit, a quo omnes alij abstinerunt, excepta Cerere, quē brachium eius consumpsit. Postea punito Tantalo cum dij voluissent eius filium reuocare ab inferis. Ceres eburneū brachiū restituit, Quod ideo fingitur, quia Ceres ipsa est terra, quē corpora vniuersa consumit, ossa tñ reseruans. [Acer equis] Victor etiam Oenomai. [Via] Ratio. Me quoque possim.] Sicut se alij sustulerunt carminis merito. [Victor] Effector propositi; Sic paulo post, illi victor ego.

Pletū Georgicū, deinde ēt si vnū sit, scimus cōcessum esse scribētibus, vt iteratione, pē- mij legentiū interdū reficiāt laborē. Nā & Liuius frequenter innouat principia, vt, In- censa a Gallis vrbe, vt completis cōsulibus. Et Cicero in Verrinis, qui in frumentaria conciliauit auditorum animos, iteratione principij: vt, Omnes qui alterum iudicāt. Pales autem, vt diximus dea est pabuli, quam alij Vestam alij matrem Deum vocant. hanc Virgilius genere foemino appellat. Alij, inter quas Varro, masculino genere, vt hic Pales. Huic sacra soluūtur 6. cal. Maias die, quā Palilia vocantur. [Pastor ab Amphryso] Amphrysus fluuius Thes- saliae apud quem Apollo spoliatus diuinitate, ob occisos Cyclopas, Admeto regi pauif se armenta dicitur. vnde eum nunc inuocat, qui Nomius vocatur, vel ἀπὸ τῆς νομῆς. i. a pascuis, vel ἀπὸ τῶν νομῶν. i. a lege chordarum. [Siluē amnesque Lycæi] κατ' ἑξοχὴν, montem Arcadiæ posuit, vel quia pecorosa, vel quia Pā illic est rusticū numen.] Cetera, quē vacuas tenuissent carmina mētes] Hoc est fabule quē de lectioni esse poterāt, & occupare mētes curis solutas, iā descripta multis in omniū ore versantur. [Quis aut Euristhea durum] Eurystheus rex fuit Græciæ Perseigenus, qui Iunonis instinctu imperaret Herculi, vt varia monstra superaret, quibus posset perire. vnde eum durum appellauit, qui potuit ad complendum odium nouercae sufficere. [Aut illaudati nescit Busiridis aras] Busiris rex fuit Aegypti, qui cum susceptos hospites immolaret, ab Hercule interemptus est, cum etiam eum voluisset occidere: huius laudes scripsit Socrates, vnde illaudati participium est pro nomine, vt sit il laudabilis, non qui laudatus non sit, sed qui laudari non meruit, vt est illud in 8. Aene. Diues inaccessos vbi solis filia lucus Pro inaccessibiles, non ad quos nullus accessit, seu ad quos nullus accedere debeat. [Cui non dictus Hylas puer.] Id est a quo. Hora. Scriberis Vario fortis, & hostium. Pro a Vario. Hylas autem socius Herculis fuit, qui aquarum præfectus, raptus est a nymphis in Myfia [Latonia Delos; In qua Latona enixa est Apollinem, & Dianam, quam insulam ante vagam Apollo, ut in tertio legimus, Mycone cella Gyaroque reuinxit, ubi fabulam plenius diximus, stabilem fecit.] [Hippodameque] Græca quæ in n. exeunt plerumque ipsum n. in ia, soluunt: vt, Hippodame, Hippodamia; Penelopeia. Fabula talis est, Hippodamia filia fuit Oenomai regis Elidis, & Pifarum; hic equos habuit velocissimos, utpote uentorum flatu creatos, quibus procos filiae multos necauit, sub hac conditione prouocatos ad curule certamen, ut aut uictus traderet filiam, aut uictos necaret. Postea cum Pelopem amasset Hippodamia, corrupta Myrtilum aurigam patris, primi coitus pactione, qui factis cereis axib. cum uictore Pelopeia puel la promissum polcerat, in præmiū, ab eius marito præcipitatus in mare est, cui nomē imposuit. nam ab eo Myrteum dicitur pelagus. [Humeroque Pelops insignis eburno] Tantalus pa-

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON LIBER TERTIVS.

E quoque magna Pales, & te memoran-
de canemus
Pastor ab Amphryso: vos siluē, annesque
Lycæi.

Cetera, quæ vacuas tenuissent carmina menteis,
Omnia iam vulgata. quis aut Euristhea durum,
Aut illaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, & Latonia Delos?
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virum volitare per ora.

pastoralem pertractabimus. Cetera quæ vacuas, & cæt. Ne quis calumniatur poetam rem vtilem munusque delectabile descripturum quod pecoris curam suscipiat, iucundaque figmenta, ac poetarum fabulamenta præterea, innuit se hanc rem descripturum nō ignobilitate quadam animi, sed summa generositate, quippe qui falcē in facili mēsem immittere nolit, nec aliorum inuenta sectari. Nam licet Hesiodum imitetur, cū tñ longe præterijt atq; præcellit, quia ergo cetera quæ vacuas tenuissent carmina mentes, Oīa iā vulgata, tentanda, inquit, est via, qua me quoq; possim tollere humo victorque & virum volitare per ora. i. excogitanda est mihi materia nō ignobilis, aut in re, tenui elaborādū est, vt nō tenuis sit gloria, sicut in quarto dicturus est. In tenui labor, at tenuis non gloria, &c. Ordo aut est. Cetera carmina. i. ceteræ res carmine describendæ, quæ tenuissent, i. occupare potuissent mentes vacuas. i. securas, nec de lodice parāda sollicitas, sed ociosas & liberas, sunt iā omnia vulgata. i. ipsæ res sunt vulgo expositæ & notæ, frequenterq; descriptæ Nā quis nescit. q. d. nemo, aut Euristhea regē Græciæ, h. e. Mycenarū, & Lacedæmoniorū. i. in Hercule quē ad tot labores implicatus impulit, aut quis nescit aras. i. in q. b. hospites immolauit, aut arces. i. aulā tyrannicā. Busiridis. i. regis Aegypti illaudati. i. illaudabilis, aut nunquā iuste laudati. Cui nō est dictus. i. narratus, & recitatus carmine Hylas pueri. i. Herculi dilecti, & cui nō ē dicta Delos. i. insula illa Latonia. i. qua Latona, Dianā, & Apollinē enixa ē, & cui nō est dicta Hippodame. i. puella dicta quasi equorū domitrix, aut bellicosa, & cui non ē dictus. Pelops. i. filius Tantali a quo Peloponnesos dicta est acer, i. strenuus equis, i. bellator domitor Oenomai

Virg.

K

mai

mai in equis is sup. insignis. i. clarus & famatus humero eburno, quē. s. illi restituisse dñr dij ex eso a Cerere eius proprio; cui inquam hæc omnia nō sunt dicta? q. d. nemini, quia oēs norunt. (Sunt qui ne vitiosum sit bina epitheta. sine cōiunctione vni dedisse dicant legendū, humeroq; Pelops insignis eburno, & Acer, equis) quia ergo cæteram iā nota sūt diuulgata, tentanda. i. attendenda est via qua ego possim tollere. i. erigere humo. i. re humili qualis aliorū inuentio dun-

taxat, inniti quoque. i. etiam me sicut cæterarum inuentores se extulerunt, & qua ego victor. i. compos voti, possum volitare per ora virum. i. virorum. s. præstantium qui a viribus ac virtute dicuntur viri, sed pulchrum est a laudatis laudari, vt Hector Neuianus, inquit, auctore etiam Cicerone.

CAETERA quæ vacuas tenuissent carmina mētes] Quam uis, Carmina, non improbarim, in codicib. tamen aliquot Le manuscriptis legitur, Carmine septimo casu.

SERV. **P**rimus ego in patriā] iō primus q ante illum nullus Mantuanus poeta fuit, aut quia nullus exinde talis emer sit. [Modo] Tantummodo. [Aonio vertice] Bæotio. Heli con aut ipsa est Beotia, in qua est Helicon mons musis dicatus. [Idumeus palmas] Abundantes quantæ sunt apud Idumea ciuitatem Phœnicæ, Lucanus. Et arbusto palmarū diues Idume [In medio mihi Cæsar erit, templumque tenebit] Id est ipsi templū dabo. Et verbo vsus est Pontificali. Nā qui replum dicabat postem tenēs dare se dicebat numini, quod ab alio necesse fuerat iā teneri, & ab humano iure discedere. Quod autem dicit. [In medio mihi] Eius templum fore significat, nā semper ei sacratum numini locus est, cuius simulacrum in medio collocatur, alia enim ad ornatum tantum pertinent. [Tyrio conspectus in ostro] In habitur Pontificis, cuius se officium dicit in cōsecratione sumpturum. [Cetum quadriugos agitabo ad flumina] Id est vnus diei exhibebo Circēses, quia vt Varro dicit in libris de gente populi R. olim viginti quinque missus fiebant, sed vigesimus quintus dicebatur, & rarius eo quod de collatione populi exhibebatur, qui desijt esse postquam conferendæ pecuniæ est consuetudo sublata, vnde hodieque permansit, vt vltimus missus, appelletur ærarius. Ergo centum, currus secundū antiquitatem dixit, sicut etiam ad flumina. Olim. n. in littore fluminis Circēses agitabant, luidi in altero latere positis gladijs, vt ab vtraq; parte esset ignauitæ presentius periculū, vñ & Circēses dicti sunt, quia exhibebantur in circuitu ensib. positis, licet alij a circumeundo dicant Circenses vocari [Cuncta mihi] In honorē meum. Et hoc dicit, Ex alijs agonib. ad me cuncta Græcorum multitudo conuenit. Per Alphæum aut Iouis Olympici agonē significat. Nam Alphæus fluuius est Elidis, quæ ciuitas iuxta Pisas est, in qua colitur Olympicus Iuppiter. [Lucosq; Molorch] Id est siluam Nemeam, in qua celebratur Agon in honorē Archemori. Molorchus aut pastor fuit, qui Hercule venientem ad occidentū Nemeum leonem suscepit hospitio. [Crudo cestu] Duro, vt, Seu crudo fudit pugna cōmittere cestu [Tonsē oliuē] Minutis folijs compositæ, vt Tonsisq; ferūt mantilia villis, Habiturum se autē coronam rosilem dicit. [Vel scena vt versis] A pud maiores theatri gradus tm fuerūt. Nam scena de lignis tm ad tempus fiebat, vnde hodieq; permansit consuetudo, vt componantur pegmata a ludorū theatrium editorib. Scena aut quæ fiebat, aut versilis erat aut ductilis, Versilis tunc erat, cum subito tota machinis quibusdam conuertebatur, & aliā picturæ faciem ostendebat. Ductilis tunc cum tractis tabularis hac atq; illac species picture nudabatur interior. Vnde perire vtrumq; tetigit, dicens. Versis discedat frōtib. singula singulis complectēs sermonib. Quod Varro, & Suetonius cōmemorant. [Purpurea intexti tollant aulæa Britanni] Hoc secundum historiam est locutus. Nam Augustus postquam vicit Britanniam, plurimos de captiuis quos adduxerat, donauit ad officia theatralia dedit etiam aulæa. i. vela, in quib. depinxerat Victorias suas, & quemadmodū Britanni ab eo Donati, eadē vela portarent,

*Primus ego in patriam mecum (modo vita supersit)
Aonio rediens deducam vertice Musas ;
Primus Idumeas referam tibi Mantua palmas :
Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens vbi flexibus errat
Mincius, & tenera prætexit arundine ripas .
In medio mihi Cæsar erit , templumque tenebit .
Illi victor ego , & Tyrio conspectus in ostro ,
Centum quadriugos agitabo ad flumina currus .
Cuncta mihi Alphæum linquens , lucosq; Molorch
Cursibus, & crudo decernet Græcia cestu .
Ipse caput tonsē folijs ornatas oliuæ
Dona feram . iam nunc solemnes ducere pompas
Ad delubra iuuat, cæsosque videre iuuenços .
Vel scena vt versis discedet frontibus ; vtque
Purpurea intexti tollant aulæa Britanni .
In foribus pugnam ex auro, solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini ;
Atque hic vndantem bello, magnumque fluentem
Nilum , ac nauali surgentes ære columnas .
Addam Vrbes Asiæ domitas pulsumq; Niphatem ,
Fidentemque fuga Parthum, versisque sagittis ,
Et duo rapta manu diuerso ex hoste trophæa ,
Bisque triumphatas vtroque ab littore gentes .*

quæ re vera portare consueuerant, quam remira expressit ambiguitate, dicens. [Intexti tollant] Nam in velis ipsi erant picti qui eadē vela portabant. Aulæa autem dicta sunt ab aula Attali, in qua primū inuenta sunt vela ingentia, postq̄ is populū R. scripsit heredem. [Solido elephanto] Ebore integro, non sectili [Gangaridum] Gangaridæ populi sunt inter Indos, & Assyrios habitantes circa Gangem fluuium, vnde etiam Gangaridæ dicti sunt: Hos deuicit Augustus, vnde est Imbellē auertis Romanis arcibus Indum. Gargaridum vero pro Gāgaridarū posuit, quia hic Gāgarida facit. Quod autem ait, Victorisque arma Quirini, Non est cōtrarium, nam vt etiam in 1. Aeneid. diximus. Suetonius Trāquillus hoc de Augusto cōmemorat, Quodam tempore tres partes populi cōsentiente senatu obtulisse ei tria noia; Quirini, Augusti, Cæsaris, ille ne vnū eligendo, alias offendere partes, primo Quirinus ē dictus

inde Cæsar, post in nomine permansit Augusti, vnde eū Virgilius omnibus istis appellat nominibus. Nam Quirinū Romulū accipere non possumus quia Gangaridas penitus ignorauit. [Vndantem bello] Quasi non vndas, sed bella portantē, propter Antoni & Cleopatæ grauissimum prælium. [Magnumque fluentem] Magnæ vt, Torumque repente clamat. [Ac nauali surgentes ære columnas] Augustus victor totius Aegypti quā Cæsar, pro parte superauerat, multa de nauali certamine sustulit rostra, quibus conflatis quatuor effecit columnas quæ postea a Domitiano in capitolio sūt locatæ, quas hodieq; cōspicimus, vnde ait. Nauali surgentes ære columnas. Nam rostratas Iulius Cæsar posuit victis pœnis nauali certamine, è quibus vnā in Rostris, alteram ante circum videmus a parte iā nuarum [Niphatem] Niphates & fluuius est & mons, vt, Et Cimini cum monte lacum. Per Niphatem autem, populos iuxta habitantes accipimus. Nam nec fluuius nec mōs vnquam potest pelli. [Fidentemque fuga Parthum] Tunc. n. melius iaculantur sagittas [Rapta trophæa] Raptim & sine labore quæ sita. [Diuerso autem ex hoste] Orientis, & occidentis accipimus. Vnde ait, Vtroque ab littore. Orientis, propter Gangaridarum, Occidentis propter Britannorum triumphum.

PRIMVS ego in patriam &c] Ostendit, qua via speret se victorē fore, & humo se ferri posse, si videlicet primus Mātua musas transferat, eisque illic adē dicet, quod se facturū dicit in honorē Augusti. Cæsaris qua occasione describit sacrificij concepti pompam, & Cæsaris triumphalia insignia, cuius ē egregia facinora se descripturum pollicetur. Ordo igitur est. Ego rediēs non illinc, vbi fuerit corpore sed cōtemplatione. & animi exercitatione, deducā vertice Aonio. i. ab Helicone mōte Aoniæ, quæ Beotiæ pars est, deducā dico primus mecū musas in patriam, s. meam, hoc est Mātua, vbi natus & quasi si id dicā, paratus sum modo, i. dūmodo vita supersit, & o Mātua ego referā tibi. i. ad te, & ad honorem tuū primus palmas Idumeas. i. gloriam & laudem, qualē habet palmis coronati. quarū Idumeæ, præstantissimæ habentur, hoc est primus merebor nobili palma coronatus in patriā meam redire. Et ego ponam,

nam. i. constitutam templum. i. ædem sacram cōtemplationi. dicatam de marmore. f. constructam sup. in campo virili, ppter. i. iuxta aquam, vbi. f. locus purgator, & amœnior esse solet, vbi. i. in quo loco Mincius fluuius ille apud Mantuā in Padū incidens erat. i. circumfluit, non recto tramite erranti similis, tardis fluxib. hoc est ipsum tardantibus, cuius tarditas in cōmodum accolarum vergit. Nam fluuij præcipientes negant reditum cum difficilimum sit aduerso flumine quidquam vehere, & vbi Mincius prætextit. i. cooperit, & munit ripas tenera arundine, Cæsar. f. August. erit mihi. i. ad votum meū in medio. f. templi quasi princeps eius, & tenebit. f. tā q̄ rē sibi dicatam tēplum. Ego victor. i. voti compos illi. i. in illius honorem, aut conspectus illi, ab illo in ostro tyrio. i. purpura tyria, vt præses ludorum agitato ad flumina centū currus quadrijugos. i. habentes quaternos equos, hoc est exhibebo vnus diei ludos Circēses, & cuncta Græcia. i. pubes Græcorū linquēs Alphæū. f. amnē. Elidis, id quē curules ludi fieri solebāt, & lucos, i. siluas inceduas. Molorchī. i. q̄ sunt in Arcadia, à Molorcho denotati certet, mihi. i. ad votum meū cursib. f. equorum, vt apud Alphæum solet, & cēstu. i. munimine manuum quo pugiles se inuicem cēdunt, crudo. i. ex corio crudo, & plumbi pleno facto quō apud Molorchū certate solebant Arcades in ludis nemēis [ipse caput, &c.] Ostendit mirifice poeta se super se vehi, ac rapi ad gloriā, ac laudationē Augusti, vt q̄ quo illi decēcius obsequat, sibi ornatū oēm vendicer p̄ imaginationē, ac phantasiā quandā quasi ex desiderio obsequēdi ortā. Sed ne commētarijs, q̄ prolixi, sed nō superflui sunt opus immensū faciā, Ordo est. ipse. i. ego Maro est. n. apud nos triū personarū, sicut *αὐτὸς* apud Græcos ornatus caput. f. habens caput ornatum folijs. i. frondib. oliuē tonsē. i. decerptē e frondib. tōsilibus, feram, i. offeram dona. f. Augusti tēpli ipsius præfidi iuuat. i. delectat iā nūc. f. et ante cōstitutū templū ducere. i. per phantasiā, & imaginationē ducere. f. sponte accedentes, ad delubra i. templa in quibus sunt deorum sacra pompas sollennes. i. quales. in solēnibus sacrifici

cijs duci consuevere, & videre. f. animo iuuenēcos cæsos. i. maturos, vel. i. etiā aut vicissim iuuat videre, vt. i. quo pacto, aut qualiter scena. i. vmbaculum ad ludos scēnicos exhibendos extructum discedat. f. à loco priore, frontib. versis. f. in scena versatili, aut versili, de qua Valla, & Manc. hicque, pro & vt. i. qualiter Britanni. i. qui nunc Anglici dicuntur intexti. f. in aulæis tollant, i. ferant, hoc est sic acu picti, & intexti aulæis, vt videantur ferre aulæa. i. velamenta parietum aularum quę si prosterant tapetes dici solent, cum vero pendent aulæa purpure a. i. ex purpuraceo filo contexta, posset forte dici, q̄ Britanni tollant. i. extollant, & erigant cum grandiores sina. Ego faciam in forib. f. templi, hoc est in vestibulis ex auro, & elephanto. i. dente elephantino solido. i. nō integro, sed duro, hoc est ebore inaurato pugnam, gangaridum pro gangaridarum, i. qua gangaridæ populi inter Indos, & Assyrios ab Augusto deuicti sunt, & faciam. f. ex auro, & ebore, arma Quirini i. Augusti. Quirini appellationē populus obtulit victoris. f. Indorum, Parthorum, & reliquorum ferē populorū, atq; sup. faciam hic Nilum fluuium Ægypti, cuius reginam Cleopatram, & M. Ant. deuicit Augustus, vndantem tergo. i. abundantem bello. i. rebus bellicis, vt armis, & nauibus, & fluentē magnū. i. magnā, & faciam columnas surgentes. i. editiores ex ære nauali, i. rostris nauium victarū detracto, & addā. f. in sculptura, vrbes Asię domitas. f. ab Augusto, & Niphathē. i. accolam Niphatis fluuij, & montis, in Armenia pulsum, & Parthum fidentem fuga. i. fugiēdo, & sagittis versis. f. inter fugiendū in hostē, & addam duo trophæa. i. spolia quasi opima, rapta manu. f. Cæsaris victoris ex diuerso hoste. f. tā orientali, quā occidentali. & gentes triumphatas. i. in triumphū actas, & de quibus triumphatum est bis. f. sub Cæsare, & sub Augusto. Ab litore. f. Oceani, vtroque, f. tam orientali, q̄ occidentali, & ita raptim Augusti triumphos commemorat.

I L I I victor ego] In Rom. in Med. & in aliquot antiqui VAR. cod. Illic legitur. [Et crudo decerner Græcia cæstu] In RO- LECT. ma. cod. Duro, cæstu, legitur.

RV. STABUNT & Parij lapides, spirantia signa] In templo Cæsar's maiorum statuas eius dicit esse positurum, quas commendat, & a præcioso marmore, & ab arte, dicens Spirantia signa, sic alibi, Viuos ducent de marmore vultus. Item parius vel lapis circundatur auro. [Assaraci proles, demissæque ab Ioue gentis Nomina] Ponam inquit, eorum statuas, qui à Ioue vsque ad Assaracum, & ab Assaraco, vsque ad Augustū originem ducunt: Assaracus autē auus Anchisæ, pater Capis fuit. [Trosq; parens,] Troianorum rex, Ganymedis pater, à quo Troia nominata est. [Troie Cynthius auctor] Vel

Stabunt & parij lapides, spirantia signa, Assaraci proles, demissæque ab Ioue gentis Nomina, Trosque parens, & Troie Cynthius auctor, Inuidia infelix furias, amnemque seuerum Cocyti metuet, tortosque Ixionis angues, Immanemque rotam, & non exuperabile saxum. Interea Dryadum siluas, saltusque sequamur Intactos, tua Mæcenas haud mollia iussa: Te sine nil altum mens inchoat: en age segnes Rumpe moras, vocat ingenti clamore Cithæron, Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum: Et vox assensu nemorum geminata remugit. Mox tamen ardenteis accingar dicere pugnas Cæsar's & nomen fama tot ferre per annos, Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar.

equis nobilis. [Vox ingeminata remugit] Duplicata per Echo. Alibi Non c. inimus surdis, respondent omnia siluæ. [Mox tñ] i. postquam Georgica conscripsero. Et ardens pugnas legendum est, nam male quidam ardentis Cæsar's accipiunt, vt Is cōis sit syllaba. [Tithoni prima quot abest ab origine Cæsar] id est tua facta tot annis celebrabuntur, quot anni sunt a te vsq; ad mundi principium. Et modo Tithonum p̄ sole posuit. i. pro Tithane, Nā Tithonus frater Laomedontis fuit, quem prælitantem Aurora dilexit, & rapuit, à quo vsque ad Cæsarem non valde multum tempus est.

Apollinem dicit propter muros vel Cynthium regem Troie, quem in Troicis suis Nero cōmemorat. [Inuidia infelix] Quę inuidentes efficit infelices. Dicit autem se talia scripturū, vel facturū, vt magnitudine sui mereatū inuidiam. ipsam tñ inuidiam nihil esse nocituram timore pœnarum. [Amnemq; seuerum] Tristem. Contra Terentius, Tristis alacritas inest in vultu, atque in verbis fides [Tortosq; Ixionis angues] Quibus religatus ad rotam est, postquam illicitos Iunonis petiuit amplexus. [Et non exuperabile saxum] Quod contra montem Sisyphus voluit. Et non exuperabile dixit, non quod superari non potest, sed quod exuperare non valet summū montis cacumen. [Interea Dryadum siluas] Donec laudādi Cæsar's tēpus, adueniat, interim Georgica scribo. Intactos autē ait salt⁹ quod ante ipsum nullus latine carmen georgicū scripsit. [Te sine nil altum mens inchoat] ac si diceret, Nō meo ingenio. sed tuo fretus imperio ad hoc carmē accessi. [Vocat ingenti clamore Cithæron] Hortantur nos ad scribendū illi montes, qui animalib. sunt referti. Cithæron autem pars est Parnassi. [Taygetiq; canes] i. Lacones, nam Taygeta ciuitas est Laconie. Et hoc ideo quia dicturus est. Nec tibi curacatum fuerit postrema. [Domitrixque Epidaurus equorum.] Epiri ciuitas est

STABUNT & Parij, &c.] Eiusdem templi, quod animo cōceperat exornationem prosequitur poeta, non qui se diuinis carminibus. i. lapidibus construendum putarit, ergo & lapides parij. i. sculpture ex marmore cādido, quod in Paro insula plurimū nasci stabūt. f. ad ornatū templi in foribus, aut alibi appositorie, signa spirantia. i. quasi spiritum habeant spirare visa. vnde in 6. Credo equidem viuos ducent de marmore vultus, & ples. i. pgenies Assaraci illius Principi Troiani, vnde Iulius, & Augustus originē traxerūt, stabit sup. ex marmore illo exculptaq; pro. i. nomina, i. stēmata, aut tituli, gēis demissæ. i. deductæ ab Ioue. i. p̄ Dardanū, & Electrā (vide Mācinellū) & Tros parēs. f. Assaraci, & ab eo descēdentiū, & Cynthius. i. Apollo auctor. i. fabricator Troie cū Neptuno, sed Phæbum, Apollinē fingit poeta Troianis semper propitiū fuisse, vnde est. Phœbe graues Troie semper miserate labores, Dardana, qui Paridis dilexit tela munusq; Neptunum autem aduersum, & seuū, vnde est Neptunus muros magnoq; emota tridenti Fundamenta quatit, &c. quod quantū ad Apollinē, ideo mihi videt finxisse, quod in illius tēplo Achilles occisus est, & quia postea Augustus eius personam induerat in eiusdem tutelam se cōmiserat cui & ædē sacrauerat) Inuidia in- Virg. K 2 felix

*felix, quia se plus, quam inuisum cruciat metuet furias, & am-
ne seuerum, imo implacabile Cocytii. i. flumini illius inferna-
lis à perpetuo luctu denominati, & angues Ixionis (Mancin.
Ixioni scripsit). i. qui dependent ad rotam Ixionis tortos. i.
amplicitos, & rotam immanem, & saxum. i. Sisyphi, aut qd
Sisyphus voluit non exuperabile. i. qd nunquam ad quietem
deduci potest: hoc est quisquis inuidia concutiet ob has Cæsaris
laudes æterna sibi supplicia timere debet, aut tanta erit gloria
Cæsaris, vt multi rûpêdi sint p̄ inuidia, quos apud inferos, eter-
na manet supplicia, de quib. in 6. Æn. latius & Mancin. abun-
de. [Interea Dryadum, &c. Redit an institutum suum, quod
est Georgica describere. Non modo quæ est in agricultura, sed
quæcunque ea sit dicēs, interea dum hæc moliar, iustoq. appa-
ratu templū Augusto constituam sequamur siluas Dryadum
.i. rem agrestem, verum quia de siluis locutus fuit in secundo
libro, bene adijcit, saltusque sequamur in tactos, vt. s. de siluis
& saltib. se locutum significet, quatenus ad rem pecuariā, &
ad pabula pertineant: aut vt metaphoricis loqui innuat, de
materia videlicet confusa, & à Latinis scriptoribus adhuc in-
tacta. No minant autem saltus, quosdam cuiusmodi sunt Cy-
theron in Boeotia propter Boves. Taygeta in Laconia pro-
pter canes, & Epidaurū inter Achaia Peloponnesum pro-
pter equos. Notatur aut. Seru. in descriptione Epidauri à Be-
roaldo his verbis. Quemadmodum in Cytore expositione er-
rauit Seruius, vel potius ipsius adulterata volumina ita in
Epidauri narratione turpis est error cum ciuitas fuerit non
in Epiro, sed in Peloponneso, vt Plin. Strab. omnesq. geogra-
phi testantur, & fuit in Saronico sinu Epidaurū oppidū loca-
tum Aesculapij tēplo celeberrimū alio noīe vocatur Epitau-
rus. verum opinor, Seruium similitudine nominis fuisse dece-
ptū cum Epidamus inueniatur & Epidaurus, de Epidauo iā
dictū est. Epidamus aut, cuius meminit Plautus in Menech-
mis. Ciuitas est Epiri quā Romani, vt in 3. scribit Plin. pro-
pter inauspicatum nomen Dyrrhachii appellauerunt, de cu-
ius cōditorib. ita scribit Appianus, Epidamus rex urbē cōdi-
dit, quæ ab ipso nomen assumpsit, huius ex filia nepos Dyrrha-
chius portū ibi adiecit, qd Dyrrachium appellatur Epidanni
meminit Luc. in 10. ad campos Epidamne tuos, quæ dictio in
omnibus ferè codicibus deprauata legitur, pro Epidāne pas-
sim scriptum est Epidauæ, quod nec historie, nec Lucani snie
conuenit. Cum de Sæua Centurione loquat, qui apud Dyr-*

*rhachium, hoc est Epidamum in partibus Cæsaris viriliter di-
micauerat, & memorabile facinus quod historici omnes con-
celebrant, audacia prope incredibili patrauerat. Hæc ille. Or-
do autem est. O Mœcenas nos sequamur interea. s. dum Cæ-
sari moliar templum, & pompam triumphalem, siluas Drya-
dum. i. dearum arborum, hoc est quas ille frequentant. i. ver-
semur in siluis vbi sunt pecorum quorundam pabula, vt suū
in glandib. & boum in frondib. & saltus. s. armentorum in
ractus. i. nō prius descriptos ab Latinis poetis appositorie tua
iusta, aut mollia. i. non futilia, nec paripendenda, quia mens
.s. nostra nil. i. non aliquid non inchoat aliquid altum sine te
.i. sine auctoritate tua, aut assensu tuo. En age adhortandi ad-
uerbium est age, en vero ad nouos conatus pertinet, rumpe
moras segnes. i. quæ segnes efficiunt, quia Cytheron saltus
ille, in Boeotia, vbi boum ingens copia est, & Bacci cū mu-
sis ratio vocant. s. nos ad se describendum ingenti clamore.
& canes Taygeti. i. Laconici vacant nos, & Epidaurus. s. ciui-
tas iuxta Peloponnesum domitrix equorum. s. pstantium, &
animosorum (quia aliorum aut inutilis aut facilis est doma-
tio) sup. vocat nos, & vox. i. sonitus dictorum remugit. i. re-
boat, aut resonat ingeminata. i. duplicata assensu nemorum,
quia nemora resonando & respondendo idem, quod accepe-
runt videntur sentire, idem velle, atq. itidem clamare. Ego ta-
mē accingar. i. disponar, & habilitabor, mox. i. paulo post pa-
cto. s. hoc opere, dicere. i. laudare carminib. meis pugnas Cæsa-
ris. s. Augusti ardentes. i. fulminanter factas in plio Martio ar-
dore, & accingar ferre, i. tollere nomen Cæsaris p̄ tot annos,
quot Cæsar abest à prima origine Tithoni, patrui aut fratris
Priami, cuius prima origo secundū Mancin. fuit à Dardano,
& Elestra, sed & Dardanus, & Electra originē habuerūt vsq;
adeo, vt ad primū hominem secundum veritatem recurrendū
esset. Quocirca secundū rigore verborum, quia non dicit ab
origine, sed à prima origine significat Cæsare fuisse in medio
tēporum, tantumq. eius famā duraturam quantū mundus du-
rauerit, sed simplex potest esse expositio illius genitiui Titho-
ni actiua. s. qua Tithonus Cæsarem procreauit, & tunc minor
est tempestas, aut passiva, qua Tithonus productus est à pri-
mis parentib. quod quia poetā latuit, accipiamus simpliciter,
vt ceteri commentarij tempus finitum pro infinito positum.*

*ORTOSQUE Ixionis angue] In Rom. libro, Orbes legitur.
In alijs, Tortos angues quod agnoscit Seruius.*

VAR.
LECT.

SERV.

*SEU quis Olympiacæ] Dictu-
rus est de armentis, & gre-
gibus. Armenta autem sunt
equorum, & boum, quod hæc
animalia apta sunt armis: vt,
scutis boum coria, equi præ-
lio, Greges vero capellarum
& ouium sunt, ipse paulo post
hæc satis armētis superat pars
altera curæ, Lanigeros agita-
re greges hirtasque capellas,
[Hæc tamen,] Id est armenta
& greges Sciendum, quod ple-
rumque confundit auctoritas.*

*[Olympiacæ miratus præmia
palmæ] Studiosis curulis certaminis, quod geritur apud Pisas
in honorem Iouis Olympici. [Corpora præcipue matrum legat
Magis matrum, per quod ostenditur etiam patrum corpo-
ra esse requirenda. [Toruæ forma bouis] Paulo post, Et faciē
tauro ppior. i. tauro similis, [Toruæ] Terribilis. [Turpe caput
Magnum; vt, Turpes pascit sub gurgite phocas. [Plurima cer-
uix] longa: vt, Cum se nux plurima siluis Induet in florem.
[Crurum tenuis] Vsque ad crura, vt modo tenuis aduerbiū est;
nam si esset præpositio, ablatiuo coheret. Palearia autem sunt
pelles dependentes e gutture. [Et camuris hirtæ sub corni-
bus aures]. i. curuis, vnde & camure appellantur. Præcepit
autē aures & magnas & hirtas esse debere. Nec mihi displi-
ceat] Liptotes figura est. i. valde placeat, vt Munera nec sper-
no. [Faciem tauro propior] Imaginem similitudinem totam.*

*SEU quis, &c.] Hæc est pars executiua, in qua sincipiēs de-
terminare de animalibus nobis præcipue conducentibus, de
equis. s. & bobus docet primū, quibus matribus procreari de-
beant, deinde quo tempore ille habiles sint partui. Ordo est.
Seu. i. siue quis. i. id aliquis miratus. i. cū admiratione affectās
præmia palmæ olympiacæ. i. quæ olim dabantur equis victori-*

*Seu quis Olympiacæ miratus præmia palmæ
Pascit equos: seu quis fortes ad aratra iuuenos;
Corpora præcipue matrum legat optima toruæ
Forma bonis, cui turpe caput cui plurima ceruix
Et currum tenuis à mento palearia pendent.
Tum longo nullus lateri modus, omnia magna;
Pes etiam: & camuris hirtæ sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis, & albo:
Aut iuga detrectans, interdumque aspera cornu;
Et faciem tauro propior quæque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.*

*ro tenuis crurū. i. vsq. ad crura, tū. i. deinde cui. s. est latere lon-
go, i. in latere pro longo nullus modus. i. mensura proportio-
nabilis cæteris membris, & cui. s. sunt omnia, magna etiam
pes, quasi dicat, nedum alia membra, aut qui breuior in mul-
tis placere solet, & aures hirtæ. i. hirsutæ, hoc est, pilosæ sub
cornib. camuris. i. incuruis, & intortis, nec. i. & non, & s. bos
insignis. i. notata maculis, & albo. i. albo colore immixtis, nō
displicebit. i. per s̄ptotem multum placebit, mihi, aut s. bos,
aut vacca (loquitur. n. de matre) detrectās. i. refugiens præ tor-
uitate, & pteruia iuga, & aspera interdum cornu. i. cornū pe-
tens aliquādo, & minitans propior. i. vicinior, & similior tau-
ro. s. quā vaccæ, hoc est masculo, q̄ femellæ faciem. i. facie,
aut secundum faciē per synechdochen, hoc est habens faciem
similiorem tauro, quā vaccæ, quæque. i. & quæ, sup. ea non
displicebit, mihi, quæ est tota ardua, & quæ gradiens. i. ingre-
diens: vertit. i. delet sicut scopis verritur atrium vestigia. s. pe-
dū suorū antecedentiū cauda ima. i. vsque ad terrā demissa.*

VARIA LECTIO.

*Et faciem Tauro propior] In lib. Longobardico Propior,
legitur. Sed vulgata lectio Propior, à prope, castior est.*

Lucinam

ASC.

LUCINAM, iustosque pati Hymenæos [Hyſteron proterō
eſt. Ante. n. eſt Hymenæus, poſt Lucina conſequitur. Itē
Hyſteron proteron eſt. Deſinit ante decem poſt quatuor in-
cipit annos. Ante. n. incipit, & ſic deſinit. [Cætera] Aetas. ſ. q̄
eſt vel ante quartum, vel poſt decimum annū. Et bene oſten-
dit per hæc r̄pa poſſe quidem armētis, ſed inutilem proueni-
re foeturam. [Superat gregibus
dum læta iuuentus] Dum ſup-
petit. Et dicit iuuenili ætate
eas debere concumbere, quia
cito t̄pa meliora depereunt.
[Pecuaria] Ab eo, quod eſt pe-
cuare venit: nam pecua, vt ait
in Pōpeiana Cicero, ab eo q̄d
eſt pecu venit, vt genu genua
[Suffice prolem] Subminiſtra.
Vnde etiam ſuffectos cōſules
dicimus. [Miſeris mortalibus
xui Prima fugit.] Iſta ſenten-
tia nō ſolum ad animalia per-
tinet, ſed generaliter ad om-
nia. [Subeunt morbi, triſtiſque
ſeneſtus] Naturalem ordinem
tenuit, dicens aduenire mor-
bum, ſeneſtutem mortem, [In-
clementia] Inexorabilitas, &
duritia.] Semper. n. refice.] Va-
cat. n. Sanē dicit anteueniendū
eſſe, vt antequam pereant re-
parentur armenta. [Sobolē ar-
mento ſortire quotannis] Sub-
ſtitue, ſubminiſtra. Et eſt ver-
bum iudiciorum, nam ſubfor-
ari dñr iudices, qui occupato-
rum fungūtur officio. [Eſt idē
delectus equino] Vt habeant
matres optimas. [In ſpē ſta-
tues ſubmittere gētis.] i. quos
uis admiſſarios fieri. Notanda
ſane exquiſita varietas, nam
in bobus matres ante deſcri-
pſit, in equis admiſſarios ante
commemorat, [Altiſ ingredi-
tur] Cum exultatione quadam
incedit. [Mollia crura reponit]
Alias de ḡuibus dicit, Perque fabā repunt, & mollia crura
reponunt. [Primus ire viam] Matris præire veſtigia. [Ignoto
pōti] Per quē nunq̄ tranſierat [Argutum] Breue. [Luxuriatq̄
toris animoſum pectus.] Nodōſum, & eminēs pulpīs [Spadi-
ces] Quos phœniciatos vocant idēſt myrteos. Glauci autē
ſunt felineis oculis i. ſplendore perfulſis [Color deterrimus
albis. Et giluo] Atqui albis ait. Qui candore niues anteirent.
Sed aliud eſt candidū eſſe. i. quadam intenti luce perfulſum,
aliud album, quod pallori conſtat eſſe vicinum. Giluus autē
melius eſt color, Multi aut ita legūt albis. & giluo, vt non
albū, & gilū, ſed albogilū vituperet, q̄d ſi ſinguli colores
vituperādī ſunt, quanto magis mixtus vterq̄. i. albogiluoſus.
[Tremat artus] Figurate, pro artub. tremat. [Voluit ſub narb.
ignem] Flatu indicat magnanimitatem ſuā. [Duplex ſpina]
Aut re vera duplex, aut lata: vt, Duplicē gemmis auroq̄ coro-
nam. Item, Et duplici aptantur dentalia dorſo.

AETAS Lucinam] Docuit qua facie matres eligendæ ſint
ad ſufficiendam prolem, nunc ſignificat, qua ætate ad partum
habiles ſint dicēs Aetas pati. i. patiēdi aut idonea ad patiēdū
Lucinā. i. partū, vt ſit dea partus pro partu, & Hymenæos, i.
coitus iuſtos, deſinit ante decē annos, & incipit poſt quatuor
annos, eſt ergo inter quatuor, & decem annos, Cætera. i. reli-
qua ætā, (dicimus autē cætera in ſeminino, & cæterum in
neutrō etiā ſingulariter, ſed cæterus, aut cæter in maſculino
non legitur) nec eſt habilis, i. idonea feturæ. i. p̄pagationi, nec
eſt fortis, id eſt per defectum fortitudinis non eſt cōueniens
aratriſ. i. ad arationem. Interea autē. i. inter quartū, & deci-
mum annū, dum. i. donec, iuuentus pro iuuenta ætate, ſupera-
re, i. ſuperites eſt gregib. i. boum, & equorum, vnde Cicero
dixit, gregem armentorum (eſt enim generale) ſolue mares ſ.
in Venerem, hoc eſt ad opus venerem cōficiēdum, & mitte
primus i. cū primum cōgruerit non expectans experimentū

ab alijs pecuaria. i. pecora in Venerē. i. opus venerem, & ſuffi-
ce. i. ſubſtitue, generando, i. per generationē pecuaria. prolem
aliā ex aliā. quod vulgo dicunt vnam ex aliā, ita vt p̄ propa-
gationem ſit cōſeruatione ſpecierū, quæ per indiuidua deceden-
tia eſſe non pōt. Nam optima quæq̄ dies. i. tēpeſtas ad omnia
conuenientiſſima, fugit, idēſt elabitur miſeris mortalibus

etiam cunctis prima, & morbi
ſubeunt. i. ſubſequuntur, & ſe-
neſtus triſtis ſubit. i. ſubſequi-
tur, & labor. i. ſubſequitur, &
in clementia. i. rigorōſa ſæui-
tia, & duritia mortis duræ. i.
amariffimæ, aut diræ. i. crude-
lis, rapit. ſ. de medio, hoc eſt de
let, & extinguit. enim p̄ quia,
quia ſemper erunt ſup. ma-
tres, & præcipue vaccæ, qua-
rum corpora tu mauis. i. qui-
libet mauult, aut malit muta-
ri. ſ. in melius, refice. i. reforma
in melius, ac repara, quod ve-
tuſtate degeneratum eſt (Quia
particula enim non ſuo ordi-
ne ponitur, dicitur a Seruio
vacare & ſuperflua eſſe, ſed
quo ordine a nobis poſita eſt
non vacat, verum ſi eſſet. Sem-
per item refice minor eſſet in
cōſtructione obſcuritas) ac an-
teueni. i. præueni, & ſortire. i.
elige quotannis. i. ſingulis an-
nis armentis. ſ. reficiendo, ſobo-
lem. i. propagationem nouam
ne requiras poſt. i. poſtea amiſ-
ſa. i. genus bonorum armento-
rum degenerando ad interitū
intendiſſe. [Necnon & peco-
ri, &c.] Poſtquam de boum ge-
neratione locutus eſt, proſe-
quitur equinam, de qua Lan-
dinus ſic. Mira, inquit, varie-
tas: nam in bubulo pecore a
matribus, in equino a patrib.
incipit. Sunt hæc tria pecorum
genera omnib. præcipua. Bos

enim nobis terrā colit, ſine cuius opera agricultura omnino
difficilis eſſet, Equus, & commode nos vehit, & in bello auxi-
liatur egregie, & in multis rebus comes eſt homini, atq̄ in ve-
cturis, & veterrimos habemus equos, & iumenta. Docilitas
maxima eſt in equo. Amiſſos luget dominos, deſiderij lachry-
mas mittit, interfecto Nicomede rege, eius equus inedia vitā
finiuit. refert Philarchus Centaretrium ē Galathis occiſio in
pugna Antiocho pontem equo eius illum aſcendiſſe, at equū
indignatione accenſum præcipitem ſe dediſſe, ac ſe & e-
quitem perdiſſe. Buccephalus Alexandri equus nemi-
nem ornatu regio inſignitum præter ipſum Alexandrum ac-
cipere voluit, in expugnatione Thebarum vulneratus Alexā-
drum in alium equum tranſire non eſt paſſus, Equus Cæſa-
ris nullum, niſi ipſum Cæſarem dorſo accipere voluit. Hic
anteriores pedes humanos habebat. Semiramis equum vſq̄
in coitu amauit, vt ait Iuba. Ariſtoteles autē in lib. de ani-
malib., Equum equāque poſt hoſem reliquis aſalibus ſaga-
ciorem eſſe dicit. Addidit et ipſum xl. dentes habere primo-
res quatuor xxx mēſe mutare. Anno deinde poſt binos, v-
trinque ſuperne, & inferne. Item alio anno iiij. Item alio
iiij. Completis annis iiij. & mēſibus vj. non emittit, & tūc
idoneum t̄ps ad procreandum habet, refert præterea equū
omnibus, & donec viuut, coire. Idē facere foeminam. Dicit
præterea ætatē ad xvij. annum protendi in equo. Sed ad lō-
gum ad xxx. vſq̄. produci. in nōnullis et ad quinquageſimū,
ſed minus viuere, qui domi aluntur, quam gregarij. Alber-
tus aut cognomento magnus ait, equū biennio inire incipe-
re, ſed meliorē eſſe ſetum poſt triennium vſq̄ ad xx. qui eſt
actus ſecundum quem minori cōiunctione iungūtur Iup-
piter & Saturnus. Inire aut vſque ad xxi. annum, & equā con-
cipere quāuis debilitat vſque xl. quod ſerē ſpatiū eſt ſuæ vi-
tæ quamuis olim inuentus ſit equus lxx. annorū: ipſe autē

Albertus refert vidisse se equum ex maioribus apud militem, qui adhuc robustus excefferit annum lx. Hæc ille, Ordo est, nec nō. i. ēt idem delectus. i. ad eligendum disquisitio, est pectori, equino. i. circa pecus equinū, hoc ē circa equos, hoc est eadē diligentia hēda est in parentib. boni equi deligēdis, & quorūnis reficiendis. Tu impende iam inde vsq; a teneris. i. annis, aut mēbris laborem præcipuum. i. præcipuā diligentia & curam sup. illis equis, quos tu statuis modo. i. proponis, & prætendis. in i. ad spem gentis. i. generis sicut ibi illa de gente creatos, &c. submittere. i. supermittere: hoc est admissarios facere. i. qui admittantur ad generationē, vt aut a teneris annis generosū equi animū agnoscamus dicit Pullus generosi pecoris ingreditur cōtinuo, i. mox atq; natus, est altius. i. ceruice erecta, in aruis vbi s. libere ingreditur, & reponit crura mollia. i. molliter more gruū, aut mollia, hoc est decenter, flexibilia, Et audet ire viā. i. insolitam, & periculosa, primus. i. ante alios nec expectat, vt alij periculum faciant, seu experiantur, & audet tentare fluuios minaces, s. profunditate, aut præcipiti cursu, & audet committere se ponto. i. mari ignoto. i. per quem pontum aut quod mare non prius transuerat. Ego in plurib. legi ponti, atq; ita legendum putem, quia pro aquis satis est dixisse, fluuios tentare minaces, solent autem equi meticulosi difficulter primi transire pontem. Nec. s. pulus generosi equi horret. i. cū horrore formidat, strepitus vanos. i. futes, & inanes vt arborū vento concussarum, aut similia. Ceruix sup. est illi ardua. i. erecta, & sublimis. & caput argutum, breue, ac politum, alius sup. est breuis, & terga sup. sunt obesa. i. pingua, & pingui immorata. & pectus animosum luxuriare toris, i. abundat pulpis. Honesti. i. pulchri sunt pulli, aut equi, spadices. i. punicei, seu phoenicei, hoc est rubri cum splendore, & glauci. i. cerulei, hoc est subuirides cū nigro immixto, color deterrimus est albis, & giluo, i. qui in albo giluas, hoc est buxeas, ac subcroceas hēnt maculas, buxeus aut color est, qui in buxo ligno noti coloris, aut deterrim⁹ color est albis. i. pallidulis & giluo. i. buxco, & semilurido. Tū. i. equus nō deterrimus, sed generosus, nescit stare. i. rege-scere, loco. i. vno, & eodē si qua arma dedere procul sonū, qa continuo cespitat, micat aurib. i. arrigit. & rursus deprimat aures, sicut qui digitis micat. i. diuinādi ludū exercēt, nūc eos premunt, nūc erigunt, & tremunt artus. i. habet artus tremētes

vehementia. s. spiritus, atque aīorum, & ipse fremens voluit sub narib. ignem. i. calidū flatum, atq; anhelitum collectum. i. inspirando iuba sup. est illi densa, & recūbit. i. quiescit, aut reponit iactata in armo. i. humero, dextero. i. dexteri lateris. at. i. sed duplex. i. lata spina arguitur. i. deducitur per lumbos, & ipse cū ingreditur præcipue currendo cauat tellurē. i. eijcit terram, & vngula. i. eius cornu solido. i. duro, aut integro nec fisso. i. habes cornu solidum, sonat grauitur. i. vehemēter.

DESINIT ante decem] In Longobardico. Desinet, futuro tempore legitur. [Quarū mutari corpora mauis] In antiqui lib. Malis est, quod venustius videtur. [Anteueni, & sobolem armento quot annis] In Mediceo, & in Longobardico absq; & Ante veni sobolem. In aliquot libris, Anteueni, vnica di-ctio. [Quos in spem statuis submittere gentis] In Rom. lib. & in quibusdam alijs, Statues, futuro tempore legitur. Ita correctum in Mediceo. [Et ignoto sese committere ponto] In Romano in Longobardico, & quibusdam alijs vno consensu. Ponti legitur. [Collectumque fremens voluit sub narib. ignem] In Mediceo lib. correctum est Fremēs. Sed enim prius recte, Premens, scriptum erat, vt in alijs emendationib. habetur [Et solido grauitur sonat vngula cornu] In Rom. Quatit vngula, habetur. Sed magis placeat, Sonat

VERVM vt in grammaticorum etiam diuertamus hortulos, qñ & ibi dij sunt, ne quis protinus obijciat, ollas ostentari a nobis, sciendum est, Iridis noīe nonnunquam placentiæ intelligi speciem, sed & lapides cristallum generis, & aromatica itē herbam, quæ a Romanis dicatur, radix marcia ab alijs etiam consecratis, ab Aegyptijs vero nar. Eius etiā commemorat Plin. sed (vt auctor est, Dioscorides) a similitudine coelestis iridis appellatio ducta. Flores enim habet mira distinctos varietate, tum enim pallent, aut albet, tum melinū præferunt colorem, quem luteum interpretantur, quod ex Plinio euidentissimum, ac Dioscoride sorba. i. oīa dicit melinū. i. colorem præferentia luteum, Apud Atheniū, Ephesiorum satrapes dicuntur fuisse, melini, & purpurei, sunt autem eo nomine tunicae Quamuis etiam a Melo insula procandido accipiat Plinio, Plutarcho, cæteris. Nec ignogo reruium Georg. 3. giluum colorem Melinum interpretari Giluum vero sunt. qui ex Palladio cinericiū accipiant. Virg.

Glaucique color deterrimus albis, Et giluo.

SERV.

A Myclæi domitus Pollucis habenis Cyllarus] At qui Castor equorum domitor fuit, sed fratrem pro fratre posuit poetica licentia: vt Quas illi Philomela dapes, pro Progne. Item reuocato a sanguine Teueri, Pro Dardani. Aut certe ideo Pollucem pro Castore posuit, quia ambo licenter, & Polluces, & Castores vocantur, nam & ludi, templum, & itellæ Castorum vocantur. [Matris equi] δαίμονες x. αἰνός [Et magni currus Achillis] pro equis; Balarhus, & Xanthus [Coniugis aduentus pernix Saturnus] Dum cū amata Phylira Saturn⁹ coiret, Ops eius vxor aduenit, cuius præsentiam veritus, se in equum conuertit, qualē potuit numen imitari, exinde natus est Chiron dimidia parte homo dimidia equus. Sane ops cum de vxore Saturni dicimus, o, corripitur, vt ops opis, cum vero de nymphea dicimus, opis longa est o; vt, Opis ad æthereum pennis aufertur Olympum. Pernix autem ad equum refertur, nam Saturni itella tardissima est Pelion montem Theſſaliæ, in quo Cyron habitauit. [Hunc quoque] Licet bonum, & tot signis probatum [Morbo grauis, aut iam legior] Duo sunt, quib. muniuntur corporis vires, senectus, & morbus, vnde mire vtrumq; cōplexus est.

*Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis
Cyllarus & quorum Graij meminere poeta,
Martis equi biyuges, & magni currus Achillis.
Talis & ipse iubam ceruice effudit equina,
Coniugis aduentu pernix Saturnus, & altum
Pelion hinnitu fugiens impleuit acuto;
Huc quoq; vbi aut morbo grauis, aut iam senior annis
Deficit abde domo, nec turpi ignosce senectæ.
Frigidus in venerem senior, frustra que laborem
Ingratum trahit: & si quando ad prælia ventum est,
Vt quondam in stipulis magnus sine viribus ignis
Incassum furit. ergo animos, æuumque notabis
Præcipue: hinc alias artes, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ,
Nonne vides cum præcipiti certamine campum
Corripere, ruuntque effusi carcere currus;
Cum spes arrecta iuuenum; exultantiaque haurit
Corda pauor pulsans; illi instant verbera torto,
Et proni dant lora; volat vi feruidus axis;
Iamque humiles, iamque elati sublimē videntur
Æra per vacuum ferri, atque assurgere in auras.
Nec mora, nec requies, aut fuluē nimbus arenę
Tollitur, humescunt spumis, flatuque sequentum:
Tantus amor laudum tantę est victoria curę,*

[Abde domo] In domo, nam si aduerbialiter vellet loqui, domi diceret. Tale est illud in quarto, [Non Libyæ non ante Tyro.] Nec turpe ignosce senectæ Cicero in Catone maiore, & laudat, & vituperat senectutem, vnde dupliciter hunc locum intelligimus, aut Nec ignosce turpi senectæ, aut, Nō turpi senectæ ignosce, i. abde, & ignosce senectæ, quæ turpis non est, quia per naturam venit. [Ad prælia vētum est] Aliibi, Nocturna que bella. [Aīos æuumq; notabis Præcipue] Ante omnia ætatē, & magnanimitatem requies. Post, cætera. i. parentes, & studium. [Et quis cuique dolor victo, quæ gloria palmæ] Vult probari equos, vel amissione, vel acquisitione victoriæ, nam eo tendit sequens iste decursus, Vnde & paulo post. Tantus amor laudum, tanta est victoriæ cura. Lucan. Quantum clamore iuuatur Eleus sonipes. [Effusi carcere currus] Vsurpativē p. carceribus, qui ab arcendo dicti sunt. Nam carcer est custodia noxiorum. [Iuuenum] Aurigarum, vel spectantium. [Haurit] Ferit: vt, Latus haurit apertum [Verbera torto] Frequenti, scilicet iteratione, [Feruidus axis] Alibi, Frænæque feruentēque ratas. Nam tam rotæ quam axis cursu caleſcunt.

Talis

ASCENSIVS.

TALIS Amyclæij Adducit exempla laudatissimorum equorum, quos tñ non semper permanisse docet in eadē prestantia, ut admissarij cōuenienter fiant, per quod innuit summā diligentia adhibendam in deligēdo bono equo admissario, cum ēt laudatissimi degenerent, nisi summa cura reficiantur quotannis. Ordo est. Talis. f. erat cyllarus, equus ille nobilis, domitus habens Pollucis fratris. i. Castoris, & filij Iouis in Læda Amyclei. i. apud Amyclas Laconum ciuitatē orti: sed Seruius vult fratrē pro fratre positū esse, hoc est Pollucē pro Castore, & tales sup. fuerunt illi quorum poetæ Graij. i. Græci meminere. i. mentionē fecere. sequi Martis biuges. i. boni iugum trahentes in curru Martis sunt autem Dimos & Phobos s̄m Seruium appellati, & talis. i. fuit currus. i. equus curfarius, aut potius equi trahentes currū magni Achillis & ipse Saturnus pernix. i. celeriter currens, aduentu coniugis. i. cū aduentantē sentiret cōiugē Opim. f. effudit. talis. f. effectus equus iubam. i. comā colli ceruice equina. i. per ceruicē equinam in quam suā transformauerat ne a coniuge agnosceret rem cum Phyllira habens, & ipsa Saturnus fugiens. f. a facie coniugis, impleuit Peleon montē illum Thessaliæ altū. i. excelsum hinc nitu acuto. i. sonitu equino in signum ferocis animi prolato. Adde. i. occulta & segrega ab equabus nec coeat, quoq; i. ēt hunc talē (sicut Aen. 11. Hunc ego te Euryale aspicio) hoc est licet optimū dū iuuetā & valetudine presteret, abde tñ domo. i. contine domi, vbi. i. qñ ipse deficit. i. deficit a virib. & impotēs efficitur, aut grauis. i. grauatus morbo aut segnior. i. tardior & iacentior annis. i. annositate, nec. i. & nō, non ignosce senectæ turpi. i. deformi secundum Iuuen. cum iuuenta in oībus placida sit, aut ignosce. i. indulge senectæ nō turpi, sed debili, sed prior expositio mihi grauior est: licet em̄ senes nō sint turpes in moribus, sunt tñ aspectu quē turpitudine in pecore fat est, nā quid ad pecus quod moraliter non turpi: senectus per naturā non per animi vitium eueniat, non ergo ignosce. i. ne indulgeas senectæ turpi. i. ne sis clementior in senectā turpē, ita ut dicas, fuit admissarius iunior validosque preceperat, quocirca & senior admittet, ea. n. multa est clementia, cum qua nec rebus tuis cōsuleris, quia senior. i. plusquam fat est senex, est frigidus. i. segnis quasi seorsum ab igni venero, in Venerē. i. ad coitum, & trahit. i. longo tractu vix peragit, frustra laborem ingrātū. i. inutile vtriusq; & nimis acceptū femelle calenti & si ventum est, qñ. i. aliquando ad prelia. i. cōcertamina equorū, ipse furit. i. ex candescit incassum. i. in uanum quia nō pōt rebellare, aut salcē expugnare, ut i. quēadmodū, ignis magnus furit quōdā. i. aliquñ in stipulis. i. materia leui sine virib. i. quia cum ipsam combustile nō sit capax vehementis coloris nec habeat vim resistēdi cito extinguitur & laquet ignis, ergo tu notabis. f. in equo admissario, hoc est quē admittas ad procreationē, præcipue animos. i. animositatē, & æuū. i. etatē, & notabis hinc, i. deinde & secundo loco, aliās artes. i. ad quas eos destines & notabis prolem parētem. i. qualem prolem parentes eius progenue

runt olim, hoc est, & quis cuiq; dolor sup. sit victo. i. cū victus est, & quæ gloria palma. i. dū vincit, hoc est quæ generositate animi sint ut videlicet gaudeant victores, & doleat victi qd in generosis equis accidit, qui ēt sessore nobili gaudent & animos extollūt. vnde subdit; Nonne vides, qd videre quidē potes cū f. equi corripuere. i. simul rapuere campū. i. locū designatum intra metas capacē, & amplum certamine. f. curulī præcipiti. i. in quo præcipientes currunt & cum. i. qñ curus. i. ipse quadrigē ruunt i. protrahunt quasi ruant effusi. i. fusim emissi carcere pro carcerib. i. loco vbi prius arcebantur, & cū. i. quando spes iuuenum f. aurigarū, aut spectantiū, arrecta. i. attentē sunt ad victoriā, & pauor. i. metus ne vincātur quibus fauens, aut profunt, pulsans. i. sollicitas, haurit. i. inuadit, corda exultantia. f. de spe victoriæ: sunt ergo spēq; metuēque inter dubij, exultant de victoriā sperata, pauent ob formidatā iacturā, illi. f. iuuenes aurigæ instant verberē torto. i. flagello ex chordis intortis, & pioni. i. inclinato capite, quasi protrahant equos, graphice effingit gestū, & sitū aurigarum agitantū equos suos, dant. i. laxant, lora. i. habenas, axis feruidus. f. ex subito motu volat. i. iā præceps fert, ut volare videat, ut. i. vehemētī tractū equorū, & ipsi aurigæ vñr iam humiles, & iā elati, situ animi, situ quidē quia volatus auiū & cursus equorū ferē in morem vndarū ascendendo & descendendo fit aīo: aut quia ut dicit Terentius in Hecyra, Profecto, hoc est ut puto omnibus modis, ut res dāt sese ita magni atq; humiles sumus: ipsi ergo iam elati, & iam humiles vñr ferri subline. i. sublimiter per aerā vacuū. i. capacem ac si vacuus sit, atq; assurgere. i. erigi in auras: nec mora, nec requies eis. f. aurigis & equis. at. f. sed nimb. i. globus in morē nubis, arenæ flauæ. i. ex arena flaua collectus, tollitur. i. erigitur a pedib. animosorū equorum excitatus: nam generosi equi est terrā profundius carpere, & ipsi equi humescunt. i. humefiunt, & irrigantur spumis. f. proprii sudoris, & flatu. i. anhelitu sequentiū. i. sequentium equorum, tantus amor. i. tanta auditas laudū est sup. equis, & victoriā est tantē curē, ut. f. sine intermissione & requie tā præcipientes currant ut volare videant, vnde facile concludit equos aīorum suorum indicia faceret.

VARIA LECTIO.

IVAM ceruice quia effudit quina] In Rom. & quibusdā alijs, Effundit, p̄senti tpe legitur. In aliquot alijs, Fudit. sed Effudit legēdū de præterito ipse narrationis ordo exposcere vñ [Aut iā segnior annis Deficit] In Roma. lib. Signior ætas legitur. [Et quōdā in stipulis] In Rom. li. legitur. In stipula. vnitatis numero. In alijs plurale ē. [Cū præcepti certamine capum corripuere iuumq;] In veterib. aliquot exēplar. Præcipiti conamine legitur, In iisdem antiquis notatū est, Corripuere, ruuntq; Atq; assurgere in auras] In Rom. lib. Exurgere, legit. In Longobardico, & in Oblongo, insurgere. In reliquis, Assurgere, & hoc magis receptū. Legas ēt in aliquot ex his antiquis. In aures, sed Auras omnino casta lectio.

Primus Erichthonius] Vulcanus impetrato à Ioue Mineræ coniugio, illa reluctantē, effectum libidinis proiecit in terram, inde natus est puer draconis pedibus, qui appellatus est Erichthonius, quasi de terra & lite procreatus. Nam ip̄s lis. & χθών terra Hic adtegendā pedū feditatē, iunctis equis vsus est curru quo tegeret sui corporis tarpitudinē [Rapidus] Velox. [Victor] Sui propositi effector. [Frena Pelethroni] Pelethroniū oppidū est Thessaliæ, vbi primū domandorū equorum repertus est vsus. Nam cum quidā Thessalus rex bobus alio agitatis satellites ad eos reuocandos ire iussisset, illique cursu non sufficerent, ascenderunt equos, & eorum uelocitate boues secuti, eos stimulis ad tecta reuocarūt. Sed hi viri, aut cum irēt velociter aut eū eorū equi circa flumē

Primus Erichthonius curus, & quatuor vsus
Iungere equos, rapidisque rotis insistere victor.
Frena Pelethronij Lapithæ gyrosque dedere
Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, & gressus glomerare superbos.
Æquus vterque labor, æque iuuenemque magistri
Exquirunt, calidumque animis, & cursibus acrem.
Quamuis sepe fuga versos ille egerit hostes,
Et patriam Epirum referat, fortesque Mycenæ,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.
His animaduersis instant sub tempus, & omnes
Impendunt curas denso distendere pingui,
Quem legere ducem & pecori dixere maritum,
Florentesque secant herbas, fluuiosque ministrant,
Farræque ne blando nequeant superesse labori,
Inualidique patrum referant ieiunia nati.

nihil profunt [Neptunique ipsa deducat origine gentē] Ab equo Neptuni, qui natus ē tridētis percussione. His animaduersis] Morib. & ætate deprehensis] Instant sub tps], Cocundi.

di. f. quo eis cura maior adhibeat. [Dēso distēdere pingui.] Nō laxo, qđ qbusdā portionib. p fraudē Agasones facere cōsueuerunt. Vnde ait, Dēso pingui. i. virib. pleno. [Sanē pingue est generis neutri, & ita oīb. idoneis inuenit; Nā nec pinguedo, nec pinguetudo latinū est. [Prudētesq. secant herbas.] Adul-tas maturiores quibus robur acquirit. [Blando labori] Peri-phrasis est coitus. [Ieiunia] Infirmatē venientem ex inedia.

Asc.

PRIMVS Erichthonius, &c.] Quia generositatem animi exquirendā docuit in certamine curuli, docet incidentaliter qđ primi fuerint equorū domitores, rediturus ad institutū qđ est per annos, & aīos admissarij diligenter annotandos esse. Erichthonius aut secundum D. Augustinum in lib. de Ciui. Dei, vt recitat hic Landius, fuit infans inuentus in Vulca-ni, Mineruæq; tēplo serpente implicatus, qđ quia illi regnū portendere iudicatū est, diligenter enutritus, & dictorū, hoc est Vulcani & Mineruæ filius habitus, vnde fabulæ locus. Ordo est, Erichthonius vir ille anguineis pedibus ausus sup. est primus iungere currus, & quatuor equos. i. quadrigas, aut e-quos quadrijugos, & ipse victor. i. voti cōpos, aut victor alio-rum in curuli certamine, ausus est primus insilire rotis ra-pidis. i. raptim procurrētibus. Lapithæ populi illi Thessalię, Peletroni, i. Peletronio oppido vicini impositi dorso, f. equi-no, aut equorum, dedere, f. equis frena, & gyros. i. modum du-cēdi eos in gyros, atq. docuere equitem. i. equum (aut reuera equitē, quia directorē vt eques dicatur fecisse quidquid eius imperio equus fecerit) insultare. i. insultum facere solo. i. ter-ræ, sub armis, & glomerare. i. in gyrū glomeris formā facere ingressus superbos, i. superbi & elati animi indices, vterque labor, f. docendi insultū, & ingressum vt insultus sit ætatis iu-uenalis, ingressus superbi animi nobilisq. indicium pro & magistri. f. armentorū procreandorū, exquirunt eque. i. equa-liter iuuenē. f. equum calidum annis vnde insultet, i. & aciem cursibus vt sciat gressus glomerare superbos, exquirunt autē ad hoc, vt admissarium faciāt quāuis. i. quantumuis, ille. f. no-bilis equus, egerit fuga. i. fugauerit, aut egerit in fugam (pōt a. bis construi ablatiuus fuga) & quamuis referat Epirū pa-tria. i. iactet se ortum in Epiro, & quamuis referat Mycenæ, fortis vnde. f. fortis Agamemnō fuit, & ibi Argolici equi sūt fortes, & generosi, & quamuis deducant gentem, i. genus suū ipsa origine Neptuni, i. de eo quem primum Neptunus pro-duxit percussa tridente terra, aut de procreato ex coitu Ne-ptuni in equum versi cum Cerere in equā versa. Aut si quā-uīs. i. licet ille &c. tamen magistri exquirunt æque iuuenem, & cursibus acré &c. His animaduersis. Prosequitur eandem

rem dicens vbi in equo admissario annotauerunt ætatem, & mores ipsi magistri inuento boni animi bonęq; ætatis equo, studēt illi vires addere sedula accuratione. Ordo aut est. His f. annis, & animis animaduersis. i. consideratis, & annotatis in equo. i. postquā annotauerunt equum nō esse nimis anno-sum, & satis animosum, ipsi magistri. f. armentorum instant. i. diligenter curant, sub. i. ante tps, i. coitus, & pro. i. impendūt curas, i. curant, distendere. i. sarcire, & implere, denso. i. solido & nō turgido, aut instato pingui sup. eum equū, quem lege-re. i. elegerunt ducem, i. armenti, hoc est principē, & patrem & quem duxere. i. adduxerūt pecori multū, & secāt. i. abscin-dant ei herbas florētes, i. succosas adhuc in flore exstētes, i. & ministrāt fluuios. i. aquā fluuiālē qua pingues fiunt, & farra. i. frumenta pingui, ne. i. vt non, vt. f. equus admissarius, non nequeat. i. possit superesse. i. sup. quā satis est esse, hoc est suffi-cere labori blādo. i. venereo qui blande impēditur, & nati. i. pulli, inualidi referant. i. representēt ieiunia. i. macilentia pa-trum. i. progenitorū suorum. Hæc de partib. reprehēditur a Beroaldo Seruius, eo, qđ negat pinguedinē, & pinguetudinē dici his verbis, Si vera est Seruij sententia, nō latine locutus est M. Varro latinorum omnium, vt ita dicā, latinissimus, qui in secundo de re rust. sic scriptum reliquit. Sus prę pinguedi-ne carnis nō modo surgere non posset. Idem in 3. Motus ea-rum & lux pinguedini inimica. Plin. quoq; non latine si Seruium sequitur scripsit qui haud dubie latinam linguam locu-pletauit, cuius verba hæc sunt ex li. 11. In corde summa pin-guetudo est quædā lætis extis, & alibi plerisq. animalium est pinguetudo sine sensu. Col. in Barba lexin. i. dictionem lapsus est scribens in 13. non sola exprimitur amurca, sed & aliquid secum pinguetudinis attrahāt, & alibi Repulit olei pinguitu-do materiam qualis est gummi. Et Palladius pinguetudo, inquit, sua brachium quoq; proximū debilitauerit, quid mul-ta? eruditorum libri scatent pinguedine, cum quibus equidē malim errare quam Seruij commentarijs recte sentire.

RAPIDISQVE rotis insilire victor] In Roma. lib. legitur VAS
Rapidus: quod & Seruius agnoscit. [Neptuniq; ipsa deducat LEC
origine gentem] In Rom. lib. non Gentem, sed Nomen, legi-tur. [Florentesq; secant herbas] In libris aliquot antiquis le-gere est. Pubentesq; quale pabulum lōge delicatius est. Nam moderatis equorum gregibus pascua mollibus potius quāni proceris herbis abundantia præcipit eligenda. [Ne blando nequeant superesse labori] In Rom. & antiquissimis aliquot libris. Nequeant singulari numero legitur. de eo enim loqui-tur: Quem legere ducem & pecori dixere maritum.

SERV.

Am nota voluptas Sollici-tat] Dicendo nota, per tran-situm. tetigit rem ab illo dili-genter expressam. Nam equæ puellæ cum primum coeunt si macrę sint, & debilitantur, & debiles creant, post primum aut partum tenues esse debēt, [Frondesque negant, & fonti-bus arcent.] Contra illud Flo-rentesque secant herbas, flu-uiosq; ministrāt. [Cum graui-ter.] Hoc est die medio. Hoc autem ad exprimendum diei tempus est positum, non quod equæ ætatis tempore coeant, [Nimio ne luxu] Nimio, pin-gui. Et bene rem turpem aper-te à Lucretio tractatā vitauit translationibus, quas omnes ab agricultura traxit [Luxu] Propter luxurię segetū] Geni-tali aruo] Pro muliebri folli-culo, quem. f. vuluam vocant, vt etiam Plin. docet: nam folli-culus ante dicebatur. [Sulcos oblimet inertes] claudat mea-tus. Et hoc similiter per trās-la-tionem dixit: nam legimus su-pra, Et obducto late tenet oīa limo. [Exactis grauidæ cum mensibus errant] Vicinis par-

*Ipsa autem macie tenuant armenta volentes.
Atque vbi concubitus primos iam nota voluptas
Sollicitat, frondesque negant, & fontibus arcent;
Sæpe etiam cursu quatiunt, & Sole fatigant,
Cum graui ter tonsis gemit area frugibus, & cum
Surgentem ad zephyrum palea iactantur inanes,
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior vsus
Sit gentali aruo, & sulcos oblimet inertes,
Sed rapiat sitiens Venerem, interiusque recondat.
Rursus cura patrum cadere, & succedere matrum
Incipit, exactis grauidæ cum mensibus errant,
Non illas grauib. quisquam iuga ducere plaustris
Non saltu superare viam sit passus, & acri
Carpere prata fuga, fluuiosque innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascant, & plena secundum
Flumina, muscus vbi, & viridissima gramine ripa,
Speluncaque tegant, & saxeæ procubet vmbra.
Est lucos Silari circa, ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen Asylo
Romanum est, (æstron Graij vertere vocantes)
Asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis
Diffugiunt armenta; furit mugitibus æther
Concussus, siluæque; & sicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monstro horribiles exercuit iras
Inachie Iuno pestem meditata iuuenç*

tui, tunc enim diligentius tra-ctandæ sunt, ne abigant.] Sal-tu superare viam] Quod solet fieri, cum pascunt pedibus im-peditis. [Vacuis magnis.] Ple-na Flumina] Ne inclinetur ad potum. [Est lucos Silari circa ilicibus, virentem Plurib. Al-burnum volitans] Ordo talis est, Circa lucos Silari fluminis Lucaniæ & Alburnū eiusdem montem, est plurimus volitās: ac si diceret, est multa musa. Volitans autem modo nomen est, non participium. [Oestrō Graij vertere vocantes] Verte-re ex soni similitudine; Ono-matopēiā fecere. Non. n. pos-sumus accipere, ex Latina lin-gua mutauere, cū constet Gręcam primam fuisse, Oestrum, aut Gręcum est: Latine Asy-lus, vulgo Tabanus vocatur [Cui nomē Asylo] Vt, cui Re-mulo cognomen erat. [Sicci Tanagri] Non multum valen-tis, Tanager autem fluuius est Lucaniæ. Et hoc dicit, armen-torū mugitu cuncta resonare. [Hoc quondam monstro, Ar-gumentatur ab exēplo dicens, æstro cōtra pelicem se defen-disse

disse Iunonem. Nota autē est fabula, Iouis Inachi filiam a Ioue Iunonis aduentu conuersam esse in vaccam, cui Iuno immisit cœstrum, quo toto or-

be fatigata tandem aliquando venit ad Aegyptum, & illic in Isim conuersa est. Transiit autem per mare angustum qđ Bosphoron appellatum est, nūc Hellespontum nominatur. [Pestem medietata iuuenca] Vel quā pestē ante excogitauerat, vel meditata p inferens, & exercēs accipiamus. Hora. Horrendāq; cultis diluuium meditatū agris. i. infert, exercet. Nā & an ipsa meditatione exercitiū est. [Hūc quoq;] i. et hoc malū remoue. [Feruorib. acrior instat] Tunc est acrior. Et dicendo tps, ostendit quēadmodum possit euitari [Grauidō pecori] A grauidō pecore. Nā arceo a te dicimus [Sole recens orto] Stratum. Salust. Coria recēs detracta veluti glutino adherēseebāt.

Ipsa autē macie &c.] Postquam de cura patrum equorū locutus est, prosequitur de cura matrum, additurus, & curā natōrum. Ordo autē est. Ipsi sup. magistri armentorū extenuāt. i. tenuia faciunt, macie volentes. i. voluntarie, & scientes, & ex deliberatione, ipsa armenta quæ foetus concipiant, atque ubi voluptas iam notā, i. antea attentata sollicitat. i. procurat primos concubitus. i. ubi primū coire cupiunt ipsi magistri. i. negant frondes, & arcant sup. a frondib. & quatunt. i. cōcitant et saepe cursu, & fatigant sole. i. æstu solari, tunc. i. cum area. i. locus aridus tritura frugū aptus gemit. i. more gemētium premitur grauitē. i. moleste frugibus tonsis, quæ tonsæ & intercisæ iam sunt, non tonsis pro tendendis, hoc est in medio die cum fruges tonsæ flagellis excuti solent, & cū paleæ inanes, s. frugib. excussis, iactantur. s. ad purgationem frugum ad zephyrum, i. ventum dulcem, & calidum surgentem. i. flatem mollius, & sup. magistri, faciunt hoc. s. quod dictū, hoc est extenuant sic equas ne vsus sit obfusior. i. hebetior q̄ decet aruo genitali, i. folliculæ matricis, aut vuluæ, nimio luxu. i. p. nīmū luxū, hoc est super abūdantē pingue dinē, & ne luxus, s. obliuiscat. i. oppleat quasi linosculcos. i. receptacula seminū, inertes i. hebetata, & obtuse facta, sed vt suarū illud genitale, hoc est vulua, rapiat sitiens. i. appetēs, Venierem. i. semen, & recōdat interius, i. in intimis cellulis. Rursus. i. iterū post susceptū semē, cura patrum incipit cadere. i. deficere, & cura matrum incipit succedere. i. post conceptū habenda est cura præcipua de matribus, vt post partum de pullis. Cum. i. quando matres s. errāt. i. pascuntur ad libitum existētes grauidæ. i. pregnātes mensib. exactis. i. perfectis & partui vicinis, quisquam non sit passus. i. nemo patiatur illas

Hunc quoque (nam medijs feruoribus acrior instat)
Acerbis grauido pecori, armentaque pascēs,
Solo recens orto, aut noctem ducentibus astris.

ducere iuga grauib. plaustris, & quisquam non sit passus illas superare viam saltu, & carpere. i. carptim transire prata acri fuga. i. cursu veloci fugien-

ti simili, & innare fluuios rapaces. i. præcipientes oia immissa secum rapientes, sed sup. magistri pascant eas in saltib. vacuis. i. campis magnis carentib. obstaculis, & secundū. i. prope flumina plena ne se fatigēt inclinādo ad hauriendū potū ubi. s. est muscus, & ubi est ripa viridissima gramine. i. herba in ea nascente & ubi su. spelūcæ tegant. s. equas a sole, & ymbra faxea. i. a saxis deriuata procūbat. i. longe extendatur, vt in ea grauidæ recubēt. Et Iuco Sylari &c. Docet cur ymbra diligendæ sint vt uidelicet vespæ & asyli arceantur dicens volitans. s. vermis, aut asylus (& est masculini generis, cū volucris sit feminini, teutones quoq; muscas volitantes vocāt) plurimus. i. frequentissimus est circa lucos Silari illius fluuij Italiae qui veterē Cāpaniā a Picetib. diuidit, & circa Alburnū Lucanię portū videntem ilicib. i. ubi sunt plurimæ ilices virentes, cū. i. volitanti, est Asylo nomen Romanū. i. vocabulo Roman. Graui. i. Græci, vertere. s. a sono volatus vocantes cœstrum: aut vertere a re quia furorem, quem cœstron vocant aialib. quæ persequitur inducit, volitans dico asper. s. aculeo aut morsu, & sonans acerba. i. acerbe. s. volatu quo tota armēta exterrita diffugiunt siluis. i. per siluas æther cōcussus mugitib. s. taurorū, & boum, aut gñaliter omnium armentorum fuerit. i. furorē illorum resonat, & siluæ sup. percussæ fuerūt, & ripa Tanagri, illius torretis Lucaniæ, sicci. s. in æstate sup. fuerit. Iuno, meditata. i. exercens, & inferens pestem. i. furorē iuuenca. i. iuniori vaccæ. Inachiæ. i. in quam Io Inachi Argiuorū regis filia in adulterio cū Ioue deprehensa cōuersa fingitur, exercuit quōdā. i. aliquñ horribiles iras. s. suas in pellicē, hoc mōstro. i. cœstro quo vaccā illā persequēbatur vsq; in Aegyptū. Tu acerbis pecori grauido vt quæ vaccæ cuilibet alij quoq; i. et hunc. s. volitantem, hoc est cœstrum, aut asilum, seu tabanum, & tu pascēs armenta sole orto recens. i. recenter, hoc est sub prima luce, & astra ducentib. noctem. i. sub crepusculo, nam ipse volitans instat. i. ingruit acrior medijs feruorib. i. sub medio æstu solis qui ferē est paulo post meridiē,

V A R I A L E C T I O.

FRONDES QVE negans, & fontibus arcant:] In libris aliquot antiquis perperam omnibus, Frondibus, legitur sententia frustra repetita.

IRV. **I**N vitulos] Modo gubernali ter, & de equis, & de bob. accipimus. [Notas] Characteres. [Pecori habendo submittere.] Admissarios facere. [Et campum horrentem fractis invertere glebis] Phrasis poetica. Suffecerat enim aut, scindere terram. [Cetera pascuntur] Per hoc intelligimus illa omnia, quæ dixit animalia domi esse seruanda. [Tu quos ad studium] Locus de bobus domandis. [Viamque insiste domandi] Institue artem domandi [Circlos] Circus est principale, vnde fit circulus, & per syn copam circulus, sicut periculum, & periculum, seculū, & seculum, [Gradum conferre] Pariter incedere [Rotæ inanes] Sine pōdere. [Temo æreus] Fort is, sic in quinto ærea quem obliquum rota transiit. Item Hora tius: Includam Danaen turris ænea. [Pubi indomitæ] Hoc ad iuuenecos tantum pertinet. Nā de equis contra dicturus est, vt, Nanque ante domandum Ingētes tollent animos. [Vescas frōdes] Siccas, & teneras. Nā vescum, hoc est proprie, vnde & telæ aranearū vescæ vocan-

Post partum, cura in vitulos traducitur omnis;
Continuoque notas, & nomina gentis inurunt,
Et quos aut pecori malint submittere habendo,
Aut aris seruare sacris, aut scindere terram,
Et campum horrentem fractis invertere glebis.
Cetera pascuntur virides armenta per herbas.
Tu, quos ad studium, atque vsum formabis agrestem,
Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi iuuenum, dum mobilis ætas:
Ac primum laxos tenui de vimine circlos:
Cernici subnecte; dehinc, ubi libera colla
Seruitio assuerint, ipsos è torquibus aptos
Iunge pares, & coge gradum conferre iuuenecos,
Atque illis iam saepe rotæ ducantur inanes
Per terram, & summo vestigia puluere signent;
Post ualido nitens sub pondere faginus axis,
Instrepat, & iunctos temo trahat æreus orbes.
Interea pubi indomitæ non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes, vluamque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata: nec tibi fetæ
More patrum niueg implebunt mulctralia vacce,
Sed tota in dulces consument vbera natos.

tur [Frumenta manu] Bis etiā fariaginem dabis.

Post partum, cura in vitulos &c.] Postquam docuit in generandis vitulis primam curam adhibendam matribus, & in generandis pullis equinis patribus, post conceptum autem vtrorumque matribus, nunc docet post partū præcipuam curam adhibendam natis, tam vitulis, quam pullis, & primo vitulis dices. Omnis cura traducitur idest transfertur post partum, a matribus, scilicet in vitulos, & supple magistri pecoris, aut diligentes custodes, aut pastores inurunt continuo. i. vt primū nati sunt notas. i. signa & nomina gentis, i. generis, & inurunt notas i. notant, quos. s. vitulos, malint submittere, i. supermittere pecori habendo. i. ad habendam prole, & propagationem aut quos malint seruare. s. intactos, aris sacris. i. ad sacrificia aris imponenda, aut supp. quibus malint scindere aut potius quos seruāt scindere. i. ad scindendā, & sulcadā terrā, & invertere glebis fractis. i. dissolutis, capum horrentē. i. asperum

asperum neruosum ac tribulosum, Cetera armenta. s. iuniora pascuntur per herbas virides. i. pratis sine cura dominationis, sed tu hortare iam vitulos. i. cum adhuc vituli sunt super eos quos formabis ad studiū. i. exercitiū, & vsum agrestē. i. agrorū colēdorū. & insiste i. inlitue. viā. i. rōnem domandi dū. i. donec, vel quandiu anni iuuenū. i. iuuenēcorū sunt faciles. i. flexibiles, & dociles ad faciendū quod volumus, & dū ætas est mobilis quod ad omnia animalia et ad homines spectare pōt. Ac (vt hēas viā domandi) subnecte primū ceruici cyclos i. circulos laxos. i. solutos nec dure prementes de tenui vimine, vt, s. ceruices assuetas haberet vinculis, dehinc. i. postmodū, vbi. i. qñ colla libera. i. non abluētantia, sed domita, & libera, hoc est vltro se submittentia, assuerint. i. assuefacta fuerint iam seruitio (mire dicit Seruitium cui assuetas sit libertatē esse, quia nihil seruale quod libens feceris) iunge iuuenēcos pares. i. consentientes ac pariter trahentes equaliū videlicet viriū, ac corporū animorūque quo ad fieri pōt, aptos. i. aptatos ex ipsis torquib. i. circulis, hoc est ex eo quod pares circulos perpeffi sint, aut statim postq̃ circulos deposueris, & coge iuuenēcos cōferre i. simul ferre gradū, vt & que velociter ingrediantur, quia secus altero ducente alter cessitaret, atq; rotæ inanēs i. non onultæ ducantur illis, ab illis iā s. vbi domiti sunt sæpe per terrā & signent vestigia summo puluere. i. discāt celerius incedere: nā qui pōdere preffi sunt altius figunt vestigia firmitusq; incedūt, sed lōge tardius, vbi aut celeritatē induerint firmitudinē indicet pōdus, atq; on⁹ quo premenf. Post. i. postea vbi, vt dixi celeres effecti sunt axis faginus. i. ex fago factus, nitēs. i. laborās sub valido pōdere, instrepitat. i. strepitū ac crepitū validū faciat, & temo æreus. i. fortis & aere munitus trahat orbes iūctos. i. tota sibi annexas. Interea. i. dū ista moliris, carpes publi i. iuuenēcis in domitē. i. adhuc domādis nō tm̃ i. nō solū gramina. i. herbas vulgo crelētes, nec frōdes salicū vscas. i. minutas, & vluā, i. herbā vilā palustrē. i. q̃ in paludib. nascit, sed carpes sup. et frumēta sata manu. i. legumina meliora, vel carpes manu legumina sata nō spōte nascētia, h. e. hordea, & farra, aut farra ginē, nec vaccæ fere. i. quæ iā pepererunt, implebūt more patrū. i. sicut patrib. hoc est maiorib. nostris solebāt, q̃ lactis studio erant mulctra. i. vasa quæ mulgentur, niuea a cadore. s. lactis, h. e. nō mulgebis mīes, sed cōsumēt. i. expēdēt, tota vbera. i. totū lac vberum suorū in dulces natos, i. vitulos ad ara-

tra destinatos Carpitur Seru. in expositione huius vocabuli vscas a Beroaldo his verbis. Vescū qd sit optime intelligimus si eius originē, & etymologiā diligēter perscrutati fuerimus. Nā Vescū ex ve particula & esca copulatū est, vt auctor est Gell. lib. 15. noctiū atticarū, & cū ve particula tū intentionē significet nō minutionē, ita Vescū vtriusq; diuersę significationis viā capit, aliter. n. Lucretius vescū saltē dicit, ex edēdi intētiōne, aliter Lucilius vescū appellat cū edendi fastidio. vescū itaq; id significat, qd in esca, & cibatu appetitur, & id qd fastidiosum est in altero: hęc particula ve intendit, in altero minuit. Et ita Virg. appellat vescū papauer ab edēdi incēsiōne, qd videlicet in cibus adhibeat. vscas salicū frondes, qm̃. s. escis iuuenēcorū sunt accōmodatæ. Festus quoq; fer. vescū fastidiosū, significare, & edacē. Pręterea vt aliquid de interiorib. literis depromamus, vescus apud Priscos, p. pusillo vsurpabatur, qd declarat Ouid. in Fastis sic scribens. Vt grādia ferra coloni, Quę male creuerunt vscasq; parua vocant, & vsculi male curati, & graciles oēs nuncupant: namque antiqui, ve, syllabā rei parua preponebāt, vnde ve Iouis pro pusillo Ioue dictus est, quāuis in alia significatione, vt mox docebimus, accipiat, & ve grādē fabā, pro minuta vocitauerunt, & apud Ausonium vegiādes mēsses legimus pro paruis, & a Varrone scriptū est in Re Rust. Oves fiūt ue grādes, ac imbecillæ. in hac significatione vt equidem arbitror accipit apud Pli. q̃ scribit in 7. Corpore vscos esse, sed eximys virib. Seruij aut expositio, vt, dicā q̃ sentio, nō solū nō vera esse vī, sed et sibi ipsi discors, cū vscas salicarū frondes interpretatur siccas, & teneras, cū siccum tenero contrarium esse videatur. Exponamus igitur Vscas frondes, vel quod esca sunt, & cibaria iuuenēcorum, vel vt exponit Non. Marcellus, quod fastidiosæ sunt, Commentatoris officiū fuerat diligentius scitiūsq; Virgilianū carmen arbitrari, & sup hac dictiōne vescū cū vetustatē redoleat, & eruditionē recōditā prę se ferat, copiosius disputare, & eruditius. Hęc ille.

AVT aris seruare sacris, aut scindere terram] In Ro. & in Mediceo lib. Sacros legi, quod minime displicet. [Tu quos ad studiū, atq; vsum formabis agrestem.] In Rom. lib. legitur. Ad studia, sed hoc significato melius, Studium, singulare. [Ipsis ē torquib. aptos] In antiquissimo lib. Oblongo, De torquibus legitur. In Longobardico ipsis, & torquib. aptos. [Et iūctos temo trahat ære⁹ orbes] In antiquissimis, vinctos.

SERV.

Prelabi flumina Pisæ] Quia vt supra diximus, circa ripas fluminum agitur curule certamē. [Inque uicem] Frenorum. s. ne adhuc tenera ora lædantur. [Etiam in scius cui] Nondum habens ab annis fiduciā [Vbi quarta accesserit ætas] Quartus annus, Nam ætatem plerunque generaliter dicimus, pro anno, pro triginta, pro centum, quouis tempore [Sitque laboranti similis:] Præparetur ad futurū laborē. [Qualis Hyperboreis] [Hyperborei] mōtes sunt Scythiæ, sic dicti quod supra. i. vltima eos flat Boreas. dicit autē sic currat equus, vt vētis. [Arida autem nubi.] Sine pluuijs. [Differt] Dissipat. [Horrescunt.] Contremiscunt. Perussus. Sic comitem horridulum trita donare lacerna. i. tremen-tem. [Ille volat] s. ventus. [Verrens] Trahens. [Ad Elæi metas]. i. Circi. Elis autem ciuitas Arcadię, in qua agebatur curule certamen, & est species pro genere. [Spumas aget ore cruentas] Quod est signum equi fortissimi, si velut rubras egerit spumas. [Belgica esse da] Gallicana vehicula. Nam belgæ ciuitas est Gallię in qua

*Sin ad bella magis studium, turmasque feroces,
Aut Alphæa rotis prelabi flumina Pisæ,
Et Iouis in luco currus agitare volantes.
Primus equi labor est animos, atque arma videre
Bellantum, lituosque pati, tractuque gementem
Ferre rotam, & stabulo frenos audire sonanteis:
Tum magis, atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, & plausu sonitum ceruicis amare.
Atque hęc iam primo depulsus ab vbere matris
Audiat, inque vicem det mollibus ora capistris
Inualidus, etiamque tremens etiam inscius cui.
At, tribus exactis vbi quarta accesserit ætas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare
Compositis, sinuetque alterna volumina crurum.
Sitque laboranti similis, tum cursibus auras
Prouocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis.
Aequora, vix summa vestigia ponat arena;
Qualis Hyperboreis Aquilo cum densus ab oris
Incubuit, Scythiæque hyemes, atque arida differt
Nubila: tum segetes altę, campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summeque sonorem
Dant siluę, longique vrgent ad littora fluctus;
Ille volat, simul arua fuga, simul æquora verrens.
Hic, vel ad Elæi metas, & maxima campi
Sudabit spatia, & spumas aget ore cruentas:
Belgica vel molli melius feret, eseda collo.
Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere iam domitis finito: namq; ante domandum*

huiusmodi vehiculi reper-
tus est vsus [Mollis collo] Do-
miro vt, Mollita collare, fle-
ctunt, [Duris parere lupatis]
Frenis asperrimis. dicta autem
lupata a lupinis dentibus qui
inæquales sunt, vnde etiam eo
rū morsus vehementer obest.
[Sin ad bella magis, &c.]
Docuit quæ cura sit circa e-
quos generandos, educandos,
& domandos habenda, idque
primo loco, eo quod agricul-
turam præsertim in Italia ma-
xime conducat, magisque agri-
culturam quam bella probet.
nunc tamen curam pullorum
prosequitur qui bello aptan-
tur, vnde dicturus est Anchi-
ses. Aen. 3. Bello armantur e-
qui, bellum terra hospita por-
tas. Sed tamen ijdem olim cur-
ru succedere sueti. Itaque non
nihil ad agriculturam faciunt,
cum in multis locis boum mu-
nus in arando expleat. Ordo
est. Sin. i. sed, si studium sup. est
tibi magis ad bella, quam ad
turmas. i. acies feroces s. hosti-
les, aut studium est prælabi. i.
celeri cursu præuolare, rotis. s.
in curuli certamine, flumina
Alphæa. i. Alphæum fluentum
Pisæ, illius ciuitatis Elidis. Et
pro. i. agitare currus volantes.
i. ce-

i. celerime decurrentes in lu-
co Iouis scilicet. Olympici dū
Olympica aguntur certamina

Primus labor i. prima exercitatio equi, est videre animos. i. ge-
stus qui animos bellantes indicant, atq; arma bellantū. i. clan-
gorem armorum, & strepitum cornuum clamoremq; virorū
animose bellantium, & pati lituos. i. tubas incuruas clareq; so-
nantes quib. equites accendi solent, & ferre rotam gementē
tractu. i. dū trahit, & audire in stabulo frenos. f. habenas sonā-
tes. i. crepitantes. Tum. i. deinde. f. studium est gaudere magis,
atq; magis. i. in dies aut in horas magis blandis laudib. magi-
stri. f. equorū, & amare. i. affectare, sonitum ceruicis plausū i.
molliter palpatū. Atque pullus f. audiat hęc. f. dicta depul-
sus iam a primo vberē matris. i. vt primū ab vberē matris de-
pellitur, & ablaetatur, & de indicem. f. frenorum quæ dura
sunt capistris mollibus. i. nō asperis ora. f. sua existens iā i. ad-
huc inualidus. f. corpore, & iāq; tremens. f. animo ēt inscius
xui. i. moris viuendi, vnde nō hēat fiduciam q̄ habēt experti,
quia nihil id facere dubitat qđ se bene didicisse cōfidit. [At,
trib. exactis, vbi quarta accesserit ætas &c.] Docet quo pacto
triēnio equus sit instruendus dicēs. At. i. sed vbi. i. post q̄. quar-
ta ætas i. quartus annus (alij ætas legunt, sed veritextus ha-
bēt ætas, nec ab re; nā in quartū vsq; annum esse vī noua ætas,
vnde & anniculos, & bimulos, trimos, & quadrimos dicimus
non vltra procedentes. Anniculi sunt mollius educādi, bimi
ablaetandi, trimi domandi, & instruēdi quadrimi vsibus ap-
plicandi) arcefferit. i. aduētauerit, trib. exactis. i. expletis, &
transactis sup. equus incipiat mox. i. statim, carpere id est car-
pit efficere gyrum id est gestum in morē gyri, & sonare, id
est sonitum facere gradibus cōpositis, id est arte factis & de-
center sinuet. i. voluet in sinum colligat atq; incuruet alter-
na volumina, i. inflexiones crurū, & sit similes laboranti. i. sic
ingrediatur vt laborans, tum i. deinde equus ille puocet, i.
lacet auris cursibus, quasi velit cū ipsis contēdere ve loci-
tate cursus, & volans per æquora aperta. i. campos patentes
ceu tanquam liber habenis ponat vix vestigia sup. in summa

*Ingentes tollent animos; prensique negabuuo
Verbera lenta pati, & duris parere lupatis.*

densus. i. nubilosus, & pluuiosus, incubuit. f. maris, ac terris ab
oris i. regionibus Hyperboreis. i. Scythis super quas flat hor-
rea (Alij legunt, condensus, vt sit qualis Aquilo condensus. i.
condensatus incubuit Hyperboreis oris, sed quia sequitur
non distulit, sed differt verior mihi lectio videtur cum den-
sus) vt qualis Aquilo volat cū ipse densus incubuit ab oris
Hyperboreis, & qualis aquilo differt. i. dissipat, & in diuersas
regiones fert; i. tempestates Scythiæ, atq; nubila arida. i. sine
pluijs, aut exiccata: nam vim pp partes terrestres admixtas
habentia, tū. i. deinde segetes altæ, & campi natantes. i. more
natantium diffuentes ventorum inundatione horrescunt. i.
contremiscunt lenib. i. æqualiter ingruentibus flabris. i. ven-
tis, & filuæ summe. i. suprema flagella arborum dans sonōrē
f. sonoritatem, & crepitum, & fluctus longi in longū trahi
urgent. i. impellunt su. se ad littora. ille f. ventus Aquilo, vi-
delicet volat, verrens. i. trahēs, aut equās, & quasi scopus pur-
gans simul arua, & simul æquora. i. (hoc loco) maria, hic. f.
equus qui sic vt Aquilo superuolat vel sudabit ad metas, &
maxima spatia Elæi cāpi. i. in curuli certamine qđ in Elide
fit, & aget ore. i. excutiet cruentas spumas, quod signū vide-
licet ē magni roboris, atq; animi vel feret. i. trahet. melius qui
ceteri, aut valde effeda. i. vehicula, Belgica, i. Galliæ Belgicæ,
quæ inter Sequanam, & Scaldim est collo molli, i. non rebel-
li domitis finito. i. permittito tum demum. i. tunc primum
equis supp domitis tam corpus, f. eorum magnum crescere
farragine, i. nutrimento ex farre facto crassa, i. pingui dixit iā
domitis namque ipsi tollent ante domandum. i. prius quam
domiti fuerint, ingentes. i. valde magnos animos, si sic farr-
agine crassa crescerent, & ipsi preni. f. ad domandum nega-
bunt. i. nolent pati verbera, f. scuticas, & flagella, lenta. i. fle-
xibilia, & parere; i. obtemperare, lupatis, id est frenis a lupi-
nis dentib. de nominatis vocanturque vulgo morsusq; aspe-
ri. duris. i. asperi, & dure tractantibus ora equorum.

harena, vt. f. superuolasse videa-
tur qualis sup. peruolat Aquilo
i. ventus ille cum. i. quādo ipse

Cæci amoris] Latentis Cu-
pidinis, [Relegāt] Remo-
uent. [Flumina lata] Nec nata-
tus sit facilis. [Videndo] Dum
videtur Gerundij modus a
passiuo. [In magna silua.] A-
lij Sila legunt. vt sit mons Lu-
caniæ, quod modo nulla ne-
cessitas cogit, vt in Æneide.

*Ac velut ingent Sila sub
monte Taburno.*

Vbi vtrumq; speciale est. [Re-
boant filuæ.] Resultant, remu-
giunt. Est autem græcum ver-
bum, nam apud Latinos, nul-
lū verbum est quod ante o fi-
nale, habeat o: excepto In-
choo, quod tamen maiores ali-
ter scribebant, aspirationē in-
terponētes duabus vocalibus
& dicebant inchoo, tria enim
habebant nomina in quibus
casibus literam sequeretur a.
spiratio, sepulchrum, orchus,
pulchrē, quibus pulcher tan-
tum hodie recipit aspiratio-
nem [Exulat] Extra suum so-
lum habitat. [Aspectans] Ci-
cero de Catil. Retorquet ocu-
los profecto sæpe ad hanc vr-
bem, quam ē suis manibus ere-
ptam esse lugeat. [Vires exer-
cet] Ab in cultu robur acqui-
rit. [Pernix] Modo perseue-
rans. Horat. Pernicis vxor A-
puli. Pernix autem perseue-
rans a pernitedo tractum est.
[Carice acuta.] Herba durissi-
ma, [Oblitum.] Iam securum
ex ante acta victoria. [Flu-

*Sed non vlla magis vires industria firmat,
Quam Venerem, & cæci stimulos auertere amoris,
Sive boum, sive est cui gratior vsus equorum.
Atque ideo tauros procul, atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositū, & trans flumina lata,
Aut intus clausos satura ad præsepia seruant.
Carpit enim vires paulatim, vritque videndo
Fæmina, nec nemorum patitur meminisse, nec herbe:
Dulcibus illa quidem illecebris, & sæpe superbos
Cornibus inter se subigit discernere amantes.
Pascitur in magna silua formosa iuuenca
Illi alternantes multa vi prælia miscent
Vulneribus crebris: lauit ater corpora sanguis
Versaque in obnixos vrgentur cornua vasto
Cum gemitu: reboant siluæque, & magnus Olympus.
Nec mos bellantes vna stabulare, sed alter
Victus abit, longeque ignotis exulat oris,
Multa gemens, ignominiam, plagasque superbi
Victoris, tum quos amisit inultus amoris,
Et stabula aspectans regnis excessit auitis.
Ergo omni cura vires exercet, & inter
Dura iacet pernox instrato saxa cubili,
Fronibus hirsutis, & carice pastus acuta:
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco, ventosque laceffit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, vbi collectum robur, viresque receptæ,
Signa mouet, præcepsque oblitum fertur in hostem:
Fluctus vt in medio cæpit cum albescere ponto
Longius, ex altoque sinum trahit, vtque volutus
Ad terras immane sonat per saxa, nec ipso*

ctus vt in medio.] Sic paula-
tim taurus mouetur ad præ-
lia. [Immane.] Aduerbiū est.
[Sed non vlla magis &c.] Asc.
Apra digressionē vim anno-
rum interserit docens vires
masculorum præcipue amo-
ribus dissoluiatque enervari:
ideoque monet a Venere ar-
cendos seruato ordine quo in
superioribus processit, nam
prius de tauris quam cæteris
loquitur cum boues sint præ-
cipue agricolis vsui, qui & la-
bore, & carne, & corijs, pro-
sunt, Ordo est. Sed vlla indu-
stria. i. subtilitas a natura in-
ducta, non firmat, id est robo-
rat magis vires siue boum si-
ue equorum sicut vsus equo-
rum est gratior. i. vtilior, & ac-
ceptior quam sup. boum quod
quia paucis accidit, quasi præ-
ter opinionem contingat ad-
dubitare videtur non vlla di-
co industria auertere. i. amo-
uere præueniendo Venerem,
id est rem venerem, & stimu-
los cæci, id est latentis, aut ex-
cæcantis amoris videtur qui-
busdā amorem præcedere ve-
neremque sequi, sed non ab re
amorem. i. cupidinē Veneris
non partem, sed filiū dixerūt
maiores. Nam natura quidem
excitat ad actum, sed actus
inflammat, & ita sit is Venus
ebria semper paritque vsus
insanus amorem. At ideo,
scilicet quia tanta est vis amo-
ris

ris magistri. f. pecorum, relegant. i. remouent, aut potius remittunt, & ablegant tauros

procul. f. a vaccis, atque in pascua sola. f. a vaccis vacua, post motem oppositum f. a conspectu vaccarum, & trans flumina lata, aut seruāt tauros clausos intus. f. in stabulis ad praesepia satura. i. plena, & ipsos saturantia, Etenim pro quia, femina, f. vacca, & quia alias carpit vires. f. masculorū, paulatim. i. lēta vi amoris, & vrit. i. incendit animos ma iū, videndo. i. dū vī. q. d. solo aspectu, trahit, i. dū solūmodo aspicitur nec patitur. f. masculū vt taurum meminisse nemorum p p frōdes, nec herbe. f. in pascuis. Illa quidem. i. certe, au exceptua est particula, vt sit, illa quidē illecebris & c. sed illi alternāter & c. illa igitur. f. femella aut vacca subigit. i. cōpellit dulcia illecebris. i. illectionib. venereis superbos. f. tauros amātes. i. amore iuuentae captos decernere. i. decertare inter se cornibus, aut decernere cornibus. i. dijudicare, & dignoscere p certamē vtri illa cedat, docet aut quō illa subigat qā nō vī, nec imperio, sed vī dēdo. i. dū vī ēt nescia, vnde dicit Iuuenca formosa, pascitur in magna silua, secura. f. amorū, illi. f. tauri amātes alternātes. alternatim vim inferentes, multa vi. i. violētia miscet prēlia crebris vulnerib. i. se crebo vulnerādo sanguis ater. i. cruor cōcretus lauit. i. inficit, & imbuit corpora. f. taurotum, & cornua versa. i. obuersa in alterutrum cum vasto, i. valde amplo gemitu. i. i pressura, vnde gemitus nasci solet vrgentur i. imprimuntur in obnixos. i. obnitētes. & oblucentes tauros silue. f. yicine reboant. i. boatum referunt, & mugitum per sonum. Echo, & Olympus f. mōs aut quis alius vicinus, magnus sup. reboat. Nec mos. i. consuetudo est sup. pastorem rem tractantib. stabulare. i. stabulis locare bellātes. i. contententes de iuueca tauros vna. i. simul in eodē videlicet stabulo, sed alter f. taurorū, victus. i. qui victus est, abit. i. discedit prē ignominia, & exulat. i. extra solum suum vitā agit in oris ignotis longe. f. positis a patria gemens nulla. i. multū, aut gemens multa videlicet ignominiam, & plagas. i. vulnera victoris. i. tauri a quo victus est superbi. i. elati & ferocientis p p victoriā, quia geminat victoria vires. (Notāter prēponit ignominia plagis quia eā generosus anim⁹ indignius fert.) cū, i. deinde ipse aspectans amores quos amisit inultus. i. amicam iuuentā quā amisit, & nondū vltionē cepit & aspectans stabula f. in quib. victor cum illa conuersatur, excessit, idest exit quasi ab excessu, aut prāteritum ab excedo, excessit. i. abiicit regnis auri, i. in quibus maiores sui dominati sunt (Mirus artifex poeta, nam, vt Hom. in deis hominum vitam edocuit ita hic in pecore, si enim pecori dolet ignominiose vinci, viresque re-

Monte minor procumbit at ima exaestuāt vnda
Vorticibus, nigramque alte subiectat arenam.

cūperat, & contumeliam de-
leat victorque euadat, turpe est
set homini si non idem faceret

qđ & ij fecisse leguntur qui ab Annibale interclusi sub iugū missi leguntur Romani. Ergo quia. f. impatienter fert ignominiam illatam exercet vires. f. suas omni cura, & ipse pernix. i. perseverans & quasi pernoctans, iacet inter saxa dura cubili instrato. i. non itrato equato, sed alpero pastus frondibus hirsutis. i. spinosis, & veprosis & carice herba illa acuta. i. aspera, & tentat. i. experitur sese, idest semetipsum, atq; discit irasci in cornua. f. sua obnixus, id est obnitens, & insultans aut impetens trunco arboris, & laceffit, idest discindit, & prouocat ictibus, f. cornuum, ventos, idest auras, & proludit, idest facit pro ludium, & exordium ad pugnam, arena sparsa scilicet pedibus: vnde in Bucol.

lum cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.

Post. i. postea vbi. i. quo tempore, robur collectum sup. est & vires receptae. i. exercitio non indulgetia quae res notatu digna est, ipse mouet signa more videlicet dulcis ac principis militiae, & ipsae praeceptis. i. impetuosis fertur in hostē oblitū. i. negligenter propter paratam victoriam agentem & genio indulgētē, vt idest quemadmodum (Est. n. aduerbium similitudinis cuius prima corripitur) fluctus cum cepit albescere, i. alb. fieri. sup. in medio Ponto, idest mari trahit finem, idest volubilitatem longius, & ex alto, f. mari, hoc est vt fluctus excitatus in medio maris leniter paulatimq; per aquas depellitur, que pro, & vt idest postquam volutus sup. est ad terras sonat immane, idest immaniter, & nimis impetuose per saxa, neq; id est & non procumbit non minor ipso monte, i. aequalis ipsi monti, vt vnda ima, i. in imo sita, & exaestuāt, i. ebullit efferuet vorticibus, idest gyris, & scaturiginibus, & subiectat, idest erigit, & sursum iactat alte arenam nigram, aquam humidam, aut terrae profunde permixtam.

VARIA LECTIO.

Sed non vlla magis vires industria firmat. In veterib. aliquot libris. Seruat, legitur, sed longe plures, Firmat, habent [Meminisse, nec herbae. [In Oblongo lib. Neque, quod mollius, videtur. [Iacet pernox] Cur, Pernox, innouari debeat non video, cum vetera exemplari manuscripta, vno cōsensu legāt, Pernix, idque tā manifeste agnoscat Seruius, & a pernoctando dictum velit. [Ictibus, & sparsa.] Nō placet qđ in Romano legitur. Aut sparsa. [Nec ipso mōte minor] In Longobardico, in Mediceo, quod dulcius est, Neque ipso legitur.

SERV.

Amor omnibus. i. idest in vnoquoq; genere vnus est amor, idest similis, ut puta in lupis vnus est amor, i. similis. Item in equis, & alijs omnib. pro qualitate sui gñis, sicut alibi ait. Sopor suus occupat artus. Lipsi aptus. Nā in omnibus animalib. non est amor vnus atque idem, sed in singulis generibus, p qualitate naturae [Catulorum oblita] Vi. f. nimij amoris. [Leena] autem grācum est sicut draconia, nam nos hic & hāc leo dicimus [lea namq; vsurpatū est] quia in o exeuntia foemina ex se nō faciunt, vt fullo latro, leo [Informes vrsi.] Vel magni, uel qui tempore quo nascuntur, forma carent, di. n. quēda caro nasci, quā mater labendo in membra cōponit [Solis] Desertis [Libye autem in aruis] Serpentibus plenis, [Tota tremor, pertentet equorum Corpora] Signatis sermonibus vtiur aduim amoris exaggerandam, dicens, & toto corpore, & pertinent. i. enitens teneret, cū dicat le-

Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,
Et genus aequoreum, pecudes, pictaeque volucres
In furias, ignemque ruunt. amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leena
Sæuior errauit campis, nec funera vulgo
Tam multa informes vrsi, stragemque dedere
Per siluas, tum seuus aper, tum pessima tygris.
Heu mole tum Libye solis erratur in agris.
Nonne vides, vt tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor attulit auras?
Ac neque eos iam freno virum, nec verbera seuā,
Non scopuli, rupeque caue, atque obiecta retardant
Flumina, correptos vnda torquentia montes.
Ipse ruit, dentesque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.
Quid iuuenis, magnum cui versat in ossibus ignem
Durus amor? nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat ceca serus freta: quem super ingens
Porta tonat celi, & scopulis illisa reclangant
Aequora, nec miseri possunt reuocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi varię, & genus acre luporum,
Atque canum? quid quę imbelles dant pręlia ceruī?

uem odorem equarum, [Notas odor attulit auras;] Hypallage est pro aure odorem apportauerint notum. [Frena uirum.] Pro uirorum fortium. [Rupesque caue, atque obiecta retardant.] Ad illud superius respicit, post montem oppositum, & trans flumina lata. [Sabellicus exacuit sus] Sabinus, & est species pro genere. Dicit autem suem domesticum quem cicurem uocant, nā de apris supra ait. Tunc seuos aper, hoc enim vult probare non tantū feras sed & mansuetā animalia, amore in furorem moueri. [Prosubigit] Fodit, & pedibus impellit alternis, quod pugnantēs sues facere consueuerunt ad acquirendum robur. Vnde etiam latera, & costas terentes, durant ea in futura certamina: [Hinc atque illinc.] Et ad pedum motum, & ad attritionem costarum. [Quid iuuenis.] Ne forte occurreret illa animalia carere ratione, dicit etiam grauius homines in amore moue-

moueri. i. Fabula talis est. Leander Abydenus, & Hero Sestias feruntur inuicem se amasse. Sed Leander ad Hero natatu ire consueuerat per fretum Helleponticum, quod Seston & Abydō ciuitates interfuit. Cum igitur iuuenis oppressi tempestate cadauer ad puellā delatum fuisset, illa se praecepit turri. [Porta tonat coeli.] Aer nubibus plenus, per quem iter in coelum est. [Nec miseri possunt reuocare parentes.] Hoc est amor parentum. [Imbelles] Licet imbelles, tamen mouentur in pugnam. [Furor insignis.] Notabilis, & praecepius. [Glauci Potniades malis membra absumpsere quadriga.] Potnia ciuitas est, de qua fuit Glaucus, qui cum sacra Veneris sperneret, illa irata, equabus eius immisit furorem, qui cum iungerentur eius currui, eum moribus dilacerauerunt. Ordo autem talis est. Quo tempore Glauci membra malis assumpserunt Potniades quadriga. Hoc autem ideo fingitur quod eis furorem Venus immiserit, quia dilaniatus est Glaucus effrenatis nimia cupiditate equabus, cum eas cohiberet a coitu ut essent velociores. [Trans Gargara, transque sonantem Ascanium.] Gargara pro quibuslibet montibus sicut Ascanium pro quibuslibet fluminibus posuit, quod etiam sequentia indicant. [Superant montes, & flumina tranant.] Hoc, etiam Varro dicit, in Hispania vltiore verno tempore equas nimio ardore commotas, contra frigidiores ventos ora patefacere ad sedandum calorem, & eas exinde concipere, & edere pullos, licet veloces diu tamē minime duraturos. Nam breuis admodum vite sunt. [Exceptant] Frequenter excipiunt. [Caurum.] Pro corū sicut saurex, pro forex, caulis. pro colis. [Hinc demū Hippomanes] Scit lectum esse apud Hesiodum herbam esse quandam quae Hippomanes vocatur quasi ἵππου μάγια si enim eam comederint equi, furorem patiuntur, unde nunc adiecit. Vero quod nomine dicunt. Nam vult illam herbam abusuue Hippomanes dictam, quod possunt equi furere, & alia quacunque ratione. Reuera autem Hippomanes dicit esse virus defluens ex equarum inguinibus quo tpe feruntur amoris furore, ut sit Hippomanes virus natum ἀπὸ τῆς μάχης τῶν ἵππων [Lētum virus;] Viscidum. [Miscueruntque herbas, & non innoxia verba] Exprimit argumēta malitiae nouer carum, quae virus herbis, & cantibus herbarū armant venena.

A S C E N S I V S.

OMNE adeo genus in terris, &c.] Locutus est de amoribus taurorum, nunc eā omnibus animantibus communem docet pestē, hominibus, feris siluestribus, aquaticis, terrestribus, & volucris. Prius tamen de beluis inducit, cum sit beluina voluptas, deinde de hominibus. Ordo est. Adeo. n. omnino, & usque ad vnum omne genus hominem, & ferarum. i. brutorū in terris. i. animal terrestre, & omne genus aequoreū. i. marinum, & pecudes quae ferocitatem nō habent, nec tamen rōnem, & volucres quae in aere versantur, pictae. i. pulchrae, ruunt. i. precipites currunt in furias, & ignem. i. in ignem armorum excitantē furorem quendam idem amor est omnib. omnia haec amant, non tamen videtur omnibus idem, & Mancinell. vult. i. eodē modo sauius, & vehemens, Leena non errauit campis, i. per capos alio tempore. i. quam quo amat sauior, i. immanior, & ferocior existens oblita carulorum in qua re maxima vis amoris venerei ostenditur, qui maternum expellit; nec vrsi informes, i. turpes, & qui quasi sine forma in globum nascuntur, non dedere alio tempore vulgo, id est passim tam multa funera, & tā tam stragem, id est prostrationem cadauerum per siluas, ac. i. tempore annorum, tygris animal illud perniciosissimum, & inimicum est sup. tunc pessima, id est immanissima haud dolentis est male, id est periculose erratur. i. a quouis, tunc. i. cum tygres sunt in amore, in aruis solis, id est desertis Libyae vel potius erratur solis, id est ab ijs qui soli sūt, male in aruis Libyae, id est Africā. Nōne vides ut ne nor scilicet ex amore natus,

Scilicet ante omnes furor est insignis equarum:
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadriga.
Illas ducit amor trans Gargara transque sonantem,
Ascanium: superant montes, & flumina tranant,
Continuoque audis vbi subdita flamma medullis;
Vere magis, quia vere calor redit ossibus, illae
Ore omnes verse in Zephyrum stant rupibus altis.
Exceptantque leueis auras, & saepe sine vllis
Coniugis vento grauidae (mirabile dictu)
Saxa per, & scopulos, & depressas conualles
Diffugiunt, non Eure tuos, neque solis ad ortus,
In Boream, Caurumque aut inde nigerrimus Auster,
Nascitur, & pluuio contristat frigore calum.
Hinc demum Hippomanes, vero quod nomine dicunt
Pastores, lentum distillat ab inguine virus:
Hippomanes, quod saepe male legere nouerget,
Miscueruntque herbas, & non innoxia verba.

sus. i. porcus sabellicus. i. qui plurimus est in Sabinis ruit. i. preceps fertur tempore amorum & exacuit dentes, & pro subigit. porro. i. de longe subigit. & effodit terrā & fricat costas. i. suas arbore. i. ad arborem in quam transuersus currit iratus, atque durat humeros ad. i. contra vulnera hinc atque illinc. i. vtrinque aut ex diuersis. [Quid iuuenis magnum &c.] Ostendit idem in hominibus, quod in feris ostensum, est nullam. i. esse pestem, quae magis ac citius in furorem rapiat quam amorem in sanum, idque exemplo Leandri quae amor impulit, ad amicam Hero tranare sub sauiissima tempestate, & aquarum commotione. Quid iuuenis, sup. egit? q. d. nōne vides aut nosti quid iuuenis. i. Leander egit, cui durus. i. ad dura impellens amor versat. i. excitat, & stimulat ignem. i. amoris magnum in ossibus. i. medullis, quae ut dicitur in IIII. Est mollis flamma medullas q. d. si nescis nempe. i. certe ipse natus. i. tranatat, existens serus. i. tardus, & post intempestam noctem, quia nocte caeca freta turbata procellis abruptis, omnia signanter, & ad partes dicta, & quia serus quo longam expectationē significat, & etiam desperationem auxilij, & nocte, & caeca. i. caliginosa, & freta, a feruore dicta non aequora, & turbata non tranquilla, & procellis. i. nubibus vāto immixtis, & ab rupti. Quia si perpetuo tenore esset melius perducāt, & et minus obruant aut submergant, super quem. i. iuuenē, ingens porta coeli. i. cataraeta celi. i. aeris tonantis. i. tonitru mināt sub mersionē, & equorā. i. maria quae prius erāt equora illisa, scopulis. i. saxis in aquis existentibus. reclamāt. i. magnū sonitu contra mittunt, nec parētes miseri possunt reuocare. i. a profectione ad amicam, nec virgo. i. Hero moritura. i. quae postmodū mortua est, aut quae decreuerat iam tū mori, ut scribit ad eū apud. Ouidium super funere crudeliter illato aut parētib. rebelli, & clementis. Quid sup. dicam quae praelia dant lynces varia. i. maculosa Bacchi. i. q. sunt in tutela Bacchi, & quae dat acre genus luporū atque canum. q. d. non opus est, quia et non amantes fere sciunt, quid dicā quae praelia dant cerui imbelles. i. alias? q. d. notum est quamuis sint imbelles, tunc tñ praelia gestare. Scilicet. i. scire licet, quia furor equarum est insignis. i. infamis, & notatus, ante oēs. i. alios amores, & ipsa Venus dedit mentē. i. talem impetū amoris eo tpe quo quadriga. i. aequae quadri iuges. Potniades. i. in Potnia Boeotia ciuitate a Glaucō educata, & absumpsere. i. deuorauerunt, malis. i. maxillis, & mordicus membra Glauci, i. educatoris & dormitoris earū, id. n. fecerunt incitata a Venere. Amor ducit. i. fert, & impellit, illas. i. equas quaslibet trans Gargara. i. quosuis montes non solum Mysiae, & trans Ascanium. i. quemuis fluium, non solum Ascanium fluium Mysiae, sonantem. i. impetu aquarum, ipsae equae superant, i. transcedunt montes, & tranant flumina continuo. i. statim vbi flamma est subdita. i. subtus data. i. immissa medullis calidis. i. igni amoris. Id aut magis vere. i. tpe verno, quia calor redit ossibus vere. i. tempore veris illae. i. equae stant oēs in altis rupibus verse ore. i. habentes os versum in Zephyrū. i. fauoniū ventū illū dulcē ex occidente tempore verno flantem, & exceptat. i. cōcipiūt auras leues. i. vento motas, & ipse saepe grauidae vāto sine vllis coniugis. i. masculorum femine aut commixtione mirabile

bile dictu. i. quæ res est mirabilis dictu, diffugiūt. i. cleriter discurrūt per saxa, per scopulos, & cōualles depressas. i. humiles non Eure, quia vetus orientalis est ad tuos ortus, neq; ad ortus solis sed sup. in Boream. i. ventum septentrionalē, & caurū. i. eorum vērū occidentalem, ab occalu solstitiali aut sup. eo vnde auster nascitur nigerrimus. i. densissimus, & caliginosissimus, & contristat coelū. i. aerem frigore pluuiō. i. ex pluua aut cū pluua nato. Demum. i. vt tandē vehemētiā, & venenū amoris dicam virus lentum. i. lente agens, quod pastores dicunt vero nomine Hippomanes, qā Hippos equus est, & equa mano autem distillo, sed mano priorem producit, cum tñ Hippomanes penult. corripiat, vnde nō a mano, sed a mania. i. furore de ducit, distillat hinc. i. ex hoc furore libidinis ab inguine. i. pudibūdis equē Hippomanes dicit quod nouercæ malæ, vel quæ

male sunt, vel quæ omine malo legere. i. collegerūt sepe, & miscuerūt, iterum penul. cor. præter morē, herbas sup. non innoxias vt verba nō innoxia. Regula est, & quoties res sunt in anima veniūt transferatur adiectū in neutrum genus. Item vt tertium respondeat viciniō. i. nouercæ fecerunt sape ex eo qđ distillat ab inguine equæ cum sint in coitu amatoriū virus ad alios inficiendos priuignos aut alliciendos & marios, vnde Iuuent. Sat. VI. vt dicit Mancinellus, Hippomanes, &c.

V A R I A L E C T I O.

Hæc male tunc Libyæ solis erratur in agris] In antiquissimo li. Versatur, legitur. In Mediceo, Errauit habetur. [Et Pluuiō contristat frigore celum,] In Rom. lib. Pluuiō fidere legitur. Hinc demum Hippomanes [In Rom. & in Mediceo libro hic, hoc est, hoc tempore distillat.

SARV.

Singula cum capti circumuectamur amore.] Dum speciatim singula describimus. [Hirtasque capellas] idest fetosās: vt, Hirsutumque supercillum. [Hic labor, hinc laudem] Ad tuenda imbecilloria animalia [Et angustis hunc ad dere rebus honorem:] Humilem materiā alto sermone decorare. Sic illud in quarto, est In tenui labor, at tenuis non gloria. [Sed me Parnassi desertā per ardua] Per Parnassi ardua, Heliconem, & Citheronē mōtes musis dicatos significat & hoc dicit. Scribendi amor rapit me ad opus arduum & a nullo tñe descriptum. Quod per periphrasim, & allegoriā poeticam indicat. [Iugis.] Per iuga. [Quia nulla priorum] Dispono ire ad fontem Castalium, per eam viam, per quam nullus ante egit orbitam suā. Ordo autem est. Qua nulla priorum orbita Castaliā diuertitur [Molli cliuo] i. facili itinere, & descensione. Hic autem locus totus de Lucretio translatus est. Nunc veneranda Pales. i. Dea pabuli inuocanda nunc maxime. [Stabulis in mollibus] Clementioribus, & aeris temperati vel pp plagam australem, vel pp suppositas herbas animalib. [Frōdosa reducit æstas] Donec vernū tps adueniat. Nam vt ē in primo diximus, ver & æstas, sicut ē hyems, & autumnus vnū fuerūt secūdū rōnem hemispherij, [Turpesq; podagras] Respexit ad curā quæ sine pannis, & medicaminibus sordidis non fit, [Post hinc] Cum hoc feceris, & Post hinc vnū vocat; sicut, Primus ibi ante oēs [Fluuios præbere recēteis i. aquam statim haustā. [Nisi pigram potauerint statim cōtra hunc morbum,] [Stabula ventis] Figurata. i. ventos non perferentia [Hyberno Soli] Contra plagā meridianā, per quā sol currit per hyemē, quod explanat dicēs, Ad mediū conuersa diem. [Extremo anno] Mēse Ian. qui est penultimus. Nam vt ē in primo diximus, Vt primis exemplo a mensibus anni, a Marcio mense inchoabat annus apud maiores. Ergo extremo anno. Extrema parte anni. [Hæc quoque nō cura] Cum de capellis loquit, figuratē neutro vsus est genere. Nā integrū erat. [Hæc quoque nō cura nobis leuiora tuenda:] Sanē perite quoniam scit plinā esse ouium vtilitatem, eam præterit, & exaggerat meritū capellarum, vt dictis in lucē promat rē per se minus patentem, [Milestia Vellera] Lanæ preciosissimæ, nam Milestia ciuitas est Asiæ, vbi tinguntur lanæ optimæ. [Ipse in 4. Milestia Vellera nymphæ Carpebant. Cic. in Verrem, Quid a Milestijs lanæ sustulerit. [Magno autem mutantur.] Ingenti precio comparentur. Nam apud maiores omne mercimonium in permutatione constabat quod & Caius Homericō confirmat exemplo. [Tyrios incocta rubores] Figurata, quæ coquendo Tyrium traxit ruborem. i. migravit in purpuram. Sed fugit &c.] Regreditur ad amoribus ab aliarum rerum quæ ad rem pastorem faciunt descriptionem, dicens, sed tps

*Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
Singula dum capti circumuectamur amore.
Hoc satis armentis: superat pars altera cura
Lanigeros agitare greges, hirtasque capellas.
Hic labor; hinc laudem fortes sperate coloni.
Nec sum animi dubius, verbis ea vincere, magnum
Quam sit, & angustis hunc addere rebus honorem:
Sed me Parnassi desertā per ardua dulcis
Raptat amor, iuuat ire iugis, quia nulla priorum
Castalia molli diuertitur orbita cliuo.
Nunc veneranda Pales, magno nunc ore sonandum:
Incipiens stabulis edico in mollibus herbam
Carpere oueis: dum mox frondosa reducit æstas
Et multa duram stipula filicumque manipulis
Sternere subter humum, glacies ne frigida ledat
Molle pecus, scabiemque ferat, turpesque podagras.
Post hinc digressus iubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, & fluuios præbere recēteis
Et stabula a ventis hyberno opponere Soli
Ad medium conuersa diem, cum frigidus olim
Iam cadit, extremoque irrorat Aquarius anno
Hæc quoque non cura nobis leuiora tuenda;
Nec minor vsus erit: quamuis Milestia magno
Vellera mutantur, Tyrios incocta rubores.*

fugit. i. præterit interea tps inquit, irreparabile quo circa a prudentibus care, & anxie expendendum est, fugit interea dum nos capti amore. i. suscepti operis. Liuius in pfatione Ceterum autem me amor suscepti negocij fallit, aut &c. circumuectamur singulas. i. uectamur circa singulas res, hoc. i. dictum est satis armentis. i. de maioribus animalibus, vt bobus & equis altera pars cura. i. negocij suscepti superat, i. superest ac reliqua est, aut restet. Igitur su. verbis hoc est describere greges lanigeras, vt oues, & capellas hirtas, idest fetosās aut pilosas, hic. i. ex harū pecudum, cura est sup. aut nascitur labor sed vos o coloni fortes. i. perseverantes, in labore, sperate hinc laudem quia quo res factu difficilior est, eo maiore laude perficitur, si modo bona sit. [Nec sum dubius animi, non dubito quā magnū. i. quam tamen difficile sit vincere. i. superare, aut extollere verbis, ea, idest res exiguas & addere hūc honorem rebus angustis. i. exiguis, sed dulcis amor. i. suscepti negocij, aut gloriæ speratæ rapit me per ardua desertā. i. a poetis latinis loca Parnassi. i. montis illius in Phocide musis consecrati, hoc est trahit me ad cōtemplandas res poetico scrutinio, & huiusmodi inuētiones cuiusmodi se Græci in Parnasso adeptas gloriantur. dicit autē desertā Parnassi, eo qđ nullus latinorū poetarū hanc partē, qua de agricultura ageretur attigerit, nec quisq; Græcorū post Hesiodū plene de ea locut⁹ sit, vnde si in Parnasso p fictionē qđ dā sint oēs scientiarum thesauri cū Phæbo, & musis reconditi, hæc pars qđ de agricultura est desertā vī, iuuat. i. delectat igit inquit Maro, me ire iugis. i. p iuga Parnassi mōtis sup. ea parte qua nulla orbita. i. semita priorū i. veterū poetarum diuertitur. i. traducit Castaliā. i. fontē illū, musis sacrū, molli. i. trito cliuo, qā nullus ingressus est per eiusmodi cliuū quo circa mollis est: & qā id per qđ difficile est rursus inuocat: & dicit. O Pales dea pabulo rū veneranda. i. digna veneratione sonandū est. i. sonare decet nunc dico. i. in re tenui & abstrusa oīa magno. i. carmine res paruas extollētes, aut Pales est nūc veneranda [Incipiēs &c.] Incipit ergo quo ordine pposuerat de ouib. loq dicēs, ego incipiēs. i. picipere, aut altius sonare, edico, qđ maiorem est. i. manifeste, & publico picipue ouis, accusatiū est. i. oues carpere. i. vt oues carpāt i stabulis mollib. i. teporatis a frigore, & stratis herbā. i. fēnū. dū. i. donec æstas frōdosa. i. frōdib. plena, reducit mox. i. paulo post & edico sternere humū durā, subter. i. oues multas stipula. i. straminib. & manipulis, p manipulis. i. fasciculis filicū, villarū. i. herbarū, ne glacies frigida ledat pec⁹ molle. i. tenerū, & ferat. i. iferat scabiē, & podagras i. pedū egritudines turpes, post. i. deinde ego digressus hīc i. ab ouīū pceptione iubeo sufficere, i. abūde subministrare capris, arbuta frōdētia. i. frōdes arbutorū, pberere fluuios recētes, & opponere stabula. i. aper.

aperturis eorū foli hyberno a ventis. i. habeāt solē incūbentē & ventū a tergo hoc est a septentrione à vēto munita sint & meridiei expolita cōuersa. i. ad mediū diē. i. ad eū locū in quo sol nobis vī in meridie, tunc. f. cū Aquarius frigidus olim. f. in Ianuario, aut circiter cadit. i. occidit vt ad mediū Martij, hoc est circa æquinoctiū vernale, tūc. n. soli in meridie ex directo opponit septētrioni, & irrorat. i. rorē inducit anno extremo. circa principiū Martij, vbi olim erat. & principiū anni, pruinæq; in locis calidis in rorē cōmutantur. hæc quoq; .i. etiam hæc pecora videlicet caprina erūt tuenda. i. protegēda nobis nō leuiore. i. minore cura quam. f. oues, nec vsus, idest vtilitas

erit minor. f. in capris q̄ in ouibus, quamuis vellera Milesia. f. quæ ferunt oues iuxta milefion Ionīæ regionis caput incocta. i. tingēdo incoctos habentia Tyrios rubores. i. liquorem purpureum. mutuent. i. cū alijs mercibus, aut pecunia, sed more antiquo dicit mutent, magno. f. precio aut aliarū mercium cumulo, hoc est quāuis Milesia vellera in summo precio sint, eo quod eorum lanæ molles ad purpuram aptissimæ sunt, tamen non minor est vsus in capris, quod probat sequentibus.

TYRIOS incocta rubores] In Rom. lib. & aliquot alijs per VAR. veteribus, Colores legitur. In Med. quidē Rubores est supra LECT. notatum antiqua manu. figuratius, tñ est Rubores, legere.

DENSIOR hinc soboles:] Binæ enim pariuntur capellæ plerumq; [Barbas.] Sic de quadrupedibus. Nam hominum barbam vocamus [In cana] Autem dicit nimium cana. [Ciniphi] hirci] Libyas, à fluuio Cinyphæ. [Miseris nautis] Qui frequenter patiuntur pericula. In vsu aut castrorum ideo dicit, & quia de Cilicijs poluntur lorica, & teguntur tabulata turrium, ne iactis facibus ignis possit adherere. Et bene laudat capellas, dicens. Ciliciorum vsu, & in mari, & in terra prodesse mortalibus, hoc est in duobus elementis concessit hominibus. [Pascuntur siluas] Et pascor, & pascor illā rem dicimus. [Summa Licē] Montis Arcadiæ, & est species pro genere. [Suosq; ducunt] Educunt fetus proprios, & enutriunt: vnde, & educatos dicimus [Quominus est illis curæ] Ordo est, Igitur omni studio auerte ab eis vētos, & glaciem, quo egestas mortalis, .i. necessitas mortaliatis minus est illis curæ, hoc est minus ad ipsarum pertinet curam: nam h. d. Quanto illæ sibi adesse non possunt, tanto eis a te impendenda est maior diligentia.

DENSIOR hinc] Docet (vt dixi) vtilitatē quam capre plusquam oues afferunt dicens eas foetui & lacte præstare, & tñ ex pilis earum ēt integumenta fieri contra pluuiā vtilia, deinde quia minori cura atq; custodia pascetur æstate, & minori impensa hyeme. Ordo aut est. Densior soboles. i. proles aut foetus ēt sup. hinc. i. ex capris q̄ binos ferē pariunt quā ex ouibus quæ ferē singulos, & copia lactis largi est hinc, f. ex capris maior quā ex ouib. Et quam. i. quanto magis mulctra. i. vas mulctrale in q̄. f. mulgetur spumauerit vberē exhausto. i. emulcto, & extracto. f. oī lacte sup. tanto magis vbera. f. earum manabunt. i. destillabūt lacte mammis pressis. f. palmis. exprimendo lac, quia re oues non patiuntur vnde dictū est in Buc. Et succus pecori, & lac subducitur agnis nec minus. i. quin ēt hirci Cinyphēi tondent. i. tondentur barbas. i. habēt barbas tonsas, & id quō Prif. interpretatur aut pastores tondent barbas, & incana. i. multum cana menta, & setas comantes, i. fructificātes, & oblongas hirci Cinyphēi. i. Libyci sunt enim plurimi in Libya ēt tonsili villo. vī autē a nominatiuo

Densior hic soboles: hinc largi copia lactis.

Quam magis exhausto spumaueris vberē mulctras:

Leta magis pressis manabunt vbera mammis.

Nec minus interea barbas, incanaque menta

Cinypheij tondent hirci, setasque comanteis

Vsum, in castrorum, & miseris velamina nautis.

Pascuntur vero siluas & summa Lycæi,

Horrentesque rubos, & amantes ardua dumos.

Atque ipsæ memores redeunt in tecta, suosque

Ducunt, & grauido superant vix vberē limen.

Ergo omni studio glaciem, ventosque niales,

Quo minus est illis curæ mortalis egestas,

Auertes, victumque feres & virgea letus

Pabula: nec tota claudes fœnilia bruma,

tegumenta corporū vero pro sed, capræ. f. & hirci pascunt siluas & summa. i. verticē, & summitate Lycæ. f. mōtis Arcadiæ, & pascuntur rubros. i. vepres horrentis. i. alperos, & hirsutos, & dumos amantes. i. appetentes ardua. f. loca, hoc est capræ non carpunt prata, quorum fenum preciosum sit, sed frondes quæ nisi carperūt in nihilum deciderint, itaq; nihil cōstant earum ferē pabula nec molesta est custodia, vnde subdit. Atq; ipsæ. i. sine custode aut pastore memores, f. capriliū suorum redeunt in tecta, & ducūt. f. secum in tecta, suos. f. fetus, hoc est hēdulos, aut ducunt. i. educāt, & vix superant. i. super trāsire possunt, vberē grauido. i. lacte distāto, & onusto, limē. i. lignū transuersum in introitu. Ergo quia tanto sunt vsui, tu auertes. f. ab eis omni studio. i. conamine, & diligentia glaciem, & ventos niales sup. eo diligentius, quo egestas. i. necessitas, & labor mortalis. i. mortalitatis, quæ aut qui mortalibus ferē comes est, est illis minor curæ, i. quantū ad curā hoc est minori curæ si legatur quo minus, & c. faciliior esset constructio, Sensus aut est, quia capræ sunt sui cultus negligētes, minusq; prouidæ circa miseras mortaliū, eo diligentius nobis curādæ sunt. tu ergo auertes glaciē, & vero, niales, i. qui cum niuib. decidunt, & tu lætus. i. libens, & bene volens feres. f. in stabula victū, & pro. i. pabula virgea. i. virgarū frondes, aut comas in pabula earū decerpas, nec claudes fœnilia. i. loca in quib. fēnū reponitur, tota bruma. i. mediæ hyemis tēpore, hoc est non negabis eis fēnū saltem deuterum. i. secundū sectionis quod Cordum vocant, secaturque in autumno.

Cinyps scribendum, Cinypij: nā à Cinype fieret Cinypei pe nult. longa. Nota est in lana, & friuola controuersia eorū qui de lana caprina contendunt dicentibus, alijs lana, alijs villū, alijs pilum, alijs setam dici. Sanē, lana est mollior villus in ouibus, villus crispans pilus in leone, & quibusdam canib. seta durus admodum, & riget pilus vt in porco. Pilus autem inter setā, & lanam medius, vt in equo, cane, homine, atque alijs multis, tondent dico in vsu castrorum, vt. f. fiant integumenta contra pluuiam, & tondet miseris nautis sup. in velamenta. i. cooperimenta, & integumenta corporū vero pro sed, capræ. f. & hirci pascunt siluas & summa. i. verticē, & summitate Lycæ. f. mōtis Arcadiæ, & pascuntur rubros. i. vepres horrentis. i. alperos, & hirsutos, & dumos amantes. i. appetentes ardua. f. loca, hoc est capræ non carpunt prata, quorum fenum preciosum sit, sed frondes quæ nisi carperūt in nihilum deciderint, itaq; nihil cōstant earum ferē pabula nec molesta est custodia, vnde subdit. Atq; ipsæ. i. sine custode aut pastore memores, f. capriliū suorum redeunt in tecta, & ducūt. f. secum in tecta, suos. f. fetus, hoc est hēdulos, aut ducunt. i. educāt, & vix superant. i. super trāsire possunt, vberē grauido. i. lacte distāto, & onusto, limē. i. lignū transuersum in introitu. Ergo quia tanto sunt vsui, tu auertes. f. ab eis omni studio. i. conamine, & diligentia glaciem, & ventos niales sup. eo diligentius, quo egestas. i. necessitas, & labor mortalis. i. mortalitatis, quæ aut qui mortalibus ferē comes est, est illis minor curæ, i. quantū ad curā hoc est minori curæ si legatur quo minus, & c. faciliior esset constructio, Sensus aut est, quia capræ sunt sui cultus negligētes, minusq; prouidæ circa miseras mortaliū, eo diligentius nobis curādæ sunt. tu ergo auertes glaciē, & vero, niales, i. qui cum niuib. decidunt, & tu lætus. i. libens, & bene volens feres. f. in stabula victū, & pro. i. pabula virgea. i. virgarū frondes, aut comas in pabula earū decerpas, nec claudes fœnilia. i. loca in quib. fēnū reponitur, tota bruma. i. mediæ hyemis tēpore, hoc est non negabis eis fēnū saltem deuterum. i. secundū sectionis quod Cordum vocant, secaturque in autumno.

AT vero zephyris cum læta vocantibus æstas] Subaudi aduenit. Dicit autem ver quo stare Zephyrus incipit, vt in primo. Et Zephyro putris se gleba resoluit [Frigida rura carpamus] i. carpere cogamus animalia. Et mane palci oues præcipit secundum morē suæ prouinciæ: nam in aliquibus locis morbum contrahunt nisi iam siccato rore pascantur [Dū gramina canent.] Nocturnis, & matutinis lucentes roribus herbæ [Querulæ cicadæ] Canorē. Horatius. Sub cantu querulæ despice tibi. Aut certe querulæ dicitur propter illam fabulam, quod Tichonus ma-

At vero Zephyris cum læta vocantibus æstas:

In saltus vtrunque gregem, atq; in pascua mittes.

Luciferi primo cum sidere, frigida rura

Carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent,

Et ros in tenera pecori gratissimus herba est.

Inde vbi quarta sitim cœli collegerit hora,

Et cantu querulæ rumpent arbuta cicada,

Ad puteos aut alta greges ad stagna iubeto

Currentem ilignis potare canalibus vndam.

Aestibus at medijs vmbrosam exquirere vallem;

Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus

Ingentes tendat ramos; aut sicubi nigrum

Ilicibus crebris sacra nemus accubet vmbra;

Tum tenues dare rursus aquas, & pascere rursus

Solis ad occasum; cum frigidus aera Vesper

ritus Auroræ post optatā longissimam vitam, in Cicadam dicitur esse conuersus. [Rumpent arbuta] Nimio clamore. Iuuenalis. Et assiduo ruptē lectore columnę. Persius pindor, & Arcadię pecuaria rudere dicas. [Ilignis canalib.] Factis ex ilice. Sanē canalis melius genere fœminino quā masculino proferimus. [Sicubi magna Iouis antiquo robore quercus. Quia omnis quercus Ioui est consecrata. Quod autem dicit Iouis quercus, & ilicibus crebris sacra nemus accubat, vmbra, Non reuera consecratos lucos dicit nos petere debere, sed ita den-

denfos quales sunt illis quos religio defendit. Vnde apparet quercum Iouis, & sacram vmbra, generalia esse nō specialia epitheta; nā, vt dicimus, & oīs quercus Ioui est cōsecrata, & oīs lucus Dianę. [Tenuis aquas Epitheton est aquarum. A libi, Aut in aquas tenes dilapsus abibit [Aera Vesper Temperat] Refrigerat æstatis calorē. [Reficit] Recreat [Luna] Nox. [Littoraq; Halcyonē resonant, & Acanthida dumi] Quo tēpore resonat per littora Halcyō auis cuius fabulā in primo memorauimus Per Dumos vero Achātidis, quam alii Luscinjā esse volunt, alij vero carduelū quæ spinis, & cardinis pascit, vt inde etiam apud Græcos, ἀκανθὶ dicta sit ἀπὶ τῶν ἀκανθῶν id est spinis quibus pascitur.

SERV.

At vero Zephyris, &c.] Docuit quo pacto tēpore hyberno educandæ sint capræ, sed & oues fere eadem postulant nutrimenta, nunc docet quomodo tēporibus reliquis pascendæ sint, facturus de varietate pascendi, & de diuersitate celi nō iniucundam nec ineptam digressionem Ordo est. At vero. i. sed certe cum æstas læta. f. quæ est in fine Aprilis, & in Maio, sup. est aut aduenit, vt mittes vtrunque gregem. f. tam ouium quam caprarum, in saltus atque in pascua, & hoc zephyris vocantibus. i. inuitantibus te, & gregem. Carpatum. i. carpere cogamus. ruta frigida. f. nocturno frigore cum primo fidere. i. cum primum apparet sidus luciferi i. stellæ lucem ferentis, & solem tempore matutino pcedentis vespertino aut sequētis, dum. i. quandiu manet. i. tempus matutinum, est nouum, & dum. i. quandiu gramina canet. f. pruina, & dū ros est gratissimus pecori in tenera herba, & id secūdū morē patrię suę præcipit poeta. inde vbi i. postq̃ quarta hora. f. post ortum solis, collegerit sitim. i. siccitatem cœli i. aeris & cicadę querula rumpent. i. diffident cātū. f. suo, arbuta i. arbores vicinas de quibus in 2. Eclog. Sole sub ardenti resonāt arbuta cicadis (hyperbole aut est in hoc quod dicit arbuta cātū rūpi, quasi vero tāto impetu emittant crepitus suos vt arbores diffindāt q̃ imitatus est Iuuen. Sat. i. dicens, Frontonis platani contul-

Temperat, & saltus reficit iam roscida Luna;

Littoraque Halcyonem resonant, & acanthida dumi.

saq; marmora clamant Sēper, & assiduo rupræ lectore columnæ) cum ergo cauma insta-

bit, iubeto portare. i. ad potum agere greges ad puteos aut alta. i. profunda stagna, ad vndam currentem, id est defluentē canalibus. i. turbis cauatīs, ilignis. i. ex ilicē factis. At. i. sed iubeto; su. gregem exquirere vmbrosam vallē medijs æstib. i. dum medijs sunt æstus sicubi. i. si alicubi magna quercus Iouis i. Ioui sacra, tendant antiquo robore. i. ex trunco longauo, & grandi, ramos ingentes. i. valde amplos, & extēsos, aut si nemus i. arboretum nigrum. i. caliginosum vmbra sacra. i. tali quali solet esse in lucis sacris, accubet. i. vicinum iaceat, crebris ilicibus. i. illis arbori. condensē positīs, a quib. nascitur vmbra ex aduerso. f. solis, tu iubebis dare rursus. i. iterum tum. i. tunc dum se sub vmbra receperint. aquas i. potum aquarum, & pascere rursus ad occasum solis cū vespere, i. vespere seu vespere stella vespertina frigidus. i. frigus nocturnū afferēs, tēperat, i. ab æstu aera, & luna roscida i. humore nocturno perfundens terrā reficit iā saltus, & cum littora resonant. i. referunt cantantem Halcyonem auiculam illā quæ in mari in summa tranquillitate nidificare solet, & dum referunt Acanthida auiculam illā dumis gaudentē, hoc est cantum eius quem recepit æstu diurno sedato.

V A R I A L E C T I O.

CURRENTEM iliginis potare canalibus vndam, in Rom. lib. Lignis, non Ilignis scriptum est. Verum, Ligneis, fuisse prius videtur in aliquot codicibus. In nonnullis, Iligneis, est per ei diphthongum [Tum tenuis dare rursus aquas] In Romano libro, Tunc tenuis, sed Tum, multo magis placet. [Resonant, & Achantida dumi.] Vel vt Alij Acanthida. Sciō fore, vt multi mihi negocium facebant, si dixerō in antiquis omnibus codicibus quoque ad manus meas peruenere, vno consensu legi. Acalanthida dumi. Ita enim in Roma, ita in Longobardico codicibus antiquissimis. ita in Mediceo, ita denique habetur in plerisque alijs.

ASC.

Quid tibi pastores Lybiæ] dicit pro qualitate prouinciarum diuersa esse genera pastorum. [Sine vllis hospitibus] Sine vllis stabulis. [Armentarius abusiue, nam de gregibus loquitur [Tectumq; laremque] Tentoria more militū, ac si casam diceret [Amycleūque canem] Laconicum. Et est species pro genere Amycla autem ciuitas est Laconia, vnde est, Talis Amicla domitus Pollucis habentis Cyllarus [Patrijs acer Romanus in armis,] Generaliter sibi concessis, ac si diceret Martijs, [Iniusto sub fasce] Sub magno onere. vt, Ego hoc te fasce leuabo. Magnum autem onus dicit propter arma, alimenta, vestitum. [Ante expectatum] Dicto citius, antequam eius expectetur aduentus. Et est vna pars orationis, hoc est aduerbium. [Stat] Obstat: nam Apheresis est. [A non quæ Scythiæ gentes] Subaudi talis est pastio. [Mœoticaque] Mœotis palus est Scythiæ frigore congelascens. [Ister] Fluvius Scythiæ qui & Danubius nominatur [Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem] Qua Rhodope mons Thraciæ portentus in orientalem plagam, Gamaides in septentrionalem reflectitur. Nam ideo ait [Redit sub axem] Nam axis est septentrio, qui Græce ἀξὶς nominatur. [Informis terra] Niuis super fusione carens varietate formarum, nullisque agnoscenda limitibus. [Septem assurgit in vlnas] Crescit in septem vlnas.

Quid tibi pastores Lybiæ, quid pascua versu
Prosequar, & raris habitata mapalia tectis
Sæpē diem, noctemq; & totum ex ordine mensem.
Pascitur, itque pecus longa in deserta sine vllis
Hospitijs; tantum campi iacet, omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, laremque,
Armaq; Amyclæumq; canem Cressamq; pharetram,
Non secus ac patrijs acer Romanus in armis
In isto sub fasce viam cum carpit; & hosti
Ante expectatum positus stat in agmine castris
At non, qua Scythiæ gentes Mœoticaq; vnda,
Turbidus, & torquens flauentes Ister arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem
Illic clausa tenent stabulis armenta, neque vllæ
Aut herbe campo apparent, aut arbore frondes,
Sed iacet aggeribus niueis informis, & alto
Terra gelulæ, septemque assurgit in vlnas
Semper hyems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum sol pallentes haud vnquam discutit vmbas
Nec cum inuectus equis altum petit æthera, nec cum
Præcipitem Oceani rubro lauit æquore currum.
Concrescunt subitæ currentis in flumine crustæ
Vndaque iam tergo ferratos sustinet orbes;
Puppibus illa prius patulis, nunc hospita plaustris
Areaque dissiliunt vulgo, vestesque rigescunt
Induta, caduntque securibus humida vna;
Et tota solidam in glaciem vertere lacuna,
Stiriaque impexis induruit horrida barbit.

Vlna autē, vt diximus secundū alios, vtriusq; manus extensio est, & alios, cubitus, & magis verum est, quia græcē ὀλὴν dicitur cubitus. vnde est ἀδ. κώλενος ἥρη. [Pallentes haud vnquā] Nunquā nubes dissoluit: Nā pallentes vmbrae sunt non ex nocte, sed ex nubibus factæ [Cōcrescunt subitæ currenti in flumine crustæ] Aquæ congelascunt fluentes. Notandum sanē, quia cū hæc crusta dicimus feminino genere, lapidis, aut ligni, aut gelu partē significamus. Cū vero crustū dicimus, edulium aliquod significamus, partem panis vel placenta. Ipse in septimo Orbem fatalis crusti Horat. Dant crustulis blandi doctores. Iuuenalis, Nos colaphū incutimus læbenti crustula seruo. [Hospita plaustris] Facilis. Vn, & hospitalis homo dī hospitū apte seruiens. Aeraq; dissiliūt vulgo] Passim crepant: nā tam nimio frigore quā calore aræ rumpuntur, Persius. Findit infantes statuas. [Vestesq; rigescunt] Durant, vt frangi potius q̃ scindi posse videatur, [Ceduntq; securibus humida vna;] Etiam vinum naturaliter calidum illic gelatur. Intelligimus autem peregrinum: nā illic non nascitur, sicut paulo

post ipse docet, dicens. Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis. Sanē volunt physici vinum non gelari, vnde hoc loco aut Hyperbole est. Aut quia dixit Humida, aqua mixta intelligamus. Ita enim gelati dicuntur. [Totæ solidam

dam in glaciem vertere lacune] Fossa ad siccandos agros parata, cum alibi tantum incrustentur, illic usque ad imum congelant. [Stiriaque impexis induruit] Stiria, i. gutta, inde fit diminutivum, ut dicamus stilla. Inde est distillat, & stillicidium. Sensus autem duplex est, Nam aut hoc dicit, De impexis barbis pecudum pendens gutta duratur. Aut certe de tectis, & arboribus gutta horrida induruit in modum barbarum.

QVID tibi pastores &c.] Quia qualitatem aeris observandam pastoribus significavit: docet diversa genera pastionum in diversis esse regionibus, loque aliter in Lybia estu assiduo fere concussa, alterque in Scythia perpetuo frigore horrente pecora esse pascenda. Significat tamen id non apprimere necessarium esse cognitu, cum Italici pastores quibus temperatior est regio ad illorum morem non pascant, dicit ergo. quid. i. ad quid, prosequar tibi versu. i. decantem, aut describam carmine pastores, & pascua Libyæ mapalia quæ & magalia, sed magalia primam producit, mapalia corripit, utrunque autem singulari caret. i. casas, & humilia domicilia Libyæ habitata raris tectis, quasi dicat id inutiliter faciam, cum pastoribus. Italicis non conducatur id nosse. Per transitum tamen tangit dicens. Pecus pascitur. i. in Libyæ sæpe diem, & noctem, & totum mensem ex ordine, & ita, idest errat pascendo in longa deserta sine ullis hospitibus, idest septis aut caulis seu ouilibus caprilibus & tantum campi, idest tam amplius, & capax campus iacet. i. requiescit a fatione, & pascuis exponitur. i. illic, ut sic diuagari permittatur pecus armentarius idest cultos armenti, Afer. i. ex Africa & Libycus agit idest ante se impellit omnia. i. omnes res suas, & tectum, & larem. i. rem familiarem, & arma. i. instrumenta sua, & canem Amyclæum. i. Laconicum, & pharetram Cressam, idest Cretensem, cydonijs sagittis refertam non secus, idest non aliter ac. i. quam Romanus, scilicet miles, acer, idest strenuus in armis patrijs, idest Martijs sup. agit secum omnia cum, idest quando carpit viam sub fasce iniusto. i. iniquo, hoc est nimis ponderoso, & stat hosti, & idest in perniciem, & malum hostium ante expectatum. i. ante expectationem hoc est priusquam expectatus fuerit. Itaque dico castris positus in agmine. Ser. vult vnam esse partem orationis: sed certe sicut ablativus personalium participiorum in usu sunt cum dicitur. Et dicto citius tumida equora placat, haud auspicio adveni &c. insperato accidit ita quod rarèter fit, accusativum hic usurpare videtur Virgil. cum prepositione ut sit ante expectatum. i. priusquam expectetur. Et ita per transitum suos laudat poeta [At non qua Scythiæ gentes &c.] Docet diversum esse pastionis genus apud Scythas, longeque aliam aeri qualitatem, & pastorum vivendi formam quam in Lybia. Ordo est. At idest sed non. i. sic ite pecus in longa deserta sine ullis hospitibus, sicut in Africa (dependet enim ordo a superioribus) supple in ea parte mundi qua. i. sunt gentes Scythiæ, & vnda Maorica. i. Meotis palus

Scythiæ, supple est, & qua Ister fluvius ille qui suis locis Danubius dicitur, turbidus, & torquens. i. voluens arenas flaventes, idest flavi coloris, & qua Rhodope mons aut rupes Thraciæ redit. i. sursum tendit porrecta, idest extenta in medium axem. i. in mediâ regionem septentrionis. Non dico sic ite pecus, quia pastores tenent illic armenta clausa stabulis, neque aut vlla herba apparent supple in campo, aut vlla frondes supple apparent in arbore, sed terra iacet informis, idest sine ornatu, & varietate formarum aggeribus niveis, idest nive aggestis cumulis, & alto gelu late, idest ampliter, & in longum ambitum; & assurgit. i. crescit scilicet gelu aut glacies seu nix in septem vlnas, hyems sup. est illic semper, & cauti spirantes, idest efflantes aut flando producetes frigora semper sup. sunt illic. Tum, idest præterea sol, idest radius solaris haud. i. non discutit, idest amonet, umbras pallentes, idest pallorem inducentes, quia interdiu non est caligo mera sed pallida lux ex nive, & nube mixtum producta, nec, idest neque; tunc supple discutit umbras, cum, idest quando ipse. i. sol petit altum æthera, idest oritur inuectus. i. in hemispermum nostrum æquis, scilicet suis nec supple tunc cum lauit, idest tingit (secundum opinionem vulgi, & est præsentis temporis a lauo lauis lauere) currum præcipitem, idest precipitanter currentem, lauit dico æquore Oceani rubro, idest quod rubrum mare seu Aethiopicum appellant: quod austrum versus effunditur, sed crusta. i. fragmenta glaciæ, concreta. i. congelantur subita in flumine currenti, idque ut quidam sentiunt in fundo ubi minor est aquarum motus, & vnda sustinet iam tergo, idest in superficie sua orbe scilicet rotarum, hoc est circumferentias, & cathos ferratos, idest ferro contra asperitatem, & quo firmiter currat munitos, illa, scilicet vnda supple fuit prius hospita. i. tranabilis puppibus patulis. i. amplis, & semper patentibus, & nunc supple est hospita. i. transmeabilis, aut supermeabilis plaustris. i. vehiculis aut curribus æra. i. instrumenta ærea diffiliunt. i. diffrumpuntur subita vi frigoris ita ut in diversa diffiliant fragmenta, vulgo. i. passim, & pluribus locis, & vestes induta. i. quas homines induti sunt, rigescunt. i. congelata: & ipsi cadunt, idest secant se curibus vina humida, idest aquosa aut vapida, aut vina humida cedunt, i. locum dant, quod parum esset, quibus ubique; cederent, sed non ubique ceduntur securibus vina, & lacuna, idest receptiones aquarum tota. i. ad fundum usque vertere supple se in solida glaciem, idest ut vnde sit globus glaciæ nihil fluidæ aquæ permixtum habens, & stiria, idest glaciæ ex stillis nasci aut halitus concreta, induruit, idest congelata est horrida. i. aspera, barbis. i. Scytharum impexis, idest horridis, & incultis. Id autem potius placet quam ut de stirijs tectorum intelligam.

V A R I A L E C T I O.

QVAQVE radit medium] In antiquissimo tamen libro. Quaque redit, legitur.

Non secius] Non segnius quâ inchoaverat. [Pruinis] Abusuvenibus, nam pruina est matutini temporis frigus. [Confero agmine cerui.] Coniuncto. Cerui enim congregatione gratulantur. [Mole nova] Nimia magnitudine. [Cassibus. i. retibus.] Hinc est quod & incassum dicimus, idest sine causa, quasi sine cassibus, sine quibus venatio est inanis. [Grauiterque rudentibus] Ru. enim more suo corripuit, ut in septimo. Et cetera sub nocte rudentem. Persius producit, Fidor, ut Arcadia pecuaria rudere dicas. [Specubus] Artis fuerit specubus, quia quarta declinatio in dativo, & ablativo pluralibus, u, in i, vertit, & ita facit dativum pluralem ut ab fluctu, his fluctibus. sed quia pinguis sonat, melius, specubus dicimus, vnum tamen nomen est quod aliter non dicimus, ut tribubus. [Hic noctem ludo ducunt] Quasi per pecuitatem noctis sub terris locati ludo concelebrant. [Forme] atque acidis imitatur vitea sorbis. Potionis genus est quod ceruilia nuncupatur, & consequens est ut vinum per naturam cui

Interea toto non secus aere ningit;
Intereunt pecudes. Stant circumfusa pruinis
Corpora magna bouum, confertoque agmine cerui
Torpent mole nova, & summis vix cornibus extant;
Hos non immissis canibus, non cassibus ullis
Puniceæque agitant pavidos formidine pennæ;
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Cominus obtruncant ferro, grauiterque rudenteis
Cedunt, & magno leti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus, securæ sub alta
Ocia agunt terra: congestaque robora, totasque
Aduoluere focis vlnas, ignique dedere.
Hic noctem ludo ducunt, & pocula leti
Fermento, atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo septem subiecta trioni
Gens effrena virum Rhipheo tunditur Euro,
Et pecudum fuluis velantur corpora setis.

dum in provincia frigida non possit creari. [Septem subiecta trioni] Tmesis, pro septentrioni. [Gens effrena virum] Sæua, rectorem recusans. [Rhipheo Euro] Scythico vento. Rhipheus, autem motus Scythiæ ut diximus, a perpetuo ventorum flatu nominati. Nam per grecæ impetus, & ὀρμή dicitur, ἀπὸ τοῦ ὀρῆται. [Pecudum fuluis velantur corpora setis] Rhenonibus. Nam ut Salustius dicit in historijs, vestes de pelibus Rhenones vocantur.

INTEREA &c.] Prosequitur institutum docens qualem vitam degant Scythiæ ceterique frigida zona in septentrione vicini, ostendens adhuc vim frigoris, ac dicens. Interea, scilicet dum sic congelascunt

aque ningit. i. nix cadit, non secius, idest non minus aut segnius cum tamen in summo frigore alibi non ningat toto aere ita, ut totus nix caliginosus, pecudes intereunt idest entoriuntur frigore. i. inedia, & magna corpora bouum, stant. i. rigescunt circumfusa pruinis, & cerui torpent. i. pigritantur, & constringuntur frigore, nova mole. i. non corporis, sed niuium, & glaciæ, &

hoc agmine conferto, quia agminatim pasci, & vagari cupiunt cerui, & extant. I. eminent, & extra niues apparent vix summus cornibus, & ipsi Scythæ non agitant. i. venantur, & persequuntur, hos, s. ceruos pauidos, i. naturaliter timidos canibus immixtis, & non agitant hos villis cassibus. i. retibus, ve pro vel formidine pennæ puniceæ. i. rubri coloris, quam funibus rursus affigunt ut cerui terreti & in neutram partem declinantes recta in casses incidant, sed ipsi obtruncant ferro cominus, i. de prope quasi conferta manu, sup. ceruos trudentes, i. impellentes pectore frustra: quia propellere nequeunt, montem. i. niuis cumulum oppositum, & cedunt. i. occidunt ceruos rudentes grauitur, & ipsi læti reportantes sup. cū magno clamore, & ipsi. i. qui hæc faciunt Scythæ, agunt ocia secuta sub alta terra in specubus, i. antris, & speluncis defossis, & aduoluerunt fossis robora. i. truncos arborum congesta, i. accumulatos, & dedere igni tota. i. integras vltimos, i. arbores illas, & ipsi ducunt hic. i. in huiusmodi specub. ante ignem noctem. i. tepus caliginosum ludu, i. ludendo, & ipsi læti imitantur pocula vi-rea. i. potum quem vitis profert, hoc est vina, frumento atque sorbis. i. fructibus illic acidis. i. habentibus succum acidum saporem vini utcumque imitantem. Gens effrena, i. genus siluestre, & sine freno honeste conuersationis vagans, virum. i. virorum, subiecta septentrioni, hyperboreo. i. super quem Boreas flat, tunditur. i. feritur, & cocuritur, Euro. i. vëto Ripheo, idest Scythico à Ripheis montibus flate, & sup. ipsi (aut quia collectiuum est nomen, gens dedit illi plurale) velatur corpora. i. habent corpora non deceter vestita, sed velata, & recta setis. i. duris pilis fuluis. i. fului coloris, quales sunt ceruorum, sed dicit pecudum de quib. intelligens; quarum lanæ subtilæ

illic sunt, ex nimium aquis corrupto candore: possemus tamen, & ceruum pecudem dicere, cum pecus sit quidquid animalium humana caret effigie.

Confertoque agmine cerui In Ro. lib. Conferto legitur. In Mediceo, & alijs omnibus antiquioribus, Conferto [Et pecudum fuluis velantur corpora setis] In Rom. lib. Velatur, numero unitatis habetur. In altero etiam peruetusto, Velatur, lege-reat: sed altera inde manu, enim superaddita.

VERVM ut ex nostris item literis doctrina corroboretur, apud Senecam libro De ira tertio, ita reperio: Quod accidere vides animalibus mutis, idem in homine deprehendes; friuolis turbamur & inanibus. Taurum color rubicundus excitat; ad umbram aspis exurgit, vrsos leonesque mappa proritat. Omnia, quæ natura fert, timida sunt, consternantur ad minima. Porro & ceruos rubræ pennæ aspectu terreri, nonne & Aufonius comprobat illis versibus;

An cum fratre vagos dumeta per auis ceruos

Circundas maculis & multa indagine pinna?

Id Seneca significare videtur libro de clementia primo; Si feras, inquit, linea, & prima conclusas cõtineas iubeasq; telis in cessi tentabunt fugam per ipsa quæ fugerant; proculcabuntq; formidine, Sed, & in Georg. lib. 3. commemorat Virgi. vbi de ceruis ait, Puniceæ ve agitant pauidos formidine pennæ. Quæ tamē locum inscitissime explicari animaduertes etiam ab ijs qui fimbrias expandunt, & ostēti sua habēt omnia, & pectus suum bibliothecam rentur. Album porro colorem lunæ contri- buūt quoniam aquis dominetur is planeta quarum natura est, uti concretione inalbescant, Et propterea Virgiliū, ab Pane deceptam lunā confinxisse muneribus candidioris lanicij.

SERV.

SI tibi lanicium curæ] Et hæc lana dicimus, & hoc lanicium, sicut fuga & effugium. Quod autem dicit oues lanæ causa non debere pinguescere physicum est. Omne. n. pingue animal caret pilis, quod hirsutum efficit macies. [Lappæq; tribulique] A quibus rebus lana decerpit. [Villis lege molli- bus albos] Lana. n. alba pre- ciosior est, quippe susceptura alium quemlibet colorem. Qd autem hic per transitum tan- git, in alijs plenius legitur, ma- ritum pecoris, & cornu, & vn- gulis, & palato album esse de- bere. Alioquin licet sit candi- dus lanis, constat ex eo pullos nigros creari [Aries sit candi- dus ipse] Bene addidit ipse quasi qui aut dominus gregis est, aut qui antea pro damno capitali dari consueuerat. Nam apud maiores, homicidij pœ- na noxius, arietis damno lue- bat, quod in regum legibus legitur [Pullis] Nigris. [Vdo pa- lato] Semper humido. Alibi: Et vdx vocis iter. [Reijce] Reij, aut, quasi monosyllabum produxit licenter, aut ut supra dixi- mus quia cum faciat reijci, i. pro duplici habetur, & reij, effi- cit longam, ideo & in alijs modis presumit sibi productionē. [Munere sic niueo lanæ] Mutat fabulam, Nam non Pan, sed Endymion amasse dī, nam qui spretus pauit pecora candi- diffima, & sic eam in suos illexit amplexus, cuius rei mystica volunt quandā & secretā esse rōnē [Si credere dignū est] In de luna sacrilegium. [Salsasq; ferat psepib. herbas] Et ut mul- tum potantes, reddat plurimum lactis, & ipsum lac nō sit fa- tuū, sed habeat salis occultū saporē. i. vix intelligibilē, & non statim apparētem [Excretos] Validiores. [Ferratis capistris]. i. duris. [Nocte pmunt] Cogūt in caseos. [Calathis] Vasis æreis, in quib. lac, vel recens caseus in vrbe distrahit [Aut parco sa- le] Aut modico sale, aut reuera parco. i. seruatori, quia omne in quod mittitur seruat. Nam & homo frugi; parcus vocatur. Aut certe parco dixit pro parce. ut sit nomen pro aduerbio

Si tibi lanicium curæ, primum aspera sylua,
Lappæque, tribulique absint, fuge pabula læta
Continuoque greges villis lege molli- bus albos
Illum autem, (quamuis aries sit candidus ipse)
Nigra subest vdo, tantum cui lingua palato,
Reijce, ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentum; plenoque alium circumspice campo:
Munere sic niueo lanæ (si credere dignum est)
Pan Deus Arcadiæ captam te Luna fefellit,
In nemora alta vocans: nec tu aspernata vocantem.
Aut cui lactis amor, cythisum, lotosque frequentes
Ipse manu, salsasque ferat præsepibus herbas.
Hinc & amant flumines magis & magis vbera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi iam excretos prohibent à matribus hædos,
Primaque ferratis præfigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere, horisque diurnis,
Nocte premunt; quod iam tenebris, & sole cadente
Sub lucem exportant calathis (adit oppida pastor)
Aut parco sale contingunt, hyemique reponunt.

rum transiens, ostendens, quo- modo & plurimam, & sanē al- bam lanam habere possint pa- stores si vellera conseruentur, ne vepribus distrahantur, & si agnorum generatio à mere can- dido ariete fiat. deinde docet quomodo copia lactis compa- rabitur, & quod ex eo facient pastores. Ordo est. Si lanici- niū. i. lana aut utilitas, & exer- citium lanarum est tibi curæ primum, sylua aspera idest dē- tosa, & spinosa, ut vepres, spi- nę, & lappæ, & tribuli, i. herbæ asperæ absint. i. à pascuis ouiu, & fugæ pabula læta idest ni- mis pingua, aut pingues fa- cientia, & lege continuo, idest statim à prima ætate eorum, aut à prima custodia tua, gre- ges albos villis, idest velleri- bus, aut globulis lanarū molli- bus, aut pro sed, reijce, idest re- pellendum, scilicet arietem ad- missarium, cui tatummodo lin-

gua subest, idest occulte est nigra sub palato vdo quamuis ip- se aries, idest exterior facies eius tota sit candidus, idest cum candore albicans, reijce dico ne infuscet. i. fusca facia, & deni- gret vellera nascentium, s. agnorum maculis pullis, idest sub- nigris, & circumspice, idest circumspiciendo delige alium, sci- licet arietem, in campo pleno, vbi, scilicet ex omni parte eū inspicere potes, aut ex plena grege in campo existente. Ut au- tem sciamus quantum pecus album eligendū sit docet, quia etiam luna eius capta desiderio Pani cōsensit, aut ut sciamus quam diligēter inspicendum sit ne macula subest docet, quia etiam luna quæ ob arietem album, sui copiam fecerat à Pane decepta est, vnde dicit. O Luna Pan Deus Arcadiæ fefellit te captam munere lanæ, idest ariete lanigero niueo, idest valde candido, fefellit dico sic; idest per hoc quod suberat macula nigra palato vocans te in alta nemora, vbi, scilicet tui co- piam facias arietem candidum in mercedem receptura, nec tu aspernata es vocantem, idest etiam secuta es si dignum est credere, quod prudenter addit quia poeticum est figmen- tum, nec cum decoro lunæ. At, idest sed illæ cui amor est, ac cupiditas lactis, scilicet habendi est, ferat præsepibus, idest ad præsepia, cythisum fruticem illum dulcem, & succosum, & lotos,

A S C E N S I V S.

SIT tibi, &c.] Redit ad institutum à pastoribus ad rē co

& lotos, i. frondes lori, frequentes, i. frequenter adhibitas, & herbas salvas. i. sale asperfas, quia. f. oues, & ceterę pecudes amant magis hinc. i. ex salte aut falsis herbis, fluuios. i. frequē-
 rius potant, vnde plus lactis habēt, ac tēdūt. i. distendunt magis vbera, & referunt in lacte occultum saporē salis, quia lac est sapidius. Multi prohibent. i. arcent, hēdos excretos, i. maiusculos, & validiores, vt trimestres, a matribus, i. ablaētant eos, & pręfigūt prima ora. i. extrema labra capistris ferratis, i. ferro vt clavis munitis, vnde sugere volentes matrē lēdant, & supple multi aut pastores premunt, i. coagulāt, & in formā casei constringunt, quem a forma nonnulli formaginā appellant, vnde est Gallicum vocabulum, premunt ergo nocte, i.

ante lucē illud. f. lac (vnde in Bucolicis. & pressi copia lactis quod muldere, i. mulgendo extraxere die. i. luce aut sole surgente, & horis diurnis. f. ad meridem sic vbi ter mulgeant, & exportāt sub. i. ante lucem calathis. i. vasculis vimineis in quibus formam casei accepit illud. f. lactis quod muldere sup. i. a tenebris su. existētib. aut ingruentibus, & sole cadente. pastor adit oppida. f. vt vēdat, vnde in Buc. & ingrata premere census vbi & c. aut sup. pastores cōtingunt. i. respergunt lac pressum sale parco. i. cōseruatiuo aut modico, & reponunt. i. referuāt repositum hyemi. i. ad hyemē aut hybernum tempus, in quo non omnes copiam lactis habent, vnde per excellentiam dicit ille. Lac mihi non æstate nouum non frigore deficit.

Nec tibi cura canum fuerit] Liptotes, pro magna tibi cura sit canum. [Postrema] Vilis. [Veloces Sparta catulos, acremque Molossum] In illis velocitas in his fortitudo laudatur. Sparta autem Laconia est ciuitas. Molossia ciuitas Epiri. [Pasce sero pingui] Aqua lectis, quę pingues efficit canes. [Nocturnū furem] Noctis opportunitatē captantem. Fur aut a furuo dictus est i. nigro. Nā noctis vitur tēpore. Horatius, Quā pene vidimus furuæ regna Proserpinæ. Aut certe a græco venit. nam fur φῶρ vocatur. [Iberos] Abactores, ferē enim Hispani omnes acerrimi abactores sunt. [Onagros.] Agrestes asinos: Et est laus canū. [Sæpe volutabris syluestrib.] Volutabra, loca sūt in quibus se apri voluūt. Syluestribus aut ideo, & quia circa casas esse, & in ciuitatibus possunt. [Odoratam stabulis] Pro odoriferam, & loquitur de serpētum remedijs, qui ingressi tecta, animalibus nocēt, [Agitare] Perseq. [Graui nidore] Serpentibus. f. noxio, [Galbano] Galbanum species est multis apta medica minibus. [Chelydros] Chelydri dicti sunt quasi chersydri, quia in aquis, & in terris morantur. Nam χῆρος dicimus terrā ὕδωρ autem aquā. [Aut mala tactu] Quę, & tacta nocet & ē pernicioſa dum tangit. Vipera autē species est serpentis, quę vi parit. nam corrosis eius lateribus exeunt pulli cum matris interitu, Lucan⁹: Viperei coeunt abrupto corpore nodi. [Cælū exterrita fugit] Gaudet rectis, vt sunt αἰθῆροι δειπνορες, quos Latini genios vocant. [Fouit humū] Amplexa terrā ē in qua possit latere. [Timidū caput abdidit alte] Cui timet. Nā vt dicit Plinius, serpentis caput ē si cū duob. euaserit digitis nihilominus viuunt. [Agmina caudę] motus. Et hoc dicit, Cede serpētē donec caudę volubilitas cōquiescat. [Squamęa cōuoluens sublato pectore terga] idēst arrectus, qđ ad expressionē generis serpentis posuit. Alij. n. tēdūt toto corpore. Alij erigūtur corporis parte: Lucanus, Et cōtētus iter cauda sulcare parias. [Vdo vere] Alibi, cū ruit imbriferū ver. [Improbis ingluuiem] Ventrīs capacitatē. [Ranis loquacibus] Clamosis Loquacib. ideo, quia ex hominib. factę sunt, vt dicit Ouid. [Asperque siti] Salutē. Quod genus, siti magis quam alia re accēdit. [Mihi] Cuiusq; vt, non illa quisquam me nocte per Altum ire. [Nitidusq; iuuenta] Pelle. n. deposita redit ad ætatē priorē. [Catulos] Abusuē dicit. Nam Catuli proprie sunt canū.

*Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed vnā
 Veloces Sparta catulos, acremque Molossū
 Pasce sero pingui: numquam custodibus illis
 Nocturnum stabulis furem, incurſusque luporum,
 Aut impacatos a tergo horrebis Iberos.
 Sæpe etiam cursu timidos agitabis onagros,
 Et canibus leporem, canibus venabere damas.
 Sæpe volutabris pulsos syluestribus apros
 Latratu turbabis agens, monteisque per altos
 Ingentem clamore premes ad retia ceruum.
 Disce & odoratam stabulis accendere cedrum,
 Galbanoque agitare graueis nidore chelydros.
 Sæpe sub immotis præsepibus, aut mala tactu
 Vipera delituit, cælumque exterrita fugit:
 Aut lecto assuetus coluber succedere, & vmbra,
 Pestis acerba bouum, pecorique adspargere virus,
 Fouit humum. cape saxa manu, cape robora pastor,
 Tollentemque minas, & sibilis colla tumentem
 Deijce: iamque fuga timidum caput abdidit alte,
 Cū mediū nexus, extremęque agmina caudę
 Soluuntur, tardosque trahit sinus vltimus orbeis.
 Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
 Squamęa conuoluens sublato pectore terga,
 Atque notis longam maculosus grandibus aluum.
 Qui dum amnes vlli rumpuntur fontibus, & dum
 Vere madent vdo terrę, ac pluuias Austris,
 Stagna colit, ripisque habitans hic piscibus atram
 Improbis ingluuiem, ranisque loquacibus explet.
 Postquā exhausta palus, terręque ardore dehiscunt,
 Exilit in siccum, & flammantia lumina torquens
 Sequit agris, asperque siti, atque exterritus estu.
 Ne mihi tum molleis sub dio carpere somnos,
 Ne dorso nemoris libeat iacuisse per herbas:
 Cū positis nouis exunijs, nitidusque iuuenta
 Voluitur, aut catulos tectis, aut oua relinquens
 Arduus ad Solem, & linguis micat ore trifulcis.*

latratu canum ad retia. f. tenſa. per alios montes ceruū ingentē. i. valde magnū, & ita cōstat canes perquā vtilēs nō negligerē curādos esse [Disce, & odoratā & c.] Post vtiliū animalū educationē, & custodiā congrue docet nocentiū depulsiōnē & p̄cipue serpentū, qui pecorib. sæpe molesti sunt. Ordo est. Disce accendere stabulis cedrū, illā arborē, cuius ēt scrobe. i. minutissimis particulis, qđ a scrobina, seu lima, aut ferra decidunt, serpētes fugantur, odoratā. i. odoriferā, & magnos odores a se demittentē, cuius succo illita a carie cōseruatur, disce agitare. i. profligare, chelydros. i. serpētes tā in terris, quā in aquis versari solitos, graues. i. molestos agitare dico nidore, idēst graui, & fumoso odore, galbano, idēst galbani fruticis in Syria in Amanomonte plurimum nascentis: nam Aut vipera serpens venenatissimus vi pariens mala, i. nociua actū, idēst dum tangitur, delituit, idēst occulta latuit sæpe sub præsepibus immotis, idēst sub quib. finis, & immundici-

ciadiu iacuerunt immota, & ipsa exterrita. la conspectu hominum aut lucius fugit celum. i. aerem perspicu, aut eo luber. i. serpens oblongus assuetus succedere. i. locum capere sub recto, & ymbra appositorie, existens pestis bouum acerba & sup. assuetus aspergere pecoris virus, fouit humum. i. incubat terrā quā amplexus est, o pastor qui talem offendis cape saxa manu cape robora. i. ligna dura, & deijce, i. deorsum iaciendo saxum aut deprimendo caput eius iacto tuo occide sup. ipsam viperā, aut ipsum colubru tollere. i. erigente iras. i. collum, & caput iratum, & tumentem colla. i. habentem colla sybilla. i. sybillantia tumentia; iamq; i., & iam cum, i. qñ ipse abdidit alte, i. profunde fuga. i. fugā loco, aut dum fugere tentat caput timidum. i. cui præcipue timet, & cum medij nexus. i. reuolutiones, & collectiones in annulos, & agmina. i. circuli qui inuicem aguntur extremæ caudæ soluuntur. i. quando caput abditur, & media membra dissoluuntur ab extremis, & explicando sic mēbra sua fingit se serpens moruū, & vltimus sinus. i. vltimus annulus aut spira trahit iam extremos orbes ita vt non videatur se amplius moturus, tunc supp. deijce caput quod fuga abdidit, qā capite saluo cetera membra facile conglutinauerit. Est etiam ille anguis. i. notissimus, & cuius iam meminit i. chelydrus, malus, i. nocivus in saltib. Calabris. i. Calabriae regionis Italiae vbi primus est conuolvens. i. complicans terga squamea. i. squamosa pectore sublato. i. erecto atque maculosus aluum longam. i. habens aluū longam, seu ventrem longum maculosam, seu maculatam grandib. notis. i. maculis, qui. f. sanguis, dum i. quandiu vlli amnes rumpuntur. i. defluunt fontibus. i. per fontes & dum terræ madent vere udo, i. irriguo, & auitris. i. ventis illis pluuiabibus, i. quadiu riuos, & aquas offendit in cāpis, & pratis, colit, i. habitat, & frequentat stagna, i. aquas stagnantes, aut stantes, & ipse improbus, i. insatiabilis habitans. f. hic in ripis explet atram ingluuiem. i. voracitatem gulæ. f. ac ventris capacitatem fēdam piscibus, & ranis loquacibus. i. querulis, vt prius dictū est, sed postq. palus exhausta f. calore solis, & terræ dehiscunt. i. finduntur, & faciscūt ardore, ipse exilit. i. extra paludes, & lacus ac stagna salit in siccum, & ipse tor

quens. i. inuolue ns lumina flammātia. i. oculos ignitos sequit idest sequitiam, & ferocitatem suam exercet, agris, existens asper i. irritatus, & infestus siti. i. propter sitim, atque exercitus aestu. i. vehementi ardore ne libeat. i. nolim libeat i. libido sit mihi aut cuicunque alteri carpere molles somnos. i. se curam dormitionem sub dio. i. sub Ioue, idest sub aere, aut celo, ne ve iacuisset in dorso. i. in margine nemoris in ymbra. f. per herbas. Mancinellus tamen vult, nec refragor sic construi, ne libeat mihi iam iacuisse dorso. i. super dorsum viue supinus iaceam per herbas nemoris ne libeat, inquā, iacuisse, tum. i. tunc, tum. i. quando ipse chelydrus. f. nouus. i. innotuatus, & exuijs. i. vetere pelle positus, idest deposita, vnde Elegiacus Cruclis ubi serpens noue exuit annos, Formæ non vllam fata dedere moram, & cum ipse nitidus iuuenta. i. pellicula nitida, & noua qualem habuit in iuuenta, voluitur arduus ad solem. i. soli expositus, & micat, idest sine ordine per vices mouetur aut nunc micantium ludum exercet ore linguis trisulcis. i. in tres sulcos fissis; hoc est nūc exerit, nunc inserit linguas sicut micantes nunc erigunt, nunc deprimunt digitos, micat dico relinquens testis catulos. i. factus suos, aut oua f. sua, vnde fetus edat. Seruius legit non graues nidore, sed graui, vt nō sic duo sint epitheta, graui, & galbano, itaque alij legunt graue & hæc de serpentibus.

Sæpe volutabris pullos syluestribus aptos Latratu turba v. bis agens] In Romano libro scriptū est, Latratu terrebis, sed enim, Turbabis plenior sententiā reddit. [Galbanoq; agitare graui nidore chelydros] Lege grauis, quippe chelydros, ex veterum librorū testimonio, & structurae ipsius cōcinnitate. Sæpe sub immotis præsepib.] In Romano libro legitur Ignotis, sed immotis, melius, [Fouit humū:] In libris aliquot manuscriptis. Fodit, legif, sed, Fouit, Seruius agnoscit, & vetera sic habent exēplaria [Postquam exhausta palus terreque ardore dehiscunt] In Romano libro, in Oblongo, in Longobardico, & aliquot alijs nō indecenter legitur. Exusta, sed. n. Exhausta proprie dictum videtur. [Exilit in siccum] In codicibus Longobardico, atq; et iam in Mediceo. Exijt, habetur. sed. n. nimis segniter concitatus vero mihi videtur, Exilit.

SERV.

Morborum quoq; te causas, & signa docebo] Tria, dicit signa morborum, causas, & remedia sed non seruat legitimum ordinē. Nam post remedia morborū, signa cōmemorat [Turpis scabies] Quæ asperū & turpe efficit corpus. [Et altius ad viuū per sedit] Medullas, & ossa penetrant [Illotus adhesit, Sudor] Lotus vel lautus dicimus. i. inde est, & lautū eo. Nam illud ab Horatio satis licēter dictū est, Ast. vbi me fessū sol acrior ire lauatū. Admonuit. [Dulcibus fluuijs] Salsa, n. aqua magis pruriginē creat. [Vdisque aries in gurgite villis Mersat] Simonem dicit ducē gregis, quē ita, & Varro cōmemorat, huic aut partē aliquā lanæ pastores solent relinquere, vnde ait vdis villis, Nam semper oues tonsæ lauantur. [Secundo amni] Defluēt, cū aqua f. [Tristi amurca] Amaris olei sordibus. Hoc aut est contra scabiē, & cōtra læsū veprib. corpus. [Viuaq; sulfura] Dactylicus versus [Idæasq; pices] Liquidas quæ In Ida Phrygiæ monte nascuntur. [Scyllamq; helleborosque] Genera herbarum sunt. [Præsens fortuna] Efficax, utilis profutura. Et dicit incidendum esse vulnus si medicaminibus emolliri minime poterit. [Summum Vlcis os:] Ergo tunc secundum est cum os habuerit. [Et meliora deos sedet omina] Maiores enim expugnantes religionem, totum in experientia collocabant, Salustius, Non votis neq; supplicijs mulieribus deorum auxilia comparantur, vigilando laborando, prospere omnia cedunt, vbi socordia atq; ignauie tradideris, nequidquam deos implores, irati infestiq; sunt.

MORBORVM quoq; &c.] Nunc morbos pecorū eorumq; remedia docet, & primo ouiu, dicēs. Ego docebo te. f. quāuis

*Morborum quoque te causas, & signa docebo.
Turpis oues tentat scabies, vbi frigidus imber
Altius ad viuū persedit, & horrida cano
Bruma gelu; vel cum tonsis illotus adhesit
Sudor, & hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus iccirco fluuijs pecus omne magistri
Perfundunt, vdisque aries in gurgite villis
Mersatur, misusque secundo defluit, amni:
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca
Et spumas miscent argenti, vinaque sulfur a,
Idæasque pices, & pingues vngvine ceras.
Scyllamque helleborosque graues, nigrumq; bitumen.
Non tamen vlla magis præsens fortuna laborum est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum,
Vlcis os: alitur vitium, viuitque tegendo,
Dum Medicas adhibere manus ad vulnera pastor
Abnegat, & meliora deos sedet omina poscens.*

deterfo, profundunt oē pecus fluuijs dulcib. & aries mersatur. i. frequenter immergitur ab eis villis vdis. i. habēs villos vdos saltem dū remittitur, & ipse aries missus. f. in fluuiū de fluit. i. deorsum fluit amni secundo i. descendēte, & nō cōtra impetū eius, quia id aries pōdere lanarum pressus nequiret. Aut f. magistri contingunt. i. molliter inungunt, & fricat corpus f. ouis tonsam amurca, i. olei fece tristi. i. dolorem afferente aut amara, & miscent spumas argenti, idest vini, & sulfura viua. (Ser. attestatur legendū esse viuaq; sulfura nō. & sulfura viua) & pices Idæas. i. quales plurimæ nascuntur in Ida aut distillant ex arborib. in Ida Phrygiæ nascentibus & miscent ceras pingues vngvine. i. viscositate, quidā sunt q. de butyro loqui censeant, & misceat scyllā. i. herbā illam, & helleboros ēt herbā in Antycira plurimū nascentes, & bitumen, i. illud genus visci nigrum, quia id contra scabiē sicut helleborus niger valet, dē aut etiam hoc helleborum seu helleborum

pastorē cās, & signa, i. indicia morborum, i. habitū, naturalē incolumitatē deprauantium. Scabies turpis, i. turpis efficiēs tentat. i. afficit, & molestat atque inficit oues vbi. i. quoties vel postquam, imber frigidus persedit. i. perfecte sedit a perfideo. i. locū cepit aut a perfideo, i. affixus transit ad viuū. i. vsq; ad interiora, videlicet ad medullas vsq; penetrans, & cum horrida bruma. i. hyems horrere, hoc est frigere faciēs, gelu cano. i. pruina albicantes vel cū sudor illotus. i. nō ablutus aut laudando nō deterfus adhesit ossibus, & cum vepres hirsuti. i. detati secuerint, dilacerauerint corpora f. ouium magistri. i. periti pastores, iccirco. i. propter hanc contagionē quæ nascitur ex sudore in-

horum genere neutro. Tum vlla fortuna laborū. i. vlla meditatio fortuita nō est magis præsens. i. efficacior, hoc est citius, & melius curas scabiem, quā si quis potuit rescindere i. rescare & aperire summum os vlcis. i. putredinis clausæ, & intrinsecus inflatæ. Nam vitium. i. corruptio alitur. i. fouetur, & augmētatur, & viuit. i. vegetatur, & crescit tegendo. i. dum tegitur, dum. s. pastor abnegat adhibere manus medicas. i. medicatrices ad vulnera. i. vlcera ouīū aut sedet. i. cessat, & ocio indulget, poscēs deos omina meliora s. q̄ habeat, nec quidq̄ operans verum dii cooperantur non operatur nobis omnia.

TVRPIS oues tentat scabies, vbi frigidus imber Altius ad vitū] In Romano libro, Temptat scabies cū frigidus imber Altius ad vitum. Ex his non reijcerem Cum: licet, Vbi, non

displiceat. [Et spumas misceat argenti, viuaq; sulfura] In Romano libro scriptum est argenti, & sulfura viua. [Et meliora deos sedet omina poscens] In Romano libro, Aut, pro Et. pro Omnia; Omina legitur quod non æquē placet.

Et quoniam Virgilij locū excussimus, iuuemus eundem pro virili apud quem in Georgicis ita legendum videtur eruditus, vbi pecudum annumeratur remedia: Et spumas misceat argenti, viuaq; sulfura, idēsq; pices, & pingues vngvine ceras Sic enim agnoscit a Seruio, & Macrobio, non vt modo passim leſtitamus, ac sulfura viua. Esse enim dactylicum carmē, cum in sede postrema dactylum seruet: Sicut Ænei item 6. Quin protinus omnia Perlegerent oculis, ni iam præmissus Achaetēs Afforet.

COEL.
RHOD.

AR.
ECT.
ERV.

Artus depascitur] Et pascor, & pascor illam rem dicimus [Arida febris] Quæ arida efficit corpora. Tamen sciendum febrem licet a feruore dicta sit esse etiam frigidam, vnde modo ad dialoſtem ait aridam. [Incensos æstus] id est febrem [inter Ima ferire pedis salientem] id est mobilē. Dicit autem illam venam esse feriendā quæ supra vngulam est animalis, tam lata quā mobilis. [Bisalta quo more] Populi Scytharum, qui fugientes equorum sanguine aluntur lacte permixto. [Cum fugit, vel re vera fugit, vel pergit ce leriter] [Carpentem ignauius] Negligentius, sine auditate. [Culpam ferro compesce] At qui habere morbū culpa non est, sed hoc dicit occidēdo eā, tuam culpam compesce, id est vita crimen in quod potes incidere, si, dum vni parcis, fuerit totus grex eius contagione corruptus. [Incautum vulgus] Quod morboſi pecoris contagione abstinere non nouit. [Tota æstiuā] Loca posuit pro animalibus. Aestiuā autem sunt loca vmbrosa, in quibus per æstatem pecora vitant solis calorem. Staius, Et vmbrosi patruere æstiuā licet [Spemque gregemque simul] Agnos cū matribus [Tūc sciat aerias alpes, & Norica si quis] Sēlus hic est, si quis est qui sciat ista loca qualia tunc fuerint, cum pecoribus erant reſerta, nunc quoq; ea vacantia videat, licet plurimum a pestilentia fluxerit tempus [Hic quondam morbo celi miseranda coorta est] Describit pestilentiam Venetiæ, Galliæ, Illyrici, nam quodam tempore cum Nilus plus equo excreuisset, & diu permanisset in campis, ex qua fluminis, & calore prouinciæ diuersa, & plurima in limo animalia sunt creata qua recedente in alucos suos Nilo, & integra, & quæ semiplena fuerant putrefacta sunt, exinde corrupto aere nata pestilentia est, quam Auster flans primo ex Aegypto ad Atticam prouinciā pepulit, Mox inde in tractum Venetiæ & Illyrici, vique quaq; vniuersa vastauit. Hanc autē pestilentiam ordinē quo diximus plenissime Lucretius est executus. Aerias Alpes, Galliam. Et dicendo aeris uerbum expressit ex verbo. Nam Gallorum lingua alti montes Alpes vocantur. [Norica si quis] Noricum pars est Illyrici. [Et Lapidis arma Timai] Id est Venetiā. Nā Lapidia pars est Venetiæ dicta ab lapido oppido. Salustius. Primam modo Lapidiam ingressus. Huius est fluuius Timauus. Vnde male quidam Lapis legunt cū Lapidia sit Apulia. [Miseranda tempestas] Pestima, ferens rem digna miseratione. [Totoque autumnū incanduit æstu] Exarsit prima autumnū parte, quæ semper grauē efficit pestilentiam Vt autē autumnus abundet morbis, facit confine frigoris, & caloris. q̄ licet etiam vernū tempus habeat, caret morbo: quā

*Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
Cum furit, atque artus depascitur arida febris,
Profuit incensos æstus auertere, & inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:
Bisalta quo more solent, acerque Gelonus,
Cum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere sepius vmbre
Videris, aut summas carpentem ignauius herbas,
Extremamq; sequi, aut medio procumbere campo
Pascentem, & serē solam decedere nocti:
Continuo ferro culpam compesce prius, quā
Dira per incautum serpent contagia vulgus.
Non tam creber, agens hyemem, ruit equore turbo,
Quam multę pecudum pestes; nec singula morbi
Corpora corripunt, sed tota æstiuā repen e
Spemq; gregemq; simul, cunctamq; ab origine gētem,
Tum sciat aerias alpes, & Norica si quis
Castella in tumultis, & Lapidis arma Timai,
Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
Pastorum, & longe saltus, lateque vacantes.
Hic quondam morbo celi miseranda coorta est
Tempestas, totoque autumnū incanduit æstu:
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum:
Corruitq; lacus, infecit pabula tabo.
Nec via mortis erat simplex: sed, vbi ignea venis
Omnibus acta sitis miseris adduxerat artus,
Rursus abundabat fluidus liquor, omniaq; in se
Ossa minutatim morbo collapsa trahebat.*

tunc corpora præcedenti durata sunt frigore, quæ autumnus corrumpit, laxiora inueniens potestatis calore. [Corripuitq; lacus, infecit pabula tabo] [Ordinem secutus est, quem, & Lucanus tenuit, & Salustius: Primo aerem, inde aquam, post pabula esse corrupta. [Nec via mortis erat simplex] [Nec moriebantur ex usu, id est secundum naturalem ordinem, non tantum fuga animæ, sed etiam corporis resolutione. Est autem Salustij, qui ait. Nec simplici quidem morte moriebantur. [Ignea venis. Ombus acta sitis] Feruidus calor, ab eo quod præcedit, id quod sequitur [Fluidus liquor] Humor sordidus. [Ossa] Etiam ossa. Et per Hyperbolem totum hominem significat.

QVINETIAM, &c.] Docet oues non solum scabie sed & febre nonnunquam tentari, datq; signum conceptæ infirmitatis in oue facturus transitum ad grauē pestilentiam, quæ olim ferē pecora absumpsit in Italia. Ordo est. Quin etiam id est insuper cum dolor lapsus ad ima ossa, id est ad medullas usq; furit id est debacchatur, & sequit, & febris arida, id est lenta tæbe consumens: & deficcans ossa, depascitur. i. absumit, art. i. mēbra pecoris, tūc

ASO.

sup. pfuit. i. vtile fuit, auertere. i. depellere, aut potius expellere æstus. s. febrium, incensos. s. in sanguine, & medulla. & ferire. i. percutere, & aperire percutiendo, venā salientē. i. scarētē sanguine inter ima. i. Plantam pedis, quo more Bisaltē. i. populi illi in Macedonia Scythiæ vicini, & Gelonus. s. populus, acer. s. ad prælia, solent. s. ferire venam, vt sanguinem hauriāt, cū. s. Bisalta aut Gelonus fugit in Rhodopen, montē Thraciæ atque in deserta Geterū illorū populorū Thraciæ confinib. & potat lac concretū cum sanguine equino, quo. s. anhelitū fortiorē habeat. Quam procul &c. Docet quo modo latentē morbum in pecude deprehendas, dicēs, cōpesce. i. cōprime, aut re seca ferro. i. cultro aut cauterio, culpam. s. cōtagij futuri nisi auerteris, supp. eius pecudis, q̄ tu videris sepius pcul. i. de longe, hoc est extremā in grege incedētem, aut succedere sepius molli vmbra. i. sub mollē vmbra, aut quā videris carpētē ignauius. i. seignius summas herbas, & sequi. s. gregē, extremā. i. vltimā, & decedere solā nocti serē. i. tardē aduētātī, cōpesce dico culpam tuā continuo priusquā dira contagia. i. infectiones ex cōactu nascentes serpāt. i. lente diffundantur per vulgus incautum, i. per ceterum corpus gregis tui cauere secreta nocumenta nescientis. Non. n. virant oues scabiem, aut morbum latentē, sicut lupum fugiūt, quem natura docet inimicū [Non tam creber agēs &c.] Docet, vt dixi generalem pestilentia q̄ olim in Italia, & et Gallia fuisse perhibetur, imitatus vt Man-

cinellus dicit Lucretium in sexto. Ordo est. Nec turbo. i. ventorum ex diuerso flantium commotio agens hyemem. i. tempestatem, aut calamitatem grandinis equore. i. in æquore. i. mari, aut per æquor. i. campos æquos ruit tam creber. i. crebris grandinibus, quam idest quantum multæ pestes pecudû sup. sunt. Nec morbi corripunt. i. raptim inuadunt singula corpora, sed inuadunt repente tota æstiva. i. omnia pecora æstiuantia in æstiuis locis, hoc est vmbrosus in quibus ab æstu proteguntur vmbra aguntque ætatem (posuit ergo locum pro locatis, & corripunt spem. i. gregis, hoc est agnos, & hœdos, & grege n. i. parentes, & cunctam gentem. i. totam speciem, aut totam propagationem ab origine. i. a primis vsq; ad summas. Si quis supple viderit, (Est enim zeugma ab inferiore ab tempore) aut vidisset tum. i. tunc cum hæc pestis inciperet alpes aerias. i. valde altas, hoc est summos montes Italiam a Galis, & Germaniam dirimētes, & castella Norica. i. Illyrica in tumulis. i. colliculis sita, & viderit aut vidisset tunc arua Timau. i. fl. i. i. lapidis. i. qui in lapidis regione Venetiæ vidisset, dico tunc, & viderit quoque. i. etiam nunc tanto. i. tam longo tempore post. i. quamuis tantum temporis interlapsum sit vt pecus instaurari potuisset, & viderit regna pastorum (qui etiam tuguria, & septa regna vocant, vt post aliquot mea regna videns mirabor aristas) & salus. i. cāpos in quibus salire possent pecudes vacantes. i. vastos, & vacuos modo longe, & late. is supple sciat quod dictū est. i. p. morbi non singula sed vniuersa sepe corripit corpora: vnde sequitur. Tempestas. i. pestilentialis miseranda, i. pessima inferens rem dignā miseratione, cohōta, i. simul orta est quondam i. superioribus temporibus hic, idest in dictis regionibus, morbo, i. infectione, & corruptione cœli, idest aeris, & ipsa pestis in canduit, i. efferebuit, toto æstu, idest incendio febrium, & morborum au-

tumni, idest quale solet esse in autumnno, vt Iuuen. testatur, & dedit neci. i. necauit omne genus pecudû. i. animalium cicurum præcipue; idest domesticorum, & omne genus ferarum. i. syluestrium quæ fera sunt vt plurimum, & corripit, lacus, i. pascua tabo. i. corrupto succo. Nec via. i. latus mortis. i. ad mortem, vel qua mors ingruerat, & grassabatur erat simplex. i. vniformis, aut naturalis, & sine malo extrinsecus aduenienti, sed vbi sitis ignea. i. ardentissima, hoc est tabes, aut ficcitas penetratissima ex calore generat acta. i. impulsâ omnibus venis idest per omnes venas, aut ad omnes venas abduxe rat. i. a proprio, & naturali situ, hoc est contraxerat miseros artus. i. membra miserorum animalium, liquor fluidus, idest superfluus, & corruptus, abundabat rursus, & trahebat omnia ossa collapsa in se minutum, idest per minutas particulas morbo, idest per violentiam morbi, hoc est ex corruptione aeris sanguis, & succus bonus desiccabatur, & in tabem contrahabatur, sed amittente natura (quæ quantum potest ad cōseruationem diuiduorum nititur) & conante deperditum succum instaurare cum nimium sit inualida non solum succum sed venarum etiam superfluum liquorem, colligit vnde post omnia ossa resoluta collabuntur.

AVT summas carpentem ignauius herbas] In Romano libro. Segnius, sed Ignauius agnoscit Seruius. [Et fere solam decedere nocti] In antiquis libris, Sera nocte sed datiuo melius. [Continuo ferro culpam compesce] In Romano, in Mediceo, & quibulda alijs peruetustis libris dictionum ordo est. Continuo culpam ferro. [Et lapidis arua Timau] Non negarim lapidis legendū & lapidiam, Venetiæ proximā regionē appellatam. Non tamen reiiciendum est, quod in Romano lib. atque etiam in Mediceo legitur, lapygis [Corripuitq; lacus] In Romano, in Mediceo, & antiquis alijs libris, Corripit, habetur.

SERV.

IN honore Deum medio] in sacrificijs, vt, Haud equidem tali me dignor honore. [Lanea] idest victima. Nam non stat versus, si linea vitta dixeris. [Maclauerat ante sacerdos] Eius. i. mortem præueniens. [Arden altaria fibris] Quia, ut dicit Plinius secundus morbosa caro non coquitur. [Nec responsa potest consultus reddere vates] Colligi enim nisi ex sana uictima, futura non possunt. [Suppositi tinguntur sanguine cultri] Sic, & in sexto, Supponunt alij cultros, idest iugulant hostias. Dicendo autem Suppositi, ferien di genus ostendit. Nam interdum ab inferiori parte, interdum desuper feriebat. [Summaque ieiuna sanie infuscatur arena] Signatis usus est uerbis, nimiumque librat. [Vulgo] Vbiq; passim, & cateruatim [In lætis autem uerbis.] Ideo, ne eos fame perisse putaremus. [Hinc canibus blandis] Etiam blandis canibus rabies ex pestilentia nascitur. [Qua tit agros tussis anhela lues] Proprie. nam tussis commouet corpora. Et faucibus angit obesis] Tumentibus. Angit autem, bene ait. Nam angina dicitur porcorum morbus qui occupat fauces, Plautus, Vellem me in anginam verti, vt huic anicula fauces præoccuparem. [Crebra ferit,] Crebro nomen pro aduerbio, [Incertus ibidem Subdor] Irrationabilis sine labore, cuius causa non apparet. [Moriturus frigidus,] Frigidus sudor mortis futura signum est, & moriturus, frigore plenus est [Traclanti dura resistit] Frigida est, nec coheret digitis. [Coepit crudefcere morbus] Validior fieri, vt Deiecta crudefcit pugna Camilla, & iam dat signa morbi validioris. [Obsessas fauces] idest clausas [Aspera lingua] scilicet nimia ficcitate.

Asc.

SÆPE in honore deum medio, &c.] Prosequitur quod instituit docens quam miseranda fuerit lues, ac dicens. Hostia. i.

*Sæpe in honore deum medio stans hostia ad aram,
Lanea dum niuea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantes cecidit moribunda ministros:
Aut, si quam ferro maclauerat ante sacerdos,
Inde neque impositis ardent altaria fibris,
Nec responsa potest consultus reddere vates
Ac vix suppositi tinguntur sanguine cultri,
Summaque ieiuna sanie infuscatur arena.
Hinc lætis vituli vulgo moriuntur in herbis,
Et dulces animas plena ad præsepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, & quatit egros
Tussis anhela lues, ac faucibus angit obesis.
Labitur infelix studiorum, atque immemor herba
Victor equus, fontesque auertitur, & pede terram
Crebra ferit: demissæ aures: incertus ibidem
Sudor: & ille quidem moriturus frigidus: aret
Pellis, & ad tactum traclanti dura resistit.
Hæc ante exitium primis dant signa diebus
Sin in processu cœpit crudefcere morbus:
Tum vero ardentes oculi, atque attractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu grauis: imaq; longo
Ilia singultu tendunt: it naribus ater
Sanguis, & obsessas fauces premit aspera lingua.*

pecus maclanda stans in medio honore deum. i. deorum ad aram. i. hoc est parata in honorem deorū vt maclatur dū in via lanea. i. faciā in modum diadematis a qua vitta vtrunque dependet. [Diadema autem erat panniculus interdum lineus super quem coronæ imponebantur] his autem quæ sacrificari debebant imponebantur vitta (vnde Aen. 2.) Si non ad victimam expostulatus dicit, mihi sacra parari, Et falsæ fruges, & circum tempora vittæ circumdatur vitta. i. velamine capitis dependente niuea. i. candidissima, cecidit sæpe moribunda. i. moriens inter ministros. i. sacrificulos cunctantes, idest immorantes, & segnius, feriētes. Aut si sacerdos, videlicet, sacrificulus maclauerat ferro, quā i. aliquam hostiam, ante. i. priusquam moribunda, caderet hoc est si festinando præueniret mortē, neque. i. non, altaria non ardent inde. i. ex tali hostia fibris. i. extorum. impositis. i. ad cremandum, hoc est exta illa corruptissima nolebant inflammari aut incendi, nec vates. i. aruspex cōsultus, i. interrogatus cōsiliū potest reddere responsa inde. i. ex inspectione talium extorū ac cultri suppositi. i. vt in eos quasi sponte iret. victima tinguntur. i. imbuunt vix sanguine, quia totus lenta tabe absumptus fuerat, & arena summa. i. superficies infusca i. fit fusca sanie. i. corrupto sanguine, ieiuno. i. macilento, & modico, hinc. i. ex hac tanta corruptione, aut postquam hæc portēta in sacrificando visa sunt, vituli. i. iuueni, moriuntur vulgo. i. passim in herbis lætis. i. pinguib. & reddūt animas, idest vitas dulces ad præsepia plena. i. pabulorum, hinc, idest ex hac corruptione, aut ignea fiti rabies venit canibus blandis. i. domino suo blandiri solitis, & tussis anhela. i. anhelitū trahens misere quatit. i. concutit, & tremere facit lues. i. porcos ægros. i. morbo affectos ac tangit, i. strāgulat faucibus obesis. i. aut pinguib. vt inedia

inedia putetur mori, aut sic inflatis ut pingues putent. Equus victor. s. vincere solitus in curuli certamine, labitur infelix studiorum. i. certaminum, quæ non amplius exercebit, sicut o felix, animi iuu enis, aut equus victor labitur infelix existens immemor studiorum atque herbæ, sed prior constructio licet ratiõ magis tamen quadrat contextui: si enim dixeris equus infelix victor, iam duo sunt epitheta sine coniunctione. Si sic equus victor labitur infelix immemor studiorum atque herbæ, iterum totidem sunt. At sic, Equus victor labitur infelix atque immemor studiorum, herbæ deerit coniunctio genitiuo, nec satis est quod participium existens subaudi potest ut sit labitur infelix existens immemor studiorum atque herbæ. Quia ergo alibi consimiliter loquitur, & felix cum genitiuo, construit, maior que est significancia dicendo infelix studiorum, quam immemor studiorum. Nam priore modo significat infelicitate studuisse alios equos vincere, cū iā a se dissimulo morbo vincatur, & ipse equus auertitur. i. aspernatur, & indignatur aspicere fontes. i. aquas lymphidas, & puras, & ferit. i. cõcutit pede terrā crebra. i. crebro aures. s. equi languentis demissæ sunt, quas validus erigere solebat, & sudor est ibidē. i. interea dum aures demittit incertus. i. cuius cā fiat cū nō eueniat ex calore, aut agitatione, seu labore, & ille. s. sudor incertus quidē. i. certe est sub equis morituris frigi-

dias pellis aret, & resistit tractanti existens dura. i. rigida, & aspera ad tactum. i. dum quis attingit ea, quod signum est exhausti succi, vnde non cutem, sed pellem dixit: nam habent, ut Iuuen. de Se dixit. deformem pro cute pellem, vnde & Persius. Cute perditur & contra de se Horat. in epist. Me pinguem & nitidum bene curata cute vises cum ridere voles Epicuri de grege porcum & s. equi morituri dan hæc signa primis diebus ante exitum. i. mortem & vitæ exitum, hoc est ubi primum incipiunt languere, sin. i. sed si morbus cepit erudescere. i. crudior & seutor fieri in successu. i. cõtinuatione, tū vero. i. p̄cipue, & ad verū tūc sup. fiunt oculi ardentes atque spiritus grauis. i. molestus, attractus sup. est aliqñ ab gemitu alto. i. ab alto pectore sumpto, & Ilia ima. i. intestina interiora tēdunt, i. tentantur singultu longo i. longe tracto, aut eq. tendunt. i. trahunt ilia longo singultu. Sanguis ater. s. corruptus, it. i. defluit narib. & lingua aspera. i. ex nimia siccitate rigēs p̄mit. i. tētat fauces obsessas. i. conclusas. & obstruētas. LINEA dum niuea circumdatur infula vita] In Mediceo, in Longobardico, & quibusdam alijs antiquis libris, Lanea legitur, quod agnoscit Seruius. [Inter cunctates cecidit moribunda ministros,] In Rom. lib. Magistros, legitur. [Crebra ferit] In Longobardico, Crebro ferit. [Et ad tractum] In Rom. At. ut solet. In Longobardico, Et ad tractum.

VAR.
LECT.

Profuit inserto latice infundere cornu] Non semper, sed aliquando: nam hoc solū est, quod morbo liberet, aut commouet in furorem. [Mox erat hoc ipsum exitio] Quod saluti esse putabatur Et hoc est quod paulo post dicturus est. Quæ sitq; nocent artes. [Furijsq; resecti] Quia languentia corpora in vitis quodā modo excitat furor, & facit ea in exitum cõualescere. [Dij meliora pijs] Per parenthesin in execrationem hostium hæc torquet insaniam. [Fumās sub vomere taurus] Per hoc ostendit etiam fortes tauros repente morbo concidere. Nemo. n. pestilentem ad aratra ducit iuuenem. [Extremosque ciet gemitus] Vltimum gemitu sanē ciet modo. Dat, significat, sicut in tertio de Andromache Lachrymisq; ciebat: cum ciete proprie sit alteri aliquid cõmouere. [Fraterna morte iuuenem] Consortis interitu. Et ex affectu dictum est rusticum. [Mouere animum in suū desiderū illicere] [Purior electro campū petit amnis] Nam sicut electrū defecatiū est mineris omnibus, ita & currens aqua ceteris purior. [Ad terramq; fluit] Luc. Festumque caput se ferre recusat [Quid labor aut benefacta iuuant?] Si neutrum mortē repellit, nec corporis exercitium, nec mentis religio. Nam si generalis est sententia secundum Epicureos contra religionē est. Si autem tantum ad bouem refertur, hoc dicit, Quid ei prodest labore suo aluisse mortales? [Atqui non Massica Bacchi Munera] Vna preciosa a Massico monte Campaniæ. Et per transitū tangit illā, quæ dicunt phisici, morbos venire ex cibi, & potus nimietate, vel mutatione de nimis vigilijs, & multa sollicitudine. Dicuntq; et sine his nasci ægritudinem. nam in animalibus cū nihil horum sit, tñ ægritudines cernimus. [Epulæ repostæ] Aut abundantes, aut variæ [Simplicis herbæ] Propter varietates epularū dixit simplicis herbæ. [Nec somnos abrupit cura salubres] Ex cura enim nimia vigiliæ procreantur. Et viris Imparibus ductos alta] Bobus agrestibus, & ipsis inequalibus. Nam vri agrestes boues sunt, ut diximus supra. Et hoc poetice dicit. Ceterum veritas hæc est, Cum mos esset sacer-

*Profuit inserto latice infundere cornu
Lenos: ea visa salus morientibus vna.
Mox erat hoc ipsum exitio, Furijsq; resecti
Ardebant, ipsiq; suos, iam morte sub egra
(Dij meliora pijs, erroremq; hostibus illum)
Discissos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, & mistum spumis vomit ore cruorem,
Extremosq; ciet gemitus. it tristis arator,
Merentem abiungens fraterna morte iuuenem,
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non vmbre altorum nemorum, non mollia possunt
Prata mouere animum, non qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis, at ima
Soluuntur latera, atque oculos stupor vrget inertes,
Ad terramq; fluit deuexo pondere ceruix.
Quid labor, aut benefacta iuuant? quid vomere terras
Inuertisse graues? atqui non Massica Bacchi
Munera, non illis epulæ nacræ repostæ
Fronibus, & victu pascuntur simplicis herbæ
Pocula sunt fontes liquidi, atque exercita cursu
Flumina, nec somnos abrupit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quæstas ad sacra boues Iunonis, & vris
Imparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo egrè rastris terram rimantur, & ipsi
Vnguibus infodiunt fruges, montesque per altos
Contenta ceruice trahunt stridentia plaustra.*

dotem Argiuam iūctis bobus ire ad templa Iunonis, & solemni die boues non inuenirentur (pestilentia enim quæ per Atticā transierat, vniuersa consumpserat) duo sacerdotis filij, Cleobis, & Biton, matrem subeuntes, iugo ad tēpla duxere. Tum Iuno probans eorū religionē, obtulit matri, ut quæ vellet, posceret filijs: illa pia responsione ait, ut quod sciret vtile mortalibus, ipsa præstaret. Altero itaq; die sacerdotis filij iuuenes reperti sunt mortui. Ex quo probatū est nihil esse morte pstantius, quā Herodotus apud Græcos plenissime cõmemorat in prima historia [Donaria] Donaria proprie loca sunt in quib. dona reponuntur deorum. Abusiue templa. Nam ita & puluina pro tēplis ponimus, cum sint pprie lectuli, qui sterni in tēplis consueuerant plerisq; [Ægre] Difficiliter. [Rimantur] In rimas agunt. [Ipsius Vnguibus] Hyperbolicos, id est manibus.

PROFIT inserto] Exaggerat postis quam narrat, scilicet cum nullo medicamine sedari potuerit, quando & ea quæ contra pestes valere consueuerant cõtra eam inualida fuerint. Ordo est. Profuit scilicet alias, hoc est in alijs horis,

Asc.

& pestilentijs, aut potius in principio huius pestilentie infundere, s. in pecus languēs, cornu inserto, id est ori immisso, hoc est per cornu insertum, latice Lenos, id est Bacchicos, hoc est vinum quod latex dicitur, quā in eo vis latet, & Lenum, quia a Baccho inuentum, & ea salus est visa vna i. sola morientibus, i. mortalibus, aut contra mortem hoc ipsum scilicet infundere vinum erat exitio, i. ad exitium, id est mortem, & scilicet equi resecti, i. recreari, & validiores apparentes furijs, id est per furorem, qui vires afferre videatur, sed nō diu duraturas, ardebant, i. incēdebantur maioribus furijs, & ipsi laniabant dentibus nudis, i. denudatis, id enim equi solent mordere volentes suos, i. proprios artus discissos, id est dilaniatos, iam sub morte ægra, id est ægros faciente, aut extrema cum non amplius possint. Dij supple concedat pijs, i. bonis, & deorum cultoribus meliora, scilicet omnia aut cuncta, & inferat supple hostibus, scilicet regionis, & patriæ pietatis,

pietatis, illum errorem .i. furorē quē tum equi perpeſſi ſunt. Honēſta eſt parentheſis affectionibus plena, & per apoſiophe ſin verbum ſubticens, vt in pathicis locutionibus ſolet. Aut pro ſed, ecce quaſi de repente, & ex improuiſo taurus cōcidit .i. mortuus cecidit fumans .i. cum fumaret, & impēſe laboraret ſub duro vomere, & vomit ore cruorē mixtum ſpumis, & ciet .i. excitat, & ex imō pectore trahit extremos gemitus, aratoris .i. abit, & diſcedit triftis abiungēs .i. ſeparans, & ab iugo diſſoluens, iuuenicum, ſ. alterum moerentem .i. dolentē, & meſtum morte fraterna .i. coniugalis ſui quo quaſi fratre in labore uſus fuerat, atq; arator relinquit, quod ſi legendū eſt vt ſerē textus habent relinquit, Ordo eſt. Atque .i. poſtquā iuuenicus, ſ. relinquit aratra deſixa in medio opere. vmbra aliorum nemorum non poſſunt mouere animum eius, & mollia prata non poſſunt mouere animum eius, & amnis, ideſt riuus qui volutus per ſaxa, petit campum exiſtens purior .i. deſecatio electio, ideſt illo genere metalli puriſſimo. at, ideſt, ſed latera eius ima .i. inferiora ſoluuntur .i. labascunt, & ſtupor .i. hebetudo, vrget .i. obſidet, oculos intertes .i. parum videntes præſtupore. & vertigine ex moleſtato cerebro procreata, ceruix .i. eius qui ſic ſtupet fluit .i. circumfertur, & voluitur more fluminis, ad terram pondere. ſ. corporis aut capitis deuexo .i. deuoluto, quid labor ſup. iuuat? quid bene facta iuuat. i. proſunt, quid iuuat inuertitſe terras graues .i. pingues, vomere .i. ea parte aratri ab eo, qd terram vomit dicta. q. d. nihil. Atque .i. ſed quomodo ſupple id euenit? q. d. id mirari licet: nam muna Bacchi .i. vina maſſica, i. in Maſſico mōte Campaniæ creſcere ſolita, quæ fortia ſunt, & homini nocere ſueta, non no-

cuere illis, ſcilicet iuuenicis aratorijs, & epulæ repoſitæ, ideſt abundantes, & variæ, aut ſæpe ſumptæ, aut recoctæ, non nocuere illis, quia paſcuntur frondibus, & victu ſimplicis herbe fontes liquidi ſunt illis pocula .i. potus arte humana exercitæ .i. purificata, & vegetata nec torpentia, curſu .i. repentino fluxu, nec cura abruptit ſomnos ſalubres ſicut hominib. ſolet, dicunt .i. ſeniores, aut qui res priſcas repetunt boues quæ ſitas .i. deſideratas nec iuuecas eſſe in illis regionibus, ad ſacra Iunonis, non alio tempore quam .i. hoc quo cuncti eperierant, & curruſ eſſe deductos ad donaria, ideſt ſacraria, hoc eſt repoſitoria rerum quæ dijs donantur, alta .i. in capitolio conſtituta, vris, i. bobus ſylueſtribus imparibus .i. indomitis, & ob id impariter trahentib. aut reuera imparibus, quia ne vti quidē pares tunc reperiri poterant (Alludit quidem poeta ad hiftoriam Cleobis, & Bitonis: ſed non continuo loquitur de his, nā nō fuerant in illis regionibus, hoc eſt in Italia, & cōfinio eius; potuit autem fieri vt conſimili modo Romæ ſacrificaret Iunoni cumq; boues deeſſent vris vterentur) Ergo quia .i. deerant boues aratorij agricolæ ſup. rimantur .i. ſulcant ægre .i. cum difficultate, terram raſtris .i. raſtellis, ligonibus, & moris dentatis, & infodiunt fruges iſtis vnguibus, & trahunt per altos montes plauſtra .i. vehicula ſtridentia ceruice contenta, ideſt contracta propter preſſuram.

ERROREM QVE hoſtib illum] In Romano Ardorē. [Non graamina poſſunt Grata mouere aſum] Legēdū ex veterib. libris, Nō mollia poſſunt prata mouere aſum. Quæ lectio maxime probat ab eruditis omnib. [Et victu paſcuntur ſimplicis herbe] In Longobardico, Victum, non ineleganter.

SERV.

NOcturnus obambulat] inſidiatur. Quod autem ait nocturnus figurate rē temporis, ad perſonam tranſtulit, [Cura domat] ideſt peſtilentia, [Timidi damæ] Mutauit genus, vt vitaret *δμωντέλατορ*. Horat. Et ſuperieſto pavidæ natarunt æquore damæ. Dicendo damas & ceruōs errare cum canibus duo oſtendit, hos timoris, & illos ferocitatis eſſe obſitos. [Fugiunt in flumina phocæ] Quaſi timentes marinam peſtilentiam. [Iſis auibus] Suis quodammodo, quæ alarum velocitate ſupergredi poterant aerem peſtilentē [Phillyrides Chiron] Medicinæ inuentor, Saturni, & Philyræ filius. [Amythaoniusque Melampus] Amythaonis filius *καταρτής*, ideſt purgator, Nam Prætidus ipſe purgauit luſtrationibus quas inuenerat. Hoc dicit, cōualeſcente morbo nec medicinam prodeſſe nec religionem. [Arenæſque ſonant ripe] Velut peſtilentiam etiam elemēta ſentirēt ſic in tertio. Arebant herbe, & victum ſeges ægra negabant. Nam ſegem pro terra poſuit. [Nam neque erat corijs uſus] Quippe morbo putrefactis Nec viſcera quiſquam, Aut vndis abolere poteſt. Nec lauari nec coqui poterant. Caro enim corrupta morbo, quendam habet mucorem, qui non ablui poteſt, quoniam omne poſſidet corpus. Item igni ſuperpoſita, aut putrefit, aut dureſcit, nam nō coquitur. [Ardentes pabula] Ideſt carbunculi [Immundus ſudor] Morbus pedicularis *φθειράσις* [Sacer ignis] Quem Græci *ἱερόνυκτον* vocant.

Non lupus inſidias] Docuit pecudum .i. cicurum ſeu domeſticorum animalium per diſtam peſtē abſumptionē, nunc docet ferarum quoq; tam terreſtrium quā marinarum atque aeriarum miſerabilem ſtragem atq; lucem. Ordo autem eſt.

*Non lupus inſidias explorat ouilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat; acries illum
Cura domat; timidi damæ, ceruiq; fugaces
Nunc interque canes, & circum teſta vagantur.
Iam maris immenſi prolem, & genus omne natantum
Littore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit: inſolitæ fugiunt in flumina phocæ.
Interit & curuis fruſtra deſenſa latebris
Vipera, & attoniti ſquammiſ aſtantibus hydri.
Iſis eſt aer auibus non æquus, & illæ
Præcipientes alta vitam ſub nube relinquunt.
Prætereā iam nec mutari pabula reſert:
Quæſitæque nocent artes: ceſſere magiſtri
Phillyrides Chiron, & Amythaoniusque Melampus.
Sæuit & in lucem Stygijs emiſſa tenebris
Pallida Tiſiphone, morbos agit ante, metumque,
Inque dies auidum ſurgens caput altius effert.
Balatu pecorum, & crebris mugitibus amnes,
Arentesque ſonant ripe, collesque ſupini.
Iamque cateruatim dat ſtragem, atque aggerat ipſiſ
In ſtabulis turpi dilapſa cadauera tabo:
Donec humo tegere, ac foueis abſcondere diſcunt.
Nam neque erat corijs uſus: nec viſcera quiſquam
Aut vndis abolere poteſt, aut vincere flamma:
Nec tondere quidem morbo, illuueque peresa
Vellera, nec telas poſſunt attingere putreis.
Verū etiam inuiſos ſi quiſtentarat amiſtus:
Ardentes papule, atque immundus olentia ſudor
Membra ſequēbatur: nec longo deinde moranti
Tempore, contactos artus ſacer ignis edebat.*

Lupus non explorat .i. non facit explorando inſidias circū ouilia, nec obambulat .i. circūambulat gregib. i. in perniciā gregum nocturnus .i. tempore nocturno, & ſolet dum valet, quia acrior cura .i. inſtātis mortis, domat illum. Damæ timidi, & cerui fugaces .i. aſſidue fugientes, & quibus tota ſalus eſt fuga, nūc (pro tunc) in hac, quam narro tempeſtate & inter canes, & circum teſta fluctus proluit, ideſt prouoluit ad littora, aut aſpergit ſuper natantē iam prolem immenſi maris, & prole .i. omne genus natantum, i. natantē ſolitorū, proluit dico in littore extremo ceu corpora naufraga, id eſt poſt naufragium proiecta ad littora phocæ, inſolitæ .i. magnitudinis aut raro viſæ, ſunt autem vituli marini, fugiunt in flumina, & vipera .i. ſerpēs illa nociua deſenſa fruſtra .i. nequidquā latebris curuis ynde extrahi, & in quibus occidi non poterat, interit .i. peſtilentia, & hydri .i. ſerpētes aquatici attoniti .i. ſtupefacti ſquammiſ aſtantibus .i. erectis et auxiliantibus quidem contra externa ſi qua vim inferēt, ſed non cōtra peſtem intrinſecus graſſantem. Aer eſt nō æquus .i. iniquus, & peſtilēs, iſis auibus quibus tū proprium eſt ſolū, & illæ .i. aues præcipientes .i.

præcipientes in terrā decedentes, relinquunt vitā .i. animam ſed anima interit cū vita, ynde recte vitā dixit, non quia derelicta maneret, ſed quia quā illic habebant in terris non haberēt ſub alta nube .i. regione nubiū. Prætereā pter hæc mala, nec reſert .i. quidquā ad rē facit aut rei .i. cōmodū fert, pabula iam mutari, & artes q̄ ſitē nocēt, i. officium magiſtri .i. peritiſſimi medici hoc eſt inuenta eorum ceſſere .i. victi ſunt a morbo, & ſuccubuerūt Chiron .i. cētaurus ille iuſtiſſimus Philyrædes .i. Philyræ ex Neptuno filius, & Melampus purgator ille

Præti

Ase.

Preterea cum furore agerentur, Amythaonius. i. Amythaonis filius super cecidit, Tisiphone. i. furia illa infernalis, & poenam, & eadem inferens, pallida scilicet tabe effecta, aut quia in vmbriis versata, sicut. i. crudescit, & sua atque immanis fit, & ipsa emissa tenebris stygijs. i. tristitia infernalis, in lucem. i. ad regionem nostram agit. s. ante se morbos & metum. i. mortem quae ex metu vel cum metu conspicitur, & ipsa surgens. i. sursum agens se, effert, i. exultat, caput. s. suum avidum. s. cadis, & sanguinis, & in dies altius (bene addit altius, quia in dies, & in horas particulam excessivam exposulant) hoc est in dies singulos maior est vis dirae pestis à Tisiphone excitata, annes, & ripae arentes. s. tu aeris corrupti & colles supini. i. editiores, hoc est omnia loca in quibus pecora pasci solebant, sonant. i. resonant & balatu pecorum, hoc est ovium, & crebris mugitibus. s. taurorum morientium. s. Tisiphone dat iam stragem. i. cumulum prostratorum ac morientium, cateruatim. id est per cateruas non per singula capita, atque aggerat id est, accumulatur in ipsis stabulis, quia efferri nequeunt praeter multitudinem, ipsa cadauera delapsa. id est, quae occiderant turpi tabo donec, scilicet homines discunt tegere, scilicet cadauera homo id est inhumare, & abscondere foueis: discunt autem experiendo, quia multa infectio & nulla utilitas ex conservatione cadauerum proveniret. Nam neque usus. i. utilitas, erat corijs. i. pellibus è quibus coria parantur, nec quisquam potest aut abolere. i. purgare, viscera. i. carnes vndis aut vincere. i. excoquere, flamma. i. igni. Nec

scilicet, pastores possunt quidem. i. saltem tondere vellera, peresa morbo & illuie. i. sanie & corruptione illuente, id est intrinsecus imbiente, nec possunt attingere, id est per laborem peruenire ad hoc, ut ex his habeant telas etiam putres, verum etiam id est insuper, si quis tentarat, id est conatus fuerat facere amictus inuisos, scilicet à natura, hoc est quos natura, invidit & negavit mortalibus, papulae. i. carbunculi & pustulae ardentes, scilicet sacro igni, atque sudor, immundus, id est corruptus sequebatur, id est persequabatur, & conficiebat, membra olètia, scilicet graviter, hoc est foetida, & ignis sacer, id est execrabilis, & pestilentialis, edebat, id est absumebat deinde tempore non longo, id est non longe, aut diu morantur, sed statim subsequenti, hoc est paulo post, artus contractos, scilicet ab illis amictibus, hoc est qui in talibus vestiebantur etiam inficiebantur. Et haec de his quae in tertium Georgicon adducta volumus.

VARIA LECTIO.

ARDENTESQUE sonant ripae] In Rom. lib. Hortensesque [Ac foueis abscondere discunt] In antiquissimo quodam libro fossis, legere est. [Verum etiam inuisos] In Rom. lib. legitur. Quin etiam inuisos. [Contractos artus sacer ignis edebat] vulgata quaedam exemplaria legunt, Contractos artus. Sed in Roma. legitur mutato etiam numero, Contractos sacer artus.

PROTINUS aerij mellis. i. Tetraastichi Quidiani. Ordo est. Vates super seu Poeta Virgilius, indicat, id est, notificat hoc quarto libro, protinus id est statim, aut protinus id est ampliter, regna id est apum (quae regem habent, & ita aulam & regna) aluearia mellis aerij id est ex aere collecti redolentia id est suauiter fragrantia, & apes hyblaeas id est optima mella facientes quales sunt Hyblaeae in Sicilia, & recta cerea, id est fauos aluorum pro alueorum, hoc est quae sunt in alueis, seu aluearibus earum, quae, pro & flores qui albi scilicet nascuntur apud Hyblam ubi copia rhymini nascitur, & indicat quae examina sunt legenda id est colligenda ut habeantur mella aut reparanda, & indicat fauos humenteis, id est melle fluentes dona caelestia, id est beneficio coeli, aut rore caelesti collecta.

Quae sedes apibus, &c. heptastichorum carminum Mancini.

P. OVIDII ARGUMENTVM
in vltimum Georgicon Librum.

*Protinus aerij mellis redolentia regna,
Hyblaeas: & apes, alueorum & cerea recta
Quique albi flores, examina quaeque legenda,
Indicat; humentesque fauos, caelestia dona.*

ANTONII MANCINELLI
IN QVARTVM GEORGICON.

*Quae sedes apibus, statio ve paranda, reponit;
Languentem quoque signa docet, medicamque salutem,
Nascendique modum, Nympharum nomina multa:
Pandit Aristei luctum, matrisque favorem,
Tum vatis Protei patriam, mortem, speciesque,
Orpheus Eurydicen Stygia ut reuocauit ab vnda,
Examenque apium tandem reparare docemur.*

rat, & pandit, ut. i. qualiter Orpheus reuocaret Euridicem coniugem suam, ab vnda stygia. i. infernali, quod fecit Threicia fretus cithara, & nos docemur tandem, reparare. i. instaurare examen. i. fetum apium. i. extinctarum.

vberius ex ordine quae toto libro continentur explicantiū ordo est. Poeta reponit. i. doctius emendatius scribit hoc 4. li. quae sedes pro vel, quae statio sit paranda apibus, & docet quoque. i. etiam signa languentum. i. languentiū apiū, scilicet & salutem medicā. i. ex medicina comparandam, & modum nascendi, ut sine concubitu ore legant natos, & multa nomina nympharum inter quas Aristei matrem nominat, & pandit luctum Aristei ob demortuas. s. apes, & favorem matris, quae consilium dederat adeundi Protei abs quo reparationem didicit, Tum. i. deinde pandit patriam. s. Carpathon Protei vatis. i. divinatoris ac futura vaticinantis, & mores. i. instituta eius & species, in quas. s. se transmutauerat, & pandit, ut. i. qualiter Orpheus reuocaret Euridicem

conjugem suam, ab vnda stygia. i. infernali, quod fecit Threicia fretus cithara, & nos docemur tandem, reparare. i. instaurare examen. i. fetum apium. i. extinctarum.

SERV.

PROTINVS aerij mellis coelestia dona. Exequar] Rhetorice dicturus de minoribus reb. magna p-
mittit, vt & leuem materiam subleuet & atten-
tum faciat auditorē. Sanē perire, quoniā scit bre-
ue esse opus hoc de apibus, & intra paucos versus
posset cōsumi, vsus est translationib. ad dilatandum materiā,
dicens, apes habere reges, pre-
toria, vrbes, & populos. Sa-
nē sciendum, vt supra dixi-
mus, vltimam partem huius
libri esse mutatam: nam lau-
des Galli habuit locus ille,
qui nunc Aristæi continet fa-
bulam, quæ inserta est post-
quam irato Augusto Gallus
occisus est. [Protinus] Dein-
ceps, Exinde. Floreum agrum
exequar, sicut ceteros execu-
tus. [Aerij mellis] Nam mel
ex rore colligitur, qui vtique
ex aere defluit, vnde est [Ce-
lestia dona] i. munus deorum.
Ante mel inueniebatur in fo-
lijs, vt, Mellaque decussit fo-
lijs. [Hanc etiam] Sicut supe-
riores. [Admiranda tibi leuiū
spectacula rerum] Audies ex
leuib. rebus digna stupore,
esse in apibus procures, & tan-
ta certamina. [Mores] Quia
castæ sunt, vt illum adeo pla-
cuisset mirabere morem. [Et
studia] vt, tātus amor florum,
& generadi gloria mellis. [Et
populos] vt, binæ regum fa-
cies, ita corpora plebis. [Præ-
lia dicam] vt, Erumpunt por-
tis, cōcurritur æthere in alto,
[In tenui labor, at tenuis non
gloria] Comparatio est labo-
ris q̄ magnam dat gloriam si
fuerit materia exilis ornata.
[Numina læua] Prospera, vt
alibi. Intonuit læuum.] Au-
ditque vocatus Apollo] aut
quasi poetam Apollinem inuocat, aut quasi deum pastora-
lem. Nam Apollo, Nomius dicitur.

A S C E N S I V S.

PROTINVS aerij mellis] Admirabili artificio rem tenuem
extollit Poeta sic enim de apibus tractat, vt res diuinas
& heroicæ aptissime inferant, diuinas quidem vt vbi dictu-
rus est, esse apibus partem diuinæ mentis, & haustus Aethe-
reos; heroicæ quidem, quia admiranda tibi leuium spectacu-
la rerum, Magnanimosque duces, &c. Ordo est. O Mæcenas
ego exequar, id est executione cepti operis perscribam, pro-
tinus, id est statim, vel omnino. & quasi porro teaus, id est,
ampliter dona coelestia, id est beneficio celi, aut in aere colle-
cta mellis aerij, id est, qđ rore & floribus in aere vt dixit de
apibus, colligitur. aspice, scilicet fauenter et hanc partem si-
cut sup. reliquas aspexisti, q̄a statim in principio primi libri
Mecenate nuncupauit. Aspice inquam, quia ego dicā tibi
spectacula rerum leuium, vt pote apum quæ inter animalia
nobis commoda minima habent corpuscula, admiranda, i. di-
gna admiratione, quia admirabere morem, quod nec cōcubi-
tu indulgent, item quod rege incolumi mens omnib. vna est
atq; alia multa, & duces magnanimos qui animas in vulnere
linquunt, & mores & studia totius gentis. i. generis apum vi-
delicet quæ more humano instituta, & exercitamenta ha-
bent, & dicam populos, id est vulgus apum & prælia quæ,
scilicet ab eis committuntur, quia illis ira modum supra est.
Labor supp. erit mihi, scilicet in tenui, id est in re exili & mo-
dica, at. i. sed gloria nō supple erit tenuis, id est exilis, & mo-
dica, si numina læua. i. gloriæ humanæ inimica, sinunt quem
.i. aliquem gloriose dicere, hoc est si numina inimica infe-
riorum non obstiterint, & si Apollo qui deus superus est, &

poetis beneuolus esse solet, vocatur in auxilliū meū, audicū,
exaudit. s. me, hoc est si aspirat cepris meis. hæc de mēte A. G.
vt Beroal. in Ser. annotauit sic scribens. Romani antiquitus
deos quosdā, vt prodesse, colebāt, quosdā vero ne obessent,
placabant. Cū Iouē igitur, & diuē a iuuādo nominauissent
Veioū appellauerunt, deipra atq; detracta iuuāda faculta-
te, vt auct. est Gel. in V. simula-

P. VIRGILII

MARONIS GEORGICON,

LIBER QVARTVS.

PROTINVS aerij mellis coelestia dona
Exequar. hanc etiam Mæcenas aspice
partem.

Admiranda tibi lenium spectacula re-
rum,

Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis

Mores, & studia, & populos, & prælia dicam.

In tenui labor: at tenuis non gloria; si quem

Numina læua sinunt, auditque vocatus Apollo.

cus habetur, & Robigus: ita corrigendum esse censemus au-
toritate eruditissimorum, namque Auerruncus deus est,
qui malorum auertendorum causa colebatur ab auerrucan-
do nominatus, vt docet M. Varro. in libris de lingua latina
auerrūcare autem vocabulo antiquo significat auertere atq;
depellere, quam dictionem vsurpat Lilius sic scribens in 8.
& placuit ad auerrucandam deum iam victimas cediū, & in
10. prodigiorum auerrucandorum causa supplicationes in
biduum senatus decreuit. Cic. ad Att. in epis. sic scrib. Certe
hoc omen, inquis dii auerruncant. Cato quoque in re rusti-
ca viduitatem inquit, vastitudinemque, calamitates, intem-
periasque prohibebis, defendas, auerrucesq;. Et Fest. Pacua-
num dictum amentiam auerrucassent tuam interpretatur,
i. auertissent. Auerrucum itaque deum Romani colebant, &
ab eo precabantur vt pericula auerruncaret, hoc est auerteret
amoliret atque propulsaret, legatur ergo apud Gellium, Au-
erruncus, non autem aruncus, non aut arungus cū nihil signifi-
cet & dictio sit illiterata. Arūcus apud Pliniū accipitur pro
villo qui a capellarū mēto depēdet. Sed hoc, & id genus sex-
centa alia quæ apud scriptores in latina lingua reperiuntur
partim obscura, partim deprauata tractantur ac enodantur a
nobis vberiori volumine quod quotidie cudimus, & adhuc
subincude est, quod detur in tempore, in quo omni studio
vigilantia contēdimus laboramus enitumur pro virili parte
de latinæ linguæ sectatoribus bene mereri. Hæc ille.

V A R I A L E C T I O.

TOTIESQUE ex ordine] In Rom. lib. atque etiam in Medi-
ceo, legitur absque; Ex, præpositiua particula, Totiusq; ordi-
ne. In alijs antiquis liberis, ex hī, in quo animaduertedū es-
se synæresin ex duab. vltimis syllabis in Totius, si electio ea,
Totusq; ex ordine gentis, admittatur. Verū ego crediderim,
Ex, insertum ex Paraphrasi, recteque legi, Dicam ordine.
Principio,

P Principio, sedes] Dicit ubi aluearia ponenda sunt, in qua re satis perite, & ea quæ abesse debent ne noceant apib. & ea quæ adesse, ut possint prodelle, commemorat. Sanè quoniam supra ait magnanimosque duces, ideo intulit modo, Sedes, statioque, quam translationem diligenter reseruat. [Hædique petulci] Lasciui. Exultantes. Et petulci dicti ab appetendo, unde & meretrices petulcas dicimus [Picti terga] Picta terga habentes. [Pinguibus stabulis] Plenis, sicut inanes res tenues nominamus è contrario. [Meropesque, aliæque volucres] Dicendo, aliæque volucres, ostendit etiam aues esse meropes. Sunt autem virides, & vocantur apialtre, quia apes comedunt. [Et manib. Progne pectus signata cruentis] Nomen posuit pro nomine. Nam Philomela in hirundinem versa est, pro qua Prognem vel quasi sororem posuit, vel quasi eam quæ fuerat illius sceleris causa. Nam ipsa Tereum miserat ad deducendam sororem. [Dulcem, nidis immitibus escam] idest crudelibus puellis qui apum more nutriuntur.

PRINCIPIO, sedes &c.] Hæc est prima pars executionis in hoc opere, in qua ut à Mâcinello prænotatū est poeta de sedibus seu stationibus apum differit, dicens. Principio, idest pro primo præcepto sedes, statio. i. habitatio (seu exeuntibus iunioribus videtur statio, ea enim est ubi naues ad tempus stant residentibus autem senioribus sedes est petenda idest diligenda apibus datius est utilitatis non passionis hoc est non ab apib. (nō enim illis præcipit) sed ab agricolis pro apibus. Quo i. ad quam sedem, & stationē aduerbium pro nomine, neque fit aditus idest afflatus ventis: nam venti prohibent idest im-

*Principio, sedes apibus statioque petenda:
Quò neque sit ventis aditus (nam pabula venti
Ferre domum prohibent) neque oues, hædique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, surgentesve atterat herbas,
Absint & picti squalentia terga lacerti
Pinguibus à stabulis, meropesque aliæque volucres,
Et manibus Progne pectus signata cruentis.
Omnia nam late vastant, ipsasque volantes
Ore ferunt, dulcem nidis immitibus escam.*

pabula atque fauos colligerent apes, & lacerti picti terga squalentia idest turpia & immunda, hoc est habentes terga picta idest maculis distincta, absint à stabulis, idest aluearibus in quibus stationem habent, ut dictū est, apes, pinguibus, idest plenis & melle distentis, & meropes, volucres illæ & aliæ, volucres quæ, scilicet apes deuorant, & Progne, hoc est hirundo in quam versa fingitur. signata pectus, idest pectus habens signatum manibus cruentis, scilicet sanguine filij quem patri epulandum dederat, sup. absint à pinguibus stabulis. Nam huiusmodi vastant omnia late & ferunt ore, ipsas volantes, scilicet apes appositorie escam vel in escam dulcem immitibus nidis, idest quibus pulli sunt ex rapina pascendi; posset etiam ordo esse, ferunt nidis, idest ad nidos Item sic & ipse aues volantes ferunt ipsas scilicet apes, quia volando captat apes, sed in idem redit.

VARIA LECTIO.

MEROPESQUE, aliæque volucres] In Mediceo lib. non est geminata particula, quæ, sed Meropes, aliæque, legitur: magis tamen placet geminari, ut in alijs libris habetur.

E T tenuis fugiens per graminarius] Suspendendum est tenuis, ne incipiat esse duo epitheta, quod apud Latinos constat esse vitiosum. [Vere suo] Sibi grato, & aptissimo. [Decedere rapina calori,] Ut æstus possint aquarum vicinitate vitare [in medium] Ordo est, in medium transuersas salices, & grandia coniice saxa. [Pontibus, ut crebris] Veluti pontibus, nam non sunt pontes. [Si forte morantes] Tarde remeantes ex pascuis. [Neptuno immerferit] Deum pro aquis posuit. [Grauiter spirantis copia thymbræ] Genus est herbæ abundantis in Phrygia. Grauiter autem modo bene, & multum significat, aliàs male, ut, Aut ubi odor grauis. Item Graue olentis Auerni. [Violaria] Loca in quibus nascuntur violæ.

A T liquidi fontes] Postquam descripsit quæ abesse debeant apib. atq. aluearijs nunc quæ adesse velit describit dicēs. At i. sed fontes liquidi. i. puri & limpidi, & stagna virētia musco. i. in quib. crescit muscus viridis, & riuus tenuis. i. exilis ne murmure, & aqua impetuosa decurrentis offendantur apes fugiēs. i. recurrens per gramina adsint. scilicet ad aluearia, & sedē stationē ve apum, & palma. i. arbor illa longissimis frondibus aut oleaster. i. olea sylvestris, ingēs. i. ingētes ramos expādens, obūbret vestibulū. i. parvū stabulū, hoc est primū introitū stationis, ut cū i. qñ reges. i. primores apū regali more viuetes, noui. scilicet ad nouā urbē regēdā, electi ducēt. i. educēt, suo i. opportuno, & debito vere, prima examina. i. primos foetus apum, & iuuetus. i. multitudo iuniorū apum emissā. i. educta tunc primū, ludet fauis. scilicet se collectis, ripa vicina inuitet. scilicet alliciat, decedere calo-

*At liquidi fontes, & stagna virētia musco
Adsint, & tenuis fugiens per graminarius,
Palmaque vestibulum, aut ingens oleaster obumbret.
Ut cū prima noui ducent examina reges
Vere suo, ludetque fauis emissā inuentus,
Vicina inuitet decedere ripa calori,
Obuiaque hospitij teneat frondentibus arbor.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transuersas salices, & grandia coniice saxa:
Pontibus ut crebris possint consistere, & alas
Pandere ad æstium Solem, si fortē moranteis
Sparserit, aut præcepit Neptuno immerferit Euris.
Hæc circum cassæ virides, & olentia late
Serpilla, & grauiter spirantis copia thymbræ
Floreat, irriguumque bibant violaria fontem.*

ribus iniectis quibus, ut homines pōtib. vtantur, & possint pādere. i. explicare alas ad solem cūtiū, si fortē Euris ventus ille impetuosis sparserit, i. disperferit. apes morantes, tardius redeunt, dum. n. incumbentem pluuiam percipiunt non solent abire à stabulis longius saltem & si forte abiuerint præcipites redire, si quæ autem immorata fuerint ne alis humidis immergant dum aquam peruolare cupiūt, monet pontes cōstitumere, & Euris præcepit, i. præcipitanter flans & ingruens, immerferit Neptuno. si. aquis quib. Neptūnus præst cassæ. i. herbæ illæ odoriferæ virides floreant supple circū hæc. scilicet dicta loca ac stabula apum & serpilli olentia late, & copia, i. abundantia, & vbertas, thymbræ in Phrygia abundantis a qua Apollo Thymbræus dictus est, spirantis. i. fragrantis grauiter. i. potenter, floreant circum hæc, & violaria. i. violarum frutices, aut copia earum aut loca in quibus nascuntur, bibant circum hæc fontem irriguum, i. irrigantem, hoc est habeant etiam herbas odoríferas in confinio ad pascuum, & mellificium.

ri ac frigus opacum in ripis, & ut arbor, s. palma aut oleaster, obuia. i. obiecta decedere volentib. teneat idest immoretur, hospitij. i. sedibus frondentibus. nuper capris, frondib. i. ramorum frondentium, hoc est ut propter amoenitatem riparum alliciantur exire aluearijs, sed propter amoenitatem arboris redeant, nec sedes mutant, seu. i. siue humor. i. aqua vicina, stabit. i. stagnabit iners. i. torpens, seu profluat, coniice, salices transuersas. i. transuersum, & saxa grandia in medium. scilicet eius, hoc est humoris, seu aquæ ut. scilicet apes possint consistere, idest requiescere, crebris pontibus. i. lignis, aut lapidibus

V Traque vis apibus pariter metuenda] Tam caloris quam frigoris. Quod licet virunque æquali modo

*Ipsa autem, seu corticibus tibi sut a cauatis,
Seu lento fuerint aluearia vimine texta,
Angustos habeant aditus, nam frigore mella*

metuendum sit, rñ dissimiliter nocet: nam calore liquefacta defluunt mella, quæ si fuerint frigore cōdurata, q̄ contrictas apes

apes interimunt [Spiramēta] Exitus. Alibi, Sæui spiracula Ditis. [Fucoque Genus est herba, unde tinguntur vestes. Fucum autem & flores pro cera posuit quam ex his colligunt rebus. [Hæc ipsa ad munera] Ad officia coangustandarum cauernarū.] Et visco, & Phrygiæ seruant pice lentius Idæ.] Ordo est, Seruat gluten, quod est lentius & visco, & Phrygiæ Idæ pice. Seruant autem mire ait: nam pilas quasdam in aluearibus faciunt, de quibus postea ce ea recta componunt. [Si vera est fama] Si credendum est apes posse terras effodere. [Exleui, rimosa cubilia limo] Alij. Et leui legunt Vnus tamen sensus est. Nam hoc dicit. Quod illæ nimio labore perficiunt, tu è leui vnge rimosa cubilia circumfouēs limo, etiam raras frondes superinijsce. Quod ideo fit ne vel limus crepet, vel cauernæ aut solæ penetrentur, a frigore. [Taxum sine] Jvenenatam arborem, ut in bucolicis, Sic tua cyrneas fugiant examina taxos. Mel enim pessimum ex inde gignitur. [Rubentes cancos] Odore enim ipso pereunt. Rubentes autem cum vruntur, non quia per naturam fiat huius coloris. [Alte neu crede paludi] Ne facile mergantur. [Vocisque offensa] Resonat Echo repercussa, quam apes, vehementer horrere manifestum est.

A S C E N S I V S.

Ipsa autem, seu corticibus, &c. Docet aluearia conficere ostendens ex qua re & qua forma fieri debeant Ordo est, Aut, pro sed, ipsa aluearia (si non scribendum est aluaria, quod ab aluo formet: sicut ab alueo aluearia dicimus, est cōtractio vocalium in vnam syllabam, & pronuntiandum quasi aluearia) .i. domicilia apum, seu fuerint tibi suta. i. consuta, & consuetudo formata sup. ex corticib. cauatis, extractis. s. lignis, seu fuerint texta. i. contexta vimine lēto. i. flexibili, sicut ex culmis frumentaceis et fiunt: ex quacumq; ergo materia formata fuerint, habeant angustos. i. cōstrictos, aditus. i. accessus. Nā hyems cogit. s. cōstringit & cōtrahit mella frigore quod. s. per latos aditus intraret, & calor. s. æstius, remittit. i. defluere facit eadē. s. mella liquefacta. i. resoluta, & vtraq; vis, i. violentia aut abūdantia tā frigoris quā caloris est metuenda pariformiter apibus, ne, si illis officiat. Neque illæ, s. apes ne quidquam. i. frustra, hoc est non ab re, sed summa ratione linūt. i. obstruūt cera certatim. i. cum magno conamine, sicut vbi pro laude certa

*Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
Vtraque vis apibus pariter metuenda: neque illę
Nequicquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque, & floribus oras
Explent, collectumque hæc ipsa ad munera gluten,
Et visco, & Phrygię seruant pice lentius Idę.
Sæpē etiam effossis, si vera est fama, latebris,
Sub terra fodere Larem, penitusque repertę
Pumicibusque cauis, exesque arboris antro.
Tu tamen & leui rimosa cubilia limo
Vnge, fouens circum, & raras superinijsce frondeis.
Neu proprius tectis taxum sine, nèue rubenteis
Vre foco cancos, alte neu crede paludi;
Aut vbi odor cœni grauis, aut vbi concaua pulsu
Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.*

verisimile apes fodisse sub terra larē. i. foramē aut domū, & hoc latebris. i. cauernis terræ effossis. i. fodiēdo apertis, & reperit. s. sunt sup. in pumicib. i. lapidibus illis spōgiosis penitus. i. valde & pene intus, cauis. i. cauatis, & in antro arboris exesq; s. a carie aut vetustate, hoc est apes summū quidem, studiū adhibent ad obstruendas rimas alueariorum, tamen, & idest etiam tu vnge cubilia rimosa idest hiantia, & rimas ac fissuras habentia limo leui, idest molli & faciliter leuigabili fouens circum idest in circuitu, & superinijsce raras frondes ne scilicet desiccatus limus dissoluatur; neu sine, idest & non permittas, taxum arborem illam in Corsica frequentem & mella deprauatē propius. i. vicinius quam satis sit, aut valde vicine, tectis scilicet aluearium, nèue vre idest vel ne vras foco idest igni aut in foco idest loco vbi ignis fouetur cancos idest pisciculos illos rubētes, scilicet dum cocti sunt, hæc autem verat ne graui odore necentur apes: neu crede idest cōmitte. s. apes paludi altæ idest profundæ, ne. s. immergantur peruolantes, cū nō possint saxa eminētia inijsce, aut ne graui odore exhalante suffocentur, aut ne crede apes sup. illi loco, vbi est odor grauis cœni. i. luti, aut vbi sonent pulsu. i. ex impulsu aquarum, saxa concaua pulsu. i. per impetū, & impulsu aquarum, & vbi imago vocis. i. Echo referens eandem vocem quā acceperat, resultat. i. repercutitur offensa. s. b. obstaculo loci concaui, quia ut graui odore ita vehemēti sono obtunduntur apes.

V A R I A L E C T I O.

SvB terra fodere larem] Sunt libri, in quibus, Sub terrā sit. In Mediceo, Sub terras. Atq; etiā, Fouere larē,] Exesq; arboris antro] In libris nonnullis manuscriptis legere est. Arboris aluo. Sed antro per hyperbolem lōge melius vī, ac figuratius.

SERV.

Pulsam hyemem sol aureus egit.] Secundum phyticos qui dicunt quo tēpore hic hyems est, æstatem esse sub terris, & versā vice cū hic æstas, illic hyemem. Quod etiam Lucretius exequitur, & trahit in argumentum putealem aquam, quæ æstate frigidissima est, hyeme vero calidissima, [Metunt flores] Secāt. Vnde & mēssores dicti sunt. Sanē meto metis, facit pręteritum perfectum messui. [Hinc] Ex florib. s. ex quib. primo mel, mox pullos efficiunt. [Nescio quid dulcedine lęte] Quadam arcana ratione nature. [Mella tenacia figunt.] Quia cum inuerfi sunt faui, mel tamen inde non funditur, vnde ait Tenacia, quę in resuptatis fauis coherent. [Cauis] Aluearibus. [Æstatem liquidam suspexeris agmen] Per ve serenum, [Cōtemplator] Pro iutuere, nam tempus futurū pro pręsenti posuit ab imperatio modo. [Aguas dulces, & frondea semper]

*Quod superest, vbi pulsam hyemem Sol aureus egit
Sub terras, cælumque æstiva luce reclusit,
Ille continuo saltus, sylvasque peragrant,
Purpureasque metunt flores, & flumina libant
Summa leues: hinc, nescio qua dulcedine lęte,
Progeniem, nidosque fouent; hinc arte recentes
Excludunt ceras, & mella tenacia figunt:
Hinc, vbi iam emissum caueis ad sydera cæli
Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem,
Contemplator: aquas dulces, & frondea semper
Tecta petunt. huc tuiusos asperge sapes,
Trita meliphylla, & Cerynthæ ignobile gramen,
Trinitusque cie, & matris quate cymbala circum.
Ipse confident medicatis sedibus: ipse
Intima more suo sese in cunabula condent.*

Propter hoc ait supra. Et tenuis fugiens per gramina riuus Palmaque vestibulum. [Trita meliphylla] Varro hanc herbam apialtrum dicit in 1. libro operis rustici. [Cerynthæ ignobile gramen] vile, vbiq; nascēs, [Matris cymbala] Quę in eius tutela sunt, ideo quod similia sunt hemicyclis cœli, quibus cingitur terra, quę est mater deorum. [More suo] Naturali ratione, cuius causa non redditur. Quis enim nouit cur aeris sono redeant in aluearia? licet ipse paulo post dicit, crepitantisque era secutę Dictęo cœli regem pauere sub antro.

A S C E N S I V S.

Quod super est] Docet reliqua ad apes pertinentia, quomodo videlicet educant fœtus, & quo medicamento retinendę sint ne diuagentur. Ordo est: respiciens ad id, Principio sedes apib. &c. ut sit, illud quidem in principio faciendū est, sed ut quod superest, idest quod reliquum

reliquum est aut quod restat, præcipiā, vbi. i. postquam sol au-
reus. i. rutilus egit sub terras exegit cōspectu suo hyemē. i. fri-
gus, & pluuias hyemis, pulsā. i. exactā, & reclusit. i. aperuit lu-
ce æstiuā. i. splendore æstiuā, illā. i. apes peragrāt. i. puolant
cōtinuo salus, & syluas, & metūt. i. exugūt flores purpureos
. i. purpurei coloris, aut pulchros vt purpura est, & ipse leues
. i. agiles, & veloces libāt, id degustāt aut attingūt flumina sū-
ma. i. summitatē fluminū, & ipse letē nescio qua dulcedine. i.
delectatione naturali, fouēt hinc. i. ex florib. & flumine pro-
geniem. i. fetū & nidos. i. fauos, & excludūt hinc, arte. i. artifi-
ciose recētēs ceras, & figunt. i. affingūt, aut fingūt. i. cōponūt
mella tenacia hinc. i. deinde, vbi suspexeris. i. suspiciendo, h. e.
sursum inspiciendo videris agmen. i. examē apū agminatim
volantiū emissum, caueis. i. alueis ad sydera celi. i. in altū aera
videris dico in aere. i. remigio alarū, hoc est volare, qā sic aere
vitur volucris vt natant aquis. per æstatē liquidā. i. ver tepi-
dum & serenū, & mirabere nubem, obscuram trahi vento. i.

si tunc vbi emissæ sunt apes, oborta fuerit tēpestas nubilosa
aut mirabere nubē obscuram trahi vento, cum non sit nubes
sed examen apium emissarū, vt aut scias quo, confidant, con-
templator. i. respice, & attēde, quia ipsæ perūt dulces aquas,
& recta fondea. i. arbores. i. vmbrosas, asperge tu huc. i. ad hāc
rem quam sponte petunt sapores iussos, i. a rei rusticæ præce-
ptoribus, videlicet, melisphylla. i. apiastrū quod apis foliū in-
terpretatur trita. i. cōtusa, vt saporē mellis quē cōtinent edāt,
& gramen ignobile. i. vile quo ad alios & vulgo nascens, ce-
rinthæ illius herbæ, & cie. i. excita tinnitus. i. crepitus pel-
uium, & quate. i. concute circum. i. per circuitum cymbala. i.
instrumēta sonora matris. i. deum, hoc est Cybeles seu Cybe-
lis ipsæ. i. apes excitæ aut cōcitæ confident. i. sedem simul ca-
pient sedibus medicatis. i. dictis herbis illitis, & ipsæ. i. spon-
te sua non coactæ cōdent. i. recipient se suo more. i. naturali
in intima cunabula, idest penitissimas cellas suas. Et docet
quomodo reuocari possunt ita quoties serenitate euocantur.

v.

Incessit ingruit, inuasit. Ali-
bi: Incessi muros, ignes ad te-
cta volare. Et incessit regibus
figuratum est, nā incessit reges
dicimus. [Trepidantia bello.
Corda.] Alacritate pugnandi
nō timore. Alibi. exultantiaq.
haurit Corda pauor pulsans.
[Morantes] Tarde incedentes
[Fractos] Collisos. [Trepidæ
coeunt] Festinant inter se ni al-
uearibus. [Pennisq; coruscant]
Quemadmodū scuta milites
cōmouēt. [Vocant clamoribus
hostē.] Prouocant. [Ver nactæ
sudū] Serenū post pluuias; vt,
Per sudū rutilare vident. [Cā-
posque patentes]. i. per aerem
purum & liquidum, nō nubi-
bus clausum, & ita aer, cāpus
est apum, vt mare nauium, ho-
minum solum. Ipse in 5. Sub-
trahiturq; solum. [Glomeran-
tur in orbem] More bellatium
[Non densior aere grando] in
alijs i. bellis victi tū pereunt
in certamine vero apum etiam
victices. Nam dictū est, Ani-
masque in vulnere ponunt. [Tantum pluit ilice glandis] [Erit
nominatiuus hæc glans. [Ingentes animos] Statius.

Maiores in exiguo regnabat corpore virtus.

Μικροὶ μὲν ἐν δέμας ἄλλα μαχητῆς.

Pulueris exigui iactu] Quia cum puluerem viderint, sperant
tempestatem futuram, quæ eis plurimum nocet.

ASCENSIVS.

Si autem ad pugnam] Quia docuit apes euocari aliquan-
do serenitate, docet cōsequenter eas etiam ad pugnam exci-
tari, & excitatas modica re, vt puta iactu pulueris posse seda-
ri. Ordo est. Sin, i. sed si supple apes exierint ad pugnam (nā
ne id mireris) discordia incessit. i. irrepsit sepe duobus regib.
i. apum magno motu. i. cum tumultu populū. i. præsciscere, &
prædiscere continuo animos, vulgi. i. reliquarum apum quæ
respectu regum vulgus. i. viles populus sunt, & corda trepi-
dantia bello longe, i. antequā ineant prælia. Namq; ille. i. no-
tissimus & inclitus canor. i. clangor, Martius. i. bellicus cris. i.
litui, aut tubæ græcæ, rauci. i. raucæ sonantis, hoc est murmur &
strepitus apum belli cum clangorum imitans increpat. i. car-
pit, & exprobat cū crepitu quodam morantis. i. intra cellas,
aut aluearia sua nō statim prouentis. (Est accusatiuus plura-
lis numeri, exponit, quis sit canor dicens) & pro. i. vox imita-
ta. i. imitans, & effingens sonitus tubarum fractos. i. raucitate
canentis cum stupore auditur. i. inter apes, tum ipse, apes
coeunt. i. congregiuntur, & conuentum faciunt inter se exi-
stentes trepidæ. i. festinæ cum tremore sicut in bello tumultu-
uario hoies solent & coruscant. i. micant pennis. i. vibranti-
bus alis, & exacuunt, rostris spicula. i. aculeos suos, & aptant
suos lacerros ad insultus faciendos, & recipiēdos, & miscētur

*Sin autem ad pugnam exierint (nam sepe duobus
Regibus incessit magno discordia motu)*

Continuoque animos vulgi, & trepidantia bello

Corda licet longe prædiscere, namque morantes

Martius ille æri rauci canor increpat, & vox

Auditur, fractos sonitus imitata tubarum:

Tum trepidæ inter se coeunt, pennisq; coruscant,

Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,

Et circa regem, atque ipsa ad prætoria dense,

Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.

Ergo, vbi ver nactæ sudum, camposque patentes,

Erupunt portis, concurritur æthere in alto;

Fit sonitus; magnum mixtæ glomerantur in orbem,

Præcipientesque cadunt. non densior aere grando,

Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.

Ipsi per medias acies, insignibus alis,

Ingentes animos angusto in pectore versant.

Vsque adeo obnixa non cedere, dum graui aut hos,

Aut hos versa fuga victor dare terga coegit.

Hi motus animorum, atque in certamina tanta,

Pulueris exigui iactu compressa quiescent.

circa regem dense, & ad ipsa
prætoria. i. vbi prætor. i. prin-
ceps belli, & iudex locum hēt
hoc est summa cura custodiūt
regē, & ductorē suū in qua re,
vt dixi, Poeta per apes docet
quid hoib faciendū est quodq;
peculiari quadā laude Galli
hactenus obseruant, & vocant
. i. prouocant magnis clamori-
bus hostē, aut singularis est p
plurali, quia pl⁹ significat, aut
multo significantius hostem. i.
regē caput belli & discordiæ,
q. d. vt ad sui regis custodiam
feruent, ita in aduersarij perni-
ciem ardent. Ergo quia. i. non-
nunquam ad pugnam exire
solent vbi ipsæ apes. i. nactæ
sup. sunt. i. obtinuerunt, vel
sudū. i. seorsum ab vdo est cla-
rum, & serenū & campos pa-
tentes vbi. i. quo Marte pu-
gnēt, hoc ē data opportunitate
temporis, & loci ipsæ erum-
punt. i. visæ emittunt portis
(Allusio ad ciuitates) & con-
cursus fit. i. ab vtroq; exercitu

in alto æthere sonitus. i. pugnantium fit, & ipse mixtæ glome-
rantur. i. conuoluuntur in magnum orbem. i. glomos, & ca-
dunt præcipientes. i. mutuis vulneribus interemptæ & amissis
potissimum spiculis, grando non cadit, aut non pluit densior
aere, qām. i. apes, nec tū. i. tam multum glādis pluit de ilice
concussa quantum. i. aptum cadit ex tali cōflictu (& est apta
similitudo, nam corpuscula apum grandinis, & glandis ferē
instar sunt) Ipsi. i. reges, & primi ductores versant in angusto
corpore ingētes animos (pulchrum antitheton) obnixa. i. ob-
nitentes & constituentes vsque adeo, idest omnino non ce-
dere, dum, i. donec, victor grauis. i. molestus & grauitate vr-
gens subegit, aut hos, hoc est, aut vnos, aut alteros dare terga
versa. i. obuersa fuga. i. per fugā, hi. i. immensi motus aiorum
atq; hæc tanta certamina. i. apum, quiescent. i. sedabuntur cō-
pressa iactu. i. per iniectionem exigui pulueris, credunt. n. aut
grandinem, aut imbrem decidere, & est iterum antitheton,
tanta. i. tā magna certamina, & exigui pulueris &c. Antithe-
ton autem, vt sepe admonui dicitur contra positum, hoc est
contrariorum positio, quæ plurimū splēdoris habet, vnde ab
inanibus caufidicis plus iusto effectari solet, dicente Persio.
pedius quid? Crimina raris librat in antitheti, doctis potuisse
figuras Laudatur, Sanē ex huiusmodi coloribus, quibus hic
sparfime vitur poeta liquet in mediocri dicendi charactere
etiam exornationibus esse loca, dummodo non sint affectatæ,
nec penitus impertinentes, sed ad continuam translationem
pertinentes. Quales sunt quibus in hoc potissimum lib. 4.
vitur Maro noster. Nam nisi metaphoricis loquatur, non
posset exhibere, quod in fronte receperat admiranda le-
uium spectacula rerum. Opus enim erat in apibus anima-
lium viliū facile minimis res regales imō plusquam he-
roicas fingere, vnde dicturus est, esse apibus partem diuine
mentis

mentis & haustus Aetherios dixere. Vnde nunc reges apum describens, reges hominum graphice depingit non minus arguta intentione quā Homerus, qui in deorū factis humana perscribit. Artificiosus. n. est in minimis animalium summos hominum describere quam in deis homines. Omnia itaque belli inter reges regendi officia praescribit. Nā animosi duces, non sinunt se castris aut mœnibus includi, sed statim in hostem prodeunt, quod quia non fecerunt Troiani eis vitio daturus est in nono, vocaturus eos nō Phryges, sed Phrygias, muliercularū. n. est includit, vnde nūc dicit. Sin aut ad pugna exierint, & discordia magno motu, quæras quō magno motu, cū tantilla sint illis corpuscula? Nempe amorum, quia regibus incessit. Illud autē incessit vī praesentis temporis. Nam dicit incesso incessis, cum dandicalu, vt incessit mihi cupido &c. Animos vulgi id quoq; ductorum optimū est. Vnde ante praelia committenda ferē concionem habere inducuntur, vt militum animos praenoscant, trepidantia aut Martio furore concussa, aut spemque metumque inter dubia longe praescere, quia longe dicit certum est non esse inchoatium verbum, non enim longa est inchoatio, sed pro principali ponit, dicere etiam potuisse praediscere. Martius, idest bellicus, aut quali Mars suos accendere solet. Multum autem ad bellum posse clangorem tubarum indicat illud, quod in 6. Aeneid. de Misenō docet. Aere ciere viros, Martemque accendete cātū: Quia vero apes nō vtuntur tubis apte dicit, vox auditur fractos sonitus imitata tubarum. Vbi miram vim depingendi etiam qui pingi non potest sonitus habet vocabulum fractos, nam subraucum, & bellicum sonātis tubæ sonitum, aut militis clamorem tremulum, & subaridum indicat. Coruscant pennis, vt milites armis. Natura aut hoc omnibus animalib. dedit, vt quibus maxime valent minentur, antequam praelium committant. Sic enim canes dentes, feles ungues, tauri, & arietes cornua ostentant, & milites hastas suas vibrant: quia vero apes pennis, quæ alarum sunt tibicines, plurimū possent, nā fractis illis & penitus imbelles sint. Nō ab re eas explicant, spiculaq. exacuunt rostris, &c. Et circa regem quippe cuius cura ipsis praecipua est, quia rege incolumi mens omnibus vna est: amissio rupere fidem, tota itaque reipub. salus in regis salute consistit. Ad ipsa praetoria. i. tabacula & tentoria regis. Nā praetoris est quicunq. in castris ius

dicat, siue Rex, siue Imperator, siue Dux, siue Consul, alio q. sit. Vocant ergo fiduciam praese ferunt, quod militib. faciendum est eo quod multi possunt, quia posse videntur. Aptē dicit hostē non hostes, aut quia plus saepe per singularitatem significamus, aut quia ad totū exercitum hostilem respicit, aut potissimum, quia ad alterius factionis regem, sicut enim in sui cuiq; regis incolumitate salus est, ita in alterius regis nece victoria. Ergo vbi ver nactæ sudum. Ideo serenitatē expectant, quia ventus officit volatui, nec cōsilio, sed naturæ sti mulis ad praelia impelluntur. Sudum autem dī seorsum ab vdo, aut sine vdo, vnde & Plautus. Quintu in paludem is, exagitasq. arundinem, qui pertegamus, villam, dum sudum est, Irrumpunt portis, alludit ad portas castrorum, vnde nulus mihi tam inepte fuerit sciulus, vt dicat inepte dictas portas de alueorum rimulis. Nam summo artificio res minimas vt maximas effert. Alludit etiam ad militum bellicosum animos qui non expectant donec educantur, sed prorumpunt. Ipsi quippe, qui magni, quia reges. Ipsi enim emphasim habet. Obnixa. i. obnitentes. Possemus plura etiam in sequentē partem, imō totum opus afferre, sed breuitati studētes interdum monuisse contenti sumus multo plura quam a commentarijs afferantur esse ab diligente interprete afferenda. Nos autem ideo breuiore sumus, quod culpamur, a nonnullis nimis aperti, & faciles esse, atque vtinam id solum sit in nobis vitij. Multa autem argute dicuntur a commentarijs reliquis, e quibus non oscitabundus lector plura discere poterit, vt ex illo Seruiano quod dicturus est ad aliud vela traham, & terris festinem aduertere proram, vbi illam, inquit, allegoriam respicit, qua est vsus, in principio ades, & primi lege littoris oram. Item pelagoq. volans da vela patenti &c. Traximus quod modo diximus allusione, & metaphoras conuenienter esse continuas.

V A R I A L E C T I O.

VICTOR dare terga coegit] In omnibus ijs libris, quos habere potuimus. Subegit scriptum obseruauimus, pro, Coegit, [Pulueris exigui iactu compressa quiescent.] In Mediceo & antiquis plerisque libris, Quiescunt praesenti tempore legitur, vt praecipua haec magis asseuerare videatur.

SERV.

Deterior qui visus] Peior à malo dicitur deterior à meliore. [Prodigus] Nō mella conficiens sed mella consumens. Ideo autem regem solum precipit occidendū, quia eo amisso suus dissipatur exercitus. Nam & Bina regum facies, & corpora plebis. [Squalentibus] Splendentibus, quod à squamis venit, vt, Squamis auroque trilecem. Nam à squalore, sordidum significat, vt, Squalentem barbam [Terram sicco spuit ore viator] Aut in terram, aut reuera terram, propter puluerem. [Paribus lita corpora guttis] Similib. idest aureis habentis distincta corpora. Nam lita, est illita, distincta [Potior soboles] ad mella. s. procreanda. [Celi tempore certo] Et cum oriuntur pleiades, & cum occidunt, i. verno & autūno. [Dulcia mella] Nō est superfluū epitheton. Nā iō ait dulcia, quia etiā sunt amara vt corsicana sicut in Bucolicis diximus, [Liquida] Defecata, sine sordibus non quæ fluunt, nam mala sunt. [Durū Bacchi domitura saporem] Apta mulso. Bene autem ait durum saporem, quia maiores vina asperima mellis dulcedine temperabāt [Frigida tecta] Mella vacua, inoperosa: contra, feruet opus. [Instabiles animos] Suadētes inanem vagandi licentiam. [Quisquam] Subaudi militum, aut certe quisquam de exercitu. [Altum Ire iter] Aut ludēdo in altum volare, aut in bella procedere, alias non audebit.

*Verū vbi ductores acie reuocaueris ambos;
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci; melior vacua sine regnet in aula.
Alter erit maculis auro squalentibus ardens:
(Nam duo sunt genera) hic melior, insignis & ore,
Et rutilus clarus squammis: ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius aluum.
Vt binæ regum facies, ita corpora gentis;
Namque alię turpes horrent: ceu puluere ab alto
Cum venit, & sicco terram spuit ore viator
Aridus. elucent aliæ, & fulgore coruscant
Ardentes auro, & paribus lita corpora guttis.
Hæc potior soboles; hinc celi tempore certo
Dulcia mella preme: nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, & durum bacchi domitura saporem.
At cum incerta volant, cæloque examina ludunt,
Contemnuntque fauos, & frigida tecta relinquunt:
Instabileis animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. tu regibus alas
Eripe, non illis quisquam cunctantibus: altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.*

rū in piscibus, auro, i. colore fuluo (dico, inquit) alter. Nam duo sunt genera, scilicet regum, hoc. s. de quo loquitur, videlicet insignis, idest insignitus & decoratus ore. i. facie. Est aut diastole. i. positio brevis pro lōga, i. iamBUS, p. spōdeo in quarto pede, melior insignis &c. & clarus squammis rutilus. i. micatib. in morem auri, ille alter, s. deterior, horridus desidia. i. segnitie, & et ignauia torpēs, & trahens supp. erit inglorius aluum latam, idest obesam & oblongam. Vt idest, quem

VERVM vbi ductores acie &c.] Docet duorū regū pstantiorē esse eligendū, & signa quibus is dignosci possit, deteriorē aut occidendū ne prodigus obsit dicens. Verū. i. sed vbi. i. postquam tu reuocaueris acie. i. a pugna per iactum scilicet pulueris, ambos ductores i. principes belli, hoc est reges dede neci. i. occide eum qui visus sup. fuerit, aut qui videbitur, deterior. i. minus bonus, ne ipse prodigus, idest, dissipator rerum & exercitus sui obsit, idest noceat rei pub. suæ & rei tuæ priuatae, & sine. i. permitte vt sup. melior idest pstantior eorū regnet in aula vacua. s. ab hoste qui iam occisus fuerat. Bene autem dicitur in aula quæ proprię regia dicitur, licet p atrio vulgo accipiatur. Alter scilicet regum, hoc est pstantior erit ardēs. i. coruscās, & resplēdens maculis squalentibus, i. splendentibus more squamma

V A R I A
L E C T.

quemadmodū binę sup. sunt facies. i. facturę. & formę corporum regū. i. a sup. bina sunt corpora plebis. i. vulgi hoc est reliquarum apum, namq; alię. i. alięq; horret existentes turpes, ceu. i. veluti, cū viator aridus, s. deficcatione aut siti, venit ab alto puluere. i. postquā permeauit terrā puluerulentā & spuit ore sicco. i. per puluerē saluę concretum exiccato, terram. i. puluerem cum salua, vt dixi, concretum, alię. s. apes elucēt. i. coruscant fulgore ardētes. i. resplendētes auro. i. fulgore auri fulgorem imitante, & corpore sup. earum lita sup. sunt, parib. guttis. i. maculis quasi guttatim sparsis, hęc. s. posterior soboles est potior. i. porior eligēda, tu premes. i. coges hinc. i. ex hac posteriore sobole, certo tpe. i. dispositione celi, mella dulcia nec rātum dulcia quantum, & i. pariter liquida. i. defecata, & domitura durum saporem Bacchi. i. acre vinū faciēdo. i. mulsum, hoc est quę quidē dulcia erant, sed tamen magis liquida,

& ad mulsum conficiendum vtilia. [At cum incerta volant] Tangit tertium euolandi modum. nam non solum euolant dū educuntur aut dū ad pugnam exercitatur, sed etiam ad ludum inanem quem prohibere monet dicens At. i. sed cum. i. quando examina, s. apum volāt incerta. i. vagabunda, sine certa ratione euolatus, & ludunt cēlo. i. in aere, & cōtemnunt fauos, & relinquunt tecta sua. s. frigida, vtpote ab operatione cessantes nā feruet opus redolentq; thymo fragrantia mella, tu prohibebis animos. s. apum instabiles. i. vagos, & inconstātes nec ad rem intentos supple ab ludo inani, nec magnus labor. i. & nō magna difficultas est prohibere, pro eo quod est prohibēdi, tu eripe. i. deme regibus alas, & sup. prohibueris, quia quisquam. s. de plebe, non audebit ire inter altum. i. euolare per aera, aut vellere signa castris. i. egredi ad pugnam, illis. s. regibus cunctantibus idest, immorantibus in tectis.

IRV.

CRoceis floribus horti] Tā odoris optimi, quam coloris, non enim dicit illic crocum solum esse debere, [Falce saligna] Facta de falce quasi in simulacro ligneo. [Hellepontiaci seruet tutela Priapi] Non dicit Priapum illic esse debere, sed præcipit tales esse hortos, vt mereantur deū habere custodem. Hic autem Priapus fuit de Lampasco ciuitate Helleponti, de qua pulsus propter virilis membri magnitudinem post in numerum deorum receptus meruit nomen esse hortorum. De hoc Horat.

Nam fures extra coercet,
Obscuroque rubet porrectus
ab inguine palus:

At importunas volucres in vertice arundo Terret fixa.
Dicitur autem præesse hortis propter eorum fecunditatem, nam cum alia terra semel creet aliquid horti nunquam sine fructu sunt. [Ipse thymum] Diligens rusticus, & cultor hortorum. [Irriget imbres] idest aquas. Iuuen.

In tenues plantas facili diffunditur haustu.
[Vela traham, & terris festinem aduertere proram] Illam allegoriam respicit qua est vltus in primo.

Ades, & primi lege littoris oram. Item:
Pelagique volans da vela patenti.

[Pinguēs hortos] Fœcundos [Biferiq; rosaria Pestil] Pestum oppidum est Calabria, in quo vno anno bis nascitur rosa. [Crescere in ventrem cucumis] In curuaturam. Ideo autem si qui per herbam, nam, rectus crescit si pendeat. Sanē hic cucumis huius cacumis declinatur, sicut agilis, secundum idoneos. Nam neoterici huius cucumeris dixerunt, sicut puluis pulueris. [Nec sera comantem Narcisum] Sero flores habentem.

INVITENT croceis &c.] Admonuit subitos tumultus atque inanes lusus apum prohibēdos, nunc monet ad mellificationē eliciēdos, & croceis florib. imitandos facturū digressunculam de hortorū cultu subiuncturūq; cuiusdam senis, secundam in ea re diligentiam, Ordo est. Horti halantes. i. fragrantēs, & spirantes florib. croceis. i. aut tenera croci aut croci coloris, inuitent. i. alliciāt, & attrahāt apes ad se, & custos furum atque auium. s. importunarum, cum falce saligna. i. qui

Inuitet croceis halantes floribus horti;
Et custos furum, atque auium, cum falce saligna
Hellepontiaci seruet tutela Priapi.
Ipse thymum, pinosque ferens de montibus altis,
Tecta serat late circum, cui talia curæ:
Ipse labore manum duro terat; ipse feraces
Figat humo plantas, & amicos irriget imbres.
Atque equidem extremo ni iam sub fine laborum
Velatrahā, & terris festinem aduertere proram;
Forsitā, & pingues hortos quę cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Pestil,
Quoque modo potis gauderent intyba riuus
Et virides apio ripæ, tortusque per herbam
Cresceret in ventrem cacumis: nec sera comantem
Narcisum, aut flexi tacuissēm vimen acanthi;
Pallentesque ederas, & amantes littora myrtos.

num duro labore, & ipse, figat, idest affigat humo plantas feraces, & irriget. i. superfundat, imbres amicos. i. salubres. Atque equidem. i. ego certe ni. i. non nisi ego traham iam vela. i. sim iuxta nauigationis institutā portum, hoc est sub extremo fine laborum, & nisi festinem aduertere terris. i. ad terrā proram. i. posteriorem nauis partem, quod faciunt qui in statione non diu mansuri sunt, vt Aen. 6. Obuertunt pelago proras, ego forsitā canerem & i. simul quę cura colendi. i. in colendo, ornaret hortos pingues. i. fecundos, & rosaria. i. rosarum copiam aut plantaria, Pestil. i. illius oppidi in Calabria biferi. i. bis quotannis fructus ferentis quoque (duę sunt voces). i. & quomodo intyba gauderent. i. leta essent riuus potis. i. absumptis, & imbibitis, & quomodo ripæ virides gauderent apio. i. herba illa viridi, & cucumis, herba illa, tortus. i. plicata per herbam cresceret in vētrem. i. latum ventrem acciperet, nec tacuissēm. i. etiam cecinissēm narcisum. i. herbam illam eiusdem nominis florem ferentem, comantem. i. frondentem aut florentem sero. i. tarde & vimen acanthi, illius fruticis spinosi, flexi. i. flexibilis, aut reuera flexi in hortis, & hederas pallentes. i. albas, aut pallere facientes, & myrtos amantes littora. i. feliciter nascentes in littoribus, quare in Veneris quę nata in mari est, dicuntur tutela.

Quoque modo potius gauderent intyba riuus] In Longobardico, versus ita legitur. Quoque modo positus gauderent Intybra fibris, quanquam Fibris, superadditum eadem tamen manu, atramento non dissimili.

OEbalia turribus altis] Oebalia ipsa est laco-
nia, vnde de Castore, & Pol-
luce ait Statius Oebalide
fratres. [Galesus] vero flu-
uius est Calabria, qui iuxta ci-
uitatem labitur Terentinā,
in qua se hortos optimos vi-
disse commemorat. Oebalia
autem turres ait quas condide-
rant hi qui de Oebalia vene-
rant. Nam vt etiam in tertio
Aeneidos diximus, Lacones

Namque sub Oebalia memini me turribus altis,
Quā niger humectat flauentia culta Galesus,
Corytium vidisse senem, cui pauca relictī
Iugera ruris erant; nec fertilis illa iuuenis.
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho
Hic rarum tamen in dumis olus, albaque circum
Lilia, verbenasque premens; vescuque papauer
Regum æquabat opes animis: seraque reuertens
Nocte domum dapibus mensas onerabat inemptis.
Primus vere rosam, atque autumno carpere poma.

diu bello attriti ab Atheniēsi-
bus, & inopiam, timētes viro-
rum, præceperunt vt virgines
cum quibuscunque concūbe-
rent, quo facto cum post victo-
riam iuuenes de incertis paren-
tibus nati erubescerent origi-
nem suam. (nam & Parthenia
ta appellabantur) duce Pha-
lanto octauo ab Hercule nauigij
præfecti venerunt ad oppi-
dum Calabria, quod Taras Ne-
ptuni filius condiderat, & id
auctum

auctum habitauerunt. [Corycium vidisse senem] A Cilicia. Corycos enim ciuitas est Ciliciae, in qua antrum illud famosum pene ab omnibus celebratum. Et per trāscūm tangit

historiam memoratam a Suetonio. Pompeius enim victis piratis Calicibus, partim ibidem, partim in Gracia, partim in Calabria agros dedit. Vnde Lucanus.

An melius figent piratae Magnae coloni

Male autem quidam Corycium proprium afferunt esse nomen, cum sit appellatiuum eius qui more Corycio hortos excoluit. Quod etiam Plinii testimonio comprobatur. [Vidisse senem: Ordo est. Memini vidisse, dicimus autem & memini videre. Terentius. Memini videre, quo equior sum Pamphilo si se illam in somnis.] Relicti] Deserti, atque contempti. Quis in agrum non sperneret nulli rei aptum non vitibus, non frumentis, vel pascuis;] Rarū olus] i. plantatile. [Vescumque papauer] Quo vescitur. Nam est aliud lethæum quo non vrimur. Nam, vescal salicum frondes aliter dictum est. [Regum aequabat opes animis] Bene animis, non potestate, quia regum more cibus non comparatis utebantur. [Frigore saxa Rumperet] Vnus est enim, ut diximus, effectus & caloris & frigoris. [Glacie cursus frenaret aquarum] Mira varietas. Nā supra ait, Concresecunt subitā currenti in flumine crusta. [Aestatem increpitans seram] Tarde venientem, cum ille iam eius carperet fructus.

A S C E N S I V S.

NANQUE sub Oebalia &c.] Ut paucis nos inuieret ad hortorum culturam ostendit quantum valeat, per senem quemdam qui in Italia sterilem locum alioquin, cultu diligenti tam fertilem fecerat: ut ex eo sibi victum compararet, variosque ornatus haberet, vnde dicit, Canere quidē predicta: Nanque, per qua ego memini in memoria repeto, me vidisse. (Agregius dicit hunc locū esse mirabilē rarumque inuētū, ubi memini apud Idoneos cum verbo preteriti tēpōis cōstruatur, cū totus sermo de preterito sit.) i. quod viderim aliquā, sub altis turribus Oebaliae. i. Tarentine vrbis Calabriae ab Oebalijs, hoc est Laconib. extructa in ea. i. parte qua Galefus fluuius ille Calabriae niger. i. ceruleus, aut profundus humectat. i. irrigat, culta f. a. na flauetia. i. ex flaua cerere, hoc est segete, vidisse dico senem Corycium. i. Cilicē, hoc est, ex Coryco Ciliciae oppido pirata Tarentine cū

Et cum tristis hyemis etiam nunc frigore saxa Rumperet, & glacie cursus frenaret aquarum, Ille comam mollis iam tūm tondebat acanthi, Aestatem increpitans seram zephyrosque, morantes

& grata iuuenis. i. armentis non pecori. i. gregario, nec erat comoda Baccho. i. vitibus; tamen ille premens. i. vi conferens, in dumis olus rarum. i. plantatile, & premens alba lilia & verbenas. i. herbas. quibus in sacris uti solebant circum. i. per circuitum olerum, & papauer vescum. i. immixtum & parue escae accomodum, aut quo velci posset aequabar animis, quia re ipsa non potuit opes. i. diuitias & facultates regū. i. diuissimorū, & ipse reuertens. i. rediens ex illo agro sterili, domū nocte sera. i. suprema luce postquam tota die culturę impartierat onerabat mensas. i. suas dapib. i. escis inemptis. i. non emptis, sed ex agro suo collectis, quia forte moretum, aut aliquod placenta genus ex oleribus & herbis confecerat. Ipse carpere. i. carpebat. (Figura historijs apta qua infinitum pro indicatio ponimus) Primus rosam vere. i. tempore verno, atque carpebat primus poma autumnū. i. tempore autumnali, & cū hyemis tristis rumperet etiam nunc. i. ipso puncto temporis saxa frigore. i. gelu asperrimo, & frenaret cursus aquarum. i. constringeret aquas currere solitas glacie, ille tondebat. i. metebat iamiam tūm comam. i. recentem frondem, aut summitatem, acanthi mollis. i. tenera, & eo anno nata increpitans. i. cum crepitu exprobrans estatem seram. i. tarde aduentantem, & zephyros ventos illos dulces vernam tempestatem afflare solitos, & Fauonios latine dictos morantes. i. tardantes venire, & flare sua tempestate.

I O A N. S C O P.

Est Virgilij carmen Georg. 4. Qua niger humecta flauentia culta Galefus. Ipse licet Tarentū accesserim, sed quia meus est mos, ciues interrogavi de flumine, & loco, eo que curiosis id percontabar, quod non videbatur competere ut legeretur niger Galefus. Galefus. n. lactens interpretatur a gala lactos. i. lac lactis, quod est contrarium nigro, cuius peculiare epitheton est albus Galefus. Mar. in 2. albiq; superas oues Galef. Ideo penitus affirmare, ut piger, & non niger legatur, eo magis quod est, ut accolē tradunt iactar lacus parum currentis, & ubi feminae pannos lauant, est ibi pagus Galafus nuncupatus, & templum appellatum S. Mariae de Galafio.

SERV.

ERGO apibus foetis idem, atque examine] Non sine causa hortos descripsisse videretur. [Illi tilia, atque vberima pinus] Illi vberima. i. Nam per naturam, & tilia, & pinus steriles esse dicuntur. [Seras] Maiores, quod nimiae difficultatis est. [In versum] In ordinem ut, Triplici pubes qua Dardana versu impellunt [Distulit] Transulit. Nam mutauit praepositionem. [Eduram] Nimium duram, validam. [Et spinos iam pruna ferentes] Prunorum arbor vocatur spinus, genere masculino. Nā ferentes, has spinas dicimus. [Spatijs iniquis] Angustis, ut Spatioque; subit Sergestus iniquo. Et dicit se carminis breuitate constrictum hortos plenius non posse describere. [Alijs] Gargelium & Martialem significat. [Naturas apibus quas Iuppiter ipse Addidit] Naturas pro moribus posuit. Addidit autem aut dedit, aut re vera addidit. Necessē enim est eas etiam ante habuisse mores aliquot proprios [Pro quo mercede canoros] Ordo est, Expediam naturas apū, quae canoros Curetum soni-

Ergo apibus foetis, idem atque examine multo Primus abundare, & spumantia cogere pressis Mella fauis: illi tilia, atque vberima pinus: Quotque in flore nouo pomis se fertilis arbor Induerat, totidem autumnū matura tenebat. Ille etiam seras in versum distulit vlmos, Eduram prunū, & spinos iam pruna ferentes, Iamque ministrantem platanum potantibus umbram. Verum hec ipse equidem spatijs disclusus iniquis, Praetereo, atque alijs post commemoranda relinquo. Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter Ipse Addidit, expediam: pro qua mercede canoros Curetum sonitus, crepitantiaque ara secuta, Dicto celi regem pauere sub antro. Solē communes natos, consortia tecta Urbis habent, magnisque agitant sub legibus enūm: Et patriam solē, & certos nouere penates: Venturęque hyemis memores, estate laborem Experiuntur, & in medium quęsita reponunt. Nanque alię victu inuigilant, & fœdere pacto Exercentur agris: pars intra septa domorum Narcissi lacrymam, & lentum de cortice gluten, Prima fauis ponunt fundamina: deinde tenaces Suspendunt ceras: alię spem gentis adultos Educunt fetus: alię purissima mella Stipant, & liquido distendunt nectare cellas.

tus Crepitantiaque ara secuta Dictum, celi regem pauere sub antro [Pro qua mercede] id est gratia, vel labore. [Solē communes natos, consortia tecta Urbis habent] Nā ut etiam Donatus dicit, tragicum est, & ultra carmen Georgicon si accipiamus pro qua mercede, exclamationem esse, ut sit, pro quanta hoc mercede fecerunt scilicet ut Iouem, alerent, quem Ops Saturni vxor Curcibus Coribantibus. & Iouis Daetylis custodiendū dedit in monte Creta Dicto. ne eum Saturnus consumeret, ut filios omnes solebat. Quod ideo fingitur, quia Saturnus, ut diximus temporum deus est, quę in se reuoluuntur in æternum. Tunc itaq; apes aris secuta sonum, Iouē melle aluisse dicuntur, pro qua re eis postea præstitit Iuppiter, ut haberet liberos sine vllo concubitu. [Solē communes natos] Plato in libris quos *rep. moralis* scripsit, dicit amori reip. esse nihil præponendum. Omnes præterea & vxores, & liberos, ita nos tanquam communes habere debere, ut charitas sit non libido confusa. Quod præce-

præceptum dicit nullum præter apes seruire potuisse [Magnis legibus, id est æternis, nunquam mutabilibus. Idem enim legibus semper vtuntur, nec eas, vt homines, sæpe commutant [Nouere penates] Carissimos habet: vt, Hic inter flumina nota. i. cara. [In mediū quæ sita reponunt] Quæ sita & parta in commune conseruant. Ipse alibi, in medium quærebant [Victu.] victui. [Federe] Pacto vt vicissim in aluearibus, vel in labores. [Narcissi lacrymam] Narcissi humorem. Quod autem ait Narcissi lacrymam, allusit ad fabulā, quia, vt diximus, de puero est conuersus in florem. [Prima fauis ponunt fundamenta] Græce *προπολιν*, locat duriorē cera, quæ vix ferro potest frangi, quam colligunt de gummi arborum, & rasis lapidibus. vnde paulo post dicit, Sæpe etiam duris errando in cotibus alas Attriuere. [Tenaces ceras Mella retinentes. [Adultos Educunt foetus] Educendo adultos faciunt.] Cecidit custodia fortis: [Ex sorte.] Nā aduerbum est, quod duxit a militia. Legimus enim, Partibus æquabat iustis, aut forte trahebat.

A S C E N S I V S.

ERGO apibus &c.] Ne præter institutum diuagatus culpetur applicat q̄ de fene Corycio elocutus est ad propositā materiam dicens. Ergo quia. s. diligens fuerat hortorum cultor idem. s. senex Corycius, abundare. i. abundabat primus apibus factis. i. enixis partum, atque multo examine. i. fætu educendo, & ipse cogere. i. cogebat hoc est cōstipabat primus fauis pressis mella spumantia scilicet ex pressura, aut ex impetu & vehementi casu. pondus enim aquarum & præceptus casus spumā procreat, tiliæ supple fuerant illi, atque pinus vberima sup. fuerat illi, quotque. i. & quot, pomis arbor. i. arbor, fertilis, in duerat. i. ornauerat, & vestierat se flore nouo. i. quot flores produxerat arbor, ipse senex tenebat totidem. s. poma matura in autūno, & ita nullus flos tum deciderat. Ille. s. idem senex, distulit. i. transtulit, & disposuit etiam vltimos seras id est grandes, & diutinas, in versum. i. ordinem, & lineam ab qua directe vertatur, & pirum eduram id est valde duram, & spinos ferentes iam pruna, hoc est iam fecundus. Nam Seruius vult genere masc. dici arborem spinam, putatur tamen voluisse dicere voce masculina subus. s. non, a, distulit etiā platanum arborem ablatis ramalibus dictam ministratē potantibus. s. sub ea vmbra. Nam is præcipue eius arboris vsus. verū i. sed, ipse. i. ego equidē. i. certe exclusus. s. ab huiusmodi rerū executione iniquis. i. inæqualibus, hoc est nimis breuib. & angustis spatijs. i. metis aut vite, aut carminis, aut alijs negocijs vt gentibus prætereo hæc atque relinquo commemoranda, i. recensenda post. s. huius operis editionem, aut consummationē, alijs. s. poetis, & scriptoribus. [Nunc age, &c.] Ingreditur ergo ad describendas naturas apum, & mores sane mirabiles dicens. Nunc age adhortandi est ad auditorem spectans, aut et primam personā respiciēs, expediam. i. paucis aperiā naturas quas Iuppiter ipse, scilicet qui maximus est, & præcipue pōt, addidit. s. ad priores naturas, & pro qua mercede. i. q̄ merce dis accepturæ ipsæ secutæ canoros sonitus curretum illorum populorum Cretæ, qui Iouem in Dictæo mōte alendū susceperant, & secutæ æra crepitantia. i. cum crepitu sonantia dū

*Sunt quibus ad portas cecidit custodia forti,
Inque vicem speculantur aquas, & nubila celi;
Aut onera accipiunt venientum; aut agmine facto
Ignavum fucos pecus à præsepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.*

ederent fætus (quod ergo ipsæ secutæ æra crepitantia pauere regē coeli, videlicet Iouem, sub antro Dictæo, qui in Dictæo monte Cretensi absconditus erat. Incipit ergo narrare naturas super additas mores apum, dicens: Solē, scilicet apes habet natos communes etiam à multis partos, & genitos, & habent recta vrbis, i. habitationis consortia. i. communia, & ad communem sortem pertinentia, & agitant eum sub magnis legibus, quia sub legibus naturæ, & ipsæ solæ. s. inter animantia rationis expertia nouere patriam, ita vt ad eam redeant & certos penates. i. lares apud quos nascuntur, & ipsæ memores. i. prouidæ, venturæ hyemis experiuntur laborem estate) (non dicit hic quod solæ id faciant, nam formicis ea natura est) & reponunt quæ sita, i. parta, & accumulata in mediū. i. in commune sicut communiter laborant. Namque aliæ. i. aliquæ inuigilant victu (datus est) i. victui habendo, & exercentur agri. i. per agros in acquirēdo victu, foedere pacto. s. inter eas vt non sibi solis, sed omnibus victum quærent, pars. i. aliæ ponunt intra septa domorum. i. alueariorum lacrymam. i. rorem aut tenuem succū (sed lacrymam signanter dicit, quod is flos ex puero lacrymante prouenit) Narcissi illius floris in quem puer flens conuersus fingitur, & gluten. i. glutinum & viscum lētum. i. fluidum aut liquidum de cortices. s. sumptū, vt durius sit, appositorie prima fundamenta. i. quæ res sint prima fundamenta, fauis quos primū cōstruunt, deinde suspendunt ceras tenaces. i. pinguiore, & firmitus adhærentes aliæ educunt foetus adultos, appositorie spem gregis. i. in quibus est spes de conseruando grege, aliæ stipant. i. cōdensant mella purissima, & distendunt. i. sic farciunt vt distendi cogatur, cellas, i. fauorū receptacula, nectare, melle liquido. i. puro, & pellucete. Sunt sup. aliæ quib. custodia ad portas. i. excubitus cecidit forti. i. in fortē, & speculantur inuicem. i. vicissim aquas vt. s. inde pgnostica capiāt, & nubila celi, ne. s. operariē exeāt, imminente imbre. Aut accipiunt onera venientum, q̄ nō eedē stipāt & colligūt mella, aut ipsæ facto agmine. i. manu cōserta, arcent. i. amouent & abigunt à præsepib. i. aluearib. suis fucos (appositorie) pecus ignauū. i. nullius gnavitatis, hoc est indutrix, & laboris nihil agēs, & alienā cōsumens. Sunt. n. fuci vespē ignobiles non mellificantes, sed tamē melle vescētes. Opus. i. exercitatio omniū earum feruet. i. cum feruore fit, & mella fragrantia. i. redolentia, & molliter spirantia redolēt thymo. i. trahūt odorem thymi, vnde collecta sunt: & apes Pasta.

IAMQUE ministrantem platanum potantibus vmbra] Veteres omnes libri, Vmbra, habent numero multitudinis. [Atque alijs post commemoranda relinquo] In libris aliquot legas, Post hæc memoranda, sed Commemoranda Longobardicus, & aliquot alij libris habent [Narcissi lacrymam, & lentum de cortice gluten] In libri aliquot antiquis, & præsertim in Longobardico, Lētum legitur, non Lentum. [Redolentque thymo fragrantia mella] In Longobardico, Flagrantia, scriptum est quod non probatur.

VAR.
LECT.

RV. **A**C veluti lentis Cyclopes fulmina] Cōparatio ad festinationem pertinens solā. [Cecropias] id est Atheniēses à rege Cecrope Atticæ, vbi optima mella nascūtur [Innatus] Initus. [Vrget] Premit. [Grandæuis oppida curæ] sicut senes muros tuentur, nec in bella prorumpunt [Dedala tecta] Ingeniosa, vt Dedala Circe [Crocūque rubentē] Sal. in Hist. ait, In qua crocū gignit, gñe neutro secundū artē vsus est, hic poetice masculino, referens se ad puerū qui in hūc florem dī esse conuersus. [Ferrugineos hyacinthos] Ferruginei. i. nigri coloris. [Corpora

*Ac velutis lentis Cyclopes fulmina massis
Cum properant; alij taurinis follibus auras
Accipiunt, redduntque; alij stridentia tingunt
Aera lacu; gemit impositis incudibus Aetna;
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum,
Non aliter (si parua licet componere magnis)
Cecropias innatus apes amor vrget habendi,
Munere quanque suo grandæuis oppida curæ;
Et munire fauos, & Dedala fingere tecta.
At fessæ multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenæ: pascuntur & arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,
Et pinguem tiliam, & ferrugineos hyacinthos.
Omnibus vna quies operum, labor omnibus vnus.*

curant] Se reficiunt, vt, Fessiq; & equos, & corpora curāt. Sane curare corpus, si de hominibus dicimus, & cibo, & lauacro intelligimus, vel alterutro: si de apibus, tantum cibo accipimus [Sapor suus] Ipsis aptus. [Aut credunt celo]. i. suos volatus. [Aquatur] Aquā hauriunt ex vicino. [Instabiles] Fluctuantes.

Ac veluti lentis &c.] Facit digressiunculam adducendo si militudinem sumptam à Cyclopibus, q̄ ministri Vulcani cum eo in antro Vulcani dñr Ioui arma & fulmina fabricare qd̄ dicit poeta non maiori cum festinatione nec molimini.

Asc.

M ne

ac ordine faciūt, atque si parua lice: componere magnis, hoc est reddēdo singula singulis, apes pro virili sua mellificio intendunt: nā sicut Cyclopū alius flando massam calefacit, alius fuerit, immo plures ferunt in numerū, id est secundum proportionem musicam quā Pythagoras ex ictibus inuenisse dicitur, alius extinguit & suo quisque muneri intētis finis est ita: & apum suū quēque munus summa cū diligentia summoque conamine nō sine ordine deplet Ordo ver-

borum talis est. Ac veluti id est quemadmodū, cum i. est quando, Cyclopes id est populi illi, olim in Sicilia vnum oculū habere, reperi properant, id est properanter fabricant, massis lentis, i. mitigatis & mulcēdo lētificatis, fulmina. f. Iouis, alij id est quidam eorū accipiunt & reddunt auras. i. flatus & refatus follibus taurinis. i. corio taurino manitis & circumseptis. Alij tingunt. i. extingunt aera. i. quauis metalla lēdētia. i. quā lēdētore m emittunt, & crepitum dū extinguntur lacu. i. aqua cēnosa aut reuera lacu cū naturalis sit huiusmodi fabricatio. Aetna mons ille Siciliæ perpetuo ar.lore ætūas (vnde propter sulfur & ceteram materiam fulminis cuius illic copia, datus est fabulę locus vt fulmina Iouis illic fabricari dicatur gemit. i. fariscia, i. it resonat quasi gemitū refe. es. illi. f. Cyclopes, tollunt. i. erigunt inter sese in numerum. i. secundū ordinem, & concentum musicū qui ex proportionem & apta vicissitudine resultat Brachia, f. sua magna vi. id est molimine ingenti, & versant ferrū. f. quod cudunt forcipe id est instrumento (quam tenella n quidā vocant, ab eo autem quod forum id est calidū capiat nomen sumpsit) quo calida capi possunt non aliter. i. consimiliter (si licet cōponere id est conferre, & cōparare parua, quantæ sunt apes magnis, quanti sunt Cyclopes. Contra in Bucolicis. Sic paruis componere magna solebam (amor habendi. f. mel, aut mellis, & fauorū, innatus. i. cōnaturalis, & ita non vitiosus vt est sæpe in hoibus vrget. i. impellit, & instigat, apes cecropias. i. atricas quę in Hymetto monte Atticę regionis, vbi optimi mellis copia est, nate dñr, aut cecropias quasi Pallasias, & Dedalias. i. subtiles, & operosas in contexendis fauis, & vrget dico quanque. i. quālibet apū suo. i. proprio munere, quod, f. ei sorti cecidit. oppida id est aluearia operta in quib. sūt varia domicilia, sunt curæ. i. ad curā deputata grandæuis. i. prouectioribus apib. & muniret. f. contra frigus calorem & fures fauos, & fingere. i. cōponere, recta Dædala. i. subtilia quasi à Dædalo fabricata essent, at. i. sed minores id est iuniores fessæ. f. ex onere & labore, referūt falis suis: se, hoc est seipis cū melle suo referunt, aut domū, multa nocte. i. cū iā plurima, pars noctis transacta sit computando noctē respectu aliarum volucrum quę ante vesperū confidunt ad concubitū, referunt dico se plenæ crura. i. habentes crura plena id est onusta aut onerata thymo id est melle ex

*Mane ruunt portis: nusquam mora: rursus easdem,
Vesper ubi ē pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt; tum corpora curant.
Fit sonitus, mussantque oras, & limina circum.
Post, ubi iam thalamis se composuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus:
Nec vero stabulis pluuia impendente recedunt
Longius, aut credunt celo aduentantibus Euris:
Sed circum tutæ sub mœnibus vrbis aquantur,
Excursusque breues tentant; & sepe lapillos
Vt cymbæ instabiles fluctu iactante saburram,
Tollunt, his sese per inania nubila librant.*

subnigri admixto rubro coloris. Vna quies operū. i. ab operatione est omnibus. i. omnes simul quiescūt, labor est omnib. vnus. i. eodem tēpore. Ipse ruunt. i. celeriter excurrunt mane portis (Alludit semper ad homines gnauos) nusquā. i. in nulla porte est mora, rursus vbi. i. postquā vesper. i. stella vespertina admonuit easdem. f. apes decedere tandem. i. post multā moram campis, ē pastu. i. tunc petunt, id est repetunt, tecta. i. domos suas, & curant. i. molliter tractāt, ac reficiunt corpora. f. sua sonitue fit. & mussant. i. obstreptūt circū oras, & limina. f. regni sui quasi hostē terrentes, post, id est postea vbi ipse cōposuere se thalamis. i. cubilibus, siletur. f. ab omnib. in noctē. i. ad conticinium noctis perficiendū, & suus. i. proprius, & cōueniēs sopor id est profundior somnus, aut dormitio, occupat id est sopit artus fessos scilicet ex labore diurno. Nec vero, i. & certe nō recedunt longius à stabulis id est aluearibus suis, pluuia impendēte. i. imminente, quæ quasi in nubibus pendeat, aut non credunt. i. non cōmittunt sup. se aut non credūt id est confidunt celo id est sereno aeri (vnde ad Palinurū in fine quinti heu nimium celo confise sereno) & hoc Euris. i. ventis illis pluuia afflare solitis aduentantibus. i. ingruentibus, sed ipse aquantur id est potātur tutæ. i. protectæ a pluuia & vento, circū. i. in circuitu, sub mœnib. vrbis tutæ, i. defendentis, & tutantis eas a pluuia & vento (Nam tutū communiter dicitur, & quod defendit vt locus & quod defēsum est vt homo) & tentant. i. attētant, & cum anxietate faciunt excursus breues, & tollūt, asportant sæpe lapillos quibus. f. contra impetum ventorum ferantur, vt cymbæ. i. nauiculę instabiles. i. mobiles, & vento agitabiles & fluctuantes, hoc est minima nauigia tollunt saburram id est arenam & grauem terrā fluctu iactante. i. huc illuc impellāte eas, vnde subuerterētur nisi pondere saburæ stabilirentur, & apes sup. liberant id est æquis alis firmāt, & stabiliunt sese his scilicet lapillis; per nubila inania, id est per aerem nubilosum, & ventosum.

V A R I A L E C T I O.

Cum properant, alij taurinis follibus auras Accipiunt] In Longobardico, totum hoc desideratur, alij. Taurinis follibus auras, quæ lectio nimis detrūcata esset [Gemit impositis incudibus Aetna] In Longobardico, in Mediceo, & aliquot alijs libris antiquis non Aetna, sed Antrum habetur.

SERV.

Concubitu] Pro concubitu. Nam indulgeo illi dicimus. [Nec corpora segnes. In Venerem soluunt] id est in libidinē non resoluuntur. Persius, Ille in Venerem putris. [Nixibus] Partibus. vnde & enixa dicimus. [Refigunt] Figunt [Sub fasce] Sub opere, vt, Iniusto sub fasce viam dicit Cicer. [Tātus amor florum] Supra de equis, Tātus amor laudum, tania est victoria curæ. [At genus immortale manet] Genus manet scilicet per successionem. [Domus Familia, vt, Da propriam Tymbræe domum. [Medus Hydaspes] Fluius Medie. De his autē gentibus Salustius dicit, Adeo illis ingenta sancti-

*Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod nec concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem soluunt, aut fetus nixibus edunt.
Verum ipse e folijs natos, & suauibus herbis
Ore legunt: ipse legem, paruosque Quirites
Sufficiunt, aulæque, & cerea regna resigunt.
Sæpe etiam duris errando in cotibus alas
Attriuere, vltroque animam sub fasce dedere:
Tantus amor florum, & generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamuis angustus terminus cui
Excipiat, (neque enim plus septima ducitur estas)
At genus immortale manet: multosque per annos
Stat fortuna domus, & aui numerantur auorum.
Præterea regem non si Aegyptus, & ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes
Observant. rege incolumi, mens omnibus vna est;
Amisso, rupere fidem, constructaque mella*

tas regij nominis, quas tamen, apes dicit amore circa regem superare Virgilius. [Obseruant] venerantur. Alias obseruare est callide aduertere. Terentius, Obserues filium, quid agat, quid cum illo cōsiliij capiat. Mens omnibus vna est, id est concordanter operantur & viuunt. [Diripuerunt ipse] Quæ etiam ipsæ animam colligendo mel impendere cōsueuerunt, vt, Vltroque animā sub fasce dederūt. [Stipātque frequentes] Quasi quodam satellitio ambiunt. Sæpe attolunt humeris] Aestate scilicet fessum. [Pulchram mortem.] Gloriosam, quippe quæ pro rege suscipitur. Traxit autem hoc de Celtiberorum more, qui,

qui vt in Salustio legimus, se regibus deuouent, & post eos vitam refutant.

ILLVM adeo &c. [Prosequitur, reliq. apum naturam vel proxime ad humana instituta accedentē; imo in multis excel-

lentem vt in eo quod sine concubitu procreat & regē inuolata fide semper obseruat. Ordo est. Tu mirabere. i. mirari poteris & quilibet alius, illum morē quē dicturus est placuisse adeo. i. omnino apibus videlicet quod nec indulget. i. incubit concubitu. i. coitu. (Nota est regula qua praecepitur datiuū nō debere maiore esse genitiuo, vnde a genitiuo annuis & senatus legitimus datiuus est anui, & senatui, a genitiuo aut anus & senatus, anu, & senatu, vnde hic concubitu in dandi casu positum volunt, quam formationē Seruius legitimā censet negans obliquos singulares in quarta excedere posse nominatiuū pluralē. Verum in multis locis vbi datiuū in u, formatū interpretes dicunt posse ablatiuum censerī, vt sic hoc loco subaudiatur natis q. nec indulgent natis, concubitu. i. per concubitu. & illic curruq. volans dat lora secundo, vt subaudiat equis, & sit volans secundo curru dat equis lora, & parce metu pro abstine a metu, verū ē in hoc quarto manifeste datiuū in u, reperimus) nec ipsae apes legnes. i. torpentes, & pigritates (nā Ocia si tollas piere Cupidinis artes, seu arcus) soluit corpora in Venerē. i. luxuriā & coitū. & haud. i. non edunt. i. in lucē producūt fetus. i. suos, nixib. i. partib. & corporū molimine, verū ipsae legunt. i. colligunt ore natos. i. semē natorū vnda nascantur & incubado formetur apes ē folijs & herbis suauibus tam gustu q. odoratu. Ipsae s. apes. (Dī aut per emphasim. q. d. non alieno labore adiutae, nec aliena auctoritate fretae, sed vt dicunt per se, & proprijs virib.) sufficiunt. i. sufficienter faciunt, & constituunt ac procreant regē, qui non nascitur vermiculus, sed statim penniger. & paruos quirites. i. ciues quales erāt Quirites. i. Romani sub Quirino. i. Romulo qui sibi regē constituerūt & regit. i. diligentius figūt aulas. i. regias suas, & regna cerea. i. in cera cōstituta, & quibus menia sunt ferē cerea, hoc est ex cera facta aut ea munita. Apes attinere ēt saepe alas in duris corib. i. faxis, & rupib. & dedere vltro. i. nunc ab extremo, sed vi propria impulsā, aiam. i. vitā sub fasce. i. onere mellis, & pabuli qd afferūt, rātus. i. tā magnus (vt s. moriantur vltro, aut acclamatio est) amor florum est sup. apibus, & tanta gloria. i. cupido gloria mellis generandi. i. quam obtinere sperant in generādo mellis. Loquitur, vt dixi, ferē ex affectione hominum qui glorie cu-

Diripuerunt ipse, & crates soluere fauorum.

Ille operum custos, illum admirantur, & omnes

Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes,

Et sepe attollunt humeris; & corpora bello

Obiectant, pulcrumque petunt per vulnera mortem.

quia septima aetas dicitur. i. degitur apib. neq. plus, i. & non amplius. at genus, i. progenies & propagatio, manet immortale. i. in perpetuū, & aui auorū numerantur. i. inter apes simul superstitēs qd in hoibus quib. longissima est vita, raro cōtingit. Præterea Aegyptus & ingēs Lydia, nec populi Parthorū aut Medus, ve, pro vel Hydaspes. i. Indus, ut sit fluuius pro accolis. Legi in vetusto libro Hydaspes ve, nā Medus nō est Hydaspes, nisi quia ex India ad Medios pertingit, si tñ velimus poetā sentire Hydaspē esse Mediā quoq. fluuiū legat sine particula ue, vt nō sit hypermeter sic) aut Hydaspes Medius. i. ad Medos vsq. pertingēs nō obseruant. i. venerant, & custodiūt sic regē vt. i. apes. Nā rege incolumi. i. quādiu res est incolumis & sanus, mens est oibus vna. i. simul viuendi remp. auzēdi, & regi obsequēdi, sed rupere fidē. i. sedus & cōcordiam rege sup. amisso, & diripuerunt mella constructa. i. sub regē. & ipsaeque s. collegerāt, soluere. i. dissipauere crates. i. cōtextus fauorum. Ille, s. rex sup. est custos. i. cōseruator nō operas, sed auctoritate, & veneratur illū s. regē, & oēs circūstant illū. i. ad illius obsequiū satellitiū prēbent, dēso fremitu. i. indignatē si quisq. vim inferat, aut diligentius se obsequatur, & ipse frequentes. i. cōdensae stipant. i. arcte sepiunt regē, & ipse attollunt. i. erigunt & portāt sepe regē humeris, obiectant. i. frequenter obijciunt bello. i. periculis bellicis, corpora s. sua pro rege, & petunt pulchram. i. gloriosā mortem per vulnera, suscepta s. pro rege, q. laudē. Ser Celtiberis cōcedit, nec quisq. Gallis iuste abstulerit. Si quis aut hāc oia perniciosioribus oculis inspicere velit dixerit (quoniam res Romana ad Monarchiam iam tñ redacta erat, ipseq. Maro Augusto, volenti rerum administrationē relinquere psuaserat nihil melius q. vt resp. ab vno regatur, dūmodo is princeps bonus sit) poetā inuitare Romanos ad Augusti obseruationem, cum etiā apes doceāt optimum esse reipub. statum, vbi vnus sit rex, hoc est monarchia, seu solus princeps.

VERVM ipse folijs natos & suauibus herbis. In codicibus aliquot mutato numero legas. Ipsae natos folijs. In Rom. vero Ipsae ē folijs. nō inueniunt. [Ergo ipsas quis angustus terminus cui] Ro. lib. in Mediceo, & alijs omnibus libris, quorū quorū habere potuit, vno consensu. Angusti terminus cui, legitur.

VAR.
LECT.

Hic quidam signis, atque

hac exempla secuti. Lo-

cum hūc plenius est executus

in 6. quem hoc loco breuiter

colligit, vt probet etiam apes

partem habere diuinitatis.

Namque omnia animalia ex

quatuor elementis, & diuino

spiritu constare manifestū est.

Trahunt enim a terra carnem,

ab aqua humorē, ab aere anhe-

lūm, ab igne feruorē, a diui-

no spiritu ingenium. Quod

quia est in apibus sicut etiam in hominibus (namque metunt

cupiunt, dolent, gaudent, quae probantur ex his, quae faciunt, di-

micant. n. colligunt flores, praevidet pluuia) faciemur necesse

est etiam apes partē habere diuinitatis. Vt aut hoc exemplis, i.

rebus similibus cōprobarēt, Lucretiū secutus est, qui dicit, ea

quae inter se probare non possumus, a similibus cōprobanda.

Ventum namque docet corporalem esse, non q. eū tenere vel

cernere possumus, sed quod eius similis atq. aque effectus est,

q. corporale esse manifestū est. [Haustris Aethereos] Diuinos

spiritus [Deum nanque ire per omnes] Ipse in sexto: Coelum

ac terras camposque liquentes Spiritus intus alit. Lucanus:

Iuppiter est quodcūque vides, quocūq. moueris. Hinc pecu-

des. Hinc. i. ex deo, ex diuino spiritu sumūt omnia cum nasci

ceperint, vitam, ceterum corpus ex quatuor elementis est, vt

diximus. [Scilicet huc reddi] Sine dubio etiam cūcta dissolui,

& redire rursus in originem suam necesse est. [Locū mortis.]

i. perditionis. Nihil est. n. quod perire funditus possit, eū sit,

to. i. omne in quod redeunt vniuersa resoluta. Res autē

His quidam signis atque haec exempla secuti,

Esse apibus partem diuinę mentis & haustris

Aetheros dixere; deum nanque ire per omnes

Terrasque, tractusque maris, celumque profundum;

Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,

Quenque sibi tenues nascentem arcescere vitas,

Scilicet huc reddi deinde, hac resoluta referri.

Omnia; nec morti esse locum, sed vincta volare

Sideris in numerum, atque alto succedere caelo.

hac quae mors vocatur, nō est mors, quippe quae nihil perire facit, sed resolutio. Vnde mire a plerisq. bene interitus dicta est, quasi interueniens, & mixtarum rerum connexio nem resoluens, Lucretius: Continuo hoc mors est illius quod fuit ante connexio.

His quidā signis, &c. Quia qua de apib. dixit belluinam naturam supercedere vident maioraque quam vt apibus cōueniat cum sinerationis expertes ex secta Pythagorica inuit eundem esse spiritum in apibus atque hominibus, cum spiritus immortalis de corpore in corpus migret, & ex homine in pecus atque ē diuerso præterea animos vbiq. sint esse particeps diuinę mentis, accipereque infusionem eius qui in omnibus est dei; cū tamen inter philosophos magna sit questio, an deus sit in vniuerso ipsū animans, an extrinsecus ipsum gubernans, nam vt de fide loquar, manifestū est simplicissimum esse deū, & ante cuncta creata, omnia tamē, cū vbiq. sit conseruare: sed poetā censet omnium vitā dependere a deo, ab ipso originem habere, & ad ipsum tēdere, nullamq. animam interire, quod quātum ad fidem spectat, erroneū est. Nam spiritus pecorum cum ipsis extinguitur. Ordo est. Quidam, s. philosophi, aut rerum indagatores his signis, i. ppter hāc signa, aut inducti supp. his signis predictis, & secuti. i. cōsiderantes hēc exempla. i. argumenta in approbationē & declarationem rei dixere partem. i. participationē diuinę mentis, i. magnę animę mundi & haustris æthereos. i. spiritus ex

ASC.

VAR.

æthere haustos, & sumptos esse apibus, nanq; sup. dixere deū ire. i. extendi per omnes terras, & tractus maris, & celū. pfun- dum. i. aerē qui procul a fundo est, & dixere pecudes. i. anima- lia gregaria, & armēta, & viros. i. homines, & omne genus fe- rarū quēq; i. quemlibet horū (masculinū. n. preponderat) na- scentem. i. dū nascitur, arcessere i. accire, & attrahere sibi, hinc i. ex deo aut spiritu diuino per omnia diffuso, animas tenuis. i. spiritus vitales, & subtiles, quib. etiā secundū organū dispo- sitionem in disquirēdo vti possit (secundū mētem videlicet Pythagoræ, quæ nimirū erronea est, sed poetam interpretari non est errorem approbare, cum & ipse varias sectas secutus, nūc hoc nūc illud sequatur) Scilicet, i. scire licet quomodo id dixerint quia dixere oīa reddi, deinde huic i. in deū & princi- pia sua, quia vnumquodq; cōpositū probatur ex eo in quod

resoluitur; si ergo animus oīs celos petit inde sumptus vide- tur, & oīa resoluta, non dicit mortua aut interempta, sed re- soluta per animæ a corpore separationē, referri huc. i. in deū, & æthera, nec locum esse mortū. i. interitū, aut annihilationi spirituum, sed omnia. i. vitalia volare viua, aut sed oīa viua. i. principia viuendi, hoc est omnis spiritus vitales volare in nu- merū sideris. i. inter comparia sidera aut in ordinem siderum, atq; succedere alto celoi. ad altum coelum propter differentiā profundū celū nūc pro ære positi cum tamē alti & pro- fundi respectu diuersarum vna sit appellatio, vnde elatum dicitur altū & procul a fundo. profundum.

VARIATIONE

SIDERIS in numerum, atque alto succedere celo) In Rom. Alto se condere celo, pro, Succedere.

SERV.

SI quando sedem angustam] id est aluearia. Et proprie Angustum est rectum augurio consecratum. Abusue no- bile quasi maiestatis plenum [Thesauris] id est repositio- nibus, ac si diceret apothecis [Sparsus] Spargens. Participiū est pro participio. [Ore foue] Ipso haustu scilicet. Et hoc dicit: spargendo aqua imi- tare pluuiam. Alij, Ore fauele- gunt, vt fittace, etiam ipse in s. Ore fauete omnes. Horat. Fauete Linguis [Fumosque manu prætende] Fumum etiam præfer. Quib. reb. cum terri- ta illæ discesserint, impune poteris mella colligere. [Fumos sequaces] Quippe apum persecutores, vt, Maleq; sequacib. vndis. [Bis grauidos cogunt foetus] Gemina est fecunditas mellis. [Duo tempora mellis] fructus. [Iuuenalis, verā depre- hendere mensem si libet. [Taygete simul os] Taygete vna ex Pleiadibus septem, vt autem etiā supra diximus, bis mel pre- cipit colligendum, nōn tribus Pleiadibus i. verno. Item cum occidunt autumnali. i. tempore. [Oceani amnes] Homeri est, *ἄπὸ τοῦ ὀρεῶν ὁρεῶν*. Amnes autem bene ait, quia in morem fluminis eius fluentia refluunt. [Aut eadem si- dus] Australē piscem significat, qui aquarum vnda ore su- scepit. Vnde & aquosi addidit. Tunc enim piscis hic oritur quo tempore Pleiades occidunt. [Tristior] vel propter occa- sum, vel propter propinquantem iam hyemē asperitatem. [Illis ira modum supra est] Excedunt modum, nam cum suo interitu irascuntur. [Spicula ceca] Breuia quæ possunt late- re. [In vulnere ponunt] Non suo, sed a se illato, & Amphibo- licos dictum est, vt cum Tuthi iniuria matrē admonuit, quam inferebat, sed non quam inferebant validiores. Item Sal. Iniuria validiorum, scilicet quam inferebant validiores.

ASC.

Si quando &c.] Otenfa apum natura redit poeta ad ea- rum curam, & custodiam, quæ eius operis principalis est in- stitutio dices. Si tu relinques, leximes, qñ. i. aliqn, thesauris. i. expositorijs, hoc est aluearibus sedē angustā. i. quasi augu- rio cōsecratā regalē, aut angustā, & mella seruata, s. ab apib.

*Si quando sedem angustam, seruatque mella
Thesauris relines, prius haustu sparsus aquarum
Ore foue, fumosque manu prætende sequaces.
Bis grauido cogunt foetus, duo tempora messis;
Taygete simul os terris ostendit honestum
Pleias, & Oceani spretos pede reppulit amnes;
Aut eadem sidus fugiens vbi piscis aquosi,
Tristior hybernas celo descendit in vndas,
Illis ira modum supra est: læsequē venenum
Morsibus inspirant, & spicula ceca relinquunt
Affixæ venis: animasque in vulnere ponunt.*

seruata, s. ab apib. mella diripias: non. n. ablatō melle super- uiuere omnes permittuntur, nam hyeme inedia intereunt. Apes autē cogunt. i. congregat ac stipat bis. s. quorannis, hoc est in vere, & autumno, fetus grauidos. i. mella pōderosa, & abundantia, & duo supp. sunt tempora messis. i. colligendi, aut eximendi mellis, videlicet simul. i. cōtinuo postquā Tay- gete Pleias, vna de Pleiadibus ex Pleione, & Atlante geni- ta, & in stellam versā, ostendit terris os honestū. i. pulchrū nec pudibundum vt confororis, quæ mortali nupta se absco- dit, aut honestū. i. pulchrum propter leticiam, vnde Statius in Achilleide, o quantum gaudai formæ adiciunt, læti enim vñ pulchriores tristibus, vnde statim sequitur. Tristior hy- bernas &c. hoc est ad Nonas Maias quando Virgiliū oriun- tur, & cū ipsa reppulit pede. i. conculcauit amnes Oceani. i. maris fluctus quibus oriri videtur, spretos cum, s. ortū ma- gis diligit. Aut sup. tūc tempus messis est, vbi eadē s. Tayge- te fugiens sidus piscis acquosi. i. aquas dū oritur indocentis, descendit existens tristior, descendit dico celo in vndas hy- bernas. i. quas a vulgo eo tempore occupare putatur. Docet quare occidebant, aut iterum redit ad naturam earū descri- bēda dicens: Ira est illis supra modum, & ipsæ læsæ. i. offen- se, læsæ ab apibus inimicis, inspirant morsibus, venenum. i. vim inflandi, & relinquunt spicula, i. aculeos, ceca. i. breuia, & exilia, q. latere possunt affixæ in venis. i. inimicarū, & po- nunt animas. i. vitas in vulnere, quia exemplo aculeos saepe necantur, & ita debent apes languidæ reddi fumo sequaci.

SERV.

PArces futuro] s. tempore [Contusos animos] Con- fractos. [Res miserabere fractas] i. afflictas. [Suffire thymo] i. fumigare, vt exinde ini- mica illis animalia fugiant. [Cerasq; recidere inanes] Sa- ne hoc dicit, si nihil habuerint in aluearibus vel te tollente, vel exedentib. prauis anima- libus, apibus minutatim inci- sam cerā ministra. Stelliones vero &c. thymi fumo ab eis repelle. [Ignotis] Ignobilis, vetex improuiso veniens [A- dedit] Consumpsit [Lucifugis blattis] Per noctē vagantib. [Immunisq; fucus] A labore, si ventri tm indulgens. [Imparibus armis] Inequali consilio. Nam apes laborantes cōsumia. Alibi, Et quærere cōscius ar- ma. i. consilium. [Foribus suspendit aranea casset] Virgilius

*Sin duram metuas hyemem parcesque futuro,
Contusosque animos, & res miserabere fractas:
Aut suffire thymo, cerasque recidere inanes
Quis dubitet? nam saepe fauos ignotus adedit
Stellio, lucifrugis congesta cubilia blattis:
Immunisque sedens aliena ad pabula fucus
Aut asper crabro imparibus se immiscuit armis:
Aut durum tineæ genus, aut inuisa Mimera
In foribus laxas suspendit aranea casset.
Quo magis exhaustæ fuerint, hoc acrius omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
Complebuntque fores & floribus horrea tæxent.*

quidem confundit: tñ scien- dum maiores animal ipsum masculino genere, appellasse, hic uraneis, vñ vero quæ fa- ciant, foeminino. [Inuisa Mi- nera] Ideo ais, Mineræ in- uisa, quod ab ea in hoc animal- puella Lydia commutata est, cum deam lanificio prouocaf- set inferior. [Sin duram &c.] Docet in- adimendo melle dispositionē Asc. atque prouidentiam adhiben- dam, & apibus succurrendum esse dicens. Simi sed, si tu me- tues duram. i. longā hyemē, & tñ parces futuro, i. quo in futurū op² erit, & miserabere aios sapū, cōuulsos. i. labefactos, & cōcassos timore famis & in- edic; quis dubitet, q. merito nullus, aut suffire. i. subfumiga- re cōtra fures thymo, q. pro vel forte legēdo est, ceras ve &c. recidere

recidere. i. refecare ceras inanes, i. vacuas ne illis visis animi apud cunctantur timore famis, ostendit cur sufficere iusserit, dicens nam stellio. i. lacerta stellaris maculis ignotus. i. ignobilis, aut reuera latens, & non perceptus ab apib. cum adoriatur ab inferiore parte, adedit. i. absumpsit fauos, & cubilia sup. sunt congesta. i. ex congerie herbarum, aut foliorum constructa, videlicet in aluearibus, blattis illis vermibus pennatis a nocendo dictis, lucifugis. i. lucem fugientibus, & in tenebris aluearium ubi saepe gignuntur diuersantibus, & fucus. i. vespa, aut apes ignaua sedens. i. residens & cessitans, immune. i. non particeps operis, & sine munere laboris, ad pabula aliena, i. alieno labore, vt pote apum congesta & parata, aut crabro etiam vespe genus, asper. i. rigidus & immanis hostis immiscuit se. i. apibus armis. i. aculeis, imparibus. i. longe maioribus quam apes habeant, aut genus tinearum. i. vermis oia exedētis, & ob id dirum. i. execrabile, quia immittit sup. adedit fauos aut sedes. sup. est immixtus ad aliena pabula, aut aranea (respicit ad Arachne puellam Lyda, vnde feminino vtitur genere, cum vermiculus araneus dicatur genere masculino. Inde araneolus diminutiuum, quo vtitur in culice. Atque vt araneoli tenuem formauimus orsum, aranea igitur. i. Arachne puella Lyda in araneum versa, inuisa Minerę. i. Palladi pp æmulationē in arte texedi, suspendit in foribus. i. pro portis, & introitibus, atque egressibus casses laxos. i. retia laxa, quæ laxè, suspenduntur, vt foris impliceant, nam tēsa obstant, sed non irretiunt tam faciliter, quoniam magis apes fuerint exhaustę. i. enacuatę recisis fauis, ac ceris inanibus, & ab animalib. nociuis ex-

sis, hoc tanto acius incumbent. i. animentur omnes sarcire. i. instaurare, & reparare, seu reficere ruinas. i. iacturam, & dānam generis, lapsi. i. ad interitum decidentis, & complebunt foros. i. loca, per quæ inferunt Mella sua, sicut nautę per foros inferunt mercimonia, hoc est cellas vsque ad foros, & texent. i. conficiēt denuo horrea. i. receptacula mellis fauos videlicet ex floribus. i. foliolis, vt dictum est.

Si in duram metuis hyemem] In codicibus aliquot Meruēs legitur. [Contusosque animos, & res miserabere fractas] Sanē VAR. verō in libro Longobardico; Mirabere prius legebatur, mox, Lect. se, syllaba secunda superaddita est, quod reliqui habent libri. [Aut suffire thymo] In codicib. aliquot antiquissimis, At, non; Aut legitur, & Subferre, pro Suffire omnino, id corrupte, sed enim. At plerique viri non expungunt, quæ lectio etiam libri est Medicei. [Nam saepe fauos ignotus adedit Stellio] In Rom. lib. Adhuc sit corrupte (vt mea fert opinio) legitur. Aduertendum vero libros omnes legere subsequentem versum per creticum pedem primo loco, Stellio, & lucifugis cōgesta cubilia blattis. [Aut durum tinearum genus] Sunt libri admodum veteres, in quibus legatur, aut dirum tinearum genus, sed durum magis placet, vt abrodentiū vim, quæ tinearum propria est, indicet quamuis durum non reiecerim omnimodum epitheton, & ijs præcipue omnibus aptum, quæ damnum inferat. Sanē equidem in Mediceo libro durū prius scriptū fuit mox parte primę vocalis abrasa, ditum factum est. [In foribus laxos suspendit aranea casses.] Antiqua omnia exemplaria, quæ versamus, hoc numero legunt, Laxos in foribus suspendit aranea casses.

R.V. Vita tulit] Vita longitudo morborum creatrix. Sic in Buc. O Lycida viui peruenimus. [Alius color]. i. pallidus, quia dixit supra, Ardentes auro, & paribus lita corpora gurtis. [Funera ducunt] Cum exequiali. i. pompa. Et ducere proprie funerum est. Persius, Nerio iam tertia ducitur vxor, [Pedibus connexę] Hinc multę dictas apes volunt, quod se pedibus inuicem tenent, licet crebrior sit illa opinio quod si ne pedibus primo esse dicuntur, vt, Trunca pedum primo. [Tractim] Sine intermissione, iugiter. [Frigidus vt quodā filius immurmurat auster] Tres cōparationes singulis imple, & versiculis de Homero traslatę sūt, quas ille binis versibus posuit. [Hic iam Galbaneos] i. cum hic processerit morbus galbanus incendenda est, non vt supra dixit, thymum; mel etiam in aluearia medicatum suadet inferendum, non vt supra cerę inanes. [Gallę saporem] Multi pilas ciparissi accipiunt. Est etiam flos in pratis. Plene hęc herbarum, vt etiā supra arborem felicis mali exequitur. Nam dicit ubi creetur, qualis sit, quid possit. [Aureus ipse] Flos. i. [Violetę subluet purpura nigra] Mire ait subluet: vt olten dā purpurei coloris folia quod dā, i. hęc esse perfusa. [Tonsis in vallibus illum] Non silio sis. Vnde est contra, Inconfrimontes [Prope flumina Melle] Mella fluius Gallię est, iuxta quem herba hęc plurima nascitur. Vnde & Amello dicitur, sicut etiā populi habitantes iuxta Lemani fluium Alemanni dicuntur. Lucan. Deseruere cauo tentoria fixa Lemanno.

sc. Si vero &c.] Docet apum morbos, morborumque signa & remedia, Mire autem dicit in principio. Quoniam casus apibus quoque nostros Vita tulit. Quasi vero morbi infirmitates, ceteręq; miseria homini debita, & non ceteris animanti-

Si vero (quoniam casus apibus quoque nostros

Vita tulit) tristi languebunt corpora morbo;

Quod iam non dubijs poteris cognoscere signis:

Continuo est agris alius color; horrida vultum

Deformat macies: tum corpora luce carentum

Exportant testis: & tristia funera ducunt:

Aut ille pedibus connexę ad limina pendent:

Aut intus clausis cunctantur in edibus omnes,

Ignæque fame, & contracto frigore pigre.

Tum sonus auditur grauior, tractimque susurrant:

Frigidus vt quondam siluis immurmurat auster:

Vt mare sollicitum stridet resfluentibus undis:

Aestuat vt clausis rapidus fornacibus ignis.

Hic iam Galbaneos suadebo incendere odores,

Mellaque arundineis inferre canalibus, vltro

Hortantem, & fessas ad pabula nota vocantem.

Proderit & tōsum gallę admiscere saporem,

Arentesque rosas, aut igni pingui multo

Defruta, vel Pythia passos de vite racemos:

Cecropiumque thymum, & graue olentia centurea.

Est etiam flos in pratis, cui nomen Amello

Fecere agricolę, facilis querentibus herba;

Namque vno ingentem tollit de cespite siluam,

Aureus ipse, sed in folijs, quę plurima circum

Funduntur, violetę subluet purpura nigre.

Sepe Deum nexis ornatę torquibus are:

Asper in ore sapor: tonsis in vallibus illum

Pastores, & curua legunt prode flumina Melle

Huius odorato radices incoque Baccho,

Pabulaque in floribus plenis appone canistris.

bus, Sed vt in 3. lib. vbi de pestilentia locutus est, innuit homines ferē sibi sūt causa morborū: nam varijs & vltra modum sese ingurgitat cibis, pecudes autem & boues simplici cibo, & salubrifero potu tēperatius victitant; quia igitur apes neq; cibo nimio, neque potu, neque otio aut torpore, morbum contrahunt, videtur merito a morbis immunes fore, præsertim cum tam carę sint Ioui vt illis hoc dederit quod sine concubitu procreent. Vita ergo tulit apibus quoq; casus nostros. i. nobis ob immoderatum, & varium victū debitos. Est autem in principio vt signauimus duplex parenthesis, nā illis sublatę sentētia manet integra sic. Si vero tristi languebūt corpora morbo. Hinc iā Galbaneos suadebo incendere odores, vt cum ordine repetam. Sane ex hoc loco patet odores nō semper in plurali significare species aromaticas odoriferas, nam galbaneos odores ponit pro his qui galbano incenso fiunt. Et tamen idem ac si dicat galbanum odoriferum inferre canalibus. Quia canalis primam corripit scribendum est vnico n. Ordo autem est. Si vero tristi languebunt corpora morbo: Hic iam Galbaneos suadebo incendere odores. Cetera autem quasi per parenthesis inserta sunt, quæ et

construēdo interserere possumus sic. Vero pro sed si corpora, sapum languebunt tristi. i. letali morbo, quoniam vita. i. longior, quę tamē apibus respectu hominum per quam brevis est tulit. i. attulit quoque. i. etiam apibus nostros. i. humanos casus id est miseria, & aduersitates per morbos aduentates, quod. i. corpora apum languere tristi morbo, tu poteris cognoscere signis. non dubijs. i. certis, nam color alius, quam. i. fuerat sanis est cōtinuo agris macies horrida. i. aspera rugosa, & horrore generas, deformat. i. deformē facit vultum. i. os aut faciē apū,

tum. i. præterea aut post mortem reliquæ apes exportant rectis corpora carentum luce. i. vita functarum, & ducunt tristitia funera semper (Alludit ad humanos ritus) aut illæ. i. morbosæ & languidæ, pendent ad limina. i. ad introitus, conuexæ. i. complicatæ, & condependentes, pedibus aut inter se, aut potius ad limina, quia si non cōnecterent sese deciderent præ languore, aut ipsæ omnes cūctantur. i. immorantur intus in edibus clausis hoc est non egrediuntur ad opus, & ignauæ sunt supp. i. sine industria, & labore fame. i. propter famē. quæ nascitur ex inedia, & pigritia. i. torpentes frigore contracto ex desidia. & languore, tū. i. ad hoc sonus grauior. i. tristior, & fractior audis, & susurrant tractim. i. per longos tractus vt languidi solent qui suspiria ex imo pectore trahunt (non dicam ergo tractim. i. continue, nec iugiter aut sine intermissione, cum verior & cōuenientior sit proprius significatus) vt. i. quemadmodū auster frigidus immurmurat. i. longe, & tractim resonans murmur facit in siluis, & vt mare sollicitum. i. ex sollicito. i. integro citatum, & commodatum stridet, i. stridorē procul stantibus affert vndis re fluentibus. & vt ignis rapidus. i. vehemens æstuat. i. feruet cum sonitu obscuro, & cōcauo, fornacibus clausis. i. occlusis, & opertis: nam clarior sonus editur ab opertis, hic. i. modo cum talia morborū signa videris ego suadebo incendere odores galbaneos. i. incēdendo galbanum dispergere odores eius, aut odores posuit pro odoramentis, & rebus odoriferis sicut Media mittit odores, & ego suadebo te hortantem vltro. i. sponte apes fessas, & vocantē eas ad pabula nota, i. quæ ipsæ sibi comparare solent, inferre. i. in aluearia canalibus arundineis. i. fistulis, ex arundine factis mella. i. in pabulum quæ sunt pabula nota, ea autem adhibentur ad instaurandas vires tum corporū tum animorum: odores autem ad recreandos spiritus, Proderit. i. vtile erit. & i. etiam admiscere sapore gellam tunfam. i. contusam gallā, vt magis sapida sit, & rosas arentes desiccatas. i. in sole, aut defruta. i. vina pingua, multo igni, i. decocta, & recocta, vel racemos de vite Pythia passos. i. vūā passam q̄ est ex vite Pythia q̄ suavis est, & sapore melius

referens, & thymum Cecropium. i. atticum & centaurea herbas calidas, & siccas, olentia graue. i. grauius multum. Est etiam flos in pratis cui amello agricolæ fecere nomen, licet dicere cui agricolæ fecere nomen amellū, amelli, & forte amellus herba. i. quæ cum florem fert, est facilis. i. facile reperibilis quærentibus, Nanq; tollit. i. erigit, & extollit & excrescere facit ingentem siluam & .i. foliorum, & caulium de vno cespite. i. de radice in vno cespite contenta ipse. i. flos est aureus. i. aurei coloris, sed purpura. i. purpureus color violæ nigræ, hoc est ferrugineus, subluet. i. parū lucet, quia fuscus est in folijs, quæ funduntur plurima circum. i. per circuitum, atq; deum. i. deorum sepe sup. sunt ornatę torquibus. i. circulis intortis, nexis. i. cōplicitis ex huiusmodi floribus & folijs, sapor est asper in ore, pastores legunt. i. colligunt illum, .i. florem in vallibus tonsis. i. apicis, & nō siluosis, & prope flumina curua per littora curua defluentia, Mellē illius fluenti in Gallia, tu incoq. Baccho, i. vino, odorato. i. forti, & odorem magnum exhalante quale est vetus amineum, de quo prius, sunt & amineæ vires firmissima vina, radices huius. i. floris aut herbe, & appone. i. apibus, pabula. i. nutrimenta ex tali decoctione, plenis canistris, .i. sportellis, aut calathis, vasis. i. vimineis.

V A R I A L E C T I O.

IGNAUA & FAME] Legitur, & Ignauæ. [Aut illę pedib.] In libris aliquot antiquis. Atque illę. [Frigidus vt quondam siluis immurmurat auster] In Longobardico, siluas. quippe, immurmurat in siluas [Nanque vno ingentem tollit de cespite siluam] vt veteres præteream libros, in quibus, De vertice scriptum est, id minime dissimulandum, quo in plerisque manuscriptis exemplaribus, Imo ingentem tollit de cespite, scriptum inuenimus. [Et curua legunt prope flumina Mellē] In Rom. lib. Per flumina legitur. [Pabulaque in floribus plenis appone canistris] In Rom. lib. & aliquot alijs, Expone legitur.

SERV.

Sed, si quem proles subito defecerit omnis] Miro vsus est ordine. Nam primo ait quæ admodum animalia apibus inimica pellenda sint, deinde quibus me licaminibus morbo possint carere; nunc dicit penitus amissæ qua possint ratione reparari. [Tempus] Subaudi est nunc. [Arcadij magistri] Aristei. [Cæsis iuuentis] verberibus occisis. Bono autem sermone vsus est, nam cædi interdum occidi, interdum verberari significat, [Insincerus cruor] Vitiatus, corruptus. Nā ideo verberantur vt ex putrefacto cruore vermes creentur, vnde apes sint. [Alius omnem Expediam]

Contra in Æneide, Sed summa sequar fastigia rerum. Sane sciendum Pliniū dicere de bobus apes, de equis crabrones, de mulis fucos, de asinis vespas procreari [Pellæi Canopi] Canopus ciuitas est iuxta Alexandriam, quam Alexander condidit instar clamydis iux, qui fuit de citate Macedoniæ, quæ Apella nominatur. Canopus autem dicta est quasi Canobus, a Canobo Menelai gubernatore illi sepulto. [Phaselis] Breuibus nauiculis, quibus vtuntur cum stagnauerit Nilus. [Nigra fecundat arena] Nouum. n. semper limum trahit, qui efficit fecunditatem. Vnde & Nilus dictus est quasi νέαν ἄλιν i. trahēs nouum limum, Nam antea Nilus latine Melo dicebatur. [Iacit salutem] Ponit apum reparandarum salutem. Cic. facta sunt fundamenta defensionis mex.

ASC.

Sed, si quem proles &c.] Docet reparandarum apium vbi penitus extinctæ fuerint modum. Nam notum est non omnia animalia per propagationem gigni, cum multa gignantur per putrefactionem; hoc est ex materia putrefacta per virtutem cælestē, & præcipue solis, quæ ideo patrē rerum appellauit Homerus. Vt autem id doceat latam fabulam ingreditur repetēdo videlicet, quomodo Aristæus, amissis apibus matrem adiit, quā auctore & cohortate Protea deū marinum, & vatē adiit, & in vincula coniecit, abs quo tandem didiceret causam apū

*Sed, si quem proles subito defecerit omnis,
Nec genus vnde nouę stirpis reuocetur, habebit:
Tempus, & Arcadij memoranda inuenta magistri
Pandere, quoque modo cæsis iam sepe iuuentis
Insincerus apes tulerit cruor. altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.
Nam, qua Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura phaselis;
Quaque pharetrate vicinia Persidis vrget,
Et uiridem Ægyptum nigra fecundat arena,
Et diuersa ruens septem discurrit in ora,
Vsq̄ue coloratis amnis deuexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio iacit arte salutem.*

.i. manifestare, & .i. simul inuēta magistri Arcadij. i. Aristei, q̄ in Arcadia regnauit, memoranda. i. digna memoratu; aut tps est pādere, & memoranda sunt. i. ad memoriā reducēda, quoq; .i. quō cruor insincerus. i. immūdus, & corruptus tulerit, .i. pduxerit sepe apes iuuentis cæsis. i. occisis, & in pelle derelictis, & ideo sup. inquit poeta, ego expediam. i. expedite enā ab oēm famam. i. quidquid de ea re fama ad nos attulit, altius, i. longius aut profundius repetens. i. recēdens a prima origine. Nā omnis regio (vt dicitur ibi omnis in hac) ab ea sup. parte qua gens fortunata. i. largas fortunas, ac diuitias habens Canopi oppidi Pellæi. i. ab Alexandro Pelleo conditi. i. Macedonico secundū Solin aut Pellæi. i. vici Alexandriæ Pellei videlicet Alexandri regiē accolit Nilum fluius illū Ægypti stagnantem. i. inundantem, & in canipos effluentem (vbi ad tempus stagna & fertilitatē parit, vnde fortunatā gentē dixit) flumine effuso. i. in agros, & vehit circū sua rura phaselis. i. scaphis pictis. i. ornatis aut picatis, sed etiam testaceis vtitur illic scaphis. quaq; .i. qua. i. parte amnis. i. Nilus vrget vicinia Persidis regionis pharetrate. i. cuius incolę pharetris, & sagittis multū valent, Nilus vrget & fecundat Ægyptum viridem. i. legere aut herbis post inundationem, arena nigra. i. limo nigro quē illic reliquit, & ruēs diuersa. i. in diuersas partes, aut ruēs. i. de fluens

fluës discurret i septe ora. i. ostia diuersa, amnis dico deuex*, i. defluens & deorsu ductus, vsq; ab vndis coloratis. i. nigris, qui color fortis est. Ab ea dico parte ois regio iacet. i. consti-

tuit, & ponit in hac arte, quam. s. dicturus est certa salutem, si reparandarum apum. Eam autem artem ex sacrificio pro placandis nymphis instituto inuentam suo loco auctor docebit.

IV. **I**psos contractus] Ad sustinendum tm̄, & coarctandū bouis cadauer. [Angustique imbrice tecti] Licet & hic imbrex lectū sit, melius tm̄ secundū Plautum, hæc imbrex dicimus: Nāq; ait, Fregisti imbrices meas dū te dignā sectaris simia. [Obliqua luce fenestras] Quæ ex obliquo lumen infundunt, vt in horreis cernimus. [Multa reluctanti] Pro multū, nomē ē p̄ aduerbio. [Soluuntur viscera pellē.] Liquefunt, & putrefiunt, [Ramea fragmenta] Deramis facta. i. fragmenta ramorū. [Dicimus aut̄ & hic ramus, & hoc ramale. Persius, vt ramale verus. [Casiasq; recentes] Statim carptas [Zephyris primum impellentibus vndas] Incipiente vnda. [Teneris tepesfactus in ossibus humor] vt pote, bimi vituli, in quo plurimū feruentis est sanguinis. [Visenda modis animalia miris] Et quod ex cadauere nascuntur animalia, & q̄ apes ex vermibus procreantur. [Trunca pedū] .i. sine pedibus. Et bene addidit primo. Nā postea tam pinas quam pedes accipiunt. [Pinnis, Miscentur] Inter se pinnarū leuitate conueniunt.

EXIGVVS primū &c. [Exequitur quā prælibauit materiam dicens. Locus exiguus. i. modicus & angustus atq; cōtractus. i. constrictus in ipsos vsus. i. ad hāc ipsam vtilitatē vt. s. in eos putrescat eligitur primū ab his. s. qui apes reparare prætendunt, & ipsi premunt. i. obstringunt hunc. i. locū imbrice. i. integumento contra imbres tecti angusti, & parietibus arctis. i. angustis. s. tectū tepidū tenentibus (Est aut̄ proceleumaticus. in primo loco positus) & addūt quatuor fenestras luce obliqua. i. ex obliquo infusa, & inter media non directē aspecta a quatuor vētis. s. principalib. qui forte frigus nō t̄ pem gerent si ex directo intrent. Tum i. deinde postq̄ locus sic cōstitutus est, vitulus curuans iā cornua in fronte bina. i. biēni, hoc est ipse vitulus bimus, & ita tener & sanguinis ac succi plenus, quærit. s. ab his qui apes reparare volunt, Nares geminæ. i. ambæ, & pares obstruunt sup. huic. s. vitulo & spiritus. i.

*Exiguus primum, atque ipsos contractus ad vsus
Eligitur locus, hunc angustique imbrice tecti
Parietibusque premunt arctis, & quatuor addunt
Quatuor a ventis obliqua luce fenestras.
Tum vitulus bima curuans iam cornua fronte
Queritur: huic geminæ nares, & spiritus oris
Multa reluctanti obstruitur, plagisque perempto
Tunsa per integram soluuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt, & ramea costis
Subijciunt fragmenta, thymum, casiasque recentes.
Hoc geritur, Zephyris primum impellentibus vndas,
Ante nouis rubeant quam prata coloribus, ante
Garrula quā tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepesfactus in ossibus humor
Aestuat; & visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox & stridentia pennis,
Miscentur, tenuemque magis, magis aera carpunt,
Donec, vt æstiuis effusus nubibus imber,
Erupere; aut vt neruo pulsante sagittæ,
Prima leues ineunt si quando prælia Parthi.*

animalia visendai. quæ postea visuntur & miscentur miris modis existentia primo trunca pedum. i. pedibus carentia, vnde apes quidam dictas volunt. (Est aut̄ inusitata grāmatica, trunca pedum) & stridentia mox. i. paulo post pennis, & carpunt. i. inspirant magis, & magis tenuem auram. s. vitalem, donec erupere. i. vt euoluere ex corio vitulino, vt imber sup. erumpit, effusus nubibus æstiuis, quæ subitæ & impetuosæ ferē sunt, cum aer purior eas continere non valeat, & velut sagittæ sup. erumpunt, aut potius emittunt, seu eiaculantur neruo. i. arco neruis munito pulsante. i. impellente, si Parthi. i. populi illi leues. s. in fuga confidentes, ineunt. i. inceptant, si quando. i. aliquando prima prælia. i. præludia præliorum, tunc enim sagittis, quibus multum valent, obnituntur.

V A R I A L E C T I O.

THYMVM, casiasque virentes] Antiqua omnia exemplari, quotquot legi, Recentes habent, pro Virentes. [Erupere aut vt neruo] In libris aliquot antiquis, Eripuere, legitur imperfecto sensu. In aliquot alijs, Eripuere velut, hoc suauius, illud vero primum numerosius.

IV. **E**XTVDIT] Studiose reperit. [Ingressus] exordia. [Noua experientia] nullo docente, ars per vsum reperta. [Pastor Aristæus] filius fuit Apollinis & Cyrenes filiæ Penei fluminis Thessaliæ, qui cū Eurydicem nymphā vxorem Orphei vitare voluisset, & illa fugiens a serpente fuisset occisa, Nympharum iracundia cunctis animalibus perditis funditus & cunctis apibus, matris auxilium petit. [Extremi amnis] .i. summi, vnde nascitur, & sic dicimus, Proh supreme Iuppiter. [Mater Cyrene, mater] Inuidiosum est nomine parentes vocare. Vnde est paulo post, Et te crudelem nomine dicit. Sic in duodecimo in desperatione ait, Ruitque implorans nomine Turnum. [Gurgitis huius] idest Penei fluminis. [Inuisum fati genuisti] Si natus ex dijs, inuisus est fati. Sic in 6. Aen. Nos tua progenies, coeli quibus annis ar-

*Quis deus hanc Musæ, quis nobis extudit artem?
Vnde noua ingressus hominum experientia cepit?
Pastor Aristæus fugiens Peneia tempe,
Amisissis (vt fama) apibus, morboque, fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis,
Multa quærens, atque hac affatus voce parentem:
Mater Cyrene; mater, quæ gurgitis huius
Ima tenes, quid me præclara stirpe deorum
(Si modo, quem perhibes, pater est Tymbreus Apollo)
Inuisum fati genuisti? aut quo tibi nostri
Pulsus amor; quid me celum sperare iubebas?
En etiam hunc ipsum vitæ mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum, & pecudum custodia solers
Omnia tentanti extuderat, te matre relinquo.
Quin age, & ipsa manu felices erue siluas:
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice menses,
Vre sata & validam in vites molire bipennem:
Tanta meæ si te ceperunt tadia laudis.*

Quis deus hanc musæ &c. Apte ingreditur fabulam Aristæi, cum. n. supra humanas vires videatur inuentū, vt ex virg. M 4 tulo

cem. Item, Quis te nate dea per tanta pericula casus Insequitur? [Vitæ mortalis honorem] Bene honorem ait, quia arare animalia pascere, apes etiam habere, erat honor. Nam in ingenti honore fuit rusticitas. Alibi, [Non vllus aratro, Dignus honos. [Custodia solers] Diligens, & perita industria. [Te matre relinquo] Ac si diceret, Sub ea perdo vsum laboris sub qua augere debueram. [Felices] Fertiles [Fer] Infer. [Interfice menses] Secundum Pythagoram, qui habere animam dicit cuncta crescentia. vnde & alibi, Aret ager vitio moriens. [In vites] Contra vites. [Molire bipennem] aut eas succidas, [Tedia laudis] Tedium est angor mentis & animi, non corporis inuiletudo.

Asc.

tulo putrefacto generetur apes, merito confugit ad diuinas. Quærit ergo a musis omnium gnaris, & inuentoribus, quis deus eam artem primus extuderit? Ad quod quasi musa respōderit, incipit narrare quo pacto Aristæus apes semel omnes amiserat, querelasque apud matrem nympham deposuerat, cuius tandem consilio Protea deū marinum, & vatē agrefus hanc artem tandem didicit, sed fabulam multis exornat, vt nympharum descriptione, & Orphei fabula, nunc ergo Aristæi lamēta declarabimus, hoc ordine O musæ dicite sup. quis deus quis inquam deus extudit. i. cum labore & molimine quasi sæpe obtūdendo caput suum, reperit nobis. i. ad vtilitatem nostram, cum deo nullum sit ex ea commodū, hanc artem. s. reparandarum apum ex vitulo vnde. i. a quo, noua experiētia hominum cepit. i. accepit ingressus. i. exordia, & principia? Respondet Aristæus Apollinis ille, & Cyrenes nymphæ filius, pastor fugiens, hoc est celeriter quasi ex odio deferens, tempeā mēnissima loca Thessaliæ, Peneia. i. circum quæ Peneius auus illi maternus circumfluit (vbi annotandum quod nihil dulce, & amēnum sit agricolis sua amittētibz, cū Aristæus tempe & Peneia fugeret) fugiēs dico apibus amissis. i. postq̃, apes suas amiserat, & morbo, & fame (modo quintæ est) vt fama est, quod addit, quia fabulam Orphei recitaturus est, astitit tristis, ad sacrū caput amnis. s. Penei, extremi. i. summi, videlicet iuxta Pindum montem vbi ortū habet. astitit dico querens, i. conquerens multa. i. multum atq; affatus. i. alloquens, parentem. s. matrem, hac voce. i. hac oratione. O Cylene mater, mater (dicit) quæ tenes. i. habitas ima. i. pfunda huius gurgitis. s. Penei fluminis, quid. i. ad qd genuisti me inuisum fati. i. dijs dissauiantibus sup. de præclara stirpe deorum, si modo. i. dico me genitū de præclara stirpe deorum, dūmodo Apollo Tymbræus. i. a copia Tymbræ in Phrygia vbi præcipue colit̃ dictus, quæ perhibes. i. attestaris & asseris mihi patrē, est mihi pater, aut si deorū progenies sū nec satis inuisus, quo. i. ad quē locū, amor nostri. i. qui sit de

nobis pulsus sup. est tibi. i. a te, quid. i. ad quid iubebas me sperare cælum. i. quod reciperet in deorum numerum, ten indignātis est demonstratio. Ego relinquo. i. amitto, quia aliter nō relinquerem, te matre. i. cum tamen tu mihi mater sis quia de matre nihil abigitur, cū pater sæpe incertus sit: etiam hunc ipsū honorem mortalis vitæ. i. quem inter mortales merui, quem. s. solers. i. diligens & solidæ. i. plenæ artis custodia. i. accuratio frugum, & pecudum. vix. i. cū summa difficultate extuderat. i. peperat, & parauerat (venit vt opinor ab extudo extudi. nam excudo secundam producit, vt Aen. 6. Excudent alij spirantia mollius æra. Et a cudo præteritum antiquum est cusi, aut vt nunc diximus, cudi priora longa, esset ergo contra naturam si excuderat legatur, quomodo fere textus habent, sed nec immutare ausus sum) Extuderat igitur mihi, tentanti. i. attentanti & disquirenti omnia. Quin age amara adhortari o eius qui cum minora detestetur ad maiora cohortatur, si tanta tēdia meæ laudis ceperunt te vt. s. permittas meis laboribus parta intermi, & i. etiam, tu quæ cum mater sis mihi fauere debes, erum manu filuas, i. arbores, felices. i. fertiles, fer. i. infer stabulis ignem. i. inimicum. i. sacrū quo pecus inficiatur, aut nocentem quo stabula comburantur, atque interfice. i. emori procura, messes. i. segetem maturam vnde messis fieret. Vre. i. combure fata. s. nouella & molire. i. cum molimine infer validam non putatoriam, sed inci foriam, bipennem. i. cultrum duas pennas habentē, in vites. s. meis, hoc est si felicitas mea, & gloria parta tibi dolori est abole omnia quæ habeo.

V A R I A L E C T I O.

Qvis Deus hanc musæ, quis nobis extulit artem? In lib. Longobardico, & in Mediceo, extulit, legitur, sed enim. Extudit, agnoscit Seruius. Sunt etiā veteres libri in quibus. Quis, non geminatur: Sed, Qui nobis habetur. [Tristis ad extremi sacrum caput astitit anni] in lib. aliquot antike legere est. Ad extremum, qui ipse caput.

SERV.

Sonitum thalamo sub fluminis alti] Quare non ēc vocem audiuit? Scilicet quia in ima fluminis parte, erat lanificijs occupata [Milesia velleri nymphæ] Preciosa. Cicero. Nam quid a Milesijs lanæ publicæ abstulerit? Hyalli, saturo fucata colore, [Vitreo, viridi nymphis apto. [Saturo] Autem large abundanti, aut certe Tarentino, ab opide Saturno. iuxta Tarentum enim sunt Baphia, in quibus tingitur lana. [Drymoque Xanthoque] Hæc sunt, vt multi volunt, de quibus ait Iuno. Sunt mihi bis septem præstanti corpore nymphæ. Sed magis poetæ conficta nomina accipiamus. Sanè mira varietate vsus est, nam ne continuatio nominum posset creare fastidium in alijs habitum, in alijs commemorat virginitatem, in alijs pulchritudinem. [Pictis incinctæ pellibus ambæ:] Nebridæ habentes, sed hic venatricum est habitus quam ideo nymphis dat, quia multas eas legimus ex venatricibus factas: vt, Et tandem positis velox Arethusa sagittis. Notanda autē est figura honestissima facta ex repetitione sermonis: vt, Oceanitides ambæ: ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ. [Curā inanem] Definitio est amoris. [Vulcani, Martisque dolo] Secundū Donatū hic est distinguendū: vt, Dolos ad Vulcanū. [Furta dulcia] i. adulteriū, referamus ad Martem. Scimus enim quod Sole indicante, Mars cū Venere per artem Vulcani est religatus catenis [Atq; chao] Eca chao narrabat crebros amores deorum. [Summa flauum caput extulit vnda:] Mire per transitum veritatē tetigit. Nā q̃ Arethusæ fons dulcia fluentia inter medios habet fluctus,

*At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit, eam circum Milesia velleri nymphæ
Carpebant hyali saturo fucata colore,
Drymoque, Xanthoque Ligeaque, Phyllodoceque
Cæsariem effusa nitidam per candida colla,
Nesæe, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,
Cydisippeque, & flaua Lycorias, altera virgo,
Altera tum primo Lucinæ experta labores:
Clioque, & Beroe soror, Oceanitides ambæ:
Ambæ auro, pictis incinctæ pellibus ambæ.
Atque Ephyre, atque Opis, atque Asia Deiopea,
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem
Vulcani, Martisque dolos, & dulcia furta:
Atque chao densos diuum numerabat amores.
Carmine quo captæ, dum fusis mollia pensa
Deuoluunt, iterum maternas impulit aures
Luctus Aristæi, vitreisque sedilibus omnes
Obstupere: sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summa flauum caput extulit vnda:
Et procul, o gemitu non frustra exterrita tanto
Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura.
Tristis Aristæus, Penei genitoris ad vndam
Stat Lacrymans, & te crudelem nomine dicit.*

[Cyrene soror] Propter similitudinem potestatis, ait soror. Nam Cyrene, Thessaliæ, Arethusa vero de Elide. [Tua maxima cura] Quem plurimum diligis. [Penei genitoris ad vndam] Aut tui genitoris, aut honoris est: vt Tybri pater.

At mater &c.] Priusquam matris responsum describat, graphice describit eius exercitationem, quo studio tenebatur, inter quas nymphas diuerfabatur, & quomodo ad secundos questus Aristæi vna nympharum excitata caput extulerit. Mirum est vbique poetæ artificium mirumque decurū. Nam quia fabellis detentas dixit ad sexum pertinet muliebrem qui talibus gaudet; lanificio intentas esse ad conditionem nympharum honestarum quæ non indulgebant ocio, sicut nec Lucretia illa Romana cū honestissimis matronis apud Romanos decætata: quæ vero de ornatu vario nympharū affert, ad carminis quoque ornatū & varietatē faciūt sed & asperitatem nominum temperat epithetis, ipsa autem

nomina etiam aptum significatum habet: nam vt Sipontinus docet. Drymos dicitur silua, vnde Drymo nymphea aquarum quasi per siluas fluens. Xantho autem a colore, nam Xanthon subrubeum interpretatur, cuius coloris est aqua inter siluarū frondes defluens. Ligea autem a cantus suauitate dicitur nam ligiros suavis dicitur, suauitas autem talis est in nymphis, vnde in Bucolicis:

*Nec cussa iuuant fluctu tam littora, nec quæ
Saxosæ inter decurrunt flumina valles.*

Phyllodoce a folijs, capiēdis nā Phyllon folion dicitur, & de doche

Drymo Xantho.

Ligea.

Phyllo

chome

esee. chome capio. Neseq̃ à natando: nā neo cuius futurū est vñso
 io. hoc est neso, significat nato. Spio dñi τὸν σπείων. i. à specub.
 alia. propter maris cauernas aut rumpendis fluctib. nam spomeo
 ymo. significat idem quod rumpo. Thalia dñ virens, & læta, aquis
 ce. n. oia virent, hallo aut vireo, & lætor significat, sed labij-
 dip- citur in Thalia, Cymodoce à recipiendis, & sedādis vñdis.
 Nā cyma dñ vnda & vt dixi, de chome recipio, Cydippe ex-
 cori- cellētia, & gloria equorū. Nā cydos gloria, & hippos equus
 dñ, Lycorias à destruendis montib. nā Lycoo dñ destruo, &
 io. oros mons. Clio gloria interpretatur. Beroe à voracitate, nā
 roe. boro dñ cibus, & vorago, & boros edax, aqua autē plurima
 hire. exedunt. Ephyre ē Corinthi antiquū est nomē, ephydrios
 bis. aut aquaticus dñ. Opis, & Asia nympharū nomina primam
 ia. producunt, vt hic. Opis aut dñ cura, & opizo obseruo, curo,
 iope vereor. Asia aut limus, & cēnū. Deiopeia a contentione vo-
 ethu- cis. Nā deis dñ pugna, & contentio, & opos vox: Arethusa a
 ime- complacēdo, nā arefco dñ complaceo, vñde dñ, ante alias A-
 rethusa sorores Prospiciēs a Clymene, celebritate nā Clio,
 celebri significat, vñde bene dñ. Inter quas Clymene curā
 narrabat inanem, Vulcani, &c. Sed ne longius diuager. Ordo
 est. At, idest sed, mater, f. Cyrene sensit sonitum, f. lamentatio
 nem Aristæi, sed nō vocem, quia vox dñ prout articulata est
 sonus autem quia genus soni vocis, & non vocis quidquid
 sonat: licet ergo sonum eum audiuit, qui & vox erat, tñ au-
 diuit eum, vt non vocem, non aut vt vocem, ideo quia erat
 sub thalamo alti fluminis. Nympha, f. aquarum, seu fluminū
 quæ paulo post enumerabuntur carpebant circa eam, f. Cy-
 renem, vellera milesia, idest tam preciosa, ac sunt milesia fu-
 cata, idest imbuta, & tincta colore saturo, idest abundante
 & saturante, aut Tarentino, quia Tarentinum oppidum est
 Satureium, vbi & lanæ bonæ sunt, & Baphia. idest tincturæ
 loca, a colore dicit hyali, idest viridi hoc est aquarū colori
 correspondenti, quo nympha aquarum gaudet, nympha dī-
 co Drymo, & Xantho, & Ligea, & Philodoce effusa cesa-
 riem nitidam, idest habentes cesariem, idest comam ventis,
 quibus cedat diffusam, nitidam per colla candida, qualia sūt
 fere in locis frigidioribus. Item Nesei, & Spio, & Thalia, &
 Cymodoce, & Cydippe existens virgo, idest adhuc intacta.
 (Nā hoc loco virgo accipitur non a viridiore ætate tātum,
 sic enim Lycorias virgo diceretur, sicut Pasiphae in Bucol.
 Ah virgo infelix quæ te dementia cepit, Sed etiam non dum
 experta virum) Altera ergo, idest Lycorias experta tū, idest
 tunc, hoc est paulo ante illud tempus, primos labores Luci-
 næ, i. quibus præest Lucina, hoc est partus. Item Clio, & Be-
 roe sorores existentes, ambe Oceanitides pro Occanitides: i.
 Oceani filia, & ambe incinctæ auro, & ambe incinctæ pel-
 libus pictis, f. hinnulorū vñ Nebrides vocantur. Atq; Ephy-

re, & Opis, & Asia, & Deiopeia, & Arethusa velox, f. in cur-
 su deum Alphæum fugit sagittis, quibus. f. in venando Vidē ser-
 vā fuerat posita, idest depositis, aut repositis tandem, i. post
 longum exercitum, inter quas, f. nymphas Clymene narra-
 bat curam, idest sollicitudinem de Venere vxore custodien-
 da Vulcani, inanem, idest frustra susceptam, & dolos idest
 furtiuos amores concubitus Martis. f. cum Venere, & pro,
 idest dulcia furta, & numerabat denfos, i. frequentes amo-
 res diuum à Chao, idest à mundi initio, vel à primo deorū,
 quo carmine. I. cuius carminis delectatione dū ipse. f. nym-
 phæ captę deuoluūt fufis mollia, idest mollis lanę penla, (dū
 enim deuoluunt, minus attentæ sunt quā dum nent) luctus,
 idest lamentatio Aristæi impulit, idest percussit iterum au-
 res maternas. f. tanquam magis sollicitas, & omnes. f. alia, &
 ipsa simul obstupere in sedilibus vitreis, idest vitrei colo-
 ris, in quibus sedebant in aquis. f. Arethusa, quæ velox, &
 complacens dicitur, prospiciens ante alias sorores, i. nym-
 phas, exulit caput flauum, idest flauis capillis decoratum,
 vñde summa, & procul. i. longe priusquam rediret, cum esset
 adhuc sub medio reditu, supple inquit. O cyrene soror non
 exterrita frustra tanto gemitu, quia ipse Aristæus tristis exi-
 stens tibi tua maxima cura stat lacrymans ad vñdam Penei
 i. fluminis genitoris. f. tui, & aui sui, & dicit te nomine, i. no-
 minatum, crudelem, idest immitem, quod signum amentia
 est per impatientiā ortæ, sicut prius Aeneas amissa cōiuge,
 inquit Aen. 2. quem non inculcavi amentis hominumque deo-
 rumque, Aut quid in euerfa vidi crudelius vrbe. quasi dicat
 nullum & nihil. Incusare tamen deos per impatientiā nō est
 hominis sapientis, etiam secundum stoicos, & præcipue Epi-
 ctetū. Et ideo poeta inducit eos, qui Deos incusant, vñdemen-
 ter commotos, Aristæum iuuenem per amissionem rerum a
 se inuentarum & Aeneam per amissionem coniugis.

V A R I A L E C T I O.

NESAEE Spioque Thaliaque Cymodoceque] In libro ali-
 quo totus versus desideratur: qui tñ non sine carminis in-
 iuria demi potest [Cydippe, & flaua Lygorias] In Longoba-
 dico, Cydippeque & flaua Lycor. [Atque Ephyre, atq. Opis
 Asia & Deiopeia] Qui versum corrigere voluere, ita scripse-
 runt. Atq; Asia Deiopeia, sublato, & at non aduerterunt ex
 antiq. lib. legi, debere, Atq; Ephyre atq; Opis, & Asia Deio-
 peia. [Inter quas curam Clymene narrabat inanem] In anti-
 quo exemplari, Curas inanis numero multitudinis. [Atque
 chao denfos diuum numerabat amores] In vetustis aliquot
 exēplarib. Atque legere est. Sed enim mihi non satisfacit, cē-
 terū, Eque chao, vt pleraque habent exemplaria. [Prospiciēs,
 summa placidum caput extulit vnda,] Mirifice placet quod
 in plerisque lib. antiquioribus, Flauum caput legitur.

117.

NOua formidine mater]
 Magna, vt, Pollio, &
 ipse facit noua carmina. [Fas
 illi limina diuum Tangere]
 Vtroque enim deo parente nā
 scebatur. [Speluncisque lacus
 clausos] Mirās, per omnia sub
 audimus. Lacus autem dicit
 fontium, & fluuiorū recepta-
 cula. Hæc autem non sunt per
 poeticā licentiam dicta, sed ex
 Ægyptijs tracta sunt sacris.
 Vbi pueri de sacris parentib.
 nati à sacerdotib. nymphis da-
 bantur, qui cum adoleuissent
 redditū narrabāt lucos eē sub
 terris, & immensam aquam
 omnia continentē, ex qua cū-
 cta procreantur. Vñde est il-
 lud secundū Thaletæ Oceanū-
 que patrē rerum [Phasimq;]
 Fluius Colchidis. [Lycunq;]
 Fluius Asia [Enipe⁹], Thessa-
 liæ fluuius. [Pater Tyberinus]
 Tyberis, & Anio Italia sunt
 fluuij. [Saxosumq; sonans Hy-
 panis] Pōti fluuius. Et saxosū
 legendum est, non saxosue, ne

*Huic percussa noua mentem formidine mater,
 Duc age, duc ad nos; fas illi limina diuum
 Tangere, ait: simul alta iubet discedere late
 Flumina, queis iuuenis gressus inferret; at illum
 Curuata in montis faciem circumstet it unda;
 Accepitque sinu uasto, misitque sub amnem.
 Iamque domum mirans genitricis, & humida regna
 Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes
 Ibat, & ingenti motu stupefactus aquarum,
 Omnia sub magna labentia flumina terra
 Spectabat diuersa locis; Phasimque. Lycumque
 Et caput, vñde altus primum se erumpit Enipeus,
 Vñde pater Tyberinus, & vñde Aniena fluent a,
 Saxosumque sonans Hipanis, Mysusque Caycus
 Et gemina auratus taurino cornua uultu
 Eridanus; quo non alias per pingua culta
 In mare purpureum uiolentior influit amnis.
 Postquam est in thalami pendentia pumice testæ
 Peruentum, & nati fletus cognouit inanes
 Cyrene; manibus liquidos dant ordine fontes
 Germanæ, tonsisque ferunt mantilia uillis.
 Pars epulis onerant mensas, & plena reponunt.*

sint duo epitheta, quod apud
 Latinos vitiosum est. [Mi-
 susque Caicus] Qui per Mi-
 sian labitur [Eridanus.] Flu-
 uius Italia, qui & Padus vo-
 catur. [Purpureum] Autem
 nigrum ex altitudine accipi-
 mus. Nam Padus non in Ru-
 brum mare, sed iuxta Raven-
 nam in Adriaticum cadit. Et
 purpureum græcum est epi-
 theton mare rubrum etiam
 dixit Homer. *Fis eis ἀλα-
 πύρ: ὀρέσσας.* Vñde apparet Vi-
 ctorinū hoc loco errasse qui
 purpureum mare Rubrum es-
 se dicit, quod est iuxta In-
 diam [Fletus inanes] His enim
 mouebantur rebus quarum
 erat facilis reparatio. [Dant
 ordine fontes] Rite secundum
 ordinem epularum. [Manti-
 lia] Quibus manus terguntur,
 [Plena reponunt Pocula]
 Iterant, sepe offerant. [Pan-
 chæis adolescūt ignibus arē]
 Idest ture, Arabicis odorib.
 Adolescūt autem pro in-
 cendun-

traduntur. *καὶ δὲ ποταμὸν* po-
nitur [Mæonij Bacchi] Lydi
vini [Carchesia] Autē pocu-
lorum sunt genera. [Oceano
libemus ait.] Quasi nymp̄ha
Oceano sacrificat. [Oceanū-
que patrem] Secundum Tha-
leta, vt supra diximus. [Cen-
tum quæ filuas, centum quæ
flumina seruant] Aut ducen-
tas esse, dicit, aut finitus est
numerus pro infinito. [Perfudit nectare Vestam] Idest in
ignem vinum purissimum fudit, post quod quia magis flam-
ma conualuit bonum, omen ostendit.

ASC.

Hic percussa &c.] Docet quō susceptus sit in thalamos ma-
ternus Aristæus vtq; exposita querela, ea; inani intellecta
post epulationem Oceano libabant. Ordo est. Mater su. Ari-
stæi videlicet Cyrene, percussa mentē noua. i. magna aut in-
solita cum filio illatenus prospera fuissent omnia, formidine
i. habens mentē attonitā, & percussam nouo metu ait. I. ad
Arethusam talia nuncianti, age, adhortantis est, duc, inquit,
ad nos supra, Aristæum, quia fas est illi cum sit de sanguine
diuū, tangereliminā diuū. i. diuorū aut diuarū, & simul, i. cū
hæc diceret. iubet flumina alta. i. profunda discedere late, ab
ea sup. parte qua iuuenis. i. Aristæus, inferret ingressus. i. in-
grederetur. at. i. sed vnda. i. fluminis circumstet it illum. i. Ari-
stæum curuata in faciē. i. similitudinē aut formā montis (qđ
reuera Mosi, & cæteris Israeliticis contigit in exitu Israel
de Aegypto) & accepit iuuenē sinu. i. receptorio vasto. i. val-
de amplo & capaci & misit sub amnem, & ipse ibat iā mi-
rans. i. admirās domum & humida regna genitricis & lacus
clausos speluncis, i. abditis penetralib; terræ, & lucos. i. filuas
inceduas, & omniū fluminū arborū semina atque elementa,
sonantis. i. suo vento subterraneo videlicet, & ibat stupefa-
ctus ingenti motu aquarū, & spectabat omnia flumina laben-
tia sub magna terra diuersa. i. distincta ēt sub terra locis, &
Phasim Asiæ fluuiū qui in Colchide defertur, & Lycū flu-
uiū inter Asiā, & Bithyniā, & spectabat caput vnde Enipeus
fluuius illæ Thessaliæ altus. i. profundus erupit. i. extulit se
primū, & spectabat sup. locū vnde Tyberinus. i. fluuius Ita-
liæ erupit, sup. aut habeat caput. i. ortū & vnde fluuenta Anie-
na, i. Anienis fluminis Italiæ in Tyberim incidentis. habeāt
sup. caput & vnde Hypanis fluuius Indiæ apud Scythas or-
tus, & in Pontū defluens sonant saxosum. i. saxose. i. vt sonāt
flumina inter saxa decurrētia, & Caycus mysus. i. qui per my-
siā labitur, sup. habeāt caput atq; ortū, & vnde Eridanus. i.
Padus de quo prius fluuiorū rex Eridanus, auratus gemina
cornua. i. habens geminas ripas cornib; perfimiles auratas. i.
preciosas, aut pp̄ greges, aut potius pp̄ vrbes, vultu taurino
i. fluxu medio taurinū mugitū imitante alludit aut ad fabu-
lā Acheloi, cui pp̄ fertilitatē cornu copię ablatū ab Hercule
fingitur, qđ veriorē esse cām in Pado seu Eridano cui gemi-
na cornua & ea quidā aurata assignētur, vnde subdit quo. i.
Eridano non alius amnis influit violētiōr in mare purpureū
i. ferrugineum aut ceruleū per culta pinguiā. i. arua, & rura
pinguiā, & culta vt, & naturē benignitatē, & agricolarū in-
dustriā, & diligentiam, laudet. Postquam peruentum est. i.
ab Aristæo, & comitibus. in tecta thalami. i. Cyrenes pen-
dentiā, i. pensiliā aut suspensā pumice, idest in saxo cauer-

*Pocula, Panchæis adulescunt ignibus aræ.
Et mater, cape Mæonij carchesia Bacchi,
Oceano libemus, ait, simul ipsa precatur,
Oceanumque patrem rerum, nymphasque sorores,
Centum quæ filuas, centum quæ flumina seruant,
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam;
Ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit:
Omne quo firmans animum, sic incipit ipsa.*

quædam ex eis onerant mensas epulis, & reponunt. i. iterum
ponunt postquam exhausta fuerant pocula plena, & aræ ado-
lescunt. i. augentur, & incenduntur ignibus. i. odorib; quos
ignis excitat, Panchæis, i. ex thure Panchaico diffusis, & ma-
ter ait, d. fili caper carchesia, i. pocula illa græcis nota, Bac-
chi. i. vini: Mæonij idest Lydij, quod bonū est, & libemus, i.
sacrificemus Oceano, i. deo maris, & simul idest, cum hoc di-
ceret ipsa precatur Oceanum patrem rerum, i. omnium quæ
augescunt, quia ex humore proceantur secundum Thaletē,
& Nymphas sorores inter se, aut ēt Cyrenes, sed potius in-
ter se, quia sic Cyrenes non tacuisset vni tot sorores fuisse,
Centum dico nymphas quæ seruant idest habitant, aut con-
seruant filuas, vt sunt Dryades, & centum quæ seruant flu-
mina, vt sunt Naiades seu Nereides & ipsa perfudit, quia nu-
mero deus impare gaudet, Vestam, id est ignem ardentem
scilicet victimam, nectare, idest vino liquido, idest purissi-
mo & flamma, i. vino aucta, subiecta, i. sursum iacta, & exi-
stens, reluxit ter ad summum tecti, quod signum erat litatio-
nis, & accepti sacrificij, quo omne, idest indicio suscepti sa-
crificij, & præsentis numinis, ut Aene. II. in flamma quæ
Ascanij lambere visa comas, ipsa, scilicet dea perita eius rei
firmans, idest corroborans, & confortans animum incipit
sic, idest vt sequitur supple fari, aut sermonem suum.

V A R I A L E C T I O.

Et caput vnde altus primum se erumpit Enipeus] In Ro-
mano libro legere est, Primum se erumpit. In Oblongo, Pri-
mum erumpit sine vlla prorsus collusione, & ita erat prius
in libro Mediceo, Saxosumq; sonans Hypanis, mysusq; Cay-
cos] In Romano libro, Saxosus, legitur, quod improbat Ser-
uius, ne duo sint epitheta: quod apud latinos otiosum est,
erat tamen in Oblongo peruerterī, atq; etiam in Mediceo, sa-
xosus, aliena inde manu, Saxosum, est repositum, neq; huius
elocutionis exempla desunt. Quod vero, Mysus, lit. i. scribit
in lib. nonnullis, antiqui aliquot per y scribunt, *μυσία* xgi
μολις apud Stephanum, reperitur. Quod autem ad denomi-
natum pertinet, & Mysi, & Mysij populi dicuntur. [In ma-
re purpureum violentior influit amnis] In Romano, & in
lib. veteribus effluit, legitur.

Est regio sole perusta, q̄ Mysi possideant, & Lydi, exuta
arborib; omnino uisitur, præter uitem. Cataceumenem vo-
cāt, inde uinum h̄r uirtute præstās, cataceumenites *οίνος* uo-
cāt. Ex quo, & nonnullorū perelegans circūfertur locus apud
Dionisiū dici recte *πεπρυγνὴ* idē ex igne natū Catacaumenē
dici coniectant de fulminū frequentia. q̄ cerannoboltam vo-
cant. auctor Stephanus. mēmorat Strabo. Est & eo nomine
Erytræi maris insula. Denique vinū hoc significasse. Virg. 4.
Georgi. v̄, cum ait Cyrene ad Aristæum: Cape Mæonij car-
chesia Bacchi, Etiam si id minus aduertunt interpretes.

COLL.
RHOD.

SERV.

Est in Carpathio Neptu-
ni gurgite vates] Carpa-
thus, insula contra Aegyp-
tum, a qua vicinum pelagus
Carpathiū appellatū est. Hic
aliquando regnauit Proteus
relictā Pallene ciuitate Thes-
saliæ, ad quam tamen reuer-
sus est postea, qđ ostendit hoc
loco, dicens, Patriamque reui-
sit Pallenem. [Magnum qui pi-
scibus æquor] Dij enim mari-
ni prima parte equi sunt, po-
strema resoluntur in pisces,
[Quæ sint, q̄ fuerint] Vt Hom.
*ὅς κεν τὰ τ' ἐοῦτα τὰ τ' ἐσσο-
μενα πρότ' ἔσονται* [Ita Neptu-

*Est in Carpathio Neptuni gurgite vates
Ceruleus Proteus, magnum qui piscibus æquor
Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiæ portus, patriamque reuissit
Pallenen: hunc, & nymphæ veneramur, & ipse
Græuus Nereus: nouit nanque omnia vates,
Quæ sint, quæ fuerint, quæ mox ventura trahantur;
Quippe ita Neptuno vsum est; immania cuius
Armenta & turpes pascit sub gurgite phocas.
Hic tibi nate prius vinclis capiendus, vt omnem
Expediat morbi causam, euentusque secundet.
Nam sine vi non vlla dabit præcepta: neque illum
Orando flectes. vim duram, & vincula capto*

no] Vbi deest ratio, sic loquit
Nā ita & in tertio dixit. Sic vi-
sum superis, cū perimississet im-
meritam. [At menta, & turpes
phocas] Magna: vt, Cui turpe
caput. Phoca sunt boues mari-
ni. [Expediat morbi causam,
euentusque secundet] Duo. n.
ista requiruntur in oraculis, cā
mali, & remedium [Sine vi nō
vlla dabit præcepta,] Ne eum
speraret posset precibus flecti.
[Doli circū hæc demum] cir-
ca vincula nouissime eius defi-
nent doli, idest formarum va-
rietates, cuius figmentum phy-
sicam volunt esse rationem,
nam

nam homo habet in se libidinem, stultitiam ferocitatem, dolusque dum in eo viget pars illa quae vicina est diuinitati. prudentia, non apparet, quae tunc potest suas vires tenere cum fuerint illa religata. i. cum quis caruerit omnibus vitijs. Vnde sacerdos hunc dicit posse varicinari, & suscipere diuinitatem, cum religata in eo fuerint siluestris cupiditas, asperitas, lapsusque animi aquarum mobilitati similis. [Medios cum sol accenderit aestus] Fere enim numina tum videntur, Lucanus: Medio cum phoebus in axe est, Aut coelum nox atra tenet, tunc ipsa sacerdos Accessum dominumque timet depren-

dere luci. [In secreta senis ducam] Fere omnes dii marini senes sunt. Albent. n. eorum capita spumis aquarum [Atra tigris] i. s. qua. [Tanto nate magis] Alij legunt. Tantum nate magis.

EST in Carpathio &c.) In hac parte habetur oratio Cyrenes ad filium, in qua docet eum, quo pacto amissarum apum recuperationem a Proteo ediscat, & primo ubi eum inueniat, dicens, Proteus, deus ille marinus, & vates ceruleus. i. marinus, est in gurgite Carpathio. i. maris Carpathij. Neptuni. i. in quo Neptuni pecus custodit, qui. s. Proteus metus. i. tranat, magnus a quor piscibus. i. vectus a piscibus, & curru equorum bipedum, s. marinorum tunc in anteriori parte, in qua equis similes sunt pedes habentium, cum in posteriori piscibus similes pedes non habeant iuncto. s. ad iugum hic. s. vates ceruleus reuifit nunc portus Emathiae. i. Thessaliae, aut Macedonae, patriam natale solus ipsius. s. Protei, hunc veneramus, & i. eos nos nymphas, & ipse Nereus deus aquarum Oceani & Thetyos filius gradeus i. s. m. Orpheus antiquissimus diuorum, super. venerat hunc, namque ipse vates nouit omnia, quae sint. s. in praesentia, quae fuerint. s. praeterita, & quae trahantur ventura mox. i. paulo post. Quippe, quia certe ita visum est. i. ita placuit Neptuno. i. magno deo nostro, quod nescio cur eum Neptuno praeuulerit. sed quia ita visum est Deo, celsendum est aequum esse (quae sententia sane quae theologia est, licet falsis dijs attributa, vnde lib. 2. Aen. Occidit & Peleus iustissimus vnus. Qui fuit in Teucris, & seruantissimus equi. Dijs aliter visum. Et principio tertij. postquam rex Aegypti Priami; euerterem gentem Immeritam visum Superis. Sane quaestione non habet quo Aen. 3. Que Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo. Praedixit, vobis furiam ego maxima pando, per quam omnem diuinam peritiam ab Ioue, abs quo fata pedet, ne pedere, & Apollioe quod nisi, prius ab Ioue acceperit, diuinare demonstrat, quo ergo Neptuno eadem sit potestas; Verum sciemus haec tria numina, Iouem dico, Neptunum, & Plutonem triplicem apud gentiles theologos habere potestatem, quae in Ioue fulmine trifurco, in Neptuno tridente, in Plutone Cerbero tripiti significatur, ideoque pro Plutone Iouem infernum, & stygium dictum legimus. Qua propter nymppha quae sub ditione Neptuni est, Neptunum ut summum deorum venerata, et eam potestatem ei attribuit, quae Iouis est; quasi vero ut Iuppiter pro Neptuno, ita Neptunus pro Ioue poni possit (cum deus sit vnus, numina vero diuersa. sed sub eo nomine colatur sub quo eius potestati subiicimur, aut numine egemus, verum plus quam constiterat diuagor) Est ergo ita visum Neptuno, qui Nymphis cum Oceano pro summo numine est, cuius. s. Neptuni ille pascit sub gurgite. s. Carpathio armenta immania. i. ita magna ut tamquam mala terrori sint, & phocas. i. vitulos marinos, turpes. i. torpentes somno aut magnas, hic. s. vates, o nate, est capiendus tibi, i. det capi a vinculis. i. in vincula prius. s. quod quidquam ab eo petas, ut ipse expediat. i. expedire dicat, omnem causam morbi [Quanto prudetius haec admonuit, quod nunc plerique facimus, qui remedium morborum petimus, nolentes causam abolere, scimus. n. quia quidquid patimur peccata nostra meruerunt, & tunc quando precamur finem ma-

Tende: doli circum haec demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios cum sol accenderit aestus,
Cum sitiunt herbe, & pecori iam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quo fessus ab vndis
Se recipit, facile ut somno aggrediare iacentem.
Verum ubi correptum manibus, vinculisque tenebis;
Tum variae illudent species, atque ora ferarum:
Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, & fulua ceruice leona:
Aut acrem flammę sonitum dabit: atque ita vinculis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed quanto ille magis format se vertet in omneis,
Tanto nate magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret cum lumina somno.

Fere omnes dii marini senes sunt. Albent. n. eorum capita spumis aquarum [Atra tigris] i. s. qua. [Tanto nate magis] Alij legunt. Tantum nate magis.

EST in Carpathio &c.) In hac parte habetur oratio Cyrenes ad filium, in qua docet eum, quo pacto amissarum apum recuperationem a Proteo ediscat, & primo ubi eum inueniat, dicens, Proteus, deus ille marinus, & vates ceruleus. i. marinus, est in gurgite Carpathio. i. maris Carpathij. Neptuni. i. in quo Neptuni pecus custodit, qui. s. Proteus metus. i. tranat, magnus a quor piscibus. i. vectus a piscibus, & curru equorum bipedum, s. marinorum tunc in anteriori parte, in qua equis similes sunt pedes habentium, cum in posteriori piscibus similes pedes non habeant iuncto. s. ad iugum hic. s. vates ceruleus reuifit nunc portus Emathiae. i. Thessaliae, aut Macedonae, patriam natale solus ipsius. s. Protei, hunc veneramus, & i. eos nos nymphas, & ipse Nereus deus aquarum Oceani & Thetyos filius gradeus i. s. m. Orpheus antiquissimus diuorum, super. venerat hunc, namque ipse vates nouit omnia, quae sint. s. in praesentia, quae fuerint. s. praeterita, & quae trahantur ventura mox. i. paulo post. Quippe, quia certe ita visum est. i. ita placuit Neptuno. i. magno deo nostro, quod nescio cur eum Neptuno praeuulerit. sed quia ita visum est Deo, celsendum est aequum esse (quae sententia sane quae theologia est, licet falsis dijs attributa, vnde lib. 2. Aen. Occidit & Peleus iustissimus vnus. Qui fuit in Teucris, & seruantissimus equi. Dijs aliter visum. Et principio tertij. postquam rex Aegypti Priami; euerterem gentem Immeritam visum Superis. Sane quaestione non habet quo Aen. 3. Que Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo. Praedixit, vobis furiam ego maxima pando, per quam omnem diuinam peritiam ab Ioue, abs quo fata pedet, ne pedere, & Apollioe quod nisi, prius ab Ioue acceperit, diuinare demonstrat, quo ergo Neptuno eadem sit potestas; Verum sciemus haec tria numina, Iouem dico, Neptunum, & Plutonem triplicem apud gentiles theologos habere potestatem, quae in Ioue fulmine trifurco, in Neptuno tridente, in Plutone Cerbero tripiti significatur, ideoque pro Plutone Iouem infernum, & stygium dictum legimus. Qua propter nymppha quae sub ditione Neptuni est, Neptunum ut summum deorum venerata, et eam potestatem ei attribuit, quae Iouis est; quasi vero ut Iuppiter pro Neptuno, ita Neptunus pro Ioue poni possit (cum deus sit vnus, numina vero diuersa. sed sub eo nomine colatur sub quo eius potestati subiicimur, aut numine egemus, verum plus quam constiterat diuagor) Est ergo ita visum Neptuno, qui Nymphis cum Oceano pro summo numine est, cuius. s. Neptuni ille pascit sub gurgite. s. Carpathio armenta immania. i. ita magna ut tamquam mala terrori sint, & phocas. i. vitulos marinos, turpes. i. torpentes somno aut magnas, hic. s. vates, o nate, est capiendus tibi, i. det capi a vinculis. i. in vincula prius. s. quod quidquam ab eo petas, ut ipse expediat. i. expedire dicat, omnem causam morbi [Quanto prudetius haec admonuit, quod nunc plerique facimus, qui remedium morborum petimus, nolentes causam abolere, scimus. n. quia quidquid patimur peccata nostra meruerunt, & tunc quando precamur finem ma-

culis prius capiendus sit, quia videlicet ipse non dabit vlla praeccepta sine vi, id est violentia, neque tu flectes illum orando, id est per orationem, & preces: tende ergo illi capto duram vim, id est violentiam, sine remissione, & vincula, s. sine relaxatione doli, ideo illusiones eius inanes, id est frustra incepte per eum frangentur, id est frustabuntur demum, id est tandem, circum haec, id est dum haec fiunt, aut circum, haec vincula, ipsa id est egomet ducam te in secreta, id est arcanos thalamos senis, scilicet, Protei, tunc cum sol accenderit medios aestus, id est in meridie cum herbe sitiunt, id est desiccantur calore, qui nobis sitim generat, & cum umbra est iam grauior. s. quam herbae pecori in secreta dicit, quo, id est ad quae ipse senex fessus ab vndis, aut recipit se tanquam in turiora, aut amoeniora loca ab vndis ut tu aggrediare, id est inuadas facile, i. facilliter ipsum iacentem. s. oppressum somno, id est sopore, verum, id est sed ubi, id est, quando tenebis ipsum correptum, id est celesiter & quasi simul totum raptum, manibus vinculis pro vinculis, tum id est tunc variae species, id est rerum apparitiones, & imagines atque ora, id est facies, & formae ferarum eludent. s. te, enim pro quia, ipse fiet subito sus horridus rigens. s. setis, & spumans ut aper, hoc est sus siluester, & fiet tigris atra, i. infesta, & inimica, & draco squamosus, i. squammis multis tectus, & leona ceruice fulua, id est rutila, aut dabit acrem sonitum, i. crepitum flammę, id est ignis ardentis similitudinem induet, atque excidet, id est cito elabetur sic vinculis, aut abibit delapsus. s. e vinculis in aquas tenues. i. transparentes, sed o nate, fili, quanto magis ille vertet se in omnes formas tanto magis contende. i. contrahe, & constringe vincla tenacia. i. ipsum assidue, & semper tenentia donec ipse erit. i. videbitur talis corpore mutato. i. reducto in pristinam figuram qualem videris ipsum cum tegeret lumina. i. sopiret oculos somno incepto, cum. s. ipsum primum adorierbaris.

VARIATIONE.

ORANDO flectes in Mediceo lib. Oratio vincas, legere est] Doli demum circum haec fragetur inanes] In Mediceo, dictionum ordo ita habet; Doli circum haec demum meliori numero [Tu variae illudet species] Hoc loco plurimo variat. Nam in Romano libro, Ludent. In Oblongo peruerter, Eludunt, praesenti tpe In Logobardico, in Mediceo, & plerisque alijs, Eludet, futuro.

AVSTRUM contra, dijs attribuit, proinde meridie ingruente, in deorum templis panduntur vela, nec homini ingressus patet, velut dijs sic destinatum eundi tempus, in ianuis quoque, meridiei & Austri visabantur symbola. Nec in ianua vlla, quaecumque esset hora, loqui fas arbitrabantur. Nam Pythagoricorum; & Aegyptiorum dogma sapientium id fuit, cum deum innueret silentio colendum a quo sunt rerum primordia. Ex ijs opinor, Mantuano vati lux infertur clarior, cum Georg. 4. sic canit.

Ipsa ego te, medios cum sol accenderit aestus,
Cum sitiunt herba, & pecori iam gratior umbra est,
In secreta senis ducam.

Satis vero fuit Seruio inibi sic enarrasse: tunc, inquit, fere videntur numina.

Hac ait, & liquidum ambrosiae diffundit odorem:
Quo totum nati corpus perduxit: at illi
Dulcis compositis spirant crinibus aura,

bilis. [Specus ingens] In singulari numero hoc specus, in plurali hi specus dicimus. [Deprehensis] Periclitantibus [Tegit]

CORL.
RHOD

Liquidum ambrosiae diffundit odorem [Vixit eum, quo posset esse videndi numinis capax. [Habilis] vegeta-

[Tegit] Tegerē consuevit.
Nam tunc illic non erat. Obi-
ce] Obiectione. Et melius
hic obex, quam hęc obex di-
cimus. [Auerſum a lumine
Paullulum obliquum a lumi-
ne. Et sciendum Proteum tem-
poralem ſuſcipere diuinita-
tem, alioquin poruit Ariſteum
cognoſcere latitantem [Iam ra-
pidus] Hic diſtinguendum pro-
pter duo epitheta [Sirius] Au-
tem ſtella eſt in ore Canis,
per quam nimios æſtus accipi-
mus. [Sirientes Indos] Popu-
los ſubſolanos. [Caua flu-
mi.] Alta Luca. Deſeruere ca-
uo tentoria fixa Lemanno.
Vix deſeſſa ſenem Paſſus cō-
ponere, membra.] Auiditatem
exprimit tenere cupientis: vñ-
de eum contra matris præce-
ptum cito in Proteum impe-
tum ſeciſſe dicit, per quod in-
continentes animos hominum
docet poeta.

Hæc ait, & liquidum am-
broſiæ diſſundit odorem, Quo
totum &c.] Poſtquam mater
Cyrene filium edocuit quo-
modo Protea adoriri, id eſt per
inſidias inuadere, & cōprehen-
dere debeat reddidit eū aptum
qui eum & videat, & capiat. Nam vt verus erat ſuperſtitio ſe-
midei non ſemper, ſed duntaxat qñ volebant videbantur a
mortalibus, vñde in Bucol. Silenus. Soluite me pueri, ſatis eſt
potuiſſe videri, Reddit autem ipſum aptum ambroſia herba
odorifera, & ſuaui admodum qua dii reſecti reduntur, ſed
communicatione diuini cibi credēbantur mortales in deo-
rum conſortium aſſumi, vñde Aeolus Aen. i. Tu das epulis
accumbere diuum. Sanē omnia quæ hic habentur ſignēta p-
fundiffime ethnicorum theologiæ quadrant. Nam q diui-
nus ille Homerus Protea dicit coactū ab Agamemnone illi,
nec aliter futura prædixiſſe, ſignificat q vates non ſui com-
potes, ſed a diuino ſpiritu coacti vera dicant vt de Balaam la-
tiſſime ſacræ atteſtatur literæ, & de Sibylla Maſo noſter Aen.
6. Quin, & regum hiſtoria Saulem inuitū inter prophetas ra-
ptū atteſtatur. Per Protea autē qui ad mortalem ſenſum refe-
runt ſerē veritatem intelligūt quā oēs Philoſophi in ſuis opi-
nionibus perquirunt, varijs eludentem figuris. vñde tot ſunt
in omni ſcientia opiniones inter ſe quam maxime diſcrepan-
tes, cum tamen veritas veritati ſemper quadrat, ſed ea diuer-
ſitas, aut diſcrepantia eſt in ingreſſu duntaxat qui perſeuerā-
uerit, & vinculis manibusq; i. toto conamine veris ſcientijs
comprehendendis ſtuduērit, tandem eas in propria forma cō-
prehendet: nam nihil eſt ipſa veritate fortius vt in ſanctis lite-
ris legimus, ipſa tandem ſemper præualeatque omnia mon-
ſtra errorum, & mendaciorū deprimat, de qua Cic. O magnā
vis veritatis quæ contra omnium ingenia, calliditatem ſoler-
tiam, contraq; fictas hominū inſidias p ſeiſam defendit. De
Proteo autē licet multa iā viderimus, addam ex Landino hæc.
Proteus autē Deus marinus, Oceani, & Tethios filius fuit, &
vates qui ab Agamemnone vi coactus ſm Homerum futura
prædixit. Sunt qui dicūt ex Pallene fuiſſe, & apud Aegyptios
regnaſſe, & ad eum poſt excidium Troianum tempeſtate cō-
pulſum deueniſſe Agamemnonē. Sed Herodotus ſcribit Pa-
rim raptā Helena, tempeſtate in Aegyptum apud Canopicū
Nili oſtium delatum, & ab Orhone oſtij cultode ad Proteū
adductum eſſe, a Proteo cognita rapinā Helenam Menelao
reſtituendum cum rebus eius retinuiſſe, ac triduo Parim
abire inſiſſe, Menelaū deinde expugnata Troia Helenaq; in
ea vrbe non inuenta in Aegyptū veniſſe atq; illā a Proteo re-
cepiſſe: hæc ille quæ multū ab his quæ Homerus, & Virgilius
tradunt, diſcrepant, ſicut & alia multa inter Græcos hiſtorio-
graphos, vñde non ab re ab Iuuenale dictum eſt. Et quidquid
Græcia mendax Audet in hiſtoria, Idem Landinus Protea ſe-
nem dicit, quia nihil antiquius veritate, ad eū ductū Ariſteū
a matre, per quam rationem intelligit, ratio. n. inquit, & non

Atque habilis membris venit vigor eſt ſpecus ingens
Exeſi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur, inque ſinus ſcindit ſeſe vñda reductos;
Depreſſis olim ſtatio tutiſſima nautis.
Intus ſe vaſti Proteus tegit obice ſaxi:
Hic iuuenem in latebris auerſum a lumine nympha
Collocat: ipſa procul nebulis obſcura reſeſſit.
Iam rapidus, torrens ſitientes Sirius Indos,
Ardebat cælo, & medium ſol igneus orbem
Hauſerat; arebant herbe, & caua flumina ſiccis
Faucibus ad limum radij tepeſacta coquebant:
Cum Proteus conſueſta petens e fluctibus antra
Ibat. eum vaſti circum gens humida ponti
Exultans, rorem late diſpergit amarum.
Sternunt in ſomno diuerſo in littore phocæ.
Ipſe, velut ſtabuli cuſtos in montibus olim,
Veſper vbi e paſtu vitulos ad tecta reducit,
Auditque lupos acunt balatibus agni.
Conſedit ſcopulo medius, numerumque recenſet.
Cuius Ariſteus quoniam eſt oblata ſacultas,
Vix deſeſſa ſenem paſſus componere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque iacentem
Occupat; illæ ſuæ contra non immemor artis,
Omnia transformat ſeſe in miracula rerum,
Ignemque, horribilemq; feram, fluiuiumq; liquentem:

imbuit capillos eiuseo odore quo deorum imbui ſolet, Vñde
Aenus Aen. i. volens ſe, dū abiret, ſignificare deam, ambroſiæ
odore capillis ſuis dedit, vñde dī ibidē. Ambroſiæq; comē di-
uinū vertice odore Spirauere. Atque vigor habilis i. vegetus,
& agilitans deoq; conueniens. Nā in ceſſu & agitatione cor-
poris et diui apparere ſolent, vñde Aen. 2. Et vera in ceſſu pa-
tuit dea venit. i. acceſſit per imbuſionē ambroſiæ mēbris. ſ. Ari-
ſteus ſpecus. i. antrū ingēs eſt in latere montis exeſi. ſ. vetuſta-
te aut impetū aquarū (De antrō aut Chironis dicit Statius in
Achilleide, Pars exhauiſta manu partem ſua ruperat ætas) quo
i. ad quod ſpecus, aut quem ſpecum (vtrumque. n. dī) plurima,
vñda cogitur. i. impelliſſe, vento, & ipſa ſcīndit ſeſe. i. ſeiſam
in ſin⁹ reductos. i. reſſuos ita vt vltra fluere nequeat vñda, vñ
addit, quæ ſup. vñda eſt aut appoſitorie, vñda dico exiſtēs ſta-
tio. i. locus vbi ad tps ſtat nauis tutiſſima. ſ. a periculo procel-
larū, & ventorū nautis depreſſis. i. in ipſa tempeſtate in mari
offenſis, & ita oppreſſis olim. i. quo vis tpe Deprēdere, dixit,
p. Deprēdere, ſicut Prēdere, pro, Prehēdere. Eſt autē deprē-
dere, aliquem offendere in ipſo facto, vt qui alterum in ipſo
facto inuenit deprehendit ipſam, ſeu deprendit ipſum. Vñde
Horat. i. Serm. Deprendi miſerum & Fabio vel iudice vineā.
Reſcimus autē poſt factum. Quia ergo nautæ in ipſo facto au-
dacie. ſ. quam audēt cælo turbido mare ingredi, a tempeſtati-
bus opprimuntur. aptiſſime dicuntur deprendi, Proteus regit
ſe intus. i. in ipſo antrō medio obice. i. obiectione, vaſti. i. valde
ampli ſaxi. Nympha. ſ. Cyrinē, collocat hic. i. hoc dicto, iuue-
nē. ſ. Ariſteū. in latebris auerſum a lumine. i. ad ea parte qua
ſaxūs, obiectū erat lumini, & ipſa reſiſte procul nebulis exi-
ſtens, obſcurā; hoc eſt ſepſit ſe, & filiū nebulis, ne a Proteo vi-
deantur, ſicut Aen. i. Venus, & Aenam, cū Achate nebulis ob-
duxit. Sirius. ſtella Ardēs in ore canis rapidis i. raptim eſtās
ardebat. i. ardentē ſplendebat cælo. i. per cælum torrēs, i. inu-
rens, Indos. i. populos India, ſitientis. ſ. ex æſtu, & ariditate
cum ſint ſubſolani, & ſol igneus. i. ardens & rutilans vt ignis
hauſerat. i. expleuerat, medium orbē. i. dimidium curſus ſui
diurni, hoc eſt iam trāſactus erat meridies, quo Sol eſt in me-
dio cæli herbe arebant. i. deſiccabantur, & radij. ſ. ſolares co-
quebat. i. in ore eorum q coquūtur ebulliebāt flumina caua. i.
profunda exhauiſtis aquis caua appetētia & pateſacta ad limū
. i. vſq; ad fundū, & faucibus ſiccis, i. aqua deſtitutis tunc dico
cum. i. qñ Proteus ibat e fluctibus petens antra conſueſta gēs
humida. i. gēus animalium, hoc eſt piſcium humidorū, ponti
vaſti. i. ampli. i. in pōto verſari ſoliti exultās diſperſit late cir-
cum eum rorem amarum, i. marinum qui amarus eſt phocæ
. i. vituli marini in qbus pſundiſſim⁹ eſt ſopor, ſternūt ſe ſom-

no. i. propter somnium quo opprimuntur in littore, quia tam in terris, quam in aquis degunt. Ipse. f. Proteus confedit. i. locum sedendi cepit medius. i. inter pecora suo scopulo. i. lapide extante in aquis & recenset. i. enumerat, & ad sensum redigit aut renouat, numerum. f. pecorū sibi commissorum, velut custos stabuli. i. qui curam habet numerandorum pecorū sup. recensit numerum eum olim. i. quouis tpe in montibus. i. in ijs locis vbi pecus per totam astatē in montibus contineri solet, tunc dico recenset. vbi. i. qñ vesper reducit ē pastu ad tecta. i. stabula vitulos, & vbi agni auditi. f. a lupis acunt. i. acriori fame irritant lupos, balatib. f. suis, hoc est sic sedet Proteus ad numerandos vitulos marinos & reliquū pecus sibi a Neptuno commissum, vt pastores in montib. sedent ad numerandos vitulos, & agnos suos Cuius. f. Protei qñ facultas f. facilitas, capiendi, & opportunitas est oblata Aristæo, ipse sup. Aristæus pix passus senē cōponere membra defessa ruit sup. in eum clamore magno. (In qua referuatur decorum ætatis, iuuenes enim audaciores sunt in principio rerum gerendarum, & ideo prius dixit Aristæum iuuenē dicens, Hic iuuenē in latebris &c. & occupa manicis. i. manuum vinculis iacentem. f. Protea. Ille. f. Proteus non immemor, imò quam

maximē memor suæ artis, qua. f. elabi solebat contra. i. ex aduerso obnitendo transformat. i. transfigurat sese, in omnia miracula rerum. i. in omnes formas mirandas, & horrendas, & quibus prius dictum est, sup. & in ignem, & feram horribilem, & in fluium liquentem. i. fluidum non quod talis esset, sed quia talis apparebat.

Hæc ait & liquidum ambrosia diffundit odorem. Quo. VAR. totum nati corpus perunxit, vtrumq; verbum in Romano li. bro diuersum est vbi legitur Depromit odorem: & corpus perfundit. In aliquibus etiam Ambrosia ablatiuo casu. [Auer sum a lumine nimpha Collocat:] Rom. lib. & plerique per ueteres Auer sum lumine, absque a præpositione separatiua legunt. In Aliquot. Auer sum a lumine habetur. [Ipsa procul nebulis obscura recessit] vetera omnia exemplaria, quorū habui, Resistit, legunt. [Dispergit amarum.] In Mediceo, & aliquot alijs, Dispergit, præteriti legitur. [Sternunt se somno diuerso in littore phocæ] In Rom. lib. & aliquot alijs de meliore nota, Diuersa, quod & venustius, & doctorum sermoni accommodatius viderur. [Auditque lupos acunt balatibus agni] Hoc etiam placet, quod in Romano, & in Mediceo libro legitur. Auditis, quippe Balatibus.

Hominis ore] Humana, f. voce [Nam quis te iuuenem confidentissime nostras] i. quānam. Hodie enim. Nam particula postponitur, antea pōnebatur. Terentius in Phormione, Nam quæ est hæc anus a fratre egressa meo: [proteu] Vocatiuus græcus est, vt Orpheu. [Fallere cuiquam] Alij, Quidquam legunt. Hoc aut dicit, Cum oīa noueris, desine aduentus mei cām velle cognoscere [Deum præcepta] Propter matrē hoc posuit nomen. [Grauiter frēdens] Cum ingenti tumultu. [Non te nullius] i. nō humilis, sed magni. [Magna lues commissā tibi], i. magnorum scelerum est ista per solutio. Et alij ita distinguunt, vt sit, A te commissā alij. [tibi has miserabilis Orpheus.] Non humile aut nomen dicit Tisiphonem. i. mortis vlticem, nam ideo Tisiphone dicta est, quasi cui cura est *τῆς πόνης*, i. mortis vltio. [Haudquaquam ob meritum] i. non tales quales mereris. Nā eius vxori cā mortis fuit. Inferret aut digna supplicia nisi facta prohiberent, quibus fauentibus irā numinum minora infert, licet maiora nō possit. [Moritura puella] Merito non vidit quippe moritura. [Seruantem ripas] Tenentem, vt, Tantas seruabas filia sedes] At chorus æqualis Dryadū] Ergo & Eurydice Dryas, & bono compendio, eius prætermisit interitum. [Supremos, Montes] Summos, vt, proh supreme Iuppiter. [Rhodopeiæ arces, Altaq; Pangæa] Rhodope mons est Thraciæ sicut Pangæa [Rhesi Mauortia tellus] Quam postea Rhesus tenuit, & est Proleptis ex persona poeta, Quo enim tempore Orpheus fuit, Rhesus necdū regnabat in Thracia. [Hebrus] Fluius Thraciæ gellissim⁹. [Actias Orithya] A thetiellis nymphæ, quam Boreas in suum matrimonium rapuit. [Caua testudine] Periphrasis cytharæ, cuius vsus repertus est hoc modo, Cum regrediēs Nilus in suos meatus varia in terris reliquisset animalia, relicta etiam testudo est, quæ cum putrefacta esset, & nervi eius remanissent extenti intra corium, percussa a Mercurio sonitum dedit ex cuius imitatione cythara est composita, [Ægrum amorem] Mœstum decēptum. [Solo in littore] Deserto, in quo sine vxore morabatur.

A S C E N S I V S

Verum, vbi nulla fugam] Ostendit, quomodo Proteus confectus, & pertinaci oppressione Aristæi victus in formā humanā rediit, & edocuit eur. di. passi sint apes eius interijisse, qd

Verum, vbi nulla fugam reperit fallacia, victus

In sese redit, atque hominis tandem ore locutus.

Nam quis te iuuenem confidentissime nostras

Iussit adire domos; quid ve hinc petis, inquit; at ille

Scis Proteu, scis ipse: neque est te fallere cuiquam:

Sed tu desine velle. Deum præcepta secuti

Venimus huc, lapsis quæsitum oracula rebus.

Tantum effatus. Ad hæc vates vi denique multa

Ardentes oculos intorsit lumine glauco:

Et grauiter frēdens sic fatis ora resoluit.

Non te nullius exercent numinis ira:

Magna lues commissā tibi has miserabilis Orpheus

Haudquaquam ob meritum penas, ni fata resistent,

Suscitat, & raptā grauior pro coniuge sēnit.

Illa quidem, dum te fugeret per flumina præceptis,

Immanem ante pedes hydrum moritura puella

Seruantem ripas alta non vidit in herba.

At chorus equalis Dryadum clamore supremos

Impleunt montes: flerunt Rhodopeiæ arces,

Altaque Pangæa, & Rhesi Mauortia tellus,

Atque Getæ, atque Hebrus, atque Actias Orithya.

Ipse caua solans egrum testudine amorem,

Te dulcis coniux, te solo in littore secum,

Te veniente die, te decedente canebat:

euenisse dicit. ob mortē Eurydices coniugis Orphei, quam dum Aristæus opprimere volens persequeretur, a serpente morsam, & extinctam ad inferos descendisse docet: & ab Orpheo frustra repetitam, quæ rem late exequitur poëta, nam in eā finem operis in quo Galili laudes continebatur conuenit. Reperit est hic præsentis, nam in præterito solet p. duplici scribi, & primam producere. Confidens, & confidentia in malā partē accipi solet, fiducia in bonam, confidimus autem alijs, fidimus in nobis. Ordo est. Verum. i. sed vbi. i. postquā nulla fallacia. f. Protei reperit. i. inuenit, & obtinet fugam, i. fugiendi facultatem, ab ipso Aristæo victus redit in sese. i. seipsum, atq. ipse locutus. i. loquens tandē, ore hois. i. humana, inquit, o confidentissime, & maximā confidentiā habens, ita vt nullis monstris deterraris quomous inceptum peragas, nā quis pro quina iussit te adire nostras domos, quid ve petis hic. i. in nr̄is donibus? At. i. sed ille. f. Aristæus sup. inquit, aut r̄ndit, o Proteu tu scis ipse inquit. i. tu p te nullo docente cū sis vates, & tū præsentium, q̄ futurorum scis, scis. f. quid petā, neq; cuiquā est sup. permissum, aut datū fallere te, aut neq. est. i. contingit te fallere quidquam, i. in quo vis, aut cuiquam, i. cuiusvis est fallere te, sed tu desine velle. f. causam aduentus mei ex me cognoscere, cum. f. omnia per te noscas. Aut tu desine velle supple fallere me. tot mōstris, & elusionibus, hoc est sicut nec falli potes a quoquam, ita nec fallere debes quenquā. [Sed queres si oīa nouit Proteus quō non nouit aduentum Aristæi, & se in vincula ab eo conjiciendum? aut quō deus vinci potuit. Verum scies quod prius diximus Protea diuinandi præteritū a se non habere, vnde dictum est. Quippe ita Neptuno visum, nec semper diuinandi furore rapit, sed tunc tū, cum ira percutit eo quod vinculis detentus supra se rapiebat, quocirca vt propheticū furorē concipiat, consulit mater quæ eius mores nouit ipsum in vincula cōtrahere, & adoriri, potuit aut Aristæus & quia iuuenis, & ille senex, & quia deorū quōq; stirpe creatus, quia, vt dictum est, Postquā ambrosia perfusus erat habilis mēbris venit vigor, nos secuti præcepta deum. i. deorum, & potissimum matris venimus. i. accessimus huc. i. in hunc locum, vbi nunc sumus, quæsitum. i. ad inquirendum rebus lapsis, i. deperditis, oracula. i. deorum consilia, & responsa per quæ remediū obtineamus,

mus. Tantū. i. dumtaxat hoc effatus supp. est Aristæus (aptum est aut diuinationib. verbum effatus) vates. i. Proteus intorsit deniq;. i. tandem ad hæc. s. effata, & verba Aristæi, quia. s. audierat deos id velle, intorsit dico multa vi. i. violentia oculos arduentes ex commotione animi lumine glauco, i. ceruleo, & frendens grauiter. i. cū ingenti tumultu resouit ora fatis. s. dædendis. i. oraculis pronunciadis. ii. incepit effari oracula diuū, tu leuis. i. persoluendo purgas cōmissa (sic Manc. alijs lues legunt vt sit magna lues & cōmissa tibi Orpheus miserabilis. i. dignus miseratione suscitāt. i. excitat & procurat tibi cōtinua, ita vt vna pēna sedata altera exoriat (hoc n. est suscitare pēnas) has pēnas. s. quas dedisti, & dabis ni. i. nisi fata resistāt. i. aliter disponant haud quaquā. i. nullo pacto ob. i. secundū meritū quia maiores longe meruisti, & scuit grauiter pro cōiuge. s. Eurydice raptā. Lab inferis postquā ipse retrospexerat [Ego malim dicere eam restrictionē, nisi fata resistent respicere ad verbū suscitāt. sicut dixi q̄ Orpheus eas pēnas sem p excitaret nisi fata resistāt, quā sicut Manc. vult vt sit ordo, sequit pro scuiret nisi fato resistent: quia reuera, scuit sed si fata obfistant nec quicquam, & frustra quia nocere nō posset, sed potius placari cozeretur) Ostendit cur scuiat pro coniuge raptā dicens. Illa. s. coniux Orphæi Eurydice, quidē. i. certe dum fugeret, i. præcipitanter sine consideratione per flumina te insequentē, vt. s. opprimas eam, ipsa puella, i. adhuc iuēcula cōiux Orphæi moritura. i. properans ad mortē quāuis nesciret, non vidit in alta herba antepedes s. suos cū oculos in te retorqueat hydrū. i. serpētem aquatilē immanem. i. valde magnum, & scuum seruantē. i. defendentē ne quis accedat ripas. i. margines fluminum. At. i. sed chorus Dryadum nymphaŕū arborū æqualis. i. cōæuus, hoc est nymphę cōæuę Eurydices impleunt clamore, i. vlulatu ob mortē Eurydices montes supremos, i. altissimos, arces. i. summitates Rhodope.

ia. i. Rhodopes montis Thraciae flerunt, & Pangea alta. i. montes Thraciae flerunt (declinatur autem hic Pangeus, & pluraliter hec Pangea sicut Ismarus, Taygetus, Dindymus, Gargarus, & alia multa) & tellus Mauortia, i. in qua Mars potissimum dominatur, & quae postea Rhesus habitauit, & tenuit in Thracia, ubi Mars graduius dicitur (quod vocabulum neque graecum neque latinum est. Est ergo, ut Seruius dicit prolepsis ex persona poetae, nam quo tempore nymphae Eurydices mortem fleuerunt Rhesus nondum natus erat, qui postea ad bellum Troianum venisse dicitur, non autem est eiusmodi viciosa, sicut si ex persona loquentium esset) tellus ergo Mauortia unde, s. Mars oriundus dicitur, Rhesi illius regis quae postea eam partem Thraciae tenuit superfluit. Atque Getae. i. vicini Thraciae populi, atque Hebrus fluuius Thraciae, & Orithya nymphea illa Aetiae. i. Atticae, seu Atheniensis in Thraciam a Borea rapta superflueuerunt. (Est autem patronymicum a patria deductum Atthias, sicut Medea Colchiae dicitur, & Troianae mulieres Iliades. Mancinel. sensit scribendum Atthis, quod Tortellius negat) ipse s. Orpheus, solans a morem aegrum. i. misere affligentem: testudine caua. i. cheli, aut cythara in morem testudinis facta, aut ex testudinis imitatione inuenta, d. dulcis coniux. s. Eurydice canebat te, canebat inquam te in littore. i. ubi ipse solus quia sine te erat, & ita canebat secum, canebat dico te die veniente, & canebat te die decedente, i. occidente sole.

VERVM vbi nulla fugam reperit fallacia] In aliquot antiquis libris Pellacia, scriptum est. In Mediceo vtrumque, & Pellacia, & Fallacia, notatum est. [At chorus æqualis Dryadum clamore supremos Implerunt montes] In Roma. libro, & aliquot alijs, Supremo legitur, vt clamoris magnitudo declaretur. Sed enim Supremos, quippe montes Ser. agnoscit, vt illud Proh supreme Iupiter [Te veniente die, te decedente canebat:] In Med. & aliquot alijs antiquis, Discedere, hered. Sed enim Decedente, receptum est.

VAR.
LECT.

314v. **T**ænaras etiam fauces] Tæ-
narus Laconicæ promon-
torium est circa finem Maleæ,
vbi inferiorum dicitur esse de-
scensus [Manesq; adiit, regem-
que tremendû] Hæc oia ad lau-
dem pertinent cytharæ, qua
fretus ista superauit [Nesciaq;
humanis.] Ad exitum futuræ
rei respexit non ad principiû.
Nam primo eruit Eurydicem
[Erebi de sedibus imis] De in-
terioribus tenebris inferorû.
[Implexæ] Inuolutæ, implici-
tæ, *ἑμπερικλυμένας*. [Ixionei
vento rota constitit] Deest, cū.
& hoc dicitur cum vento suo ro-
ta constitit, idest cum causa
volubilitatis quieuit.

A & C.

TAENARIAS] Prosequitur materiam inceptam ostendens. quō Orpheus ad inferos descēdens coniugem recuperat ea lege, vt non retrospiceret, quā retrospiciendo tamen amiserat, tūc quoq. concinit in de consol. ficilis excogitatu est allegoria, i. sanctis literis sit retrospicere, & mītum, & quōd vxor Loth cum versa, & id genus alia. Nam si lem dixerimus Orpheo, i. carnī ratione cum in herbis, i. delicijs re, id est peccatis occisam, & mo frētis, & contriti, scilicet ad su redactam, ea lege, vt non retros tum, quia tunc essent nouissim mis Christiani uideremur ijs, qu animam nostram etiam carnī n ab ratione retrahi, & quē dixi mur qui talis est. Orpheus ingrēnari promontorij in Laconia appositorie, ostia. i. ianuās altās. & lucum. i. siluam inceduam, h nec amputatur, caligantem. i. t

Tęnarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum
Ingressus, manesque adiit, regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda;
At cantu commotæ Erebi de sedibus imis
Vmbra ibant tenues, simulacraque luce carentum:
Quam multa in silvis animum se millia condunt,
Vesper ubi, aut hybernus agit de montibus imber.
Matres, atque viri, defunctæque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puella,
Impositique rogis iuuenes ante ora parentum.
Quos circum limus niger, & deformis arundo;
Cocyti, tarda que palus inhabilis vnda
Alligat, & nouies Styx interfusa coerces.
Quin ipsæ stupuere domus, atque intima leti
Tartara, cęrulosque amplexę crinibus angues
Eumenides; tenuitque inbiens tria Cerberus ora;
Atque Ixionei vento rota constitit orbis.

& corpora magna nimium pro magnanimatorum heroum .i. principū virorū & defuncta vita .i. munere vitę, & pueri, & puellę inuuptę iuuenes & impositi rogis .i. ignibus, & piris incensis ante ora parentū, .i. omne genus hoīum cuiuscunque etatis, sexus aut cōditionis fuerint, circū quos limus niger & arūdo deformis, cocyti .i. illius paludis .i. infernalis, & palus inhabilis .i. per q̄ nare nemo potest, vnda tarda .i. pp tardationem vndę q̄ immoratur, & immergit natāre conātes. frequentior tñ, & vt puto verior lectio est inamabilis .i. nō amabilis, quia nullā causam cur ametur habet, est. n. tristis & obscēna. alligat .i. detinet, & styx .i. palus illa tristitię infernalis interfusa, nouies, .i. per nouem circulos (quę res sexto Aeneī. ad vnguē pertractanda est) coercet .i. constringit ne exeant, quin, quinimō ipsę domus. s. infernales stupuere. s. ob tantū Orphei, atque tartara, id tenebrarum loca intima. id est profundissima, leti .i. mortis supple obstupuere, & Eumenides, id est furię infernales implexę crinib. angues cęruleos id est habentes angues cęruleos implicitos in capillis supp. stupuere, & cerberus, canis ille infernalis triceps significas, vt dixi triplicem Plutonis potestatem, cęlestium, terrestriū, & inferno

ferorum, tenuit. i. continuit a latratu tria ora, atque rota orbis Ixionei. i. circumuolutionis aut circumferentie quā apud inferos voluit Ixion, ut dicitur 6. Aen. constitit vento. i. stetit cum vento, non opus est intelligere cum quia ponitur in verbo constitit. Id enim est, consto tibi, & sto tecum, hoc est omnes penæ, & omnia tormenta inferorum cessauerunt ad cantum Orphei ita ut nec aditum nec egressum prohiberet Cerberus, Eurydice, ut in sequentibus, latius dicam.

TAENARIAS etiam fauces] In antiquis aliquot, modo Falces, modo Valles inueni: quæ consulto prætereo, cū omnino, Fauces scribendū videat. [Quā multa in siluis auiū se millia condunt] In antiquis omnibus exemplaribus, quæ versauimus, In folijs, non In siluis legi. [Tarda; palus inamabilis vnda] Sunt codices, in quib. Inamabilis legatur. Sed. n. probatiores oēs inamabilis, legūt. [Atque Ixionei vëto rota cōstitit orbis] In codicib. aliquot, Cātū rota, legi. Sed agnoscit. Vëto Serui.

Sed cur nā est numerus hic perfectissimus nēpe quia est ab impari primo quadratus, & impariter impar in tres distribuit triades, siue maius trinitates dicere, quarū itē quilibet in tres diuidit vnitates. Quia in parte admonendi studiosi sunt, illud vehemēter obseruandū, quod in literis Latinis a paucissimis. animaduersum, miror, Nouenarium numerū p̄cipue veteribus pro multitudine qualibet positū sicuti probat Nicander qui duos habentem aculeos ἐννεάκετρον vocauit, quod est aculeorū nouē. Sed & alibi in quodā genere scorpionū, quib. septē insūt spōdyli, dixit σποὶνδύλλοι ἐννεὰς εἰς μοῖ. Nā enneadesmos vocat sphondylos, volens signare polydesmos, ac si dicas multarū commissurarū aut colligationū. Idipsum in præconū enneade apud Homerum Iliad. 2. annotauit Eustathius: sed in nouē bellatoribus Hec̄tori obiectis. Ad quā Græcorum doctrinā optimū maximū poetam respexisse contendere cum ait:

Et nouies styx interfusa coerces.

Corl.
Rhod.

IN cautum amantem] Epitheton amantis est. [Ignoscenda quidem, sciret si ignoscere manes] Participium sine verbi origine. non enim facit, ignoscor, sicut nec triumphor, regnor. [Eurydicemque suam] Alij legunt, Iam luce sub ipsas. [Victusque animi] Sic hoc loco dixit. ut, O præstans animi. [Respexit] idest commissit in legem. [Ibi omnis effusus] idest functus, & frustratus, [Tyranni] idest Plutonis. [Terque fragor stagnis auditus auernis] Quasi exultarent vmbrae reditu Eurydices. Lucanus dicit in Orpheo strepitum factum redeunte Eurydice ob hoc: quia gaudentia luce relictam Eurydicem, iterum sperantes Orphea manes. [Iterum crudelia retro fata vocant] Ouid. bis rapitur, vixitq; semel. [Nantia lumina] In mortem reducta. [Inualidas palmas] In vmbrae tenuitatem reductas. [Heu non tua] Quia supra duxit, Eurydicemq; suam iam. [Fugit diuersa] Idest per diuersa. [Præterea] postea, ut, Et quisquam numen Iunonis adoret Præterea [Amplius obiecta passus transire paludem] Mysticum est, Dicitur enim bis eandem vmbrae euocare non licere.

IAMQUE pedē referens, &c.] Docet Proteus quomodo Orpheus threicia fretus cythara fidibusq; canoris, cōiugem eduxerit ex inferorum carcere, & quomodo eam iterū amisit cōtra legem d. iam per impatientiam amoris retrospiciendo dicens, iamque, idest, & iam Orpheus supple aut Eurydice, sed potius, Orpheus referens pedem. s. ab inferis euaserat oēs casus, idest difficultates, quia & canem placauerat, & cū Plutone, & cum Proserpina, Plutonis coniuge ad quam de femina magis spectabat pectus fuerat, & Eurydice coniux s. eius reddita, s. ei, veniebat ad auras superas sequens. s. maritum, pone idest prope, sed post eum: namq; Proserpina, quæ est inferorum regina Cereris filiam quā Pluto rapuerat, dederat hanc legem ut. s. post maritum rediret, nec ab eo respiceretur, veniebat dico iam ad auras superas, cum subita dementia cepit, idest inuasit ac vicit amantem incautum atque ideo incautum quia amantem, sunt enim amantes cecī, & amantes fere demones. dico ignoscenda, idest ut dicunt condonanda, & remittenda quidem, idest certe, quia non per prauitatem, sed per vim amoris legem transgressus est si manes scirent ignoscere, idest veniam dare; clementia autem erat, quia restitit, idest inamatus est, & ipse immemor (heu condolentis est) & victus animi, idest habens animum victum (genitiuus apud Virgilium ferē ponitur vbi in patiente est intrinseca actio, ut præstans animi qui sibi animum præstat, victus animi qui animum suum sibi vicit, maturus xui, qui sibi xuiū maturat, infelix animi qui animum sibi infelicem facit) victus ergo animi quia ipsum per impatientiam amo-

Iamque pecem referens, casus euaserat omnes:
Redditaq; Eurydice superas veniebat ad auras
Pone sequens (namq; hanc dederat Proserpina legem)
Cum subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere manes.
Restitit: Eurydicemque suam iam luce sub ipsa
Immemor heu, victusq; animi respexit. ibi omnis
Effusus labor, atque immitis rupta tyranni
Fœdera, terque fragor stagnis auditus auernis.
Illa, quis & me, inquit, miseram. & te perdidit Orpheu;
Quis tantus furor? en iterum crudelia retro
Fata vocant, conditq; latantia numina somnus:
Iamque vale; feror ingenti circumdata nocte,
Inualidasq; tibi tendens, heu non tua, palmas.
Dixit, & ex oculis subito, ceu fumus, in auras
Commixtus tenues, fugit diuersa, neque illum
Prensantem nequidquam vmbrae, multa volentem
Dicere, præterea vidit, nec portitor Orci
Amplius obiectam passus transire paludem.
Quid faceret; quò se rapta bis coniuge ferret?
Quo fletu manes, qua numina voce moueret?
Illa quidem Stygia nabat iam frigida tymba.

sunt, & fragor. s. vocum acclamantium auditus est ter in stagnis auernis, idest infernalibus, quia gaudebant manes Eurydicem, redire, ut iterum Orphea audirent. Gaudent autem reuera ex sola inuidia multos damnari, cum tamē non verum gaudium sed incrementum dolorum inde habeat illa, s. Eurydice sentiens se trahi ad infernum, inquit, o Orpheu, quis perdidit me miseram, & te, quis inquam tantus furor, q. d. nō amantis sed amentis, & furentis. i. en crudelia fata vocant me iterū retro. i. retrorsum, & somnus. s. mortis condit. i. sopit lumina natantia i. oculos stygio humore sopitos aut madentes, iamque. i. & iam aut posthac vale quod discedētis est, ego feror. i. auferor abs te circumdata ingenti nocte. i. caligine, tē dens tibi. i. ad te, heu non tua. i. non amplius tui iuris, aut in potestate tua palmas, i. manus inualidas. i. in vmbrae tenuitatem reductas, & ob id resistere nequentes dixit. s. Eurydice, & fugit subito ex oculis in auras ceu fumus tenuis commixtus, s. aeri fugit in diuersa, i. diuersas partes aeris, ita ut nihil fumi amplius appareat, neque vidit præterea, i. præter eam (ut dicunt) vicem hoc est postea. illum. s. Orphea prensantem. i. captantem sed non capientem, prensantem ergo, i. frequenter prendere conantem, nequidquam, i. frustra vmbrae, idest coniugem quæ iam in vmbrae diffusa erat, & volentem dicere multa, nec portitor Orci, idest inferni. s. Charon passus est sup. Orphea transire amplius paludem. s. stygem obiectam, idest interpositam, & regionem viuorum ac mortuorum separantem, Quod Seruius dicit mysticum esse, idest arcanum, sumptū ex superstitione potius quam ex religione prisca qua dicitur bis eandem vmbrae euocari non licere. Quasi non Eurydicem, sed vmbrae eius euocarit Orpheus carminibus, & incantationibus sacris. Sanē euocandarum vmbrae mentio fiet etiam in libris Regum vbi iussu Sualis

Saulis euocata est umbra Samuelis, de qua quid theologi nostri censeant apud eos & præsertim diuum Augustinū videndum est. Quid facere (aporesim Orphei recitat, hoc est quid putat eū tunc facere debuisse, vel dubitat tūc Orpheus quid faceret, & quo ferret se coniuge bis erepta. i. vi amissa, semela serpente, & semel ab inferis, quo fletu moueret. i. qua miseratione afficeret manes. i. inferos, & qua voce moueret numina. i. supera, quidē. i. certe, illa. i. propter quē hęc dicebat, nabit iam frigida. i. mortua, & exanguis, cymba stygia. i. qua traducebatur per ltygē paludē, de qua. 6. Aen. plenius dicendū erit.

Cum subita incautum dementia cepit amātem] In Romano libro, & in aliquot alijs, Subito legitur. [Terq; fragor stagnis auditus Auernis] In Rom. lib. legitur. Terq; fragor stagni est auditus Auerni. In Mediceo Auernis, erat nunc. s. vltima litera abrafā est, vt cum Seruio sentiret lectio. [Quo fletu Manes qua numina voce moueret] In Rom. lib. legere est, Quos fletu Manes, quæ numina voce moueret. Nam illi amplius adeundi non erāt, a quibus durissimæ conditionis leges acceperat. Quamquam non displiceat. Quo fletu, & qua voce.

SERV. **E**X ordine] Sine intermissione [Deserti] Asperi inculti. [Strymon aut fluius est Thraciæ, circa quem ad extinguendum amoris calorem morabatur, [Hæc] idest talia qualia ipse commemorat. [Agentem carmine quercus] i. mouentem [Philomela] Pro quauis aue. Nam species est p genere [Flet noctem] Iugi nocte, continuo fletu, Tanaimq; niualem] Fluium Scythiæ. [Nunquam viduata pruinis] Semper niuibis plena [Quo munere matres Nuptiali. s. [Cicones] Autem thraces mulieres sunt, quæ ab Orpheo, sprete discerpere eum per Liberi sacra simulata [Marmorea caput a ceruice reuulsum] i. pulchra Sanē alludit ad id quod dicit Ouid, quia cum caput eius ad ripam delatū mordere voluisset. est cōuersus in lapidem. [Oeagrius Hebrus] Oeagrius fluius est, pater Orphei de quo Hebrus nascitur, vnde eum appellauit Oeagrium.

ASC. **S**EPTEM illum] Docet quæ deinceps Orpheus, vt iustam in se censeret animaduersionem Aristæus, qui tot malorū caput erat. Ordo est. Perhibent. s. poetæ aut historiographi. illū. s. Orphea fleuisse septē mēses totos. i. integros ex ordine. i. sine intermissione sub rupe aeriā. i. altā ac iuxta vndā. i. fluentem, aut lucum strymonis illius fluij Thraciæ deserti. s. ab hominibus, cum letas paludes facit, quas grues habitāt, vnde dictum est, Strymoniq; grues. &c. & perhibent eum euoluisse hęc. s. quæ de Eurydice dicta sunt, sub gelidis antris cum dico mulcentē carmine. i. dulcedine cātus, tygres. i. ferocissima animalia & quercus. i. rigidissimæ arbores, quā fabulā Horat. in arte sic explicat, Siluestres homines sacer interpretq. deorum Cēdib. & victu fēdo deterruit Orpheus. Dictus ob hoc lenire tigres, rapidosq. leones. Perhibēt dico fleuisse talē, qualis Philomela auis illa dulciter q̄rula (vñ licet species p̄ gñe. i. ea p̄ quauis aue ponat, tñ vñ quidā delectus esse, cum ea ob iniuriā illatā potissimū q̄ratur) mēres. i. tristata sub umbra populea. i. populorū arborū iuxta quas s. nidū fecerat q̄ritur. i. voce que rula deflet fetus, i. pullos amissos quos arator durus. i. immitis obseruās. s. matrē quo cibū afferret detraxit modo implumes, s. priusq. volare scirēt, at. i. sed, illa. s. Philomela flet noctē. s. totā, & sedes ramo vñ nidū ablatus est, integrat. i. sepe repetit, & ex integro canit carnē miserabile, & implet loca vicina late-

*Septem illum totos perhibent ex ordine menses
Rupe sub aeriā, deserti ad Strymonis vndam
Fleuisse; & gelidis hæc euoluisse sub antris,
Mulcentem tigres, & agentem carmine quercus,
Qualis populea mērens Philomela sub umbra
Amisissos quæritur fetus; quos durus arator
Oseruans nido implumes detraxit. at illa
Fiet noctem, ramoq; sedens miserabile carmen
Integrat, & mestis late loca questibus implet.
Nulla Venus, nulliq; animum flexere Hymnēi,
Solut Hyperboreos glacies, Tanaiamq; niualem,
Aruaq; Riphæis nunquam viduata pruinis
Lustrabat, raptam Eurydicem, atque irrita Ditis
Dona querens. sprete Ciconum quo munere matres
Inter sacra deum, nocturnaque orgia Bacchi,
Discerptum latos iuuenem sparsere per agros.
Tum quoque marmorea caput a ceruice reuulsum
Gurgite cum medio portans Onagrius Hebrus
Volueret, Eurydicem vox ipsa & frigida lingua,
Ab miseram Eurydicem, anima fugiente, vocabat;
Eurydicem toto referebant flumine ripæ.*

rorum se transtulisse, sparsere iuuenem, s. Orpheum adhuc iuuenem, & ita amabilem, per agros discerptum late inter sacra deum. i. deorum, & orgia, i. festa a cōcitatis celebrari solita Bacchi nocturni, i. noctu coli soliti cum. i. quādo Hebrus Oeagrius, idest ex Oeagrio patre Orphei nascens, aut ab Orpheo Oeagrido dictus Oeagrius portans caput. s. Orphei reuulsum. s. per mulieres, a ceruice marmorea. i. candida, & treti volueret ipsum medio gurgite. i. flumine Hebrus vox ipsa, & lingua frigida, i. moribunda vocabat quoque. i. etiam tum. i. tunc Eurydicem vocabat dico anima fugiente sub vmbra. s. per indignationem eo quod violenta esset mors, ripæ referebant. i. resonabant toto flumine Eurydicem. i. nomen eius ab eo moriente sæpe repetitum.

ET gelidis hæc euoluisse sub antris] In Rom. lib. & aliquot alijs sub astris, legitur. [Nulla Venus nulliq; animum flexere Hymenēi] In Rom. li. in Mediceo; & aliquot alijs antiquis legere est, Nulla Venus, nō vlli animum [Sprete Ciconum quo munere matres] Aliquot antiqui libri, Spre. o. legunt. vt sit Sprete ab Orpheo nuptijs. Seruius mauult, Sprete matres. [Nocturnaque Orgia Bacchi] In libris aliquot antiquis, Nocturnique, legitur per hypallagem, quamuis nonnulli ex peritioribus Nocturna receperint, qua lectione nulla fiet collisio in, Nocturnaque Orgia; Sanē vero in Mediceo, Nocturni scriptum est.

SERV. **H**æc Proteus] Subaudi dixit. [At non Cyrene] Deest, territa est, quod ex sequentibus datur intelligi. [Pacem petens] Beneficium, beneuolentiam [Faciles Napæas] Exorabiles nymphas ad ignoscendum paratas Sanē sciendum eisdem esse Napæas, quæ & Dryades sunt. Nam supra ait, At chorus æqualis Dryadum. [Intacta ceruice] Indomita. Et dicit

*Hæc Proteus: & se iactu dedit æquor in altum;
Quaque dedit, spumantem vndam sub vertice torsit
At non Cyrene: nanque vltro affata timentem,
Nate, licet tristes animo deponere curas.
Hæc omnis morbi causa; hinc miserabile nymphæ,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
Exitum misere apibus; tu munera supplex
Tende, petens pacem, & faciles venerare Napæas.
Nanque dabunt veniam votis, irasque remittent.
Sed modus orandi qui sit, prius ordine dicam.*

animalium sacrificium esse faciendum, vt non tantum occidantur hostiæ. [Orphei] Datus Græcus est. [Lerhæa papauera mittes] Agrestia] Placatam Eurydicem vitula venerabere cæsa] Hypallage, pro veneratam placabis. [Præcepta facessit] Facit. frequentatium est pro principali. Aut certe ideo facessit quia plures hostias immolauit, [Subitum, dictū ac mirabile

rabile monstrum) Res enim hæc ex improviso veniat, ut apes ex bobus erumperent. Nam præcepta Cyrenes, tantum ad placandum numina pertinebant. Notandum sane, quia ex hoc euentu illa res inuenta est, quâ supra memorauit, & melior facta per industriam. [Stridere apes vtero, & ruptis efferuere costis] Hæc verba, & secundæ sunt coniugationis, & tertiæ nunc tantum tertiæ. [Vuam demittere ramis] In morem vuæ i. botryonis defluere, quod Græci *ῥοῖον* dicunt. [Hæc super aruorum cultu] Primum librum per hoc significat, per pecora autem, tertiū, & quartum, quia & apes pecora sunt per arbores secundum. Et hoc dicit. Hæc ego, idest Georgica scripsi dum Cæsar in oriēte pugnaret. [Euphratem] Orientis fluuium. [Fulminat] Fortiter facit. [Victorque volentes per populos] Vnum virtutis est, aliud iniustitiæ. Nam vincere virtutis est; volentibus imperare, Iustitiæ. [Viamque affectat Olympo] Præparat sibi diuinos honores. [Parthenope] i. Neapolis, quæ primo ex corpore vnus Syrenis illic sepultæ Parthenope est appellata. [Studijs florentem ignobilis oci] Idest artis poetice, quam ocium appellauit ignobile, ne quid de se videretur arrogans dicere. [Carmina qui lusi pastorum] Qui etiam Bucolica scripsi. [Audaxque iuuenta] Aetate iuuenili. Nā, ut diximus supra vigintiocto annorum. Et bene breuiter à se scriptum rerum executus est titulum.

ASCENSIVS.

Hæc Proteus &c.] Enarratis quæ compulsus erat enarrare à diuino spiritu Proteus sese in vndas deiecit, tanquā qui iuuenem confitentem abs quo iniuriā passus erat ignoratone remedij punire vellet cū causam malorū edocuisset, quocirca artificiose præstructum est à poeta ut Cyrene capta nebulis ad esset, omniaque intelligeret; quæ intelligēs nymphas placandas & sciens quo sacrificio apum instaurandarum modum inuenit quia ex vitulis mactatis, & in nonum diem derelictis subortæ sunt. Ordo est. Hæc Proteus supra dixit quæque. i. & qua, & dedit se iactu. i. impetu magno in altū, equor, & torfit sub vertice aut capitis quia se præcipitem dedit aut sub vertice. i. reuolutione aquarū vndam spumantem supra in ea parte qua dedit se in altum. At. i. sed Cyrene non. i. dedit se in altum hoc est nō aufugit licet esse nymphea aquatilis derelinquens filium inconsultum, & dubiū sicut Proteus (& ita malim dicere quā quæ questio timuit) nanque ipsa est affata vltro (quod longe abest ut aufugeret) timentem. i. Aristæum. O nate licet. i. licitum est deponere animo curas tristis. i. quæ te tristem reddunt, hæc. i. quæ Proteus dixit, est omnis cā, morbi, & nymphe cū quibus illa. i. Eurydice agitabat choros. i. choreas. & festiuitates altis lucis, i. syluis sacris, & incanduis misere. i. immiserū (media lōga, est enim uerbum præteriti perfecti temporis) hinc. i. ex hac causā apibus, i. tuis exitium, i. internecionē miserabile. i. miseratione dignam, tu supplex petens pacem. i. à nymphis, & Eurydicē tendē. i. prætere offer munerā, i. sacrificia uenera. e. i. muneribus, Napæas. i. florū, & uirgultorum nymphas faciles. i. cito exorabiles, & quod preceris facientes, nanque dabunt ueniam uotis, i. propter uota, sed ego dicam prius quam oraueris. i. eas, qui sit modus orandi. delige, idest de multis elige quatuor tauros eximios. i. ex alijs exemptos (sed proprie porci dicuntur exi-

Quattuor eximios præstanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycei,
Delige, & intacta totidem ceruice iuencas:
Quattuor his aras alta ad delubra dearum
Constitue, & sacrum iugulis demitte cruorem,
Corpora que ipsa bouum frondoso desere luco.
Post, ubi nona suos aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei Lethæa papauera mittes,
Et nigram mactabis ouem, lucumque reuises:
Placatam Eurydicem vitula venerabere cæsa.
Haud mora; continuo matris præcepta facescit:
Ad delubra venit: monstratas excitat aras;
Quatuor eximios præstanti corpore tauros
Ducit, & intacta totidem ceruice iuencas.
Post, ubi nona suos aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque reuifit.
Hic vero subitum, ac dictu mirabile monstrum
Aspiciunt, liquefacta bouum per viscera, toto
Stridere apes vtero, & ruptis efferuere costis,
Immensasque trahi nubes, iamque arbore summa
Confluere, & lentis vuam demittere ramis.
Hæc super aruorum cultu, pecorumque canebam.
Et super arboribus, Cæsar dum magnus ad altum
Fulminat Euphratem bello, victorque volentis
Per populos dat iura, viamque affectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studijs florentem ignobilis oci:
Carmina qui lusi pastorum, audaxque iuuenta
Tityre te patulæ cecini sub tegmine fagi.

phæi in genituo ut sit diphthongus græca sicut eus in nominatiuo, & ordo est, mittes Lethæa papauera appositorie inferias Orphei, & tu mactabis ouem nigrā inferis gratam, & tu reuises lucū ubi boues derelicti erunt, & tu venerabere Eurydicem placatā. i. quæ tibi polliceor sic placandā. vitula cæsa. i. mactata. Haud mora significat matrem abiisse aut cōticuisse illis dictis, haud. i. non mora super fit, & Aristæus facescit. i. factū it, continuo. i. illico, & euestigio, pcepta matris, & venit. i. accedit ad delubra, & excitat. i. innouat aras monstratas, i. a matre, & ducit. i. ad eas, quatuor tauros eximios præstanti corpore, & totidē. i. et quatuor iuencas ceruice intacta, & post ubi aurora nona induxerat suos ortus mittit, Orphi. i. Orpheo inferias. i. sacrificia inferis apta, & reuifit lucum in quo. i. dere liquerat boues. vero pro sed, Aristæus. i. & qui aderant ut sacrificulus aspiciunt hic. i. in hoc loco, & tēpore. i. nona die monstrum subitum. i. subito exortum, & mirabile dictu. i. dum dicit, videlicet apes stridere per viscera bouum liquefacta. i. resoluta & putrefacta toto vtero & efferuere. i. feruenter euolare costis ruptis (efferuere, & stridere tertiæ sunt hic inflexionis ab efferuo, & strido) & nubes immensas. i. valde magnas, hoc est examina apium in morē nubis volantiū trahi. i. contrahi & confluere. i. confluxū facere iā super in arbore summa, & demittere ramis lentis. i. pondere vibrantibus. i. deprēdere in ramis lentis vuam. i. examen apum in morē racemorum condependētium [Hæc super aruorū &c.] Perorās poetæ operum à se tunc compositorū meminit, veritus forte (quod plerisque alijs cōtigat) aut sua alijs, aut aliena sibi abscribi posse, simulque cū summa modestia studium suū Augusti studio comparat, dicens ocium suum, i. exercitiū poeticum quod in ocio, & quiete atque in vmbis sit, ignobile, non quidem simpliciter sed respectu bellicæ gloriæ, quæ Romanis summa visa est, vnde cum Romæ forum uasto specu haret nec alio quā quo plurimum Romanus populus posset, oppleri posse vates canerēt ferunt (inquit Lilius ad principium 7. libri decadis primæ) tum M. Curtium iuuenem bello egregium castigasse dubitantes an vllum maius rōnis bonum quā arma virtutis; esset, Silentioque factō templa deorum immortalium, qua foro imminet capitulumque intuentem, & manus duncin cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porri-

Virg.

N

gentem

gētem se deuouisse, equo deinde quā poterat maxime exor-
nato insidentem, armatum se in spaciū immisisse, hæc ille.
quo circa, & Maro noster lib. 6. Tu regere imperio populum
Romane memento. Hæ tibi erunt artes, pacique imponere
morem, Parcere subiectis, & debellare superbos. Et quia sum
mam gloriam in armis constituit, prius arma quā virum
prælibat dicens. Arma virumque cano, cum tamen virum
prius exequat unde, & arma descripturus in 7. inquit, Maius
opus moueo, &c. Respectu ergo bellorum ab Augusto gesto-
rum ocium literarum ignobile censet, sicut & medicinæ pe-
ritum inglorium appellat, dicens Æneid. 11. Scire potestates
herbarum vsumque medendi Maluit, & multas agitare inglo-
rius artes. Quia igitur studium poetarum tranquillitatem
amat, ideo ocium vocat, quia vero in laudem Augusti censet,
gloriosius esse bene agere quā bene scribere, quia qui bene
agunt dū etiā viuunt nobiles fiunt, qui vero bene scribunt
plerumq. post obitum duntaxat noscitur, cum viuentes stu-
dio dediti lateant, aut inuidia obruantur. Sed de hac re satis.
Ordo igitur est. Ego Virgilius supp. canebam hæc. s. quæ præ-
dicta sunt, super, i. de cultu aruorum vt in primo libro, & pe-
corum, vt in tertio, & sub arboribus vt in secundo (& quod
non opus est dicere nunc de apibus quæ etiā pecora sunt)
canebam, inquit supple tūc dum Cæsar s. Augustus magnus
s. præter cæteros, fulminat bello. i. vt fulmen prostrernit ob-
stantes, ad Euphraten s. fluuium Armeniæ maioris altum. i.
profundum & ipse victor. i. voti compos dat iura, per popu-
los volentes. i. vltro se legibus eius submittentes, & affectat
viam. i. iter hoc loco. Olympo. i. coelo, hoc est ad diuos ho-
nores (Est autem datiuus localis, quem nonnulli octauum
vocant casum, resoluibilis in accusatiuum mediāte ad vel in,) vt
affectat Olympo. i. ad Olympum (Olympum autem pro
coelo vsurpari alibi dictum est) Parthenope. i. Neapolis, hoc
est ciuitas noua dicta Parthenope à Syrene illic sepulta, dul-
cis. i. amena, & grata propter studium alebat illo tēpore quo
s. Cæsar ad Euphratem fulminaret, me. s. Virgilium aucto-
rem huius operis, florentem studijs oci pro oci, hoc est vaca-

tionis ignobilis. s. dum fit, aut respectu gloriæ bellicæ quam
Cæsar meretur, qui. s. Virgilius luit graciliter, & facili stylo
scripsi, carmina pastorum. i. Bucolica, & qui audax iuuenta. i.
iuuenili ætate, quæ minus periculi sentiens, & minus mali ex-
perta audacior esse solet, cecini te o Tityre recubantem sup.
sub regmine fagi patulæ, vt in primo bucolico carmine pa-
tuit.

V A R I A L E C T I O.

Quattuor eximios præstanti corpore tauros] In Roma-
no libro legitur, Eximio præstantis corpore, quod tantundē
est [Delige, & intacta totidem ceruice iuuenkos; [In Longo-
bardico, Dilige, legitur, quod etiam superius habuimus eo-
dem significato. Sed, & intactas, quippe Iuuenkas, per Sylle-
psim legitur. In Rom. libro, sermone magis poetico: Quam-
quam, & illud venuste dictum Intacta ceruice, quod agno-
scit Seruius. [Inferias Orphei Lethea papauera mittes] In Ro-
mano tantum libro Orphea, latio declinatu scriptum est,
quod per synixesin, accipietur, vt aluearias & ferreique eu-
menidum thalami. in alijs tamen, Orphei, per diphthongon
est, vt græce Ὀρφεῖ cuiusmodi illud etiam apud Catullum.

Qualis adest Thetidis, qualis concordia, Pelei.

Subsequitur inde versus.

*Placatum Eurydicem vitula venerabere casa. Post hunc
Et nigram mactabis quem, lucumque reuises.*

Hoc ordine habentur in libro Longobardico, & ita dispo-
nendos esse nemo non videt, cum præsertim hæc rite perfe-
cta, quo præceptum fuerat ordine, cognosci possint ex eo ver-
su, qui totam periodum complectitur.

Inferias Orphei mittis, lucumque reuises,

Quattuor eximios præstanti corpore Tauros.

Delige, & intacta totidem ceruice iuuenkos.

Eodem modo quo superius. Eximios præstantes, & intactos,
& ita inferias Orphea. In Romano libro.

SERVII HONORATI MAVRI GRAM- MATICI IN P. VIRGILII MARONIS AENEIDEM COMMENTARIORVM LIBER PRIMVS.

Nexponendis auctoribus hæc consideranda sunt: Poetæ vita, Titulus operis: Qualitas carminis, Scribentis intentio, Numerus Librorum, Ordo Librorum, Explanatio. Virgilij vita hæc est, Patre Marone Virgilius ortus fuit, Matre vero Maia. Fuit ciuis Mātuanus, quæ ciuitas est Venetiæ. Diuersis in locis operam literis dedit. Nā & Cremonæ, & Mediolani, & Neapoli studuit; adeo aut̃ verecundissimus fuit vt ex moribus cognomen acceperit. Nā dictus est Parthenias, vel parthenius. i. omni vita p̃batus. Vno tantum morbo laborabat, nā impatientis libidinis fuit. Primum a Virg. hoc distichon factum est in Balistā latronem.

Monte sub hoc lapidum tegitur Balista sepultus,

Nocte dieque tutum carpe viator iter.

Scripsit etiam septem siue octo libros hos, Cirinam, Aeneā, Culicem, Priapeam, Catalecton, Epigrammata, Gopiā, Diras. Postea ortis bellis ciuilibus inter Antonium, & Augustū, Augustus victor Cremonensium agros, quia pro Antonio senserat dedit militibus suis, qui cum non sufficerent his addidit agros Mantuanos sublatos nō propter ciuiū culpam, sed propter vicinitatem Cremonensium. Vnde ipse in Bucolicis.

Mantua & a mi serē nimirum vicina Cremonæ.

Amisissis ergo agris, Romā venij, & vsus patrociniō Pollionis, & Mecænaris, solus agrum quem amiserat recipere meruit. Tunc ei proposuit Pollio, vt carmē Bucolicū scriberet, quod eū constat triennio scripsisse, & emendasse. Itē proposuit Mecenas Georgica, quæ scripsit, emendauitque septem annis. Postea ab Augusto rogatus Aeneidem propositam scripsit annis vndecim, sed nec emendauit, nec edidit. Vnde eam moriens præcepit incendi. Augustus vero ne tantum opus periret Tuccam, & Varum hac lege iussit emendare, vt superflua demerent, nil aderent tamen, vnde & semiplenos inuenimus eius versiculos, vt, Hic currus fuit. Et aliquos detractos, vt in principio: Nam ab armis non incepit: Sed sic.

Ille ego qui quondam gracili modulatus auena

Carmen, & egressus syluis vicina coegi,

Vt quamuis auido parerent arua colono,

Gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis

Arma, virumque cano

Et in secundo hos versus constat esse detractos,

At ignibus ager dedere.

Iamque adeo super ignis eram, cum limina Vesta

Servantem, & tacitam secreta in sede latentem.

Tyndarida aspicio. dant clara incendia lucem

Erranti, passimque oculos pes cuncta ferenti.

Ille sibi infestos euersa ob Pergama Teucros.

Et pœnas Danaum, & deserti coniugis iras

Permetuens Troia, & patria communis Eurynnis

Abdiderat sese, atque aris inuisa sedebat.

Exarsere ignes animo subit ira cadentem

Vlcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas.

Scilicet hac Spartam incolumis, patriasque Mycenæ

Aspiciet, partoque tibi regina triumpho?

Coniugium que, domumque, patres, natosque videbit.

Iliadum turba, & Phrygiæ comitata ministris

Occiderit ferro Priamus, Troia arserit igni.

Dardaniam toties sudavit sanguine littus

Non ita, namque & si nullum memorabile nomen

Fœminea in pœna est, nec habet victoria laudem,

Extinxisse nefas tamen, & sumpsisse merentis

Laudabor pœnas, animumque expleisse iunabit

Vltreis flamma, & cineris sati a se meorum.

Talia iactabam, & furcata mente ferebar

Cum nithi se non ante oculis.

Perijt autem Tarenti in Apuliæ ciuitate. Nam dum Metapontum cupit videre, valetudinem solis ardore contraxit. Sepultus autem Neapoli, in cuius tumulo ab ipso compositum est tale Distichon, Mantua me genuit, Calabri rapueret, tenet nunc Parthenope, cecini pascua, rura, duces. Titu-

lus est Aeneis, deriuatū nomē ab Aenea, vt à Theseis. Iuuen.

Vexatus quoties ranci Theseide Codri

Qualitas carminis patet, nam est metrum Heroicū, & actus mixtus vbi & poeta loquit, & alios inducit loquentes. Est aut̃ Heroicū, quod constat ex diuinis humanisq; personis cōtinēs vera cum fictis. nā Aeneam ad Italiam venisse manifestū est. Venerem vero locutā cum Ioue, missum ve Mercuriū constat esse compositum. Est aut̃ stylus grandiloquus, qui constat lato sermone, magnisq; sententijs. Scimus. n. tria esse genera dicēdi humile, medium, grandiloquū. Intentio Virgilij hæc est, Imitari Homerum, & Augustū laudare à parentibus. nanque est alius Actiæ, quæ nata est de Iulia sorore Cæsaris, Iulius autē Cæsar ab Iulo filio Aeneæ originē ducit, vt confirmat dicens Virgilius, a magno demissū nomen Iulo. De numero librorū nulla hic q̃stio est, licet in alijs inueniatur auctoribus. nā alij dicunt, Plautum 21. scripsisse fabulas alij 4. alij centum. Ordo quoque manifestus est, licet quidā superflue dicāt scdm librū primum esse, tertium, scdm et primum tertium. Ideo quia primum Ilium concidit, post errauit Aeneas, inde ad Didonis regna peruenit, nescientes hanc esse artem poeticā, vt à medijs incipietes per narrationem, ad prima redeamus, nonnunquā futura præoccupemus, vt per vaticinationem. Quod etiam Horatius sic præcipit in arte poetica dicens.

Vt iam nunc dicat, iam nunc debentia dici.

Pleraque differat, & præsens in tempus omittat.

Vnde constat perite fecisse Virg. Sola superest explanatio, quæ in sequenti expositione probabitur. Hæc quantū ad Aeneidem pertinet dixisse sufficiet. Nam Bucolicorum, & Georgicorum alia ratio est. Sciendum præterea est, quod sicut nunc dicturi, thema proponimus, ita veteres incipiebant carmen a titulo, carminis sui, vtpotē, Arma virumque cano. Lucano Bella per Emathios, Statius Fraternas acies alternaq; regna.

IODOCI BADIO ASCENSII IN P. Virgilij Maronis Aeneida per quam familiares commentarij.

VANDO QUIDEM poetæ vita notior est tum ex Donati, tum ex Seruij, tum ex Mancinelli tum ex nostris in Bucolica commentarijs, quam vt iterum notificet, neq; crambe toties apposita enecet, expositis superfedero. Verum tamen si titulus quoq; manifestarius, tñ quia rudi adhuc publi nihil satis expositum, sciet literaturæ tyrunculus titulum, i. subscriptionem solere sumi à nobiliori, & principaliori, vnde hic ab Aenea deductus est, eo quod in rebus gerendis, primas nimirum partes obtinet, poetæq; intentioni maxime conducit eū quam gloriosissimū efficere, vt iamā dicemus. Formari aut̃ solent nomina librorum vt patronymica fœminina eo quod libri pater vř qui res præclaras quæ in eo describuntur patrauit; verum quia libro, & viro, vnum esset nomen licet varia inflexio si Aeneas inscriberetur sicut Ilias, non formauit ipsum à nominatiuo Latino Aeneas, vnde patronymicum masculinum Aeneadas, & Aeneada duri &c. à quo per ablationem de syllabæ fieret hæc Aeneas huius Aeneidos, sed à nominatiuo græco Aeneus, vnde fit hic Aeneides contrahendo. i. diphthongum ei in i, longum vt hæc satis Aeneide &c. à quo rursus per ablationē de syllabæ, & resolutionem ei diphthongi in ei diuisas syllabas fit hæc Aeneis nomen libri huius, cuius accusatiuum hanc Aeneida qui putant esse pluralē dñt in libris Aeneidorū, &c. Sicut ergo à Theseus fit hæc Theseis & ab Achille Achilleis (si enim græce dicitur) hæc Achilleis, ita ab Aeneas hæc Aeneis. Qualitas carminis est heroica exametra, & ob id grandiloquas Intentio auctoris quam potissimum prænotare intendendo, & quæ cæteris ferē datur est nimirum, vt & reipub. & sibi quamplurimum per huius operis editionem profit quam feliciter, & abunde consecutus est. Nam cōstituisse vř simul & iucūda & idonea dicere vitē. Quia enim nouit nihil

Virg.

N 2 reip.

reip. esse vtilius q̄, & clementem, & prudentē, & fortem, & temperatum, & iustum, & ceteris virtutibus præditum habere principē, talē in Aenea Augusto imitandum depinxit forte, vt Xenophon de Cyro fecisse perhibetur, non semper qualis fuit, sed qualem fuisse decuit describens. Inijciens per hoc Augusto magna eius imitandi necessitatē, cū ab eo qui summe pius, iustus, fortis, temperatus, &c. fuisse perhibetur origine traxerit, turpeq; sit a maiorū honestis institutis, & virtutibus degenerare. Quin adeo quia (vt ad sextū huius dicturus est Seruius, nouit nullum opus Romanis acceptum qd bonis moribus, & reip. incolumitati nihil conferret, in ipso sexto, & fontibus poenas, & iustis premia tam sancte constituit vt Paulo nostro nō indigna quæ scribit pleraque cēseri mereantur, Sibi quoq; nec parū profuit qui tñ in remp. contulit, quique honesto studio immortalē gloriā meruit. Et hæc communis est omnibus bona, & bene scribentibus intentio. Sed, & speciales atque peculiare vñr auctori nostro fuisse plurimæ. Quarū vna est, vt sicut in Buc. humile genus scribendi primæ agrestum ætati, q̄ pastoralis est, competens attigit, & Georgicis mediocre mediæ illorū ætatis, hoc est agricolariæ congruū cōsecutus est, ita hic sublime genus cōsummatæ, sed nō decrepitæ ætati, hoc est bellicæ virtuti debitū cōsequatur. Altera, vt sicut in Bu. Theocritū, & in Georgicis Hesiodū æquiparauerit, ita hic principē poetarū, & fontē ingeniorū Homerū æquiparet, seq; fecunditate ingenij, illi præstaret demonstrat. Nā qd̄ ille vigenisquaternis libris poeta nñ senis effecit, in sex quidem prioribus libris Odysseā hoc est virū expressit, in reliquis sex iliada, hoc est arma cōsecutus. Sicut ergo Homero propositū vñ, vt, & vitā contēplari; nā q̄ in Vlyse significata est, & actiua quæ in bello Troiano prudēter gesto expressa est, explicet, ita & poetæ nñ, vt vtrāq; vitā, sed in vno (qd̄ gloriosius est) hoīe nobis depingat. Quo circa vt Homerus in Hectore tracto substituit, calamūq; repres-

sit, ne progressus eius ignobilem interitū cogeretur meminisse ita Maro noster in Turno deuictō constitit, ne, Aeneæ quoque submersionē tristē deffere cogeretur, qui & enim quis summopere laudare cōtendit, in summa eius laude calamum sistet vt ille in Hectore tracto, & hic in Turno deuictō. Errant ergo misere qui poetā, vltro progeffurū somniant, ni morte pūctus, fuisset, cum iam operis finem, sed non castigationem attigerit. Tertia est, vt in viro totam vitā humanam depingat, infantiam quæ periculis subiecta est in primo vbi naufragia, & ventorum procellæ. Pueritiam quæ præceptorum ferulis multisq; infirmitatū flagellis subiacet, in secūdo vbi excidium Troiæ declarat Adolescentiā cuius, Salomone teste, via incertissima est, in tertio vbi errorem Aeneæ narratur compendū. Iuuentam quæ p̄ditis sæpe amoribus obruitur, vt misera Dido. in 4. Virilitatem quæ glorie studet, vt qui in quinto in anniuersario Anchisæ celebrant ludos. Senectā quæ mortis admoneat. vt qui in 6. descendit de inferos totūq; inferorum cōtemplatur statum vnde rediisse non inepte fingitur animo si quidem nondum à corpore separato, sed per contēplatione abstracto descendit, de qua re pulchre disputat Philolphus primo epistolarū ad Cyriacū. Addere possumus, qd̄ oēs ferē libros terminat exitu vitæ. Est n. mors vltima linea rerū, vt primū mortē Priami, & Hectoris, vbi inducit, & Dido multa super Priamo rogātis super Hectore multa, fm mortē Creusæ, Tertiū Anchisæ, Quartū Didonis, Quintum Palinuri, Sextum Caiæ. Quinetiam totū opus mortē Turni claudit in qua summa erat Aeneæ gloria iam consummata. Neque vero minus est in 7. reliquis libris artificij, vbi videlicet deorū hoīumq; grauissimæ, & plurimæ hñr cōciones, varia bellorum euenta, miserandæ strages, rerū antiquissimarū cōmemorationes. Obsessorū trepidationes, securorū nece, & multa id genus alia tum artificiosa, tū difficilia dicta vsq; adeo vt arma p̄secuturus dixerit, Maius opus moueo, &c.

Asc.

P R I M V S habet Lybicā &c.] Vt iuxta morem in superioribus obseruatum argumenta explicet totus operis hæc summa est, Aeneas, Anchisæ, & Veneris filius, gener Priami, q̄ maritus Creusæ, quæ Priami filia erat. & pater Iulij A scanij vnde dom⁹ Iulia Romæ capta Troia, & Ilio incēso idē tenuit, & vbi collecta manu ad exiliū parata a ntādrum petijt, ibiq; fabricatis nauibus in Thraciā cōcessit: inde prodigijs actus in Delum peruenit: vnde dijs monentib. in Cretā per errorē patris Anchisæ appulsus est, atque inde peste fatigatus ex rñso Penatū venit ad Strophadas insulas, vbi Harpyjs vexatus est, inde maritima Græciæ p̄teruectus in Epirū profectus Heleni qui Priami filius, & vates erat hospitio susceptus; est ab Epiro venit in Calabria. Illincq; aduentu Diomedis territus nauigauit ad Scyllā, & Carybdim quæ Aetnæ vicinæ sunt, atq. circuita magna Siciliæ patre Drepanum venit, vbi fm Poetā perdidit patrē: inde venit ad Elisam, q̄ & Dido dñ, inde ab Ioue per Mercuriū reuocatus in Italiā prius tñ ad Siciliā repulsus patri anniuersariū celebrauit, quo peracto in Italiā ad Cymas appulsus duce Sibylla ad inferos descendit patrē visurus a quo genus suū didicit; inde ad Italiā a dijs promissam recta perueniens, per ceruā ab Iulo occisam Iuno discordiā excitauit cū Latino, cui, & Turnus Lauiniæ p̄cus, & a matre Armata noīe, maritus destinatus, suppetias tulit, quæ p̄ Aeneas ad Equadrū qui tunc eas oras vbi nūc Roma est tenuit, cōcessit. Vnde Pallāte filio adiutus ad urbē nouā quā in Italiā cōdiderat, & in qua A scanius cū cetera pube obsidebat festinat, cū iam eā Turnus inuassisset, vi tñ repulsus erat. Post ea cū Mezentio, & comitib. eius bella gessit, quib. superatis Rutulos cū Camilla deuicit, & tadē Turno occiso voti cōpos fm Maronem Lauiniā Latini filiā obtinuit vxorē. Et hic est ordo rerū gestarum, aut quæ pro gestis a poeta recitantur; ve-

ARGVMENTA IN DVODECIM ÆNEIDOS LIBROS.

P R I M V S habet Libycam veniant vt Troes in urbem.
Edocet Excidium Troiæ clademq. secundus.
Tertius a Troia vectos canit equore Teucros
Quartus item misere duo vulnera narrat Elise.
Manibus ad tumultum quinto celebrantur honores.
Aeneam memorat visentem tartara sextus.
In Phrygas Italiam bello iam septimus armat.
Dat simul Aeneæ socios octauus, & arma.
Daunius expugnat nono noua mœnia Troiæ.
Exponit decimus Tuscorum in littore pugnas.
Vndecimo Rutuli superantur morte Camillæ.
Vltimus imponit bello Turni nece finem.

armat iam bello, s. suscepto Italiā. i. Italos, in. i. cōtra Phrygas. i. Troianos, Octauus dat Aeneæ simul socios. i. Arcadas & arma. s. a Vulcano fabricata. Daunius. i. Dauni filius. Turnus expugnat Nono sup. libro, noua mœnia. Troiæ, hoc est mœnia nouæ Troiæ, q̄ in primo aduētū cōdiderat Aeneas. Decimus exponit pugnas Tuscorū. i. Etruscorū, vt Mezentij, & sociorū in littore. i. ad litus Rutuli qui populi Turni erant superant. Vndecimo sup. lib. morte Camillæ virginis bellatricis. Vltimus. s. liber imponit finē bellō nece. i. pernece Turni in primo lib. vt recitat versiculi satis protriiti, & expositi, Aeneas septimo errorū suorum anno sperans ex Sicilia in Italiam peruenire Iunone inuidente vētis ad Libyam repulsus est, vbi refectis socijs disquisiuit qui eā regionē teneat, cui mater media sese tulit obuia sylua, edocuitq. Elisā ea regna tenere. nouasq. sedes illic locasse, verū interea dum Aeneas hæc a matre incognita disquirat, Dido q̄ nouā classē appulsam audierat veritā hostes esse, eā expugnare iusserat, vnde Ilioneus vir inter primos facundus, questum venerat, cū Aeneas septus a matre nebulis, nō visus adesset, qui tandem apparens benigno suscipitur hospitio, & ab Elisa rogatus Troianorū excidium narrare parat, quod in secundo exequitur, vt illic videbimus.

ARM A] Multi varie differunt cur ab armis Virgil. cepit; omnes tamen in hanc sententiam ire manifestum est, cum eum constet aliunde sumpsisse principium, sicut in praemissa eius vita monstratum est. Per arma autem bellum significat, & est tropus Metonymia. Nam arma quibus in bello utimur, pro bello posuit. Sic toga qua in pace utimur, pro pace ponitur, ut Cic. Cedant arma togae, idest bellum paci. [Arma virumq.] figura usitata est, ut non eo ordine respondeamus, quo proposuimus. Nam prius de erroribus Aeneae dixit, post de bello. Hac autem figura est in prosa utimur. Sic Cic. in Verr. Nam sine vilo sumptu nostro copijs, tunicis frumentoque suppeditato, maximos exercitus nostros vestiuit, aluit, armavit. [Virum] Non dicit quē, sed circumstantijs ostēdit Aeneam [Cano] Polysemus fermo est. Tria enim significat. Aliquando laudo, ut, Regemque canebant. Aliquando diuino: ut, Ipsa canas oro. Aliquando canto, ut in hoc loco. Nam proprie canto significat, quia cantanda sunt carmina [Troiae] Troia regio est Asiae, Ilium ciuitas est Asiae. Plerumque tamen usurpant poetae, & pro ciuitate vel regione, vel prouinciā ponunt. Iuuen. Et flammis Asiam ferroque cadentē. [Qui primus] Quærent multi cur Aeneam primum ad Italiam venisse dixerit, cum paulo post dixerit Antenorem ante aduentum Aeneae fundasse ciuitatē. Constat quidem, sed habita temporum ratione peritissime dixit Virgilius. Namque illo tempore quo Aeneas ad Italiam venit, finis erat Italiae usque Rubiconem fluium. Cuius rei meminit Lucanus Et Gallica certus Limes ab Ausonijs determinat arua colonis. Vnde apparet Antenorem non ad Italiam venisse, sed ad Galliam Cisalpinam, in qua Venetia est. Postea vero promotis usque ad Alpes Italiae finibus, nouitas creauit errorē. Plerique tamen quaestionem hanc volunt ex sequentibus solui, ut videatur ob hoc addidisse Virgilius ad Lauina littora, ne significaret Antenorem; Melior tamē est superior expositio. [Italia] Ars quidē hoc exigit, ut nominibus prouinciarum praepositionem addamus, ciuitatum nunquam. Tamen

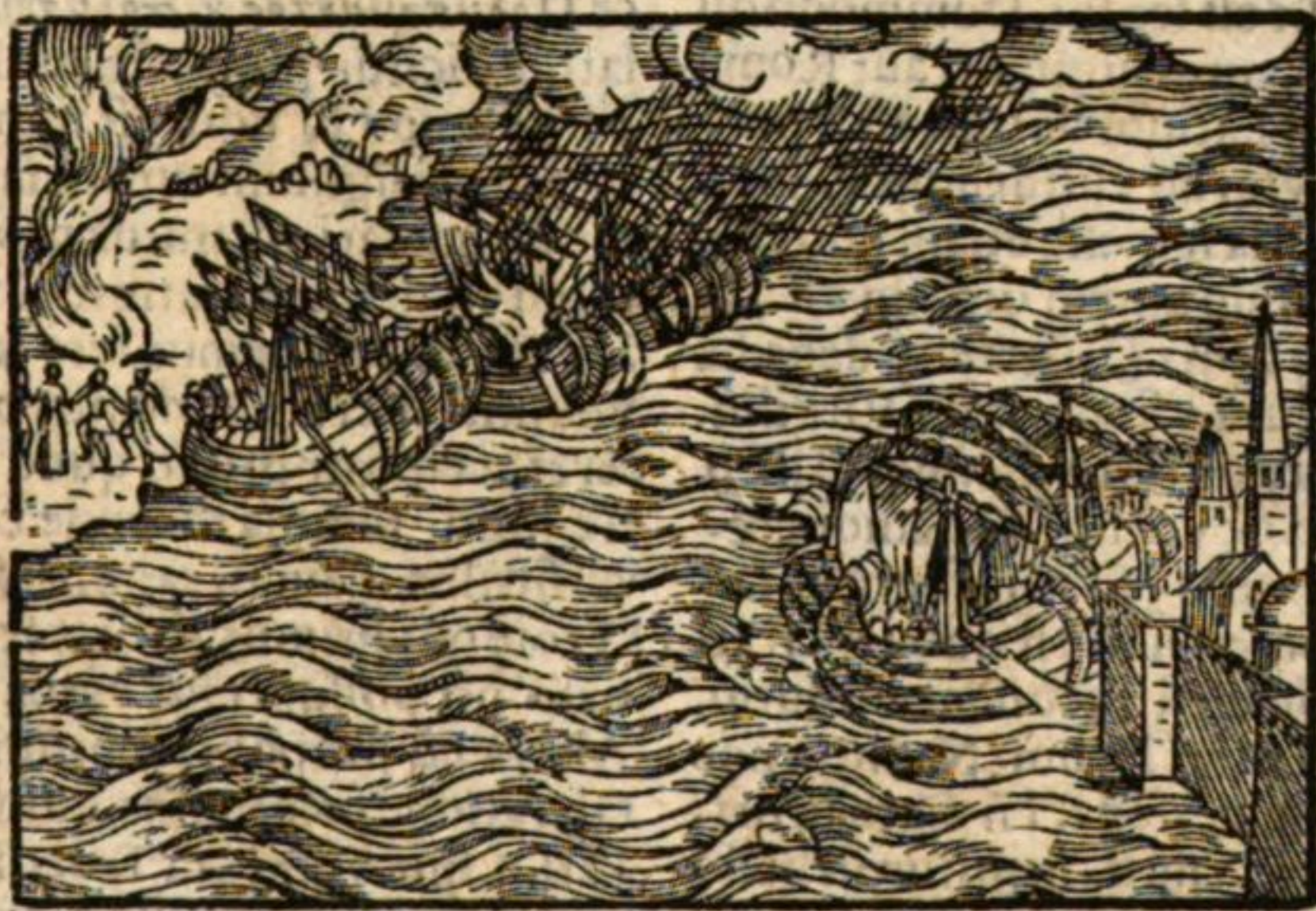

IN I. AENEIDOS LIBRVM
MONOSTICHON.

Primus habet, Libycam veniant ut Troes in urbem.

IN EVNDEM MODESTINI
IVRISC. ARGVMENTVM.

Vir magnus bello, nulli pietate secundus.
Aeneas, odijs Iunonis pressus inique,
Italiam quærens Siculis errauit in undis:
Iactatus tandem Libyæ peruenit ad oras.
Ignarusque loci, fido comitatus Achate,
Indicio matris regnum cognouit Elise.
Quinetiam nebula septus, peruenit ad urbem,
Arreptosque undis socios cum classe recepit.
Hospitioque vsus Didus per cuncta benignæ,
Excidium Troiæ iussus narrare parabat.

Principium a Tucce & Varo sublatum.

Ille ego qui quondam gracili modulatus auena
Carmen, & egressus siluis, vicina coegi,
Ut quamuis auido parerent arua colono;
Gratum opus agricolis. at nunc horrentia Martis

ARM A, virumque cano; Troiæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lauinaq; venit
Littora; multum ille & terris iactatus,
& alto,
Vi superum, seuæ memorem Iunonis ob iram:

plerumque peruerso ordine lectum est. Nam ecce hoc loco detraxit prouinciæ praepositionem, dicens. Italiam uenit. Tallius in Verrinis, Ea die verres ad Messanam venit, pro Messanam venit. Sanè sciendum id usurpari ab auctoribus. ut vel addant, vel detrahant praepositiones, Namque ait Virgilius, Syluis te Tyrrhene feras pro in syluis, ut ergo illic loco detraxit praepositionem, sic hic prouinciæ, & est figura. Italia autem pars Europæ est, Italus enim rex Siculorum profectus de Sicilia venit ad loca quæ sunt iuxta Tyberim, & ex nomine suo appellauit Italiam ibi autem habitasse Siculos ubi est Laurolauinum manifestum est, sicut ipse alio loco dicit, Siculi veteresque. Sicanis item, Et gentes venere Sicanæ sapius. [Fato profugus] Fatum ad utrumque pertinet, & quod fugit, & quod ad Italiam venit. Et bene addit fato, ne videatur aut causa criminis patriam deseruisse, aut noui imperij cupiditate. Profugus autem, proprie dicitur qui procul a sedibus suis vagatur, quasi porro fugatus. Multi tamen ita definiunt, ut profugos eos dicant, qui exclusi necessitate de suis sedibus, adhuc vagantur, & simul ac inuenerint sedes, non dicantur profugi, sed exules. Sed utrumque falsum est. Nam & profugus lectus est, qui iam sedes locauit, ut in Lucano, Profugi que à gente vetusta Gallorū Celtæ miscentes nomē Iberis. Et exul qui adhuc vagatur, ut in Salustio, Qui nullo certo exilio vagabantur adeo exiliū est ipsa vagatio. [Lauinaq; venit Littora] Hec ciuitas tria habuit nomina. Nam primum Lauiniū dicta est à Lauinio fratre Latini. Postea Laurentum a lauro inuenta à Latino, dum adepto imperio post fratris mortem ciuitatē augetet; postea Lauinium a Lauinia uxore Aeneæ. Ergo Lauina legendū est, non Lauinia, quia post aduentum Aeneæ Lauinium nomen accepit. Ergo aut Lauiniū debuit dicere, sicut dixit, aut Laurētū, quamuis quidā superfluā esse prolepsin velint. [Littora] Laurolauinium constat octo millibus a mari remotum, nec nos debet fallere, quia dixit Lauina littora. Litus enim dicitur terra quæque mari vicina, sicut ipse Virgilius in quarto Cui litus arandum, cum per naturam litus arari nō possit. Ergo scire debemus littus posse terram dici. [Multum ille] Collisio est, & Ille, hoc loco abundat. Est enim interposita particula propter

metri necessitatem; nam si de-
stinas ille, stat sensus, Qui pri-
mus enim ad omnia possumus
trahere, Sicalio loco. Nunc
dextra ingeminās iētus, nūc
ille sinistra. Est aut Archaismos. [Et terris iactatus] Fatigatus
est. n. apud Thraciā mōstro illo quo de tumulto Polydori san-
guis emanauit; apud Cretā pestilentia; apud Strophadas insu-
las Harpyis. tēpestare vero, & in primo, & in tertio. Iactamur
aut in maris fluctibus, fatigamur in terris, & bene duorū ele-
mentorū mala vno sermone cōplexus est. [Alto.] Modo mari.
Altum tñ sciendum est, q̄ & superiorem, & inferiorem alti-
tudinē significat. Namq. mensuræ nomen est altitudo [Vi su-
perum] Violentia deorū s̄m Homerum qui dicit à Iunone ro-
gatos esse deos in odium Troianorū, quod & Virgilius teti-
git, dicens, Vos quoque Pergameæ iam fas est parcere genti
Dijq. Deaq. omnes. Latenter aut defendit hac rōne Troia-
nos, q̄ non suo merito eos insequerantur numina, sed Iuno-
nis impulsu. [Sæuæ] Cum à iuuando dicta sit Iuno, quærent
multi cur iam dixerit sæuam, & putant r̄pale esse epitheton
quasi sæuam circa Troianos, nescientes q̄ sæuā dicebant ve-
teres magnam vt Ennius, Induta fuit sæuā stola. itē Virgil. cū
vbiq. p̄m inducat Aneā, ait. Maternis sæuus in armis A-
neas. i. magnus [Memorem Iunonis ob iram] Cōstat multa in
auctoribus inueniri per cōtrarium significantia, pro actiuis
passiua, vt, Pictis bellantur Amazones armis pro bellant. Pro
passiuis actiua vt populatq. ingentem farris aceruum, pro po-
pulat. Et hæc varietas, vel potius contrarietas, inuenitur
et in alijs partibus orationis, vt sit aduerbium pro aduerbio,
vt est, Hoc tunc pater ignipotens celo descendit ab alto, pro
huc. Et in participio; vt Et quia vectus. Abas pro vehabatur.
Et noīe, vt, Memore Iunonis ob irā, non quæ meminerat, sed
quæ in memoria erat. De his aut hæc tñ quæ lecta sunt po-
nimus; nam ad eorū exemplū alia formamus. [Multa quoq;
& bello passus] Duas cōiunctiones separatas naturaliter ne-
mo coniungit, sed hoc plerumq; à po-ētis cā metri fit. Ergo
hic vna vacat, sicut alio loco Dixitq; & prælia voce diremit.
[Bello passus] Contra Turnum quod gessit. [Dum conderet
urbem] Tres hic sunt significationes. Aut. n. Troiam dicit, q̄,
vt primus venit in Italiā, fecit Aneas, de qua ait, Castrorū
in morem pinnis atq; aggere cingit. Et alio loco Mercurius,
Necte Troia capit Troiā aut dicit q̄, primum fecit Aneas, &
Liuius in primo, & Cato in originibus testatur. Dum. n. hæc
fieret ab agrestibus ob vulneratū regium ceruum mota sunt
bella. Aut Lauro lauiniū. Et significat. [Dum] Donec, tandiū
.n. dimicauit quandiu tps faciendæ ciuitatis veniret, i. donec
Turnus occūberet, Aut Romam. Et est sensus. Dummodo dū
conderet urbem, aut Troiam, aut Laurolauinium, aut Romā
significat. [Inferretq; deos Latio,] Latio duplex est, vnum
à Tyberi vsq. ad fundos. Aliud, vsq. ad vulturum. Deniq.
ipse dixit, veteresq. Latini, ideo quia scit esse etiam nouos. i.
a fundis vsque ad vulturum. Latio autem dictum est, q̄
illuc Saturnus latuerit fugiens filij arma. [Inferretq. deos La-
tio. [Hoc est in Latio. Et est figura vsitata apud Virgiliū.
Quod. n. per accusatiuum cum præpositione dicimus, Ille p-
datiuium ponit, sine præpositione. sic vt alibi, It clamor coe-
lo pro in celum. [Genus vnde Latinum] Si iam fuerunt La-
tini, & iam Latio dicebatur, contrarium est quod dicit ab
Anea Latinos originē ducere; prima est iucunda absolutio,
vt inde non referas ad personam, sed ad locum. Namq. vnde
aduerbiū est de loco. non deducto a persona. Tñ Cato in ori-
ginibus dicit hoc, cuius auctoritatē Salust. sequitur in bello
Catilinæ, primo Italiā tenuisse quosdā qui appellabantur
Aborigines, hos postea aduentu Aneæ phrygib. iunctos, La-
tinos vno noīe nuncupatos. Ergo descendunt Latini nō tñ
à Troianis, sed et ab Aboriginibus, est aut vera expositio hæc:
nouimus q̄ victi victorum nomen accipiunt; potuit ergo vi-
ctore Anea perire nomen Latinum, Sed volens sibi fauorem
Latij conciliare nomen Latinum non solum illis nō sustulit,
sed et Troianis imposuit. Merito ergo illi tribuit quod in ip-
so fuerat vt posset perire. vnde & ipse inducit in 12. lib. rogan-
tem Iunonem ne pereat nomen Latinum. Item in execratio-
ne Didonis legimus. Nec cū se sub leges pacis iniquæ Tradi-
derit. Iniqua enim pax est in qua nomē amittit ille qui vicit.
[Albanique patres] Albam ab Ascanio conditam constat, sed
à quo incertum, vtrum à Creusæ an Lauiniæ filio de qua re
Liuius dubitat. Hanc aut cū euertisset Tullus Hostilius, oēs

Multa quoque & bello passus, dum conderet urbem,
Inferretq; deos Latio; genus vnde Latinum,
Albanique patres, atque alta mœnia Romæ.

nobiles familias Romam tran-
stulit. Et sciendum bene hunc
ordinem seruare Virgilium, vt
ante dicat Latiū, inde Albam
post Romam. Quod & hoc lo-

co fecit, & in 5. lib. vt, Priscos docuit celebrare Latinos & de
inde, Albani docuere suos, nūc maxima porro accepit Roma
& patriū seruauit honorē. Itē in septimo, Mos erat Hesperio
in Latio quē protinus vrbes Albanę coluere sacrū, nūc maxi-
ma rerum Roma colit. [Atque alta mœnia Romæ] aut pp glo-
riā, aut pp ædificia ingentia, aut q̄ in mōtibus collocata est.

IN LIB. I. ÆN. COMMENTARIA
ASCENSII.

ARMA, virumq; cano,] Ordo vt dixi, dependet à su-
periori carmine. At nunc horrentia Martis Arma,
virumq; cano, quo circa nō iuerim in Donati sētē-
tiam qui dicit arma i. scētū, & reliqua, quæ Aneæ
fabricauit Vulcanus. Nam Martis non Vulcani arma, dicit
intelligens non arma ipsa, sed bella in armis Martio furore ge-
sta. [Horrentia] horrentia aut dicit ab effectu, quia horrorem
inducunt, vnde Flac. i. Carm. multos castra iuuant, & lituo-
tubæ permixtus sonitus, bellaque matribus detestata. Signā-
ter autem Martis arma dicit, quasi a viris martijs, i. bellicosis
gesta ne ab ijs gesta putentur ad quos dicitur. O vere phry-
gię, neque. n. phryges, & tympana nos buxusque iuuant bere
cynthia maris Ideæ &c. quasi vero iā tunc Mars gentem illā
fouerit, cuius auctor futurus erat, dicente Liuius in præfatio-
ne. Si cui populo licere oportet consecrare origines suas, &
ad deos referre auctores, ea belli gloria est populo R. ut cum
suū conditorisq; sui parentem Martē potissimū ferat, tā hoc
gentes humanæ patiantur æquo animo, quam patiuntur im-
periū [Virumq;] Vir, dī (scdm Ci.) à virtute, ueruntamen (ut
grammatici dicunt) uir notat ætatē, uir sexum, & proprietatē,
hic uero nō ætatē notat, nec (ut Don. dicit sexum, sed ex-
cellentia q̄ ad proprietatem pertinet. Ergo (inquit Don.) ui-
rū qui talia arma, & iā pulchra & hīe, & gerere potuerit, qui
Romani imperij auctor esse meruerit, qui Iunonis inimici-
tias, & reliquorum deorū factiones superauerit, q̄ tot aduersa
mari perpeffus tolerando trāsmiserit. Hęc Donat. Diximus
cur pponendo arma premiserit. Verū est et altera rō: nam cū
de viro prosequi constituerit, durū fuisset, et si per metrū po-
tuisset, Virū, & arma cano, Troiæ qui primus ab oris. Nā rela-
tiua ad vicinus, antecedens referri solent. [Cano;] Cano (in-
quit Ser.) est Polysemus sermo. i. multa significans. Nam græ-
ce Πολυσήμαντος κ̄, πολύσημος. i. Polysematos, & Polysemos,
latine dicitur plura, seu multa significans. Cano tamē vnum
per se, quod & notū est significat, sed ex consequenti plura,
nā quia insignium virorū facinora decantari solent, & decan-
tando laudari, accipitur pro laudo, sed carmine, & ita pro eo
quod est describo carmine, sicut, q̄a dicimus ex arte, quoties
aut artem adhibemus, ferē laudamus. (Nam in vituperando
vno, nisi alterū Laudemus parē fructū cōsequamur) ideo di-
ceret accipitur pro eo quod est laudare. vnde Flac. Prima di-
cte mihi summa dicende camœna. Hinc exijt ille vulgaris
versiculus, Laudo, cano, describo, cano, dic, & cano, canto,
[Troie qui primus ab oris &c.] Quia nihil sententiosius est Do-
nato nō possum eius verba præterire, dicit aut hoc loco sic.
Alterā cū propositione diuisio, vt ostendat quid Aneas fa-
tali ratione compulsus, quid extra fatū perpeffus sit. [Fato] Fato.
Fati. n. fuit vt relicta Troia Italiā peteret Ergo crimine de-
sertæ patrię absoluitur. Non potuit defendi q̄ fato interitura
erat. Sed neque pena fuit, q̄ Asia pulsus, sed gloria. Nā mino-
ri detrimento affectus, maius est emolumentū consecutus. s.
vt Romanum Imperium conderet, non ergo malo factorum
patriam perdidit, sed ne ab ea derineat Aneas, qui Romano
imperio cōstituendo dignus auctor parabatur. [Lauina Litto-
ra] Cum alij ante Aneā in Italiā uenierint, ille tñ primus ue-
nit ad eā partē vbi deinde fuerunt littora Lauina. Hęc Dona-
tus. Per quæ soluit q̄stio quā Seruius proponit quō. s. Aneas
dicatur primus uenisse in Italiā, qñ quidem ante eū (vt dicit
Ven⁹) Antenor potuit, medijs elapsus Achiuis, illyricos pene-
trare sinus, atq; intima tutus Regna liburnorū, & fontē iupe-
rare Timauī, &c. vbi Pataviū (vt ibi consequenter dicit) loca-
uit, quia Ille quidem uenit primus in Italiā, sed nō in eā par-
tem vbi Lauina sunt littora, vt. s. q̄ ponat expositiue vt fit, ve-
nit

Arma

Horre-
tia

Martis

Vir.

Cano.

Dicere.

Fato.

Lauina

nit Italiani q̄ pro. i. Lauina littora, aut potius nō copulatiue sed copulatiu, vt sit, venit primus in Italiā, & in Lauina littora post excidiū Troianū, sicut CHRISTVS primus venit in limbū patrū, & spoliavit, nō tñ primus venit in limbū. Aut si Antenor quoque in Italiā profugus venit, nō tñ fato, quia fata nō cēserunt Troianorum imperiū per Antenora, sed p̄ Aeneā auspicandū. Itaque nō deorū fauore, profugus factus est Antenor vt Aeneas. Aldus Manutius asserit Lauina Legēdū idq; in Bibliotheca summi Pontificis cōpertū. [Venit] Præteritū est tēporis, [Littora] Poetico more appellatiuo p̄positio nem detraxit. Multū ille, & artificiose versum difficilē in quo & consonans, & vocalis absumitur, & monosyllabū ponitur, cōfecit, vt rei molē depingat sicut Flaccus O, & præfidiū & dulce decus meū. [Alto] Altū mare dī profundū, q̄a superfici es aquæ profundæ multū erigitur à fundo, sed proprie altum dī mare in medio, quia corpus sphaericum in medio sui altius est, tota aqua naturaliter est altior terra. [Vi superū] Ergo non ob demerita, nec in perniciem (vt dicit Donatus) sed in gloriam, quia ex leuiore dāno maius emolumentū consecutus est, nisi. n. Troia decidisset, nunq̄ Roma exorta fuisset. [Vi] Vis (inquit Donatus) est cum sit aliquid cōtra leges. i. cōtra fatum, vt autem ostēdat nihil tale de superis meruisse Aeneam addit. [Sæuæ memorē Iunonis ob irā] Ergo, nō propter culpā Aeneæ fecerunt superi, sed vt obsequerentur Iunoni omniū reginæ, purgatur igitur Aeneas, & deformatur Iuno aduersaria [Sæuæ] i. crudelis, quæ persequit̄ innocentē, vt qui deorū omnium, atque ipsius et cultor sit. Onerat aut eum qđ inimicitias nulla Aeneæ culpa susceptas diutissime, tenaciterque retineret, cum ne id quidē ēt si iustæ sint inimicitia, facere probis conueniat. Hæc latius in quinto sic. Iunonis grauis ira, nec exaturabile pectus. Quā nec longa dies, pietas nec mitigat vlla. Hæc Donatus qđ fictionē poetæ argutissime declarat. Sed causa fingendī, cum multiplex esse potuerit, hæc mihi nunc potissima vī, quia (secutus Homerum poeta,) Iouē deorū, & Iunonem dearum, summā ponit. In Iunonis quidē potestate sunt regna, honor autē (vt Homerus inquit) ab Ioue est, quia ergo in omni sexu, vir præpollet. nihilq; est proximus viro, quam eiusdē sexus; femella ideo Romani Imperij Iouem assertorē asserit. Carthaginis autem Romæ in primis emulæ Iunonē, quæ vt Carthago tandem deleta est tandē succubuisse fingitur. In gloriam autem pugnantium effictum est, deos his aut illis, aut deorū alios alijs fauisse, quia & gloriosum est eos quia à dijs tutantur vicisse, & minus contumeliosum ab eo cui potentius numen fauet victū esse. Cæterum, quia (vt Homerus) ex deorum descriptione hominum vitam describit, innuit mulierum consilio probos multa passos, sed tamen vicisse tandem [Dum conderet urbem] Donat exaggerat, inquit, qđ Aeneam bello appetisset cum conderet urbē, & deos imperio publico profuturos inferret, quod si Iuno obtinuisset, nec Latinum genus, nec Albani principes, nec Romanorū imperiū fuisset futurum, nec Cæsar Imperij culmen habiturus: indoluit enim cū moliri iam tecta videret tam fidere terre, & bellum, per furiam excitauit. Per Aleto (i. vt dicitur in 6.) Propositione autem ista, non solum quæ dicturus sit ostēdit, sed multiforini ratione diuersionis vitur: commendat carmen: Aeneam à culpa liberat. Iunonem multa variaque inuidia obruit. Caput carminis ab inuocatione Musæ aggredi, cui nisi lectoris instruendi causa, thema præmisisset, laboris gratiā perdidisset, cū quid lecturus esset, nesciret, quod si cuncta nō impleuit, morti immature attribuentum est. Nam quæ tangit dicendo. Albaniq; patres, atque altē mēia Romæ, nō scripsit. Hæc argutissimus Donatus, quorū ei refragantur alij, quod sentit eum Albanos patres, atque mēia Romæ, aliter qđ scripserit descripturū: nam in hac propositione, nō dicit poeta se descripturū mēia Romæ, sed virum, genus vnde Latinum, Albaniq; patres atque altē mēia Romæ. Taxat et Beroaldus, Seruium in descriptione Latij, & in eo quod dicit, quia victi victorum nomen accipiūt, veruntamē in hoc secūdo, quia Seruius quid poeta sentiret potius, quā quid historiæ fides haberet, explanare constituit, minus a Beroaldo reprehenditur. scit enim quod Virg. censuit eos, Latinos prius dictos, quā Aeneas in Italiā veniret, qui eos Latinos perducere permisit. Verba Beroaldi sunt A Seruio dissentit Plin. scri. in 3. natu. histor. lib. Latij antiquū Tyberi vsque Circeios fuisse seruatum: deinde vsque ad Lirim fluium processisse quod etiam refert Solinus in collectione Seru. Genus vnde Latinum. Nouimus, qđ victi victo

rū nomen accipiunt, &c. Melius, & verius locū Virgilianum declarant verba Liuij ita scribētis. Aeneas aduersus tātū belli terrorem vt animos Aboriginū sibi conciliaret, nec sub eodē iure solum, sed et nomine omnes essent. Latinos vtrāque gentem appellauit. hoc idē à Strabone in quinto refertur, & Iustinus quoque in 30 sic inquit. Quid Latinos populos qui ab Aenea cōditi vñ? Ex his manifestissime apparet cur poeta dixerit, Genus vnde Latinum. Nō inficior tamen à Virgilio, Latinos populos appellari, tanquam ita nuncuparent ante aduentum Aeneæ, cuius rei vel ille versus argumento sit. Nec vetus indigetis nomen mutare Latinos, quod si verum. i. qđ Liuius Iustinus, ac Strabo memorant, apparet, nō Latinos ante Aeneam fuisse nuncupatos, sed Aborigines, ac Lauretes, quos postea Aeneas Latinos nuncupauerit; præterea apud scriptores idoneos, non memini legisse, qđ Victores victis nomina immutarent, id quisque secū poterit pēitare, & sequi qđ probabilius iudicabit. Hæc ille. Ordo aut est. At. i. sed ego cano. i. carmine heroico describo, & id in laudē arma Martis. i. qualia Mars tractat aut Martis. i. belli per metonymiam quæ deus pro re cui præest poni solet horrentia. i. horrore incutientia. & virum. i. Aeneam talia tractare solitum, qui profugus fato. i. nō p̄ culpā aut crimē, sed deo ita volente (qđ constituerat per destructionem Troiæ tādē Romam extruere, qđ destructio vnius ferē generatio est alterius, venit primus fato, i. per fatum, hoc est deorum præordinationē, ab oris. i. regionib. Troiæ illius prouinciæ, aut ciuitatis in Phrygia (nā p̄ Illo aliqñ accipitur, vt qs Troiæ nesciat urbē) sup. ad, aut in Italiā. i. regionem illā præclaram in Europam pro. i. aut vt dixi, copulatiu venit primus in Italiā, & littora lauina. i. tunc sic denominata, & postea lauina, multū ille, &c scđm Seruiū ille vocat, & reuera sine eo posset plena esse constructio, sed metri cā interponit, & quia, vt dixi, pondus, & difficultatem rei ostēdit durior Scansio carminis. Ille igitur. i. nobilis ac p̄clarus vir quē cano, iactatus sup. est, multū. i. abūdē, & i. simul, terris (iterum subtrahit p̄positionem. i. in terris vt in Thracia, Creta, Sicilia, Africa, & tandē in Italia, & i. Mari i. profundo vt dicet ibi, Vix ē cōspectu Siculæ telluris in altū Vela dabant læti, &c. vt. i. violentia superum pro superiorū. i. deorū (qui tñ bona conferre debebāt, cū inferi noceant, sed vñ superi illi aduersum Aeneā fuisse qui de Iunonis factione erant. aut reuera et fauentes Aeneæ, superi permiserunt eum iactari vt ex aduersitate maiore gloriā nascatur, vtq; clarior fiat Romana gēs, de qua dicit. Tantę molis erat Romanā condere gentem) & ob iram memorē Iunonis sæuæ i. immitis, & implacabilis pro Iunonis memoria: aut ob iram memorē, i. vlticē, & implacabilē quæ ignorare nunq̄ voluit Iunonis sæuē. i. vt dixi crudelis aut magnā quæ statim de se dicit. At ego quæ diuum incedo Regina, Iouisque Et soror, & cōiux, & ille sup. passus sup. est quoque. i. et multa. i. multū bello. i. per bellum in Italia gestum, dū conderet. i. extrueret urbem, i. oppidum, in Italia, non tñ suo tpe Romam qđ Romulus multo post condidit, sed Troiam aut Laurolauiniū, veruntamen qđ Romā præcipue spectabat, & eius fundamenta iecit in filio suo, vult Dāthus de Roma intelligendū, & dū in ferret latio. i. in latium (Est aut datius localis frequēs apud hunc auctorem quē nonnulli Octauū vocāt) deos, vnde. i. vt Seru. sentit à quo latio, sed cū id in laudē viri quē canere constituit nō cedat, dicemus à quo viro, genus latinū. i. qđ nūc Latini vocantur sup de nominationē aut cōfirmationē nominis traxerunt, nam vtrāq; gentem. i. Aboriginū, & Troianorū Latinos appellauit, aut si Aborigines pri⁹ quoq; appellati fuerāt latini, vt semper ita appellētur, cēsuit, & ita eius nominis auctor extitit, & vñ. sorti sunt, patres. i. principes, & reges albani. i. qđ in Alba ciuitate ab Alba sue denominata regnarūt, & Romuli ac Remi multorumq; aliorū Romanorum patres ac p̄genitores fuerūt. Nā auus Romuli Numitor Albanorū rex erat, & cū Alba ab Romanis dirueretur plurimi p̄p originē in ciuitate recepti sunt, & vnde sup. originē traxerūt mēia altē Romæ, nō qđ ab Aenea extructa fuerāt, sed qđ qui ea extruxerūt ab eo originē traxerunt. Verū nimis prolixus fierē si singula exequi velim quib. suus erit postea loc⁹. De Albanis tñ (ne nihil dicam) dicit Str. lib. 5. sic albani Romanis initio in imū cōspirabant cum, & latini, & eiusdē linguæ simul essent, vterq; vero p̄ se suū obtinebat imperiū. Nec minus tñ cōnubia sacraq; cōmunia erant, & reliqua iura ciuilia. Posteriori deinde tpe cōflato inter eos bello Alba diruta est, tēplo dūtaxat excepto, Albani vero Romana ciuitate donati sunt &c.

P A R R H A S I V S.

L I ego qui quondam] Hinc Virgiliū Aenei-
dos opus fuisse exorsum nemo est ex doctissi-
morum alea, qui dissentiet. sic ipse sanè quod
et Pomponius noster assererat, sentio. Ille ego
qui quondā gracili modulatus auena Carmen,
& egressus syluis. [Egressus syluis] Bucolico carmine. Ut
cum canerem syluas. [Vicina] Vel stylo. videlicet primus Ili-
lus Bucolicus est humilis. Georgicus mediocris, proximus
tertio est heroicus. [Vel Vicina] Quia etiā syluæ sunt in agris.
[Quamuis audio] Vel etiam cuique audissimo vel quātum-
uis cupidissimo. [Coegi] Feci, ut si arua exerceantur ea qua
præcepi arte, cogereantur respondere votis colonorum. [Gra-
tum opus] Parenthesis. At nunc horrentia Martis.

VARIA
LECT.

VI superum, sæuæ memorē Iunonis ob iram] Vulgati ple-
riq. libri, Et, particulā inserunt, Vi superū, & sæuæ, antiquio-
res absque, Et, legūt, quod longe venustius, & grauius videt.

I O A N. S C O P.

C A R M E N in primo Aeneid. commentarijs est adeo
suffocatum, q̄ intentissimo frigore æstu vel maxi-
mo flagret, in quo Seruij grammaticorum prin-
cipem interpretantem, Genus vnde Latinum, vnde.
i. a quo Latio, & q̄ victi victorum nomen accipiebāt, Lan-
dinus primum, deinde Philippus Beroaldus in Seruijanis mo-
tis viri quidem nostra tempestate disertissimi, & qui omni
conatu latinitatē inuare studuerunt, sugillant. Nos vero in
hoc Seruij partes sumentes, sic eorum dictis respondemus.
Non ignorabam (sæpissime namq; & lectitavi, & commen-
tarijs testatus sum) omnes a vobis in me citatos auctores Ab
origines, & Laurentes ante aduentum Aeneæ appellare. Ipse
tamen remotiora quædam, & non omnibus nota sine teste
(sperabā enim meis fidem dictis etiam ab inuidis adhibitū
iri) conscripsi, impræsentiarum vero coactus auctores, qui-
bus meam fulcire, atque tutari sententiā valeam, promam,
& contendo Latinos Virgilio ante aduentum Aeneæ nomi-
natos, quod ipse in 7. demonstrat aperte. Nunc Tybrim flu-
uiū, hic fortes habitare Latinos. Idem, Ne fugite hospitium,

neve ignorete Latinos. Idem, non dabitur regnis esto pro-
hibere Latinis. Idem, Solo Laurenti, aruisq. Latinis. idem in-
terea præmissi equites ex vrbe Latina. Idem, Heu terra igno-
ta canibus datā præda Latinis. Et sæpissime Maro ante ad-
uentum: Aeneæ de Latinis meminit, quē Virg. Eutrophius
in liminari pagina primi libri his verbis cōsequitur Regnan-
te tñ Latino qui latinam linguam correxit, & Latinos de suo
noīe appellauit, Troia a Græcis capta est. Eusebius, Latinis, q̄
postea Romani nuncupati sunt, post tertiu annu captiuita-
tis Troiæ regnauit Aeneas annis tribus. Ante Aeneā, Ianus
Saturnus, Picus, Fauus, Lacinus, Solinus Aeneā cōstate ab Illo
capto secūda Italicis littoribus appulsum, ut Hemina tradit,
socijs non amplius sexcentis, in agro Laurenti posuisse ca-
stra, a quo Hemina Dares Phrygius dissentit, sic inueniens,
Aeneas nauib. profectus est, in quibus Alexander in Græciam
ierat ducentis, quem oīs etas secuta est hominum in milibus
trib. quem Daretē sequitur Ioannes Iudex de Columba in
hist. Troiana. His ergo constat Latinos ante aduentū Aeneæ
nominari. Sed verum est præstantiorem suam esse Vnde. i. a
quo Aeneā, q̄ a quo Latio, Repugnare tñ non debeatis asse-
rentes Latinos ante aduentum Aeneæ: non appellari. Est &
altera sententia. Vnde. i. a quo Aeneā genus Latinum fuit au-
ctum. His tñ omissis, & poetæ magis acuminē perpenso hāc
esse veram vel magno contenderem pignore suū. Vnde. i. a
quo Aeneā genus. i. nobilitas Roma. qui Latini dñr, venit Ge-
nus significare nobilitatē, Horatius indicat. Et genus, & for-
mam regina pecunia donat. Roma. nobilitatē ab Aeneā, ac ip-
sius ducibus venisse non modo testatur ipse in 5. Mox Ita-
lus Mnestheus, genus a quo nomīne Memmi. Sergestusq. do-
mus tenet a quo Sergia nomen Scyllaq. Cloantus Cærulea,
genus vnde tibi Romane Cluenti, sed alij quoq; Quod victi
victorū nomen accipiebant. Sal. in Iug. sic cientes compro-
bant. Victi oēs in gentem, nomenq. imperatū concessere,
& D. Hierony. super Genesim. hic Libyus victor victis Li-
byjs nomen dedit, & Libyos a se vocauit, qui antea Plutei. i.
Phaerontei dicerētur. Quare taceant negantes & asserentes
Latinos ante aduentū Aeneæ non fuisse, & victos victorum
nomen non accipere. Non enim auctoribus a nobis primum
productis Seruij sententiā non modo esse veram, sed Sole
quoque lucidiorem, & omnibus liquere arbitramur.

SERV.

M V S A mihi causas memo-
ra.] Poetæ in tres partes
diuidunt carmen suum, propo-
nunt, inuocant, narrant: Ple-
rumq; tamen duas res faciunt,
& ipsam propositionē miscnt

inuocationi, quod in vtroque opere Homerus fecit, namque
hoc melius est. Lucanus tñ ordinē, vertit, primo. n. proposuit,
deinde narrauit, postea inuocauit, ut est. Nec si te pectore vo-
tes Accipio. sanè obseruandum est, ut non in oib. carminib.
numē aliquod inuocetur, nisi cū aliquid vltra humanā possi-
bilitatē requirimus. Hinc in Arte Poetica Horat. Nec deus
interfit, nisi dignus vindice nodus Inciderit. Bene ergo inuo-
cat Virgilius, non. n. poterat per se iram numinis nosse. Item
in nono lib. nisi adderet, Iuno vires animumq. ministrat, q̄s
crederet Turnum euasisse de castris? Quo numine læso [Quo
in quo, in qua causa. Et est septimus casus, & cōis elocutio.
Dicimus. n. quo te læsi, & est alia expositio. namq. Iuno mul-
ta habet numina. Est Curitis, quæ vitur curru, & hasta: ut
est, Hic illius arma, Hic currus fuit. Est Lucina, quæ partibus
præst, ut Terent. Iuno Lucina fer opem. Est regina: ut, Quæ
diuum incedo regina. Sunt, & alia eius numina. Merito ergo
dubitat quod eius læserit numen Aeneas. Alij tamen dñt le-
parandum esse, ut de odio Iunonis non dubitet, quærat autē
qđ aliud numē est læsum. [Quo nomine] Ideo trahitur in am-
biguitatē, & requirit in quo Iunonis numē læsit Aeneas, quia
in ipsum certa non erant odia, sed in gentem p p causas pau-
lō post dicendas. [Voluere casus]. i. casibus volui. Et est figura
Hypallage, quæ fit quotiescunq; verba per contrariū intelli-
guntur. Sic alibi. Dare classibus austrōs, cum ventis naues
demus, non nauibus ventos. Item, Animumq. labantem Im-
pulsit. Hoc est impellendo facit labantem. [Insignem pietate
virum] Quia patrem, & deos pēnates sustulit, & de Troia li-
berauit. Et hic ostendit merito se inuocasse musam. Nam si
iustus est Aeneas, cur odio deorum laborat? Tantæ ne animis
cœlestibus iræ? Hic iam non de qualitate iracundiæ quæ

*Musa mihi causas memora; quo numine læso,
Quidve dolens Regina deum, tot voluere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Impulerit, tantæ ne animis cœlestibus iræ?*

rit, sed de quantitate. Nimia
etenim ira est, quæ pietatis nō
habet considerationem, & hoc
quidem secundum Stoicos di-
cit, sed miratur cur tantum.

Nā Epicurei dicunt deos hu-
mana penitus non curare [Tantæ ne] Quasi exclamatio est mi-
rantis [Animis cœlestibus] Dijs superis. Nam apud inferos
constat esse iracundiam, vbi sunt furia.

M V S A mihi causas memora &c.] Poetæ herpici quia res su-
pra humanas vires se pertractare significant, inuocant, Gra-
ci quidem simul & proponunt, Latini vero proponunt, &
deinde inuocant. vnde Hom. in Il. μῆνιν ἄειδε θεὰ. Iram pan-
de mihi dea. Et in Odyss. ἀνδρα μοι &c. i. ut Horat. trāslulit.
dic mihi musa virum capta post tempora Troiæ, qui mores
hominum multorum vidit, & vrbes, ut autē Philadelphus sic.

*Callentem dic musa virum quid mania sacra
Diruta post Troia multumque diuque pererrans.
Et mentes nominum multorum vidit & vrbes.*

Poeta ergo prius proposuit ut quid lecturi sumus, noscamus,
deinde quasi minime potens ea exequi inuocat dicens. Mihi
causas memora, q. d. scio quidem virū insignē pietate, & ar-
mis multa passum ob irā Iunonis, at ignoro causas irarū, &
ita illud quo numine læso non accipia gñaliter de quocunq;
numine, quia pramisit Iunonē esse læsam, sed in Iunone cū
varia sint numina. i. ptates quibus ad outum facit, dubitat
qđ in ea læsum sit, q̄ virum bonum ad tot mala impulerit de
qua re Don sic. Musā ab inuocatione musæ qđ erat scripturus
incepit, quā cū dea sit nihil latere oportet: interrogat ergo,
ut cū nulla in Aeneā culpa inueniatur, confirmet Iunonis se-
uitiā. Hęc Don. Nihil musas latere innuit auctor dicēs Aen.
7. Et meministis. n. diuē & memorare poteris. Dictæ. n. sunt
musæ, vel a verbo μῦθος, quod est quæro. sunt. n. rerum indaga-
trices, vel a μνέω quod est instruo, & in sacris initio iuxta qđ
dictum est. Georg. 2. Me vero primum dulces ante omnia
musæ. Quarum sacra fero ingenti perculsus amore Acci-
pian,

Asc.

piant, & relique vias, & sidera monstrer. Quot autem sint, & quomodo dictæ, aperuimus in opusculo de musarum inuentis. Quidue dolens Regina deum. Magna laus Aeneæ, cuius virtus ac gloria è fati illis prædestinata Regina deum dolori esse potuit. cum ergo id humanum captum excedat bene musam consulit. Tot voluere casus, Seruus Hypallagen cēset, id est actiuum, pro passiuo, vt sit dictum pro eo quod est insignem pietate virum volui à tot casibus, sed longe maior laus est Aeneæ, quem non casus voluerunt, sed qui casus voluit, fuit enim in omnibus victor, quia infracto animo, itaq; casus voluit qui pusillanimes, & inconstantes voluere solet. Donatus sic. [Insignem pietate virum]. i. deorum cultorem, & spectate vite, quid ergo delinquenti fecisset cum ita infectetur innoxium Ergo collige. Nam cum irascendi causa nō sit, & non possit satiari innumeris tormentis, & grauissimis casib. probat illam esse saua. His dictis instituit homines ad bonam viuendi rationem. Bonum. n. virum iustus dolor mouerat, & tñ non erat in vltione immoderatus, nec iustas iras diutius retinebat. Vnde Sal. Et iniuria accepta ignoscere quā persequi malebam. [Tante ne animis celestib. iræ?] Admiratur hic poeta cū dij leues esse soleant, & misericordes quod reprehendatur in eis quod in hoīb. displicet. Hec Don. Ordo est. O musa. i. dea rerum occultarum inuentrix, & decoctrix, aut historiarum perita, videlicet Clio, aut heroici carminis p̄ses, vt Calliope, memora. i. recense, & ad memoriā reduc mihi causas s. cur multum ille, & terris iactatus, & alto, quo no

mine. i. qua parte diuinitatis, aut qua potestate Iunonis (nam vt dixi) si exponeretur quo numine. i. quod eo iam quæreretur quod ipse prædixerat, dictum. n. est, quia saua memorem Iunonis ob iram, sed cum multe sint Iunonis potestates, est. n. regnorum & partus præses, deorūque regina, & soror, et coniux Iouis quærit in quo sit ostensa, lēsa. i. offensa, ab Aenea. s. ve pro vel, si in nullo lēsa est ab eo. Quid regina deum. i. deorum, Iuno dolens. i. agreferens (nam inuidia non semper ab iniuria, aut læsione nascitur, vt qui ad iustum regnum a deo exaltatur multis inuidiosus, at nulli iniuriosus est) impulerit. i. coegerit uirum insignem. i. illustrem et præter ceteros præditum pietate. i. religiosa obseruatione in deos, et in parentis uoluere. i. tractare circum agere tot casus. i. arūnas, & aduersitates, cum tñ ab eis uolitus non sit, quia uictus non fuit, et impulerit adire (quod fortis animi est qui terribilia cōstater, sed & prudenter egreditur) tot labores signanter & perq̄ diserte dictū, uir. n. prudens adit labores, quippe per quos ad virtutem itur, & qui ipsi mali non sunt, non aut adit casus, sed adeuntes voluit, obluendo. n. uincit deos, unde dictum est, superanda oīs fortuna ferēda est, Ne. i. tantæ sunt sup. iræ animis celestib. i. habent ne animi celestes tantas iras, ut & in uirum insignem uirtute odia exercere ualeant? q. d. id per spicere non possum. Itaque musa mihi causas memora.

Tot adire labores Impulerit] In Rom. lib. Impulerat, In- VAR. dicandi modo, & exacta specie legitur. Sed enim reliqui li. LECT. bri, impulerit, legunt.

VRBS antiqua fuit] vrbs dicta ab orbe, quod antiquæ ciuitates in orbē fiebant. Vel ab Vrbo parte aratri, qua muri designabantur, & antiqui autem, & fuit, bene dixit, nq̄ue & ante 70. annos vrbs Romæ condita erat: & eam deleuerat Aemilius Scipio. quæ aut nūc est, postea a Romanis est condita; vnde antiquam accipe & ad comparationem istius quæ nunc est & Roma antiquiorē [Tyrii tenuere coloni] Deest q̄ Amant nanque antiqui p̄ Epe xegelin dixere, quod nos interposito p̄nomine exprimimus. Itē, Est locus, Italiam Graij cognomine dicunt. deest quem, coloni autē dicuntur cultores aduenē, & hos de Tyrio cōstat venisse, qui Carthaginem condiderunt [Italiā contra] Constat tria latera habere Italiam, superi maris, inferi, & alpiū. vnde tollendi erroris causa adiecit, cōtra Tyberina ostia quæ in infero mari sunt. [Longe] valde. Sal. Longe alia mihi mēs

*Vrbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni,
Carthago, Italiam contra, Tyberinaque longe
Ostia, diues opum, studiisque asperrima belli:
Quam Iuno fertur terris magis omnibus unam
Posthabita coluisse Samo. Hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum dea gentibus esse,
Si quæ fata sinant, iam tum tenditque fouetque.
Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
Audierat; Tyrias olim quæ verteret arces.
Hinc populum late regem, belloque superbum
Venturum excidio Libyæ: sic voluere parcas.
Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis,
Nec dum etiam causæ irarum, sæuique dolores
Exciderant animo: manet alta mente repostum
Judicium Paridis, spretæque iniuria formæ,
Et genus inuisum, & rapti Ganymedis honores;
His accensa super, iactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaum, atque immitis Achilli,
Arcebat Longe Latio: multosque per annos
Errabant æti fati maria omnia circum:
Tanta molis erat Romanam condere gentem.*

est Patres conscripti. [Diues opum] Modo tantum diues dicimus, antiqui adiungebāt, cuius rei, vt diues equum, diues p̄cta, vestis, & auri. iungentes tantum genitiuo casui. [Studiisque asperrima belli.] Causam ostendit mirabilem dicens hos esse & bellicosos, & diuites, cum ociosa sit semper opulētia. Iure ergo hanc diligit Iuno, & vult orbis regna sortiri. [Studiisque] Nō studio qui toties rebellauit cōtra populum R. [Fert] Dr. Et ingēti arte Vir. vtitur, ne reb̄ fabulosis aperte vtatur, licentia poetarum, quasi opinionem sequitur, & per transitū poetico vtitur more, [Posthabita] non contempta, sed in secūdis habita. Nanque in superiori versu dixit magis omnib. vt etiam Samo originali loco seruetur affectio. Sic Iuuen. Et Samia genitrix quæ delectat arena. [Hic illius arma] Figura creberrima, aduerbium pro aduerbio posuit, loci præsentis p̄ ab sentis. debuit. n. dicere illic sicut habemus in superiorib. [Arma] Instructa armis Iunonem alio loco testatur, ipse: vt, Ferro accincta vocat. [Currus] Aut vere currum, quo fm Hom. in bello vtitur, aut thensam significat, qua deorum simulacra portantur. Thenfa autem cum aspiratione scribitur, ἀπό τοῦ θεοῦ, i. a re diuina. [Hic illius arma, hic currus fuit] Quotiescunque nomina singularis, & pluralis numeri connectuntur

respondemus viciniore, vt ecce hoc loco, currui, non armis rñdit. Eadē, & in diuersis gñibus est obseruatio, vt magis vicino siue masculinum sit siue foemininū respondeamus, vt puta vir, & mulier magna ad me venit. Si autem plurali numero velim? vti, ad masculinum transeamus necesse est, vt, vir & mulier magni ad me venerunt. [Si qua fata sinant,] Qua vacat, & est ornatus causa positum, vt q̄ tandem, gentium, locorum, & reliqui, vt, Dixitq; & plia voce diremit. [Iam tum] Ex quo cōsistit. i. a Tyrijs colonis. [Tēditque, fouetque] Figurate dixit. Nō iā regnum fouet, sed tēdit, & fouet, vt regnum esse possit. Duci] Ductum iri, infinitiui modi a passiuo tēpus præsens, p̄ futuro posuit, & verbum pro verbo, vt supra ostensum est [Audierat] a Ioue, aut a fati; non. n. omnia numina habent diuinandi facultatem, deniq; ne ipse quidē Apollo sua spō-

te diuinat: vt est, Quæ Phœbo pater oīpotens, mihi Phœbus Apollo prædixit: Et perite audierat. In Ennio. n. inducit Iupiter promittens Romanis excidium Carthaginis. [Tyrias arces] Carthaginem dicit. q̄ Tyrii condiderunt [Olim] Qñque Tria. n. tpa significat, præteritū, vt olim arbor. præsens: vt Tundis quod fluctib. olim Tunditur. futurum, vt, Nunc olim quocunque dabunt se tempore vires. [Hinc populum late regem] a Romanis. Laudat autem eorum imperium dicendo populum regem. [Superbum] Nobilem, vt Ceciditq; superbū Ilium. [Venturum excidio] ad excidium nota figura. [Libyæ] Carthaginis. Et prouinciam, pro ciuitate posuit. dicta autem Libyæ, vel qđ inde Libs fiat, hoc est Afric. vel vt Varro ait. quasi λεπτοῦσα τοῦ ὑερ. i. egens pluuiæ vnde & Sallust. Celo terraque penuria aquarum. [Voluere parcas] a filo traxit voluere. vna. n. loquit, altera scribit, tertia fila deducit: Et dictæ sunt κατὰ τὴν ἰσπαρίαν. quod nulli parcant. sicut lucus a nō lucendo, & bellū a nulla re bella. [Id metuens] Id timens. de futuro. n. timor est. Odiū, de præteritis. Metuebat ergo Carthagini. Odium autem habebat propter causas sequentes, & est de vtroque exemplum: Conueniūt quibus aut odium crudele tyranni, aut metus acer erat. [Veteris belli] Quantum ad Virgilium

Virgilium pertinet, antiqui si ad Iunonem referas, Diu gesti
Tunc autem ad personam referendum est, cum ipsa loquitur
quod si nulla persona sit, ad poetam refertur. Nunc ergo vete-
ris, ex persona poetae intelligendum est, sic ipse alibi, Mirant
dona Aeneae, mirantur Iulum, Flagrantisq. dei vultus. parte
ad se retulit, partem ad Tyrios qui deum esse nesciebant. [Sa-
turnia] antonomasia est, non epitheton, quae sit quoties pro
proprio nomine ponitur, quod potest esse cum proprio nomine, & epi-
theton dici [Prima] atqui Hercules prior contra Troianos pu-
gnauit; unde modo prima princeps accipienda est. Nam ple-
runque poeta significationem nominis dat participijs, vel e-
contra: ut, Volucribus annis. Significat. n. volubilib. hac licentia
& in hoc nomine usus est, ut prima pro principe poneret [ad
Troia] ad, & apud, accusatiua sunt praepositiones. Sed apud,
semper in loco significat, ad, & in loco, & ad locum. In loco: ut
ad quem tum Iuno supplex his vocib. usa est. Et Cicero: De-
cem fiscos ad senatorem quendam relictos. item, ad Marcum
Leccam te habitare velle dixisti. [Caris Argis:] illic. n. ea coli
oib. notum est. Argos aut in numero singulari generis neutri
est, ut Horat. aptum dicit equis Argos dicesque Mycenae. In
plurali vero masculini, ut hi Argi. Caeterum deriuatio nomi-
nis Argiuos facit, non Argos. [Causa irarum] Nunc de preter-
itis loquit. [alia mente] Secreta recondita [Repositum] aut syn-
copa est. una. n. de medio syllaba tulit. Sed cum oes sermones
aut integri sint, aut pathos habeant, hi qui pathos habent, ita ut
lecti sunt debent poni, quod etiam Maro fecit, nam repositus
& porge de Ennio transtulit. integris autem & ipsis utimur,
& eorum exemplo alijs. [iudicium Paridis] Nota fabula Pari-
dem pro Venere contra Iunonem Mineruamq. iudicasse. [Spre-
taque iniuria formae] Epexegetis est. Hoc. n. fuit iudicium Pa-
ridis, utque particula uacet, ut alibi: Dixitque & proelia uo-
ce diremit. Licet nonnulli separent, dicentes aliud esse. Nun-
quam. n. coniunctio ponitur nisi inter duas res. Et sprete for-
mae referunt ad Antigona Laomedontis filiam, quae a Iunone pro
formae arrogantiam in ciconiam constituta esse conuersam. [Et
genus inuisum] pro Dardanum Iouis, & Electrae filiae Atlan-
tis filium, a quo origo Troiana deducitur, [Rapti] Stuprati,
ut est, Rapti Garamantide nymphe. Item, Rapti sine more
Sabinas. [Ganymedis honores] Trois, regis Troianorum filij
Honores autem dixit, vel propter ministerium poculorum ad
quod receptus est, remota Hebe filia Iunonis, quae Ioui bibe-
re ministrabat, vel ob hoc quod inter sydera collocatus, aqua-
rij nomen accepit. [His accesa super] Super his, aut de his aut
super metu Carthaginis, his quoque; accesa [Reliquias] Ut stet
versus geminavit, nam in prosa reliquias dicimus. [atque im-
mitis Achilli] Bene secundum Homerum segregauit ducem
a populo; sic Aeneas in secundum, post omnium casum, Pri-
ami separauit in tertium, ut, Forsitan & Priami fuerint quae fata
requiras imitem autem dixit etiam circa extinctum crude-
lem. Achilli, propter ομοιοτέλετον, detraxit, s. litera, quae ple-
runque pro sibilo habetur: non solum necessitatis, sed et eu-
phoniae causa, ut Sallustius. A principio urbis, ad bellum Persi
Macedonicum detrahitur autem. s. tertiae declinationis geni-
tiuus [acti fati] Si odio Iunonis fatigabantur quo acti fati? Sed
hoc ipsum Iunonis odium fatale est. laborat. n. Virgilius nil Tro-
ianorum meritis, sed omnia fati ascribere. Est & alter sensus:
nam fatum voluntatem legimus, ut, Fati Iunonis iniqua. i.
voluntate, ut hic intelligamus, agebantur fati Iunonis. i. vo-
luntate [Materia omnia circum] in fine accentum ponimus con-
tra morem Latinum: sed corruptio hoc facit, namque praepo-
sitiu postposita, corrupta est sine dubio [Molis] Difficultatis
[Romanam condere gentem] Latenter ostendit hic odium Iu-
nonis Aeneam protulisse quod Romanae gentis auctor extabat.

A s c.

VRBS antiqua fuit &c.] Hae est pars executiua in qua ve-
lut musa narrante recitantur primum diuersae causae irarum.
non enim (ut quidam censent) potuit quamuis vnam satis ef-
ficacem comminisci ad tantas iras Iunonis in Aeneam sicut e-
contrario Homero satis visa est, vna causa irarum Achillis in
Agamemnona, raptus videlicet Briseidos indulgentissimae,
atque amantissime puellae. Nihil enim mortales animos tam co-
cit, quam amorum occupatio; verum aliae fuerunt Iunoni
irascendi causae, sed si propius inspiciantur ad hanc vnam re-
deunt, quam postea Sic Iuno dictura est. Vincor ab Aenea, &
quam hic sic dicit, Meae incepto desistere victam nec posse
Italia Teucrorum auertere regem? Quippe vector fati. vna er-
go fuit irascendi causa quod fati iuuantibus ab Aenea vin-
cebatur. Suscepti autem furoris atque odij causae duae fue-

runt, altera quod Paris iudicium pro Venere contra Iuno-
nem, & Pallada dederat; altera quod Hebe Iunonis filia repu-
diata erat, postquam Ganymedes puer Troianus, & Trois re-
gis filius ab Ioue raptus in eius locum suffectus erat, in qua-
rum secunda duplex est iniuria, quia & Hebe prelatu est in
officio pincernae; & Iunoni, quia raptus est ad stuprum. Ex tunc
ergo Iuno semper conata erat gentem Troianam penitus de-
lere, egerime ferens quod in fati esset eam aliqui rerum po-
tituram, ad quod impediendum in bello contra Troianos a Gre-
cis gesto summa fuit Graecorum adiutrix, si forte totam gen-
tem delere posset Carthaginem et summopere fouit, ut qua
Italiae ubi imperium tandem constituendum a Troianis in satis
erat maximo incommodo futuram prauiderat. Verum cum
reliquias Troiani generis superesse videret, nec eas fati obli-
stentibus submergere posset, orauit, ut saltem dispergantur,
quia quod inuiti videremus si penitus abolere nequimus
differre conamur. Itaque cum iam post longos errores accederet
ad portum Italiae a uentorum deo tempestate exorta iterum in
Carthaginem redire compulsis sperans aut regnum suum illic
constituere aut Romanum quod futurum norat impedire. Sed
cum inde auocaretur Aeneas, & interim suborta tempestate in
Siciliam rediret, curauit Iuno, ut classes comburerentur quibus
in Italiam traicerentur, sed tamen abfuit ut voti compos per id
facta sit, ut et suis votis per id obstitit: nam matres, & inuali-
di propea duntaxat in Sicilia manserant, verumtamen cum in
Italiam venisse videret, & urbem iam condere, acriori dolore mo-
ta causas belli per Alecto furiam infernalē inuenit, Turnu-
que & Amatam Latini coniugem in Aeneam concitauit; tan-
dem tamen fati victa concessit, quod significat, ut dixi, Cartha-
ginem aliquam a Romanis delendam, verum cur Iuno regnorum
dea dicatur, quidam volunt quod inferiorem significat aerem,
ac faciem terrae. Iuppiter autem eam partem ubi tonitrua sunt,
& nubes, unde in Georg. Coniugis in gremium late descen-
dit, quoniam imber in terram decidit, super terram autem omnia geruntur
regna. Sed haec secundum suum cuique caput exposita sunt,
deligat sibi quisque quam sequi velit sententiam. Sed audia-
mus Donatum. Post inuocationem in adiumentum carminis,
& in fauorem suscepti sui operis positam, causas enumerat
quibus lector in initio auertat, & Iunonem saeuam, & deos
malo studio Iunonis motos, & Aeneam non sua culpa haec
esse passum. Urbs antiqua. Prima odiorum Iunonis causam
qua Aeneam infectatur dicit, quoniam ab eo gens oritura erat,
qua imperium, quod ipsa Carthagini seruari cupiebat pra-
reptura esset: volebat ergo si posset illum extinguere. igitur haec
sola causa satis erat ad odia excitanda; verum aliae quoque e-
numerantur, ut cum sint procul a culpa Aeneae, & ipse pur-
getur, & Iunonis factum iniquissimum cognoscatur. Laudat
multipliciter Carthago ut ostendatur illa Romanum impe-
rium opprimere potuisse maxime annitente Iunone. Anti-
qua non magna ut multi dicunt sed prolapsis temporibus ut
annositate corroborata imperium Romanum nascentis longae-
uis viribus premeret. Coloni, ut praeter incolas etiam, aucta sit
coloniis. Italiam contra. laus est a situ. Diues a fortuna, studiis
que a natura, & a moribus, ergo omnis erat occasio Iunonis fa-
uor, locorum proximitas, substantia rei familiaris, bellato-
rum numerus, fiducia naturalis, & innatum studium dimicandi
Posthabita coluisse Samo. Tanta obstinatione contra Roma-
norum imperium nitebatur pro Carthaginis opibus. ut omnibus ter-
ris, & ipsi loco gentili illam praeposuerit, & insignia sui nu-
minis, & quidquid posuit in ea collocauerit. Tyrias olim quae
verteret arcem. Vt haberet ea habet significationem ut nihil post
excidium superstit. unde alibi, Quae te genitor sententia ver-
tit? i. penitus ita immutauit ut nihil in illo pietatis relictum
sit. ite: Et omnis humo verti Neptunia Troia &c. id metuens
ut firmet primam fuisse principalem causam incipit dicere
alias. Timet ergo ne Troiani ab excidio liberati vel vires ad-
uersus Graecos reparent, vel in Italia constitentes Carthagini
officiant. Artificiose deinde aliam causam addit iudicium Pari-
dis, & vnam iniuriam facit duplicem. s. quod offensa sit in eo
iudicio, quo Iunoni sit postposita, & quod sit sprete forma
sua, quia in pomo scriptum erat, Pulchriori detur. Hoc maxi-
me vexat mulieres. Hanc igitur partem facit Vir. cum dicit ma-
net alta mente repositum iudicium Paridis, spreteque iniuria
formae. ut non tamen irascatur quod victa est, quantum quod forma
sua sit sprete. Manet ergo ad omnia pertinet, Repositum autem ad
iudicium Paridis. iudicium. s. corruptum libidinis premio Pa-
ridis, ut conuiuium sit, non hominis nomen. s. quasi abiectionis,
venalis,

venalis, vulgaris, & inhonesti, Falluntur autem qui referunt, iniuria formę, ad Antigonę, vnde addit, et genus inuisum, vt principalem cām gentis æstus reduceret, Ganymedis. q. turpiter amatus est a Ioue. est autē scđū hoc loco aliquid intelligere de zodiaco, in quo Ganymedes dī collocat⁹, ne infames inter sancta sidera sint collocati, & sentiamus id, q. poeta nō dixit, Ostendit oēs has causas esse alienas ab Aenea, arque vt posterius dictas ostenderet incidentes ait, his accensa super. i. super illam quę fuit ob excidium Carthaginis, iactatos æquore. hęc oīa ad exprimendā Iunonis iniquitatē pertinent, vt ostendat excidium Carthaginis solam cām fuisse, ne ipsa miseret, nec desereret intentionē suam, quę cognoscens nō posse expugnare fata, cupiebat saltē illos arcere, quos ad plenum superare non poterat. Non miserebat igit vt iactatos toto equore, & eos q. ex infinito numero ad paucos redacti essent, quos ē manib. sēuissimorum hostiū fortuna seruauerat, infidijs assiduis obtereret Reliquias Danum. magna crudelitas, quę nullis cladibus satiari poterat. Laus autem Aeneę magna quod de solis reliquijs Troianorum imperiū Romanum condere potuerit. ergo ni fata obstitissent patriam integris opib. defendisset cum in aliena terra imperium condiderit. acti sati. i. ipsi qui satis agebant in Italia errabant Iunonis inimicitijs. tantę molis. non sunt sine magno labore magna Laudat aut Aeneas, qui nullo labore nulla diuturnitate erroris desitebat ab incepto. hęc Don. quib. nihil disertius. adde re potes quod colonus is dī, quia quouis imperio mittit ad occupanda arua, aut oppida expulsi hostib. vacantia, ne. sub inimicis occupentur, aut vi qui illic reliqui sunt in fide permaneant vt autem ordinem, & constructionem textus facilliter capiat puer meminerit tria. Primum, quod hęc verba tāquam a musa dicta causas quas poeta exquisiuerat recitat. Secundum, quia moris est Virgiliani priusquam ad quæsitum respōdeat locum in quo res super qua quærit facta sit describere. Sicut in Buc. Urbem quā dicunt Roman, &c. & in hoc primo. est in secessu longo locus &c. Tertium, quod poeta sæpe relatiuum subicit, vt hic Vrbis antiqua fuit, Tyrii. tenere, subaudit q. & in dicto loco. est in secessu subaudi quē &c. Ordo autem est. Fuit vrbis antiqua. i. longiusculo tēpore corroborata, & ditata priusquam Romanū imperiū ortū erat. f. Carthago. [constructio sumenda est interdū ex cōsuetudine loquendi, nam vt secundum grammaticorum, regulas dicam Vrbis antiqua fuit Carthago aut Carthago fuit antiqua vrbis omnino non placet, aufert. n. & verbis dignitatem, & sententię pondus] fuit ergo vrbis antiqua. f. Carthago, aut vrbis antiqua. f. Carthago, fuit. f. superiorib. temporib. nam tēpore poetę deleta fuerat illa & antiqua Carthago subaudi, q. Coloni. i. aduenę cultores pter incolas, Lyrii i. Tyro, missi. leu. profecti tenere. i. possederūt, & ita laus est eius a multitudine inhabitantiū, contra Italiā. i. ex aduerso Italię, laus a situ, quasi vero Iuno elegerit eā eo q. cum sit cōtra Italiā sita ei plurimum officere posset. quia affines cōtra affines pugnare semp incommodum fuit, & longe, i. longo tractu vt sine multa manu ostia obsidere posset cū procul esset Romanus cōtra ostia. i. receptacula flumīnorum, quę quasi ora & ostia mariū sunt, q. bus. f. aquas ingurgitāt, Tyberina. i. per quā Tyberis in mare defluit. Tyberis autem Romam perfluit, vnde Carthago plurimum Romanis obesse potuit obsidendo ostia Tyberina diues opum. i. fortunata, laus a fortunis, & asperrima, laus a natura, quasi dicat acerrima, studijs belli, laus ab arte, & exercitio. Hęc tota laus in gloriā Romanorum cedit, qui talē ciuitatē delere potuerūt sicut in gloriā Aeneę Turnus vbiq; fortis, & valens inducitur, vt in laudē Achillis Hector ab Homero de qua re sic dicit Hor. Serm. lib. i. Sat. 7. Hoc etenim sunt oēs iure molesti, quo fortes quib. aduersum bellum incidit inter Hectora Priamidem animosum, atq; inter Achillem Ira fuit capitalis. vt vltima diuideret mors, Nō aliā ob cām nisi q. virtus in vtroq; summa fuit, duo si discordia vexet inertes aut si disparib. bellum incidat, vt Diomedem cum Lyceo Glauco, discedat pigrior vltro munerib. missis, &c. (q. vnā. f. vrbem dicta Iuno fert. i. dicitur coluisse magis omnibus terris) Nō tamen eā solam coluit, sed magis omnib. alijs terris eā vnā coluit, vnde potius dixero. Quam vnā Iuno fertur coluisse q. sic, q. Iuno fertur coluisse vnā magis omnibus terris, & hęc etiam Samo. i. patria Iunonis, hoc est in qua nata dī, post habita. i. secundo loco habita, & minus culta, arma, idest insignia, illius. f. Iunonis, aut reuera arma quibus cum sit regnum dea etiam vitur. Vnde in zhuys. Hic Iuno sceas sequi

ma portas Prima tenet, sociumq; furēs a nauib. agmen ferro accincta vocat, sup. fuerit [est. n. zeugma ab inferiore] hic. i. in hac de qua loquor vrbe, aut hic pro illic, & currus illius hic, currus autem quo aut bellatrix vult, aut simulacrum eius vehit. et ipsa dea. i. cum sit dea quasi auctoritate diuina, vnde in vocabulo pondus est, tendit. i. p̄tendit animos, & fouet. i. adiuuat ope, & adiumento tum, iā tum. i. tunc, hoc est a primordis vrbis, & a prima edificatione, hoc. i. hęc vrbem esse gentibus. f. omnib. regnum. i. caput monarchię, & principatus totius mundi si fata sināt. i. permittāt, qua. i. quauis via, aut rōe. Non vacat, meo iudicio, licet Seru. id velit particula, qua, sed summam vim hēt, q. d. nihil p̄termittat Iuno, si qua. i. quacūq; via, aut aliqua via fata sināt. vnde ipsa in 7. Flectere si nequeo superos, Acherōta mouebo. Est autem ablatiu, aut se primi casus, vt & metrum indicat, & fœminini generis, non dices ergo, si qua. i. aliqua, fata; sed si fata sinent, qua. i. aliqua via, aut ratione, sicut in Buc. Et si non aliqua nocuisses mortuus esses, p̄ter ea quę Seruius vacare docet vt gentium, & locorum, tādē, non sic vacāt quin aliquid ad vim sententię adiciāt, vt licet satis fuerit dicere nusquam, est tamen quod attentius dictum vñ nusquam gentium sicut vbiq; locorum, quam vbiq; & quousque tandem Catilina, quam quousq; Catilina. Pōius dicerem particulam, n. vacare cum dicit, sed n. nisi vna sit pars orationis posita, pro eo quod est, sed certe, aut nisi perficiatur sic, sed sup. nouit fata non sinere, audierat. n. progeniem duci. vbi nullo modo dicerem duci positi, pro eo quod est dictum iri, non tam quod satis omnia presentia sunt, vnde q. nobis futura sunt, ipsa iam tunc ducūt, quam quod multo magis vrgent Iunonem q. audierat progeniem duci. i. iam ortam produci usque ad eum qui Tyrias olim artes euerteret. ut f. in Aeneam grauius excandescat uerita, ne is sit a quo progenies ducat. Sed. n. i. certe audierat. f. ex fatorum relatione (Riculum autem est quod Seruius dicit, quod apud Ennium Iuppiter Romanis promittit excidium Carthaginis, non. n. id audierat, sed forte auditura erat, sed Enni id uaticinio tali, pronunciat, quo Maro multa post factum. f.) progeniem duci i. deduci & p̄trahi a sanguine Troiano, q. uerteret. i. funditus deleteret, olim. i. quouis tempore futuro artes Tyrias. i. Carthaginis, quas Tyrii coloni tunc tenebāt, & audierat populum regem. i. regentem, late. i. ample, & superbū. i. nobilem, aut elatum bello i. gloria bellica, aut remilitari uenturum, hinc. i. ex hac Troianorum progenie, excidio. i. in excidiū & euerfionem Lybię. i. Carthaginis q. caput erat Lybię. (aliq. sic cōstruūt. audierat populum uenturū hinc late & audierat regem superbū bello uenturū hinc &c.) & audierat parcas. i. deas fatales (q. q. nēmini parcant, aut a partu dictę sunt de qb. in Bucolicis, late dictum est) voluere. f. filia aut flamina sua, sic. i. ad talem exitum rerum. Et ipsa Saturnia. f. Iuno Saturni filia metuens, id. f. excidium Carthaginis per genus Troianum imminere, & memor belli ueteris. i. iandiu gesti, quod ipsa gesserat prima. i. p̄cipue, aut principalis, ad. i. iuxta Troia p. Argis i. Argiuis. i. Gręcis, caris. i. dilectis, eo q. Troianis inimicarent. necdū i. & nō adhuc. & causę iratū i. ob quas primū Troianis irasci cēperat, & sc̄ui dolores quos tunc cum primū ledere passā erat, non exciderāt et adhuc aio. f. Iunonis, hoc est cum ira renouabat cās irarum unde iudicium Paridis, quod pro Venere contra Iunonem, & Pallada, seu Mineruam dederat ob mercedem Helenę a Venere p̄missę, manet repositum. i. repositum, & reseruatū, alta. i. profunda, mēte f. Iunonis. tracta metaphora a vasis ac alijs repositorijs altis, ē quib. reposita nō tā facile excidunt vt q. in superficie rei minus profunde locantur, & iniuria formę. i. pulchritudinis sp̄ret. i. cōtēpt. a paride q. Venerem formosissimam iudicauit sup. manet reposita &c. Don. in Terēt. formā non a morphe gręco, sed a formo vocabulo latino, quod calidum signi ficat, deducit, eo q. sanguis calidus formositatē parit. Fabula de iudicio paridis notissima est, dicit. n. Bellonam ac Martem q. a nuptijs Thetidis exclusi essent per Mercuriū pomum missis, in quo scriptū erat, detur pulchriori, aut pulcherrimę cū ergo tres summę deę, Iuno, Pallas, & Venus de ea re cōtēderēt & quelibet pomum vēdicāret, tādē ad Parim q. in Ida pastor tunc erat retulerūt, qui proposito a singulis p̄mio, a Iunone regno, a Pallade sapientiā, & a Venere pulcherrima puella, Veneri concessit & pomū adiudicauit, hinc ergo iratę deę. qua fabula significat Parim plus Veneri. i. luxurię, q. regnorum glorię, ac sapientię studuisse, quocirca regnum Troianū excidiū tulit. Et genus. f. Troianum inuisum Iunoni

Qui.

Duci.

vrbis

* Car
agi-
, &
is cā.

Forma.

Iunoni videlicet p p Dardanū Iouis ex Electra Iunonis pellice filium, sed Iunoni maxime inuisi erant, pellicū filij, vnde & Hercule persecuta est, & Phryxum, & Hellem sup. manet repostū. & honores. s. quos habuit platus Hebe. Ganymedis pueri Troiani, rapti. sab Ioue ad stuprum sup. manent. posti pro reposti per syncopam, & hæc quasi per paræthesim dicta sint. Et ipsa Iuno accensa super his. i. de his reb. aut accensa his. i. dictis iam causis sup. i. vltra illam prius dictam de excidio Carthaginis, arcebat. i. distinebat, & amouebat lōge Latio. i. ab Italia Troas. i. Troianos (propriū p absoluto, sicut & Teuceri, & Dardani dñr, est at accusatiuus pluralis tertię declina. a noiatiuo Troes, cuius singularis est Tros Trois, sicut Minos Minois, & Heros Herois) iactatos toro æquore. i. per diuersa maria, appositorie, reliquias. i. residuos, & derelictos Danaū pro Danaorum. i. Grecorū, atq; Achilli pro Achillis immitis. i. sœui, qui in Troilum, & Hectora sœuit: separat aut ducem a populo, & exercitu, nā Achilles Danaus dñr gñaliter sumpto vocabulo, geminatur quoq; i. in dictione reliquias metri cā, & aufertur s. litera in Achilli, concentus gratia, ne is syllaba sybilum pariat, quidam a noiatiuo Achilleus deductū volūt Danaum vero per syncopam dixit pro Danaorum dicantur autem Græci a Virgilio his ferē nominibus Danaū, Pelasgi, Argi, Argiui, Achiui. Troiani autem Troes, Teuceri, Dardanida, Phryges, Laomedontiada, & sup. Troes, acti. i. impulsifatis quæ non dabant alias sedes, quam vnde Iuno arcebat, vni-

de dicturus est hoc in primo Aeneas. Per casus, varios, p tot discrimina rerum tendimus in Latium, sedes vbi fata qetas Ostendunt, illic fas regna resurgere Troiæ. Acti ergo fatis, erabāt per multos annos, quia per septem. circū oīa maria; vnde acclamat poeta. tantę. i. tam magne molis. i. difficultatis & tanti moliminis erat. condere. i. construere gentem Romanam, vnde qā tam difficilē habeant ortum, innuit poeta Romanorum pitantiam, quia (vt dicit Don.) Non fiunt sine magno labore magna. q̄ autē difficulter fiunt, difficulter quoque destruantur. est quoque laus Aeneæ, vt in Don. vidimus. Sane non placet quod Dathus dicit nescisse Aeneam quo ageret, cum manifeste dicat se Italiam quærere patriam.

Tyrias olim quæ verteret arces] antiqui aliquot lib. euerte ret legunt, quod nonnulli aiunt maiorem præferre conatū. Epiphonema quoq; esse, quo dictionē exornantem describere licet, in oratione vel magnificentissimum, arbitrat idem Demetrius. Nam alia sunt, quæ enunciationi subseruiūt, alia ornatus grā inserūt, vt apud poetarum coryphæum, quem male feriati multi non enarrāt quidem pueris suis, sed inuoluunt, implicant, conuellant, etiam si in sua se illum potestate habere, deblaterant sepicule. tantę molis erat, Romanam condere gentem. omninoq; videtur Epiphonema triglyphis diuitum persimile, ac purpure latiori. est. n. ipsum quoq; in oratione diuitiarum indicium. Denique etiam poetica quandoque magnificentiam in dicendo resipiunt quandam.

SERV.

Vix] hoc loco mox, vel statim significat. [e conspectu] Vt adhuc de Sicilia possent videri. [Lati] vel alacres, & veloces: vt est, et lētus Eois Euris equis. item: & virgea lētus pabula, id est festinus & cum intentione. Vel reuera lēti, quanquam incongruum sit post Anchisæ mortem, sed & interitus senum minus dolet, & magis lētos intelligendum est, vt sit causa maioris iracundię, sic enim & septimo irascitur, vbi lētum Aeneam Siculō prospexit abusque Pachynno [Salis] Maris, secundū Homerum. Salem autem quō vtimur, singulari numero tantum dicimus, cum iocos significamus, pluralem tantum ponimus numerum, secundum Lucanum, qui ait. Non soliti lūfere sales. aliquando etiam & vrbaneitatem per singulārē numerum significamus, vt Terentius, qui habet salem qui in te est. i. quæ res in te est. Masculini n. generis est, non neutri, & neutra triptota sunt, nec ab hoc accusatiuo nominatiuus esse potest hoc sale. [Vulnus] de præterito dolorem dixit: de futuro metum, ad vtrumque vulnus retulit. [hæc secum] subaudi mus, locuta est, deest. n. Et hoc fictum est, vt superius dixim⁹ vnde. n. hoc sciret poeta. Bene autem impatientiam doloris ostendit detrahendo ei solatia, vt in quarto solam inducit, Didonem, En quid ago? [Me ne] Ne, non vacat. significat. n. ergo & est coniunctio rationalis. [incepto desistere] tolerabilius est. n. non inchoare, quam incepta deferere. [Nec posse Italia Teucrorum auertere regem?] sic & in septimo, vincor ab Aeneæ. Et detraxit more suo præpositionem prouincię. non. n. dixit, de Italia; sed, Italia. [Quippe vetor fatis] Reuera, inquit, fata me prohibent, ergo Iuno ignorat vim factorum. Sed hoc non possumus dicere, quia superius lectum est, Si qua fata sinant. Et, Progeniem, sed. n. Troiano a sanguine duci Audierat hoc ergo est, omnes res hominum, aut ex nostra voluntate descendunt, vtputa sedere, surgere, aut ex fati necessitate, vtputa nasci, mori, aut ex deorum voluntate, vtputa nauigare, vel honoribus frui. Nunc de nauigatione agitur, & bene inuidiose, quasi etiam huius rei potestatem ei possint fata detrahere. Est & alter latens sensus vt speret se regina contra exulum fata posse aliquid, si Mineruæ numen inferius valuit contra fata victorum. [Pallasne] Mineruæ, ἀπὸ τοῦ πάλαι το δόρυ, i. ab hæc concussione, vel q̄ Pallantem gigantem occiderit [classe] ad inuidiam posuit, vt pro vna naui classem dicat, sic Venus, nauibus infandum amissis, cū Orontes solus

Poc. Vix ē conspectu Sicula telluris in altum,
Vela dabant lati, & spumas salis ære ruebant;
Cum Iuno æternum seruans sub pectore vulnus,
Hæc secum. Iuno. Mene incepto desistere victam?
Nec posse Italia Teucrorum auertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallas ne exurere classem
Argiū, atque ipsos potuit submergere ponto,
Vnius ob noxam, & furias Aiæcis Oilei?
Ipsa Iouis rapidum iaculata ē nubibus ignem,
Disiecitque rates, eueritque equora ventis.
Illum expirantem transfixo pectore flammam
Turbine corripuit, scopuloque infixit acuto.
Ast ego, quæ Diuum incedo regina, Iouisque
Et soror, & coniux, vna cum gente tot annos
Bella gero. & quisquam numen Iunonis adoret
Prætereas aut supplex aris imponat honorem?

pijsset: aut reuera vnā nauem significat, vt Horatius: Me vel extremos Numidarum i agros classe releget. Classis. n. dicta est ἀπὸ τῶν καλῶν. i. a lignis vnde & calones dicuntur, qui militibus ligna portant, & καλοπόδια. [Potuit] Ad illud refertur quod superius dixit. nec posse. [Vnius ob noxam] In istis sermonibus, vnius, illius, ipsius, naturaliter produciē media syllaba, sed cum opus est, corripitur hac excusatione, quod quoties vocalem longa vocalis sequitur, superioris vires detrahit, vt est, Insula Ionio in magno. Et, Sub Illo alto, & ob hoc mutat accentum, in Latino enim sermone cum penultima corripitur antepenultima habet accentum, vt hoc loco. [Vnius ob noxam,] & contra, Nauibus infandum amissis vnius ob iram Prodimur. [Noxam] Pro noxiam, & hoc interest inter noxam, & noxiam, quod noxia culpa est, id est peccatum. Noxa autem poena. [Et furias] Amorem. vt in Bucolicis. Seu quicumque furor. [Oilei?] Oilei non vacat. Nam & duo Aiæces fuerunt, & ambo perierunt, sed ira Telamonius, hic amore. & est Græca figura si dicamus Aeneas Anchisæ, & subaudiamus filius. Hac autem figura vtimur circa patres, & circa matres tantum, vt Virgilius Deiphobe Glauci, id est filia. Idem, Hectoris Andromache, id est vxor. [Ipsa] Bene ipsa, dulcis est enim propria manu quæ sita vindicta. Vnde plus dolet Iuno alienis se viribus niti, vt Aeoli, vel inferiorum, sicut ipsa Fleete re si nequeo superos, Acheronta mouebo. [Rapidum] Velocem, vt est, Cum rapidus Sol Nōdum hyemem contingit equis, iam præterit ætas. Item. Rapideve potentia solis. [Iaculata] In libris Etruscorum lectum est, Iactus fulminum manubias dici, & certa esse numina possidentia fulminum iactus, vt Iouem, Vulcanum, Mineruam. Vnde cauendum est, ne alijs hoc numinibus demus. [E nubibus] Secundum phisicos, qui dicunt collisione nubium fulmen creari. [Rates] Abusue, naues, nam proprie rates sunt connexę inuicem trabes. [Illum] Auctorem scilicet criminis. [expirantem flammam] Non animam dicit flammam, sed cum anima fulminis flammam euomentem. & vt superius pleno nomini adiecit opum, id est diues opum, sic huius verbo, cum enim plenum sit. expirat, addidit. Flammam, vt alio loco. Animas; vt Confixi expirant animas. [turbine] volubilitate ventorum. [Scopulo] Saxo eminenti. Scopulus autem aut a speculari dictus est, aut a tegumento nauium, ἀπὸ τοῦ σκοπάρην Con-

Contigerunt autem ista circa Caphareum montem Euboeæ. [Ast ego] Nunc comparat singula. Et ne leue esset quod dixerat Ego, addidit. [Diuum regina] Sic Sallust. Nos autem, hoc est P. R. [Incēdo] Incedere proprie est nobilium personarum. [Iouisq. Et soror, & coniux] Physici Iouē etherem. i. ignem volunt intelligi, Iunonem vero aerē, & quā tenuitate hæc elementa paria sunt, dixerūt esse germana. Sed quia Iuno, hoc est aer, est subiectus igni. i. Ioui, iure superposito elemento mariti traditum nomen est. Iouē autem a iuuādo dixerunt, nulla. n. res sic fouet oīa quemadmodum calor. [Tot annos] Licenter in istis locutionibus & accusatiuo utimur & ablatiua. Dicimus. n. & tota nocte legi, & totā noctem legi. Honestior tamen elocutio est per accusatiuum. [Et quisquam] Non Troianorum, sed omnium generaliter. [Præterea] Postea: ut, Præterea vidit nec portitor orci Amplius obiectam passus transire paludem.

Asc. Vix e conspectu &c.] Ostēsis irarum causis docet quō Iuno in Troianos sēuit, & quid in eos molita est, dicens quod cū iā septimum agerent Troiani in errorib. annū, & rex Sicilia (quæ proxima Italiæ est vsq; adeo ut continens aliquā fuisse perhibetur) ubi Aeneas patrē sepeliuerat classem ad Italiā appellerent. & cum vix in altum vela darent læti cū Iuno eternū, &c. hæc secum sup. ait. Quæ oratio muliebrem aīum perquā graphice exprimit, nihil. n. mulieri molestius, q̄ inceptis etiā prauis cogi desistere, & cum in oībus doleat, multo magis Iunoni dolere potuit, quæ diuum regina, & soror & cōiux Iouis præsertim, cū Pallas minus offensa plura potuit. Nā offensa tñ fuit ab Aiaçe, qui per impatientiam amoris Cassandrā filiā Priami, & vatem in templo Palladis oppressis. Sunt tñ qui non oppressam, sed solum modo a tēplo obstructam dicant iuxta illud secundi huius. Ecce trahebatur passis Priameia virgo Crinibus a tēplo Cassandra adytisq; Mineruæ, Ad Cælum tendens ardētia lumina frustra. Ob hanc ergo iniuriam polluti, aut violati tēpli irata dea ad radices Capharei montis in Euboiā insula altissimi disiecit atq; prostrauit, obruitq; plurimā Græcorum naues, vnde Diomedes xi. huius, Scit triste Mineruæ Sidus, & Euboicæ cautes vltroq; Capharius, ubi tñ ad vtramq; opinionē alluditur. Nā plurimi dñt, non p p violationem templi Mineruæ, sed p necē Palamedis filij Naupli regis Euboiæ quæ per inuidiā & factiōnē Vlysses (ut ad principium II. huius dicitur) occidi curauerat, illic Græcos naufragia passos: nam cum post Troianū excidium Argiuorū classis ad Euboiā appulsa esset, intelligeretq; Nauplus eam tēpestare laborare volens vlcisci mortē filij facem in Caphareo mōte cuius radices asperrimis cautibus, & scōpulis oppletæ erant, accēdi iussit, qua vīsa Græci sperantes portū, aut stationē illic tutā esse, oēs eo cōtēserunt ventis & velis, atq; ita plurimi naufragium fecerunt, vnde quia tēpestare prius exorta id cōtiguit, ideo deæ ascribitur, & quia per fraudem Naupli etiam Nauplo: verum poeta opiniones proposito suo conducentes, tangit, bene autem hic dicitur Aiacis Oilei, quia erat, & Aiax Thelamonis, seu Thelamonis filius qui maior eo q̄ esset fortior & pstantior dictus est, sed ēt furore raptus p p perdita Achillis arma seipsum interemit, & in florem hyacinthum, fm Ouid. lib. i4. transformatus est. Hic aut Oilei filius minor appellatus pernix admodū fuit in cursu, & vibrandæ hastæ peritissimus, ut attestat Hom. Iliad. 2. Verum ne in immensum crescat opus audiamus argutissimum Donatum cuius verba sunt. Vix e conspectu. A septimo anno incipit narrationē, ut priora referret ad cōiuiū Dido nis. Vix læti. vtrumq; temperat. Nam læti erant quod essent propinqui Italiæ: Sed morte Anchisæ cōtristati vix erat læti. Cum Iuno æternū seruans sub pectore vulnus, Aduertēs Iuno Troianos de proximitate Italiæ laborare, crudescēbat vulnus, & exclusa ab inuentione nocendi, & a loco, & a tpe sic suos dolores intimis sensib. enumerat. Me ne, cōponit summa arte quales habere debuerit cogitationes carens inuentione ad nocendū, & inducto qualitatis statu per exempla aliena inuenta consilia enumerat, & comparat personam suam cum persona Mineruæ, & Troianorū, & Græcorum & inimicitarum causas. Me ne, emphasin hēt pronomen & magnum dicendi pondus, quod infra aperuit cū dicit, Ast ego, quæ diuum incedo regina. Iouisq; Et soror, & coniux. Inceptis desistere victā, incepta sunt aīorum destinationes. Sal. Nā talia incepta non consultorē vertissent reip. pestem factura. Dolet igitur intentionem suam sine effectu defecisse, nec superesse nocendi consilium vel tps, & quia bonorum est incepta deferere, si aut prece flectantur, aut sponte ignoscant, ostendit

vtramq; occasionem perdidisse, & incidisse in sudibriū. Ut. i. superata discederet. Regem. i. si perdere nō potui debui superare Teucrorum regem. Italia. i. ab Italia. Sicalibi Bellū ingeseret Italia, ergo non poterat perdere saltē disiungere ab Italia, & si non oēs perirēt, saltē id obtineret iuxta vnum Aeneam, cuius stirpi deberi sciebat imperium Rom. Quippe vector fatis. ergo magis debuit vetari Minerva fatis Græcorum Pallasve, quæ non esset tantū meriti, aut p̄tatis. Exurere clasē Cōparatio pēnarū. Minerva potuit naues Græcorum, & ipsos exurere. vrere est aliquid lædere incendio, exurere est penitus abolere incendio. confirmat aut poeta soli Aeneæ dēri imperium, cum de ipso solo labore Iuno. illum expirantem. illa p p vnū plurimos perdidit, ego a plurimis offensa vnū ab Italia arcere non possum; & quod auget dolorem ostēdit Minervam minorem deam Iouis fulmine uti potuisset, & in pōna delicti defendit auctorem. Si ergo iniuste grauissimum pertulit supplicium, multo magis eius socij. Defendit aut culpā in amorem reijciens & vitur veniali statu. Factum. n. qd manifestum est non purgatur, nisi dicatur non erat suæ mentis, neosui consilij Aiax, sed furore amoris trahebatur. Nā qd fit per pathos, nō ascribitur homini: Disiecitque rates. Ne si alicui cōtigisset euadere, haberet nauigandi subsidiū. Evertit quæ æquora ventis, alieno est vīa imperio, nam Iouis fulmen arripuit, & Neptuni imperium, habuit. n. potestatem in ventos qui alieno subiecti sunt imperio. illum, emphasin pronomen habet quasi temerariū, inconsideratum, sacrilegium, prophanum, qui in templo deæ virginis ante aras in cōspectu numinis regiam sacerdotem intactā violauit. Pectore quo vulnus omnino letale esset: Turbine corripuit, nā aliter infigi nō poterat & ostendit vim iræ in tāto impulsu. Voluit infigi scōpulo, ne ad litus deueniēs saltē sepulturam acquireret. Ast ego, quæ diuum incedo regina, Iouisque & soror, & coniux, Declarat quid illud sit. Ast ego. i. quæ in oī gñe rerum Mineruam supero. Sum. n. regina, sum soror, & coniux Iouis. Vnde deberem ab eo qui frater est & maritus, oīa impetrare. vna cū gente tot annos cum Minerva vno ictu potuerit. Præterea, in medio posuit, & bis est repetenda. Hæc Donatus, quib. addamus quæ in Seruiū sic dicit Beroaldus, Apud eruditos & idoneos scriptores noxa pro culpa reperitur frequentius q̄ pro pōna, q̄ Iuriscons. apertissime ostendit scribens de verb. sig. Noxæ appellatione omne delictum contineri, inde noxales actiones nominantur a noxa, hoc est maleficio & peccato feruorum. Quint. in declamat. inquit, manifestissima quoq; noxa. i. delicto Ouid. inuidiam noxæ detrahit illa meæ. i. culpe. Liu. ob q̄ meam noxam. i. delictum, & ita passim apud eruditos noxa accipitur, vnde Virg. proprie locutus est vnus ob noxam. i. culpā, nec exponendum est prout exponit Seru. noxā, pro noxiā, quinet noxa significat dānum, & periculum, ac detrimentum, in qua significatione sapissime apud priscos reperit. Ouid. Nocte nocent potæ sine noxa luce bibuntur. Colum. nebulas ac pruina sine noxa perfert & alibi oēm iniuriā sine noxa pati, Sueton. sine vlla sua noxa adessent idus Martiæ. Noxia vero sēpius adiectiuum est q̄ substantiuum, & significat nocentem, cuius rei plena sunt oīa, & noxijs fontes nuncupant. Curiosus profecto lector ex frequenti antiquorum lectione comperiet id verissimum esse quod a nobis tradit, & dñā illā Seruij utpote futilem ac prærancidā esse repudiādā. Hæc illā. Ordo est. Troes supp. seu Aeneadē, hoc est Aeneas cum socijs, lēti. i. p p vicinitatem Italiæ, q̄ septennio quæsiuerant, & immemores Anchisæ forsan quod in discessu latius accepti fuerant ab Aceste Siculorum rege, qui ēt abeūtib. vina dederat. vnde statim dicitur. Vina bonus quæ deinde cadis oneraret Acestes Littore Trinacrio dederatq; adeuntib. heros diuidit. Non indecore ergo post opiparum epulū quod Acestē dedisse verosimile est, lētos dicit poeta ingenio fūssimus, hoc innuēs quia fere extremum gaudij luctus occupat, ipsi ergo lēti & vicinitate Italiæ, & Baccho exhilarati dabant vix e conspectu sicule telluris vela in altū. i. mare. i. vix verum fuit dicere quod ab in Sicile portu stantibus non amplius videri possent, verumtū fuit Donatus argute cōstruxit vix cum noīe lēti, ut sint non planē lēti, sed vix lēti, at ego (quia ubi Troiani Italiā lēti aspiciēbāt, ut in tertio. Italiā lēto socij clamore salutāt: neque ab re, cum vnumquodque naturaliter in locum natium, ac vnde originē traxit, redeat) malim dicere planē lētos propter causas dictas, & ruebant. i. prouebāt secundo, & pleno cursu, spūmas salis. i. maris salis quas præcipiti sulcatione faciebant, ere. i. rostris gratis, hoc est

Vrere
Exure-Venia-
lis statViola-
tio Cas-
sandræ.

Noxa.

Lēti.

Incep-
tus.

est ere munitis iam tunc sup. cum. i. qñ. Iuno seruans sub pe-
ctore vulnus. i. fomitem iracundiæ quo vulnerabat æternū. i.
implacabilem ait sup. aut meditata est hæc quæ sequitur, ite-
rum. i. in animo suo. Me ne. i. nunquid æquum aut decēs, aut
tolerabile est me. i. quæ vt decet diuū incedo regina &c. (q a
secum, & incensa furore loquitur dea: apta vritur Eclipsi) de-
sistere incepto, quod tristius, & turpius est quam non ince-
pisse, inceptit autem genus Troianum extinguere, & Cartha-
ginem ad monarchiam sublimare, victam, quod tristius est q̃
si sponte mutato consilio desistat, sicut factura est tandem, vt
pollicetur Iuppiter dicens paulo inferius. Quin aspera Iuno
q̃ mare nunc terrasq; metu celūq; fatigat, Cōsilia in melius
referet, mecūq; fouebit Romanos rerū dños gentēq; togatā,
nec posse quod tristius est q̃ nolle auertere Italia quod indi-
gnius est q̃ si vetatur occidere solum, virtute aut præpositio-
nis construitur cum ablatiuo aut subauditur ab, vt vult Don.
vt sit ab Italia, q. d. non a toto mundo, sed ab Italia duntaxat
q̃ nihil ad eum pertineat, regem Teucrorum, non dicit Dar-
danidarum, quippe, qui inde originem traxerunt ne sit eis iu-
stum redeundi desiderium, vocat autem Aeneā regē in glo-
riam Iuliæ domus, quia gloriosum est ab hoste laudari, vñ Di-
do ad finem hutus primi, ipse hostis Teucros insigni laude fe-
rebat. Quippe. i. quia certe, aut ironia est, cum Pallas contra
fatum maiora fecerit, nam in fatis erat Græcos victores in pa-
triam reuersuros, quod paucissimis datum est, sed satisfactū
tamen fatis, quæ a Proteo Cassandra, & Calchante de Troia-
no excidio prodita fuerant. Innuit ergo se fatis non altringi
licet fata obstant, nam frustra tueretur, atque foueret impe-
rium Carthaginense si sciret fata obstare, nec vinci posse. cū
ergo dictum sit, Si qua fata sinant iam tum tenditque fouet-
que, certum est, quod sciuit fata obstare, sed sperauit ea con-
trarijs fatis vincere posse. Nam vt maiora numina minorib.
præiudicant, ita secundum ethnicos fata fatis. Probat ergo
se posse fata vincere, nam si Pallas inferior dea maiora cōtra
fata (vt videtur) potuit, quis negabit Iunonem superiorē mi-
nora posse? (dicit ergo) Pallas ne, q. d. nonne verum est q̃ Pal-
las potuit exurere. i. funditus vrere classem. i. confluxum na-
uium Argiuum, pro Argiuorum, atq; submergere ipsos. i. Ar-
giuos ponto. i. mari Euboico iuxta Capharea mōtem, ob. i. p. p.
noxam. i. culpam, & pro. i. furias. i. insanos amores, p. p. quos
Cassandram vitiauit, aut a templo Mineruæ abstraxit, vñ. f.
hominis, videlicet Aiæcis, Oilei su. filij aut ob noxā, & furias
vnus. i. solius Aiæcis Oilei, q. d. maxime, cū ego offensa a mul-
tis non possum vnum auertere ab Italia, iusta est ergo Iuno-
nis querela, cum ipsa maior sit, & minus petat, minus. n. est
auertere q̃ submergere, & exurere, & minus auertere Teu-
cros ab Italia, quæ ad eos nihil pertinet, q̃ Argiuos ab Argis.
(Scribitur autem Oilei, & profertur Oili: est. n. ei diphthon-
gus græca, pro qua græci a proferunt. Et si quis dicat submer-
gere, aut obruere classem non pertinere ad Iunonem, q̃ non
maris, sed aeris inferioris aut terrarū dea est. Rñdetur q̃ Pal-
las non suis, sed Iouis, & Neptuni freta est opib. Nā vt phy-
si-
cē. i. naturaliter loquamur, Pallas significat æthera. i. supremū
& purissimum aerem vnde ē cerebro Iouis nata fingit & dea
sapientiæ, Iuppiter autem aerem medium in quo fulmina, &

tonitrua exercentur, Iuno vt dixi, inferiorem aerem, & ideo
quia fulmina, potissimum in media regione fiūt, & tūc ad su-
premā ascendunt, ideo Minerua dicitur Vsa fulmine iouis,
quia vero generant in terris sulphuratis, & pinguibus qualis
est Aetna & vbi Vulcanus Iouis fulmina fabricare fingitur,
ideo faber Iouis fingit, & quia venti non ascendunt vltra me-
diā regionē, vnde quia non attingunt verticē Olympi mon-
tis in Thessalia vbi cineres holocaustorū ventis aguntur, nā
annum totū immoti manent, sed in media regione aeris post
q̃ ex terra exhalauerūt potissimum exercent, ideo dicit Aeolus
ad Iunonem Nymborumque facis tempestatumque potē-
tem, dicit ergo in augmentum rei ipsa. i. Pallas non implorās
alia numina quorum interesset, sed vt dicunt ipsamet, & in
propria persona quod vindictæ cupidis dulcissimum est iacu-
lata. i. iaculans aut deiiciens ē nubib. rapidum ignem, iouis. i.
fulmen ad Iouem pertinens qui & frater, & coniux, dissecit.
i. prostrauit, aut disperfitq; i. simul rates. i. naues (hoc loco) q̃
pro &, euerit. i. ab imo sursum vertit, equora. i. maria prius
equa. i. tranquilla & corripuit. i. celeriter rapuit turbine. i. vo-
luntate ventorum illum. f. qui caput inimicitie aut irarum
erat Aiæcem videlicet expirantem. i. animā afflantem, & hoc
pectore trāsfixo. (ideo autem prius corripuit eū turbine, vt
turbatum, & exanimatum faceret, quia fulmina fm Plin. nō
prosterunt nisi metu exanimatos) & infixit. i. illis scopulo
acuto (Scopulus est saxum in aquis eminens) Ast. i. sed, ego q̃
incedo regina diuin. i. diuorum, & soror, & cōiux Iouis, ge-
ro bella tot annos. f. continuo eos persequendo, cū Miner-
ua vno impetu de suis aduersarijs vltionem sumpsit eum
vna gente. f. Troiana vbi Pallas multam Græcorum gentem
dissecit, & i. & putas, quod quisquam. i. cuius mortalium
adorat. i. adorabit p̃terea. i. postea, posthac aut amplius numē
i. diuinā p̃tātē Iunonis, quia apud natū aliquid gerere puta-
bitur, q. d. minime, quia vbi constabit Iunonem (hoc est me,
loquitur. n. Iuno) nō posse tam paruam rem cum maxime ve-
lit, quis ei diuinam potestatem concedet aut quis supplex. i.
supplicans, & se humilians imponit pro imponet (quidam le-
gunt adoret & imponat) Præterea. i. posthac aut præter hanc
vicem aris. f. Iunonis (hoc est meis, inquit Iuno) honorem. f.
dijs debitum, q. d. nullus quia credat nil posse, si hoc non po-
tero, & ita vilis, & abiecta habebor apud omnes mortales.

V A R I A L E C T I O.

VNI vs ob noxam, & furias Aiæcis Oilei in O longo lib. fa-
ne quam vetusto, Furijs legitur, casu septimo, quod nō eque
placet, vtrunque. n. cadit sub præpositiuam particulam, Ob.
[Scopuloque infixit acuto] Sunt qui legunt, infixit. [Et q̃-
quā numen Iunonis adoret] in lib. Longobardico, & aliquot
alijs antiquis, aut quisquam, legitur. Quam lectionem Seru-
agnoscit. in aliquot alijs, Ecquisquam. in alijs, aut quis iam.
Quæ lectio sit ex his castior iudicanda, aliorum iudicio relin-
quimus. idque potius dicemus adorat, presenti tempore in-
dicatiui modi tam in lib. Rom. quam in codicib. aliquot anti-
quis, haberi. [aut supplex aris imponat honorem] in eodē lib.
Rom. imponet. futuri temporis esse; alij quidam libro non
contemnendi. imponit, legunt, Neque tamen contemnenda
est vulgaris lectio, Adoret, & Imponat.

SERV.

TALIA flammato] Quod
superius intermiserat,
nunc reddit, nam dixerat su-
perius. [Hæc secum] Et modo
ait. [Volutans] idest cogitans.
[Nimborum] Nimbi nunc ve-
ros significant, plerunque nu-
bes, & pluuias, ergo prout lo-
cus fuerit intelligendum est.
Proprie tñ dñr nymbi repen-
tine, & præcipientes pluuiæ, nā
pluuias vocamus lētas, & iu-
ges. [Loca fœta] Nunc plena,
vt alio loco, Fœta armis, Sciē-
dum est autem dici fœtam, &
gravidā, & partu liberatā, vt,
Fecerat & viridi fœtā Mauor-
tis in antro. Enixam aut eam
fuisse lac, quod pueris præbe-
batur, ostendit. itē fœtam gra-
uidā, in illo loco ostēdit, Non insueta graues tentabunt pabu-

*Talia flammato secum dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca fœta furentibus Austris,
Æoliā venit. hic vasto rex Æolus antro
Luctantes ventos, tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis, & carcere frenat,
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum claustra fremunt; celsa sedet Æolus arce,
Sceptra tenens, mollitque animos, & temperat iras.
Nisi faciat; maria, ac terras, Cælumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris,
Hoc metuens; molemque & montes insuper altos
Imposuit, regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas.
Ad quem tum Iuno supplex his vocibus vsa est:*

la fœtas. Ergo q̃a fœta medius
sermo est, bene hoc loco epi-
thethon discreuit, dicens, Gra-
uis, fœtas, vt bonum facinus, &
malum facinus dicimus, & vo-
num venenum, & malū venē-
num. [austris] Figura est cele-
brata apud Virgiliū, & est spe-
cies pro genere, Legerat apud
Ennium, Furentib. uentis, sed
quasi asperum fugit, & posuit.
[austris] pro uentis. [æoliā ue-
nit] Nouē insule quæ sunt post
fretum Siciliæ, appellantur eo-
liæ ab æolo rege Hippotē filio,
licet habeant & propria nomi-
na. Vnde Virg. ait, Æoliā Li-
parem. Poetæ quidem fingunt
hunc regem esse uentorum,
sed ut Varro dixit Rex fuit
Insularum, ex quarum nebulis, & fumo Vulcaniæ Insulæ
prædi-

prædicens futura flabra ventorum, ab imperitis visus est ventos sub potestate retinere. [hic] illic, ut superius, hic currit fuit. [vasto antro] Physica ratione hoc fingit poeta, naturale. n. est, ut loca concaua plena sint ventis. [luctantes] elaborantes egredi. [sonoras] grauissonas. & est tempestatis epitheton. Ordo autem talis est, Aeolus ventos, & tempestates sonoras vasto antro premit. [ac vinculis, & carcere frenat] translatio est per poeticam licentiam facta. carcer autem est vndeunque prohibemur exire, dictus quasi arcer ab arcendo. locum autem in quo seruatur noxij, carcerem dicimus numero tñ singulari, vnde verò erumpunt quadrigæ, carceres dicimus numero tñ plurali. licet vtrunq; vsurpet poeta, ut est, ruuntq; effusi carcere currus. [illi indignantes] hic aperte ostendit quid sit luctantes. [Magno cum murmure montis] nō circum montis claustra, sed cum magno montis murmure fremebant, & est maior sensus, si fremebant, ut etiam antra possent sonare. [cella arce] secundum q; superius diximus. venti. n. melius deprehendunt ex alto. [sedet] non ociatur, sed curat. apud antiquos. n. sedet, considerat significabat, ut alio loco ait, Turnus sacra valle se debat. [mollitq; animos]. i. vêtos, & τὸ τῶν ἐνέμων. ut alibi, quatum ignes aīxq; valēt, & Horatius, impellūt aīx lineæ Thraciæ. Mollit autē ideo dixit, ut per transitum ostēderet vitia naturæ nulla ratione mutari, sed mitigari aliquatenus posse. [Maria, ac terras, celūq; profundū] atqui quatuor elementa sunt: terra, aqua, aer, æther. sed hoc loco rite prætermisit ætherem quia venti non turbant superiora, ut ait Luc. Pacē summa tenent, sed aut terras, aut maria, aut aerem. Nam celum hoc loco pro aere posuit. ut Lucretius, in hoc celo qui dicitur aer. [ferant] auferant. Et est aphæresis. [rapidi veloces, ut sup.] verantq; vertere est trahere, à rete, q; uerriculum dicitur. est autem principalitas uerbi uerro, uerris, pteritū, uersi unde & fit participium uersus, hinc alibi, et uersa puluis inscribitur hasta. i. tracta. [id metuens] timens. ergo Iuppiter timet, non sibi, sed elementis, ne turbent eruptione uentorū, ut si bellorū tpe dicas uirum fortem timere, non sibi, sed liberis suis. [Molēq; & montes] i. molem montis. & est figura endyadis, ut una res in duas diuidatur, metri causa interposita coniunctione, ut alibi, Pateris libamus, & auro. i. pateris aureis. [federe] i. mō lege, alias pace, quæ fit inter dimicantes. [foedus autem dictū, vel à fecialib; i. sacerdotib; per quos fiunt fœdera. vel à porca fœda, hoc est lapidib; caesa. ut ipse alibi. Et caesa iungebat fœdera porca. & premere, & laxas sciret dare iussus habenas] pma sit in translatione iussus aut ob hoc posuit, quia suo nihil facit imperio, nam tolle hoc, & maior est oīb; dijs, si ad eius voluntatem possint elementa cōfundi, ut ipse Aeolus, Mihi iussū capessere fas est. Simul uentorum ostenditur vis quibus parū fuit superponi montē, nisi & regem acciperet, qui ipse quoq; alieno pareret imperio. [ad quem] pro apud quem, ut sup.

Talia flammato &c. Bene inquit, flammato, quia plus est inflammatum esse, quam accensum: prius n. accenditur, aut incenditur rogi, aut pira, quam inflammatur, quia non potest flammam emittere, quod incensum nō est: vnde in 4. Æn. His dictis incensum animum inflammavit amore, prius ergo propter iniurias illatas incensa, aut accensa erat Iuno, vnde dictum est his accensa super. nunc autem ubi animaduertit etiam contumeliam, quæ sibi orietur si incepto cogeretur desistere inflammata dicitur. Sed hæc & alia multa ingeniose explicat Don, cuius uerba sunt. Flammato superius dicit accensa, sed plus est flammato p. ut ostendat quatum accreuerat ire ex comparatione Mineræ, nocendi autem consilium de Mineræ exemplo cepit, præsertim cum Troianos videret nauigantes. [Nymborum in patriam] habet rationem personæ nō reginæ, sed iræ quæ occasionem nolit amittere loci, & temporis. Nam si rationem reginæ haberet, mitteret aliquem, qui Aeolo iuberet, sed quia mandata, nisi ipsa adesset poterat aut negligentius agi, aut differri, & sic præteriret nocendi occasio, omisit personam reginæ, & sic monet poeta per nos ipsos agendum quod rectius curari volumus. & inferiori personæ exhibendum honorem, si illa indigemus. Nam gratatur sibi à potiore esse delatum. Cetera significant vêtos e cauis terre oriri. [Supplex] non quia supplicantis uerba sit locuta, sed quia

venit, hæc Don. per nos autem negocia nostra rectius fieri, quam per alios docet graphice apud Aul. Gel. Aesopus cap. 29. li. 2. ubi habetur Apologus de Cassita auicula quæ pullos non transferendos docuit, donec ipse dominus messis minatus erat falcem in segetem suam mittere, ut illic quiuis videre potest, huc autem deducam uerba Beroaldi in Seruiū, quæ huiusmodi sunt. Geographi omnes scribunt insulas Aeolias esse numero septem, non nouem, quarum nomina hæc sunt. Lipara, Hiera, Strongyle, Didyme, Eriphusa, Phenicusa, & nouissima Euonymos, Strab. in 6. Plin. in 3. Solin. Mela de Aeolijs, quæ alijs nominibus Vulcaniæ, Lipariæ, Ephestiade nuncupatur scribentes numero tantummodo septem esse dixerunt, quibus ut pote orbis situm describentibus credere malim, quam Seruio grammatici partes vsurpanti. hæc Beroaldus. Ordo est. Dea. i. Iuno volutans. i. agitans, & versans secū talia. i. tales iniurias, & contumelias, corde flammato. i. flammis flagrate. venit. i. proficiscitur, in Aeoliam, patriam. i. quæ est patria, nymborum, i. uentorum cum nubibus ortorū, aut commixtorum, appositorie loca facta. i. referta, aut fœcunda, austris. i. quibusuis uentis nymbofis. furentib; i. indignantib; q; inclusi essent, aut furentib; dum erumpunt, secunda inquit uentis i. materia uentorum secundum physicam rationem, sed secundum poeticam fictionem etiam uentis ipsis, qui finguntur in terris inclusi ab Aeolo contineri. (elegit tñ doctissim⁹ poeta uocabulum naturæ conueniens. nam fœta dicitur loca uentis, quæ fœtus continent uentorum, licet nōdum mereantur dici venti sicut mulier fœta, quæ embrionem concepit, licet necdū homo sit) Aeolus rex. i. uentorum premit hic. i. in hac dicta regione, uidelicet Aeolia. antro vasto. i. valde amplo, & capaci, uentos luctantes. i. erumpere nitentes, & tempestates sonoras. i. q; cum sonitu emittuntur, aut quæ etiam illic sonoræ sunt: vnde dictum est in 4. Georg. aquas esse sub terris lucosq; sonantes Premit dico, imperio. i. maiestate imperiali. (creditur Aeolus uentis imperare, q; cum syluam cæderet, q; in promontorio erat, eos mari immisisse visus sit, quos illinc renata sylua rursus exclusit, aut quia insulas uetosas, & vix aliud possideret, dictus est uentorum rex in derisionem, vnde Neptunus statim dicet, Illa se iactet in aula Aeolus, & clauso uentorum carcere regnet) & frenat uentos vinculis, & carcere, inde ergo furere dicuntur vnde subdit illi. i. vêtis indignantes. i. indigne ferētes. i. claudi, & vinciri, fremūt circum claustra, cum magno murmure montis. i. quod nascitur nō a monte, sed ex relatione, aut percussione montis, aut à uêtis in ipso mōte, sub quo includuntur, Aeolus. i. rex sedet in cella arce, tenēs sceptrā. i. insignia regalia & mollit. i. mitigat, & mollificat aīos. i. uentorum, & temperat. i. moderat iras (hoc ergo officium est boni regis duram gentem gubernantis) q; p. i. quia certe, ni, i. nisi sup. Aeolus faciat. i. q; dictū est. i. nisi temperet iras uentorum ipsi rapidi, ferāt. i. propellāt secum, & verrant. i. trahant per auras, maria, ac terras, & celum profundum. i. aerem, hoc est oīa elementa ad q; peruenire possunt nam ignem elementarem non attingunt. Sed pater oīpotēs. i. Iuppiter summus Deus, qui ad ceteros dicit celicolæ mea membra dei, ipse. n. caput est, abdidit. i. occlusit. i. uentos speculuncis atrit. i. caliginosis metuens hoc i. quod omnia secū traherent, si ad libitum emitterentur, & imposuit insuper molē & altos montes. i. molem aliorum montium. (licet hoc poeticum sit; certum est tamen patrem omnipotentem Deum ipsum uerum, & maria, & uentos suis limitib; continere, quia aliter vniuersam terram obruerent) & omnipotens p; Iuppiter. i. dedit. i. uentis regem; uidelicet Aeolum qui sciret. & i. simul premere. i. arctius constringere uentos. i. federe. i. pacto certo. i. à deo constituto & sciret dare iussus. i. quando à deo, aut Iunone, hoc est à superiore numine. mandatum haberet, habenas laxas. i. liberam eruptionem, metaphora sumpta ab equis, qui laxis habenis excurrunt, ad quem. i. regem, aut deū uentorum Iuno supplex. i. supplicis similis, cum nō ipsam uenire decebat, sed quemuis ad Aeolum mittere, aut fingens se supplicem, ut copiosius impetraret supplex, quā exegisset imperiosa. vñ est tum. i. ubi ad eum venerat, aut cum Aeolum in tali imperio videret. his uocibus. i. hac oratione sequente.

A Eole] Rhetoricorum est in omni petitione hoc obseruare ut possit prestari quod petitur, id est ut sit possibilitas, & sit res iusta quæ petitur, ut ha-

*Aeole (namque tibi Diuum pater, atq; hominum rex
Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat aquor,
Ilium in Italiam portans, victosque penates;*

beat modū petitio, & ut sequat remuneratio. Et sciendum, secundum hūc ordinem omnes petitiones formare Virgilium, ut in hoc loco possibilitas est. [Et

[Et mulcere dedit fluctus, & tollete vento] Iusta petitio est Gens inimica mihi, Tyrrhenū nauigat equor. oē. n. quod contra inimicos petimus iustū est. Modus est petitionis, [Incute vim ventis, & disijce corpora ponto] Remuneratio. [sunt mihi bis septem praestanti] Aeole incute vim ventis. Ordo ipse est, & est figura parenthēsis. Inter parenthesim, & eclypsim hoc interest, quod parēthesis est quoties remota de medio sententia integre perdurat sermo. Plenum nanque est, Aeole incute vim ventis. Item Aeneas rapidum ad naues praemittit Achatem. Eclipsis autem est quoties remotis interpositis, de est aliquid. ut est, Quos ego deest. n. affligam. [Diuum pater, atque hominum rex] periphrasis est. i. circūlocutio. [& mulcere dedit fluctus, & tollere vento] aliud pendet ex alio, nam quod potest mulcere, potest & tollere. i. erigere in tēpestatē. [Gēs] Sermo hic, & nationem significat, & familiam, sed nunc ad vtrumque potest referri, nam aut ad familiam Aeneas, aut ad Troianam gentem refertur [Tyrrhenum] Tyrrhenum mare dictum est, vel quod Thusciam alluit. i. Tyrrheniam, vel à Tyrrhenis nautis, qui se in hoc mare praecipitauerunt. Nanque hoc habet fabula Dormientem in littore Liberum patrem puerū nautas abstulisse Tyrrhenos, qui cum esset expectatus in nauem, quo duceret interrogauit, responderunt illi, quo vellet. Liber ait. ad Naxum insulam sibi sacratam Sed cum alio vela deflecterent, iratum numen tigres sibi sacratas visib. eorū obiecit, quo terrore se illi in fluctus dedere praecipites. [Nauigat equor] figura graeca est. Nos. n. dicimus, per equor nauigat. si militer etiam alio loco terra, mare, sidera iuro: cum latinitas exigit, ut addatur praepositio. et non vacat quod Tyrrhenum addidit, vñ. n. dicere iam eis Italiam esse vicinam. [Iliū in Italiam portans. i. res Iliēses. Et inuidiose dicit Ilium, quasi ipsam cernat ciuitatem, cum Troianos aspexerit, [victosq; penates] tacite occurrit qñi, portat quidem & deos, sed victos & contemnendos. [Incute vim ventis] duplex sensus est. Incute. n. iniicere significat Ventis datius est casus. Si autē, fac, septimus casus est, & erit sensus, fac vim Troianis per uētos. [Submersasq; obrue puppes] Ordo est in sensu confusus, ante. n. ut obruantur fluctib. & sic submergantur. tota autē Iunonis petitio in sequentib. explanatur. [corpora ponto] tam uirorum, quam nauium, ut ipsa alio loco, cum de nauibus loqueretur. & toto descendit corpore pestis. Sciendum sane est artem hanc esse petitionis, ut minora impetrare cupientes maiora poscamus, quod et nunc Iuno facit, scit namque se satis obstare non posse, sed hoc agit, ut eos arceat ab Italia. [Sunt mihi bis septem] nō sine rōne Iuno nymphas dī sua prāte retinere, ipsa est. n. aer, de quo nubes creantur. ut est, atque in nubem cogitur aer. ex nubibus aqua, quas nymphas esse dubiū non est Ideo autem nympham Aeolo pollicetur, quia uentorum rex est, qui aqua motu creantur. Bene ergo ei iungitur origo uentorum. sane notant Virgilium Critici, quia marito promittit uxorem, quod excusat regia licentia, ut Sallust. denas alij, alij plures habent, sed reges eo amplius. [Praestanti corpore nymphae] Bene et istas laudat, ut maior sit in Deiopeia pulchritudinis gloria. Laudabilius est. n. superare laudatos, ut ipse ad maiorem Aeneas gloriam laudat & Turnum. harum autē quatuordecim noīa, ut quidam uolunt in Georgicis inuenimus. [connubio iungam] connubium est ius legitimi matrimonij Et bene connubio iungam dicit, ut hanc ab alijs segregaret quod a regib. sine lege habentur, solent. n. reges inter plures uni praecipuum dare nomen uxoris [& connubio] nu, breuem posuit cum naturaliter longa sit. Nubo, n. unde habet originem, longa est. Sed est tropus Sylstole, qui fit quotiescunq; longa corripitur syllaba, p p metri necessitatem. Ipse alio loco longam posuit ut est, Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia seruauas? Item, Cuiq; loci leges dedimus, connubia nostra Reppulit. Et, Per connubia nostra. Et, Nomadumq; petam connubia supplex. Sciendum tñ est, quia plerūque in compositione, vel deriuatione principalitatis natura corrumpit connubio iungam stabili propriamq; dicabo. Multa in vñ contulit versū, quae Iuno promittit dicendo. n. connubio, ostendit legitimum. Dicendo. [stabili] longam promittit concordiam. i. quae diuorio careat. Dicendo. [Propriam] Adulterij remouet suspicionem. Quod autem adiecit. [Dicabo] Obsequentem eam fore

*Incute vim ventis, submersasque obrue puppes;
Aut age diuersas. aut disijce corpora ponto.
Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae:
Quarum, quae forma pulcherrima, Deiopeiam
Connubio iungam stabili, propriamque dicabo;
Omnes ut tecum, meritis pro talibus, annos
Exigat, & pulchra faciat te prole parentem.*

demonstrat. In vsu. n. est, ut dicamus sacerdos dicatus est numini, hoc est ad obsequium datus est [meritis] praestitis, ut alibi, Nec te regina negabo, pmeritam. i. pstitisse. Et alterum pēdet ex altero, meritum. n. non nisi ex praestantis descendit beneficio. [pulchra prole] notanda figura, frequenter. n. hac utitur

nam quod nos per genitium singularem dicimus, antiqui p septimum dicebant, ut hoc loco, parētem pulchra prole. i. pulchrae prolis. Et simpliciter intelligendum est, errant namque qui dicunt ideo pulchra dixisse, propter Canacem, & Macareum in se inuicem turpissimos fratres, illi enim alterius Aeoli filij fuerunt.

Aeole [nāq; & c.] Plena artificij est, haec oratio, nihil. n. praetermittit Iuno: quod ad eam rem, quam exorare vult facere posset. Cum. n. posset imperare, rogat & in beneuolentiae signum proprio nomine compellat, nec se dominam Aeoli, sed amicam gerit, captans, per hoc beneuolentiam eius, quae prima ijs, qui aliquid impetrare volunt, captanda, cum oportunitate, quam captasse innuitur in superiori versiculo, ubi dictū est, Ad quem tum Iuno, quasi tunc cum optimum erat, deinde (ut Seruius docet) ostendit quod periri fieri posse, atque in eius a quo petit, esse potestate, dicens. [tibi diuum, pater, atq; hominum rex. Et mulcere dedit fluctus, & tollere vento] Ostendit iustum esse, quia contra gentem inimicam, contra quae iustam petat ultionem, ostendit modum, quo fieri posset, dicens. [Submersasq; obrue puppes, & c.] praetermittit ea quae potissimum velit, & descendens ad ea, quae prioribus negatis, velit, q. d. si submergere non datur saltem puppes age diuersas, & disijce corpora ponto. Et postremo addit praemium, seu remunerationem, dicens. [Sunt mihi bis septem praestanti corpore nymphae, Quarum, quae forma pulcherrima Deiopeia, & c.] haec autem in omnib. petitionib. rite obseruanda docet Seru. Multa et arguta addit Don. cuius verba sunt. Aeole, oīa in hac orōne sociata sūt summo artificio. Incipit à nomine, quod nec Iunonem humilem facit, & Aeolo gratum est. Ostendit. n. illi beneuolentiam, cum norit numen, & ipse laetatur se potiori notum, perindeq; acceptum, atque charum, ergo capiat beneuolentiam Iuno, facit item attentum. cum idem cōiiciat Aeolus, officium Iunoni esse necessarium, cum subtiliter intellexisset, habere in ventos plenissimam potestatem. Diuum pater ne arrogantem faceret Iunonem, si dixisset, maritus, & frater, ut supra, cum locuta est secū, ergo hic satius fuit, id intelligi posse, quod dici, ne autem prolixior esset futura oratio, ipsa occulte sibi proponit, quae excusationis causa potuisset Aeolus opponere, & illis responderet, ne ulterius accedi possit, & negaret Aeolus, ventos esse in potestate sua: praue nit ostēdēs plenam illum à Ioue in eos habere potestatem. [gēs] hic non nominauit Aeneam, ne responderet Aeolus, non audeo in nepotem Iouis à quo imperium sumpsi. Speciale igitur subtrahit generale posuit [inimica] non dicit se genti inimicā, sed gentem sibi, quasi inferiores potius prouocent, quae res etiam Aeolo indignationem moueat, ut Iunoni auxiliaretur. [mihi q. d. reginae, & Iouis sorori, & coniugi, quod, ne arrogas videatur, subtrahit. [Tyrrhenum] Quod & facilius cōiicitur, & Italiae vicinior est [Iliū] q. d. omnes opes suas, si amisisset, non esset facultas recuperandi. Ne autem excusaret Aeolus, deorū causam addit. [Victosq; penates] nam quauis di sint, tñ quia victi, contemnendi. [Incute vim ventis] Expressit pathos, propter quod non explicat re ordine Dixit ergo, quae cupiebat: sed propter perturbationem sine ordine, qui erat. incute vim ventis, submersasq; obrue puppes, & disijce corpora ponto, quod necesse erat fieri, nauib. submersis. Deinde ponere, aut age diuersas, ut si nō posset prouenire primum, proueniat secundum, quoniam sparsi nequidquam audere, nec ad Italiam peruenire poterant. [sunt mihi] addit munus, ut explicet ardor cupiditatis eius. & ex obliquo pulsat Veneris munus in Parisem quae dedit mulierem, quae non erat in prāte sua: unde contra Iuno hic dicit: Sunt mihi. nec Helena eēt ppria vxor, nec inde creari legitima potest soboles, ergo acutē dixit: sunt mihi. Et connubio iungam stabili, propriamque dicabo, Omnes ut tecum meritis pro talibus annos Exigat, & pulchra faciat te prole parentem. Quarum rerum nulla fuit in Helena, non enim erat Veneris, ergo non potuit dare stabilem, nec legitime

gime collocare. [Faciatur te prole parentem] Nā ex legitimo, & stabili connubio hæc proles erat speranda, extollit etiam munus primū a numero bis septem; deinde a qualitate. [Præstanti corpore] Omnes pulchræ sunt, qđ difficile est, ipsa aut omnium pulcherrima: in Paride aut non erant talia, quia ex adulterio non pōt dici pater, nec legitima est proles, ergo non pulchra. Nam pulchritudinē hanc nō in corpore ponit, sed in honestate natalium, sic alibi. Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar. Ostēdit autem poeta, debere nos dare ea, quæ magna sunt apud nos, vt voto potiamur. Hæc ille. Ordo est. Aeole, gēs inimica mihi nauigat æquor Tyrrhenum, i. mare superum. denominatum a Tyrrheno Lydorū qui in Etruriam uenerūt, & illic sedes posuerunt duce. portans Ilium. i. nouam Troiam, aut gentem superbam, & luxuriosam, quales erant Ilienses, aut Iliū, que pro & i. penates victos. Vnde Hector 2. huius, Sacra suosq; tibi commendat Troia penates, hoc cape fatorum comites. Bñ aut addit victos, ne durum videat Aeolo contra penates deos tepestatem excitare. Incute igit vētis. i. tuis, qui sub imperio tuo sunt, uim. i. imperiū, aut vires, ut ijs freti violentius exeant: nam uis subditorum fere in priacipe est, incute inquam, nanq; pater diuum. i. diuorū Iuppiter, & rex. i. dominus, & rector hominum (Apte Iouē deorum patrem, & hominum regem dicit) dedit tibi. i. fecit tibi potestatem, aut concessit tibi, & i. simul mulcere. i. sedare fluctus. i. turbatos, & commotos, & tollere. i. excitare, & commouere prius tranquillos, uento. i. impetu uentorū, ergo incute, nanq; potes, & iustum est, quia gēs inimica & obrue. i. obuolue aq; & arenis, & sepeli puppes submersas. i. prius immerfas aquis, aut (si id non datur propter fata, quod tamen prudenter tacet, quia orator nō debet dicere ea, quæ sibi obesse possent) Age. i. impelle puppes diuersas. i. in diuersas par-

tes, ne videlicet collecta manu Italiā inuadant, quia sperauit Iuno si pauci Italiā inuasissent, expulsū iri, & disijce. i. in diuersa rape, & impelle corpora. f. tam nauū, q̄ hominum (& ignominiose corpora quasi mera corpora cū in nauibus nihil præter simulacra, sit diuinitatis, nec in hominib. boni animi) Ponto. i. per Pontum, qui in tua ditione quodammodo. Et si hoc feceris bis septem. i. quatuordecim nymphæ (quas quidā ad finē. 4. Georg. nominatas volunt) Præstanti corpore i. habentes corpus præstans, (q. d. q̄ nouit iudiciū Paridis Venere fauisse, propter præstatiā puellæ a Venere promissæ) Sunt mihi. i. ego habeo eas, quarū vnā, sup. f. Deiopeiam, quæ pulcherrima, sup. est forma. i. formositate, aut forma corporis. (Est aut pulcherrima, nominatiui casus, & forma ablatiui) iū gā. i. cōiungā tibi stabili. i. firmo, & indissolubili cōnubio, nō ad tempus, quale fuit Paridis cū Helena, & dicabo. i. sacrabo tibi propriā, cū Helena, Menelai fuerit, & et Deiphobo Paridis, seu Alexandri fratri, nupserit, vt ipsa exigat. i. extra agat, hoc est cōplere, & ad extremū vique vitæ agat tecū, omneis annos. f. vite, pro talib. meritis, quæ. f. de me merueris. & vt faciat te parentē pulchra prole, quod dulcissimum est in matrimonio bonū. Sanē, quia Iuno est aer in quo nubes generantur, & nymphæ sūt quasi nymbi, aut nubes in flumina aut maria resolute: ideo Phisice, Iuno nympharū domina fingitur.

V A R I A L E C T I O.

Avt age diuersas, & disijce corpora pōto] In antiquis omnibus exemplaribus de meliore nota, Diuerlos legitur virili genere, ut de Troianis intelligatur. [Quarum, quæ forma pulcherrima Deiopeiam] In Ro. lib. in Oblongo, in Med. & ali quot alijs, antiquis, Deiopeia, nominandi casu scriptum est, pulcherrima elocutionis figura. Nam alibi etiam Virgilius vitur anriptosi.

A Eolus hæc] Subaudi dixit 'quod ex posterioribus intelligitur, vt supra notauimus. [Regina] Inferioris personæ reuerentia est, maiorem meritis appellare, non nomine. Cōtra maioris est minorem nomine tantū vocare, qui ordo nō nisi per indignationē corrumpitur, vt in 12. Sages in extremis rebus, Turnum, non regem vocat, vt, Ruitque implorans nomine Turnum. Et alibi de Aristæo. Et te crudelē nomine dicit [Explorare] Deliberare. Superius nanq. multa poposcerat Iuno: hoc ergo dicit, Tuum est deliberare, quid uelis. [Mihi iussa capeffere fas est] Figura est liptotes, quæ fit quotiescunq; minus dicimus, & plus significamus, per contrarium intelligentes, vt hoc loco, non ait, licet mihi implere quæ præcipis, sed, nefas est non implere quæ iusseris. Item Munera nec sperno. i. libenter accipio. [Tu mihi quodcunq. hoc regni] Redijt ad physicam rationem: nam motus aeris. i. Iunonis ventos creat, quibus Aeolus præest. Dicendo aut quodcunq; aut verecunde ait ne videatur arrogās, aut latenter pene iocatur poeta, quis. n. potest ventos. i. rem inanē tenere? [Iouemq; Concilias] Hylsteron proteron, in sensu est, non. n. Iuppiter conciliatur Aeolo, sed Aeolus Ioui, quasi superiori conciliatur. Conciliantur aut noui, reconciliantur antiqui. [Tu das epulis accumbere diuum] Hoc est, tu me deum facis; duplici. n. rōne diuinos honores merentur, deorum coniugio, & deorum cōiugio, vnde & in Bucolicis legimus, Nec deus hūc mēsa, dea nec dignata cubili est. [Hæc vbi dicta] Et a Iunone & ab Aeolo. [Cauum] Ordo est, Conuersa cuspide cauū montē in latus impulit. Et alibi, in latus inq; feri curuā cōpagibus alnū Contorsit, quasi in rē quæ facile cedit ictui. [Agmine] vel impetu, vel multitudine. Agmen. n. sermo polysemus est: nam impetum significat, vt, Illi agmine facto Laocōonta petunt. Multitudine, vt, Vocat agmina sœua sororum, Etiam exercitū incedentem, agmen vocamus. [Porta] Omnis exitus porta dī, quasi qua pōt vel importari vel exportari aliquid. [Turbine] vi ventorū. Et sciendum est, q̄ qñ appellati-

Poe. *Aeolus hæc contra: tuus ò regina, quid optes Explorare labor; mihi iussa capeffere fas est.*

Tu mihi quodcunq. hoc regni, tu sceptrā, Iouemque Concilias: tu das epulis accumbere Diuum: Nimborumque facis, tempestatumque potentem.

Poe. *Hæc vbi dicta, cauum conuersa cuspide montem*

Impulit in latus: at venti, velut agmine facto,

Quā data porta, ruunt, & terras turbine perflant.

Incubere mari, totumq; a sedibus imis

Vna Eurūsq; Notusq; ruunt, & creberq; procellis

Africus, & vastos voluunt ad littora fluctus.

Insequitur clamorq. virum, stridorq; rudentum;

Eripiunt subito nubes cælumque, diemq;

Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra;

Intonuere poli, & crebris micat ignibus æther,

Præsentemq; viris intentant omnia mortem.

um est, facit turbinis, sed si sit nomen proprium, turbonis facit, vt Horat. Turbonis in armis [Eurūsq; Notusq;] Cardinales quatuor venti sunt, de quibus nunc tres ponit, paulo post vnum, quem omiserat, reddit. Stridens aquilone procella. [Procellis] Procella est vis uentorum cum pluuia dicta, pcella ab eo quod omnia percellat, [Insequitur clamorq. virum] Quia præcesserat ventorum sonus, quem & ipsum clamorem possumus dicere, [Stridorque rudentium] Proprie, Nam in funibus stridor est. [Teucrorum ex oculis] Nunquam enim totum cœlū nubibus tegitur, sed illa pars contra quam flauerint venti.

Quod autem dixit diem eripi ad videntium oculos retulit, non ad naturam. [Nox incubat] Nox dicta quia oculis noceat. [Incubat] Autem ideo dixit quod alienum tempus inuasit. Nam incubare proprie dicitur per vim rem alienam tenere [Poli] Axes. i. extremæ partes cœli. Aether Aetherem hoc loco pro aere posuit, nubes enim vnde & fulmina, aeris sunt, non ætheris, & frequenter Virgilius duo ista confundit, [Intentant] Minantur. [Omnia autem ad superiora retulit.

A EOLVS hæc contra] Ponit responsionem Aeoli, q̄ Don. argutissime declarat, dicens, quō contra dicta Iunonis, responderit: nam mutuis beneficijs certat, cum enim Iuno dixerit, Aeolum tenere regnū ventorum, & accepisse ab Ioue, fatef se id Aeolus ab Iunone obtinuisse, & cū illa premiū pro meritis promittere, hic se obnoxium fatetur, vt cui nihil præmiij debeatur, cum debitum duntaxat persoluat, habet aut ambo rationem loci, & tpsis: nam cum modicum maris esset transfretandum, ne longa oratione opportunitatē nocendi perderet, breuiter proposuit Iuno, sed breuius rñdet Aeolus. Sed hæc oīa a Donato cōpletius audies, cuius verba sunt. [Aeolus hæc cōtra] Nō cōtra voluntatē Iunonis, sed contra verba, nō em̄ ad præmia rñdet, ne videatur moueri libidine, vt Paris. Reddit beneuolā, cū vt dicit discernendo officia. Tuum est iubere, meū cōplere iussa, fas est licebit facere, etiam si illicita iusseris.

Virg.

O

iusseris.

A s c.

Iusseris. Respondes contra, veluti si dicat, etiam si victi non sint penates, licebit facere. Nam cum qui potestatem habet, iubet, illicita sunt licita inferiori. Vel dixit contra, quia Iuno dixit illum habere imperium a Ioue, hic respondet habere ab ipsa Iunone, & ut videatur memor beneficiorum addit. [Tu sceptrum Iouemq; tu mihi quodcunque] vult esse Iunonis, quæ Iuno illi a Ioue accepisse memorauit, [Das epulis] Superius beneficium humanitatis accumulatur, si coniuium cum potiore miscatur. Tertio si cum potioribus plurimis, quarto si inferior persona non sedeat, ut fieri solet, sed accumbat posuit in fine hoc quod diis desideratissimum est. Personarum igitur in utraq; oratione, rationem habuit. I. Iunonis Aeoli, Troianorum, penatiū, victorū Veneris, Helenæ, Paridis, & Deiopeæ. Item loci propter mobilitatē Tyrrheni maris, & proximitatem Italiae. Itē temporis; nam & Iuno breuiter orauit, & Aeolus breuiter respondit, ne longitudine tempus nocendi subtraheretur, hæc ubi post utriusque orationem, coepit Aeolus iussa complere. Emisit plurimos ac contrarios ventos, ut confligentibus inter se fluctibus regendis nauibus, consilium non suppetere, & deficiente industria facilius mergeretur, & meris nauibus, corpora disijcerentur, & ut compleretur iussa, Iunonis, accessit ad violētiam maris, aliorū quoq; elementorum perturbatio, nā nox eripuit celum ac lucem, ut esset eadē facies maris, & terre, ne contra mala consilium suscipi posset, ne ve scirent gubernatores in quā partē mitterentur. Mittēbatur tonitrua, & fulgura, ut multiplici metu Troiani desperantes, nihil aliud quā mortē expectarent. Ordo est. Aeolus, sup. respondit, contra hæc. I. prius dicta a Iunone, aut Aeolus respondit hæc contra. I. e contrario, vel ex aduerso, regina) bene secundum Seruium dicit, non o Iuno, sed o (regina quia minores compellant maiores suo nomine dignitatis, & maiores inferiorem nomine proprio. Vnde prius Iuno, Aeole, nanque, &c. Quando autē contra sit, indignationis signū est. Vnde Aristæus in 4. Georg. Cyrene mater, Cyrene, quā matri successus proprium nomē expresse tulit & matri suppressit, quod patet, quia Arethusa paulo post dicit ad eam, & te crudelem nomine dicit, tuus labor. I. tuæ partes, tuū officium, sup. est, explorare. I. indagare, & inquirere, quid optes. I. optare, & iudicare debeas, & fas est mihi (imò nefas est non) capessere. I. su-

scipere, & captum ire, iussa. I. tua. Nam tu mihi, supp. das, & cōfers, aut concilias hoc, quodcunque. I. quidquid regni sup. est, tu sup. cōfers, sceptrum. I. insignia regaliaq; pro, & tu concilias. I. cōföderas mihi Iouem, pro eo quod est me Ioui; nam minores cōciliantur maioribus das accumbere (quod plus est quam assidere, aut astare: nam accumbūt principes mensarū epulis) diuum. I. diuorum, & facis me potentem. I. compotē, nymborū. I. nubium ventis immixtarum & tempestatem, quas. I. excitat, aut sedeat Aeolus, potēs, hic in nomē migrat, & ita genitiuum regit. Vbi. I. ut primum hæc. I. pauca verba, dicta sup. fuerunt, ipse Aeolus impulit in latus montē cauū. I. ab ore antri, & disiecit in latus alterum montem cauū, quia dictum est, Molemq; & montes insuper altos Imposuit. aut impulit. I. impellendo fregit latus, & aperuit montem cauū, in cuius. I. cauernis erant venti, ac venti ruunt. I. erūpunt, sup. ea qua porta sup. est data. I. exitus est datus, hoc est quacuq; permittēbant exilire (quia est ablatiui casus, poniturq; pro aduerbio per locum, data porta nominatiui casus, recti verbo est subintellecto) & perflant terras turbine. I. gyro, ex diuersis ventis orto, & omnia cōturbante incubuere mari. I. venti. I. alienum occupauere. Vnde incubatores dicuntur Tyranni, & Eurys, & Notus, & Africus. I. vetus, creber procellis. I. crebras procellas excitare solitus, ruūt. I. euerūt, vna. I. simul, & q. d. vna vice, aut vna manu, torum. I. mare, & voluūt ad littora fluctus, vastos, I. valde magnos. Et clamor virum. I. virorum, & stridor. I. strepitus, aut fragor rudentum, I. chordarū, aut funium quibus vela ad malos ligabantur, insequitur. I. impetum ventorum, mire insequitur dicit: nam non præcedit stridor rudentū, nec multo post sequitur, sed quasi in ipso impetu vētorum. Nubes eripiunt subito ex oculis Teucrorum. I. Troianorum, a Teucro oriundorum, & celum, & diem. I. claritatem diurnā, nox atra. I. caligo qualis noctu esse solet, incubat Ponto. I. occupat mare, poli. I. cardines celorum, intonuere. I. multum tonuere, æther. I. aer superior, micat. I. resplendet, & coruscat, aut nunc videtur, nūc absconditur, sicut digiti micantiū, crebris ignibus. I. fulgoribus & coruscationibus, & omnia. I. elementa ignis, aer, & aqua, cū terra desit; aut omnia quæ fiunt, intentant. I. minantur, aut prætendunt, viris. I. Troianis, mortem præsentem. I. instantem, & urgentem.

Ex templo] Illico. Et est augurum sermo. Templum enim dicitur locus manu designatus in aere, post quem factum illico captantur auguria [Aeneæ] seruauit dignitatem, *το πρετον*, ut Aeneam vltimū teritum dicat [Frigore] Timore. Et est reciproca translatio. Nam & timor pro frigore, & frigus pro timore ponitur, ut in Terentio, Vxorem tuā prauitate aiunt non timere, sed laborare frigore, utrunque. n. in vnum exitum cadit sicut & de calore, & frigore vrere dicimus, ut est, Aut Boreæ penetrabile frigus adurat [Ingemit] Non propter mortem, sequitur enim, O terq; quaterq; beati, sed propter mortis genus, graue est. n. fm Hom. perire naufragio, quia anima ignea est, & extingui vī in mari. I. elemento contrario ut igneus est ollis vigor. [Duplices] Duas, fm morem antiquum, nam duplices duas dicebant, ut hoc loco, & binos, duos, & utrosq; prout utrunque, ut Cic. Binos habebam, iubebo promi utrosque. Item Salust. cum de duobus loqueretur. Hi utriq; ad urbem imperatores erant. [O terq; quaterq;] I. sapius Finitus numerus pro infinito. [Quis] Quis & quibus vnum significat secundū artem. I. dicimus. Ab eo. n. quod est a qui, in bus mittit, ab eo quod est a quo, in is mittit, sed a rerum declinatione in vsu sunt datiuus, & ablatiuus plurales, licet antiqui oībus vsi sint casibus. Deniq. Cato in Originib. ait, Si ques sunt populi. Et declinauit ques, quium, sicut puppes pappium. [Moenibus altis] Propter Pergamam, quæ altissima fuerunt, ex quib. oīa alta ædificia, pergama vocant, sicut Aeschylus dicit [Oppetere] Ore terrā petere. I. mori. Possumus autē sic uti hoc sermone, & ut per se plenus sit, & recipiat adiectionem. Ergo dicimus, & oppetit, & mortē oppetit, sicut & expirat & animā expirat. [Fortissime gentis] Atque in artibus legimus superlatiuum gradum nō nisi genitiuo plu-

*Ex templo Aeneas soluuntur frigore membra;
Ingemit, & duplices tendens ad sidera palmas,
Talia voce refert: Aen. O terque, quaterque beati,
Quis ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere: o Danaum fortissime gentis
Tydide, me ne Iliacis occumbere campis
Non potuisse? tuaq; animam hanc effundere dextra?
Senus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
Sarpedon; ubi tot Simois correpta sub undis
Scuta virum, galeasque, & fortia corpora voluit.*

rali iungi, constat quidem, sed gens nomen est enunciatione singulare, intellectu plurale. Bene ergo iunxit, in gēte enim plures sunt, ut alibi, Ipse ditissimus agri Phœnicum, non. n. vnus est ager Phœnicum. Itē Sallustius, & Romani generis disertissimus. Sanē quærit cur Diomedem fortissimum dixerit, cum post Achillem, & Aiacē ipse sit tertius, vnde etiam Sallustius ait primum Græcorum. Achillem multi dicunt

ideo fortissimum, quia iuxta Homerū, & Venerē vulnerauit, & Martē. Alij ad gentem referunt, quod Achilles Thestalus fuit, Aiax Græcus, Diomedes Danaus. Multi ad excusationē Aeneæ volunt fortissimū dictum, a quo eum constat esse p̄cūsum. [Tydide] vocatiuus græcus est, si. n. latine diceret, o Tydida debuit ponere. Oīa. n. patronymica quæ in des exeunt apud Latinos primæ sunt declinationis, ut, Sæuus ubi Aeacidae telo iacet Hector. [Aiam hanc] Quasi cū dolore hanc animam dixit, ac si diceret, quæ ad laborē nata est. [Effundere] Secundum eos qui dicunt sanguinem esse aīam, ut ipse alibi. Purpureā vomit ille animam. Nam in alio loco aliorum opinionem sequitur, qui dicunt spiritum esse aīam, vnde est, Atque in vento vita recessit. [Sæuus] Magnus, ut superius dictū est. Et bene elegit cum quib. periisse debuerit ipse. n. & fortis est, & numinū proles. Recte ergo his iungitur, in quibus talia fuerunt. [Sarpedon] Et in vltima possumus accētum ponere, & in penultima: nam Homerus, & Sarpedonis declinauit, & Sarpedontis, vnde & varius accētus est. Sarpedonis autē antepenultima hēt accentū, Sarpedontis penultima, sed Sarpedontis vsurpauit, naturalis. n. declinatio est Sarpedō Sarpedonis, ut Memnon Mēnonis, Sinon Sinonis, Si aut genitiuū in dōtis miserit, a circūflexo venit, q. est in vltima syllaba nominatiui, ut Demophoon demophoontis, Lycaon Lycaontis, sic ergo

ergo & Sarpedontis. Est autem Sarpedō filius Iouis & Laodamie, occisus a Patroclo [Simois] Hoc nomen integrum ad nos transit, unde suo est accentu proferendum. Nam si esset latinum antepenultima habere accentū, quia secunda a fine brevis est. [Sub vndis] Et sub vndis legimus, & sub vndas. Sed si sub vndas; [Correpta] Intelligit, si sub vndis. [Voluit] varia ergo distinctio est. [Fortia corpora] Hoc est virorum fortium corpora, nulla enim est in mortuis fortitudo.

Ex Templo Aeneae soluuntur frigore &c.] Mirandam ostēdit vim tempestatis, quā etiam Aeneam metu concussit: sed scdm Ser. seruat, τὸ πρῶτον ipsum decorū, nam eū vltimū territū ponit, quia de ceteris dictū est, insequitur clamorq; virū &c. Verum Don. interpretatur frigore, nō timore, sed naturali frigore, verba eius sūt. [Extēplo Aeneae] Exprimit quale & animi, & corporis sentit pathos [Frigore] Non pro timore posuit: nā derogaretur eius virtuti ergo frigus dixit proprie qđ oriebatur, nō ex casu euidentissimā mortis, sed ex tot aduersis quā corporis calorē extinxerunt, quia cruciabat animus Viri fortis, qui maluisset gloriosius in cāpo occūbere q̄ ignobili ter in fluctibus interire. [O terque, quaterque]. i. multifariā. [Quis ante ora] De Polyte ex his, quā in 2. dicuntur intelligimus, q. cede Pyrrhi in cōspectu patris occubuit, [Alis] q. d. in regra adhuc ciuitate, ipse. n. Aeneas non Troiā altā, sed cāpos vbi Troiā fuit, reliquit, & in fluctib. periclitaturus est. [O Danaū fortissime gentis] Ex illo ad aliud raptus est, existimās se infelicem, qui & hunc exitū vitē fortiaur, & ignobili morte periturus. Me ne Iliacis, ex his se infelicē existimans, qui hunc exitū vitē nō habuerit, sed vir fortis in pela 3o esset moriturus. Non potuit autē explere rōnem, interueniente fluctu. Effet autē vitium poetā si finitis querelis, fluctus interuenisset. Sēper ergo īperfectas reliquit querelas: vt Hēc dum Dardanio Aeneae miranda vñr: & alibi, Talia fundebat lacrymans. Beroal. autē dicit vtrūq; nam Don. id etiam dicit sic, Eruditis auri- bus nō satisfacit Seruij interpretatio pinde ac vulgaris, & frigidiuscula. Elegantius & eruditius Virgilianū cārmē interpretatus est Macr. qui in 1. in Somnium Scip. cum septenariū numerū esse perfectissimū docuisset, deque eius vi, ac potestate, multa disseruisset ita subiūxit, vnde Vir. nullius discipline ex pers, & per omnia beatos exprimere volens, O terq; quaterq; beati. Hactenus Macr. cuius sentētie adstipulatur Tibullus illo versu, O mihi felicem terq; quaterq; diem, qui quidem verficulus, nō secus a Tibullo pronunciatus est, q̄ a Virg. O terq; quaterq; beati, quod emulatus est (vt opinor) Silius sic scribēs, Felix o terq; quaterq; frater. Nō me pterit Stra. enarrans illud Homeri cum terq; die reuomit scriberet, q̄ talis superlatio ab omnibus vsurpat, vnde Hom. ait, Ter beati Danaī, ter exorabiles, & terq; quaterq; beati. Hēc ille. Ordo est. Mēbra, Aeneae, vt genitiui casus: pot tamen datui casus esse, vt si dicatur: Mēbra soluunt Aeneae, sed scdm Donati mentē, melius dicet genitiui casus, vt non ab Aenea, ne in Aeneae vituperiū, sed a natura solui intelligat, soluuntur extēplo. i. illico, & subito pp periculum, vt Ser. vult. frigore. i. horrore pp metū, nā qā metu prācordia laborant, eoq; totus sanguis succurrit, frigent naturaliter timētes, nec est contra decorum Aeneae, qđ timēs inducatur, quia ēt Iuno timuisse legitur, nec timuit Aeneas mortem, sed genus mortis tā ignobile, nihil autē timere, non fortis, sed temerarij esset, potuit ergo timere Aeneas, qui ēt gubernāde nauis peritus pericula intellexit, vnde sibi mortem ignobilem instare veritus, beatos dicit, qui gloriose apud

Troiā occiderint. Qui tamen cum Don. frigus Aeneae fuisse dicet, quia in aquis versanti, & inter nubeis ac imbreis nihil a me quidē dānabitur, quia tamen addidit exemplo quod potius ad timorem quā ad frigus naturale pertinet, concedere Seruio, soluuntur ergo frigore. i. horrore, qui & a frigore & a timore nascitur. Ingemit, i. in aīo gemit, non pp mortē, sed mortis genus & tendens ad sidera palmas duplicis. i. complicatas, & compressas refert voce, i. eloquitur, (nam animo prius voluisse significat verbum ingemit, talia. i. qualia sequitur. O terque quaterq; .i. perfecte, & consummate, quia perfecto septenario numero significatur beati, queis. i. quibus, contigit. i. cum difficultate a dijs concessum est (sicut de Polyte in 2. dicitur, scdm Don. qui mortuus est ante ora parentum, sed intra mēnia non sub mēnibus. Oppetere. s. terram mordicus, nam ne cadentes vocem viro indignam emitterent, oppetierunt ore terram eamq; momorderūt, vnde est & humū semel ore momordit, hoc est oppetendo terram occidere, & necari ante ora parentum, quasi dulce sit filijs pro patria & parētib. ante eorum conspectum mori. Vnde Hora. Dulce, & decorum est pro patria mori, idque lacanae mulieres plurimae ostenderunt, sub mēnibus Troiā, altis. i. adhuc stantibus, & ab occidentibus defensis. O Tydide, p Tytide, idest o Diomedes, vel Diomede, fortissime gentis, Danaum pro Danaorum. i. Græcorum (habuerat enim cum Aenea congressū Diomedes. Vnde dicturus est de Aenea lib. 11. Sterimus tela aspera contra, Contulimusq; manus, experto credere, quantus in clypeum assurgat, quo turbine torqueat hastam. Si duo pterea tales Idæa tulisset Terra viros, vltro Inachias venisset ad vrbes Dardanus, &c. Laudat ergo se mutuo, vt vtrique gloriosum sit, neutrum succubuisse [me ne] idest ita ne dijs visū est; aut ita ne decuit. me non potuisse occūbere. i. obire mortem? occumbendo sup. in campis Iliacis. i. Troianis, & me nō potuisse effundere tua, q. d. viri fortissimi dextra, hēc. i. meam animam. i. sanguinem meū, qui sedes animae. i. vitæ, est (Gloriosum videtur a viro forti occidi. Vnde in 11. quasi inuideat tā ignobili, tam nobilem mortem, dicit dea ad Aruntem: Tu ne etiā telis moriere Dianæ) campis dico Iliacis, vbi, idest in quib. Hector saeuus. i. terribilis, aut magnanimus dū viueret, nisi hyperbolicos dixerit etiā mortuum terribilem aspectu fuisse, iacet. s. postratus telo. i. hasta, quia eminus adortus est eam, Aeacide. i. Achillis, nepotis Aeaci, vbi. s. iacet, ingēs. i. valde magnus, Sarpedō vir ille Troianus, cēsus a Patroclo socio Achillis, & vbi. i. sub quib. mēnibus, Simois fluius ille Troianus (declinatur autē huius Simoētis, huic Simoenti, & hūc Simoenta) voluit sub vndis tot scuta virum, pro virorū. s. fortū, correpta. i. simul rapta cum corporibus, quia non proiecerunt scuta, vnde addit, & galeas. i. integumēta capitū, cassi des. s. & fortia, corpora. i. fortium virorum qui occisi cum armis ab hostibus in Simoenta, vt a suis viderentur proiecti erant, & ita neque arma neque locum deseruerant, sed oppetierant pro patria, quorū similem se optat Aeneas, vir quidem (vt a Virgilio vbiq; inducitur) plusquam heroica virtute, prāditus. Qui videtur voluisse plura dixisse, sed fluctibus impeditus sermonem non absoluit. Vnde ait poeta quā sequuntur.

SAEVVS vbi Aeacide telo iacet Hector, vbi ingens Sarpedō, vbi tot Simois correpta sub vndis. Id attingā, qđ in antiquiori quodā lib. legere est, Hector, & ingēs, pro vbi ingens. Nepe qđ satis illis visum sit repetere bis tātū aduerbiū. Vbi: ne si ter prolatum sit, oratio loco tā mēsto lasciuiare videat.

VAR.
LECT.

Talia iactanti] Inaniter loquenti, vt alibi. Atque irrita iurgia iactat, & Voces dum iactat inanes. [Aquilone] ab aquilone [Aduersa] contraria, quia ad Italiam nauigantibus aquilo contrarius est [Franguntur remi] vel gubernacula, vel quod melius est, re vera remi. Antiqui tātū velis remisq; nauigabant: vt, Validisque incumbere, remis: Obliquatque sinus in uentos [Auertit] Pro auertitur. Et est figura creberrima, potest nanque pro actiui verbi significatione passiuum poni, ut est

Poe. Talia iactanti stridens Aquilone procella
Velum aduersa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi: tum prora auertit, & vndis
Dat latus; insequitur cumulo praeceptus aquae mons.
Hi summo in fluctu pendent: his vnda debiscens
Terram inter fluctus aperit: furit estus arenis.
Tres Notus abreptas in saxa latentia torquet:
Saxa vocant Itali medijs quae in fluctibus aras,
Dorsum immane mari summo. tres Eurys ab alto
In breuia, & Syrtes vrget (miserabile visu)
Illiditque vadis, atque aggere cingit arenae.
Unam, quae Lycios, fidumque vehebat Orontem,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus

Et pictis bellantur Amazones armis, pro bellant. Nec nos debet mouere quod bellor non facit, natura enim hoc prohibuit. Nam compone hoc verbum, & inuenitur actiuum, facit enim de bello. Et contra pro passiuo verbi significatione, actiuum ponitur, vt est hoc loco, auertit pro auertitur, & Insinuat pavor, pro insinuat. &, Nox humida coelo Praecipitat, pro praecipitur Sed haec verba tantummodo pro se inuicem ponuntur, quae & actiua esse possunt, & passiuā, vt est auerto, & auertor,

præcipito & præcipitor. Ergo non possumus dicere, qd quidam artigraphus, declinationes actiui verbi, & passiui pro se inuicem poni. Nam & neutralis verbi declinatio actiua est & communis deponētisve passua, & aliud est esse actiui verbum, & aliud habere actiui verbi declinationem [Dat. latus] Inclinator. [Cumulo] Altitudo. [Præruptus] In altu leuatus, [Dehiscens]. i. valde hiscens, de enim augētis est, vt in Terē. De amo te Syre [Aperit] Ostēdit. Salust, caput aperire solitus. i. nudare ostēdere [Arenis] Et ab arenis, & cū arenis. i. vel ab imō mouebatur mare, vel cū ipsis arenis, vt in tēpestare. solet. [Tris] Latīnum est, genitiuus. n. pluralis quoties in iū, exit, accusatiuū pluralē in is mittit, vt puppiū puppis. Quoties in um, exit, in es mittit, vt patrū patres. [Saxa latentia] Propter tempestatem [hæc aut saxa inter Africam & Sardiniam sunt, quæ saxa ob hoc Itali aras vocāt, q̄ ibi Afri & Rom. sedus inierunt, & fines imperij sui illic esse voluerint. Vnde & Dido, Littora littoribus cōtraria fluctibus vndas imprecor. Quæ arḡ a Sisenia propitiæ vocantur [Saxa, vocant Itali medijs q̄ in fluctibus aras] Ordo est. Quæ saxa latentia in medijs fluctib. Itali aras vocant [Dorsum immane] Eminent, altum, secundum Home. [Mari summo] vel in summo, vel in placido. [In breuia & Syrtes]. i. in Breuia Syrtiū, quomodo Molēq; & mōtes, [Breuia] Aut vndosa dicit, per q̄ possumus vadere, vel per quæ vadit, vel poti pedibus pōt. Et Syrtēs Syrtiū sinus duo sūt pares natura, impares magnitudine, vt Salustius dicit. [Lycios] Hi Troiæ ad auxiliū venerāt, q̄ mortuo rege Pandaro Aeneā secuti sunt, vnde & in 2. ait. Comitū affluxisse nouorū. [Fidum] Fidelem, vtrunq; nomen idem significat. [Ipsiū ante oculos] Ad maiore dolorem, vnde alibi, Quæque ipse miserrima vidi. Item, Qui nati coram me cernere lātum fecisti. [Ingens pōtus] Magna pars ponti. Et est tropus Synecdoce. [A vertice] Aut a puppi quæ vertex nauis est, aut ab Aquilone qui stat a mūdi vertice, hoc est a Septentrione, vt ipse alibi, Hic vertex nobis sēper sublimis [Magister] Leucaspis, vt in 6. libro, Leucaspis, & Lyciæ, ductorē classis Orontem. [Ter] Sæpius, finitus numerus pro infinito, crebros enim fluct̄ facit Aquilo, vt Salustius, Crebritate fluctuū, vt Aquilo solet. [Ibidem] Ibidem, & vbi nā multi dubitant vbi debeat esse accentus, quia vbi & ibi naturaliter breues sunt, sed ratione finalitatis plerunq; producuntur in versu, nescientes hāc esse rationem, quia prononciationis causa contra vsū latinū syllabis vltimis, quibus particulæ adiunguntur, accētus tribuitur, vt musaq; ille ne, huiusce, & sic ergo & ibidem. [Apparet] Aliud est parere, & aliud apparere. Parere enim est obedire, vt, Paret amor dictis, Apparere autem, videri: vt, Apparet liquido sublimis in aere Nisus. Et hæc obseruatio diligenter custodiri debet, licet eam auctores metri causa, vel clausulæ. plerunq; corrumpant. [Rari] Vel propter maris magnitudinē, vel quia vna parierat nauis. [Nates] Prima verbi positio est nonas nāt, vnde est, Nare per æstatem liquidam & prima syllaba naturaliter longa est, licet Natate Na breuis sit in eadē significatione. [In gurgite vasto] Tapinosis est. i. rei magnæ humilis expositio, prudenter tamē Virgilius humilitatē sermonis epitheto subleuat, vt hoc loco Vasto addidit. Itē cum de equo loqueretur, ait Cauernas ingentis [Arma virum] Bene addidit virum, Arma enim dicuntur cunctarū artū instrumēta: vt, Cerealiaq; arma. Item, Colligere arma iubet: Item & alio loco dicēdum, Et quæ sint duris agrestibus arma. [Troia] differentia in hoc sermone est, & in sensu, & in syllabis. Nam cū prouinciā dicimus, & principale est nomen, breuis est Tro. quando autem non est principale, & deriuatio est, longa est Tro. vt, Troijs Aeneas. [Gaza] Perficus sermo est, & significat diuitias, est autē generis femini, vt Gaza letus agresti, quo exemplo apparet quoq; super fluo quæri a multis quemadmodū potuerit aurum natate, ne scientib. gazas. i. opes, dici omne quod possidemus. Iam validam &c. Vicit hyems Zeugma est ab inferioribus. Quod fit & a superiorib. & a medio, plerunq; & ad vtrūque respōdet: vt Troiugena interpret diuum, qui numina Phēbi, Qui tripodas Clarij lauros, q̄ sydera sentis, Ecce hoc loco Sentis, & ante dicta & sequētia cōcludit. [Ilionei] aniptosis est, p̄ geniti-

In puppim ferit: excutitur, pronusque magister
Voluitur in caput. ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agēs circū, & rapidus vorat equore vortex,
Apparent rari nantes it gurgite vasto:
Arma virum, tabuleque, & Troia gaza per vndas;
Iam validam Ilionei nauem, iam fortis Achatē.
Et qua vēctus Abas, & qua grandæuus Alethes,
Vicit hyems: laxis laterum compagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fathiscunt.

uo enim datiuum posuit, nam constat huiusmodi græca nomina datiuum singularē in diphthongum mittere, vt Orphei: nam illa solutio est, Cum Orphei dicimus, nec modo Ilionei possum⁹ dicere, astrin-ctum esse genitiuū, vt ipse sit qui & datiuus, quod & si forte contingat, non regula mutatur, sed Aniptosis fit, quæ plerunq; utuntur poetæ: vt

Vrbē quā statuo vestra est, pro vrbs, & Hæret pede pes, p̄ pedi [Vēctus] Qua vehēbatur significat. Et pro presenti participio qd nō habem⁹, prēteritū posuit. In Latino. n. sermone a passiuo verbo præsens participiū nō est, neq; ab actiuo prēteritum. sed quod vno verbo vel sermone explicare non possumus, aut circū locutione ostēdimus, aut si hoc nolumus participiū p̄ participio ponim⁹, sed vsurpatiuē, vt hoc loco factū est. [Vicit hyems] Hyems duas res significat, aut ips, aut vim vēti, ergo pro loco intelligendum est [Imbrem] imber dicitur humor ois, vt Lucr. Ex igni, terra, atque anima nascitur & imbrī. i. humore. [Fathiscunt] Abundatē aperiuuntur, Fatim enim abundanter dicimus, vnde & affatim. Hiscere autem aperire.

TALIA iactanti &c. [Etia hoc participium approbat Seruiam sententiam prius. i. timore frixisse Aeneam, nā ideo dī iactasse talia: hoc est quasi inutilia fuisse, quod timore captus esset, sicut se amentia captum p̄ p̄ amissam coniugem, attestatur in 2. sic. Quem non incusauit amens hominumque deorumque? [Stridens aquilone] Hic quarti venti principalis fit mentio: nam supra aliorum trium meminit. [Procella] procella autem dicitur vnda ventis immixta a procellēdo dicta. [Tum prora auertit] alij legunt, proram, vt sit procella auertit proram nauis & dat latus: qd si prora legendum est, erit prora auertit, pro auertitur, aut auertit sup. se. Sed diligenter Seruium, & Donatum perspicientes vocabula, facile intelligent. Donati verba sunt. Iactanti, adhuc loquenti interuenit vis fluctus, nec permisit explicare felices, qui in Troia perierunt. Se infelicem, quia in fluctibus sit periturus. [Hi summo in Fluctu] Fluctibus vario motu venientibus, aliæ erigebantur tumore fluctuum, aliæ, deprimebantur. [Ab alto] peritus locorum. Eurum dixit ducere in Syrtes ab alto, i. pelago. Aliter enim non posset, cum flatus habeat Orientis partibus, in quibus sunt Syrtes eo nauigia cogere, vnde potuit reuocare. Sex igitur naues alienatę sunt a ceteris, vna turbata premitur vbi erat Aeneas. Nunc casus octauę describitur. [Apparent rari nantes] vt compleatur id, submersasque obrue p̄. Perijt ergo Amycus, & fidus & in eius conspectu excusatur Orontes, qui non imprudentia, sed vi tempestatis perierit. In puppim ferit, hoc specialiter, cum eorum nominibus ponit, qui in ijs potiores nauigabant, & vno casu ferebantur. Omnes accipiunt inimicum imbrem. i. vna oīum causa, ac similis fortuna fuit. Ordo autem est. Aeneas sup. iactanti, i. dum Aeneas iactaret, idest inaniter, ac nequidquā effutiret talia, qualia, i. præmissa sunt, procella. i. vnda, & impetus aquarum stridens aquilone. i. vento illo ferit aduersa. i. ex aduerso, vt sit nomē pro aduerbio, aut ferit existens aduersa. i. ex aduerso, & opposito veniens, distinguenda autē sunt epitheta, ita vt alterum ante verbum, & alterū postponatur, quia vitiosum esset duo epitheta sine coniunctione media vni ab vna parte adijci. & tollit. i. erigit, & subleuat fluctus ad sideria, hyperbolicos. i. q̄ altissime pōt, remi, quibus, s. aduersantibus ventis, strictis velis incumbēbant, franguntur. s. a scopulis, tum. i. deinde prora. i. prior pars nauis, a proruendis aquis dicta, auertit, sup. se, aut auertit, pro auertitur, & dat latus, s. nauis, vndis. i. in vndas, mons aquæ. i. globus aquarū, præruptus. s. vi ventorū ab alijs aquis intercisus, insequitur cumulo, i. impulsu magno. hi. i. aliqui eorū, pendent. i. suspenduntur, in summo fluxu. i. maxime exaltato, & vnda dehiscens. i. magnum hiatū faciēs, his, i. alijs, aut aperit. i. aperire facit, his. i. alijs terrā inter fluctus, æltus. i. ebullitio, & feruor aquarū fuit. i. concitatur in morē furētis arenis. i. iter arenas Notus. i. vēs ille, vrget. i. torquet, & impellit, treis, sup. naueis, abreptas. s. a se, aut abreptas ab alijs in saxa latētia. i. occulta; q̄ saxa sup. existētia in medijs fluctibus Itali uocant aras. s. ppitias, appositorie immane. i. ualde magnū, & terribile dorsum. i. eminentē scopulū, sup. in mari summo. Eurū. i. alius uetus, ab oriēte flās, urget. i. impellit, tres

Tris,

Parere,
Appare
re.

tres. scilicet alias naues, alto. scilicet pelago, in Breuia, & syrteis. i. in Breuia vada Syrtium, quæ breuia dñr, quia breui spatio, hic profunda, illic arenosa, illic scopulosa sunt, miserabile visu. i. quæ res est miserabilis. i. miseratione digna visu. i. dum vñ, & Eurillus illidit vadis. scilicet breuib. illis, atq; cingit aggere, arenæ cōcictæ. scilicet quia dictum est, furit æstus arenis, vnam sup. nauem, septimam videlicet, quæ vehebat Lycios socios. scilicet Pādari olim, & Orontem fidum. scilicet Aeneæ ante oculos ipsius. scilicet Aeneæ, ingens pontus. i. valde magna pars ponti, & est totum pro parte ferit. i. incutit, in puppim, i. posteriorem partē nauis, a vertice. i. ab Aquilone, quia a vertice flat magister. i. director nauis. scilicet Leucaspis excutitur. scilicet e nauis, & voluitur pronus. i. præceps in caput: alt. i. sed fluctus. i. impetus vndarum, torquet. i. impingit, illam. scilicet nauem Leucaspis, ter. i. frequenter agens. i. impellens, & versans circum. i. per circuitum, & vortex. i. gyrus, vertigo, aut reuolutio aquarum, rapidus. i. oia secū rapiēs & attrahens, vorat. i. ingurgitat illam. nates. scilicet natantes, in gurgite. i. impetu aquarum, vasto. i. valde amplo, apparent. i. eminet, & vñ rari, ideo rari, quia in vasto gurgite, nam multum & paucum, magnum, & paruum, secundum philosophum, p respectum ad aliquid dicuntur. arma. i. instrumenta, virū, pro virorum, & tabule, super quas sedebant, aut quib. nanis cooperta fuerat, & gaza Troia. i. Troiana, hoc est opes, aut diuitiæ Troianæ, & vestes, & consimilia. (Est autem trissyllabum, & adiectiuum, Troius, Troia, Troium, cum Troia substantiuū dissyllabum sit: estque in substantiuo. i. duplex consonū: in adiectiuo vocale, & tamen prima producit, quia ē Troes, primam producit) sup. apparent, aut aguntur per vndas: hyems. i. tempestates pluuiosa, vicit. i. superauit, & a cursu suo eiecit iam validam nauem Ilioni, pro Ilionei (aut scribendum est Ilionei, vt sit diphthongus græca) illius oratoris, qui ad finē primæ orationem ad Didonem habebit, & vicit iam nauē Achata illius viri fortis, quod forte ad differentiam fidi dicit, vt dicetur ibi, Defessi Aeneada, &c. & sup. vicit eam nauem, qua Abas vir ille Troianus (scribitur vno b, quia priorē corripit, & facit huius Abanthi) vectus sup. illuc usq; fuerat, aut qua vectus, pro qua vehebatur, secundum Seruium. ego tamē quoties salua sententia, proprius potest haberi sermo, nollem figuratum dici (& sup. eam qua Alethes, vir ille grandæuus. i. grandis aui, hoc est senex, sup. vectus erat, pro vehebat, aut illuc usque vectus erat) cum iam oppressa eos non amplius uereret, quod n. quiescit, proprie non vehit, licet sustineat: tunc autem illisa scopulis sisti potuit, omnes. scilicet naues, accipiunt. i. admittunt ad se & capiunt, imbrem inimicum. i. aquam ma-

rinam infiliētem, ideo autem dicit inimicum, quia non desuper incumbentem, sed a latere ad orientem, nam (vt Seruius per Lucretium probat) omnis humor imber dici potest, verū tñ est, cur in illo Lucretiano imber ponatur, ratio, vt attendēti faciliter apparere potest, sicut & hic. Nam in morē imbris qui aliquñ a nautis vt aquam dulcem habeant, colligit, aqua guttatim intrabat, & ita erat species, imbris, sed inimici. quia imber coelestis, qui ab eis colligitur, amicus est, & cōmodus) omnes ergo accipiunt imbrem inimicum. i. incommodum, & molestum, & hoc compagibus. i. iuncturis compactis, laterum, laxis. i. dissolutis, ita vt per rimas, aqua influeret, & fatiscunt. i. affatim, hoc est abunde hiscunt. i. hiant, & aperiuntur rimis. i. p rimas, & ita nisi paulo post sedata fuisset tempestas omnes submersæ fuissent, quapropter sequitur. interea, &c.

Tum prora auertit] in Ro. lib. Proram, legitur, accusatio VAR. LECT.

casu, quanquam Seru. longa disputatione, auertit, pro auertit legendum censet Quare itidem, Prora, casu recto ponendum. IOAN. SCOP.

Hæc Maronis carmina, vt intellectu facilia interpretib. relicta non prætereamus. tres notus abreptas in saxa latetia torquet, saxa vocat Itali medijs quæ in fluctib. aras, Dorsum immane mari summo. Queritur quæ sint ista saxa, & cur vocat aras hæc saxa, siue scopuli sunt Aegates insulæ inter Sicil. & Afr. vbi Carthag. duce Hamilcare primo bello pun. a Q. Lutatio consule deleti fuerunt, aras vocant in medijs, fluctibus quia illic fœdera icta fuerunt inter Rom. & Carthag. qui Hamilcari tunc in l. rice monte Sicilia cum pedestri exercitu commoranti arbitrium de pace conficienda permiserunt. Pacis conditio fuit, vt Cartha. cederent Sicilia & Sardinia: Hamilcar animo repetendi comparato denuo exercitu cessit. Corn. Nepos sic ait, naues Penorum Lutatio superata apud Aegates insulas, quæ sunt inter Sicil. & Afr. L. Florus Lutatio Catulo consule tandem bello finis impositus apud insulas, quib. nomen Aegates: hinc Silius in l. Flore vires aut Aegates abolere parentum Dedecus, ac Siculo demergere se dera pōto. Hoc ē Virg. carmen in .i. tam professores, quam interpretes non modo negligenter, sed oscitantes quoque transeunt Teucrorum, & genti nomen dedit, armaque fixit Troia, vbi Troia. i. Troiana simpliciter exponunt. Nos tñ Troia. i. Troia na, in quib. depicta erat Troia. i. scrofa interpretatur Messalam sequentes: ait. n. Messala ad Valentinum: arma in tēplis fixis Antenor, id Troia. i. scrofa fuit, & ipse Antenor suam in aureo vexillo posuit, quæ verba tam cum Virg. congruunt, vt alter alterum enodare videatur: rimantibus etiam antiqua vrbis arma. i. insignia Patavij, antiquitus fuerunt scrofa.

lv. **I** Mis] Pene in imo voluit esse Neptunum, vt iam factam cognosceret tempestatē non incipientem vetaret [Stagna] stagnum dicit aqua stans sed nūc profunda maris significat, ab eo quod nō nisi nimia tempestate turbantur. Ergo stagna, & imis vadis refusa, aliud pendet ex alto, quia immobilis aqua in imo maris tantummodo est. [& alto prospiciens] aut ē mari erigēs caput, aut mari prouidens. [Placidū caput] Querunt multi quemadmodum placidum, si grauius commotus, quasi non possit fieri, vt irascatur vñ, propitius sit Troianis vno autem Epitheto more suo, habitum futuræ orationis ostendit. vt alibi vno sermone, tunc quasi fons caput. [Cœlique ruina.] i. tonitribus, quorum sonus similis est ruinis. [Nec latuere doli fratrem Iunonis, & ire] aut doli Iunonis, aut fratrem Iunonis, gemina ergo distinctio est. [Eurum ad se, Zephyrumque vocat] Per hos, omnes intelligi: isti enim sunt Cardinales. [Generis fiducia vestri] Aстреus enim vnus de Titanibus, qui contra deos arma sumpserunt, cum Aurora concubuit. vnde nati sunt venti secundum Hesiodum. Et hoc loco fiduciam pro confidentia posuit, cum fiducia in bonis sit, confidentia in malis, [iam cē-

Interea magno misceri murmure pontum,
Emissamque hyemem sensit Neptunus, & imis
Stagna refusa vadis: graulter, commotus & alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit vnda,
Disiectam Aeneæ toto videt æquora classem,
Fluctibus oppressos, Troias, cœlique ruina.
Nec latuere doli fratrem Iunonis, & ira.
Eurum ad se, Zephyrumque vocat, dehinc talia fatur.
Nept. Tanta ne vos generis tenuit fiducia vestri?
Iam cælum terramque meo sine numine venti
Miscere, & taatas audetis tollere moles?
Quos ego; sed motos præstat componere fluctus
Post mihi non simili pœna commissa luctis.
Maturate fugam, regique hæc dicite vestro:
Non illi imperium pelagi, seuumque tridentem,
Sed mihi sorte datum. tenet ille immania saxa,
Vestras Eure domos illa se iactet in aula
Æolus, & clauso ventorum carcere regnet,

lum, terramque] aut ordo est, Ausi estis sine meo numine tātas moles tollere, & cælum terramque turbare? aut certe illud est, quod tria hæc numina, licet diuisa imperia teneant, videantur tamen inuicem regni totius habere potestatem. sicut & ipsa elementa, quæ retinent, physica inter se quadam ratione iunguntur, quod & ipsum forum numinum sceptrum significant. Iuppiter enim trifido vititur fulmine, Pluton, Cerbero, Neptunus tridente. multi enim querunt cur modo Neptunus de alienis conqueratur elementis. [Quos ego] Deficit hoc loco sermo. Et congrue, quasi irati, & turbata mentis, vt alibi, Me me adsum. Similiter, Incipit effari, mediaque in uoce resistit. Teretius, Quem quidem ego si sensero. His enim affectibus tantum sermonis defectio congruit. [sed motos præstat componere fluctus] Prudenter ait, plus est enim innocentibus succurrere, quam nocentium delicta punire, [Præstat] Melius est: vt, Præstat Trinacrij metas lustrare Pachymi. Et notandus sermo: nam & per se plenus est, & tam accusatio iungitur, quam septimo. Dicimus enim & præstat illum, & præstat illo. [Post mihi non simili pœna commissa luctis] aut non simili pœna, id est non ea, qua Troianos Virg. Q 3 affeci-

ut tripes, tridens, bidentis nisi intelligatur ouis, esse datū mihi sorte. i. per sortem, quā Ioui cēlum, aut ignis, cum superiore aere Iunoni aer inferior. Neptuno mare, & Plutoni inferna obuenerūt. ille. s. rex vester, tenet saxa, immania. i. vasta, & valde ampla, nec cuiquam bonum afferētia, aut cedētia, ò Eure vestras domos, hoc est tenet saxa appositorie, vestras domos. Æolus ergo rex vester, iacet se in illa aula. i. regia, s. saxorum (& id ironicos) & regnet carcere ventorum clauso. i. postquā occluserit carcerem ventorum, q. d. cum illic tyrannidem, potius q̄ regnū haberet nec in dignos, qui nobili regi subijciātur, sed inuētos. Itaq; Neptunus ægre ferēs in suo regno qd. dā p̄ter auctoritatem suam gestum, cōtumelijs afficit ventos.

FLUCTIBVS oppressos Troas, coelique ruina] In Rom. qui-

dem lib. Ruinam, legitur. ut sit: Videt Neptunus oppressos Troas, cēliq; ruinam. Seruius tamē Ruina, ablatiuo, casu vna cum fluctibus agnoscit, & ita veterum librorū bona pars legit. Nam & imbres, & tempestas ea vento tonitru, & crebris ignibus horrenda coelitus incubuerant.

V E R V M est, quod adnotemus, parte hac fusius, ut quæ astruuntur, amplius vbertimque percipiant, qui modo non sint analphabeti, sicuti dicere consueuerunt Græci, aulam nuncupari animaduerto primo loco, quæ perflatum habeat. Nam hoc nomine semper apud Homerum hypærra. i. subdialia intelligūtur vbi esset Hercei Iouis ara Vnde δ' ἡν ἰαυλῶν-
vīgav dicimus, cum vtrinque perflatur regia aliqua, ex quo de Aeolo Virg. Illa se iacet in aula Aeolus.

DICTO citius] Non antequam diceret, dixit. n. Sic ait. sed citius quam dici potest. [Placat] Sub poetica licentia physicam quoque tangit rationem. Mare enim dicitur esse Neptunus, quem superius dixit grauitate commotum, quia tempestas erat. nunc ait, Placat, quia iam sedari ceperant maria. [Collectas] Aut nunc collegit ac fugauit aut antea ventis collectas fugauit. id est resoluit. [Cymothoe] Noīa deorum plerunque de causis sunt ficta ab elementis, quæ numina dici voluerunt maiores: ut, Cymothoe. i. curius fluctuum ἀνὶ τῷ θέντω κύμα. [Triton] Deus marinus,

Neptuni & Salaciæ deæ marinæ filius, ab aqua falsa dictæ. [Annixus] Antiquum est, ut connixus, quib. hodie non utimur. Dicimus enim adnixus, & cōnixus, sed & multa alia vsus contra antiquitatem vindicauit: illi enim Parfi dicebant, nos dicimus Peperi. Item nos dicimus Suscepi, illi autem Succēpi: ut Succēpitque ignem folijs [Leuat] Leues ac nauigabiles facit: ut, nostrumque leues quęcunque laborem. Et scire debemus prudenter poetam pro causis, vel tendere, vel corripere orationem, ut hoc loco periclitantibus Troianis, tota celeritate dicit esse subuentum. Contra in quinto libro, vbi nullum periculum est, latius describit placantem maria Neptunum. Item in secundo libro, quoniam imminet periculum, vno verso ait: Quo res summa loco Panthū quā prendimus arcem? [Perlabitur undas] Figura est, Quod enim non modo dicimus per præpositionem nomini copulata sequente verbo, antiqui vero ordine præpositionem detractam nomini, iungebant verbo, ita tamen ut esset vna pars orationis, & faciebant honestam elocutionem. Nos dicimus, Per undas labitur, illi dicebant, Perlabitur undas. Item, Per forum curro, & Percurro forum. Notandum planè, quod plerunque suum regit casum, plerunque ad ablatiuum transit. [Ac veluti magno in populo] Virgilius tempestati, populi motum comparat. Tullius populo tempestatem, pro Milone, Equidem cæteras tempestates & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum. Ideo autem Magno addidit, quia vbi frequens est populus, ibi & crebra seditio (Animis ignobile vulgus] id est stultum: ut contra nobilē animum prudentium dicimus. ideo etiam paulò post ait, Arrectis auribus. Sumptis enim translationem ab animalibus. [Vulgus] Et masculini generis, & neutri lectum est, generis neutri hoc loco: alibi masculini: ut, In vulgum ambiguas. Et hoc est artis ut masculino utamur, quia omnia latinā nomina in vs, exeuntia, si neutra fuerint, tertiæ sunt declinationis, ut pecus pecoris, si autem secundæ fuerint declinationis, masculina sunt: vulgi autem facit, non vulgeris, ut docti, clari. Vsurpatum tamen est ut neutrum genus sit propter vnum græcum nomē, id est pelagus. Cum enim pelagi, faciat neutri tamen est generis. [Furor arma ministrat,] Sic alibi, Rimanti telum ira facit. [Grauem] Venerabilem: unde & contemptibiles leues dicimus, & bene seruat circa hunc rhetoricam diffinitionem, cui dat & iustitiam, & peritiam dicendi: ut, Tum pietate graue, & Ille regit dictis animos. Orator. n. ita diffinitur, Vir bonus dicendi peritus. [Genitor] Venerabilis: ut, Tybri pater. Ergo

Poe. Sic ait, & dicto citius tumida æquora placat, Collectasque fugat nubes, solemque reducit. Cymothoe simul, & Triton adnixus acuto Detrudunt naues scopulo: leuat ipse tridenti, Et vastas aperit Syrteis, & temperat æquor, Atque rotis summas leuibus perlabitur undas. Ac veluti magno in populo cum sæpe coorta est Seditio, sæuitque animis ignobile vulgus, Jamque faces, & saxa volant. furor arma ministrat; Tum, pietate grauem, ac meritis si forte virum quem Conspectere, silent, arrectisque auribus astant; Ille regit dictis animos, & pectora mulcet; Si cunctus pelagi cecidit fragor, æquora postquam Prospiciens genitor, cæloque inuectus aperto Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.

uo plurali. [Secundo] Troianis obsequenti. Et tractus est sermo à sequentibus seruis. i. pedissequis secundis. Vnde & secundum fortunatam dicimus, quod secundū nos est. i. prope nos.

A S C E N S I V S.

Sic ait &c.] Docet quantum potuit Neptuni grauitate locuti auctoritas, docens id cæteros potentatus posse: dummodo decentem grauitatem teneant: sed priusquam ordinem ponam, præmittam Donati verba, quæ hæc sunt. [Dicto citius] Effectus statim apparet obiurgationis, & dilatae pænæ, ut dicto citius placidum fiat mare & omnium elementorum remouet iniuriam, ac veluti: hac comparatione datur occasio, ut ostendat cuius meriti, & grauitatis debeat esse, qui in ciuitate sua princeps est. Nam cum ventum est ad furorem, si virum præstantem meritis audiunt, eius dictis requiescant. [Seditio] Ut populus furens, motus grauitate viri, quiescit: sic mare auctoritate rectoris, quieuit. [Celo ap̄to] Quia dixerat, eripiunt subito cælum. Liberavit igitur a tempestate Troianos, Neptunus: sed euenus aliud attulit. Nam illos in Lybiam terram inimicę Iunonis detulit. Ergo in casum deteriorē deuecti sunt, Hæc ille. Ordo est. Neptunus, sup. ait sic, ut præmissum, & placat. i. sedat, æquora tumida. i. inflata. & procellosa: citius dicto. i. quam dici posset: & fugat nubes collectas. s. a ventis, ut tempestatem citent, & inducit solem. i. solis aspectum amotis. s. nubibus, Cymothoe. i. nymp̄ha, significās fluxū currentem: & Triton deus ille marinus, annixus. i. annitens simul detrudūt scopulo, super quē. s. sedebant. naues. s. Troianorum, ipse per emphasim, q. d. & deus, & rex leuat. i. erigit, s. naues, tridenti. i. tridente sceptro, & aperit Syrteis vastas. i. capaces & valde amplas, & temperat. i. temperatum, & tranquillum reddit æquor, atque perlabitur molliter percurrit summas undas. i. lummitatem vndarum, rotis leuibus, i. more rerum leuium celeriter motis Ac, pro, & veluti: i. quēadmodum, cum. i. quando seditio est coorta sæpe. i. quod sæpe fieri solet, in magno populo. Et vulgus ignobile, quasi sine nomine, & incognitum sæuit. i. sæuitiam, & ferocitatē suam ostendit, animis. i. voluntatibus, aut animositatibus, & faces volant iam. & saxa volant iam. i. præcipitanter iaciuntur, furor. i. vehemens: nimorū motus: ministrat arma. i. id sibi quisque assumebat, quod furor accipere suadebat, & ita p̄ furorē omnia arma propria visa sunt, tum. i. tunc si, s. populi conspectere forte, quem. i. aliquem, aut quemuis virum grauem, pietate, i. religione & obseruantia in deum, ac meritis: si dico cōspexere talem virum, ipsi silent, & astant auribus arrectis. L.

Virg.

Q 4 ad

ad audiendum. Ille. f. vir gravis, regit dictis. i. ordinatione animos. f. vulgi, & mulcet pectora, sic. i. eodem modo cunctus fragor. i. vehemens crepitus generatus ex fractione vndarū pelagi. i. maris, cecidit. i. sedatus est, & refedit postquā genitor. f. Neptunus (quem patrem vocat, aut venerationis causa, aut quia omnium pater à physicis dicitur, sicut in Georg. 4. dixit Oceanumq; patrem rerum; & præcipue in mari pater vocat) prospiciens. i. procul inspicies, æquora. i. maria, & inuectus. i. qui

inuehebatur, coelo aperto, amoris. f. nubibus, flectit equos. f. marinos & volans. i. celerime percurrans, curru secundo. i. secundo flumine & prospere, & commode currente, dat, f. equis lora, i. habenas ex corio secundum Seruium, qui vult curru, esse datui casus, vt ordo esset, & volans dat lora secundo curru, idest secundum eum Troianis obsequenti, vt sit metaphora à pedissequis, ait (secundo) comodo, quia secundum fluctu currenti.

SARV.

Defessi Aeneadae] Nunc Troianialiquando Romani, vt Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant. Cursu] Aut secundū quod superius diximus, Proxima cursu. f. cursui, Aut contendunt cursu petere. Et est septimus casus, [Vertuntur] A proposito itinere, hoc est ab Italia. [Est in secessu longo] Ex Topothesia. i. fictus secundum poeticam licentiam locus. Ne autem videretur penitus a veritate discedere. Hispaniensis Carthaginis portum descripsit, Cæterum hūc locum in Africa nusquam esse constat, nec incongrue propter nominis similitudinem posuit. Nam Topographia est rei veræ descriptio. [Secessu] Sinu Secreto. [Locus] Subaudi quem, vt superius, Vrbs antiqua fuit. Et sciendum est, quoties premitimus nomen cuiuslibet generis, interposito pronomino, sequitur nomen alterius generis medium illud pronomen, proprii nominis genus sequitur, vt Sallust. Est in carcere locus, quod Tullianum appellatur. Ecce proprio iunxit, non appellatiuo. Tullianum. n. proprium nomen est, carcer appellatiuum. Si autem utraq; nomina appellatiua fuerint licenter cui volumus, respondemus. [Inq; sinus scindit sese vnda reductos] Diuidit se vnda in sinus reductos. i. replicabiles, [Gemini] Pares, similes; interdū & duos significat, [Minantur] Emittunt: vt Minasque murorum ingentes. Item: Ista vsque minatur. [Sub vertice] Hoc est circa radices montis, quæ ad rectam lineam suscipiunt cacumen. i. verticem. [Tum siluis scena coruscis] Siluis coruscis, hoc est siluarum coruscarum. i. criptantium, vt Iuuen.

Longa coruscat Sarraco veniens abies.

Et posuit septimum pro genitiuo, vt superius. Pulchra prole. [Scena] Inumbratio. Est dicta scena, ἀπὸ τῆς σκῆνης. Apud antiquos. n. theatralis scena parietem non habuit, sed frondibus ymbracula quærebant, postea tabulata componere ceperunt in modum parietis. [Horrenti] Horror plerunq; ad odiū pertinet plerunq; ad venerationem, vt hoc loco. sic Lucan. arboribus suis horror inest. [Atrum nemus] Tropus est, per atrum, nigrum ostendit, per nigrum, ymbrosum per ymbrosum densum. i. frondibus plenum. [Viuo] Naturali: vt Viuo pteruehor ostia saxo. [Nympharum domus] aut verum dicit, & est historia, aut ad laudem pertinet loci. Talis, inquit, locus est, vt domus credatur esse Nympharum. Hic pro illic more suo. [Anchora morsu] hoc nomen cum in græco, vnde originem, ducit, aspirationem nō habeat, in latino aspiratur, quod est contrarium: nam magis Græcorum est aspiratio. Sed hoc in paucis nominibus inuenitur. Morsu autem de anchoris bene dixit, cum alio loco inueniamus. Tum dente tenaci anchora fundebat naues. [Telluris amore] Cuiuscunque post pericula, vnde & superius dixit: Quæ proxima littora cursu Contendunt. Et paulo post infert, Optata potiuntur Troes arena. Tellurem autem pro terra posuit cum Tellurem deā dicamus, terram elementum, vt plerunq; Vulcanum ponimus pro igni. Cererem pro frumento, Liberū pro vino. [Arena] qritur habeatne nomen hoc aspirationem. Varro sic diffinit, Si ab ariditate dicit, nō habet, si ab herendo, vt in fabricis videmus habet, melior tamē est superior etymologia [Sale tabetes] ma-

*Defessi Aeneadae, quæ proxima littora, cursu
Contendunt petere: & Libya vertuntur ad oras,
Nept. Est in secessu longo locus; insula portum
Efficit obiectu laterum: quibus omnis ab alto
Frangitur, inque sinus scindit sese vnda reductos.
Hinc atque hinc vastæ rupes, geminique minantur
In cælum scopuli: quorum sub vertice late
Æquora tuta silent; tum siluis scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra.
Fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum;
Intus aquæ dulces, vinoque sedilia saxo,
Nympharum domus. hic fessas non vincula naues
Vlla tenent, vnco non alligat anchora morsu.
Huc septem Aeneas collectis nauibus omni
Ex numero subit, ac magno Telluris amore
Egressi optata potiuntur Troes arena:
Et sale tabentes artus in littore ponunt;
Ac primum silicis scintillam excudit Achates,
Suscepitque ignem folijs, atque arida circum
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tunc Cererem corruptam vndis, Cerealique arma
Expediunt fessi rerum, frugesque receptas
Et torrere parant flammis, & frangere saxo.*

hostium duce acceperat. Item: Et si fortes fueritis in eo, quem nemo sit ausus defendere. Aut Rapuit, raptim fecit flammam in fomite, idest celeriter [In fomite] Fomites sunt assulae ex arboribus dum ceduntur excussæ, dictæ quod in opere occupaticibus potuque confouentur. At Opilius exustas iam vites vocari existimat fomites. Alij vocari putant scintillas quæ ex ferro candenti malleis excutiuntur. dictæ autem ita quia igni sunt conforte, pari modo assulae quæ sunt securibus excussæ. [Corruptam vndis] Aqua emolitam. [Cerealique arma] Fugiens vilia, ad generalitatem transit, propter carminis dignitatem, & rem vilem auxit honestate sermonis, vt alibi, ne lucernam diceret, ait, Testa cum ardente videret Scintillare oleum, Et sciendum est iudice Euphonia dici Cerealiam, vel Cerialiam: Typhoea, vel Typhoia, Cæsareanus, vel Cæsarianus. In his ergo licentia deriuationis est. [Fessi rerum] Hoc est penuria fatigati. Et fessus generale est, dicimus enim fessus animo, vt, Ter fessus valle refedit, & fessus corpore, quod magis est proprium. Et fessus rerum à fortuna venientium, vt hoc loco. Epitheta enim nunquam vacant, sed aut ad augmentum, aut ad diminutionem, aut ad discretionem, poni solent. [Fruges] Generaliter fruges omnes dicuntur, & errant qui discernunt frumenta a frugibus. Nam Cicero ait, Oler, & frugum minutarum, cum de leguminibus diceret, vt ostenderet etiam frumenta, fruges vocari, frugum autem nomen tractum est à frumine, idest ab eminente sub mento gutturis parte. [Receptas] Liberatas, vt Medioque ex hoste recepit, idest liberauit. [Et torrere parant flammis & frangere saxo] Multi Hylteron proteron putant, non respicientes superiora, quia dixit vndis Cererem esse corruptam, quam necesse fuerat ante sicari. Qui etiam tamen contra hoc illo se tuentur exemplo: Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo. Et voluit etiam hic Hylteron proteron esse, quod falsum est. Nam & hodie sicari ante fruges, & sic frangi videmus. Et quia apud maiores nostros molarum vsus non erat, frumenta torrebant, & ea in pilas missa pinsebant, & hoc erat genus molendi. vnde & pinsores dicti sunt, qui nunc pistores vocantur. Pinsere autem dici Persius probat: vt, A tergo quem nulla ciconia pinxit.

Defessi

SC. DEFESSI] Describit portum in quem sese receperunt Troiani, potissimum, qui Aeneas tunc coniuncti erant. Nam ceteri, ita dispersi erant, ut nesciret Aeneas viuerent nec ne, sicut & illi de ipso dubitabant. Fecit autem aptam digressionem in descriptione portus, seu statione, ut verosimile sit naues Aeneae potuisse illic abscondi, dum naues Ilionei, ac sociorum, à Tyrijs igne peterentur. Sane accuratius adnotandum est, quae naues cum Aenea receptae fuerant. Donatus dicit septem, quas Vir. receptas dicit fuisse vnam, in qua ipse Aeneas erat, & tres de saxi, & tres de Syrtib. ereptas, de quibus videlicet dictum est, Treis notus abreptas in saxa latetia torquet Treis Eurus ab alto In Breuis. & Syrtes. Sed incidit quaestio de Achate, qui hic Aeneae comes datur, & rum non erat in illis nauibus: nam dictum est, Iam validam Ilionei nauem iam fortis Achate. Vicit hyems, &c. unde aut dicendum est, non eas septem fuisse, quas Donatus commemorat, aut duos esse Achates, alterum quae forte appellat, alterum quem fidum, ut sint epitheta discretiua, nam vñ ille fortis Achates fuisse in cōicatu Ilionei Gyge, Cloanthi, Caici, & Oratis. Sed audiamus Donatū cuius verba sunt, [Defessi] Licet fessi nitebantur proximam terrā attingere, ne interea aliquis casus emergeret. [Cōtēdūt] Ostēdit cursus difficultatē, quem fessi cōplere nitebantur maxime quia in aqua difficilior gressus est, pperantibus cursū [Est in secessu] Loci hāc descriptio negotio necessaria est. Placiditas. n. fuerat pelagi procreanda pp corruptas naues. Hanc praebebat obiectus laterum. Secretum vero proficiebat, q̄a cauendū erat pp regiones incognitas. Hoc dabat lōgitudo secessus, Nympharū domus, aquarū copia praestat, Sūt & defensacula aduersus solē, antrū, & nemus. Tantaq; erat opportunitas loci ut naues anchoris nō essent retinēda. [Ab alto] A mari. mira igitur breuitas quae cōtineat omnia necessaria. Cum autē locus cōtineat quatuor partibus, ponit duo latera & ingressū quartam deinde partē posuit, Fronte sub aduersa. Semper aut loca sic poeta describit ut ingrediēs, sic facit Sallust. Quae oīa mutabunt, si ut recedēs scribat. Addit autē descriptioni, duos altos scopulos, ut sic vñquaq; lat⁹ p̄spect⁹ in pelag⁹ appareat ad inq̄redas naues ab Aenea separatas. Opacitas aut, ut min⁹ ab externis cōspiciat, facit. [Septē] Vna ī qua ipse erat, tres de saxi, tres de Syrtibus, ereptae [Optata] Quia cōtraria in p̄turbatione pelagi viderāt, cum nauigia ad imum vsque deprimebantur. [Tabentes sale] A contrario. Sal. n. conseruat. Sed inuentus est casus, ut tabescat sale, qđ seruari cōuenit. Aqua, n. maris quamuis salia, admittit corruptionē. [Achates] Achates ignē fieri curabat, ut madidas fruges torreret, ut sic siccate frāgi possent. Nō ergo est praeposterā ordinatio. Neque dixit coquere, sed torrere. Nā meminerat dixisse: Omnes accipiūt inimicū imbrē. Ordo est. Aeneadae. i. Troiani, sub Aenea principe Italiam petētes, & ab eo denominati, defessi. i. multum fessi, & defatigati ex longa cōtra vētos, & pcellas reluctance contendūt petere cursū. i. per cursum (quo verbo ostenditur q̄ separata sit terra nauis deprehensis. etiā ut defessi, currere faciant naues. Sane mallem, cursu ablatiui, quā datiuī casus censeret: atque ita non dicam, quae proxima cursu) ea sup. litto- ra, q̄ sup. erant proxima, i. vicinissima, quia nullo discrimine habito, quae prima occurrerent constituerant petere, & vertūtur ad oras. i. extremas regiones Libyae. Iad eā partē vbi Carthago. Locus est in longo secessu. i. tractu ad quē licet secedere. i. seorsū ab alijs incedere, supp. quē, aut de quo, insula quae

illic interstita iacet, efficit portum, i. speciem portus, obiectu, ex obiectione, seu appositorie laterū, i. quia duo latera habet opportune opposita quibus. f. lateribus omnibus vnda. i. impetus aquarum, frangitur. i. separatur, ab alto. i. profundo, seu medio maris (illic enim profundū est) & scindit. i. diuidit se, in sinus. i. angulos littorum reductos. i. replicabiles, quia non progrediuntur aquae pp latera, & quia vastae, i. valde amplae rupes, quae pro. i. scopuli gemini. i. duo saxa aequaliter emine- ria in aquis, minantur. i. minas, hoc est eminēcias suas exten- dunt in coelum. i. versus, aut si hyperbole est, in coelum vsque hinc, & hinc. i. ab vtraque parte, aut gemini scopuli minantur in coelum. i. quia tā alte protenduntur, videntur minare se ca- suos in suspicientes: nam his qui altissimos scopulos suspi- ciunt, vñr summitates eorū nutare, & casum minari, sub quo- rum. f. scopulorū vertice, i. summitate reflexa, & prominente, hoc est in radice, & pede scopulorum vbi ab impetu aquarū partim exhaustae sunt, & vertex super incumbere videatur, his qui ad radicem sunt, sub vertice ergo scopulorum, silent aequora tuta. f. ab incursu ventorū, & pcellarū, quia venti ac- cedere nequeant, & omnis aquarum impetus priusquam eo perueniat, frangitur, tum. i. insuper ut praeterea scena. i. um- braculum, aut inumbratio coruscis siluis, i. habens siluas co- ruscas. i. crispantes imminet. i. incumbit desuper, & hemus atrū vmbra horrenti. i. cōtremēti leui agitatione ventorū, aut horrenti, i. placida, ut sentit Seruius appositorie atrum. i. qđ atrum nemus est, & quasi antrum imminet sub fronte aduer- sa. i. apposita, & hoc scopulis pendētibus. f. in morem antri. Intus in medio scopulorū, sunt sup. aquae dulces, & sedilia saxo viuo. i. natural, appositorie dom⁹ nympharū. i. q̄ nymphae habitant, aut tam amēna, ut digna sit à nymphis habitari. Vlla vincula non tenēt hic. i. hoc loco naues fessas, q̄a sponte tenē- tur & vlla anchora. i. instrumentū vncis dentib. quo in terra nō saxosa naues fessas, aut fluctu agitatae, nautae allegant, nō alligāt sup. eas morsu vnco. i. dēte incuruo, qui terrā dū extra hit, erodit, & quodāmodo mordet Aeneas subit huic. i. ad hūc locū, aut portum, septem nauibus collectis, ex omni numero & Troes egressi magno amore telluris. i. terrae potiuntur are- na optata, i. quam in periculo tanto optauerant, & ponunt, i. reponunt in littore artus. f. suos tabentes sale. i. aspergine a- quae saliae, ac Achates virille fidus (alludit tamen ad lapidem) excudit primū. i. vbi primū in terram descēderat scintillā silicis, i. particulā ignis quae erat in filice, aut in uenis silicis, & su- scepit. i. lente cepit, aut sursum cepit (uis. n. ignis semper ascē- dit) ignē folijs. f. deficcatis, atq; dedit circū arida nutrimenta. i. cōbustibilia, sicca, & rapuit flāmā. i. rapidā facit flāmā, i. fomi- te. i. quae ut dī radicaliter, & originaliter erat in fomite, aut ra- puit e fomite, hoc est in illo quo ignis fouebat flāmā ad se (& neutro modo est solēcophanes: nā nō rapuit in fomite, sed eā q̄ erat in fomite rapuit ad se) tū i. deinde; Aeneadae. f. nō Aeneas q̄a vile ē ministeriū, fessi rerū. f. multitudine, aut aduersitate, aut rerū p reb. sicut felix animi. expediunt. i. expedire efferūt. Cererē. i. frumentū, aut panem, corruptā vndis, & arma. i. in- strumenta Cerealia. i. quibus Ceres. i. frumentū tractatur, aut quibus Ceres. i. panis fit, & parat torrere. i. deficcare flāmā. f. ab Achate exceptis, & frāgere saxo. i. pinsere, aut molere quo- dāmodo, non tamen proprie, quia molarū vsum nō habebāt.

Ac primū silicis scintillā excudit Achates] Antiqui libris, Scilicet, legunt datiuo casu. Et pro, Excudit, Excussit, habent.

VAR.
LECT.

SERVIVS.

Aeneas] Merita persona- rum vilibus officiis in- teresse non debent, quod bene obseruat vbiq; Virgi- lius, ut in hoc loco. Item in sexto cum diuersis officiis Troianos diceret occupatos ait. At prius Aeneas artes qui- bus altus Apollo Praesidet. Nisi cum causa pietatis inter- uenit, ut ad sepeliendum so- cios miscendo se operi horta- retur. Nec non Aeneas opera inter talia primus Hortatur socios, paribusque accingitur armis. [Scopulum]. i. speculam Et quando speculationem si-

Aeneas scopulam interea conscendit: & omnem Prospectum late Pelago petit, Anthea si quem Iactatum vento videat, Phrygiasque biremes; Aut Capyn; aut celsis in puppibus arma Caici. Nauim in conspectu nullam, tres littore ceuos Prospicit errantes, hos tota armenta sequuntur A tergo, & longum per valles pascitur agmen. Constitit hic, arcumque manu celeresque sagittas Corripuit, fidus quae tela gerebat Achates; Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentes Cornibus arboreis, sternit; tum vulgus; & omnem Miscet agens telis nemora inter frondea turbam. Nec prius absistit, quam septem ingentia victor Corpora fundat humi, & numerum cum nauib. equet.

gnificamus generis est foemi- nini: ut, Specula Misenus ab alta. Speculum autem in quo nos inuēmur generis est neu- tri: ut, Iuuenialis: Speculū ci- uilis sarcina belli. [Late pe- tit] In quantum potest. [Pela- go] In pelagus; ut, Inferretque deus Latio. [Anthea si quem] Aut Ordo est. Ascendit sco- pulum requisiturus Anthea, Capyn, Caicum, si quem vi- deat. Et vsus est hoc genere elocutionis, quo & Terent. qui dixit. Quod pleriq; omnes faciunt adolescentuli, & qui nihil tam contrarium, omnes enim generale est, plerique specia-

speciale. Ordo ergo est, quod omnes faciunt adolescentuli, ut animum ad aliquod studium adiungat, plerique equos alere plerique canes. Aut certe, quem vacat ut superius diximus, istas frequenter vacare particulas, ut ipse Vir. Phœbedu, res si qua diu mortalibus vlla est nemo dicit, si qua vlla, sed, si vlla, Vacat, ergo, Qua, Itē in Lucilio, Ecquem Pamphilum quæris. Quem vacat: nam de vno loquebatur. [Biremes] Naues habentes remorum ordinem geminum ut alibi Triplici pubes quam Dardana versu Impellunt. [In puppib. arma Caici] Quia nauigantium militum est mos puppibus arma religare ut alibi: Pacem orare manu, præfigere puppibus arma Errantes Pascentes, ut alibi Mille meæ Siculis errant in motibus agnæ. Ré vera enim dum pascuntur, vagantur. Et in septimo de Ceruo Errabāt siluis. [Ceruus] Cerui dicti sūt *ἀπὸ τῶν κεράτων*, idest à cornibus. Sciendum etiam latina nomina, græcam plerunque etymologiam recipere, sed cerui non sunt in prouincia proconsulari, adquam venit Aeneas. Aut ergo fictum est secundum poeticum morem, aut ob hoc dictum, quia heroicis temporibus vbique omnia nascebantur, ut ipse. Omnis feret omnia tellus [Tota] inter totum, & omne hoc interest, quod totum dicimus vnius corporis plenitudinem, omne de vniuersis dicimus, ut puta Totum auditorium habet scholasticos hoc est plenum est auditorium scholasticis. cū auditorium habet scholasticos. i. oia auditoria. Vsurpant tñ poetæ, & ista confundunt, ut hoc loco tota pro omnibus posuit, & contra pro toto omnem posuit, ut est, Omnemque reuertit per Troiā Statius. Et totos in penam ordine nepotes. i. omnes. Plerique deriuationem dicunt aut eo quod est tot totus, ut est ab eo quod est quot quotus. Sed illud notandum, quod in deriuatione mutat plerunque naturam: nam cum tot naturaliter breuius sit, totus producit, quotus vero secundum originem suam breuius remanet. [Agmen] Agmen proprie dicitur ordinata multitudo, ut est ambulantis exercitus, neque. n. in vno loco stas, agmen vocatur, aut si inuentum fuerit usurpatum est, unde bene adiecit Longū, ut incedentium ostenderet significationē. [Cōstitit] Cōstitit secundum naturā brevis est semper, excepto cū f, litera vel s, sequitur tunc, n. tantum producit, sicut in syllaba insula, insula [Corripuit] Aut de pharetra Corripuit, ut est corripit hic subita trepidus formidine ferrū. Aut ab Achate, ut eum secutum esse per silentium intelligamus, ut illo loco;

Ni iam pramissus Achates. Afforet.

Nunc repeto Anchises fatorum arcana reliquit.

[Gerebat] Aut tūc aut quæ gerere consueuerat, [Cornibus arboreis] Aut subaudi cum, ut illo loco. Atque Ixionei vento rota cōstitit orbis. i. cū vento Aut certe secundum supra dictam figuram Cornibus arboreis, pro Cornuū arboreorū. Melius tamē est ut cū subaudias. [Tum vulgus] Bene vulgus ductoribus intereptis. [Miscet] Perturbat, circūagit, insequit. [Frōdea] Pro frondosa posuit, plerunque. n. dum varietati declinationis, student poetæ, mutant proprietatem, nam frondeum est totū de frondib. ut totus Frōdosus vero est lucus. licet. n. abundet frōdibus, non tamen est de frōdibus totus, ut saxeus, & saxosus. [Quam septē] Bene definiuit numerum, necessitatis. n. est hec venatio, nō voluptatis, in qua plura requiruntur. [Victor] Hoc loco, propositi effector, ut est, Atque rotis insistere victor. [Fūdat humi] Per humū. Et est aduerbialiter positū; ut, Humi nitens, i. per humum. [Cū nauibus] Cacephaton in sermone, quod fit si cum particulam. n. litera sequatur. [Hinc] Proinde. Abutitur. n. aduerbio, more suo [Partit] Salust. ait; Prouincias inter se partiuerāt. Nam & partio, & partior dicimus. Et est verbum de his, quæ cū vtranque recipiant declinationem pro nostra voluntate, actiuæ tamen sunt significationis, ut punio punior fabrico fabricor, lauo lauor, quanquā tentauerit Prob. facere differentiam inter actiuam passiuamque significationem, ut dicamus, tondeo alterum tondeor ab altero. sed hoc in alijs verbis dicere non possumus, ut fabrico fabricor, pascō pascor: nā legimus Florem depasta salicti, & pascuntur vero dumos. Sūt autē alia verba quæ actiuæ declinationis significationisque sunt, ut cedo. Sūt quæ passiuæ, ut cedor. Inuenimus tamē actiuam declinationem habere passiuam significationē, ut vapulo, & cōtra declinationem passiuam, actiuam habere significationē, ut loquor, Hæc ergo ab illis caute segreganda sunt verbis [Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes] Ordo est, Deinde vina partitur, quæ Acestes dederat. Trinacrio Græcū

*Hinc portum petit & socios partitur in omnes
Vina, bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes
Littore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros;
Diuidit: & dictis merentia pectora mulcet.*

est propter tria *ἀκρα*, idest promontoria, Lilybeum, Pachynum, Pelorum. Latine autem triquetra dicitur. [Heros] Vir fortis, semideus, plus ab homine habens, ut ait Hesiodus.

*Ζῆς κρονίδης ποίησε δικαιότερον ἄρειον
Ἀνδρῶν ἡρώων θεῶν γένος, οἱ καλὲς ὅταν μίθῃσι.*

ASCENSIVS.

[ÆNEAS] Postquam cæterorum ministetia descripsit, tractat officium ducis. s. Aeneas qui de salute sociorum quos in summo periculo dereliquerat, sollicitus veritusque ne aut submersi sint aut in manus hostium inciderint, scopulum conscendit, unde cū naues prospicere non posset, videret tamen ceruos, cōuertit se ad eos capiendos, ut socijs receptis, epulum daret, eorumque & animos, & corpora reficeret. De qua re audiamus Donatum cuius verba sunt. Reliqui igitur seipsos curabant. Aeneas autem anxius de salute sociorum, labori non pepercit, sed altitudinem scopuli, ascendit. non ergo tantum ad prospectum descripta altitudo scopuli, quantum ad laudem Aeneæ. Qui aut non prospexit vim pelagi, aut de refectioe corporis nō curauit, & ut salutem sociorum procuraret, nullo victus labore, tantam altitudinē cōscendit. [Prospicit] Bis accipe, ut nauē nullā prospicit, sed tñ prospicit ceruos. [Gerebat] Vel tunc presens vel portabat Aeneas tela, quæ Achates intentus igni excitando reliquerat. Nō vidit naues, sed euentus ostendit ceruos, quæ res non ad venandi voluptatem, sed ad victus necessitatem, recepta est. Septem ergo maiores strauit, in quib. alimonie maior esset copia. Multos deinde paruulos interemit. Repræhendunt autē temerarij, quod poeta dixit. A tergo sequuntur, Error est interpretantium. Nā tres ceruos errantes in littore sequebantur armenta, alij per valles à tergo pascebantur. Ita ergo legitur. Prospicit tres ceruos, & hos sequuntur tota armenta. A tergo vero totum agmen pascitur, Ergo illi errabant, hi pascebantur, Neque. n. oēs errabāt, aut oēs pascebantur, sed alij errāt, subiecti oculis eius, alij fuerant post ipsū. Similis autē versus est, Thestylis, & rapido fellis messoribus, hoc est, & Thestylis Item: puppibus, & leti nautæ, & c. idest & pupibus. ipsi quoque numeri græcū, diuersitatem significant. De errantib. n. pluraliter dixit, de pascentibus vero ait, à tergo, & longum per valles pascitur agmē. Ergo in littore positos pluraliter dixit. In vallibus vero, pascit agmen. Huc accedit quod qui pascitur, non errat, & qui errat, nō pascitur. [Hinc portum petit] Peracta ceruorum strage, quæ Troianis satis sit remeat ad naues, [Bonus] Bonus ciuis, & bonus largitor. [Cadis] Prætermisso cadorum numero ostēdit vini copiam [Onerat] Ostenditur non quantum voluerit largitur datum, sed quātū Troiani ferre potuerunt. [Abeuntibus] q. d. præter id, quod manentibus dederat. Dictus, non poterant in maximo merore cibum capere. Ergo adhibenda consolatio erat; Verū à psona aliena à merore, sed hec i solitudine nō reperiebāt. Hæc igit subdit Aeneas, qui animi præstātia, merorē vincere poterat. Hic ita se gerit, ut neque se satis tristē ostēderet ne à consolatione illos deiceret, atque omnino doloribus immunem. Ne in sua causa omnino alienus videretur. [Mulcet] Nam grauissime inflictus meror penitus remoueri non poterat. Sumpto autē cibo, & vino, more humani ingenij, speratur animorum ventura relaxatio. Si au em hæc consolatio Phil. ab alieno fit, posset responderi Terentianum illud. Tu si hic Ber. sis aliter senties. Cum autem à socio malorum potest attente audiri. Hæc ille. Quib. addamus quæ in Seruij de Plerique, & Heroe interpretationem annotauit Beroaldus dicens. Ist hæc morosa nimis; Seruij distinctio, Terentij verba obscurat, & ex apertis facit nō aperta, ex nitidis sordida, ex manifestis ambigua: nam modus loquendi est apud eruditos, ut dicant plerique omnes, pro vna parte orationis, quod diligēter animaduertit Donatus apud Terentium, & curiosis auribus demonstrauit, scribens, quod plerique omnes, pro vna parte orationis dixerunt veteres, ut plus satis, allegatque illud Næuianū, Plerique omnes subigunt sub suum iudicium, hoc locutionis genus usurpant locupletissimi scriptores inter quos haud dubie numeratur Gellius, qui ita scriptum reliquit in primo. Plerique Versus istos ex Georgicis plerique omnes sic legunt, & alibi. omne

*Pleraque omnia veterum litterarum quæ sita,
Vultime diem sequentem, quem plerique omnes.*

Abaco,

Abaco, & latrunculis coterunt. Item, nimis concisus est Seru. in explanatione Heroum, nec absolutam expressit rem in nō parua significatione, audiatur itaque copiosissime docēs qui sint Heroes Augustinus li. 10. de Ciuitate Dei, his verbis, nōmē heroum à Iunone dī tractum, quod græce Iuno. Hera appellatur & ideo, nescio q̄s filius eius, scdm Græcorū fabulas, Heros fuit nuncupatus, hoc videlicet mysticum significante fabula, q̄ aer Iunoni deputetur, vbi volunt cum demonibus Heroas habitare, quo nomine appellant alicuius meriti animas defunctorum, Idem in 7. Inter lunę gyrum, & nimborū, ac ventorum cacumina, aeras esse animas, sed ea animo, non oculis videri, & vocari Heroas, & Lares & Genios, ex his liquido patet qui sint Heroes, & vnde nomen sortiantur. Trimegistus quoq. auctor est Heroas habitare inter aeris purissimā partem supra nos, & terrā, vbi nullus est nebulis locus. Minime prætereundem est id, quod Martianus Capella tradit in nuptijs Philologiæ. Heroas videlicet ab hera, quæ terra dī esse nuncupatos, ista, curioso interpreti, fuerant vestiganda & enarranda, nisi forte Seru. existimauit satis superq. esse, id quod tractabat mutilatum tradere, atque concisum, cum boni tamē grammatici officiū sit etymologias verborū, significataq. vberim explicare. Hec ille. Ordo autē est. Aeneas, conscendit interea; i. dū Aeneade fruges parabant, & cerealib. reb. intendebāt, & petit. i. dirigit late. i. in latum aut per latū omnē prospectum. i. totam virtutē prospiciendi, pelago. i. pelagus. (vt sit datiuus ad locum vt ēt Seruus sentit, qui antea vult esse accusatiui casus à nominatiuo Anteus. Erāt. n. Anteus ēt vnus ex Troianis sunt tñ quę velint esse aduerbium, sic vt postea, quæ quia composita sunt ex pronomibus retinent quantitatem, hoc est vltimam corripiunt; nam nomina dum aduerbia fiunt, quantitatem seruat, vt. antea, hodie, transuersa crebra &c. Vel sic petit omnem prospectum, si videat quem iactatū antea pelago i. per pelagus. vētis. i. à vento, sed prior cōstructio mihi cōformior vī, sicut & sequentiū hęc) ideo petit si videat. i. vt forte videat, aut vt experiat si videat, quem. i. aliquē iactum antea. i. paulō ante vento. i. à vento, & si videat biremes. sup. naues, quæ duorū remigum ordine impelluntur, Phrygias. i. Troianas aut Troianorum, aut Capyn, aut arma. i. insignia Caici illius Troiani, in celsis, i. sublimibus, puppibus. i. posterioribus partibus nauium, in quibus directores, quos patronos nunc vocant confidunt suntq. altiores cæteris, vt in tertio dī, Stans celsa in puppi. Seruius autē cēset particulam, quem vacare, & Antei nomen esse, sic; Si videat Antea iactatum pelago, & biremeis Phrygias iactatas pelago. Aut Capyn, aut arma Caici in celsis puppib. f. fixa) Nullam. i. non villam Aeneas, sup. non prospicit vllam nauem in conspectu, sed sup. prospicit treis ceruos errantes. i. libere pascentes, errantiū more nunc procedendo, nunc retrocedendo, nunc in transuersum diuertendo in littore (Eleganter omisit particulam, sed; nam non dices; Nullā nauem prospicit sed treis ceruos prospicit; verum sic. Nullam nauē prospicit, sed treis ceruos. Aut sic; Nauē non prospicit; treis ceruos prospicit) tota armenta. f. ceruorum reliquorū, quia gaudent gregatim pasci, & errare vsq. adeo vt (auctore D. Augustino) dū flumina transeunt, onera cornuum sequentium præcedentes, vicissim supportent) sequuntur ergo à tergo. i. directo tramite, ita vt non a latere, nam sequi non possent, licet non precise a tergo, vidimus tamē Donatum aliter sentire, qui nō vult vt a tergo dicantur sequi, sed agmen pasci a tergo per valles. (Quæres autē quomodo illic ceruos dicat poeta, cum secundum Herodotum ceruis, & apris omnis Libya careat, cum tamen habeat leones, elephātes, vīfos, serpentes, & asinos cor-

nua habentes. Ad hoc autē respondet (vt Seruius) aut in superiori Libya ceruus nō esse, in citeriore vero, in qua Carthago est, non deesse) & longum agmen. f. ceruorum pascitur per valles à tergo. f. trium ductorum, nam ductor, & agmen correlatiua sunt; nam agmen ab agendo dī, agitur, n. sed à duce, hoc est ab eo, cui ducēdi animus esse debet, licet agat; duces quoq. præuij ferē sunt, actores autē sequentes. Quæri posset, quomodo dicatur sequi, & pasci, sed notum est, quia pascentes incedūt, vnde, & pasci, & insequi, idem possent dici. Aeneas constitit i. firmavit, & repressit incessum hic. i. vbi vidit ceruos, & corripuit manu arcum, & sagittas celeres. i. quas celeriter emittere peritus erat, & Achates solebat: q̄ tela. i. quas sagittas (Eleganter, n. sequenti non præcedenti conformatur relatiuū) Achates fidus. f. comes, qui nusquam Aeneā dereliquit, vnde intelligēdū est, q̄ postquam ignem excuderat, relictis alijs ad humilia ministeria deputatis, Aeneam secutus sit, ad quod innuēdum additū est primum, vt. f. in primo ingressu, excuderit ignem, & postea Aeneam secutus sit, sicut etiam post refectionem corporis Aeneas comes ibit in disquirendis locis, quæ vero dicit eū celeres sagittas gestare solitum, posset idē intelligi hic fidus, q̄ supra fortis dictus est, vt eius nauis, prius dispersa, sed postea collecta, intelligatur, inter eas, de quib. dictum est. (Huc septē Aeneas collectis nauibus, omni. Ex numero subit) & sternit. i. prostrernit, primū ipsos ductores ferentes capita alta, cornibus arboreis. i. ramosis tū i. deinde, miscet. i. mixtim persequitur, aut re vera miscet, vt ad acies alludat quæ casu ductore misceri, & confundi solēt, nec in suo ordine persistere, miscet ergo. i. cōfundit vulgus f. ceruorū, & omnē turbā. i. turbatā multitudinē, agens i. persequens. f. eam telis. i. sagittis, inter nemora frondea, pro eo qd̄ est frondosa. i. inter siluas, aut arboreta, nec absistit. f. a persecutione, prius q̄ ipse victor, i. voti compos, fundat pro fuderit, humi. i. per humū, septem ingentia, id valde magna corpora. f. ceruorum, & æquet. i. æquauerit, aut æquaret. i. æquale fecerit, numerum. f. ceruorū prostatorum, cū nauibus quas septē collectas, supra meminit poeta. Hinc. i. ab hoc loco, aut facto, ipse Aeneas. f. petit portū, vbi videlicet socij erāt, & partitur f. ceruos in omneis socios, & diuidit deinde vina q̄ Acestes i. Sicilia, rex bonus. i. beneficijs onerat cadis. i. per cados, hoc est vasa vinaria, quibus oneravit naues, quæ quantū oneris poterant portare, tantum vini dederat, & quę ipse Heros. i. Princeps magnificus & heroica virtute præditus dederat. i. donauerat, abeuntibus. i. discedentibus littore Trinacrio, i. Sicilia, & hoc modo littore Trinacrio, regitur, à dictione abeuntibus virtute prepositionis, aut si ordo, est dederat littore Trinacrio more poetico, subtraxit appellatiuo prepositionem. Sicut ibi littore athena locant alij, & ipse mulcet, idest mitigat, & solatur pectora. i. sociorum moerentia, idest mēsta, ob casum consociorum: dictis, idest sermone sequenti, de qua re, sicut de alijs multis subtilissime locutus est Donat. vt iam vidimus.

V A R I A L E C T I O.

ANTEA si quem] In Longobardico, in Mediceo, & aliquot alijs antiquis exemplaribus. Si quem, legimus Quod elocutionis genus, aliorum etiam poetarum testimonio, Seruius agnoscit, sed &, Si qua, in veteribus libris aliquot scriptum animaduerti eamque lectionem a veteribus grammaticis defendi. [Hos tota armēta sequuntur] vetera aliquot exempla. Quos tota legunt. [Corpora fundat humi] In Roma. li b. in Oblongo, & aliquot alijs minime malis, Humo legitur, dandi casu, sed, Humi aduerbialiter positum, magis placet.

R. V.

O Socij] ordo est, d socij. reuocate animos, Bene autem socios dixit, vt se eis æquaret. [Ignari] Immemores. Et est Acyrologia. Ignarus enim est qui ignorat, immemor qui oblitus est. [Ante malorū] vñ est, vt alibi, Celi subterlabentia signa [O passi grauiora] Arte magna vñ, vult enim meminisse grauius morum, vt præsentia facilius tolerant. Et bene grauiora dicit esse transacta, vt futura ostendat esse le-

O socij; (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi grauiora; dabit Deus his quoque finem.
Vos, & Scyllæam rabiem penitusque sonantes
Acceſtis scopulos: vos, & Cyclopiæ saxa
Experti; reuocate animos, mœſtumque timorem
Mittite. forsan, & hæc olim meminisse iuuabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium; sedes vbi fata quietas
Oſtendunt; illic fas regna resurgere Troiæ.
Durate, & vosmet rebus seruate secundis.

uiora. [His quoque] f. sicut, & grauioribus. [Scyllæa rabiem] Exēpla pro negociorum qualitate sumere debemus, vt hoc loco in marinis periculis ponit peractæ tempestatis exempla. [Penitusque sonantis Acceſtis scopulos,] Idest valde, aut & valde sonantes, aut valde accessistis. i. iuxta. Et bene ait accessistis, non. n. passi sunt hæc pericula, sed his fuere vicini. [Cyclopeia saxa] Aut quę Cyclops in Ulyſsem iecit, aut

aut certe Siciliā dicit, in qua Cyclopes habitauerūt. vt ipse:
Centum alij curia hac habitant ad littora vulgo.

Possumus tamen Aetnam accipere: nam & ipse in tertio ait:
Nocte illa recti siluis immania monstra Perferimus.

[Mestumque timorem] Quod mestos, & sollicitos faciat, vt mors pallida, & tristis senectus [Mittite] Mittite, Et est tropus Aphæ resis, quomodo tem nere pro contēnere. [Forſan] Fortasse, fortassis, forſitan, forte, & fors vnum ſignificant, ſed varie pro metri ratione ponuntur. [Olim] Modo temporis futuri eſt. [Meminiſſe] Memini, & genitiuū regit, & accuſatiuū. Dicimus enim, & memini malorum, & memini mala. & iuſta ratione, nā memoria obliuio contraria eſt. Et obliuiſcor ſimiliter genitiuū regit, & accuſatiuū vt, Obliuiſcere cædis, atque incendiū, & obliuiſcor iniurias tuas d Clodi. Sic Tullius Cic. [Iuuabit] Futuri temporis eſt. Huius autem verbi præteritū perfectū anomalū eſt, nam cum primæ cōiugationis verba in tēpore perfectō, aut in aui exeat, vt amauit, aut in vi ſolutam, vt tonui, hoc verbum neque in aui facit, neque in vi, ſed vni vt iuiui, vt Lucanus.

Iuuat ſumpta, lucem iuuat dimiſſa poteſtas.

[Per varios caſus] Argumentū à compenſatione [Sedes quietas] Nō vacat qđ adiecit quietas, habuit. n. ſedes in Thracia, & in Creta. ſed nō quietas [Illic ſas regna reſurgere Troiæ] Figura eſt etiam antedicta, quo per contrariū aliquid intelligimus. Dicendo enim illic ſas, oſtendit alibi neſas, vt occurreret cogitationi ſociorū, ne fatigati tot malis quacunq; requirerent ſedes, quod etiam in quinto factū eſt, nauibus incenſis [Durate] Duri eſtote ad ſuſtinendos labores ſic Horat.

Vix durare poſſunt imperioſius aquor.

[Voſmet] Met *παρῆναι* eſt. Sciēdū aut eſt has particulaſ met, piā, te, vt, egomet, q ſpiā, tute, & ſimilia, ornatus cā poni. Sūt. n. aduerbia, q. l. quid. n. ab illis ſeptem reſeſſerit partibus, aduerbiū ſit neceſſe eſt. Itē quēadmodū probamus aduerbia eſſe, qā dicimus docte facio, docte feci docte feciſti, & mutato verbo remanet aduerbiū, ergo ſi ſic, & in iſtis particulis inuenimus, vt egomet, nolimet, vt mutatis caſibus, vel pſonis ea dē permaneāt, aduerbia ſine dubio ſunt, nulla. n. hoc alia pars orationis admittit. Notādum ſanē quot hę particulae plerunque naturam ſuam habēt non ſyllabarū. Nam cum te, & met longē ſint. tu temet dactylus inuenitur nec poſſumus harum partium naturam diſcutere, quia ſub regulis non ſunt.

Asc.

O Socia [neque] Oratio hac conſolatoria, in genere deliberatio conſtituta, grauitatis, & prudentia virum talē, qualis Aeneas eſt, decentis plena eſt. Nihil. n. prætermittit, qđ à prudenti, & eloquenti viro dici debeat, vt ex Donato diſcere poſſumus cuius verba ſunt, [O ſocij] ſ. laborū. Mira arte loquitur. Notat. n. odioſum illud eſſe laborantib. vtpote cuius cā vniuerſi trahebantur, per tot, & tā diuturnas calamitates. Poni ergo præmiū & ſocij laborum. q. d. qui nil ſine me paſſi eſtis, ergo debetis audire quæ dicā [Ignari] Mira conſolatio: nam cū odioſa ſit infortuniū dura cōmemoratio, exulcerans eorum corda qui paſſi ſunt, adiūgit poeta commorationi cōparationē vt dicta ipſa potius medicina ſint, q̄ exulcerationi. Nā enumeratio præteritorum malorum, ac grauiorū, oſtendit, ferenda eſſe præſentia. Addit, & ſuſtinendi cōſuetudinē, nutriſſe paciētiā. [Grauiora] Vt incōmodorū nouitas grauis peruerſi, ſic ferendi cōſuetudo quidquid acciderit facilius tolerat. [Dabit Deus] Vltro rīdet ſi quærent qñ hac mala inuenient finē, & poſt cōparationē grauat præterita, & læuat præſentia, & à gñali ad ſpecialē rōnem venit [Scyllā] In mari Siculo eſt locus horrendis ſaxis obſeſſus, Non autē mulier vſq; ad pubem humani corporis, inferius vero canib. armata. [Accetiſ] Oſtendit fortunę ſuffragio ex intima ſaxorum parte liberatos. [Forſan, & hac] Delectabit nos, cum ad proſpera venerimus etiā hac inter mala enumerare. [Olim] Tria tempora ſignificat. præteritū præſens & futurū [Durate] Quando per mala ad bona tranſeundum eſt, ſpe bonorum toleranda ſunt aduerſa, præſertim vbi ſpōdetur per breuiſſimum tempus ocium ſempiternum [Fata] ergo parendum eſt, nam illis obſiſti non poteſt [Illic ſas] Et euadendi, & perueniendi, ſpem pollicetur, & aſſerit Italiam ſolam eſſe quæ digna ſit, in qua Troiæ imperium reſurgat. Hæc ille, Ordo eſt, O ſocij. ſ. errorum, & laborum, per quam appellationem ſibi illos cōciliat, vt qui ſe illis parē exiſtimet. Ordo aut ſic cōferendus eſt. O ſocij reuocate animos, & c. nā cætera per parentheſim inſerta ſunt, quaſi dicat vt ſocij eſtis in aduerſitate volo ſocij ſitis in magnanimitate, tolerando aduerſa, neque

enim ſumus, i. nam certe nos nō ſumus ignari. i. immemores, Secundum Seruium, vt ſit acyrologiā. i. improprietas ſermonis, ſed meo iudicio, ſic dicit, vt Dido dicit:

Non ignara mali, miſeris ſuccurrere diſco.

Ignarus. n. eſt malorum, qui nunquā ea paſſus eſt, nō ſumus ergo ignari. i. neſci, ante malorum, vna eſt particula. i. malorū præteritorum, & quę ante hac paſſi ſumus O paſſi grauiora. ſ. mala, quorum Deus finē dedit, quia aliter non dicerent paſſi, ſed adhuc pati, vnde ſubinfert, Deus dabit quoque. i. et, his. i. malis minus grauib. finem. i. exitum, & terminum, ac deſitionem, qđ autem grauiora paſſi ſint probat dicens; vos, & .i. ſimul accetiſtis pro accetiſtiſtis, rabiē Scyllā. i. quæ inter Scyllā, & Carybdin eſt in mari Siculo, Cuius dextrū Scylla latus læuū implacata Charybdidis Obſidet, & ſcopulos ſonantēis penitus. i. valde, & quaſi penē intus, & hoc eſt cur Scyllēam rabiē dixit, quia ſonitu aquarum imitantur ſcopuli latratum canū rabiſorū, vos, & .i. ſimul experti eſtis ſaxa Cyclopeia, i. a Cyclopib. in Sicilia obſeſſa. O ſocij igitur, quia non ignari ante malorū & grauiora paſſi. (Eſt autem oratio intricata, quaſi à turbato animo prolata qualis erit in 2. huius vbi ſocios ad arma cohortabitur atque ſummū artificium eſt, vbi ab imperitis minus artis cenſetur) reuocate animos, quibus ſ. grauiora tuliſtis, vt, & hæc feratiſ, & mittite, i. deponite, & reiſcite, ac, omittite, timorem meſtū, qui vos meſtos facit aut meſtum. i. deteſtabilem, cū ſit timor approbandus, qualis erat dū in periculo fuerant, vñ dictū eſt. Extemplo Aeneæ ſoluuntur frigore mēbra iuuabit ſ. animo i. delectabit iucundū erit forſan olim, i. tempore futuro, vbi omnib. periculis deſuncti erimus, meminſſe. i. aut memorare, i. recitare, aut recordari, & .i. etiam hæc ſcilicet præſentia mala, quia iuuat euafiſſe mala, plus quā non incidſſe, vnde in tertio;

Iuuat euafiſſe tot vrbes

Argolicas, medioſque viam tenuiſſe per hoſteis.

Nos tēdimus in Latium i. in patriam vobis fatalem, vnde originē traximus, & vbi Saturnus latuiſſe perhibet, per varios caſus, & tot diſcrimina. i. pericula rerū, ſas eſt. i. a fatiſ permiſſū regna Troiæ reſurgere. i. reparari, & renaſci illic. ſ. in Latio nō in Creta, nō in Delo, non in Sicilia, vbi fata. ſ. deorū præordinationes, & voluntates nobis præſata. i. vaticinio ſignificata, oſtēdūt, ideſt indicant vaticinio multorum, vt in tertio dicetur. ſedes quietas. i. immutandas, quales nō erant in Creta, de quibus in tertio.

Mutanda ſedes, non hæc tibi littora ſuaſit Delius, &c.

Durate. i. perdurate, aut durate animos veſtros contra mala, & ſitis duri ad tolerandos labores donec obtinueritis, ſedes quietas iuxta oracula Penatum, qui vobis dixerunt, vt recitabitur in tertio huius.

Dardanida duri, qua vos à ſtirpe parentum

Prima tulit Tellus, eadem vos ſbere leto

Accipiet reduces; antiquam exquirite matrem.

Et ſeruate voſmet. i. voſipſos, rebus ſecūdis. i. proſperis, poſt aduerſas, quę nunc vos premunt. & eſt ſententia ſane moralis, & cuius facile eſſet ad allegoriam transferre, vt per Latium, patriam cœleſtem intelligat ad quam per caſus varios, per tot diſcrimina rerum, tendimus, & ſedes vbi fata quietas oſtendunt.

Vos, & Cyclopea ſaxa] Antiqui plerique libri. Cyclopeia, pentaſyllabum legunt. [Sedes vbi fata quietas Oſtendunt,] In peruerſi libri legere eſt, Quietis, quippe nobis.

Cogita, primis quinq; libris non fere aliud agi, quā quo pacto ſapiens ab humanis interim ſequeſtratus aium politicis ac purgatorijs emaculet virtutibus. Hoc ipſum ſignificat atrox in primo tempeſtas. Didonis conuiuium in quo rationalis anima obruteſcens corporeis fontibus, & vitiorum incentiuis rationis luminibus ſeſe ingerētibus, illa penē reſtincta ſui obliuiſcentur, & ad corpora reuoluitur tota, Aetuationes hæ ſunt animi ad procinctum tendētis, & ad originem properantis. Quod illa verba abunde ſignificant.

Per tot diſcrimina rerum

Tendimus in Latium, ſedes vbi fata quietas Oſtendunt.

Ego Latij nomine, ſtatum purgati animi intelligo, qui deſecatus, & à mundana aſpergine preſſe pureque deterſus eſt. Cuius illa ſunt munera præceſſa, vt docuit grauis auctor Plotinus, Solā noſſe diuinā, cupiditatum obliuiſci penitus; perturbationes ignorare.

*Vt ſi fractus illabatur orbis,
Impavidum ſeriant ruina.*

Voce

Voce refert] Pleonasmus est qui fit quoties adduntur sup-
flua, vt alibi, Vocemque his auribus hausi. Terent. His
oculis egomet vidi. [Curis] Cura dicta eo q̄ cor vrat. denique
paulo post ait: Premit altū corde dolorem. [Aeger] Aeger est
& tristis, & male valens. Egrotus autem siue egrotans tantū
modo male valēs. [Spem] Lætitiā. Et est crebra apud Vir. fi-
gura, quæ fit quoties signatur
ab eo q̄ præcedit, id q̄ sequi-
tur. Nā spem lætitiā sequitur,
spes vero in vultu non vī, sed
lætitiā. Hæc aut figura, & ver-
sa vice fit, vt intelligamus ab
eo q̄ sequit id, q̄ præcedit, vt
Meriteq; expectet præmia pal-
mæ. Palmā pro virtute posuit,
primum meretur, & palmam
post accipit. [Prædæ] ad præ-
dam, vt, Inferretq; deos Latio.
[Accingūt] Studiose parant. vt
alibi, accingunt operi. Accin-
ctos, n. indultrios dicimus, vt
Horat. Altius ac nos præcincti
sumus. Sicut cōtra negligentes
discinctos, vocamus, vt. Discin-
ctos Mulciber Afros. [Dapi-
busq; futuris] Ambitiose dixit
q̄ sint ceruidapes future. Ter

*Talia voce refert, curisq; ingentibus eger
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
Illi se prædæ accingunt, dapibusq; futuris:
Tergora diripiunt costis, & viscera nudant:
Pars in frustra secant, verubusq; trementia figunt:
Littore ahena locant alij, flammisque ministrant.
Tum victu reuocant vires; fusique per herbam
Implentur veteris Bacchi, pinguisque ferina.
Postquam exempta fames epulis, mensq; remotæ,
Amisos longo socios sermone requirunt,
Spemq; metuemq; inter dubij, seu viuere credant,
Siue extrema pati, nec iam exaudire vocatos.
Præcipue pius Aeneas nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, & crudelia secum
Fata Lyci, fortemq; Gyan, fortemq; Cloanthum.*

inedia laborauerant. Tergora eodem tpe, alij detrahebant
coria. Alij, anteq̄ tota corpora apparerent, rescabant, partes,
& vt plenam properationem ostendat addit. [Verubusq; tre-
mentia figūt. [Hoc est quibus adhuc aliquid spiritus teneretur. [Athena] Aquam imponebant igni, vt elixam facerent car-
nē. Hæc coquēdis visceribus celeritate præstat. Deniq; epulis

paratis, vires labore, & fame
perditas reuocant, [Fusiq; per]
aduersariorū obliti erat, vt fusi
p herbā plus cibi ingererēt, q̄
refectio postulabat. Hoc autē
præstitit persuasio consulti re-
gis. [Ferina] per se suavis caro
est hæc sed additur pinguēdo,
vt suauior animos appetentiū
irritet. Vino aut accesserat gra-
tia, a tpe, qualitate, & quanti-
tate. Nā & vetus, & optimum,
& abundas fuerat. Hinc dixit:
Implentur veteris Bacchi [Post-
quam exempta] Fame, & lassitu-
dine oppressos, nullius cura tū
gebat, Refectis vero, venit in
mentē recordatio sociorū quo-
rum cū de morte incerti essent,
erant inter spē vitæ, & metum
mortis. Aeneæ aut maior ponit

uirtus, q̄ nec cibū sumpsit, nec dissimulare a perditis potuit,
nec eorū curā posuit, qui supereūte poterāt, [Secum] Nā apud
alios spem vultu simulat. Ordo est. Aeneas, su. refert. i. recitat,
& exprimit talia, uoce. i. sermone uocali, cum alia longe refer-
ret sermone mentali, & ipse eger. i. saucius. & dolore affectus,
ingentib. i. ualde magnis, curis. i. sollicitudinibus, cor eius urē-
tibus, simulat. i. fingit, (nō. n. oīs simulatio uitiosa est, unde &
saluator finxit se longius ire) per similitudinē indicat & præ-
se fert vultu. i. dispositione faciei, qua uoluntas prodi solet,
spem. i. melioris euentus, aut rerū recuperandarū, & premit
corde. i. in pectore, altum. i. profundum dolorem. Illi. i. socij
eius sic consolati, accingūt. i. apparant se prædæ, i. ad prædā
parandā, & diripiunt. i. raptim distrahunt, costis. i. ceruorum
ab Aeneā occisorū futuris dapibus, idest ad futuras dapes, aut
appositorie quæ erant futuræ dapes tergora. i. pelles, aut cu-
tes tergorum & pro. i. nudant viscera, idest carnes interiores.
vī tū leuiorū partes expressisse poetā, nā tergora. i. quibus
tergora tegunt diripiunt. i. vno tractu abstrahūt, sed pelles q̄-
bus viscera. i. intestina obteguntur, non tam faciliter, abstra-
hūt, vnde nudat, dixit: Pars. i. sociorum. i. partim socij secāt. i.
incidūt carnes: in frustra. i. particulas, & figūt verub. (alij ve-
ribus legūt sed plures verubus) frustra su. trementia. i. adhuc
palpitantia, & spiritu vitali mota. Alij locāt. i. ad lauādas car-
nes. ahena su. vasa. i. lebetes, aut cacabos ex ære factos littore,
pro in littore, & ministrāt. i. subiiciunt, flammæ, quas. i. ex cō-
bustibilibus excitant, tū. i. deinde peracto s. officio coquendi,
ipsi reuocant. i. reparant: & in loca pristina alliciunt, vires. i.
suas, victu. i. cibo, & fusi. i. pstrati, p herbā, q̄ sedilia nō habe-
bāt, nec toros extructos, implentur Bacchi. i. vini ueteris qd̄ p-
stātius ab oībus cēseri solet, & ferinæ. i. carnis. hoc est carnis
ceruinæ, pinguis. i. quia septē ingentia corpora fuderat humi.
(Sicut plenus genitiuo, & ablatiuo iungit, ita & uerba a pleo-
composita, ut hic implentur ueteris Bacchi) Postquam fames
est exēpta. i. fugata, & perēpta epulis. i. epulādo & mēsa. i. fer-
culorū, aut obsoniorū, duo gñā q̄ mēsis. i. cū mēsuris appone-
bant, aut in quadris, aut in lacibus (vñ de quadris dicet in 3.
Ambelas subigat malis absumere mēsas. Et in 7. En ēt mēsas
cōsumpsim⁹ inqt Iulus. Nā quadrā, ex crusto panis facere so-
lebāt. Nō ergo loquit in ijs locis de tabulis super quas cenat)
& postquā igit mēsa. i. quadrā, aut lances cibis onustæ remo-
tæ, sup erāt, ipsi requirūt longo sermone socios amissos, existē-
tes dubij inter spem & metum, seu credāt uiuere quod. i. spe-
rabāt, siue pati extrema sup. fata. i. mortē quod metuebāt, nec
.i. & nō, & credāt eos uocatos. i. a socijs ad tumulos, nō ex au-
dire. i. rñdere, ut scire defunctos esse; aut sic, nec exaudire. i. nō
exaudiebāt iā uocatos ad tumultum. i. ut sit infinitius modus
pro indicatiuo, uel potius sic, siue credant eos extrema pati,
nec uocatos. i. licet uocent exaudire. iā. i. ampli⁹, aut deinceps
cum mortui sint. Præcipue. i. præter ceteros, & plus quam cē-
teri. Aeneas pius, aut Aeneas p̄cipue pius; sed melius Aeneas
quia

s.c.

TALIA voce refert] Post consolationem uerbale additur so-
latium epularū, & uini, quo & animus, & corpus refici solet
Seruius censet plenoasmo esse. i. superfluitatē illius particule
voce, iat. n. fuerat dixisse, Talia refert. Verū tñ mihi nequaquā
superflūū vī, sed discretiūū, vt sit. Refert quidē uoce, sed lōge
aliter referebat, & reuoluebat casus suorū aīo, ut ex ordine pa-
tebit, quē priusq̄ posuero ponati uerba subiiciā q̄ sūt. Curisq;
ingentibus eger] Persuasoris erat ut metū dissimularet, cū spē
persuadere tēaret, & regis erat afferre cōsolationē: utrumq;
ergo p̄stitit, neq; oportebat illum in sua cā sine cura esse. [Illi]
ostenditur quid potuerit consolatio. Nam nisi meror sublatus
fuisset, refectiōnem aliquā nō quæsisset. [Tergora diripiunt]
Diuiditur per officia procuratio epularū, neque deliciose da-
pes, aut irritamēta gulæ erant ijs paranda, qui naufragio, &

quia pius gemit precipue, nunc casum Oronti, pro Orontis, acris. i. strenui, quæ cū Leucaspe submersus erat, & Amyci. i. illius Troiani, & acris, et nunc gemit secum. i. animo suo, quia spem vultu simulat, crudelia. i. immitia, & seua fata. i. mortem Lyci. i. illius viri, aut populi Lycij, quia dixit supra submersam esse vnam quæ Lycios, fidūque vehebat Orontē, & gemit Gyan. virū illum fortem, & Cloanthum fortem. i. casus eorū, qui tamen non erant submersi, vt patebit in quinto, vbi na-

uium directores erunt.

Spem vultu simulat, premit altū corde dolorem &c. Oblōgo lib. perueterē, & aliquot alijs manu scriptis, Premit alto in corde legi. [Verubusq; trementia figunt] Est vbi, Verubus. ne que vno quidem lib. per, u, in penultima legatur. [Nunc acris Oronti] Ser. pro Orontis positum ait, nempe ad eachoniam declinandam. Orontis tamen habetur in antiquis aliquot exemplaribus. Sed omnino suauior est lectio Seruiana.

SERV.

Finis] Vel fabularum, vel diei. sequitur namq; paulo post, Aeneas per noctem plurima voluens. Et sciendum est, Virgilium non semper dicere ortum. vel occasum diei, sed aut intellectui relinquere, vt hoc loco, aut negocijs tēpora significare, est autem poetica καλλοπισία non omnia exprimere, vnde ait Horat. in arte poetica, Nec verbum verbo cūrabis reddere fidus Interpretes. quamuis plerique de translatione græcitatis hoc asserant dictum. Homerus sanē ista contemnens tempora vniuersa describit. [Cum Iuppiter æthere summo Despiciens] Oeconomiam istam secundum Mathesin videtur ordinasse Virgil. Ioue in altitudine sua posito cū Venere, significatur q̄ per mulierem aliqua felicitas possit euenire. Ergo quoniam Aeneas in partem regni admittetur à Didone per occasionem cōiugij, iccirco hæc poeta præmilit, Sanē, & illud animaduertendum quod peritissime dixit tristiorē Venerem fuisse cum Ioue, ex quo significat exitum vxoris infelicem futurum: nam se vtique Dido interemit. Quod aut Mercuriū faciat à Ioue defluentem, ad occasum descenderē. i. ad ima terrarum, ostendit amicitias quidem fore, sed minime diuturno tempore permanere. Illud et mathematici dicunt Venere in Virgine posita misericordem foeminam nasci, atque ideo Virgilius fingit in habitu Virginis venatricis Venerē occurrisse filio, quod & misericordem postea reginam probauit Aeneas, & in venatione cum ea permixtus est [Æthere summo] Quia summus Et proprium ætheri epitheton dedit, quia oībus superior est. [Despiciens deorsum aspiciens sicut suspiciens. sursum aspiciens. Notandum sanē quia si despiciens dixerimus, diligenter inquirens significamus, sicut deduco & diduco. Nā deduco est prosequor, diduco vero diuido. [Veluolū] Duas res significat, & qđ velis volatur vt hoc loco qđ velis volat. vt Ennius. Naues veluolas, q, & proprie dixit. Et est ista reciproca translatio nauū, & auium. Legimus. n. Et velorū pandimus alas & cōtra de apib. Nare per estatē liquidā, cū natus nauū sit, alq̄ vero auiū. Et sciendū est esse reciprocas translationes, & partis vnius [Iacentes] Aut in longum expositas, aut propriū epitheton est terrarū. nā cū cætera elementa mobilia sunt, sola terra stabilis est. vnde, & bruta dicuntur. [Latos populos] Cum populos numero plurali dicimus, vrbes significamus cum vero populum vnius multitudinē ciuitatis intelligimus. [Sic] Quid est sic, id est ista conspiceret [Et libyæ defixit lumina regnis] Pulchra proeconomia. i. dispositio carminis. Vituperabile. n. fuerat si ex abrupto transitū faceret, qđ in nono fecit, atque ea diuersa penitus dum parte geruntur, q̄ res v̄ excusatur vno sermone. Atque ea. i. eodem tpe, quod solum est interpositum. Nunc vero bene trāsijt, quia inducit Iouem, & de rebus humanis cogitantem, & Africā respicientē, ad quam venere Troiani. Vnde honestus color est, vt Venus adeat Iouem timens ne Romana fata Carthagini concedāt, felix enim euentus sequitur loca quæ respexerit Iuppiter: vnde in secundo ait. Aspice. nos hoc tantum Et alibi. Atque oculos Rutulorum reijcit aruis vbi erat futura victoria. [Tales] de rebus humanis. [Iactantem pectore curas] Nunc secundum Stoicos loquitur qui deos dicunt humana curare. interdum secundum Epicureos poetica vtens licentia. [Tristior] Comparatiuum posuit pro positiuo. quando enim tristis est Ve-

*Et iam finis erat, cum Iuppiter æthere summo
Despiciens mare veluolum, terrasq; iacentes,
Littoraque, & latos populos, sic vertice celi
Constitit, & Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum tales iactantem pectore curas
Tristis, & lacrymis oculos suffusa nitentes
Alloquitur Venus: O qui res hominumq; Deumq;
Æternis regis imperijs, & fulmine terres;
Quid meus Aeneas in te committere tantum;
Quid troes potuere, quibus tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim voluentibus annis,
Hinc fore ductores, reuocato à sanguine Teucris,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te genitor sententia vertit?
Hoc equidem occasum Troiæ, tristesq; ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. quem das finem rex magne laborum?*

autē fulminis late patet significatio; est, quod præfagit [Meus] Subaudi filius vt Aiæcis Oilei, vt ante diximus [In te] Modo contra te alibi pro significat, vt benignum accipit in Teucros animum, mentemque benignam. i. pro Teucris. [Quid Troes potuere] Argumentum ab impossibili; vt alibi. Non ea vis animo, & est validius quā a voluntate, plus. n. est non posse quā nolle. [Troes] Erit nominatiuus Tros. Et hæc breuiter scienda regula est, quia omnia noīa monosyllaba græca quæ in latinum sermonem transeunt tertiæ sunt tantum declinationis, & tam latine quam græce declinari possunt, vt Tros, Trois, & Troos, Pan Panis, & Panos; vt Arcadici dictum Panos de more Lyci. [Ob Italiam] Ne ad Italiam perueniant toto orbe pelluntur. Atqui in Africa sunt, sed si diligenter requiras et inde pelluntur, ait nāque Hospitio prohibemus arenā. [Certe hinc Romanos] Atqui nusquā hoc legimus, sed p̄ silentium intelligimus vt superius de Iunone audierat. [Voluentib.] volubilibus. Et est participiū pro nomine, Voluens. n. est qui voluit; volubilis autem qui voluitur. Anni autem voluntur, non voluunt, vt est. Atque in se sua per vestigia Voluit annus. [Fore] Futuros esse. Et est de verbis defectiuis. [Reuocato] Dicendo reuocato, ostendit italiam vnde Dardanus fuerat. [A sanguine Teucris] Teucrum pro Dardanus posuit. Dardanus. n. de Italia profectus est, Teucer de Cræta quæ solent poetæ nomina de prouincijs vicinis, vel personis vlturpare. vt, Domitus Pollucis habenis Cyllarus, cum Castor equorum domitor fuerit. Item Et manibus Progne pectus signata cruētum pro Philomela. Item Didonem dicit Sidoniā, cum sit Tyria loci vicinitate. Item, Quid loquar aut Scyllam Nisi cum Phorci fuerit. Et sciendum inter fabulam, & argumentum hoc est historiam, hoc interesse; quod fabula est dicta res contra naturam, siue facta, siue non facta vt de Pasiphae: Historia est quidquid secundum naturam dicitur, siue factum, siue non factum vt de Phædra. [Omni ditione] Melius omni quā omnis vt significet omni potestate, i. pace, legibus, bello. [Pollicitus] Pollicemur sponte, rogati promittimus [Quæ te genitor sententia vertit?] Verecunde agit Venus, nec enim conueniebat, vt aperte contra vxorem ageret apud maritum. vnde, & similiter respondet Iuppiter, Neq; me sententia vertit. [Hoc] Hac re [Rependens] Compensans. Et est translatio a pecunia. [Eadem] Similis, qualis ab initio fuit, vt ostendat nec longitudinem t̄pis prodesse Troianis [Finem] Ac si diceret, non regnum requirimus, sed finem laborum.

Et iam finis erat] Postquam mortales, quod poterant, effecerant, Asc.

nus, vt nunc tristior diceretur, [Oculos suffusa nitentes] Nitidos oculos lacrymis perfusos habens. Et est figura quæ fit quoties participio præteriti temporis a passiuo iungimus casum accusatiuum, vt. Deiectus animum, moesta vultum. Dicendo aut Nitentes, expressit et nimiam in lacrymis pulchritudinem, sicut de Euryalo, lacrymæq; decoræ. [Æternis regis imperijs, & fulmine terres] Volunt quidam superfluo Reges ad deos referri. Terres ad homines nescientes maioris esse potestatis, idē posse circa deos quod circa homines [Et fulmine terres] Non sine causa adiecit Terres. Est. n. fulmen quod terret; est quod afflet: vt Fulminis affluit v̄tis; est quod puniat. Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras. Peremptoriū

cerant nec erat reuocandorum sociorum vlla spes reliqua, apte inducitur diuinum auxilium, quod suos in necessitatibus non destitit: verum Seruius argute docet rem physicam esse, & ex visceribus astrologiae, fictionem hanc exceptam: nam dum Iuppiter Venerem beneuole aspicit, significat ei, qui eos in Horoskope habet bonum per mulierem euentum. Donari autem verba sunt. [Finis] Epularum, vel fabularum, vel lucis. [Despicens] Iuppiter ex alto actus hominum considerabat. Venus autem, arrepta occasione, eum alloquitur. [Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitentes, alloquitur Venus] Quam antea lacrymis ille .n. est maximus dolor, qui ante vocis exortum lacrymis praecedebat. nuntiatur. [Tales] Res plena subtili arte ubi personarum non solum; sed & rerum habet ratio. Loquitur Venus ad Iouem si priuata, filia ad patrem; si publica inferior dea apud summum deorum. Dicit autem, quod publicum fuit. Concitat subtile inuidiam, quod Iuppiter, cuius sit iuste curare, quid dii quid homines agant, omiserit verum in Aeneam iudicium, & innoxium tot tormentis dissimulas vexari sinat, praepositur ergo publica persona, & subnectit priuata, apud .n. patrem non potuit conqueri de diis sed apud deorum regem. Dijs autem applicauit aeternis regis imperijs, & hominibus, fulmine terras. [Aeternis] ergo non sunt continenda, veluti ea, quae ad tempus sunt. q. d. non veniunt dii contra fata. [Quid] Fracta innocentia Troianorum; quaerit nomen delicti, quo non inuento constet eos immerito pati. [Aeneas] Speciale ponit nomen atque inde transit ad genus. [In te regem d, & h.] Quotiam habes in potestate, auum suum, promissorem noui imperij, quem omnes dii suspiciunt, & homines fulmine terribi venerantur. [Meus] .f. filius tuus nepos. [Tantum] bis repetit, quid Aeneas, & qui tamen Troes tantum, tam immane. [Cum] Ad id redigetur, ut nec alibi stare, nec in Italiam venire possit. Ergo restat ut in fluctibus semper exagitetur [Pollicitus] Conuenit ex veteris promissi, immo pollicitationis fide. Turpe .n. est, decedere de fide, turpissimum, cuius mutare sententiam. Quid ergo tanto deo praesertim ubi filiae nepotisque veritatur incommodum; [Genitor] Ponit post publicam personam, patrem, ut apparet neutram illarum ducere perfidia traduci. [Vertit] Cum vas vertitur, omne quod habet effunditur. Ergo ostendit, quod Iuppiter inimica persuasionem, ita sit Versus, ut nihil pietatis sit in eo relictum. Quam integram filiae praestare debuit [Genitor] Multum valet haec persona in promissis, quae non liberis solum, verum & posteris sint profutura. [Quae sententia] q. d. quis te potior est, quae te possit vertere? Hoc equidem Dissimulandum est damnum, si quod amissum est, alterius commodi ratione pensatur, unde compensatio dicitur, veluti si in altera lance damno posito, in altera commodum par, vel maius ponatur. [Occasum Troiae] Ostendit rem maximam perisse. Casus .n. paruae rei est vel personae inferioris. Occasus, diuiniae rei vel personae superioris. Nam sol, lunamque occidere, & viros praecarios occidisse dicimus. [Repens] Comparans, & exequans mala fata bonis. [Nunc eadem] non solum non veniunt bona, sed manent mala. [Quem das finem] quia Iuppiter potest postulata complere, & potuit efficere, ne aliqui occiderent, potest & sic intelligi. Quem das finem .i. quoniam Troiani venient in Italiam, aut quoniam carebunt his malis? Ordo autem est: Et iam erat finis .f. sermonis longi, quo socios amissos requisierant, ac diei, quia non est verisimile; vna luce potuisse eos iam tempestate passos in terram descendisse, ignem excudisse, frugem desiccasse; Aeneam tot ceruos fudisse, socios consolarum esse, vina dedisse, esculenta a socijs parata esse, cenatum & conquestum esse, Aeneam loca explorasse, ad Didonem aduenisse, quae tunc data ius ad forum concesserat, quod mane fieri solet. Vnde Persius, His manebat dictum, post prandia Calliroen do. Et, ut Martialis dicit, Hora tertia diei, Nam exercet raucos tertia caustidicos, ipso ergo die, quo appulsi erant in ea nympharum domo .i. amoenissimo loco, quem prius descripsit poeta, manserant ubi nunc coenati erant, cum finis esset sermonis, & diei; postridie autem Aeneas loca disquirebat, unde dicit, Ut primum lux alma data est exire, locosque. Explorare nouos. Non est ergo dubium, diem fuisse exactum, cum vespere cenare soleant, & cum manifeste dicatur Aeneas, exorta luce, explorasse nouos locos, finis igitur erat tam longi sermonis. quam diei, cum .i. quoniam Iuppiter despicens deorsum inspiciens. de ethere summo, mare veliuolum .i. in quo vela volant, aut quod velis peruolat, aut voluitur & terras iacentes .i. humiles, & prostratas; & littora, & populos latos .i. late habitares, constitit sic .i. in tali affectione, quod diceretur super in vertice caeli, & defixit lumina .i. oculos deorsum iniecit regnis .i. regna Libyae, illius .f. partis, in qua Aeneas tunc erat

Atque, pro, & Venus .f. illi occurrens, inuenta opportunitate) tristior .f. quam decuit, aut valde tristis (quod & Valla sentit, Nam ut cum Landino, secundum Priscum subtristem, & parum tristem dicas, non placet, non .n. parum tristis ceteri potest, lacrymis oculos suffusa nitentes) & suffusa oculos nitentes .i. habens oculos, nitentes, suffusos .i. parum superfusos lacrymis alloquitur illum .f. Iouem, iactantem pectore .i. versatam tales .i. humanarum rerum curas, alloquitur autem sic, O .f. Iuppiter, hoc est iuuans pater, & rex magne, qui regis aeternis imperijs, cum mortalia facta pereant, unde in Georg. Perituraque regna res hominum, & deumque; pro deorum alij legunt, deorum, ut sit hypermeter versus, qui hic vitiosus non esset, quia syllaba abundans, absumi potest per vocalem sequentem, & qui terras res hominum, & deorum fulmine .f. tuo trifulco, quod etiam superi timent, unde Venus ad Cupidinem, in hoc primo; Solus nate patris summi, qui tela Typhoea tenis, quid Aeneas meus .f. filius, & tuus nepos, potuit, super committere .i. committere, & peccare tantum .i. tam magnum scelus in te .i. contra te? & quid Troes potuere committere in te q. d. nihil. Plus autem est, non potuisse committere, quam commisisse; Troes dico, quibus passis tot funera .i. mortes suorum; nam vero simile est neminem superstitem esse, qui neminem suorum in bello Troiano amiserit, cunctus orbi terrarum, quatenusquam consistere a Iunone permittitur, id ergo inuidiose in Iunonem dicit, sed tacite dictura expresse, si coniux non esset, clauditur. sub introitu, ob Italiam .i. ut arceant ab Italia. Certe tu pollicitus supple es, cum Troiam perire permisimus. Romanos fore .i. futuros esse hinc, hinc dico .i. ex hoc Aeneas, aut ex his Troianis, annis volentibus .f. vices rerum, aut volentibus .f. se, aut volubilibus .f. olim .i. aliquando, sed tempore futuro, a sanguine Teucris reuocato cuius verbi duplex est expositio: nam Seruius, qui vult Teucrum pro Dardano poni, ita exponit pro sanguine Teucris, pro Dardani reuocato .i. iterum in Italiam vocato, nam Dardanus ex Italia oriundus erat, non Teucer. unde dictum est; Dardanie duri antiquam exquirere matrem. ego vero, qui quod proprie dictum tueri possum, nihil per acyrologiam accipiam dixerò a sanguine Teucris reuocato .i. reiecto .i. postquam sanguinem Teucris reuocauerat, & reiecerat. Dardani autem sublimauerat, & ad imperium orbis praedestinauerat, nam Troiani partim a Teucro Cretensi, partim a Dardano Italo, originem traxerunt, & visus est Iuppiter aliquando Teucros in imperium vocasse, nunc vero assumptis Dardanidis, reuocare .i. reijcere, sicut reuocamus, & recantamus quod perperam aut vocauimus, aut cantauimus (tu lector delige, utram voles sententiam. Nam sunt qui non legant reuocato a sanguine, sed reuocato sanguine Teucris) q. d. Romani, aut ductores ex Troianis oriundi, tenerent, i. possiderent mare, & qui tenerent .i. possiderent terras omni ditione .i. potestate, ut pace, bello, & legibus genitor quae sententia vertit .i. a proposito vi abduxit te, id in Iunonem latenter dicit, sed vide quod subtiliter ingrediat Venus. Prius .n. ut ostendat eum quod promiserit, aut pollicitus sit, posse exequi, dixit, o quod res hominumque; deorumque; & c. nunc vero ut ostendat eum debere, id velle pro suis, praesertim inquit, quae te genitor sententia vertit; ut turpe sit regem hominum, & deorum a proposito, ac promisso verti & impium patrem a filia, & auum a nepote abduci. equidem .i. ego quidem, quae de te opinionem bonam habebam, solebar .i. pro solatio tolerabam, occasum .i. excidium Troiae, hoc .i. ex hac re .i. hac pollicitatione, quia pollicitus eras ex occasu Troiae Romam oriri. q. d. si quis mihi obieciebat, quod promiseram Troiam meam occidere, quod res mihi tristitia esse debebat, ego solabar hoc .i. hac re, quod scivi te pollicitum esse Troianos aliqui in Italia rerum potituros, repens .i. recompensans, fata contraria fati .i. modeste tolerans fata, quae erant de excidio Troiae, ob fata de institutione Romae. nunc .q. d. multum abest, ut pro aduersis laeta obtineant Troiani, quia eadem fortuna .i. persecutrix, & inimica, insequitur nunc .i. haec tenet, viros actos tot casibus .i. ruinis, erumnis, & aduersitatibus. o rex magne, qui potes, & velle debes, quem finem laborum das, q. d. ut regna promissa omittam (quod alibi dictura est) quem finem laborum das. q. d. nullum, cum in dies magis laborent,

VARIA LECTIO.

Reuocato a sanguine Teucris] in Mediceo libro, & aliquot alijs antiquis absque praepositina particula legitur, Reuocato sanguine.

quia pius gemit precipue, nunc casum Oronti, pro Orontis, acris. i. strenui, quæ cū Leucaspe submersus erat, & Amyci. i. il-
lius Troiani, & acris, et nunc gemit secum. i. animo suo, quia
spem vultu simulat, crudelia. i. immitia, & seua fata. i. mortem
Lyci. i. illius viri, aut populi Lycij, quia dixit supra submer-
sam esse vnam quæ Lycios, fidūque vehebat Orontē, & gemit
Gyan. virū illum fortem, & Cloanthum fortem. i. casus eorū,
qui tamen non erant submersi, vt patebit in quinto, vbi na-

uium directores erunt.

Spem vultu simulat, premit altū corde dolorem &c. Oblō-
go lib. perueterere, & aliquot alijs manu scriptis, Premit alto in
corde legi. [Verubusq; trementia figunt] Est vbi, Verubus. ne
que vno quidem lib. per, u, in penultima legatur. [Nunc acris
Oronti] Ser. pro Orontis positum ait, nempe ad cachoniam
declinandam. Orontis tamen habetur in antiquis aliquot
exemplaribus. Sed omnino suauior est lectio Seruiana.

SARV.

Finis] Vel fabularum, vel
diei. sequitur namq; pau-
lo post, Aeneas per noctem plu-
rima voluens. Et sciendum est,
Virgilium non semper dicere
ortum. vel occasum diei, sed
aut intellectui relinquere, vt
hoc loco, aut negocijs tēpora
significare, est autem poetica
καλλοπισία non omnia expri-
mere, vnde ait Horat. in arte
poetica, Nec verbum verbo cu-
rabis reddere fidus Inter-
pres. quamuis plerique de
translatione gręcitatis hoc as-
serant dictum. Homerus sa-
nē ista contemnens tempora
vniuersa describit. [Cum Iup-
piter æthere summo Despi-
ciens] Oeconomiam istam se-
cundum Mathesin videtur or-
dinasse Virgil. Ioue in altitudi-
ne sua posito cū Venere, signi-
ficatur q̄ per mulierem aliqua
felicitas possit euenire. Ergo

quoniam Aeneas in partem regni admittetur à Didone per
occasionem cōiugij, iccirco hęc poeta pręmisit, Sanē, & illud
animaduertēdum quod peritissime dixit tristiorē Venerem
fuisse cum Ioue, ex quo significat exitum vxoris infelicem
futurum: nam se vtique Dido interemit. Quod aut Mercuriū
faciat à Ioue defluentem, ad occasum descendere. i. ad ima
terrarum, ostendit amicitias quidem fore, sed minime diutur-
no tempore permanere. Illud ē mathematici dicunt Venere
in Virgine posita misericordem fœminam nasci, atque ideo
Virgilius fingit in habitu Virginis venatricis Venerē occur-
risse filio, quod & misericordem postea reginam probauit
Aeneas, & in venatione cum ea permixtus est [Æthere sum-
mo] Quia summus Et propriū ætheri epitheton dedit, quia
oibus superior est. [Despiciens deorsum aspiciens sicut suspi-
ciens. sursum aspiciens. Notandum sanē quia si despiciens di-
xerimus, diligenter inquirens significamus, sicut deduco &
diduco. Nā deduco est prosequor, diduco vero diuido. [Veli-
uolū] Duas res significat, & qđ velis volatur vt hoc loco qđ
velis volat. vt Ennius. Naues veliuolas, q, & proprie dixit. Et
est ista reciproca translatio nauū, & auium. Legimus. n. Et ve-
lorū pandimus alas & cōtra de apib. Nare per estatē liquidā,
cū natatus nauū sit, alē vero auū. Et sciendū est esse recipro-
cas translationes, & partis vnius [Iacentes] Aut in longum ex-
positas, aut propriū epitheton est terrarū. nā cū cætera elemē-
ta mobilia sunt, sola terra stabilis est. vnde, & bruta dicuntur.
Latos populos] Cum populos numero plurali dicimus, vrbes
significamus cum vero populū vnius multitudinē ciuitatis
intelligimus. [Sic] Quid est sic, idest ista conspiceret [Et libyē
defixit lumina regnis] Pulchra proeconomia. i. dispositio car-
minis. Vituperabile. n. fuerat si ex abrupto transitū faceret, qđ
in nono fecit, atque ea diuersa penitus dum parte geruntur, q̄
res tū excusatur vno sermone. Atque ea. i. eodem tpe, quod so-
lum est interpositum. Nunc vero bene trāsijt, quia inducit Io-
uem, & de rebus humanis cogitantem, & Africā respicientē,
ad quam venere Troiani. Vnde honestus color est, vt Venus
adeat Iouem timens ne Romana fata Carthagini concedāt, fe-
lix enim euentus sequitur loca quæ respexerit Iuppiter: vnde
in secundo ait. Aspice. nos hoc tantum Et alibi. Atque oculos
Rutulorum reijcit aruis vbi erat futura victoria. [Tales] de
rebus humanis. [Iactantem pectore curas] Nunc secundum
Stoicos loquitur qui deos dicunt humana curare. interdum
secundum Epicureos poetica vtens licentia. [Tristior] Com-
paratiuum posuit pro positiuo. quando enim tristis est Ve-

*Et iam finis erat, cum Iuppiter æthere summo
Despiciens mare veliuolum, terrasq; iacentes,
Littoraque, & latos populos, sic vertice celi
Constitit, & Libya defixit lumina regnis.
Atque illum tales iactantem pectore curas
Tristis, & lacrymis oculos suffusa nitentes
Alloquitur Venus: O qui res hominumq; Deumq;
Æternis regis imperijs, & fulmine terres;
Quid meus Aeneas in te committere tantum;
Quid troes potuere, quibus tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim voluentibus annis,
Hinc fore ductores, reuocato à sanguine Teucris,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus: quæ te genitor sententia vertit?
Hoc equidem occasum Troia, tristesq; ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos
Insequitur. quem das finem rex magne laborum?*

autē fulminis late patet significatio; est, quod pręfagit [Meus]
Subaudi filius vt Aiakis Oilei, vt ante diximus [In te] Modo
contra te alibi pro significat, vt benignum accipit in Teu-
cros animum, mentemque benignam. i. pro Teucris. [Quid
Troes potuere] Argumentum ab impossibili; vt alibi. Non ea
vis animo, & est validius quā a voluntate, plus. n. est non pos-
se quā nolle. [Troes] Erit nominatiuus Tros. Et hęc breuiter
scienda regula est, quia omnia noīa monosyllaba græca quæ
in latinum sermonem transeunt tertiæ sunt tantum declina-
tionis, & tam latine quam græce declinari possunt, vt Tros,
Trois, & Troos, Pan Panis, & Panos; vt Arcadici dictum Pa-
nos de more Lyci. [Ob Italiam] Ne ad Italiam perueniant to-
to orbe pelluntur. Atqui in Africa sunt, sed si diligenter re-
quiras et inde pelluntur, ait nāque Hospitio prohibemus are-
nā. [Certe hinc Romanos] Atqui nusquā hoc legimus, sed p
silentium intelligimus vt superius de Iunone audierat. [Vo-
luentib.] volubilibus. Et est participiū pro nomine, Voluens
. n. est qui voluit; volubilis autem qui voluitur. Anni autem
voluuntur, non voluunt, vt est. Atque in se sua per vestigia
Voluit annus. [Fore] Futuros esse. Et est de verbis defectiuis.
[Reuocato] Dicendo reuocato, ostendit italiam vnde Darda-
nus fuerat. [A sanguine Teucris] Teucerum pro Dardanus po-
suit. Dardanus. n. de Italia profectus est, Teucer de Creta q̄
solent poetæ nomina de prouincijs vicinis, vel personis viur-
pare. vt, Domitus Pollucis habenis Cyllarus, cum Castor
equorum domitor fuerit. Item Et manibus Progne pectus si-
gnata cruētum pro Philomela. Item Didonem dicit Sidoniā,
cum sit Tyria loci vicinitate. Item, Quid loquar aut Scyllam
Nisi cum Phorci fuerit. Et sciendum inter fabulam, & argu-
mentum hoc est historiam, hoc interesse; quod fabula est di-
cta res contra naturam, siue facta, siue non facta vt de Pasi-
phae: Historia est quidquid secundum naturam dicitur, siue
factum, siue non factum vt de Phædra. [Omni ditione] Me-
lius omni quā omnis vt significet omni potestate, i. pace, legi-
bus, bello. [Pollicitus] Pollicemur sponte, rogati promitti-
mus [Quæ te genitor sententia vertit?] Verecunde agit Venus,
nec enim conueniebat, vt aperte contra vxorem ageret apud
maritum. vnde, & similiter respondet Iuppiter, Neq; me sen-
tentia vertit. [Hoc] Hac re [Rependens] Compensans. Et est
translatio a pecunia. [Eadem] Similis, qualis ab initio fuit, vt
ostendat nec longitudinem tps prodesse Troianis [Finem]
Ac si diceret, non regnum requirimus, sed finem laborum.

Et iam finis erat] Postquam mortales, quod poterant, effe-
cerant, Asc.

nus, vt nunc tristior diceretur,
[Oculos suffusa nitentes] Ni-
tidos oculos lacrymis perfu-
sos habens. Et est figura quæ
fit quoties participio præteri-
ti temporis a passiuo iungimus
casum accusatiuum, vt. Deie-
ctus animum, moesta vultum.
Dicendo aut Nitentes, expres-
sit et nimiam in lacrymis pul-
chritudinem, sicut de Eurya-
lo, lacrymæq; decoræ. [Æter-
nis regis imperijs, & fulmine
terres] Volunt quidam super-
fluo Reges ad deos referri.
Terres ad homines nescientes
maioris esse potestatis, idē pos-
se circa deos quod circa homi-
nes [Et fulmine terres] Non
sine causa adiecit Terres. Est. n.
fulmen quod terret; est quod
afflet: vt Fulminis afflauit vē-
tis; est quod puniat. Vel pa-
ter omnipotens adigat me ful-
mine ad vmbras. Peremptorijs

cerant nec erat reuocandorū sociorum vlla spes reliqua, apte inducitur diuinū auxiliū, quod suos in necessitatibus non destitit: verū Seruius argute docet rē physicam esse, & ex visceribus astrologiæ, fictionē hanc exceptam: nam dum Iuppiter Venerem beneuole aspicit, significat ei, qui eos in Horoskope hēt bonum per mulierem euentum. Donari autē verba sunt. [Finis] Epularū, vel fabularum, vel lucis. [Despicens] Iuppiter ex alto actus hoīum considerabat. Venus autē, arrepta occasione, eū alloquitur. [Tristior, & lacrymis oculos suffusa nitētes, alloquit Venus] Quā antea lacrymis ille .n. est maximus dolor, qui ante vocis exortum lacrymis præcedētib. nunciatur. [Tales] Res plena subtili arte vbi personarum non solum; sed & rerum hī ratio. Loquitur Venus ad Iouem si priuata, filia ad patrem; si publica inferior dea apud summū deorum. Dicit autē, quod publicum fuit. Concitat subtilē inuidiam, q̄ Iuppiter, cuius sit iuste curare, quid dii quid hoīes agāt, omiserit verū in Æneam iudiciū, & innoxium tot tormentis dissimulās vexari sinat, præponitur ergo publica persona, & subnectit priuata, apud .n. patrem non potuit cōqueri de dijs sed apud deorū regē. Dijs autē applicauit æternis regis imperijs, & hoībus, fulmine terras. [Æternis] ergo non sunt contēnenda, veluti ea, quæ ad tps sunt. q. d. non veniunt dii contra fata. [Quid] Fræta innocentia Troianorum; quærit nomē delicti, quo non inuento constet eos immerito pati. [Æneas] Speciale ponit nomen atq. inde transit ad genus. [In te regē d, & h.] Quia habes in potestate, auum suum, promissorē noui imperij, quem oēs dii suspiciunt, & hoīes fulmine terri venerantur. [Meus] .f. filius tuus nepos. [Tantum] bis repetit, quid Æneas, & qui tū Troes tantum, tam immane. [Cunctus] Ad id redigetur, vt nec alibi stare, nec in Italiā venire possit. Ergo restat vt in fluctibus semper exagitetur [Pollicitus] Conuenit ex veteris promissi, immo pollicitationis fide. Turpe .n. est, decedere de fide, turpissimū, cuius mutare sententiā. Quid ergo tanto deo præferri vbi filia nepotisq. veratur incommodum; [Genitor] Ponit post publicam personā, patrem, vt apparet neutram illarum ducere perfidia traduci. [Vertit] Cum vas vertitur, omne quod habet effunditur. Ergo ostendit, q̄ Iuppiter inimica persuasione, ita sit Versus, vt nihil pietatis sit in eo relictum. Quā integrā filia præstare debuit [Genitor] Multū valet hæc persona in promissis, quæ non liberis solū, verum & posteris sint profutura. [Quæ sententia] q. d. quis te potior est, quæte possit vertere? Hoc equidē] Dissimulandū est damnum, si quod amissum est, alterius cōmodi ratione pensatur, vnde compensatio dī, veluti si in altera lance damno posito, in altera cōmodum par, vel maius ponatur. [Occasum Troiæ] Ostendit rē maximā perijisse. Casus .n. paruæ rei est vel personæ inferioris. Occasus, diuinæ rei vel personæ superioris. Nā solē, lunamq. occidere, & viros præclaros occidisse dicimus. [Repēdens] Cōparans, & exequans mala fata bonis. [Nunc eadem] non solum non veniūt bona, sed manent mala. [Quem das finē] quia Iuppiter potest postulata cōplere, & potuit efficere, ne aliqui occiderent, pōt & sic intelligi. Quem das finem. i. qñ Troiani venient in Italiā, aut qñ carebūt his malis? Ordo autē est: Et iam erat finis .f. sermonis longi, quo socios amissos requisierant, ac diei, quia non est verisimile; vna luce potuisse eos iam tempestatē passos in terrā descendisse, ignem excudisse, frugē desiccasse; Æneam tot ceruos fudisse, socios cōsolarum esse, vina dedisse, esculenta a socijs parata esse, cenatum & conquestū esse, Æneam loca explorasse, ad Didonē aduenisse, quæ tunc data ius ad forum cōscēderat, qđ manē fieri solet. Vnde Persius, His mane dictū, post prandia Calliroen do. Et, vt Martialis dicit, Hora tertia diei, Nam exercet raucos tertia caustidos, ipso ergo die, quo appulsi erāt in ea nympharū domo .i. amoenissimo loco, quē prius descripsit poeta, māserant vbi nunc cōnati erant, cū finis esset sermonis, & diei; postridie autē Æneas loca disquirebat, vnde dicet, Vt primū lux alma data est exire, locosq. Explorare nouos. Non est ergo dubiū, diem fuisse exactum, cum vesperi cenare soleant, & cū manifeste dicatur Æneā, exorta luce, explorasse nouos locos, finis igitur erat tā longi sermonis. quā diei, cū .i. qñ Iuppiter despicens deorsum inspiciens. de ethere summo, mare veliuolū. i. in quo vela volant, aut quod velis peruolat, aut voluitur & terras iacentes. i. humiles, & prostratas, & littora, & populos latos. i. late habitātes, cōstitit sic. i. in tali affectione, q̄ dicitur sup. in vertice celi, & defixit lumina. i. oculos deorsū iniecit regnis. i. regna Libyæ, illius. f. partis, in qua Æneas tūc erat

Atque, pro, & Venus. .f. illi occurrens, inuenta opportunitate) tristior. f. quam decuit. aut valde tristis (quod & Valla sentit, Nam vt cum Landino, secundum Prisc. subtristem, & parum tristem dicas, non placet, non .n. parum tristis cēseri potest, lacrymis oculos suffusa nitentes) & suffusa oculos nitentes. i. habens oculos, nitentes, suffusos. i. parum superfusos lacrymis alloquitur illum. f. Iouem, iactantem pectore. i. versātem tales. i. humanarum rerum curas. alloquitur autem sic, O .f. Iuppiter, hoc est iuuans pater, & rex magne, qui regis æternis imperijs, cum mortalia facta pereant, vnde in Georg. Perituraq; regna res hominum, & deumq; pro deorum. alij legunt, deorum, vt sit hypermeter versus, qui hic vitiosus non esset, quia syllaba abundans, absumi potest per vocalē sequentem, & qui terras res hominum, & deorum fulmine. f. tuo trifulco. quod etiam superi timent, vnde Venus ad Cupidinem, in hoc primo; Solus nate patris summi, qui tela Typhoea tēnis, quid Æneas meus. f. filius, & tuus nepos, potuit, sup. cōmittere. i. cōmureri, & peccare tantum. i. tam magnum scelus in te. i. contra te? & quid Troes potuere committere in te q. d. nihil. Plus autem est, non potuisse committere, quam cōmisisse; Troes dico, quibus passis tot funera. i. mortes suorum: nam vero simile est neminem superstitem esse, qui neminem suorum in bello Troiano amiserit, cunctus orbi terrarum, quā nusquam consistere à Iunone permittitur, id ergo inuidiose in Iunonem dicit, sed tacite dictura expresse, si coniux nō esset, clauditur. sub introitu, ob Italiā. i. vt arceant ab Italiā. Certe tu pollicitus supple es, cum Troiā perire permisimus. Romanos fore. i. futuros esse hinc, hinc dico. i. ex hoc Ænea, aut ex his Troianis, annis volūtib. f. vices rerum, aut voluentib. f. se, aut volubilib. offim. i. aliquando, sed tempore futuro, à sanguine Teucris reuocato cuius verbi duplex est expositio: nam Seruius, qui vult Teucrum pro Dardano poni, ita exponit pro sanguine Teucris, pro Dardani reuocato. i. iterū in Italiā vocato, nam Dardanus ex Italiā oriundus erat, non Teucer. vnde dictum est; Dardaniq; duri antiquam exquirere matrem. ego vero, qui quod proprie dictum tueri possum, nihil per acyrologiam accipiam dixero à sanguine Teucris reuocato. i. reiecto. i. postquam sanguinem Teucris reuocauerat, & reiecerat. Dardani autem sublimauerat, & ad imperium orbis prædestinauerat, nam Troiani partim à Teucro Cretenfi, partim a Dardano Italo, originem traxerunt, & visus est Iuppiter aliquando Teucros in imperium vocasse, Inunc vero assumptis Dardanidis, reuocare. i. reijcere, sicut reuocamus, & recantamus quod perperam aut vocauimus, aut cantauimus (tu lector delige, vtram voles sententiā. Nam sunt qui non legant reuocato à sanguine, sed reuocato sanguine Teucris) q. f. Romani, aut ductores ex Troianis oriundi, tenerēt, i. possiderent mare, & qui tenerent. i. possiderent terras oī ditione. i. potestate, vt pace, bello, & legib. d. genitor quæ sententiā vertit. i. a proposito vi abduxit te, id in Iunonem latenter dicit, sed vide q̄ subtiliter ingrediat Venus. Prius .n. vt ostendat eū q̄ promiserit, aut pollicitus sit, posse exequi, dixit, d. q. res hominumq; deorumq; & c. nunc vero vt ostendat eum debere, id velle pro suis, præsertim inquit, quæ te genitor sententiā vertit; vt turpe sit regem hominum, & deorum à proposito, ac promisso verti & impium patrem à filia, & auum à nepote abduci. equidem. i. ego quidem, quæ de te opinionem bonā habebam, solebar. i. pro solatio tolerabam, occasum. i. excidiū Troiæ, hoc. i. ex hac re. i. hac pollicitatione, quā pollicitus eras ex casu Troiæ Romam oriri. q. d. si quis mihi obijciebat, q̄ pmiseram Troiā meā occidere, q̄ res mihi tristitiæ esse debebat, ego solabar hoc. i. hac re, q̄ sciui re pollicitum esse Troianos aliqui in Italia rerum potituros, repēdens. i. recompēsans, fata contraria fatis. i. modeste tolerans fata, quæ erāt de excidio Troiæ, ob fata de institutione Romæ. nunc. q. d. multum abest, vt pro aduersis læta obtineāt Troiani, quia eadem fortuna. f. persecutrix, & inimica, insequitur nunc. i. hæten⁹, viros actos tot casib. i. ruinis, erumnis, & aduersitatib. d. rex magne, qui potes, & velle debes, quem finem laborum das, q. d. vt regna promissa omittam (quod alibi dictura est) quem finem laborum das. q. d. nullum, cum in dies magis laborent.

VARIA LECTIO.

Reuocato a sanguine Teueri] in Mediceo libro, & aliquot alijs antiquis absque prepositina particula legitur, Reuocato sanguine.

S2RV.

Antenor potuit] Non sine causa Antenoris posuit exemplum, cum multi euaserint Troianorum periculum, ut Capys qui Campaniam tenuit, Helenus qui Macedoniam, ut alij qui Sardiniam secundum Sal. sed propter hoc ne forte illud occurreret, iure hoc vexat, tanquam proditorem patriæ. Elegit ergo similem personam, hi. n. duo Troiam prodidisse dicuntur secundum Liuium: quod & Virg. per transitum tangit. ut, se quoque principibus, p. mixtum agnouit Achivis, & excusat Hor. dicens. ardorem sine fraude Troiam. Hoc est sine prodicione, quod quidem excusatio non vacat. ne enim. n. excusat nisi rem plenam suspicionis. Sisenna tamen dicit solum Antenorem prodidisse quem si velimus sequi, augemus exemplum. Si regnat proditor, curpius vagatur; ob hoc autem creditur grecis Antenor patriam prodidisse, quia & legatos, qui propter Helenam venerant suscepit hospitio, & Vlystem in mendici habitu cognitum non prodidit. [Illyricos penetrare sinus] Antenor non Illyricum, non Liburniam, sed Venetiam tenuit. ideo autem Vir. dicit, Illyricos sinus, quod inde venit quidam Henetus rex qui Venetiam tenuit, a cuius nomine Henetiam dictam, postea Venetiam nominauerunt. [tutus] ideo tutus, quia Rhetij videlicet ipsi sunt. Liburni sanctissimi admodum populi, contra quos missus est Drusus. hi autem ab Amazonibus originem ducunt, ut etiam Hor. dicit. Quibus mos inde ductus, per omne tempus Amazonia securi dextras obarmet, quærere distuli. hoc ergo nunc ad augmentum pertinet quod tutus est, etiam inter sanctos populos. [fontem Timauum] amant poetæ rem vnius sermonis circumlocutionibus dicere, ut pro Troia, dicant urbem Troianam, pro Buthrotio arcem Buthroti, sic & modo pro Timauo ait fontem Timauum. Et paulo post urbem Patavii. i. Patavium. [vnde per ora nouem] multi septem esse dicunt quod si incerta fides est, finitus est numerus pro infinito. [vasto cum murmure montis] tanta vi exit in mare, ut etiam resonet vicinus mons. Et est dictum, sicut Iupiter illi indignantes magno cum murmure montis circum claustra fremunt. [mare] amat poeta rem historiae carmini suo coniungere. Varro. n. dicit hunc fluvium ab incolis mare nominari. [proruptum] i. effusum, fluens, & melius est proruptum, quam praruptum legere. Bene autem diffiniuit quid est largus fons solutum mare. [pelago] aquarum abundantia. [premit] populatur vastat. [hinc in] hoc est etiam in hoc loco difficili, [urbem Patavii] hoc est Patavium Patavium autem dictum, vel a Padi vicinitate quasi Padavium vel *παδίου τοῦ πετεροβίου* quod capta to augurio dicitur conditum, vel quod autem telo petisse dicitur, & eo loco condidisse ciuitatem. [sedesque] locauit. Jex votis suis facit inuidiam, dicens, id concessum Antenori, quod ipsa desiderat, [et genti nomen dedit] hoc est quod ne victori quidem concederetur Aeneæ quod scimus a Iunone esse perfectum, contra quod oblique loquitur, p. p. considerationem mariti. hi autem primis temporibus ab Antenore dicti sunt Antenoridae. [armaque] fixit Troia] hoc est securus est, quia solent dimitti a militia, siue gladiatura, quibuslibet templis arma suspendere, ut Hor. Vrantur armis Herculis ad postem fixis. [compositus] Syncope est detraxit. n. de medio syllabam, ut & pocula porrigere dextris [nos tua progenies] sic loquitur quasi vna sit de Troianis. nam aliter sensus non procedit. Quod autem dixit, [tua progenies] epexegetis est, ut, aut ego quæ diuum incedo regina. [annis] Quia nutu semper promittit aliquid Iuppiter. [infandum] p. infandè. ut in 6. Miserum septena quotannis: item, toruumque repente clamat. pro torue. & est figura, quæ fit quoties nomen pro aduerbio ponitur magis autem poetica est in prosa, aut rara, aut nunquam. in hoc loco infandum potest esse etiam interiectio dolentis. [vnius] produxit hic penultimam [prodimus] multa quidem hic sermo significat, sed non porro. damus. i. ab Italia. Et sciendum est omnium auctorum esse consuetudinem res dubie positas, in sequentibus explanare, & plenius dicere ut hoc loco: nam quid est prodimus, ostendit dicens. Atque Italis longe disjungimur oris. [Hic] idest talis. ut, Hunc ego te Euryale aspicio, idest talem. [Honos.] Cum secundum artem dicamus honor, lepos, plerumque poetæ r, in

s, mutat cā metri. os. n. longa est, or, brevis hoc quidem habet rō, sed in hoc loco, & sine metri necessitate honos dixit. item Salust. pene ubique labos posuit, quem nulla necessitas coegit Melius tamen est seruire regule. [sic nos in sceptrā reponis] in sceptrā, aut ad imperia referuā sic, hoc est per naufragia. aut certe antiqua est licentia communium præpositionum.

Antenor potuit, &c.] Quia Asc.

Antenori, concessit Iuppiter, ut in Italiam, letus perueniret, sedesque locaret, videtur id Aeneæ debere concedere. non autem placet mihi, quod Seru. dicit, utrumque proditorem fuisse idque auctoritate Liuiana, nam Liuius id non asserit. cuius verba, in principio operis sunt, iam primum omnium, satis constat Troia capta in ceteros sanctitū esse Troianos, duobus Aeneæ Antenoreque & venultū iure hospitiū, & quia pacis reddendaque Helenæ semper auctores fuerunt omne ius belli Achivis absti-

nuisse. Casibus deinde varijs Antenorem cum multitudine Henerum qui seditione e Paphlagonia pulsi & sedes, & ducentem rege Philemene, ad Troiam amisso, quærebant. venisse in intinuum maris Adriatici sinum Euganeisque qui inter mare, Alpeisque incolebant, pulsos, Heneros, Troianosque eas tenuisse, & in quem primum egressi sunt locum, Troia vocatur, Pagoque inde Troiano nomen est: gens vniuersa Veneti appellati, Aeneam ab simili clade, domo profugum, sed ad maiora rerum initia ducentibus fatis, primum in Macedoniam venisse, inde in Siciliam querentem sedes delatum. a Sicilia classe Laurentem agrum tenuisse. [Troia] Et huic loco nomen est hæc ille, qui nullam prodicionem in Aeneæ, aut Antenore asserit, vnde licet succinctius, castius tamen rem tractat Donatus, cuius verba sunt [Antenor] pro comparatione a minore ad maius, exaggerat maiorem. Antenor ergo alienus a necessitudine tua homo & humilis, & depressus, manus hostium potuit effugere [Illyricos penetrare] voluit demonstrare difficultatem præueniendi, & ad hostiles partes penetrandi, quæ omnia facit, dictis posterius annexis. [penetrare] penetrare. n. est penitus intrare, & vnus fuit recessus terrarum penitus remotarum quibus clausis, non potuisset euadere si pericula extitisset, & miro verbo vsus est, transire quod est sine molestia, vel impedimento quouis peruenire. & quia fontem superare difficultatem non demonstrat, addit [vnde per ora nouem &c.] & commemorat tantè illum fontem virtutis esse, ut p. nouem illius ora tutus transiret. [Vasto cum murmure montis] It mare praruptum] ut fons, solo vocabulo reuera sui abundantia in terris pelagifaciem ostenderet. Repete: ergo potuit hostes euadere, potuit penetrare, si ille potuit superare f. t. [hic] i. in regionibus. & per omnes difficultates. ergo, vnum aduerbium, & pronomen, graue pondus doloris adiecit ille minoris dignitatis cur tantum felicitatis adeptus est, ut tutus transierit, tutus perueniret, tutus urbem suis condiderit, tutus nomine Troiano vocitari indigenas fecerit, tutus arma Troiana i. victa eorum partibus fixerit, quos non constat victores fuisse. [nos] transit ad comparationem. [tua progenies] interpretatio est. tua, qui deos, & homines in præte habes apud quem priuilegium, primi gradus habere debemus dum spe promissorum ducimur, naues amissimus, & promissam Italiam, tenere non possumus. [vnius ob iram] id optime ad finem orationis referuauit, ne si inter initia dixisset, offensus Iuppiter sororis, & coniugis iniuria, alienaretur, nec et nomen Iunonis posuit ut sine offensa ad iniuriarum numerum perueniret hæc ille. Beroaldus vero in Seruium sic dicit; admiror Seruium tam manifestarium errorem incidisse idque scripsisse, quod a nullo historicorum traditum sit, cum omnes idonei scriptores, consensu ore conscribant, in Paphlagonia, regione Asiatica fuisse populos Heneros nominatos, a quibus in Italia oriundi, sint cognomines eorum Veneti. hoc Liuius in 1. Plinius in 6. Cornelius Nepos, & Quintus Curtius memoria prodiderunt. Strabo vero opinatur Venetos Italicos, a Venetiæ Gallie populis, Colonia fuisse deductos. istorum omnium (ut arbitror) merito Seruij est explosa sententia. Ordo autem est. Antenor, vir ille Troianus, elapsus, idest subtiliter liberatus, & ereptus medijs

Pene-
trare.

dijs Achiuis. i. Græcis, hoc est è medio inimicorū, potuit pene trare. i. pene intrare: sinus Illyricos. i. Illyricæ oræ angustias: atque potuit tutus. i. ab insidijs hostiū, & odijs Iunonis pene trare intima regna Liburnorum. i. illorū populorum, ac mare Ionicū, Sinus autem Ionicus, Adriatici maris pars est, cuius à dextera pars Illyriā facit, cui Liburna vicina est, & potuit superare fontem Timauī. i. Timauum, fluium Venetiæ, aut fontem, i. impetū aquarum, quæ effunduntur, vnde mare præruptum aut proruptum. it. i. profluit, per nouem ora. i. magna ostia cū magno murmure mōtis. i. vicini, & premit. i. cōcutit, arua. i. vicina; pelago. i. abūdātia aquarū, quasi pelagus. i. mare constituentium: sonātī. i. cū murmure, & sonitu erumpenti tamē. i. tametsi tantus sit impetus aquarum, ille, i. Antenor, respectu Aeneæ humilis, & abiectus, locauit hic. i. hoc loco, quæ dico, (inquit Venus) tā difficili, urbem Patavī. i. Pataviū quæ nunc à Pado, Padua vulgo dicitur, & sedes Teucrorū. i. Troianorum, à Teucro oriundorū, & dedit genti nomen. i. suū, qui Antenoridas primū vocauit. Sicut Aeneas, inquit,

in ijs, Aeneadasq; meo nomē de nomine fingo, & fixit arma Troia quasi victricia, in signum pacificæ possessionis: nos, progenies tua quibus annuis. i. nutu concedis, arcē. i. sublimitatē celi, prodimur. i. porro damur, aut in manus hostiū, videlicet Carthag. tradimur, ob irā, non ob culpam, vnus, non dicit cuius, intelligit tamē Iunonem, & hoc nauibus amissis infandū. i. q̄ res infanda, & detestanda, ac indigna (vt dicatur) est: non erat tamen, nisi vna amissa. vt Seruius recte exponit, atque disungitur longe (quod. n. nostris fit liberis, id nobis fieri censemus) quod voluit significare, cū dixit prodimur: atq; igitur, pro. i. non disiungimur longe, oris. i. regionibus extremis: Italis. pro Italicis, aut Italiæ. Est supple hic, huiusmodi honos pietati. i. quæ debetur pietati, idest pio cultui duorum, in quo Aeneæ præcipue laus est reponit, idest restituit, ne sic, idest per exilium, & prohibitionem, nos in sceptrā. i. regna amissa, vt in noua recipiamur, quasi dicat non æque id fieri; & hoc dicto quasi dolore, & impatientia victa, obtulit Venus. Vnde sequitur.

SERV.

Olli] Modo tunc, propter sequentia, pronomen enim non debet poni cum nomine, sed p ipso nomine. nullus. n. dicit illi nate. Alias in Olli illi significat: vt, Olli data quies oculos; & ferreus vrget Sonnus. [Subridens] Latū ostendit Iouem & talem qualis esse solet cum facit serenū. Poetarum. n. est, elementorum habitum dare nūminibus, vt supra de Neptuno dictum est. Serenat] Hoc verbum de his est, quæ carent prima positione, quod sit in his quæ in nostra non sunt potestate, vt tonno, fulmino, pluo, hæc enim non possumus dicere, nisi forte persona induatur eius qui potest. vt tale aliquid Iuppiter dicat. Oscula libauit nata. [Leuiter retigit. Et sciendum, osculum religionis esse, suauium voluptatis. Parce metu] Quoties in causis arguimur, ante nos purgare debemus; & sic ad actionē descendere, qd & hoc loco Iuppiter facit, ante enim obiecta purgat, & sic venit ad promissionē. Et est parce metu elocutio vsualis. i. dimitte metū. quo dicimus, parce verbis, parce iniurijs. (Cytherea) Omnia quæ apud Græcos & diphthongum habent apud Latinos in E productum conuertuntur *κυtherea* Citherea *μειδεια*, Medea. Omnia autem quæ dicit Iuppiter, ad solutionem pertinent ante dictorum. Iō aut nunc dicit, Parce metu: quia superius dixerat Tristior. (Manent immota) Quia dixerat, Quæ te genitor sententia vertit? Et simul per transitum dogma Stoicorum ostendit, nulla ratione posse fata mutari. (Tuorum) Vel Troianorum, vel Romanorum. (Fata tibi,) Non p p te. (Fata. n. immobilis rō est. sed aut vacat tibi, vt, Qui mihi accubantes in cōuiuijs. Aut certe tuta sūt tibi fata nō tñ propter te (Cernes urbem,) Aut Romā significat: quia cum proprietatem de trahimus, quod magnum est, significamus, vt si dicas, legi oratorē, nec addas quem, intelligo Ciceronem. Et ne longa sit expectatio. adiecit. (Et promissa Lauini Mœnia) Aut certe detrahe, & sicut multi, & epexegetim facis (Cernes urbem.) Id est promissa Lauini mœnia. (Sublimēq; feres ad sidera celi) Propter illud, Celi quibus annuis arcem. Aeneas. n. secundum quosdam, in Nemicū cecidit fluium, secundū Ouid. in celum raptus est, appellatusque est Iuppiter indiges. [Magnanimum] Magnus & paruus, qm mēsuræ sunt, ad animū nō nisi *κατακρισικῶς* adhibent. (Hic) Idest Aeneas Et est ordo, Hic bellum ingens geret Italia, [Tibi fabor enim,] Hoc loco excusat quæstionem futuram, quasi Veneri dolenti quæ vera sunt dicat, sed aliter loquetur cunctis præsens dijs. dicet enim in decimo, Abnuera bello Italiam concurrere Teucris. [Quādo] Si quidem. (Remordet) Solicitat, Terent. Par pari referto, quod eam remondeat. (Arcana) Secreta. Vnde & arca & arx dicta, quasi res secretæ. [Italia.] In Italia, & detraxit præpositionem more suo: sic & illo loco, Non Libyæ, non ante Tyro despectus Hiabas, idest in Tyro: nam si aduerbialiter vellet Tyri diceret. [Populosque feroces Contundent] Incongruū fuerat in consolatione bella prædicere. ob hoc ergo etiam vi-

Poe. Olli subridens hominum sator, atque deorum,
Vultu, quo celum, tempestatesque serenat,
Oscula libauit nata; dehinc talia fatur:
Iup. Parce metu Cytherea: manent immota tuorum
Fata tibi: cernes urbem, & promissa Lauini
Mœnia, sublimemque feres ad sidera celi
Magnanimum Aeneam: neque me sententia vertit.
Hic tibi (fabor enim quando hæc te cura remordet:
Longius & voluens fatorum arcana mouebo)
Bellum ingens geret Italia, populosque feroces
Contundet, moresque viris, & mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
Ternaque transferint, Rutulis hyberna subactis.

storiā pollicetur. [Moresque viris, & mœnia ponet] Hysteron proteron in sensu, ante enim ciuitas, post iura conduntur. Leges autem etiam mores dici non dubium est.] Tertia dum Latio regnantem viderit æstas] Rhetorice, ne breue esset, triennium diceret. tempora diuisit in speciem. Ordo autem est longissimus, nam aliter nō procedit. Sublimemque feres ad sidera celi. Magnanimum Aeneam, Tertia dum Latio regnantem viderit æstas.

OLLI subridens hominum Ase.
fator, atque deorum [Ponit re-

sponsionem Iouis, ostendens ex circūstantia, vultus eius, qualis futura sit, quæ vultu sereno, & hilari, beneuola solet reddi responsio, de qua re, vt cæteris, argute differit Donatus. dicens Olli subridens, vt Venus lacrymis antequam loqueretur, significauit dolorē internum, & quid dictura esset: Sic Iuppiter statim debuit hilaritate vultus, & osculo, & prima parte orationis demere angorē filia: nec oportuit eam circūitione deferri [Subrisit] Risu vicitur, vt eā exhilararet, sed subrisit, vt maiestatem seruaret ex modestia: Nā satori hominum, & deorum turpis erat plenus risus. (Subrisit) Vt partem daret Troianorum casibus, partem reseruaret illis quæ erat promissurus, [Vultu, quo celum] Tali qualē habet cū elementa tranquillat. [Oscula] Signum optimū cum beneuolentiam suā osculo publicat. [Dehinc] Ostendit signa ista non frustra fuisse præmissa, quæ Veneris metus leuarent. [Parce] Si solum hoc dixisset, abunde suffecerat ad demulcendū animū. Reddit. n. securam, & se nihil immutatū esset demonstrat, Data aut huic poeta, personā regis non patris; De futuris enim, non nisi Deus loquitur. Ergo Cytherea dixit, & non filia, & tuorum, & non nostrorum [Manent tibi tota,] Hoc sat erat, sed vt satiaret quod afferebat, addit immota. Deinde enumerat specialiter, qd generaliter clauserat. Rñdet etiam querimonijs Veneris. Nam cum illa dixisset; Cūctus ob Italiā terrarum clauditur orbis, hic cernes urbem. Et ad id celi q. a. a ponitur. Magnanimum Aeneā sublime feres ad sidera celi. Vt aut apertiore faceret generalitatem, addit fatorum dispositionem. Tāgit autem gesta ab Aenea ad Cæsarem, & tempora, Cæsaris. Quæ scribenda cum proposuisset morte præuentus, nō impleuit, breui igitur oratione securam facit Venerem longo deinde ordine futuro explicat. Non enim ociose audisset Venus, quæ pertinerent ad gaudium: nisi prius amotus esset metus. Sic Terē. Vbi inueniam Pamphilum, vt metum, in quo nunc est, adimā, atque expleam animum gaudio? [Fabor] Arcana fatorum, quæ nulli fas est nosse, cōmendat sensibus filia & se illicite facere demonstrat, vt cognoscat illa beneuolum studium patris. [Tibi] Quia filia es, quia sollicita, quia nolo te vexari angoribus, tu docta tuorum fata, lætaberis [Bellum] Proponit curam belli, sed bona venture promittit. Mortem autem Aeneæ quod erat triste subricet, Hec ille. Ordo autem est Sator] idest productor, & genitor hominū atque deorū, i. Iuppiter, qui solus

Virg.

P

& deos,

& deos, & homines progenuisse dicitur, cum ceteri aut deos
tm aut homines tm progenuisse fingantur, libauit. i. modice
tangendo praeuit natae i. filiae, videlicet Veneri, oscula subri-
dens. i. modice, sed blande arridens, olli. i. illi, aut secundum
Seruiū, ordo est, fator hominū, atq; deorū. subridēs olli. i. illi,
tunc, & illo tempore libauit natae oscula. nam certe, olli natae
vtrūque exprimendo, nō dicemus, & fāt de hinc. i. postq̄ oscu-
la libauerat, talia, qualia sequuntur, quod autē dictum est de-
disse oscula, non Veneri, sed natę, pendet à persona poetę, nā
Iuppiter (vt argutissime docuit Donatus) hic personam regis
fatorum non patris gerit, vnde fatur talia, O Cytherea. i. d. Ve-
nus, sic à Cytherijs dicta, parce. i. abstine, & super sede metu
. i. à timore. Sunt tamē qui putent, metu, p̄ metui esse, sed si nō
ui ingenium. postea non diceret parce metui, etiam si versus
pateretur. fata tuorū. i. Troianorū, vt Aeneas filij tui, & Afra-
nij, ceterorumq; tibi charorum, manent tibi. i. ad tuum com-
modum aut placitum immota. i. immutata; sicut prius erant
constituta. Tu cernes urbem. i. promissam à fatis, Hoc est Ro-
mā, & moenia Lauini, pro Lauinij, quae priora cōdentur, sed
posteriora intendūtur, quae aut prima sunt in intentione pre-
poni solēt, vt diximus ibi, Arma, virumque cano; quāuis vlti-
ma sint in executione, & tu feres magnanīmū Aeneā; filium
tuū sublimē. i. excelsum & gloriosum, ad sidera coeli, q̄a fiet
deus indiges, neque snā vertit me, quod tamen p̄supponit
Venus, q̄rens, q̄ te genitor sentētia vertit? Hic, scilicet de quo

loquor, Aeneas (fauor. n. tibi, hoc est quia volo tibi secreta pā-
dere, & te nihil celare quando. i. quandoquidem. hāc cura. i.
de Aenea, & eius futuro regno, remordet. i. sollicitat te, & ego
voluens. i. reuoluens & repetens longius. i. per longum rerum
gerendarum tractum, mouebo. i. excitabo, aut monebo arca-
na. i. abscondita, & secreta fatorum, hoc est dicam tibi quid
fata de ipso Aenea constituerunt) hinc inquam geret Italia
idest in Italia, bellum ingens. i. valde magnum, & quasi extra
genus bellorū solitorū, & contūdet quasi malleo conteret, &
pessundabit populos feroces. i. acres, ne parum gloriae sit im-
belles vicisse, & immites. ne impium sit humanos suppeditas-
se, & ponet viris. i. ijs quibus ob virtutem parceret, mores. i. le-
ges, & instituta, & moenia. i. vrbes nouas. vnde Horatius in ar-
te, Fuit hāc sapiētia quondam oppida moliri. Leges incidere
ligno. Ponet, dico moenia, aut potius, tu feres eum in cēlum,
dum tertia aetas viderit ipsum regnantem Latio, i. in Latio,
hoc est in Italia, aut dominantem Latio. i. Italia, & dum ter-
na. i. tria hyberna. s. tēpora trāsierint, Rutulis subactis. i. post
quam rutulos subegerit, hoc est post triennium transferetur
in cēlum, sed maluit, vt argute Seruius docet, in duas partes
distinguere annum, quam triennium solum dicere. Fides quo-
que hystoriae (vt idem recitat) longe alia est. Nec dicit eum
tunc moriturum, sed Ascanium illi successurum, quod tamē,
sine eius decessu, fieri nō posset. Vnde Addit: At puer Asca-
nius, &c. vt in sequentibus declarabimus.

SERV.

At puer Ascanius] Pruden-
ter exitum Aeneae & ostē-
dit, & tacuit tacendo filium
postea regnaturum [Cui nunc
cognomen Iulo additur] Secū-
dum Catonē hystoriae hoc ha-
bet fides, Aeneam cum patre ad
Italiam venisse, & p̄p̄ inuasos
agros cōtra Latinum Turnum
que pugnasse, in quo prelio
periit Latinus. Turnū postea
ad Mezentium confugisse, eius
que frētū auxilio bella renouas-
se, quibus Aeneas, Turnusque
pariter rapti sunt. Migrasse po-
stea in Ascanium, & Mezentiiū
bella, sed eos singulari certami-
ne dimicasse. Et occiso Mezen-
tio Ascanium Iulum ceptum
vocari à prima barbæ lanugi-
ne, quae ei tēpore victoriæ na-
scebatur. Sciendū est aut hunc
primo Ascanium dictū à Phry-
giæ flumine Ascanio, vt, Trās
que sonantem Ascanium. De-
inde Ilū dictum à rege Ilo. vn-
de, & illum Postea Iulum occiso Mezentio, de quibus nomi-
nibus hoc loco dicit. [At puer Ascanius, cui nunc cognomen
Iulo] Additur, [Ilus erat] Ab hac autem hystoria ita discedit
Virgilius, ut aliquibus locis ostendat non se per ignorantia, sed
per artē poeticam hoc fecisse, vt illo loco. Quo magis Ita-
lia mecum latere reperta. Ecce ἀπαριθμῶς dixit, ostendit
tamen Anchisem ad Italiam peruenisse. Sic autem omnia con-
tra hanc hystoriā ficta sunt. vt illud vbi dicitur Aeneam vidis-
se Carthaginem, cum constet eam lxx. annos ante urbem Ro-
mam conditam. Inter excidium vero Troiae: & ortum vrbis
Romae, anni inueniuntur cccx. [Cognomen Iulo] Si proprie
loqueretur, agnomen diceret, nō cognomen, sed magis ad fa-
miliam respexit, quia omnis gens Iulia inde originem ducit.
Dicimus autē, & nomen mihi est Cicero, vt Hecyra est huic
nomen fabulae, & Ciceronis. vt Salustius. Cui nomē obliuio-
nis condiderant, & Ciceroni, vt Cui, Romulo cognomē erat.
& Ciceronē, vt, Aeneidasque meo nomen de nomine fingo.
Melius tamen est datiuo vti. (Magnos orbes.) Tria sunt gene-
ra annorum, aut enim lunaris annus est xxx. dierū, aut solsti-
tialis xij. mensium, aut secundū Tulliiū magnus, qui tenet 12.
millia quingentos liij. annos, vt in Horrenfio. Et horū anno-
rū, quos in Fastis habemus, magnus xij. millia quingētos liij.
amplectitur. Hoc ergo loco magnum dic̄ comparatione lu-
naris. Et alibi, Interea magnum sol circūuoluitur annū. An-
nus aut dictus quasi anus. i. anulus, qd̄ in se redeat, vt est atq;

*At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur (Ilus erat, dum res stetit filia regno)
Triginta magnos voluendis mensibus orbes
Imperio explebit: regnumque à sede Lauini
Transferet, & longam multa vi muniet Albam:
Hic iam tercentum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea: donec regina sacerdos
Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fuluo nutricis tegmine latus
Romulus excipiet gentem, & Mauortia condet
Mœnia, Romanosque suo de numine dicet:
His ergo nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. quin aspera Iuno
Quæ mare nunc, terrasque metu, cælumque fatigat,
Consilia in melius refert, mecumque fouebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum: veniet lustris labentibus ætas,
Cum domus Assaraci Phthiam; clarasque Mycenæ
Seruitio premet, ac victis dominabitur Argis.*

debut dicere Aeneia. Diximus superius poetar nomina ex vi-
cio usurpare. (Donec regina sacerdos) Hystoria hoc habet,
Amulius, & Numitor fratres fuerūt. Amulius fratrē imperio
pepulit, & filium eius necauit, filiā vero eius Iliā Veste sacer-
dotē fecit, vt spem sobolis auferret, à qua se puniri posse co-
gnouerat. Hanc, vt multi dicunt, Mars cōpreffit, vnde sunt na-
ti Remus, & Romus, quos cū matre Amulius p̄cipitari iussit
in Tyberim. tum, vt quidam dicunt. Iliā sibi Anien fecit vxo-
rē, vt alij, inter quos Horatius, Tyberis, vnde ait, Vxor ius am-
nis. Pueri vero expositi ad vicinā ripā sunt, hos Faustulus re-
p̄rit pastor, cuius vxor erat nuper meretrix, Acca Laurētia,
quæ susceptos aluit pueros. Hi postea auū suum Numitorem
occiso Amulio in regna reuocarunt, quibus dum cū eo angu-
stum Albæ videretur imperiū recesserūt, & captatis auguriis
urbem condiderunt. Sed Remus prior sex vultures vidit. Ro-
mus postea duodecim, quæ res bellū creauit quod alter de tē-
pore, alter de numero cōtēdit in quo extinctus est Remus, &
à Romi nomine Romani appellari. Vt autem pro Romo, Ro-
mulus diceretur, blādimēti gratia factum est, quod gaudet di-
minutione. Quod autem à lupa dicuntur alicui, fabulosum fig-
mentū est, ad celandam auctorum Romani generis turpitudi-
nem, nec incongrue fictum est, nam & meretrices lupas voca-
mus, vnde & lupanaria. Et constat hoc animal in tutela esse
Martis. (Regna) Regis filia, abusive ait more poetico, vt alibi,
Magnum regine, sed enim miseratus amorem. i. regis filia Pa-
siphæa

in se sua per vestigia voluitu
annus. Vel ἀπὸ τῆς ἀρεῶς. i. ab
inuocatione. [Voluendis] Vo-
lubilibus. vt supra. [Ab sede
Lauini transferet] Verum est,
vitans enim nouercalem inui-
diam, deseruit Lauiniū, & Al-
bam longam condidit, dictam
ab omine albæ porce repertæ,
vel situ ciuitatis, vi, Modo vir-
tute, nā multa significat. (Hic
iam) Præter ea. (Tercentum.)
Quo CCC. annos dicit cum
eā quadringentis regnasse con-
stet sub Albanis regibus? Sed
cū p̄scriptioe ait tercētum. i.
vsque ad ortū vrbis Romę. ait
nanque, Donec regina sacer-
dos Marte grauis. Et constat
in regno Romuli, & Numæ,
& Tulli Hostilij, qui euerūt
Albā centum annos quib. pa-
riter Roma, & Alba regnaue-
runt, esse consumptos. (To-
ros, i. sine intermissione. (Gēte
sub Hectorea), i. Troiana, sed

siphaes. [Marte grauis] grauida, vt, non insueta grauis tentabunt pabula fetas [inde] deinde. [fuluo tegmine] i. pelle lupe, qua utebatur more pastorum, sed hoc multi reprehendunt cur nutricis tegmine vsus sit, qui gemina ratione refutantur, vel falsitate fabulæ, vel exemplo Iouis, qui capræ nutricis vititur pelle. [excipiet gentem] Remo. i. interempto. post cuius mortem natam constat pestilentiam, vnde consula oracula dixerunt, placandos esse manes fratris extincti, ob quam rem sella curulis cum sceptro, & corona, & cæteris regni insignibus semper iuxta fancientem aliquid Romulum ponebatur, vt patenter imperare viderentur. vnde est Remo cum fratre Quirinus iura dabunt [Romanosque suo de nomine] perire; non ait Romam, sed Romanos. Urbis. n. illius verum nomen, nemo vel in sacris enunciat. Denique trib. pl. quidam, vt ait Varro, hoc nomen ausus enunciare, in crucem leuatus est; q. ne Iginus quidem cum de situ urbis loqueretur, expressit [nec metas rerum, nec tempora pono] Metas, ad terras retulit, tempora ad annos, Lauinio. n. & Albæ finem statuit Romanis æternitatem [Quin] Quinetiam. Minus. n. est etiam. nam plenum est quinetiam. vt, Quinetiam hyberno moliris sydere clausæ. [Aspera Iuno] tolerabilius hoc Iuppiter dicit. [Meru] Vt supra. i. metuens. [terras coelumque fatigat] Alibi, absumptæ in Teucros vires coeli que marisque [Consilia in melius referre] Quia bello Punico secundo, Iuno placata; ait Eunius, coepit fauere Romanis [gentemque rogatam] bene gentem, quia & sexus omnis, & conditio toga utebatur, sed serui nec colobia, nec calceos habebat. Togas autem etiam foeminas habuisse, cycladum, & recini vsus ostendit, Recinus autem dicitur ab eo quod post tergum reijcitur, quod vulgo Mauorte dicitur. (Sic placitum) vel fatis, vel mihi nam impersonale est. (Lustris) Quinquennijs. Et bene Olympiadibus computant tempora, quia nondum erant vel Romæ, vel consules. Lustrum autem dictum quod post quinquennium vnaqueque ciuitas lustrabatur. (Domus Assaraci). i. familia Troiana. Nam Assaracus Capyn genuit, Capys Anchisem, vnde Aeneas auctor Romanis generis, ex quibus Mummius qui Achaïam vicit. [Pthiam] Achillis patriâ (Mycenas) Agamemnonis patriam vt Agamemnoniasque Mycenæ.

A S C E N S I V S.

At puer Ascanius, &c.) Prosequitur quod inceperat Iuppiter historiam tangens vsque ad Augusti tempora. Vnde dixerat altius & voluens fatorum arcana, &c. Quod quia facit non videtur mihi instituisse res Augusti persequi, licet Donatus id velit, cuius verba sunt. at puer, ostendit quod optabile est Aeneæ, non externum, sed filium successurum, eo felicio rem, qd non triennio, vt ipse, sed triginta annos sit regnaturus. Hic iam tercentum post triennium Aeneæ 30. Ascanio, & 300. Hectoreæ genti datur. Regina quæ quauis geminos pariat, ad vnum Romulum imperium peruenturum ostendit, & parricidium occultat, & Romanos a Romo appellatum iri, qui tanta sint felicitate regnaturi, vt nullis alienorum regum temporum terminis claudantur, (aspera Iuno) aperte ponit, quod Venus vnus ab iram dixit, ergo tantam felicitatem pollicetur, ut acerrima inimica, posito odio, amica futura sit (Cum domus Assaraci) extremus cumulus letitiæ, vt qui ad tempus victores erant, ijs quos vicerant seruituri essent, quod est plusquā Antenorem inter victores populos confedisse, & per medios Achiuos prolapsus esse. Verum hæc quia in honorem Cæsaris scribebat, aperuit quod in posterio ribus fuisset scripturus, nisi mors preuenisset. Nam post mortem Turni sequebantur 30 ac 300. annorum gesta, ac deinceps vsque ad Cæsaris tempora facta. & Cæsarem ita amplificatum Romanum imperium, vt nihil relinqueret quod non a se subactum fatere. hæc ille. Ordo est. at. i. sed Ascanius puer. i. adhuc impubis cui Iulo additur nunc cognomen. i. q. transit in cognomen. i. cognationis nomen: nam domus Iulia, inde dicta est. Sanè norit lector in externis nominibus. i. in principi pro dictonis cum vocali sequenti, diuisas facere syllabas, vt Iulius trissyllabum, Iason, Iosephus, Iasius, Iesus, (iambus quoque, sed eius est alia ratio) Iacobus, Iacynthus, Iolas, Io, &c. in Latinis solere coniungi, vt Ianus, Iulius, Iustinus. Iuturna, Iouinianus. notum etiam est, & pueris, latine dici, cui nunc cognomen Iulo, Iulus, & Iuli. sed ad ordinem redeo. Puer ergo Ascanius; a fluuio sic denominatus, cui Iulo additur cognomen nunc, quia erat Ilus dum res Ilia. i. Iliensis, hoc est Troiana stetit regno. i. in dignitate, & maiestate regali. Sunt qui putent ordinem esse: at puer Ascanius, cui cognomen supp.

est Iulo, nunc, nā sup. Ilus erat, dum res Ilia stetit à regno, additur. i. patri per successionem, sed tunc verbo explebit, deerit suppositum: melior est ergo constructio sic, puer Ascanius explebit ita, vt cætera quasi per parenthesis dicta habeantur. (Puer igitur Ascanius, qui, & Ilus, & Iulus, agnominatus est explebit imperio. i. regnando 30. magnos orbis. i. solares, hoc est 30. annos mensib. volendis. i. volubilibus. aut qui volentur, & transferet regna a sede Lauini pro Lauinij) de qua re sic hæt Liuius in 1. Ambigam hicne. (i. Lauiniæ filius) fuerit Ascanius. (i. qui post mortem Aeneæ rerum potitus est) an maior, q. hic Creusa matre Illo incolumi natus, comesq; inde paternæ fugæ quæ Iulum eundem, Iulia gens, auctorem nois sui nuncupat, Is Ascanius vbicunque & quacunque matre genitus (certe natum Aenea constat) abundante Lauinij multitudine, florentem iam (vt tum res erant) atque opulentam urbem matri, seu nouerçæ reliquit, nouā ipse Albam sub Albano monte condidit, quæ ab situ porrectæ in dorso urbis, longa Alba appellata: inter Lauiniū, & Albā longam, coloniā deductam 30. ferè interfuere anni, tū tamen opes creuerant, maxime fufis Etruscis, vt ne morte quidē Aeneæ, nec deinde inter muliebræ tutelā, rudimentumq. primum, puerilis regni mouere arma, aut Mezentius Etruscisq. aut vlli alij accolæ, ausi sint. Pax ita cōuenerat vt Etruscis, Latinisq; fluuius, Albula, quæ nūc Tyberim, vocant finis esset. Hæc Liuius, q. dubitabat vrer Ascanius, an Creusæ, an Lauiniæ filius regnauerit, cuius dubij rō si non alia hæc una potuit fuisse, quia si Lauiniæ filiū regnare affirmaret, iā inaniter gloriaretur domus Iulia ab Iulo hæreditario iure in regnū successisse; si in Creusæ, incubatorem illum, atq. iniquū fuisse. Verū poeta noster qui in laude Iuliæ domus hanc operam assumpsit, incunctanter Creusæ filiū asserit, Lauinij quasi moderatorē fuisse, q. quia iuste obtinere non posset, dereliquit, Albamq. condidit, eoq. cum præstaret virtute. imperiū trāstulit, ueruntū successio regum Albanorū, vī ab Ascanio Lauiniæ deducta, nā is Siluius dictus est, eo q. post mortem patris mater de eo grauida in silua Ascaniū Creusæ enixa fugisset, Vnde 6. huius Siluius Albanū nomen. tua posthuma proles. Hic quoq. Ascanio, natus est filius Syluius, à quo ceteri reges Albani, Syluij sunt dicti. Quocirca si concedendū est (quod hic dī) Ascanium Creusæ Albā condidisse, illicq. regnasse, dicendum ēt erit post mortem illius Ascaniū minorē, Lauiniæ videlicet filium cū tota prole vsque ad Romulū urbis conditorē regnasse. Sed opiniones varias recitat Landinus, cuius verba sunt. Refert Liuius Albā longam nomen sumpsisse ab Alba porca cuius omine cōdita est, & à situ urbis, qm in montis iugo, in longitudinē porrecta sit, & conditā esse ab Ascanio Aeneæ filio. Sed utrum ab eo quæ ex Creusæ in Phrygia, an ab alio quæ ex Lauinia in Italia genuerat, ambigit. Tū ita prosequitur. Is Ascanius quacunque sit matre natus, abundante Lauinij multitudine, Albam condidit, atq. inter Lauiniū, & Albā, triginta interfuere anni. Siluius deinde regnat Ascanij filius casu quodā in siluis natus. Is Aeneā Siluiū creat, inde Latinū Siluiū, a quo aliquot Coloniae, deductæ. Prisci Latini sunt appellati. Mansit deinceps Siluius oibus cognomen, Alba ex Latino ortus, & ex Alba, Aty, ex Aty: Capys, ex Capy, Capetus, ex Capeto, Tyberinus, qui in traiectu Albulae sumersus, nomē suū flumini reliquit, Ex Tyberino orit Agrippa, & ex Agrippa Romulus, q. fulmine ictus perijt, ex quo est Auētinus, a quo mōs Auētinus (q. in illo sepultus est, nomē sumpsit.) Auentini filius Procas est, qui Numitorē creat, & Amuliū; Amulius Numitorē (cui regnum legatum erat) quia grandior esset natu pellit, filiumque interimit, & filiā uestalē virginē facit, q. grauida facta, Matre (siue qd ita crederet, siue vt q. deus auctor culpæ honestior esset) patrē nūcupat. Eius partu nat⁹ est Romulus, & Remus. Hæc Liu. Dion. aut Halycarnasseus, refert Ascaniū Creusæ filiū q. antea Euryleon vocabat, Albā condidisse. Erat Aeneæ, & alter filius, sed ex Lauinia. Hic, Syluius vocabat, qm mater Ilia, metuens priuignū illum, clanculū in siluis alendū curauerat, tradens illū Thyrenno pastori, quæ Latino sciebat fuisse acceptū. Mortuo aut Ascanio, certabant de regno hic Siluius, & Iulus Ascanij filius, sed populus litem diremit, Siluiumq. regnare iussit. Iulo aut, regni loco, sacrā quandā prætem attribuit. honorē periculis imperij vacante. Quem idem Dionys. scribit in domo Iuliorum ad suam vsque ætatem durasse. in qua Cæsar mirifice floruit. Regnavit autem Siluius inde triginta annis. Aeneas Siluius 31. Latinus 51. Albæ 40. Capy. 34. Post hunc ponit Dionysius, regnasse Capetum an-

Ascaniū

Albula.

Stema Siluij.

nos. 13. Tyberinum 8. Agrippam 33. post hunc, loco Romu-
 li, ponit Alladium tyrannica violentia virum, qui Deos con-
 temnens, fulminum, & tonitruum imitationib. se Deum cre-
 di cupiebat: verum imbrib. & fulminib. in eius domum cadē-
 tib. & lacu iuxta quem habitabat in eius domum exundāte.
 cum tota domo absorptus est, Auentinus regnavit annos 37.
 Procas 23. Amulius, qui fratri regnū eripuit 42. regnavit an-
 nos. Eusebius ait, Ascanium Albam condidisse, anno mundi
 27. supra quatuor millia, & regnasse annos 38. Deinde Sylviū
 Polthumum 39. Æneam Sylviū 31. Latinum 50. Albam 39.
 Atym siue Ægyptum 34. Capym 38. Capetim 13. Tyberinū
 8. Agrippam 40. Aremulum, quē alibi Remulum, vel Romu-
 lum 39. Auentinū 37. Procam 23. Amulium 44. Hæc ille. Nos
 ad ordinem redimus, qui talis est. Transferet ergo Ascanius,
 Iulius: regnum a sede Lauini (quamvis Dionysius dicat, non
 regnū, sed sacram potestatem filium obtinuisse,) & muniet
 multa vi. i. potestate aut munimine: Albam lōgam, quæ Alba
 à porca alba dicta est, & longa à situ, vt vidimus in Liuro. re-
 gnabitur (impersonaliter loquitur prudenter, ne Iulo aut re-
 gnum mendaciter addicat, aut turpiter auferat, regnabitur er-
 go, siue à Creusæ, siue à Lauiniæ stirpe) hic. i. Albæ 300. an-
 nos totos. i. integros sub gente Hectorea i. Troiana, & animo
 sa, atq; bellicosa, vti erat Hector, donec sacerdos. f. Ilia, Rhea
 virgo Vestalis, regina quia regis. f. Numitoris filia vnica, lin-
 terfecto videlicet fratre Lauso: grauis. i. pragnās, & grauida
 effecta matre. De qua re Liuius sic. Procas, Numitorem, atq;
 Amulium procreat: Numitori, qui stirpis maximus erat, re-
 gnum vetustum Sylviæ gentis legat. plus tamen vis potuit,
 quam voluntas patris, aut verecundia ætatis. Pulso fratre A-
 mulius regnat, addit sceleri scelus, stirpem fratris virilem in-
 terimit, fratris filia Rheæ Sylviæ per speciem honoris, cum
 Vestalem eam legisset, perpetua virginitate spem partus ade-
 mit. Sed debebatur (vt opinor) fatis tantæ origo vrbs. maxi-
 miq; secundum deorum opes imperij principium, vt cōpres-
 sa Vestalis, cum geminum partum edidisset, seu ita rata, seu
 quia Deus auctor culpæ honestior erat, Martem, incertæ stir-
 pis patrem nuncupat. Sed nec dij, nec homines, aut ipsa, aut
 stirpem à crudelitate regia vindicant. Sacerdos vincita in cu-
 stodiam datur, pueros in profluentē aquam mitti iubet: Hæc
 ille, qui persequitur, quomodo gemelli in littore dimissi: illu-
 pa nutriti, donec à Faustulo reperti, & Laurentiæ educandi
 traditi sint, vbi addit. Sunt qui Laurentiam vulgato corpore
 lupam vocatam inter pastores putent: ita locum fabulæ, atq;
 miraculo datum, &c. Sanè priusquam ad ordinem redeam, p-
 notabo triennium imperij Æneæ, diligenter excogitatum a
 poeta. Nā ternarius numerus, qui primus impar & ex primo
 pari, atque vnita re constat, perfectissimus habetur, denarius
 autem consummatissimus, vt supra quem non fit, nisi priores
 repetatur: Itaque ternarium Æneæ, denarijs binis multipli-
 cat, quorum priorem, dat Lauinio, posteriorem Albæ, vt ter-
 tium per quem infinitum imperium innuit, Roma recipiat.
 Tres igitur annos regnare promittit Æneam, decies ter Asca-
 nium, quia triginta annos, & decies triginta, hoc est trecentū
 annum Albanum duraturum regnum, & si consimili propor-
 tione procedatur, decies, trecentum. i. tria milia annorum, q-
 bus infinitum significatur imperium Romanos regnatos,
 qui numerus nondum completus est cum iam imperium in
 Germanos translatum videamus: Verum certiora de præte-
 ritis, q. de futuris inducunt poetæ vaticinia. Nam mētus est
 Iuppiter, dicens imperium sine fine dedi. de qua re D. Augu-
 de verbis domini, ser. 29. ita loquitur: habent mutationes re-
 gna. Veniet ille de quo dictū est. & regni eius non erit finis.
 Qui hoc regnis terrenis promiserunt, non veritate ducti, sed
 adulatione mentiti sunt. Poeta illorum quidem, induxit Io-
 uem, & ait de Romanis: His ego nec metas rerum, nec tēpo-
 ra pono. Imperium sine fine dedi. Nō plane ita responder ve-
 ritas. regnum hoc quod sine fine dedisti in terra est, an in cē-
 lo? Vtique in terra. Et si esset in cōlo, cōelum & terra trāsiēt.
 Transient quæ fecit ipse Deus, quanto citius quod condidit
 Romulus? Forte si velimus hinc exagitare Virgilium, & insul-
 tare, quare hoc dixerit? in parte tolleret nos, & diceret nobis.
 & ego scio. Sed quid facerem, qui Romanis verba vendebā,
 nisi hac adulatione aliquid promitterem, quod falsum erat?
 & tamen in hoc cautus fui quando dixi, imperium sine fine
 Iouem ipsorum induxi, qui hoc diceret, non ex persona mea,
 dixerim falsa, sed Ioui imposui falsitatis personā. Sicut Deus
 falsus erat, ita vates mendax erat. Nam vultis nosse, quia ista

noueram, alio loco, quando nō Iouem, lapidem induxi loquē-
 tem, sed ex persona mea locutus sum, dixi: Nam res Romanæ,
 perituraq; regna: videte, quia dixi peritura regna. Dixit peri-
 tura regna, non tacuit peritura; veritatem non tacuit, semper
 mansura adulatione promisit. non ergo deficiamus fratres, si
 niserit terrenis omnib. regnis. Nunc si finis est, Deus videt,
 &c. Hæc ille. Nos ad ordinem reuertimur, qui talis est. regna-
 bitur hic. i. in Alba longa, sub gēte Hectorea. i. Troiana: tēcen-
 tum. i. trecentos, annos, totos. i. continuos & sine interrupcio-
 ne, nam Romæ fuerunt sæpe interregna, regnabitur dico ta-
 tis per donec sacerdos, regina. i. regis filia, videlicet Ilia Nu-
 mitoris filia, & virgo Vestalis, q. Monialem nostri vocant (ea Ve-
 stem autem Vestæ, quæ dea ignis purioris, hoc est flamme est dica-
 ta, perpetuam virginitatem conseruabant, aut polluta defor-
 diebantur viua) grauis. i. grauida effecta. Marte. i. deo bellorū
 quia bellicosam genuit prolem, aut forte, quia a viro bellige-
 ro compressa, dabit partu. f. vno prolem geminam. f. Romulū
 & Remum fratres gemellos (tam Donatus, quam Seruius pro-
 nunciant Romum, a quo Roma deducitur, blādimenti autem
 causa. Romulum vocatum vult Ser. verum tamen, blandimen-
 ta solent esse temporanea, & loco congruentia, nō perpetua)
 inde. i. post partum Ilia. Romulus, alter a gemellis, lætus, q. a
 Martius iam tum animus in eo erat vt se facile Martis filium
 probaret, tegmine fuluo. i. rutilo, quasi leonino. lupa nutricis
 i. suæ. a qua primum nutritus erat (sed argutissima rem aper-
 rit poeta, nam quota quæque lupa fulua est. at meretrices, vt
 auctor est in Ter. Donatus, fuluo inducitur amictu, auaritia
 notata, p. p. fuluum auri colorē) excipiet. i. extra alios capiet.
 vt extra sortem fraternam, aut extra pericula, & latronū in-
 sultus, cum & eorum plurimi latrones fuerint, & cōdet mœ-
 nia Mauortia. f. Romana, quæ se Martem iactet habere aucto-
 rem, vt Liuius in præfatione attestatur & dicit. i. nūcupabit
 Romanos, de suo nomine, quod in consultationem Æneæ dī-
 cur id negatum erat, cum tñ dictum sit, q. Antenor, genti nō
 mē dedit Ego, inquit, Iuppiter, habet autem emphasin prono-
 men. q. d. fatorum conditor, & quires hominum, & deorum
 æternis imperijs rego, nec pono. i. constituo, his Romanis me-
 tas. i. terminos rerum, quia erit aliquñ Iulius, imperium Ocea-
 no famam qui terminet astris: & si dicas Oceanum saltē esse
 terminum imperij, dicemus Romanos etiā mari dominatos.
 Sed si tunc extremum Oceanum terminum voces, dicā illom
 a natura, non a fatis positum, quod si maior esset mundus: ma-
 ius fuisset s. m. Iouis promissionem Romanorum imperium.
 Nec dicit se non ponere metas imperij, sed metas rerum, q. a
 semper res plures acquirere poterant Romani, cum quotidie
 nouæ producuntur, & si non aliud, saltem gloriam augere po-
 terant. ego igitur, nec pono his metas rerum, nec tpa, q. b. eas
 possideant, sicut Albanis iam terminum statui, sed dedi. f. dū
 fata conderem. imperium sine fine (ita. n. tunc erat in spe, sic-
 que visum poetæ, qui si aliter sensisset, nō id ēt ex persona Io-
 uis dixisset) nam poeta non minus Iouem, q. se falsū dīcū ne-
 gasset (vidimus tñ q. d. Aug. sentiat) quin. i. quinēt: Iuno aspe-
 ra. i. inaccessibilis Troianis, & ita implacabilis (tractū a spinis
 & rupib. asperis, quæ inaccessibiles sunt, qui vero aditum ne-
 gant placari volunt. Incusat ergo Iunonem, vt Venus dīcū-
 ra in quinto. q. nec longa dies, pietas nec mitigat vlla) q. faci-
 gat mare metu, q. d. inani, cum fata mouere nequeat. & mare
 & terras. i. regiones oēs hoīb. concessas, & cēlum. i. aerem, aut
 reuera cōelum, quia ēt superos sollicitat, aut cōelum p. p. Æo-
 lum dixit, nam venti in aere domiāntur, referet. i. reducer, cō-
 filia. f. sua in melius. i. in meliorem sententiam, quia tandem
 placabitur, & fouebit mecum, Romanos dominos rerum. f.
 omnium, & gentem togatam. i. Latinam potissimum Roma-
 nam, q. in togis tpe pacis versari solet. Sic placui. Confir-
 mat Iuppiter fata Veneri promissa, dicens ea deorum placito
 stabilita. Addit Troianos non solum in Latio regnatos, sed
 etiam Græcis dominatos, quod respicit ad illud, Hoc equi-
 dem occasum Troiæ, tristesq; ruinas Solabar, fatis contraria
 fata rependens Nam vbi Venus dixerat se solatam de occasu
 regni Troiani per hoc quod nouerat Romanorum oriturum
 & ita rependens fata contraria fatis, non quod inter fata sit
 repugnantia, sed quia respectu diuersorum, promittunt con-
 traria. Nam vinci, & vincere, regnare, & seruitio premi, quo
 dammodo contraria sunt. In fatis autem erat, Troianos in
 Troia vinci, sed rursus in Italia regnare. Cum ergo contenta
 fuerit, videri Romanum imperium addit Iuppiter, etiam in
 Græcos vltionem, vt par pari referre videantur Troiani, quo
 nihil

nihil dulcis Veneri contingere posset. Dicit ergo: sic placitū sup. est deorum cōcilio: ætas. i. æuum quoddam, veniet lustris labētibus. i. lapsu, & successu temporū, quæ lustris. i. quinquenarijs, cōputabantur, cū. i. quādo, aut quā ætate, seu quō æuo, domus Affarici. i. Aeneia, ab Affaraco deducta, premet, serui- tio. s. subiugabit, Phthiam. i. patriam Achillis euerforis Troiæ & Mycenæ, patriā Agamemnonis, claras. s. tanta prole, & do- minabitur Argis victis. i. dominiū exercebit in Argos. i. Argi- uos seu Græcos victos, & subactos qui nūc victores sunt. Vn-

de in secundo huius *Ferus omnia Iuppiter Argos transtulit.* Triginta magnos voluēdis mensibus orbes] in lib. Longo- bardico, non, Orbes, sed, annos, scriptū inuenis. Orbes tamen nostri omnes, vt castiorem lectionem admittunt. [Et longam multa vi munit Albam] Variat numerus in his codicibus an- tiquis, quatuor vltimis pedibus solutis in hunc modum. Et longam vi multa munit Albam. [Quæ mare nunc terrefque metum] Vetera quædam exemplaria legunt: Quæ mare, quæ terrasq; metu. multi vulgatam lectionem magis approbant.

NAscetur] Ad illud respon- det, Certe hinc Roma- nos. Et omnis poetæ intentio, vt in qualitate carminis dixi- mus, ad laudem tendit Augu- sti, sicut, & in Sexti Catalogo, & in Clypei d̄scriptione. Hæc autem Iouis allocutio, partim obiecta purgat, partim aliqua pollicetur [Pulchra] Allusit, p- pter Venerem. Troianus] Ac si diceret, etiam Cæsar Troianus est. [Cæsar] Hic est qui dictus est Caius Iulius Cæsar. Caius s- nomen est: Iulius ab Iulo. Cæ- sar vel quod cæso matris ventre natus est, vel quod auus eius in Africa manu propria occidit elephantem, qui Cæsar dici- tur Penorum lingua. [Imperium Oceano, famam qui terminet astris] Aut ad laudem dictum est, aut certe est secundum hi- storiam. Re vera enim, & Britānos qui in Oceano sunt, vicit, & post mortem eius cū ludī funebres ab Augusto eius adopti- uo filio daretur, stella medio die visa est. Vnde est. Ecce Dio- nari processit Cæsaris altrum [A magno] Sicut Alexander, si- cut Pompeius. [Olim] Modo futuri est. [Coelo] In Coelum. [Spolijs Oriētis] Victo Pharnace Mithridatis filio, qui re vera fuit in Oriente. Cæterū Aegyptus in qua Ptolomæum vicit, in australi est plaga. [Honustum] Inter honustum, & onera- tum hoc interest, q̄ Oneratus est qualicunque pressus ponde- re: Honustum vero cui onus ipsum honori est, vt si quis hostiū spolia ferat. Sed oneratus aspirationem non habet, quia ab onere venit: honustum vero quia etiam ab honore descendit, retinet aspirationem. [Accipies secuta] Quia post mortem Cæsar meruit aram, fastigiū, flaminem, vt Cic. in Philip. [Hic quoque Potest intelligi sicut Romulus, sed melius sicut Aeneas, de quo superius ait, Sublimemque ferēs ad sydera celi Magnanimum Aeneam. Quoque autem semper ad similitu- dinem ponitur, vt, Tu quoque littoribus nostris [Votis] Vel ad vota, vel votis vocabitur. [Aspera tunc] Idest Cæsarem cō- secrato, cum Augustus regnare cēperit, clauso iam templo, pax erit per orbem. Constat autem templum hoc ter esse clausum. Primum regnante Numa, item post bellum Puni- cum secundum, tertio post bella Actiaca quæ confecit Augu- stus, quo tempore pax quidem fuit, quantum ad exterās per- tinet gentes, sed bella flagrauere ciuilia quod & ipse per tran- situm tangit, dicens. [Furor impius intus] Huius autem ape- riendi vel claudendi templi ratio varia est, alij dicunt Romu- lo contra Sabinos pugnante, cum in eo esset vt vinceretur, ca- lidam aquam ex eodem loco erupisse, quæ fugauit exercitū Sabinorum. Hinc ergo tractum morē, vt pugnaturi aperirent templum, quod in eo loco fuerat constitutum; quasi ad spem pristini auxilij, alij dicunt Tacitum, & Romulum factō fede- re, hoc templum ædificasse. vnde & Ianus ipse duas facies ha- bet, quasi vt ostendat duorum regum coitionem, vel quod ad bellum ituri debent de pace cogitare. Est alia melior ratio qd̄ ad prælium ituri optent reuersionem. [Cana fides, & Vesta] Subaudiſerit. Canam autē fidem dixit, vel quod in canis ho- minibus inuenitur, vel quod ei albo panno inuoluta manu sa- crificatur, per quod ostenditur fidem debere esse secretā. Vn- de Horat. Et albo rata fides colitur velataque panno. Vestam vero religionem, quia nullum sacrificium sine igne est, vn- de & ipsa & Ianus in omnibus sacrificijs inuocatur. [Vesta] autem dicta vel *sm tñs esias* vt digammos sit adiecta, sicut her, ver: Ennetus, Venetus, vel q̄ varijs vestita sit reb. ipsa. n. esse dicitur terra quam ignem habere nō dubiū est, vt ex Æt- na, Vulcanoque datur intelligi. [Remo cum fratre Quirinus Iura dabunt; Multi sic intelligere volunt, vt supra diximus. quia post pestilentiam ad placā los fratris manes geminis om-

*Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Iulius, à magno demissum nomen Iulo.
Hunc tu olim cælo spolijs Orientis honustum
Accipies secuta, vocabitur hic quoque votis.
Aspera tunc positis mitescent secula bellis;
Cana fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Iura dabunt: diræ ferro, & compagibus arctis
Claudentur belli portæ; Furor impius intus
Sæua sedens super arma, & centum vinctus ahenis
Post tergum nodis, fremit horridus ore cruento.*

nibus vsus est Romulus, vnde est, Viden' vt geminæ stēt ver- tice cristæ; Sed hoc esse non po- test, quia iteratio est antedicto- rum, aut ordo præposterus, si post dictum Cæsarem Romu- lum repetitur. Constat præte- rea Iani templum paruisse sub Romulo. Alij volunt per hos, Romulos intelligi. Vera tamē hos habet ratio. Quirinum Au- gustum esse, Remum pro vero pro Agrippa positum, qui lo- rorem Augusti duxit uxorem, & cum eo pariter bella tracta-

uit. vnde est, parte alia dijs, & ventis Agrippa secundis. Nā adulans populus R. Octauiano, tria ei obtulit nomina, vtrum vellet Quirinus, an Cæsar, an Augustus vocari. Ille ne vnum eligendo partem læderet quæ aliud offerre cupiebat diuerso tempore omnibus vsus est. Et primo Quirinus dictus est, inde Cæsar, postea quod & obtinuit Augustus, sicut Suetonius probat, & in Georg. ostendit Virgilius. Nam cū de Gan- garidum victoria diceret, qui iuxta Gangem sunt, quiq. ab Augusto victi sunt ait, Victorisque arma Quintini. Vt autem pro Agrippa Remum poneret, poetico vsus est more, nam nomen vicinū sumpsit. Hoc ergo dicit, cum cēperit Iulius Cæsar celum tenere patris omnibus bellis, iura dabunt Au- gustus, & Agrippa. Romulus autem ideo Quirinus dictus est, vel q̄ hasta vtebatur, quæ Sabinorum lingua curis dicit, Hasta. n. idest curis telum longum est, vnde & securis quasi semicuris, vel quod græce *κοίρανος* rex dicitur. Constat autē Græcos fuisse Romanos, vel propter generis nobilitatem. Mars enim cum sœuit, Gradivus dicitur, cum tranquillus, Quirinus. Deniq; in vrbe duō eius templa sunt, vnū Quiri- ni intra urbem, quasi custodis, & tranquillī, aliud in Appia via extra urbem propē portam, quasi bellatoris vel Gradui. [Diræ] Cum apertæ sunt. [Compagibus] Ambages, & compa- ges antiqui tantum dicebant, posteritas admisit vt etiā compa- go dicatur, sed non quia varius esse potest nominatiuus, debet etiam declinatio mutari, quemadmodum nec in istis nominibus, arbor, arbos, vomer, vomis, nam & arboris, & vo- meris tantum facit. Ergo compages compagis, quoniam cō- pago vsurpatum est, compaginis enim nemo penitus dicit [Furor impius intus] Vt superius diximus propter bella ci- uilia, quæ gesta sunt contra Brutum, & Cassium ab Augusto, in Philippis, contra Sextum Pompeium ab Augusto in Sici- lia. [Sæua sedes super arma] Secundum antiquam licentiam. Sciendum tamen hodie in, & sub tantum cōmunes esse præ- positiones, cæterum super, & subter, iam accusatiuæ sunt, si- cut clam, & post, quæ antea communes fuerunt, nunc in his mutata natura est. [Ahenis nodis] Non centum nodis, sed catenis, quas circumlocutione significauit, quia sunt cathe- næ nodi plures.

Nascetur pulchra Troianus origine Cæsar] pergit Iup- piter, perueniens ad id, quod maxime dictum voluit poeta, non enim (vt sæpe iam diximus) constituerat aliud dici quā dixerit, sed suis locis Iulij, & Augusti laudes inserit, vt hic in vaticinio Iouis. in sexto in prophetia Anchisæ, & in octa- uo in clypeo Vulcani, itaque non recipitur a melioribus sen- tentia Donati, sentientis constituisse res Albanas, & Roma- nas vsq; ad Augustum perscribere. Donati autem verba hæc sunt. [Pulchra] Optima & honesta, vt non corporis, sed ori- ginis. [Iulius] Cæsar trahens nomen demissum, in tantum au- tem domiturum omnes gentes, vt existentibus triumphis eius, pax dehinc, & fides perpetua permaneret. [Iura dabūt] .i. leges Romuli perdurabunt. Et denique cessura, omnia ma- la felicitate Cæsaris, dixit furorem. s. & bellandī necessitatē.

Virg.

P 3 Hæc

Hæc ille. Beroaldus aut in Seruiū dicit sic, Celeberrimi scriptores potissimū Tranquillus, ac Plutarchus scribunt Cæsarem matri Aureliæ olim dixisse mater aut pontificæ aut exulem filiū hodie videbis. eadē laudatur, q̄ nurum semper obseruauerit, & singulari pudicitia fuerit p̄dita. atq. vixerit, florueritq. viuēte, atq. florēte filio Cæsare p̄erea nō ipse Iulius Cæsar Dictator apud Romanos primus hoc noīe decoratus est, sed Scipio Africanus, vt auctor est Plin. cuius verba hæc sūt ex lib. 7. Auspicacius enecta parēte gignunt, sicut Scipio Africanus, prior natus, primusq. Cæsar, a cæso matris vtero dictus. Solinus idē scribēs, Plinij verba corroborat. Hoc in loco memorandum est, id quod a Spartiano de Cæsarum noīe refertur qui in Elio Vero Imperatore tradidit eū qui primus Cæsar appellatus sit, hoc nomen esse sortitū ab elephāto, qui lingua Maurorū Cæsar dī, in p̄lio cæso vel q̄ a mortua matre cæso vētre, sit natus, vel cū magnis crinib. sit vtero parentis effusus, vel q̄ oculos cæcios habuerit &c. Quæ vero in eundem, de declinatione huius noīs campago, & de noīs Augustō oblati, annotauit, hæc sūt. Sniām Seruij refellit. Manilius in primo Astronomicō, scribens. Interdum æqualiterum cōpagine dictus. Itē eodem: Aeriam in nebulam clara compagine versus. Et Ouid. in 1. Met. Atq. ita disparib. calamis cōpagine cere. Est Seneca in 14. Epistolarum ad Luciliū cuius hæc verba sūt. Siue flammaram violentia cōpaginem soli rupit, siue vetustis. Inde compaginatio, & cōpaginatus deriuatur, qua dictione vtitur sēpius Hieronymus, Augustinus, & Iosephi interpretes Rufinus. Itē cum talia in cōmentarijs Seruij lego, in eam sniām pedibus vado, vt existimem eos fuisse adulteratos, & in plurimis locis corruptos, mutilatos, inuersos, etenim Suetonius nusquam hoc refert. Ceterū sic scribit in Augustō infanti, cognomē Thurino, inditiū fuisse, postea Caij Cæsaris, deinde Augusti cognomen assumpsisse, alterum testō maioris auunculi, alterum Numatij Planci sniā, cum quibusdam censentibus Romulū appellari oportere, quasi & ipsū cōditōrē vr̄bis p̄xualuisse vt Augustus potius vocaret. Thurinus aut vocatus fuerat à Pago Thurino, cuius nulla mentio, nullū verbū à Suetonio fit, q̄ Quirinus fuerit noīatus, nisi fortassis credere velimus in alijs Tranquillo ascriptis opusculis, huiusce rei habitā esse mentionē, quod existimare ridiculum est: namq. in cōmentarijs Seruij, et Plinius sēpissime allegatur, sed perperam. de his reb. quarū nulla penitus apud Plin. fit mentio, quemadmodum de Lycisca scribens Seruius ait: Lyciscæ sunt (vt et Plinius dicit) canes nati ex lupis, & canib. hoc nusquā apud Plin. reperitur, nusquā Plinio lectum est, qui quidē refert canes in Gallia ē lupis cōcipi, sicut apud Indos ē tigris, sed appellari Lyciscas minime tradit, idē Crotucas nuncupat ex cane lupoque conceptos: quinetiam dicit Seruius, & Plinio, in na. mentionē fieri de lauandis cadauerib. & conclamandis, cū apud Pliniū nullum super hoc verbū sit scribentē de his qui dicti sūt reuixisse. Libuit hæc duo exempli cā ponere cum sēpissime (vt diximus) Pliniū falso citet Seruius, qui Ouidij quoq; allegat Metamorph. referens fabulam Phyllidis cuius rei nulla penitus mentio in eo opere facta reperit, ex his itaq. ego cōiecto, aut mutilatos fuisse Seruij cōmentarios, aut non fideliter exscriptos, non n. ausim firmare tm̄ alioquin verum tam pueriliter declinasse, nisi fortassis idē Seruio crimini damus, quod Senecæ dat Quintilianus, videlicet q̄ his quib. inquirenda quædā mandabat, deceptus fuerit, nos ad propositum institutū redeamus. Hæc ille. Ceterum, vt perpetuo tenore ordinē ponam, addamus & Landini verba de portis belli clausis, quæ hæc sunt. Scribit Piso in annalibus ædificatum templū a Numa Pōpilio inter Romanum, boariumq. forum, Iano gemino fuisse, & ab eo institutū, vt eius porta clausa, pacē, aperta, bellū significaret. Clausa est ter. Primo suo tpe. Secundo. in primo bello Punico à Luctatio finito. Tertio sub Augusto finitis bellis ciuilibus, Ianus (vt refert Macrobius) siue sol, siue mundus putetur, ab eundo dicitur, quia mundus semper est in motu. Appellaturq. Ianus. Item, pater geminus. Item, Iunonius, quia calendarum est princeps quæ Iunoni dicatæ sunt: Vnde illi (vt ait Varro) duodecim aræ, pro duodecim mensibus dicatæ erant. Dicitur Confinius a conferendo. s. p. paginem generis humani. Item Quirinus, quia belli sit portus. dicitur Patulcus, & Clausus, quia bello valua eius pateant, & pace claudantur. Volebant Romani in bello Sabino quod raptis virginibus gestū est portam, quæ erat in radicib. collis viminalis: deinde ab euentu ianualem vocatā claudere

Sed cū ter clausissent, & toties sponte pateret, armati ingressum custodiebant, mox cū audirent ab alia parte suos, à Tatio fugatos fuga arrepta custodiam deseruerunt. Erant irrupturi Sabini cum extemplo p̄ hanc portā. magna vis torrentiū scamentibus vndis erupit, & multas cateruas hostiū, aut feruētibus vltas, aut vasta voragine deuoratus ferunt. Hic mos māsit Iani, ianuam in bello ad auxilium patere. Hæc ille. Ceterū Suet. de Iano ab Augusto clauso, dicit sic. Ianus Quirinum, semel, atque iterum à condita vrbe, ante memoriā suā clausū in multo breuiore tēporis spatio terra; mariq. pace parta ter clausit. Hæc ille. Vbi Beroaldus Numa secundus Romanorū rex Iani templum, ad infimum Argiletum extruxit, q̄ index pacis foret & belli vt apertus in armis, clausus in pace, ciuitatem esse significaret. Semel ab ipso Numa clausus fuit, iterū post primum punicum perfectum bellum, tertio post bellum Actiacum ab imperatore Cæsare Augusto, pace, mari, terraq; parta, quod nostrē, inquit Lūius, etati, dii dederunt, vt videremus ad quod allusit Virgilius in illo versu. Claudentur belli portæ. Sed diligenter animaduerte Tranquillum scripsisse Iani ter clausum fuisse ab Augusto propter historiam quā viri alioquin eruditi parum diligenter obseruauerunt. Scito igitur Augustum Cæsarem ab Oriente post Antonium Cleopatramq. deuictos, cum victoria redeuntem tum primū clausisse Iani portas, quo die primum Augustus consalutatus est. Mox profecturus in Hispanias cum exercitu aduersus Cantabros aperuit belli portas, quas iterum claustro cohibuit in honorē Cantabricę victorię. Deinde cum ab Oriente in Occidentem à Septentrione in Meridiē, ac per totū Oceani circulum, cunctē gētes vna pace cōpositæ foret, Iani portas tertio Augustus clausit, & ita clausus est Ianus quinquies. Semel à Numa Pompilio, iterū a Tito Manlio consule, & ter per Augustum Cæsare multo breuiore tempore, q̄ bis clausa fuisset a superioribus. historia traditur explicite ab Horatio libro sexto historiarū cuius auctoritate subnixi censemus legendū esse, ter clausit, sicut emēdati libri habent, & quadrat historię cuius incuriosi legunt, tertio clausit, existimantes nihil aliud esse subintelligendum, quam qđ tertio loco Augustus clausit. Iani in sacris veteres Romani inuocabāt Iani Quirinum, Ianus Patulcium & Clausum, Quirinum autē cognominabant, quasi bellorū potentem, ab hasta q̄ Sabini curim vocant, Patulcum, & Clausū, quia bello portę eius patent, pace claudunt. Hæc ille. Cur autē bello aperiatur aperuit Landinus, quia videlicet ab eo auxiliū sperabant. Hic autē cōsimili ratione dictus est Romulus, quia & Ianus Quirinus, sed si singula persequar longe prolixior, q̄ cōstituerim siam. Ordo igitur est. Cæsar s. Troianus pulchra origine. i. per pulchram originē, aut quia à pulchra Venere, scđm Seruiū deducta, aut honestā, q̄ legitima, vt sentit Donat. sicut ibi, & pulchra faciat te prole parētem. nascetur. s. iustis labētibus, & temporis successu, qui. i. tanq̄ is. qui aut. i. vt is sit qui terminet. i. claudat. Imperium. s. Romanum, Oceano, i. orbe terrarum quem mare Oceanum ambit, & qui terminet. famam astris. Vnde in Bucolic. Daphnis ego in syluis, hinc vsque ad sydera notus. Quinetiam, inter sydera, vnde dictum est. Ecce Dionei processit Cæsaris astrum. Cæsar dico Iulius appositorie nomen, aut quot nomen demissum supp. est, i. deductū ab Iulo, scilicet Ascanio Magno, scilicet, sine pari, sicut, & Alexander, & Pompeius, Magni dicti sūt, vt Cæsari et ab origine ostendatur deberi, quod Pompeio concessum est, vt secura, i. sine cura, aut seorsum à cura (nam dictum est quādo hæc te cura remordet) accipies, scilicet in cœlum deorum olim, i. tēpore futuro, cœlo, i. in celum. & in numerum cœlestiū, hunc, scilicet Iulium Cæsare, honestum. i. honeste oneratum spolijs Orientis, i. quę ex Oriēte, victo Pharnace Michridatis filio retulit. & hic. scilicet Iulius Cæsar, vocabitur i. inuocabitur, quoque. i. etiam nedum Aeneas votis, i. ad vota suscipiendā; vel in votis faciendis. Secula aspera, i. dura, & tristia propter bella, tum ciuilia, tm̄ externa, mitescēt. i. fient mitia tum. i. deinde regnante. s. iam Augusto, & hoc bellis. s. omnibus de quibus iā per Beroal. mētio facta est positis, i. depositis, aut sedatis, & pacatis, fides cana. i. antiqua, & cādida. i. simplex, & sine fūco ac luore, & Vesta i. casta religio, & Quirinus. i. virtus bellica per Quirinum significata, aut Romulus ipse primus rex & senatus legumq. creator, cū Remo fratre, i. cū auctoritate fraterna, licet interemptus erat, sicut Seru. recitat, (Aut allegoricos intelligimus, vt sicut p̄ intestinam emulationem & fratrum odiū, Romulus fratrem occidēs, semina belli vsq;

ad ea tempora dedit, ita reconciliatis iam eorum manib. gentes cunctæ in gratiam pacis coeant, unde sequitur) dabunt iura. i. leges & instituta diræ portæ belli. i. templi Iani, quæ aperte bellum significabant, clauderentur ferro idest ferreis repagulis, & compagibus arctis idest arcte compingentibus (vbi dicitur dire portæ clauderentur ferro, propter repetitionem litere, quæ caninam, & irritatiam vocant, etiam in vocabulis ipsis est quidam terror, ac diritas depicta, sicut in illis Ennianis: Postquâ discordia terra Belli ferratos postes, portasque refregit, in quibus (vt inquit Flac. inuenies etiam dilecti membra poetæ: furor, i. bellicus impius, qui intestinus, aut impietate procreas, vt templorum profanationem, deuirginationes, stupra, homicidia, rapinas, & id genus alia, sedens intus idest in templo Iani conclusus, super arma sua idest bellica, quæ cum eo concludentur, & ipse vincit post tergum idest habens manus post tergum victas, centum sup. catenis, nodis ahenis idest æreis, hoc est duris, quia es non tam facile frangitur, aut rubigine absumitur, vt ferrum, licet ferrum durius sit fremet cruentore ore, horridus idest existens horridus, & cruentus atque ægre ferens tandiu includi. Nam, vt recitauit Beroaldus ter clausit Augustus templum Iani, & reuera tertio, longa pace orbem moderatus sub cuius imperio venit auctor pacis in mundum, quia tunc exijt edictum a Cæsare Augusto vt describeretur vniversus orbis, vt Lucas nos docet.

CANA fides & Vesta, Remo cum fratre Quirin' iura dabunt,] Quid ingeniosi senserint interpretes cuique licet intueri nos hoc sentimus voluisse poetam, reuocandam esse auream ætatem, vbi nullæ fuerunt insidiæ, doli, furta, atque adulteria, sed ius, & fas vbiq. vt in Iani fuit seculo, demonstrasse, quod p hæc indicat verba, Fides, idest iustitia, quoniam fides, vt Cicero de officiis, est firmamentum iustitiæ, & Quintilian' declamationibus, &

est supremum rerum humanarum vinculum, sacra inter hostes. sacra inter piratas, cuius Numa Pōpilius (vt Liuius) sacrarium & sacerdotes instituit, hinc Ennius o fides alma apta pinnis, & iusiurandum Iouis, & syluis, Iustitiæ consors, tacitumque in pectore numen cuius simulacrum in Capitolio vicinum Iouis optimi Maximi est in Catonis oratione) Maiores nri esse voluerunt huius mysteria; vt reliquorum deorum sunt in operto nec vulgaris fas est, hinc Apul. in 3. Fidei sacra numina, cana. i. firma, & sincera puraque qualis solet esse in canis. i. in bonis hominibus, Fides. n. quo firmior sit (vt Petronius Arbiter) panno albo reuincta ligataque fingitur, albus color pro puro sinceroque ponitur, depositis bellis iustitia, & leges quæ belli tempore dormiunt, pacis vigent & exercentur. Vesta idest religio, vt superius de vesta locuti prodidimus, cuius religionis nimium, vt patuit, curiosi fuerunt Romani, vt Val. in 1. & Liui. indicant. & Quirinus. i. virtus bellica ad propulsandam, & non inferendam iniuriam, vt fecere Romani, per Quirinum significata: Nam p calo (vt Plutarchi) Romulus Romanis nunciavit vti prudentiam & fortitudinem colant, his artibus fore, vt amplissimam inter hoies potentiam consequantur, Ego vobis Quirinus facilis propitiusque ero deus cum Remo fratre, idest tali pace & concordia, qualis debet esse inter fratres quod postea Romulus effinxit, & in omnibus egit, vt cum fratre regnare videretur ne se reum paricidij indicaret, omnia numina habuit duplicia, quasi cum fratre communia, & secum regnare simulauit insignibus geminis, hinc Vir. in 6. Videri, vt gemina stent vertice criste? vt sit sensus iustitia vt recte viuatur, religio vt sancte, & caste, pax, atque concordia inter omnes, & virtus bellica contra iniuria prouocantes iura dabunt. Hæc non vt Sibyllæ folium scriptitauimus, sed vt argutiora legentem oblectarent.

AV. ET Maia genitum] Mercurium, Et est periphrasis. Cicero in libro de Deorum Natura, plures esse dicit Mercurios, sed in deorum ratione fabulæ sequendæ sunt: nam veritas ignoratur. Simul alludit poeta, quia per caduceatores. idest inter nuncios, pax solet fieri. [Vt terræ] Propter illud quod sequitur, Hospitio prohibemur arenæ. [Pateant] Propter illud cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis, [Hospitio] ad hospitium. [Ne fati nescia Dido] Non sui. Nam si, sciret exitum suum, multo magis veraret, sed Fati dixit, voluntatis Iouis sicut fati Iunonis iniqua, Aut certæ fati Troianorum, qui non sponte, sed necessitate ad Africam venerant, quod vtrique ignorabat Dido. Illo. n. tpe inuadendarum terrarum cæ fuerat nauigatio, vt Sallustius meminit, facili tum mutatione sedium quod etiam excusant Troiani, non nos aut ferro Libycos populare penates Venimus. Ergo hoc agere discat Dido eos ad Italiam tendere. Quo ergo se iungit Aeneas? Sed furoris illud est, non consilij. Nam nec sacerdotibus credidit. Vnde est, Quid vota furentem, Quid delubra iuuant [Remigio alarum] Translatio reciproca, vt supra diximus [Citius] Cui. n. alia signa tarde ad ortus suos recurrat. Mercurius decimo octauo die in ortu suo inuenitur. [Poeni] a Phœnijs, est, quasi phœni [Volente] Deo: [Mercurio vel Ioue] In primis] Precipue. In Teucros, p Teucris, vt supra diximus.

HAEC ait.] Post consolationem Veneris misit Iuppiter Mercurium deorum nuncium ad conciliandos animo mortaliū. & præcipue Didonis cum Troianis, de quo sic ait Donatus. [Hæc ait, & Maie] Exposita futurorum promissione prouideri securitas desinit, ne naufragi in terris alienis, & in quibus inimica regnabat Iuno aliena violentiam paterentur. Procuratur autem Troianis securitas per duos quorum alter auus alter affinis est. Nam Maia, Mercurij mater, Troianorum generi necessitabat. Debuit ergo ad effectus implendos talis mitti persona quæ præceptorū auctoritate, duplici ratione deducta, celerius maturaret alarum iuuante subsidio. [Nouæ] Quia nouitas regni cuncta habet suspecta, vt ipsa, Res dura, & regni nouitas. m. t. c. m. Vel lege, vt Terræ Carthaginis, & nouitas ædificiorum pateat Teucris: solus aut Iuppiter ministro Mercurio potuit preestare, vt inimicos suos Carthago susciperet, sed omnia cum celebritate erat agenda, quæ breui sermone est amplexus. Terras aut

Poe. Hæc ait; & Maie genitum demittit ab alto.
Et terræ, atque nouæ pateant Carthaginis arces
Hospitio Teucris; ne fati nescia Dido
Finibus arceret. volat ille per aera magnum
Remigio alarum, ac Libyæ citus astitit oris.
Et iam iussa facit; ponuntque ferocia Poeni
Corda volente Deo; in primis regina quietum
Accipit in Teucros animum; mentemque benignam.

dixit ne in regionib. Carthaginis, aut in littoribus a gentibus vexarentur [Nouæ arces,] Etiam sic accipimus, ne Carthaginem incogniti venientes aduersa paterentur. [Remigio alarum] Aliter. n. volare non potuisset. [Et iam iussa] Fructum executionis implete posuit [Ponunt ferocia Corda] Natura ferox in leuitatem mutatur [Volente Deo] Nam

nisi Dei. i. Iouis, vel Mercurij iussus, intercessisset, natura ferox immutari non potuit, & quæ regine partes in secundo loco posuit, correxit dicendo, in primis. Nam ipsa fuit leniēda, quæ vel incitare illos posset, vel violentiam comprimere. Et quoniam fieri non poterat, vt eodem temporis puncto, ferocitatem ponerent, & amaret libranit verba, & non dixit amat, sed ponunt corda ferocia. Ordo est Iuppiter suppleat: Hæc quæ. i. dicta sunt, demittit. i. deorsum mittit ab alto. i. cælo genitum Maie, aut Maie. i. Mercurium, filium Maie, vt terræ Carthaginis, & vt nouæ arces Carthaginis pateant Teucris hospitio. i. in hospitium, cum tamen nouæ arces soleant paucis patere, cum multis inuisæ sint, unde Dido postea reddens rationem, quare iusserit classem Troianam, exurere dicet Res dura, & regni nouitas me talia cogunt Moliri, & late fines custode tueri, ne Dido nescia fati. i. quæ nesciuit, quod fato in Italiam profugere constitueret, & verita se ab eis expelli, aut nescia fatale esse Aeneam regna Troiana reparaturum aliquando arceret. i. prohiberet Troianos finibus. i. limitibus regni sui, ille. i. Mercurius Maie filius, volat per aera, magnum. i. respectu terræ centuplo maior est, remigio. i. fretus auxilio, vt naues feruntur, in aquis remigio alarum, ac ipse citus. i. festinus, astitit oris, i. regionib. extremis, Libyæ, in ea. i. parte in qua Carthago erat. Et facit iam iussa, i. mandata Iouis. hoc est conciliat Teucris, animos Penorum, & Peni, i. populi Punici, hoc est Carthaginenses, ponunt idest deponunt, Deo. i. Ioue, aut Mercurio volente. i. inspirante, & persuadente corda ferocia, i. alioquin ferocia, unde ferus Annibal dictus est, & reuera natio illa ferocē, & reginam in primis. i. inter primos, aut precipue accipit. i. ab inspiratione Mercurij animum quietum. i. pacatum, in. i. erga Teucros, & mentem, idest affectionem benignam, idest clementem.

Vt terræ, utque nouæ pateant, In antiquioribus aliquot exemplaribus legere est, Atque nouæ, Sed longe venustius est. Utque. [Volat ille per aera magnum] In libro Mediceo, per Aethera, legitur. Sed Aera magis receptum.

SARV.

PER noctem] Decet enim pro cunctis regem esse sollicitum. [Alma] Alma lux dicta quod alit vniuersa, vñ & alma Ceres, quod nos alit. Nam physici dicunt omnia per diem crescere; quomodo igitur Virgilius ait: Exigua tantum gelidus ros nocte reponit, sed hoc p miraculo positum est, & amplius sentit. [Locos] Et locos, & loca dicimus, cum in numero singuli locus tantum dicamus.

Simile est & iocos: nam & ioca facit, & iocos vt ioca atq; seria cum humillimis exerceat. Et quam multa ioca solent esse in epistolis. Et, Tum iuuenes agitare iocos. [Quas vento accesserit oras] Diximus superius figuram fieri cum praepositio detracta homini, verbo copulatur, & plerumque eam suam retinere naturam plerumque conuertere. Hoc igitur sciendum est, quod cum casum suum retinet, Hystero logia est, vt hoc loco: cum autem mutat, figura est, vt Cummarum adlabitur oris, Oris. n. pro oras posuit. Plerumque et superfluas ponit praepositiones. [Qui tentant] Iure dubitat, cum omnia cernat inculta. Est autem ordo. Qui tentant, homines ne, ferre ne Media per parthesin dicta sunt Exacta] Exquisita. [In conuexo nemorum] Preconomia est ad causam pertinens. Non. n. tenebitur ab Afris, vt Illionei

Conuexo aut, curuo, vnde et conuexum dicimus coelum. Sane subaudimus loco, vt alibi, Castrorum, & campi medio. i. spatio. [Sub rupe cauata] Periphrasis est speluncae, [Arboribus atque horrentibus umbris] Umbris arborum, quo mo Molemque; & montes aut certe arboribus, & umbras speluncae [Comitatus Achate] diximus quaeritur Achates Aeneae comes, varia quidem dicuntur, melius tñ hoc fingitur, vt tractum nome sit a graeca etymologia & xos enim dr sollicitudo, q regum semper est comes. [Bina] si ad vtrumq. referas, bene dixit bina, si ad Aeneam tñ, antiquus mos est vt supra diximus, bina pro duobus poni, sicut, & duplices [Lato ferro] Idest lati ferri vt Pulchra prole [Med a sese tulit obuia sylua] Quam Graeci ὄλην vocat poetē nominant syluam. i. elementorum congeriem, vñ cuncta pro creatur. Et multi volunt Aeneam in Horoscopo Virginē habuisse, bñ ergo in media sylua virginis habitu ei Venerem poeta facit occurrere, quia, vt supra diximus, Venere in Virgine constituta, & misericordes, pcreant femine, & viri per mulieres felices sunt futuri vt probatur in Aenea (Virginis, os habitumque gerens) vultu, & amictu [Spartanę] Lacenę, Sparta. n. ciuitas est Laconia, vbi sunt puellae venatrices. Redditur autē cā cur virgo sit in syluis. i. p p venatū [Threiffa] Thracia, & ē solutio, nā Threiffa facit, sicut Cressa genus Pholoe, veniunt autē ab eo quod est Cres Thres, vt autem Creiffa non faciat, illud est quia Cressa p n scribitur nec potest recipere solutionem. Threiffa vero per et, diphthongon, vnde & resoluitur. [Fatigat] Sub. f. cursu. [Harpalice] Hæc est q patrem suum captū a Getis, multitudine collecta liberauit celerius, quam de femina potest creari. Vnde, & flumina dicitur celeritate transire, multum autē epitheton fluminis eius addidit laudi. [Preuertitur] Idest transiit dicimus autem & preuertit, & prauegitur vna ratione. Nā passiva declinatione & vtimur in actiua significatione, vt hoc loco, cū autē actiua declinatio est, passiuam habet significationem, vt ille me puerit [Naque humeris de more] Vt ostendatur esse venatrix [Habilem] Aptum sexui. Vnusquisque enim arcum habet pro viribus suis. [Comas diffundere] Vt diffunderentur. Graeca aut figura est, sic alibi, Argēti magnum dat ferre taleum, vnde da bibere vsus obtinuit, quod facere non debemus, ne duo verba iungantur, nisi in poemate. [Nuda genu] Nudum genu habens, vt si dicas, bonus animus & est graeca figura, sed nō ea quam diximus fieri per participiū praeteriti temporis, & calum accusatiuum, hæc enim per nomen fit, quamuis ad vnam significationem recurrat. [Sinus collecta] Vt, Oculos suffusa nitentes

*At pius Aeneas per noctem plurima voluens,
Vt primum lux alma data est, exire, locosque
Explorare nouos, quas vento accesserit oras,
Qui teneant (nam inculta videt) homines ne ferre ne
Quaerere constituit, sociisque exacta referre.
Classē in conuexo nemorum sub rupe cauata,
Arboribus clausam circum, atque horrentibus umbris
Occulit: ipse vno graditur comitatus Achate,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater, media sese tulit obuia sylua,
Virginis os, habitumque gerens, & virginis arma
Spartanę; vel, qualis equos Threiffa fatigat
Harpalice, volucrumque fuga prauegitur Hebrum;
Nanque humeris de more habilē suspenderat arcum
Venatrix, dederatque comas diffundere ventis,
Nuda genu, nodoque sinus collecta fluentes.
Ac prior: Ve. Heus, inquit, iuuenes, monstrare meatum
Vidistis si qua hic errantem forte sororum,
Succinctam pharetra, & maculosę tegmine lyncis,
Aut spumantis apri cursum clamore prementem,*

[Ac prior.] Paulo post sequitur. [Heus, inquit] Heus aduerbiū vocantis, alias interiectio est dolētis, vt. [Heus etiam mentas consumimus, inquit Iulus. [Errantem] Inuestigatē [Succinctam] Instruatam, vel, vt alij dicunt in cingulo habentē pharetrā, & pellē. [Maculosę lyncis] Lyncus rex Scythię fuit, qui missum a Cerere Triptolemum, vt hominibus frumēta mon-

straret, susceptum hospitio vt in se gloria tanta migraret, interimere cogitauit, ob quam rem irata Ceres, eum conuertit in lyncem ferā varij coloris vt ipse varię mentis exiterat. Et erit nominatiuus hæc lync vt Pan. Tros, quæ in genitiuo vna syllaba crescunt. [Cursū clamore prementem] Plerumque duo diuersa in vnum exitum cadunt, licet contraria significant, vt hoc loco. vidistis enim, etiam ad uocem pertinet, quod etiam ex Aeneae responsione colligitur.

AT pius eneeas &c.] Vt poeta inquit, turpe duci totā somno pducere noctem, licet ergo Dea mater, Deusque auus, pro filio, & nepote solliciti essent, non tñ sibi puidus heros defuit, quippe q nouit q dormitantibus dii auxiliares nō sint, ipse noctu puidit quid postredie faciendum esset, atq; ita prima luce egreditur exploraturus regionem illucq; matrem obuiā habuit in media sylua q fictio astrologica rōne non vacat, nā innuit Venerem fuisse Aeneae in medio Horoscopi, & dominā celi in natiuitate eius. Vñ Veneris filius existimatus est. Ad qd accedit quod dr obuēnisse in media sylua, nā sylua ab Hyle, q est rerū omnium congeries, & prima materia deducta, plurimi attestantur. Per syluam igitur, significatur nobis diuersitas in fluentiarū in qua difficile est illū aureū ramū, de quo in sexto mētio fiet inuenire, Quæ ergo a poetis finguntur altioris sapientiae medullas continent. Sed qres si iō Veneris filius sit Aeneas, q eam in Horoscopo dominam habuerit, nū sine matre fuerat Aeneas, quæ. n. alia sit non prodiit, ibi dicam sic Aeneam esse Veneris filium, vt Romulum Martis, quia. n. non constabat de patre eius & præ se ferret virtutē Martiam, materque assereret se a viro bellicoso. i. Martio oppressam, creditus est Martis filius, sic quia Anchises Aeneam ex ignota, aut illegitima matre genuit, itaq; Veneris incitatione, isque genitus per Venerē gratiā in oculis multorum habuerit, [dictus est filius Veneris, vt fortunæ filium dicunt, cui fortuna fauet. Sed ne in immensum crescat opus, audiamus Donatū sic differentē. [At pius Aeneas] Interposita narrationi fuerant verba Veneris, & Iouis luctu Troianorū, nunc ad narrationē redit eo vnde digressus fuerat. f. Et iā finis erat Exacta, proposuerat plura, in mascul. & femini. Hæc autē vt complecteretur, posuit neutrum [Classē in conuexo] Exitus cū solo Achate, nec oīno inermis fuit vt tenerarius, nec omnino armatus vt timidus, cum solis igitur, inquit hastilib. & vno socio, in solitudine. n. iturus debebat esse expeditus p requisitionem celerem & maturum reditum. Ad omnia circūspectus socios oī cautela occultat. Cui rei inseruit descriptio portus. Classē in conuexo nemorum. Quanta ergo diligentia fuit qui non antea profectus q sociorum saluti consulisset. Et cum vno ad incertum pergit. Additur ad laudē a loco, tēpore, & persona, Nam cū sese femina ad fallendū cōposita, sola, in sylua obtulisset, motus libidine non est, quamuis virginitas, pulchritudo, & vestitus accēderet. Accedebat ad castitatem congeries calamitātū, quæ etiam libidinosos coerceat, vñ Te. etius. Nulla adeo ex re istud fit, nisi ex nimio ocio. debuit Ven^o offerre loquendi fiduciam, ne improbum videretur, q cum virgine cum sola tūc esse putaretur, misceret colloquiū, sed ad fallendum quoque pertinebat, vt nō solum specie, sed etiam sermone imprudentes traduceret, vt ad interrogandi necessitatem venire potuisset. (Monstra) Interrogatio est breuissima quæ tamen necessaria ad fallendum continet, Dixit, & signa uestitus

vestitus & habitū expressit: Breuius autem respōdet Æneas, nec tamen a proposito aberrat, Ordo est. At, id est sed, Æneas pius voluens, i. agitans & reputans, secum plurima, i. plurimas res per noctem constituit quærere, i. indagare, explorare, aut inquirere, vt primum, i. vbi primum, aut cum primum lux alba, i. quæ cunctos per laborem alit, data, i. à dijs concessa est tempore, i. matutino, exire, i. ad exeundum, & explorare, i. ad explorandum locos nouos, i. quos recēter accesserint (hinc patere potest, locos terræ etiam dici, licet prius dixerit, loca fœta furentib. aultris) constituit dico quærere quas oras, i. regiones accesserit (non spōte, quia stultū fuisset petere locos ignotos) sed vento, i. vi ventorum impellentium, & qui teneant, i. possideant sup. eas oras, ne pro an, homines, ne pro an fere, i. belluæ syluestres, quod ideo quærere cōstituit, nam videt inculta, i. locos incultos, non. n. ita dudum Dido in eam regionē venerat, & ita constituit referre, i. recitare, & vt dicunt reportare, socijs, i. suis exacta, i. exquisita, aut repta, & occulit, i. occultat, [scius frau. tis humane] classem supple suam, in conuexo nemorū sub rupe cauata clausam circum, i. per circuitum, hoc est oclusam aut septā arboribus, atque vmbis horrentibus, aut vt prius dixit placidis, aut horrorem propter solitudinem inducētib. ipse, comitatus, vno, i. Achate, viro illo fido, sed ad lapillum, vt prius dictum est, respicit, graditur, i. ingreditur crispans, i. vibrans (distinctim autem cōstruuntur epitheta alterum ante verbum, & alterum post ipsum, ne ab vna parte duo sint sine coniunctione metra) manu sup. sua videlicet altera bina hastilia, i. iacula, lato ferro, i. habetia lato ferū vt habent venabula, i. cuspidēs venatoriæ cui. f. Æneæ mater, i. Venus obuia, i. obuiam veniēs tulit se, i. ingressa est media sylua, i. per mediam syluam gerens, i. præ se ferens, os i. aspectum & pudorem aut habitum virginis, & arma, i. instrumenta venatoria, virginis Spartane, i. Laconicæ, Nam ex instituto & præcepto Licurgi mulieres. Spartane cogebantur virilib. officijs exerceri, vnde, & Parthenos mōs in Laconia dictus est quod in eo virgines venari soleant. *ἄφθιτος* n. virgo est, vnde Propertius: Multa tuæ Spartæ mirantur rura Palæstræ, Sed mage virginē tot bona gymnasijs. de hoc mōte latius in Georg. ibi Parthenos canibus circumdare saltus. *ἄφθιτος* autem locus est vbi habitant virgines. virginis ergo Spartane, id est

Lacene venatricis, vel sup. existens, talis qualis Harpalice filia vt quidam volunt Boreæ, certe regis Thraciæ, vnde subdit, Thressia, i. Thressa, hoc est ex Thracia fatigata equos, dum, i. patrem a Geris liberatura eos insequatur, & præuertitur, i. antecedit, fuga, i. cursu, aut præuertitur Hebrum, i. fluium illum Thraciæ rapidissimum, vnde addit volucrem fugam, i. quasi volentem præcipiti cursu, defluit enim ex montibusque; actus celerrime fertur. Ideo autem erat similis Harpalice, aut Spartane virginis, namque pro quia suspenderat humeris arcum habilem, id est aptum virginis, vnde addit de more, i. vt illis moris erat: existens venatrix, & dederat ventis diffundere, i. dispergere comam, aut dederat comam diffundere, i. vt coma diffunderetur, ventis, i. per ventos, hoc est exposuit comam ventis diffundendam existens nuda genu, i. habes genu nudum & collecta sinus fluēteis, i. habes sinus fluēteis, collectos, nodo, i. in nodum, ait ipsa prior (inquit heus quod reuocandi est aduerbium) iuuenis quod beneuole viro à muliere dicitur, cum iam Æneas prouectior esset monstrare, i. indicare si vidistis forte, quam, i. aliquam, mearum sororum, i. similis studio intendarum, aut reuera sororum (id autem percūctatur Venus vt non agnosceretur, nam voluit effingere morem virginum, ac ceterorum meticuloſorū, qui dum in nemore deprehenduntur, etiam si nullam habeant societatem, aut comitatum percūctantur, an ne viderint comites, vt minor sit inuadendi audacia) vidistis ne ergo aliquam mearum sororum, quasi illic multas habeat, errantem hic, i. in hoc nemore discurrentem post feras, & succinctam pharetra, & tegmine, i. pelle, Lyncis, i. illius fere maculosæ, i. varijs maculis inspersæ, quam ferebant qui eam detraxerant, aut prementem, i. retinentem & immorantem clamore, i. valido, cursum apris, i. porci syluestris, spumantis, i. spumam emittentis ex agitatione & ira perciti, q. d. se tales habere in vicino sorores, quæ & lyncem, & aprum inuadere audeant.

V A R I A L E C T I O.

Socijs quæ exacta referre) Nō placet, quod in Longobardico, & aliquot alijs legit, Socijs exacta absq; copulatiua particula q̄ necessario hic expectitur. [Dederatq; comas diffundere ventis] In veteribus omnibus exemplaribus quotquot habere potui, Coma vnitate numero scriptum animaduerti.

av. **O** R sos] Nunc cœpit, alias finit vt. Sic Iuppiter orsus. Sed illic proprie posuit, hic usurpatum est. Præteritum enim participium est [Audita, neq; visa] Hinc probatur, quia superius hoc interrogauerat Venus. (O quam te) Quæ dea sit dubitat, nam deam esse confidit. [Nec vox hominē sonat] Græca figura est. [O Dea, certe] Conclusio est syllogismi qui constat ex propositione, assumptione & conclusione, nam si nec vox nec vultus mortalis est, restat vt Dea sit [An Phœbi soror] Diana, nam venatrix est, bene autem suspicatur pro loco, & qualitate habitus personæq; [An Nympharum sanguinis] id est generis [Sis felix] Propitia. Felix enim dicitur & qui habet felicitatem: & qui facit esse felicē, vt in Bucolicis. Sis bonus o felixq; tuis. Vnde & contra Iuno in septimū dicit, Quæ potui infelix, i. a Iuventa Troianis. [Leues] Leuē facias, vt, Leuat ipse tridenti. [Quæcunque] Seu Diana, seu nympha. [Quo sub cœlo] Aut sub qua parte cœli, aut secundum Epicureas dixit, qui plures esse volunt cœlos, vt Cic. in Ho. tēſio. (Tan. tē) hoc loco vocat tandē Sciendum sane multas particulas ad ornatum pertinere tantūmodo, vt puta. n. dū, gentiū, locorū, terrarū. [Hominūq; locorūq;] Hypermetrus versus, vnam. n. plus habet syllabā, qui quoties fit, debet sequens versus à vocali incipere, vt hoc loco, Item. Omnia Mercurio, similis vocemq; coloremq; & crines flauos. Nisi forte syneresis fiat in fine, i. vocaliū collisio, ut est, Nec cura peculi. Hic. n. non est necesse, ut sequens versus à vocali incipiat. [Hostia dextra] Hostiæ dicunt sacrificia, quæ ab his fiūt, qui in hostē pergūt. Victimæ vero sacrificia q̄ post victoriā fiunt. Sed hæc licet cōfundit auctoritas.

Poe. Sic Venus: at Veneris contra sic filius orsus: Aen. Nulla tuarum audita, mihi neque visa sororum. O quam te memorem virgo? namq; haud tibi vultus Mortalis, nec vox hominem sonat: o Dea, certe: An Phœbi soror, an Nympharum sanguinis vna, Sis felix, nostrumque leues quæcunque laborem: Et quo sub cœlo tandem, quibus orbis in oris laciemur, doceas. ignari hominumque locorumque Erramus, vento hic, vastis & fluctibus acti. Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.

seriem estimationis, quā de ea habuit. [O dea] cum hoc pronunciatum sit, sequetur certe an Phœbi soror, [Quæcunque] siue Diana, siue Nympha. Hic autem Æneæ datur scientia religionum, nō. n. posset aliquid diuinum intelligere in hominis forma, nisi quia pollebat omni scientia sacrorum. Hæc ille. Ordo est Venus, sup. locuta est, sic & filius Veneris (scilicet Æneas orsus est. i. incepit lo-

qui contra, i. vicissim, aut respondendo Nulla tuarum sororū, sup. est audita aut visa mihi, i. à me, debebat dicere reuerentiæ causa aut dei, aut virgo, aut domina, nā ineptum est nulla dignitatis compellatione quemuis dignitate præditum cōpellare, sed excusat ignorantia suam, quia videlicet nescit qualem cōpelleret, dicens: O quasi addere vellent dea, aut virgo, sed dubitans ait, quam, i. qualem secundū nonnullos memorem, i. compellem te: alij dicunt quam, i. quantū ego memorem, i. tui memoriam celebrem, sed inuertunt filum & contextū verborū, dicamus ergo simpliciter, o virgo quā memorem, i. compellē, hoc est an deam, an mortalem? q. d. videris quidem virgo vt de illo non dubitem, sed nescio an mortalem, an immortalem censeam, namq; vultus est, sup. tibi, haud, i. non mortalis, i. qualis mortali competat, nec vox sonat, i. representat hominem, i. humanū sermonē (quo cognito, licet more venatricis incesse rit, concludit Dea esse dicens) o certe dea, sed licet nesciam an soror Phœbi, i. Diana, q̄ venatrix est, an vna sanguinis, de sanguine Nympharum, tamē sis felix, i. auxiliatrix, aut reuera felix, i. beata [vt duo optet, & illi bene esse & sibi] sis ego felix, & lenes nostrū laborem, i. indagandæ regionis huius quæcūq; sup. es, seu Phœbi soror, seu alia Dea, lenes dicit nostrū laborem & pro. i. doceas sub quo cœlo, i. in quo climate, & in quibus oris, i. regionibus orbis, quia non de parte, sed de uniuerso ut maior sit commiseratio dubitare se signat, & si reuera dubitat excusa-

excusatur, quæ cæca caligine illuc appulsus cū tñ syderū peritus esset nos iactemur tadē. i. post tot naufragia, & errores nostros, nos. n. erramus ignari hominū & locorū. [Hypermeter est Vers⁹ in quo syllaba abūdās sequēti vocali absumit] Acti i. impulsī huc vento & vastis fluctib. i. procellis, multa hostia, i. plurimū sacrificij cadet tibi. i. in honorē tuū ante aras nrā dextra. i. cū a nobis mactabit & aris tibi extructis imponet,

& ita nihil dubitat Aeneas eā esse deam. quam peritiā hñc potuit, ait Don. vt vidimus eo qđ heros esset dea matre genitus. Sic Venus, ac Veneris contra sic filius) Antiqui sane omnes lib. quos inspeximus, & Veneris, non. At, habent. [An Phœbi soror an nympharum sanguinis vnā] Vetera quædam exemplaria legunt. Aut Phœbi soror, aut nympharum. sed, An, interpretes agnoscunt.

SERV.

T Alime dignor honore,] Id est sacrificio. Et aut vult se probare non numen, sed virginem Tyriam, aut certe, quia Paphie Veneri quæ Cypricolitur, tunc tantum sacrificatur, & floribus. [Dignor] Dignam me iudico, vt, Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo. i. digne habite, [Purpureo] Aut pulchro, aut rosei coloris, [Suras vincire cothurno] Cothurni sunt calceamēta venatoria, crura quoque vincētia, quorum quiuis vtrique aptus est pedi. Ideo & numero vsus est singulari. [Punica regna vides] Hic attentum facit Aeneam. [Tyrios] Nihil inter est vtrum Tyrios an Sidonios dicat, nomina. n. vt diximus, de vicino mutantur [Et Agenoris urbem] Quam fecerūt Agenoride, Agenor autē rex Phœnicis fuit. Et sic dictum est, vt. Et tandem Euboicis Cumarū allabit, oris. i. ad Cumas quas fecerunt hi qui de Chalcide venerant in ciuitate Euboeæ. [Sed fines Lybici] Antedicta dubia esse potuerunt, nūc aperte regionem ostendit, dicendo Libycos fines. Tyrii enim &

Poe. Tū venus Ve. Haud equidē tali me dignor honore: Virginibus Tyrijs mos est gestare pharetram, Purpureoque alte suras vincire cothurno. Punica regna vides, Tyrios & Agenoris urbem: Sed fines Lybici, genus intractabile bello; Imperium Dido Tyria regit vrbe profecta, Germanum fugiens: longa est iniuria longa Ambages, sed summa sequar fastigia rerum. Huic coniux Sichæus erat ditissimus agri Phœnicum, & magno misera dilectus amore: Cui pater intactam dederat, primisque iugarat Ominibus: sed regna Tyri germanus habebat Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes. Quos inter medius venit furor. ille Sichæum Impius ante aras, atque auri cecus amore, Clam fero incautum superat, securus amorum Germanæ: factumque diu celauit & ægram Multa malus simulans, vana spe lusit amantem. Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Coniugis, ora modis attollens pallida miris: Crudeles aras, traiecitque pectora ferro Nudauit; cæcumque domus scelus omne rexit. Tum celerare fugam, patriaque excedere suadet: Auxiliumque via veteres tellure recludit Thesauros, ignotum argenti pondus & auri.

Mœstam, anxiam. [Multa malus simulans vana spe lusit amantem] atqui legimus. Quis fallere possit amantem? Sed hic nimia Pygmalionis ostenditur malitia, quæ etiam amantem fefellit. [Vana spe] Quia dicebat eum reuerti, [Lusit] Decepit. [In somnis] Si ab eo quod est somnium. Sinæresis est, vt, peculi pro peculi. Si autem a somno venit, in somnis id est dum somnos caperet. [Crudeles aras,] Epitheton hoc de cæ est, nam Aræ piæ sunt. [Nudauit] Indicaui, vnde contra in sexto habemus, Et vulnera dicta regentem, hoc est celantem. Quid. n. reget vndique truncatus? [Retexit] Ecce hic planius quid sit [Nudauit] Ostendit. [Tum celerare fugam] Celeriter abire, vt dicimus cursū celero. [Suadet] Secundum naturam duæ sunt syllabæ, sed multi trisyllabum putant, qđ enim si inueniatur solutio, dicenda est, quomodo dicimus ana, & athena Hoc autem solum huiusmodi verbum in Latino inuenitur [Thesauros] Hoc nomen n. non habet sicut Atlas, Troas, Abas, Palas, licet

in obliquis casibus inueniatur, sicut hoc formosus, quia derivatū est a forma, vt a specie, speciosus, ab odio, odiosus. velut a genere generosus, vt a scelere, scelerosus [Ignotum argenti pondus & auri] Aut quod ignorabat Dido, aut certe ad magnitudinem pertinet. i. tantum quantum nullus vnquam nouit.

A S C E N S I V S.

TUM Venus] Vt quæ veller conuenientius indicaret filio, noluit se deam fateri, itaque illi primum occurrit, vt argute docet Don. his verbis. [Haud equidem] Cogebat non ad interrogata respondere quia & ipsa ignorantes cupiebat instruere, sed primo non primis, sed nouissimis occurrit. Nam si in oblationem sacrificij in extremo positam tacendo acceperat, confirmasset se deam quod confutare festinat. [Tali] Nam si honorificentiam mereor talis erit, quæ homini præstanda non deo exhibenda sit [Virginibus Tyrijs] Quia Venus suspicari poterat quibus signis illi deam se putabant. Idcirco illa conatur auertere. Habitus enim quo me deam suspicamini, non meus est, inquit, sed omnium Tyriarum virginum, quæ in his regionibus sunt. Ergo patrius mos pharetram & cothurnos præbet. Hoc autem facile poterat illa persuadere, Quia Aeneas se regiones ac homines ignorare dixerat. [Punica regna vides] Breuis & concinna narratio; nō enim debuit Aeneas sub incerto diutius teneri, & ipsa idē volebat. Respondet autem eo ordine quo interrogatur. Ille enim quo sub cælo, & q. o. in o. hæc: Punica regna vides, & designatō loco dicit personas Tyrios, inquit, & addit superioris conditoris nomen. [Fines Libyci] Illic enim occurrēte pelago Africa terminī claudunt [Intractabile] Meminerat enim ex persona sua dixisse [Studij] q. asperima belli] Nec est hic repetitio eiusdem rei, quoniam & dici necesse fuit, & ex alterius persona dictum est, Imperium Dido [Mira breuitas sed quæ multa complectatur. Præteritū enim & præsens ponit, & quæ vocaretur, & quid ageret quæ illic imperabat. Compendij vero causa fuit, ne interrogando, rñdendoq; longum fieret qđ mature debuit fieri. [Germanū fugiēs] Potuit enim quæri qua causa impulsā fuerit, vt relicta patria mulier, qđ difficile est, lōginqua sectaretur. [Lōga est]

Contentique auspice Bruto.

Lucanus.

Veniet cum signatoribus auspex.

Iuuenalis:

[Tyri] Aduerbiū est. [Scelere ante alios immanior omnes, Quos inter medius venit furor] Iunge totum, nam aliter non procedit, si segreget. [Quos inter medius venit furor, cum ipse dicat, Licet simulatas, fuisse tamen amicitias: simul, nanque sacrificabant, ac si diceret, Scelerator Atreo & Thyeste, vel Etheocle, & Polynice. [Ille Sichæum Si, hoc loco secundum naturam posuit] [Impius ante aras] Probauit impium, quia ante aras Securus amorum Germanæ] Aut contemnens amorē sororis: vt, Securi pelagi atque mei. i. contemptores. Aut certe securus erat de amore germanæ circa maritum nimio, ob quē se post mortem Sichæi interimere posse credebatur, nec em sequitur, vt occiso Sichæo ipse statim potiretur auri, nisi etiam Dido periret. Amores autem plurali numero ad voluptatem pertinent, vt Securus amorum, Qui iuuenum sibi semper erant, Singulari etiam ad religionem. [Ægram]

In hoc addit, quia incredibile fuerat tantam interuenisse causam quae cogeret germanam dura sectari, relinquentem eum quem amare debebat. [sed summa sequar] artificiosa narratio. Nam multa praetermissurum se simulat, ut spe breuitatis attentius audiret. [huic coniux] amoris inter coniugis honestas inserit causas. amabat, inquit hominem secuta iudicium patris, & diuitem, & probum, intactam, multum. n. differt inter affectum virginis, & eius quae secundo nupsit, primis, nullis alijs, sed solis. [sed regna Tyri] ex quo intelligitur habuisse spem faciendi, & factum defendendi, quia res immanior scelere, non. n. est intelligendum quod furor medius inter Sicheum, & Pygmalionem venit. Nam sic defendi posset Pygmalionis factum, si non voluntate, sed furore peccauit, & fures fuisset Sicheus, ergo pares, quae pro ita pronuntiandum, ut Sicheus fuerit innoxius, Pygmalion vero omnibus alijs sceleratior quos in facinus impulit furor, ergo alij, si in crimina inciderunt, furor causa fuit, aut infamia, aut animi dolor, & possunt habere veniam facti: Pygmalion vero aliorum comparatione sceleratior ostenditur, quia voluntate, non casu, aut necessitate scelus admisit [cecus amore] vnam causam ponit a vitio naturae profectam. sed cui alia crimina annectuntur. nam Sallust. ait, avaritia fidem, probitatem, ceterasque bonas artes subuertit. Pro ijs superbiam crudelitatem, deos negligere, & omnia venalia habere docuit. avaritiae ergo crudelitas, comes, perfidiaque coniuncta. non. n. potest voto potiri nisi ad id per scelus venerit. habemus exempla apud poetas hic: Pygmalionis in 3. Polynestoris in 6. qui auro patriam perdiderat. Nihil autem in prima narrationis parte frustra positum est. [Ditissimus agri] Imitatur pessima natura opulentiā [Et magno miserae dilectus amore.] hic grauat factum ut carissimum sorori virum necarit [cui pater] ut contra iudicium patris fecerit. [clam] grauat factum. Nullus. n. clam facit, nisi illicita esse sciat, vel clam, ne si palam innocens defendi posset. Ergo clam ut lateret auctor, quis. n. crederet sororis virum innoxium amabilem, nullis interuenientibus inimicitijs ab eo casum ante aras, occidit propter solam avaritiam, cum ex nulla inopia vrgeretur, occidit innoxium, incautum sororis virum: ergo virtute oratoria vnum admissum quantum criminum generibus. ag grauat poeta, & partes cuius loci ingressus quae late discussit, non omissa breuitate quae Aeneae necessaria erat propter tot calamitates festinanti. Ille de quo nihil tale sperabat. Ille quem nulla vrgebat inopia, qui germanam viro priuare non debebat, qui affinem seruare debuit. Qui contra naturam religionem faceret. Contra iudicium patris rupto humanitatis & affinitatis vinculo. [ante aras] ut sceleri sacrilegium adderet, ante aras. i. dijs spectantibus. quos humana caede funestare non debuit [auri cecus] a cupiditate. n. impeditus non considerauit, ubi, quid, cur, & in quem faceret [Factum celauit] Duplici de causa. Prima ne manifesta caede ad auctorem aliqua via iretur. Secunda ne repata facta potius auri occasione priuaretur. [ipsa sed] quoniam neque suspicio in Pygmalionem duci propter affinitatem poterat, nec testis extabat posita est imago. [inhumati] vnde augetur crudelitas quod caesum sepultura priuauerit. [pallida] ut iam illum caesum intelligat, additur. [crudeles aras] hoc per verba. [Traiecta] hoc per visum nudatur. [caecum domus] strictum ponit quod super diffusius dicta fuerant. [Suadet] Suadet autem fugam quoniam neque vlscisci valet, neque apud sceleratum tuta esse potest. [auxilium via] proposita fuga addit facilitatem in tanta thesaurorum copia. haec ille. Si qua nos adiecta volumus in ordine ponentur qui talis est. Vnus supple inquit, aut indiget. tunc cum talia audiret, equidem. i. ego quidem, haud. i. non, dignor. i. dignam censeo, aut facio (non negat tamen se dignam esse, sed dicit se non dignam reputare pro tunc praecipue, cui a filio sacrificetur, itaque obscuris vera inuoluit, non. n. meretur, nec falsum dicit) me tali honore, i. sacrificio dijs, & deabus debito, non tamen ut dixi se deam negat, sed an putes dea (noluit. n. agnosci ne filius agnita matre diutius immoretur, nec socijs, ut Ilioneo, & ceteris coram Didone agentibus subueniat (docet ideo non debere deam censerem, quod in venatricis habitu conspicitur dicens: Mos est virginibus. Tyrijs. i. a Tyro profectis, aut reuera Tyrijs, gestare pharetram. i. thecam sagittarum, & vincire alae furas. i. posteriora tibiurum sub poplitibus. hoc est accipiendo a parte totum, crura genuum tenus, coturno. i. altissimo calceamento utriusque; pedi apto, quali contra vepres venatores, ac venatrices vtuntur, purpureo. i. purpurei coloris, quod ad ornatum adhibetur, quod. n. non ideo me deam putes, quod hoc habitu incedo, nam mos virginum in hac patria est, sed ut ad interrogata tua respondeam, tu vides regna Punica. i. Penorum, qui sunt in Africa, erant

n. non procul a Carthagine, & tu vides Tyrios. i. populos a Tyro profectos, quia dictum est: Vrbs antiqua fuit (Tyrii tenuere Coloni) Carthago, & vrbe Agenoris. i. qui fecerunt Agenoridem. i. ab Agenore rege Phoenicum deducti populi cuius genus sic deducit Landinus: ex Ione, inquit, natus est Epaphus, ex Epapho Belus priscus, ex Belo Agenor, ex Agenore Phoenix, ex Phoenice Belus is, qui, & Methres appellatur, ex quo Pygmalion, & Dido, seu Elissa, & Anna. Dido autem eam urbem condidit, secundum poetam, qui nunc videre poterat. ad claritatem ergo urbis vocat eam Agenoris urbem, non quod Agenor eam condiderit, aut in eis locis regnauerit, sed quia Dido qui ab eo descendit cum ijs populis quorum maiores aliquando sub Agenore fuerant, eam condidit, eiusdem (inquit idem Landinus) Phoenicis filius fuit Philistenes, ex quo natus Sicarbas (quem poeta Sicheum vocat) quod patri in sacerdotio successit, & Elissa qui Dido a Marone appellatur, uxorem accepit, est ab eodem Belo prisco, & alia successio, fuerunt. n. ei filij Danaus, & Aegyptus Aegyptus Lynceum genuit, qui pulso, siue caeso patre suo Danao, Argis regnauit, reliquitque Abantem filium (qui quis sint qui hunc a prisco Belo genitum scribant, Abas genuit Iasum, & Iasus Amphionem, qui Orconeni, & Pili regnauit: item Talaonem, ex quo natus est Adrastus. ex eodem Belo Agenor est, huius filius fuit Cylix, ex Cylice Pygmalion oritur qui Cylicum manu Cyprum occupauit, & Paphum genuit, qui oppidum de suo nomine nuncupatum, & in eo Veneris templum condidit: Cynaramque filium reliquit, qui ex Myrrha filia, ab ea tamen decepta Adonem genuit) sed fines. i. extremitates huius regionis, sunt Lybici. i. a Lybicis populis habitatae, appositorie, genus super populi intractabile. i. durum, & asperum quod a nullo tractari debeat (quod addit Venus nementem inducat Aeneas, pergradiendi, & ut potius apud Didonem maneat, donec abeundi facultas esset, nam ideo, ut in hoc. i. videbimus, diuinum afflavit honorem) bello. i. per bellum, Dido profecta. i. qui descendit & migravit vrbe Tyria. i. a Tyro tenuit imperium. i. regnum huius regionis, profecta autem fugiens. i. quia fugit germanum. i. fratrem. i. Pygmalionem, iniuria. i. qui ei illata est, est longa. i. longo sermone recitanda (opus autem erat aliquid dicere, quia statim occurrebat quod cur soror germanum fugerat, nam id non faceret nisi aut impia aut impius, nec tamen expediret pro tempore multa dicere, vnde addit) ambages. i. inuolucra rerum, & verborum qui aperiri deberent ijs, qui velint rem a primordio intelligere, sunt longae, sed ego sequar. i. tenebo, summa fastigia. i. capita rerum. i. gestarum cur & quomodo fugerat. coniux erat huic. i. Didoni Sicheus nomine (vocabatur tamen Sicarbas. Seruius autem dicit mutatum esse vocabulum propter asperitatem, sed difficile est videre quid asperitatis sit in eo quod reiecit plus quam quod assumpsit. Quocirca lubet mihi aliam rationem comminisci. Nam si Sicarbam dixisset, plene conuinci potuisset de ignorantia temporis, nam Elissam Sicarbam coniugem longe, postea tempore natam constat, quod si quis poeta obijceret, dicere posset & aliam fuisse quam prima Carthaginis fundamenta iecerat, & Sicheo nupserrat. Nisi. potius dixerimus et poetam in tota historia de Didone dormitasse, excusatum tamen quod opus castigare morte prouentus, non potuit) Sicheus inquit. ditissimus Phoenicum. inter Phoenices agri. i. agrorum possessione. (Si grammatici petant duos genitiuos a superlatiuo, alterum virtute propria, hoc est virtute gradus, alterum virtute vocabuli, rectos possent hi dari, nam Phoenicum regis virtute gradus, Agri virtute vocabuli, dicimus. n. diuitem agri non Phoenicum in hoc quidem sensu) erat, ut dixi, coniux huc, & dilectus miserae. i. amanti, quia amans semper misere cruciatur, & potest esse nomen & aduerbium, sed potius censuero cum Seruio nomen, ut miseram dicat, quia dilecto coniuge viduatam indigne, dilectos ergo miseram Didoni, hoc est miseratione dignam, & est datiuus resolutibilis in ablatiuum. i. a misera Dido ne magno amore, quia primo (primus autem quisque amor maximus esse solet, vnde ipsa in quarto: Ille meos primus qui me sibi iunxit amores abstulit, ille habeat secum seruetque sepulchro) cui. i. Sicheo, pater. i. Methres, aut Belus ijs dederat super eam nuptui, intacta. i. virginem inuiolatam, & iugarat. i. coniugauerat, primis omnibus. i. auspicijs, vel augurijs. Sed Pygmalion germanus eius immanior. i. sauior, & inhumanior, scelere. i. propter scelus commissum ante oes alios. i. fratres inter quos venit furor medius. i. qui per furorem mediantem inter sese fuerunt sceleris, cuiusmodi fuerunt Atreus, & Thyestes, Erheocles, & Polynices quorum posteriorum sequitiam Statius describit, sed Pygmalion non furore percitus, sed auri cecus amore re pertrahit.

excusatur, quæ cæca caligine illuc appulsus cū tñ syderū peri-
tus esset nos iactemur tadē. i. post tot naufragia, & errores no-
stros, nos. n. erramus ignari hominū & locorū. [Hypermeter
est Vers⁹ in quo syllaba abūdās sequēti vocali absumit]. Acti
i. impulsī huc vento & vultis fluctib. i. procellis, multa hostia,
i. plurimū sacrificij cadet tibi. i. in honorē tuū antearas nra
dextra. i. cū a nobis mactabit & aris tibi extructis imponet,

& ita nihil dubitat Aeneas eā esse deam. quam peritiā hñc po-
tuit, ait Don. vt vidimus eo qđ heros esset dea matre genitus.
Sic Venus, ac Veneris contra sic filius) Antiqui sane om-
nes lib. quos inspeximus, & Veneris, non. At, habent. [An Phē-
bi soror an nympharum sanguinis vna] Vetera quædam exem-
plaria legunt. Aut Phæbi soror, aut nympharum. sed, An, in-
terpretes agnoscunt.

VAR.
LECT

SERV.

T Ali me dignor honore,]
Idest sacrificio. Et aut
vult se probare non numen,
sed virginem Tyriam, aut cer-
te, quia Paphie Veneri quæ Cy-
pri colitur, ture tantum sacri-
ficatur, & floribus. [Dignor]
Dignam me iudico, vt, Coniu-
gio Anchisæ Veneris dignate
superbo. i. digne habite, [Pur-
pureo] Aut pulchro, aut rosei
coloris, [Suras vincire cothur-
no] Cothurni sunt calceamēta
venatoria, crura quoque vincē-
tia, quorum quīvis vtrique ap-
tus est pedi. Ideo & numero
vsus est singulari. [Punica re-
gna vides] Hic attentum facit
Æneam. [Tyrios] Nihil inter
est vtrum Tyrios an Sidonios
dicat, nomina. n. vt diximus, de
vicino mutantur [Et Ageno-
ris urbem] Quam fecerūt A-
genoride, Agenor autē rex Phœ-
nicis fuit. Et sic dictum est, vt.
Et tandem Euboicis Cumarū
allabit, oris, i. ad Cumas quas
fecerunt hi qui de Chalcide
venerant in ciuitate Euboeæ.
[Sed fines Lybici] Antedicta
dubia esse potuerunt, nūc aper-
te regionem ostendit, dicendo
Libyco fines. Tyrii enim &
alibi esse potuerunt. [Intractabile] [Insuperabile, asperum, se-
uum. [Germanū fugiens] Hoc loco quasi stupuit Aeneas vñ-
de auditoris audiatati præscribit Venus, dicens longā esse in-
iuriā. i. causā, ab eo quod sequitur id, quod præcedit, vt
supra, spem vultu simulat. [Longæ ambages] Idest circuitus
[Fastigia] Primordia. Quia scit longam esse historiam Cartha-
ginis, vt Sall. Sed de Carthagine silerē melius puto, q̃ parum
dicere. [Huic coniux Sichæus erat] Quoties poeta aspera inue-
nit nomina, vel in metro non stantia aut mutat ea, aut de his
aliquid mutilat. Nam Sichæus Sicharbas dictus est. Belus Di-
donis pater Methres. Carthago à cartha, vt lectū est, & in hi-
storia pœnarum & in Liuiō. Sanē Sichæus, Si, brevis est per
naturam, sed hoc in loco Ecclāsim fecit, ea licentia quæ est in
proprijs nominibus: licet. n. in quauis proprii nominis parte
syllabæ mutare naturam quod & in appellatiuis euenit, si ta-
men de proprijs originem ducant, vt Sicānio prætentā sinu,
quæ venit a Sicāno rege Siciliæ. [Miseræ] Datius est, nō aduer-
bium [Ominibus] Augurijs. Et secūdū Romanos locutus est,
qui nil nisi captatis faciebant augurijs, & præcipue nuptias.

Contentisque auspice Bruto.

Veniet cum signatoribus auspex.

Lucanus.

Iuuenalis:

[Tyri] Aduerbium est. [Scelere ante alios immanior omnes,
Quos inter medius venit furor] Iunge totum, nam aliter non
procedit, si segreges. [Quos inter medius venit furor, cum ip-
se dicat, Licet simulatas, fuisse tamen amicitias: simul, nanque
sacrificabant, ac si diceret, Sceleratior Atreo & Thyeste, vel
Etheocle, & Polynice. [Ille Sichæus Si, hoc loco secundum
naturam posuit] [Impius ante aras] Probauit impium, quia an-
te aras Securus amorum Germanæ] Aut contemnens amorē
sororis: vt, Securi pelagi atque mei. i. contemptores. Aut certe
securus erat de amorē germanæ circa maritum nimio, ob quē
se post mortem Sichæi interimere posse credebatur, nec em̃
sequitur, vt occiso Sichæo ipse statim potiretur auri, nisi
etiam Dido periret. Amores autem plurali numero ad volu-
ptatem pertinent, vt Securus amorum, Qui iuuenum si-
bi semper erant, Singulari etiam ad religionem. [Ægram]

Poe. Tū venus Ve. Haud equidē tali me dignor honore:
Virginibus Tyrijs mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios & Agenoris urbem:
Sed fines Lybici, genus intractabile bello;
Imperium Dido Tyria regit vrbe profecta,
Germanum fugiens: longa est iniuria longa
Ambages, sed summa sequar fastigia rerum.
Huic coniux Sichæus erat ditissimus agri
Phœnicum, & magno miseræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primisque iugarat
Ominibus: sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnes.
Quos inter medius venit furor. ille Sichæum
Impius ante aras, atque auri cecus amore,
Clam fero incautum superat, securus amorum
Germanæ: factumque diu celauit & ægram
Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Coniugis, ora modis attollens pallida miris:
Crudeles aras, traiectaque pectora ferro
Nudauit; cæcumque domus scelus omne rexit.
Tum celerare fugam, patriaque excedere suadet:
Auxiliumque via veteres tellure recludit
Thesaurus, ignotum argenti pondus & auri.

Mœstam, anxiam. [Multa ma-
lus simulans vana spe lusit amā-
tem] atqui legimus. Quis falle-
re possit amantem? Sed hic ni-
mia Pygmalionis ostenditur
malitia, quæ etiam amantem
sefellit. [Vana spe] Quia dice-
bat eum reuerti, [Lusit] Dece-
pit. [In somnis] Si ab eo quod
est somnium. Si nescis est, vt,
peculi pro peculijs. Si autem a
somno venit, in somnis idest
dum somnos caperet. [Crude-
les aras.] Epitheton hoc de cā
est, nam Aræ piæ sunt. [Nuda-
uit] Indicaui, vnde contra in
sexto habemus, Et vulnera di-
ra regentem, hoc est celantem.
Quid. n. reget vndique trun-
catus? [Retexit] Ecce hic pla-
nius quid sit [Nudauit] Osten-
dit. [Tum celerare fugam] Ce-
lenter abire, vt dicimus cursū
celero. [Suadet] Secundum na-
turam duæ sunt syllabæ, sed
multi trisyllabum putant, qđ
enim si inueniatur solutio, di-
cenda est, quomodo dicimus
æna, & athena. Hoc autem so-
lum huiusmodi verbum in
Latino inuenitur [Thesaurus]
Hoc nomen n. non habet sicut
Atlas, Troas, Abas, Palas, licet

in obliquis casibus inueniatur, sicut hoc formosus, quia deri-
uātū est a forma, vt a specie, speciosus, ab odio, odiosus, velut
a genere generosus, vt a scelere, scelerosus [Ignotum argenti
podus & auri] Aut quod ignorabat Dido, aut certe ad magni-
tudinem pertinet. i. tantum quantum nullus vnquam nouit.

A S C E N S I V S.

TUM Venus] Vt quæ vellent conuenientius indicaret filio,
noluit se deam fateri, itaque illi primum occurrit, vt argute do-
cet Don. his verbis. [Haud equidem] Cogebat non ad interro-
gata respondere quia & ipsa ignorantes cupiebat instruere,
sed primo non primis, sed nouissimis occurrit. Nam si in obla-
tionem sacrificij in extremo positam tacendo acceptasset, cō-
firmasset se deam quod confutare festinat. [Tali] Nam si hono-
rificentiam mereor talis erit, quæ homini præstanda non deo
exhibenda sit [Virginib. Tyrijs] Quia Venus suspicari poterat
quibus signis illi deam se putabant. Idcirco illa conatur auer-
tere. Habitus enim quo me deam suspicamini, non meus est,
inquit, sed omnium Tyriarū virginū, quæ in his regionib.
sunt. Ergo patrius mos pharetram & cothurnos præbet.
Hoc autem facile poterat illa persuadere, Quia Aeneas se re-
giones ac homines ignorare dixerat. [Punica regna vides] Bre-
uis & concinna narratio; nō enim debuit Aeneas sub incerto
diutius teneri, & ipsa idē volēbat. Respondet autem eo ordi-
ne quo interrogatur. Ille enim quō sub cælo, & q. a. in o. hæc:
Punica regna vides, & designato loco dicit personas Tyrios,
inquit, & addit superioris cōditoris nomen. [Fines Libyici] Il-
lic enim occurrēte pelago Africæ terminī claudunt [Intracta-
bile] Meminerat enim ex persona sua dixisse [Studijs] asper-
rima belli] Nec est hic repetitio eiusdem rei, quoniam & di-
ci necesse fuit, & ex alterius persona dictum est, Imperium
Dido] Mira breuitas sed quæ multa complectatur. Præteritū
enim & præsens ponit, & quæ vocaretur, & quid ageret quæ
illuc imperabat. Compendij vero causa fuit, ne interrogando,
rñdendoq; longum fieret qđ mature debuit fieri. [Germanū
fugiēs] Potuit enim quæri qua causa impulsa fuerit, vt relicta
patria mulier, qđ difficile est, lōginqua sectaretur. [Lōga est]

In

In hoc addit, quia incredibile fuerat tantam interuenisse cam quæ cogeret germanam dura sectari, relinquentem eum quæ amare debebat. [sed summa sequar] artificiosa narratio. Nam multa prætermisurum se simulat, ut spe breuitatis attentius audiret. [huic coniux] amoris inter coniugis honestas inserit cās. amabat, inquit hominem secuta iudicium patris, & diuinitatem, & probum, intactam, multum. n. differt inter affectū virginis, & eius quæ secundo nupsit, primis, nullis alijs, sed solis. [sed regna Tyri] ex quo intelligitur habuisse spē faciendi, & factum defendendi, quia res immanior scelere, non. n. est intelligendum quod furor medius inter Sicheum, & Pygmalionē venit. Nam sic defendi posset Pygmalionis factum, si non voluntate, sed furore peccauit, & furēs fuisset Sicheus, ergo pares, quæ p. ita pronuntiandum, ut Sicheus fuerit innoxius, Pygmalion vero oib. alijs scelerator quos in facinus impulit furor. ergo alij, si in crimina inciderunt, furor cā fuit, aut infamia, aut animi dolor, & possunt habere veniā facti: Pygmalion vero aliorum comparatione scelerator ostenditur, quia voluntate, non casu, aut necessitate scelus admisit [cecus amore] vnam cām ponit a vitio naturæ profectam. sed cui alia crimina annectuntur. nam Sallust. ait, auaritia fidem, probitatem, ceterasq; bonas artes subuertit. Pro ijs superbiam crudelitatem, deos negligere, & oīa venalia habere docuit. auaritiæ ergo crudelitas, comes, perfidia; cōiuncta. nō. n. potest voto potiri nisi ad id per scelus venerit. habemus exēpla apud poetā hic: Pygmalionis in 3. Polynestoris in 6. qui auro patriam pdiderat. Nihil autem in prima narrationis parte frustra positum est. [Ditissimus agri] Imitatur pessima natura opulentiā [Et magno miseræ dilectus amore.] hic grauat factū ut carissimum sorori virum necarit [cui pater] ut contra iudicium patris fecerit. [clam] grauat factum. Nullus. n. clam facit, nisi illicitā esse sciat, vel clam, ne si palam innocens defendi posset. Ergo clam ut lateret auctor, quis. n. crederet sororis virū innoxium amabilem, nullis interuenientib. inimicis ab eo cæsum) ante aras, occidit p. solam auaritiā, cū ex nulla inopia vrgeretur, occidit innoxium, incautum sororis virū: ergo virtute oratoria vnum admissum quantis criminum gñib. ag grauat poeta, & partes cōis loci ingressus q. late discussit, non omīssa breuitate q. Aeneæ necessaria erat p. tot calamitates festinanti. Ille de quo nihil tale sperabat. Ille quæ nulla vrgebat inopia, qui germanam viro priuare non debebat, q. affinem seruare debuit. Qui contra naturæ religionem faceret. Contra iudicium patris rupto humanitatis & affinitatis vinculo. [ante aras] ut sceleri sacrilegium adderet, ante aras. i. dijs spectantib. quos humana cæde funestare non debuit [auri cæcus] a cupiditate. n. impeditus non considerauit, ubi, q. d. cur, & in quem faceret [Factum celauit] Duplici de cā. Prima ne manifesta cæde ad auctorem aliqua via iretur. Secunda ne repatefacta potiēdi auri occasione priuaretur. [ipsa sed] qm neque suspicio in Pygmalionem duci p. affinitatem poterat, nec testis extabat posita est imago. [inhumati] vnde augetur crudelitas q. cæsum sepultura priuauerit. [pallida] ut iam illū cæsum intelligat, additur. [crudeles aras] hoc p. verba. [Fraicta] hoc per visum nudatur. [cæcum domus] strictim ponit q. sup. diffusius dicta fuerant. [Suadet] Suadet aut fugā quæ neque vlisci valet, neque apud sceleratum tuta esse potest. [auxilium viæ] proposita fuga addit facilitatem in tāta thesauro rum copia. hæc ille. Si qua nos adiecta volumus in ordine ponentur qui talis est. Vnus supple inquit, aut rñdit; tū. i. tūc cū talia audiret, equidem. i. ego quidem, haud. i. non, dignor. i. dignam cenſeo, aut facio (non negat tñ se dignam esse, sed dicit se non dignam reputare pro tunc præcipue, cui a filio sacrificetur, itaq; obscuris vera inuoluit, non. n. mēritur, nec falsum dicit) me tali honore, i. sacrificio dijs, & deab. debito, non tñ ut dixi se deam negat, sed an putei dea (noluit. n. agnosci ne filius agnita matre diutius immoretur, nec socijs, ut Ilioneo, & cæteris coram Didone agentib. subueniat (docet iō non debere deam cenſeri, q. in venatricis habitu conspicitur dicens: Mos est virginib. Tyrijs. i. a Tyro profectis, aut reuera Tyrijs, gestare pharetram. i. thecam sagittarum, & vincere alie furas. i. posteriora tibiurum sub poplitib. hoc est accipiēdo a parte totū, crura genuū tenus, coturno. i. altissimo calceamēto vtriq; pedi apto, quali cōtra. vepres venatores, ac venatrices vtunt, purpureo. i. purpurei coloris, q. ad ornatum adhibetur, q. d. non ideo me deam putes, q. hoc habitu incedo, nam mos virginum in hac patria est, sed ut ad interrogata tua rñdeam, tu vides regna Punica. i. Penorū, q. sūt in Africa, erant

n. nō procul a Carthagine, & tu vides Tyrios. i. populos a Tyro profectos, q. dictū est: Vrbs antiqua fuit (Tyri) tenuere Coloni) Carthago, & urbē Agenoris. i. q. fecerūt Agenoride. i. ab Agenore rege Phœnicū deducti populi cuius genus sic deducit Landinus: ex Ioue, inquit, natus est Epaphus, ex Epapho Belus priſcus, ex Belo Agenor, ex Agenore Phœnix, ex Phœnice Belus is, qui, & Methres appellat, ex quo Pygmalion, & Dido, seu Elissa, & Anna. Dido aut eā urbem cōdidit, fm poetam, q. nunc videre poterat. ad claritatem ergo urbis vocat eam Agenoris urbem, non q. Agenor eam cōdiderit, aut in eis locis regnauerit, sed quia Dido q. ab eo descendit cū ijs populis quorum maiores aliquando sub Agenore fuerant, eā condidit, eiusdem (inquit idem Landinus) Phœnicis filius fuit Philistenes, ex quo natus Sicarbas (quem poeta Sicheū vocat) q. patri in sacerdotio successit, & Elissā q. Dido a Marone appellatur, vxorem accepit, est ab eodem Belo priſco, & alia successio, fuerūt. n. ei filij Danaus, & Ægyptus. Ægyptus Lynceum genuit, qui pulſo, siue cæſo patre suo Danao, Argis regnauit, reliquitq. Abantem filium (q. quis sint qui hunc a priſco Belo genitum scribant, Abas genuit Iasium, & Iasius Amphionem, qui Orconeni, & Pili regnauit: item Talaonem, ex quo natus est Adrastus. ex eodē Belo Agenor est, huius filius fuit Cylix, ex Cylice Pygmalion oritur qui Cylicum manu Cyprum occupauit, & Paphum gennit, qui oppidum de suo nomine nuncupatum, & in eo Veneris templū cōdidit: Cyrenamq; filium reliquit, qui ex Myrrha filia, ab ea tñ deceptus, Adonē genuit) sed fines. i. extremitates huius regionis, sunt Lybici. i. a Lybicis populis habitata, appositiorie, genus sup. populi intractabile. i. durum, & asperū q. a nullo tractari debeat (q. addit Venus nementem inducat Aeneas, p. grediendi, & ut potius apud Didonem maneat, donec abeundi facultas esset, nam iccirco, ut in hoc. i. videbimus, diuinū afflauit honorem) bello. i. per bellum, Dido profecta. i. q. descendit & migravit vrbe Tyria. i. a Tyro tenuit imperium. i. regnum huius regionis, profecta autem fugiēs. i. quia fugit germanū. i. fratrem. i. Pygmalionem, iniuria. i. q. ei illata est, est longa. i. longo sermone recitanda (opus autem erat aliquid dicere, q. statim occurrebat q. cur soror germanum fugerat, nā id nō faceret nisi aut impia aut impius, nec tñ expediuit p. tēpore multa dicere, vnde addit) ambages. i. inuolucra rerum, & verborum q. aperiri deberent ijs, qui velint rem a primordio intelligere, sunt longæ, sed ego sequar. i. tenebo, summa fastigia. i. capita rerum. i. gestarum cur & quō fugerat. cōiux erat huic. i. Didoni Sicheus nomine (vocabat tñ Sicarbas: Seruius autem dicit mutatum esse vocabulum p. asperitatem; sed difficile est videre quid asperitatis sit in eo quod reiecit plus q. q. assumpsit. Quocirca lubet mihi aliam rationem comminisci. Nā si Sicarbam dixisset, plene conuinci potuisset de ignorantia temporis, nam Elissam Sicarbæ coniugem longe, postea tempore natam constat, quod si quis poetæ obijceret, dicere posset & aliam fuisse quæ prima Carthaginis fundamenta iecerat, & Sicheo nupserrat. Nisi. potius dixerimus et poetam in tota historia de Didone dormitasse, excusatum tñ q. opus castigare morte puentus, non potuit) Sicheus inq. ditissimus Phœnicum. inter Phœnices agri. i. agrorum possessione. (Si grammatici petant duos genitiuos a superlatiuo, alterum virtute propria, hoc est virtute gradus, alterum virtute vocabuli, rectos possent hi dari, nam Phœnicum regit virtute gradus, Agri virtute vocabuli, dicimus. n. diuitem agri non Phœnicum in hoc quidem sensu) erat, ut dixi, coniux huc, & dilectus miseræ. i. amanti, quia amans semper misere cruciatur, & potest esse nomen & aduerbium, sed potius censuero cū Seruius nomen, ut miseram dicat, quia dilecto cōiuge viduatam indigne, dilectos ergo miseræ Didoni, hoc est miseratione dignæ, & est datiuus resolutibilis in ablatiuum. i. a misera Didone magno amore, quia primo (primus aut quisque amor maximus esse solet, vnde ipsa in quarto: Ille meos primus q. me sibi iunxit amores abstulit, ille habeat secum seruetq; sepulchro) cui. i. Sicheo, pater. i. Methres, aut Belus ijs. dederat sup. eam nuptui, intactā. i. virginē inuolatam, & iugarat. i. coniugauerat, primis oib. i. auspicijs, vel augurijs. Sed Pygmalion germanus eius immanior. i. sauior, & inhumanior, scelere. i. p. scelus cōmissum ante oēs alios. i. fratres inter quos venit furor medius. i. qui per furorē mediantem inter sese fuerunt saui, cuiusmodi fuerūt Atreus, & Thyestes, Etheocles, & Polynices quorū posteriorū sequitiam Statius describit, sed Pygmalion non furore p. citus, sed auri cæcus amore rē patrauit.

hic ergo Pygmalion, habebat dum Dido sic coniugē suū Sichæum amabat, aut dnm ei a patre coniungeret regna Tyri, quia masculus & maximus natu ille. f. Pygmalion existēs impius, quia violator tēpli & affinitatis deorū auctoritate contracta, & cæcus amore auri, superat. i. adoritur & vincit ferro. i. fica, aut mucrone, clā. i. ex insidijs & incautū ante aras. f. deorum oībus modis purgat Sichæū ab ignauia & imbecillitate, ne forte Aeneas viro forti displiceat Dido, si prius imbeli nupta fuisset. Si. n. Aeneas dixerit quō superauit vir virum tā faciliter, respondet, quia clam & ferro, q. d. si prouisus fuisset, aut armatum inuasisset, ubi inermē aortus est, non ita superasset eum. At si nunc dixerit, non prouidi esse uiri, solum, i. sine custode, & inermē incedere (purgat hoc, q. a ante aras, rebus. n. diuinis intentū non decuit armari, unde in .i. huius.

Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates;

Me bello ex tanto digressum, & cade recenti

Attrectare nefas, donec me flumine viuo Abluero.

Superat inquam securū amorum, i. nihil curans de amoribus germanæ, hoc est nulla pietate motus in germanam, licet sciretam misere coniugē deperire, aut securus, i. certus amorum germanæ. i. sororis suæ, & ita sperans eam per impatientiam amoris et obituram, quod sperabat ut solus rerum potiretur, quod tñ non obtinuit, unde dicitur, Portantur auari Pygmalionis opes pelago, non quæ eius erant, sed quas suas esse sperabat, ac iam tum ducebat, & ipse germanus, f. Pygmalion celauit. i. occultum & ignotum tenuit factum. i. paricidium (nam fratricidium nō dicimus) & ipse malus. i. iniquus, simulans. i. fingens, multa. i. multas causas de absentia Sichæi lusit. i. illusit. amantē. i. Didonem egram. f. animo. i. misere pereuntem uana spe, quia dicebat eum prope diem affore querens occasionem obtinendi thesauri, quem vi auferre

nō audebat, aut nolebat, sperans se id propediem sine tumultu inuenta opportunitate facturum. Sed ipsa imago coniugis. f. Sichæi occisi inhumati, aut non humati, quia honore sepulturæ & exequijs funebribus nondum affecti, aut multum humati. i. humo tecti, ne cadauer eius inueniretur, sed cum Donato dixerim nōdum humati saltem rite, venit in somnis. i. apparuit per insomnia aut dum somno tenebatur, attollens, ut. f. videantur ora pallida. f. Pallore mortis, miris modis. i. mirabiliter, & nudauit. i. aperuit, & signis indicauit aras crudeles. i. ante quas crudeliter occisus est, vel quarum dij id crudeliter permiserant, aut iam non vlciscebantur, & pectora. f. sua, traiecit ferro. & retexit. i. reuelauit & aperuit seu ostēdit scelus cæcum i occultum, domus. f. eius, hoc est quod domi eius patratum erat, omne. i. totum hoc est signis quibusdam significauit Didoni quomodo a fratre eius Pygmalione ante aras occisus erat, & ubi sepultus, & suadet tum. i. deinde, celerare. i. celeriter facere fugam, & excedere patria. i. licet patria quæ cara omnibus est. Nam non quæ vis regio, sed eaduntaxat in qua natus est, sua cuiq; patria est, & recludit, id aperit, & recludere docet. Tellures. i. e. terra auxiliū viæ. i. viaticum. f. veteres thesauros, appositorie pondus auri & argenti ignotum. i. aut quod Dido ignorauerat, illic esse, aut ipsum dum viueret possedisse, aut tam magnum ut nullus vnquam tantum nouerit, sicut rem sine pari inauditam dicimus.

GENVS intractabile bello] In libris aliquot antiquis, In superabile legitur. [Et agram Multa malus simulans, vana spe lusit amantem] In antiquissimo quodam exemplari, vna spe lusit scriptum est, quæ lectio forsā acutioribus ingenijs nō displiceat. [Patria excedere suadet] In antiquissimis aliquot exemplaribus patriā, inculcandi casu legere est. [Auxiliumq; viæ] In Mediceo libro, Auxilio, legitur acquisituo casu.

SARV.

His commota] Supradictis omnibus. [Conueniunt quibus aut odium crudele tyranni, Aut metus acer erat] Oderant læsi, Metuebant lædendū, hoc est qui timebant ne læderentur, vnde est illud in quarto: Quos Sidonia vix vrbe reuelli, quia non voluntate sed aut odio, aut timore conueniant. [Odium crudele tyranni. i. crudelis tyranni. Et figura est Hypallage, nam in tyrannum iustum odium est. [Portantur auari Pygmalionis opes pelago] Quas Pygmalion iam suas putabat, vnde est in quarto Vlta virū. Quæ. n. auaro maior pœna, quam pecuniā, propter quā deliquerat perdere? Remouē hoc, & falsum est Vlta virum. Sciendum aut quod clam tangit historiā. Moris enim erat, ut de pecunia publica Phœnices misso a rege auro de peregrinis frumēta coemerēt Dido aut a Pygmalione ad hunc vsum paratas naues abstulerat, quā cum fugientem a fratre missi sequerentur, aurū illa præcipitavit in mare, quā re visa, sequentes reuersi sunt [Deuenerē locos] Ad minus est. [Surgente] Erigente se, ut, Surgente in cornua ceruum [Nouæ Carthaginis] Carthago. n. est lingua Pœnorum noua ciuitas, ut Liuius docet. [Mercatiq; solū, facti de nomine Byrsan] Appulsa ad Libyam Dido, cum ab Hiarba pellere, petijt callide ut emeret tñ terræ quantū posset corium bouis tenere, quod cum ille permisisset corium in tenuissimas corigas sectum tetēdit, occupauitq; stadia xxij. quam rem leuiter tēgit Virgilius, dicēdo facti de noīe, & nō regere sed circūdare. [Facti de noīe] de causā qualitate. [Tergo] Pro tergo. [Sed vos qui tandē] Vacat hoc longo tandē. Et est naturalis interrogatio, qui estis? vnde? Vel quo ituri? [Si cut ipse in octauo, licet mutato ordine. Quo tenditis inquit? Qui genus? vnde domo? [Imoq; trahens a pectore, vocem] Deest dixit. Et quoties longe responderet, Parenthesis est, quoties nusquam, Eclipsis dicitur, ut hoc loco.

A S C E N S I V S.

His commota &c.] Pergit Venus docens paucis quomodo Dido in eam regionē venerat, ciuitatisq; fundamenta illic iecerat, ut graphice declarat Donatus his verbis. [Odiū] Eorū qui nōnullis viribus potuissent resistere. [Metus] Eorum qui

His commota fugam Dido, sociosq; parabat.

Conueniunt quibus aut odium crudele tyranni,

Aut metus acer erat, naues, quæ forte paratæ,

Corripiunt, onerantq; auro. portantur auari,

Pygmalionis opes pelago; dux femina facti,

Deuenerē locos, vbi nunc ingentia cernis

Mœnia, surgentemque nouæ Carthaginis arcem:

Mercatiq; solum, facti de nomine Byrsan,

Taurino quantum possent circūdare tergo.

Sed vos qui tandem? quibus aut venistis ab oris?

Quove tenetis iter? Poe. quarenti talibus ille

Suspirans, imoq; trahens a pectore vocem;

aliquid crudelitatis expectarent. Ergo alij fauebant Didoni ne ille occupato auro fieret fortior. Alij propter metū quibus ferebat occasio ut carerēt sauisissimi hominis dominatione. [Paratæ] Si enim aliquid innouassent in nauigijs dabatur aperta suspicio. [Onerant auro] Aurum omne; & argentum iusserat tolli Sichæus. Sed isti quia maior nauium copia ad omne tollendum opus fuisset, id tulerunt quod naues capere possent. Ergo aurū quidem pretiosius est & non

argentum. Onerat ut plus et q. naues ferre possent impositū esse videatur. Quāta ergo fuit thesaurorum copia cum relicto argēto, ne totū quidē aurum naues ferre possent [Auari Pygmalionis] Omne illuc tendit, ut probetur quod dictū est Sed quō Pygmalionis; Quia illas suas futuras animo conceperat, pp qd sibi ereptas inique ferret. [Dux femina] Ad insultationem Pygmalionis dictum, ut ea duce perdiderit q. affecuturū se putabat. [Deuenerē locos] Ordina sic: Deuenerē locos [Mercatiq; solum, ubi nunc ingentia cernis Mœnia] Nam ædificium institui non potuit, nisi prius emptio solo. [Taurino quantum] Alii dicunt pecuniā tūc ex corio bubulo fuisse, & pecuniam dictā q. ex pecore originem duceret, tantumq; fuisse in precio loci, quātum bouis coriū conficere potuisset: alii fraudem emptoris ponūt qui tantum mercatus sit quantū corio bouis possit circūdare, at venditor nihil tale suspiciēs arbitratu est tantum dedisse quantum integrum coriū posset occupare, Emptores uero in tenuem corrigiā i lud, secantes plusq; deberent occupantes. sed fabulosa sunt omnia, nā si attendat magnitudo urbis, quanta a Virgilio describitur, non poterat, nisi latiorib. locis condi, licet poeta hoc credibile faciat dicēdo, facti de nomine Byrsan, quod & lingua græca unde fuit Dido, & punica. i. ipsius regionis in qua res geita, corium signat. [Sed uos] Mira breuitas interrogātis, nec fraude caret. Nā conatur ostendere se non esse deam, sed nō fallit Aeneam. Nam cum magna animi laceratione respōdet. Hec ille. Ordo est, Dido commota his. f. ostentis ac visis nocturnis parabat fugā. i. opportunitatē fugiendi & socios. i. comites fugæ, aut reuera socios, qui tyrannū fugere uolebant et sua nō solius Didonis causa

causa nam sequitur, conueniunt. s. socij quibus erat, aut odiū tyranni crudele. i. in crudelem tyrannum. (Si quis tamen proprie, & sine hypagalle interpretari voler, sensus erit. Odium fuisse crudele. i. acre & crudeliter cruciant, quia inuidia, & liuor torquet eos in quibus est) aut metus acer. i. vehemens, & uehementer affligens, ut consimili ratione dictum sit, odiū crudele, quia acre ut dixi, hoc est omnes conueniebant, & qui eum oderunt propter iniuriam iam tum illatam, & qui acriter metuebat ne consimilem inferat, quia, ut dicit Hora.

Tunc tuas agitur paries cum proximus ardet.

Et ipsi corripiunt. i. simul rapiunt naues, quæ paratæ supp. erant forte. i. à fortuna. & onerant sup. eas auro, hoc est tantū auri ingesserunt quantum naues ferre possent opes Pygmalionis auari. i. & quas Pygmalion iam suas putabat, portantur pelago. i. transuehuntur pelagus. foemina. s. Dido. sup. est dux. i. ductrix, & princeps facti. i. tam insignis, quia pulchrū est vlcisci auarum, & scelestum hominem, id autem dixit ad insultationem Pygmalionis in execrationem auaritiæ eius, & in laudem Didonis quā Aeneæ conciliare iam dudum Venus eius rei perita parat. Ipsi ergo nauib. aurum auerentes, Deuenero locos. i. venerunt ad locos, seu loca, vbi. i. in quibus, tu cernes nunc. i. statim mēia ingentia. i. valde magna, & arcem. i. propugnacula, & castella quæ in ciuitatibus esse solent, alludit ad arcem Capitolinam: Carthaginis nouæ. i. cuius paulo ante fundamenta primum erant iacta surgentem. i. erigentem. s. opera extruentium eam, deuenero dico locos, & mercati sunt solum. i. terram aut fundum solidū in quo arcem, & mēia extruerēt, appositorie Byrsan, i. coriū (secundū Don.) de nomine facti. i. à facto denominatā, nā mercati sunt solum tantum quantum possent circundare, tergo pro tergo re. i. corio tergi taurino. i. à tauro detractō. Sed sup. dicite tan

dē, vos qui supp. estis, aut à quib. oris uenistis, ve pro vel, quo tenetis iter. i. quo tenditis? Ille. s. Aeneas, suspirans, & trahens vocē a pectore imo, ut faciunt qui cum merore loquuntur, supp. respōdit talib. quærenti. s. Veneri, quā tamē non agnoscebat, respondit autem quæ sequuntur, sed uerbum respōdit, aut dixit, per eclipsim honestā omittitur. honesta autē est, quotiens quod subauditur facile est intellectu, qualia sunt generalia uerba ut sunt gero, facio, vt, Nunc fama minores Italiam dixisset: fama, sup. est naues q̄ forte paratæ, subaudi erant Talia per Latium, subaudi gerebantur. Piscaris, an uenaris, an simul omnia? subaudi facis. Item uerba ad loquelam spectantia nunc ponuntur sine suppositis. vt, Urbem quam dicunt Romam Melibæ putauit. Extremam vt perhibent, ita aiunt &c. nunc supposita sine ipsis, vt sic Venus & hic quærenti talibus, vbi talibus pōt regi, & a participio quærenti, & a uerbo respōdit subintellecto, & quærenti pōt esse septimi casus in designatione sequelæ positi, vt & quærenti sup. Venere. i. dum Venus quæreret, sicut talia iactanti. i. dum Aeneas talia iactaret, & datū, vt regitur a uerbo subintellecto.

QVIBVS aut uenistis ab oris? In Romano, in Oblongo in Mediceo, & aliquot alijs, Quib. aduenistis, legitur, neutram ego lectionem improbarim.

IN quibusdam Græcorum monumentis ita inuenio; Pompilium Numā ex ferro, & ære primū cudisse numismata, quæ ex proprio auctoris nomine sint Numia appellata, cum ante illum scortea, & ostracina pecunia impleret vsum quod a Tranquillo fuisse literis traditum ijdem produnt Græci. Legimus tamen alicubi: Populo a Numa congiarium datū, asses ligneos, & scorteos. Nummi scortei meminit item Hieronymus, sed & Donatus ad hunc sensū illud enarrat Virgilianū:

Taurino quantum possent circundare tergo.

VAR.
LECT.

COE.
RHO.

O Dea. [Perseuerat in opinionione sua, ita tamen vt & illius orationi aliquando concedat. Nā paulo post ait, Si uestras forte per aures Troiæ nomen sit. Aut certe illud est, qd̄ superius dixerat, An nympharum sanguinis vna quæ nō omnia sciunt, nam & moriuntur secundum Aristotelem, vt Fauni, Panesq. [Ab origine] A raptu Helenæ. [Pergam,] Perseuerē, hoc est vniuersa dicam. [Annales] Inter Annales & historiam, hoc interest, Historia est eorum temporum, quæ vel vidimus, vel videre potuimus, dicta s̄ τὸ ἰστέον, i. videre. Annales vero sunt eorum annorum, & temporum, quæ etas nostra non nouit. vnde Liuius ex Annalibus, & historia constat, Hæc tñ cōfundunt licenter, vt hoc loco pro historia, inquit, Annales. [Clausio] More poetico, qui dñt cælum per noctē claudij, & aperiri per diem, vnde est, Porta tonat cælis, & confidunt tectis bipatentibus. [Componet] Finiet: vt, Oblato gaudens cōponi fēdere bellum. [Vesper] Proprie est stella cū autē vesperi dicimus, aduerbium t̄pis est. Et sciendum, q̄ oīa nōia, quæ de Græcis in os exeuntibus ad nos transeunt, apud nos aut in us, tantū exeūt, vt Delos Delus, aut in er, vt ἀγρὸς, ager, aut in vtrāque, vt Euan tros, Euandrus, Euander [Troia antiqua] Nobili, venerabili, more suo alibi. Terra antiqua. i. nobilis, nec. n. esse poterat noua Item, Tempia Dei saxo venerabar structa uetusto. [Forte sua] Casu suo. i. qui solet. Forte aut nomen est a noiatiuo fors, vt Teren. Fors fuit pol. [Libycis] Iam sciuit, audiuit. n. Sed finis Libyci. [Appulit oris.] Figura supradicta. [Sum pius Aeneas] Non est hoc loco arrogantia, sed indicatiū. Nam scientibus aliquid de se dicere arrogantia est, ignotis, indicatiū. Aut certe heroum secutus est morē; quib. quā mentiri turpe fuerat, tā uera reticere. Denique Vlysses in Homero ait suā famā vsq; ad cælum uenisse, unde & iste: Fama sup. æthera notus. [Ex hoste penates] Optima elocutio est plusquā signat de pluralitate ad singularitatem transire, ut uenior multis canib⁹, & multo cane, ut Hora. Aut trudit hinc acris, & hic multo cane apros in obstātib. plagas. [Italia quæro] hoc loco distinguendū est; nam si iunxeris [Patriam]

Aen. O dea, si prima repetens ab origine pergam:

Et vacet annales nostrorum audire laborum:

Ante diem clauso componet uesper Olympo.

Nos Troia antiqua (uestras si forte per aures

Troiæ nomen ijt) diuersa per æquora uectos

Forte sua Libycis tempestas appulit oris.

Sum pius Aeneas, raptō qui ex hoste penates

Classe ueho mecum, fama super æthera notus.

Italiam quæro patriam, & genus ab Ioue summo

Bis denis Phrygium conscendi nauibus æquor

Matre dea monstrante uiam, data fata secutus:

Vix septem conuulsæ undis, Euroq; supersunt.

Ipse ignotus, egens, Libya deserta peragro,

Europa atq; Asia pulsus. Poe. Nec plura querentem

Passa Venus, medio sic interfata dolore est:

Nec procedit. Patriam enim, idest ciuitas, in prouincia esse potest, non tamen vt ipsa prouincia, patria sit. licet in Sallustio lectum sit, Hispaniam sibi antiquam patriam esse, sed illic ad laudem pertinet, non ad ueritatem. Tria ergo dicit, prouinciam quæro, hoc est Italiā: Patriam, hoc est Corinthum Tusciæ ciuitatem vnde Dardanus fuit. [Genus ab Ioue summo] Ideo quia ex Electra, & Ioue Dardanus Iasiusque nati sunt. Dardanus autem auctor est Troiæ. Et bene ad tria interrogata rñdet, qui esset, vnde uenisset, quo tenderet. [Phrygiū æquori] i. Hellepontum. [Conscendi] Bene conscendi scdm

physicos, qui dicunt terram inferiorem esse aqua, quia omne quod continetur supra illud est quod continet. unde est: Humilemque uidemus Italiā. [Matre dea monstrante uiam] Hoc loco per transitū tangit historiā, quam per legē artis poetice aperte non pōt ponere. Nam Varro in secundo rerū diuinarum dicit, Et quo de Troia est egressus Aeneas, Veneris eum per diē quotidie stellā uidisse, donec ad agrum Laurentiū ueniret in quo eā non uidit ulterius, quare cognouit terras esse fatales: vnde Virg. hoc loco, Matre dea monstrante uia. Item, nāquā abero, & tutum patrio te limine sistam, &, Iamq; iugis summæ surgebat lucifer Idę. Quod aut diximus eum poetica arte prohiberi, ne aperte ponat historiā, certum est. Luc. namq. ideo in numero poetarū esse non meruit, quia vī historiā cōposuisse: non poema [Data fata secutus.] s. à Ioue [Conuulsæ] Aut cōuulsæ undis. [Euroq.] Aut ideo quia habes supra, Laxis laterū cōpagibus. [Ignotus] Deest quasi. Nam cōtrarium est quod dixit, Fama super æthera notus. Facit autē hoc frequenter Virg. ut hanc particulā subtrahat, ut, Medias inter cedes exultat Amazon, quasi Amazon. Nā Volscia fuit. [Peragro] Perhabet accentū: nam a longa quidē est, sed non solida positione, muta. n. & liquida quotiens ponunt, metrū iuuant, non accentū. [Europa atque Asia pulsus] Aut orbem in tres partes diuisit, & absolutū est aut si Europam tantum, & Asiam intelligimus, inuidiose locutus est, ut supra Venus Cunctus ab Italia terrarū claudit orbis, quasi cum indignatione

tionem dicat, per Troiam Asia careo, per Italiam Europa. Denique non passa Venus, eius interrupt querelas. [Dolore est] Aut narrantis Aeneas, aut certe suo dolore, Aequum enim est malis filijs etiam ipsam moueri.

Ase.

O DE A & C.] Hæc est responsio Aeneas miserationem excitantis, & ad singula interrogata Veneris breuiter, sed non eo ordine quo interrogauerat respondentis, quod autem dicit: Sum pius Aeneas argute defenditur ab arrogantiæ per Seruium. nam quod de pietate dicit indicium, inquit, est, unde sciemus Aeneam tam insigni pietate fuisse, ut vulgo pius agnominaretur. Itaque dicendo, sum pius Aeneas non arrogat sibi, sed indicat quis sit, hoc est dicit se eum esse, qui vulgo pius Aeneas appellatur, de fama autem qua dicit se super æthera notum dicere possumus cum Serui. quod cum heros esset debebat vera fateri, cum & Vlysses apud Homerum dicat famam suam ad cælum usque venisse; aut de pietate intelligendum esse, quam & in deos, qui super æthera sunt, & homines exercuisset, Aut reuera dicere interdum esse collaudare. Nam si rex ignotus incidit in manus populi, qui ipsi regi parceret: cum priuato obessent, deceter se regem fateret. Cum ergo Aeneas audisset quod dixerat Venus: Sed fines Libyci genus intractabile bello, ne forte ignarus intercipiatur potuit dignitatem suam ostendere præsertim coram ea à qua beneficium acceperat, ut significaret se non indignum esse, cui virgo responderet tam beneuole. Sed de his audiendus est Don. dicens sic. O Dea. Duo dicit impedire. Vnum quia non vacat. Alterum, quia breuitas temporis narrationem expleri non patitur, properat redire ad suos à quibus in locis desertis noctu separari non debuit. Beneuolam autem facit & honorificam cum deam appellat. Et attentam cum multitudine calamitatum suarum proponit, & non tamen omnes se dicendum. Respondet ad omnia, sed non ordine. Primo. n. respondet secundæ. Quibus aut venistis ab oris. Et quis narratione totius diei non posset expleri calamitates dixerit, tamen breuitate miranda labores omnium conclusit annorum. Nam dicendo nos Troia antiqua, primam temporis partem posuit. Dum autem diuersè per æ. u. agit mediam & forte sua Libycis ponit postremam & simul ostendit, quod Violentia fluctuum illuc appulerit, & quia cum dea putabat se loqui, commendat personam suam dicendo. [Raptos qui ex hoste penates Classe veho mecum] Fama me die posuit, nec dixit, qua fama, nam multi mala fama noti sunt, sed quam fama intelligat, ponit cum se religione in deos fama super æthera notum dicit. Cum. n. laboribus meis essem notus toti orbi, fama nois mei sine fine decurrens ad cælum venit. [Italiam quaero] Ad id, Quo ue teneris iter, & ornaturus genus addit, quod non quaesitum fuerat. [Et genus ab Ioue summo, Matre dea] Libenter auditur quod gratias agat matri quasi absenti. data fata, ergo non voluntarie a patria discesserat. Sic præterita strictim agit, & in presenti immoratur, ut maiorem moueat misericordiam. [Bis denis] Ostendit magnum numerum. Sunt autem, si dolentis animi excutere volumus, separatim singula cogitanda. vix ostendit quanta difficultate euasit. [Ignoratus] Summa in humanis miseria, in alienis terris nullius hinc notitia. Augetur autem si sit egens. Nam si non egeret, non esset ei cuiusquam notitia necessaria, ad hæc duo mala, ignotus, & egens addit tertium solitudo, ut nihil ad victum suppeteret, nec inueniret qui daret. [Europa atque Asia] Tacuit de Africa, quia in ipsa erat. Venus autem sermonem interrupt, vel quia norat cuncta, vel quia non libenter audiebat, vel quia maturandum, quoniam ante noctem via monstranda erat. Hæc ille Beroaldus autem dicit in Seruium sic. Et si Seruius, in hac re, Isidorus lib. i. Ethym. suffragatur, tamen apud me pluris est auctoritas Ciceronis, & Gellij, quod (ut opinor) & Seruius, & Isidoro, doctiores extiterunt. [Etenim Gell. in s. illos arguens, qui de historia, & annalibus idem quod Seruius tradiderunt, inquit, annales omnino id esse quod historiae sint, historias non omnino id esse quod annales sint, tanquam alterum speciale nomen sit, alterum generale, itaque historia erit rerum gestarum expositio. Annales vero libri sunt, id, quod factum quoque anno gestumve sit continentes: historia quo consilio qua ratione res gestae sint demonstrat habet effectus, auditorem commouet. Annales autem nudi sunt: nihil habent incitamenti: nec commouere quidquam possunt, simpliciter sine ullis ornamentis, sine furo, sine affectibus res gestas continentes, de quibus annalibus ita scribit Cicero lib. 2. de Orat. Erat historia annalium confectio, res omnes singulorum annorum mandabat literis Pontif. Max. efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, hinc annales maximi nominantur. Virgilius itaque

omnium rerum peritissimus, ex persona Aeneas tanquam Pontificis dixit in 1. Et vacet annales nostrorum audire laborum, nunc cum Pontifex annales conficiat? & Aeneas à poeta, perinde ac Pontifex inducatur, merito annales appellat historiæ rerum suarum, & hic Maronius versus à Macrobio cum diligentia lectus est, & eruditissime expositus, enucleatusque. à Seruius autem parum curiose examinatus, pensitatusque. Ordo autem est. O Dea, (fatetur enim adhuc deam, licet illa dissimulauerat, non enim plane negauerat se deam (si ego repetens à prima origine pergā. i. peragā. i. ad finem usque dirigam filium & contextum historiæ quam interrogas, & si vacet. i. vacans uelis audire annales, i. recitationem, quasi ex analibus. i. libris quotannis scripta laborum nostrorum, hoc est si & mihi dicendi, & tibi audiendi ocium sit, vester. i. stella vespertina, quæ cum Veneris sit Veneri grata nuncupatur, componet. i. claudet & finiet, ante. i. priusquam, peregero sermonem inceptum diem. i. lucem diurnam & hoc Olympo. i. cælo clauso, quia noctu (secundum poetas) clauditur, aut si de monte intelligatur, & hoc Olympo clauso, i. obtuso, ita ut videri non possit postquam rebus nox abstulit atra color. Tempestas appulit sua forte. i. fortuna, & casu inopinato, bene utitur Verbo actiuo cum accusatiuo, erant. n. qui dicunt nauis illius, aut ille appulit, heri, aut applicuit, cum dicendum sit nauis appulsa, aut applicata est, quæ hic, aut ille appulit, aut applicuit, appulit ergo nos vectos per diuersa equora, sup. à Troia antiqua. i. nobili, aut si de illo loquitur. Troia antiqua, quæ dictum est, Surgentemque nouam Carthaginis arcem, quæ d. non mirum si surgat quia noua, sed ut in secundo dicitur. Vrbs antiqua fuit multos dominata per annos, aut ideo antiquam dicit, ut notam significet (de qua re tamen ex more se dubitare significans, propterea quod ea loca inculta essent, unde exiuerat exploraturus, loca ea: Qui teneant (nam inculta videt) homines ne, ferre ne) addit, ergo, si forte nomen Troiæ, igit per vestras aureis, i. si quid unquam de Troia audiistis in istis locis loqui. Nec est contra præceptum grammaticum, quod pluraliter loquitur dicens non tuas, sed vestras: nam licet ad unam loquitur, tamen de pluribus loquitur, hoc est de omnibus Tyrijs, qui ea loca iam tenebant. Sicut prius ad Eurum, Vestras Eure domos. non. n. de solius Euri, sed de omnium ventorum domibus loquens, vestras dixit. Quod autem dicit forte sua, ex persona sua dicit Aeneas quæ nesciuit factione Iunonis id factum: aut si reuera, cum heros esset id scire poterat, tamen dissimulandum erat, cum iam in regione Iunoni charissima esset, quod vero addit Libycis oris ex eo pedit, quod dixerat Venus. Sed fines Libyci, nam nisi id iam ab ea didicisset, incongrue dixisset cum sicut prius visum est ipse, cum Achate exiuerit exploraturus, quas uento accesserit oras, unde ipse paulo ante hunc locum ad Venerem. Et quo sub cælo, tandem & quibus orbis in oris iactemur, doceas, ignari hominumque locorumque. Erramus. Est ergo ac si dicat appulit nos ut audio, oris Libycis, i. ad oras Libycas, est. n. datiuus ad locum, & per hoc nunc sum est ad illud, quibus aut uenistis ab oris. Nunc respondens ad id. Sed vos qui dicit Sum pius Aeneas qui veho mecum classe penates, i. deos domesticos & quasi penes nos natos, ut sunt dii proprii ciuitatis Troiæ raptos, i. ereptos, ab hoste, i. e manu aut occupatione hostium, i. Grecorum existentes notus fama, s. huius pietatis, super æthera, quod d. est in consilio deorum, aut hyperbole est. Ad id autem quod quaesitum est, Quo ue tenetis iter? Respondet, Ego quaero Italiam patriam. i. unde originem traxi, Seruius vult non appositionem esse, ut Italiam intelligamus esse patriam Aeneas, sed distinguendum esse, quoties. n. multa & diuersa copulare volumus, satis est coniunctione ante ultimum ponere, ut, Ioannes, Petrus, & Iacobus in transfiguratione dominica fuerunt: dicitur ergo quaero Italiam, s. promissam a dijs, & patriam, s. Corythum, & genus à Ioue summo, supp. quaero, hoc est quaero cunabula gentilium meorum qui ab Ioue deducti sunt: nam dicitur in 3. de Italia, antiquam exquirere matrem, & Corythum, terrasque requirit Ausonias, & hinc Dardanos ortus Iasiusque pater: aut ego existens genus, i. progenies, deducta à Ioue summo conscendi æquor Phrygium, s. Hellepontum, bis, denis, i. viginti nauibus secutus, i. sequens fata data, i. concessa mihi à dijs ut fati sit eruptum esse & non prodictionis, & hoc matre dea. s. Venere (cum qua iam ignota loquitur, & ita gratum se ostendit matri quod illi acceptum est) monstrante via Septem supp. naues ex illis viginti, nec integre, sed conuulsa undis & Euro. i. pcellis supersunt. i. reliqua mihi sunt. vix. i. quod cum summa difficultate mihi contingit, aut vix super sunt, quia non tute, cum remi fracti sint & mali. ipse. i. ego igno-

A s

rus in his locis quāuis sim fama super æthera notus, peragro deserta Libyæ, quæ. s. dicis esse Libyæ, egēs. i. quam egeo (vnde Dido dictura est in exprobrationem eius. Nusquam tuta fides, eiectionem & littore egentē Excepi, & regni demens in parte locaui. Amissam classem sociosq; a morte reduxi) Et sup. pulsus Europa. s. ad quā tendere parabat, & Asia. s. a qua profugus fato venerat in Africam vento pulsus, volebant autē plura dicere. nec. i. & non, & Venus non passa querentē. i. queri, aut conqueri volentem plura interfata est sic, vt. s. sequitur modo quā nōdum absoluto sermone, dixisset enim casus suos quos iā in mari passus erat, qui quia dicti sunt incongrue repeterent, vnde subtiliter inducit Venerem interrupisse sermonē eius.

V A R I A L E C T I O.

ET vacet annales nostrorum audire laborum] In perueteri libro manuscripto. Annales nostrorum audire parentum, legitur. [Ante diem clauso componet vesper Olympo] In libris aliquot antiquis non inueniuntur, Componat, habetur. [Diuerfa per æquora vectos] in perueteri quodam libro, lectos legi.

COELIVS RHODIGINVS.

PERIAUTOLOGIAM vero statuunt vocari, vbi quis, seipsum laudat, vt est illud Achilis apud Hom. οὐ χόραξ, εἰς ἐγὼ καλός τε μέγας. Nō ne vides q̄ pulcher ego, & quā magnus? Sed & Maro noliter. Sū pius Aeneas, fama super æthera notus.

Apud Virgil. poetarum principē ac omnigenæ doctrinæ Asylum multa etiā deprehendes, quæ nec ab Honorato, nec a cæteris interpretib. sint abundanter exposita, & exacte considerata: vt Aen. lib. hoc carmen, quod in hunc modū legitur Italianam quæro patriam, genus ab Ioue sumo: Talem ex priore Hemistichio sensum (nā de posteriore nō disceptamus) eliciētes. Quæro Italiā, & patriā. i. Corythū. Cū accusatiuis hic patriā a verbo quæro disiungēdus sit, & sequenti connectēdus clausulæ, Vt sic versus legatur. Italiā, q̄ro patriā & genus ab Ioue sumo, Et sensus eius sit talis. Quæro Italiā, & patriā & genus ab Ioue sumo. i. accipio, hoc est Iouis cōterraneus & consanguineus sum. Nā sumo verbū, non adiectiuū nomē esse hoc loco censuerim. Sciendū est aut Phrygas Iouem apud se natū & educatū cum Arcadibus & Cretensibus contēdisse, vt Demetrius Scepsius scribit auctore Apollonij interprete i. tertiū Argonauticon. Atque id p̄p quidquid de natali eius ac Rheę puerperio Archades & Cretes tinnitibus, vlulatibus, & fanatico discursu referebāt: Gallos in Phrygia representasse. Vnde illud Propertij. Idem Simoëta Iouis cunabula parui. Nec mirū cuiq̄ videri debet poetā nostrum hic Phrygiā, alibi Cretā Ioui patriam assignare, vt Cretā Iouis magni medio iacet insula pōto; Quando is diuersis locis diuersas percurrere opinionones cōsueuerit, vt p̄ cæteris Macrobi. & Seru. annotatur. Qd̄ & alios poetas fecisse, vt secūditatē doctrinæ ostēderent, & fructus suos redderēt gratiores, diligētissim⁹ lector inueniet.

RV.

Quisquis es] Pleraque per cōcessionē sic tradit poeta, vt argumentum faciat, sicut hoc loco. Audierat Venus sum pius Aeneas, fama super æthera notus. Dicit tamen, Quisquis es: hoc est, etiam si hæc in te non sint, hinc tamen constat te esse felicem, quod venisti Carthaginem. Item in 2. Quisquis es, amissos hinc iā obliuiscere Graios. Hoc est qualibet ratione contra nos bella susceperis. Haud credo inuisus cælestib. Liptotes figura per contrarium significans. i. credo te esse carissimum superis, vt supra, Mihi iussa capessere fas est. Coelestibus aut secundū Pythagorā. & p̄cipue Platonem dixit, qui confirmant viuos esse superis caros, mortuos vero inferis, vnde & Virg. de Pallāte. Et nil iam cælestib. vllis Debent. Item contra vos d̄ mihi manes Elte boni, quoniam superis auersa voluntas [Auras Vitales carpis] Quib. viuimus Nihil est. n. aliud vita nisi reciprocos spiritus vnde Iupiter quo cōstāt omnia, vocatur. Ζῆς ἀπὸ τῆς ζωῆς. i. vita [Carpis] Accipis, vt, et placidam carpebant membra quietem. [Tyriam Carthaginem a colonis.] Adueneris urbem] Hystorologia, vt supra. [Perge modo] Tantummodo. hoc est, hæc tibi sola sit cura; nā liberatē sunt naues. [Perfer] Imperatiuus mod⁹ est, vt, Fer cineres Amarylli foras. [Reduces] Proprie reduces dñr, qui pericula euadunt, sic infra, Vt reduces illi ludunt. i. post periculū illatū ab aquilonib. [Versis aquilonib.] Quia postquā ad Africam iter ueterūt, aduersus ante Aquilo cepit esse prosperior. [Ni frustra augurium uani] docuere parentes] Hoc ad confirmandum errorem Aeneæ dixit, ne diuinando dea esse crederetur. Quod autem dicit. [Vani parētes] aut hypallage est. i. vanum augurium, vt, Dare classibus auitros, & Ibant obscuri sola sub nocte, pro ipsi soli per obscuram noctē. Aut certe vani parētes, qui res falsas & inanes docent. Et per hoc plerunque decipere ostendit auguria. Multi volunt ad nimum hoc amorē parentum referri, qui teneritudine affecti, etiam superflua liberos docent. [Bis senos cycnos] Cycnos nauibus comparat. aquilam tempestati. In augurijs autem considerandæ sunt non solum aues, sed etiam volatus vt in præpetibus, & cantus, vt in oscinib. quia nec omnes, nec omnibus dant auguria, vt columbæ non nisi regib. dant, quia nunquam singulæ volant, sicut rex nunquam solus incedit. vnde est in 6. Maternas agnouit aues, per transitum ostendit regis augurium. Item cycni nulli dant, nisi nautis, sicut lectum est

Ven. Quisquis es, haud credo inuisus cælestibus, auras Vitales carpis, Tyriam qui adueneris urbem. Perge modo: atque hinc te regine ad limina perfer. Nanque tibi reduces socios, classemque relatam Nuncio, & in totum versis aquilonibus actam: Ni frustra augurium uani docuere parentes. Aspice bis senos letantes agmine cycnos, Aetheria quos lapsa plaga Iouis ales aperto Turbabat cælo: nunc terras ordine longo Aut capere, aut captas iam despectare videntur. Vt reduces illi ludunt stridentibus alis, Et cætu cinxere polum, cantusque dedere: Haud aliter puppesque tuæ, pubesque tuorum Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo. Perge modo &: quā te ducit via dirige gressum.

in ὁ πρὸς θορύβῳ. Cycnus in augurijs nautis gratissimus ales. Hæc optant semper, quia nunquam mergitur vndis. [Latētes] Post periculum. [Agmine] volatu, impetu, Agmen autem apud Virg. est cuiuslibet rei impetus: vt, Illi agmine certo. Et, vocat agmina sæua sororum. [Iouis ales] Aquila, quæ in tutela Iouis est, quia dicitur dimicanti ei contra Gigantes fulmina ministrasse, quod ideo fingitur, quia per naturam nimirum est caloris, adeo vt & oua quibus supersedet, possit coquere, nisi admoueat gagatem lapidem frigidissimum, vt testatur Luc.

Fata tepestata sub alise saxa.

Capere] Eligere, vt, Ante locum capies oculis [Stridentib. alis] Signum augurij est. [Cætu] Dicit Plin. 2. in nat. historia, omnes aues colli longioris, aut recto ordine volare, vt pondus capitis præcedentis cauda sustentet, unde & prima plerunque deficiens relicto loco incipit esse postrema, aut in cætu se omnes inuicem sustinere Hoc ante uolatu imitantur literas quassdam, vnde Luc.

Et turbata perit dispersis litera pennis.

[Cantusque dedere] Allusit ad nautas. [Puppesq; tuæ, pubesq; tuorum] Tropus Synecdoche, a parte totum significat, Tere. O lepidum caput. i. o lepidus homo. [Ostia] Proprie ostia dicuntur exitus fluminum, sed modo abusus est, quia plerunque ostia ipsa pro portu sunt.

Quisquis es, haud, credo, &c.] Nunc qua gratia venerat exequitur Venus, docet enim socios ferē cū classe saluos esse recipiendos, monetque Didonem accedant. Quod vero dicit Quisquis es, non derogat fidem Aeneæ. sed auget fidem dicēdis. Nam sensus est id, quod dictura sum, non ideo dicam, qd̄ dicis, te piū Aeneam fama super æthera notū, sed quia augurij perita certissime nosco te dijs acceptum qui post tantā tempestatem incolumis classem recipies, sed ne dicta dica, audiamus Don. cuius verba sunt; Quisquis es, adhuc veluti cū ignoto loquitur, haud equidē oportet te dijs, nō charum esse, qm̄ Carthaginem Veneris: hæc verba omnium spondebāt effectū, de quibus conquestus erat. Nam & notitiā sui, & celebritatē, & humanitatē pollicetur. [Perge] Hortatur ne redeat ad suos vt proposuerat, sed eat Carthaginē. [Nanque tibi] Demit sollicitudinem de socijs, salutē illorum augurio nuncians. [Ni frustra auguriū uani docuere parentes] Ordina sic, ni uani fuere parētes. i. maiores nostri, & frustra nos docuerūt. [Bis senos,] Numero

Asc.

Numero nauium coequantur, quas Aeneas putabat oppressas. [Etheria] Quos ut cygni post perturbationē illatā, ab aquila liberati suo ordine latis, volantes terram captam petunt, sic tui a tempestate erepti tuti sunt. [Et qua te ducit via] Ne ille diceret, nō noui iter. Ordo autē est. Quisquis. i. quicumque es, hoc est etiā si nō sis ille pius Aeneas quem te praedicās, & te esse satis credo, nō ex solo augurio, & rerū euentu edocta ego credo, quod sup. tu haud. i. non inuisus, imo charus celestib. i. dijs superis, carpiis auras vitales. i. quibus respirando viuatur, qui adueneris. i. ppea q̄ aduenisti urbem Tyriam. f. Carthaginem. i. hoc solum, q̄ dii voluerunt appulsum ad urbem Tyriā, ubi aduentus tuus gratus & acceptus erit, significat te non in visum superis, quia si tibi superi inuiderent, non tantum boni sub specie incommodi, cōtulissent & ita cohortatur eum subtiliter, ut ad Didonē eat, vnde subdit, Perge. i. perfice iter tuū, modo. i. solummodo, q. d. nihil aliud cures, nam si modo perueneris ad hāc urbem, omnia tibi prospere cedēt, perge ergo, atque perfer hinc. i. ab hac sylua ad limina reginā, nam ego nūcio. i. predico & significo socios. f. tuos reduces. i. reductos, & saluos, & classem, f. quam amissam censes, receptam. f. ex periculis ad tutā loca, vnde receptui canunt, qui ex prēlio in castra conuocant, & nuncio classem tuam actam. idest impulsam aquilonibus. i. ventis, contra Africam, & ex aduerso Africa stantibus in tutum. i. locum, ubi tuta sit, ni. i. nisi parētes. f. mei (inquit Venus sub specie virginis venatricis) vānt, i. mēdaces, & futiles docuere frustra. i. ne quicquam & in vanū auguriū. i. artē augurandi. Et ne id cōfidentius, sine rōne dixisse putetur addit aspice, q. d. si tu ēt Augurij peritus es, poteris respicere, an q̄ dixerim vera sint. Aspice. n. bisse nos. i. duodecim) Tot. n. naues fuerāt quas amissas Aeneas verebatur cum saluē essent. Nam dixit se viginti habuisse, quarū vnam perire vidit

ante oculos, suos, & septem ipse in portum perduxit, vnde restabant duodecim cygnos. i. olores, qui quia non submergunt, & in aquis versantur nautis p̄ augurio sunt letantes agmine. i. cētū aut conuolatu agminatim p̄cedentes cū prius turmatim dispersi auolarent, quos. f. cygnos, ales Iouis. f. aquila lapsa. i. q̄ descendit plaga i. regione, aut ora etheria. i. celesti, aut aëria turbabat. f. paulo ante, aut dum naues tuas pateretur, celo aperto i. sereno apparenti, qui sup. (Aut est grēca locutio, qua viciniōri damus, quod alterius est, ut apud Comicū Scis me quid velim, pro eo, quod est, Scis quid ego velim, ita aspice bisse nos cygnos Aut capere, aut captis iam despectare videntur, pro eo, quod est aspice bisse ni cygni & c.) videntur nunc, aut capere. i. diligere ad cōfidendum terras longo ordine. Nam plusculo intervallo, aut despectare. i. frequenter aspicere, captas. i. electas. f. terras, ut. i. quemadmodum illi. f. cygni, reduces. i. reducti, aut reuersi a persecutione aq̄ lē, ludunt. i. lātitiā suā indicant; alis stridentib. & cinxere polū. i. celum, cētū. i. conuolatu, & dederunt cantu. f. in signū letitiē, haud aliter. i. eodem mō, & puppes tuę, & pubes. i. iuuentus pubescēs tuorū. f. amicorū, aut tenet (zeugma ab inferiores, q̄ sic perficiūt, & puppes, aut tenent portum, aut subeūt ostia plena velo, aut pubes tenet portū, aut subit ostia. i. aperturā, & ingressum portus,) pleno. i. passo & extēso velo, q̄ nō extēditur totum ventis quoties quidq̄ periculi timet. Cōcludit ergo, dicēs, perge. i. perfice iter tuū, modo. i. solummodo, & si dicat Aeneas, quo pergā, cum nesciā viā, addit, & dirige gressum, eo quo via te ducit. i. sequere viam, quā ducet in urbem, sicut tactum est in Bucol. Quo te Meri pedes, an quo via ducit & c. Iouis ales aperto Turbatat celo,] In antiq. aliquot libr. Turbarat exacta specie legitur. [Et qua te ducit via] In lib. Longobardico legere est, Quo te ducet.

SERV.

A Vertens] Se, subaudi, hoc est cum auerteretur, ut, Tum proram auertit [Rosea]. i. pulchra. [Ambrosiæque comæ] Aut deorum vnguento oblita, hoc est ambrosia, aut certe ab sine dixit diuinæ comæ. [Spirauere] Exhalauere. [Vestis defluxit] Quia dixit supra, Sinus collecta fluentis. [Vera] Bene vera, de qua ante dubitabatur [Matrem agnouit] Nunc matrem cognoscit. Nam deam esse superius dixerat. [Fugientē] Celeriter abscedentem. Quid toties] Sæpe: & aut κατὰ τὸ σιωπῶμενον intelligimus sæpe eum esse delusum aut certe secundum ipsum Virgilium, qui ait in secundo;

Cum mihi se non ante oculis
tam clara videndam Obtulis

Multi tamen volunt in hoc ipso loco sæpe eum esse deceptū, ut in habitu, in interrogatione, rñsioneq; & in augurijs. [Tu quoq;] Sicut Iuno, ceteriq; dei q̄ Troianis inimici sunt [Cur dextrā iungere dextrā] Maiorum. n. hec fuerit salutatio, cuius rei τὸ αἴτιον. i. causam Varro, Callimachū secutus exposuit asserens omnē eorum honorem dexterarum constituisse virtute ob quam rem hac se venerabantur corporis parte. [Veras audire, & reddere voces] Sūt multæ reciproce elocutiones, ut hoc loco sunt multæ vnius partis vtrique sufficientes, ut, tenemur amicitijs, ridiculū. n. est si addas mutuis, cū amicitijs vtrūq; significet, sicut Fronto testat. Item sunt elocutiones, quarum vna pars plena est, quæ si conuertant, habēt aliquid superfluum ut in Sallustio, In tugurio mulieris ancillę, bene addidit ancillę. At si dicas, in tugurio ancillę mulieris erit superfluum Mulieris ancilla, n. & conditionē ostēdit, & sexum. Item. Res erat p̄toribus nota solis. hoc suffecerat, male ergo addidit; Ignorabat a ceteris. Quod si cōuertas, nihil esse superfluum inuenies. [Talibus inculat] Redarguit. Incusare, pprie est superiorē arguere, ut in Terēt. pater ad filiū. Quid me incusas Clitipho? Accusare vero, vel parem, vel inferiorē, ut in eodē ad maritum vxor, Me miserā, quę nunc q̄ ob causam accuser nescio. Et hoc proprietatis est, licet vsus ista mala corrūpat. Sciendū in est Terent. p̄ solam proprietatem omnibus comicis esse

Poe. Dixit: & auertens rosea cervice resulsit:

Ambrosiæque comæ diuinum vertice odorem

Spirauere. pedes vestis defluxit ad imos:

Et vera incessu patuit Dea. ille, ubi matrem

Agnouit, tali fugientem est voce secutus.

Ane. Quid natum toties crudelis tu quoq; falsis

Ludis imaginibus? cur dextrā iungere dextram

Non datur: ac veras audire, & redere voces?

Poe. Talibus inculat, gressumq; ad menia tendit.

At Venus obscuro gradientes aere sepsit,

Et multo nebula circum Dea fudit amictu:

Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,

Molirive moram aut veniendi poscere causas.

Ipsa Paphum sublimis abit: sedesque reuisit

Lata suas, ubi templum illi, centumque Sabæo

Ture calent aræ, fertisque recentibus halant.

ppositum, quib. est, quantū ad cetera spectat inferior. [At Venus] Ordo est, At Venus dea. [Obscuro aere, i. nebula, cuius diffinitio est] Circū Dea fudit] Figura T melis est, quę cum secūto vno sermone aliquid interponimus, ut alibi Septem subiecta trioni. Sed hoc tolerabile est in sermone composita, ceterum in simplici nimis est asperum, quod tamen faciebat antiquitas, ut, Saxo cere cōminuit brum. [Aut veniendi poscere causas]. f. ne sepe narrando crebrum patiatur dolorē. Vñ melius ad Aeneā refertur, Medio sic inter fata dolore est. [Ipsa Paphum] Ciuitatem Cypri. [Sublimis] Diuino incessu. [Lata] Propriū Veneris epithetō. [Sabæo] Arabico. Arabiæ aut tres

sunt, Inferior, Petrodes, Eudæmon, in qua populi sunt Sabæi, apud quos nascitur thus, Dicti autem Sabæi ὁμὸν τοῦ ὀφέβεω. i. venerari, q̄ deos p̄ ipsorū thura veneramur. (Ture calent aræ, fertisq; recentib. halant] Ecce vnde supra dixit, Haud equidē tali me dignor honore. Quod autē dicit. Recentibus] Laus est loci, q̄ semper flore vestitur, [Sertis Sertum & ferta, cū nihil adijcitur dicimus, ut hoc loco. Itē aliq̄ expressus, Sertā procul tantum capiti delapsa iacebant. Si autem fertos dixerō, Flores addo Si fertas, addo coronas, ut Lucan. Accipiūt fertas nardo florente coronas. Et hoc in multis nominibus obseruandū est ut genus ex adiectione forme, qua detracta, in neutrum cadat necesse est, ut piscinalis locus, piscinalis cella, piscinale, saginarius mulus, saginaria mula, saginarium.

Dixit, & auertens] Docet quomodo Venus abiens, agnita est quod opportunū fuit, ut dicti si lem habeat Aeneas, utq; ab ea nebulis sept⁹ sit, cuius rei assignat quatuor causas Don. cuius verba sunt. (Et vera incessu patuit Dea) Cōpletis q̄ voluit, dimisit letū, & instructū, & plurimis signis se manifesta-uit, & splendore, & odore, & defluxu vestis. [Ambrosiæq; comę] sic eius come se effuderāt, ut putarent Ambrosia, quā mulieres in vnguentis admiscēt perfusę [Voce] Qñ gradiendo, vel currendo nō potuit. [Quid] Incusatio nō contumeliosa. sed ex affectu, & religione procedens. Ergo mater nomen tuū confiteri

confiteri noluit. & quasi aliena locuta mecum, maternis verbis miseras meas, non leuasti? nec semel hoc fecisti, sed saepe. Constabat. n. inter ipsos, multa & varia fuisse colloquia, in quibus ille vultu, habitu, & colloquio matris, falsus est: Debit autem inculatio ad abeuntē, non esse longior, quam ut ad celeriter fugiētis aures peruenire posset. [Obscuro aere] Non satis fuit verbis instruxisse filiū licet sciret oīa eadem composuisse Mercurium, sed quatuor de causis textit, ne viderent, ne tangerentur, ne interrogationibus varijs deriderent. vel ueniendi causas quæretes eos, qui ante noctē uenire debebant, detinerent. Beroaldi autem in Seruium, uerba sunt hæc: Quis non videt falsam, ac penitus inanē esse dīam, quam Seruius nobis persuadere cōtēdit? nemo ferē eruditorū in latina lingua ita loquitur, nemo hanc dīam obseruat, quinimodō sepius fecus legitur. Cæsar in 1. commentario oīum ordinum adhibitis, ad id consilium centurionibus, vehementer eos inculauit. Certe Cæsar militibus suis maior est, non minor, & tñ contra Seruii disciplinam, dicit se inculasse, & profecto latinissime locutus est. Inculcare .n. significat reprehendere, vel culpāre, sine aliquo discrimine, hinc Cornelius Tacitus, inquit, Intemperie inculantes, & apud Diomedem legitur: Inculante Cicerone Catilina cōuictus est. quod quidem exemplum, de maiore in minorem dici, nemo inficiatur, cum consul Cicero fuerit, & Catilina priuatus. accusare vero, ab auctorib. idoneis usurpatur, nusquam obseruata fetutina illa, & rancida Seruii obseruatione, de qua re exempla ideo ponere supersedeo, quia talibus scatent scriptorum cuncta volumina. ordo est. Dixit. f. Venus. i. finiuit sermonem suum, & auertens, supp. se refulgit. i. resplenduit ceruice rosea. i. pulchra aspectu, qualis est rosa, & comæ ambrosiæ. i. ambrosia imbutæ spirauere. i. emiserūt, & diffuderunt, aut exhalauerunt, quasi spirando, diuinum. i. diuinitatis, aut qualem dii & deæ diffundere solent odorem, veltis. f. eius, de qua dictum est. Nodoque sinus collecta fluentis, defluxit ad imos pedes, & patuit incessu. i. incedendo vera dea, cum prius de ea aliquantulum dubitasset [hæc autem sunt signa diuinitatis, de quibus etiam in quinto dicit:

Diuini signa decoris;

Arduentes notate oculos qui spiritus illi.

Qui vultus, vocisue sonus, vel gressus euntis?

Ille. f. Aeneas ubi agnouit matrem. f. esse non solum quamuis deam, secutus est, supp. eam fugiētem, tali voce. i. sermone, nā pedibus non potuit eam assequi. Quid o mater, tu quoque. i.

etiam tu crudelis. i. immitis, [nam ex impatientia, omnia crudelia vocamus, vnde in Bucol.

Atque deos, atque astra vocat crudelia mater.

O crudelis Alexi.

Item Amasius poeta

Crudeles diui, serpens nouus exiit annos,

Forma non illam fata dedere moram.

Ludis. i. illudis, natum. i. filium. f. me toties falsis. i. ficticijs, & aliud quam sit simulantibus imaginibus. i. speciebus. cur non datur. i. negatur, & non conceditur mihi iungere dextre sup. tuæ, dextram sup. meam, [cum etiam osculum dare filio licere videatur & audire, & reddere voces veras. i. non sub aliena persona occultatas, hoc est matris, & filij, ut a matre. & a filio, Aeneas inculat, supp. matrem talibus. f. dictis, & tendit. i. dirigit gressum ad mētia. f. Carthagenensia, aut Carthaginiensia] vtrunque n. reperitur. at. i. sed. Venus sepsit. i. circumdedit gradiēteis. f. Aeneam cum Achate. [est autem accusatiui casus pluralis numeri] aere obscuro. i. denso, & opaco, & dea. i. ipsa quæ potuit, cum sit dea, circumfudit, sup. eos multo amictu. i. tegmento nebulæ, nequis possit cernere eos, neu. i. neve quæ posset cōingere eos, ve pro vel moliri, cum molimine, & molertia facere moram. i. detinere eos, & exquirere causas veniēdi. Ipsa. f. Venus hoc facto, abiit sublimis. i. sublata, vel per altum volans in signum lætitiæ pro bene actis reb. Paphum. i. ad ciuitatem illam Cypri, & ipsa læa reuifit suas sedes. i. ubi præcipue quiescit, ac colitur. Sed ingeniose alludit poeta ad historiam: nam Venus dicitur fuisse regina Cypri, quæ corpus suum diuulgabat, & quæ illic sepulta est, sedes autem pro sepulchro accipi solet, ut in sexto, sedib. hunc refert ante suis ubi templum, sup. est illi. f. Veneri, & ubi centum aræ calent illi ture Sabeo. i. q. in Saba nascitur, nam solis est turea virga Sabæis, & halant. i. spirant, & fragrant fertis. i. florum, recentib. i. recenter appositis a puellis, quæ eas frequēter innouat.

Agnouit, talē fugientem est voce secutus] in Longobar. exemplari. mutato numero legitur, Fugientem tali est voce locutus. Sed prior numerus ex tetrametro, longe magis placet. [aut veniendi exposcere causas] in aliquibus antiq. lib. exquirere, legitur, qd̄ maiori cum diligentia quærere significat. In Longobardico, & aliquot alijs, discere. In Roma. In Mediceo & antiquis plerisq. Poscere, habetur, quod magis placet. [ipsa Paphum sublimis abit] vetera quædam exempla, Et Paphon, & adit, scribunt. sed ut, Paphon, non reiecerim, ita, Adit, nunquam scripserim.

VAR.
LECT.

ERV. **C**orripuere viam officium
Ceundi celeriter arripuerūt
Neque enim via corripitur.
[Qui plurimus] idest longus, ut
iple alio loco, Cui plurima cer
uix. Item, Cum se nux pluri
ma, idest amygdala, longa nan
que est. [aspectat] rei insensibi
li dat sensum. Vnde est illud in
4 de Atlante. Item Sal. Lyciæ
Pisidiæque agros despectan
tem. [miratur molem Aeneas]
hoc ad ipsum refertur. [Maga
lia quondam,] Hoc ad poetam.
Nec enim hoc nouit Aeneas.
Magalia vero antistæchon est:
Nam debuit magariā dicere,
quia magar non magal, Pœno
rum lingua villam significat.
[Instant ardentes Tyri], mul
tum festinantes. alij, ingeniosi,
intelligunt. Nam per contra
rium legnem, idest sine igni,
ingenio carentem dicimus, vn
de & a Græco venit cautus, id
est ingeniosus, & πὸ τοῦ καὶ εὖ.
[Ducere muros] edificare. [mo
liri que arcem,] molibus factis
extollere. [Optare] Eligere, ut,
Tuus o regina quid optes, Ex
plorare labor [tectō] ad tectum, nota figura, [sulco] fossa ciui
tas. n. non domus, circumdatur sulco. ut alibi, ausim vel tenui
vitem committere sulco. [legunt] Eligunt. [Portus effodiunt]
i. cothona faciunt. [alta theatri fundamenta] hinc futura ma

*Corripuere viam interea, quam semita monstrat;
Iamque ascendebant collem, qui plurimis vrbi
Imminet, aduersasque aspectat desuper arces.
Miratur molem Aeneas, magalia quondam:
Miratur portas, strepitumque, & strata viarum.
Instant ardentes Tyri: pars ducere muros,
Moliri que arcem, & manibus subuoluere saxa:
Pars optare locum tecto, & concludere sulco.
Iura, magistratusque legunt, sanctumque senatum.
Hic portus alij effodiunt: hic alta theatri
Fundamenta locant alij, immanesque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes æstate noua per florea rura
Exercet sub sole labor, cum gentis adultos
Educunt fœtus, aut cum liquentia mella
Stipant, & dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera accipiunt venientum; aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a præsepibus arcent;
Feruēt opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum iam mœnia surgunt,
Aeneas ait, & fastigia suspicit vrbis.
Infert se septus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miscetque viris, neque cernitur vlli.*

gnitudo, cognoscitur. [Qualis apes] Tertiæ declinationis ge
nitius pluralis, & in ium, &
in um exit, sed tñ pro nostro
arbitrio cū nominatiuis sin
gularis fuerit in, & s, termi
natus, ut amans, & amantum,
& amantium, dicimus. Cum
autem nominatiuis singula
ris in er, & vr, fuerit termina
tus, tantum in um exit, ut pa
ter patrum, murmur murmu
rum. reliqua vero nomina au
thoritatem firmamus, ut apis a
pum, vel apiū. [Æstate noua]
Bene noua, quia & est adulta
& præceps secundum Sal. [flo
rea] pro florida, ut, nemora in
ter frondea turbam. [rura] græ
cæ ἀρούρα dicuntur. Aphære
sis ergo sermonem fecit Lati
num. [Exercet] Fatigat, ut, Na
te Iliacis exercite fatis. hoc au
tem participium ab exercitu
i. militum multitudine decli
natione discernimus, nam no
men quartæ declinationis est
participium, secundæ. ut visus,
huius visus vel visi, passus, hu
ius passus vel passi, auditus, au
ditus vel auditus, aditus, huius aditus vel aditi. Sub sole] in so
le, ut, Nanque sub ingenti lustrat dum singula templo. [cum
gentis fœtus.] Ad laudem apum pertinet, quod in quarto
Georgic. melius intelligitur. [Liquentia] Defæcata, sine fa
Virg. Q cibis

ribus, vt, Nec tñ dulcia; quantum & liquida. i. pura, nam nuda mella cōstat esse meliora [Stipant,] Denfant, trāslatio à naubus, in quibus stupa interponitur vasis, quā stipā dicūt. [Distendunt] Implēt, vt, Et dēso distēdere pingui. [Nectare] melle, abusus est, p p suauitatis similitudinē [Cella] Et hic abusus est, vt fauorū cauernas cellas vocaret. [Traxit autē a reponēdi similitudine, vel à celando, vnde cellā appellauerunt. [Agmine] Nunc impetu. [Ignauū] Inutile, non aptū industriæ. Nam industrios, gnauos dicimus. [Fucos] s m Plin. apum, multa sūt genera. Proprie tñ apes vocantur ortæ de bobus: fuci de eqs: crabrones, de mulis; vespæ, de asinis. Fucus autē s m Aemiliū Marcum, maior ape, crabrone minor. [Pecus] Pecus. n. dicim⁹ omne quod humana lingua & effigie caret. vnde Horat. Omne cū Proteus pecus egit. [Præsepibus] Aluearijs. Et est trāslatio, quæ fit quoties, vel deest verborum proprietas, vel vitatur iteratio. [Feruēt] Cum celebratur, vt cōtra. [Friget] Cū cessat dicimus, vt. Terent. Nimirum hic hoies frigent. [Fragrantia] Quoties incendium significatur, q̄ statu alitur, vel à flāma, per l, dī quoties odor qui fracta specie maior est per r, dicimus. Sciendū sanē nil in hac vacare cōparatione. Nā Pœ norum operi, apū labor, custodiæ littorū, fucorū comparatur expulsio. [O fortunati, quorū iam mœnia surgunt] Bene fortunati, qui iā faciunt quod ipse desiderat. [Fastigia] Nūc operis summitates. alibi ima significant, vt, Forsitan & scrobib. quæ sint fastigia quæras; [Suspicit] Miratur, & e contrario, despicit. contēnit significat. [Mirabile dictū] Ob hoc quod sequitur, quia mixtus cunctis latebat [Per medios] Figura est, nā planū fuerat, medijs se infert. [Neq; cernitur vlli.] i. ab vilo, & est græcum, vt Hora. Scriberis vario. i. scribet te Varius.

Asc.

Corripuere &c.] Docet ingressum Aeneæ, nihil autem in sententijs dubium occurrit, quod non a Don. explicetur. cuius verba sunt. [miratur] ponit generaliter quod omnes viæ, & portæ feruebant, & strepitus agentium personabant. [Instant] itur iam per species, laudantur autem, quod non inuiti agebant. [pars] lucere primo curabāt, quæ aduersus hosteis fuerant necessaria. [locum] tecto, priuata ædificia curabātur. [iura,] Disponit leges & honores curiales [portus] & hoc ad salutis subsidium. [alta theatri] postea quæ ad salutem, & honorem pertinent, prospicit voluptatibus propter scenas, qđ non nisi in ociosa ciuitate fit, qđ Aeneæ erat necessarium. [Columnas] vt non solum theatri gesta, verum aspectus operis iuaret Ponit apum cōparationem, quæ & industria, & labore, & æquitate operis, & concordia, excellentes sunt, & quæ fucos animal non solum iners, verum etiam vorax a sedib. pellant [o fortunati] non inuidet alienæ felicitati, se l prosequitur laude, q. d. quando ego ad hanc felicitatem perueniam? an vrbe, an vmbra, nihil refert: Ordo autem est Aeneas, supra & Achates, corripuere. i. rapuere simul viam. i. iter suum, aut corripuere. i. carplere, raptim viam. s. monstratam, interea dū Venus Paphum abiret, ea, sup. quia semita. i. lemī ita. i. dimidiata via, (nam in siluis erant, & vrbs adhuc noua erat, quocirca nondum amplæ, & tritæ viæ ad eam ē siluis ducebāt) monstrat. i. indicat eundem esse iuxta monitum matris, & ipsi ascende bant iam collem, qui s. collis existens plurimus. i. longissimus, imminet vrbi. i. tendit, aut vergit in urbem, aut qui imminet in urbem plurimis. i. pro plurima parte. Et spectat desup. i. ab alto & editiore loco, arces aduersas. i. ex aduerso sitas, Aeneas miratur molem. i. magnitudinem nouæ vrbs, quod omē erat futuræ difficultatis in ea a Romanis expugnāda: appositorie quondam. i. aliquā. s. ante aduentum Didonis, magalia. i. humiles casas, quæ & mapalia dicuntur, & miratur portas, & strepitum ingredientium, & strata. i. pauimenta viarū. s. publicarum quæ lata erant, Tyrij. i. populi illi a Tyro, cum Didone profecti ardentes. i. festinantes, instant. i. instanter incūbunt operi, pars, sup. instat, aut instant, ducere. i. producere, & ex-

tendere muros. s. contra insultū hostiū, & moliri. i. cum molimine, & mole magna extruere, arcē. i. munitionē præcipuam vrbs, & subuoluerē. i. sursū, hoc est sursum voluere saxa manibus. i. suis, cum nondum arma oīa, ad hoc idonea, haberent. Pars sup. [instās] nisi dicamus infinituos, p imperfectis indicatiui, vt ducere, pro ducebat: & moliri, pro moliebat, & subuoluerē, p subuoluebat, & optare, pro optabat, & cōcludere, pro cōcludebat & cooptare. i. diligere, aut eligere, tecto. i. ad tectū extruendū locū, & cōcludere. s. ambitum urbs, sulco. s. aratro circumducto (nam qui primū vrbe extruebant, circum arabant, sulcumq. per circuitū faciebāt, pro primis fossis, nisi vbi portā extruendam censebant, illic enim aratrum portabant, vnde portā a portando dictam volunt. Varro tamen ab importādis rebus. Et ē diuerso qui ciuitatē funditus destruere uolebant, eamq. euertebant tandē aratrum immiserunt. vnde in 3. Thraces erant, vbi Troia fuit. Quinetiā Seru. urbem ab vrbo, parte aratri, dictā vult) Et sup. pars, aut alij, legunt. i. eligūt, iura. i. iuridicos viros, penes quos leges & iura essent in noua ciuitate, & magistratus. i. vt dñt nunc officiarios. i. q aliquo magistratu fungerent, & senatum sanctū. i. inuiolabilem (Alludit autē ad Romanum seratum) Alij effodiunt hic. i. hoc loco qui inter mare, & ciuitatē erat portus. i. effodiendo aptant portus, & alij locant, i. iaciunt, hic. i. alio loco, alta fundamēta theatri. s. pro ludis, & spectaculis exhibendis, & alij excidunt rupib. s. vicinis in colle iā dicto, colūnas immaneis. i. valde magnas, ita vt immanes videant, appositorie, alta decora. i. ornāmēta, scenis futuris. i. ad extruēdas scenas in amphitheatro. [Scenæ aut, sunt vmbacula, e quib. prodibāt acturi fabulas] Tales supple instāt, aut talis fuit eorū labor, qualis labor exercet sub sole apes in noua ætate. i. in fine veris, aut in principio æstatis per rura florea. i. florida, cum. i. quādo ipse apes educunt adultos. i. maturos & prouectioris ætatis, fetus gentis. i. generis sui. i. quādo examina ē fetura sua educūt, aut cū. i. quādo ipsæ apes stipant. i. condensant, mella liquentia. i. defecata, & pura (vt in 4. Georg. expositum est) & distēdunt. i. vique ad distentionem farciunt, cellas. s. fauorum, nectare dulci. i. melle purissimo. Vnde mulsū nectareum fieri posse videtur, aut cum accipiunt onera venientum. s. apū euolare solitarum: nam non eēdem colligunt, & stipāt mella, aut extruunt fauos, aut cum ipsi arcent. i. prohibent, & depellūt fucos. i. apes degeneres, appositorie pecus ignauū. i. sine gnauitate. i. operositate solertia præsepib. s. suis. i. pabuli sui receptaculis, & hoc agmine factō, quia nō possent singule singulis obistere, cum longe minores sint, quam fuci, tū, sup. opus. i. exercitatio apum, aut reuera opus. i. id quod operantur, feruet. i. cum feruore fit, & mella fragrantia. i. odorifera, redolēt. i. suauiter respirant, thymo vnde collecta sunt saltem fundamina fauorum. Cum ergo hæc videret Aeneas ait, o fortunati, sup sunt, quorum mēia surgunt, iam. i. in præsentia, & suspicit. i. sursum aspicit, fastigia. i. sublimitatē vrbs. s. Carthaginis, & infert se per medios, existens septus. i. circūdatus nebula, & miscet se viris, neq; . i. & tamen non cernitur vlli. i. ab vilo, quod quia mirandum est, præmisit per parenthesis, mirabile dictū. i. quæ res est mirabilis dictū, hoc est dū dicitur, quocirca prudens poeta, id Veneris ope, factū prædixit, cum humana id fieri posse, haud credibile videatur.

Pars optare locum tecto] in veter. fere oib. exemp. leg. aptare. [Hic portus alij effodiunt] in Longobard. & aliquot alijs lib. legere est, hic portas [hic alta theatri fundamenta.] non displicet quod in Rom. lib. & in quibusdam alijs legitur, hic alta theatri sed, & pro Locant, lib. nonnulli, petunt, habent.

Scitū vero dignum, Carthaginem, veteribus dici quandoque Caccaben. i. κακκαβην, quod illa um gētium lingua equinum indicet caput. ad quam rem Virgilianum illud ex Aen. i. alludere neminem [opinor] fallit.

SERV.

Lucus] vbi cūque Virgil. lucum ponit, sequitur etiam consecratio, vt, *Lucus sum forte parentis*
Pilummi Turnus sacrata Galle
sedebat.
Vnde & in 6.
Nulli certa domus, lucis habitamus opacis.
Dicuntur. n. heroum animæ lucos tenere. lucus autem, dicitur

Lucus in vrbe fuit media, latissimus vmbra,
Quo primum iactati vndis, & turbine Pœni
Effodere loco signum, quod regia Iuno
Monstrarat, caput acris equi: sic nam fore bello
Egregiam, & facilem victu per secula gentem
Hinc templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum, & numine Diuæ:
Aerea cui gradibus surgebant limina, nexæque
Aere trabes, foribus cardo stridebat ahenis.

quod non luceat, nō quod sint ibi lumina causa religionis, vt quidam volunt. [In vrbe fuit media,] Nunc iam in media, [Latissimus vmbra] Aut septimus casus est, aut secundum Probum genitius, vt sit latissimus ymbre, sicut Sal. frugum pabulique letus ager. [quo primum] hoc est simul ac venerūt, nec. n. secundo ad Africam vētum

tum est. [Effodere loco signū] Historia hoc habet, quam more suo Virg. per transitum tangit, Dido cum transiret per quandam insulam Iunonis, illic accepit oraculum, & sacerdotem eius secum abstulit, cū ei parum crederet promittenti Carthaginis sedes. quo cum venisset, sacerdos elegit locum faciendæ vrbis, quo effosso, inuentum est caput bouis, quod cum displicuisset (quia bos semper subiugatus est) alio loco effosso, caput equi inuentū placuit, quia hoc animal licet subiugetur, bellicosum tamen est, & vincit, & plerunque concordat, ut ipse ostendit plenissime

in illo loco. Bello armantur equi, bellum hæc armenta minantur, Sed tñ idem olim curru succedere sueti Quadrupedes, & fræna iugo concordia ferre: Spes est pacis, ait, Illic ergo Iuno ni tēpla fecerūt. vnde & bellicosa est Carthago. per equi omē, & fertilis per bouis [Quod regia Iuno Monstraret] Monstro dederat, & ut diximus, tangit historiam. [Et facile victu] Propter bouem, quod licet non dicat, tamē ex historia sumit. [Sitionia] Pro Tyria. [Donis opulentum, & numine diuæ] Aut simulacrum quoq. aureum fuit, & numen pro simulacro posuit, ut Cic. Se se iam ne deos, quidem, ad quos confugerent habere. Aut vult ostendere plenum esse præsentia numinis tēplum. [Ærea] Ærea iō, vel q. æs magis in vsu veteres habebant, vel q. religioni magis apta est hæc materies. Deniq. flamen Dialis æreis cultis tondebatur, aut certe ærea secula significabantur. Nam ut Hesiodus dicit, Tpe quo hæc gesta sunt, æreum sæculum fuit. [Foribus] Fores proprie dicuntur quæ foras aperiunt, sicut apud veteres in vsu fuit. Value aut sunt (ut dicit Varro) q. reuoluunt, & se velant. Ianua at est primus domus ingressus, dicta quia Iano consecratum est omne principium, cetera intra ianuam ostia vocantur generaliter, siue valvæ sint, siue foris, quæ vsus ista corruerit. [Cardo] Dictus est quasi cor ianuæ quo mouetur [Stridebat ahenis] Ad sua retulit tempora, Cautum n. fuerat, post proditū hostibus à Tarpeia virgine Capitolii, ut ærei cardines fierent, quorum stridor posset aperta hostia omnibus indicare. (Hoc primū in luco) Secuta sunt enim & alia quæ detraxere formidinē. (Timorem) Multi quærent cur post visam matrem quidq. timuerit. Quod tñ alij sic soluūt, ut dicant n. tum quidem Æneā Venerem, q. viderat, esse credidisse, cuius ut ipse putabat, agnoscere nulla verba perceperat. Sed vera solutio hæc est. Venus nil de Afrorū moribus, vnde nō formidat Æneas, sed de classe liberata dixerat filio. Sciendum tñ est, in Virg. interdum validiora esse obiecta purgatis, vel contra, ut hoc loco (Lenijt) Quarq. coniugationis rps pteritum perfectum, vel in vi iunctū exit, vel sublato digāma, in ij, p. nostro arbitrio, ut lenij, leniui: audi, audiui. Sanē cū in vi exit, penultima longa est, & ipsa accētū retinet, cum vero in ij, penultima brevis est, & perdit accētū, q. a, ut supra diximus, Vnius ob noxam, quorū vocalis vocalem sequitur detrahit longitudinem præcedenti, sed hoc in metro, vbi necessitas cogit. Nam in prosa, & naturā suā & accentum retinet. Nunc ergo Lenijt, tertia à fine habet accentū, q. a penultima brevis est. Sanē plerunque accentum suum retinet & sermo corruptus, ut, Mercuri, Domiri. Ouidi, tertia à fine habere debuit accentum, quia penultima brevis est, sed cōstat hæc nomina apocopen passa, nam apud maiores erat idem nominatiuus q. & vocatiuus, ut hic Mercurius, o Mercurius, vnde cui licet brevis sit, & post apocopen suū seruat accentū. (Ausus) Bene ausus, q. a inter certa satis audacter salus speratur (Afflictis) De afflictis. nec. n. esse septimus casus potest (Cōfidere) Fido & confido, datiuum regit, ut, Et fidere nō eti Sanē optima figura est, quæ nunquam à principalitate discedit, ut, Atque humiles habitare casas, accusatiuo iunxit, q. a habeo domum dicimus, vnde est habito frequentatiuū. [Sub templo] Hoc est in templo, ut supra: Exercet sub sole labor, i. in sole [Reginam opperiens] Expectans aut q. intelligebat venturā ex artificum festinatione, aut certe videndæ reginæ occasionem requirens. [Quæ fortuna sit vrbis] Felicitas. [Artificumque manus inter se] Hoc est habebat artificum com-

*Hoc primum in luco nouares oblata timorem
Lenijt, hic primum Æneas sperare salutem
Ausus, & afflictis melius considerare rebus.
Nanque sub ingenti lustrat dum singula templo
Reginam opperiens, dum, quæ fortuna sit vrbis,
Artificumque manus inter se, operumque labores
Miratur: videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque iam fama totum vulgata per orbem,
Atridas, Priamumque & seuum ambobus Achillem;
Constitit; & lacrymas. Aen. Quis iam locus, inquit, A-
Quæ regio in terris nostri non plena laboris? (chate?
En Priamus: sunt hic etiam sua præmia laudi:
Sunt lacrymæ rerum, & mentem mortalia tangunt:
Solue metus; feret hæc aliquam tibi fama salutem.*

parationem. [Ex ordine] Hoc loco ostendit omnem pugnam esse depictam, sed hæc tantum dicit, quæ aut Diomedes gessit, aut Achilles, per quod excusatur Æneas, si est a fortibus victus. [Fama totum vulgata per orbem] Quia Europa in tulit, Asia passa est, Africa iam depingit, [Atridas] Atræi filios Agamēnonem, & Menelaum, sed vsurpatum est, nam Philisthenis filij fuisse dicuntur. [Seuum ambobus Achillem] Atqui tres dixit, sed Atridas pro vno accipe, quos vnus patris cōstat fuisse. [Plena labori] Plenus genitiuo melius iungitur, ut Teren. Plenus rimarū sum.

[En Priamus] Laus picturæ est, per quam non imago, sed ipse ostenditur Priamus. [Sunt hic etiam sua præmia] ut supra diximus, Omnis Aeneæ sollicitudo de moribus Afrorum erat, quam nunc picturæ contemplatione deponit, Qui enim depingunt bella, & virtutem diligunt, & miseratione tangunt [Seua] idest congrua, ut: Struerentque suis altaria donis. [Laudi] Virtuti, ut, Primam merui qui lau de coronam [Mortalia] Reuersa quibus constat subiacere mortales. [Solue metus] Collectio est. Nam vbi virtus præmia aduersæ miserationem merentur rite formido deponitur [Feret] Profferet.

[Lucus in vrbe fuit] Describit urbem, & auspiciū eius poeta, De quo subtilissime, ut de cæteris rebus disquirat Donna. q. q. a vocabula nō semper exponit, ac historias p. tritas nō repetit, imperitis frigidus videtur, cū nihil sit eo diligentius, aut feruentius, in argutijs snarū disquirēdis, Verba eius sūt. [Quo primū] ut supra, per cygnos demonstrata fuerat felicitas sic nūc p. Pænos, q. tēpestare vexati, hoc incolumes venerāt, & fundamēta fodientes, caput equi inuenerant, signū habuerūt, ut in bellicis copijs essent futuri copiosi. [Hic] Oportuit. n. deā in eo loco habere honestissimā sedē, in quo virtutem suā maiestatis ostenderat. Et cum nondū perfectū esset, tanta reuerentia colebatur, ut & donis copiosum esset, & dea ipsa præsens esse crederetur. [Hoc primum] Propositionis genus est. Dicturus est. n. qd. viderit, vnde aliquid sperarit, vnde sit lenitus metus. Nam totus eradi non potuit. [Noua] vel cōtra spē, cū paulò ante vidisset oīa deserta, vel noua q. a videbat Troiana certamina depicta. [Nāque] Reddit rōnem, quid sit qd. leniebat metū, & spē, inopiā, pmitterbat. [Reginam opperiens] Non leuib. picturis tenebatur, sed quod necessariū erat, reginam opperiebatur. Ergo ad sui excusationem hoc dixit. Circumspectabat et veluti & ipse nouam urbem cōditurus, ut aduerteret, quāto id labore constaret [Artificumque manus] Ita omnes pariter vna gratia, & vna subtilitate certabant, ut intues, nullū alijs pferre potuisset. Descripta at magnitudine, & fortitudine, trasit ad ornatū picturæ. [Sæuū] Cōparationis species, ut sit sæuior fuit Achilles Agamēnone, & Menelao. [Constitit] Mente dolebat de aduersis suis, imperijque Troiani calamitatibus, & suorū interitū factas esse fabulas quas loquerentur, & oblectationis cā pingerent. Hæc tamē ita dolebat, ut partes et cōsolationis infereret. [Feret hæc aliquā tibi fama salutem] Nā calamitas citat commiserationem. [En] Non tñ demonstrantis est, verum et dolentis, q. d. ecce ad q. infelicitatem perductus est Priamus. Exponit iam suos dolores, quos ex persona potentissimi regis, senis, & soceri sumebat [Sunt hic et sua præmia laudi] Et hæc propositio. Dicturus est. n. quæ laudanda, & quæ dolenda. [Mortalia] Quæcunque a lueria mortalibus acciderunt. Ordo est. Lucus. i. silua incedua. i. quæ p. religionem nunq. ceditur, aut amputatur à luce dicta, aut q. a minime lucet, cum sit densissima silua, fuit in media vrbe letissimus. i. amoenissimus, vmbra. i. p. vmbra, bene dicit in media vrbe fuisse lucum, cum. n. p. insultum hostiū primum mœnia extruxerint, nondū eruerant siluas, q. erant in medio vrbis quo. f. luco Pēni. i. populi Punici, iactati vndis, & turbine, sicut nunc Aeneade fodere signum loco. i. ad locū capiēdum, nisi malis dicere, quo loco effodere signū, f. consistendi, qd. f. signum Iuno regia, quia regina deorum aut quia regnorum distributrix, mōstrarat. f. ipsis cum oracula consulerent, aut mōstrarat, pro monstro dederat illud si-
Virg. Q 2 gnum

genum, videlicet caput acris equi: nā. supp. signum erat gentē fore. i. futurā esse, sic. i. per tale portentum, si illic vrbē extruerent, vbi tale signum inuenirent, egregiā. i. excellentem, bello. i. arte bellica, & re militari, & facilem victu. i. pro victu habēdo, per secula. i. aut in aeternū, aut per plurima tēpora, sed melius p plurima tēpora, nā tādē victi sunt, & Carthago deleta: iō autem plerunque portendebat equus; quā (vt dicitur in 3.) Bello armātū equi, vnde significabat caput equi, egregiā fore bello. Sed tamē iisdem olim curru succedere sueti, vnde significabat facilem victu per secula gentem. Dido Sidonia. i. a Sidone, vrbe Tyri, oriunda. condebat, hic. i. in hoc loco, vbi inuentum est caput acris equi, Iunoni. i. in honorem Iunonis prae monstratricis, ac indicis, ingēs. i. valde magnū templum, decenter Didonem, rebus diuinis intentam, dicit, cum ceteris humanis, videlicet vrbī extruēdā distinerentur; condebat, dico templum, opulentum donis. i. quod donis opulentum efficit, & opulentum numine diuā. f. Iunonis quā sua praesentia illud decorabat, quia dictum est: Hic illius arma, hic curus fuit, Cui. f. templo, limina aerea, i. ex ere fabricata, surgebant. i. in altum extruebantur, gradib. i. per gradus & trabes, sup. erant connexae, are. i. clauis aereis, quā a rubigine minus laedūtur quam ferreae. [Est autē versus hypermeter, seu hypermetrus, sed quē syllaba abundans absumitur a vocali sequente; sequitur. n. are trabes &c.] Cardo. i. quasi cor ianuā, quo mouetur, stridebat. i. crepitabat, ac stridorem dabat, foribus. i. valuis ahenis. i. aereis. Rex noua oblata in hoc loco lenijt. i. mitigauit imminuēdo, primū. i. primo loco timorē. f. Aeneā, qui non tā sibi, quā suis timuit, vnde timor, pro loco, & reb. etiā fortibus, datur, vt diximus ibi, Ex templo Aeneā soluuntur frigore membra. Aeneas ausus est hic. i. hoc loco, sperare primū, i. vt dicunt, primitus salutē. (Bene dicit, sperare nō optare, nā semper optare possumus, & debemus salutē, sed tūc tantū speramus, cū cām habemus, cur id faciamus) & ausus est confidere rebus afflictis. i. aduersitate cōcussis, melius. f. quā prius, aut satis bene. Nanq. p qā, dū ipse lustrat. i. circūspicit singula. i. singulares res sub tēplo. f. Iunonis ingenti. i. valde magno, operiens. i. expectans reginā. f. Didonē, quā eo venturam, ex indicis certis noscebat. Seru. legit, Reginā expectans; Don. opperies & puto Seruiū mutilatū, & vtrūq. posuerat, videlicet, operies. i. expectans expositoriū tantū mansisse. Vult itē sub templo. i. in templo, exponendū esse, sed cum ingens fuerit tēplū, videtur Aeneas sub templo fuisse, ita vt altiores se contēplaret, non tamē id omnino inaniter, quamuis deducturus est poeta. Atque animū pictura pascit inani, quia propter aduentum reginā illic immorari debebat, & quia etiā ciuitatē conditurus erat, non indecenter formā eius vrbis inspiciebat, nō autē videtur ingressus templum, qā rei sacre, ab eo factae, non meminī poeta, quocirca non in templo, sed sub templo, foris iterisse putetur, suspectans templum] & dum ipse mirat, quā fortuna. i. qualis felicitas, & prosperitas perficiendi sit

vrbi. f. nouae, hoc est Carthagini, & manus artificum, & labores, operum inter se, i. certo ordine, aut iusta, & aequali proportionē operantium, ita vt inter se consentirent, & opera iustis proportionibus dispartirentur, dum ergo hāc miratur, videt pugnas Iliacas. i. quā apud iliū gestae erāt eo ordine. f. quo gestae erant, & videt bella, vulgata iam fama, i. per famā, per totum orbem, quod ex eo argumentabatur, quia si ad eū vsque locum, qui tam incultus erat, diuulgata iam fuerant, verosimile erat, ad alia loca diuersis populis habitata, peruenisse bellorum famam, & videt Atridas. i. Agamemnona, & Menelaon, Atrē filios, saltē putaturos, vt tam a Gracis, quā a Latinis praedicantur, licet Seruius Plūstē filios dicat, & vide Priamum, & Achillem saeuum ambobus. i. respectu amborum. Donatus. n. vult cōparationem esse, vt sit saeuum ambobus. i. seuiorem ambobus, nec id contra naturam sermonis. Nam quia magnum, & paruum comparatiue dicuntur, res nō dicitur mihi. i. respectu mei magna; nisi sit maior me. Si ergo Achilles est, saeuus ambobus. f. Atridis. i. respectu amborum. ipse est sauior ambobus. Seruius autem vult, quod seuior sit ambobus. f. Atridis, & Priamo, vt Atridā sint pro vna parte, & Priamus pro altera. [Nam, reuera, fuit saeuus, & Atridis, & Priamo, & id, saeuum siue magnū animi, siue feroces dicas. Atridis, quidem, quia ira percitus, p p raptam Briseida, vtrique contumelias dixit, nec prece, nec minis, nec donis potuit in Troianos ante mortem Patrocli excitari, vt Homerus in principio Iliados docet: Primo autē, quia Hectora, Troilūq. interemerat, Cum ergo videret sic Achillem ferocem, & ab Atridis hinc orari vt in bellū prodeat, hinc a Priamo, vt corpus, exangue Hectoris saltem vēdat, constitit. i. firmavit gressum, & lacrymans, inquit, ab Achate, quā regio, sup. est in terris, non plena. i. quā non sit plena nostri laboris? q. d. nulla. Et cōmiserantis est, hoc est ex commiseratione ostendentis. Priamus, supp. hic in sua dignitate depingitur, sua. i. iusta praemia. sunt etiam hic. i. vbi feri habitant populi, laudi. f. merita per virtutem, hoc est virtuti, q. d. quod Valerius in quarto, quod magno vbique precio virtus aestimatur. Nam Priamus sic depictus erat, vt ob virtutē eius commiserari videantur, Poeni, & lacryme rerum, id est de rebus miseris sunt. i. conspiciuntur in pictura hac, hoc est, res miserae Priami lacrymis afficiunt, & mortalia. i. miserales casus mortalium, tāgunt. i. afficiunt mentem, i. praecordia eorum, qui hāc pinxerunt aut pingere fecerunt, quia deslent miserabilem fortunam Priami, sic enim depictus erat, vt qui eum aspiciebant, lacrymis maderent, quasi fortunā eius deslētēs. Solue, id est dissolue metus quos. f. de ferocitate Penorū habes, & loquitur ad Achatem, aut forte ad se, hāc fama quā. f. de Priami laude est, feret. i. afferet tibi, hoc facit, cur potius dicā Aeneam ad se loqui, quā ad Achatem, nā sibi potius, quā Achatae, ex ea re salutem sperabat. feret ergo, d Aenea aliq. salutem, quia, si virtus Troianorum in precio est, & nota, & cum tua nota sit, miserebunt & tui

SERV. **I**nnani] Epitheton est picturae, aut quia caret corporū, quā imitatur, plenitudine, aut quia nullius est utilitatis. [Largoque humectat flumine vultum] Capinosus est, quia dixit Humectat. Largo nanque flumine, fluore, id est fluxu ipso [Pergama circum] abusive. Non enim circa pergama, hoc est arcem, sed circa Troiā bella gerebantur, [Troiana iuuentus] Diffinitio est Hectoris vt Catillusque, acerque Coras Argiua iuuentus. Et reuera sic pene vbique Homerus ponit, vt Hectori tantum vel Achilli totus cedat exercitus [Hac Phryges.] Bene vbique Virgilius pro negocij qualitate de Troianis, & nomina, nam timidos Phrygas vocat, vt hoc loco. Item, O verā Phrygiā, neq. enim Phryges. Dardanidas generosos, vt, Dardanidā magni genus alto

Poc. Sic ait, atque animum pictura pascit inani, Multa gemens, largoque humectat flumine vultum. Namque videbat vti bellantes pergama circum Hac fugerent Graii, premeret Troiana iuuentus: Hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles. Nec procul hinc Rhēsi niueis tentoria velis Agnoscit lacrymans: primoque prodita somno Tydides multa vastabat cede cruentus, Ardentesque auertit equos in castra prius, quā Tabula gustassent Troie, Xantumque bibissent. Parte alia fugiens amissis Troilus armis, Infelix puer, atque impar congressus Achilli, Fertur equis, curruque heret resupinus inani, Lora tenens tamen: huic cervixque comeq. trabuntur Per terram, & versa puluis inscribitur hasta. Interea ad templum non aequē Palladis ibant Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant, Suppliciter tristes, & tunsae pectora palmis. Diua solo fixos oculos auersa tenebat. Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros.

ā sanguine diuum. Laomedontidas perfidos, vt, Nondum Laomedontē sentis per iuria gentis. Troas fortes, vt, Troes agunt, princeps, turmas inducit Asylas. Hectori quoque fortes, vt, Nunc nunc insurge remis Hectori socij. [Cristatus Achilles.] Secundum Homerum, qui dicit in Achillis cristis, terribile quiddam fuisse. [Nec procul hinc Rhēsi] Rhēsus. Rex Thraciā fuit, qui cum ad Troiā venisset auxilia clausisque iam portis tentoria locauisset in littore, Dolone prodente Troiano qui missus fuerat speculator, a Diomede & Vlysse est interfectus; qui & ipsi speculatum venerat, abductique sunt equi, qui bus pendebant fata Troiana. [Primo somno] Prima parte noctis, vt, Libra die somnique pares vbi fecerit horas.

[Tydi-

[Tydides] i. Diomedes. & bene Vlyſſem cēlat propter Aneā, vt ſup. diximus, aut quia ſcđm Hom. occidēte Diomede cadauera Vlyſſes trahebat. [Arden-tes] & candidos ſignificat & ve-loces, vt, pernīcib. ignea plātis. ſi ignea, velox eſt ſine dubio & ardens. [Xanthum] Fluuiū Troiā. [Parte alia fugiens amiſſis Troilus armis] Veritas hoc hēt Troili amore Achillem ductū palumbes ei quib. ille delecta- batur, obieciſſe, quas cum veller tenere, captus ab Achille in eius amplexibus periit. Sed hoc quaſi indignum heroo carmi- ne mutauit poeta [Fugiens] Fugere volens, accepto iam vulne- re. [Infelix] multi hoc loco diſtinguunt, tamen etiā ſi iun- gas puer, vnus eſt ſenſus. [atque impar] Ac ſi diceret, etiā ſi puer non eſſet. [Congreſſus Achilli] congregior tibi, antiqui dicebant, ſicut pugno tibi, dimico tibi. Hodie dicimus cōgre- dior tecum, dimico tecum. [Curru] Curribus falcatis vſos eſ- ſe maiores, & Liuius, & Saluſt. docent. [Inani] Sine rectore, nam corpus hārebat. [Lora tenens tamen] Quanquam mor- tuus. [Verſa] Tracta, vt Plau. Inueniant omnia verſa. i. ſparſa. Venit autem ab eo quod eſt verro. [Inſcribitur] Dilaceratur, vt Plaut. corpus tuum virgis vlmeis inſcribam. [haſta] hoſti- li. ſ. quam tranſfixus trahebat [interea] dum hāc geruntur. & ſatis opportune a matribus feſtinatur ad templum, vt alibi. Necnon ad templum, ſummasque ad Palladis arces. [Non æ- que] i. iniquæ. Liptotes figura eſt, vt alibi. Et vacuis Clanius non æquus acerris. [Paſſis] Participiū eſt ab eo quod eſt pan- dor. ideo autē non facit paſſus, quia plerūque n, quod in pri- ma verbi poſitione inuenitur, in præteriti participio nō eſt, de qua re iudicat euphonia, vt ab eo quod eſt tondor, tuſus facit, vt, tuſæ pectora palmis, [et tuſus, vt, non obtuſa adeo geſtamus pectora Peni.] Sciendum tamen eſt, licet alia eupho- niæ cauſa variētur, Vel in generibus, vel in numeris, naſtus tamen & paſſus, n. penitus nunquam accipere [Peplumque ferebant.] Peplum proprie eſt palla picta feminea Mineruæ conſecrata, vt Plaut. Nunquam ad ciuitatem venio, niſi cum infertur peplum. Hodie tamen multi abutuntur hoc nomi- ne. [Suppliciter tristes] vt decet rogātes. Et bene addidit ſup- pliciter, quia & per iracundiam, & per grauitatem, & per re- ligionem, & per dolorem tristes ſumus [tunſæ pectora] vt o- culos ſuffuſa. [Auerſa] irata, nec. n. poterat conuertere ſe ſimul lacrum. ſic alibi. Taſta dicentem iam dudum auerſa tuerur. Quomodo auerſa, niſi iratam intelligas? [ter circum Iliacos] Apud pictōres multa ad ſenſum, nō ad aſpectum poſſunt re- ferri. tertio. n. tractū intelligere poſſumus, non in pictura cō- ſpicere. vnde eſt & illud, Mulcere alternos & corpora finge- re lingua. [Raptauerat] Bene forma vſus eſt frequentatiua. p- quam oſtendit quod per numerum dixerat. (exanimumque) Exanimus & exanimis dicimus, ſicut & vnanimus & vnani- mis, inermis & inermis. Ergo pro noſtro arbitrio, aut ſecun- dæ declinationis erunt, aut tertiæ, ſed a tertiā, ablatiuum ſin- gularem in i, mittunt, quia communis ſunt generis exanimis autem eſt mortuus, vt hic indicat locus: Exanimus vero ti- mens: vt, exanimata ſequens impingeret agmina muris. (Vē- debat) Ingenti arte vtitur verbis. Nam hoc loco quia pingi potuit, præſens tempus poſuit, ſuperius, quia pingi non po- tuit, ſed referri, perfectio executus eſt tempore dicendo rapta- uerat, non raptabat. (tum vero ingentem gemitum) Iam. n. ſu- perius eum lacrymaſſe dixerat, hoc ergo addidit, viſum He- ctoris corpus, ut etiā grauiter gerneret. (Vt currus.) Quo tractus eſt. [Amici] Plus eſt quam ſi Hectoris diceret, vt ali- bi, Paruumque patri tendebat Iulum cum potuerit dicere mihi. [Manus inermes] aut ſine inſignibus regijs, ſcēptro, aut ſupplices, vt, Dextras tendamus inermes. Quod tractum eſt de hiſtoria. qui. n. victi ſe dedunt, inermes ſupplicant. aut re- uera inermes tunc. Contra Pyrrhum. n. proceſſit armatus. Sa- nē per tranſitum hiſtoriam tetigit, quia conſtat Priamū cum ad ſupplicandum, tentorium Achillis fuiſſet ingreſſus, dor- mientem Achillem excitauit, vt pro filij corpore rogaret eum, cum eum potuiſſet occidere, licet hoc Homerus ppter Achillis turpitudinem ſupprimat. Se quoque principib. per- mixtum agnouit Achivis. aut latenter prodicionem tangit vt ſupra dictum eſt, a. it. virtutem eius vult oſtendere: nimia. n.

*Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
Ut ſpolia, vt currus, vtque ipſum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conſpexit inermes,
Se quoque principibus permixtum agnoſcit Achivis,
Eoasque acies, & nigri Memnonis arma,
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Pentheſilea furens, medijsque in millibus ardet,
Aurea ſubnectens exertæ cingula mamma
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.*

fortitudinis eſt iter hoſtiū rela- verſari, vt Saluſt. Catilina lon- ge a ſuis inter hoſtilia cadaue- ra repertus eſt. Cornutus tamē dicit verſu iſto. Vadimus, im- mixti Danais, hoc eſſe ſoluen- dum. [Eoas] e naturaliter lōga eſt. ſi tamen brevis interdum cum eam vocalis ſequitur, vt, Primo ſurgebat Eos. [nigri Me- nonis arma.] Quia Tithonus frater Laomedontis raptus ab Aurora, filium ſuum Memno-

nem ex ipſa progenitum ad Troiæ miſit auxilia. nigri autem dixit, Æthiopis, vnde prima ſurgit Aurora. (arma.) Vulcania vt ille indicat locus. te potuit lacrymis Tithonia fleſtere cō- iux (Ducit Amazonidum) hoc eſt quod ſupra dixit, vidit I- liacas ex ordine pugnās. Homerus. n. hāc omnia tacuit, quæ facta ſunt poſt Hectoris mortem. Amazonidum autem deri- uatio eſt pro principalitate, ſicut Scipiadas duos bello, pro Scipionibus. Sane Amazones dictæ ſunt quaſi ἀνδράζων, q- ſimul viuant ſine viris, vel quod vnam mammam exultā ha- bent, quaſi ἀμᾶζις. has autem iam non eſſe conſtat, vt pote extinctas partim ab Hercule, partim ab Achille. (peltis) Scutis breuiſſimis in modum lunæ, iam mediæ [Pentheſilea fu- rens] Furentem ideo dixit, quia ſororem ſuam in venatione conſixit, ſimulans ſe ceruam ferire. Sed hoc per tranſitum tā- git, nam furor bellicus intelligitur. [aurea] Amphibolon eſt hoc loco, vtrum ipſa aurea, an aurea cingula. Sciendū tamen plerunque amphibologiam metri ratione diſſolui, vt, Aurea compoſuit ſponda Dido: aurea. n. ſi ad ſpondam referas non ſtat verſus [exertæ] nudatæ, nudant. n. quam aduſſerunt mam- mam [Virgo] ætatem oſtendit & ſexum.

Sic ait &c.] Pius Aeneas, quæ ab alijs, vt pote externis, vi- dit lacrymis donata, non poſuit ſiccis oculis, cum ad ſe perri- nerent inſpicere. Itaque paſcebat animum, quia & alios com- miſerantes conſpiciebat, & largo humectat flumine vultum quia non potuit fortunam ſuam, & ſuorum, ſine lacrymis in- ſpicere. Quod Dōn. ſic explicat. [multa gemens animum pi- ctura paſcit inani] propoſitio. Monſtrat, quæ res in pictura, animum reſiciat, & quæ dolorem afferat. Vtrunque tamē ani- mum conſiderantis ducebat ad lacrymas. [nanque videbat] oſtendit vnde læti. iam caperet. ſ. hac fugerent Graij, & vnde dolorem. ſ. hac Phryges [priuſquam pabula guſtaſſent Troiæ Xanthumq; bibiſſent.] Voluit oſtendere celerem exitum, & finem eius. (tentoria] vt oſtendat plures fuiſſe maſſatos. Nō .n. ſolus in territorijs fuiſſet infelix, quia puer, & impar cō- greſſus eſt, quem iuuenis ſuperare non potuiſſet. Eſt autē de- ſcriptio eius, qui ſupinus ferebatur [peplum] genus veſtis p- tinētis ad ritum ſacrorum Mineruæ, alij ſcutum modicum dicunt. [oculos auerſa tenebat] Quod faciunt irati, ne videāt quod oderunt. Achillis autem actio, non ſolum dolore conſi- derantis, ſed etiā crudelitatem agētis exprimit, & auaritiā. Non. n. odium vltra mortē procedere debet. [ter] augetur cru- delitas, quod non ſemel, & quod circa eos muros quos defen- derat. Gemit ergo primo fortunam tanti viri: deinde, quod de eo triumphus actus eſt, & quod peius erat, ſub ipſis mœ- nibus, vt ciuitas defenſorem ſuum in ea calamitate cerneret. trahebatur ergo extinctus ante eos muros, quos tantā forti- tudine defenderat, & toties circum ducebatur, nequīs ab ea cognitione ſubtraheretur, tantaque fuit immanitas, vt patri orbitatem ſuam venderet. Eſt autem pro dolore, in pronun- ciando, extollendum Hectoris nomen, & Achillis deprimen- dum. Quis. n. mortuum vendidit, niſi impius? Quis in regno poſitus, ideoque diues, aurum deſiderat, niſi auarus? ergo im- pius, & auarus Achilles. [tum vero] ex hoc oſtendit aliquot animi doloribus progreſſus, hunc maiorem eſſe. nam dixerat Conſtitit & lacrymans. Item, Multa gemens. Item, agnoſcit lacrymans. Hic autem addit. [Ingentem gemitum dat pecto- re ab imo] multiplici acerbitate percuſſus. Vidit enim ſpolia erepta viro forti, & ciui optimo. [Amici etiam corpus] En Priamus, in eius nomine latiffimum dedit intelligendi tra- ctum, ſcilicet qui fuerit grauioris ætatis, poteſtatis regiæ, & diu felix. Dolebat in eo ſocerum ſuum, & tot perditorum pa- trem, atque auum eo redactum, vt in ſumma orbitate, ho- ſtem rogare cogeretur, ſine regijs inſignibus. Nam qui ro- gatum venerat omnibus inferiorem ſe monſtrare debebat.

Virg.

Q 3

[Se

Se quoque honorificum fuerat confertos hostes nō timuisse. Ordo est. Sic ait. f. Aeneas & pascit. i. fouet, & vt dicunt, confortat animum, & pictura inani. i. quae non res, sed similitudines rerum exhibet, gemens multa. i. multum, vt sit nomen, p. aduerbio, aut multa. i. multas res, & humectat vultum. i. faciem suam, & largo flumine. f. lacrymarū, more fluminis decurrentium. Namq; videbatur. i. quemadmodum Graij bellātes circum Pergama. i. mēia Troiana, fugeret hac. i. per hanc partē aut viam, & ita non solum victoriā, sed & fugā Græcorū depicta erant, vnde iuste Penorum in Teucros animos indicabat, supp. cum inuentus Troiana. i. multitudo iuuenū, aut Hector premeret. i. opprimeret. f. Græcos fugientes, & videbat, vt Phryges. i. Troiani hac, supp. fugerent cum Achilles cristatus. i. cristas in galea ferens instaret. i. instāter persequeretur Troianos fugientes, curru. f. quo vehabatur, nam tūc viri fortes de curru pugnabant, & praeliabant, quocirca vt aurigam di periti essent, instituti sunt ludi curules. Nec. i. non, & ipse lacrymans propter miserum casum, quem Seru. narrat, agnoscit, non procul, hinc. i. ab hoc loco vbi Priamus, cū Atridis, & Achille depictus erat, tentoria Rhefi, illius regis Thracie niueis velis. i. quae ipse per simplicitatem fecerat, ex niueis. i. valde albis velis cum his quib. clam incedendū est, & noctu, nigra magis opportuna sint, quae tentoria, ergo niueis velis eum his, quae in eis erant, Tydides, aut Euphonia gratia, Tyrides, hoc est Diomedes Tydæi filius cruentus. i. sanguinolentus, vallabat. i. prosternebat, & vasta faciebat loca, in quib. antea fixa erant, prodita. i. iudicata prodigiose ab Vlyse, primo sōno. i. prima parte noctis, aut sicut de Troie captione dicit.

Tempus erat cum prima quies mortalibus agris

Incipit, & dono diuum gratissima serpit.

Tunc. n. profundior est sopor, & facilius adorientib. via, & auertit. i. violenter abegit. [abigunt. n. clam, vnde sunt Abigei fures pecoris, aut armenti; auertunt, autem raptores. Vnde statim dicit Ilioneus, Nō nos, aut Libykos ferro populare Penates Venimus, aut raptas ad littora vertere prādas. equos ardentes. i. candore relucētes, vt Seruius dicit, aut feroces aut indignantes a domino auerti, & ita ira feruidos, in castra, f. sua, priusquam gustassent pabula Troia, aut bibissent Xanthum fluium qui Troiam perfluit, Troilus filius ille Priami indulgentissimus fugiens, alia parte. f. picturae amissis armis. i. non fugiturus, si adhuc arma habuisset, existens puer infelix, i. infortunatus, atque pro quia, congressus Achilli. i. cum Achille, impar. i. cum esset tamen impar, quia imbecillior, & inermis. [et si verum est quod Seru. dixit, quia in amplexibus Achillis periit, res obscena tangitur honeste a poeta, cum dicit, atque impar congressu. Nota est etiam grammaticorum regula quod verba ad pugnam, aut certamen spectantia, apud hunc poetam saepe cum datiuo ponuntur, & apud alios in ablatiuo, mediante cum, vt, Montibus in nostris solus ibi certat Amyntas. placido ne etiam pugnabis amor? vbi alij dicerent, certat tecum, & pugnabis cum amore] fertur. i. auehitur equis, & haeret. i. pendet, resupinus. i. erecto pectore, quasi retrorsum casurus curru existente inani, cum ipse fere extra curru penderet, aut haeret curru, pro curru, inani. i. sine rectore, cum ipse fere exciderit, tenens tamen. i. quamuis mortuus, secundum Seruiū (vnde duplex est sensus, vt vel dicam? ipsum Troilum sic ab equis tractum cū mortuus esset, & ab Achille occisus, & lora tenere mortuum q̄ tenebat moriens, sicut in aquis submersi quidquid viui arripuerint vix mortui dimittunt, aut dicamus morientem ira ferri, quod mihi quidem magis placet, quia dicit eum fugere. Vnde dicam) aut tenas tamē. i. tamen si ita praeceps ferretur, lora. i. habenas ex corio factas, ceruix & coma trahuntur huic per terram, quia aduersus & resupinus, inclinato capite, ad terram vsque trahabatur, & puluis inscribitur. i. sulcatur, & dilaceratur, hasta. f. qua traiectus erat, nam dictum est quod fugit armis amissis, versa. i. tracta, & ducta in longum, a verror, & non a verior. (Sanē maluit poeta syllabarū quantitate, licentiose abuti, puluis. n. ultimam corripere debet, quam hic producit, quam situm naturalem cōiunctionis mutare. nam dicere potuisset: Per terram versa, puluisq; inscribitur hasta, sed non, tam venaste. Saepē autem etiam in Georgicis figuris vtitur, in correptione, aut pductione syllabarum) Iliades. i. mulieres, ac virgines, & potius virgines, quia ad templum Palladis sunt autem filiae Ilij dictae, sicut in sanctis literis filiae Sion dicuntur, passis crinibus. i. habentes crines passos, a pandor, aut panteo. i. dispersos, ibāt interea, dum. f. ita Troilus vinceretur, ad

templū Palladis. i. Mineruae, non æque. i. inique in Troianos, vt ipsis visum est, quia religiose ab eis colebatur, & tñ græcis fauebat, vnde addit ibant inq̄ tristes. i. mēte, suppliciter. i. nō ex ira, aut indignatione, sed ex animi sub. nissione, & tūsa pectora. i. habentes pectora tūsa. i. percussa, palmis. f. suis, & ferebant peplum. i. Vestem, aut pallam, Palladi dicatam, & propriam. ideo autem iniqua erat, diua. i. dea Pallas, quia auerla. i. indignata, & irata in Troianas, ita vt eas aspiciere dedignaretur, tenebat oculos fixos solo, hoc est dispiciebat terrā, ne aspexit supplicantes Iliadas. Et supr. cum hac fierent Achilles raptauerat (q̄ in picturis fuisse Seru. negat, nā ter rapi, semel depingi non potuit, raptauerat ergo paulo ante ter) Hectora. i. corpus Hectoris, circum muros Iliacos. Ilij oppidi p̄cipui in Troia, & vendebat auro corpus exanimū. i. demortuū ipsius Hectoris. ex qua pictura spem capit de Tyrijs Aeneas, nā cū tantā turpitudine Achillis depinxerint, notum erat, q̄ nō plus Græcis, q̄ Troianis fauerent, cū de Troianis nihil turpe sed multa miseratione digna depicta videret, cuiusmodi sūt Rhoe si, per insidias mors, Troili raptus, Hectoris tractus & eius corporis venditio, & Priami hæc oia cernētis, & aurum offerentis misera contemplatio. Vnde sequitur, Tum vero. i. p̄cipue tunc, Aeneas, sup. dat ingentem gemitum ab imo pectore, vt. i. postq̄ cōspexit spolia. aut q̄b. Hector paulo ante alios spoliauerat, legi. n. dū exuias regi detraheret ab Achille dolo interceptus, cū sint q̄ Achille ab Hectore occisum dicant, aut q̄b. Hector spoliabat, ab Achille quasi paria faciēte, nam paulo ante redierat Hector eius spolijs indut. Vnde dñ in ij.

Hec mihi, qualis erat, quantum mutatus ab ille

Hectore qui redit exuiis indutus Achillis:

Et vt cōspexit [currum, & corpus amici] Scilicet Hectoris. nam propter affinitatem (duxerat enim sororem eius Creusam, propter paria studia, & parem virtutem in bello, erat Aeneas Hectori praecepta amicitia deuictus) & vt cōspexit Priamum tendentem. i. protendentem & prae bentem manus inermes, dum. f. aurum pro corpore Hectoris daret. Et Aeneas agnouit, quoque. i. etiam si permixtum. i. implicitum principib. f. viris Achillis. i. Græcis, quibus cum cōgredi solebat, & agnoscit acies Eoas. i. Orientales, a Tithono & Aurora, cum Mēnone missas, & arma. f. a Vulcano fabricata, Mēnonis nigri, quia ex Æthiopia, vbi nigri generantur homines, Pēthefilea, regina illa Amazonidū, furens. f. Martio furore, & fēminea ira, ducit. f. in alia parte picturae, agmina Amazonidū. i. illarum mulierum, de quib. Land. dicit sic hoc genus mulierum apud Thermodoontem fluium fuisse, testatur Diod. q̄ simul cum viris bellicas artes tractabant. Itaq; qdā ex his regia p̄tate potita, robore aut insignis, exercitū mulierū instruxit, & multas gentes debellauit. Quia fortuna elata, se ē Marte genitam dixit, legēq; tulit, vt viri muliebria, mulieres virilia exercerent ipsosq; viros, vt imbelles redderet crurib. brachijsq; inutiles reddidit. Mulierib. aut dextram mammillam, vt in pugna expeditiores essent, inuri iussit: a qua re Amazones appellatae sunt. urbem quoque Themiscyram, iuxta Thermodoontis ostia, condiderunt. fuitq; florentissimum illarum imperium, donec tādē Hercules ab Euristhæo missus, & vt balteum illarum reginae referret iussus, illas collatis signis superauit, Hippolytāq; reginā captiuā adduxit. Quo cōflictu ita extenuatae earū vires sunt, vt a vicinis deinde populis vexatae pene ad nihilū redierint. Paucis tñ annis post victoriā Herculis, Pēthefilea, q̄ earū reliq̄a erāt, reginae cōsanguinea cāde polluta, exulās p̄ Troianis pugnans ab Achille interfecta est. hæc Diod. Herod. aut scribit, victas Amazonas, nauib. a Græcis impositas, verū illas cū aliq̄ tenuissent viros a quibus ducebatur, interfecisse, & in Scythia nauigādo ad fontes vsque Mæotides delatas, primū ad Scythas liberos, deinde ad Mæones puenisse, cū quibus post plia coiere, & cū maritis Tanaim trāsiere, atq; inde natos fuisse Sauromatas, quorū mulieres ex instituto parētum, bellica exercent. Amazones autē a Scythis dictae sunt Eorpatæ. i. viricidæ. nā eorū lingua, eor. virū. & pata interficere significat. longū aut esset scribere q̄ a Strabone dñr. Qui aut gesta Alexandri scribunt, illū cū Talestria Amazonum regina concubuisse volunt. Hæc ille. Ducit dico agmina Amazonidum. i. Amazonib. progenitarum, peltis. i. scutis breuib. lunatis, aut lunis depictis, aut in formā lunæ concisis, & ipsa ardet. i. ardentem innuit, aut fulminat. in medijs millib. f. Græcorum, subnectens bellatrix. i. cum esset bellatrix, mammae exerta. i. intercisa. ab ex & sero, fit exero, vnde frequentatiuum exerto, sed s, deponitur, quia x, præcedit

Amazones.

Pentefilea.

dit, cingula aurea. i. balteum pulchrum aut reuera aureum: & audet virgo. i. cum sit iuuenula, & femina concurrere viris hoc autem pinxisse putari possunt Tyrii in gratulationem reginæ suæ, de qua dictum est, dux foemina facti.

Lora tenens tamen] in lib. aliquot, Tenet, est, sed, tenēs participium, castior est lectio. [crinibus Iliades passis] vetusti aliquot lib. Sparsis habent. [Se quoque principibus permixtum agnouit Achiuis] in Rom. lib. agnoscit, est præsenti tempore. quod non displicet, quia spectaculum est in actu.

Achilles quoque ille tātus bellator nulla magis rōne Troi-

lum creditur peremisse in Thymbraei Apollinis ara, q̄ quod morigerum se illi præstare foret aspernatus. Quod in Alexandria scribit Lycophron. At ipse, inquit interpret, Troilū scio δασυγένητον καὶ μελάγχρου, i. barbitij constipatoris, & nigricantis corporis, & amoribus Achillis prorsus indignum. hoc eo apposui libentius, ut noscerent studiosi, quæ ad illud Virgilianum adijci queant.

Parte alia fugiens amissis Troilus armit,
Infelix puer, atque impar congressus Achilli,
Fertur equis, curruque haros resupinus inani.

Obtutuque] Aspectu. [in vno;] in vno quoque, hoc est singula mirabatur. [Forma pulcherrima] vt pulchra prole. [stipante caterua] Ad hoc tantum sequens pertinet comparatio, quam vituperant multi, nescientes exempla, vel parabolas vel comparationes assumptas, non semper vsquequaque congruere, sed interdum omni parte, interdum aliqua conuenire. [Eurotæ ripis] Fluuij Laconiæ. [Cynthi] Montis Deli, in quo natam constat esse Dianam. Exercet Diana choros, Hoc non ad comparationem pertinet, sed est poetica descriptionis euagatio. [Mille] Finis numerus pro infinito, nam de nympharum numero varia est opinio. [Oreades,] Nymphae montium Oreades dicuntur: siluarum, Dryades, quæ cū siluis nascuntur, Hamadryades, fontium, Napeæ, vel Naiades, maris vero Nereides. [Tacitum] maior. n. est taciturnitatis affectus, vt supra, Hæc secum. Sic Terent. Vt mecum tacita gaudeam. [Pertentat] modo vehementer tentant. A libi, leuiter, vt, Blanda vicissim gaudia pertentat mentem. sunt. n.

multa quæ pro locis intelliguntur. vt impotens, & satis, & minus, & nihil potens significat. [Instans operi.] Zeugma est ad sequentia pertinens. [Regnisque futuris:] Regnaturæ Carthagini. [tum foribus diuæ,] instans precipue foribus, & hoc loco distinguendum est. Magno. n. studio & labore templorum fores fiebant, quas quibusdam insignibant historijs, vt, in foribus, letum Androgeo. Item. In foribus pugnam ex auro solidam; elephantum, quamuis quidam iungant tum foribus. diuæ media testudine templi: Vt vnum intelligas tectum templi, & fores. quod si est, sub medio tecto sunt fores. Sed prima melior est expositio. [testudine] camera obliqua, vel incurua, q̄ in eos qui de ratione scripserunt templorum, ideo sic fit, vt simulacro cœli imaginem reddat, q̄ constat esse conuexum. [Septa armis] Satellitum. s. [Solio] Solium proprie est armarium vno ligno factum, in quo reges sedebant propter tutelam corporis sui, dictum quasi solidum. Modo iam abusive sellam regalem intelligimus. [alte] ac si diceret in tribunali. [Subnixa] Pro subnixa, vt sup. diximus [iura dabat legesq̄:] Ius generale est, sed lex iuris est species. [Non est ergo iteratio,] ius ad non scripta etiam pertinet, leges ad ius scriptum. Quod autem dicit iuris, ad Didonis pertinet laudem. Sorte trahebat.] Proprie locutus est. trahuntur. n. sortes, hoc est educuntur. [Cōcursu accedere magno] cum magna Afrorum multitudine, & hoc est quod formidat Aeneas, incertus qua eos mente comitentur. [dispulerat] Segregauerat & magna est inter Di & Dis differentia, vt dictum est sup. [Penitus] Longe a regina remotos, quæ res etiam insolentes custodes littorū facit. [Obstupuit] & ad admirationem, & ad timorem his pertinet sermo, quo dicenda præoccupat. [Lætitiæq̄ metuq̄] Lætitiæ pp̄ socios liberatos: metu, propter concursum. [ardebant.] cupiebant, vt, formosum pastor Corydon ardebat Alexin. ardeo autem & accusatiuum regit, & ablatiuum. [Res incognita,]

Hæc dum Dardanio Aeneæ miranda videntur:
Dum stupet, obtutuque hæret defixus in vno:
Regina ad templum forma pulcherrima Dido
Incessit, magna iuuenum stipante caterua:
Qualis in Eurotæ ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros, quam mille secuta
Hinc atq; hinc glomerantur Oreades; illa pharetram
Fert humero, gradiensque Deas supereminet omnes:
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus;
Talis erat Dido, talem se læta ferebat
Per medios, instans operi, regnisque futuris;
Tum foribus Diuæ media testudine templi
Septa armis, solioque alte subnixa, resedit.
Iura dabat, legesque viris, operumque laborem
Partibus æquabat iustis, aut sorte trahebat.
Cum subito Aeneas concursu accedere magno
Anthea, Sergestumque videt, fortemque Cloanthum.
Teucrorumque alios; ater quos æquore turbo
Dispulerat, penitusque alias adduxerat oras,
Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates,
Lætitiæque, metuque auidi coniungere dextras
Ardebant, sed res animos incognita turbat.
Disimulant, & nube caua speculantur amicti,
Quæ fortuna viris, classem quo littore linquant,
Quid veniant: cunctis nam lecti nauibus ibant
Orantes veniam, & templum clamore petebant.

Hoc est qua affectione Poenorum populus conueniret. [Disimulant] Dissimulamus nota, Simulamus ignota, at Salust. Simulator, ac dissimulator. [Quæ fortuna] vtrū prospera an aduersa. [cunctis nam lecti nauibus ibant] bene addidit lecti, ne penitus omnes intelligeremus. Nonnulli tamen lectis nauibus legunt quod si sit, hypallage est, & illuc sensus recurrit Et sciendum plerumque vt hoc loco, addi aliquid generalitati, & fieri specialitatem, vt est si dicas, Omnes scholastici laborant, generalitas est, si addas isti, fit specialitas, vt Salust. Transgressos omnes recepit mōs Balieia. prudenter addidit transgressos. [Orantes veniam] pacem propter incendium nauium & proprie verbum pontificale ē, vnde est, Tu modo posce deos veniam. & paulo post. Pacemq̄ per aras Exquirunt. dicta autē venia ad eliciendum misericordiam. Meretur. n. beneuolentiā numinum, qui licet innocēs sit veniam tāquam peccauerit petit. vnde est confessio illa in Terentio. Quid meritis es? crucem.

Hæc dum &c.] Dictum est, Asc. quod reginā opperberat, atque

expectabat Aeneas, quam veturam certis indicijs norat, aut quia solium eius ornari, aut mūdum muliebrem afferri viderat, nunc igitur describitur aduentus reginæ, quæ ad templū venerat, ius datura, cuius dicēdi conueniens v̄ hora, quia dictum est Aeneam abiisse a suis, vt primum lux alma data est eundo autem & loquendo cum Venere, & ingrediendo ciuitatem templumq̄; conspiciendo, forte tres horas assumpserat Et si quis dicat non verisimile, nō plus spatij fuisse inter naues Aeneæ & urbem, cum nihil de ea viderent, dicere possumus ad hoc, dictum esse collem fuisse medium, qui plurimus vrbi, imminet. quem Aeneas superare debuit priusquam urbem videret. Et si quis dicat aliquanto plus moræ fuisse, priusq̄ Dido aduenerit, id non magnopere inficias iero, dūmō sat t̄pis quo ea q̄ postea facta sunt fierent. cōcedat. sed audiamus Donatū, cuius verba sunt. [hæc d. i.] non sola hæc fuerat picta sed aduentus reginæ interrupit, ne reliqua cōsiderare posset. Est autē vna res quadripartito posita, breuissime dicta. Nā vt est summi oratoris, res breues late differere, ita & latitudinē coercere [regina ad templum] & quia regina. i. procuratrix negocij publici, & q̄a ad tēplū accedebat, meret excusationē, q̄ publice mulier iuuenis se viris admisceret. religio ergo & necessitas, impulit, vt tēpli opa inspiceret, ad maturandū artifices cogeret [Latonæ tacitū.] occasione cōparationis expressit poeta, q̄ lecti sint parētes successib. filiorū. [instās] Vna cura testabat religionē pficiēdi tēpli. altera tēperātis iustitiā ostēdebat. [letam] lex successu rerū. [tū forib.] Diuæ, media testudine tēpli. [septā armis] nisi ordinato sensu q̄rat intellectus, non poterit cōprehendi. Erit satis incertū qd poeta descripserit, nesciret quippe vbi sederit Dido, & vbi armis septa sit. ordinamus ergo sic, Tum foribus Diuæ septa armis, media testudine templi, Solioque alte subnixa resedit. Quō est iudiciorum omnium consuetudo, ducunt iudices vsque ad fores se-

cretarij ibidemq; officium remanet. Illi vero ingressi solium ascendunt, & sedent. Oēs igitur qui progredientem comitabantur, reginā, inermes erāt, & armati ante fores remāserunt. Illa ingressa, vbi ad mediam testudinem. i. ad mediā aram puenit, ascendit solium, & alte sedit. [iura dabat] meritum reginā: Non. n. tot viri, feminā paruissent, nisi quia egregie in ea virtutes essent: sed specialiter ponit. iura dabat, legesq; viris q non est exponendum imperat, sed constituebat iura. Præcipua ergo laus cū scriberet leges, & iura, q a quiescebant viri iussis foeminā. Cū aut a publicis consultis ad operam veniebat, ostendebat æquitatem suam, & in consulendo prudētiā [partib. æquabat iustis, aut forte trahebat] Quæ æltima ratione iustitiæ æquari poterant, distribuebat. q autem natura sua ad plenū æquari non poterant, fortis iudicio dabat, vt q grauius onus subiret, fortunam suam, nō reginam, accusaret. [Anthea, Sergestum] est adimpletum quod mater de saluis socijs dixerat. [dissimulant] consilium prudentiæ, vt euentū rei spectarent. [q fortuna] q euaserant, & q essent accepturi [cūcti] non absolute. nam cum venissent lecti, non oēs venerant, sed cuncti qui venerant. [orantes veniam, & templum clamore petebant] non conueniunt. nam orare, est precibus petere. Clamare, est inuerecundo strepitu, vocem maiorem emitte- re. Coniiciebāt igitur ex clamorib. magna illos vrgeri necessitate. Hos effundebant, antea q Didonem orare possent. Ergo iusta cā, & non seditione clamabant. nam cum nullus nuncia- ret Didoni, quæ intus erat, non poterat nisi clamore, rem per- cipere Dido. Sed postquam intus fuere, seruatum est decorū in verbis, cum facta sit copia Didonis. ordo est. dum hæc. f. q depicta dixit, videtur Æneæ Dardanio. i. magnanimo, & Dar- dano simili, miranda. i. admiratione digna, dum studet. & hæ- ret defixus in vno obtutu. i. aspectu (quod illi indecorum nō fuit, quia nouit se non videri ab alijs, vnde dicitur.

Dissimulant, & nube caua speculantur amicti;

Dido regina. pulcherrima forma. i. per formā [est. n. pulcherri- ma, nō fatiui casus, & forma, ablatiu] incessit ad tēplū, & hoc magna caterua. i. magno cētu iuuenum stipante. i. condense comitate. Qualis Diana exercet choros. i. choreas. in ripis Eu- rote, fluuij illius in Laconia, aut p iuga. i. partes illas sub ver- tice Cynthi. i. illius mōtis, in Delo vbi nata, & vnde Cynthia dicta est, q. f. Dianam, venatricum deam, mille Oreades. i. mō- tium nymphæ, secutæ. i. insequentes, glomerantur. i. in morē glomeris circumeūt hinc, atque hinc. i. vtrinq;. illa. f. dea fert humero pharetram. i. sagittarum, quib. in feras vritur thecam & gradiens. i. incedens supereminet oēs Deas, sup. reliquas, gaudia. i. lætitiæ intrinsecæ, ptentant. i. afficiunt titillatu quo- dam pectus tacitum. i. intima præcordia. Latonæ. i. illius Dee matris Apollinis, seu Phœbi, & Dianæ. talis erat Dido, [posset ordo incipi sic: Dido erat talis qualis Diana exercet &c. taci- tum autē pectus dicit, aut tacēs, aut occultum, quia intimū,] & ipsa læta ferebat instans operi se talem. i. longe superemi- nentem, per medios: aut instans operi per medios quasi oīum manib. operans, & instans regnis futuris. i. regijs, domib. aut ciuitati cæteris olim dñaturæ. tum. i. deinde post q per transi- tum, cohortata est ad opus perficiendū, ipsa septa. i. circunda- ta, armis. f. satellitum, resedit. i. locum sedendi cepit, in sup. fo- rib. i. vestibulis diuæ. i. templi Iunonis, in media testudine. i. conuexitate templi, hoc est camera incurua, quæ erat in me- dio templi. (Sed qō est, quomodo dicatur consedis in forib. & in medio templi: verum multiplex est constructio. Nā Do- natus sic distinguit, tum ipsa septa armis in foribus diuæ. i. ar- matis stantibus in foribus diuæ; non. n. armati ingrediuntur templa, aut fora, vbi iura dicuntur, sed foris instāt) resedit in media testudine templi, subnixa alte solio. Seru. autem vult duplicem esse cōstructionem, priorem sic, instat operi, instat regnis futuris, tum. i. præcipue instat foribus, diuæ. q. d. cū ope- ri, & regnis futuris, tum foribus diuæ instabant, (sed quomo- do media testudine templi resedit, si nondum essent fores p- fectæ:) posteriorem sic, foribus diuæ, i. media testudine tem- pli, vt vnum intelligas tectum templi, & fores: sed primum, inquit Seru. est melius, vbi diceret Valla prius est melior, aut prior constructio melior. verum [vt ad sententiā respiciam] iudicio meo, bona est sententia Donati. Posset tñ, sic dici, vt intra templum vbi populi contēplabantur, vnde testudinatū fiebat, vt cælum representaret, essent fores diuæ, hoc est facel- li, aut adyti diuæ, & vt Dido pro forib. diuæ in media testu- dine tēpli resederit, & quasi dea auctore in cōspectu eius, ius dixerit stantib. in templo, cum satellites in vestibulis starent

& forte circum solium: formidolosæ. n. sunt mulieres, & præ- cipue timēdum erat Didoni, quæ & Iarbam, quem defraudā- uerat, & in cuius ditione noua regna moliretur, & fratrē Pyg- malionem, & populi inconstantiam, vereri poterat. dicamus ergo sic. tum. i. deinde regina septa armis. f. satellitum stantiū circum ipsam, resedit alte, vt ab oīb. conspici posset in solio. i. sede regia sic dicta, qd ex solido. i. integro ligno aut lapide fie- ret, ne quis insidias moliretur, eamq; tyranni inuenirent: re- sedit, dico, in media testudine templi, in forib. diuæ; aut nouis- simo loco dici potest, poetam voluisse seruare ordinē, quo in- gressa est. Nam primo ingressa est fores diuæ. i. totius tēpli: secundo peruenit ad mediam testudinem templi: & tertio, il- lic resedit alte in solio: ita, vt solium intelligatur in tēplo fuis- se, & templum, penitius q fores, q q a foris sunt fores dñr. Et dabat i, pronunciabat, & dicebat iura, & leges viris. f. cū ipsa esset mulier, quod summopere in eius laudē vergebat, & æ- quabat. i. æqualiter cōdiuidebat laborem operum. f. publico- rum: iustis partib. i. proportionib. quas quenque iustū erat ac- ceptare, & gerere, aut si partib. diuidendis dubium erat, cum viri, & merita eorum æqualia censerī possent. & labores inæ- quales trahebat forte. i. faciebat eos per sortem partes laborū acceptare, necui iniuria fieret; dabat inq leges, & iura, tū cū. i. qñ Æneas videt Anthea, virum illum [vnde Seruius prius exposuit illud: Anthea si quem iactatum vëto videat, de hoc viro non inepte] & Serestum, & Cloanthū, & alios Teucro- rum. i. alios Teucros, ergo & hi Teucri erant quos ater. i. cali- ginosus, turbo. i. motus, & conturbatus, seu conturbatio vëto- rum, dispulerat. i. in diuersas partes pepulerat, toto æquore, & quos turbo aduexerat [tñ vt videre est, reduxerat, aut ipsi se] penitus alias oras. i. regiones, ipse. f. Æneas princeps obitu- puit, q eos quos sic dispergi viderat videre potuit, quocirca licet superius matrem appellauit fugientem, nō sciuit tñ cer- to matrem esse, quia dictū est: Et vera incessu patuit Dea. nō tñ patuit oīno Venus, sed Æneas suspicabat Venerem, q q a non certo sciebat, adhuc timuisse dñ, nec in ea qōne fortiora sunt obiecta purgatis, q tñ illic Seruius sentit, & hic obstu- puit Æneas. qui si matrem omnino credidisset, quæ se augu- rij peritam significauerat, & socios reduces nunciauerat, modo non stupuisset, quod prius futurum certo sciuisset. At- tendendus est ergo animus poetæ. nec temere censendus. si- mul. i. pariter. & Achates comes eius, obstupuit simul. i. vno impetu, quia tanto miraculo fuit res, vt simul obstuperēt, sed dicitur Achates percussus. i. attonitus, aut percussus stupore, quod Æneæ non competit, qui vir prudens, & aduersa, sine animi percussione tolerare potuit, & læta conspiciere. nā non minus exanimasse leguntur læta, quam aduersa, sed illa præ- cipue mulieres, hæc viros. obstupuit ergo Achates pcussus, & lætitia p p eorum liberationem, ac salutem, & metu, p p cō- cursum, qui aliquid mali præsefererat, ipsi autem ambo aui- di. i. cupidi coniungere dextras ardebāt. i. vehementer cupie- bant, sic tñ vt affectioni, seu passioni dñarentur, vnde sequit, sed res incognita. i. quia nesciebant, quid sibi ille concursus vellet, & cur sic concurrerent, turbat aīos. f. Æneæ, & Achatē & ideo dissimulat. i. simulāt se non vidisse socios, & ipsi ami- cti, nube caua. i. aere circumsepti speculantur. i. quasi è spe- cula. i. altiore loco, vnde tute prospicere possint, prospiciunt, q fortuna sup. sit viris. f. sic concurrentib. quo littore liquant, pro liquerant classem, aut liquant. i. liquisse velint, quid. i. ad- quid veniant, pro ueniebāt, aut se venisse velint: nam cuncti ibant lecti. i. delecti, aut ex ordine nauib. f. suis, subauditur de more poetico, orantes. i. implorantes, veniam. i. gratiā, & mi- sericordiam, vt liceat in aliena terra, tantisper consistere dū classem reficiant, ac dñm quærant, & petebant templum. f. Iu- nonis a Didone constructum, clamore. f. magno. Posset intel- ligi concomitantiā notās, vt sit, petebāt templum cū clamo- re. i. simul clamabāt, sed magis propria est significatiā, & ve- hementior, si casus instālis intelligatur, vt sit petebant tem- plum clamore, quia clamorem præmittebant, qui templū con- cuteret, vehementia aeris percussu, priusquam adessent: nam verbum a verberando dictum volunt, quod ex aere percussu, ictu linguæ generatur; itaque & pedibus, & clamore petebāt templum. de qua re satis subtiliter differit Don. vt visum est.

V A R I A L E C T I O.

Magna iuuenum stipante caterua] in Ro. lib. legitur, comi- tante. [Gradiēs q; Deas supereminet omnes] in Ro. lib. & nō nullis alijs antiquis legere est, Dea supereminet omnes. [Pe- nirus q; alias aduexerat oras.] Mediceus liber, & reliqua fere omnia

Orare.
Clama-
re.

omnia exemplaria, q̄ tractauit Abduxerat, aut Auexerat, vno consensu legunt. [Cunctis nā lecti nauib. ibant] In Rom. lib. & in Mediceo, Cuncti, noīatiuo casu legitur, eam lectionem interpretes agnoscūt, & Seruius, Donatus, & alij quāplures.

I O A N. S C O P.

QVEM LIBET regem antecedeat suus licitor ferens fascē

Virgarum cum securi, vt Dionysius, & in septimo, & vt Cato singulis licitoribus suberant adolefcētes ingenui, & armati vigintiquinque, & ita trecentos prætorianos efficiebant mulieres ad quos allusit Virgilius de Didone loquens: Incessit magna iuuenum stipante caterua Vt alij duodecim fascēs, vt Liuius à numero auium, quæ augurio regnum protenderant.

AV. **M**aximus Ilioneus] Rebus omnibus maximus, Non enim aliquid addit, & non sine causa ipsum ubiq; inducit eloquentem, vt. n. Hom. dicit, Phorbas pater Ilionei semper Mercurio Deo eloquētiē fauente pugnauit, vt Horatius. Mercuri facunde nepos Atlantis, Metito ergo huic dat eloquentiam [Placido sic pectore cepit, [More suo vno sermone habitum futuræ orationis expressit. [O regina] Secundum artem rhetoricam id ei dat, quod impetrare desiderat. Nā eam per laudem beneuolam reddidit. [Iustitia] Bene considerauit sexum. Nec enim virtute dicere poterat. [Frænare] Continere, vt contra. Et Numidæ infreni cingunt. [Troes te miseri] Tacitis occurrit quæstionibus, ne ad populationē, venisse videatur, more qui tūc fligebat. [Ventis maria omnia vecti] Per maria, & est contra illud cur ad Africam venerint. [Parce pio generi] Quoties inuidiosæ sunt præsentes psonæ rhetoricum est ad alias confugere, vt hoc loco confugit ad genus, [Et propius.]. i. vicinior. i. vt tanquam victi accipiantur, non tales qualis Paris fuit in Spartæ expugnatione, raptuq; Helenæ, nā historiæ hoc hēt veritas. non voluntate Helenam secutam, sed rapta expugnata ciuitate, vnde & recipi meruit à marito. Tangit aut hoc latēter Virg. illo loco: Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter. [Populare] Antiqui & populo dicebant, & populo, vnde est nunc populare, & populatq; ingentē farris aceruū Curculio. Nunc tñ passua tñ vtimur declinatione. [Non ea vis animo] Argumentū ab impossibili: vt, Quid Troes potuerunt? Vis aut est possibilitas [Est locus] Comparatione orbis totius, Italia locus est. Nam prouincia, locus non potest dici. Minus autem est, quam vt Vrbs antiqua fuit. [Hesperiam] Hesperia sunt duæ, vna quæ Hispania dī, altera quæ est in Italia, quæ hac ratione discernuntur, aut. n. solam Hesperiam dicis, & significas Italiam, aut addis vltimam, & significas Hispaniam quæ in occidentis est fine, vt Horatius: Qui nunc Hesperia sospes ab vltima. Et hæc est vera Hesperia ab Hespero dicta. i. stella Occidentali. Cæterum Italia, Hesperia dicitur à fratre Atlantis, qui pulsus à Germano Italiā tenuit, ei; no mē pristinæ regionis imposuit, vt Higin. docet. [Antiqua] Nobilis nec. n. noua esse pōt, licet primā terram suam esse dicant Athenienses [Vbere glebæ] Vber propriè est fecunditas, Et bene Italiæ virtutem fecunditatemque collaudat, ne Africā petisse videantur: [Oenotrij coluere viri.] Deest, quā. Oenotria aut dicta est vel à vino optimo, quod in Italia nascitur, vel, vt Varro dicit, ab Oenotro rege Sabinorū [Fama] Subaudim⁹ est. [Minores] Maiores & minores quoties de genere dicimus, numeri sunt vñ pluralis [Italiam] Italus rex Siciliæ ad eā partē uenit, in qua regnauit Turnus, q̄ à suo nomine appellauit Italiā. vnde est. Fines super vsq; Sicanos. Nō vsque ad Siciliā [nec. n. poterat fieri] sed vsque ad ea loca quæ tenuerunt Sicani. i. Siculi, à Sicano fratre Itali. [Cū subito assurgens fluctu nimbofus Orion] Oenopiō rex cū liberos nō haberet à Ioue, Neptuno, & Mercurio, quos hospicio suscepit, hortatibus, vt ab his aliqd postularet, petijt vt sibi cōcederent filios; Illi intra coriū immolati sibi bouis vrina facta præceperūt, vt cōpletis maternis mēsis solueret. Quo facto inuētus est puer, cui nomē ab vrina impositum est, vt οὐρίων diceretur. Quod

Postquam introgressi, & coram data copia fandi,

Maximus Ilioneus placido sic pectore cepit:

Il. O regina, nouam cui condere Iuppiter urbem,

Iustitiaq; dedit gentes frænare superbas,

Troes te miseri, ventis maria omnia vecti,

Oramus, prohibe infandos à nauibus ignes:

Parce pio generi, & propius res aspice nostras.

Non nos aut ferro Libycos populare penates

Venimus, aut raptas ad littora vertere prædas:

Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.

Est locus, Hesperiam Graij cognomine dicunt,

Terra antiqua, potens armis, atq; vbere glebæ,

Oenotrij coluere viri: nunc fama minores

Italiam dixisse, ducis de nomine gentem.

Hic cursus fuit.

Cum subito assurgens, fluctu, nimbofus Orion

In vada cæca tulit: penitusq; procacibus Austris,

Perque vndas, superante salo, perq; inuia saxa

Dispulit, huc pauci vestris ad nauimus oris.

Quod genus hoc hominum? quæve hūc tā barbara morem

Permittit patria? hospitio prohibemur arenæ.

Bella cient: primaq; vetant consistere terra.

Si genus humanum, & mortalia temnitis arma,

At sperate Deos memores fandi, atque nefandi.

Et multi superfluo quærūt cur ortus cōmemoratur Orionis cum sit à Iunone immissa tempestas. Sed Ilioneus ista non nouit, quæ à poeta supradicta sunt, per musam, vt diximus, cognita. Et constat numina, nisi inuenta occasione, nocere non posse. Quod in omni suo opere Virg. diligēter obseruat. [In vada cæca] Incognita, latentia [Procacibus Austris] Perseuerantibus. Et procax Proprie petax est. Nam procare est petere. Vnde & proci peritores vocantur. [Perq; vndas, superante salo] Eleuato mari & in vndas diuiso, vt solet in tempestate, Salo autē ab eo venit quod est salum salis. Nam sale tabentes, ab eo quod est, hic sal salis. [Perque inuia saxa] Inuia. i. aspera, immania. vnde & paulò post Dido, Quæuis immanibus applicat oris? Non enim suos vituperat, sed naturā littoris culpāt. [Ad nauimus oris] Elegit verbum aptum naufragio ad eliciendam misericordiam, quamuis & de nauibus natat lectū sit, vt natat vnda carina. [Quod genus hoc hominū?] Rhetorice vituperaturus mores, non ad Didonem loquitur, sed ad terriam se confert personam [Hospicio prohibemur arenæ] Vt alibi Littusq; rogamus. Occupatis est. n. possessio littoris, vnde ostenduntur crudeles qui etiam à communibus prohibeant. [Primaque vetant cōsistere terra] i. in littore, vt alibi: Tuq; ò cui prima frementem Fundit equū magno tellus percussa tridenti [Mortalia arma] Mortalem possibilitatem, Sane arma et consilia significant, vt, Quærere conscius arma. Sed terret hoc loco latenter propter Siciliam. Nam & paulò post ait: Sunt & Siculis regionibus vrbes, cū vnam habeant, in qua Acestes regnat, sed ad terrorem vrbes dixit. [At sperate Deos] Abusue timeat, vt alibi, Hunc ego si potui tantū sperare dolorem. Cum speremus bona, timeamus aduersa [Memores fandi, atque nefandi] Iusti & iniusti. Et bene memores, quia etiā si nō statim puniant crimina, sunt tamen memores, vt Horat. Raro antecedentem scelestum deseruit pede pēna claudō.

POSTQVAM introgressi, coram data copia fandi, &c.] In hac parte habetur oratio Ilionei sanè disertā, & elegā, vt Donatus intelligentibus adamussim probat, q̄ Ilioneo cōpetit, q̄ Phorbati patri eius Mercurius, q̄ Deus facundiæ est [vnde Horat. Mercuri facunde nepos Atlantis, &c.] In bello Troiano fuisse, ab Homero dī. Verba Donati sunt. [O regina] Magna oīno arte scribit. Primo, principia summa breuitate subiūgit, quæ

Dorica lingua cōmutatum est, vt οὐ diphthōgus in ο, vertetur. Quod aut plerunq. prima syllaba brevis inuenit, vt hoc loco, cū sit naturaliter longa græcæ rationis est. Nam detrahitio, sit u literæ, & ο, remanet brevis, quō οὐράτε σκιοέντα, pro ὄρα, & πόντον pro ποίντον. Et hoc quia aut ω est naturaliter longa, aut vo diphthongus. Cæterum si sit in proprio nomine dichronos, vt omnes latinæ sunt, priorum nominum abutemur licentia, vt in artibus lectum est. Orion ergo postea venator factus, cū vellet cum Diana concumbere. vt Horat. dicit, eius sagittis occisus est, vt Lucan. immisso scorpione perijt, & deorū miseratione relatus in sydera. signum famosum tempestatibus fecit. Verisimilius autem est a scorpione interemptum, quo Oriete occidit. Sanè magnitudine sua multis oritur diebus, & ideo eius et apud peritos est incerta tēpestas. Vnde dictum est, Cū subito assurgēs, ad excusationē nō pūise in tēpestatis.

quæ tñ plurima necessaria continent, primo vero personam Didonis laudat, subtilē obiurgationē non omittit, & ipsa obiurgatione beneuolā reddit, inhumanitatē, & superbiam reijcit in alios. Ipsam iustā dicit, ne eā lædat, a qua auxiliū postulat. Veniebat igitur incognitus ad incognitam, vnde ignarus oīum coniectura rimatur, quō aliqua laude illam sibi beneuolam faciat. Suspicionē autē debuit duci, cū hoīes impij essent, ipsam quoq; quæ imperaret ijsdem moribus esse, sed de illis aperte dixit. Partem uero huius meliore rōne argumentandi correxit, tamen illā oblique tangit ex aliena, i. ex suorū reprehensione confusam. Collectis igitur contrarijs, oībus cōponitur duob. versibus, plena laudatio. O regina a difficultate laus. Difficile est. n. foeminam regnare, nouam cui condere, alia magna laus, qđ femina faciat, quod difficulter viris euenire solet, duo ergo miracula. Primū regnat mulier. Secundū, condit urbem. Addit tertium, vt regat hoīes, quibus natura parendi studiū denegauit. Et sic ostendit plenā Afrorum feritatem. Mali autē homines, non paribus, sed contrariis superantur humanitate. s. regentis, & voluntate. Quas in Didone fuisse colligit Ilioneus, qui vituperādo incolās immanitatis, laudat eā, quam ostendit humanitate cōplere id, ad quod alij impositis frānis impelluntur, [Troēs te miseri, ventis maria oīa vecti] Collecta rōne principiorum, quibus mores incolārū vituperat, & reginā laudat, purgat Troianos ne violentiam iuste passi esse videantur. Ergo quam cito, & quam euidenter expressit personā, & fortunā. [Miseri] Per hoc ostendit miseros nihil audere posse, vel potuisse contra Didonē [Ventis vecti.] Ergo non sponte venerant prohibere, simili breuitate summā petitionis ponit iustā, & sine præstantis detrimento, quibus vel durissimus flectatur. Posita autē sunt tria, ne incenderentur naues, voluntatē, & necessitatē abeundi, & casu venisse. [Pio generi] Reus erit, q. pio nocebit, & maior nostra est pietas, quod illam natura sanguinis dicti non constricti lege, seruamus, [Propius res aspice nostras] Tertia petitio generalis, vt quidquid ad cōmodum nostrum spectat, præstes. Quā rem honestius non ponendo, per species amplexus est. [Est locus] Et locorū, & hoīum Carthaginis plena deformatio, sed non aperta. Dicit ergo: Tendebamus in Italiā fertilē terrā & potentē fortibus viris, & bonis. Itaq; nō venissemus ad solitudines has & ad feros hoīes, nisi tēpestāte coacti. Ergo non est studium in nobis violentiæ inferendæ. Descriptio autem naufragij, mouet misericordiam & cum omnē, violentiā quæ obijci posset purgarit, retorquet inuidiam in calumniantes, vsus antiqua categoria. Dicit. n. non nos facimus, sed cui in innoxios violenti fuerūt: pauci, & misericordiam captat, & suspicionem violentiæ remouet. Quod genus sub querelis, & accusatione Tyrīorum, suam tenet laudem. nam qui alienos mores grauitē reprehendit, ab ijs se alienum demonstrat, adeo autē displicet mores, vt mores nō inueniat. Omnes n. feros, immanitate vicerunt Tyrīi [Quæ ve hunc] Cuius regionis est tam sæua barbaries, q. est tuā; Nomen ergo quo eos appellaret, non inuenit. Exemplum nō reperitur, qđ erat grauius, potuissent. n. defendi similitudine alterius gentis. Hospicio arenæ. Quid ergo facerent, si humano more, tectorū peteremus hospiciū? [Bella cient,] Non patiūtur, sed inferunt, nec leuiter prohibent, sed bellantiū more vtūtur armis [Prima terra] Vel quæ prima naufragos ceperat post naufragiū & captat misericordiam. Vel, prima i. littus q. terra prima est ē mari egressis, vt societ illud, Hospicio, prohibemur arenæ. Cū autē de Tyrīis conqueritur, et conqueritur de Didone quæ illos regit. Deinde relicta hac subtilitate, aperte Didonē taxat dū dicit: Temnitis, at sperate, & non temnunt, & sperant. Ordo est. Postq., sup. Troiani illi de quibus iam dictum est. Anteus. s. Sergestus, Cloanthus & reliqui, introgressi. s. sunt ad Didonem, vnde patet Aeneā adhuc foris sterisse, sed ingressus est post eos, vt finem videret, & copia. i. facultas, fandi i. loquendi, coram. i. in præsentia reginæ, data. i. cōcessa est, Ilioneus maximus orator inter eos, non maior tamen in ceteris, saltē Aeneas cepit sup. orare sic pectore placido. i. sūmisso, & humili quale est placidis, O regina cui Iuppiter dedit i. concessit, q. d. qđ nobis promissum, ab eo speramus duntaxat, cōdere urbē, & frānare iustitia gentes superbas, nō n. potuit de eis iuste cōqueri, nisi eas iniustas criminaret, nec a Didone salutem, & malorum remedium sperare, nisi eā iustam prædicaret. Prudēter ergo, vtrunq; dicit, & eos iniustos q. naufragos tā inhumaniter tractarent, & eā iustā q. eos iustitia frānaret. Nos Troēs miseri vecti. i. trāsuecti, aut vecti, sup. p. oīa maria

vt non ex instituto, aut deliberato aīo illuc venisse, sed violentē appulso esse intelligat. oramus te prohibe ignes infādos. i. detestabiles, & nefarios a nauibus, s. nostris, parce generi, sup. nostro. pio. i. qui ē a gñe piis sumus, & aspice res nostras propius. i. circumspiciat, & cū maiore attentione, ac cōmiseratione, q. ex præcordiis procedit, vnde misericordia dicta est. Aspice, inquā res nostras. i. institutū. & oceptū nostrū, quia nos non venimus [Præteriti est tps, prima longa & secunda breui cū contra in præsentī sit] aut populare. i. ad populandā, aut populatū, hoc est ad spoliandū, populatim, hoc est per singulos populos, penates. i. deos domesticos, & thesauros, Lybicos. i. Lybīcorū populorū hoc est suppellectilem, & thesauros eorū ferro. i. violentiæ armorum, ac grassatione; aut vertere. i. vt auertamus p̄das. s. pecoris; & armentorū, raptas. s. a dñis suis ad littorā. s. maris, ē quibus impellant in naues, vt auehant. Ea vis. i. violentia, nō, sup. est aīo, sup. nostro, nec tanta superbia est, victis. i. nobis, qui victi, & profugi sumus, verū, vt scias. quid prætedamus, aut quo profecti simus. Est locus, sup. quē, aut quam Graij dñt Hesperiam, cognomine. i. per cognomento, ab Hespero duce, aut ē a stella Veneris [quasi iuste innuat eā patriam ad Veneris progeniē pertinere] Est inquā locus in Hesperia, quæ est terra antiqua. i. nobilis, cū noua esse non possit. nā oīs terra, antiqua est; vnde addit, Potens armis, atq. vberē. i. fecunditate, glebā. i. terrā pinguis. [hēt ergo ea quæ caput acris equi in Carthagine fore portendit, vt visum est] Oenotrii. i. viri ab Oenotro rege, qui ex Arcadia in Italiam venit) vnde Landinus. ex Arcadia decem, & septē ætatib. ante Troiam obsessam, nauigauit Oenotrus, Lycaonis filius, q. quintus erat ab Aegeo, & Phoroneo, qui primi in Peloponneso regnarunt, & venit cū suis in Italiā, non satisfaciēte sibi in Græcia portione. Nam cū essent Lycaonis, viginti duo filij, in totidem partes diuisa erat Arcadia, venit & cum eo Peucetius, vnus ex fratribus: sed Peucetius sedes supra montes Iapigios constituit ab eoq; Peucetij sunt noīati. Oenotrus autē cum maiori exercitu, in sinum qui ex accolis Ausonijs, Auson dicebat, enauigans, orā multā occupauit, eamq. Oenotriā vocauit, & populos Oenotrios, vt apparet in Sophoclis tragœdia Triptolemo. Si autē Aboriginibus populis Greca origo fuit sicuti Catoni, & Sépronio placet, Oenotri progeniē fuisse arbitror. Hæc ait Dionys. Halyc. qui Oenotri progeniem sic ponit: Aegeus & Phoroneus primi in Peloponneso tēgnauerūt, Phoronea filia fuit Niobe. hæc ex Ioue, Pelasgum peperit. Aegeo autē, filius fuit Lycaon & Lycaonis Deianira, ex ea vero & Pelasgo, alter Lycaon, qui Oenotriū genuit. Sola autē Oenotria [vt ait Strabo] Italia olim appellata est. Hæc ille. Licet ergo Græci, vinū dicant Oenon, melius tñ ab Oenotro, Oenotriā dictam putabim⁹ [Oenotri igitur viri, ab Oenotro producti, coluere. sup. hanc terrā, nunc fama, sup. est, minores. i. posteriores dixisse. i. denominasse, gentē Italiā. i. Italicā, aut denominasse Italiā, & gentem. s. Italicā aut Italos, de nomine ducis. s. Itali, cursus fuit. sup. nobis institutus, huc. i. ad hāc regionē, hoc est ad Italiā (nō igitur fuit Didoni iusta querela, cū Troiani illinc abirent, quia id prædixerāt) fuit inq. cursus nobis huc. i. in hanc, q. memorauī, regionem, sup. tunc, cū. i. qñ. Orion. i. sidus Orionis, nymbofus. i. nubilofus, & nubes colligens a surgens fluctu subito. i. ex improviso nobis oborto tulit nos in vada ceca. i. quæ videri non poterant. [id autē dicit nescius, quid a Iunone actū esset] vt sentit Seruius] aut quia non congrueret, et si sciret id in templo Iunonis dicere. de Orione quoque, sic dicit Landinus. de Orione iam audistis. Seru. Alij tñ dicunt, eū Dianæ se comitem in venatione dedisse, & cū oēm feram superare auderet, Terra eū, scorpio immisso, interemit. Diana in sidus celeste transtulit, & canē suū syrum: Seruius alibi ait, hunc Oenopionis filiū, habitum virum immensę staturæ, & uenatorem, verum cū Oenopionis filiam violare veller, ab eo luminibus priuatū, qui inde ab oraculo accepit, si lumina recuperare vellet, per mare ita ad orientem tenderet, vt sinus oculorum soli semper opponeret, sic ergo duce sene ad cyclo pas accessit, & ab vno eorū humeris impositus iusta oraculi peregit, & lumina recuperauit. Theodontius ait, eū Oenopionis, Sicilia regis, fuisse filium, & a Venere, per quietē admonitū, vt eius quæ sibi prima obuiam fieret, mulieris concupitū peteret. Surrexisseque ex antro, ac sororē Candiopēiā, quæ & ipsa venatrix esset, obuiam factā cōpressisse, ex ipsaq. Hypologum genuisse. Hic idē mox ob hoc exul factus iubente oraculo, vt in Orientē tēderet cū Candiopē & filio, in Thraciam

ciam enauigauit, ubique, subactis incolis. Neptuni filius habitus est. Higin aut de configuratione syderum ait, illum ab inundatione aquarum græce Orionē dicit; quod tpe hyems habet ortum, & mare, ac terras, tempestatibus turbet, Latini iugulam dicunt, q̄ sit, vt gladius armatorum, fulgore stellarū terribilis, qui si fulget serenitatem, si obscuratur, tēpestatem portēdit. Hesiodus, illum Neptuni filium ait, a quo accepit vt mare, ita & terram perambulare posset. Hunc Oenopius ob vitiatam filiam Meropem, excæcauit, ille in Lemnum profectus & a Vulcano caballo accepto, ad ortus solis perrexit, ac ab eo lumen recepit, voluit vlciſci Oenopium, sed cū ille a ciuibz suis occultaretur in Cretam profectus est, verum cū nullam se feram relicturū minaretur, Tellus indignata, scorpionem extulit, qui eum interemit, sed a Ioue, ob virtutem suā, in altra relatus est. Habet autem has stellas: in capite treis, sed media est cæteris splendidior in singulis humeris, singulas claras, in dextro cubitu, obscuram vnā, in eadem manu, vnā, in zona treis, in gladio, quem manu tenet treis, in singulis genibus, singulas. Hæc ille. Cum igitur Orion nimbosus. i. sidus Orionis, nimbos excitās, assurgens subito fluctu, tulit nos in vada cæca & dispulit nos austris, penitus. i. oīno procacibus. i. pertinacibus, & improbe perseverantibus, quæ. i. simul per vndas, & hoc salo. i. mari, superante. i. se erigente, & per saxa inuia. i. inter quæ nulli patet via. Quod. i. quale est hoc genus hoīum. ve pro vel, quæ patria tam barbara p̄mittit hunc morem. C. naufragos persequēdi, nos prohibemur hospitio arenæ. i. non permittimur in arena, quæ oībz cōis esse debet, habere ita ionem, & modicum hospitari. sup. hi poſuli, cient. i. excitant, & prouocant bella. Ob consimilem. n. rem dicitur Troia prius deserta, quia. f. Herculi appulso, cum Argonautis aquam recentem negassent, & vetarent cōsistere terra prima. i. proxima mari, Si vos temnitis. i. contemnitis, & vilipenditis, & genus humanum. i. et si neminem mortaliū formidetis, & sic temnitis arma mortalia. i. a mortalibus

illata, quæ fragilia sunt, at. i. sed saltem sperate. i. timete, sicut etiam a Iuuenale ponitur, aut reuera, quia duo dicit, quorum alterum sperandum est bonis, alterum, timendum malis, & in talibus meliori respondemus, potius dixit sperate, quam timete: nam boni debent sperare deos memores esse sandi. i. liciti, & digni, de quo plura dicentur, & mali timere deos memores esse nefandi, sed quia potius voluit, vt Dido p̄fando. i. licito, præmia speret, quam pro nefando. i. illicito punitionem, dixit, sperate deos memores esse sandi, atq; nefandi, vt sit dare conceptionem nedum in accidentibus, sed etiam in rebus significatis, ideo autē minatur deos vltiores, quia vt sequitur, rex erat Aeneas nobis, qui. f. deorum sanguine cretus, & eorum obseruantissimus semper est habitus.

AVT raptas ad littora vertere prædas, In antiquis aliquot VAR. lib. A litore, legitur, hoc est ab ora litorali in naues [Vestris ECT. ad nauimus oris] Frigidum & exile est, quod in plerisq; lib. antiquis, Aduenimus legitur.

Hic præterire nō debui Virg. carmen in j. & 3. Aeneid. IOAN. Nunc fama minores, Italiam dixisse ducis de nomine gentē. SCOP. Cuius carminis sensus, & ordo, vt aiunt, talis est, fama est minores. i. posteros, descēdentes genusq; ducentes ab Oenotrio Oenotriam dixisse Italiam, & gentē Italiam, vel Italicā (Italiam. n. gentem non dicimus) de noīe ducis Itali. huic sententiæ meus olim nunquā acquiescebat animus: non enim lezi, quod memini, nec verba faciens accepi hunc simile dicendi modum, Hesperiam dictam Hispaniam, & Hispanos dictos a rege Hispano, sed tm̄ Hesperia dictam Hispaniam a rege, & non nominauimus hoīem, nisi ad maiorem emphasim dictū afferas. Cæterum sic ipse carmen adolescēculus multis acclamantibus legi: Nunc fama minorū, & sic sensus, & ordo erit concinnior, & dilucidior. Fama est minorum. i. posteriorum ab Oenotrio gentem dixisse. i. nominasse Oenotriam Italiam de nomine ducis, quod etsi iuuenile non contempnibile tamen, hic inseruimus, quisq; tamen suam sequatur sententiā.

QVO iustior alter. Nec pietate fuit.] Multum interest inter iustitiam, & pietatem. Nam pietas pars iustitiæ est, sicut seueritas. Nunc ergo: hoc dicit, qua parte sit iustus, i. pius. Et bene duo laudat in Aenea, pietatē, q̄ a Dione impetrare contendit, & virtutē qua vult timeri. [Bello maior & armis] Non est iteratio, nam bellū & consiliū in habitu: Arma, tm̄ in actu ipso sūt. [Si vescitur aura] Vescor illare, vt alibi, Vescitur Aeneas simul & Troiana iuuentus Perpetui tergo bouis & iustralib. extis. Nec nos decipiat quod dicit Plin. vt elocutiones ex similibus formemus. Nā ecce, comedo illā rem dicimus, nec tamen vescor illā rem, Et ipse dicit non vsquequaq; hoc esse faciendū [Non metus,] Hoc loco distinguendum est. Cuius aut rei ex sequentibus probat. Nam vult eā non timere, ne inaniter p̄ſtet. [Officio, nec te certasse priore Peniteat.] Nec tibi parū videatur prima beneficia præstitisse, cū possis maiora recipere. Nā peniteat, parū videatur est, vt Terent. in Heautont. At n. quantum hic operis fiat penitet. Hoc est parum v̄ [Troianoq; a sanguine clarus Acestes] Cum Laomedon promissam murorum mercedem Neptuno, & Apollini denegasset Neptunus, iratus Troiæ immisit cetos qui eā vastarent. Vnde Apollo consultus cū & ipse irascetur, cōtraria respondit dicēs. Obijciēdas nobiles puellas belluæ. Qd cū sic fieret, timēs Hippotes quidā nobilis filia Segesta. cum Laomedon tis regis Hesiona iam esset orta seditione religata, imposita eā nauis misit quo fors tulisset. Hæc ad Siciliā delata a Crimniseo fluuio, quē Crimnisū Virg. poetica licentia vocat, cōuerso in vrsū vel canē cōpressa edidit Acestē, qui ex matris nomine ciuitatē Troianis condidit, quæ hodie Segesta nominatur [Quassatā ventis] Iusta petitio [Subducere] in terram trahere. Deducere aut, in mare mittere, vt, Deducunt naues socij

Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior, & armis.
Quem si fata virum seruant, si vescitur aura
Aetherea, nec adhuc crudelibus occubat umbris;
Non metus: officio nec te certasse priorem
Peniteat; sunt & Siculis regionibus vrbes,
Armaq; Troianoq; a sanguine clarus Acestes.
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et Syluis aptare trabes, & stringere remos,
Si datur, Italiam socijs, & rege recepto,
Tendere, vt Italiam leti, Latiumque petamus.
Sin absumpta salus, & te pater optime Teucrum
Pontus habet Libya, nec spes iam restat Iuli:
At freta Sicania saltem sedesque paratas,
Vnde huc aduecti, regemque petamus Acesten,
Talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
Dardanidae.

[Aptare] Apras legere. [Stringere remos] Aut defrondare, vt, Agricola stringunt frondes aut fractos stringere remos. i. ligare. [Socijs, & rege recepto,] syllepsis per numeros, vt, Hic illius arma, Hic currus fuit. [Sin assumpta salus.] Hoc est si perijt Aeneas, qui Troianorum salus est. [Nec iam restat Iuli] Bene de Ascanio spem dicit propter ætatem. [Sedesque paratas] Propter Acestis cognationem. [Regem] Aut qui nūc rex est, aut qui et noster futurus est. [Talibus Ilioneus.] Aut subaudis loquebat, aut ex posteriorib. fremebat intelligis. [Ore fremebant,] Hoc est consentiebant, & bene Ore, quia & armis possumus fremere.

Rex erat Aeneas nobis, &c.]

Docet [vt dixit] Ilioneus, cur minatus sit Deus vltiores fore, quia, scilicet regē tam piū habuerant, vt dii vltionē p̄ eo sumpturi sint, si sublatus fuerit, & tam potentem, vt si superuixerit, ipse vltionē, facere possit, de iniurijs, & præmia referre pro beneficio, qd idē Acestem posse clam innuit, [Sed Donatū audiamus, differētē sic.] [Rex erat] In hoc virtutes animi laudat. f. iustitiā, & pietatē, & corporis. f. fortitudinem, q̄ est in exercitatione bellandi. Vult. n. pro benefactis, cōsimilem vicē promittere, q̄ est a iustitia, & pietate, & pro iniuria, vltionē, quæ est a fortitudine. [Quæ si fata virum] Quam pulchre variado. Idē est, si viuit, tripliciter profert. Magna autē arte, parua petit, & magnam remunerationē promittit, & audientem terret, nam cum demonstramus posse multum prodesse, intelligitur asserere posse, & multum nocere, si res exigit, hoc modo, si Aeneas viuit, nihil nobis est metuendū, sin contra habemus Acestem regē magnum, & opulentum, viris, armis, diuitijs. His ergo, proponit spem & ingerit metū [Quassatam ventis] Ingerit summā petitionis nō onerosam danti. f. vt liceat in syluis refarcire cōuillas naues, vt possit, si viuit Aeneas, in Italiā tendere. Sin autem

rem nō viuit, in Siciliam [Te pater] Ex apostrophe captat cō-
miserationē Didonis. Ordo est. Rex erat nobis Aeneas. s. nōie
nec. i. & non quo alter non fuit. s. dum hic viueret, iustior pie-
tate. i. quantū ad pietatem in superos, & parentem, quamuis
forte iustitia distributua, quē suū cuique ius adiudicat, alter
maior fuerit, nec alter fuit maior bello, i. rebus bellicis, vt cō-
silio, & prudentia, & armis i. exercitio bellandi. Si quis tamē
Hectorem meliorem dicat armis fuisse, quā Aeneam, possent
omnia copulatiū legi, vt sit propositio categorica de copula-
to extremo, non copulatiua; nam licet inueniendus sit maior
iustitia, vnde ipse Aeneas dicturus est in secundo: Occidit &
Pelleus iustissimus vnus Qui fuit in Teucris, & seruātissimus
æqui, & maior bello & armis, vnde idem eodē ad Hectorem.
O lux Dardania, spes o fidissima Teucrū, &c. vbi Hector: Si
pergama dextra defendi possent ēt hac defensa fuissent, tñ
non est dandus qui maior fuerit, simul & iustitia, & bello, &
armis, hoc est qui in his tribus Aeneam superet. quem virū
si fata seruant, sup. nobis, aut imperio illi promisso, si vescit
aura ætherea. i. si viuit adhuc respirando in æthere, hoc est
regione nostra, nec occubat. i. iacet, obuolatus vmbis crude-
libus. i. ipsum crudeliter, & impie detinentibus, cum nobis tā
necessarius sit, an crudelibus. i. inexorabilibus (legendū aut
est, occubat, non occupat, nam occupo, accusatiuum efflaga-
ret, cum sit actiuium uerbum, occubo aut absolutum est, &
primæ coniugationis, quod tertiæ fieret, si lusciperet litte-
rā m, vt occumbere) nō metus, sup. sit nobis, nec poeniteat. i.
parum videatur, aut doleat, te certasse. i. prouocasse non pp
eum priorem. i. prius quam aliquid meremur, officio. s. pieta-
tis, aut beneficentia, hoc est beneficio, sed humanitatē, & be-
neficiētiā, exhibere profligatis, cum in reliquis beneficium
dicatur, pōt in regibus officium vocari, cū illis id propriū
sit munus. Et si Dido fortasse dicat, si ita est vt p̄dicatis, rex
vester perierit, quis ergo beneficiū rependat, aut uim repel-
lat? dicit Ilioneus? Sunt &, i. etiam. Siculis regionibus, vrbes
. i. etiā Siculæ regiones habent urbes, nobis fautrices, & arma
sunt sup. etiam Siculis regionibus, & Acestes clausus, a Troia
no sanguine, vt, Sicut per urbes, & arma, ostenditur posse au-
xiliari, ita per necessitudinē sanguinis. doceatur velle debe-
re, liceat igit subducere. i. sursum ducere, & in litus siccū tra-
here, classem, quassatam ventis, & aptare trabes. s. classi ido-

neas, Syluis. s. desertis, & à nemine adhuc occupatis, si quidē
id Ilioneus iā perceperit ut potuit: & liceat stringere remos
. i. stringēdo ramalia, aut minores arbores facere remos, strin-
gere aut est defrondere, & corticem detrahēre, vt si datur tē-
dere Italiam pro in Italiam, & rege recepto, & socijs sup. re-
ceptis, nos petamus læti, quia socijs, & rege recepto, & classe
initaurata (Semper aut ad bonum omen læti petebant Italiā,
vt, vix ē conspectu Siculæ telluris in altum Vela dabant læ-
ti. Et in 3. Italiam læto socij clamore salutant. Et in 6. Anchi-
ses ad Aeneam, Quo magis Italia mecum latere reperta) Ita-
liam, & pro. i. Latium. i. potissimum eam partē, vbi Latium est,
. i. regio in qua Saturnus latuit. Sin. i. sed si salus est, absūpta
. i. ablato eo, a quo salus nostra dependet, & pontus Libyæ. i.
mare Lybicum, habet te o optime pater Teucrum pro Teu-
crorum. hoc est te, o Aenea, qui ob pietatem, & paternam af-
fectionē in tuos, pater potius quam rex, merebaris dici, (vn-
de alludit poeta ad statum Romanum, qui sua tēpestāte erat,
nam gaudebant dici principes, i. primi patrum, aut patres
patriæ non reges, non domini, qui primi erant in republica,
vt consules, ac Imperatores summi. per apostrophē autē. i.
conuersionem sermonis, absente capiat commiserationē, vt
Don. edocuit) nec spes Iuli, i. de Iulo, restat. i. reliqua aut su-
perstes est, hoc est si etiam Iulus extinctus est, cui regnū de-
beatur (vnde est, Et spem surgētis Iuli. Quē regnō Hesperio
fraudo) At, i. certe petamus saltem (si non aliud datur.
tractumq. est a se deditibus, qui cū aliud petere non aude-
rent, salutem petunt, sed per syncopam, corruptū vocabulum
in aduerbium migravit) Ireta. i. maria Sicaniæ. i. Sicilia, & A-
cestem regem Sicilia, qui & nobis rex futurus est. Ilioneus,
supple orabat (nam, ut ipse fremuisse dicat, non placet, eo q
præmissum est, placido sic pectore cepit) Ilioneus igit orā-
bat, & dixit talibus supple uerbis & cuncti Dardanide, i. Tro-
iani a Dardano oriūdi eius, & eius imitatores, hoc est fortes,
& magnanimi, ferebant simul ore, indignati. s. talem vim in-
ferri, cum nihil mali prætenderent, nihilq. intulerint. Sanē
Ilioneus hic, quadrissyllabum est, desinens in eus diptongō.

Non metus officio] In Mediceo lib. & aliquot alijs, Nec me-
tus & ne metus legunt, sed omnino, Non, acceptius [Æthe-
ria nec adhuc] In bona codicum antiquorum parte, Neque
adhuc, legitur. quod nescio quid mollius, suauiusq. sonat

SERV.

T Vm breuiter Dido, [At-
qui non breuiter loqui-
tur, sed breue & longum, par-
uum & magnum, perfectum
nihil habent, sed per compara-
tionem intelliguntur, vt supra
de prouincia: Est locus orbis,
vt diximus, comparatione.
Item hoc loco breuiter. i. mi-
nus quam Ilioneus. Et notan-
dum regum esse breuiloquiū,
vt multis in Virgilij locis pro-
batur: & foeminarū verecun-
diam. Vnde vtrunque dedit
Didoni. [Vultum demissa] No-
ta figura est, vt oculos suffusa
nitentes. [Soluite corde me-
tum Teucris:] Sicut supra Iouis
oratio, partim obiecta pur-
gat, partim petita promittit.
Sciendum sanē quia cum pe-
tuntur, vel promittuntur ali-
qua, a validissimis inchoadum
est, vt hoc loco. Et est genus
argumenti a necessario. [secludite curas] Iteratio est ad aug-
mentum beneuolentiæ, Secludite vero, pro excludite, quod
fit aut propter hiatum, aut propter suauitatem, vt, Silice in
nuda connixa reliquit, pro enixa [Rex dura] Ac si diceret, est
quiddam, & duo formidat, vicinos barbaros, & fratris aduen-
tum, quæ pp nouitatē personarum gñaliter dicēs reliquis:
[Et regni nouitas] Quæ semper hēt timorē. [Moliri] Bene nō
facere, sed moliri, vt terroris sit, nō crudelitatis. [Qui genus
Æneadum] Satis propere dixit Æneadas, q̄ ab Ilioneo au-
diērit, Rex erat Aeneas nobis. Nec hac in opere inemendato
miranda sunt. (Quis Troiæ nesciat urbē) Aut Iliū dicit, q̄ in
Troia, aut Troiæ urbē, vt urbē Pataui, urbē Buthroti. [Incen-

*Tam breuiter Dido, vultum demissa profatur:
Did. Soluite corde metum Teucris: secludite curas.
Res dura; & regni nouitas me talia cogunt
Moliri, & late fines custode tueri.
Quis genus Æneadum, quis Troia nesciat urbem?
Virtuteq. viroq; aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Pæni,
Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab vrbe:
Seu uos Hesperiam magnam, Saturniaq. arua;
Sive Erycis fines, regemq. optatis Acesten,
Auxilio tutos dimittam, opibusq. iunabo.
Vultis & his mecum pariter considerare regnis,
Urbem quam statuo, vestra est: subducite naues,
Tros, Tyrūq. mihi nullo discrimine agetur.
Atque vtinam rex ipse noto compulsus eodem
Afforet Æneas: equidem per littora cer os
Dimittam, & Lybie lustrare extrema iubebo,
Si quibus eiectus syluis, aut vrbebus errat.*

dia belli?]. i. vim. Semper n. di-
luuio & incendio comparatur
bellum, vt, In segetem veluti
cū flamma furentibus austris
Incidit, aut rapidus montano
flumine Torrens. [Non obtusa
adeo] Non adeo, aut non mul-
tum, vt in Terētio: Adoleſcen-
tem adeo nobile, aut nō adeo
. i. non in tm vt tu dicis. Obrui-
ta vero non stulta, sed crude-
lia; [Nec tam auersus equos
Tyria sol iungit ab vrbe] Tabu-
la quidē hoc habet, Atreum &
Thyestē germanos cum dissen-
sione sibi nocere non possent
in simularā gratiā rediisse, qua
occasione Thyestes cum fra-
tris vxore cōcubuit. Atreus ve-
ro ei filium epulandum appo-
suit, quæ sol abominatus, ne
pollueretur, aufugit. Sed veritas
hac est, Atreū apud Myce-
nas primum solis eclipsim in-
uenisse, cui inuidens frater, ex vrbe discessit tempore quo
eius probata sunt dicta (Seu uos Hesperiam magnam,] Me-
gala enim ἐλλάς appellata est, quia a Tarento vique ad Cu-
mas omnes ciuitates Græci condiderunt. [Sive Erycis fines.]
Eryx Veneris & Butē filius fuit, qui occisus ab Hercule, men-
ti ex sepultura sua nomen imposuit. In quo matri fecerat
templum quod Aeneæ ascribit poeta, dicēs, Tū vicina astris
Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri. In hoc aut monte
dicitur ēt Anchises sepultus, licet secundū Catonem ad Ita-
liam venerit. [Urbē quam statuo Vestra est] Multi antipto-
sin volunt, vt sit pro vrbs, sed sic intelligamus, Quā nihilomi-
nus sequitur, & antiptosis sit per casus mutationē. Debit n.
dicere,

VAR.
LECT

dicere, vrbe q̄ statuitur. Melius ergo est Vultis bis intelligere
vt sit, vultis reginis cōsistere? vultis Vrbē quam statui? uestra
est, vt est, Eruct ille Agros Agamemnoniasq; Mycenās, Ipsū
que Aeacidem subaudis ille. Alter. n. Pyrrhum vicit, alter My-
cenās. Item, Non ignara mali miseris succurrere disco. [Age-
tur] Regetur [Noto compulsus eodem] Aut quouis vento, aut
re vera Noto, qui de Syrtibus Carthaginem ducit. Supra. n.
Ilioneus: In vada ceca tulit, penitusq; p̄cacibus austris. [Eo-
dem] O, naturaliter longa est, sed si corripitur, metri est, vt,
Steteruntq; comæ. [Afforet] Adueniat tēporis est futuri [equi-
dem] In omni Virgilio, ego quidem significat, sed in alijs, &
pro quidem tantum ponitur, vt Tullius: Ego quidem cæteras
tempestates, Item Persius, Nō equidem hoc dubites amborū
frēdere certo Consentire vias. [Certos] Aut veloces, aut fide-
les. Vtrunq; n. hoc loco significat. Aliquādo & firmos vt Sal.
Apud latera certos locauerat. Aliquādo, & deliberati iudicij,
vt, Certus iter & Libyæ κατὰ κρησικῆς, Nam Dido Libyæ re-
gna nō retinet. [Eiectus] Naufragus, vt, Eiectū littore egentē.

ASCENSIVS.

TVM &c.] Hic habetur placida responsio Didonis, de qua
Donat. sic [Breuiter] Potest intelligi propter personam locu-
turę mulieris, & sermonem facturę ad viros incognitos.
[Vultum demissa] Non solum propter verecundiam mulie-
brem: verum etiam propter obiecta, & eo magis erubescere,
quod nec barbara fuit. Artificiose autem non negat, quæ ma-
nifesta sunt, sed purgat. [Soluite] Paucis securos reddit, vt cæ-
tera libentius audiant [Regni nouitate] Errant qui rem du-
ram, & nouitatem regni, vnum putant. Nam rem duram, inte-
ritum mariti, & metum fratris intelligit, ne regnū adhuc in-
firmum inuaderet, sed nec expressit, nec narrando apud Teu-
cros latebat, vulnus antiquum refricaret, & scelus, domus de-
regeret. Consuluit etiam poeta, negotio suo, ne quod per Ve-
nerem narrauerat, iterum ponat. [Cogunt] Exprimunt, quæ fe-
cisset esse à sua natura aliena, vt custodia littorum, non ad in-
ferendam iniuriam, quod conqueritur Ilioneus, sed ad propul-
sandam posita videatur [Quis genus] Ostendit beneuolentiā,
vt credatur vera dixisse, vt turbatos, congruē honorificentia
ratione componeret. Nouimus, inquit, virtutes vestras, & ad-
uersam Troiæ fortunam, quæ cum dicit humanitatis, spem
præbet. Facile. n. ijs succurritur, quorum aduersa nota sint.
[Non obtusa adeo] non sunt corda nostra ab humanitate alie-
na, nec sic viuimus, vt solis æq̄tas à nobis auertat cursus suos
propter facinus quod videat [Seu vos] Hic prosequitur sum-
mam beneficiorum suorum, & propositis respondet, vt quo-
cunq; ire voluerint, auxilio prosequatur. [Vultis] Ecce plena
beneuolentia, vt in societate regni, eos vocet, qui omnia de-
sperarint. [Vestra est.] Auget studium beneuolentiæ offerens
plenam facultatem, possidēda vrbis. Lege autem, ne sit error,
Quam statuo urbem, vestra est. [Tros, Tyriusq;] Mirē tēpera-
uit dicens, Troianos cū incolis, vno futuros affectū, vt hono-
rificet iuxta hospites, nō illos post poneret, neve rursus dei-
ciens, suos qui ex Tyro illam securi erant, inter populos ini-
micitias excitaret. [Atque vtinam] Quia viderat Troianos an-
xios de rege, optat aduentū, & offert inquisitionis auxiliū, &
vt sociaret, oblatus beneficij grām addit, [Libyæ illustrare extre-
ma iubebo] Et in hoc loco ostendit Virg. non solum Cartha-
ginem, sed multas alias ciuitates esse sub Didone. Ordo est. Tū-
cū deinde, postquam perorauerat Ilioneus Dido, demissa vul-
tum. i. habens vultum demissum, i. deorsum missum, in signū
pudicitia matronalis, profatur, breuiter. i. sine cunctatione,
vt, quæ decreuerat, omnino eis succurrere, nec obstat, quod
plurcula sunt verba, quia non adeo breuiter dicitur prolata,
q̄a paucis, sed q̄a incunctatē, & sine mora & si ideo breuiter
dicat q̄a breuib. adhuc nihil mentiret poeta, quia [vt Mar. di-
cit] Non sunt longi, quibus nihil est quod demere possis, O
Teucri, soluite. i. dissoluite, & amouete, corde sup. vestro, me-
tum secludite. i. seorsum claudite, quasi ad alia negotia vtilēs
aut excludite, & secludite à corde vestro, curas. i. sollicitudi-
nes de saluandis nauibus Res duras. i. fratris odium, & aua-
ritia, aut metus quem de eo habeo, sed non expressit, quia de-
deciuit eos id scire, aut illam dicere, & prius per Venerem de-
claratū est Aeneæ & nouitas regni, quæ in terra aliena sim-
mopere suspecta est: maxime cum dolose solū emptum ab
Iarba, qui se ēt littus dedisse, dicit in quarto sic: Femina quę
nostris errans in finib. urbem Exiguā precio posuit cuiuslibet
aradum, Cuiq; loci leges dedimus, cōnubia nostra Re-pulit.
Quia ergo etiam, si Aeneas non venisset, decreuerat cōnubiū

Iarba repellere, q̄a dicit de Aenea, Solus hic influxit sensus,
animumq; labantem Impulit. Et historia habet ipsam, ne Iar-
bē nuberet se in ignem deiecisse, bene timuit regno suo adhuc
nouo, ideoque omnes aduentantes suspectos habuit, res ergo
dura propter fratrem, & nouitas regni propter Iarbā, & cæ-
teros principes vicinos, quibus inuidia sit nouum regnum,
cogunt me moliri. i. cum mole quasi inuitam facere, Italia. i.
qualia conquesti estis, vobis fieri, & tueri. i. protegere, & con-
seruare fines, i. limites regni mei, late. i. per latum, & ampliter,
custode. s. plurimo, plus autem est, quam si diceret custodibus.
Quis nesciat genus Aeneadum, pro Aeneadarum. q. d. nemo,
approbans quod Aeneas dixerat. Sum pius Aeneas, fama su-
per æthera notus. Sanē cum de Aenea incerta esset, laudē re-
tulit ad Aeneadas. [Corripitur autem secunda in nomine Ae-
neades, quæ in Aeneas producit, & quis nesciat urbem,
Troie. s. prouincię. hoc est Ilium, aut, urbem Troie. i. Troiam,
sicut urbem Patavii, pro eo quod est Patavium, dixit, q. d. etiā
nemo, aut quis nesciat virtutes, & viros. s. Troiæ. hoc est virtu-
tes virorum, aut viros studiosos, & virtute p̄ditos, aut incen-
dia. i. conflagrationem tanti belli; q. d. nemo, & si qui sint ta-
les, non tñ nos, quia nos Peni non gestamus pectora adeo ob-
tusa. i. hebetia, & ignaua. vt. s. quę omnib. manifestissima sunt,
ignoremus, nec sol iungit equos suos tam auersus, i. per indi-
gnationem in aliam partem versus, ab vrbe Tyria. i. Carthagi-
ne, vt. s. tam frigidus pectore sumus, vt hæc non percipimus. &
ita potius eam in sententiam Landini dicentis, Placet fabula
Atrei, quam. s. Seruius narrat, vt sit, Sol non auertit se ab vrbe
nostra, p. p. scelus, & immanitatem nostram, sicut Auersus, dī
a Mycenis, Sed phyci, ostendunt regiones frigidiores, effica-
ciores homines producere consueuisse. hæc ille. vnde & Ser-
uius alibi dicit. In regionibus, calidis, homines astutiores, sed
timidiores, q̄a pericula noscunt nasci, vt in Africa, vbi vafri,
& versi pelles sunt, meo aut iudicio, quia forte fabulam Atrei
ignorasse Didonem, vero similis est quam ad eam respexisse,
dicerem ex diuerbio id eam protulisse, nam quia sol, vbi vici-
nus est beneuola sua irradiatione, sanguinem circa p̄cordia
calefacit, qui ingenij bonum, secundum Empedoclem, facit,
vnde dictum est in Georg. Frigidus obstiterit circum p̄cor-
dia sanguis, Ideo ex diuerbio dicebat solem, longe ab illius pa-
tria, auersum, qui obtuso esset ingenio, quasi frigidus obstite-
rit ei quoq; sanguis. Idem ergo bis dicit, Non obtusa adeo ge-
stamus pectora Peni, Et nec tam auersus. Legendum est autē
auersus non aduersus, sicut, Diua solo fixos oculos auersa te-
nebat. vnde & Statius. Quid nota recōdis? Scimus, ait, nec sic
auersum fama Mycenis Vertit iter [Seu, i. siue vos optatis. He-
speriam magnam. i. Italiā.] Italia. n. Hesperia magna dicta est,
ad differentiam Hispaniæ, & secundum Seru. Μεγάλη ἑλλάς,
id est magna Græcia, & arua Saturnia. i. in quib. Saturnus la-
tuit, hoc est Latium, siue fines Erycis. i. Siciliam, vbi Eryx fra-
ter Aeneæ, & Veneris filius, in Eryce monte sepultus est, qui
mons non longe à Drepano est. De genere Erycis dicit sic
Land. Neptunus Amycū genuit ex muliebre nympha. Hic à
Polluce, arte pugili superatus, cecusq; est relicto filio, qui Bu-
tes vocatus est, Fuit autem rex Bebriacę, quæ post Bithyniam
est. Butes autem post mortē patris, ab Argonautis, domo pul-
sus, Drepanum, in Siciliam venit, vbi à Licaste nobili meretri-
ce, quia formosus corpore esset adamat, ex ea Erycem ge-
nuit, verum cum Licaste, propter pulchritudinem Venus ap-
pellaretur, Veneris filium, Erycē dixerunt. Hic & diuitijs ma-
tris, & viribus patris, insolentior factus, ab Hercule ex Hispa-
nia reuertēte, occisus, & in monte propinquo, qui ab eo Eryx
dicitur, sepultus est. Diomedes autem sic ait, Butem, regem
Siciliæ fuisse, & ex Venere Erycē sustulisse, qui ob genus ma-
ternum in maxima gloria habitus est, Urbemque in alio loco
a se denominatam condidit, atq; in arce templum matri po-
suit. Cuius famam, nō, vt alia pleraq; vetustas minuit, sed in
dies creuit. Vnde & Aeneas in Italiam veniens vehementer
honorauit: idem fecerunt Carthaginenses, magna parte insule
potiti, multo autem magis Romani. Nā xvij. ex fidelissimis vr-
bibus huic templum auro p̄dere iusserunt, milites qui illud
custodirent posuerūt. [Siue ergo optatis fines Erycis, & regē
Acesten ego dimittam vos tutos auxilio, s. nostro. & iuuabo
opibus, id est facultatibus meis, & si vultis confidere, aut cōfi-
tere, pariter, i. pariformiter mecum, id est quo iure ego consti-
ti, his regnis. s. meis, & urbem quam statuo, ea supp. est vestra,
subducite. i. sursum in terram trahite naues (nam licet aqua
altior sit terra, præcipue in medio, cum sit sphericę figurę,
tamen

tamen ad litus inferior est] Tros. i. Troianus, & Tyrius, age. i. regetur, mihi. i. a me nullo discrimine. i. nulla differentia, quia ea dem benevolentia utriusque praefuero. dicit autem agitur, quia dux, unde dictum est, dux femina facti. Atque utinam ipse Aeneas rex. s. vester afforet. i. adesset nobis compulsus eodem Noto. i. vento illo nymbo, quo vos compulsi, equidem, i. ego quidem, hoc est ego certe dimittam certos, id est si deles, qui si deliter munus expleant, aut veloces, qui id certe. i. incunctate faciant, ut certi. i. deliberati, per littora. i. qui quant eum per littora, & iubebo lustrare, i. circumueundo indagare extrema libya, si ipse eiectus s. mari errat, quibus. i. aliquibus siluis, aut urbibus. Ex hoc infert Donat. Virgilium sentire non solum Carthaginem, sed et alias multas ciuitates esse sub Didone, veruntamen ex ijs quae per Venerem narrata sunt verosimilius est eam sola tunc tenuisse. nam dictum est, Deuenere locos, ubi nunc ingetia carnes Meua surgentemque nouae Carthaginis arcem. Nam si prima arx, adhuc surgebat, non videtur aliam condidisse, nec cum illuc, non ita dudum aduenerit, potuisse alias occupasse, aut comercio quouis obtinuisse, quasi si obtinuerit, non diceret, Res, dura, & regni nouitas, me talia cogunt Moliri, Nec Iarbas diceret in 4. Cui litus arandum dedimus, si & vrbes dedisset, cum beneficiu illi exprobraret, Dicemus ergo eam potuisse dimittere certos. i.

itineris peritos, & fidos per vrbes alienas ipsi disquisituros. Soluitur corde metum Teucris, secludite curas. In antiquo plerisque lib. Metus. legitur numero multitudinis. Et in longe pluribus Seducit curas, tamen secludite, agnoscit Seru. [Virosque & tanti] Antiqui plerique lib. Aut tanti legunt. [Vultis & his mecum pariter considerare regnis?] Romano lib. non, Regnis, sed, Terris, legit, nempe quod nonnulli pertinacius defendunt. ad asperitatem euitandam, quae est in concursu, re, syllabae geminatae.

Cum ex Virgilio ad alios transire auctores statuissem, protinus haec ex Aeneidos primo carmina non silentio pretereunda sunt mihi suppetebant, Non obtusa adeo gestamus pectora Peni, Nec tam auersus equos Tyria Sol iungit ab vrbe, quae commentatores ad Atrei & Tyestae fabulam referunt. Nos vero sic interpretamur hunc esse sensum, & ordinem dicimus, si quae sunt, qui nesciunt genus Aeneadam virtutesque virosque, aut incendia tanti belli, nos tamen Peni non ignoramus. Quia non gestamus pectora adeo. i. valde obtusa, hebetia, & ignaua, ut, si quae omnibus parent, ignoremus, nec Sol tam auersus, id est longe remotus ab vrbe Tyria suos iungit equos, i. non sumus in loco remotissimo quo Sol non accederet, ut facta Troianorum ignoremus. quod iam scimus. quia Sol nostras penetrat regiones habitabiles, quo Troianorum fama peruenit.

Serv.

A Nimum arrecti. [Nota figura est. [Iandudum] Et cito significat, ut iandudum sumite Poenas, & olim, ut hoc loco, [Surgit.] Oris. Et est translatio corporis ad animum ut alibi, Stat conferre manum Aeneae, quem vidimus ipsi submersum.] Quod ante doloris fuerat: ut, Ipsi ante oculos, nunc consolationis est, cum cernit omnes incolumes. [Dictis respondet cetera matris] Modo consentiant, quia dixerat supra, Namque tibi reduces socios. Alibi, respondent, recipit, ut, Respondet Gnosia tellus. [Scindit se nubes tantum dicimus, non nubs, licet dicamus trabes, stirps stirpes, prex preces, plebs plebes. Sed hoc de his tantum quae legimus sunt ponenda. Non enim artis sunt, sed usurpationis, quia metri causa utuntur poetae, ut vel minuant, vel augeant nominatiuum. Inde est & suppellex suppellectilis. [Restitit Aeneas] Abscedente. s. nube. [Claraque in luce refulsit.] Laus est nimis pulchritudinis, cui nec lucis claritas derogauit. [Os, humerosque Deo similis:] Similes humeros habens Deo. Et est graeca figura, ut diximus supra [Ipsa] Aut quod sequitur. Nato genitrix aut certe ipsa, id est pulchritudinis dea. [Decoram] Caesariem] Accedendo dicta Caesaries. Ergo tantum virorum est. Quod autem dicit decoram, vult etiam in Aenea naturalem fuisse pulchritudinem, ne si totum tribuat Veneri, nihil Aeneae sit reliquum, vel contra nihil relinquatur matris fauori, quod sequens melius indicat comparatio, ut Horatius. Fortes creatur fortibus, Magna arte nec eruditioni aliquid, nec talibus derogat. [Iuuentae] Iuuentus est multitudo Iuuentum, Iuuentas dea ipsa, sicut Libertas, Iuuenta vero aetas. sed haec a poetis confunduntur plerumque. [Purpureum,] Pulcrum, ut, Horatius, Purpureis ales oloribus, [Letos honores] Non terribiles, ut esse in viris fortibus solent. [Manus.] Vel artificis, vel ars ipsa. [Ebori decus,] Ebur a barro dictum. i. elephanto, ut Horatius. Quid tibi vis mulier nigris dignissima barbis? Sane naturam huius nominis nec deriuatio nec obliqui casus reseruant. Et eboris enim, & eburneus facit, non eburis, sicut murmur murmuris. [Pariuse lapis] Candidissimus est Lidius nomine, qui apud Iparum nascitur.

Asc.

His &c.] Docet quae reliqua consecuta sunt, & quomodo Aeneas apparuit. De qua re Donatus sic [His animum] Cum iam oia tuta esse explorasset, statuunt se offerre, ne illa inquirendi negotium assumat [Nate, Dea,] Qui inferior, non proprio nomine appellat, sed honorifico. Et quamuis prior loquat nihil iubet, aut consulit Sic n. Aeneae prudentia inferior fuisset & ille arrogans, sed interrogat tanquam prudentiorem. [Oia tuta vides,] Ne prolixitate moram afferret, perquam breuiter

Poe. His animum arrecti ditis, & fortis Achates, Et pater Aeneas, iandudum erumpere nubem Ardebant, prior Aeneam compellat Achates, Ach. Nate Dea, quae nunc animo sententia surgit, Omnia tuta vides, classem, sociosque receptos. Unus abest medio in fluctu quem vidimus ipsi Submersum. dictis respondent cetera matris. Poe. Vix ea fatus erat, cum circum fusa repente Scindit se nubes, & in ethera purgat apertum. Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit, Os, humerosque Deo similis; namque ipsa decoram Caesariem nato genitrix, lumenque iuuentae Purpureum, & letos oculis afflarat honores, Quale manus addunt ebori decus, aut vbi flauo Argentum, Pariuse lapis circundatur auro.

omnia transit. [Scindit se nubes] Non ipsi, ex nube progressi sunt, sed nubes discessit, ut ostendatur rerum naturam com modis Aeneae inferuire. Ergo, tandiu fuit reclusus, quamdiu opus fuit. Deinde discessit, nubes. [Claraque.] Dicit Aeneam splendore suo, lucem diei fecisse meliorem. Constitit, ut dictum est, sed pulchrior, quam fuit. Nam hoc curauit mater propter Iunonia auspicia. Comparat auro & argento, quae cum per se splendeant, arte tamen meliora fiunt. Comparat deo, quia nepos Iouis est, & Veneris filius, & Caesaris perinde affinis, quem omni occasione, poeta laudat. Virorum autem forma, & splendor corporis, iunguntur fortitudini. Pulchritudo enim sola, plurimorum obfuit famae [Namque ipsa decoram Caesariem] Ad pulchritudinem pertinet Humeros, ad fortitudinem. Ordo autem est, Ipsi. s. & id est simul fortis Achates, & pater Aeneas, (quod res cur priuatum regi preposuerit. Sed scies moris esse summis poetis virum, quem egregium significare volunt, post regem ponere, ut Reliquias Danaum atque immitis Achilli. Item paulo ante, Socijs & rege recepto. Hic quoque & illud dici potest, quod quamuis in rebus pijs, & religiosis honorificisque, Aeneas primus fuerit habitus. vade in sexto. Opera inter talia primus, tamen in alijs, quae dignitati eius non consulunt, sed necessitatis, aut affectionis duotaxat humanae sunt, ceteri praecedebant. Erat ergo hoc loco impatientior morae, & ardentior Achates, quam Aeneas, quo circa potuit eum priorem ponere poeta, sed non semper seruatur ordo dignitatis in nominandis personis. Pater autem hic manifeste, eundem esse quem prius fidum, & fortem dixit (arrecti animum. i. habentes animum arrectum, his dictis, scilicet Didonis ardebant, ardentem cupiebant, iandudum. i. iam, & paulo ante ab eo. s. momento quo primum audiebant, soluite corde metu Teucris, &c. erumpere nubem. i. rupendo nubem emergere ex ea Achates quia ardentior, compellat. i. alloquitur prior, s. quam Aeneas loqueretur compellat autem his verbis. O nate Dei, quod quid adhuc haesitas, cum natus sis dea, &c. ea quae tibi quousvis mulierum animos conciliare potest. Est ergo poeta diligentissimus, non segniter legendus, nam multa quae ab ignavis censentur, praeter rationem quasi ex litto poete dicta, maxime sunt apud peritos significatiue, ut hic quasi dicere velit, Achates meminisse debes, quia natus es ex dea, quae mulierum animos, cum benigne influit conciliare potest. cum igitur iandudum benignam videas Didonem, cum matrem veridicam perspicias, ad quod subdit, Oia tuta vides, quae nunc animo sententia surgit? quod si non alia quam mihi, certe disrupta nube, erumpendum nobis est. Ceterum, quae maiorem,

maiores nouit in Aenea, quam in se prudentia, noluit fidus comes, & idem vir, haud tardo ingenio, sententiam suam ingerere, sed modeste tamen significare, illius sententiam efflagitando, Sicut Mopsus, puer ille in Bucolicis, dicens:

*Tu maior tibi me est equum parere Menalca:
Sive sub incertas Zephyris mutantibus umbras.
Sine antro potius succedimus.*

Sed ad ordinem redeamus) quæ sententia surgit. i. oritur, nunc animo. i. quid nobis nunc faciendum censes? tu vides omnia tuta, vides classem sup. receptam, & socios receptos. f. ex periculo in locum tutum, vnde natum est receptui canere. (Significat ergo recipere multa, nunc se iterum in tutum reducere, nunc, cū cetera demus, aliquid peculiariter excipere, hoc est, quod dicunt referuare, vt excepta coniuge, quam mihi recepi, omnia amicis cōcaui. Nunc polliceri, vt sicut nūc dicere recepi. i. pollicitus sum, quasi cū alibi dicere potuissem, in hunc locū seruauerim. Nūc & id quidē principatū significat iterum capere, vt recepi debitum, & accepi domum, sed quia re, particula sæpe vacat, ideo recipio, pro capio nōnūquā ponitur, vt recepi literas tuas, vbi semel tū acceperim, libentius dixerō accepi, sed & mihi receptui canendū est, ne in immensum progrediar) vnus f. Orontes, & eius, gubernator Leucaspis, cum cæteris Lycijs (sed vnus hic dī deesse & subterfusus ante ipsorum oculos, ad eorundem consultationem imminuendo rē, cum vnus, videlicet princeps, pro multis cōputeretur, sicut contra ad augendū dolorem, dictum est a Venere, Nauibus, infandum, amissis) abest, i. desideratur, quem nos ipsi vidimus submersum in medio fluctu, hoc nunc ad consolationem quoq; pertinet. q. d. is tantum submersus est, quem submersum, certo sciimus, cum id viderimus, cætera respondent dictis matris, quam nunc matrem fuisse probata

fide eius incunctanter censeret, dixerat autem Venus:

*Namque tibi reduces socios, classemque relaram.
Nuncio, & in tutum versis Aquilonibus actam.*

Achates, vix fatus erat ea, cum nubes circumfusa scindit. i. diuidit se repente. i. subito, & purgat se. i. euanescit in æthera apertū. i. aerem clarū ita, vt nihil nebulae restaret, sed Aeneas restitit. f. absumpta nube, & refulsit. i. resplenduit in clara luce, simili deo, os. i. secundum vultum, quod ad decorem pertinet, & humeros, quod ad fortitudinem, & robur. est autem nota figura, similis os. i. habens os simile. &c. Namq; genitrix ipsa, aut quæ magna est. aut quæ potest id præcipue potest, vt sit excellentia, aut ipsa. i. vt dicunt in propria persona, & per se, ita vt alteri id muneris non cōmiserit, ipsa ergo genitrix, f. Venus afflarat natū. i. filio suo Aeneæ: Casariem. i. comam, aut ventis expositam, aut qualem tonfores incidendo facere solent, & afflarat lumen purpureum. i. floridum, & subridēs, vt flores ridere dñr. iuuentæ. i. qualis in iuuenta esse solet, & honores. i. ornatus lætos. i. lætificantes, eū qui inspexerit, aut qui ex lætitiaprouenire solet. vnde Statius in Achil. O quantum gaudia formæ Adijciunt. dicimus autem honestum, pro pulchro, & pulchrum, pro honesto vt, At pulchrum est digito monstrari. & honorem, pro pulchritudine, & econuerso. vnde Terent. Honesta facie dicit puellā, pro formosa, ac pulchra, afflarat in quā tale decus, quale decus addunt manus. f. artificis: ebori, aut sup. argento, & lapidi pario. i. marmorī cā didissimo, vbi. i. quando, sup. aut ebur, aut argentum, aut lapis Parius. i. in paro insula natus, circumdatur auro flauo. idest inauratur, aut obducitur auro, quod flauum est, ac fuluum.

V A R I A L E C T I O.

[IANDVDYM erumpere nubem] In libris antiquis Abram-pere, legitur.

TVM sic] Quid est sic? Et sui gratia præpotens, & matris auxilio. [Coram, quem queritis adsum] Hoc loco distinguendum. Nam si vnum esset, adest diceret, non adsum. [O sola] Propter Polymnestoris factū, qui se violata defecit in Græcos, vt ostendit in tercio [Miserata] Et miseror & misereor vnum significant, sed miseror accusatiuum regit, vt hoc loco. Item: Nec miseratus amantem est. Misereor genitiuum, vnde est Misereor animi non digna ferentis. [Quæ nos, reliquias Danaum,] Si Troianos, significat, simpliciter intelligit, si ad se refert, quod Achillem euasit fauore Neptuni [Terræque, mariq;] Terræ pp Crentensem pestilentiam. Maris propter Orontis interitum, [Omniū egenos] Eget honestius genitiuo iūgitur quam ablatiuo, cui iungit Cic. vt, Eget ille senatu. Item cōtra Virg. Quorū indiget vsus [Vrbe, domo socias,] Hoc est publico & priuato digno hospicio. [Nō opis est nostræ, Dido,] Opes. i. possibilitatis. Et secundū Attium Philologum. Opes numero in plurali, diuicias significant, vt, Troianas vt opes. Numero singulari, auxilium. Terent. Iuno Lucina fer opē, serua me obsecro, Ab ytroq; possibilitatē. [Nec quidquid vbiq; est] Meminit historię, multi. n. post excidiū Troiæ, orbis diuersa tenuerūt, vt Helenus Epirū. Antenor Venetiā, alij Sardinia secū dū Sallustiu, alij vicina Syrtibus loca secundum Lucanū, vt,

Portusque quietos

Ostendit Libya Phrygioplace magistro.

[Si qua pios respectant numina,] Si quidem, vt Horat.

Si tamen impia non tangenda rates transsiliunt vada.

Nec. n. congruit optare dubitantem. Aut certe ad se retulit, q. cum pius esset tot laborabat incommodis. [Si quid vsq; iustitia est,] Si valet apud hoīes iustitia. Et mens sibi cōscia recti, Secundū Stoicos qui dicunt ipsā virtutē esse pro præmio, & si nulla sint præmia. [Quæ tā læta tulerunt Secula?] Alibi, Naui melioribus annis. Felicitas n. temporū ex nascentiū meri-

Tunc sic reginam alloquitur, cunctisq; repente

Improvisus, ait: Coram, quem queritis, adsum

Troius Aeneas, Libycis ereptus ab vndis.

O sola infandos Troiæ miserata labores,

Quæ nos, reliquias Danaum, terræq; marisq;

Omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,

Vrbe, domo socias: grates persolvere dignas

Non opis est nostræ, Dido, nec quidquid vbiq; est

Gentis Dardaniæ magnum quæ sparsa per orbem.

Dij tibi, si qua pios respectant numina, si quid

Vsq; iam iustitiæ est, & mens sibi conscia recti,

Præmia digna ferant, quæ te tam læta tulerunt

Secula? qui tanti talem genuere parentes?

In freta dum fluij current, dum sydera pascet,

Lustrabunt conuexa, polus dum sydera pascet,

Semper honos, nomenq; tuum, laudesq; manebunt:

Quæ me cunq; vocant terræ. Sit fatus, amicum

Ilionea petit dextra, læuq; Serestum;

Post alios, fortemq; Gyan, fortemq; Cloanthum.

ris comprobatur.] Qui tanti talem genuere parentes? Secundum artem rhetoricam parentes quos ignorat, laudat ex liberis. Simul sciendum omnia hoc loco laudis præcepta seruata. Nam & a parentibus laudat, vt, Qui tanti talem genuere parentes? Et ab ipsa, vt vrbe, domo socias. Et a futuro, vt, Nomenq; tuum laudesq; manebunt [In freta] Abusue modo maria. Nam proprie fretū est mare naturaliter mobile, ab vndarum feruore nominatum. [Dum montibus vmbrae Lustrabunt conuexa] Alij hoc loco distinguunt, & dicūt, quā diu inclinata in montibus lare ra vmbre pro Solis flexu circumibūt, vt, Lustrat Auentini montem. Aut lustrabunt, inūbrabunt. Vnde lustra, & ferarū cubilia, & lupanaria per cōtrarium dicimus, quia parū illustrantur. Alij aut cōuexa sydera volunt. i. pendentia, vt, Et celi conuexa pauras. i. suspensa. Planetasq; intelligunt, quia non sunt fixi, sed in aere feruntur. Pasci aut aquis marinis sydera. i. ignes celestes, Phisici docent, secundum quos ait Lucanus.

Atque vnde plusquam quod disgregat aer.

[Quæ me cunque vocant terræ] i. vbiunque terram habitauero, Est autem Tmesis quacunque.

Atque vnde plusquam quod disgregat aer.

[Quæ me cunque vocant terræ] i. vbiunque terram habitauero, Est autem Tmesis quacunque.

TVM sic &c.] Hic habetur oratio artificiosa Aeneæ ad Didonem qua illius animū, quod Venus maxime optabat, sibi Aeneas fortius deuinxit, cū ea & honesta esset, & decenter prolata, & a viro cui Venus oēs charitatēs, ac gratias afflauerat. Primū aut significat se oīa audisse, ne repetēda sint, & ita vult reginā leuare ab onere sui inquirendi, deinde gratias agit Didoni, eamq; summopere laudat. Tum socijs dextrā præbet: de qua re disserit Donatus sic, [Tum sic reginā alloquitur.] Debit loq. prior, & vt se indicaret, & ageret gratias, & vt ostenderet se affuisse [Corā,] Vno versu omnib; rñdet, vt pperaret ad gratias agēdas, [O sola infandos] Sūma arte loquitur, & hētrationem loci, tpsis & personæ, loquebatur Carthagine, vrbe inimica, propter Iunonē, & in tēplo ipsius, apud eā q. summam

summam teneret imperij. & eo tpe, quo post naufragiū terras cupiebat. Ergo, nihil de Iunonis factione conquestus est. Gratiar agit nullū culpans. [Sola] Laudat factū, quod sit sine exēplo, & occulte miratur inuentā ibi requiē, vnde periculū fuisse timendū, causas aduentus quia Ilioneus dixerat, prae- terit. [Quae nos] i. reliquias Danaū, reliquias terrae, reliquias maris [Demū quia infiniti perierant, & vrbs ceciderat [Ter- rae,] Casib. exhaustas, dicit pp pestem Cretensem, quā multi perierant. [Maris] Quia naufragio Orontes perierat. [Urbe, domo] Currit per amplificationē extollens praestitū in ma- ius: vt nō solū in hospitū suscepti sint, sed et in societatis fe- dera vocati. [Casib. exhaustos] Ostendit inopiā non esse ori- ginalē quasi obiecta personae, sed fortunae violentia proue- nisse. Docet, quae sunt curāda in laudibus, nā imparē se in re- ciprocis beneficijs, vt debuit demonstrat. Inuenit tñ in hoc, occasione a laudis officio nō alienā, quā multitudinē quoq; Troianorū laudaret, qui per orbem sparsi, exigui in numero Carthagine erāt. [Dij tibi,] Qm̄ beneficijs tuis singularibus, & in aeternum praefendis, humana vox rñdere nō pōt, Dij, pro nobis, quae mereris exoluant. [Quae te tam laeta tulerunt Secula?] Quis dicat, cur tu sola talis, & non alij similes, his seculis nati sunt? vt supra. O sola infandos, & occulte innuit seculorum esse, vt aut boni, aut mali nascent, Querit igitur secula quib. Dido talis potuit nasci, quia per totū orbē iactati Troiani, solā beneuolā, & liberalē illā inuenerunt [Qui tāti] Quia nascendi rō per parentes prouenit. Horū est felicitas, si praecipuos suscipiant liberos. Queruntur secula, queruntur parentes. Dido sola, in toto orbe iustissima, memorat, vt qđ summum est, et totum suum sit, nec habeat parē. (Dij tibi,) Ne omnem reciprocam vicem referendae gratiae omittat, Deos rogat, vt quod ipse non potest, illi praestent, quod autē ipse potest, non tacebit. [In freta] Ostendit omnium rerum finem futurum, cum iulius honos non stabit. Simile illud.

Dum domus Aeneae, Capitoli immobile saxum.

Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

[Me] Subtiliter se nec cessaturū dixit, nec est pollicitus abitu- rū, ne Didonē laederet, vrbs societate offerentē, [Amicum] Quod probauit amici absentis causā defendēdo. Hae ille. Or- do autē est. Aeneas alloquitur tunc, post qđ. i. dissoluta nube re- stiterat: sic, i. in antedicto decore, os, humerosq; Deo similis, reginā. i. Didonē, & ipse im- pūsus cūctis. i. a nemine pūsus, ait repente. Ego Aeneas Troius. i. Troianus quē quæritis, ad- sū, corā i. in cōspectu vestro ereptus ab vñdis Lybicis. i. maris Libyci. O Dido, sola miserata. i. qđ sola miserata es infandos. i. tā magnos, vt enunciari nō possint, aut tā indigne illatos, vt enūciari indigni sint: labores. i. casus, & miseriae, Troie. i. Tro- ianorū, qđ socias vrbe. i. cōi, & domo. i. regia, & priuata, sed plus est sociare, qđ hospicio suscipere, nam eos, & ciuitate, & regni iure donat sociando. i. in societate regni eos accipiēdo, socias ergo vrbe & domo, i. socios facis in urbe. & domo, nos reliquias Danaū pro Danaorū. i. Grecorū. i. nos qui relictī su- mus a Danais, & Grecis, exhaustos. i. effectos, aut attenuatos,

i. omnis generis, casibus. i. ærumnis, & aduersitatib. terrae, & maris, & egenos oīum. i. rerum, o Dido inquā, quae hae facis, ego ingenue fateor. i. qđ persolvere grates. i. referre gratias di- guas & aequales meritis tuis, non est opis. i. facultatis nostrae. i. nīm, qui hic sumus, nec, sup. eius gentis Dardaniæ, quidquid gentis Dardaniæ vbiq; in quocunq. loco est, vt sit vbiq; pro vbiq; aut quidquid gentis Dardaniæ est vbiq; i. iam ferē in omni regione, quae gens Dardania, i. Troiana, est spar- sa per magnū orbē: hoc est et si oēs Troiani adessemus & an- niteremur dignas referre gratias, id nō possemus, quanto mi- nus igitur nos, qui tam pauci sumus, respectu vbiq; disper- sorū, verum, quia nos referre nō possumus, Dij ferant tibi prae- mia digna, si qua numina. i. si qui dij respectant i. misericor- diter, & id frequenter respiciunt, pios, i. eos qui erga pios pij sunt, & si quid, i. aliquid iustitiæ est, vsquam. i. in aliquo loco, & mens est sibi conscia, recti. i. æquitatis & iustitiæ, aut recte acti. Est aut diuersus intellectus. Nā alii sic intelligunt. Dij ferant tibi digna prēmia, si qui in nos iusti sunt, nā vñ iniu- stos censere deos, qui pios ita persecuti sunt, vñde Iunonem praecipue iniquā censet, alii rectius intelligunt, vt ad vitan- dam arrogantiam additum sit. Nā, quia dixit, si qua pios respe- ctant numina. posset videri confidentius se, & suos pios di- xisse, nisi adderet, si quid vsquā iustitiæ est, per quod vñ hoc dicere, videmur quidem nobis pii, sed uix quidquam iustitiæ est apud mortales, qđ in cōspectu deorum satis pium, ac iu- stum censeatur, mens tamen nobis conscia recti est, Seruins aut illud ad Didonem retorquet, vt pro prēmio illi sit, quia mens sibi conscia recti sit. Postquā itaq. gratias egit Aeneas, progreditur in laudem Didonis addens quae. i. qualia secula, tam laeta tulerunt. i. produxerunt te, qui tanti. i. tam magni pa- rentes qui tantū boni produxerunt mūdo, progenuerunt te, talē. i. tot virtutibus prae ditam, praecipue iustitiā, & miseri- cordia, qđ fuerunt nīmū maximi meriti parentes, qui talē meruerunt producere prolem. Et ideo dū. i. donec fluuii cur- rēt. i. defluent, in freta. i. in maria, & dū vmbre, lustrabūt. i. lu- strationē, hoc est circuitum facient, aut lustra feris facient, in montibus, quia vt sol circumferi, ita & vmbre lustrāt, circum- uoluūt, & dū polus pascet. i. sustinebit, sydera cōuexa. i. in celo cōuexo existentia [Quis sint qui construant sic, dū vm- bre lustrabūt, circuibunt in montibus conuexa. i. mōtiū, hoc est donec celorum, & elementorum permanebit natura, ho- nos, i. honor & nomē tuū & laudes tuae manebūt semper. i. in memoria, quēcunq. terrē vocent. i. vocauerint mē. i. vbiq; fuero, sic te prae dicabo, vt illic ppetua sit tui memoria, nō aut sensus est, qđ semper maneat memoria apud Aeneā, quia sic se semper superstitem fore iactantius diceret, ipse Aeneas fatus, sic petit dextra Ilionea, amicum. i. virum qui tā facunde Ae- neā commendauerat, & rebus Troianis consuluerat, & petit leua. i. tāgit sinistra manu Serestū. i. amicum, & post. i. postea, supple, petit alios, & fortem Gyan & fortem Cloanthum.

ILIONEAE petit. dextra, leuaq. Serestum.] In Longobardi- co libro, pro Serestum, Sergestum scriptum est.

SERV.

Obstupuit] Animo percul- sa est, quod iam futuri amoris est signū. [Primo aspe- ctu]. i. pulchritudine [Casu de inde.]. i. miseratione, [Et sic o- re locuta est] Pleonasmus si- cut, Vocemq. his auribus hau- si. [Quis te nate Dea] Quis, qua- lis. Admirantis. n. est, non inter- rogantis, vt, Quis globus ò ci- ues, Non. n. interrogat ille qui nunciat. Hocaūt Dido, vt post indicat, ex Teucris, narratione cognouit, [Quae uis] qualis. [Immanibus oris] [Vt Sal. Ma- re leuū. i. importuosum. [Ap- plicat.] Secundum praesentem vsum, per d, prima syllaba scri- bitur, secundū antiquā ortho- graphiā, quae praepositionū vlti- mā litera in vicinā mutabat, p p, secundū Euphoniā, pera, tan- tum. Praepositio. n. cū ad com- positionem transierit, aut vim

Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido,
Casu deinde viri tanto; & sic ore locuta est:
Did. Quis te, nate Dea, per tanta pericula casus
Insequitur? quae uis immanibus applicat oris?
Tu ne ille Aeneas, quem Dardanio Anchise
Alma Venus Phrygi genuit Simoentis ad vndam
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patrijs, noua regna petentem
Auxilio Beli. genitorum Belus opimam
Vastabat Cyprum, & victor ditone tenebat.
Tempore iam ex illo casus mihi cognitus vrbs
Troiana, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat:
Seque ortum antiqua Teucrorum a stirpe volebat.
Quare agite ò tectis iuuenes succedite nostris.
Me quoque per multos similis fortuna labores
Iactatam, hac demum voluit consistere terra.
Non ignara mali, miseris succurrere disco.

suam retinet, vt Indico, aut mutat vltimā literā, vt suffi- cio, aut perdit, vt Coemo. [Dar- dapio Anchise] Bene Anchise addidit cum multis enim Ve- nus concubuit Sed sciendum, Anchisen pastore fuisse, & cū eo amato Venerem concubui- se. Vnde Aeneas circa Simoin fluuium natus est. Deq. n. vel nymphae enicunt circa fluuios vel nemora, qđ cū iactaret An- chises, afflatus fulmine, oculo- que priuatus est [Teucrū Sido- na venire] historia hoc ha- bet, Herculem cum Colchos irer, perduto Hyla post peragra- tam Mysiam, nauibus Troiam venisse. A cuius portu cum eū Laomedon arceret, occisus est, & eius filia Hesione belli iure sublata, comiti Telamoni tra- dita est, qui primus ascenderat murū, vñde Teucer natus est.

Nam

Nam Aiacem ex Asia constat esse procreatam.] Tum Hercules Priamum quoque redemptum a vicinis hostibus in paterno regno locauit. Vnde & Priamus dictus est ἀπὸ τοῦ πριαμῆος, ε-
mo. Cæterum quæ de liberata dicuntur Hesiona, constat esse fabulosa, sed Teucer cum Troia euerfa, sine fratre esset reuersus, qui se furore propter perdita Achillis arma interemerat, Salamina pulsus Sydonæ venit: ex quo Dido cuncta cognouit. Aiax autem Achillis patruelis frater fuerat, quoniam Telamon & Peleus frater fuerunt Aiaci filij. [vastabat Cyprum] quoniam subactam concessit Teucro, ut in ea collocaret imperium. [casus] hoc loco, ruinæ, non fortunæ intelligendus est casus. [ipse hostis Teucros] Trojanorum laudis exaggeratio, quod etiam ab hoste laudantur. [ferebat] laudabat, præferebat. [Teucrorum a stirpe volebat] propter genus maternum, ut supra diximus. Et plus est quod dixit volebat, quasi materno gaudens, refutaret genus paternum. [tectis succedite nostris] ad conuiuium vocat. Nam iam supra dixit. Urbe, domo, socias [similis fortuna]. i. aduersa. [non ignara mali, miseris succurrere disco] quare, non disco? Quia non sum ignara. Bis. n. intelligimus. Non, ut supra diximus, sic Salus. Segnior neque minus grauis & multiplex cura.

Obstupuit primo &c. hic ponitur honorifica responsio Didonis præmissa futuri, iam pene incepti amoris indicio nam quod primum aspectu viri obstupuit significat eam ad pulchritudinem eius intendisse animum, quod amantium est. de hac re differit Donatus sic. [obstupuit] visa eius forma, & cum casum eius vehementer miraretur quomodo liberari potuerit, & ad ipsam nulli visus peruenire. [Quis te nate Dea] lex his verbis ostendit aliquam sui generis notitiam habere, & quibus hoc apud Aeneam possit esse mirabile, ait indigne illum pati, ut dea genitus tempestate ad regiones sæuas delatus sit. [per tanta pericula] miratur pericula in eo, quem potentia numinis tueri debuit. (atque equidem) exponit quomodo hæc scierit, quare. i. cum videatis vos non esse incognitos & more esse familiæ meæ, ut venientes excipiat, ut Teucer a patre susceptus est. [Me quoque] quoniam nunc videtis felicem aliquam fortuna depresso, ut non pudeat calamitatum, quæ sunt æquo animo ferendæ. hæc ille. Ordo est. Dido Sidoniæ. i. ex Sidone, profecta, obstupuit primo. i. primum, seu primo loco, aspectu viri. i. Aeneæ, cui Venus diuinos afflarat honores, & deinde tanto casu viri, & locuta est sic ore, quia prius obstupendo, multa secum, locuta fuerat mente. (non est ergo pleonasmus, nec vacat particula ore, ut sentit Seruius) O nate Dea. i. Venere quæ ex Teucro didicerat, quis. i. qualis, casus. i. aduersitas. insequitur. i. instanter persequitur te per tanta pericula, quod cum sis natus dea deberes ab ea casibus eripi, nisi forte maioris numinis vis obstaret, iuxta quod (licet id nescit Dido, sed veritas veritati quadrat) poeta ut læuæ memorem Iunonis ob iram, addit ergo, quod. i. qualis, vis. i. violentia applicat. i. appellat te oris, immanibus. i. sauis, cuiusmodi sunt

Libyce ubi Syrtes & Breuia sunt. tu ne, super es (quod non interrogariue sed admiratiue nunc dicit.) ille. i. nobilissimus Aeneas quem alma Venus genuit Anchisæ, Dardanio. i. magnanimo, & a Dardano orto, ad. i. iuxta vndam Symeontis illius fluij Phrygiæ. i. Troiani, atque equidem. i. ego certe, memini. i. memoria teneo, Teucrum venire. i. ut Teucer filius Telamonis, venerit (ut Agretius docet memini, verbum præsentis temporis, efflagitat. ut memini dicere, memini videre, memini venire, non dixisse, vidisse, venisse, nisi rarius) Sidoniæ. i. in eam urbem Tyri, cuius erat Dido, expulsam finibus patrij. i. patriæ suæ, a qua per patrem, quod sine fratre redierat, exclusus est, & petentem noua regna, auxilio Beli. i. patris mei: nam Belus, genitor meus vastabat. i. vastam, & desolatam faciebat tunc, Cyprum, insulam illam, Veneri sacram opimam. i. pinguem, & ipse victor tenebat, super eam, ditione, super sua, concessit autem Teucro. casus. i. euerfio urbis Troianæ, est cognitum mihi ex illo tempore. i. post illud tempus, & nomen tuum, super est mihi cognitum, & reges Pelasgi, ut Diomedes, & alij cum quibus congressus es, super sunt cogniti mihi ipse. i. Teucer hostis. i. cum esset hostis, ferebat. i. extollebat Teucros, insigni laude; hostis autem erat ex parte patris, sed ex matris parte natura inuitabat eum ad beneuolentiam, nam mater eius soror Priami fuit, quæ forte effecit, ut Teucer vocaretur a Teucro illo antiquo, qui ex Creta Troiam venerat, ipse ergo Teucer hostis quantum ad genus paternum, quod in gestis exterioribus præferre congruit, cum in Græcia natus sit, ferebat Teucros, vnde per matrem oriundus erat, laude insigni. i. rara, & excellenti, & volebat. i. libenter ferebat, & tolerabat. se ortum. i. oriundum a stirpe antiqua Teucrorum. quare agite, adhortandi aduerbiū, o iuuenes succedite nostris tectis. i. intretis tecta nostra. Similis. i. aduersa fortuna, voluit quoque. i. et me iactatam per multos labores (posset legi, per multos similes labores, nec essent duo epitheta, quia multum, non est plenum epithetum, licet. n. dicere, multi boni viri id consulerunt) consistere demum hac terra: ergo non disco ignara. i. ut faciunt ignari mali. i. incommodi, aut diuersitatis, succurrere miseris. i. didici per me ipsam succurrere miseris, quia id quodque facile miseratur in alio, quod se passum difficulter meminit, non ergo discit ignara, quia neque ignara est, neque didicit, subaudiri ergo videtur, tanquam ignara aut velut ignara, ut sit, non disco tanquam ignara essem. aut veluti ignara discedere deberem.

Quem Dardanio Anchisæ] Sunt qui Anchisæ, casu septimo legant.

Est sua oratoribus item homeopathia de passionis nata similitudine, quam vndiquaque scientissimus exprimit poeta:

Fuit tibi talis Anchises genitor.

Item,

Et patria strinxit pietatis imago

Et,

Me quoque per multos similis fortuna labores,

Quod in Macrobij Symposiacis est adnotatum.

VARIA
LECT.
COEL.
RHOD.

Indicit honorem] i. iussit fieri supplicationes. Et bene indicit, quibus Troiani inopinato venerant. Fera autem legitima sunt, aut indicit. Indicit autem dicuntur, quia paupertas maiorum ex collatione sacrificabat, aut certe de bonis dānatorum. Vnde & supplicia dicuntur supplicationes, quæ sunt de bonis supplicia pauperum. Sal. In suppliciis deorum magnifici. hinc etiam sacrum, & venerabile & execrandum intelligimus, quia sacre res de bonis execrandorum fiebant. [terga suum] non declinatio u, hoc loco geminat, sed ratio nominis in quo est u, sicut & in rum mittit genitiuum pluralem, non per declinationem, sed quia est in nomine r, ut patrum. alitum vero ubi legimus, epethesis est, sicut Mauortis, vel in duperatoris, nam alitum facit, vel Martis, aut imperatoris [Munera, lætitiæque Dei] i. vinum, aut certe ut multi legunt, Lætitiæque die. i. diei. Ut supra dicta munera, sint multorum dierum vsui sufficientia. Intelligamus autem missa aliqua et ad usum diei. [luxus] modo abundantia: alibi luxuria. Et notandum quia affluentiam ubique exteris gentibus dat, Romanis frugalitatem, qui & duobus cibis tantum utebantur, & in atrijs edebant sedentes. Vnde Iuuen. Quia fercula septem secreto

*Poe. Sic memorat: simul Aenean in regia ducit
Tecta: simul diuum templis indicit honorem.
Nec minus interea socijs ad littora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pingues centum cum matribus agnos,
Munera, lætitiæque Dei.
At domus interior regali splendida luxu
Instruitur: medijs parant conuiuia tectis.
Arte laborata vestes, ostroque superbo:
Ingens argentum mensis, calataque in auro
Fortia facta patrum, series longissima rerum,
Per tot ducta viros, antiquæ ab origine gentis.*

coenauit auus? Et Virg. Perpetuis soliti patres considerare membris [Laborata vestes] labore perfectæ, ut, Laborataque premunt ad pectora ceras. Et est sermo in compendium coactus, sicut Rapuitque in fomite flammam i. raptim fecit. [Ingens argentum mensis] aut subaudi exponunt, aut mensas argenteas accipe. [Calataque in auro] Insculpta. Et nomen hoc in principali aliam habet naturam, in deriuatione mutat. Nam Cœlum dicitur ferrum ipsum unde operantur argentarii quod

producitur, naturaliter. Sed in deriuatione, mutatur; diphthongus nanque est, calata in auro, (Series) Ordo conexus. [per tot ducta viros] a Belo primo rege Assyriorum, ut, ab antiquo duranti cinnama Belo. ab eo usque ad Belum patrem Didonis, qui & ipse Assyrius fuit, hinc est Quæ Belus & omnes a Belo soliti, cum inter patrem, & filiam medius nullus existat, & regis nomenclatione non caret. Nam omnes in illis partibus solem colunt, qui ipsorum lingua Hel dicitur, vnde & Helois Ergo addita digammo, & in fine facta deriuatione a Sole regi nomen imposuit.

Sic memorat,] Post orationem Didonis, docet magnificentiam eius in Troianos, & apparatus conuiuii Aeneæ, & socijs

Virg.

R

exhibiti,

exhibiti, unde Don. sic, & qm̄ non presentib. solum consulendum erat, mittit ad absentes munera. Laudat a magnitudine, q̄ tauri, & numero, q̄ viginti. Si. n. boues dixisset, imminuisset gratiam [pingues] & ergo pingues erant, & ducentia ostēdit capita. [munera, lātitiāq; Dei] vinū q̄ sufficeret oib. [Ad littora] [ad illos quos reliquerat Aeneas, & ad illos quos Iliones [at domus] ostendit q̄ cum hospites recipimus, domus p̄ eorum meritis est componenda. Ergo cum accipiendus esset Aeneas tantus vir, domum regali luxu per se splendidam, tñ additis multis repentinis ornavit. Ergo legendū, domus splēdida regali luxu & interiecta mora dicamus, instruitur. [interim] Quia interim in exteriorem partē Troianos induxerat, interior melius solito ornabatur. (Medijs tectis) nā cū multa turba esset accipienda alibi tot triclinia sterni non poterāt. [conuiuia] oīa conuiuia vehementer splendebant, sed fuit in apparatu diuersitas, p̄p̄ distantia p̄sonarū. Nā hospites cū regina recepti sunt in ostro superbo. Tyrii vero tanq̄ minoris dignitatis, in vestib. pictis, vt in textu videbis. [argētū mensis] adiecit mensis, vt ostēderet escariū argētū, ne putaret in ea specie esse, q̄ longe esset ab vīu mēsarū. Est multiplex argēti laudatio, nā fuit magnū insignitū auro, & mīro artificio, vt ars tū ipsius p̄cio certaret. Sculptura at̄ gesta maiorū continebat, quorū cōtemplatione meruit in lōgissimū tps cōseruari. Ordo est, Dido sup. memorat. i. recitat, sic, i. hoc mō, vt p̄missū est, & ducit simul Aeneā in tecta regia, & indicit simul honorē. i. festiuitatē tēplis, diuū, p̄ diuorū, hoc est iubet ob lātū aduentū, & salutē Troianorū, idē festū agere, & ferias, seu vacationes facere, nec minus. i. & tñ ēt ipsa mittit interea, socijs. f. Aeneā, ad littora. i. quos in litore dereliquerat Aeneas, eis. n. succurrendū fuit, ne turpiter eorū immemor factus culpet, q̄ ob eorū salutē exiuerat, viginti tauros, & centū terga suum i. porcorū magnorum, horrentia. i. horrorem ēt inducentia aut aspera sale, & centum agnos pingues cum matrib. a quib. nutrirī adhuc diutius poterant, nam decreuerat Aeneā, plusculos dies apud se detinere, donec classem reficeret. nōdū. n.

de coniugio eius cogitauit, sicut post recitationē de bello Troiano, & mittit munera, & letitiam dei. f. Bacchi, hoc est, vinū, q̄ lātificat cor hoīs, aut diē, pro diei, festi. f. vt & illi q̄ in litore erant, lātōs conuiuas agerent, aut vt [A. G. legit dij, Pro diei eadem de cā, ea autē munera sunt vina, sine qb. lātī esse nequeāt, nisi acceperit ab Aenea, eos adhuc vini sat hīre, quia vina bonus q̄ deinde cadis onerarat Acestes, Misi sse aut vī ad vtrosq; tam ad septem naues cum Aenea appulsas, q̄ ad alias vnde viginti tauros misit licet vna nauū perierit. At. i. sed, domus interior, i. aula seu regia splendida lux. i. abundanti ornatu regali. i. regiā maiestātē decēte instruit, & parant conuiuia in medijs tectis. i. aut intra tecta, vt sub dio in arca inter tecta conuixisse intelligant, vnde dicturus est Aeneas, suadetq; cadētia sidera somnos. q̄ non apte intra tecta dixerit. Pōt aut ordo esse, vt sint ministri Tyrii, parant tectis medijs cōuiuia, ut uero depingeret celeritatē opantiū, subicit verba in sequentib. locutionib. q̄ sic supplebunt, vestes laboratē arte i. artificiose factā, vt sit laus ab artificio, & ostro superbo i. purpura magnifica, vt sit laus a materia, & colore, sup. extendunt, & argētū ingens, sup. exponit mēsis, & fortia facta patrū cālata in auro, & series longissima rerū. f. gestarū, ducta p̄ tot viros, ab origine antiqua gentis, sup. exponunt mēsis. & hoc mō verbo parat, deerit suppositū, & multis suppositis sequētib. verbū. aut ordo fit, nihil subaudiendo talis. Vestes laboratē arte, & superbo ostro, parant. i. ornant conuiuia in medijs tectis, & ingens argētū. i. ingentia vasa. ex argēto facta, & fortia facta patrū. i. maiorū, a Belo primo, vsq; ad Belū Didonis patrē, cālata in auro. i. vasis, aut toreumatis aureis appositorie series rerū longissima, ducta ab origine antiqua gentis p̄ tot viros, parant conuiuia mensis. i. exhibent apparatū conuiualem, quātum ad mēsas. Vt aulca parietes ornabant.

Munera lātitiāq; Dei] veteres lib. diuersissimi reperiuntur. VAR. LECT. Quorum quippe, alij Die, alij Dei, alij Diu, legunt. [antiqua ab origine gentis] in Longobardico exemplari, & in Mediceo, antiqua legitur. quod & in alijs aliquot animaduerti.

SERV.

Aeneas) sequitur, rapidum ad naues. Cetera p̄ parenthesim dicta sunt. (Rapidū ad naues p̄mittit Achatem) non p̄mittit [nec. n. sequitur ipse] sed p̄rapidum quod ex affectu patris intelligendum est, non ex Achatis velocitate. Et sic p̄rapidum dixit, quō Terē. Perpol. q̄ paucos, hoc est per quā paucos. Pol. n. per se plenum est iurantis aduerbiū, cui p̄positio separatim nūq̄ coheret. [ferat] afferat, nūciet, vt, feret hāc aliq̄ tibi fama salutē [Stat] modo est, alias horret, vt, stant lumina flamma. &, stabat acuta flix. Item plenum est, vt, Iam puluere celum stare vident. stant & iuniperi & castaneę hirsutę. Item positum est, vt, stant manibus arę. Item placet, vt, stat cōferre manum. &, stat casus renouare omneis. Pro loco ergo hic intelligendus est sermo. [Iliacis erepta ruinis,] commendat ex loci difficultate, vt, Nec tuta mihi valle reperi. Itē ex persona, ornatus Argiū Helenę, & Ilione, quod gesserat olim, vt hoc Priami gestamen erat. Quemadmodum plerunque ex longitudine, vt Teren. Ex Aethiopia est vsque ancilla hāc. [Erepta] laborat hoc sermone probare ab Aenea non esse proditam patriam, si ornatus Helenę, quam cum Antenore Troiam prodidisse manifestum est, ex incendio eripuit, bello rum casu, non pro p̄mio prodicionis accepit. [signis, auroque] signis aureis, ut Molemque & montis. [pallam rigentē] Duram propter aurum, sicut & nouas vestes videmus; significat autem tunica pallium, quod secundum Varronem palli dicta est ab irrugatione, & mobilitate, quā est circa finem hmoi veltium, ἀπὸ τοῦ πάλαν. [velamen] Cycladem significat. [Acantho] Genus virgulti flexuosum, quod vulgo Herba canthum dicunt: In cuius imitationem arte vestis ornatur. [Ornatus Argiū Helenę] Ja vicinitate dixit Argiū & paulo post Mycenis, cum Spartana fuerit, quā ciuitas est in Laconia. Nam legimus, me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter. Et vidē iam omen infelicitatis futurę, cum adul-

Aeneas (neque enim patrius consistere mentem Passus amor) rapidum ad naues prēmittit Achatem, Ascanio ferat hāc, ipsumque ad mēnia ducat: Omnis in Ascanio cari stat cura parentis. Munera prēterea, Iliacis erepta ruinis, Ferre iubet, pallam signis, auroque rigentem, Et circumtextum croceo velamen a cantho, Ornatus Argiū Helenę: quos illa Mycenis, Pergama cum peteret, inconcessosque Hymenæos, Extulerat, matris Leda mirabile donum; Prēterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim Maxima natarum Priami, colloque monile Bacchatum, & duplicem gemmis, auroque coronam. Hāc celerans iter ad naues tendebat Achates.

raptam pulcherrimam duceret, ne ei auferretur ab alijs, Tala sionis eā ducis nobilis esse simulauit. cuius nomine fuit puella tuta virginitas [Matris Leda mirabile donum] Vel quod ipsa filia, vel quod ei Iuppiter dederat. [Prēterea sceptrum, Ilione] bene offert munera apta personis, sicut etiam Latino in septimo. [maxima natarum Priami] Quia ante etiam fēminę regnabant, p̄sertim primogenitę, vnde est. Maxima. Hāc autem vxor Polymnestoris fuit [colloque monile] Jormentum gutturis, quod & segmentum dicunt, vt Iuuen. Segmenta & longos habitus. Licet segmentatas vestes dicamus, vt ipse, Et segmentatis dormisset paruula cunis. [Bacchatum] Ornatum margaritis. Dicimus aut & hāc margarita, & hoc margaritum, & hāc margaritis, quod grēcum est, quomodo Nais, Sane multi separant gemmam & margaritam, vt Cice. Nullam gemmam aut margaritam, & gemmas uolunt dici diuersi coloris, margaritas uero albas uel gemmas integras, margaritas pertusas. [duplicem gemmis, auroque coronam] Duplicem aut latum, ut, Duplici aptantur dentalia dorso. Item aut duplex agitur per lumbos spina. aut certe, reuera, Duplicem gemmis & auro. [hāc celerans] celeriter facere cupiens.

Aeneas &c.] Vt paternę personę decorū quoq; describat, & Iulij, quē p̄cipue laudare ob Iulium Cēs. constituit, honorificam mentionem facit poeta. Et docet quam circa illum habuerit

habuerit Aeneas curā, utq; regalib. donis magnificā munificentie Didonis rñderit. Verba Donati de hac re sunt. [Præmittit] Non quia esset secuturus, nec intelligitur, prærapidum mittit. Sed præmittit. i. ante prandium mittit, ut maturius videret filiū, & ut afferrentur munera, q̄ Didoni dare volens, inter epulandum cōmodissime dabantur. Maior. n. erat futura conuiuij voluptas, & p̄sentia Ascanij, & oblatione munerum. [Omnis in Ascanio] Nā reliquæ curæ iā semotē erant. [Munera] Hęc conuiuium gratius factura erant, & poterant ostendere quāta vrbis fuisset felicitas. [Erepta] De magnis & plurimis, credēdum est meliora rapuisse. [Argiū Helenæ:] Hanc adeo formosā fuisse dicunt, ut eius forma redactō maximo peritissimorum pictorū in vnum numero, propositis ēt formosissima mulierum nudis corporibus pingi nequiverit. ergo quęcunq; erat formosa, ab ea appellabatur Helena. Sed Virg. Argiū dixit, ut de illa sola intelligeretur [Extulerat,] Nam cum esset regis vxor, & locupletissima, & iret ad Troiam, has vt p̄cipuas secūm abstulit, non redituram se sperās, p̄p̄ admissum adulterium, propterea addidit inconcessos Hymenæos [Leda mirabile] Vt tā pulcra, nisi a matre donari non potuissent, & cum donarentur miratos esse q̄i viderent. Adduxit autē vt his vteretur quorū adultero formosior videri volebat. Ergo, superbant formā q̄ pingi nō potuit, pulchrioremq; reddebāt. [Maxima] Solent. n. religiosi parentes, q̄ habent optima filiis deferre maioribus. [Bacchatum] Neq; hęc similia esse debebant, quæ optimus pater, & dirissimus maxime ille dederat. [Hęc celerās] Laudat hoīs diligentia. Ordo est. Aeneas p̄mittit. antequam cæna cū apparatu suo totaliter extructa esset, aut priusq̄ Dido socijs ad littora, misit viginti tauros &c. id potius placet, q̄, ut cū Seruio, dicā misit prærapidum, & nō p̄misit, q̄ ipse secutus non est. Nam licet ipse secutus non est, alij tñ qui dona Didonis attulerunt, subsecuti sunt, p̄mittitur ergo anteq̄ Dido suos mitteret, rapidum Achatem ad naues. f. quas ipse in littore dereliquerat, præmittit, dico, licet paulo

post abituros eo sciebat mīstros Didonis. n. pro quia, amor patrius. i. paternus, non est passus mentem. f. Aeneas, consistere. i. quiescere & tranquillam esse. tractum a mari, cui sepe fluctuatio mentis comparatur, præmittit, dico, sup. ut [quę particula honeste reticere solet] ferat. i. afferat, aut nunciet, & dicat, Ascanio f. filio suo Iulo, hęc f. quæ dicta, & facta sunt, quasi vero ipsum iam tūc ad imperium destinatum, cōsiliis suorum comitem effecerit, & ut ducat ipsum ad moenia. f. Carthaginensia. Nam sup. omnis cura parentis chari. i. redamati a filio, stat. i. constituit in Ascanio, p̄terea ipsa iubet ferre. i. afferre, munera. i. p̄ciosam suppellectilē, vnde munera faciat, erepta ruinis Iliacis, cum iam in manus hostiū ventura essent, id at dicit, ne a suis iniuste abstulisse, aut a Græcis, ob prodicionem ea accepisse damnetur, munera, dico, videlicet pallā. i. chlamydē muliebrem, rigentē. i. vix plicabilem, signis aureis, & velamē. i. Cycladem: Acātho croceo. i. flexuosum in morē Acanthi. & cracei coloris, circumtextum. i. qđ circumtextum erat in fimbriis pallē appositorie ornatus Helenę, Argiū, potius diceret Spartanę, sed Argi Sparti vicini sūt, quos. f. ornatus. illa. f. Helena extulerat Micenis, pro Amyclis. cum. i. qñ ipsa peteret pergama. i. Troiam, & Hymenęos. i. thalamos matrimoniales inconcessos. i. negatos a diis & legibus, quia alteri nup̄erat. i. extulerat, dico, per aliam appositionem, donū mirabile. i. admiratione dignum matris Leda. i. quod a Leda matre, aliquando, dono, acceperat, & ideo ut rem charissimam & perniciosissimam, relictis cæteris, extulerat eā pallā, p̄terea. i. insuper, sup. ferre iubet sceptrum. i. regalem virgam quod. f. sceptrum. Ilione maxima natarum Priami, quæ, f. inter filias se reginam gereret, gesserat olim. f. cum Troia vigeret, & ut ferat montile Bacchatum. i. Baccis, hoc est vnionibus siue margaritis ornatum, collo. i. quod Ilione collo gesserat, & ut ferat coronam duplicem, gemmis & auro, i. quæ ex duobus constabat ex auro, f. gemmis, i. lapillis preciosis, Achates celerans. i. celeriter per agens hęc, tendebat ad naues.

AT Cytherea] ab insula quæ numero tantum plurali dicitur, ut, Sunt alta Cythera. [Nouas artes] Ars τὴν νέαν est commune nomen & ad multa pertinens, vnde sine epitheto male ponitur, ut bonas artes, malasque artes dicamus [Faciem mutatus] Nota figura, est. Quod autem addidit, & ora, perimologia est. [Donisque furem Incendat reginā] Intendat & furere faciat, ut, Animumque labantem impulit. [Quippe domum timet ambiguum] In qua habitat mutabilis foemina, ut, Varium, & mutabile semper Foemina. Item Iuno in quarto:

Suspectas habuisse domos Carthaginis alta.

[Tyriosque bilingues,] i. fallaces, Nec. n. ad linguam retulit, sed ad mētem. [Sub noctem cura recursat] Circa noctem. Et sciendum quia cum tempus significatur, sub p̄positio accusatiuo coheret, ut,

Ant ubi sub lucem densa inter nubila sese

Diuersi rumpunt.

Ergo his aligerum dictis affat Amorem] Latini deum ipsum Cupidinem vocant, eo qđ facit amorem. Sed hic imitatus est Græcos, qui vno nomine vtrunque significant. Nam amorem dixit deum, sed discreuit epitheto. Sanē nomen hoc rōne non caret. Nā & quia turpitudinis est stulta cupiditas, puer pingitur, ut inter quas Curam Clymene narrabat inanem. i. amorē, Itē quia imperfectus est in amantib. sermo, sicut in puero, ut,

Incipit effari, mediūq; in uoce resistit.

Alatus autē ideo, quia amantib. nec leuius aliquid, nec mutabilius inuenitur, ut ipsa probatur Didone. Nam de eius intellectu cogitat, cuius paulo ante amore deperibat, ut,

Non potui arreptum diuellere corpus.

Sagittas vero ideo gestare dī, qā & ipse incertæ velocēsque

*At Cytherea nouas artes, noua pectore versat
Consilia, ut faciem mutatus, & ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisq; furem
Incendat reginam, atq; ossibus implicet ignem.
Quippe domum timet ambiguum, Tyriosq; bilingues.
Vrit atrox Iuno, & sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis affatur Amorem:
Ve. Nate, meæ vires, mea magna potentia solus,
Nate patris summi, qui tella Typhoea temnis,
Ad te confugio, & supplex tua numina posco.
Frater vt. Aeneas pelago tuus omnia circum
Littora, iacteturq; odijs Iunonis inique,
Nota tibi; & nostro doluisti sepe dolore.
Hunc Phœnissa tenet Dido, blandisq; moratur
Vocibus: & vereor quò se Iunonia vertant
Hospitia; haud tanto cessabit cardine rerum,
Quo circa capere ante dolis, & cingere flamma
Reginam meditor, ne quo se numine mutet,
Sed magno Aeneæ mecum teneatur amore.*

sūt. Et hęc rō pene in omnib. alijs numinib. p̄ potestatu qualitate formatur [Nate, meæ vires.] Aut quia Venerea voluptas exerceri sine amore non potest, aut secundum Simonidem qui dicit Cupidinem ex Venere tm̄ esse progenitum. Quamquam alij dicat ex ipsa & Marte, alij ex ipsa & Vulcano, alij vero Chai & primæ rerum naturę eū esse filium velint. [Solus. Nate] Qui Iouis contemnis fulmina, quæ dijs cæteris solēt esse terrori. [Patris summi.] Nūc quidem de Ioue proprie dixit. Sciendum tñ pro qualitate rerum vel personarū, summum deum dici, vel patrem. Nam vnusquisque summū putat esse eum quē colit, ut, Summe deū sancti custos Soraetis Apollo. [Typhoea] Multi Typhoea legunt, ut cerealia & cerealea, Typhoea autē dixit non

quibus Typhoeus vsus est, sed quibus Iuppiter in Typhoeū: a spolijs. i. virtute & victoria, epithetō posuit, ut Scipio Africanus & Metellus Creticus. [Tēnis,] Apharefis est, p̄ contēnis. Hac autē laude hoc agit, facile eum posse cōtemnere Iunonē, qui contemnit & Iouem. [Ad te cōfugio,] Personarū rō facit laudis augmentū. [Tua numina] Possibilitatem. Et notandum vnum deū plura habere numina, ut supra diximus, [Frater vt Aeneas] Conciliatio a qualitate personæ, ut autē est quēadmodum, quod in pronuntiatione extenditur, quando t̄pis non est. [Iacteturq;] Vacatq;. [O dijs Iunonis inique,] Iusta causa petitionis ostenditur. Odium autem, o, in nom. breue est, in verbo longū, ut Odij, Quemadmodū liquor, li, breuis est, liquitur longa. [Nota tibi,] Græca figura est, ut, Terent. Mira vero militi quæ placeant [Et nō doluisti sepe dolore] Nostro autē eo quo & ego, aut doluisti, ideo quia me dolentem vidisti, ut doleo illa re [Phœnissa] De Phœnissē [Tenet] Moratur, [Quo se Iunonia vertant Hospitia] Quo, in quā partem. Iuno-

nā aut hospitia, Carthaginē dicit, ubi habitabat Iuno, vt Hic illius Arma. Aut certe hoc ipsum vereor q̄ Aeneē Charthago in hospitium paruit, vt est, Timeo Danaos & dona ferentes [Haud tanto cessabit cardine rerum] Aut δεικτικὸς dixit ne in tñ quidē, hoc est breui occasione cessabit, breuem occasione oraculi dixit debrum fauorem .i. Neptuni, Veneris, Mercurij ad iussione Iouis. Aut simpliciter intelligendū est. Nō poterit in tanta rerum opportunitate cessare, vel in ipsa .i. appulsione Carthaginis, vt sit de proverbio tractum, de quo dī, Res in cardine est, hoc est in articulo. [Quo circa] Quapp. [Meditor] Mente pertracto. [Ne quo se numine mutet. [Quo vel yacat, vel p̄nomen est. Et bene supprimit numen Iunonis, ne eius frequēti cōmemoratione Cupidinē terreat, Magis, n. vult eum intelligere q̄ audire Iunonem, aut certe aduerbiū est, vt sit, Timeo ne se numine Dido aliq̄ commutet in partē. [Mecum,] Id est cū officio Venereo, Nec potest intelligi, quē admodū ego. Aliter. n. a matre Aeneas, aliter amat a Didone.

Asc.

At Cytherea nouas artes, &c.] Interea inquit, dū pro Ascanio missus accelerat Achates, Venus verita, ne Dido a Iunone sollicita, quicquam mali Aeneae molitur, vult eā capere amore Aeneae, quo circa Cupidinē, deū amoris. qui se in mille formas transmutare nouit, qui & filius Veneris est, rogat vt pro Ascanio ad Didonem ductus, illi occultū inspiret amorē, qđ & factū est. Vnde dicet alibi, Ardet amans Dido, Donat. dicit hoc loco sic. [At Cytherea]. i. dū hāc geferent. Necessaria meruentis Veneris deliberatio, cuius estus augebat consideratio loci, t̄pis, & personae. Erant ab Achate perficienda iussa. Et periculosum credere nepotē eidē periculo in quo erat Aeneas, ne tota simul progenies interiret. Nā quis Troiani essent humane suscepti, metuebatur fallax natura Tyriorum, & stimulus Iunonis, ne ipsa opportunitatem loci, & occasione t̄pis nata, terra opprimeret quos mari extinguere nō poterat. [Nouas artes] Artes ergo nouae, i. consilia elaborata exgruntur, vt Ascanius non pergeret, & tñ Achates iussa faceret; fallit ergo pēs, & p̄fert Aeneae amorem, sibi concilians Didonē, nā neq; Aeneas irata resistere potuisset exigua substantia, Neq; conuulsis nauibus, & in hyeme effugere [Nate] Breuiter oia consilia sua exprimit, & quō fieri posset, ostendit, & honestum facile, & necessariū demonstrat. [Meae vires] Vēdicat sibi necessitudo parentū, quidquid liberi p̄nt. Et docet inter filios & parentes, tale debere esse volendi, & nolēdi studium, vt in multis licet corporibus, voluntas vna & necessitudinis vinculū, indistinctum, integrumq; p̄duret, [Tela Typhoea] Facile ostēdit esse q̄ petit. q̄ n. potuit Iouis fulmen cōtemnere, facilius poterit foemina mētē possidere: ergo ita dixit, ne ille excusaret se p̄ Iunonē, Fecit ergo beneuolum filium, dicendo nate item q̄ potior esset Ioue, & q̄ esset potētia sua, [Atte, q. d. nō est alter q̄ tñ aut debeat aut possit. [Supplex] admonuit pietatis, vt filium; rogauit, vt deum, qui igitur accessit oneris, cum est rogatus ab ea, q̄ auctoritate parentis iubere poterat. [Frater vt Aeneas] Fecit beneuolū & attentū, nunc facit docilem, subiūta narratione totius negotij, dixit, Frater tuus, vt appareat operā nō in extraneo exponēdā, sed in fratre esse necessariam. Ergo honestū, & piū, vt frater p̄ fratre laboret, p̄sertim in cā salutis. Adiūgit labores, vt moueat cōmiserationē & ostēdit iniuste pati, & deformat personā aduersariē, q̄ prosequat innoxium [Nota tibi] Hoc ad laudem Cupidinis p̄tinet, maxīmū. n. crimen esset eius, si fratris periculū nesciret, [Doluiſti] Si p̄terita doluit, debet cauere ne rursus dolēda succedāt, [Dido tenet] Ostendit facilitatē petitionis, nam si iam Aeneae affecta est, nō est opus initio amoris, in quo magna est difficultas, sed augmēto, desiderat at augmētū, quia timetur Iuno a qua amor talis posset abrūpi, ergo op⁹ erat tali amore, qui nō posset abrūpi a Iunone [Cardine] Hic fidē facit, cum fores claudunt, & tribuit firmitatē. Ergo dixit. [Tanto cessabit cardine rerum] Erat. n. in potestate absoluerē amorem, quem volūtate susceperat, sed diuinitus impactus nō posset humano arbitrio sumi nouerit: asserit ergo necessarium remedium, quo oīs illa factio succumbat. [Mecum] Tanto amore amet, quanto mater amat filiū, cuius amor nullius violentia numinis valet abrūpi [Capere ante] Ostēdit melius esse ventura propulsare, q̄ ijs q̄ venerint, remedia q̄rere. Ordo est. Vt. i. sed: Cytherea. i. Venus versat. i. agit, pectore. f. suo artes nouas, i. quales pro Aenea nondū exercuerat, & noua consilia, vt videlicet Cupido mutatus faciem. i. totius corporis facturam, & ora. i. eam partē, quē vulgo facies dī, habens mutata. i. in similitudinē Ascanij trasfigurata, aut trasformata, venit pro Ascanio dulci. i. loco Asca-

nij, qui Aeneae dulcis est, & vt intendat donis reginā furentē .i. alioqui captam vehemēti amore, dictū. n. est, Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido, vult autem incēdi donis quae Achaes allaturus est, & vt implicet ignē. f. amoris, Ossibus. i. medullis, quia dicet in 4. Est mollis flāma medullas, Interea & tacitū viuit sub pectore vulnus. Quippe. i. q̄a certe ipsa timet, domū ambigam. i. cuius est ambigua fides, quia a femina regitur, sed vt in quarto dicet Variū & mutabile sēper femina. & Tyrios bilingues. i. fallaces, aliud mente, aliud ore cōtinentes, sunt, n. bilingues. i. aliud hic, & aliud illic dicētes, fraudulēti, quasi serpentinis linguis, q̄ trifurcae sunt, appropriantes: Iuno atrox. f. in Troianos, vrit. i. incēdit curis, & cura. f. Veneris, recusat. i. redit celeriter in animum Veneris, sub noctem, i. paulo ante noctem, id. n. ex more facit cura vt quo tēpore alij se quierant, solliciti se crucient. Ergo, quia id ea de causa cōstituerat, ipsa alloquitur amorem aligerū. i. alas gerentē, & velocem, his dictis, i. verbis sequentib. vnde nomen est hic dictū, & non participiū, q̄ nate. f. Cupido fili, meae vires, & mea magna potentia, quia sine amore parū faceret Venus, & o nate, q̄ solus temnis. i. contēnis, tela patris, summi. i. Iouis, Typhoea, aut Typhoia. i. q̄ Iuppiter in Typhoea gigantē iniecerat, hoc est fulmina, q̄ Cupido cū ipse ignis sit, non timet, aliter. n. nō lēdit talibus telis (Sane a nominatiuo Typhoeus, deduci debet Typhoeus, qđ fortassis & hic scribendū est, aut id mutauit poeta p̄ frequētiā vocalium, & diphthongū resoluit vt a more Latino, qui eo scribūt, & e p̄ferūt, vt sit Typhous in principa li, & Typhoeus. in deriuatiuo; aut more grāco, q̄ oe scribūt, & .i. proferunt, vt sit Typhous trisyllabū in primitiuo, i. & tetrasyllabum in deriuatiuo Prisc. lentit Typhoea pro Typhoia, positum. In multis tamen non vitauit poeta huiusmodi vocalium cōcursum, vnde Tegeea, & Egeae insula Circes, &c. Præterea si possessiuum, in primitiuum resoluitur, erit licentiosa locutio, q̄a duo genitiui diuersa significantes, vni sine cōiunctione dantur, vt sit Tela Typhoei patris summi, non .n. Typhoeus pater summus est, sed dici possent, Tela Typhoi, quia passus est, & Tela Iouis qui eā intulit, vñ melius per possessiuum locutus est, licet non frequens sit tale loquendi genus, quale esset, Lego cōmentarios Virgilianos, Seruij, i. quos Seruius edidit in Virgiliū.) ego. f. dea, & mater tua, confugio, ad te, & posco supplex, cum imperare possem, tua numina. i. opes numinum tuorum, Nota sunt, sup. tibi, aut nota, sup. res tibi, hoc est tu nosti, aut nota recito tibi, vt i. qualiter Aeneas frater tuus, iactetur pelago circum oia littora, odij. i. p̄p odia Iunonis inique (Secundū Ser. legitur, iacteturq; quō non alia de cā adderetur que, quā vt syllaba, tur, producat, nam ea licentia, qua in principio tertij pedis quoties sit vltima dictionis, recentiores crebro vtuntur, maiores parcius vsi sunt; qui non oīno vacare velit, posset, & sic construere, q̄, pro &, nota sup. sunt, aut res est nota tibi, vt frater tuus Aeneas, &c. & .i. simul, doluiſti sepe nō dolore, i. quo nos. i. ego, & filius meus doluiſti, hoc est cōdoluiſti nobis, & p̄p nos, Dido Phēnissa. q. d. de genere Penorū, qui versipelles sunt, & id callidē facit. cum. n. a specie & p̄sona ipsa, accusare nō possumus, ad genus recurrimus, sicut cōtra in purgatione dixerat Ilioneus. Parce pio generi: Dido ergo Phēnissa. i. ex Phēnicia p̄fecta, tenet. i. quā in potestate habet nunc, hunc. f. fratrem tuum Aeneā, & moratur. i. detinet, blādis vocibus quibus parum fidei adhibēdum est. Nam tunc p̄cipue blandiuntur mulieres, dum decipere volunt, & vereor quō. i. in quem exitum vertāt se hospitia Iunonia, i. Carthaginē, quib. Iuno p̄æsider, ipsa. n. haud .i. non cessabit tanto. i. in tñ aut tantisper, dum Aeneas illinc abitū parabit, cardine. i. institutione principali rerum. i. nō de finet Iuno agere, quod instituit etiam tantillo t̄pē, & ita legēdum est, vt Seruius tñ non tanto. Vel legendo tanto ordo erit, ipsa Iuno [quā] propter odium non nominat, aut quia dixerat odijs Iunonis iniquae, & quo se Iunonia vertāt hospitia frustra repeteret [haud, i. non cessabit tātō cardine rerum, .i. cum res ad tantum cardinem perduxerit, i. cum iam caput totius odij sui, in ciuitatem suam impulerit, quasi foricem in muscipulam illexerit, Donatus tñ ad Didonem referre videt, vt patuit, vt sit, Dido nō cessabit amare tātō cardine. i. tātā firmitate, & fidē rerum, q̄ quasi in cardine voluūt, quocirca, .i. quia vereor quō se Iunonia vertāt hospitia, ego meditor. i. concipio animo, capere reginam. f. Didonē, dolis. i. arte Cupidinea, & cingere. i. irretire, flāma. f. amoris, ante. i. priusquā a Iunone, sup. in odium Aeneae vertatur, & in eius perniciem quidq̄ faciat, ne mutet se quō. i. quouis numine, potissimū tñ

de Iunonis odijs veretur, sed teneatur mecū .i. vti ego magno amore Aeneæ. i. indissolubili amore, amet Aeneam vt ego q̄ ego mater sum, ita vt Iunonis inspiratio, non tantum possit, quantum uis cæci amoris, & per hanc fictionem docet poeta, nullam esse tantum mortalium animis furorem, ac Veneri amoris. Verū Seruius vult, vt sit mecum non meo amore, nec quo ego amo, Sed meo, hoc est, Veneris commercio. nam, non

idem amor in amica & in matre est: sed nihil tam lasciuos amores conciliat quam Venus.

Littora iactetur odijs Iunonis iniquæ] Omnia profusè-
 exemplaria manuscripta, quæ hæcenus legerim, scriptum o-
 stendunt: iacteturque odijs. [Hunc Phœnissa tenet Dido] iu-
 libris plerisque antiquioribus, Nunc legitur, quod minime
 displicet.

IRV. **Q**Vo,]i. quomodo. [accipe] audi, vt e contra da i. dic, vt, Da Tityre nobis. Da non in debita posco. [mentem] disposi tionem, consilium. [accitu]euo catione. Et est quarta declina tionis, [urbem Sidoniam] Quā tenent Sidonij . [Mea maxima cura] Et Aeneas cura est , sed Ascanius maxima, cui regnum Italiae, Romanaq; t. Ilus deben tur, & vbique Ascanius maxi ma cura Veneris introducitur, vt, Veneris iustissima cura. Itē, Hunc regere, & dirae valeā sub ducere pugnae. [Sopitum somno] vnum quidem est sapor & somnus, sed modo sopitum ir rigatum intelligimus. [Idaliū] Cypri nemo est, in quo oppi dum breue, vt paulo post, Ida liae lucos. Item, Idaliū que ne mus. [Sacrata sede] vel templi, vel oppidi[ne qua scire dolos] Qua vacat, vt frequenter dixi mus. [medius] importunus, in congruus. [tu faciem illius] Fa ciem pro vultu posuit. Nullus enim faciem alterius potest ac cipere, sed vultum qui promē

Quo facere id possis, nostram nunc accipe mentem,
Regius accitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago, & flammis restantia Troiæ.
Hunc ego sopitum somno super alta Cythera,
Aut super Idalium sacrata sede recondam;
Ne qua scire dolos, medijsve occurrere possit.
Tu faciem illius noctem non amplius vnâ
Falle dolo, & notos pueri puer inde vultus:
Vt, cum te gremio accipiet laticissima Dido,
Regales inter mensas, laticemque Lyæum;
Cum dabit amplexus, atque oscula dulcia figet;
Occultum inspires ignem, fallasque veneno.
Paret amor dictis caræ genitricis, & alas
Exiit, & gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat, & solum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos: vbi mollis Amaracus illum
Floribus, & dulci aspirans complectitur umbra.
Iamque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyrijs, duce latus Achate.
Cum venit, aulaeis iam se regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamque locauit.

Sciendum sanè græca nomina in æa exeūtia, cū deriuationē faciunt in η in æ diphthōgum conuertere, vt αὐλῆ αὐλᾶ ἰδὴ ἰδαᾶ, αἶτις αἶτια. [Superbis] Nobilibus vt Ceciditq. superbum Ilium. [Aurea] Si Dido aurea, pulchram significat, & est nominatiuus Si spondā septimus qdē est, sed synçresis, fit, & spōdeus est. [Sponda] Antiqui stibadia non habebant, sed stratis trib. lectis epulabantur. Vnde & tricliniū sterni dī, sic Cicero, Sterni triclina, & ī foro sterni iubebat. Vñ apparet errare eos, qui triclīnium dicunt ipsam basilicam, uel crenationem. [mediāque locauit] Ipse enim apud maiores domini fuerat locus, ut aperte Salustius docet. Igitur discubere. Sertorius inferior in medio, super eum. Tuscus Fabius Hispaniensis senator, ex proscriptis, in summo Antonius, & infra Scriba Sertorij Versus, & alter scriba Mecænas in imo, medius inter Tarquinium & domum Perpēna.

Quo facere id possis) Nostram nunc accipe mentem. Eandem rem prosequitur Venus, cuius orationis est hæc prosecutio, in qua docet uiam, in qua Cupido quod petit, peragere posset, utitur ergo omni artificio ad persuadendum. nam ostendit honestum esse, ut pro fratre contra Iunonē iniquā, & utile, ut. s. fratris saluti consulat, & facile, quia uia docet, & ne forte Cupido, se Iouis ultionem timere excuset pmissum est qd solus tela patris summi contemnere potest. rogat ergo, ut pro Ascanio, quem ipsa tantisper in locis sibi sacris molliter futura est, ad Didonem deduci velit, & ad eā deductus, arte sua, illam in Aeneam inflāmare. Don. sic. [Puer ire parat] ostendit, in commutatione formæ, ætatis commutationem non fore difficilē [maxima cura] nolebat mittere Ascanium, ne duorum sollicitudine frangeret, uel is mitteret, qui ex oriente tumultu, sibi per ætatem cauere non posset. [Hūc ego] Ne diceret, Cupido, quid fiet de Ascanio, si ibo? [Sopitū] Nā illa ætas multum profundeq; dormit, ergo erit sat tps ad capiendos mulieris aīos. Designat ēt tps & locum amorib. aptum. Nocte. n. erat spatium breue, sed erat properandum, ne longi tps opera esset necessaria, quia Ascanius longiori somno teneri non potuit. ordo est accipe i. intellige, sicut da i. dic, nostram mentem. i. conceptum nostrorum, qua. s. uia, & rōe. [non dices, qua mēte, nā qua plenum est, intelligit tñ uia aut rōne, sicut, Si qua fata sinant &c.] tu possis facere, id. s. qd me uelle dixi, Puer regius. i. filius regis, cui regnum Hesperie debetur, parat ire ad urbem Sidoniā. (hic scdā corripitur, q̄ fere producit, ut Teucrum memini Sidona uenire & Sidonia Dido) i. Carthaginem a Didone Sidonia conditā, accitū. i. aduocatu, & citatione, genitoris. i. patris Aeneæ cari. i. qui illi carus est, puer dico regius appositōrie, mea maxima cura q̄ scit illi regnum (ut dixi) a fatis pmissum (unde Iuppiter At puer Ascanius, &c.) parat ire ad urbem Sidoniam ferens. i. adferens secum dona restantia. i. quæ reliqua sunt, pelago. i. post iacturam factam in pelago, quia dictum est, arma uirum tabulæq; & Troia gaza p undas, & flammis Troiæ. i. post incendium Troiæ, Iliacis erepta ruinis, ego recondā. i. abscondā, & reponā hunc. s. puerum regium sopitum. i. irrigatum & immersum, somno. i. profundo, recondam dico, in sede sacra. s. Veneri. aut super alta Cythera insulam uicinam Lacædæ-

VARIA
LECT.

Asc.

Hic, uñ-
tium ob
elisci e-
rat, quæ
nunc o-
men da
uimus.

Interea suspensa graues aula aruinas

In patinam fecere; trahent iam pulueris atri.

Quantum non aquilo Campanis excitat agris.

nia aut hospitia, Carthaginē dicit, ubi habitabat Iuno, ut Hic illius Arma. Aut certe hoc ipsum vereor q̄ Aeneā Charchago in hospitium paruit, ut est, Timeo Danaos & dona ferentes [Haud tanto cessabit cardine rerum] Aut δ' ἡκτιζὼς dixit ne in tū quidē, hoc est breui occasione cessabit, breuem occasione oraculi dixit deorum fauorem .i. Neptuni, Veneris, Mercurij ad iussuonem Iouis. Aut simpliciter intelligendū est. Nō poterit in tanta rerum opportunitate cessare, vel in ipsa. i. appulsione Carthaginis, ut sit de proverbio tractum, de quo dī, Res in cardine est, hoc est in articulo. [Quo circa] Quā p̄ p. [Meditor] Mente pertracto. [Ne quo se numine mutet. [Quo vel vacat, vel p̄nomen est. Et bene supprimit numen Iunonis, ne eius frequēti cōmemoratione Cupidinē terreat. Magis, n. vult eum intelligere q̄ audire Iunonem, aut certe aduerbiū est, ut sit, Timeo ne se numine Dido aliq̄ commutet in partē. [Mecum.] Id est cū officio Venereo, Nec potest intelligi, quē admodū ego. Aliter. n. a matre Aeneas, aliter amat a Didone.

Asc.

At Cytherea nouas artes, &c.] Interea inquit, dū pro Ascanio missus accelerat Achates, Venus verita, ne Dido a Iunone sollicita, quicquam mali Aeneā moliat, vult eā capere amore Aeneā, quo circa Cupidinē, deū amoris. qui se in mille formas transmutare nouit, qui & filius Veneris est, rogat ut pro Ascanio ad Didonem ductus, illi occultū inspiret amorē, qd̄ & factū est. Vnde dicit alibi, Ardet amans Dido, Donat. dicit hoc loco sic. [At Cytherea]. i. dū hāc geferent. Necessaria mentis Veneris deliberatio, cuius estus augebat consideratio loci, t̄pis, & personae. Erant ab Achate perficienda iussa. Et periculosum credere nepotē eidē periculo in quo erat Aeneas, ne tota simul progenies interiret. Nā quis Troiani essent humane suscepti, metuebatur fallax natura Tyriorum, & stimulus Iunonis, ne ipsa opportunitatem loci, & occasione t̄pis na cta, terra opprimeret quos mari extinguere nō poterat. [Nouas artes] Artes ergo nouae, i. consilia elaborata exguntur, ut Ascanius non pergeret, & tñ Achates iussa faceret; fallit ergo p̄s, & p̄fert Aeneā amorem, sibi concilians Didonē, nā neq; Aeneas iratā resistere potuisset exigua substantia, Neq; conuulsis nauibus, & in hyeme effugere [Nate] Breuiter oia consilia sua exprimit, & quō fieri posset, ostendit, & honestum facile, & necessariū demonstrat. [Meē vires] Vēdicat sibi necessitudo parentū, quidquid liberi p̄nt. Et docet inter filios & parentes, tale debere esse volendi, & nolēdi studium, ut in multis licet corporibus, voluntas vna & necessitudinis vinculū, indistinctum, integrumq; p̄duret, [Tela Typhoea] Facile ostēdit esse q̄ petit. q. n. potuit Iouis fulmen cōtemnere, facilius poterit foeminae mētē possidere: ergo ita dixit, ne ille excusaret se p̄p Iunonē, Fecit ergo beneuolum filium, dicendo nate item q̄ potior esset Ioue, & q̄ esset potētia sua, [Atte, q. d. nō est alter q. tñ aut debeat aut possit.] [Supplex] admonuit pietatis, ut filium: rogauit, ut deum, qui igitur accessit oneris, cum est rogatus ab ea, q̄ auctoritate parentis iubere poterat. [Frater ut Aeneas] Fecit beneuolū & attentū, nunc facit docilem, subiūcta narratione totius negotij, dixit, Frater tuus, ut appareat operā nō in extraneo exponēdā, sed in fratre esse necessariam. Ergo honestū, & piū, ut frater p̄ fratre laboret, p̄sertim in cā salutis. Adiūgit labores, ut moueat cōmiserationē. & ostēdit iniuste pati, & deformat personā aduersariē, q̄ prosequat innoxium [Nota tibi] Hoc ad laudem Cupidinis p̄tinet, maxīmū. n. crimen esset eius, si fratris periculū nesciret, [Doluiſti] Si p̄terita doluit, debet cauere ne rursus dolēda succedat, [Dido tenet] Ostendit facilitatē petitionis, nam si iam Aeneā affecta est, nō est opus initio amoris, in quo magna est difficultas, sed augmēto, desiderat aut augmentū, quia timetur Iuno a qua amor talis posset abrupi, ergo op̄ erat tali amore, qui nō posset abrupi a Iunone [Cardine] Hic fidē facit, cum fores claudunt, & tribuit firmitatē. Ergo dixit. [Tanto cessabit cardine rerum] Erat. n. in potestate absoluere amorem, quem volūtate suscepērat, sed diuinitus impactus nō posset humano arbitrio sum nouerit: asserit ergo necessarium remedium, quo oīs illa factio succumbat. [Mecum] Tanto amore amet, quanto mater amat filiū, cuius amor nullius violentia numinis valet abrupi [Capere ante] Ostēdit melius esse ventura propulsare, q̄ ijs q̄ venerint, remedia q̄rere. Ordo est. Vt. i. sed: Cytherea. i. Venus versat. i. agit, pectore. i. suo artes nouas, i. quales pro Aeneā nondū exercuerat, & noua consilia, ut videlicet Cupido mutatus faciem. i. totius corporis facturam, & ora. i. eam partē, quē vulgo facies dī, habens mutata. i. in similitudinē Ascanij transfigurata, aut trasformata, venit pro Ascanio dulci. i. loco Asca-

nij, qui Aeneā dulcis est, & ut intendat donis reginā furentē .i. alioqui captam vehemēti amore; dictū. n. est, Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido, vult autem incēdi donis quae Achaes allaturus est, & ut implicet ignē. i. amoris, Oſſibus. i. medullis, quia dicit in 4. Est mollis flāma medullas, Interea & tacitū viuit sub pectore vulnus. Quippe. i. q̄a certe ipsa timet, domū ambigam. i. cuius est ambigua fides, quia a femina regitur, sed ut in quarto dicit Variū & mutabile sēper femina, & Tyrios bilingues, i. fallaces, aliud mente, aliud ore cōtinentes, sunt. n. bilingues. i. aliud hic, & aliud illic dicētes, fraudulēti, quasi serpentinis linguis, q̄ trifurcae sunt, appropriantes: Iuno atrox. i. in Troianos, vrit. i. incēdit curis, & cura. i. Veneris, recursat. i. redit celeriter in animum Veneris, sub noctem, i. paulo ante noctem, id. n. ex more facit cura ut quo tēpore alij se quieti dant, solliciti se crucient. Ergo, quia id ea de causa cōstituerat, ipsa alloquitur amorem aligerū. i. alas gerentē, & velocem, his dictis, i. verbis sequentib. vnde nomen est hic dictū, & non participiū, o nate. i. Cupido fili, meē vires, & mea magna potentia, quia sine amore parū faceret Venus, & o nate, q̄ solus temnis. i. contēnis, tela patris, summi. i. Iouis, Typhoea, aut Typhoia. i. q̄ Iuppiter in Typhoea gigantē iniecerat, hoc est fulmina, q̄ Cupido cū ipse ignis sit, non timet, aliter. n. nō lēdit talibus telis (Sane a nominatio Typhoeus, deduci debet Typhoeus, qd̄ fortassis & hic scribendū est, aut id mutauit poeta p̄p frequētiā vocalium, & diphthongū resoluit ut a more Latino, quieo scribūt, & e p̄ferūt, ut sit Typhous in principali, & Typhoeus, in deriuatio; aut more grāco, q̄ oe scribūt, & i. proferunt, ut sit Typhous trisyllabū in primitiuo, i. & tetrasyllabum in deriuatio Prisc. sentit Typhoea pro Typhoia, positum. In multis tamen non vitauit poeta huiusmodi vocalium cōcursum, vnde Tegeea, & Egeae insula Circes, &c. Præterea si possessiuum, in primitiuum resoluatur, erit licentiosa locutio, q̄a duo genitiui diuersa significantes, vni sine cōiunctione dabuntur, ut sit Tela Typhoei patris summi, non. n. Typhoeus pater summus est, sed dici possent, Tela Typhoi, quia passus est, & Tela Iouis qui eā intulit, vñ melius per possessiuum locutus est, licet non frequens sit tale loquendi genus, quale esset, Lego cōmentarios Virgilianos, Seruij, i. quos Seruius edidit in Virgiliū.) ego. i. dea, & mater tua, confugio, ad te, & polco supplex, cum imperare possem, tua numina. i. opes numinum tuorum, Nota sunt, sup. tibi, aut nota, sup. res tibi, hoc est tu nosti, aut nota recito tibi, ut i. qualiter Aeneas frater tuus, iactetur pelago circum oia littora, odij. i. p̄p odia Iunonis inique (Secundū Ser. legitur, iacteturq; quō non alia de cā adderetur quē, quā ut syllaba, tur, producat, nam ea licentia, qua in principio tertij pedis quoties sit vltima dictionis, recentiores crebro vtuntur, maiores parcius vsi sunt; qui non oīno vacare velit, posset & sic construere, q̄, pro &, nota sup. sunt, aut res est nota tibi, ut frater tuus Aeneas, &c. & i. simul, doluiſti sepe nro dolore, i. quo nos. i. ego, & filius meus doluiſti, hoc est cōdoluiſti nobis, & p̄p nos, Dido Phēnissa. q. d. de genere Penorū, qui versipelles sunt, & id callidē facit. cum. n. a specie & p̄sona ipsa, accusare nō possumus, ad genus recurrimus, sicut cōtra in purgatione dixerat Ilioneus. Parce pio generi: Dido ergo Phēnissa. i. ex Phēnicia p̄fecta, tenet. i. quasi in potestate habet nunc, hunc. i. fratrem tuum Aeneā, & moratur. i. detinet, blādis vocibus quibus parum fidei adhibēdum est, Nam tunc p̄cipue blandiuntur mulieres, dum decipere volunt, & vereor quō. i. in quem exitum vertāt se hospitia Iunonia, i. Carthaginē, quib. Iuno p̄sident; ipsa. n. haud. i. non cessabit tanto. i. in tñ aut tantisper, dum Aeneas illinc abitū parabit, cardine, i. institutione principali rerum. i. nō deſinet Iuno agere, quod instituit etiam tantillo t̄pē, & ita legēdum est, ut Seruius tñ non tanto. Vel legendo tanto ordo erit, ipsa Iuno [quam propter odium non nominat, aut quia dixerat odijs] Iunonis iniquae, & quo se Iunonia vertāt hospitia frustra repeteret [haud. i. non cessabit tāto cardine rerum, i. cum res ad tantum cardinem perduxerit, i. cum iam caput totius odij sui, in ciuitatem suam impulerit, quasi foricem in muscipulam illexerit, Donatus tñ ad Didonem referre videt, ut patuit, ut sit, Dido nō cessabit amare tāto cardine. i. tāta firmitate, & fidē rerum, q̄ quasi in cardine voluūt, quocirca, i. quia vereor quo se Iunonia vertāt hospitia, ego meditor. i. concipio animo, capere reginam. i. Didonē, dolis. i. arte Cupidinea, & cingere. i. irretire, flāma. i. amoris, ante. i. priusquā a Iunone, sup. in odium Aeneā vertatur, & in eius perniciem quidq̄ faciat, ne mutet se quo. i. quouis numine, potissimū tñ

de Iunonis odijs veretur, sed teneatur mecū. i. vti ego magno amore Aeneae. i. indissolubili amore, amet Aeneam vt ego q̄ ego mater sum, ita vt Iunonis inspiratio, non tantum possit, q̄antum uis cæci amoris, & per hanc fictionem docet poeta, nullum esse tantum mortalium animis furorem, ac Veneri amoris. Verū Seruius vult, vt sit mecum non meo amore, nec quo ego amo, Sed meo, hoc est, Veneris commercio. nam, non

idem amor in amica & in matre est: sed nihil tam lasciuos amores conciliat quam Venus.

Littora iactetur odijs Iunonis iniqua. Omnia prorsus exemplaria manuscripta, quæ hæcenus legerim, scriptum ostendunt: iacteturque odijs. [Hunc Phœnissa tenet Dido] iu libris plerisque antiquioribus, Nunc legitur, quod minime displicet.

VARIA
LECT.

ERV.

Quo, i. quomodo. [accipe] audi, vt econtra da i. dic, vt, Da Tityre nobis. Da non in debita posco. [mentem] dispositionem, consilium. [accitu] euocatione. Et est quartæ declinationis, [urbem Sidoniam] Quā tenent Sidonij. [Mea maxima cura] Et Aeneas cura est, sed Ascanius maxima, cui regnum Italiæ, Romanaq; t. illud debentur, & vbiq; Ascanius maxima cura Veneris introducit, vt, Veneris iustissima cura. Itē, Hunc regere, & diræ valeā luducere pugna. [Sopitum somno] vnum quidem est sapor & somnus, sed modo sopitum irrigatum intelligimus. [Idaliū] Cypri nēmus est, in quo oppidum breue, vt paulo post, Idaliæ lucos. Item, Idaliūque nēmus. [Sacrata sede] vel templi, vel oppidi. [ne qua scire dolos] Qua vacat, vt frequenter diximus. [medius] importunus, incongruus. [tu faciem illius] Faciem pro vultu posuit. Nullus enim faciem alterius potest accipere, sed vultum qui promēris qualitate formatur. vnde infra est. Et notos pueri puer indue vultus, [noctem non amplius vnam] Vt supra diximus, artis poeticæ est, non omnia dicere. Vnde nunc præmisit noctem vnam. Nec enim dicturus est, aut abscessum Cupidinis aut aduentum Ascanij. [puer puer] argumentum a facili. Regales inter mensas. Epulas in temperantes, in quibus castitas rara est; & facilis amoris occasio, vnde est illud Terentij, Sine Cerere & Libero friget Venus, [laticemque Lyæum] Latex proprie aqua est, ab eo quod intra terræ venas lateat. sed & vinum latet intra vnam. Vnde nunc dixit laticem. Lyæū autem pro Lyæum dixit figurate ponens principalitatem, p̄derivatione. [occultum inspires ignem.] diffinitio amoris est ignis occultus. [Veneno] Venenū dictum, quod per venas eat. [paret Amor dictis.] Vt supra pro Cupidine amorē posuit. [et alas exiit] laus ingens Ascanij per transitum. Siquidem alis tantum depositis Ascanius fuit. [Placidam per membra quietem] aut epitheton est quietis, aut ideo placidam dixit, quia est quies quæ potest etiam somniorum terrore turbari, [Fotum] Sublatum. [Amaracus] Hic puer regius vnguētarius fuit, qui casu lapsus, dum ferret vnguenta; maiorem ex confusione odorem creauit. Vnde optima vnguenta, amaricina dicuntur. Hic postea in herbam samplicum versus est, q̄ nunc etiam amaracum dixit. [iamque ibat] Cum vix Venus ista dixisset. [sane neque festinantibus personis, neque minorib] est respondendi facultas, ut hoc loco Cupidini, ut Mercurio supra. Idem in quarto, ut in septimo furia. [cum venit] aut pro cum ueniret: aut cum, sit aduerbium temporis pro dum. Nec enim potest coniunctiu modi particula iungi indicatiuo. Sane sciendum malo errore cum, & dum a Romanis esse confusa. [Aulæis] Velis pictis, quæ ideo aulæa dicta sunt, q̄d primum in aula Attali regis Asiæ, qui populum R. scripsit heredes inuenta sunt. Ideo autem in domib. tendebantur aulæa, ut imitatio tentorium fieret, sub quib. bellantes semper habitauere maiores. Vnde & in thalamis hoc fieri hodie conspiciamus. Varro tamen dicit uela solere suspendi ad excipiendum puluerem quia usus camera ignorabatur. Horat.

Interea suspensa graues aulæa ruinas
In patinam fecere; trahent iam pulueris atris.
Quantum non aquilo Campis excitat agris.

*Quo facere id possis, nostram nunc accipe mentem,
Regius accitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens pelago, & flammis restantia Troia.
Hunc ego sopitum somno super alta Cythera,
Aut super Idaliū sacrata sede recondam;
Ne qua scire dolos, mediūve occurrere possit.
Tu faciem illius noctem non amplius vnam
Falle dolo, & notos pueri puer inde vultus:
Vt, cum te gremio accipiet letissima Dido,
Regales inter mensas, laticemque Lyæum;
Cum dabit amplexus, atque oscula dulcia figet;
Occultum inspires ignem, fallasque veneno.
Paret amor dictis caræ genitricis, & alas
Exiit, & gressu gaudens incedit Iuli.
At Venus Ascanio placidam per membra quietem
Irrigat, & fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos: vbi mollis Amaracus illum
Floribus, & dulci aspirans complectitur umbra.
Iamque ibat dicto parens, & dona Cupido
Regia portabat Tyrijs, duce latus Achate.
Cum venit, aulæis iam se regina superbis
Aurea composuit sponda, mediamque locauit.*

Quo facere id possis) Nostram nunc accipe mentem. Eandem rem prosequitur Venus, cuius orationis est hæc prosecutio, in qua docet uiam, in qua Cupido quod petit, peragere posset, utitur ergo omni artificio ad persuadendum. nam ostendit honestum esse, ut pro fratre contra Iunonē iniquā, & utile, ut. s. fratris saluti consulat, & facile, quia uia docet, & ne forte Cupido, se Iouis ultionem timere excuset p̄missum est q̄ solus tela patris summi contemnere potest. rogat ergo, ut pro Ascanio, quem ipsa tantisper in locis sibi sacris molliter fotura est, ad Didonem deduci velit, & ad eā deductus, arte sua, illam in Aeneam inflamare. Don. sic. [Puer ire parat] ostendit, in commutatione formæ, & ætatis commutationem non fore difficilē. [maxima cura] nolebat mittere Ascanium, ne duorum solitudine frangeret, uel is mitteret, qui ex orientē tumultu, sibi per ætatem cauere non posset. [Hic ego] Ne diceret, Cupido, quid fiet de Ascanio, si ibo? [Sopitū] Nā illa ætas multum profundēq; dormit, ergo erit sat t̄pis ad capiendos mulieris aīos. Designat et̄ t̄ps & locum amorib. aptum. Noctē. n. erat spatium breue, sed erat properandum, ne longi t̄pis opera esset necessaria, quia Ascanius longiori somno teneri non potuit. ordo est accipe i. intellige, sicut da i. dic, nostram mentem. i. conceptum nostrorum, qua. s. uia, & rōe. [non dices, qua mēte, nā qua plenum est, intelligit t̄n uia aut rōne, sicut, Si qua facta sinant & c.] tu possis facere, id. s. q̄d me uelle dixi, Puer regius. i. filius regis, cui regnum Hesperie debetur, parat ire ad urbem Sidoniā. (hic scd̄a corripitur, q̄ fere producit, ut Teucrum memini Sidona uenire & Sidoniā Dido) i. Carthaginem a Didone Sidonia condita, accitu. i. aduocatu, & citatione, genitoris. i. patris Aeneæ cari. i. qui illi carus est, puer dico regius appositorie, mea maxima cura q̄a scit illi regnum (ut dixi) a fati, p̄missum (unde Iuppiter At puer Ascanius, & c.) parat ire ad urbem Sidoniam ferens. i. adferens secum dona restantia. i. quæ reliqua sunt, pelago. i. post iacturam factam in pelago, quia dictum est, arma uirum tabulæq; & Troia gaza p̄ undas, & flammis Troia. i. post incendium Troia, Iliacis erepta ruinis, ego recondā, i. abscondā, & reponā hunc. s. puerum regium sopitum. i. irrigatum & immersum, somno. i. profundo, recondam dico, in sede sacrata. s. Veneri, aut super alta Cythera insulam uicinam Lacædæ-

Virg. R 3 moni,

Asc.

Hic, uiti-
um ob-
elisci e-
rat, quæ
nunco-
men da-
uimus.

moni, contra Spartam, in qua Veneri templum a Phenicibus conditum, dicunt. aut super Idalium nemus illud in Cypro, ubi etiā templum habuit Venus, sed antiquissimum, in Ascalone vrbe Syriae, nequa. i. ne aliqua rōe possit scire. i. percipere dolos. i. fraudem nostram, ve pro vel, possit occurrere medius. i. importunus. Est autem duplex sensus, aut. n. ideo non vult puerum scire dolos, ne imitetur, quia, vt dixit Iuue. nec tu pueri contempseris, annos: Sed tibi peccaturo obliſtat, par uulus infans, aut melius ideo ne puer nesciat celare, si scierit, & ita occurreret forſan medius, ita vt viſis geminis Ascanijs Dido fraudem deprehenderet. Tu mutatus faciem, i. vultū illius. f. pueri Ascanij: hoc est habens p. tranſmutationem vultum & ſimilitudinem faciei illius, vnam noctem. i. p. ſpatium vnius noctis [oīa. n. verba, accuſatiū, & ablatiū tps regūt, sed accuſatiū p̄cipue dū r̄nderi pōt ad q̄ diu aut q̄ dudū, & cū ſit tps cōtinuū, vtcūq; Valla reclamet] non amplius. f. q̄ p vnam noctem, & ponitur absolute. falle. f. Didonē, dolo. i. de- ceptionē, & tu puer [hēnt. n. Cupido, & Bacchus, perpetuam iuuentam] indue vultus pueri. f. Ascanij, notos tibi, quia cum eſſet fratris filius, potuit eū ſatis noſſe, vt cū. i. qñ Dido letiſ- ſima, p. dona, & aduentum tanti hoſpitis, & pulchritudinē pueri accipiet te gremio. i. in gremium ſuum. (id autem eſt inter femora, ſicut ſinus inter brachia. Vnde iuūda eſt p̄- t̄a fictio, quia illic naſcitur fere mulierib. Cupido) Accipiet dico te gremio inter mēſas regales. i. regali luxu ſplendidas & opiparas, quā certiffimum, Cupidini aditum parare ſolēt & inter laticem. i. liquorem latentem vuis, Lyæum, pro Lye- ium. i. Bacchium, hoc eſt inter vīa, & cum ſup. dabit ample- xus, & figet. i. firmiter imprimet, oſcula dulcia. i. ſuauiā, tu in ſpires, ſup. tunc amorem occultum, & fallas veneno i. incen- dio amoris, quod per venas, vt venenum diſſuit, vnde eſt in quarto, in principio: Vulous alit venis, & cæco carpitur igni. [paret &c.] nullo dato reſponſo, niſi fortaliſ ſolo nutu Cu- pido matris p̄cepta obliuit, in qua re docentur filij paren- tum p̄ceptis obtemperare debere, vſque adeo vt parentes, ſolo nutu certiores ſiant, vt quod iuſſerint, facturi ſint. docet ergo, quomodo ſe Cupido in vultum Ascanij transformabat de qua re Donatus ſic. [Paret] non reſpondet, quid. n. p̄ſonā matris, vel maxime in tali caſu r̄nderet? & tps, facta, non fa- bulas, exigebat. Ergo ſe officioſum matri p̄ſtat [Gaudens] Vel, vt filium exprimeret ad patrem euntem, vel quia plena voluntate iuſſa matris implebat. [at Venus. natura puerorum tangitur, qui ſecurius, & diu dormiunt, ſi etiam accedant alia oblectamenta, vt ſeceſſus flores & odores, & mollities opaci- tasq; umbrarum [Duce Achate] Ergo hunc fallebat, & lætus portabat dona. Quia non fr̄gebatur onere munerum, nec t̄a dio viarum cum venit executus eſt iuſſa mature, quia p̄uer- tit conuiuium, & venit cum iam diſcumberent in aptiſſimo tempore. [Mediam] nam hic locus potior apud veteres fuit, nam Saluſtius ita Sertorij conuiuium deſcribit, vt ipſum q̄a potior fuit collocaret in medio. Beroaldus autem in Seruiū quantū ad definitionem triclinij, dicit ſic. Errauit ergo Quin- til. qui in 11. triclinium, pro cōnatione, & conclauī poſuit, ſic ſcribens: Vix eo limen egreſſo triclinium illud ſupra con- uiuas corruit. His verbis haud dubie Quintil. triclinium ap- pellat id, quod Cicero conclauē nominauit in ſecundo de o- ratore, vbi idem quod Quint. exemplum, referens, inquit, hoc interim ſpatio conclauē illud vbi epularetur Scopas concidiſ- ſe. In eodem quoque exemplo, narrando Valerius Max. ira ſcribit, eo momento temponis, triclinium in quo Scopas epu- labatur, collapſum eſt, vbi triclinium pro cōnatione apertiffi- me ponitur, q̄ ſi vera eſt opinio Seruij, errauit et Vitruuius architectus, qui in ſexto docet, quemadmodum triclinia par- tim æſtiua, partim hyberna ſint ædificanda, & in q̄ celi partē vertenda. In expoſitione itaque triclinij Seruius in parte ſuf- fragor, nāq; in eo q̄ ait, triclinium ſterni ſolitum fuiſſe, qm̄ antiqui trib. ſtratis lectis epulabantur, homini aſſentior Vn- de & apud Plī. legimus triclinia Romæ fuiſſe argentea, quā

proculdubio pro ipſis lectis diſcubitorijs, ac triclinarijs. acci- piuntur. Nā & Liuius idē referens, ait Lectos æratos, ab exer- citu Aſiatico Romam adductos, quod aut inſiciatur Ser. nuſ- quam tricliniū pro cōnatione reperiri, in hoc ab eo apertiffi- me diſſentio, & vt diſſentirem, monuit me vetuſtiſſimorū ſcriptorū auctoritas, quos teſtes citavi, quib. magis proſecto credendum eſt quā Seruius. Tricliniū itaq; (vt breuiter con- cluſi) ipſos lectos diſcubitorios ſignificat, Et ipſam cōnationē in vtraq; ſignificatione, elegāter & erudite vſurpabimus. Hæc ille. Ordo eſt. Amor, i. Cupido Deus amoris, paret. i. ob- temperat. & obedit, dictis. i. mandatis quia tamen dixerat, ſup. tua nomina poſco, potius dictis q̄ iuſſis dixit poeta, ge- nitricis carā, vel q̄ p̄cipue carā eſt, vel quia ſua cuiq. genit- rix carā eſſe debte, vt ſit gñale ep̄thetō. Vnde viſ quoq; eſt in vocabulo genitrix, vt iō merito carā ſit, quia genitrix, & exuit alas, pingit. n. alatus, & ipſe gaudēs. i. lætus incedit. i. in- gredit cū volare ſoleat, grefſu, i. incefſu Iuli. i. quo Iulus in- gredi ſolet, nā dijs peculiaris eſt incefſus. Vñ prius, & vera incefſu patuit Dea. At. i. ſed Venus irrigat. i. infundit per va- pores, Aſcanio. i. Aſcaniū quietē, placidum i. non vehemētē, q̄ illi officiat, ſed quā recreent mēbra. f. ſingula, dea. i. cum eſ- ſet dea, tollit. i. in ſublime fert, ſup. ipſum, ſortum. i. molliter cōplexum, gremio. i. ſuo in altos lucos Idaliæ. f. ſilua, vbi ama- racus. i. herba in q̄ Amaracus puer cōuerſus eſt, mollis. f. at- tactu, & aſpirans floribus, & dulci vmbra i. ſuauius fragrati, cōplectitur illū. f. puerū Aſcaniū. Cupido ibat iā parens. i. obe- diens, dicto. i. mandato, aut Aeneæ, aut Veneris & ipſe lætus portabat dona regia, aut regalia, aut ad regē pertinentia, Ty- rijs. i. ad Tyrios, & hoc Achate duce. i. ducente, aut lætus A- chate duce. Cū. i. qñ venit. i. aduenit, aut cū. i. qñ, venit. i. a deſt cum muneribus, regina aurea. i. pulcherrima, aut auro veſti- ta. (Vix. n. patitur verſus, vt conſtruat aurea ſponda, nam ab- latius prime, in a, productū deſinit, quod hic corripitur, niſi forte ſynereſis fiat) cōpoſuit iam ſe, ſuperbis. i. magnificis & precioſis, aulæis. i. ornamentis parietū in aula Attali primum inuentis, quā vulgo tapeta dñr, cum ea ſint q̄ ſubſternuntur, ſcabellis aut ſedibus, & locauit ſe mediam ſponda. i. triclinio, cum eſſet domina cōuiuij, is n. locus regi conuiuij deberetur. Quia vero non dixit mediam ſpondamq. locauit, ſed ſponda mediamq; locauit, & quia alibi ſepe ſynereſim facit poeta vt æreis ferreis, diſyſtaba ponendo, ego auderem cōſtruere ſic, regina cōpoſuit. i. compoſuerat iam ſe aurea ſponda. i. ſuper ſpondam auream, [quia diſcumberant ſuper lectos diſcubi- torios, vnde triclinium dictū, de quo Horat. in 1. Serm. Sup- ple in Valuis ſuperbis. i. nobilibus, aut magnifice ornatis, & locauit ſe mediam. f. in aurea illa ſponda, & toto triclinio.

Quo facere id poſſis. Seruius legit, Quibus. i. quomodo. In veterib. tamen exemplaribus plerique, Quo habetur. In Mediceo, Qua, vt agnitum a Seruius, [Placidam per membra quietem] Eſt vbi, Placitam, legatur.

Sape tibi videas lectis canare quaternos

STIBAS denique, à Cyprijs etiam bunos dicitur, quam- quam in montibus conditæ vrbes, Bupi appellantur. quoniam voce ea græcis, collis indicatur. Sed & ceſpitiſ ſurrectas aras ita vocant. Sedilia item diſcumbentium videtur ſpōdas nuncupariſſe Virgilius, cum de Didone ita ſcribit.

Aulais iam ſe regina ſuperbis

Aurea compoſuit ſponda.

Phyllada in Philoctete vocat Sophocles, lectum ex folijs. Sed & coronam eodem modo alibi. Legimus in hiſtoria, Feminas cū viris cubantibus ſedentes cenitaſſe. Lectiſternio p̄terea Iouis. ipſe in lectulum, Iuno, & Minerua in ſellas ad cenam inuitabantur. Nec me fallit. Seruium grammaticum ſcribere. Maiores noſtros ſedentes epulari ſolitos, eumque morem habuiſſe à Laconibus & Cretenſibus, ſicuti, inquit, Varro do- cet in libris de gēte populi R. & pro inde Virg. ita ſcripſiſſe:

Hæc ſacris ſedes epulis. hic aræte caſo,
Perpetui ſolis patres conſidere menſis.

SERV.

[Am pater Aeneas,] Religio- ſus quia pater proprie om- nium deorum eſt ep̄theton, vt oſtendit vbiq; Virg. [Oſtro] Pro purpura poſuit, vnde tin- gitur purpura. [Dant manibus famuli lymphas,] Humilis cha- racter, qui ioxios dicit. Vilia e-

Jam pater Aeneas, & iam Troiana iuuentus

Conueniunt, ſtratoque ſuper diſcumbitur oſtro.

Dant famulis manibus lymphas, Cereremq; canistris

Expediunt, tonſiſque ferunt mantilia villis.

Quinquaginta intus famulae: quibus ordine longo

Cura penum ſtrudere, & flammis adolere penates.

nim deſcribuntur. [Tonſiſque ferunt mantilia villis] Vel mi- nutis, vel compoſitis. conſtat enim maiores, mappas habuiſ- ſe villoſas, mantilia vero a ma- nibus, quō totale, Quod autem legimus. Nec turpe total, apo- cope eſt. [Quinquaginta intus famulae]

famula: Hoc est multa Ordine longo. i. dispositione secundum Tullium, qui in Oeconomicis dicit, quid ubi ponendum sit. Nec. n. debent vniuersæ confundi. [Cura penum] Inter penum & cellarium hoc interest, quod cellarium est paucorum dierum, unde & in cella dicitur imperatum frumentum. Penum vero, temporis longi, Sanè dicimus & hic & hec & hoc penum, sed à masculino & à feminino genere quarta est declinatio, a neutro tertia, quomodo pecus pecoris. Vñ Hora. Porret frumenta penusque. Masculino vero genere Plautus Nisi mihi annu' penus datur: Feminino Lucil. posuit, vt, Vxori legata penus. Quarta aut declinationis esse Persius docet, vt, In locuplete penu defensis pinguib. vmbis. [Struere,] Or-

dinare componere. Unde & Structores dicuntur ferculorum copositores. [Et flāmis adolere penates.] Colere, Sed adolere proprie est augere. In sacris aut adolere p bonū omē dī. Nā in aris non adolentur aliqua sed cremantur. [Totidemq; pares etate ministri,] Nō numerus habet admirationē, sed etatis qualitas. [Qui dapibus] Dapes regum sunt: Epulę priuatorum. [Et pocula ponant] scdm antiquū locutus est morē. [Miratur dona Aeneę, miratur Iulum.] Hoc ad Tyrios refertur. [Flagrantesq; dei vultus,] Hoc ad poetā refertur. [Simulataq; verba,] Composita in Ascanij similitudine. Et hoc ex persona poetę accipiendū. [Precipue infelix,] Propter casū futurū, vt, pbāt sequentia. Pesti deuota futurę. [Expleri mentē nequit] Gręca figura est. [Tuendo] Dum intuetur. Et omnis gerundij modus tā ab agentis q̄ a patientis significatione similiter pfertur, vt cantando tu illum. i. dū cantas. Et, Frigidus in pratis cantado rumpitur anguis. i. dum ei incantatur. [Ille, vbi] Postquam vt Horat. Nos vbi decidimus. Hoc est postquā. Nam si loci esset, Quod diceret. Ergo vbi, interdum aduerbiū loci est, interdum xpi. [Et magnum] Arduum. Difficile est. n. imitari verum filij affectum. [Reginam petit] Non simpliciter dixit petit. Nā petere, proprie est insidiari. [Gremio fouet,] Sustinet, vt, & Forū gremio. [Insidet] Legitur & insidat. [At memor ille Matris,] Hoc est præceptorum matris. [Acidalię,] Acidalia Venus dicitur, vel quia in iijcit curas, quas Gręci *ἄλιδας* dicunt, vel certe a fonte Acidalio, qui est in Orchomeno Boeotiz ciuitate, in quo se Gratię lauant, quas Veneri constat esse sacratas. Ipsius. n. & Liberi filię sunt, nec immerito. Gratię enim per horum ferē numinum munera conciliantur. Ideo autem nudę sunt, q̄ gratię sine fuco esse debent. Ideo connexę, quia insolubiles esse gratias decet. Horat. Segnesq; nodum soluere gratię. Quod vero vna auersa pingitur, duę nos respiciētes, hęc ratio est, quia profecta a nobis gratia duplex solet reuerti. vnde est supra, Nec te certasse priorem Peniteat. [Abolere Sichęum Incipit] Ordo naturalis. prius. n. est euellere inhærentia, & post noua inferre sic Terent. Vt metū in quo nunc est adimam, atq; expleam animum gaudio [Vino amore] Aut viui hominis, aut certe vehementi. [Præuertere] Præoccupare propter Iunonem sine dubio. [Resides] Pigros & ad amandum inertes. Iurauerat. n. nulli se esse nupturam. Vnde contra instantes dicimus industrios.

Iam pater Aeneas,] Describit conuiuium, apparatusque eius splendidissimum, de quo Don. sic: Iā pater Aeneas. Discernitur ipse & Troiani sedib. purpureis. [Dant] Describit familię ordinē. [Canistris] Mos apud veteres fertur fuisse, vt panis nō argenteis, sed vimineis vasculis inferret. [Longo ordine] vbi fuerant quinquaginta, ad quarū curam pertinebat procuratio cellarij & deorū penatum cultus illas sine dubio vicissitudo longo ordine tangebatur. [Centū alie] & legatę atq; breuiter diuitias expressit, laudauitq; voluit. n. demonstrare ducentos, & sexum, & etatem discernere. Numerus aut non est res magna in rege, sed paritas etatis, quę ostendit quantā illi seruorū esset multitudo ex qua ducē parī etate eligi poterint digni, qui curarent supradicta. Nec nō supra ostrum

*Centum alie, totidemque pares etate ministri,
Qui dapibus mensas onerent, & pocula ponant.
Nec non & Tyrij per limina lata frequentes
Conuenere, toris iussi discumbere pictis.
Mirantur dona Aeneę, mirantur Iulum,
Flagrantesq; dei vultus simulataque verba,
Pallamq; & pictum croceo velamen Acantho.
Precipue infelix pesti deuota futura
Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
Phenissa, & puero pariter, donisq; mouetur.
Ille, vbi complexu Aeneę, colloque pependit,
Et magnum falsi impleuit genitoris amorem,
Reginam petit. hęc oculis: hęc pectore toto
Hęret, & interdum gremio fouet, inscia Dido,
Insidet quantus miserę deus. at memor ille
Matris Acidalię, paulatim abolere Sichęum
Incipit, & vino tentat præuertere amore
Iam pridem resides animos, desuetaque corda.*

retur sibi mors. [Abolere] Prius n. debebat amouere amorem pristini viri, & paulatim, quia cū vehementer hereret, nō poterat vno impulsu dimoueri: iccirco aut Didonem castam, diuitem pulchrā, deceptā inducit per Cupidinem, vt nō solū Didonis, verum et Aeneę existimationē ostenderet. Ne illū ignobilis femina proiecti pudoris spōte amasse, aut prouocata muneribus videat, aut ille malis submersus innumeris, de amoribus illicitis cogitasse. Beroald. aut notat Seruium, in eo qđ penū aridi⁹ describit sic: Cōueniebat erudito grāmatico, definire, qđ sit penus, deinde dīā peni, & cellarij demonstrare, enīuero ex verbis Seruij, nemo intelligit quid significet penus q̄ profecto interpretatione dignissimū est, cū in eo nō pauci p insitiā a veritate deerrauerint qua quidē in re, eandem castigationem meretur Seru. qua apud Gelliū, quispiā insolens, ac ostentator grāmaticus taxat, qui de variis generib. penoris, variisq; declinationibus, insolenter differens, a Phauorino interrogatus, quid esset penus, mussitabat, atq; hallucinabatur, quocirca cū Seruius quid penus sit, nō dixerit, nec satis erudite a cellario distinxerit, existimaui me facturū ope repretiū, si illa q̄ de penu legi, q̄ didici, q̄ vigilando deprehendi, quę a Seruio non tradunt, in medium afferre, & his commentariis intexere ad adiuuandā studiosorū scholasticorum eruditionē. Est itaq; penus, vt Cic. in 2. de nat. deor. elegantissime docet, omne quo vescunt hoīes, cui suffragatur Festus scribens, penora dici res necessarias ad victū quotidianū. Penorū vero (vt inquit Varro) appellarunt locum in quo penus seruabat. Ciceronis, ac Festi auctoritatem corroborant verba Scæuolę Iuriscons. qui ad demonstrandā penum, ita scripsit, penus est, inquit quod esculentū aut potulentū est. Ceterum vnde ipsum penoris nomen deducat, comodissime declarat Phauorinus apud Gell. his verbis. Quę longe visionis gratia cōtrahunt & recondunt, ex eo q̄ nō in promptu sint, sed intus & penitus habeant, penus dicta sunt, & apud Iuriscons. titulus est de penu legata, vbi quę appellatione penus intelligent, copiosissime disputat. Præterea officiū fuerat diligentis cōmentatoris, illud quod a grammaticis, ac litteratoribus quæri solet de Virgiliano versu non tacere, vtrū. s. legēdū sit, Quib. ordine longo Cura penū struere, vel, lōgā penū, vtrūque. n. legi solitū est, huc adde q̄ cellariū vix vnq̄ in ea significatione qua tradit Seruius, reperit, vñ. n. cellariū illa figura dici, qua panariū, granariū, penarium, vt procella, ac repositoria potius accipiat, q̄ pro ipsis rebus reconditis, quę admodū, inquit Varro, panariū dī, vbi panis seruatur, granariū vbi granū recondit, & penariū vbi penora custodiuntur. hoc ita esse docet Don. scribens, Cellariū dici a ponendis celandisq; rebus esculentis, & potulentis. Quin & Iuriscons. digestis de legatis, aperissime ostendit Cellariū ipsum esse locū, non res. Cuius verba hęc sunt. Itē Cellariū iunctum eidē dīctā ab hærede meo, ei cōcedi volo. apud Col. titulus est, quę admodū villica tractare debeat penora siue cellaria, q̄ quidē inscriptio, si non est subdititia, indicat cellaria idē esse q̄ penus & ferē congruit cum significatū Seruij. Cellarius vero masculino genere dī is qui præest cellario, & penorib. recondendis

dendis de quo videtur intellexisse Plautus inquit. Sum pro mus condus procurator peni. de hoc Mart. Hinc cellarius ex peritur artes, & Colum. in 13. quibus, inquit, studiū fuit pistoris, & coci, non minus cellarij diligentia suis pceptis institue re, & alibi, vt cibus, inquit & potio sine fraude à cellarijs p beatur. Ordo est. Pater Aeneas, & iuuentus Troiana, conue niunt. i. simul ventunt, iam ad cōuiuium. f. Didonis, & discū bitur ab omnibus ipsis super ostro. i. purpura strato. f. super tapeta (nā super, nūc accusatiuo iungitur apud hunc aucto rem, tñ ēt ablatiuo, vt, Fronde super viridi, & gemina super arbore fidunt) Famuli dant manibus lymphas. i. aquas lympi das, & puras, & expediunt. i. expedite ministrant canistris. i. accipiendo ē canistris, Cererē. i. panē, per metonymiam, & fe runt. i. adferunt mātilia, quibus manus tergerentur, villis ton sis. i. quibus villi erant consi, vt promptius tergerent, famulae .i. ancillae, aut ministræ erant intus. quinquaginta. f. numero quibus erat, cura struere. i. instruere, & disponere longo ordi ne, penum. i. (vt dicunt) victualia, & annuā prouisionē, & do lere. i. colere, penates. i. intimos lares, flāmis. i. ignib. (Si pprie accipiuntur penates, sensus est, quod illis officiū erat flāmis, hoc est ignibus sacris incensis, colere, & venerari deos dome sticos. sed si p metonymiā, penates accipiuntur, pro rebus do mesticis quibus p sunt; sensus est, eas flammis purgare pena tes, ne aut à carie, aut tineis, alijsve vermibus consumantur ita vt eduliorum, ne corrūpantur, & vestiū, ac similiū rerum, ne absumātur, curā habeant. Verum, quia de p̄senti ministe rio loquitur, sensus verus est, quinquaginta illas famulas de posuisse, vt ex cellarijs, ex penu, edulia debite promantur, & vt penates. i. ædes flāmis illustrētur, vt, Noctē funalia vincāt. Centū aliæ, sup. famulae, & totidem ministri. i. famuli, pares e rate, sup. qui. i. ideo vt onerent mēsas dapib. i. cibarijs regalib. & ponant. i. p̄pinēt, pocula. i. potū, aut ponant. i. disponāt, po cula. i. vasa potoria, Nec nō. i. insuper, & i. ēt Tyrij frequētes, cōuenere per limina lēta. i. lētiā indicātia, & splendida iussi discūbere toris. i. lectis pictis, nō exant ergo tati p̄ij nec tate dignitatis, quanti & quantæ tori in quib. discumbebant Tro iani, de quib. dictū est, Stratoq; super discūbitur ostro, & ipsi Tyrij, mirātur dona Aeneæ, & mirantur Iulum. i. Cupidinē, quem putabāt esse Iulū, & id dicit ex persona Tyriorū, & mi rantur vultū flagrantis. i. ardētis, ac resplēdentis diei (pōt aut flagrantis dici, accusatiui casus, vt cōiugatur cū vultus, & ge nitiui cū Dei. sed hoc ex p̄sona sua dicit poeta, q̄ norat deū esse) & verba simulata. i. per simulationē, licet ipsi ignorabāt prolata. (nā si sciuisent simulata esse, nō fuissent mirati, & mirant pallā. i. indumentū muliebre Didoni datū, & velamē pictum, Acantho croceo. i. gurā quidem Acanthi habēs, sed colorem ynde erat auri. Præcipue. i. principaliter Phœnissa, .i. Phœnicū regis filia Dido, infelix, quia deuota. i. destinata, & addicta (Sepe. n. malo addicti, deuoti dñr, vt morti, aut exi tio sed ēt pro bono ut pro reip. salute, deuoti dñr, vt Decij pater & filius. Et quia CHRISTO deuoti sumus, vt pro eius fide mori velimus ideo non inepte Christiani noīs profes sores deuoti dicti sunt, quasi martyrio. i. cōfessione ad mortem addicti) pesti futurē. i. pestifero amorī, quia medullas eius ex cedit, & ad mortē eam impulit, neq; expleri mentem. i. habe re expletā, hoc est satiatam, & ardescit. i. ardore incendit, tuē do. i. inspiciendo, & id actiue, & mouet. i. excitatur ad aman dū pariter puero. i. eo quē puerum esse putaba donis, ille. f.

Cupido in forma, & specie Ascanij pueri, vbi. i. qñ pependit, sup. in collo, & cōplexu Aeneæ, & impleuit. i. plenis indicijs significauit amorē, falsi. i. simulati genitoris, non. n. erat geni tor, sed frater, petit. i. oritur, & per insidias visus aggreditur reginā ad hæc. f. regina hæret. i. affixa est, & cōglutinata illi o culis, & toto pectore, & ipsa Dido inscia. i. haud sciēs, q̄ Cu pido esset, fouet interdum gremio, hoc est sentit illic vim a moris, quod honesta fictione poeta (vt dixi) inuoluit. Quan tus, quā magnus putas deus amoris insidat, aut insideat mi sera. f. Didoni. q. d. non dubium, quin maximus cū ad hoc ve nerit, at, i. sed ille. f. deus amoris. f. Cupido memor matris Aci dalia. i. Veneris, hoc est mandatorum eius incipit abolere. i. delere, & in desuetudinem ferre. Sichæum. i. memoriam. ac amorem Sichæi prioris coniugis, & tentat. i. conatur præuer tere. i. præoccupare aut a desidia, & ignaua auertere, amore viuo, aut de viuento, aut vehementi, quia dicitur in quarto: Est mollis flamma medullas. Interea & tacitum, viuit sub pe ctore vulnus, animos resides. i. segnes, & tacentes, nulloque amore excitatos, iam pridem. i. iā a plūsculo tempore. f. a mor te Sichæi, & corda desueta. f. ab officio amoris, hoc est incipit amouere amorem defuncti, qui eam segnem faciebat, & in serere amorem Aeneæ viuentis, qui eam agilem faciat, & a critter instiget, nec torpore finat.

STRATOQUE super discumbitur ostro] Sunt, qui malint legere, Stratoq; super discumbitur ostro. Nam extruimusq; toros, & alibi dictum, & intruimus mensas. [Quib. ordine lō go Cura penū struere.] Est & vbi, Longā penum, leges. [Qui dapibus, &c.] In Rom. lib. & plerisq. alijs peruerstis, legere est utrunq; verbū indicandi modo, numero ēt variato. f. hoc pacto, qui dapib. onerant mensas, & pocula ponūt. [Insideat quātus miseræ deus] Sunt qui insidat, trisyllabū legant. [Et viuo tentat puertere amore] In Rom. lib. Amorem legitur.

CERES (vt Plinius septimo, cap. vlt.) prima inuenit frumē ta, cum antea glande vescerentur mortales, eadem niolere, & panes conficere in Attica, Sicilia, & Italia, & ob id dea puta ta, eadē leges dedit, quæ ceres fuit Aegyptia, & Isis dicta so ror, & coniux Osiridis, vt Diodorus in primo, & ut Berosus in quinto, affuit Iasij nuptijs, & vniuersum ferme orbem lu strauit, primos obtulit panes in gratiā Iasij regis in nuptijs, & hoc ante Troiam conditam. Hinc Virgilius.

Prima Ceres unco terram dimouit aratro;

Prima dedit fruges, alimentaq; mista terris:

Prima dedit leges, Ceresis sunt omnia munus.

Et quia panes inuenit Ceres, ponitur pro ipso pane. Virgil. in primo, Cereremq; canistris expediūt, & ut Idem Berosus in 5. Osiris puer & adolescentulus inuentus casu à se, & a sorore a dolescentula frumento, & frugibus, & inuento ara tro, & his, quæ ad agriculturam pertinet, sensim vniuersum peragrauit orbem, docens quæcunq; inuenerat, & ita vniuer so imperauit orbi. hinc Virg. in primo Georg. Vnciq; puer monstrator ratri, Tibullus in primo, Elegia septima.

Primus aratra manu solerti fecit Osiris,

Et teneram ferro sollicitauit humum:

Primus in experta commisit semina terra,

Pomaq; non notis legit ab arboribus:

Hic docuit teneram palis adiungere vitem

Hic vrsidemi dura cadere falce comam.

Et docuit arbores putare.

SERV.

Q Vies epulis,] Propter re galem affluentiam. Con tra supra ait, postquam exem pta fames [Mēseque remotē:] Licet sub extranea p̄sona, Ro manorū tamen exequitur mo rem, apud quos duē mēse e rant, vni epularum, altera po culorum. [Crateras] Græcism est, ab eo quod est hic crater. Nam latine hæc cratera dicitur. Vnde Perlius.

Si tibi crateras argenti inclu

saq; pingui

Auro dona feram.

[Et vina coronant.] Vina pro poculis posuit, & est tropus sy necdoche, vt Cererē dicimus

Postquam prima quies epulis, mensæque remotæ;

Crateras magnos, statuunt, & vina coronant.

Fit strepitus tectis, vocemq; per ampla volutant

Atria: dependent: lychni laquearibus aureis

Incensi, & noctem flammis funalia vincunt.

Hic regina grauem gemmis auroq; poposcit,

Impleuitque mero pateram; quam Belus, & omnes

A Belo soliti. tum facta silentia tectis.

Di. Iuppiter (hospitibus nam te dare iura loquuntur)

Hunc letum, Tyrijsq; diem, Troiaq; profectis

Esse velis, nostrosq; huius meminisse minores.

Ad sis letitiæ Bacchus dator, & bona Iuno,

Et vos ò cætum Tyrij celebrate fauentes.

Poe. Dixit, & in mensa laticum libauit honorem:

pro frumento. Sic Plautus Vi num precemur: nam hic deus præsens adest. Coronant au tem est aut implent vsque ad marginem, aut quia antiqui co ronabant pocula, & sic liba bant. Vnde est.

Magnum cratera corona

induit, impleuitq; mero.

[Fit strepitus tectis.] Idest ad tecta, vt, It clamor coelo. Le gitur autem &. Fit strepitus tecti. [Atria] Vt supra diximus tangit Romanam historiam, Nam vt ait Cato, & in atrio, & duobus ferculis epulaban tur antiqui. Vnde ait Iuue nalis:

Quis

Quis fercula septē Secreto coe-
nauit auus? Ibi & pecunias ha-
bebant. vnde qui honoratior
erāt liminum custodes adhibe-
bātur, vt, qui Dardanio Anchi-
sæ Armiger ante fuit, fidusque
ad limida custos. Ibi & culina
erat, vnde & atrium, dictū est.
atrum. n. erat ex fumo. [Lych-
ni] Græco sermone vsus est, ne
vile aliquid introferret. a Lych-
no autem lucerna dicta est, vn-
de & brevis est, Lu. vt Iuuen.

Dispositæ pinguē nebulā vomuere lucernæ. Hor. Vngor oli-
uo Non quo fraudatis immundus nata lucernis. Si. n. a luce
diceretur, non staret versus. [Laquearib.] principaliter lacus
dicitur, vt Lucil. recitat ædesq; lacusq; diminutio lacunar fa-
cit. Hor. Nec mea renidet in domo lacunar. Inde fit alia dimi-
nutio lacunarum, & per Antistichon laquearium. [Noctem
vincunt] luminis est exaggeratio. [funalia] sunt quæ intra ce-
ram sunt, dicta a funib. quos ante vsum papyri cera circunda-
tos habuere maiores. Vnde & funera dicuntur, quod funes in
cenos mortuis præferebant. [hic] Tunc est ergo aduerbium
temporis. [Quam Belus] primus rex Assyriorum, vt supra di-
ximus, quos constat Saturnum quem & Solem dicunt, Iuno-
nemque coluisse, quæ numina etiam apud Afros postea cul-
ta sunt. Vnde & lingua Punica Baal dicitur. apud Assyrios
autem Bel dicitur quadam sacrorum ratione, & Saturnus, &
Sol. [Hospitib. nam te dare iura loquuntur] s. exemplo Lycæ-
nis, q. cum hospites susceptos hospitio necaret a suscepto Io-
ue. postquam ei epulas humanas apposuit versus in lupum,
ostendit hospitij iura non esse violanda. [Troiaq; profectis]
Bene voluit profugis dicere. [esse velis] secundum Hetrusca
disciplinam locutus est. Sic. n. dicunt, Volens, propitiusq; sis
[Adsit lætitiæ Bacchus dator] alij adsis legunt. secundū quos
Bacchus, aut Antiopeus est, aut antiquus vocatiuus, vt focer
arma Latinus habeto. [Dator] Bene autem addidit dator læti-
tiæ, quia est & dator furoris. [Et bona Iuno] aut propitia. i. nō
irata Troianis. vt. Sis bonus o felixq; tuis. aut magis bona. cē-
lestis est. n. & inferna, vt Iunoni infernæ dictus sacer. [Laticū
libauit honorem] more sacrorum, & tangit ritum Romano-
rum, qui paniceas sacratasq; mensas habebant, in quas liba-
bant, vt est, Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus.
[libato] delibato. [Sūmo tenus attigit ore.] & verecundiam
reginæ ostēdit, & morem Romanum. Nam apud maiores no-
stros foemina non vtebantur vino, nisi sacrorum causa cer-
tis diebus. Denique foemina quæ sub Romulo vinū bibit, oc-
cisa est a marito. Mezentius absolutus, id. n. nomen marito.
Sic Granius Lucianus coenæ suæ. [Tum Bitia] per transitum
Poenorum ducum nomina introducit. Nam Bitias classis pu-
nice fuit præfectus, vt docet Liuius, Iopas vero rex Afrorum
vnus de procis Didonis, vt, Punica testatur historia. [Increpi-
tans] Inclamans, vt, a statem increpitans seram. Aut certe ar-
guens familiariter segnitiam tardē accipientis, cum esset au-
dus in bibendo. [hausit] modo accipit, nec possumus intelli-
gere bibit, cum hoc sequatur. Et pleno se proluit auro. Alibi
vidit, vt, Hausit cælum mentemq; recepit. Alibi audiuit, vt,
Vocēq; his auribus hausi. alibi vulnerat, vt, Latus haurit a p-
tum. Et multa alia pro loco significat [post alij proceres] Er-
go & Bitias vnus est de procerib. Nam exoche sine similitu-
dine nunquam fit, sane proceres de his est quæ nominatiuū
in usu non habent. ut supra, Et victor dirione tenebat. Nā ne
hoc in usu habet nominatiuum, licet in compositione dica-
mus conditio. Proceres autem ideo secundum Varronē, prin-
cipes ciuitatis dicuntur, quia eminent in ea, sicut in edificijs
mutuli quidam, hoc est capita trabium, qui proceres nomina-
tur. [crinitus Iopas] aut puerum intellige, aut imitabatur A-
pollinis formam, cuius fuerat etiam artis imitator. [docuit q
maximus Atlas] Quæ legendum, non Quem, nec. n. istum do-
cere, potuit, qui Didonis erat temporibus, sed docuit Hercu-
lem. Vnde & dicitur ab Atlante cælum sustinuisse susceptū,
propter cœli scientiam traditam. constat. n. Herculem fuisse
philosophum, & est ratio cur omnia illa monstra uicisse di-
catur. Sane Atlas Græcum est, sicut & Nilus. Nā Ennius dicit
Nilum Melonem uocari. Atlantem uero Telanionem. [hic ca-
nit] Bene philosophica introducitur cantilena in conuiuium re-
ginæ adhuc castę, cōtra, inter nymphas ait, Vulcani Martisq;

*Primaque libato summo tenus attigit ore.
Tum Bitia dedit increpitans. ille impiger hausit
Spumantem pateram, & pleno se proluit auro.
Post alij proceres cithara crinitus Iopas
Personat aurata docuit, quæ maximus Atlas.
Hic canit errantem lunam, solisque labores;
Vnde hominū genus, & pecudes; unde imber, & ignes;
Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones;
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni; vel quæ tardis mora noctibus obstet.*

dolos & dulcia furta. [Erran-
tem lunam] quia ελικοειδης. i.
obliquo incedit cursu, non re-
cto, ut Sol. s. ne incidat in cen-
trum terre, & frequēter patiat
eclipsim. Vicinus est. n. eius cir-
culus terræ [solisq; labores] ca-
nit per omnia intelligim⁹. Pla-
netæ septē sunt, Saturnus, Iup-
piter, Mars, Sol, Venus, Mercu-
rius, luna. sed quinque contra
mundum feruntur, & cū mun-
do quando retrogadi sunt, Sol

uero & Luna semper contra mundum. Ideo ergo dixit. Solis
labores. Laborat. n. nitens contra sphæræ uenientis uolubili-
tatem. nec nos debet Homerus mouere qui ait, *πλιν ἀκώματ
τα* Non. n. eum dixit non laborare, sed laborem non sentire.
[Vnde hominum genus] si fabulam respicis, a Prometheo in-
tellige, uel a Decaulione & Pyrrha. Si autem ueritatem requi-
ris, uaria est opinio philosophorum. alij. n. de humore dicūt,
alij de igne, alij de aromis, alij de quatuor elementis. [Vnde
imber] s. de nubibus, quæ secundum Lucr. nascuntur de ter-
rę anhelitu, qui nebulas creat, quæ cum altius fuerint eleua-
tæ, aut solis calore resolutæ, aut ui uentorum compressæ, mit-
tunt leues pluuias, uel exprimunt concitatiores. [& ignes] s.
ex nubium collisione, Nā omnium rerum collisio ignē creat
ut in lapidib. cernimus, uel attritu rotarum, uel in syluis ar-
borum. [arcturum] Stella est post caudam maioris Vrsę posi-
ta in signo Boote, unde arcturus dicta est, quasi ἀρκτου οὐρα.
[pluuiasq; Hyadas] Hyades stellæ sunt in fronte Tauri, quæ
quoties nascuntur, pluuias creant. unde & Græce Hyades di-
ctæ sunt, ἀπὸ τοῦ εἶν Latine succulæ a succo. sic ergo aut plu-
uiasq; Hyades, ut Plemmyrium undosum. alij dicūt Hyadas
dictas ab y, litera, uel ἀπὸ τοῦ ὕδρος. i. sue, in cuius formatę sūt
faciem. hæ autem fuerunt, ut alij dicunt, Atlantis filia: ut alij
Liberi nutrices. [geminosq; Triones] Septentriones sunt bo-
ues aratorii. Non ergo incongrue dixit Triones, quia Septen-
triones plaustra a nonnullis dñr. [q. d. ūm Oceano pperent se
tingere soles Hyberni] q. d. q. ob rē. Rō hoc facit hemisphærii,
q. hyeme breuiore Sol utitur circulo. [tingere soles] demer-
gere. Soles uero pro diebus posuit, ut tris adeo incertos ceca
caligine soles erramus. [Vel tardis mora noctibus obstet] i.
æstiuis tarde uenientibus. Vel. n. disiunctiua est coniunctio,
nec paritur bis eandem rem dici. Ergo hoc dicit, quæ causa est
longorum dierum, sed & hic ratio hemisphærii est.

A S C E N S I V S.

Postquam prima quies epulis] ostendit morem extera-
rum gentium, & cætera, quæ in conuiuiō dicta, & facta sunt
de quibus Donatus differit sic. [postquam prima quies] Con-
uiuii prolixi mos describitur. Nam confectis epulis, studium
bibendi prosequuntur. [funalia] faces ex funibus procreatę.
Grauem laudata pōdere, & a materia. Deinde quod maiores
Didonis vsi sunt, & durante merito transferit ad Didonem.
[facta silentia] rem diuinam actura, silentium indixit. [Iuppi-
ter] rogat Iouem, & eius uirtutem narrat, ut ostendat pleno
uoto Troianos excepisse. cum initam societatem, testimonio
hospitalis Iouis confirmet. Cum aut ipsa esset Sidonia, quasi
mortis suæ prælagio. [Tyriorum] Solum, & Troianorum me-
minit, & merito diel meminit quo confirmabant societatem
per sacra & conuiuium. Triste autē fuit, tenebras nominare,
uel noctem, uel maxime, quia continuationem diel, nocti con-
iunxerāt nondum ium erat ad requiem. [nostrosq; huius] &
fit factum, ut etiam nūc duret de actib. Didonis fabula. [Bac-
chus] iunum sine quo lætitiā in conuiuiis esse non potest. nā
si alibi est, Bacchus, & ad culpam causas dedit, id non uini ui-
tium est sed hominis uino uti nescientis. Bona Iuno. [nā no-
rat illam inimicam Troianis, ergo ut sit bona & beneuola Ty-
riis, ne esset aliqua incolarum aduersus peregrinos amula-
tio. [in mensa] in conuiuiis. n. cum huiusmodi honorificentia
numinibus exhibetur, pro ara, mensa succedit [prima] Vel q. a
libabat, uel quia potior omnibus fuit, utpote regina. [summo
tenus] Summis labris, ut religionis, & non uini cupida de-
monstraret. [Increpitans] Clara uoce exhortans. hunc autem
elegit, quia sciebat eum uini amatorem, unde sequitur. Ille
impiger hausit. [Et pleno se proluit] Et pateram inquit, ua-
cuam facit, & cum auide biberet, & tantum infunderet,
quan-

quantum fauces transmittere non possent, perfudit etiam se. [post]Intellige ritū, executi sunt post acta conuiuia post consecrationem fæderū. [Cithara] ludorum autem sit descriptio quib. reges per voluptatem, ad producendam potationē vtūtur ludi aut Didonis, nihil turpe factu, nihil obscenū dictu habuerunt. Nam citharæ artem inter honestas numerari constat. Per hanc Orpheus plurimum potuit. hanc graueis, & prudentes amant. Hanc diligunt Musæ, quib. traditib. in vsu hoīum venit. hæc in agonib. i. in sacris certaminibus coronatur. Ars ergo honesta, conuiuium quoque non dissimile, ordo est, post quā prima quies, sup. facta erat epulis, & mensa. i. priores, hoc est lances, aut quadreg priores erant sup. remotæ, ipsi conuiue sup. statuunt. i. ante le crateras, i. vasa potoria, magnos. i. valde capacia & coronant vina. i. coronam imponunt poculis iam vino plenis. strepitus. i. vehemens sonitus pedum fit tectis. i. p. recta ab his qui ministrando cursitabant, & vina afferebāt, & ipsi volunt, i. iactant vocem, i. lætitiæ significatricem, vt sit in epiphania dñi, dum reges bibunt, per atria ampla. i. magna & sunt quas vulgo salas vocant, lychni. i. lucernæ ardentes, aut lampades, incensi pendent laquearib. aureis, quod plus est, quā si aurata diceretur, & est hic syneresis, qualē diximus illic: aurea composuit sponda; laquearia aut sunt cōnexiones trabiū, in cameris cenatorijs sæpe inaurari solita, lychni igitur incensi, dependent a laquearib. aureis, & funalia. i. funes, seu chordæ ceratæ, & incensæ, vincunt flammis. i. lumine suo, noctē, i. tenebras, & caliginem noctis depellunt. Regina. i. Dido poposcit, hic. i. hoc tpe quo sic oēs indulgebant genti suo, abundantius potando pateram. i. vas potorium patulum, vulgo tarsia dī, grauem gemmis, & auro, quia gemmæ erāt auro inclusæ (quem morē Romanos accepisse dicit Iuuen. sic. Nā vitro, vt multi, gemmas ad pocula transfert. A digitis.) & impleuit mero. i. puro vino. quā. i. pateram, Belus. i. magnus ille Assyriorum rex, & oēs. i. descendentes a Belo, videlicet, vsque ad patrem Didonis, quia etiam Belus dictus est, soliti supp. sunt in plerisque, tum. i. deinde silentia facta, sup. sunt tectis (nisi sint nominatiui casus in designatione sequelæ, pro ablatiuis positi, quo modo sæpe ab ecclesiasticis positi leguntur) vt sit, facta silentia, pro factis silentijs, aut dicamus, vt sup. facta sunt silentia, tectis. i. per tecta. Dido dixit, o Iuppiter, nam, i. quā quidē, loquuntur. i. omnes mortales diuinarum rerum periti, te dare. i. quod tu das, hospitib. i. recipientib. & receptis hospitio, iura. i. hospitalitatis. vnde Lycaona perfidum in lupum vertit, quia ergo, tu das iura hospitib. i. quib. hospites inter se amici tiam colant, & fidē seruent, & se mutuo accipiant, precamur i. vt velis, hunc. i. præsentem diem, esse lætum, i. hilarem, & felicem boniq; ominis, atque candido lapillo notandū. Tyrijs. i. meis, quasi recipientib. hospitio, & profectis Troia. i. Troianis (sed forte religiosum, visum est dicere Troianis, quasi Iuppiter, cum illis regnum auferre promiserit, in illos iratus sit, vnde maluit dicere profectis Troia, q. d. si locum illum odio prosequeris, iam hi amori sunt, & si hos persecutus esses odio non essent Troia profecti, sed illic cum tam multis millib. exint) & velis nostros minores. i. posteros nostros, meminisse. i. ob magnum bonum quod ex hac hospitalitate ciuitati obuenturum spero huius. i. diei, adsit Bacchus dator lætitiæ. i. vini quod lætificat cor hominis, & adsit Iuno bona. i. placata, & benigna, & vos o Tyrii celebrate cætum. i. conuiuium, & cōuentum, ac cōitionem amicitia. i. cum fauore, seclusa inuidia, quasi in partem regni recipiantur Troiani, dicit inq; Dido, & libauit. i. obtulit, & dicaui, in mensa ne putetur de relicto cōuiuiū ad sacellum, aut templum abscessisse, honorem laticum. i. vinum, quod principatum inter latices omnes obtinet, & ipsa attigit prima tanquam sacerdos, & regina, sicut

tunc iidem summi pontifices, & reges multi erant, attigit dico, libato. i. postquam libauerat (vt sit ablatiuus ab impersona li, in designatione sequelæ positus, nili dicamus, attingo etiā datiuo posse construi) tenus summo ore. i. ad summa vsq; labelli: tum. i. deinde, ipsa increpitās. i. cū increpatione arguens moram, aut segnitiam illius, & id tamen læro, vt sit, animo de dit Bitiæ principi. i. familiae suæ, aut præcipuo vini amatori, sup. paterā. ille. i. Bitiæ sic admonitus hausit. i. auide accepit, exultans impiger. i. strenuus, & celer, hausit dico, paterā spumantem. i. ex vino infuso, ad plenum vsque & proluit. i. porro inuoluit, se hoc est totam faciem suā auro pleno. i. vini, sed vinum ebibit, & ita pateram auream super faciem suā inuertit, depingit ergo morem auide bibētis, & alij proceres. i. priores, & principes ciuitatis. (Ergo & Bitias vnus ex proceribus erat) Postea. i. postea ex ordine, sup. idem fecerunt. i. ebiberunt pateram illam, lopas, citharædus ille, crinitus, aut longis crinib. aut multis personat cithara aurata. i. ea quā Atlas, astrologus ille maximus, docuit. i. postquā inuenerat astrorū cursum, & rursus indicia certa constituerat, hoc est cecinit res graues, & non ludicras, vt tali conuiuiū conueniebat. hoc igitur canit lunam errantem. i. oblique incedentem, & subinde eclipsantem & nos varietate sua illudente, & labores. i. defectus, & eclipses solis, & canit vnde genus hoīum, sup. primū processit, de quo quid gētilis sentiāt in Sillieno visum est, quod fides habeat, in Genesi videndum est, vnde sup. sint pecudes, & vnde imber, & vnde ignes. i. fulgura, & conuulsiones, ceteraq; impressiones igneæ, aut ignitæ, & canit arcturū fidus illud pluuias excitans, & Hyadas, sup. stellas pluuias. i. pluuiosās, & excitatiuas pluuiæ, & Triones. i. boues plaustra trahentes, geminos. i. duos qui in Septentrione sunt, vbi & axis, & canit quid. i. ad quid soles hyberni. i. hyberno tpe lucentes, properent. i. festinent, tñ. i. intm. tingere se Oceano. i. magno mari, totum orbem circumfluente, in quod sol incidere rusticis vī, id eum facere arbitrantib. vt se in vndis ab æstu diurno releuet, hoc est igitur cur tam cito occidat sol, tpe hyberno & quæ mora. i. quæ causa tantæ moræ obset noctibus, tardis. i. æstiuis, tarde venientibus cum dies tantum perdurent, aut si de noctib. hybernis loquitur dic noctibus tardis. i. tarde decedentibus, cum vix tertiam partem temporis soli concedit.

V A R I A L E C T I O.

Vocemque per ampla volunt atria] nonnulli lib. antiqui per ampla, vnica dictione legunt, sed in Longobardico, & aliquot alijs. Per alta, legitur. [Tum facta] in Longobardico Dū sed Tum, melius. [Adsis lætitiæ] antiqua omnia exemplaria, quæ verlamus, adsit, vel assit, persona tertiā legunt. [Dixit, & mensa laticum] in Oblongo lib. Immensum, legitur, idem in Longobardico, & aliquot alijs puetustis. In Romano, in Mediceo & in nonnullis emendationib. In mensa, habetur, accusatiuo casu. [Et pleno se proluit auro] in lib. aliquot antiquis Pleno se proluit ore legitur, non auro. [docuit quæ maximus Atlas] in Ro. lib. & quibusdam alijs legere est. Docuit quem maximus Atlans. [Vnde hominum genus, & pecudes; vnde imber, & ignes] in Mediceo libro legere est, vnde hominum genus, & pecudes, genus vnde ferarum.

C O E L I V S R H O D I G I N V S.

Auctor in Archadicis rebus Pausanias ad sinistram viæ quæ in montem ducit Menalum, fuisse ἀγαθὸν θεοῦ ναὸν. i. Dei boni templum. Quod si, inquit, bona contribuunt dii hominibus, inter deos autem summam esse Iouem nouimus, consecutione nimirum probabili coniectare licet, eius dei esse cognomentum id genus, quod si est, Mantuani vatis interior doctrina retegatur, cum Aeneidos primo ita capit, Adsis lætitiæ Bacchus dator, & bona Iuno,

Sxxv.

Ingeminant plausum Tyrii, Troesque sequuntur] Bono est vsus ordine, vt prius plauderent ciues. Nec. n. poterant aliter gaudere pegrini. Vnde & supra & vos o cætum Tyrii celebrate fauentes [necnon & vario] arte poetica vtitur, vt p. mittat aliquid quo sequens liber videatur esse coniunctus, quod in omnibus seruat. [Bibebat a. Jallusit ad conuiuium] (Super Pr.) De Priamo. Nam

*Ingeminant plausum Tyrii, Troesque sequuntur:
Necnon & vario noctem sermone traherat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem,
Multa super Priamo rogitans, super Hectorē multa:
Nunc, quibus Aurora venisset filius armis;
Nunc, quales Diomedis equi, nunc, quantus Achilles.
Imo age, & a prima dic hospes origine nobis
Insidias, inquit, Danaum, casusque tuorum,
Erroresque tuos: nam te iam septima portat
Omnibus errantem terris, et fluctibus ætas.*

eius præpositionis officio fungitur, pro qua ponitur, vt supra. Et sub noctem cura recurrit. [rogitās] i. quō sit, venditus rex. [aurorę f.] Mem. non. ideo autem dixit, quib. armis, quia Vulcani armis vsus fuisse narratur. [quales Diom. equi] non debemus eos equos intelligere, quos Aeneas sustulit, nec enim congruit, sed de his interrogat, quos sustulit Rhœso. Quales autem dixit, ac si diceret,

Asc.

ceret, nec sic feroces vt illi à quibus ducebat originem. Diomedes enim rex Thracum habuit equos qui humanis carnibus vescerentur. Hos Hercules, occiso crudeli Tyranno, abduxisse perhibetur, de quibus dicuntur supra memorati equi originem ducere. [Imò age] Vidit specialia cito posse finire, & contulit se ad generalitatem. [Et à prima dic hospes origine nobis]. i. à raptu Helenæ. Quod quidem Dido cupit, sed excusat Aeneas Et dicit ruinam se Troiæ breuiter esse dicturum habita ratione temporis, vt Suadentque cadentia sydera somnos. [Insidias Danaum] [Hoc ad fauorem Troianorū, ne videantur virtute esse superati] [Casusque tuorum] vt euentu Troia corruerit, non fuit necessitate. [Erroresque tuos] Et responsio hunc ordinem sequitur. Nam primo dicit Troiæ ruinam, post errores suos. [Septima æstas] Per ætates annos intellige. Nam sic ante Olympiadas computabāt, Septem autem annos esse Dido cognouit ex Teucro.

ASCENSIVS.

INGEMINANT Tyrii, &c. Facturus finem huius libri, aperit ingressum sequentis, facit enim Didonem multa super Priamo, & Hectore rogitantem, vt ex ordine patebit. Sed Donat. premittendus est, dicens sic. [Ingeminant] Troiani, n. nescientes reginæ consuetudinem, nihil debuerunt priores efficere, ne in aliquo displiceret. Sed sequi eos, qui ex more faciebāt, non fuit temerarium. Vniuersi interea occupati fuerant, cantando, plaudendo, bibendo. Regina autem quæ Aeneæ conspectu satiari non poterat, maiorem temporis moram desiderabat, & alijs potantibus vinum ipsa bibebat amorem. Et superflue quærebat. q̄ vel à Teucro audierat, vel picta viderat, sed morā, vt dixi, quærebat. [Imò age,] Breuis præpositio, sed quæ nō breuē narrationem esset habitura. Rñdet ergo primis duabus propositionibus in secundo libro quæ sunt: Insidie Danaum casusque tuorum. In tertio de erroribus suis, quamquam & quædam de suis etiam ibi. Hæc ille. Ordo est Tyrii ingeminant, hoc est multiplicat, plausum. i. plausum & vocem congratulantium, & latantium, vna cum manuum iactatione, & Troes, quib. verecundia, & pudor congruebat, eo quod externi, & aduenæ essent, sequuntur. i. inlequantur, Tyrios, hoc est post Tyrios plaudunt quoque Troiani. nec non. i. etiam, Dido infelix, propter futuram infelicitatē, trahabat. i. protrahebat noctem, ita vt priusquam Aeneas narra-

re inciperet, suaderent iam cadentia sidera somnos, & bibebat. i. imbibebat, quasi pestem, & contagionem, vnde paulò ante, Pesti deuota futuræ, sed iucundissime alludit ad bibentes. q. d. cæteri quidem vina bibebant, at Dido infelix, bibebat amorem longū. i. diu duraturum, quia ad extremum vsque vitæ, ita vt per impatientiam amoris, cum se desertam videret, sibi vitam adimeret, bibebat, dico, longum amorem, cogitans. i. interrogans multa. super. i. de Priamo, & rogitans. i. interrogans multa, super Hectore. i. de gestis, & facinoribus clarissimi Hæctoris, & sup. rogitans, aut rogat nunc. i. aliquando, quibus armis, quia rumor erat armis à Vulcano fabricatis (vt dictum est) in pictura illic, & nigri Memnonis arma, quia ergo pingere fecerat arma Memnonis, bene interrogabat, quibus armis, filius Auroræ. i. Memnon, filius Tithoni, & Auroræ, venisset sup. Troiam, aut rogitans. nunc. i. aliquando, quales, supple fuerint, equi Diomedis, aut quos a Rhæso abstulit (vt dictum est) aut equi Diomedis Bistonij. i. Thracum regis, vnde illi originem traxerunt quos Diomedes rex Etolia, Tydei, & Theophile filius abstulit Rhæso Thracum regi, priusquam pabula gustassent Troiæ, Xantumque bibissent & rogitans nunc, quantus, sup. fuerat Achilles, imò age, inquit, o hospes, dic nobis à prima origine insidias Danaum, pro Danaorum. i. Græcorum, & casus. i. miseram ruinam, & excidium tuorum. Bene significat poeta mulierem amatricem loqui, nam de Achille nouissimo loco meminit, & rogitat quam fortis & animosus fuerit, sed quantus, vt molem corporis, non robur animi, in eo mirari significaret, & non dicit gloriosam victoriam, aut triumphos Danaū, sed dolet casus eorum, qui non virtute minores, sed dolo, & insidijs, circumuenti ceciderunt, & dic tuos errores, quos in tertio lib. enarraturus est, nam septima æstas portat. i. adducit nobis te cum ipsa iam primum adueniat. iam igitur, hoc est cum aduentu suo, te errantem, omnibus terris, & fluctibus, quod partim ex Teucro didicerat, partim ex ipso Aeneas qui dixerat, Omnibus exhaustos iam casibus, &c. sed quomodo non nisi septima sit æstas, docebimus, in quinto huius.

INGEMINANT plausum Tyrii, [In Romano lib. in Mediceo, & aliquot alijs antiquissimis, Plausu, legitur, casu septimo, quod nequaquam displicet. [Omnibus errantem terris, & fluctibus æstas] In antiquis aliquot exemplaribus legere est, Omnibus errantem, & terris, & fluctibus, quod sententiam reddit vberiore.

SERV.

CONTICUERE] Sicut Homerus inducit Vlyfsem ad Alcinoium Phæacum regem, appulsum, & ab eo benigne susceptum hospitio eidemque casus, & errores suos inter cenandum narrantem, ita Maro noster Aeneam hic inducit, simile facientem, quam rê excogitarunt diligentes poetæ, vt opportune quæ vellent, breuiter dicta percurrant. Nam, vt ad hunc poetam respiciamus, non est instituti eius excidium Troiæ ad vnguem perscribere, sed Romanæ vrbis originem, cum Cæsaris [vt dictum est] laude, altius repetere, quia igitur quod Flaccus in arte, inquit. Ordinis hæc virtus est, & Venus. Vt iam nunc dicat iam nunc debentia dici. Pleraque differat, & præsens in tempus omittat. Ideo congruè poeta ad hunc locum recepit narrationem de excidio Troiæ. Nam ingruente nocte nō potuit prolixius narrari. Et reuera, nisi reginam nimis affectam ad audiendas res Troianas præmisisset poeta, videretur recitatio lōgior, quam quæ conuiuiō congrueret, nam qua grauitate ab Aeneia prolata tam decuit, multarū horarū spatium opus esset. Cæterum vt argumentorum quoque explanationem, præmittā monostichi Ordo est. Poeta narrat secundo libro, funera, i. stragem Dardaniæ pro Dardanidarum, aut funera, i. excidium, sed id abusive, Dardaniæ, i. Troiæ, quam Dardanus olim tenuit, & nobilem fecit, & fletus Dardaniæ, i. quos aut Dardaniæ capti faciebāt, aut quos de Dardania vastata fieri deceat, Aeneasque facturus est, dicturus, O lux Dardaniæ & O patria, o diuum domus Iliū. & Incluta Troiæ mœnia &c. Maioris argumenti ordo est Omnes, scilicet tam Tyrij quàm Phryges. Conticuere, i. simul tacuerunt, & Heros fortissimus. I. Aeneas recensēbat, i. enarrabat cum quadam censura gestorum. Fata, i. fatale excidium

Troiæ, & casus, idest aduersitatem, aut eadem suorum, familiarū necessariorum, & familiarium ac subditorū, & recensēbat Graios, i. Græcos fallaces, qui dolo, & non vi, Troiam expugnauerant, & dona Mineruæ simulata, i. equum quem Mineruæ seyuuisse simulabant & tā magnum fecerant, vt introrūmitti nisi ruptis portis non posset, & penam Laocoontis, scilicet sacerdotis a serpente cum filiis interempti. [Sed scribendum aut legendum est, Lacontis, vt bis fiat syneresis, idest contractio duarum vocalium in vnam syllabam, licet postea dicturus sit poeta Laocoonta petunt, sed hi versus poetæ non sunt] & recensēbat Sinonem perfidum illum hominem, ad hoc subornatum, vt claustra equi laxaret, & armatos qui in eo erant emitterent & recensēbat atrū, idest funestum, & tristem somnum, idest in somnium, quo acceperat monitus, idest ad monitiones Hectoris. Nam, heu fuge nata Dea, teque his, ait, eripe flammis, & iam recensēbat, scilicet flammis cœli, unde dicitur de celo lapsa per umbras, Stella facem ducens, multa cum luce cucurrit, & ruinas Troum, & patriæ scilicet Troiæ, & patrem scilicet Anchisen, impositum collo, & Ascanium filium præhensum, idest arreptum, vt sequeretur patrem, dextra, idest per dextram, vnde dicitur, Dextra se paruos Iulus implicuit, sequiturque patrem non passibus æquis, & hoc Creusa scilicet coniuge eius, hoc est Aeneæ qui hæc recensēbat, comitante, idest insequente tergum scilicet Aeneæ, quia dicitur pone subit coniux, frustra quia erepta erat, vnde recensēbat hanc scilicet Creusam ereptam fato aut morte, aut dijs ita volentibus ut nouum coniugium pararent Aeneæ, & socias repertos in monte scilicet in Ida, vnde dicturus est, Et sublato montem genitorem petiui.

IN II. AENEIDOS LIBRVM

MONOSTICHON.

Funera Dardaniæ narrat, fletusque secundo.

IN EVNDEM MODESTINI

IURISC. ARGVMENTVM.

*Conticuere omnes. tunc sic fortissimus Heros
Fata recensēbat Troiæ, casusque suorum;
Fallaces Graios, simulataque dona Mineruæ,
Lacontis penam, & laxantem claustra Sinonem.
Somnum, quo monitus acceperat Hectoris, atrum,
Iam flammæ cœli; Troum, patriæque ruinas:
Et regis Priami Fatum miserabile semper:
Impositumque patrem collo, dextraque prehensum
Ascanium, frustra a tergo comitante Creusa.
Ereptam hanc Fato, socios in monte repertos.*

ALIVD IN EVNDEM.

*Cogitur Aeneas bellorum exponere casus,
Graiorumque dolos, & equum, fraudemque Sinonis,
Excisamque urbem, Priamiq; miserrima fata.
Vtque patrem impositum forti ceruice per igneis
Extulerit; caramque amiserit ipse Creusam.*

Aeneas qui hæc recensēbat, comitante, idest insequente tergum scilicet Aeneæ, quia dicitur pone subit coniux, frustra quia erepta erat, vnde recensēbat hanc scilicet Creusam ereptam fato aut morte, aut dijs ita volentibus ut nouum coniugium pararent Aeneæ, & socias repertos in monte scilicet in Ida, vnde dicturus est, Et sublato montem genitorem petiui.

SIRV.

Conticuere omnes] Quia supra dixit: Fit strepitus tectis. Conticuere autem pro conticuerunt, quod metri causa fit, vel ratione clausularum. Nec est, ut quidam dicunt, dualis numerus, qui apud Latinos nunquam penitus inuenitur, Et bene Omnes addidit, poterant enim simul quidam, sed non omnes, tacere. [Intentique ora tenebant:] Aut ora intuebantur loquentis, aut immobiles vultus habebant, ut, Tenuitque inhians tria Cerberus ora, i. immobilia habuit. Aut tenebant, habebant, ut Terent. Nam Andriae illi id erat nomen teneo. Id autem hic addidit, quia potest quis tacere, nec aduertere. Inde Apharefis est, pro deinde. [Toro ab alto] Summus. n. semper est pontificalis locus, & Aeneas ubique, quasi sacratus inducitur. Dictus autem a tortis herbis est torus. [Infandum] Quia viro forti victum se dicere, & doloris est & pudoris. [Iubes] Vis, ut, Iubeo Chremetem. Nam aliter hoc verbum Aeneae persona non recipit. [Troianas ut opes,] Sic Horat. Aut pingues Phrygiae, Mygdonias opes, [Et lamentabile regnum,] i. magnum, quasi dignum multa lamentatione, ut, Hi multum fleti ad superos, [Danai] Argiui dicti a Rege Danao. Nam Graeci proprie sunt Thesali a Graeco rege [Pars magna fui.] Propter amissam coniugem. Et hoc se commendat, ut paulo post: Aut quid in euerfa vidi crudelius vrbe? [Fando] Dum ipse dicit, alibi dum dicit, ut Fando aliquid si forte tuas peruenit ad aures, quia gerundii modus est. [Myrmidonum] Myrmidones sunt Achilles socii [Dolopes] Pyrrhi, qui eum de Scyro secuti sunt. Dicti autem sunt Myrmidones propter hanc causam. Aeacus cum in arbore fici formicas. i. μύρμικας vidisset, optauit tot sibi socios euenire, & statim formicae in homines verse sunt, sed hoc fabula est: Nam Eratosthenes dicit Myrmidonas a rege Myrmidono dictos. [Aut duri miles Vlyssi] Duri, non laborosi, sed crudelis, ut, Quem dat tua coniux dura. Nam Virg. pro negociorum qualitate dat epitheta, cum Homerus eadem etiam in contrariis seruet. Sensus autem est, Sine lacrymis haec nec a quouis hostium dicerentur. Illud autem quod Asinius Pollio dicit, caret ratione de Achemenide dictum Miles Vlyssi. Myrmidones vero & Dolopas praesentes esse acceptos ab Heleno. Si sic. n. dicit, transigit dignitas [Praecipitat] Pro praecipitatur. Verbum pro verbo, ut diximus. [Cadentia sidera] Aut epitheton est syderum, quae semper & oriuntur & occidunt, aut certe maiorem noctis partem vult esse transactam. [Casus cognoscere] Cognoscendorum casuum, & graeca figura est. Et breuiter praescribit, quia Dido dixerat, a prima dic hospes origine nobis [Quamquam animus meminisse horret] Quamquam, melius praesenti iungitur tpi, ut Quamquam scio. quam lego. Quod autem dixit meminisse horret, defectiui verbi ratio est. Nec. n. potuit dicere meminere. Et in his quae corrupta sunt naturaliter, ut odi, noui, coepi, memini, & omnia tempora quae inueniuntur, & suo & aliorum funguntur officio, ut, Memini, praeteritum est. Legimus tamen & Memini videre quo aequior sum Pamphilo. Et Memini me turribus altis Corycium vidisse senem. Quod si fit & in verbis integris, ut Iuuat euasisse tot vrbes, quanto magis in corruptis: [Refugit] Propter metum, pro praesenti praeteritum posuit.

CONTICVERE &c.] opportune quidem post strepitum & citharae crepitum, indicat silentium factum, in quo utriusque & reginae, & Aeneae demonstrat dignationem & auctoritatem. Nam ut reginae roganti multum super Priamo &c.

morem gererent, & ut Aeneam dignum quem audirent se censere significarent, Conticuere. verum priusquam poetae ordinem posuero, praemittam verba Don. quae haec sunt, [Conticuere] Quia dixerat, Fit strepitus tectis, & cith. cont. id est personat aurata, & ingeminat plausum Tyrij. Conticuere, partim propter eius honorificentiam, partim quia mens hominis cupida est audiendi noua, & regina indixerat silentium. [Intenti] Desiderio inducebatur audiendi. Incipiam, in hoc principio narrationis loci, temporis, & personarum memor est Aeneas. Ergo proposita retinet, sed ostendit esse prolixa, & multa, nec temporis, nec loco, nec personis congrua, sed quia cupiebat id regina, cuius voluntas pro ratione esset, recurrit ad breuitatem, ut neque ipse multa dura narrando in dolores incurreret, nec Didonem multum vigilare cogeret, hoc docet, quod quamuis omnis narratio brevis esse debeat, tamen illa breuissima. cum propria mala narrantur nisi necessitas cogat. Ergo contrahit, cum narrantur bona, nam prospera, & referre iuuat, & erigunt audientem. [Infandum] Quoniam grauissima erant in conuiuio latissimo narranda & non aliena mala, sed sua narrabat. [Troianas,] quid. d. magnas. [Danai] Abiectione legendum, quasi imbelles. [Pars magna] Quia perdidit regnum. Vidit miserandam Priami & Polyte mortem. Amisit uxorem & denique patrem. Certe neq.

P. VIRGILII

MARONIS AENEIDOS.

LIBER SECVNDVS.

CONTICVERE omnes, intentique ora tenebant:

Inde toto pater Aeneas sic orsus ab alto:

Infandum regina iubes renouare dolorem:

Troianas ut opes, & lamentabile regnum

Eruerint Danai; quaeque ipse miserrima vidi;

Et quorum pars magna fui. Quis talia fando

Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Vlyssi,

Temperet a lacrymis? & iam nox humida celo

Praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.

Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros,

Et breuiter Troiae supremum adire laborem;

Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit,

Dido deberet audire, quod mala sua fletet [Quis talia] Quare ris me narrare, quae etiam si hostis audiret non abstineret a lacrymis. Ibi. n. fuit vnus ex Graecis Achemenides, quem fletu rum dicit [Nox humida celo praecipitat somnos] Non praecipitat pro praecipitatur, sed lege. Nox humida celo praecipitat somnos, suadentque cadentia sidera. Nox humida celo praecipitat, hoc voluit dicere, iam media nox absumpta est. Si quidem aura humida iam cepit, & sidera in occasum labuntur, haec enim non fiunt nisi maxima parte noctis transacta. Hec ille. Ordo est. Omnes. scilicet Tyrij, & Phryges, & plausum, strepitum, & citharae crepitum prius fecerant conticuere. i. simul tacuerunt, & ipsi intuentes, id est auidi ad audiendum res novas, tenebant, id est continebant ora. ne. scilicet quidquam screatus, aut sternutationes emitterent, unde plus est, quod tenebant ora, quod conticuerunt, & bene habet rationem temporis poeta, quia continuo tenebant, quandoque. scilicet ille loquebatur. Inde. i. deinde Aeneas pater scilicet ab onere, & principatu, unde pro maiestate eius libentius conticuerunt, & ora tenebant, orsus est, id est ex ordine loqui coepit ab alto toro, scilicet in quo discumbat: nam & altior ei locus quam ceteris congruebat, sit, i. in hunc modum subsequenter. O regina, tu iubes, id est vis, aut modestiae gratia, quia reginam appellat, etiam iubere dicit renouare, id est ut renouem, & quasi refricem vlcus vetus non autem dixit iubes mihi aut me, ne per hoc superbam, aut arrogantem innueret reginam, quae maiori iuberet, Et ita honestius

honestius saepe multa subaudiuntur quam exprimantur.] Dolorem infandum, id est quasi ineffabilem, aut qui indignus est quem vir fortis enunciet, scilicet ut, id est qualiter Danaï, id est Argiui, & Græci eruerint, id est euerterint eruendo thesauros obstruos, opes, id est diuitias & facultates Troianas, & regnum lamentabile, id est lamentatione dignum, cum diu virtute defensum tandem dolo captum sit, & iubes renouare miserrima quæ ipse, id est ego vidi (vnde quæque duæ sunt partes) & quorum ego fui magna pars propter locerum, patriam, & coniugem amissam, quis Myrmidonum; id est durissimorum hostium, quales sunt Myrmidones populi Thessaliæ & socij immitis Achilli, ve pro vel, quis Dolopum, id est socio rum Pyrrhi filij Achillis truculentissimi, quippe qui Priamum, & liberos eius interemit, at quis miles, id est stipendiarius duri Vlyssi, pro Vlyssis, aut Vlyssi, p Vlyssis (nā quia græce dicitur Odyssæus, latine declinatur aliquando Vlyxæus, aut Vlyssæus, vnde Vlyssis in genitiuo, ideo aut potius Vlyssi, q̄ Vlyssis dixit, ut vitaret frequentiam is, litera, quæ sibilum pareret.) quis inquam horum temperet, id est abstinere possit, & temperare se lachrymis, fando talia, id est dum talia quis fatur, ut fando sit gerundium ab impersonali, quasi dicat nullus, & si hostis non posset, non flere, quāto minus ipse, quæ eorum pars magna fuit. Et id est insuper, aut præterea nox humida, præcipitat, sup. se, aut præcipitat, pro præcipitatur, aut absolute, præcipitat, i. præceps ruit coelo, sicut in Bucol. dictum est. Maioresque cadunt altis de montibus vmbre. Sed si non est vmbra terræ, videtur potius ascendere, q̄ descendere, nisi ut Don. sentit, summam noctem significet quæ cælo præceps ruit: cū est suprema regio aeris caligine vincatur, & tunc quoq; sydera præcipue cadunt, quando medium orbem transgressi sunt, quæ cum nocte primum orta fuerant. Et si cui indecorum videatur, quod ultra mediam noctem recitatio perdurauerit, dicatque poetam significare principium noctis dicendo, & iam nox humida cælo præcipitat, quasi dicat iam primum cadere, suadentque cadentia sydera somnos, scilicet cum sole, aut circiter eius ortum orta, ut Hesperus, & cetera in primo crepusculo tantum apparentia, dicam, ut præmissum est, ideo decorum seruatum, quia id Dido summopere efflagitabat, regibusq. voluptati est, a vulgo dissentire etiam moribus, ut videlicet noctu agant, quæ vulgus, interdum: at non principium noctis fuisse, docet quod præmissum est in fine primi, & noctem funalia vincunt. Iam. n. tunc lychnis & funalibus, caliginem diutius expulerant, dicamus ergo ideo additum esse epithetum, quod est humida, ut significetur non prima pars noctis, quæ adhuc æstu diurno aridior est, sed plena nox, quæ humida, & sydera cadentia, id est quæ iam, plus quam medium orbem peregerunt, suadet somnos supp. inire. Sed tantus amor supp. est tibi, id est tantum desiderium cognoscere pro cognoscendi casus nostros, & audire breuiter. (quasi dicat, nam, ut ab origine dicam tempus non patitur (supremum laborem, id est excidium Troiæ, ergo incipiam sup. quanquam animus, scilicet meus, horret meminisse, id est recordari, & refugit, id est vitauit, aut recusauit, scilicet ab eo tempore, quo id petatum est. (Est enim refugit præteriti temporis, quia mediam producit) refugit, ergo, id est significauit se refugere, aut ante hac saepe refugit, luctu, id est lugendo, aut propter luctum; quia sine luctu meminisse nequeam, hoc autem dicto, incipit dicens, Fracti bello, ut in sequentibus patebit, vnde verbum incipiam, huc acciri debet.

V A R I A L E C T I O.

Luctuque refugit] In libris nonnullis sane quam verustis, Luctum habetur.

SERV.

Fracti bello.] In hoc libro duplex intentio est, ne vel Troiæ, quod victa est, vel Aenæ turpe videatur esse quod fugit [Fatisque repulsi] Oraculis, secundum Plautum tribus, vita scilicet Troili, Palladij cōseruatione, integro sepulcro Laomedontis, quod in Scæa porta fuit, ut in Bacchidibus lectum. Secundum alios vero, pluribus, ut de Æaci gente aliquis interesset. Vnde Pyrrhus admodum puer euocatus ad bellum est, ut Rhesi equi tollerentur, ut Herculis interessent sagittæ, quas misit Philoctetes, cum ipse non potuisset asferre morte præuentus. [Ductores] Sonantius est quam duces, ut regnatorem Asiæ quod heroū exigit carmen, [Labentibus] Velocibus, ut Labere nympha polo, & Labere pennis. Cursu. n. lapsus celerior est. [Instar] Nomen est indeclinabile, licet Probus instaris declinauerit, ut Nestoris. & caret præpositione sicut peregre, quāuis Serenus Lyricus ad instar dixerit. Instar autem est ad similitudinem. Vnde non restaurata, sed instaurata dicuntur ædificia ad antiquā similitudinem facta. [Equum] De hoc equo varia in historijs lecta sunt, ut Higinij dicit, machinamentū bellicum fuit. Vnde est, Aut hæc in nostros fabricata est machina muros, ut alij porta quā eis Antenor aperuit, equū pictū habuisse memorat, vel certe Antenoris dom⁹ quo posset agnosci. Aut equestri prælio victa est Troia, Aut à monte Hippios post quē se abicōderat Græci. Vnde & alludit Instar montis equū. Aut re vera fuit, quod Virg. sequitur. [Palladis arte] Aut ingeniose, aut dolose, ac si diceret cōsilio iratæ deæ, quæ fuit inimica Troianis. [Ædificant] translatio a nauibus, ut Cicer. Nauem tibi ædificatam esse Messianæ. Item, [Intexunt] ut, Bis denas. Italo texamus robore naues. [Abiete coltas] Non sine causa Virg. hoc loco abietem cōmemorat. Item acerem, & pinū paulo post. Nā fulminata abies, interitum dominæ significat, & Troia p̄ feminam perit: acer vero in tutela stuporis est, &

Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi
Ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
Instar montis equum, diuina Palladis arte
Ædificant, sectaque intexunt abiete coltas:
Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virum sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri, penitusque cauernas
Ingentes vterumque armato milite complent.
Est in conspectu Tenedos, nouissima fama
Insula: diues opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantum sinus, & statio malefida carinis.
Huc se prouecti deserto in littore condunt.
Nos abuisse rati, & vento petisse Mæcenas.
Ergo omnis longo soluit se Teucria luctu:
Panduntur portæ, iuuat ire, & Dorica castra,
Desertosque videre locos, litusque relictum.

viso equo stupere Troiani: ut, Pars stupet innuptæ donū exitiale Mineræ. Pinus in tutela quidem est matris deum, sed & fraudum & insidiarum, quia eius poma cadentia per fraudem interimunt, & hic equus plenus insidiarum est. [Abiete] solutio est dactyli nunc in proceleusmaticum, ut Arma virum, alias in anapaestum. ut flauiorum rex Eridanus. Sciendum sanè Virg. ubique in solutione ista seruare sibi excusationem synalephe, quod alij contemnunt. [Votum] Oblatum. Nam participium est. [Ea fama vagatur] Bene excusat, ne reus sit conscientie huc, pro illuc. [Delecta corpora] Delectorum virorum, [Sortiti] Contraria sunt

delectos, & sortitos. Sed intelligimus plures quidā electos, sorte tñ ex ipsis ductos, qui includerentur. [Virum] Pro virorū, quæ figura & in p̄sa utimur. Dicit sanè Plin. in naturali historia hoc in neutro non esse faciendum, s. p̄ casuum similitudinem, nisi forte nimia metri necessitas cogat. [Cæco lateri] Pro cecis lateribus. Et nota aliter dici cecum hominem, i. non videntem, aliter cæcum latius, nobiscum caturum, absconditum, [Integentis] Ut diximus, epitheto lauatitapinosim. [Vterumq.] Vterus est mulierum, quod modo ideo dixit, quia dicturus est feta armis [Aluus] est quo defluunt sordes, ut Sal. Simulans sibi aluum purgari. Venter qui v. Luuenal. Montani quoque venter adest abdomine tardus. [Armato milite] Ut supra, Ex hoste. [Tenedos] Tenes quidam infamatus, q̄ cū nouerca concubisset hæc insulam vacuum cultoribus tenuit. vnde Tenedos nominatur. [Diues opum] Hic genitiuo iungit Statius, q̄ rarum est, & ablatiuo, Ut satis ostro diues, & auro. [Statio] Statio est vbi ad tempus stant naues, Portus vbi hyemant. [Malefida] Aut minus fida, p̄ periculum nauium, quia statio est quā plagia dicunt, aut certe fida Græcis. [Male] Hoc est in nostra perniciem. ut Luc. de syrtibus, Sic male deferuit. Et hanc significationē raro inuenimus. Sanè male fidus, minus fidus, intelli-

Asc.

intelligitur. Male enim minutionem habet, non negationē. [Abijisse] Petijisse, Abisse & petisse dicimus, sed ppter metrum epēthesis facta est, [Omnis Teucra] Subaudi, gens. Et absolutum est elocutio. [Panduntur portæ] Signū pacis est, vt Sallust. Apertæ portæ, repleta arua cultoribus, [Dorica castra] Mala est compositio ab ea syllaba incipere qua superior finitus est sermo. Nam plerunque & Cacephatō facit, vt hoc loco. Sane Doros, Neptuni filius fuit, vnde Dori originem ducunt.

FRACŦI bello, &c.] Hoc si ordinē rerum gestarum attenderimus est totius Æn. i. huius operis initium. Nā prius capta est Troia q̄ Æneas pro fugit, & septē annos errauit. verū [vt dixi] a poetis virtus est, vt ab vltimis, sicut Hom. a x. anno belli Troiani, & poeta nunc a 7. anno errorū Æneæ, aut a medijs [sicut in comedijs videre est] Inchoantes ad prima redeant, quæ dicta velint, quā opportunissime. quia igitur per transitum voluit poeta describere Troiæ excidium, & per cōpendium colligere Æneæ errores, id apertissime hoc loco facit, vbi vt Ser. bene annotauit, duo intendit & Troiæ excidium, & Æneæ errores ab infamia purgare. nā si fatale fuit Troiam decidere, & fata semper viam inueniunt. Et nihil inuitis fas quēq̄ fidere diuis, quis vitio det, quod victa est? Et si Æneas dijs auctoribus multorūq̄. monitis profugit nō illi dedecori esse poterit, q̄ data fata secutus, matre dea monstratē viam. Italiam fato profugus Lauinia venit Littora. Incipit ergo historiā nō belli Troiani, sed captionis Troianæ, de qua re præmittemus verba Don. q̄ huiusmodi sunt. [Fracti bello] Subtilis narratio hominis victi, & eius qui patriæ adesse nequiverit. Cuius auxiliū Didoni oīa metuenti videri debeat necessarium. Quod in spem certam venire non potuit, nisi Æneas prius personā suam iusta defensione purgaret, quod ab occasione temporis & personæ sumit. Non nos strenui, sed imbelles vicerunt, Argumentū ergo a persona. Fracti bello, nullus bello fragitur nisi imbellis, & nisi fortis si q̄ resistit. At ipsi. [Tot tā labentibus annis] Tandiu restitimus, quandiu fata imperium stare consenserunt [Instar montis equū], Fracti bello se ad insidias cōuertūt Palladis, quō possent ab insidiarum suspitione abduci [Equum] Maxime insidiæ, nā quod abscondere nō potuerunt, spe religionis cōtexerūt. [Delecta] Non ergo plebea, & est ad excusationē Troianorum. Elegerūt ex ducib. plurimos, & qm̄ periculosa non pnt spōte appeti, fors dedit plurib. fortib. quos equus caperet, ostēdit autē poeta, paucorū periculo prouidendum oībus, neq̄. debere hoīes refugere mortē pro salute patriæ. [Cavernas] Loca quæ pter vterū cauā essent, vt circa arinos, & collum, & Ilia, [Est in cōspectu] Locus est qui hostiles insidias facile celaret in cōspectu erat, sed insula quo nō facilis esset transitus, & mare interiectū occultabat insidias. [Malefida] Ergo credēdum illos enauigasse [Nos abijisse], Cū & littus reliquissent, & malefida esset statio, nō mirum si crediderunt abijisse. [Ergo oīs] Mortalitas plena monstrat. vbi. n. creditū est bellum amotū, solutus est ei longi tps luctus. Ordo est. Ductores, i. principes belli, & qui ceteris p̄ficiebantur, vt Agamēnon, Menelaus, Diomedes, Nestor, Vlysses, Pyrrhus, & cōsimiles Danaum, i. Argiuorū, & ceterorū fracti, i. labefacti & effecti, ita vt ampli⁹ nō possent, bello, i. virtute bellica, q̄ in Troianis ostēderāt, & repulsi satis, i. quia p̄ficere nō poterant, q̄ facta oportuit ante Troiæ excidiū, de quib. Ser. videto. & hoc tot annis, quia decem, labentibus, i. celeriter transactis, ut tacite pertransitis, quæ adhuc infecta, ipsi edificant, i. construunt [Nam si p̄prie accipiat] edificare, est ædes facere, sicut æquitare, equū, cui infidetur agere, & tñ dicimus edificare naues, & machinas, & equitare mulos & asinos, imō Horat. dicit, equitare in arundine longa, sed pueri arundinē equū vocant [equū] i. statuatū equi, diuina arte, i. maximo artificio Palladis, aut quia Pallas tūc Troianis inimica, ita factū voluit, aut quia docuit instar, i. in statū, aut staturā, & magnitudinē montis, hoc est tam magnā, vt mole sua montē equipararet, & intexunt costas, i. equi, abiete, i. illa arbore de genere sapinorum, quæ in montib. libenter nascitur, secta, i. fissa, finditur. n. faciliter & simulant sup. equum uotum, i. voto promissum, pro reditu, & ita votū erit participium, aut si nomen est, simulant uotū, i. quod equus ille habeat rōnem voti, pro reditu, quia sicut Sinon dicit simulabāt se nō posse redire, donec Pallas placeretur, ea fama vagatur, s. per urbem, hoc est, vulgo dicunt illum equum Palladi uotum, & ita si Sinoni id affirmanti, fides habita est, nō sunt propterea leues & improuidi dicendi Troiani, [& ipsi fortiri.] Nā tantum timebant omnes periculū il-

lud obire, vt nec precio, nec prece, nec minis, nec alia quauis ratione quisquā ad hoc induci potuerit, præterq̄. sorte, in qua cū equa sit omnibus, & summis, & infimis conditio, omnes se sacramento astringunt priusquam sortes trahantur, id se facturos, qd̄ sortes significauerint, nec potuerunt imperio ad hoc astringi, nā vbi in manus hostium peruenissent inuiti, potuissent, rem indicando, sibi salutem comparasse. Est ergo laus obsectorum quod non nisi sortiti poterunt includi [fortiti] inquam, i. mittendo sortes, quibus sciant qui id periculū obire debeant. corpora virum pro virorum delecta, i. de toto numero lecta, huc, i. ad hoc munus: quia delegerant plurimos ne pauci conditionem fortium refellerent, & deinde sortiti sunt ea corpora prius delecta, & sortiti, includunt ea furtim i. per insidias lateri scilicet equi, ceco, i. tenebroso, ita vt in eo nihil videatur, & complent cavernas, penitus, i. valde ingentes, aut cōplent penitus, i. pene intus, cavernas. i. latebras ingentes, & vterum, i. alium totam milite armato, i. multis militibus armatis. Insula enedōs scilicet aut Tenedos appositōrie insula notissima, fama, i. per famam, est in cōspectu, i. prospectu Troiæ, diues opum, i. diuitiarum plena, dū regna Priami manebant, nunc autem, sup. est tantum, i. duntaxat, aut tantummodo, sinus, i. angulus maris, & statio, i. receptaculum, vbi naues ad tempus stent, maleficia, i. non satis tuta, carinis, i. nauibus, aut ventribus earum quæ illic illiduntur, sup. ductores Danaum, aut omnes Danaī prouecti, i. porro vecti per naues, s. (nam, vt profecti legatur, vix patitur versus) huc, i. in hanc, quam dixi insulam ipsi condunt, i. abscondunt se in littore deserto, quia cum regio esset vasta, nulli eam colebant, nos, sup. sumus, rati, i. arbitramur, sup. eos, abisse, s. penitus, & in patriam suam redijisse, vnde sequitur &, pro, i. petijisse Mycenās, patriā, s. Agamemnonis, vento, s. impulsore Ergo quia, s. id rati sumus, omnis Teucra, i. regio Teucrorū, hoc est tota Troia, soluit, i. liberat, & expedit se luctu lōgo, i. tristitia decenniali, Portæ panduntur, i. reſeruatur, q̄ tempore belli clausæ erāt, iuuat, i. delectat, s. plurimos, ire, i. egredi, & videre castra, Dorica, i. Dororū, hoc est Græcorū, hoc est q̄ Dori illic dereliquerant, aut si castra abstulerant, (Sunt aut castra in quib. milites degunt in tētorijs, interdū vallo munita loca) que, p. i. locos desertos, id est quos Græci deseruerant, & litius relictum a Græcis.

Hv̄c se prouecti deserto in littore condunt.] In antiquo exemplari Longobardico proiecti, legitur, qui mos est sese occultantium, & in insidijs latantium.

EQVVS Troianus quantum lectione magistra compertum mihi est, proverbio valet vsurpari pro societate non in perniciem modo cuiuspiam iniuræ, verum & ad bonam frugē aliquam. Cic. in Phil. In huius me, inquit, consilij societatem, tanquam in equum Troianum includi cum principibus, nō recusō. Alibi Cic. idem Ex Isocratis Iudo, Veluti ex equo Troiano, innumeros principes exiisse, scribit. Adagij ratio notissima, nam Græcorum principes inclusos fuisse in equū Troianum, nemo non nouit, vel ex illo Virgiliano,

Huc delecti virum sortiti corpora furtim

Includunt ceco lateri.

Sed & Odysseæ octauo ita primus commemorat Hom.

Αλλ' ἀγασθῆμετα βῆθι καὶ ἵππον κέσμον ἄσπον

Δουρὰ τέον τὸν περὶ εἶς ἐπὶ κλισίᾳ σὺν ἁδ' ἐνν.

Id est, Sed age, transi & equi deus concine Duratei, quem Epeus cōcinauit cū Pallade. Lucret. quoq̄. in 1. de rerū natura,

Nam cum Durateus Troianis pergama partu

Inflammasset equus nocturno Gratugenarum.

Ex qua ratione videtur & Valer. Flaccus lib. Argonauticon 2. ita scriptum reliquisse:

Manos immotis non Duria fatis.

Et Politiani doctissimi vii i emendatione M. Varro, quod ad equum ligneum attinet, Epium eius cōcinnatorem fuisse coquum scribit, & Argiuis cibum curasse, ideoq̄. a Plauto fumicum coquinatorio epitheto nominatum. Fuisse vero Panopei filium tradunt, ea de equi instructione Hippotetona vocatum. Illud porto adiiciendum, equos Durios ex poetica historia posse dici magnos straturollosque, de magnitudine videlicet equi illius Troiani Aristophanes in Auibus,

Καὶ θεαγένης, ἐναντιὸς ὁ ἄρματε,

Ἰππων ὑπὸν ἰὸν μέγεθος, ὅσον ὁ οὐπίος,

Ad quod respiciens peritissimus poeta ita cecinit:

Instar montis equum diuina Palladis arte

Aedificant, sectaque intexunt abiete costas,

Putant

Putant eruditi, comicum scientissimum de quo eneo qui fuerit in Atheniensium Acropoli, siue arce, intellexisse, qui et si eneus foret, Durius tamen nuncupabatur eo titulo,

Χαλρεδνμος ευαγγελου εκ κοιλης ανθηςκε.

Idest, Cheredemus Euangeli ex Caele dicauit. Sed & hic, equi Troiani imaginē referebat. Et hac itē Troiani eq. similitudine in veterib. memorijs, porcū dici Troianorū inuenimus, quasi alijs inclusis animalib. grauidū, vt ille grauidus armatis fuit. Scribit in Cenis Macrob. Cinciū in suasionē legis Fanniae ob iecisse seculo suo, qđ porcū Troianū mēsis inferret: Dignū ve

ro scitu, fuisse in Lesbo uatē, Prylin noīe, Cadmi, hoc est Mercurij filiū, & Iffae nymphę, q. appulsis in Lesbo Gracis, a Palamede p. multis donis, captiuitatis Ilij modū est pfatus, eq. Durij hoc est lignei rōne p. mōstrata, inter quē delituerint tria milia hoīum q. n. quaginta additis, vel (qđ veri?) Ky. i. viginti tres, tñ illud plane poeticū, hoc vero hīstoricū, Nec p. tereundū, Themistocle, cū ab Hippotropho Philide equū petisset, nec impetrasset, esse interminatū statim se τὸν ἄκον αὐτοῦ παρσεν δουρεῖν ἵππον. i. eius domū ligneū equū effecturū per ob scure innuētē, p. ximorū crīa & accusationes hoī se idicturū.

SERV.

TEndebat] Tentoria habebat, vt, Et latit tendebat in aruis.] Sapius Achilles Propter Hectorē tractum. Et talis vbique induendus est, vt Horat. iura neget sibi nata. [Classibus hic locus] Magis ad equites referre debemus, vt & ortinae classes. Vnde & classica dicuntur. [Hic acies] Legitur & acie. Nam potest vtrunque [Innupta] quē nunquā nubit, Nam virgo potest & nubere. [Donum exitiale] Quantū ad Troianos [Primusq; Thymetes] Vt Euphorion dicit, Priamus ex Arisba filium vatem suscepit. Qui cum dixisset quadā diē nasci puerū, per quē Troia posset eueri, pepererūt simul & Thymetē vxor & Hecuba, quā Priami legitima erat. Sed Priamus, Thymetē filiū vxoremque iussit occidi. Inde ergo nūc dicit siue dolo, quia iustā causam proditiōis habere videbatur. Alij volunt. [Dolo] Quo oēs decepti sunt. [Sic fata ferebant.] Vt etiā ciues cōtra patriam sentirent. [At Capys] quidā, nō pater Anchisae. Et bene nec se, nec patrem. hic consilio dicit interfuisse, per quod interitus patriae imminēbat. Quamquā Aeneas quasi obtrektor Priami non adsit, vt Homerus dicit: Anchises vero p. cecitatem, vt docet Theocritus [Subiectisq; vrere flāmis] Quē, copulatiua coniunctio est, aut disiunctiua. Quō ergo has iunxit? Poetarum est partem pro parte ponere, vt toruū pro torue, volentibus, pro uolubilib. Coniunctionem ergo pro coniunctione posuit, vt, Saxū ingens uoluit alijs radijsq. rotarū. Quē, pro Vel, posuit. Nā sonātius visum est. [Incertū] Instabile. Vnde est [Studia in contraria] Sanē. Vulgus magis masculini generis est, q. neutri, quia in us exeuntia neutra, in ris, mittunt genitiuum, excepto pelagus, qđ in hoc noīe creauit errorē. [Ante oēs] aut perissologia est, quia dixit, [Primus] aut Ante oēs. i. videntibus oībus [Laocoon] Oīa in on exeuntia tertiā sunt declinationis vt Laocoontis, Demophoontis, Hippocoontis [Quā tanta infania] Quia infanorum est cōtra se sentire [Dona carere dolis Danaum] Ordo est, Dona Danaum, nō dolis Danaum [Sic notus Vlysses] Quia ut ait Hom. uoluntate uerberatus, & sub habitu mendici Troiā ingressus, explorauit vniuersā. [In ligno] Bene ligno, quasi dissuasor, non simulacro, ut paulō post Ducendū ad sedes simulacrum. Nam in suasionē vel dissuasione tam sensus quā verba considerantur. [Error] Idest Solus: vt Et inextricabilis error. Et est figura ab eo quod praecedit, id qđ sequitur: Distinguendus sanē error, & sic dicendū. [Equo ne credite Teucris] Item. [Quidquid. i. timeo] Hoc melius est [Peri] Quadrupedis, ab eo q. toto corpore ferat. [Curuā aluum] Plautus in aesculino ait genere, quo nō utimur. Percussus sanē intelligimus inter ventrem, & latera. [Vtero recusso] pro concusso praepositio pro praepositione. [Cauā cauernā] Grāca figura est, ut vitam viuere, mortem mori. [Fata deum] Fata modo participium est, hoc est, quā dij loquuntur, vt Stat. Et vocem

Hic dolopum manus, hic seuus tendebat Achilles.

Classibus hic locus; hic acies certare solebant.

Pars stupet innupte donum exitiale Minerę,

Et molem mirantur equi, primusque Tymetes

Duci intra muros hortatur, & arce locari;

Siue dolo, seu iam Troie sic fata ferebant.

At Capys, & quorum melior sententia menti,

Aut pelago Danaum insidias, suspectaq; dona

Precipitare iubent, subiectisq; vrere flammis;

Aut terebrare cauas vteri, & tentare latebras.

Scinditur incertum studia in contraria vulgus,

Primus ibi ante omnes magna comitante caterua,

Laocoon ardens summa decurrit ab arce;

Et procul. Laoc. O miseri, quē tanta infania, ciues,

Creditis auctos hostes? aut vlla putatis

Dona carere dolis Danaum; Sic notus Vlysses.

At hoc inclusi ligno occultantur Achini,

Aut hęc in nostros fabricata est machina muros.

Inspectura domos, venturaq; desuper vrbi,

Aut aliquis latet error; equo ne credite Teucris.

Quidquid id est, timeo Danaos & dona ferentes.

Aen. Sic fatus, validis ingentem viribus hastam

In latus, inque feri curuam compagibus aluum

Contorsit, stetit illa tremens: vteroque recusso

Insonuere caue, gemitumq; dedere cauernę:

Et si fata Deum, si mens non leua fuisset,

Impulerat ferro Argolicas sedare latebras,

Troiaq; nunc stares, Priamiq; arx alta maneres.

fata sequuntur [Læua] Modo contraria. Et sciendum leuum cum de humanis rebus est, esse contrarium, cum de cœlestib. prosperum, vt, Intonuit læuū, quia sinistra nūmī intuentibus dextra sunt. [Fœdare] Dilacerare. Fœdum enim tam apud Virg. quam apud Sal. nō turpe significat, sed crudele; vt Sanguine fœdantem quos ipse sacrauerat ignes. Sal. Fœdī oculi [Stares] Si stares legeris, maneret sequitur; ppter ὁμοίαν τέλευτον. Et est apostropha. Hic Dolopum manus, &c.] Continuat narrationē suam, docetq. quid viderint egressi, iam patefactis portis Troiani. vnde Donatus dicit sic. [At Capys] Sententiā Tymetæ suspiciōse tractata est. Capys aut sententiā nō nūc melior, sed post factum cognita est. [Scinditur] Nam cum totum suspiciōib. ageretur, nihil potuit recte firmari. [Primus Vbi] non erat Laocoon inter ambigentes, sed descendit ab arce excitus, cōtrarietate sententiārum, & cupiebat p.uenire, ne quid in perniciem reipub. decerneretur. [Ardens summa] vel ingenio vigilās, aut vehementer pro statu publico commotus [Et procul.] Nisi adderet verba donec aduentaret, distulisset. [O miseri] Inuectio ardentis animi, nō cōtumeliosa in ciues, sed pro statu publico necessaria. [Miser] Qui ea quærunt, quib. efficiant miseri. [Auctos] Qui per tot annos bellū gesserūt. [Aut vlla,] q. d. creditis id tutū, quod reliquerint hostes, aut aliud quidpiā, quod beneuolentiā simulationē afferrat. [Danaū] Quasi callidorū, & versutorū. [Vlysses] Quasi si non essent dolosi, ab hoc magistro addiscere potuerunt. Hoc oportebat ostendere, si in contraria iā raptos, auertere a proposito uolebat, ergo notissima fraude unius, vniuersam gentem vituperat. [Equo] Quia originē ducit a fraudulentis hostibus, qui tū maxime timendi sunt, cū beneuolentiā simulāt. [Sic fatus] non verbis solū, sed re, voluit affirmare sniam, [Fata deum] volūtātē accipere debemus, q. d. nisi dij auertissent intentionē nostrā, statim insidias has cognouissemus. [Nūc] Sicuti stetit ante has insidias. Ordo aut est, Manus. i. exercitus Dolopū, i. sociorum Pyrrhi sup. tendebāt, hic. i. hoc loco, Achilles seuus, i. immanis, qui Troilum tā immaniter occidit, & Hectorē tam crudeliter traxit, tendebāt. i. tentoria habebāt, hic. i. alio loco, hic locus sup. erat, classibus. i. ordinibus equitū in classes, quas Liuius quinque enumerat, distributorū, hoc est, hic exercebant equites, & acies. s. praeliantīū solebant certare hic, aut ipsi solebant certare hic. ac. i. i. praelio, in acie instructo, in oībus aut lubaudiendum vī, dum Troiam obsidebant, aut quid simile, quia aliter potius diceret, intenderat, quā tendebat, tum. n. non tendebat, cum iam mortuus esset Achilles. Pars. s. Troianorum egressorū stupet. i. cum stupore aspicit donum exitiale. i. equū tam magnum, quem ad exitiū Troiæ simulabant Graci se velle dare Minerę innupta perpetua. s. virgini, quā nunquā nupsit. Significat. n. puriorem

riorem ignem, cuius non est commixtio, nec pollutio, ideoque ex cerebro Iouis, i. æteris nata dicitur, & pro i mirantur molē equi (moris est Virgiliani, præcedentia sequētib; declarare) & Tymætes, ille vir Troianus, hortatur primus. sup. equū duci, intra muros, & locari sup. in arce. i. summo tēplo Palladis, quod in Ilio erat, hortabatur, dico, siue dolo, quia cōsciū fraudis, & doli Græcorū, siue quia fata Troiæ. i. quæ erāt de excidio Troiæ, tunc venturo, ferebant. i. constituēbant. sic. i. vt id hortaretur et bonus ciuis, in pñiciē suā, & suorū. At. i. sed Capys, & alij quorū mēti sup. erat snia melior. i. quæ postea melior cōprobata est, cū tñ ignoraretur, iubent, aut p̄cipitare pelago, i. in pelagus, hoc est, submergere insidias Danaū, & pro i. dona suspecta. i. quæ suspecta erant de dolo, quia a dolosis, & fraudulentis hostib; offerēda, quæ, pro vel (potuisset tñ potuisse, ve, vnde opinor poetā accepisse, quæ, pro &, vt sit diuisio bimēbris, vt videlicet alij iusserint oīno delere, & id aqua, & igni, vt prius cremet, & cineres cū reliquis in pelagus p̄cipiteantur, alij non delere, sed aperire voluerūt, ad experiendū si quid in eo doli esset) q. igitur, pro vel, vt sentit Ser. aut pro & iubet vrere. s. dona suspecta, flāmis subiectis quia vis ignis ascēdit, aut si oīno delere nolint, iubēt terebrare. i. perforare. & tentare. i. experiri penitus, cauas latebras vteri. i. alui equini. Vulgus incertū. i. instabile, aut potius dubiū, & anceps in sentētijs, quia ignarū, & imperitū, scindit. i. diuidit, in contraria studia, Laocoō. sacerdos ille Neptuni, ardens. s. zelo patrię defendēda, decurrit. i. deorsum currit, ab arce summa. ibi. i. eo tpe, dū nonnulli censerent equū, in arce locadū esse, decurrit, dico, prim⁹ ante oēs, i. eorū omnib; & hoc magna caterua. s. populi comitante. s. eū q, videlicet idē sentiebant, aut cām decursus eius videre volebat. Et procul. i. cū adhuc procul esset. sup. dixit, o miseri ciues, q̄ tāta infania, sup. est vobis, sed imprēcipi tāter agēti honesta est eclipsis. Creditis hostes auctos, aut putatis vlla dona Danaū, carere dolis, i. fraudib; & insidijs q. d. si id facitis, deliratis omnes: Vlysses est notus sic. i. vt audeatis eius dona, ruptis muris vestris immittere in arcē, q. d. ex sola

calliditate, & fraude illius viri satis nosse deberetis, equū nō esse accipiendū, quia aut Achiui occultantur occlusi in hoc ligno. i. ligneo equo, & non dicit, vōro, aut, donō, ne id irreligiose facere cēseatur, aut hæc machina fabricata est in nostros muros. i. ad perniciem nostrorum murorum, hoc est, vt muri nostri rumpantur, & postea reuertantur, inspectura. i. vt inspiciat per eos qui in ea latēt, domos. s. nostras; & ventura desuper. i. per grassationē, aut duram dominationem, vrbi. s. nostræ, aut aliquis error. i. dolus, sup. latet. s. in hoc equo, & ideo, o Teuceri, ne credite. i. ne confidatis equo. Quidquid. i. siue equus, siue machina, siue donum cēseri debeat, ego timeo, idest formido Danaos, idest Græcos, & i. etiam, dona ferentes. i. nō solum dum nos hostiliter oppugnabāt, sed etiam nūc cum dona se offerre simulant, Laocoön fatus. i. locutus sic, contorsit validis viribus ingentem hastam in latus, & in aluum curuam compagibus, feri s. equi quadrupedis. Illa. s. hasta stetit tremens, i. micās aut vacillās, & caua. i. loca caua insonuere, & cauerna dedere gemitū, aut sic, cauerna caua insonuere, & dedere gemitum vtero recusso. s. ab armatis qui intus cōcutiebant, postquam vterus foris concussus fuerat. Et si fata deum non fuissent, læua. i. sinistra, & inimica Troianis, & si mens. s. eius. qui sonitum perceperat, non fuisset læua, ipsa impulerat. i. impulisset Laocoōta, fœdare. i. fœde dilacerare, ferro. s. hasta, aut et bipenni, iam audito sono armorum latebras Argolicas. i. in quibus Argolici latitabant, & o Troia si, sup. hoc fecisset, tu stares, s. incolumis, & alta arx Priami maneret, sup. adhuc, aut & tu o alta arx Priami maneres. s. adhuc. Contra quod dicturus est Panthus, Fuimus Troes, fuit Ilium.

Hic acies certare solebant] Nō displicet, quod in Romani lib. Acie certare solebant; legitur [Primus ibi ante omnes] In vetustis aliquot codicibus, Ante alios legitur. sed, oēs agnoscit Seruius, [Troiaque nunc stares, Priamique arx alta maneret] In antiquis omnibus libris quotquot habui, Maneres persona secūda, legi, quanquam Ser. timeret τὸ ἡμιοτέλεστον. quare nonnulli, Staret, potius legunt, & Maneres, in fine malunt.

R. V.

Manus reuinctum [Et oculos suffusa] Trahebant] Cum festinatione adducebāt, vt Conuentus trahit in medios. Et modo trahebāt ad desiderium ducentium; & Sinonnis pertinent simulationem. [Quis se] quibus se. Alij, qui se legunt, [Hoc ipsum, Per M, quia vsurpatū est ipsud; & est naturale ipsus, vt Ipsi mihi Dauus. Dicimus ergo ipsus, ipsa, ipsum. vt doctus, docta, doctum] [Vt strueret] Cōfirmaret periuria & dolorum semina. Et respexit ad superiora, vt adificanti [Fides animis] vt d̄ p̄stans animi iuuenti. Et est nomen. Desit. n. esse participium quia genitiuo casui cohæret, & pōt recipere comparationē [In vtrunque] In, modo ad significat, alibi pro contra, vt et sup. diximus. [Versare dolos] Dolo auertere, subaudi Troianos aut dolos versare. i. exercere. [Visendi] Frequentatiuum est visio, vt verso, facefso, licet rarum sit. Nam in To exeūt frequentatiua. [Circumsusa ruit] Figura Hypallage, ruit & circumsusa est [Illudere capto] Et illudo tibi, dicimus, vt hoc loco, & illudo te, vt Verbis virtutē illude superbis. Et illudo te. Simile est insulto. [Crimine ab vno] Hoc est causa, vt Crimen amor ve strū. Ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Si enim simpliciter intellexeris Crimine, de negotio ad personam vitiosum transitum facis. Alij sic legunt, Danaū insidias & crimen [Turbatus] Quasi turbatus, vt Exultat Amazon. quasi Amazon. [Heu] Modo vna est syllaba, sed interdum propter metrū due fiunt, vt Heu quam pingui macer est mihi Taurus in aruo. Si cut prendit &prehendit, & fm Plin. multa sunt alia. [Tellus & æquora] Bene conciliat miserationē de cōibus duob; exclusus elementis. Sane Tellus, us, lōga est, & sunt pauca quæ us pducunt, vt senectus, iuuetus, salus, virtus, palus, seruitus, incus, tus, rus, mus, pus, tunc. s. cū genitiuus in ris vel in ris exit. Et habet penultimā longam. Ideo aut ris & ris diximus, quia

*Ecce manus iuuenem interea post terga reuinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum vt strueret, Troiamq. aperiret Achiuis
Obtulerat, fidens animi, atque in vtrunque paratus,
Seu versare dolos, seu certa occumbere morti.
Undique visendi studio Troiana iuuentus
Circumsusa ruit, certantque illudere capto.
Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab vno
Disce omnes.
Namque vt conspectu in medio turbatus inermis
Constiti, atque oculis Phrygia agmina circūspexit;
Sin. Ne quæ nunc tellus, inquit; quæ me æquora pñt
Accipere; aut quid iam misero mihi deniq. restat?
Cui neque apud Danaos vsquam locus, insuper ipsi
Dardanidæ infensi penas cum sanguine poscunt.*

palus licet paludis longa sit lū, breui tñ nōnunquā inuenitur quia in dis exit genitiuus, vt Horat. Sterilisq. diu palus aptaq. remis, [Æquora] Maria; Alibi cāpus, vt, Ac prius ignotū ferro quā scindimus æquor. Dictum. n. est ab æqualitate. [Deniq.] aut vacat sicut genitiuum, aut nouissime significat. [Et super ipsi] Et insuper ipsi, quibus sum præstaturus salutem [Inferi] inferus proprie est plus quam inimicus. [Poenas cum sanguine poscunt.] Ji. & tormenta & mortem. Potest enim aliud esse sine alio.

Ecce manus &c.] Ad hanc vulgi dubitationē, & incerta m sniam, accessit fraus Sinonnis q vnus a Græcis ad hoc subornatus in manus, pastorū. s. Troianorum, qui cum pecore in agros vacuos se receperāt, inciderat, vt Troiam ductus, cohortaret ad suscipiendū equum illum illesum patefactis portis, ad qd et Troianos induxit, non tñ tam facile induxisset, nisi & dii inimica portēta adiecissent: nam Laocoön sacerdos, qui hastā in equū intulerat, cū liberis suis ante aras absumptus est, creditūque est in vltionem læsi doni deā intulisse. Miro ergo artificio, omnia pertractat poetā. Nā Troianos principes, vsque ad pœnitentiā clementes inducit, citra tñ insipientiā & improvidentiam, q̄ virtus summopere in Iulio Cēs. & in Augusto, quos auctor præcipue a gñe eorū laudare prætendit, a Plinio & Suetonio, alijq. multis cōmendatur. Simulq; semper ad hoc tendit, vt ostēdat Troiam fato deletam, vt ex reliquijs Roma constitueretur olim. Nā nihil potuissent mortaliū fraudes in prudētiā Troianorum, nisi deorum inimica portēta accessissent, dijs aut iubentib; aut certis indicijs volūtātē suā significantibus. p̄ij animi, non quare id velint, aut iubeāt, inq. rūt, sed quod velle intelligāt, facefunt: sed audiamus Donat. **Ecce.** [Ecce] Semper ponit. ecce Virg. vbi significat aliquod malū repentinum. Dum igitur illa disputant, aliud interuenit, qd

Virg.

S

ab

ab equi tentari auerteret. **Præm**us aut aduentus efficit, vt res in præsentia omitteretur, simulata deinde oratio, penitus religione nos astringit, ne Mineræ dona foedaremus. Accedere maxime violatoris morte. Ecce, rem improvisam exoriri ostendit, q̄ magis mouet, præsertim cū ad sint signa nocentis. [Qui se] Consilium Sinonīs fuit peruenire, ne equi fraudes auerterentur [Hoc ipsum] Paratus etiam mortem subire, nā non sit facinus magnum sine magno periculo.] Vndique visendi] Expressit hominum morem, qui n. nō cupiat hostem suum captum videre? (Accipe) Destruxit Græcorum personā omni occasione, & defendit suam. Nam totam rem in deorū aduersum studium reuocat, vt ostendat Græcos tum insidijs, tum deorū iniusto fauore, victoriam obtinuisse. Ordo est, Ecce, q. d. ex impræciso: cū proceres sic dubitarent cum plebe an equus inducendus sit, qui pro portis stetisse videtur. Nam & Priamus ipsum inspiciebat, id non facturum decore, si tā di staret a portis, vt quisquā insidias moliri posset. pastores Dardanida (Quæres, quō pastores hic dicantur Dardanidæ, cum gloriosi, & inclyti, soleant Dardanidæ dici: verum dicamus etiam plebeios Dardanidas vocatos, si modo Dardani, virtutem imitati sint. Dicemus etiam interemptis pastoribus rusticis, vrbano pastorū munus obijisse qui tūc pecus diu intra ciuitatis muros inclusum eduxerant. Nā & nobilissimi quique pastores habiti sunt Alexander, seu Paris, vnde Statius, Soluerat Oebalio classem de littore pastor, Dardanus incautas blāde populatus; Amyclas & Anchises, qui pastor cum Venere ad Simoëta coiuuit, dum Aeneam genuit) pastores igitur Dardanidæ, aut vrbani, aut qui Dardani virtutē diu patriam pro regendo, imitati fuerant, trahebant interea, s. dum hæc fieret, sup. cum magno clamore, iuuenē. s. Sinonem, reuinctum. i. iterum atq; interim vinctū, ne forte elaberetur, non ergo vacat, re, sed significat diligentiam rusticorum, qui securi non sunt, & si semel vinctus fuerit hostis, manus. i. habentē manus vinctas post terga, qui fidens animi, i. habens animā confidentem atque paratus in vtrunque. i. ad vtranq. fortunam seu versare, leuere, dolo. i. per dolum. s. Troiam, aut legendo dolos, versare. i. versute pertractare, & exequi, dolos. s. ceptos, seu occubere, i. submittere se morti certe. i. indubitanter, obtulerat vltro. i. spōte, & non exquisitus nec per insidias captus, & venientibus, i. quos ad se capiendū venire præiuderat, obtulerat, dico, se ignotum. i. quem non nouerant esse Græcum aut q. bene la uisset, vel aufugisset, si voluisset, sed obtulerat se vltro, vt strueret hoc ipsum, i. vt cuperet & captus, aperiret Achillis. i. Græcis Troiā. s. p. immissione equi. Iuuenus Troiana. i. multitudo iuuenū Troianorum, ruit, i. celeriter accurrit. vndique. i. ex omni parte, circumfusa. i. p. circuitum confuse dispersa, stu-

dio visendi. i. vt videret eum, & certant. i. certatim contendunt, s. iuuenes Troiani. (mutant aut numerū, quia iuuenus collectiuum est) illudere. i. illusionem, & contumeliam facere capto. s. Sinoui iuueni, (ad hoc aut, iuuenem potius quam virū subornarūt Græci, quia sciebāt ætati iuuenili, citius ignoscere atque indulgere solere mortales quā virili, verū pueri, im-pbi sunt p. ætate) Accipe. i. intellige, nūc insidias Danaū. i. Danaorum, hoc est Græcorum & pro. i. disce oēs insidias Danaū, ab vno crimine. i. audi hoc crimen diligētius, quia, eo intellecto, noris etiam cetera a Græcis per insidias acta. Nam vt. i. postquam ipse turbatus, & in ermis, stetit in medio cōspectu, s. Priami, & ceterorum principū ei astantium, atq. postquā circumspexit oculis, hoc est, circūgerendo, & obuertēdo æger rime oculos aspexit (non ergo vacat oculis, quia & mente, rem circūspicere possumus, & nō semper oculorum motu, inspicimus. Fecit autem spondaicum versum poeta, vt significaret animū languidū, & mœrore grauem) Circumspexit ergo oculis agmina Phrygia. i. Phrygū agminatim circumstantium & inquit, heu, (optandi aduerbium in malū, sicut o & si, in bonum) q̄ tellus. i. terra, & q̄ æquora. i. maria possem te accipere. i. immergere, & deuorare me? q. d. vti nā aut terra, aut mare me ingurgitet. aut si sup. neutrū dat, quid restat deniq. mihi misero? q. d. nihil, nisi miserrima quæq. vel sic, aut si idē optare non debeam, quid restat deniq; mihi misero? q. d. (mi nus optādum) cui s. mihi misero, neque locus est vsquā saltē tutus, aut vbi viuere permittat apud Danaos, insuper ipsi Dardanidæ. s. apud quos spem meam reposueram. insens. i. quos nunq. offendi, aut insens. i. infecti, quasi multum offensi, poscunt penas cum sanguine, qd̄ nunc vulgo dicitur confiscationē vitæ, & rerum, hoc est summū, & extremum supplicium.

Fidens animi] in Rom. quidē lib. Animo legitur, sed Animi agnoscit Ser. [Seu versare dolos seu certe occubere morti] in Longobardico lib. legere est Dolo, casu septimo quod Ser. non improbat, subaudiendūq. ait Troianos; in eodē lib. vbi ræ admodū diphthongi sunt, hoc loco, Certæ cum diphthongo scriptū est, vt morti accomodef. [Circumfusa ruit, certatq. illudere capto] in Ro. li. Certat, est, vnitatis numero. [Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab vno, Disce oēs] Facile quidem adduci possum vt ex Ti. Donat. Inia, Crimen, legēdū credā. Quam lectionē omnino Ser. respuere nō vī, licet priorem magis approbet, dum exponit, Crimine ab vno, hoc est cā, vt Crimē amor vestrū. Præter vero Seruianā huiusmodi interpretationem, pleraque omnia uenerande uetustatis exemplaria, q̄ in manus postas deuenere, uno exēplo legunt. Crimine ab uno Disce oēs. [In super ipsi Dardanidæ insens] In Rom. lib. & plerisque alijs antiquis legere est, Et super ipsi.

SERV.

Quo sanguine cretus] Quibus sit parentibus natus. Nam Græcum esse constabat [Ferat] Afferat. [Memoret, quæ sit fiducia capto] Aut dicat quæ tanta sit in capto fiducia, vt audeat dicere insuper ipsi. Aut certe memoret, i. meminerit, vt significet meminerit in capto veriloquium, vitæ esse fiduciam. Vnde & responsio talis est (Fatebor Vera) Alij Memorem legūt, vt sit sensus, Hortabamur ad loquendum memorem, hoc est qui diligenter factionis sue meminerat. [Fuerit quodcunque] i. quicunque me sequitur euentus, [Hoc primum] Hoc est maximum apud me, verum dicere. [Sinonem] Auctoly-cus qdā fur fuit, qui se varias formabat i species. hic habuit liberos, Sisyphum, unde natus est Sinon, & Auctoliam, unde Vlysses. Cōsobrini ergo sunt. Nec immerito Virg. Sinoni dat & fallaciā, & proditiōis officium, ne multum discedat a fabula, quia secundum Eu-

Aen. Quo gemitu conuersi animi, compressus & omnis
Impetus, hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quid ve ferat, memoret, quæ sit fiducia capto.
Ille hæc, deposita tandem formidine, fatur.
Sin. Cuncta equidem tibi rex, fuerint quæcunq. fatebor,
Vera, inquit, neque me Argolica de gente negabo,
Hoc primum nec si miserum fortuna Sinonem
Finxit, vanū etiam, mendacemque improba finget;
Fando aliquid si forte tuas peruenit ad aures
Belidæ nomen Palamedis, & inclyta fama
Gloria, quem falsa sub proditiōe Pelasgi
Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci, nunc cassum lumine lugent.
Illi me comitem, & consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis,
Dum stabat regno incolumis, regnumque pigebat
Consilijs: & nos aliquod, nomenque, decusque
Gessimus, inuidia postquam Pellacis Vlyssi.
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris.
Afflictus vitam in tenebris, luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici,
Nec tacui demens, & me fors si qua tulisset;
Si patrios vnquam remeassem victor ad Argos,

phorionem Vlysses hoc fecit [Finxit] Composuit, formauit, Vt Et corpora fingere lingua. Et notandum, quia omnis Sinonīs oratio est diasyrtica. Nā & negotium exprimit, & Troianorum insultat stultitiæ. ut hoc loco, (Finxit, vanum) Fallacē. Et vanus est qui etia sine utilitate mentitur, Mendax, qui tantū ad decipiendū. Sane vanus, stultus apud idoneos inuenitur, vt Iuuen. Sic libitū est vano, qui nos distinxit Othoni [Fando aliquid si forte tuas peruenit ad aures] Dum dicitur. Et vititur bona arte mendacij, vt præmittat vera, & sic falsa subiungat. Nam quod de Palamede dicit, verū est, quod de se subiungit, falsum. Et sciendum ex hac historia partē dici, partem supprimi, partē intelligentibus relinqui. Nam Palamedes, vt Apollonius dicit, septimo gradu a Belo originem ducēs, cū deletum militum per Graciā ageret. simulatē insaniam Vlyssē dixit. inuitum. Cum. n. ille iunctis

iunctis dissimilis naturæ aialibus salem sereret, filiū ei Palamedes opposuit. Quo viso Vlysses aratra suspendit, & ad bellum ductus habuit iustam causam doloris. Postea cum Vlysses frumētatum missus ad Thraciam nil aduexisset, a Palamede est vehementer increpatus. Et cū diceret adeo non esse negligentia suā, vt ne ipse quidem si pergeret, quidquam posset aduehere, profectus Palamedes, infinita frumēta deuexit, qua inuidia Vlysses auctis inimicitijs fictā epistolam Priami noīe ad Palamedē (per quā agebat gratias proditiōis, & cōmemorabat secretū auri pondus esse trāsmissum) dedit captiuo, & eū in itinere iussit occidi. Hæc inuenta, more militiæ regi allata est, & lecta principib. cōuocatis. Tunc Vlysses cū se Palamedi adesse simularet, ait; Si verum esse creditis, in tentorio eius aurum quærat. Quo factō, inuento auro quod ipse per noctē corruptis seruis obfconderat, Palamedes lapidib. interemptus est. Hunc autē constat fuisse prudentē. Nam & tabulā lusoriā ipse inuenit ad cōprimendas ociosi seditiones exercitus, vt Varro testatur. Secundum quosdā ipse reperit literas. Quæ res si forte sit dubia, tñ certum est θοχ ab hoc inuentas cū aspiratione. [Incluta Gloria] p. p. delectum & frumenta. [Falsa sub proditiōe] sub falso crimine proditiōis. Et rem notam per transiitū dicit. Vnde & paulo post, Aut ignota loquor, quamquam ibi possit intelligi, haud ignota nobis, sed forte et ad nos potuit peruenire. Sciendum sane factum hoc vere & Troianos scisse. Sed Sinon callide quasi ignorantibus quæ vera sunt, dicit, vt fidem sequentib. faciat. [Infando indicio] propter aurū clam suppositū. [Quia bella verabat] Iam hoc falsum est, sed dicitur ad Sinonis cōmēdationem [Cassum] priuatū, vacuū. [Pauper in arma.] Hæc. n. fuerat cā militandi, vt Teren. Cum hincgens p. ofugi aliquo militatū. [Dum stabat incolumis] quia & ipse vnus de regibus fuit. [Et nos] pluralis numerus, pro singulari ad euitandā iactantiam [Nomen] gloriam, vt, Nomen Echionium matrisq; genus Perideæ. [Inuidia] ppter aduectum frumentum. [Pellacis] per blanditias decipientis. Pellicere. n. est blandiendo elicere. [Mecum indignabar] quō ergo, Nec tacui demēs? Intelligimus istum quasi tacuisse primo, post impatientiam doloris erupisse. [Fors si qua] bene si qua, quia est & bona & mala [Promisi] per contrarium ait, prominatus sum, quia minamur mala, promittimus bona. sic Horat. contra, atqui vultus erat multa & præclara minantis. i. p. mittētis. [Prima mali labes] quia secutū est postea oraculum, & adscititia Calchæris factio. Labes vero ruinā significat a lapsu. [Criminibus] causis vt supra. Et crimine ab vno [Spargere voces] vt Cicero, Spargere venena didicerūt. [Ambiguas] Dubias, ne si aperte ageret, accusatio esse videret [Consciis] aut peracti sceleris, aut dolorū suorū, vt est in 3. Oblitusve fui est Ithacus discrimine tanto. [Arma] modo fraudes, vel dolos. Nam arma sunt instrumenta cuiuslibet rei, vnde & in fidiantis fraudes arma nominauit. [Nec requieuit enim] aut vacat. n. aut pendet sensus est posteriorib. [Donec Calchante ministro] arte. n. egit semiplena dicēdo; vt interrogare cogat, & audius audire Troianos [Calchante ministro] mō destinataræ, intelligitur, & est aposiopesis [Ingrata] nec vobis placitura nec mihi gratiam conciliantia (Quidve moror?) veltram. i. festinationem. [omnes] & eos qui prodesse disponunt. [Vno ordine] vno reatu. Et est de antiqua tractum scientia, quia in ordinē dicebantur causæ propter multitudinem, vel tumultū festinantū. cum erat annus litium. Iuuen. Expectandus erit qui lites inchoet annus. [Iamdudū] modo, quamprimū, [Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ] Callide hoc dicto impetrat vitā, asserens mortē suam illorum hostib. esse placiturā. Ideo autē dicit mercentur, quia sacrorum est. Vt fugiens victima ubi cūq. inuenta fuerit, occidatur, ne piaculum cōmittatur, Ergo Sinon qui victima fuerat, iure, & votis, & præmio Græcorū interimitur. Ithacus vero pro Ithacensi. principale pro deriuatiuo. [Magno mercent] i. precio, vt, Turno tēpus erit magno cum optauerit emptum intactum Pallanta.

Quo gemitu &c.] Dat Troianis, vt dixi, vbiq. pietatē clemētia, quasi illam ab origine traxerit domus Iulia quæ vsq; ad poenitentiam clemens prædicatur, dat autem Græcis, at-

*Promisi ultorem, & verbis odia aspera moui,
Hinc mihi prima mali labes: hinc semper Vlysses
Criminibus terrere nouis: hinc spargere voces
In vulgum ambiguas, & querere conscius arma,
Nec requieuit enim, donec Calchante ministro;
Sed quid ego hæc autem nequidquam ingrata reuoluo?
Quidve moror? si omnes vno ordine habetis Achiuos,
Idque audire sat est, iamdudum sumire pœnas.
Hoc Ithacus velit, & magno mercentur Atridæ.*

tificiofam perfidiam, vt minus sit dedecus circūuentis, & maius circumuenientibus. Sed Donatum audiamus ita differentem [Quo gemitu] Bonitatem Troianorum ostendit, qui pro supplicio ultimo, quod sperabat, solo gemitu eius, pto poena contenti sunt. [Hortamur fari] Vim propositionis habet, & tria proponunt, ad quæ Sinonem respondere conueniret. [Cuncta] Promittit omnia ve-

ra, dicturū, qui nulla in parte fuerat veritatem detractus. [Tibi rex] assumit fiduciam cōfitendi, apud eum qui & cognoscendi facultatē haberet. Cōmendat autē se, q. vera pollicetur, & q. regē appellat, captat beneuolentiā. [Fatebor] aliud est q. referam. Referimus, cū dicimus aliquid simplex, & pōt proferri sine tormentorū metu. Fatemur autē, cum prodimus id quod sit contrarium cōfidenti, & possit tormētis exprimi è pectore negantis, & repete bis, Fatebor cuncta, & Fatebor quodcūq. erit Argolica de gēte, ad id, quo sanguine Cretus Græcus sum. ac si dicat hostis sum. (Nec si miserū &c.) potuit eripere mihi fortuna priorē felicitatē. At non poterit, me mēdācem fingere. Hoc argumento persuasit, vt Troiani crederet reliqua, & ne videatur incredibile, q. in se solus ex omnib. Græcis remāserit, ad hanc partem, ducit ex alto principium, & narrat rē omnibus notam, & magna ex parte veram, qua exposita, subiungit falsa. [Palamedis] Eadē dicit quæ Seruius de Palamede. vt nos aliquod, de præterita eius florētī fortuna, & de p̄senti miseria, sibi cōparat beneuolentiā. Cōmendat et Palamedis memoriā, dicendo, quia bella verabat, vt amico viuenti præstarent, quod defuncto non poterant. [Superis cōcessit ab oris] nō dixit, mortuus est, ne eius memoria digna, post hominū finē, viuere minoraretur. [Vitā in tenebris] vt illi qui cupiūt mori, & nō viuere. Idq. audire sat est, vbi ad cardinem venit in quo mendaciorū constitit affectus negauit se dicturum, ne vltro omnia referendo, daret suspiciōnē falsitatis. ait igitur, cum sciat se periturū melius esse, ne se creta Græcorū prodāt. Neq. n. propter vnum hoīem, debeo oēs meos prodere. q. d. ve moror? cur differro pœnas meas, post relationis beneficiū, cōtinuo moriturus? Vlysses. n. omne malū vī debetur intulisse, qui me quolibet pacto quæbat occidere. Hæc ille. Cetera ex ordine patebūt, q. talis est. Quo. f. Sinonis gemitu, animi. f. Troianorū, cōuersi sup. sunt ad cōmiserationē. f. & oīs impetus. i. molestatio, illusio, & insultus cōpresus. sup. est, nos. f. primores, & procures. In opere. n. pio psonā suā cōmiscet, q. hæc oīa loquitur Æneas. in illusione autē tantū iuuentutis Troianę meminī (hortamur fari. i. damus animū, vt fertur, quo sanguine Cretus sit, ve, pro vel, q. d. ferat. i. afferat, & memoret, q. fiducia sit capto. i. cū captus sit, q. d. fiducia habeat. quōd spem suam apud Troianos reposuisse videatur. (eosq. incuset crudelitatis, quōd pœnas, cū sanguine possant) Ille fatur, formidine deposita. i. q. se simulabat deponere, randē. i. post aliquantulū moræ, quasi nō posset animū resumpsisse, cū tñ dictū sit, quod erat in vtrūq; paratus, seu versare dolos, ceu ceræ occubere morti, Fatur igitur & inquit, o rex: Equidē. i. ego equidē fatebor tibi, cuncta. f. q. dicā, vera quocūque fuerit, siue p. me, siue cōtra me, neq; (quod primū contra est) negabo me de gente Argolica, i. Græca, sed hoc primū, sup. scire & credere te velim, nec. i. & non. & si. i. q. q. fortuna finxit. i. effecit Sinonem, hoc est me, qui ad te loquor miserū. i. iniqua sorte & cōditione affectū, & ita miseratione dignū, tñ ipsa improba. i. quantūvis improba, quæ bonis, mala, & malis bona retribuit, nunq. finget. i. efficiet etiā, vanumque pro. i. mendacem, quia in res suas. i. quas conferre potest habet fortuna imperium, sed nō est in animos nostros, animiq; vireis. quocirca, nemo cogitur esse vitiosus, nemo vanus, nemo mendax, & si mori cogantur multi & egestatē ferre plurimi. Incipit ergo fari, & rem detegere, & a veris incipit, eaque quasi ignorantibus recitat, cū certissime sciat Troianos ea scire, vt p. ea inducantur ad credenda, quæ postea illaturus est falsa, moris. n. est quoties audimus vera enūciare ab eo q. nescit, nos ea scire, bonā opinionē de fide illius, i. his quæ nescimus, habeamus, dicit igit, Si fando aliquid. i. cum de aliqua re loqueremini, q. d. puto, q. d. cū Troiani sitis, parum audistis de hoc homine, sed si fando aliquid. i. de aliqua re,

nomen & inclyta gloria (hoc nimirum subtiliter addit, quasi se illi viro bene adhuc optare significaret, & pacem persuadere nifus sit quā cum acceptare nollent Græci, ad hoc dedecus oēs perueniunt, ut re infecta turpiter redire cogere) Palamedis Belidæ, i. de genere Beli, qui septimus ab eo fuit, peruenit forte ad vestras aures. q. d. tunc potestis scire an vera dicā quem. [Palamedem Pelasgi, i. Græci, dimiserunt. i. dimiserunt nec, i. ad necē depresserunt infontē. i. licet esset infontis, sed sub prodicione falsa, i. dissimulata, (dicebant, n. eū proditorem) Indicio, i. testimonio prodicionis eius, infando, i. detestando quia s. vetabat bella, hoc est ideo quia dehortabatur a bello, & cohortabatur ad pacē. Vlysses accusauit eū prodicionis, siq; damnatus est, & quē lugent, nunc cassum. i. priuatū lumine, i. aura vitali, aut supera regione, aut visu, qui nō nisi venientibus est, & per consequens vita. pater, s. meus, q. d. nō odio Troianorum, sed paupertate coactus, misit me huc, i. ad hanc ciuitatē debellandā, in arma gerenda ab annis primis ne aut ipse proprio odio venisse putetur. Misit inquam me comitē, illi propinquū cōsanguinitate, per qd cōciliat sibi Troianos, quib. nomen Palamedis gratū non dubitabat, cū Vlyssi inuidiosum esset. Misit autē tunc dum pater, aut Palamedes stabat, incolumis regno, s. Græcorū, non suo, & dū regnum, s. Græcorū vigeat cōsilijs, i. per cōsilia bonorū, & prudentū virorū, & nos, s. Græca iuuentus gessimus aliquod nomē, & decus, quasi id oē amissum nunc doleat. Postquā ipse sup. Palamedes, cōcessit, s. ad regionē mortuorū ad inferos, ab oris, i. regionibus superis, inuidia, i. per inuidiā, Vlyssis Pellacis, i. quoslibet ut vult in perniciē, & fraudē, in assensum, tā nefandi facinoris pelliciētis, haud, i. nō loquor, ignota, q. d. ne putetis me forsā mētiri, aut ex inuidia cōtra Vlyssē loqui (qd dicit p. ea quæ postea ab Vlyssē passus est, aut qā significauit iā se cōsanguineū Palamedis) ego loquor nō ignota, quia oēs Græci id nunc scimus, & possem id per omnes Græcos attestari (non aut dicit id Troianos scire, quia frustra prius dubitasset. Fando aliquid, si forte tuas peruenit ad aures Belidæ, nomen Palamedis) Ego afflictus, s. casu amici cōsanguinei & ductoris trahebā vitā in tenebris, & indignabar, i. ægre ferebā, mecū, i. in aīo meo, nā publice nō audebat casum, i. mortē amici, infontis, i. innocētis. Nec ego demēs, i. factus postea demens, ex impatientia, aut dolore, tacui, i. nō semper tacui: quis primū mecū duntaxat indignabar, & promisi, i. minatus sum (sicut minari, est aliqū superbe promittere) me vltorē, s. fore, si qua, i. aliqua, fors, i. fortuna, aut casus, tulisset, i. attulisset, s. occasione, & opportunitatē, & si ego victor, i. voti cōpos cū reliquis, remeassem vnquā, i. quouis tpe futuro ad Argos patrios, i. q. mihi patria est. Declinat autē hoc Argos, & pluraliter, hi Argi, Argorū, & moui, s. in Vlyssē aspera odia, s. contra me, verbis, i. cōtumelijs, aut minis. Prima labes, i. occasio mali, aut sup. aut puenit mihi hinc, i. ex hac re, & Vlysses sup. cepit, aut terrere, i. terrebat sem p, hinc, i. ex hac aut post hanc re nouis, i. magnis, aut inauditis, criminib. i. criminationib. & spargere, i. spargebat: aut cepit spargere hinc, voces ambiguas, i. dubias quia nōdū audebat manifeste mortem minari, q. d. quasi et ipse Sinon in precio fuerit propter virtutem & fidem suam apud Græcos. Et spargebat vo-

ces ambiguas non in proceres qui factionem eius noscitur, sed in vulgū, i. vilē popellū (aut latine locutus est, a pud quos nomina secundæ, in us, neutra sunt præter pelagus græcū vocabulum. nā & alij vulgum dixerunt, aut more Plautino, imperitum dat sermonē ei, qui a primis annis, armis inservierat, sicut Plautini serui, iubarem papauerem, gutturem, pronunciant. Alij dicūt, poetā in vulgus protulisse, & s. literam absumpsisse, quo modo m. absumitur qui modus apud Enniū Lucretiū, Lucilium, ceterosq. vetustiores nimium frequens est: sed Seruius, & alij grammatici, id in poeta corrigētes, immutauerūt, sicut vbi scriptū, inquit, erat, Hic specus horrendus scripserunt, horrendū. & vbi erat, inter se coisse viros, & decernere ferro. scripserunt, cernere. Sed hæc controuersia grāmaticorū, nihil de sententia poetæ immutat) & ipse conficius, s. mali facti, q. rere, i. querebat aut q. rere cepit, arma, s. sibi solita, hoc est fraudes quibus me quoque deleteret, nec n. requieuit, donec cōpositā rupit vocē, & me destinatarā, (qd hic non dicit frustra quæ se dicturū innuit, ut nō videatur id velle dicere, aut ideo venisse, ut id dicat, sed ut audiores redderet Troianos, sciendū cū dicere noller, quod et effecit) Calchante (vate illō diuino, quo plurima gesserant Græci, nā & Acillē (ut Stat. docet) per eū in aula Lycomedis, regis Scyri, inuenerūt inter puellas latitatē) ministri, i. illi, ad hoc quod volebat obsequente, volebat addere, destinavit me arā, sed quasi id frustra diceret, renuit dicere, Sed qd ego aut reuoluo, i. commemoro, hæc, s. mala mea & infortunia, ne quid quā, i. in nullo, aut nullo modo ingrata hoc est ipsis qui ea libenter audiūt, cū mala nostra soleamus libet recitare, his quos speramus nobis cōdolituros, ve pro vel, quid, i. ad quid moror, i. demoror, & differo pēnas, & mortē meā, si habetis, i. reputatis omnes Achiuos, i. Græcos, vno ordine, i. æquali affectione, hoc est capitali odio, & si fat. i. satis est vobis audire, id s. qd dixi, nec aliud cōmiserantes facturi estis sumite iandudū, i. q. primum, aut ab eo tpe, quo iam primum audiuitis me Græcū esse pēnas, i. supplicia de me. Ithacus, i. Ithacēsis Vlysses, s. uisissimus hostis vester velit, hoc, s. ut sumatis pēna, & Atridæ qui illi suffragantur, mercentur, i. emant, magno, i. p. cio aut ideo ne (ut Ser. sentit) piaculum sit victimā, postquā aufugerat, superuigere contra morē sacrorum. Erat autē Sinon destitutus arē, ut dicitur, aut ideo ne q. dicturus est, Sinon Troianis dicat, dicturus, n. est, quomodo p. susceptionē eq. Minerua placetur, & Troia incolumis maneret, & p. eius violationē periret, ne ergo equū beneuole suscipiāt, cognita p. Sinonē re omni optarent Atridæ, ut q. primū de eo sumerent Troiani vltionem. Et licet Troiani non intelligant, cur id dicat, intelligunt tamen eū, significare sibi commodam fore Sinonis vitā, cum eius mortē tantopere cupiant hostes, Hoc autē dicto, subiecit, quasi qui se verebatur frustra plura locuturū.

CUNCTA, equidem tibi rex, fuerint quæcunque fatebor, Vera] Nonnullis in libris per uetustis legere est. Fuerit qd cū que, singulari numero. Sed, n. Ser. Fuerit quodcūq. v. agnouisse. [Regnumq. vigeat Cōsilijs] Sunt qui, Regnū cōcilijs legendū autument. [Inuidia postquā pellacis Vlyssi] In Longobardico, & in aliquot alijs antiquis libris. Fallacis legitur, [Superis concessit ab oris] In lib. Longob. Excessit.

SERV. **A**RD E M Y S [scitari] Festinamus inquirere [Querere causas] cur a Græcis eius optaretur interitus. [Artisque Pelasgæ] Ars, τῶν μὲν ἄνδρῶν est. Ideo adiecit Pelasgæ. [Pauitans] Quasi pauitans. [Fictio pectore] pectus pro verbis posuit. Nam nunquam fingitur pectus. Sæpe fugam Danaï hoc secundum Hom. verum est [Moliri] Parare. [Fessi bello] Troianos laudando. Si em fatigati sunt, Græci horum virtus probatur, & sibi fauorem conciliat [Vtinam] Nec enim hic aræ destinabatur. [Ponti; hyems] Bene addidit Ponti, quia est & temporis. [Euntes] Ire cupientes ut, Cum canerē reges, & prælia, i. cum canere

Poe. Tum vero ardemus scitari, & querere causas, Ignari scelerum tantorum, artisq. Pelasgæ. Prosequitur pauitans, & fictio pectore fatur. Sin. Sæpe fugam Danaï Troia cupiere relicta Moliri, & longo fessi discedere bello: Fecissentque vtinam. sæpe illos aspera ponti Interclusit hyems, & terruit auster euntes. Præcipue, cum iam hic trabibus contextus acernis Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi. Suspensi Eurypilum scitatum oracula Phœbi Mittimus; isque adytis hæc tristia dicta reportat. Sanguine placastis ventos, & virgine cesa: Cum primum Iliacas Danaï venistis ad oras. Sanguine querendi reditus, anima q. litandum Argolica. vulgi quæ vox ut venit ad aures, Obstupere animi, gelidusq. per ima cucurrit

vellem. & a Græcis figura est, vbi statuisse aliquid p. inchoatione haberentur. [Præcipue] Contra illud ne diceretur numina non esse placata. [Aethere] Aetherem pro aere posuit poetica licentia. [Suspensi] aut solliciti, ut, Nostroq. in limine pendens, quia nec tempestas post dona mutabatur. Aut ad Nimbos refertur distinctione mutata. [Scitatem] Participiū pro participio est, i. sciscitaturū. Alij, Scitatum, legunt, i. inquisitum. [Oracula] Templā, de quibus dantur oracula. [Adytis] Adytum est locus templi secretior, ad quem nulli est aditus nisi sacerdoti. [Tristia dicta reportat] More suo breuiter habitum futurę orationis

nis ostendit. [Sanguine placatis ventos, & virgine cæsa] cū primum, hic distinguendū est, quia & semel ad Troiam ventum est, & antequam ad eam veniretur, de Iphigenia est sacrificatum, cuius fabula talis est: Cum Græci ad Aulidem venissent, Agamemnon Dianæ ceruam occidit ignarus. Vnde irata dea flatus ventorum remouit. Quamobrem cum nec nauigare possent & pestilentia sustinerent, oracula consulta dixerūt Agamemnonio sanguine Dianam esse placandam. Ergo cum ab Vlysse per nuptiarum simulationem adducta Iphigenia in eo esset, vt immolaretur, numinis miseratione sublata est, ceruæq; supposita, & translata ad Tauricam regionem regi Thoanti tradita est, Sacerdosque facta Dictynna Dianæ, cum sibi statam consuetudinem humano sanguine numen placaret, agnouit fratrem Orestem, qui accepto oraculo, carendi furoris cā cum amico Pylade Colchos petierat, & cum his occiso Thoante simulacrum sustulit absconditum fasce lignorum. Vnde & fascellis dī non tū a face, cum qua pingitur, propter quod & lucifera dicitur, & Arctiam detulit. Sed cum postea Romanis sacrorū crudelitas displiceret (quanquam serui immolarentur) ad Laconas est Diana translata vbi sacrificii consuetudo, adolescentum verberibus seruatur, qui vocabantur Bomonica, quia aris superpositi contendebant, qui plura possent verbera sustinere, Orestis vero ossa ab Arctia Romam translata sunt, & condita ante templū Saturni, q̄ est ante cliuū Capitolinū, iuxta concordie templum [Virgine cæsa] non vere, sed vt videbatur. Et sciendum in sacris simulata pro veris accipi. Vnde cū de animalibus q̄ difficile inueniuntur, est sacrificandum, de pane, vel cera fiunt, & pro veris accipiuntur. hinc est etiam illud sparserat & latices simulatos fontis Auerni. Nā & in templo Isis aqua sparsa de Nilo esse dicebatur. [Argolica] quia occurrebat. Occidi potuisse captiuum [cui fata parent] cui pparent mortem. [magno tumultu] ad factionem tegendam. [numina diuum] pro oraculis posuit & q̄rit modo non quid dicat [nam planum est] sed quis debeat immolari. [Multi crudele canebant] multi, bis intelligendum. i. multi videbant taciti, multi etiam dicebant, ne sit contrarium canebant taciti.

Tum vero &c.] Notū est poetæ verbū, Nitimur in veritū semper, cupimusq; negata. quocirca cū se Sinon significaret nolle dicere, aut non optare id, q̄ acceperat perdicere, cū se frustra dicturum vereatur, ardebant Troiani fraudis, & dolignari rē pēm peraudire, & q̄ innuunt. sed non dī admonebant Sinonem, vt pergeret, sed priusq̄ nos pergamus, Donati verba recitemus, q̄ hæc sunt. [tum vero] hoc consiliū, vestram cupiditatem audiendi accendit, [ignari] nā nostra simplici natura pendentes Græcos illum vera dicere putabatur. sed illi oēs sunt dolosi, vnde sociauit illud, Et crimine ab vno disce oēs. [pauitans] aut pauorē simulans, aut pauitans ne lingua titubante in cursu insidiarum deceptio nasceretur, q̄ iā videbat in tuto esse [sepe fugam] cum hō cæsum esset, parat causam qua sit credibile. [belli fessi] (Fecissentque vtinam) recte optare simulet. Nam & Troianos placabat, & sibi commiserationem captabat. (Sæpe illos aspera) Non consilium factū, sed euentus voluntati defuit. (sanguine) Verum dicit de Iphigenia, falsum addit de præcepto Apollinis, miscet ergo vera vt credantur falsa. (Argolica) ne credatur potuisse litari alienigena. Nec q̄renda erat virgo cum exercitus feminis careret [vulgi] Quæ vox. cum. n. gñalitatē proposuisset, quia res incerta est, vnusquisque timebat sibi. Excusata autem Calchantem, quia falsa dixerit. Nam ostendit vim esse passū. Remouet a se odium, quia Græci alsensere de eo non qm̄ odissent, sed vt ipsi interitu, q̄ incertus erat, liberentur. Ordo est. Nos ardemus. i. ardentem cupimus, tum vero. i. maxime tunc. quasi cum prius negligenter, & simulanter, tum ad verum ardemus scitari. i. sciscitari, & querere. i. inquirere cās. [ob quas] Ithacus velit, & Atreidæ magnō, mercentur mortem eius. nos inq̄ ardemus id scitari, & inquirere existentes ignari tantum scelorum. i. qui nesciimus tm̄ scelus posse in quemquā cadere, vt tm̄ mali sub tali specie prætenderet, & ignari artis Pelasgæ. i. Græcanicæ, cuius est mentiri & fallere. Ipse ergo admonitus, aut videns eos id percipere, prosequit pauitans. i. pauitanti similis, tremens. [fac palpitans, & fatur pectore ficto. i. simulato, quia videbatur pectore anxio, & meroris pleno, & ab intimo pectore loqui, cum oīa fingeret, non ergo di-

Ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.

Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu

Protrahit in medios; quæ sint ea numina diuum

Flagitat. & mihi iam multi crudele canebant

Artificis scelus, & taciti ventura videbant.

eam ficto pectore, p̄ fictis verbis, nam verba non erant ficta sed vera, licet falsum continerent pectus, aut simulatū aliud prætendens quam erat. Fatur ergo sic, Danai. i. Græci cupiere sæpe moliri. i. cum mole, &

difficultate, attentare fugam. i. turpem abitum, & ita moliri, quia superbis aīs, & generosis, turpe est fugam facere, & hoc Troia relicta & ipsi fessi, longo bello cupiere, discedere lōgo bello, aut Troia, & vtinam fecissent, q. d. tunc. n. nec ipsis tm̄ dedecoris, nec mihi tm̄ mali obuenisset, sed hyemi. i. tempestas. aspera. i. incommoda, & procellosa: Ponti. i. maris, interclusit. i. coarctuit ab ingressu maris, illos. i. Danaos, & auster. i. ventus impetuosus, terruit eos, euntes. i. ire volentes: aut iā ire incipientes. Præcipue iam cum hic equus contextus trabib. aceruis. i. ex acere arbore assumptis. staret. i. erectus eēt, tunc. n. nymbi. i. nubes ventosa sonuerunt toto æthere. i. aere superiore aliquanto, quæ res sãuam tempestatem futurā indicat (callide autem inducit mentionem equi, vt Priamus interrogaret, cur extructus esset. Nos suspensi. i. dubii & solliciti, mittimus Euriphylum vatem illum & augurē Hercules & Callopes filium, qui Troiā venit: Hom. teste, inferior tm̄ Calchante fuisse dī) scitatum. i. inquisitum, oracula Phœbii. n. i. Apollinis, & is reportat adytis. i. oraculis, & secretis locis dei quæ nemini præter q̄ sacerdoti adire licet, hæc dicta. i. respōsa, tristia. i. tunc oib. Græcis, & postea præcipue Sinoni (Refert autem verba, in forma quorum historiam tangit Ser. Iuuen. tm̄ & Hor. reuera, cæsam attestantur Iphigenia) o Danai vos placastis. i. sedastis ventos, placatis diis qui eos excitarūt aut dea. i. Diana, sanguine. i. effusione sanguinis. i. Iphigeniæ, & virgine. i. Iphigenia, cæsa. i. occisa, aut reuera, aut simulatione quadā occisa. i. loco eius cerua, reditus sunt querendi. i. acquirendi vobis sanguine, & litandū est. i. oportet litare. i. optatū a diis impetrare, aīa Argolica. i. oblatione aīæ, aut uite alicuius Græci, hoc est, sicut nō potuistis, p̄ sãuitia tempestatū, classē appellare Troiam, donec virginem Dianā mactastis, ita nec redibitis priusq̄ hōiem Græcū obruleritis, q̄ vox i. q̄ snia oraculi, vt. i. post q̄, peruenit. i. increpuit, & allata est ad aureis vulgi) q̄a procures parum verebantur, cum quauis aīa satis foret) animi. i. vulgi obstupere, & sanguis gelidus i. timore frigefactus, aut potius membra gelida, & pallida relinquens cucurrit per ossa imā. i. interiora circū p̄cordia: verberantur. n. cui fata parent. i. destinant, aut præparent mortē & quem Apollo poscat. hic. i. hoc loco, aut hoc tpe, sed potius hoc tpe, nisi locus pro tpe accipiatur. Ithacus. i. Ithacensis, Vlysses protrahit Calchantem vate. i. diuinatorem, & secretorū diuinorū interpretem, aut futurorū prophetam, protrahit, dico, in medios, sup. cum magno tumultu, ne, videlicet, aliquid insurrare, sed oīa palam agere videatur, quæ circumstantia rei fidem facit, q̄a oēs intelligūt id eū astu fecisse, quæ astutia ceteros anteire noscunt, & flagitat. i. cū flagitatione, & murmure valido rogat, quæ sint ea numina. i. oracula, aut voluntas diuum. i. quid, aut quem, sibi dii per talia oracula poscant & multi canebant. i. aperte annūciabāt, scelus mihi crudele. i. factionē artificis. i. Vlyssis, hoc est multi addicebāt mihi mortem, ex factione Vlyssis, quia cognoscebant, vbi ad Vlysses res relata esset, cum ille mihi inimicissimus eēt, qd̄ ego is esē, q̄ morti addiceret, & sup. multi, taciti. i. tacentes videbant ventura i. q̄ euenirent, & ita (sibi Ser.) repetendum est vocabulum, multi. Ego tm̄ potius sic exposuero, vt canere nō sit vocale, sed mentale, hoc est prædicere aīo, tracta metaphora a uaticiniis, quæ carmine eduntur. Vnde Hor. in arte, dicta per carmina sortes, & cātor Apollo. ut sit ordo multi canebāt. i. uaticinabant aīo suo mihi, iā crudele scelus. i. facinus, artificis. i. Vlyssis, & pro. i. ipsi taciti. i. nihil dicētes, uidebant. i. considerabant, ventura. i. quæ euenirēt. (sed priusq̄ reliqua construamus, p̄mittā, q̄ de Calchante collegit Landinus, ea aut hæc sunt. hic uates fuit Testoris filius sic dictus) ut Græci grammatici uolunt ἀπὸ τῆς καλχῆς, id aut est πορφυρεῖν. πορφυρῆν autē est μαρμεῖν. i. accurate excogitare. Qm̄ hic, accurate futura excogitaret. Hic apud Troiam eo numero passerum a serpente uoratorum, quot annorū obsidio Troiæ futura esset, prædicit. Post uero Troianum bellum, aiunt illum cū Amphilocho, Amphiarai filio, terrestri itinere, Colophonem, quæ urbs Caria est, peruenisse, & cum apud Phanium Clarū Apollinis, quod ante eam urbem est, in Mopsūm

augurem præstantissimum incidisset, præ mœrore mortuum sese, Hesiodus scribit Calchantem Mopsu proposuisse, ut diceret quot ficus eaque aderat, caprificus ferret, ac Mopsu dixisse decies mille, vnaque; amplius ac cum vera de numero dixisset, continuo Calchantem e vita migrasse; Pherecides aut scribit, prægnante seu oblata Calchantem, interrogasse Mopsu quot illa porculos in utero gereret: & Mopsu respondisse tres, atque ex illis vnam foeminam, & cum vera dixisset, illu præ dolore mortuum. Sunt qui dicunt, Calchantem suum, proposuisse, & Mopsu Caprificu ac Mopsu vera dixisse: Calchantem vero minime, & præ mœrore mortuum: & Sophocles in quodam loco scribit, cum Helena reposceretur, tunc Cal-

chanti fata morte decreuerunt, cum præstantiorem auguram ostendisset. Sed hic Calchantis mortem transfert in Ciliciam. Refert præterea Strabo, qd in agro Saunio, qui non procul a ponte est, circa tumulum quem Drion vocant, Basilica diuæ monstrantur, vna quidem. Calchantis in summo vertice, cui petentes oracula nigrantem sacrificant arietem, & strata in pelle dormiunt, altera Podalyrii in infima mœris radice posita.

V A R I A L E C T I O.

Scitatum oracula Phœbi mittimus:] in Longobardico libro, Scitantem, legimus. quod agnoscit Seruius. [Animaque litandum Argolica] in libro Longobardico legere est quarto calu, animamque litandum Argolicam.

SERV.

Bis quinos filet ille dies] Dicimus &, Bis quinis filet diebus. [rectus] aut multitudine se subtrahens, aut regens cõ filium suum. Vix tandem, aut iunge, & vacat tandem, aut separa, & est exaggeratio a synonymis. ut abiit, excessit, euasit, emanuit, erupit. [Composito] ex pacto. [Rumpit vocem] hoc est erumpit in vocem, & dictu est per contrarium. Nam silentium rumpere, est loqui: ut, Quid me alta silentia cogis Rumpere? Vocem rumpere, est tacere. Sed aliqua interdum simpliciter, interdum per contrarium intelliguntur? [Et, quæ sibi quæ timebat] ideo hoc addidit, quia dixerat Assensere omnes, ne videretur fuisse cunctis suæ gentis inuisus. [michi] multi posterioribus, multi prioribus iungunt. Vnus tamen est sensus. [Parari.] infinitus modus pro indicatione, & est figura propria historiographorum, ut Salust. Equitare, iaculari, cursu, cum æqualibus certare, ut poetarum, propriu est, Nuda genu, & Toruum clamat. Quod autem ait Cicero, bellicum canit, non est figura, sed sermo naturalis. Est enim soni nomen. [falsæ fruges] fal, & far, quod dicitur mola falsa, qua & frons victimæ, & socii aspergebantur, & cultri. Fiebat autem de horna fruge, & horno sale, ut Horat. Et horna fruge. [Vittæ] Quibus victimæ coronabantur. (Leto) Non sacrificio. Inuidiose locutus est (Vincula rupit) At qui solutæ sunt hostiæ. Nam piaculum est in sacrificio aliquid esse religatum. Vnde est vnum exuta pedem vinculis in veste recincta. Item, Vittasque resoluit Sacratæ capitis. Ergo vincula religionis intellige, ut, Et vinculis innaret Coelia rupis, scilicet fœderis. Nec enim obsides vnquam ligantur. Sed expositioni illud occurrit. Vnde iste ligatus fuerit, quia cum Troiani non ligantur, ultra enim se obtulerat. Vnde intelligendum a Græcis magis ligatum ante tempus sacrificii. Nam consuetudo illa quam supra diximus erat in ipso tempore sacrificiorum. Ante enim ligabantur, ut Iuuenalis, Sed procul extensum petulans quatit hostia funem. (Limosoque lacu) ut verisimilem fugam faciat, circumstantiis vitetur. Notandum sane Virgilium sub aliorum persona causam exequi nobilium, ut hoc loco Marij. Item paulo post Pompeij. ut, iacet ingens littore truncus (Per noctem obscurus) Bona elocutio est, rem temporis ad personam transferre, ut matutinus venit (Si forte dedissent) Medium se præbet. Nam nec negat, nec confirmat eos negauisse, ne aut eis demat securitatem, aut quod supra dixit, falsum sit non posse nauigare Græcos, nisi homine immolato, ut verum sit quidquid elegerint, & artis est, in arguendorum angustia incertis uti sermonibus. (Antiquam) Caram. Et bene commemorat liberos & parentem, ut ostendat se non deseruisse, ut vilem, sed mortis fugisse terrorem. (Fors ad pœnas) Forte & pœnas. Alij iungunt fors &, ut sit forsitan. Et bene elicit misericordiam, ostenditque non se habere causam redeundi post mortem suorum. (Effugia) Et fuga, & effugium dicimus, sic lana & lanitium, ut, Sit tibi lanitium cura. Hinc est æquitas & æquum (Piabunt) expiabunt, & τὰν μέγαν est, Nam plerunque & impiare significat. (Per, si qua est.) Diasyrtice ridet, ut diximus. [Oro,] Or-

*Bis quinos filet ille dies, tectusque recusat
Prodere voce sua quenquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Composito rumpit vocem, & me destinat aræ.
Assensere omnes, & quæ sibi quisque timebat,
Vnius in miseri exitium conuersa tulere.
Iamque dies infanda aderat mihi sacra parari,
Et falsæ fruges, & circum tempora vittæ.
Eripui (fateor) leto me, & vincula rupi,
Limosoque lacu per noctem obscurus in vlua
Delitui, dum vela darent, si forte dedissent
Nec mihi iam patriam antiquam spes vlla videndi;
Nec dulces natos, exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad penas ob nostra reposcent
Effugia, & culpam hanc miserorum morte piabunt.
Quod te, per superos, & conscia numina veri,
Per, si qua est, quæ restat adhuc mortalibus vsquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantum, miserere animi non digna ferentis.*

Troianos timuisse. (Nec mihi) Ponit consultationem, quam in lacui habuit. Hinc enim nisi nauigarent, erat periculum uite si nauigassent priuabatur antiqua, i. magna patria, uel antiqua. i. cuius affectum diuturnitas temporis accumulauerat & filijs, & pariete & singula singulis dedit, patriam dixit antiquam natos dulces, expectatum patrem, in quibus rebus occurrunt peiora, quod Græci illos essent occisuri propter suam fugam piandam, quod erat necessarium. hæc autem omnia dicta sunt, ut faceret uerisimilia quæ fingebat. (Per superos) quos non latet ueritas. (Per si qua est, quæ restat) sciebat apud se non esse fidem, unde arbitrabatur apud nullos esse. & cum persona sua esset odiosa, quia hostis mouet misericordiam a suis calamitatibus. Priamus autem, ut omnia uera eliceret de posita regia auctoritate, ut amicus cum hoste locutus est. Ordo est. Ille. i. Calchas filet dies bis quinos. i. decem, & ipse tectus. i. secretus, recusat. i. renuit prodere. i. perdendum pronuciare, aut indicare quenquam. i. quemuis unum sua uoce (id autem callide fecit, ne si statim pronunciasset, factio Vlyssis apparuisset, sed diu recusando, significauit se nullum morti addicturum, nisi præmonitus sit a dijs. aut egit ex conscientia, cum nollet Sinonem, quem bonum & infontem sciebat, licet eum Vlysses odio prosequeretur, addicere morti, & id ita esse intelligendum manifestat sequens uersus, ubi dicitur, non sua sponte, sed actus magnis clamoribus. Ithaci rupisse uocem. Callide ergo hoc recitatur a Sinone in commendatione sui, cum et Calchas tandiu ueritus sit eum prodere, licet Vlysses maximopere efflagitaret) aut apponere. i. obicere morti & ipse actus. i. impulsus, tandem. i. post longam dilationem, & multam Vlyssis expectationem, uix. i. cum difficultate, actus tamen magnis clamoribus. i. flagitationibus. Ithaci. i. Ithacensis, Vlyssis rupit uocem, qui. n. cum pudore aut remordente conscientia loquuntur, rauescunt ita ut uocem rumpere uideantur, & effractam efferret: aut dicamus cum Seruio, rupit. i. erupit uocem silentium rumpedo, composito. i. ex industria aut pacto, aut factione præcomposita, & destinat. i. deuouet, & adiudicat me aræ. i. sacrificio faciendo Dianæ. omnes. i. Græci assensere. i. assensum præbuerunt, & tulere. i. libeter passi sunt sup. ea quæ quisque timebat. i. in se posse conuerti, conuersa, supple esse in exitium unius miseri. i. mei, qui miser sum, non ergo

do est. Quod te oro per superiores, [Non digna ferentis,] Indigno luctu affecti.

Bis quinos filet ille dies] p. Asc. sequitur reliqua de se acta. Si non, de quibus Donatus sic. fugi non culpam criminis, sed in nocens crudelissimam mortem, ne ea gauderet inimicus. Et ne quis quærat quomodo potuerit fugere, addit. [Vincula rupi, Limosoque lacu] Limus enim & lacus suffragabantur, ne possent insequentes intrare. Posuit & Noctem, nam & tenebræ adiuuabant. [In ulua] Timiditatem maximam simulat, ut cum in loco esset, ad quæ nulli essent aditus, tamen in eo quæreret latebras. uluam dicunt rem quam uulgius budam uocant, sed nihil interest quæ species sit herba, modo illum occultare posset. [Vela darent] ut ostendat suos plusquam

ergo lætabatur de malo Sinonis, sed de liberatione propria. Et iam dies infanda. i. detestanda quo per prodicionem, & factio nem litari sperauerant, sacra parari. i. parabantur mihi. i. in p niciem meam, aut de me, nisi sint sacra. i. preparatoria ad sacri ficiū parabantur mihi, & simul fruges falsæ. i. mola, ex fari na & sale facta, & vittæ. i. tenuia farta, sup. parabantur mihi circū tēpora. i. ambitū capitis, inter auriculas & verticē. Ego fateor. i. licet piaculū videatur, nisi factiose cōtra processum sit, tū verum dicā, ego eripui me leto. i. exitio & morti, nō di cit sacrificio, quāsi nō sit sacrificiū, quod ex factione institutū est, & rupi vincula, & ego obscurus delitui per noctē obscu rā, aut quia reb. nox abstulit atra colorē, omniaq. noctu fusca vñr, ego quoque obscurus. i. subfuscus, & in obscuro versatus, delitui p noctē, in lacu limoso. i. coenoso, in vluā. i. herba illa palustri, ad q. nemo accessit, q. fundus limosus erat, delitui, i. multū latui aut deorsum latui tantisper, sup. dum darent vela, si forte dedisset vele quod addit, quia dubitabat an nōdū placato numine vela dare, possent. Nec vlla spes est mihi iā videndi patriā, antiq. i. charā, ne dulces natos. i. liberos, & pa rentem exoptatum, quē superstitē esse verisimile fecit poeta dū iuuenē dicebat. Quos. i. patrē, & liberos meos, illi. i. infensi

Danai reposcent. i. exigent, ad pēnas. i. ad supplicia, q. forte mactabunt patrē, aut liberos loco mei, ob nostra effugia. i. q. nos effugimus, & piabūt, i. purgabūt, hāc. i. meā culpā quē tū culpa non est morte miserorū. i. innocētū, & miseratione di gnorum, q. i. quo circa, aut p. p. qd ego oro te. i. o rex, qui & liberos habes, & sentire potes q. sit affectio in eos p. superos i. p. deos cēlestes, obsecro, & p. numina cōscia. veri. i. p. deos au ctōres, & conscios veritatis q. nūc profiteor, q. auctōres veri tati deberēt vericidiū tueri, & oro te per, sup. fidē intemeratā. i. adhuc integrā & inuiolatā, si qua. i. aliqua fides est q. re stat mortalibus, adhuc. i. vsquā. i. in quouis loco, intemerata. i. obsecro, & obtestor per oīa hęc, miserere animi. i. mei, ferētis. i. patiētis, nō digna. i. indigna q. d. a noris q. fidelē, & integrū habeā in Troianos animū postq. tū fraudis mihi a Grēcis il latū est, dates vtiq. dextrā, meique misereris, & quia de factia nihil adducere potuit, oratorie ad animū. i. volūtātē cōfugit. Don. aut intelligit. si qua fides, i. crudelitas est vsquā q. sciebat sibi non adhiberi. ego tam mallem de fidelitate intelligere.

COMPOSITO rupit vocē] In li. Lōgobardico, Cōpositā, le gas. sed. n. Cōposito, aduerbiū, eruditis magis aurib. satisfacit. in Medico, Rūpit, psetit tpe est, q. forma narrationi cōgruit.

VAR.
LECT

SERV.

ET miseresimus vltro] Aut per se plenum, aut cohaeret sequentibus, q. nō pōt pri mis. Dicimus. n. aut illam rē mi seror, aut illius rei misereor, nō illis [Vltro] aut non est spō re (nam iā rogauerat) sed insu per. Et venit ab eo, quod est vltro, q. plus q. rogauerat, prae stiterunt. [Arcta vincula] aut expexegeſis manicarū, est, aut vtrūque habuit. [Quisquis es] Licet hostis sis, Et sunt, vtrū habemus in Liuiō, Imperatoris verba trāsugā recipientis in fidē. Quisquis es, noster eris. Itē, Vigilas ne deū gens verba sūt, quibus pontifex maximus vñr in puluinarib. quia variā sciētiā suo inserit carmini, [Hic iam] Aut ex hoc tpe, aut ex hac oratione, aut ex eo, qd te dicis Vlyſſis factione laboraſ se, [Edisserere vera] Hic distin guendum Vera. n. audire desiderat. Quo molem [Quam ob causam & ad hoc respondet Sinon, Neu recipi portis. Et est co lor quam in coniectuali statu sepe requiritur, [Quis auctor.] Ad hoc respondet, Calchas attolere iussit. Quidve petunt?] Quid desiderant? vtrique vt placetur Minerua. [Ad sidera] Ad locum siderū, vel quia semper sunt sidera, Sed solis splen dore vincuntur, [Aeterni ignes] aut ararum quas fugit execra tio fit propter posteriora [Vos aræ.] Aut certe Solem, & Lu nam significat. Execratio autem est aduersorum deprecatio. Iusiurandū vero optare prospera, [Testor] Modo iuro, Alibi testificor, vt Testor in occasu vestro. [Vestrum numen,] Quia secundum Philosophos dicuntur sidera elementa esse, & habere proprias potestates. [Ensesque nefandi] Inuidiose ad pluralem transit numerum. Terentius, Non perpetui me reticum contumelias. [Vittæque Deum] Aut habentur in ho nore deorum, aut quas habent ipse simulacra. [Gessi.] Pene gessi. Non enim vere gesserat, sed quantum ad Græcos per tinet dicit. [Fas mihi] Subaudis sit. Et bene a dijs petit veniam, ne videatur proditor. Nam & hęc quæ dicturus est, tacuit antequam audiret, Noster eris. Si enim volūtate pro deret, sequebatur quod ait Cicerō. Nemo vnquam sapiēns proditori credendum putauit. [Sacra resoluere iura.] i. vt non incidat in sacramenti pēnam, quia militiæ tria sunt gna. Plerunque enim euocati dicuntur, & non sunt milites, sed pro milite. vnde Sal. Neu quis miles neve pro milite. Item, Ab his omne euocatos in Centuriones. Plerunque tumultua rij hoc est qui ad vnum militāt bellum. Plerunq. sacramento rogati, q. post electionem in rempublicā iurant. Et hi sunt qui hāt plenam militiam. Nam & xxv. annis tenentur. Hęc tria genera tangit Virg. Sacramenti, hoc loco. Tumultuarij. Si mul omne tumultu Cōiurat trepido Latīu. Euocationis. Mit.

Aen. His lacrymis vitā damus & miseresimus vltro

Ipse viro primus manicas, atque arcta leuari

Vincula iubet Priamus, dictique ita fatur amicis.

Pri. Quisquis es amissos, hinc iam obliuiscere Graios:

Noster eris, mihi que hęc edisserere vera roganti.

Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor,

Quidve petunt: quæ religio aut quæ machina belli,

Aen. Dixerat. ille dolis instructus, & arte Pelasga?

Sustulit exuras vinclis ad sidera palmas.

Sin. Vos æterni ignes, & non violabile vestrum

Testor numen, ait, vos aræ, ensesque nefandi;

Quos fugi, vittæque Deum, quas hostia gessi.

Fas mihi Graiorum sacra resoluere iura:

Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,

Si qua tegunt, teneor patriæ nec legibus ullis.

Tu modo promissis maneas seruataque serues

Troia fidem: si vera feram, si magna rependam.

tit, & magni Venulus Diome dis ad urbē. [Fas odisse viros] vt supra diximus, omnia Dia syrtice loquitur. Nā & ad Græ cos possunt & ad Troianos re ferri [Si qua tegunt] p. p. ea q. latet in equo. [Nec legibus vl lis] Si Græcorum, p. p. Nestor eris. si Troianorū, q. a Græcus. [Serues Troiā fidē] Quia quod rex p. mittit, vt resp. polliceri.

His lacrymis, &c. Osten dit, vt dixi, summam clemen tiam in Troianis principibus fuisse, quāsi eam ex ea traxerit domus Iulia quomodo proditor ille in gratiam susceptus fit, vtrūque quæ maxime interro gari optabat, interrogatus sit a Primo de equi causa, de qua re Donat. sic. [Noster oris,] Aperta beneuolentia, cū reci piat cū pro ciue. [Mihi] regi qui possem tormētis inquire re veritatem & simpliciter quæro, Mihi, qui te seruari & in meorum numerum, recepi [Quo molā] breuissima propositio sed perfecta, Quæsitum est, cur equus esset factus tantæ ma gnitudinis; quo auctore, vtrum religionis, an belli cā. [Ille dolisq. d. natura sua, & arte Pelasga, & madatis suorū, & ostē dit nullum Græcū carere dolis] [Vos æterni] Iurauit, sed subti liter, nam Troianos fallit, & non p. dit arcana suorū, adhibuit iusiurandū, q. non videbatur verisimile illū suorū secreta, sine tormentis p. dere. Testatur est igitur, nō p. pter narratio nis veritatē, sed p. p. hęc iā quasi prodicionis [Fas mihi Graio rū] quasi iā ipse Græcus non esset vel illi eius socij non fuis sent. Et liceat eos odisse qui ciues mei esse noluerāt. [Teneor patriæ] Plus est volūtate, q. legib. retineri, alterū est ex studio puræ mētis, alterū ex necessitate, [Tu modo promissis] tu Troia, cōseruatori tuo fidē serua. [Repēdā.] q. d. im. recipiet, quātū dederat. i. vt salutē mereretur salutis auctor. Hęc ille. Ordo est. Nos damus hic. i. hmoi fit simulatis lacrymis veniā. i. salutē, & miseresimus, i. misericordiā facimus vltro. i. insu per ab vltro, aut ingenua clementia, aut ipse Priamus iubet vltro. i. non requisitus a quoquā nostrū, q. quis oēs cōsentire mus, iubet, dico, Priamus, manicas. i. ligaturas manū, & vin cula arcta. i. cōstricta & arcte ligata leuari. i. dissolui, viro. i. ei q. viriliter locutus erat, & fāt ita dictis amicis. i. beneuolis. i. Quisquis. i. quicūq. es, obliuiscere iam Graios, tu eris hinc. ex hoc tpe, noster. i. in clietela nrā, & edisserere. i. discute loque re mihi rogāti. i. interrogāti hęc q. sequent, vera. i. veraciter, vt fit aduerbiū pro nomine, aut sint duo accusatiui diuſim con struēdi, non. n. voluit dicere, q. ea q. interrogaret essent vera, sed qd ad ea vere, aut verā rīderet. Sēsus ergo est, edisserere hęc vera. i. veraciter, aut edisserēdo hęc, dic ea vera hęc dico, vide licet, quo. i. ad qd, & ad quē finē, sup. Danai statuere. i. cōstru

Asc.

zerunt, hanc molem, i. ingentem magnitudinē equi immanis
i. tam, magni, vt immanis, i. inimicus, & ferox videatur (sicut
in quinto dicuntur, Immania cete, immane aut est qd nō est
magnum, i. bonum, qualia vident, quā vi aut mole sua, omnia
opprimere possunt) quis auctor, sup. est immanis equi, ve p
vel quid petunt, i. prætendunt per eum, q̄ religio, i. religioſa
oblato, aut q̄ machina belli est, sup. in eo equo, hoc est an reli
gionis, an belli causa factus sit, dixerat. f. Priamus, ille. f. Sinō,
instructus, i. institutus, atq. armatus dolis, & arte Pelasga, i.
fraudulosa pelasgis propria sustulit, i. sursum tulit, & exten
dit, atq. erexit ad sidera, palmas exutas exemptas, vinclis, i. ma
nicis, & sup. ait, o ignes æterni, i. idest lumina cælestia, hoc
est sidera, & vos are, & enses nefandi, i. cultri nefariē mihi
destinati, quos fugi, i. vitari, & virtū deū, i. deorū, quas gessi,
hostia, i. destinatus ad sacrificiū, vt essem hostia, ego testor, i.
obtestor vestrum numen, non violabile, i. potestates vestras

diuinas, quas peierando violare nefas est, ego obtestor, qd fas
est mihi resolvere, i. aperire, & reuelare iura Graiorum, i. Græ
corum sacra, i. sacramento iuramenti, ideo aut fas dixit, q̄ ne
fas moliti erāt, aut ideo fas, quia in hostium potestatem ve
nerat, & ab eis libertate, ac ciuitate donatus omni Græcorū
iuri vale dixerat, fas, sup. est odisse viros, qui, f. factiose mihi
mortem parauerunt, & fas est ferre sub auras, i. promulgare,
& omnibus pate facere, si quā, i. aliqua tegūt, i. occultunt, nec
teneor vllis legibus, patriæ, quia neque spes, neque voluntas
est eam repetendi, modo, i. dummodo, tu Troia quam, f. mihi
nunc p patria elegi, hoc est tu gens Troiana, maneat promif
sis, i. non recedas a promissa mihi salute, & tu Troia seruata, i.
ab excidio, per ea quæ dicturus sum, serues fidū, i. fidelitatem
mihi, si feram, i. adferam, aut dicā vera, & rependam, i. reponā
pro salute mihi impensa, magna, f. beneficia. Incipit ergo nar
rare, vt credebatur secreta Græcorum, dicēs. Omnis spes, & c.

Sary. **O**mnis spes] Danaum more
suo a veris incipit, Nam
& fauet Minerva Græcis, &
constabat raptum esse Palla
dium. [Tydides, sed enim] Hy
steron proteron est. Sed enim
ex quo impius Tydides. Nam
Hylterologia vnus sermonis
est, vt Transira per & remos.
Impium vero pp numina vul
nerata. [Scelerūq. inuētor Vlyf
ses] Propter Palamedē occisū
ipsius factione. [Fatale] τὸν μί
νον est, Nā & qd custodit, &
qd interimat p loco intelli
gitur. (Auellere) ostendit inuitū
numen esse sublatū (Palladiū)
Helenus apud Arisbā captus
a Græcis est, & indicauit coa
ctus fata Troiana, in quibus
etiam de Palladio. Vnde dici
tur a Pyrrho regna meruisse,
quamquā prætiterit Pyrrho,
vt rediret per terram, dicens
oēs Græcos (qd & cōtingit)

naufragio esse perituros. Tūc Diomedes & Vlysses, vt alij di
cūt, cuniculis, vt alij, cloacis ascēderūt arcem, & occisus custo
dibus sustulere simulacrum. Ideo autem hoc negocium his
potissimum datur, quia cultores fuerunt Mineruæ. Hoc cum
postea Diomedes haberet (quod & Virg. ex parte tāgit, & Var
ro plenissime dicit) credens sibi non esse aptum, propter sua
pericula, transeunti Aeneæ offerre conatus est. Sed cum se ille
velato capite sacrificās conuertisset, naua quidam accepit si
mulacrū. Vnde Mineruæ sacra non Iulia gens habuit, sed nau
tarum. Hinc est in quinto, Vnum Tritonia Pallas Quem do
cuit. Quamquā alij dicant simulacrum hoc a Troianis abscon
ditum intra extructum parietem, postquam agnouerūt Tro
iam esse perituram, quod postea bello Mithridatico dicitur
Pimbria quidam Romanis inuentum indicasse, quod Romā
constat aduectum. Et cum responsum fuisset illic imperium
fore, vbi & Palladium, adhibito Mammurio fabro multa si
milia facta sunt, Veruntamen agnoscitur hastæ oculorumque
mobilitate. Vnde est, Vix positum castris simulacrum arserē
coruscæ Luminib. flammæ. vel hastæq. tremētē. Sed ab vna
tm sacerdote, Luca. Troianam cui fas soli vidisse Mineruam.
Dicunt sane alij vnū simulacrū celo lapsum apud Athenas tā
rum fuisse, Alij duo volūt, hoc de quo diximus, & illud a the
niense. [Sacram effigiem] quasi celo lapsam. [Ex illo] Facto
vel repore. (Fluere) τὸν μίνον est. Ideo addidit retro. Contra
Sal. Rebus supra vota fluentibus. Auerſa deæ mens] propter
illud, manibusq. cruentis, [Tritonia] aut quasi terribilis, & τὸ
τοῦ τρεῖν, i. timere. Aut secundum Luca. Et se dilecta Tritoni
da dixit ab vnda. Sanē Tritonia antonomasiū est, i. vice noīs
ponitur, quia propriū est Mineruæ. Nā epitheta sunt, quæ va
rijs possunt, vel rebus, vel personis apponi. Et hæc caute ob
seruanda sunt sicut & propria nomina, quæ plerunque ex
appellatiuis sunt, vt est victor, vel felix [Vix] Modo mox [Sal
sus sudor] Bene addidit falsus, vt significaret laborem futu
rū, ne forte alter in simulacro humor intelligeret. [Emicuit.]
Quasi quæ consistebat inuita. [Tentanda æquora] Si vel

*Omnis spes Danaum, & cepti fiducia belli
Palladis auxilijs semper stetit, impius ex quo
Tydides, sed enim scelerumque inuētor Vlysses.
Fatale aggressi sacro auellere templo
Palladium cesis summe custodibus arcis,
Corripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi Diuæ contingere vittas,
Ex illo fluere, ac retro sublapsa referri
Spes Danaum, fractæ vires, auersa deæ mens.
Nec dubijs ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum: arserē coruscæ
Luminibus flammæ arreclis, falsusque per artus
Sudor ijt: terque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens, hastamque tremētē.
Ex templo tentanda fuga canit equora Calchas,
Nec posse Argolicis excindi Pergama telis.
Omina ni repetant Argis, numenq. reducant,
Quod pelago, & curuis secum aduexere carinis.*

ser crimen violentiæ [Palladium] Cum pondere pronuncian
dū, in ipso enim nomine magnitudo numinis exprimitur.]
Quod vero de Mammurio dicunt qui dam, nusquā in Palla
dio legitur, sed in Achilli cœlitus delapso, & quo suo loco di
cemus. [Casis] Ad sacrilegium accedit homicidium cum illi
humanitatis causa, & numinis veneratioue, ne leui quidem
iniuria contingi debebant, augetur homicidium ex merito
personarum, quia custodes neque essent electi custodes, nisi
probata vite. Vide aut exaggerationem criminis: aggressi sūt
templum sacratū, quod ingredi quandoq. sine veneratione
nefas esset. Custodes cesis, & vsq. ad ipsum simulacrum grada
tim ventū. Visum nefariorū oculis, & pollutis humano san
guine manibus tactum, neq. solū corpus sed vultus, & virgi
nales vittas, quas in capite gestabat, in cestare sunt ausi. [Ex il
lo fluere] Nā supra dixerat Palladis auxilijs semper stetit, cū
irata esset, cepit fluere. [Auerſa Diuorum sceleratorū cōmis
foribus irata est [Vix.] positum Signa sunt quibus ostendit irā.
primū, Flāmē in oculis inanimatis [Sudor] Secundum signū.
Non pōt ex simulacro fluere, nisi portēdat malū. Idem dicas
de motu simulacri [Pamā ferens hastamq. tremētē] Manife
stū signū se hostē profiteri deam. Hec Don. Ordo est. Omnis
spes Danaū, & oīs fiducia belli cepti, i. qd Danaī in ceperant,
stetit, i. locata, & reposita est, semper, sup. in auxilijs Palladis.
i. Mineruæ. f. quæ dea sapientiæ est, qua tamen posthabita. Pa
ris, pro Venere sententiā protulerat, per quod videtur signi
ficari, qd Troiani non essent inferiores Græcis opibus, aut vi
rib. sed prudentia, & astutia, qua Græci præstabant. Vñ oīs
eorum spes, in auxilio Palladis stetit, sed spes Danaum fluere
sup. cepit, aut fluebat, & referri, sup. cepit, aut referebat sub
lapsa, i. clam lapsa, retro, i. retrorsum, hoc est nullū habuit suc
cessum, nullamq. prosperitatem ex illo, sup. tpe. i. post illud
tps, ex quo Tydides, i. Diomedes Tydei filius (legitur tñ etiā
Tydides) impius, i. violator numinis, sed, n. i. sed etiā ex quo
Vlysses inuētor scelerū, i. sceleratissimorum facinorum, &
nullius bonæ artis, aggressi, idest attentantes auellere templo
sacro,

fugere possent post iram Mi
neruæ. Argis aduerbium in lo
co est. Et respexit morem Ro
manum. Nam si egressi male
pugnassent, reuertebantur ad
captanda rursus auguria. [Re
ducant] Reconcilient.

OMNIS spes Danaū. Iterū
a veris incipit (vt a Ser. dilige
ter annotatum est. de hac aut
re differit Don. sic. [Omnis
spes] Respōdet vltimē parti, vt
fallendi prōptior pateret occa
sio, & primo vnus criminis,
inuidia plurib. criminib. ma
culat in Vlyſſe, & ostendit Mi
neruam grauitē iratā sacrile
gis. [Inuētor scelerum] q. nū
q. inuenit, quod pbari potuif
ſet, [Fatale aggressi] Sacro
a templo, in singulis singula
sunt genera sacrilegij. Fatale
in quo staret fatum Græcorū,
Dixerat, n. Palladis auxilijs.

[Auellere] vt cū sacrilegio ef

sacrato, i. deo consecrato, Palladium. i. simulacrum Palladis, fatale. i. de quo in fatis erat, non posse capi Troiam tantisper dū illud haberet: aggressi, dicit, custodibus summæ arcis, in qua templum hoc erat, cæsis. i. trucidatis, ipsi corripuere. s. pollutis, & sanguinolentis manib. quod nefas erat (vnde Aeneas de sacri Troianis, & dijs penatib. dicturus est: Me bello ex tanto digressum & cæde recenti Attrectare nefas, donec me flumine viuo Abluero) Effigie sacram. i. simulacrum diuæ, hoc est Palladium, corripuere, dico, ausi, contingere. i. contaminare manibus cruentis (quas et, si impollutæ essent, quia viriles nefas erat attrectare virgineas vittas, vnde exaggerat scelus) vittas virgineas. i. virginales. diuæ. i. quas diua virgo Pallas. s. in capite, quæ honestissima eius corporis pars est, gerebat, ex illo in quâ tempore, cepit res Danaum retro ferri, & vires sup. Danaum fractæ sunt sup. & mens. i. fauor, & beneuolentia deæ, est aduersa. s. à Danais, cū eis succensa & indignata esset, nec Tritonia. i. Pallas à Tritone Africæ palude; apud quam (vt in de ciuitate Dei D. August. scribit) regnate Ogygio apparuit. (Herodotus autem scribit, Tritonem fluuiū esse in Africa, ex quo fit Tritonia palus, ex qua dicunt Neptunum Mineruam suscepisse, sed cum pater illi aliquā succensisset, se Ioui adoprandā dedisse, cui virgines singulis annis sacra faciētes, in duas acies diuiduntur, lapidib. fultibusq; inter se decertantes; & si qua in pugna occubuerit, ea pseudoparthenos. i. non vera virgo nominatur. Cretenses tñ in Creta Tritonem fluuiū esse dicunt, & apud illius fontem, & ex Ioue natam affirmant, ibique eius templum ostendunt, Diodorus autem Siculus Mineruam in Tritone flumine natam ab Ammone coniuge Rheæ aduersus illā custodem positam, filio quē ex Amalthea susceperat, ipsamq; perpetuam virginitatē seruasse. & p. animi solertiā, multas artes inuenisse, & in bello plurimū valuisse. Aegyptij vero Mineruā æthera esse interpretatur, & Iouis filiā, ac virginē volunt, quia æther, naturā semper habet incorruptā. (Nec igit Tritonia. i. Pallas, dedit ea signa. s. indignationis & auersionis suæ, monstris. i. portentis, aut demonstrationib. sub indicijs dubijs. i. incertis, immo certis & manifestis, quia non dubiū certū est, qd aut non dubijs monstris ea signa dederit, probat, quia simulacrum, sup. erat (nisi dicamus nominatiuos in designatione sequelæ, pro ablatiuis positos) vix positū castris. s. Græcorū ablatū per Vlysem & Diomedem ab Ilio: & sup. aut dū flamme. s. oculorū diuæ, coruscæ. i. coruscantes, & micæ res, & quasi scintillantes, quod signum ferocientis animi et in bellis est, arte. i. ardoris indicia emisere. luminib. i. oculis arrectis. s. ad firmiter inspicendū, & sudor salus. i. amarus, i. t. i. defluit, partus. s. simulacri, quasi ex indignatione laboraret, & ipsa. s. dea nō solum eius simulacrum emicuit. i. resplēdens apparuit, ter solo. i. per terram, mirabile dictū. i. quæ res mirabilis est dictū. i. dum dī, emicuit, dico, ferens parman. i. scutum breue, & hastā tremētē, quia vibratā, & quassā, ab irata & mināte dea. Calchas. s. princeps augurij, videns indignationē deæ, capite. i. vaticinatur, extēplo. i. illico euestigio, equora esse tentanda, fuga. i. fugiēdum esse Græcis per equora, nec. i. non, & canit Pergama. i. mētia Troiana. non posse excindi. i. distrūpi, telis. i. armis inuasius, p. ipse quæ de lōge faciuntur, Argolicis. i. Græcis, nī. i. nisi repetat. i. iterū petant Argis. i. apud Argos, oīa, aut omīa. s. auspiciā & aliā ad bellū facientia, & nisi reducāt. i. recōcilient (secundū Seruiū) aut nisi reducāt. s. in locum suū, numen. i. simulacrum diuæ, qd aduexere secū pelago & curuis carinis, epitheton est carinarū. i. aluorum nauū.

sed vī abundare, & nā ordo esse pōt, quod aduexerat secū carinis curuis pelago. i. p. pelagus, sed si volumus intelligere qd et verum est, pelagus et vexisse, nam nisi, aquæ ferret nauem, non posset nauis ferre, aut vehere quæ in ea sunt, quod ergo aduexerunt secum pelago, & curuis carinis. i. adminiculo & auxilio aquarū & nauium. Et ita dat intelligere, Græcos et aduexisse secum simulacrum aliquot ex Argis, quo numinis præsentiam in auxilium belli haberent, nam intelligendum esset de Palladio, qd ex Ilio iā sustulerant, non diceret Aduexisse Troiam, sed auexisse, præterea cum hæc dicerentur nondum aduexerant Palladium in Tenedon. Sed priusquā pergamus, addemus quæ in Seruium annotauit Beroaldus, & quæ addidit Landinus. Beroaldi verba sunt. Nemo scriptor idoneus, qd equidem sciam, tradit hoc, immo omnes consono ore, referunt peltam de cælo lapsam, in Numæ manus decidisse, ad cuius similitudinē & formā vndecim alias peltas, hoc est breuiora scuta. Mammurius, inter opifices solertissimus, fecit tanta arte, vt vera pelta vix dignosceret, hoc scribit Plutar. in Numæ. hoc Ouid. in Fastis, hoc Dionysius Halycarn. in 2. Hæc fuerunt illa celebratissima Ancilia, quæ p. urbem a tripudiantibus salijs ad honorem Martis, circum gestabantur, atque id Seruius ipse confixit, ipse peperit, ipse solus excogitauit, nulla fretus auctoritate, quod de Palladijs à Mammurio factis fabulatur. Landini autem verba sunt. Quo tēpore Ilius Trois filius Ilium condidit, quod fuit anno fere septimo supra tria milia, & octingentos post mundi initium aiunt: Breue scutū de cælo lapsum in templum quod in arce condebat idq; Palladium esse vocatum, & elegisse sibi locū in media eide, cui adhuc sup. inductæ regulæ nō erāt, in signum ligneū fuisse, multi tradiderūt, hoc igitur allecto per illecebras Theano custode, Antenorē accepisse volūt, & Græcis tradidisse, Calistratus aut de Samothracia scribens, & Satyrus vt refert Dionys. dicūt Chrysantē Palladis filiā, cū nuberet Dardano, attulisse Palladis munera. Hæc aut fuisse Palladiū & magnorum deorum simulacra. Deinde Dardanum, diluuiū fugientem, Arcadia profectū tulisse in Samothraciam, ibiq; illis templū struxisse. Mox cū maiore partem populi trāsuisset in Asiam sacrificia, ac ceremonias Samothracib. reliquisse, Palladia vero, & deorū imagines secum auexisse & ex oraculo accepisse urbē illam duraturā, in qua hæc permaneret, ac propterea urbem condidisse, & à se denominasse, & in ea collocasse. Cōdito deinde ab eius posteris Ilio esse translātū. Postea uero capta urbe inferiore, Sicam dominum arcis factum sustulisse ex adytis sacra, & qd supererat Palladiū. Nā alterū Vlysses, & Diomedes furtim urbē ingressi abstulerāt, Aretinus, eodem Dionysio teste, scribit Palladiū à Ioue Dardano datum, & locatum in loco inaccessibili, sed fabricatū aliud ad eius similitudinē, & positum palam, & hoc eripuisse Græcos, aliud accepisse Aeneā. Alij scribunt Palladiū absconditū ab Iliensib. in cauernis, ne hostes eriperent, & post multas ætates ab Pimbria quæstore cū Iliū expugnasset ablatum, ac Romam peruectum Seruabatur aut in tēplo Vestæ, qd erat inter Capitoliū & palatiū, quo ingesto L. Gellius Metellus illud liberauit, ipse ignis ardore cæcus euasit. Syluius aut scribit, cum Diomedes in urbe q. in Apulia condebat, Palladium collocare veller, monitum esse a dea nocturna quiete, vt in Latium vbi vera erat numinis sedes, illud deportaret. Detulit Diomedes, & Palladium tradidit. [Secum aduexere carinis] In Mediceo libro, & aliquot alijs, Auexere legitur.

VAR.
LECV.

ARma, deosque parant comites. Ingenti arte de futuro sollicitos facit, vt præsentem firmet securitatem. [Improvisi aderunt] Sicut & factum est [Digerit omnia] Interpretatus numinis cōmōtionem. [Antiqua sub religione] Sub fauore pristino. [Nā si vestra manus] Quia occurrebat exurendum esse equum, si introferri, vel prodesse non poterat. [Ascēdisset] Vt, Scādit fata lis machina muros [Asiam] Afaticos, vt paulo post, Urbem sepultam pro ciuib. posuit. [Pelopeia] Argiua a Pelope.

Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenæ
Arma, deosq; parans comites, pelagoq; remenso
Improvisi aderunt. ita digerit omnia Calchas.
Hanc pro Palladio moniti, pro numine læso
Effigiem statuere, nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen immensam Calchas attollere molem
Roboribus textis, cæloque educere iussit,
Ne recipi portis, aut duci in mētia possit,
Neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Mineræ:
Tum magnum exitum (quod dij prius omen in ipsum
Conuertant) Priami imperio, Phrygibusq; futurum;
Sin manibus vestris vestram ascendisset in urbem,

[Nostros nepotes] Diasyrtice. Nam iam quasi, Troianus loquitur. [Periuri] In verbo, nō habet. Nam peiero, vel peierat dicimus. [Credita res] Aut fides habita, aut commissa respublica [Captiq; dolis] Virtuti non cedit. Dolis dicit Troiam esse superatam. non q. Troianis victos esse turpe nō fuerit, sed quod Græcis turpius vicisse per dolos. [Coactis] Vt Teren. Quam oculos terendo misere, vix vi expresserit. [Latissæ Achilles] A vicinitate. Nā Phthius fuit. Vtraque tamen Thessaliæ ciuitas est. [Hic] Tunc

1845

ies,] Angues aquarum sunt, plorum, vt in hoc indicat lo- paulo post, Serpens ample- cones. Sed hec significatio Per Pelagus. [Inbe] Aut cri- guinei coloris. [Legit] Tra- inuat] Curuat, flectit in si- le est salo, & sal salis, vt, Spu- bentes artus [Suffecti] Pro- est figura, suffecti oculos, [Si- m est. Cum. n. nomē est sibi- tū venientis sibilus austri. nullum animal tāta celerita- m habere videatur, cum vna ra, & pascō & pascor vnus- us depascitur arida febris. umnarum, spirulę dicuntur. funiū. [Squamea] Pro squa- Perfusus vitras,] Perfusus ha- perfusus. Nam potest tolli saluo- da mors, vel tristis senectus. at comparatio est propter sa- ubie illisam, quæ non habe- proprie serpentū est. [Delu- tecto plura cōplectitur nu- gatur, vt est Capitolium in Alij dicunt delubrum esse lo- it, à diluendo. Est autem sy- Sæueq;] Fortis, aut nobilis, mulacri quod à cunctis vide- est, & latet. sicut Palladium

Et hunc, quod patrias ven-
to petiere Mycenas,] Finxit se
reuelare arcana Græcorum, &
quæ contra Troianos sunt, vt
probet quod præsumpsit: Cun-
cta, equidem tibi rex [fuerit
quodcunque fatebor Verâ. nâ
Talibus insidijs, periurique ar-
te Sinonis, Credita res. De qua
Donatus sic. Arma. q. d. hoc cō-
tra Troianos. vt reliqua faciat
verisimilia [Captique dolis, la-
crymisque coacti,] q. d. nō po-
terat obijci Troianis, cur ita
crudeles fuissent, quia iurauit,
& quia lacrymas veras credi-
dimus esse; ergo non virtute,
non numero hominum, non
diuturnitate belli, sed insidijs
victi sumus. Ordo est. Et quod
nunc petiere vento Mycenas
patrias (id falsum est, quia ad-
huc in Tenedo latebant, sed di-
xerat Aeneas. Nos abiisse rati,
& vto petiisse Mycenas) sup-
id ideo fecerunt, quia parant
arma, & deos comites, quia nu-
men quod secum aduexerant,
eo quod esset letum erat redu-
cendum, vt reconcilietur sicut
dictum est. & ipsi adierunt im-
prouisi (quod etiam euenit se-
cundum ppetam, id autem cal-
lide dicit perfidus Sinon, & vt
reuelare putetur arcana Græ-
corum & si forte in custodia
tentus fuisset donec periculū
fecissent Troiani, vt per hoc
euadere potuisset, quia præmo-
cultatos deprehendissent, quia
cum verisimile sit inclusos in
eum purgatuos, vt confiden-
has dederit. i. interpretatur sic
ē, & portenta, & ita legit Seru-
igero digeris, alij tamen legunt,
tum est a de & age vt sit præteri-
o, quod est, perfecte egit, & diu-
ipsi moniti. s. à Calchante, ita-
ē dicta, quæ statuuntur, & itang,
dio, & numine læso quæ piaret
quo tristes effecti sunt, tamen
olem, immensam. i. lane magnā,
portarum excederet, textis. i. cō-
ere hanc molem celo. i. in coelū
i. portis, i. per portas, aut possit
ne posset tueri. i. protegere po-
ntiqua. i. pristino fauore, quem
a, hoc est ideo facere iussit, tam-
uci saluis portis non posset, re-
cepta, dea potius vobis more
s, à quib. receter, & grauius of-
blasset dona Minerue (q. d. vt se
dederit, aut cecinit magnū exi-
Phrygib. i. populo Troiano, qd
cōuerāt in ipsum. s. Calcātha,
d loquitur dyasirrice, nā posset
strui, quod. s. excidiū dij cōuer-
faciant, qd ominor. excidiū eue
effigies equi, ascendisset in vr-
o manuum vestrarū, supple ceci-
nit,

nit, Afiam, i. Afaticam gentem, hoc est Troianam venturā vltor. i. infup, aut sine obftitētia, magno bello. i. virtute belli ea auxiliante Pallade, ad moenia Pelopeia, i. Argiua, legendum aut est Pelopeia, aut si Pelopeia, non nisi tetrasyllabum erit, & ea fata manere nostros nepotes. i. futura esse et nostris nepotibus. (Ceterū, vt duplicia sunt fata. f. bona victoribus, & mala victis, ita duplices nepotes. i. minores, si ergo, se nunc Troianū computat, sensus est ea fata, quæ de victorib. Troianis essent manere, & nostros nepotes. i. posteros Troianos, vt semper victores sint: sin, se adhuc Græcū cenfer, vt est natione quidē, sensus est, fata bona Troianorū, manere. i. ingruere, in perpetuū, in nostros nepotes. i. in posteros Græcos, vt semper vincantur a Troianis, nā manere sæpe mala dñr, vt Statius in Achilleide, Quid maneat populos, vbi tanta iniuria primo degrassata duces) Res. f. de introducendo equo, est cre dita talib. infidijs, & arte Sinonis periurij, & hi, sup. capti sūt dolis, & lachrymis coactis. i. vt expressis (alij coacti legunt) quos neq; Tydides nec Achilles Laryssaui. i. Theffalus, sed ex Phthia, nō ex Lariffa oriundus (præponit aut Tydidem, sicut & prius, d Danaum fortissime gentis Tydide, eo quod congressum cum eo habuerat.) & anni decem, & mille carinæ, i. naues (tot enim ab Homero quoque enumerantur, licet posset dici numerus certus pro incerto) non domuere. i. domuerunt. Id quoq; imaginē habet laudum Iulij. Eum si quidē, nec Romana, nec externa virtus, nec Pōpeius Magnus, nec Cato, ceteriq; conturati, bello domare potuerunt, quem fraus coniuratorum extinxit [Hic aliud &c.] e indecorum videatur vni homini, in tanta re fidē habitam, & vt non improuidi, sed pij deorū cultores censeant Troiani, addit poeta deæ portentū, quod accessit et, ideo vt fato deletā Troiam (vt sæpe dictum est) cōprobet vnde Dona. sic. [Hic aliud maius] Nā vehementer dolos poterat confirmare hoc monstrū, [Sorte] In qua fuerat arbitriū diuinum. Ergo debuit, nisi fuisset futurū exitium publicū seruare, sacerdotē, diuina voluntate ductum, non arbitrio humano mactantē taurū ingentē, i. excellentem hostiam. [Ecce autē] Per hoc significabatur hostes venturos a Tenedo. Ecce, semper ponitur, vbi res horrenda & repentina significatur. Festinatio autē. & oculi ardentes, & linguæ mobilitas, demonstrabant alicui illos laturos interitū. [Agmine] Agmen dicitur actus serpentum. Cursus. n. & iter pedum est quibus carent serpentes [Laocoonta] Exprimuntur eorū impietas. Sacerdos. n. in ipso sacrificio petitur, sed primo in eius cōspectu, filij crudelissime interficiuntur paruuli, & infantes. Cetera serpentum descriptio crudelitātē designat. [Quales magitus] Allusit ad taurū, quia sacrificabatur taurus [Tollit] Bis accipe, Tollit Laocoō, tollit taurus. Arte, nō inertia sua decepti sunt a Simone, sed iniquo deorū studio pferunt Minervæ, Petitus est Laocoō, qui equū vulnerauerat, & dracōes ad simulacrū deæ refugerāt. Ordo est, Aliud. i. portentum, aut facinus maius, & tremendū. i. in tremore, & timore excipiendū, magis multo q̄ illud, prius obijcitur, hic. i. hoc tpe, hoc est paulō post miseris. f. Troianis, & turbat, i. cōmouet pectora improuida. f. cōtra deorū insidias (nā, vt ait Statius) Quis diuū fraudibus obstitet? Laocoō ductus sorte nūcupatus Neptuno sacerdos, nā q̄ ante eū erat, obierat, elegerāt ergo quodāmodo (si liceat prophana sanctis cōparare) sic sacerdotem, vt apostoli coapostolum, sorte videlicet, sed fors, cecidit dijs ita volentibus. (Vnde non homines, sed dij euer tisse Troiā, dñ in principio III. huius, vbi dñ, Postquam res Afia, Priamiq. euertere gentem immeritam visum superis.) Super eū qui simulacrū percussurus erat, vt sequens portētū in eo daretur, Laocoō ergo ductus sorte Neptuno sacerdos, mactabat. i. sacrificabat, mactādo, quod aptū est sacrificijs verbū deductū a magis, & augeo, quasi magis aucto, tauro ingentē ad aras solennes, nihil ergo in sacrificio ptermisū, ne ob id penas dedisse putetur, aut, p sed, ecce, quasi ex improui

so gemini angues, immensis orbibus. i. habentes orbes. & gyros, seu annulos valde magnos, supple venientes a Tenedo, p alta. f. maria, tranquilla, vt dij. eis facile tranationē præstare putentur, incumbunt. i. se toto conamine ingerunt, pelago. i. mari, & tendunt pariter. i. parimodo, ad littora, vbi. f. Neptuno, qui deus maris est, sacrificabat, quorū pectora arrecta inter fluctus, & iubæ. i. crista, sanguineæ. i. sanguinei coloris, aut diræ aut sanguinolentæ, superāt. i. excedunt, vndas, ita vt extra vndas eminerent, cetera pars, legit. i. molliter tranat. pone. i. cōtinuo, sed a tergo pontū, i. mare, & sinuat. f. in sinus, & annulos, seu spiras colligit, volumine. i. inuolutione, terga immensa. i. valde magna, & modū, seu mensurā iustā excedentia, sonitus. f. aquarū, fit. f. ex celeri annatu anguiū, & hoc dicit, salo. i. mari, spumante. f. spumas faciente, aut emittente, & supple angues, tenebant iā arua. i. terrā aridā, & arabilem, & ipsi suffecti. i. sibi infecti oculos ardentes. i. habentes oculos ardentes, suffectos sanguine & igni, i. partim colore igneo, partim sanguineo, labebant linguis vibrantibus. i. micantib. & in varias partes iactis ora sibila, pro eo quod est sibilatia, aut lambebant. i. lambendo edebant sibila & hoc linguis vibrantib. i. ferientib. ora. Nos scilicet, id videntes, diffugimus. i. indiuerfas partes fugimus, exangues. i. mortui, aut morientes sed melius, exangues, quia sanguis ad præcordia timentiu conuolutus, reddit eorū facies exangues. i. sine sanguine visu. i. solo aspectu, illi. f. serpentes, petūt. i. hostiliter aggrediunt, agmine. i. impetu certo. i. deliberato, vt significant se, non ad aliū, quā ad eū, & eius liberos missos. Laocoonta. f. sacerdotē, quem non peracto sacrificio, nefas, & piaculū fuisset fugere, & vterq; serpens amplexus primū parua corpora natorum. f. Laocoontis, implicat supple ea, i. inuoluit, & perpassit. i. passēdo absumit morsu. i. mordicus, miseros artus. f. eorum, & corripunt. i. simul rapiunt, & inuadunt, post. i. postea, ipsum. f. Laocoonta, quasi caput culpe, subeuntē auxilio. f. natis, & ferentē tela, quibus. f. angues feriat, aut depellat, & ligant. i. circūplicant, & inuoluunt ipsum, ingentib. spiris. i. annulis, seu nodis, & ipsi iā amplexi ipsum mediū, & data terga squamea. f. squamosa, hoc est habētes terga squamosa data, collo. f. eius circum. i. per circuitum, superant. i. eminent, aut emicant, capite, & ceruicibus altis. i. in altum erectis, ille. f. sacerdos, per fusus vittas. i. habens vittas perfusas, sanie. i. corrupto sanguine, & atro. i. tetro, & inimico veneno, tēdit. i. conatur simul diuellere manibus. i. suis, nodos. i. spiras, & complicationes anguium, & tollit. i. iactat simul clamores horrendos, ad fide ra. i. ad cælum sup. tales, quales. i. quales mugitus, sup. tollit taurus, cum ipse saucius. i. vulneratus, a volente eū mactare, fugit aram, & excusit ceruice securim incertam. i. dubie incusam, nec quā volebat partem ferientem. At i. sed dracones gemini. i. duo, aut pares, effugiunt lapsu. i. celeri motu, ad summa delubra. i. templa Palladis, & pro. i. petunt arcem. Tritonidis. i. Palladis, ex Tritone genitæ, secundum vnam opinionē prius dictarum, & reguntur sub pedibus deæ, & sub orbe. i. umbone clypei ipsius, quem tenet, sic vt ad pedes vsque demittatur, quia ergo ad deam, quasi ad protectricem fugerūt, significauerunt se ab ea quasi in vltionem Laocoontis violatoris equi, missos, vt sequentia indicabunt.

V A R I A L E C T I O.

HANC tamen immensam] In Mediceo Hanc adeo immensam, legitur. [Priami imperio, Phrygibusq. futurum] In libris aliquot antiquis Phrygijs legitur, [Capti q. dolis lacrymisq. coacti] Seruius, Coactis, legit. Nusquam tamen in veteribus exemplaribus coactis legere est, Superant vndis. In Mediceo, Superant vndas [Sinuatque immensa volumina terga] In lib. plerisque peruetustis, legitur, Sinuant, pluralitatis numero. [Fugit cum saucius aras] Antiqui lib. penē omnes cū Mediceo, Aram vnitatis numero legunt quæ quidem lectio mihi castior videtur.

ER V.

NOuus] Magnus, vt Pollio & ipse facit noua carmina. [Insinuat. Pro insinatur. [Scelus] supplicium. ab eo quod præcedit, id quod sequitur. [Expendisse] Autē tractū est d pecunia. Nā apud maiores, pecuniarias penas constat fuisse. [Sacrum robur] Nō vt supra lignum. [Scelera-

*Tum vero tremefacta nouus per pectora cunctis
Insinuat paruor, & scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt; sacrum qui cuspide robur
Laserit, & tergo scelerat am intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrū, orandaq. diue
Numina conclamant.
Diuidimus muros: & mēia pandimus vrbis.
Accingunt omnes operi: pedibusque rotarum*

ram] Pro ipse sceleratus: vt, Inutile ferrū, & est hypallage [Sedes] Per hoc ostendit donum Minervæ [Orada] Placanda. [Muros] superpositos Scæpe portæ. Nam sequitur. Quater ipso limine portæ. [Mēia pandimus vrbis] Non est iteratio. Nam dicit, patefacta portæ, vel diruta interiora ciuitatis

tis esse nudata. [Accingunt ò peri,] Præparant se ad opus [Intendunt] Ligant: vt intenditque locum fertis. [Scandit] Tráscendit propria magnitudine. [Fatalis] Mortifera. [Sacra canunt.] Hymnos dicunt. [Minans] Veleminens, vt Minæque murorum, vel minitās [O patria] Versus Ennianus. Sanè exclamatio eo pertinet, quod tanta fuerit vis consecrationis, vt etiam post profanationē ab ingressu hostes veteret. Nā nouim⁹ sepulchro Lao-medontis, qđ super portā Sceā fuerat, tuta fuisse fata Troiana [Inclita bello] Quia superauit Mysiam totam. [Quater] Sæpius. [Immemores] Improuidi, aut non memores oraculorum. [Monstrum infelix] Post rem probatam dixit. [Tunc etiam]. Sicut ante hac sæpius. Nam Helena veniēte prædæ rat futura bella & mala [Dei iussu] Præcepto Apollinis, qui spe promissi coitus, cōcessa diuinitate frustratus sustulit fidem vera dicēti. [Non vnquā] Non aliquando. i. nunquam. Nam si nō nunquam esset duē negatiuæ facerent vnā confirmatiuam, licet Terētius Græco more dixerit, Agrum in his regionibus meliorem neq; precij maioris nemo habet. [Festa fronde] Quē festos indicat dies, vt laurus, oliua, edera. [Velamus.] Vt, Victori velatū auro, vittisque iuuenicum [Vertitur cœlum;] At qui epitheton hoc cœli perpetuum est: sed vertitur. nūc. i. in aliam faciē commutatur, quod mox explanat sequentibus. [Ruit Oceano] Nāscitur de Oceano vt Ruit atram Ad cœlum picea crassus caligine nubem. Ideo autem Ruit, quia altius mare quā terra, vt diximus supra. [Vmbra magna]. i. terre, & definitio est noctis [Myrmidonumq. dolos] A generalibus ad specialia venire vitiosum est, nisi forte redeatur ad causam, vt hoc loco. [Per mēnia] Per domos, vt supra: Et mēnia pandimus vr̄bis. Mēnia enim & publica & priuata dicuntur. [Phalanx] Lingua Macedonū, legio. Et est a parte totū, hoc est synecdoche. [Ibat] Veniebat, vt, Nūc primus nauibus itis. [Amica] Sibigrata. Sciendum autem septima luna captam esse Troiam, cuius simulacrum apud Argos est constitutū. Hinc est quod dicit: Oblati per lunam, & alibi, per cæcam noctem. [Tacitæ lunæ] Aut rēore poetico noctem significat, aut physicam rationem dixit. Nam circuli septē sunt. Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurij, Lunæ. Et primus, hoc est Saturni, vehementer sonat, reliqui secundum ordinē minus, sicut audimus in cithara. Ergo tacita luna est, cuius circulus terræ vicinus immobili, minus sonat aliorum comparatione. [Flammas cum regia puppis] Moræ militiæ, vt, Dat clarū ē puppi signū. Est aut tropus, per puppem, nauem per nauē, eos qui in nauibus sunt, significat. [Fatis iniquis.] Voluntati numinum, nam illis propitia, sed in nos iniqua, vt Lucanus: Non ille fauore Numinis ingentis superum protectus ab ira. [Reddit] Quasi debito, vt, Redditus his primum terris. Sic Hora. Nauis quæ tibi creditum debes Virg. finibus Atticis reddas incolumem precor. [Cauo robore] Eq. Expexegeſis [Terandrus,] Polynicis & Argiæ filius. [Stenelus] Capanei, & Euadnes [Vlyſſes] Laerte & Antidiae. [Neoptolemus.] Qui ad bellum ductus est puer. Pyrrhus vero a capillorū qualitate vocitatus est, Achilles & Deidamii filius, Peleus, & Thetidis nepos ex patre, ex matre vero Lycomedis regis Scyriæ insule. (Primusq. Machaon,) Aut princeps, aut numeri sui, nam per ternos distinxit, (Vrbem, idest ciues. (Ceduntur vigiles,) Non actus nomen est,

Subijciunt lapsus, & stupea vincula collo
Intendunt, scandit fatalis machina muros.
Feta armis. circum pueri, innuptæq. puellæ
Sacra canunt, funemq. manu contingere gaudent.
Illa subit, mediæq. minans illabitur vr̄bi.
O patria, ò diuum domus Ilium, & inclyta bello
Mēnia Dardanidum, quater ipso in limine portæ
Substitit, atq. vtero sonitum quater armadedere.
Instamus tamen immemores, cæciq. furore;
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce,
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei iussu, non vnquam credita Teucris.
Nos delubra deum miseri, quibus vltimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per vr̄bem.
Vertitur interea cœlum, & ruit Oceano nox,
Inuoluens vmbra magna terramq; polumq.
Myrmidonumq. dolos: fusi per mēnia Teucris
Conticuere: sopor fessos complectitur artus.
Et iam Argiua phalanx instructis nauibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ,
Littora nota petens: flammæ cum regia puppis
Extulerat, fatisq. deum defensu iniquis,
Inclusos vtero Danaos, & pinea furtim
Laxat claustra Sinon. illos patefactus ad auras
Reddit equus, lætiq. cauo se robore promunt
Tisandrus, Stenelusq. duces, & dirus Vlyſſes,
Demissum lapsi per funem, Athamasq; Thoasq.
Pelidesq. Neptolemus, primusq; Machaon,
Et Menelaus, & ipse doli fabricator Epeus.
Inuadunt vr̄bem somno vinoq. sepultam.
Caduntur vigiles, portisq. patentibus omnes
Accipiunt socios: atque agmina conscia iungunt.

sed officij Vigiles, autem Capitoli significat. Nā paulo post. Vix primi prælia tentant Portarum vigiles, [Conscia] Coniurata. Bene autem in insidijs conscientiam nominauit.

Tym vero &c.] Plus inquit, pauoris ex portento illo, quam ex Sinon arte, stuporis obueniat Troianis, qui putante Laocoonta meritis dedisse poenas, vno ore cōclamant, simulacrum, iuxta sententiam Sinon, & Tymœtē in vr̄bem inducendum, quod & factum docet poeta, vnde Donatus dicit sic. [Tum vero] Tum magis, nam supra dixerat Horreico referens. [Et scelus] Nam ex hac coniectura, argumentū ducebant. [Ducendum ad sedes] Eadem omnium ex cæde Laocoontis fuit sententia, & concordī voce clamabant [Diuidimus muros] Plena describit Troianorū dementia. Nam quo tempore bellum nec positum fuerat, nec sopitū, muros diuidebant. [Omnes] Nequis a nefario opere abesset. [Pedibusque rotarum] Quærebatur celeritas, vt quamprimum immitteretur interius. [Nos delubra] Tanta amentia fuit, vt quo exitium imminabat lætis frondibus, templa nō coronaremus solū, sed regeremus. [Deum] Qui vna nobiscum perituri erant. Hæc ille. Ordo autem est. Pauor nouus. i. magnus, & insolitus insinuat. i. se implicat, & quasi p̄ sinuat

illabitur cunctis, tu vero. i. præcipue tunc, aut tunc ad verū, per pectora tremefacta. i. tremore cōcussa & ferunt. i. dicunt. i. oēs, Laocoonta merentem, i. qui meruit expendisse. i. per soluisse, aut expiasset per mortem scelus. i. impietatem commissam, in concutiendo equo, qui. i. vtpote qui læserit. i. violauerit, aut lædere voluerit, cuspide, i. hasta, robur sacrum. i. rem fortem, & sacrā, quia deæ destinata, & qui intorserit. i. violenter impulerit, hastā sceleratā. i. qua ipse scelestus abusus est, tergo. i. in tergum equi, & conclamant simulacrū ducendum sup. esse, ad sedes. i. templi, ad quas destinatum erat, & numina diuæ. i. Palladis, oranda. i. supplicationibus, & orationibus, & placanda, supple esse. Nos igitur, hoc est Troiani, quibus ipse Aeneas non interfuerit: diuidimus muros, & pandimus mēnia vr̄bis. i. patentē viā, & trāsitu per ea facimus oēs, accingunt supple se. i. disponunt, & præparant se operi. i. ad opus. hoc est ad equum inducendum, & subijciunt. i. substernunt pedibus. i. qui lapsus, rotarū. i. rotulas, per quas faciliter labatur. i. molliter promoueat, & ipsi intendunt. i. alligant, collo. i. equi ad protrahendū, vincula stupea. i. funes ex stupea, & canabe contortos, & machina fatalis. i. exitialis, aut in qua suprema fata Troianorū cōsistebāt, scandit muros. i. Troianos, hoc est altior ingreditur existēs foeta. i. pregnās, & grauidā (alludit ad aq.) armis i. armatis viris pueri. i. impuberes & puellæ innuptæ, i. adhuc intactæ, canunt circū. i. per circuitum, sacra. i. hymnos deū sacratos, & gaudet cōtingere funē. i. quo machina fatalis trahebat manu s. sua. (Est ergo pathos ad miserationē excitandā, vt in animū cadat quā misera sit mortalium conditio, qui et dum pietatem colunt, temporaliter affliguntur.) Illa. i. machina, subit, i. paulatim infertur, &, pro. i. illabitur mediæ vr̄bi, i. in mediā vr̄bē minans. i. secundū Serminens, aut ex motu caput concutiens, & ita quasi minās, q̄ rem nequies sine dolore, cōminisci exclamat Aenea. O patria. i. dulcis & nobilis, ò Ilium domus diuum, i. diuorum, & ò mēnia Dardanidū, pro Dardanidarum, inclyta, i. gloriosa, & nobilia, bello. i. virtute bellica, ipse, sup. equus, subit i-

cit. i. subsistere coactus est, quater in ipso limine. i. in primo egressu porte, & arma dedere quater sonitū vtero (cū. n. equus obstaculum inueniens, & subsistere coactus concuteretur, arma dederunt sonitum, sed postea aduersum est, sonitum armorum fuisse, cum tunc forte a trahentib. equum putatus sit, sonitus ferramentorum machinæ) nos tñ immemores. s. salutis nostræ, aut fraudis Græcorum, & cæci furore, aut immisso a dijs, aut a gaudio ob fugam Græcorum, instamus. i. instāter laboramus introducere equum & sistimus. i. cōstituimus, mōstrum infelix. i. infelicitatem, & exitium, nobis afferens sede sacrata. i. in templo, Cassandra filia Priami, & vates, aperit ēt tunc, cum sæpe prius. i. fecisset, ora fatis futuris. i. loquēdo de fatis futuris, hoc est de excidio Troiæ, aperit, dico ora, nō credita vnquam Teucris. i. Troianis, iussu. i. volūate dei. s. Apollini, qui quod promiserat donum vaticinādi illi contulit. sed quia ab ea stupro compromisso fraudatus erat, crudelitatem, & fidem abstulit vaticinio eius, vt licet vera diceret, ei non crederetur. Nos miseri, vtpote q. b. ille dies esset vltimus, vela mus delubra deum. i. templa deorum fronde festa per urbē. i. in dicto festo per urbem suspensa, hoc est diem festū agimus, q. nobis vltimus erat, quo q. d. aliud catholico vero depingit ab Ethnico q. q. extremum gaudij luctus occupat, & q. ducunt in bonis dies suos & in puncto ad inferna descendunt. [Vertitur &c.] post introductum equum, docet excidiū Troiæ, de quo Don. sic. [Vertitur] Versa re aliqua funditur quod in ea erat. Ergo versato coelo quod præbebat lucem, tenebræ ex eo ceciderunt. [inuoluens] nam quæ inuoluta sunt, non videntur. [Fusi per mēia Teucricōticuere:] Et labore trahēdi equi, & tpe nocturno inciderunt in somnum. [ibat] im. p. p. p. dixit de nauigatione, sed adiunxit nauib. [tacitæ p. amica silentia] luna nullum est scriptori vitium, quod nūc dicat silentia luna, & supra meminerit tenebrarum, nam elegerūt ea noctem, q. partim tenebrosa occultaret nisi dies, partim ad ueniente luna illustris esset, vt sine errore venirent. Ergo & notitia littoris, & luna suffragabatur. [Flammas] quo signo ad uentum Græcorum cognoscens Sinon rem ageret [reddit] vsus est bono verbo, nam quod occultandos tenebris acceperat, reddit aeri. [Vlysses] Et ipse dux intelligitur [inuadunt] ordo est Caduntur vigiles, portisque bipatentib. oēs accipiunt socios, atque agmina conscia iungunt. Et deinde. Inuadunt urbem somno, vinoque sepultam. Ne sit vitium vt primum inuadunt urbem, & postea recipiant socios per portam. Primo. n. patefactus est equus, deinde vigiles occisi, & postremo p. urbem sparsi sunt, & potuerunt ciues latere, qui duplici malo essent affecti vino, & profundo somno. ordo est. celum. s. lucidū, lumine solis vertitur. i. obuertitur occidente sole. Interea s. dum hæc fierent, dum omnes festiuitati indulgerent, & letum diem agerent, vnde factum est, vt fatigati, & vino exhilarati profundius dormirent, & nox ruit. i. terram obruit, aut (q. a. aqua maris altior est terra) præcipitur Oceano. i. a mari Oceano, præcipue Orientali, inuoluens terrā, & polū, sed prius terram, vnde ēt priorem posuit, magna vmbra. i. caligine sua, hoc est noctis, & inuoluens. i. occultans ēt dolos Myrmidonum. i. Thessalorum, & reliquorum Græcorū, Teucrici fusi. i. prostrati, & recubantes sopiti per mēia. i. passi per ciuitatem conticuerunt. i. oēs simul tacuerunt, & sopor. i. profundus somnus, cōplectitur artus fessos. i. fatigatos ex labore in ducendi eq. & forte choreæ ducendæ & delubrorum exornādorum ramis. Et iam phalanx. i. acies, vt sit species pro genere. Argiua, id Argiuorum ibat. i. veniebat Troiam, a Tenedo insula illa qua occultabantur nauib. instructis. s. more militari, per silentia amica. i. fauorabilia, luna tacitæ. i. silētis, & celantis cum minime luceret, quasi in fauorem Græcorū lumina sua occultaret, statim per Politianū latius aperiemus, ibat dico, petens littora nota, vbi decennium fere iam steterat, cū i. q. n. puppis regia. i. in qua rex erat, extulerat flāmas, in signū aduentus (id. n. signum dederat Sinoni, vt subtili breuitate in nūc poeta) & cum Sinon defensus fatis. i. voluntatib. & predestinationib. deum. i. deorum, iniquis. s. quantum ad iudiciū hominum, quia videbantur pius mortem & impio salutē ferre, laxat. i. dissoluit Danaos inclusos vtero. s. equi, & laxat furtim. i. secrete, claustra, pinea. i. clausuras equi, ex pinu factas. (Erant ergo in equo abies, acer, & pinus, de q. b. Seruius prius argute differuit) equus patefactus, i. a prius, reddit. i. edit quasi partu. (dictum est. n. de machina, q. esset foeta armis) illos ad aures. i. in lucem, & ipsi læti. s. q. a. tanto periculo eriperet, promunt. i. proferunt se robore. i. robusta mole equi cauo. i.

concauo, Therlandrus, & Stenelus duces, & Vlysses dirus (q. se tali periculo non commisisset nisi fortitus. vnde prudētes prius dictū est, huc delecta virum fortiti corpora & elapsi. i. descendentes p. funem demissum. i. deorsum missum, & Athamas & Thoas, & Pelides. i. Pelei nepos Pyrrhus Neoptolem⁹ i. nouus miles dictus, & Machaon primus. s. in ordine suoru, & Menelaus, & ipse Epeus fabricator. i. opifex & erecto do li. i. equi dolosi, nam dolum. i. fraudem, magis Vlysses excogitasse vī, inuadūt urbem. s. Troiam sepultā. i. sopitā. & obrutā (vnde vī accipere urbem pro ciuitate, nam oppidum & vrbs neque dormit, neq. bibit) somno & vino, vigiles, s. ab officio, non ab opere, quia non vigilantes, sed vigilare debētes, & vigiliæ deputati, ceduntur idest occidunt ab his qui ex equo descenderant, & ipsi qui eos occiderant accipiunt oēs socios portis bipatentib. i. vtrinque, & intus, & foris patentib. tā ingredientib. q. egredientib. & iungunt oīa socia. i. iam sociata, & ita collecta manu adoriuntur omnes, & regiam inuadunt, vt postea dicitur. Don. (vt vidimus) vult ordinem esse. Caduntur vigiles, & accipiunt portis bipatentib. oēs socios, & iungunt socia agmina, & inuadunt urbem, somno, vinoq. sepultam, qui ordo necessario tenebitur, si intelligamus oēs iā collecta manu inuasisse urbem. sed si poeta vult dicere, eos q. in equo erant inuasisse primum, urbem & cucurrisse per oēs vicōs explorantes, an quos offenderent, potuerit ordo quem posuimus teneri: verosimile tñ est, primū ad portas accessisse, & suos accepisse, & deinde urbem inuasisse Beroal in Ser. vbi dicit, q. phalāx est lingua Macedonum, legio, dicit sic: Diligens, & curiosus commetator in enarratione phalangis, copiosius enarrare debuerat, & eruditius, cum phalanx ab oīb. dicatur, a paucissimis quid sit intelligatur nanque phalangē prisci scriptores, vt mihi magistra lectione compertū est, appellarunt non proprio legionem, vt autumat Ser. sed cuneū militarem, q. n. s. pes, pedi, clypeus, clypeo, vir viro, in acie conferebantur, & hoc peculiare fuit Macedonum institutum, vt auctor est Liuius, & meminit Curtius cuius hæc sunt verba. Macedones, phalangem vocant peditum stabile agmen. Vir viro, armis cōserta sunt, idem traditur a Cæsare, qui in primo commentario refert, Helueticos fecisse phalangē, hoc est clypeorum connexionem, q. ēt testudo nuncupatur a doctis, idē Cæsar paulo post, inquit, milites nostri e loco superiori pilis missis, facile hostium phalangem perfregerunt, vbi proculdubio accipitur phalanx pro armorum connexionem, atq. testudine, hinc per metaphoram a Satyrico poeta dictū est. Iūctoque vmbone phalanges, & phalangati appellati sunt milites q. erant in phalange, quales habuit ad imitationē Alexandri Magni Alexander Syrus, Romanus imp. ut auctor est Lāpridius. Phalangia vero sunt ex gñe araneorū, ut alibi docuimus ex auctoritate Plinii, Celsi, & Arist. hoc in loco potissimum referendum est illud, q. a Plinio traditur lib. 7. Phalangas ēt significare fustes, quib. Afri prælium contra Ægyptios primi fecerunt. Nonius scribit phalangas dici fustes teretes, qui nauib. subiiciuntur. Angelus autem Politianus dicit in eūdem sic. Virg. Æn. 2. Tacitæ, inquit, per amica silentia luna. Ser. igitur, sciendum autem est, ait, septima luna captam esse Troiā, cuius simulacrum apud Argos est constitutum, hinc est q. dixit Oblati per lunam, & alibi, per cæcā noctem tacitæ luna, aut more poetico noctem significat, aut physica rōe dixit, nā circuli septem sunt, Saturni, Iouis, Martis, Solis, Veneris, Mercurii, Lunę. Et primus, hoc est Saturni uehementer sonat, reliqui fm ordinem minus. Sicut audimus in cythara cuius ultima chorda minus sonat. hætenus Ser. Libenter igitur ab eo quęsierim cur amica luna, latere ac fallere conantib. aut num lunam quoque silentem apud Marcum Catonem & item apud Plinium, ad eandem referat harmoniam planetarum: q. autem citharę ultimam, chordā sonare, ait minus, hoc ita denique procedet, si ultimam non iam pro ima, sed pro summa capiat, q. gręce, Hypate uocatur, unde grauior excitat sonus. Sicuti ab extrema altera, & tenuissima, quam equidem libentius vltimā dixerim, acuta vox profertur q. plus sonare ob id videt, q. a prorsum tenditur, vt in libro de musica secūdo scribere. ait Theophrast. Porphyrius in cōmentarijs illis, quos in harmonica Ptolomæi scriptos reliquit. Sicuti grauis ob id, inquit, minus auditur, q. a. circa diffundit. Quod aut, & apud Macrobiū legimus, & itē apud alios Saturni orbem, cuius conuersio sit concitatus, edere acutissimum sonum, minime hoc arbitror a Platone, vel in Timæo, vel in rep. probabitur, qui tardissimum scribit esse Saturni orbem, quanquam hoc

fortasse ad longiorem sui cursus ambitum referetur, sed Aristot. certe in secundo de coelo. tardiores, ob id ait, esse superiores orbis, quod impetu stelliferi octavi orbis, magis retardentur; ut ergo vel Alexandri, vel Simplicij, vel item iuniorum, de eo opinionem prætermittam, si veram plane Macrobij sententiam vis colligere, ad cursum referas diurnum, qui sine dubio, celerrimus in supremis, & cōcitissimus inuenietur, sed nos hac ablegata commentitia (ut arbitror) Seruij, minimeque necessaria subtilitate, potius accipimus tacitæ lunæ silentia, lunam ipsam quam vocant, silentem. hoc est minime tum quidem lucente, ut latere insidiæ magis possent pulcra nimirum, & eleganti translatione ab auribus ad oculos, nam sicut silentio nihil auditur, ita nihil tenebris cernitur. Plin. igitur lib. Nat. hist. 16. Diem inquit, coitus lunæ, ab alijs, silentium lunæ, ab alijs, interlunium, appellari. Tum idem libro duodeuigesimo, & hoc ait, silente luna feri iubent. M. Cato etiam lib. de Re rustica. Nunc stercus euehi luna silente, nunc item silente luna, ficus, oleas, malos, pilos inseri. Postremo etiam prata, primo vere iubet eadem luna silente stercorari: ridiculum autem fuerit, aut hæc Catoniana, Plinianaque referre ad siderum musicam, aut in vetustissima, vsuque receptissima locutione desiderare istiusmodi ambages, equidem lunam hic silentem, ut dixi, pro minime tum lucente acceperim, fuerat tempus Græcis obseruandum. Neque ita tamen interpretor ut ad viuum refecem, atque ipsum denique lunæ coitum plane intelligam, cum nox tota tenebrosa. nam hoc vtique refellitur, quoniam poeta mox ait, Oblati per lunam, Nondū igitur luna lucebat, cum illi a Tenedo sub vesperam nauigabant, sed, lucere tum cepit, cum iam urbem occupauerant. nō igitur aut sera fuerit, aut pernnox luna, tum nec lunæ quidem

omnino coitus. sed tempus, arbitror potius, quandiu illa non luceret. Etenim plura sæpe, quam videatur nox, apud poetas aliqua complectitur. Ob hoc igitur illud in nostro rustico. Quidque silens moneat, quidque inter menstrua Phæbe. nec absurde tamen præter epitheti rationem temporariam lunæ acceperis, amica silentia quoniam in auspiciis quoque silentium vocari, Cicero scribit, quod omni vitio caret. iam apud Acronem, quam pulchrum, quam ingeniosum, qui enarrans Horatii locum lib. Carm. 2. Dum capitolium scandet eum tanta virgine pontifex. Tacitam virginem intellexit, quasi claræ sacerdotii nobilitate, & ut hoc ineptis persuadeat, auctore etiam abutitur Maronis qui dixerit, Tacitæ per amica silentia lunæ. Ceterū tacita luna, sit hic etiam pro clara accipienda, videlicet non & apud Dionysium saltem Romanæ historiæ auctorem, & apud Plutarchum, aliosque permultos, acro legerat ignorari prorsus ab omnibus, quibus denique vel sacris, uel simulacris uel tales uirgines tuendis præferent, ut ob hoc ipsum quod prestabat silentium tacita uocetur uirgo Troianam soli, cui fas uidisse Mineruam.

Tunc etiam satis aperit Cassandra futuris Ora, dei iussu] in Oblongo libro per ueteri iussu, legitur, a recto, iussu. sed iussu magis placet, ut suaue magis. [Et iam Argiua phalax in structis nauibus ibat] Vetera quædam exemplaria, ibant, legunt numero multitudinis. [Et tunc cauo se robore promit] in Longobardico libro, Prodit, legitur. quod minime displicet. [Et dirus Vlysses] in libro Longobardico, Durus Vlysses legitur. [Thersandrus, Sthenelusque duces] Quidam lib. ex proximioribus editionibus, Tisandrus, legunt. [Athamasque Thoasque] in Longobardico, in Mediceo, & quibusdam alijs lib. antiq. legere est, Athamas.

VAR.
LECT

SERV.

Tempus erat, quo prima quies] Hoc loco noctis de scribit initium. Alibi totam noctem, ut, Nox erat, placidū carpebant fessa saporem Corpora per terras. Descriptiones sane pro rerum qualitate, vel tenduntur, vel corripuntur. Illo enim loco protentio ad inuidiam pertinet Didonis, aut uigiliarum. Sunt autem solidæ noctis partes secundum Varr. hæc, uespera, conticinium, interpestium, gallicinium, lucifer. Dies, mane, ortus, meridies, occasus. De crepusculo uero, quod est dubia lux (nam creperum, dubium est) quæritur. Et licet utrique temporis possit iungi, vsus tamen ut matutino iugamus, obtinui, licet Lucan. dixerit: Longa repercussio nituere crepuscula Phœbo. Manum uero unde est mane, bonum dixere veteres. [Serpit] Latenter membris infunditur [In somnis] Aut per somnos, aut si in somnis legeris, erit synæresis. [Ecce] Hac particula utimur quoties aliquid repentinum volumus indicare, ut, Ecce manus iuuenem interea post terga reuinctum, [Visus adesse] Bene visus, quia somnia videntur tantum, non sunt naturaliter uera. Quod aut paulo post dicit, Effer penetralibus ignem, confirmantis est. Nam illud uerum fuisse contendit. [Raptatus] Frequenti uo utitur supra. [Bigis] sē artem modo dixit, quæ exigit ut quæ de pluribus constat, plurali tantum numero dicamus, ut bigas, quadrigas, mappas. Sed hæc plerumque corrumpit auctoris, ut Hor. Ne sordida mappa. Item Statius: Rurifera gelidum tenuauerat æra biga. [Traiectus lora] Traiecta lora habens, [Hei mihi] Ennii uersus. [Exuias indutus Achillis] Cē lauit mortem Patrocli ad laudis augmentum. Indutus autem

*Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
Incipit, & dono diuum gratissima serpit:
In somnis ecce ante oculos mæstissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus,
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes traiectus ora tumentes.
Hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuias indutus Achillis,
Vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignes?
Squalentem barbam, & concretos sanguine crines,
Vulneraque illa gerens, quæ circum plurima muros
Accepit patrios: ultro flens ipse videbar
Compellare virum, & mæstas expromere voces.
O lux Dardaniæ, spes o fidissima Teucrum,
Quæ tanta tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Expectate uenis? ut te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque, urbisque labores
Defessi aspiciamus? quæ causa indigna serenos
Fædauit vultus? aut cur hæc vulnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem uana moratur.
Sed grauitur gemitus imo de pectore ducens,
He. Heu fuge nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros, ruit alto a culmine Troia.
Sat patriæ, Priamoque datum: si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra, suosque tibi commendat Troia penates,
Hos cape fatorum comites: his mœnia quære:
Magna pererrato statues quæ denique ponto.*

mihi] scilicet ad interrogata, Pleraque enim uerba ex negocijs accipiunt significationem. [Vana] Falsa. [Gemitus] Nec enim paruus dolor est uiro forei fortem uirum fugam suadere. Et nota omnes suasoria partes hoc loco contineri. [Fuge nate dea] propositio est. [Eripe flammis] Vtile. His autem *κτλ* [Sat patriæ, Priamoque datum] Honestum. nam contra fata uenire constat neminem posse. [etiam] multi distinguunt, ut sit adhuc, ut iam arma tenentem. Sed melius est, etiam hac, ut, & particeps gloriæ sit Aeneas, & Hector uiter super-

accusatio iungitur, ut hoc loco, & ut magis in usu est, septimo quo nunc utimur, exuias autem dicimus numero tantum plurali. [Phrygios ignes] flammæ Troianas, quibus Protefilai naus incensa est [barbam] singulari numero hominum, plurali quadripedum dicimus. Vnde dubitatur de quibus dixerit. Stiriæque impexis induruit horrida barbis. [Plurima muros] Quia, ut Homerus dicit, in Hectorem extinctum omnes tela iecerunt more maiorum, unde est. Bis sex thoraca petrum Perforesque locis propter duodecim populos Thulciæ. Duodecim enim Lucumones, qui reges sunt lingua Tuscorum, habebant. unde est, Genus illi triplex populi sum gente quaterni. [Vitro] Quia ratio exigebat, ut loqueretur ille qui uenerat. [Compellare] Alloqui. Spes o fidissima] Bene per contrarium. Spes enim semper incerta in Hectore fidissima. [expectate] Antiprosis est, pro expectatus. [Fædauit] ut, sanguine fædantem. Et bene permanet in translatione, quia supra dixerat: O lux. Ideo, & serenos, ideo fædauit. Nam Sal. de nubibus, fædauere lumen. [ille

superbiam [Sacra. suosq; tibi commendat Troia penates] Necessarium, nam sacrilegum est non liberare commendatos penates. [Fatorū comites] Possibile. Quia occurrebat, Hostis habet muros, dat ei comites deos. Pererrato] Vna pars orationis. Hoc autem verbo ostendit erroris longinquitatem.

Tempus &c. Docet quomodo ab Hectore excitatus sit, & ad fugam faciendam admonitus: in qua re ingeniosus poeta miro utitur artificio, nam sic Aeneam a prodicione purgat, ut & fugam illi gloriosam faciat. Purgatur quidem a prodicione, quod cum ceteris, eadem fraude deceptus, somno indulgebatur; quod si quæretur cur non etiam cum ceteris perierit, respondet, quia ab Hectore admonitus, exurrexit & virtute, qua plurimum potuit præcipue ducente deo, per tela, per hostes, euasit. Fugam autem inclytam facit, quia solus ad hoc est diis electus est, ut deos, & sacra per fugam seruet, unde dicit Hektor:

Sacra suosque tibi commendat Troia penates.

Hos cape fatorum comites, his mania quare

Magna, &c.

Donatus autem dicit sic. [Prima quies] Excusatur Aeneas, si somnum ea hora capiebat, qua omnia animantia reficit somnus cuius initia tantum ponderis habent, & tanta vi mentes opprimunt, ut omni cura submota, altius soporentur, & cum munus deorum, sit somnus ad perfectionem nobis datum, crimen non est, si concessio tempore dormiatur. [Visus adesse] Ostendit poeta, non veras, sed verisimiles imagines videri cum dormientibus. Ex merore autem, & squalore imaginis, et si nihil verbis nunciasset, coniectura colligeretur, funesta portendere. [videbar] Et hic ostendit imagines non esse veras. [O lux] Errorem describit dormientis ut quod optime norat, quasi nescius interrogaret. [Heu fuge] Viro forti fugam suadet, quam non suaderet si superesset aliquid cui posset subueniri. Mox subnectit causam quam omnem vim desperationis continet. Heu fuge, incipit recte a doloris signo. Dolebat. n. quod qui debebat hortari ad auxilium, fugam suaderet, viro forti. Et quod sic interierat tota res ut nihil superesset quo ad auxilium fulciri posset. [Hostis muros] Secunda desperatio. [Muros.] Quibus se tutari potuisset. [Ruit alto a culmine Troia] Tertia desperatio. i. cecidit iam cui potestas subuenerat. [Sat patrie, Priamoque datum] Ut Priamo venisse interitum denotaret. [Si Pergama dextra.] q. d. contra tantam vim nihil valere humanam virtutem, & probat, quod si possent defendi defensa fuissent. [Hac.] i. mea [Sacra] q. d. non est ergo flagitium, quod fugiat, cum patria suos deos fuga liberandos velit. Nimum etiam religiosum probare voluit, cum ipsis religionibus conseruandis sit aptissimus, ut et diis potiore. Nullius. n. commendatur inferiori. De his diis meminit in themate; Inferretque deos Latio. Omni ergo culpa vacat fugiturus, si fugam suadet imago viri fortis, & patria cecidit fugam, & deorum, sacrorumque societas. [Fatorum comites] Adiuvabunt tua fata, cum tui comites fuerint. Qui. d. n. potuit Aeneas, si dii ipsi non potuerunt? [Magna] Quia magni sunt dii, & proponit spem futuri temporis, ut sit toleratio presentis calamitatis. [Pererrato ponto] Ut ostenderet se vera insinuare, prædixit & prospera & his laboriosa addit. Ordo est. Tempus erat. s. cum urbe inuaderent Græci, quo prima quies. i. quies dormitio, incipit mortalibus. agris. i. imbecillibus, qui continuas vigilias perferre non possunt, sed alterna requie refocillandi sunt, & serpit. i. molliter diffunditur per membra, dono. i. beneficio, diuum. i. deorum existens gratissima. i. commodissima, & acceptissima, & ecce. q. d. ex insperato, & improviso, utpote in somnis. i. dum dormirem, & somnum capere: Hektor mestissimus, visus est adesse mihi ante oculos, & effundere largos fletus raptatus. i. frequenter tractus, bigis. i. curru bigis equis ducto, ut quodam. i. ut dudum, aut paulo ante raptus fuerat. (In ea. n. specie apparent qui nosci cupiunt in qua notissimi sunt. Sed et ad rem physicam alludit, quia terribilia, ac dira aspectu in somnis occurrere solent, & terrore quodam excutere, quos prius exterruerat) raptatus ergo bigis ut quondam, & ater & puluere crueto. i. profusus puluere intermixto atro cruore, & trajectus lora. i. habes lora trajecta, per pedes tumetes. i. inflatos, propter lora. Hei mihi. doleris est, qualis erat. s. Hektor tunc & quantum mutatus ab illo Hectore. i. a specie illius Hektoris. vnus. n. erat qui redijt indutus exuias. i. manubias aut superiora indumenta quæ tunicæ armorum, hoc est insignium vulgo dicuntur Achilles (non tamen quibus Achillem, sed quibus Patroclum exuerat, tacet poeta ex præcepto rhetorico, quo precipimur, ea quæ ad laudem sunt dicere, suppresserimus quæ laudem nostram imminuant. Hoc autem (teste Homero) habet historia: cum Græci ingentia spolia

diuiderent, & Agamemnoni, Chryses filia, sacerdotis Apollinis obueniret, & Achillis Briseis venit ad Agamemnonem; in sacerdotali habitu pater filiam deo auctore repetens, quam negatam primum, postea immissa pestilentia coactus est restituere quidem Agamemnonem, sed Briseida Achilli præcipuo eius violentiæ auctori abstulit sibi, quo facto indignatus abstinuit bello, eoq. cessante Græci passim fusi sunt, nec ausi sunt cum Troianis concurrere præcipue cum Hectore, donec Patroclus socius, & amicus Achillis, qui cum eo sub Chirone eruditus fuerat, imperatis armis Achilli Hectori iam pridem notissimis Troianam pubem fugaret, quasi iam Achilles iterum in bellum redierit, quo viso, Hektor eo animo quo in Achillem sæpe concurrebat, insilit, & victum spoliatur, spolijsque quasi seuissimi hostis indutus ingreditur in ciuitatem, ubi miro applausu ab omnibus exceptus est, eo autem facto, summopere indignatus Achilles non potuit noctem illam quiescere appetens vindictam, sed grauius conquestus postridie in arma profilit, unde Iuuen.

Patitur noctem lugentis amicum Pelida.

Legendum autem videtur mihi quidem qui exuias redijt indutus Achilles, nam legendo, qui redijt exuias, ponitur tempus pro tempore & legendo, qui exuias redijt indutus, produciuntur vltima in verbo redijt, syncope gratia) ut qui redijt iaculatus. i. postquam iaculatus erat, ignes Phrygios. i. Troianos, puppibus. i. in puppes: Danaum. i. Græcorum (præcipue Protefilai, qui primus in litus Phrygium descendit & interfectus est ab Hectore, eiusque navis incensa & si tunc Hektor in ceteras perrexisset totam classem exussisset) gerens barbam squalentem. i. situ obsitam, & immundam, & crines. i. capillos concretos, sanguine, & gerens illa vulnera, quæ accepit pro acceperat. plurima circum muros patrios. i. patriæ suæ Troiæ videlicet. Ipse. i. ego, flens videbar (ergo visio, non res gesta) vltro. i. priusquam me alloqueretur. compellere. i. alloqui cum quadam dignitate, virum. i. quem viuente putabam, unde illud ad somniantem refertur, & expromere. i. proferre ex pectore voces mentis. i. mentis indicies, o lux Dardaniæ. i. Troiæ a Dardano nobilitate, o fidissima spes Teucrum. i. Teucrorum hoc est a Teucro ortorum, qui tantum more tenuere, supp. te o Hektor expectate. i. diu desiderate, & expectate ab quibus oris. i. regionibus. venis, ut non defessi aspiciamus te post multa funera tuorum, & post varios labores hominum, & urbis, quæ causa indigna. s. viro forti & bono. sedauit. i. deturpauit vultus serenos. i. alioqui serenos, aut cur cerno hæc vulnera? (Loquitur ergo, quasi somnians, & immemor eorum, quæ sciuerat: nam nonnunquam mortui occurrunt somniantibus quasi viuerent, quod ergo prius dixit. Vulneraque illa gerens, &c. nunc quærit, unde sint ea vulnera, non est contrarium, nam prius dixit, Hectora talem occurrisse qualem ante somnum, & post somnum nouerat, nunc vero recitat qualem phantasia somnians de eo habuerat, oblitus. s. mortis, & vulnerum eius) Ille. s. Hektor, nihil super respondit, ad hæc, nec moratur me querentem vana, hoc est quæ non somnias noram, sed ipse ducens grauius gemitus de ino pectore) quia ut dicitur in 6. eadem affectio manet defunctus quæ fuerat viuus, unde dicit: *Quæ gratia curram*

Armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes

Pascere equos, eadem sequitur tellure repositos.

Ait heu, o nate dea fuge, & eripe te his flammis, hostis habet muros: Troia ruit. i. præceps cadit ab alto culmine: sat patriæ datum, superest Priamoque q. d. noli sollicitus esse ut Priamo patriam salues, quia parum victurus est, ea. n. nocte interimendus erat, occurrit ergo ei quod dicere potuisset Aeneas, at, qui, vis ne fugiam & socerum deseram, patriamque prostituam? ad quod Hektor, sat patriæ datum est Priamoque iam moriturus est, noli ergo sollicitus esse, quia fata verant, voluntque patriam defendi. Quia tamen hoc ordine dixisset poeta: Satque datum patriæ, & Priamo est, ordo videtur melior, ut sit, Sat datum. i. indultum est a nobis patriæ, & Priamo. Nam si Pergama. i. menia Troiana possent defendi dextra. i. virtute bellica, i. viris fortis, fuisset defensa, etiam hæc. i. mea, non solum tua, & ita participem gloriæ facit Aeneam quod Aeneas quasi ab alio prolatum citra arrogatiam recitat: non dicam tamen, hæc. i. tua, quia hic, hæc, hoc ad primam personam spectant; etiam melior est sententia, propter coniunctionem, et quia ergo defendi non possunt nolentibus fatis, nec est te præstantior alter, Troia commendat tibi. i. fidei tuæ, sua sacra, & suos penates. i. deos domesticos, & peculiares, cape hos comites fatorum. i. adiutores rerum, per fata tibi receptarum, & quære his. s. penatibus magna menia quæ in Italia constituit, quæ tu statues denique. i. tandem (per quod innuit longos eius errores) ponto. i. mari pererrato, quia dictum est, Maria omnia circum erratis, &c.

De penatibus aut dicit Ladinus sic: Suos recte suos. Na si illos ex Samothracia in Phrygiam transportauit Dardanus, & ut ad dam aliquid ad ea quae in superioribus dixit de penatibus refert Dio. Penates qui in graecam linguam transferunt alios patrios alios Genethlios, alios Ethesios, alios Mychios, quasi Arcanos, alios Ercios, fortasse quod in occulto conclusi essent, appellasse. De figura autem, & forma eorum, refert Timeus historicus, Lituos ferreos, & aeneos, & Troianum vas quoddam fictile esse ea quae in occultis, & reconditis Lauinii sacent sacra. Dionysius autem scribit, se Romae uidisse templum, apud tenebrosum neque tamen magnum, in quo sita sunt deorum Troianorum simulacra quae inscriptionem habebant. Dij penates. Sunt autem duo adolescentes qui sedent. pilam tenentes, militari habitu. Refert idem Dionysius, constructa iam Alba translatis fuisse Lauinio Albam, deos ipsos quos Aeneas ex Troia aduectos illinc collocarat. Verum sequenti nocte, quamuis clauso templo ad suas Lauinias sedes redisse, atque secundo Albam reportatos, secundo quoque Lauinium redisse. Quapropter illos, illis relinqui placuit, missis Alba sexcentis cum duce Egesto qui Lauinii habitantes sacra curarent, Beroald. autem in Seru. dicit sic, auctoritatem Serui, eruditorum refellit auctoritas. namque barba quadrupedum in singulari numero apud idoneos reperitur. Hora. in 1. Sermonum, *Vtque lupi barbam varia cum dente colubra.* &c.

VAR. LECT.

LARGO. Quae effundere fletus] In Mediceo libro, Refunde legitur. Quinetiam nonnulli libri, Fluctus, habent. [Exuias indutus Achilli] In antiquis exemplaribus, Achillis, habetur recta declinatione. [O lux Dardania] In antiquis aliquot li-

SERV.

Vestam] Deam ignis, quae ut supradiximus, Terra est, [Diuerso interea] Haec est proeconomia. Aut enim Aeneam non fuisse proditorem sed propter longinquitatem domus, & tarde bella cognouisse, & facilius euitasse discrimen. [Magis atque magis] Iteratione sermonis fecit augmentum, ac sic diceret magis ac plus, sed propter metrum non potuit sic etiam, & in diminutione, veluti sic dicat, & minus atque minus, & ut pro utcumque. [Anchise domus] Satis religiose locis omnibus. quandiu uiuit Anchises, ei vniuersa concedit, ut alio loco.

Ex pater Anchises dare fatis vela iubebat.

[Arboribusque obiecta] Laus domus. [Recessit] A frequentia se remouit & est speciosa translatio, quoties rei mobilis ad immobilem, vel econtra transfertur officium. [Ingruit] Inuadit. ut,

Ingruit Aeneas Italis, & praesentia miscet.

[Excutor somno] Ut appareat terroris esse, non satietatis. [Arrectis auribus] Translatio ab animalibus. [Flumine Fluxu. ut, Humectat flumine vultum.] [Torrens] Fluvius quiestate siccatur vnde & nomen accepit. Cui Graeci per contrarium dedere vocabulum. Nam *χεῖμα* dixerunt a tempore quo crescit, sicut aequinoctium & *ἰσχυρίων* [Precipitesque trahit filias] Hoc speciale fluvij est, supra dicta vero etiam ignis [Inscius] Non ignarus. Nam videt, sed qui non valde sit causarum peritus, i. simplex. [Saxi de vertice] Pro montis, Contra in sexto, montem pro saxo posuit: ut,

Prorsusque vinctis manibus capita aspera montis.

[Manifesta fides] Non somnij, ut quidam volunt, sed fraudis Graecorum. Nam & hoc sequitur. [Danaumque patefunt Insidiae Deiphobi] Quia ipse post mortem Paridis Helenam duxit uxorem. [Proximus ardet Vcalegon,] Rem domus ad personarum transtulit, & est *τοῦ αἵματος*. ut,

Mantua va misera nimium vicina Cremona.

[Sigae] Duo sunt Troiae promontoria, Rethem & Sigaeum,

bris, legere est, Dardanidum. [Pererrato statuesque denique ponto] In libris Longobardicis, & aliquot alijs, Qui, non, Quae, legitur.

Neque minus Tytheam, quae mater omnium erat, Aetia. i. Io Sc terram vocabant, & Hestiam. i. ignem post mortem cognominaverunt. Quia ipsa regina sacrorum fuerat, & puellas docuerat sempiternum ignem sacrorum inextinctum servare. Noa primus omnium inuenit vites, atque plautavit, & vinum conficere docuit. Ob beneficiu inuente vitis, & vini dignatus est cognomine Iano, quod Ara meus sonat vitifer, & vinifer. haec Berolus, quod Metasthenes sic comprobatur. Graeci Ogyge vocant Noa cognomine Ianu qui ex Phoenicia originem traxit, qui praefuit diluvio, & primum humanum genus, ut antiquissimus omnium pater rexit, quam Hestiam siue Vestam de penatibus. vnam affirmat Maio in secundo.

Sacra suosque tibi commendat Troia Penates,

Hos cape fatorum comites his mania quare:

Magna pererrato statues qua denique ponto.

Sic ait, & manibus vittas Vestamque potentem:

Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Quos Penates ob Vestam. i. ignem aeternum superius Virgilius Sinon aeternos inuocauit ignes, simulans si hostibus patriae secreta proderet, se penatum offensam vereri, quoniam sacramento militari tenebatur, ut eo solueretur. Penatibus namque dijs patriae cura creditur, dicas ergo. Vos aeterni ignes. i. dii penates, Partique, & non Sol, & Luna, qui Ianus aureo seculo regnavit in Italia, quae fuit habitata in primo generis humani ortu. i. in aetate aurea, & ante Nynum Assyriorum regem seculi aurei violatorem, ut scribunt Fabius Pictor, Sempronius, Cato, Trogius & Iulianus.

Aen. Sic ait, & manibus vittas, Vestamque potentem, Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Diuerso interea miscentur menia luctu,

Et magis atque magis (quanquam secreta parentis

Anchise domus, arboribusque obiecta recessit)

Clarescunt sonitus, armorumque ingruit horror.

Excutor somno, & summi fastigia tecti

Ascensu supero: atque arrectis auribus asto.

In segetem veluti cum flamma furentibus austris

Incidit, aut rapibus montano flumine torrens

Sternit agros, sternit sata leta bouumque labores,

Praecipitesque trahit silvas. stupet inscius alto

Accipiens sonitum saxi de vertice pastor.

Tum vero manifesta fides, Danaumque patefunt

Insidiae. iam Deiphobi dedit ampla ruinam

Vulcano superante domus: iam proximus ardet

Vcalegon: Sygga igni freta lata relucet,

Exoritur clamorque virum, clangorque tubarum.

Arma amens capio. nec sat rationis in armis.

Sed glomerare manum bello, & concurrere in arcem

Cum socijs ardent animi: furor, iraque mentem

Praecipitant, pulchrumque mori succurrit in armis.

quod dictum est propter Herculis taciturnitatem, qui prohibitus hospitio simulavit abscissum, & inde contra Troiam per silentium venit, quod dicitur *σῆμα*. [Freta lata relucet] Incendij magnitudinem voluit significare, non hoc describere. Lata autem ideo, quia se angustiae Pontici oris illic dilatant. ut Salustius dicit. [Clangor] Graecum est. Nam *κλαγγή* dicitur. Illud sane sciendum est, quia morem tetigit expugnationis. Plerumque enim ad tubarum euertunt ciuitates, sicut Albam Tullus Hostilius iussit euerti. [Amens] Qui nec somnis creditur, nec rebus aspectis [Bello] Ad bellum. [Furor, iraque] mentem Praecipitant] Potest quidem specialiter accipi. i. mentem meam furor, & ira praecipitauerunt, sed melius est generaliter, non mirum est me arma cepisse sine ratione, furor enim & ira mentem praecipitant.

Sic ait, &c.] Docet quae reliqua sublecuta sint, & quo excussus somno in arma ruit. Vnde

de Dona. [Excutor] Non dicit, expergiscor, quod esset aut ex fatietate somni, aut animi tranquillitate. Quis ergo dormientis abrupta est. [Et summi fastigia tecti Ascensu supero] Ut posset vel videndo per flammam, vel audiendo cuncta percipere. [Iam Deiphobi] Narratis quae audierat, ponit quae videbat. [Exoritur clamorque virum] Eo pertinet, quia dixit: Tum vero manifesta fides, Danaumque patefunt Insidiae, quantus autem fuit affectus Aeneae, qui nec somno Hectoris admonitus, neque manifesta captiuitate urbis deterritus arma cepit? [Amens] Omnibus aduersis, mente turbata, non in fugam, sed in arma conuertitur, & quaerit manum sociorum, quibus arcem amissis iam menibus defendat. [Furor, iraque] Optime posuit, quidquid. n. praecipitanter vrgetur, non quo animus voluit, sed in eam partem cadit, in qua ruinae pondus adduxit. [Pulchrumque mori.] Non erat spes victoriae, sed armatus, qui inermis pulchram mortem ignominiosae vite proponebat. Ordo est. Hector ait sic, & effert manibus suis, vittas. i. redimicula crinium decet, & Vestam. i. deam potentem, quae pro. i. effert aeternum ignem: quia Vesta est purus, & inext-

inextinguibilis ignis, adytis. i. sacrijs, sine aditu & accessu, penetralib. i. penitus intrabilib. a sacerdote summo, aut quæ adytus prius nunc penetralia fiebant. Moenia miscet interea diuerso luctu, & sonitus clarescunt. i. clarius audiri incipiunt magis, & magis, & horror. i. horribilis concussio armorum: ingruit, i. increpat auribus meis, magis, atq. magis quæuis domus Anchisæ parentis. i. patris mei: recessit. i. longe posita sit. secreta. i. in secreto loco, & oblecta arborib. quæ res effecit, ut non tã cito obrueretur Aeneas, sed hæt se armandi, & patre exportandi cū filio & coniuge spatiū: ego excutior. i. violenter deturbor somno. q̄ rem res incommoda sequi solet, & supero ascensu fastigia. i. culmina summi tecti, atq. alto auribus arrectis, ut melius. i. audia quod à feris tractū est, & sup. accipio sonitum, veluti cū flamma incidit in segetē. i. maturā auitis. i. ventis illis violentis: furentib. i. magnum impetum, ut furiosi solent, facientibus, aut cū torrens rapidus. i. oīa secū rapiens. flumine montano, i. amne de monte præcipitantes defluente sternit agros & sternit sata. i. lãtas herbas habetia, & agricolã ob spē amplæ messis lætificantia & labores bouū. i. fructus multi cultus & laboris, & trahit filuas p̄cipites. i. præcipitanter cū impetu detractis, & ipse inscius. i. nescius causæ, quæ nec ignē nouit immissum, nec annē ita auctū cū pluuia vehemens sæpe in vicinio fiat, atq. apud nos nullat: ipse ergo inscius, vñ talis sonitus generet, stupet, accipiens sonitum de vertice saxi. i. rupis; aut scopuli. Fides. i. fidelitas Danaū. i. Grecorū, q̄ nulla est, hoc est perfidia eorū est manifesta. i. mihi, tum vero. i. præcipue, tunc cū iam periculū videretur. sed

in aīum integrum non potuit prius tm̄ fraudis cadere, & pro. i. insidia Danaū, patescunt. i. per se patefiant tunc præcipue, domus Deiphobi, filij Priami cui Helena nupserat, & ita domus eius ferè prima petita est, amplā. i. magnificā, dedit iam ruinam, Vulcano. i. igni, superante. i. vincente, & inuolente eam, & Vcalegon proximus. i. domus Vcalegonis, quæ proxima ardet iam. i. cum Domus Deiphobi ceciderat, freta. i. maria Sigæa. i. in quæ Sigæum promontoriū declinat, relucet late, aut relucendo apparent lata, igni. i. per ignem, & clamor virum, & clangor tubarum exoritur. & ego amens. i. sine me te & prudentia, qui sperabam armis posse quidquā cōmodi afferre, capio arma, nec sat rōnis in armis, sup. erat mihi, hoc est amentia quadam cepi arma, nec cum iam armatus essem adhuc furorem deposueram, sed animi ardent. i. ardentem cupiunt, glomerare. i. conferere manum bello, & concurrere in arcem. i. vbi res sacræ erant, cum socijs, aut domesticis, aut quos illuc concurrisse non dubitabat, aut cōcurrere è vicino videbat, furor, & ira præcipitant. i. præcipitanter obruunt mentem. i. exardesco furore Martio, & succurrit. in mentem venit, pulchrum sup. esse mori, in armis. i. in ipsa pugna, & bellico actu. Donat. tamen legit quasi sit inermis, hoc ordine & succurrit, inermis mori. i. etiam inermes mori, pulchrum esse: mallem tm̄ legere in armis, diuisis dictionibus, iuxta qđ dictum est in primo huius. O terq; quaterq; beati, Quis ante ora patrum Troiæ sub moenibus altis Contingit oppetere.

CLARESCEVNT sonitus] In antiquissimo libro legere est, Concresecunt sonitus.

VAR.
LECT.

AV. **A**rcis Phœbique sacerdos] Aut subrogatum intelligimus, aut (quod melius est) inuicem Romanum tetigit. In capitolio enim omnium deorum simulacra colebantur. [Sacra manu] Hoc est p̄p̄ quod supra ait: Sacra suosq. tibi commendat Troia penates. [Victosq. deos] Qui egebant sacerdotis auxilio. Simul & Aeneas excusatur abscessus. [Ipse trahit] Septima syllepsis. Trahit. n. licet nepotis tm̄ sit, tamē & superiora cōcludit. [Cursu] Legitur & cursum. [Ad limina] Aeneas & religio laudatur & virtus. [Quo res summa loco Panthu?] Admirantis est inō interrogantis. [Et Panthu vocatius est.] [Res summa] Res publica. Quam prendimus arcem? Cum tu eam reliquas. Non enim plures erant arces.

Vnde admirantis est. Et notanda simul orationis breuitas, quæ in periculis cōgruit. [Dardaniæ] Troiæ, aut à Dardano Iouis & Electræ filio, aut secundum Salust. a rege Dardanorum Mida, qui Phrygiā tenuit. [Ferus Iuppiter] Summæ necessitatis est, cum etiam sacerdos in conuicta ruit deorum, quod feruat Virgil ne vnquam tradat Aeneas. [Ferus] Inuidiose dictū est, nam equus est omnibus, ut, Rex Iuppiter omnibus idem. Hinc & paulo post Ipse deus in Dardana suscitatur arma, Hoc est qui æqualis esse consuevit. [Medijs in menib.] Vbi arx fuerat. [Astans] Prostrans, & est Prothesis. [Victor] Propositi effector, ut, Rapidusq; rotis insistere victor. [Miscet] i. credibus [Bipatientibus adsunt] Quia geminæ sunt portæ. [Millia] Subaudi tot & ἀνὰ χίλους. Nam dicit quod, cum non præmiserit tot. [Angusta viarum] Vicos, ut est, Et strata viarum. [Ferri acies] Bene addidit ferri, quia homonymum est acies. [Stricta] Nuda. Vnde & destringere dicimus. [Cæco Marte] Aut nocturno prælio, aut epitheton Martis est, cuius exitus semper incertus est.

Eoc̄ autē telis &c.] Describit occursum sacerdotis ex arce decurrentis, abs quo & sacra recepit, & urbem captam verius didicit, de qua re differit Donatus sic. [Ecce aut] Aduertu Panthi, spē conceptā arcis defendendæ amittit. At ille, nō metu hostili deterritus erat, ut non ferret secū quidquid deorū in arce colebat. Portabat. n. sacra, & deos victos, ut ostēderet humanū auxilium aduersus eā vim, non fuisse necessariū, cui

*Ecce autem telis Panthus elapsus Achium,
Panthus Otriades, arcis Phœbique sacerdos,
Sacra manu, dictosque deos, paruumque nepotem
Ipse trahit, cursuque amens ad littora tendit.
Quo res summa loco Panthu? quam prendimus arcē?
Vix ea fatus eram, gemitu cum talia reddit.
Pant. Venit summa dies, & ineluctabile tempus
Dardaniæ: fuimus Troes, fuit Ilium, & ingens
Gloria Teucrorum, ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit. incensa Danaï dominantur in vrbe
Arduus armatos medijs in mœnibus astans
Fundit equus, victorq. Sinon incendia miscet
Insultans. portis alibi bipatientibus adsunt,
Millia quot magnis nunquam venere Mycenis;
Obsedere alij telis angusta viarum
Oppositi. stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci: vix primi prælia tentant
Portarum vigiles, & cæco Marte resistunt.*

summa esset rerū perdocuit. ille. n. Quo res summa loco Panthu? Hic venit summa dies & ineluctabile. i. quod luctando superari non pōt. [Ingens gloria Teucrorū] Perijt qđquā apud nos floruit. [Dardaniæ: fuimus] Perijt qđquid apud nos erat. [Ferus] Nā in aduersis, et deos male tractamus. Ferus, quia oibus ad Græcos traductis, nihil nobis reliqui fecit. [Argos] Nos ad Argos. i. Græcos, sed in eā urbē. [Dominantur] Nō pugnant, sed ardente urbē, securi de victoria dñantur. [Fundit] Nā quamuis iam fudisset, tm̄ ex perturbatione animi adhuc equū fundere armatos putabat. [Insultans] Refert gratias: nā interuentu eius Troiani certabant illudere capto. [Portis bipatientibus] Ostendit vnā portā, quæ ingredientibus, atq. regredientibus, in muris, p̄parata fuerat. Altera, q̄ dirutis muris fuerat patefacta, ut eq. moles immensa posset induci. Per has portas dixerat poeta, immisos hostes, ut oēs accipiunt socios a. a. c. m. Verum Panthus eadē ratione adhuc immitti dicit. [Obsedere] Causa ponit, cur Aeneas & Panthus fugere non possent. Ordo est. Aūt, pro sed, ecce, q. d. præter spem dum ad arcē defendendā accederem. Panthus sacerdos ille (Quod nomen vltimā producit. diphthongo græca) elapsus telis Achium. i. Grecorū: Panthus dico Otriades. i. Otrij filius sacerdos arcis, & Phœbi. i. tēpli Phœbi, qđ erat in arce, ecce in quā ipse, i. ipsemet, nō p̄ ministros trahit manu nepotē paruum, & sacra, & deos victos: merito ridet hoc D. Aug. nam si dij, quō victi? veruntū gentiles posuerunt superiora & inferiora numina: Virg. T deosq.

deosq; et simulacra vocabant, quæ quia transferenda erant, victa dicit poeta, & paruū nepotē: Ser. dixit, septima esse syllepsum. i. conceptionē, q̄ reuera in accidentibus non est, sed in sensu; non trahebat sacra nec deos, sed ferebat deos manu quæ paruū nepotē post se trahebat, & ipse amens. i. sine mēte, perplexus & attonitus, tendit ad limina s. mea, per qd̄ ostendit Aeneas, oīum consensu vir optimus habitus, cū ad eū & mortui & viui, sacra Troiana referrent, & supp. inquā (sed vt rem p̄cipitē depingeret poeta, verbum reticet, et in interrogatione, o Panthu, quo loco. i. quo statu, aut reuera quo loco est. sup. res summa. i. sacra & diuina, q. d. quo fugis, dimissa re diuina q̄ arcem prendimus, si hanc deferimus? q. d. hanc potius turandā. Vix fatus eram ea, s. pauca verba: cū sup. Pāthus, red. dit. i. rñ det talia, gemitu. i. gemendo, aut cū gemitu. Summa. i. nouissima, aut vltima dies, intempestas Dardaniē. i. regni Troiani venit, i. transacta est, & tps. i. fatale, ineluctabile. i. nulla lucta superabile venit: nos Troes fuimus. i. actū est de nobis, quia nō amplius futuri sumus: & Iliū. i. p̄cipua vrbs in Troia fuit, & ingens gloria Teucrorū fuit. Iuppiter ferus s. in Troianos, qui etiā progeniē suā nō defendit, translulit oīa. i. oēs res. s. imperiū, ac regnum Argis. i. Argos, Danaī dominantur in vrbe incensa, equus. s. Palladi destinatus, altans in medijs mœnibus, fundit. i. abande emittit armatos, & si non. s. perfidus ille, cui vita data est, victor, i. voti compos, miscet incendia, qui dixerat, Seruataq; serues Troia fidem, nec satis est q̄

miscet. i. mixtim facit sine discrimine incēdia, sed id facit insultans. i. in nos victos, quæ res indignissima est, adsum dico Alij, adsum portis biparentibus, i. vtrinq; patētibus. i. per portas biparentes, recepti supp. ad tot millia, quot millia nunquā venere magnis Mycenis, q̄ dicit, quia ita visum est, aut quia nunquā tot apparuerint bellaturi, quot nunc vrbē depopulaturi, aut vt Aeneā cōgressu deterreret alijs oppositi. s. ijs q̄ ad defensionem forte occurrere tentarent, obsedere telis quibus eminus inuadere possent & q̄ cū nox esset, euitari nequirēt, vnde dementiæ esset moliri, in eos cōgressum: obsedere dico. i. obsederūt. (Est. n. p̄teriti perfecti tps, & ita obsedere, nō obsidere, legendū) angustias viarū, acies ferri stat. i. horret, stricta. i. nudata, & parata neci. i. ad necandū, aut ad necē inferendā, & vix primi vigiles portarū. s. aliarum, non earū per quas ingressi erant Græci (de illis. n. dictum est, Cæduntur vigiles, nec tamen intelligam propter hunc locum illud dictū esse de vigilibus arcis, vt Seru. illic) Vix tentant prælia & resistunt Marte. i. bello, cæco. i. nocturno, aut furore Martio, qui exccat, cum dementiæ sit tam paucos cum tot concurrere.

CYRSVQVE amens ad littora tendit In Oblongo lib. per ueteri, & in Mediceo, & plerisq; alijs, Ad limina, legit. Quā lectionē Ser. agnoscit [Obsedere alijs telis angusta viarū Oppositi] In lib. antiq. Med. & aliquot alijs legere est, Oppositis, quippe telis. [Stat ferri acies mucrone corusco Stricta] Sūt lib. in quibus legere est, Stat pernicies mucrone corusco.

SERV.

Numine diuum] Subaudis tali, hoc est mala iniiciens desideria [Erynnis] Impatientia animi hoc loco [Et sublatus] Et vnde sublatus. [Agglomerant] Agglomerantur [Mygdonides] Patronymicum est. Nam si gentis esset. Mygdonius diceret. Nullum enim gentis nomē in des. exit. Hunc aut Choroebū stultum inducit Euphorion, quem & Virgil. sequitur: Dans ei, Dolus an virtus quis in hoste requirat? Cū sit turpis dolo quæ sita victoria [Et gener] Gener dicitur, & q̄ est, & qui esse vult, vt hic indicat locus, sicut etiam maritus, Vñ est, Quos ego sim toties iā de dignata maritos] Præcepta] Propter illud. Tunc etiam fati aperit Cassandra futuris. [Furentis] Vaticinantis [Incipio super his:] His incipio. [Super] Insuper, quia iam audebant, vñ paulo post. Furor additus. [Iuuenes, fortissima frustra] Ordo talis est, Iuuenes fortissima pectora, frustra succurritis vrbi incensæ, quia excesserunt dii. Vnde si vobis cupido certa est me sequi audetē extrema. [Moriāmur, & in media arma ruamus] Obscuritatem aut facit hoc loco & synthesis. i. hyperbati longa confusio, & falsa lectio. Nam multi audiendi legunt, multi audendi. Sed neutrum procedit. Ergo audentem legendum est. [Excessere] Quia ante expugnationē euocabāt ab hostibus numina, ppter vitanda sacrilegia. [Qui bus] Subaudimus auxiliantibus. [Vna salus victis, nullā sperare salutē.] Plerumque desperatione robur augetur. vt Statius, Est vbi det vires nimius timor. Item scimus mortē captiuitatis esse remediū. Hoc ergo suadet, vt aut desperatione vincat, aut vitef morte captiuitas. [Salus] Nunc remediū. [Lupi ceu] Hoc ad ferocitatem pertinet [Nebula] Ad noctē [Catuli] Ad liberos coniugesque. [Exegit] Exclulit, de latebris. s. vt Terēt. Spectandē an exigendē sint vobis prius, [Caua vmbra] Bonū epitheton. Naturale n. est vt obscurum sit omne concauum.

TALIBVS Otriadæ &c.] Docet Aeneas quō dictis Pāthi, quasi numine quodam accensus in flāmas, & in arma ruit, vtrq; socios Troianos, quos offenderat, cohortatus est. In qua cohortatione, mirus artifex poeta, animū furore raptū, pror-

Aen. Talibus Otriadæ dictis, & numine diuum
In flammis, & in arma feror, quo tristis Erynnis,
Quo fremitus vocat, & sublatus ad æthera clamor:
Addunt se socios Ripheus, & maximus armis
Iphitus, oblatus per lunam, Hypanisq; Dymasq;
Et lateri agglomerant nostro, iuuenisq; Choroebus
Mygdonides, illis qui ad Troiam forte diebus
Venerat insano Cassandre incensus amore:
Et gener auxilium Priamo, Phrygibusq; ferebat.
Infelix, qui non sponsæ præcepta furentis
Audierat.
Quos vbi confertos audere in prælia vidi:
Incipio super his iuuenes, fortissima frustra
Pectora (si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, quæ sit rebus fortuna videtis:
Excessere omnes, adytis, arisq; relictis,
Dij, quibus imperium hoc steterat) succurritis vrbi
Incensæ, moriamur & in media arma ruamus:
Vna salus victis nullam sperare salutem.
Sic animis iuuenum furor additus: inde lupi ceu
Raptore atra in nebula, quos improba ventris
Exegit cecos rabies, catuliq; relictis
Faucibus expectant siccis: per tela, per hostes
Vadimus haud dubiam in mortem, mediaq; tenemus
Vrbis iter: nox atra caua circumuolat vmbra.

oblatus per lunam, Ripheus, Iphitus, Hypanis, Dymas, Choroebus, per lunam, nā principium huius noctis, luna caruit, sequentia habuerūt, Iuuenes ordo est, Iuuenes fortissima pectora, Quæ sit rebus fortuna videtis. Excessere oēs adytis, arisq; relictis Dij, quibus imperiū hoc steterat: frustra succurritis vrbi, Si vobis audetē extrema cupido, eam, moriamur & in media arma ruamus, Vna salus victis, nullā sperare salutē, ergo iuuenes fortes estis, & prompti, sed auxiliū vestrū incensæ vrbi quid proderit? sed vna est salus victis, si salutem q̄ tueri non possent desperado cōtemnant. [Inde, lupi ceu] Mira comparatio. Lupus. n. improbus & sauius est, & in prædā intētus, præsertim cū catulos habet, cui quidē aptissima tenebræ sint, ad cōplēdas infidias, sic & nos auxilio vnico noctis in hostes ferebamur. [Oblatus per lunam] Nam luna iā exorta erat, sed quō paulo infra: Nox atra caua circumuolat vmbra: intellige debere conuenire in lutorum comparatione, et noctis similitudinē, sed hic accipiamus perseuerare lunam, sed fumo ex incendio proueniente obscuratum eius lumen esse. Ordo est.

Ergo,

sus depingit, ita vt non series, sed furor in verbis conspiciatur: neque ea verborum implicitas, & confusio vitio, sed summa laudi danda est poetæ. Solent enim peritissimi talem cuique sermonem dare, qualis ipse qui loquitur est, vnde Flaccus de Arte.

Format enim natura prius, nos intus ad omnem

Fortunatum habitum iuuat, aut impellit ad iram:

Aut ad humū mærore graui deducit, & angit:

Post offert animi motus interprete lingua.

Quia ergo Aeneas animum furore percitum, & nō sat rationis in armis habuit, bene datur illi sermo implicitus & intricatus, de quo Don. dicit sic [Numine diuū] Nā sic sum accensus verbis Pāthi quasi deorū numine sim afflatus. [Clamor] Ergo ibi maior erat cædes, vnde mors facilior. [Addūt se socios] Ne narratio multorum nominum ex similitudine fiat odiosa mirifice distinguit interpositione verborum.

Sed ordina: Addunt se socios,

& lateri agglomerant nostro

Ego inquit Aeneas. Iferor. i. impetu trahor in flammās, & arma. i. vrbis incensae, & hostium incendentiū, talibus dictis Otrida. i. Pathi Otrij filij, & numine diuum, sup. tali, hoc est iniiciente mala desideria, vel tanquam numine, eo quo Erynnis tritis. i. impatientia animi, & fremitus, & clamor sublatus. i. sursum latus, ad ethera, vocat. i. me, Ripheus, & Ephitus (alij tū Iphitus legūt) maximus armis. i. aut rebus bellicis, aut cū armatus esset, oblari p lunam quæ tunc exorta erat, sed parū lucebat, p p fūmum, & pulueres, ac vmbas murorū adhuc extantiū, adiunt se socios, & ēt Hyppanis, & Dymas, agglomerant, sup. se. i. associant nostro lateri, & Choreb. iuuenis Mygdonides. i. Mygdonis filius, qui venerat illis diebus. i. paulo ante forte ad Troiā, incensus infano. i. valde magno amore Cassandra, filio Priami, & vatis, & gener. i. vt gener esset, aut tanquā gener, qā gener esse cupiebat, ferebat auxiliū Priamo, & Phrygibus. i. reliquis, sed more suo separat ducem ab exercitu, & regem a populo existens infelix qui. i. vtpote qui non audierat (audierat quidem, sed nō crediderat vera esse). i. non p fecerat obediēdo pcepta spōsæ. i. Cassandrae, furentis. i. vaticinantis: nā vaticinantes, eo qđ spiritus in eis pcedinaretur, furore rapiēbantur, furore aut diuino percepta pcepit, vt in patriam rediret eo qđ Troia propediē peritura esset, sed non credidit, quia, vt dictū est, Apollo fidem vaticinio Cassandrae abstulerat, quos. i. viros dictos vbi ego vidi confertos. i. instructos in plia, audere. i. audētes esse, incipio his. i. verbis sequentib. super. i. insuper & vltra audentiam eorum, O iuuenes appositorie, & fortissima pectora vos succurritis frustra vrbis incensae, qā oēs dij, quib. imperium hoc steterat. i. auctores & conseruatores imperij nostri, excessere adytis i. sacrarijs arcanis, & aris relictis. i. a se, & numine suo, q. d. nō opus est eos euocare, qā sponte sua exierunt, id aut nouerat ab Hectore & Pātho. Moris aut erat, vt docet Lilius, ijs qui vrbem aliq. expugnare volebant deos in quorū tutela ea vrbis esset prius euocare, hmoi carmine. Si deus, si dea est cui populus, ciuitasq. N. est in tutela, teq. maxime ille qui vrbis huius populiq. tutelam recepit pcor, veneror, veniamq. a vobis peto, vt vos populū ciuitatemq. N. deferatis, loca tēpla, sacra, vrbemq. eorū relinquatis, atque ab ijs abeatis ei; populo, ciuitatique merū, formidinem, obliuionem iniiciatis, proditeque. N. ad me, vosq. veniatis, nostraq. vobis loca, templa, sacra, vrbis, acceptior, p-

batioq. sit. Mihiq. po. N. militibusq. meis ppositi sitis, vt sciamus, intelligamusque. Si ita feceritis, voueo vobis templum, ludosq. facturum. hoc autem carmen, conditum erat in euocatione deorum Carthaginens. a Romanis, vnde pro. N. potest poni Carthaginens. & Rom. excessere ergo omnes dij adytis, & aris relictis, sed si certa cupido audendi, (sic Donatus) legit extrema. i. pericula mortis, aut si certa. i. omnino deliberata cupido. i. cupiditas, est vobis sequi, me audentem extrema. i. summa pericula, nihilominus videris, quæ fortuna sit rebus, q. d. pessima, quia dij excessere adytis, sed si vobis ea cupido est: moriamur, & ruamus in media arma. i. hostium. i. irruamus in hostes armatos morituri, vna salus est victis, hoc est id solum nobis salutē esse poterit, nullam sperare salutem. i. si vt desperantes de salute, & certi de morte audacissime irruamus in hostes. Furor inquit Aeneas, additus est, sic. i. per talē cohortationem meā animis iuuenum, qui cohortandi sunt & nos vadimus inde. i. deinde in mortē, haud. i. nō dubiā. i. certā, p tela, p hostes, & tenemus iter medię vrbis, vbi plurimos hostes, offendere sperabamus, & nox atra. i. fumo, & nubibus, circunvolat vmbra caua, aut domorū cauatarum incendio cū soli muri aut parietes lapidei extarent, aut q. semper caua est, cū corpus non habeat, licet a corpore producat, vadimus, inq., inde, ceu tanq. essemus, aut sicut vadunt lupi raptores. i. pda- tores in atra nebula, quos cecos. i. excecatos sorore, rabies ventris. i. fames improba. i. inducēs ad dirā, & improbāda facinora exegit. i. extra lustra & latebras suas expulit, q. p & quos catuli relictī expectant, siccis. i. sitibūdis, aut esurientib. faucib. i. quos catuli famelici expectant, & est aptissima comparatio.

Et maximus armis Iphitus] In lib. Oblongo plerisque Ar- VAR. LECT. mis, legitur In aliquot vero alijs, Maximus annis, habetur. In nonnullis etiam ex his antiquioribus, & hic, & inferius, Ephitus. scriptum est absq. aspiratione. In aliquot, Ephitus, cum aspiratione. [Illis qui ad Troiam forte diebus Venerat] In Mediceo lib. & antiquis plerisque omnibus, absq. relatiuo, Qui legere est, Illis ad Troiam forte diebus. [Quos vbi confertos] Quāuis, Confertos, In libris aliquot antiquis habeatur, ex lib. tamen Mediceo, & ex Longobardico, atque ex aliquot, alijs, Confertos, legitur. [Si vobis audentem extrema cupido est Certa se qui] Donatus. Audendi extrema, videtur agnoscere. Sed enim exemplaria vetera pene omnia Audentem, legunt.

Q Vis] Etiam Græcorum vt, Quis talia fando. [Lacrymis æquare labores?] Hypallage pro laboribus æquare lacrymis, vt; Dare clausibus aulicos. Vrbis antiqua] Vel nobilis, vel quia duobus millibus octingentis annis, regnasse firmatur [Sternuntur inertia passim] Aut non repugnantia, vt, Pecora inter inertia votis optat aprum. Aut inertia dum occiduntur, vt, Imbellem auertis Romanis arcibus Indum. Hoc est auertendo ostendis imbellem [Religiosa] Gradatim ascendit. Sane religio geminatur Il, propter metri necessitatem. [Penas dant] Moriuntur indigne, hoc. n. proprie significat [Redit in præcordia virtus:] At qui ait Horatius: nec verā virtus cum semel excidit, curat reponi deterioribus. Sed sententiæ non semper generales sunt, sed interdum pro negociorum qualitate formantur. Victoresque cadunt Danaï] Generaliter dixit victores. [Plurima mortis imago] Aut diffinitio timoris est, aut varietas mortis ostenditur. [Androgeos] Græca est & Attica declinatio. Vnde est: In foribus lethum Androgeo. Facit o ἀνδρῶν τοῦ ἀνδρῶ-

Quis cladem illius noctis, qui funera fando
Explicit: aut possit lacrymis æquare labores?
Vrbis antiqua ruit multos dominata per annos:
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos, & religiosa deorum
Limina: nec soli penas dant sanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus:
Victoresque cadunt Danaï: crudelis vbiq.
Luctus, vbiq. pauor, & plurima mortis imago.
Primus se Danaum magna comitante caterua
Androgeos offert nobis, socia agmina credens
Inscius, atque vltro verbis compellat amicis:
And. Festinate viri. nam quæ tam sera moratur
Segnitie? Alij rapiunt incensa feruntque
Pergama, vos celsis nunc primum a nauibus itis
Aen. Dixit, & extemplo (neq. enim responsa dabantur
Fida satis) sensit medios delapsus in hostes.
Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit.
Improuisum aspris veluti qui sentibus anguem
Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit
Attollentem iras, & cæcula colla tumentem:
Haud secus Androgeos visu tremefactus abibat.
Irruimus, densis & circumfundimur armis,
Ignarosque loci passim, & formidine captos
Sternimus; aspirat primo fortuna labori.
Atque hic exultans successu, animisque Chorbis
Cho. O socij, qua prima, inquit fortuna salutis
Monstrat iter. quaque ostendit se dextra sequamur:

Virg. [Viri] Increpantis est, [Segnitie?] Quæ seros facit. i. tardos, vt, Mors pallida. [Feruntque. Pergama] ἐμπατισκῶς, vt, Ilium in Italiam portans. [Itis] pro venitis. & contra Terentius, Nisi ego ad mercatum venio, pro eo. [Fida satis] Bene addidit fida, vt ostenderet symbolum, quo utebantur in bello [Medios] Manifestos, vt, Medioq. ex hoste recepi. Et, Quancumque in media iam morte tenetur. [Aspris] Syneresis est, vt Compositus. [Anguem] κατὰ χερσινκῶς. [Humilitens] Incedens per humum. & est aduerbium. [Abibat] Bene imperfecto vsus est. Non enim abij. [Ignarosque loci] His circumstantijs ostendit a paucis plures potuisse superari. [Aspirat] Fauet, vt, Aspirant auræ in noctem, Vnde & fauor, aurā dicit, vt Gaudens popularibus auris [Successu exultans] Felicitate, quod est stultitiæ. Qua prima, inquit fortuna [Non quæ prima, sed qua primum. Est autem hypallage, vt Ibant obscuri sola sub nocte, pro ipsi soli. Quæ sit nō ornatus causa, vt, pars in frustra secant, sed necessitatis. [Clypeos] Maiora scuta, quibus latemus, ἀπὸ τοῦ κλέπην τό- Virg. T 2 σῶμα

Qua. [Insignia] Arma omnia. [Arma] subdistingue, ut sit qua si interrogantis. [Comantem] Aut cristatam, quia, de caudis animalium habebant cristas, ut, Cristaque hirsutus equina. Aut comas habentem, ut Staius. Non ergo in terga comantes Abantiadas. [Insigne decorum] Ornamentum decorum. Non enim sunt duo epitheta, quod apud Latinos vitiosum est. Fecit hoc tamen Virgilius in paucis versibus, quod tamen emendati sunt, ut Lenta quibus torno facilis super addita vitis, cum ante Facilis fuerit. [Induitur] Quia multa inerant in scuto lora, quibus manum inferebant, ut Clipeoque sinistram Infertabam aptans. [Hoc ipse] Multi hic distinguunt, & ad Aeneam referunt. [Immixti] Vacat in, ut solet frequenter. [Haud numine nostro] Aut diis contrariis, aut quia in scutis Graecorum, Neptunus, in Troianorum, fuerat Minerva depicta. [Fida petunt] Sibi, s. [Formidine turpi] Epitheton timoris. sic Salustius, Carbo turpi formidine Italiam atque exercitum deseruit. [Conduuntur in alio] Non conduuntur dum eunt, sed cum esse coeperint: Unde & ablatiuo usus est, non accusatiuo, ut in Georgicis, conditus in nubem. Tale est autem hoc, quale illud, Includuntur in carcere, & includuntur in carcere. [Heu nihil inuitis fas quenquam fidere diuis] Generalis quidem sententia est, sed loco congrua. Sequitur, n. & Cassandra captiuitas fidentis sacerdotio, & precesserat armorum mutatio, quae nunc deprehenditur, alioqui vitiosa est cum discrepat specialitate. [Priameia] Patronymicum quidem est, sed species possessiui, Priameis vero tñ Patronymicū est, sicut, Priamidos. [Tendens ardentia lumina] Quod est manum, oculis dedit [frustra] Secundū Epicureos, & est separatim. [Hanc speciem] Species medium est, nam & bona & mala est. [Furiata] Furiosus est a quo furor nunquam recedit. Furiatus vero, qui furit ex causa. [Periturus] Melior sensus est: si ad dimicatis referatur affectum, sicut de Tarchonte, de quo dixit: Et medios fertur moriturus in hostes Cum vicerit. [Culmine] Tecto quod ante culmis tegebatur. [Cedes] Non praelium. [Miserrima] Autem quia inter ciues. [Iubarum] Pro cristarum, quae de caudis fiebant, ut est; Cristaq; hirsutus equina. [Tum Danai] Ordo est, Vndiq; collecti inuadunt. [Brepti] *ἄχρηστα δ' ἀνέλας*. Non. n. dicit à Troianis sublatam, sed intelligendum reliquit. [Gemini] Atridae, i. duo, quod habet excusationem, quia fratres sunt propter similitudinem. Nam numeri esse non potest. Gemini. n. sunt proprie inul nati. [Exercitus omnis] Bene excusat propter victi pudorem, ut Obruimur numero. [Aduersi] E contra, flantes. [Eois Euris equis] Ab Eois equis. i. Solis. Nam Euris ab oriente flat. Notandum sanè quòd cum Eois, & naturaliter longū habeat, metri necessitate correptum est propter sequentem vocalem. Rarum autem est. Nam nec proprium nomen est, ut Diana, nec sermo cōpositus, ut, Sudibusve pūstis. [Stridunt filuæ] Excursus poeticus, qui ultra tres versus fieri non debet, ne sit vitiosus. [Spumeus] Pro spumofus. [Atque imo] Ab imis est. [Illi] Propter illud, Hic primum ex alto. [Obscura nocte per vmbra] Per vmbra noctis obscuræ, ut, Molem; & mōtis. [Fudimus] Modo fugauimus. Nam sequitur [Totaque agitauimus vrbe] Alibi interemimus signat, [Menti taq;

Mutemus Clypeos, Danaumque insignia nobis
Aptemus, dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
Aen. Arma dabunt ipsi, sic fatus. deinde comantem
Androgei galeam, clypeique insigne decorum
Induitur, laterique Argium accommodat enssem,
Hoc Ripheus, hoc ipse Dymas, omnisque iuuentus
Lata facit: spolijs se quisque recentibus armat.
Vadimus immixti Danais, haud numine nostro.
Multaque per cecam congressi praelia noctem
Conserimus, multos Danaum demittimus Orco.
Diffugiunt alij ad naues, & littora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rursus equum, & nota conduuntur in alio.
Heu, nihil inuitis fas quenquam fidere diuis.
Ecce trahebatur passis Priameia virgo
Crinibus a templo Cassandra, adytisq; Mineruæ,
Ad celum tendens ardentia lumina frustra;
Lumina nam teneras arcebant vincula palmas,
Non tulit hanc speciem furiata mente Chorebus,
Et sese medium iniecit moriturus in agmen.
Consequimur cuncti, & densis incurrimus armis,
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Nostorum obruimur, otiturq; miserrima cedes
Armorum facie, & Graiarum errore iubarum.
Dum Danai gemitu, atque erepta virginis ira,
Vndique collecti inuadunt, acerrimus Ajax,
Et gemini Atridae, Dolopumque exercitus omnis
Aduersi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt: Zephyrusq; Notusque & latus eois
Eurus equis stridunt filuæ, seuitque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet equora fundo,
Illi etiam, si quos obscura nocte per vmbra
Fudimus insidijs totaque agitauimus vrbe,
Apparent: primi clypeos, mentitaque tela
Agnoscent, atque ora sono discordia signant,

tela] Verbo communi: hoc est, quæ vos Graecos esse metiebantur, ut solet sensum dedit rei inanimatæ. Non enim poterant tela mentiri. [Signant] Designant aut per vocem: aut per symbolum, quo utebatur exercitus.

[Quis cladem, &c.] Recitat Asc. cladem & lragem, quam & ipsi iuuenes sic incensi ederant, & Graeci victores, ut videbimus ex ordine, sed pramittamus Donatum qui ita differit. [Quis cladem illius noctis?] Ut supra: Quis talia fando m. d. u. aut d. n. u. [Vrbs antiqua] Dolet quod periit patria. Antiquam, nobile, & maximi meriti veteres posuerunt Comparat ergo tempus, quod felicitas tot annorū, vnius noctis spatio absumpta est, ergo cum perditā gemeret, vehementer mouebat tam longum spatium vna nocte absumptum, Adiecit miseranda, quorū alia significabant indignitatem rerum, alia, crudelitatem hostium: alia sacrilegia in deos, Indignitatem, quod cæsi oppleret vias, quod proprias domos, quod per templa, quod pertinet ad sacrilegium iā ergo eo pcesserūt Troianorum mala, ut qui hostiarū sanguine deos placare consueuerant, i. suo cruore eorum templa foedarent. [Nec] soli, Excusantur Troiani. Hoc tamen ad victoriam non poterat esse, sed erat ad solatium. [Alij rapiūt incensa.] Obseruat militarem disciplinam quæ est ut primum victoria, gloriaq; obtineatur, deinde in prædam eatur, Ait igitur Androgeos, iam

bellum confecimus, nos qui prædam egimus de hostib. victis, [Recentibus] Quia nuper erat detracta mactatis. Hæc ille. Ordo est. Quis explicet. i. explicaret & consequi posset, fando. i. loquendo, hoc est verbis cladē, & funera illius noctis? q. d. nullus quantauis eloquētia præditus, aut quis posset, equare. i. ad equitatem ut meriti sunt prosequi, labores. i. miserrimas, & erūnas illius noctis, lacrymis. i. plorando, & lacrymando? q. d. quod etiam nullus, quia vrbs antiqua. i. nobilis & denominata per multos annos, quia secundum Seru. per bis mille, & octingētos annos, fuerat tñ paulo ante eā tempestate capta ab Argonautis, ruit, s. in excidium, & desolationē & plurima corpora inertia. i. inertium, nullam virtutē bellicā habentiū ut senū, famellarū, & impuberū sternuntur passim. i. quasi per singulos passus, p. vias. s. publicas, hoc est p. plateas quod incensis domibus coacti sunt effugere, & p. domos quas prædari inuaserāt, priusquam incenderent, & p. limina deorum religiosa. s. Phrygibus olim, sed nunc à Graecis profanata, (Solent. n. dū vrbs capitur, etiam nunc imbelles ad tēpla cōfugere) nec soli Teucri Dant penas. i. plectuntur sanguine. i. effundēdo sanguinē, quia virtus redit, quondam. i. aliquā, aut subinde, in pcordia. i. ad sedes animorum etiam victis, aut virtus redit et victis quodam. i. aliquā, prius hoc est vicissim, vincunt, & vincunt Troiani, & Danai. i. Graeci victores. i. qui erāt de exercitu victorū, licet nō i. idem simul & semel, vincere, & vinci poterant, sed quia victoria adiudicat ijs, qui summo loco voti cōpotes sunt, & locū tutatur, licet plures ex suis amiserint. Graeci ergo victores si ad totam aleā belli respexeris, cadunt. s. p. quodā ex suis, luctus crudelis, supp. fit vbiq; & pavor & plurima imago mortis, sup. est. Vbiq; Androgeos primus Danaū i. Danaorū hoc est Graecorū offert se nobis magna caterua. i. magno agmine Danaū (pōt. n. bis construi) comitante. i. insequente eū, credens,

credens, sup. nos esse, aut agmina nostra esse, agmina socia. i. sociorum, existens inscius. i. ignarus rerum: vel, atque ipse inscius compellat. i. alloquitur nos, vltro. i. insuper, verbis amicis. i. quibus alloquat amicos. O viri festinate. i. festinater accedite, ad diripienda urbem, nam quae segnities. i. pigrities, & de fida, tam ferax. i. tam tarda, non moratur. i. detinet vos: alij. s. Graeci, socij nostri, rapiunt, & ferunt. s. asportat: Pergama. i. res Troianorum, incensa. i. quorum urbs incensa est, vos itis. i. venitis nunc primum a celsis nauibus, dixit. s. Androgeos (vel Androgeus, sed ut syllabam producat, maluit Androgeos dicere) & ipse delapsus in medios hostes sensit extemplo. i. illico. Enim pro qua, neque. i. non fida, satis. i. quibus confidere posset rursus dabant ei, & ideo obstupuit, & repressit. i. traxit retro. i. retrorsum, premendo pedem, cum voce, veluti. i. quemadmodum is qui nitens. i. figens pedem, humi. i. per terram cressit anguem sentib. aspris pro asperis, cum meriti. i. habent sentes asperos, hoc est, spinas asperas, & acutas, & qui trepidus. i. festinus cum tremore, refugit repete. i. eueffugio supp. anguem attollentem. i. attollendo caput per se ferentem & colligentem iras, & tumentem. i. habentem tumetia colla cerulei coloris, haud. i. non secus. i. aliter, ergo eodem modo Androgeos tremefactus visu. i. dum nos videret hostes, abibat. i. abire parabat, sed nos irruimus. i. in eum, & circumfundimur densis armis. s. cateruque eum comitatis, & nos sternimus eos passim ignaros loci & captos formidine, fortuna aspirat. i. fauet & annuit, atque arridet primo labori, atque id quod fortuna solet in eos quos perdere vult, atque Chorebus. s. iuuenis captus, amore exultans, hic. i. hoc loco, & tunc. i. in hoc facto, successu, & animis. s. ex successu captis, inquit, o socij, sequamur super ea qua prima fortuna monstrat iter salutis, & qua dextera. i. virtus nostra bellica ostendit se, ea. n. duo ad victoriam necessaria sunt fortuna, & virtus. Mutemus clypeos. i. scuta nostra, & aptemus nobis insignia. i. arma, certis indicis insignita, & nobilitata: Danaum. i. Graecorum iam interfectorum, aut qui reiectis clypeis aufugerat, & si quis dicat, id non esse virtutis, sed doli indicet, quod se requirat. i. discutiat, in hoste. i. in facto, quod fit contra hostem, dolus, super sit, an virtus, quod nullus. (Et id dicit, ut iuuenis, & caecus amore, vnde male merent de poeta, quod hanc sententiam de mere eius dictam censent, quia (ut prius dixi) sententia danda sunt secundum affectionem loquentium, non ipsius poetae, qui loquentes inducit) ipsi. s. Danai, dabunt arma. s. contra se, aut quibus eos inuademus, & ipse fatus. i. locutus. sic, induitur galeam Androgeo secundum Atticam linguam, genitiuus est, ut testatur Ser. et in 6. ad illud, In foribus letum Androgeo) Latina Androgei, comantem. i. cristis, aut coma ornata, & induitur insignem. i. ornamentum decorum, clypei. i. clypeum, decorum insignitum, & accommodat lateri enses Argium, id est Grecanicum. Rhipheus facit hoc. i. consimile, & ipse, super facio hoc, secundum quosdam, sed vnde indecorum, vnde licet dicturus est, Vadimus immixti Danais haud numine nostro, & licet Martio furore se percitum dixerit: nec sat rationis in armis, tamen non dicere eo dolo tamen virum uti voluisse, vnde non distinguam, sed contrastruam sic, & ipse Dymas facit hoc, & omnes iuuentus (per quod se satis excludit) laeta. i. exultans successu, facit hoc. i. accommodat sibi arma Graecorum, hoc est, quisque armat se spoliis recentibus. i. armis, quibus recentem hostem spoliauerat [Vadimus immixti] narrat reliquam fortunam aleam, docetque nihil inuitis fas quenquam fidere diuis, & quasitas artes, atque altutiam obuiis se iuuenibus. qui & a suis & ab hostibus, qui sua arma agnoscebant, obruebantur. vnde Don. [diffugiunt alij] nam qui non pernitus turbati erant fugiebant ad littora, qui autem erant amatores timore, scandebant rursus equum. [Heu mihi] Fauebat nobis noliter dolus, sed inefficax redditur, qui quidquam humana industria aduersus dei voluntatem molitur, quod ostenditur in Cassandra, sed singula notentur verba. [ecce]. i. dum bene, ac prospere nostra certamina procederent repente apparuit quod multiplici indignitate & scelere, nostros actus turbaret. [trahebatur] per publicum, quae paterno merito, ac suo, nec cum honestis quidem officiis multorum decuit offerri [crinibus]. s. quod fuit virginalis verecundia, factum inimicum trahebatur, virgo virorum plurimorum manibus trahebatur, sacerdos manibus impiorum trahebatur a templo, & ab ipsius deae penetralibus rapta, & manibus post terga constrictis, & quamuis haec proferret, tendebat ad celum oculos, cum non posset manus, quod faciebat frustra, quarebat. n. in celo ultores deos, quibus aduersantibus imperium ceciderat, & eos quorum cum domus esset Ilium templis suis prodesse noluerunt aut non potuerunt. Collige ergo in Cassandram crimina, quod regalis, quod virgo quod passis crinibus quos habuit ad ornatum, quod per publicum, quod

vincta, quod trahebatur a plurimis. In deos vero quod a templo, quod sacerdos, quod a conspectibus deorum, horum, alterum affinitatis causa alterum religionis, quia antistes esset deorum, mouere debebat Aeneam. Non tulit etiam Chorebus, & reliqui, illi morturo succurrunt. Hinc error armorum qui ante iuuabat, nocere cepit. nam a suis putati Graeci telis. i. lapidibus. & similibus cegebantur. [tum Danai] compendium adhibet, ut non tamen ereptam virginem diceret, verumet multos hostes ob eam rem occisos, & connexuit principum nomina, & aliorum numerum generaliter posuit. [illi et] alia calamitas, ut ab hostibus cognoscere mur qui acius est quam hostes mouebantur, quia se deceptos viderant. Haec ille. Ordo est. Nos vadimus immixti. i. multum. & quasi in medio eorum mixti. Danais. i. Graecis, numine. i. voluntate, & nutu deorum, haud. i. non nostro. i. nobis propitio, aut fauorabili, sed inimico aut numen pro commodo posuit quod numina afferre solent, nos congressi per caecam. i. tenebrosam, & nos excacantem noctem. i. caliginem fumum & umbrarum conferimus. i. conferendo manus, conficimus multa praelia, & demittimus. i. deorsum mittimus. Orco. i. ad Orcum. i. infernum omnia urgent multos Danaum. i. Danaorum, hoc est, ex Danais, quia plures restabant, vnde potius, multos Danaum quam multos Danaos dixit. alij. i. partim, qui. s. non occidebantur diffugiunt ad naueis, & petunt cursu littora fida. i. in quibus plusquam in armis confidebant, & pars. i. partim scandunt, rursus. i. denuo equum ingentem (quod mirum est, quia dictum est, quod qui in eo erant, demissi essent per funem, quocirca non vnde quomodo conscendere poterant. sed illius dicti non immerito adiecit ingentem, ut sit, licet difficilis esset ascensus, quia ingens, tamen ascendebant) turpi formidine. i. propterea quod turpi, formidine essent capti, nec scirent quo se reciperent, aut diffugere possent, & conduntur. i. absconduntur in alio nota. i. in qua prius fuerant occulti. Heu, dolentis est interieccio, nihil. i. non aliquid fas, non est quenquam fidere. s. sibi, aut fortunae suis aliquid diuis. i. diis, aut numinibus. inuitis. i. nolentibus, aut refragantibus. Ecce, quod. id exemplo nostro ostendam, nam dum sic diffugerent Graeci recollecti sunt per planctum Cassandrae, ecce. n. quasi ex insperato, virgo Priameia. i. filia Priami, Cassandra, trahebatur a templo, & adytis. i. penitioribus locis, quia regis filia & vates in suprema salute necessitate adire permittebatur, crinibus. i. capillis, passis. i. defusis, hoc est aut per crines passos, quod impium est, aut habens crines passos, eo quod sic ad templum confugerat iuxta quod dictum est, in 1. Aeneid. Interea ad templum non aequae palladis ibant Crinibus. Iliades passis, peplumque ferebant, aut quia reluctando illi crines passi erant, trahebant dico, tendens. i. extendens, & dirigens frustra quia dii non miserebantur, vnde in eodem. i. Diua solo fixos oculos aduersa tenebat. Frustra ergo inuocabat deorum auxilium (quia ea cum Troia perire volebant tantum morte corporali) lumina ardentia. i. resplendentia aut micantia ob iram & indignitatem facti ad celos: vbi. i. dii, quorum auxilium implorabant erant, lumina, inquit, nam vincula. i. manice, aut ligae arcebant. i. constringebant, & impediabant ne extenderentur, palmas. i. manus teneras, quia puellares. Chorebus. s. proci, aut sponsus eius mente furiosa. i. furore capta, non tulit. i. non perpessus est, hanc speciem. i. hoc triste spectaculum, aut speciem. i. decorem virginis tam miserabiliter tractam, & ipse periturus. i. certus mori, intecit se in medium agmen. i. ceterum hostium, nos cuncti. i. omnes simul consequimur. s. Chorem, & incurrimus densis armis. i. densa arma hostium, ut sit octauus casus, datius localis, aut per densa arma nostra, ut sit septimum casus, instrumentalis videlicet, sed prior expositio praestat. Nos obruimur hic. i. hoc loco vbi incurreramus, primum ex alto culmine. i. pinnaulo delubri. i. templi vnde trahebatur virgo, telis nostrorum. i. amicorum, hoc est. Controianorum, & caedes. i. occisio, & prostratio, ac strages miserrima. i. miserratione dignissima, oritur facie. i. imagine, & specie, hoc est propter apparentiam armorum, quae nos indicabant Graecos esse (erant enim induti arma Graecorum, ut praemissum est) & pro id est errore iubarum, id est cristarum, Graiarum, id est Graecorum, hoc est quae in clypeis Graecorum erant. Tum id est insuper, aut deinde, Danai collecti vndique, id est ex omni parte, gemitu, & ita virginis erepta, id est quam Chorebus eripuerat, aut potius erepta ex templo quae gemebat, & conuiciabatur (quia enim gemitus erat in virgine, & ipsius virginis, debet & ira eius diei, ut per iram iratae verba, id est conuicia intelligamus) ipsi, inquam collecti vndique, inuadunt, supple nos, videlicet Ajax acerrimus, & Atridae gemini

minori. i. duo, qui fratres, non tñ gemelli erant. f. Agamemnon, & Menelaus, & ois exercitus Dolopum. i. sociorum Pyrrhi. inuadunt, dicit, ceu. i. ueluti venti aduersi. i. ex aduerso cōcitati, uidelicet Zephyrus, & Notus, & Eurus i. ventus ille Orientalis. latus equis Eois. i. Orientalibus quibus aduehi fingitur, cōfligunt quondā. i. quouis tpe turbine. i. impetus, aut globo ventorū, rupto. i. dissoluto, syluæ stridunt. f. post dissolutionē. & Nereus. i. deus aquarum, spumeus, & spumis aspersus, sēuit tridenti. f. fuscina, sceptro Neptūni atq; ciet. i. concitat, & cōmouet equora. i. aquas maris prius æquas, imo fundo. i. ab ipso fundo, qui imus est. Illi etiam quos nos fudimus, idest dissiuimus, & dirupimus, si quos fudimus insidijs per ymbra nocte obscura, & agitauimus tota vrbe: apparent primi. f. inter nos inuadentes (quia alii hæsitabant an hostes essent, eo quod a suis quoq; obruebant) & sup. agnoscunt clypeos. f. suos, aut mēitos (ergo mendaciū ēt in facto est, qđ & August. asserit. Vnde in Buc. nec varios discet mentiri lana colores) & tela mentira. i. quæ nos Græcos esse mentiebant (vt Ser. interpretat, & ita sensum rei inanimatē dedit, & accepit actiue, vt nūc ferē capis, aut quæ nos mentiti eramus, hoc est mēdaciter assumpseramus, & id passiue qđ quia rarū est cōcedamus Seruio, & signant. i. designant, aut notant,

per symbolum. i. per cōem (vt dicunt) clamorē Græcis oīsbus & solis notū, quia vigilibus & cōflicturis, cōsignari solet, aut signant ex clamore bellantiū ora discordia sono. i. idiomate, aut loquela aut modo clamandi, qui quibuslibet nationibus proprius est. Legendum, Obruimur nostrorū, ne syllabā mendosam ponamus, & liceat Seruius inuauit ibi: Et latus Aeois diphthongon corripi, credidero tñ scribendum esse Heois, nā Græce *ἠοῖς* dicitur matutinus, & oriētalīs, & primā corripit, cum, eoīs, eadē producatur apud Græcos quā nostros.

Et plurima mortis imago] Veteres aliquot li. Noctis imago, legunt. [Densis & circumfundimur armis] In lib. plerisq; veteribus legas, Circumfundimus. [Dolus, an virtus, quis in hoste requirat] In libris aliquot antiquis legere est. Quis ab hoste, & Requirit. Sed magis placet. Requirit: vt in Mediceo, & aliquot alijs exemplari. habetur. [Clypeiq; insigne decorum] Sunt qui, Decorū scribant. [Sese medium iniecit moriturus in agmen] In Mediceo, & plerisque alijs veteribus libris, Periturus habetur. [Dolopumq; exercitus] Exemplaria quædam antiqua Dolopumve, legunt. [Si quos obscura nocte, per ymbra Fudimus insidijs, totaq; agitauimus vrbe] Antiqui aliquot lib. Sub ymbra legunt. In Longobardico etiam legere est, Totamque agitauimus vrbem.

SERV.

V Nus] præcipuus [Æqui] Pro æquitatis. Et optima figura est a fœminino genere in neutrum transire, [Diis aliter visum] in ingenti indignatione * Æneæ, tamen nihil sacrilegum datur, vt cum sequatur, Confixi a socijs, [Panthu] Vocatiuus Græcus est. [Iliaci cineres] Naturale est iurare per id, quod charum quis habuit, & excusatur (vt supra diximus) fuga. [Testor] Testificor, & deest Vos [Vices] Pugnas, quia per vicissitudinem pugnabatur, vt Salustius docet. Legimus etiam pœnas, vices dici. Horat. Vicesque super bæ Te maneant ipsum. Sed de bello vsurpatum est. Nullum enim prælium caret periculo. [meruisse] idest fortiter dimicasse. Hi enim merentur occidi. Bene autem; euasisse fatis imputat, cum tam senex quam debilis euaserit, occisis iuuenibus [Clamore] Bellico, scilicet. [Inzentem pugnam] merito quippe in domo regia, de qua maior spes erat prædæ. [Morerentur] Non pugnarent vt supra oriturque miserrima cades. [Acta testudine (Applicata.) Postesque sub ipsos] Si circa portam sub postibus, si circa fenestras circa postes. (ad tela) contra tela (tecta) culmina. Tecta participium est. Aut eandem rem bis dixit. (his) propter quæ pugnabant. Sic Lucanus, in pugnam fregerat rates. (decora) ab eo quod est decus, vt pecus. (Obsedere) Modo pro præsidio tenebant, vt sequentia indicant. Has seruant agmine denso.

Atc.

Ilicet obrui mur numero] docet magnitudinē stragis, quæ subsecuta est, & qui in eo conflictu perierat, purgatque se quæ cum alijs non occubuerit, fatis ipsum alio recipietib. i. ad maiora referuantib. Vnde Don. dicit sic. (Ilicet) vbicunque ponitur, illicet, extrema oia occidere, vel occidisse, significat. Co roebus denique, primus insidiarum auctor, primus interfici. Et ante ipsius Mineruæ aram occubuit, pp cuius sacerdotem defendendam eramus collecti, (Iustissimus vnus) perierunt innoxii, & sceleratis ius vincēdi datum est. [visum] vbi ponitur, hoc non iustum iudicium, sed prauæ voluntatis studium & libido signat. [confixi a socijs] augetur commiseratio interfici, n. durum est, sed durius a suis interfici; exaggeratur quod dixerat, Heu nihil inuitis fas quenq; fidere diuis. [Nec te tua

Ilicet obrui mur numero: primusque Choræbus

Penelei de tra diuæ armipotētis ad aram

Procumbit, cadit & Ripheus, iustissimus vnus

Qui fuit in Teucris, & seruantissimus equi:

Dijs aliter visum: pereunt Hypanisque, Dymasque

Confixi a socijs, nec te tua plurima Panthu

Labentem pietas, nec Apollinis infula texit.

Iliaci cineres, & flamma extrema meorum,

Testor, in occasu vestro, nec tela, nec vllas

Vitauisse vices Danaum, & si fata fuissent

Vt caderem, meruisse manu; diuellimur inde

Iphitus, & Pelias mecum; quorum Iphitus quo

Iam grauior Pelias & vulnere Tardus Vlyssi,

Protinus ad sedes Priami clamore vocati.

Hic vero ingentem pugnam; ceu cetera nusquam

Bella forent, nulli tota morerentur in vrbe.

Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentes

Cernimus, obsessumque acta testudine limen.

Herent parietibus scalæ, postesque sub ipsos

Nituntur gradibus, clypeosque ad tela sinistri

Protecti obiciunt, prensant fastigia dextris.

Dardanidæ contra, turre, ac tecta domorum

Culmina conuellunt (his se, quando vltima cernunt

Extrema iam in morte parant defendere telis)

Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,

Denoluunt: ali strictis mucronibus imas

Obsedere fores has seruant agmine denso.

Ilicet. i. p̄cipue illic, obrui mur numero. i. multitudine ingruentū, aut numero. i. non singuli, sed multi simul; sed prior inia est cōuenientior & honorabilior, vt nō virtute, sed numero, inferiores censeant Troiani, & Choræbus iuuenis ille, procumbit, i. grauitur cadit ad arā diuæ armipotētis, i. Palladis, in cuius manu bella sunt, & victoriæ, procumbit, dico, ictus, sup dextera Penelei, illius graci. i. cuius noīs expressio, fidē rei facit, quasi certe loquat poeta, & Ripheus iustissimus vnus. i. p̄cipuus, aut vnus iustissimorū, qđ metri causa dicere non potuit vt sint iustissimi i. ineq̄uali, & eodē summo gradu iustitiæ, aut vnus. i. solus iustissimus, q fuit in Teucris, & seruā tissimus. i. obseruatissimus, æqui. i. æquitatis, & iustitiæ, & id, sup. secundū iudiciū hoīum, sed dijs aliter visum, supple est qā cadit, i. succumbit, & terrā oppetit, quasi vero dii iustum permisissent occubuisse, si eis talis visus fuisset (qđ quidē in laudē Æneæ vergit, qui quia dijs iustus approbatus est, etiā seruatus est. Vnde Venus in i. lib. Haud credo inuisus celestibus auras vitales Carpis. verū cum fide nō consonat, quia deus

VA
LEO

deus permittit etiam iustissimos t[ri]paliter affligi, reponens eis coronam æternam, sed nos hic poetam interpretamur nō diuinas litteras) & Hypanis, & Dymas pereunt cōfixi a sociis. f. de culmine tela iacentib. nec o Panthu (more græco vocatiuo s abstulit) tua pietas. i. religiosus, & pius cultus i deū, plurima. i. q. tibi plurimus fuit, & insula Apollinis. i. qua caput, tuum, qui sacerdos Apollinis erat, redimebatur, texit. i. protegit, & defendit te, quia etiam periisti obrutus telis tuorū, aut nostrorum, loquitur. n. Æneas, qui vnus ex Troianis est, & q. a forsitā occurrebat, nō tacitis animis dubitatio quomodo igitur Æneas euaserit, addit: O cineres Iliaci. i. Troiani, & o flamma extrema, meorum. i. quæ extremo loco meos absumpsisti, quia cum extremis pugnauerat Æneas, ego testor. i. p[re]stator, aut deos, aut vos, qui, quod dico testificari potestis, me nec vitauisse tela, nec vllas vices. i. pugnas, aut ictus qui vicissim datur Danaum. i. Græcorum. i. quas vices a Danais expectabam hoc est testor vos, quia intulerim me in omnia tela, & obiuerim omnes vices ictuum, & si fata. i. deorum voluntates, tulissent. i. ita ordinassent, aut voluissent, vt caderem. i. perirem, aut occideret, testor me meruisse manu. i. tantam stragem dedisse manu mea, vt dii visi, essent mihi paria fecisse, si percuti me quoque iussissent, q. d. æquum videri, vt qui gladio ferit, gladio pereat. Sensus ergo esto, tametsi euasi, nō id iō effectū est, q. p[ro]pter fugerim, aut Græcos nō offenderim, sed quia fata noluerint me tunc interire. Nos diuellimur inde. i. ex pugna Iphitus (sunt qui supra legunt Epithus, sed alius esse p[ot]est) & Pelias, sup. diuelluntur mecum.) Sunt tñ qui conceptionem casuum esse velint, vt sit, Iphitus & Pelias mecū diuellimur, pro eo quod est, ego & Iphitus & Pelias diuellimur inde. sed rarum est id genus conceptionis. Nam Hor. in Arte dixit. Tu quid ego & populus mecum desiderat, audi, non, quid desideramus, atq; ita mallem quasi zeugmatice cōstruere, vt sit, nos diuellimur inde. & Iphitus & Pelias mecū, sup. diuelluntur) quorū Iphitus, sup. erat iā grauior quo. i. etate, hoc est lenior, & Pelias erat tardus. i. tardus effectus, & impeditus vulnere Vlyssi ab Vlysse illato, q. d. si q. adhuc mihi comites sup. fuissent q. b. cū bellasse, nō fuisset digressus, nec digressi sumus in fugā, sed vocati protinus clamore ad sedes Priami. i. ad regiā, vero, p[er] sed, nos cernimus, hic, aut, nos cernimus vero. i. ve

ro. i. p[re]cipue & quasi ad verū, hic. i. in regia Priami pugna, ingentē. i. valde magnā, ceu. i. veluti cetera bella nunq. i. non vsq., non forent. i. essent, vsq. i. ac si nunq. alibi bella fierent a ceteris, & nulli morerent in tota vrbe, p[ro]pterq. ad sedes Priami. Cernimus. n. sic Martē indomitū. i. impetū belli ab indomitis fieri, & Danaos ruentes ad tecta, & cernimus limē. i. ingressum regiæ obsessū. f. a Græcis, testudine. i. phalāge, hoc est ex scutis pro tectiōne, cōtra tela, & lapides acta. i. facta in morem testudinis, q. est species muri circumuexi, aut circumuoluti in morem testudinis, q. testā desup. hēt circulatā, scalā (q. a plures erāt) hārēt. i. affixæ sunt parietib. & nitunt. f. ascēdētes, gradib. i. p[er] gradus, aut gradatim, sub. i. tēdētes ab inferiore parte ad ipsos postes, & ipsi protecti obiciunt sinistris. i. per sinistras manus, clypeos ad tela. i. cōtra tela, & p[re]sāt. i. p[re]dere frequēter tētāt, fastigia. i. culmina, aut summitatem murorū dextris. f. manib. Dardanidæ. i. Troiani, cōtra. i. repugnantes, & contra Græcorū conatus molientes, conuellūt. i. abstrahunt, vt deiciant turres. i. materiā turriū, & culmina. i. summitates domorū, aut turriū, tecta. i. cooperta tegulis aut lapidib. (est ergo hic participium) & parant se defendere his. i. h[um]oi. p[er] q. pugnat telis, q. a ea proiciebāt in hostes, q. hostes possidere affectabant, qñ. i. qñq. dē, cernunt vltima. i. excidiū, aut exitū, iā in morte extrema. i. q. p[ro]xime imminente, & deuoluunt. i. deorsū voluunt in hostes ascendentes, trabes auratas. i. auro tectas, & obductas, oppositorie, alta. i. sublimia, & superba decora. i. ornāmēta, parētū veterū. i. maiorū & p[ri]scorū regū Troianorū. alii obsedere. f. custodiētes imas fores, ne ruptis illis irruerēt Danaī, mucron. b. i. ens. b. acutis strictis. i. euaginatīs, & denudatis, & ipsi seruāt. i. custodiūt, has. f. fores imas, agmine dēso. i. dēse cōstructo aduersus irrupturos.

Clypeosque ad tela sinistris protecti obiciunt] Vetera aliquot exemplaria, ac tela, legunt. sunt & lib. antiqui in quib. ad tecta scriptum sit. [Dardanidæ contra, & c.] in antiquis aliquot lib. Tu res, & tecta, legas. Illud etiam dicendum, quod in Mediceo lib. Tota domorum culmina, legitur. [Auratasq; trabes] Sunt antiqui lib. in quibus auratasque trabes, legitur. (Decora alta parentum Deuoluunt] in lib. aliquot antiquis, Decora illa, legitur. [imas obsedere fores] in antiquis aliquot exemplaribus. Vnas legitur.

VAR.
LECT.

127.

Instaurati animi hic ostenditur eos superius defecisse, qd supra non dixit. [Leuare] Iuua re. [Vimque] Virtutem vt Salust. Sed nostra omnis vis in animo & corpore est. [Victis] q. vincebantur, vt, Et quia victus Abas. [Limen erat] Contra illud, obsessis foribus quemadmodum ingressus, sit, & dicit per posticum, quod generis est neutri, vt Horatius Flaccus: Atria seruantem postico falle clientem. Nam si generis foemini legeris postica, augurale est. vt antica, postica. [Cæcæ] Non omnibus notæ. [vñ] Verbum iuris, via actus, vsus. [Infelix] Ad p[re]sens retulit tempus infelix. [Dum regna manebant] Dum donec, & absolutus est sensus. Alii tamen cum legunt, sed cum manebant, quomodo dicimus cum constet, manebant, modum esse indicatiuum? Hoc ergo sciendum est: quia quando cōiunctiuus modus est, necesse est aliquid iungi, aut subaudiri, vt cum venirem, vidi illum. Si autem cum veniebam, dicamus. aut modus pro modo est, hoc est indicatiuus pro cōiunctiuo: aut Cum non erit cōiunctio, sed aduerbium temporis, & significat tempore quo veniebam. [Ad soceros]

*Instaurati animi regis succurrere tectis,
Auxilioque leuare viros, vimque addere victis.
Limen erat, cæcæque fores, & peruius vsus
Tectorum inter se Priami, postesque relictī
A tergo, infelix qua se dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incommitata solebat
Ad soceros, & auo puerum Astyanacta trahebat.
Euado ad summi fastigia culminis, vnde
Tela manu miseri iactabant irrita Teucri.
Turrim in præcipiti stantem, summisque sub astra
Eductam tectis, vnde omnis Troia videri,
Et Danaum solite naues, & Achaica castra,
Aggressi ferro circum, quæ summa labantes,
Iuncturas tabulata dabant, conuellimus altis
Sedibus, impulimusque: ea lapsa repente ruinam
Cum sonitu trahit, & Danaum super agmina late
Incidit. ast alij subeunt: nec saxa nec vllum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum, primoque in limine Pyrrhus
Exultat, telis & luce coruscus abena.
Qualis vbi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positus nouus ex unguis, nitidusque iuuenta,
Lubrica conuoluit sub lato pectore terga,
Arduus ad solem, & linguis micat ore trifulcis.
Vna ingens Periphas, & equorum agitator Achilles
Armiger Automedon, vna omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, & flammæ ad culmina iactant.
Ipse inter primos correpta dura bipenni
Limina perrumpit, postesque a cardine vellit*

Quia quæ ex diuersis sunt ad suum genus clausulā stringūt & meliori sexui respondēt. i. masculino [Trahebat] Quasi puerum, vt, paruumque nepotem ipse trahit. [euado] E, vacat, vt emortuus. [iactabant] spargebant, quasi nihil profuturum [in præcipiti] in alio, vnde quis potest p[re]ceps dari. sequitur. n. sub astra eductam. [solite naues] participiū sine verbi origine. [soleo. n. neutrale est, qd caret p[re]terito. [castra] Vbi exercitus sit, castra dicuntur. Vnde est, nos castra mouemus, vt, Velorum pandimus alas. [summa] extrema, vt supremum, summum dicimur. vt, Proh supreme Iuppiter. [labantes] Faciles ad resolutionem. Et est ordo: Turrim conuellimus, impulimusque. [telorum interea cessat genus] bene addidit genus. telum. n. dicitur fm Græcā etymologiā ἀπὸ τοῦ τηλόθεν quidquid lōge iaci potest, q. q. legerimus de gladio, At non hoc telum mea qd vi dextera versat; & sequitur, Dixit, & sublaturum consurgit in ensem. Telum autem dictum est illo loco a longitudine. Vnde & mustelum dicimus. [Vestibulum] Vestibulum est prima ianuæ pars. Dictum est autem

vestibulum, vel quod ianiam
veltiat, ut videmus camerā dua-
bus sustentatam columnis, vel
quoniam Vestē consecratū est.
Vnde habentes puellae limen
non tangunt Lucan. Translata-
que verat contingere limina

planta. Singula. n. domus sacra sunt dijs, ut, Culina dijs pe-
natibus. Maceris quae ambit domum, Herceo Ioui. [Pyrrh⁹]
a colore dictus, qui latine byrrhus dicitur, *quo tingebatur.
[gramina pastus] Legimus, & silua pastus arundinea. sed sciē-
dum est, quia licet hoc in usu sit rarum, tamen est apud anti-
quos. Pastus aut, pro qui pascebatur, quia ut supra diximus,
in hoc latinitas defecit. [bruma] i. hyems. Dicta autem bru-
ma, quasi βραχυς ἡ μέρα. i. brevis dies. Est autem (ut hic locus
indicat) generis feminini. numeri singularis. [lubrica verga]
lubricū dicitur, & quod labitur, dū tenetur, ut piscis, serpens:
& locus in quo labimur, ut, sese opposuit salio p lubrica sur-
gens, [Periphas] vltima accentum non habet, ne femininum
sit, nec tertia a fine, quia nouissima longa est. Ego ri. habebit
accentum. [Armiger Automedon] Pyrrhi. Nam Achilles auri-
ga fuit. [Scyria pubes] A Scyro insula, vna de Cycladibus, in
qua Lycomedes fuit pater Deidamiae. [succedunt tecto] Pro
sub tectum cedunt. Et est figura, quā mutatus est casus. [Bi-
penni] Hoc nomen seruauit antiquitatem, quia veteres pen-
nas dicebant, non pinnas. [Vellit] non deiecit. Nam sequitur
paulo post, Labat ariete crebro: Sed monet, ut Cynthius au-
rem vellit. Et admonuit. [Ingētē fenestram] Epitheto, ut so-
let, auxit tapinolim. [Armatisque vident stantes] ut sup. Stri-
ctis mucronibus inas obsedere fores.

Asc. Instaurati &c.] Recitat Aeneas, quomodo etiam pro soce-
ro, hoc est rege Priamo pugnauerit, utque Pyrrhus regiam ex-
pugnauerit, interea, dum ex alia parte irruentibus obstitaret &
in eo turrim deiceret, de qua re, quia in negociis plus quā in
verbis consistit Don. pauca dicit, quae haec sunt. [primoque in
limine Pyrrhus] ferocem naturam huius ostendit, & qui ple-
ne victoriae si luciam cerneret. [qualis vbi] Descripturus ho-
stem, natura ferum, aetate insolentem, successu superbum, &
ipse Aeneas hostilem animum in aduersarium gerens, huic a-
nimali illum comparandum putauit. sauebat ut serpens, qui
vomit venena, qui nescit aliquā misereri, qui captat ipa quib.
procedat, aut lateat. hac igitur comparatione Pyrrhum defor-
mat. Nam ut serpens, non virtute, sed veneno confidit, ita huic
non arma, sed insidia ad victoriam profuerunt, nec vnquā in
praelijs visus est, nisi cū alienis dolis procurata est victoria.
[dura limin] quae facile superari non possent. Potest tñ vide-
ri dixisse, duram bipennem. i. idoneam, quae frangere potuerit
firmitatem aetatorum postium, alludit autem de ostio ad fene-
stram. Sed debuit dicere, cauernā factam in ostio p q non in-
grederetur, sed videret interiora, ergo videbantur intus arma-
ti. Intercepta autem spe clausa ante domus nunc ptnus pa-
ruit. Sic ille. Ordo est. Animi, sup. nostri. sunt, sup. instaurati. i.
in statu pristinu redacti, succurrere. i. ad succurrendū tectis,
regis. i. regie, aut aule Priami & leuare. f. ab onere, & pressura
viros. i. viriliter obstitentes, auxilio. f. nostro, & addere vim. i.
virtutem, aut vires, victis. i. his qui vincebantur, aut q alioq n
victi erant. Limen. i. introitus, per posticū. i. posteriores fores
quas hostes ignorabāt. Vñ addit & fores cecē. i. occulte & ab-
hostib. non visae, nec notae, & usus peruius. i. transitus, per q
uia media erat, quae vsui cedebat, tectorum. i. domorū, Priami
inter se, ut ab altera in alterā transire liceret, & erāt postes. f.
domorum, hoc est alia aedificia relictī a tergo. i. segregata a re-
gia, & domicilio ipsius regis, aut postes relictī. i. coes, & non
dum occupati, in quos singulis ius esset cū iter p eos hērent,
saltē permittente rege id filio, & nurui, sup. qua. i. per q viā
Andromache, q erat vxor Hectoris, infelix, aut p p euentum,
hoc est p p mortem Hectoris, aut quia non potuit exorare q
orabat. Orasse. n. vñ, ut p filiū intra mēia cōtineret, & ne id
Hector resciret, ibat in comitata, vnde dicit, solebat in comita-
ta ferre sapius ad foceros. f. suos se, & trahebat. i. trahendoscū
paruos adhuc, & imbecillis esset, nec tñ se qui posset. erat. n.
longissima] ducebat auo. i. ad auum eius Priamū, Altyanaeta
puerum. i. filium suum, & Hectoris adhuc puerum] declinat
autem, hic Altyanax, huius Altyanacos, huius Altyanaci, hūc
Altyanaeta &c. Trahebat, dico puerum, & solebat ferre se dū
regia Priami manebant. Ego euado. f. e telis hostiū per hunc
paruum aditum, ad fastigia. i. sublimitatē summi culminis. i.

*Aetaros: iamque excisa trabe, firma cauauit
Robora, & ingentem lato dedit ore fenestram:
Apparet domus intus, & atria longa patefcunt
Apparent Priami & veterum penetralia regum:
Armatisque vident stantes in limine primo.*

recti aut praecipue arcis. Vnde
.i. de quo, miseri Teucri iacta-
bant, tela irrita. i. nihil pro fu-
tura, cum arx defendi neq ret,
nos aggressi ferro. i. instis fer-
reis circum. i. per circuitum,
supp. ea parte, qua summa ta-

bulata. i. connexiones tabularum. (solaria vulgus appellat) da-
bant iuncturas labantes, aut vetustate, aut ad lapsum depen-
dentes, aut (ut Ser. dicit) faciles ad resolutionem, cōuellimus
.i. simul diuellimus, altis sedib. i. iuncturis suis, quae in alto e-
rant turrim stātem in praecipiti. i. praecipitio, & loco alto, vñ
de quis praiceps dari posset, nec haberet quod offenderet, p-
ter humum, & eductum sub astra. i. ad astra. i. aut fere vñq; ad
astra, ut suspicientibus ab humo videri solebat, summis tectis
.i. culmine, quod in summo erat conuellimus, dico, & impul-
imus, supp. in hostes, ea. f. turre, lapsa. i. dissoluta a sedibus suis
trahit repēte ruinam. i. casum, cum sonitu. f. vehemēti, & in-
cidit late super agmina Danaū, alt. i. sed alij. f. Danaī, subeunt
.i. subintrāt locū, & munus oppressorum nec saxa, sup. cessant
interea, nec vllum genus telorum, sup. aliorum, cessat interea
scdm sic subirent Pyrrhus, filius Achilles, exultat telis, & co-
ruscus. i. resplendens luce aliena. i. fulgore armorū areorum,
ante ipsum vestibulum. i. introitū regiae, & pro. i. ipso limine.
f. regiae, exultat, sup. existens talis, qualis coluber, vbi i. post q,
iple pastus mala. i. perniciose aliis gramina, quia venenū gene-
rantia, exultat sup. in lucem. i. ad lucē, & solē egressu, quem
sup. colubrum, bruma frigida. i. hyems tegebat sub terra exi-
stentem tumidum. i. inflatū veneno. f. & sup. qui nouus, nunc
.i. innouatus, exuuijs. i. vetere pelle posita. i. deposita, inflatus
n. veneno, & deinde per actum foramen, constringens se, pel-
lem deponit, & qui nridus iuuetā. i. cute iuuentae apta, con-
uoluit arduus. i. erectus ad solem terga lubrica. i. pingui lubri-
co perfusa, quale in anguillis, & serpentib. est, qui propterea
contineri vix possunt (vnde & via lubrica dicitur, in qua p
pinguem humorem, superfusum, pes difficulter consistat) &
hoc pectore sublato. i. sursum lato, & erecto & micat. i. more
micantium crebrum, & incertum motum facit, ore. f. suo, lin-
guis trifulcis, non re vera in tres partes sulcatis, & fissis, sed
potius ita celeriter motis, ut trifulca videantur. (est aut mica-
re, digitis celerime motis, a diuersis, diuinare numerum ele-
ctū ab vtrisque, aut oib. si plures sunt, quod cum sit, nūc sin-
guli, nunc bini, nunc plures in vna manu erecti conspiciunt
undē similitudinem linguae per rictū colubri celerrime mo-
tae sumpsit) Periphas Graecus ille, ingens. i. valde magnus, &
Automedon armiger. i. minister arma gerēs in vsum domini,
agitator. i. auriga, qui olim agitator erat equorū Achilles q. b.
f. currus, de quo ipse depugnabat, trahi solebat, & ois pubes
Scyria. i. quae ex Scyro insula cū Pyrrho venerat. erat. n. Pyr-
rhus filius Deidamiae filiae Lycomedis regis Scyri: q, ut Sta-
tius in Achilleide docet, Achilles compresserat noctu in Bac-
chanalibus sub specie puellari Lycomedi creditus a Theride
matre. ois ergo pubes. i. iuuentus Scyria quia ipse Pyrrhus iā
pubescens erat, succedunt una. i. pariter quod in uituperium
Pyrrhi dī, q, ut patet, nō nisi in prius ab aliis uictos insultum
fecerat tecto. i. ad tectū, & iactant flammias ad culmina. i. sum-
mitatem tectorum. Ipse. f. sauius hostis sic exultans, piorū p
inter primos. i. cū primis, limina. i. obstacula in primo ingres-
su, dura, quia ex ligno ueteri, & diu indurato, & hoc bipēni
correpta. i. celeriter aut utraq; manu rapta, que pro &, uellit
.i. dimouit. postes a ratos. i. are munitos, fores sustinētes a car-
dine. i. ab angulo ubi est quasi cor ianuae, & cauauit. i. perfora-
uit iam robora firma. f. prius, aut fortia, & hoc trabe excisa.
f. bipenni, & dedit ingentem fenestram. i. aperturā in medio
forum, in similitudinem fenestrae, ore. i. hiatu, lato. i. habente
latum os, & hiatum. Domus. f. regia apparet intus, & atria lō-
ga patefcūt, & penetralia Priami, & veterum regum. i. quae so-
li Priamo, & ceteris regib. Troianis penetrare olim licebat ap-
parent. i. conspiciuntur, & patere incipiunt hostib. & vident
armatos, stantes in primo limine, & cum eos solos uideret, in-
stat ui patria Pyrrhus, & c. ut in sequentibus uidebimus.

Ea lapsa repente] in plerisque lib. absque pronomine ullo
legitur, Elapsa q nequaquam placet. [Lubrica cōuoluit subla
to pectore terga] in peruerteri quodam lib. scriptum a aduer-
ti, Sublato pectora tergo. Sed longe melius, Lubrica terga, q
Seru. etiam agnoscit. iamque excisa trabe, firma cauauit Ro-
bora] in peruerteri lib. Longobardico, Cauabat, habetur.

AT domus interior.] De Albano excidio translatus est locus [Tumultus] Tumultus dictus, quasi timor multus. Vnde alia bella dicta sunt Italicus tumultus. Bene aut addidit. [Misero] Quia est et terribilis. [Miscetur] Perturbatur, ut, Nec quisquam atatis acies ex agmine tanto Misceri paret. [Cauē] Aedes [Tecta] camerata. Eadem aut numero singulari de templo tantum dicimus, plurali, & de domibus & de templis. Si aliter dictum inueneris, usurpatum est, ut mella, hordea. (Ferit clamor) secundum philosophos, qui dicunt vocem corpus esse bene ergo ferit. (Aurea sydera) Multi ad laquearia referunt, quod stultum est. (Pauida.) Propaentes. Pauidus est semper timens: Pauens est causa, ut supra furatus, & furiosus (Amplexaque tenent postes) Apollonij locus, in quo inducitur Medea patrem salutasse, & domum relinquens. (vi patria) secundum fidem generis sui, ut, Stirpis Achilleae fastus. Item de Hercule, Salue vera Iouis proles. [Cardine] a cardine. [Non sic aggeribus ruptis] vult ostendere grauius vastatum Troiam, quam agri fluminum eruptione vastentur. Et sciendum comparationes, aut pares esse, aut minores. [Spumeus.] Pro spumofus. [Exiit] Dicitur & exiit. Sed ut subtrahit Virgil. ut breuem faciat sequentem vocalem. [Cumulo] Augmento. [Vidi ipse furentem,] ut, quæq. ipse miserima vidi. [Geminos] More suo fratres. Gemini autem sunt non duo, sed simul nati. [Centumque nurus] Aut finitus est numerus pro infinito. Aut certe ideo centum, quia Barbarorum fuerat non singulas coniuges habere, sed plures. Aut illud dicit plures foeminas, ut Lucanus, Cultus gestare decos vix nurius rapuere mares. Hoc est foeminas. Aut centum per aras, licet incongruum sit, quia sequitur, Hæc ara tuebitur omnes, & vnus per centum aras occidi non poterat. (Quos ipse sacrauerat, ignes) Ut, Et religiosa deorum limina. Per quod latenter ostenditur nihil prodesse religionem. [Foedantem] Hoc est cruentantem. (Quinquaginta illi thalami) Illi celebrati ab Homero. Et bene de thalamis verum expressit numerum. Potest enim vnus thalamus plures habere coniuges, & est zeugma, Quinquaginta thalami procubere. (Et postes superbi auro barbarico). i. aut multo aut uere Barbarico, quia *μνημόνιον τῶν βαρβάρων*. (Spolijs superbi) Hoc fuit moris antiqui, ut ipse in 7 Captiui pendent currus curuæq. secures. (Forfitan, & Priami fuerint quæ fata requiras) Bono vsu est ordine, ut ante Reipublicæ, post regis, inde priuati, hoc est sua fata narraret. De morte autem Priami, varie lectum est. Alij dicunt quod a Pyrrho in domo quidem sua captus est, sed ad tumulum Achillis tractus, occisus est iuxta Sigeum promontorium. Nam in Rhoetæo Ajax sepultus est, tunc

eius caput conto fixum circumtulit. Alij vero quod iuxta Hercæi Iouisaræ extinctus sit, dñt. Vnde Lucanus. Hercæas monstrator ait, non respicis aras? Et hæc opinionem plenè Virgilius sequitur. Licet et illam prælibet, ut suo indicauimus loco. [Mediū hostem] Hypallage est, in medijs ædib. Si aut medijs legeris, non stat versus nisi excluso s, ut, Inter se coisse viros,

& decernere ferro. Et bñ Priamum nisi in extremis armat periculis. (Trementibus æuo) Non apte sibi coherere facit, sed potius oneri sumit. (Inutilis ferrum) Ipse inutilis. Ferrum enim de his est quæ ex coniunctis sumunt epitheta, ut venenum [Nudo sub axe] Hoc est sub diuo, quod impluuium dicitur. Axis, autem est aut plaustrum Septentrionale, aut pars septentrionis, aut spiritus, quo mundus mouetur, sicut docet Lucan. [Veterima] Usurpatum est. Ergo, ut supra diximus, hoc tantum si necesse sit, licet. [Cōplexa penates] Penates sunt omnes dii qui domi coluntur. [Ne quidquam] Aut secundum Epicureos, aut propter vim bellicam. [Altaria] Superiorum, & aræ sunt, & altaria: Inferorum, tantum aræ, Ara aut dicitur a precibus, quas Græci *ἀραι* dicunt, vnde contra imprecatio *κατ'ἀραι* dicitur. Præcipes] Festiuæ, propter tempestatem, & bene. [Atra] Addidit, quia est, & clara: ut, Vnde hæc tam clara repente Tempestat? [Dira] Modo proprie. Dira enim est deorum ira. Ergo quæ mens dira, id est infusa ex deorum ira. [Ruit] Aut festinas, aut incedis seniliter. [Non, si ipse meus] Subaudi filius posset defendere [Ore effata] Abundat ore. [Vacua] Magna, quæ difficile completur. [Infesto vulnere] Bonum schema, vulnus pro telo. [Euasit] Peruenit. [Vitam cum sanguine fudit] Modo eos sequitur, qui sanguinem sedem vitæ volunt. Alibi eos, qui ipsum sanguinem vitam volunt: ut, Purpuream vomit ille animam.

AT domus interior] Ad **Asc.** excitandam commiserationem, recenset muliebrem vlulatum quem tunc verosimile est factum cum facta tali fenestra hostes conspicerentur. vnde Dona. Plangebant feminae, & summis vlulatibus prodebant hostibus suam formidinem quæ augebatur illis spes: ergo. [Instat vi patria Pyrrhus:] Quis enim non prouocaretur audiendo talia? scriptio autem regis augeat nobilitatem, & amplitudinem, felicitatemq; Priami: Veterum regum, ut ostenderet regnum Priamum a maioribus suis prouenisse. Quantus autem dolor ut vna nocte cōciderit, quod per infinitos reges, multis etiam seculis seruatum fuerat? Nec ipsi custodes vigilantes, de quibus dixerat, imas obsedere fores: possumus etiam custodes ipsos, postes intelligere, quoniam custodes a custodiendo appellantur, cum igit omnia deficerent [Fit via vi:] Vis, inquit, ianuam patefecit vis aditum ad interiora tenenda reclusit. [Vidi Hecubam] Et

*At domus interior gemitu, miseroq; tumultu
Miscetur: penitusq; caue plangoribus aedes
Femineis vlulant: ferit aurea sydera clamor.
Tum pauida tectis matres ingentibus errant,
Amplexaq; tenent postes, atq; oscula figunt.
Instat vi patria Pyrrhus, nec claustra, nec ipsi
Custodes sufferre valent: labat ariete crebro
Ianua, & emoti procumbunt cardines postes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primosq. trucidant
Immissi Danai, & late loca milite complent.
Non sic aggeribus ruptis cum spumeus amnis
Exiit, oppositasque euicit gurgite moles,
Fertur in arua furens cumulo, camposq; per omnes,
Cum stabulis armenta trahit: vidi ipse furentem
Cæde Neoptolemum, geminosq; in limine Atridas:
Vidi Hecubam, centumq. nurus, Priamumq; per aras,
Sanguine fedantem, quos ipse sacrauerat, ignes.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spolijsq; superbi
Procubere: tenent Danai, quæ deficit ignis.
Forfitan, & Priami fuerint quæ fata, requiras.
Vrbis vbi captae casum, conuulsaq; vidit
Limina tectorum, & medium in penetralibus hostem:
Arma diu senior desueta trementibus æuo
Circundat nequidquam humeris, & inutile ferrum,
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostes.
Aedibus in medijs, nudoq; sub ætheris axe
Ingens ara fuit, iuxtaq; veterima laurus
Incumbens aræ, atque vmbra complexa penates.
Hic Hecuba, & nata ne quidquam altaria circum,
Præcipes atra ceu tempestate columbae,
Condense, & diuum amplexa simulacra tenebant.
Ipsum autem sumptis Priamum iuuenilibus armis
Vt vidit, quæ mens tam dira miserrime coniux
Impulit his cingit telis? aut quo ruis, inquit?
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget: non, si ipse meus nunc afforet Hector.
Huc tandem concede; hæc ara tuebitur omnes:
Aut moriere simul. sic ore effata, recepit
Ad sese, & sacra longæuum in sede locauit.
Ecce autem elapsus Pyrrhi de cæde Polytes,
Vnus natorum Priami, per tela, per hostes
Porticibus longis fugit, & vacua atria lustrat
Saucius. illum ardens infesto vulnere Pyrrhus
Insequitur, iam iamq; manu tenet, & premit hasta.
Vt tandem ante oculos euasit, & ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.*

gia augeat nobilitatem, & amplitudinem, felicitatemq; Priami: Veterum regum, ut ostenderet regnum Priamum a maioribus suis prouenisse. Quantus autem dolor ut vna nocte cōciderit, quod per infinitos reges, multis etiam seculis seruatum fuerat? Nec ipsi custodes vigilantes, de quibus dixerat, imas obsedere fores: possumus etiam custodes ipsos, postes intelligere, quoniam custodes a custodiendo appellantur, cum igit omnia deficerent [Fit via vi:] Vis, inquit, ianuam patefecit vis aditum ad interiora tenenda reclusit. [Vidi Hecubam]

Et reliqua. Responder ad id quæque ipse miserrima vidi, fuit ergo cædis eorum hominū spectator, quos venerat defensurus. [Qua deficit ignis] Omnia ignis occupauerat, sed cū consumptis rebus ignis extinguitur. [Danai] Occupabant ea loca in quibus non dixit, nō fuit ignis, sed iam deficiebat. [Superbi] Ornatu artis, & materia. Ordo est. At. i. sed, domus interior vbi. f. femina, & infantes erāt, miscetur. i. confunditur gemitu, & misero tumultu, & ædes caua, i. tecta camerata, vlulant. i. vlulatū dant penitus. i. pene intus in penetralibus plangoribus feminae, i. femininis, & muliebrib. clamor ferit sydera aurea micantia. Seru. dicit stultos qui ad sydera in laquearibus depicta referunt, sed nō penitus absurdū est, nā in cameris solet celū depingi supra verticē, verū mallē ad sydera celestia referre, vt clamor sublatus ad æthera, ad hostesq; peruenisse dicatur tū, idest deinde matrēs pauidæ, nō solū pauentes, sed naturaliter pauidæ, errant. i. discunt palantes. i. errantes, ingentibus tectis. i. p. ingentia tecta, & amplexæ postes tenent, sup. eos, atque figunt oscula, vt rei caræ q̄ derelinquere coguntur mulieres solent. Pyrrhus instat vi. i. violentia, patria. i. paterna, qua pater eius Achilles in tali successu instare solebat, nec claustra, nec ipsi custodes valent, sufferre. i. sustinere vim, & imperū eius. ianua labat. i. procūbit, arietē. i. machina bellica, cornuta fronte in morē arietis facta, crebro, i. frequenter impulsā, & postes procumbunt, emori cardine, i. ex loco in quo fixerant, via. i. transitus, aut accessus fit, vi. i. violentia, inuitis Troianis, & ipsi Danai immissi, rūpunt, i. rumpendo obstacula faciunt, aditus, i. accessus, & trucidāt primos, i. quos primos offendunt obstantes, & complent loca late milite. i. a. gnam irumpunt Amnis spumeus. i. spumofus, non fertur, sic. i. tā violenter in arua, furens cumulo. i. impetu multo aquarum, cū. i. qñ trahit armenta. i. pecora magna, cum stabulis per omnes campos, & hoc cum. i. post quā exit. saluum suum, aggeribus. i. rebus aggestis, ruptis. i. dissipatis, & cum euicit gurgite. i. impetu aquarum, moles oppositas. i. obices, non, dico, sic fertur vt Græci ferebantur in aulā Priami. Ipse. i. ego vidi Neoptolemū. i. nouum milite Pyrrhū furem cæde. i. occasione, q̄ exultans victoria, & improbus annis faciebat, vnde signanter Neoptolemum hic dicit, & vidi geminos Atridas scilicet Agamēnonem, & Menelaū, sup. furentes cæde primo in limine. i. in primo ingressu obuios. f. quosque trucidantes. Vidi et Hecubam Priami coniugem, & centum. i. plurimas, nurus, i. coniugis filiorum eius, & vidi Priamum sedantem. i. imbuētem, sanguine. f. sacrificiorū, per aras. i. super ipsas aras, ignes quos ipse sacrauerat. Quinquaginta thalami. i. cameræ nuptiales, in quibus nurus erant, sup. illi (quem nimirum et Homer. celebrat) & tanta. i. tā magna spes nepotum erat, sup. illi, aut ordo est, quinquaginta thalami, appositorie, spes tanta nepotum procubere illi. i. in damnum, & dolorē illius, & postes superbi. i. superbē extructi, & magnifice decorati auro Barbarico. i. a Barbaris ablato & spolijs. f. Barbarorū illis affixis, p. cubere. i. procubuerunt Danai, tenēt. i. occupāt, sup. ab ea parte qua ignis deficit, i. deest, aut pp. obstaculū amplius cremare nequit. [Forſitan, &c.] Post excidium multorum Troianorum, & captionem regiae Priami, affectabat, vt verosimile est Dido audire exitū Priami, quē nunc recitaturus est, vnde Donat. dicit sic [Forſitan, & Priami] Bono compendio vitur, vt vltro suggerat, quod interrogari poterat. Debebat enim eo tēpore quod omnibus, quietem delinauerat, vt breuitate. Exponitur igitur quomodo sanguine aras sedauerat [Vrbis vbi capte] Cum iam nihil esset reliqui de vrbe regiaque sua, nullaq; oīno spes restaret, statuit sapiens, & forti animo rex quacunque morte captiuitatem fugere arma capit, nō vt peteret victoriā, sed vt in armis positus viriliter occumberet. Ponit aut & hominem, & arma inutilia, quoniam ipse senex iam diu arma nō sumpserat. vnde illa rubigine contabuerant, & inutilia red dita erāt. [His] Armis, auctorem mortis querit, non amentia, sed sapientia, vt morte captiuitatem fugit: ergo, sapientissimus poeta decorum in hoc rege seruauit. Dedit & conuenientem naturam mulieri, & reginæ, & vxori. [Recepit] Quam imbellis esset, ex eo apparet quod mulier anus, eum ab incepto seuocauit. [Ecce

aut elapsis] Voluit mori Priamus, vetuit vxor: at casus attulit sibi quod cupiebat. Ordo est. Tu requiras, i. requirere possis forſitan, & i. etiam quæ fuerint fata Priami, & incipit narrare, dicens, vbi, i. postquā Priamus. sup. vidit casum, idest ruinā, & excidiū vrbis, scilicet Troiæ captæ. f. a Grecis, & vidit limina rectorum, conuulsa. i. a sedibus suis simul auulsa, & vidit hostem medium, pro, in medijs penetralibus, ipse senior circumdat nequidq̄. i. frustra, & ad nihil commodi, humeris tremantibus æuo. i. præ senio, nō præ timore, arma defueta. i. defuta diu, & cingitur ferrum inutile. i. quo tunc prospere vti nequiret, & fertur moriturus in dēfos hostes. Ingens ara fuit in medijs edibus. & sub nudo axe ætheris. i. sub dio, in proambulacro regiae, sicut in claustris religiosorū, conspicimus arē circumseptam porticu, & laurus veterrima. i. vetustissima (ab antiquis enim veter dicebatur. vnde abusiue, veteri, in ablatiuo fit) erat iuxta. i. prope aram incumbens aræ. i. inflexa supra arā, & cōplexa penates vmbra. f. sua, Hecuba, & natæ. i. filia, & nurus, sup. erant hic, nequidq̄. i. frustra circū altaria, condensæ. i. cōpressæ, qd̄ timoris indicium est, & ipsæ amplexæ. i. amplectentes tenebant, hoc est amplexu suo tenebāt, simul lacra diuū. f. penatium. ceu. i. veluti columbæ, sup. conuolant præcipientes supp. in, aut sub tempestate atra. i. nimboſa, & ipsis inimica. Autē, pro sed, vt. i. postq̄, Hecuba, sup. videt Priamum iam senem, armis iuuenilibus sumptis. i. postq̄ sumpserat arma iuuenilia, inquit, o miserrime coniux. i. maritæ, quæ mēs tam dira. i. saluti tuæ tam aduersa, aut tam furiosa (nam diræ, etiam furie sunt) impulit te cingi, his. i. iuuenilibus, & tibi inutilib. telis aut quo ruis. i. præceptis abis, tempus. f. præsens. i. status rerum præsentium, nō eget tali auxilio, quale. f. tu afferre potes, nec istis. i. inutilibus, & decrepitis cuiusmodi tu es, defensoribus, sed supp. longe præstantiore, & præstantioribus, non, si ipse Hector meus. i. filius, afforet. i. adesset, sup. egeret tali præsidio, quale ipse præstare possit, cum serum sit. Concede tandem. i. post diurnam amentiam tuam, huc. i. ad me, hæc ara tuebitur. i. proteget omnes, sup. nos, aut moriere simul. i. nobiscū, ipsa effata. i. elocuta sic, ore. i. et gestu oris, & non solis indicijs, vt vecordes mulieres quæ in tali casu, eloqui nesciunt, solent, (aut, vacat ore) recepit ad sese, & locauit longæuum. i. longi æui maritum, in sede sacra, in qua. f. summus pontifex sedere solebat. Alludit ad priores Romæ, qui dum vrbs a Gallis caperetur, in insignibus suis pro foribus sedebant. Autem, pro sed, ecce, q. d. præter spem, & commodum, Polytes vnus natorum Priami elapsus de cede Pyrrhi, i. q̄ Pyrrhus faciebat in alios, & in hunc facere parabat, fugit per tela, per hostes longis porticibus. i. per porticus longas, & ipse sauius. i. vulneratus, lustrat. i. oculis circūspicit, atria vacua. i. in quibus iam nullus remanserat ad quē se reciperet. Pyrrhus ardēs insequitur illum vulnere, i. telo quo vulnus facit infesto, i. vim illaturo, & tenet manu iam, iamque. i. in proximo est, vt teneat, & vix quidquam interest, & premit halta, scilicet infesta, vt. i. postquam, sup. Polytes euasit tandē ante oculos, & ora parentum. f. Priami, & Hecubæ concidit, & fudit vitam cum multo sanguine in quo sedes animæ, atque vitæ a nonnullis creditur.

V A R I A L E C T I O.

EMOTI procumbunt cardine postes] Nonius Marcellus, Emoto, agnoscit, [Spes tanta nepotū] Sunt qui dicant in libris aliquot antiquis scriptum esse, Spes illa nepotum [Et mediū in penetralibus hostē] In lib. antiquis legere est, Medijs in penetralibus. Mediceus tñ liber, & alij, Medijs penetralibus, absque in præpositione legunt. [Dēfos fertur moriturus in hostes] In antiquis aliquot exemplaribus, Ad hostes, legitur nō inep. e. [Et diuum amplexē simulacra tenebāt] Mediceus, & antiqui ferē omnes lib. Sedebant, habent [Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus insequitur] In perueri lib. Oblongo legere est, Infesto in vulnere [Et tandem ante oculos euasit, & ora parentum] In quibusdam veteribus lib. est, Ante oculos euasit, & ante parentum. [Vitam cum sanguine fudi] In antiquis plerisque lib. Fundit, habetur.

SERV. **H**ic] .i. tunc. [Media] Autē & manifesta potest referri, vel ad Priamum, vel ad Polytem [Si qua est] vel secundum Epicureos, vel de-

*Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci, iræque pepercit;
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis
Dij, si qua est cælo pietas, quæ talia curet,*

sperat, quia impune ante aras conspici cædem. [Curet] Vliscatur. [Grates] Prout res fuerit, vel in bonis vel in malis dicuntur, sicut præmia [Me

[Me cernere.] De spectaculo queritur, non de morte. [Coram] Modo aduerbium temporis est, quia verbo coheret. ut Coram quem queritis adsum. [Funere] Caduere, ab eo quod praecedit id, quod sequitur. Funus enim est iam ardens cadaver. Quod dum portatur, exequias dicimus, crematum, reliquias: conditum, iam sepultum. [In hoste Priamo] Aut Archaismos est, aut in hoste. i. cum hostem gereret, cum ipse hostis esset. [Sed iura fidemq.] Quia (quod Homerus mutat) dicitur Priamus duce Mercurio ingressus Achillis tentoria excitatum rogasse, quem dormientem posset occidere. Iura vero, quod a rege rogabatur. [Remisit] Comitatus usque ad Troiam est [Imbelle] Inutile ferrum. [Nequidquam] Non sic Pers. Nequidquam fundo suspiret nummus in imo. [Referes ergo haec] Sarcaismus est, iocus cum amaritudine. ut, En agros, & quam bello Troiane petisti Hesperiam. Antismus autem est urbanitas sine iracundia, ut, Atque idem iungat vulpes, & mulgeat hircos [Degen-tem.] Non respondentem moribus patris. [Altaria ad ipsa] Unde sperabat auxilium. [Dextraq; coruscum] Extulit] Coruscum, si ornatum gemmis caput regis acceperis. Sensus talis est, Sublato capite gladium in vaginam recondit quae lateri semper coheret. Si vero coruscum gladium vis intelligere, lateri Priami infixum accipe, & κατὰ τὴν σιμωμένην, postea caput esse sublatum. [Hæc finis] Omnia latina nomina, inanima, simplicia, a verbo non venientia, nis, syllaba terminata, masculina sunt Inanima, propter canis, simplicia, propter bipennis, a verbo non venientia, propter finis. Ergo clunis Iuven bene dixit. Tremulo descendunt clune puellæ. Hora male. Quod pulchræ clunes. [Hic] Talis, ut, Hunc ego te Euryale aspicio? [Sorte] Fatali necessitate. [Troiam incensam] Pro Iliu. [Pergama] Proprie Troianæ arces sunt, unde, κατ' ἐξοχήν arces omnes Pergama dicuntur, ut Poetam dicimus, & intelligimus Virgilium. [Regnatorem Asiæ] Quia imperauerat, & Phrygiæ, & Mygdoniæ, [Iacet ingens littore truncus] Pompeij tangit historiam. Quod autem dicit Littore, illud, ut supra diximus, Respicit, quod in Pacuuij tragœdia continetur. Quod autem Donat. dicit Littus, locum esse ante aras, a litando dictum ratione caret. Nam a litando, li, brevis est, & stare non potest versus. [Sine nomine] Sine agnitione.

ASCENSIVS.

Hic Priamus, &c.] Docet finem, & exitum vitæ Priami, ad ludens subinde ad res Romanas. Unde Don [Hic Priamus] Voluit fortuna, ut mors Polytx esset in conspectu suo, ut inde mors sua oriret. [Dij] s. praesentes, ad quorum se suffragium contulerit, & si est in caelo aliqua pietas quae nefaria commissæ vindiceret. [Qui nati] Non culpatur Pyrrhum quod occiderit, sed quod eadem in conspectu paternum reseruauerit, nam stulte reprehenderet quod iure belli licebat. [At non ille] Conatur priuare cum omni gloria, & nobili genere, quod non sit filius Achillis, quod probat, quod in se non seruauerit iura quae seruauerat Achilles. [Reddidit corpus] Quod iniuste retinisset. Sola. n. aia debet hosti. Corpus autem, quoniam in nullius est potestate dimittitur sepulturae. Reddidit ergo, quoniam contra humanitatis iura id tenebat. [Sic fatus] est desiderium manifestum mortis, quod post contumeliam, etiam armis iuuenem, senex prouocet. [Telum imbelle] Confirmat quod dixit, Inutile ferrum. [Sine ictu] Probat humeris tremantibus æuo. [Pependit] Stulte dicit, non posse pendere quod repellitur. Hæc ille. Ordo est. Priamus hic. i. hoc tpe, quamquam tenetur iam in media morte, i. quantumcunque; certam mortem conspiciat, tamen non abstinuit. s. a coniuijs, nec pepercit voci. s. contumeliosæ, & exprobranti, &

*Persoluant grates dignas, & premia reddant
Debita, qui nati coram me cernere letum
Fecisti; & patrios sedasti funere vultus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoste fuit Priamo, sed iura, fidemq;
Supplicis erubuit, corpusq; ex angue sepulcro
Reddidit Hectorum, meq; in mea regna remisit.
Aen. Sic fatus senior, telumq; imbelle sine ictu
Coniecit: rauco quod protinus ære repulsum,
Et summo clypei nequidquam vmbone pependit.
Cui Pyrrhus: Pyr. Referes ergo hæc, & nuncius ibis
Pelidæ genitori: illi mea tristia facta,
Degenereq; Neoptoleum narrare memento:
Nunc morere. Aen. Hæc dicens, altaria ad ipsa tremē
Traxit, & in multo lapsantem sanguine nati: (tem
Implicuitq; comam leuā, dextra coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ense.
Hæc finis Priami factorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam, & prolapsa videntē
Pergamā, tot quondam populis, terrisq; superbum
Regnatorem Asiæ. iacet ingens littore truncus,
Auulsumq; humeris caput, & sine nomine corpus.*

Priamo, quod Saul in Dauide, quia cum dormientem interficere potuisset, nec tamen quidquam molestiæ intulerit, quia supplex venerat, erubuit iura, quibus potuit hostem quouis modo adoriri, & fidem, quae noluit, quia supplex venerat, erubuit autem propterea, quia indecorum est sic dormuisse Achillem ut improuido adesset improuisus hostis, & reddit corpus Hectorum ex angue. i. mortuum, hic non dicit Priamus quod vendiderit, quia si id diceret, iam probaret patrem non minus turpe quam filium, cuius contrarium altruere vult, & remisit me in mea regna. quæ verba sonarent, quasi per pudorem Pyrrhum a cede coercere vellet, nisi facinus inimicum subsequeretur. Priamus ergo senior fatus, sup. est sic, & coniecit telum imbelle, quia sine ictu. i. impetu forti, quod. s. telum repulsum. i. repercussum, protinus. i. statim ære rauco. i. parum sonantibus armis, aut vmbone æreo parum sonante, eo quod sine viribus impulsus esset, pependit nequidquam. i. frustra infixum est, in summo vmbone. i. curuatura clypei, hoc est mansit quidem hærens in superficie vmbonis, & ita pependit, sed non penetrauit totum clypeum, & ideo repulsum est, non tamen reiectum, qui mansit hærens. Cui Pyrrhus, sup. respondit. Ergo, quia dicis patrem meum non tali aio, sed longe generosiori fuisse, tu referes. i. recitabis hæc. s. facinora mea, & ibis nuncius genitori meo Pelidæ. i. Pelei filio, memento narrare illi mea facta tristia. i. turpia ob quæ ille tristet, & me Neoptoleum. i. nouum militem degenerem. i. ab eius virtute, & generositate degenerantem, morere (imperandi verbum) nunc. s. ut nuncius eas, & ipse dicens hæc, traxit Priamum tremantem. s. æuo ad ipsa altaria, quæ constructa ab ipso erant in honorem deorum, tremantem dico; & lapsantem. i. titubantem, aut iam quæ labitur in multo sanguine nati. s. Polytx, & implicuit comam leuam. i. inuoluit leuam manum suam comam Priami, & extulit. i. extraxit vno ictu in altum, dextra. s. manu, ense coruscum. i. refulgentem, & abdidit lateri. i. in latere Priami, tenus capulo. i. usque; ad capulum, i. manubrium, quo capitur, hæc sup. erat, finis, i. exitus factorum Priami, hic. i. huiusmodi, tam infelix exitus, tulit illum sorte. i. per sortem. i. hunc exitum ille sortitus est, non. n. pro meritis eum habuit: illum, dico, videntem Troiam incensam, & Pergamam. i. arces Troianas, prolapsas, illum, dico regnatorem Asiæ superbum. i. elatum, & glorificatum, quondam populis, & terris, qui, sup. iacet nunc ingens truncus in littore, quia Troia deleta non nisi littus maris visum est (sed ad Pompeium alludit, ut Seruius recitat) & caput auulsum. i. amputatum humeris, & corpus sine nomine, i. ignobile, sicut vulgus ignobile dicitur sine nomine: aut ad sui cognitionem mortales inuitat, ut cognoscant, quia ablato capite etiam regis corpus sit sine nomine, non enim agnoscitur.

PROTINVS ære repulsum est) In antiquis lib. Sepultum VAR. est, legitur. In aliquot. Sepultum absque est. (Hæc dicens) AN. LECT. aliqua ferè omnia exemplaria. Hoc dicens, legunt.

SERV.

S Aeuus horror] Quia est & bonus; ut, Latusque; per artus
Horror ijt. [Vitam exhalantem] Secundum eos qui ani-
mam ventum volunt: ut, atque in ventos vita recessit. [Di-
repta] Diripienda, participium pro participio. [Copia] No-
tandum de exercitu, numero eum dixisse singulari, ut Sallust.
cum copias de exercitu, numero plurali dicamus. Copia ve-
ro, aliarum rerum est. [Cum
mihi se] Ordo est. Cum mihi
se videndam oculis obtulit
non ante tam clara. [In luce]
In nimbo, qui cum numini-
bus semper est. Dextraque pre-
hensum] Ea corporis parte qua
Helenę ictum minabatur, quę
in templo Vestę stabat orna-
ta. Ut enim in primo diximus,
aliquos hinc versus constat ef-
se sublato, nec immerito. Nā
& turpe est viro fortis contra
femina irasci, & contrarium
est Helenam in domo Priami
fuisse, illi rei, quę in 6. dicitur,
quia in domo inuēta est Dei-
phobi, postquam ex summa
arce vocauerat Gręcos. Hinc
autem versus esse sublato,
Veneris verba declarant, di-
centis, Non tibi Tyndaridis
facies inuisa Lacęne. [Roseo]
Pulchro. Perpetuū epitheton
Veneris. [Insuper] Super quod
continuerat. [Indomitas] Ma-
gnas. [Quid furias?] Quia fu-
roris est virū fortem ruere in
mulieris interitū. [Nostri cu-
ra] Et hoc loco, ut solet, vnam
se de Aenea familia facit. No-
stri autem, & vestri genitiui
pluralis est antiquus, & ex grę-
co veniens sicut singularis est
mis & tis. Non est autem pos-
sessiuum, sed ab eo quod est
nos. & hoc est vnde dicimus,
nostri causa facit, hoc est no-
strum. [Superet] Superuiuat.
[Ascaniusque; puer?] Filius, ut,
Tuque puerque tuus. Horat.
Puerosque; Leda & est gręcum,
nam *παιδας*, dicunt. interdum
tñ etiam ad ætatem refertur.
[Hauerit ensis] Aut percusse-
rit, ut Latus haurit apertum.
Aut vorauerit. [Tyndaridis]
Atqui Iouis est, non Tyndarei
filia. Sed sic dicimus Tyndari-
dis de Helena, ut de Hercule
Amphitryonides. nam de Ioue
& Leda nati sunt Pollux &
Helena, de Tyndareo, & Leda
Castor, qui & solus mortalis
fuit. vnde Virg. in 6.
*Si fratrem Pollux alterna morte
redemit.*

Qui immortalitatem suam cum
fratre partitus est. Helenam ve-
ro immortalem fuisse indicat
tempus. Nam constat fratres
eius cum Argonautis fuisse,
Argonautarū filij cum Theba-
nis dimicauerunt. Item illorū
filij contra Troiam bella gesse-
runt. Ergo si immortalis Hele-
na non fuisset, tot sine dubio
seculis durare nō posset. Hanc
autem legimus prius à The-
seo raptam, & in Aegypto com-
mendatam Protheo. [Facies in

*At me tum primum sœuus circumstetit horror.
Obstupui: subiit cari genitoris imago,
Ut regem æquum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: subiit deserta Creusa,
Et direpta domus, & parui casus Iuli.
Respicio, & quæ sit me circum copia, lustro.
Deseruere omnes defessi, & corpora saltu
Ad terram misere, aut ignibus ægra dedere.
Iamque adeo super vnus eram, cum limina Vestę
Seruantem, & tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida aspicio. dant clara incendia lucem
Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti.
Illa sibi infestos euerſa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaum, & deserti coniugis iras
Permetuens Troia, & patrię communis Erinnyſ,
Abdiderat sese, atque aris inuisa sedebat.
Exarsere ignes animo: subit ira, cadentem
Vlcisci patriam, & sceleratas sumere pœnas.
Scilicet hæc Spartam incolumis, patriasque Mycenę
Aspiciet? partoque ibit regina triumpho?
Coniugiumque, domumque patres, natosque; videbit
Iliadum turba, & Phrygijs comitata ministris?
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine littus?
Non ita: namque, & si nullum memorabile nomen
Femineæ in pœna est, nec habet victoria laudem,
Extinxisse nefas tamen, sumpsisse merentis
Laudabor pœnas: animumque; expleſſe iuuabit
Vltricis flammę, & cineres satiasse meorum.
Talia iactabam, & furiata mente ferebar:
Cum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, & pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisque; videri
Celicolis, & quanta solet; dextraque; prehensum
Continuit, roseoque hæc insuper addidit ore.
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius aspicias vbi fessum ætate parentem
Liqueris Anchisem? superet coniux ne Creusa,
Ascaniusque; puer? quos omnes vndique Graia
Circum errant acies, & ni mea cura resistat,
Iam flammę tulerint; inimicus & hauerit ensis.
Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacęne,
Culpatuse Paris: verum inclementia diuum
Hæc euertit opes, sternitque; a culmine Troiam.
Aspice (namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortales hebetat visus tibi, & humida circum
Caligat, nubem eripiam: tunc qua parentis
Iussa time, neu præceptis parere recusa)
Hic, vbi disiectas moles, auulsaque; saxa
Saxa vides, mixtoque; vndantem puluere fumum;
Neptunus muros, magnoque; emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque. a sedibus urbem
Eruit. hic Iuno Scæas sœuissima portas
Prima tenet, sociumque. furens a nauibus agmen*

uisa] Pulchritudo Helenę odiosa. i. Helena, & est gręcum, ut
vis Herculeæ [Lacęne] A prouincia Laconia. Et notandum
derivationem minorem esse à principalitate quod rarum est.
[Culpatuse Paris] Criminosus. [Aspice] de Homero tractū,
qui inducit Mineruam præstantem ista Diomedis. [Nanque
omnem] Ordo est, Omnem tibi nubem eripiam, quæ humi-
da circum caligat, & mortales
hebetat visus tuenti. Dicitur
autem nebula orta de terris ob
esse nostris obtutib. Vnde A-
quilla, quia supra nebulam est,
plus videt. Est enim theologi-
ca ratio, quia ignorantes vsum
Venereum, videre dicuntur &
numina. Vnde nunc merito
post veneris abscissum numi-
na vidisse dicitur Aeneas. [Ob-
ducta] Superducta. [Tuenti]
Modo videnti, alias defenden-
ti. [Ne qua parētis iussa time,]
Ne, particula, imperatiuo iun-
gitur modo, sed interdum præ-
senti tempori interdum futu-
ro, prout aliquid volumus aut
ad præsens, aut ad futurum fie-
ri. Iussa time] veretur. n. ne
imperanti sub fugam non ob-
temperet [Neptunus muros]
Hoc quidem habet fabula,
quod Neptunus cum Apolli-
ne, Troia fabricati sint mu-
ros. Sed constat Laomedon-
tem supradictis dijs certam vo-
uisse pecuniam ad sacra faciē-
da quam imminentib. hosti-
bus tranſtulit ad murorum fa-
bricam. Vnde dii & fecisse mu-
ros, & offensi esse dicuntur.
Simul notandum, quod deos facit
opera sua euertere, ut Portas
Iunonem, quarum dea est. Nā
& portam luminis nascenti-
bus præbet. Arces, Mineruam;
legimus enim, & Pallas quas
condidit arces, Neptunum mu-
ros, ipsi enim fundamenta sunt
consecrata, cuius & mouentur
arbitrio. Vnde *ἐννοσιχθων* dī,
hoc est terram mouens aquæ
concussione, sicut terræ motus
cōtinent opiniones. [Tridenti]
Oia in ns, exeuntia, aut parti-
cipia sunt, aut nomina. Sed si
participia sunt, ablatiuum &
in i, & in e, mittunt pro nostro
arbitrio. Iuuenal. Nec ardenti
decoxit aheni contra, Semper-
que ardente camino. Si vero
nomina fuerint, in e, tantum-
modo exeunt. Si autem eadem
sint, & nomina, & participia,
ut amans, cū nomina fuerint,
omni modo in e, mittunt, cum
participia, licenter vtimur.
Ergo quia tridens nomen est,
tridente debuit dicere. Sed no-
uitatem affectauit, nulla cogen-
te necessitate. Sane in nomi-
bus, quæ & propria esse pos-
sunt, & appellatiua, ut libera-
lis, felix, Iuuenalis ablatiuus a
proprio in e, exit ab appella-
tiuo, in i. [Sœuissima] quæ & fu-
gam vetabat [Socium] sibi de-
uotum [Furens] Irascens [Trito-
nia Pallas] Notandum duo an-
tonomasia sine proprio. Et est
nimia

nimiae iracundiae, cum dicit, Quamquam irata sic Graecis, nequaquam tum Troianis parceret, licet in historia lectum sit vehementius iratam Minervam, quod post victoriam ei sacrificare noluerint, ut Horatius Cum Pallas vultu vertit iram ab Ilio in impia Aiace ratem, [Nimbo effulgens] Nube diuina. Alij, Limbo legunt, & est pars vestis extrema, quae instita dicitur, ut Horatius. Quarum sub stricta talos tegit instita veste [Ipse pater] Qui omnibus vnus esse consuevit, ut, Rex Iuppiter omnibus idem. Et bene honesta Aeneae causa fugienda est. [Viresque scdas] Quia fuerunt, & in Troianis, sed non prospere. [Eripe] Accelera, raptim fac. [Nusquam abero] Bona oeconomia. Nam si tenent Danaei, quia deficit ignis, necessariū est praesidium numinis, ut Horatius. Nec deo inter sit, nisi digno vindice nodus inciderit. [Limine sistam] In limine, ut Syluis te Tyrrhene feras agitare putasti.

ASCENSIVS.

At metum primum saeuus &c.] Hunc locum non interpretatur Seru. nisi in principio, & nusquam Don, qui ab eis qui refecandū hoc opus acceperant, haec pars abscissa, vix potest quare rem ignobilem, & indignā, tam Troianis ceteris, quam Aeneae cōtineat. Troianis quidem, quia turpe erat quod deseruere omnes defessi, & corpora saltu ad terrā miscere, aut ignibus agra dedere, &c. Aeneae verō qui in foeminam se successum dicit, quod in conspectu Didonis ineptum visum, & indecorum pruden-ter ablatum est, quia tamen rursus incertum, ponam, & eius ordinē qui talis est. At. i. se. i. saeuus. i. vehemens, & dirus, horror circumsteterit. i. circumdedit me, non tamen inuasit, quia victus non erat, vnde signanter dicit, circumsteterit, quasi ne horror quidem inuadere auderet eum, circumsteterit tamen tum. i. tunc primum, & obstupui, non quia mihi timerē, sed quia imago cari genitoris. i. patris Anchisae subiit. i. in mentē venit mihi, ut. i. postquam, vel cum primum vidi regem, & quēcum. i. coram, seu qualis cui videlicet Priamum coram Anchisae, exhalantem. i. violenter efflantem, animam. i. spiritum vitalem Creusae. i. coniugis, deserta. i. derelicta domi, subiit. i. in mentē venit. quoniam. i. Hecubam vidit, & domū direptā subiit, & casus parui Iuli subit, qui Aetianacti coram erat: respicio, lustro quare copia sit circum me, an. i. sufficere possent ad resistendū hostibus omnes. i. socij, defessi. i. ad extremum fatigati, & fessi, deseruere me, & misere. i. miserunt corpora saltu ad terram. i. praecipitauerunt se, aut dedere corpora agra. i. saucia, aut tadio vitae affecta ignibus. i. praecipitauerunt se in ignes. Iamque, i. & iam ego supereram. i. restabam iam adeo. i. omnino, vnus. i. solus, cum. i. quoniam ego aspicio, Tyndarida, i. Tyndari filiam saltem putatiuam, videlicet Helenam quae Iouis filia dicitur, ex Lada Tyndari, coniuge seruātem limina Veste. i. templi in quo Vesta colebatur, & latentem, tacitam, aut tacentē, aut occultā, in secreto. i. abstruso, quia tamen si secreta in sede erat, & tacita quae posset, quō ergo aspexerit, addit, incēdia, clara. i. penetrabilia clarificātia, dant, sup. mihi erranti. i. vaganti per diuersa loca, & ferēti oculos passim per cuncta, sup. loca, lucē. i. claritatem, illa. i. Tyndaris hoc est Helena, permetuens. i. multum metuēs Teucros in festos sibi, ob Pergamā. i. menia Troianā, euersa & permetuēs poenas Danum. i. quas Danaei ab ea exigere possent, & iras coniugis deserti. i. derelicti cum Parim seu Paridem sequeretur, & permetuens Eryniis. i. furorēs, & furias Troiae cōis. i. totius, patriae, non suae, sed Troianorū abdidit. i. occultauerat sese atque sedebat inuisa, i. non visa, sed occulta aris. i. iuxta aras Vestae, & est dictio, aris, ablatiuus localis, inuisa autē vix accipi potest inuisibili, quia visa erat ab Aenea sedebat ut non videretur sicut, Diues in accessos vbi solis filia lucos, &c. Ingēs. i. incendia irarum exarsere aīo. i. meo, ira subit. i. incessit mihi vlcisci patriam cadentē, & sumere poenas sceleratas aut cum dedecore, Scilicet. i. scire licet, quod d. dixi. n. mecum. i. haec. i. quod caput, & origo mali est, aspiciet in columis, Spartam, i. regionem, & Micenas patrias, quae in patria eius erāt, & ibit regina. i. quasi regina, triūpho parto. i. acquisito de Troianis, & videbit coniugiū. i. coniugem suam susceptā in pristinū coniugium, quod cum ea Menelaus contraxerat, & videbit domum. i. vnde egressa est, & patres. i. patres, aut pceres, & natos. i. eorū aut si quos habuit suos comitata turba. i. multitudine Iliadū. i. virginū

Ferro accincta vocat.

Iam summas arces Tritonia, respice, Pallas

Insedit, nimbo effulgens, & Gorgone saeva.

Ipse pater Danais animos, viresque secundas

Sufficit, ipse deos in Dardana suscitāt arma.

Eripe nate fugam, sinemque impone labori.

Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam.

Troianarum, & ministris Phrygijs. i. Troianis, postquam, sup. Priamus, occiderit id est succubuerit, & occisus sit, ferro id est ense ferreo, & Troia arserit igni, & litus Dardaniū sudarit. i. irrigatū sit toties, sanguine. i. Phrygio? haec autē omnia cum indignatione querit, vnde addit quasi respondens sibi

Non ita, sup. fiet, namque & si. i. quāquam nullum nomen memorabile. i. memoria dignum, est in poena feminea. i. quae de femina sumam, nec victoria. i. in foemina, habet laudē, & quāquam nefas est extinxisse. i. feminam, tamen ego laudabor sumpsisse, & i. et pena merentis. i. de ea quae bene meruit, hoc, est quod quis non deceat me eam occidere, tamen non decet eam viuere, & iuuabit. i. delectabit expleffe. i. expleuisse animum, flammę vlticis. i. vltionis ex incendio irarum sumptae, & satiasse. i. ad satietatem contemptos fecisse cineres. meorum. i. manes interfectorum Troianorum, qui erant appetentes vindictae. Haec, ut dixit, indecora visa sunt, sed purgantur, quia amēs factus erat, vnde sequitur. [Talia &c.] De hac quoque re, cum manifestaria sit, Donat. (nisi commentarij eius mutilati sint) per pauca dicit, ea autē haec sunt: Neptunus cum deos inimicos Troianis enumerasset, ponit Iouem. Ipse pater, quasi qui contra alios cum maioris potestatis, defendere debuit, ergo hoc destituit auxilio cum simus, credendum est nobis [Eripe nate fugam] Quia sciebat non facile posse suaderi fugam Aeneae, ideo dixerat: Tu ne qua parentis Iussa time, neu praecceptis parere recusa. Quapropter cedendum erat cum qui potest omnia, & fauere debebat, contrarius esset. [Nusquam abero] Nam sine suo auxilio cum esset flammis, telisque hostilibus circumdatus, quō fugere potuisset. Ordo autē, & explanatio textus est. Ego iactabam. i. inaniter mecum dicebam, talia. i. friuola, & indecora verba, & pro. i. quia, ferebar. i. concitabar, aut protrahebat, me te furia, i. temporaneo furore capta, sup. tum, cum. i. quoniam, alma parens. i. Venus, obtulit se mihi videndam oculis, quod sup. non obtulerat se videndam oculis, existens tā clara ante. i. prius, aut sic cum mater non ante. i. non prius tam clara. i. clarior, quā vnquam prius fuerat, obtulit se videndam mihi oculis. i. corporalibus cum animo, aut visu, eam saepe viderit, & refulsit in pura luce per noctem, confessa, sup. se deā, & existens, sup. talis, & tanta, qualis, & quanta solet videri celicolis. i. ab ipsis celestibus celum habitantibus, & continuit me prehensum dextra, id est per dextram meā qua parabam irruere in Helenā, & addidit insuper, hec. i. verba, ore roseo. i. fragrantī, & pulchro in morem rosae, nate, i. d. fili, quis tantus furor excitat iras indomitas, i. nullo freno cohibitas, ut etiā in mulierē sauias, qui in viros pius esse soles? quid furis. i. furore raperis, & insanis: aut quoniam. i. in quā parte cura nostri. i. quae de me, & meis habere debes, recessit tibi. i. a te? ita ut quā Paridi pro meritis eius tradidi, interficere tentes, & quia sciuit Venus Aeneam, non ratione citius auelli posse, quā pietatē in patrem coniugem, & liberos, addidit: Nō aspicias. i. debeas ne aspice re prius. i. potius, vbi. i. in quo loco, & quo statu liqueris. i. de reliqueris Anchisen parentē fessum & atē? quod d. id quidem debeas, ne. i. an, sup. an putas quod, Creusae. i. coniugis tuae, superet. i. voti compos fiat, ut superet ingruentes forte hostes? quae, p & Ascanius. i. filius tuus puer. i. adhuc, circum quos omnes acies Graiae. i. Graecicae, errāt. i. diuagantur querentes praedā in abstrusis locis, post expugnatam regiā, vel quos omnes. i. Anchisen Creusam, & Ascanium Graiae acies circueurrant, & nō. i. nisi. mea cura resistat flammę, tulerint, i. abstulerint, & assumpserint iā, sup. eos omnes, & enis inimicus. i. ab inimicis. i. illatus, hauserit, i. occiderit eos, facies, i. pulchritudo facie Tyndaridis. i. Helenae Lacanae, i. Laconicae, aut Spartanae, inuisa. i. odiosa tibi, eo quod ob eā Troiā euersā putas, & Paris culpatus, i. quod dicit in culpa esse, verū inclemētia, i. sauitia diuum. i. deorum, euertit has opes. i. diuitias, & facultates nostras, loquitur. n. quasi vna ex Troianis, sicuti in primo, Nos tua progenies celi quib. annuis arcē, &c. (Est autē euertit praesentis temporis, sicut prosternit) & prosternit Troiā a culmine. i. imperij. Aspi ce, quasi dicat, videre potes an vera dicam, non tamen vidit numina, nisi amota Venere, per quod significatur mentem rei Veneris, obnoxiam diuinis cōteplandis inutilem esse. Aspice ergo, nāque ego eripiā tibi omnem nubem. i. obfuscationem, & perturbationē mētis, quae obducta, i. in obstaculum superdu-cta,

SERV.

S Aeuus horror] Quia est & bonus; ut, Lætusq; per artus
Horror ijt. [Vitam exhalantem] Secundum eos qui ani-
mam ventum volunt: ut, atque in ventos vita recessit. [Di-
repta] Diripienda, participium pro participio. [Copia] No-
tandum de exercitu, numero eum dixisse singulari, ut Sallust.
cum copias de exercitu, numero plurali dicamus. Copia ve-

uifa] Pulchritudo Helenæ odiosa. i. Helena, & est græcum, ut
vis Herculeæ [Lacæna] A prouincia Laconia. Et notandum
derivationem minorem esse à principalitate quod rarum est.
[Culpatuſue Paris] Criminosus. [Aspice] de Homero tractū,
qui inducit Mineruam præstantem ista Diomedis. [Nanque
mnem] Ordo est, Omnem tibi nubem eripiam, quæ humi-

ro, aliarum rerum est. [Cum
mihi se] Ordo est. Cum mihi
se videndam oculis obtulit
non ante tam clara. [In luce]
In nimbo, qui cum numini-
bus semper est. Dextraque pre-
hensum] Ea corporis parte qua
Helenæ ictum minabatur, quæ
in templo Veste stabat orna-
ta. Ut enim in primo diximus,
aliquos hinc versus constat ef-
se sublatoſ, nec immerito. Nā
& turpe est viro forti contra
feminam irasci, & contrarium
est Helenam in domo Priami
fuisse, illi rei, quæ in 6. dicitur,
quia in domo inuēta est Dei-
phobi, postquam ex summa
arce vocauerat Græcos. Hinc
autem versus esse sublatoſ,
Veneris verba declarant, di-
centis, Non tibi Tyndaridis
facies inuisa Lacæne. [Roseo]
Pulchro. Perpetuū epitheton
Veneris. [Insuper] Super quod
continuerat. [Indomitas] Ma-
gnas. [Quid furias?] Quia fu-
roris est virū fortem ruere in
mulieris interitū. [Nostri cu-
ra] Et hoc loco, ut solet, vnam
se de Ænea familia facit. No-
stri autem, & vestri genitiui
pluralis est antiquus, & ex græ-
co veniens sicut singularis est
mis & tis. Non est autem pos-
sessiuum, sed ab eo quod est
nos. & hoc est vnde dicimus,
nostri causa facit, hoc est no-
strum. [Superet] Superuiuat.
[Ascaniusq; puer?] Filius, ut,
Tuque puerque tuus. Horat.
Puerosq; Leda & est græcum,
nam *παιδάς*, dicunt. interdum
tñ etiam ad ætatem refertur.
[Hauſerit ensis] Aut percusse-
rit, ut Latus haurit apertum.
Aut vorauerit. [Tyndaridis]
Atqui Iouis est, non Tyndarei
filia. Sed sic dicimus Tyndari-
dis de Helena, ut de Hercule
Amphitryonides. nam de Ioue
& Leda nati sunt Pollux &
Helena, de Tyndareo, & Leda
Castor, qui & solus mortalis
fuit. vnde Virg. in 6.

*Si fratrem Pollux alterna morte
redemit.*

Qui immortalitatem suam cum
fratre paritū est. Helenam ve-
ro immortalem fuisse indicat
tempus. Nam constat fratres
eius cum Argonautis fuisse,
Argonautarū filij cum Theba-
nis dimicauerunt. Item illorū
filij contra Troiam bella gesse-
runt. Ergo si immortalis Hele-
na non fuisset, tot sine dubio
seculis durare nō posset. Hanc
autem legimus prius à The-
seo raptam, & in Ægypto com-
mendatam Protheo. [Facies in

At me tum primum seuius circumſtetit horror.

Obſtupui: subijt cari genitoris imago,

Vt regem æquum crudeli vulnere vidi

Vitam exhalantem: subijt deserta Creuſa,

Et direpta domus, & parui casus Iuli.

Reſpicio, & quæſit me circum copia, luſtro.

Deſeruere omnes deſeſſi, & corpora ſaltu

Ad terram miſere, aut ignibus ægra dedere.

Iamque adeo ſuper vnus eram, cum limina Veſtæ

Seruantem, & tacitam ſecreta in ſede latentem

Tyndarida aſpicio. dant clara incendia lucem

Erranti, paſſimque oculos per cuncta ferenti.

Ille ſibi inſeſtos euerſa ob Pergama Teucroſ,

Et pœnas Danaum, & deſerti coniugis iras

Permetuens Troiæ, & patriæ communis Erinnyſ,

Abdiderat ſeſe, atque aris inuiſa ſedebat.

Exarſere ignes animo: ſubijt ira, cadentem

Vlciſci patriam, & ſceloratas ſumere pœnas.

Scilicet hæc Spartam incolumis, patriasque Mycenæſ

Aſpiciet? partoque ibit regina triumpho?

Coniugiumque, domumque patres, natoſq; videbit

Iliadum turba, & Phrygijs comitata miniſtris?

Occiderit ferro Priamū? Troia arſerit igni?

Dardanium toties ſudarit ſanguine littuſ?

Non ita: namq; & ſi nullum memorabile nomen

Femineæ in pœna eſt, ne habet victoria laudem,

Extinxiſſe nefas tamen, ſumpſiſſe merentis

Laudabor pœnaſ: animumq; expleſſe iuuabit

Vltricis flammæ, & cinereſ ſatiſſe meorum.

Talia iactabam, & furiata mente ferebar:

Cum mihi ſe, non ante oculis tam clara, videndam

Obtulit, & pura per noctem in luce refulſit

Alma parens, conſeſſa deam, qualisq; videri

Celicoliſ, & quanta ſolet; dextraq; prehenuſum

Continuit, roſeoque hæc inſuper addidit ore.

Nate, quiſ indomitas tantuſ dolor excitat iras?

Quid furis? aut quonam noſtri tibi cura reſceſſit?

Non priuſ aſpicias vbi feſſum ætate parentem

Liqueris Anchifeſ? ſuperet coniux ne Creuſa,

Ascaniuſq; puer? quos omneſ vndique Graiæ

Circum errant acieſ, & ni mea cura reſiſtat,

Iam flammæ tulerint; inimicuſ & hauſerit enſiſ.

Non tibi Tyndaridiſ facieſ inuiſa Lacæna,

Culpatuſve Pariſ: verum inclementia diuū

Haſ euertit opes, ſternitq; a culmine Troiam.

Aſpice (namque omneſ, quæ nunc obduſta tuenti

Mortaleſ hebetat viſuſ tibi, & humida circum

Caligat, nubem eripiam: tu ne qua parentiſ

Iuſſa time, neu præceptiſ parere reſuſa)

Hic, vbi diſſeſctæ moleſ, auulſæque ſaxiſ

Saxa vides, mixtoq; vndantem puluere ſumum;

Neptunuſ muroſ, magnoq; emota tridenti

Fundamenta quatit, totamq. a ſedibuſ urbem

Eruit. hic Iuno Scæaſ ſæuiſſima portæ

Prima tenet, ſociumq. fureſ a nauibuſ agmen

da circum caligat, & mortales
hebetat viſuſ tuenti. Dicitur
autem nebula orta de terris ob-
eſſe noſtriſ obtutib. Vnde A-
quila, quia ſupra nebulam eſt,
plus videt. Eſt enim theologi-
ca ratio, quia ignoranteſ vſum
Venereum, videre dicuntur &
numina. Vnde nunc merito
poſt veneriſ abſceſſum numi-
na vidiffe dicitur Æneas. [Ob-
duſta] Superduſta. [Tuenti]
Modo videntiſ, aliaſ defendentiſ.
[Ne qua parētis iuſſa time,]
Ne, particula, imperatiuo iun-
gitur modo, ſed interdum præ-
ſenti tempori interdum futu-
ro, prout aliquid volumuſ aut
ad præſentem, aut ad futurum fie-
ri. Iuſſa time] veretur. n. ne
imperanti ſub fugam non ob-
temperet [Neptunuſ muroſ]
Hoc quidem habet fabula,
quod Neptunuſ cum Apollini-
ne, Troiæ fabricati ſint mu-
roſ. Sed conſtat Laomedon-
tem ſupradictiſ diſiſ certam vo-
uiſſe pecuniam ad ſacra faciē-
da quam imminentiſ. hoſti-
buſ tranſtulit ad muroſum fa-
bricam. Vnde diſ & feciſſe mu-
roſ, & offendiſſe dicuntur.
Simul notandum, qd deoſ facit
opera ſua euertere, ut Portæ
Iunonem, quarum dea eſt. Nā
& portam luminis naſcenti-
buſ præbet. Arces, Mineruam;
legimuſ enim, & Pallæſ quæſ
condidit arcēſ, Neptunuſ mu-
roſ, ipſi enim fundamenta ſunt
conſecrata, cuiuſ & mouentur
arbitrio. Vnde *ἐννοσιχθον* dñ,
hoc eſt terram mouenſ aquæ
concuſſione, ſicut terræ motuſ
cōtinent opinioneſ. [Tridentiſ]
Oia in nſ, exeuntia, aut parti-
cipia ſunt, aut nomina. Sed ſi
participia ſunt, ablatiuum &
in i, & in e, mittunt pro noſtro
arbitrio. Iuuenal. Nec ardenti
decoxit aheno contra, ſemper-
que ardente camino. Si vero
nomina fuerint, in e, tantum-
modo exeunt. Si autem eadem
ſint, & nomina, & participia,
ut amans, cū nomina fuerint,
omni modo in e, mittunt, cum
participia, licenter vtimur.
Ergo quia tridentis nomen eſt,
tridente debuit dicere. Sed no-
uitatem affectauit, nulla cogen-
te neceſſitate. Sane in nomi-
niſ, quæ & propria eſſe poſ-
ſunt, & appellatiua, ut libera-
liſ, felix, Iuuenaliſ ablatiuuſ a
proprio in e, exit ab appella-
tiuo, in i. [Squiſſima] quæ & fu-
gam vetabat [Socium] ſibi de-
uotum [Fureſ] Iracendeſ [Trito-
nia Pallæſ] Notandum duo an-
tonomaſia ſine proprio. Et eſt
nimia

nimiae iracundiae, cum dicis, Quamquam irata sic Graecis, nequaquam tum Troianis parceret, licet in historia lectum sit vehementius iratam Mineruam, quod post victoriam ei sacrificare noluerint, ut Horatius Cum Pallas vsto vertit iram ab Illo in impia Aiacis rarem, [Nimbo effulgens] Nube diuina. Alij, Limbo legunt, & est pars vestis extrema, quae instita dicitur, ut Horatius. Quarum sub stricta talos regit instita veste [Ipse pater] Qui omnibus vnus esse consuevit, ut Rex Iuppiter omnibus idem. Et bene honesta Aeneae causa fugienda est. [Viresque scdas] Quia fuerunt, & in Troianis, sed non prospere. [Eripe] Accelera, raptim fac. [Nusquam abero] Bona oeconomia. Nam si tenent Danaei, qua deficit ignis, necessariū est praesidium numinis, ut Horatius. Nec deus inter sit, nisi dignus vindice nodus inciderit. [Limine sistam] In limine, ut Syluis te Tyrrhene feras agitare putasti.

ASCENSIVS.

At metum primum saeuus &c.] Hunc locum non interpretatur Seruius nisi in principio, & nusquam Donatus, qui ab eis qui refecundum hoc opus acceperant, haec pars abscissa, utpote quae rem ignobilem, & indignam, tam Troianis ceteris, quam Aeneae continet. Troianis quidem, quia turpe erat quod deseruere omnes defessi, & corpora saltu ad terram miscere, aut ignibus agra dedere, &c. Aeneae vero qui in foeminam se successum dicit, quod in conspectu Didonis ineptum visum, & indecorum pruden-ter ablatum est, quia tamen rursus incertum, ponam, & eius ordinem qui talis est. Atque si saeuus, i. vehemens, & dirus, horror circumsteterit, i. circūdedit me, non tamen inuasit, quia victus non erat, unde signanter dicit, circumsteterit, quasi ne horror quidem inuadere auderet eum, circumsteterit tamen tum, i. tunc primum, & obstupui, non quia mihi timere, sed quia imago cari genitoris, i. patris Anchisae subiit, i. in mentem venit mihi, ut, i. postquam, vel cum primum vidi regem, & equum, i. coruum, seu qualis cui videlicet Priamum coruum Anchisae, exhalantem, i. violenter efflantem, animam, i. spiritum vitalem Creusa, s. coniux, deserta, i. derelicta domi, subiit, i. in mentem venit. quoniam, s. Hecubam vidit, & domum direpta subiit, & casus parui Iuli subiit, qui Astryanae coeui erat: respicio, lustro quae copia sit circum me, an, i. sufficere possent ad resistendum hostibus omnes, s. socij, defessi, i. ad extremum fatigati, & fessi, deseruere me, & misere, i. miserunt corpora saltu ad terram, i. praecipitauerunt se, aut dedere corpora agra, i. faucia, aut radio vitae affecta ignibus, i. praecipitauerunt se in ignes. Iamque, s. & iam ego supereram, i. restabam iam adeo, i. omnino, vnus, i. solus, cum, i. quoniam ego aspicio, Tyndarida, i. Tyndari filiam saltem putatiuam, videlicet Helenam quae Iouis filia dicitur, ex Lada Tyndari, coniuge seruātem limina Vestae, i. templi in quo Vesta colebatur, & latentem, tacitam, aut tacentem, aut occultam, in secreto, i. abstruso, quia tamen si secreta in sede erat, & tacita quae possit, quo ergo aspexerit, addit, incēdia, clara, i. penetrabilia clarificata, dant, sup. mihi erranti, i. vaganti per diuersa loca, & ferenti oculos passim per cuncta, sup. loca, lucē, i. claritatem, illa, s. Tyndaris hoc est Helena, permetuens, i. multum metuēs Teucros in festos sibi, ob Pergamam, i. mētia Troiana, euersa & permetuens poenas Danum, i. quas Danaei ab ea exigere possent, & iras coniugis deserti, i. derelicti cum Parim seu Paridem sequeretur, & permetuens Erynnis, i. furores, & furias Troiae cois, i. totius, patriae, non suae, sed Troianorum abdiderat, i. occultauerat sese atque sedebat inuisa, i. non visa, sed occulta aris, i. iuxta aras Vestae, & est dictio, aris, ablatiuus localis, inuisa autem ut accipi per inuisibili, quia visa erat ab Aenea sedebat ut non videretur sicut, Diues in accessos ubi solis filia lucos, &c. Ingēs, i. incendia irarum exarere aīo, i. meo, ira subit, i. incessit mihi vlcisci patriam cadentē, &, sumere poenas sceleratas aut cum dedecore, Scilicet, i. scire licet, quod dixi, n. mecum, s. haec, i. quod caput, & origo mali est, aspiciet incolumis, Spartam, s. regionem, & Micenas patrias, quae in patria eius erant, & ibit regina, i. quasi regina, triumpho parto, i. lacquisito de Troianis, & videbit coniugium, i. coniugem suum susceptam in pristinum coniugium, quod cum ea Menelaus contraxerat, & videbit domum, s. unde egressa est, & patres, i. patres, aut pueros, & natos, s. eorum aut si quos habuit suos comitata turba, i. multitudine Iliadum, i. virginum

Ferro accincta vocat.

Iam summas arces Tritonia, respice, Pallas

Insedit, nimbo effulgens, & Gorgone saeva.

Ipse pater Danais animos, viresque secundas

Sufficit, ipse deos in Dardana suscitāt arma.

Eripe nate fugam, sinemque impone labori.

Nusquam abero, & tutum patrio te limine sistam.

Troianarum, & ministris Phrygijs, i. Troianis, postquam, sup. Priamus, occiderit id est succubuerit, & occisus sit, ferro id est ense ferreo, & Troia arserit igni, & litus Dardaniū sudarit, i. irrigatū sit toties, sanguine, s. Phrygio? haec autem omnia cum indignatione querit, unde addit quasi respondens sibi

Non ita, sup. fiet, namque; & si, i. quāquam nullum nomen memorabile, i. memoria dignum, est in poena feminea, i. quae de femina sumam, nec uictoria, s. in foemina, habet laudem, & quāquam nefas est extinxisse, s. feminam, tamen ego laudabor sumpsisse, & i. et poena merentis, i. de ea quae bene meruit, hoc est quod quis non deceat me eam occidere, tamen non decet eam viuere, & iunabit, i. delectabit expleffe, i. expleuisse animum, flammam vlticis, i. vltionis ex incendio irarum sumptae, & satiasse, i. ad satietatem contemptos fecisse cineres, meorum, i. manes interfectorum Troianorum, qui erant appetentes vindictae. Haec, ut dixit, indecora visa sunt, sed purgantur, quia amēs factus erat, unde sequitur. [Talia &c.] De hac quoque re, cum manifestaria sit, Donat. (nisi commentarij eius mutilati sint) per pauca dicit, ea autem haec sunt: Neptunus cum deos inimicos Troianis enumerasset, ponit Iouem. Ipse pater, quasi qui contra alios cum maioris potestatis, defendere debuit, ergo hoc destituti auxilio cum simus, credendum est nobis [Eripe nate fugam] Quia sciebat non facile posse suaderi fugam Aeneae, iccirco dixerat: Tu ne qua parentis Iussa time, neu praecipis parere recusa. Quapropter cedendum erat cum qui potest omnia, & fanere debebat, contrarius esset. [Nusquam abero] Nam sine suo auxilio cum esset flammis, telisque hostilibus circumdatus, quomodo fugere potuisset. Ordo autem, & explanatio textus est. Ego iactabam, i. inaniter mecum dicebam, talia, i. friuola, & indecora verba, & pro, i. quia, ferebar, i. concitabar, aut protrahebat, me te furiosa, i. temporaneo furore capta, sup. tum, cum, i. quoniam, alma parens, s. Venus, obtulit se mihi videndam oculis, quae sup. non obtulerat se videndam oculis, existens tam clara ante, i. prius, aut sic cum mater non ante, i. non prius tam clara, i. clarior, quae vnquam prius fuerat, obtulit se videndam mihi oculis, s. corporalibus cum animo, aut visu, eam saepe viderit, & refulsit in pura luce per noctem, confessa, sup. se dea, & existens, sup. talis, & tanta, qualis, & quanta solet videri celicolis, i. ab ipsis celestibus celum habitantibus, & continuit me prehensum dextra, id est per dextram meam qua parabam irruere in Helenam, & addidit insuper, haec, s. verba, ore roseo, i. fragranti, & pulchro in morem rosae, nate, i. de fili, quis tantus furor excitat iras indomitas, i. nullo freno cohibitas, ut etiam in mulierem sauias, qui in viros pius esse soles, quid furis, i. furore raperis, & insanis: aut quoniam, i. in quae parte cura nostri, i. quae de me, & meis habere debes, recessit tibi, i. a te ita ut quam Paridi pro meritis eius tradidi, interficere tentes, & quia sciuit Venus Aeneam, non ratione citius auelli posse, quam pietate in patrem coniugem, & liberos, addidit: Non aspicias, i. debeas ne aspice re prius, i. potius, ubi, i. in quo loco, & quo statu liqueris, i. de reliqueris Anchisen parentem fessum & aetate? quod id quidem debeas, ne, i. an, sup. an putas quoddam, Creusa, s. coniux tua, superet, i. voti compos fiat, ut superet ingruentes forte hostes, quae, p. & Ascanius, s. filius tuus puer, i. adhuc, circum quos omnes acies Graiae, i. Graeciae, errant, i. diuagantur querentes praedam in abstrusis locis, post expugnatam regiam, vel quos omnes, s. Anchisen Creusam, & Ascanium Graiae acies circuebant, & n. i. nisi, mea cura resistat flammis, tulerint, i. abstulerint, & assumpserint iam, sup. eos omnes, & enis inimicus, i. ab inimicis, i. illa tus, hauserit, i. occiderit eos, facies, i. pulchritudo facie Tyndaridis, i. Helenae Lacanae, i. Laconicae, aut Spartanae, inuisa, i. odiosa tibi, eo quod ob eam Troiam euersam putas, & Paris culpatus, i. quod dicitur in culpa esse, verum inclementia, i. sauitia diuum, i. deorum, evertit has opes, i. diuitias, & facultates nostras, loquitur, n. quasi vna ex Troianis, sicuti in primo, Nos tua progenies celi quibus annuis arcē, &c. (Est autem evertit praesentis temporis, sicut prosternt) & prosternt Troiam a culmine, s. imperij. Aspice, quasi dicat, videre potes an vera dicam, non tamen vidit numina, nisi amota Venere, per quod significatur mentem rei Veneream, obnoxiam diuinis contemplantis inutilem esse. Aspice ergo, namque ego eripiam tibi omnem nubem, i. obfuscationem, & perturbationem mentis, quae obducta, i. in obstaculum superducta,

Et, tibi tuenti. i. intrueri volenti, hebetat. i. obtundit mortales visus, & caligat circum. i. per circuitum, existens humida, aut circum humida. i. virtutem visuam quæ in humido radicali est, aspice ergo. i. postquam abiero, vnde addit tu, ne qua. i. nō aliqua, non tunc aliqua iussa parentis, hoc est mea, dicit. Venus q̄ parēs sum, neu i. neue, recusa. i. renue, parere idest obedire præceptis parentis, præcepta autem sunt. Eripe nate fugam, finemque impone labori, quæ quia inhonesta videntur ponit primum necessitatem fugiendi, dicens. Vbi. i. postquam tu vides hic. i. in hac ciuitate moles disiectas, & saxa auulsa saxi, ita vt ne lapis quidem super lapidem remansurus sit, & vides fumum vndantem. i. abunde exurgentem, puluere mixto. i. admixto ei, & vbi vides: q̄ sup. Neptunus quatit. i. concutit euertendo muros s. Troianos, & fundamenta, s. murorum, & reliquorum ædificiorū, emota i. a loco suo mota, magno tridenti, s. sceptro suo tres dentes habenti, videlicet fulcra, & eruit totam urbem à sedibus. i. compagibus, & iuncturis, aut sitibus, & positionibus suis, & vbi vides, q̄ Iuno s. uisima. i. in Troiā immitissima, & ferocissima, tenet hic. i. in hac parte, prima. i. tanq̄ princeps, & auctor expugnationis (sicut in primo dictū est. Veterisq; memor Saturnia belli prima qd̄ ad Troiā pro caris gesserat Argis) Portas Scæas. i. ad Scæum promontorium vergentes, & ipsa furens vocat agmen sociū. i. associabile, aut, vt priori associetur) & per hoc significat adhuc multo plures superuenturos Græcos, ne quæ resistendi spes Aeneæ esset) vocat, dico, existens accincta ferro. i. armis ferreis (Sunt. n. Iunoni arma, de quibus in primo. Hic illius arma, hic currus fuit, construenda aut sunt diuisim epitheta, ne vitiose vni ab vna parte dentur, per hoc vero, q̄ ferro accincta vī, se inimicam declarat) Respice Pallas Tritonia, à Tritonelacu Africæ sic dicta, insedit. i. occupauit, iam arces summas. i. in quibus res summæ erant, & summa spes resistendi, q̄ illis occupatis nulla restabat, insedit (dicit) fulgens nimbo

idest nube diuina circumradiante, aut limbo. i. clamyde militari, & Gorgone s. æua. i. capite Gorgonis. s. Medusæ, qd̄ in Ægyde. i. scuto suo habet. Ipse pater. s. Iuppiter, qui p̄ excellentiā, pater omnium dī, & qui peculiariter mihi pater, & tibi auus est, sufficit. abunde ministrat, & subinfert Danaïs. i. Græcis animos, & vires secundas. i. faustas, & efficaces sequente effectu conatum, & ipse suscitāt deos. s. reliquos, in. i. cōtra, arma Dardana. i. vires, aut resistentiam Troianam, aut contra insignia Troiana, vbi ergo hæc omnia vides, o nate, eripe. i. raptim, aut te eripiendo fac celeriter fugam, & impone labori. i. conatui tuo inuiti, finem & ne fugiendo, quam resistendo, plus periculi obire vereatur, addit Venus, Nusq̄ abero, (vnde in 1. Matre dea monstrante viam, vbi Seru. respicio) & sistam. i. statuā stare faciam te tutum, sup. in limine patrio. i. domus paternæ. SVBIIIT deserta Creusa, Et direpta domus] In Mediceo, & in antiquis aliquot alijs exemplaribus legere est, Subijt; & deserta. neque dicendum vltimam in subit, ex synæresi longam esse. Est vero venustas aliqua in ea repetitione copulæ, Et deserta Creusa, Et direpta domus, Quamquam neque illud inueniunt, quod absque, &, Subijt trisyllabum in plerisque habetur exemplaribus. [Iamque adeo super vnus eram] Duo illa & viginti carmina, quæ detracta esse constant, in nullo ex ijs veteribus lib. quos versauimus, habentur, placuit tamen nonnullis impressoribus ea publicare. [Quis indomitas tantus furor exitat iras?] In libris aliquot antiq. cum Mediceo legere est, Tantus dolor, non autem furor. [Superet coniux ne Creusa] Est quidem hic, Superet. In Longobardico tamē lib. Superest, legitur. [Inimicusque hauserit ensis] In antiquis plerisque libris legere est, Inimicus & hauserit ensis. [Verum in clementia diuum Has euerit opes] Antiqua pleraque exempla habent. Sed enim inclementia. Aliquot vero alia, & ea quidem castigatoria legunt venustissima repetitione, Diuum, In clementia diuum, Has euerit opes.

SERV.

Apparent diræ facies,] Secundum Matthesim, post abscessum Veneris diradicuntur apparuisse numina, cuius præsentis radij interuenientes Aneroticos temperat. [Tum vero] Quia ante, & ab Hectore audierat, & p se videbat euerti Troiā, sed non omnem. [Ferro, & bipennibus] Tautologia est. [Erudere] Pro deiocere, & est Acyrologia [Minatur] Aut eminet; vt, Minæq; murorum. Aut mouetur. [Tremefacta comam] Solita figura [Ruinam] Aliarum arborum. [Ac, ducente deo] Secundum eos qui dicunt vtriusque sexus participationem habere numina. Nam Caluus Pollentemque deum Venerem. Item Virg. Nec dextræ erranti deus abfuit, cum aut Iuno fuerit, aut Aleto. Est etiā in Cypro simulacrum barbatae Veneris. [Antiquasque domos] Caras ambiciose dicit. [Primum] præcipuum (Vos o) Obliqua oratio est. Nam aperte quidē hoc agit, vt relinquatur, latenter vero aliud, per quod nimia Aeneæ ostenditur pietas: qui nec iustis causis mouetur, vt patrem relinquat) Integer qui Sanguis) plenam ætatem significat ex sanguine, qui non est integer nisi in iuuenibus. Nā dicunt physici minui sanguinem per ætatem. Vnde & in senibus tremor est. [Suo robore] Sine alterius auxilio quo eget Anchises. [Cælicolæ] Ad quos nostra pertinet vita, vt,

*Haud credo inuisus cælestibus auras
Vitales carpis.*

Aen. Dixerat, & spissis noctis se condit in vmbis.

*Apparent diræ facies, inimicæque Troiæ
Numina magna deum.*

Tum vero omne mihi visum considerare in ignes

Ilium, & ex imo verti Neptunia Troia:

Ac veluti summis antiquam in montibus ornum

Cum ferro accisam, crebrisque bipennibus instant

Erudere agricolæ certatim: illa vsque minatur,

Et tremefacta comam concusso vertice nutat,

Vulneribus donec paulatim euicta supremum

Congemuit, traxitque iugis auulsa ruinam.

Descendo, ac, ducente deo, flammā inter, & hostes

Expeditior: dant tela locum, flammeque recedunt.

Ast vbi iam patriæ peruentum ad limina sedis,

Antiquasque domos; genitor quem tollere in altos

Optabam primum montes, primumque petebam,

Abnegat excisa vitam producere Troia,

Exiliumque pati. Anch. Vos o quibus integer ani

Sanguis, ait, solideque suo stant robore vires,

Vos agitate fugam.

Me si cælicolæ voluissent ducere vitam,

Has mihi seruassent sedes, satis vna, superque

Vidimus excidia, & capte superauimus vrbi.

Sic o sic positum affati discedite corpus.

Ipse manu mortem inueniam: miserebitur hostis

Exuiasque petet: facilis iactura sepulcri est.

Iam pridem inuisus diuis, & inutilis annos

Demoror, ex quo me diuum pater, atque hoīum rex

Fulminis afflauit ventis, & contigit igni.

*Nos iuuenem ex animam, &
nil iam cælestibus vllis
Debentem, Et,
Igneus ollis est vigor, & cale-*

stis origo.
Anima. n. celi pars est. vmbra inferorum. Adeo ergo non posuit generale deorum nomen, & addidit cælestibus, ne crederentur inferni dij, qui datores vitæ non sunt. [Satis superq;] Ad augmentum. Superque addit. Est autem Tmesis. Sanè sciendum est esse aliqua quæ augmentum non recipiūt, ne minus significet, vt satis perfectus. Nam queritur vtrum perfectior possit facere, ne incipiat Perfectus minus significare. [Vna excidia] Sub Laomedonte. Sed emphaticos dixit excidia. [Sic o sic positum affati discedite corpus] Sensus talis est. Præstate mihi vos funebre solatium. i. affamini me, vt dici mortuis solet. Vale, vale, vale. Mortem autem ego manu hostis inueniam. Nam hic ordo est, ego inueniam mortem manu hostis, ille miserebitur, & petet exuias. Miserebitur vero dixit affectus eius qui cupiebat interimi, vt eum hostis quasi miseratus occideret, Sic in nono mater Euryali.

*Aut tu summe pater diuum
miserere, tuoque*

Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo.

Quando aliter nequeo crudelem abrumperé vitam
Exuiasq; patet] Quasi obiecto, Sed spoliatū linq̄t cadauer, & rñsio. [Facilis iactura sepulcri] Aut fm Epicureos, qui dñt nil su pesse post mortē. Aut hoc dicit. Facilis sepulture iactura ē, quam

Et,

quam potest ruina prestare. [annos demoror] quasi festinantes diu viuendo detineo. [Fulminis afflauit ventis, & cōtigit ignis] tria sunt fulminum genera: est quod afflat, quod incendit, quod findit. De hoc autem siluit. Fulminatus est autē Anchises, quia se cum Venere concubuisse iactabat.

Asc.

Dixerat, & spissis noctis, &c.] Post abscissum Veneris vidit Æneas numina magna deum, in qua re Ser. prius moralem annorauit sententiam, quia videlicet ignorantes, vsum venerum dicuntur videre numina, nunc naturalem, quia secundum Mathesim inquit. Radit veneris temperant anæriticos. i. exitiosos. Visis ergo numinib. iratis descendit ad domū paternam. vnde Don. dicit sic. [Flammam inter, & hostes expeditior] debuit hoc p̄stare Venus, & q̄a m̄r, & q̄a dixerat. nusq̄ abero. [me si cēlicolæ] aperta coniectura, me inuisum sup̄is. [Satis vna] Scelus est patriam vidisse, & dolor immensus q̄ adhuc post eius interitum viuimus, & adhuc de viuendo cogitamus. [corpus] Non dixit viuum hominem, sed corpus. s. eius q̄ non viuendi, sed moriendi cupidus esset. [Ipse manu morte] R̄nder oib. q̄ possunt obici. Ordo est. Dixerat. s. alma parēs Venus, & condidit. i. occultauit & inuoluit se, spissis. i. dēsis, vmbis noctis, facies diuæ. i. terribiles ex deorū ira, & magna numina deum, pro deorum, inimica Troiæ apparent, sup̄ mihi post abscissum matris. tum vero. i. p̄cipue tunc, aut tūc primum ad verum. oē. i. totum: Ilium. i. illud oppidum Troia num visum est mihi. i. a me, considerare. i. r. solui decidendo, in ignes. i. in carbones ignitos, & Troia Neptunia. i. a Neptuno fabricata, visa est. sup̄. verti ex imo. s. fundo. i. funditus eueriti, ac. sup̄. trahere sic ruinam, veluti cum. i. q̄n agricola instant certatim. i. cum certamine eruere in summis montib. ornū. i. arborem sic dictam: antiq̄ & ergo bene radicatam, sed accisā. i. in exteriorib. excisim ferro, & crebris bipennib. hoc est. crebris bipennib. ferreis, aut ferro crebrarum bipennium, illa. s. ornus, minatur. s. ruinam, quia eminet vsq̄. i. continuo, & nutat. i. vacillat, & agitur huc illuc, tremefacta comam. i. hēns comam tremefactam, vertice concusso. i. ex ictu ad radicē factō, nutat, dico, donec ipsa eucta. i. superata paulatim vulnerib. i. crebris ictib. ferri, congemuit supremum. i. dedit supremum gemitum, sic vt aīalia expirant, & ipsa auulsa iugis traxit ruinam, & suam, & aliarum arborum secum. Ego igitur videns sic Troiam considerare, descendo. s. ex loco periculoso, ac expeditior. i. expeditus ingredior inter flammam, & hostes, & hoc deo. s. Venere, s̄m Seruium (s̄m quem tñ non liceret dicere, Coniunctim deo Venere, licet. n. in deo intelligatur Venere, sicut in hoīe, mulier: tñ raro coniunguntur deus, Venus & homo, mulier: vnde quædam subaudire licet, potius q̄ exprimere. Ad Seruium addendum dicit Landinus ex Macrobio, q̄ simulacrum illud barbatum, vestem tñ muliebrem hēbat, & sceptrum virile, quia eandem marem, ac foeminam putarent. Aristophanes quoque poeta illam Aphroditon in masculino genere appellat, & Leuius ait, Venerem igitur alium adorans, siue foemina, siue mas est, ita vt i. alma nocticula. Philochrus, eandem putat esse lunam, illique sacrificare viros vestes muliebri, & mulieres virili, quod & mas æstimeretur, & foemina. Varro autem affirmat sub regibus apud Romanos nulum Veneris, neque Græcum, neque Latinum nomen fuisse. Hæc ille. deo igitur, videlicet Venere, ducente. tela dant locum, & flāmā recedūt (quia ergo dignus deo vindice nodus incidit, interest, & deus, iuxta p̄ceptum Horatianū. nec deus interfit, nisi dignus vindice nodus inciderit. nodus autē difficultatis est, quia non est verisimile, nisi proditor esset per hostes, & flammæ euasisse, nisi deo ducente) ast. i. sed vbi. i. post q̄, peruentū, sup̄. est, a me, & matre. s. ad limina sedis. i. habitationis, patriæ. i. patris mei Anchisæ, q̄, p. i. domos antiquas, q̄ in earum laudem dī, quasi marmoreæ fuerint, quæ diu durare poterant, genitor. i. Anchises, quem ego petebam. i. optabam primum tollere. i. exportare in altos montes, abnegat. i. reuult, producere. i. amplius ducere vitam, hoc est diutius superuacare Troia excisa. i. postquam Troia excisa esset, & ab-

negat pati exilium, & ait, Vos, o vos, quib. sanguis æui. i. florētis, est integer. i. non minutus, & quib. vires stant solide. i. plenæ suo. i. proprio, & conueniente, robore, vos, inq̄, agitate fugā. Si cēlicolæ. i. dī superi, voluissent me ducere. i. vt ego diutius ducam, vitam. i. me superuivere, ipsi seruassent mihi has sedes. i. hanc habitationem. Nos vidimus satis superq̄. i. plusq̄ satis, vna excidia. i. vnam exterminationem, seu vnum exterminium vrbis (vbi animaduertes, q̄ licet excidium rite dicatur, tamen quia plurimæ res simul exciderunt. i. extra existentiam ceciderunt, & in nihilum redactæ sunt, pluraliter tñ dixit, vna excidia, cum tamen vnus, vna, vnum, tunc tñ pluraliter esse debeat, cum substantium singulari caret. Viderat aut primam expugnationem vrbis Troianæ in Laomedontē ab Hercule factam, & ita quia iam secundam vidit, coniunctim legendum) & superauimus. i. superstites māsimum vrbi capte q̄. d. licet iam s̄m excidium viderimus, tñ non supererimus vrbi capte, cum etiam excidere malimus: dixerat autem id raptus vehemēti zelo, vt qui destinauerat mori, quocirca si forte dicat plus Æneas, non ita pater. nam non discedam abs te, priusquam conclamauero, & funebre officium præstitero, addit, Vos affati corpus, positum. i. situm suis sedib. sic, o sic. i. cū tali animo, & zelo discedite Et si tum dicat, quomodo ponet corpus tuum, aut te interficies? Respondet ipse. i. egomet inueniam mortem manu s. mea. i. sic irruam in hostes, vt me interficiant, aut me ipsum interficiam, quod non placet, quia alud ita factum Priami, qui manu sua mortem inuenit: præterea sequitur, Miserebitur hostis, cuius sensus est, et si tā inualida sit manus, vt neminem offendere valeam, tamē hostis videns me appetere mortē, miserebitur, & interficiet me forte immeritum, & si non miseratione ductus, tamē petet exuias. i. spolia mea, quæ in trophæum ducet, quo verbo Anchises sibi etiam nomen, & gloriam adferit. Ser. tamen accipit, quasi per obiectionem dicat, dices forte quod hostis exuias petet, & sic nudus in ignota, solusq̄; relinquitur arena, ad hoc respondet, iactura sepulcri est facilis. i. debet faciliter tolerari, verum hoc tenore continuari potest. Satis est vidisse excidium vrbis semel, & superuixisse, quia amplius superuivere nolo, quocirca ad famini exequialibus verbis corpus meum positum. i. prostratum, sic. i. cum tali affectione, & animo, nec dubitetis quomodo prosterneretur, quia ipse manu mortem inueniam, & si fortasse imbecillior sit, quam quæ hostem pro-uocare posset, miserebitur hostis, & si nihil miserationis ex hoste sperandum, tamen exuias petet, sed dicat. ergo spoliatus derelinquar in sepulcus, verum id paruifaciam, quia iactura. i. amissio in necessitate (sicut iactura proprie, est amissio mer-cium, quæ pro saluanda vita in mare proijciuntur, quemadmodum pro saluando decoro vitæ, & inclyto nōie sepultura amittitur) iactura ergo. i. necessaria, aut expediens amissio sepulcri est facilis. i. debet facile tolerari, vnde Seneca, nihil refert humi ne an sublimē putrescam, quod autem mori fuerit decorum, probat quia ego demoror. i. detineo, & extendo, iā pridem, i. iam a plusculo tpe, annos. s. statutos mihi existēs inuisus diuis, quia cum Venere dearū pulcherrima concubuerat, & inuulis. s. hoīb. quo ad opera, quamuis adhuc utilis eēt consilio, demoror, dicit iā pridem, quia ex eo tpe. i. post illud tps, ex quo. i. post quod, pater hominum, atque rex diuum. s. Iuppiter, afflauit. i. leuiter contigit: me vētis fulminis. i. leui contactu, ita vt neque excēcāret, neque mutilaret, memorem tamen faceret non esse gloriandum, nec iactandum de Veneris commercio. Excācatum autem non fuisse probat illud q̄ statim dicitur, genitorque per vmbra prospiciens nate (exclamat) fuge nate, & postquam, sup̄. cōtigit me igni fulminis non tamen prostrauit, nec penetravit.

Descendo, ac ducente Deo] in veteribus aliquot lib. Dea, legitur. In Donatiano, Adducente Dea [Ast vbi iam patriæ] in Med. lib. Atque vbi, legitur. [Facilis iactura sepulcri est] in omnibus iis libr. quos p̄r manibus habui, Sepulcri, absque verbo esse scriptum animaduerti.

Sary.

Nos, contra] Prepositiones vel aduerbia in a, exeuntia, modo producant vltimam literam, excepto puta, & ita, quia apud Ennium & Pacuuiū breuia sunt. Hinc est, quod etiam numerorum nomina indeclinabilia producantur, vt,

Talia perstabat memorans, fixusque manebat.

Nos contra effusi lacrymis, coniuxque Creusa,

Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum

Cuncta pater, fatoque vrgenti incumbere vellet.

Abnegat, inceptoque, & sedibus hæret in iisdem

Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto.

Triginta magnos uoluedis mē sibus orbes. Ea uero quæ declinantur, breuia sunt secundum rationem nominum in a, exeuntium. [Omnisque domus.] Modo familia, alias domicilium, interdum re uera domum. [Mortem opto] Contrafactorum

farorum vim, & matris auxilium. [Me ne] probata probatis filium. Nam pronomina habent vim suam nonnunquam, & emphasim, ut, Cantando tu illum? [Posse] Plus est quā vellet. [Excidit] bene excusat patrē dicendo, excidit, & ipsam temperat obiurgationem. [Patet isti] Apocope est, pro istic. Pronomen. n. esse non potest, quia non praecedat nomen. [Natum ante ora patris] his reb. terret eum, qui nō potest mortem timere. [obtruncat] Obtruncare consuevit. [Arma viri ferte arma] Notat hoc Critici, qui saepius armari aliquos dicit, cum exarmatos nusquam ostendit qui nesciunt non omnia a poeta (ut supra diximus) dici debere. Nam & diem describit, nō ēte nō praemissa. Superfluo. n. dicuntur ea quae necesse est fieri, q. s. n. domum ingressus, nō arma deponat? [reddite me Danais] quibus me sustulit mater [Tēdebat] Offerebat, sed non manibuseum geltans [Si periturus abis] argumentum dile-

ma. i. complexio, quae aduersarium ab utraque parte concludit. [cui parvus Iulus] interrogantis est, & simul epitheto commendat aetatem. [Coniux quondam tua dicta relinquitur?] Quondam aut aliquando significat, quasi nunc vxor non sit quae relinquitur. Aut certe quondam, semper significat, ut in Georg. Vt quondam in stipulis magnis sine viribus ignis. Et est sensus, Quam semper coniugem nominasti, Haberi enim quaeuis poterat, nominari non nisi nobilis. Talia perstabat, &c.] Docet quomodo ab instituto reuocari nequiverat Anchises, utque ipse id videns, rursus in arma irruerit, dicturus in sequentibus. quomodo viso ostēso ignis in fugam concesserit eandem Anchises: de hac autē dicit Don. sic. [fixus] immobilis sententia [nos contra] Quia fuga esset salus petenda, & sine ipso fuga non erat, orabamur ne vniuerfam domum, dum negat se fugitum, perderet. Ergo omnia ex illius voluntate pendebant. [Me ne] Inuidiosa dictio, sed quae plena esset pietatis, & ex affectu religiosi profecta. Hēt autem grauissimum pondus, ex pronomibus me, & te, me. s. filium tuum cuius pietatem, officia, religionemque optime comprobasti. [Te] qui sis pater meus, & probe nosti, quid patres liberis, ac patribus liberi deant. Te, qui senectute, & morbo grauis sis, & quē ita relinquere sit scelus hoc tpe, & hoc loco ubi hostes sint, & flamma. Potuisti ergo loqui quod me faceret parricidā. Si nihil artificiosa oratio. nam esset causa interitus omnium, & exemplo ostendit adfuturum qui filium ne potemque in suo conspectu interimat, cum iam ea crudelitate usus in Polyte sit, qui nunquam patrem interempturus sit, nisi prius caeso filio. [Hoc erat alma parens] Ostendit materna beneficia conuerti in perniciem. [Cernam] ad oīa pertinet & propterea non semel accipiendum est. [Arma viri ferte] conabatur flectere patrem in suam sententiam, cum filii periculum cerneret. [vocat lux vltima] ut intelligat non sumi arma ad salutem, sed ad mortem, nec inde aliud sperari, quam aliquam vltionem [hinc ferro accingor] Quā ne his quidem dictis motus erat. [patri] Non dixit mihi, sed patri, ut si maritum non flecteret saltem patrium affectum moueret. [Quondam tua] Nam si discedam non potero esse deinceps tua Ordo est. Pater Anchises. supp. memorans. i. enuncians talia, qualia pmissa sunt pstabat. i. perseverabat (& ita non leges pstabat) & p. i. manebat fixus inhaerens, & firmus in proposito suo. nos, & Creusa coniux, & Ascanius, sup. filius & omnis domus. i. tota familia, effusi. i. effluentes lacrymis contra sup. instamus, aut facim⁹, aut precamur ne pater vellet vertere. i. euertere, & destruere cuncta secum, & incumbere fato vrgenti. i. ipsum ad praesentem mortem impellenti, sed sup. ipse, abnegat. i. renuit sup. dictis, aut precibus nostris acquiescere. (Sed pulchra breuitas est, & negotio aptissima) & heret incepto, & iisdem sedi-

Nam quod consilium, aut quae iam fortuna dabatur? Me ne efferre pedem genitor te posse relicto Sperasti, tantumque nefas patrio excidit ore? Si nihil ex tanta superis placet vrbe relinqui, Et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae Teque, tuosque iuuat: patet isti ianua leto: Iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus: Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras Hoc erat alma parens, quod me per tela, per ignes Eripis, ut medijs hostem in penetralibus, utque Ascaniumque, patremque meum, iuxtaque Creusam, Alterum in alterius mactatos sanguine cernam? Arma viri, ferte arma: vocat lux vltima victos: Reddite me Danais, sinite instaurata reuisam Praelia. nunquam omnes hodie moriemur inulti. Hinc ferro accingor rursus, clypeoque sinistram Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam. Ecce autem complexa pedes in limine coniux Harebat, paruumque patri tendebat Iulum. Si periturus abis; & nos rape in omnia tecum: Sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis, Hanc primam tutare domum, cui parvus Iulus, Cui pater, & coniux quondam tua dicta, relinquitur.

& ē via, & ē memoria viuentium, vnde affectanter letum dixit, patet ergo isti leto. i. ad istud letum. Nam Pyrrhus aderit iam. i. statim, sup. veniens de multo sanguine Priami. i. multi sanguinis Priami effusione. qui obtruncat. i. obtruncare consuevit & cuius peculiare facinus est obtruncare, aut qui iam nunc obtruncat, natum. s. Polytem ante ora patris. s. Priami, & patrem. s. Priamum, ad aras. s. Iouis Hercæi. O alma parens erat hoc. i. praetendit ne hoc sibi, quod eripis me per tela, per ignes, ut. s. cernam hostem. s. qui iam aderit, in medijs penetralibus. s. domus paternae, & ut cernam Ascanium. s. filium meum, & patrem. s. Anchisem mactatus, alterum, sup. mactatum in sanguine alterius. (Est. n. prolepsis) que, pro & hoc est etiam iuxta Creusam. i. coniugem meam, matrem Ascanii, & nurum tuam. O viri, ferte, inquit. i. afferte arma, vltima lux. i. vltimum tempus vitae non. n. tunc lux erat, vocat. i. expetit ad mortem victos. s. nos, hoc est, video fati vrgentibus nos ad mortem impelli. Reddite me Danais quibus mater me eripuit, sinite (quae ipsum retinere volebant) i. permittite, ut sup. reuisam. i. iterum visum eam, aut iterum videam praelia instaurata. i. in pristinum statum conferta, nūquam omnes. i. non omnes (sed plus est nunquam, quam non moriemur hodie inulti, hoc autē de se dicit, q. d. non interficiar) priusquam interfecero complures, hic. i. hoc tempore rebus sic se habentibus, ego accingor rursus ferro, insertabam sinistram, sup. manum clypeo aptans. s. eam loris, & retinaculis clypei, & ferebam me extra tecta: aut, pro sed, ecce, q. d. praeter spem coniux. s. Creusa, complexa. i. complectens: pedes. s. meos, prostrata, videbat harebat in limine, & tendebat. i. porrigebat, patri. s. mihi: Iulum. s. filium paruum, & sup. vociferant, si tu abis periturus. i. eo aīo ut pereas cape, & i. etiam nos tecum in omnia, hoc est in mortem, sin. i. si tu expertus. i. peritus armorum; ponis. i. collocas, aliquam spem. s. salutis, in armis sumptis. i. per arma sumpta obtineas, tutare primum, hanc. i. nostram domum, cui. s. domui Iulus. s. parvus, ergo qui se seruare nesciat, sup. relinquitur, & cui ego dicta quondam tua coniux dum. s. mecum viuere constituisti, relinquitur. s. teabeunte in mortem certam aut aliena defensu, us.

Aut quae iam fortuna dabatur? [In antiq. aliquot lib. legere] VARIA LECT. est, aut mihi quae fortuna. [pater isti ianua, letho] in Med. lib. & aliquot aliis antiquis legere est. Istic aduerbialiter. [Nunquam omnes hodie moriemur inulti] In Med. lib. & aliquot antiquis, Nusquam, habetur. [Hic ferro accingor rursus clypeoq; sinistram insertabam] in antiquis exemplaribus legere est Hinc ferro accingor rursus, Clypeumq; sinistram insertabam. At in literis nostris Cn. Vatienu prodiit historia, qui fini COL. stre man⁹ digitos, ne bello Italico militaret, absciderat, bonis RHOD. publicatis, aeternis vinculis puniendū, senatuscōsulto esse scitum

cūm. Visu uero sciti eo facto se priuasse videbatur, quod sinistra manu capi solitum, Aelianus testis est, qui ait: Scipionem ostentanti affabre scutum militi dixisse, Nō in læua, sed in dextra homini Romano spē ponendā. Et Plin. 33. Qui annuli vsum primus instituit, cunctanter id fecit læuisq; manibus ac latentibus induit, cum si honos secutus fuisset, dextra fuerit ostentandus. Quod si impedimentū potuit in ea aliqđ intelligi, ēt insertori vſu argm̄ est, maius in læua fuisse, qua scutum rapitur. Hactenus ex Plin. Hermolāus tamen vnde-
cuaq; vir doctissimus eum locum ita restituēdum opinatur, vt nunc consertoris vſu, nunc sertoris reponat, lectione publica (quam tamen non vt idiographam semper probamus) expuncta, & verbo eo bellatorem intelligat, vt in iure manu consertum, apud Cic. & Gell. Nam & desertores a scuti reiectione rhipſaspides græce nominātur. Sed quid in Plin. luxandum, mutandūve est nihil? Vt insertoriū accipiamus, sicuti lorū, annuli vice, inter quod & ipsum scutū insertamus manū, vnde apud Virg. Clypeoq; sinistram Insertabam aptans.

Vt ea sit vocis huius desinētia, q̄ in hostorio est, & amatorio. Signat aut̄ hostoriū, radiū siue instrū, quo radunt mensurę. vnde ēt prouerbiū. Sine radio cumulare, seu absq; hostorio, qđ est affluenter, & vltra mensurā congerere. Plau. Dij, deeq; oēs, tantam nobis letitiam, Tot gaudia sine radio cumuletis. Insertorium, Gręci telamona vocant, vt apud Hom. Iliad. 2.

Ἰδρῶσαι μὲν τὸν τελαμῶνα ἀμφὶ στήθεσσι

Ἀσπίδος ἀμφὶ βρόχι

Quamquam videtur poeta idem, operis eiusdem lib. 13. ensis locum etiam appellasse telamona. Vt sic, vnde propendet scutum, etiam dicatur telamon. Sed & lineamenta cōcerpra vulneribus peraccommoda Herodoto dicuntur telamones, vel fasciolę potius, quibus oblata membra obligari solent. Nam Vitruuio imagines hominum columnas ædium fulciantes aut ipsa ædificia, Atlantes dicuntur Græca voce, Latina vero Telamones. Nam Seru. Grammaticus scribit, Nilum Latine Melonem dici. Atlantem Telamonem. Id cur ita ignorare se, Vitruuius ingenue fatetur.

MANUS inter] Mutauit accentum præpositio postposita. Sanē inter plerunque pro per, ponitur. Sed raro apud Virg. vt, Hunc inter fluuius Tyberinus ameno. Bona aut̄ economia ad Iulium venit dicens eū fuisse inter manus parentum. Inter manus autē, hoc est inter amplexus. Nō. n. possumus eū illo tpe portatum dicere, quem post septē annos legimus, & venatū isse & bella tractasse [Mirabile monstrum] τὸν μέγαν est, dictum a monstrando. Et refertur ad pñs eius significatio. Prodigium autem est quod in longum tempus dirigit significationem. [Fundere lumen apex] Apex proprie dicitur in summo flaminis pileo virga lanata, hoc est in cuius extremitate modica lana est, qđ primum constar, apud Albam Ascanium statuisse. Modo autē summitatem pilei intelligimus. Tangit namque, vt frequēter diximus, latenter historiam. Item hoc quoq; de igni ad Seruiū Tullium pertinet. Nam cum Tarquinus cepisset Otticulanā ciuitatem, ex captiua quadā

Aen. Talia vociferans gemitu tectum omne replebat :
Cum subitum, dictuq. oritur mirabile monstrum.
Nanque manus intes, mæstorumq. ora parentum,
Ecce leuis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuq. innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.
Nos pauidi trepidare metu, crinemq. flagrantem
Excute, & sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sidera lætus
Extulit, & cælo palmas cum voce tetendit.
Anc. Juppiter omnipotens, precibus si flecteris vllis.
Aspice nos : hoc tantum : & si pietate meremur.
Da deinde auxilium pater, atq. hæc omina firma.
Aen. Vix ea fatus erat senior, subitoq. fragore.
Intonuit læuum, & de cælo lapsa per vmbas
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illa summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram se condere silua,
Signantemq. vias. tum longo limite sulcus
Dat lucem, & late circum loca sulphure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Affaturq. deos, & sanctum sidus adorat.
Anc. Iam iā nulla mora est : sequor, & qua ducitis adsū.
Dij patrij seruate domum, seruate nepotem :
Vestrum hoc augurium, vestroq; in numine Troia est.
Cedo equidem, nec nate tibi comes ire recuso.

guria pertinet, quod nos agere aliquid sinat. [Multa cū luce cucurrit] Nunc theologicā rationem sequitur, quę asserit flammārū, quos cernimus tractus, nymbum esse descenditis numinis. Alibi physicam, vt, Vento impēdente videbis, Flammārū longos a tergo albescere tractus [Facem ducens] Lumen quod vtique ex facib. nascitur. [Idæa clarā se condere silua] Stellę huius cursus significat Troianos cōglobatos ad domum Aeneæ Idā petere. Quod dicit, Multa cum luce, ostendit claros, quod signantem vias, scintillas quasdam dicit relictas, q̄ ostendūt remāsuras in diuersis partibus socios, quod Longo limite, ostendit errorem. quod Sulcum dicit, significat longū maris æquor arandū. Quod ait [Sulphurē fumant] Diuini ignis odor ostēditur; Ex fumo autē mors Anchisę cognoscitur, sicut eius oratio sequens indicat [Cedo equidem] Quasi .s. etiam sciat se esse moriturum, & bene quā diu viuit Anchises, totum conceditur. [Victus genitor] A pristino proposito recedēs.

[Se tollit ad auras] Verbum, augurum, qui visis auspicijs surgebāt extemplo. vnde extemplo. [Affaturque deos] agit dijs gratias. [Vestroque in numine Troia est] In vobis habeo Troiam propter illud, Has mihi seruassent sedes. [Comes ire recuso] Tantum ad solatium itineris, quippe moriturus, vt in 6. Aen. Ille meum comitatus iter. Vult enim Virgilius etiam Aeneæ concedere patris peritiam.

TALIA vociferans &c.] Memorat quō viso monstro circū capillos Iuli, Anchises diuinarū rerū peritus id boni exitus indicium agnoscens, & se, suosq; in exilium a fati vocari paratus sit sequi, De ea autem face quę in Seruiū dicat Beroal. vī debimus post ordinem, ante quē ponemus hæc Donati verba. [Vociferans] Non solum verbis, verum ēt gemitu ostendens. [Cū subitū] Talis est locus iste, qualis est; Talia iactanti stridens a quilone procella. Itē hæc cū Dardanio Aeneæ miranda vñr &c. Item, Talia fundebat lacrymans longosque ciebat incassum fletus, nā incerta, & insperata innectit, nō expectans verbosum finem [Mirabile] Nā fiebant multa cōtra naturā: vt Flamma quę tangebatur ea non vreret. [Pater] Anchises, apud quē cēlestium rerū scientia erat. [Vix ea fatus erat] ostenditur ex hoc magnum Anchisę meritū. [Sequor, & qua ducitis, adsū] Primum est ducere, secundū sequi, sed ordinato sensu corrigit, vt sit, Qua me ducitis, sequor, (Vestrum hoc augurium) Quia vestrum est augurium, vestrum est tueri, qđ

Virg.

V

agimus

In domo eius natus est Seruius Tullius Hostilius, qui cum obdormisset, caput eius subito flamma cortipuit, quā cū vellent restinguere Tanaquil regis vxor auguriorū perita, intelligēs augurium prohibuit. Flamma puerum cū somno deseruit. Vnde intellexit eum clarum fore vsque ad vltimam virā. Sanē perite lucem dixit, non vt in 7. Tum fumida lumine fuluo. Nā & illic splendor quidem est, sed cū fumo qui semper causā lacrymarū est. In Ascanio autē solus ostenditur splendor. [Circū tempora pasci,] Pasci, crescere. vt, Sacrum tibi pascere crinem, Sunt aut̄ infinitiua pro indicatiuis. [Fundere] Lambere, pasci. [Sacros restinguere] Non quos tunc sacros sciebant, sed quos mox probarunt. [Oculos ad sidera] Contra opinionem Theocriti. qui eū cæcatum fuisse commemorat. [Si flecteris] aut secundū Stoicos locutus est, qui fati asserunt necessitatē, aut secundū Epicureos, qui dicunt deos nō curare mortalia. [Aspice nos] quia intuentes dii iuant, Vnde est, Atque oculos Rutulorum reijcit aruis. Et cōtra, Diua solo fixos oculos auersa tenebat. [Atq; hæc omina firma] Secundum Romanū morem petit, vt visā firmentur. Non. n. vnum auguriū vidisse sufficit, nisi confirmetur ex simili. Nā si dissimilia sint posteriora, soluuntur priora. Vnde est. Quantum Chaonias aquila veniente columbas. Nam aquila sine dubio columbis plus pōt. [Intonuit læuum] Sinistru, prosperū, quia cēleste est, vt diximus supra Sinistru autem a sinendo dictum, quantū ad au

agimus. [Cedo]. i. potioribus. Ordo est. Creusa, sup. vociferans talia, qualia iam recitauit, replebat omne tectum. i. tota domum, gemitu, sup. tunc, cum. i. quando monstrum subitū, & mirabile dictū. i. dum dī, aut vt dicatur, oritur. i. ostentat, namq; pro quia, ecce leuis apex. i. globulus, in summitate pilei, visus est fundere de summo vertice Iuli, lumen. i. radios quosdā, aut globulos ignis inter manus, & ora mœstorū parentū, dum. i. mater filium patri protenderet, & flamma innoxia. i. non nocens, nec inurens, molli tactu. i. quia molliter tāgebat, sup. visa est, lambere comas, & pasci. i. foueri, & nutrirī circum rpa, i. capitis Iuli, nos pauidi. i. pauentes, trepidare, sup. cepimus, aut trepidare, pro trepidamus, metu. i. prae timore, & excutere, sup. cepimus, aut excutiebamur, crinem flagrantē. i. ardentem, hoc est ignem capiti inhærentē, & restringuere, i. abolere, fontibus. i. aquis mūdis, ignes sanctos, i. quos postea sanctos didicimus fuisse: at, idest, sed Anchises, pater. i. meus, rerū diuinārum peritus, latus. i. ex tali portēto, extulit oculos ad sidera, & tetendit cēlo. i. ad cēlum, palmas cū voce. i. cū oratione sequente. O Iuppiter omnipotens. i. pater, aut deus, si tu flecteris vllis precibus, aspice nos, & si nos meremur, hoc tñ. i. tam magnū bonum, qd nobis portenditur, pietate. i. per pietatē nostrā, dō pater, dā deinde. i. in super, & ultra meritū auxilium, & firma. i. cōfirma & stabili hęc oīa. i. portēta, visa, sup. per aliud portentū, Senior, i. Anchises, vix erat fatus ea, sup. verba iam dicta, & læuum. i. pars læua, quo ad su spicientē in cēlum, quæ tñ dijs dextera est, aut læuum. i. pars Septentrionalis, quæ prospera prædicatur, intonuit fragore subito. i. repente orto, vt miraculose, non naturaliter euenisse cognoscat, & stella. i. similitudo stellæ, ducens facem. i. cēlestem, lapsa. i. labens, de cēlo i. summo aere, p vmbas. i. nocturnas, cucurrit. i. celeriter tracta est per celū, cum multa luce, nos cernimus illā. i. stellam, aut facē, labentē. i. decidentē, sup. summa columna tecti. i. domus nostræ cōdere se, claram, i. lucidam sup. in silua. Idæ, siluæ Troianæ, & signantem vias. i. per quas nobis fugiendum erat, tum. i. præterea, aut deinde postquam, maior illa fax auolauerat, sulcus. i. oblongus tractus, dat longo limite lucē. i. claritatem, & loca fumant circū. i. per circuitum, late. i. in latum, sulphure. i. odore sulphureo, qui (fm Seru.) mortem Anchisæ, portendebat, vero, pro sed, genitor. i. pater meus Anchises victus. i. reuocatus ab instituto per deorum portenta, tollit se in auras, & affatur deos, & adorāt sidus sanctum. i. ad dijs missum, aut rei bonæ significatiuum: aut, sup. inquit: iam, iam, nulla mora est, sup. ne me, o nate, ego sequor, sup. te, cui talia protenduntur. & adsum sup. ea, qua ducitis. o patrij dij, seruate domum. i. familiam vestram, & seruate nepotem. i. Aeneam, aut Ascanium, hoc

auguriū est vestrum. i. a vobis significatum, & Troia est in vestro numine. i. protectione, & potestate, equidē. i. ego quidē cedo. i. a proposito meo reuocatus in snām filij, nec o nate, ego reculo, i. & ego non renuo iē comes, tibi. i. tecum, & in comitatu tuo Beroaldi in Seruium, quæ dixi, verba sunt hęc. Facebat procul tam furilis, & inanis interpretatio, nam Virgil. de face cēlesti sensit. Et quo apertus sensus poetici versus intelligatur, adscribemus verba Plinij ad hanc rem pertinentia qui ita scr. in lib. 2. Elicant & faces, non nisi cū decidunt visa, qualis Germanico Cæsare, gladiatorum spectaculum edente, præter ora populi, Meridiano transcurrit. Duo genera earum lampades, vocant plane faces, alterum Bolidas quale Mutinensibus malis visum est, distant qd faces vestigia longa faciunt priore ardente parte. Hactenus Plin. cuius verbis haud dubie declaratur, qd sibi velit Maronianus versus, Stella facem ducens, multa cū luce cucurrit. Et in eodē loco parū diligenter, parumq; curiose introspectisse vī Seru. Virgilianam maiestatem, quando a poeta dicitur, Intonuit læuum, est enim id totum ex arcana augurum disciplina translātum, & a nobis diligentius exponendum, ad iuuandā studiosorū eruditionem. Hetrusci, cēlum in sexdecim partes diuiserunt, ex quibus octo ab exortu sinistras, totidem econtrario appellauere dextras, hinc omnia fulmina læua existimantē esse prospera, quoniam læua parte mundi ortus est, vt auct. est Plin. & vt scr. Cic. in 2. de diuin. Optimū auspiciū habebatur apud Romanos si sinistrum fuerat, verum cum Roma. sinistra meliora existimarent, Græcis, & Barbaris dextra videbantur auspiciora, vnde apud Hom. Ajax sic loquitur: Prospera Iuppiter his dextris fulgoribus edit. Virg. itaq; omnis antiquitatis cōsultissimus, ex ritu Romani augurij, dixit, Intonuisse læuum, hoc est sinistrū quod felicitatem portendere credebatur: & imitatus videtur esse Ennium sic scribentē, Cum innuit læuum, bene tempestat serena. Nō omittendum est a latinis omnia quæ bona sint sinistra nuncupari, etiam si dextra sint.

V A R I A L E C T I O.

TECTVM omne replebat] Veteres aliquot libri, Repleuit, legunt. [Cum subitum, dictumq; oritur mirabile monstrū] Veteres aliquot libri, Subito habent. [Tactuque innoxia molli Lambere flamma comas] In antiq. aliquot libris, Mollis legitur. [Et cēlo palmas cum voce tetendit] In lib. aliq. antiquis, Ad cēsum palmas, legitur. [Tum longo limite sulcus] In plerisq; veteribus libris, Lumine, pro Limite, suppositum est. [Genitor se tollit in auras] In libris aliquot antiquis quippē Mediceo, & aliquot alijs legere est, Ad auras. In alijs quibusdam. Ad aras. [Et qua ducitis, adsum] In aliquot antiquis lib. Quo, legas. Sed in pluribus, Qua.

SERV. **D**ixerat ille:] Hic distinguendum. [Et iam] Dum negat, dum ostenduntur auspicia. [Propiusque] Propter illud, Arboribusque ob tecta recessit, & est ordo: Incendia propius voluūt æstus. i. calorem, Vnde etiam æstus dicitur [Ergo age] quia consensisti, & ignis propinquat. Age autem non est modo verbū imperantis, sed hortantis aduerbiū. adeo vt plerunq; Age facite dicamus, & singularem numerum copulemus plurali. [Ceruici] Ceruix cum numero singulari dicitur, collum significat, si plurali vtamur, superbiam ostendimus, vt in Verrinis Cicero, Frange ceruices. [Ambobus erit] Ad filium, & ad patrem potest referri. melius ad patrem, quia de Ascanio post loquatur. [Et lōge seruet vestigia] Longe valde, vt, Tyberinaq; longe Hostia. Nam lōge non potest, quia sequitur, Pone subit coniuix. Et bene ire singulos facit. Sic enim mul-

Aen. *Dixerat ille; & iam per mēia clarior ignis
Auditur, propiusq; æstus incendia voluunt.
Ergo age chare pater ceruici imponere nostræ:
Ipse subibo humeris, nec me labor iste grauabit:
Quo res cumq; cadent, vnum, & commune periculum,
Vna salus ambobus erit; mihi paruus Iulus
Sit comes, & longe seruet vestigia coniux.
Vos famuli, quæ dicam animis aduertite vestris.
Est vrbe egressis tumulus, templumq; vetustum
Desertæ Cereris, iuxtaq; antiqua cupressus,
Relligione patrum multos seruata per annos.
Hanc ex diuerso sedem veniemus in vnam.
Tu genitor cape sacra manu, patriosque penates.
Me bello è tanto digressum, & cæde recenti,
Attrectare nefas, donec me flumine viuo
Abluero.
Hæc fatus, latos humeros, subiectaq; colla
Veste super, fuluiq; insternor pelle leonis,
Succedoq; oneri, dextræ se paruus Iulus
Implicuit, sequiturq; patrem non passibus equis.
Pone subit coniux, ferimur per opaca locorum:
Et me, quem dudum non vlla iniecta mouebant
Tela, neque aduerso glomerati ex agmine Graij.*

ritudinem facile posse comprehendī. Seruet, autem custodiat: vt, Et tantas seruabat filia sedes. vel seruantem ripas. [Vrbe egressis] Hic ablatiuo iunxit, vt Horat. egressum magna me accepit Aricia Roma, Salustius accusatiuo, vt. Rare egressa fines suos. Ergo vtrumque dicimus. [Tumulus] Modo terra tumens, alias sepulchrum. Prudenter autem circa turbatos pluribus vtitur præceptis, quia scit timoris comitem esse obliuionem. [Telumque vetustum Desertæ Cereris] Bene Cereris fanum ante urbem esse facit, quæ dea rusticorum est. Vt liberat Aeneas, & Cereris templum, & vetustum elegit, ad quod nec viris erat aditus, sicut hostes putabant. Nā Aeneas scit ante esse profanātū, nec præde spe Græci poterant duci [Desertæ Cereris] vtrum a sacerdote, qui in sexto extinctus inducitur, vt Cereriq; sacrum Polybutem, An desertæ belli tēpore propter

pter decennalem obsidionem. An desertæ a filia, vt, Nec repetita sequi curret Proserpina matrē. [Religione patrum] Timore, & est reciprocum. sic Terent. Nam mihi nil esse, religio est dicere, id est metus. Item Virgilius contra: Multosque metū seruata per annos. Cōnexa enim sunt metus, & religio. Vt Statius, Primus in orbē fecit deos timor. Cupressum autem funebrem arborem bene ante templum deæ lugentis esse confirmat. [Cape sacra manu.] non est dantis, sed horrantis vt tollat, quia sequitur. Me bello e tanto digressum, & cæde recenti Attrectare nefas. Scit enim Græcos ex posturione Palladij piacum commisisse [Flumine viuo] Semper fluēti adest naturali: vt Viuoque sedilia saxo, est augurale verbū. [Latos humeros] Aut more Heroum se laudat, aut certe sternendo latos facit. [Succedoque oneri] Figura est, vt, Succedunt muro, & flammæ ad culmina iactant. [Implicuit] Puerilem expresse timorem. [Pone] Aduerbiū est. Atque ideo vltima syllaba habet accētum. [Opaca locorum] Quia dixit; Arboribusque oblecta recessit. Est autem elocutio, vt Strata viarum [Et me, quem dudum] Naturalia plus timet quasi & vir fortis, & pius non timet bellicum timorem, sed naturalem: propterea quia sequitur: Comitque, onerique; timentem. Glomerati ex agmine Propter illud, vndiq; collecti inuadunt. [Sonus excitat oīs] Cōsternat. [Subito cū] Histerologia est. [Nate] Hæc singula pronuntianda sunt, quia perturbatis, iugis nō datur sermo. [Propinquant] Non dicit quin propter sequentem de Corybantibus œconomiam. [Cerno] altius intuentes, Cerno Aeneæ dant. Male numen amicum non cum utilitate mea fauēs vxori, quæ in numerum ministrarum matris deum relata est. [Mentem] Memoriam, vt paulo post, Nec prius amissam respexi [Fato ne erepta Creusa] Ordo est: Fata erepta Creusa substitit ne, errauit, ne via. Non enim dubitat fato esse sublatam cum audierit, Non hæc sine numine diuum Eueniunt. [Nec post oculis est reddita nostris] Constāt. Nam vmbra eius vidit tantummodo. [Hic demum] hic vna defuit. Aliter vitiū est [Natumque] qui per ætatem, matrem desiderat. [Deorumque] Hypermetrus versus. [Vidi crudelius] Bene commendat se futurus maritus. [Valle recondo] Hic iam ostenditur nimia multitudo. [Stat casus] Placet, vt, Stat quidquid acerbum ē morte pati. [Obscura limina] aut per noctē, obscura aut certe posticum Limina significat. [Retro obseruata sequor] Relego, retro sequor mea vestigia. [Lumine lustro] Oculos circūfero. [Ipsa silentia] Ipsa quæ terrere nō debēt, præcipue inter hostes. Sed; vt diximus naturalib. tantum cedit. [Si forte pedem] Si forte, iteratione auxit dubitationem [Irruerant Danai] quos Venus ante prohibuerat. Vnde est, Et ni mea cura resistat. [Ilicet] Confestim. Hoc significat & Ilico, sed metri ratione variantur. [Summa ad fastigia vento] Qui augeat flammæ, vt, Veluti cū flamma furentibus austris. Fastigia autem modo de summitate proprie dixit, alibi per contrarium de imo, vt, Forſitan, & scrobibus quæ sint fastigia quæras, Inde est, cœlumque profundum, quasi sit porro fundus, cum de imo, fundus, de summo fastigium dicatur.

ASCENSIVS.

DIXERAT ille] In hac parte recitat Aeneas, vt pietatis officio erga patrem functus sit, eumque in humeris extulerit, & Ascaniū per manum attraxerit, sequente quidem, sed non per

Nunc omnes terrent aures, sonus excitat omnis
Suspensum, & pariter comitique onerique timentem.
Iamque propinquabam portis, omnemque videbar
Euasisse viam; subito cum creber ad aures
Visus adesse pedum sonitus, genitorque per vmbra
Prospiciens, nate, exclamat, fuge nate, propinquant:
Ardentes clypeos, atque gramica cerno.
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam peripuit mentem; nanque ania cursu
Dum sequor, & nota excedo regione viarum,
Heu misero coniux fato ne erepta Creusa
Substitit, errauit ne via, seu lassaresedit,
Incertum: nec post oculis est reddita nostris:
Nec prius amissam respexi, animumque reflexi,
Quam tumultuum antiquæ Cereris, sedemque sacratam
Venimus: hic demum collectis omnibus, vna
Defuit, & comites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incusavi amens, hominumque deorumque
Aut quid in euerſa vidi crudelius vrbe?
Ascanium, Anchisemque patrem, Teucrosque penates
Commendo socijs, & curua valle recondo:
Ipse urbem repeto, & cingor fulgentibus armis.
Stat casus renouare omnes, omnemque reuerti
Per Troiam, & rursus caput obiectare periclis.
Principio muros, obscuraque limina portæ,
Qua gressum extuleram, repeto, & vestigia retro
Obseruata sequor per noctem, & lumine lustro.
Horror vbique animis, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero: irruerant Danai, & tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Voluitur: exuperant flammæ: furi æstus ad auras.

tur. n. materia ad incēdia, & incendia augent æstus. Ergo age, adhortandi est aduerbiū: d. chare pater, imponere i. sine vt imponaris (est. n. imperatiui modi verbi passiui) ceruici nostræ. i. in ceruicem nostram, ipse. i. ego subibo, humeris. i. per humeros meos, nec iste. i. quem tibi impēdam, labor grauiabit me. i. molestus fuerit mihi. Quocunque (est enim tmesis. i. in terciſio). i. in quamcunque partem, aut euentum res cadent & commune periculum, pro periculum, & vna salus erit ambobus. s. nobis. paruus Iulus sit comes mihi i. comitetur comprehensus dextra, & coniux seruet vestigia longe, ne cumulo prodantur omnes, vos famuli aduertite animis vestris, sup. ea quæ dicam, tumultus. i. colliculus, quidā est egressus. i. offenditur ab ijs qui egressi sunt, vrbe. s. nostra, hoc est Troia, & templum vetustum Cereris desertæ. i. neglectæ, cum agricolæ decennio pulsi fuerint, & cupressus antiqua, seruata. i. obseruata, & venerata multa religione patrū. i. maiorum nostrorum, est iuxta. s. hunc tumulum, & hoc templum. Nos veniemus ex diuerso. i. diuersis partibus in hanc vnam sedem. i. conueniemus in hunc vnum locum, tu genitor cape. i. accipe sacra quæ Aeneæ Panthus. i. occulerat ante cædē factam p. eum, manu. s. tua, quasi ea Aeneas alio q. manu porrigeret, aut potius ostenderet solū, & cape penates patrios manu, quia nefas est me digressum ex tanto bello, & recenti cæde. i. occisione multorum, attrectare, i. contingere, sup. ea, & eos donec ego abluero. i. plauero, me flumine viuo. i. semper fluēti. ego factus. i. elocutus, hæc. s. prædicta inſternor latos humeros. i. lati humeri inſternuntur mihi. Nec est arrogātia, q. sibi latos humeros det, quia significat se eos dilataſſe ex transuerſo eos porrigēdo, & inſternor colla subiecta. i. q. patri subiecti, sup. i. desuper veste & pelle fului leonis, & succedo oneri. i. iulſcipio patrē i. humeros super pellē, & vēſtē illā, Iulus. s. filius paruus, implicuit. i. inſeruit se, dextra. s. mea, id aut pueri erat timidi naturaliter; & per noctē ituri, & sequitur patrē passibus non æquis. i. inæqualib; q. lōge breuiorib; sed pluribus, & crebrioribus, aliter patrē dimiſſet, cōiux subit, pone. i. a tergo, sed satis p. ppe,

sequente coniuge, quæ dijs ira volentibus in via sublata est. Ostendit et se summa religione deos obseruasse, q. ppe quos ne attrectare quidem audebat, sed patri pio, & impolluto efferendos cōmittebat. de qua re dicit Don. sic (Ergo age) nam cum impetrassem paternum assensum quod difficillimū fuit arripui subito occasionem, & omnibus difficultatib. quas obijcere potuisset Anchises occurrat. Nam se illum senem, & impeditum laturū pollicetur, & omnia communia ipsius futura ostendit, quia nusquam illum deseret, & ne quærat quid de filio & de vxore facit iuuabo, inquit, filium auxilio dextræ, & vxor vestigia mea sectabitur quod vero ait, Solus Iulus sit comes, & longe seruet vestigia coniux. Fuit consilium, vt tutior fieret fuga. Nam si plures fuissent congregati, non facile lauiſſet. [Implicuit] Exprimat cām, & factum. nam puer patris fugientis æquare passus nō poterat, Exprimat etiā laborem suum, quod in tanta celeritate patrem ferret, filium traheret. Ordo est Ille. i. pater Anchises, dixerat. i. finiuerat sermonem, & ignis. i. crepitus, & fragor ab igne procedens, auditur iam clarior, quia vicinior erat, & incendia voluunt. i. aduoluunt, propius. i. vicinius ad uos, æstus. i. calores ex incendijs prouenientes, aut æstus voluunt incendia propius, quæ ex æstu fiunt incendia, preparā

nos ferimur. i. trahimur impetu horroris, per opaca. i. opacitate locorum, & omnes auræ terrent, tunc me, quæ vlla tela iniecta dudum, neque Graij. i. Græci, glomerati. i. in formam glomeris, circum me collecti ex agmine aduerso non mouebant dudum. (Mira ex contrarijs declamatio, quia prius tela, & Graij non mouebant, & nunc auræ, quibus nihil imbellius terrent. Per quod significatur id deos fecisse vt Creusam auferant) & omnis sonus excitat. s. ad fugam aut ad horrorem me suspensū. i. perplexū & timentē pariter comiti. s. Iulo, & oneri. s. patri (Notum est qd timeo tibi, est timeo pro te, ne qd tibi mali eueniat) Beroald, in Seruiū dicentem, qd ceruix in numero singulari, dī collum &c. dicit sic, Miror in errata tā manifesta, tā turpia lapsū esse Seruiū alioquin eruditū, vix, n. talia refellenda sunt, cū seipsa refellant, ac sibi ipsis sint repugnātia, & contra veritatem reluctentur, namque vetustissimi illi scriptores, pluraliter ceruices appellabant, pro parte colli, nūq̃ ceruicem; primus aut Hortensius creditur dixisse ceruicem singulari numero, vt auctores sunt Quintil. & Varro, si vera fuerit Seruij snia in solæcismum incidisse dicentur prisci scriptores, qd ceruices sapissime, ceruicem non tam sæpe vsurparunt; in solæcismū incidit Cicero, scribens in Vatiniū, inflato collo, tumidis ceruicibus. intulisti. & alibi, Fregerit in carcere ceruices, vbi sine controuersia ceruices pro membro hominis accipiunt. Errauit et Cato cuius verba hæc sunt, Si caput aut ceruices dolēt, ea lotio calido lauito, errauit Celsus, dicēs. Cucurbitulæ ceruicibus admouendo, & alio in loco; In ceruicibus blandulæ posita; quid multa? veteres pluraliter tñ ceruices dixerunt, vt testis est Quint, in octauo; præterea exemplum Cic. qd p se allegat Ser. cōtra ipsum facit. nā scrib. Cic. Verrem multorum fregisse ceruices cū iuberet eos decollari, non aut superbiam, vt Ser. opinatur. Quinimō ceruix in singulari, pro superbia sæpe ponitur, vnde dī, Homo duræ ceruicis, & a beato Hieronymo in interpretatione Testamenti veteris dictū est: Populus iste duræ ceruicis est: huc adde, qd ceruix non significat collum, sed partē colli posteriorem, quæ exterior est, vt docet Arist. in j. in animalib. vt auct. est Plin. 11. nat. hist. lib. Multis, vertebratisque orbiculatim ossibus flexibilis ad circūspectum nodis iungitur, Et vt refert Celsus in 8. lib. Septem vertebræ in ceruice sunt, quinetiam ceruix nō solum dī de animalibus, sed et de rebus alijs. Pomp. Mela. Sedet in ceruice peninsula Cyzicum [tamque] Docet ereptam esse fatis volētib. Creusam vtque illā quæsiuerit per oīa inaccessiblea Troia; in qua re duo facit, purgat. n. se ne coniugem deseruisse culpetur, & conciliat sibi animum Didonis, qd iā dudum Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni. Ereptam autē fingit a Corybantibus. i. matris deum Cybelis sacerdotibus ab ea ad hoc missis, vt ipsa postea manifestabit, occurrens in vmbis Aeneæ, Don. dicit sic [Male amicū] amicū non potest dici, quia non seruauit vniuersos, nec rursus inimicū, quia prestitit beneficiū [Ipse vrbē] ondit affectū puri matrimonij, Ordo est, Ego propinquabam, iamq; portis (vnde pathos est, qd in portu, hoc est in loco salutis iacturam fecerit, idē de Orpheo dcm Georg. 4.) & videbar euasisse oēm viam. s. periculo sam iam dico, cum. i. qñ, creber sonitus. i. strepius pedum, visus est adesse subito, & genitor. i. pater prospiciens, i. porro aspiciēs per vmbra exclamat, o nate fuge, fuge, inq̃, nate, propinquant, sup. hostes (nō. n. in tali tumultu dicimus, qui cum non alijs q̃ hostes putandi sint, nō tñ erant) & ego cerno (vel Anchisæ verbū, vel Aeneæ post Anchisæ admonitionem, Sed Ser. adiudicat Aeneæ, qd & mihi placet, quia illis visis erepta est illi mens) ego igit Aeneas cerno clypeos ardentes. s. Corybanthū, & æra micantia. i. resplendentia, qualia assumpserāt, nō vt noceāt, sed vt terrorem incutiāt. Hic. i. hoc loco, aut tempore nescio quod numē. i. quis deus, male. i. non satis amicū. i. fauorabile, eripuit mihi trepido, mentē cōfusam. i. attonitā, & multis perplexam. Nā dum sequor cursu. i. currēdo, auia. i.

loca inaccessibleia, vbi nō erat via, saltem trita, & cunctis patens: & dū excedo, i. ante eo insequentes, regione viarum nota, i. propterea quod regionem norā, & currere poteram, vbi alij vix inuenissent viam. heu, dolentis interiectio, incertum, sup. est mihi, ne pro an, Creusa coniux erepta est mihi misero. i. eā misere amanti, fato. i. voluntate deorū, nec pro an, substitit. i. māsit, itans, an errauit via. i. per viam illi incognitam, seu resedit. i. remansit, sedens lassā. i. defatigatā, incertum, inquam, est, nec est reddita post. i. post illā, aut postea nostris oculis, nī si. s. in vmbis, vt dicetur, in quibus eā proprie non vidit, nec contingere potuit, sed audiuit duntaxat. Vnde ipsa non est reddita, quia non in propria persona, sed in vmbis occurrit. Vnde nō est contrarium quod sequitur. Nec respexi. retrospi eiendo annotauit prius, & percepi, amissam. i. qd amissa esset nec reflexi. i. ab instituto currēdi ad tumultū, vt patrē, & filiū saluem, animum. s. ereptum a numine, male amico, vt dictū est, prius dicit, qd nos venimus sup. ad tumultum antiquæ Cereris, & sedem sacram, hoc est ad templum, ipsa vna. i. sola (vt deorū uoluntate id factum censeatur) defuit hic. i. hoc loco, omnibus, sup. alijs collectis: demum. i. tandem, quia ex diuerso conuenerant, & ipsa una fefellit comites, & natum, & uirum, quia si affuisset omnes simul aufugissemus, qd nunc sui inquirendē moram nobis fecit. ego amens. i. factus sine mente, aut propter impatientiam amissæ coniugis, aut quia erepra fuerat, quem hominum, & quem deorum non incusauī. i. criminatus sum, qd. nullum non incusauī, ergo incusauī omnes homines, & omnes deos quia coniugem amiserā, aut quid uidi crudelius. i. mihi tristius in vrbe euerfā? qd etiā nihil, quod dicto conciliat sibi summopere animum Didonis, cum se tantopere coniugem amasse significet. Ego commendo socijs Ascanium. s. filium meum, & Anchisen, & Teucros. i. Troianos penates, & recōdo, sup. eos in valle curua, ne ab hostibus inuadantur. Ipse. i. ego solus repeto urbem, & cingor armis fulgentibus, quod amētis erat, nisi aut mori affectasset, quod non placet; aut aspici, & agnosci a coniuge. Stat. i. placet, & decretum est mihi renouare omnes casus quos prius obijerā & reuerti per omnem Troiam, & obiectare. frequēter obijcere rursus caput periculis, p periculis. Ego repeto principio. i. in primis muros, & limina portæ obscuræ. i. occultæ, & secretæ, nec omnibus notæ, aut caliginosæ, quā. i. per q̃ extuleram, gressum. i. egressus fuerā, & sequor retro. i. retrorsum. vestigia obseruata, i. obseruando vestigia mea, qd fecerā egrediendo, & lustro. i. circūspicio per noctē, lumine. s. oculorū, horror, sup. est vbique, vel horror, & ipsa silentia terrent simul vbique; animos, sup. meos. Ego refero me inde. i. ab eo loco domū, sup. meā, si, sup. Creusa, si, dico, forte tulisset pedem, sup. domū. i. si forte eo redisset, & sup. cum illuc veneram, Danaī irruerant, quos Venus prius cohibuerat. aut quia tunc primū extrema loca peruagati erant, & tenebant omne tectū. Bene mutat tps, quia prius irruerant, sed adhuc tenebant. Illicet. i. illico aut confestim ignis edax. i. consumptiuus, voluitur ad summa fastigia. i. culmina domus, flāmæ exuperant. i. euincūt domum, & æstus. i. flagror, furit. i. vehemēter crepitat, & exilit ad auras, per quod significatur magnifica domus.

V A R I A L E C T I O .

Quo res cunque cadent] Vetera quædam exemplaria, Quo res cunque cadant, & habent, [Mihi paruus Iulus sit comes] In Donatiano li. scriptum est, Mihi solus Iulus sit comes. [Me bello e tanto digressum] Aliquot exemplaria vetera habent, Ex tanto, aliqua sine vlla præpositione; Bello tāto legūt. [Subiectaque colla] In antiq. aliquot exemplaribus, Proiecta legitur. [Stat casus renouare omnes] Antiqui nonnulli libri, Renouasse præterito legunt tempore. Alij quidam, Reuocare Sed omnes magis approbant, Renouare.

SERV. **P**riami] Patris eius. [Arcem] Ne vel illuc confugisset. [Vacuis] Magnis, quippe illic erant omnia. [Iunonis asylo] Templo, vnde nullus posset extrahi; Dictum asyllum quasi asyrum, Hoc autem busdā li non est in omnibus replis, nisi vbi nō quibus consecrationis lege cōhabet. cessum est. Primo aut apud Athenienses statutum est ab

*Procedo ad Priami sedes, arcemque reuiso.
Et iam porticibus vacuis Junonis asylo,
Custodes lecti Phœnix, & dirus Ulysses
Prædam adseruabant. huc vndique Troia gaza
Incensis erepta adytis, mensæque deorum,
Crateresque auro solidi, captiuæque vestis
Congeritur. pueri, & pauide longo ordine matres
Stant circum † & tacitis implent mugitibus aures.*

Herculis filijs quos insequantur ij, qui erant a patre oppressi, sicut docet in 7. Stat. Hoc asyllum etiam Romulus imitatus est. Vnde est; Quem Romulus acer asyllum Rettulit. Non statuit. [Phœnix] Achillis magister. [Huc] pro illuc. [Gaza] Censuræ, Persarum lingua, & est numeri singularis tantum. [Mensæque deorum]

rum] Postquam excessere omnes adytis. [Captiuæque vestis.] Pro captiuorum, & est tota elocutio, [Longo ordine] Longa multitudine, ut in 6. Vnde omnes longo ordine posset, cum non dicat per ordinem. [Voces iactare] quæ contrariæ sunt latere cupienti. Et inquirendi officium ad vocem transtulit propter noctem, ibi. n. voce opus est, ubi visus non suppetit. voces vero, quia. [Iterumque, iterumque vocauit te.] per tecta, & est anxioprosis. [Infelix simulacrum] Mihi, nō sibi, ut, Quæ potuit infelix? Per simulacrum autem apothēosin ostendit, quia simulacra, deorum sunt: vmbre, inferorum. Sic Vlysses in Hom. apud inferos, Vmbra Herculis cernit, quia post mortem vmbra inferos, animæ cœlum petunt. [Maior imago] Quia vmbra maior est corpore. [Quid tantum] Consolatio est, sequitur etiam diuinitas quæ animis liberatis corpore conceditur.

Vnde etiam morientibus datur, ut, Nec longum latere, te quoque fata prospectant patria. [Infano] Magno, ut, Infanti feriant sine litore fluctus. [Indulgerē] Operam date, ut indulgent vino. [Sine nomine diuini] sine fati necessitate, ut enim Statius dicit, fata sunt quæ dii fantur. [Eueniunt, nec te hinc comitem asportare Creusam] Hic versus caret scansionē, vnde multi hinc, multas, syllabam detrahunt. Si tamen vis fide seruata scandere, sit cōuersio, ut Eueniunt, nec te hinc comitem asportare Creusam, & potest scandi per synalephā. Aliter nec eclipsim, nec hiatus, nec synalephā recipit. [Fas] quia sequitur, Regnumque & regia coniux. Parta tibi. [Creusa] quia latina declinatio est, erit latinus accentus. [Olympi] cur in penultima accentus sit manifesta est ratio apud Latinos, quæ Græci discretionē velint per accentum facere montis, & celi, quod superfluum est. [Arandum] Quia legimus, Subtrahiturque solum, non immerito dixit nunciarandum. [Hesperiam] sequenti epitheto Italiā ab Hispania segregauit, quæ & ipsa Hesperia dicitur. [Vbi Lydius Tybris] Thucydides dicit Lydius a fratre Tyrrheni. Nam Lydius, & Tyrrhenus duo fratres, cum eos prouincia vna non ferret, in sorte miserunt: ut diuisis copiis proficisceretur unus ad nouas sedes querendas. profectus Tyrrhenus est, qui ex suo nomine Thucydides Tyrrhenos vocauit. Lydia autē dicta est in qua frater remanserat. Vnde nunc traxit, ut Lydiū diceret. Thucydides autē frequentia sacrificij dicitur, hoc est *ἀπὸ τοῦ θύειν*. Constat namque illic a Tægearuspiciam repertā, ut Luca. meminit, Sed conditor artis Finxit ista tages. [Leni agmine] Tenet impetum. [Lacrymas dilectæ pelle Creusæ] Melius ad posteriora referimus, ut dicat, Noli flere, nec. n. captiua sum. Male n. plerique dicunt, quia habes uxorem paratam. Seruium] ut seruia. Modus gerudij est. [Dardanis] Laus a maioribus. [Nurus] laus a cognatione. [Hic oris] in quibus colitur. [Iamque uale] Recedentis significatio est, Vnde & mortuis dicitur, ut daue maxime Palla Aeternumque uale. [Nati serua communis amorem] Propter futuram nouercam commendatur Astanius.

PROCEDO &c. [Eandem rem] prosequitur Aeneas, ut. f. Creusam coniugē suam per alia loca disquisierit, narrās subinde quæ illic viderit, & ut vmbra Creusæ tandē offenderit, de qua re dicit Dona sic. [Dardanis] laus cōmunis a genere. [Veneris nurus] laus propria ipsius. Sum ergo liberata ab hominū infamiorū seruitute, & ei deæ collocata, ex qua se ortos oēs dii gloriantur, & habitabo in locis originalibus. Magna ergo consolatio, qui uxorem nec captiuam, nec occisam inuenit, sed detentā voluntate eius deæ, quia nulla est potior. [Nati communis] Nam & illo poterit leuare vxoris amissionē, & etiam admonet propter nouercæ suspicionē, ut magis indulgeat filio. Ac propterea hoc nouissimū collocauit, ut magis peccatori confixum relinqueret, non tñ apertius hoc dixit, ne si ali-

Ausus quin etiam voces iactare per vmbra,
Impleri clamore vias: mæstusque Creusam
Nequidquam ingeminans, iterumque; iterumque; vocani.
Querenti, & tectis vrbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum, atque ipsius vmbra Creusæ
Visa mihi ante oculus, & nota maior imago.
Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Cr. Quid tantum infano iuuat indulgere labori
O dulcis coniux: non hæc sine numine diuum
Eueniunt, nec te hinc comitem asportare Creusam
Fas. haud ille finit superi regnator olympi.
Longa tibi exilia, & vastum maris æquor arandum,
Ad terram Hesperiam venies: vbi Lydius, arua
Inter opima virum, leni fluit agmine Tybris.
Illic res lætæ, regnumque, & regia coniux
Parta tibi lacrymas dilectæ pelle Creusæ.
Non ego Myrmidonum sedes, Dolopum ve superbas
Aspiciam, aut Graijs seruitum matribus ibo,
Dardanis, & diuæ Veneris nurus:
Sed me magna deum genitrix his detinet oris.
Iamque vale, & nati serua communis amorem.

ter sentire videretur recessuri animū laderet. Ordo est. Ego procedo ad sedes. i. regiā Priami, & reuiso arcem, quia prius eam viderat, & iam, Phoenix, & dirus Vlysses, lecti. i. electi, custos. f. predarum, asseruabam prædam. sup. in porticibus vacuis, & asylo. i. loco immunitatem præstanti, a quo neminem abstrahere licebat Iunonis. i. q. erat in tutela Iunonis. (porticus autem sunt, nonnulli ambitus vocat. gaza Troia. i. Troiana (Est. n. trisyllabum Troia) hoc est, thesaurus Troianus, aut opes Troianæ erepta adytis. i. locis sacrarijs, quæ nulli præter quam summo sacerdoti adire olim licebat, nunc incensis, gaza dico, videlicet mensæ deorum, ut Tripodes, & crateres. i. pocula sacrificatoria solidi auro. i. facta ex solido auro, & vestis captiua. i. exuiæ, & spolia opima dijs cōsecrata cōgeritur huc. i. in hunc locum, hoc est, in porticum, & asylum Iunonis vndique. i. ex omni parte pueri, & matres pauidæ stant circum. i. in circuitu, longo ordine, & implent aures. f. meas (aut auras, sed melius aures) quia mugitibus. i. ploratibus. & ululatibus tacitis. i. submissis, quod quia fieri uix potuit, alij deleuerunt, & tacitis &c. Quin et. i. in sup. ego ausus sup. uoces. i. existēs iactare uoces. i. clamare, p. vmbra, temeritatis. n. fuisset, si uisus clamasset, impleri uias clamore, & ego mæstus ingeminās, iterū atq; iterū uocauit, nequidq. i. frustra. Creusam. f. repetendo illud uocabulū. Simulacrū infelix. i. infelicitate mihi raptū, & umbra ipsius Creusæ uisa est mihi querenti, sup. eā, & furenti sine fine. i. modo, aut mēsurā, sup. in tectis vrbis, uisa, inq. est ante oculos vmbra eius, & imago eius, & maior nota. i. q. ea eēt q. norā, hoc est, maior erat imago eius, q. ea ipsa cuius imago erat. Ego, sup. obstupui, & comæ. i. capilli steterunt, & uox hæsit. i. adhæsit faucibus. (Corripuit hic, & alibi in uerbo, steterūt, me diām, ut subitū horrōre depingeret, sicut diximus in Bucol. illic, Matri longa decē tulerunt fastidia menses, & in Geor. illic, Miscueruntq; herbas, & nō innoxia uerba) Tūc, sup. Creusæ, aut imago eius, affari, sup. cœpit, aut affabatur sic, & demere, sup. cœpit, aut demebat curas his dictis. O dulcis coniux. i. marite, quid. i. ad quid, iuuat. i. delectat te, indulgere. i. indulgenter operā dare, labori infano. i. aut magno, aut frustra suscepto. Hæc non eueniūt sine numine. i. nutu, & uolūtate diuū, nec fas est te asportare. i. abducere hinc Creusam comitem. i. sociā itineris tui, aut illic. i. magnus regnator Olympi, videlicet Iuppiter q. fata cōdit. sup. nō finit. i. permittit. Alij haud, legunt, ut sit. Haud ille finit, verū alibi quoque positū leges, aut sedo loco ubi congrueret, nec, ut repetatur negatio prius posita) Longa exilia, sup. restant tibi, & vastū. i. amplū, æquor. i. campus æquus, maris, est arandum. i. sulcandū, sed nauib. nō aratro tibi: tu venies ad terrā Hesperia. i. Italiam, ubi Tybris Lydius. Tullanus, aut Tyrrhenus, riuus accolæ a Lydia profecti sunt, fluit leni agmine. i. fluxu aquarū, quod in bonū, & commodū. i. accolarum vergit, quia ubi impetus vehemens est, ut in Rhodano, vix possunt naues retrahi, additur & alia laus, quia fluit inter optima. i. pingua arua, nō ignauorū, sed virum pro uirorū, q. tertia laus est. Res lætæ, & regnū, & cōiux regia, est parata tibi. illic. i. ad Tyberim in Italia. pelle. i. depelle igitur lacrymas Creusæ dilectæ. i. quas effundis ob amorē meū, q. sum tibi dilectā, ego non aspiciā superbas sedes Myrmidonum. i. illorū Thessalorum, sociorum Achillis, uel Dolopum sociorū. f. Pyrrhi, & ego Dardanius. i. Dardani neptis, & ab illo inclūto uiro Iouis filio oriūda. & nur. diuæ Veneris, non ibo seruitū matrib. Graijs. i. non abducā captiua, sed magna genitrix deū me detinet his oris. i. regionibus. Iamq; uale, & serua amorē communis nati. f. Iuli Ascanij, quem cōmendat affectione materna, sed in gratiam Iuliz domus, quasi dijs uolentibus regnū etiā in Italia, ubi & aliā

coniugem, & alios liberos habiturus est Aeneas, Ascanio debeat.

VARIA LECTIO.

PROTINVS ad Priami sedes] In veteribus aliquot exemplarib. Protinus omnino habetur, plura tamen ex illis, Procedo ad Priami sedes, legunt, in Longobard. lectio est huiusmodi, Proce. lo, & Priami sedes arcemque reuiso. & ita habetur in Mediceo, & in Porcio, & aliquot alijs antiquis.

[Obstupui, steteruntque comæ] Multi lib. antiqui, Steterant,

SERVIVS.

Manus effugit imago] Quasi imago, quæ non tenetur. naturale enim est, ut non possit teneri. Nam in septimo quod ait, Da dextram misero, auxilium significat. [Simillima somno] Sic Cicero, Simillimum deo iudico. Nam genituo debuit iungi. [Sic demum] Nouissime. [Inuenio admirans] Cum inuenissem admiratus sum. [Exilio] Ad exilium. Donatus contra metrum sensit dicens Exilio, quasi de Ilio. Nam. I, longa est, Miserabile vulgus. Magnū est, quod addidit vulgus, sic Statius: unde hoc examen, & vna tot misere, animis opibusque, & volebant & poterant, [Lucifer Idæ] ut Troianis videtur. Sic alibi: Tibi deserit Hesperus Aetam. Illic enim oriri vel occidere putantur sydera: unde videri vel incipiunt, vel desinunt, [Ducebatque diem] Quia Lucis est preuius. [Opis] Ferēdia auxiliij. [Cessi] Deest igitur [Montem] Ut ostendit in nono, Idam significat.

ASCENSIVS.

HAEC vbi &c. [Concludit hoc loco hunc II. in quo infidias dixit, Danaum casusque suorum, & præcipue Priami, & nunc Creusæ mortem: quia [ut dixi] In singulis vj. prioribus libris, ad finem operis mortē alicuius memorat, Donati qui singula poetæ dicta diligenter pensitat, verba sunt. [Hec vbi dicta dedit, lacrymantem] Ingratum facinus fuisset, nisi demonstrasset, & plura se fuisse dicturum, & ad illius dicta responsurum, ac diutius eam retenturum, nisi ipsa decessisset. [Ter conatus] Demonstrat propria volentem amplecti, quod corporale non fuerat. [Conatus] Ibi enim ponitur conatus vbi effectus non sequitur. [Ingentem numerum] Præter eos quos dimiserat, inuenit aduenisse multos alios. Hoc autem dictum, ne solus, patriam deseruisse videatur, [Lucifer Idæ] Noua descriptione vsus est diei nascentis. Nam ante ipsum exoritur Lucifer, hunc sequitur lux quæ diem plenum cōfirmat, ergo non tantum nuncius venientis diei est, sed fidus, certusque productor. [Danaique obsessa tenebant Limina portarum] Hoc signum erat illos potitos esse victoria, & lux contraria saluti suæ, & suorum erat, ergo spoliatus omni spe, [Cessi] Veluti necessitate coactus per Laocoōtis exitum, per diligentiam matris, quæ mihi deos potius quā græcos inimicos ostendit, per incendium ex filij mei vertice: per hortationem patris, & religiosas voces vxoris, Cessi potioribus, neq; debui niti, qui toties repugnantibus dijs frustra certavi. Ordo est. Vbi. i. postquam, sup. Creusa dedit, hæc dicta ipsa deseruit, quia ablata a ministris deæ, sup. me lacrymantem, & volentem dicere multa, & recessit, i. euauit, in auras tenuis. i. vix palpabiles, ego, sup. sum conatus, ibi i. eo tempore quo au fugeret, ter dare collo, sup. eius, brachia. circum. i. per circuitum, circumplectendo eā, sed imago cōprehensa frustra, quia contineri nequibat, effugit ter manus, sup. meas, exiens par, idest similis, & cōparabilis ventis leuib. & simillima somno. i. deo insomniorum, aut phantasmati. volucris idest, cito, & aduolanti, & auolanti. Et ergo reuiso. i. iterum viso, so-

habent. [Tum sic effari] In antiquis libris, Tunc, habetur. [Non hæc sine numine Diuum Eueniunt, nec te comitem hinc asportare Creusam Fas] In libris aliquot antiquis. Nec te comitem asportare Creulam Fas. Nam asportare, etiam absque aduerbio locali hinc per se plenum, satis esse videtur. [Ad terram Hesperiam venies.] In vetustis aliquot exemplaribus. Et terram Hesperiam legitur. [Leni fluitagmine Tybris,] In libris aliquot peruetustis pro Leni, Læto habetur.

cios, scilicet quos in monte Ida dereliquerat in valle reconditos, seu, ut historiam habere volunt, post habitam Troiam, habitauit in Idæ montibus, vbi Scepfin urbem habuerat, donec crescente multitudinc Græcis formidolosus factus, aufugere coactus est, ut autem fatalem fugam ostenderet Virgilius non ut humana, sed dijs iubentibus eam factam docet, reuiso inquam, demum. i. tandem, aut nouissime post longam expectationem, sic, idest certior factus, quia coniugem amissam, & a dea abreptam recuperare non possem, & hoc nocte consumpta, idest, peracta.

Atque ego inuenio hic, i. hoc loco vbi meos dereliqueram. aut hic, i. modo, ingentem, i. valde magnum numerum, comitum nouorum, i. recentium, affluxisse. i. ex omni parte in morem fluctuum aduenisse: inuenio, inquam admirans, scilicet postquam inueneram, unde tot salui euasisse poterant: ingentem, dico, numerum appositorie, matres, i. matronas, & viros, scilicet eorum maritos, & pubem collectam exilio. i. ad exilium obeundum mecum, vulgus miserabile, i. miseratione dignum quod persoluit quæ non rapuit, aut imbelles, & inerme, & ita purgatur Aeneas, si quis obijciat, quia si ingentem numerum inuenerat, debuisse collecta manu rediisse ad defendendam patriam, ad quod dicit multos quidem fuisse, sed miserabile vulgus, nec qui animo bellandi, aut defendendæ patriæ conuenerant, sed collectam exilio pubem, Ipsi sup. conuenerunt, vndique, i. ex omni parte, parati animis, & opibus, i. facultatibus suis, sup. sequi in quascunque terras ego velim deducere, sup. ipsos, pelago, idest per pelagus. Iamque, i. & iam. Lucifer, idest stella matutina lucem ferens, surgebat, i. oriebatur, iugis, scilicet super verticem Idæ summæ, i. montis filuosi in Phrygia, vbi, ut dixi, Aeneas primas sedes habuisse perhibetur, & ducebat, i. ferebat diem. Danaï, i. Græci tenebant limina portarum obsessa, ne, scilicet qui aufugerant collecta manu ingrediantur ciuitatem vindicaturi; per hoc autem purgatur etiam Aeneas, quia significatur fecisse periculum, & explorasse quidnam Græci agerēt, sed compertum habuisse, quia nec vlla spes opis, idest auxiliij contra Græcos, aut opis recuperandæ, dabatur, & ideo subdit cessi, idest locum dedi satis, & tot monitis, de quibus docte locutus est Donatus, & petiui montem, scilicet Idam, quo difficilis sit Græcis ascensus, & hoc genitore, idest patre meo Anchusæ, sublato, idest sursum lato, idest in humeris meis rursus portato: aut potius a ministris (cum iā ministri adessent, nec vlla vis vrgeret) ab illis sursum lato.

TER frustra comprehensa manus effugit imago] In vetustissimis aliquot exemplaribus Vaticanæ bibliothecæ, & nonnullis alijs, præcipueq; in Longobar. & in Medic. compressa, legitur: Neque illud dissimularim, esse veteres lib. in quibus, Compressa manu effugit, absque synalœpha, legatur. [Par leuib. ventis volucrique simillima somno] Non prætereunda fuit lectio Med. lib. Par leuib. peanis, volucrique simillima vento. [Et sublato montem genitore petiui] Sunt qui, Montes, plurali numero legendum asserant.

ASCENSIVS.

Post eversa Phrygum regna, &c.] Iuxta morem in superioribus scrutatum, antequam ad insequentis libri explanationem progrediamur, præmittimus argumentorum ordinem, atq; elucidationem.

ptum est in Cretem, coeptum autem erat errore Anchisæ, quæ animaduertens Teucrum ex Creta oriundum, putavit illuc redeundum esse, cum oracula Italiam significarent, dicendo, Dardanidæ duri, &c. Illinc enim Dardanus ortus. Iterum autem Græce declinavit Cretem, a nominatio Crete, qui latinis Creta est,) & enarrat sup.

IN III. AENEIDOS LIBRVM
MONOSTICHON.

Tertius à Troia vectos canit equore Teucros.

IN EVNDEM MODESTINI
IVRISC. ARGVMENTVM.

*Post eversa Phrygum regna, ut fuga cepta moueri:
Vtq; sit in Thracem primo deuectus, ibiq;
Mœnia condiderit Polydori cæde piata:
Regis & hospitium, ut Phæbi responsa caneant:
Ceptum iter in Cretem, rursus noua Fata reperta.
Naufragus ut fuerit Strophadas compulsus ad vndas:
Inde fugam, & diræ narrat præcepta Celenus:
Liquerit utq; Helenum, perceptis ordine Fatis:
Supplicem Achæmenidem Polyphemo vrgente recepit:
Amisumq; patrem Drepani. atq; hic deinde quieuit.*

ALIVD IN EVNDEM.

*Post casum Troiæ, fabricata classe superstes,
Vela dat Aeneas, urbemq; in littore Thracum,
Mox aliam pulsus Cretæ condidit oris.
Cedit & hinc, Helenumq; videt, præceptaq; discit:
Et cæcum Cyclopa fugit, sepelitq; parentem.*

& dicit signanter deuectus, quia prius Antandrum petijt, quam Thraciam, sed non est in eam deuectus nauibus, sicut in Thraciam) que, pro & ut, sup. ipse condiderit tibi. i. in Thracia, mœnia, scilicet Anei oppidi, & hoc cæde, i. occisione Polydori, illius filij Priami, quem Polymnestor Thraciæ rex occiderat auri cæcus amore, piata, idest purgata exequijs celebratis. vnde dicitur: Ergo instauramus Polydoro funus, &c. & enarrat hospitium, scilicet Polymnestoris regia, (de quo dicitur, Omnibus idem animus scelerata excedere terra Linquere pollutum hospitium, &c.) & sup. enarrat ut, idest qualiter responsa Phæbi, caneant, ideo vaticinabantur (& indicabant quo fugere deberent canendo Dardanidæ duri, quæ vos a stirpe parentum prima tulit Tellus, eadem vos vberè læto Accipiet reduces, antiquam exquirite matrè) & sup. enarrat, iter ceptum in Cretem, (aut, ut iter co-

piro regnantē) & hoc satis. i. rebus fataliter venturi perceptis. i. prius acceptis, & intellectis, narrante, s. Heleno vate ordine, i. per ordinem, & supp. narrat, ut recepit Achæmenidem comitem infelicitis Vlyssi, qui ab Vlysse iuxta antra Polyphemi derelictus erat, supplicem. i. suppliciter orantem recepit, dico idest, in locum tutum, hoc est in nauem suam suscepit, Polyphemo Cyclope. s. vrgente idest impellente eos ad fugā, ideo enim suscepit eum, quia cauendum significauit a Polyphemo (vnde dicturus est Aeneas, Nos procul inde fugam trepidi celerare recepto Supplice sic merito, &c.) que, pro & narrat patrem, scilicet Anchisen, amisum, i. defunctum, & mortuum Drepani, idest in illo oppido Siciliæ (vnde dicturus est, Hinc Drepani me portus, & illætabilis ora accipit, &c.) atque quieuit, deinde hic, idest in hac re. s. in morte patris. vnde dicit Poeta: Factoque hic si ne quieuit,

DOST QVAM res Asia, Priamique euertere gentem] Secundū interrogationē Didonis post infidias Græcorum, & casus suorū, proprios errores exequitur, quos pertulit anteq̃ ad Africā perueniret, ordine, vt supra dixim⁹, cōmutato. Nā rectū operis initiū ē, Fracti bello, fatisq; re-

pulsi. Fuga aut̃ eius hęc, est, Relinquens Iliū, Idā tenuit: Inde Antandru ciuitatem, iuxta q̃ factis nauigijs tenuit Thraciā, in qua Aenēum constituit, vt multi putant. Mox prodigijs territus Delum tenuit. Illic accepto augurio errore patris p̃teruēctus Cycladas venit ad Cretā, vbi cū pestilentia laboraret, a dijs penatibus monitus ad Strophadas deuectus est in sulas. Inde p̃teruēctus maritima Græciæ apud Epirum susceptus est Heleni hospitio. Vnde p̃fectus Calabriam tenuit, & illinc statim territus aduentu Diomedis abcessit, nauigauitque vsq; ad Scyllam, & Charybdim, quæ sūt Aetnæ vicinæ. Vnde vento pulsus circum ita maxima parte Siciliæ, Drepanū venit, vbi scdm Vir. p̃didit patrē. Inde (ṽt est in i) ad Didonis regna peruenit. (Postq̃) hęc particula cōnectēdis adiungitur rebus, vt, Post ṽt q̃ alios tetigit fluctus. Sic. n. diētis sequentia copulant. [Res] Modo imperiū, vt res Agamemnonias. Bene autē Asia, quasi tertiæ orbis partis. Nam Phrygia in Asia est; Ilium in Phrygia, sed minore. [Priamique euertere gentem] non est iteratio. Nam potuit aliud sine alio fieri, vt vel Phrygia tota euerteret, vel solum Ilium. [Gentem Immeritam.] Bene gentem. Nam Laomedontis, & Paridis culpa, vniuersa gēs perire non debuit. [Visum superis] Laus Ilij. quod non nisi dij potuerūt subuere. Quo tiescunq; autem ratio non apparet, Sic Visum interponitur, vt Hora. Sic visum veneri, cū amorē ostenderet nō esse pulchritudinis. Et bene accusatio in deos habet quandam venerationem, alioquin sacrilegium est. [Superbum Ilium] nobile. Iliū aut̃ Virg. neutro tm̃ genere declinat. Hor. aut̃ feminino: vt, Nō semel Ilios vexata. Sanē modo Iliū propriē de ciuitate dixit. Nā regio, Troia est, quā quis interdū pro ciuitate prouinciā ponat; vt. Et campos vbi Troia fuit, [Humo fumat Neptunia Troia] Humo. I. ab humo, vt significet patrie sue solū quoq; arsisse. Sanē q̃ritur quō dixerit, Cecidit, & fumat. Sed aut per licentiā poeticā, tps p̃ tpe posuit, vt, Meminisse horret, luctuq; refugit. Aut certe naturā rerū expressit. Nā ruina in breui fit, fumus vero longo permanet tpe. Nam qd̃ ait Probus, ad discernendū tps circumflectendā vltimā syllabā, vt intelligamus fumauit, nō procedit, quia Pone tm̃ verbū in vltima hēt accentū, vt significet retro. [Diuerſa exilia] Multi ad illud referunt, Magnum q̃ sparsa per orbē. Cōstat namq; diuerſas partes orbis tenuisse Troianos. Sed melius est spāliter hoc Aenēæ dare, qui cōpulsus augurijs est diuerſas terras a regiōe positas q̃rere. Desertas aut̃ a Dardano accipe. Nā vbiq; vberes eas esse legimus, vt, Atq; vberē glebē. [Augurijs agimur diuū] Ex flāma, q̃ tpa Ascanij pasta est, & cursu stelle, & Creusē admonitione, q̃ dixit, Et terrā Helperiā venies [Sub ipsa Antandro] Iuxta Antandrum. Est aut̃ ciuitas Phrygiæ, dicta Antāndros, vel q̃ de Andro insula eā cōdiderūt coloni quasi ἀντὶ ἀνδρῶν. Vel q̃ Græci veniētes per Thraciā,

P. VIRGILII

MARONIS AENEIDOS.

LIBER TERTIVS.

DOST QVAM res Asia, Priamique euertere gentem

Immeritam visum superis, ceciditque superbum

Ilium, & omnis humo fumat Neptunia Troia:

Diuerſa exilia, & desertas quaere

tere terras

Augurijs agimur diuū, classemque sub ipsa Antandro, & Phrygiæ molimur montibus Idæ,

Incerti quo fata ferant, vbi sistere detur:

Contrahimusq; viros. vix prima inceperat ætas;

Et pater Anchises dare fatis vela iubebat.

Littora cum patrie lacrymans, portusque relinquo,

Et campos, vbi Troia fuit, feror exul in altum

Cum socijs, natoque, penatibus, & magnis dijs.

cepere Polydorū, p̃ cuius scio hāc accipere ciuitatē, q̃ ex factō nomē accepit. Quāuis huic opinioni Virg. non cōsentiat. Fertur tñ qd̃ post acceptū preciū a Græcis occisus sit lapidib. Alij a Polyimestore occisū dñt post euersā Troiā, & in maria p̃cipitatū. Cuius cū mater Hecuba agnouisset cadauer, cū captiua duceretur, flendo in canē conuersa est, cū se p̃cipitare

veller in maria, quo d̃ ideo fingitur, quia nimio dolore inaniter Græcis conuulsa bat. [Phrygiæ Idæ] ad discretionem. Cretensis. [Molimur] paramus. Et bene petit loca, i. quib. & lateret & nauigia p̃pararet. [Incerti quo fata] quia quisq; nauigat licet mente destinet locū, quō tñ feratur, incertus est. [Vbi sistere detur] i. p̃ q̃ eritis tractū est, quia nec i. Thracia p̃māsi nec in Creta, i. cōtrahimusq; viros colligimus. Vñ est, Vñ quæ Lycios. I. cū, Et fratres Lycia missos, & Apollinis agris eos, i. q̃ ad auxilium venerant. [Vix] Mox, vt, Vix ē cōspectu Sicula telluris in altū Vela dabāt lati. [Prima ætas] aut verū ipsi dicit, aut quia est adulta & p̃ceps. [Pater Anchises] vt diximus, i. d̃ p̃p̃t̃r̃ seruat, vt p̃ iubeat. [Exul] quasi trās solū missus, aut extra solum vagus. [cū socijs, natoq;] Pena. & magnis dijs] duo humana posuit, & duo diuina, p̃ris non f̃m̃etio, q̃ a scdm Vir. ad Italiā non venit. [Penatib. & magnis dijs] Varro q̃ d̃ vñū esse dicit, penates & magnos deos. Nam & in basi scribebat. (Magnis dijs) potest tñ hoc pro honore dici. Nam dij magni sunt, Iuppiter, Minerva, Mercurius qui Romæ colebantur. Penates vero apud Laurolauinium. Vnde apparet non esse vñū.

Postquā, &c.] Enarraturus Asc. errores suos quos Dido, secundo loco perierat, ne prolixiuscula narratione de excidio Troiæ satiati longam de erroribus recitationem auditores fastidirent, excitat eorum animos magnifica p̃ponendo: facit itaq; magnificū exordium, in quo vt Donat argutissime declarat, quatuor egregia decidisse aut euerſa ēē paucis congrit & totidē mala futura esse, vt ex eodē discere possum⁹, cui⁹ verba sūt: Narraturus errores suos, optime incepit ab recedēdide Troia necessitate, nō tñ omittit excusationē suā quā vult esse firmatā, nō tñ Græcis, sed dijs aduersantib⁹ ob nullā culpā periſſe imperiū Troiæ [Postq̃ res Asiæ] Ponit quatuor aduersa p̃terita quib. affligēbat⁹, & totidē futura, vt spes acerba futuroiū, auget mala p̃terita. Præerea sunt interitus Iliēſis imperij. Euerſio familiæ Priami, qd̃ maxime dolet, p̃p̃ vxorē q̃ filia Priami fuit. Cū vero dicit, Visū superis, ostēdit nō meritis Troianorū, sed deorū intolerabili prauitate euenisse, vt regnū funditus interiret, [Superbū] Nobile, vt nō leuis res videret, cui⁹ interitū dolebat [Ois] esset. n. solatiū si aliqd̃ semiuſtū & semidirutū relinqueret. [Fumat] Ostēdit, oia fuisse cōsumpta. Nā oib⁹ incēdio absumptis, solum fumum respirat terra. Ergo repete sic: Postq̃ res Asiæ, postquā visum superis, postquā cecidit superbū Iliū, postquam ois humo fumat Neptunia Troia. Atq; habes quatuor præterita, futura aut̃ sunt alia quatuor, & q̃ auellerent a patrio solo, q̃ quærent desertas terras, & q̃ essent incerti quo irent, & vbi possent sistere. Nam hoc ipsum incertū p̃nā est, cum laborū finis nusquam appareat. [Vix] Nam fugitiui maturum tps expectare nō possunt, quia definita loca non habuimus, nauigauimus quo fa-

ta ducebant. [Litora] nam patria perierat, & cōmuto terrā, lo-
cū stabile, & certū, & sequor incerta maris. [Et cāpos] Non si-
ne summo dolore, videt latitudinē camporum, in qua mētia
diruta iacebant, & tria posuit, q̄ p̄ nām suā non potuerūt pe-
rire, litus, portū, cāpū. [Cū socijs, natoq; Penatib. & magnis
dijs] Tacuit, patrem quia iam eū noīauerat. Ordo est. Postq̄
visum, sup̄, est. I. bonum, hoc est. placuit superis, euertere
res Asiæ. i. imperium q̄ Troiani in Asia habuerunt, & postq̄
visum est superis, euertere gentem. i. progeniem, & domum
Priami immerita. i. quæ non meruisse videbatur hoīb. quia
pia, & religiosa fuerat, aut reuera, immeritam, sed ideo euer-
sam, vt Roma ex ea oriatur, Vnde Venus in j. ad Iouem:

*Certe hinc Romanos olim Soluentibus annis,
Hinc fore ductores repocato a sanguine Teucris,
Qui mare, qui terras omni distione tenerent
Pollicitus, quæ te genitor sententia vertit?
Hoc equidem occasum Troia triste sique ruinas
Solabar fatis contraria fata rependens.*

Quia ergo Romana gens exoriri tā gloriosa non poterat, nisi
Troia occumberet, non. n. præstantiorem potuit habere ori-
ginem, nec poterant duæ simul esse monarchiæ, & summa re-
rum imperia, visum est superis æquum, Priami euertere gen-
tem immeritam, vt Romana exurgeret. Nec propterea ini-
sti fuerunt, qui excidium tanta gloria extulerunt, cum ei (Em
Poetæ sententiam) inori malum non sit saltem culpa, vnde il-
lud est, Visque adeo ne mori mise um est. Nec, si catholice lo-
qui volumus, Inustus est deus, qui iustos interdum tempora
liter affligi finit, verum quia non potuit alia via commodius
oriri gens Romana, quam immeritæ gētis euerfione, & egre-
gii pietate viri innumeris laboribus acclamatum est in j.

Tanta molis erat Romanam condere gentem.

Et postquam Ilium. i. præcipuum oppidum in Troia super-
bum. i. magnifice, & superbe extructum, aut gloriosum, seu
inclitum, cecidit. i. corruit in cineres, & omnis Troia Neptu-
nia. i. a Neptuno fabricata, fumat (vt quidam volunt, pro fu-
mauit, sed melius est, vt sit fumat). i. adhuc, quia post casum p̄
durauit fumus, cum primum fugā ex Ida moliretur Aeneas,
fumat autem, nō ad auras ē fumarijs, sed humo. i. in terra, aut
potius de terra, vñ fumus oriebat (q̄ si in terra veller dicere,
diceret humi, sed significantius, dixi, humo, vt sit pro aduer-
bio de loco, quo significatur natura fumi, cuius est ascendere
& vltima ruina Troiæ, cuius fumus ab humo exurgebat) post
quam, inquit, hæc conuenerunt nos agimur. i. impellimur au-
gurijs diuini, potentia deorum (vt quæ per crimem flagran-
tem Iuli, & per stellam quæ facem ducebat portendebatur
item, per monita Hectoris & Creusæ, quæ illi a dijs accepe-
rant, Præterea, per oracula deorū non recte intellecta, per rñ
sa Heleni, per Harpyiarū minas, & per alia multa, quæ qui-

dem, licet, iam tum fugere inciperet, futura erant, nunc in-
cum ea narrat præterita sunt, nam nisi ad futura respiceret, n̄
diceret diuersa exilia, cum neque dii neque homines hæten-
diuersa exilia pronunciauerint) agimur aut dicit, ne vltro pa-
triam deseruisse culpetur, agimur ergo q̄rere diuersa exilia. i.
in q̄b. exules, & extorres degamus, & terras desertas. i. quas
postea deseruimus, vt Thraciam, Cretam, Siciliam, & c. (nec
placet vt de Italia a Dardano deserta, cum Ser. intelligā, tunc
n. non diuersa exilia, sed solam Italiam intelligeret) e iussu pe-
tere, verū cū fugam obirent Troiani incerti erant quo fata fe-
rāt. nā Hector dixerat q̄ de fugiendū, sed non quo, dicēs solū:

Pererrato statues, quæ denique ponto.

Creusa vero dixerat et locū, sed dubie. q̄a Lydium Tybim, a
Colonis noīauit cū Lydia longe sit ab Italia, Cassandra vero
Anchisæ expresse signauerat Italiā petendā. Vñ dicit in hoc
3 Sola mihi tales casus Cassandra canebar. Et sæpe Italiā sepe
Itala regna vocare. Sed quis ad Hesperia vêturos littora Teu-
cros crederet? aut quem tunc vates Cassandra moneret? Diī
præterea penates paulo ante dixerant, est locus Hesperia, & c. q̄
verba Ilioneus in j. reperit. sed q̄ hic dicentē gesta sūt ante ea
q̄ in i. dicta sunt, loquitur ergo nunc Aeneas de ea sciētia q̄ hē-
bat, cū fugā inciperet, p̄ q̄, cū nesciret quo fata ferāt, vbi siste-
re deēt, coactus, est diuersa exilia, & terras desertas q̄rere) &
nos molimur. i. cū mole, & difficultate paramus clāse. i. colle-
ctionē nauū sub ipsa Antandro, vrbe illa Phrygiæ, (declinat
aut, hæc Antandros, nam in um, neutra sunt, & sub montib.
Idē Phrygiæ, q̄a ēt Ida in Creta est, sed clāsem parabat inter
Antandru, & Idā mōie, molimur, dico, existētes incerti, quo
fata ferant i auehant nos, & iō molestum & difficile erat pa-
rare clāse, cū ēt incerti essent, vbi detur sistere. i. subducere
clāse, & finire errores, & nos contrahimus. i. cōgregamus vi-
ros, quorū in l. meminit, Ilioneū, Cloāthū, Sergestū, Giā, Leu-
caspim, Achatē, atq; alios) Prima estas. i. verna tēperies vix in-
ceperat, & i. iā, vel, & tñ iā, (hēt. n. elegantia hoc loco particu-
la) & Anchises pater (seruat decorū patri q̄ diu vixerat, guber-
nacula tribuens) iubebat dare vela fatis. i. Em fata, aut vt fata
indicabāt, cū. i. qñ ego lacrymans (ergo inuitus decessit) relin-
quo littora patriæ, & portus patriæ, & relinquo campos. i. ara-
biles (quia iam ignis omnia exederat) vbi Troia fuit. Et ego
feror exul in altum. i. mare, cum socijs, cum nato, cum penati-
bus, & magnis dijs. De quibus Seruium vidimus.

Diuersa exilia, & desertas q̄rere terras augurijs agimur di-
nū] i lib. aliquot manuscriptis, & vetustate ipsa venerabilib.
legere est. Diuersa exilia, & diuersas q̄rere terras [clāseq. sub
ipsa Antandro, & Phrygiæ molimur mōtib. Idē] in exēplarib.
aliquot antiquis absq; & particula copulatiua legi. Sub ipsa
Antandro Phrygiæ molimur mōtib. Idæ. verum ea particula
nimirū loco hoc & necessaria est, & ad venustatem facere vñ.

SERV.

Terra procul] procul est
quasi porro ab oculis. Vñ-
de potest & satis longe signi-
ficare, & non valde, vt in quin-
to. Est procul in pelago laxum
quod satis longe fuisse intelli-
gi non potest, ne voluptas pe-
reat spectaculi. Quamquam &
hic similis possit esse significa-
tio. Brevis est. n. Hellesponti
transitus. [Vastis] Aut vastatis,
aut magnis. [Thracæ erant] Fi-
gurate, nam minus est quam.
[acri quondam] Seu & cruen-
to. Lycurgus autem rex Thra-
ciæ fuit, qui vt habet fabula,
dum contemnens liberū, eius
amputat vites, crura sua inci-
dit: reuera aut abstemius fuit,
quos constat acrioris esse natu-
ræ, quod etiam de Demosthe-
ne dictum est. [Regnata] parti-
cipium sine verbi origine [ho-
spitium antiquum] aut carum,
aut re vera antiquum. nam tā-
ta inter ipsos familiaritas fuit
vt Ilione filia Priami Polym-
nestori nuberet Thracum regi.

*Terra procul vastis colitur Mauortia campis,
Thracæ arant, acri quondam regnata Lycurgo:
Hospitium antiquum Troiæ, socijque penates,
Dum fortuna fuit. feror huc, & littore curuo
Mœnia prima loco, fa is ingressus iniquis;
Aeneadaeque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dioneæ matri, diuisque ferebam
Auspiciis cæptorum operum, superoque nitentem
Cæliculorum regi mactabam in littore taurum.
Forte fuit iuxta tumulus; quo cornea summo
Virgulta, & densis hastilibus horrida myrtus.
Accessi; viridemque ab humo conuellere siluam
Conatus, ramis tegerem vt frondentibus aras;
Horrendum, & dictu video mirabile monstrum.
Nam, quæ prima solo ruptis radicibus arbor
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine gutta,
Et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus & alterius lentum conuellere vimen
Insequor, & causas penitus tentare latentes,
Ater & alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa mouens animo, nymphas venerabar agrestes.*

[Dum fortuna fuit]. i. bona, &
simul ostendit fidem cum feli-
citate deficere. Sane sciendum
quotiescunq. fortunam solam
dicimus, felicitatem intelligi.
Vnde & fortunatos tñ felices
& infortunatos solos infelices
vocamus. [littore curuo] ppe-
tuum epitheton littorum est.
Nam quod in 6. ait, Tunc se ad
Caietæ, recto fert littore por-
tum. Significat eū ita nauigaf-
se, vt nō linqueret litus. [pri-
ma loco] quia apud Cretā alia
fecit, modò autem Aenum si-
gnificat, vt Sal. in Aenū & Ma-
roneam, viamque militarem.
Quamquā Hom. dicat inde au-
xilium ad Troiam venisse, ergo
iam fuerat. Euphorion, & Cal-
limachus hoc dicunt etiam q̄
Aeneum dicatur a socio Vlysi-
fis illic sepulto eo tēpore quo
missus est ad frumenta portan-
da [Fatis iniquis] Bene quod
sit futurum præoccupat. [Ae-
neadas] ecce nec Virg. Aenum
dicit. [Sacra Dioneæ matri]
Veneri

Veneri a matre, Dione & m. Ho-
meru. Et bene dispēsat, vt si ad
uersa nauigatio sequat Dioneā
Venerē dicat, vt hoc loco, si p-
spera, de mari eā dicat esse pro
creatā: vt, Vnde genus ducis.
Hæc aut inquantū potest, refer
uat. [Auspiciis, ceptorū operū]
Ioui, qui arcis deus est, Apolli-
ni, p. p. auguria, Libera cā liber-
tatis. Nā dii alii si inuocent, ad
priuatam pertinet cām. Vnde
de Didone, legimus, Iunoni an-
te oēs cui vincula iugalia cure,
p. p. nuptias, q. uis, n. reipublicæ
utilitas, simularetur, erat tñ spe-
cialis cā Didonis. Similiter &
hic Æneas sacrificat Veneri. q.
autem de Libero diximus, hæc
causa est, vt signum sit liberæ ci-
uitatis, nam apud maiores aut
stipendiariæ erant, aut federatæ
aut liberæ, sed in liberis ciuita-
tib, simulacrū Martiæ erat, q. in
tutela Liberi patris est. [Macla
ham in litore taurum] contra
rōnem Ioui taurum sacrificat
adeo, vt hinc putei subsequitū
esse prodigiū. Vbiq, n. Ioui iu-
uencū legimus immolatum, vt
Statutum ante aras aurata fron-

te iuuenctum,
Iam cornu petat, & pedibus qui
spargat arenam.

Item: Iuuen.

Qui uexat nascendi robora cornu,
Nam in victimis etiam etas est
consideranda. [Tumulus: hoc
sermone, & collem & sepulcrū
fuisse significat. [Quo summo]
in quo summo [Cornea virgul-
ta, & myrtus] bene legit hastis
apta virgulta. Nam legimus, Et
bona bello cornus. Item: Et pa-

storalem præfixa cuspide myr-
tum. Ergo si telis fuerat cōfixus merito illic hæc coaluere vir-
gulta. Cornus autem declinatur vt ficus, si arbor sit. nam cor-
nu animalis, indeclinabile est, licet genitium usurpauit Lu-
can. vt, Cornus tibi cura sinistri Lentule. Sic Cic. & in Arato,
huius genus, pro genu. [Accessi] non ad cornum, sed ad myr-
tum, quæ inter verbenas est. Et bene matri sacrificaturus aras
coronat ex myrto. [Siluam] bene variat vt nunc siluam, nunc
vimina, nunc virgulta, nunc arborem dicat. [monstrum] bene
monstrum n. nam statim quid esset apparuit, & hoc proprietas
est, abusuque tamen plerumque corrumpitur. [Liquuntur san-
guine guttæ] Li in verbo producit, vt hoc loco. Item, Canis
cum montib, humor Liquitur. In nomine vero, breuis est, vt
liquor. [tabo] Corrupto sanguine, & est nomen casus septimi
tantum vt sponte, natu. quod si velis declinare, hæc tabes hu-
ius tabis dicis. [Membra quatit] causa pender ex causa. Nam
timor sanguinem gelat, qui coactus gignit frigus. [Lentū vi-
men] molle & fluxuosum. Vnde & vimina dicimus curuos p
senectutem. [Tentare latentes] miraculum est. n. ex arbore sā
guinem fluere. [Multa mouens animo] Non dicit quæ, sed ex
sequentibus intelligimus, Cogitabam, inquit ne forte san-
guis esset ex nymphis. Hamadryadas, nāque cum arboribus,
& nascuntur, & pereunt. Vnde plerūque cæsa arbore sanguis
emanat. Nam Ouid. ait, cum Erisichthon arborem incideret,
primo sanguis effluxit post vlulatus secutus est. inde Stat. nec
amplexæ dimittit robora nymphæ. Item, Cogitabam ne for-
te ex terra Martis iure sanguis efflueret, nam quod dicit hæc
se veneratum esse numina, illas constat præcessisse cogitatio-
nes. [Gradiumque patrem] θούριον ἄρπα i. exilientem in præ-
lia, quod in bellantibus sit, necesse est. [Geticis] Thraciis. Ge-
tæ aut populi sunt Myfiæ, quæ quia lata est, multas continet
gentes. [Rite secundarent] Recte prosperos facerent. [Vi-
sus] Pro visa posuit. Tunc enim masculino vtimur genere, cū

Gradiumque patrem, Geticis qui præsidet aruis,
Rite secundarent visus, omenque lenarent.
Tertia sed postquam maiore hastilia nixu
Aggredior, genibusque aduersæ obluitor arenæ,
(Eloquar, an sileam? gemitus lacrymabilis imo
Auditur tumulo, & vox reddita fertur ad auras.
Pol. Quid miserum Ænea laceras? iam parce sepulto
Parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
Externum tulit: haud cruor hic de stipite manat.
Heu fuge crudeles terras, fuge littus auarum:
Nam Polydorus ego. hic confixum ferrea texit
Telorum seges, & iaculis increuit acutis.
Æn. Tum vero ancipite mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comæ, & vox faucibus hæsit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus, furtim mandarat alendum
Threicio regi, cum iam diffideret armis
Dardaniæ, cingique urbem obsidione videret.
Ille, vt opes fractæ Teucrum, & fortuna recessit,
Res Agamemnonias, victriciaque arma secutus,
Fas omne abruptit: Polydorum obtruncat, & auro
Vi potitur: quid non mortalia pectora cogis
Auri sacra fames? postquam pauid ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumque parentem
Monstra deum refero, & quæ sit sententia posco.
Omnibus idem animus, scelerata excedere terra.
Linquere pollutum hospitium, & dare classibus austru
Ergo instauramus Polydoro funus: & ingens
Aggeritur tumulo tellus; stant manibus aræ
Ceruleis mæstæ vittis, atraque cupresso;
Et circum Iliades crinem de more soluta.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis & sacri pateras: animamque sepulchro
Condimus, & magna supremum voce ciemus.

no monte in Palatinū iecit, q. fixa fronduit, & arbore fecit. vi-
tuperabile. n. est poetā aliq. d. fingere, q. penitus a veritate di-
scedat. Deniq. obicitur Virg. de mutatione nauium in nym-
phas, & q. dicit per aureum ramum ad inferos esse descensū.
Tertium, cur Iris Didoni comam secuerit. Sed hoc purgatur
Euripidis exemplo, qui de Alceste hoc dixit, cū subiret fatū
mariti. [infelix] aut qui iam infelix esse ceperat, aut cui etiā
prouisa nocuerunt, [mandarat] aphæresis est siue dixeris cō-
mendarat, siue emendarat. [Threicio regi] hausit ex puincia
crudelitātē, ex qua fuerūt Diomedes, Lycurgus, Terentius Trei-
cio aut pro Thracia, vt supra pro Thracia Threiffa. nam solu-
tio est Ionice linguæ. cū. n. sit θρεῖς, Iones dicunt θρεῖς, cuius
solutio facit Threicius vel Threiffa. [Cingiq. urbem obsidio-
ne videret] inter ipsa principia obsidionis: nam postea iā mi-
nime poterat [Fortuna] Melior. f. [res Agamemnonias] i. impe-
riū [victricia.] Oīa noīa a verbo venientia, cū in or, exeunt,
masculina sunt, vt victor, cū in trix, feminina sunt, vt victrix
neutra vero non faciunt, nisi tñ ex numero plurali. Vñ est vi-
ctricia. [Fas oē] Et cognationis, & iuris hospitii [obtruncat]
occidit intellige. nam obtruncare proprie est capita cedere.
[vi potitur] hoc verbum de his est quæ permiscet coniuga-
tiones, cum. n. sit tertiæ coniugationis, infinitum modum a
quarta facit, vt potiri. Vnde plerique decipiunt, vt potiris di-
cunt. Similiter fio, pro fiere, fieri facit permixta coniugatione
[Auri sacra fames] i. execrabilis, vt, Sacra panduntur portæ.
Tractus est autem sermo ex more Gallorum. Nam Massilien-
ses quoties pestilentia laborabant, vnus se ex pauperibus of-
ferebat alendus anno integro publicis, & purioribus cibis
hic postea ornatus verbenis, & vestibis sacris, circumduce-
batur per totam ciuitatem cum execrationibus, vt in ipsum
reciderent mala totius ciuitatis, & sic præcipitabatur. Hoc
autem in Petronio lectum est. Sane sciendum latenter

de his loquimur, q. b. videmus
vt si dicas. Nubecula obest vi-
sib. meis. si aut neutro vtamur
ea q. vñr significam, vt si hoc
loco diceret, rite secundarent
visa. q. p. p. metrū nequaq. po-
suit. Similia sunt nūcius, & nū-
ciū, auditus & auditū. [omēq;
leuarēt] Bonū ac leue facerēt.
[Obluctor] Iacrius nitentē oñ-
dit [Eloquar, an sileam?] Parēthe-
sis ad miraculū posita. [Gemi-
tus lacrymabilis] Pōt. n. esse ēt
irascēris, [vox reddita] p. data.
Reddit n. quidq. d. ad nos p. al-
terū transit, q. q. hic ēt hoc pos-
sit intelligi: nam ad eū vox mis-
sa per tumultum est. [laceras] p.
membra diffricis. Nam lacerā-
re est sapius vulnerare, vt, La-
cerum crudeliter ora Deipho-
bum. [sepulto] Mō iacēti signi-
ficat, vt Somno vinoq; sepul-
ti. Item, Occupat Æneas aditū
custode sepulto, nam sepultus
est quasi sine pulsu. non. n. hūc
sepultum possumus dicere, cū
sepultura non sit in hoc rite fa-
cta, sed fortuita sit obruptus
terra. [pias] bene ēt ille qui læ-
ditur, excusat Æneā, q. pieta-
tis grande testimoniū est. [Sce-
lerare] polluere, & est sermo
Plautinus, quo hodie non vti-
mur. [Externū tulit] Ordo est,
Troia me tibi tulit, hoc est edu-
cauit, non externū. nam ciuis
Æneæ fuerat, & cognat. [cru-
deles terras] i. crudeliū, & aua-
rorum. [Polydorus ego] siue e-
go distinguas, siue ego hic sub-
audias sum necesse est [Incre-
uit] Reuirit, traxit āt hoc de
hist. Romana. nā Romulus ca-
ptato augurio hastā de Auēti-

Aeneā hoc agere, ut Troianos Didonē ex infelicitatis similitudine commendat. nam & eius marito, auri cā intulit necem. [oib. idem] plus est q̄ si diceret similis [Scelerata terra], p̄ sceleratorum, ut sup̄. capriua vestis [classib. austros] Hypallage est [instauramus funus] modo sepulcrum quod virgulta a velendo diruerat. nā proprie funus est incensum cadauer. [stāt] Positæ sunt. Multa aut̄ (ut sup̄. diximus) hic sermo significat. [manib.] manes sunt aīa illo tpe quo de aliis recedentes corporib. necdum in alia transferunt. Sunt autem noxiæ, & dñr per Antiphrasim. nā manum (ut sup̄. diximus) bonum est. Vñ & est mane dictum. Similiter ēt Eumenidas dicimus parcas, bellum, lucum. alii manes a manendo dictos intelligunt. Nā manib. plena sunt loca inter lunarem & terrenum circulum vnde & defluunt. Quidam manes, deos infernos tradunt [Atracupressio]. Nigra, funesta. nam inferis consecrata est, quia celsa nunq̄ reuirelscit. Moris autem Romani fuerat ramum cupressi ante domum funestā poni, ne qsq̄ pontifex per ignorantiam pollueretur ingressus. hinc Hor. Nec præter inuisam cupressum vlla breuem dñm sequetur. [atra aut̄] q̄ atratos lares significet. [crinē de more] aut de more gentis, ut ēt in Aegypto est, aut certe more preliantiū. [tepido lacte] statim multo. [cymbia] pocula in modum cymbæ facta. [sanguinis sacri] de victimis sumpti. Aīamque sepulchro condimus. Bene aīam lacte & sanguine ad tumulum dicit elicitā. lacte nanq̄ corpus nutritur post aīa coniunctionem, & aīa sine sanguine nunq̄ ē, quō effuso recedit. legimus p̄terea, in sexto, sepulcorum aīas vagas esse, & hunc constat nō legitime sepultum fuisse. rite ergo reddita legitima sepultura, redit aīa ad quietem sepulchri, quam Stoici eriscundi. i. medium sequentes, tandiu durare dicunt quandiu durāt & corpus. Vnde Aegyptii periti sapientia, cōdita diutius reseruāt cadauera. i. ut aīa multo tempore perduret, & corpori sit obnoxia, nec cito ad alia transeat. Romani contra faciebant, comburentes cadauera, ut statim aīa in gñalitem. i. in suam naturam rediret. Dicit ergo nūc sacrificiis quibusdam elicitam aīam, & sepulchro conditam, obnoxiaq̄. factā corpori, quod ante horrebat, quasi per vim extorta. Ideo autem Stoicos medium sequi diximus, quia Plato perpetuam dicit aīam, & ad diuersa corpora transitum facere statim pro meritis vite prioris, Pythagoras, vero nō κατὰ φύσιν, sed κατὰ γένεσιν esse dicit, hoc est redire, sed post ips. [Supremum] non est nomen, sed aduerbium, ut Torum clama. [sciemus] hoc loco dicimus more solenni, vale, nos te. ordine quo natura permiserit, vñ sequemur.

Terra &c. Docet, quomodo coactus sit diuersa quærere exilia, quia videlicet non permittebatur cōsistere. nec in Thracia, vbi primas sedes, & Aenum oppidum locauit, nec in Creta, nec in Sicilia recitat ergo primo, quomodo in Thracia delatus illic oppidum ædificauerit, & abire coactus sit, propter scelus commissum in Polydorum, filium Priami: de qua re dicit sic Don. [terra procul] optime ignorantem Didonē terrā exponit, in qua, situs loci, & incolarū persona & opportunitas, cum propter propinquitatem laborem longioris itineris leuaret, & propter fertilitatem indigētib. posset opitulari. Qm̄ aut̄ Thraces amiserant Lycurgum regem, videbatur quod nullus aduersarius venientes prohibere posset. Firmabat aut̄ sp̄s religio fœderis, diuturnitate temporis roborata. [feror] nā nō suo consilio venit. [fatis iniquis] Hoc exitus rerū non initia docuerunt. [Sacra] primo inuocabam auxilium maternū, deinde, aliorum deorum, qui auspicio nouorum fundamentorū essent necessarii. ordo est. terra mauortia. i. bellicosa, & patria Mauortis, seu Martis (qui Thracū lingua, Gradivus dicitur) i. Thracia colitur procul. i. late, aut longiuscule a Troia cāpis. vastis. i. valde amplis, Thraces arant (ergo Thraciam significat) regnata. i. ea quæ regno gubernata sunt, quondam. i. olim supp̄. ab Lycurgo Thracum rege. acri. i. strenuo & bellicoso, & ita regnata erit accusatiui casus, pluralis numeri & neutri generis. Aut sic potius: terra Mauortia regnata quondā acri Lycurgo colitur (quod vulgo dicitur, cultuatur) hoc est, subigitur, & aptatur sationi ab agricolis, procul in vastis campis sup̄. q̄ terram (Moris. n. Virgiliani, est reticere relatiuum in descriptione locorum, sicut. Vrbs antiqua fuit, Tyrii tenere coloni. Est in secessu lōgo locus, &c. Est locus Hesperia Graij cognomine dicunt, &c.) Thraces arant (dictio autē, regnata, vñ potius fœminina, & nominatiui casus, quia cetera nominatiui casus sunt, dic ergo) terra in quā regnata acri Lycurgo appositorie, hospitium antiquum Troiæ. i. Troianorū, qui iure hospitalitatis olim a Thracibus accipiebantur, & eos vi-

cissim accipiebāt (vñ moris erat apud veteres apud quos pauciores quam nunc sunt, erant caupones. i. diuersoria mercenaria) & penates focii. i. confœderati, & amici, dum fortuna. i. prospera fuit (quo verbo mortalium fidem taxat) ego feror. i. auguriis actus diuum, aut vi ventorū. huc. i. in hanc terram, hoc est in Thraciam, & loco prima moenia. i. Aeni oppidi, in littore curuo. i. quod semper curuum est, loco, dicit. i. statuo ingressus. i. auspicatus, aut incipiens fatis iniquis. i. malignis, & mihi non fauentib. ut illis maneant, aut iniquis. i. mihi nō concessis, cum alio vocaret & ego fingo nomen Aeneadas. i. voco populos illius ciuitatis Aeneades, de meo noīe. ego ferebam. i. offerēbam matri. i. Veneri Dionæ. i. ex Dione nympa genitæ & diuis auspiciis. i. auctorib. & præsidib. operum coeptorū. i. inchoatorum, sacra. i. sacrificia illis apta, & mactabā supero. i. celesti, aut supremo regi, celicolum, pro celicolarū, hoc est Ioui in littore, taurum nitentem. i. candidum, cum vitulus illi mactandus sit, verum quia nitentem dici potest significari intactus & vitulus, licet mas sit, nec peccatum esse in sacrificio, nec ideo pulsum Aeneam, sed quia vocabatur in Italiam; Itaque nusquam persistere permittebatur, quod tandem cognouit. Vnde ipse in primo, per tot discrimina rerum tendimus in Latium, sedes vbi fata quietas ostēdunt, illic, fas regna resurgere Troiæ. tumulus. i. sepulcrum in colliculo erat forte. i. a casu. iuxta. i. ppe eū locū vbi mactabāt: erat. n. casuale, illic p̄cise mactasse, vbi sepulcrū erat: quo. i. in quo. i. tumulo, hoc est colliculo. summo. i. incuruo vertice, supp̄. erant, virgulta cornea. i. corni arboris, & myrtus horrida. i. aspera, dēsis hastilib. i. virgultis, vnde facile hastilia fierent. ego accessi. i. tumulum, & conatus conuellere ab humo. i. funditus siluā viridem. i. densa illa hastilia virentia, ut tegetem aras, ramis frōdentib. ego video monstrum. i. portētum aut prodigium, horrendum, & mirabile dictū. i. dum dicitur. nam guttæ atro sãguine. i. atri sanguinis, aut ab atro sanguine destillantes liquuntur. i. defluunt, huic, sup̄. arbori, quæ arbor vellitur. i. euellit, prima solo. i. terra in qua sustentabatur & hoc radicib. ruptis & sup̄. guttæ, maculant. i. contaminant terram tabe. i. sanguine atro, & corrupto, horror frigidus. i. me frigere faciēs, quatit. i. concutit, & tremere facit mihi mēbra, & sanguis. i. meus gelidus. i. quasi congelatus, coit. i. concrefcit, & constringitur formidine. i. p̄ timore. ego insequor. i. insequēter conor rursus, conuellere. & i. etiam vimen. i. virgultum lentum. i. tenue & flexibile, alterius. i. arboris, & tentare. i. tentando scrutari, causas latentes. i. ignotas mihi penitus. i. omnino, & alter sanguis sequit̄ de cortice alterius. i. virgulti, aut viminis, ego mouens. i. agitas, multa. i. multas res, animo venerabar nymphas Agrestes præcipue Hamadriades. i. nymphas arborum, quæ cum arborib. nascūtur, & intēreunt: (ideo ergo venerabatur eas, ne forte quæuis illarum arborib. cōiuncta esset,) & venerabar patrem Gradivum. i. Martem, qui præsidet aruis Geticis. i. Getarum, populorum bellicosorum, quia, ut alibi dices, Mortem contemunt laudato vulnere Getæ. Et ideo dicitur Mars illic præsidere, & toti Thraciæ: quocirca ne forte succenseat Aeneas, q̄ se eo contulerit, venerabar, inquit Gradivum patrem, & nymphas, sup̄. ut secundarent. i. prosperos facerēt visus. i. visiones, & leuarent. i. in mitiorem partem conuerterēt omen. i. portentum illud, quod non faustum videbatur. [tertia &c.] Docet quomodo agnouit Polydorum illic sepultum, postquam a Polymnestore rege Thraciæ, perfido, occisus fuerat, utq̄. illic exequia peregerit, & terram reliquerit, unde Don. dicit sic [gemitus] moraliter, primo gemitus, deinde voces, auditæ sunt. [q̄d miserum] artificiosa res, si Aeneas loqueretur, diceret feci, & absoluta qualitate sese defenderet quia nescius fecerat, sed poetā eum inducit defensorem, qui accusator esse debuit. Ideoque acerbiter latius extēdit, & ex uno crimine, multa posse exoriri, euidenter ostendit, sed instruit, & non arguit. Primum crimen, est sepulcrum uiolatum, & hoc ratione loci, temporis, & personarum. Addit, miseriam, quæ subleuatione, & non oppressione digna est. [Aeneas] ex nomine proprio apparet, notum, non noto, loq̄ [pias] manus, cur parce, si iam patrata res fuerat? quia & ignorans fecerat, merebatur veniam. Non autem meretur, quod deinde esset factururus: lic,

si mihi parces, te crimine solues,

[Non me tibi Troia] peccares. n. in hoīem, in miserum, in defunctum, in ciuē, in tuū. Ergo, non tulit me tibi Troia Externum. i. non solum ciuē, sed affīnē. Frater. n. Creusæ erat. [de stirpe manat] personarum, & temporis, posuerat partes, nūc ponit

ponit loci. [crudeles terras] demonstrat hoc esse vitium terræ parentis, ut per hoc, oēs eodē vitio laborare significaret. ergo & ab aliis poterat eandem iniuriam expectare, atque ēt non decebat, ēt si tutus permanisset, piū inter impios versari. [Fuge fuge] ex duplicatione verbi necessitatem ostendit fugiēdi, [tum vero] Quia supra dixerat, Mihi frigidus horror membra quatit. nam ad illum horrorem, qui fuit ex sanguine, accedēs vox lamentabilis Polydori mentem in hebetitudinem cōuertit, & vox in silentiū transit. Hunc ea ratione misit Priamus ut cum se in summis periculis cerneret, saltem posteritas sua in hoc filio remaneret, & auri vim magnā dedit, ut esset quo viueret, & ex se naturam Polymnestoris coniectans tutū filium apud veterem amicum credidit, infelix ergo qui dum filium in tuto collocare putat, eum perdidit: ergo Priamus nec incautus, nec imprudens, nec in filii causa indulgens fuisse demonstratur. dederat. n. vicini, affini, amico veteri, dederat cū diuitiis, dederat regi. [ille] s. qui speraretur humanus, cuius fides commissus fuerat, qui diues, qui ex plurimis delectus, qui susceperat innocentem amici filium. notatur hic persona. laura. Item locus, nam mare interpositum erat inter se & Troiā, itē tps. s. in quo perierat imperium ut non timeret vltionem, Ostendit p̄terea poeta in rebus aduersis, ne amicis quidem fidendum. Damnat auaritiā tanquam quæ ad oīa scelera impellat. [primumq. parentem] qui iudicare de monstris posset & ad proceres. quia q̄ facto opus esset, debuit omnīū defini sententia. Idem solet decerni, quod maiori parti placet, sed hic tam manifestum scelus fuit, ut oēs fugiendum censerent inde, vbi per scelus fuerat soluta amicitia, q̄ federe deuincta erat. non ergo vtile illic morari. nec religiosum cum sanguine pueri pollutus esset locus. [condimus] Erant placandi manes lēsi, p̄sertim illius qui ciuis, & affinis, & regis filius erat, & qui recte mouerat Troianos, ut sceleratam terram relinquerent. Docet autem poeta, quæ possint curari, quod male sint gesta, esse curanda. Ordo est. Sed postq̄ ego aggredior maiore nixu. i. conatu auellendi, tertia hastilia. i. tertium virgultū, nisi forte plura simul auelleret, atq; ita proprie dixerit, tertia hastilia, & ego obluētor. i. incūbo genib. arenæ. i. terræ, q̄ in litore arenoso esse solet, aduersa. i. mihi desuper incubenti opposita, (eloquar an fileā, hoc per parēthesim dicit, addubitas an dicere debeat rem q̄ fide admirabilior sit, crudelitatemque vix mereatur) Gemitus lacrymabilis. i. quasi ab lacrymante editus auditur, sup. a me de tumulo. i. imo. i. profundo, & vox reddita. i. data facto, iam transitu, fertur ad aures. s. meas, vox aut fuit hæc. O Aenea quid laceras miserū? i. miseratione, & non tali laceratione dignū, parce iā sepulto. i. iacenti & p̄strato, parce. i. caue scelerare manus tuas pias. i. infontes, & ignorāter in me peccantes. Troia tulit me tibi. non externū, aut p̄liētorē, Troia non tulit. i. produxit me externū tibi, sed, sup. affine, aut cruor hic non sup. manat. i. distillat de stipite, sicut videris opinari venerando Hamadryadas (sunt q̄ legat haud sed, ut dixi posita semel negatione ante particula, vel, & aut, intelligit̄ repeti, ut non sū q̄ tua furari velim, aut destruere) heu dolentis est, fuge terras crudeles. i. in quib. impiū facinus commissum est, fuge litus auarū. i. in quo auarus rex imperiū tenet. Nā (sup. si nescis, ego sup. sum Polydorus, filius ille Priami quē noli depositū esse, & creditū Polymnestori, quocirca non plura dixit Aeneæ recognoscenti, sed Aeneas reliqua dicturus est, Tyriis ignorantib. ferrea seges telorum. i. q̄b. cōfossus erā, textit. i. sepeliuit, & occultaui me hic, & increuit. i. reuirit, acutis iaculis. i. in hastilia ista acuta, quæ vellis, ego pressus mentē. i. hñs mentē oppressam, tū vero. i. p̄cipue tunc aut quasi tunc ad verū, formidine accipit. i. me accipit, & dubiū qd facere reddente, obstupui, & comæ. i. capilli, steterunt. i. obriguerunt (iterū mediā corripit, sicut in lib. 2. dictū est, & vox hæsit. i. inhæsit faucib. ita ut eloqui nescirem: quia vero non oīa, ut dixi, nota erant Didoni, & ceteris audientib. explicat ea dicens: Priamus infelix. s. p̄ p̄ casum qui post euenit, mandarat quondā cū magno pondere auri hunc Polydorū alendū, furtim. i. secrete regi Threicio. i. Thracio. s. Polymnestori. tunc, supp. cū ipse diffideret. i. male confideret, armis i. potentiis, Dardaniæ. i. Troiæ. i. qñ inceperat desperare de salute Troianorum, ac ēt Troiæ, & cum videret urbem cingi obsidione, quod signum erat, quia iam inferiores essent, atq. impares Troiani, quippe qui non poterant hostē propellere, iō aut alendū dederat, ut aliquis superesset suæ generationis, qui Troianis olim relictis præsit. Ille. s. rex Thracius Polymnestor, ut. i. postquam rex Teucrum. i. Teucrorum, fractæ

supperant, & fortuna recessit, supp. ab eis, securus. i. insequens rex Agamemnonias. i. partes, Agamemnonis Imperatoris exercitus Græcorum, & arma victricia. i. victorum Græcorū, quos victores fere coniecturis colligebat, abruptit oēs fas. i. deorum, & hominum, huius hospitalitatis violando, & obrūcat Polydorum. i. caput eius amputat, & ponitur vi. i. violentia, auro. s. deposito: cum Polydoro: o sacra. i. execrabilis fames. i. cupido, & auditas auri, quid. i. ad quid non cogis? q. d. ad nihil non cogis. sed ad oē nefas cogis mortalia pectora, q̄ recte in gratiam Didonis dicit Aeneas, qui audierat a matre, licet id Dido eum scire nesciebat. Pygmalionis auaritiā, & scelus in Sicheum eius coniugem. Postq̄ pauor. i. ille stupor reliquit ossa, ego refero. i. in consultatione porto monstra, i. portenta deum (qui curarunt, ut ad Polydori tumulum, hastilia auellerent, & eius vocem haurirent) ad delectos proceres. i. primores, & principes populi, & primum. i. p̄cipue, ad parentem s. Anchisen, refero, inquit, & pro. i. posco, q̄ facta sit. i. qd sentiant faciendum. Idem. i. vniformis animus erat oib. excedere. i. ut excederemus, terra scelerata. i. scelere tanto polluta & hospitium pollutum linq̄i, sup. debere, aut liquere, hospitium pollutum. i. uiolatum, & sedatum tali scelere & dare austros classib. hypallage. i. classes Austris. i. vētis. Ergo, quia abire decreuimus, instauramus. i. instar prioris facimus, Polydoro funus. i. sepulchrum, aut totum officium funebre quod p̄termisum erat, facimus, & ingens tellus. i. magna molles terræ, aggeritur. i. accumulatur, & apponitur ab oib. funde per imperonale loquitur, tumulo. i. ad tumulum ad extruendū, arant. i. erectæ, aut positæ sunt, mēstæ. i. lugubres, quia manib. i. animis, quæ a corpore manant, sed nondum in sedes debitas receptæ sunt, s̄m ethnicos, aut q̄ a lunari globo in corpora manāt (sed utrūque reprobatur a fide, q̄ infundēdo creatas, & creādo infusas p̄dicās, statim vt exutæ sūt corporib. in loca merita recipi affirmat, uel igne purgato suorum an̄ peccatorū fordib. expiari aut manib. diis iſeris, uittis. i. seruis appositis, ceruleis, aut marinis, & i. littore lectis aut subnigris, & cupressis atratis. i. funestis, & Iliades. i. mulieres Troianæ, sup. stant, circū. i. in circuitu, solute crinē. i. hñs crinē passum, & solutū, de more. s. patriæ, aut exequiarum. Nos interimus. i. tumulum, cymba. i. pocula in morem nauium, hoc est cymbarum facta spumantia. i. abunde repleta, lacte tepido recens mulso, & patera sanguinis, sacri. i. ex sacrificio collecti, & condimus. i. consepelimus, aiam. s. Polydori, q̄ lacte, & sanguine, q̄b. maxime uiuitur corpori cōniri ab ethnicis credebatur, & ciemus. i. clamamus magna uoce supremum. i. ultimo loco, aut supremū. i. ultimum uale, unde peracto oī officio exequiali, dī cōclamatū esse, quid autem clamabatur. iam docuit Seruius.

Video mirabile monstrum in lib. aliquot manuscriptis, Miserabile, legitur. [Nam quæ prima solo ruptis radicib. arbor uellit, huic atro liquuntur sanguine guttē] in antiquo admodum lib. scriptum erat, Nanque ubi prima & pro. Huic atro hinc atro, ut aduerbium aduerbio responderet. recenti vero emendatione repositum id, quod in vulgatis habetur exēplar. Pro liquuntur autem sunt vetera exemplaria. quæ, Linquunt, habent. Sed n. liquuntur, magis omnino placet, quod etiam agnoscit Seru. [Ater, & alterius sequitur de cortice sanguis] in lib. antiquis plerisque, alter, non ater, habetur. animaduerti vero in aliquot exēplarib. l. iteram abram, in aliquot additam alienā manu esse. [iam parce sepulto] sunt lib. antiqui vbi sepulchro, legatur. [non met tibi Troia externū tulit] sunt lib. nonnulli, in quib. extremum scriptum est. [aut cruor hic de stipite manat] in antiq. aliquot lib. haud legitur, pūcto firmo p̄fixo. [iaculis increuit acutis] in lib. aliquot antiquis, impleuit, habetur [ille vt opes &c.] in lib. aliquot antiquis nō habetur, Et copulatiua particula [primumque parentem] vetera quædam exemplaria patentem, legunt. [Iliades crinem de more soluta] in antiq. aliquot lib. Crines legitur.

Quia vero de sacri vocabulo mentio nobis est, id commo-
nendū sumus quod Apollonū interpretes memoriæ manda-
runt super Argonauticorum primo, in eo poetæ versiculo.

Ἰδὲ δὲ πατρίζεται ἢ δ' ἐτὶ πῆτρῃ.
Id est suora lēnum dī petra hæc. Perieuphemismum, inquit, magnæ si quidem affectiones ἱερὰ καὶ καλὰ. i. sacra pulcreq. nuncupantur. sicut Erynnias Eumenidas dicunt, & pestilentem lepram sacrum morbum, ut apud Callimachum.

Ἐδδόμενοι ἱερὰν φημιζμεν.
Vñ & in nostris literis apud Maronem, sacram dici famē, cōiectamus, sic & tripodes sacros, pro magnis. de Græca dicēdi figura,

VARI.
LECT.

Corr.
Rhod.

figura, nam & ἰσὺν ἰχθύν, magnum piscem interpretantur glossographi, ut Iliadon Rapsodia decima, p.dicit Eustathius, & auctor comprobatur Athenæus, quamvis Polypum quidam etiam intellexerint, Plutarchus in commentariolo, quo stu-

diose queritur, Viris maior insit prudentia, terrestribus. an aquaticis, Anthiam piscem inquit Homerus, ἰσὺν ἰχθύν dixit & magnum quidem intelligunt nonnulli, veluti sacrum os, magnum intelligimus, ac Sacram vim Alcioni.

Sax.

Fides pelago] Quia alibi ait, Toties deceptus fraude fereni. [Lenis crepitans Auster] Duo epitheta posuit vitiose, ut diximus supra: fecit autem hoc improprie prope in decem verbis. [Auster] Autem, quiuis ventus. [Terreque; vrbesque; recedunt] Physicam rem dicit, ita. n. nauigantibus. vñ, quasi ab his terra discedat. [Sacra mari colitur medio] Ordo est. In mari medio Aegeo colitur tellus sacra. Neptuno, & Nereidum matri. i. Doridi gratissima. Fabula talis est. Post vitiatam Latonam Iuppiter cum etiam eius sororem Asteriem vitare vellet, & illa optauit à dijs ut in auem conuerteretur, versaque in cothurnicem est. Et cū vellet mare transfretare, quod est cothurnicum, afflata à Ioue, & in lapidem conuersa, diu sub fluctibus latuit. Postea supplicante Ioui Latona leuata, super ferri aquis coepit: hæc primo Neptuno & Doridi fuit cō-

*Inde vbi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, & lenis crepitans vocat Auster in altum,
Deducunt socij naues, & littora complent.
Prouehimur portu: terræque, vrbesque recedunt.
Sacra mari colitur medio, gratissima tellus
Nereidum matri, & Neptuno Aegeo:
Quam pius Arcitenens oras, & littora circum
Errantem Mycone celsa, Gyaroque reuinxit:
Immotamque coli dedit, & contemnere ventos.
Huc feror hæc fessos tuto placidissima portu
Accipit: egressi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum, Phœbiq; sacerdos
Vittis, & sacra redimitus tempora lauro
Occurrit, veterem Anchisen agnoscere amicum.
Iungimus hospitio dextras, & tecta subimus.
Templa Dei saxo venerabar structa vetusto:
Aen. Da propriam Tymbræe domum, da mœnia fessis,
Et genus, & mansuram urbem: serua altera Troiæ
Pergama, reliquias Danaum, atque immitis Achilli.
Quem sequimur? quoque ire iubet? vbi ponere sedes?
Da pater augurium, atq; animis illababere nostris.*

secrata. Postea cum Iuno grauidam Pyrene immisso Latonam persequeretur, terris omnibus expulsa, tandem aliquando applicando se litoribus, à sorore suscepta est, & illic Dianam primo post Apollinem peperit. Qui statim occiso Pyrene vltus est matris iniuriam. Sanè nata Diana parturienti Apollinem matri dicitur præbuisse obstetricis officium. Vnde cum Diana sit virgo tamen à parturientibus inuocatur, hæc namque est Diana, Iuno, Proserpina. Nata igitur duo numina terram sibi natalem errare non passa sunt, sed eam duabus insulis religauerunt. Veritas vero longa alia est: Nam hæc insula cū terræ motu laboraret (qui fit sub terris latentibus ventis, ut Lucanus. Quarentem erumpere ventum Credidit) Petito oraculo Apollinis, terræ motu caruit. Nam pcepit ne illic mortuus sepeliretur, ut in Vulcano, & iussit quædam sacrificia fieri: postea è Mycone Gyaroque vicinis insulis populi venerunt, qui eam tenerent, quod etiam Virgilius latenter ostendit. Quod autem diximus Dianam primo natam, rationis est. Nā constat primum, noctem fuisse, cuius instim est Luna. i. Diana. post diem, quem Sol efficit, q. est Apollo. Ut aut Delos primo Ortigia diceret, factum est a Cothurnice, q. Græce ὀρτυγία vocatur. Delos autem, quia diu latuit, & post apparuit. Nam Ἰλιδον Græci manifestum dicunt. Vel qd verius est, q. a cū ubique Apollinis rñsa obscura sint, manifesta illic datur oracula. Delos & ciuitas dī, & insula. Vnde interdū recipit præpositionē, [Pius Arcitenens] Qui vltus est matrē. [Coli dedit] A vicinis. f. populis, [Ventos contemnere] Propter terræ motū. [Apollinis urbem] Delon, & est definitio. [Rex sacerdos] Maiorum. n. hæc erat consuetudo, ut rex esset et sacerdos, vel pontifex. Vnde hodie quoque imperatores, pontifices dicimus. [Vittis, & lauro] Vittis, sacerdotis sunt laurus vero et imperatoris victoris. [Anchisen amicum] κατὰ τὸ σιωπώμενον intelligimus. Nam quō fuerint amici, palam non dicit. [Hospitio] Septimus casus est. i. iure hospitalitatis. Nam ad hospitium nō potest intelligi, quia iam amicus fuit. [Da propriam] Perpetuam, ut, Propriamq; dicabo. & bene post experimentum mala conditæ ciuitatis ppetuas postulat sedes [Tymbræe] Tymbræus Apollo dī a loco Troiæ vicino pleno Tymbra, in quo eius & nemus est, & templum, vbi a Paride Achilleus occisus est. Vnde & fingitur manu Apollinis vulneratus. Ergo Tymbræus, ut Delius, nā numina a locis frequenter nomē accipiunt. Sane quia Græce τὸ μῦθον facit, in deriuatione n, in diphthongum mutat, ut αἴτην, Aetneus, δῖον Dirceus [Domum] Familiam, ut, Domus tenet a quo Sergia nomen. [Mansuram urbē] Duo ponit & urbem & perpetuitatē Mansurā autē ideo

vel propter Troiam, vel ppter eam quam in Thracia condidit. [Serua altera] Nō quia prima seruauerit, sed quia seruare voluit, ut Homer. dixit. [Quē sequimur?] Quia Cadmus oraculo Appollinis bouem secutus, in Hyanthe Bœotiam condidit. [Da pater] Religionis, ut supra diximus, nomē est. Nam & hominibus, ut, In de toro pater Aeneas: & mōtibus, ut, Pater Apenninus: & fluuijs, ut Tybri pater, & numinibus etiā, ut, Quidve pater Neptune paras? Item, Ipse pater Danais animos viresq; secūdas Sufficit. Item, Odit & ipse pater Pluton. [Augurium] Modo oraculum, sed vsurpative. [Animis illabere] Quia Apollinis responsa semper obscura sunt, vera tamen. Vnde cum intelligentia oraculum postulat.

INDE vbi prima] Docet igitur, quomodo derelicta Thracia in Delo profecti sunt, utiq;

illic, suscepti hospitio honorifico ab Anio rege oracula consuluerūt, de qua re dicit Donatus sic. [Deducunt] Quas miseri subduxerant. Occurrit magna beneuolentia ut rex, & sacerdos, non expectauerit peregrinos ad se venire, sed vltro occurrat. [Veterem amicum] Quasi dicat illum talem tunc habuit amicum, qualem habebat itante Troianorum felicitate, neq; secutus est fortunā, ut Polymnestor, & tantum habuit amicum, quantus fuit, non quantus veniebat. [Sacra] Ut ostenderet vittas & laurū non esse signa lætitiæ, quæ tristitiæ Troianorum non conueniebat, sed sacerdotij. Magna aut exempla posuit, malæ, bonæq; amicitie Polymnestorem, & Anium, quæ nos ad bonum hortentur, & a malo reuocent. [Propriam] Nā incerti hætenus vagabantur, ut, Incerti quo fata ferant, vbi sistere detur? Est aut precatio breuis, & quæ omnia contineat. Nam petit & mouet ad cōmiserationē. [Da] ostende. Da pater auguriū. Paterno animo infunde animis nostris, & aperta & perspicua oracula. Vtus est autem imperatiuo, da, & illabere, quod est deprecantis ex fiducia in Apollinem, qui Troianis fauebat. Ordo est. Inde. i. deinde, postquam officium funebre peregrinus, vbi, i. qñ, prima fides i. credulitas & confidendi ratio, supple est facta pelago, i. vbi primum potuimus satis confidere pelago, venti dant. i. concedunt, & permittunt quiescedo, maria placata. i. tranquilla, & Auster, i. quiuis ventus, lenis, idest tenuis, & leniter flans, vocat, sup. nos, in altum, sup. mare crepitans, idest crepitando, aut cum crepitu, & ita diuisim construendo epitheta, non erit vitiosum vni bina dedisse, quia ex diuersis partibus, socij (quia vile ministerium est, non dicit se id fecisse) deducunt. i. deorsum ducunt ab littore, quo eas subduxerant naues, & complent littora, aut portum, si de nauibus loquitur, aut reuera, littora, si de socijs euntibus & redeuntibus & sarcinulas suas ingerētibus, intelligendū est, nos prouehimur. i. porro auehimur portu, & terre, & vrbes recedunt. i. videntur abeuntibus. recedere, cum ipsi recedant, nā id vctis accidit, & ita male merebitur de poeta, qui hypallagem dixerit, Tellus sacra. i. Delo existens gratissima matri Meridum. i. Doridi nympharum matri, & Neptuno, supple patri, i. Nereo, aut ipsi neptuno, secundum Seruium colitur sup. in medio mari Aegeo quam, sup. Tellurem, seu terram errantem, i. vagantem, & fluctuantem circum oras, & littora, Arcitenens, i. Apollo pius. f. in matrē, cuius iniuriā vltus est; reuinxit, i. colligauit, Mycone. i. cum illa insula, celsa, i. sublimi, & cum, sup. Gyaro, illa quoque insula in mari Aegeo, & dedit, idest concessit eam coli, immotam idest quietam habitari, & contemnere. i. vilipendere, & nihil curare ventos, vnde prius agita

agitabatur. (Quia dicit, Mycone celsa. necesse est, ut sit ablati-
ui casus, & declinetur, hæc Mycone, Mycones, sicut Crete,
Cretes: regitur autem virtute instrumenti, ut sit, Reuinxit p-
illas duas insulas, quas ita affixit, ut mouere nequiret, aut in-
telligitur præpositio, cum significans comitantiā, ut sit reuin-
xit. i. colligauit eā cū Mycone & Giaro. i. colligauit eas simul)
Ego seror huc. i. in hanc terram videlicet Delon, hæc existens
placidissima, accepit nos fessos placido portu, nos egressi ve-
neramur urbē Apollinis. i. genitoris (de qua per Landinū ad
finem huius particule plura dicuntur) Anius rex, & idem rex
hominum, & sacerdos Phēbi, redimitus tpa, i. habens tempo-
ra redimita. i. cincta cum ornatu vittis, quia sacerdos, & lauro
sacra, quia rex, occurrit, supp. nobis. & agnoscit Anchisen ve-
terem amicum, sup. suū, nos iungimus dextras hospitalitatis,
& subimus. i. intramus, tecta. i. regia hoc est regiam ipsam, &
ego venerabar templa dei. i. Apollinis, structa. sup. in, aut ex sa-
xo vetusto, & supple dico. O Tymbræe. i. Apollo, quia a tym-
bra herba quæ circa eius tēplum in Phrygia abundat, sic di-
ctus ē, da. i. dic & significa, aut assigna, & ostēde nobis domū. i.
habitationem, & sedem propriam. i. nobis, debitam, & in qua
pmanere possimus, defessis. i. nobis, aut nostris, menia. i. quib.
ab hostib. & aduersarijs tutari possemus, da genus i. propaga-
tionem generis, & urbem mansuram. i. perduraturam, ut Tro-
ia perijt: serua. i. indicando mansuram urbem, altera, Pergama.
Troia. i. serua nos, qui sumus altera Pergama. i. menia, hoc est
tutamina Troia, q̄, nisi nos extarem, penitus perierit. vnde
dicit appositorie, altera Pergama Troia. i. nos reliquias. Da-
naū, pro Danaorum, atque Achilliū mittis. i. seui, & crudelis.
O pater. i. Apollo, ad augurium. i. oraculum atque illabere no-
stris animis. i. significa nobis, illabendo nostris animis ita ut
& intelligere & credere valeamus, quem sequimur, non di-
cit, sequamur, aut sequemur, ut se paratissimum significet, quo
iusserit sequi, ita, ut non secuturus sed iam sequi censeatur, ob
quam rem pro futuro interdum præteritum ponimus, ut, Si
hunc animum habueritis, vicistis, ve pro vel quo iubes ire,
& vbi iubes ponere sedes, q̄. d. nihil cunctabimur vbi iusseris.
De Delo autem, & templo Apollinis genitoris, colligit Lan-
dinus hæc. Tellus. Delon insulam intelligit, de qua Plin. ipsa
quoq; clarissima Cycladum media, & tēplo Apollinis & mer-
catu celebrata, quæ diu fluctuata, ut proditur sola motum ter-
ræ non sensit. At M. Varronis ætate Mutianus prodidit
bis concussam. Hanc Aristoteles ita appellatam putat, quo-
niā repēte apparuerit enata; Eratosthenes Cynthiā alij, Or-
thigiam, Ateriam, Lagiam, Mydiam, Cynetum, Pyrpilem,
igne ibi primum reperto. Herod. autem ita scribit: Ferunt autē
Delij post discessum Dectis Xersis præfecti, Delon se mouisse
primo, atque postremo vsque in mea tēpora. Strabo ait, in Ae-
geo mari magis Delos eminet, & circūstātes illi Cyclades, &
ipsi incumbētes Sporades. i. sparſæ. Delos urbē habet, & Apol-
linis. Laconq; templū, & Cynthus mōs sublimis, & asper in-
cumbit vrbi. Pyndarus quoq; illam olim errandam fuisse.

Sed aduentante partu Latonæ, quatuor terrestribus & tuncis
columnæ, daram in petra solido ex adamante continuerunt. Sa-
xo vetusto. Credunt aliqui dictum, quia insula, saxum sit, in
quod Asteria, iam coturnix, versa est. Cloatius autē Verius,
referente Macrobo. scribit in Delo aram esse Apollinis gen-
itoris, in qua nullum animal sacrificatur, quam Pythagorā, ve-
luti inuiolatam, adorauisse ferunt. Hanc igitur Virgil esse ab
Aenea adoratam demonstrat. siquidem nullo acto sacrificio,
preces inchoat, & ut genitoris aram demonstraret, dixit: Da pa-
ter; at mox cum taurum mactat apud aliam arā intelligimus.
Vnde hic patrem, quod ipsi proprium est, ibi Apollinem no-
minat. Caro de liberis educandis: ita Nutri hæc omnia facie-
bat in verbenis, & turbis sine hostia, ut Deli est ara Apollinis
genitoris. Quod ait, saxo vetusto, dicit Epaphus Delphis quō-
dam euenisse, ut templum antea religiosum, & intactum spo-
liatum, incensumque sit, & addit multas circa Corynthū vr-
bes, insulasque proximas terræ motu haustas, Delon neque
antea, nec postea hoc incommodo vexatam, sed semper eo-
dem manere saxo. Thasydides autē in 3. historiæ scribit,
non mirum ergo si præsidio religionis tutam insulam semper
ostenderit, & reuerentiā locorum sibi accessisse dicit, cōti-
nua saxi eiusdē. i. insulæ firmitate. Anius Apollinis filius fuit,
qui habuit Andrum filium. Arcitenens. Ex Neuiō qui in secū-
do libro Belli Pun. ait. Deinde pollens sagittis indutus Arcite-
nens & ab Homero est, a quo Apollo dicitur ἀργυρότοξος.

Et lenis crepitans vocat Auster] In libr. aliquot antiq. le-
ne crepitans legitur. [Quam pius Arcitenens oras, & littora
circū Errātem] Antiqui Aliquot lib. Prius, legunt. [Errantem
Mycone celsa, Gyaroq; reuinxit] Antiqui lib. pleriq; omnes,
hoc dictum ordine versum legunt, Errantem Gyaro celsa
Miconeque reuinxit. [Occurrit, veterem Anchisen agnoscit
amicum] In Mediceo, & in plerisque alijs, Agnouit, præterito
tempore positum est. [Templa dei saxo venerabar structa ve-
tusto] In plerisque libris antiquis. Veneramur, numero plu-
rium habetur.

SVPERPONDII vero id loco fuerit, Staphylum, Dionisij fi-
lium, pater. i. Rheo filiam suscepisse, quam Apollo compressit,
id vbi rescuit pater, coniectam in arcam demisit in mare.
Illa vero diuinitus ad Euboeæ antrum appulsa, puerum
peperit Rheo. ac Anium dixit δία τὸ ἀνία τῆς αὐτῆς, quia
ob eum multam sensisset tristitudinem. Anium autem in De-
lum Apollo transtulit, qui & uxorem dixit Doridem, ac ge-
nuit Oeno. Spermio, Elaida, quibus id impartiuit Dionysius,
ut quidquid tangerent in triticum statim verteretur, & vi-
num, ac oleum, vnde dictæ Cēnotrope, quasi in nouas formas
omnia vertentes. Scribit Pherecydes, Anium hunc Græcis il-
luc profectis persuasisse, inibi nouem annis permanere, qm̄
ab dijs statutum foret ita, Ilium decimo tandem anno posse
capi. Hæc eo repetita nobis libentius, sunt, quia mirum est in-
terpretū Maronis silentiū ceu Oebalias habitarent Amyclas,
ut est apud Ausonium, & ora obſignarit Sigalion Aegyptius.

Visa repente] Stoicos &
Academicos secutus est,
qui dicunt ea quæ contra natu-
ram sunt, non fieri, sed fieri vi-
deri. Vnde magica ars a Roma-
nis oīs exclusa est, sicut Plin.
secundus docet in naturali hi-
storia. [Liminaq;]. [Que breuis
est pro longa posita, quæ hac ra-
tione defenditur. aut quia om-
nia monosyllaba ad artem non
pertinēt, & his licenter vti pos-
sumus; aut certe quia omne
μῦθος, idest particula quæ sui
substantiam non habet, mem-
brum putatur superioris ora-
tionis. quod si est, liminaque,
quasi vna pars orationis est, &
potestque finalitatis ratione,
vel produci, vel corripri. [Mo-
ueri Mons] Cynthus. Vnde
Cynthus Apollo. [Cortina]
Locus vnde oraculum datur.
Dicitur autem cortina, vel
quod Apollinis tripus corio

*Vix ex fatus eram, tremere omnia visa repente
Liminaque, laurusque Dei, totusque moueri
Mons circum, & mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, & vox fertur ad aures:
Phoe. Dardanidæ duri, quæ vos a stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos vbera læto
Accipiet reduces: antiquam exquirite matrem.
Hic domus Aeneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.
Aen. Hæc Phēbes, mixtoque ingens exorta tumultu
Læticia, & cuncti quæ sint ea mœnia, quærent:
Quo Phēbus vocet errantes, inbeatq; reuerti.
Tum genitor veterum voluens monumenta virorum:
Anch. Audite o procures, ait, & spes discite vestras;
Creta Iouis magni medio iacet insula ponto.
Mons Idæus vbi, & gentis cunabula nostræ.
Centum vrbes habitant magnas, vberima regna.
Maximus vnde pater (si rite audita recorder)
Teucrus Rhēteas primum est aduectus ad oras,*

Pythonis tectus est, vel quod
certa illinc responsa fundun-
tur, quasi certina, vel (quod est
verius) quia cor illic vatis te-
netur. Nam cauerna quædā in
templo Apollinis fuit, ad quā
Phœbas rapta vaticinabatur.
ut Lucanus ostendit. [Sūmissi]
Inclinati. Et est sciendum pro
qualitate numinum, orantes
interdum ima, interdum sum-
ma respicere. Nam potestates
aliæ cœlestes sunt, aliæ terre-
næ, aliæ permixtæ. Vnde nunc
Apollinem deprecantes ter-
ram petunt. Ipse. n. est & Sol,
& Liber pater, qui inferos pe-
tijt, ut Hor. Te vidit in som-
nis Cerberus, Bene ergo terrā
petunt, vnde ad cor respōsa p-
ueniunt, Apollo ēt inferis no-
tus est. [Dardaniæ] Vt dixi-
mus, obscura quidem, sed ve-
ra sunt omnia. Nam dicendo
Dardanidæ, ostendit Italiam,
vnde

vnde Dardanus fuit qđ si Cre-
tā signaret, Teucridae diceret
[duri] vel futurū oñdit laborē,
vel eorū arguit infipietā. [stir-
pe] Stirps gñe feminino origi-
nē signat, vt Heu stirpē inuisā
masculino, arborē, vt, Sed stir-
pē Teucris nullo discrimine sa-
erū. Sed Hor. contra regulā ni-
ti, vt stirpesq. raptas, & spec^o
& domos. [prima tellus] Italia
vñ Dardanus venit. Teucer. n.

*Notauitque lucum regno nondum Ilium, & arces
Pergameae steterant: habitabant vallidus imis.
Hinc mater cultrix Cybele, Corybantiaque aera,
Idemque nemus: hinc fida silentia sacris:
Et iuncti currum domine subire leones.
Ergo agite, & Diuum ducunt qua iussa, sequamur:
Placemus ventos, & Gnosia regna petamus:
Nec longo distant cursu: (modo Iuppiter adsit)
Tertia lux classem Creteis sistet in oris.*

i. a capitis rotatione, quod pro-
prium est eius sacerdotū. [Co-
rybantiaq; aera] Corybates de-
mones sunt ministri mris deū.
Dæmones quasi δαίμονες, q. to-
tum sciunt. Fida silentia sacris
hinc, inquit, innētum est serua-
re sacris fidele silentiū. [Et iun-
cti currum domine subire leo-
nes] dominas deas dicunt, vt a-
libi, Hi dominā dicit thalamo
deducere adorti. Fabula talis

de Creta post venit. [vbere leto] quod Italiæ est propriū, vt
alibi atque vbere glebæ. Antiquam exquirite matrem. i. terrā
Tractum autem est de historia, nam Brutus, & filii Tarquini
cum oraculum Delphici Apollinis peterent, responsum est e-
ius imperium fore, qui primus matrem reuersus oscularētur
quod solus Brutus agnoscens, de naui egressus, simulans casū
osculatus est terrā, vnde & potit^o imperio est. [exquirite] hoc
dicendo ostendit difficultatem. [hic domus] ad illud respicit
hoc, Da propriam Tymbræe domum [nati natorum] propter
illud, Et mansuram urbem. Nam, oraculum semper ad petita
respondet. Sane hic versus Homeri est, quem & ipse Orpheo
sustulit. Item Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei. mi-
re autem sequenti versu hæc ostendit, dicendo, hæc Phebus.
[Tumultu] Quia dixit exquirite. [læticia] propter promissam
imperii æternitatem. [monumenta virorum] historias, [Spes
discite vestras] aut quasi senex loquitur, aut quia (vt supra di-
ximus) scit se esse moriturum. [Creta] Dardanus Iouis filius,
& Electræ, profectus de Coria o ciuitate Thusciæ, primus ve-
nit ad Troiam, & illic parua ædificia collocauit. Post cuius
obitum Teucer venit ex Creta, & inuenit Dardani socios ha-
bitantes in vallib. qui constituit arces, & mœnia. Modo ergo
erat Anchises, nec respiciens aduentum Dardani, oraculum
Cretam significare credit. argumētatur ex his q̄ solent ab ad-
uenis fieri. Ida, inquit, illic est, quē in Troia ad similitudinem
dicta, vt, effigiem Xanthi Troiamque videtis, q̄ vestre fecere
manus. Item sacrorum similitudo, quam apud maiores nefas
erat perire, vnde Aeneas in 12. Sacra deosq; dabo, focer arma
Latinus habero [Iouis magni] quia illic dicitur esse nutritus,
quod (vt Salust. dicit) ideo fingitur, quia primo Cretenses cō-
stat inuenisse religionē. Sane nati Iouis fabula hæc est, Satur-
nus postquam a Themide oraculo competit a filio se posse re-
gno depelli, natos ex Rheā vxore deuorabat, quē natum Iouē
pulchritudine delectata nymphis cōmendauit in monte Cre-
tæ. Dicteō: vbi cum aluerūt apes, & adhibiti Curetes, & Co-
rybantes, qui tinnitu aris prohiberent audiri pueri vagitum
vnde ipsi sunt Matris deū ministri: vt aut fingat Saturnus fi-
lios suos commedisse, rō hæc est, quia dī deus esse æternita-
tis, & seculorum. Secula aut annos ex se natos in se reuoluūt,
vnde Græce χρόνος quasi χρόνος. i. tps. dī. [medio ponto] Pōt
quidem intelligi ēn Salust. longe a continenti, sed altior est
hoc loco poetę intuitus. Nam apud Colmographos legimus,
q̄ insula in quo sit mari, vt Sardinia in Africo, Delos i Aegeo,
& de aliis: de Creta oēs dubitant in quo sit mari. Nam parte
Lybicū, parte Ionium respicit, parte Aegyptium, parte A-
thaiçū. [mons Idæus vbi] deriuatiuum est pro principali, &
est idē Idæus vt αἶτνη Aetneus. [cunabula gentis] nutrimen-
ta. nam vbi iacent infantes, cunæ vocantur. Et latēter dat glo-
riam Troianis dicēs eos a diis originē ducere. Vnde est, ab Io-
ue principiū gñis. ibi. n. & de Dardano & de Teucro intelli-
gimus, quali Iouis ciues. [vrbes habitant] non dicit Qui sed in-
telligimus, Cretenses aut certe habitant, pro habitatur, vt in-
finuat paucor. & primum quidem centum habuit ciuitates, vn-
de Hecatōpolis dicta est. post vigintiquatuor. inde duās Gno-
son & Hiera pidnam. [vberrima regna] hic decipitur, quia au-
dit, atque vbere glebæ. [maximus vnde pater] fallitur. Nā an-
tiquior est Dardanus. [Si rite audita recordor] bñ dubitatio-
ne excusat errorem. [Rheteas] amat Virgilius declinationes
Græcas, salua regulæ reuerētia, in latinas cōuētere & a græ-
cam diphthongum in e, longum mutant, vt αἰνείας Aeneas μῆ-
δεα Medea. ποίτην Rheteū. [optauitq. Jelegit, vt pars optate
locum. [habitabant] hi sunt qui cum Dardano venerant, [ma-
ter cultrix Cybeli] montis Phrygiæ, in quo colitur a quo &
Cybele dicta est. alii dicunt Cybelum sacerdotē eius primū,
& ab eo Cybelem dictam. nonnulli cultrix, Cybele legūt, vt
sit quasi Cybeleia, alii Cybele, α' πὸ τοῦ κυβίσαι τὴν κεφαλὴν

est, Schoenos ciuitas est, inde fuit virgo Athlante præpotens
cursu adeo vt sponfos prouocatos ac victos occideret. postea
Hippomenes Venerem vt sibi adesset rogauit, a quo cum ac-
cepisset de horto Hesperidū tria mala aurea prouocauit puel-
lam, & singula cœpit iacere. Tunc Athlante cupiditate colli-
gendorum malorum retēta superata est. sed Hippomenes po-
tius victoria in luco matris deum amoris impatientia cū vi-
cta concubuit. Vnde irata dea in leones eos conuertit, & suo
curru subiugauit, & præcepit ne secum unquam leones coi-
rent. nam & Plinius in naturali historia dicit leonem cū par-
da libenter, & pardum cum læna concumbere. Ideo autem
mater deum curru uehi dicitur, quia ipsa est terra, quæ pēdet
in aere ideo sustinetur rotis, quia mundus rotatur, & reuolu-
bilis est. ideo ei subiugantur leones, vt ostendatur maternam
pietatem totum posse superare. Inde Corybantes eius mini-
stri cum strictis gladiis esse finguntur, vt significetur omnes
p̄ terra sua debere pugnare. Quod autem turritam gestat co-
ronam, ostendit superpositas terræ esse ciuitates, quas insigni-
tas turrib. constat [Gnosia regna] Cretam a Gnosio ciuitate e-
ius. [nec longo distant cursu] a Delo. f. [modo Iuppiter adsit]
aut aer, ac si diceret, tantummodo si serenum, vt Hor. Manet
sub Ioue frigido uenator teneræ coniugis immemor, aut re-
uera Iuppiter, qui præest insulæ, quā petimus [Cretæis] quia
κρητίν. ideo Creteis, ut Aeteneis.

Vix ea fatus eram tremere omnia uisa repente. Liminaque
laurusque dei, totusque moueri mons circū, & mugire ady-
tis cortina reclusis, &c. docet quod subsecutum est oraculū,
utiq; illo delusus Anchises, eo quod geminæ essent Troianis
origines, cohortatus est in Cretam, unde Teucer oriundus cō-
cedere, cum tñ deus admoneret potius in Italiam proficiscē-
dum, unde Dardanus ortus, dicendo, Dardanidē duri, uerum
is quoque error fatalis erat nam Cassandra eum sepē prædixe-
rat, unde ipsum agnoscens Anchises, postea dicturus esset, solā
mihi tales casus Cassandra caneabat. Nunc repeto hæc generi
portendere debita nostro. De hac aut re dicit Don. sic [Vix
ea fatus eram] motio earum rerum, præsentiam dei ostendit. s.
[Submissi] pauore nimio uestigiis firmis stare non potuimu-
sed ad terram demissi sumus [Dardanidē duri, quē nos a stir-
pe parentum Prima tulit Tellus, eadem uox ubere leto Acci-
piet reduces] Nihil breuius, aut eminentius hoc responso. nā
& in fine uerborum consulenti prolatus est, & incertos, se-
curos reddidit. Ostendit. n. Troianos apud Ilium peregrinos
fuisse. Nunc originalib. terris a suis parentib. reddi, quod be-
neficium, & non iniuria est, p̄sertim cum urbem perpetuam
promittat, & Troianos maxima incrementa sumpturos. [mix-
toq. ingens exorta tumultu] Lēti omnes erant, sed querebant
nomen loci. Nam antiqua memoria ignorabatur, sed Anchi-
ses, omnium uetustissimus, rem aggressus est, fuit aut pulchrū
aut religiosum his terris reddi, quē parentes ab origine retu-
lerunt & ne timerent, ne a meliorib. ad deteriora pergerent,
addidit ubere leto. [Vbere] allusit ad id, quod terram lētiā ap-
pellauit [reducens] ne timeant se futuros oneri his terris, quē
nō aduenas, sed suos reciperent [Creta Iouis magni] Dixit &
nomen, & ad quem deum ipsa maxime pertineret, qui cum
magnus sit, magnum possit incolis præstare fauorem. [medio
ponto] ut, undique fluctibus clausa aduersus hostes esset tu-
ta. [iacet] per hoc eius immensam magnitudinem ostendit.
[mons Idæus] ponit signa specialia [Centum urbes] Exponit
quod dixit, iacet, & ostendit magnitudine, & ubertate præci-
pium regnum, ut, & intinet quod dixit gentis in c. no. ponit
Teucrum [maximus] Vbi deest nomen consanguinitatis, dici-
mus maiores, & patres. Ergo maximus est pater ipsorum ma-
iorum. [Hinc mater Cybele] ab obseruatione sacrorū arguit
eos esse maiores suos, [dium quia iussa sequamur] nam non
amplius sunt incerti, quo fata ferant. [Placemus uentos]
Non

Asc.

Non quia tunc essent asperi, sed ut deinceps illis prosperis
utantur. Facit autem rem facilem a breuitate nauigationis.
[Iuppiter] Temerarium enim est. polliceri aliquid de futuro,
cuius sumus incerti, nisi deus faueat. Ordo est. Ego vix
ea fatus erā, quæ ante dicta sunt sup. cū omnia visa sunt re-
pēte tremere, & limina. s. templi, & laurus dei. s. Apollinis.
i. quæ in tutela & honore eius ē eo quod Daphne puella, ab
ea adamata, in eam conuersa fingitur, vnde est in Buc. Phē-
bo sua sēper apud me Munera sunt lauri, & quæ iuxta tem-
plum eius stabat, & totus mōs visus est moueri, circum. i. in
circuitu, & curta loci secretior corio tectus, vnde oracu-
lum exit, supp. vilā est mugire. i. mugitum edere, adytis. i. se-
cretioribus penetralibus quæ adire non licet, reclusis. i. aper-
tis, & patefactis. Nos submissi. i. humiliati, petimus terrā, ut
ab adytis perfecte vocem acciperemus, utque oraculis bona
nunciarent, & vox fertur ad aureis. i. audimus vocē, dicentē:
O Dardanidæ duri. i. fortes, & perdurantes, & infrangibiles
aduersitate, eadē Tellus quæ tulit. i. extulit vox prima a stir-
pe. i. radice, & origine parentū, accipiet vox reduces. i. rede-
untes, accipiet. dico, lato vberē. i. fecūditate, & vbertate ex-
hilarante intuentes, alludit autē ad matrē quæ vbera porri-
git, vnde subdit, Exquirite matrem, i. terram, quæ vos prima
tulit (loquitur autem, ut dixi, de Italia, vbi Dardanus ortus,
sed non intellexerunt tunc id Troiani) Iomus. i. familia Ae-
neæ ab Iulio tamen denominata, videlicet domus Iulia do-
minabitur, hic. i. apud antiquam matrem vestram. cunctis or-
is. i. regionibus. Et nati natorum, & qui nascentur ab illis. s.
natis natorum. i. omnes in infinitum succedentes. sup. domi-
nabuntur hic cunctis oris. Hæc Phēbus supp. effatus est, &
ingens lætitia exorta est. tumultu, i. strepitu, & murmure ve-
hementi, mixto. i. admixto, & cuncti. s. Dardanidæ, quærun-
t. i. percunctatur, quæ sint ea mēia, quo. i. ad quæ Phēbus. s.
Apollo vocet eos errantes, ve, pro vel, quo iubeat, sup. eos re-
uertī. Tū. i. tunc genitor. s. Anchises, voluens. i. repetens, ani-
moque agitans, aut cōplectens monumenta. i. testimonia, &
indicia, quæ nos admonere possent, veterum virorū. i. maio-
rū nostrorū, vnde originem traximus, ait, o proceres, audite,
& discite vestras spes. i. vnde requiem vicinam sperare po-
testis. Creta existens insula magni Iouis, i. in qua magnus
Iuppiter, natus dicitur, iacet in medio Ponto. i. mari, vbi, i. in
qua insula est, sup. mons Idæus, sicut est in Troia, & vbi sup.
sunt cunabula (Donatus legit, incunabula, quomodo is abso-
matur). i. cunarū receptacula, hoc est, primæ origines nostræ
gentis. i. generis, & originis, & vbi sup. Cretenses, aut popu-
li, habitant centum magnas vrbes, appositorie, vberima re-
gna, vnde. i. de qua insula, maximus pater. i. primus auctor
generis nostri. s. Teucus est aduectus primus in oras Rhœ-

teas. i. Phrygias, vbi est Rhœteum promontorium, fallitur
autem in ea re Anchises, quia ante Teucrum uenerat Darda-
nus, & ita licet uerum sit, eum primum ē Creta in Phrygiā
uenisse, non tamen erat omnino maximus pater, quocirca
cū nollet incertum penitus affirmare honestā subiunxit sta-
tim parenthesim, dicens si. i. si quidem. ego recordor rite. i.
ut decet audita. i. ea quæ a maioribus meis audiuerim, & ip-
se Teucer optauit. i. elegit locum regno. s. ad regiam extruen-
dā, quia Ilium. i. oppidum, præcipuum Troiæ, & arces Perga-
mæ. i. Troianæ, nondum steterant. i. erectæ erant, quia, sup.
indigenæ habitabant tunc, imis uallibus. i. caueris, & locis
humilibus in conuallibus. Hinc. i. ex hac dicta insula, sup. est
mater. s. deum, Cybele (declinatur Cybele, Cybeles, aut Cy-
belles, Cybellis aliquando) cultrix. i. exornatrix regionis no-
stræ, & hinc, sup. adducta sunt, æra Corybantia. i. quæ a Cory-
bantibus pulsantur, de quibus in 4. Georg. dictum est, & ne-
mus Idæum, supp. denominatum est, & forte consitum est.
hinc. i. ad similitudinē Idæi nemoris in Creta & fida silen-
tia. supp. cēpta sunt. hunc. i. ex more huius regionis, sacris. i.
sacrificiis, aut rebus sacris agendis, quæ (ut Diodorus Siculus
refert) nephas erat aperire, aut notificare, non inuitatis emul-
modi sacris, & leones iuncti. i. subiugati, subtere hinc. i. ex
imitatione huius gentis. currum domine. i. deæ dominatricis
s. Cybeles, hoc est, hinc tractus est mons, ut currus Cybeles
aleonibus traheretur. Ergo agite (adhortandi aduerbium) &
sequamur quæ iussa diuum. i. deorum (ut opinabatur dicunt)
Placemus uentos. i. deos uentorum sacrificio facto, & petā-
mus regna Gnosia. i. Cretensia, a Cnoso, seu Gnosio oppido
præcipuo in Creta, nec sup. ea regna distant lōgo cursu. i. spa-
rio, ad quod percurrendū opus sit lōgo cursu, quia tertia lux
i. tertius dies, sistet. i. exponet, nos oris. i. regionib. Creteis. i.
Cretētib. (sed a Crete, noīatiuo Græco, deduxit) mō. i. dum-
modo, aut si mō Iuppiter adsit. i. nobis auxilio sit & faueat.

V A R I A L E C T I O .

Et uox fertur ad aures:] Sunt uetera quædam exemplaria
in quibus, Ad auras, scriptum inuenitur. Quæ uos a stirpe
parentum] In lib. aliquot antiq. legere est, De stirpe. [Teu-
crus Rhœteas primam est aduectus ad aras] In lib. aliquot
antiquis. Teucros, Idiomate græco scriptum est: in Longob.
Teucer. Quod uero uulgata plurimum exempla legunt, Ad
oras, antiqui plerique lib. cum Med. in oras, habent. [Hinc
mater cultrix Cybele. Corybantiaque æra] Qua varia littera-
rum uersura totus hic uersus in antiq. libr. deluxatus est; le-
ctio ea nonnullus magis attidet, Hinc matris cultri Cybe-
les, Corybantiaque æra. Alij legunt, Cultrix Cybeli.

SERV.

Meritos] Vnicuique a-
pros. Ratio enim vi-
ctimarum fit pro qualitate
numinum. Nam aut hæc im-
molantur quæ obsunt eorum
muneribus ut porcus Cereri
quia obest frugibus, hircus
Libero quia vitibus nocet.
Aut certe ad similitudinē, ut
inferis nigras pecudes, supe-
ris albas immolent. tēpestati
atras, candidas sereniti. [Tau-
rum Neptuno] Propter futu-
ram nauigationem. [Pulcher
Apollo,] Propter oraculum
datum. [Nigram Hyemi pe-
cudem, Zephyris felicibus al-
bā] Bono usus est ordine, ut
prius auerteret mala, sic cōci-
liaret optanda. Frustra enim
profutura poscuntur aduer-
sis sequentibus. [Pulsum re-
gnis cessisse paternis] Non di-
cit quare. Sed talis historia ē,
Idomeneus Cretensium rex
cum post euerfam Troiam re-
uerteretur, in tempestate de-
ponit dijs sacrificaturū se de
re quæ ei primum occurrisset.

Aen. Sic fatus meritos aris maclauit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi pulcher Apollo,
Nigram Hyemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat pulsum regnis cessisse paternis
Idomeneæ ducem, desertaque littora Cretæ,
Hoste vacare domos, sedesque astare relictas:
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoq. volamus,
Baccatamq. iugis Naxos, viridemque Donyfam,
Olearon, niueamq. Paros, sparsasque per æquor
Cycladas, & crebris legimus freta consita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor:
Hortantur socij, Cretam, proanosque petamus.
Prosequitur surgens à puppi ventus euntes:
Et tandem antiquis Curetum allabimur oris.
Ergo audis muros optatæ melior vrbis,
Pergameamq. voco, & lætam cognomine gentem.
Hortor amare focos, arcemq. attollere tectis.
Iamque ferè sicco subductæ littore puppes,
Connubijs, aruisq. nouis operata iuuentus.
Iura, domosq. dabam subito cum rapida membris
Corrupto celi tractu, miserandaque venit
Arboribusque satisque lues, & lethifer annus.
Liquebant dulces animas, aut egra trahebant

Contigit ut filius eius primus
occurreret. quem cum, ut alij
dicunt immolasset, ut alij im-
molare voluisset, a ciuib. pul-
sus regno, Salētinū Calabriæ
promontorium tenuit iuxta
quod condidit ciuitatem, ut
Et Salentinos obsedit milite
cāpos Licinius Idomeneus. Re-
lato ergo historie ad inijciē-
dum Troianis eūdi desiderij
ptinet, & reuera aliter ad ho-
stis prouinciam ire non pote-
rant. [Idomeneæ] Huius nomi-
nis penultima syllaba natura
breuis, cōtra regulam produ-
cta est. Sed quia quinque Græ-
cæ sunt linguæ, Aeolica, Ioni-
cā, Dorica, Attica, Commu-
nis, fit ut in vno nomine va-
rietas inueniatur, ut ecce hic
Idomeneus. Cōmunis linguæ
facit genitium idōmēneōs,
Dorica idōmēndēs, Attica idō-
mēneōs, Ionica idōmēneōs. Vn-
de est in hoc uersu accusati-
uus, sicut & Ilionea. [Hoste]
Hic multi distinguunt. [Asta-
re] Esse, quod tunc significat
quan-

quando de his loquimur quæ cadere nō possunt, vt si dicas terra astare [Baccatamque iugis Naxon] Aut vitibus confitam, aut celebratam Bacchis, aut ubi Bacchus ex Indis egit triumphum. Nam vt supra diximus, ipsi consecrata est, quæ & Dīa dicitur. [Viridem-

que Dionysiam] a colore marmoris Lacedæmonij. [Oleoron] Nam adiecit epitheton causa varietatis. [Niueamq; Paron: Vnde candidum marmor, vt Pariusue lapis circumdatus auro. [Sparfasq; per æquor Cycladas] Et hæc quas dixit, Cyclades sunt. Vnde minus est & alias. Sparfas autem, quia nullo ordine continentur, vt, Stēchades, quæ ἀπὸ τῶν σοίχων dictæ sunt. Rectæ enim sunt. Cyclades vero non ideo dicuntur, quia in rotunditate sunt, sed q̄ longo ordine eas circumire necesse est, vel propter promōtoria, vel quia naturale est, vt concitiora sint maria vicinitate terrarum, quas cōstat anhelitum quendā ex se emittere, vnde in quinto nauigaturus Aeneas, Eryci sacrificat. [Legimus] Præterimus, vt, Littoraq; Epiri legimus. Tractus autem sermo a nautis, q̄ funē legendō. i. colligendo, aspera loca prætereūt. [Cretam proauosq; petamus] Celeuma dicunt. Et bene metro Celeumatis vsus est Anapestico trimetro hyper catalecto. Celeuma aut quasi præceptum. Vnde Salustius. Impediebant iussa nautarū. [Surgens] Flans, ut, Et flando surgentes demoror austros. E contra, non flans, ponens, & residens dicitur, ut, Cum uēti posuere, omnisq; repente resedit Flatus [Et tandem] Ad desiderium pertinet nauigantium, nā sequitur, Ergo audis muros [Curetum] Curetes sunt primi cultores Crete. [Pergameāq; uoco] Zeugma a superiorib. h. e. urbē. [Gentemq.] Sociorum multitudinē. [Lætā] aut propter pergama restituta. [Amare focos] Sacrificia celebrare. [Arcemq; tollere] Poetica periphrasis. i. domos ædificare. Nā arx est in ciuitate munitus locus. [Fere] Re, longa est. [Operata iuuentus] Perfecit sacrificia propter connubia, & nouas sedes: quia apud veteres neque uxor duci, neque ager arari sine sacrificijs peractis poterat, vt alibi, lætis operatus in herbis. Item Iuuen.

Et matutinis operatur festa lucernis.

[Corrupto celi tractu] Hic est ordo pestilentiæ, ut Lucretius docet, primo aeris corrupti, post aquarū & terræ, mox omnium animalium. Notandum sane Apolline offenso pestilentiam semper creari, quod etiam Homerus ostendit, cum eum armatum inducit sagittis. Vnde & Apollo dicitur secundum aliquos ἀπὸ τοῦ ἀπολῆν. Cōtra si citharam teneat, mitis est. Vnde Horatius, Condito mitis placidusq; telo supplices audi pueros Apollo. [Linquebant dulces animas] Item alibi. Et cum frigida mors anima seduxerit artus. Quare anima dicitur relinqui, & nō magis relinquere? Secundum eos. i. quid dicant animam esse perpetuam, & ad diuersa corpora transitum facere, quod si est, bene dicimur nos animas relinquere, quorū nihil præter corpus est. Nam anima perpetuitatis est. Vnde Palinurus in sexto, Nunc me fluctus habet hoc est corpus, quod solū meum est. [Exurere Syrius agros] Syrius stella est in ore canis posita, quæ annis omnib. oritur circa octauū Iulij calendas, quæ orta plerunq; pestilentia toto anno facit, plerunq; paucis dieb. interdum innoxia nascitur, hinc est, Et in totum regnaret Syrius annum. Item supra, Et lethifer annus. Tunc aut pestilentia creat, si in hanc rem et ceterorum consentiat cursus astrorum. Sane canicula in cuius ore est, tantum generis femini est, cum sit canis cōis generis, Vnde hoc nascitur. Nā in diminutione mutauit genus. [Seges egra] Seges interdum terram significat, ut Horat. Hæc seges ingratos tulit, & feret omnibus annis. Interdū frumenta, ut, Quid faciat lætas segetes. Hoc loco vtrunque potest intelligi. [Veniamq; precari] Et beneficium, ut, Orantes ueniam, aut & re uera ueniam erroris Anchisæ, qui oraculum male interpretatus est. Laborum tentare auxilium. Propter pestilentiam [Vertere cursus] Propter sedes.

Sic fatus] Docet, sacrificio peracto, in Cretam profectos, & illic pestilentia rursus pulsos. vñ dicit, Donat. sic Meritos] Conuenientes Neptuno, propter ingruentem nauigationē. [Apollo] Propter acceptū oraculū. (Fama volat) Opportunitatem conuenientē oblatam ostendit. Fauebit ergo Troianis locus, quia secundum Anchisen fata Cretam portendebant, item temporis, quia regnum vacabat. Erantq; domus para-

Corpora: tum Steriles exurere Syrius agros:

Arebant herbae, & victum seges egra negabat.

Rursus ad oraculum Ortygiæ, Phœbumque remenso

Hortatur pater ire mari, veniamque precari:

Quem fessis finem rebus ferat: vnde laborum

Tentare auxilium iubeat: quo vertere cursus.

tæ, ne essent cū magno labore edificandē. [Volamus] Ostendit ex prospera nauigatione quantum valuerint obsequia sacrificiorum. [Sparfasq; per æquor.] Post specialia, transit ad generalitatem. Nam cum dixisset nomina aliquarum insularum, addit, Crebris legi-

mus freta concita terris, quia nec cognitionem habere Aeneas omnium vocabulorum potuit, & odiosum fuit, relationem ipsam facere longiorem. [Legimus] Legere autem est nauticum verbum cum colligunt funes, cum pelagi prolixa transmittunt. Et pertinet ad omnes insulas, & ad freta pertinet. [Clamor] Vel morem nautarum expressit, vel eorū gaudium, qui suffragantibus ventis prospera sperabant [Variocertamine] Nam varia officia sunt & omnia cum certamine, & labore. [Tandem] Non prolixē nauigationis fuit, sed cupiditatis nauigantiū. Nā cupienti omnia tarda sunt, & si sum mopere properentur. [Auidus] Non avarus, sed quasi ocij cupidus. [Focos] vt haberet cū larib. nouis affectus. [Arcemq.] Quæ præcipue amauit in Troia, hæc reparare cupiebat. [Sicco] Nam Vdum etiam est littus. [Connubijs, aruisque] Quæ res ostendebat magnam fiduciā manendi. [iura, domosq.] Lege viuendi & domus, aut ipsarum domorū iura, i. dominos a legibus deputant. [Subito cum tabida membris] Securis, ac dispositis omnibus subita pestilentia coorta est ex aeris corruptione, nō hominibus solum, sed & arboribus, & satis victus causa. Supra enim dixerat, Aruis operata iuuentus. Languore autem corporis, letum effugere non poterant. [Linquebant] Ex principali malo hæc proueniebant, aut moriebantur homines, aut corporibus tæbe dissolutis trahebāt miserabilem vitam. [Exurere Syrius] Ergo qui spem euadendi habebant, fame perituri videbantur, cum Syrius exurendo, omnia sterilia redderet. [Rursus] Pater q̄ prudentiæ alios præibat, primus sensit aliquid factum contra præcepta Apollinis. Hæc ille. Ordo est. Supple Anchises fatus sic. mactauit aris. i. ad aras, honores meritos. i. conuenientes aut debitos dijs, quibus aras extruxerat, appositorie, taurū Neptuno. i. mactauit, & mactauit tibi ò Apollo etiā taurum, & mactauit hyemi. i. deo tempestatū, pecudē nigrā quia infestus est deus, & mactauit Zephyris felicibus Albam, sup. pecudem, fama volat. i. velociter circumfertur, Idomeneia duce. i. Crete hoc est, principē terræ siue is rex, siue dux dicendus. [Nā dux sæpe officij, non dignitatis nomē est, vt de Achate, duce lætus Achate, de Didone, Dux femina facti, &c. Declinatur autem hic Idemeneus, vnde præter consimilium nominum morem, penultimam accusatiui producit] Pulsus, i. quia filiū immolare voluit, cessisse. i. excessisse regnis paternis, vnde pelli non debuit nisi detestabile facinus, & littora Crete deserta. i. a duce, & illo, & alio, cum filius iunior esset, quā qui præest, vnde prius non immerito dixit, Desertas querere terras, & domos. i. Cretenes vacare. i. vacuas esse, hostē. i. inimico, & sedes relictas. i. a duce profugo, astare. i. paratas esse. Et ideo nos linquimus portus Ortygiæ. i. Deli, a Coturnice dictæ, & volamus. i. celerrime nauigamus, pelago. i. per pelagus, & legimus. i. ordine suo per transitum nauigando, aut portus, linquimus Naxon insulam illā: Baccatam. i. Bacchis, hoc est, sacerdotibus Bacchi habitatam, aut Baccho sacram, aut Bacchico munere. i. vitibus amatā, & ita scribitur per ch: nam a Bacis. i. fructibus syluestribus. aut vnionibus, Bacatā diceremus iugis. i. in collibus, aut montib⁹ suis, & Dionysiam viridē, a colore marmoris quod & Lacedæmonium dī, & Olæaron, & Paron niueam propter marmor candidissimū, & Cycladas, sup. alias. i. insulas in circuitu, in more Cycladis vestis iacentes, & (vt Plin. asserit) circa Delon in orbem sitas [Sparfas per æquor. i. Aegeū, & legimus. i. per nauigamus suo ordine, æquora concita. i. cōmota (vt sit hypallage, pro eo quod est, Terras concitas æquoribus, aut confita. i. contermina; crebris terris, clamor nauticus. i. celeuma nautarū, exoritur vario certamine, quia cū secūdo vterentur vëto certatim incubebant, veloci nauigatione, vnde præmissum est, Pelagoq; volamus. Socij hortantur, vt sup. petamus Cretam, & proauos. i. maiores nostros. Ventus surgens. i. flans, a puppi. i. a posteriore parte nauis, & ita a tergo, prosequitur nos euntes. i. proficiscentes, & nos allabimur, (Præsentis est temporis, ab allabor, allaberis) tandem, post. i. longa desideria licet parum esset morę, oris. i. regionibus, anti-

Virg.

X

quis

quis. i. charis nobis, aut vnde antiquā originē traxim⁹. Curetum i. illorū populorū in Creta, qui primi cultores eius fuerunt. Ergo ego audis, molior. i. cum mole extruo, muros vrbis, optata, i. desiderata, & voco Pergameam. s. vrbē, & hortor gentem letam, cognomine s. vrbis, amare focos, i. dijs laribus sacrificia celebrare, aut nouas domos libenter incole-re, & attollere arcem tectis. i. edificare domos, aut reuera, arcem, & iam puppes. sup. erant ferē subductae. i. sursum ductae, in lictore sicco, & iuuentus, sup. erat ferē operata. i. sacrificia expleuerat. (Nam facere & operari, quando per se ponuntur, rem sacram connotant, vt: Cum faciam vitula pro frugibus ipse venito; Et herbis operata iuuetus) Operata ergo connubijs. i. propter connubia & aruis nouis. i. propter arua noua iam primum arata ab eis & ego dabam eis, iura. s. ciuitatis, & domos. s. priuatas, iam dicit cum. i. quando lues. i. infectio, tabida. i. tabis plena, & miseranda, i. miserandos nos faciens venit. i. suborta est subito, & hoc tractu. i. regione, aut climate illo celi. i. aeris vicini, corrupto, venit dico, membris s. hominum, & arboribus, & satis, & annus letifer, i. mortifer, hoc est mortem per pestem afferens venit. Corpora linquebant animas dulces. i. sanis, hoc est vitam suā, aut ipsa agra, i. saucia & infirma trahebant. supp. eas videlicet animas hoc est anhelitum, & spiritum vitale tum, i. insuper. Syrius. i. sidus illud ardens in ore canis, exurrere, sup. coepit,

aut exurebat, agros steriles. i. quos exurendo, steriles, sefecit, non qui de se steriles erant, nam dictum est. Centum vrbes habitant magnas vberima regna, herbae arebant. i. aride fiebant. hoc est desiccabantur, & leges. i. terra, egra. i. languida propter intemperiem celi, aut reuera, seges frumenti, quae inanis erat, negabat sup. nobis victū, pater hortatur ire cursus ad oraculum, pro oraculum, Ortygiē, idest Deli, & ad Phæbum. i. Apollinem, hoc est ad oraculū Apollinis in Ortygia, seu Delo dari solitū, & hoc mari remenso. i. renauigato, & precari veniam. i. hanc gratiam, vt dicat quem finem ferat. i. dicat aut constituat fessis. s. nobis, & vnde, i. a qua re aut a quo genere piaculi, aut sacrificij, iubeat tentare, i. attendendo obtinere auxilium, & qui iubeat vertere cursus. supple nos. Nam ex infortunio sensit non in Creta cōfidentum fuisse, cum dii placati in malum non impellant.

V A R I A L E C T I O.

Hoste vacare domos] In exempl. admodum vetustis. Domum legi numero vnitatis. [Crebris legimus freta concita terris] In libris aliquot manuscriptis legi. Freta concita remis. [Rursus ad oraculum Ortygiē] In antiq. plerisque lib. Oracula integra dictione scriptum inuenias. [Quem fessis finem] In antiq. aliquot lib. Quam legitur.

SERV. **V** I si astare] Non astabant sed videbantur. Vnde & visa dicuntur, non enim sunt, sed videntur. [in somnis] Multi hic distinguunt, & volunt vnam partem esse orationis. id est, vigilantis, multi in somnis dicunt, vt sit collisio, quomodo peculi p. peculi. Multi lumine] Cum nimbo suo, qui circa deos solet videri [In fertas] Aut clatratas aut non feratas. vt sit quasi inferatas. i. non clausas & dictum quo Asprosque molares, pro asperos. compositus pro compositus, vixet pro vixisset. [Ortygiū] Ad Ortygiā, more suo detraxit prepositionem, vt paulo post, Haud dubitanda refer. [Dardania] Deriuatiuū nomen a constitutore, & notandum regionē pro ciuitate positam. [Tuaque arma secuti] Ac si diceret, tuas partes vel imperium. [Sub te] Sub tuo iure agentes. [Permensi] Euecti, vt est contra, Pelagoque remenso. Improvisi aderunt [Idem nos.] Scilicet qui te sumus secuti. [In astra nepotes] Significat Caium Iulium Cēsarem, qui primus inter deos relatus est. Et bene in astra, cuius sidus apparuit, vt: Ecce Dionæi processit Cēsaris astrum. [Vrbi] Romæ κατ' ἐξ' ἧν, vt supra diximus. [Magnis] Idest nepotibus, & bonum ornatum sermonis fecit similitudine, magnis magna para, dicendo [Fagæ] Profectionis. Mutandæ sedes] Argumentum a necessitate. Simul arguitur error Anchisæ. Ordo autem est, Delius Apollo [Est locus] Vt ante diximus, orbis comparatione Hesperiam] Deest Quam, vt supra dictū est. [Cognomine] ab Hespero Hispaniæ rege, vel stella quam intuentur petentes Italiam. [Oenotrij] Vel a rege, vel a vino. Italus enim prius vitem ostendit Saturnus, vt in septimo legimus. Vitifactor curuam seruans sub imagine falcē Saturnusque. [Proprie sedes] Perpetuæ, quia infirmas, & in Creta, & in Thracia cōdidit, [Hinc Dardanus, ortus, Iasiusque pater] Dardanus & Iasius frater fuerūt Electræ filij, sed Dardanus de Ioue, Iasius de Corito procreatus est. A cuius nomine & mōs & oppidū nomen cepit, postea Iasium dicitur Dardanus occidisse, [A quo principe nostrum] A Dardano, non ab Iasio, nam anterior respondit. Quod autem dicit, a quo principe genus no-

Nox erat, & terris animalia somnus habebat, Effigies sacra diuum, Phrygięque penates, Quos mecum a Troia, medijsque ex ignibus vrbis Extuleram, visi ante oculos astare iacentis In somnis, multo manifesti lumine, qua se Plena per insertas fundebat Luna fenestras. Tum sic affari, & curas his demere dictis: Pen. Quod tibi delatō Ortygiā dicturus Apollo est, Hic canit: & tua nos en vltro ad limina mittit. Nos te Dardania incensa, tuaque arma secuti, Nos tumidum sub te permensi classibus æquor, Iidem venturos tollemus in astra nepotes: Imperiumque vrbi dabimus. tu menia magnis Magna para, longumque fugæ ne linque laborem. Mutandæ sedes: non hæc tibi littora suavit Delius, aut Cretæ iussit considerare Apollo. Est locus Hesperiam Graij cognomine dicunt, Terra antiqua, potens armis atque vberē glebæ, Oenotrij coluere viri, nunc fama, minores Italiam dixisse ducis de nomine gentem. Hæ nobis propriæ sedes: hinc Dardanus ortus, Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum. Surge age, & hæc letus longæuo dicta parenti Haud dubitanda refert: Coritum, terrasque require Ausonias: Dictæa negat vbi Iuppiter arua.

strū est, potest & generaliter intelligi, unde originem ducimus, vt Deos penates, quasi Troianos intelligas, & ad ritum referri, de quo dicit La-beo in libris qui appellantur de dijs animalibus, in quibus ait esse quēdam sacra quibus animæ humane uertantur in deos, qui appellantur animales, & de animalis fiant. Hi autē sunt dii penates, & uiales. [Haud dubitanda refer] Aut quia dubitauerant ex consilio Anchisæ, aut ne propter somnum non crederent. [Coritū] Designat partem prouincię, ne alter error procreetur ex magnitudine locorū [Dictæa] Dictæus mons Cretę est, dictus a Dictē nymphā, quę illic colitur in quo dicitur altus Iuppiter; ut Dictęo celi regem pauere sub antro. [Negat tibi Iuppiter arua] Ex definito. Et bene Iuppiter, quasi ipse, qui Cretensibus præest.

Nox erat] Docet quomodo in sequenti nocte, posteaquā Anchisæ decreuerat, rursus in Delon mittere, dii Penates cohortati sunt in Italiā proficisci, docentes eam esse ter-

ram, eamque matrem quam Phæbus significauerat. De qua re dicit Donatus sic. [Nox erat] Virtutes animi sui & meritum & gratiam deorum commendat, ostendit quod cæteris indormientibus ipse acriter rebus publicis inuigilabat. [Quæ se Plena] Voluit demonstrare quomodo in nocte videre potuit. s. per radios lunæ, tunc sic ne vltius recurrentibus curis frangeret. [Quod tibi delato] Ne geminetur labor redeundo Apollo facit, vt hæc referentibus nobis, hic audias quæ apud eū esses audiuimus. Magnus ergo numinis fauor, non rogatur, & fauet. Nō nauigas, neque domo egrederis. & dei iussa famulantib. dijs, ad tuas aures veniunt [Nos te] Ad hominē errore iā a patre imbutum debuit mitti persona cuius auctoritate, ac meritis et incredibilia credi possint. Dic ergo Penates huiusmodi erant, qui præterita memorādo, futura meliora pollicerentur. Artis est igitur excludere ante solitudinē primā & liberato angoribus animo, alterius nauigationis labores ingerere, ac monstrari, non eas sedes ostendisse Apollinem describit, nec eū monstrasse locū] Hinc Dardanus ortus] Ostēdit cum Apollo dixit. Quæ vos a stirpe

Asc.

pe parentum Prima tulit tellus, non de Creta, & de Teucro, de Italia, & Dardano esse intelligendum. [Longæuo] Occulte corripit ipsum senē de origine suorum non debuisse falli. [Iuppiter] Qui Cretæ peculiaris amator est. [Surge] Ostenditur per somnum hoc vidisse, quamvis aliqui exponant insomnis i. vigilantis. Hæc ille. Ordo est. Nox erat, & somnus habebat. i. occupat animalia, cum sup. effigies sacræ diuum, & Penates Phrigij. i. Troiani, quos ego extulerā mecum Troia, ex medijs ignib. vrbis, visi, sup. sūt astare añ oculos, sup. meos, iacentis. i. cubantis, insomnis. i. ex somnis, & vigilijs, & hoc, sup. cum multo lumine, manifesto. i. mihi visibiliter apparenti, sup. ea quæ luna plena, fundebat. i. infundebat, aut inspergebat lumē suum, per fenestræ insertas. i. non seratas, sed apertas: aut non consertas. i. conclusas, sed reaseratas parum (Nam Landinus vult hypallagem esse, vt sint fenestræ insertæ, pro, luna inserta) Tum. i. deinde postquam mihi manifesto lumine visi erant, affari. sup. coeperunt aut affabantur, & demere. i. demebant curias his dictis: Apollo canit tibi hic, qđ dicturus est tibi delato. i. postquā delatus fueris Ortygiam. i. in Delon. & en i. ecce, mittit nos inquā quibus fidem habere debes, quia nos secuti sumus te, & tua arma. i. tuam protectionem, aut dexteritatem in bello, & hoc Dardania. i. regione, quam Dardanus incoluit incensa, nos permenſi. i. perfecte menſi sumus, classibus. i. pernaugamus sub te. i. sub ductu tuo, æquor tumidū. i. procellosum, & nos i. idem tollemus. i. extollemus in astra propter Cæsarem id dicit, de quo in Buc. illic, Ecce Dionēi processit Cæsaris attrū, dictum est nepotes venturos. i. posteros tuos, & dabimus vrbi. s. quam nobis statues imperium, qđ Cæsar perpetuum vsurpauit, tu para (non dicit extruere. sed para. i. præpara, quia nō ipse, sed politeri eius id fecerunt) dijs qui in capitolio Romæ colebantur, magna mētia. s. Romæ, septē colles complectentis, & ne linque, pro ne derelinquas, longum. i. diuturnū laborem fugæ, sedes, i. mansiones, aut habitationes sunt mutadē, Delius Apollo nō suavit tibi hæc littora, aut. i. vel nō iussit cōfidere Cretæ. i. in Creta.

Est locus, sup. quem aut quam, sed more suo subicit relatiuū in descriptione loci. Gray, dicunt. i. appellant Hesperiam cognomine, locus, dico, existēs terra antiqua. i. q̄ diu regnavit, & ita nobilis, potens armis atque vberē. i. fertilitate glebæ. i. terræ pinguis. Viri Oenotrij, de quibus in L. oratione Ilionei dictū est, coluere, sup. eam, fama, sup. est, nūc minores. i. posteros, dixisse. i. appellasse Italiam, de nomine ducis, qui. s. Italus vocabatur. Hæ sedes. s. Hesperia, aut Italia, sup. sunt, propriæ nobis, aut nobis propriæ: Dardanus est ortus hinc. i. ex his regionibus Italiæ. Et Iasius pater est ortus hinc. i. ex Italia à quo principe. i. à quorum priore, & principe viro Dardano, videlicet, est nostrum, s. Troianorū genus. Age, adhortādi ad verbum, surge & tu lætus refer. i. recense, & enuncia hæc dicta. i. quæ tibi diximus parenti longæuo. s. Anchisæ, haud, i. non dubitanda. i. certissima, & verissima, require Coryton ciuitatem Italiæ, vnde Dardanus venit, & terras Ausonias, i. Italicas in eam regionem quam Ausonij olim coluerunt, Iuppiter negat tibi arua dicta. i. Cretensia, à parte totum.

AVT Cretę iussit cōfidere Apollo] In lib. aliquor antiq. replicata negatione legitur, Haud Cretæ, vt prius etiā erat in lib. Med. quod interprete, non admittunt. Sunt etiā lib. in quibus, Cōsistere, legatur. [Coritū, terrasq. require] In lib. ali quot antiq. Requiras, legitur. Sed plura sūt exemplaria manu scripta, quæ cum Med. Requirat, tertia persona legant.

SED illud Virg. Aen. iij. cuiusnā modi est in pestilentia mē-
tione; Penates nanque ingestos per quietem Æneæ scr. qua se
Plenaper insertas fundebat luna fenestras. Cur enim ait, Luna
plena? nempe, quia canonica pestilentia ratio ab siderum
positu ex coelestium rerū præcipue studiosorum obseruatio
ne producitur. Quippe si plenilunio coitu economi cardinis
exortui planeta sint odioso aspectu aliquo parum felices,
seuam inoriri pestilentiam, grauiorem autem multo, si oc
currat octani domicilij œconomus maligno sideris alterius
vultu, grauiſſimam denique alterutrio luminum laborante,
ocifſimo pestilentia prælagio.

VAR.
LECT.COEL.
RHOD.

SARV.

Talibus attonitus visis] Hoc est talibus deorum vultibus. Vnde sequitur. Et voce deorum. Nam & voce se dicit attonitum & visis. Attonitus vero est stupefactus. Nam proprie attonitus dicitur, cui casus vicini fulminis & sonitus tonitruum dant stuporē [Nec sopor illud erat] Soluta elocutio. [Velatas comas] Vittatas, vt, Victoris velatum auro vittisque iuuenem. Nam dii qui erant apud Laurolauiniū nō habebant velatum caput [Corripio e stratis corpus] Ne sattetate videat reliquisse somnum. Et sciendum quia quoties ex abrupto somnus aufugerit, significat omen infelix, vt ecce hoc loco tempestas sequitur. Item in secundo. Excitior somno, & statim sequitur ciuitatis excidium, nec sine ratione. Nā si somus, munus deorum est, vt, Et dono diuū gratissima serpit, non sine infelicitate ex abrupto deorum munus abscedit. [Tendog; supinas. Ad celum cū voce, manus] Honestā elocutio, cū vno sermone respondemus duobus, vt, Interea fessos ventus cum sole reliquit, [Intemerata] Rite perfectā, vt si leniter est fundēdū vinū, aut mola iniicienda, sic fiat vt rō exigit sacrifici, aliter si fiat, temerata ac turbata sunt sacra, vñ Helenus, Ne qua inter sanctos ignes in honore deorū Hostilis facies occurrat, & omina turbet. Itē in octauo, Audax quos rumpere Pallas sacra vetat, rapto. [Focis] Ideo focis, non aris, quia penatib. sacrificat [Perfecto honore] Peractō sacrificio, qui ē honor deorū [Ambiguam] Non incertam, sed duplicem, vt in sequentibus, probat, dicens, Geminosque parentes. Nouo errore veterum locorū Aut per contrarietatem sermonum declamauit, aut nouo, pro magno posuit. [Exercite] Fatigate. nā Exercitatus, peritus significat. vt expertus & expertus. nam expertum rerū si dixerō, significo peritum, si expertem, ignarum.

Aen. Talibus attonitus visis, ac voce deorum
(Nec sopor illud erat, sed coram agnoscere vultus,
Velatasque comas, presentiaque ora videbar,
Tum gelidus toto manabat corpore sudor)
Curripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad celum cum voce manus, & munera libo
Intemerata focis. perfecto letus honore
Anchisen facio certum, remq. ordine pando.
Agnouit prolem ambiguam, geminosque parentes,
Seque nouo veterum deceptum errore locorum
Tum memorat. Anc. Nate Iliacis exercite fatis,
Sola mihi tales casus Cassandra canebat.
Nunc repeto hæc generi portendere debita nostro,
Et sepe Hesperiam, sepe Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperie venturos littora Teucros
Credet? aut quem tum vates Cassandra moueret:
Cedamus Phæbo, & moniti meliora sequamur.

[Casus Cassandra canebat.] Hæc cōpositio iam vitiosa est, quæ maioribus placuit, vt, Anchisem agnouit amicum. Et, Sale saxa tonabant. [Portendere] Minus est deberi, vt in vij. Portendi generos. [Regna vocare] satis proprie, vnde in viij. Expectate solo Laurenti aruisque latinis. [Teucros crederet] s. propter longitudinem spatij. [Tunc vates Cassandra moueret] Bene tunc, quia iam probauit. [Cedamus Phæbo] Cuius instinctu dii penates profutura dixerunt, vt, Hic canit, & tua nos en vltro ad limina mittit. [Meliora sequamur] Potest bis subaudiri Meliora, vt, Meliora moniti, meliora sequamur.

[TALIBVS] Docet quomodo peractō sacrificio, patrem de rebus visis & auditis, certiore fecerit hisque auditis illius errorem agnouerit, vnde Donatus sic. [Attonitus] Duo erāt miranda, & deos videre, & oprata loquentes audire [Nec sopor] Non enim pleno somno viderat, aut audierat. Nam nec plene vigilabat, nec plene dormiebat. [Gelidus sudor] Et hoc confirmat deos vidisse Aeneam, [Corripio e stratis] Ostendit prope vigilantem. Nam posuisset, expergefactus sum, si dormisset. Exprimit autem festinantem [Munera] Quæ sunt vinum, & thus [Certum] Quia primæ interpretationis vitio reddebatur incertus. Ostendit autem Poeta diuinas admonitiones referendas non esse, nisi primo patri sacrorū, & precis obsequia sunt, vt prosperetur quæ bona sunt, quæ aut mala, vertantur in melius. Deceptus autem fuerat Anchises, quia memoria Dardani antiquior erat, quā Teucris, & propterea obscurior. Apollo autem cum dixisset antiquam, ostēdit fuisse recentiore, Norat enim & primam esse, & secundam. [Fatis iliacis] Non proprio fato laborabat. Excusat igitur, & laborem irritæ navigationis quæ ad Cretam fatis adne-

Act, vt inuidiam qua afficiebatur, quod illi frustra laboras-
sent, purget excusatione, cum factum negari non possit [Sola
mihi] Vni n. Cassandra credendum non fuit, deinde, non
videbat verisimile, tam longinquas sedes esse petendas. Hæc
ille. Ordo est. Ego (inquit Aeneas) attonitus. i. stupefactus,
quasi tonitru percussus, talibus visis. i. deorum vultibus, aut
visis, pro visionibus, & voce deorum, supp. tali, tradita. i. Nec
illud erat sopor. i. profunda dormitio, hoc est, non videbam
per insomnia, sed videbat. i. mihi (Ergo, vt donat⁹ dicit, nec
plene et vigilabat, quia non asserit se vi lisse, sed visum esse
quod viderit) agnoscere, coram. i. in conspectu meo, vultus. i.
deorum, & comas velatas. i. vittis, aut velo & ora præsentia,
tamen. i. insuper, aut postea gelidus sudor qui violentiam in
dicabat, & stuporem, manabat toto corpore, supp. meo. i. de
toto corpore meo, ego corripio. i. celeriter & violenter (qd
signum futuri incommodi per tempestatē, Seruius indicat)
rapio corpus ē stratis. i. lectis, & tendo manus supinas. i. sur-
sum erectas ad celum. i. cum voce. i. prece sequenti, & libo. i.
offero munera. i. thus, & vinum, intemerata. i. rite facta, focis
i. aris deorum Penatium. ego latus honore. i. honorifico sa-
crificio perfecto, facio Anchisem. i. patrē certum. Orator, se-
cundum quosdam, diceret certio rem, quia elegantius id dē,
verum metri causa coactus, certum, dixit Poeta. Sunt tñ qui
penitus vim uocabulorum inspicientes, dicant modestiæ, &
honorificentia tñ gratia inuentum esse, ut certio em, & cer-
tum facere, dicant oratores, nam certio rem facio, eum qui nō
penitus ignorabat rem: certum, qui penitus; ne ergo turpe
sit quidquam omnino ignorasse, dicunt certio rem fieri, hic
uero quia res non humanitus, sed diuinitus reuelata penitus
Anchisem later, recte dicit, facio certum, sed nolumus in istis
argutiores uideri. que p. & pando. i. facio, re ordine. i. quo or-
dine dicta, & facta sint omnia, eodem recito patri. Pater, sup.
Anchises, agnouit prolem. i. gentem Troianam. ambiguum. i.
incertam, quo parente. Dardano ne, an Teucro dicatur orta
(Seruius tamen maluit, geminam, & duplicem, quam incer-
tam, dici) & se deceptum nouo. i. insolito errore ueterum lo-
corū, (& est antithesis) aut nouo. i. magno errore, tñ. i. de in-
de, memorat. i. qd memoria tenebat, eloquitur, dicens, o nate
exerce. i. fatigate, fatis Iliacis. i. Troianis debitis sola Caska-
dra. i. filia Priami, & vates. (de qua in secūdo huius dictum)
canebat mihi tales casus. i. euentus miseros, vt. i. diu erremus
Italiā qrentes, ego repetō. i. memoria repetens agnosco, fata

portēdere. i. quod fata portendebant, hæc debita nostro gene-
ri. i. quod hæc fataliter portenta sunt nostro generi (vt etiam
errores, ne ob culpam putentur fatales, censeantur, hoc finxit
Poeta) & repetō fata, portendere genus nostrum, vocare. i. vo-
caturum, aut vocare debere, hoc est exoptare sæpe Hesperia,
& sæpe regna Italia. i. Italica, sed quis crederet Teucros (id
potius dixit, quā Dardanōs, cum etiā Dardani sint, vt errorē
suum purgaret, cum tamen Oracula Dardanidæ duri, &c.
dixerint) venturos ad littora Hesperia. i. Italia, vnde tantū
distant, q. d. nemo, aut quem Cassandra moueret. i. incitaret
ad credulitatem, tum. i. tunc cum obsidione premebatur vrbs
nostra, & impatientia, forsitan rapta credebatur, (vnde etiam
addita est particula, tunc, in II. vbi dictum est Tunc etiam fa-
tis aperit Cassandra futuris Ora dei iussu, non vñquam cre-
dita Teucris) Cedamus Phœbo. i. monitis Phœbeis, quæ Ita-
liam significabant cū dicerent, Dardanidæ duri, & quæ etiā
à Cassandra pandebantur, & nunc à dijs Penatibus signifi-
cata sunt. (Nam dixerāt. Quod tibi delato Origiam dicturus
Apollō est, Hic canit, &c.) & nos moniti, sequamur meliora
. i. hic, quam nacti sumus, vnde dira peste propellimur.

V A R I A L E C T I O .

Visis, ac voce deorum] In antiquis plerisque libris, Et
voce, legitur. [Seque nouo veterum deceptum errore loco-
rum] In antiquis aliquot libris, Errore parētum, legitur. [Cas-
sandra moneret? In libris aliquot antiquis, Moueret, scri-
ptum est.

C O E L I V S R H O D I G I N V S .

HVMOR vero redundans caloris copia solutus retrudi-
tur, quoniam uis ea quæ comprimendi potestatem habet, &
ab recentioribus retentiā nuncupatur, reprimere nequit.
Inde consequitur, vt in æstuationibus grauissimis profluat
emanetque frigidus sudor. Quod ne quis philosophis modo
putet percognitum, optimos quoque maximus poeta lib.
Aen. iij. significauit illis versibus:

*Talibus attonitus visis, & voce deorum
Nec, sopor illud erat, sed corama gnoscere Sultus
Velatusque comas præsentiaque ora videbar:
Dum gelidus toto manabat corpore sudor.*

SERV.

Hanc quoque [Quem-
admodum Troiam, &
Thraciam, & cum dolore di-
ctum accipe, Hanc quoque de-
ferimus [Caua trabe [Nauium
periphrasis optima. [Super ca-
put] Capitalis, perniciosus.
[Noctem, hyememq.] Pluuiā
cum obscuritate. [inhorrui
vnda [Horridior est facta per
tenebras. [Gurgite vasto] Epi-
theto, auxit. Tapinofim. [Nox
humida] Nubes caliginosa.
[Excitimur cursu] A propo-
sito itinere auertimur. (Cæcis
in vndis] Incertis, quia sidera
non apparebāt] Ipsi. [Nauigā-
di peritus. Hoc enim significat
emphasis pronominis. [Incer-
tos soles] Bene incertos, quia
quantauis sit obscuritas, tamē
noctis est manifesta discretio.
Vnde superflua quæstio est eo-
rum, qui dicunt tres dies quo-
modo. n. eos transisse scierūt, si
noctem à die discernere non
poterant. [Cæca caligine] Ca-
cephaton in sermone. [Attol-
lere visa] Naturaliter dixit.
Quoties. n. propinquius lit-
toribus, & exurgere terra vide-
tur, & fumum emittere. [A-
perire] Ostendere; Salustius

Aen. Sic ait; & cuncti dictis paremus ouantes.
Hanc quoque deferimus sedem, paucisq. relictis
Vela damus, vastumq. caua trabe currimus equor.
Postquam altum tenuere rates; nec iam amplius vlla
Apparent terra; cælum vndique, & vndiq. pontus.
Tum mihi ceruleus supra caput astitit imber,
Noctē, hyememq. ferens, & inhorrui vnda tenebris.
Continuo venti voluunt mare, magna q. surgunt
Aequora: dispersi iactamur gurgite vasto.
Inuoluere diem nimbis, & nox humida cælum
Abstulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excitimur cursu, & cæcis erramus in vndis.
Ipse diem, noctemque negat discernere cælo,
Nec meminisse vig media Palinurus in vnda.
Tres adeo incertos cæca caligine soles
Erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primum se attolle, tandem
Visa, aperire procul montes, ac voluere fumum.
Vela cadunt, remis insurgimus, haud mora, nautæ
Adnixi torquent spumas, & cerula verrunt.
Seruatū ex vndis Strophadum me littora primum
Accipiunt, Strophades Graio stant nomine dictæ
Insule Ionio in magno, quas dira Celeno,
Harpyiæque colunt alia, Phineia postquam
Clausa domus, mensasq. metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec seuior vlla

Caput aperire solitus. [Serua-
tum ex vndis] Ac si diceret,
de periculis, in grauiora se per-
venisse discrimina. [Strophad-
um me littora] Phineus rex
fuit Arcadiæ. hic suis liberis su-
perduxit nouercam cuius in-
stinctu eos cecauit. Ob quā re-
irati dii ei oculos sustulerunt,
& adhibuerunt Harpyias, quæ
cum ei diu cibos abriperēt, la-
sonem cum Argonautis pro-
pter vellus aureum Colchos
petentē suscepit hospitio, cui
etiam ductorem dedit. Hoc er-
go beneficio illecti Argonau-
tæ Zethū, & Calaim filios Bo-
reæ, & Orithyia alatos iuue-
nes, ad pellendas Harpyias mi-
serunt, quas cum strictis gla-
dijs persequerentur, pulsæ de
Arcadia peruenerunt ad in-
sulas, quæ appellabuntur Plo-
tæ. Et cū vterius vellent ten-
dere, ab Iride admoniti, vt de-
sisterent à Iouis canibus, suos
conuerterunt volatus, quorū
cōuersio. i. trophe, nomē insu-
lis dedit. Quod Apolloni⁹ ple-
nissime exequitur. Cur autē ca-
nes Iouis dicerentur, hæc ratio
est, quia ipse fur esse dicunt,
vnde etiam epulas dicuntur,
abriperē,

abripere, quod est furiarum, ut
Et manibus prohibent contin-
gere mentes. Vnde & avari
fringuntur furias pati, quia ab-
stinent partis. Item ipsas furias
esse paulò post idem testatur
dicens, vobis furiarum ego maxima pando. Furias autem ca-
nes dici, & Lucanus testatur, ut, Stygiaeque canes in luce su-
perna Destituunt. Et in 6. Virgilius, Visque canes ululare per
vmbra aduentante dea. Sane apud inferos furiae dicuntur,
& canes: apud superos dirae & aues, ut ipse in xij. ostendit. In
medio vero, Harpyiae dñr. Vnde duplex in his effigies inue-
nitur. Has Virgilius tres dicit, Aello, Cypetæ, Celæno, A pol-
lonias duas: quem in xij. Virgilius sequitur: ut, Sunt geminae
pestes [Ionio in magno] In magno mari Ionio. Et sciendum
Ionium sinum esse immensum ab Ionia usque ad Siciliam: &
huius partes esse Adriaticum, Achaicum, Epiroticum: Maria
enim vela prouinciis, vel ab insulis, vel a ciuitatibus nomen
accipiunt. Bene ergo In magno, quasi in quo etiam alia maria
sunt. [Harpyiaeque colunt alia] Ergo & Celæno Harpya. [Nec
sæuior vlla pestis, & ira deum Stygiis sese extulit vndis.] Ut
poena in Ithygiis. Et non dicit has de inferis natus, sed peiores
esse omnibus inde procreatis. [Proluuias] Sordis effusio. [Vn-
cæque manus] Manus pro vnguib. posuit, hoc est *καυφύχας*.
[Fame] Veluti fame. Nam abundare dicit armenta. Aut re-
vera Fame, quam eis inferebat non inopia, sed auaritia.

Sic ait, &c.] Docet ut agnito errore à Creta discesserunt
utque suborta tempestate durissima in Strophadas insulas de-
pulli sint, ubi Harpyias offenderunt sæuissima monstra, de quibus
omnibus dicit Donatus sic. [Dicto] Vel Apollinis, vel An-
chisæ [Quantes] Et propter ereptum laborem, iterum in Delon
enauigandi, & propter magnam spem propositam. Est autem
hæc descriptio navigationis, in qua eadem res sæpius dicitur
diuersa, & splendida compositione verborum. Tempestas au-
tem egregie descripta est, cum vno pulsu, oia simul elementa
turbantur. In hoc & initium posuit, ut Cæruleus supra caput
astitit imber. Et augmentum, ut, Noctem hyememque ferens.
Et quæ solent consequi ex huiusmodi rebus, ut, Inhorruit
vmbra tenebris. Et continuo voluunt fluctus mare, & reliqua
quæ maximam ostendunt violentiam, ut quauis multum labora-
rent, in a cursu detorti, quo volebant non perueniret. [Ipse]
Maximum habet intellectum. i. qui peritissimus esset guber-
nator, qui nauigandi arte pollebat, quia viâ in fluctibus obser-
uatione siderum norat. Descriptis autem oibus, quæ orta tempe-
stas, & cuncta perfecerat, ut finem ostendat addit. [Vela cadunt]
Verum contraria vñr, quæcum dixerit, Diem noctemque negat discer-
nere celo, deinde addat, Tres adeo incertos cæca caligine so-
les. Quod enim hæc scire potuit, si nulla erat distinctio noctis
& diei? Sed responde voluisse Poetam obscuritatem aeris, nimiam si-
gnificare. Nam qui fieri potuit sic accidere tenebras. ut inter ip-
sas, & veram noctem nihil interesset, vel intellige dierum & no-
ctium numerum distinxisse crebris coruscationibus, quæ vel
stellas, vel solē ostendere potuerunt. [Seruatum ex vndis] Non
perseuerauit mala fortuna, sed nec in totum prospera prouenit.
Nam in litus fertile venerunt, quod fuisset felicissimum, nisi Har-
pyias esset occupatum. [Tristius haud] Non potest ab inferis tristius
quidquam excitari, quàm sint Harpyiae. [Virginei volucrum] Non
esset hoc monstruosum, si cætera essent similia. [Proluuias]
Nihil in intestinis morari patiunt, sed statim effundunt. Ergo
non solum non satiabant, sed semper famescebant. Inde pallor,
sic ille, & plura quæ Seruius citat, utpote de Harpyis, quod
inuulnerabiles essent, quia Ithyge natæ, vnde apparet Donati
commentarios mutilos esse. Ordo est. Anchisæ, sup. ait sic, &
nos cuncti paremus ouantes. i. mediocri letitia exultantes, di-
cto, sic. n. legit Donatus) aut dictis. i. monitis eius, aut deorum,
& deserimus quoque; i. etiâ (quæ prius Thraciâ deseruerat) hæc
se lē. i. ciuitatem in Creta iam extructam, & damus vela, sup.
ventus, & hoc paucis relictis, qui. i. ciuitatem Pergameam inco-
lerent, & incurrimus vastum equor. i. mare. trabe cauai. nauis
postquam rates. i. naues, tenere altum, id profundum mare, uti
est in medio, nec vliæ terre apparent iam amplius, & sup. celum
apparet vndique, & Pōus apparet vndique; i. ab omni loco, non
ab omni parte, tū. i. deinde aut paulo post, imber cæruleus. i. nu-
bes cærulei coloris densa, & subnigra ferens noctem. i. caliginem
nocturnam, & hyemem. i. tempestate pluuiosam, qualis hyberno
tempore esse solet, astitit mihi supra caput, bene mihi ad id. i.
cū prouides esset heros animaduertenti, & vnda inhorruit. i.

Pestis, & ira deum Stygis sese extulit vndis.
Virginei volucrum vultus, sedissima ventris
Proluuias, unceque manus, & pallida semper
Ora fame.

facta est horrida, tenebris. i. pro-
pter tenebras. Venti voluunt
continuo. i. perpeti motu, ma-
re, & equora magna. i. integre
conuolutiones aquarum, sur-
gunt. i. oriuntur & eriguntur,

& nos dispersi iactamur, vasto gurgite. i. impetu, & ingurgita-
tione, aut inuolutione aquarum maris. Nimbis. i. nubes pluuios-
se, inuoluere. i. implicuerunt, & inuolutum tenuerunt diem. i. cla-
ritatem diurnam, aut solē, & nox humida. i. caligo pluuiosa, abstu-
lit. i. ab oculis nostris, celum. i. aspectum celi, ignes. i. corusca-
tiones, & fulgura, ingeminant. i. multiplicant, sup. se nubibus
abruptis, ex quarum ruptura produci volunt tonitrua. Nos
excitamus cursu. i. instituto, erramus in vndis cæcis. i. tene-
brosis, in quibus nulla patebat certa via. Ipse Palinurus, nau-
tarum videlicet peritissimus, negat, sup. se posse, discernere ce-
lo. i. per inspectionem celi, quauis aliquo indicio, aut duratio-
ne adhuc nosset, discernere diem, & noctem, nec, sup. nouit me
minisse viæ in media vnda. Nos erramus, sup. in pelago. i. ma-
ri. Tres soles. i. tñ tñ tñ, quantum tres soles super hemisphaerium
nostrum apparere solent, adeo. i. omnino, incertos. i. dubios,
an lucerent nec ne, hoc est, an dies, an nox esset, sed postea no-
uerunt tres abisse dies, incertos, dicit, cæca caligine. i. pp. ca-
liginem & erramus totidem. i. etiam tres noctes, sine fidere. i.
apparitione cuiusvis, sideris. Terra visa est attollere se tandem
quarto die, & aperire, i. denudare, & ostendere procul mon-
tes, ac voluere fumum. vnde in Buc. Et iam summa procul vil-
larum culmina fumant. Vela cadunt, postquam. i. stricta erant.
nos insurgimus. i. incumbimus, & innitimur remis, ut ad ter-
ram appellamur: haud. i. non. sup. fit mora, & nauis annixi. i.
annitentes, torquet spumas, ex celeri cursu excitas, & verrunt
cæcula, verrunt autem caudis, hoc est, gubernaculis nauium, litto-
ra Strophadum. i. illarum insularum, quæ duæ sunt, non longe
ab Aleria, excipiunt me primum. i. primo tpe, & ante alias
terras, seruatum ex vndis. i. submersione, Strophades, inquit,
stant dictæ, nomine. i. vocabulo Graio. i. Græco, nam *στροφάδης* di-
citur reuolutio, seu reuersio, ut sentit Seru. & *στροφάς*, hoc est
Strophas, Strophados, conuersio, & vertigo, a verbo *στροφή*,
quod est, verto: stant, dicit, existentes insule in magno sinu
Ionij maris (Insula, ultimam corripit, non abiicit, corripit au-
tem propter vocalem sequentem: nam Ionio, quadrissyllabum
est) quas sup. insulas, Celæno dira. i. execrabilis, & fera pe-
stis & alia Harpyia, ergo & ipsa Harpyia ab *ἀπράζω*, quod
est, rapio, postquam domus Phineia. i. Phinei, regis Arcadiæ,
est clausa, sup. Harpyis, per Zetum, & Calaim, ut Seru. recitat,
& postquam ipse liquere metu, non ergo sponte, priores me-
sas. i. regis Phinei, quas prius polluerant, monstrum tristius. i.
dirius, & execrabilius illis. i. quàm illa, hoc est quàm Harpyis
sint, haud. i. non extulit se vndis Stygiis. i. infernalis illius la-
cus, nec vlla sæuior pestis, nec ulla ira deum. i. dira, nam Seru.
supra dixit, quod dira sit deorum ira, aut ira. i. furia, aut pestis, a deo
irato producta, sæuior, sup. illis, non extulit se vndis Stygiis.
Vultus volucrum. i. Harpyiarum, sunt Virginei. i. quales vir-
gines habent, sed proluuias ventris. i. lata aluus, aut sordida
effusio, est sedissima illis, & manus. i. vngues sup. sunt vncae. i.
incurui & ora sunt semper pallida fame. i. voracitæ, quàm
quia nimiam habent pallent auditate non inedia. Vnde mole-
stissime tulerunt vacas suas à Troianis cæsa esse.

VARIA LECTIO.

ERRAMUS pelago, totidem sine fidere noctes] In lib. ali-
quot antiq. Totidem. In aliquot, Totidem & sine. [Ac voluere
fumum] In Med. lib. Ducere fumum, legitur. [Melittora primum
Accipiunt] In veterib. aliquot exemplaribus, Excipiunt legitur.

HARPYIAS malas pro nequissimis mulieribus, veluti ex
adagio usurpasse videtur Apuleius. cuiusmodi fuerint mon-
strola Harpyiarum corpora, notum abunde (opinor) ex Vir-
giliano carmine. Virginei volucrum vultus, sedissima ventris
Proluuias, vncaeque manus, & pallida semper Ora fame. Seru.
Neptuni prodigiorum patris, & terræ filias putat. Sunt qui
scribant, ideo virgines fingi, quod omnis rapina arida sit, ac
sterilis. Ideo plumis circumdatas, quod quidquid inuaserit ra-
pina, celat. Volatiles autem, quod omnis rapina ad volandum
sit celerrima. Dicitur enim Aello quasi *ἄλων ἄλλο*. i. alienum
tollens, Ocypete citius auferes. Celenum vero, Græci nigrum
vocant. Vnde & Homerus prima Iliados rhapsodia.

Αἰὲς τοὶ αἵμα μέλαινον ἐρωήσῃ περὶ Δουρὶ.
Idest, Scatim niger tuus sanguis emanabit per meam hastam.
Quæ omnia id demum significare agnoscimus, q̄ aliena con-
cupiscimus primo, mox expetita inuadimus, postremo, ab-
lata semel abscondimus illatebramusque. Sed & ipsum Har-
pyiarum nomen, inditum a rapacitate videtur, si quidem eo
noīe indicat Græcis rapina. vñ & Harpax in Pseudoli argō.

Venit Harpax verus, res palam cognoscitur.

Est & apud eundem Harpagare verbum, vt itē in Pseudolo,
Neq; homines magis asinos vnquam vidi, ita plagis coltæ cal-
lent. Quos dum ferias, tibi plus noceas, eo enim ingenio hi
sunt flagricidæ. Qui hec habent cōsilia, vbi data occasio est,
Rape, Clepe, Tene, Harpaga Sunt qui putent, tribus Harpyis
addi ab Hom. quartam nomine Tyellam. Apollonij vero in-
terpres, in illis poetæ verbis ex Argonauticon primo:

Αλλὰ θυέλλαι ἀντίαι ἀρπύγιον ὀπίσσω φέρον.

Idest, At Thyellæ aduersæ raptim retro ferebant. Ita scribit,
Thyellæ hiberni flatus, & procellæ, vñd: Hom. p synonymia

Thyellas posuit, & Harpyias, hoc est procellosos flatus:

Ὡς δ' ὅτε παδάρεον καύρας ἀνελοντο θυέλλαι.

Τόφρα δὲ τὰς κοῦρας ἀρπυαὶ ἀντρεΐσαντο.

Apollonius vero opetis eiusdem lib. 2. Iouis magni canes,
Harpyias dixit illis versibus:

Οὐθέμιν ὦ νῆϊς, βορέου ξιφὲ ἐβὶν ἐλάσαι

Ἀρπυας, μεγάλοιον δὶος κυνῆας.

Et mox subiungit, fugatas a Zeto & Calai coniecisse se in spe-
cu, quod in Creta vñebatur, sub Arginunte, quam rem Neo-
ptolemus quoq; ac Pherecydes litteris commendarint. Sunt
ex Græcis, qui irin Harpyiarum sororem prodiderint. Pro-
cruentis sanguinarijsq; raptoribus, pecuniæ immorientes vi-
detur Sidonius Apollinaris Harpyias vsurpasse: Nam liben-
ter, inquit, incedunt armari ad epulas, albari ad exequias, pel-
liti ad ecclesias, pullati ad nuptias, castorinati ad letanias.
Nullum illis genus hominum ordinum, temporum cordi est,
in foro Scythæ, in cubiculo viperæ, in conuiuio scurræ, in
exactionibus Harpyiæ, in colloctionibus statuar.

SERV.

DElati] Quod necessitatis
est. Nam voluntate ali-
quo non deferimur, sed veni-
mus. [Lata] Pingua. Nam in
animalibus in quibus cogno-
sci non potest sensus lætitiā
pingue corpus ostendit, non
mens, vt in hominibus. [Capri-
genumque pecus] Satis noue,
& affectate. [Per herbam] I
Ordo est, non per herbam, sed
per campos in herbis videmus
armenta. [Ipsūq; vocamus]
Ipsū, i. regem deorum, aut
certe prædatorem, hoc est cui
de præda debetur aliquid.
Nam Romani moris fuit, vt
bella gesturi, de parte prædæ
aliquid nūminibus polliceren-
tur, adeo vt Romæ fuerit vnū
templum Iouis prædatoris,
nō quod prædæ præest, sed q̄
ei aliquid ex præda debeatur.
[In partem prædamq;] In par-
tem prædæ. [Dapibus epu-
lamur] Dapes deorum sunt:
Epule, hominum. Bene ergo
vtrunque posuit, nam & sacri-
ficijs, & conuiuijs operam tri-
buunt. [Opimis] Pinguibus.
[Lapsu] Celeritate: vt supra.
[Harpye] y Græca diphthon-
gus est. Nam latina esse non po-
test: quia ne v quidem habe-
mus. [Clangoribus alas] Deest Cum, vt sit, alas quatiēbant cū
clangoribus, vt: Atque Ixionū vento rota constitit orbis, i.
cum vento. Aliter Acyrtologia est, si clangorem, dixit alarum
sonitum. [Tum] Præterea, & deest Erat. [Rursū] Ad illud so-
lūm pertinet, Instituius mensas. Nam ante in speluncis non
fuerant. Et sciendum hāc particulam interdum sic poni, vt
iteratum aliquid significet, vt si dicas, veni ad te mane, rursū,
veni. Interdum sine iteratione est, vt fui apud te, rursū veni,
non ideo dicis rursū, quia etiam primo venisti, sed quia
illic fuisti. [Arisq; reponimus ignē] Ecce quod dixit, In partē
prædamq; Iouem. Sanē sciendū iterationē hanc fieri secun-
dū ritum sacrorum, nam displicuisse prima ex prodigijs indi-
catur. Sunt aut̄ hæc aiales hostiæ, quæ tantum immolantur, &
caro sacerdotib; proficit. Alibi in sanguine in aras fundi si-
gnificat, vt: Sanguinis, & sacri pateras. Alibi partē corporis,
vt: Extaq; falsos Porriciā in fluctus. Alibi integras victimas,
vt, solida imponit taurorū viscera flāmis. [Ex diuerso celi] Ex
secreto montū: subaudi. Loco. [Turba sonans] Impetū osten-
dit, nam de tribus loquitur. Et alludit ad furias de quibus ait
alibi, vocat agmina sæua sororum. [Prædam pedib; circumuo-
lat vñcis] Aut circum prædā uolat vñcis pedibus, aut intra vo-
lā amplectitur prædā. Vñdē & inuolare dicimus, intra
volam tenere. Vñdē & pira quædam volema dicuntur. [Te-
ctosq; per herbam] Disponunt. Disponunt & tectos faciunt.

Huc vbi delati portus intrauimus, ecce

Lata boum passim campis armenta videmus,

Caprigenumq; pecus, nullo custode per herbam.

Irruimus ferro, & Dinos, ipsumque vocamus

In prædam partemq; Iouem. tum littore curuo

Extruimusq; toros, dapibusq; epulamur opimis.

At subito horrifico lapsu de montibus adsunt

Harpyæ, & magnis quatiunt clangoribus alas,

Diripiuntque dapes, contactuq; omnia fēdant

Immundo: tum vox tetrum dira inter odorem.

Rursū in secessu longe sub rupe cauata,

Arboribus clausi circum, atq; horrentibus vmbis

Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.

Rursū ex diuerso celi, cæcisque latebris

Turba sonans prædam pedibus circumuolat vñcis,

Polluit ore dapes. socijs tunc, arma cæcessant,

Edico, & dira bellum cum gente gerendum.

Haud secus, ac iussi faciunt, tectosq; per herbam

Disponunt enses, & scuta latentia condunt.

Ergo, vbi delapsæ sonitum per curua dedere

Littora, dat signum specula Misenus ab alta

Aere cauo: inuadunt socij, & noua prælia tentant,

Obscenas pelagi ferro fœdare volucres.

Sed neque vim plumis vllam, nec vulnera tergo

Accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsæ,

Semesam prædam, & vestigia fēda relinquunt.

pyias filias Thaumantis, & Electæ. [Vim plumis vllā] Natu-
rale. n. est, vt eludat i. tum plumarum leuitas. Vñdē & addit
plumis. Nam qd̄ Donatus dicit ideo eas fuisse inuulnerabiles,
quia de Styge erant natæ, nō probatur. [Vestigia] Pedū signa.

Huc vbi, &c.] Docet quō ab Harpyias infestati fuerant, Ase.
& quomodo illas primū armis depellere & tādē nequid-
quam flectere parauerant, de quo dicit Donat. sic [Ecce lata
boum] Omnia cōueniant, quibus illa inuadere cuperemus.
Diuerſitas generis, abundantia, pinguedo ex copia herbarum
[Et diuos] Vt quod fiebat, illicitum esset nobis commune cū
dijs. Tum littore curuo. Tacuit de apparatu epularum, quem
descripsit in 2. de ceruis. Ibi enim nulla necessitas exigebat
breuitatem, hic aut̄ quia proposuerat, Et breuiter Troiæ. s. a. l.
& propter noctis tempus, in quo auditores quærebant quie-
tem, erat properandum, [Extruimus] In i. dixit, Fusi que per
herbam. quia lassitudine, & fame naufragi vrgebantur. hic
dicit, Extruimusque toros, quia in magna copia herbarum,
non fuit magnum cogeries celsitum struere, quibus discum-
bi possēt, & non magna properandi ad epulas, necessitas vr-
gebat. [At subite] Res omnino abominabilis insultus, impro-
uusus. [Clangoribus alas] Sonitus alarum, vñdē metus, con-
tactus fēdus, odor teter fugiendas faciebat. [Rursū] An-
trum, & remi volatum Harpyiarum impedire poterant.
Ibi igitur securiores dapes, & sacrificium restaurarunt, sed
frustra.

frustra, nā per insperatas celi partes, & occultas latebras venerunt, & cibū rapuerunt, & quidquid reliquerant, ore polluerunt. Ergo deficiente industria, fuit necessitas, ut ad vim recurreremus. [Cum dira gente] excusat crimen violentiæ, q̄ Cæleno faciens, p̄ causa sua plenissime exequitur. [Iussi] Verbum est, non participium. [Disponūt enses] Breuissima fuit narratio in qua solum videt, & bellum esse gerendum, & propterea arma capiunt. At illi q̄q̄, non iusserat, industria sua capta arma occultarunt. Sapiētib. n. locutus fuerat. Hæc ille. Ordo est. Vbi. i. postquam, nos delati, f. necessitate, huc. i. in has Harpyiarum insulas, intrauimus portus, ecce quasi de repente, & ex insperato nos videmus armenta boum, læta. i. pingua, errare. i. errando pasci, passim. i. vbi libebat. quia impune, & per singulos passus: & pecus caprigenum ut sit Caprigenus, caprigena, caprigenum: aut, caprigenum pro caprigenarum. i. a capris genitorū, hoc est, captorum, & caprarum, sed plerimi censent singulare esse, sicut & alienigenum, & aduenum olim dicebant, nec est (inquit Landinus) vocabulum fictum a Virgilio, cum apud Accium in Philoctete legatur, Caprigenū trita vngulis. sed illic genitiu⁹ vī) videamus, dico, errare per herbam. i. p̄ pascua, nullo custode. i. custodiente, aut, nullo existente custode. Nos irruimus. i. in gregē & armenta ferro. i. telis ferreis, aut ferratis, & vocamus diuos, & ipsum Iouē, in prædam. i. p̄dationem, & partē. i. participationem: prædę, aut in prædam, & partē, pro eo qđ est, in partem prædę. Moris n. erat Romanis, exituris ad prædam, ut Ioui prædatori partem vouerent, ut Liuius docet, & Seruius recitat: tūc. i. deinde obtenta præda, nosque. i. simul extruimus toros i. lectos discubitorios, forte ex intortis herbis, & epularum opimis dapibus. At Harpyiæ adsunt subitæ lapsu horrifico. i. labentes horifice de montibus, aut adsunt de montibus cum horrifico lapsu, & quatiunt alas, sup. cum magnis clangoribus, hoc est concomitantibus clangoribus, & diripiunt. i. in diuersum trahentes rapiunt, dapes. f. nostras, & fēdant omnia immundo contactu, tum i. deinde, sup. auditur vox dira intra tetrum odorem, & ita quinque sensus nostros offendebat: visum, quia erat eis immundus attactus: auditū, quia vox dira: olfactum, quia teter odor: gustū, quia omnia fēdant, ut amplius non gustemus: tactum, quia contactu fēdant. Nos clausi circum i. per circuitum arboribus, atq; vmbriis horrentibus, aut densis, quæ alijs horrorē incutiant, aut ex horridis, hoc est hirsutis, & spinosis ramis prodeuntibus, instruimus rursum menses in secessu longo. i. loco secreto in quem secedere. i. seorsum a conspectu aliorum cedere potuimus, sub rupe quata, ita ut nō pateret aditus nisi per introi-

tum quem arboribus & ramis obstruxerunt, & nos reponimus aris ignē. i. rursus libamus & sacrificamus dijs, quos in partem prædę inuocaueramus, & turba. f. Harpyiarum. volans. f. cum turbine, & impetu rursus. i. iterum, ex diuerso. i. diuersis partibus. coeli. i. aeris, latebris cecis. i. obscuris, circumuolat. i. volando circumplectitur, pedibus. i. vnguibus, vncis. i. incuruis, aut volat per circuitum, & supp. polluit dapes ore. Ego edico. i. impero socijs tunc, ut, sup. capeffant arma & edico. i. significo eis bellum gerendum, sup. esse, cum gente dira i. genere animantium feroci & crudeli: & sup. socij faciunt, haud. i. non, secus. i. aliter, ac. i. quam ego iussi, secundum Donatum, alij dicunt, quā iussi, sup. erant: q; pro &, hoc est, & insuper ultra id, quod iusseram, ipsi disponunt, per herbā enses tectos. i. abstrusos, ut adorianur, & cōdunt i. abscondunt herbis, scuta latentia. i. occulta, & quę occultando latere faciebant. Ergo vbi Harpyiæ, sup. delapsę. i. deorsū lapsę, de rupe, videlicet, dedere sonitum per curua littora, Mi senus, tubicem ille peritissimus ut in vj. dicitur, Aere ciere viros, cantuque accendere Martem dat signum. f. bellicū, aut ineundi belli, cauo ære. i. tuba aut lituo, ab alta specula. i. loco editiore, vnde speculabatur opportunitatem inuadēdi, socij inuadunt. f. Harpyias, & tentant noua. i. insolita, prælia. f. fēdare, ferro. i. trucidare, aut dilacerare obscenas volucres, pelagi. i. circa pelagus versari solitas, sed neq. accipiunt vllam vim plumis, neque accipiunt vulnera tergo (Donatus, causā assignās, dicit inuulnerabiles fuisse, quia natę sunt de styge, & imbutę aquis Stygis, dicunt. n. Stygias aquas eam virtutē habere, quod in Achilleide Statiana, Thetis docet, quę filiū suum Achillem inuulnerabilem reddidit, præterquā in plantis quibus eum tenuit dum intingeret. Seruius tamen dicit Donati sententiam non approbari) & ipsę lapsę, i. labentes, sub sidera. i. in sublime, fuga celeri. i. celeriter aufugiendo, relinquunt prædam semesam. i. semiuoratam, & vestigia. i. indicia vnguū suorum, fēda. i. obscena & turpia.

Nullo custode per herbam] In antiquis aliquot libris, Per Var. herbas, legitur. [Vocamus. In prædam, partemq; Iouem] In Lect. plerisque peruetustis lib. dictionū ordo mutatus est in hūc modum, In partem, prædamque. Et hanc lectionem agnoscit Seruius. [Quatiunt clangoribus alas] Antiqui nonnulli lib. Plangoribus legunt [Rursum in secessu longo] In lib. plerique veteribus legere est, Rursus in secessu [Tuba sonans; prædam pedibus circumuolat vncis] In antiquis aliquot exemplaribus sublata dictione, Prædam, legere est, Turba, sonans pedibus subito circumuolat vncis. [Tectosque per herbam] In antiquis aliquot exemplaribus, Per herbas, legitur.

SARV. Infelix vates] Nuncia infelicitatis, ut Homerus *μῦντι κακῶν*. [Rumpit vocem] Cum indignatione loquitur, ut, Quid me alta silentia cogis Rumpere? Et notandum [ut supra diximus] Rumpit vocem [Laomedontiade] Perfidi, a rege natum opprobrium, qui deos fefellit. [Patrio regno] Neptunio. [Accipite ergo] Quia nos bellis appetitis, ac si diceret ut futurā famem iam nūc positis timere. [Quę Phębo pater omnipotens] Tribuit auctoritatem, ne possint a se dicta contemni. Simul notandum, Apollinē, quę dicit a Ioue cognoscere. [Phęb. Apollo] Purus, impollutus, & est Apollinis fixū antonomasiū, quod alij dari non potest. Nā sunt alij communia, ut pater omnipotens. [Furiarum maxima] A deo ipsę sunt furia, ut & vnū epithetū habeant, & causis consentiant. Nam ait de Tisiphone, Furiarū maxima iuxta Accubat, & manibus prohibet contingere mēsas. Quod ēt hæc faciunt, & ferentes Troianis famem & prænunciantes. [Italiam cursu petitis] Ex his quę norunt fidē dicendis accōmodant [Quam vos dira fames] Ut Varro in secundo diuinarū dicit, oraculū hoc a Dodoneo Ioue apud Epirum ac-

*Vna in præclsa consedit rupe Cæleno,
Infelix vates, rupitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum, stratisque iuuenicis,
Laomedontiade, bellum ne inferre paratis?
Et patrio insontes Harpyias pellere regno?
Accipite ergo animis, atq; hac mea figite dicta,
Quæ Phębo pater omnipotens, mihi Phębus Apollo
Prædixit, vobis furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis.
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit:
Sed non ante datam cingetis mænibus urbem,
Quam vos dira fames, nostræq; iniuria cædis
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Aen. Dixit: & in siluam pennis ablata refugit.
At socijs subita gelidus formidine sanguis
Diriuit: cecidere animi, nec iam amplius armis,
Sed votis, precibusque iubent exposcere pacem,
Sive deæ, seu sint diræ, obscenæque volucres.*

ceperunt, quod modo dixisse fingit Harpyias, & tamē colore tangit historiam dicēdo, Quę Phębo pater omnipotēs. [Nostri eq; iniuria cedis. [Ista mentitur.] Nam imminens Troianis fatalis ē fames. [Ambesas] Vndique eas: hoc est rotundas. Maiores enim has habebant in honore deorum, paniceas f. [Refugit] Non metu (nec enim minantibus congruit) sed ne posset placari. [Nec iam amplius armis] Subaudi vti sunt. Nec. n. potest esse ab inferiorib. Zeugma, qđ plerunque fit, ut & per omnia vnus sermo sufficiat ut, Troiugena interpres diuū qui numina Phębi, Qui Tripodas Clari, lauros, qui sidera. per omnia sentis intelligis. Plerunq. aliud subauditur, ut hoc loco. Item, Disce puer virtutē

ex me, uerumq; laborem: Fortunam e alijs, Subaudis opta. Nam fortuna non discitur. [Sed uotis, precibusque] Duplicatione placantur numina, aut uotis, aut precib. Vnde est, Iunonis magne primum prece numē adora. Item, Iunoni canē uota libens. [Iubent] Volunt, ut. Infandū regina iubēs renouare dolorē [Sive deę] Quia diuinant. [Obscenęque volucres] Quia in his uentris cernebāt proluuiem. Bene autē ēt

Ass.

ques sunt, eas esse dicit placandas propter pessima omina.

Vna in &cet.] Recitat quæ obsecuta sunt reliqua vaticiniū, videlicet, Dirum Celæus Harpyæ, & furia, ac vatis futura famem denunciantis, vt primum in Italiā peruenerint. de quo dicit Don. sic. Præcella rupe] Quia viderat parari vehementiam belli. [Bellum] Inuectio quæ non oportuit hinc principia, fuit. n. irascētis. Fuit brevis inuectio, sed oīa continet nā adserit, personam suā innoxia, deformauit aduersa, appellando Laomedontiadas. Dixit cām iuuenos stratos & propodit inuasionis crimen. Dixit criminis augmentū, vt post violentiā in armenta, addit quæ de expugnatione domorū cogitauerint. Dixit insontes; Dixit, factū non tñ factū fuit, sed pro facto tenet, quod facere cogitarunt. Nā inuadere greges arma re iuentutem eo tendit, vt eriperent alienum imperium. Nō male quæsitum, sed relictū a parentibus. vltio autē est, quæ diu expectent, quæ metuant. [Figite]. i. quæ infixæ vox vulneret, Dat autē orationi auctoritatē, cum velut ex pcepto Iouis illa dicere demōstret, & Apollinis iussu, & sibi aliq. tribuit potestatem, cū dicit, furiarum maxima. Nam p hoc digna vī, propter quæ tristitia nunciarentur. [Italiam] Hæc posuit, vt ex ijs faceret fidem sequentibus. [Sed non ante datam] Ostendit quæ necessitati famis, non licito remedio, sed sacrilegio essent subuēturi. Mensas dicit, quæ ex frumento confectæ dijs. Penatibus consecrantur, & ne hoc genus penæ ab vltione Harpyarum discretū videatur, addit, Nostræque iniuria cædis. [Cecidere] Qui spe prosperorū fuerant in sublime producti, [Siue deæ], q. d. non erat respiciendum, an deæ essent, an monstruo sæ volucres, dūmodo fierent ea quibus imminentiā mala remoueri possent [Obscenæ] Aliquī putant dici, obscenū, ex ob, & cenum, & dici a græco verbo χρεῖν i. sordidum reddo, vnde nos dicimus, inquinō. ergo per æ, diphthōgum scribendum esset. Alij volunt, ex ob, & cano & tunc caret diphthōgo. Varro tñ ait, ex ob, & scena, & tunc caret diphthōgo, & Alij dicūt, obscenōs, dici ab Osci, qui essent populi malis moribus. Ordo est. Vna. i. Harpyiarū, Celæno. i. nomine cōsedit in rupe pcella. i. valde alta, existens vates infelix. i. nuncia infelicitatis, & rupit. i. violēter expressit. pectore. i. suo, hanc vocē. i. hanc orationē. O Laomedontiada. i. a perfido rege denomina

ti & instituti, paratis ne inferre bellū dicit, pro cæde bouum. i. quia occidistis boues nostros, & pro iuuenos stratis. i. quia prostrauistis iuuenos nostros, q. d. vbi veniam precari deberent, & damnum reponere, iniuriā maiorem inferunt, & paratis ne pellerē Harpyias insontes. i. quæ vobis priusq. boues nostros auferre is, nihil nocuimus regno patrio. i. paterno, hoc ē patris nostri Neptuni, videlicet. Ergo quia hoc prætenditis, accipite, & figite hæc mea dicta, animis, sup. vestrīs, hoc est intelligite, & intellecta memoriæ commendate, vt cum aduenerint memineritis. Ego existens maxima furiarū. i. dirarum pado. i. manifesto vobis, sup. ea quæ pater omnipotēs. i. summus deorū Iuppiter prædixit Phæbo. (Ergo nec Phæbus futura scit, nisi ab Ioue pdidicerit) & quæ Apollo Phæb. i. purus & impollutus (quod epitheton, quia per excellentiam Apollini cōpetit, p se pro illo ponitur, incipit autē a notis, ut fidē habeat ignotis. Vos petitis Italiā cursu. i. festina, licet sæpe impedita nauigatione & uētis uocatis i. inuocatis in auxiliū uestrū, uos ibitis Italiā. i. puenietis quidē in Italiā, & licebit. i. licitū erit. intrate portus, sup. Italicos, sed uos non cingetis ante i prius urbe data, i. concessam uobis a dijs, non cingetis, dico, mēibus prius quā dira fames, & iniuria cedis nostræ. i. in boues, & iuuenos nostros illatæ, subigat i. cōpellat uos, absumere malis. i. mandibulis hoc est comesse, aut deuorare dentibus, mensas. i. quadras panis, a metiendo dictas, quia super illas ponitur obloniū, ambefas. i. circumrosas, id autē euenit in 7. ut paulo post principiū illic narrabit. Dixit f. Celeno, & ipsa ab lata pēnis. i. alarū suarū. refugit in siluas, ne plura ab ea repteretur, aut ut se iratā significaret, At. i. sed sanguis gelidus dirigit. i. rigidus & cōcretus factus est socijs subita formidine. i. p. subita & insperatam formidinē, animi. i. sociorū, cecidere. i. labefacti sunt, nec iā amplius, supp. usi sunt, aut cōtenderūt armis, sed iubent. i. uolunt exposcere pacē i. ueniā, uotis, & precib. siue sint deæ, seu sint dire, & obscenæ uolucres. i. quæcunque essent quæ futura præsciebant & prædicebant.

Vobis furiarum ego maxima pando] In plerisque veteribus exemplaribus, non est pronomen in contextu, sed ita legitur. Furiarum maxima pando. [Dixit & in siluam] In libris plerisque vetustioribus, In siluas, legitur.

Sarv.

Passis] Solutis. [Numina magna] Iouem, Mineruam, Mercurium secundum Samothracas. [Meritos] Congruos. i. expiatorios. vnde sequitur. [Dij prohibete minas: auertite casum] Bene etiam si contingat, casum credit esse, non vltionē [Seruare pios] Propter facta sacrificia. [Ventusque, gubernatorque vocabat] Honestius hac elocutione per pluralem utimur numerum, licet possit etiam singularis esse. [Nemorosa zacynthos] insulas Græciæ commemorat. [Sameque Cephalenæ] est ista. nam Samos in Asia est. [Effugimus] Transimus celeriter. [Laertia regna] Irrisorie cū præmiserit scopulos, ut, Immania saxa Vestras Eure domos. [Leucata nimbofa cacumina montis] Leucata mōs est altissimus in promontorio Epiri iuxta Ambraciam ciuitatem, quā Augustus Nicopolin appellauit victis illic Antonio, & Cleopat. Ibi & templum Actiaco Apollini constituit, & ludos actiacos. Vnde nūc Virg. in honorē Augusti, quæ ipse fecit, dat eius origini. Nam Aeneā illic dicit ludos celebrasse, & alibi inducit Aeneā promittentē templū Apollini, quod fecisse cōstat Augustum: ut, Tū Phæbo & Triuix solido de marmore templū constituam. [Et formidatus nautis] Aut propter asperitatem locorū, quia saxosa sunt, aut vt quidā volūt, quia moris erat aliquem ei de nautis immolari [Hunc petimus] Occurrebat. Cur formidatum petitis? Ideo intulit fessi. [Paruæ vrbi] Abraciz. [Tellure potiti] potior &

Et pater Anchises, passis de littore palmis
Numina magna vocat, meritosque indicit honores.
Anc. Dij prohibete minas: dij talem auertite casum,
Et placidi seruate pios. Aen. Tum littore funem
Diripere, excussosque iubet laxare rudentes.
Tendunt vela Noti: fugimus spumantibus undis,
Qua cursum ventusque, gubernatorque vocabant.
Jam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos,
Dulichiumque, Sameque, & Neritos ardua saxa.
Effugimus Ithacæ scopulos, Laertia regna:
Et terram altricem seui execramur Ulyssis.
Mox & Leucata nimbofa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo:
Hunc petimus fessi, & paruæ succedimus vrbi:
Ancora de prora iacitur: stant littore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti,
Lustramurque Ioui, votisque incedimus aras,
Actiaque Iliacis celebramus littora ludis.
Exercent patrias oleo labente palastras
Nudati socij: inuat euasisset tot vrbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes.

illa re dicim, & illius rei, sed per septimum in usu est, per genitiuum figurate ponitur. Sal. Vt prius quā legatos videret, Adherbalis potiretur. Legimus & per accusatiuum, sed uti non possumus. Teren. Patria potitur cōmoda. [Lustramurque Ioui] Aut lustramur i. purgamur, vt Ioui sacra faciamus. Aut certe lustramur Ioui. i. expiamur. Piaculum. n. commissum fuerat tauro in Thracia immolato, vt diximus supra & licet multa fuisset secuta sacrificia, intelligebatur tamen adhuc numen iratū nō desinentib. malis. Sciendū sane moris fuisse, vt piaculo cōmisso ludi celebrarentur. Nā cū Romani iracundia Matris deum laborarent, & eam nec sacrificijs, nec ludis placare possent, quidam senex statutis ludis Circēsis saltauit, quæ sola fuit causa placationis. Vnde & natum prouerbiū est. Omnia secunda, saltat senex.

[Actia littora] Vt supra diximus, propter Augustū. h. d. qui illis ludos statuit agones. (Patrias palastras) Palastræ vltimum apud Athenienses repertus est. Troiani autem præter Dardanum, & Teucrum, etiam ab Atheniensibus originē ducūt. Vnde & Mineruam colunt. Hinc est in 2. Neū populū antiqua sub religione tueri: Antiqua, ab Atheniensib. tradita. Iliacis, ergo Atheniensib. unde Ilienses didicerūt [Fugā tenuisse] Feliciter nauigasse. Nā tenere est implere, vt, Ni teneant cursus. i. impleant. Et pōt intelligi secūdū cōm sensū, ob hoc eos lustratos. i. expiatos, ob hoc sacrificasse, & ludos cele-

celebrasse, quia hostiles terras prospera navigatione transferat.

A t pater, &c.] Seruato decore, ubi socij rerum imperiti, diris illis, vota & preces destinabant, Anchises magnis numinibus meritos indicit honores, sciens, quod quod Iuppiter promiserat, minora numina impedire non possent. Peracto autem sacrificio, mox nauem conscenderunt, & per varias Græciæ insulas præteruerti, apud Leucatem montem in promontorio Epiri ludos celebrabant, de qua re dicit Don. in hunc modum. [At pater Anchises] Huic semper dat partes consiliorum, & scientiam sacrorum; sic in flamma Ascanij, sic in piaculo Polydori, ergo & hic omisso errore aliorum non rogat Harpyjam, quæ constat esse monstruosam, & quæ aliorum iussiones pertulisse profitemur sed magna numina. Ipsa. n. placanda fuerant, a quibus diri nuncij esset origo. Meritos] Pro magnitudine petitionis conuenientes, vel meritos secundum interiorem sacrorum scientiam. [Dij prohibete] Poterant hæc esse vera, & non vera, hocque cognoscebat Anchises, quod ex verbis eius apparet. Nam cum dicit, Dij prohibete minas, ostendit nihil fuisse depositum, sed prohibete, inquit, minas, ne oriretur furor diuinus. [Auertite casum] ut si vere esset casus eiusmodi, qui potuisset existere auerteretur. Ergo singula, singulis dedit, supra dixit, prohibete, hic auertite, ut prohiberetur nasci quod non erat: Auertetur autem, quod credebatur ingruere. [Formidatus] non fugerunt, quia fessi indigebant refectione, & fugit occasio ut ludos celebrarent in honorem eius dei cui tamen debebant. Ergo non luxus fuit cæ ludorum egentibus, & peregrinantibus. sed gratulatio seruata salutis. Hæc ille. Ordo est. At, i. sed, Anchises pater. s. meus, sed honorificentius dicit, pater, absolute, quam si dicat pater meus quia honoris gratia, ut totius classis pater, ac patronus, unde semper omnia ad eum referuntur, vocat i. in uocat, de littore in quo, s. erant magna numina, non ergo Harpyjas, quod indecorum fuisset, & hoc palmis passis. i. manibus, passis. i. extensis, & solutis, & indicit honores meritos. i. congruos, & expiatorios, aut qui mereantur expiationem, & sup. dicit, aut vocat, dicens, dij prohibete minas. i. ne eueniant quæ minatur dira Celæno. O dij auertite talem casum, i. tam diram famem, & vos placidi, seruate pios. i. religiosos, & vestri cultores, hoc est Troianos, turn. i. deinde, post sacrificia & preces, iubet diripere funem. i. retinacula narium, sup. ab litore, & laxare. i. explicare ventis rudentes, i. funes velorum, & antennarum, excussos. i. extensos. Noti, i. venti illi tendunt, & implent vela, nos fugimus. i. celeriter auerhimus, vndis spumantibus. s. ex sulcatione celeri, fugimus dicit, ea qui vetus & gubernator vocabat cursu: Zacynthos illa Græciæ insula, nemorosa. i. siluosa apparet iam, sup. e medio fluctuum, & Dulichium, & Same, & Neritos ardua saxa, quæ sunt insule Græciæ e quibus Vlysses socios, in bellum Troianum adduxerat, sup. apparet, non effugimus scopulos, Ithacæ, regionis illius, ap-

positorie, ad contemptum. (Nam appositio, tribus de causis fieri solet. tollendæ, videlicet æquiocationis gratia, aut specificationis aut proprietatis attribuendæ, ea autem nunc laudem nunc vituperium habet.) regna Laertia, i. in quibus regnabat Laertes pater Vlyssis, & execramur, ut vulgo dicunt, maledicimus, & detestamur cum imprecatione malorum. terræ altricem, i. nutricem, aut alumnam sibi Vlyssis. Mox, & i. etiam cacumina, i. summitates, nimboſa, i. in quibus iugiter sunt nimbi. i. nubes, & venti, Leucatæ montis cadentis saxa (e quibus, qui se præcipitem in mare cederit, fertur liberari à nimio amore, unde Sappho Ouidiana, Cur nunc non ignibus æquis Vreris? Ambrachiæ terra petenda tibi est. Phœbus ab excelso quantum pater aspicit equor, Actæum populi, Leucariumque vocant. Hinc se Deucalion, Pyrrha succensus amore Misit, & illæso corpore pressit aquas. Nec mora iussus amor tetigit latissima Pyrrha Pectora, Deucalion igne leuatus erat. Declinat autem Leucas, Leucatis, & Leucates, seu Leucata, Leucata) cacumina, inquam, Leucata, sup. aperiuntur. i. apparent mox, per zeugma ab inferiore, & Apollo formidatus, i. templum Apollinis formidatum nautis, quia periculosum est eo propter scopulos accedere, aut templum Apollinis formidati nautis quia ei a nautis illic sacrificium fiebat, aperitur. i. clare videtur, nos fessi. i. defatigati, petimus. hunc. i. templum huius Apollinis, etiam formidati, & succedimus parue urbi. i. in parua urbem. s. Ambrachiæ, anchora iacitur de proa, puppes, itant littore. i. ad littus, quia obuertunt pelago proras, qui in terrâ non tutam adueniunt, & nos potiti tandem Tellure, insperata. i. qua non sperabamus potiri, lustramur. i. expiamur, Iouis. i. in honorem Iouis, & incendimus aras votis, & celebramus littora Actiaca, ludis Iliacis, i. Troicis quos illic Augustus postea crebrauit, in cuius gratiam hæc finxit poeta. Socij nudati exercent Palæstris patrias. i. quales in patria exercere solebant, & hoc, oleo labentes. i. eos lubricos faciente, aut defluente, vngebantur enim priusquam Palæstram intrent, & contra ventos, & ut lubrici elaberentur, nec comprehenderentur, iuuat. i. delectat eos euasisse tot vrbes Argolicas. i. Græcas & tenuisse fugam per medios hostes. s. Græcos.

V A R I A L E C T I O.

FUGIMVS spumantibus vndis] In libris aliquot antiq. Ferimur, legitur. [Dij prohibete minas, dij talem evertite casum. Antiquis aliquot lib. Prohibete nefas, & auertite pestem, legunt.] [Gubernatorque vocabant.] Verbum id numero plurali fere passim habetur in vulg. lib. Sed in antiq. aliquot, Vocabat, ut propinquiori adhaereat [Dulichiumque, Sameque, & Neritos] Sunt libri aliquot antiquis in quibus, Samosque legitur. [Effugimus Ithacæ, scopulos] In antiq. fere omnibus legitur, Effugimus scopulos Ithacæ. [Diri execramur Vlyssis] In Med. libro, Vlyſſei.

xv. **M**AGNUM sol circumuoluitur annum] Antiqui tempora sideribus computabant & dixerunt primum lunarem annum 30. dierum. Unde inuenitur vita in aliquibus nongentorum annorum. s. lunarium. Postea solstitialis annus repertus est, qui 12. continet menses. Mox maiore cura annum esse magnum voluerunt omnibus planetis in eundem recurrentibus locum. & hoc fit, ut supra diximus secundum Ciceronis Hortensium, post ann. 12954. solstitiales. s. Bene ergo nunc magnum addidit, ne lunarem intelligeres. Bene solis nomen, ne quia dixerat magnum illum planetarum acciperes de quo varia dicuntur & a Mentore, & ab Eudoxo, & a Ptolemæo, & ab ipso Tullio. Nam in libris de deorum natura, tria millia annorum dixit magni tenere animum [Aere cauo clypeum] Aeris caui, ut, Pulchra prole. [Abantis] Penultima ha-

*Interea magnum sol circumuoluitur annum:
Et glacialis hiems Aquilonibus asperat vndas.
Aere cauo clypeum, magni gestamen Abantis,
Postibus aduersis figo, & rem carmine signo,
Aeneas hæc de Danais victoribus arma.
Linquere tum portus iubeo, & considerare transtris,
Certatim socij feriunt mare, & equora verrunt.
Protinus aerias Phæacum abscondimus arces,
Littoraque Epiri legimus, portuque subimus
Chaonio, & celsam Butroti ascendimus urbem,
Hic incredibilis rerum fama occupat aures,
Priamidem Helenum Graias regnare per vrbes,
Coniugio Aeacidae Pyrrhi, sceptrisque potitum,
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui: miroque incensum pectus amore
Compellare virum, & casus agnoscere tantos.
Progredior portu, classes, & littora linquens.
Solennes tum forte dapes, & tristia dona,
Ante urbem in luco falsi Simoentis ad vndam
Libabat cineri Andromache, manesque vocabatur
Hæctoreum ad tumulum; viridi quem cespitem inanem,
Et geminas, causam lacrymis, sacrauerat aras.*

bet accentum, & hunc Abantem intelligamus occisum cum Androgeo. [Rem carmine signo] Rem, votum. i. voluntatem. Et sciendum carmen dici quidquid pedibus continetur. Nam & hic vnum versum, carmen dixit, & in Bucolicis duos ut tumulto superaddite, carmen Daphnis ego in syluis, hinc usque ad sydera notus, Formosi pecoris cultos formosior ipse. [De Danais victoribus] Irrisio est: ut. Victoresque canunt Danai. [Arma] Consecrauit, subaudis. [Aerias arces]. i. altas. [Phæacum] Corcyram insulam dicit sitam inter Epirum & Calabriam ubi regnavit Alcinous [Abscondimus] Nauticus sermo. Sane mira usus est celeritate, ut ante absconditam quam visam insulam diceret. [Portuque subimus Chaonio] ut, Subeunt muro. Nam si Chaonios legeris, difficilis est scansio, non exclusos. [Butroti urbem] id est Butrotium, ut Fontem

Fontem Timaui. Hæc autem ciuitas est in Epiro. cuius pars est Chaonia, quæ ante Molossia dicta est. [Incredibilis rerû fama] Incredibiliû rerû fama. Et bene non credit. Vnde & po-

stea interrogat, Pyrrhin connubia seruas: [Patrio marito.] Atqui Thebana fuit, sed aut provinciam pro patria posuit, ut Italiam quero patriam. Item Sal. Hispaniam sibi patriam esse. Aut certe secundum ius locutus est, quia vxor, viri domiciliû sequitur. Iuncta ergo Hæctori, facta Troiana est: Nam & cessisse, de iure est, Cedi. n. hereditas dicitur [Cessisse marito] Cõsuetudinis regiz fuit, ut legitimam vxorem non habentes, ali quam licet captiuam, tamen pro legitima haberent, adeo ut liberi ex ipsa nati succederent. Pyrrhus hanc quasi legitimam habuit, & ex ea filium Molossium suscepit. Postea cum vellet Hermionem Menelai, & Helenæ filiam Orestis iam ante desponsatam ducere vxorem, Orestis insidijs, in templo Delphi ei occisus est. Verum moriens præcepit ut Andromache (que apud eum coniugis locum tenuerat) Heleno daretur propter supradictum beneficiû, quo eum a nauigatione prohibuerat. Inde factum est, ut teneret regnum priuigni, qui successerat patri, a quo Molossia dicta est pars Epiri, quam Helenus positam a fratre Chione, quem in venatu per ignorantiam dñ occidisse. Chioniam nominauit, quasi ad solatium fratris extin-
cti. [Progreior portu, classes, & littora linquens] Hysteron proteron in sensu, ante. n. linquitur littus, & sic a portu proceditur. Notandum sanè finitum esse verbum participio, quod rarû apud Latinos est, & apud Græcos vitiosissimum [Solemnes] Legitimas, anniuersarias. [Tristia dona] Tale est illud, Quem semper acerbum semper honoratum (sic dii voluistis) habeo, [In luco] Lucum, ut supra diximus, nunquam ponit sine religione. [Nam in ipsis habitant manes piorû qui lares viales sunt, vnde in 6. Nulli certa domus lucis habitamus opacis. [Falsi] Simulati, [Manesq; vocabat] Sacrificijs inani sepultore cõciliabat manes Hæctoreos, & bene in luco, ut diximus su. [Ad tumulum] i. cenotaphion. Viridi cespite] Herbofo. [Geminas] Vnam marito, alteram filio. Aut certe illud respicit, quia inferi pari gaudent numero, ut, Ecce duas tibi Daphni. Superi vero impari, ut numero Deus impari gaudet. [Monstris] Reb. insperatis. [Diriguit visu in medio] Dû me cernit, obstupuit. [Calor ossa reliquit] Extimuit, ut, Soluuntur frigore membra.

Asc.

INTEREA magnum, &c. Docet quò ab Ambrachia in Butrotum peruenerunt, illicq; Helenum, filium Priami regnantem cû Andromache, Hæctoris olim coniuge, inuenerunt, vnde dicit Donat. sic [Magnum] Deest, per, [Aeneas hæc] Breuis titulus, vberem cõtinet latitudinē. Aeneas posuit, Aeneas scripsit. Nam fuit memorabile, ad illa eû loca venire potuisse, tutumq; fuisse vbi erat periculû manifestû, habuisse arma sublata victoribus. & in ipsorum sedib. ostentationis causa posuisse, addidisse quoq; epigramma, quod & suam gloriam testaretur. Et illorû qui victores recesserant ludibria, fecit fortunæ beneficio, ut apud victores, arma ipsis erepta, publice locaret. [Priamidē Helenû] Mira res, a persona q̃ frater Paridis victus, regnaret inter victores: a loco, qđ Troianus in Græcia: a numero, nō per vnā urbē, sed p̃ plures: a fortuna, ut regnaret potitus Pyrrhi cõiugio, ac sceptro. Ergo incredibile vxorē Pyrrhi euersoris Troiæ, hominem ex Priami genere habere, & cû Pyrrhus vita cessisset, Andromachen iterum patrio marito cessisse. Ergo obstupuit Aeneas potius quā miratus sit. [Mōstris] Monstrum fuit, ut quo tēpore manibus parentaret, Aeneas appareret, ut & ipse mortuus putari posset. [Calor ossa reliquit] Nam turbata mēte, recedit calor. Est autem sapiens consilium poetę, tractantis personam mulieris soluentis inferias mortuo, & illius amorē retinētis, ex cõfusione aut mentis, quia perfecte videre nō potuit, incidit in errorem ne esset mortuus. Prior vidit mulier, prior loquit, Aeneæ verecundia intemerata reseruāt. Ordo est. Sol circunvoluitur interea. i. dū ludis intenti erāt socij, supp. per magnū annum, hoc est, per circulū, ac urbem anni solaris, & hyems. i. tempestas, glacialis. i. glaciem congelans, exasperat vndas, Aquilonib. i. ventis illis frigidissimis. Ego. i. abiturus, figo clypeū cauo ære, aut qui erat ex cauo ære, eo q̃ incuruus esset, aut cû clangore tubę ex cauo ære factæ, clypeum, dico gestamē magni Abantis Græci, nō autem Troiani de quo dictū est in 1. Et qua vectus Abbas, qđ ex titulo patebit, figo, inquit, postibus aduersis. i. cōtra nos positis, & signo rem carmine. i. titulo vnus versus, qui sic perficit, Ego Aeneas fixi, aut conse-

Vt me conspexit venientem, & Troia circum
Arma amens vidit, magnis exterita monstis
Diriguit visu in medio, calor ossa reliquit:
Labitur, & longo vix tandem tempore fatur:

eraui istic, hæc arma rapta de Danais victoribus Troiæ. Aut Aeneas fixit hic & consecrauit hæc arma rapta de Danais victoribus. i. qui se victores gloriantur, sed dictum est, victo-

resque cadunt Danaï, victus autem videtur cum Androgeo, Ego iubeo, tū. i. deinde linquere portus & confidere transtris, .i. per transtra, ut remis incubant, Vnde sequitur socij feriunt mare certatim. i. cum certamine, & vertunt. i. inuertunt æquora, remis. i. suis, nos abscondimus prætereûdo. i. protinus, arces aerias. i. altas Phæacū. i. Corcyram, insulā inter, & Calabriā, vbi Alcinous rex Phæacum, qui Vlyssēm hospitio susceperat regnabat, & legimus. i. ex ordine per nauigamus, littora Epiri, & subimus. i. subintramus regionem illam. portu Chaonio. i. per portum Chaoniū, alij legunt, portusq; subimus Chaonicos. & ita absumitur s, litera cū vocali, quo more. m, absumi solet, q̃ absumptio frequentissima est apud Ennium, Lucilium, Lucretiū, & ceteros antiquos nec rara videtur fuisse apud Virg. sed mutata a grammaticis, aut poetis illis, qui opus castigandū susceperant, & ascēdimus celsam urbem Butroti, i. Butrotum ipsum, q̃ vrbs celsa est. (Ordo tamen esse pōt, subimus, & ascēdimus urbem Butroti, portu Chaonio, qui est in Chaonia parte Epiri, quę olim Molossia dicta est) Fama rerû incredibilis. i. difficilis creditu, quia rerum incredibilium, occupat aures, i. increbuit auribus nostris, hic .i. cum essemus in hoc portu, videlicet Helenum Priamidem. i. Priami filium, regnare per vrbes Graias, idest Græcas. coniugio. i. per coniugium Pyrrhi Aecide. i. pronepotis Aeci. quia Aeacus genuit Peleum, Peleus Achillem, Achilles Pyrrhum, & potitū. sup. esse, sceptris .i. regalibus ditionibus in diuersis vrbus, quæ per sceptra significatur, & Andromachen Hæctoris olim coniugem, cessisse. i. iure aduenisse, & cōcessam esse, marito patrio. i. qui erat de patria prioris mariti. aut de patria mea (ut ad Aeneam referatur) ista autem visa sunt incredibilia, & ideo obstupui, & pectus, sup. meum incensum est miro amore. i. desiderio & affectu, compellare, pro compellandi. i. alloquēdi, virum. i. Helenum, & cognoscere, pro cognoscendi tantos casus. i. fortuita rerum euenta, ego p̃greior portu, i. de portu, linquens classes, & littora. i. classes ad littora appulas Andromache, libabat, i. sacrificabat ad placādum forte, tunc. i. cum aduenirem, quia fortuitum erat, nō quod libabat, sed quod tunc libabat, dapes solēnes. i. legitimas, & anniuersarias, & dona tristia. i. funebria & ad luctum pertinentia, grata itaque, sed iocunda, libabat, dico, cineri, videlicet Hæctoris, nō vero, quia illic sepultus non erat, sed simulato, res autem simulata in sacris qñ vera haberi non potest, pro verā habetur, & vocabat manes. i. vmbas Hæctoris vagantes secundū superstitionē ethnicorum, p̃p illegitimam sepulturam, aut violētā mortem, quia nondum tempus vitæ in quo in corpore tanquam in carcere contineri debebant, expleuerant. i. iuxta tumulū Hæctorem quem ipsa sacrauerat. i. cum sacificationē extruxerat, inanem. i. sine corpore, sup. de cespite viridi, ut uirore, aia oblectaret, & ipsa sacrauerat geminas aras Hæctori. i. marito & Astyanacti filio, lacrymans. i. deflēs causam, quia. i. duo carissimi pignora amiserat. Quæ supp. (nam relatiuum sæpe, in hoc poeta subauditur) ut. i. postq̃ conspexit me venientem, & uidit arma Troia, idest Troian. (trissillabum est, Troia, a Trōiis, Troia, Troium) circū. i. in circuitu ipsa exterrita magnis monstis, quia mirabile erat, quod tunc arma. i. insignia Troianorū cōspiceret, cū inferis sacrificaret, & inferias celebraret Troianis. Vnda nesciuit an uiuus, an defunctus esset Aeneas q̃ ea ferebat. Nam defunctus potuisset in simulacro apparuisse ut illis creditū est, diriguit. i. obstupescens, quasi rigida & immobilis, facta est, in medio visu, i. ut me ad mediū satietatis inspexerat tantū adhuc visura, quantum viderat, nisi diriguisse, calor reliquit ossa & descendit ad precordia ipsa, labitur. i. concidit amens, & fatur tandem vix. i. cum difficultate longo tempore, subaudi post. Quid autem dixit, sequētia ostendunt,

V A R I A L E C T I O .

POR TVQVE subimus Chaonio,] Valerius Probus legit, Portusq; subimus Chaonio, cum tamen sint etiam, qui legat, Portusq; subimus Chaonios. [Butroti ascendimus urbem] Vetera pleraq; omnia exemplaria, Accedimus, legūt. Obstupui, miroque incensum pectus amore] Ut missum faciam obstupui, de quo sæpe dictū, lib. nonnulli admodum vetusti legunt, Incensum est pectus, sed forte illud ex paraphrasi huc insertum.

Vera

Vera ne refacies? Ordo est. O nate dea affers ne te mihi vera facies, verus nuncius? [Vivis ne?] Et secundum muliebrem affectum interrogat, & bene suspicatur [Nā & inferis sacrificat, & in loco, in quo habitant manes?] Hector ubi est? Dixit lacrymasque effudit. Hoc ad Aeneae pertinet gloria, ut ab Hectore nunquam discessisse videatur. Sentit autem hoc. Si vmbra videntur in sacris, cur non eorum magis quibus sacrificatur? [Furenti] Inconsolabiliter & impatiēter dolendi. [Hisco] Hiscere est hiare, nec loqui posse [Vivis equidem] Ac si diceret, si tamen vita est infelicitate vivere. [Excipit?] Signate locutus est, quia defectum dixerat Excipiuntur. n. quae cadunt. [Digna] Congrua & priori conueniens, [Hectoris Andromache.] Si Andromache sequentibus iunge. Si Andromache, superioribus [Connubia servas?] Tenes, ut, Et nunc servat honos sedem, uis ossaque nomen. [Demissa] Humili. [O felix] Bene & virginitate laudat, & mortem, ut ostendat se inuitam Pyrrhi pertulisse concubitus, & esse superstitē suis miseris. [Priameia virgo] Achilles dum circa muros Troiae bellum gereret. Polyxenam vitam adamavit, & conditione pacis in matrimonium postulavit, Quam cum Troiani fraude promississet, Paris post Tymbraei Apollinis simulacrum latuit, & venientem Achillem ad fœdus, missa vulneravit sagitta. Tum Achilles moriens petiit, ut euicta Troia ad eius sepulchrum Polyxena immolaretur, quod Pyrrhus implevit. [Ante alias] Ideo felicior, quia virgo extincta est. [Hostilem ad tumultum] Quia grande est mortis solatium praemissus hostis interitus. [Nec victoris heri tetigit captiva cubile] Singula habent emphasim suam. Nam parum erat dominum dicere huius & victoris adderet factum. [Legit] Non ascendit. Nec gentilem lectulum, sed cubile. [Fastus] Superbia, & est quartae declinationis. Nā Liber qui dierum habet computationem, secundae declinationis est. Vnde erravit Lucan. dicendo. Nec meus Eudoxi vincetur fastibus annus, [Servitio enixē tulimus.] Hoc est pertulimus, donec in servitio positē emitteremur. Et bene plurali utitur numero, ad excusandū pudorē [Lectam Hermionem] [Lede neptē.] [Lacedaemoniosque Hymeneos] Cum ingēti felle, ac si diceret, Indices maritis semper, ut Paridi & Deiphobo. [Transmisit habendam] Heruli voluntate, non lege coniugij, unde & Habendam dixit. [Scelerum furis] Matricidæ. [Agitatus] Stimulatus. [Excipit] Dolo interficit. [Patrias aras] Alij Achilles intelligunt. Nam Pyrrhus, ut in historia legimus, occiso patre in templo Apollinis Tymbregi, reuertens ad patriam, in numinis insultationē, in templo eius Delphico aras patri constituit, & illic ei cepit sacrificare. Alij patrias Appollineas volunt a Patris Achae civitate, in qua Apollo colitur. Nec debemus querere cur non Delphicas dixerit, cur epitheta in alieno negotio plerūq. alia ponuntur, ut in Italia magna Græcus Apollo, Italia Lycie iussere capere sortes, cum a Delio tum eum constet accepisse responsa. [Cessit Pars Heleno] Per priuignū, ut diximus. [Pergamaque] Pergama legendum, non ut plerūq. Pergameam, qui per imperitiam contra metrum sentiunt. Decipiuntur autem dum vtrūq. derivatum volunt, cum sit pergama principale. [Qui cursum venti] Cum admiratione dictū est. [Qui vēti]

Idest tam prosperi. [Quae fata] Tam nobis felicia. [Quis deus] Qui p̄stitit, ut te videre possemus. Tale est & illud Aeneae ad Didonē adulatoriū. Hinc me digressum vestrus deus appulit oris. [Ignarum] Aliud disponentem. [Superat ne] Vivit. Sane noue dictum, & caret exēplo ut pauca in Virgilio. Alij dicunt Superat superstes est, sed superstes p̄sentē significat, ut Cicerō in Mureniana. Suis verisq. superstitibus. i. praesentibus. [Quem tibi iam Troia] Hemistichium, nec in sensu plenum. Sunt autem duo talia, ut hoc: Concessere deum, quem quidam ita complevit. Concessere deum profugis nona moenia Teucris. [Amisae cura parentis?] Si parentis Creusae accipis, occurrit Vnde sciebat eam perisse? Et alij dicunt potuisse hoc vel Heleno diuinante cognosci, vel Aenea requirente per Troiam, ut, Impleui clamore viam, Sed vtrūq. viribus caret Parentem ergo, patriā accipiamus: ut Tullius, Si tibi patria, quae communis omnium parens est. Et est sensus, Doler ne perditā patriam? [Animosque viriles] Atqui supra dixerat puer, sed animos viriles ait parentū consideratione. Vnde etiam in 9. de ipso, Ante annos animumque gerens curamque virilem.

And. Vera ne te facies, verus mihi nuncius affers, Nate dea? vivis ne? aut, si lux alma recessit, Hector ubi est? Aen. Dixit lacrymasque effudit: Implevit clamore locum. vix pauca furenti (Oem Subijcio, & raris turbatus vocibus hisco: Vix equidem, vitamque extrema per omnia duco: Ne dubita: nam vera vides. Heu quis te casus deiecit am coniuge tanto Excipit? aut quae digna satis fortuna remisit? Hectoris Andromache Pyrrhin connubia servas? Deiecit vultum, & demissa voce locuta est.

And O felix una ante alias Priameia virgo, Hostilem ad tumultum Troie sub manib. altis Iussa mori: quae sortitus non pertulit illos, Nec victoris heri tetigit captiva cubile. Stirpis Achilae fastus, iuuenemque superbum, Servitio enixē tulimus: qui deinde secutus Ledae Hermionem, Lacedaemoniosque Hymeneos Me famulam, famuloque Heleno transmisit habendam. Ast illum erepta magno inflammatus amore Coniugis, & scelerum furis agitatū Orestes Excipit incantum, patriasque obrunco ad aras. Morte Neoptolemi, regnorum reddita cessit Pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos, Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit. Pergamaque, Iliacamque iugis hanc addidit arcem. Sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere? Aut quis te ignarum nostris deus appulit oris? Quid puer a scanius superat ne, & vespitur aura? Quem tibi iam Troia, Eque iam puero est amisae cura parentis? Ecquid in antiquam virtutem, animosque viriles, Et pater Aeneas, & auunculus excitat Hector?

A. 9. Vera &c. In hac parte habetur sermo Andromaches ad Aeneam aduentantis, & Aeneae ad illam, de quo dicit Donatus sic. [Vera ne te facies] Et quia armatus, & quia die in qua non solent videri mortui, apparuit, existimavit vinum: lex occasione autem loci, & parentationis causa putabat mortuum. [Lacrymasque effudit] Haec omnia prouenerunt ex mariti recordatione. Nec debuit de alio, quam de marito in tanto dolore querere pauca, vel quia plura turbatus non posset, vel quia ipsa ex dolore non fuisset plura auditura. [Heu] Et ipse incipit a gemitu propter Hectoris recordationem. [Hectoris Andromache] Cum laude haec duo nomina extollenda sunt. [Pyrrhin.] Cum depressione, quoniam hostis erat & patris Achillis, qui Hectore occideret, memoria fuerat odiosa. [Deiecit vultum] Mora pudore, & quoniam factum negare non poterat, submisit vocis purgatione defendit. [O felix] Ex comparatione ostendit, miseriam esse felicem comparatione sui, quae pudorē amiserit quando mors in illa exclusit violentiam pudoris. Et cum illa solam felicem dicit, non se solā ostendit in causa turpi. [Virgo.] Ergo perijt salua castitate, [Ad tumultum] Et non ad cubile. Vnde nulla voluptas potuit puenire ad mortuū. [Captiva cubile] Nouissimam posuit, quia maxime premebatur causa. [Heri] Ut qui inimicus fuerat, esset dominus. (Cubile) Non ad honestatem, sed ad ludibrium est inuita perducta. (Nos patria) Conclusa coparationis parte, qua se purgavit, redit ad se, & opponit sua his, quae euenerant. Cassandra illa incolumē patriam reliquit. Non incensa. Illius funus solū patrium tenet. Nos per diuersa maria fumus tractē, pertulimus natū ex Achille, qui nulla miseratione monebatur. [Superbus.] Ex victoria, servitium autem nimis ponderosum fuisse, ex eo ostendit quod dixit, Tulimus enixae. [Qui deinde] Ostendit necessitate Pyrrho, necessitate etiam Heleno fuisse coniunctam. Hec ille. Ordo est. O nate dea, scilicet Venere, quod in laudem eius vergit, quia a notis talis predicatur, ut prius ab Achate, & alibi etiam syllaba, ne pro an, facies, i. species, & praesentatio, vera

vera sup. affert te, & an tu existens verus, idest non fictus, nec simulatus, neq. induta corpore tuo vmbra, sed reuera, cuius effigiem prae te, fers, Aeneas affers. i. praesentans mihi, te, i. te ipsum non vmbra, nec similitudinem corporis tui. Dubitabat. n. an ipse quoque ab inferis veniret, petiturus funeris obsequiū sicuti insepultus remanserit, aut si lux alma, i. vitalis quae alit viuentes recessit, sup. a te, hoc est aut si nō verus nūcius tui es, sed vmbra ab inferis descendens dic, sup. (sed id, quia improuisum omisit) ubi est Hector, s. maritus meus cui haec sacrificia libo. & tū tecū non cōparet. Dixit, sup. Andromache, i. conclusit orationem suā, aut sermonē suū & effudit lacrymas, quae causa erat, cur nō plura diceret, & impleuit clamore, i. eiulatu, omnem locum, i. omnem partem loci, aut totum locum. Ego subiicio. i. subsequenter adicio vix, i. cum difficultate, pauca sup. verba, & ego turbatus, s. commiseratione, & affectione in Andromachen, quam lacrymare vidi, histo, i. os aperio, & loquor vocibus raris. i. per intervalla prolatis. Equidem, i. ego certe viuo, & duco vitam per omnia extrema, i. ad extrema fata tendentia, hoc est in extremis miserijs per quas mortalitas plures sufferre nequiret, & vī extrema propositio, hoc est absolute poni, nam si superlatiuum esset, potius diceret, per extrema quaeque, ne dubita, pro ne dubites. Nam vides vera, i. res veras, vt verū vultū & verū, hoc est vultum hominem non simulato corpore. Heu, dolens est, quis, i. qualis casus, excipit te deiectam, i. ad inferiorem conditionem facta n. de coniuge, i. de marito. tatus, quantus, s. erat Hector. q. d. indignissimum est cum coniuncta fueris matrimonio ei, qui socerum tuū interemit, & cuius pater maritum tuum interfecit. Aut quae, i. qualis fortuna, satis digna, s. virtute, & meritis tuis, reuifit, i. iterum visit, seu visitauit te cum iterum sis patrio coniuncta marito, videlicet Heleno, Pyrrhin, i. Pyrrhi ne, & ne pro an, an tu Andromache Hectoris, sup. coniux seruas connubia Pyrrhi, i. eius cuius pater Hectorem occidit q. d. indignissimum est. Ipsa deiecit vultum, & locuta est voce demissa, i. deorsum missa, hoc est submissa & iua. O felix, sup. est, virgo Priameia, i. Priami filia, Polyxena vna, i. praecipua, aut sola, ante alias. s. virgines iussa, s. a Pyrrho mori sub alcis membris Troiae, ad tumultum hostilem, i. Achillis hostis. Quo dicto, & formam & pudicitiam suam commendat Andromache. Formam quidem, quia ea captus est Pyrrhus, & non Polyxena, quae tamen pater eius captus erat, pudicitiam vero, quia maluerit vt illa occisa fuisset, quam illa placens nupsisset, quae, i. virgo non pertulit, i. nō perpeffa est, vltos fortitus, i. vltas fortinnes, i. quae nunquam in sortem venit modo vni, modo alteri sicut ego, primo Hectori, deinde Pyrrho & rursus Heleno, nec, idest, & quae non tetigit, captiua, i. existens serua & captiua, cubile, i. thalamum heri victoris, & ita superbi nos vecta, i. ego vecta (de se enim plura liter loquitur) per diuersa equora, & hoc patria, i. mariti mei, hoc est Troia incensa, i. cremata igni tulimus, i. perpeffa sumus enixe, i. exultando, & cum multo labore fastus, idest superbiam, i. i. p. Achillea, i. Pyrrhi, pro, idest, iuuenem superbam videlicet Pyrrhum, qui secutus deinde, s. postquam me fortitus erat, Hermionem Ledaeam, i. Ledae neptem, nam Menelai, & Helenae, quae est filia Ledae, filia fuit, quae Orestis patrueli nupsit, sed postea occiso Agamemnone, & fugato Oreste a Pyrrho rapta est, quo interrupto, & Oreste a furore purgato priori marito restituta est & Himeneos, i. thalamos aut nuptias, per metonymiam Lacedaemonios q. d. & ergo in felices, quales erant clytemnestrae, & Helenae, transiit me famulam habendam, famulo Heleno, i. vt captiua nuberem caprino, & ita quia dominus potuit nos ad libitum coniungere. At, i. sed Orestes inflammatus, i. ad emissionem flammę vsq. incensus, magno amore prioris coniugis, i. quę ipse prior, hoc est ante Pyrrhum fortitus erat, hoc est ipse Hermiones, seu Hermionae (vtrunque enim legitur, sicut Helene & Helena, Lede & Leda) & agitatus furis scelerum commissorum, s. in matrem, quam occiderat, excipit, i. adoritur, aut intercipit illum, i. Pyrrhum incautum, i. sibi non praecauentem, cū a furente nihil tale vereretur, & obtruncat aras patrias, i. paternas, hoc est, Achilleas, quas videlicet Achilli patri suo consecrauerat, Pars regnorum cessit, i. iure obuēnit Heleno, reddita morte, i. per mortem, Neoptolemi, s. Pyrrhi, quia genuerat filium qui post mortem patris moriens matri reliquit portionem regni. Vnde per priuignum, inquit Seruius, cessit, cessit inquam Heleno, videlicet marito meo, qui, scilicet Helenus dixit, idest denominauit campos, cognomine Chao-

nios, idest qui nunc Chaonij appellantur, & dixit omnem, scilicet regionem, hanc Chaoniam a Chaone Troiano, scilicet vero fratre suo, hoc est ipsius Heleni, & addidit iugis, idest colluculis his, Pergama, idest mēta Troiana, idest eodem nomine appellata, & hac arcem Iliacam. i. quam Ilium appellauit, sed qui venti, & quae fata dedere tibi cursum, aut quis deus quasi inuauit quod bonus appulit te ignarum, i. ignorantem quod hic essemus his oris, idest ad has oras? Quid sup. agit, aut facit (generale enim verbum: honestam eclipsim facit, quia facile intelligitur, & potissimum in interrogationibus & increpitationibus, quae breues esse debent superat ne, idest superauit ne, & superat ætatis imbecillis incommoda & nocumēta, & pro, idest, vespitur aura. s. virali) quem tibi, & quidā hoc hemistichion sit compleuit. Quem tibi iam Troia obsessa est enixa Creusa, sed Seru. attestatur incompletum esse. etiam imperfecto sensu derelicto, sed in ea re summum est artificium, vt mulier praepedita dolore sensum absolue non potuisse, significetur. Præterea vult curam parentis, idest patriæ dici, non matris Creusae, nam vnde, inquit, sciebat hoc Andromache. Nec tamen videtur inualidū quod audiuerit ab his qui Aeneam viderant eam querentem qui in ij. dixit.

Impleui clamore vias, maestusque Creusam

Nequidquam ingeminas, iterumque, iterumque vocauit, &c.

Quia ergo regia filia ab hostibus forsā multum quaesita fuit, potuit eius fidem dedicisse ab his qui eam raptam, norant, construat ergo sic) quem. s. Ascanium, sup. Creusa, cuius nomen in conspectu mariti exprimere non potuit, est, supp. enixa tibi Troia iam obsessa, s. a Grecis (hoc autem lubricet, aut p. p. dictas causas, aut ablatum est a calligatoribus, quia in detrimentum gloriae domus Iuliae cedebat, quod Iulus sub obsidione natus diceretur, ne obscurus sit illi, & tristis natalis a quo tanta processit propago) Ecquidnam, i. en quēnam, aut & quae nam, i. quam magna, aut interrogatiue, aut admiratiue dicitur cura parentis scilicet Troia, hoc est patriæ, aut potius Creusae, parentis, idest matris, amisse, idest ablatę, est puero, scilicet Ascanio. Ecquid, quasi dicat dii boni, & quā rem, aut quantum & Aeneas pater, & Hector auunculus, i. frater matris, excitat. s. Ascanio, eā enim ob rem prisca Romani, itēmata. i. maiorum suorum imagines in coronam dispositas, cōseruabant, vt ab eis ad virtutē excitarentur, quantum ergo & pater, & auunculus excitat in virtutem antiquā. i. maiorum suorum, aut qualis erit antiquis, & in. i. ad animos viriles? Priuū quam ad cetera pergam addam Beroaldina annotamenta in Seru. contra ill. quod dicit, fastos, pro libro fastorum non esse quartę, ea autem sunt hoc. Nimis audax ne dicam temerarius est Seru. qui Lucanū scribit errasse dicendo fastibus, & non fastis, cum Lucanus eruditissimus Seruio, reliquisque cōmentatoribus excellentior, morem antiquorum usurpauerit, qui fastus etiam pro annalibus, & libris in quarta declinatione nonnunquam dicere solebant. Varro in Ephemeride, Cesar fastus correxit, Colum. in x. sequor nunc Eudoxi & Metonis fastus astrologorum, & apud Horat. duplex scriptura inuenitur, fastus & fastos, & (vt auctor est Prisc.) eadem forma dicitur fastus, vel fasti, quae senatus, vel senati in secunda, & quarta declinatione.

VARIA LECTIO.

PYRRHIN' connubio seruans? In antiquis aliquot libris legere est, Pyrrhi an cōnubia seruas? [Stirpis Achilleę fastus, iuuenēq. superbū, Seruitio enixa tulimus] In libris aliquot antiquis, Fastum, vnitatis numero legitur. [Me famulā, famuloq. Heleno transiit habendam] In Mediceo in Portio, & antiquis ferē omnibus exemplaribus, dictiones in hunc sunt ordinem collocatę. Me famulo, famulamq. Heleno. [Aut quis te ignarum] In antiquis aliquot libris legere est, aut quisnam ignarum. [Et vespitur aura?] In antiquis plerisque libris, Auras, legitur. [Quē tibi iam Troia,] In antiquis aliquot libris, versus absolutus legitur. In nonnullis enim, quem tibi iam Troia obsessa est enixa Creusa. In aliquot alijs. Quem tibi iam Troia peperit fumante Creusa. [Ecquē iam puero est amisse cura parentis?] Libri nonnulli veteres legunt, Et quē. In nōnullis etiam peruetustis scriptum obseruauit, Ecqua tamen puero. In Mediceo: Quē tamen, & puero eo. Apud Flapiū Sospitrem non solum, Ecqua tamen, sed &, Amissi, virili genere, non Amisse, positum a Virgilio citatur.

ET multum lacrymas] Ordo est, Lacrymas multum fundit inter verba singula. Nam si lacrymas, quid fundit? [Agno-] [co] aut cognomine agnosco: aut certe quia reparata audierat Troiam: ut, Hic credibilis rerum fama occupat aures. [Scææq. amplexor limina portæ] Scæa porta dicta est, non à pugnis ante se factis scæuis. i. malis. (Nā & ante si dicta ē) nec ab itinere ingressis scæuo. i. sinistro, quod ingressi non recto eunt itinere, sed sinistro: sed à cadauere Lao medontis, hoc est Scæomate, quod in eius fuerat superliminio. [Amplexor] Pro te teneo, ut, Amplexæq; tenent postes, atq; oscula figunt. [Teucris] Pro Teucridæ. [In amplis] Quod est regie magnitudinis. [Accipiebat] Pascebat. Terent. Accipit homo melius nemo, neque prolixius. [Aulai] Pro aula. Est autem Diæresis de Græca ratione veniens quorum ai diphthogus resoluta apud nos duas syllabas facit. [Carbasus] Genus lini est, quod abusive plerunq. pro velo ponitur. Sanè in numero singulari hæc Carbasus dicimus, in plurali hæc Carbasa. [Troiu gena] Ac si diceret, generose, ut alibi, Dardanidæ magni, genus alto a sanguine diuum. [Interpres] Vaticinator, qui mentem deorum mortalibus publicat. Sed quia interpres generale nomen est, currit per species. Nam, ut ait Cicero omnis diuinandi peritia in duas partes diuiditur. Nam aut furor est, ut in vaticinantibus, aut ars, ut in aruspici- bus, fulguritis, siue fulguratorib. auguribus. Et oia ista ex se pendent, licet proprijs simib. contineantur, vnde Virg. omnia ei dat, quem vult perfectum intelligi. ut hoc loco Heleno. Item alibi, Afilæ in decimo.

*Cui pecudum fibra, cæli cui sydera patent,
Et lingua volucrum, & præsigni fulminis ignes.*

[Diuum, qui numina] Potest & interpres diuum distingui. Sanè, per oia Zeugma est ab inferiorib. [Sentis] qui numina sentis, Qui suspicis numen, & futura prædicis. Qui tripodas sentis. Tripodes mætæ fuerunt in templo Apollinis Delphici, quibus superpositæ Phæbissæ vaticinabantur. [Clari] lauros] Et hic qui sentis subaudis. Clariū oppidum est in finib. Colophoniorū vnde Apollo Clarius. Sanè querit verum Clarij g. minandū sit i, & sciendū aliter nos procedere. Nā Cla breuis inuenitur, ut Stat. Nec clarius hæc luce fores didymæq. quinquam. Per lauros aut, oraculū intelligimus. [Qui sydera sentis] qui es peritus Astrologiæ. [Et volucrum linguas] Qui es augur oscinū. [Et præpetis omina penne] Aues aut oscines sunt, aut præpetes. oscines ore futura prædicunt ab os & cano, præpetes, volatu significant, sed præpetes aut superiora tenent, & præpetes vocant aut inferiora, & dñr inferæ præpetes aut ideo quia oēs aues superiora petunt volantes. [Fare age] Horantis est age. i. dic celeriter. Et est Ordo. Troiu gena fare age quæ prima pericula viro, Quid ve sequens tantos possim superare labores. Cetera per parenthesin dicta sunt. [Namq. oem cursum] Hypallage est, nā non oem cursum prospera dixit religio, sed ois religio dixit prosperū cursum. [Cuncti diui] Quia quidquid audiuit a diuersis, ad Iouē recurrit, ut diximus sup. Quæ Phæbo pater omnipotens mihi Phæbus Apollo. [Numina] Numen aut oraculū significat. [Repositas] Nādos pro repositas. i. longe positas. [Nouum] Magnū, more suo. [Prodigium canit] Prodigium, portentū monstrum, modico fine discernuntur, sed confuse pro se plerunq. ponuntur [Tristes iras] Deorum. i. pp iniurias suas. [Obscenamq. famem] Aut quæ hoies etiā ad obscena compellit, ut, Male suada fames, aut certe quam obscena ait prædixerat. [Quæ prima pericula viro, Quid ve sequens tantos possim superare labores? Duo petit, quemadmodum aut periculis careat, aut quibus consilijs par esse

laboribus possit. [Tantos] Quantos Harpyia prædixerat.

TALIA &c.] Docet quō post colloquiū susceptus est hospiti- tio in nouā Troiā q̄ ad similitudinē prioris extruxerāt, utq. vaticiniū ab Heleno petierit sub protectionē suā, de quib. rebus dicit Don. sic. [Paruā Troiam] In omnibus istis versibus, ne minuatur magnitudinē Troiæ patriæ, ostendit hanc non tantā

esse, Sed simile, nam dixit par- uam Troiā & simulata Perga- ma, arentemq. riuum Xanthi. Necnon & Teucris Aeneam, Anchisen, & Ascanium duxit in suā domū. Reliquos hospiti- tia per ciuitatem acceperunt. [Accipiebat] Pascebat, aliter enim non in amplis porticib. sed in amplas porticus dicen- dum fuerat. [Iamque dies] Ar- gumentum benignitatis, cum non vnus, sed plurimum die- rum, sit hospitium. [Troiu gena] Plurimū dat ei generi, ex quo fuit etiam ipse qui laudabat, [Interpres] Quid felicius, quā nosse, quid velint dii, & dignū esse per quem loquatur in ho- minibus [Tripodas] Trium pe- dum sunt. Alio nomine, corti- na appellatur. Est aut laus ple- na, nā cum sint diuersa varum genera, & vix singula vaticina- tionis, in singulis reperiant, ip- se erat in omnib. versatus. Est color rhetoricus repetitio. [Fa- re age] Nō iubet, sed hortatur. [Prodigium] Prodigia autem dñr, quib. nunciantur aduersa, Poscit inde remediū quo ad- uersa toleret, aut possit fugere. Hæc ille. Ordo est. Sup. Andro- mache lacrymans, vnde nō mi-

rū, si non oem expleuit sermonē, fundebat. s. è pectore, talia. i. tales querelas, & ciebat. i. excitabat, & prouocabat, incassum. i. frustra, & in vanum, quia nihil profuturos fletus, longos. i. longe repetitos, aut in longum duraturos. sup. tūc, cum. i. qñ Helenus heros. i. heroica virtute, & nobilitate præditus, Priamides. i. Priameius, ut sit patronymicū pro possessiuo, aut sic cum heros. s. Helenus Priameius, i. Priami filius affert se, sup. nobis, & hoc multis comitibus, sup. eū, & ipse agnoscit suos affines necessarios, & cōpatriotas, & ipse letus ducit. s. agni- tos, ad limina. s. domus suæ, & fundit multū. i. abunde lacry- mas, inter singula verba. Ego procedo. s. ab urbē, & agnosco paruā Troiā. i. urbē paruā extructā in formā magnæ Troiæ, & agnosco Pergama. i. mēnia Troiana, sup. parua, simulata ma- gnis. i. efficta ad similitudinē magnorū, & riuū arētē. i. sine aqs aluēū, cognomine. i. cui cognomē erat Xanthi, illius fluiui Troiā interfluentis, & amplexor limina portæ Scææ. i. ingredior portā, q̄ dicta est a porta Scæa Troiana, vergente ad Scæū pro montoriū, & extracta in similitudinē illius. Necnō. i. et Teu- cri. i. Troiani ceteri, hoc est socij mei fruunt simul in vrbe so- cia. i. recipiunt socialiter à cōpatriotis suis. Rex. s. Helenus, q̄ in partē regni peruenērat, accipiebat. s. ad cōuiuiū. i. pascebat illos s. Teucros. in porticib. amplis, uti regie cōueniūt, & ipsi illic immorātes, libabāt. s. primū aut morē libantiū. i. sacrifi- cantiū absumebāt pocula Bacchi. i. vini, i medio aulai. i. aulæ, hoc est regie (nam aula, est regia Latine, quā aut vbi latine ha- mus ē, Græci hēnt ai, pro diphthongo, & tñ vt nos ē, profe- runt, quāuis p oi, vbi nos ē, scribimus, ipsi i. pñuncient, iō aulai, p quo Græci, aulē pronunciat, p diæresin fit trisyllabū, sicut apud Eunū, lunai, qd Persius citat, & aurai simplicis ignē, apud hūc Poetā) & tenebāt pateras. i. vasa ampla, & hoc dapib. i. cibis regalib. impositis auro. i. escarijs aureis, faciebāt inquit, hæc. Iamq. i. & iā dies. s. vnus & alter dies processit, & auræ. i. vti opportuni & secūdi leniter spirantes, vocāt vela. i. vñr nos prouocare ad pādenda vela, & Carbasus. i. velū ex Carbaso, inflāt aultro, i. vñr illo, tumido. i. inflato, aut inflā- te: nā flātes tumere vñr, & sup. ego aggredior, vātē. i. Helenū. his. i. hmōi dictis. i. verbis. (est. n. nomē, n̄ participiū) ac q̄ so. i. precor

precor talia, ò Troiugena. i. in Troia genite, interpret. i. significator per loquelā diuū. i. uoluntatis deorū, qui sentis numina Phebi. i. diuinitatē eius per illapsum, qui sentis Tripodas. i. reuelationē factā apud Tripodas Apollinis. i. in Delo, qui sentis lauros Clarij. i. Apollinis. i. oracula Clarij fieri solita sub lauro, q. sentis sydera. i. iudiciū astrorū, & ita p̄scis per te futura, & qui sentis linguas volucrū. i. auiū oscinum: hoc est auguriū, qd̄ ex garritu fit auiū, & omina. i. portenta, aut indicia. pennae pr̄petis. i. auiū opportune volantis, & sedes idoneas captantis, hoc est auspicij ēt peritus es, age, adhortandi aduerbiū fare, quā pericula ego vito. i. vitare debeā, prima. i. pr̄cipua, ve pro vel, quid sequens ego possim superare tātos labores, quantos, i. Harpyia Celano pr̄dixerat fare inquam, nā religio. i. deorum obseruatio, hoc est pia & religiosa gens vt Cassandra, Creusa, Hector, & c. p̄spera dixit mihi oēm cursum, pro eo qd̄ est, oīs religio dixit mihi cursum prosperū, est. n. in adiectiuis hypallage & cuncti diui suaferunt numine. i. nutu & fauore, aut voluntate, aut diuina p̄tate sua, aut (vt Ser. dicit) oraculo petere Italiā, & tētare terras repostas. i.

longe positas, aut nobis repostas. i. receptas, aut repostas ad aduentū nostrum. Sola Celano Harpyia, canit. i. vaticinatur, prodigiū nouum. i. inauditum mihi, & ab alijs non significatū, & ideo sola, & canit prodigiū, nefas. i. nefandū & detestabile, dictū. i. dū dicitur, aut vt dicatur. Et denūciat mihi iras deū. i. deorū, tristes. i. incōmodas nobis, quā, pro. i. famam ob scōnā. i. indecoram, aut quā quos torquet Obscōnas facit.

PRŪAMIDES multis Helenus comitantib. offert) In lib. aliquot antiquis legere est, Priamides Helenus multis comitantibus affert [Et multū lacrymas] In Mediceo, & libris aliquot antiquis participij voce, Lacrymans legitur. [Inter singula fundit] Illud vero minime placet, quod in veteribus plerisq; libris, Fudit, legitur tpe pr̄terito [Aulai in medio libabant] In veteribus libris aliquot, Aulai medio, absq; pr̄positione legitur. [Hic vatē aggredior dictis] Mediceus, & alij quidam libri vetusti, His vatē aggredior dictis, legunt, sed Hic, non displicet. [Namque omnem cursum mihi prospera dixit Religio] In veteribus aliquot exemplaribus legere est. Namque omnis cursum mihi prospera dixit Religio.

SERV.

DE more] i. sacrificantium. Et aut de sacrificantium more requirit vtrum tempus consulendi esset (Nam hoc uehementer quæritur, vt in sexto, Tū virgo poscere fata Tempus ait) Aut certe quod & melius est, de sacrificantium more, ante nefas expiat ab Harpyia pr̄dictum, & sic venit ad vaticinationem. Vt aut hic expiatam famem intelligamus sequens efficit locus, vt, Aderitq. vocatus Apollo, cum constat nisi in hoc intellexeris loco, famis causa nusquā inuocatum esse Apollinis numen. Dubitationem aut in hoc loco exorat facit, nam orare est petere, exorare impetrare. Ergo impetrat pacem aut ad inquirendū tps, aut ad mitigandum famis periculum [Vittasq. resoluit] In ratione sacrorum par est & animæ, & corporis causa. Nā plerunque quæ non possunt circa animam fieri, fiunt circa corpus, vt soluere, vel ligare quo possit anima quod per se non potest ex cognitione sentire. inde est, Vnum exuta pedem vinclis in veste recincta. Bene ergo Helenus cuncta corporis soluit, ne qua parte animo religato ad numen accedat. [Suspensus] Si suspensus ipse, numinis plenus. Si suspensū est, sollicitū & attentū. [Deinde canit] Post peracta solennia. [Nate dea] Ordo est, Nate dea pauca tibi expediam dictis, prohibent nā cætera Parcæ Scire Helenum fariq; vetat Saturnia Iuno, Omnia inquit, vates nouit, sed non oīa permittimur dicere, fatis prohibentibus, etiam ex his q̄ nouit multa vetat dicere, Iuno Saturnia [Maioribus] Coelestibus propter syderis cursum cuius fuit explanatio per Creusam. [Per altum] Per limitem fortunæ superioris. [Sortitur] Disponit ordinat. Et bene allusit quasi Apollinis sacerdos, cuius proprie sunt sortes. i. r̄n̄sa diuina. [Voluitq. vices] Definitio fati ēm Tullium, qui ait, Fatum est connexio rerum per eternitatem, [Pauca tibi multis] Duo dicit esse dicturū, quēadmodū possit tute nauigare, & quib. signis Italiæ regna cognoscat. [Hospita Aequora] Vicina. nihil. n. nobis hospitio esse vicinius constat. [Prohibent nā cætera Scire] Hic distinguendū. Et sensus. Cætera te scire non sinūt fata. Helenū vero Iuno prohibet dicere ēt ea quæ audire poteras. & vacat Que, vt solet frequenter. Male, autem sentiunt, qui distinguunt scire Helenum, cum legamus in Lucano. Venit ætas omnis in vnam Congeriem, miserumq. premunt tot secula pectus, Item alibi, Nec tantū prodere vati, Quantum scire licet

*Hic Helenus casis, primum de more iuuenis,
Exorat pacem Diuum, vittasq. resoluit
Sacratū capitis, meque ad tua limina, Phēbe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit,
Atque hęc deinde canit diuino ex ore sacerdos:
Hel. Nate dea (nam te maioribus ire per altum
Auspicijs manifesta fides, sic fata deum rex
Sortitur, voluitq. vices, hic vertitur ordo)
Pauca tibi ē multis, quo tutior hospita lustras
Aequora, & Ausonio possis considerare portu,
Expediam dictis. prohibent nam cætera Parcæ
Scire Helenum, fariq. vetat Saturnia Iuno.
Principio Italiā, quam tu iam vere propinquā,
Vicinosq; ignare pars inuadere portus,
Longa procul longis via diuidit inuia terris.
Ante & Trinacria lentandus remus in vnda:
Et salis Ausonij lustrandum naubus æquor,
Inferniq. lacus. Aëæque insula Cyrces,
Quā tuta possis urbem componere terra.
Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
Cum tibi sollicito secreti ad fluminis vndam,
Littoreis ingens inuenta sub ilicibus sus
Triginta capitum fetus enixa iacebit,
Alba, solo recubans, albi circum vbera nati:
Is locus urbis erit; requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros,
Fata viam inuenient, aderit que vocatus Apollo.*

& adeo repletus numine nouit omnia. i. sacerdos, vt refrenetur ad cætera dicenda. nā dicendo, Helenū fariq. vetat Saturnia Iuno, ostendit pr̄missum ad Aeneam pe tinere, aliter suum nō inte poneret nomen. Prohibet aut scire mortē patris ad augendum inopinatum dolorem, tempestatem ab Aeolo immissam, amorem Didonis, in quo & gaudium quidem esset, sed quod improuissimum vile creditur. Et si sciret Aeneas se de Africa exiturum non facile Didonis cōsentiret amoribus. Nouimus autē hoc Iunonem agere, vt si posset fieri, regnū Italiæ Libycas auerteret oras. Inopinatū vero dolorem ēt Aeneas conqueritur, vt, Nec vates Helenus cū multa horrenda moneret. [Ignare] Pro ignarus, casus pro casu. dicit autem ignarum fati, [Longa procul] Non situ qua pene videt, sed necessitate fatali. [Via inuia] Aeneæ. i. [Trinacria] quæ latine Triquetra dicitur, quam multi Trinacriam dicunt. [Lentandus] aut lente tibi nauigandum est, nam totā Siciliam circumijit. Aut lentandus tibi remus est. i. flectēdus. vnde lētum vimen dicimus. i. flexibile [Inferniq. lacus] Lu-

crinum & Auernū dicit. inter quos est spelūca, per quam ad inferos descendebatur, vnde eos dixit infernos, [Aëæq. insula Cyrces] Qui nunc Circeius mons à Circe dī, aliqn. vt Varro dicit, insula fuit nondum siccatis paludibus, quæ eā diuidebant a continenti Aëæ aut dicta ab aspernantū voce pp̄ celebratas illic corporū mutationes, vnde est. Inaccessos vbi solis filia lucos. Aëæ aut tres sunt diphthongi, cum genitiuus est ab Aëæ. [Quā tuta possis urbē componere terra] ante cuncta lustrabis, quā possis urbē tuta terra cōponere. Tuta aut pp̄ Thraciæ & Crete discrimina. [Signa tibi dicam] Deest ergo. Et notandū quia non eo ordine quō p̄miserat. [Dicit. Ante. n. de ciuitate cōdenda, sic de tuta nauigatione] [Secreti ad fluminis vndā.] i. Tyberis. [Littoris] Littus dī qd̄ quid iuxta aquā est, vnde nūc ripā fluminis, littus vocauit. [Sus] Naturaliter lōga est, licet in genitiuo corripiait, vt bos, pes, res, spes. De hac aut sue alij dnt ēm Virg. qd̄ in Italia inuenta sit. Alij quod secū eā more nauigantū Troiani portaerunt, & oraculo cognouerunt ibi esse condendā ciuitatē, vbi sus illa post fugā fuisset inuenta. Dī ergo in Cāpaniam, fugisse, & inuēta in Laurolauinio, à qua Ascanius post Albē nomē imposuit, [Triginta capitum fetus enixa] Prodigiale est hoc, quo

quo significatur triginta annis regnaturus Ascanius. [Via] Rationem, & non dicit quam, quia etiam profutura est fames: ut, Hæcerat illa fames: hæc nos suprema manebat. Exitijs positura modum. [Aderitq. vocatus Apollo] Nunc vocatus, quia ut supra diximus, expiatorium fecit sacrificium.

Asc. Hic &c.] Recitat responsum, & vaticinium Heleni, multa monentis, de quo dicit Don. sic. [Manu] Quod est apertum signum benevolentiae, [Suspensum] Aut numinis veneratione turbatum, aut inde suspensum, ne contraria quam oportet audiret. [Diuino] Quia diuina canit. Nam cum sit coniunctio rationalis, non debet prima constitui, ergo lege. [Nate dea, &c.] Multa instructionis causa fuerant referenda, sed ne id fieret, dii prohibent me scire, & Iuno aliqua referre non patitur, tñ dicā q̄ possunt esse in mea potestate. Deinde narrat, quod quamuis Italia proxima sit, tñ longo circuitu, ambienda est Sicilia, [Signa tibi dicam] Commenda quod fuerat dicturus, ut ostenderet id magnum esse, & verum: deinde dat signa fluminis, dat porcæ, dat numerū foetus, dat calorem, quod si est præter naturā porcā edere triginta, multa persæpe, quæ bonū, aut malum portederent, euenerūt præter naturā, ut ignis in capite Ascanij, mitis & innoxius, ut Polydori sepulcro, sanguis ex viminibus, ut vox humana ex pecudibus. [Nec tu mensarum] Ostendit futuram famē, sed non nocituram. Hæc illa. Ordo est. Helenus exorat. i. orādo & implorando impetrat. hic. i. hoc tempore quo prædicta petebam, pacem. i. reconciliationem, aut fauorē, qui esse solet inter eos qui inter se pacē habent. diuū. i. diuorum. & hoc iuencis cæsis, primum de more. s. sacrificantium ad obtinenda oracula, aut diuinandi beneficium, & resoluit. i. laxat vittas, capitis sacrati. s. sui. qui sacerdos & vates erat, ideo autem resoluit, ut animum quoque solutum externis curis significaret, aut, ut futuro furori accommodaret, & ipse ducit manu. sup. sua me suspensum. i. sollicitum, & attentum numine multo, ita ut etiam diuino numine afflatum se significet Aeneas, aut legendum est, suspensus: ut sit Helenus suspensus multo numine ducit me manu, o Phæbe, ad tua limina. i. ad ingressum templi tui. Atque ipse sacerdos. s. Helenus, qui idem sacerdos & rex est, canit deinde hæc. s. quæ sequuntur, ex ore diuino. s. Apollinis, hoc est, ut ab Apolline acceperat, O nate dea (nā fides. i. persuasio, sup. est manifesta, te ire per altum, sup. mare. i. nauigare, aut per altum, i. per limitē superioris fortunæ ut Ser. sentit maioribus, i. p̄cipuis, auspicijs. i. p̄uidētis, deorū auspicio significatis, aut auspicijs, pro auspicijs, sicut, seruitijs, pro seruis legim⁹. (auspices aut sunt, qui dextræ præfunt reb. inchoandis)] Rex deum. i. deorū. s. Iuppiter, fortis. i. per sortes indicat, aut distribuit sic, fata. i. res fata liter hoc est deorū providentias futuras, & voluit sic, vices. s. rerū. & hic ordo. i. hæc ordinatio & series rerū, qua tibi talia addicuntur, vertitur. i. agitur, & versatur) nate, inquā, dea, ego expediam. i. expedite dicam, tibi pauca ē multis dictis. i. eorū, q̄ mihi dicta sunt, quo. i. ad hoc ut lustrēs. i. circumeas, tutior, p̄ eo quod est, securior, aut reuera, tutior, quia præcauēda, docet incommoda, æquora hospita, i. externa (ex hoc aut vī, per altum exponendum esse. i. per mare) & ut possit cōfiderē. i. sedem capere tutior, sup. in portu Ausonio. i. Italico, expeditā, inquit, paucis dictis, nam porcæ. i. deæ fatales, phibet, supple te scire, cætera ut quæ de morte Anchisæ, & et ipsius Aeneæ postea euenerāt, quæ, pro & Iuno Saturnia. i. Saturni

filia, ut sit possessuum pro patronymico, aut Saturnia. i. de natura Saturni, inimica humano generi verat Helenū fari cetera. i. ne ego dicam cetera. Principio. i. imprimis, dico tibi, quod via, inuia. i. immeabilis, diuidit tibi, i. a te, aut ab ingressu tuo procul, quia longis terris. i. per longas terras, in quas prius appelleris, diuidit, dicit, Italiam, quam tu rere. i. reris, hoc est arbitraris iā propinquam, & portus, sup. quos, o ignare. i. imperita rerū futurarum, tu paras, i. prætendis, inuadere. i. intrare vicinos. i. proximos, quia vicini sunt, sed non inuades, quia remus est tentandus. i. lenta nauigatione laxandus in vnda Trinacria. i. mari Siculo, & æquor. i. æqua vnda, salis. i. maris, Ausonij. i. Italici est lustrandum. i. circumeundū, nauib. i. circumnauigandū, & lacus inferni. s. Auernus, per quē ad inferos descendit ut dicitur in 6. & insula Circes filia solis, Aæxæ. i. sic denominata ab atpernantū voce eorum, quos in feras vertit, supp. est lustranda tibi, ante. i. prius, quam possis componere urbem in terra tuta. i. vnde nō pellaris, ut a Thracia, aut auoceris, ut a Creta. Ego dicā tibi signa. s. terræ tute in qua urbem condas, & teneto ea condita. i. reposita, sup. in mente, sup. tua, aut teneto mente, ea condita. i. secreta. Cum. i. qñ, sus ingēs. i. porca valde magna, inuenta tibi. i. a te, sollicito. i. sollicite indaganti, in quam terram deueneris, inuenta dicit, ad vndam fluminis secreti. i. ad quo tu secretus aduenies, videlicet Tyberis, iacebit enixa fetus. i. futurā xxx. capitum, hoc est xxx. suillorum. significans tempus xxx. annorum, quo Ascanius regnaturus est, exillens Alba, qui color Albam prænotat ab Ascanio condendam, recubās solo. i. in terra & nati. i. suilli, aut porcelli albi, iacebunt, sup. circum, vbera. s. matris. is locus. s. in quo tunc eris, aut in quo hæc inuenies (& ita cōgrue legetur. Quo tibi sollicito, ut sit, is locus erit locus sup. tutus urbis, quo inuenta tibi, &c. sed textus quos vidi, cū, habent, non quo) erit sup. locus. urbis. s. condendē in terra tuta, ea requies erit sup. requies certa laborū, postquā. s. nō restabūt labores nauigandi, aut migrandi; sed tñ bellandi, quod dictura est Sibylla his verbis: O tandem magnis pelagi defuncte periclis, Sed terris grauiora manent. Id aut noluit Helenus dicere, ne nollet Italiam petere, vbi tot bella gerenda præsciret, id tamen se scire innuit, per hoc quod dicit de Sibylla fata inquirenda, quæ ea tunc dicit, cum ad Italiam peruentum erit. Ne tu horresce morsu s mensarū, i. quib. te fames ambefas subigat malis absumere mensas, ut Celeno dixit futuros. i. licet futuri sunt, quia non sunt multum nocituri, nec diu duraturi, mensas autem vocat quadras, aut orbis panis incisorios. i. super quas, aut quib. obsonia incidunt. Fata inueniēt viam. i. rationem, aut medium mitigandi, aut sedandi. sup. eā famem, Apollo vocatus. s. in auxilium, aderit. i. auxilio erit, qui & Augusto fauisse dicitur, in cuius gratiam hæc recitat.

Suspensum numine ducit] In antiquis lib. Duxit, scriptū **VARTA** obseruauit. [Prohibent nam cetera parçe Scire Helenum, fa- **LECT.** riq; verat Saturnia Iuno] In antiquis fere omnib. libris inuenias punctum firmum adnotatum esse post Scire, ut sit, Prohibet nam cetera Parçe Scire, mox alterū coma totum illud complectatur, Helenum fariq. verat Saturnia Iuno. Sed Don. Scire Helenum, legit (Aæxæque insula Circes] In lib. antiquis modo, Circe, per abiectionem s. literæ, modo Circe, cum diphthongo latino declinatu scriptum inueni. [Secreti ad fluminis vndam] In lioris aliquot antiquis, Vndas, legitur.

ERV. **H**As autem terras [Quasi ostendētis est, nec. n. Calabria ab Epiro longo distat spatio, (Nostri æquoris [Epiro tici, quo Calabria littus alluitur. [Hic & Naritij posuerunt mēnia Locri] socij Aiæcis Oilei fuerūt, Epizephyrij, & Ozoli, sed post tēpestatē mōtis Capharei, Epizephyrij tenuerunt Brutios, & hos nūc dicit. Ozoli uero tenuerunt Pentapolim, inde ē. Lybicove habitantes littore Locros. Quin etiā de Ozolis legitur, q̄ delati Tinneiam vltius accesserint, & ciuitatem cōdiderint, quæ nunc Vzalīs dicitur. Naritij aut a loco dicti prouinciæ

*Has autem terras, Italiq. hanc littoris oram,
Proxima quæ nostri perfunditur æquoris æstu,
Effuge: cuncta malis habitantur mēnia Graijs.
Hic & Laritij posuerunt mēnia Locri:
Et Salentinos obsedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Melibei
Parua Philoctetæ subnixa Petilia muro.
Quin, vbi transmissæ steterint trans æquora classes,
Et positis aris iam vota in littore solues,
Purpureo velare comas adopertus amictu,
Nequa inter sanctos ignes in honore Deorum
Hostilis facies occurrat, & omina turbet.
Hunc socij morem sacrorum, hunc ipse teneto;
Hac casti maneant in religione nepotes.
Ast vbi digressum Siculæ te admonerit ore*

suæ Ozoliā putore paludis vicina. [Salentinos obsedit milite campos] Salentinum promontorium Italiæ est. Nam ut ait Sallu. Omnis Italia coacta in angustias, scinditur in duo promontoria. Brutium & Salentinum. [Lyctius Idomeneus] a Licto Cretæ ciuitate. Vnde p̄ supradictam pulsus est causam. [Ducis Melibei Philoctetæ] a Melibea ciuitate Thessaliæ, de qua fuit: Melibei ergo pro Melibensis. [Subnixa Petilia muro] Ciuitas cincta muro modico, ut, Crinemq. madentem Subnixus raptō potiē. Petilia dicta vel ἀπὸ τοῦ πέτεσθαι. i. volare,

re, & captato augurio est con-
dita, vel & post relictū Ilium,
quo ducebatur à Græcis, eā pe-
tuit ciuitatē. Petilia sanē nu-
meri est singularis. Philoctetes
aut fuit Phiantis filius, Hercu-
lis comes, quem Hercules cum
hoīem in Oeta monte depone-
ret, petijt ne alicui sui corpo-
ris reliquias indicaret. De qua
re eū iurare cōpulit, & ei pro
munere dedit sagittas hydræ
felle tinctas. Postea Troiano
bello respōsum est sagittis Her-
culis opus esse ad Troiæ expu-
gnationē. Inuentus itaque Phi-
loctetes, cū negaret se primo
scire vbi esset Hercules, tandē
confessus est mortuū esse. Inde
cū acriter ad indicandū sepul-
chrū eius cogeretur, & primo
negaret, pede locū percussit, cū
noller dicere. Postea cum ip-
se duceretur ab bellum, vnus
sagittæ casu vulneratus est pe-
de, quo percusserat tumulum,
Ergo cum putorem insanabilis
vulneris Græci ferre nō possēt,
diu quidem eum pro oraculi

necessitate sustinuerūt, ductū tādē apud Lemnum sublatis
reliquerūt sagittis. Hic postea horrore sui vulneris ad patriā
redire neglexit, sed sibi parūā Petiliā in Calabrię partib.
fecit. [Purpureo velare comas] subaudis cura, aut memēto aut
certe quod est melius, Velare imperatius sit, nō infinitius.
[Hostilis facies occurrat & omnia turbet] sacrificij ordinē rū-
pat, quod est piaculum. Significat autē Diomedem, qui cum
multis casibus affligeretur Palladiū, quod apud ipsum erat,
Troianis oraculo iussus est reddere, quod cum vellet impelle-
re, Aeneā inuenit sacrificantē, qui, vt supra diximus sacrificij
ordinem nō rupit & Palladium Nautes accepit. Vnde Nautio-
rū familia Mineræ sacra seruabat. Sanē sciendū sacrificantes
dijs oībus caput velare cōsuetos ob hoc, ne se inter religionē
aliquid vagis offerret ob tutibus excepto tantum Saturno,
ne numinis imitatio esse videretur [Hac casti] Pij, vt,
Nulli fas casto sceleratū insistere limen. [Digressum] A littore
Calabriæ. [Angusti rarefcent claustra Pelori.] Quia à cōtinē-
ti. i. à columna vsq. ad Pharō trib. millib. distat. Rarefcent autē
ideo, quia venientib. de Ionio propter curuaturā littorū clau-
sē vñr angustia, quæ paulatim propinquantib. aperiri viden-
tur [Pelori] Promontorium Sicilię est secundum Sall. dictū à
gubernatore Annibalis illic sepulto, qui fuerat occisus per re-
gis ignorantia, cum se eius dolo crederet esse deceptū, veniēs
de Petilia quanquam legimus, et ante Pelorum dictum [Læua
tibi tellus] Venientis personam respexit. Nam de Ionio nauig-
antes, si fretum petant. Dextrū teneant littus necesse est, sin-
alias, sinistrum [Aequora circuitu] Totam enim pene transitu-
rus est Siciliam [Hæc loca] vt etiam Sall. dicit Italiæ Siciliam
coniunctam constat fuisse, sed medium spatium, aut per hu-
militatem obrutum est, aut per angustiam scissum. Vt aut cur-
uum sit, facit natura mollioris Italiæ, in quam asperitas, & al-
titudine Siciliæ æstus relidit, [Quondam] Tria tenet tempora,
sicut olim. [Diffiluisse ferunt] Hinc apparet bene dictum, Vn-
ctos saluere per vt res; Nam vt diffilui, sit salui facit. Cicero
in Milonia. Cum hic de Rheda reiecta penula diffiluisse. Est
enim positio salio salis salui. Item in cōpositione diffilio dis-
filui, [Cum protinus] Continue, & modo aduerbium loci est.
Alibi tpis, ut, Protinus aerias Phæacum abscondimus arces.
[Foret] Ab infinito est, sed modo pteritum significat tēpus,
quod rarum est, sapius. n. futurum significat ips [Venit mo-
do] In medium, vt, It clamor coelo [Hesperium Siculo latus ab-
scidit] Hypallage est. Nam maiora à maiorib. segregantur, sed
contra dixit. [Abscidit] Et propter metrum ci, corripit per
poeticum morem [Interluit] Interlabitur pōtus. f. [Dextrum
Scylla latus, læuum implacata Carybdis] De Ionio venien-
tib. Scylla enim in Italia est: Carybdis in Sicilia, Scylla Phor-
ci & Chretheidos nymphę filia fuit. Hanc amabat Glaucus,
quæ Circe diligebat, & quoniā pronior in Scyllā fuerat, irata

*Ventus, & angusti rarefcent claustra Pelori:
Læda tibi tellus, & longo læua petantur.
Aequora circuitu: dextrum fuge littus, & vndas.
Hæc loca vi quondam, & vasta conuulsa ruina,
(Tantum cui longinqua valet mutare vetustas)
Diffiluisse ferunt: cum protinus vtrique tellus
Vna foret, venit medio vi pontus, & vndis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaque & vrbes
Littore deductas angusto interluit estu,
Dextrum Scylla latus, læuum implacata Carybdis
Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, & sidera verberat vnda.
At Scyllam cecis cohibet spelunca latebris
Ora exertantem, & naues in saxa trahentem.
Prima hominis facies, & pulchro pectore virgo
Pube tenus, postrema immani corpore pistrinx,
Delphinum caudas vtero commissa luporum.
Præstat Trinacrij metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos, & circumflectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, & ceruleis canibus resonantia saxa.*

seuntiū insidias [Barathri] Barathrū est immēsa altitudinis no-
mē, Vnde sequitur, Sorbet in abruptū, qđ Græce βάρανος dē.
[Cohibet spelūca] Hypallage in sentu, nā ipsa se tenet intra
speluncā secundum fabulam. [Prima] Nominatiuus est plura-
ris à neutro & ē Græca figura, τὰ πρῶτα ἀσθρονος. [Pube te-
nus] Tenuis præpositio ablatiua quidem est, sed figurate etiam
genitiuo cohæret, vt, Et crurum tenuis à mento palcaria pen-
dent. Sanē gaudent postpositione [Pistrinx] Si nauē intelligas,
hęc pistrinx huius pistris facit, si de bellua hęc pistrinx pistricis.
[Commisa luporum] coniuncta, & coagmentata, ipsa. f. vt, Por-
tæque ducis imperio commissa recludūt. Et figurate locutus
est, vt Oculos suffusa, Est autem hæc elocutio postrema, id est
τὰ ἐσχάτα commissa erat luporum vtero caudas delphinum
i. commissas habebat [Cessantem] Immorantem; quod sequen-
tia indicant. Longos & circumflectere cursus.

Has &c.] Docet quæ reliqua admonuit. Helenus de profe-
ctione, seu fuga facienda, de qua dicit Don. in hunc modum.
[Malis] Vt Aeneam absterreat, qui per multas vrbes Græcas
transierit, & ē ipse qui captiuus fuisset, hostium personā de-
formare debebat [Hæc loca] Huius loci descriptionem, cū om-
ni cautela prosequitur. Dicit. n. veterum sequi opinionem, fa-
citq. verisimile, quia vetustate tēporis, multi situs locorū mu-
tati sunt. [Læua tibi] Aduertendum est, quod tendentibus ad
Italiam dī læuum latus, & dextrum, cæterum redeuntibus si-
nistrum sit quod fuerat dextrum. [Ter gurgite vasto Sorbet]
Vtrumq; perniciosum nauigantibus, aut cum sorbet nauigia,
aut cum eructat, & excutit [Scyllam] Hanc vt monstrum, mo-
re poetarum describit. f. pube tenus i. vsq. ad inguina, facie
humana est, pro pedibus aut habere seuorum animalium, ge-
nus luporum fœditate armatum. Eligit autem animalium na-
turam, quæ insatiabilia sunt. Cæterum locus est in mari saxa
habens latentia cuius natura sit, vt de lōginquis partibus na-
uigia trahat, & contineat asperitate saxorum, & retenta cō-
minuat. [Præstat metas] Præpositis vtriusq; lateris malis indi-
cat eundem, quia Carybdis est malum leuius, & labores subi-
re longioris cursus quā cōpendio nauigare per Scyllam. [Se-
mel] Quia iterū videre cū perieris non potes. Ordo est. Aut,
pro sed, effuge, i. enita has terras, & hanc orā. i. extremam re-
gionem littoris Itali, pro Italici, quæ. f. ora existens proxima
sup. nobis, perfunditur estu. i. seruiore, aut freto nostri Chao-
ni, equoris. i. maris, effuge, dicit quia cuncta mētia. i. cunctę
hę vrbes habitantur malis. i. ferocibus, & inimicis adhuc no-
mini Troiano, Graijs, i. Græcis. Nam, sup. & i. simul Locri il-
li populi locij Aiæcis Oilei. Naritij. i. a Naritia profecti
posuerunt mœnia hic. i. in hac proxima ora Italica, & Idome-
neus Lyctius. i. a Lyctio Crete oppido pulsus, obsedit. i. in-
uasit milite. i. vi militari campos Salentinos. qui sunt iuxta p-
montorium Salentinum, & sup. hic est illa Petilia. f. vrbs no-
tissima

As

tissima Philoctetæ ducis sic dicti: Melibei. i. à Melibea ciuitate Theſſaliæ pfecti. Petilia dicit parua, ſup. vrbs, ſubnixa. i. cincta muro. ſ. modico. Quin. i. quinimò aut inſuper, vbi, poſtq̃, claſſes. i. naues tuæ ſteterint tranſmiſſæ, tranſ æquora. i. iâ ap- pulſæ fuerint ad littus Italicū, & qñ ſup. tu ſolues vota in lit- tore, & hoc aris poſitis. i. extructis in littore, velare. i. fac vt ve- ſeris. (Elt. n. imperatiuus modus verbi paſſiui) comas. i. vt ha- beas comas velatas, exiſtēs ad opertus, amiſtu. i. cooperimēto purpureo nequa facies hoſtilis. i. inimica, occurrat in honore .i. in ipſo ſacrificio deorū inter igneis ſanctos. i. quib. ſacrifi- ciū cremari debeat, ne dico occurrat, & turbet oīa. non. n. ve- latio impedire poſſet quominus occurrat, ſed ne occurrēs p- turbet, q̃a ſi nō videret caput, nō norit hoſtes, hoc eſt Troia- nos eſſe q̃ ſacrificent, & ita nō turbet eos. Quia vero ad alterū ſolū, valet ipſa velatio, videlicet ad hoc ne turbet, iō malit Valla per participiū id dicere, q̃ per duo verba, ſed licet duo ſint verba, non tñ eſt copulatiua, ſed de copulato extremo, p poſitio; nec exponendum eſt, ne hoſtilis facies occurrat, & ne hoſtilis facies oīa turbet, quia ſic prior pars falſa aut inepta eſſet, ſed copulatiua ſic, Ne facies hoſtilis occurrat, & turbet oīa (quæ res dialecticis nota eſt) Socij. ſ. tui tenēto ſup. hunc morē, ſacrōrū. i. ſacrificandi velato capite, & ipſe. i. tu ipſe te- neto hunc morē ſacrōrū, & nepotes, i. poſteri tui, caſti. i. pij, aut reuera cōtinentes, maneat in hac religione, i. in hac ob- ſervatione religioſa. Aſt. i. ſed, vbi. i. poſtq̃, ventus admouerit te digreſſum. i. ab oris Italiæ, admouerit dicit, oræ Siculæ. i. ad oram Siculam, & clauſtra. i. modici, & quaſi clauſi introitus Pelori p̃montorij Siciliae, anguſti. i. arcti, & ſtriſti parū cōti- nenti diſtātis, rareſcent. i. minus & minus videbunt a te, læua tellus, & læua. i. ſiniſtra. i. q̃ ad manū ſiniſtrā iacent æquora, petant tibi. i. a te, lōgo circuitu. i. faciēdo longū circuitū, fu- ge littus dextrum & vndas, ſup. dextras. i. Siciliae: ferunt. ſ. hi qui de coſmographia, & ſitu orbis locuti ſunt (nō dico qui nūc ſunt, locuti, q̃a de illis loquit̃ Helenus, ſed q̃ tūc erant lo- cuti, aut loquebant̃, licet forte nondū ſcripſerant) ferunt, dico .i. dñt hæc loca. ſ. huius partis Siciliae, de qua loquit̃, diſſiſiſſe, i. in diuerſas partes, quaſi p ſaltū diuiſas eſſe, quondā. i. ali- qñ, tpe. ſ. diu præterito, vi. i. violentia aquarū, & ferunt cōuul- ſa, ſup. eſſe valſa. i. valde ampla ruina. ſ. terrarū, quarū fundum iam aq̃ exederant. Nam ſup. cum vtraque Tellus. ſ. Siciliae, & Italiæ foret. i. eēt p̃tinus. i. porro tenus, h. e. per longū tra- ctū, vna. i. cōtinua, q̃ cōtinēs p̃pea dñ Pontus. i. impetus, Pon- ti. i. maris, venit medio, i. in mediū, vi. i. violentia, aut vehe- mēti impetu, & abſcidit. i. diſſecuit, aut auellit latus Hēſpe- riū. i. Italicū, Siculo. i. à Sicilienſi, vndis, i. vi vndarū, & inter- iuit. i. inter vtraq̃ alluit, anguſto. eſtu. i. modico freto. arua, & vrbes diductas. i. ſeparatas littorē. i. q̃a nunc diuerſū hñt lit- tus, Scylla. i. periculū illud maris Siculi, in qđ Scylla mulier mōltruoſa fingit verſa, obſidet latus dextrū. & Charybdis. ſ. olim mulier, implacata. i. voraciſſima, & cui⁹ ingluuiēs placari nō pōt. i. periculū, in qđ fingit verſa obſidet. i. in p̃niciē p- tereſtū, quaſi ex inſidijs loca occupat, latus leuū. i. ſiniſtrū. Atq; ſ. Charybdis, ſorbet ter. i. multū, aut frequenter fluctus vaſtos. i. valde amplos, gurgite. i. gyro, & vertigine, ingurgitā te barathri. i. voraginis, imo. i. p̃fundo ſorbet dico, i. abruptū i. voracitatē abruptā, iter ſcopulos. ſ. dereliſtos, abſorpta, aut abrupta tota terra vñ barathrū. i. p̃fundiffima vorago illic fa- cta ē, & ipſa erigit, i. eiicit, aut euomit, ruſū. i. dñuo ſub. i. ad auras. i. in aera, ſup. fluctus alternos. i. alternatim, nūc in bara- thrū abſortos, & nūc ad auras eiectos, & verberat ſidera (hy- pbole poetica) vñ. ſ. erecta. i. ad celū vſq̃, vñ attingere. at, i. ſed ſpelūca, cohibet. i. cōtinet, & ſecū hēt. faciēs ne exeat Scyllā i. mōltruū illud, latebris cecis. i. obſcuris, & q̃ uideri nō pñt, exertantē. i. frequēter extra ferētē, h. e. aperientē ora (Exerto, frequētatiuū eſt, ab exero, qđ cōponit̃ ab ex p̃poſitione, ſeu extra & ſero, verbū, q̃a poſt x, nō ſcribit̃ s, ſcribit̃, exero, & exerto) & trahentē (nō ſpiritu oris ſui, ſed potius ingurgita- tione aquarū, q̃ attractē ſecū naues trahūt) naues in ſaxa. Pri- ma. i. ſuprema, facies. i. factura & diſpoſitio corporis ipſius Scyllæ, ē, ſupp. facies, hoīs. i. uirginis (ſic Hor. Humano capiti ceruicē p̃ictor equinā, &c. de capite mulieris loquēs) & p. i. uirgo pulchro pectore, q̃ à Glauco, olim adamabat ut in Buc.

dictum eſt in Sileno: pube tenus. i. vſq; ad pubem, a capite po- ſtrema ſup. facies eius eſt. Piſtrix. i. ſimilis piſci, immani. i. tur- pi. & haud bono corpore, cōmiſſas caudas. i. hñs cōmiſſas cau- das, delphinū. i. illorū piſciū, vtero luporū qui vorax eſt, aut, quia canes in vtero habere fingitur, p̃p vndarum ſonitum, quē ſcopuli latratui perſimilē edunt. Præſtat. i. melius eſt, te ceſſantē. i. tanq̃ ceſſantē, & non properantē, luſtrare. i. circū- ire. ſicut in quinto quoq; anno poſtea luſtrū, condebant Ro- mani metas. i. terminos, Pachyni, illius p̃montorij, Tina- crij. i. Siculi, nā quia tria p̃montoria ſunt in Sicilia, dñ aliqñ Tiquetra, aliqñ Tinacria, & præſtat te circūfleſtere longos curſus, q̃ vidiſſe ſemel ſub antro vaſto, Scyllam. i. mulierem illā, informē. i. turpem. & pubetenus in monſtra verſam, quæ ea loca periculosa obſidet, & quam vidiſſe ſaxa reſonantia, canibus cæruleis. i. maritis quos Scylla in ventre geltare p- pterea fingitur, q̃ fluctus illi collifi, quaſi latratum edunt.

Et omnia turbet] Omnino, Omnia, ex antiq. libris legen- dum eſt. [Leua tibi Tellus] nullo pacto placet, quod in antiq. libris legitur: Læta tibi tellus. [Læuum implicata Carybdis] In vetuſtis aliquot exemplaribus, Impacata, legitur. [Sorbet in abruptū fluctus] In lib. aliquot antiq. In abruptu. [Ruſus- que ſub auras Erigit alternos] Fuere ætate noſtra non illite- rat viri, qui Egerit, hoc eſt Eructat, legendum autumarent.

IAM Tarentinas delicias quis non nouit? qñ & primo Le- gū apud Platonē Megillus ciuitatis vniuerſe violētā in Bac- chanalibus, ſe vidiſſe, nō inſiciat. Turion, ſiue Sybarin eo tra- ctu ſinui Tarentino adiacere, ex Ptolemeo ſcimus oēs. Horū vero incōparabilem molliciē quis nō legit? Sybaritica certe vocant Græci omnia impendij maioris. Parthica ſybarim in Craſſo dixit Plutarchus, & ab eo mutuatus Appianus appa- rātū ſpectaculi laſciuū prurientemq; inter pellicum ſeriem nu- meroſam, & id genus alia cōplura. Sybaritic menſam Zenō- bius gliſcerā intelligit: & vt Plautus, inquit: ritu barbarico oppiparā. Scribit in Moralib. Plutarchus: Illud fuiſſe veteris apud Sybaritas moris, vt cōiuiua celebraturi anno prius per vocatores ſeminas inuitarēt, quo luxurioſius gēmis, auro, vñ- guentis, veſtib. exquisiti impendij cultæ oīum in ſe ora cō- uerterēt. Artes porro ait Athenęus, quæ ſono cōſtant ab ciui- tate reiſciūt, ne quā rōne interpellet quies, quin gallos quoq; in vrbe connutriti recuſabāt. Habuere in delicijs, & ſtaturę exigue humūculos, & ſcopeos, quoq; vt inquit Timō, q̃ ab quibuſdā ſtilpones uocātur, ac cynaria melitea. i. catellos Me- litēſes, q̃ eos uel in gymnaſia conſectarētur. Iuniores eſtius trāſmittūt ardores p̃ delicias maximas apud nympharū an- tra quas dñt Luſiadas. Prædiuites, ſi qñ ruſticationis ſubeūt deſideria, curru quidē uehūt. ſed ita ut diurnū ſer trib. uix dieb. cōficiāt. Amidas excogitauerūt primi, i. matulas quas etiam nū cōiuijs intuliſſe gaudēt. Hæc ē Italicarū apud Pla- tonē mēſarū rō. Quæ eo procliuius adnotauimus, qđ lamias audimus quaſdā de Plautina (qđ aiunt) familia, ad detrahen- dū mō ſciola de Plat. decreto, ut ipſi garriūt, nos uellicare, ut molliculos & gulones, ac peluſiſſimas neſcio quos & luteos, animalesq; nil ſuſpectates prorsū, ſed Saturnalia in infinitū extēdentes. Sed & Maronis auctoritas noſtrā approbat opi- nionē, ſic n. Aen. 3. legimus, Heleno loquēte, qui tū in Epiro cōſtitutus p̃ximā habebat Apuliā, & Calabriā, ſic uero Æ- neā cōmonet, has aut terras, Italiq; hæc littoris orā, Proxima q̃ noſtri perſundiē equoris eſtu, Effuge, cūcta malis habitantē mēnia Graijs. Ita proſecto eſt, quotus quiſq; reperitur, quē titillatio corporis nō irretitū ducat? quē uoluptas, ut de alijs nūc cēſura nō peragat, ad obruptū p̃ſocatumq; nō compri- mat, q̃ uis eā eē pecoris bonū a grauiffimis traditū auctorib. ſit? Ita inquā eſt, hō Scylla eſt, de qua uates celeberrimus ita cecinit? Prima hominis facies, & pulcro pectore uirgo. Pube- tenus, poſtrema immani corpore piſtrix, Delphinū caudas vtero cōmiſſa luporū, Prima hoīs pars rōnalis anima, huic cōmittit̃ inutilis caro, & fluida, & receptādis tñ cibis habi- lis, ut ait Poſidonius. Virtus illa diuina lubricū deſinit, & ſu- periorib. partib. uenerādis atq; celeſtib. animal iners, & mar- cidū attexiē, quodq; horribilius ē, captiuā ducit rōnem. Plu- rimis corpus uoluptati eſt, anima onerī quanquā illud natu- ra, ut quanquā ueſtem ac uelamentū circūdeduſet animo.

VARIA
LECT.COSL.
RHOD.

ER. V.

P Ræterea.] Hic ostenditur cuncta scire Helenū, & in- ſenſam Iunonem, ſed prohi- beri dicere, ut diximus ſupra

*Præterea, si qua est Heleno prudentia vati,
Si qua fides, animum si veris implet Apollo;
Unum illud tibi, nate dea, præq. omnibus unum*

[Heleno prudētia] In homine enim prudentia eſt in uatibus fides. [Veris implet] Oraculis, ut Luc. Atq; hominē toto ſibi Virg. Y crede-

credere iussit Pectore. [Iunonis magnæ]. i. supernæ, nam legimus. Iunoni infernæ dictus sacer. [Prece numen adora:] Iunoni cane vota libens, [his. n. Iuno p̄cipue delectat. i. hymnis, & prece. [Victor] Propositi tui effector, [Cumq̄ urbem] sicuti Butroti arcē, fontē Timanū Euboea insula est, de cuius ciuitate Chalcide profecti sūt ad nouas sedes quærendas, & haud longe a Baijs (qui locus à socio Vlyssis Baio illic sepultos nomen accepit inuenerunt) vācū litus vbi visa muliere grauida ciuitatē cōdiderunt, quæ res fecundam ostendebat fore remp. & eā Cumas vocauerūt, siue ab ἐκκύου. i. p̄gnante, siue ἀπὸ τῶν κυμάτων. i. ab vndis. Νάκυματα dñr. v. aut Latini in u, vertunt, vt byrrhia, burhia. [Diuiuosq. lacus] Consecratos, Auernū, & Lucrinum. Auernus aut in plurali numero Auerna facit, vt tartarus tartara, vnde est, Auerna sonantia siluis. Sanē hic lacus ante siluarum densitate sic ambiebat, vt exhalans inde per angustias, & sulphureæ odor grauiissimus superuolantes aues necaret. Vnde & Auernus dictus est, quasi ἀπὸ νεῖς: quā rē Augustus Cæsar intelligens, deiecit siluis, ex pestilentibus amœna reddidit loca [insanam vatem]

Alij Magnam dicunt, sed melius deo plenam, & vaticinatricem intelligimus. [Sub ima] In ima, vt Nanque sub ingenti lustrat dum singula tēplo, &, Exercet sub sole labor. [Fata canit, folijsque notas, & nomina mandat] Trib. modis futura prædicat, aut voce, aut scripto, aut signis. i. quibusdam notis, vt in obelisco Romæ videmus: vel vt alij dicunt, notis literarū. vt per vnam literam significet aliquid. In folijs autem palmarum Sybillam scribere solere testatur Varro. [Carmina virgo] quia cuius responsa versibus scribebantur, virgo vero Phemonoe dicta est. Nam Sibylla appellatiuum est nomen, adeo vt Varro quot Sibyllæ fuerint, scripserit. Sibylla aut dicitur omnis puella, cuius pectus numen recipit: nam Aeoli οἶος dicūt deos βούλῃ aut est snia, ergo οἰκυλλας, quasi οἶος βούλῃ dixerunt. Id est, Magnam cui mentē animumq. Delius inspirat vates. Sane sciendū oīa responsa Sibyllæ plus minusve cētum contineri sermonib. Vnde Virg. ait. Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum, Vnde ruunt toridem voces responsa Sibyllæ. [Digerit] ordinat, disponit. [Seclusa] pro inclusa, p̄positio, pro p̄positione. [Cardine verso] aperta ianua, per periphrasim. Turbauit ianua frondes] nō ianua: sed ventus qui per ianuam ingreditur. [Inconsulti] Inscij rerum ignari, sine consilio. Et consultus est qui consulitur, inconsultus, qui non accipit consilium; [Volens] quæ velle habet, Nam volitura propter asperitatem noluit dicere. [Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri] Bene cū præscriptione, ne falsidicus vel minus peritus postea putaret sacerdos.

PRAETEREA &c.] Docet reliqua Heleni vaticinia, & amica consilia, quæ non parū Aeneā Didoni cōciliant, nā ex eis intelligit Iunonē Troianis aliquā reconciliandā, vñ Don. dicit sic. [Præterea] Dicturus rē magnā, & ad Aeneæ salutē in primis pertinentē, cōmendat altis sensib. tenaciter retinēdā. [Prudentia] Quod ad eū pertinet, cū nondū numine percitus sit [Fides] hoc pertinet ad personā vatis. [P̄req. omnib.] pro cōmodo omniū desideriorum. [Iunonis magnæ] Ostēdit poeta, maioris potentia inimicos obsequendo, potius quam resistendo posse superari. Quā p̄p. precib. & donis placandā admonet Iunonē vt possit in Italiam venire. [Insanam] plenā numinis. Morē dixit Sibyllæ, in quo loco sit, & quo ordine singulorum desiderijs rñdeat. Scribit in folijs, ordinat, & dimittit: hoīes in illis futura legunt, sed si vento perturbatur

Prædicam, & repetens iterumq. iterumq. monebo. Iunonis magnæ primum prece numen adora; Iunoni cane vota libens, dominamq. potentem Supplicibus supera donis: sic denique victor Trinacria fines Italos metiere relicta. Huc vbi delatus Cumæam accesseris urbem, Diuiuosque lacus, & Auerna sonantia siluis, Insanam vatem aspicias, quæ rupe sub ima Fata canit, folijsque notas, & nomina mandat; Quæcunque in folijs descripsit carmina virgo, Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit. Illa manent immota locis, neq. ab ordine cedunt, Verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus Impulit, & teneras turbauit ianua frondes; Nunquam deinde cauo volitantia prendere saxo, Nec reuocare situs, at iungere carmina curat. Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllæ, Hic tibi ne qua moræ fuerint dispendia tanti, Quamuis increpitent socij, & vi cursus in altum Vela vocent, possisq. sinus implere secundos, Quin adeas vatem, precibusq. oracula poscas: Ipsa canat, vocemq. volens, atque ora resoluat. Illa tibi Italix populos, venturaque bella, Et quo quenque modo, fugiasq. ferasq. laborem, Expediet, cursusq. dabit venerata sacerdos. Hæc sunt, quæ nostra liceat te voce moneri. Vade age, & ingentem factis fer ad æthera Troiam.

nis supplicib. i. suppliciter & submisso aīo votis, quia tu metiere deniq; sic. i. p̄ talia vota, & dona, ac p̄camina existēs victor metiere, dicit, fines Italos, & hoc Trinacria. i. Sicilia relicta. Et vbi. i. postq̄, tu delat. i. vi tēpestatis, vt i fine s. patebit, huc. i. in hos fines Italos accesseris urbem Cumæā. i. Cumas, quæ sunt in littore Italico, & accesseris lacus diuiuos. i. dijs consecratus, vt Lucrinū & Auernū, & pro. i. Auerna. i. Lacū Auernū (declinantur, n. sicut infernus, hic Auernus. Auerni, in singulari, & hæc Auerna, Auernorū, in plurali,) Auerna dicit, sonantia siluis. i. per siluas, intra quas est, tu aspicias vatem. i. vnā e Sibyllis Dei Phobē, nomine, quæ Cumana dñr, insanam i. diuino furore raptā, vt in 6. dicitur. ideo aut singūtur rapī diuino furere gentiliū vates, vt non de suo hoc est humano p̄esagio, sed ex deorū oraculo vaticinari iudicent, ita, vt nō ipsi, sed deus p̄ ipsos locutus putet q̄. i. vates, cauit sub rupe, ima. i. profunda, fata. i. rerū eūēta fataliter p̄euisa, & mādāt i. cōmittit, folijs. i. palmarū notas. i. characteres, & literas, & nomina. i. res notis descriptas, & ipsa virgo digere in numerū, i. seriē, & ordinē, carmina q̄cunq. descripsit in folijs, atq. relinqt, sup. ea añ antrū, existens seclusa. i. a carminib. q̄ foris derelinquit, antro. i. per antrū, aut in antro, & ita verior est cōstructio, q̄ si dicat. Carmina seclusa antro, quæ sequitur illa. i. folia, aut carmina manent. i. foris, immota locis. i. a locis in quib. in numerū digesta sūt, neq. cedūt. i. recedūt, ab ordine s. suo, in quo collocata deserūtur: verū. i. cū postquam ventus tenuis impulit, eadē s. carmina, in folijs siccis descripta, impulit, dicit, cardine verso. i. aperta ianua, vertēdo cardinē, & vbi ianua turbauit tenues frōdes. i. palmarū iā aridas, in quib. vt dictū ē, fm Var. Sibylla scripsit, ipsa Sibylla nunq̄ curat, deinde. i. postmodū p̄cedere, i. colligere saxo cauo. i. in antrū, qd ē ex saxo cauo, aut cauato, nec curat reuocare. i. reparare, situs i. positiones foliorū, in quib. carmina per ordinē descripta erāt. aut sup. nō curat iūgere. i. per ordinē connectere deinde carmina, q̄ de oraculis prius composuerat, & ideo cōsultores abeūt incōsulti, & odere sedē. i. antrū Sibyllæ, ad q̄. i. frustra venerint, aut in quo carmina diuina sic turbent. Ne qua. i. ne aliqua (phibēdi est) dispendio morē. i. dilationis. h. e. iactura t̄pis, quæ feceris immorādo, fuerint tibi. i. reputent a te tāū s. valoris, aut momenti, quin. i. quo minus, h. e. vt non adeas vatem. i. Sibyllam, & poscas precibus, oracula. i. respōsa deorum ore prolata, quamuis socij increpitent. i. obmurmurent. quod

ordo foliorū, pereūt cōsulta, & dubij remanēt, q̄ venerāt cōsulturi. [Illa tibi] Edicet illa, quæ ego phibeor aperire, quæ bella sint vêtura, & quō singulos labores, vel tolerādo transeas, vel superādo cōpescas. [Vade, age & ingētē] qdā p̄dicat, vt vates, qdā admonuit, vt amicus celsantib. partib. vatis. Hæc ille, Ordo est, Præterea. i. p̄ter ea q̄ dicta sūt, aut q̄ diximus, si quæ i. aliqua prudētia est Heleno. i. si ego via humana habeo aliqd prudētiæ de reb. futuris, & si qua fides est Heleno vati. i. inquantū vati, & si Apollo iplet, sup. Helenū (loquit̄ a t. de se) veris. s. rñsis, aut snijs. O nate dea ego p̄dicā tibi illud, vnū. i. p̄cipuū, q̄; p. i. vnū, p̄ oīb. s. alijs, & ego repetēs iterū, atq. iterū, monebo, sup. te illud, vnū p̄æ oīb. s. tu, supplex, adora primū. i. in primis, siue añ oīa, aut primū. i. p̄cipuū, numen. i. p̄tatem diuinam, q̄ ad nutum cuncta, gerit, Iunonis magnæ. s. i. sine exēplo. quia superū est reginē Iouisq. & soror, & coniux, & cane. i. solenniter pronuncia libēs (qā ēt verus Deus expetit a nobis, vnde est voluntarie sacrificabo tibi) Iunoni vota, & supera. i. vince, & frange dñam potentē, p̄cipue regnorum, dō-

¶ Illic moram trahere velis ubi periculum sit, & quamvis cursus. i. prospera navigatio, vocet vi. i. impetu magno, vela in altum. i. mare & non ad littora ubi vates residet, & quamvis possis impellere. i. ventis, sinus. i. receptacula velorum, quibus ventum recipiunt. secundos. i. prosperos, quia a tergo ab insequente vento inflatos (hoc est, licet dexterrima sit navigatio, & socij oēs optet procedere, tñ non omittas, quin vate adeas, omisit tñ, vt inferius dicitur, vnde ad Didonē appulsus adhuc ne sciuit fata in Italia obeunda) Et quin poscas, vt sup. ipsa. i. vates, q. dñt in propria persona, & non tñ solijs noras, & noia mandet, aut si poposceris, ipsa canat, & resoluat volēs. i. libenter, vocē. i. organa vocalia, atq. pro. i. ora illa expediet tibi. i. propte, & expedite docebit te populos Italiae, & bella ventura, & quo fugias. i. euites si possis, q. pro vel, feras. i. tolere, si euitare nequeas, quemq. laborē. i. qualibet laboriosā prouinciā gerendā & ipsa sacerdos venerata, dabit. i. dicet, sicut. Da pater augurium, atq. animis illabere nostris, cursus. i. futuros tibi. i. navigationes reliquas, nec tñ dicit, q. docebit accessum

eius ad inferos, quia tunc meminerit mortē Anchisae, qd̄ facere noluit Helenus, cōcludens aut ait. Hæc sunt q. licet te moneri. i. vt tu sis admonitus nra voce, age. i. agedū, adhortandi aduerbium Vale & fer ad æthera. i. extolle vlt. ad celos, satis si id volentib. aut factis. i. facinorib. tuis: Troiā ingentē. i. quæ per te ingens instaurabit, cum ex ea olim Roma oriēt. Seruinnuit illud, Hæc sunt, &c. dictum sub hoc sensu, vt Helenus excuset se, si nō plura dixerit cū ea tñ liceat dicere, verum in hoc sensu potius dixisset, licuit, aut si versus pareret, licet. Donat. aut innuit dictū, vt veniā petat si cōfidentius, nō vt vates solū, sed et vt amicus quædā admonuerit, & est honesta clausula, qua & nos vt possumus ubi maiores admonuerimus.

DOMINAMQUE potentē Supplicib. sup. donis] In lib. antiq. Votis, nō, Donis legi. [Trinacria fines Italos metiere relicta] In lib. aliquot antiq. Metiere legi. Sed metiere, loco hoc magis oīno cōgruit. [Quo quēq. modo fugias] in antiq. aliquot lib. Effugas legi. Sed Fugas, magis placet. [Cursusq. dabit venerata fōs] Med. lib. & vetusti pleriq. alij, Venerata sacerdos, hñt.

Grauiā] A finalitatis rōne producit, sed satis aspere. Nā in nullā definit consonantem, vt, Omnia vincit amor & nos cedamus amori. Itē, At tibi Tymbre caput Euandrius abstulit ensis. [Elephanto] pro eboze posuit. Græce dixit. [Stipat] Densat. Vnde stipatores dñr, qui in nauib. cōponunt a stipa. [Dodonæos] Epiroticos, a ciuitate Epiri Dodona laudauit, a regione, vt vasa Corinthia. [Lebetes] Ollas aereas. Græce dixit, Zeugma. n. vulgare est, nō latinū [Hamis, auroq.] hamis aures, per Endiadim. Hamis aut catenis significat. [Conū insignis galeæ, cristasq. comantes] A parte totū, nā conus est curuatura, quæ in galea pminet, super quam cristæ sunt. [Sua dona parenti]. i. Anchisæ, sua autem, congrua, apta etati. [Remigium supplet] Bene verbo militiæ vsus est, vt supplementū diceret: nam multos in Creta perdiderat [Velis aptare iubebat] Subaudi, socios, a superioribus. [Ferēti] Flanti. [Anchisæ] vocatiuus hic non est latinus. Nā brevis esset a, vt o Catilina. Græcus est ergo, de quo valde apud eos q̄ritur quemadmodū exeat ab his noib. quæ in es, mittunt noiatium. Nam Tydides Tydide facit, vt, Danaum fortissime gentis Tydide. Atrides cū sit simile, Atrida facit, vt Hora. Me quis humasse velit Atacē Atrida vetas Cur? Tale est, & Anchisæ. Sane apud Latinos horū noīum cā manifesta est, quæ noiatium ipsum in a, mittunt & recipiunt latinā declinationē, vt, Atrides Atrida, Scythes Scytha. [Dignate] Digne habite, digne iudicate. Nam modo non agentis hēt, sed patientis imaginē, vnde est in j. Haud equidē tali me dignor honore. [Cura deum] amor, vt, Veneris iustissima cura [Bis Pergameis erepte ruinis] probauit cura deorum. Et sciendū rhetorica esse argumenta quæ a contrarijs laudant. Quod. n. supra Anchises infelicitatis putauit, vt, Satis vna superq. vidimus excidia, hoc ille argm̄ conuertit in laudem. Bis aut, pp̄ Hercule, & Græcos, qui expugnauere Troianos. [Ecce tibi] aut vacat tibi, vt in Tullio, Qui mihi accubantes in conuiuijs. Aut certe altius dictū est Tibi, ac si diceret, qui Italiae hanc tñ visurus es partem, non et quam fata Aeneæ promittunt [Aufoniæ] Italiae a rege Aufonio [Arripe] Inuade. Illic. n. est sacrificaturus. Et tñ ἀνακόλουθον est, non. n. p̄misit, q. q. vicina sit. [Quā pandit Apollo] Laurolauini aut agrū significat, ad quem venturus est. (Vade, ait) bis hæc est in Virg. iteratio, vt hoc loco. Nā cum supra, compellat, dixerit, intulit modo, ait. Itē in quinto cum prēmiserit, Fidā sic fac ad aurem: Subiecit rursus. Et sese ostentat in armis, Dic ait. [O felix nati pietate] Latenter ostendit mortem futurā. Non. n. ait felicem vite longinquitate, vel aduentū ad Italiam, sed tñ nati pietate, quia qui poterit exequiarum munus implere. [Prouehor] Sermone progredior, vt ostendunt sequentia.

Aen. *Quæ postquam vates sic ore effatus amico est,
Dona dehinc auro grauiā, sectoq. elephanto
Imperat ad naues ferri: stipatq. carinis
Ingens argentum, Dodonæosque lebetes,
Loricam consertam hamis, auroque trilicem,
Et conum insignis galeæ, cristasque comantes,
Arma Neoptolemi. sunt & sua dona parenti.
Addit equos, additq. duces.
Remigium supplet, socios simul instruit armis.
Interea classem velis aptare iubebat
Anchises, fieret vento mora nequa ferenti.
Quem Phœbi interpretes multo compellat honore:
Hel. Coniugio Anchisæ Veneris dignate superbo,
Cura Deum, his pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Aufoniæ tellus, hanc arripe velis:
Et tamen hanc pelago præterlabare necesse est:
Aufoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate. quid ultra
Prouehor, & fando surgentes demoror Austros?*

QVÆ &c.] Post cōsultationē Heleni, & oracula diuū recitat dona q. ab eodē Heleno suscepit, & quæ pater Anchises. & quæ ceteri; docetq. quib. verbis Anchisen cōpellat, de quibus oib. dicit Don. sic [Stipat] Largitorē præcipuū indicat, q. tñ donasset argenti, quantum naues, nisi stipatæ capere non possent, loricā, & dona, quæ augent suas opes dat, & ea quib. se ab hoste tuet, & oia cum decoro, & dicit arma fuisse illi, qui Troiā vicerat, vt sit insultatio arma victū ferre victoris suæ ætati conuenientia. [Socios] Nullū indonatū reliquit, dans quæ cōpetebant viris fortibus. [Dignate] quasi qui dignus sit inuētus, qui filiæ Iouis iūgeretur. [Bis Pergameis] Ostenditur quod sit cura deum, qui cum debilis esset, liberatus tamen sit e periculis patriæ, in

qua perierunt viri fortes. Hæc ille. Ordo est. Quæ. i. nra, aut oracula iā dicta, postquam vates. i. Helenus effatus. i. elocutus est (sed augurale est verbum) sic. i. in modum præmissum, ore amico. i. fauorabili, ipse imperat dehinc. i. deinde dona grauiā auro, & elephanto. i. dente elephanti (declinat aut hic elephas elephantos: vnde sit noiatius hic elephantis, elephanti, sicut delphin, & delphinus, Arabs, & Arabus, in noiatio reperiuntur) secto. i. aut sectili, aut iā preparato, ferri. i. vt ferrentur ad naues, & stipat. i. condensat, & immittit carinis. i. alio nauis, ingens. i. valde magnū argentū, & ita magnū, vt nisi stipet, non posset a carinis recipi, & lebetes. i. ollas aereas Dodonæos, i. Epiroticos, a Dodona Epiri vrbe (declinat autē hic lebes, lebetis, sicut hic tapes, tapetis, Grauiā aut producit finalitatis gratia, dicit Seru. Sed ea rō in principio tertij pedis, locum hñe solet, verum Virg. oēs pedes a breui inchoasse reperit) & stipat carinis, loricā. i. tunicā, olim ex loris fieri solitā, nunc ex annulis, vnde dicit, trilicem. i. trib. licijs cōstantē, consertam, videlicet, hamis, & auro. i. hamis aureis aut trilicem dicit q. constabat loris hamis ferreis & annulis aureis. quib. simbricē decorabant. & conum. i. curuaturā galeæ, insignis. i. excellentis, & (vt dñt) notabilis per signa rara inuētū, & cristas comantes. i. quæ in morē comarū a cono dependebāt sunt. n. cristæ ornamenta galearū, sicut capitum gallorum, dñt aut Achilles semper cristatus incessisse, vnde bene dat id ei filio, cū subditur per appositionē, arma. i. loricā conū & cristas galeæ, existentia arma Neoptolemi. i. Pyrrhi, q. ea moriēs Heleno dereliquerat. Et parēt. i. Anchisæ sunt, & i. et, sua. i. debita etati, & cōuenientia dona, & ipse Helenus addidit. i. ad dicta dona, equos, quorū palmā Epiros obrinet, & addit duces. i. cōductores itinerū & supplet remigiū. i. addit remiges deficientes, eo qd̄ in Creta multos amiserat, & nōnullos dereliquerat supplēse aut putat ex Troianis, vt sint soli Troiani Rom. Imp. auctores, & ipse ingruit. i. opprimit, armis. i. multitudine

tudine armorum, quæ cuilibet, dedit socios, s. itineris mei, Anchises, s. pater meus, iubebat interea aptare velis classem. i. in struere, & disponere classem ad nauigandum; ne qua. i. ne aliquamora. i. dilatio fieret, vento ferenti. i. flanti. i. qñ ferret, aut flaret; nā flando quodāmodo classem fert, & prouehit vētus, quem. s. Anchisen, interpretes Phœbi. i. oraculorū Phœbi, hoc est Helenus cōpellat, i. alloquitur, sup. cū multo honore. i. valde honorifice, dicens, sup. o Anchisa dignate, i. digne habite, superbo. i. nobili & magnifico, cōiugio (non dicit, stupro, nec tñ connubio, quia coniugium pōt esse illegitima coniunctio, nuptiæ aut sunt legitima) Veneris, dum ex ea Aeneā gignebat, & o cura. i. amor & sollicitudo, deum. i. deorū erepte bis. i. qui bis ereptus es ruinis Pergameis. i. Troianis (in vtroque. s. excidio, semel sub Laomedonte, & semel sub Priamo. Caueat autem explanator, ne dicat erepte bis ruinis, Pergameis cura. i. per curam; deum, pro deorū, quia sic, cura esset ablatiui casus, & produceretur, cum tñ corripitur) ecce tibi, q. d. in conspectu tuo est tellus Ausonia. i. Italiæ, arripe hanc velis & tñ necesse est, & vt, sup. præter labare hanc pelago, i. per pelagus, quia illa pars Ausoniæ, quam Apollo pandit, i. aperit, & manifestat vobis petendam, est procul, i. longo adhuc circuitu petenda, & ait, vade, o felix pietate. i. p. pietatem, nati. i. filij tui, qui (vt tacite innuit) pie tecum aget dum exequias persoluet, & ad inferos te visurus descendet, sed id non dixit expresse, & ne plura interrogetur dicit, sed quid ego prouehor. s. sermone. i. productior sum prouectus, vltra. s. quam constiteram, vel vltra prius dicta. i. vltius, & demoror. s. ab officio, fando. i. loquendo: Austros. i. ventos vobis secundos surgentes. i. iam iamq. flatuuros, aut orientes e terra vt flent.

VAR. LECT. COLL. RHOD. DODONAËOS QVÆ lebetes,] In antiq. lib. Lebetes, legimus. IYLIVS POLLUX Onomastici ad Commodum Cæl. lib. 6. loquacis synonyma, vt lectio suggerebat multifaria, congerens in vnum deniq. sic ait: Alienum ex Dodone, Iliade longiora garriens. Alcini apologus, Arabius tibicen. Hactenus is. Qd vero principe locum positū est, & Græce sic hēt δωδωναίον χαλκείον. i. Dodonæū tintinnabulū, cuius meminit vel Eustathius, ansā præbere mihi est visum ad explicandū Quint. (aut q. quis fuit auct. j.) inenodabile nodū, in quē impacti pleriq. oēs cohæserunt. Obscuritas vero nodata hæc est; lib. 8. In cubiculo nola. Coniectura ducor ex Græco adagio esse itidem hoc prolatū in garrulū desidentē dies totos domi, & nugali

verborū futiliū importunitate, & copia exundanti detinientem, vt obstrepera loquacitate, vt pica verbosiore obsurdescerent aures, ac veluti tintinnabulo conuulserent, vel (quod arridet amplius) eos intelligamus, qui domi quidē & in cubiculo, vbi silētij esse vsū, Varro scrib. fluente verborum promunt, in foro aut, vbi ciuili eloquentiā gloriā sibi comparant viri præstantes, vt testis cōprobat Hom. aut in senatu, altero ingeniorū theatro, penitus cōfiscunt, fiuntq. (quod Græci dñt) ēt piscibus magis muti. Nola siquidē pro cāpana dici obseruauimus, ēt si apud recentiores sapius, nil tñ obstat, esse verbum id inter inuentu rara, cuiusmodi adnotata Politiano quædā. Meminit quodā loco Laurentius quoq. Sed occurrēt recentiores nouitiū censeri inueniū id. Ego de nouitate nihil disputo. Vnū scio fuisse veteribus quoq. ex ære instm id, aut proximum, quo remotiorib. vt cōuenirent, dare, proponere turve signū. Quod duabus fulcimus auctoritatib. præterq. hī storiā Valerius Martialis in Apophoretis. Redde pilā, sonat æs thermarū, ludere pergis? Virgine vis sola lotus abire domū. Aes nanq. thermarū tintinnabulū signat, quo ē gymnasium lauatū reuocabant ad thermas. Sed & Iuuen. Tot pariter pelues, tot tintinnabula dicas. Historiā vero hāc apud Strab. ad hoc ipsum scipue spectantē, obseruauimus, Lassus, inquit, incolas hēt parte plurima piscinā, & piscatu victitantes. cum infecunda ferē sit regio, verū pisculenta. Hinc iucundū narratur factum, documento ēt magno futurum, quantum sæpe nos fallat opinio. Ostentabat inibi citharædus artē. Audiebant, vt tū est visum, attentius Lassē oēs: mox vero vt sonatū tintinnabulo (sic enim γαλλεῖν interpretatur signū vēdēdo piscitio) est, confestim cum sua sibi musica destituit artifice, auolarunt oēs, vno vix excepto, qui oblato erat auditu, proinde captum eum artificij suauitate opinatus citharædus propius accedens: Est quod agam gratias, inquit, & quidē maximas, tum quod musicæ negligēs haud quāq. videre, tū quod despectui me prorsus non habueris. Nam reliqui q. primum tintinnabulo cecinit signum piscarium, dicto citius hinc sese proripuerunt. At is, velut cōmotior ac excitior. An, inquit, increpuit æs. Eo vero adnuente, Bene tibi sit, inquit, magister optime, ac cōsurgens ad viuarium festinabundus accurrit ipse quoq. Illud autē Virgilianum ex 3. Aen. Supatq. carinis Ingens argentum, Dodonæosq. lebetes. Ideo dictum volūt, vt oraculo domestico foret Aeneas instructior, ex historia.

SARV. **S**upremo] Vltimo postquam eorum desperabat aspectū [Picturas] Participium sine verbi origine. [Auri subtegmine]. i. filio quod intra stamē currit, quod Persius tramam dixit, Mihitrama figuræ Sit reliqua, ast illi tremat omento popa venter. Nam male quidā subtegmen stamen, accipiunt, cum stamen de auro esse non possit. [Et Phrygiā Ascanio chlamydē] aut acu pictam. Huius. n. artis peritos Phrygiones dicimus s. Plautum. In Phrygia. n. inuenta est ars. Aut ob hoc addidit Phrygia, quasi per quam patriæ memoria retineretur. [Nec cedit honori] idest tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius. hoc est enim honori non cedere, parem esse meritis accipientis: Scaurus vero honore legit, & intelligit honore nō cedit Heleno, qui patri eius, vel auo donauerit multa. [Textilibus] Sibi congruis, Quid. n. magis conueniebat, donare mulierē? [Accipe & hæc] aut intelligimus ante aliquā fuisse donata, aut certe secundum ius locutus est. Omnia. n. quæ vel auus vel pater acceperat, ad Ascaniū hereditatis iure deueniunt. [Monumenta] Memoria, Monumentū ta autē a mentis admonitione sunt dicta. [Longum amorem]

Aen. Nec minus Andromache digresso mēsta supma,
Fert picturatas auri subtegmine vestes,
Et Phrygiā Ascanio chlamydē: nec cedit honori;
Textilibusq. onerat donis, ac talia fatur:
And. Accipe & hæc manū ibi quæ monimēta mearū
Sint, puer, & longum Andromaches testentur amorē
Coniugis Hectoreæ: cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago,
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat;
Et nunc equali tecum pubesceret æuo.
Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis.
Aen. Viuite felices, quibus est fortuna peracta
Iam sua: nos alia ex alijs in fata vocamur.
Vobis parta quies, nullum maris æquor arandum,
Arua neque Ausoniæ, semper cedentia retro.
Querenda, effigiem Xanti, Troiamque videtis,
Quam vestræ fecere manus, melioribus opto
Auspicijs, & quæ fuerit minus obuia Graijs.
Si quando Tybrim, vicinaque Tybridis arua
Intraro, gentiq. meæ data mœnia cernam,
Cognatasq. vrbes olim, populosq. propinquos
Epiro Hesperia; quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem casus, vnam faciemus vtramque
Troiam animis; maneat nostros ea cura nepotes.

Et de præterito, & de futuro, vt agnoscas quantum te vel amauerim, vel amatura sim. [Coniugis Hectoreæ] dictum est hoc habita rōne personæ, cū qua loquebatur: ac si diceret, vxoris annuli tui. [O mihi sola mei super Astyanactis imago] Super. i. valde, vehemēter, expresse, hoc est valde mihi es imago Astyanactis, quo sermone ēt Hom. in simili vti signatione. [Pubescere æuo] vt etiam in 2. diximus proœconomia est, vt verisimile sit Ascanium in octauo potuisse iā bella tractare. [Viuite felices] viuite modo, bene optantis est, non vt in Buc. maledicentis, vt, Viuite siluæ. i. perite. Simile est, & valete, vt Terent. Valeant qui inter nos dissidiū volunt sunt autē hæc per contrarium inuenta maledicta, vt sit quasi salua veneratio. Illud queritur vtrum viue an viuas. i. vtrum per imperatiuum, an per optatiuum dicere debeamus, & constat dici melius per optatiuum. Optari. n. possunt, non imperari vel bona, vel aduersa, quod autem inuenimus per imperatiuū, vsurpatum est. [Fortuna peracta Iam sua]. i. dura propria Troianorū, vt, Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta. [Parta] Pro parata. [Semper cedentia retro.] Vt iam

Monu- mentū ta autē a mentis admonitione sunt dicta. [Longum amorem]

Iam tandem Italiae fugientis prendimus oras, [Quam vestrae fecere manus] Quod est dulcius, Et quae fuerit minus obuia Graijs]. i. quae nullum patiatur excidium. Alij, Fuerint, legunt: & voluit esse maledictum in Graecos, ut ad auspiciareferas, quod non procedit. Nec enim de hoc agebatur. [Si quando Tybrim] Fluvium pro quo regem ipsum posuit Tybrin, qui in hunc cecidit fluvium & ei nomen dedit, nam ante Albulam dicebatur, ut ostendit in 7. Alij nolunt Tybrim cecidisse, sed Tyberinum regem Albanorum a quo Tybris dictus est. Ut autem Tybris dicatur, haec ratio est. Quo iam tempore Syracusani victores ceperunt Syracusis Atheniensium ingentem hostium multitudinem, & ea caesis montibus fecerunt addere munimenta civitati. Tum auctis muris et fossa intrinsecus facta est, quae flumine admisso repleta munitior redderet civitatem. Hanc igitur fossam per hostium penam, & iniuriam factam Tybrim vocarunt *ἡ Τυβρίς*. Postea profecti Siculi ad Italiam, eam tenuerunt, partem, ubi nunc Roma est, usque ad Rutulos & Ardeam. Unde est. Fines super usque Sicanos, & Albulam fluvium ad imaginem fossae Syracusanae Tybrim vocarunt, quasi *ἡ Τυβρίς* ut [Effigiem Xanthi, Troiamque videtis] Circa Syracusas autem esse fossam Tybrim nomine Theocritus meminit. [Gentique mee] Bene genti suae dicit, non sibi. Scit enim Ascanio regna deberi [Data mentia cernam, Cognatasque vrbes olim] Quandoque & per omnia cernam subaudi, Sesus autem talis est, Si potuero ad Italiam pervenire, & regna constituere, & videre vrbes, & populos tibi cognatos. Nam & Aeneas, & Helenus a Dardano originem ducunt. Ergo h. d. Quam ab uno originem ducimus & ipsi de casibus subiucimus. [Troiam utranque]. i. quae & tu fecisti, & ego facturus sum, iugamus, & faciamus vnam, sed [Animis] hoc est federe, & affectione, quam re vera eas natura non sinit iungi, Sane quam occurrebat humanae brevitatis vitae, bene subiuxit, Maneat nostris ea cura nepotes. Distinguendum autem [Populosque propinquos Epiro] Et sequentibus ostendit quomodo. [Hesperia], i. quibus populis auctor est. [Dardanus & Hesperia hoc est *ἡ Τυβρίς* (nam Graece dixit)] & est de loco adverbium Dardanus *ἡ Τυβρίς* Figura. n. nonnunquam pulchra est, si elocutio imperfecta sit, ut Cicero in Verrinis, qui Verrum Romulea, & non addit Tribu.

Nec &c.] Recitat et dona, quae Andromache descendenti bus contulit, & verba ultro, citroque habita. Unde Don. [Nec cedit honor] Duo notat in chlamyde, & quod esset sibi solatio, quae esset de originalibus terris, & quod conveniret honori Ascanij, nam digna fuit qua uteretur: Talia etiam dignus Ascanius, qui tantam rem applicaret visibus suis. Sunt enim quidam qui cum ipsi sint humiles, utuntur vestibus, quas deformant. Sunt rursus adeo excellentes, ut cum suis vestibus pari honore contendunt. Laudavit autem solam chlamydem. Cetera generaliter dixit. [Onerat] Ut in Helena dixit, Stipatque carinis. Ille vir fortis, donat aurum, argentum. Arma viro forti haec mulier donat puero textilia. Ergo habuit rationem personarum, haec est duo genera munerum ponit, Chlamydem auri subtegmine variatam, quae esset ex antiquis. Italia munerum, quae non essent tanti pretij, sed suis manibus factae unde cum haec offerret, dixit [Accipe] Et haec praeter chlamydem, & praedicta, ut alterum haberet precium, alterum amoris religionem, & dantis affectionem. Ergo si non valent dona, valeat persona Andromaches tui avunculi uxoris. [Lacrymis affabar] Non poterat ab ijs, qui & ciues, & in se liberales essent, sine lacrymis discedere. [Vivite felices] Feliciter vivere dicit, manere ociosum: in eodem loco, & adversa fortuna ulterius non timere. Sibi autem omnia contraria esse ostendit. [Cedentia retro] Impossibilia dicit, sed per illa suum tedium exprimit, qui tot annos laboriose, periculososeque navigans nondum videbat quo pervenire cupiebat. Haec Dona. Ordo autem est. Nec minus. i. & nihilominus quis multa dederit Helenus, Andromache multa supermo digressu. i. cum videret quod omnino digredi vellemus, fert. si ad conferendum nobis vestes picturas subtegmine auri. i. habentes subtegmine. i. scilicet aurum, quod inter istam currit aureum, aut ex auro, super dat Ascanio chlamydem, Phrygiam. i. acu pictam, quod opus Phrygium dicitur, nam Ascanius cedit honori. i. non inferior, sed dignus est tali honore: aut forte chlamys non cedit honori. i. decori cuiuslibet alterius chlamydis & onerat super eum, aut ministros eius donis textilibus. i. contextis, ac fatur talia super ad Ascanium, Accipe, o puer, & c. i. et haec, ultra ea quae Helenus dedit, aut quae ipsa prius dederat, super munera, quae sunt tibi munimenta. i. quae admovent te, & memoriam faciunt, manuum mearum. i. operum manu mea factorum, & restentur longum. i. per longum tempus, amore Andromaches, appositorie, coniugis Hectoris. i. Hectoris avunculi tui, & nunc Heleni et avunculi, sed potius Hectoris, ut eum ad imitandam Hectoris virtutem, incitet: unde prius & avunculus

excitat Hector: nam donum prophetiae, quod Heleno contigit, non omnibus datum, virtute quisque. Quis multo intervallo imitari potest: cape extrema dona tuorum. i. necessariorum, quod d. post haec non offensurus ex plures ex genere, & patria tua. O sola imago, Astyanactis mei. i. filij ex Hectore (declinat hic Astyanax huius Astyanactis, vel Astyanactos) super. i. superstes, & super existens, aut restans adhuc mihi. i. in solatium, aut memoriam, cum filium amiserim: imago, inquit, quia ille ferebat sic. i. ut tu facis, oculos, sic manus, sic ora. (Bona comparatio a poeta excogitata, qui sicut patres similes inducit, filiorum quoque similitudinem approbat, si supervivisset Astyanax, quae laus Iuli in domum Iuliam redundat, & pubesceret nunc tecum, si. i. viveret equali quo. i. etate. Ego digrediens affabar hos. i. Helenum & Andromachen, lacrymis obortis. i. praeter spem ortis, hoc est lacrymas inter loquendum, vivite, quia felices. super sunt quibus est fortuna iam sua. i. propria, & fataliter debita, peracta (& hoc modo non est in sermone improprietas, nec mala recti procatio, cum non reciproce accipiat, licet hunc locum Valla, & alij ferere grammatici norant, & est quasi per parenthesis dictum, & sententia, qualis illa in j. O fortunati quorum iam mentia surgunt (nos vocamur iam ex alijs fati. i. fatalibus incommodis, in alia fata: quies est parva. i. labore acquisita vobis, nullum equorum. i. nullus capus planus, maris, i. aquarum est vobis arandum. i. sulcandum navibus, nec arua Ausoniae. i. Italiae cedenia semper retro, quia cum prope fuerimus, adhuc longo circuitu sunt quae redant, i. vestiganda, vos videtis effigiem. i. simulacrum, & consimile effigiem Xanthi. i. illius fluvij Troiani, & videtis Troiam, quam vestrae manus fecere, opto. i. sicuti opto melioribus auspicijs, quam prior Troiam manibus deorum facta praedicatur, & quae auspicia. i. auspiciata initia, & fundamina fuerint minus obuia. i. obstantia, Graijs. i. Graecis, ita ut ab eis non eruatur (Notum est, quod Romani Ethruscorum disciplina imbuti nihil magni inierunt, nisi captatis auspicijs. i. nisi habito deorum (ut opinabatur) iudicio, quod ex avium inspectione deprehendebat, & ideo auspiciu accipitur pro auspiciato. i. prudenti, & bene proviso, quod Galli dicit, praeviusato initio, & auspiciari. pro prudenter inchoare) Si ego intraro, perintravero, quam. i. aliquam Tybrim fluvium Italiae Romam interfluentem, & arua Tybridis vicina, & ego cernam mentia data. i. permissa, aut concessa fati, meae genti, quia scit Ascanio deberi regnum, aut genti suae, potius quam sibi regnum petere probe, & vrbes cognatas, i. cognatis extructas olim. i. quovis tempore futuro, & populos propinquos. i. affines, & ab una patria oriundos, nec loco multum distantes: nos faciemus Epiro, & Hesperia. i. Italia, hoc est, Ex Epiro, & Hesperia. quibus idem Dardanus est auctor, atque quibus est idem casus. i. eadem fortuna, quia per excidium Troiae ambe a profugis habitatae, ut nos faciemus: dicit animis. i. foedere, & concordii voluntate utranque, vnam Troiam. i. referemus in diversis locis, quod in uno non possumus, Troiam patriam nostram eversam, & si quia breve, & irrevocabile tempus, omnibus est vitae, id nos perficere non poterimus, ea cura. i. sollicitudo eius rei facienda, maneat. i. certe expectet, nostros nepotes. i. posteros a nobis, & nostris descenduros.

AURI subtegmine vestes] Sunt antiqui libri in quibus, Subtegmine, una dictione legatur, Sunt ubi praepositio, Sub diuisa est a tegmine [Hos ego digrediens lacrymis affabar obortis;] In antiquis plerisque libris, Abortis legitur. [Cognatasque vrbes olim] In antiquis exemplis non est, quae.

CAETERVM artis qua de agimus, eloquium id fuerit praclarum: Pictorem cum loquitur, loqui male, at cum pictura, bene utique. Vani quippe sit artificis aliunde quam ab opere plausum expectasse. neque ex iudice virtus profuit operis, sed iudici opus commendat artificem. Illud fuerit superpodiū, quia de pictura agimus. Imaginum alias dici, & esse artificiales, alias vero naturales. Id autem haberi interstitium, quod quae arte promuntur, ad id cuius sunt imagines, & quivoce dicuntur. Quippe sunt imperfectae; neque enim picto homini animam, & inde vitam dedit vlla ars, Naturales vero vivoce, vivunt namque, & primitivis similes a natura produntur, nec differunt, nisi numero: aliud enim producent, aliud productum est. Quod poeta nobilis expressit illis versibus, Andromache dicente. O mihi sola mei super Astyanactis imago. Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat inuenimus item pictura: vel statuas nuncupari ethicas, quibus non imagines modo exprimunt, sed mores quoque, ut tamen non spirare videantur. *ἡ δὲ* ab nostris sensus tamen transferuntur proprie, non mores; sed Quintilianus super hac re li. 6. plura. Ethicas personas intelligit Hermogenes in statuum ratione. agricolas, gulosos, id genus alias.

887.

Prouehimur pelago] Butrotio derelicto. [Vicina Ceraunia iuxta] Sunt mores Epiri a crebris fulminibus p p altitudinem nominati. Vnde Horat. expressius dixit Acrocerania propter altitudinem, & fulminu iactus [Cursusque breuissimus] Adeo vt medio noctis spatio trasfretarit. [Optata telluris] Quae nauigantibus semper optatur. [Sortiti remos]

Per sortem diuisit ad officia remigandi, qui esset proreta, q. pedē teneret. [Passim] put q. s. voluit. [Littore sicco] ad discretionē illius quod aqua alluit [Horis acta] Per horas decurrens. [Auribus aera captat] Naturale enim est, vt a qua parte flaturus est ventus ad eam auris admota frigidior fiat. [Sidera cuncta notat] ideo cuncta, quia in prognosticis legitur non sufficere vnum signum ad explorandam futuram serenitatem. Notat autem vt Tullius notat, & designat oculis. i. diligenter intuetur. [Tacito celo] Aut nocturno per q. taceatur, aut ipse tacitus, aut certe ad homines retulit [Nam licet eternus sit axium sonus, tñ a nobis non auditur. Ergo quātum ad nos, tacitum dixit. [Arcturum] Stella est post Vrsam in Boote signo [Armatumque auro circumspicit Oriona] Sic Lucanus, Ensisferi nimium fulget latus Orionis. Et sciendū non hoc eum intueri, vt cernat signa quae omnibus patet, sed explorare stellarū vigore, quo futura indica ur serenitas, vt in Geor. Nam neque tum stellis obtusa acies videtur. Si autē querebat quasi non orta, nequaquam procedit, cum et Septentriones dixerit, qui semper videntur. [Celo constare sereno] Superere, vt Iuuenalis: Quis feret vxorem, cui constant omnia? [Clarum signum] Faculam eleuauit. vt Flammās cum regia puppis Extulerat. [Castra mouemus] Castra sunt vbi miles steterit. Dicta autē castra quasi casta: vel quod illic castraretur libido. Nam nūquā his intererat mulier. [Tentamusque viam] idest naues producimus. [Pandimus alas] Contos intendimus. [Humilemque videmus Italiam] aut naturam prouinciā ostēdit, vt Sallustius, Italia plana ac mollis: Aut rem physicā exprimit, quia omne quod cōtinetur, altius est ab eo quod continet. Aut quia procul visentibus terra humilis semper videtur, vt Lucan. Et du-bios cernit vāescere montes, [Italiam] Tautologia vsus est ad exprimendum affectum nauigantium. [Corona Induit] Aut vsque ad summum impleuit, aut re vera coronauit. [Dij maris] Per quod nauigo, [Terrā] ad quam iturus sum. [Tempestatum] Ventorum, aurarum, temporum, serenitatis, vt Vnde hac tam clara repente Tempestas? Nam multa significat. [Spirate] Et ad ventum pertinet, & ad fauorem, vt, Aspirat primo fortuna labori. [Crebrescunt optatae aurae] Magnū Anchisae ostendit meritum. [Patescit] Propinquantibus, vt, Et angusti rarescunt claustra Pelori. [Curuatus in arcum:] In arcus similitudinem, vt, Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum idest in antri similitudinem. Sic de Ponto Sallust. Vnde hic tulit colorem, speciem efficit Scythici arcus.

*Prouehimur pelago vicina Ceraunia iuxta,
Vnde iter Italiam, cursusque breuissimus vndis.
Sol ruit interea, & montes vmbantur opaci,
Sternimur optata gremio telluris ad vndam
Sortiti remos, passimque in littore sicco
Corpora curamus, fessos sopor irrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta subibat,
Haud segnis strato surgit Palinurus, & omnes
Exploras ventos, atque auribus aera captat:
Sidera cuncta notat tacito labentia celo,
Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.
Postquam cuncta videt celo constare sereno:
Dat clarum ē puppi signum: nos castra mouemus,
Tentamusque viam, & velorum pandimus alas.
Iamque rubescebat stellis aurora fugatis.
Cum procul obscuros colles, humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates:
Italiam lato socij clamore salutant.
Tum pater Anchises magnum cratera corona
Induit, impleuitque mero, diuosque vocauit
Stans celsa in puppi.
Anc. Dij maris, & terrae, tempestatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, & spirate secundi.
Aen. Crebrescunt optatae aurae, portusque patescit,
Iam propior, templumque apparet in arce Minerue,
Vela legunt socij, & proras ad littora torquent.
Portus ab eo fluctu curuatus in arcum:
Obiectae salsa spumant aspergine cautes:
Ipse latet: gemino demittunt brachia muro
Turriti scopuli, refugitque a littore templum.
Quattuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentes campum late candore nivali.
Et pater Anchises. Anc. Bellum ò terra hospita portas:
Bello armantur equi, bellum haec armenta minantur;
Sed tamen ijdem olim curru succedere sueti
Quadrupedes, & frēna iugo concordia ferre,
Spes est pacis. Aen. Ait, tū numina sancta precamur,
Palladis armiferae, quae prima accepit ouantes;
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu,
Praeceptisque Heleni, dederat quae maxima, rite
Iunoni Argivae iussos adolemus honores.*

[Ipse latet:] Re vera procul intuentibus. Vnde est, portusque patescit. Nam secundum Don. Late patet, non stat versus, [Refugitque a littore templū] aedificia vicina littoribus longe intuenti videntur in mari, quae accedentibus quasi recedere, & retro se agere putatur, vel quia situm est in colle, qui sensim crescit a littore. Ideo dixit, refugit, [Primū] aut quale nunq̄ ante

tea viderat, aut certe quia sequitur porcae albae omē. Alij vero tondentes primū campū volunt. i. primam partē capi, [Candore nivali] Hoc ad victoriae omen pertinet. Simul notandum Anchisem omnem habere diuinandi peritiā, Hinc est illud, Diuiniq; ossa parentis [Terra hospita] Vsurpativē hospita dixit, quae. n. in es, exeunt, communia esse possunt. Nam foemininum in a, non mittunt. Luc. Hospes in externis audiuit curia tectis, Nec mirum abusum esse Virgiliū cum & Plautus paupera dixerit, ab eo quod est hic & hec pauper, vt pauperque lenatus. Itē Pauperq. domus nec nota parentum munera, Bello armatur equi] Ratiocinatio diuinationis est. [Armenta] Armenta dicta sūt quasi apta armis. Nā equi intersunt prelijs, boues armāt ex corijs. [Sed tñ] Iana-coluthon. Nam quanquā non premisit. [Spes est pacis ait] Ostendit latenter vincere posse Troianos, dicendo supra, Curru succedere sueti. [Palladis armiferae] Bene post belli omen, armorum deam precatur, quamquam hoc quoq. templum visum ad omē pertineat [Dederat q̄ maxima] Vt, Praeque omnibus vnum praedico. [Rite] Recte, secundum ritū, vnde sequitur, Perfectis ordine votis, [Iunoni argivae] i. magnae, vt, Iunoni magnae.

PROUEHIMUR &c. Docet quomodo illuc prouectus est & quō Italiam socijs visam, & salutatam, pratergressus est, de qua redicit id solum notatu dignum Don. qd̄ Italia humilis non est, sed humilis dicitur quia et alta nauigantib. cū longe apparent, vñr humilia idest ima, & quasi humi iacentia. Ordo autē est. Nos prouehimur s. porro vehimur, auehimur a Butroto pelago. i. per pelagus, iuxta Ceraunia p. montoria illa Epiri, a crebris fulmini

bus denominata, vicina. s. nobis descendētib. Butroto, vñ. i. a qbus, iter, sup. est breuissimū, & cursus est breuissimus vndis. i. p vndas, Italiā. i. Italiā vsq. nam medio noctis spatio pertransitur. Sol. ruit. i. occidit interea, & mōtes opaci vmbantur, i. ex aduerso solis inuoluuntur vmbis, nos sternimur gremio. i. receptaculo, Telluris. i. terrae optatae. s. semper nauigantib. ad. i. iuxta vndas. i. exponimur terrae ad ostiū, vnde, ait sternimur sortiri remos. i. p sortes exerciti remis, & postq̄ vicissim incubimus remis ad vndā, & nos curamus in littore sicco passim corpora sup. nra. i. facimus ea q̄ ad curā corporis ptinet, q̄ verbū si solā egestionē significet satis rustice ad mēsa diceret Aeneas in cōspectu regine, sed ad oīa ptinet. sopor irrigat artus fessos. i. dormimus, necdū. i. & nō adhuc, & nox. i. facies celi nocturna acta. i. transacta, aut ducta horis, nō subibat. i. cōscendebat adhuc, mediū orbē. s. celi. i. nōdum erat mediū noctis: & sup. Pali-

Palinurus, nauita ille diligentissimus, surgit, haud segnis. i. nō tardus, aut ignarus, sed strenuus, strato. i. toro ex stramentis facto, & explorat. i. inquit, omnes ventos, & captat auribus aera. i. si vsquam audiret murmura aeris quæ futuram tempestatem indicent, Seru. aliam causam affert, & notat cuncta sidera. i. nautis obseruanda, labentia, coelo tacito. i. motu a dormientibus, præsertim imperceptibili. licet concentū mirabilem edere a Platonis prædicetur celum, vt de somnio Scipionis, testis est Cice. notat, dicit, arcturū, & hyadas pluuias. i. pluuiosas, & pluuias excitare solitas, & Triones. i. boues geminos, qui sunt in Septentrione ad polum, & circumspectit Oriona. i. sidus in quod Orion translatus dicitur armatū, auro. i. fulgore ensis aurei, hæc aut omnia in Geor. & in fine huius descripta sunt. Postquā ipse Palinurus videt cūcta cōstare, i. cōsentire ex statu suo, celo sereno. i. et futurā serenitatē indicante ipse dat e puppi signū clarū. i. faculam, aut tedam incēsam, nos qui eramus. i. in littore, mouemus castra. i. more militū colligimus sarcinulas, & discedimus illinc vbi stationē habueramus, & tentamus viā an. i. fluxus opportunus esset, & hoc cōperto pandimus alas velorū. i. antennas (aut secundū Seru.) intendimus contos. i. perticas, quib. profunditatē aquarum inquirunt nauitæ, & aurora rubescebat iam, & hoc stellis fugatis & a splendore solis absconditis, nobis iā inquit, cū nos videmus procul obscuros colles. i. Italiæ, & Italiā humilē. i. humilē apparentē, quia procul visam Achates conclamat. i. simul, vt videbat, clamat Italiā, & socij saluant læto clamore Italiā, dicentes forte, Salue sancta parēs diuū Saturnia tel. &c. [Tum pater, &c.] Docet quō post præces Anchisæ ad Italiā appulsi, illic vota quæ Helenus persoluenda admonuit, quo et modo admonuerat, persoluerunt. Seruat in omni re poeta diligens ipsum decorū, nā socij Italiā salutabant læti, qm̄ tam vicini essent. Anchises aut, nō cōtentus Italiā inuenisse, nisi id bono auspicio fieret. (Sæpe. n. res lætæ tristem habent exitum) precatur deos, vt prosperā nauigationem concederēt, sciens quod et in portu perierint plurimi. De hac re pauca dicit Don. quia (vt patet ex ijs, q̄ in eū dicit Seru.) mutilus est & intercisus, ea aut sunt hæc. [Crebrescūt.] Apparet petitionis fructus. [Ferte viam facilē] Prebete facilē viam. [In arce] In altitudine [Legunt] Verbū nauitis familiare, nam funes & vela cū colligunt, vel aliqua loca cum transeunt, legere appellant. [Aurē] Naturaliter dixit. Aura. n. nascitur, cum primū exoritur lux, quā supra induxit nascentē. [Portus] Ab Oriente, qua fluctib. portus intestari poterat, magnas natura obiecit cautes, ergo latet portus, quia fluctus illum reperire nequeunt. [Cautes] Cautes aut sunt in formā brachiorum. [Refugit] Constitutis in portu nō apparet templū, quia obstant scopuli. hic primum honesta locutio pascentes campū, & nō pascentes herbā in cāpo, & cū dicit, quib. herbis pascerentur, ostēdit sola gramina illic fuisse [Candore niuali] Ostendit, & equos & niueos, & constitutos in magna vbertate [Bello armantur equi] [Nō quia equo Troia perierit, vt quidā ridicule dicunt, sed doctrina sua equos ostendere, bella dixit. [Palladis armifonē] Ad alia signa belli accedit templū armatę Palladis, quam merito orat, vt prosperū faceret, si quid aduersi immineret, & ouātes dimitteret, quos ouantes acceperat. [Ante aras] vt ostendat præter preces, et munera fuisse, dicit aras fuisse in nauī, quæ non erant, vt demonstrat arā dici posse vbicunq; sacrificatur. Hec ille. Ordo aut ē. Anchises pater, i. patronus classis, & vir prudens, atq; religiosus, sacrorumq; peritus, induit magnū cratera. i. vas vinariū corona, aut ex pampinis, aut impleuit vsq. ad summū. (Declinat hic crater, huius crateris, vel crateros, huic crateri, huic cratera, vnde legitur hec cratera, cratera, sicut ab accusatiōe hāc statera, hec staterā, & ab accusatiōe hāc cassida, hec cassida, casside, sic & panther, & pāthera, & plura alia legunt) & p. i. impleuit mero, si induisse corona, accipit p impleuisse, aut & impleuit mero postq̄ corona uerat eū, & ipse stās in cella puppi. i. in summa parte nauis iuxta gubernacula, vocauit. i. inuocauit diuos, dicens, videlicet o dii potētes. i. qui habetis potentiā maris, qd̄ nauigauimus & terrę, q̄ petimus, & tēpestatū, quas timemus, ferte vēto. i.

aspiratione vēti. viam, facilem, & spirare. i. aspirate, secundū. i. spirantes facite ventos secundos, & sup. cum hæc dixisset, aurē. i. lenes venti, optatę. i. desideratę, & commodę crebrescunt. i. crebrę fiunt, & portus patescit. i. patefit iā prior, & templū Mineruę in arce. i. extructū, apparet, aut apparet in arce, vbi extructū erat, socij legunt. i. colligunt, & stringūt vela, & torquēt proras. i. anteriores partes nauī a prouēdo dictas & ad littora, portus sup. est curuatus in arcum. i. in formam arcus a fluctu eoo. i. Orientali, hoc est ab Oriente impingēte, & cautes. i. saxa prædura, quę & cotes dicuntur, obiectę. i. oppositę fluctibus spumant aspergine falsa. i. aqua maris, quę aspergitur ex impetu, qui spūmas creat. Ipse supp. portus latet. i. occultitur (aut sic, ipse portus curuatus in arcū, & c. later) quia scopuli turriti. i. saxa eminetia vtrinq; & habentia tures in vertice, aut saxa ipsa in morē turriū eminentia, demittunt brachia. i. colles a iugis suis, quibus portum completuntur, muro gemino. i. in morē duplicis muri, vtrinque extructi, & templum refugit. i. apparet refugere. aut verius occultitur, & non vī a littore, cum tamen videatur a mari, est autem templū hoc in Calabria. Ego vidi hoc in gramine. in tali herba primum omen. i. pro primo omine rerū futurarum in Italia, quattuor equos candore niuali. i. candidos, tondentes, aut depascentes campum, late. i. in latū extensum. Et pater Anchises ait, o terra hospita. i. quę nobis hospitio pates, aut patebis, tu portas. i. affers nobis bellum, quia equi armantur bello. i. ad bellum, & ita ex omine constat quia hæc armenta. i. hi equi armis apti, minantur bella, sed tñ quis. i. bello armentur, i. idem quadrupedes. i. equi, sueti sunt succedere olim, i. aliquñ finito bello, curru. i. sub currū, & ferre frēna concordia. i. ipsi concordēs ferre frēna, iugo. i. sub iugo, aut coniugati, & ideo ait spes est pacis, nos precamur tum. i. postq̄ sic locutus est nomina sancta ipsius Palladis armifonē. i. arma concutere solitę. vnde in armis sonare dī, quę. i. Pallas accepit, nos ouantes. i. letos, more ouantium, prima. i. ante cetera numina, eo qd̄ ad eius templum appulsi sumus, & nos velamus capita. i. nostra ante aras, aut q̄ erant in templo, aut potius quas extruxerant in littore. quia templum ingressi non sunt. Vnde Don. putat non aras fuisse, sed loca quibus habitant p̄ aris habita, amictu Phrygio. i. Troiano. Et nos adolemus incendim⁹, aut maturam⁹, seu mature offerim⁹, rite. i. ex more, & vt decet Iunoni argiue. i. magnę, dicit Seru. sed, meo iudicio, dicendū est Argiue. i. argiuorū protectrici, & ab Argiuis illis cultę, nā Argiui ab Argis dicuntur Gręci, vt in 2. Et iā Argiua Phalanx instructis nauib. ibat: honores iussos. i. adorationē, & sacrificia iussa præceptis Heleni, quę ipse dederat, maxma. i. præcipua.

ARCTVRVM, pluuiasq. Hyadas] Quamuis in veteribus libris Pliadas. legatur. Placet tamē, quod eius loco positum est a rectioribus, Pluuiasq. Hyadas. [Gemino demittūt brachia muro Turriti scopuli] In libris aliquot antiq. Dimittunt legitur. Atque pro Turriti, sunt lib. qui Erecti, legant. [Refugitq. a littore templum] In antiq. exempl. Ab littore est.

TUTILINAM putandis frugibus præfuisse, Aug. scribit, & Ennius Tutilinę loca inhabitasse memoratur. Tutanus deus, ab omnibus (vt Varro inquit) mortalibus labore affectis inuocabatur, vt qui illis præsidium afferret atque opem. Tutulū Fulgentius pallium accipit, quo ex sacro ritu caput obnubarent sacerdotes, vnde sit apud optimum maximum poetam:

Et caput ante aras Phrygio velamur amictu.

Corollas porro compotantium, non est qui nesciat, nam & Ouidius:

Ebrius incinctis Philyra conuina capillis

Saltat, & imprudens utitur arte meri

Sed & Valerius Martialis:

Pinguescat nimio madidus mihi canus amomo,

Lascenturque rosis tempora sutilibus.

Sunt qui eam rei proferant rationem, quod sic frigesceret craneum nimio plus vino iam calens. Arist. putat sic veteres annonę fertilitatem solitos aucupari, nam & apud Homer. i. στέφανοι, non tam coronare indicat, quam explere, cum ait:

Κοῦροι δ' ἐκρητῆρας ἐπεστέφαντο ποτοῖο

Vnde apud Maronem, coronatum legimus cratera.

VAR.
LECT.

COL.
RHOD.

ERV. **H**aud mora, continuo] vnū de his vacat: [Graugenumque domos] sic est dictum, quēadmodū Troiugena. Et sciendū sacrificij tm̄cā

Haud mora: continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obuertimus antennarum:
Graugenumque domos, suspectaq. linquimus arua.
Hinc sinus Herculei (si vera est fama) Tarenti

hos tetigisse Calabriam, vbi dñr accepisse Palladiū a Diomede, vel ab Vlysse, nec immerito dubitabat. Vt. n. in secundo legimus, ambo rapuerant.

rāt, Herculei (si vera est fama, Tarēti) Lacones, & Athenien-
ses diu inter se bella tractarūt
& cum vtraque pars auferet,
Lacones quibus iuuentus de
erat, praeceperunt vt virgines
cū quibuscunque concumbe-
rēt. Quod factum est. Et cum
post sedata bella iuuentus in
certis parentibus nata erube-
sceret, & patriā & sibi eēt op-
probrio (nam Partheniatā di-
cebantur) accepto duce Pha-
lantho octauo ab Hercule, pro-
fecti sunt, delatique ad breue
oppidum Calabriae, quod Ta-
ras Neptuni filius fabricauit,
id auxerunt, & prisco no-
mine appellarunt Tarentum.
Bene ergo nunc Herculei Ta-
renti, si vera est fama, quia Ta-

ras condiderat, auxerat Phalan-
tus. [Attollit se] quia propin-
quantib. aut recedere montes videntur, aut surgere. [Diua
Lacinia contra] Iunonis Laciniae templum, secundū quosdā,
a rege conditore dictum, secundū alios a latrone Lacino, quē
illic Hercules occidit, & hoc loco expiato Iunoni templum
constituit. [Caulonisq; arces] Caulon mons est Calabriae, vt
Horat. Et amicus Caulon fertilis Baccho, in quo oppidum
fuit, quod secundum Higinum, qui scripsit de situ vrbū Ita-
licarum olim non est. [Nauifragum Scyllaceū] periculofum
nauib. Dictum Scyllaceū vel a tractu, vel a periculi simili-
tudine. Nam inde Scylla longe est. [Et gemitum ingentē pe-
lagi] Viderur delatus primo ad fretum, postea ad Aetnā re-
uersus. [Fractas] Nimias: vt, Fractos sonitus imitata tubarū.
[Aestu miscentur arenā] Describit loca Charybdi vicina,
quam esse credit ex periculi magnitudine [Hæc saxa horren-
da canebat] Retulit se ad historiam. Nā pro Scylla saxa dixit
horrenda [Eripite] De periculis. [Læuas ad vndas] De Ionio
venientib. aliter non procedit. [Cūcta cohors] Quia superius
dixit. Nos castra mouemus. [Ad manes imos] Poetica hyper-
bole. [Scopuli clamorem] De historia, ut supra diximus, hoc
traxit. Vnde etenim illisæ concavis saxis imitatur latratum.
[Elisam] Exclusam, vt Elisos oculos, & siccū sanguine guttē.
[Rorantia astra] Pro irrorata. i. quæ irrorabantur, a qua signifi-
catione, nō est apud Latinos participiū. Sane hyperbole est.

A S C E N S I V S.

HABD mora, continuo &c.] Docet qūo illinc prouecti per
Charybdim prateruecti sint. vnde Don. [Socios] Nā in com-
mune vbi periculum est omnibus laborandum est. Hæc ille.
Ordo est. Haud mora, sup. fit, & nos obuertimus scilicet in
pelagus, quia dictum est, Vela legunt socij & proras ad lit-
tora torquent, continuo. i. illico, cornua antennarum velata-
rum. i. velis indutarum, sunt autem antennæ, a latere mali,
quasi cornua, aut brachia, seu alæ eius: obuertimus, dicit, vo-
tis perfectis, i. postquam perfecimus vota, ordine. i. per ordi-
nem & nos linquimus domos Graiugenum, pro Graiugena-
rum. i. Graecorum, a Graijs, aut in Græcia genitorū, & arua
suspecta propter inhabitantes hostes, hinc. i. postquam hinc
prouecti sumus, i. angulus maris, Tarenti Herculei. i. a Pha-
lanto, qui octauus fertur ab Hercule aucti, sed prisco nomi-
ne nominari permitti (vnde licet Taras, ipsius cōditor nomē
dederit, aut Tarentus heros, vt quidam volunt, tamen quia
Phalanthus Hercules ipsum auxit, & eo Coloniam duxit,
pōt & Herculeū appellari, sed quia Dionysius Halicarn. di-
xit a Lacedæmonijs conditū, & alij ab alijs, dicit poeta) si ve-
ra est fama, quæ s. Herculeū appellat a Phalanto, cernitur. s. a
nobis, & diua Lacinia. i. tēplū Lacinie. s. Iunonis, quæ a cōdi-
tore, vel a Lacinio latrone illic interempto ab Hercule, Laci-
nia dicta, eo q. locus in quo post expiationē templū factum
ē, Lacinii appellationē habeat, attollit se cōtra. i. ex aduerso,
& arces Caulonis, s. oppidi, quod & Caulonius dē, & est in
prima parte Italiae, de quo Beroaldū statim videbimus, &
Scyllaceum s. oppidū, naufragum, i. periculofum: iuxta quod
sepe fit naufragium cum non sint illic scopuli, quales iuxta
Scyllam sunt, attollit se contra aut cernitur hinc (versus non
est eo metro quo reliqui, nam in quarto pede habet amphim-
acrum. i. pedem trisyllabū, cuius media brevis, inter duas

Cernitur. attollit se diua Lacinia contra,
Caulonisque arces, & nauifragum Scyllaceum:
Tum procul ē fluctu Trinacria cernitur Aetna:
Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa
Audimus longe, fractasq; ad littora voces:
Exultantq; vada, atque aestu miscentur arena.
Et pater Anchises. Anc. Nimirū hæc illa Carybdis,
Hos Helenus scopulos, hæc saxa horrenda canebat.
Eripite o socij, pariterq; insurgite remis.
Aen. Haud minus, ac iussi faciunt, primusq; rudētem
Contorsit læuas proram Palinurus ad vndas.
Læuam cuncta cohors remis, ventisque petiuit.
Tollimur in cælum curuato gurgite, & ijdem
Subducta ad manes imos descendimus vnda.
Ter scopuli clamorem inter caua saxa dedere:
Ter spumam elisam, & rorantia vidimus astra.

miscuntur aestu, id est feruore aquarum commotarum. Et pater
Anchises, sup. exclamat (sed mir' artifex poeta in re trepida
vt eam depingat, verbū demere solet, vt etiā hic) o socij eri-
pите, sup. vos his periculis, & insurgite pariter. i. pari ictu re-
mis, vt. s. impetū aquarū in Charybdim ducentium superent
nimirum, i. & non est, inquit Aeneas, mirum, si pater Anchi-
ses tunc exclamabat, aut nimitum. i. quia certe hæc, sup. est il-
la Charybis, quā sup. Helenus canebat, & Helenus canebat. s.
vaticinando; hos scopulos, sup. horrendos, & hæc saxa horren-
da, s. ipsius Scyllæ. Socij faciunt haud. i. non minus, hoc est tā-
tum, ac. i. quam, seu quantum erant iussi, & Palinurus contor-
sit primus rudente. i. fun, quo vela diriguntur (aut si lega-
tur rudentem, erit adiectiuum, vt sit prorā rudentem, i. mul-
tum sonantem inter saxa) contorsit ergo, aut rudente. i. fune,
aut proram rudentem. i. multum sonantem, ad vndas læuas. i.
ad læuā, hoc est sinistrā, iacētes ad Charybdim, videlicet cun-
cta cohors. i. tota alia classis, petiuit remis, vētis. i. toto conatu
(vnde, puerbiale est, quoties aliquid toto conatu fit, id remis,
& ventis fieri) læuam, sup. partem, nos tollimur. i. erigimur
in cælum (hyperbole est) & hoc gurgite. i. globo, aquarum cur-
uato. i. in fornicem, seu arcum erecto, & ijdem. i. nos ijde. qui
paulo ante in cēlū sublari eramus, descendimus ad manes. i.
inferos, imos. i. profundos, & hoc vnda. i. aqua, subducta. i. ab
tracta nauibus nostris, cum n. hic erigitur, illic deprimitur
scopuli. i. rupes saxosæ in aquis dedere ter clamorē. i. vehemē-
tem fagorem. inter saxa caua. i. concava, aut impetu aquarum
ex cauata, & nos vidimus ter spumā elisam. i. excussam, & vi
expressam, & astra rorantia. i. irrorata, & aquis sparsa, omnia
aut hyperbolicos dicuntur ad significandam nimiam vehemen-
tiam aquarum cōmotarum ad Carybdim. Beroald. in Seruū
herba sunt hæc, si versum Horatianum ita legeremus, vt alle-
gāt a Seruio, prauaricabimus normā sapphici carminis, qd
in penultimo pede exigit trochæum, ideoque legēdum est
amicus Aulon, & ita in emendatis libris legitur, est aut Au-
lon, Mons Calabriae, contra Tarentinam regionem, vt Por-
phyrio scribit, Ferax boni vini de quo intellexit Martialis ce-
lebrans vinū Tarentinum Nobilis, & lenis, & Baccho fertilis
Aulon. Enimuero apud Virgiliū, Caulon, legitur, & accipitur
pro oppido, qd a Plin. collocatur in prima regione Italiae, &
Strab. in 6. Cauloniam appellat, cui adstipulatur Mela in Geo-
graphia vt ego animaduerti, & in historia potissimū labitur
Seru. ac parum curiosus est, nam cū originem Tarenti referre
vellet, dixit bellū inter Athenienses, & Lacedæmonios fuisse
conflatum, quod a fide historię penitus dissentit cum bellum
illud inter Lacedæmonios, & Messenios, per multos annos
gestum fuerit, qui populi sunt in Peloponneso, atque conter-
mini, & originem Tarenti referens Str. istud copiosissime nar-
rat, Ephorus quoque & Iustinus idem tradiderunt.

V A R I A L E C T I O.

NIMIRUM hæc illa Carybdis] In antiquis aliquot lib. Hic
illa legitur. [Eripite, o socij] In plerisque libris antiquis abs-
que, o, legitur. Eripite socij. [Primusq; rudentem Cōtorsit læuas
proram Palinurus ad vndas] In antiquis aliquot exemplari-
bus, Rudētem, legitur casu septimo. [Subducta ad manes imos
descendimus vnda] In Mediceo, in Porcio, & aliquot alijs
libris antiquis, Descendimus, habetur.

Ventus cum sole] Ventorum. n. mutationem necesse est fieri vel oriente, die, vel medio, vel occidete. [Ignariq; vię Cyclopium allabimur oris] Vt Seruatū ex vndis, Strophadū melittora primum accipiunt. Similis. n. est sensus. [Cyclopū] Clo, habet accentum, quia latina declinatio est, in accusatiuo, quia Gręce posuit, Cyclopias, Cy, hęc accentū, sic Cyclopes, clo, habebit. [Tonat Aetna rui.] Cā

huius incendij secundum Aetnam Virgilij hæc est: sunt terrę defudantes sulphur, vt fere totus tractus Cāpanię, vbi est Veleus, & Gaurus montes qđ indicat aquarum odor calentium. Item nouimus ex aqua motu vētū creati, esse etiam concavas terras Aetnā constare, & ab ea parte qua Eurū vel Africus flant, habere spelūcas & plenas sulphuris, & vsq; ad mare deductas. Hæ speluncę recipientes in se fluctus vētū creant, qui agitatū ignem gignit ex sulphure. Vnde est qđ videtur incendium. Hoc autē verum esse illa comprobatur ratio, quia & alijs flantib. ventis nihil ex se emittit, & pro modo flatuū Euri, vel Africi, interdum fumum interdum fauillas, nonnūquam euomit incendia, quod & hoc loco ostendit. nam affectum indicat, supprimit causas. [Prorumpit ad æthera nubem,] Euomit, & est poetica descriptio. [Cadente fauilla. i. scintillis, & est bona periphrasis. Nam fauilla est deserta igne scintilla [Viscera montis] i. partes. Sic autem dixit viscera quemadmodum terrę ossa dicuntur. [Eructans] Ructo ructas tantum facit, sic etiam Cic. Eructant sermonibus suis cædem bonorum. Virg. Atque omnem Coccyto eruclat arenam. Horat. vsurpauit: Hic dum sublimis versus ructatur. [Liquefactaq; saxa] Putrida decocta in modum calcis. [Fundo imo] Ab imo, & reddit causam latentem. Inde. n. ventus ex aqua natus erumpit. [Fama est] Bene se fabulosam rem dicturus excusat. Nam re vera nisi quæ de gigantibus legimus fabulosa acceperimus. rō. nō procedit. Nam cū in Phlęgia Thessalię loco pugnasie dicantur quemadmodum est in Sicilia Enceladus, Othys in Creta secundū Salu. vnde Othij cāpi, Typhous in Cāpania: vt, Inarime Iouis imperijs imposita Typhoe. Sed Varro dicit in diluuiō aliquos ad montes confugisse cum vtenfilibus, qui lacessiti postea bello alijs, qui de alijs veniebant mōribus, facile ex locis superioribus vicerunt. vnde fictum est, vt dij superiores dicerentur: Inferiores vero, terrigenæ. Et quia de humillimis ad summa raptabant, dicti sunt pro pedib. habuisse serpentes. [Semustum] Pro semustum. Et sciendum sic poni, quasi semi animis sit Enceladus, vnde est: Morat latus. Simul ponitur secundum fabulam causi, quasi ex fulmine sit illic natus incendiū. [Caminis,] Fornacibus, Gręce dixit. [Morat] Mouet. Nā si mutal legeris dat refectiōnem labori. Noctem illam Melius per accusatiuum dixit. [Videmus] Vel mente, vel oculis. [Æthra Siderea polus] Per æthra sideream, hoc est per splendorē etheris. Sanē ether est ipsum elementum, æthra vero splendor etheris. Sciendum est Homerum, & etherem, & aerem cōis generis dicere quod de aere non possumus dicere. De ethere, æthra factum est. Et secundum rationem istam potest & æther & æthra vnū esse, ut nunc sit pro æthere sidereo. [Nox intempesta] Media. Hoc est nimium obscura, Intempesta, dicta est nox media Inactiua carēs actib. per quos tempora dignoscimus. Ait. n. Lucretius, quia per se tempus non intelligitur nisi per actus humanos. Medium autem noctis tempus actu caret. Ergo intempesta, quasi inactiua. quasi sine tempore, hoc est sine actu per quem dignoscitur tempus. Vnde est intempestiue venisti, i. ἀκαίρως. Ergo intempesta dicitur, quia caret tempore.

INTEREA &c.] Docet quomodo in Cyclopias incidit, qui dicuntur in Sicilia, non longe ab Aetna monte habitasse, quo circa etiam describit Aetnam, sed vt Macrobius sentit minus docte quam Pyndarus, verum Land. partes Maronia-

nas viriliter defendit, docetque non vitiosum esse, si plura dixerit Poeta, quam a Pindaro dicta inuenerit. Nam licet prudenter dixerit Pindarus, qđ interdiu fumus, & noctu flammę videant, nō tñ imprudenter Poeta nř addit. Interdiu ēt flammās candentes videri vt vehementiā ardoris signet, ad qđ significādam dicit, Interdum scopulos, auulsaq; viscera montis Erigit

Eruclās, quę res (inquit Land.) a natura non abhorret, licet a Pyndaro non dicatur, cum videamus magnos lapides a machinamentis bombardis, vulgo dictis, eijci. Ad has autem oras, dicit se noctu appulsū qđ prudenter astruit ne mirum sit, qđ a Cyclopiis non sit deprehensus. Cyclopes autem gigantes erant, filij Neptuni, a Cyclo. i. orbe circulari, oculi ingentis, quem in media fronte habuisse perhibentur, dicti. Donati super hac re verba sunt hæc. Fama est] Recte inducit Aeneam in his, quę fabulosa erant dicentem, Fama est, ne se auctorem rerum impossibilium faciat. Ordo est Ventus reliquit interea cum sole. i. relinquente, quia occidente nos fessos. i. fatigatos labore remigandi, & nos ignari vię allabimur. i. cum deflexu aquarum, oris. i. ad oras, hoc est regiones Cyclopium, illorum gigantum, vnum oculum in fronte haben-

tium Portus. i. ad quem accessimus, sup. est immotus. i. quietus, & non sollicitus, nec turbatus ab accessu ventorum, & est tamen ingens. i. valde magnus, ipse quidem, sup. est immotus, sed Aetna, mōs ille Siciliae sonat iuxta. i. prope ipsum portum, ruinis. i. rupturis, & eruclationibus flammarum, & lapidum semustorum horrificis. i. horrorem facientibus. seu incutiētib. his præsertim qui causas ignorant, & prorumpit. i. rumpendo, aut ructādo projicit, interdum ad æthera, i. summū aerem, nubem atram, quia fumolam hoc est (quod addit) fumantem turbine. i. impetu fumi exuperantis, piceo. i. qualis de pice exusta procreatus, & fauilla. i. modica flamma, candente. i. resplendente inter fumum, & attollit. i. erigit globos flammarum, & labit. i. molliter attingit flammis suis, sidera, secundū opinionem vulgi id videntis, aut hyperbolicos loquitur, & erigit interdum scopulos. i. saxa, & viscera montis. i. lapides, seu saxa auulsa. i. a ceteris quibus cohærebant, erigit, dicit, eruclās, i. eijciens, quasi ex itomacho, vt faciunt eruclantes, & glomerat. i. in morem glomeris circunuertendo rotat, cum gemitu. i. vehementi crepitu sub auras. i. sursum in auras saxa liquefacta. i. resoluta vi sulphuris, & ignis, & exæstuat. i. æstum exhalat, ex fundo imo. i. de penetralibus suis. Fama est non ergo affirmat id Aeneas vir grauis, corpus Enceladi illius gigantis, in bello giganteo a Ioue cum ceteris deuicti semustū. i. semiustū, ad dimidium absumptū, fulmine quo Iuppiter in gigantes vsus est vrgeri. i. opprimi, ac mole. i. immenso pondere montis, & Aetnā mōtē illū ingētē. i. magnū, impositā, insup. i. post quā illic sepultus erat viuus, expirare. i. euapotare, & quasi exhalare flammā, & hoc caminis. i. fornacibus. aut fumarijs ruptis, & oēm Trinacriā. i. totā Sicilia, intremere. i. intrinsecus, & multū tremere. quoties. Enceladus motat. i. mouet, & obuertit, latus, i. sup. qđ recubuerit fessū. i. fatigatū, & lassū, intremere. dico murmure. i. perturbatione, & crepitu vehemēti, & subtexere. i. inferiore parte oculare celū fumo, quē. i. tūc emittit. Nos tecti in siluis qđ verisimile facit, vt qđ dephēsi nō fuerint a Cyclopiis. pferimus illā noctē. i. totā, qđ longa erat, mōstra. i. res qđ pter naturā fieri videbant, & quarū cās ignorabam, qđ addit, dicēs: Nec videmus. i. cognoscimus aut percipimus, qđ cāsē sonitū. i. tā vehemētē. Nā neq; erāt ignes æthrorū, nec polus erat lucidus æthera. i. splendore sidereo. i. siderū coruscantiū dū. n. fulgura, & coruscationes sine tonitru fūit, solet esse clara serenitas, qđ tūc nō erat, sed nubila sup. erāt in celo. i. aere obscuro. i. caliginoso, & tenebroso, & nox intempesta. i. ad nullū opus tēpestiua, tenebat lunā in nimbo. i. nube circūuoluta in more nubi.

Ipse,

VAR. Ipse, sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis] In libris ali-
LECT. quot antiquis legere est, Ipse sub horrificis. [Scopulos auul-
saq; viscera] In antiquis aliquot libris, Conuulsa legitur. [Et
festum quoties vocat latus] In antiquis aliquot libris, Mutat,

legitur. [Noctem illam tecti in siluis immania monstra, Per-
ferimus] In libris aliquot antiquis. Nocte illa, ablatiuo casu
legitur. Omnia praeterea exemplaria quae versauimus, Tecti
siluis, absque, In legunt.

SERV.

A Vrora polo dimouerat
vmbra] Hylteron pro-
teron in sensu. Ante enim au-
rora est, quam dies. [Noua for-
ma viri] Bene forma viri dixit
non hominem. [Illuies dira]
Sordes tetra. [Consertum teg-
men spinis] Illigatum spinis,
Hinc est in Terentio. Video
quendam sertum. [At caetera
Graius] Habet enim vnaqueq;
gens incessum, & vocem pro-
prium. [Ad Troiam missus] aut
ex sequenti eius confessione
hoc didicit, aut graecum esse
collegit ex trepidatione, vt Te-
ren. Nescio quid peccati portat
hec purgatio. [Praeceptum] Sine
respectu salutis. s. postquam cy-
clorum grauiora cogitauit pe-
ricula. [Testor] Quaesio obte-
stor. [Spirabile] Vitale, quo spi-
ramus, & est sermo Ciceronis,
quamquam ille spiritale dixe-
rit in libris de deorum natura.
[Quascunque] Quo eat non co-
gitat, eorum coparatione quae
fugit. [Hoc sat erit] Vitasse Cy-
clopas, [E classibus] Ex equiti-
bus modo, vt est, Et ordinis clas-
ses. [Petijisse] Causa metri ad-
didit syllabam vt, Nos abijisse

Postera iamq; dies primo surgebat eoo,
Humentemq; aurora polo dimouerat vmbra:
Cum subito e siluis, macie confecta suprema
Ignoti noua forma viri, miserandaq; cultu
Procedit, supplexq; manus ad littora tendit.
Respicimus: dira illuies, immissaq; barba:
Consertum tegmen spinis: at caetera Graius:
Et quondam patrijs ad Troiam missus in armis.
Ipsq; vbi Dardanios habitus, & Troia vidit
Arma procul, paulum aspectu conterritus haesit,
Continuitq; gradum: mox sese ad littora praepes
Cum fletu, precibusq; tulit. per sidera testor,
Per superos, atque hoc celi spirabile lumen,
Tollite me Teucris, quascunque abducite terras:
Hoc sat erit, scio me Danais e classibus vnum:
Et bello Iliacos fateor petijisse penates.
Pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoq; immergito ponto,
Si pereo manibus hominum, perijisse iuuabit.
Dixerat, & genua amplexus genibusq; volutans
Haerebat, qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur: quae deinde agitet fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus
Dat iuueni, atq; animum praesenti pignore firmat.

surgebat primo eoo, idest a pri-
mo Oriente (vnde patet, diem
discretum a nocte, etiam foe-
minini generis reperiri, vt hic,
& in s.) & aurora. i. tempestas
matutina, dimouerat polo. i. ce-
lo, vmbra humentem. i. no-
ctem humidam, aut cum humo-
re inumbrantem, est enim nox
vmbra terrae. Ser. dicit esse Hy-
lteron proteron in sensu. i. po-
sterius factum prius narratu,
mutato ordine, sed si diligen-
ter annotasset verba poete, no
id diceret: nam verum quidem
est, quod ante sit aurora quam
dies, sed id expresse significat
poeta, dicens, quod dies surge-
bat. s. adhuc. & quod aurora di-
mouerat, non quod dimouebat
noctem, & ita significat aurora
partes suas priorem fecisse.
Iamq; duae sunt particulae vt
sit, & dies surgebat, & aurora
dimouerat vmbra, &c. iam
cum idest quando forma viri
ignoti, & noua & miseranda
cultu, idest propter cultu pro-
cedit subito e siluis confecta. i.
exhausta, & afflicta macie su-
prema. i. supra quam maiorem
ferre nequeat, procedit, dicit,

rati & vento petijisse Mycenae. [Tanta est] Vt non possit vel
fortune praesentis qualitate molliri. [Spargite] Hoc est dila-
cerate, & noua breuitate usus est. [Hominum manibus, perijisse
iuuabit] Oblique loquitur. Nam vult ostendere hominum
hanc non esse crudelitatem. [Genua amplexus] Phisici dicunt
esse consecratas numinibus singulas corporis partes: vt, Au-
rem memoriae. Hinc est, Cynthia aurem vellit, & admonuit,
Frontem Genio, vnde venerantes deum, tangimus frontem. Dex-
tra, fidei. Vnde paulo post, Atq; animum praesenti pignore
firmat, Genua Misericordiae, vnde haec rogant rogantes. [Qui
sit, fari] Per omnia subaudi. Hortamur; Qui sit autem, hoc
est cuius filius, sicut etiam respondet. Nam iam se dixerat
Graecum. [Agitet fortuna, fateri] Hortamur fateri quae eum
fortuna vexet, vt: Agitataq; numina Troiae [Haud multa mo-
ratus.] Nimis benignitatis est non expectare plurimas preces.
[Praesenti pignore firmat] Dextrae manus coniunctione, qua
firmantur amicitiae, vt; Cur dextrae iungere dextram non da-
tur? Et, Iungimus hospitio dexteras, ac tecta subimus.

& ipsa forma, aut ipse vir supplex tendit manus ad littora. i.
nos qui eramus in littore. Respicimus, sup. eum, aut ea & vi-
demus, sup. quod erat illuies. i. sordes, aut potius ingluies
gutturis, p. p. famem, dira. i. immanis, quasi deorum ira immissa, &
barba immissa. s. in illuicm gulae, aut in pectus demissa, & in
cultu, tegmen, i. indumentum quo tegebatur, sup. erat consertum
spinis, postq. s. fila putruerant, at. i. sed erat sup. Graius. i.
Graecus, caetera. i. per caetera, aut in caeteris, & missus quondam
. i. aliquando ad Troiam, in armis patrijs. i. patriae suae, aut paternis,
id aut non viderunt, sed postea didicerunt ipso narrante, isq;
. i. & is, vbi. i. postquam vidit procul. i. de longe, habitus Darda-
nios, i. Troianos, & arma Troia. i. Troiana insignia, ipse haesit
. i. fixit gradum, aut dubitauit paulum. i. modicum, parumper con-
territus, aspectu. s. hostium, & continuit gradum. i. substitit, &
tulit se mox. i. paulo post, existens praepes. i. praecipiti cursu
impulsus ad littora, i. ad nos qui eramus in littore cum fletu &
precibus. i. flens & precans; precatus autem est in hunc mo-
dum, ego o Teucris. i. Troiani, testor. i. obtestor vos per sidera, p.
superos, s. deos, atq; hoc per lumen coeli spirabile. i. vitale quod
spiritum vitalem animantibus, tribuit. per eum quod videmus oriri
solis, obtestor, & obsecro vos, tollite. i. auferite me hinc, & ab-
ducite me sup. i. in quascunque terras, hoc. s. quod me tolletis,
& auferetis hinc erit sat. i. satis ego scio. i. fateor me, vnum e
classibus. i. equitum ordinibus. Danais. i. Graecanicis, & fateor petijisse,
& inuasisse, penates Iliacos. i. res Troianas, aut deos dome-
sticos Troianorum, sed bello, i. iure belli, pro quo. s. facto, aut
bello, si iniuria nostri sceleris. i. quod scelere nostro in vos com-
misimus est tanta, vt. s. tolli non merear. Spargite me in fluctus
& immergite me vasto ponto; & si dicat, cur tute id non facis?
dicat forsitan quia religio vetat sibi mortem consciscere. At si p-
cunctetur cur mortem talem desideret? Rndet, quia iuuabit. i.
delectabit me perijisse. i. extinctum esse, si pereo manib. ho-
minum, & non monstrorum, nec dira fame, dixerat, scilicet
Achamenides, i. finiuerat sermonem suum, & amplexus ge-
nua. s. nostra, in quibus putatur sedes misericordiae, eo quod
suscipientes in gratiam ea flectunt, dum se inclinant, & volu-
tans, sup. se genibus, sup. suis, in quibus incumberebat repens,
aut volutans haerebat genibus nostris, sed prior constructio pra-
estat, vt genibus Troianorum, honorem & suis obiectionem fe-
cerit: haerebat, idest adharebat, aut fixus manebat. Nos hor-
tamur

ASC.

POSTERA iamq; dies primo &c.] Recitat quomodo illic
postero die Achemenidem Graecum quendam, ab Vlyse illic
derelictum offenderit, vtque ab illo factum Vlyssis, & scui-
tiam Polyphemi, caeterorumq; Cycloperum edocti, illinc festi-
ni effecti sint, vnde Don dicit sic. [Ignoti noua forma] Non
idem est ignoti, & noua forma. Nam noua forma, pertinet
ad id quod infra de cultu, & eius sortibus dicitur, ignoti au-
tem quem reuera nescissent. [Respicimus] Quia non audie-
batur vox rogantis [Immissa] Ultra modum grandis. [Consertum]
Concinnatum spinis, non, n. textum erat spinis, sed spinis frustra
pannorum continentibus, consertum illius fuerat tegmen.
[Ad Troiam] Gratum Troianis, quod talem viderent inimi-
cum. [Mox] Vbi metum vicit necessitas [Per sidera testor] Cum
procul esset se gestu supplicem exhibuit, mox, p. p. inquis factus
preces adhibuit, & lacrymas. [Confitetur originem] Vt miseri-
cordiam capteret. [Spargite] In partes. s. diuisum, quod ne fieret,
crudelitas facti descripta est. [Si peream] Ostendit malle viue-
re. Nam si peream dixit, & non, cum perieram. [Et genua ample-
xus] Ad preces adhibet obsequium corporis. [Fari] Fari. & fa-
teri differunt. Nam fari, est, si simpliciter aliquid referre. Fateri
autem, ex necessitate, quae secreto contingunt, publicare. Or-
do est. Dies postera, idest postridie, quam accessimus oriens

ramur fari, qui sit (nō dicit, quis sit, ppter, s. literam, sicut, nec ibi Atramen iste deus qui sit, da Tityre nobis,) & quo sanguine cretus. i. procreatus sit, & fateri deinde, quē fortuna agitet. i. impellat eum ad talia facienda. Ipse pater Anchises (alludit ad id quod Priamus Sinoni fecerat, vnde est: Ipse, iubet Priamus, &c. Habet autem emphasim pronomen, ipse, & simul ostēdit se piū a pio patre progenitū) Moratus haud. i. nō multa. i. multū, aduerbiū pro noīe (& id in augmētū beneficij dē, quia qui cito dat, duplex dat beneficiū) dat iuueni dex-

tram in signum auxilij & beneuolentiæ, atq. firmat animum. s. eius pignore. s. fidei, præsente. i. præsento, data. s. dextra.

RESPICIAMVS: In antiq. aliq. lib. Prospicimus legitur, [Tolite me Teucris, quasq. abducite terras] In lib. aliq. antiq. legere est. In quascunque addita præpositione. [Si pereomanibus hominum, perijsse iuuabit] In lib. nonnullis manuscriptis. Si peream, legitur. In Longobardico vero, in Med. in Porcio, & aliquot alijs ex antiq. legere est, Si peream hominum manibus. [Qui sit, fari] In antiq. lib. Longobard. Quis sit, legitur.

VAR.
LECT.

SERV.

SVM patria ex Ithaca] Circūstā: ias omnes exequitur loci, personæ, temporum. [Infelicis.] Quærit fauorem eius vituperatione quem scit odio esse Trojanis. [Paupere] Nam, vt & de Sinone diximus, apud maiores hæc fuerat causa militiæ, & bene vititur statu ventili per excusationem paupertatis. [Fortuna] pristina, paupertatis. i. [Immemores socij] Immemores dum trepidi, festini, vt per timorem, non p. odiū relictus fuisse videatur. nā & cān subiungit timoris, Cyclopum descriptione. [Nec visu facilis] Cuius posset etiā aspectus inferre formidinē. [Nec dictu effabilis] Sermone, non explicabilis, & mire exaggerauit descriptionem. [Viscerib.] Viscera proprie carnes sunt [Sanguine atro] Hoc est sanie. [Vidi egomet, duo] Homerus quatuor dicit, ergo aut dissentit ab eo, vt etiā in temporib. Nam ante ad Siciliā Aeneas, q. Vlysses venisse dicitur. Aut certe hoc dicit, duo vidisse se quot autem occiderit, ignorare [Resupinus] Magnitudo virtutis ostenditur. [Expersa] Hæc fuit vera lectio. i. madefacta. Nam si Aspersa dixeris. i. irrorata, Tapinosis & Hyperbole iunguntur. [Tepidi] Melius tepidi, quasi adhuc viui, quam trepidi, idest tremantes, ne sit iterario. [Vlysses] A solo nomine emphasim fecit. Vnde est quod sequitur. Oblitusve sui est. [Ithacus] Ithacensis. [Sepultus] stratus iacuit. [Immensum] Etiam immensum ad Polyphemi magnitudinem pertinet, quasi in toto antro iacuerit, [Circumfundimur] Secundum Homerum qui dicit aliōs eum tenuisse, alios obcæcasse oculum acuto fuste obusto. Nam secundum istum sensum multi Terebramus accipiunt, alij, Tenebramus, legunt. Telo aut acuto potest & simpliciter accipi. [Solum sub fronte latebat] Multi Polyphemum dicunt vnum habuisse oculum, alij duos, alij tres, sed totum fabulosum est. Nam hic vir prudentissimus fuit, & ob hoc oculū in capite habuisse dicitur. i. iuxta cerebrum, quia prudentia plus videbat. Verum Vlysses eum prudentia sperauit, & ob hoc eum cæcasse fingitur [Latebat] Dormientis. s. Nam male sentit Donat. dicens, Late patebat contra metrum. Item dicit capillis tegebatur aut latebat corporis comparatione. Absolutus tamen est prior sensus, [Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar] Vnum magnitudinis est, aliud splendoris. Phœbeæ autem deriuatio est, vel à Luna, vel à Sole.

ASC.

ILLE hæc, deposita tandem formidine fatur] Recitat longam responsionem eius hominis, quem suscepit, Vnde dicit Donatus sic. [Oblitusve sui est Ithacus discrimine tanto] Oēs vehementer turbati sumus, solus Vlysses natura callidus, & vsu, & ingenio instructus, tāta crudelitatis visu deterritus nō est, nec est oblitus sui. i. nō perdidit suam industriam. Nam simul expletus, omnia signa posuit belluæ occasionem ad cædem p. bentis; dederat aut consiliū Vlysses, vt vnicū illi oculū excæcarent, sed hoc periculosum fuit quamuis dormiret sepultus. Ergo precati sunt numina. Et quoniam nō idem periculū erat oībus, & varias corporis partes tenentibus, eas inter se for-

Ille hæc, deposita tandem formidine fatur.

Ach. Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Vlyssi,
Nomine Achæmenides, Troiam genitore Adamasto
Paupere (mansissetque vtinam fortuna) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Immemores socij vasto Cyclopi in antro
Deseruere: domus sanie dapibusque cruentis
Intus opaca, ingens, ipse arduus, altaq; pulsat
Sidera (dij talem terris auertite pestem)
Nec visu facilis, nec dictu effabilis vlli:
Visceribus miserorum, & sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro
Prensa manu magna, medio resupinus in antro.
Frangeret ad saxum, sanieq; aspersa natarent
Limina; vidi, atro cum membra fluentia tabo
Manderet, & tepidi tremere sub dentibus artus:
Haud impune quidem: nec talia passus Vlysses,
Oblitus ve sui est Ithacus discrimine tanto:
Nam simul expletus dapibus, vinoq; sepultus,
Cervicem inflexam posuit, iacuitq; per antrum
Immensum, saniem eructans, ac frustra cruento
Per somnum commixta mero; nos magna precati
Numina, sortitique vices, vna vndique circum
Fundimur, & telo lumen terebramus acuto,
Ingens quod torua solum sub fronte latebat,
Argolici clypei, aut Phœbeæ lampadis instar:
Et tandem lati sociorum vlciscimur vmbas.

duus, & pulsat. i. vertice suo, alta sidera quod ex terrore hominis dicitur, per hyperbolem, O dij auertite talē pestem. i. tam truculentum aspectum hominis, aut tantam perniciem, terris. s. reliquis ad quas vēturi estis, aut terris oībus, cum sit inferno potius debita, qā nec est facilis vlli visu. i. vt videat, h. e. tam terribilis est, vt difficile sit eam pestem, aut eū Cyclopē videre, nec est effabilis. i. explicabilis, vlli dictu. i. dū de eo q. loquitur, hoc est cum terrore vī, & cum horrore de eo fit sermo, quia vescitur visceribus miserorum. s. hoīum deprehensorū, & sanguine atro. i. iā cōcreto, aut sanie ipsa. Egomet. i. ego ipse vidi. i. aspexi, & p. lens erā, cum. i. qn ipse resupinus. i. prostratus more canū, in medio antro frangeret ad saxū duo corpora de nostro numero (Homerus aut dicit, quatuor, sed pōt fieri, vt nō oīa viderit, & vt pauciora q. viderit, dixerit, vt fidē dictis suis faciat) prehēsa. i. cōprensa magna manu quanta eius est, & vidi cū limina natarēt. i. inundaretur aspersa sanie. i. sanguine corrupto, & vidi cū. i. qn ipse maderet. i. masticaret, & dentib. frangeret mēbra. s. miserorū ab eo cōprehenforū, fluctia. i. madentia, atro sanguine, cū artus tepidi. i. semicalidi, adhuc tremere. i. resillerēt adhuc, sub dentib. s. eius, quidem. i. certe, haud. i. nō impune. i. nō sine vindicta, punitione. nec Vlysses passus talia, sup. fieri impune, ve pro vel, ipse Ithacus. i. Ithacensis Vlysses, sup. haud. i. non est oblitus sui. i. salutis sue nec industriæ sue, in tāto discrimine. i. periculo: nā, p. quia, simul. i. statim, aut cōtinuo, postq. ipse Polyphemus expletus dapib. & sepultus vino, posuit. i. reclinauit cervicem, inflexā, iacuit p. immensū antrū eructans sanie &, frustra. i. fragmenta carnis per somnum. i. inter dormiendum, mero cruento. i. vino sanguinolento, hoc est sanguine confuso, nos p. cati magna numina, & sortiti vices. i. officia vicissim tenēdi, aut, occupandi membra eius circumfundimur, vndiq; vna. i. simul, & vno impetu, & terebramus. i. p. foramus & effodimus lūmē. i. oculum

oculum vnum, telo acuto. i. fuste ficulno, acuto, & robusto: lumen, dicit quod solum. i. vnum (qa nō nisi vnum habebat oculum) latebat ingens. i. existēs valde magnum sub fronte torua. i. terribili & immiti: latebat, dixit, existens instar. i. in statū, & formam clypei Argolici, i. Græcanici, aut lampadis. i. globi lucantis, Phœbeæ. i. aut solis aut Lune, nam sol Phœbus dicitur, & luna, Phœbe, nec vult dicere tantum fuisse, quanti sunt sol, & luna, sed quanti nobis apparent, & nos læti. s. de successu, vlciscimur tandem umbras. i. mīnes a corporibus vi expulsos, sociorum n. i. nostrorum, quos ipse occiderat, & deuorauerat.

VAR. LECT. COMES infelicis Vlyssis] In antiquis plerisq; libris, Vlyssi, absque, s, legitur. [Nōmine Achæmenides] In veteribus ferē omnibus exemplaribus legere est, Nomen. [Troiam genitore Adamasto] In Mediceo, in Porcio, & alijs antiq; plerisq; lib. Adamasto scriptum est. [Nec dictu effabilis vlli:] In antiquis aliquot libris, Affabilis legitur, quanquam lib. etiam nonnulli

manuscripti, Effabilis legunt. [Sanieque aspersa natarent Limina] Seruius: Expersa, veram esse lectionem asseuerat. In antiquis tamen lib. quotquot habui, Aspersa, & Adpersa, legi. [Tacuitque per antrum Immensum] In veteribus aliquot libris, Immensus legitur. Sunt etiam libri manuscripti, vbi legas, Immensam sanie[m]. [Et telo lumen terebramus acuto.] Ti. Donat. Tenebramas legit, hoc est. Occæcamus.

QVOD autem Aristoteles ait, Esse memoriam præteritorum tantum, quoniam quæ adfint, vel sentire dicamur, vel sci re, aduertendum est, id ad perceptionem nostram referendum videri, qui sensimus prius vel percepimus, siue præsens, id sit, siue non. etenim recordari possumus non eorum modo, qui iam naturæ concesserint, sed superstitum quoque, sicut, & sui ipsius meminisse aliquis dicitur, vnde illud est Virgilianum:

*Nec talia passus Vlyses,
Oblitusue sui est Ithacus discrimine tanto.*

SERV. SED fugite] Occurtebat, si cecus est, cur timetur? Subiungitur nō vnum esse, sed plures. [o miseri] Aut blandientis particula est, vt in Teren. O misera Aut re vera miseri, qui delati sunt a Cyclopes. [Qualis quantusq;] Vnum morum est, aliud corporis. [Curua hæc habitant ad littora vulgo] Ne tantum in montibus esse putarentur. [Vulgo] Passim. [Tertia iā lunæ] bene in desertis locis ex Lunæ ratione colligit tempora. [Se complent] Ideo quia suum non habet lumen, sed accipit à Sole. [Lustra] cubilia. vnde etiam lupanaria lustra dicimus, vbi habitant lupe. i. meretrices, dictæ ab obscenitatis, & odoris similitudine. [Baccas] Generale est. i. fructus arborum agrestium [Cornu] Ipsa arbor cornus dicitur, pomum vero, cornum, corna, vt templum, templa. [Addixi] Signato verbo exprimit desperationem [Vos animam hanc potius] Oblique loquitur, vt supra. [Littora nota petentem] Notat ante oculorum amissionem. Sic Statius in nono Sequitur tamen improb. hostem. Quameminit. [Solamenque mali] Hic Quin. dixit Magnū cæcitatē solatium est habere rem videntium. [Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit] Hyperbaton in sensu, vt, Progressi subeunt loco, fluminiūque relinquunt, aut Hyperon proterō [Fluidum] Propter εμοιωτά & τορ, fluentem nō iuit dicere, quod autem dicunt phyci de effosso oculo sanguinem nunquam fluere, verum quidem est, sed supra nō effossum eius oculum, sed terebratum legimus [Inde] Aut de fluctibus, aut de spatio oculi. [Gemitu] Cum gemitu. [Iam medium] Sic altum, vt medium putares. Nam & in quinto sic dixit: Interea medium Aeneas iā classe tenebat, cum adhuc moenia respiceret. [Fluctu] Legitur & fluctus. [Trepidid] Festini, vt: Ne trepidate meas Teucri defendere naues. Item, Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit. [Sic merito] Quia oīa eius probauerāt dicta, ac si diceret, nō fallacē, vt Si-

Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab littore funem Rumpite;

Nam qualis, quantusque cauo Polyphemus in antro Lanigeras claudit pecudes, atque vbera pressat, Centum alij curua hæc habitant ad littora vulgo Infandi Cyclopes, & altis montibus errant.

Tertia iam lunæ se cornua lumine complent, Cum vitam in siluis, inter deserta ferarum Lustra, domosque traho, vastosq; ab rupe Cyclopes

Prospicio, sonitumq; pedum, vocemq; tremisco: Victum infelicem, baccas lapidosaque corna Dant rami, & vulsis pascunt radicibus herbae.

Omnia collustrans hanc primum ad littora classem Conspexi venientem: huic me, quacunque fuisset, Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.

Vos animam hanc potius quocunq; absumite leto. Vix ea fatus erat, summo cum monte videmus

Ipsam inter pecudes vasta se mole mouentem Pastorem Polyphemum, & littora nota petentem,

Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum: Trunca manum pinus regit, & vestigia firmat:

Lanigeræ, comitantur oues: ea sola voluptas: Solamenque mali de collo fistula pendet.

Postquam altos tetigit fluctus, & ad æquora venit; Luminis effossi fluidum lauit inde cruorem,

Dentibus infrendens gemitu, graditurq; per æquora Iam medium: nec dum fluctus, latera ardua tinxit.

Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto Supplice sic merito; tacitque incidere funem:

Verrimus & proni certantibus æquora remis, Sensit, & ad sonitum vocis vestigia torsit:

Verum vbi nulla datur dextram affectare potestas, Nec potis Ionios fluctus æquare sequendo,

Clamorem immensum tollit, quo pontus & omnes Intremuere vnda, penitusq; exterrita tellus

Italique curuis immugit Aetna cauernis. At genus è siluis Cyclopes, & montibus altis

Excitum ruit ad portus, & littora complent. Cernimus astantes nequidquam lumine toruo

Aetneæ fratres, cælo capita ferentes, Concilium horrendum: quales cum vertice celso

Aeris quercus, aut conifera cyparissi Constitierant, silua alta Iouis, lucusve Dianæ.

nonē. [Ad sonitum uocis] Remorum sonitum uocem dicit, Vox n est omne quod sonat, sic alibi. Fractasque ad littora uoces. Nam de hominibus non dixit, quia supra est. Tacitque incidere funem. [Vestigia torsit.] Bene uno sermone ostendit eum reuertentem iam audisse sonum reinigij. [Dextram affectare] Dextram intendere. s. vt sic posset nauem tenere. Teren. Ad dominam qui affectant viam. i. intendunt. Nā si dextra legeris, ut sit dextra contingere, affectare, contingere caret exēplo. [Nec potis.] i. nec potis est. Potis aut nomen est, & declinatur, potis, potis, poti, potem, potis, a pote, nomē esse docet rō comparisonis. nam in superlatino potissimus facit, cui si detraxeris simus, inuenies nominis positionem, ut acerrimus acer, fortissimus fortis. Sic autem ut diximus declinari compositio ostendit. Nam huius impotis, compotis, impotem, compotem facit. q. in simplici, difficile inuenis: p compositionem agnoscis facilius [exterrita tellus] poetica hyperbole. [Curuis cauernis] Et hoc. n. in cōcauis locis est [Ruit] Festinanter venit. [Nequidquam lumine toruo] Quia nocere non poterant. [Aetneæ fratres] aut similes, aut feritate germanos. Nam non sunt Polyphemi fratres, quæ Neptuni filium Hom. dicit. Vnde eo cæcato Vlysses pertulit tempestatem q. ad eū venit derelicta Calypso, cum qua decem annis fuerat. Vnde, vt supra diximus, Virgilij dictis dissentit temporū rō [Conifere] Conus dī fructus cupressi, & ipsa novæ dñs est. Nam à rotunditate in acumē leuatur, [Cyparissus] Aut Thelephi filius fuit, amatus ab Apolline, vel vti alij, a Siluano, qui cum lassatus, sub quadā arbore somnū caperet, subito excitatus, ceruū, quē in delicijs habebat, p ignorantia, ferā credēs, occidisset, flendo nimium nūmū est

misericiordiam meruit. Itaq; in arborem cupressum conuersus est, apia & cōsecratā lacrymis, & luctib. [Silua alta Iouis, lucusve Dianæ] Iouis, p p quercū, Dianæ ppter cupressum. Ipsa

est enim etiam Proserpina. Alia autem quod manet in cello vertice, & Lucus propter religionem diu permanet.

SEC. SED fugite, &c.] Post narrationem malorum, opportune monet Phrygios, ne simile malum incurrat aufugere, quo facto meretur gratia ab eis, docetq; se non insidiatorē esse qualis fuisset fortasse creditus si inuitasset ad insulam accedere, nā facile est persuadere, id quod volumus cupientib. Sanē sunt qui dicant poetam nostrum, principi poetarū Homero morē gessisse, qualē aiunt (libet. n. interdum nugari) duos scurras fecisse, quorum alter, vnde veniret, & quid viderit, interrogatus, dixit se Roma venire per Rhenū, illicq; incendiū incredibile Rheni vidisse, aut postmodum in tenebras incidisse meridianas, quales post Christi mortem nemo viderit, easq; alis ignotae aues factas, atq; id genus (ne lōgus sim) multa. Alter vero idē interrogatus, dixit se quoq; Roma venire, atq; per Rhenū, sed vno die tardius illuc aduenisse, interrogatus de adulatione Rheni, rēdit se, eā nō vidisse, sed pisces assos ante oēs domos expositos, & de aue pernegavit se quoq; eā vidisse, sed oēs mortales concurrisse, ad cōgerenda ligna pro oui vnius ab aue illic positi cōdensatione facienda per cōcoctiōnē, quo tādē rupto, ait se genuū tenus in albumen ingressū. Atq; ita mutuas partes praeſtiterunt quō Maro, quā Homerus dicit de Vlyſſe, quē in Lestrygonas, & Cyclopes incidisse asserit, non dicit, sed locū eius inuentum ab Aenea, postquam illinc abiuerat: verum id artis est summā, de reb. notis loqui, iuxta fidē & sūiam illorum, qui de illis scripserūt. Sed audiamus Donatum cuius verba sunt paucissima, quia ab historia res dependet, videlicet. [Addixi] Hoc consilio ad vos veni, melius esse manib. hominum perire, q̄ Cyclopū. Hāc ille. Ordo est. Sed ne fando. s. vos detineā, & in manus Cyclopū incidatis, o miserī. s. futuri, fugite, fugite, inquit, atq; rumpe, qđ plus est q̄ dissoluite, funē. i. retinacula ab limite. Et si dicant, cecatus est Polyphemus, vt inquis, quō ergo timēdus? addit. Nā qualis, & quantus Polyphemus claudit in antro cauo, pecudes lanigeras. i. oues suas, atq; preſſat. s. duris palmis, vbera. s. ouium. sup. tales, & tāti. i. tā immanes, & tam magni centū alij infandi. i. detestandi Cyclopes, habitant vulgo. i. passim, non in vno loco ad hęc littora, & errant. i. vagant sup. in his altis mōribus Cornua lunae implēt. s. se iā tertia, lumine. i. illuminatione tertia, aut lumine tertio, sed p p metum nō dixit tertio lumine, sed tertia cornua. i. iā est tertiu plenilunium aut tertius mensis, cum. i. ex quo, aut post q̄ traho vitā in siluis inter domos, & lustra. i. latibula, & spelaea ferarum deſerta. s. ab hominibus, & prospicio. i. procul obseruo, vastos. i. valde amplios Cyclopes, abrupe. i. specula in rupe q̄ difficulter pertrāsirēt, & tremisco sonitū pedū, & vocē leorū, ramī. s. arborū, & dumorū dant. s. mihi, victū infelicē. i. miserabilē. i. bacas. i. fructus minores & siluestres, sparsim nascētes, & corna lapidosa. i. magnos lapides seu ossa magna continentes, & herbe pascūt me radicib. s. suis, vulsis. i. euulsis, & extirpatis, seu eradicatis. Ego collustrans. i. conspiciens oīa cōspexi primū hāc classem veniētē ad littora. s. ista (nō aut cōspexerat, nisi cū appelleret, quia dictū est: Interea fessos vētus cū sole reliquit) Ego addi. i. adiudicaui, & in potestātē eius destinaui me, huic. s. classi, quacūq; fuisset, siue amica, siue inimica, quia satis est mihi effugisse gentē nefandā. s. Cyclopū, vos potius quā vt ab illis cōprehēdar absumite hanc animā i. vitā, quocūq; leto. i. quocūq; genere mortis. [Vix ea factus erat, &c.] Docet quō vīso Polyphemo aufugerint, suscepto Achamenide, vtq; ille in sequi parabat, & ceteros Cyclopes excitabat. Vnde Donat. dicit sic. [Nota] Exponendū fuit, quō cecus venire potuerit, quia nouerat antequā excācetur. [Truca manū pinus] Tota arbor erat pro baculo. [Ea sola voluptas] Voluptatē ex animalib. habuit, cū videbat: Cecus aut solamē captebat. [Lauit inde cruorē] Adhuc. n. inflata cecitas noua putabatur, cum adhuc funderet sanguinē. [Graditurq; per æquor] Immensae proceritatis expressio, gradiebatur in medio mari vt in terra, neq; profundū maris latus eius vnda tāgebat. [Taciti] Cessante remorū strepitu & caecitena nautarum, sine qua remi operari nō possunt. [Sensit] Quod nō uidebat, aurib. percepit. Nam quamuis silentiū adhiberetur, non potuit penitus vacua strepitu esse nauigatio. Hāc ille. Ordo est Achemenides, sup. vixerat fatus, ea quae praeſſa sunt, cū. i. qñ nōs videmus ipsum Polyphemū pastorem mouentē se uasta mole. s. corporis sui, sup. in summo monte, inter pecudes. s. suas lanigeras, & petentē littora nota, quae. s. saepe petiuerat, antequā excācatus esset: apposi-

torie, monstrū. i. existentē monstrū horrendū, informe. i. sine forma humano corpori debita, ingens, i. magnū, sine genere, cui lumen, sup. erat ademptū, & sup. cui pinū trunca. i. amputata, & truncata, regit. i. dirigit manū, & firmat vestigia ne. s. vacillet, aut labatur iā cecus. Oues lanigeræ comitantur. s. pastore, suū: a sola, quā. s. ex ouib. hēt, est, sup. voluptas Polyphemi, fistula pender de collo, hoc est deorsum pender existens solamen. i. solatium, mali i. incōmodi, amissi. i. visus, postquā s. Polyphemus, tetigit. s. pinu sua, fluctus. s. maris, altos. i. profundos, & venit. i. accessit ad æquora, ipse lauit. i. abluit, aut abstergit. (Est. n. praeſentis tps, a lauo, lauis, lauere) inde. i. deinde. cruorē fluidū. i. qui quotidie fluebat, luminis effossi. i. de oculo effosso, infrendens dentib. sup. cū gemitu, & ipse graditur iā per æquor mediū, necnon, i. & non adhuc, & fluctus non tinxit latera ardua. s. eius. Quia, dicit, graditur, patet qđ lauit, sit praeſentis tps, licet, venit, sit praeſentis, qā in lauit prima corripitur, quā in venit producitur. Alibi legimus, lauimus, prima breui ēt praeſentis tps. Nos. s. qui id videbamus, cepimus, sup. celerare, aut celerare, pro celerabamus, procul inde. i. ab eo loco, ubi ipsum vidimus, fugā, existētes trepidi. i. cū tremore festini, & hoc recepto s. in nauē nostrā Achamenide, sup. supplice. i. qui genua amplexus, nobis supplicauerat merito. s. de nobis, sic. i. vt id faceremus, qā forte in Cyclopes incidissemus, nisi nos p̄cauere nonuisset, & nos taciti. i. tacētes, aut secreti incidere, sup. cepimus, aut incidēbamus, funē. i. retinacula, & nos proni. s. incumbentes remis, verrimus æquora remis, certantib. i. certatim ferientib. Sensit. s. Polyphemus, strepitū remorū, & torſit vestigia ad strepitū vocis. s. remigantiū, hoc est remorū nauigantiū, verū ubi. i. postquā, nulla potestas. i. facultas, datur affectare. i. intendere dextrā, s. ad nauē tenendā, nec potis, sup. est, equare. i. non pōt equis virib. aut gradib. consequi fluctus Ionios. i. maris Ionij, ipse tollit. i. emittit, & effert immēsum clamorē, quo clamore pontus. i. mare, & omnes vnda intremuere, id est multum tremuere; & tellus Italiae est, sup. exterrita. Penitus. id est penē intus, vsque ad penitiores partes eius, & Aetna mons ille Siciliae, immugit. i. reboauit cauernis. i. caminis, & fornacib. dictis, curuis, & ideo vt cornu magnum grandē edentib. At. i. sed genus Cyclopum ruit ad portum, excitum. i. excitatum, & euocatū illo clamore, ē siluis, & altis montibus & cōplent littora. Nos cernimus fratres Aetneōs, i. iuxta Aetnam genitos astantes. s. ad littus, sup. cū lumine toruo. i. diro, & minaci, nequidq̄. i. frustra, quia salutem suam in nos exercere nō poterant, & ferentes capita alta, celo. i. ad celum vsque appositorie, concilium. i. conuentum concitātū, & conuocatū, horrendū existētes, sup. tales, quales erāt quercus aëriae. i. altae, in aëra multum extēsa, aut quales Cyparissae coniferæ. i. ferentes multos conos, ad ornamentum galearum, sup. erant, tunc cū. i. quando, ipse constitērant. i. simul steterāt sup. in cello. i. sublimi vertice, existente alta silua Iouis, q̄ tum ad quercus, q̄ sunt in tutela Iouis, ve, pro vel, lucus. i. silua in, cēdua, Dianae. s. venatricis, q̄ tū ad cupressos, vt Seruius docet.

VARIA LECTIO.

VOCEM QVE tremisco) antiqua exemplaria pleraque, Tremisco, legūt. [Truca manum pinus regit] In Mediceo, Manu legitur. [Solamenque mali de collo fistula pender] Sunt qui carmen hoc expungant. Id tñ in pler. lib. hñ, hacq; penitēmeri clauditur, Solamenq; mali. [Laterā ardua tinxit] Verē aliqua exēplaria, Strinxit habent. [Verrimus & proni] In Mediceo, & in Porcio, & aliquot alijs libris, Vertimus legere est. [Nulla datur dextram affectare potestas] In libris nōnullis antiquis, Dextra attrectare, legitur. [Immugit Aetna] antiq. plerique libri, Immugit, legunt. [Clamorem immēsum tollit] In antiq. aliq. lib. Ponit, habere. [Penitusque exterrita tellus Italiae] In lib. antiq. Trinacriae, legitur. [Constitērant, silua alta Iouis] In antiq. pler. lib. Constitērant, legitur.

PORRO Aetnaeum item promagno reperies in libris antiquioritatis nō diluta, vnde & cantharus Aetnaeus, magnus. in Rhod. telligit apud Aristophanē in comedia, cui titulus ἐρηνη. De montis Aetnae magnitudine, vel quia Aetnaei equi habeant p̄celeres, & in currendi certaminibus inclyti. Ex qua ratione. Virg. quoq; fratres appellasse Aetneōs, simile verū est. Cōsimiliter apud Aristophanem eundem in comedia cui titulus ἀχαρνες, dicuntur ἀνθρακες, πρὸ πυρός, quem locū enarrans interpres, Parnasium ex more pro magno fateretur positum.

Niteneant cursus] Antiqui ni, pro ne, ponebant, qua par ticulari plenus est Plautus. Ni mala, ni stulta sit. Sensus ergo talis est, Timor cogebat ut quocumque nauigaremus, euentum sequeremur, non iudicium, sed occurrebat præceptum Heleni vitare Scyllam, & Charybdim. Quare placuit ne cursus teneant, hoc est agantur, & impleantur inter utranque

via modico mortis interstitio i. Scyllæ & Charybdis. [Retro dare lintea. [Quod dum cogitauimus, prosperior nobis flare cepit Boreas. (Missus adest) Fautore. i. numinum, quem supra Anchises a dijs optauerat dicens, Ferte viam vento facile, & spirare secundi [Pantagias] Hic fluuius Siciliae cum plenus incederet implebat sonitu pene totam Siciliam. Vnde & Pantagias dictus est, quasi ubique sonans. Hic postea cum Cereri querenti filiam obstreperet, tacere iussus est numinis voluntate. [Megarosque sinus] Megara oppidum est iuxta Syracusas. [Tapsumque iacentem] Insula non longe Syracusis pene fluctibus par. [Talia monstrabat] Quia occurrebat, Vnde hæc loca nosti? [Relegens] Renauigans. [Errata] Participium sine verbi origine. Non enim facit error. [Infelicitis Vlyssi] Epitheton ad implendum verbum positum more graeco, sine respectu negotij. [Contra Plemmyrium vndosum] Verbum de verbo expressit. Hoc enim vndosum quod Plemmyrium. [Ortygiam] Hæc tantum Ortygia dicitur Apollinis vero et Delos. [Fama est huc Elidis amnem] Elis, & Pisa ciuitates sunt Arcadiae in qua est fons ingens, qui ex se duos alueos creat Alpheum, & Arethusam. Vnde fit ut fingantur coniungi in exitu, quos origo coniungit ita Arethusam autem et in Elide esse testatur Vir. dicens. Sic tibi cum fluctus subterlabere Sicanos. Hæc enim fabulas venatrix fuit, quæ dum se in Alpheo post laborem lauaret, ab eo adamata est, & diu fugiens deorum miseratione in fontem mutata per secretos meatus ad Siciliam venit. Quod et Virgilius ostendit. Et tandem positus velox Arethusa sagittis. [Alpheum] Quia graece Ἀλφειὸς facit, ut Alpheias, Aeneas, [Iussi numina magna loci,] Vel ab Achæmenide, vel ab Aeleno, vel Anchise. iussi ergo, admoniti. [Stagnantis Elori] Fluij qui ad imitationem Nili superfunditur campis. [Pachyni] Promontorium austrum spectans, vnde & Pachynum dictum ab aeris crassitudine, nam παχύς est crassus. [Camerina procul] Palus est iuxta oppidum, cui quodam tempore cum siccata pestilentiam creasset consultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent, respondit μή κινῇ καμίναν ἀκιντὸν παραμινάτω. quo contempto exiccauerunt paludem. & carentes pestilentia, per eam partem ingressis hostibus, penas dederunt. [Immanisq; Gela] Ciuitas a fluuiio nominata, sicut et capi Gelo [Agragas] Mons est muro cinctus, in cuius summa parte oppidum. Vnde & Cicero. Ad mare intra menia ante oppidum expectabat: De Verre. Notandum sane hæc Virgilium, quantum ad sui tempora spectat dicere, non quantum ad operis, Aeneas enim nauigante nec fuerat Camerina siccata, nec Gela vel Agrigentum condita quod frequenter facit, sed ideo nunc vitiosum est, quia ex persona narrantur Aeneas [Magnanimum quondam generator equorum.] Secundum Pindarum quondam Agrigentini equos ad Agones Graeciae mittebant, qui inde victores reuertebantur. Legimus et aliud, cum in Cappadocia greges equorum perisset, Delphici Apollinis responso adduxerunt equos de Agrigento, & reparauere meliores. [Palmosa Selinis] Ciuitas iuxta Lilybaeum, abundans palmis quibus vescuntur, & apio.

A S C E N S I V S.

PRÆCIPITES metus acer egit &c.) Docet, qua propera

tionem illinc aufugerint, & quas terras præteruecti sint, vnde dicit Donat sic. [Ventis secundis,] Id est sequi quocumque ventum ferrent. Nam omnes venti secundi sunt, si quo impellant eamus. Est ergo sensus, modo Cyclopes fugeremus, non curabamus, quocumque nauigaremus, quod erat contra iussa Heleni, qui verbatim illos temere nauigare. Sed diligenter vitare

Charybdim, & Scyllam, sed istorum malorum metu turbati decreuimus, ut vel transiremus. [Lôge] Quia excelsus est mons. [Sanis cecis] Quæ nauis sub aquanea appellant. Hæc ille. Ordo est, Metus acer. i. vehemens, & acriter impellens, agit. i. urget, & impellit nos, excutere. i. vi dissoluere, & extedere, rudentes. i. funes velorum, quocumque. i. in quamcunque partem, a Cyclopi. distantem, aut quocumque. i. quacumque re, & intendere. i. implere usque ad distentionem, vela. i. nauium nostrarum, ventis secundis. i. sequentibus. & a tergo venientibus quocumque ferrent, sed iussa Heleni monent contra. i. e contrario. i. vitare Charybdim, & Scyllam, & non sequi quocumque ventus ferret, monent inquam nisi. i. ne, id est socij teneant cursus inter Scyllam, & Charybdim, & ne teneant viam inter utranque, super cum paruo discrimine. i. differenti & distantia, latius. i. mortis, & ita ideo certum. i. deliberatum, & decretum est nobis, dare lintea. i. vela retro. i. retrorsum, hoc est obuertere vela. Ecce autem Boreas, &c. quod qui-

dem fecissemus, nisi Boreas surrexisset. Hanc constructionem Seruius innuit, qui accipit letum pro morte, & ni, pro ne. Potest tamen & alius sensus, ac ordo esse, verum mirus artifex, poeta depingit narrando metum, qui eos acer agebat, nam perplexis, & attonitis dat intricatum sermonem, & non satis expressum, ut in secundo vidimus in oratione Aeneas ad socios. Sic igitur (si vis) ordo talis. Socij monent contra iussa Heleni, super tenere viam inter utranque, i. Scyllam, atque Charybdim, existentes leti, i. gaudentes paruo discrimine, id est periculoso, respectu eius quod a Cyclopi. imminerebat, quia ni, i. nisi, teneant. i. continuent cursus suos, inter Scyllam, & Charybdim, certum est dare, i. quod darent lintea retro, & ita inciderent in Cyclopes. Aut sic. Iussa Heleni monent contra. i. quod metus egit, sed ni. i. nisi cursus teneant viam, inter utranque, i. Scyllam & Charybdim, super cum paruo discrimine. i. parua distantia leti, i. mortis, quia inter utranque, tenere viam, parum abest a morte. certum est dare. i. quod daret, lintea. i. vela ex lino, retro. i. retrorsum, & ita perreuerunt, ne cogerent in Cyclopes recidere. Aut, per sed ecce, quod d. propter spem & opinionem, & Boreas verus ille Septentrionalis, adest. i. auxilio nobis missus. i. fauore numinum ab angusta sede Pelori, illius promontorii, & per eum adiutus, præteruehor ostia Pantagias, illius fluminis in Sicilia, viuo saxo. i. quod ostia sunt, ex saxo naturali, & non artificiali, quia Pantagias cum multo murmure olim inter saxa decurrebat, postea ad iussu (ut ait) Cereris cepit tacere, h. e. aut coloni saxa mouerunt, aut impetus ea deuoluit usque ad ostia, vnde dicit, ostia saxo viuo, i. naturali, & non fabrefacto, & præteruehor sinus Megaros. i. iuxta Megara oppidum Siciliae, non procul a Syracusis. & Tapsu, insulam illam, decem stadia a Sicilia distantem, iacentem. i. humilem, & si quærat quoniam insularum nomina, dicit Achæmenides comes infelicitis Vlyssi, relegens. i. renauigas retrorsum, littora errata. i. quod errando legerat, h. e. nauigarat cum Vlysses, monstrabat. i. indicabat nobis, talia insula prætenta, sinu Sicanos. i. Siculo, iacet contra Plemmyrium vndosum. i. quod graece Plemmyrium, latine vndosum dicitur, nam πλημμύρω, dicitur inundo, & πλημμύριον, vnda, cum frangitur non procellosa, & πλημμύρις, inundatio, vnde

de potest scribi Plemmyrium, & Plemmyrion, est aut fluvius Siciliae, non procul ab Ortygia, Siciliae vicina insula, cum sit & alia quae Delos est dicta, superius cuius (nam more suo relatum subricet, in descriptione loci, nomen, superius veteres, cosmographi dixerunt. i. appellauerunt Ortygiam, fama est Alpheum Elidis. i. ciuitatis amne. i. qui ab Elide Arcadiae nascitur, egisse huc. i. in hunc locum occultas vias, subter mare, ita quod miscetur aquis marinis, unde in Bucol. Sic tibi cum fluctus subterlabere Sicanos Doris amara sua non intermisceat unda, qui. i. amnis de Arethusa, quae & fluvius, & nymphea, confunditur. i. commiscetur: Siculis. i. Siciliensibus. undis, tuo ore. i. ostri. Nos iussi. i. a patre, veneramur magna numina, loci. i. illius, videlicet Arethusa, & Alphei, & ego exupero. i. ascendo inde, praepingue. i. praeter cetera pingue solum Helori, lumini ex Pachyno defluenti, stagnatis. i. interdum stagna in agris faciatis, ad inundatis more Nili, cuius inundatio terra pingue facit, aut lete fluens, quasi stagnum sit. Nos radim. i. cognovimus leuiter, hinc. i. pueri, altas cautes. i. rupes & lapides, & p. i. saxa, piecta. i. in mare & extantia camerina. i. palus nunquam concessa, moveri satis. i. volentibus. quia cum exsiccaretur, accolae ab hostibus deleti sunt & campi Geloi illius stagni, superius apparet, & Gela. i. urbs, inmanis. i. immitis, aut per aquas, aut per gentem, dicta. i. denominata, cognomine fluvij (quia & fluvius Gela, seu Gelas dicitur, & urbs) superius apparet, & Agragas, mons ille in Sicilia, muro cinctus, arduus. i. sublimis ostendit nobis maxima membra. i. oppidi in eo extructi, aut muros suos. Notat autem poetae Servius quod ex persona Aeneae recitari facitea quae Aeneae temporibus acta non fuerant, nam eius tempore, nodum, inquit, exsiccata erat palus, nec Gelas, aut Agrigentum condita, verum de palude dicere possumus Aeneam sciuisse, quod esset satis nunquam concessa moue-

ri, licet postea mota sit, sed non satis, nec dicit Aeneas mota, sed non moveri debere satis id vetantibus, de Gela autem dicam instaurata forsitan esse, sed cum fluvius perpetuus ille Gelas dictus sit, potuit, & vicus, aut pagus Gelas dici. Quod si omnino dormitasse conuincitur poetae, quandoque bonus dormitat Homerus. Agragas, dicit, appositorie, gnator quondam equorum magnanimum, pro magnanimorum. i. qui generavit aliquando magnanimos equos, & Oselinis urbs iuxta Lilybeum promontorium, palmosa, i. palmis arboribus illis abundans, ego linquo. i. praetereo te ventis datis. i. adhibitis a dijs praesentibus, & lego. i. nauigo, vada Lilybea illius promontorii, dura saxa caecis. i. propter saxa caeca. i. non apparentia, sed aquis abstrusa.

V A R I A L E C T I O.

CONTRA, iussa monent Heleni.] Vetera quaedam exempla cum Med. Mouet, legunt. [Scyllam atque Charybdim. Inter vitanque viam leti discrimine paruo, Ni teneant cursus] In lib. nonnullis manuscriptis, Scylly atque Charybdis, scriptum est. Longe vero melius in Donatiano lib. Scyllam, atque Charybdim, appositue positum est, & teneant, in aliquot exemplis antiquis est, [Errata retrorsum] In antiquis aliquot exemplis. Retrorsus. [Occultas egisse vias] In li. perueteri habuisse vias, legitur. [Siculis confunditur undis] In antiquis aliquot lib. Perfunditur. [Numina magna loci iussi veneramur] In omnibus antiquis lib. quotquot legi, numerus, est huiusmodi. Iussi numina magna loci veneramur. [Stagnantis Elori] In lib. antiquis. Helori, cum aspiratione. [Apparet Camerina procul] In antiquis aliquot lib. Camerina. [Palmosa Selinis. In lib. aliquot antiquis. Selynis scriptum est.

127.

Drepanum.] Drepanum ciuitatis est non longe a monte Eryce trans Lilybeum, dicta vel per curuaturam litoris, in quo sita est, vel quod Saturnus post amputata virilia Caelo patri illuc falcem proiecit, quae graeca Drepanos dicitur, quod quasi verisimile putatur, propter vicinitatem Erycis consecrati Veneri, quae dicitur nata ex Caeli cruore, & spuma maris. [Illeptabilis] Propter, patris amissionem. [Fessum de feris] Ut supra diximus secundum Virgilium. Nam Cato eum ad Italiam venisse docet, unde & in sexto illud amphibolon est. Quo magis Italia mecum latere reperta. [Nec vates Helenus] Quia dixerat, Prohibent nam cetera Parca scire Helenum farique; verat Saturnia Iuno. [Non dira Celeno] Quae vel irata desinit aduersa praedicere. Et bona pietate mortem patris grauiorem dicit esse, quam famem. [Hic labor extremus] apud Drepanum. [Deus appulit oris] Bene se commendat Didoni, dicens, se ad eam deorum voluntate venisse. [Fata diuina] Quae dii hominibus tribuunt [Renarrabat] Re vacat ut consiteri possit. Sane in secundi principio duo sunt poetae versus, sicut hic tres, & similis est finis initio. [Conticuit tandem] Ut, Conticue re omnes [Tandem] Diuturnitatem narrantis expressit. Notandum sane quia controuersiarum more epilogos dedit sex istis prioribus, libris, quos & esse bioticos voluit. Nam singulis res singulas dedit, ut primo omnia, secundo pathos, tertio errores, quarto ethos, quinto festiuitatem, sexto scientiam: Epilogos autem sic variavit, ut in primo miseratio esset Didonis, in secundo Mors Creusae, in tertio Anchisae, in quarto Didonis, in quinto Palinuri, in sexto Marcelli citum desset interitum.

Hinc Drepani &c. [Recitat ad finem huius mortem Anchisae patris, quae Drepano Siciliae oppido sepeliuerat, unde ad Didonem repulsus est, de qua re dicit Donat. sic] [Illeptabilis] Expressit plenam moralitatem, nam si quando aliqua infortuna accidit, nos in dolore positi locis attribuimus, quasi nobis aliquod inflixerint, ergo hic Drepanitano loco applicat, quod fato acciderat. [Amitto Anchisen] Dolet perisse in portu, qui tot maris pericula euasisset, nec dixit, mortuum, sed, deseruisse filium, veteres. n. egregios viros non mortuos, sed per commotionem locorum translatos putabant.] Heu] Tantus fuit dolor, ut etiam apud Didonem positus, quasi cum eo praesente loquere-

*Hinc Drepani me portus, & illeptabilis ora
Accipit, hic pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem omnis curae casusque leuamen
Amitto Anchisen, hic me pater optime fessum
Deseris, heu tantis ne quidquam erepte periclis,
Nec vates Helenus, cum multa horrenda monerent,
Hos mihi praedixit luctus, non dira Celeno.
Hic labor extremus, longarum haec meta viarum,
Hinc me digressum vestris deus appulit oris.
Po. Sic pater Aeneas intentis omnibus vnus
Fata renarrabat diuum, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic sine quieuit.*

dictum fuerat ab Ilioneo. [Intentis omnibus] adhuc intentis, ut ostenderet Aeneam libenter auditum, intenti fuerant, cum incepit, intenti, cum finiret. [Omnibus] Ostendit nullam illic fuisse, qui non adhuc desideraret audire [Tandem] ad ipsum pertinet, qui casus suos enarrabat inuitus, nam auditores adhuc intenti erant. Hec ille. Ordo est. Portus, & ora, illeptabilis. i. de qua latari nequea, Drepani illius oppidi, non longe ab Eryce. nunc celebris, per diu Albertum Catinellam, multa virtute, & miraculis insignem, accipit. [hospitio me, hic. i. hoc tempore, aut loco. Ego amitto hic. i. in hoc oppido, heu] (dolentis interiectio) Anchisen genitorem appositorie, leuamen omnis curae, & casus, & hoc tot tempestatibus pelagi, actus. i. transactis (Ostendit Aeneas omnibus in locis, ex graui periculo maris, in maius discrimine terrae descendisse. unde et dictura est Sibylla, O tandem magnis pelagi defuncte periclis Sed terris etiam grauiora manent; hinc dixit, Seruatum ex undis Strophadum, littora primū Excipiunt. Et, Interea fessos ventus cum sole reliquit. Ignarique vic Cyclopium allabimur oris. Et hic, Hinc Drepani me portus &c. [Optime pater] apostrophe, i. ad absentem sermonis conuersio pathos. i. affectionem indicat, sicut in 1. Et te pater optime Teucrum fluctus habet Libye ad Anchisen. i. tu deseris me. hic. i. in hoc loco non concessio a satis, me fessum. i. tot nauigationum malis, pater, inquit, erepte, heu nequidquam. i. frustra, tantis periculis, unde de ad eum Helenus, Cura deum bis Pergameis erepte ruinis, ultra quas et tot pericula maris euaserat. Nec Helenus vates, cum moneret multa horrenda, praedixit mihi hos luctus, non etiam dira Celeno, Haec praedixit mihi hos luctus. Hic labor extremus, superius erat patri, & haec erat illi meta longarum viarum, deus. i. bonus quispiam appulit vestris oris, i. ad vestras oras, & regiones Libycas. i. me digressum.

gressum. i. postquam digressus eram, [hinc. i. ex hac regione Sicilia: vnde in primo dictum est:

Vix e conspectu Sicula telluris in altum

Vela dabant lati, & spumas salit are ruebant &c.

Et hoc dicto conticuit Aeneas, cuius omnia sunt verba, ab eo loco ad principium 2. infandum regina iubes, &c. vsque ad hunc, ubi poeta incipit loqui dicens: Aeneas pater. i. vir venerabilis, renarrabat. i. recensabat: sic. i. in talem modum. fata. i. voluntates, diuum. i. diuorum de euerfione. f. Troia, quia dictum est:

Postquam res Asia, Priamique euertere gentem

Immeritam visum superis, &c.

Et docebat cursus. i. navigationes, & errores suos, vnus. i. solus loquens, & omnibus. f. alijs intentis. f. attendentibus, aut multum tentis, & capis eloquio viri in quo cum laudatur, eloquium Aeneas, laudatur & poeta qui id excogitauit: Aeneas, sup. conticuit. i. simul cu alijs tacuit, quia statim a principio, Conticuere omnes, intentique ora tenebant, &c.

Tandem. i. post prolixam narrationem: quia multarum rerum, verum, vt dicit Martial.

Non sunt longa quibus nihil est quod demere possit

Multitudo ergo, & varietas rerum, prolixitatem excusat. Donatus autem id subtiliter exponit, referens ad ipsum Aeneas, qui desiderabat finem narrationis, cum & casus & labores suos enarraret, vnde dixerat: Infandum regina iubes renoua

re dolorem. Sed Dido, & ceteri Tyrij, adhuc intenti erant, vnde dixit, intentis omnibus. Et Aeneas quieuit. f. & animo & ore, quia non erat captus amore sicut Dido, vnde per contrarium subditus est:

At regina graui iandudum saucia cura, &c.

Ad quam rem commodè ponitur coniunctio, at, quæ in diuersis & repugnantibus rebus præcipuum habet locum, vt diligenter obseruatur a poeta: ipse ergo conticuit, & quieuit hic. i. in hoc dicto de morte Anchisæ, & profectioe ex Sicilia in Carthaginem, quam non fuit opus recitare, cum iam nota esset Didoni ex oratione Ilionei, & huius operis lectoribus ac auditoribus, ex his q in primo libro dicta sunt. Notum enim est ea, q in 1. libro recitata sunt euenisse continuo, postea ea quæ vltimo loco in hoc tertio recitauit Aeneas.

Tot tempestatibus actus] In antiq. pene omnib. exempl. lege re est, Actis. [Fata renarrabat diuum, cursusque docebat] In antiq. aliquot lib. legere est, Fataque narrabat diuum.

Moris quoque veterum fuit pluribus locis excellentium virorum monumenta struere, quæ res ambagiosam admodum efficit historiam. Mortuum in Sicilia Anchisen cecinit Maro Pausanias in Arcadia defunctum scribit, & eiusdem sepulchrum ad montis radices visitatum quandoque, Anchisam quod vocant prope Orchomenon, nec fuisse in nauibus cum Aenea, verum aduenisse κατὰ πρό φασιν τινα, illud prope Laconiam filio appulso.

RITUR in quarto] Monostichi huius, ordo & explanatio est. Dido, idest virago illa, cui Elissæ

nomen est: vritur. f. incendio amoris, in quarto. f. Aeneidos libro, & fatetur flammam. f. amoris, & hoc quidem de monosticho. Argumenti aut prolixioris, ordo est. At. i. sed hoc est, quænit quidem Aeneas, sed regina. f. Dido, carpitur iam graui igne Veneris. i. amoris Anna soror. f. Didonis aut Elissæ, consuluitur. f. ab ea. i. ipsa expetit ab ea consilium, ibi Anna soror &c. placet. f. Didoni, & sorori succumbere amoris, vnde dicitur, Placito ne etiam pugnabis amoris? & sequitur. His dictis incensum animum inflammavit amore, Sacra fiunt deis, ibi, Principio delubra adeunt, &c. & numina. f. deorum onerantur donis: quia mactant lectas de more bidentes. Itur. f. ab Aenea, & Dido ne cum suis, venatum, vnde dicit Iuno, Venatum Aeneas, vnaque miserrima Dido in nemus ire parant, & paulo

IN IIII. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Vritur in quarto Dido, flammamque fatetur.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

*At regina, graui Veneris iam carpitur igne.
Consulitur soror Anna: placet succumbere amoris.
Fiunt sacra deis, onerantur numina donis:
Itur venatum: Veneris clam sedera iungunt.
Facti Fama volat: monitus tunc numine diuum
Aeneas, classemque fuge, sociosque parabat;
Sensit amans Dido, precibus conata morari,
Postquam fata iubent, nec iam datur vlla facultas,
Conscenditque pyram, dixitque nouissima verba,
Et vitam infelix multo cum sanguine fudit.*

ALIVD IN EVNDEM.

*Ardet amore graui Dido, soror Annaque suadet
Nubere, iunguntur nimbo cogente sub antro,
Incusat precibus patrem contemptus Iarbas.
Nauigat Aeneas iussu Iouis, illa dolore
Impatiens, & amore, necem sibi protinus infert.*

post. It portis iubare exorto delecta iuuentus, & cætera. & Aeneas, & Dido iunguntur clam quia in spelunca: vnde dicitur. Speluncam Dido dux & Troianus eandem Doueniunt: sedera, idest, commercia: Veneris, idest coitus, fama facti volat: vt dicitur ibi, Fama malum, & cætera. Aeneas monitus tunc numine: idest voluntate diuum, scilicet Iouis, per Mercurium, parabat fuge, & classem, & socios. Dido amans: sensit, scilicet fugam parari, idest detinere, ipsum precibus scilicet suis, & sororis. Sed postquam fata iubent, scilicet Aeneam abire, nec datur scilicet Didoni vlla facultas detinendi Aeneas: ipsa, que, pro &, hoc est tum conscendit pyram, idest struem lignorum incendendorum, & dixit nouissima verba demissura, scilicet se, in mucronem Aeneas, & ipsa infelix, fudit vitam cum multo sanguine: vitam dicit, idest, animam cuius sanguis sedes putatur, vnde dicitur in fine huius, Atque in ventos vita recessit.

SERV.

APROLONIVS Argonautica scripsit, & in tertio inducit amantem Medeam. Inde totus hic liber trāslatus est. Est autē pene totus in affectione, licet in fine pathos habet, ubi abscessus Aeneae gignit dolorem. Sanē totus in consilijs, & subtilitatibus est. Nam penē comicus stylus est, nec mirū ubi

de amore tractatur. Iunctus quoque superiorib. est: quod artis esse videtur, ut frequenter diximus. Nam ex abrupto vitiosus est trāsitus, licet stulte quidam dicant hunc tertio non esse coniunctum, (In illo enim nauigationis pericula, in hoc amores exequitur) non vidētes optimam coniunctionem. Cum enim tertium sic clausit, Factoque hic sine quieuit. Subsecutus est. [At regina graui iandudum saucia cura] Item paulo post. [Nec placidam membris dat cura quietem] Nam cum Aeneam dormire dixerit, satis cōgrue subiūxit, ut somno amās careret. [Iandudum] aut nimium: ut Terentius, Iandudū te amat. Iandudum illi facile sit quod doleat. Aut Iandudū, à quo tempore vidit Aeneam. Legimus enim, Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido.

SERV.

[Saucia] Hinc subiungit. [Vulnus alit.] Et bene alludit ad Cupidinis tela, ut paullo post ad faculam. [Et cæco carpitur igni] Nam sagittarum vulnus est facis incendium. [Cura] amore intolerabili, ut, Meq. his absolute curis. Cura ergo ab eo quod cor utat, ut Veneris iustissima cura. Item, Mea maxima cura. [Venis] Quia per uenas amor currit, sicut venenum, inde dictum. Fallasque veneno. Item Longumq. bibe bat amorem. [Cæco carpitur igni] Agit Virgilius, ut inuenias frangat declamationes, ut hoc loco rem dixit sine declaratione. Vnde Ouidius, quoque magis tegitur, tanto magis æstuat ignis. Cæco ergo igni, validiore, cuius natura est, ut compressus magis conualecat. [Multa viri virtus animo] Bene mediam se facit præbere Didonem inter regalem pudorē & amoris impulsu. Simulat enim se virtutē mirari culus pulchritudine commouetur. Multa autē virtus figurate dixit. Nam ad numerum transtulit, quod est quāti tatis [Recurfat] Bene frequentatiuo vsus est verbo in frequenti amantis cogitatione.

[Gētis] Nō Aeneas, ut sit velut excusatio, sed Dardani numinibus. Aut Veneris. [Infixi pectore vultus, Verbaq.] Tale & illud est, Illū absens absentem auditq. videtq. [Nec placidam membris dat cura quietem] aut penitus quiete caruit, ut Placida epitheton sit quietis, aut habuit quidē quietem, sed nō placidam. i. turbatam somnijs, vnde & ipsa paullo post quæ me suspēsā insomnia terret? [Postera Phœbea lustrabat lam-

pade terras.] Circumlocutio orientis diei. Secundum. n. & tertium librum Aeneas per noctem in conuiuio Didonis narrauerat, licet, ut supra diximus. Virgilius ista quæ per naturam necesse est fieri, plerunque cōtemnat. [Lustrabat] Aut illustrabat, aut re vera lustrabat, i. purgabat. Nam nox quodammodo polluit mūdum. [Humentem vmbra] Quia nox

omnis humida est, ut, Noctis lentus non deficit humor. Et nihil interest vtrum vmbra, aut noctem dicat, Nox. n. vmbra terræ est, ut supra, Inuolvens vmbra magna terramq. polumque. Est et Hyſterō proteron in sensu. Aurora. n. Solem præcedit. [Cum sic vnanimem] De re pudenda locuturam parum fuerat sororem eligere, nisi etiam vnanimem. Dicimus autē & vnanimus, & vnanimis, sicut inermus & inermis [Male sana] Non planē sana, amore vitata Male. n. plerūq. nō, plerūq. minus significat, non ut, Statio male fida carinis. Aliquoties min⁹ si

gnificat, sicut ve, ut, vecors, ve sanus. Quamquam male & perniciose significet, ut Lucanus, Sic male deseruit. [Insomnia terrent?] Et terret & terrent legitur. sed si terret legerimus, Insomnia erit vigilia. Hoc. n. maiores inter vigilias, & ea que videmus in somnijs interesse voluerūt, ut insomnia generis feminini, numeri singularis, vigiliā significaret. In somnia vero, generis neutri, numeri pluralis, ea q. per somnum videmus, ut, Sed falsa ad celū mittāt insomnia manes. Sciendū igitur quia si Terret dixerimus, antiqua erit elocutio. Insomnia. n. licet & Pacuvius & Ennius frequenter dixerint. Plinius tñ exclusit, & de vsu remouit. Sed ambiguitatē lectionis hæc res fecit, qd non ex aperto vigilasse se dixit, sed habuisse quietē implacidā, i. somnijs interruptam ut intelligamus eam & in somnijs. teritam, & propter terrore somniorum vigilas quoque perpeſſam. [Novus] Magnus, ut, Pollio & ipse facit nova carmina. [Successit sedib.] Ut Succedoque oneri & Succedunt tecto. [Quem sese ore ferens] Ut, Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido. Et, Nanque ipsa decoram Cæsariem nato genitrix lumenque iuuentæ. [Forti pectore, & armis.] Ut etiam ab Ilioneo audierat, dicente, Nec bello maior & armis. Sane subaudis est. Et bene virtutis commemoratione excusat supra dictam pulchritudinis laudem [Credo equidem genus esse deorum] Nec enim Vana fides est, idest falsa. Nam Degeneres animos arguit timor, idest improbat, impugnat. [Heu] Per hæc amoris impulsus ostenditur. [Iactatus fatis] [Casib. ut. Quis te nate dea per tanta pericula casus insequitur?] [Bella exhausta cane] Finita, terminata: quod nimia

P. VIRGILII

MARONIS AENEIDOS.

LIBER QVARTV

Po. **A**T regina graui iandudum saucia cura
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.

Multa viri virtus animo, multusque recurſat
Gentis honos: herent infixi pectore vultus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.
Poſtera Phœbea lustrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimouerat vmbra;
Cum sic vnanimem alloquitur malè sana sororem:
Anna ſoror, quæ me ſuſpenſam insomnia terrent?
Quis nouus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes?
Quem ſeſe ore ferens? quàm forti pectore, & armis?
Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe deorum.
Degeneres animos timor arguit. heu, quibus ille
Iactatus fatis? quæ bella exhausta caneſcit?
Si mihi non animo fixum, immotumque ſederet,
Ne cui me vinclo vellem ſociare iugali,
Poſtquam primus amor deceptam morte ſeſellit i:
Si non pertaſum thalami, tedæque fuiſſet:
Huic vni forſan potui ſuccumbere culpa.
Anna, fatebor enim, miſeri poſt fata Sichæi
Coniugis, & ſparſos fraternæ cæde Penateis,
Solus hic inflexit ſenſus, animumque labantem
Impulit: agnoſco veteris veſtigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbraſ,
Pallenteis Vmbraſ Erebi, noctemque profundam,
Antè pudor quàm te violem, aut tua iura reſoluam.
Ille meos, primus, qui me ſibi iunxit, amores
Abſtulit: ille habeat ſecum, ſeruetque ſepulchro.

res animos arguit timor, idest improbat, impugnat. [Heu] Per hæc amoris impulsus ostenditur. [Iactatus fatis] [Casib. ut. Quis te nate dea per tanta pericula casus insequitur?] [Bella exhausta cane] Finita, terminata: quod nimia

Virg.

Z

mia

mia virtutis ē. Nā inchoare bella, quorūlibet est, vincere vel finire paucorū. [Fixum immotumq; sederet.] Cogi sese optat, quē sic negat. [Sederet] Placeret, vt, Et seder hoc animo, [Vinclo iugali] Synæresis est pro vinculo. Iugali autē p p iugū, qd imponebatur matrimonio coniungendis. Vnde et Iuno iugalis dī. [Primus amor] i. maritus. [Deceptam morte fefellit] Figurate dixit, morte sua decepit me, & fefellit. [Pertasū thalami, te deq; fuisse] Pertesū participiū est sine verbi origine, & regit genitiuū, vt hoc loco. Nā genitiuus singularis est. [Huic vni forsan potui succūbere culpæ] Singula pronūcianda sunt. Ingenti. n. dicta sunt libra quib. cōfectioni desiderij sui quandā iniicit refrenationē. [Culpæ] Propter antiquū ritū, quo repellebantur a sacerdotio bis nuptæ. [Fatebor. n.] Bene vno sermone, & culpā expressit, & necessitatē. Fateri. n. & coactorum est & culpabiliū. [Miseri post fata Sichæi] Aut muliebriter dixit Miseri. aut mortui, secundū Cicer. qui in Tusculanis miseros mortuos vocat, aut certe ob hoc Miseri, cuius iā obliuiscitur, aut sic occisi. [Sparfas fraterna cæde penates] Si Didonis, dispersos per fugam intelligimus, si fratris pollutos cruore. [Inflexit] Quia supra ait. [Fixū immotūq; sederet] Inflexit, a rigido proposito declinauit. [Labatē impulit.] Impulit, & labare fecit. Non. n. lababat, qui ante immobilis fuerat. Cauēdū sanē, ne labantē cōtra metrū legamus. Nā la, longa est, vt, Labere nimpha polo. [Veteris velligia flammæ] Bene in honestam rē sub honesta specie confitetur dicēs se agnoscere maritalis coniugij ardorē. [Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiscat] Callide, ac si diceret posse. se coniūgi Aeneæ, si mors secuta nō fuerit. [Pallētes vmbas Erebr] in Erebo, alij, Erebi legūt, aut, Erebo, ad Herebū, vt, It clamo cæle. [Aut tua iura resoluā] Propter vincla iugalia. [Amores Abstulit] Cum illo consumpta sunt desideria, & voluptates. **A**sc. **T** regina graui &c.] In hoc quarto lib. quæ sita occasione, describit poeta vim amoris, qui virū pietate graue, & fataliter in regnū Italiæ destinātū, potuit in mulierū cōplexib. detinere & reginam alloqui graue, & constantē, impatientia ad sui necē impellere. Id autē facit prudens & cōmodus poeta, quo mortales animos ab amorū illecebris auertat, cū nemo sit a Venereis laqueis tutus, nisi qui oē obiectū procul habuerit, & carnis luxum domuerit. Cū ergo in toto opere, tum hic poeta, & deletat, & prodest plurimū: nā simul & iucunda, & idonea dicere vitæ instituit; vsq; adeo aut iucūda est huius libri lectio, vt D. Augustinus, sese ad lacrymas cōpulsum, Didonis quēre la confiteatur. Nihil. n. prætermisum est, quod ad amātis mifere officium pertineat. Idq. seruato etatū cum libris ordine facit poeta. Nā in j. lib. infantia describit, quē varijs procellis iactatur, nihilq; certi hēt. In ij. peritiā, quē aut exterminio, aut pædagogorū ferulis subigitur. In iij. adolescentiā, cuius viam sese penitus nescire fateatur sapientissimus, Salomon, vnde recte Aeneæ continet errores. In quarto iuuentā, quæ amorib. implicatur. In quinto virilitatē, quæ honori, ad quē res militaris ludis exercita cōducit, pō. issimū inseruit. In sexto senium ad manes tendens, & futura præmeditans. Post qd tristitia sunt cū carne, decrepita bella, quæ in sequentib. operib. explicātur. Sed ne diutius quā par sit philosophemur, hęc prælibasse sat est. Donati in hanc partē, verba sunt hęc. [At regina] Enarratis omnib. ad quietē secessit Aeneas. Dido aut intolerabili cura, mota recordatione loquentis, & secreto incendio torrebatur. [Multa viri virtus] Erant. n. & corporis, quia multos labores pertulerat. Erant animi, quod erat deorū cultor. Amator patrie, parentis, vxoris, Qua p p ēt sublato amore, cōflato a Cupidine. cur non amaret virū domi forisq. præstantem? Bello strenuū, in pace religiosum, necessariū sibi viduæ destitutæ condenti ciuitatē, necessarium contra Pygmalionem? Forma aut corporis, ceteris animi virtutib. afferebat decus, Accedebat nobilitas generis, erat. n. Veneris filius, Cupidinis frater, nepos Iouis. [Infixi] Infixa ea dñr, quæ facile anelli non possunt, & hæret quod non pōt reparari. [Vultus] Ad corporis laudem, [Verba] Verba aut ad animum referas. [Quietē] Diuersa res est, somnus, & amor. Ergo Aeneas quiescebat, Dido inquieta erat. Hæc ille. Ordo est, condependēs cū superiorib. sic: Quienit quidē, facto fine, Aeneas. At i sed, Regina. f. Dido, laucia. i. vulnerata, iandudum. i. ab eo tempore, quo hospitio susceptus est Aeneas, & Cupido loco Ascanij, graui cura. i. amoris, quæ cura cor vrit, alit. i. nutrit. f. meditando, & cogitando secum, & reuoluēdo verba, & vultus viri, vulnus. i. amoris iaculis Cupidinis in,

fixum, & carpitur cæco igni, f. amoris, qui excæcat, & cæcus dī ab effectu. Sed queritur, quō vulnus alat venis, regina alioqui grauis? Nepe quia multa virtus viri. f. Aeneæ, & multus honos gentis. f. Troianæ Aeneæ subditæ, vnde dñi deprehenditur honestas. [Nam facile est, semel simulare honestatē at subditi non instruuntur honesti nisi longa exercitatione, quo circa citius ex subditis, quā ex præposito deprehenditur honestatis indicij] recurat. i. frequenter reuoluitur animo, sed mire dixit, recurat, quasi ipse cogitationes visę ingerat & libere recurrant, non animaduertente, aut repugante et quodam modo Aeneæ. Nā id amantibus accidit, vt dū ocio dati, quietē querunt, irrepant amoris stimuli, animumq. torqueant, et inuitum, non tñ vincant, nisi vinci se permiserit (sed quō recurant, quia vultus, f. viri hērēt, infixi pectore. i. fixi in pectore) gratia prepositionis, ablatiuū regit, quem tñ vulgo in datiuū vertim⁹: dicētis, infixi pectori, & verba, superherent infixā pectore. Nec cura. i. sollicitudo amoris quia res est solliciti plena timoris amor (dat mēbris quietē placidā) quod epithetū potius exclusiuū cēseā, q̄ generale, hoc est dixerō, ideo adiectū. quia membra quidē nonnulla habuerunt quietē, sed non placidam, quia animus sollicitus erat: & licet oīs quies sit placida, tñ quies membrorum, licet sit membris placida cū reficiantur, tamen non est simpliciter placida, quæ sæpe aīum plus cruciant, quā si membra defatigantur, vnde est, Ocia si tollas periere Cupidinis arc⁹, siue artes (Vtrunq. enim legitur apud Ouid.) dat ergo quietem. i. repositionem membris, sed non placidā, quia cura recurat animo. [Postera Phæbea lustrabat &c.] Declarat poeta, quō misera Dido, vim amoris sui, Annæ sorori detexit, argutissime quidē ingressa, sic tñ vt ab eiusdem artis peritia facile intelligeretur in quā partē animus se eius inclinaret, quocirca incēsum animum, inflammauit amore. In qua re nos docet poeta, non debere consilium capere, ab his qui cupiditatib. nostris potius obsequatur, quā vtilitati consulant, & ergo male sana dī, vnanimem sororem consuluisse. Nihil est artificiosius, nec quod magis graphice muliebres astutias, & rectos amores exprimat, quā præsens locus, sed ne in immensum crescat opus nostrū, adiecero duntaxat Donati verba, quæ hæc sunt. [Anna soror] Elegit sororē vnanimē, cui turpiorē amorē confiteret. Neq; tñ aperte, sed per insinuationē, longo circulo verborū confessa est, [Quæ me suspensam insomnia terrent] Patior insomnia, dum considero nihil esse in hospite, quod præferri non debeat. [Quis nouus] Noua in illo sunt omnia, tā in corpore, quā in animo, neque vnquam in alio visa, & hęc dicuntur pro amantis animo. [Quem sese ore ferens?] Quam gratum, quam iucundum est, quā viro forti conueniens, q̄ tacer, q̄ loquitur, q̄ mouet. Laudat et Aeneas hic, q̄ nō amauit vt vulgaris, & turpis, sed amatus est, non tñ ab ea quē esset pudoris abiecti, sed esset petita cōsilio Veneris, & Cupidinis fraude. [Heu] Incipit sensim confiteri, q̄ amet, q̄ dolet casus eius. [Simili non] adeo illum probat, vt illum iudicet dignū matrimonio suo, nisi priori coniugio sit decepta. [Sed mihi vel tellus] Confessa de amore, melius pro Venere sibi mortem dicit. [Ille primus] Ostendit sorori viam necessarię persuasionis, vt quod erat amoris impulsu factura, hortatu alieno magis facere videatur, ait enim semel, nupsit: habeat ille quāuis mortuus pudoris mei pignus, qui mihi florē virginittis eripuit, & secū habeat, ac suo sepulcro cōseruet, & sic oblique dicit, Quid dubitē nubere cū alterius nuptias, sepultus ille nō videat, nec sentire possit. Sufficiat illi, qd præcipuum habuit virginittis mæx decus tulisse. Relinquat viduali necessitatibus suis inferuire: & si sentit, fidē debitam illi sustulit mors, quē nouitate quandam procurauit. Vis maior vrget, & intolerabilis cogit, impune secundi cōiugij fortuna suscipit, & si aliquid manes setire possunt, impune peccatur. Hęc ille. Ordo est. Postera, sup. diēs lustrabat. i. illuminabat, & purgabat iā terrat lāpade Phæbea. i. luce solari, & aurora dimouerat. f. prius (vnde non est hysteron proteron, quia verba declarāt aurora præcessisse, quē dimouerat polo i. ab hemispherio nostro) vmbra. f. noctis, quæ est vmbra terre, humenti. i. cū humore semper labentem & iam postera diēs, lustrabat adhuc terras lampade Phæbea, a Phæbo, i. sole, tunc, supp. cum. i. qñ, sup. regina Dido, male. i. non sana, aut in malum suum sana. i. sanæ similis, hoc est callida, & altuta, alloquitur sic. i. in sequentem modum, sororem. f. suā, Annā nomine, vnanimem. i. vnus animi, & voluntatis immorādi. f. Aeneæ, & si qua fieri posset in cōiugium illicitēdi, dicit ergo,

go. O Anna soror, quæ .i. qualia, insônia .i. phantasmata nocturna terrent me. suspensam .i. anxiam, & perplexa, q. d. agere debeam? & ne dubitet unde sint insomnia addit: Quis .i. qualis, hic hospes nouus. f. Aeneas successit .i. in subsidium venit nostris sedibus .i. ad nrm regnum duce; & rege carens, & multis inuisum potentibus. quæ .i. qualem, q. d. dii boni, quam inclytum, & magnificum. ferens .i. gerens: aut extollens sese. i. semetipsum, dum labores suos & errores narraret ore .i. oratione & sermone. q. forti pectore .i. animo & quam, sup. fortibus armis; Tria dicit in quibus & virtus & vitium consistere potest, os, animum, & armis: ore loquimur, animo cogitamus, armis operamur, quibus q. a sese ultra mortalium fortè gessisse visus est Aeneas, addit equidem .i. ego quidè, q. d. nescio quid tibi videatur, sed ego certe credo, ipsum esse genus .i. progeniè, & de genere deorum: aut ne in vnum Aeneam propensius inclinata, se prædicet de toto genere. Troianorum, qui se à Dardano & Teucro, Iouis filijs ortos asserunt, loquitur: reditura tñ præcipue ad Aeneam, probata aut genus esse deorum, quia timor arguit .i. arguendo & improbando cōuincit. animos. f. aliorum, esse degeneres. i. à nobili prosapia, meticulositate degenerare, & ignobiliter de cedere: sed timor non est inuentus in Aenea, unde addit, probans semper priora per posteriora, qd est honestissimū filium connectendi carminis, heu, cōmiserantis interiectio, quibus .i. qualibus. ille. f. ita nobilis, generosus, inclytus, & pius hospes, no ster. iactatus. sup. est, fati. i. fatalibus, incōmodis, & laboribus. dijs ita volentibus. aut permittentibus. quo maior sit illi gloria. q. i. qualia bella, canebat. i. carminis eloquio enūciabat. exhausta .i. iam expleta, & gesta, atque peracta a se. q. d. grauissima & maxime formidanda. Et iō, quia talis est: Si non sederet .i. placeret, existēs fixū animo, & immotū .i. immobile, sicut Diues inaccessos ubi solis filia lucos .i. inaccessibiles, nā Vlysses accesserat cum alijs multis, aut immotum hætenus, sed plus dicit, si immobile intelligatur, verum exquisitus est sermo, vt in vtriusque partē intelligas, si dicit, non sederet animo .i. si nō placeret omnino, nec vellem .i. quod nunquam vellē sociare, cui i. alicui, vinco iugali p. coniugali .i. matrimoniali, me .i. si nō firmitissime constituerim, q. nunquam alteri nubere postquā primus amor fefellit, me deceptam morte. f. prioris coniugis Sichæi à Pygmalione intercepti, & si nō fuisset, sup. me pertæsum .i. si non oīno tederet, thalami .i. thori genialis, & rædē .i. facis nuptialis, q. ante nubentes fertur, hoc est, si non omnino afficeret talio matrimonio, & secundarū nuptiarum, & ita cōstituerim, nō amplius nubere, ego potui .i. potuero, sed facilitatē aut certitudinem futuri, indicat præterito, forsan quo callide addit, ne se victā penitus fateatur, succumbere .i. me victā dedere huic vni .i. soli culpæ, q. esset transeundo ad secundas nup-

ptias. Nam ò Anna. n. pro quia (fatebor, hoc est, cogor. n. tibi. cū sis mihi soror & fidissima amica, secreta cordis reuelare) hic solus, f. hospes noster, amatorie, tamen non noīat eum, inflexit sensus. f. nros, & impulit. f. in amorē sui, animū labantē .i. a firmo, pposito paulatim decidentē, nam agnosco vestigia veteris flammæ, i. amoris, quem in Sichæum habui, flexit dixit, solus, post fata .i. mortē miseri coniugis, sup. mei. f. Sichæi, & post penates .i. lares, aut deos familiares, sparsos [i. asperos, ce de fraterna .i. a fratre meo Pygmalione cōiugi meo i. fata. Sed licet agnoscam veteris vestigia flammæ, ego optem prius, vt, sup. tellus, ima .i. profunda. dehiscat. i. aperiat se mihi absorbēdā .i. me, vel, vt, sup. pater omnipotens. f. iuppiter, adigat, i. impellat me fulmine, ad vmbas, nō quālibet. sed ad vmbas. Erebi .i. loci obscurissimi in inferno pallētes. i. pallidos, & pallidas facientes: & vt adigat me ad noctē, pfundā .i. ad calliginē infernalē, añ .i. priusq. ò pudor (ex affectione apostrophē facit) ego violē te, aut anteq. ego resoluiam tua iura, quæ verat. f. ad secundas nuptias transire, q. pudicissimæ hñi volūt matronæ. Ille, qui iūxit sibi me .i. qui assumpsit me, in coniugium. f. Sichæus, abstulit primos amores. f. meos, & ita volo, vt ille habeat sup. eos secū, & seruet sepulchrū: quo vno verbo, significat se ad oppositum flexisse animum, quod Anna intelligens, dictura est, Id cinerem aut manes credis curare sepultos?

CVM sic vnanimem alloquitur] In libris aliquot antiquis, Tum, legitur, & Vnanimā, [Quæ me suspensam insomnia terrent?] Libentius omnes, Terrent, cum antiq. libris, agnoscat: vt, Insomnia, plurali numero dicatur. [Adigat me fulmine ad vmbas] In libris aliquot antiq. Abigat, legitur. [Ante pudor quā te violē, aut tua iura resoluiam] In Rom. & in Oblōgo Vaticanæ bibliothecæ, lib. antiq. scriptū ē. Violo, & Resoluo. [Qui me sibi iūxit] In antiq. aliquot exempl. Vinxit, legitur.

In Phano Veneris, quod est in Africæ ciuitate Sica, vel hoc noīe celeberrimū, corpore prostituto & passiuo cōcubitu dotē matronas quærere, patria consuetudo est. At Rom. longe p. babilus institutū, ubi quæ vno fuissent matrimonio cōtentæ, pudicitia corona prodibāt insignes. Qd post deposita semel uirginitatis cubile, in publicū egredi nescirēt, qn matrimonio multiplex intēperatis nō careat libidinis suspicione. Nā & digamia nomen, ethnicis quoq. est habitū infame, qm & Dido cū ab Iarba Libyæ rege [vt inq. ēt Hieronymus] in cōiugiū peteret, paulisp. distulit nuptias donec vrbe cōderet, nec multo post extructa in memoriā mariti quondā Sichæi pyra maluit ardere, q. nubere. Casta mulier Carthaginē condidit, sed rursū vrbs eadē castitatis laude finita est. Quin & apud maximū poetā, q. q. argo suo deleruentem Dido eadē secundas nuptias culpā vocat. Huic vni forsan potui succubere culpæ.

VAR.
LECTCORL.
RHOD.

IRV. **S**inum lacrymis impleuit. **S**obortis. Sinus dicimus orbes oculorū idest palpebras quæ à palpatione dictæ sunt. Nam semper mouentur. Impleuit autem ideo, quia lacrymæ plerunque se intra oculos reuertunt. Et bene præmisit excusationem ijs lacrymis, commemoratione prioris mariti. [Anna refert] Suasoria est omni parte plena. Nam expurgat obiecta & ostēdit utilitatē. Et a timore persuadet. [O luce magis dilecta] .i. dilectior. Nā antiqui frequenter pro comparatio iungebāt particulā Magis. Tale & illud est, Nate mihi vita quondam, dum vita rñ nebat Chære magis. [Sola ne perpetua mœrens carpere iuuenta?] Nec dulces natos] Propter liberos, quæ fuit causa secundi matrimonij, vt Iuuenalis. Sed placet Vrsidio lex Iulia tollere dulcem Cogitat hæredem. Alij male iungunt natos Veneris, Cupidinē & Aeneam Veneris, [Nec præmia] Voluptates. Homerus,

Poc. Sic effata, sinus lacrymis impleuit obortis.

Anna refert: An. O luce magis dilecta sorori,

Sola ne perpetua mœrens carpere iuuenta?

Nec dulces natos Veneris, nec præmia noris?

Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?

Esto, agram nulli quondam flexere mariti,

Non Libya, non antè Tyro despectus Iarbas,

Ductoresque alijs, quos Africa terra triumphis

Diues alit: placitone etiam pugnabis amoris?

Nec venit in mentem, quorum consederis armis?

Hinc Getulæ vrbes, genus insuperabile bello,

Et Numidæ infreni cingunt, & inhospita Syrtis.

Hinc deserta siti regio, lateque furentes

Barcæ. quid bella Tyro surgentia dicam,

Germanique minas?

Dis equidem auspiciis reor, & Iunone secunda

Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.

Quam tu urbem soror hanc cernes? quæ surgere regna

Coniugio tali? Teucrum comitantibus armis

Punica se quantis attollet gloria rebus?

Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis

Indulge hospitio, causasque innecte morandi:

Dum pelago desequit hiems, & aquosus Orion,

Quassatque rates, & non tractabile cælum.

τὰ δὲ ὀρώα ἀποδίδως, [Id cinerem, aut manes credis curare sepultos?] Propter illud, quæ marito iurauerat: vt, Non seruata fides cineri promissa Sichæo. Et bene extenuat dicendo nō animā, sed cinerēs & manes sepultos. Dicit aut secundū Epicureos, qui animā cum corpore dicunt perire. [Esto] aduerbiū concedentis est Græcum. [Flexere mariti] Non qui erant, sed qui esse cupiebant. Alij intelligunt agram mariti, vt sit genitiuus singularis .i. propter maritum. [Non antè Tyro] aut in Tyro, ac si diceret Tyri, aut certe τυρόθεν, i. Tyro vt, Dardanus Hesperia. [Despectus Iarbas] Rex Libyæ, qui Didonem reuera voluit ducere. Et vt habet historia, cum hac negaret Carthagini intulit bellum, cuius timore cum cogerecur à ciuibus, petijt vt ante placaret manes mariti, & exadificara pyra se in ignē præcipitavit, ob quam rem Dido, i. Virago, dicta est, quæ virile aliquid fecit.

Virg. Z 2 cit

cit. Nam Elifā proprie appellata est. [Ductoresq; alij] Ergo & Iarbas ductor. [Quos Africa terra] Derivationes frequenter maiores sunt a principalitate, interdū pares inueniuntur, raro minores. Vnde supra Lacæna norandum diximus. [Triumphis Diues] i. bellicosa. [Placito ne et pugnabis amor?] Ac si diceret contēpisti eos qui displicebāt, nūquid et placito amor repugnabis? Et est Græcū, pugno tibi. Nam nos, pugno tecū dicimus. [Hinc Getulæ vrbes] Ad terrorem vrbes dixit. Nam in mapalibus habitant. [Infræni] Aut sæui, aut qui equis sine freno vtuntur. [Inhospita] Barbara, aspera. [Deserta siti regio] Inhabitabilis, Dicit autem Zerolibyē, quæ est inter Tripolin, & Pentapolin. Et bene terret dicens iuxta esse aut bellicosas gentes aut deserta loca, vnde non speratur auxilium. [Lateque furentes Barcæi] Hi prope sunt a Carthagine. Vnde addidit, Late furentes. Hi secundum Titianum in chorographia Phœnicem nauali quondam superauere certamine. Barce autem ciuitas est Pentapoleos, quæ hodie Ptolemais dicitur. Nam Cyrene & Barce reginæ fuerunt, quæ singulis dederunt ciuitatibus nomina. [Germanique minas] Propter aurum, quod ei (vt in primo diximus) abutulerat [Dijs equidē auspiciis.] Hoc dicit, dijs qui auspices sunt matrimonij Aeneam huc venire fecerunt. Nuptiæ. n. captatis fiebant augurijs, vt, Contentique auspice Bruto. [Iunone secunda.] Quæ præest coniugijs. [Te nūisse] Perfecisse, impleffe. [Coniugio tali.] i. viri fortis, quod ideo non dicit, quia scit a Didone prædictum. [Veniam] Aut beneficium, aut re vera veniam perituri. i. vt. Non cineri seruata fides promissa Sichæo. [Sacrisque litatis] Dijs litatis debuit dicere. Non. n. sacra, sed deos sacris litamus. i. placamus. Ergo noue dixit. [Indulge] Da operam; vt, indulgent vino, & vertunt crateras ahenos. [Aquosus Orion] Corripuit ratione supradicta. [Non tractabile] Asperum, intractabile.

A S C E N S I V S.

Si effata, &c.] Vehementiam amoris, quam verbis fateri erubuit, lacrymis prodidit, vnde soror animum eius agnoscēs, oleum addidit camino, & incensam inflammauit sequenti oratione, de qua dicit Donat. sic. [Lacrymis] Quas effundebat, vel recordatione veteris mariti, vel quod cogatur id facere, quod animo respuere damnauerat. [Obortis.] Subito coortis. Sic. n. fit quando dolore animi funduntur. Contra de Sinone, Lacrymisque coactis, [O luce magis dilecta] Ostendit causam meri consilij fuisse, cum ex amore loquatur, & deinde aggreditur astruere causas, ppter quas ipsa negauerat secundas nuptias. [Nec dulces natos] Honestam causam proponit, ne libidinis, sed liberorum creandorum causa, illam hortari videatur. [Id cinerem.] i. hic, cui deferre contendis, nescis honorificentiam tuam. Cū. anima. n. sensus morientis extinguitur, totū interit perditq; obsequium, quisquis illud nō homini sed cineri pro rogare contendit. [Esto agra] Cum adhuc esses agra, ex recenti dolore, nulli flexerunt te. Nunc nō repugnabis placido amor. [Hinc Getulæ vrbes] Exprimit, quod obscure dixit. [Quorum confederis aruis] Post autem multa necessaria quæ superius posuit addit faciendi necessitatē, p singula cū metu discurrens, dicit ergo, non consideras te peregrinam, & in locis peregrinis te imperiū velle fundare, & omnia initia, pferim, imperij, habere laborem durum. Quod femina & sola paras urbē fundare, cū innumerae gentes possint te magno numero urbium infestare, quæ virib. & ferocitate valent. [Insuperabiles, & infræni] Inuincibiles ostēdit. Infræni, qui suis legib. videntes, nollēt alieno imperio subiugari. [Inhospita] Nō quod nō suscipiat hospites, sed q. inhumanitatis, cā, ois formidet adueniens, vel oderit peregrinus. [Cingunt] Hoc ipsum cingunt habet magnā vim, nā cingere est ambire, vt infiniti mōstrent inimici vndique. ne per illos, ne ve et per deserta fugere possis. [Germani minas] Hoc vt validissimū posuit, quasi istis addetur, qui mare obsidebit, ne fugere possis. Postremo illi hunc cogitandum proponit, cum imperiū sit relictura, si careat liberis. [Dijs equidem] Poterat timere Dido Iunoni hoc nō placere, sed coniecturaliter remouit Anna, ait. n. si nollent dii nobis coniūgi Troianos, nunqua. i. illi nostra littora tetigissent, & credit Iunonē procurasse, vt Troiani a patria pellerentur vt huic regno fauerent. [Quam tu urbem,] [Si sola tantum regnum parasti, quid facies Troianis adiuta?] Ergo fauorem deorum sacrificijs concilia. [Indulge hospitio.] i. illorum peregrinationem vberius foue ne deficientibus reb. Troianis recedere cogantur. [Causasq; innecte morādī] Præterinde causas quæ

illos a navigatione arceat. Hec ille. Ordo est. Dido effata. i. elocuta sic, i. in morē prædictum, impleuit sinus. i. oculorum. i. palpebras (secundum Seruium qui vult lacrymas in orbibus oculorum immoratas, quasi indecorum sit si effuderit, sed quia addit, obortis. i. præter spem ortis, videtur poeta significare, impleffe sinus, non oculorum, sed vestium) lacrymis obortis. i. subito, & contra institutum ortis, vel recordatione mariti prioris, vel amore noui, cū vereatur, quod sentiret fateri. Anna refert. i. respondet ad obiecta cōtra nouas nuptias, & persuadet ad eas, o dilecta. i. Dido, soror. i. mihi, quæ soror tua sum, magis luce. i. vita propria, aut luce, vitali: posuit autem magis dilecta, pro eo quod est dilectior, ne pro an, tu carpere. i. cōsumere paulatim, sola. i. in viduitate pseuerans, merens. i. lugubris & tristis iuuenta, perpetua. i. per totā iuuentam tuam, quantū ipsa se perpetit. i. cō. inuat. Nec noris. i. noueris dulces natos. i. quam dulces sunt liberi, his qui procreant eos, nec præmia Venenis. i. voluptatē libidinosam, q. d. id stulte facis. Nā q. dixit, Ille meos prius, &c. nihil facit, vñ addit, credis. i. credis ne, cinerem. i. Sichæi, aut manes sepultos. i. spiritus defuncti Sichæi, curare id. i. vt carpere perpetua iuuenta? q. d. id fieri non debere, cum superstitiolum sit & friuolum. Esto, aduerbium, concedentis. tā apud Græcos quam apud Latinos, q. d. permittatur ita esse, & dicamus, quod nulli mariti. i. qui voluerūt esse mariti flexere te quondam. i. aliquando ante hac: non. i. te flexit, ductor quāuis Libyæ, aut Iarbas Lybiæ. i. ductor, non inquam te flexit, ante. i. prius, Iarbas Tyro. i. de Tyro, despectus. i. tibi, alij ductores, quos terra Africa. i. Africana, nisi sit appositio, diues triumphis. i. victoriosa, & sæpe triumphare solita, aut ditata ex opimis spolijs, & exuuijs eorum, quos in triumphos duxerat, alit. i. nutrit, & fouet. i. ponamus, quod principes Africi te non flexerunt, pugnabis ne et amor placido. i. cū amore placente, resistendo ei? q. d. id factum non dece re, cum liceat succumbere amor, quia id cineres non curant, & vtile sit, vnde addit: Non venit. i. venit ne in mentem. i. cōsideras ne quorum aruis confederis. i. locum habitādi ceperis (A confido, potius quā a confideo, vnde in j. Aen. Vultis & hic mecum pariter confidere regnis? recte ergo Valla sentit, fido, & sedeo, vnum habere in voce quidem præteritum, sed) Vrbes Getulæ. i. Getulorum qui sunt populi Africani, appositorie, genus. i. hominum, insuperabile bello, & Numidæ, populi illi Africani, infræni. i. indomiti, & nullo fræno coerciti, & Syrtis inhospita. i. inhospitalis, barbara, & aspera cingunt nos hinc. i. ex vna parte vrbs nostræ, & regio. i. Libyca, deserta siti. i. propter aquarum penuriam, quæ intolerabilem sitim procreat, & Barcæi. i. populi, furentes. i. debacchantes, late, sup. cingunt nos, hinc. i. ex alia parte. Quid dicam? q. d. frustra, cum tute ea noris, bella surgentia Tyro. i. contra Tyriam, urbem Carthaginē, sed melius. Surgentia Tyro. i. a Tyro, vnde profecta est Dido, vnde in i. Imperium Dido Tyria regit vt be profecta, que pro, & minas germani. i. Pygmalionis, q. pp. ablatum auri, & argenti immensum pondus sororem inlequi parabat. Equidem. i. ego quidem reor, carinas. i. naues: a parte totum Iliacas. i. Troianas tenuisse vento, i. vi ventoriū: cursum huc. i. ad nos, dijs auspiciis. i. præfidibus, aut ad futuras nuptias auspicantibus, & Iunone. i. pronuba, secunda. i. prospera, & sequente deorum auspicia. Nam, o soror quam. i. quam lem cernes hanc urbem, q. d. clarissimā, & quæ. i. qualia regna cernes, tu surgere, i. oriri, supple ex tali. i. talis herois, coniugio, & hoc armis, i. bellicis potentijs, & copijs Teucrū, i. Teucrorum comitantibus, quasi dicat etiam inclytissima, ac potētissima, & quantis reb. attollet, i. eriget, se gloria Punica. i. Puniorum, populorum, hoc est Penorum, q. d. maximis, tu modo. i. solummodo, aut nunc, posce, deos, i. a dijs, veniam. i. hanc gratiam, aut beneficium, vt rite secūdent, aut veniā perituri, quia cineri Sichæo fidem non serues, & indulge. i. ad operam, hospitio. i. vt detineas cum hospitio, sacris litatis. i. dijs litatis, hoc est placitis per sacra, aut sacris litatis. i. ad litandos deos factis, & innecte. i. Aeneæ causas morandi, i. immorādi docet, quomodo. i. dum, i. quoad vsque, hyems. i. tempestas hyberna, desæuit, i. multum sæuit, (& est præsentis temporis) aut desæuit. i. desemerit, i. sæuitiam suam finierit, & dum Oriō, i. stella Orionis, aquos. i. aquas, & nimbos, excitas, sup. desæuit, & dum. i. quādiu rates, sup. sunt, quassata, i. concussa, & laceet, necdum resecta, & dum cælum. i. regio aeris est, non tractabile. i. dura & aspera.

V A R I A L E C T I O.

S i n v s lacrymis impleuit obortis.] In veter. libris aliquot

quot. Lacrymis abortis, legitur. [Quos Africa terra triumphis Diues alit:] In Romano lib. legere est, Triumphos. [Placito ne etiam pugnabis amor?] Quamuis, Placido, nomen in aliquot lib. manuscriptis habetur, longe tamen melius, Placito, dixerim, ut emendatiora legunt exemplaria. [Genus insupe-

rabile bello,] In Romano libro, Genus intractabile, legitur. [Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas] In Romano libro, & in Porcio legere est, Hunc cursum. [Tu modo posce deos veniam,] In libris plerisque vetustis, Deum, habetur.

Incensum inflammavit] ut Horat. Oleum adde camino. [Solutique pudorem] Propter vincla castitatis. [Delubra] Delubrum dictum, ut supra diximus propter lacum in quo manus abluuntur, vel propter tectum coniunctum. aut certe simulacrum ligneum delubrum dicimus, à libro, hoc est ralo ligno factum, quod Græce *ἱερὸν* dicitur. [Pacemque] Beneuolentiam. Per aras Exquirunt, i. sacrificando explorant an dii vellent huic rei consentire. Dicendo autem Per aras, auspicalementem artem ostendit, ut, Spirantia consulit exta. [Nactant] Verbum sacrorum, *ἡκτα δὲ φημισμὶν* dictum, ut adolere. Mactare proprie est magis augere. [Lectas bidentes] Non vacat Lectas. Moris enim fuerat, ut ad sacrificia eligerentur oves, quibus nihil deesset, ut in 6. Nunc grege de intacto septem mactare iuuen-
cos. Bidentes autem dictæ sunt quasi biennes, quia neque minores, aut maiores licebat hostias dare. Sunt etiam in ouibus duo eminentiores dentes inter octo, qui non nisi circa bimatum apparent, nec in omnibus, sed in his quæ aptæ sacris inueniuntur [Legiferæ Cereri.] Leges enim ipsa dicitur inuenisse. Nam & sacra ipsius Thesmophoria vocantur. Sed hoc ideo fingitur, quia ante inuentum frumentum à Cerere, passim homines sine lege vagabantur quæ feritas interrupta est inuento usu frumentorum, postquam ex agrorum diuisione nata sunt iura. [Phœboq;] Qui præest auspicijs, quibus vrbes reguntur. [Pa-

*His dictis incensum animum inflammavit amore :
Spemq. dedit dubia menti, soluitq. pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt; mactant lectas de more bidentes
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo :
Iunoni ante omnes, cui vincla iugalia curæ.
Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit ;
Aut ante ora deum pingues spatia ad aras,
Instauratque diem donis ; pecudumque reclusis
Pectoribus inhians, spirantia consulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes : quid pota furentem,
Quid delubra iuuant ? est mollis flamma medullas
Interea, & tacitum vivit sub pectore vulnus,
Uritur infelix Dido, totaque vagatur
Urbe furens : qualis coniecta ceruæ sagitta,
Quam procul incautam nemora inter Cressia fixit
Pastor agens telis, liquitq; volatile ferrum
Nescius : illa fuga siluas, saltusque peragrat
Dictæ eos : hæret lateri letalis arundo.
Nunc media Aeneam secum per mœnia ducit,
Sidoniasq; ostentat opes, urbemq. paratam
Incipit effari, mediaque in voce resistit.
Nunc eadem labente die conuiuia querit,
Iliacosque iterum demens audire labores
Exposcit, pendetq. iterum narrantis ab ore.
Post, ubi digressi, lumenque obscura vicissim
Luna premit, suadentq. cadentia sidera somnos ;
Sola domo mæret vacua, stratisque relictis
Incubat : illum absens absentem auditq; , videtque :
Aut gremio Ascanium genitoris imagine capta,
Detinet ; infandum si fallere possit amorem.
Non ceptæ assurgunt turres : non arma inuentus
Exercet, portus ve, aut propugnacula bello
Tuta parant, pendent opera interrupta, minæq;
Murorum ingentes, æquataque machina cælo.*

trig; Lyæo] Qui ut supra diximus, aptæ urbibus libertatis est deus. Vnde etiam Marsyas eius minister est in ciuitatibus libertatis indicium, quia erecta manu testatur urbi nihil deesse. Et cōis hoc habet sensus, Sacrificabat, inquit, primo numinibus, quæ urbi præfunt, quasi nuptura pro utilitate reipublicæ. Deinde Iunoni, cui curæ sunt nuptiæ. Est et sensus altior. Nam facturi aliquid, ante aduersos placamus deos: & sic propitios inuocamus, ut, Nigram hyemi pecudem, Zephyris felibus albā. Ergo modo nuptura placat ante Cererem quæ p. raptum filia nuptias execratur, Apollinem, qui expers uxoris est. Liberum, qui nisi raptam coniugem habere non potuit, & sic Iunonē conciliat. [Cui vincla iugalia curæ] Quia est & Curetis, & matrona, & regina. [Candentis] Candida, participiū est pro nomine. [Media inter cornua fundit] Non est sacrificium, sed hostiæ exploratio, utrum apta sit. [Ante ora deum] Ante simulacra [Spatia ad aras] Matrōnæ enim sacrificaturæ circa aras faculas tenentes, ferebantur quasi cū quodam gestu, vnde Salust. Saltare elegantius quàm necesse est probæ. [Instauratque diem donis] Muneribus, quæ aut dijs offerebat, aut donabat Tyrijs, vel Troianis. Instaurat autem ideo quia iam supra sacrificauerat, ut, Simul Aeneam in regia ducit Teſta, simul diuum templis indicit honores. [Inhians] Intenta per sollicitudinem. [Spirantia] Palpitan-

Tale est & formidolosus, cum sit timidus, & timendum significat. Cum enim exigat ratio, ut nomina verbalia agentis habeant significationem pro passiva significatione plerumque ponuntur. [Fuga] Cursu, ut, Simul arua fuga, simul æquora verrit. Nam intelligere non possumus fugam, cum dicat peragrat. Peragrarē enim est circumire inquirendo. [Dictæ eos] Cretenſes, Ceruæ vulneratæ dictamur quærunt, ut in xij. legimus, Non illa feris incognita capris gramina. [Letalis arundo.] Hoc propter futurum omen Didonis. [Sidonias] Pygmalionis, vel Sichæi. [Urbemq. paratam] Ad illud pertinet, quod Aeneas propter ciuitatem nauigat. Sed alij mouent quæſtionem quomodo Paratam, cū paulò post inferat, Pendent opera interrupta, mina que murorum? sed paratum potest dici, cui etiam paululum superest, vnde est, minæque murorum ingentes [Incipit effari, mediaque in voce resistit] Sic Horat. Cur facunda parū decoro inter verba cadit lingua silentio. [Labente die] Quia in usu nō erant prædia, ut Iuuen. Exul ab octaua Marius bibit, [Demēs] Quia ea quæ nouerat, audire cupiebat [Narrantis ab ore] Ut eum intueretur. Et hoc loco per omnia amantis affectus exprimitur [Obscura Luna] i. nox. Nam nihil tam contrarium lunæ est, quam obscuritas [Sola] Sine eo quem amabat. Nam regina sola esse non poterat. Est autem Plauti, qui inducit inter

tia, quasi adhuc viua. [Heu vatum ignaræ mentes] Non sacerdotes vituperat quasi nescios, sed vim amantis exprimit, & inde vituperat sacerdotes qui admonuerunt non credituram. Nam omnia futura à sacerdotibus prædicta esse, sequens indicat locus, ut, Multaque præterea vatum prædicta priorum. [Est] Verbum est indeclinabile. Nā frequenter deficit. Est autem huius positio edo, es, est, inuenimus (sed quod abolitum est) edo edis edit. Vnde est edere, & comedere, quod hodie non dicimus. Nam ab eo quod est es, esse & comesse facit, quo tempore etiam pro præſenti vitimur, ut volo esse. Nam in defectiuis tempora pro temporibus ponimus, ut odi, noui, meminī, odiſſe, noſſe, meminīſſe, etiam pro præſenti ponuntur. nam odire, nouire, meminere non possumus dicere [Urbe furens] Furor enim est amor, in quo nihil stabile. Vnde & Cupido puer inducitur, quasi instabilis, & infans, qui non potest fari. Vnde paulò post, Incipit effari, mediaque in voce resistit. [Qualis coniecta ceruæ sagitta] Satis congrua comparatio. [Cressia] Cretenſia. Nam Græce Cres facit. Vnde facit & latine Cretenſis, vnde est Cretenſia. [Agens telis] Vrgēs, persequens. [Nescius] Ignotus, ignarus, latens, non qui ceruā nesciret. & rara sunt verba, quæ per contrarium significant. Nam cum vector sit proprie qui vehit, inuenimus etiam vectorem eum dici qui vehitur, ut Lucanus, Vectoris patiens tumidum supernatat animum.

multos amatorem positum dicentem quod solus sit. [Meret] Per diphthongum est tristis. Nam aliter militat significat. Sane moeror aliud est. [Absens absente] Terent. Praesentem eripi, abduci ab oculis. [Imaginem capta] Ob amari similitudinem. [Minæ] Eminentia murorum, quas pinnae dicunt.

A S C E N S I V S.

His dictis incensum animū inflammavit amore, &c. [Docet, quō verbis sororis persuasa, dijs sacrificabat, & oracula quibus creditura nō erat poscebat. de qua re dicit Donat. sic. [Incensum inflāmauit] Bis repete. s. aium incensum amore inflāmauit amore, Nā data spe commodi, ex ijs quae futura dicebat, adeo dubitationē remouit, vt oīs verecundia & pudor cesserit. [Legifere] Quia populorum consensus, nisi legibus, retineri non possit. [Phœboq;] Vt in futurū, prosperiora perficeret, quae optabantur. [Lyæo]. Vt praestaret laetitiam sempiternā. [Iunoni] Quia coniugiorum tenet plenissimam potestatem. [Ipsa tenens] Alij alia faciebant, ipsa sacerdotis munere fungebatur. [Pinguēs] Pecorum corporibus oneratas. [Spatiat] Eundi, & redeundi vices crebras procurabat. [Instaurat] Saepius hoc faciebat, vt produceret diem, volens diutius habere praesentem quem amabat. Hæc ille. Ordo est; Anna inflammavit. i. in flammās prorumpere fecit, aium. s. Didonis, incensum, s. occulto incendio amoris inflāmauit, dicit. his dictis. i. hac persuasionē sua, & dedit menti dubiæ. i. accipi, quid nā agere deberet, spem. s. nubendi secundo saluo decore, & ita soluit pudorē, quo arcebat a secundis nuptijs. Et ergo ipsa ambe adeunt principio. i. ante oīa delubra. i. tēpla, in quibus erant deorū simulacra, & exquirunt. i. exquisite querunt, & implorant pacem. i. pacationē, conciliationē, & beneuolentiā deorum, per aras. i. per auspicabilem artem, aut per sacrificia, & mactant. i. occidunt ad sacrificandum (est enim proprium sacrificijs verbum, mactō, quasi magis aucto, seu augmento sacrificio) bidentes. i. oves, lectas. s. a grege, de more, s. sacrificantiū, bibidentes quae legi volunt, sicut tauri esse intacti, & sues eximij. Mactant, dicit, Cereri legiferæ. i. q̄ primas leges tulit, aut p̄ cuius inuentum primæ leges latę sunt, ne, s. quis metat, vbi non seuerit, & Phœbo. i. Apollini, & Lyæo. i. Libero, seu Baccho patri, & ante oēs. i. præcipue Iunoni vincla. i. vincula iugalia. i. matrimonialia, supple sunt curæ, quia pronuba dī, & nubentium præses. Ipsa pulcherrima Dido, quasi sacerdos & regina, ita, vt id ei decentissime conueniret, tenens pateram. i. vas vinarium, aut poculum, patens dextra. s. sua, fundit. i. effundit inter media cornua vaccae candentis. i. munde, & intactæ. aut s. dum non fundit, spatiat ante ora deorum, ad. i. iuxta aras, pingues. i. adipe & sanguine imbutas, & instaurat. i. augmentat, & celebrat diē, donis. s. varijs in tēpla, aut in Tyrios collatis & ipsa inhians. i. auide insistentens pectoribus pecudum. s. mactatarum, cōsulit. i. consiliū expetit, exta spirantia. i. adhuc vitale spiritū habentia, & palpitantia. i. studiosissime oīa facit, capta videlicet amore ardentissimo, vsq; adeo, vt quæ vates cauenda præcinerent, illa affectaret. [Heu vatum, &c.] Docet quod Comicus dicit, amorē rōne regi non posse, itaque insanos fuisse vates, qui sinistris ominib; & haruspicijs, Didonē ab Aenea vertere volebāt, quæ vis amoris, præuincit oīa. Vnde Don. dicit sic. [Heu vatum] Fiebant ab imprudentibus sacra, nullis amorum necessitatib; profutura. Fiebant ab ijs, qui sibi veluti vaticinandi scientiā vendicabant, & cum aliud ageretur, non intelligebant Dido nis ardorem. Profuturos se arbitrabantur ijs, quæ interueniente ignoratione nescirent, Quid enim quæ soluebantur dijs vota prodesse poterant amanti, cum ardor iā immoderata incendia dedisset? [Tota vagatur Vrbe furens] Cum oīa frustra agerentur ex nimio amore, nullo in loco consistere poterat, & vaganti totius ciuitatis, spatiū non sufficiebat. [Qualis] Didonē ceruæ, siluas ciuitati, mobilitatē ceruæ Didonis discursibus, sagittā pistoris sagittæ Cupidinis cōparat. [Sidoniasq; ostentat] Ne sua præsentia superflua videret, & ostendebat urbē paratā, vt à nauigandi cupiditate auocaret. [Incipit] præcidebat contextum verborū vt loquendi spatiū proferret in longū. [Iliacos] Consumptis oībus inuentionibus, redibat ad ea quæ prius erant narrata. Nam misere illum detinere cupiebat, [Illum absens] Tantum fallebatur amanti aīmus, vt absentem videre, & audire sibi videretur. [Non coeptæ] Mirifica moralitas expressa est, nam cum multa mala in amore insint, illud præcipuum quod negociorum oīum obliuionem inducit. Eadem enim Dido quæ instabat operi, regnisq; futuris, nunc oīa omittit, & cum omiserit, Tyrii quoq; qui insta-

bant ardentes, omnia nunc deserunt. Vnde ostenditur rectorem complere oīa cum insistit, cum vero contra agit, omnia frigescere. Hæc ille. Ordo est. Heu interiectio, ex persona poetæ, quasi cōmiserantis, aut vim amoris dolēdo exprimentis, mentis vatū ignaræ, non vaticinij, sed virium amoris, quæ volebant consilio & admonitione, Didonem à nuptijs talibus auertere, & admonentes vt donis & votis deos placet, qd. i. in quo iuuant vota, q̄ fecit dijs, furentē. i. insantē intē amore? qd. nihil aut in nullū: quid delubra. i. deorum tēpla, quæ audierant, iuuant? qd. tantundē hoc est nihil, quia flāma. s. amoris, est. i. consumit interea. s. dū sacrificaret, qd. in ipsis sacrificijs, medullas. i. Didonis, & vulnus. s. sagittis Cupidineis illatū, vuit. i. innouatur, & refricatur interea, & ita summū remedium amoris, est nullū adhibere remedium, sed si qua fieri pōt obliuisci, nisi sit libidinosus amor, qui carnem domando opprimitur. Dido infelix, p̄ casum futurū, vritur. s. ab amore & vagatur tota vrbe. i. per totā urbem, per quam prius cū grauitate incedebat, sed vagatur furens, qualis sup. vagatur cerua, sagitta cōiecta. s. in tēpla, ita vt eam contigerit. i. postquā sagitta cōiecta fuerit (est. n. septimi casus sagitta cōiecta, & cerua primi) quā. s. ceruam, pastor agens. i. persequens eam, telis. i. sagittis, fixit incautā. i. non cauentem, procul. i. de longe inter nemora Cressia. i. Cretensia. & liquit ferrum volatile. i. ad volādum aptum, hoc est telum in ipsa cerua fugiente, nescius. i. s̄m Seru. ignoratus: sed maior est similitudo, si exponatur ignorans, nam fieri potest vt pastor sagittam emiserit, nescierit tñ, an ceruam fugientem fixerit, sicut Aeneas regali dignitate, magnifico eloquio, & egregia forma Didonem, vulnerauit, nescius tñ cum id faceret: illius ergo, quo eam vulneraret amore nescius: ergo. i. nescius quod eam percussisset, & ideo liquit ferrum. Illa. s. cerua percussa peragrat fuga. i. fugiendo, siluas. s. Dictæas, & saltus Dictæos. i. Cretenses, & arundo, i. sagitta leuis, quasi arundinea letalis. i. mortifera, hæret. i. inheret, lateri. s. ceruæ, Ipsa Dido ducit, nunc. i. aliquid quando Aeneam secum, per media mœnia. s. Carthaginis, & ostentat. i. ostentatione demonstrat, opes Sidonias. i. quas a Sidone auexerat, & urbem paratā, quod signum est conjugalis amoris: solent enim proci aut, diuitijs, aut virtute sua, fauorem auspicari: & ipsa incipit affari, quod & amanti, & amentis indicium est, & resistit. i. rñdet, in media voce. i. nondum dato ad integrum responso Aeneæ, quod impatienter amanti notamen est, & querit nunc. i. aliquā, eadem. s. consimilia conuiuia, die labente. i. occidente. i. qualia fecerat Aeneas, & ceteris Troianis in primo aduētū, nec tñ approbatur dictum Seruij, afferentis veteres non fecisse prandia, vt in fine huius lectionis & Beroaldus docebit, & ipsa demens, exposcit audire iterū labores Iliacos. i. Troianos, quos Troiani passi sunt in excidio, & pender iterū, ab ore iterum narratis, post. i. postea, vbi. i. qñ digressi, sup. sunt ex conuiuio, & luna obscura vicissim. i. nox, aut luna obscura luna respectu solis, premit, non extinguit, sed imminuit, lumen. s. diurnū, & sidera cadentia suadet somnos, ipsa sola moeret. i. tristat, domo vacua. s. amato, quo sine vacua vī amanti, & incubat stratis relictis. i. desertis, ab amato. s. & ipsa absens audit, & videt, s. per phantasiā & imaginationem, illum. s. amatum, absentem, quia ab ea iā digressum, aut ipsa capta imagine genitoris. i. patris. s. Aeneas, detinet Ascaniū. i. Iulū, gremio. s. suo, quo Cupidinē prius tenuerat, putans Ascaniū tenere, vt in j. visum est. Vñ significat Ascanius postridiē a Venere ductus, si. i. idē, vt si forte possit fallere amorē infandū. i. nimis improbum, satiando. s. se amplexu honesto Ascanij loco patris eius: turres. s. in muris, ceptæ. i. extolli, nō surgunt. i. non extollunt amplius, & iuuentus, i. iuuenes, nō exercent amplius. s. arma, v̄ pro vel, nō parant amplius, portus, aut propugnacula. i. munimenta, & vt dicunt fortalitia, tuta bello. i. ad futurū bellū propulsandū, opera pendet. i. suspensa manet, interrupta. s. ab operantiū prius feruore, & minē. i. eminentiē, & pinne murorū, ingentes. i. valde magne, & machina. s. edificij, aut turris, equata celo. i. concepta vt erigat ad celum vsque, & id hyperbolicos, suppendent interruptæ. Et ita ostendit, quantū pōt opera Oeconomi, aut reip. Principis, quo cessante, oīa in deterius ruunt. Verba Beroaldi Seruiū negantē, apud antiquos fuisse prandia, sunt hæc. Nō eo inficias olim me pedibus iuisse in snām Seruij, sed ex multiplici, variaq; lectione deprehendi apud priscos in vsu fuisse, non minus prandia, quā cēnas, & hoīes bis in die saturos fieri solitos, quod in primis affirmat Cic. scribens in 5. quæst. Tulc. Plat. solitum improbare vitam Italicorum,

ficorum, quā bis in die saturi fiebāt, & apud Plat. atque, Terent. vetustissimos scriptores prandia celebrantur. Quinetiam Macr. refert, morem fuisse antiquorum Romanorum, ut patetibus ianuis præsiteretur, & cenitaretur, apud Plin. in epist. legimus, quemadmodum Plin. scriptor naturali hist. cibum fumebat interdum leuem, & facilem, veterum more, perinde ac prandium foret parcius, cena copiosior. Herod. quoque auctor Megacreontis Abderitæ, dictum celebratum fuisse, qui dicebat magnam se gratiā habere Xerxi, quod non bis in die cibum caperet, nam si prandium & cenam iuberent Abderitæ parare, de ipsis actum ire pessime asserbat, hoc ideo in Xerxe admiratus Abderites, quoniam illa quoque tempestate, que haud dubie vetustissima fuit, prandere & cenare consueverunt. Huc accedit auctoritas Cornelij Celsi præcipientis bis in die potius quam semel cibum esse capiendum: celebratur quoque a Plutarcho, apophthegma Alexandri Magni, qui dictitare solebat obsonium prandij, esse nocturnam ambulationem, cenæ vero prandij paritatem. Supradictorum sententias confirmata auctoritas Arist. qui scribit in Probl. prandendum esse large, cenandum esse parce, hoc non præcipe-

retur à doctissimo philosophorum, nisi in usu, prandia & cenæ, pariter fuissent: hoc idē traditur ab Hippocrate medico excellentissimo; & Leonidæ Spartani dictum illud perulgatum est, Prandete comilitones apud inferos forte cenaturi, floruit autē Leonidas, proculdubio temporibus antiquissimis, & inter antiquissimos est numerandus, hinc à Satyrico poeta dictū est. Prædebat sibi quisque deus, præterea à Valerio Max. Simplicitas antiquorum in cibo capiēdo laudatur, qui in propatulo prandebant atque cenabant.

ANIMVM inflammavit amore] In Rom. lib. & quibusdam alijs, Flammauit simplex verbum habetur. [Legiferæ Cereri] In Ro. lib. in Med. in Porcio, & quibusdam alijs antiq. Frugiferæ, legi. [Media inter cornua fundit] In plerisque veterib. lib. Fudit, habetur, pterito tpe. [Liquitq; volatile ferrū] Non pacet, Liquit, pteriti tpe, quod aliquot habent libri. Est & ubi, Volat ille telum, in vetustis exēpl. legatur. [Siluas, saltusq; peragrat Dictæos] Antiqui aliquot libri dictionum ordinem ita commutarunt, Saltus, siluasque peragrat Dictæas. [Infandum si fallere possit amorem] In Rom. lib. legatur, Possit imago. Quidā alij libri antiqui, Si fallere possit amantem, habēt.

VAR.
LECT.

Peste] Amore, incendio: ut Toto descendit corpore pestis. [Nec famam] Honestam scilicet Sanē τὸν μέσον est. [Furori] Iam non amor. [Aggreditur] Cum calliditate loquitur. [Egregiam vero laudem] Ironia est, inter quam & confessionē sola interest pronuntiatio. Et Ironia est, cum aliud verba aliud continet sensus. [Puer] Filius παῖς Græce dixit. [Duorum est] Bene cessit, masculino femininū. [Adeo] Multum, ut Terent. Adolescētē adeo nobilem. [Veritam te mēnia nostra] propter illud, Haud tanto cessabit cardine rerū. [Mēnia nostra] Iunonis hospitium. [Modus] Finis. Iuuen. Nullo quippe modo millesima pagina surgit [Quod nunc certamine tanto? Quid opus est tanto certamine? Pacem æternam] Non inducias temporales. [Habes tota quod mente petisti] Propter illud Nostram nūc accipe mentem, [Paribusque rogamus. Auspicijs,] Aequali potestate. & ab eo quod præcedit id quod sequitur. & dictum est à comitijs in quibus iisdem auspicijs creati licet simul non crearentur, parem tamen habebant honorem propter eadem auspicia. Vnde & consules pares sunt. cū necesse esset ut vnus prior crearetur. [Phrygio seruire marito] Emphaticos, ac si diceret exuli. [Dotalet Tyrios] Regalem spectauit personam. [Permittere dextrā] Quasi per manus coniunctionem secundum ius locutus est [Olli] Aut illi, aut tunc. Cetera per parenthesis dicta sunt. [Simulata mente] Hoc est talibus aggreditur. [Libycas auerteret oras] Absolutior quidem est hæc lectio, sed v.rior, & figuratior illa est, Libycas auerteret oras. Nam plerunque trahitur Schema, ut aliquo ituri nō ad locū, sed de loco ponamus significationē, ut dicas. De campania ab eo in Thusciam, honestius est quā si eo dixeris. Nec hoc tantū hoc loco facit, sed pluribus. Hinc .n. est, Ripamve iniussus abibis? [Ingressa Venus] Calliditatis est, ut supra. [Fortuna sequatur] Hoc ad casum pertinet. [Fatis incerta feror] Bene omnia tetigit, quibus res humanæ reguntur: casum, fata, voluntatem deorum. [Aut federa iungit] Si federa, per se plenum est, si federe, ad populos pertinet. [Tibi fas animum tentare precando] Sic Aeolus, Tuus ò regina quid optes Explorare labor. [Perge: sequar] Bene aliud agens, aliud ostendit. Ante est enim Iunonis officium ex matrimonio, sic usus Veneris. Vnde paulò post, Adero, & tua si mihi certa voluntas. [Exceptit] Subsecuta est.

*Quam simul actali persensit peste teneri
Cara Iouis coniux, nec famam obstare furori.
Talibus aggreditur Venerem Saturnia dictis,
Iu. Egregiam vero laudem, & spolia ampla refertis
Tuque puerque tuus, magnum & memorabile numen;
Vna dolo diuum si femina victa duorum est.
Nec me adeo fallit veritam te mēnia nostra
Suspectas habuisse domos Carthaginiæ altæ.
Sed quis erit modus? aut quod nunc certamine tanto?
Quin potius pacem æternam, pactosque Hymenæos
Exercemus? habes, tota quod mente petisti.
Ardet amans Dido; traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
Auspicijs. liceat Phrygio seruire marito,
Dotaletque tuæ Tyrios permittere dextræ.
Poe. Olli (sensit enim simulata mente locutam
Quo regnum Italia Libycas auerteret oras)
Sic contra est ingressa Venus: Ve. Quis talia demens
Abnuat? aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur,
Sed fatis incerta feror, si Iuppiter vnā
Esse velit Tyrijs urbem, Troiaque profectis,
Miscerive probet populos, aut fœdera iungi.
Tu coniux: tibi fas animum tentare precando.
Perge: sequar. Poe. Tum sic excepit regia Iuno:*

Quam simul, &c.] Docet fabulose, ac poetice Iunonis erga Didonem, & Carthaginem studium, eiusque cum Veneris colloctionē, vnde Don. dicit sic. [Quam simul aggreditur.] Per hoc ostendit aliquid inuidiose esse dicturam, Tractatus Veneris magnus, atque astutus cernitur. [Tuæ] Quasi indignæ. [Tyrios] Tyrii inuidiose, quasi potentissimi. [Quo regnū] Sensit nō potuisse fieri, ut tā graues, tamque diuturnas inimicitias, sic subito deponeret. Nouerat enim qd Aenææ deberetur, quo magis nitebatur id auertere. [Sic contra] Melius visum est, dolos doli, excludere, veluti approbatiss per dissimulationem præsentibus, ne deteriore viam inquireret atrox inimica, si contrariam se ostenderet Venus. [Quis talia demens] Hæc vox quasi consentientis est, [Sed fatis incerta feror] Non fuit incerta, sed ita posuit, ut ne reniti videretur. & tamē nō posse fieri subdole demonstraret. [Si Iuppiter] Id sciebat non posse fieri, sed noluit ostendere se nolle, sed ad Iouem eam

Asc.

diuisit, ut ab eo sciret non posse fieri. Nam virorum secreta, facile intelligunt vxores. Hæc ille. Ordo autem est. Quam. f. Didonem, aut si græce mauis. Dido simul ac. i. statim, postquā. cara. f. Didoni, & etiam Ioui, coniux Iouis. f. Iuno, persensit f. perfecte sensit, teneri. i. irretitam esse, tali peste. f. amoris, nec famā obstare. i. & quod fama eius bona, quā prius summo opere amauerat, non obstaret furori. i. infano amoris, ipsa Saturnia. i. Saturni filia aggreditur Venerē talibus dictis. i. verbis, amarā ironiā habētibus, vero. i. re vera, & certe, & tu, & puer. i. filius ac minister tuus Cupido, refertis. i. reportatis, egregiam laudē & ampla, q. d. opima spolia, & numē vestrum, supp. est propterea magnum, & memorabile. i. dignum, quod in perpetua sit memoria, si vna femina, quā nihil fragilius est victa dolo duorum diuum. i. diuorū, f. tuo, & Cupidinis. [Est ergo cōceptio generum, sicut Tuque, puerque tuus, refertis, personarū ētrara, quia fit per, que, geminatam. In singulis autem verbis, quedam antithesis est, atque contentio. Nam vna opponitur duobus, femina, diuis, dolus, victoriæ & laudi, atque spolijs, nam dolo non acquiritur vera laus] Nec me fallit adeo, i. omnino te veritam, mēnia nostra, i. Carthagenensia, quæ in tutela nostra sunt, habuisse domos altæ Carthaginiæ suspectas, f. licet de insidijs, vnde dixerat Venus: vereor quo se Iunoni vertant Hospitia, haud tanto cessabit cardine rerum. [Ver-

Virg.

Z 4

rum

rum in huiusmodi poetarum fictionibus, dubitare licet quomodo si Iuno illud consilium Veneris norat, non obuiarit coepris eius, & significauerit Didoni, ut à filio simulato, Patrisque infidijs caueat. Sed dicere possumus, id poetam sensit, ut sua esset cuique deorum, dearumque potestas, ita ut solus Iuppiter fata condant, atque recondant: inferiora numina se mutuo impedire nequeant. Vñ in regno amoris non potuit à Iunone impediri Venus, quocirca ut Veneris beneficio perpetuum sit Aeneas, atque Didonis coniugium, implorat Iuno Veneris opem, atque numen: id non factura si per se id posse censeatur. Cuius Ethnici quoque vñ ponant, verum atque summum deum, dāt ei tñ varia mēbra, hoc est eius varias potestates varijs numinibus explicāt, vñ ea qua cuncta veniunt atque procreantur per propagationē seminis, Veneri attribuitur; qua quis personā concupiscimus, Cupidini, qua ad regna obtinenda iuuamur, Iunoni, qua ad sapientiam, Mineruæ: & ita in reliquis. Sed quis modus, i. finis erit aut quo, i. ad quid, sup. opus est; nunc tanto certamine, i. tanta contouersia, & cōtentione inter nos? Quin, i. cur nō exerceatur potius pacē aeternā, i. cōcordiā perpetuā, per matrimonium, i. & pro, i. Hymenaeos, i. nuptias, pactos, i. certo federe cōstitutus tu habes, qđ petisti tota mente. Nā Dido amas ardet s. incendio amoris, & traxit furorē, i. venenum, amoris, p. ossa, i. ad medullas vsque, ergo quia id voluisti, atque ego volo; regamus hunc populū, i. Carthaginensem, cōem, i. nobis, & auspicijs, i. praesidijs & potestatibus, paribus, i. aequalibus. Liceat, i. vello pro licito habeatur, sup. Didonē, seruire, i. subditam esse, marito Phrygio, i. Troiano, & permittere tuæ dextræ, i. potestati Tyrios dotales, i. nomine dotis in potestatem Aeneas filij tui venientes, Venus est olli, i. illo t. peaut illi ingressa, i. infidiose, sic, i. in tequentē modū:

enim, pro quia (sensit, i. Iunonem locutam, mente simulata, i. qua amicitiam simulabat, cum vtilitati suæ inhiaret, quo id est ideo ut aduerteret Lybicas oras, i. ab Italia transferret in Lybiam, hoc est in Carthaginem, regnum Italiae, i. monarchiam & vniuersale imperium Italiae fataliter destinata, ut in j. promiserat Iuppiter, absente Iunone). Quis demens abnuat, i. reprobet, & renūciat, talia, i. fēdera aeternae pacis? aut malit cōtendere tecum bello, si modo, i. dummodo fortuna sequatur factū, quod memoras, i. si id, quod dicis, possit fortiri felicem effectum: sed ego feror incerta, i. dubia, fati, i. de fati, hoc est nescio an fata id velint quod nos volumus, quia illis nolitibus nequidquam velimus: nescio, inquit, si Iuppiter esse velit vnam urbem Tyrijs, & profectis Troia, ve pro an. probet, i. approbet, populos, i. Tyrios, & Troianos misceri, & fēdera iūgi, i. inter eos, sed tu coniux, i. Iouis es: fas, i. licitum est tibi tentare, precando, i. per preces, animum, i. Iouis, perge, i. ad Iouem, ego sequar, qđ tecum ibo, ne me inuitam putes id visuram, Id autem dixit audacter Venus, quia sciuit Iouem id non consensurum, quod & Iunonem non latuit, vnde ipsa fingit seu id solam disquisituram, & Iouis animum ad hoc inducturam, vnde subditur, Iuno regia, i. regis summi coniux, hoc est diuum regina excepit, i. extra id, quod Venus praetendit, in aliud propositum cepit, i. sermonem, dicens: Mecum erit, &c.

PERSENSIT peste teneri] In antiq. aliquot libris, Persentit, VAR. LECT. p. senti tpe legit. [Nec famā obstatē furori] Sunt antiqui libri, in quibus, Nec famā obstatē pudori legit. [Magnū & memorabile numē] Sūt oīno lib. aliquot manuscrip. i. in quibus, Nō mē legit. [Quo regnū Italiae Lybicas aduerteret oras. In Romano quidē lib. Auerteteret, legitur, quod Seruio mirifice placet. [Misceri ve probet] In aliq. antiquis libris, Iubet, legitur.

SERV.

[Iste labor] .i. explorationis à Ioue [Confiteri] Conabū dat, ut, Fata renarrabat. [Retexerit orbē] Quē nox regebat. [Nigrantem] Nigrum participium pro nomine. [Ala] Equites, ob hoc ala dicti, quia pedes regunt alarum vice. [Trepidant] Festinant: ut, Hic me dū trepidi crudelia limina linquunt. [Indagine] Ferarum inquisitione. Desuper infundā] Quia aer est Iuno. Bene se hic facturam dicit, quod habet in potestate. [Nocte opaca] Nubium caligine. [Omne ciebo] Pro totum. Omne enim numeri est, totum quantitatis. [Tuā mihi si certa voluntas] Hoc est si etiam tuum subsequatur officium. Connubio] Naturaliter longa est, ab eo quod est nubere, ut, Connubia nostra Reppulit, sed modo metri causa corripuit. [Non aduersata] Legitur & auersata.

ASC.

Mecum &c.] Iuno cognito qđ Venus vellet secum Iouem adire, ut consulant an velit Troianos Carthagini immorari, obstitit, sciens quia Iuppiter, imperium vniuersale Italiae addixerat, quo nō obstante, ut in j. dictum est de Carthagine, Hoc regnū dea gentibus esse, Si qua fata sinant, iam tum, tenditq. fouetq; vbi manifeste dī Iunonem nouisse, qđ fata obstitarent vnde addit, Progeniē sed n. Troiano, à sanguine duci Audierat. Tyrias olim quae verteret arces: vnde dicit se solam animum Iouis tētaturam, & iubet Venerem de ea re securam, esse, quasi Iouē quo vellet flectere posset. Docet simul modū quo Aeneas Didonis inerat amplexus celebraturus cum ea coniugium, quod tñ celebratum non est, sed Dido coniugium vocat, hoc pretextit nomine culpam; de hac autem re, nihil notatu dignum habemus à Don. Ordo igitur est. Iste labor, i. quē tu commemoras, & necū obire vis, erit mecum, i. assumetur à me, qđ eum sola obibo, nunc aduerte ego, docebo qua ratione, i. via, & quō, id quod instat, i. instanter agendum est, possit confieri, i. simul fieri, interea, i. dum Iouis animum nobis cōcilio, Aeneas & miserrima Dido parant. i. intendunt ire vna, i. simul, quasi vna tempestate (est autem aduerbium congregandi) in nemus, venatum, i. ad venandum, vbi, i. postquam, Titan, i. Sol, crastinus, i. q. cras oriturus est, extulerit primos ortus, i. suos, i. ut primum Sol ortus fuerit, & retexerit, i. ape-

Iu. Mecum erit iste labor, nunc qua rōne, quod instat, Confieri possit, paucis, aduerte, docebo.

Venatum Aeneas, vnaque miserrima Dido

In nemus ire parant, vbi primos crastinus ortus

Extulerit Titan, radijsque retexerit orbem.

His ego nigrantem commixta grandine nubem,

Dum trepidant ala, saltusque indagine cingunt,

Desuper infundam, & tonitru cēlum omne ciebo

Diffugient comites, & nocte tegentur opaca.

Spelunca Dido, dux & Troianus eadem

Deuenient: adero, & tua si mihi certa voluntas,

Connubio iungam stabili, propriamque dicabo.

Hic Hymenaeus erit. Poe. Non aduersata petenti

Annuat, atque dolis risit Cytherea repertis.

ruerit, radijs, i. suis, orbem, i. globum terrae, quantus a nobis videtur, vmbra noctis prius tectum. Ego quae, i. sum regina aeris, infundam desuper, his, i. in nos, venantes, i. nubem id est nubem ventosam, nigrantem, i. atram, gradine commixta, tunc, i. dum, ala id est comites a latere, in morem alarum expositi, ad insidias ferarum, trepidant id est festinant, huc illuc cursitantes, & cingunt salus id est loca in quibus ferē salire solent, indagine, i. indagatione, & inquisitione ferarū, & ego ciebo, i. cōcitabo omne cēlum, i. totum aerem tonitru, & ita comites diffugient

.i. in diuersa fugient & tegent, ita ut reginam, quo se receperit, nō videant, nocte, i. caligine nubium, opaca, i. densa Dido, & dux Troianus, i. Aeneas, deuenient, sup. ad eandem speluncam. Bene praeposuit Didonem, non quod dignior esset, sed quia prior in speluncam descenderet, nō enim decorum esset eam speluncam in qua Aeneam inuenisset, ego adero, i. affectione cōiugali eos conciliatura, & si tua voluntas, supp. erit mihi, certa, i. explorata, ego iungam, supp. eos, connubio stabili, & dicabo propriam, i. coniugem, quod tamen non faciet, hic, i. huiusmodi erit eis Hymenaeus, i. auspex nuptialis, aut hic erit eis matrimonij modus Cytherea, i. Venus, non aduersata, aut non auersata, i. non obstitans petenti annuat, i. assensit, petenti, i. Iunoni, & risit repertis dolis, i. de dolis repertis, aut propter dolos repertos à Iunone.

CONFIERI POSSIT] In Oblongo perue:eri libro & in Mediceo, Quo fieri, legitur, Alij quidam libri manuscripti, Quod fieri legunt. Idque in nonnullis per, t. notatum est [Non aduersata petenti Annuat] In Rom. lib. legere est. Non auersata petenti Annuat.

NONNULLA passim apud poetas ex remotioribus leguntur quae nisi antiquitatis indagator, atque inquisitor, pauci percipient. Est Maronis carmen Aeneidos quarto, Dum trepidant Ala, saltusque indagine cingunt. In quo percipiendo quidā interpretum ait Ala turmae sunt equitum, quae ut Ala auiū, ita istae legionum in acie pugnantium latera regunt. hāc ille Quae licet multa sint eruditione, non tamen quiescebam; sed, magis, magisque in dies ambigebam, nec quae meam exple-

VAR. LECT.

COLL. R. NOB.

rent

rent mentem, inueniebā, multosq; si quid præter hanc inter pretum opinionem sentiret cōsului, nullius tamen dicta meo sedebant animo; tandem necessariorum quidam meorū Ioannes Iacob. Turris iuuenis moribus præditus, & lite rarū non ignarus, sciebat. n. me antiquarum rerum præuidum, q̄dam fragmenta sine auctoris nomine, & titulo vna cū Xenophonte de venatione maiorib. literis exarato attulit ad me, donoq; de dit; quæ fragmenta (vt meus est mos) euestigio oculis præterire, pcurrareq; cōpi, inter alia vel maxima cognitione digna hæc q̄ sequitur, ad Maronis carmen admodum congruentia legimus, Venatorum genera vt referūt esse quatuor, Inuestigatorum, qui animalium vestigia inuestigant, Indicatorum, qui lati

bula nouerunt, Insidiatorū, qui insidias. & casses animalib. parant. Alatorū vero, qui equo succussanti, sensimq; insultati, clamoreq. animalia terrent, ne aliorum, quā p̄ medias tēdulas fugā arripiāt. Quæ suprema tam Maronis carmini cōpetere vñr, vt nostrū ab illis eximium poetā sumpsisse diiudicē. Non prætereundū est, de insidiatorib. atq; alatis in 7. hoc carmine poetā quoq; intellexisse, Insidijs cursuq; feras agitabat Iulus, & in Georg. 3. montesq; p̄ altos Ingētem clamore preme ad retia ceruum. Operæ precii fuit vt in hisce nostris insererē, q̄ lucem desiderare videbantur. Quocirca te velim oratū, vt hæc qualiacunq; sint ne despicias, donec præstantiora, longeq; dulciora, atque ad poetę sensum magis accommodata offenderis.

I Vbare exorto] Nato lucifero. Nam proprie Iubar Lucifer dicitur, quod iubar lucis effundit. Vnde iam quidquid splendet, iubar dicitur, vt argenti, gemmarū. Est autem Lucifer interdum Iouis, plerunq; Veneris stella. Vnde Veneris dicta: vt, Quæ Venus ante alios astro rū diligit ignes. Sanè modo hyfleron proterō in sensu est. Iubar. n. præcedit Auroram, & facit hoc iubar, huius, iubaris. [Retia rara, plagæ] Multi diuidūt, vt sit retia rara maiora, plagas minora intelligamus. Alij plagas per diffinitionem accipiūt, vt intelligamus q̄ sunt retia rara, plagæ. Sciendum tñ, p̄prie plagas dici funes illos qui bus retia tenduntur circa imā, & summā partē. Lato venabula ferro] Lati ferri venabula ob hoc dicta, q̄ sint apta venatui, quasi expiabula [Maffylj] Maffyliorum gens est non longe à Mauritania, & Maffyli legendū p̄ vñr l. i. ne nō stet versus. sy. n. lōga est: vt Hic mihi Maffila

Oceanum interea surgens aurora reliquit:

It portis iubare exorto delecta iuuentus:

Retia rara, plagæ, lato venabula ferro:

Maffylque ruunt equites, & odora canum vis.

Reginam Thalamo cunctantem ad limma primi

Pœnorum expectant: ostroque insignis & auro

Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit.

Tandem progreditur magna stipante caterua,

Sidoniam picto chlamidem circumdata limbo:

Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,

Aurea purpuream subnectit fibula vestem;

Nec non & Phrygiæ comites, & letus Iulus

Incedunt. ipse ante alios pulcherrimus omnes

Infert se socium Aeneas, atque agmina iungit.

Qualis, vbi hybernæm Liciam, Xanthiq; fluenta

Deserit, ac Delum maternam inuisit Apollo:

Instauratq; choros, mixtique altaria circum

Creteſque, Dryopesq; fremunt, pictiq; Agathyrsi:

Ipse iugis Cynthi graditur, molliq; fluentem

Fronde premit crinem fingens, atq; implicat auro:

Tela sonant humeris. haud illo segnior ibat

Aeneas: tantum egregio decus enitet ore.

populi sunt Scythiæ, colentes Apollinē Hyperboreum, cuius elogia feruntur. Picti autē non stigmata habentes sed pulcri, hoc est cyanea coma placentes. [Cynthi] Montis Deli. [Fluentem] Vnguentatum [Fingens] componens, vt, Corpora fingere lingua. [Tela sonant] vt in 9. pharetramque fuga sensere sonantem. [Haud illo segnior] i. nō illo deformior. Nam plerunque virtus & pulcritudo pro se inuicē ponunt. Hinc ait. Statius Hercule pulchro Pulcher Auerinus. Nam Herculi satis est in cōgrua pulchritudo. Sic Plaut. in Pyrgo de muliere Polynice, Quid nam fortis, i. pulchra.

OCEANVM interea, &c. **Asc** Docet poetai, quomodo postri die eius diei, quo Iuno, & Venus conuenerat, Aeneas, & Dido venatū exierunt, & qua pōpa instructi quibusq. comitib. stipati. vnde Don. sic. [Limbo] Limbus, regibus deputatur, & dijs qui eorum caput candido orbem circumdat. [Cui Pha

retra] Totum quod habuit, aut aurum fuit, aut purpura, vt placeret [Qualis] vt Aeneæ pulchritudo præferri cæteris posset, deficientibus humanis ad diuinam comparisonem accessit, quia Didonem Dianæ comparauerat hunc comparat Apollini. Hæc ille. Ordo est. Aurora. i. splendor matutinalis, surgēs interea, dū Iuno, & Venus talia consultarent, relinquit Oceanū. i. mare magnum orbem terræ circumdans, vnde dies oriri videtur. Iuuentus. i. multitudo iuuenum delecta. (ad venationem ex multis, it. i. exit, & egreditur portis, aut it portis, idest ad portas, vbi reginam opituletur, & hoc iubare. idest Lucifero exorto, retia rara, videlicet plagæ, & venabula lato ferro. i. instrumenta venatoria habentia latum ferrum, vt sunt cuspidēs, & equites Maffyli, i. de Maffylia regione. iuxta Mauritaniā, & vis canum odora. i. odori sequarunt. i. confuse, & impetuose efferuntur, exequant, & exeunt nam retia, & venabula exportantur, equites, exequant, & canes exeunt, aut excurrunt, pro quibus, quia impetu fiebant, dicit ruunt, primi. i. primores, & principes Pœnorum. i. Tyriorum expectāt ad limina, i. regiæ, reginam cunctantem. i. immorantem thalamo, vt. i. deceatius exeat ornata, quia, (vt Comicus dicit) Dū comuntur, & dum ornatur, annus est: & sonipes, i. equus, stat. i. præsto est insignis. i. ornatus, & insignitus, ostro. i. purpura, & auro. i. phaleris aureis, aut auratis, ac ipse ferox mandit fræna spumantia, i. spuma perfusa, & ipsa regina progreditur tandem, i. post longam expectationem, magna caterua. i. satellitū. & comitum, stipante, i. dense comitante, progreditur, dicit, circumdata chlamidem Sidoniam, idest Tyriam. (ponit secundam communē, nam in primo eam sepe, p̄duxit, sicut prius pectoribus inhians, tribrachum in secundo loco posuit, idest habēs chlamydem Sidoniam, idest Tyriam circumdatam, lymbo picto, idest cuius fascia extremitatem ambiens, erat picta, aut habens lymbum pictum, cui scilicet regine, videlicet Dido, pharetra, supple prominet ex humero, & crines nodantur in aurum. i. in modum retioli ex auro, & fibula aurea, subnectit. i. sursum nectendo, tenet vestem purpuream, super q̄ scilicet

Odorū. si diceret multitudo, vnde Sal. Qua tempestate ex ponto vis piscium erupit; Odora autem improprie dixit. Nam odorum est, quod ex se odorem emittit. non quod odorem sequitur, vt Stat. Et odorē vulnere pinus. Sic est, Et inter odoratum lauri nemus, pro odorum. Nam odoratum est, quod alicūde odorem accipit, vt odoratum templum. Tria ergo sunt, odorum, quod per se olet, odoratum, quod aliūde odorem accipit, odorilequum, quod odorem sequitur, sicut modo de canibus debuit dicere. [Cunctantem] Morantem. atqui, amatrix debuit festinare ad eum quem amabat, sed pathos natura superauit. vt Teren. Dum moliantur, dum comūtur annus est. Deinde hæc morabatur studio placēdi. [Ad limina] ante vel apud. [Stat sonipes] Adest, præsens est. Nam si Stat simpliciter acceperis. vi tuperatio est Nam legimus, Stare loco nescit. Denique sequētia dictum hoc explanant, vt, Ac fræna ferox spumantia mandit. [Spumantia] Spumas vomentia, vt naufragum mare, quod naufragos facit. [Lymbo] Lymbus est, sicut supra diximus, fascia, quæ ambit extremitatem vestiū secundum antiquum ritum, vt, Victori clamydem auratam quam plurima circū Purpura. [Crines nodantur in aurum] Veluti retiolum, quod colligit comas, κροβύλιον [Ipse ante alios] Quia amatur, ideo ei dat pulchritudinem, licet Ascanio magis congruat. [Hybernæm] Lyciam] Non asperam, sed aptam hyemare cupientibus. Sic enim se habet natura regionis. Et bene aliud agens, aliud ostendit. Nam constat Apollinem sex mensibus hyemalibus apud Pataram Lyciæ ciuitatem dare responsa (vnde Pataraeus Apollo dicitur) & Sex estiuus apud Delum. Inuisit Apollo] Apollini Aeneam vel propter sagittas quibus in venatu utebatur, comparat, vel certe propter futurum infelix matrimonium, vt enim supra diximus, nuptijs est hoc numen infensum. Vel Apollini Aeneā, vt in primo Didonem Dianę, quomodo germanorum nuptiæ esse non possunt. [Cretes] Abeo quod est Cres [Dryopesque] Populi iuxta Parnassum, vt, Dryopumque trahens Erasinus Aristas. [Pictiq; Agathyrsi]

f. clamydem habebat. Nec non. i. etiam Phrygijs, & Iulus letus, i. gaudens, quia ætati pubescenti quadrat venatio. separa- aut more suo, principem pubis, a reliqua pube, vt egregiū signifi- cer, nō vt Phrygiū neget, id tñ obseruat ferē, vt dū molliciei incumbūt, Phrygias vocet, dum rebus arduis Dardanidas) in- cedunt comites. i. comitantes Aeneā. & regiā, & ipse Aeneas pulcherrimus ante omnes alios. infert se socium. f. ad venatio- nem, & iungit agmina. i. agminatim cū alijs incedit, aut agmi- na sua agminib. Didonis iungit, existens talis, qualis Apollo inuifit. i. adit, vt videat Delum insulam illam maternam. i. ma- tri Latone sacrā, quia illic Apollinē, & Dianā peperit, aut ma- ternam, quia patria illius est aut ex matertera. i. matris sorore procreata, vbi. i. quando. aut quoties deserit Lyciā hybernā, i. hybernationi aptā, & vbi se hyberno tpe tenet, & apud Patara, Lyciæ urbem, responsa dat, & fluenta Xanthi, illius flu- uij tepidi in Lycia, & quales instaurat choros (qā verno tpe vrlatior Apollo. i. sol, quam hyemali, & ita pulchrior, quia læ- titia formam iuuat, ynde Stat. in Achill. O quantū gaudia for- mæ adiiciūt) & eo instaurate choros, & i. simul Cretes. i. Cre- tenses, & Dryopes. i. populi iuxta Parnasum, & Agathyrfi po- puli Scythiæ, picti. i. pulchri, aut reuera picti (vnde de eis di- cit Land. sic Agathyrfi iuxta Scythas sunt omniū hominū mol- lissimi, auro ornantur, vñ eos *Χρυσοκόμοι* appellat Herod. cō- iuges communes habent, & quia omnes fratres ex iltimantur, neq; inimicitias, neq; inuidiam inter se exercent. in reliquis reb. Scythicas leges obseruant, ait Herod. Scythis petentib. ne gauerunt auxilia cōtra Dariū, qđ nollent in eū bellum gerere, a quo nulla essent iniuria prouocati. Marcell. scr. hos cæruleo colore pictos esse. Plin. ait, ipsos cæruleis crinib. esse. Pompo- nius, Agathyrfos refert ora, artusq; pingere adeo vt ablui ne- queant, ac quāto quisq; excellentior est, tanto magis pingit, aiūt Bacchū ab Indis victorem redeuntē, primū Agathyrfos pinxisse, Apollinē hi vehemēter colūt. Hec ille) Agathyrfi igi-

tur picti, & Cretes, & Dryopes, qui omnes Apollinem preci- pue colunt, fremunt mixti, circum altaria, f. Apollinis. Ipse. i. Apollo, graditur iugis. i. per iuga Cynthi, illius montis in De- lo, vnde Cynthius dicitur, & ipse fingens. i. componens cri- nem i. comā, fluentē. f. vnguentis, aut celsariē expositā, vento premit. i. colligat eum molli fronde. f. lauri, atque implicat cri- nem. f. aut comam, auro. i. reticulo aureo, tela. f. Apollinis, so- nant humeris: Aeneas ibat haud. i. non segnior. i. æque pul- cher, & æque insigni virtute, ac decore præditus, illo. i. ac il- le. f. Apollo, quia tantum decus enitet egregio ore. f. Aeneas quantum in ore Apollinis, etiam tunc, cum lætissimus est.

A V R O R A reliquit] In aliquot antiq. lib. Relinquit, legitur præfenti tempore. [Cui pharetra ex hume.] In Rom. illo lib. dubio procul antiquissimo, legere est ex auro. [Nec nō & Phry- gijs comites] In antiq. aliquot exempl. Tyrij comites legitur.

HYPORCHEMATA vero cōtinebant saltantes in altaris am- bitu, vbi iam igni admota forent sacra. Celebrantur Cretica hyporchemata, ex Cretensium saltandi studio, vt scri. Athe- neus; illis. n. saltatio erat patria καὶ ὑπόβισαν Hyporchematicē saltant apud Pindarum Lacones. Cōis vñ viris, mulieribusq; Modi eius censentur præstantissimi, prosodiaci, apostolici, qui & parthenij dicuntur. Dicit hyporchemata putant, quod inter saltandum ferē generosum quiddam seruaret, ac virile. Mox aut, cum quiescentes canerent, vocabatur Itafinia. Spasinum vero valli nomen est, ijs qui Tigrin accolunt, vt scr. Dion. Cæ- terum vbi aram saltantes obibant, ita more condito seruabāt, vt ab sinistris dextrorsum pergerent prius zodiaci quadam imagine, cuius motus in cælo diuersi apparēt, & ab occasu ad exortū, inde a dextris leuorium, p ratione celestis vertiginis. Hæc vero eo apposui gratius, quod ijs Maroniana sensa profe- runt in lucē, q̄ illotis pedib. adeūt pleriq. oēs: versus sūt Aen. 4. Delo maternā inuifit Apollo, Instauratq; choros, mixtiq; altaria circū Cretesq; Dryopesq; fremūt, pictiq; Agathyrfi.

SARV.

FEræ capræ] Hoc est capree. Et bene aptat descriptio- nem ad species, vt ceruis cam- pos, capreis saxa permittat. [Decurrere] Bene præterito vsus est tempore ad exprimen- dam nimiam celeritatē. [Trans- mittunt] celeriter transeunt. [Iamque hos cursu] i. modo, vt iam digitis, iam pectine pul- sat eburno. Et bene puerilem ostēdit animum, qui per mobi- litatem frequenter optat timē- da. [Monte leonem] Per tran- situm tangit historiam. Nam Ascanius præter Iulum & Ilū quæ habuit numina, etiā Dar- danus, & Leontodamas di- ctus est ad extinctorum fratrum solatium. Ideo nunc eum dicit optare aduentum leonis, paulo post, Dardaniusque nepos Ve- neris. Constat etiam Aeneam Dardanum dictum, vt ostendit Virgil. Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Darda- nus. Item Ilioneus, Hinc Dar- danus ortus, huc repetit. Nam latenter etiam illud nomen ostē- dit. [Commixta grandine nim- bus] secundum promissā His ego migrantem commixta grā- dine nimbū. Et bene etiā grando adiicit, quia poterat nim- bus contemni. [De montib. amnes] Ne vel inuestigare posset Tyrij reginam. [Deueniunt] Bene supprimit rem pudendā, sic Terent. Quid tum fatue? fateor. [Prima & Tellus, Satis perito loquitur. Nam secundum Hetruscā disciplinam nihil tā incon- gruum nubentib. præest q̄ terræ motus vel cœli. [Et pronuba Iuno] q̄ nubentib. p̄est. Iunonem aut dedisse signa per tempe- statē cōstitit, & pluuias, q̄ de aere fiūt. [Fulsere ignes] Varro di- cit, aqua & igni mariti vxores accipiebant. Vñ & hodie, & fa- ces prælucent, & aqua petita per felicissimū puerū, vel aliquā puellā de puro fonte interest nuptijs, de qua nubentib. solebāt pedes lauare. [Vlularūt] Bene medium eligit sermonem, Nam

*Postquam altos ventum in montes, atq; inuia lustra;
Ecce fera saxi deiecta vertice capra
Decurrere iugis: alia de parte patentes
Transmittunt cursu campos, atque agmina cerui
Puluerulenta fuga glomerant montesque relinquunt.
At puer Ascanius medijs in vallibus acri
Gaudet equo, iamque hos cursu, iam præterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem.
Interea magno misceri murmure cælum
Incipit: insequitur commixta grandine nimbus.
Et Tyrij comites passim, & Troiana iuuentus,
Dardanius nepos Veneris diuersa per agros
Tecta metu petiere; ruunt de montibus amnes,
Speluncam Dido dux & Troianus eandem
Deueniunt: prima & Tellus, & pronuba Iuno
Dant signum; fulsere ignes, & conscius æther
Conubij, summoque vlularunt vertice nymphæ.
Ille dies primus leti, primusque malorum
Causa fuit. neque enim specie, famave mouetur,
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem:
Coniugium vocat: hoc prætexit nomine culpam,*

ait Lucan. Nam lætis vlulare triumphis. In luctu autem vl- lare non dubium est. Et ideo medium sermonem poluit, qā post nuptias mors secuta est. [Species, famave mouetur] Spe- cies rerum præsentium est, q̄ quasi aspicitur, fama autem re- rum absentium. Hoc ergo di- cit, Non eam mouit, nec præ- sens deformitas quod non in thalamo, sed in specu cōcubue- rat, nec futurā mox famā. [Me- ditatur] Exercet sic Horat. Et horridam cultis diluiem me- ditatur agris. Nec incongrue dictum, Actus enim est in ip- sa meditatione. Nam exerci- tium meditatio est. Sciendum tamen hodie hoc in vsu non esse [Culpam] vt supra, Suc- cumbere culpæ.

POSTQVAM altos &c.] Do- cet quō ventum est, & quomō Asc. immensa tempestate, Aeneas, & Dido in speluncam confu- gerunt, vbi Iuno & Venuseos cōiunxerunt, foedere vt Iuno p̄tendebat, & Dido excusatio- nem culpæ dicitabat matrimo-

niali, sed vt Venus & Aeneas cōcubinali. de qua re nihil me- moratu dignū a Donato ponitur Ordo igitur est. postq̄ ven- tum est in altos mōtes atq; in lustra ferarum latibula, inuia. i. nullas vias habentia, ecce quasi ex im- puiso capra, ferē. i. sylue- stres hoc est capræ, deiectæ. i. deorsum compulse a canib. ver- tice saxi i. rupis, in qua diuersant decurrere. i. deorsum curre- re, iugis. i. per iuga montium, quæ sub verticib. sunt, cerui trans- missi sunt cursu. i. transeunt celeriter currētes de alia parte cā- pos patentes. i. patulos & amplos vnde capi quasi capaces am- pliter dicuntur, atq; glomerant. i. in formā glomeris iungūt agmina puluerulenta. i. pulueris plena fuga. i. propter celerē fugam, & relinquūt montes. f. inferiores: nam plus fuga, quam saltu valent, & ita cāpos petunt, vt capre ærupes at. i. sed puer

Ascan 2 s

Ascanius gaudet in medijs vallibus acri equo (quod Teren. & Hora. etati Epheborum conuenire docent) & preterit cur su. sequi, iam hos. f. ceruos, & iā illos, & optat votis. i. multis desiderijs, sed puerilib. aprum. i. suē syluestrem, spumātem f. ex fuga, & ira, dari. i. offerri sibi, inter pecora inertia. i. inter ceruos imbelles, quibus omnis spes in fuga consistit, aut optat leonem fuluum. i. fului coloris descendere monte, vt. f. eū aggrediatur. Cælum incipit interea, dum. f. sic venationi inrēti essent, & dum trepidarent alē, misceri magno murmure f. vētorū, & tonitruū, & nimbus. i. nubes ventosa, inlequitur grandine cōmixta. i. habens grandine cōmixtā cū aquis, & comites Tyrij, & iuuentus Troiana, & Dardanius nepos Veneris, f. Iulus, petiere passim. i. quasi per singulos passus metu i. propter metū, qui eos regis, & reginæ immemores facit, diuersa tecta. i. tegmina, & spelūcas p agros. i. quā, & quas inuentre poterāt, p agros; amnes. f. imbres vehemētes, fruūt. i. p̄cipites defluūt de montib. Dido, & dux Troianus. i. Aeneas deueniunt, sup. ad eandē speluncam, & tellus prima, & Iuno pronuba. i. quā præst nubenti, dat signū. f. infelicis cōiugij, quale est (secūdū Ethnicorū disciplinam) dum terra tremuit, ignes fulsere, quia etiam ignes interesse connubijs volebant veteres, vnde tedā, ac fasces adhibita, & æther. i. splendor cēlestis conscius, sup. est connubij. f. inauspicati, & nymphę. f.

Oreades vlularunt. f. conscia infelicitatis, in summo vertice f. montium, in quibus degunt. Ille dies fuit primus læti. i. lætitiæ, & voluptatis ipsi Didoni, & fuit et primus cā malorū f. necis, quia seipsam. post multos dolores, & labores interemit (vnde signanter dicit, læti singulariter, quasi vnius rei lætæ & malorū pluraliter. vnde bene cōsultit Flaccus, Sperne voluptatē, nocet empta dolore voluptas. Et quia læta initia sepe infelicē habent exitū, ridet Plin. Thraces, qui dies lætos, calculis albis computant, nescientes, q̄ quā nos læta censemus, multorum malorum sæpe causā sint) fuit ergo cā malorum. Neque enim. i. nam non, Dido nō mouetur amplius specie. i. decore presentis status sui, ve pro vel, fama. i. quē inde diuulgetur, nec Dido meditatur. i. exercet. iā. i. ampliū, aut de cætero amorē furtiuum. i. occultū, & secretū, sed manifestarium, quia vocat coniugiū, quod tñ non erat, nec dicendū a poeta, ne perfidiæ damnet Aeneam, & prætexit. i. velauit, hoc nomine. f. coniugij culpam. f. illegitimi coitus, ac stupri.

INSEQUITVR commixta grādine nimbus] In lib. aliquot antiq. Comitata grandine, legitur, qđ minime placet. [Et cōscius æther Connubij. In lib. aliquot vetustis, Connubis, hī. acquisitiuo casu numeri multitudinis, Conscius. n. apte dati uo iungit. In quodā antiquo et exēplari. Connubio, numero vnitatis, eodem tamē casu habetur passimq; vnica u, littera.

IRV. **F**ama malum, quo] Diffinitio est, vt, Quo ex præcedenti pendeat nomine, quamquam alij. Quā, legunt. Sane Quo nisi diffinitio sit, legi nō pōt, nec. n. procedit, vt ordo sit. Fama quo nō aliud malum veloci?] Mobilitate viget] dat eius onomatopæiā & laudat a contrario. Cū. n. omnia labore minuuntur, hæc crescit. [Attollit in auras.] Sumpta licentia quā minuebatur timore. [Ingrediturq; solo, & caput inter nubila condit] Hoc vult ostendere, nec humili eam fortunę parcere, nec superiori [Terra parens] generale oīum rerum est parēs. [Ira irritata deorū] Amphibon est, vtrū sua ira p̄p extinctos gigantes, an ira deorū irritata, q̄ extinxerat gigantes. [Extremā] Aut post oēs gigantes, quippe ad deorū vltionē natā (nā p ipsam eorum crimina vulgata sunt) aut certe extremā pessimā. Oēs. n. qui de medicina tractant, dicunt naturale esse, vt inutiliores sint qui nascuntur vltimi. [Vt perhibent] quotiescunq; fabulosum aliquid dicit, solet inferre. Fama est. Mirę ergo modo, cū de ipsa fama loqueretur, ait vt perhibent] Pedibus celerē, & pernicib. alijs] Conuertit rerū epitheta. Nā pernix pedū est, vt, Pernicib. ignea plātis, Celeritas pennarum est, vt Celeriq; fuga sub sidera lapsa. [Quot sūt corpore plumę] nō ipsius, sed in oīum corporib. Na exaggeratio est, ac si diceret, quot sūt arenę, [Oculi subter] aduerbiū ē, ac si diceret nō sub plumis, sed sub ipsa. [Tot linguę] Infinitus est numerus. Nā re vera quot sunt hoīes, in quib. fama est, tot ora hēt, q̄ sunt hominū. [Nocte volat] Bene, naturalē rē dixit, Nā quanto celerū est aliquid tāto magis requiritur, & sine dubio incipiens fama semper obscura est q̄ diuulgata quiescit. Vnde ait, Luce sedet. [Terreq; p vmbra] Noctē vmbra terrę eē nusq̄ apertius significauit. [Custos] Speculatrix. [Summi culmine tecti] Per domos nobiliū. [Turrib. aut altis] Per aulas regū. [Magnas territat vrbes] Magnos populos & dicit plebeios, [Tenax] In omnib. pseuerās. [Gaudēs] p̄p inuentā materiā. [Facta, atq. infecta] Sicut sequētia indicant [Dignē] Librauit sermonē, quasi personę superioris. (Luxu, q̄ lōga. i. nūc hyemē inter se luxu fouere, inquantū longa est ipsa hyems. Fecit talē, & alibi figurā: vt Tybris ea fluuiū, quā lōga est, nocte tumentē Lenijt. [Regnorū immemorē] Huc fingit. Nā & illi cura ē Carthago, & Aeneā

*Exemplo Libya magnas it fama per vrbes,
Fama malum, quo non aliud velocius ullum:
Mobilitate viget, viresq. acquirit eundo,
Parua metu primo, mox sese attollit in auras,
Ingrediturq; solo, & caput inter nobilia condit.
Illam terra parens, ira irritata deorum,
Extremam (vt perhibent) Cęo, Enceladoq; sororem
Progeniuit pedibus celerem, & pernicibus alis,
Monstrū horrēdū, ingens: cui quot sunt corpore plumę,
Tot vigiles oculi subter (mirabile dictū)
Tot linguę, totidem ora sonant, tot subrigit aures.
Nocte volat cęli medio, terręq. per vmbra,
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, & magnas territat vrbes.
Tam ficti, prauique tenax, quam nuncia veri:
Hęc tum multiplici populos sermone replebat,
Gaudens, & pariter facta, atque infecta canebat:
Venisse Aeneam, Troiano a sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur iungere Dido:
Nunc hyemem inter se luxu, quam longa, fouere;
Regnorū immemores, turpique cupidine captos.
Hęc passim dea fęda virum diffundit in ora:*

Italia. [Dea fęda] Crudelis. **ASC.**
EXEMPLO &c.] Docet fama aduentus Aeneę, & coniugij cū Didone celebrati, vt ipsa asserbat, diuulgatā esse p̄ oēs vrbes Libya occasione cuius poetice describit famā faciēs digressūculā Prolixiorē, sed non iucundā, de qua re nihil a Don. dictū offendimus. Ordo aut est. Fama it. i. diuulgatur, exēplo. i. illico (tractū ab augurib. qui designato tēplo, clamabāt exēplo quo audito. illico profugiebant ne obstarēt, & inde sumptū, vt significet cito, & properāter, aut illico) per magnas vrbes Libya, fama. f. venisse Aeneā, &c. ve postea dicturus est sed prius describit famā, dicens. Fama, inquit existens malū, quo non aliud. f. malū ē velocius; nam vrget. i. crescit, & augmētatur mobilitate, qua cetera si corruptibilia sunt, cōsumuntur, & acquirit vires eundo quia quāto ad plures peruenit tāto maior, & potētior est, & ipsa parua primo, i. a principio metu.

i. timore, q̄a nemo audet rē ignotā confidenter diuulgate, & ita in aurē dñt, & sub fide, & ipsa attollit. i. erigit, mox. i. paulo post, se in auras, & ingredit. f. pedib. solo. i. super terrā. & cōdit. i. abscondit caput inter nubila, vñ patet immensū eius excrementū. Terra parens. f. gigantū irritata ira deorū, q̄ gigantes occiderāt progeniuit (vt perhibent: id addidit q̄a fabulosum ē) illā extremā. i. extremo loco, & ita pessimā sororē Cęo, & Encelado, illis gigantib. existentē celerem pedib. & alis pernicib. pro (secūdū Seru.) celerib. alis & pernicibus pedib. existens et monstrū horrēdū, & sup. ingens, q̄ sunt epitheta, prius Polyphemo attributa. cui. f. monstro, videlicet fame, tot sunt oculi vigiles, subter. i. in occulto, quot sunt plumę, sup. in corpore, & ita oīa cito videt, & celerrime defert, mirabile dictū, i. quā res est mirabilis dictū, & cui sonāt tot linguę, & totidē ora, quot. f. sunt in corpore plumę, & surgit. i. sursum, more bruti erigit tot aures ad audiendū, [volūt quidā coniunctim construedū esse tot linguę, & totidē ora, nā cū singulis linguis, bini rñdeant oculi, & binę aures, & ita tot linguę, & totidē ora, pro vna parte ponentur, quot aures, & quot oculi, pro reliqua, sed in monstro non est symmetria obseruanda, quam tñ seruata non dedeceret] & ipsa suma volat noctē, qñ animantia dormiunt, i. per medium cęli, & per vmbra terrę, stridens p̄p velocē impetum, nec

nec declinat lumina somno dulci, ceteris quia ipsi dulcis non est. Ipsa sedet luce. interdiu. dum res geruntur, aut dicuntur, custos. i. obseruatrix. aut speculatrix, in sup. culmine summi recti. s. domus vnius nobilis, aut altis turribus. s. domorum, regum, & territat magnas vrbes. s. rumore auditorum in domibus existens tenax. i. perseverans assertrix, tam ficti, & pravi, quam nuncia veri. i. illius quod verum est. Hæc. s. fama talis, ut est descripta, replebat tunc populos multiplici sermone gaudens. i. læta novitate rerum, & canebat pariter facta, atque infecta. i. non facta. i. & vera, & falsa. s. Aeneam cretum, id progenitum a sanguine Troiano, venisse. s. Carthaginem, cui viro, Dido pulchra dignetur se iungere; aut cui viro. i. tanquam marito, & hoc quidem factum erat, & verum; & canebat, sup. nunc. i. aliquando Aeneam, & Didonem immemores regnorum fouere. i. quod fouerent inter se luxu. i. ad luxum, hyemem quam longa. s. esset, hoc est, alij interpretabantur. In bonam partem, dicentes Aeneam esse maritum Didonis, alij in peiorem, dicentes non esse matrimonium, sed eos immemores regnorum, Aeneam. s. regni promissi in Italia, & Didonem regni coepti in Carthagine, fouere. i. explere luxuriam suam, donec peracta hyeme Aeneæ daretur nauigandi facultas, & eos captos esse turpi cupidine. Dicit Seru. q. fingit regnorum immemores, q. tñ quantum de Didone in concessio est, quantum de Aenea, non omnino negandum. Nam dicturus est Mercurius iussu Iouis: Si te nulla mouet tantarum gloria rerum, nec super ipse tua moliris laude laborem, &c. Dea fœda. i. aut crudelis, aut execrabilis, propterea quod potius turpia dictu quam honesta, perfert, diffundit passim, hæc. i. huiusmodi noua, in ora virum. i. virorum. i. promulgat hæc per omnia.

gandi facultas, & eos captos esse turpi cupidine. Dicit Seru. q. fingit regnorum immemores, q. tñ quantum de Didone in concessio est, quantum de Aenea, non omnino negandum. Nam dicturus est Mercurius iussu Iouis: Si te nulla mouet tantarum gloria rerum, nec super ipse tua moliris laude laborem, &c. Dea fœda. i. aut crudelis, aut execrabilis, propterea quod potius turpia dictu quam honesta, perfert, diffundit passim, hæc. i. huiusmodi noua, in ora virum. i. virorum. i. promulgat hæc per omnia.

EXEMPLEO Libyæ magnas it fama per vrbes] Nonnulli lib. manuscripti Libyæ, legunt. [Fama malum, quo non aliud velocius] Non eo inficias, Quo in pluribus exemplaribus haberi. Sed forte non displiceat, quod in Romano, Qua scriptum est. [Tot vigiles oculi subter] In plerisque libris antiquis legere est p. Subter, Subsunt, Tot vigiles oculi subsunt. [Terreque per umbram, Stridens] In Oblongo Vaticano lib. sanè quam vetusto, Stridet, habetur. Et, umbras numero multitudinis in bona lib. veterum parte. [Nec dulci declinat lumina somno] Nequaquam placet, quod in plerisque libris antiquis, Lumine, legitur. [Dea fœda virum diffundit in ora] In antiq. aliquod exempl. Diffudit, præterito tempore habetur.

VAR.
LECT.

SERV.

I Arbam] Filium Iouis Ammonis. Liber cum Indos peteret, & per Libyam exercitum duceret, fatigatus siti, Iouis sui patris implorauit auxilium, & statim viso ariete fons secutus est. Vnde factum est Ioui Ammoni ab arenis dicto simulacrum cum capite a. ietino, qd. ideo fingitur, quia faties eius sunt inuoluta respōsa. [Rapta] Stuprata, ut, Et rapti Ganymedis honores, [Garamantide nympha] Nam & proprium potest esse, & gentile. Nam Garamantes sunt iuxta Libyā [Centum] Finitus pro infinito. [Excubias diuum æternas] diffinitio est æterni ignis. Quid est ignis peruigil? excubiæ deorum. Et sciendum non vacare ratione, ut in aliquibus templis sit ignis peruigil. Nam potestates aut terrenæ sunt, aut aeris, aut ætheris, sed quia æther ignis est ideo in ætheriarum potestatum templis ignis est, ut reddatur eis imago sui elemēti. Est autē in templo Iouis, quia æther est Mineræ quæ supra ætherem est. Vnde de capite patris procreata esse dicitur. [Isq. amēs animi] Et amator, & barbarus. Sanè nomen esse ostēdit ponēdo gentium. [Amare] Aspero, ut, Hostis amare quid increpitas? [Media inter numina diuū] Ac si diceret, dijs testibus, ut Sal. Quā medius fidius veram licet mecum recognoscas, i. sis dictus medius, i. d. i. s. i. Iouis filius. [Supplex orasse supinis] Partim precatus, vnde ait, supplex. partim cōqueritur. vnde orasse, i. dixisse. Hinc, & ora. ores dicimus [Maurusia] Maura. nā. ptenio est, [Nunc epulata] Dum in epulis est. Nā eū deseruit. participiū, præteritū epulata, pro præsentī epulās posuit. Et bene Nunc dixit. officia. n. in deos, licet æternā habeāt gratiā & spectent tã præteritū q. futurū; tñ in præsentī plus valent. Sēper aut Ioui propter hospitalitatē libabāt. Et bene cōquerit, quia humanas res ne tū quidē curat cū ei tribuit honor sacri ficij [Lenæum] Bacchicū. Nā Liber Lenæus dicitur, quia lacubus præest, ἀπό τοῦ λανού. Nec potest dici Lenæus a mentis delinimeto, cū sit à Græco tractum. [Nequidquam horremus] Quia non iudicio hoc facis [Cæciq. ignes] Nō quia nō videntur, sed quorum origo nō apparet: alij. n. de ventis dicunt fieri, alij de nubibus, alij de aere [In nubibus] Ac si diceret, non ex te fiunt. Si n. errant, tuo nō reguntur imperio. Iuuen. Nec ventorū rabie, sed iratus cadat in terras, & vindicet ignis [Femina] Inuidia à seculi. & iam incipit, specialis conquestio. Est aut ordo, femina errans, quæ in nostris finibus urbem posuit. [Precio] ut ostēdat eam nec meruisse per gratiā, nec inuasisse

*Protinus ad regem cursus detorquet Iarbam,
Incenditq. animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Ammone satus, rapta Garamantide nympha,
Templa Ioui centum latis immania regnis,
Centum aras posuit, vigilemq. sacrauerat ignem,
Excubias diuum æternas, pecudumq. cruore
Pingue solum, & varijs florentia limina fertis.
Isque amens animi, & rumore accensus amaro
Dicitur ante aras, media inter numina diuum,
Multa Iouem manibus supplex orasse supinis.
Iar. Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pietis
Gens epulata toris, Lenæum libat honorem,
Aspicis hæc? an te genitor, cum fulmina torques,
Nequidquam horremus? cæciq. in nubibus ignes
Terrificant animos, & inania murmura miscent?
Fæmina, quæ nostris errans in finibus urbem
Exiguam precio posui, cui littus arandum,
Cuiq. loci leges dedimus, connubia nostra
Reppulit, ac dominum Aeneam in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum semiuiro comitatu
Mæonia mentum mitra, crinemq. madentem
Subnixus, rapta potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus; famamq. fouemus inanem.*

virtute. Et si vendidit, quid cōqueritur? Vel defraudatus per corium, vel de nuptiarum promissione [Litus] ut & supra diximus, terram mari vicinam, Mō etiam infertile vult ostendere, hoc est talem illi dedim? terram, quæ nulli esset necessaria. [Loci leges dedimus] Aut quam tributariā fecimus, aut cui ideo concessimus ciuitatem, ut in nostrum veniret matrimonium. [Nostra] Pro mea Nobilium est autem hic sermo Sic Numanus, En quia nostra sibi bello connubia poscunt. Sal. Nos in tanta doctissimorum hominum copia. [Dominum] ut superius. Liceat Phrygio seruire marito. est autem de iure quasi per coemptionē. [Paris] Similis Paridi. iniuria à persona. Et bene Paris, quasi qui sustulit pactum. sic Iuuen. Et caluo seruiret Roma Netoni. [Semiuiro comitatu] ut, O veræ Phrygiæ: neque enim Phryges. [Mæonia mitra] Lydiana qua utebantur & Phryges, & Lydij. [Mytra] Hoc est in-

curuum pileum de quo pendeat & buccaru regmē. [Crinemq. madentem Subnixus] Crinem vnguentatū subnixum habens [Rapto potitur] Stupro fruitur. Nam proprie raptus est illicitus coitus. Nec. n. rapuerat. [Templis quippe tuis] Ac si diceret, Non mirum si hæc patimur te colentes. Sic supra ad irrisionē dictum. Iuppiter omnipotens, ac si diceret, tu es qui potes omnia? [Fouemus inanē] Aut quia frustra credimus mundi esse rectorem, aut quia me tuum filiū esse confido. Fouemus autem, quasi rem per se infirmam.

PROTINVS &c.] Declarat quō fama ad Iarbam regē, aut ductorem Libyæ peruenerit, ut. ille Iouem patrem orauerit, de qua re dicit Don. sic. [Media inter numina] q. d. dijs testibus. [Iuppiter omnipotēs] Si hæc vides, cur nō punis? Si nō vides, nō es dignus, ut colaris [Femina] quasi abiecti sexus, unde magis dolendum. Sic Terent. Tu inquam mulier q. me omnino lapidē, non hominem putas. [Errans] Exul peregrina, & sine vrbe. [Connubia nostra] A factō, & persona facit cōparationē. Nostra. q. d. tanti viri, & dolet q. suum connubium repulit. s. se maritū, & accepit Aeneam exulem, non maritū, sed dominū, quem deinde ab habitu vituperat. [Semiuiro] Duos proferūt sexus, sed dimidiatores, ut neq. viri, neq. femine sint qua coniectura pbet infames esse. [Nos munera] q. d. in casū sacrificamus, cū non tuis cultoribus, sed alienigenis prodes. Hæc ille. Ordo ē. Fama, sup. detorq. i. vi dirigit, cursus. i. suos protinus. i. statim ad Iarbā regē. s. Libyæ, & incēdit. s. incēdio iratur.

Asc.

iratum animum. s. eius, dictis. i. relationibus rerum nouarū & ipsi displicentiū, atq. aggerat. i. accumulatur, iras. s. eius, hic. s. Iarbas satus. i. procreatus, Hāmone. i. Ioue arenario, & hoc nympha, sup. quadam Garamatide. i. de patria, aut gente Garamatū, raptā. i. a Ioue (& hoc si patronymicū intelligatur, pro gentili positū, qd si quis Garamatide, cuius nominatius est hęc Garamantis, huius Garamatidos, ppiū mauelit. Ordo sit, & hoc Garamantide nympha raptā, sunt autem Garamantes, populi (vt Strabo docet) i. maioris Syrtis recessu diebus quatuor ad hyemalis ortus) Hic ergo satis Hammone, & Garamatide, posuit. i. constituit, & cōsecrauit Ioui. s. Hammoni, patri suo, sup. in regnis. s. suis latis. i. amplis centum templa immania. i. sanē magna, ita vt minitari videātur, & immania censeātur, sicut immania cete dñr in s. Et posuit ceterū aras, & sacrauerat ignem, vigilē. i. vigilia summa, ne extinguatur obseruandū, appolitorie, & eternas excubias. i. vigilias extra cubacula existentium, diuū. i. in honore diuorū, & qd fierent diuis, non a diuis, & sacrauerat, aut fecerat. solū. i. terrā, pingue. i. imbutā cruore pecudū. s. mactatorū, & limina. s. vestibulorū, aut delubrorū, florētia varijs fertis. i. habētia ferta variorū florū, isq. i. & is. i. Iarbas, amens animi. i. impotens animi more amentū, qd sine mēte sūt saltē bona, sicut demētes peruersa sunt mēte, & accensus rumore amaro. i. aspero, & acerbō, dñr orasse supp. manib. supinis. i. habēs manus supinas. i. erectas suis. orasse dicit. i. oratione sequēti allocutus esse Iouē s. patrē suū, multa. i. multū, vt sit nomē p aduerbio aut multa. i. multas res ante aras, quas. s. cōstituerat, & inter media numina diuū. i. deorū, hoc est dijs testibus, & p̄sentib. Orasse autē dñr sic. O Iuppiter omnipotens cui gens Maurusia. i. Mauriana epulata nūc. i. iā epulis saturata toris. s. triclinij, hoc est lectis discubutorijs. libat. i. offert gustādo, honorē Lenaū. i. Bacchicū, hoc est vinū aspicias hęc amata interrogatio. Nā si dicat Iuppiter nō apicio, inferat, ergo deus non es. Sin aspicio, ergo iniquus, qd tuos nō iuuas, cū sis Iuppiter. i. iuuans pater dictus, & oipotēs, an nos horremus nequidquā. i. frustra te, o genitor, cū. i. qñ torques. i. vi impellis fulmina, & ignes cæci. i. fortuiti, & errore in hunc, aut, illum decidentes, nō ex p̄cepto tuo in nubibus. i. qd sunt in nubibus, dñr fuit tonitrua, & miscet murmura inania. i. tonitrua non timenda cū naturalia sint, & non a te mis-

sa in vindictā malorum? hoc est nunquid nō timēduses? & vt qd sic, qd neq. pios cultores tuos iuuas, neq. impios punis. Nā femina, non dicit regina, sed diminutionē dignitatis eius femina, qd errans. i. profuga, sedē quærens in finibus nostris. i. in extremis regni nostri oris, & posuit urbem exigua precio, qd (vt dictū est) Mercatū. solū, facti de nomine Byrlam Taurino quantū possent circundare tergo. cui. s. femina, nos dedimus litus. i. extremam oram regni nostri, arandum idest colendum, & cui dedimus leges loci idest iura nostra, vt a nobis tributaria fieret (hoc autem in contemptum Carthaginis finxit poeta, quasi a primordio tributaria fuerit, iure quidem, licet vi p̄scripserit) hęc, inquit, feminamobis obnoxia, & merito subdita, repulit. i. per contēptū reiecit nostra cōnubia, ac recepit Aeneam dominum. s. ipsi dominaturum imperiose, in regna. s. sua a nobis concessa. Et nunc ille, qd. d. notissimus Paris. i. similis Paridis adulter, & alterius cubilis inuasor (quasi vero Dido sibi debeatur, h. d.) subnixus mentū & crinē mandentem. i. delibutum vnguento, hoc est habens mentē, & crinē, subnixum. i. fultum, & sustētatum mitra Mēonia. i. Lydia, qua ēt Phryges vrbēbanē (erat autē genus pilei incurui, de quo dependebat buccarū tegmē vt mitris episcopoiū nostrorū) subnixus dicit, cū comitatu semiuirō, & semimuliebri (qñ se xu quidē viri erāt, sed animo, & habitu mulieres videbant, dñr ergo nunc in dedecus semiuir, quia altera pars infra virū est, aliqñ in laudē, qñ vltra virū est, vt in his, qui & semidei sunt) potitur rapto. s. cōiugio, aut absolute rapto. i. re rapta, aut rapina, videlicet femina illa qd nostra cōnubia repulit. Quippe, qd certe, nos ferimus, i. afferimus, tuis templis. i. ad tua tēpla, munera, i. oblationes. aut ferim⁹. i. offerimus, sup. in tuis tēplis muneraque, pro & hoc est, nō fouemus famā inanem. i. nō fortientem effectum. Famā. n. significat fuisse, qd Didonē haberet coniugem qd perierat, nec vero simile erat qd ab ea repellere & de ea fama potius intelligetur loqui, qd de fama generis sui. aut gubernationis Iouis. Id enim ei maxime dolet, quod ab ea repulsi sit, & ita vituperio habitus, cū ab inferiore id fiat.

Excubias diuū & eternas] vetusta quædā exēpl legant, Excubiasq. deū. [Ante genitor: cum fulmina torques. Nequidq. horremus] In vetustis aliquot exemp. legere est. Annæ genitor. Verum in plerisque, Ne, absque diphthongo notatum est.

VAR.
LECT.

R.V.

Oculosque ad mœnia tor-
[ut] Vt inde pellat Aeneā
ne videatur esse contrarium qd
turbantur omnia Ioue Africa
respiciente. Nam virumque a
turpi liberat fama. [Voca zephyros] aut quibus Aeneas nauiget, vnde est: Nec zephyros
audis spirare secundos: aut qui
vehant Mercurium, vt, Ventos
que secabat, Item, Rapido pariter cum flumine portant.
[Tyria] Carthagine, p Char-
tagini, & pro aduerbio in loco, de loco posuit, sic Horat.
Romæ Tybur amnē, ventosus
Tibure Romam, pro Tyburi.
[Expectat] Moratur, & terit
tempus. [Non illum nobis] nāt
τα το σιωπῶμεν intelligim⁹.
[Pulcherrima] Epitheton per-
petuum nec ad p̄sens negocium
pertinens. [Grauiumque
ideo bis vindicat armis.] Alij
dicunt bis, semel a Diomedis
singulari certamine, in quo a Diomede percussus est saxo Iu-
uen. vel quo Tydides percussit pondere coxam Aeneæ. Et itē
in excidio, sicut legimus. Descendo ac ducente deo. Alij dicūt
pp Diomedis, & Achillis certamina singularia, sed qñ cum
Achille dimicauit, a Neptuno liberatus est. Pōt aut pro Vene-
re factū videri, Sic Iuno imputat Veneri, qd p ea factum est,
vt, Potest in totidē classes cōuertere nymphas. Potest ēt alter
sensus esse. Nā Troia ab Hercule, qui & ipse Græcus fuit capta
est, vt intelligamus iā tunc Aeneam natum fuisse. Nec. n. mul-
tum tempus interfuit, cum constet Priamo tunc ab Hercule
impertum traditum. [Grauidam imperijs] vnde multi im-
peratores possent creari, vt, Hinc populum late regem. Ideo

Aen. Talibus orantem dictis, arasque tenentem
Audijt omnipotens, oculosque ad mœnia torsit
Regiā, & oblitos famæ melioris amanteis.
Tunc sic Mercurium alloquitur, ac talia mandat:
Iu. Vade agē nate: voca Zephyros, & labere pennis,
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Expectat, fatisque datas non respicit vrbeis,
Alloquere, & celeres defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genitrix pulcherrima talem
Promisit, Grauiumque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui grauidam imperijs belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri
Proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.
Si nulla accendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem:
Ascanio ne pater Romanas inuidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur?
Nec prolem Ausoniam, & Lauinia respicit arua.
Nauiget. hęc summa est. hic nostri nuncius esto.

autem grauida ablatiuo iun-
gitur, quia etiam grauis il-
la re dicimus, vnde est huius
origo sermonis. Sic Plautus
in Amphitryone, vxor tua
non puero sed peste grauida
est [Belloque frementem] Ex-
ceptis temporibus, quibus a
Latino regebatur, vt, Longa
populos in pace regebat. Nam
alias bellicosa fuit Italia. [Pro-
deret] Modo protenderet idest
propagaret. Propago autem si
genus significet, pro brevis
est, vt sit Romana potens Ita-
la virtute propago. Si de ar-
borē dicas, producit, pro, vt
Flexos propaginis arcus: Nec
se spectent prodere sane. Si-
gnificat & decidere, vt, Vnius
ob iram Prodimus, & est in
infinitū hęc lexis Polysemos
[Super sua laude] idest pro sua
laude & Græcum est schema
sic enim Demosthenes ὑπὲρ
τοῦ στεφάνου. i. pro corona, ὑπὲρ ἐκείνου pro illo. [Molitur]

P̄parat, ut exercet [Ascanio ne] Propter illud quod frequē-
ter diximus, ipsi imperium deberi. Ideo autē hoc asserit poe-
ta, vt, laudando Iulum, Iulium Cæsarem laudet, qui ab eo
originem ducit, vt, Iulius a magno demissum nomen Iulo.
[Romanas inuidet arces] Honestior est elocutio, si addamus
quam rem inuidemus, vt Liber pampineas inuidit collibus
vmbas [Inimica in gente] P̄occupat quasi p̄sciis. [Nec
prolem Ausoniam] vt in 6. Nunc age Dardaniā prolem quē
deinde sequetur Gloria. [Hęc summa est] idest mei p̄cepti
collectio. Iuuenalis, in summa, non Maurus erat, neque Sar-
mata Metrax.

Asc.

TALIBVS orantem &c.] Docet auocatum Aeneam, ab Carthagine in Italiā à Mercurio, monitu Iouis, cuius orationē ad Mercurium, hoc loco recitat. De qua, cum nihil habeamus ex Don. Ordo est. Omnipotēs. f. Iuppiter, audit, i. exaudiuit, pro parte quantū. f. ad hoc quod tacite petijt Aeneam, quem sibi praelatum dolebat illinc amoueri. Iarbā. f. orantem. i. oratorie loquentem talib. dictis. i. pmissa oratione, ac tenentē arā ex more. f. obtestantium, & torfit. i. flexit, oculos ad moenia regia. f. Carthaginensia, & ad amantes obliuos melioris famē. i. immemores regni sui, Aeneā regni quo vocabatur, & Didonē eius quod extruere ceperat, & alloquitur tum. i. deinde Mercurium sic, ac mandat talia, O nate, i. fili, genuit. n. eum ex Maia. age, cohortandi est, beneuole, vade, voca Zephyros, quibus. f. Aeneas, nauiget, aut quib. ipse ex Cyllene deferatur, & labere pennis, salarū tuarū, & alloquere ducem Dardanū. f. Aeneā, qui expectat. i. immoratur nunc Carthagine, Tyriā. i. a Tyrijs extructa, & non respicit. i. non attendit, vrbes. f. talicas, datas, i. cōcessas ei, fatis. i. à fatis, hoc est deorū voluntate, & præordinatione, & defer. i. deorsum fer, mea dicta. i. mādāta, per auras celeres. i. quas celer pertranseas, & dic, sup. illi qđ genitrix. f. eius pulcherrima, videlicet Venus, nō pmissit nobis illū fore talē. i. voluptati deditū, neq. vindicat. i. eripit, & liberū seruat his armis. Graiū. i. Græcorum, forte sub Laomedone, & nūc sub Priamo aut semel cū Diomede concurrentē, & semel in ipsa Troiā ruina, per tela, per igneis descendentem, ideo, i. ad eū finē vt mulieri inferuiat, sed promissit, sup. fore. i. futurū esse, talē sup. aut eum, qui regeret imperijs Italiam gra

uidā imperijs, & frementē bello, i. Martiā, & bellicosam. (Re spicit ad Augustū, qui inde originem traxit) & qui proderet. i. porro dederet, hoc est propagaret, & portenderet genus. i. progeniē, ab alto sanguine Teucris. i. quod per Teucrū auctū est, Teucris, pro Dardani, ac mitteret torū orbē sub leges, quod Augustus tandem effecit. Si nulla gloria tantarum rerū, accēdit. i. incitat ardēter, eum nec ipse molitur. i. cū molimine ten tat laborē, super. i. pro, sua. i. propria laude, ne. i. an ipse pater idest cū sit pater Ascanij (dubitat tamen Titus Liu. an huic Alcanio, an vero posthumo, regnum obuenerit) inuidet Asca nio. arces Romanas, quē. f. olim ab Ascanij progenie extruen tur, quod in persona Iouis recte dicitur, qui sciuit Romanas arces futuras. Quid struit. f. in Carthagine, aut qua spe mora tur in gente inimica? nec respicit prolem Aufoniam? aut quē in Aufonia. i. in Italia oritura esset, aut Lauiniam puellam regi am, quam Didoni præferendam innuit? & pro. i. nec respi cit arua Lauinia? quā. f. illi in agro Laurenti subiicientur Na uiget, non dicit quo, sed satis innuit in Italiam nauigandum, id tamen non dicit, quia prius in Siciliam deferentur. Hæc est summa. f. mādatorum, hoc est omnia mandata mea in hoc recidunt, vt quam primum nauiget, & ergo esto nuncius no str, f. mandati, aut dicti, hic, i. in hac re.

Tunc sic Mercurium alloquitur] In antiq. aliquot, Tum ha bet. [Non respicit vrbes] In Oblongo lib. & in Med. Perspi cit, In aliquot alijs Prospicit. habetur, [Genus alto à sanguine Teucris] In lib. plerisq. veteribus absque a, propositione scri ptum est, Genus alto sanguine, venustate haud quaquā pari.

Serv.

Parere parabat] Non respon det quasi numen inferius, sed dictis obteperat. [Talaria nectit] Mercurius ideo dī habere pennis, quia citius omnib. planetis in ortum suum recur rit, Vnde & velox & errans in ducit, vt, Quos ignis celi Cyllenius erret in orbes, Tum virgam capit. i. caduceū, quod pri mo Apollo habuit, & donauit Mercurio, lyra sibi tradita. Sic Horat. Fraternaq. humerum ly ra. huius aut virgæ hæc ratio est, Mercurius & orationis de⁹ dī, & interpres deorum, Vnde virga serpentes diuidit. i. vene na. Nam bellantes interpretū oratione sedantur. Vnde secun dū Liuium legati pacis, cadu ceatores dicuntur, sicut. n. per faciales bella indicebantur, ita pax p caduceatores fiebat. eppans autem Græce dicitur, τὸν τὸν ἐπὶ νύκτας Latine in terpres. [Animas] Pro vmbris secundum poeticum morem Animæ enim in celo sunt, vt Visa dehinc celo facies delapsa parentis. Huius autem rei ra tio alterius est scientiæ [Lumina morte resignat] Claudis per turbat. Est & aliud quod Physici dicunt pupillas quas in oculis videmus, morituros ante tridū nō habere, quibus nō visis, est summa desperatio. Hoc ergo dicit Resignat, hoc est aufert signa luminis [Tranat] transuoluat, vt, Nare per æstatē liquida suspexeris agmen. [Apicem, & latera] Bene ei quæ sunt hominis dat. Nam rex fuit, qui cum audisset oraculo ca uendū esse à Iouis filio, & timorē nullū susciperet, à Perseo in montē conuersus est viso Gorgonis capite, eo quod illum noluit suscipere. Vt aut in primo diximus, peritus astrologiæ fuit. Nā & Hercule docuit. Sanè latine Telamon dī, sicut Ni lus Melo [Fulcit] Sustinet: nam altus est nimis. [Nix] Niuis facit, sed verbū nīnguit nō hinc venit, sed ab eo qđ est hæc nīnguis, & hē nīngues. Sic Lucret. Albas effundere nīngues. Nīnguit aut prima persona caret, & secunda, quia non est in no stro arbitrio. [Præcipitant,] vt, Nox humida celo præcipitat. [Senis] aut propter ætatem, aut allusit ad niues, vt Gelidus ca nis cū montib. hu nor Liquttur. [Paribus alis] Leui volatu, vt dixit, & In celum paribus se sustulit alis. [Cyllenius] Ab ania, vñ paulo post, Cyllenia proles. Aut a Cyllene Arcadiæ

Poe. Dixerat: ille patris magni parere parabat Imperio: & primum pedibus talaria nectit Aurea: quæ sublimem alis, siue equora supra, Seu terram, rapido pariter cum flamine portant. Tum virgam capit: hac animas ille euocat Orco Pallentes, alias sub tristitia tartara mittit; Dat somnos, addimitque, & lumina morte resignat. Illa fretus agit ventos, & turbida tranat Nubila: iamque volans apicem, & latera ardua cernit Atlantis duri: cælum qui vertice fulcit, Atlantis, cinctum assidue cui nubibus atris Piniferum caput & vento pulsatur & imbri: Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento Præcipitant senis, & glacie riget horrida barba. Hic primum paribus nitens Cyllenius alis Constitit: hinc toto præceps se corpore ad vndas Misit, aui similis, quæ circum litora, circum Piscosos scopulos, humilis volat æquora iuxta. Haud aliter terras inter, cælumque volabat, Littus arenosum Libyæ, ventosque secabat Materno veniens ab auo Cyllenia proles.

mōte, vbi dī esse nutritus. [To to corpore] vno impetu excus sus. Sic Lucan. nec se tellure ca dauit Paulatim per membra leuat, terraq. repulsum est Ere ctumq. semel. [Aui similis] In congruū heroō credidit carmi ni si mergum diceret, vt alibi Ciconiam per periphrasim po suit Candida venit auis longis inuisa colubris. Sic est, Et testa cū ardente videret Scintillare oleū. [Littus arenosum Libyæ] Bene arenosum addidit, Nam in Libya erat, sed nō in areno sa. Mauritania. n. aspera, & sil uestris est, Materno ab auo] Per Maiam Atlantis filiam.

Dixerat &c.] Docet quō Mercurius, qui dī deorum nū cius, Ioui obsecutus est, ea. n. eius planetæ natura est, vt qui buscunque coniungitur, eorū naturam ferē induat, ideoq. Ita tim paret, nec respondet. De hac autem re hoc solum reperi apud Donatum. [Auo mater no] Ab Atlante monte, in que

Atlantem patrem Maiæ cōuertit Perseus. Ordo est. Dixerat. i. Iuppiter, ille f. Mercurius, parabat parere. i. obedire im perio magni patris, & nectit primum pedib. f. suis talaria. i. indumenta, ad talos vsque defluētia. aurea. i. fulgentia more auri, quæ. f. talaria portat. f. eum, sublimem. i. supra limū, hoc est terram exaltatum, alij. i. per alas illi annexas, pariter. i. si mul, cum flamine i. vento. rapido. i. raptim volant i, siue ferri velit supra æquora, seu super terram, tum. i. deinde capit, vir gam. i. caduceum, & ille euocat quando f. vult, hoc est euoca re solet, ac potest hac. f. virga. Orco. i. ab inferno, animas pal lentes. i. vmbras defunctorum, & mittit alias. f. animas, sub tartara. i. loca profundissima, & obscurissima in inferno, hoc est alias ducit ad inferos, alias reducit ab inferis, (pā Ethnico rū multorū disciplina, est animas quidē non interire, sed post interualla certa, (qđ viuēdo bene aut male, meruerunt habere longa aut breuia) redire ab inferis in corpora, non eadem, sed alia & earum ducendī, ac reducendī ministrū esse Mercuriū, qui quasi caduceator deorum est. Caduceator autē est, quem vulgus ambasiatorem vocat. Et ipse dat somnos, hac virga, & adimit. i. aufert somnos, & resignat, idest aperit, summa supp. clausa morte, nam re, significat contrarium, dum ad dictio ne m

nem importantē clausurā, iungitur: quia ergo signantur literę & arcę, dū clausę sunt, resignare fere accipit pro eo quod est aperire, & recludere) Seru. tñ accipit, quasi sit, resignat. i. iterū signat, morte. f. futura, lumina. i. pupillas, quas aufert. & ipse fretus. i. adiutus, illa. f. virga, agit. i. impellit vėtos, & tranat. i. transuolat, nubila turbida. i. et cōmota, & ipse volās cernit iā apicē. i. verticē, & latera ardua Atlātis, illius mōtis in Mauri-
tania, duri. i. saxosi, q. f. mons, (sed aliud ad Atlāntē regē auū maternū, eius qui in eū montē conuersus fingitur? fulcit. i. sustinet, vt rusticis ad pedē eius stantibus vř, vertice. i. summi-
tate capitis sui celū Atlātis, inquit, cui caput piniferū. i. in quo multę pinus crescunt, cinctū. i. inuolutū assidue, atris. i. obiculis nubibus pulsāt vento, & imbri, sed nix infusa, tegit humeros. i. iuga eius tū. i. in super, flumina p̄cipitant, sup. se. i. p̄cipitanter cadunt, mento. i. de mento, lenis. f. Atlātis, niue canescentis, sed alludit (vt dixit) ad hoīem, quasi distillarēt de barba hoc est, iuxta verticē eius & Barba horrida. i. aspera, riget glacie. i. stirijs: Cyllenius. i. Mercurius, in Cylleno nutritus, nitens. i. conās descendere, alis parib. i. æquatis, vt faciunt magnę aues dū desidunt, constitit. i. requieuit primū, hic. i. in Atlānte mon. e, & ipse p̄ceps. i. p̄cipitātē descendēs, misit

se hinc. i. ab hoc loco, toto corpore. i. conatu totius corporis, ad vndas. f. maris Libyci, iuxta Carthaginē misit, in quā existens similis aui. f. mergo, quę volat humilis circum littora, & circum scopulos piscosos. i. piscib. refertos, iuxta æquora. Proles cyllenias. i. Mercurius, veniens. i. descendens ab auo materno. i. ab Atlāte Maīæ, quę mater eius est patris, volabat, haud. i. non aliter, sed eodē modo inter terras, & celum & secabat. i. diuidebat littus arenosum Libyę, quia illic arenę abūdāt, & ventos. i. superabat simul ventos, & globos arenę elatos.

VARIATIONE.

Hæc animas ille euocat Orco.] In Long. quidem exempl. Vocat, esse videt, sed si accuratius inspicias, Illus vocat, more Gręco per apollitrophē scriptū deprehendes. [Alias sub tristia Tartara mittit.] In veterib. aliquot lib. Sub Tartara tristia legi, mutatis loco dictionib. [Haud aliter terras inter, celūque volabat, Littus arenosum.] In Oblongo lib. in Med. & ali quot alijs sequitur versus, Materno veniens ab Auo Cyllenias proles Littus arenosum, Libyę, ventosq. secabat. In ple-
risq. lib. post dictionē, Arenosum, Ac, in nonnullis, Et repetit, hoc modo copulatiua postposita, Littus Arenosum, & Libyę, ventoq. secabat, vt dissolutum membrū ita apte connectatur.

Magalia] Afrorum casas, & mapalia, idem significant, sed magalia, ma, producit, mapalia vero corripit: vt, Euraris habitata mapalia tectis. [Iaspide fulua] Pro viridi, vt, Fuluaq; caput nectentur oliua. Dicit et Plinius in natural. gistoria, multa esse iaspidū genera, in quibus etiam fuluā commemorat. [Ensis erat] pro vagina posuit. Et multi iaspidem volunt ad gratiam pertinere. [Læna] Genus vestis. Est autē proprie toga duplex, amictus auguralis. [Inuadit] Habitum future orationis ostendit. Notandum non eum tantum nunciū, sed etiam caduceatoris. i. oratoris officio fungi. Nam & persuadere, & nunciare. [Vxorius] Vxorī seruīens. Horatius, Vxorius amnis. [Ipse] Dat dictis auctoritatem: vt, Quæ Phœbo pater omnipotens. [Claro demittit Olympo] Olympus quasi ololampus dictus est, siue mons sit Macedonię, qui dicitur esse diuersorium deorum, siue cælum. Vnde addidit Claro, vt Plemmyrium vndosum, Aceentus sanē Græcus tunc potest esse, si sit Græca declinatio: vt, Ὀλύμπου. Nam Latine Olympi. [Torquet] Regit, sustinet: vt cuncta tuo qui bella pater sub numine torques. Numine autē, est aut nutu, aut potestate. [Hæc] Quę dicturus est. Nam supradicta ex se dixerat, [Teris] Per negligentiam tempora consumis. Sallust. Ibi triennio frustra trito. [Debentur] Hone-
stius plurali numero respon. sit. [Surgentem] Crescentem: vt, Surgentem in cornua ceruum. Et, Surgentemq. nouę Carthagi-
nis arcem. [Cyllenius] Antonomasiū est pro proprio. [Ore] Oratione. [Mortales visus] Aut oculis se Aenę sustulit, aut humanam reliquit effigiem, quam sumpserat, vt ab Aenęa posset videri; quod melius est. [Medio sermone] Atqui executus est omnia quę Iuppiter dixerat, sed sermo est confectio orationis, & cōfabulatio duorum vel plurium. Medius ergo est sermo, cum persona cum qua quis loquitur, non respondet, vt nunc fecit Aenęas.

Vt primum alatis, &c.] Docet quō executus est mandatū Iouis. de quo Dona. sic dicit. [Inuadit] Inuēctiua futurā esse, hoc verbū ostēdit. Et ex hoc acri habitu debuit esse Iuppiter. [Tu nunc] Obiurgatio est, potius, q̄ inuēctio. Nam commune sibi facit hoc damnū, & dolet decipi spē ipsius, & filij, quod non faceret, si accusatoris animū gereret. [Pulchrā vxorius urbem] Stulti est aliena curare, sua negligere. [Ipse Deū] Huius persone auctoritate, grauiorem facit suam obiurgationē & vt maior sit metus, potestatem ipsius describit. Vtrūq. aut, damnat, quod subleuet inimicorum opes, & qđ in re agenda

Vt primum alatis tetigit magalia plantis:

Aenęam fundantem arces, ac tecta nouantem

Conspicit. atque illi stellatus iaspide fulua

Ensis erat: Tyrioque ardebat murice læna

Demissa ex humeris: diues quę munera Dido

Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.

Continuo inuadit Mer. Tu nunc Carthaginis alte

Fundamenta locas, pulchramq. vxorius urbem

Extruis, heu regni, rerumque oblite tuarum.

Ipse Deum tibi me claro demittit Olympo

Regnator, cælum, & terras qui numine torquet:

Ipse hæc ferre iubet celeres mandata per auras,

Quid struis? aut qua spe Libycis teris ocia terris?

Site nulla mouet tantarum gloria rerum,

Nec super ipse tua moliris laude laborem:

Ascanium surgentem, & spes hęredis Iuli

Respice, cui regnum Italię, Romanaque tellus

Debentur. Poe. Talli Cyllenius ore locutus,

Mortales visus medio sermone reliquit,

Et procul in tenuem ex oculis euauit auram.

ocium sibi proponat, quoniam negligentis est, & incauti. Addit, ne per eum pereat, quod Ascanio debetur, quod nisi per ipsum præstari non potest. [Medio sermone] Quia non expectauit responsum, quod erat dimidium sermonis, qui oritur, inter duos. Hæc ille. Ordo est. Vt, id est ubi, aut cū primum, scilicet Mercurius, tetigit plantis alatis. i. quibus talaria cum alijs annexerat, magalia. i. Penorum domos humiles, ipse conspicit Aenęam fundantem arces, & nouantē. i. noua faciētem, tecta. f. Carthaginis, futurę Rom. Imperio inimicę, atque ensis erat. illi stellatus. i. radians, & quasi stellis ornatus, iaspide. i. gemma illa, fulua. i. sub viridi admixto albo, & Lęna. i. chlamys ardebat. i. resplendebat illi, murice Tyria. i. purpura Tyria, quę dibapha. i. bis tincta, illic est,

& cæteris præstat. demissa. i. deorsum missa, & reiecta, more militantiū, ex humero, quę munera fecerat Dido diues, & discreuerat, telas. i. stamina, tenui auro. i. in fila dissecto. Continuo, i. statim, vt vidit eum, inuadit. f. Aenęam, dicens, sup. tu. i. tu ne qui auctor Rom. imperij esse debes, locas nunc fundamenta alte Carthaginis quę. f. tui nepotes euerfuri sunt, & tu vxorius, i. vxori nimium deditus extruis urbem pulchrā: tu, inquit, heu, dolētis, & exprobantis, oblite. i. qui oblitus es, & (secundū Vallam dicere posset, non minus oblitus) rerum tuarum. i. tot oraculis tibi reuelatarum. Ipse regnator deum. i. deorum. f. Iuppiter, qui torquet, i. implet, aut agit, & sustinet, numine, i. nutu & potestate, cælum & terras. i. summa, & infima, cœlestia, & terreltria, demittit. i. deorsum mittit, de claro Olympo. i. cēlo, me tibi. i. ad te, & ad commodū tuum, & ipse iubet. sup. me, ferre hæc mandata, quę, scilicet dicturus est, per auras celeres, i. quas celeriter pertransiimus iussu eius dicēs, sup. Quid struis, aut qua spe teris ocia, i. per negligentiam consumis tempora. quibus ocio vacas teris Libycisq. d. inimicis, & tibi negatis, Si nulla gloria tantarum rerum, quātā, f. tibi promissę sunt, nec ipse, i. tu moliris laborē, super, i. pro tua laude, respice, i. clementer attende, Ascanium surgentem, i. crescentem, & spes Iuli, id est quas concipere potes de Iulo: hęredis, i. qui tibi hęres est, & cui post te regnum Hesperię debetur. vnde dicit, Cui regnum Hesperię, & tellus Romana debentur, scilicet ex fatali præordinatione, Cyllenius, idem Mercurius, locutus tali ore id est oratione acriter prolata, reliquit visus mortales, scilicet Aenęę, cui se videndum exhibuerat, sermone existente adhuc medio, id est nullo responso dato, & cum ille plura putabatur dicturus, &

rus, & euauit procul ex oculis in tenuem auram, resoluto. f. corpore aërio visibili quod assumpserat.

Dimissa legi. [Audeat affatu? & q̄ prima exordia sumat?] In nonnullis libris oppido q̄ uetustis nō inuenisse legitur absq; particula copulatiua, Audeat affatu? q̄ prima exordia sumat.

SERV.

A Recteque horrore comæ] Subaudi sunt. [Dulcesque relinquere terras] Minus est quanquam. Et ne videatur ingratus, deorum excusatur imperio. sic ipse in 6. Sed me iussa deum. [Ambire] Blanditijs circumuenire. Et ambio illam rem dicimus, vt, Neū connubijs ambire Latinum. Exordia] Orationem, sed exordium in duo diuiditur, in principium & orationem, sicut in Rhetoricis legimus. [Alternanti] Varia mente tractanti. Et per hoc ostenditur cogitasse eum etiam amorem, sed prætulisse voluntatem deorum. [Taciti] Sine strepitu celantes consilia. [Arma parent] Contra impetum iratæ forte Regina, Quando non est, hoc loco temporis, sed significat siquidem, & est coniunctio ratiocinantis. Sanè quoniam breuis est naturaliter, sic. Serenus, Quando flagella ligas, ita liga. Virgilius vsurpat, Si quando Tybrim vicinaq; Tybridis arua. [Quis rebus dexter modus.] Quis sit optimus rebus euentus. [Lati] Alacres, festini. [Faceffunt] Frequentatium est vt in Georgicis, Matris præcepta faceffit. Alias discedit significat, vt Terentius. Hæc hinc faceffat, tu molestus ne fias. [Præsensit] ac si diceret, antequā ille molliretur. & nimia in hoc vis amantis exprimitur. [Omnia tuta timens] Deest etiam, & est exaggeratio [Eadem fama] quæ & iarbæ nunciauerat. [Cursumq; parari] Nauigationē, vt, Ni teneant cursum. [Inops animi] Sine animo, sine consilio. [Bacchatur] Furit more Bacchantum. Et bene uno sermone præoccupauit futuram comparisonem. [Thyas] Baccha, nam sicut a Baccho Bacchæ, sic & a Thio Thyades dicuntur. Commotis autem sacris ideo dixit, quia in sacrorum renouatione commouebantur simulacra. Vnde Horatius, Non ego te candide Bassareū inuitum quatiā. [Trienterica] Triennalia. Liberi enim sacra tertio quoq; anno innouabantur, Sanè sciendum, Origina apud Græcos dici omnia sacra sicut apud Latinos ceremoniæ dicunt. Sed iam abusiue sacra Liberi, origia vocantur, vel *ἀρχαία ὁργία*, i. è furore, vel *ἀρχαία ὁργία*, à montibus. [Nocturnusque uocat] Nocte celebratus. vnde ipsa sacra, nyctelia dicebantur quæ populus Rom. exclusit causa turpitudinis. Citheron autem mons, ex quo, clamore veluti numinis, Bacchas vocabat. [Dis simulare etiam] Satis artificiosa allocutio. Nam & sibi consulit sub facie utilitatis Aeneæ. Dissimulare autem ideo, ac si di-

*At vero Aeneas aspectu obmutuit amens,
Arrectæq. horrore comæ, & vor faucibus hesit.
Ardet abire fuga, dulcesq. relinquere terras,
Attonitus tanto monitu, imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat affatu? & quæ prima exordia sumat?
Atq. animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc
In partesq. rapit; varias, perq. omnia versat
Hæc alternanti potior sententia visa est.
Mæstheæ, Sergeſtumq. vocat, fortemq. Cloanthum:
Classẽ aptent taciti; socios ad litora cogant;
Arma parent; & quæ sit rebus causa nouandis,
Dissimulent: sese interea, quando optima Dido
Nesciat, & tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus; & quæ mollissima fandi
Tempora, qui rebus dexter modus. ocyus omnes
Imperio læti parent, ac iussa faceffunt.
At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
Præsensit, motusq. excepit prima futuros,
Omnia tuta timens. eadem impia fama furenti
Detulit amari classẽ, cursumq. parari.
Seuit inops animi, totamq. incensa per urbem
Bacchatur: qualis commotis excita sacris
Thyas, ubi audito stimulant Trienterica Baccho
Orgia, nocturnusq. vocat clamore Citheron.
Tandem his Aeneam compellat vocibus ultro.
Di. Dissimulare etiam superasti perfide tantum
Poffe nefas? tacitusq. mea discedere terra?
Nec te noster amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hyberno moliris fidere classẽ:
Et medijs properas aquilonibus ire per altum
Crudelis. quid si non arua aliena, domosque
Ignotas peteres & Troia antiqua maneret,
Troia per vndosum peteretur classibus æquor;
Me ne fugis? per ego has lacrymas, dexteramq. tuā te,
Quando aliud mihi iam misera nihil ipsa reliqui,
Per connubia nostra, per inceptus hymenæos,
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum; misere domus labentis, & istam
Oro (si quis adhuc precibus locus) exue mentem.
Te propter Libyæ gentes, Nomadumq. tyranni
Odere, insensu Tyrii: te propter eundem
Extinctus pudor, & qua sola sidera adibam,
Fama prior. cui me moribundam deseris hospes;
Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.
Quid moror? an mea Pygmalion dum mania frater
Destruat; aut captam ducat Getulus farbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam soboles: si quis mihi paruulus aula
Luderet Aeneas, qui te tantum ore referret:
Non quidem omnino capta, aut deserta viderer.*

ceret, ita rem pudendam cogitas, ut eam fateri nolis. Supra enim dixerat, Quæ rebus sit causa nouandis dissimulent. [Data dextera] Foedus amicitiarum [Hyberno fidere] Non hyeme, sed hyemali fidere, aut propter quod ait supra, Dum pelago desæuit hyems, & aquo ius Orion. Ergo aut pro tempore, vt, Quo fidere terrâ Vertere Meccenas; aut re vera fidere, propter Orionem. [Crudelis] Etiam in te odio mei. sic Lucanus de Cæsare, Scæuitia est voluisse mori. [Domosque ignotas] ac si diceret, Carhi: go iā tibi nota est, licet & hic aliena sint arua. [Troia antiqua maneret] si deest. & quasi per interrogationem intelligendum. [Me ne fugis?] Adhuc aperte non vult imputare beneficia, sicut paulo post irata. [Nihil ipsa, non pudorem, non regnum.] Inceptos hymenæos] qui ipsa nouitate sunt dulces [Dulce meum] Terigit rem inhonestam. Sic Terent. Seu tibi morigera fuit in rebus omnibus. [Tyranni] Nihil intererat apud maiores inter regem, & tyrannum: vt, Pars mihi pacis erat dextram tetigisse tyranni. [Fama prior] Quæ melior fuit sine dubio. Hospes. Aeneas, & hospes fuerat, & maritus: sed modo maritum se negat, hospitem confitetur: vnde nūc Dido hoc dicit. Cui me deseris hospes? [Hoc solum nomen quando de coniuge restat] Hoc est superest. Alij restat intelligunt resistit, idest contrarium tibi est. Nonnulli ducunt, Hoc nomen solum quā superest, vt te coniugem dicā. Dicitur autem ingenti affectu hos versus Virgilium pronuntiasse, cum priuatim paucis præsentibus recitaret Augusto. Nam recitauit voce optima primum, tertium, & quartum. [Saltem] vel hoc Est autem sermo tractus à captiuis, qui cum tenerentur ab hostibus dicebant, Sublatis omnibus, salutem concede. Inde per Synæresim hic natus est sermo, vt in contemptu rerum, multarum petitori aliquid saltem dicamus. Ante fugam soboles [Et amatoris, & amare. Nam & fugam dicit, quam ille nominat profectionem. Amor autem ex filij desiderio comprobatur. [Si quis mihi] Bene iterat Mihi, & secundum

ius loquitur. Nam ubi non est iustum matrimonium, liberi matrem sequuntur. [Qui te tantum ore referret] aut sic dixit, quasi amatrix, vt supra de A scanio. Infandum si fallere possit amorem. Aut illud dicit, Optarem filium similem vultui non moribus tuis.

At vero Aeneas &c.] Recitat quō Aeneas sic admonitus fugā. i. clandestinā profectiōē parabat, utq. eam sensit amās Dido. vnde hāc duntaxat reperi Donati verba. [Atq. animū nūc huc] In tam ambigua consultatione, prequaluit in religioso viro diuinū pceptū. Ordo est. At vero. i. sed certe, Aeneas amēs. i. attonitus, aut stupefactus, & quasi sine mēte aspectu. i. minaci ipsius Mercurij, obmutuit. i. loqui nequiuir, & comē. i. capilli abreptē, sup. sunt. i. riguerūt, horrore. i. ex horrore, & vox, i. eius, hēsit. i. conglutinata est faucib. ita ut penitus rauescerent, & ipse ardet. i. ardentē cōcupiscit, abire fuga. i. secreta pfectiōe, fugē simili. & relinquere terras dulces. i. quib. Didonē dulcē inuenerat, attonitus. i. stupefactus, quasi tonitu Iouis percussus, tanto monitu, & imperio deorū. i. Iouis, & Mercurij, aut simul oīum deorū, q. talia fata Aeneae cōsenserant. Heu, amare dolentis, interiectio, q. d. dubitabat, q. d. agat, dicens, heu, & dubitans quo allocutionis mō, audeat ambire. i. ambiendo, hoc est, suppliciter precando tētare reginā furentē. i. impatientia amoris, & q. exordia sumat prima, ad insinuandū necessariā profectiōē sui, atq. diuidit aiūm celerē. i. celeriter fluctuantē, nunc. i. aliquā. huc. i. in hāc sniam, nunc. i. aliquā. illuc. i. in illā sniam, & rapit. i. violenter trahit eū in partes varias, & versat eū per oīa. i. tentamenta, & consilia hęc. i. quę dicturus est poeta, visa est alternanti. i. alternatim nunc hanc, nūc illā approbanti, potior, sup. ceteris, si multę erant, aut potior. i. illarū duarū, quas nouissimas versabat. ipse vocat Mnesthea Sergestū, & fortē Cloanthum, summos illos gubernatores nauū, ut in 5. patebit in nauali certamine, vocat, sup. ut aut imperans possit q. aderant, ut ipsi taciti. i. tacentes, & silentes, aptent classē, & cogant. i. in vñū cōpellant socios ad litora, & sup. parēt arma. i. cōtra vim Tyrīorū, & ut dissimulent, q. sit cā reb. nouandis. i. cur res in nouent, & classē aptent, & sup. dicebat sese. i. lemetipsum, inter ea. i. dum classis aptaretur tentaturū aditus. i. accessus, & quę tpa fandī. i. loquendi, ad eā de profectiōe, essent molissimā. i. conuenientissimā, & maxime opportuna, & q. modus sit dexter, i. cōueniens & aptus, reb. i. prospere gerendis, qñ. i. quāquidē optima Dido nesciat. i. q. d. abire velit, & nō speret. i. formidet (per contrariū, nā speramus bona) amores tantos, quantos, i. iā experta erat rumpi. i. posse. aut q. dissoluant (Sunt qui legant, & quā molissimā, &c. ut sit, vide q. molissimā tpa fandī, quis. i. qualis modus, dexter rebus, sed minus pcedit, quia tūc diceret q. mollis, & q. dexter) Oēs. i. socij parentocyus. i. valde cito imperio, i. Aeneae, leti. i. voluntarij, & morigeri, aut q. (sicuti alibi diximus) semper in Italiā lātī inierūt iter, quasi natura eos in patriam reducente, vnde est. Vix cōspectu Siculę telluris in altū Vela dabāt leti, & Italiā, socij leto clamore saluant, & Quo tandē Italiā mecū le ere repertā, & sepe alibi, ac, p, &, facessunt. i. factū eūt, iussū. i. q. iusserat. At. i. sed regina præsensit. i. priusq. parati essent, sensīt dolos. i. dolosā profectiōē. Nā, sup. quis possit fallere amantē? q. d. nemo, vnde ipsa excepit prima, motus futuros, timens oīa tuta. i. et tuta nedū formidāda, nā res est solliciti plena timoris amor. Eadē fama. q. i. detulerat ad Iarbā eā Aeneae nuplisse, aut venisse Aeneā, Cui se pulchra viro digne iungere. Dido, eadē, in q. detulit. i. Ad Didonē, classē. i. Aeneae, armari, i. armis, hoc est, instris oīb. tā bellicis, quā alijs, instrui & cursū. i. festinā navigationē parari, & iō ipsa inops, i. impotens, ai, i. rōnis, sēuit. i. furit acerbe, incēsa, i. furore bacchāt. i. more Bacchantiū decurrit, p totā urbē, existēs sup. talis, qualis, sup. bacchāt Thyas, i. sacerdos Bacchi, excita. i. excitata, & euocata, sacris. i. Bacchi, hoc ē, Orgijs aut Bacchanalib. cōmōtis. i. cū motu fieri ceptis, vbi i. quo tpe. Orgia. i. festa Liberi. i. trieterica. i. triennalia, q. tertio quoq. anno fiūt stimulant. i. instigant, & quasi stimulis agunt eā, & hoc Baccho audito. i. pcepto aduentare, & Cytheron mons ille Baccho sacer, sicut Helicon Apollini, nocturnis. i. in quo exercent, festa, tpe nocturno, vocat clamore. i. resonantia aut reboatione. [Tandem his, Aeneae, &c.] poeta, quā argutissimā inducit Didonis ad Aeneā orōnē, quā ipse sibi placere oñdit, ex ea re q. eā priuatim Augusto recitauit, quā ēt D. Aug. ad lacrymas compulsus est, vnde miserationis plena est, De qua tñ paucissima extant Donati verba, nihil. n. inuenimus, nisi q. dicit. [Ante fugam] Dixisse Didonē, ne honestet rē dicendo. Ante discessum. Ordo aut est. Dido cōpellat. i. alloquit. tandē. i. post lōgā cogitationē, Aeneā, vltro. i. non existentē eius cōpellationē, his vocib. i. subsequentib. verbis. O perfide, ecce constantiā mulierē, q. dixerat. Credo equidē (nec vana fides) gen⁹ esse Deorū

nunc dicit, O perfide, sperasti. i. sperasti ne ēt posse dissimulare. i. per dissimulationē celare, tñ nefas, quantū. i. est amantem & bñ meritā sic deserere? q. pro. i. sperasti ne discedere tacit⁹. i. tacens, secretus discedere. i. posse mea terra? Nec nī amor tenet te, nec dextra. i. fides, data. i. promissa quondam, nec Dido moritura, si descefferis, sup. crudeli funere, quia morte, quā sibi illatura est, vnde vī ex tunc decreuisse, sese interimere si descefferit. Quin ēt, i. insup, tu moliris. i. cū mole, & difficultate paras, classē fidere hyberno i hyemali, & tēpestatē excitare solito, & properas ire per altū, i. mare Aquilonib. i. ventis illis vehemēter nociuis, medijs. i. in summo vigore exiltētib. aut tā flantib. existens. crudelis. i. impius & inmitis, ēt in reipsum odio mei, q. d. qui se piū in Deos, & patrē fuisse iactitauit, nunc in seipsum impius est, ut mihi officiat: nā immemor salutis in summo periculo mare conscendere parat, q. d. sup. dicere possē, si nō peteres arua aliena, & domos ignotas, & si Troia antiqua maneret, q. d. nō tam legitime irascar, ut nunc, q. tūc cōueniēter Troia peteret classib. p. aequor vndosum, i. vñdis, & procellis plenū. Fugis ne me? q. d. id non merui, vnde addit. Ego oro te, p. has lacrymas quas effundo, & p. tua dexterā. i. virtutē, & fidē, quā mihi quondā dedisti) qñ. i. quāquidē, ipsa. i. ego non reliqui mihi miserā iā nihil aliud. i. pter fidē datā de futuro, q. nō erāt celebratē nuptie, aut quia non potuit eū cogere. & oro, per nostra connubiā, quia (ut patuit) coniugium vocat, hoc ptextit noīe culpā, sed si dicat Aeneas nō esse cōnubiā addit, p. Hymenēos nostros. i. auspiciā nuptialia, aut per primos concubitus. Oro, inquit, si ego merui bene de te q. d. i. aliquid, aut in aliqd, & si quidquā meū, i. cōsuetudinis meae, fuit tibi dulce, i. delectabile, misere domus, i. familiā meae labentis. i. tendētis in ruīnā, & excidiū, & exue istā. i. tam ingrātā, & indignā, tua pietate mentē. i. voluntatē. Nam iste, ad secundā personā & ad contemptū pertinere solet, si quis locus est adhuc. i. reliquus, precib. Locū aut esse dicere, dupliciter docet, & ob merita erga eū sua, quā verecunde terigit, & ob dāna quā p. eū passura esset, si abiret, quā addit dicens, gentes Libycę, & Tyranni. i. reges superbi; Nomadū pro Nomadarū populorū Libyę, odere, id oderunt, sup. me p. te, i. quia te coniugē absumpsi, & Tyrīj, i. subditi mei, infensi, i. multum offensi, & ob hoc molesti sunt mihi p. te, quo verbo tangitur historia. Nā fuit a suis coacta Iarbā nubere, cū nollet, seipsam in pyram deiecit id aut fingit poeta, Didonē in Aeneā reijcere, & pudor, sup. meus est extinctus propter te eundē, & fama prior, quā sola. i. per quā solam, ēt si aliam non habuissē dignitatem, adibam sidera (prius de se dixerat Aeneas, Fama, super cēthera notus) cui o hospes, deseris me moribundam. i. iamiam morituram, & quā appellādo eū hospitem vī negare maritū, addit, cur hospitem dixerit, q. d. ideo dixi hospitem, qñ hoc solum nomen, i. hāc sola appellatio. i. hospitis restat mihi de coniuge. i. de te qui cōiux quidē es, sed negas. Quid moror. i. quid differo mortē? an, sup. moror? dum. i. donec Pygmalion, frater, i. meus, destruat mea mēnia; aut dum. i. donec, Iarbas Getulus. i. ferus Getulorū rex, ducat, i. abducatur aut in triumphum ducat, me captā. q. d. id expectare non debeo, & iō moribundā deseris, saltē. i. si aliud obtinere non possum, vel hoc obtineam. si quā. i. si aliqua soboles. i. proles fuisset suscepta, mihi. i. a me de te, ante fugā. i. priusquam sic turpiter aufugerēs, & si quis paruulus Aeneas, i. te, & nomen tuum referens, luderet, mihi. i. in solatiū meū, aula. i. mea, q. referret. i. reprēsenteret, te tñ. i. saltē, aut tñmodo cum te habere nequeā ore. i. effigie, & vultu oris tui, (& id melius, quā si dicat tñ. i. duntaxat ore, quia nollem, ut factis tuis similis sit, adhuc enim blanditur ut amatrix, & ita non congruit, ut intelligat illum vituperasse, q. ex responsione patet Aeneae beneuolē rñdentis) Equidem. i. ego certe nō viderer omnino capta. i. irretita. laqueo amoris. aut potius decepta, aut deserta, quia haberem filium, qui te reprēsenteret. Est. n. filius imago patris, in quo & pater superuiuere videtur, vnde Ecclesi. 20. mortuus est pater eius, & nō est, quasi mortuus, similem enim reliquit sibi post se. Quo circa fictione iuris continuatur patris in filio possessio.

MNESTHEA, Sergestumq; vocat fortemq; Cloanthum] In Med. & lib. aliquot alijs antiq. Fortemq; Sergestū hī. [Classē aptent taciti, socios ad litora cogant] in antiq. plerisque lib. absq; particul. copulat. legere est, socios ad litora cogāt [Excepit prima] in lib. aliquot peruerit. Accepit, legitur, [Nomadumq; tyranni] non eo inficias, Nomadum in lib. Longobar. & aliquot alijs legi. Sed. n. in Obl. in Med. Numidum

Virg.

Aa

habe-

habetur Latinorum idiomate. [Si quis mihi paruulus aula Luderet Aeneas, qui te tantū ore referret] Te tantum, & tantū te transpositæ dictiones in diuersis lib. sententiam identidē

variant. [Nō equidem omnino capta, aut deserta viderer] In Longobardico libro, in Mediceo, in Portio, & aliquot alijs le gatur. Ac deserta.

SERV.

I Ouis monitis] Bene p̄scribit, ne ei det impietatem. Sanē & hæc monita dicimus; vt, Carmentis nymphę monita, & deus auctor Apollo. & hos monitus, vt Persius, hos pueris monitus patres infundere lippos. [Immota tenebat Lumina] physicum. n. est, vt qualitates animi ex oculorū, aut corporis stabilitate aut mobilitate noscamus. Ergo modo vult oñdere Aeneam a proposito nō esse deuiaturum. [Ego te, quæ plurima fando] contro uersa est. plena qua expurgat obiecta, remouens a se crimen ingrati, & veniali vitur statu, profectiōem suā retorquens in voluntatem deorum; habet etiam finem; Nam purgat obiectam fugam nomine profectiōis. [Promeritam] p̄stirisse, bñ se gessisse, & est sermo de his qui per contrarium magis lucent. Terent. Ita me velim ames promerentem. pater, i. bene agentem. Et congruit, vt p̄stet qui bene agit. contra alibi, Quid commerui, aut peccaui pater, i. quid male egi. [Meminisse pigebit Elise] meminisse & illius rei dicimus, vt hoc loco, & meminisse illā rē vt, Numeros meminisse, si verba tenerē [Dū memor ipse mei] de futuro dixit, & congrue, Nam piget ad futurū spectat. pudet ad pręteritū, & licet pene vna sit significatio, tñ dicimus. Piget me illud facere Pu-

Poe. *Dixerat: ille Iouis monitis immota tenebat Lumina, & obnixus curam sub corde premebat. Tandem pauca refert. Aen. Ego te, quæ plurima fando Enumerare vales, nunquam regina negabo Promeritam: nec me meminisse pigebit Elise, Dum memor ipse mei, dum spiritus hos reget artus, Pro re pauca loquar. nec ego hanc abscondere furto Speravi, ne finge, fugam: nec coniugis vnquam Prætendi tedas, aut hæc in fœdera veni. Me si fata meis paterentur ducere vitam Auspicijs, & sponte mea componere curas: Urbem Troianam primum dulcesque meorum Reliquias colerem, & Priami tecta alta manerent, Et recidua manu posuissē Pergama victis. Sed nunc Italiam magnam Grynæus Apollo, Italiam Lyciæ iussere capeßere sortes. Hic amor, hæc patria est. si te Carthaginis arces Phenissam, Lybiæque aspectus detinet vrbis. Quæ tandem Ausonia Teucros considerare terra Inuidia est? & nos fas extera querere regna. Me patris Anchisæ, quoties humentibus vmbri Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt, Admonet in somnis, & turbida terret imago: Me puer Ascanius, capitisque iniuria cari, Quem regno Hesperie fraudo, & fatalibus aruis. Nunc etiam interpretis diuum Ioue missus ab ipso (Testor vtrunq. caput) celeres mandata per auras Detulit: ipse deum manifesto in lumine vidi Intransent muros vocemque his auribus hausi. Desine meque tuis incendere, teque querelis. Italiam non sponte sequor.*

Sponte.
Mane

der fecisse, Vnde interdū præcipoe à Salustio simul ponuntur. [Pro re pauca loquar] Remoto, in grati crimine descendit ad causam [Nec ego hanc] Profectiōem subaudis, Nam posteriori non pōt iungi, ne sit confessio [Prætendi tedas] Probat nō esse m̄rimoniū. [Aut hæc in fœdera veni] aut matrimonij, & iungendum est superiori, aut certe ad posteriora p̄inet, & hoc dicit, Non ad hæc veni, vt hic morarer, sicut & nunc probat. Ergo veni, consensu hoc est. Non ad hæc consensu fœdera, vt cum vellem discedere, non liceret. [Me si fata meis paterentur ducere vitam Auspicijs] Et dixit in 1. Quæ me cunque vocant terrę. Meis auspicijs. Argumentum a necessitate, & auspicijs ideo, quia maiores omnia auspicio gerebāt. Ergo auspicijs, dispositionibus [Sponte mea] Modo nomen est. Nā & genus, & casum habet. Sic mane nouum, dum gramina carent. Sic & Forte sua Libicys. Alias aduerbia sunt: verum autem dicit non sua sponte. Nam supra legimus. Hos capefatorum comites. Item, Diuersas, quærere terras Auguriis agimur diuum. [Recidua] post casum restituta. [Grynæus Apollo] Clazomene ciuitas est Asiæ. Vnde Horat. Diues agebat Clazomenis. Iuxta hanc nemo est Grynæum, vbi Apollo colitur. Inde ergo nunc epitheton dedit, licet & in Delo acceperit oraculū. [Lyciæ sortes] Nec hinc accepit rñ sum, sed sic dixit Lyciæ, ac si diceret Apollineę [Hic amor, hæc patria est] Eo, inquit, desiderio p voluntatē deorū, iterū circa Italiā teneor, quo possem circa Troiam, & ad illud spectat quod dixit, Troia p vndosum peteretur clauibus equor. [Et nos fas] Nobis fas dicimus, sed hoc loco non est iungenda elocutio, ne sit vitium. Nam legimus. Fas mihi Gralorum sacra resoluerē iura. Sed hoc dicit, fas est etiam nos extera regna requirere, [Nox operit terras] a verisimili, iō tps posuit. [Quoties] autem, hoc est per vnam quantū noctem. [In somnis] more suo pro insomnijs. [Turbida] terribilis, quod

imperabat, q̄ ad regnum Italicū acquirendū pertinebant, & ne Carthaginem imperio inimicā futurā foueret. [Nunquā regina negabo Promeritam] Palā habet beneficia accepta, sed, necessitate impulsus, & nō voluntate oñdit se illi non obsequi. Breuiter aut purgauit q̄ obiciebantur ne multiloquio tps tereret, & ingratitudinis vitium primo confutat, vt secundum artem incipiat validioribus aduersationum obiectis [Nec ego hanc abscondere furto] Probat, quod non fugā, sed nauigationem parauit, quia non venerat vt matrimonium conficeret, q̄ probat qd nullis solitis ceremonijs coniugium celebratū sit. [Sed nunc Italiam] Facit rem verisimilem, nam nullus ab ocio ad negotium nisi inuitus accedit. [Hic moror, hæc patria est] Si te cepit amor nouæ patriæ non ægre ferat, quod ego quoque nouæ patriæ amore capiar. [Et nos] Quemadmodum & te [Astra ignea] Facit verisimile ex ipso tpe, in quo somnus capitur. [Manifesto in lumine] confirmatio rei ne credat esse deceptum, & interponit iusiurandum [Vtrunque] i. Iouis qui misit, & Mercurij, qui missus est] Desine] Quia cognouisti iustas diceßus causas. Ordo est Dixerat: videlicet Dido, ille. i. Aeneas, tenebat lumina immota. i. oculos immotos, ita vt non flectantur in Didonem, ad respiciendum eā misericorditer, monitus, i. p̄p monita Iouis. Nō quod Iuppiter monuerit eum nō aspiciere, sed quia monuit, quā primum nauigandum, qd ne nō faceret, eā non aspexit, ne forte admonitis Iouis auerteretur, quo facto docemur nō solum transgressiōem m̄datorū, Dei, sed et periculum transgrediendi vitare. Aut sensus est, ille tenebat oculos immotos in monitis Iouis, ita quod nihil attenderet p̄ter monita Iouis, aut q̄ stupefactus sit ob monita Iouis, ita q̄ cogitabundus vno obtutu, oculos immotos contineret, vnde sequitur & obnixus i. obstitens affectioni suæ, p̄mebat curā i. sollicitudinē suā sub corde, & refert. i. rñdet. tandē. i. post longam cogitā

& vmbre cōuenit, & parentis auctoritati. [Me puer Asca.] amor Ascanij i. admonet. quē lōge repetijt, & ad Ascaniū retulit, & licet excuset, tñ solē cophanes est. [Interpres diu] Hermes, expressit verbum de verbo. [Ab ipso.] i. magna, vt sup. Ipse deū tibi me claro demittit Olympo. [Vtrūque caput] Meū, & tuū, aut Iouis, & Mercurij, aut meū, & Ascanij. [Celeres m̄adata p auras] vt supra. Celeres defer mea dicta p auras. [Manifesto i lumine] aut claro, aut i nimbo, cuius maius est lumen. Sic Luca. Postquā se lumine vero Impleuit. [His auribus hausi] accepi, & est pleonasmus [Sequor] vt, Italiam sequimur fugientem.

DIXERAT, ille Iouis &c.] Asc

Hic hñ placida rñsio Aeneæ, qua tñ amās magis accendit q̄ placet. Nam sicut in irato, & aduersatio, rñsio mollis frangit irā, ita in amante, abnegatio placida i cedit furorem. De hoc autē dicit Dona. sic [Ille, Iouis] Cōfundebatur pudore, vt pote q̄ ingrati, qui fallacis, q̄ fugitiui infamiam subiret, cōtra institutū suū, sed solum Iouem sibi ante oculos ponebat, quod efficiebat, vt vir alio quin mitis, & humanus, quam uis moueretur officijs Didonis, tñ a proposito nō discederet, recte autē dixit, monitis, potius q̄ iussis, quia non solū imperiū eū monebat, sed ea q̄

gitationem, pauca. s. verba. Ego. o regina nunquam negabo te promeritam. i. quin promerueris plurima quæ tu fando vales. i. bene scis; aut potes enumerare, nec pigebit me. i. non erit mihi in posterum pudori, aut verecundia, aut non grauabit me meminisse. i. memorem esse Elise. i. tui, quæ proprio nomine Elisa diceris, tantisper, sup. dum ipse. i. ego sup. ero memor mei, & dum. i. donec, spūs. s. vitalis, reger, hos. i. meos artus. i. tantisper dū viuā. Ego loquar pauca, p. re. i. s. m. exigentiā negotij; ego nec speravi abscondere furto hanc sup. profectio- nem, ne finge, p. ne fingas, i. ne dicas eam ex opinione tua, fugā, quia non fugiturus sum, sed profecturus, nec ego prætendi, ynquam tædas. i. faces conjugis. i. nuptiales, i. ego nunquam te duxi cōiugem; licet, complexus sim amicā, nec veni in hæc federa, s. matrimonialia, q̄ indissolubilia sunt, sed si mea fata. i. quæ dii de me constituerunt, paterentur me ducere vitam, i. viuere meis auspicijs. i. dispositionib. & componere, i. finire curas meas, sponte. i. ad nutum, ac libitum meum, ego colerē. i. instaurarē, primū, i. præcipue, & ante omnia vrbe Troianā, quæ diruta est, & dulces, reliqas meorum, & alta tecta Priami manerent, s. reedificata & posuissim victis. i. Troianis fugitiuis. Pergama. i. menia Troiana, recidiua. i. post casum resti- tuta aut recidiua. i. iterū quasi ad vitā. i. existentia, reducta, h. e. frustra speraueris me retinere istic, quia nisi in Italiā me fa- ta vocarent, nō hāc vrbe extruerē. sed Troianā repararē, sed nunc Apollo Gryneus. i. veridicus, vt est in nemore Gryneo, sup. iussit capeffere. i. captum ire, magnam Italiam & sortes Lyciæ. i. oracula Apollinis qualia apud Lyciam iussere me ca- pessere Italiā, hic, s. quæ mihi fata dedere. est mihi amor, hæc est mihi, sup. patria, pōt bis dici, hic amor, est mihi amor, & hæc patria, est mihi p̄tia, nec iniuria. Nam si arces Carthagi- nis de inēt. sup. te Phœnissam, i. cū sis Phœnissa hoc est de Phœ- nicia, nec in patria tua, & si aspectus vrbs Libycæ detinet, i.

immoratur delectando te, quæ inuidia, i. iniuria, quæ causa inuidia, sit tandem. i. vt Liberē me tandem purgem, est Teu- tros considerare. i. si Teucri confidunt, & sedes capiunt Auso- nia. i. in Italia, q. d. nulla quia fas est. & i. etiam, nos, non solū, te querere regna extera. i. externa imago patris, s. mei Anchi- se, admonet me, & ipsa turbida. i. cōmota & irata, terret me, in somnis, pro insomnijs, aut dum somno indulgerem, toties sup. quoties nox operit. i. inuoluit terras, vmbis linmentib. i. humidis, & quoties astra ignea. i. ardentia surgunt. Ioriuntur Puer Ascanius ēt admonet me & iniuria chari, i. dilecti, capi- tis. s. filij mei, quæ ego fraudo. i. per fraudē priuo regno He- speria & aruis fatalib. i. fataliter ipsi debitis, sup. terret me, quia iniquū est, filiū fraudare, cōtra fatorū seriē, & ita deorū timet iram yndē terretur. Ego testor vtrunque caput. i. meū & Ascanij, p. quod Aeneas iurare solebat, vt dicet ipse in no- no, Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat, aut caput Iouis, & Mercurij, aut mecum, & tuum, testor, inquit, vtrum que caput, quod, sup. interpret diuū. i. deorum. s. Mercurius, missus ab Ioue ipso (emphaticos). i. magno, & non ab inferio- re numine, detulit etiam nunc. i. paulo ante, mandata per au- ras celeres. i. quas celerissime transuolauit, vt in reb. vrgentib. boni nuncij solent: ipse. i. ego vidi deum. s. Mercurium in lu- mine manifesto. i. visibili intrantem muros, & hausi. i. accepi vocem. s. eius his aurib. s. meis, & ergo, o Dido, desine incen- dere & me, & te querelis tuis, quia non sequor sponte. i. mea voluntate, sed ex deorum iussu, Italiam.

Me si fata meis pateretur ducere vitā Auspicijs] In antiq. admodū li. pro Pateretur, suppositū, est, Voluissent, [Reliqas colerem, & Priami tecta alta manerent] in Mediceo, & antiq. qbusdā exempl. & copulatiua particula non h̄. [Et recidiua manu posuissim Pergamā] Quāuis exēplaria multa, Rediui- ua, Legāt, magis tñ placet, q. Seruius etiā agnoscit Recidiua.

VARIA
LECT.

I Andudum] Ab initio ora- tionis [Aduersa] Irata, vt Diua solo fixos oculos auersa tenebat. [Luminib. tacitis.] Ipsa tacita: vt, Tacitumq; obsedit limen amatae, pro ipsa tacita. Sequitur autem inuectio, quæ semper statu caret. [Nec tibi di- ua parens] Non est sola in Ae- neam obiecta vituperatio, sed et in se obiurgatio, quia dixe- rat. Credo equidem, nec vana fides, genus, esse deorum. Vñ nūc dicit, Gñis nec Dardanus auctor. [Perfide] Amatum ver- bo eū increpat. Sic supra. Dis- simulare et sperasti perfide. mo- re amantum: [Caucasus] Mōs est Scythiæ inhospitalis [Hyrca- na tigris] Arabiæ. Nam Hyr- cania silua est Arabiæ. Et notā- dum relictis medijs compara- tionibus eum augmenta fecit. s. Nā post deos, non homines, sed saxa intulit. [Quid dissimu- lo?] Tacite quæstioni occurrit, ne quis eius nimiam iracun- diam reprehenderet, dicens Aeneā posse mitigari forsitan precib. [Miseratus amantem] Miseratus accusatiū regit. vt hoc loco misereor genitiū, vt Miserere animi non digna ferē- tis [Quæ quib. ante ferā?] Jam- phibologia est, quid prius, qd posterius dicam? [Nec maxima Iuno] aut in Iunonem maledi- cū est, vt eam non esse maximā, dicat, sicut et in Iouem. nam cōiucium est qd eum Saturnū dicat hoc est nocentē. Aut cer- te iungitur: vt, Nec Iuno aspicit, nec Iuppiter. [Nusquā tuta fides] Hoc est, nec apud Deum, nec apud hoīē. Ter. Quid cre- das, aut cui credas. Et Declamauit per contrariū Nā oīs fides tuta est. hæc ait, nusq̄ tuta. [Eiectum] Naufragū. Legimus. n. Huc pauci vestrīs ad nauimus oris & est separādum, [Littore egentem]. i. egentē littoris; vt, Hospitio phibemur arenæ. [Et

Poc. Talia dicentem iam dudum auersa tuetur,
Huc illuc voluens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, & sic accensa profatur:
Di. Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide: sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanæque admorunt vbera tigres.
P. Nam quid dissimulo, aut qua me ad maiora reseruo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Nū lacrymas victus dedit aut miseratus amantem eū?
Quæ quibus anteferam? iā iam nec maxima Iuno,
Nec Saturnius hæc oculis pater aspicit equis.
Nusquam tuta fides. eiectum litore egentem
Excepi, & regni demens in parte locaui:
Amissem classem, sociosque a morte reduxi.
Heu, furis incensa feror: nunc augur Apollo,
Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso
Interpres diuum fert horrida iussa per auras.
Scilicet is superis labor est: ea cura quietos
Sollicitat. neque te teneo, neque dicta refello.
I, sequere Italiam ventis, pete regna per vndas:
Spero equidem medijs, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis, & nomine Dido
Sæpe vocaturum. sequar atris ignibus absens:
Et, cum frigida mors anima seduxerit artus,
Omnibus vmbra locis adero: dabis improbe pœnas.
Audiam, & hæc Maneis veniet mihi fama sub imos.

regni demens in parte locaui:] Vt. Et dum Aeneā in regna re- cepit. Quod Iarbas queritur [Amissem classem] Subaudis re- nouaui. [Heu furis incensa fe- ror] Quia multa erat in deos locutura, & bona premititur excusatio. Nam numina non credere curare mortalia, & ab his non sperare auxiliū, furoris est. Subiūgit. n. Si quid pia nu- mina pnt. [Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso] Irrisio honesta satis, cū his ver- bis sit quib. laus pmissa est: vt, Et nobis idem Alcimedō duo pocula fecit, Nec dū illis labra admoui, sed cōdita seruo. Sci- mus aut Aeneam supius hæc verba dixisse. [Quietos Sollici- tat] Cicero in lib. de deorū na- tura triplicem de his dicit esse opinionē. deos non esse cuius rei auctor apud Athenas ex- stus est esse, & nihil curare, vt Epicurei. esse, & curare, vt Stoi- ci, s. m. quos paulo post, si quid pia numina pnt. Nā mō secun- dum Epicureos ait, Ea cura qe- tos. [Refello] Redarguo [I seq- re Italiā vētis:] Satis artificio- sa phibitio q̄ fit p cōcessionē, q̄ tñ nōne intellecta sit persua- sio, permiscēda sūt aliqua q̄ ve- tēt latēter, vt, vētis per vndas.

Sic Terētī, Profundat, perdat, pereat, nihil ad me attinet. [Me- dijs scopulis] aut manifestis, vt, Medioq; ex hoste recepti aut illa saxa dixit, quæ sunt intra Africā & Sardinia, Siciliamq; [Hausurum] Luiturum, daturum. [Dido] Potest & vocatiuus esse, & accusatiuus, Sequar atris ignibus] alii furiarū faucib. dicūt, hoc est, Inuocatas tibi immittā diras: Alii sociorum, vt paulo post, Ferte citi flāmas. Melius tñ est vt s. m. Urbanū acci- piamus Atris ignib. rogalibus qui visi tēpestatē significāt, vt Aeneq; (sicut in quinto legimus) cōtigat. Hoc ergo nunc quod

Virg. Aa 2 factu-

factura est dicit. i. Occidam me, & rogabis te persequar flammis. [Absens] Quasi mortua Rogabis autem mali omnis, & atris dixit. Legimus & in Horatio, Nigrorūq; memor dū licet igniū [Aia seduxerat artus] Hypallage pro animā artub. eduxerat. [Oib. vmbra locis adero, dabis improbe pœnas] Dñt Physi Biathanatorum aias non recipi in originē suā, nisi vagantes legitimū sps fati compleuerint, quod poetē ad sepulturam transferunt, vt, Centum errāt annos. Hoc ergo nunc dicit Dido, Occidam me ante diē suū, vaganti mihi dabis pœnam, nā te persequar semper, si aut fuero recepta in originem pœnas tuas audiā, quas videre non potero. Hic ergo sensus est, Si tēpestatem euaseris flammā rogaliū, vmbra mea te persequet si & hāc euaseris, vel recepta audiā famā suppliciorū tuorum.

TALIA dicētem iandudum &c.] Amisā spe conuicia ingerit, & quasi cū absente, interdum loquitur. Ser. dicit Hypallagen, aia seduxerat artus, posset tñ anima, quā inuita corpus lingit, dici seducta. Donat. quoque subtiliter nil subintelligit, illic amisā classē, sed ordinē, vult, Reduxi classē amisā & reduxi socios a morte. Donati verba sunt. [Totumque pererrat. Irascentis signum, vt cum totum nolit, visum totum, tamen oculis errantib. cernat.] Iandudum] Ex quo incepit loqui, quē sibi nō placerent, quā consideratione incensā fuerat. [Nec tibi diua parens] vbi vidit illum non flecti precib. vertit se ad cōuitia vt saltem animo suo morem gerat, est aut animorū cōmutatio, nam cum amaret, dixit, credo genus esse deorum. [Duris te cautibus] Quia asper es, & ab humanitate alienus. [Vbera tigres] Propter quod hominum mansuetudinem nescis, ostendit aut per alimoniā lactis, mores pueris infundi, quod & Cicero, placet q. in educatione oratoris, iubet p̄cipuas adhiberi mulieres, cum p̄ obsequia vberū, natura ex alia in aliam mutetur, Nū fletu ingemuit nro, num lumina flexit? Ostendit non esse in Aenea, quā in bono viro esse solent. Tria aut hęc sunt, per quā hō miseratione motus esse vī, gemitus, lacrymæ, oculorum flexio. [Iuno] Quā vel quia deorum sit regina, vel a se colatur patriā vicisci deat, vel quia inimica esset Troianis [Amisā classē] quasi contra me feci, nam sine illa nauigare nō posset. [Reduxi] de classe dicamus, solum reduxi classē, de socijs vero, & reduxi socios a morte. [Nunc] q. d. nūc cū vult abire, sed cur nō antea, cū opera mea egeret? Hęc ille. Ordo est. Dido auersa. i. indignata, & irata, tuetur. i. inspicit, iandudum. i. ab eo tpe quo talia intelligere, possit. sup. Aeneā dicentē talia, qualia prēmīssa sunt, voluēs oculos huc illuc, i. in diuersas partes, quod signum furoris cōcepti est, & pererrat. i. peragatur, sine ordine pcurrit, luminib. tacitis, i. nondū animū significantib. aut ipsius adhuc tacentis, & ipsa accensa, s. post. ex transuerso inspectionem, pfatur sic. O perfide, nec diua. s. Venus est tibi parēs. cōtra id qd dixerat, Credo eqdem nec vana fides genus esse deorū. Nec Dardanus est auctōr gñris, sup. tui, sed Caucasus mōs ille Scythiæ horrens. i. asper, duris cautib. i. saxis illis, & rupib. genuit te, & tigres Hyrcanæ. i. arabicæ, admorunt. i. adinuerūt vbera (hūc locum adducit Fauorinus philosophus, apud A. Gellū, docens nutricis vbera multū ad prolis indolē facere, atq; prāter naturā instītū facere, q. quos genuerūt lactare recūsāt liberos) nā q. d. i. ad q. d. dissimulo, i. dissimulāter loquor vt te alliciam blando sermone, cū durior sis caute, aut ad q. maiorā, i. meliora referuo me, q. d. ad nulla, quia Num. i. nunquid (Loquitur de prāsente, quasi de absente, p. indignationē, sicut cōtra, per apostrophē ex beneuola affectione sermonem ad absentes conuertere solemus) ingemuit, i. intus gemit, aut ē modicū gemitu nostro fletu q. d. minime, & fleuisse se significauit ēt ibi. Per ego has lacrymas, dextramq; &c. num. i. nunquid flexit lumina. i. oculos? quasi dicat etiam minime. num. i. nunquid ipse victus. s. miseratione, dedit lacrymas, aut miseratus est, sup. me amantem? q. d. non. Quā ante feram, & quib. anteferam. i. quā prima, & q. nouissima dicam, aut constituam? [dubitat. n. de omnib.] hoc est de quib. primo quærat, an de dijs, qui hęc impunita sinunt, an de eo, qui hoc cōmisit? i. i. nec Iuno maxima. i. quam maxime veneramur, & q. nobis maxima est, nec p̄ Saturnius, i. Saturni fili? Iupiter, aspicit hęc æquis, i. iustis, & ad æquitatē spectatib. ocu-

lis. Nusquā. i. neque apud Deos, neq; apud homines est fides, i. fidelitas, tuta. i. tutos faciens. Ego excepi. i. ex malis suscepi, eum sup. hoc est Aeneam eiectum. s. mari, & egētem littore vnde dixit Ilioneus, Hospitio prohibemur arenæ. Et ego demens locauit eum in partē regni, quod sup. renouauit classē amisā: & reduxi socios a morte. Heu ego feror incensa furijs. (at quia oblocuta est in Deos, secundum Ser. aut potius, quia se rapi adhuc sentit furijs, eo quod ferre non posset fraudulentam Aeneæ responsionem, qui in Deos retulit pfectio nis suæ causā, vnde dicit) Apollo augur. i. augurij peritus, & id contumeliose, quia auguria imperitos fallunt, sup. fer nunc. i. aliquādo horrida iussa per auras, & sortes Licyæ. i. re sponsa per sortes, quæ etiam incertæ sunt. sup. ferunt, &c. & interpres diuum. s. Mercurius, missus (sicut, sup. fugit) ab ipso Ioue, fert nunc. i. aliquā, i. iussa. i. mandata Dei, horrida. i. terrificā, per auras. s. celeres, per quas ferri solent præcipitur, pœna Deorum decreta. Scilicet, irrisioni apta particula. i. scire licet, quia is. i. eiusmodi labor est superis. i. id superi curāt. s. & ea cura. s. de auocando Aenea, soli citat quieros. s. Deos humana non curantes, s. Epicurum, quē Horat. in. i. sermonum secutus dicit, Namq; Deos didici securum agere æuum. Nec si quid miri faciat natura, Deos id tristes ex alto cœli demittere recto: neq; teneo te (iterum torquet sermonem ad Aeneā) neq; refello. i. inficias eo dicta. s. tua, i. sequere Italiam, quæ dixerat, Italiam non sponte sequor, sequitur aut quia fugientem, vt alibi dicit. Pete regna ventis per vīdas, s. maris, amara concessio quæ vim negandi hēt, vnde addit equidem. i. ego certe, spero te hausurum. i. luturum, & daturum supplicia. i. punitionem perfidiæ, medijs scopulis, e quibus, s. nulla sit enauigandi spes, spero, dicit si numina pia, i. piorum, aut q. pios respectant, quid. i. aliquid, & spero te vocaturum s. pē Dido (aut accusatiuus est, aut vocatiuus, secundum Seruium, sicut in euangelio, Vocatis me magister, & domino) nomine. s. expresso, ego absens, s. post decessum ex hoc mundo, sequar. i. persequar te ignib. atris. i. infestis aut rogalijs. & cum mors frigida. i. frigida factura, seduxerit. i. segregauerit, artus, anima, i. ab anima, aut p. hypallagen, animā ab artub. ego vmbra. i. inter vmbas deputata, adero. s. ad persequēdū te, omnib. locis & tu improbe, i. im. p. bade p. p. perfidiā, dabis pœnas. i. punieris. Audiam. s. te dedisse pœnas, & hęc fama veniet mihi sub imos manes. i. ad inferos, vbi innuit se gauisurā de aduersitate Aeneæ, quam nunc optat, quā in qua affectione decedunt animæ, in ea permanent, s. hunc auctorem in sexto huius.

IANDUDUM aduersa tuetur] In Mediceo, & plerisque veter. exēpl. Auersa, legitur. [Nusquā tuta fides] In lib. aliquot antiq. Nusquam est tuta, legitur [Eiectum littore egētem] Excepi] in li. aliquot antiq. legere est [Suscepi] Amisā classē sociosq; a morte reduxi] Lib. vetusti partim Amisā, & socios a morte, legūt; partim absq; particula copulatiua. Amisā classē socios a morte reduxi. Est, & aliud animaduersio ne dignū. Eiectam classē socios a morte reduxi. [Scilicet his superis labor est] Legendum omnino Hic, quippe labor, ex libris omnib. antiq. [Et, cū frigida mors anima seduxerit artus] In antiq. aliquot exempl. Subdlexerit, habetur.

SED ad Platonicos redeundū, si illud non omiserō, quā humani habit? statura minores sūt, vniuersim signa dici, ex quo & sigilla, ēt si proprietates parū attente custodiat qñq; & in multis. Porro Oib. vmbra locis adero, dabis improbe pœnas Imaginē ab vmbra distinguī, significat, si quidē esse imaginē statuit. in aereō sensum corporeat corpus aereū animæ vmbra. Sicuti crassius hoc, & hebetius terrenumq; corpus carere nūcupauit, vitā vero an huc profluentē ab aia, quia sit aia ipsi? actus imaginē ēt vocat Plotinus, & simulacrū qritq; nū quid aia hinc abeūte pereat simulacrū, Et non perire quidem astituit. sed desinere vltius, imaginem esse. Placet siquidem non Plotino solum, sed & Numenio, nihil vsquam vitæ perire, quia vita sit quiddā æternitatis. i. primæ intelligentiæ splēdor, & indissolubile vinculum vniuersi. Attamē separare hoc Hom. videtur in Hercule simulacrū eius ad inferos demittēs ipsū vero inter Deos dēnumerās. vtrūq; si quidē verbis obseruat, & q. inter Deos, & q. apud inferos diuerset, diuisit igit.

SERV.

Medium sermonem] Propter hoc quod sequitur, Multa metu cunctantem & multa parantem Dicere] Suscipiunt famulæ] Subaudiis Eam

Poe. His medium dictis sermonem abruptit, & auras Aegra fugit, seque ex oculis auertit, & aufert Linquens multa metu cunctantem, & multa parantem Dicere. suscipiunt famulæ, collapsaque membra

[Tum vero Teucris] Regis præsētia; sic in nono.

Tunc vero incumbunt: vrget præsētia Turni.

[Frondentesque ferunt] Non factu-

qui erant. sed qui esse poterat: ut, Quos ego sim toties iam designata matris, [Fugæ studio] Celeris profectionis, ut ille volans simul arua fuga, simul æquora verrit. [Cernas] Honesta figura, si rem tertie personæ in secundam referas, ut, si quis cernat, [Formicæ] ad studium respicit comparatio hoc loco, non ad personas, & notandum cautelam exprimit per hanc comparationem. Horat. Paruula nam exemplo est magni formica laboris, Iuuen. Formica tandem qui iam expauere magistra. sane formica dicta est ab eo quod ore ferat micæ [Farris] Solum nomen est quod, r, geminet in genitio, Monadicon ergo est, sicut Sol. Item cor cordis, solum in dis, mittit genitium. Item, genitum as assis, & hæc carent exemplis. [Cum populant] antique dixit. Nam hoc verbum apud veteres actiuum fuit, nunc tantum deponens est. [Hyemis memores. Horat. Qui simul inuersum contristat aquarius annum, Non vquam proripit, [It nigrum campis agmen] Hemistichium Ennij de elephanti, dictum, quo ante Actius vsus est de indis, [Calle Angusto,] Callis est semita tenuior callo pecorum prædurata. Semita est semis via, unde & semita dicta est. Via. i. actus dimidius quæ potest ire vehiculum. Nam actus duo carpenta capit propter euntium, & venientium vehiculorum occursum. [Grandia trudent] quo portare non possunt, [Moras] tardas, morantes. [Feruere late] infinitus, hic a tertia est coniugatione. a feruo feruis. Nam secundæ coniugationis verba, perditio, quod habent ante o, in tertiam migrant, ut feruo feruo, fulgeo, fulgo. Hinc est, Feruere Lelicaten, auroque effulgere fluctus Sic etiam Horat. Vade, vale, caue ne titubes, mandataque frangas. Nam caue, ve, longa est, nec vocalis sequitur, ut in Buc. Vale, vale, inquit Iola, sed dicimus a tertia esse coniugatione imperatium, ut cauo cauis. Hinc etiam Catullus cauere dixit, [Arce ex summa] Regum. n. fuit habitare in arcibus propter tutelam. Deniq; Romæ Valerius cum in Esquilij domum habere ref altissimum, inuidie causa eam complanauit. Itē Augustus post Actiacum bellum palatium ex suo præcepto edificatū, cum esset domus priuata donauit reip. [Tantis clamoribus] nautarū. i. [Improbe amor] Exclamatio a poeta contra amorem, & hoc est quod Horat. dicit: Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor. Tale est, & illud in 3. Auri sacra famæ. i. cupiditas. Nam & illic amoris est increpatio, qui secundum philosophos osum generalis est rerum. Hinc est quod apud inferos Eriphyla inter amantes commemoratur q̄ monile concupierat. [Ire iterum in lacrymas] Hinc est amoris improbitas, quæ cogit lacrymis rogare dudū superbam. Est aut speciosa elocutio. Pergit in lacrymas. [Precando] Cantando. In hoc modo do, naturaliter brevis est, sic Terentianus, Ut vitæ dubius varios renouando dolores. Plerunq; tñ a Vir-

Marmoreo referunt thalamo, stratisq; reponunt.

At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem

Solando cupit, & dictis auertere curas.

Multa gemens, magnoq; animum labefactus amore;

Iussa tamen diuum exequitur, classemq; reuulsit.

Tum vero Teucrici incumbunt, & littore celsas

Deducunt toto naues: natat vnctâ carina:

Frondentesque ferunt ramos, & robora siluis

Infabricata fugæ studio.

Migrantes cernas, totaq. ex vrbe ruentes:

Ac veluti ingentem formicæ farris acernum

Cum populant, hyemis memores, tectq. reponunt

It nigrum campis agmen, prædamq. per herbas

Conuectant calle angusto: pars grandia trudent

Obnixe frumenta humeris: pars agmina cogunt:

Castigantq. moras: opere omnis semita feruet

Quis tibi tunc Dido cernenti talia sensus?

Quosve dadas gemitus, cum littora feruere late

Prospiceres arce ex summa, totumq. videres

Misceri ante oculos tantis clamoribus æquor?

Improbe amor quid non mortalia pectora cogis?

Ire iterum in lacrymas, iterum tentare precando

Cogitur, & supplex animos submittere amanti:

Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat.

Di. Anna, vides toto properari litore circum:

Undique conuenere: vocat iam carbasus auras:

Puppibus & lati nautæ imposuere coronas.

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,

Et perferre soror potero: misere hoc tamen vnum

Exequere Anna mihi. solam nam perfidus ille

Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:

Sola viri molleis aditus, & tempora noras.

I soror, atque hostem supplex affare superbum:

Non ego cum Danais Troianam excindere gentem

Aulide iuravi. classemve ad Pergama misi:

Nec patris Anchisæ cineres, Manesve reuelli.

Cur mea dicta negat duras demittere in aureis?

Quò ruit? extremum hoc misere det munus amanti:

Expectet facilemque fugam, ventosq; ferenteis.

Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro;

Nec pulchro vt Latio careat, regnumq. relinquat.

Tempus inane peto, requiem, spatiumq. furori,

Dum mea me victam doceat fortuna dolere.

Extremam hanc oro veniam (miserere sororis)

Quam mihi cum dederis, cumulatam morte relinqua

gi. producit, ut, Cantando tu illud? Item Cantando rumpitur anguis. [Submittere amanti] ac si diceret, non Aeneas, aut certe Aeneam amore vocauit. [Ne quid inexpertum frustra] Rogabat non spe Imperandi, sed ne esset quod sibi posset imputare, si non rogasset, quamquam frustra rogaret, & frustra ex iudicio poetæ dictum est. Sic Salust. Falso quæritur de natura sua genus humanum, ut supra, Hoc amet, hoc spernat promissi carminis auctor. [Properari littore circum] circum littus. Nam postposita præposicio. & accentum mutauit, & suas perdidit vires. Properari autem imperonale est. [Et læti nautæ] i. minime timentes. [Sperare dolorem] pro timere, & est Acyrologia. Nam speramus bona. Timemus aduersa. Hoc autem dicit, Si scirem abiturum Aeneam, non tantum diligerem: si non dilexissem, minus doleam. [Si potui] autem pro potuissem, & sic dictum est, vt; Omnia præcepi atque animo mecum ante peregi. Ac si diceret, nihil mihi nouum contigit, [Mihi] pro me exequere. [Colere] pro colebat. infinitiuus pro indicatio. [Molles aditus] faciles, vt, Et quæ molissima fandi Tempora. [Hoste superbum] postquam ex aperto denegauit se Carthaginiese mansurum. [Aulide iuravi] Aulis insula est, in qua coniurarunt Græci se non ante reuersuros, quam Troia caperet, & est sensus illud spectas, Scio me Danais e classibus vnum Aulide, aut in Aulide, aut pro Aulidi. [Ad Pergama] in Pergama. i. contra Pergama [Anchisæ cineres, manesve reuelli] q̄ dicitur ex oraculo fecisse Diomedes, & secum eius ossa portasse, quæ postea reddidit, cum multa aduersa perferret. Hinc est Saluete recepti Nequidquam cineres. Sciendum sane Varonem dicere, Diomedem eruta Anchisæ ossa filio reddidisse. Catonem autem

affirmare quod Anchises ad Italiam venit, tanta est inter ipsos varietas, & historiarum confusio. [Reuelli] Non reuulsi. Nā velli, & reuelli dicimus vulsus vero, & reuulsus vsurpatum est tantum in participijs contra naturam. [Quò ruit] Properat sine respectu salutis, Nam hoc dicitur, Quod peto, etiam ipsi prodest, amoris, i. impatientia [Ferentes] Bene flantes, propitios. [Quod prodidit] Quod decepit, Et bene ad disruptionem enim coniugij immutata voluntas sufficit. [Pulchro vt Latio careat] Quod illi pulchrum vt. Sic et est illud. O tñ libeat mecum tibi sordida rura, quæ tibi vñr. [Tempus inane peto] Sine officio coeundi. Nam sine beneficio non procedit, cum spatium petat, & requiem [Dum mea me victam] Mea fortuna. i. aduersa, vt Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta, ex eo statu in quo est, fortuna dixit. [Doceat aut dolere] Illud est, quia non habet in aduersis patientiam nisi qui dolere consuevit. Hoc ergo petit, vt ei p̄stetur tempus per quod discat aduersa perferre. [Oro veniam] Beneficiū, vt; Orantes veniam. [Miserere sororis] Genitiuū tñ re-

git. [Quam mihi cum dederis cumulatam morte remittam] Sensus est, Quod beneficium cum mihi cumulatam dederis, sola morte derelinquam, & hic intellectus est melior, quam mihi cum dederis cumulatam, quam lectionem Tucca, & Varus probant. Nam male quidam legunt. Quam mihi cum dederit. i. Aeneas, cumulatam morte relinquam, & volunt intelligi, acceptum ab illo beneficium, morte cumulo, & sic relinquam, ut amātes dicere consueverunt, ut, Aerij specula de montis in vndas Deferar, extremum hoc munus morientis habero. Nam si eam odio habet Aeneas, restat ut eius morte letetur, sed non procedit. Nemo enim dicit veniam cumulatam, sed cumulatam.

A S C E N S I V S.

His medium dictis sermonem abruptit. Docet quo indignabunda non attendit vltiorem purgationem Aeneas, sed aufugit motu furoris ablata, quo cessante concidit exanimis. Item, quo Teucris migrabant, & sarcinulas, in morem formicarum colligebant. De qua re nihil reperi a Donato adductum. Ordo igitur est. Dido. supp. abruptit, his dictis, i. postquam haec dixerat, sermonem medium, quia non expectat rationem (Sermo autem a serendo dictus est, proloquens, & non sentis, unde prius. Medio sermone reliquit) & ipsa egra. animo, hoc est, quā vite tædere cepit, fugit auras, & auertit se ex oculis, i. Aeneas, & auertit se ex oculis, non vacat, quia potuisset se auertisse. nec tamen astulisse, inquit. i. Aeneas, cunctantem, i. cum cuncta, hoc est mora multa cogitantem, & pensitantem, & parantem dicere multa, quia voluit se purgare, & quā dixerat, manifestis testimonijs probare: famule suscipiunt, per hoc ostenditur, postquam se cum impetu illo furoris abstulerat collapsa, unde sequitur, & referunt, hoc est inferunt, & reportant thalamo marmoreo. i. in thalamum marmoreum membra, i. Didonis, collapsa, i. simul lapsa quod significat, quasi exanimem cecidisse, cum simul caderet membra, ne alio cadente aliud sustentaret, ut fit, & reponunt. scā, i. stratis. i. lectis. tæpibus, i. stratis, at. i. sed Aeneas pius, quantum ex natura, quam quā. i. tamen, cupit lentre. i. mitigare dolentem, i. Didonem, solando, i. consolando, aut per consolationem, & quamquam cupit auertere, i. a Didone, curas, i. sollicitudines amorum, dictis, i. verbis consolatorijs, cupit, dicit gemens multa. i. multum & labefactus animum. i. habens animum labefactum, magno amore, tamen exequitur iussa diuum, i. Iouis, & Mercurij, & Apollinis, qui saepe in Italiam proficisci monuerat, & reuisit classem, quam. i. instaurari iusserat, tum vero, i. & tunc maxime, aut tunc ad verum, incumbunt Teucris. i. classi parandæ, quia praesentia patrisfamilias instigat operarios, & deducunt, i. deorsum ducunt, aut ducunt de toto littore, naues celtas, i. altas, & iā instauratas, quod intelligitur fecisse Aeneas prius, quā Didoni spes erat firma de eius matrimonio, nā & Dido prius exprobat ei, quod classem innouauerat, dicens, Amissam classem, sociosq, a morte reduxi, carina vncta. i. picata (quia ut dictum est in primo libro huius. Omnes accipiunt inimicum imbrem, rimisq; fatiscunt, & Ferunt remos frondentes, quia cū faciles sint collectu remi, non collegerant eos, prius, quā proficiscendum erat) natat, & ferunt, filius. i. de filiis, roborat, i. truncos arborum robustos, pro malis nauium. i. infabricata, i. non operata, studio. i. praestudio. fuge, i. ut citus fugerent. Tu cernas. i. quilibet cernat, secunda persona, pro qualibet supp. Teucros, migrantes. i. habitatione, mutantes, & sarcinulas colligentes, & ruentes. i. praecipitanter exeuntes, ex tota vrbe. Ac veluti, i. quemadmodum cū. i. quā formicae populant, i. populantur, ut nunc dicimus, ingentem acervum. i. cumulum, farris, i. illius frumenti, & reponunt tecto. i. in cauernis suis existentes memores hyemis, tunc nigrum agmen. i. formicarum, quod Ennius de elephantis dixerat, & Accius, de Indis, it. i. ingreditur campis, & conuectant. i. formicae, aut quia collectiuum est agnē praeda. i. farris, per herbas, calle angusto. i. semita, pars, i. partim formicae, trudent, i. impellunt, cum ferre nequeunt humeris, i. suis, grandia frumenta. Vsurpativē frumenta, pluraliter, dixit, sed vsitativē quam in Georg. Quin & frumentis labor additus obnix. i. obnitentes humeris, pars, i. parum, dicit pars, quia non ut apes regnū fouent, sed rempublicam, itaq; multae sunt inter eas principes, cogunt. i. impellunt agmina, & castigant moras. i. ardentium; aut moras, pro eo quod est morantes, ut vult Seruius, & oīs semita id est brevis. & quasi semis via, quā & ita dī, feruet. i. fit feruida, opere, i. operatione, & labore formicarū, sic, sup. feruet omnis semita, opere Teucrorū migrantium, & sarcinulas defe-

rentium, illud obnix, sine diphthongo quidam legunt, ut sit aduerbium, alij cū ea figurate. [Quis tibi nūc Dido, &c.] Facta apostrophe, poeta quasi condolens adamanti impatienter reginae quaerit, quem sensum tunc habebat cum talia cerneret, docetq. amore victam Annam sororem rogasse, ut sese mediatricē, & reconciliatricem ingereret, faceretq. ut saltem aliquid morae impetret, dicens, Tempus inane peto requiem, spatiumq. furori. Dum mea me victā doceat fortuna dolere, quod res nimirū facile cōmiserationē meretur, cū mihi sit amantius dictum. De hac autem re dolendū est Donati commentarios intercidisse, nimirū optimos, cū affectiones loquentiū, quarū hic locus plenus est, per quam diserte explanare solet. Ordo igitur, cum explanatiuncula nostra est. O Dido (inquit poeta) quis. i. qualis, sensus, i. animus, & mēs aut snia seu affectus erat tunc tibi, cernenti, i. cū cerneret talia, qualia. i. a Teucris, & ab Aenea fiebant? quasi dicat, nimirū miserimus, & impatientissimus, ve, pro vel: quorū gemitus dabas? quasi dicat plurimos, cū. i. quā prospiceret. i. porro aspiceret, ex arce summa. i. ex specula, quā erat in arce tua, littora feruere. i. feruenter frequentari a Teucris, late. i. in latum, & cū videres totum æquor misceri. i. confundi, ante oculos, i. tuos, tantis clamorib. Sed quaerentes, quō clamores viderit? At dices, cum D. Augustino videre, ad oēs sensus, & ad animā (si gñaliter accipiat) pertinere, aut poetam non dicere, quod clamores videret, sed æquor misceri, quā mixtio fiebat cum clamorib. i. ipsis comitantibus, aut ex ipsis clamorib. Facit rursus aliam apostrophē ad amorem, sed (ut dixi alibi), apostrophē facimus aliquando ex benevolentia, ut, Et te pater optime Teucrum fluctus hēt Libyæ, aliquā ex indignatione, ut Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames? utraq; hic facit ex benevolentia, ad Didonem, & ex indignatione, ad amorem sicut in Bucol. ad Medeam, & Improbus, ille puer crudelis tu quoq. mater, dicit ergo, o improbe amor, quid. i. ad quid, non cogis pectora mortalia? q. d. ad nullum nefas non cogis, sed ad omne nefas, ad quamlibet rem quantumlibet indignam: unde addit Dido, sup. cogitur ire. i. descendere iterum in lacrymas, & tentare iterum precando, i. per preces, & cogitur supplex submittere. i. subijcere animos. i. alioqui superbos amori, ne ipsa moritura frustra. i. sine cā, linquat q. d. aliquid, inexpertum. i. intentatum, unde nō fecerit periculū, an possit Aeneam vincere: nam si nō oīa præexperta fuisset, forte putasset se frustra morituram, dixissetq. secum, si hac via, aut illa tentassem eū retinere, forte tenuissem: vult ergo omnia experiri, unde conuenit Annam sorore suam his verbis, O Anna, tu vides properari. i. properationem fieri, toto littore circum. i. per circuitum, ipsi. i. Teucris, conuenire, vndique. i. ex omni parte carbasus. i. velum extensum, vocat iam auras. i. vētos secundos, & nautæ lati. i. minime timentes, aut (ut dixi) quia in Italiā pfecturi, imposuere puppib. coronas in signū letæ profectionis, sicut ampliter potantur, pocula coronabat, O soror, si ego potui sperare. i. timere, & vereri, p. pomen noluit dicere, timere, hunc tñ laborē quē. i. habere de profectione Aeneas, ego potero, & i. etiā perferre, i. pertolerare ipsum, hoc est. si verita fuisset, tñ mali, ex amore oriturum, facile amorē tulissem, quia non tantum amassem, nunc autem spe decepta, & amore illaqueata, perferre nequeo: iam o Anna, exequere. i. effice mihi misere, hoc vnum scilicet quod dictura sum. nam ille. i. nouissimus, i. de quo sermo est Aeneas colere, supple solebat, aut colere. i. colebat, te solam, & credere. i. credebat, aut credere. i. fidei committere, & reuelare solebat tibi sensus, & arcanos, i. sententiam secretam, aut consilia secreta, & tu noras. i. noueras sola molles. i. opportunos, & faciles aditus, i. modos adeundi viri, & tempora, i. opportunitatem adeundi viri. Exequere ergo mihi hoc vñ, hoc est, o soror, atq. tu supplex, affare. i. alloquere superbū hostē. i. Aeneā, cuius amor me hostiliter necat, & dic, sup. ei. quod ego nō iuravi, i. coniuravi, cum Danais, i. Græcis Aulide pro Aulidi, i. in illo portu Euboici sinus, quinquaginta nauium capace, vbi Græcorum in Troianos coniuratio facta est, excindere. i. excidendo delere gentem Troianā, ve, pro vel, ego non misi classem ad Pergamā. i. mētia Troiana delenda ut multi Græcis confederati. Nec ego reuelli. i. post sepulturā euelli, cineres, & manes Anchisæ patris. i. eius ut fecit Diomedes, qui eos ex Sicilia sustulit, & Varronem, & plagis admonitus Aeneas, restituit; cur negat. i. renuit demittere mea dicta, i. preces meas in aures. i. suas duras, i. inexorabiles quo ruit, i. præcepta aufugit; det. i. precare, ut det, mihi miseræ amati, hoc

extremum. i. vltimum aut minimum munus. i. beneficiū, vt .f. expectet, & faciem fugam, & ventos ferentes. i. opportune flantes, ego non oro. i. non deosco orando, iam antiquū coniugium quod ipse prodidit. i. deseruit, quia ad finem nō perduxit, nec cōsummauit, aut coniugium antiquum. i. illi charum, aut prius promissum, quod prodidit. i. manifestauit, ac porro dedit. dixit nobis, .f. in II. narādo verba hęc Creu- fā, de Italia, & Lauinia, Illic res latē regnumq. & regia con- iux Parta tibi &c. quorum nunc memor dicit, nec oro, vt ca- reat pulchro. i. honesto & culto Latio, & relinquat regnum, .f. a fatiis promissum, sed sup. [Quia tamen oro, & peto, fere synonyma sunt, eleganter omisit coniunctionem, sed] Ipeto tempus inane. i. sine officio coeundi, aut solam dilationem, sine alio effectu, & peto requiem, & spacium furori, .f. miti- gando, dum, i. dummodo, aut donec, mea fortuna, .f. aduersa, doceat me victam. i. a spe, & votō reiectam, dolere, .f. patien- ter, ac temperate, quia omnis subita commotio rerum, non sine magno conflictu sit animorum. Ego oro hanc extremam

.i. vltimam, quam a te peritura sum, veniam, i. gratiam & be- neficiū misere sororis, hoc quasi per parenthesim interse- rit, q. d. non debes mihi id vnum negare cum, & soror sim, & misera. i. miseratione digna, præsertim cum ingratis non fe- ceris. vnde subdit. Quam. i. veniam ac gratiam, cum dederis, i. exhibueris mihi, ego relinquam cumulatam. i. copiose au- ctam tibi, morte, i. dum moriar. Aut sic, quam veniam, cum dederis mihi cumulatam, ego relinquam, morte. i. non nisi morte, q. d. hanc, nisi mors mihi adimat nemo, quia semper eam habeo, nec relinquam, nisi morte. Ego autem potissimū sic dixero, quam veniam tum mihi dederis, i. postquam de- deris semel, ego relinquam non nisi in morte, nec nisi cumu- latam, lauctam, ita vt plura relictura sit quam acceperit.

Et multa parantem Dicere] Vetus aliquot lib. Multa vo- lentem Dicere. legunt. [Animos submittere amor] In lib. aliquot antiquis, Animam, legitur. [Nec patris Anchisæ ci- neres manesve reuelli] In Oblongo lib. Vaticano, Reuelli. legitur.

VARIA
LECT.

SAR. V.

Fertque, refertque] Non ab Aenea, qui nihil dicit, sed a Didone fert, & refert, i. ite- rum portat. [Voces vllas tra- ctabilis audit] Cur mitis non audit? Quasi mirum est, sed cu- rat dicendo [Fata obstant, pla- cidasq. viri Deus obstruit au- res] Deus Iuppiter, .f. vnde & supra Dido ait Saturnius [Al- pini horeæ] Flantes de alpib. quia alpes Gallorū lingua, alii montes vocantur. [Nūc hinc, nunc illinc] sicut Aeneas ab Anna, & Didone. [It stridor] ad dolorē Aeneæ pertinet, de quo ait. Magno præsentit pe- ctore curas. [Alte] Iugiter diu. [Costernunt] Implent, vt, Stra- ta iacent passim sua queq. sub arbore poma. [Frondes] Sic la- crymæ Aeneæ. [Hæret scopu- lis] Sic ille in consilio perseue- rat, [Tatum radice, in tartara] secundum phycos qui dicūt parem esse altitudinem radi- cum, & arborum. [Lacrymæ inanes] Quia mēs immota ma- net. [Iuni vero] Post despera- tionem. [Exterrita] Præcipita- ta, turbata. [Mortē orat] pro de- siderat, vt, Mortemq. miserrim- us opto: aut certe ideo orat, quia consecrata fuit, nec mori poterat, nisi soluta cōsecratio- ne. [Celi conuexa] Incūria cē- li. [Thuricremis] Cremantib. thura. [Hoc visum nulli] Hoc qd viderat, nulli dixit. Quid est nulli? ne sorori quidē, cui fuerat de amore cōfessa. [Con- iugis antiqui] aut prioris, aut chari. [Miro quod honore co- lebat.] Exhibendo ea que cir- ca viuos solent fieri. Moris. n. fuerat, vt nubentes puellæ si- mul vt venissent ad limē mari- ti, postes anteq. ingrederentur ornatē laneis vitis. Vñ ait, Vel- leribus niueis, & oleo vngerent, vñ vxores dictæ sunt, quasi vxores [Festa frōde] Diuina tanq. nomē coleret. Sane hoc lo- co latenter, q. supra diximus, tangit historiā. Nam si amabat Aeneā, vtq. non coleret extinctū maritū [Visa viri] Non. n. erat vera vt supra. [Nox cū terras] Verisimilitudo [Sola bu- bo] sola contra genus posuit. Lucanus. Et latē iurantur aues bubone sinistro. Itē Quidius. Infandus bubo. Et hoc est i. vfu. Sed Virgilius mutauit referens ad auē. Plerunq. enim genus, relictā specie, a generali sumimus, vt si dicas bona

Poe. Talibus orabat, talesque miserrima fletus
Fertque, refertque soror: sed nullis ille monetur
Fletibus, aut voces vllas tractabilis audit.
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit aureis:
Ac veluti annosam valido cum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc, nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor, & altē
Consternunt terra in concusso stipite frondes.
Ipsa hæret scopulis, & quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
Haud secus assiduis hinc, atque hinc vocibus heros
Tunditur, & magno persentit pectore curas.
Mens immota manet: lacrymæ voluntur inanes.
Tum verò infelix fatiis exterrita Dido
Mortem orat: tædet celi conuexa tueri.
Quò magis inceptum peragat, lucemque relinquat:
Vidit, thuricremis cum dona imponeret aris,
Horrendum dictu, latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscenum se vertere vna cruorem.
Hoc visum nulli: non ipsi effata sorori.
Præterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niueis, & festa fronde reuinctum.
Hinc exaudiri voces, & verba vocantis
Visa viri, nox cum terras obscura teneret:
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, & longas in fletum ducere voces.
Multaque præterea vatum prædicta priorum
Terribili monitu horrificant: agit ipse furem
In somnis ferus Aeneas: semperque relinqui
Sola sibi, semper longam in comitata videtur
Ire viam; & Tyrios deserta querere terra;
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et Solem geminum, & duplices se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius scenis agitated Orestes,
Armatam facibus matrem, & serpentibus atris,
Cum fugit, vlticesque sedent in limine Diræ.

turdus, referēdo ad auē, Itē si dicamus prima est a. i. illiterā, cum a sit neutri generis. [Fe- tali carmine] Bene hoc addi- dit. Non. n. omni mō malū est bubonis oēm. Cantusaūt eius fletū imitatur, aut gemitū, ta- cens ostēdit felicitatē. Oēs. n. aues oscines male, ppetes bo- næ sunt, vel econtra male præ- petes, oscines bonæ sūt. [Prio- rū] Legitur & priorū, sed illud spectat. Heu vatū ignare men- tes, quid vota furorē. [Horri- ficant] Horrorem incutiunt, [In somnis] Pro insomnijs, i. vi- gilijs, Semperq. relinqui] Per oēs noctes nauigare videba- tur Aeneas, quasi eam semper defereret. [Incomitata] Qd fe- rale. i. mortiferū omen est & præcipue regib. [Agmina Pē- theus] aut impetus, aut secun- dū Urbanū, agmina serpētū Pentheus aut secundum trage- diā Pacuuij furuit et ipse. [Scē- nis agitated] famosus, celebra- tus tragedijs. Et agitated, quia & furuit & multæ sunt de eo tragediæ, quasi frequenter a- ctus. [Armatam matrem] Cau- sam ipsam furoris [Sedent in limine diræ] a Pacuuij Ore- stes, inducitur Pyladis admo- nitu pp vitandas furias, in- gressus Apollinis templum, vnde cum vellet exire, inua- debatur a furijs. Hinc ergo est. Sedent in limine diræ.

TALIBVS orabat, &c.] Pau- cis significat. Annam retulisse Aeneæ preces sororis sed nihil effecisse, cum nullis ille moueretur fletib. a Deorū im- perijs. vnde eum arbori ven- tis concussā, sed firmiter radi- catā, cōparat. Deinde portēta Elisē mortē minantis, recitat complurima, de quib. Donati perierunt commentarij. Ordo autem est. Dido orabat. i. ora- tionem faciebat talib. .f. verbis, & ipsa miserrima, sup. facie- bat tales fletus: aut potius sic, & ipsa miserrima, fert, idest af- fert tales fletus, i. verba talia cum fletu, & soror, .f. Anna, re- fert, idest recitat ea Aeneā, sed nullis, i. non ullis, ille nō mo- uetur vllis fletib. (Si loco particule, sed, esset particula, quod ordo esset. Et soror miserrima fert. .f. ad Aeneam tales fletus, & refert. i. reportat pro responso, quod nullis ille moue- tur fletibus (aut ipse tractabilis: scilicet a natura, nō supple

Virg.

A a 4

au-

audit. i. exaudit, vllas voces, i. preees, q. a. licet sit tractabilis, fata obstat. & Deus, i. preceptum Dei, obstruit, i. claudit, aureis viri placidas, i. benignas, & faciles, nisi Deus obstarer (Sed amici diligendi sunt vsq; ad Deos, vt apud A. Gellium doceatur) Ac pro, & veluti, i. quemadmodum, cum, i. quando borea, i. venti illi Septentrionales, Alpini, i. per Alpes in Italiam flantes, certant inter se eruere flatibus, i. suis (Nā fingitur Boreas esse Deus Septentrionalis] Nunc, i. aliquā, hinc, i. ab hac parte, nunc, i. alias, illinc, i. ab illa parte, quercū annosam i. multorum annorum, hoc est veterem robore, i. trunco, valido, i. habentem truncum validum, & potenter, stridor, i. ventorum in frondibus, i. diffunditur, & frondes alte, i. superiores, aut, si est aduerbium frondes consterunt alte, stipite concusso, i. postquam stipites, i. truncus, est concussus, & agirus vi ventorum consterunt, i. cooperiunt, s. seipsis, terras vicinas videlicet, ipsa autē, i. annosa quercus, haret, i. inheret, aut adheret scopulis, i. saxis illic prominentibus, inter quę radices iecit, & quantum ipsa tēdit, vertice, i. cacumine suo ad auras ætherias, i. celestes, hoc est ad cælum, tñ tendit in tartara, i. profunda inferni, radice, i. per radicem. Heros, s. Aeneas heroica virtute præditus, tunditur, i. concutitur, haud, i. nō secus, i. aliter, s. quam illa quercus, tunditur, dicit, assiduus vocibus, i. verbis, a verberando dictis, hinc atq; hinc, i. vtrinque nūc ab Anna, nūc a Didone, & perferit, i. perferre sentit, magno, i. magnanimo & cōstanti pectore, curas, i. sollicitudines amoris, & miserationis, Mens, sup. eius, i. rō, manet immota, s. a se nō proposito, Deo obediendi, sed, sup. lacrymę, voluntur i. præcipitantur, inanes, i. frustra ab ipsa (vt hñ) sensualitate extorta, quia non poterant mentem a statione sua depellere. Tum vero, i. sed tum maxime, aut ad verum Dido exterrita fati, i. portētis fatalibus, hoc est morte n. portendentibus orat, i. appetit mortem, s. malorum remedium, quia mors vltima linea rerum est, cædet, i. tædio afficit, eam tueri, i. inspicere connexa celi, quo, i. ideo, vt peragat, i. perficiat, magis incertum, i. quod inceperat, saltem animo, quę pro, i. relinquat lucem, i. vitalem, quia cælum aspiciamus videndi desiderio. Cū i. quando, ipsa imponeret aris thuricremis, i. thas incensum crematibus, dona, i. sacrificia, aut oblata, ipsa vidit latices, i. fontes, aut vna, sacros, i. sacrificio adhibitos, nigrescere, i. nigros fieri ab intrinseco, horrendum dictu, id est quę res est horrenda dum dicitur, aut ad dicendum, q. pro, i. si latices accepit pro vino, aut, q; pro, & si accepit pro fontibus, vidit vina, s. effusa super sacrificium vertere se in cruorem obscenum, i. fedum, & immundum, nulli, i. non vlli, ipsa non est effata, i. elocuta, vlli, i. alicui, hoc visum, i. hanc visionem, aut, q. viderat, non, sup. etiam ipsi sorori, s. Annę. Sed quęras, quomodo ergo poeta nouit, sed multiplex est solutio. Nam id sacerdotes post mortem eius reuelare potuerunt, & annalibus adscribere vnde id nouit poeta, aut Musa, quam in principio inuocarat, id inspirante didicit, aut alia quauis via. Non enim continuo sequitur. Non dixit Dido, ergo occultum mansit, cum non sola sacrificaret. Præterea, i. præter hoc portentum, contingit aliud, nam fuit templum de marmore, i. marmoreum, in tectis, i. in ipsa regia, templa dicit, coniugis, antiqui, i. prioris, & chari, s. Sichel, q. ipsa colebat, s. ante aduentum Aeneę, aut etiam postea, cum nondum celebrarit nuptias miro honore, i. mirum in modum honorifice, existens reuinctu, i. iterum, atque iterum vinctum, seu cinctum velleribus niueis, i. vittis laneis, secum lum Seruium, aut in quib. dormiebat, responsa petentes, & fronde fecta i. diuina, aut festiua, & ad festiuitatem pertinente, voces, & verba viri, i. mariti, vocantis s. Didonem, visa, sup. sunt, exaudiri hinc, i. ex hoc tēplo, sup. tunc, cum, i. quando nox obscura teneret, i. occuparet terras, & bubo, i. auis illa lucifuga, sup. visa ex sæpe, queri, i. cōqueri carmine ferali, i. mortifero, aut feram, i. mortem indicante, culminibus, i. in sublimitatibus templi, & visa est ducere longas i. diuturnas voces in fretum. Præterea multa prædicta priorum vatum, qui, i. in principio dehortati sunt, eam a talibus nuptiis, sed frustra, vnde ad principium huius dictum est Heu vatum ignarę mentes, &c. horificant, i. horrorem fa-

ciunt, & terrificant terribili monitu, ipse Aeneas ferus, i. secundum opinionem Didonis, nam summe pius erat, hoc est qui videbatur Didoni ferus, cū summe pius esset, quia Deo, plusquam amoribus obedire, summa pietas est: agit in somnis, i. per insomnia, & phantasmata furentem, s. Didonem, & videtur ipsa sibi semper relinqui sola quod mortis indicium putant, & videtur sibi ire in comitata, i. sine comitatu, viam longam, quod etiam indicium est vię, vnde non patet reditus secundum naturam, & querere Tyrios, s. comites suos, sup. in terra deserta, vbi & ipsa a suis destituta fuerit. veluti, i. quemadmodu, Pethus rex ille Thebarum, qui Agauę mři, sacris Bacchi, i. vino, interdixit, & ob id in furorē actus dicitur, & secundum Horatium, & Persum postea a furentē matre interemptus est, videt existens demens, i. furorē captus, agmina Eumenidum, i. furiarum, & videt solē se ostendere geminū, quia ebrijs, & furorē captis, singulę res geminę videntur, & videt Thebas, i. urbem illam, ostendere se duplices, aut veluti Orestes Agamemnonius, i. Agamemnonis filius agitur, i. frequenter, actus, & ludo theatri exhibitus scenis, i. tragicis, hoc est in tragædijs ab eo factis, vnde est illud Iuuen. Plena iam margine libri, Scriptus & in tergo, nec dum finitus Orestes, fugit matrem, s. Clytemnestram, quam cum Egisto adultero, propter necem, patris occiderat, armatam, i. instructam facibus, & serpentibus atris, talis, n. illa visa est in somnis, vnde furorē correptus est, & dirę, i. furię vtrices, s. necis maternę, sedent in limine templi s. Apollinis, quod ingredi nō audebat, quia videbatur sibi furias videre, vt Seruius recitat. In quem quia dicit oleo inungi vxores, dicit Beroaldus sic: Dissensit ab opinione Seruii Pl. qui scribit in xxvii. nouas nuptas non oleo, sed adipe suillo, solitas fuisse postes maritorum intrantes attingere. Musurius vero tradit, palmas lupinō adipi antiquos de disse ideoque nouas nuptas illo perungere postes solitas, ne quid mali medicamenti inferretur. Don. quoque refert vxores dici, ab vnguendis, postibus, quod cum puellę nubarent, maritorum postes vngēbant, sed quo vnguento, siue adipe vterentur, non memorauit.

VARIABE CITO.

Ac veluti annosam valido cum robore quercum] In Porcio, & plerisque libris antiquis legere est. Ac velut annoso validam cum robore quercum, [It stridor, & alter Consterunt terram concusso stipite, frondes] In veteribus aliquot exemplaribus, Alta, s. frondes, non, Alte, aduerbium hñ. [Tñ radice in tartara tendit] in libris nonnullis & his vetustioribus. Radicem legitur. Et in Oblongo libro perueteri. Mittit, non, Tendit, hñ. [Et magno perferit pectore curas] in plerisque libris antiquis. Perferitur legitur. In aliquot et, Perferit. [Non ipsi effata sorori] Veteres plerique libri, Sorori est. Vatum prædicta priorum] Ex antiquis exemplaribus, quę præ manibus habuerim plura fuerunt omnino, quę Priorum, quam quę Priorum, legerent, [Eumenidum demens veluti] Antiqui aliquot libri, Eumenidum, veluti demens [Aut Agamemnonius scenis agitur Orestes] In antiquis aliquot libris, Furijs agitur, legitur.

COELIVS RHODIGINVS.

QUÆRAT hic forte quispiam, ecquid expressius doctiusque in mediū promanus, q. d. ita eminentissimus poeta Aen. 4. Boream dixerit Alpium? Inuenio apud auctores, vt nemo prorsum incertius verū sit, Posidonium, & Protarchum literis prodidisse. Riphæos, & Alpes eodem dici montes, qui ab Hyperboreis incolantur, quod in commentario est de reb. ijs prodidit Stephanus a quo, & illud traditur Hellanicum ὑπερβορέους scribere cum diphtongo in penultima. Ipse, ac plerique alij citra diphtongum malunt. Athenæus in lib. 6. Riphæi, inquit, montes, qui postea Albi, nunc Alpes. Ultra Riphæos vero, a quib. ipse Aquilo, statuuntur Hyperborei ad extremum mare. Carmen Virgilium hoc est.

Ac veluti annosam valido cum robore quercum

Alpium boream nunc hinc, nunc flatibus illinc

Eruere inter se certans.

SERV.

Viam] Rationem. [Grata re.] Gratulare, suscipe gaudium pro sorore Sic enim dicimus, grator tibi honorē. [Eum] Aeneam, q. m., vt notum, noluit dicere.] Oceani fi-

Ergo vbi concepit furias euicta dolore,
Decreuitque mori: tempus secum ipsa, modumque
Exigit, & maestam dictis aggressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat.
Di, Inueni germana viam (gratare sorori)

nem iuxta] Finē Oceani nullus nouit, sed initiū, quod & ipsum pōt finis videri aliunde sumpto principio. [Ethiopia] Aethiopię duę sunt, vna circa ortum Solis, altera circa Ocea-

Oceanū in Mauritania, quam nunc dicit. Et dicta Aethiopia à colore populorum, quos solis. vicinitas torret. [Atlas] Nullum nomen Græcū in ns, terminatur. [Torquet] Sustinet [Stellis aptum] Satis perite loquitur. Nam aptum coniunctum dicit *ἀπὸ τοῦ συντίθεσθαι* non insignitum stellis. Axis. n. non hēt itellas, q. ē medius inter Septentriones. Vñ & Græce *ἀπὸ παρὰ τοῦ* dī. Septentriones aut non occidere axis vicinitas facit, non quia in axe sunt. [Hinc mihi Massylæ gentis] Quæ est oriunda Massyla, aliqñ horti Hesperidum sacerdos, nunc habitās circa Atlantem. Nam aliter non procedit. Massyla. n. mediterranea est: Beronice ciuitas Libyæ, vnde haud. longe sunt horti Hesperidum, Atlas vero maximus in Mauritania est [Monstrata predicta] Hesperidum templi cultos] Hesperides Atlantes filia nympha, secundum fabulam hortū habuerunt, in quo erant aurea mala Veneri consecrata, q. Hercules missus ab Eurystheo occiso peruigili dracone sustulit. Re vera autem nobiles fuerunt puellæ, quarū greges abegit Hercules occiso eorū custode. Vnde mala fingitur sustulisse, hoc est oues. nam *μῆλα* dñr, vnde *μυλονόμος* dī pastor ouium [Soporiferū que papauer] incōgruē videtur positiū; vt soporifera species peruigili detur draconī. Sed dicimus variā vim præbere victum diuersis animalibus. Nam salices hominibus amaræ sunt, dulces capellis: vt, Et salices carpetis amaras. f. hominibus. Item cicutæ, secundum Lucretium hominibus sunt venenose, cum pingues reddant capellas. Ergo & papauer licet det hominibus somnū, draconī adiuit. Forsitan & excusatio. Pōt tñ melior esse sensus, si Seruabat in arbore ramos, plena sit [nia: sequentiā vero sic accipiamus. Hæc se promittit carminib. curas soluere. [Spargens humida mella, soporiferūq; papauer] i. miscens, vt Cicero: Et spargere venena didicerunt: Nec incongru. ad amaritudinē amoris, mel adhibet, ad obliuionē, papauer [Sistere aquam fluuijs & vertere sidera retro] Quanto magis poterit Aeneam ab incepto retorquere? [Mugire videbis] Videbit quis: vt Migrantes cernas. [Testor chara deos] Quia cū multa sacra Romana susceperent semper magica damnarunt. Ideo excusat. [Accingier] Præparari. Accingier aut, vt ad infinitum er, addatur, ratio efficitur meiri. Nam cum in eo vltima sit longa, addita er, syllaba brevis sit, vt audiri, au. dirier. [Tu secreta] Sine arbitris, & est bona elocutio, rem loci vel temporis ad personam transferre, vt nocturnus venit, secretus fecit. [Pyram] sub specie sacrificij, præparat mortis exequias. [Et arma] Gladium dicit abusive. Nam & paulo post: Ensemq. relictū. Proprie. n. arma sunt quæ armos tegunt. [Impius] Qui gladium reliquit furenti. Hoc autem tractum est de Homero, qui dicit gladium Aiace datum ab Hectore, & Hectori ab Aiace balteum, quæ eis exitio fuerunt, nam alter tractus est balteo, alter se donato telo interemit. [Exuias] Vestes Aeneæ quem hostem dixerat supra, I soror, atque hostem supplex affare superbum. Item, Dulces exuiæ. [Quo perij] Propter extinctū pudorem.

ERGO vbi concepit, &c.] Docet quō Dido postquam de creuerat se ipsam interimere, magicis artibus simulabat velle amores abolere, aut amatorie Aeneæ ad se adhibere, freta auxilio, sacerdotis eius rei peritæ, cū & maiora polliceat, & effecisse dicatur, qua fictione omnia q. sibi ad necē necessaria putabat, comparabat ministerio sororis, q. ea ad sacrificia conferre putabat. Sed neque ad hunc locū quidquam extat Donari: Ordo igitur est. Ergo vbi Dido euicta. i. superata dolore, concepit furias i. furorem, & decreuit mori, ipsa exigit, i. exacte disquirat, & pēstat secum, tempus, i. opportunitatem, & modum, & ipsa aggressa dictis. i. sermone qui sequitur, sorore. f. Annam mēstam, quia Aeneam quē conciliauerat, reconciliare nequibat, tegit i. occultit vultu, cōsiliū. i. decretum suum,

Quæ mihi reddat eum, vel eo me soluat amantem.

Oceani finem iuxta, solemque cadentem

Vltimus Aethiopum locus est, vbi maximus Atlas

Axem humero torquet stellis ardentib. aptum.

Hinc mihi Massylæ gentis monstrata sacerdos,

Hesperidum templi custos, epulasque draconi

Quæ dabat, & sacros seruabat in arbore ramos,

Spargens humida mella, sopori ferunq. papauer.

Hæc se carminibus promittit soluere mentes,

Quas velit: est alijs duras immittere curas:

Sistere aquam fluuijs, & vertere sidera retro:

Nocturnosque ciet manes. mugire videbis

Sub pedib. terram, & descendere montib. ornos.

Testor, chara, deos, & te germana, tuumque

Dulce caput, magicas, inultam accingier artes,

Tu secreta pyram tecto interiore sub auras

Erige, & arma viri, thalamo quæ fixa reliquit

Impius, exuiasque omnes, lectumq. iugalem,

Quo perij super imponas. abolere nefandi (dos.

Cuncta viri monumenta iubet, monstratq. sacer-

ro. f. suo, secundum iudiciū rusticorū, aut fictionem poetarū, axem. i. polum, aptū. i. coniunctū, stellis ardentib. i. resplendentibus. Sacerdos gentis, Massylæ, est mihi monstrata hinc. i. ab hoc loco. i. ab huius loci incolis, existēs custos templi Hesperidum hoc est eius qd in hortis Hesperidum est, quæ, pro & ea sup. quæ dabat draconi. i. peruigili, qui poma aurea Hesperidum conseruabat, priusquā ab Hercule occisus erat, & q. seruabat ramos sacros, quia aurea ferentes mala: seruabat aut cōseruando draconē, quē cōseruabat spargēs mella humida, & papauer soporiferū. i. genitiuū soporis in alijs, & ita conseruatiuū cerebri, & humorum draconis, qui perdurare non potuisset, in tanta vigilia, nisi humidū radicale, melle humido fotū fuisset, & cerebrū papauere soporifero quamuis non dormiuisset hæc. f. sacerdos, pmittit. i. pollicetur, se soluere. i. ab amore. i. q. ipsa soluat (nō erat necessariū ponere, se, quia ad vnam personam spectant) carminib. f. magicis, hoc est incantationibus, mentes quas velit, sed immittere. f. promittit, alijs. f. mentibus curas. f. amorum, duras. i. diu duratas, aut vehementes, & promittit sistere. i. facere stare, aquā, sup. in fluuijs, & vertere sidera retro. i. retrorsū, & ciet. i. excitat, & euocat manes. i. inferos, aut vmbas defunctorū, nocturnos. i. te pore nocturno, tu videbis. i. quilibet videbit, si aderit dū ipsa operabit, terrā mugire sub pedibus, & ornos. i. arbores illas, descendere montib. O chara germana i. soror, ego testor. i. obtestor deos, & te, & tuū dulce caput. (Solebant. n. blandiēdi gratia, per capita charorum iurare, potissimū Græci. Vnde Iuuen in vi. Græcis nō dū iurare paratis, Per caput alterius) sup. me, accingier, pro accingi, in vitā. i. coactā improbitate Aeneæ, artes magicas. i. per artes magicas. Tu secreta, i. hæc nemi nū. uelatura, ergo pyram. i. struem lignorū, vt fiat rogos sub auras. i. ab inferiore parte, in auras tendentē, supp. in tecto interiore. i. inter regiam nostrā, & super imponas. f. super pyram. arma. f. gladium, viri. f. Aeneæ, quem per indignationem non nominat. quæ. f. arma, ipse impius reliquit, fixa thalamo. f. nostro, quasi ideo reliquerit, vt eo se interimeret, vnde, impium dicit, & omnes exuias. i. vestes quas exuit, aut quas ab eo habemus, quasi ab hoste seuo, & lectum iugalem. i. genitale, & matrimoniale, quo perij. i. pudorē amisi, sed id meretur, quia in spelūca primum amisi, hoc est imponas super pyram quidquid reliquerit aut tetigerit speciali vñ, quia sacerdos iubet & monstrat. f. ex arte sua, rationib. euidentibus (aut lege iterum, monstrata sacerdos) abolere. i. penitus delere, & annihilare, cuncta monumenta. i. quæ memoriā faciant, viri nefandi, quia perfidi.

V A R I A L E C T I O.

Quæ mihi reddat eū, vel eo me soluat amantē] In Oblongo illo libro perueteri legere est, Quæ mihi reddet eū, vel eo me soluet amantē. In Longobardico, Quæ mihi reddat eū, vel eo me soluet amantē. [Hinc mihi Massylæ gentis] In lib. plerisque veter. Massylæ gentis. legitur. [Nocturnosq. ciet manes] Exeplaria quædā admodū vetusta, legunt, Mouet manes,

[Exuuiasq. oēs] Legitur etiam in antiquis, Exuuias omnes absq; particula copulatiua [Super imponas] In libris aliquot antiquis. Superimponere, scriptum est. Sunt & alij, in quibus, Imponant, habetur. Abolere nefandi Cuncta viri monumenta iubet, monitratq. sacerdos] Sunt lib. admodum vetusti, in quibus cum Mediceo sic habetur, monumenta inuat.

COLL.
RHOD.

ILLUD sciendum deniq; non naturalia solū recondita scrutari magos, vti est id qd si quē succincta indueris veste, alterū vero paleari, ilico mutuis copulabunt nexibus, verum & verba, q̄ uim infirā profundentia trahere valeant, multa et,

quæ ab his trahi possint. Et illa quidē viro, hæc autē foemina clam adhibentes foeminā ad virum rapiunt, admotis qñque & quæ seiungere valeant, velut nautæ ita ferrum cū magnete suspensum librant, vt rapiatur ad vsurā. Rursumq. alio inficientes raptū dirimunt eiusmodi. Verbis porro pesse Mercurium volunt, cantibus Phœbum, excantationib. Mercurium, & Phœbum simul. Hæc vero copiosius nō inargute aut incalide conlectati sumus, sed vt vno eodemq. pede, Maroni lucē inferremus aliquam lib. 4. Hæc se carminibus promittit soluere mentes, Quas velit, aut alijs duras immittere curas.

SERV.

P Rætexere] Præualere abscondere. [Tantos furores,] Quātos cogitabat Dido. [Graviora timet quam morte Sichæi] aut quā detrahimus, & stat elocutio, aut subaudi-mus, Graviora timet posse can-tingere, q̄ morte Sichæi. [At regina, pyra] Notatus est hic versus, vitiosa .n. est locutio, quæ habet exitus similes, licet sit casuum dissimilitudo. [Intenditq. locum fertis] Ligat: vt, Et itupea vincula collo in-tendunt, & est Hypallage, In-tendit ferta per locum, Pune-rea fronde .i. Cupresso, Nam & supradicta ligna ad funus pertinent, vt, Procumbunt pi-ceæ, sonat ista securibus ilex. [Effigiemq. toto locat] Expri-mitur amoris affectus, q̄ et in morte amati imaginī volebat esse coniuncta, vt paulo post: Natūmq. patremq. Cum ge-nere extinxem, memet super ipsa dedissem. Hæc [Haud igna-ra futuri] Memor suæ disposi-tionis. [Tercentum tonat ore Deos,] Non tercentū deos, sed tonat tercentum numina Hecates, vnde Hecate dicta est He-caton. .i. centum potestates habens. Tonat aut perire dixit. In talibus enim sacris imitabantur tonitrua. [Erebum] Infero-rum profunditatem. [Tria virginis ora Dianæ] Iterato est, Lu-næ, Dianæ, Proserpinæ. [Simulatos fontis Auerni] In sacris, vt supra diximus, quæ exhiberi non poterant, simulabant, & erant pro veris. Bene aut de Auerno, per quem descensus ad inferos est. [Falcibus, & messæ ad Lunam queruntur ahenis] Herba .n. pro Lunæ ratione tolluntur, nec oēs eodem modo. Vnde perire, & ahenis falcibus dixit, quia aliæ velluntur, aliæ incidunt, & ad Lunam, nō ad noctem, sed ad Lunæ obserua-tionē] Pubentes] aut, quia aliæ sicce, aliæ viridiores leguntur. Et sciendum inter hoies, & herbas esse reciprocam transla-tionem. Sic .n. pubentem herbā dicimus, quemadmodū florē etatis. [Nigri cum lacte veneni] Nigri, aut noxii, quia nigri sunt hoies post venenū. Aut certe illud est, quia sunt herbe nigri lactis .i. succi. Dñt aut per periphrasin agreste papauer significari. [Et matri præreptus amor] Secundū Plin. qui dicit in naturali historia pullos equinos habere in fronte, quandā carnem, quam eis statim natis a limbo mater, quā si quis for-te preripuit pullū odit, abiicit, & lac ei denegat Iuven. Cui rotā tremuli frontem Cefonia pulli Infundit. Et merito suspi-catur amorem creari ex carne, sine qua mater non ali ex se creatū. [Ipsa mola] Mola, farre & sale. Ordo aut est ipsa Di-do mola, & pijs manib. .i. puris deos testatur. [Vnum exuta pe-de] Quia id agitur, vt & ista solvatur, & implice ur Aeneas, [In veste recincta] Quia vt supra diximus, in sacris nil solet esse preligatum, præcipue eius quæ amorē vult solui. [Con-scia fati] Sidera .i. planetas, in quib. factorum ratio cōtinetur. [Si quod non equo federe amantes Curæ numen] Ordo est. Tunc numen precatur, si quod curæ hēt amantes non equo federe. Si quod autem bene dubitat, vtrum super res male po-sitas habeat potestatem. Sensus autem hic est, aut ἀντίρροτα inuocabat contrarium Cupidini qui amores resoluit, aut cer-te cui curæ est iniquus amor .i. vt implicet non amantem, [In-stumque memorq.] Vt expugnetur qui est causa discordiæ.

Poc. Hæc effata silet: pallor simul occupat ora.
Non tamen Anna nouis prætexere funera sacris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut grauiora timet quam morte Sichæi.
Ergo iussa parat.
At regina, pyra penetralli in sede sub auras
Erecta ingenti, tedis, atque ilice secta,
Intenditque locum fertis, & fronde coronat
Funerea: super exuuias, enseque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum, & crines effusa sacerdos
Tercentum tonat ore Deos, Erebumq; Chaosq;
Tergerminamq. Hecaten, tria virginis ora Dianæ.
Sparserrat & latices simulatos fontis Auerni:
Falcibus & messæ ad Lunam queruntur ahenis
Pubentes herba nigri cum lacte veneni:
Queritur & nascentis equi de fronte reuulsus,
Et matri præreptus amor.
Ipsa mola, manibusque pijs altaria iuxta
Vnum exuta pedem vinclis, in veste recincta
Testatur moritura Deos, & conscia fati
Sidera: tum si quod non equo federe amantes
Curæ numen habet, instumque memorq. precatur.

prioris coniugis, illa pertulerat, hoc est non opinabatur, quod plus amaret Aeneam amatorem, quā Sichæum con-iugem, nec quod impatientius ferret huius profectionem, quā illius mortem, sed in morte viri, non se occidit, nec id parauit, ergo nihil tale suspicās, parat. .i. peragere iussa .i. quæ Dido iusserat, hoc est illico pyram extruit, & exuuias Aeneæ affert. At .i. sed regina. .i. Dido, pyra. .i. strue lignorum in for-mam ignis, vt incendatur, erecta. .i. extructa sub auras. .i. in al-tū, in sede penetralli. .i. in loco penitiorē intra tecta palatii, py-ra, dicit, ingenti. .i. valde magna, tedis .i. ex tedis, quæ ligna re-sine plurimum habent, & ita facillime comburuntur, atque ilicē. .i. robore iligno, secta. .i. fissa, hoc est, postquam Anna in gentem rogum ex tali combustibili extruxerat: regina inten-dit locum fertis, .i. intendit ferta per locum illum & coronat fronde funere. .i. ad funus apta, & locat toro. .i. lecto coniuga-li, quem etiam iusserat afferri super, scilicet pyram, aut insu-per exuuias, scilicet Aeneæ, .i. vestes quas exuerat, & dereli-querat, & ense relictum, & effigiem. .i. imaginem, ad simili-tudinem viri factam, quam, aut ad fictionem magicæ artis fieri curauerat, aut in signū amoris locat: dicit, existens haud .i. non ignara imō certa niori. Aræ stant circum. .i. in circui-tu, & sacerdos effusa crines. .i. habens capillos effusos vnde in funere Polydori iij. huius:

Et circum illudes cinem de more soluta.

Tonat, .i. horripice vocat, ore. scilicet suo, tercentum, .i. tercen-tos deos, .i. numina deorum. & Erebum, & Chaos, Deos illos infernales, & Hecaten, .i. Proserpinam, a centum potestatibus dictam, tergerminam. .i. tres potestates habentem, nam Luna, ē in celo, Diana in siluis, vbi venatrix est, Proserpina in infer-no, vnde addit, & tria ora, .i. tres effigies, aut personas Dianæ virginis. .i. quæ in siluis Diana dicitur, & studio venandi, de-tenta perpetua virgo, & ipsa sacerdos priusquā hæc faceret, sparserrat, & .i. etiam: Latices, .i. aquas fontis Auerni, idest la-cus ad introitum inferni, simulatos, idest per simulationem, & fictionem quandam in sacris pro veris habitos, cum dees-sent veræ aquæ Auerni, & herbe pubentes, idest succi adhuc plena

Asc

plenæ messe. i. defectæ, aut incise, falcibus. i. cultris incuruis, ahenis. i. æreis, quæ nefas erat id ferreis facere, ad lunam. i. secundum opportunitatem lunæ, quæruntur. scilicet ab ijs, quibus id munus ad magicum sacrificium iniunctum erat, quæruntur, dicitur cum lacte. i. succo dulci, veneni nigri. i. nociui & noxii, & amor. i. carûcula ad magnitudinē caricis. hyppomanesve, quod est causa amoris. reuulsus. i. statim, priusquam lambente matre absumeretur, de fronte pulli nascentis. i. recens nati, aut nondum plene nati, & præreptus. i. priusquam absumere posset, matris. i. equæ, quæ nisi carûculam illam absumpserit, pullum non amat. Ipsa. i. Dido, cuius gratia hæc omnia fiebant, & quæ sacerdos erat, & regina, exuta pedem unum. i. habens pedem unum nudatum, & solutum in vinculis. in veste recincta. i. dissoluta, ne quid ligatum in sacris videatur, testatur mola. i. farræ & sale, & pijs manibus. i. quibus molam offerebat, testatur, dicitur moritura. i. certa mori, deos & sidera conscia fati, i. mortis sue violente, tum. i. inde, precatur si quod. i. si aliquid numen, habet curæ. i. ad curam, hoc est curat, amantes scelerare non equo. i. illegitimo scelerare, aut inæquali, quoniam alter amat, alter non, (hunc desit Ser. Anterota. i. contra Erosa. i. Cupidinem, vocat) precatur, dico, illud, super. i. iustum & memor. i. ut sit iustum & memor, & ita memor, in neutro genere ponitur.

VAR.
LACT.

PALLOR simul occupat ora.] Veteres nonnulli lib. Inficit ora, legunt. Aut grauiora timer, quam morte Sichei] in antiquis aliquot lib. Haud legere est. [Falcibus & messe ad Lunam quæruntur ahenis] Lib. plerique verusti scriptum habet, Aheneis quippe falcibus. [Unum exuta pedem vinculis, in veste recincta] Sunt quedam exemplaria manuscripta, in quibus legitur, Et veste recincta.

COEL.
RHOD

LYNAM vero de solari fonte haurire, vel nominis etymo coniectant eruditorum scholæ, nam selenen dici, quod lucem nouam habere perpetuo videatur. Adijciunt calculum Diane sacra, quæ vocant Artemia, in quibus ex hoc argumento gestantur, faces. Quia vero triplicem faciat visitationem luna, cum surgit in cornu, & falcata dicitur, cum quæ diuidua est, & cum orbe circumacta, hinc prorogatum autumant poeticum commentum de triformi Diana. Vnde sit & Maronis illud decantatum grammaticis diuerseque pro ingeniorum captu expositum:

Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Diana.

Quod exprimens Ausonius in ternarij numeri grypo, inquit,

Tergemina est Hecate, tria virginis ora Diana.

Verum in eius loci enarratione, ut nil prorsum dissimile, varia

(ut dixi) promuntur a studiosis pro inuictorum ratione. Sunt. n. qui Hecaten ibi tergemina dici opinantur, quia sit (ut scribit Orpheus in Argonauticis) trium capitum, esse siquidem de τρισσοκέφαλον inde appellat, ita, quod dextrum caput sit equi, sinistrum canis, medium hominis agrestis. Esse quoque Tartari filiam, eiusdem comprobatur carmen, τάρταρος ἐκὰ τῆ. En quibus Seru. coarguere nituntur, iterationem esse tradentem ibi. Nam et si Hecaten dictam Proserpinam sæpe inuenias, tamen intelligi quoniam; separatim nomen. Putant alij quia multi Hecaten cum Iunone coniungunt, ut sit eadem Iuno Diana, & Proserpina, ex quibus. Hecate, ut est apud Lucanum, cōe efficiatur numen, iccirco, ne alterum poeta damnet, utrumque dixisse. Nam esse ite, qui Hecaten Perseo Titane, & Alterie Latone sorore progenerat ferant. Cui elementa subiecit Iuppiter, feceritque celo hereboque potentem, ut cecinit poeta nobilis, unde et Hecaten dictam voluit Hesiodus, a multiplici videlicet protestate. Atque, & illud Greci terniones. i. τὰς τριάδας, apud inferos censeri admodum, ut qui sint Hecates numini consecrati. Cui ite argumento compari trigla pisce re diuinam fieri, & furrigi in triuijs simulacrum quod (ut inquit Aristophanis interpres, & approbat in Deorum, natura Phurnutus) Luna, Diana, Hecate, idem crederetur nomen, cui sole occiduo vice sacrificij cenam mitteret ditiores in neomenijs, quam famelici pauperes diriperent vorarent. que, a dea factum id cauillantes.

At porro in sacris & exatationibus magnam habuisse veteribus auctoritatem ac vim, scribit Theocriti interpres in Poetæ Pharmaceutria, proptereaque in lunæ deliquijs adhiberi solitum, καὶ ἐπὶ τοῖς καλοῖς χεμένους. i. & hominum morte, purius. n. ceteris habeatur καὶ ἀπελαστικὸν τῶν μασημάτων. i. pollutionem expiatorum. Inde eo utebantur in purificationibus vniuersis, ut in libro De dijs scripsit Apollodorus. Quin & Coræ, seu Proserpinæ sacerdos Athenis æneum pulsare iussim assuerat, quod ἡ χεῖρ vocant, Apud Laconas rege defuncto labetibus obtinere, fuit veteris instituti. Et Sophocles in Tragedia, cui titulus Rhixotomi. i. radicis sectores, Medeam scribit herbas secantem, succos in cados refudisse æneos, herbas vero æneis subsecuisse falcibus. Ex quo & Virgil.

Falcibus & messa ad Lunam quæruntur ahenis

Pubentes herba, nigri cum lacte veneni.

In his vero potissimum sacris ænea adhiberi vasa Macrobius solita scribit, quibus delinire aliquos, aut deuouere, aut denique exigere morbos vellent.

IOAN.
SCOP.

SERV.

NOX erat] Protendit ista descriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis. [Siluæque] secundum eos qui dñt omnia quæ crescunt, animalia esse [Aequora] Elementa etiam animalia esse voluerunt unde est in 7. Aequora mulcebant cantu. [Tacet ager] Ea quæ in agris sunt. [Oculis ve aut pectore nocte Accipit] Quia pr aliud esse sine alio, vel si quis dormiens mente turbetur. [Resurgens Sequit amor] Grauior. n. est cum resurgit, & est snia quasi gnalis. [Adeo] i. furuit, ut in hoc proposito permaneret vitandæ sine dubio lucis. [En quid agam] En, ecce quod actura sum? Est aut comicum principium nec incongrue amirici datum. Sic Terent. Quid igitur faciam; Nam hæc coniunctio multa eam cogitasse significat. [Rursus] Duo significat, frequenter iterum, raro vicissim. i. mutuo, ut, hoc loco. [Nomadumque petam] Inuidia a personis, petam mulier & regina Numidas. i. vagos. [Maritos] Futuros. i. Est autem elocutio dedignor illam re. [Ultima Iussa] Aut intelligimus Aeneam ei obtulisse nauigandi

Nox erat, & placidum carpebant fessa soporem
Corpora per terras; siluæque, & seu quierant
Aequora: cum medio uoluuntur sidera lapsu,
Cum tacet omnis ager: pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus late liquidos, quæque aspera dumis
Rura tenent, somno positæ sub nocte silenti
Lenibant curas, & corda oblita laborum.
At non infelix animi Phœnißa, nec umquam
Soluitur in somnos, oculisue, aut pectore noctem
Accipit. ingeminant curæ, rursusque resurgens
Sequit amor, magnoque irarum fluctuat estu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde uolutat;
En quid ago? rursusne procos irrissa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia supplex,
Quos ego sum toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur classeis, atque ultima Teucrum
Iussa sequar? quiane auxilio iuuat antè leuatos?
Et bene apud memores ueteris stat gratia facti?
Qui me autem, fac uelle, sinet? ratibusque superbis
Irrisam accipiet? nescis heu perdita, necdum
Laomedontæ sentis periuria gentis?
Quid tum? sola fuga nautas comitabor ouanteis?
An Tyrijs, omni que manu stipata meorum
Insequar? & quos Sidonia uix urbe reuelli,
Rursus agam pelago, & uentis dare uela iubebo?
Quin morere, ut merita es, ferroque auerte dolorem.
Tu lacrymis enicta meis; tu prima furentem

facultatē, Aut Teucrum iussa, non quæ ipsi iusserant, sed quæ eis a Ioue iussa sunt, ut, Nauiget, hæc summa est [Quia ne] Re vera, & est una pars orationis. [Stat] Permanet [Nautas] Non Troianos. Nam iniuriose dixit nautas. i. assuetos laboribus. [Ouantes] Latantes abusive, nam proprie ouatio est minor triumphus. Qui enim ouationem meretur, & uno equo utitur, & a Plebeijs, vel ab equitibus Romanis deducitur ad Capitolium, & de ouibus sacrificat, unde & ouatio dicta: qui autem triumphat, albis equis utitur quatuor, & senatu præeunte in Capitolio de tauris sacrificat. [Vix urbe reuelli] Aut mox, idem paulo ante, Et vix è conspectu Siculæ telluris in altum Vela dabat læti. Aut re vera vix, ut diximus supra. Nam nulla ratione dimitteret patriam, nisi eos aut odiū Pygmalionis coegisset, aut timor: ut, Cōueniunt quibus, aut odiū crudele tyranni, Aut metus acer erat. [Quin morere,] Quinimodò, & bene omnis eius intentio redit ad mortem. Nam si procos rogare turpe est, solā sequi impossibile & inhonestū, Tyrios

rios

rios trahere difficile sola mors superest. [Tu Lacrymis euicta meis] Bene totū ei imputat, sed cū excusatione, quæ Aeneæ nuptias suavit, sed victa lacrymis, ut Sinū lacrymis impleuit obortis Anna refert [Tu prima furentē] Urbanus hoc diuidit, licet alij iugant, & vult hunc esse sensum, Tu persuasisti ut nuberē victa lacrymis meis, tu et nūc me his oneras malis, nā me olim occidissē, nisi te deserere formidarem. [Obijcis hosti] Ob naturaliter brevis ē, sicut & Re & Ad, sed plerūque producuntur hac ratione. Obijcio, reijcio, adijcio, quia habet Vocalē sequentem, quæ per declinationē pōt in consonantis formam transire, ut obijci, reijci. Ergo et anteq̃ transeat, interdū fungitur officio consonantis, & præcedentē lōgam facit. [More fere] Plinius in naturali historia dicit Lynceas post amissos coniuges alij nō iūgi. Multi ferē aduerbiū volunt, ut sit sensus, more s. quo iā viduitatē ferre cōsueuerat. Crimen aut bene, ut supra. Potui succumbere culpæ. [Sichæo] Pro Sichæo. [Certe eūdi.] Indubitabiliter profecturus. [Carpebat somnos] Hoc est qđ & paulo post culpā Mercurius dicens: Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos? Sed excusat his reb. nam & certus eundi fuerat, aut certe proeconomia est, ut possit videre Mercuriū, [Forma Dei] Bene non deus sed forma. Raro. n. numina sicut sunt, possunt videri. Vnde & sequitur, Vultu redeuntis eodem. Nam licet Redeuntis dicat. i. eius qui possit agnosci, tamen non faciem dicit, sed Vultum, qui potest sæpe mutari [Eodem] O, semper longum est, quia Eodē ablatius est semper: Eadem aut & producit, & corripit. nā nominatiuus est, ut eadem mulier fecit, & ablatius, ut eadē faciēte muliere, [Visa monere est] Et bene Visa, non. n. re vera est. [Omnia Mercurio similis] Aliud. n. est idē esse, aliud simile esse, ergo nunc est certus Aeneas. [Vocemq;] Quia orationis est deus. Horat. Mercuri facunde. [Coloremq; Et crines flauos] Ideo & perustus & flauus Mercurius introducit, quia satis vicinus est Soli præter ceteras stellas. [Et membra decora iuuentē] Quia palēstre deus est. Horat. Catus & decoræ moræ palēstre iuuentæ autē etatis, a iuuenta. Sanē figura est, similis membra, vocem, colorē. [Zephyros] Ventos, de Africa. n. Zephyris nauigare non poterat [Nefas in pectore versat] Ne nō timeret amatricem, bene addidit. Certa mori. Itē, Varium & mutabile semper Femina. [Præcep] Festinus [Collucere facies] Propter Ferte citi flammās: vel funes [Vmbis] Ut supra, Forma Dei. [Corripit] Omen futuræ tempestatis. [Præcipientes] Ut supra Mercurius. Non fugis hinc præcep? [Ecce iterum stimulat.] Phantasia est ad sociorum terrorem, sic in sexto: Deus ecce deus, [Sanctē deorū] Aut distingue sanctē, aut secundum Enniū dixit. Rñdit, Iuno Saturnia sancta dearū. [Quisquis es] Atqui supra dixit, Omnia Mercurio similis. Sed sciendū est secundū Tullium in libris de Deorū natura tres esse Mercurios, superū, terrenū, & infernū. Ergo quisquis es, aut quicunq; de trib. aut certe ad Iouē spectat. i. quisquis es qui præcipis, ut in nono: Quisquis in arma vocas, cū Irim vidisset. i. quicunq; Irim misisti. Plane illud occurrit quod ait Deus æthere missus ab alto, vbi & Iouē cōplectit, & super

His germana malis oneras: atque obijcis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam.
Degere more fera? taleis nec tangere curas?
Non seruata fides, cineri promissa Sichæo?
Poe. Tantos illa suo rumpebat pectore questus:
Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus iam ritē paratis.
Huic se forma dei vultu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est,
Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque,
Et crineis flauos, & membra decora iuuentæ.
Mer. Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos?
Nec, quæ circumstant te deinde pericula, cernis
Demens? nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos, dirumque nefas in pectore versat
Certa mori, varioque irarum fluctuat æstu.
Non fugis hinc præcep, dum præcipitare potestas?
Iam mare turbare trabibus, sæuasque videbis
Collucere faces, iam feruere litora flammis,
Si te his attigerit terris Aurora morantem.
Eia agē rumpe mores: varium, & mutabile semper
Femina: Poe. Sic fatus, nocti se immiscuit atre.
Tum verō Aeneas subitis exterritus vmbis,
Corripit ē somno corpus, sociosque fatigat:
Aen. Præcipientes vigilate viri, & confidite transtris:
Solvite vela citi. Deus æthere missus ab alto,
Festinare fugam, tortosque incidere funeis
Ecce iterum stimulat. sequimur te sancte deorum,
Quisquis es, imperioque iterum paremus ouantes.
Adsis o, placidusque iuues, & sidera cælo
Dextra feras. Poe. Dixit: vaginaque eripit ensē
Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnes simul ardor habet, rapiuntque, ruuntq;:
Littora deseruere. latet sub classibus equor;

num Mercurium. Sed potest & hoc loco, ut diximus, quasi phantasia facere propter socios, & Quisquis es, ideo dicere, quia licet viderit, non tñ re vera nouit esse Mercuriū. Vnde ait supra, Et formam & vultū & visa monere est. [Iterum paremus] Quia iam paruerat preparatione nauigiorum. [Et sidera cælo Dextra feras] Hoc est ventos qui ex ortu siderum aut prosperi, aut aduersi sunt, sicut in Georgicis: Præterea tam sunt arcturi sidera nobis. Nec. n. sidera dicere vera, cum arcturus vna sit stella. Ergo dextra dixit sidera, ventos, vel tempora. Nox erat, &c.] Declarat quō ceteris animantibus requiescentib. Dido certa mori miserose debat planctus, de quib. cum Donatus nihil dicat. Ordo est. Nox erat & corpora. i. animalium ceterorum fessa. i. labore diurno. carpebant soporem. i. carptim capiebant soporem placidum. i. profundam dormitionem cū animi quiete, & filuæ & equora sequa. i. omnia quæ in nemore & mari degunt, quierant, i. qñ, sidera voluūt medio lapsu i. cum medium est noctis, cū omnis ager, idest quidquid versatur in agro tacet. i. pecudes, & volucres, pictæ. i. varijs coloribus ornata, quæque. i. quæcunque hæ. s. volucres, tenent late. i. ampliter, lacus liquidos. i. aquosos, & quæque. i. quæcunque tenent. i. occupant, & habitant, rura asperadumis. i. domos quæ sunt in rure, huiusmodi dicit pecudes & animates, positæ. i. recubantes. sub. i. in nocte, silenti. i. conticinio noctis, lenibant, proleniebant, hoc est mitigabant curas, somno. i. per somnum, & corda, sup. earū erant, sup. oblita laborū. At. i. sed Phenissa. i. Dido quæ erat de Phenicia infelix animi. i. quæ animū suum infelicem fecerat, nec soluitur vnquam in somnos. i. nunquā dormit. ve, pro vel, nunquam, sup. accipit, noctē. i. requiē nocturnā, oculis, aut pectore, curæ ingeminant, sup. se, aut ingeminatur h. e. multiplicatur, & amor resurgens. i. crescens, sequit. i. crudescit, rursus. i. iterū, & fluctuat magno æstu irarū, & insitit. i. sermonē instituit, adeo. i. tandē, aut oīno sic, quæ, pro & voluta, i. reuoluit & agit, corde ita. i. in hunc modū, secum. i. apud se, sine arbitris. En, cōmiserantis, sicut in 1. En Priamus, qđ ego ne. i. an, aut nūqđ, ego irrita experiat rursus i. iterū, procos. i. amatores, connubia petentes priores. i. quos priores habui, sed contēpsi? quos ego sum iam dedignata toties maritos. i. volētes eē maritos, aut, dedignata sū mihi maritos acceptare? Igit, q. a. s. nō esset honestū hic manere, & incidere in contumeliā procorū priorū, ego sequar classes Iliacas, i. Troianas, & sequar vltima. i. vilissima. iussa Teucrū. i. Teucrorū. hoc est ero ancilla, & cōtemptui omnib. Troianis coacta ē vltimis in dignitate, hoc est vilissimis mandatis eorū parere, & id melius, q̃ ut dicamus de iussu Aeneæ, aut Iouis, cū Seruio. probat per irrisiōē sequendū esse, particulā n. n. s. æpe in irrisiōem conuertimus: ut, Nā mihi Polydamas, aut Troiades Labeonem prætulerint. Et faciunt nā intelligendo, ut nihil intelligant, dicit ergo, Quia nā, id est nā certe, iuuat, id est prodest, ante leuatos, supp. esse, auxilio. i. profuerit quod Teucros iuuerim auxilio, & gratia veteris facti bene stat apud memores. i. gratos, hoc est non ingrati erunt accepti beneficij Troiani, argumentatur deinde incon-

Asc.

variū, dicens. Aūr. pro sed, fac velle. i. pone vt velim, aut psua
de qđ. velim. quis sinet. i. permittet, me. f. sequi Troianos? &
accipiet me irrisam ratib. f. suis, superbis? q. d. nemo. Quia er-
go neque manendum est, cum dedecore, neque sequendum,
cōcludit ad se loquēs, Heu perdita, nescis tu. i. scis ne adhuc,
& sentis, sup. ne, necdū. i. nō adhuc periuria gētis Laomedon
tē. i. Troianā, Laomedōtis similis qui Neprunum, & Appol-
linē, murorū Troiē structores, fefellit cōtra iusiurandū? q. d.
si deos fefellerunt, & te nimirū fallent. Quid tū. i. insuper? com-
mitabor ne sola nautas ouantes. i. letos, de pfectione? an ego
inferar. f. in alienū regnū, aut in naues. stipata. i. dense circūda-
ta: Tyrijs, & omni manu. i. satellitio, copijs omnib. meorū, &
ego agā rursus pelago, eos, sup. quos ego reuelli, vix. i. cū diffi-
cultate (qā timore, aut odio Pygmalionis, vt dictum est in i.)
sap. ab vrbe Sidōtia & iubebo, sup. eis, dare ventis vela? q. d.
id fieri nō posse, qā e go sola sequi probrosum esset, & quasi
meretricis more, & comitatum iustū habere nequireret, ne ma-
nere conueniebat, infert, Quin. i. potius, morere. i. moriaris, vt
.i. quēma dmodum, merita es, quia tibi id procurasti, & auer-
te. i. ab aīo, dolorē ferro. i. morte ferro illata. O germana. i. so-
ror Anna, tu euicta me s lacrymis (quia vt dictum est in prin.
Sic effata, sinus lacrymis impleuit obortis) tu in quā oneras
.i. onerabis, prima me furentē. i. infano incensam amore, his
malis, atq; obijcis hosti. i. crudeli viro. Non. i. nōne licuit me
expertē thalami. i. coniugij, degere. i. ad finem vsq; agere, vitā
more ferē, sine crimine. i. offensione periurij, aut lēione pu-
doris, nec tangere tales curas, quales nunc p allicitos amores
sultineo, more ferē. i. ad morem belluarum ferarū, quē pp
feritātā cōiūgium vitant? Homo aut est animal sociale, & ita
quadrat ei coniugij, sed infelicitate amans, praeferit vitam fe-
rarum vitā suā. Non sap. est: aut potuit, fides pmissa cineri,
Sichæo pro Sichæo. i. ipsius Sichæi, quia inhumaretur, iurauit
se nunquam alteri nupturam, quod Anna reprobaauerat, di-
cens: Id cinerem & manes credis curare sepultos? seruata,
sup. esse, cineri Sichæio, q. d. maxime potuit, seruata tū non est.
[Tantos illa &c.] Docet quō ēt Aeneas, dormiebat, cum talia
Dido agitarēt & quō a Mercurio excitatus, abnauigauit, vn-
de Donatus deperiit. Ordo est. Illa. f. Dido rumpebat suo pe-
ctore tātos questus. i. violenter expressit, sed sup. Aeneas, iam
certus eundi. i. qui decreuerat omnino abire carpebat som-
nos. i. dormiebat, sup. in celsa puppi, & hoc reb. i. ad nauigatio-
nem necessarijs paratis, rite. i. decēter, & pro institutione nau-
rica, forma. i. imago dei redeuntis. hoc est deus. f. Mercurius,
in forma assumpta, rediēs in somnis. i. inter dormiendum ob-
tulit se huic. f. Aeneā, eodē vultu quē prius obtulerat, & visa
est monere, ita rursus. i. iterū, existens similis omnia. i. per om-
nia, & vocē, & colorē, & crines. i. capillos flauos, membra de-
cora iuuentū. i. iuuentuti conuenientia, Mercurio. f. prius viso.
O nate Dea potes (interrogatine.) i. potes ne ducere somnos
.i. dormire sub hoc casu. i. periculo, in quo versaris? Nec, o de-
mens cernis. i. prospicis, deinde q pericula circūstēt. i. obsi-
deant te, nec audis Zephyros. i. ventos illos, secundos. i. pro-
speros (quos Mercurius adduxerat, dicēte Ioue, Voca Zephy-
ros) i. spirare. i. flare: illa. f. tibi nota, & multū iūfensa mulier, ver-
sat in pectore dolos, & dirum nefas. f. in te (quia vult se inter-
ficere, quo comperto, Tyrij in te arruant) aut in te, nisi abiue-
ris, nā postea dictura est, Natumq; patremq; Cum genere ex-
stinxem, existens certa mori. vnde dicet: Quē metuī moritu-
ra? & fluctuat vario estu. i. feruore, & incendio irarum. Non
.i. nonne, fugis hinc pceptis. i. pceptis dū. i. quādiu pote-
stas. i. facultas tibi est pceptare. i. pceptanter abeundi? Tu
videbis iā. i. statim, mare turbati trabib. i. diuersis malis, aut

nauib., & videbis sequas faces. i. ad naues tuas cōburendas,
aut i. sequendum te, collucere. i. simul lucere, & videbis iā lit-
tora feruere. i. feruida fieri (dixit aut a tertia cōiugatione, pe-
nultima breui) flammis. i. facularū, si Aurora attigerit. i. offen-
derit te, morantē his terris. Iad craftinam vsq; Auroram hic
manseris. Eia age, duo cohōtandi aduerbia, pp vrgentem ne-
cessitatem, rumpe moras. i. causas immorandi. Femina est sem-
per, varium & mutabile. i. res varia & mutabilis, hoc est incō-
stans, Mercurius, sup. fatus, sic. i. in hunc modum, immiscuit
se nocti atq; vero. i. sed, Aeneas exterritus. tum. i. tūc, pcepte,
vrbis subitis. i. subito apparētibus, corripit. i. violenter ra-
pit corpus ē somno, quē violentia prae se ferebat, secundū Ser-
uiū futurū infortuniū, de quo lib. 5. dicet, & fatigati. i. violen-
tat, & surgere cogit socios, dicens. f. O viri. vigilate pceptes
.i. pceptanter surgentes (Posset esse ordo. Fatigat socios pceptes
.i. fatigando pceptes facit, dicens. f. Vigilate viri) &
confidite. i. simul locum capite, transitis. i. super transitus na-
uium, vbi sedent remiges, soluite, i. dissoluite, & pandite, citi,
.i. festini, vela, ecce, deus missus ab alto. f. Mercurius, stimulat. i.
impellit, supp. nos festinare. i. festinanter agere fugam. i. profe-
ctionem nostram, & incidere funes, i. rudentes, tortos, i. impli-
citos. O sancte quisquis, i. quicunque deorum tu es, nos sequi
mur te. & nos ouantes paremus iterum imperio, quia parue-
rant instruendo classem, aut paremus imperio iterum, i. secun-
dario facto. O, oprandi particula, adsis. i. auxilio sis, & existēs
placidus, iunes. f. nos, & feras, i. afferas, profectioni celo, i. de
cēlo, sidera dextra, i. prospera, & feliciter influentia, dixit. f.
Aeneas, & eripit. i. violenter extrahit, vagina. f. sua, ense ful-
mineum. i. in morē fulminis ferientē, aut radiantem, quē, pro
& sup. id dicēs ferit. i. percutit, & incidit, retinacula. i. funes.
quibus naues retinebantur, ad littora ligata, ense. i. gladio. stri-
cto. i. euaginato & denudato. Idem. i. vniformis, ardor. i. cupi-
ditas, habet. i. tenet, aut inuadit simul omnes. f. Teucros, & ra-
piunt. f. quā erant adhuc in littore, & ruunt. i. pceptes cur-
rūt, & deseruere. f. paulō post littora, equor latet. i. occultum
est, sub classibus. f. simul discendentibus, & ipsi annexi. i. anni-
tentes, torquendo, aquas, excitant spumas, & verrunt. f. na-
uium caudis, i. gubernaculis carula. i. caruleas aquas, aut ma-
ria carulea, i. carulei coloris.

VARIA LECTIO.

NOMADVMQVE petam connubia] Veteres plerique lib.
non Petam, sed, Sequar connubia legunt. [Quos ego sum to-
ries] In aliquot antiquis libris, Sim legitur. [Quos ne auxilio
iuuat ante leuatos] In libris aliquot antiquis, Exilio, legitur.
[Ratibus ve superbis Irrisam accipiet?] In Mediceo, & ple-
risque alijs libris antiquis, Inuisam legitur, [Nautas comita-
bor ouantes] Vetera quādam exemplaria, Euntes, legunt [An
Tyrijs, omni que manu stipata meorū Insequar] Mediceus, &
antiqui alij plerique libri, inferat, legunt. [Non licuit thalami
expertem sine crimine vitam Degere more ferā] Male omni-
no legitur in libris nonnullis antiquioribus, Expertam. [Cine-
ri promissa Sichæo?] In libris plerisque sane quam vetustis, Si-
chæi, legitur, [Et membra, decora iuuentū] In Mediceo, & in
libris alijs antiquis, Iuuenta, legitur [Nec, quā circūstent te
deinde, pericula cernis] Medic. lib. cum veteribus alijs exem-
plaribus, ita legunt, Nec quā te circūstent deinde pericu-
la cernis. [Nefas in pectore versat] Nonnulli lib. vetusti legūt
sub pectore. [Varioque irarum fluctuat aestu] In veteri admo-
dum lib. legi. Varios irarum concitat aestus. [Eia age rumpe
moras] Vetera aliquot exemplaria legunt, ergo age. [Corripit
a somno, corpus] In antiquis exemplaribus Corripit ē
itrato.

te solem ex atomis dicunt con-
stare, & cum die nasci, cū die
perire. [Tithoni cubile] Titho-
nus frater Laomedontis fuit,
hunc Aurora amatum in ca-
lum leuauit, quem longinqui-
tas vitæ in cicadam conuertit.
Horat. Longa Tithonum mi-
nuit senectus. [Albescere lu-
ce] Hypallage est. Luce enim
albescunt omnia, non lux albe-
scit. [Aequatis velis] Felici-
ter plenis, sine motu aliquo.
[Proh Iuppiter] Auctus est
excla-

SERV.

Prima Aurora] Designa-
tio temporis est non diei
descriptio, vnde infert, Vt pri-
mum albescere lucē vidit: Sic
in duodecimo: Cum primum
craftina celo Punicis inuecta
rotis aurora rubebit. Et bene
hanc primum inducit vidisse
crepusculum: quē quasi ama-
trix tota vigilauerat nocte. Sic
in Bucolicis de amatore; Nasce-
re, prae q. diem veniens age Lu-
cifer alium. [Nouo lumine]
Secundum Epicureos, qui itul-

Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile.
Regina ē speculis, vt primum albescere lucem
Vidit, & equatis classem procedere velis,
Littoraque, & vacuos sensit sine remige portus;
Terque quaterque manu pectus percussa decorum,
Flauentesque abscissa comas. Di. Pro Iuppiter ibit
Hic, ait, & nostris illuserit aduena regnis?
Non arma expedient, totaque ex vrba sequentur?
Diripientque rates alij naualibus? ite,
Ferte citi flammis, date vela, impellite remos,

exclamatio est? ut in Terentio, Pro supreme Iuppiter: aut certe testatur Iouem, quē Aeneas inuocauit aduentu, ut Iuppiter hospitibus, nā te dare iura loquuntur. [Ibit & illuserit] Ibit & illudet, tps pro tempore, & sic dixit. ut, Certantque illudere capto. [Non arma expedient] Furentis hāc verba sunt, ut ipsa paulo post, Quē mentem insania mutat? Nam hāc a sana non procedunt, ut imperet absentibus. Ferte tela cum sola sit. [Naualibus?] De naualib. vbi stant naues. [Aut vbi sum] Nunquid in cētū sū? [Cum tu sceptrā dabas] Ut, Ac dominum Aenean in regna recepit [Fidesque] Subaudi En etiam in sequentibus aut certe, hic est quem dicunt portare deos. Sane En nominatio melius iungitur? ut, En Priamus. [Iplum Ascanium] Aut qui est causa nauigationis, ut, Quē regno Hesperie fraudo, aut ad patris dolorem, ut Qui nati coram me cernere letum fecisti. [Epulādum apponere] Qd fecit Progne occiso Itrā filio propter stuprum sororis [In castra] classes. ut Nos castra mouemus [Foros] Tabulata nauium, ab eo quod incessus fuerat, & est generis masculini, numeri tantum pluralis [Cum genere extinxem] Morie Aeneas, & Ascanij, & est Syncope. [Super ipsa dedissem] Satis amatorie. [Sol] Iam utitur imprecationibus, hoc est deuotionibus, vnde & deuotior, & deuotrix dicitur. Non autem Terrarum flammis, sed opera terrarum. Et bene inuocat, Solem, cui supra per numen Liberi sacrificant. [Interpres curarum] aut quas patior, aut generaliter curarum coniugaliū interpres hoc est media, & conciliatrix. Cicero: Quiq. interpretes corrumperendū iudiciū solē esse [Conscia Iuno] Sol ut rem turpe n. sic supra, & pronuba Iuno. [Nocturnis] Non triuijs, sed per nocturnum tempus. [Vlulata per vrbes] Proserpinam raptam a Dite patre, cum Ceres cum incensis faculis per orbem terrarum requireret, per triuia eam vel quadriuia vocabat clamoribus. Vnde permansit in eius sacris ut certis dieb. per compita a matronis exerceatur vlulatus, sicut in Idis sacris vbi est imitatio inuenti Olyridis, quem dilaniatum a Tisiphone eius fratre vxor Idis per totum orbem requisisse narratur. Iuuen.

Plangens populi currit derisor Anubis.

Hecate aut cā inuocat ylionijs. Vnde et furias vocat, sed usurpatine modo diras dixit. Nam dirā in celo. Furia in terris, Eumenides apud inferos. vnde & tres esse dñr, sed hāc nomina confundunt poete. Vltix vero, hoc est Tisiphone. Nā græce τίσις vltio dñr [Dij morietis Elise] aut manes dicit, vñ est, Vos o mñi manes Elte boni, qm̄ superis auersa volūtas. Aut certe anæsticos dicit, i. Martem & Saturnū, qui intercidunt vitę rōnem, si radijs suis ortum geniturę pulsauerint. Horatius:

Nec fata verabant

Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.

Et bene tardauit, quia necessitas fati impediri potest, non penitus eludi, Sic Virgilius.

Telouis imperio tutela Saturno refulgens

Eripuit, volucresque fati tardauerit alas.

Meritumq. malis avertite numen] Quod mali merent. Audi te preces] Imprecationes dicit. Nam non sunt preces, ut paulo post. imprecor arma armis. [Adnare] Vt i. primo, Huc pau-

Quid loquor? aut vbi sum? quē mentem insania mutat? Infelix Dido, nunc te fata impia tangunt? Tum decuit, cum sceptrā dabas. en dextra, fidesque Quem secum patrios aiunt portare Penates, Quem subiisse humeris confectum etate parentem. Non potui abreptum diuellere corpus, & vñdis Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro Ascanium, patriisque epulandum apponere mensis? Verum anceps pugna fuerat fortuna: fuisset: Quem metui moritura? faces in castra tulissem, Impleissemque soror flammis: gnatumque patremque Cum genere extinxem: memet super ipsa dedissem. Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras: Tuque harum interpres curarum, & conscia Iuno, Nocturnisque Hecate triuijs vlulata per vrbes, Et dirę vltices: & dñ morientis Elise, Accipite hęc, meritumque malis avertite numen, Et nostras audite preces. si tangere portus Infandum caput, & terris adnare necesse est, Et si fata Iouis poscunt, hic terminus heret: At bello audacis populi vexatus, & armis, Finibus extorris, complexu auulsus Iuli, Auxilium imploret, videatque indigna suorum Funera: nec, cum se sub leges pacis iniqua Tradiderit, regno, aut optata luce fruatur, Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena. Hęc precor: hanc vocem extremā cum sanguine fundo. Tum vos o Tyrij stirpem, & genus omne futurum. Exercete odijs, cinerique hęc mittite nostro Munera: nullus amor populis, nec fœdera sunt. Ex oriare aliquis nostris ex ossibus ultor, Qui face Dardanos, ferroque sequare colonos, Nunc, olim, quocunque dabunt se tempore vires. Litora litoribus contraria, fluctibus vñdas Imprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotes.

i. fatigare [Nec fœdera sunt] Quia rupta sunt tercio. Sinto autem sint, & sit propter metrum addita o tertię personę numeri pluralis modi indicatiui, ut amanto, docento, leguato, nutrito. Urbanus dicit verbo cū iuris vñm propter odia hereditaria. [Exoriare] Exoriat, & ondit Annibalē. [Ex ossibus] Secundum Anaxagoram qui Homēmeriam dicit, i. omnium membrorum similitudinem esse in reb. creandis, i. ex ossibus, ex sanguine, ex medullis. Nam omnia pro parte sui transeunt in procreationem. Lucretius. Nunc ad Anaxagorę venianus Homēmeriam [Fluctibus vñdas Imprecor,] Propter illud qd in fœderibus sancitum est, ut Corsica esset media inter Romanos, & Carthagenenses [Pugnent, ipsiq. nepotes] Potest & ad ciuile bellum referri.

Et iam prima nouo, &c.] Describit quō postridie Dido, Asc. videns Troianos abiisse, conquesta est, vnde quia Don. nihil dicit. Ordo aut est. Et Aurora linquens cubile Tithoni, i. mari ti sui regis, in Oriente croceū, i. crocei coloris spargebat iā prima, i. primū, aut recens orta terras, lumine nouo, i. illius diei, & supp. regina. I. Dido, ut, i. postquā, vidit ē speculis, i. altis fenestris, vnde speculari licebat, lucē albescente, i. albam fieri, primum, i. primo tpe, & clam procedere, i. prouehi, velis equa tis, i. equaliter pleno vento distentis, & sensit littora, & portus vacuos, quia sine remige, ipsa percussa, i. habens pcussum, aut, vbi percusserat, terque, quaterque, i. frequenter, aut consumate, pectus, i. suū, decorum, i. pulchrū, manu, i. propria, & abscissa coma flauētes, i. habens abscissos capillos flauos (saltem pro parte, quia postea dicitur, Nedum illi flauum Proterpina vertice crinem Abstulerat) ait, pro Iuppiter, ibit hic, idest hostis meus, & ipse aduena, i. cum sit aduena, illuserit, i. ei concessum fuerit illudere, nostris regnis, q. d. id ferēdū nō esse, & sup. Tyrij, nō expedit, i. expedite capient arma, & sequetur, sup.

ci vestris adnauimus oris, i. per tempestatem venimus. Et bono colore futura prędicit. [Fata Iouis] Participium est nō nomen [Terminus heret] Si hoc est immutabile Audacis populi Rutulorum, sicut semper inducuntur. Alibi, Audacis Rutuli ad muros [Finib. extorris] Extra suas terras remotus. & significat qm̄ Euandri & Tarchontis petiuit auxilium. [Indigna suorum Funera] Pallantis dicit, & ceterorum. [Pacis inique] Ut supra diximus, propter perditam linguam habitum nomen, quā solet victor imponere, sicut postulat Iuno. [Sed cadat ante diem] Cato dicit iuxta Laurolauium cum Aeneas socij prędas agerent, pręlium commissum, in quo Latinus occisus est, fugit Turnus & Mezentij auxilio comparato, victus quidem est ab Aenea, qui tamen Aeneas in ipso pręlio non comparuit. Ascanius postea Mezentium interemit. Alij dicunt qd victor Aeneas cum sacrificaret super Numicum fluuium lapsus est, & eius nec cadaver inuentum est vnde dicit. [Mediaque inhumatus arena] Postea dictus est inter deos receptus. Ante diem, aut ante fati necessitatē, & bene quod passura est, optat Aeneas, ut, Sed misera ante diē. [Cum sanguine fundo] Quasi imprecationes ipsas suo consecraret cruore. [Tum vos o Tyrij] Non sunt mandata, sed imprecationes ut dissentiant omnib. reb. sicut, & factum est. Nam si mandata sunt, quō genus futurum Exercere odijs.]

sup. eos, ex tota vrbe, vt fit in bello tumultuario, & alij. f. alij ex eis diripient. i. in diuersa rapiunt, rates. i. naues Troianorum naualib. i. e. statione nauium, vbi naues parantur, & fiunt. Ire, o Tyrij sup. & vos citi, ferte, i. inferte, in naues Troianorum flammis, date. i. mittite, tela, impellite remos, omnia sunt precipitanter dicta, quasi loquentis animu depingentia, vnde castigans se Dido, quae haec cum sola vigilaret, dixerat, ait, Quid loquor? aut, vbi sum? q. d. sola sum. & quasi cum multis loquor, quae infania mutat metem. f. tua, o Dido infelix? (loquitur. n. per pathos, & apostrophem, ad se, quasi ad aliam,) fata impia. i. mala, in te fataliter praescita, tangunt nunc te: decuit. f. naues, incendisse, tunc cum. i. quoniam dabis sceptrum. i. partem regni, en. i. ecce (hic exprobitantis, ac irridentis est) dextra. i. virtus, que, pro. i. fides. i. fidelitas, ac fidelis pietas, viri, sup. que aiunt portare secum, penates, f. deos, patrios. i. a patria Troia auectos, & que aiunt subiisse. i. subeundo, portasse humeris parentem. i. Anchisen, confectum. i. consumptum, ferre senio. i. annositate. Non. i. nonne? q. d. maxime, potui diuellere, i. in diuersas partes vel lere corpus. f. nauium, hoc est classem, aut potius, corpus Aeneae abreptum. f. ab alijs, & spargere, sup. ipsum Aeneam, vndis: non sup. potui, diuellere, socios, & spargere vndis? q. d. et, potui. Non. f. potui, absumere ferro, i. interficere, Ascanium. f. cui regnum Italiae debet, & caput omnis mali est, & causa profectiois & apponere epulandum mensis patris, quod Progne fecisse, offerens Tereo Ithim filium, vt in Sileno dictum est? q. d. et potui, & fuisset, supp. factum, verum fortuna lalea pugne fuerat anceps. i. dubia, quia forte Troiani nos vicissent, quo dicto, inimica laudat Troianos, sed quem metui moritura? q. d. nemo in te debeam metuere, quem decreueram mori. Aut sic, vt sibi obijciat, verum fortuna pugne fuerat anceps, q. d. potuisssem quidem tentare, sed fuisset dubium de victoria, ad quod dicit concedendo, Fuisset, q. d. esto fuisset anceps pugna, quid tu? Quem metui. i. metuere debui, moritura? q. d. nullum. ergo tulisssem. i. inferre potuisssem, faces. i. tedas, in castra. i. classem eorum, & implesssem, pro impleuisssem fores. i. nauium tabulata, quae ferunt in accessus, flammis. f. comburentibus ea, & extinxem, pro extinxisssem, natum, & patrem, cum genere. i. progenie tota, & ipsa. i. ego, dedisssem, super. f. extinctos memet. i. me ipsam, quod amatorie dicit, cum viuere nolle, eo mortuo [Sol, qui, &c.] Recitat reliqua parte querelae Didonis, in qua cum facto Troianos persequi nequeat, execrationibus. & diuisis imprecationibus. persequitur, in quibus poeta subtiliter alludit ad futuras Carthag. ac Romanorum historias. Donat. autem solum dicit. [Exercere odijs] Quod factum est trib. bellis Pun. [Exoriare aliquis] aliqui de Annibale volunt intelligere, sed melius est, vt sit hoc perturbatae personae. quae nesciat se impossibilia postulare, quod sequentia indicant, cum postulet. Et littora & vndas inter se discordare, pugnent ipsique nepotes hoc dixi possibile: nam & furentes quique quod rectum est, sentiunt. Haec ille. Ordo est. O sol, qui lustras. i. purgas, & circumis flammis. f. radiorum tuorum, omnia opera terrarum. i. quae fiunt in terris, & tu, o Iuno, interpres. i. mediatrix, & conciliatrix, harum. i. huiusmodi. f. matrimonialium curarum, aut harum. i. mearum curarum. i. solitudinis amorum, & conscia harum curarum, quia nuptura sacrificauerat Iunoni ante oes cui vincula iugalia curae, & o Hecate. i. Proserpina, vlulata, i. cum vlulatione quae sita triuijs. i. in triuijs, per vrbes. f. varias, nocturnis. f. temporibus, aut vlulata triuijs nocturnis. i. nocturno tempore, ab vlulantibus. & te cum rapta esses, querentibus frequentatis, & vos dirae. i. furiae Eumenides, vltices. f. scelerum, & dii Elifae morientis. i. in quarum potestatem ventura est Elifae, hoc est ipsa quae loquitur, per mortem, hoc est dii manes, aut inferi, aut aetherici, accipite. i. intelligite, haec. f. dicta, & peccamina mea, & aduertite numen. f. infestum, & inimicum, meritum malis. i. a malis, quod mali merentur habere infestum, & ita se innocentem indicat, aut meritum malis. i. per mala mea & ita confitendo se in

nocentem faceret, accipitur autem meritum, hic in significatione passiva & audite preces. i. imprecationes nostras. Si necesse est. f. necessitate fatali, caput infandum. i. detestabile, & indignum quod nominetur, hoc est, Aeneam tangere portus. f. Italiae. ac annare terris. i. ad terras, & si fata Iouis poscunt. f. id fieri, & hic terminus. i. haec extrema definitio factorum, haeret. i. confirmata est, at. i. saltem, ipse vexatus, bello. i. peritia bellandi, & armis populi audacis, & extortis. i. exul, & exclusus finibus. i. limitibus regni sibi concessi, & auulsi complexu Iuli impleret. i. suppliciter quasi cum ploratu petat auxilium, & videat funera suorum indigna. i. miserranda, aut feda, nec. i. & non, & cum tradiderit se sub leges pacis iniquae, aut, quia pace indignus est, aut, quia talis pax votis eius iniqua sit, cum non victor, sed victus, per eam, videatur, quia linguam, & nomen, & habitum amitteret, non fruatur luce optata. i. vita, sed cadat ante diem, i. terminum & periodum vitae, inhumatus medijs arena (haec omnia quae imprecatur Dido postea euenerunt, sed sunt generaliter accipienda, non. n. ea futura nouerat, vt poeta, sed optauerat, quo circa non posuit specialia, quae si poeta ex persona sua post factum locutus fuisset, aut deum aliquem introduxisset, qui haec loqueretur, nimirum expressisset. Nam vexatus bello audacis populi. f. Rutulorum, & Latinorum, implorauit auxilium Euandri Arcadis, cuius filij Pallantis indignam mortem vidit, fecit pacem iniquam, vt dictum est, & occisus in Nemicum proiectus est insepultus) Ego precor haec. i. vt haec eueniant, & fundo haec vocem extremam. i. vltimam, quam maxime exaudiri volumus (vnde in testamentis supremam voluntati, maximum pondus est) cum sanguine. i. effundo simul, aut paulo post (quia quid parum distat, nihil distare vix) sanguinem. Tum. i. insuper, vos o Tyri, i. Carthaginenses, Tyro profecti, exercete. i. fatigate stirpem, & oem genus futurum odiis, & mittite nostrum cinerem haec munera. i. obsequia, nullus amor, nec, sup. vlla federa, sunt o. f. in futurum, populis, f. Tyro, Troiaque profectis (contra id quod dixerat in i. Iuppiter hospitibus. nam te dare iura loquuntur Hunc letum Tyrijsque velis, Troiaque profectis Esse diem) Aliquis, vltor, hoc propter Annibalem finxit poeta, sed Dido generaliter loquitur, & ne specialiter loqui videatur, addit aliquis, exoriare. i. exorietur, vt sit secunda persona, protertia aut potius sic. O vltor, exoriare aliquis ex nostra offibus, qui sequare. Ego autem sicut Valla docet, quod suus, & tuus, vocatiuo non carent, dicerem licet rarum sit aliquis et infinitum positum, non carere vocatiuo, vt hoc loco, quia se infinitum voluit significare locutam, non dixit solum vltor, sed aliquis, sit ergo ordo: o vltor aliquis. i. quicumque futurus es, exoriare. i. exoriaris, & nascaris, ex nostris offibus. i. ex durissimo reliquiarum mearum, qui sequare, i. sequaris hoc est persequi possis, colonos Dardanos. i. a Dardania in Italiam appullos, face, & ferro. i. crudelissimo bello, quo omnia igni, & sanguine contaminantur: sequare dicit, olim. nunc. i. ab hac ora, quocumque tempore vires, i. facultates nascendi, aut bellandi, dabunt se, ego imprecor. i. per imprecationem, opto littora. f. Carthaginensia, contraria. i. inimica littoribus. f. Italicis, & vndas, sup. contrarias vndis, & arma pugnent armis, & ipsi nepotes. i. posterius, pugnent super. inter se. Haec propter Punica bella, finxit poeta quae nesciuit Dido futura, quo circa (vt dixi) nihil specialiter imprecata est.

V A R I A L E C T I O.

Nunc te Fata impia tangunt] In medico libro, Facta impia, non Fata legitur. [Meritumque malis auertite numen] Exemplaria longe plura sunt, & eaprobatoria, quae, Auertite, legunt. Et si fata Iouis poscunt] Antiqui plerique lib. Et sic. Fata Iouis poscunt, legunt. In Mediceo, c. litera ex ea dictione abrafata est, cum. Sic Fata prius scriptum fuisset. [Videatque indigna suorum Funera] Bona veterum librum pars, Videat indigna suorum, absque particula, quae, legunt.

RV. **B** Reuiter] Festinatione mortis, simul necit cam morarum, & ipsi, & sorori. [Huc siste huc adhuc, vt, Et cum grege sistet ad ara. Hinc & sistatur dicimus. i. adducatur. Nam stare aliud est. Nec aliter possumus dicere, quam ita hic, & siste huc. Fallit autem plerisque verbi simili

Poe. Haec ait, & partes animum versabat in omnes, Inuisam querens quam primum abrumpere, lucem. Tum breuiter Barcen nutricem affata Sichaei: Namque suam patria antiqua cinis ater habebat. Did. Annam chara mihi nutrix huc siste sororem: Dic corpus properet fluuiali spargere lympham, Et pecudes secum, & monstrata piacula ducat: Sic veniat. tuque ipsa pia rege tempora vitta.

tudo, quia dicimus sto, & sisto, cum diuersa significant. [Spargere lympham] Sacrificantes diis inferis aspergebantur aqua, vt: Spargens rorem leui, & ramo felicis oliuae, Superis abluebant, vt, Donec me flumine viuo Abluero. Mo autem inferis sacrificat. vt, Sacra Ioui Stygio [Piacula] Purgationes,

iones alias sacrilegia. [Sic veniat.] Ne premitteret aut precederet. [Tege.] Corona, & ut ipsa tardaret. [Ioui Stygio] Hoc est Plutoni. Et sciendum Stoicos dicere vñ esse deū, cui noīa variantur p actib. & officiis. Vnde ē duplicis sexus nomina esse dñt, vt cū in actu sunt, mares sint; feminae, cum patiendi habent naturā; vnde est, Coniugis in gremiū lātā descendit. Ab actib. aut vocantur, vt Iuppiter iuūas pater, Mercurius, & mercib. preest. Liber, a libertate. Sic ergo & modo Iouem Stygium dicit inferis sacrificatura, vt alibi, Iunoni infernā dictus sacer. Hinc est Iouis oratio, Celicolæ mea membra dei, quos nra ptās officiis diuisa facit. [Quærite incepta parauī] Ordo est. Sacra q̄ parauī, animus est rite perficere [Curis] amorib. Dardanīq. rogū capitis] In quo eius imago fuerat. [Studio anili] Aut pro. x. tatis possibilitate, aut pro industria, qua vtuntur aniculæ [At trepida] Festina. Nam moritura nihil timebat. [Ceptis immanibus effera] Furiata sēuis cogitationibus] Pallida morte futura] Aut pallidior quam solent homines esse post mortem, aut pallida, omne mortis futuræ. [Furibunda] Furenti similis, [Non hos quæsitum munus in vsus] Quem Aeneas non ad hunc vsum reliquerat, vt supra diximus secūdū Hom. vertit munus in p niciem. Tale est in Buc. Hos illi, qđ nec bene verrat, mittimus hēdos. [Et mente] Consilio, [Deusq. sinebant] aut Iuppiter, qui Aeneam abscedere cōpulsit, aut amor, aut necessitas fati. [Vixi] Excusat vitæ abruptiōem, quia dicit Plato magna pēna affici animas eorum, qui vitam ante tps relinquunt. [Et, quem dederat cursum fortuna peregi] Non natura, nec fatū. Tribus. n. humana vita continetur. Natura. eū vltra centum & viginti solstitiales annos concessum non est. Fato, cui nōnaginta anni, hoc est tres Saturni cursus exitium creant nisi forte aliarum stellarum benignitas ē tertium eius superet cursum. Fortuna. i. casu qui ad omnia pertinet quæ extrinsecus sunt vt ad ruina, incendia, naufragia, venena. Bene ergo dixit fortuna. sic Cicero in Philippicis, Multa mihi impingere videbantur pter naturā prætēq. fatum i. gladii Antonij ex casu, [Sub terras ibit imago] Bene ergo imaginem dixit. Valde ē quæritur apud Philosophos quid illud sit quod inferos petat. Nam tribus constamus: Anima, quæ superna est, & originem suam petit; Corpore, qđ in terram desinit. Vmbra, quam Lucretius sic diffinit. Supra spoliatus lumine aer. Ergo vmbra si ex corpore creat, siue dubio perit cū eo, nec est quidquā reliquū de homine qđ inferos petat. Sed deprehenderūt esse quoddā simulacrū, qđ ad nri corporis effigiē fictū inferos petat, & est species corpore, qđ nō pōt tangi, sicut ventus. Hinc i sexto, Corpora viu a nefas Stygia vectare carina. Hanc aut rē ēt Homerus requirit, simulacro Herculis apud inferos visō. Et sciēdū simulacra hāc esse ēt eorū qui per apotheosin dij facti sunt. Vnde aut, visi esse apud inferos, aut illic descēdisse dñr. Horat. de Libero, Te vidit insons Cerberus aureo curru deorum. Sciēdum tñ abuti poetas & cōfute vel simulacrū, vel vmbra dicere. [Vrbem pclarā statui] Non est contrarium illi loco, Pendent opera interrupta, nam licet paululū aliquid superesset, quantum ad ipsam pertinet fecerat, vt, Vrbemq. paratā. Itē paulo post. Vrbemq. tuā. & reuera ciuitati, quid superest f. & is muris, templo posito, & theatro] [Mea mēnia vidi] a me facta, & p̄tinet ad effectū, Quā vestrē fecere manus. [Vltra vī: am] Puniendo eius interfectorem. Nam ideo addidit, Pēnas inimico a fratre recepi. & re vera nulla auri maior est pōna, quā amittere pecuniam p̄p quā commiserat scelus. Bene aut recepi, quasi debitas. Ergo hoc

Sacra Ioui Stygio, quæ rite incepta parauī,
Perficere est animus, finemque imponere curis,
Dardanijque rogi capitis permittere flammæ.
Poe. Sic ait. illa gradum studio celerabat anili.
At trepida, & ceptis immanibus effera Dido
Sanguineam voluens aciem, maculisque trementes
Interfusa genas, & pallida morte futura,
Interiora domus irrumpit limina, & altos
Conscendit furibunda rogos, enseque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in vsus.
Hic, postquam Iliacas vestes, notumque cubile
Conspexit, paulum lacrymis, & mente morata
Incubuitque toro, dixitque nouissima verba.
Did. Dulces exuuia, dum fata, deusque sinebant,
Accipite hanc animam, meq. his exoluite curis:
Vixi, & quem dederat cursum fortuna peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Vrbem præclaram statui: mea mēnia vidi,
Vlta virum, pēnas inimico a fratre recepi.
Felix, ne nimium felix, si littora tantum
Nunquam Dardanidæ tetigissent nostra carina.
Poe. Dixit, & os impressa toro, moriemur inultē?
Sed moriamur, ait. Did. Sic sic iuuat ire sub vmbra.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, & nostræ secum ferat omnia mortis.

dici. Feci illud: felix nimirum fuisset, si tantum Aeneas Carthaginē non veniret. Alii hāc quasi per interrogationē volunt accipi, vt nihil dicat esse perfectum. Nunquid vrbē statui? Nunquid vltā sum virum? Nunquid a fratre pēnas recepi? Felix tamen fuisset si vel hoc tñ contingeret vt Carthaginem nō veniret Aeneas. Et hanc varietatem gignit hic sermo. [Tantum] Nam ad vtrunque admittitur. tamē melior est sensus superior, quem nonnulli sic exponūt propter Pendent opera interrupta, vt ordo sit. Vrbem præclaram, & mea mēnia statui vidi, hoc est vidi dum statueretur, [Os impressa toro] Applicio ore ad lectulū, aut quasi amatrix, vt, Stratisque relictis Incubat; aut certe quasi peritura insensibili rei dat sensum, & sic ad lectulum loquitur, vt ad hastam Turnus, Te Turni nunc dextra gerit. Mezentius ad equum; Rhebe diu res si qua diu mortalib. vlla ē. [Sic? Sic] Quasi interrogatio, & responsio. Et placet, sic inuitam perire? placet, & hoc eam se

loco intelligimus percussisse. Vnde & alij dicunt verba esse feriētis. [Hauriat hunc oculis ignem] aut videat omnia tempestatis futuræ. Quia nauigationib. malum omen est, si rogalis flammā videatur, aut certe satisfacit suæ crudelitati,

Hæc ait, &c. [Hoc loco necē, quam sibi Dido intulit, describit, de qua re Don. dicit sic. [Tum breuiter] Nam hoc conueniebat, quæ quam primum mori cuperet. [Huc sitte] Huc in stantē adhuc. [Chara] Blanditur, vt impetret per blandimenta, quod illa p̄p ingrauescentē etatem, poterat recusare. Elegit personā, q̄ tarde pergeret, & cum mora remearet, vt sibi longiusculum ad mortē parandā spatiū daretur. & p̄p hoc dixit, siste. & non mitte. [Dic corpus] Et hoc similiter [Moriamur] In plurali dixit, vel q̄a sic sepe vsurpamus, vt d̄ vno dicamus, nos, vel quia & reliquæ erant peritura [Hauriat] Pars vltionis erit, si hostis abiens, rogi flammā aspiciat, & tristib. omib. nauiget. Hæc ille. Ordo est. Dido, sup. ait hæc, & versabat. i. frequenter vertebat animum in oēs partes quærens, inuenta occasione, abrupte: quā primum. i. valde cito. lucē inuisam. i. vitā, odio habitā aut lumen celi, qđ in vitā videbat secludere p mortē. Tum. i. deinde, affatā est breuiter. i. paucis, verbis, aut incunctanter ne videat malū p̄tendere: Barcen. i. anū illā, nutricē Sichæi. f. mariti. Nanque pro quia, cinis ater. i. funestus, aut adustus, habebat. i. occupabat, suam quia, cinis ater, i. funestus, aut adustus, habebat. i. occupabat suam. i. ipsius Didonis nutricem Est aut mala reciprocatio, pro qua aptius dixisset, Nā ipsius patria antiqua, &c. sup. in patria. f. Sidonia antiqua. i. chara, q̄a duas hñe nō pōt: aut nobili, aut patriā. i. regione, antiqua. i. priore, dixit ergo, o chara nutritrix, siste. i. adhuc & constitue, accersando mihi, i. ad vorū meum, huc. i. ad me sororem, sup. meam, videlicet Annam, dic, vt supp. properet. i. festinet (non tamen perebat callida in malum suū mulier eam properare, sed ne videatur appetere omnium absentia, verum potius sororis præsentiā, mandat vt p̄peret, sperans ante quā anus id dixerit, & soror quantum vis properanter effecerit, necē quā conceperat exequi seclusis arbitris, cum ēt nutritrix ablegata esset) spargere. i. aspergere & irrigare, caput. f. suum, lymp̄ha, i. aqua fluuiali, q̄ vim purgatiuā habere credebatur ab illis; vnde in ij. Donec me flumine viuo Abluero, & dic. supplē vt ducat secum pecudes, & piacula. i. purgamina, aut libamina, quib. p̄iuntur. i. placentur manes, monstrata, idest indicata per sacerdotem Massyliæ gentis, & ipsa veniat sic, idest, lustrata, & cum piaculis ac pecudibus, q. d. non aliter, & tu ipsa o nutritrix tege tempora. f. capitis tui, vitā pia. i. religiosa, quia animus est mihi perficere

Asc.

dere Ioui Stygio. i. Plutoni, sacra. i. sacrificia q̄ incepta ego parauī rite, aut quæ incepta ego parauī. i. intendi. s. perficere rite, & aīus i. volūtas, & propositū est imponere curis. s. amorū finem, id vere dixit, sed aliū finē intellexit anus: credebatur. remediū intelligere cum mortē intelligeret, & animus est permittere flammæ. i. igni, hoc est incendere rogum. i. pyram ac struē lignorum, capitis Dardani. i. in quo est effigies Aeneæ, qui & Dardanius dictus est: Dido, sup. ait sic. illa. s. nutrix Sichei, hoc est Barce, celerat. i. celeriter abibat, studio. i. conatu, anili. i. qui anui congruebat, quæ dū se mouet, vix promouet. At. i. sed Dido trepida. i. festina, & effera. i. immanis effecta, & quasi eminenter fera, aut (vt dicunt) iā mētis statu transportata, immanib. ceptis. i. per immania, hoc est crudelia cepta, voluens aciem. s. oculorum sanguineam. i. cruentam (quæ res qui id nouit poeta, cū sine arbitris esset Dido. Sed scies id nosse à musis quarū sacerdos est, aut ex coniecturis) & interfusa. i. habens interfusas genas. i. receptacula lacrymarū, tremantes. i. trepidas, & cōmotas, interfusa, dicit, maculis. i. diuersis coloribus, & pallida morte futura. i. p. mortē futurā, irrupit. i. violenter intrat, interiora limina domus. i. suæ, & ipsa furibunda. i. frequenti furore percita, cōscendit altos rogos. s. vbi erant arma exuuiæ, & effigies Aeneæ, & recludit. i. aperit, & euaginat ensem Dardaniū. i. ipsius Aeneæ Dardani (appositorie) exilens munus. i. quod forte muneri datū erat Aeneæ, non quod ipse dederat, aut munus. i. instrū, quo obeat munus. i. officium bellicum, non quæsitum. i. comparatum ab Aeneæ, in hos. s. huiusmodi vsus. i. ad interficiendum se, sicut Dido factura est Postquam Dido, sup. prospexit hic. i. hoc loco, super rogos. s. velles Iliacas. i. Troianas, hoc est exuuias Aeneæ, & cubile notū. i. lectū geniale, super quem ab Aeneæ cognita fuerat ipsa morata. i. impedita, paulū. i. modicū lacrymis, & mente. i. ratione quæ, pro & i. simul incubuit toro, & dixit nouissima. i. suprema verba. i. o dulces exuuiæ. i. velles, quas vir dulcis exuerat, dū fata, & deus sinebant. i. permittebant vos esse dulces, accipite hanc aīam. i. sanguinē, quem in vos effundā, & exoluite. i. liberate me, his curis, i. sollicitudinib. Ego vixi, s. hæcenus, & peregi cursum, quæ fortuna dederat, non quem natura, nec fatum, quia diutius potuisset vivere, & nunc magna imago mei, i. simulacrū corporis mei, ibit sub vmbras, i. ad inferos, ego statui p̄clarā urbem, & vidi mea mēia, & ego vltā virū, i. quæ vindictam feci de interfectore viri, i. mariti, recepi pēnas, i. pūitionē a fratre, s. Pygmalione de quo receperat pēnas auhendo thesaurum, ob quem habendum eum occiderat, vixi, inquit, & vidi hæc exilens felix, heu nimīū felix tū, i. tantummodo si carinæ, i. naues, Dardaniæ, i. Troianæ nunquā tetigissent nostra littora, dixit, s. Dido, i. finiuerat sermonē & impressa toro os, i. habens os impressum toro coniugali, ait, s. secum moriemur inulta, i. sine vindice: sed. i. licet inulta moriamur, & iterum remordēs dicit sic. i. moriemur ne sic, & respondet, sic iuuat ire sub vmbras, hoc est, etiam si inulta moriar, aut sic, i. hoc icū, & eo dicto statim in gladium incubuit, addēs Dardanus crudelis, i.

Aeneas se uis hauriat. auide capiat oculis hunc ignē, i. rogū, in quo comburatur ab alto, s. mari, & ferat secum omina nostræ mortis, i. infelicitatē quam meruit compellendo nos ad mortem, & quam visus rogos nauigantib. afferre solet. Beroaldus dicit in Seruiū, nomina in bundus, exponentē sic. Pluribus in locis Seruius tradit nomina desinentia in bundus, significare similitudinem, qđ itidem refertur a Prisciano, alijsque grammaticis, quorū error manifestarius corrigitur a recentioribus scriptoribus, & A. G. in decimo plenissime docet, quemadmodū illa oīa quæ terminantur, hac particula bundus, significant, atque demonstrant vim, & copiam & quasi abundantiam rei, cuius id verbum sit, vt lætabundus dicat, is qui abunde letus, populabundus, qui passim, ac strenue populatur, furibundus, qui vehementer furit. ceteraq̄ id genus omnia, ita dici ostendit, vt particula hæc postrema, declaret largā vim, ac fluentem copiam, ideo autem exemplis supersedeo, quod in vulgus edita sunt innumerabilia, quæ Seruii Prisciani, & reliquorum idem sentientium opinionem aperitissime refellunt. Duo tantum exempla referam, quæ paulo remotiora sunt, quibus responderi non posse, scio, quæ haud dubie, subuertāt dicta grammaticorum. Quint. Curtius, qui sine controuersia, inter scriptores classicos assiduūq̄ numeratur, ita scribit de Alexandro, quo vulnere afflicto magna vi sanguinis emicante remisit arma, moribundo similis. si moribundus significaret similis morienti, quid opus erat addere similis moribundo? nonne esset oratio inuenusta, inelegans, ac inclusa, quasi accipit similis simili morienti, quāvis Valerius Maximus, & ipse quoq̄ scriptor non proletarius de Antiocho loquens sic refert: iacebat ipse in lectulo moribundo similis. lamentabantur necessarij. Multis itaque & his potissimum duobus exemplis liquido manifestatur, nomina in bundus, desinentia, similitudinem significare non posse, sed potius copiam quandam, & abundantiam rerum, a quibus producuntur.

Sic veniat] Lib. nonnulli veter. legūt, Sic veniet, finituo modo, [Illa gradū studio celerabat anali] In lib. quibusdam sanē quam vetustis, Anilem, legitur, quippe gradum [Dum Fata, Deusq̄ sinebant] In aliq. antiq. lib. Sinebat, singulari numero legitur [Inimico a fratre recepi] Minime placet, qđ in lib. nonnullis manuscriptis legit, Inimico fratre, absq̄ præpositione.

Poetao probabile putabant veterum theologorū scientissimi, animas hoīum violenter pereuntū, quos *βιοψάτους* vocant, quippe inexpectatas, vehementius diuexari perturbationib. Posse: quin etiam hostes insectari inimiciter, cui fomites non suggerat modo humana indignatio, sed diuina item promittat Nemesis, nec desit demon. Superesse vero in anima sensum, antiqua sapientium vestigia insecutus, nec tacuit Maro noster, simulq̄ vltionis auidam affectionem. & aeri vsum corporis. Quid enim sibi velle aliud putamus id, Et nūc magna mei sub terras ibit imago. Equidem, vt qui affatim Platonis imbutus foret sacris, imaginem rationalis animæ esse putat primam illam sentiendi naturam.

VAR.
LECT.COEL.
RHOD.

IXV.

Inter talia] Per talia, vt: Hūc inter fluuio Tyberinus aīeno [Sparsasque manus] Aut perfusas sanguine, aut morte resolutas. [Foemineo vlulatu] Proprio feminarum. Horatius. [Et illa non virilis eulatio] Antiqua Tyros] Vel nobilem dicit, vel illud ostendit, quia Carthago ante Byrsā, post Tyros dicta est, post Carthago a Cartha, oppido. Vnde fuit Dido, inter Tyron, & Berithon [Audijt exanimis exterrita] Nam vt diximus, exanimatus mortuus est. [Ora soror sedans, & pectora pugnīs] Cruentans, sanguine sedans. [Nomine clamat] Aut Didonē vocat, vt supra diximus, Pœnorum lingua viraginem. Nam Elisa dicta est, sed virago est appellata, cum se in ignē præcipitavit. Aut nomine

Pœ. Dixerat: atque illam media inter talia ferro
Collapsam aspiciunt comites, ensemq̄. cruore
Spumantem, sparsasque manus. it clamor ad alta
Atria: concussam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemituque, & femineo vlulatu
Tecta fremunt: resonat magnis plangoribus æther:
Non aliter, quā si immissis ruat hostibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes,
Culina perq̄; hominum voluantur, perq̄; deorum.
Audijt exanimis, trepidoque exterrita cursu
Vnguibus ora soror sedans, & pectora pugnīs,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
An. Hoc illud germana fuit? me fraude petebas?
Hoc rogos iste mihi, hoc ignes, aræque parabant?
Quid primum deserta querar? comitem ne sororem
Spreuisti moriens? eadem me ad fata vocasses:
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosq̄; vocavi
Voce deos, sic tē vt posita crudelis abessem?

clamat, nominat, sicut Homerus dixit, *ἰκτ' ὀνόμαζεν* lexies nominabat, aut certe vero nomine, vt solent dolentes: vt, Hunc te Euriale aspicio. Item, Mater Cyrenē mater. Hinc & ibi ait, Et te crudelem nomine dicit, Et multi quærent quomodo procedat hoc, cum eius nomē nusquam sequatur. Sed tractum est a iure, vbi dicitur nihil interesse utrū quis vnum filium habens dicat, fili hæres esto, an, Tite hæres esto Ergo dicendo, Hoc illud germana fuit? quasi nomen dixit. Sanē sciendum bene eum periturbatæ integrum, non dedisse sermonem: [Hoc rogos iste mihi] Alludit ad Historiam. i. [Quid primum deserta querar?] Conquestio, cur relicta sit, nec ad par exitium conuocata. [Comitem ne sororem Virg. Bb spreui-

[spreuisti] Deest, Illud ne quod spreuisti comitem sororem? & semiplene loquitur. [Struxi manibus] Subaudis rogos, [Patrios deos] Saturnum, & Iunonem, [Posita] Exanimata, Statius, Positusq. beata morte pater. [Date] Aut aquam aut date. i. permittite. Lauare autem cadauera satis proximis concedatur. Vnde queritur mater Euryali, Nec vulnera laui Veste tegens [Ore legam] Sic Cicerone in Verrinis, Et extremum filiorum spiritum ore excipere liceret. [Gradus euaserat altos] Ascenderet, rogi. i. qui pro qualitate fortunarum fiebant. Vnde in sexto, Celoq. educere certant. [Cruores] Vlrpatum. Nā nec sanguines dicimus numero plurali, nec cruores. [Siccabat] Aut exprimebat. [Sub pectore] Nunc per transitū dicit vulneris locum. [Ter reuoluta toro est] Aut sapius, aut Promanteus est, pp. bella Carthaginis. [Ingemuitq. reperta] Atqui dixit, Inuisam quærens quamprimum abrumperet lucē. sed ostendit morientes sua improbare desideria: vt in sexto.

SERV. Nunc & pauperiem & du-
ros perferre labores. [Tum Iuno oīpotens] Aut pronuba, aut
inferna. [Difficilesq. obitus] Quia supererat vita ei quæ ca-
su, non aut fato aut natura moriebatur: vt, Nam quia nec fa-
to merita, nec morte peribat. i. naturali. [Irim demisit olym-
po] Vt & supra diximus & trahit hoc de Alceste Euripidis
qui inducit Mercurium ei comam secantem. quia fato peri-
bat marici. Sanē sciendum hoc nunc fieri, quia certis conse-
crationib. solebant hoīes facere, vt muniti essent aduersus for-
tunæ impetus, nec poterant mori, nisi exauctorati illa conse-
cratione. Vnde circa Didonem ista seruantur [Sed misera an-
te diem] Non est contrarium quod dicit in decimo, Stat sua
cuiq. dies. Nā vt sæpe diximus fm sectas loquitur, & hoc fm
alios, illud fm alios dictum est. quamquā grammaticè respon-
sioni possit sufficere. Omnia vincit amor, & nos cedamus a-
mori. [Flauum crinem] Abscondente galero. Huic ergo dat,
quasi turpi. [Caput damnauerat] Necdum eum morti desti-
nauerat, [Iris roscida] Quia cum nubibus est, quæ rore non ca-
rent. [Aduerso sole] Bene naturalē rem expressit. Iris, n. nifile
regione Solis nō sit, cui varios colores illa dat res, quia aqua
tenuis, aer lucidus, & nubes caligantes irradiatæ varios creat
colores. [Corpore soluo] Quia ait supra, Nexosq. resoluerat
artus. [Oīs, & vna] Vno impetu effusa est vita i. aia. [Dilapsus
calor] Secundum eos qui dicunt animam calorem esse, qua re-
cedente corpus friget, vt, Corpusque lauant frigentis & vn-
gūt [In ventos vita recessit] Anima vt in 4. Georg. Quemq;
sibi te /ues nascentem accersere vitas. Et dicendo. In ventos,
aut eos sequitur qui animam aerem dicunt, hoc est in mate-
riam suam rediit aut certe eos, qui dicunt animam perire cū
corpore, vt intelligamus euauit. In ventos recessit, vt in no-
po, Sed auræ omnia discerpunt, idest euaneleunt.

ASC. Dixerat, atq. illam media inter talia ferro Collapsam
aspiciunt, &c. Docet quō post necem inuenta est a famulis,
& sorore. vnde Donati verba sunt [Atq; illam, &c.] Ostēdit
celeritatē in Didone vt nemo ictum viderit. sed illā cadē-
tem aspexerint. [Noīe] Atqui non dixit Dido, sed germana.
Sed duplex est nobis nomen. Alterū naturæ, & sanguinis, quo
coniunctę personę appellant, vt pater, mater, frater, soror, &
similia. Alterū quod imponitur ab extraneis. Ergo soror, so-
rorem noīe sanguinis appellare debuit, vnde dixit germana.
Hæc ille. Ordo est. Dixerat. f. Dido. f. finiuerat sermonē suum,
atq; comites. f. satellites, aut ministre, aspiciūt illā collapsam,
ferro. i. in ferrū, hoc est in gladiū, inter media talia. f. verba, &
conspicit ensem spumantem cruore, & manus sparsas. f. cruo-
re Clamor. i. eiulatus, & plāctus, it. i. extenditur ad alta atria:

*Extincti te, meque soror, populumque, patresque
Sidonios, vrbemq; tuam. date, vulnera lymphis
Abluam, & extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. sic fata gradus euaserat altos,
Semianimemque sinu germanam amplexa fouebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa graueis oculos conata attollere, rursus
Deficit: infixum stridet sub pectore vulnus.
Ter sese attollens, cubitoq; innixa leuauit:
Ter reuoluta toro est, oculisq; errantibus alto
Quæsiuit cælo lucem, ingemuitque reperta.
Tum Iuno omnipotens longum miserata dolorem,
Difficilesque obitus, Irim dimisit Olympo,
Quæ luctantem animam, nexosque resolueret artus.
Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitoque accensa furore,
Nondum illi flauum Proserpina vertice crinem
Abstulerat, Stygioque caput damnauerat Orco.
Ergo Iris croceis per cælum roscida pennis,
Mille trahens varios aduerso Sole colores,
Deuolat, & supra caput adstitit: Hunc ego Diti
Sacrum iussa fero, teque isto corpore soluo.
Sic ait, & dextra crinem secat: omnis & vna
Dilapsus calor, atque in ventos vita recessit.*

fama bacchatur. i. more baccha-
tium discurret, per vrbē. i. ciui-
tatem, concussam lamentis &
gemitu, & vlulatu foemineo. i.
feminis [proprio], & tecta fre-
mūt, & æther. i. aeraltus, reso-
nat magnis plāgorib. nō aliter
q̄ si omnis, p. tota, Carthago,
ruat. i. euertatur, hostibus im-
missis, aut si Tyrus antiqua. f.
Tyrorū patria ruat & si flāmæ
furentēs voluantur per culmi-
na hoīum. i. domuū priuatarū,
& per culmina deorum. i. tem-
plorum deorum. soror. i. Anna,
exanimis. i. exterrita & exani-
mata metu, audit. f. clamorē, &
ipsa exterrita cursu. f. cōcursu,
& agitatione populi trepido
.i. præ timore festino, & fēdās,
.i. dilacerans, ora. i. faciem vn-
guibus & pectora pugnis, ruit
per medios. i. cōcurrentes po-
pulos, acclamat morientem. i.
clamorē dirigit ad morientē,
nomine f. necessitudinis, & nō
proprio, ò germana, fuit hoc. f.
quod fecisti, illud. f. qd signifi-
casti te velle facere sacrificiū?
petebas. i. adoriebaris ne me
fraude. i. deceptione: aliud a-
gēs, & aliud dissimulans iste ro-
gus. f. quē tu me iussisti extruere, & isti ignes, & istæ aræ, pa-
rabant. i. parabant ne mihi, hoc. i. hanc rem. f. necē tuam tam
tristem? quid ergo deserta querar primum? q. d. nescio. O ger-
mana, [spreuisti] ne moriens. i. cū mori velles. me, sup. sororem
tuā, comitē. i. sociā mortis? q. d. id nō deberes facere, quia vo-
casses. i. vocare debuisses me, ad eadē fata. i. simile genus mor-
tis. i. dolos, atq; eadē hora tulisset. i. abstulisset nos ambas fer-
ro. i. ense, aut mucrone, seu gladio, Ego struxi ēt his manib. f.
meis sup. rogos, & vocaui. i. inuocaui, voce. f. pendenti, deos
patrios. f. Saturnū & Iunonē, vt ego crudelis. i. crudeli simi-
lis, abessem te posita. i. deposita, sic. i. in tali statu, hoc est exa-
nimata, verū, ò soror, ego extinxi te. i. consilio meo, & me quæ
peritura sum, & populū, patres Sidonios. i. Sidona profectos,
& tuā vrbem quæ imperfecta deferetur, aut ab hostib. inua-
detur. Date. f. aquā, aut permittite, vt. f. abluam, vulnera. f. so-
roris meæ, & si quis spiritus vitalis. f. extremus. i. reliquus, su-
pererrat. f. in toto corpore, ego legam. i. colligā, & contraham
supp. eū, ad sedē vitæ, ore. f. meo. Ipsa fata. i. locuta sic, inuale-
rat. f. iam conscenderat, eo, vbi soror eius Dido erat, vnde cæ-
tera inter currendū dixerat, & amplexa. i. amplectēs, aut post
quā amplexa erat, germanā. i. sororem suam, semianimē. i. se-
minecem, siue semimortuā, fouebat, sup. eam, sinu sup. suo, cū
gemitu. i. simul gemens, atq; siccabat veste. f. linea, atros. i. cō-
cretos, cruores. f. effusos. [Illa graueis oculos, &c.] Describit in
fine huius mortē Didonis. nam (vt dixi in sex priorib. libris)
mortē alicuius commemorat ad finē, quia mors, vltima linea
rerum est. Docet aut quia sacerdos erat Iunoni sacra, neca-
dijs euocata fuerat, & corporis carcere difficiles fuisse eius
obitus, & miseratione Iunonis, Irim demissam cælo quæ ne-
xos resolueret artus, & cā Diti cōsecraret. significans per hoc
nemine sibi necē parare debere. Donati de hac re, verba sunt
hæc [Nec fato, nec morte merita] Non fm statutum naturæ,
quod satis attribuitur. Difficilis. n. mors est, cū nō consensu
naturæ spiritus reddi, sed vi extorquetur. [Ante diē] Ante
tēps qd natura potuit asserre. [Soluo] Oīa quib. vita constat, si-
bi inuicē nexa sunt, sed cū resoluta fuerint, atq. a sese recesserint,
tunc mors sequit. Ordo est: illa. f. Dido, conata attollere
.i. leuare, oculos graues. i. morte grauatos, deficit. f. in conatu
suo, quæ perficere non pōt, quia vulnus sua pectore. i. quod
sub pectore sibi intulerat, stridet. i. crudescit, aut respirante ip-
sa, stridorē facit. Ipsa attollēs sese. i. per seipsam ter leuat sese,
ter innixa. i. incumbens cubito, & reuoluta est ter toro. i. p. to-
rū, & q̄ fuit oculis errantib. i. vagis & trementibus, lucē. i. cla-
ritatē, supple in alto cælo, hoc est appetit adhuc videre lumē
cæli, & ingemuit reperta. f. luce. i. postquam ea oculis reperit,
quam

quam retinere potuit, cum vellet, quia Homerus docet, Eos qui sibi concitant mortem, apud inferos id deffere. Vnde in lib. Aenei, 6. dicitur. Quam vellent, æthere in alto, Nunc & pauperiæ, & duos perferre labores. Tum. i. tunc Iuno omnipotens, quia omnipotentis coniux & soror. miserata. i. miserans longum laborē s. moriendi: que, pro & i. difficiles obitus demisit: olympo. i. misit de olympo. i. celo: Irim. i. pedisse quam suam quæ arcu pluuiali designatur, q. i. ideo, vt ipsa resolveret. s. a carcere corporis, animam luctantem, sed cum corpore, quod ipsam retinere videbatur velle, quia emittere volebat, & artus. i. compages corporis, nexos. s. beneficio dei, & nature, qui eos resoluunt, dū animas euocant, matura morte, nam quia. i. quia nam, hoc est etenim, ipsa nec peribat fato. i. fatali necessitate, de qua Seneca: Qui ad extremū fati sui peruenit, senex morietur, nam stat sua cuique dies, hoc est constituit terminos eius, qui præteriri non poterunt, sed bene, præueniri, nec morte merita. s. per debilitationem naturæ, vt, qui crapula, aut nimia fatigatione, aut egritudine & morbo, corpus ad maturitatem pertrahunt, sed ipsa misera, & accensa, subito. i. præcipiti furore, peribat ante diem. s. statuta, quā præterire non posset, qui stat sua cuique dies, breue, & irreuocabile tempus Omnibus est vitæ, quod huic loco contrarium nō est: licet Seruius labore in cōsensu: quia hic dicit, diem quidem illi fuisse statutam, sed præuentam Proserpina. i. dea inferorū, quæ quas ad se descendere vult, prius aptat, quod in hac nō fecerat, quia nondum abstulerat illi vertice. i. de vertice capitis eius, crinem flauum qualem habet puellæ, & interdum, licet id Seruius neget, matronæ etiam, Romanæ. vnde Ouid. in fast. de Lucretia.

Forma placet, nuncque color, flauique capilli.

Quodq; aderat nulla factus ab arte color, que pro & nondū sup. damnauerat caput Orco Stygio. i. nondum mori destinauerat, nam Orcus Stygius. i. infernalis, omnes arcet, & vrget. vnde nomen sumpsisse à nonnullis putatur Ergo quia ad hec emissa erat: Iris rosida. i. quasi rore cum nubibus procreata, trahens sole aduerso. i. opposito, quia non nisi ex opposito solis videtur, mille. i. valde multos, & quasi innumeros colores, deuolat. i. deorsum volat, pennis. i. alis, crocei coloris, per cœlum. i. aerem, & astitit. s. statim, postquam deuolauerat, supra caput. s. Didonis, dicens, sup. Ego iussa. s. à Iunone, fero. i. aufero, hunc. s. capillum flauum, sacrum. i. consecratum, aut in sacrificium: Diti. s. Orco, aut Plutoni, & soluo te. s. dō anima, isto corpore. s. in quo hætenus clausa fuisti, & vnde exire non potes: Ipsa ait sic. s. vt dictum est, & secat. i. refecit, & incidit dextra. s. manu, crinē. i. capillos Didonis, & omnis calor. s. vitalis.

dilapsus, sup. est. vna. i. pariter, & vita. i. anima Vitalis discessit in ventos. i. efflata est, ab expirante Didone.

ENSEM QVÆ cruore Spumantem] In Mediceo, & aliquot VAR. aliis antiquis libris, legere est. Cruorem. Sed enim magis LECT. omnino placet ensen cruore spumantem. [Resonat magnis plangoribus æther] In Mediceo, & antiquis libris. Clanguribus habetur. [Non aliter, quam si immisissis ruat hostibus.] In libris aliquot antiquis, Missis legitur, absque im. præpositione. [Aut antiqua Tyros] Veteres plerique lib. Tyrus, idiomate latino legunt. [Atque eadem hora tulisset] In libris aliquot antiquis Fuisse legitur. [Exinxit te, meq. soror] In veteribus ferè omnibus exemplaribus, Etinxi, prima persona legitur. [In fixum stridet sub pectore vulnus] In antiquis aliquot libris, Stridit, à tertia coniugatione est. [Cubitoq. innixa, leuauit] In plerisque libris antiquis, Adnixa legitur. Sed id magis animaduertendum, quod vetera quædam exemplaria, Cubitu, legunt, quarto declinatu. [Ingemuitque reperta] In antiquis aliquot exemplaribus, Reperiam, legitur, pro reperisse. [Trahens varios aduerso sole colores] In Mediceo, & libris quibusdam alijs peruetustis, Aduersa luce legitur. [Et dextra crinem secat] In Longobardico perueteri libro, Crinem tulit, habetur.

HANC vero moriendi naturam etiam fatum dicimus. COEL. RHOD. Nam & quinto Auscultationis physica Arist. fatalem nuncupat generationem, quæ ritu fiat natura. Hinc Virgiliani carminis discutitur nubilum ex 4. Aeneid.

Nam, quia nec fato, debita nec morte peribat.

Quippe quod secundo loco positum est præcedentis expositio videtur, Qui non est Virg. vel frequentissimus. Quid enim est fatalis mors aliud quam debita & naturali proueniens discrasia? Sunt quibus tripartita Seruij distributio amplius ardeat, fatalis, naturalis, fortuita, quando & Cic. ait, Multa mihi imminere videbantur præter naturam, præterque fatum, quem locum perpendit Gellius, sed ita, vt interiores simus quam prius: ipse sic, vt Maronem, interpretor. Nam extra fati rationem non esse violentam mortem, quam planè indicabat orator, ex secunda Philippica liquet. Clodij, inquit, te fatum, sicut C. Curionem manet quoniam id domi tuæ est, quod fuit illorum vtrique fatale. Audio ab elementarijs nostram vellicari sententiam, sed non mirum faciunt, si quando supra ferulam sapere coeperunt, quam difficultum sit incinent illud sibi, alabastrus vnguenti plena nobis puter. Si quidem ex vepreculis extracta nitedula publico excussa bono conatur arrodere.

Ase.

VINTVS habet ludos,] Ordo est, Quintus, scilicet liber Aeneidos, habet id est continet, ludos, id est descriptionem ludorum. & ignis, scilicet immisus à Iunone per Irim: sub specie Beroes, corripit, id est celeriter absumit, classem, scilicet Aeneas, Pro parte maioris argumenti, explanatio est, Aeneas nauigat, scilicet à Carthagine (vt describitur in principio v.) & defertur, scilicet ventorum ad oras Siculas, & ipse celebrat hic, scilicet in Sicilia, manes patris Anchisæ, ipse Acestes hospes vna, id est pariter, faciunt ludos, scilicet funebres, ad tumulum, scilicet Anchisæ, & ponunt, id est constituunt, certamina, scilicet quadruplicia, nauibus, cursu pedum, cæstibus, & arcu valentium, & sagitta prodigiosa scilicet uisa cunctis, allapsa est ardens, id est, incensa in aere, cum columba prius auolasset, quam Acestes sagittare posset. Iris mentita

IN V. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Quintus habet ludos, & classem corripit ignis.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISCONSULTI ARGVMENTVM.

*Nauigat Aeneas; Siculas defertur ad oras.
Hic manes celebrat patrios, vna hospes Acestes
Ludos ad tumulum faciunt: certamina ponunt.
Prodigiosa ardens cunctis allapsa sagitta est.
Iris anum Beroen habitu mentita senili,
Incendit naues, subitus quas vendicat imber.
In somnis pater Anchises quæ bella gerenda,
Quoque duce ad manes possit descendere narrat.
Transcribit matres vrbi, populumque volentem,
Et placidum Aeneas Palinurum querit in vndis.*

ALIVD IN EVNDEM.

*In Siculas iterum terras fortuna reducit
Aeneam, tumuloque patris persoluit honorem.
Tum cogit naues incendere Troadas frus.
Troes ibi linqunt socios. Venus anxiosa placat
Neptunum. Somnus Palinurum mergit in vndas.*

senili habitu, i. per habitum anui congruam, nutricem, s. Beroen. incendit naues: imber subitus, id est subito demissus, ad preces Aeneas, & Ascanij, vindicat, id est, defendit eas, ab exustione totali. Anchises pater, scilicet Aeneas, narrat in somnis, id est, inter dormiendum, quæ bella gerenda, supple essent in Italia, & quo duce posset descendere ad manes, quia Sibylla duce, qua ducente ad inferos descendet in vj. Aeneas transcribit Vrbi in Sicilia conditæ matres, scilicet timidas, & populum, scilicet decrepitum, & imbellem, volentem, scilicet hic manere, ob redium diuturnæ nauigationis, & Aeneas querit in vndis, quibus, scilicet obrutus erat. præcipitatus a summo deo, Palinurum, scilicet gubernatorem nauium, placidum id est summo captum placito, aut gratum, & placentem Aeneas, & hæc in argumenta quinti libri.

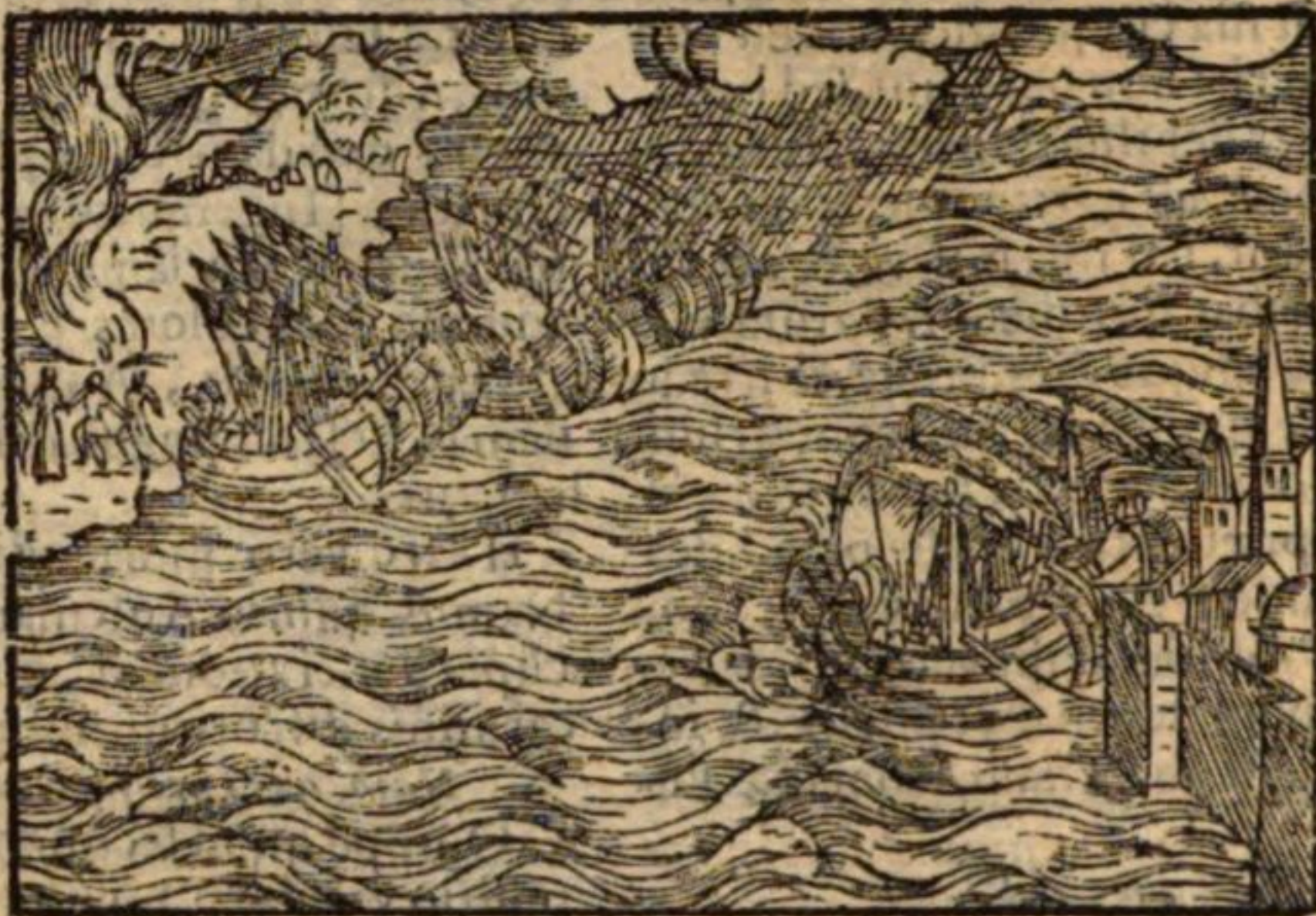
INTEREA] Dum fletur aut sepelitur Dido . & hoc sermone librum, vt solet, superiorib. iūxit, cuius pars maior ex Homero sumpta est. Nam omnia quæ hic commemorat exhibentur circa tumulū Patrocli, nisi quod illic Curule exer-

bat Troianos p. triste auguriū. s. vt crederēt se interemisse, si donē. Multi dñt, Ducūt, dilacerāt; vt ad supradictas duas cās tertia accedat. Percellebat, inquit, aīos. Troianorū, qđ noscebantur duri dolores amore polluto, qđ notus erat femine furor qđ ignē rogi videbāt. . omen nauigantib. triste. vt Pertriste, valde triste sit. Sed si sic intellexerimus, tertio dicto cōgruit tñ nō ēt superiorib. nec . n. Troiani nauigantes iā poterant, aut de amore, aut de furore Didonis eēt soliti. [Rates] Pro nauib. abusiue posuit. [Olli] Aut tunc, aut illi. [Supra caput] Ineuitabilis, mortifer. Nec n. simpliciter dictū est, cū omnis imber super caput sit [Inhorruit vnda tenebris] Et noctis, & nubium. [Ipse gubernator] Qui debuit esse solatio. [Puppi ab alta] Sub audis hac ait. [Quia nā] Cur, & est interrogantis aduerbiū, quo vsus est bis, hic & in decimo, Celicole magni quia nā sententia vobis. Versa retro? [Colligere arma iubet] Vela contrahere, non penitus depone. Nam dicit, Obliquatque sinus in ventum [Iuppiter auctor] Aut nra navigationis, aut secundum vsū locutus est, nec si huius rei auctorē se Iuppiter faciat. Et multi quæ-

P. VIRGILII

MARONIS AENEIDOS.

LIBER QVINTVS.

INTEREA medium Aeneas iam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros Aquilone scabab,

*Menia respiciens, quæ iam infelicis Elise
Collucent flammis. quæ tantum accenderit ignem
Causa, latet: duri magno sed amore dolores
Polluto, notumque, furens qui sæmina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Vt pelagus tenuere rates, nec iam amplius vlla
Occurrit tellus, maria vndique, & vndique cælum,
Olli cæruleus, supra caput astitit imber,
Noctē, hyememq; ferēs, & inhorruit vnda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
Pal. Heu quia nam tanti cinxerunt æther a nymbi?
Quidve pater Neptune paras? Po. Sic deinde locutus
Colligere arma iubet, validisque incumbere remis,
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur.
Pal. Magnanime Aenea, nō, si mihi Iuppiter auctor
Spondeat, hoc sperem Italiam contingere cælo.
Mutati transuersa fremunt, & vespere ab atro
Consurgunt venti, atque in nubem cogitur aer.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficiamus. superat quoniam fortuna, sequamur:
Quoque vocat, vertamus iter. nec littora longe
Fida reor fraterna Eryois, portusque Sicanos:
Si modo ritē memor seruat a remetior astra.
Poe. Tū pius Aeneas. Aen. Equidē sic poscere vêtos
Iamdudum, & frustra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis, an sit mihi gratior vlla,
Quoque magis fessas optem dimittere naues,
Quam quæ Dardanium tellus mihi seruat Acestē?
Et patris Anchise gremio complectitur ossa?
Poe. Hæc vbi dicta, petunt portus, & vela secundi
Intendunt Zephyri. fertur cita gurgile classis,
Et tandem lati notæ aduertuntur arena.*

cerur, & hic naua
le certamen. Sane intelligen-
dum non potuisse fieri vt vna
nec plena die Aeneas ad Sici-
liam perueniret. Vnde accipiē-
dum est, sicut supra legimus,
qđ circa primū ortū lucis nau-
gavit, vt, Regina ē speculis vt
primum albescere lucē vidit,
& æquatis classē procedere
velis. Ergo tota die dum se
Dido interimit, dū flet, pau-
lulum prouectus est: leniter
spirantibus vêtis, & flammās
rogi circa vespē vidit, quo
tempore, & per naturam ignē
videre potuit, & per pristinū
morem, quo per diem cada-
uera non incēdebantur. De-
inde tota nauigans nocte, &
alterius diei parte ad Siciliam
venit. [Mediū] Aut medium
est quidquid à principio re-
cedit & necdū finem sortitur,
aut medium, sic altum vt me-
dium putares; vt, Graditurq;
per æquor iam medium. Nam
vere medium sequenti indi-
cat loco, vt Pelagus tenuere
rates, nec iam amplius vlla
Occurrit tellus. [Certus] Aut
indubitabiliter pergens, aut
certus Aeneas. i. solers, stre-
nuus, vt, Equidem per littora
certos dimittam. [Atros Aqui-
lone] Quos nuper flans Aquil-
lo atros effecerat, vt, Et me-
dijs properas Aquilonib. ire.
Nā nouimus tempestatis hāc
esse naturam, vt reliquias ven-
ti teneat, etiam in alterius fla-
tu. Atros autē secūdum Pliniū
dicit, qui ait in naturali histo-
ria non esse maris certū colo-
rē, sed pro qualitate vêtorum
mutari, & aut flauum esse, aut
luculētū, aut atrū, [Collucent
flammis] Lucent vndique. [In
honorem, n. regū cum facibus
procedebatur à populo. Vnde
ait de Pallante. Lucet via lon-
go ordine flammarum, & late
discriminat agros. Postea ēt
funebres lectulos proferre cō-
perunt. Vnde in 7. Vel qđ Ty-
berine videbis Funera, cū de
Marcello ædili diceret filio so-
roris Augusti, in cuius hono-
rē hoc factum est. [Quæ tñ]
In quantitate est admiratio.
Sane sciendum Varrore dice-
re Aeneā ab Anna amatum, &
licet (vt supra diximus) pluri-
mum tps intersit, lectum tñ
est. [Causa latet, duri magno
sed amore dolores Polluto.]
Vnde p. p. est. sed expositio ta-
lis est, ignorabant cām, conie-
cturis tamen propius accede-
bant. [Nam duri dolores ma-
gno amore Polluto. i. lēso, &
notus foeminarum furor duce

ste, valde triste sit. Sed si sic intellexerimus, tertio dicto cōgruit tñ nō ēt superiorib. nec . n. Troiani nauigantes iā pote-
rant, aut de amore, aut de fu-
rore Didonis eēt soliti. [Ra-
tes] Pro nauib. abusiue posuit.
[Olli] Aut tunc, aut illi. [Su-
pra caput] Ineuitabilis, mor-
tifer. Nec n. simpliciter dictū
est, cū omnis imber super ca-
put sit [Inhorruit vnda tene-
bris] Et noctis, & nubium. [Ip-
se gubernator] Qui debuit esse
solatio. [Puppi ab alta] Sub
audis hac ait. [Quia nā] Cur,
& est interrogantis aduerbiū,
quo vsus est bis, hic & in de-
cimo, Celicole magni quia nā
sententia vobis. Versa retro?
[Colligere arma iubet] Vela
contrahere, non penitus depo-
nere. Nam dicit, Obliquatque
sinus in ventum [Iuppiter au-
ctor] Aut nra navigationis,
aut secundum vsū locutus
est, nec si huius rei auctorē se
Iuppiter faciat. Et multi quæ-
runt quō auctor Iuppiter, cū
Apollini dicat, Tot maria in-
traui duce te. Sed legimus,
Quæ Phæbo p. omnipotēs. &
specialiter navigationis ex
Africa auctor est Iuppiter.
[Hoc cælo] Aere, In hoc cælo
qui dī aer. Sic Lucretius po-
suit. [Mutati transuersa fre-
mūt] Hinc atq; hinc. Est autē
aduerbiū factum de noīe; vt,
Cunctat & amnis Rauca so-
nās. Itē, Et pede terrā crebra
ferit. Nomen & aduerbiū ple-
runq; in se transeunt, vt, Tor-
uūq; repente clamat. i. torue.
Itē aduerbiū in nomē, vt, Dū
mane nouū, accepta declina-
tione factū est nomē. Sic Per-
sius, Iam cras hesternum con-
sumpsimus, ec ce aliud cras.
Sed nomen cū aduerbiū esse
cōperit, sit indeclinabile: ad-
uerbiū cū nomē esse cōperit,
declinat. Vñ Plautus. A mane
vsq; ad vespere. A mane aut
propter tetraptoton nō dixit.
Cum. n. in alienū ius transeūt
hæ partes. non suis, sed earū,
ad quas transferint, vtuntur
potestatibus, duntaxat in de-
clinatione. Nam temporum ra-
tionem suam reseruant, vt hoc
loco Transuersa, cum aduer-
biū sit, A tñ brevis est, qđ a ve-
nit ex nomine, licet duæ con-
sonantes sequantur, cum scia-
mus A, terminatā aduerbia
longa esse, vt paulo post, Et
frustra cerno te tendere con-
tra. [Et vespere ab atro.] Idē
quo tendimus, nec. n. sine ra-
tione post generalitatē addi-
dit speciem, [In nubē cogitur
aer

aer] Nubes. n. aeris densitas facit: vt, Denset erant quæ rata modo, & quæ densa relaxat. [Tendere] Pro contendere. Aphæ resis est. [Sequamur] Fortunam. i. [Nec littora longe] A facili. [Fida] Propter Acestorum Affinitatem. [Fraterna] Propter Erycæ Butæ & Veneris filium secundum alios. Neptuni & Veneris. [Sicanos] Corripit Si, alibi producit, vt Sicario prætentia finu. [Rite memor seruata remetiore astra] Si rite remetiore astra, paulo ante seruata. i. ante tempestatem. Colligit autem vicinitatem ex ratione cursus, qui a peritis horis colligitur quas in dicant sidera. [Iandudū] Non tū heroicum est quod dat Aeneæ gubernandi scientiam, sed et ad pœconomiam pertinet. Dicitur. n. ē, Eripse ratē nocturnis roxit in vndis, [Flecte viā] Ex remira nata declamatio. In terra. n. a via deflectimus. nos in mari ipsam deflectimus viā. [Fessas naues] Pro nos fessos. [Dardaniū Acestorum] Vt supra diximus, Hippotes filiam suam Egestam ne ad cetos religaretur supposuit nauiculæ, & misit quo fors tulisset. Quæ delata ad Siciliam, Crinifus fluuius cō cubuit cum ea conuersus in canem, vnde est Acestor natus. [Seruat] Tenet, vt, Tantas seruabat filia sedes. [Secundi Zephyri] Iam secundi post conuersionem nauis, [Et tandem] Vacans particula est tandem, vt, Et quo sub cœlo tandem cum dicat, [Fertur cita gurgite classis.]

A S C E N S I V S.

INTEREA medium] Vt perpetuum, & condeperdēs ostēdatur opus, vtitur Virgilius in principio librorum, ferē cōiunctione, aut aduerbio, eius continuationis signo, vt, Postquam res Afrix: At regina: Interea medium: Sic fatur lacrymans, &c. Interea igitur, inquit, dum Dido se interemit, & ciuitas Carthaginensis luctu angitur rogumque funebrem incendit, Aeneas tenebat medium mare, vnde oculos retorquens ad Carthaginem, vidit flāmas funebres, quas nō certo sciebat, funebreis esse, sed coniectura quādam colligebat. Grammatici dicunt illic, Ad mēnia respiciens, hypermetrum esse, & syllabam abundantē in principio posita, quæ res inuentu rara est, quo circa plurimi depresserūt præpositionem legentes, Mēnia respiciunt. Donat. dicit sic. [Atros Aquilone] Atqui non est aptus Aquilo, ex Africa in Italiam nauigantib. sed, uel posuit speciē pro genere, vel nauigabat Aquilone, q̄a ex secundo Iouis p̄cepto, statuerat Carthaginem relinquere quocunq; illi ferrent venti, vt et Aquilone flāte, enauigaret quo illi ferrent. Ordo autē est. Aeneas certus. i. indubitabiliter pergens, aut solers in nauigandi arte tenebat iam interea. i. dum talia fierent Carthagini, mediū iter. i. maris, classe. i. sua, & secabat. i. sulcabat, rostris nauis, fluctus. i. vndas maris. atros. i. caliginosos: Aquilone. i. illo vento, nubes afferente, vñ quia atram dicit tempestatē fuisse, verisimile facit qđ sequitur. i. flammis visas q̄ nisi maxime essent, de longe, resplendente sole, videri nequirent, secabat dico, respiciens mēnia, vel ad mœnia. i. Carthaginensia, ciuitate, q̄. i. mēnia, collucet. i. simul, & quasi ex oī parte lucent (qđ et ad verisimilitudinem facit) flāmis. i. funebribus, hoc est rogo Elifæ. i. Didonis reginæ in felicis (hoc ex persona sua, dicit poeta, qui prædixit, quō Dido p̄ impatientiam amoris, post abscissum Aeneæ se interemerat. nunc autē significat, eam, eo rogo quem ad magicas artes extrui fecerat p̄ simulationē, ipsa more patriæ exurebatur, qđ, vt dixit Aeneas, Haud certo sciebat, vñ sequitur causa quæ accenderit tū ignem) lateat. i. Aeneam, & socios, sed notum est. i. Aeneæ, quid duri amores, magno amore polluto. i. violato, sup. possint, & quid femina fures. i. p̄ impatientiā amoris postquam se desertam norit, possit, hoc est quia nouit Didonem maximo amore vri, sciuitq; muliebrem sexum esse fragilem, nec habere modum facili coniectura, id qđ erat, opinabatur sibi, videlicet mortem cōcitasse, & pectora Teucrorum, ducunt. i. dignū esse ita credere. i. existimant per triste augurium. i. infelix omen, aut infelicē inspectionem, quid duri dolores magno amore, supp. possint & quid femina furens possit, hoc est Aeneas quidem sciebat, & Teucricæteri animo ducebant, latebat tamen causa, quia nesciebāt Didonem tam impatiēter amasse. vnde dicturus est Aeneas ad eam lib. Aen. 6. Nec credere quīui, Hunc tū tibi me discessu ferē dolorem. [Vt pelagus tenere rates, nec iam amplius vlla Occurrit tellus, maria vndique, &c.] Vt fu ne bri rogo, quem infortunium portendere nonnullis visum est, subsecuta est tēpestas sœua, qua in Siciliā rursus compulsi sunt: sed eā rem, prouidus heros Aeneas in bonā accepit partem, interpretans videlicet deorum voluntate euenisse, vt patri Anchisæ illic sepulto, anniuersarios celebraret honores.

Donari hic nihil videmus. Ordo autem est. Vt. i. postquam, rates. i. naues, tenere, i. conscenderant, pelagus. i. altum mare, nec vlla tellus occurrit. i. visui nauarū iam amplius, sed, sup. maria, sup. occurrunt vndique, & cœlum occurrit vndiq; i. ex omni loco. non ex omni parte: nam ex qua parte occurrebat mare, non occurrebat cœlum, sed ex omni loco tantum aquas & cœlum, hoc est nihil terræ videre poterant, olli. i. hoc tempore illi, astitit imber ceruleus. i. cærulei coloris, aut marinis aquis collectis, supra caput. i. verticem, quasi persecutor eius ferens. i. afferens noctem. i. tenebras, & hyemem. i. tempestatem & vnda inhorruit. i. multum horrida facta est tenebris. i. propter tenebras, ipse, q. d. nauigandi peritissimus Palinurus gubernator loquitur sup. ab alta puppi, Heu dolentis interiectio, quia nam. i. cur tanti nimbi. i. nubes pluuiosæ, cinxerunt. i. obsederunt, æthera. i. aerem superiorem, aut cœlum, im vt videri iā vix possit, Ve, pro velo Neptune, pater. i. maris, hoc est summe rector aquarum, quid paras. i. prætendis, his nubibus? q. d. vis ne omnes obruere? Ipse locutus sic, iubet deinde colligere. i. contrahere, arma. i. nauigatoria, hoc est vela, & antēnas, & incubere validis remis. i. valide ipsis remis, obliquat sinus, i. cornua antennarū, in ventum. i. contra ventum, ac fatur talia, O magnanime Aeneas, si. i. & si, aut tamen si, Iuppiter auctor. i. nostre nauigationis, spōdeat i. polliceat, sub pignore fidei sue, tū, sup. nō sperem contingere Italiam, hoc celo. i. hac dispositione aeris itante: venti mutati, fremūt transuersa. i. in transuersum, & consurgunt ab atro vespere. i. ab ea regione, in quam tendimus, & ita habemus ventos contrarios, atque aer cogitur. i. contrahitur, & condensatur in nubem, & ita vt timor sit de maiorib. ventis, quos & Hesperus ater, & aer densus, p̄ se feruat. Nec nos sufficimus obniti & tendere contra. i. in contrariū, tū s. quantum, nos venti repellant, & ita quonam fortuna. i. fortuita, & repentina tēpestas, superat. i. vincit conatus nostros, sequamur. i. sponte, quo traheremur coacti. (Nam, vt dicit Sen. Fata volentem ducūt, nolentem trahunt) quoq; duę sunt dictiones & ita quo, producit, q; pro &: vertamus iter, sup. eo quo fortuna sup. vocat nos. necne. i. & non, & ego reor littora fida. i. fraterna. i. fratris tui Erycis, qui filius Veneris Ex Bute rege Sicilia, illic in monte sepultus pro deo postea habitus est. que pro. i. portus Sicanos. i. Sicilienses, esse non longe. i. ab his locis, si modo. i. dummodo, aut modo. i. solummodo. hoc saluo, si ego memor rite. i. vt decet solertem nautam, aut remetiore rite. i. decenter, astra seruata. i. obseruata, dū ē Sicilia in Africam pellerentur, vnde nunc in eam redeunt. Tum. i. tunc: Aeneas pius, sup. incipit. equidem. i. ego certe, cerno. i. video ventos poscere sic. i. vt in Siciliam redeamus, & cerno te tendere contra. i. ventos, frustra. i. in vanum, aut nequidquam, & ita flecte viam. i. maris, quæ vbiq; est. velis. i. dando vela: quo venti impellunt. An vlla tellus sit mihi gratior, ve pro vel, quo ego magis optē demittere naues fessas. i. nos fessos (Est tamen futuri euentus omen. nam illic dimissurus est, defessos patres & anus, puerosque imbelles, nec nobilib. parentib. editos) quam, sup. ea tellus videlicet Sicilia, quæ seruat mihi. i. ad vtilitatem meā. Acestor. i. amicum, & affiné, Troia oriundum, & quæ complectitur gremio. i. suo, hoc est sepulcro, ossa patris Anchisæ. Vbi. i. postquam hæc dicta, sup. sunt a Palinurō & Aenea, ipsi petunt portus & Zephyri. i. venti, secundi. i. insequentes, & a tergo vtiliter flantes, intendunt. i. inflant, vela, & classis fertur cita. i. velox. gurgite. i. maris, hoc est fluxu, et secundante. (Est tamen tapinosus, & ipsi læti aduertuntur tandem, non post longa intervalla, sed magna desideria, quia tot nimbos instare viderant) arene notæ. i. ad littus Siciliense, vnde abiuerant non multo ante, sicut in i. huius patuit.

INTEREA medium Aeneas iam classe tenebat Certus iter] **VARIA LECT.** Antiqui admodum libri, mutato legunt numero, Interea Aeneas medium, dactylis, & spondeis, alternatim collocatis. [Quæ iā infelicis Elifæ Collucet flammis] In libris aliquot antiquis legere est, Iam felicis. [Nec iam amplius vlla Occurrit tellus, cœlum vndiq; & vndiq; pontus] Lectio hæc in libro longobardico, in Mediceo, & plerisque itidem antiquis, etiā manuscriptis, ita scriptum obseruauit, Maria vndique & vndique cœlum. [Heu quia nam tanti cinxerunt æthera nimbi] Io uianus Pontanus multis quidem rationib. legēdum esse, Heu qui nā, monosyllabicis dictionib. nititur approbare. Aliquos vero libros inueni, in quib. paulo secius, detorto dictionis casu, per monosyllaba legatur. Heu quo nam. In quodam alio, Quidam. Sed vetustiora omnia exemplaria quæ habui, Quia Virg. B b 3 nam

nam trisyllabum legunt. [Obliquatq; sinus in vetu] In Longobardico, Sinu, unitatis numero legitur. [Nec nos obniti cōtra] In antiquis libris plerisque, Obnixi, legitur. [Nec tēdere

tantum] In aliquot antiq. suaviore numero legitur, Neque [Quoque magis fessas optem demittere naues] Antiqua pleraque exemplaria cum Mediceo, Quove legunt.

SARV.

Miratus] Is qui mirabatur, aut certe miratus occurrit. [Horridus] Terribilis [Libystidis vrsæ] Aut re vera vrsæ, aut feræ Africanæ. [Gaza agresti] Opibus rusticanis. Nam gaze omnis fructus est. [Stellas fugarat] Poetice dixit. Nam si stellæ a stando dictæ sunt, non fugantur. Semper. n. fixæ sunt præter planetas. [Dardanidæ magni] Frequenter, vt diximus, ad opus suum Virgilius aliqua ex historia deriuat. Nam sic omnia inducit, quasi diuini honores soluantur Anchisæ, quos constat Iulio Cæsari tribuisse Augustum. Et bene dicit, genus alto, a sanguine diuū, nam per tacitam æconomiam ostendit debere Anchisen generis sui honorem mereri. Vnde est Dijs genite & geniture deos [A sanguine diuū] Diuum, & deorum plerumque ponit indifferenter poeta, quanquā sit discretio, vt deos, perpetuos dicamus, diuos ex hominib. factos, quasi q. diē obierint. Vnde diuos, etiam imperatores vocamus. Sed Varro & Attēius contra sentiunt, dicentes diuos perpetuos deos qui propter sui consecrationem timentur, vt sunt dii manes, qd tangit in duodecimo dicens, Diua deum stagnis, quæ fulminibusq; sonoris præsidet. [Annus orbis] Quia menses in se recurrunt, & annū faciunt. Vnde & annulus quasi annus dictus. Sic alibi, Atque in se sua per vestigia voluitur annus. [Diuini] Aut laus est, vt diuini opus Alcimedontis, Aut re vera diuini, nam ait;

Nunc repeto Anchisen. fatarum arcana reliquit.

[Mœstas aras] Medium se præbet. Nam hominem fuisse noluit & vult eum ex consecratione numen effectum. Nam mœstas aras ad hominem pertinet, i. djs manibus consecratas. Et quod paulo post dicit Altaria liquet, vult esse diuinitatis post apothecosin. Vnde est, Et adytis, quæ templorum sunt. & Succellit tumulo, quod est hominis [Ni fallor] Non quasi nescius dixit, sed propter anni confusionem, quæ erat apud maiores. Nam ante Cæsarem, qui nobis anni rationem composuit, quæ hodieq; seruamus intercalabantur dies, vt etiam in Verrinis, legimus. s. Luna non congruente ratione. Annum autem primo Eudoxus, post Hipparchus, deinde Ptolemæus, ad vltimū Cæsar deprehendit. [Acerbum] Propter perditum patrem. [Honoratum] Quia deus effectus est. [Sic dii voluistis] Vt in tertio, visum superis, Semper. n. de dijs salua veneratione conueritur. [Getulis agerem si Syrtibus] Si in Getulis Syrtibus agerem, i. essem. Et bene aut desertos, aut hostiles commemorat locos. [Argolicove mari] Ionico, & Adriatico. [Depræsus] Occupatus, & proprie nauigantium est; vt,

Depræsus olim statio tutissima nautis

[Urbe Mycenæ] Græce dixit, Vnde singularem numerum posuit. Mycenæ autem sicut Thebæ. Iuuen.

Atque vetus Thebe centum iacet obruta portis

Vt sit Mycene Mycenes, vt, Agaue Agaues. Potest & exinde videri latinam fecisse declinationem, vt sit hæc Mycena huius Mycenæ, & est periphrasis Urbe Mycenæ. i. Mycenis, vt, Urbem Patavi [Annua vota tamen, solennesque] Hæc quasi numini, [Suis donis] Congruis. Sunt enim dona tantum superiorum, munera sunt inferiorum, vt in Bucolicis:

Phæbo sua semper apud me.

*At procul excelso miratus vertice montis
Aduentum, sociasque rates, occurrit Acestes,
Horridus in iaculis, & pelle Libystidis vrsæ:
Troia Criniso conceptum flumine mater
Quem genuit. veterum non immemor ille parentum
Gratatur reduces, & gaze letus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera cum primo stellæ oriente fugarat
Clara dies, socios in cætum littore ab omni
Aduocat Aeneas, tumulique ex aggere fatur.
Aen. Dardanidæ magni genus, alto a sanguine diuum,
Annus exactis completus mensibus orbis,
Ex quo reliquias, diuinique ossa parentis
Condidimus terra, mœstasque sacrauimus aras.
Iamque dies, ni fallor, adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic dii voluistis) habebo.
Hunc ego Getulis agerem si Syrtibus exul,
Argolicove mari deprensus, & vrbe Mycenæ.
Annua vota tamen, solennesq; ordine pompas
Exequerer, strueremque suis altaria donis.
Nunc vltro ad cineres ipsius & ossa parentis,
Haud equidem sine mente reor, sine numine diuum,
Adsumus, & portus delati intramus amicos.
Ergo agite, & cuncti letum celebremus honorem:
Poscamus ventos: atque hæc mea sacra quotannis
Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.
Bina bouum vobis Troia generatus Acestes
Dat numero capita in naues. adhibete penates
Et patrios epulis, & quos colit hospes Acestes.*

ternū. Erat. n. nat^o ex fluuio, & fluuij pene nudi sine ambitio ne vestiū, pingunt. [Agresti] Sunt epulæ, de quib. ait in Buc.

Sunt nobis mista poma

Castanea molles, & pressi copia lactis.

His addere possumus, oua, & herbas. Hec ille, Ordo est, At. i. sed: Acestes, rex ille Siciliæ, miratus. i. admirans procul. i. de lō ge. s. de excelso vertice montis, aduentū. s. Aeneæ, & nauis socias. s. sociorū, hoc est Troianorū, occurrit, sup. eis, existens horridus. i. terribilis, aut asper, in iaculis. i. p. iacula q. gerebat, & pelle vrsæ Libystidis. i. Libycæ, ex Libya genitæ, vt sit Liby lis patronymicum a patria deductū. Sunt aut in Libya feræ plurimæ, & feroces, quæ. s. Acestē, mater Troia. i. Troiana (Est n. trisyllaba dictio,) Troia genuit conceptū flumine Criniso. Incertus ergo illi pater, quia dū fluuiorū ad quos geniti sunt, notiora sunt quam patrum nomina, dñr illorum filij. n. aut dñr Aegista, Hippote Troiani filia fuisse. Ille. s. Acestes non immemor veterum parentū, i. memorans se à Troianis oriundū, aut memorās eū esse Troianorū morē, vt hospitales sint gratat reduces. i. reductos esse ad se & excipit. i. seorsum ad cōuiniū accipit eos, gaze agresti. i. opib. agrestib. & ex agro collectis, & id quidē faciebat letus. i. hi ari vultu, vt modicitate sua, nō illorū cōtemptū, significaret, ac solat eos fessos. s. exre luctatione cōtra vêtos, opib. amissis. i. faciliter parabilibus, q. amicis acceptæ sunt, aut eis tūc cōuenientib. Cū. i. postq. postera dies clara (hic pater, diem discretum a nocte, & femini ni gñis re piri) fugarat, i. fugauerat, s. claritate sua primō Oriē te. i. in primo ortu solis stellæ, ita vt amplius non apparerent, Aeneas aduocat in cētū. i. concionē, socios, s. suos ab oī littore, & fat ex aggere tumuli. i. colliculi, aut sepulchri Anchisæ. O Dardanidæ magni, gen^o ab alto sanguine diuū. i. diuorū p. p. Iouis, annus orbis. i. annua reuolutio solis, cōplet. i. p. p. i. mēsis. actis. i. tractis, ex quo. i. postq. nos cōdidimus terrē. i. terra. sed i ipso elemēto. nā terra aut in terra cōdere possumus, et in aere, aut excelsa turri, terrē verō & humi, i ipso elementi loco condidimus: ergo terrē reliquias, & ossa parentis, scilicet.

Munera sunt lauri, & suauis rubens hyacinthus.

[Nunc vltro] Argumentum a minore ad maius. Vltro autem aut vltro. i. insuper, hoc est, amplius numina præstiterunt aut vltro. i. sponte sua, non optantib. aut volentibus nobis. Vult. n. ob hoc tempestatem ortam non vt ab Italia depellerentur, sed quo sacra renouarentur Anchisæ. [Celebremus honorem.] Non dixit exequias. Nam & ventos quasi a numine vult petere, [Positam] Constitutam: vt, Et posuere in montibus urbem Pallantis proau de nomine Pallatēum Dicitantem, Petamus etiam hoc, vt velit nos in vrbe constituta singulis quibusque annis sibi sacra perfoluere. [In naues] per naues. In enim multa significat, vt diximus supra.

At procul excelso, &c.] Do cet quomō ab Aceste amico, suscepti sunt hospites, abs quo videlicet humanissime, prius dimissi erant. vnde dictum est in i. Vina bonus, quæ deinde cadis onerarat Acestes, Littore Trinacrio, dederatq; abeuntibus heros. Diuidit &c. De hac autem re dicit Donat. sic. [Occurrit] Impatientiam cupientis gratulari, significat. [Et pelle] refert habitum pa-

Diuos
Deos

ANAV
TOS

Dona
Mane-
ra

f. Anchisæ. diuini, aut præscij futurorū, & sacrorū periti, dū viueret, aut in deorū numerū assumpti. & sacrauimus aras mētas, sup. in honorē eius; mētas quidē quia obiuerat, sed sacris, quia in deorū numerū assumptus erat. Iamq. i. & iam, nisi fallor. i. adeit dies, sup. anniuersarius, quem ego habebō semper acerbū p. mortē patris, & semper honoratū p. eius, ut ita dicā, deificationē, d. dij, vos voluistis, sic. q. d. nisi ita voluissetis, vellē adhuc nobis dux itineris, solamēq. laborū esset. Si ego agerē. i. ducere, & viuerē hunc diem, existens exul in Syrtib. Getulis. i. Getulicis, hoc est maximis periculis maris, qualia sunt apud Syrteis: ve, p. vel, si. i. tamen si, ego agerē hunc diē, existens depressus. i. occupatus, s. ab ista tēpestate subito orta. Deprehendimur. n. in factō, sicut in adulterio, dum alienam cōiugem occupamus, vnde Horat. i. Serm.

Deprehendi miserum est Fabio, vel indice Vincam:

Et in mariā tempestate dum alienum elementum occupamus, ut hic, & in Georg.

Deprensus olim Ratio gratissima nautis:

In mari Argolico, & in vrbe Mycenæ, pro Mycenarū, aut in Mycenæ vrbe. f. Argiuorum, h. e. in medio hostiū, tñ. i. nihilo minus, ego exequerer vōta annua. i. anniuersaria, & pōpas f. exequiales, & funebres, solēnes. i. quæ toto anno, aut singulis annis exhiberi solent ordine. i. per ordinē, & s. m. ritū talium sacrorū, & struerē altaria suis. i. proprijs donis vnde significat Anchisen in deum superum assumptum quia altaria non nisi superiorum proprie sunt, & tamen simulacrum Anchisæ apud inferos inueniet, sed & aliorum diuorum illic sunt, secundū Ethnicos. Nos assumus nunc, equidē. i. ego quidē, reor q. haud. i. non, sine mente. i. aīo & intentione, & haud sine numine. i. nutu & voluntate deorū, hoc est cū deorū voluntate & præordinatione, assumus vltro, i. sine labore nro obla-

ti, ad. i. iuxta, cineres, & ossa ipsius parētis, & nos delati. f. impulsu vētorū, intramus portus amicos. i. amicorū, ergo agite. f. quod iustat, & quod cōsentaneū est rōni, & celebremus cūcti honorē lētū. i. cū lētitia, aut reuera lētū, quia de re lēta, ut pote de Anchisæ deificatione, seu apotheosi. Poscamus. f. ab ipso prē, i. adeo vētos. f. opportunos atq; poscam⁹ ut sup. Anchises, velit nos & nros minores ferre sibi quotannis. i. singulis annis, hęc mea sacra q. f. nūc instituā, vrbe posita. i. cōstituta, & tēplis dicatis. i. cōsecratis, sibi. i. in honorē suū, Acestes generatus Troia, dat vobis bina capita bouū. i. binos boues, in naues. i. p. singulas naues duos boues [Male legit q. det, in capita, vñ corruptus ē textus. Dat numero in capita, vbi legendū ē, Dat capita in naues] adhibere epulis. i. viscerationi, & epulo solēni diuos penates. & i. simul patrios. i. quos auehimus à patria, & eos, sup. quos Acestes, hospes nī, colit. f. peculiariter, hoc est agamus diē lētū, parib. auspiciis & prēdib.

At procul excelso miratus vertice montis] In veterib. quibusdam libris, Et procul legitur. Est & distinctio in dictionibus, præpositione, & nomine, Ex celso. [Et pelle Libyssidis vrsæ] Sunt, qui Libyssidis, per ff. geminatum, non per ff. lege re contendunt. [Ac fessos opib. lolatur amicis] Vetera aliquot exēplaria legunt, Et fessos. Est & Amicos legere in libris antiquis, [Genus alto à sanguine diuū] In libris aliquot antiquis, A sanguine Teucri legitur [Ni fallor] In antiquis libris, Nisi fallor. [Et vrbe Mycenæ] In libris aliquot antiquis, Mycenæ, cum diphthongo, In aliquot, Mycena, legitur. [Mihi sanē mirifice placet quod in Romano libro legi. Mycenis.] [Ergo agite, & cuncti letum celebremus honorem] In antiquis libris transpositis dictionibus. Et letum cuncti celebremus, habetur. [Atque hæc me sacra quotannis] In antiq. aliquot lib. Mea sacra, legitur.

*Dat capi
tam na-
ues, di-
nos adhi-
bere pe-
nates. le-
git aliq.*

VAR.

LECT

IV. S I nona diem mortalib. al-
mum] Non de die qui cer-
tus est, dubitat, sed de serenitate. Vnde paulō post, Serena iam luce. Et sciendum quia apud maiores vbi quis fuisset extinctus, ad domum suam referrebat. Vnde est, Sedibus hunc refer ante suis. & illic septem erat diebus, octauo incendebatur. nono sepeliebatur. vnde Horat. Nouendiales dissipare pulueres: Iure etiam ludi qui in honorem mortuorum celebrantur, nouendiales dicuntur. Sciendum quia etiam domi suæ sepeliebantur. vnde orta est consuetudo, ut dij penates in domibus colantur. [Prima] Reuera prima. Nam cætera, non eo quo dicit ordine editurus est. [Vitibus audax] Hoc ad omnia pertinet. [Aut iaculo incedit melior. leuibusue sagittis] i. iactu velocium sagitarum, ut vacet ve. Sic ista iunxit in nono.

Insidijs iaculo, & longe fallente sagitta.

Id est iaculo longe fallentis sagittæ. Nam non exhibuit iaculatores. [Crudo cæstu] Aut crudeli, aut duro. Cæstus autem per diphthongum pugilum arma significat, habet etiam pluralem numerum, & est quartæ formæ. Nam cestus cesti numeri tantum singularis, sine diphthongo balteum Veneris significat. [Præmia palmæ] i. virtutis, a præcedenti quod sequitur [Ore fauete] A pto sermone vsus est, & sacrificio & ludis. Nam in sacris taciturnitas, in ludis necessarius fauor est, quæ propter plausum futuris spectatoribus dat. Fauet autem ore quis etiam per taciturnitatem. Horatius.

Fauete linguis carmina non prius audita musarū Sacerdos.

[Cingite tempora ramis] Ex Romano more. Nā festis ludis omnis ætas coronata spectabat, qd ostendit per Aeneā. Acestē, Ascanium, per quos oēm demonstrat ætatem.] Materna myrto] Vel quasi filius, vel quasi Veneri sacrificaturus marito. [Hoc Helymus facit] Princeps Troianorū, qui dē tres in Sicilia cōdidisse ciuitates, Ascrā, Entellā, Egestā. [Aeui ma-

Præterea, si nona diem mortalibus alimum

Aurora extulerit, radijsque retexerit orbem,

Prima citē Teucri ponam certamina classis:

Quique pedum cursu valet, & qui virib. audax:

Aut iaculo incedit melior, leuibusue sagittis:

Seu crudo fudit pugnam committere cæstu.

Cuncti adsint, meritaque expectent præmia palmæ

Ore fauete omnes, & cingite tempora ramis.

Poe. Sic fatus, velat materaa tempora myrto.

Hoc Helymus facit, hoc qui maturus Acestes,

Hoc puer Ascanius: sequitur quos cetera pubes.

Ille è concilio multis cum millibus ibat

Ad tumultum, magna medius comitante caterua,

Hic duo rite mero libans carchesia Baccho,

Fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro:

Purpureosque iacit flores, ac talia fatur.

Aen. Salue sancte parens: iterum saluete recepti

Nequidquam cineres, animæq; vmbreque paternæ.

Non licuit fines Italos, fataliaque arua,

Nec tecum Ausoniū (quicūque est) querere Tybrim.

turus] Honestius q. si æuo maturo diceret. [Rite] Secundū ritū sacrificij, quod exigebat ut libaret de mero Baccho. i. puro. [Carchesia] aut genus poculorū. [Humi] Terre. [Lacte nouo] aut statim mulcto, aut post ferum, quod colostrum dicitur neutro genere] Sanguine sacro. [Victimarum, ut diximus supra. Et notandum quia partim quasi mortuo pari numero sacrificat, partim impari, quasi deo: ut, Cedit quinas de more bidentes. Nam legimus, Numero deus impare gaudet. [Purpureosque iacit flores] ad sanguinis imitationē, in quo est sedes animæ. Sic in 6. Purpureos spargam flores. Itē, Purpureasque super vestes velamina nota. f. ut sup. diximus, ut sedis suæ cognoscat imitationē. [Salue sancte parens] Salue, & vale secundum Varronē in logistoricis synonyma sunt. Vnde his & in salutatione utimur, & in execrationibus: ut, Valeant qui inter nos diffidiū volunt, Vnde et hæc mortuis dicimus, nō q. eis optemus salutē, in quib. nulla esse pōt, sed ut significemus nos sic digredi, ut ostendamus eos nunquam in nostrā cōiōnem esse venturos. [Iterum] Hic distinguendū. Nam quo tpe sepelijt eū, dixit sine dubio salue & vale. [Recepti. Nequidquam cineres] Cineres pro ipso patre posuit, ac si diceret, salue pater de Troia liberate sine causa, propter quod sequitur, Nō licuit fines Italos fataliaque arua. Alii ad historiā supradictā referunt distinctione mutata, ut dicant. Recepti iterū cineres semel ex Troia, semel à Diomede, qui dicitur ossa eius eruta cum Palladio reddidisse. Nequidquam autem secundum Epicureos, qui dicunt omnia perire cum corpore. [Animæque, vmbreque paternæ] Vocatiuus pluralis est. Nam Plato, & Aristoteles, & omnes periti dicunt in homine esse quatuor animas. Vnam vitalem, ut in vermibus, qui tñ moventur. Aliam sensualem, ut in mutis animalibus, in quibus est sensus, & timoris & gaudij. Tertiā intellectualem, ut in

hominibus, qui & cogitare & recte iudicare possunt. Esse et quartam infra omnes, quae physice vocatur, ut est in herbis & in arboribus, quae etiam motu carentes, vitam tamen habent. Nam & nascuntur, & crescunt, & pereunt. Vnde est, Atque in terfice messes. His reb. colligitur hominem harum omnium animarum esse participem. Vnde Salust. ait, Alterum nobis cum dijs, alterum cum beluis commune est. De vmbriis autem facillimum est probatio. Nam si quatuor sunt animae, sequitur ut tot sint vmbrae, ut si quis inter duas inter lucernas, geminam vmbra creat. Hoc autem de animis etiam Lucretius asserit, sed non tantum veritati ita de, quantum sectae Epicureae. Alij ista fugientes, dicunt animae, & vmbrae genitium esse singularem, ut sit, cineres vmbrae, & animae paternae, quod non valde probandum est, Nec enim vmbra aut anima cineres habent. [Quicunque est] Tedium longae navigationis, hoc dicit.

A S C E N S I V S.

PRAETEREA, si nona] Preter epulum, quod ad tumulum patris daturus est pollicetur ludos funebres constituit, de quibus, & eorum origine diserte differit Landinus; ut ad fine huius lectionis videbimus, Donatus vero dicit sic. [Nona die] Praescripsit tempus ludorum, si tunc aeris temperies esset, & ad ipsum nec nimis propinquum, ut posset per epulum celebritas, nec nimis longinquum, ne haberet diutinae expectationis tedium. [Almum] Tranquillum debemus accipere. Edixit autem ludos non impudicos, ut Mimi sunt, sed fortes, & quibus virtutes in homine accenduntur. [Spectent] Vel videant vel sperent. [Merite] Praemonet quod recto iudicio attribuetur palma. [Ore fauete] In sacris hoc significat indicare silentium, hic vero admonet, ut letis clamoribus fauore accommodent. [Hoc Helymus] Aceltes & Ascanius, quia omni aetate congruebat. [Iterum] Na primos salutauerat cum sepeliret. [Sancte] Ut significet inter deos receptum, nam in secundo libro, quia viuus erat, & ab eo minime diuelli volebat, non sancte dixit, sed clare. [Animeque vmbraeque] Casus genitius est in singulari, Rursus] Quia inimicorum manibus fuerant effossi, & iterum sua opera conditi quod beneficium, cum non senserit mortuus dixit, Nequidquam: & bene dictum est ex persona filij, quia viuus, non mortuus, beneficium praestare maluisset. [Non licuit] Propter quod in tertio dixit: Heu tantis nequidquam erepte periculis, Ordo autem est. Praeter ea, i. praeter ea quae dicta sunt, i. praeter epulum datum, si i. postquam aurora nona, i. nono loco oritura extulerit mortalibus diem alim. i. nutrimentum, & conseruationem, aut potius, tranquillum, & ludis accommodum, & retexerit, i. aperuerit, & patefecerit radijs, s. suis, orbem, i. prius occultum tenebris nocturnis, hoc est cum primus septimus dies illuxerit nobis, & serenitatem ostendet, ego ponam Teucris, i. Troianis, prima certamina. s. e. quatuor, classis, i. nauis, citae, i. cito impellenda, ut quae prima meta contigerit victrix sit, quique, i. & qui, & ponam, sup. certamina ei, qui valet cursu pedum, & qui audax est viribus, i. confidit viribus suis, luctando castibus, aut resistendo currentibus, aut qui incedit melior iaculo, s. ex arcu emisso; ve, pro vel, sagittis leuibus, seu, sup. ei qui fidit committere pugnam, castu, i. armatura manu, a cadendo dicta, crudo, i. ex corio crudo, infuso plumbo, hoc est, constitua quadruplicia certamina nauium, pedum, arcuum, & cestuum, hoc est manuum, & brachiorum, cuncti, s. qui aliqua re praestant, adsint, & expectent premia palmarum, meritis, i. quam meruerint, quia non fraudabuntur. Fauete omnes ore, i. tacite ostendite fauorem & cingite tempora vestra, i. caput vestrorum ramis, s. funebribus, hoc est myrteis. Ipse fatus sic, velat: quod plus est, quam si cingat, exemplo ergo alios cohortatur tempora, s. sua, myrto materna, i. quae est in honore & tutela Veneris, matris suae. Helymis, vir ille nobilis Troianus, facit hoc, i. eandem rem, i. etiam tempora sua velat myrto, & Aceltes maturus qui, i. qui aeuum suum maturabat, facit hoc, & puer, Ascanius facit hoc, quos, s. proceres & primores, cetera pubes, quia Ascanius etiam de pube erat, sequitur i. imitatur idem faciens. Ille, s. princeps Aeneas, ibat, e concilio, i. coetu, & concione cum multis millibus, s. hominum, nisi sit millibus, pro militibus, sed poterant esse, multa milia, eo quod Siculi aderant, ad tumulum, s. Anchisae: ibat inquit medius & hoc magna cetera comitante, & ipse libans, i. sacrificans, hic, i. cum esset ad tumulum, fundit, i. effundit, rite, i. secundum ritum sacrificij, duo carchesia, i. pocula, mero Baccho, i. in quibus erat merum, i. purum vinum, humi, i. in humum, & fundit duo, sup. carchesia, nouo, i. recens mulso, lacte, & duo, s. carchesia plena, sup. sanguine sacro, i. victimarum mactatarum, Seruius iterum dicit, co-

lostrum, neutro genere dici, sed in Bucolicis ostensum etiam colostrum, genere feminino reperiri. & iacit, i. proicit in tumulum flores purpureos, i. sanguinei coloris, quia talibus omnibus oblectatur anima in corpore degens, ac satur talia, O sancte (quia in deorum numerum assumptus es) parens, salue (potest dici, salue iterum ut docet Don.) & saluete cineres, & i. simul animae paternae, i. quibus coniuncta aliquando fuit anima paterna, & vmbra paternae, i. quibus associata fuit vmbra paterna, & ita genitui sunt singulares, ut Don. vult, quod & mihi placet, quauis Ser. philosophetur, asserens multas esse vnius animas acsit vmbrae, ut ordo, Saluete animae, & vmbrae paternae, sed neque animam, neque vmbrae se recepisse significat Aeneas, cum animam, apud superos vmbrae, apud inferos, deputer. verum cineres, qui fuerunt aliquando receptacula animae, & vmbrae paternae. Non licuit, dolentis interrogatio, q. d. atqui non licuit mihi, querere tecum, i. te comite, sicut dixerat, Nec nate tibi comes ire recuso, fines Italos, i. Italicos, & arua fatalia, i. fatis nobis promissa, & Tybrim Ausonium, i. qui defluit per Ausoniam, quicunque est, q. d. addit per tedium longae inquisitionis, q. d. credo equidem, ex quo promissus est nobis, Tybrim esse in Ausonia, sed quia tandiu queritur, nec inuenitur, non possum certi quidquam de eo dicere. Landini, de ludorum institutione, verba sunt haec. Certamina, mors fuit apud praefatos, ut in honorem maximorum virorum praefertim eorum, qui in bello opus fuissent, funebres ludi exhiberentur. Fueruntque primae inferiorae, ut capiti nonnulli ad tumulum mactarent: hinc gladiatorum munus originem sumpsit. Priami autem ludi funebres, quorum memoria extet instituti sunt ab Hercule, in honore Pelopis, eius atque, & Ioui consecrati, dicti sunt Olympici, quia apud Olympum Arcadiae montem, celebrantur in Piseis finibus, hos intermissos Iphitus eius filius instaurauit, hinc initium habuit prima Olympias, Hi ludi, iam expleto quarto anno, quinto incipiente agebantur. Primus in illis, ipse Hercules coronatus est. Qui cum a bello ad sacra conuersus esset, et a dijs (s. m. Diod.) munera accepit, a Minerua populum, a Vulcano, clauam & thoracem. Dedit Neptunus, equum: Mercurius, ansem: Apollo, arcum, & illo uti docuit, Ceres parua mysteria, ad purgandum centaurorum caedem, illi ostendit. In his ludis, victores, oleastro coronabantur. Secundi fuere Phoenices, post Pythonem serpentem, ab Apolline casum, in Apollinis honore constituti. Erantque victoribus corona ex lauro. Tertij Achei, in Isthmo, ob idque Isthmici dicti in honore Palemonis quae Latini Fortunum nominant, qui ex Melicerta homine, deus marinus effectus est. In his, corona ex pinu victoribus decernitur. Quartij Argolici qui Nemei a Nemea silua nominantur, in Archemori honore instituti sunt. Hic, n. puer Lycurgi filius fuit, & Opheltis appellatus. Verum a nutrice, dum fontem Argiuis in Thebanum bellum proficiscentibus indicaret, temere humi relictus a dracone ictus periit. Argiui autem, in patri, solatium illi ludos instituerunt, & quia principium facti inde ceptum est, pro Ophelte Archemorum appellatur. Est illis corona ex Apio, vel ut ex herbe humilitate etas infantilis exprimeretur: vel, quia in Apio iaces, extinctus sit. Haec igitur erant praecipua genera ludorum in Graecia, quamuis & plerique alij extarent, ut in Attica, ubi celebrabant ludos Mineruae, in Aegina Aeaco, in Arcadia Lyceo Ioui, Theopis Amori, Oropi Amphiarao, Argis Iunoni, & alibi alijs.

Aut iaculo incedit melior, leuibusue sagittis, In antiquis Leuibusque. [Seu crudo fidis pugnam committere cestu] In antiquis aliquot libris, transpositis verbis legitur. Seu pugnam crudo fidit. [Et cingite tempora ramis] Quod in Rom. lib. & aliquot alijs ita habetur, Et tempora cingite ramis.

Sed n. prius quam reuellamur inde, non praetereamus quod Mercurialibus contentum literis prodidit Iablicus, duas hominem annas habere, & esse quidam vnam ab intelligibili primo, atque ipsius opificis potentiae participem. Altero vero ex circuitu caelestium nobis inditam, in quam & animam, & diuinorum speculatrix irrepit. Sed animam a mundis in nos descendente, mundorum quoque circuitus sequi. Quae vero ab intelligibili veniens intelligibiliter adest, generificum circuitum supereminet, atque per ea & a fato soluiamur, & ad intelligibile deum ascendimus, & religionem habemus ad aeterna tendere: propterea non esse arbitrarium, omnia insolubilibus necessitatibus vinculis, quod fatum nominant, colligari, quoniam habet anima principium in se proprium, quo ad intelligibile sese conferat. Ex hac vero doctrina elucescit (opinor) amplius, cur poeta maximus Aeneidos, cecinerit: Animaque, vmbraque paternae.

Lubri

Mimi impudici.

VAR. Lect.

Coll. Rhod.

5127.

Lubricus anguis] Labilis, alias locum dicit: vt, Per lubrica surgens, [Septem ingens gyros] Loci genium per magnitudinem vult probare. Nullus. n. locus est sine genio, qui per anguem plerumq. ostenditur, Pers. Pinget duos angues, pueri (sacer est locus) extra Meijte. Sane hunc locum de Homero sumpsit, q. inducit Græcos apud Aulidē omen futuri decennalis belli ex serpente collegisse, qui etiā matrem consumpsit nouem pullis comestis. Ita ergo nunc etiam Aeneas omen sui erroris ostenditur septem gyris. Nam septimus ei annus est finis erroris, & est optimum figmentum. Annus. n. fm Aegyptios indicabatur ante inuentas literas picto dracone caudam suam mordente, quia in se recurrit. [Gyros] Nomen legitimum verbum exinde non inuenimus. [Placide] Repens quiete [Cerulea cui terga nota, maculosus ab auro Squammam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus Mille trahit varios aduerso solo colores. Obsupuit visu Aeneas. ille agmine longo Tandem inter pateras, & leuia pocula serpens, Libauitq; dapes, rursusque innoxius imo Successit tumulo, & depasta altaria liquit. Hoc magis inceptos genitori instaurat honores, Incertus Graiumne loci, famulum ne parentis Esse putet. cedit quinas de more bidenteis, Totque sues, totidem nigranteis terga iuuenkos: Vnaque fundebat pateris, animamque vocabat Anchisæ magni, Maneisque Acheronte remissos. Necnon & socij, quæ cuique est copia, leti Dona ferunt, onerantque aras, mactantq; iuuenkos. Ordine abena locant alij, fusique per herbam Subijciunt verubus prunas, & viscera torrent. Expectata dies aderat, nonamque serena Auroram Phaethontis equi iam luce vehebant: Famaque finitimos, & clari nomen Aceste Excierat: leto complerant litora cætu, Visuri Aeneadas: pars & certare parati. Munera principio ante oculos, circoq; locantur In medio, sacri tripodes, viridesque coronæ, Et palmæ pretium victoribus, armaq; , & ostro, Perfusæ vestes, argenti, aurique talenta: Et tuba commissos medio canit aggere ludos. Prima pares ineunt grauib. certamina remis Quatuor ex omni delectæ classe carinæ. Velocem Mnestheus agit acri remigē Pistrin: Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi, Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram, Urbis opus: triplici pubes quam Dardana versu Impellunt: terno consurgunt ordine remi. Sergestusque, domus tenet à quo Sergia nomen, Centauro inuehitur magna: Scyllaque Cloanthus Cerulea, genus vnde tibi Romane Cluenti.

hois quæ est in spina, anguem creari, q. est Ouid. in 15. Metamorphoseos dicit, loquente Pythagora. [Nigrantes] Nigra terga habentes. [Manesq. Acheronte remissos] Aut venientes de Acheronte, ad hanc parentationem, aut certe remissos Acheronte, qui iam in Acheronte non essent post Apotheosim facta, i. post diuinitatis confirmationem. [Phaethontis] Solis & τὸν φῶς ἡγεῖται, [Circo] Spatiofo ludorum loco. [Sacri tripodes] Sic pulchri vt sacros putares, vel quales sacrari solent, nec. n. sacrilegus erat vt sacra donaret, & sic dictum est vt Dodoneosque leberas, quales sunt in Dodona. [Et palmæ pretiū victoriū] Zeugma vtriusq. lateris. Nā victoriū. precū, & ad supradicta & ad dicenda pertinet. [Argenti, auriq. talenta] Talentum fm varias gentes variū pondus est, sed apud Romanos talentū est septuaginta libræ, sicut Plautus ostendit in Mustellaria, q. ait duo talenta esse centū quadraginta libras. Legimus et talentū esse paululum quiddam. Nam Homerus in ludis funebrib. Patrocli vltima præmia dicit duo talenta

Quod nos cogit aliquid minimū intelligere. Nam si primus victor bouem accepit, cōsequens non est, vt dicamus intelligere vltimū tam magnū accepisse præmium. Vnde apparet talentū et minimum quiddam significare. [Et tuba commissos] Romano more, sicut hodieq. videmus oib. ludis funebribus, vt sunt diuorū. Nā si sacri sint. i. festi. illustrantur faculis,

Antea etiam ab hymnis incipiebat. [Prima certamina] Punico bello primum naumachiam ad exercitum instituere Romani coeperunt postquam probarunt gentes etiam nauali certamine plurimum posse, ad quam rem in hoc certamine plurimum alludit poeta [Pares] Aut pariter, aut diuersis comparabiles rebus; vt sequentia indicant, Melior remis, sed pondere pignus. Aut pares ita vt ante certamen videbantur [Grauib. remis] Fortibus, vt. Ferit ense graue Tymbræus Osyrim. Nam graues inferunt tarditatē [Remige] Erit nominatiuus remex. Serenus, Semiremex Hercule, [Pristi] Vel a tutela depicta, vel τὸν τοῦ πρὶν τὰ κύματα, id est a secandis fluctibus [Mox Italus] Subaudis futurus. Ipse enim familiam Memmiorum constituit. Et bene laudat familias nobilium. Nam à Sergio Sergia familia fuit à Cloantho Cluentij, à Gya Gymania, cuius non facit mentionem, nobiles aut familias à Troianis fuisse Iuuen. ostendit, Iubet a præcone vocari ipsos Troiogenas. [A quo nomine] s. Mnesthei, & Mnestheus sic est, vt Tydeus. Nam diphthongus Greca est. [In genti mole] Motū, vt. Magna se mole mouentem. [vrbis opus.] Ita magna vt urbem putares [Triplici versu] Omnes Triremes fuerunt. Versu autē, aut ordine; vt, Ille etiam seras in versum distulit vltimos, aut versu, tractu, a verrendo, vt, Aequora verrebant caudis æstumq. secabant. Sane vnus est sensus [Pubes Impellunt] figura est: vt, Pars in frustra secat. Et sciendam inter Barbarissimum. & Lexin, hoc est latinā, & perfectam elocutionem, Metaplasium esse, qui in vno sermone sit ratione vitiosus.

Item inter Solecismum, & Schema. id est perfectam sermonum connexionem figura est, quæ fit cōtextu sermonum ratione vitiosa. Ergo Metaplasimus, & figura media sunt, & discernunt peritiam, & imperitiam. Fiūt aut ad ornatū. [Domus Serg.] Familia, vt, Da propriā Tymbræ domum. Et inde est Sergi Catilina [Centauro magna.] Feminini est generis, si de nau dicas, vt si Eunuchum suam, comediam diceret. Iuuenalis cōtra sensit, dicens. Et in tergo necdum finitus Orestes, Sed sciendum genera plerumq. cōfundi, aut metri ratione, aut hiatus cā. Sic Hor. Nec cupido sordidus aufert, Cū significantes cupiditatem, feminino genere dicamus. Ipse etiam Virgil. ait:

Timidi damæ, ceruicq. fugaces.

Et item.

Cum canibus timidi veniunt ad pocula damæ.

Cum Horatius secundum fidem dixerit. Et superiecto pauidæ natarunt Aequore damæ, [Cerulea,] Aut nigra, aut alta carina. Omne. n. altum nigrū est, vt, Scrupea tuta lacu nigro, nemorumq; tenebris. [Cluenti] Ad ipsum apostropha est.

Di-

Ase. Dixerat hæc, Post preces Aeneas significauit se Anchises, eis dignū emittendo serpentē. diuinitatis suæ iudicē, quo viso, & ipse, socij eius sacrificia instaurabant, de qua re dicit Don. sic. [Agmine] Dixit agmen quo naturaliter impellitur serpeas. Pulchritudo & innocentia serpentis. rē coelestem, & noxium aīal, significat, pp quod magis honores instaurauit. Hæc ille. Ordo est. Aeneas, sup. dixerat hæc, q. s. præmissa sūt, sup. tunc. i. qñ anguis lubricus. i. fataliter elabens, pp pingue cuti adhærens, traxit existens ingens. i. valde magnus traxit (dico) ab imis adytis. i. sacrarijs, & penitiorib. sepulchri locis, septē gyros, & septena volumina. i. conuolutiones, colligēdo se in spiras, seu annulos suos, amplexus. i. amplectens tumulū. i. sepulchri tumore, placide, i. sine feritate, & lapsus, sup. est, per aras. s. Anchisæ, iam extructas, cui, s. angui, notē, i. macule, ceruleę. i. cerulei coloris, sup. incendebant terga, & fulgor maculosus auro, i. similis fulgori auri, incendebat. i. resplendere faciebat, squammas, s. eius sic, ceu. i. veluti arcus. s. celestis qui & pluuius dī, & iris, trahit nubib. mille varios colores, sole existente aduerso. i. opposito: Aeneas obstupuit visu, s. cum id videret, ille, s. anguis serpens. i. repens, longo agmine. i. impetu & volumine membrorum, tandem, i. nouissime, inter pateras, & pocula læuia. i. polita, que, pro. i. simul libauit. i. purum degustauit, dapes s. Anchisæ oblatas, & innoxius, i. nulli nocens, successit rursus tumulo imo. i. in tumulū imum, & liquit altaria depasta. i. dapes, quas in altarib. depastus erat ignis aut denegat, vt sit depasta, i. non absumpta, sed solummodo libata: nam si absumpta essent, non derelinqueretur, Aeneas instaurat. i. augmentat genitori. i. patri suo Anchisæ, honores inceptos. i. sacrificia in honorem eius inchoata, hoc, i. pp hoc aut tanto magis existens incertus, ne, pro an, pute. genium. i. Deum generationis, & principium generis (Rorph. genus vocat) loci. s. illius, ne, pro an, famulum parentis. i. an esset Deus loco illi præsidens. An Anchisæ specialiter in famulum additus, cedit. s. mactat, quinas. i. quinque, nisi sit viriusq. sexus quinas bidentes. i. oues, de more, s. sacrificantium, & tot sues, i. porcos (& totidem. i. etiam, bisquinos, iuuenēcos. i. iuniores, boues nigrantes terga. i. habentes terga nigra, quia is color manibus gratus & fundebat vna pateris. i. per pateras, aut potius, cum pateris, quia inferis, omnia consumenda offeruntur vnde in 6. de funere Miseni, Congesta cremantur murea dona dapes fuso crateres oliuo; & vocabat sepulchris. i. ad sepulchra animam magni Anchisæ, & manes, Anchisæ magni. i. in Deorum numerum assumpti, remissos, i. relaxatos, Acheronte. i. in locū infernali, necnon, i. & etiam socij lati, ferunt, i. afferunt dona, quæ cuique est copia. i. secundum copiam. i. facultatem, quæ cuilibet erat & onerat, s. sacrificijs, aras, & mactant, iuuenēcos, & alij locant athena. i. vasa ærea ad abluendas carnes, ordine. i. per ordinem, & ipsi fusi per herbam subijciunt verubus prunas. i. carbones ardentes & torrent. i. assant carnes, s. ad parentationem faciendam. [Expectata dies] Postquam octo dies parentationem, ac epulum læti absoluerēt, aderat nona dies, qua certamina ineunda erant, & primo naualia, in quibus quatuor directores concertauerunt, quorum & nauium ipsorum, noīa memoriæ commendanda sunt, nā interdum directores, interdum naues positurus est. Sunt ergo hi, Mnestheus, agens Pristim, Gyas Chimæram, Sergestus, Centaurum, & Cloanthus Scyllam. Don. dicit sic. [Expectata] Quasi tardius desiderantibus venisset. [Visuri Aeneadas] Expressit plenissimam laudem Troianorum cū Siculi, non solū causa ludorum conuenirent. [Circo] Non quod esset circus, sed locus in formā circi. In medio, Vt ab omnib. spectari

possent. [Armaq. & ostro perfusæ vestes] Transiit ad generalitatem, ne speciatim diceret, Hæc ille. Ordo est. Dies expectata, i. desiderata a Troianis audis, laudis & certaminis. i. nona dies aderat, & equi Phaethontis, i. quos Phaeton aliquando gubernauerat, cum esset auriga Solis patris sui, hoc est, equi solis, vehebant iam serena luce, i. cum serenitate, auroram nominam, i. nonum diem præcedentem. Et fama, i. Troianorum, aut certaminis, & nomen Acestæ clarum, i. incllytum, exierat, i. excitauerat, & euocauerat, finitimos, i. populos. in confinijs habitantes. Et ipsi complerant, i. compleuerant littora, læto cętu. i. conuentu, visuri, i. vt hi qui videant Aeneadas, s. Aeneæ socios, & pars, i. partim ipsi erant, sup. parati, & idest etiam certare, nedum videre certantes munera, i. præmia locantur, principio. i. in primis priusquam certaretur, ante oculos. s. certatorum, & in medio circo, videlicet tripodes sacri. i. tam preciosi, ac si essent sacri, aut digni, qui consecrentur, & coronæ virides, s. ex ramo semper virenti, & palmæ (appositorie) precium. i. vt sint precium victoribus, locatur, i. in medio circo, & arma, & vestes perfusæ, ostro. i. purpura: talenta. i. certa pondera auri, & argenti. & tuba canit. i. cantū indicat medio. i. de medio aggere. s. erat qui in littore, ludos commissos, i. committendos, aut iniunctos vt peragerentur, Quatuor carinæ, i. naues pares, s. fere collectæ ex omni classe, ineunt. i. incipiunt grauib. i. validis remis, prima certamina, i. primos ludos, qui nauales erant: Mnestheus, ductor ille peritus, agit, i. impellit acri remige, i. strenuis remigantibus Pristim, s. nauem illam velocem. i. velociter actam, acri. s. remige Mnestheus, inquit, mox. s. futurus, Italus, i. habitator Italix, & progenitor Itolorum, a quo nomine, sup. deductum est genus. i. familia & progenies, Memmij. i. eorum, qui dñt Memmij, & Gyas. i. alius ductor, sup. agit Chimæram, nauem illam, sic dictam ingentem. i. valde magnam, ingenti mole. i. habentem ingentem magnitudinem, aut agit ingenti mole. i. motu Chimæram ingentem. i. valde magnam (appositorie) opus vrbs, i. instar vrbs, hoc est tam magnam vt urbem putares, aut quam non priuatę domus, sed vrbes extruere possint, quam. s. nauim, Chimæram dictam, pubes. i. iuuentus, hoc est multitudo iuuenum, Dardana. i. Troiana, hoc est ipsi Troiani iuuenes, impellunt triplici versu. i. ordine, aut impulsu, quo equora verrunt, aut cantu, quo vtuntur, vt simul verrant, aut omnib. his, nam subdit remi, consurgunt terno ordine, hoc est ipsa erat triremis. Et Sergestus a quo domus. i. familia, Sergia. i. Sergiorum, qui quo hæc scripsit Virgilius tempore, Romę nobiles erant. Et ita in gratiam illorum videtur hæc commemorare poeta, gaudebant enim nobiles Roma. Troiugene appellari, quod Iuuen. docet, vt recitat Seruius, & Persius, dicens. Nemihī Polydamas, aut Troiades Labeonem prætulerint? Nuge, Nec mirum. si deducta principali discrepant, vt a Cloantho, Cluentius, &c. tenet nomen, i. cognomen inuehit. Centauro. i. naui sic dicta. magna. Et Cloanthus, quartus ductor, vnde. i. a quo, o Cluenti (sic enim melius est legitur, quā Cloanti) genus, sup. tibi, sup. inuehitur, Scylla, i. tali naui, cęrulea, i. cerulei coloris, aut, qua in mari tute vtatur.

V A R I A L E C T I O.

CAEDIT quinas de more bidentes] In Rom. lib. legere est Binas, In quibusdam alijs exemplaribus scriptum obserues, Ceditque binas. [Dona ferunt, onerantq; aras] In antiquis aliquot libris, absque copulatiua que, ita legere est. Dona ferunt, onerant aras.

SERT. **E** S T procul] Haud nimis longe, vt & supra diximus. Sic in Bucol. de nimia vicinitate, att, Serta procul tantum capiti delapsa iacebant. Interdum & satis longe significat, [Olim] Tunc fere cum Cori nubibus abscondunt, & obruunt sidera. [Tranquillo] Melius septimus casus est quā datius. [Campus] Saxi latitudo, [Apricis] Sole gaudetibus. Sane apricus & locus dicitur sole calens, quod est opaco & abdito contrarium, & apri-

*Est procul in pelago saxum, spumantia contra
Litora, quod tumidis submersum tunditur olim.
Fluctibus, hiberni condunt vbi sidera Cori:
Tranquillo silet, immotaque attollitur vnda
Campus, & apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Constituit, signum nautis, pater: vnde reuerti
Scirent, & longos vbi circum flectere cursus.
Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
Ductores longè effulgent, ostroque decori.
Cetera populea velatur fronde iuuentus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.*

cos dicimus locis apricis gauderes Virgilius. Duceret apricis in collibus vna colorem. Persius, Vt nostra Floralia possint Aprici meminisse senes. Apricum autē quasi a'vau-χρος, sine frigore. [Mergis] Elacus Priami filius fuit, hic se precipitauit e muro nec pijs & cum hoc sepius faceret, Deorum miseratione in auem conuersus est, quæ ad imitationem quasi idem facit. [Circumflectere] Bene vno sermone, & profectiōe complexus est, &

reuerſionem, [Ductores] Domini nauium, non gubernatores. [Populea velatur fronde iuuentus] Hebe Græce eſt, Latine Iuuentus, vxor Herculis, Nunc ergo aut propter hoc iuuentus vititur populeis coronis, aut ad imitationem virtutis. Populus enim Herculi conſecrata eſt: vt, Populus Alcide gratiſſima. [Nudatos] bene nudatos, quia recti eſſe conſueuerunt. Nam nudum eſt nunquam teſtum, vt facies [Transſtris]; Et tranſtra dicuntur & iuga, vt in 7. Inde alias animas, quæ per iuga longa ſedebant. [Intenti] Eodem ſermone in diuerſis viſus eſt rebus. Aliter enim brachia, aliter intendimus mētem. [Exultantiaque haurit Corda pauor] Hypallage, omni parte pulſans pauor corda haurit. i. ferit, & exultare facit, vt Latus haurit apertum. [Laudumque] Ne eſſet turpe quod ait pauor. Sane iſte ſunt bellorum proluſiones. vnde etiā ad tubam geruntur. Sed ſciendum maioris ætatis funera ad tubam ſolere proferri. Perſius Hinc tuba, candelæ. Minoris vero ad tibias, vt Staius de Archemoro: Tibia enim teneros ſolitus deducere manes. [Finibus omnes] ſecundum naturam ante generali viſus eſt deſcriptione, venturus ad ſpecialitatem. [Præcipites] Feſtinantes, vt, Præcipites vigilate viri [Bijugo] Et hoc celeritatis eſt; Plures enim ſe impediunt. [Carcer] Vſurpauit. Nā carcer eſt numero tantum ſingulari, cuſtodia noxiarum, Carceres vero tantum pluraliter oſtia quibus equi arcentur, vnde & carceres, quaſi arceres ſecundum Varr. [Iugis] Iugalib. equis. [Vndantia] autem large effuſa. [Conſona] Ideo Conſonat propter echo. Noſtræ enim vocis eſt emula, vnde & Reſultat ait. [Elabatur] Præcurrit celeriter: vt, Labere nympha polo. [Turbam inter, fremitumque] In ipſo principio. [Discrimine] Interſtitio. Et bene variat. nūc naues, nunc ductores commemorans. [Priorē] Inter ſe, hoc eſt tertium [Metamque tenebant] Nauticum verbum. [Princeps] Modo ordinis eſt. [Quo tū mihi] Vacat mihi, vt ſolet plerūque [Littus ama] Littus eſt omne quod aqua alluitur. Vnde & ſaxū littus vocauit. [Stringat] Radat, ac ſi diceret. Hoc volo quod times, [Palmula] Extrema pars remi in modū palmæ protenta. [Iterum] Hoc verbum, & a poeta pōt dici: vt, iterum reuocabat, & a Gya, vt, Quo abis iterum, non iterum pete. [Inter nauemque] Quæ vacat. [Exarſit iuueni] Cauſa pendet ex cauſa. Horat. Non ego hoc ferrem calidus iuuetā conſule Planco. [Nec lacrymis caruere genæ.] Nimis irascentum eſt. Cic. de Verre, Cum irasceretur, lacrymas interdum vix tenere. [Decoris que ſui] Inhoneſtum eſt. n. irasce, duci præſertim. [Sociūque ſalutis] Poſſumus intelligere oblitus ſalutis ſuæ ſociū. i. gubernatorem. Poſſumus & ſociū ſalutis ſuæ oblitus, pro ſociorum, præcipitato. i. gubernatore. [Ipſe gubernaclo] Vt oſtenderet nihil eſſe

*Conſidunt tranſtris: intentaque brachia remis
Intenti, expectant ſignum, exultantiaque haurit
Corda pauor pulſans, laudumque arrecta cupido.
Inde, vbi clara dedit ſonitum tuba, ſinibus omnes,
(Haud mora), proſiluire ſuis: ferit æthera clamor
Nauticus: adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Inſidunt pariter ſulcos: totumque debiſcit.
Conuulſum remis, roſtris que rudentibus æquor.
Non tam præcipites, bijugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effuſi carcere currus.
Nec ſic immiſſis aurigæ vndantia lora
Concuſſere iugis, pronique in verbera pendunt.
Tum plaſu, fremituque virum ſtudijsque fauentum.
Conſonat omne nemus, vocemque incluſa volutant
Littora: pulſati colles clamore reſultant.
Effugit ante alios, primusque elabatur vndis.
Turbā inter, fremitumque Gyas, quæ deinde Cloanthus
Conſequitur, melior remis, ſed pondere pinus
Tarda tenet. poſt hos æquo diſcrimine Priſtis,
Centaurusque locum tendunt ſuperare priorem:
Et nunc Priſtis habent, nunc victam præterit ingens
Centaurus, nunc vna ambæ, iunctiſque feruntur
Frontibus, & longe ſulcant vada ſalſa carinæ.
Iamque propinquabant ſcopulo, metamque tenebant.
Cum princeps, medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem nauis compellat voce Menætem.
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige curſum:
Littus ama, & leuas ſtringant ſine palmula cautes
Altum alij teneant. Dixit, ſed cæca Menætes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad vndas.
Quo diuerſus abis? (iterum) pete ſaxa Menete,
Cum clamore Gyas reuocabat: & ecce Cloanthus
Reſpicit inſtanti tergo, & propiora tenentem.
Ille inter nauemque Gye, ſcopulosque ſonantes
Radit iter laeuum interior, ſubitusque priorem
Præterit, & metis tenet æquora tuta relictis.
Tum vero exarſit iuueni dolor oſſibus ingens:
Nec lacrymis caruere genæ: ſegnemque Menetem,
Oblitus decoris que ſui, ſociumque ſalutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta.
Ipſe gubernaclo rector ſubit: ipſe magiſter,
Hortaturque viros, clauumque ad littora torquet.
At grauis, vt fundo vix tandem redditus imo eſt
Jam ſenior, madidaque fluens in veſte Menetes,
Summa petit ſcopuli, ſiccaque in rupe reſedit,
Illum & labentem Tecuri, & riſere natantem:
Et ſalſos rident reuomentem pectore fluctus.*

quod ipſe non poſſet implere. [Hortaturque viros] aut ipſe dicit Celeuma. Nā hortatores dicuntur, aut quia conſternari fuerant, perſito gubernatore. [Clauum] Fuſtem gubernaculi.] Iam ſenior, madidaque fluens in veſte Menetes] Contra illud, quia occurrebat gubernatorem natandi peritum fuiſſe debere, addidit ſeniorē veſte madida, [Fluens in veſte] Cui veſtis fluebat, honeſte locutus eſt, ſic Iuue. Et multo ſtil laret penula nimbo. [Riſere natantē] Vnde in ludis voluptas queritur. [Reuomentem] Sæpius vomentem,

A S C E N S I V S.

Est procul &c.] More ſuo, priuſquam rem deſcribat, præmittit deſcriptionem loci, in quo geretur certamen nauale, additque quomodo ſinibus exiere ſuis, de qua re & ſequentibus, cum in actione, potius quam in ſententijs conſiſtant, pauca afferuntur a Donato, ea autem ſunt hæc. [Intenti] Expectantes ſignum. [Exultantia Corda] Propter ſollicitudinem victoriæ, quæ erat incerta Hec ille. Ordo eſt. Saxū, i. ſcopulus, aut rupes ſaxeæ, eſt procul. i. a littore, in pelago. i. mari, cōtra littora ſpumantia. i. ex oppoſito littorum ſpumantium, quod ſup. ſaxum, tunditur. i. percutitur. olim. i. aliquando, vndis, tumidis. i. inflatis, exiſtens, ſubmerſum, i. obruptum, illis vndis tunc. i. vbi. i. quando, Cori. i. venti illi, qui & Cauri dicuntur (nam au. mutatur in o, longū) hyberni, i. tempore hyemali, ac pluuiſo flantes, conducunt, labſcondunt, ſ. nubibus, quas producunt ſidera ad cælum, ac ſtellas, campus. i. planities capax, ſilet trāquillo id eſt cum tranquillitas eſt, & attollitur id eſt editur, vnda immōra id eſt quando vnda non mouetur. ſed tranquillitas eſt, ſupereminet illud ſaxum, habens in medio campum amēnū, exiſtens ſtatio. i. locus in quo ſtare, & requieſcere poſſunt, mergis gratiſſima, mergis, id eſt illis auib. vrinantibus, apricis id eſt aplicantibus, hoc eſt ſoli ſe explicantibus, poſtquam ſe

ſe immerſerint. Aeneas pater. i. princeps totius cētus, conſtituit hic. i. in hoc cāpo, aut ſaxo, metam. i. terminū nauigationis, viridē, quia ex ilice. i. quercu illa, frōdēti ſignū. i. in ſignū, aut exiſtentē ſignum nauis, vnde, i. a quo ſigno ſcirent reuerſi, vbi ſcirent circunſſectere, lōgos curſus. i. celeres nauigationes in longū ductas, tum. i. deinde, legunt. i. diſperſiunt, loca. ſ. e quib. exiliāt, qā q̄ ex directo ſtabant breuiorem excuſum facturæ erant, & ipſi ductores, i. domini nauium, & qui præmio contendebant, effulgent in puppibus auro longo, i. longe viſo, que, pro &, decori, ſupple ſunt, oſtro, i. purpura. Cætera iuuentus, ſ. remigatura, veſtitur fronde populea, quæ in rutila eſt Herculis & nitescit, ſ. per ramos, viſa, aut veſtita erat ſolū in capite. Perfuſa humeros nudatos. i. habēs humeros nudatos & pſuſos oleo. ſ. cōtra aquas, & ſudores, ſup. ipſi remigeo, conſidunt, i. ſimul locū capiunt, tranſtris. i. in ipſis tranſtris, id eſt

Nudatus
nudus

Carcer

Sarcere

i. iugis, per quæ transitur in supremo nauium, & brachia, supple eorum, sunt intentæ remis, & ipsi intenti expectant, signum. s. quo dato exiliret, & paucior pullans. s. titillans corda exultantia. s. nouitare rei: & spe victoriae haurit. i. ferit, & concutit timor ignominiae, & cupido. i. auditas laudum, est, sup. arrecta. i. attenta, inde. i. deinde, ubi. i. postquam, tuba clara dedit sonitum, i. signum ineundi certaminis, quod dat sonando, haud mora. i. nulla fit mora & sup. omnes profluere. i. procul saluerunt. e. finibus. i. limitibus suis, clamor nauticus ferit. i. pulsatur, æthera. i. summum aerem, freta versa lacertis. i. brachijs remigum adductis spumant. i. ex impetu præcipiti, & ipsi remiges infundunt pariter, i. simul. & vno ictu sulcos. i. aquarum fissuras sulcis similes, & totum æquor dehiscit. i. aperit se, conuulsum. i. simul euulsum, remis, & hoc rostris, s. nauium, stridentibus. i. stridorem facientibus. dum aquas ante se inuentas fulcant, & prouunt. non est legendum. Rostrisq. stridentibus. quia neque versus staret, stridens. n. primam producit, vt. i. huius. Talia iactati stridens Aquilone procella. Neque snia, non. n. conuulsum erat æquor rostris, sicut remis, quia remi, a latere aquas conuellunt, rostra, a parte anteriori scindunt) Curras. i. equi currum trahentes, aut ipsi currus tracti, non corripuere. i. simul rapuerunt vno, campum, i. circum in curuli certamine bijugo, i. dum vt celerius agantur binis iugis, contenditur, non dicit corripuere capum, & effusi carcere. i. carceribus, is est locus, ubi priusquam emittatur equi cursuri arcentur, existentes tam precipites. i. veloces, vt sup. naues aucta, auriga concussere, sic, i. tam vehementer, lora vndantia, i. valde effusa, aut spumis abundantia, sed melius effusa. i. laxa, & colla fluentia, & hoc iugis, s. equorum. i. ipsis eqs, iugalibus, immixtis, s. in campum ex carceribus. & non pendet. sic prout. i. inclinati, ad vbera, vt sup. remiges incumbunt remis. Tum. i. deinde, postquam signum datum est, omne nemus, i. tota silua vicina consonat plausu, & fremitu, virum. i. virorum, & studijs, i. studiosis acclamationibus fauentum, i. fautorum, & littora inclusa. i. inter montes, volunt, i. frequenter euoluunt vocem, s. acclamantium & colles pulsati. s. ictu vocum, resultant i. resultare videntur, & redundare, clamore, propter vehementem clamorem quem resiliere faciunt. [Effugit ante oculos, &c.] Vt lectorem auditoremve, varietate euentorum recreet, docet varia vsos fortuna in naturali, certamine, nam qui primas partes in principio obtinuit nouissimas vix nactus est: vnde Donati nihil hemus. Ordo autem est. Gyas. i. nauis ipsius Gyæ, videlicet Chimæra, effugit ante alios. i. ante alias naues, elabatur. i. celeriter percurrit, primis vndis, i. per primas vndas inter turbam, & fremitum, quem Cloanthus consequitur, deinde. i. proximo loco existens melior. i. peritior, remis, i. arte remigandi, sed pinus. i. nauis ex pinu facta, videlicet Scylla, tarda, i. tardata pondere, i. mole & magnitudine. tenet, i. immoratur ipsum Pristis. i. nauis Mnesthei, & cætarus i. nauis Sergesti, tendunt. i. contendunt post hos, s. prædictos Gyan & Cloanthum, æquo discrimine, i. æquali distantia superare locum priorem, i. a prioribus occupatum, & Pristis abit, i. præit (quia derelinquit post cætarum) nunc. i. aliquando, & centaurus ingens, i. valde magna, præterit nunc. s. Pristin, vincta. i. superatam, & posthabitam, & ambe feruntur, nunc. i. aliquando. i. pariter, & frontibus. i. rostris, aut proris, iunctis, & carine longe sulcat. i. findunt, vada falsa. i. aquas marinas, & ipsi propinquat iam scopulo. i. saxo ubi Aeneas metam constituerat, & ipsi tenebant metam, s. fere, cum Gyas, princeps, i. principium tenes, & victor in medio gurgite compellat voce, s. vehementi Menete rectore, i. gubernatorem nauis, quo abis mihi, i. in damnum meum (& ita, vt Land. sentit, mihi non vacat. Valla tamē argute sentit, datiuos, pronominales sæpe ad nullum referri, nullumque demonstrare, vt si dicamus, hic mihi semper dormit, non. n. mihi plusquam alijs dormit) abis agitur mihi, vel ex more loquendi vel in damnum meum, tamen i. intus, existeres dexter. i. in dextrum, tēdes, o Menete, dirige cursum huc, i. in hanc partem ubi ego sum, qui si significat se i. leuia fuisse, vnde posset dici, quo abis mihi. i. a me h. e. ab ea parte, in quam nauem directam velim, ama. i. sequere littus, & sine. i. pmitte, sup. vt palmula. i. remulus formam palmæ in fine habes, i. stringat, i. leuiter contingat, cautes. i. scopulos, quos vitauit Menetes in sinistra extantes. Alij. s. gubernatores, timidi, videlicet tenent altum. i. profundum mare, dixit. s. Gyas, sed Menetes timens saxa cæca. i. latentia, detorquet proram, i. anteriorem partem nauis. ad vndas, i. fluctus profundos pelagi, & Gyas reuocabat. i. iterum vocabat, cum clamore, s. valido, o Menete, quo abis diuersus. s. ab ea parte in quam tendere volo, iterum. sup. dico tibi, sed imperfectus sermo trepidati con-

petit, pete saxa. i. etiam si saxa sint, quod addit, ne Menetes, excusando saxa tempus terat, & ecce. i. præter spem, cum talia diceret, ipse, s. Gyas, respicit Cloanthum instantem a tergo, & tenentem propiora. i. propiores partes, hoc est proxima loca, ille. s. Cloanthus, radit. i. molliter contingendo cautes pertransit, inter læuum. i. sinistrum, a quo Menetes diuerterat. inter nauem Gyæ. s. Chimæram. & scopulos sonantes, s. concussione aquarum, & præterit subito priorem. i. eum qui fuerat prior, videlicet Gyan, & tenet æquora tuta. i. sine saxis relictis metis. s. vnde deberent reuerti, & quia non sum reuersus erat, non dum victor erat. licet primus metas pertigerat. Tum vero, i. sed tunc maxime, aut tunc ad verum ingens dolor exarsit. i. excanduit, iuueni, s. Gyæ qui adeo ardentior erat, quia iuuenis ossibus. i. ad medullas, usque. nec genæ. i. orbes oculorum carere lacrymis, hoc est simul lacrymauit: ipse oblitus decoris. i. honestatis suæ, & salutis socium, pro sociorum suorum, deturbat. i. cum turba deiçit, Menetem segnem ab alta puppi, præcipitem in mare. ipse, s. Gyas, subit gubernaculo. i. ad gubernaculum, existens rector. i. fungens officio gubernatoris, quem deturbauerat, & ipse. i. simul subit gubernaculo, existens magister, i. princeps, & gubernator, & hortatur viros. i. viriliter remigantes, & torquet clauum. i. gubernaculum ad littora, s. quæ Menetes, vitauerat, At. i. sed. Menetes grauis, quia iam senior, & fluens in veste madida, vt. i. postquam redditus est, tandem. i. postquam diutius fuerat sub aquis, sup. a fundo imo, i. emerferat a fundo, ipse petit. i. conscendit, summa scopuliterat. i. prope scopulum quem vitauerat, & resedit in rupe sicca. Tencrisilere, s. prius illum, & i. simul labentem, quia sciebant peritum esse, nec submergi posse, & natantem, i. cum nataret ad scopulum, & rident. s. iam reuoluentem, i. frequenter vomentem fluctus salios. i. aquas marinas.

VARIA LECTIO.

INTENTA QVE brachia remis intenti, expectant signum,] In lib. aliquot antiquis legere est, Nudataq. brachia remis intenti. [Conuulsum remis, rostrisq. stridentibus. æquor] In vetusto quodam libro, Rostrisq. sonantibus, scriptum est. Alij in stridentibus abundare putauerunt, quod omnino plerisque alijs in locis factum deprehendi, in Ro. præsertim, lib. suspicatum sunt Tridentibus, legendum. Alij, Ruentibus adinuenere, quia in opinione literatissimos ætate superiore viros fuisse accepimus. In Oblongo illo li. peruetusto quem Pomponij Leti delitias fuisse dicunt, Rostrisq. rudentibus, legitur. [Nec sic immixtis] Vterque aliquot libri manuscripti legunt. Non sic immixtis. [Primusq. elabatur vndis] In Rom. lib. in Longobardico, in Mediceo, & aliquot alijs legere est, Primus [Et nunc Pistris abit] In antiquioribus libris legere est, nunc Pristinis habet. [Et longe sulcat vada falsa carina.] In Rom. lib. legere est. Et longa sulcant vada falsa carina. In Mediceo quidem, Carina, prius fuerat, sed aliena manu, & atramento, Carina, factum est. [Cum princeps] In antiquis aliquot libris scriptum est, Tum. [Huc dirige cursum] Vulgata quidem exemplaria, Cursum, habent. Sed in Ro. & plerisque alijs. vno exemplo legas, Gressum. [Littus ama, & læuas] In Longobardico legere est, Littus amet, læuas. [Cum clamore Gyas reuocabat & ecce Cloanthum Respicit] Multi expungunt, & quod in antiquis li. particulam eam asserant non inueniri. Ego sane, & in Vaticanæ bibliothecæ lib. & in plerisque alijs, qui mihi præ manibus fuerunt, & passim & ipsum notatum animaduerti. [Subitus. priorem Præterit] In Med. & antiq. aliquot alijs libris Subito legitur. [Puppi deturbet ab alta] In antiq. aliquot libris detraxit, legitur. [Redditus vno est] In nonnullis libris antiquis, Est, verbum desideratur in aliquot alijs per apostrophem scriptum inuenias, Im' est.

COELIVS RHODIGINVS.

ILLVD hic quoque subnotarim parergon, in spectaculis quandoque Missus nominari. Confici missum vnum intellige, ubi a calce ad calcem pro currentes equi rursus ab meta circumflexa calcem repetebant. Sic vero dicitur, vnde emittuntur equi, Hinc Maro:

*Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum nautis patet, vnde reuertit
Scirent, & longos ubi circumflectere cursus.*

Erant sane missus quatuor & viginti, pro horarum numero. Quando celesti ratione circum distinguere solitum, accepimus Etenim duodecim visabantur hostia, pro numero domiciliorum celi, sicuti planetarum imagine, metæ septem.

ERV. **M**orantē] Imperitia gubernantis. [Aemula Pristis] Eius-
de rei studiosa, vt, Illoz mulo atq. imitatore studiorū
meorum Cic. in Cæsarianis. Alias inimicum significat. [In-
furgite] Ecōtra Lucan. Atq. in trāstra cadunt & remis, [Hec-
tori] aut fortissimi, aut re vera quōdā Hectoris socij [Getulis]
Africanis a parte totū. Nā Getulia mediterranea ē. Syrtis vera

q̄ nauis erat Sergesti. At. i. sed, Mnestheus incedēs. i. ingrediēs
p̄ ipsos socios, in media naue hortatur, s. his verbis, o socij He-
ctorei. i. fortes, qualis Hector, aut, q̄ aliqñ Hectoris socij fui-
stis, quos ego delegi. i. de multis legi, comites, i. huius p̄fectio-
nis, i. extrema sorte Troiæ. i. in ipsa ruina, & euerfione Troiæ
insurgite nūc nūc. i. maxime nunc remis, promite. i. proferte

iuxta Libyā sūt, sic de Syrtib.
Hora. vbi Maura sp̄ æstuat vn-
da. Fuisse aut Troianos in Syr-
tibus ille indicat locus, In bre-
uia, & Syrtis vrget, miserabile
visu. [Ionio] qñ iuxta Charyb-
dim nauigauerūt, [Maleæque]
Maleæ promontoriū est Laco-
nicę puincie, vnde sunt sequa-
ces. i. p̄secutrices, vt, Capreæq.
sequaces Illudūt. [Prima] qua
fi q̄ soleo, [Mnestheus] ille sē-
per victor. [Hoc vin.] loco vi-
ctoriæ sit vltimos non redire.
[Nefas.] Modo approbrium.
[Aerea] fortius, vt, Et iunctos
remo trahat creus orbes. Nam
puppis area nō est, sed prora.
[Subtrahiturq. solū] Vnicuiq.
rei quod subiaceret solum est ei
cui subiaceret, vnde est solū na-
uis mare, & aer, auium, & est
uerbum cuius perlucida signi-
ficatio semper inuenitur. [Ri-
uis] more riuorū, ac si riuatim
diceret. [Furens animi] Figura
redixit, vt, Prællans animi iu-
uenis [Interior] si interior. Ci-
ce. Quem omnia intercanere
dicebant. Salu. Igitur intror-
sus prima Asiæ Bithynia est.
[Iniquo] angusto, vt, Siluis in-
fedit iniquis. [Procurrenti-
bus] Præminentibus, & veluti
obuiā venientibus. [Murice]
faxi acumen eminens per tran-
quillitatem. [Morantur] i. re-
tro agunt. [Legunt] alij præ-
tereunt, sed melius legunt. i.
colligunt. Nam sequitur, Et
fractis discentem currere re-
mis. [Prona] vicina littoribus
Vnde altū, est longe possum
[Columba] Vbiq. de his do-
mesticis columbas Virg. dicit
Persius vero ait: Teneroq. co-
lumbo Es. similis. Nam agre-
stes, palumbes vocantur. [Ex-
territa pennis] pennarum con-
cussione terrorem significans,
vt, Timuit exterrita pennisa-
les. Nō. n. timet pennis, sed indi-
cat timorem. [Radit] Secat pu-
rū aerem. [Frustra] Quis enim
ei relicta victoria subueniret.

ic. **Hic lata extremis;** &c. [Do-
cet reliquorū conatus, & (vt
dixi) variū euentu, simulq. in gratulationem domus Sergiē
egregios animos facinusq. virile. Sergesti commēnorat, qui
tamen infelici fortuna vsus, naue fregit, quare sp̄ cepit Mne-
stheus tam grandē, vt qui vltimus erat, primus euasisset, nisi
Cloanthus diuina ope fretus partem gloriam protexisset. De
qua re cum nihil allatum sit ex Donato. Ordo est. Hic. i. hoc
loco, aut ex hoc euentu. spes lata. i. latificans, est accēsa duob.
extremis. i. Sergesto, & Mnestheo, videlicet sperare Gya, mo-
rantem. i. morā trahentem quia gubernatorē amiserat, Serge-
stus capit locum ante. i. quam Mnestheus & p̄pinquat scopu-
lo. i. vbi meta erat cōstituta, nec tñ illa. i. Sergestus, erat prior
tota carina præeunte. i. tota naui, sed prior erat parte. i. nauis
sue, & Pristis, nauis Mnesthei q̄ nūl. i. infecutrix, p̄mit rostro
i. anteriore parte sua. hoc est prore forata, partem. i. cetauri,

*Hic lata extremis spes est accensa duobus,
Sergesto, Mnestheoque Gya superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloq. propinquat:
Nec tota tamen ille prior præeunte carina:
Parte prior: partem rostro premit æmula Pristis.
At media socios incedens naue per ipsos
Hortatur Mnestheus, Mne. Nunc nunc insurgite remis
Hectorei socij, Troiæ quos sorte suprema
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Getulis Syrtibus vsi,
Ionioque mari, Maleæque sequacibus vndis.
Non iam prima peto Mnestheus, neque vincere certo:
(Quamquā dō) sed superent quibus hoc Neptune dedisti.
Extremos pudeat rediisse. hoc vincite ciues,
Et prohibere nefas. Poe. Olli certamine summo
Procumbunt: vastis tremat ictibus ærea puppis,
Subtrahiturque solum tum creber anhelitus artus,
Aridaque ora quatit: sudor fluit vndique riuus.
Attulit ipse viri optatum casus honorem.
Namque furens animi, dum prorā ad saxa suburget
Interior, spatioque subit Sergestus iniquo:
Infelix saxis in procurrentibus hæsit.
Concussa cautes, & acuto in murice remi
Obnixa crepuere, illisæque prora pependit.
Consurgunt nautæ, & magno clamore morantur,
Ferratasque fudes, & acuta cuspide contos
Expediunt: fractosque legunt in gurgite remos.
At lætus Mnestheus, successuque acrior ipso,
Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prona petit maria, & pelago decurrit aperto.
Qualis spelunca subito commota columba,
Cui domus, & dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arua volans, plausumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aere lapsa quieto
Radit iter liquidum, celereis neque commouet alas.
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat vltima Pistris
Aequora, sic illam fert impetus ipse volantem.
Et primum in scopulo luctantem deserit alto
Sergestum, breuibisque vadis, frustra que vocantem
Auxilia, & fractis discentem currere remis.
Inde Gyan, ipsamque ingenti mole Chimæram
Consequitur. cedit, quoniam spoliata magistro est.*

Cautes cōcussæ sūt, sup. a remis, & nauis & remis obnixa. i. ob-
nitentes, vt feruēt nauim crepuere. i. fragorē dedere in muri-
ce. i. saxi acumine, acuto, i. aspero & pra illisa. i. partim lesa, pe-
p̄ lit. i. ad scopulos, nautæ. i. nauim impulsorē, cōsurgūt. i. si
mul cōtedūt, naue suspēsā amouere conātes, & morantē. i. mo-
rā trahūt, sup. cū clamore magno, & suo, quo se mutuo cohor-
tant & spectātū; & expediūt. i. expedite iniiciūt, fudes ferra-
tas. i. p̄ticas ferro munitas q̄bus naues detrudere solēt, & cō-
tos. i. baculos oblongos. q̄b. p̄funditatē p̄cōtari solēt, cuspi-
de acuta. i. hñtes cuspidē acutā, & legūt. i. colligūt, in gurgite
remos fractos. i. ad scopulū, at. i. sed Mnesthe⁹ lætus q̄ i. fortu-
niū Sergesti eū p̄teriret, & acrior, sup. effect⁹ ipso successu. i.
q̄ bñ successit. petit. i. trāsuolat, celeri agmine. i. impulsu remo-
rū, & vētis vocatis. i. optatis, maria p̄na. i. deflua, & ielinated,
& decur-

nūc illas vires, & illos, sup. aios
nunc, quibus vsi supp. estis in
Syrtibus Getulis, i. Getulicis,
vt in j. visum est, & in mari Io-
nio qñ, s. iuxta Charydim na-
uigarent, vt in 3. recitatum est
& in vndis Maleæ, illius pro-
mōtorij Laconicę puincicę.
sequacib. i. p̄secutricibus, ego
Mnestheus. i. q̄uis Mnestheus,
hoc est qui primas partes obti-
nere soleo, tamen non peto iā
prima. i. primas partes, neq. cer-
to. i. contendo, vincere, i. supe-
rare. Quanquam o. i. vtinam
id mihi datū sit, aut quāquā, dō
q̄ gloriosum foret, in hoc cer-
tamine superesse. sed dō Neptu-
ne superent, sup. illi, quibus tu
dedisti hoc, i. qui non tua vir-
tute, sed tuo nomine freti, nūc
superant. Pudeat, supp. saltem
vos rediisse extremos; dō ciues,
vincite. & phibite hoc nefas,
i. pro victoria obtinere, neq.
redeamus extremi, & prohibe-
te tantum dedecoris a nobis,
Olli, illi tūc, procumbunt. i. to-
to pectore incumbunt remis.
summo certamine, i. conatu.
quasi cōcertarent de laude in-
ter se, puppis ærea. i. fortis, aut
ærata, tremat vastis. i. vald am-
plis ictibus, & solum. i. susten-
taculum eius, hoc est aqua sub-
trahitur. s. impulsu remorū, tū
i. insuper, anhelitus. s. remigū
creber. i. crebro emissus, quatit
artus, & ora arida, & sudor flu-
it vndiq. i. ab oī parte riuus. i.
per riuos, aut in morem riuo-
rum. Ipse casus. i. euentus, artu-
lit viris. i. viriliter remigātib.
honorem optatū. s. vt extremi
non essent, nā dum Sergestus
furens animi. i. faciens aīm.
quasi fureret, vnde honestius
dixit, quā si dixisset, furens aīq̄
suburget. i. ab interiore vrget,
existens interior. prorā ad sa-
xa. i. a Menæte vitata. & a Clo-
antho feliciter pertransita, &
subit spatio iniquo. i. nō satis
magno pro capto cetauri, ipse
infelix hæsit. i. māsīt hæres in
saxis procurrentib. i. promineti-
bus, aut p̄cul cōcurrere visis,

& decurrit, i. deorsum currit, pelago aperto, i. patenti, sine ob-
staculo. Dat exemplū dicens, qualis, i. qualiter columba com-
mota. i. deturbata, spelunca. s. sua, i. de cauerna sua, subito. i. ex
improviso, cui, s. columba, domus, sup. est, & nidi dulces, p p
pulos sup. sunt in punice latebroso, i. lapide cauernoso. fert
s. spelunca, volans in arua, & ipsa exterrita tecto, i. euolans
ex tecto p p terrorē, dat ingentem plausum pennis. i. alis suis.
& ipsa mox, i. paulo post, lapsa. i. deuolans, aere quieto, i. non
conciator adit i molliter secat, iter liquidum, i. aerē, neque
commouet alas celeres, se i æquatis & immotis alis descendit,
Sic. i. talis Mnestheus, sup. volat, & Pristis vltima. i. quæ fuerat
vltima, secat sic æquora, & ipse impetus fert, sic ipsum volan-
tem, & deserit primū Sergestum luctantem in alto scopulo,
& vadis breuib. s. inter scopulos: nā impulsu induxerat nauē,
vnde quietē re lucere nequibat, & vocantē frustra, i. incassū,
auxilia forte deorū, quæ stultum fuisset a cōcertantibus auxi-
liū petere, & discentē currere remis factis, inde, i. deinde, con-
sequitur Gya, & Chimeram, nauem. s. Gya, ingenti molæ
i. habentē ingentē molē, & sup. Chimera, cedat. s. Mnestheo
ac Pristi, quia spoliata est magistro, i. gubernatore, s. Menœte.

SERGESTO, Mnestheoq. Gya superare] in libris aliquot
antiquis Mnesthei, legitur. [Nec tota tamē ille prior præun-
te carina.] In antiq. plerisq. libris, versus hoc legitur ordine
dictionum. Nec tamen ille prior tota præunte carina. [Partē
rostro premis] In libris aliquot antiquis Partim. legitur. Ne-
que vincere certo. Quamquam ò, In antiquis plerisq. libris
abrsa est castior lectio. s. Quamquam ò, & eius loco reposi-
tū. Quamquam. [Namque furēns animi, dum proram ad sa-
xa sub vrget] In libris aliquot antiquis legere est, Namq. furēns
animis. [Ferratasq. iudes] In Mediceo, & antiquis aliquot a-
lijs exemplaribus & rudes, legitur. [Et primum in scopulo
luctantem] In libris aliquot antiquis, At, in alijs. Ac legitur.
QVARE si & paucula modo adiecero; coronidem apponā. Co
Cum canant cithariste, manu vtriusq. officio perfungi, quip-
pe plectro dextra vtitur, & hoc est foris canere, chordas vero
sinistræ carpunt digitis, quod vocant intus canere, quoniam
quæ sinistra sunt, sæpius interiora dicuntur, vt apud Virgil.
Dum proram ad saxa suburget interior. Et apud Sal. Intror-
sus prima Asia Bithynia est, intus apud Plin. in terrarum si-
tu loca statuuntur, quæ in mediterraneis fere sunt.

SERV.

I pso superest in fine] Vt spa-
tia, & si plura supersint, trā-
seat elapsus prior. [Proprium
decus] Quasi iam partem vi-
ctoriam, & honorē nī teneant
indignantur. [Successus] Feli-
citas [Possunt, quia posse vidē-
tur] Sperabant victoriam opi-
nionē spectantiū, vt, Cunctiq.
sequentes Instigant studijs,
[Palmas vtrasq.] Diximus su-
pra antiquum hoc esse. Car-
pinus tamen dicit (qui de elo-
cutionibus scripsit) per natu-
ram vitiosam esse hanc elocu-
tionem, & siue vtranque pal-
mam siue vtrasque palmas di-
xerimus, esse aliquam vsurpa-
tionem [Imperium pelagi] In
pelago, vt, Dij quibus imperiū
est animarum, [Lætus] victor,
a præcedenti quod sequitur.
[Ante aras] de quibus paulo
post, Pars spoliāt aras. [Voti
reus] Debitor. Vnde vota sol-
uentes, dicimus absoluti. Vn-
de est, Damnabis tu quoq. vo-
tis, quasi reos facies, [Porriciā]
exta porriciuntur in fluctus.
Nisi forte dicamus & flucti-
bus offerri, quod si est, porriciā
legendum est. i. porro iaciam.
[Phorciq.] Latine hic Phorcus
i. huius Phorci dicimus, nam
apud nos græca huius nominis
non est declinatio. [Est autem
Deus marinus. [Panopeaq. vir-
go] Vna de Nereidibus, quam
ideo separatim dixit, vt illas
non virgines intelligamus.
[Portunus] Deus marinus, qui
portibus præest. [Et bene im-
pulsit eum ipse iam vicinū
portui. Nota est aut fabula. Athamas post furorē a Iunone
immissum cum occiso Learcho Melicertam alterum filium
cū vxore sua persequeretur, & se illi in mare præcipitassent,
voluntate numinum in deos versi sunt. Melicerta in Portu-
nū, qui græce Palæmon dī, Ino in matrem Matutam, quæ græ-
ce dī Leucothea, [Portu se condidit alto] i. vltimē ad interiora
peruenit. [Ex more] Ludorū, s. per præconē. [Victorē] Primū
subaudis. Nam & ibi duo victores sunt, Sergesti, vnde paulo
post, quē modo nauali Mnestheus certamine victor. Conse-
quitur. [Dat ferre] Græcum est duo verba cōiungere, vt pau-
to post, Donat habere viro, sed hoc dat poetis. [Magnū talen-
tum] Vt diximus, quiddā breue, sed magnū dixit cōparatione
alterius [Circū]. i. in parte extrema, vt diximus. [Mæandro du-

Solus iamque ipso superest in fine Cloanthus :
Quem petit, & summis annixus viribus vrget.
Tum verò ingeminat clamor, cunctiq; sequentem
Instigant studiis : resonat clamoribus æther.
Hi proprium decus, & partem indignantur honorem,
Nī teneant : vitamq; volunt pro laude pacisci.
Hos successus alit : possunt, quia posse videntur.
Et fors æquatis cepissent præmia rostris,
Nī Palmas Ponto tendens vtrasque Cloanthus,
Fudissetq; preces, diuosque in vota vocasset :
Dij quibus imperium pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in litore taurum
Constitam ante aras voti reus, extaque sallos
Porriciam in fluctus, & vina liquentia fundam,
Dixit, eumq. imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum, Phorciq; chorus, Panopeiaq; virgo,
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Impulit. illa Noto citius, volucrique sagitta
Ad terram fugit, & portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique aduelat tempora lauro,
Muneraque in naueis ternos aptare iuuenos,
Vinaq; & argenti magnū dat ferre talentum.
Ipsis præcipuos ductoribus addit honores :
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibæa cucurrit :
Intextusq; puer frondosa regius Idæ
Veloce iaculo cernos, cursuq; fatigat,
Acer, anhelanti similis : quem præceps ab Idæ
Sublimem pedibus rapuit Ionis armiger vncis.
Longevi palmas nequicquam ad sidera tendunt
Custodes, sequitque canum latratus in auras.

plici] Flexuoso, & h. d. Erat in
Chlamide flexuosa, & in se re-
meabilis purpura in modum
Mæandri fluminis. Caria pro-
uincia. [Melibæa] pro Meli-
bæensis. Est aut ciuitas Thessa-
liæ Melibæa. [Regius] Troi re-
gis Phrygiæ filius. [Fatigat]
Laus picture, quasi gerat, & nō
gerere videatur. [Præpes] Mo-
do volās. [Sublimem]. i. in altū.
[Palmas ad sidera tollunt] aut
mirātes, aut increpātes Deos.
Solus iamq. ipso super est
in fine Cloanthus. Quem pe-
tit, & summis adnixus viribus
vrget. Tum vero geminat cla-
mor, &c. Postquā Mnestheus,
Sergestum, & Gya tem supera-
uerat, restabat, inq. t. solus Clo-
anthus in fine, quem & Mne-
stheus vicisset, nisi implorato.
atq; impetrato deorum auxi-
lio Cloanthus portum attigis-
set, quem victorē pronunciat
Aeneas, meritoque donat præ-
miō. Horum exemplo, ne quā
pars diuinę poeseos bona eru-
ditione vacet, donec poeta in
rebus bellicis cerebro sitare ob-
esse plurimū & id in Gya, qui
Menetem socium salutis detur-
bauit, temeritatem non minus
officere, vt in Sergestio, qui na-
uem fregit, virtutem plurimū
posse, vt in Mnestheo, qui etiā
Cloanthum vicisset, si suis dū-
taxat auspicijs, & viribus con-
tendisset, sed diuinum auxiliū
omnibus præstare, quo Cloan-
thus victor euasit, monet ergo
tacite, vt illud imploremus.

Docet præterea, aleam, fortu-
namq. belli esse variā, ne dum aspirat primo fortuna labo-
ri, successu ipso vecordes, segnesq. efficiamur, neve in aduer-
so principio desperemus, quia sperandum est, vt debile prin-
cipium melior fortuna sequatur. Quia vero ex Donato nihil
habemus, colligamus ordinem, qui talis est. iamque. i. & iam
solus Cloanthus superest, i. restat, vincēdus in ipso fine, id est
iuxta terminum, quem scilicet Mnestheus petit, i. aggreditur,
& vrget annixus. i. annitens summis viribus. Tum vero. i. sed
tunc maxime, & ad verum clamor, ingeminat. supple se, aut
ingeminat, i. multiplicatur, & cuncti, scilicet spectantur, insti-
gant studijs, id est cohortationibus studiosis, sequentem. s.
Mnestheam, æther. i. aer sublimis resonat clamoribus, hi. s. prio-
res, cum Cloantho, indignantur, i. indigne ferunt, nī teneant
decus

decus proprium. i. quod sibi iam proprium fecerant, & honorem partum. i. acquisitum, hoc est quod non conseruaret victoriam partem, & volunt pacisci. i. in pactum expendere vitam pro laude. i. vellent potius amittere vitam quam laudem, & dare vitam pro laude conseruanda. Successus. i. prosper, processus, alit. i. fouet, & accendit hos. i. Mnesthei socios sequentes, & pnt. i. Clonanthum superare, quia vnt. i. sibi. i. quia persuaserunt sibi posse. quo verbo docet poeta, quid animus prestans possit: vnde Horat. Incipe dimidiū facti, quod bene cepit habet. Et fors. i. forte, sed ne vocalium esset cōcursus, maluit fors dicere, quam forte, vel o fors. i. fortuna, ut sit apostrophe, ipsi cepissent prima rostris æquat. i. æquali vicinitate, & tpe, in portum reductis. ni. i. nisi, Clonanthus tēdesatrasque palmas. i. manus. coniunctas ponto. i. in pontum, fudisset preces, & vocasset diuos in vota, dicens. sup. Odi, quibus, sup. est imperium pelagi. i. in pelago & quorum equo ra ego curro, ego latus, quia reus. i. obnoxius, voti. i. pfoluendi, constituā vobis aras. i. vestras, ut immolent taurum cadentem. i. cadidum, in hoc. i. pscenri litore, ne. i. longa sit dilatio vereda, & porricia. i. porro iacia in fluctus falsos, exta. i. tauri, & fundam vina liquit. i. fluida, & pura: dixit. i. finit, pces Clonanthus, & oīs chorus. i. cetus, & multitudo Nereidum. i. nympharum maris, & Phorcū. i. quibus Phorcus pēst, & Panopeia. i. vna de Nereidib. virgo. i. cū aliæ non sint, & Portunus. i. Portuum deus, pater. i. pēcipue, in ea reuerendus impulit ipse. i. non pro suis, sed (ut dnt) in propria psona, manu magna, videlicet sua, euntē. i. nauem, illa. i. nauis Clonanthi, Scylla, vcz fugit ad terrā. i. ad littora, citius Notus. vento illo rapaci, & sagitta volucris, & condidit se alto portui. i. penitus intrauit portum vsq. ad littus. Tū. i. deinde, satus. i. genitus Anchisa, videlicet Aeneas, declarat. i. pnuat, magna voce preconis. Clonanthum victorem, & aduelat tpa. i. eius lauro viridi, in sig. vict. & dat aptare. i. aduectare munera. i. dona gratuita. i. ternos iuuenkos, in nauis. i. in singulas nauis, tres iuuenkos, & vina, & dat ferre magnum talentum. i. pondus argenti, & addit ipsis ductorib. i. Clonantho, Mnestheo, & Gye, & Sergesto,

precipuos honores. i. munera honorifica: cetera. n. erant cōia oib. remigib. Addidit, videlicet victori. i. Clonantho. chlamyde auratam, aureo. i. filo intextā, aureo limbo cinctam, quam circum. i. circum quā, purpura plurima Melibœia: aut, eo quod est Melibœensis, hoc est Thessalica, currit Meandro duplici. i. flexuoso. i. in morē Meandri fluminis flexuosi, & p varios gyros Cariam circum fluentis, & sup. in qua, puer regius. i. Ganymedes, Trois, regis Troianorum filius, intextus. i. in ea textus, fatigat in Ida frondosa. i. sylua illa Troiana, quā ēt intexta, aut acu picta, i. chlamyde erat, iaculo. i. venatorio ceruos veloces, & fatigat, sup. eos cursu existens acer, & similis anhelanti, quia anhelare in pictura non potuit, sicut nec currere, sed currenti similis erat, quem. i. puerum armiger Iouis. i. aquila, eius tela, hoc est fulmina ferens, eo quod altissime volat, & solis radios visu non formidat, pēpes, i. celeriter volans, rapuit sublimē. i. raptum i sublimē, vexit pedib. vncis. i. vnguibus. suis custodes lōgavi, i. seniores pedagogi, quod ad custodiam pueri exierant venatum, tendunt ne quidquā. i. frustra, palmas ad sidera, quia iussu Iouis raptus erat Ganymedes, ut esset pincerna deorum, reiecta Hebe, Iunonis filia. vnde est, Et rapti Ganymedis honores, ubi dictum est, quod ēt ad stuprum raptus erat, & latratus canum sēuit in aurās, quia aquilā insequi non potuerunt canes, nisi solo latratu quem ingeminauerunt. Est aut mira laus ipsius textura, seu Phrygionum pictura, dum hæc tam ad viuum efficta sunt, ut geri videantur, non depingi.

RESONAT clamorib. æther] In Rom. lib. antiq. & in aliquot alijs manuscriptis, legere est Resonatq. fragorib. æther. [Vobis latus candentē in litore taurū Constituā] In Rom. lib. absq. In ppositione locali legitur. In Med. vna plus dictio ne legit. Ego hoc candentē in litore. [Extraq. falsos Porricia in fluctus] Antiqua omnia exemp. quotquot hñe potui, vno eodemq. exemplo legunt. Proiciam, idq. vnico i. pro sui temporis consuetudine [Ternos aptare iuuenkos] In Rom. lib. legere est. Optare. Eaque lectio in quibusdam alijs vetustis exempl. habebatur. qua abraha, Aptare inde suffectum est.

Virtute secundum] Quia ille fauore vicerat numerum. Vnde & præmia dantur congrua, illi chlamys deorum continens fabulam; huic lorica. i. virtutis insigne. [Hamis auroque] Hamis aureis [Simoenta] Venit aut a nominatio Græco non in is sed in eis exeunte, ut *σμοεντα σμικεντος* [Sub Illo alto,] O brevis sit sequente vocali [Decus & tutamen] Quia triliq. & aurea. [Phegeus Sagarisq.] Nominatum dicendo addidit laudem. [Cursu palantes Troas agebat] Ad Aeneas qui eum vicit, pertinet laudem [Cymbiaq.] Pocula iu modum cymbæ nauis. [Aspera signis.] i. sculpta *αγλαυσα* [Omnes] qui vicerant. i. [Puniceis tenijs] Vitis roseis: & significat lemniscatas coronas, que sunt de frondibus & discoloribus fascijs, & sicut Varro dicit, magni honoris sunt. Tenijs autē modo vittis, alias vittarum extremitates dicit: ut, Fit longæ tania vitta [Arte] i. virtute [Atq; ordine debilis vno] Sergestus. i. Et bene ex mutatione conquiuit ornatum. Nam irrideri, & sine honore esse, hominis est, remis carere, nauis. [Viæ in aggere] Agger est mediæ viæ eminentia coaggeratis lapidib. strata. Vnde viæ aggere dixit [Aerea] Fortis: ut Aerea puppis [Grauis] Fortis, ut, Grauib. certamina remis. [Tortus] Hos tortus. i. sine causa tentat incessus. [Clauda] Ab homine translulit. Cic. Mancam ac debile fore præturā suā [Membra]

At, qui deinde locum tenuit virtute secundum, Leuibus huic hamis confertam, auroque trilicem Lorica, quam Demoleo detraxerat ipse Victor, apud rapidum Simoenta sub Illo alto; Dona habere viro, decus, & tutamen in armis. Vix illam famuli Phegeus, Sagarisque ferebant Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim Demoleus, cursu palantes Troas agebat. Tertia dona facit, geminos ex ære lebetas, Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis. Iamq; adeo donati omnes, opibusque superbi, Puniceis ibant euincti tempora tenijs; Cum sauo è scopulo multa vix arte reuulsus, Amisissis remis, atque ordine debilis vno, Irrisam sine honore ratem Sergestus agebat. Qualis sæpe viæ deprehensus in aggere serpens, Aerea quem obliquum rota transit, aut grauis iclu. Seminecem liquit, saxo, lacerumque viator; Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus, Parte ferox, ardenq; oculis, & sibila colla Arduus attollens; pars vulnere clauda retentat Nexantem nodis, seq. in sua membra plicantem. Tali remigio nauis se tarda mouebat. Vela facit tamen, & plenis subit ostia velis. Sergestum Aeneas promisso munere donat Seruatam ob nauem latus, sociosque reductos. Olli serua datur, operum haud ignara Minerva, Cressa genus Pholoe, geminique sub vbere nati.

Etiā hoc ab homine trāstulit. [Vela facit in] *ἀνακόλουζου*. Nam non præmisit, quamquam remigare non posset. [Subit ostia] Portus. ut supra diximus. ideo quia exitus fluminis frequenter portus efficiunt. [Promisso] Aut magno, aut ante pmissio, ut intelligamus in omnib. ludis illud esse seruatum, Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. Qd ēt in pyctali ait certamine, Victori velatū auro vittisq; iuuenecum: Ensem atq; insignē galeam solatia victo. Aut certe promississe cū intelligamus, quando vidit nauem periclitantem [Operum haud ignara Minerva] Perita lanificij. [Cressa genus] Figura græca, ut, Qui genus vnde domo. [Pholoe] Nomen proprium, erat autem lactans. Nam infantes lactantes dicimus.

At, qui deinde, &c.] Docet quæ ceteris præmia data sint. de quibus Donatus dicit sic. [Leuibus] minutis, & omni subtilitate perfectis. Ostendit illam fortem & pulcrā. Deinde accedit tertia laus ab auctore. [Decus] Propter aurum. [Tutamen] propter texturam triliq. laudat Demoleū, quia illa armatus agebat hostes Laudat magis Aeneā, qui illum vicerit, ac spoliauerit, & portauerit. Laudat eū cui donatur, quia ipse portare optime posset, ppterq. esset dignus dono. [Puniceis tenijs] Vitis roseis. [Plenis velis] Facit contra nauticam consuetudinem, nam subitū portū demittunt

Asc.

mittunt vela, sed necesse eis erat, quia carebāt remis. [Cressa genus] Plena laus ferue, quæ est ab artificio genere & fecūdi-
tate. Hec ille. Ordo est. At. i. sed, Aeneas, sup. donat huic viro
q. tenuit, deinde. i. post primū, h. e. post Cloanthū secundū lo-
cum virtute. f. ppria, hoc est Mnestheo, donat (dicit) lorica
.i. tunicā armaturæ, quæ olim ex loris fiebat, cōfertā. i. cōtex-
tam hamis. i. annulis, leuib. i. subtilibus, & politis. & trili-
cē. i. trib. liciis, & triplici ordine nexā auro. i. quæ liciā, aut q.
hami erant ex auro, quā. f. lorica. ipse. f. Aeneas victor de-
traxerat Demoleo, Græco illi ingentissimo, sub Ilio alto. i. an-
te Troiam apud Simoenta, fluuium illū rapidū. i. raptim pro-
fluentē, donat, inquit, habere, i. vt habeat illā lorica, decus. i.
ad ornamentū, & tutamen. i. ad munimen, in armis. i. cum in
armis foret (bene fm merita dat munera. Nam quia Cloan-
thus, deorū auxilio vicerat, dat ei munus, quo in toga vti pos-
set: quia vero Mnestheus virtute, dat insigne armorum) Phe-
geus, & Sagaris, robusti illi, famuli. f. Demolei, aut Aeneæ fe-
rebant vix i. cum difficultate, f. lorica, multiplicem. i. dense
cōplicitā, aut multū duplā. cōnixa. i. simul nitentes. humeris
.f. suis, q. b. plurimum tñ possent, at. i. sed, Demoleus indutus
olim, illā, sup. agebat cursu. i. insequendo, cum cursu Troas
palantes. i. oberrantes, sine ductore. Et ita laus est tunicæ, q.
a tali viro meruit gestari, & Aeneæ qui talē valuit superare,
& Aeneas facit tertia dona. i. pro tertio dono, dat lebetas. i.
ollas, geminos. i. duos & pares. ex ære. i. æreos (declinatur hic
lebes, huius lebetis, vel lebetos, vnde accusatiu⁹ pluralis hos
lebetes vel lebetas) & cymbia. i. pocula in morē cymbarū fa-
cta, perfecta argēto, atq; aspera. i. vt Græci dicūt: anaglypha
signis. i. sculpturis, quia habebant nōnūquā caprū inculptū.
Vnde Iuuen. Et stantem extra pocula caprum, iamq. i. iā adeo
.i. omnino, oēs ibant donati. i. premiati, vltra meritū, & su-
perbi opib. f. datis, euincti tempora. i. habentes tpa euincta,
& circumdata, tēnis. i. fertis, aut vittis, extremitatem capitis
ambientib. puniceis. f. roseis, cū. i. qñ, Sergestus reuulsus vix
.i. difficulter, e seuo. i. magno, & aspero scopulo, sup. cū mul-
ta arte, agebat sine honore ratē. i. nauem. f. centaurū irrisam,
& hoc remis amissis. f. pro parte, atq; debilis vno ordine, aut
quia non nisi vnum ordinem remigum retinuerat, aut quia
vno e tribus ordinib. spoliatus fuerat. Dat similitudinem, di-
cens. Qualis sepe. i. quod sepe sit, non sepe deprensus. serps
deprensus. i. occupatus, cum transire veller. aut recubaret in
aggere. i. tumulo, & eminentiore parte vie. quē. f. serpentem
rota grea. i. fortis, & ærata, hoc est ære munita, transit obli-
quū. i. per obliquū. cum non seruaret rectum cursum, aut quē
uiator grauis. i. infestus, & molestus, ictu. i. propter ictum li-
quit. i. deseruit. seminecem. i. semimortuum, saxo. i. per saxū,
quo ictū dederat, ipse. f. serpens deprensus, fugiens. i. fugere
tentans, dat corpore. i. contrahendo, & extendendo. corpus,

ne quidquā. i. frustra, tortos. i. uolutiones longos, i. in longū
ductos existens ferox, parte, f. illa sa, & ardens oculis, & ar-
duus attollens. i. erigens. ora sibilā. i. sibilantia. (Vir. vult ex-
tremitates cuiusq; rei, per illā dictionē, orā, significare, vt, Et
mecū ingentis oras euoluere belli. Plī. cū orā dicit, littoralē
significat regionē, apud quem veluti locutio peculiaris, talis
est, in ora sunt ciuitates, & oppida orā proxima. Sunt qui di-
cant orā et significare nauticū funē quo nauis ad terrā liga-
tur) pars, f. reliqua. clauda. i. claudicans, vulnere, f. illato, re-
tentat. i. immoratur, & impedit eū fuga, aut insultu, nexan-
tē se nodis & plicantē se in sua membra. i. in annulos, & spi-
ras. Nauis. f. Sergesti tarda. i. tardata, quia collisa, & spoliata
parte remorū, mouebat se, f. per remiges suos, h. e. remigio ta-
li, quali voluptate mouetur serpens vulneratus, tñ i. nihilomi-
nus, q. q. cōfractione tardaret, tñ facit vela & subit ostia ple-
nis velis, q. a remis egebat, Aeneas donat Sergestū munere
promisso, quod intelligit promississe, dū videret eū in scopu-
lis luctatē. aut dū oēs se ad certamē accingerent, existēs letus
ob nauē seruata, & socios, f. eius reductos, Serua, i. ancilla, da-
tur olli, i. illi, existens haud, i. nō, ignara. imo perita operū Mi-
neruæ, i. texturæ, qua Pallas peminet, & Arachnē puellā Ly-
diam vicit, Pholoe. f. noīe, Cressa, i. Cretenfis, genus, i. quātū
ad patriam, & gemini nati, qui eius fecunditatem indicant,
sub vberē, sup. eius, dantur sup. Sergesto, Conueniens profe-
cto negotio merces, nā, vt illa operosa, & industria est, ita
& Sergestus, qui nauem seruauit: vnde matrem meruit, & so-
cios, vnde & filios eius, sed serua erat, vt significet ignobilē
fuisse Sergesti virtutem, quia non laudem meruit, sed solum
de decus, quantum potuit, vitauit Idem in ceteris donis ser-
uatum est, vt in duob. prioribus declarauimus, tertium autē
coquinarum, & poculētis aptum cerebroso quadrat, qui re-
torē excusserat, Oblitus, decorisq. sui, sociumque salutis.

PUNICEIS ibant euincti tempora tēnis] Hoc loco pleriq;
lib. antiqui, Tēnis, vnico, i. scribunt. Nō dissimulabo tñ quod
in antiquo lib. pro Tēnis, Vittis, scriptū est, [Cum sauo sco-
pulo multa vix arte reuulsus] in Ro. lib. Scopulo, legi & Re-
uulsam, quippe ratē. legas. In alijs, [Reuulsus quippe, Serge-
stus, legitur. [Illisam sine honore ratē] in antiq. omnib. exēpl.
Irrisam, vel Inrisam, legi. [Ardensq; oculis, & sibilā colla Ar-
duus attollēs] In Ro. li. legere est, Pars sibilā colla Arduus at-
rollēs. [Nexantē nodis] Vtrunq; Nodis, & Nodos, in antiq. hī
exēpl. [Et plenis subit ostia velis] Antiqua omnia quæ legerim
hactenus exemplaria, a vulgarib. omnibus diuersa sunt
duarum dictionum transmutatione Et velis subit ostia ple-
nis. [Olli serua datur operum haud ignara Mineruæ] Longe
alio numero carmen hoc hī in lib. quibusdam antiq. in quib.
ita legitur. Olli serua operum datur haud ignara Mineruæ.
[Geminique sub vberē nati] In Rom. lib. Sub vbera.

SERV.

Gramineum] Gramino-
sum, Cicero de hastis,
Bene etiam ne gramineas ha-
stas. [Collib. vndique curuis]
Mutauit. Non. n. silua colles
habet, sed est in collib. silua.
Debuit ergo dicere, Quē col-
les cingebant siluis. [Mediaq.
in valle theatri] Media in val-
le erat circus theatri. i. spatiū
spectaculi. Et theatri græce di-
xit à circumspectione. oē spe-
ctaculū theatrū possumus di-
cere ἀπὸ τῆς θεωρίας non. n.
est speciale. [Confessu mediū
tulit] Ordo est. Quo se Aeneas
medium tulit cum multis mil-
lib. & extructo confessu rese-
dit. [Animos] Eorum subau-
dis. [Mixtique Sicani] Qd ait,
pars & certare parati. [Viri-
dique iuuenta] Aetates omnes
Varro sic diuidit, infantiam,
pueritiam, adolescentiam, iu-
uentam, senectam. Hæ tamen
sicut etiam de temporibus su-
pra diximus, singulæ trifariā
diuiduntur, vt sit prima viri-

*Hoc pius Aeneas misso certamine, tendit
Gramineum in campum, quem collibus vndiq; curuis
Cingebant siluæ: mediaque in valle theatri
Circus erat, quò se multis cum millibus heros
Confessu medium tulit, extructoque resedit.
Hic, qui fortè velint rapido contendere cursu,
Inuitat pretijs animos, & præmia ponit.
Undique conueniunt Teucris, mistique Sicani:
Nisus, & Euryalus primi.
Euryalus forma insignis, viridique iuuenta,
Nisus amore pio pueri. quos deinde secutus
Regius egregia Priami de stirpe Dioreus.
Hunc Salius, simul & Patron: quorum alter Acarnæ,
Alter ab Arcadia Tegeæ de sanguine gentis.
Tum duo Trinacrii iuuenes, Helymusq; Panopesque,
Assueti syluis, comites senioris Aceste.
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus in medijs sic deinde locutus:
Aen. Accipite hæc animis, letasque aduertite mēteis:
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnosia bina dabo leuato lucida ferro
Spicula, cælatamque argento ferre bipennem.*

dis, præceps, hinc ē. Et viridi
iuuenta, & Cruda deo viri-
disq. senectus. Itē Salust. Sed
Mithridates extrema pueritia
regnū ingressus mēte sua vene-
no interfecta. [Amore pio pue-
ri] Aut genitius est, & dicit
eū ob hoc venisse, ne amicum
relinqueret, aut distinguen-
dum per se, & est nominati-
uus pluralis, vt pueri non re-
feramus ad etatē, sed ad ago-
nale studiū, in quo sunt puero-
rū & virorū separata certami-
na. Nam ἀπὸ τοῦ πατρὸς di-
cunt, licet nō sint vnus etatis
[Acarnæ] Epirota Arcanania.
enim est pars Epiri. [Tegeæ
de sanguine gētis] Si derivati-
uum fuerit de, non sequitur, si
Tegeæ legerimus, nō stat ver-
sus, nisi addita, de, syllaba De-
riuatium aut ille indicat lo-
cus. Tunc lateri atque hume-
ris Tegeæ subligat ensē. Et
Tegeæ oppidum est Arca-
diæ. [Quos fama obscura re-
condit] Per contrarium illos
om-

Omnes esse nobiles indicauit
[Gnosia] Cretensia. Gnosios
enim est ciuitas Cretæ. Et be-
ne, sicut etiam in nauibus, &
generalia dat, & specialia. [Le-
uato] Nitido. vt, At leuè cly-
peum sublati cornibus Io.
[Primi] Aliorum comparatio-
ne. Nam vnus est primus. [Fla-
ua] Viridi, vt supra, iaspide ful-
ua. [Phaleris] Equorum orna-
mentis, sermo græcus est. Ha-
beto:] Habeat, tertia persona
est a futuro imperatiui, quæ
in hoc modo numeri singula-
ris similis est secundæ. [Ama-
zoniam] quasi Amazonia, vt
Sacri Tripodes, [Balteus] Bal-
theus dñ nō tñ quo cingimur
sed et a quo arma dependent.
[Contentus abito] Quasi de
paruo munere. [Corripiunt
spatia] Raptim eunt, vt, Corri-
puit Aeneas aditum custode
sepulto. [Limenque relinquunt.
Aut regulam, aut signum cre-
ta factum. [Simul vltima si-
gnant] Intuentur vltima spa-
tia auditate vincendi, vt Cic.
in Catil. Notat & designat o-
culis. Aut signant vltima cumu-
lorum, s. summitatem, signant
vestigia, vt alibi. Vix sum-
ma vestigia signat arena. [Pri-
mus abito] Sicut, & de nauibus
post generalitatē trāsīt ad spe-
cialitatem, & bene, qā tribus
statuta sunt præmia, quinque
commemorat, casuris duobus.
[Alis] Velocitate, qā tam ven-
tos, quā fulmina alata fingunt
poetæ, vt alitis austri. [Proxi-
mus huic] Secundum hunc lo-
cum proximū, dicimus etiam
longe positum nullo interue-
niente. [Quo deinde sub ipso]
Sub ipso. i. post ipsum. [Calcē
calce terit] Calcem dicimus
vnde terram calcamus. Ergo
non proprie dixit. Calcem cal-
ce terit. Planta enim calcem
nō potuit terere, vnde a parte
totum accipiendum, i. calce pe-
dem terebat. [Incumbēs hume-
ro] aut flexo humero, aut cur-
rentis est gestus. Elapsus prior]
Ideo labitur. i. celeriter currit
vt prior fiat, & satis licenter
est dictum. [Ambiguumque re-
linquat] Minus firmum ad ce-
leritatem. [Sub ipsam Finem,
Finem bis subaudis, Sed ipsam
finem fessi aduentabant ad fi-
nem. [Labitur infelix,] Quia
parata victoria caruit. [Casis
forte iuuenis] Bene rem no-
tam per trāsītum tetigit. Ago-
nalis enim moris fuerat post
sacrificia ad certamen venire.
[Fusus, humi viridesque super
ma defecerat herbas] Ordo est su-
per fusus. [Titubata] Participiū
est sine verbi origine. [In ipso
Concidit] ablatiuum posuit,
quia non est mutatio. [Oblitus amorum]
Pro amoris, nec sup-
dictis congruit, ait enim Amore pio
pueri, nec amorum, quia
pluraliter nō nisi turpitudinem
significant. [Spissa arena] Te-
nui, quāto enim quid minutius,
tanto densius [Prima tenet]
ta. pō. ta. [Fremituque secundo]
Bene secundo addidit, qā

Omibus hic erit vnus honos: tres præmia primi
Accipient, flauaque caput nectentur oliua.
Primus equum phaleris insignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
Threicijs: lato quam circum amplectitur auro
Baltheus, & tereti subnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Poe. Hæc vbi dicta, locum capiunt; signoque repente
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt
Effusi nimbo similes: simul vltima signant.
Primus abito, longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, & ventis, & fulminis ocyor alis.
Proximus huic, longo sed proximus intervallo,
Insequitur Salius; spatia post deinde relicto
Tertius Euryalus.
Euryalumque Helymus, sequitur. quo deinde sub ipso
Ecce volat, calcemque terit iam calce Diore,
Incumbens humero: spatia & si plura supersint,
Transeat elapsus prior, ambiguumve relinquat.
Iamque fere spatia extremo fessique sub ipsam
Finem aduentabant: leui cum sanguine Nisus
Labitur infelix: casis vt forte iuuenis
Fusus humum, virideisque super ma defecerat herbas.
Hic iuuenis iam victor ouans vestigia presso
Haud tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
Concidit, immundoque fimo, sacroque cruore.
Non tamen Euryali: non illa oblitus amorum:
Nam sese opposuit Salio per lubrica surgens:
Ille autem spissa iacuit reuolutus arena.
Emicat Euryalus, & munera victor amici
Prima tenet, plausuque volat, fremituque secundo.
Post Helymus subit, & nunc tertia palma Diore.
Hic totum caueæ confesum ingentis, & ora
Prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur fauor Euoyalum, lacrymaque decora,
Gratior & pulchro veniens in corpore virtus.
Adiuvat, & magna proclamat voce Diore:
Qui subijt palma, frustra que ad præmia venit
Vltima, si primi Salio reddantur honores,
Tum pater Aeneas, Ac. Vēstra, inquit, munera vobis
Certa manent pueri: & palmam mouet ordine nemo:
Me liceat casum miserari infantis amici.
Poe. Sic fatus, tergum Getuli immane leonis
Dat Salio, villis onerosum, aque vnguibus aureis
Hic Nisus, Si tanta, inquit, sunt præmia victis,
Et te lapsorum miseret: quæ munera Niso
Digna dabis? primam merui qui laude coronam:
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tulisset.
Poe. Et simul his dictis faciem ostentabat & vdo
Turpia membra fimo, risit pater optimus olli:
Et clypeum efferrē iussit, Didymaonis artes,
Neptuni sacro Danaïs de poste reflexum.
Hoc iuuenem egregium præstanti munere donat.

est & irascentium. [Hic totū
caueæ] Temporis aduerbiū
est. Per caueam autem plebem
significat. Nam cauea confes-
sus est populi [Ora Prima pa-
trum] Hoc est quod Iuuenalis
ait, Et omnibus ad Podium
spectantibus. [Lacrymaque de-
cora] Ipse etiam fletus habe-
bat aliquid venustatis, ortus a
gaudio, vt Terentius, Lacry-
mo gaudio. Quod & congruit
puero propter victoriam ino-
pinatam, aut certe ad misera-
tionem mouendam contra eū
qui se afferebat esse victorem.
[Veniens] Crescens, vt, Hic se-
getes, illic veniunt felicius
uua [Certa manent pueri,] vt
diximus supra, quia ἀνδρες καὶ
παῖδες. dicuntur [Meliceat]
Liceat me miserari. Nā nō di-
cimus me liceat, sed, mihi li-
ceat. [Casum] Allusit a caden-
do. [Tergum] Mutauit more
suo. Nam tergus debuit dice-
re. [Onerosum] Plus est quam
si oneratum diceret, sicut sceler-
atum & scelerosum. [Qui lau-
de coronam,] Virtute, a sequen-
te quod præcedit. [Fortuna]
Bene dolum suū excusat. [Opti-
mus olli, Aut ei arrisit, aut olli
iussit efferri. Sane congrue ar-
ma dat iuueni [Didymaonis
artes] Laus ab artifice, vt, Di-
uini opus Alcimedontis. [Ne-
ptuni sacro Danaïs de poste re-
fixum] Danaïs, a Danaïs, & in-
telligimus, hoc ad Aeneam
transisse per Helenum.

Hoc pius &c.] Recitat quo-
modo peracto nauali certami-
ne, Aeneas currendi concerta-
tionē instituit, præmia condi-
gna victorib. pollicens, de qua
re pauca Donati verba in se-
quenti particula afferemus. Or-
do aut est, Aeneas, pius, s. vbi-
que, sed hic præcipue, quia &
patri officium anniuersarium
solenniter exhibet, & Sergestū
pie donauerat, satis lato mu-
nere donaturus cōsimiliter Ni-
sum lapsurum, tendit in cam-
pum gramineum. i. graminio-
sum, atque herbosum, hoc cer-
tamine, s. nauali misso, idest de
misso, quem, s. campum, siluæ
cingebat vndique collibus cur-
uis, i. quæ erant in collibus cur-
uis, aut colles curui cingebat
vndiq. siluis, q. pro, &, in, sup.
cuius theatri, i. spectaculi, me-
dia valle erat circus, i. locus
aptus cursui, circū quē in coro-
næ formam sederent spectato-
res, vt in Circensibus solent.
quo. i. ad quem. circū, aut capū,
heros, s. Aeneas tulit se mediū,
qui locus in incessu regum, ac principū est, quia cum multis
millibus, s. ipsum stipantibus: & resedit. i. locū sedendi cepit
sup. in confessu. i. loco ad confidendum, apto extructo, s. paulo
ante & inuitat hic. i. cum illic esset, aut eo tempore precijs. i.
præmijs, animos, sup. eorū qui velint forte cōtendere rapido
cursu, & ponit, sup. eius p̄mia, Teucris. Troiani, & Sicani. i. Si-
culi mixti. i. cōfusi, conueniunt vndique. i. ex omni parte, sed

Nisus, & Euryalus, Troiani illi, sup. conueniunt, aut ostendūtur primi, Euryalus inquit, signis, i. decorat⁹. forma. i. formositate, i. uenta viridi, i. florente adhuc. Nisus insignis, aut conuenit, sup. pio, i. casto amore, pueri, f. Euryali, quos, f. duos, Dioregus, i. de reali Prosapia, f. de regia stirpe Priami, quia si ad dignitatē spectes, primus esse debebat, sed dictū est, q̄ mixti conuenerint pro auditate animi non nobilitate sanguinis, secutus, sup. est, Hunc, f. Diorem, secuti, sup. sunt. Salidus, & Iatron, quorū, f. duorum, prior, videlicet Salius, sup. erat Acarnā, i. de Aearnania, hoc est Epirota, alter, sup. erat ab Arcadia, de sanguine gētis Tegeæ, illius oppidi, aut sanguine, i. quātū ad sanguinē gentis Tegeæ, i. nobilis populi Tegeā incolentis in Arcadia. Tū, i. postea, sup. secuti sūt duo iuuenes Trīnacrī, i. Sici lienses, f. Elymus, & Panopes, comites Aceste senioris, q̄ cā erat, quare ipse se certamini non commisit, affūti filius, i. venationi, vnde Acestes occurrisse dictus est, in pelle Liby-
stis vrsæ. Præterea, i. præter eos quos dixit, multi sup. alij quos fama obscura recōdit, i. occulit, & innominatos tenet in quib. medijs, i. in quorū medio, Aeneas locutus est deinde, f. postq̄ cōuenerant sic, i. in hunc modū, Accipite, i. intelligite, hē, f. q̄ dicā animis, i. aduertite animos, ad ea quæ dicam, & pro. i. ad uertite mentes lætas, nemo abibit. mihi, i. a me, aut nemo ex hoc numero abibit, non donatus, i. aliquo dono auctus, mihi, i. a me. Ego dabo ferre, i. reportare a me bina, i. singulis, duo spi-
cula, i. hastilia, Gnosia, i. Cretensia, lucida, i. resplendentia, ferro leuato, i. nigido, & bipennē cælata, i. sculpturis ornatam argento, i. ex argēto factis, hic honos, i. hoc decus, & ornamentū erit vnus, i. vniforme, & æquale omnib. tres primi, f. victores, qui primi ad metam percurrerint, accipient præmia, f. merita, & peculiaria, neētur caput, i. habebunt caput nexum, oliua flaua, i. subuirdi, quæ congrue datur, aut, quia diu perdurat vitalis, vt qui perpetuo spiritu ad metam feruntur, aut, quia oleo sæpe vncti, & palastra exerciti, videntur in tali certamine victores. Primus victor, habeto equum insignē, i. insigniter ornatū, phaleris, i. ornamentis. eq̄nis, & merito, quæ equus celeri cursu p̄stat, & iō soli sacrificatur, vt in Fastis dicit Oui.

Ne datur celeri victima tarda Deo.

Alter, i. secūsus, habeto, sup. pharetram, i. thecam sagittariam Amazoniam, i. quali Amazones vtuntur, quæ habiles ad arcū sunt & celeres ad cūsum, plenā sagittis Threicijs, i. Thracijs quia Amazones nō lōge a Thracia sunt. Thracumq. mulieres cursu valent, vnde, i. huius Vel qualis equos Threissa fatigat Harpalisse, volucrumq. fugi præuertitur Hebrum. Quia igit sagittæ velociter emitti solent, & Thraces, atque Amazones currere, vnde de Pāthēfilēa, Amazonum regina, in eodē, i. Au detq. vixis concurrere virgo; ideo congruum est cursori egregio præmium, quam, f. pharetram balteus lato auro, i. ex lato auro aut habens latum aurum, aut circumplectitur auro lato, & fibula subnectit, i. subnexam tenet, gemma tereti, i. habens gē nā n teretem, quæ pro acu fibulæ sit, tertius abito cōtentus, quasi non plus expectaturus, hac galea (ostendens eā, docet non contemnendam) Argolica, i. ab Argolicis. forte in fugam versis, ablata, & ita congruum quoque erit præmium. [Hæc vbi dicta locum capiunt, signoque repente Corripiunt spatia, audito;] Quia, inquit Donatus, ignobilior fuisset hic ludus, exornat illū descriptione, quia ponit varios casus. hæc ille, addens ad illud. [Simul vltima signant] Designabant locum, qui finem cursibus daret. Item ad illud [Non ille oblitus amorum] Propter hanc, inquit, causam posuit in superioribus tantum, inter illos amorem. Item, [Cauē] Cauē, inquit, iccirco theatrum dicitur quod inclusos continet spectatores. Hæc ille. Ponit ergo Poeta, varios currētium casus, nam Nisus, qui primus fuerat, propter lubricitatem soli cecidit, & sese Salio opposuit, quo cadente, prima palma Euryalo, cuius gratia Nisus, se Salio opposuerat, obuēnit, & secunda Elymo, tertia vero, si Salio nulla datur, Diore, vnde līs suborta est, quam beneficētia sua sedauit Aeneas. Docet ergo hoc ludo, q̄ & superiori poeta, non optimo cuiq. summā contingere gloriam, in que omni negotio, plurimū iuuare amicitia, principemq. decere præter ceteros, magnificentiā. Ordo aut est. Vbi, i. postq̄ hæc dicta, sup. sunt ab Aenea, cursores, sup. capiūt, forte, locū, & corripiunt repente, i. raptim transeunt spatio, audito signo quod datum erat, vt non prius excurrerent, & relinquunt limen, i. regulam, aut signū, creta factum, aut sulcum, aut chordam effusi, i. effundentes se similes nimbo, i. ventis pluuiosis, qui, vt in j. dictum est, Quia data porta ruunt, & signant, i. designant simul oculis, i. intuitu, vltima, i. metam, vt ad eam dire-

cto tramite, & ita breuiori spatio pcurrāt. Nisus abibit prim⁹ & emicat longe ante omnia corpora, f. reliqua, exiltēs ocyor, i. velocior. & i. simul vēis, & alis fulminis, i. quib. fulmē v̄ de ferri. Salius insequitur proximus huic, f. Niso, lōgo intervallo, i. multa distantia sed tū, sup. proximus, quia non erat ppior licet ipse non esset prope. Deinde sequitur Euryalus, tertius, f. in ordine relicto spatio, i. intervallo. & Elym⁹ sequit inde Euryalū, sub quo ipso ecce Diore deide volat, & terit calcē, i. postrema partem pedis eius, calce, i. pede, suo, incūbēs humero, f. Elymi, aut suo, & si plura spatia superhnt, i. nisi Elymus tramitem directū occupasset ipse Diore elapsum transeat prior, f. q̄ Elym⁹, & relinquat ambigū. i. minus firmū ad celeritatē, aut incertū victorię. Iamq. i. & iā, ipsi aduentabant spatio, existente fere extremo, & ipsi fessi, i. fatigati, i. paulū citra, ipsum aut (vt Seruius legit) ipsam finē, i. metum cōstitutam, cū, i. q̄ Nisus infelix, i. defortunatus, labitur, i. cadit, multo sanguine, i. p̄ multum sanguinem, vt, i. f̄m quod erat, sup. fusus forte, i. a casu, non q̄ a casu fusus erat, sed quia casuale erat, quod illic fusus esset, quia Nisus transcurrere parabat, fusus erat sup. humū, iuuenis cēsis, f. a Cloanthe, ad sacrificiū, aut ab alijs cursuris & madefecerat herbas virides hic, i. hoc loco iuuenis, f. Nisus, (siue ille de quo nūc loquimur, siue ille vocatus Nisus, qui fuit Megarensum rex, & qui (vt in fabulis fertur) in aquē sui nominis conuersus fuit. Virg. lib. i. Georg. Apparet liq. do sublimis in aere Nisus, alio noīe Helicentus dī, vt ēt diximus in explanatione illius versus) ouans, i. iam victor, & ita minus præcauens, quia bos vetulus & lapsus, f. minus pedē fixit quam iuuenis, vt D Hieronymus memorat, haud, i. nō tenuit vestigia titubata, i. titubantia, & vacillantia presso solo, f. q̄ a solum non pressit, sed superuolauit, vnde negatio, haud vtrunque determinat, & tenuit, & presso, quia neq. tenuit vestigia, neque pressit solum, sed concidit pronus in ipso, q̄, i. si mul immūdo fimo, qui erat eiectus ex extis, quæ Cloanthus p̄iecit in salfos fluct⁹, & in cruore sacro, i. in sacrificio effuso, nō dixit, in ipsum cruorem, quia iam erat in ipso, saltem p̄ parte Tū, i. licet lapsus erat, ille, f. Nisus, non, sup. erat oblitus Euryali, f. amici sui, non armorum, f. priorū erga Euryalum, (vnde Lādinus contendit, amores etiam castos reperi, i. testimonio non futili Marci, videlicet Ciceronis, sic in libro de Officijs, dicētis; Formam quidem ipsam, & tanquam honesti faciē vides, q̄ si oculis cerneretur, mirabiles amores (vt ait Palato) excitaret sapientiæ) Nam ipse Nisus opposuit Salio se, surgens, i. erigens se per lubrica, i. loca pingui perfusa, & labi facientia, autē, pro sed ille, f. Salius, iacuit reuolutus, arena spissa, f. sanguine vitulino concreta. Euryalus emicat priorib. f. iacentibus, & victor munere, i. beneficio, amici, f. Nisi, tenet prima, f. loca, & volat, plausu, & fremitu secundo, i. fauorabili, & Elymus volat post, & Diore subit nunc tertia palma, i. tertiæ palmæ affecutor. Salius implet hic, i. hoc loco, ac tempore, vel ex hoc facto, totum confessum ingentis caueæ, i. omnes confidentes ingenti cauea, i. circo cauo, quia in medio eius currebatur, & implet ora patrū prima, i. primum, aut præcipue magnis clamoribus, quia ab illis potius expectauit subsidium, quam a iunioribus, sciens quod tutetur fauor Euryalum, & posuit honorem, i. primum præmium cum honore, ereptum sibi dolo, f. Nisi, reddi sibi. Fauor, f. totius iuuentutis, tutatur, i. protegit Euryalum, i. causam eius, & lacrymæ decoræ, quas, f. emise, rat timore, q̄ tanto, & tam insperato honore fraudaretur, & virtus veniens grauior, i. acceptior in pulchro corpore, adiuvat, sup. eum, & Diore proclamāt, i. pro eo clamat magna voce, qui, i. Diore, subiit palmā, i. ad palmā tertiā, si Euryalo prima contingat, & qui venit, i. venerit, aut venisset frustra, ad præmia vltima, i. tertia, si primi honores reddantur Salio, quæ tunc secundi redderentur Euryalo, & tertij Elymo, Pius Aeneas, inquit, tum, i. tunc, o pueri vestra munera manent vobis certa, f. indubitata, & nemo mouet palmā, ordine, f. suo, hoc est debito, & cōstituto, Liceat, i. licitū, sit & permittatur, me miserari, i. misericordia prosequi, casū, i. infortuniū, ex lapsu amici, f. Salij infontis, q̄ citra culpam suam dolo Nisi lapsus est, Ipse fatus sic, i. in eum modū, dat Salio tergū, i. corium tergi, hoc est tegens, immane, i. valde magnū, & hoc horredum leonis Getuli, i. Getulici, q̄ iubatus est, vnde addit, onerosum, i. valde graue, villis atq. vnguibus aureis, i. hīs vngueis aureos. (Congruū profecto tali viro munus, qui virtute quidem vice rat, sed dolo victus erat; leo enim dolū nescit, virtute pollet. Nisus, inquit, hic, i. post hoc factum, hoc loco, aut tempore Sitata præmia sunt victis, & miseret te lapsorum, quæ munera dabis

dabis digna Niso. i. mihi (loquitur. n. de se) qui merui primam coronam laude. i. laudis, aut laude, i. virtute laudabili, licet casu amiserim, ni. i. nisi fortuna inimica tulisset me, i. abstulisset a premio, ea. sup. quæ tulit, Sup. Salium: & simul. i. pariter cum his dictis ostentabat faciem & membra turpia, i. obloena, i. imo vdo. i. intrinsecus humido & pingui. Pater optimus, i. Aeneas, risit olli. i. tunc illi, & iussit clypeum (appositorie) artes. i. opus artificiosum. Didymaonis. illius summi artificis, refixum, i. dissolutum Danaos. i. per Danaos, de sacro poste Neptuni (Et ita insimulat Danaos sacrilegi, non se, nec putem poetam voluisse intelligere ab Heleno susceptum, sed in suprema nocte, aut prius direptum a Græcis. sicut de lorica Demolei prius dictum est) iussit, inquit, clypeum, illum efferri, i. thesaurario, aut armamentario, in medium ferri, & donari iuuenem egregium. i. Nisum, hoc præstanti munere, victores aut præmia acceperunt cum dixit, & palmam mouet ordine nemo.

VAR.
LECT.

ALTER ab Arcadia Tegeæ de sanguine gentis] In Rom. lib. Arcadio, quippe sanguine, legitur. Est & ubi legatur, Alter ab Arcadio Tegeæ sanguine gentis, absq; de, præpositiua particula. [Helymus, Panopesq;] In Roma. lib. semper Helymus per e, media syllaba, non per y, scriptum inuenias. Sed reliqui oēs antiqui libri vno consensu, Helymum, legunt. [Laetum quam circumplectitur auro Balteus] in libris antiquis plerisque; omnibus vna plus dictione distincta legitur, Circum amplectitur. [incumbens humeris] In Rom. lib. in Longobardico. & aliquot alijs, Humero, legitur; quod & Seruius agnoscit. [Ambiguum ve relinquit] In libris aliquot antiquis. Ambiguumq; [Sub ipsum, Finem] in omnibus pene libris antiquis, Sub ipsam, scilicet inini generis positum inueni. [Leui cum sanguine] In exemplaribus aliquot manuscriptis, Tum habetur. [Fusus humi, viridesq; super madefecerat herbas] In Longobardico quidem, & in Mediceo libro, Humi, legitur. Sed in Romano, & alijs fere omnibus, Humum, habetur. [Non ille oblitus amorum] in veterib; plerisque libris vna plus dictione, Armorum est, legitur, Sunt etiam libri, in quibus Amoris legitur. [Hic totum caueæ confessum] in libris aliquot antiquissimis consensum habetur. [Si primi Salio redduntur honores] in exemplaribus plerisque; veteribus, legere est, Reddantur. [Ne liceat casum, miserari in fontis amici] in libris omnibus antiquis quotquot legi Casus, habetur, Quorum nonnulli verbum etiam alterius figuræ, quippe Miserrari ponunt. [Getulis] Scribendum Gætuli, cum diphthongo,

æ, vt alibi ostensum. [Et clypeum efferri iussit Didymaonis artes] In antiquissimis aliquot libris, Offerri, est. Sunt etiam libri, in quib; Didymaonis media per æ, diphthongum notatum sit. Illud silentio minime prætereundum est, quod in Rom. lib. Artem. vnitatis numero hoc est opus legitur. Quæ lectionem etiam in aliquot alijs manu scriptis obseruauit.

COELIVS RHODIGINVS.

QVINTILIANVS lib. 11. ita scribit, transire in diuersa subfella, parum verecundum est: nam & Cassius Severus vrbanè aduersus hoc facientes lineam poposcit. Quid sit hac parte linea videri ambiguum, scio. Ego longurium accipio, sic enim longiores perticas, aut robustiora ligna, quæ in stabulo equis interponuntur, ne confurgant in pugnam, aut se mutuo feriant, appellari obseruauimus. Varro in Rei rust. lib. ij. itaque in stabulis, & humore prohibere oportet humum, clausa habere hostia, & fenestras, & inter singulas equas a præsepibus interijcere longurios qui eas discernant, ne inter se pugnare possint. Meminit & longuriorum libro primo, in septorum ratione, Sepes, inquit, sit palis statutis crebris, ac virgultis implicitis aut per foratis, & per foramina traiectis longurijs ferreis binis aut ternis. Cæsar Comm. 4. Hæc directa materia iniecta contexebantur. [Longurios etiam ramices dici, obseruatum apud Col. est lib. 10. quia in parte, vaceras item clatrorum genus interpretatur, Ser. Aen. 5. ubi in ludorum celebratione Virg. ait.

Signoque repente

Corripuit spatia audito, lumenque relinquunt.

Regulam interpretatur, quod dixit poeta limen, aut signum decreto factum, Ex cuius verbis facile percipi licet, cur in ludis ab eruditis per sæpe linea nuncupetur alba, quam significasse Martialis videri potest illis versibus, lib. 8.

Omnis habet sua dona dres, nec linea diues

Cessat, & in populum multa rapina cadit.

Sed & Ouidius primo De arte, circensia, attingens spectacula currentium equorum,

Et bene te cogit, si nolis, linea iungi,

Qua tibi tangenda est lege puella loci.

Etiam si modo longum sedendi ordinem nonnulli interpretantur, sicut & illud in Amoribus:

Quia frustra refugit? cogit non linea iungi.

Porro, vt in carceribus visebatur linea, sic & i. meta ubi vincetibus proponebantur præmia, vt Pindaricus tradit interpres.

SERV.

Præsens] Fortis, ac si diceret, si adsit quis plenus animi. [Velatum] Coronatum. [Auro] Autem quia solent habere lanimas quasdam vt Et statuam ante aras aurata fronte iuuenem. [Vtrum se murmure tollit] Cum suffragio plurimorum [Solutus qui Paridem, solitus contendere contra] Multum hoc a poeta voluit dici: melius tamen verba sunt populi, vnde & virum se murmure tollit. [Paridem] Venit ab eo quod est Paris, Paridis, vel Paridos. Quod autem legimus Parin creat vrbe paterna. venit. *ἄνθρωπος τοῦ πατρὸς, τοῦ πατρὸς, τὸν πατρίαν*, volunt. si proprium sit in dos exire genituum, si appellatiuum. in os. Sane hic Paris secundum Troica Neronus fortissimus fuit, adeo vt in Troia agionali certamine superaret omnes. ipsum etiam Hectorem, qui cum iratus in eum stringeret gladium, dixit se esse germanum, quod allatis crepidibus probauit, qui habitu rustici adhuc latebat. Hos autem ludos transfert Virgilius ad Hæctoris tumulum, qui sunt facti cum ludifunebres celebrarentur cadaveri Hæctoris ab Achille occisi.

Post ubi confecti cursus, & dona peregit:

Nunc si cui virtus, animusque in pectore præsens,

Adsit, & euinctis attollat brachia palmis.

Sic ait, & geminum pugna proponit honorem:

Victori velatum auro, vittisque iuuenem:

Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.

Nec mora; continuo vastis cum viribus effert

Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit:

Solutus qui Paridem solitus contendere contra:

Idemque ad tumulum, quo maximus occubat Hector,

Victorem Buten immani corpore, qui se

Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat;

Perculit, & fulua moribundum extendit arena.

Talis prima Dares caput altum in prælia tollit,

Ostenditque humeros latos, alternaque iactat

Brachia protendens, & verberat ictibus auras.

Quæritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto

Audet adire virum, manibusque inducere cæstus.

Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma,

Aeneæ stetit ante pedes: nec plura moratus,

Tum leua taurum cornu tenet, atque ita fatur:

Nate dea, si nemo audet se credere pugne,

Qui finis standi? quò me decet vsque teneri?

Ducere dona iube. cuncti simul ore fremebant

Dardanidæ, reddique viro promissa iuebant.

uina freto virtute, deuincitur, ad quam rem Di Hieronymus Virg. Cc 2 pul-

[Amyci de gente ferebat] Amycus filius Neptuni fuit, & nympha Melies, quia a Polluce victus est Pyctali certamine. Bebricia autem ipsa est Bithynia. Salust. igitur introrsus prima Asia Bithynia est, multis antea nominibus appellata. Ipsa enim est maior Phrygia. [Moribundum] Morienti similem. [Talis] Qualem multitudo loquebatur. [Ostendit] Melius dixisset. Ostentabat, [Alacris] Cum acer ubique dicat, alacer tamen non dicit, licet inde nascatur. Vitat enim confusionem, Vnde vtrumque non vult dicere. Nam alacer nusquam, & iterum acris nusquam dixit. Inde est, quod etiam Papinius supprimit genus, quia dubitatur. [Si nemo audet] ὅπως βιάσθαι. Argumentatur enim se omnes vicisse, ex eo quod ad certamen nullus accedit. [Reddi] Quasi debita promissa, quia ait, Victori velatum auro vittisque iuuenem.

Post ubi &c.] constituit tertiam certamina pugilum, videlicet cæstibus concertare volentium, in quo certamine Dares iunior, ab Entello seniore, diuina freto virtute, deuincitur, ad quam rem Di Hieronymus Virg. Cc 2 pul-

Asc.

pulchre alludit in epist. ad D. Augustinum. Don. aut. vel mutilus est, vel pauca dicit. Ea autem sunt. [Putans] iam ex hoc significat emersum alium qui vincat. [Cuncti] ut pro victo re ab omnibus haberi ostendatur, & simul est testimonium suorum meritorum. Hec ille. Ordo est. Post. i. postea, ubi, i. qñ, cursus sunt, confecti, i. consummati, & Aeneas peregit dona. Nunc ait sic, Sicui, i. alicui, virtus, & animus praesens, i. praestans, & cito existens, in operationem, sup. est, in pectore, adfit, i. praesto, & praesens sit, & attollat, i. erigat brachia, palmis, i. manibus, euinctis, i. expresse, & extra manicas vinctis, i. caestibus. Aeneas inquam ait sic & proponit geminum, i. duplicem honorem hoc est premium honorificum, pugnae, i. certaminis, sed propriae pugnae, quia praecipua, pugnis fit. Victori, sup. proponit iuuentum, velatum auro, i. laminis aureis, aut auratis cornibus, sed magnifice dixit, velatum auro, & vittis, i. rosaceis, hoc est sertis, caput cingentibus, quod munus victori competit, quia bos firmiter figit pedem, & aduersarium contendit prostertere, & proponit victo, ense, atq; galeam insignem, solatia, i. quae habeat pro solatio, quia scit dura esse concertationem; galeam autem dat, ad tutamen capitis, quod victo concutiendum verosimile est, ense vero, ut si tali pugnae se committere post illa non audeat, gladiatoriam exerceat. Nec mora, sup. fit, cum, i. quando, Dares effert ora vastis, i. valde amplis viribus, Vel, nec mora, & Dares effert ora cum vastis viribus, i. illis concomitantibus & tollit, i. erigit se, cum magno murmure virum, i. virorum, praecipue Troianorum Dares, inquit, qui solus, solitus, sup. erat, contendere contra Paridem, a quo etiam Hectorem victum dicunt, & ita ab eo agnatum fratrem, cum inter pastores latuisset, qui idem percussit, i. percussit ad tumulum, quo Hector maximus, i. bellatorum, occubat, i. sepultus iacet, Butem victorem, i. aliorum, corpore immani, i. habentem corpus immane, hoc est tam magnu, quod inhumanum, & terribile visum fuerit, qui, i. Butes, veniens, i. ortus, de gente Bebrycia, i. Bithynia, Amyci, illius Bithyniae regis, qui caestibus aduenas in nemore Bebrycio adortos necabat, ferebat, i. extollebat se, (De Amyco, & Bute, in fine huius lectionis videbimus. Debet autem proferri quando proprium est media breui) & qui, i. Dares extendit, i. Butem, moribundum, i. frequenti mortis agone laborantem, arena, fulua, in qua, i. concertabant. Dares talis, i. tali gloria elatus, tollit prima praelia, i. primus praeliaturus, caput altum, i. erectum, & ostendit humeros latos, protendens, i. longe extendens, brachia, sup. sua, iactabat, sup. ea, alterna, i. vicissim, nunc

hoc nunc illud, & verberat atrox ictibus, i. inanibus ad ostentationem, & ut ceteris terrorem incuteret. Alius, i. compulgaliter, quaeritur huic, i. contra hunc, nec quisquam ex tanto agmine audeat adire virum, & inducere manib. caestus, i. armaturas, quibus illum cedat, ergo ipse alacris, i. latus, & exultans (Terent. etiam, alacris, in masculino posuit, quamuis a recentioribus, alacer, reperitur, quod non videtur ab acer, deductu, quia, acer primam producit, alacer, penultimam corripit) & putans excedere cunctos pugna, i. arte, & virtute pugilum, sterit ante pedes Aeneae, nec moratus, i. & non expectans plura, tenet tamen, i. deinde, taurum, i. iuuentum, auratis cornibus laeva, i. sinistra manu, cornu, i. per cornu, atq; fatur ita. O nate dea, i. Venere, si nemo audeat credere, i. comittere pugnae se, quae finis, i. quae expectatio, aut quis modus, sup. est, itadi, i. quandiu, aut cur, hic stamus ociosi? quousque (est. n. imensis, i. infectio) decet me teneri, i. suspensum, aut immorari? iube ducere, i. abducere, dona, i. tauru, & cuncti Dardanidae fremebant simul, i. pariter cum illo ore, alij habent, simili ore, simili sermone, seu oratione, & iuebant, i. volebant, aut iuebant, non Aeneae, sed custodibus iuuenti, promissa, i. praemia, reddi viro, i. Daret, qui cum nemo congregi auderet. Land, de Amyco & Bute dicit sic, Amyci, Bebrycioru rex, Bebrycia enim Bithynia est. Solinus, Bithynia, in Ponti exordio, Thraciam ab oriente tangit, prius, Bebrycia, inde, Mygdonia, postremo a rege Bithynia dicta. Hic aduenas in nemore Bebrycio insidiabatur, & caestibus interficiebat. Ergo cum Pollux, qui illuc cum Argonautis accesserat, ab eodem prouocaretur, vicit eum, & interfecit. De hoc Plin. in eodem tractatu, Portus Amyci est Bebryciae rege interfecto clarus. Eius tumulus lauro tegitur, quam insanam vocant, quoniam si quid ex ea decerptum manib. referatur, iurgia fiunt, donec abijciatur, haec de Amyco. Butes vero occiso patre Amyco, Drepanum confugit in Siciliam, & a Lycaste nobili meretrice, ob pulchritudinem adamatus est, ex eaque. Erycem sustulit. Haec mulier ob admirabilem formam Venus dicta ab incolis est. Quapropter Eryx, filius Veneris est putatus.

Quo maximus occupat Hector? In vetustis aliquot exemplaribus, Accubat, habetur [Percutit, & fulua moribundum extendit arena] Antiquus admodum liber, Percutit, legit [Ergo alacris, cunctosq; putans excedere pugna] In Ro. lib. & in Longobardico, Palma, non, Pugna, legitur, quod valde placet. [Quo me decet vsque teneri? In Med. & veteribus quibusdam alijs libris, Morari, legitur.

SERV.

Hic grauis] Tunc, grauis autem aetate vel obiurgatione, Castigat] Increpat, obiurgat [Toro confederat herba] Verbum de verbo. Nam torus a tortus dictus est herbis [Frustra] Ordo est. Tanta ne dona tam patiens fines tolli frustra? Sane sciendum hunc fm Iginum, qui de familijs Troianis scripsit, vnum Troiano u fuisse de quo Virg. mutat historia [Nobis Deus ille magister] nobis non vacat, ut, Qui mihi accubantes, sed pro noster est positum, vitadi homoteleutoca. [Ille sub hac] aut statim, aut post hac. [Sed. n. gelidus tardante senecta Sanguis habet] aliud pendet ex alio, quare habet? quia gelidus est, quare gelidus? quia senex, [Effort] Exhausta, & est traslatio a mulieribus, quas frequens partus debiles reddit. [Improbis iste] Qui sine certamine postulat premium [Illa inueta] aut magna, aut quae quondam fuerat. [Nec dona moror] Expecto. Hic. n. sensus tam superioribus quam sequentibus congruit, etenim supra ait se non premij ca dimicare, sed glorie, & paulo

*Hic grauis Entellum dictis castigat Acestes.
Proximus ut viridante toro confederat herbae:
Acel. Entelle, heroum quondam fortissime frustra;
Tanta ne tam patiens nullo certamine tolli
Dona fines? ubi nunc nobis Deus ille magister
Nequicquam memoratus Eryx? ubi fama per omnem
Trinacriam, & spolia illa tuis pendentia tectis?
Ille sub hac: Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu: sed enim gelidus tardante senecta
Sanguis hebet, frigentque effeta in corpore vires.
Si mihi, quae quondam fuerat, quaque improbus iste
Exultat fidens, si nunc foret illa iuuenta:
Haud equidem pretio inductus, pulchroque iuuenco
Venissem: nec dona moror. sic deinde locutus,
In medium geminos immani pondere caestus
Proiecit: quibus acer Eryx in praelia suetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obstupere animi tantorum ingentia septem
Terga bouum plumbo insuto, ferroque rigeant.
Ante omnes stupet ipse Dares, longeque recusat:
Magnanimusque Anchisiades & pondus, & ipsa
Huc illuc vinclosum immensa volumina versat.
Tum senior tales referebat pectore voce:
Ent. Quid? si quis caestus ipsius & Herculis arma
Vidisset, tristemque hoc ipso in litore pugnam?
Hec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat:*

post bouem victor interemit [Immane pondere] Immanis ponderis, more suo, ut, Hamis auroque trilecem. [Quib. acer] Quorum instructu. [Ferre manu] Contendere. Nam vtraque manus armatur. [Intedere brachia tergo] Ligare, ut, [Inteditque locum sertis.] Animi, tantorum, Hoc est virorum fortium. Vnde addit. Ante oes stupet ipse Dares. Stultum est autem sentire tantorum bouum, cu septem dixerit. [Longe] Valde, ut, Tyberinaq. longe Ostia. [Versat] Considerat, ut Sal. Exercitum vertere. [Senior] secundum Varrone iunior, & senior comparatiui sunt per diminutione. Hinc est, Iam senior, sed cruda Deo viridisq. senectus, Additu enim hoc est ad exprimendum quid sit senior. Item Ouid. Inter iuuenemq; senemque. Et re vera non conuenit huc satis senem accipi. qui & vincere pot, & vno ictu tauru necare, Ergo senior, no satis senex, sicut iunior, non satis iuuenis, intra iuuenem: sicut pauperior, intra pauperem, dicit aut hoc Varro in libris ad Cic. [Caestus, & ar.] & dicit duos arma

arma. i. cæstus, [Tristemq. hoc ipso in littore pugnam?] Aut in quo magister occisus ē, aut in tristi littore, i. infecundo. Varro. n. dicit sub Eryce mon re esse infecundum campum fere in trib. iugeribus, in quo Eryx & Hercules dimicauerunt. [Hæc germanus] Germanus est secundū Varronē in libris de gradib. de eadē genitricē manās, non (vt multi dñt) de eodem germine, quos ille tantum fratres vocat secundū quem bene nunc Erycem Butæ & Veneris filium, Aeneæ dicit fuisse germanum. [Sanguine cernis adhuc] Non Hercules quippe victoris, sed Erycis, quæ infecerat se regendo. [Aemula] Nec dum aduersa virtuti. [Geminis] Duob. [Auctor Acestes] Huius certaminis, f. [Aequemus pugnæ] i. arma, a sequenti q. præcedit. [Tibi] Pro te, vt, Tibi deferit Hesperus Oetam. [Exue] Proiice solue. [Duplicem amictum] i. Abollam, quæ duplex est, sicut chlamys Horat. Cōtra quem duplici panno patientia velat. [Constitit] Hic distinguendū propter vitium, vt sit, arrectus in ligitos. Est autem hic totus locus de Apollonio translatus. [Pugnamque laceffunt] Prouocant potius quā gerunt [Membris, & mole] Molem membrorū, vt, Molemque, & montes. [Genua labant] proceleusmaticus est, quem vt supra diximus sic semper ponit, vt cogi possit in dactylū, vt, Genua labāt. Arietat in portas [Nequidquam] Non profutura victoria [Vulnera iactant] iactus [Tela] iactus [Exit] vitat, declinat. Vnde de Tarcōte. Et vim viri bus exit, & hoc verbo bis vsus est tñ [Qui mollior vrbē] amphibolū est, aut celsam molib. aut quæ molib. oppugnatur. [Sedet circū castella] Tmesis est. Circū sedet. [Ostendit dextrā] aut fiducia virtutis est ostendere quod minuatur, aut, certe prouectus ætatis ostenditur, quem ex improviso ferire non finit [Velox] velociter. nomen pro aduerbio. [Vltro] Ecōtrario, ille enim cadere debuerat. [Grauius, grauiusq.] figura a similitudine. [Caua pinus] bene respexit ad ætate. [Erymantho] Erymanthus mōs Arcadiæ est. [Ida in magna] modo nō Cretæ, sed Phrygiæ propter pinus: [Cōsurgunt studijs] in studiā [Præcipitemq. Daren] celerē, vt, Præcipites vigilate viri. [Nunc ille sinistra] ille vacat, additum, pp. metrum. De ipso enim dicitur, vt creber vtraq. manu pulsāt, versatq. Decreta [Quam multa grandine nimbi] Hypallage, nam debuit dicere, Quam multo nimbo grando præcipitatur. [Versatq. Dareta] Dares Daretis, vnde est. Dareta, & Dares Daretis, vnde est Daren, sicut Chremes, & Chremis, & Chremetis.

Hic grauis Entellū, &c. [Docet quomodo Entellus senior ab Aceste, in pugnam, ad reprimendam Daretis iactantiā excitatus, celsus immensi pōderis, protulit, quos Dares stupescit reculauit: quo facto docet egregius poeta, iactantiā fere

Sanguine cernis adhuc, sparsoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra stetit: his ego suetus,
Dum melior vires sanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebar sparsa senectus.
Sed, si nostra Dares hæc Troius arma recusat,
Idq; pio sedet Aeneæ, probat auctor Acestes:
Aequemus pugnæ: Erycis tibi terga remitto,
Solue metus; & tu Troianos exue cæstus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris reiecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna ossa, lacertosq;
Exiit, atque ingens media consistit arena.
Tum satus Anchisa cæstus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.
Constitit in digitos extemplo arrectus vterque.
Brachiaque ad superas interritus extulit auras.
Abdudere retrò longè capita ardua abiecti:
Immiscetque manus manibus, pugnamque laceffunt,
Ille pedum melior motu, fretusque iuuenta:
Hic membris, & mole valens: sed tarda trementi
Genua labant: vastos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequicquam inter se vulnera iactant,
Multa cauo lateri ingeminant, & pectore vastos
Dant sonitus, erratque aureis, & tempora circum
Crebra manus: duro crepitant sub vulnere male.
Stat grauis Entellus, nisuque immotus eodem,
Corpore tela modo, atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus vrbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat,
Arte locum, & varijs assultibus irritus vrget.
Ostendit dextram insurgens Entellus, & altè
Extulit: ille iectum venientem à vertice velox
Præuidit, celerique elapsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit: & vltro
Ipse grauis, grauiusque ad terram pondere vasto
Concidit: vt quondam caua concidit aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus erut a pinus.
Consurgunt studijs Teucris, & Trinacria pubes:
It clamor cælo: primusque accurrit Acestes,
Aequumque ab humo miserans attollit amicum.
At non tardatus casu, neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, & vim suscitāt ira.
Tum pudor incendit vires, & conscia virtus:
Præcipitemque Daren ardens agit equore toto,
Nunc dextra ingeminans iectus, nunc ille sinistra.
Nec mora, nec requies. quā multa grandine nimbi
Culminibus crepitant: sic densis iectibus heros
Creber vtraque manu pulsāt, versatque Dareta,

ruborem sequi, hominesque indies imbecilliores nasci, vt & Nestor Homericus attestatur, vnde & Iuuen. Terra malos homines nunc educat, atque pusillos. Donati verba sunt hæc [Entelle] Hæc obiurgatio non iniuriōsa, cui sit admixta laus. [Frustra, Tanta ne tam patiens] singula verba cū pondere pronuntianda. Frustra, idest sine laboris merito. Tanta, tam preciosa, tam pulchra sine gloria vincendi tolli dona patieris? Est autē senectia, quoniam in superioribus ille dixerat, si nemo audet videberis tu etiam timuisse. Sic Donat. Ordo est. Acestes grauis. i. maturus, & seuerus, ac magnæ auctoritatis vir, castigat hic, i. ex hoc Daretis dicto Entellum, pugilem illum præstantem, sed seniore dictis, i. sermone sequenti, vt. i. secundū qd cōfederat. i. simul federat, proximus, sup. in toro herbæ viridante. i. virescente. O Entelle fortissime quodā heroum, frustra, i. in vanum, si nūc fortis non es, ne. i. an, tu patiens, i. pusillanimus, fines. i. permittes, tanta dona. i. præmia, tolli idest auferri, vel abduci, nullo certamine, f. commisso? vbi. f. est, nunc ille, f. inclutus, & notissimus Deus, magister nobis, i. qui fuerat nobis magister, f. Eryx, filius Butæ, & Veneris aut Lycastes meretricis, pro Venere habite, memorat. i. noīatus, & clarus? nequidq. i. frustra, si nulla eius in discipulis derelicta est peritia vbi, f. est fama memorata, per oēm Trinacriā, i. Siciliam & vbi, f. sunt illa. i. nouissima spolia, pēdencia tuis tectis? Quæres forte, quō quærat vbi sint, cū dicat vbi sint, quia in tectis? Sed non ideo querit, quod nesciat vbi sint, sed, vt quasi immemorem pristinæ virtutis commoneat, & ad consimilem instiget, ac si dicat, cur nunc non apparet in te pristina illa virtus tua? Ille f. Entellus, sup. inquit sub i. post hæc. Amor laudis non cessit, sup. pulsus metu, nec gloria cessit, f. e pectore meo pulsa metu, sed enim. i. sed certe sanguis gelidus, i. in frigidatus, hēt. i. torpescit, senectū. i. senili ætate tardate.

i. tardū faciente, & vires effœtæ. i. oēm feturam enixæ, hoc est quæ nullā vim retinuerūt, nimium exhaustæ frigent in corpore. si illa iuuenta, quæ fuerat mihi quodā, quaque. i. & qua, iste improbus, i. improbandus, propter iactantiā, f. Dares, exultat fidens, i. confidēs, si, inquit, illa foret mihi nunc, equidē. i. ego certe, venissem, f. in certamē, sed haud, i. nō, inductus precio, nec iuuenco pulchro, i. quantumuis pulchro (Et ita non vituperat præmiū, sed significat se non tam præmiū, quā laudis cupidum, respōdens ad illud. Tanta ne, tam patiens nullo certamine tolli Dona fines?) vnde addit nec moror, i. expecto dona: sed, sup. laudem, quod nō verbis, ne videatur in se admittere iactantiā, q. in alio vituperauit, sed factis indicat, vnde ipse locut. sic, proiecit deinde in mediū geminos. i. binos, &

æqualis magnitudinis, cæstus. i. armaturas manuum, immāni
i. valde magno, & præter hominum morem, pondere. i. pon-
derositate, & mole quib. s. cæstibus. Eryx, filius ille Veneris
(vt dixi) habitus, acer. i. strenuus, suetus, supp. erat, ferre ma-
num in prælia, i. pugna, & intendere, i. ligare brachia, i. lacer-
tos, duro tergo. i. tergo indurato, animi, s. spectantium, ob-
stupere. s. pondus cæstum, quia septem ingētra terga boum
tantorū, i. ingentiū, aut tā magnorū, vt tergora videbantur,
rigeant. i. rigida, & implicata stabant, plumbo, & ferro insu-
to, i. quod intus confutum erat. Ipse Dares stupet ante oēs. i.
præcipue, quia res eum tangebatur, & recusat. i. refutat, longe,
.i. multum, quia dixit. excedere iustam mensuram, iustumq;
pondus, & Anchisiades. i. Anchisæ filius Aeneas (pp metrū
dixit Anchisiades pro Anchisides) magnanimus, i. magni ani-
mi, & magnarum viriū, versat, i. frequenter vertit, & iactat
huc, illuc. i. in diuersas partes pondus, & ipsa immensa volu-
mina uinculorū, pro vinculorū, quib. s. brachia, & manus, vin-
cirentur. Tū, i. deinde senior, s. Entellus, referebat pectore, i.
ex alto stomacho tales uoces, Quid sup. diceret, si quis uidisset
cæstus, & pro. i. arma, aut, cæstus & arma reliqua ipsius
Herculis, qui Erycem uicit, & occidit. q. d. longe nimirū ma-
iora, & præstantiora erant uictoris, quam uicti, & si uidisset
pugna tristē. i. cruentam, in qua Eryx occubuit, in hoc ipso
littore. i. quæ hic inter Hercule, & Erycē commissa est, tu cer-
nis. s. arma hæc, infecta adhuc sanguine, & cerebro. s. Eryci
sparsa, sed, sup. Eryx, statit his, s. cæstibus, quos recusat Dares,
cōtra magnū Alciden. i. Hercule, de genere Alcei, & ego sue-
rū, sup. sum. his, s. cæstib. pugnare, tūc, sup. dū sanguis melior
.i. uegetior, & fortior, dabat vires, necdū. i. & dū nondū se-
nectus æmula. i. inimica, & persecutrix vitæ nostræ nondū
sparsa nostris temporib. geminis. i. ambobus. hoc est illis capi-
tis nostri partibus, aut toto capite, accipiendo a parte totū,
canebat, i. canos faciebat, sed si Dares Troius, i. Troianus (&
hoc aut inuidiose dicit, quasi minores, & imbeciliores sint
Troiani, q. Siculi; aut significat ideo recusare, quia sua cuiq;
genti arma sunt, & quib. sueti sumus, ijs præstamus,) recusat
hæc nostra. i. nostratia, q. d. Siciliensia arma, & id sedet. i. pla-
cet pio Aeneæ, & Acestes auctor, s. pugnae meæ, qui instiga-
uit, probat. i. approbat, equemus, i. equales faciamus pugnæ,
i. cæstus, seu instra pugnandi, o Dares, solue metus, ego remit-
to tibi terga, i. tergora bouū, plūbo, & ferro insulo, Erycis, i.
quib. Eryx contra Hercule steterat, & tu, exue cæstus Troia-
nos, i. quib. vos Troiani sueti estis. quia commodum est, con-
fueris inniti armis, licet ergo maioribus uti posset Entellus,
vult tamen, vt neuter consueta habeat arma. Et ideo dixit,
equemus pugnæ, i. arma (secundum Seruiū) quæ sunt instru-
menta pugnandi. [Hæc fatus] Recitat quo mō parib. armis
armati, in pugna descenderint, & qua uterq. arte, ac vi cōren-
derit, donec Entellus à Darete illus, i. ctu proprio in aerem
diffuso cecidit, qui leuatus, acrior in pugna redijt, vt sequen-
tia indicabunt. Ad hunc aut locum dicit Donatus (quod qui
de cōpererim) nihil. Ordo igitur est. Entellus, sup. fatus, i. lo-
cutus, hæc quæ, s. præmissa sunt reiecit ex humeris, amictum
duplicē. i. abollā, & exuit, i. denudauit. magnos artus mēbro-
rū, & magna ossa, & lacertos, sup. magnos, atq; ipse ingens,
constitit. i. firmiter stat, in media arena, tum. i. deinde pater,
s. Aeneas, fatus. i. procreatus, Anchisæ, ex Venere, s. retulit, i.
in mediū tulit, cæstus æquos, i. æqualis pōderis, & innexuit,
i. vinxit, palmas amborum. s. Daretis, & Entelli, armis parib.
i. conformib. Vterq; constitit extēplo, i. illico, arrectus in digi-
tos, s. pedū, quo altior fieret, sed & manus, more luctaturorū,
erigere potuerunt (Quintilianus docet, rē depingi, & oculis
mentis, quasi in spectaculo, exhiberi. sumptus est aut, vt Ser-
uius inquit, locū ex Apollonio) & uterq; interritus, i. nō ter-
ritus, extulit brachia ad auras superas, Abduxere, s. ambo, re-
tro, i. retrorsum, lōge ab ictu capita, s. sua, ardua. i. erecta, & su-
blimia, & immiscuit manus manib. & lacerant. i. prouocāt,
sic tauri, immiscendo cornua cornib. pugnam. s. futurā, ille, s.
Dares, lacerat, sup. existens melior, motū. i. agilitate pedū, fre-
tus. i. confusus, & adiutus, iuuenta. i. iuuenili etate, hic. i. En-
tellus, sup. lacerat pugna, valens, i. præstans mēbris, & mole
.i. mole mēbrorū, sed gēna tarda, i. tardata senio, labant. i. ti-
tubant. labanti similia, ipsi tremunt, s. senio, non timore, An-
helitus eger. i. moleste editus, quatit. i. concutit, artus vastos,
i. mēbra spatiosa, & magna, & viri, ipsi viriliter concertātes,
iactant. i. expendunt, & iniiciunt, nequidquam. i. frustra, q.
neuter prosterni, nec vinci potuit, multa vulnera. i. i. ctus, aut

iactus, nam vulnera ne quidquam non fiant, & ingeminant
.i. frequentant multa. s. vulnera. i. multos i. ctus lateri cauo,
i. per latus brachijs detectum, & dant vastos sonitus, pecto-
re. i. ad pectus, & manus errat, i. vagatur, incerte percutiendo
crebra, i. crebro, circum aures, & tempora, i. iuncturas capi-
tis, & male, i. maxilla, potius quam hami armorum, crepi-
tant. i. crepitum faciunt, sub vulnere duro, i. i. ctu forti. En-
tellus stat grauis. i. grauitate, aut existens grauis, que, pro. i.
immutus eodem, nilu. i. conatu, siue agitatione mēbrorum,
& exit, i. vitat, modo. i. solummodo, corpore, & oculis vigi-
lantib. i. prospicientib. tela. i. i. ctus, longe venientes, quia gra-
uius lædunt, ille, s. Dares, pererrat. i. circumuagatur, arte, i. ar-
tificiose. oēm locum, & irritus. i. frustratus, a primo conatu,
vrget varijs assultib. velut, i. sicut, is qui oppugnat urbē cel-
sā, i. sublimē, molib. i. magnis structuris murorū, aut qui op-
pugnat molib. i. magnis machinamētis urbē celsam, aut qui
circumfedit, sub. i. armis, castella montana. i. qui obsidet ca-
stella in montib. sita, supp. facit, aut tentat nunc hos aditus,
nunc illos, & pererrat oēm locum, arte, & irritus vrget va-
rijs assultibus Entellus insurgens, vt desuper incutiat, & ostē-
dit dextram, aut fiducia, aut ingenuitate, aut senio procuran-
te, & extulit alte. Ille velox, i. celer in omni re præuidit i. ctū
venientē a vertice. i. desuper (aut præuidit velox. i. uelociter,
vt Seruius vult) & ipse elapsus corpore celer. i. multū agili-
cessit. i. locū dedit dextræ, ita vt non pertingeretur, Entellus
effudit vires in vētū, quia nihil obstaculi inuenit & ipse gra-
uis concidit grauitate, vltro. i. insuper, aut nullo alio impellē-
te, ad terram corpore vasto. i. valde amplo, & magno, sup. sic
concidit, vt. i. quemadmodū, pinus caua, i. vetustate exesa &
carie corrosa concidit quondā, i. aliquā, aut Erymantho. i. illo
monte Arcadiæ, aut in magna Ida. s. Phrygiæ, vbi multæ
sūt pinus, matri Deū sacre, existēs eruta. i. euulsa, radicitus, i.
ab radicibus vsque Teucris, & pubes, i. multitudo pubescen-
tum. Trinacria. i. Sicilien. consurgunt studijs. i. studiosis offi-
cijs, Clamor it. i. diffunditur, celo. i. ad cœlum vsque. datius
localis, q. octauus casus dicitur, & Acestes accurrit primus, i.
præcipuus aut primus, quia alij non audeant manum appo-
nere, sed solummodo acclamabant, & ipse miserans attollit
amicum æquēum. i. æqualis æui, ab humo, At. i. sed, herus, i.
vir magnanimus, & heroica virtute præditus, s. Entellus, exi-
stens nō tardatus neque territus casu, redit ad pugna acrior,
s. quam prius fuerat, & ira suscitatur, i. excitatur, & procreat vim
.i. robur. Tum. i. in super, pudor, i. erubescencia, & virtus con-
scia, quia sciebat se contra Dareta posse stare. incendit. i. in
opus exire facit, aut, intendit, i. auget vires, & ipse ardens, i.
excandescens ira, agit toto equore, i. per totam planiciem Da-
rem. i. Daretem (nam vtroque modo declinatur) præcipitem,
.i. præcipitanter fugientem, ingeminans i. ctus nunc dextra,
nūc sinistra (ille, vacat) Nec mora, sup. fit in Entello, nec req-
ues in Darete, aut in vtroq. q. a heros. s. Entellus pulsatur creber
.i. crebro, vtraq. manu, & versatur Dareta sic. i. tā dēsis i. ctib. quā
multa grandine nimbi, i. nubes grandinosæ, crepitāt testis. i. p-
tectis, dum grando decedit, Seruius vult hypallagē esse, vt fit
pro eo quod est, Quam multo nimbo grando præcipitatur,
sed mihi videtur citra hypallagem, conformior similitudo,
vt Entellus habeat similitudinem cum nimbo, & i. ctus eius
super caput Daretis, decidētes cū grandine sup. testū crepi-
tante. Non. n. opus est, vt multi sint nimbi, dū multa est grādo
per testā crepitās, Et sicut censet proceleumaticū esse, gēna
labant, qui in dactylū contrahitur, faciendo gēna dissyllabū
& magnos mēbrorū, &c. hypermeter est versus, sed syllaba
que abundans a vocali sequenti more Virgiliano absimitur.

V A R I A L E C T I O.

PROXIMVS, vt viridante toro confederat herba] In anti-
quis, Proximus vt viridante toro confederat herba [Non lau-
dis amor, nec gloria cessit] In aliquot libris antiq. s. Nec laudis
amor, nec gloria. Sed in pluribus. Non. [Sanguis habet] Non
placet, quod in Romano libro legitur, Habet. [Si nunc foret
illa iuuenta] In Romano libro, iuuetas legitur. In, aliquot alijs
Iuuentus, est. [Haud equidē precio inductus, pulchroque iu-
uenco] In Mediceo per disunctionem, Pulchro ve, legitur. [Id
que pio sedet Aeneæ, probat auctor Acestes] In libris aliquo
antiquis vna plus dictione legitur. Sedet Aeneæ hoc probat
auctor. [Duplicem ex humeris reiecit amictum] In veteri-
bus aliquot exemplaribus, Deiecit habetur. Plura tñ exem-
plaria vetusta, Reiecit, habent, [Magna ossa, lacertosque
Exuit] In perueteri quodam libro sententia non parū dimi-
nu-

nata, legere est, Magnosq; lacertos Exuit, in aliquot alijs, Magna ossa lacertos, absque particula copulatiua enclitica. Non preteribo, quod in Actio Pont. Magna ora, lacertosq; legitur [Pugnamque laceffunt] Antiqui aliquot lib. Pugnas, numero multitudinis habent. [Nunc hos, nunc illos aditus] In Romano libro variato numero legere est, Nunc illos, nunc hos aditus. [Vires in ventu effudit] In antiquis aliquot, Effundit, praesen-

tis temporis. [Radicibus, eruta pinus] In Romano libro, & aliquot alijs, Radicitus, aduerbium est Sed radicibus, nomen, lo-ge plurium libroru consensus, & vsitata loquendi figura libentius legit. [Primusque accurrit Acestes] In Oblongo libro perueteri, occurrit, legitur. sed, Adcurrit, vel, Accurrit omnino melius. [Ad pugnam redit, & vim suscitatur] Veteres plerique lib. Ac vim, legunt, quod magis placet.

SERV.

Infelix] Consolatio est. Vnde non dicit imbellis, vt fortunae videatur esse quod victus est. [Dixitque] Vacat Quae metri causa, & maluit perissologiam facere, quam vti communisyllaba, quae frequens vitiosa est, vnde Horat. Nec tanta in metris venia conceditur vti. Graeci enim his vtuntur frequenter. [Fidi aequales.] Ho. φίλοι δ' ἀμείβαν ἐταῖροι οἱ μὲν ἄρον δὲ ἀγῶνος ἀΐελλον μέναι σιπιδεωσι. ἀμα παχὺ, πτόδ' ἀκαρι βαλλόνδ' ἐπέρωσεν. [Vtroque] In vtranque partem. [Vocati Accipiunt] Bene eorum ostendit pudorem, vel quia erant occupati circum amicum; dixit Vocati, [Cognoscite Teucris] Habet rationem personarum. quia virtutem eius nouerant Siculi [Effraetoque illisit ossa cerebro] Hypallage. fregit ossa, & illisit in cerebrum. [Humi bos] Pessimus versus in monosyllabam definens. [Meliozem] Aptiorem. Nam animalem hostiam dat. [Cestus, artemq; repono.] Et arma reposuit, & arti renouciavit. i. catalysim fecit [Ingenitq; manu] Magna multitudo, [Malu] Malus, arbor nauis, generis masculini. Hor. Nec malus celeri faucius Africo. Et dictus est malus, vel quia habet instar mali in summitate, vel quia quasi quibuldam malis ligneis cingitur, quoru volubilitate vela facilius eleuatur. [Traiecto] Extento, vnde transfenna dicitur extensus funis Salust. Machinato strepitu transfenna corona in caput imponebatur. [Quo] In quam. Nam ponit aduerbia. Pro nominib. vt. Genus vnde Latinu. [Clamore secundo] Vt supra dixit: Magnoq; viru se murmur te tollit [Que modo] Nuper, nam vt supra diximus, victor fuit duoru, Urbanus vero dicit modo, propemodu, pene. Nam secundus fuit. Alij victor voti copos voluit, vt, Rapidisq; rotis insilire victor. Optauerat n. ne rediret extremus, vt, hoc vincite ciues. [Clarissime frater Pandare] Notissime, qui fuit Lyceonis filius. Pandarus aut fm Homerum, certamen, Mineruæ persuasionem, singulare Menelai, & Paridis, cu in eo esset vt Paris vinceretur, iacto telo, diremit, quod Menelaum vulnerauit. [Iussus] A Minerua. [Subsedit Acestes] Remansit, Nec. n. proferebatur fors

*Tum pater Aeneas procedere longius iras,
Et seuire animis Entellum haud passus acerbis:
Sed finem imposuit pugnae, fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis, ac talia fatur:
Aea. Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, conuersaque numina sentis?
Cede Deo. Poe. Dixitque, & prelia voce diremit.
Ast illum fidi aequales, genua egra trahentem,
Iactantemque utroque caput, crassumque cruorem
Ore reiectantem, mistoque in sanguine denteis,
Ducunt ad naues: galeamque, enseque vocati
Accipiunt: palmam Entello, taurumque relinquunt.
Hic victor superans animis, tauroque superbus,
Ae. Nate dea, vosque hæc, inquit, cognoscite Teucris,
Et mihi quæ fuerint iuuenili in corpore vires,
Et qua seruetis reuocatum a morte Dareta.
Poe. Dixit, & aduersi contra stetit ora iuueni,
Qui domum astabat pugnae, duosque reducta
Librauit dextra media inter cornua cestus
Arduus, effraetoque illisit in ossa cerebro.
Sternitur, ex animisque tremens procumbit humi bos.
Ille super taleis effudit pectore voces:
Ae. Hanc tibi Eryx meliorem aiam pro morte Daretis
Persoluo: hic victor cestus, artemque repono.
Poe. Protinus Aeneas celeri certare sagitta
Inuitat, qui sorte velint, & premia ponit,
Ingenteque manu malum de naue Serefti
Erigit, & volucrum traiecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Conuenere viri: deiectamque ærea sortem
Accepit galea: & primus clamore secundo
Hyrtacida ante omnes exit locus Hippocoontis:
Quem modo nauali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus euinctus oliua.
Tertius Eurytion, tuus o clarissime frater
Pandare: qui quondam iussus confundere fœdus,
In medios telum torquisti primus Achiuos.
Extremus, galeaque ima subsedit Acestes,
Ausus & ipse manu iuuenum tentare laborem.
Tum validis flexos incuruant viribus arcus
Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris.
Primaque per cælum neruo stridente sagitta
Hyrtacida iuuenis volucres diuerberat auras:
Et venit, aduersique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, & ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu
Alta petens, pariterque oculos, telumque tetendit
Ast ipsam miserandus auem contingere ferro
Non valuit: nodos, & vincula linea rupit,
Quis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa Notos, atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus iandudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocauit:*

quæ remanserat sola, aut certe delituit. Vnde & subseffores vocantur, qui occisuri aliquem delitescunt. De quo verbo plenius dicturi sumus illo versu Deuicta Asia subsedit adulter. [Flexos incuruat] Mutatione vsus est. Nam curuos inflectunt debuit dicere. [Pro se quisque viri] Pro qualitate roboris sui. [Diuerberat auras] Scindit, [Arbore mali] Sic dixit, vt. Lustrat Auentini montem. [Exterrita pennis.] Timorem suum pennis significans. Singula enim animalia habent signa quibus indicant suum timorem. Vnde ipse de lupo, Caudamque remulcens Subiecit pauitantem vtero. Item de Caco, Turbatumq; oculis. Hominum enim timorem primi indicat oculi. [Omnia plausu:] alij pennarum dñr, sed melius est spectantium fauore Illud. n. est incredibile. [Adducto arcu telum tendit] Hypallage est, nam abducitur telum & arcus intenditur. [Miserandus] Qui perfecta re difficiliore, victoria caruit. [Innexu pedem] Innexum pedem habens. [Tum Deinde, & est aduerbium ordinis. Nam tunc temporis est] Arcu contenta parato Tela tenens] Contento arco tela tenens parata [In vota vocauit.] Nam apud Lycios colitur, quasi heros. [Nigra nube] .i. alta, [Vitamque reliquit in astris] vnde sumpserat vitam, vt, Hinc hominum pecudumque genus, vitæque volatum. Sane sciendum huc totum locum, ab Homero esse sumptum. Vnde inanis est vituperatio Aeneæ, qd suspenderit auem maternā, Nā & res translata est simpliciter, & quacūq; suspēdisset auē in hanc incideret vituperationē. Nulla enim auis caret consecratione, quia singulae aues numinibus sunt consecratæ. Quāquam Urbanus dicat matrem citius potuisse placari.

Tum pater &c.] Comme. Asc. morat quo Aeneas litem diremit, vtque Entellus vir grauis. & diuina ope fretus, Daretis pepercit, sed iuencu vno ictu mactauit, & dijs obtulit, atque cestus deposuit cu gloria, nunquam amplius in pugnam concessurus, Don autem dicit sic. [Infelix] Quia audeas contra numina, est autem optima consolatio, cum ostendat non illum ab homine sed a numine vinci. [Cede Deo] Erant Virg. CC 4 qui

qui putat Entellum, deum ab Aenea vocari, sed deum dicit. fauens illi numen. [Aegra] Quibus paulo ante tantopere valebat. [Caput] Quod paulo ante in celum tollebat pro-

*Iam vacuo latam celo speculatus, & alis
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Aeris; fixamque refert delapsa sagittam.*

fortis, aut ex ære facta, ne rubigine absumatur, accepit sortem. i. singulorum, deiecit. i. deorsum in fundum eius iactam, & locus Hippocoontis Hyrtacide. i. de genere Hyrtaci, exit

pter superbiam. [Palmam taurumque relinquit] Exprimit quanto hæc cum dolore facerent. Hæc ille Ordo est. Pa. er Aeneas haud. i. non passus, sup. est tum. iras. i. Entelli procedere longius. i. ad grauius malum & Entellum scire. i. se. occidere, acerbis. i. immitibus animis, sed imposui. pugnam sine in. dato. i. signo & eripuit Dareta fessum. i. cursu, & ictibus toleratis. mulcens. i. mitigans, & consolans dictis. i. verbis consolatorijs, ac factalia, o infelix. i. miser, hoc est miseratione digne, contra quem diuinum facit auxiliū, quæ tanta dementia cepit. i. inuasit, animū. i. tuū? Non sentis alias vires. i. quam humanas, aut ipsius Entelli, cede. i. da locum, deo. i. numini, quod nunc in Entello est, dixit que. i. simul dixit, & diremit. i. dirupit, prælia voce, i. sermone suo: at. i. sed, æquales. i. coeui, eius fidi. i. fideles, & fauentes, du cunt ad naues. i. extra conspectum populi, illum. i. Dareta, trahentem genua egra. i. laucia, & defatigata, & iactantem. i. præ dolore, caput vtroque. i. in vtranque partem modo in dextra, modo in sinistra, & reiectantem ore. i. euomentem, cruore, crassum. i. globatum, & fere concretum, & dentes mixtos in sanguine, & ipsi vocati. i. ab Aenea, ad recipienda solacia victo, accipiunt galeam, & ensē, sicut se daturū promiserat Aeneas, & relinquunt Entello palmam. i. victoriam, & taurum. i. pñium, hic. i. hoc modo, Entellus victos superans. i. exultans animis & superbus tauro (nā, ut Tacitus ait. Sapientib. cupido gloriæ nouissima ex iur) inquit, o nate Dea. i. o Aenea, & o vos Teucris. i. reliq. cognoscite, & i. simul, q̄ vires fuerint mihi in corpore iuuenit & a qua morte seruetis Dareta reuocaturū, hoc ē, cognoscite quod Dareta occidere potuissem, si voluissem dixit. i. Entellus i. finiuit orationē, & stetit contra ora iuueni aduersi. i. ex aduerso stantis. Qui. i. iuuenis astabat, donum. i. pñiū pugne, & Entellus librauit. i. librando inculsit, castus duos. i. plūbo oppletos, inter media coruam. i. iuueni. & illi. i. illi deo intrusit castus in ossa, & hoc cerebro effracto. i. dispo, aut hypallage est, p eo quod est illi in cerebrū effracto osse. Bos iteritur exanimis. i. mortuus & procūbit humi. i. super humum, tremens. i. per spiritus vitales per arterias currentes, ille. i. Entellus, super effudit, i. in super effudit, aut effudit super, i. bouē prostratum tales voces. i. verba, votiuā, & dedicatiua, o Eryx, hic patet qd̄ sensit se numine Erycis iuari) ego persoluo tibi pro morte. i. loco mortis, quia suffecisti vires, ut Dareta occidere potuissem, animam hanc, i. bouis meliorem, i. aptiorem aut in contemptum Daretis dicit, quem iniquum sentit hominem q̄ dolo eius ceciderat, & ego victor repono, i. ad perpetuam requiem pono, cæstus, i. in strumenta pugilū, & artem, i. exercitiū artificiosum, quod non amplius exercitaturū se significat. Et iō, q̄a moris erat, ut qui aliquod genus vitæ exuerent, perpetuoq. derelinquerent, eius arma deo illi præfecto dicent, ut arma q̄bus monstra domuerint Herculi, arma nautica Neptuno, puppas virgines Veneri, bullas pretextas, virilem togam fumentes laribus, &c. ipse Entellus Eryci dica, & ad collū eius figit. [Protinus, &c.] Describit quartum ludum arcualem, videlicet quem exercituri fortiuntur loca, quatuor, scilicet quorū primus Hypocoont sagittam infixit malo, ad quem alligata erat columba. Secundus, Mnestheus vincula quib. appensa erat rupit, sed eam non cōtigit. Tertius, Eurytion, euolantem columbam in aere fixit. Quartus, Acestes, fraudatus vice sua, cum iam deiecta esset colūba, sagittam in aerem coniecit, quæ protinus incensa est quo portento letus Aeneas ipsum peculiari honore affectit, sūmisq. munerib. donauit, ut in p̄cessu patebit Quia vero Donat. nihil dignū scitu affert. Ordo est, Aeneas inuitat. p̄tinus. i. statim, peracto castuali certamine, sup. eos, q̄ velint forte certare. i. ostendere, sagitta celeri, i. celeriter emittēda, & ponit p̄mia, & erigit manu, i. multitudine ingenti, malum, i. arborem de naue Serelli, cuius etiam in j. meminit (Sed videtur idem esse q̄ & Sergeitus ablato g, ut prima corripiatur) & suspēdit ab alto malo, columbam volucem, i. velocem, in fune traiecit, i. per foramen, quod erat in summitate mali, quo. i. ad quā columbam tendant, i. dirigant, telum, i. sagittam, viri, i. periti, & animosi, conuenere, i. ad sortes faciendas ut scirent quo ordine sagittent (quia in ea re non habetur dignitatis ratio, vnde & Acestes vltimum locum obtinuit) & galea areai, i.

primus, i. exeundo fit primus, ante omnes: nam quo ordine fortes educebantur, discernēbantur & loca, exit iniquam, sup. cū clamore, secundo, i. subsequenti, aut fauorabili, quē. i. Hippocoonta, aut eius locum consequitur Mnestheus, i. fors, aut locus Mnesthei, modo, i. paulo ante victor. i. duorum, aut modo, i. pene victor, aut modo, i. paulo ante victor. quantum ad virtutem, licet Cloanthus beneficio deorum vicerit, sup. in certamine nauali, Mnestheus, inquit, euinctus, i. habens caput euinctum oliua viridi, in signum, i. victoriæ. Tertius, sup. ple consequitur Eurytion existens frater tuus o Pandare chrissime, i. Troianorum. Nam ob virtutem pro deo habitus est, vnde Strabo dicit apud Piatam, maximam ex Lyciæ ciuitatibus eum colit: fuit autem Lycaonis filius, qui emissā sagitta vulnerauit Menelaum congressum Parisi, qui a Pandaro iussus, i. a Priamo, confundere id est disrua. peire, & violare, sedas, i. ictum inter Græcos, & Troianos, quondam, i. aliquando, i. in primo aggressu Græcorum torristi primus telum, i. hastam; in Achiuos medios, i. medium Achiuorum (Eum autem morem obseruauerunt Romani, ut hasta iniecta a fecilibus, sedus confunderetur, ut Liuius late docet libro primo ab Vrbe condita, docet enim quod postquam Fecialis dixisset, Bellum indico, facioq. hastam in fines eorum quibus bellum indixit, emittebat) Acestes. i. fors Acestæ, subleuit, i. in fundo adhæsit, extremus, i. vltimo exitura. in ima galea, i. in infima parte galeæ, in quā fortes coniecerant, ausus, sup. & i. etiam, ipse, i. senior, tentare laborem, i. exercitiū laboriosum iuuenum, quod addit poeta, ne contra decorum ætatis, videatur immemor fecisse. Tunc. i. postquam sortiti, erant loca ipsa viri, incuruant, i. tentando, quisque pro se, i. pro virili sua arcus flexos. i. flexibiles, aut quos flectebant, validis viribus, quia fortes erant & rigidi, & depromunt. i. eximunt tela pharetris. i. thecis suis: Et sagitta Hyrtacide. i. ex Hippocoontis iuuenis. neruo, i. arcu neruato hoc est neruis munio stridente, i. stridorem emittente, per celum, id est aerem, diuerberat prima auras volucres, i. velociter cedentes, & venit, & infigitur arbore, id est figitur in arbore (sicut hæret infixi pectore vultus) mali aduersi. i. oppositi, & ex aduerso erecti, malus, id est arbor, quæ innauī velum ferre solet, intremuit, id est valde tremuit, & ales, i. columba exterrita, id est terrorem significās pennis, i. concussione alarum, timuit, & omnia, i. loca sonuerunt ingenti plausu. i. poli applaudentis, & putantis columbam percussam. Mnestheus acer constitit post. i. postea, hoc est secundo loco, & hoc arcu adducto petens, i. oculis, & telo scilicet locum columbæ, & tetendit direxit pariter telum, & oculos. alt. id est, sed, ipse miserandus id est miseratione prosequendus, non valuit contingere ferro, i. teli ipsam auem, i. columbam, sed sup. rupit nodos, & vincula, id est nodos vinculorum, quis, id est quibus, ipsa innexa pedem. i. hñs pedem innexum pendebat ab alto malo. i. auis dissoluta, fugit volans in Notos, id est ventos, & atra nubila, tum, id est tunc, Eurytion rapidus, id est celer, tenēs tela contenta, aut parata iandudum id est habens arcum iandudum paratum ad sagittandum, & sagittam in ipso arcu, vocauit fratrem, i. Pandarum in vota id est ad suscipienda vota, & ipse speculatus, id est postquam conspexerat columbam latam iam sup. in celo vacuo; id est aperto, & patenti aere. (Et iō quia nulla spes erat in humanis opibus, congrue ad diuinas confugit: seu poeta diuinus ostendit, in omnibus rebus diuinum auxilium plus efficere, quam humanas vires: non deesse tamen virtuti præmium, vnde & Acestæ contigit gloria: & plaudentem alis, figit columbam sub nigra nube, & ipsa decidit. i. deorsum cadit, exanimis, i. mortua, & sine anima, & reliquit vitam. i. suam, aut reliquit vitam, i. animam, in astris æreis, i. vltis, vnde secundum Pythagoricam doctrinam eam assumpserat, credebant n. eandem animam nunc humanum, nunc pecuinum corpus inhabitare, sed quomodo relinquit in astris, nempe quod celerior esset animæ ascensus, quam corporis descensus, ita ut prius quam corpus terram contingeret spiritus inter astra cesset: aut reliquit. i. amisit vitam. in astris æreis. i. sublimi aere, ut per hyperbolen dictum putetur, & ipsa dilapsa refert sagittam fixam. i. in se, hoc est, in corpore suo.

Orbis reiectantem] Antiqua aliquot exemplaria. Eiectantem legunt. Alia reiectantem. [Iuuenili in corpore] In Rom. lib. atque alijs plerisque omnibus, iuuenali, per a in poenultima notatum legas [Effractoq; illis in ossa cerebro] Sunt qui illis in ossa absque præpositione legi debere contendunt. Sed enim in antiquis omnibus exemplarib. quæ ad manus meas peruenere, vno exemplo scriptum inueni, illis in, vel Inlis in ossa. Non præteribo tamen legisse me in libris aliquot manu scriptis. Immisit in ossa. sed, Illis, omnino melius. [Hic victor cæstus artemq; repono] In Romano lib. & aliquot alijs vetustis, Reponit, scriptum est sed Repono, in reliquis pleris-

que lib. habetur, [Quod tendant ferrum] In libris aliquot antiquis Tendat, singulari numero scriptum est. In quibusdam alijs, pro ferrum, Telum legitur. [Et primus clamore secundo] In Rom. lib. Primū, legitur. [Volucres diuerberat auras] Sunt qui ex Ti. Donato alias, legendum autument. Cæterum in antiquis omnibus libris quos inspexerim, Auras, notatum obseruavi. [Et vincula linea rupit] In antiq. aliquot, Rumpit, est præsentis tempore [Atque atra volans in nubila] In libris aliquot antiquis Adque alta volans in nubila legitur [Vitamq; reliquit in astris Aereis] In vetustissimis plerisque exemplaribus, Aethereis, legere est.

Artem pariter, arcumque sonantem] Culpas in hoc Virgilium Virgilio multat. Artem enim in vacuo aere ostendere non poterat, quanquam dicant periti posse ex ipso sagittatorum gestu artis peritiam indicari, [Obijcitur] Superius de his particulis secundum Iubam Artigraphum tractauimus. Sed dicunt alij istas monosyllabarum ratione vel produci, vel corripi. Sanè sciendum naturæ esse ut breues sint, Euphoniæ vel Iube ratione, in compositione producuntur, si tamen i. sequatur, quæ licet non sit consonans, potest tamen in declinatione pro consonante haberi [Augurio monstrum] augurium, dictum quasi auigerium, quod aues gerunt. Et bene de sagitta dixit augurium, quæ habet pennas, quanquam omnia ad vnum congefferit locum, monstrum, augurium, auspicium, oraculum [Sera] Graui. Sal. Seru. n. bellum in angustis futurum. i. graue. Et quod improbat vates, Aeneas amplectitur, deceptus augurij similitudine quod apud Troiam probauerat pater: ut, Stella facem ducens. [Liquidis in nubibus]

*Amisssa solus palma superabat Acestes:
Qui tamen atherias telum contorsit in auras,
Ostentans artem pariter, arcumque sonantem.
Hic oculis subito obijcitur, magnoque futurum
Augurio monstrum, docuit post exitus ingens.
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signauitque viam flammis, tenuesque recessit
Consumpta in ventos: cælo ceu sepe refixa
Transcurreunt, crinemque volantia sidera ducunt:
Attonitis hæere animis, Superosque precati
Trinacrij, Teucrique viri: nec maximus omen
Abnuat Aeneas, sed lætum amplexus Acesten
Maneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Aen. Sume pater: nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspicijs exortem ducere honorem:
Ipsius Anchisæ longæui hoc munus habebis,
Cratera impressum signis: quem thracicus olim
Anchisæ genitori in magno munere Cyseus
Ferre sui dederat monumentum, & pignus amoris.
Poe. Sic fatus cingit viridanti tempora lauro;
Et primum ante omnes victorem appellat Acestem.
Nec bonus Eurytion prælato inuidit honori:
Quamuis solus auem cælo deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucris qui fixit arundine malum.*

tauerat palma amisssa, quia Eurytio eam meruerat. Qui tñ. i. nihilominus, contorsit telum in auras æthereas. i. sublimes, ostentans pariter artē, & arcum sonantem. s. per artificiosam & virilem emissionem teli, in qua summa sagittandi ars consistit. Monstrum. i. portentum insolitum, aliquid futurum monstrans. obijcitur huic oculis. s. spectantium, subito. i. de repente ortum, & futurum, magno augurio. i. iudicio per auguris expresso, exitus ingens. i. ingētis rei. docuit post. i. postmodū quando. s. naues p. Irim a Ioue missam incensæ sunt, & vates terrifici. i. terrore incutiētes, cecinerunt omina, sera. i. ut, inq. Seruius, graui, aut sero credita, tale quid prætere: nam arundo. s. sagitta Acestis arundinea, volans. i. cum adhuc volaret, arsit in liquidis nubibus, & signauit flammis. i. claritate flammarum, viam qua. s. ferebatur, & ipsa consumpta recessit, in tenues ventos. i. globulos igneos ascendentes, ceu. i. quemadmodū, sidera. i. impressiones, seu exhalationes, quæ a vulgo creduntur esse sidera fixa. i. dissoluta. cælo. i. a firmamēto transcurreunt sepe cælo. i. per aerem, & ipsa volantia ducunt crinem, i. caudam in formam capillorum, viri Trinacrij. i. Siculi, & Teucrij. i. Troiani hæere. i. suspensi erant, animis attonitis. i. stupefactis, quasi a tonitru percussis, que, pro &, precati, sup. sunt superos, nec Aeneas maximus, idest maximi animi abnuat omen, imò suscepit & ita effectū sortita est eius significatio, sed ipse amplexus Acesten lætum, aut quia ipse putauit boni exitus indicium esse, aut quia vidit Aeneam læta complectentem, cumulat idest accumulat, & auget eum magnis muneribus ac fatur talia, O pater, sume, idest vltro, & quasi tuum cape, nam magnus rex Olympi. i. cæli, scilicet Iuppiter, voluit te ducere, idest asportare, honorem exortem, idest extra sortem, aut te exortem, idest qui priuatus es sorte, talibus auspicijs, idest portentis, & indicijs bonis, tu habebis hoc munus, idest quod munus fuit ipsius Anchisæ longæui, ita ut tibi longæuo congruat, s. cratera. i. poculum (a nominatiuo hic crater, accusatiuus hunc cratera) impressum signis, idest habentem signa impressa, & insculpta, quæ, scilicet cratera, Cyseus, scilicet pater Hecubæ. Thracicus, idest Thrax, dederat olim Anchisæ genitori, in, idest Pro, magno munere, ferre, idest asportare, monumentum, idest in memoriam sui, & pignus amoris sui: ipse fatus sic, cingit tempora lauro viridati, & appellat ante omnes, i. in conspectu omnium, Acestem victorem primum, aut primum ante etiam omnes. Nec Eurytio bonus. i. beneficus, & amicus, inuidit honori prælato, hoc est non inuidit prælato, s. Acesti honorem, & ita forte legendum est, quamuis ipse solus deiecit auem ab alto cælo, i. aere, is, supple ingreditur proximus donis. i. ad dona, qui rupit vincula, videlicet Mæthæus & extremus, sup. ingreditur donis, is q. fixit. i. confixit, malū arundine, volucris. i. sagitta velociter emissæ. s. Hyrtacides. Et ita ut qsq; primus

Nubes pro aere posuit. Nubes. n. liquidæ esse non possunt. [Ceusæpe refixa] Poetice dixit secundum publicam opinionem. Nam ut Lucretius dicit, ventus altiora petens ætherium ignem secum torquet, qui imitatur stellas cadentes. [Attonitis animis] Stupefactis per tonitrua quæ semper cohæret cælestibus ignibus. [Nec maximus omen Abnuat Aeneas.] amplexus est & probauit. Nam secundum augurum disciplinam dixit ad se pertinere. Nam nostri arbitrij est visa omina vel improbare, vel percipere. [Sume pater] Percipe. nam verbum est iurisperitorum quo vtuntur quoties legatum non ab hærede dat, sed est in accipientis arbitrio. [Exortem] Sine sorte, ἀλκίον. [Anchisæ munus] Quod Cyseus rex Thraciæ (secundum Virgilium pater Hecubæ, ut Cyseus regina Paris creat) Anchisæ aliquando donauerat. Impressum signis] Impressa signa habentem. i. emblemata. [Viridanti] Species participij sine verbi originis, temporis presentis. [Primum ante omnes] Vñ vacat. [Appellat.] Vel dicit, vel salutat. Salu. Iugurtha a dueniens velox Quæstorem appellat. [Prælato inuidit honori.] i. prælatū honorem [Proximus] Post Eurytionē. [Donis] ad dona [Extremus] Ostendit hos sua munera percepisse, Acesten vero sumpsisse præcipua.

ASCENSIVS.

Amisssa solus &c.] Docet ut dixi, virtutem in omni re plurimū valere, nam Acestes, quam casu amisserat gloriā, virtute comparauit, cum. n. vltimum sortitus locū iam deiecta columba nō haberet, qd sagittis peteret, ut se arcu, & valere, & scire ostenderet, sagittā in aere viriliter coniecit, q̄lincensa Aeneæ decepto similitudine stellæ supra caput Iuli visæ, ut in 2. huius dictū est, felicitatē portendere visā est, quocirca Acesten & honore, & munerib. auxit. De quo Donatus sublatus est. Ordo igitur ē. Solus Acestes supererat, qui nōdum sagit-

to transcurreunt sepe cælo. i. per aerem, & ipsa volantia ducunt crinem, i. caudam in formam capillorum, viri Trinacrij. i. Siculi, & Teucrij. i. Troiani hæere. i. suspensi erant, animis attonitis. i. stupefactis, quasi a tonitru percussis, que, pro &, precati, sup. sunt superos, nec Aeneas maximus, idest maximi animi abnuat omen, imò suscepit & ita effectū sortita est eius significatio, sed ipse amplexus Acesten lætum, aut quia ipse putauit boni exitus indicium esse, aut quia vidit Aeneam læta complectentem, cumulat idest accumulat, & auget eum magnis muneribus ac fatur talia, O pater, sume, idest vltro, & quasi tuum cape, nam magnus rex Olympi. i. cæli, scilicet Iuppiter, voluit te ducere, idest asportare, honorem exortem, idest extra sortem, aut te exortem, idest qui priuatus es sorte, talibus auspicijs, idest portentis, & indicijs bonis, tu habebis hoc munus, idest quod munus fuit ipsius Anchisæ longæui, ita ut tibi longæuo congruat, s. cratera. i. poculum (a nominatiuo hic crater, accusatiuus hunc cratera) impressum signis, idest habentem signa impressa, & insculpta, quæ, scilicet cratera, Cyseus, scilicet pater Hecubæ. Thracicus, idest Thrax, dederat olim Anchisæ genitori, in, idest Pro, magno munere, ferre, idest asportare, monumentum, idest in memoriam sui, & pignus amoris sui: ipse fatus sic, cingit tempora lauro viridati, & appellat ante omnes, i. in conspectu omnium, Acestem victorem primum, aut primum ante etiam omnes. Nec Eurytio bonus. i. beneficus, & amicus, inuidit honori prælato, hoc est non inuidit prælato, s. Acesti honorem, & ita forte legendum est, quamuis ipse solus deiecit auem ab alto cælo, i. aere, is, supple ingreditur proximus donis. i. ad dona, qui rupit vincula, videlicet Mæthæus & extremus, sup. ingreditur donis, is q. fixit. i. confixit, malū arundine, volucris. i. sagitta velociter emissæ. s. Hyrtacides. Et ita ut qsq; primus

mus erat in sagittando, ita ultimus erat in præmio, Nam Acestes ultimus, summum honorem accepit, sed extra sortem. Eurytion, qui tertius erat in sagittando, primam palmam meruit. Mnestheus, qui secundus erat in sorte, secundus quoque erat in præmio merito Hippocoon, qui primus, ultima accepit præmia, omnes tamen laudem meruerunt, quia omnes hi ludi, cum gloria concertantium acti sunt, ut non ab ignobilibus, nec ab ignavis, orti dicantur proceres Romani, unde non mali ominis erat na-

ues, incendi, ut ignavi relinquerentur.

TELUM contorsit in auras] In Romano, & in Mediceo libro, pro Contorsit, Contendit, legitur. [Ostentans artem pariter arcumque sonantem] Nonnulli, quæ particulam addidere, ita legentes. Artem pariterque arcumque sonantem. Sed magis placet quod in Romano, & in Mediceo, legere est. Ostentans, artemque pariter, arcumque sonantem. [Sed lætum amplexus Acestem] In Rom. lib. Et lætum amplexus, legitur.

SERV.

Nondum certamine missa] De peractis loquitur rebus. Unde debuit dicere, vocavit, & fatus est. Ergo aut tempus est pro tpe, aut sic refertur, ut videat non de præterito loqui, sed actum præsentis temporis ponere, & referre. [Custodem ad sese] Secundum Tullium qui dicit ad militiam euntibus dari solitos esse custodes quibus Primo anno regantur. Unde ait de Pallante. Sub te tolerare magistrum militiam, & graue Martis opus. [Impubis Iuli] Ab eo quod est hic pubis. Nam quod ait Salustius, Puberes omnes interfici iubet, venit ab eo quod est puber. & sunt ista communis generis, si referantur ad singulos. Multitudo autem si dicitur, generis tantum feminini est hæc pubes. [Fatur ad urbem] Sequitur & Dic ait. Unde sicut & in tertio diximus, vnum vacer necesse est. [Campos iubet esse patentes] Discessu populi iubet fieri campos patentes. [Incedunt pueri] Aut poetica licentia confundit ætates, ut modo pueros, modo iuuenes dicat. Nam ait, vna acies iuuenum, aut certe secundum quosdam sequenti distinctione mutata, magistrum, pueros dicit, sequentes vero maturioris ætatis. [Quos omnis euntes] Quos euntes omnis turba fremmit id est cum fauore profequitur. [Tonsa coma] Composita. Nam proprie comæ sunt non cæsi capilli [Pressa corona]. i. galea. & sermo ne Homeri usus est: nam galeam στεφανον dixit. Et re vera corona non potest esse, cum sequatur, Galeam ante pedes proiecit inanem. Alij dicunt potuisse eos galeas habere coronatas. Bebius tamen Macer dicit a Cæs. Augusto pueris qui luserant Troiam, donatas esse galeas, & bina hastilia, ad quod Virgilium constat alludere. [It pectore summo] Sic legendum est ne sit solœcismus, & rei inanimali dedit motum dicendo It. Summum autem pectus ait pectoris, & colli confinium. [Tres equitum numero turma] Rem Romanæ militiæ suo inserit carmini. Nam constat primo tres partes fuisse populi R. vnam Tatiensem, à Tito Tatius duce Sabino iam amico post fœdera; alteram Ramnetum a Romulo, tertiam Lucerum, quorum secundum Liuium, & nomē & cā in occulto sunt. Varro tamen dicit Romulū dimicantē contra Titum Tatium à Lucemonibus. i. Tuscis auxilia postulasse. Unde quidā venit cum exercitu, cui recepto iā Tatius pars urbis est data: A quo in vrbe Tusco dictus est vicus. Hora. Ac Tusci turba impia vici. Ergo a Lucumone Luceres dicti sunt. Sic autem in tres partes diuisum fuisse populum R. constat, ut etiam quæ præerant singulis partibus, tribuni dicerent. Unde et sumptus quos dabat populo tributa nominarunt. [Terni ductores] More suo hoc est tres [Ductores pueri] Hic quidam distinguunt ut diximus supra. [Paribusque magistris] Et hoc alludit, Nam hodieque equitum dicuntur magistri [Polyte progenies] Illum dicit quem supra a Pyrrho introduxit occisum, de quo Cato in originibus dicit quod ad Italiam venerit, & segregatus ab Aenea condiderit op-

*At pater Aeneas nondum certamine missa,
Custodem ad sese, comitemque impubis Iuli
Epytiden vocat, & fidam sic fatur ad aurem.
Aen. Vade age, & Ascanio, si iam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat, auo turmas, & sese ostendat in armis,
Dic. Poe. ait: ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, & campos iubet esse patentes.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacria mirata fremit Troiaque iuuentus.
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.
Cornea bina ferunt præfixa hastilia ferro:
Pars leueis humero pharetras. it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tres equitum numero turma, ternique vagantur
Ductores: pueri bis seni quemque secuti,
Agmine partito fulgent paribusque magistris
Vna acies iuuenum, ducit quam paruus ouantem
Nomen aui referens Priamus, tua clara Polite
Progenies, auctura Italos: quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, vestigia primi
Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus unde Atys duxere Latini:
Paruus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnes pulcher Iulus
Sidonio est inuectus equo: quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum, & pignus amoris.
Cætera Trinacrijs pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidae, veterumque agnoscunt ora parentum.*

fidam. Age, vade, dic Ascanio, si habet secum iam præparatum agmen puerile, & instruxit cursus equorum. i. equos ad cursum, ut sup. ducat auo. i. in honore aut sui paterni Anchisæ, videlicet turmas. i. iuuenes turmatim equitantes ad præludium belli, & ostendat sese. i. etiam seipsum in armis, ait, supple Aeneas, & ipse iubet. s. simul, omnem populum iniussu discedere, seu decidere. i. separari circo longo, ita ut longus sit relictus circus ad equitationem futuram, & iubet campos esse patentes. s. equitationi, & equorum cursui. Pueri. s. quos Ascanius instruxerat. incedunt. i. ornate intrant campum, & lucent pariter ante ora parentum in equis frenatis, ut eos frenis coerceant, quos euntes. i. sic incidentes, omnis iuuentus Trinacriae. i. Siciliae, & Troia mirata fremit. i. gestit, eum fremitu præoblatione. Coma, supple erat omnibus pressa, corona Tonsa. i. habentes coronam. i. circuitum capillorum, in morem coronæ tonsam, quam & Christiani coronam vocamus. Seruius tamen, galeam intelligit. nam & Homerus, galeam, στεφανον. i. coronam, vocat, forte quia coronata fuit galea, aut in coronæ formam, tempora cingens, sed huic loco non congruit: nam galea non potest dici tonsa nec stare versus, si corona dicatur pressa, & coma tonsa, nam tonsa & corona, quorum vltimæ producuntur, ablatiui sunt; pressa, & coma quorum vltimæ corripiuntur nominatiui. Ideo autem certaturi pressas habebant comas, & coronam comarum tonsam, ne capilli officiant, aut ut morem seculi sui exprimat poeta, quem nunc quoque obseruat Itali, & sup. ferunt bina hastilia

pidum Politorium a suo nomine. [Quem Thracius albis] Cum tres dixerit duces duorum equorum commemorat. Sed aut prætermisit. qui ut consequeretur necesse erat, nec enim vnus pedes esse poterat, aut illo reddidit loco, Cætera pubes senioris Acestæ Fertur equis; quanquam multi distinctione mutata tres equos commemorant, ut sit primus equus bicolor maculis. & de alio dicatur. [Vestigia primi Alba pedis]. i. primorum pedum vestigia. & frontem albam ostentabat alter. [Genus unde Atys duxere Latini,] Propter Atiam dicit matrem Augusti, de qua Antonius ait Actia Latini mater. Vult enim eius et maternum esse genus antiquum [Extremus] Quantum ad numerum spectat. [Cætera Trinacrijs] cætera pubes equis Acestæ fertur. [Pavidos] Gloria cupiditate sollicitos: ut, Corda pauor pulsans.

At pater Aeneas, nondum certamine missa, Custodem ad sese, comitem, &c.] Post antedictos quatuor virorum ludos describit puerorum in equis cōcertationem, quæ poetæ temporibus Troia vocabatur. Sed ne huic quidem aliquid a Donato allatum vidimus. Ordo est. At. i. sed, pater Aeneas certamine. i. cōctu certare volentium, nondum missa. i. dimissa vocat ad se Aepytide, custodem. i. paedagogum, & directorem, & comitem Iuli impubis. i. adhuc impuberis, & fatur sic ad aurem

lia cornea, iuxta cornu facta, præfixa ferro. i. habentia ferrum præfixum pars. i. partim, sup. ferunt humero pharetras leues. i. politas, leuigatas, non asperas, & circulus flexilis. i. flexibilis, aut fluxus auri obtorti. i. ex auro obtorto, hoc est torques aureus, seu torques aurea (vtrunque. n. a. torquendo dicitur) it. i. dependet omnibus. summo pectore per collum, quia circuit collum, & descendit in pectus, turnæ equitum, sup. erant tres numero, & terni. i. totidem. s. tres, sicut Seruii, ductores vagantur. s. circum turmas, nunc hos instruendo, nunc illos (vbi tamen quibusdam non absurdum esse, si singulis turmis tres ductores dederimus, atque ita proprie, terni dicantur. Nam dicitur bissesti. i. duodecim pueri, secuti quæque. s. ductorem, ita nisi ternos dederis ductores, non sunt nisi xxxvi. pueri, qui vix vna turma fecerint: verum, quia poeta ductorum nomina subiungit, & non nisi tres recitat, dicam cum Seruio tres tamen fuisse, nec obstat quod non nisi xxxvi. sint pueri, quia torques sufficiunt instituendo ludo, nec turma pro certo numero, accipit poeta) Bissesti igitur. i. duodecim pueri, secuti. i. sequentes, quæque ductorum. s. fulgent agmine partito ita ut discretio sit inter agmina, seu turmas, & magistris. i. ductoribus. paribus. i. conformibus, vna acies iuuenum. sup. erat, quæ ouante. i. letâ, ducit paruus Priamus, referens nomen aui. s. sui paterni, quia denominatus erat a Priamo, Troianorum quondam rege, patre Polite, patris illius; unde addit per apostrophem, ô Polyte, tua clara. i. inclita. progenies. i. proles auctura Italos: nam Polytem dixit in Ilia Pyrrho, Ante ora parentum trucidatum, sed Caio dixit eum in Italiâ venisse atque Politorium oppidum condidisse, quod Virgilius dicit a filio conditum, sed a patris nomine appellatum, quem. s. Priamum iuniorem, equus Thracius bicolor. i. duorum colorum. albis maculis, quia albas maculas inperfas habuit, piceo colori, quem griseum vocant, vestigia primi pedis. s. ipsius equi sup. erant alba. i. habuit anteriores pedes albos, & arduus idest erecta ceruice, ostentans albam frontem. Alter. s. ductor, sup. erat Atys. s. Troianus, cuius equum per hoc innuit Troianum, sed descriptionem omittit equi, quia generis prosequitur, dicens, unde. i. a quo. s. Atys, Latini dixe-

re. i. denominauere, genus Atys, pro Atys. Atys, inquit, partus puer dilectus Iulo puero. Iulus pulcher ante oes, forma. i. formositate est inuectus extremus. i. in tertia turma tanquam summus ductor, equo Sidonio, quem Dido candida. i. pulchra, aut tunc fauens dederat, esse monumentum, & pignus sui amoris: cetera pubes fertur equis Trinacriæ. i. Siciliæ. s. senioris Aceste, nec placet, ut dicat, pubes Trinacriæ, quia Troiani fuerunt, unde & ludus, Troia dicta est, & ita vbi secundus ductos, et vectus equo Aceste. Nam cum præcipiti fuga, abiissent à Carthagine, semperque in nauibus diuersati, essent non vnum habuisse multos equos, sed quia dictum quod in venatione, Iulus visus est gaudere equo, congrue ei nunc quoque datur. Dardanidæ excipiunt plausu. i. cum plausu, pauido. i. gloriæ, & cupiditate sollicitos, aut per ætatem meticulosos, & gaudent tuentes. i. inspicientes eos, quæ, pro & aut quia agnoscunt ora. i. effigies veterum parentum. i. Priscorum Troianorum. Solent. n. pueri referre ora parentum, unde Dido. Qui te tantum ore referret & Hypsipyle Ouidiana: Fallere non norunt, cetera patris habent.

VARIA
LECT.

EPITIDEM vocat] In libris aliqui antiquis, Aepytides, cum diphthongo, prima syllaba, & y, secunda, scriptum est, [Sic, ait. ipse omnem] In veteribus libris quot quot habere potui, scriptum iuueni, Dic, ait. [Præfixa hastilia ferro] Libri antiqui oes quos inspexi. Præfixa hastilia ferro, legunt. [It pectore summo Flexilis obtorti per collum circulus auri.] Quamuis lectio hæc vulgata candidior videatur, in quibusdam tamen libris antiquis ita legere est. Et pectore summo Flexilis obtorti per collum it circulus auri. [Tua clara Polite Progenies] In Rom. & antiq. aliquot alijs exemplaribus. Polytes, Atticorum more scriptum est. [Alter Atys, genus vni Atys duxere Latini] Scribendum Atti ex antiquis libris. In aliquot vero duplici Atys, Attius vero duplici it, scribitur, & non per et, ut ex veterum monumentis apparet. [Sidonio est inuectus equo] In antiquis. aliqui libris. Sidoneo scriptum est. [Cetera Trinacrijs pubes senioris Aceste Fertur equis] In Rom. libro legere est, Trinacrij in Longob. in Madiceo, & plerisque alijs, Trinacriæ pubes legitur.

117.

Flagello] Virga que sonat in morem flagelli. [Choris] acieb. [Vocati] Ictu virge. [Et nunc terga nudant] Iria que in bellis geruntur cuncta commemorat, fugam, pugnam, pacem, [Labyrinthus] Locus apud Cretam factus à Dædalo perplexis parietibus, vbi Minotaurus inclusus est, [Parietibus] textum cæcis iter] Hypallage est cecum iter intextis parietibus. [Ancipitem dolum] Perplexum errorem [Falleret] Frangeret, deciperet. Est autem versus Catulli. [Impediunt] Implicant, intexunt. Quod est a vestibus tractum. [Delphinum] Aut venit ab eo quod est delphin delphinis à delphine, aut delphinum pro delphinorum positum. [Maria humida] Hom. ὑγρὰ καὶ θερμὰ [Carpathium] Mare est inter Aegyptum & Rhodum, ab insula Carpatho illic posita. Nec mirandum duas eum posuisse comparationes, cum & in secundo hoc fecerit; ut,

In segetem veluti cum flumina furentibus austris.

Incidit, aut rapidus montano fluxu torrens.

Et in Georgicis tres ponit comparationes: ut,

Frigidus Et quondam siluis immurmurat Auster, Et,

Ve mare sollicitum stridis refluentibus undis. Et,

Aestuat inclusus rapidis fornacibus ignis.

[Primus Ascanius] Generis ordinem docet, ut in primo diximus. [Retulit] Innouauit quod iam fecerat. [Priscos Latinos] Qui tenuerant loca vbi Alba est condita. [Porro] Post longum in-

Postquam omnem læti confessum, oculosque suorum

Lustrare in equis, signum clamore paratis

Aepytides longe dedit, insonuitque flagello.

Olli discurrere pares, atque agmina terni

Diductis soluere choris. rursusque vocati

Conuertere vias, infestaque tela tulere.

Inde alios ineunt cursus, aliosque recursus

Aduersis spatijs: alternosque orbibus orbes

Impediunt, pugneque cient simulacra sub armis.

Et nunc terga fugæ nudant. nunc spicula vertunt

Insens: facta pariter nunc pace feruntur.

Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta

Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque

Mille vijs habuisse dolum, quæ signa sequendi

Falleret indeprehensus, & irremeabilis error.

Haud aliter Teucrum nati vestigia cursu

Impediunt, texuntque fugas, & prælia ludo;

Delphinum similes, qui per maria humida nando

Carpathium, Libycumque secant, luduntque per undas.

Hunc morem cursus, atque hæc certamina primus

Ascanius, longam muris cum cingeret Albam,

Retulit, & priscos docuit celebrare Latinos:

Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes,

Albani docuere suos. hinc maxima porro

Accepit Roma, & patrium seruauit honorem:

Troiaque nunc c pueri Troianum dicitur agmen.

teruallum. & est aduerbium temporis. [Troiaque nunc pueri, Troianum dicitur agmen] Vt Suetonius Tranquillus, Lusus ipse, quem vulgo Pyrrhicam appellauit, Troia vocatur, cuius originem expressit in libro de puerorum lusus.

Asc.

POSTQUAM omnem læti &c.] Docet quomodo pueri equitatum exercuerunt. De quo, quia Donatus nihil dicit. Ordo est. Postquam. s. pueri, sic instructi, læti. s. spe victoriæ, aut propter exercitationem, nam pauidos dixit, timore ignominie, errant ergo spemque metumque inter dubij, lustrare. i. circuierunt in equis omnem confessum, i. omnes circumfidentes, & oculos suorum. i. maiorum, Aepytides. s. custos Iuli dedit ipsis paratis. s. ad excursum, longe. i. de longe, signum, & sonuit flagello, id enim pro signo dedit. Olli. i. tunc signo dato illi discurrere. i. in diuersas partes excursus suos fecere, pares numero, atque distantia, atque terni. s. ductores, soluere. i. segregauerunt eos choris, i. acieb. in formam chori prius dispositis, deductis. i. in diuersa ductis, & ipsi

vocati. s. signo flagelli rursus. i. iterum conuertere vias idest excursus unde exierant redeunt, & tulere tela. i. hastilia sua infesta. i. tanquam vim illatura, obstantibus. & ipsi ineunt, idest ineptant, inde alios cursus, & alios recursus. spatijs, spatijs aduersis, idest ex aduerso sumptis, ita ut sibi inuicem obuiarent, & impediunt. i. implicant, orbes, idest circuitus

cuius suos alternos. i. alternatim factos. orbibus, si alternis, & cient. i. excitant, & promouent simulacra. i. specie, & similitudinem pugnae. i. verae gerendae sub armis. Et nudant. i. nudata praebent, nunc. i. aliquam fugam. i. tanquam fugerent, terga, sup. sua. & ipsi vertunt nunc spicula infensi. i. tanquam velint vim inferre & feruntur nunc. i. aliquam pariter, facta pace. i. ac si pacem fecerint. Vt. i. quemadmodum. Labyrinthus domus à Dædalo varijs circuitibus, ut exitus inueniri non posset, aedificata (de qua in fine huius lectionis Landinū citabimus) fertur habuisse quondam in Creta. i. insula, alta. i. sublimi, habuisse, dicit, intertextū. i. cōtextum parietib. cæcis. i. inextricabilibus, & inter quos exitus inueniri nequeunt, & habuisse dolū. i. errorem, anticipē. i. dubium, mille vijs. i. p. p. mille vias, qua. i. re, aut ratione, error indeprehensus. i. difficulter cōprehensibilis, & irremediabilis, falleret signa sequendi. i. falsa signa sequendi exitū daret, ut semper procedendo, neque exeat, neque penitus intres, sed nunc exire incipias, nunc iterū introeas, & ita nescias, quā signa sequaris, haud. i. non aliter, hoc est eodem modo, nati. i. filij, Teucrum. i. Teucrorū, impediunt cursu vestigia. i. mutua, & texunt. i. implicant fugas. i. vestigia, fugientium similia, & texunt praeludia ludo. i. ludendo, hoc est faciunt praeludia, & simulacra praetiorum, similes delphinum. i. illorum piscium celerimorum (de quib. à Landino in fine huius lectionis satis denotatum est) qui secant. i. diuidunt, natando per maria humida. Carpathiū, sup. mare, & Libycum, & ludunt per vndas, Aescanius retulit. i. innotauit primus, hunc morem cursus. i. currendi, aut excurrendi equis, atque hęc certamina. i. simulacra, certaminū supp. tunc, cum. i. quā, cingeret muris Albani. i. ciuitatē illam longam. i. sic, & positione, & docuit Latinos priscos. i. veteres celebrare. i. hunc morem, & Albani docuere, hūc morem, suos. i. liberos, eo modo quo ipse, & pubes Troia secum. i. cum eo, sup. docti sunt, aut instituerunt modo, Roma maxima accepit hinc. i. ex hoc ludo porro. i. longe post, & seruauit honorem patrium. i. a progenitoribus institutum, & dñ nunc Troia. i. noie Troiae, & pueri. i. sic ludentes, Troianum agmē, est per zeugma ad vicinias refert, nā dicere potuisset, & pueri sic ludentes dñ nunc agmen Troianorum, quia talis ludus à Trojanis institutus est, & denominatus, qui vulgo Pyrrhica dicebatur, Landinus de Labyrintho, & Delphine, dicit sic, Labyrinthus hoc aedificij genus, portentissimum iure appellat Plinius. Est. n. ingentissimi dispendij, & nulli vsui necessarium. Ponit aut quatuor fuisse, primū in Heracleopolite, quē Herod. duodecim regū, qui Aegypto simul imperarunt, opus fuisse refert, & tria millia habitacula habuisse, mille quingenta supra terrā, & totidem subterranea. Demoteles, regiā Mocherudis, fuisse dicit, Lycias, sepulchrū Meridi, plures soli sacrum esse extructū. hinc Dædalus exemplar, in eo quē in Creta aedificauit, sumpsit; sed illius centesimā partē imitatus est, quā itinerū ambages, occursumque, ac recursus inexplicabiles continet, crebris forib. inditis ad fallendū occursum, redeundumque.

in errores eosdē. Tertius fuit in Lemno, similis illis, columnis centum quinquaginta memorabilior. quarū in officina torbines ita librati pependunt, ut à puero circumagente tornerent. Quartū, Porsena Clusij rex sibi fecit, sepulchri cā, sub vrbe Clusio. de quo Var. Sepultus est sub vrbe Clusio, in quo loco monumentū reliquit lapide quadrato singula latera pedū lata tridentū. Alta quinquagenū, inq. basi quadrata, intus Labyrinthū inextricabilē, quo si quis properet sine globo lini exitum, inuenire nequeat. Supra ad quadratum, pyramides quinque sunt, quatuor in angulis, in medio vna, in imo latē pedū septuagenū quinquem, altā centum quinquagenū, ita fastigiata, ut in summo orbis Aeneus, & Pegasus, vnus orbis sit impositus, ex quo pendeant excepta catenis tintinnabula, quā ventō agitata longe resonant, supra quē orbem aliae quatuor pyramides extant altā pedes centenos, supra quas vno solo quinq. pyramides, quarū altitudinē Varronem putat ponere. Fabulae Hetruscae eandem dicunt, quam totius operis. Diod. Sicul. scribit de Labyrintho Aegypto esse, qui illum à Mena rege aedificatum velint esse, iidem alios qui à Mendite alios, qui à Barrone positum referant delphinū: delphinus, delphini, & delphin, delphinis. Velocissimus omnium animalium delphinus, est ocyor volucre, acrior telo. Tardatur tñ in feriēdo, quia non nisi resupinus atque inuersus ferire potest. cum multum infra rostrum, os illi est medio penē in ventre, cum diutius spiritum continuerit, veluti arcu emissus ad respirandum emicat. parit catulos decem, nutrit vberib. Foetus infantia infirmos gestat. Adultos, diu comitatur. Viuit triginta annis. Lingua illi contra naturā aquatiliū mobilis & suillae similis. Pro voce gemitus, humano similis. Dorsum repandum, Rostrum finum. Qua de causa nomen Simonis miro modo agnoscunt, mātuntque. ita appellari, homini amicissimi sunt, & musica delectantur huius rei, & Arionis, & multorum aliorum exempla, narrat Plin. Corio vestiuntur, sed non cum pilis, ut vituli marini, & hippotami.

AT QVE agmina terni Diductis, soluere choris] In Ro. lib. & aliquot alijs antiquis, Deductis hñ. In Med. & aliq. alijs, qd magis placet. Diductis. Sunt et libri manuscripti, qui legant, Ternis [Infestaq. tela tulere] In Med. lib. Instructaq. tela legitur. Sed infesta, in alijs. [Aduersis spatiis alternosq. orbibus orbes] In lib. aliq. antiquis, Aduersis legitur. Id vero non improbarim qd alternisq. orbib. orbes, quādam habent exemplaria. [Et nunc terga fuzae nudant] In antiq. aliquot, Fuga, est ablatiuo casu. [Nunc spicula vertūt] in vno tm lib. Ro. Spicula torquent, habetur. In alijs omnibus, Vertunt [Qua signa sequendi Falleret indeprehensus] In Rom. lib. & aliquot alijs, Frangeret, habetur. [Carpathium, Libycumq. secant, luduntque per vndas] In Oblongo illo libro, & in aliquot alijs, Luduntq. per vndas, desideratur, & sic solummodo, legitur. Carpathium, Libycumq. secant. [Nunc morē, hos cursus.] Vetera exemplaria. Hunc morem, hos cursus, plurimum habent.

SERV. **H**Ac celebrata tenus] Tmelis est haec tenus, & hic sermo, quantum ad artem spectat, duas continet partes orationis: ut, Hac, pronomen sit, Tenus praepositio, sicut pubertenus, & crurū tenus, sed iam vsus obtinuit ut pro vna parte habeatur, ergo aduerbium (& omnis pars orationis cum desierit esse quod est, in aduerbiū migrat) & est tps, nam hucusque significat. [Hic primum] sequitur enim Palinuri mors vel Miseni. [Irim de caelo misit Saturnia Iuno] Ex magna parte seruatur, ut Mercurius ad concordiam, Iris ad discordiā mittatur, vnde & Iris dicta est quasi eris. Falsum est autem quod dicitur ministra esse tñ dearum, cum & a Ioue plerumque mittatur: ut, Aeriam celo iam Iuppiter Irim Demittit germanae haud mollia iussa ferentem. [Ventosque aspi-

*Hac celebrata tenus sancto certamina patri.
Hic primum fortuna fidem mutata nouauit.
Dum varijs tumulto referunt solennia ludis,
Irim de caelo misit Saturnia Iuno
Iliacam ad classem, ventosque aspirat eunti,
Multa mouens, nec dum antiquum exaturata dolorē.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum, & litora lustrat,
Desertosque videt portus, classemque relictam.
At procul in sola secreta Troades acta
Amisum Anchisen flebant, cunctaque profundum
Pontum aspectabant flentes, heu, tot vada fessis,
Et tantum superesse maris. vox omnibus vna:
Urbem orant: tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi
Coniicit, & faciemque deæ, vestemque reponit.
Fit Beroe, Ismarij coniux longæua Dorycli,
Cui genus, & quondam nomen, gnatique fuissent:
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:*

rateunti,] Ut de Mercurio, Voca Zephyros. Et bene Irim mittit, quæ sit de nubibus, quarum dea est Iuno. [Per mille coloribus arcum] aut subaudis factum, aut antiptosis est mille colorum. hoc est multorum colorum. [Nulli visa] ad ipsum retulit numen. Nam arcus semper videtur, quem non Irim, sed viam Iridis dixit. Alij celeritatis esse volunt, nulli visa. Notandum sanè etiam de Iride arcum genere masculino dicere Virgilium, Catullus & alij genere foeminino ponunt, referentes ad originem, sicut hæc cattus, & hæc gallus legimus [Conspicit ingentem] Quia supra ait, Vndique conueniunt Teucri. [Desertosque videt portus] a viris. i. [In sola] Deserta. Terent. Venit meditarus è solo loco. [Acta] Mutata, in a, superiori accentum damus

mus, ut *Helena* *ἡλένη* circa. Ergo quoniam & *ἄλκιμος* græcum est, cum acta facit, penultima habere debet accentum, sed per diam commutatur, ne non secreta, & amara littorum, sed participialiter acta significet. [Aspectabāt, flentes] Multi flentes heu distinguūt, ut sit miserabiliter flentes, & a persona dicat poetæ. Alij Heu a mulierib. dictum accipiunt. [Faciemq. deq. vestemq. reponit] Duo diuersa vno sermone conclusit. [Isma- rii Dorycli] Thraciæ. Ismarus n. est mōs Thraciæ. Et bene sua dentis commendatur auctoritas. [Ac sic Dardanidū mediū se matribus infert] Sic aut mutato habitu, aut ista dictura.

Hac celebrata tenus sancto certamina patri.] Hic primum fortuna fidē mutat &c.] Post ludorum celebrationem, quam cū voluptate peregerant, sine damno graui, aut lēione alicuius, recitat poeta aduersam fortunā quæ subsequuta est. f. quia fere extremū gaudiū luctus occupat, vnde subsequetur classis incendium figuratum, per sagitte incensionē, & post lacryma- bilem discessum, infelix nauigatio, atq; placato mari Palinuri submersio; ut suis locis videbimus. Nūc aut docet Irin demis- sã a Iunone ad deturbātos ludos, & classē inurendā. de qua cum nihil afferatur ex Donato. Ordo est. Certamina sunt cele- brata hætenus. i. hucusq; patri sancto i. in deorum numerū assumpto. i. Anchisæ fortunā mutata. scilicet felicitate, & gaudio, in trile differtū nouauit. i. immutauit, fidē i. fidelitatem, quam Troianis toties afflētus seruare debuit primū hic. i. in celebratione huius ludī, aut nouauit. i. in nouauit, & reparauit fidē. f. quā Troiani de ea habuerant credulitatē, verentes. scilicet nunquā fore satis amicā Troianis vnde dictū Hac Troiana te- nus fuerit fortuna secuta. Nam dū. f. ipsi Troiani, referunt tu- mulo, i. ad tumulū solēni i. anniuersaria sacra. Iuno Saturnia. f. inimica, & persecutrix, misit Irin de cælo ad classē Iliacā. i. Troianā, & aspirat. i. afflat, eunti i. descendenti, ventos. f. ut celerius descendat, monens multa. i. multum, aut multas res, quas postea facto declarabit, nec dum. i. non adhuc, saturata dolore antiquum. i. habens nondum exhaustum antiquum dolorem, quem de iniuria Troianorum sibi illata acceperat.

Illa. f. Iris, virgo. i. viridis ætatis adhuc vicens, celerans prope- rans per arcum mille colorib. i. mille colorum, vel habentem mille colores. (Dicimus enim hominē largo ore, & largi oris, sic, arcum mille coloribus, & mille colorum. Seruius tñ ubi- que tales ablatiuos pro genitiuis censet positos) decurrit. i. deorsum currit, trami e cito. i. celeriter transcurso, nulli. i. nō vlli, non visa vlli. i. ab vlllo, & cōspicit. f. postquam descende- rat, ingentē concursū. f. hominū, & lustrat i. circūspicit lie- tora & videt portus desertos. f. a Troianis, & classē. f. Ae- nēæ relictā. At. i. sed Troades. i. mulieres Troianas, secreta. i. separatē a viris, procul. i. de longe a viris. f. in acta. i. littorē sola. i. in deserto, flebant Anchisen. f. optimū patrē, & leua- men, oīs casus amissum. f. per mortem, cuius memores erant qui eius anniuersariū celebrabant, & ipse cunctē. i. simul oēs flentes aspectabāt pontū. i. mare profundū, flentes, dicit heu. i. miserabiliter vel flendo, dicentes, heu tot vada, & tñ maris super esse. i. restare, trāsfrētādū fessis. i. fatigatis longa nauiga- tione vna. i. vni formis, vox. i. pcatio, est, sup. oīs, quia oēs orant. i. implorāt urbē. in qua. f. maneāt tædet. sup. eas perfer- re laborē pelagi. i. nauigationis, per pelagus, ergo Iris haud ignata. i. gnata & perita nocendi, conicit se se inter medias. f. in mediū illarum, & reponit. i. deponit, quæ. i. simul, faciem. i. effigiem, & vestem deq. i. quali vtitur, cū in forma deæ appa- rere vult, & sup. fit. i. apparet & effingitur, Beroe, coniux lon- geua i. annosa, Dorycli, illius viri, Ismarij i. Thracis cui fuisset. f. si aut bellum, aut longa nauigatio non assumpsisset, quondam. i. aliquā, & i. simul, genus. i. progenies & gnatio, & nomen. f. familie, & nati. i. liberi, ab eo denominati, & ira quæ nota erat p p claritatem viri & filiorum quos habuerat, po- tuit facilius persuadere, ac ipsa infert sic, i. transformata in fa- ciem Beroes, matrib. i. inter matres Dardanidum, pro Darda- nidarum, se mediā. At sic. i. cum hac oratione sequenti.

Hic primum] In Rom. libro, & aliquot aliis, Hinc, sed, Hic magis placet [Nec dum antiquum exsaturata dolorem] Anti- qui libri, Antiquum saturata legunt.

VAR.
LECT.

O Misera] Magna vtitur arte persuadendi, ut nō abrupte quod persuadere vult dicat, sed circumstantijs illuc descendat. [Exitio] Non re- guo [Septima post Troiæ ex- cidium iam vertitur æstas] At- qui & Dido dixit Nā te iam septima portat. Omnib. erran- tem tertis & fluctibus æstas. De qua re quidam hoc dicūt, quod Aeneas apud Carthagi- nem paucis diebus fuerit. Nā ait, Cum subito assurgens flu- ctu nimbosus Orion, qui ori- tur (ut Salust. dicit) iuxta solis æstui pulsum. Item ait, Dum pelago desæuit hyemis & a- quolus Oriō, ut hyemem pro- tempestate posuerit. Secundū quod Carthagini paucis fuit dieb. Sed illud occurrit, Nunc hyemē inter se luxu q̄ longa fouere. Et hoc quidam sic pur- gant, ut dicant potuisse fieri ut intra anni metas, & ad Afri- cā venerit, & inde nauigau- rit. Sed istis occurrit quod in primo ait. Septima æstas. Vñ apparet hanc octauam fuisse, qd & ab Anchisæ morte in- dicat annus impletus. Ergo cō- stat qōnem hanc vnam esse de insolubilibus, quas non dubiū est emendaturum fuisse Virgi- lium. [Cum terras omnes] Quia peragrauerat multa. [Si- deraque emensæ ferimur?] Aut tempestates aut prouin- cias, quæ sideribus subiacent, ut Aethiopum versemus oues

Iris. O misera, quas non manus, inquit, Achaica bello Traxerit ad lethum patriæ sub menibus? o gens Infelix, cui te exitio fortuna reseruat? Septima post Troiæ excidium iam vertitur æstas, Cum freta, cum terras omnes, tot inhospita saxa, Sideraque emensæ ferimur: dum per mare magnum Italiam sequimur fugientem, & volumur vndis. Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Acestes. Quid prohibet muros iacere, & dare ciuibus urbem? O patria, & rapti nequicquam ex hoste Penates, Nullane iam Troiæ dicentur mœnia? nusquam Hecoreos amnes, Xanthum, & Simoenta videbo? Quin agite, & mecum infestas exurite puppes. Nam mihi Cassandre per somnum vatis imago Ardentes dare visa faces: Hic querite Troiam, Hic domus est, inquit, vobis: nunc tempus agi res? Nec tantis mora prodigijs. en quatuor ara Neptuno deus ipse faces, animumque ministrat. Poe. Hæc memorans, prima infessum vi corripit ignē, Sublataque procul dextra connixa coruscat, Et iacit. arreptæ mentes, stupefactæque corda Iliadum. hic vna è multis, quæ maxima natu, Pyrgo, tot Priaminatorum regia nutrit: Pyr. Non Beroe vobis, non hæc Rheteia, matres, Est Dorycli coniux: diuini signa decoris, Ardentesque notate oculos, qui spiritus illi; Qui vultus, vocisque sonus, vel gressus eunti. Ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui Aegram, indignantem, tali quod sola careret Munere, nec meritos Anchisæ inferret honores. Poe. Hæc effata. At matres primò ancipites, oculisque malignis

sub sidere Cancri. [Per mare magnum] Procellosum. Lucr. Suaue mari magno. [Italiā se- quimur fugientē] Vt, iam tan- dem Italiæ fugientis premdi- mus oras. Et re vera nullus sequitur, nisi quod fugit. [Vo- luimur] Nō dixit nauigamus. [Hic Erycis fines argumen- tum a facili] [Ne quidquam] Qui non proderant, cū essent factorū comites. [Infaustas] Mali ominis. Nā mihi Cassan- dra] non cui credere non de- bebant, sed cui cum sua perni- cie non crediderant. [Iam tps agi res] i. Troiam fieri. [Mora prodigijs] Ecce prodigium de bono & argumentatur ad in- cendium nauium aras arde- re Neptuni, quas ideo quatuor dicit, quia singuli duces sin- gulas posuerant. Nam contra- rium est Numero deus impa- re gaudet. Alij tamen dicunt a Cloantho esse positas, quas promiserat supra. [Deus ipse] Maris, cuius sunt naues. [In- fensum ignem] Ipsa infensa. [Tot] aut multorum, aut su- pradiCTORū: ut, Quinquagin- ta illi thalami. [Non Beroe vobis] Non est dissuasio, ut quidam putant, sed magis hortatur, persuadendo numi- nis auctoritate. [Rheteia] a Rhæto promontorio [Diui- ni signa decoris] Omnia col- ligit quibus numina cogno- scunt, ut, Nāq; haud tibi vul- tus Mortalis, nec vox homi- nem

nem sonat, o dea certe. [Spiritus [Odor. vt, Diuinum vertice odorem Spirauere.] Vel gressus euntis] Vt, Et vera in cessu patuit dea. [Primo ancipites [Antequā numen agnoscerent. [Oculisq. malignis] Ipsa maligne. [Miserum inter amorem Presentis terre] Aut magnum. vt Terentius: Eam misere amat. aut miserum, quo fiebant miseres, cum eis regna negaretur. [Abiete pictas] In abiete pictas. Sanè Abiete, hoc est quæ erant de abiete.

A. c.

OMISERAE [Recitat orationem quam monita, & instructa à Iunone habuit ad Troianas mulieres in forma Beroes Iris demissa cohortans, videlicet naues incendi, vt Aeneas auferretur spes in Italiam proficiscendi, q̄ vnum pretendit Iuno sciens, quod nihil Carthaginensi imperio obesse possit, si Troiani regnum in Italia non constituerint, ob eam igitur re classem incensam voluit. de qua nihil assertur à Donato. Ordo aut est. Ipsa sup. Iris, in formam Beroes, inquit, o miserande mulieres, quas manus Achaia. i. Achiuorū exercitus, non traxerit bello. i. per bellum, ad lātū. i. mortē, sub moenib. patriæ, quod alibi dicit, Troia sub moenibus altis. O gens infelix, cui exitio. i. exterminio, aut morti reseruat te fortuna, q. d. ad tristissimū cum inimica perduret, septimas ætas vertitur. i. finitur iā post excidium Troiæ, cum nos emensē. i. transfretando, hoc est quæ transfretauimus freta, sup. omnia, cum terras omnes, cum tot saxa inhospita. i. nullum præsentia hospitium. & sidera. i. tempestates, ferimur. i. trahimur. i. adhuc, dū sequimur per magnum mare, Italiam fugientem. i. nolentem inueniri, quia adhuc semel in Sicilia fuerant, & viciniore Italia, q̄ nunc sint, & cum volumur adhuc vndis. i. per vndas, & tempestates maris. Priusquam cetera pergam, discutiam, quam Seru. insolubilem putat quæstionem, quō videlicet adhuc septima dicatur ætas, cum in j. dictum sit à Didone,

Nam te iam septima portat

Omibus errantem terris, & fluctibus ætas.

Quam quidem quæstionem, si proprius inspexerimus, poeta ipse dissoluit. nam principium septimæ ætatis fuisse, cum ad Didonem appellaretur, indicat verbum, portat. nam venientia tempora portent, vnde Horat. in De arte:

Multa ferunt anni venientes commada secum,

Multa recedentes adimunt.

Hic autem significatur finis eiusdem septimæ ætatis, cum dicitur, vertitur, quasi progredi nesciens. vnde & vertex montis, & capitis. Nec obstat, quod anniuersarium agat Anchisæ, nec illud nunc hyemem inter se, quia hoc posterius dixit:

Famatam fidis prauique renax, quam nuncia veri.

Non aut mansisse eam hyemem, attestata est Dido dicens:

Quinetiam hyberno moliris sidere classem.

De priore ergo dice nus. Ad finem sextæ ætatis appulsum Aeneam cum Anchise ad Siciliam, ibiq. paulo post defunctum Anchisen, quo circa totam illam hyemē ab Aceste amico, suscipiuntur hospitio, dum patri exequias faciunt, naues que reparant, & sese reficiunt. Troiani, nisi. n. immorati dicatur in Sicilia, cum parum apud Antandrum, Thraciam, Cretā, Strophades, Epirū, Carthaginemq. fuerint, non possent tot ætates esse peractæ, Incepisse autem navigationem nouam cum ætate, indicat ille locus in principio iij.

Vix prima inceperat ætas,

Et pater Anchises dare fatis vela iubebat.

Cum ergo oraculo Heleni docti, & admoniti, quia ante & Trinacria lentādu remus in vnda, q̄. i. in Italiam proficiscerentur quo dicto significat lente illinc profecturos, & cum moris sit, nisi urgeat necessitas, classem non moliri sub hyberno sidere, & iam hospitio essent suscepti ab amantissimo viro Troiano, videlicet Aceste, verosimile est eos, eam hyemem mansisse in Sicilia, vnde cum primo vere in j. huius:

Vix e conspectu Sicule telluris in altum

Vela dabant lati, & spumas salis ære ruebant, &c.

Cū. i. noua suborta tēpeltate, in Carthaginē depulsi sunt, vbi eam manserunt tēpeltate ferē totā, atq; ita ad finē septimæ ætatis abeuntes in Sicilia, peracto anno, Anchisæ anniuersariū celebrant. (Nihil ergo in hac insolubili quæstione insolūtū reliquit poeta) Fines, i. limites, Erycis. i. montis fraterni. i. a

*Ambiguae spectare rates, miserum inter amorem
Presentis terræ, fatisque vocantia regna:
Cum dea se paribus per cælum sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Tum vero attonitæ monstris, actæque furore
Conclamant, rapiuntque focus penetralib. ignem.
Pars spoliant aras, frondem ac virgulta, facesque
Coniiciunt. furit immixtis Vulcanus habenis
Transstra per, & remos, & pictas abiete puppes.*

fratre ductoris nri Aeneas, Eryce, videlicet denominati, supple sūt hic, & Acestes vir Troianus, & amicus, est hic hospes. i. qui nos libenter suscipit hospitio. Quis phibet iacere muros. i. fundamenta murorum & dare urbem ciuib. quia ciues præsto sūt, deest sola vrbs? q. d. nemo prohibet o patria. i. Troia, cuius gens tota per longam nauigationem extinguetur, & o penates rapti. i. erepti, nequidquā. i. frustra, ex hoste. i. Greco, ne. i. an. an nulla mēnia dicentur iam. i. vnquā, post hac Troiana; q. d. vñ q̄ non, & nusquam, hoc est an nō videbo nusquā, amnes Hectoreos. i. Troianos. ad quos Hector Troianus tam viriliter pugnavit. i. Xanthum, & Simoenta, qui Troiam perfluebant, & quorum simulacra Helenus in Epiro fecerat. Quin. i. quinimō, agite cohortandi aduerbiū. i. audentes sitis, & exurite mecū. i. vt ego factura sum, puppes infastas. i. nobis infortunium afferentes. Nam imago varis Cassandra, visa est mihi per somnum, dare mihi faces ardentes. i. incensas, quærite hic Troiam. i. quā in Italia quæsitura estis. & inquit, domus. i. perpetua mansio, est vobis hic, tēpus est agi. i. agendi, res. i. dictas, & ad institutum nostrū facientes. i. tā exurendæ sunt classes cū comodissime exuri possint. Nec mora, sup. sit, aut esse debet, tātis prodigijs. i. portentis, tē propere monentibus, en. i. videte quatuor aræ, sup. extructæ, & paratæ sunt, Neptuno, ipse deus. i. nauigantiū, ministrat faces. i. ad incendendū naues, quia in aris eius, derelictus erat ignis à sacrificiis, & ministrat animum. i. rei perpetrande, cū auctor eius esse videat, & adiutor. Ipsa Iris in forma Beroes, memorans. i. recitans hæc, corripit prima ignem incensum. i. valde offensurū naues, & coruscat. i. resplendet, procul connixa. i. cōnitens iniicere ignem, dextra. i. manu. sublata. i. sursum lata, & iacit. i. iniicit ignē, mentes Iliadum. i. Troianarū mulierū arrectæ sunt. i. admiratione, & corda, & sup. earū, stupefacta, supp. sunt, hic. i. tunc, Pyrgo, illa vetula, existēs vna in multis. i. inter multas nutrix regia tot natorū Priami, quæ sup. erat, maxima natū i. antiquissima, sup. inquit, o matres hæc non est vobis Beroe Rhecia. i. Troiana, & Rhecio, promōtorio Troiæ, coniux Dorycli: notate. i. considerate signa diuini decoris. i. oculos ardentes. i. ardentē resplēdētes, & notate, qui. i. qualis (& melius legi, q̄ q̄ quis, ad euitandū sibilū, sicut & illic: Qui vultus, &c.) Spiritus. i. odor sit illi, q̄ vultus sit illi, ve, pro vel, q̄ sonus vocis, vel qui gressus sit illi eunti, i. incedenti? q. d. hæc oia sūt signa diuini decoris, vt Seruius bene declarat, ego met digressa. i. digrediēs ab ea. reliqui dudū. i. paulo ante, ipsam Beroen. i. q̄ hæc representat agrā, & indignantē, & ipsa sola careret tali munere. i. officio anniuersario, nec inferret Anchisæ honores meritos. i. dū viueret. Hæc effata. i. elocuta. sup. est Pyrgo. At. i. sed matres, ancipites. i. dubie, primo. i. in principio. i. quid facerent, spectare, sup. ceperant, aut spectare p̄ spectabat, rates. i. naues, quas incendere iusserat Iris, oculis malignis. i. maleuolis existēs ambigūe intermiserūt. i. misere afficiētē, amorē p̄sentis terræ, & regna vocatā. i. a lōge, fatis. i. deorū voluntate. Eandē rē D. Ambrosius in Omilijs docet, inter amorē p̄sentis patriæ, & coelestis euenire multis, dicens sic: Raro quāuis excelsa virtus futuris cōmutet p̄sentia. Difficile quippe vñ hominib. vt sp̄e periculis emant, dānoq. p̄sentinū futurę locū mercent ætatis. Hæc ille. Licet ergo Troianæ mulieres sciret regna promissa fatis, esset præstantiora p̄sentib, tñ p̄pea, q̄ bonū p̄sens, dulcius est q̄ futurū, magis amabat p̄sentia, vt multi mortales terrena, quia p̄sentia, coelestib. quia futuris p̄ferūt, tunc supple ambigūe erant, cū dea. i. Iris, sustulit. i. sursum tulit, se per cælū, alis parib. i. conformib. & secuit fugā. i. per fugā. vel dū fugere tñ ingentē arcū, q̄. i. Iridis, signator est. Tunc vero. i. sed tunc maxime attonitæ, supp. sunt, matrone illæ, monstris. i. reb. insolitis, & visis, & actæ. i. impulsæ, furore. i. immisso, ipse conclamant. i. simul clamant, morē muliebri, & rapiūt ignem fossis. i. ex aris incensis: pars. i. ipse partim, aut p̄ parte, spoliāt aras combustibilib. superpositis, & coniiciunt. i. in naues, frondē s̄ arborum, ac virgulta. i. arida, & faces. i. tēdas, & Vulcanus. i. ignis furit. i. debacchatur, & ampliter diffunditur, per transstra. i. loca in nauib. per quæ transitus, & in quib. sedent remiges, & per remos. i.

in trāstris repositos, & per puppeis abiete. i. abiegnas, aut ex abiete factas, pictas. i. pulchras, aut reuera, pictas. i. insignib. ornatas, & hoc habenis immixtis, Vulcano. Ligni, vt libere vagetur per omne combustibile, quia ignis cresceret in infinitum, donec esset combustibile.

VARIA
LECT.

SIDERAQVE inmensa ferimur] In Romano, lib. pro, Ferimur, Tulimus habetur. [Quis prohibere muros iacere] In Mediceo, & plerisq; alijs lib. Quid legitur [Nusquam Hector eos amnes] In Romano lib. Nunquam legitur. Et manes, pro, Amnes. scriptum, per literarum transpositionem. [Nunc tempus agi res] In Romano libro, Mediceo, atq; in nonnullis alijs vetustis legere est. Iam tempus agi res, In peruetusto quodam

libro, pro iam. Nunc repositum est. [Deus ipse facies animūque ministrat] In Romano lib. Animam legimus. Prima infensum vi corripit ignem] In Med. lib. Infestum, legitur. [Qui spiritus illi, Qui vultus] In lib. aliq. antiquis legere est, Quis spiritus illi, Quis vultus [Vocisq; sonus, vel gressus eunti] Antiqua aliquot exemplaria legunt, Vocisve sonus, vel & gressus. [Tali quod sola careret Munere] In antiquis aliq. libris. Quae sola, legitur, quod non displicer. In quibusdam alijs, Quo sola. [Hæc effata] Sunt libri antiqui, vbi, Hæc est fata, leges. [Miserum inter amorem, Præsentis terræ] In libris aliquot admodum vetustis, Præsentis terras, legimus. [Cum Dea se parib. per cælum sustulit alis] In libro Mediceo, Tum Dea.

SERV.

Emelus] Latine accentus est, translato nomine in latinum [Castra] vt, Nos castra mouemus. i. classem. [Magistri] Custodes. Teren. Me filijs relinquunt, quasi magistrum. [Quis furor iste nouus] Quasi ad ridentes loquitur. Vnde ne tunc quidem agnitus, cum dixisset Eū ego vester Ascanius. Nouus aut est, aut magnus aut inopinatus. [Quo tenditis]. i. quid habetis, intentionis? [Vestras spes vritis] Nauib. n. ad regna tendebant. [Inanem] Concauam, sine capite [Ludo] Per ludum, [Excussa] pectore Iuno est] Furoris causa, non furor, Iecirco quia furor desierat [Vdo sub robore] Vicino aquis. [Stipa] Secundum antiquam orthographiam. Nam stipa est a stipando, abusue etiam linum dicimus. [Tardum] Densum, crassum. Nam ignem solet fumus præire. Vnde tardum ad densitatem retulit [Corpore] Nauium: vt, Et desijce corpora ponto [Descendit pestis] incendium, more suo. Et declamauit per contrarium. Nam ignis superiora semper petit. [Flumina prosunt] Vis aquæ. [Tum pius Aeneas humeris abscondere vestem] Notant quidam quod damnum quatuor nauium impatienter doleat, sed magis illud considerandum est, quod ait supra Ascanius, Vestras spes vritis, vt damnum non doleat, sed spem nauigationis ereptam. [Iuppiter omnipotens] Figuratis egit colorib. nec. n. re vera vult perire, sed agit oblique, vt restinguatur incendium. Bene autem Si, vbiq; interponit. Hic n. est optimus ductus, qui agens voluntatem lateat ostendit. [Exosus] Antiqui dicebant odi, & osus sum hinc est exosus, quo vitur, licet iam osus sum, non dicamus. [Ad vnum] Nullo excepto. [Si quid pietas antiqua labores Respicit humanos, Aut si, ibi cara pietas præstet aliquid humanis laboribus, aut si quid meremur pp pietatis cultum] vt, Parce pro generi] hoc ipsum remunerare. Aut certe (qd est melius) si vel respicit res humana pietas, q de terris oli recessit. [Res eripe leto] Acyrologia est. [Quod superest] Quod congrue sequitur, [Sine amore] Sine exemplo. [Tonitruque tremiscunt] Ablatiuus hic incertus est vtrum a neutro indeclinabili veniat hoc tonitru, vt hoc cornu. nam inde est, Fractaq; tonitrua nubes, vt cornua. An a masculino secundum quartam declinationem: Hinc Statius Tonitrus agris & mea fulmina torques [Ardua terrarum] Periphrasis montium, [Aethera toto] Pro aere posuit, [Madescent robora] Aut humectantur aut resoluuntur in cinerem, quod naturale est post incendium.

Nuncius Anchise ad tumultum, cuneosq; theatri
Incensas perfert naues Eumelus, & ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare fauillam.
Primus & Ascanius cursus vt letus equestres
Ducebat, sic acer equo turbata petiuit
Castra; nec exanimis possunt retinere magistri,
At. Quis furor iste nouus, quo nunc, quo tenditis? inquit.
Heu misere ciues, non hostem, inimicaque castra
Argium, vestras spes vritis. en ego vester
Ascanius Poe. Galeam ante pedes proiecit inanem,
Qualudo indutus belli simulacra ciebat.
Accelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrum.
At illæ diuersa metu per littora passim
Diffugiunt, siluasque, & sicubi concaua furtim
Saxa petunt, piget incepti, lucisque; suosque
Mutatæ agnoscunt, excussa pectore Iuno est.
Sed non iccirco flamme, atque incendia vires
Indomitas posuere. vdo sub robore viuunt
Stipa vomens tardum fumum, lentusq; carinas;
Est vapor, & toto descendit corpore pestis:
Nec vires heroum, infusaque flumina prosunt.
Tum pius Aeneas humeris abscondere vestem,
Auxilioque vocare deos, & tendere palmas.
Aen. Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad vnum
Troianos, si quid pietas antiqua labores
Respicit humanos, da flammam euadere classi
Nunc pater, & tenues Teucrum res eripe leto.
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
Poe. Vix hæc ediderat, cum effusis imbribus atra
Tempestas sine more fuit, tonitruq; tremiscunt
Ardua terrarum, & campi, ruit ethere toto
Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus austris:
Implenturque super puppes, semusta madescunt
Robora; restinctus donec vapor omnis, & omnes
Quatuor amissis seruatæ a peste carinæ.

NUNCIVS, &c.] Docet quomodo nunciatum & restinctum est nauium incendium: quotq. naues absumptæ sint, quia quatuor duntaxat seruatis. i. reliquis precib. Aeneæ. de quibus Donat. dicit sic. [Iuppiter omnipotens] Amplexus est omnia, quæ pro malorum necessitate fuerant postulanda. Iuppiter, hoc solum satis est auxiliandū Omnipotens, vt non solum præstandi habeat potetiam, sed etiam difficilia possit remouere, sed quoniā non satis est posse, nisi etiam velit, addit. Si non omnes ad vñ odisti. i. nisi me quoq; odisti. Addit etiam commiserationem, ponens egestatis angustias. [Postremo ponit meritum postulantis, & plenum auxilium dātis,] [Senior] Et etate, & arte a Pallade accepta meruerat audire. Est autē huic sententiæ consona illa Terentiana. Quando id fieri non potest quod vis, id velit qd possis. Hæc ille. Ordo est, Eumelus. i. vir ille, qui interpretatur bene curans, nuncius. I. aut præfert. i. ante alios nunciat, aut perfert ad tumultum Anchisæ, & ad cuneos theatri. i. spectaculi: naues, sup. esse incensas, & ipsi. i. ludo intenti respiciunt atram. i. piceam fauillā. i. flammam ignis, volitare in nimbo. i. formā nubis atræ & Ascanius primus, vt. i. secundum qd ipse lætus ducebat cursus equester, sic ipse acer. i. strenuus, petiuit e quo. i. in equo, castra turbata. i. incensas naueis. nec magistri. i. custodes, exanimis. i. animū timore amittentes, putantes. i. naues, ab hostib. aut pyratib. incensas, possunt retinere. i. Ascanium, & inq. sup. vbi aduenerat heu

Asc.

misere ciues, quis. i. qualis, est iste furor, nouus. i. magnus, & insolitus? quo, i. tenditis? quo tenditis nunc. i. quod habetis intentionis? nō hostē, sup. repellitis, nec sup. vritis castra inimica. i. inimicorū. i. Argiuū, p. Argiuorū, sed vritis vestras spes. i. naues, in quib. locanda est spes vestra perueniēdi ad fatalia regna, en. i. videte, ego, sup. sum vester Ascanius, q. d. nō hostis & sup. hoc dicēs, piecit galeā inanē, quia educto capite, ante pedes. i. mulierū. qua. i. galea, ipse indutus ludo. i. ad ludū, aut dū luderet, vel ciebat. i. exercebat, & puocabat simulacra belli & Aeneas, qui. i. pedes erat, accelerat. i. celeriter accurrit, & agmina Teucrum pro Teucrorum. i. Troianorum, accelerat. sup. simul. At. i. sed illæ. i. matronæ, q. naues incenderant, diffugiūt metu. i. præ timore, passim p diuersa littora, & petūt siluas & sicubi saxa concaua. sup. erat: ea, sup. petūt, furtim. i. clanculū, piget sup. eas incepti, & lucis. i. vitæ, & ipse mutatæ. i. a furore agnoscūt suos, & Iuno. i. isania inimissa a Iunone est excussa, pectore

pectore. f. earū. sed flammæ, atq; incendia, non posuere. i. depo-
suerūt, iecirco vires idomitas. i. difficulter domabiles. Stupa. f.
picata, qua naues stipatæ erāt. viuit. i. incēsa est, sub robore. i.
ligno nauū, vdo. f. extrinsecus, vomens. i. emittēs, fumum tar-
dū. i. dēsum & tarde, hoc est cū molimine ascēdentē & vapor
lētus. i. tardus, est. i. consumit, carinas. i. vētris nauū, & pestis
. i. vis incendij, descēdit toto corpore. f. nauū. (Est ergo decla-
matio per contrariū. nam cum proprium sit igni per naturam
ascendere p. p. picē attrahentē, nunc ēt descendebat, & ita cō-
grue vocauit pestem, quia ignis pestilentialis p̄cordia vitās
nonnunq̄ ima petit) nec vires heroum. i. p̄stantissimorū vi-
rorum atq; flumina infusa prosunt, q̄a nō p̄nt extinguere in-
cendiū. tū. i. tūc, pius Aeneas cepit, sup. abscindere humeris. f.
suis, vēstē, & vocare deos auxilio. i. in auxiliū, & tendere. i. ex-
tēdere ad deos palmas. i. manus cōplicas. (possent infinitiui
dicti ēt resolui in p̄terita imperfecta indicatiui p locutionē
reb. narrādis aptā. qđ Sicui videat impatiētius factū, Aeneas
vestem absciderit humeris, non intelligi, qđ cū Aeneas ludis
funebrib. p̄esset, sacerdotis officio fungeretur, non potuit
ijs vestib. quib. funebria exercuerat, superos inuocare, vnde
abscidit, quia exuendi locus nō erat ex humeris vestem, & vo-
cauit deos auxilio, quod impatiētis signū nō est,) vocauit autē
sic, Iuppiter omnipotens, si nondū exolos, sup. es, ad vnum. i.
omnino, Troianos, & si quid. i. in aliquo, pietas antiqua. f. soli

ta tua clemētia, respicit labores humanos, O p̄, da nunc classi
euadere flammā, & eripe lēto. i. deletioni & exterminio (licet
aut ex vsu lēto accipitur pro morte, tñ p naturā signat de-
letionē, vnde non est omnino acyrologia) res tenues. i. exiles,
& modicas, Teucrū. i. Teucrorū, vel tu, si mereor (innuēs autē
se nō meruisse, deprecatur) dimitte mori. i. exitio, fulmine in-
festo. i. vim inferente, qđ sup̄ est. i. reliquum est. f. Troiano-
rū, & obrue hic. i. in hoc loco. tua dextra. i. extingue nos peni-
tus, si nihil nobis saluum esse permittis, Aeneas sup. vix edide-
rat. i. elocutus erat hęc, cum tēpestas atra. i. ex denla nube pro-
ducta, furit. i. p̄cipitat, sine more. i. exēplo aut modo, & hoc
imbrib effusis, & ardua terrarū. i. montes, & cāpi. f. plani, tre-
miscūt tonitru, & imber turbidus aqua, & nigerrimus, densis
Austris. i. ventis illis immixtis, ruit. i. p̄ceps decidit, toto æthe-
re. i. aere & pupes implent super. i. vsq; ad superfluitatem, aut
super implentur, qđ idē est, robora semusta. i. semiexusta, ma-
descunt. i. madescunt, donec oīs vapor. i. vis ardoris, restinctus,
sup. erat, & omnes carinę seruātę, sup. erant, a peste. i. ab incen-
dio, quatuor. i. duntaxat, amissis. i. absumptis, per incendium.

Dv̄ro sub robore viuit Stupa] In libris aliquot antiquis
legere est Vdo sub pectore. [Da flammam euadere classi] Anū
qua aliquot exemplaria, Classeis. legunt, accusatiuo casu. [Se-
multa madescunt] In antiquis ferē omnibus, Semiusta, qua-
drisyllabum scriptum est.

SERV.

F A torum] Oraculorum,
[Tum senior Nautes]
Bene daturum consilium, &
ab ætate, & prudentia & a re-
ligione commendat. Quod au-
tem dixit, Pallas quem docuit,
propter illud quod supra dixi-
mus, fingitur, quia ipse Romā
Palladium detulit, Vnde Nau-
tiorum familia Mineruæ sa-
cra retinebat, quod etiam Var-
ro dicit in libris quos de fa-
milijs Troianis scripsit. [Vnū]
p̄cipuum. [Tritonia Pallas]
Pro vno proprio, duo Anto-
nomasia posuit. [Reddidit ar-
te] Virtute *τῆς ἀρετῆς* [Re-
sponsa dabat] Laus cōsili. [Vel
quæ portenderit ira Magna
deum] Quæ p̄significabat
Magna ira deum. Idest Iuno,
vt alibi. Cœlestum vis magna
iubet [Solatus vocib. infit] So-
latur & infit. Nam solans de-
buit dicere, sicut sequens eius
indicat consolatio, [Quidquid
erit] Vt, fuerit quodcunque, fa-
tebor, [Ferēdo est] Dū fertur,
modus gerundij est a passiuo.
[est tibi] Iā hoc consilium est.
[Dardanius diuinę stirpis] Pro-
pter Dardanium, a Criniso flu-
uio. [Volentem] Volitutum. Nā
velle habet, non iam vult [Su-
perant] super sunt, superfluent.
Dicunt non tñ debiles, sed
etiam nolentes iuuenes. Vnde
sequitur, Longæuosque senes,
nec n. adderet, quæ, nisi supra,
iuuenes, dixisset. Item expres-
sus, Et quidquid tecum inuali-
dū metuensq; pericli est. [Per-
tasum magni incepti] Vt, Si-
non pertasum thalami tedæ-
que fuisset. [Permissio nomi-
ne] Ab Aceste, scilicet. Dicta
autem Acesta, Sergesta. [Tum
vero] Nam & ante cogitaue-
rat, vt, Pectore curas Muta-
bat versans. [Animum diduci-
tur] Græca figura: vt, Mentem
læsus. [Et nox atra polum]

*At pater Aeneas, casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentes, nunc illuc pectore curas
Mutabat, versans Siculisne resideret aruis,
Oblitus fatorum, Italasne capeſſeret oras.
Tum senior Nautes, vnum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque insignem reddidit arte,
Hæc responsa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deum, vel quæ fatorum posceret ordo.
Isque his Aeneam solatus vocibus infit:
Na. Nate dea, quo fata trahūt, retrahuntq; sequamur.
Quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius diuinę stirpis Acestes:
Hunc cape consilijs socium, & coniunge volentem;
Huic trade, & amissis superant qui nauibus, & quos
Pertasum magni incepti, rerumque tuarum est:
Longæuosque senes, ac fessas æquore matres,
Et quidquid tecum inualidum, metuensq; pericli est,
Delige, & his habeant terris sine mēia fessi:
Vrbem appellabunt permixto nomine Acestam.
Poc. Talibus incensus dictis senioris amici.
Tum vero in curas animus diducitur omnes:
Et nox atra polum bigis subuecta tenebat.
Visa dehinc cælo facies delapsa parentis
Anchisæ, subito tales effundere voces:
Anc. Gnate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Cære magis, gnate Iliacis exercite fatis,
Imperio Iouis huc venio: qui classibus ignem
Depulit, & cælo tandem miseratus ab alto est.
Consilijs pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos iuuenes, fortissima corda,
Defer in Italiam. gens dura, atque aspera cultu
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas accede domos, & auerna per alta
Congressus pete nate meos. non me impia nanque
Tartara habent, tristesq; vmbre: sed amœna piorum
Concilia, Elysiumque colo. huc casta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, & quæ dētur mēia, disces.
Iamque vale: torquet medios nox humida cursus:
Et me seuus equis oriens afflauit anhelis.*

Quasi maior causa cogitatio-
nis: vt Et sub noctem cura re-
curſat. [Bigis] Proprie modo.
[Cælo facies delapsa paren-
tis] Aut secundum quod supra
diximus, quia animæ cælum
tenent, simulacra vero apud in-
feros sunt. aut ad errorem per-
tinet somnij: nam & visā ait:
aut certe intelligamus a Ioue
missam p̄tatem aliquā, quæ se
in Anchisæ cōuerteret vultū.
Nā & ipse dicit, Imperio Iouis
huc venio, & infert, Elysiumq;
colo. [Chare magis] Pro char-
rior. Bene aut addidit Dū vita
manebat. Nulla enim est vita
post mortem. [Imperio Iouis]
Ab auctoritate; vt, Ipse deum
tibi me cælo demittit ab alto.
[Nautes Dat senior] Vt tolet,
ijsdem vsus est sermonibus
Nam ait, Tunc senior Nautes.
[Atque aspera cultu] Quod in
nono latius exequitur, Natos
ad flumina primum Deferi-
mus. [Debellanda tibi] Bene
victoriam, non bella sola p̄-
dicat, in quib. esse poterat ter-
ror. [Auerna per alta] Vt Gar-
garus Gargara, & Tartarus
tartara. [Non me impia nam-
que] Propter facilitatem. [A-
mœna] Amœna sunt loca solius
volup. atis plena, quasi amū-
nia, vnde nullus fructus exol-
uitur: vnde nil p̄stantes, im-
munes vocamus, [Piorum con-
cilia Elysiumque colo] Ely-
sium est vbi piorum animę ha-
bitant post corporis animæq;
discretionem. Vnde & interi-
tus dicitur res inter animā &
corpus veniens. Ergo Elysium,
τῆς λυσεως. Quod secundū
poetas in medio inferorum est
suis felicitatibus plenum, vt,
Solemque suum sua sidera no-
runt. Secundum philosophos
Elysium est insulę fortunatę;
quas ait Salustius inclytas es-
se Homeri carminib. quarū
de

descriptionem Pius commentator dicit esse sublatam, scdm Theologos circa lunarem circulum, ubi iam aer purior est. Vnde ait ipse Virgil. Aeris in campis. Item Lucanus, Non illic auro positi, nec thure sepulti perueniunt. [Tum genus omne tuum, & quæ dentur menia disces] Hæ sunt causæ pp quas Aeneas descendit ad inferos, generis agnitio, & ciuitatis nomen, qd ei nullus vnquã prædixerat, sed solus indicat pater, Latet enim, vt supra diximus, verũ vrbis nomen, vnde ei pater quasi pro mysterio ait, illa inclyta Roma. [Torquet medios nox humida cursus, Et me sæuus equis oriens afflauit anhelis] Dies est plenus, qui habet horas viginti quatuor. Nã & nox pas diei est. Dicimus aut diem à parte meliore. Vnde & vsus est, vt sine commemoratione noctis numerum dicamus dierum. Hic aut dies secundum Aegyptios inchoat ab occasu Solis, secundum Persas ab ortu Solis, secundum Ethruscos, & Athenienses à sexta hora diei, secundum Romanos à media nocte & hoc nunc secutus ait, Medios cursus nox humida torquet. Et me sæuus equis oriens afflauit anhelis. Hoc autem plene exequitur & Cicero in auguralibus, & A. G. in lib. noct. Atti. hoc etiam illa res iuris indicat, quod cum trib. pl. ab nocte ab vrbe non liceret, licebat tñ exire post noctē mediam & ante mediam reuerti. [Sæuus oriens] Sol cuius lux est vmbis inimica. Vnde Luc. Et medio ferit axe diem. Est autem physicum. Nam pereunt vmbæ solis aduentu.

ASCENSIVS.

A t pater Aeneas, &c.] Memorat perplexum Aeneam cōsilio prudentium virorum vsu, præcipue Nautis, & postmodum Anchisæ, à quib. cohortabatur si qui Troianorum essent ignaui, aut inualidi, eos in Sicilia derelinquat, quæ res maximopere in gloriã vergit Romanorum, qui non nisi a validissimis quibusq. originem traxisse per hoc cēsent: prudenter ergo poeta intentum suum, quod est Augustum a genere collaudare consequitur, in cuius gratiã dixit, Atym, Iulo dilectũ, alludēs ad Actiam Augusti matrē, Augusto a Iulio adoptato charissimã. De hac autem re, cum nihil extet Don. Ordo est. At. i. sed, Aeneas pater. s. patratus, gaudebant. n. Romani principes, vocari patres, præcipue Augustus, in cuius gratiam nunc Anchisen, nũc Aeneam patrem appellat, cōcussus acerbo casu, s. amissarum nauium, mutabat. i. versabat pectore ingentes curas. nunc, i. aliqñ, huc. i. in hanc sententiam, versans. i. agitando secum, ne. i. an relideret. i. sedem caperet, oblitus. i. similis oblitus, & immemoris factorum. i. oraculorum, aut promissorum per oracula, quæ fata. i. voluntates deorum indicauerant, ne. i. an, capesseret. i. captum iret, oras. i. regiones Italas. Tum. i. tunc, cum sic dubius esset, Nautes vir ille Troianus, senior. i. prouectioris ætatis, in qua prudentia esse solet, quem Pallas Tritonia. i. Minerua, dea sapientiæ à Tritone palude denominata docuit vnum. i. præcipue, & reddidit. i. effecit insignem. i. excellētem, & insignitum multa arte. i. virtute & peritia, dabat hæc rñsa, quia interrogatus vñ, aut hæc dicta, quæ cogitationib. Aeneæ rñdebant. Docens, sup. vel. i. etiam, ea quæ magna ira deum. i. deorum. s. Iuno, vel ira deorum, læsorum à Troianis, quicunq; essent, portenderet. i. porro intenderet, quia conata est Iuno, Quo regnũ Italix, Libycas auerteret oras. & dii volebant pietate, & perseverantia Aeneæ placari, vel. i. èt, ea quæ ordo factorum posceret, quia poscebat Romanũ imperiũ ex optimis quibusq; nasci, & ita fata viam inuenerunt. nã Iuno incendit naues, vt nemo Troianorum in Italiam proficisceretur, dii id permiserũt, vt nullus imbecillis & vecors, Romani imperij auctor esset, & hic. s. Nautes, solatus. i. consolatus Aeneam ijs vocib. infit. i. dicit, & ita scribetur, ijsq. per ijs, geminum, quod si scribatur, isq. ordo est, & is. s. Nautes, solatus. i. cōsolatus, vocib. i. verbis, hic. i. in hoc casu, infit. i. dicit. O nate dea, sequamur quo fata trahunt, & retrahunt, quia dũ prospera erat nauigatio, videbant trahere in Italiam, & dũ aduersa retrahere, sed tamē semper trahabant, sed eo medio quo volebant, vt solummodo intrarent viuida bello pectora, longa nauigatione exercita, Quidquid erit. i. quidquid obuenerit. omnis fortuna est superanda. i. vincenda, ferendo. i. patiēdo, dum. s. suffertur. Est tibi Acestes Dardanius. i. Troianus, diuinæ stirpis. i. ortus est stirpe deorum, cape hunc socium consilijs. i. in consilijs tuis, vel ad consilia tua, & coniunge hunc volentē. i. voluntariũ, & bene uolum, vt sit nomen sine tpiis rōne, aut volentem. i. voluturum & morigeraturum, trade huic, sup. eos, qui superat. i. re-

liqui sunt nauibus amissis. i. qui non poterunt capi classe tua pp amissas nauas, & sup. eos, quos pertæsum est. i. quos penitet, magni incepti. s. regni, cōstituendi in Italia, &, pro. i. tuarum rerum & senes longæuos, ac matres fessas æquore. i. lōga nauigatione, & delige. i. cū delectu exquire, quidquid est tecũ inualidũ. s. quo ad corpus, & metuens pericli, pro periculi. s. quo ad aĩum, & sine. i. perimite: vt, sup. tales, habeat menia. i. oppidũ, his terris. s. Sicilia, ipsi appellabant vrbem Acestam, nomine promisso. s. ab Acestte, qui vñ promississe, si qui velint construere vrbem in Sicilia, dare locũ, & iura loci, nomenq. ciuitatis: vnde dixit, coniunge volentē, quia sciuerat eũ iam velle. Aeneas incēsus, supple talib. dictis amicis senioris, & ita prudentis & beneuoli, vnde illi acquiescēdũ visum est. & ita subditur. Tum vero. i. sed tunc: maxime diducitur, i. tēperate dirigitur, aĩum. i. s. m. animum, in omneis, i. omnis generis curas. Et nox atra. i. obscura, tenebat. i. occupabat, polum. s. nobis visibilem, qui nobis semper sublimis est, subuecta bigis, quibus & luna vehitur, cū sol quadrigis vtatur. Facies. i. imago parentis Anchisæ delapsa cēlo, quia iam in deorum numerum assumptum significauit, visa est dehinc. i. postquã sopor curas euicerat, effundere tales voces. O nate magis chare. i. charior mihi vita. i. quã vita, quondam. i. aliqñ, dum vita manebat. s. mihi nate, inquit exercite fatis Iliacis. i. Troianis debitis, ego venio huc. i. ad hunc locum, in quo nos sumus, imperio. i. ex mandato Iouis, qui depulit classib. ignem, quia eũ inuocauerat Aeneas, dicens, Iuppiter omnipotens, &c. & qui miseratus est tandem ab alto cēlo. Pare. i. obtempera, quasi dicat, quia hoc qui me misit, vult Iuppiter, consilijs, quæ Nau tes senior dat pulcherrima. i. decentissima. & quæ vsui erunt, & genti tuæ decori, defer in Italiam iuuenes lectos. i. præstantium corporum. appositorie, corda. i. pectora, fortissima. i. habentes maximos animos, quia gens dura, & aspera, idest rigida, s. cultu, i. exercitio, est tibi debellanda Latio, i. in Italia: tamen. i. licet fatale sit te debellare Italos, accede ante. i. prius s. quam debellare incipias: domos infernas, idest infernales: Ditis, i. Plutonis, & pete per Auerna alta. i. profunda. i. per antrum, & profundum locum Auerni, per quem dicitur descendere ad inferos: vt paulò post principium vj. videbimus, meos congressus, i. congregiēdo pete me, namque tartara. i. loca fontium profundissima. scilicet in inferno, impia, idest impiorum receptacula, non habent, idest non occupant me. Et bene, quia loca quæ nos lubentes incolimus, nos habemus, & inhabitamus, sed vbi inui. i. asseruamur nos habent: ve, pro vel: vmbæ tristes. i. tristitiam afferentes, non habent me, sed concilia. i. conuenticula amœna piorum. s. hominum, cultorum dei, dum viuerent: & colo, idest inhabito Elysium. i. campos fortunatos beatorum, idest incolarum Sibylla casta, quia virgo ducet te huc, idest, ad has nostras sedes, multo sanguine idest sacrificio multi sanguinis, pecudum. i. ouium nigrarum, quia talibus inferi gaudent. Tum. i. tunc, cum. s. illic fueris, disces omne genus tuum, i. à te oriturum, & quæ menia dentur. i. destinentur tibi à fatis, quia Romana menia. Iamq. idest & iam, aut deinceps, vale, quod discedentis verbum est, nox humida torquet medios cursus, idest medium est noctis vestre, & oriens. s. sol sæuus, i. violentus, & infestus vmbis, quæ lucem fugiunt, afflauit me. i. regna subterranea equis anhelis. i. anhelantibus ex fatigatione. Nisi autem dixerimus velle significare, tunc oriri solem apud regiones inferorum, quas pertransseat Anchises, cum hic sit medium noctis difficile erit intelligere, quomodo dicat medium noctis, cum sol oriatur. Nam si dicamus diem inchoari a medio noctis, tunc licet sit principium diei, tamen non est principium lucis, nec orientis Solis, non potest ergo simul dici, medium noctis, & principium ortus solis, nisi ad diuersa referantur. Nam atram fuisse noctem indicat illud. Et nox atra polum bigis subuecta tenebat. dicemus ergo Anchisen significare se lumen solis offensurum, nisi præceps abierit prius, quam ad inferos redierit, aut quia de cēlo descendit, coque rediturus est, posset à sole offendi, cuius radij in sublime, priusquam in humum spargantur, vnde dixit, Afflauit, &c. Verum oritur aliã dubitatio. Nam si Anchises in cēlum translatus est, non potest vereri lucem, vnde de Daphnide, Candidus in suetum miratur limen olympi, Sub pedibusque videt nubes, & sidera Daphnis. de cēlo autem venisse dictum est, Visa dehinc cēlo facies delapsa parentis. vnde dicemus mixtam esse in Anchisa naturam cōlestem, quæ lucē amat, & infernam, quæ eandem fugit.

V A R I A L E C T I O .

MUTABAT versans, Siculis ne resideret aruis] In antiquo admodum libro legere ē. Mutabat dubius Siculis ne. [Hunc cape cōsilijs socium.] In Mediceo, & in antiq. aliq. alijs libris manuscriptis, Cōsilijs sociū hē. [Vrbem appellabunt permisso nomine Acestem.] In Rom. lib. & plerisq; alijs antiquis lege re est, Promisso nomine. [Talib. incensus.] In lib. aliq. antiq; Accēsus, hē. [Tum vero in curas animus diducit.] In Rom. lib.

in Mediceo, & plerisq; alijs peruetustis legere est. Animo de ducitur. [Subito tales effundere voces] antiqua aliquot exemplaria duas transponunt dictiones. Voces effundere tales. Ita quod paulo inferius est. Depulit, & cēlo tandē, quod est. Depulit & tandem cēlo. [Congressus petet ante meos.] In Mediceo & antiq; s, plerisq; libris, Amplexus, habetur. [Tarrara habent, tristesq; vmbra.] Veteres aliquot lib. disunctiue legunt. Tristes ve vmbre. Romanus, Mediceus atq; nōnulli alijs, Tristes vmbra, appōite absque vlla coniunctione.

SERV.

AENEAS. Quo deinde ruis? Ordo est. Aeneas, deinde, quo ruis? [Quē fugis?] Quasi ignorans rationem qua fugeret. [Canē] antiquā, aut pp ignis fauillas. [Farre pio] Vel quia exinde sacrificabant, vel quia mos fuit apud maiores, vt diuinum ignem farre seruarent, quia si durasset in al terum diem, cum aptum agen dis rebus significabāt [Primū] Principem, [Haud mora] Hoc est quod ait, Populumq; volentem [Nec iussa] voluntatem, vt supra, Infandum regina iubes renouare dolorem. Aut certe quā Iuppiter iusserat. [Transcribunt vrbi mēses.] Romani moris verbū est. Transcripti, n. in colonias de ducebantur [Vrbi] ad urbem. [Deponunt] Quasi de nauib. [Animos nil magnæ laudis egentes] at Aeneas deponit eos qui nulla gloriæ cupiditate tangebant. aut ij q̄ erant transcripti. i. matres, & volentium multitudo deponunt aīos. i. submitunt inertia. [Robora nauigijs] Melius sic distinguī. [Exigui numero, sed bello viuīda virtus] Transīt ad rem à numero. [Vrbem designat aratro,] Quem Cato in originib. dicit morem fuisse. Condituri. n. ciuitates taurum in dextra, vaccam intrinsecus iungebant, & cincti ritu Sabino i. togæ parte caput velati, parte succincti tenebāt stiuam incuruam, vt glebæ oēs intrinsecus caderent. & ita sulco dicto loca murorū designabant, aratrum suspendentes circa loca portarum. Vnde & territorium dictum est quasi teribouium, tritum bobus & aratro [Regno Troianus Acestes] suo nomine. Sub nomine. n. eius fuerat ciuitas appellata. [Indicitq; forum] i. tps, & locum designat agendorum negotiorum, qui conuentus vocatur. Indicit autem verbum iuris est, & per hoc potentem vult significare ciuitatem. [Et patrib. dat iura vocatis] Dat condendi iuris potestatem his quos appellauerat patres, aut certe vocatis patrib. iura distribuit. Hi autē, vt Salustius dicit, vel ætate vel curæ similitudine patres appellati sunt. Senatores autem alij à senectæ ætate, alij à finendo dictos accipiunt. Ipse enim agendi facultatem dabant per senatusconsultum. [Idaliæ] Cypriæ, [Sacerdos] alij ad tumulum, alij verso ordine ad templum referunt; vt lucus tantum tumulo detur Anchisæ, vt, Inducite fontibus vmbas Pastores. Nemora. n. aptabant sepulcris.

A S C E N S I V S .

DIXERAT, &c.] Post abscessum Anchisæ, quem Aeneas alloqui volebat abeuntē sacrificia innouauit & cōsilia patris Aceste patefecit, qui ea cōprobauit, vnde vrbis fundamenta iaciunt, & templum Veneri, & lucum Anchisæ extruūt, reparatisq; remis, & cæteris nauigiorū armis, ceteri abire parant. Vnde Donati hoc solum hē. [Patrib. dat iura vocatis] Hoc ad Aeneam refertur, ad quem redit, post expletam Acestæ bene uolentiam. Ordo autē est. Dixerat. s. Anchises, & fugit. i. abit, & euanesce in auras tenues, ceu fum⁹. Aeneas, inquit, deinde, s. postquā abire videbat. quo ruis. i. præceptis abis? quo proripis. i. porro rapis. & aufers, sup. teā quem fugis? q. d. fugis ne filium tuum: aut, si nullum fugis, quis arcet. i. abstinet te, nostris complexibus. i. cur non permittis à nobis cōplecti, ipse memorans. i. cū hæc diceret, aut dixisset, suscitatur. cōmouet

Ac. Dixerat, & tenuis fugit, ceu fumus in auras. Aeneas, Poe. quo deinde ruis? quo proripis? inquit. Quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet? Hæc memorans, cinerem, & sopitos suscitatur igneis, Pergameumq; Larem, & canē penetralia Vestæ Farre pio, & plena supplex veneratur acerra. Extemplo socios, primumque arcessit Acesten. Et Iouis imperium, & cari præcepta parentis Edocet, & quæ nunc animo sententia constet. Haud mora cōsilijs, nec iussa recusat Acestes. Transcribunt vrbi matres, populumque volentem Deponunt, animos nil magnæ laudis egenteis. Ipsi transtra nouant, flammisque ambesa reponunt Robora nauigijs: aptant remosque, rudenteisque, Exigui numero, sed bello viuīda virtus. Interea Aeneas urbem designat aratro, Sortiturque domos: hoc Ilium, & hæc loca Troiæ Esse iubet. gaudet regno Troianus Acestes, Indicitque forum, & patribus dat iura vocatis. Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloque sacerdos, Et lucus late sacer additur Anchisæo.

Acestes recusat iussa. i. imperia Iouis, & præcepta Anchisæ, iussa. i. voluntatem Aeneæ, & ita ipsi ambo, aut deputati ab eis transcribunt vrbi. i. ad inhabitandam urbem, matres, & populum volentem, s. manere, & ipsi transcripti, & qui volebant transcribi, deponunt. i. submitunt animos, nil, idest in nullo egentes, i. cupidos, quia earum rerum quarum egemus, cupidi sumus, magnæ laudis, i. qui non tangebantur cupiditate magnæ laudis, & qui parui faciebant magnam laudem, pluris facientes requiem, & solatium, quam gloriam, & laudem, aut qui transcribunt, deponunt. s. à nauibus: aut, deponunt, i. quasi depositorios committunt vrbi, animos nil magnæ laudis egentes. i. non tactos, cupiditate magnæ laudis. Posset forte & sic exponi, deponunt. s. à numero transcriptorum, animos nil egentes magnæ laudis, sed plenos, quia non egemus rebus, nisi eis careamus, cum ergo ipsi qui in Italiā deducendi sunt, laude magna non careant, nec ea egere dicentur sed prima constructio mihi placet, quia addit, ipsi, scilicet qui habituri sunt, nouant. i. innouant, transtra. s. semulta igni, & reponunt nauigijs, robora. i. fortes trabes, ambesa. i. circumelatas, & absumptas flammis. s. immixtis, & aptant remos, & rudentes. i. funeis, seu chordas velorum existentes, exigui. i. pauci numero, sed virtus viuīda. i. vigēs, & idonea, bello. i. ad bellum gerendum. Interea. s. dum reliqui nauibus refarciendis essent intenti, Aeneas designat urbem aratro, quo. s. mētia designabant, faciens sulcum, vt Seruius declarat, & sortitur. i. per sortes distribuit domos, & iubet hoc esse. i. repræsentare, & dici Ilium, i. arcem Troianā, & hæc esse loca Troiæ, Acestes Troianus gaudet regno, i. iurisdictione ciuitatis a Troianis, in modum Troiæ conditæ, & ideo quia sub ditione eius esse permittebat Aeneas, permittit etiam vt illi nomen suum imponeret, & Acestam vocaret, iuraq; ciuib. daret, vnde addit, & Acestes, supp. indicit forum, i. mercatum, & dat patribus, i. senioribus, vocatis. s. ad concionem, vnde Calendæ dictæ. iura. s. ciuitatis nouæ, tunc. i. deinde sedes. s. templi, fundatur. i. corroboratur, si prius erat extructa aut extruitur. Veneri Idaliæ. i. quæ in Idalio Luco Cyprio præcipue colitur, in vertice Erycino. i. Erycis montis, ab Eryce filio Veneris dicto, existens vicina astris. i. educto quasi ad astra, & sacerdos,

cinerem, & igneis sopitos. i. coopertos cinere, & ipse supplex veneratur Larem Pergameum, i. ignem perpetuum, quem Troiani colebant, hoc est Vestam: Vnde addit & penetralia. i. arcana, Vestæ canæ. i. antiquæ, & fauillis canescentis, farre pio. i. religioso, & sacrificijs debito, & acerra. idest thuribulo plena. s. thuris. Ipse accersit. i. aduocatum it, aut aduocat extemplo, i. illico, per acto sacrificio, socios. s. protectionis, hoc est concionem citat, & primum. i. præcipue. aut ante alios accersit Acestem, & edocet, supp. eos, enarrando imperium Iouis significatum. s. per Achisen, qui se Iouis imperio aduenisse dixit, & pro. i. præcepta parentis. s. Anchisæ, chari. i. multū dilecti, & edocet, quæ sententia constet. i. sedeat, & firma sit, quia prius hæsitabat, nunc animo. s. suo, mora haud, i. non sup. fit, cōsilijs, i. deliberationi, idest non capitur longa deliberatio, nec

serdos, ac lucus. i. consecratus, late additur tumulo Anchisæo .i. in quo Anchises sepultus fuerat .

VARIA LECT. QVEM fugis] In libris aliquot manuscriptis, Quid legitur. [Hoc Ilium, & hæc loca Troiæ Esse iubet] In antiquis aliquot lib. Hoc Ilium, hæc loca, absque, &. In aliquot alijs, Ilion ut

per se versus stet absque figura; in plerisque vero antiquioribus. Hæc loca Troiam Esse iubet. [Tunc vicina astris] Scribendum est omnino, Tum, ex libris antiquis, & sententiæ continuatione. [Tumuloque sacerdos, & lucus] Antiqui aliquot libri, ac lucus, legunt .

SIAT. **V**isa maris facies] Ut, Mene salis placidi vultum. Vult autem istos aspectum quoque maris horrere. [Fuge] Professionis [Eryci & tempestatibus] Bene iunxit. Procellæ enim aut de fluminibus aut de montibus fiunt, quas *περιπλοιας* dicunt. [Soluique ex ordine funes. Ordo est, iubet cedere ex ordine idest rite peragi sacrificium, & solui funes. Sic in vij. Phrygiamque ex ordine matrem Inuocat, idest rite. [Tonsæ oliuæ] Comptæ minutis frondibus. [Procul in prora] idest in parte extrema. [Effudit pectore] Hoc est cum dolore: ut Funditque preces rex pectore ab imo [Preces descendere ad omnes] Si quid inuidiæ est inhumillimis precibus, imputandum est per omnia Iunoni. Nam omnes dicendo, etiam humiles significat: unde ait etiam descendere. [Quā nec longa dies] idest tempus, de quo licet melius feminino genere dicamus, tamen & masculino dicimus. Nam de certo die, masculino tantum utendum est, [Pieras nec mitigat] Aut Trojanorum qui piji sunt aut certe propter illud, Iunoni Argiuæ iussos adolemus honores, quasi quæ nec sacrificijs placaretur [Infra] Valde infra, ut, Turnus ut infra, aduerso Marte Latinos. [Media de gente, Idest totius gentis potentem. [Exedisse] Muliebriter dictum. Nam inde est quod sequitur. [Cineres atque ossa peremptæ] Sane Edo habet & rectam, sed antiquam declinationem, ut Edo edis, edit, & anomalam, ut Edo, es, est. Quarum secunda & tertia persona longæ sunt, propter differentiam lumes, est. Edit aut in præterito producit, ut legit. [Causas tanti sciat illa furoris] bene supprimit. Ipsa enim sunt quæ Iuno in decimo exequitur, Me duce Dardanij Spartam expugnauit adulter. [Quam molem] Ut, Tatas audetis tollere molles; [Ne quidquam] Aut sine causa idest nulla extante ratione, aut ne quidquam, quantum ad eius pertinet mentem. Vnam enim nauem ex omnibus vertit. [In regnis hoc ausa tuis] Ut, Non illi imperium pelagi, seuumque tridentem. [Actis] Furore compulsis, ut Reginam Aleto stimulis agit vndique Bacchi [Ignoræ] Ignobili: ut, Nam sæpe fauos ignotus

*Jamque dies epulata nouem gens omnis, & aris
Factus honos: placidi strauerunt æquora venti:
Creber & adspirans rursus vocat Austro in altum.
Exoritur procurua ingens per litora fletus:
Complexi inter se noctemque, diemque morantur.
Ipsæ iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, & non tolerabile numen,
Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis,
Et consanguineo lachrymans commendat Acestæ.
Tres Eryci vitulos, & tempestatibus agnam
Cadere deinde iubet, soluique ex ordine funeis.
Ipse caput tonsæ folijs euinctus oliuæ,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque salso
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens à puppi ventis euntes:
Certatim socij feriunt mare, & æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Alloquitur, talesque effundit pectore quæstus:
Ven. Iunonis grauis ira, & inexaturabile pectus
Cogunt me, Neptune preces descendere in omnes:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla,
Nec Jouis imperio, fatiue infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Vrbem odijs satis est, pœnam traxisse per omnem
Reliquias: Troiæ cineres, atque ossa peremptæ
Insequitur. causas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis, tu testis, in vndis
Quam molem subito excierit. Maria omnia cælo
Miscuit, Aeolijs nequicquam freta procellis,
In regnis hoc ausa tuis.
Pro scelus, ecce etiam Trojanis matribus actis
Excussit sedē puppes, & classe subegit
Amisæ, socios ignota linquere terræ.
Quod superest, oro, liceat dare tuta per vndas
Vela tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim:
Si concessa peto, si dant ea mœnia Parcæ.
Po. Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Nept. Fas omne est Cytherea meis te fidere regnis,
Vnde genus ducis: merui quoque: sæpè furores
Compressi, & rabiem tantam cælique, marisque.
Nec minor in terris Xanthum, Simoentæque testor,
Aeneæ mihi cura tui. cum Troia Achilles
Exanimata sequens impingeret agmina muris,
Millia multa daret letho, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam, atque euoluere posset
In mare se Xanthus: Pelidæ tunc ergo forti
Congressum Aeneam, nec dis, nec viribus equis,
Nube caua eripui: cuperem cum vertere ab imo
Structa meis manibus periuræ mœnia Troiæ.
Nunc quoque mens eadem perstat. mihi pelle timores;
Tutus, quos optas, portus accedet Auerni.
Vnus erit tantum amissum quem gurgite quæret:
Vnum pro multis dabitur caput.*

adedit Stellio. Et dixit Ignorantiam, Italiæ comparatione. Nam ignota non erant ad quam bis Troiani venerant [Vela tibi] idest per regnum tuum. [Si concessa peto] Si quidem. Nam modo, si, confirmantis est. Agit autē a possibili. [Fas omne est] Fas te est. hoc est, possibile est. [Meis regnis fidere] Nam fido datium tantum regit. [Vnde genus ducis] Ut diximus, supra, quia feliciter est nauigaturus Aeneas, Venerem dicit a mari procreata, & ut fert fabula, Coelus pater fuit Saturni, cui iratus filius falce virilia amputauit, sed lapsa in mare sunt, de quorum cruore & maris spuma nata dicitur Venus. Vnde & *ἀπὸ δὲ τῆς* dicitur, *ἀπὸ τοῦ ἀπὸ τοῦ* idest spuma. Sed hoc habet ratio, Omnes vires vsu Venereo debilitantur, qui sine corporis damno non gerritur. Vnde fingitur Venus nata per damnum: de mari autem ideo, quia dicunt phisici sudorem salsum esse quem semper elicit coitus. Vnde etiam myrtus ei consecrata est, quæ littoribus gaudet: ut, Littora myrtetis lætissima. Ideo autem diximus Cælus pater, ut deum significaremus. Nullus enim deus generis neutri est. Nā Cælum, generis neutri, elementum significat. [Merui quoque] Etiam præstiti, ut, Nec te regina negabo. Promeritam, Alij dicunt. militauit: ut, Aere meret paruo [Rabiem tantam cælique marisque] Ut in primo legimus. [In terris] Etiam in terris. Nā augmentum est. [In mare se Xanthus] Omnia hæc Homeri sunt. [Nec dijs, nec viribus æquis] Idest dijs iniquis, hoc est aduersis. Liptotes figura Aut non æquis, non æquali fauore. Plures enim Græcis fauebant. De matribus autem, idest Thyde & Venere intelligere non possumus, quia Thyde melior Venus est, & ei præsentem derogare nollet. [Cuperem cum vertere ab imo] Quod proprium est eius, ut Magnoque emota tridenti Fundamenta quatit. Hinc, ut & sup. diximus, *ἐνοσίχθων* dictus est. & fecit augmentum, cum se præstitisse dixit iratū. [Portus accedet] Hic distinguendum, ne sit cōtrarium Veneris petitioni quæ ait, Liceat Laurentem attingere Thybrim. [Amisum quem gurgite quæres] Misenum dicit, de quo legimus. Inter saxa virum spuma

Vnde
venus.

mosa immerferat vnda[Vnum promultis dabitur caput] Hic Palinurum significat. Nam falsum erit, si vnum voluerimus accipere.

A S C E N S I V S.

IAM QV[er] dies epulate, &c.] Cōmemorat quō extructa vrbe epulati sunt profecturi, cum permanentib. auspiciis ceptorum operū operati sunt, Eryciq. fratri ad nauigationē p[er] speram habendam. Item, ne odio Aeneā, sed diuturnā nauigationis tadio, & Iunonis suāsu, eos qui urbem exposcebant id fecisse putemus, dicit cum abinuicē separandi essent, quo t[em]pe maxime viget amoris ignis, eos ipsos qui urbē orauerant, nūc paratos omnem fugē perferre laborem. De qua re, cum Donatus aut interciderit, aut nihil dixerit. Ordo est. Iamq. i. & iā: omnis gens. s. tam abitura, quā permansura, epulata sup. erat. i. conuixerat nouem dies, & honos factus, sup. fuit aris. s. sacrificatum fuit, & venti placidi strauerunt. i. equauerūt equora, & Auster aspirans creber. i. crebro: vocat. i. inuitat rursus, in altum. s. mare. Ingens fletus exoritur per littora procurua, dū. s. alij ab alijs discederent: & ipsi complexi. i. cōplectentes inter se, morātur noctem, & diem ita quod discedere nequirent. Ipse matres, & ipsi. s. viri imbecilles, aut ignauiores, quib. facies. i. aspectus, aut fractura, & effigies, seu species maris visa est quondam aspera, & quib. numen maris. i. quod mari praeest: visum, sup. est, non tolerabile, quia toties pericula passi fuerant, volunt iā ire. i. proficisci cū alijs, & perferre. i. ad finē vsq; ferre, oēm laborē fugā. i. profectiois & profugi, quos s. flectes, & abire volentes, Aeneas bonus. i. clemens, & pius: lolat. i. cōsolatur, dictis amicis. i. amicabilib. & lacrymās cōmendat, sup. eos, Aestā consanguineo. Et iubet deinde. i. postq. eos conlatus fuerat, cedere. i. mactare: ex ordine. i. rite Eryci. s. fratri suo, Veneris filio: sed (vt prius dictum est) meretricis, pro deo tñ habito tres vitulos, & tempestatib. agnam, sicut prius dictum est, Nigram hyemī pecudem, Zephyris felicib. albam, & iubet funes solui. s. sacrificio peracto. Iple qui. s. reb. vilibus intentus non erat, sed eas imperauerat, euinctus caput. i. habens caput euinctum, folijs oliuā tōnsā tenet pateram. Itans in celso puppi, & proijcit exta. s. vitulorum in fluctus falsos. i. mare, ac fundit vina liquentia. i. pura, & lymphida. Ventus surgens a puppi. i. a posteriore parte nauis, prosequitur euntes. i. procedentes iam in nauigatione. Socij feriunt certatim. i. cū certamine laudis, quam optime. i. quisque potest, mare, & verunt. s. remis aquora. i. maria plana & aqua, hoc est remis, & ventis operam nauant. [At Venus intereat. &c.] Cum ita prospere abnauigarent Troiani, Venus memor, qd id prius quoq; fecerant, vnde dictum est in primo. Vix ē conspectu Siculae telluris in altum Vela dabant laeti, & spumas salis ære ruebāt, sed Iunonis factioe, inductus Aeolus maria concitauerat paulo post, eosque in Africam ad Carthaginem dispulerat, non confisa mari, neq; celo sereno Neptunū adit rogans, vt inuidiā Iunonis obstarēt, Troianisque faueret, quod & ille promittit, commemorans, vt firmitus confideret, quē prius cōtulerat in Aeneā beneficia: docens tñ vnū atq; alterum, pro certorum salute submergendū. s. Palinurum atque Misenum, veruntamen posset dici de solo Palinuro locutum deum: nā is solus submersus erat, priusquā ad Italiam peruenerint. Misenus autē in littore Italico ab ipso adhuc denominato, quia Tritones prouocauerat, non ad deorum placationem submersus est. De oratione aut Veneris hāc pauca dicit Donat[us] Iunonis grauis] Magnum artificium: nam in ipso principio, & suā personam commendat, & aduersarij deturpat, & incipit a nomine, & addit, grauis ira, & exaggerat qd pectus eius dicat in saturabile. Quod autem crudelis in Troianis sit ipsius Neptuni testimonio, probat. Hāc ille. Ordo est. At. i. sed: Venus exercita. i. sollicita, & fatigata curis, alloquitur interea. s. dū sic prospere nauigarēt Troiani: Neptunū, qui deus maris est, & effundit pectore. i. ex intima affectione, tales qstus. i. tales querelas, grauis ira Iunonis, nec. i. & non, & pectus nō exaturabile. i. qd exaturari nequit odijs, o Neptune, cogūt me descendere in oēs preces, quia qui precatur, supplicem se prebet, ita quodammodo descendit. Quam. s. Iunonem nec dies. i. tempestas longa, nec vlla pietas. i. Aeneā, qui ei sacrificauerat, vt dictum est in iij. huius; & id ex consilio Heleni, mitigat. i. mitē facit, ac placat, quia post illud sacrificium, procurauerat tēpe statem, de qua in j. dictum est. Nec. i. & non, sup. quē nō quie scit imperio Iouis. i. licet Iuppiter imperauerit Aeneā in Ita-

liam proficisci & id eā permittere: ve, pro vel, infra. i. valde fracta, satis. i. quia scit fata id velle, ut in Italia imperiū constituat vnde dictū in j. Si qua fata sinant, iā tū tenditq. fouetq. docet aut quō non sit saturabilis, & bene perstat in metaphora ab auidis lurconibus, dicens, nō satis est. s. Iunoni, virū exedisse. i. quod exederit, & absūperit, odijs nefandis, ne id iure putetur fecisse, urbem. s. Troiā de media gente Phrygum nec. i. sup. satis traxisse reliquias Troiā, per oēm penam. i. omne genus penarū, & afflictionū. sed, sup. insequimur. i. indefinēter prosequit cineres, atq; ossa Troiā peremptā. i. quidquid adhuc superest, post incendiū Troie, ad extremum prosequitur, sciat illa. q. d. ego quidē nescio, nec puto eā posse scire causas tāti furoris. i. iracundiā in Troianos conceptē, tu ipse (nisi legatur ipia) testis, supp. es mihi, q. i. qualem & quā magnam molem. s. aquarum, & ventorum, ipsa excierit. i. excitauerit subito, nuper. s. cum ad Carthaginem repulsus est Aeneas, in vndis Libycis. i. Carthaginensibus, quia ipsa miscuit. i. confudit. omnia maria celo. i. commouit ea ad celum vsq;, freta. i. adiuta. nequidquam. i. sine causa, aut frustra, quia non est cōsecuta per hoc intentū suum, procellis Aeoliis. i. ab Aeoliis ventis excitatis, ausa hoc. i. tñ facinus in tuis regnis, quod & Neptuno doluerat, qñ in j. dicit, Regiq. hāc dicite vestro. Non illi imperium pelagi sæuūq. tridentem, Sed mihi sorte datum, Pro, dolentis, & exprobrantis interiectio, vt apud comicū. Pro supreme Iuppiter, neq; cum h, neq; cum ch, recte, scribitur, licet vt a prapositione differat, vsus h, adiecerit. Pro igitur, scelus, p[er]clamatio est, q. d. o detestabile scelus, ecce ipsa excussit puppes fede. i. turpi dolo, & hoc matribus. i. matronis Troianis, actis. i. p[er]itis furore, & subegit. i. subigēdo (qd indignius est, quā si coegit, diceret) compulit, linquere terrā ignotē. s. manētib. socios. s. longā profectiois, & classe amissa. s. per incendiū fraude Iunonis immisum. Quod superest. i. quod reliquū est, cū ad praterita nō sit potentia, oro liceat tibi. ostende te potentē & tibi licere, dare vela tuta per vndas s. tuas, p quas illa potuit tēpestatē excitare, aut liceat Troianis dare vela tuta tibi, per vndas s. tuas, & liceat attingere Tibi Laurentem. i. p[er] agros Laurentes defluentē, si ego peto cōcessa. i. p[er]missa a dijs, & si Parca. i. deq. fatales, dant ea mētia: bene aut scit, qd ea darent ex consultatione Iouis in j. habita. Tunc. s. postq. sic locuta est Venus, Saturnius, i. Saturni filius; Neptunus domitor alti maris, edidit. i. elocutus est, hęc. s. sequētia, o Cytherea. i. Venus q in Cytheris coleris, omne fas est. i. omnino licitū est, te fidere. i. confidere, meis regnis, vnde ducis. i. trahis genus, i. originem (quia Venus ē mari nata dī, ē spumis. s. maris) ego quoque merui. s. vt confideres, aut saepe demerui, te, aut bene meritis sum de te, ego compressi saepe furores. i. commotiones, & tantam. i. vehementem aut quantam nosti, rabiem maris & coeli i. aeris Nec. i. & non. & ego testor Xanthū, & Simeonta, fluuios illos Troie, non minor cura fuit mihi Aeneā tui. i. de Aeneā filio tuo, in terris. s. quam in mari. Nam cum Achilles sequens. i. insequēs agmina Troia. i. Troiana (trissyllabum est) exanimata. i. metu perculsa, impingeret, sup. eamuris. i. id est ad muros, & sup. cū ipse daret letho; id est morti, multa millia. s. Troianorum & amnes id est Xanthus, & Simeois, repleti. s. cadaueribus, gement, s. sub mole eorum, nec Xanthus posset reperire viā. i. aluei meatum, atque euoluere se in mare, i. cum impediretur cursus eius, multitudine cadauerum, ego eripui tunc Aeneam congressum Pelidæ. i. Achilli, Pelei filio, forti. i. cum Achille forti, nec dijs æquis. i. æque fauentibus, quia constituerant dij, Troiā euertere, vnde dictū est, Ferus omnia Iuppiter Argis transtulit, nec viribus equis. i. eque potentibus, eripui (dicit) nube caua. i. per nubem cauam, quam circumiecit. Item sup. cum. i. qñ, ego cuperem vertere ab imo. i. funditus euertere (vnde dictū ē in ij. Neptunus muros magnosq. emota tridenti Fundamenta quatit) moenia Troiā periurā (quā ideo vertere volebat, quia periura erat Troia. i. gens Troiana mercedē promissam iuramento non reponens) structa meis manibus. sup. idem feci, aut eripui Aeneam: eadem mens perstat. i. perseuerat mihi, quoque. i. etiam nūc. i. velle adhuc liberare Aeneam, si necesse esset, pelle igit timores, qā ipse accedet tutus. i. p[er]tectus auxilio meo portus Auerni, quos optas. s. eū accedere, aut, quos ipse optat: & ita potius legendū puto, qā scit Anchisen admonuisse Aeneā, vt prius Auernū accedat, petitur manes: Venus at optabat Laurentē. i. Tibrim accederet, aut si legatur, optas, distinguam, vt Seruius vult, sic ipse accedet tutus portus quos optas. s. ostia Tibris. tñ vnus erit, quem amissum quæres in gurgite Auerni

ni. Misenus, & vnum caput dabitur pro multis. i. pro salute multorum. s. Palinurus, princeps nautarum, qui submergetur in mari, antequam ad Auernum perueniat.

VAR. LECT. IVNONIS grauis ira, & inexaturabile pectus. In Longobardico, & aliquot alijs. Neq; exaturabile. [Nec Iouis imperio, satisve infracta] In libris antiquis, Fatisq. legere est. [Vrbem odijs satis est, penam traxisse per omnem] In libris antiquis plerisq; ira legitur, Nec penam traxisse per omnem. In Mediceo, & aliquot alijs libris. Vrbem odijs satis est, penam traxisse per oem. [Quam molem subito excierit] Oblongus liber, quam subito molem excierit. Aliquot alijs, Quam mo-

SERV. **L**æta permulsi] Et læta fecit, vt, Animumque labentem Impulit. Aut certe perpetuum est epitheton Veneris. [Spumantia Frena] Spumas vomentia [Feris,] Equis: vt, Inq. feri curram compagibus alium Contorsit [Variæ comitum facies] aut belluas dicit marinas secundum naturam, aut poetice deos marinos. [Immania Cete,] Græca declinatio τὰ κῆτος κῆτυ, vt βῆλος βῆλυ. Nam latine sic declinari non potest. Nullū enim apud nos animal generis neutri est, nisi forte hic cetus huius ceti dicamus, quod nusquam lectū est. Nam dicuntur canes marini. [Et senior Glauci chorus,] Vt sup. diximus, Glaucus piscator fuit, qui cum captos pisces supra herbam abiecisset, & eos recepisse vidisset, quam amiserant vitam, Intellecta herbarū potentia decerptam herbam gustauit, & se præcipitauit in maria, & in deum marinum commutatus est, cuius hic chorus idem senem dixit, quia letitia ipse senex fuerat. Aut certe senorem dicit propter spumarū colorem, sicut pene omnes Dij finguntur marini. [Inousque Palæmon] Melicerta Inous filius. Et notandum patronymicū a matre in auctore idoneo. [Phorcique exercitus omnis] Dij qui sub Phorcō agunt. Hic autem Phorcus dicitur Thōsa nymphæ & Neptuni filius. Vt autem Varro dicit rex fuit Corsicæ, & Sardinia, qui cum ab Atlante rege nauali certamine cū magna exercitus parte fuisset obrutus, finxerunt socij eius eum in deum marinū esse conuersum [Leua tenet

Glauc.

Poe. His vbi læta deæ permulsi pectora dictis:
Iungit equos curru genitor, spumantiaque addit
Frena feris, manibusque omnes effundit habenas.
Ceruleo per summa leuis volat æquora curru.
Subsidunt vnde, tumidumque sub axe tonanti
Sternitur æquor aquis: fugiunt vasto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies, immania cete,
Et senior Glauci chorus, Inousque Palæmon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Leua tenent Thetis, & Melite, Panopeaque virgo,
Nesce, Speioque, Thaleiaque, Cymodoceque.
Hic patris Aeneæ suspensam blanda vicissim
Gaudia pertentant mentem: iubet ocyus omnes
Attolli malos, intendi brachia velis.
Vnā omnes fecere pedem; pariterque sinistros,
Nunc dextros soluere sinus: vnā ardua torquent
Cornua, detorquentque: ferunt sua flamina classem.
Princeps ante omnes densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alij cursum contendere iussi.
Iamque ferē mediam cæli nox humida metam
Contigerat: placida laxarant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ:
Cum leuis ætherijs delapsus Somnus ab astris
Æra dimouit tenebrosam, & dispulit umbras,
Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans
Insonti: puppique Deus consedit in alta,
Phorbanti similis, fuditque has ore loquelas;
Som. Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem;
Aequatq; spirant auræ: datur hora quieti.
Pone caput, fessosque oculos furare labori:
Ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.
Poe. Cui vix attollens Palinurus lumina fatur:
Pal. Mene salis placidi vultum, fluctusque quietos
Ignorare iubēs? me ne huic confidere monstro?
Aeneam credam quid enim fallacibus Austris,
Et celi toties deceptus fraude sereni?

lem excierit subito, legunt. [Pro scelus, ecce etiam] Antiqua pleraq; exempl. cum Mediceo, & Portio, legunt, Per scelus. [Socios ignora linquere terræ] Antiqui aliquot libri, Ignora linquere terra, ablatiuo casu legunt. [Impingeret agmina muris] Vet. quidam lib. Immitteret, habent. [Millia multa daret leto] Romanus lib. Darent, legit [Atq; euoluere posset In mare se Xanthus] In Mediceo, Reuoluere, legitur. [Nube caua] In Roma. & nonnullis alijs, Eripui est. [Mens eadē perstat mihi] In Oblongo libro, & quibusdam alijs antiq. legere est, Restat mihi [Amisum quem gurgite quæreret] In exemp. omnibus antiquis quotquot habui, Quæres legitur.

per deos ambit nimbus. [Te Palinure petens.] Fastidiose aggrediens, appetens. Et sciendum in maius celebrari Palinuri mortem more poetico, quem dormientem in vndas constat missum, [Somnia] Somnū. Somnū. Bene autem discernit ista Virgilius, vt somnum ipsum deum dicat. Somnium, qd dormimus: Insomnium, quod In somnū. videmus in somnis, vt, Falsum. apud cælum mittunt insomnia manes. [Iaside] Fili Iasi [Ipsa æquora classem]. i. & æstu, & aura nostris vtimur. [Aequatq; spirant auræ] Prospere: vt Aequatis classem procedere velis. [Pone caput] Bene particulatim ad id venit, quod aperte dictum refutaretur. [Labori] Ex intuendis sideribus. [Paulisper] paululum dum tu quiescis. [Vix attollens lumina] aut a sideribus remouens, aut certe numinis præsentia prægrauatus, quod est melius. Nam & sequens eius oratio turbata est, quod & semiplene indicant elocutiones. [Vultū] Mutabilitatē, quæ fit pro qualitate ventorum. [Iubēs?] Vis, vt, infandum regina iubes renouare dolorem. [Mene huic confidere monstro?] Subaudis vis. [Aeneam credam] Per contrarium, sic, Aeneam non committam cælo, & auris fallacibus, qui sum toties serenitatis fraude deceptus. [Quid enim] Quid nācur non? [Fraude sereni?] Serenitatis, vt, Et seruantissimus æqui. Alij legunt deceptus fraude sereni celi.

His vbi læta, &c.] docet quomodo prospera nauigatio- Asc. ne, ad Cumas delatus sit Aeneas, Palinuro duntaxat circumuento, cuius submerfionem sequenti lectione prosequemur. Hic autem cum omnia facilia sint, nihilque habeamus Donati. Ordo est. Vbi postquā genitor s. Neptunus permulsi, idest dulcedine quadam effecit. his dictis. i. per huiusmodi verba, pectora deæ. s. Veneris, læta. i. lætificata, ipse iungit equos, s. marinos, curru. i. ad currum, & addit feris. i. animosis equis, frena spumantia. i. spumas vomentia, aut spumis perfusa, ex celeri impetu, & effundit manibus, scilicet suis omnes habenas. s. quibus equi haberi. i. retineri possent hoc est, laxat eas, & ipse volat leuis. i. leuiter, curru ceruleo. i. cerulei coloris, aut marino, per summa æquora. vnde subsidunt. i. ad fundum descendunt, nec mouentur, & equor. i. mare (quod tunc fretum, potius quam æquor erat. sed fiebat æquor) tumidum, i. inflatum, prius sternitur, idest æquatur, aut planatur aquis, ita, vt aque omnes concauitates replentes, equor fecerint, sub axe, scilicet currus Neptuni, tonanti, scilicet ex celeri impetu: aut potius

sub axe celi tonantis, ita ut Venus tempestatem oriri viderit, cum Neptunū precaretur, & ita dixit mare tumidū, & nimbos in aere fuisse, qui ad praesentiā Neptuni aufugerunt, unde addit, nimbis, i. nubes ventose, fugiunt vultu, i. valde amplo, ethere, i. per totū cælum, hoc est aerem: varia facies, i. figura comitum, i. Neptuni, quæ bellæ marinæ sunt, si naturaliter, & physice intelligamus, aut si poetice, dii, & deæ maris, i. cete immania, i. pisces illi marini, maxime statura, ita ut timori sint, & immanes cœlantur (Reperitur in singulari, hic cetus, ceti, sed rarius, pluraliter aut. hæc cete, sed more greco, & ita non recipit inflexionem latinam, sunt autem in Indico mari, reperta quatuor iugerum, unde etiam in Genesi, grādia dñr) & chorus Glauci, i. cui præest deus ille marinus, senior i. pro uetioris ætatis, quia canus est, spumis id facientibus, & Palæmon, deus ille: Inous, i. Inus, aut Inois filius. declinatur n. hæc Ino, huius Inus aut Inois, unde sit possessiū, hic Inous, Inoa, Inoum: quo pro patronymico a matre hic vitur, & tritones, pisces illi, qui pro dijs habentur, & qui concha canūt. (Vnde Landiaus, Tyberio principi nuntiatur, Olisiponensiū legatio ob id missa, visum, auditumq. in specu, concha canentem Tritonem, qua nascitur forma) citi, i. precipites in natando & omnis exercitus Phorcii, i. cui Phorcus, deus ille, præest (qui rex fuit Corsicæ, & Sardinia, in Varronem, sed alij dicunt regem fuisse Oceani Africi, & victum ab Atlante, postea pro deo marino habitum, fuisseq. patrem Medusæ, & ceterarum Gorgonum. Prob. autem duos ponit Phorcus, alterū deum maris, alterum regem in Africa) hæc dicit facies comitum, sup. apparent, tunc a dextris. nam Thetys, nympa illa, seu dea maris, & Melite, & Panopea virgo, & Nileæ, & Spio, Thalia, & Cymodoce, hoc est nymphe illæ, quæ Nereides dicuntur, tenent tunc laeva, i. leuam partem, dijs, i. dextrā tenentibus. Plin. (asserit non fallam esse nympharum, Nereidumque opinionē. Sunt. n. visæ humano corpore, verum quamvis hispido, nam & harum vna in eodē litore, in qua Triton, spectata est, cuius morientis gemitum tristem accola longæ audiuit. Et diuo Augusto legatus Gallie complureis in litore apparere exanimis Nereidas, scripsit) Gaudia blanda, i. permulcentia pectus. pertentant, i. titillant & afficiunt voluptate, hic, i. hoc loco, aut tempore, dum tantam tranquillitatem videt, vicissim, i. per viceis, quia interdū subrepebat moeror de socijs, in Sicilia derelictis, mentē patris Aeneæ suspensam, i. sollicitam, ex derelictione suorum, ipse iubet oēs malos, i. vela malorum, aut et antennas, attolli, i. erigi, & iubet, i. brachia magnorum velorum, hoc est antennas, intendi velis, i. erigi, & exponi ventis, ut habeant vela intensa. Omnes, i. nautæ, fecere vna, i. simul, pedē, i. podia, hoc est funem, in quo tenditur velum, & solvere pariter. nunc dextros sinus, i. velorum, quib. ventos capiunt, nunc sinistros, i. pro aure mutabilitate, & torquent vna, i. pariter, cornua, i. velorum, hoc est antennas, ardua, i. in altū erecta, & detorquent, i. deorsum torquent, sup. vna, i. pariter, cornua, flamina sua, i. debita, & prospera, hoc est venti

prosperi, ferunt, classem Palinurus princeps, i. nautarum, aut directorum, agebat ante omneis densum agmen, i. velorum, alij iussi sunt contendere cursum ad hunc, i. Palinurum. Et ita nox humida contigerat fere mediam metam, cœli, i. feremedium noctis cum sidera mediam partem celi percurrerint & sup. nautæ, fusi per dura sedilia, sub remis, laxabant membra placida quiete, i. placide dormiebant, eum, i. quando, Somnus, i. deus somniorum levis, i. agilis, delapsus ab astris ethereis, dimouit aera tenebrosam, & dispulit umbras, ut faceret, i. serenitatem, petens, i. adoriens, o Palinure, te & portas tibi infonti, i. innocenti somnia tristia, in quibus, i. submergaris, & ipse deus confedit, i. sedem accepit in alta puppi, existens similis Phorbanti, i. nautæ illi, satis perito, ac noto, & fudit has loquelas pectore, ita ut ex animo loqui crederetur. O Palinure Iaside, i. de genere Iasij, ipsa equora, i. sine adminiculo tuo ferunt classem, auræ spirantes equatē, i. equaliter flantes, hora, i. tempusculum, datur quieti, pone, i. reponere, caput, i. tuū, & furare, i. clanculum subtrahere labori, oculos fessos, ipse, i. ego inibo, i. ingrediar, paulisper, i. per paucum temporis, munera tua, i. officium tuum, aut partes tuas, pro te, i. gubernabo pro te, cui, i. deo, videlicet Somno, Palinurus attollens vix, i. cum difficultate, lumina, i. oculos, somno grauatos, fatur, i. respondet, ne, i. an, iubes, i. vis, me, i. toties deceptum, & non expertum ignorare vultum, i. fraudulentiam præ se ferentem, quia vultui tranquillo idest dispositioni tranquillitatem præ se ferenti, proxima sæpe tempestat est, & fluctus quietos, i. tranquillos, qui sæpe ex inopinato in summam commutationem, mutantur, me ne, i. iubes ne, me confide, e huius mostro, i. mari, tam vario, & monstruoso? quid enim, i. quid nō? & est ironia, aut, quid enim? i. nam quid iubeas, si hoc iusseris? iubeas enim ut ego deceptus, toties Austris, i. ventis fallacibus, & fraude cœli seteni (Seruius vult, ut sit fraude sereni, i. serenitatis cœli, sed non est opus) credam, i. committam Aeneā, i. tantum virum, supp. huic monstro, i. mari? q. d. id nequaquam fecero.

V A R I A L E C T I O

IVNGIT equo curru, Vetera omnia manuscripta, Iungit, equos aut genitor, vno exemplo legunt. [Sternitur a quor aquis] In antiq. aliq. Equis: sed, Aquis melius, [Intendi brachia velis] In Romano lib. pro, Velis, positum est remis. [Placida laxant membra quiete] In antiq. aliq. libris, Laxabant, habetur. [Tibi tristia somnia portans] Multi quidem libri antiqui vertunt illud Somnia tristia portans. [Phorbanti similis] Libri nonnulli sane quam vetusti, Phorbantis, habent. [Fuditq. has ore loquelas] Vetera omnia exemplaria quæ legi, Fundit, habent. [Me ne salis placidi vultum] In lib. aliquot legere est, Me ne salis placitum vultum. [Aeneam credam, quod enim fallacib. austris] In libris aliquot antiquis, Auris habetur. Est &, Aenean, per n, finalem. [Cœli deceptus fraude sereni] antiqui lib. versus hunc varie corruptum habent, nam et, Fraude serena, & alibi, Cœlo sereno, legitur.

SERV.

Vique soporatum stygia] Morie plenum. [Vtraque Tempora] Per vtrunque tempus. [Cunctanti] Quasi reluctanti [Natantia] Errantia somni, vicinirate. [Cum puppis parte] Proeconomia: ut triduo natare potuerit. [Currit iter] Ut Cic. ite viam, redite viam. [Tutum] Præsidio Neptuni. [Sirenum] Sirenes secundum fabulam parte virgines fuerunt, parte volucres, Acheloi fluminis & Calliopes musæ filia: Harum vna voce, altera tibijs, alia lyra canebat, & primo iuxta Pelorum post in Caphareis insulis habitauerunt, quæ illectos suo cantu in naufragia deducebant. Secundum veritatem meretrices fuerunt, quæ trāsquentes, quoniam quos ducebant ad egeitatem his fide & sunt inferre naufragia, has Vlysses contemnendo deduxit

*Talia dicta dabat, clauumque affixus, & herens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem,
Vique soporatum Stygia, super vtraque quassat
Tempora, cunctantique natantia lumina soluit.
Vix primos inopina quies laxauerat artus:
Et super incumbens, cum puppis parte reuulsa,
Cumque gubernaculo liquidas proiecit in vadas
Precipitem, ac socios ne quicquam sæpe vocantem.
Ipse volans tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter tutum non secius equore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Iamque adeo scopulos Sirenum aduēta subibat
Difficiles quondam, multorumque ossibus albos.
Tum rauca assiduo longè sale saxa sonabant:
Cum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, & ipse ratem nocturnis rexit in undis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici.
Onimium cœlo, & pelago confise sereno,
Nudus in ignota Palinure iacebis arena.*

ad mortem, Sirenum autem genitius est veniens ab hac Sirene. [Tum rauca] Ac si diceret, ante hac delectabili voce resonabant, tunc fluctibus solis, & bene imitatus est maris stridorem. [Sale saxa sonabant:] Cum pater amisso fluitantem errare magistro sensit, [Naturale enim est, ut fluctu et navis sine gubernatore] Nocturnis rexit in undis] Darei hoc & in decimo, ut ipse sedens clauumq. regit, velisq. ministrat. [Multa gemens,] Nomen pro adverbio [Casu amici] Propter ruinam, alludit ad nomen, [Pelago confise] hoc est quod supra Palinurus excusat. [Nudus] Insepultus mortuus: ut, Et freta destituent nudos in litore pisces. [Ignota] Peregrina, ante non visa: Nam in sexto dicturus est, Paulatim adnabam terræ, iamque arua

arua tenebam. Sciendum sane Tuccam & Vatum hunc finē quintiesse voluisse. Nam à Virgilio, duo versus sequentes huic iuncti fuerunt, vnde in nonnullis antiquis libris sexti initium est. Obuertunt pelago proras, tum dente tenaci.

ASCENSIVS.

TALIA dicta dabit, &c.] Recitat quomodo Palinurus, violentia somni coactus obdormire paulisper, ab eodem, in mare præceps deiectus est, vt. f. expleatur, quod Neptunus dixerat, vnum pro multis dabitur caput, quæ sententia, & Cayphæ de Christo fuit, sed alio spiritu prolata: nam poeta creditur cæremonias veteris superstitionis significasse, quod sine morte non pateret ad inferos descensus, quanquam creditum est, non sine malo, euitari malum, cum ergo classi Aeneæ, Iuno procurauerit malum vnum pro multis, datum est caput. Nulla autem poeseos huius pars, morali philosophia vacat, nam egregie docet, nihil in hac vita mortali tutum esse, neminem decere securum esse, cum etiam in tranquillitate summa lateat periculum, quod & si non lateat Palinurum, tamen euitare non potuit, violentia somni oppressus, Somni, dico, Dei, sed Aeneas putauit eum somno naturali oppressum, cui ob serenitatem indulserit. Sic autem inferere solet poeta poeticas fictiones, vt non longe a physica ratione abludat, sicut Neptunum in superiore lectione comitatum Cere, Tritonibus nymphis commemorat, pro quibus autem monstra marina physice, aut deos deasque poeticè intelligere possumus. Cæterum ne longior, quam constituerim fiam, quia Donati nihil extat. Ordo est: Palinurus, supp. dabit, talia dicta. i. responsa Phorbanti, vt putabat, & somno, secundum poetam, & ipse affixus, & hærens. i. inhærens, & innitens, nunquam amittebat clauum. i. gubernaculum, & tenebat oculos sub astra. i. astra verus, ab inferiori in ea respiciens: nam dū in terram videmus, oculos sub astris tenemus, dum in astra etiam sub astra, ecce q. d. præter opinionem, & ex insperato deus. f. Somnus, quasi fat. i. frequenter concutit, supp. vtraque tempora f. Palinuri, in quibus f. est sedes requiei. (vnde Psal. 131. Et requiem temporibus meis, &c.) ramum madentem rore Lætheo. i. aspergine, Lethes fluij infernalis, obliuionem significantis, & soporatum. i. profunde imbutum, vi Stygia. i. Stygis, paludis infernalis, mortem inducentis, ac tristitiam sempiternam, & supp. soluit. i. resoluit, cunctanti. i. immoranti, & reluctanti, lumina natantia. i. oculos sopore fluentes, aut vicinitate somni errantes, & fluitantes, quies inopina. i. præter opinionem inducta Palinuro a somno vix laxauerat primos artus. i. vix primum dormierat, & sup. somnus incumbens super. i. desuper, proiecit in vndas liquidas, quia sunt etiam vndæ igniū, aut quæ semper liquidæ sunt, cum parte puppis, quam. f. te-

nuit firmissime reuulsa, & cum gubernaculo, pro gubernaculo, f. Palinurum, præcipitem, ac vocantem. f. in auxilium sæpe nequidquā. i. frustra socios, quia nemo ei subuenire poterat, ipse. f. Somnus, Ales. i. volucres, volans. i. auolans, post demersum Palinurum, sustulit. i. sursum tulit se, in auras tennes. i. euauit, classis. f. Aeneæ, currit non secius. i. nihilominus, vel nihilo aliter, quam si a Palinuro regeretur, iter tutum, præsidio. f. Neptuni, æquore. i. per æquor. i. mare tranquillum, & fertur interrita. i. inconcussa, promissis. i. propter promissa patris Neptuni quæ. f. Veneri fecerat. Iamq. i. & iam supp. classis aduecta, subibat adeo. i. omnino, scopulos Sirenum. i. quos Sirenes olim habitare solebant (quæ res erant, vt Seru. recitat: earum autem nomina dicuntur, Parthenope, vnde Neapolis olim dicta, quia illie sepulta dicitur, Leucosia, & Lygia) Scopulos, dicit, Sirenum difficiles, quondam. f. dum Sirenes viuerent, quæ pertranseuntes in scopulos, dulcedine cantus illiciebant, sed ab Vlyssæ sprete ad mortem ab eodem compulsa sunt ex dolore, & albos ossibus multorum, illic. f. submersorum, quorum ossa a mari in scopulos reiecta, dicit, absumpta carne, quæ frequenti aquarū alluie verosimile est alba fuisse, vnde & scopulos quos operiebant, albos reddebant, sed tunc. i. ea tempestate laxa sonabant rauca. i. rauce, assiduo sale. i. assiduo impulsu maris, cum. i. quando pater. f. Aeneas, sensit ratem. i. nauem fluitantem, errare, magistro amisso, & ipse rexit ratem in vndis nocturnis. i. nocturno tempore, gemens multa. i. multum, & concussus animum. i. habens animum concussum, casu. i. ruina & præcipitio amici. f. Palinuri, qui diu, & fideliter nauem eius gubernauerat. Et, sup. ait, o Palinure, confise. i. qui confusus est nimium, coelo & pelago sereno (credebat enim quod sopore naturali oppressus, ceciderat in mare) tu iacebis nudus. i. inhumatus in arena ignota. i. peregrina, ante non visa. Seruius dicit, sequentes duos versus à Virgilio huic quinto appositos, quod mihi verosimile est, quia quando Virgilius verbum non præponit, vt hic, O nimium solet postponere, vt ibi, Sic fatur, sed melior est continuatio, & librorum compendientia, si sequenti libro dentur. Claudit ergo hunc librum, sicut & superiores, commemoratione mortis. f. Palinuri, nec mirum, quia per mortem & lacrymas, descendimus ad inferos, defuncti per mortem, sed viui per lacrymas. i. dolorosam defunctorū, & eorum, quæ post hanc vitam contingere possunt cōtemplationem, quomodo Aeneas descendisse creditur. vnde ait: Sic fatur lacrymans.

VARIAS LECTIO.

NVDVS, & ignota Palinure iacebis arena] in antiquis omnibus exempl. quæ videre mihi contigit, Nudus, in ignota legitur.

sub axe celi tonantis, ita vt Venus tempestatem oriri viderit, cum Neptunū precaretur, & ita dixit mare tumidū, & nimbos in aere fuisse, qui ad praesentia Neptuni aufugerunt, vnde addit, nimbis, i. nubes ventose, fugiunt valto, i. valde amplo, ethere, i. per totū cēlum, hoc est aerem: varia facies, i. figura comitum, i. Neptuni, quæ bellæ marinæ sunt, si naturaliter, & physice intelligamus, aut si poetice, dii, & deæ maris, i. cete immania, i. pisces illi marini, maxime statura, ita vt timori sint, & immanes cēseantur (Reperitur in singulari, hic cetus, ceti, sed rarius, pluraliter aut. hæc cete, sed more greco, & ita non recipit inflexionem latinā, sunt autem in Indico mari, reperta quatuor iugerum, vnde etiam in Genesi, grādia dñr) & chorus Glauci, i. cui præest deus ille marinus, senior i. pro uectoris ætatis, quia canus est, spumis id facientibus, & Palæmon, deus ille: Inous, i. Inus, aut Inois filius. declinatur n. hæc Ino, huius Inus aut Inois, vnde fit possessiuū, hic Inous, Inoa, Inoum: quo pro patronymico a matre hic vitur, & tritones, pisces illi, qui pro dijs habentur, & qui concha canūt. (Vnde Landinus, Tyberio principi nunciatur, Olisiponensiū legatio ob id missa, visum, auditumq. in specu, concha canentem Tritonem, quæ nascitur forma) citi, i. precipites in natando & omnis exercitus Phorcii, i. cui Phorcus, deus ille, præest (qui rex fuit Corsicæ, & Sardinia, sicut Varro nem, sed alij dicunt, regem fuisse Oceani Africi, & victum ab Atlante, postea pro deo marino habitum, fuisseq. patrem Medusæ, & ceterarum Gorgonum. Prob. autem duos ponit Phorcus, alterū deum maris, alterum regem in Africa) hæc dicit facies comitum, sup. apparent, tunc a dextris. nam Thetys, nympa illa, seu dea maris, & Melite, & Panopea virgo, & Nilæa, & Spio, Thalia, & Cymodocæ, hoc est nymphe illæ, quæ Nereides dicuntur, tenent tunc leuam, i. leuam partem, dijs, i. dextrā tenentibus. Plin. (asserit non falsam esse nympharum, Nereidumque opinionē. Sunt. n. visæ humano corpore, verum quamvis hispido, nam & harum vna in eodē litore, in qua Triton, spectata est, cuius morientis gemitum tristem accola longæ audiuerit, Et duo Augusto legatus Gallie complureis in litore apparere exanimis Nereidas, scripsit) Gaudia blanda, i. permulcentia pectus. percentant, i. titillant & afficiunt voluptate, hic, i. hoc loco, aut tempore, dum tantam tranquillitatem videt, vicissim, i. per viceis, quia interdū subrepebat moeror de socijs, in Sicilia derelictis, mentē patris Aeneæ suspensam, i. sollicitam, ex derelictione suorum, ipse iubet oēs malos, i. vela malorum, aut et antennas, attolli, i. erigi, & iubet, i. brachia magnorum velorum, hoc est antennas, intendi velis, i. erigi, & exponi ventis, vt habeant vela intensa. Omnes, i. nautæ, fecere vna, i. simul, pedē, i. podia, hoc est funem, in quo tenditur velum, & solgere pariter, nunc dextros sinus, i. velorum, quib. ventos capiunt, nūc sinistros, i. pro aure mutabilitate, & torquent vna, i. pariter, cornua, i. velorum, hoc est antennas, ardua, i. in altū erecta, & detorquent, i. deorsum torquent, sup. vna, i. pariter, cornua, flamina sua, i. debita, & prospera, hoc est venti

prosperi, ferunt, classē Palinurus princeps, i. nautarum, aut directorum, agebat ante omneis densum agmen, i. velorum, alij iussi sunt contendere cursum ad hunc, i. Palinurum. Et iā nox humida contigerat fere mediam metā, celi, i. fere mediam noctis cum sidera mediam partem celi percurrerint & sup. nautæ, fusi per dura sedilia, sub remis, laxabant membra placida quiete, i. placide dormiebant, cum, i. quando, Somnus, i. deus somniorum leuis, i. agilis, delapsus ab astris ethereis, dimouit aera tenebrosū, & dispulit umbras, vt faceret, i. serenitatem, petens, i. adoriens, d. Palinure, te & portas tibi infonti, i. innocenti somnia tristia, in quibus, i. submergaris, & ipse deus consedit, i. sedem accepit in alta puppi, existens similis Phorbanti, i. nautæ illi, satis perito, ac noto, & fudit has loquelas pectore, ita vt ex animo loqui crederetur. O Palinure Iaside, i. de genere Iasij, ipsa equora, i. line ad miniculo tuo ferunt classē, auræ spirantes equatē, i. equaliter flantes, hora, i. tempusculum, datur quieti, pone, i. repone, caput, i. tuū, & furare, i. clanculum subtrahere labori, oculos fessos, ipse, i. ego inibo, i. ingrediar, paulisper, i. per paucum temporis, munera tua, i. officium tuum, aut partes tuas, pro te, i. gubernabo pro te, cui, i. deo, videlicet Somno, Palinurus attollens vix, i. cum difficultate, lumina, i. oculos, somno grauatos, fatur, i. respondet, ne, i. an, iubes, i. vis, me, i. toties deceptum, & non expertum ignorare vultum, i. fraudulentiam præ se ferentem, quia vultui tranquillo idest dispositioni tranquillitatem præ se ferenti, proxima sæpe tempestat est, & fluctus quietos, i. tranquillos, qui sæpe ex inopinato in summam commutationem, mutantur, me ne, i. iubes ne, me confide e huius mōstro, i. mari, tam vario, & monstruoso? quid enim, i. quid nī? & est ironia, aut, quid enim? i. nam quid iubeas, si hoc iusseris? iubeas enim vt ego deceptus, tories Aultris, i. ventis fallacibus, & fraude celi seteni (Seruius vult, vt sit fraude sereni, i. serenitatis celi, sed non est opus) credam, i. committam Aeneā, i. tantum virum, supp. huic monstro, i. mari? q. d. id nequam fecero.

V A R I A L E C T I O.

IVNGIT equo curru, Vetera omnia manuscripta, Iungit, equos aut genitor, vno exemplo legunt. [Sternitur æquor aquis] In antiq. aliq. Equis: sed, Aquis melius. [Intendi brachia velis] In Romano lib. pro, Velis, positum est remis. [Placida laxant, membra quiete] In antiq. aliq. libris, Laxabant, habetur. [Tibi tristia somnia portans] Multi quidem libri antiqui vertunt illud Somnia tristia portans. [Phorbanti similis] Libri nonnulli sane quam vetusti, Phorbantis, habent. [Fuditq. has ore loquelas] Vetera omnia exemplaria quæ legi, Fundit, habent. [Me ne salis placidi vultum] In lib. aliquot legere est, Me ne salis placitum vultum.] Aeneam credam, quod enim fallacib. aultris] In libris aliquot antiquis, Auris habetur. Est &, Aenean, per n, finalem. [Celi deceptus fraude sereni] antiqui lib. versum hunc varie corruptum habent, nam et, Fraude serena. & alibi, Celo sereno, legitur.

SERV.

Vique soporati stygia] Morte plenum. [Vtraque Tempora] Per vtrunque tempus. [Cunctanti] Quasi reluctanti [Natantia] Errantia somni, vicinirate. [Cum puppis parte] Proeconomia: vt triduo natare potuerit. [Currit iter] Vt Cic. ite viam, redite viam. [Tutum] Præsidio Neptuni. [Sirenum] Sirenes secundum fabulam parte virgines fuerūt, parte volucres, Acheloi fluminis & Calliopes musæ filia: Harum vna voce, altera tibijs, alia lyra canebat, & primo iuxta Pelorum post in Caphareis insulis habitauerunt, quæ illectos suo cantu in naufragia deducebant. Secundum veritatem meretrices fuerunt, quæ trāsentes, quoniam quos ducebant ad egeilationem his fictæ sunt inferre naufragia, has Vlysses contemnendo deduxit

*Talia dicta dabat, clauumque affixus, & hærens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
Ecce Deus ramum Lethæo rore madentem,
Vique soporatum Stygia, super vtraque quassat
Tempora, cunctantique natantia lumina soluit.
Vix primos inopina quies laxauerat artus:
Et super incumbens, cum puppis parte reuulsa,
Cumque gubernaculo liquidas proiecit in vndas
Præcipitem, ac socios ne quicquam sæpe vocantem
Ipse volans tenues se sustulit ales in auras.
Currit iter tutum non secius æquore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Iamque adeo scopulos Sirenum aduēct a subibat
Difficiles quondam, multorumque ossibus albos.
Tum rauca assiduo longè sale saxa sonabant:
Cum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, & ipse ratem nocturnis rexit in vndis,
Multa gemens, casuque animum concussus amici.
O nimium cello, & pelago confise sereno,
Nudus in ignota Palinure iacebis arena.*

ad mortem, Sirenum autem genitiuus est veniens ab hac Sirene. [Tum rauca] Ac si diceret, ante hac delectabili voce resonabant, tunc fluctibus solis. & bene imitatus est maris stridorem. [Sale saxa sonabant] Cum pater amisso fluitantem errare magistro sensit,] Naturale enim est, vt fluctuet naus sine gubernatore [Nocturnis rexit in vndis] Dat ei hoc & in decimo, vt ipse sedens clauumq. regit, velisq. ministrat. [Multa gemens,] Nomen pro aduerbio [Casu amici] Propter ruinam, alludit ad nomen, [Pelago confise] hoc est quod supra Palinurus excusat. [Nudus] Insepultus mortuus: vt, Et freta destituent nudos in litore pisces. [Ignota] Peregrina, ante non visa. Nam in sexto dicturus est, Paulatim adnabam terræ, iamque arua

arua tenebam. Sciendum sane Tuccam & Vatum hunc finē quinti esse voluisse. Nam à Virgilio, duo versus sequentes huic iuncti fuerunt, vnde in nonnullis antiquis libris sexti initium est. Obuertunt pelago proras, tum dente tenaci.

ASCENSIVS.

TALIA dicta dabat, &c.] Recitat quomodo Palinurus, violentia somni coactus obdormire paulisper, ab eodem, in mare præceps deiectus est, vt. f. expleatur, quod Neptunus dixerat, vnum pro multis dabitur caput, quæ sententia, & Cayphæ de Christo fuit, sed alio spiritu prolata: nam poeta creditur caeremonias veteris superstitionis significasse, quod sine morte non pateret ad inferos descensus, quanquam creditum est, non sine malo, euitari malum, cum ergo classi Aeneæ, Iuno procurauerit malum vnum pro multis, datum est caput. Nulla autem poeseos huius pars, morali philosophia vacat, nam egregie docet, nihil in hac vita mortali tutum esse, neminem decere securum esse, cum etiam in tranquillitate summa lateat periculum, quod & si non lateat Palinurum, tamen euitare non potuit, violentia somni oppressus, Somni, dico, Dei, sed Aeneas putauit eum somno naturali oppressum, cui ob serenitatem indulerit. Sic autem inferere solet poeta poeticas fictiones, vt non longe a physica ratione abludat, sicut Neptunum in superiore lectione comitatum Cete, Trironib. nymphis commemorat, pro quib. aut monstra marina physice, aut deos deasq. poetice intelligere possumus. Cæterum ne longior, quam constituerim fiam, quia Donati nihil extat. Ordo est: Palinurus, supp. dabat, talia dicta. i. responsa Phorbanti, vt putabat, & somno, secundum poetam, & ipse affixus, & hærens. i. inhærens, & innitens, nunquam amittebat clauum. i. gubernaculum, & tenebat oculos sub astra. i. astra versus, ab inferiori in ea respiciens: nam dū in terram videmus, oculos sub astris tenemus, dum in astra etiam sub astra, ecce q. d. præter opinionem, & ex insperato deus. f. Somnus, quasi. i. frequenter concutit, supp. vtraque tempora. f. Palinuri, in quibus f. est sedes requiei. (vnde Psal. 131. Et requiem temporibus meis, &c.) ramum madentem rore Lætheo. i. aspergine, Lethes fluuij infernalis, obliuionem significantis, & soporatum. i. profunde imbutum, vi Stygia. i. Stygis, paludis infernalis, mortem inducentis, ac tristitiam sempiternam, & supp. soluit. i. resoluit, cunctanti. i. immoranti, & reluctanti, lumina natantia. i. oculos sopore fluentes, aut vicinitate somni errantes, & fluitantes, quies inopina. i. præter opinionem inducta Palinuro a somno vix laxauerat primos artus. i. vix primum dormierat, & sup. somnus incumbens super. i. desuper, proiecit in vndas liquidas, quia sunt etiam vndæ igniū, aut quæ semper liquidæ sunt, cum parte puppis, quam. f. te-

nuit firmissime reuulsa, & cum gubernaculo, pro gubernaculo, f. Palinurum, præcipitem, ac vocantem. f. in auxilium sæpe nequidquā. i. frustra socios, quia nemo ei subuenire poterat, ipse. f. Somnus, Ales. i. volucres, volans. i. auolans, post demersum Palinurum, sustulit. i. sursum tulit se, in auras tenues. i. euauit, classis. f. Aeneæ, currit non secius. i. nihilominus, vel nihilo aliter, quam si a Palinuro regeretur, iter tutum, præsidio. f. Neptuni, æquore. i. per æquor. i. mare tranquillum, & fertur interrita. i. inconcussa, promissis. i. propter promissa patris Neptuni quæ. f. Veneri fecerat. Iamq. i. & iam supp. classis aduecta, subibat adeo. i. omnino, scopulos Sirenum. i. quos Sirenes olim habitare solebant (quæ tres erant, vt Seru. recitat: earum autem nomina dicuntur, Parthenope, vnde Neapolis olim dicta, quia illic sepulta dicitur, Leucosia, & Lygia) Scopulos, dicit, Sirenum difficiles, quondam. f. dum Sirenes viuerent, quæ pertranseuntes in scopulos, dulcedine cantus illiciebant, sed ab Vlyssæ sprete ad mortem ab eodem compulsa sunt ex dolore, & albos ossibus multorum, illic. f. submersorum, quorum ossa a mari in scopulos reiecta, dicit, absumpta carne, quæ frequenti aquarū alluue verosimile est alba fuisse, vnde & scopulos quos operiebant, albos reddebant, sed tunc. i. ea tempestate laxa sonabant rauca. i. rauce, assiduo sale. i. assiduo impulsu maris, cum. i. quando pater. f. Aeneas, sen sit ratem. i. nauem fluitantem, errare, magistro amisso, & ipse rexit ratem in vndis nocturnis. i. nocturno tempore, gemens multa. i. multum, & concussus animum. i. habens animum cōcussum, casu. i. ruina & præcipitio amici. f. Palinuri, qui diu, & fideliter nauem eius gubernauerat. Et, sup. ait, o Palinure, confise. i. qui confusus est nimium, cœlo & pelago sereno (credebat enim quod sopore naturali oppressus, ceciderat in mare) tu iacebis nudus. i. inhumatus in arena ignota. i. peregrina, ante non visa. Seruius dicit, sequentes duos versus à Virgilio huic quinto appositos, quod mihi verosimile est, quia quando Virgilius verbum non præponit, vt hic, O nimium solet postponere, vt ibi, Sic fatur, sed melior est continuatio, & librorum compendientia, si sequenti libro dentur. Claudit ergo hunc librum, sicut & superiores, commemoratione mortis. f. Palinuri, nec mirum, quia per mortem & lacrymas, descendimus ad inferos, defuncti per mortem, sed viui per lacrymas. i. dolorosam defunctorū, & eorum, quæ post hanc vitam contingere possunt cōtemplationem, quomodo Aeneas descendisse creditur. vnde ait: Sic fatur lacrymans.

VARI A LECTIO.

NVDVS, & ignota Palinure iacebis arena] in antiquis omnibus exempl. quæ videre mihi contigit, Nudus, in ignota legitur.

Ase,

VARRIANTUR] Sicut est apud Horat. Mors ultima
linea rerum est, & ideo in sex librorum, quibus
virum describit, ultimis lineis, mortis alicuius me-
minit, sextum autem totum de consideratione eo-
rum, quæ post hanc vitam in regione mortuorum aguntur.
confecit, multa ex Platoniorum Philosophia, depromens,
& multa Christiano non in-
digna asserens; nam, & son-
tes, criminali peccato in æter-
num puniri, leuiori delicto
purgari asserit, & ipsa crimi-
nalia peccata ex ordine cen-
set, atque ita dum per pœ-
nas à peccando retrahit, mul-
tum reipub. confert, nec ta-
men a principali intentione,
quæ est Augustum ab origi-
ne commendare, discedit: nam
dum progeniem Aeneæ de-
scribit Anchises, ad Augu-
stum usque progreditur. Ve-
rum ut sexti libri farraginem
totam prælibemus, argumen-
torum explanationem paucis
exequemur, quæ huiusmodi
est. Manes, idest ab inferis
ad superos, secundum Ethni-
cos, manantes spiritus, hoc est
inferis, & tartara, idest obscura
regna. Ditis. i. Plutonis, que-
runtur. i. visuntur ab Aenea,
duce Sibylla, sexto supp. li-
bro, & id quidem videtur
monostichon, totum argu-
mentum simul complectens,
Aeneas, supp. venit, deinde
.i. postquam fecerat, quod in
fine argumenti quinti libri,
dictum est. i. Et placidum Ae-
neas Palinurum quærit in
vndis. nam est continuatio.
Cum deinde venit, &c. postquam ergo quæsit Palinurum

venit deinde Cumas. i. ad ciuitatem illam Italiæ, in littore
sitam, & fert, i. aufert hinc. i. à Cumis, ex templo Phœbi, &
Dianæ, responsa. i. oracula Sibyllæ, & sepelit Misenum, tubi-
cinem illum peritissimum, submersum à Tritone, mons. i. Ni-
senus, seruat nomen humati. i. sepulti, quia ab eo nomen ac-
cepit, & portat, ramum scilicet aureum, ante. i. se, aut numi-
ne deum. i. deorū inferorum,

IN VI. AENEIDOS LIBRVM
MONOSTICHON.

Queruntur sexto Manes, & tartara Ditis

IN EVNDEM MODESTINI
IVRISC. ARGVMENTVM.

*Cumas deinde venit: fert hinc responsa Sibyllæ.
Misenum sepelit: mons seruat nomen humati.
Ramus etiam ante Deum placato numine portans.
At vates longæua vna descendit Auernum.
Agnoscit Palinurum: & ibi solatur Elissam.
Deiphobumque videt lacerum crudeliter ora.
Vmbrarum pœnas discit narrante Sibylla.
Conuenit Anchisen, penitusque in valle virenti
Agnoscitque suam prolem, monstrante parente.
Hæc ubi percepit, graditur, sociosque reuifit.*

ALIVD IN EVNDEM.

*Sacratam Phœbo Cumarum fertur in urbem
Rex Phrygius, vatisque petit responsa Sibyllæ.
Misenum sepelit. post hæc adit infera regna,
Congressusque patri discit genus omne suorum:
Quoque modo casus valeat superare futuros.*

& placato ante, idest prius-
quam ad inferos intraret, At
vates, scilicet Sibylla longæua,
idest longi æui, quia dicitur vs-
que ad tempora Tarqui nij vi-
xisse, & beneficium vitæ ab
Apolline accepisse, vt alibi di-
cemus, descendit vna, idest pa-
riter cum illo, Auernum, idest
p! Auernū, ad inferos, aut de-
scendendo, transit Auernum,
Agnoscit, scilicet Aeneas, Pa-
linurum, scilicet amicum, di-
rectorem nauis, super vndas
fluitantem, & solatur. i. conso-
latur, ibi. i. apud inferos, Elys-
sam. i. Didonem, & videt. Dei-
phobum, filium illum Priæ-
mi, & maritum Helenes, post-
quam ab Alexandro, seu Pari-
de dimissa erat, lacerum ora,
idest habentem ora lacera,
& truncata, crudeliter, i. in hu-
mane, & conuenit, i. visitat,
loquendi gratia. Anchisen, sci-
licet patrem suum, in valle
penitus virenti, & agnoscit
suam prolem, i. progeniem:
parente, scilicet Anchisa
monstrante. Et ubi, idest post-
quam, ipse percepit hæc. i. iam
dicta, ipse graditur, idest pro-
greditur, & discedit, scilicet
ab inferis & reuifit socios, sci-
licet in littore dimissos.

Orvs quidem Virgilius scientia plenus est, in qua hic liber possidet principatum, cuius ex Homero pars maior est. Et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia, multa per altā scientiam Philosophorum Theologicorū Aegyptio

rum, adeo, vt plerique de his singulis huius libri integras scripserint pragmatias. Sane sciendum, licet primos duos versus Probus, & alij in quinti reliquerint sine, prudenter ad initium sexti esse translatos. Nam & coniunctio poematis melior est, & Homerus etiam sic inchoauit, ὅς φησι δαμνυχέων. [Classique immittit habenas] Nauibus suis; siue naui quæ classis dicitur, vel quod fiat de fustibus. Calas enim dicebant maiores nostri fustes quos portabant serui sequentes dominos ad præliū, vnde etiam Calones dicebantur. Nam consuetudo erat militis Romani vt ipse sibi arma portaret, & vallum: vallum autem dicebant alas, sic Lucilius. Scindecatam vt calcas, idest o puer, frange fustes, & fac focum. Inde ergo classem dictam dicunt. Alij classem hinc dictam volūt; apud maiores nostros stipendiū ter restri prælio miles pedester dabat, equites vero dabant in nauali certamine, nam adhuc pauper fuerat populus. Exinde ita quod ab equitib. dabatur stipendiū, tractū est vt diceret classis. Proprie. n. & classes equitū dicimus [Classique aut suæ naui quæ classis, vt in primis diximus, dicta est ἀπὸ τῶν καλῶν i. a lignis. Vnde Horatius. Me vel extremos Numidarum in agros. Classe releget. Aut omnium quæ eius cursum sequentur, Palinuri enim implet officium, de quo supra ait, Ad hūcalij cursum contendere iussi.] Immittit habenas] aut funes per metaphorā dixit, aut Homerum secutus est, qui ait ἐκ τῶν αὐτῶν δ' ἐρετμὰ τροποῖν ἐν δερματίνῳ σιν. Et alibi. ἔλαον δ' ἵστια τεύχεα. εὐστρέπτουσι βέεσσι, idest loris tortis, his enim utebantur antiqui. [Et tandem] ad Aeneæ desiderium retulit olim ad Italiā venire cupientis. Ceterum mora non congruit de Capreis Cumas vsq; ad tantam vicinitatem tam longam fuisse nauigationem, præsertim accedente, fauore Neptuni. [Euboicis oris] a colonia Cumas appellauit. Nam Euboea insula est, in qua Calchis ciuitas est, de qua venerunt, qui condiderunt ciuitatem in Campania, quam Cumas vocarunt, vel ἀπὸ τῶν κυμάτων vel a grauidā mulieris augurio, quæ græce ἐγκυος dicitur [Allabitur] Venit celeriter, vt, Labere nymp̄a polo [Pelago] In pelago. In pelag-

us, vt, It clamor cœlo. Bene autem Obuertunt, vt non Aeneas, sed locijs vilia dentur officia Gubernandi ars soli conceditur Aeneæ. [Dente tenaci] Vnde in primo. Vnco nō alligat ancora morsu. Ancora (vt supra diximus) in græco aspirationem nō habet, vnde ἀγκύρα dicitur. Vnde & apud maiores sine aspiratione proferebatur. Contra thus, & orchus veteres dicebant. & Iurcho. i. vorax, quibus sequens etas detraxit aspirationem. [Iuuenū manus] Post conditam in Sicilia ciuitatē senum aut nulla aut rara, fit mentio, [Ardens] Festinans vt, Instant ardentēs Tyrij [Littus in Hesperium] Hic ostenditur Hesperiam minorem esse omnem Italiam, dictam (vt supra diximus) vel a rege, vel a stella, Semina flammæ] σπέρματα πυρὸς Homerus dicit, idest seminis [Abstrusa in venis Silicis.] In Georgicis. Et Silicis venis abstrusū excuderet ignem. Abstrudere enim est de industria celare. [Ferratum tecta] [Epexegetis filuæ. [Fulmina monstrat] Quæcunque fluunt. Et sciendū monstrari Aeneā, ad expiandū se. Nam funestatus fuerat morte Palinuri, non quod eum viderat, sed quod funus agnouerat, idest doluerat. In eo enim est pollurio, quod ait, Casuque animum concussus amici. Nam ipsa impiant, quæ agnoscimus. Vnde in Liuiō habemus, Horatium Puluilum, cum Capitolium dedicare vellet, audisse ab inimico mortuum filium, & ne pollutus dedicare non posset, respōdisse, cadauer sit. Hanc autem purgationem Aeneā polluto dat vbiq; Virgilius, vt paulo post, Corpusque recenti spargit aqua [At pius Aeneas] Quippe ad templa festinans. [Arces quibus altus Apollo] Cum vbiq; arx louidetur, apud Cumas in arce Apollinis templum est, aliis autem vel magnus, vt, lacer altus Oroces. Et de ipso Apolline, sic pater ille Deum faciat, sic altus ypollo, vel ad simulacri magnitudinem retulit, quod esse constat altissimum. [Quibus præsidet] Quibus præest, quas defendit, [Horrendæ] Venerandæ, vt, Horrendum filius, & religione parentum. [Procul] Haud longe: Procul enim est, & quod pre oculis est, & quod porro ab oculis. Vnde & duplicem habet significationem [Antrum immane petit.] Expexegetis domus Sibylle. [Mentem, animumque] Perissologia est. Nam secundum Lucretium vnum est mens, & animus [Delius inspirat vates] Apollo fatidicus & sic ait Delius, vt, Nunc Lyciæ sortes. i. Apollinæ, Bene autem Sibylla quid sit,

P. VIRGILII

MARONIS AE NEIDOS.

LIBER SEX TVS.

I C fatur lacrymans, classique immittit habenas,
Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris.

Obuertunt pelago proras: tum dente tenaci

Anchora fundabat naueis, & litora curuæ
Prætexunt puppes. iuuenum manus emicat ardens
Littus in Hesperium: quærit pars semina flammæ
Abstrusa in venis silicis: pars densa ferarum
Tecta rapit, siluæ, inuenta que flumina monstrat.
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ
Antrum immane petit: magnâ cui mentē, animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.
Iam subeunt Triniæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus vt fama est, fugiens Minoia regna,
Præpetibus pennis ausus se credere cælo,
Insuetum per iter gelidas enauit ad Arctos,
Chalcidique lenis tandem super astitit arce.
Redditus his primum terris, tibi Phebe sacrauit
Remigium alarum, posuitque immania templa.
In foribus, lethum Androgeo: tum pendere penas
Cecropidæ iussi, miserum, septena quotannis
Corpora gnatorum. stat ductis fortibus vrna.
Contra e lata mari respondet Gnossia tellus:
Hic crudelis amor tauri, suppositaque furto
Pasiphae, mistumque genus, prolesque biformis
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandæ.
Hic labor ille domus, & inextricabilis error.
Magnum regine sed enim misoratus amorem
Dædalus, ipse dolos tecti, ambagesque resoluit,
Ceca regens filo vestigia tu quoque magnam
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare haberes:
Bis conatus erat casus effingere in auro,
Bis patriæ cecidere manus. quin protinus omnia

ex-

expressit. Magnam cui mentē,
animumq. Delius inspirat va-
res. Nam vt supra diximus, si
bylla dicta est quasi *σίου*
an, i. Dei sententia, Apolici. n.
σίου Deos dicunt.] Triuiz lu-
cos] Congruit Apollini, Dianę
iuncta sunt templa, vt paulo
post, Phæbi Triuizq. sacerdos. Et bene fit Lucorum Dianę
cōmemoratio, quia petiturus est inferos, [Aurea tecta] Apol-
linis, s. [Dædalus, vt fama est, fugiens Minōia regna,] Indica-
to a sole adulterio Martis, & Veneris, Vulcanus minutissimis
catenis lectulum cinxit, quibus Mars, & Venus ignorantes
implicati sunt, & cum ingenti turpitudine resoluti sub telti
monio cūctorum deorum, quod factum Venus uehementer
dolens. stirpem omnem Solis persequi infandis amoribus cę-
pit. Igitur Pasiphae Solis filia, Minois regis Cretę vxor Tau-
ri amore flagrauit, & arte Dædali inclusa intra vaccam li-
gneam septam corio iuuençę pulcherrime, cum Tauro con-
cubuit. Vnde natus est Minotaurus, qui intra Labyrinthum
inclusus humanis carnibus vescebatur, Sed Minos de Pas-
iphae habet liberos plures, Androgeum, Ariadnem, Phędram
sed Androgeus cum esset athleta fortissimus, & superaret in
agonib. cūctos, apud Athenas ab Atheniētib. & vicinis Ma-
garensib. cōiuratis occisus est, qđ Minos dolens collectis na-
uib. bella cōmouit & victis Atheniensibus pœnā hanc sta-
tuit, vt singulis quibusque annis septem de filiis & septem
de filiabus suis edendos Minotauro mitterent. Sed tertio an-
no Aegei filius Theseus missus est, potens tam virtute quam
forma, qui cum ab Ariadne filia regis amatus fuisset. Dædali
consilio filo iter rexit, & necato Minotauro cū rapta Ariad-
ne victor aufugit. Quę cum omnia factione Dædali Minos
deprehendisset effecta, cum cū Icaro filio seruandum in La-
abyrinthum trussit, sed Dædalus, corruptis custodibus sub fa-
ciendi muneris specie, quo simulabat posse regem placari, ce-
ram accepit & pennas, & inde tam sibi quam filio alis imposi-
tis euolauit, Icarus altiora petens pennis Solis calore resolu-
tus, mari in quod cecidit nomen imposuit. Dædalus vero pri-
mo Sardiniam, vt dicit Sal. post delatus est Cumas, & templo
Apollini condito, in foribus hæc vniuersa depinxit. Dicendo
autem Virg. vt fama est, ostendit requirendam esse veritatem.
Nam Caurus notarius Minois fuit, quem Pasiphae amauit,
cum quo in domo Dædali concubuit, & quia geminos pepe-
rit, vnum de Minoe, & alium de Tauro, enixa esse Minotau-
rum dicitur, quod & ipse paulo post ostendit dicens Mixtum
que genus. Sed inclusum Dædalum regina corruptis relaxa-
uit custodibus, quia misso in mari filio, naui delatus est Cu-
mas, quod ipsum tangit dicens, [Remigium alarum] i. n. &
volucrum sunt, & nauium, vt Velorum pandimus alas. [Mi-
noia regna] Cretam. [Præpetibus pennis] Felicibus. Præpetes
enim sunt aues boni augurij, quod huic dat, quia peruenit.
[Ausus sedere cęlo] Quasi alienis sedibus. Hora. Expertus ua-
cuum Dædalus æra Pennis nō homini datis. [Insuetum] Ho-
minibus, s. [Enauit ad arctos] Bene vtrunque miscet. Nare. n.
& de nauibus dicimus, vt Natat vncta carina. Item, Et terris
adnare necesse est. Et de volatu, vt, Nare per æstatem liqui-
dam suspexeris agmen. Ad Arctos autem, si ad fabulam,
contra Septentrionem, si ad veritatē Septentrionis obserua-
tione. [Calcidicaq.] Quam ciuitatem Calcidenes condide-
runt, vt supra ab insula Cumas nominauit. [Redditus his pri-
mum terris] Quasi de alieno elemento. Horat.

Fimibus Atticis reddas incolumem precor.

[Remigium alarum] Artem volandi. [Posuit] ædificauit. [Le-
tu'n Androgeo] Secundū Atticam linguam genitiuus singu-
laris græcus est. [Cecropide iussi] Atheniēses a rege Cecrope.
[Pedere] autē soluere, quod vt supra diximus, Tractum est a
pecuniaria damnatione. [Miserum] Dolētis interiectio, ac si
diceret nefas. [Corpora natorū] Bene corpora, quæ adempta
vita consumebantur. [Stat] aut horret, vt, Stant lumina flāma,
aut re vera stat, post ductas sortes: aut certe ad picturā respe-
xit Nam volui in pictura non poterat. Et licet nō sit vnā sta-
re, de pictura tamen bene dictum est. Sed si Stat, horret
acceperimus. [Ductis fortibus] Intelligimus de qua ducebantur,
vt, Et qua vectus Abas. Nam a passiuo (vt sæpe iam dixi-
mus, inueniri nō potest participium præsens. [Elata mari] Pe-
rite situm expressit, vt. n. Sal. dicit, Creta altior est qua parte
spectat orientem. [Respondet] aspicitur. Nam cōtra Athenas

*Perlegent oculis, ni iam præmissus Achates
Afforet, atque vnā Phæbi, Triuizque sacerdos
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit:
Nunc grege de intacto septem mactare iuencos
Præstiterit, totidem lectas de more bidentes.*

est posita.] Furto adulterio, v
Vulcani Martisque dolos, &
dulcia furta: pōt & ad Vaccā
referri. [Mixtumque genus] se-
cundum veritatem. [Prolesq.
biformis] secundum fabulam.
[Veneris monumēta nefande]
aut memoria turpissimi coitus

ut vitio Veneris pro litē. significat aut Minotaurum. [In ex-
tricabilis error] Insolubilis, indeprehēibilis. Hora. Si pugnat
extricata densis cerua plagis. Si extricata est soluta, in extri-
cata, insoluta sine dubio. [Reginā] Regis filia Ariadnes. [O-
pere in tanto] in forib., affabre factis. [Bis patriæ cecidere
manus] Quia patriæ. [Quin protinus oēm] Ostendit plura
fuisse qua dixit depicta. [Perlegerint] s. picturam. Nec in con-
grue legi picturā dixit, cum Græce *γράφειν* & pingere dica-
tur, & scribere. Hoc est quod ait Horat. in Arte poetica. Et
noua fictaq. nuper habebunt Verba fidē, si G. eco fonte cadāt
parce detorta. [Præmissus Achates] κατὰ τὸ σιωπῶμενον. i. tacī-
turnitatē intelligimus [Deiphobe Glauci] Subaudi Filia. &
est proprium nomen Sibyllæ. Multe aut fuerant, vt supra di-
ximus, quas oēs Varro cōmemorat, & requirit a qua sint fa-
ta Romana conscripta, & multi sequentes Virgilium, ab hac
Cumana dicunt, quæ licet longæua legatur, non tñ valde cō-
gruit eam vsque ad Tarquini tēpora durasse, cui Sibyllinos
libros constat oblatos. Ducitur tñ Varro, vt Erythræam cred-
dat scripsisse, quia post incensum Apollinis tēplū, in quo fue-
rāt apud Erythrā insulā, ipsa inuenta sunt carmina. [Nō hoc
ista sibi tps spectacula poscit] Et supra diximus Appollinem
sex mensib. apud Lycios, & sex apud Delon dedisse rñsa. Itē
lectū est Deos aliquoties tñ calendis, aliquoties idib. vaticī-
nari, nōnūquā diei vel prima, vel media, vel postrema parte.
Vnde est in iure fissus dies. i. non totus religiosus, quē nunc
ostendit dicens nō oportere Aeneā religiosam dici partem
pendere i. oraculis congruam. Sanæ sciendum Poscit lectio-
nem esse meliorem. Tempus. n. poscit spectacula, non aspe-
ctaculis poscitur. [Nunc grege de intacto] Gregem pro ar-
mento posuit. Nam de iuencis dicturus est, quę per poeticā
licentiā sæpe confundit. Illo proprie posuit. Quinq; greges
illi balantū quina redibant Armenta. Intacto indomito, vt,
Et intacta totidē ceruice iuencas, [Lectas de more bidentes]
De more, antiquo, s. quem prætermisit. quasi tunc omnib. no-
tum. i. ne habeant caudā aculeatam, ne linguam nigrā, ne au-
rem fissum, per quod docet aliud esse intactum, aliud lectū.
[Bidentes] autem, vt diximus oues sunt circa bimatū ha-
bentes duos dentes eminentiores, quę erant aptæ sacrificijs.

A S C E N S I V S.

Ic fatur lacrymans] Hic sextus ex xj. Odyssæ Ho-
meri, sumptus est, vbi Vlysses Calypsius, seu Caly-
psontis ductu, ad inferos descendit, & Tiresiā, va-
tē Thebanū, de reparandis opib. consuluit. vnde
Hor. ij. Ser. Hoc quoq; Tiresia præter narrata pe-
tenti, Respōde, quibus amissas reparare queam re. Artibus,
atq; modis. Hom. autem dixit, Vlyssi occurrisse vmbra mat-
ernam, Seru. vero dicit, plurima ex Aegyptiorum theologia
sumpsisse poetam, ad hunc librum, quod & verum est: nam
Orpheum, qui Homerum secutus dicitur, in Aegyptum pro-
fectum, aiunt, illincque novos sacrificiorum ritus retulisse
præsertim de Styge Nā Isis. Osyridis mariti sui, a Tiphone
fratre occisi, mēbra in insula vltra Stygem paludē sepeliuit,
quō ceteri quoq; postea suos illic sepeliuerunt, vt inferius di-
cemus. Non aut verū est, qđ dicit Homerū incepisse librum,
αὐπάτο &c. licet sic versiculos inceperit. Cū aut dicit. Sic fa-
tur lacrymans, pietatē viri ostendit, quē vbiq. piū inducit &
cū addit, Classiq. immittit habenas, fortitudinē, & solertē gra-
uitatē eius, qui inter lacrymas, suæ & suorum saluti cōsuluit.
[Classiq; immittit habenas] Trāslatio ab equis, vnde Hom. lo-
ra incidi iubet, quæ ēt equorum sunt, & Plaut. Nūc inquit,
equo ligneo, per ceruleas vectus es vias? accipiens equum li-
gneum pro naue. Classis autem est nunc vnā naus, nunc na-
uū multitudo, nunc armatorū, & præcipue equitū ordo:
erant aut (vt Liu. docet) Romanis olim classes quinq; nunc
scholasticorū eiusdē auditionis: nā & Quin. per classes distri-
buendos docet; vulgus appellat, locū primum, atque secun-
dum. Nunc strepitus classū sese mouentium ad classica. i.
sonitum tubarum. Et tandem, non ad diuturnam nauigatio-
nem ex Sicilia, sed ex Troia refertur, aut ad desiderium vehe-
mens.

mens. [Euboicis] A Colonia, nam Euboea insula est in qua Chalcis ciuitas est, vnde venerunt Coloni, qui in Cāpania Italia, Cumas edificauerunt, [Pelago] i. in pelagus, aut pelagus versus: quod faciunt, qui in terram non suā, vnde forte de repente proficiscendū sit, appulsi sunt. [Mentē animumq.] Plures perissologiam censent, i. abundantem sermonē: cum n. inquirunt, idem sit mens & animus, alterū sufficeret. vnde Lucret. Primū animum dico mentem, quam sepe vocamus Idē, Consilium, quod nos animum mentemq. vocamus. Alij discernunt animum a mente, vt D. August. in de ciuitate Dei & videtur mens, qua meminimus, & disquirimus, animus, quo auemus, & spiramus. Sed immensum esset opus, si singula quę occurrunt, recensere. Ordo autē est. Nam Don. non exstat. Aeneas lacrymans, fatur sic, s. vt prēmīssum est, & immittit habenas, i. liberā facit nauigationem classi. i. nauib. & allabitur tandem. i. post longā expectationē, oris. i. regionib. Euboicis, i. ab Euboicis exultis, Cumarū. i. qui illic Cumas extruxerāt, hoc est ad eam regionem, vbi sunt Cumæ, a Chalcidētib. populis Euboicis, extructę. Et, sup. ministri. aut socij. Nam vile ministerium non conuenit Aeneæ, & ita numerū mutauit, diens, & immittūt, & obuertunt. i. conuertūt, pelago, i. in pelagus, aut pelagus, versus, proras. i. anteriores partes nauium, quę prouult aquas. quę ad litus appellī solent, sed, vt, ad protectionem paratę sint naues, obuertuntur, sicut & curus dū cito auerendi sunt. tum. i. deinde aut insuper, anchora fundabat, i. ad fundum figebat, aut retinebat naues dente tenaci, qui, s. in terram missus erat, & puppes, i. posteriores, & aliores partes nauium, curus, i. reflexę, prętexunt, i. cooperiūt, & a conspectu mouent littora: omnimānus. i. tota multitudo iuuenum, quia seniores dimissi erant fere in Sicilia, emicat i. emittitur, cum motu quodam, in i. ad litus Hesperīū. i. Italicū pars, s. iuuenū q̄rūt semina flamme, i. scintillas ignis. abstrusa, i. occultas, aut latētes in uenis filicis, s. lapidis durissimī, vnde ignis excutitur. Pars rapit siluas (appositorie) densa tecta, ferarum, & sup. pars monstrat flumina, i. aquas dulces & fluentes, ut fontanas, inuenta, s. a se. At. i. sed, Aeneas pius. i. religiosus deorum cultor petit. i. aggreditur arces quibus Apollo altus præsudet, idest tēplum Apollinis, qui illic in arce colitur, & secretari. penetrabilia, procul, i. semota a vulgo, Sibyllę. i. virginis, diuinam mentem, & consiliū scientis, horēdę, i. cum horrore quodam adiri solitę, appositorie, antrum immaue. i. valde magnum, aut horrendū, siue bonum, siue malum, vere prędicatur, nec cuiquam parcitur. Cui. s. Sibyllę vates, Delius. i. Apollo, in Delo natus, qui uatum princeps est, inspirat magnam mentem, i. reminiscendi, & disquirendi virtutem, & animum, i. rationem, & audiendi vim, & aperit. i. reuelat futura, per mentē, ergo pōt, per animum vult, & quia aperit, scit prędicere futura. Et, Aeneas cum comitatu suo subeunt, iam lucos. i. siluas incestuas, Triuicę, i. Dianę, atq. recta aurea, s. Phœbi, quę illic sunt, ubi est lucus Dianę, vocat autem Dianam, Triuicę, quia tres vias, & tot nomina, ac potestates habet. Est enim in cœlo, luna, in siluis, Diana, & apud inferos, Proserpina, vt dictum est in quarto. *Illic tria uirginis ora Diana* in ou. 8. silu. i. i. i. q. q. [Dedalus, &c.] Quia de more suo, Virgilius, prius loca, quam quę in eis gesta sint, describere solet, describit et nunc tēplū, & eius ornatum, conditum a Dēdalo, qui se illic a Creta recepit. pręcipiti volatu, i. (vt historię habent) nauigatione, & velis facta, nā antennas inuenisse dī, vnde poetę, rem in miraculum traxerūt. Dicentes, Dēdalū volasse, vñ Iau. Fabrum quę volantē. Nam volare ēt naues dñr, sicut & aues nare, vt alibi latius dicemus. Fuit autē Atheniensis, vnde Iuuen. de Ieo Medijs, sed natus Athenis, cuius fabulā Seruius recitat. [Prępetib. pennis] A. G. lib. 6. ca. 6. dicit ab Higiniō reprehendi, quasi ioscite dictum. Nā prępetes, inquit, aues, ab augurio appellātur, quę aut opportune pręuolant, aut idoneas sedes capiūt. Nō apte igitur vsum verbo augurali volatu, nihil ad augurū disciplinam pertinente. Sed Higinius, nimis Hercule ineptus est, cum quid prępetes essent, se scire ratus est, Virgiliū autē, & Trimacium doctum virum ignorasse, qui in ij. Iliados, victoriā, volucem prępetem appellauit in hoc versu, dum. Dat vincenti prępes victoriā palmam. Cur autē non, Quoquo Ennium reprehendit, qui in annalib. nō vt Virg. pennas Dēdali prępetes, sed lōge diuersius inquit, Brundisium pulchro pręcinctum prępete portu. Et si vim potius, naturamq. verbi cōsiderasset, neq. id solum quod augures dicerent, inspexisset, veniam prorsus poetis daret si-

mitudine, & translatione verborū, non significatione vten-
tibus. Nam quoniam non ipse tantum aues, quę prosperius pręuolant, sed et loci quos capiunt, quod idonei felicesque sunt, prępetes dixit, quoniam ex locis, in quib. periculū me-
tuebat in loca tutiora peruenērat: locos porro prępetes, & augures vocant, & Ennius in Annaliū primo dicit. Prępetibus hī-
lares sese, pulchrisq. locis dat. Auib. autem prępetibus con-
trarias aues inferas appellari, Nigidius Figul⁹ in li. i. auguri-
priuati ita dicit. Discrepet dextera sinistre, prępetib. inferę, &c.
[Androgeo] Genitiu⁹ est Græcus vt rectē sentit. Seru. [Septena]. i. septem vtriusque sexus, trahitur ex Phēdone Platonis, qui, hec est, inquit, illa naus (vt aiunt Athenienses) in qua
Thesēus, olim bis septem illōs tulit in Cretā, seruauitq. eos, & ipse seruatus est. Minotaur⁹, humeris t. n⁹ (vt dicit Diod.)
taurus fuit. Cecrops, Dyphies dictus, qđ pedes serpentinos haberet. Causam furoris, Pasiphaes, fabulose narrat Seru. dū
autem Venus cū Marte dijs expositi essent, omnes dij, deaq. (vt dicit Ho.)
pudibundi aufugerūt, pręter Mercuriū, qui se tali aiebat opprobrio velle affici: adridet enim omnibus quib. con-
iungitur, Diod. dicit iratum Neptunū in Minoā, qđ pulcherrimum taurum mactare solitus nunc vñ. pepercerit, cuius
amore vxor eius disperijt. Plutarchus autē in vita I. hesei dicit, hūc
Taurū scribā fuisse, cuius amore capta est Pasiphae. Sed ordinem explicemus, qui talis est. Dēdalu, faber ille sub-
tilissimus, fugiēs (vt fama est. Regna Minoia, i. in quib. Minos
tunc regnabat, videlicet Cretēsiā, ausus credere, i. cōmittere, celo. i. aeri, se
pennis prępetibus, felicibus & velociter ferētib. enauit ad Arctos, i. populum
Arcticū, respectu Græcię gelidas, i. vicinas gelidę zonę Septentrionali, s. per
iter insuētum. s. ipsi ceteris hoīb. hoc est per aerem, & ipse lenis. i. velox
superastitit arce Chalcidia. i. a Chalcidia. i. a Chalcidētib. extructa, h. e.
super templū Apollinis, sed more suo dat prępositioni super ablatiuū, sicut,
Fronde super viridi. & Gemina super arbore fidunt. & ipse redditus quasi debito elemēto (vnde
dictus est, ausus se credere, i. cōmittere celo, quasi alieno: red-
dimur autē proprie nostris vnde Hor. Naus q̄ tibi creditū de-
bes Virgiliū finibus Atticis reddas incolumē precor) primū his
terris, s. in quibus Euboei, seu Chalcidenses, Apollini arcē extruxerūt,
hoc est apud Cumas. O Phæbe. i. Apollo, sacrauit tibi remigiū alarū,
quasi nō amplius volatur⁹, sed q̄a reciproca est translatio de nauib. ad
alas, dicimus. naues nare, qđ nauium est, & naues volare, quod
auium est, coniunxit, dicens, remigium, i. remigationem, quę
nauium est, q̄a, reuera nauib. aufugisse dī, & alarum, quę auium
volatū sunt: nā fabulose volasse dī. Pōt et iō sacrasse Phēbo,
quia idē est sol, cuius calore alę eas solutę non sunt, vt Icarī, nimis
altę volantis, sacrauit ergo o Phœbe, tibi remigiū alarū, i. alas,
quibus nauerat, i. volauerat, aut remigiū alarū, i. velorū, &
antennarū, quib. quasi auolauerat, vt volucres alis, & posuit
templa immania. i. valde magna, aut horrenda. & sup. posuit, s. in
statuis, & celaturis, letū. i. mortē Androgei. filij Minois ab
Atheniētib. occisi, deinde, Cecropidę. i. Athenienses, missi, sup. sunt,
pendere. i. persolvere, quotannis. singulis annis, septena. i. vtriusq. sexus
septem, hoc est quatuordecim, corpora natorū. i. liberorum, tā
masculorū, q̄ foemellarum miserū, pro miserorū, hoc est miseratione
dignorū) vñ stat. i. efficta est stare, sortibus ductis, i. postquam
sortes essent ductę ab Atheniētib. vt scirent, qui deberent ad
Minotaurū in Cretā mitti, vt ab eo deuorentur. nam id sorte
fiebāt, vnde & Thesēus missus est, quamuis regis filius: quia
verō non potuit sculpi, nec celari, vt vñ ducatur, i. moueatur,
bene dicit eam stare ductis sortibus. tellus Gnosia. i. Cretensis,
a parte totum accipiēdo, elara mari, i. super mare, quia altior
videtur: respondet contra, i. ex diuersa regione, quam ad eam
tendebant Athenienses ridet (inquit Seru.) i. aspicit, crudelis
amor, i. sculptura crudeliter amantis, & Pasiphae, filia Solis, &
vxor Minois supposita. i. submissa, vt coiret furto. i. clanculum,
arte Dēdali, qui eā in ligneam vaccam inclusit, & Minotaurus,
i. mōstrū partim homo, & partim taurus, quia ex tauro conceptū:
proles bifor- mis. i. mixtę formę. i. humanę, cū taurina inest
hic. i. in hac ciuitate Cretēsi, videlicet in Gnosio, regia Minois,
Minotaurus, inquit appositorie, monumenta, i. testimonia,
Veneris. i. coitus, neandę, i. detestabilis, & abominabilis, q̄a
mulieris cum tauro: posset etiam referri ad fabulam, quam
Seru. recitat, de irata Venere in stirpē Solis. ille. i. notissimus
labor, i. laboriosus exitus, domus. i. Labyrinthi, inest hic, &
error inextricabilis. i. cuius trice. i. simplicitates, tricarū
similes, expli- cari

carineque, nisi cum summa difficultate. Sed. n. i. sed cerre, licet in extricabilis sit alijs, Dædalus ipse, f. artifex, & extructor, miseratus, i. misericorditer respiciens magnū amorē regine. i. Ariadnes regis filia Thesea misere amantis, resoluit. i. expedit, nodos, & ambages, i. dubios meatus, recti, f. Labyrinthi, regens, i. dirigens, filo, f. in glomere implicito, vestigia cæca. i. incerta alioqui: & o Icare fili. f. Dædali, tu hères, i. habuisses, quoq; i. et, magnā partē in tanto opere, quantū, f. fecit in forib. si, sup. doctōr, fineret, i. finisset, hoc est permisi- fer, ipse Dædalus conatus est bis effingere casus, i. ruinā Ica- ri, seu præcipitiū, in auro, i. celatura aurea: man⁹ patriq; f. De- dali patris, cecidere. i. ceciderūt bis, quia præ pietate pater- na, effingere nō potuit. quin. i. quinimo Æneas, & sup. qui cū eo erant perlegerēt, f. oculis protinus, i. statim, vel protenus, i. porro tenus, i. late omnia (sic. n. antiqua, & vera est lectio) i. oēm picturam, aut sculpturā, seu celaturam, ni. i. nisi, Acha- tes, vir ille fidus, Aeneæ comes, præmissus, f. ad indagandam Sibyllam, sacerdotem tēpli, afforet. i. adesset, aut adveniret, aut nisi sacerdos Phœbi. i. Apollinis. & Triuiq; i. Dianæ, f. Dei- phobe, Glauci. f. filia, afforet. supp. vna. i. pariter simul, cum Achate, quē, f. sacerdos, fatur regi, i. ad regem, f. Aeneam, ta- lia, hoc tempus non poscit, ista, q. d. inania, & rege indigna spectacula. i. non est nunc tempus huiusmodi spectādi, quia præstiterit, i. melius fuerit, nunc mactare, i. sacrificare septē

iuuencos de grege intacto. i. de ijs qui nunquam iugum tra- xerunt, & totidem bidentes, i. oves biennes, lectas de more, i. secundum ritum sacrificantium.

ABSTURSA in venis] antiqui aliquor li. Obstrusa, legūt sed VAR Abstrusa receptior lectio. [Vt fama ē] antiq; pleriq; libri Est, LEC nō hēnt. [In forib. latū Androgeo] In veteris pleriq; libris. Androgei, scriptū ē. [Patrē opere in tanto (fineret dolor) Ica- re haberes] In antiq; aliq; duo illa verba, Icare haberes, desi- derantur. [Quin protenus oēm Perlegerent oculis] In vete- nonnullis exempl. Omnia scriptū animaduerti. Sane vero, Macr. & Pri. & pleriq; aliq; Oia, castiorē lectionē agnoscūt, [Deiphobe Glauci] innumeros pene lib Inuenias, in quib. in emendate, Deiphobe, vel Deiphebe, scriptū sit. [Non hoc ista sibi ips spectacula poscit] In Ro. lib. Poscunt scriptum est.

Et quoniam Virgilij locum excussimus iuuenus eūdem Cor pro virili, apud quē in Georgicis ita legendum videtur RHO erudit, vbi pecudum adnumerantur remedia.

Et spuma miscens argent. viuaque sulphura,
Ideasque pices, & pingues unguine ceras.

Sic. n. agnoscit a Seruio, & Macrobio, non vt modo passim le- ctitamus, ac sulphura viua. Sic ic. n. dactylum erit, carmen cum in sede postrema dactylum seruet. Sicut Aen. item in 6.

Quin protinus omnia
Perlegerent oculis, ni iam præmissus Achates Afforet.

SARV.

E Vboicæ rupis latus] Hoc est montis Cumani, quē Euboici habitauerunt. Est aut Acyrolugia, Colonia. n. Epi- theton rei dedit immobili. [In antrum] in similitudinem antri, vt, Portus ab Eoo flu- ctus, curuatus in arcum [Quo lati, ducunt aditus centū]. Nō sine cā, & aditus dixit, & o- stia, nam Vitruuius qui de ar- chitectonica scripsit, ait, cum ab aliquo arcemur ingressu, id ostiū dici, ab obstando, cum ingredimur, aditum ab adeun- do [Ostia centum] Finitus nu- merus pro infinito, licet pos- sit, & rationabiliter dictū eē. Respona enim Sibyllē in hoc loco plus minus centum ser- monum sunt. Inueniuntur tñ Apollinis elogia, & viginti quinque, & trium sermonum, vnde quod melius est finitum pro infinito accipit. [Totidē voces] Ac si diceret tot sermo- nes [Deus ecce Deus] Vicinitate templi iam afflata est numi- ne. Nam furentis verba sunt deum velle ostendere, qui ipsi tantum vñ. Sane cauti eē debemus qñ plena sit numine, & qñ deum deponat. De Miseno. n. post vaticinationē dictura est. [Nō color vnus] Idem Luc. Stat nunquam facies. [Cōptē comæ], Antehac, f. Nā p p sacra resolute sunt, vt, vittasq; re- soluit Sacra capitis, [Maiorq; videri] Videbantur, sicut sole- bat in vaticinatione apparere per numinis præsentiam, quod humanis illud debet aspectib. Vnde ait. Maiorq; videri. Non enim re vera erat. [Nec mortale sonant] Alia. n. vox numinū est, vt, Nec vox hominē sonat. Item. vocis vt sonus, vel gres- sus euntis, [Afflata est numine] Nondum deo plena sed affla- ta vicinitate numinis [Qñ] Si quidem, nam coniunctio est, non aduerbium. [Cessas in vota] Tardus es ad vota facien- da. nam si dixerit Cessas in votis, hoc significat, tardus es dū vota facis. Aliud est, cessas in illam re, aliud cessas in illa retardus es ad faciendam rem, & tardus es in facienda re. Figurata autem dixit cessas circa mittenda vota numinib. [Tros] Principale pro deriuatiuo, pro Troius. [Ante dehi- scent] Trahit hoc de Matris Deum templo, quod non ma- nu, sed precibus aperiebatur. [Attonitē] Stupendæ, non stu- pentis, Ergo Attonitē, facientis attonitos, vt, Mors pallida, Tristis senectus. [Ora domus,] Quia supra ait,

Vnde ruunt totidem voces respona Sibylla.

[Per dura cucurrit Osa tremor] Religionis ē, & diuinę, & re- uerentię, Alibi, ipse manū multo suspensum numine ducit. [Pectore ab imo] a mentis intimo, nec immerito, nam illa re- diuinitas flectitur, quæ est nobis cum diuinitate commu-

Poe. Talib. affata Aeneam. nec sacra morantur
Iussa viri. Teucros vocat alta in templa sacerdos,
Excisum Euboicę latus ingens rupis in antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum:
Vnde ruunt totidem voces, respona Sibyllę.
Ventum erat ad limen, cum virgo, Sib. Poscere fata
Tempus ait: Deus ecce, Deus, Poe. Cui talia fanti
Ante fores subito non vultus, non color vnus,
Non comptę mansere comę: sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument: maiorque videri
Nec mortale sonans; afflata est numine quando
Iam propiore dei, Sib. Cessas in vota, precesque
Tros, ait, Aeneas, cessas? nec enim ante dehiscunt
Attonitę magna ora domus; Poe. Et talia fata
Conticuit: gelidus Teucris perdura cucurrit
Osa tremor, fuditq; preces rex pectore ab imo.

nis, idest sensui.

TALIBVS affata, &c.] Post- quam Sibylla, inquit, admo- nuerat Troianos sacrificare, vt respona habeant, statim paruerunt, ijsq; in templum ductis extēplo est virgo pos- sessa Deo, qui eam supra se ra- ptam sacro quodā, ac prophe- tico furore vexauit, ita vt nō humana rō, nec prouidentia, sed diuina, quæ dictura est, enunciare credatur, quō si p- phana sacris cōferre liceat, le- gimus Saulē, Iudæorum regē primū, aliosque multos inui- tos prophetaſſe & spiritu pro- phetico raptos. Sed ne mul- tis moliar, Ordo est. Sibylla affata, supp. est Aeneam talib. scilicet verbis nec viri, f. Tro- iani moratur, idest differūt, fa-

era. i. sacrificia, iussa, f. offerri, i. quæ ipsi iussi erant offerri, i. se- ptem iuuenos intactos, & totidem bidentes lectas, & sacer- dos, scilicet Sibylla, vocat Teucros in alta templa, f. Apolli- nis, quæ erant illic in arce, quo. i. ad quę, centum lati aditus, i. accessus, & centum ostia, i. valua, quæ scilicet aditus inter- cludunt (Nam ab obstando, ostium dictum volunt, nec sem- per patuerūt ostia, & nō nisi precibus referantur, vnde paulo inferius. Nec. n. ante dehiscunt Attonitę magna ora domus, sunt ergo ostia, dum obstant aditus, vbi referantur, vel aditus sunt viæ vsque ad ostia, nam apertis ostijs, non sit aditus, sed introitus) quo igitur centum aditus, & centum ostia, qua adi- tus claudunt, ducunt, i. dirigunt, adire volentes: nam singu- lis aditibus ad ostium peruenitur, quo clauduntur, vnde, i. e quibus ostijs, vbi referata sunt, totidem. i. etiam centum vo- ces (quia per singula singula) appositorie, respona, idest ora- cula, & diuinationes Sibyllæ, i. per Sibyllam pronuntiata ruūt, idest præcipitanter eduntur. Ventum erat, f. ab omnib; Aeneas, videlicet. Teucris reliquis & Sibylla, ad limē, scilicet templi supp. iam, cum, i. qñ virgo, scilicet Sibylla incorrupta (nam a castitate, nunc virgo dicitur, non a viridi ætate, cum sit longæua sacerdos. Donum aut vaticini virginibus da- tum attestantur poetę) ait tempus, supple est, poscere (more græco pro quod est, poscendi) fata idest, oracula, quæ fata enunciant, aut quæ fando accipiuntur, ecce, quasi dicat subi- to adest, aut inuadit me, Deus scilicet Apollo interpres fa- torum. Cui scilicet Sibyllæ fanti, idest dicenti talia ante fo- res, idest valuas, aut ostia templi, vultus non mansit, supp. vnus, & color non mansit vnus, i. idem & vniformis, & co- mæ, i. capilli, prius compti, non mansere comptę, sed pe- ctus anhelum, idest anhelans frequenter, & corda fera, idest ef-

effera, & rapta sacro furore, tument, i. inflantur, rabie, i. sacra, & prophetica, & sup. cepit, videri maior, i. quam erat propter ingressum numinis, nec sonans, i. sono indicans mortale. i. re mortalem, aut mortaliter, Sed quia dixit in primo. Nec vox hominem sonat potius dixero figurate accusatiuum esse, quā nomen pro adverbio positum. Verba. n. absolute ad sensum pertinentia, figurate cum accusatiuis construuntur, vt sapit acorem, aut prudentiam, redolet vetustatem, sonat mortalitatem &c.) quando, i. quādoquidem, ipsa est afflata iam numine dei, i. Apollinis, propiore, i. viciniore, hoc est valde vicino menti, & prae cordijs eius, & ait, o Aeneas, Tros, i. Troiane sed quasi alter Tros, i. rex Troianorum, cessas in vota, i. negli-

gens ne es, ad facienda vota, precesque? q. d. si id facis, non recte sapias, n. pro quia, neque magna, i. horrenda, aut, reuera, magna ora, i. ostia, & introitus domus attonite, i. attonitos faciētes dehiscunt, i. aperiantur, sponte tibi, ante, i. priusquam sup. vota & preces feceris, & ipsa fata talia conticuit, i. quia non permitebatur plura loqui priusquam vota, fecerint precesque fuderint Teucris tremor gelidos, i. gelidos faciens, currit Teucris, per ossa dura, i. ad medullas vsque & rex, qui non obstupuit, sed remedium quaesivit, fudit preces ab imo pectore, i. ex intimo corde dicens, i. vt sequitur.

FVDTQVE preces rex] In antiquis pene omnibus exemplaribus, Fundit, praesenti tempore scriptum est. VARIA LECT.

SERV.

De Achillis morte

Phoebe graues Troiae semper miserate labores] secū dum Hom. qui eum dicit semper Troiae propugnatorem fuisse, & bene Miserate, q. Troia defendi non potuit, Ideo non dixit qui defendisti, sed miseratus es. [Dardana qui Paridis] Achilles a matre, tinctus in Stygem plaudem toto corpore inuulnerabilis fuit, excepta parte qua tentus est manu matris, qui cum amatam Polyxenam, vt in templo acciperet, statuisset, insidijs Paridis post simulacrum latentis occisus est. Vnde & fingitur quod tenente Apolline, Paris direxit tela, & bene direxit quasi ad solum vulnerabilem locum. Dardana autem ideo, vt non adultero, sed genti praestitisse videatur. [Tela manusque] Vel quia aliud sine alio esse non potest. Vel hoc dicit. Et artem per tela, vt nosset quid periret, & virtutē per manus dedisti, vt eius vota compleres [Magnas obeuntia terras] Tot maria intraui] Terras cingentia, Oceanus quidem ambit omnes terras, & licet iste per ea maria nauigauerit quae cinguntur, tamen non dixit proprie, cum de Oceano ista nascuntur. [Tot maria] dicendo maria, partem eum maris nauigasse significat, non totum mare. Mare. n. elementum est totum. Maria vero, partes maris, sicut terrae partes sunt, terra vero totum elementum. [Penitusq; repostas] Longe renotas, auias [Massylum gentes] Massyli sunt Mauri. Vnde speciem pro genere posuit. Nam Aeneas ad Africam venit, cuius partem constat esse Massyliam Mediterranea enim est pars Mauritaniae. Vnde a parte totum accipere debemus. [Praetentaque Sirtibus aurua] Circumsula. Incerta. n. sunt illic maria, & terrae. Vnde Lucanus.

Aequora facta vadis, abruptaque terra profundo.

Tenus.

[Prendimus] Quippe fugientem Italiam. [Hac troiana tenus] i. haec tenus, hucusq; i. hic sit finis. Nam Tenus proprie est extrema pars arcus, vt Plautus ostendit. Vnde tractū est, vt haec tenus, hucusq; significet. [Troiana fortuna] A prauiudicio, i. mala, & dicit iniquum esse vt Troianam fortunam patiantur in Italia. [Fas est parcere genti] Quia se victam fatetur. [Quibus obstitit Ilium] Ganymedes. n. Hebe obfuit, Paris Mineruae & Iunoni. Cur autem cum dixerit Dijq; deaq; dearum tantum reperimus exempla? non mirum est, cum supra dixerimus de prauiudicio esse omnes deos. Possumus ergo per vnam re vtrūq; intelligere, licet dicatur etiam Neptuno obfuisse Troia ex denegatione mercedum. Nouimus praeterea esse morem poeticum, vt duabus praepositis reb. vni respondeant, vt,

Nautaeque tum stellis numeros, & nomina fecit

Pleiadas, Hyadas, claramque Lycanis Arcton.

Nā suppresso numero dixit nomina. [Praescia venturi] Absolutum est, rerum venturarum. [Da] Dic, vt, Qui sit, da Tityre nobis. Vnde est contra. Accipe nunc Danaum insidias. Nū. n. praestare aliquid poterat, sed indicare futura. [Non indebita posco Regna meis fatis] Deest si. Est autem ei puer, i. longissimum hyperbatū, Phoebe, & Vos dij deeq; tuque o vates da. i. dic Latio Teucro, considerare, si non posco regna meis fatis indebita. Dic autem considerare, id est vtrum possumus confide-

Aen. Phoebe, graues Troiae semper miserate labores.

Dardana qui Paridis direxti tela, manusque

Corpus in Aeacida; magnas obeuntia terras

Tot maria intraui duce te, penitusq; repostas

Massylum gentes, praetentaque Sirtibus aurua.

Iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.

Hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta.

Vos quoq; Pergamee iam fas est parcere genti

Dijq; deaq; omnes, quibus obstitit Ilium, & ingens

Gloria Dardaniae, tuque o sanctissima vates

Praescia venturi, da (non indebita posco

Regna meis fatis) Latio considerare Teucros,

Errantesq; deos, agitataq; numina Troiae.

Tum Phaebo, & Triuij solido de marmore templi

Instituam, festosq; dies de nomine Phoebi.

Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.

Hic ego namque tuas sortes, arcanaq; fata

Dicta meae genti ponam, lectosq; sacrabo

Alma viros folijs. tantum ne carmina manda;

Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.

Ipsa canas, oro, Poe. Finem dedit ore loquendi.

men. Manent autem expectant. [Penetralia] Secreta templorum. [Tuas sortes] Sibyllina responsa, quae (vt supra diximus) incertum est cuius Sibyllae fuerint, quanquam Cumanae Virgilius dicat, Varro Erithraea. Sed constat regnante Tarquinio quandam mulierem nomine Hamaltheam, obtulisse ei nouem libros, in quibus erant fata, & remedia Romana, & pro his poposcisse tercentum philippeos, qui aurei tunc preciosi erant, quae contempta alia die tribus incensis, cum tribus reuerfa est, interumque contempta alijs tribus incensis cum tribus reuerfa, tantundem poposcit, & accepit quantum postulauerat; hac ipsa re commoto rege quod precium non mutabat, qui libri in templo Apollinis seruabantur, nec ipsi tantum, Sed & Martiorum, & Begoes nymphae, quae artem scripserat fulguritarum apud Tuscos. Vnde & addidit modo Tuas sortes, arcanaque fata, & hoc tradit poeta. Aeneam tamen inducit quasi de praesenti dicentem, oraculo. [Lectosq; sacrabo Alma viros] quia nisi patricij non fiebant. Sciendum sane primo duos librorum fuisse custodes, inde decem, inde quindecim vsque ad tempora Syllana; postea creuit numerus. Nam sexaginta fuerunt, sed remansit in his quindecim virorum vocabulum [Folij tantum ne carmina manda] vt Varro dicit in folijs palmae interdum notis, interdum scribebant sermonibus vt diximus supra [Ipsa] Pro tu, & posuit pronomen eius personae de qua loquitur pro illius cum qua loquimur, est autem Graecū, nam dicit οὐδὲν αὐτὴ εἶπεν. i. tu dic. [Finem dedit ore loquendi] Hoc est definit ei, vt ore loqueretur, nec in folijs scriberet.

PHOEBE graues Troiae] In hac oratione captat Aeneas beneuolentiam Phoebi significans se memorē beneficiorū acceptorū qui. n. se gratū ostendit in ereptis, dignū facit in accipiendis. Simul quoq; vt admonuerat Sibylla, vota facit, In quibus vt alijs multis ad Romanā hist. facit praeludium. Nā anus peregrina, sine hospita, atq; incognita Tarquinium regem adit nouem libros afferēs, in quibus diuina Romanorum oracula afferbat eosq; venales exhibuit trecetos Philippeos aureos pro eis postulas, q. re multo risu excepit rex, quasi delira ultra iustū precium, nimium exposculasset; sed illa spreta, tres eorū igni absumpsit, deinde de sex reliquis idē precium exposculas, itidēq. d. ri-

Asc.

sa idem effecit, Terti o vero, pro trib. reliquis idem precii po-
stulas accepit. admirante videlicet rege mulieris constantia, &
facti nouitatem, unde non nihil mysterij in libris suspicatus,
eos excuti iussit, abeunte, quae nunq. deinde visa est, anu, sed
Sibylla aestimata; inq. illis reperta sunt Romanoru fata, atq;
ita summa religione, atq; obseruatia culti sunt a Romanis, &
ad eos quasi ad oraculu, quindecim viri adire solebat, vt Ser.
recitat, & Cic. in. j. epi. ad Lelulu satis indicat, Sed ne multis
lectorem immorer. Ordo est. O Phoebe, f. Apollo semper mise-
rate. i. qui semper miseratus es graues labores Troie (quod fin-
gitur, aut propter causam sequentem, aut quia Phoebus, Apol-
lo, & Sol idem est, quo lucente, Troia capi non potuit, sed no-
ctu) qui direxisti, i. direxisti (per synopam, sed sunt qui velint,
subitum teli adorsum depictum) tela Dardana paridis Dar-
danei Paridis (sed sunt qui potius, tela Dardana, pro eo quod
est Dardanea dixisse censeant, quam Dardanei Paridis, eo
quod non causam Paridis, adulteri, sed Dardaniae sibi char-
rae tutari voluerit) & manus Paridis in corpus Aeacidae. i. A-
chillis, nepotis Aeaci (direxit autem, quia praecipue illis locis
vulnerauit Achillen, in quib. vulnerabilis erat in calcaneis,
spedum, quib. Thetis mater eius ducem in Styge intingeret,
tenuerat, & ita quoniam Stygijs aquis non imbuerat, nec mu-
niuerat, in illis duxerat vulnerabilis erat, qd. conquerit apud
Stat. in Achilleide) ego intraui te duce, i. ducete, aut ductum
tuo (Et ita a generali beneficio, ad proprium, sibi videlicet
impensum, descendit) tot maria obeuntia. i. circumdantia, ma-
gnas terras, i. insulas, & continetes, & gentes Massylum pro
Massylorum, qui sunt in Africa (& habet secundam longam, nam
Massylii, secunda breui, in prouincia Galliae sunt) repostas. i.
repositas, & a caeteris seculas, vt res quib. vti noluntus, peni-
tus. i. oino, hoc est extremos populos Massyloru, & arua pten-
ta Syrtib. (a praetedor, non a praeteneor.) i. in conspectu Syrtiu
exteta, nos prendimus, i. arripimus iam tandem, oras. i. extremas
regiones Italiae fugientis, i. more fugientis, cum propior esset
prehendi nequeuntis, Fortuna Troiana. i. inimica, & aduersa,
qualem Troiani experti sunt: fuerit (concessiuis est modus, i.
concedendo, vt fuerit) secuta, i. persecuta nos hactenus. (Est. n.
timesis, nec dicet temesis) i. ad hoc vsq; tps, & ad huuc vsq; lo-
cum, nec amplius, (Posset et, dici fortuna fuerit secuta, i. perse-
cuta hactenq. Troiana, i. res Troianas) Fas est, o di, & deo oes
quib. Ilium, i. arx praecipua in Troia, & ingens gloria Darda-
nidae, obstitit, i. contra voluntate stetit, hoc est quae voluistis
Iliu deleri, & gloria eius, unde paulo inferius, Nimiū Roma-
na propago vira potens superis, & est egregia Troiae laus, qua
si deos, deasq; ad emulatione, & inuidia, concitauerit, quod
eius gloria, deorum gloria offuscarer, fas est, inq. vos parcere
geti pergamae. i. Troianae & tu o sanctissima vates, f. Sibylla
praescia veturi, i. quae praescis venturu, aut quod veturu est, da, i.
dic, & designa meis fati. i. fm cetera oracula mihi data regna
si ego non posco indebita scit. n. sibi regnu deberi, & praecipue Iu-

lo, & da. i. concede, oraculorum reuelatione, Teucros, considere
.i. sed capere, & habitatione, Latio, i. in Italia, vbi Saturnus,
latuit & deos errantes, i. nobiscum profugos, & numina Tro-
iae agitata, i. profugata, considerare Latio. Ego, f. per eos qui de
me orituri sunt, constituam tum, f. postquam regnum fatale
constitutum fuerit Phoebo, & Triuie. i. in honorem Apollinis,
& Dianae templa de marmore solido, i. aut non admixto alio
lapide, aut non fracto & institua dies festos. f. seculares, seu
Apollinares ludos, de noie Phoebi. f. Apollinis, & magna pene-
tralia. i. sacra, manet. i. certissime futura expectet, quoq; .i.
et te. i. libros tuos, in nostris regnis (q. postea effectum docet
Seruius, Notique est Augustu adem Apollini sacra, hoc est,
vt Persi. dicit, sacra vatum instituisse. nec vitiosum est, quod
tantante id uouerit, Aeneas, quia id facit admonente Sibyl-
la, quae dixerat, Cessas in vota, precesque eius autem admoni-
tione sciuit se nihil in vanum voturum, atq; ita licet fm ve-
ritatem, ideo id vouisse dicatur, quia postea factum est, tm
fm fictione poeticam, potest postea factum esse ab ijs, qui Si-
byllinis libris sacra extruxerunt, quia prius Aeneas futuru
vouerat, quod quia reprobari non satis euidenter pot, satis est
poeta) Namq; pro quia, ego ponam. i. consecrabo, & reserua-
bo, hoc est nepotes, mei id facient, hic. i. regnis meis, sortes. f.
tuas, hoc est libros, in quib. continebantur sortes. i. responsa
deorum, unde Horat. Dicta per carmina sortes, & c. & fata ar-
cana. i. secreta retinenda cum magna religione & obseruatia.
dicta. i. vaticinata, mea genti. i. ei quae meis subdetur, & o al-
ma. i. altix, & aetrix imperij, & reru mearu, & ego sacro tibi,
viros lectos, i. delectos, ad hoc munus, f. quindecim viros
tm. i. tmmodo, ne manda. i. ne commendes seu committas, no-
mina. i. notas, & characteres, hoc est scripta tua folijs, hoc est
si hoc solu beneficium nobis feceris, q. loquaris, & non in fo-
lijs scripseris, de qua re videndum est in III. huius, in orati-
one Heleni ad Aeneam, ne ipsa, f. folia, & nomina in eis scripta,
volent ventis rapidis, f. per ventos rapidos comota, existetia
ludibria, vt res ludibrio habitae, aut consulentes ludibrio ha-
betes, unde dictu est: Inconsulti abeunt, sedeq. odere Sibylle
Ego oro, vt, sup. ipsa. i. tute canas, i. ore edas ora ula, & non so-
lis notis in folijs palmaru descriptis. Et, sup. Aeneas hoc dicto
dedit finem loquedi, i. definiuit, & significauit ea loqui ore, &
non scriptis, aut sic dedit ore. i. significauit ore suo finem loque-
di. i. q. ia faceret finem loquedi, vt ipsa subsequeret, vterq; modus
saluari pot, sed prior, q. auctoritate Seruiana fulcit, tutior e.

Vos quoque Pergamae iam fas est parcere genti] In libris
aliquot antiquis, Parcite, legitur. [Latio considere Teucros]
In Ro. lib. Consistere legitur. [Solido de marmore tepla Insti-
tuam] In Rom. lib. Templu Constituam, legitur. In Logobardi-
co, Templum quide est, Sed vt Institua, verbum et ad festos
dies accomodetur. [Folys tm ne noia manda] In antiq. oibus
exemplarib. quorquot versare mihi contigit, Carmina, non
Nomina, scriptum inueni, quae quide lectio Seruii non latuit.

VAR.
LECT.

SERV.

Nondum patiens] Quae
nondum posset implere
oraculorum sermones, aut
dum vacat, & est impatiens
[Phoebi bacchatur] Bene
bacchatur. Idem. n. est Apollo,
qui Liber pater, qui Sol. Vnde
ait Luc. Cui nomine mixto
Delphica Thebana referunt
trieterica Bacchae. Vnde in eo-
rum sacris erat Pebeadum Bac-
charumq; conuentus. [Excus-
sisse deum] Excuti proprie de
equis dicimus quod ideo tra-
xit, quia Phoebi. i. Sol, equis vti-
tur. Et nunc Sibyllam quasi e-
quum, Appollinem quasi e-
quitem inducit, & in ea perma-
nes translatione, excussisse ait,
vt excussus A cotheus. Itē, Fera
corda domans, quod est equo-
rum proprium, frenos pati, &
stimulos, vt. Ea fraena furenti
Concutit, & stimulos sub pe-
ctore vertit Apollo. Quod aut
uicit. [Magnu Deu] Non reve-
ra ait, sed retulit ad effectum

*At Phoebi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum. tanto magis ille fatigat
Os ravidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia iamque domus patuere ingentia centum
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras.
Sib. O tandem magnis pelagi defuncte periclis:
Sed terra grauiora manent. in regna Lauini
Dardanidae venient: (mitte hanc de pectore curam)
Sed non & venisse volent: bella, horrida bella,
Et Tybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra
Defuerint; alius Latio iam partus Achilles,
Natus & ipse dea. nec Teucris addita Iuno
Vsq. quam aberit, cum tu supplex in rebus egenis
Quas gentes Italum, aut quas non oraueris vrbes?
Causa mali tanti coniux iterum hospita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis, sed contra audentior ito,
Qua tua te fortuna sinet. via prima salutis,
(Quod minime reris) Graia pandetur ab vrbe.*

colentis. vt, Summe deum cu-
stos sancti foractis Apollo. Vni
cuique. n. deus quem colit, ma-
gnus videtur. [Excussisse Deu]
Pro excutere: tempus pro tem-
pore. Est autem Attica figura,
qua nos vti non conuenit, quia
hac licenter vtitur poete. [Fin-
gitque premendo] Componit,
vt, Et corpora fingere lingua,
Componit aut ad moderatio-
nem certam dicendi. Vt. n. di-
ximus supra, omnia quidem vi-
dent, sed non omnia indicant
sacerdotes. [Ostia iamque do-
mus, patuere] Precib. f. q. ante
ostia erat patefacta, aditus ef-
se ceperunt. [Ferunt responsa]
Quia ait supra, Ora domus
patuere. [Pelagi defuncte pe-
riclis] Non liberate pelago, & tus
sed marinis periculis. Nam
adhuc nauigaturus est, sed si-
ne vilo discrimine. Defuncte
autem liberate. Nam dicimus
functos officio, qui officia de-
bita complerunt. Vnde est &
ho-

Defun-
ctum.
Fun-
ctum.

honorib. functi, hinc defunctos mortuos dicimus, qui cōpleuerūt vitæ officia. Vnde est, Et nil iam celestib. illis Debenrē. [Sed terra] Legitur & terræ. Vnum tñ est. [In regna Lauini] Alij Latini legunt, cuius tunc erat, sed quia diuina loqui mur futura præoccupat. Postea. n. Lauiniū dī, licet possit ad Lauinium Latini fratrem referri, qui illic ante regnauit. [Horrida bella] Quæ contra hospitem cognatumq; suscepta sunt, vt Latinus dicturus est, arma impia lumpsī, Promissam eripui. [Spumantem sanguine cerno] Quasi non prædicat, sed videt quæ facturus est Turnus, vt, Recalent Tyberina fluenta Sanguine adhuc. [Non Simois tibi, nec Xanthus] Tyberinus, & Nemicus in quem cecidit. [Nec Dorica castra] Græca, & reuera, nā Turnus Græcus fuit, vt, Et turno si prima domus repetatur origo. Inachus Acrisiusq; patres mediæq. Mycenæ. [Partus Achilles] Turnū significat, & sic hoc dictū est, vt in Buc. Alter erit tunc Tiphys, & altera quæ vehat Argo, De lectos Heroas, & hoc est quod dicit, Obscuris verā inuoluēs. Nam licet vera sint, latet. Vnde Apollo, λῶϊας dī. i. obliquus. [Natus & ipse dea] De Venalia sorore Amata, vt, Cui diua Venilia mater. Nec debet mirū esse Amatam fuisse mortale, cū ē Turnus Iuturnæ frater mortalis fuerit. Nā hec fuerant diuina bñficia, [Addita Iuno] Inimica. Est aut verbū Lucilij & antiquorū, vt Plaut. Additus Ioui Argus [In reb. egenis] Per transitū ostendit famē futurā. [Coniux iterū hospita] Nā & Paris ab Helena fuerat susceptus hospitio. Hospitia autem more suo dixit. Et bene, ne aliquid imputetur Aeneæ, quasi factorum hoc esse p̄dicat, [Tu ne cede] ne cedas, sed esto audetior quā tua te fortuna permittat. Et bene aduersam fortunā edocet virtute, aut vitari, aut imminui, aut patienter sustinere. [Via] Rō. opportunitas, [Graia pandetur ab vrbe] Propter Enandrum, qui cum in Tusciam missurus ad Tarcontem est.

Asc. At Phœbi &c.] Docet quō reluctata est Sibylla, cōtra violentiā Phœbi insidentis, vt penitus subacta deo vaticinata iudicetur, nec quæ Aeneæ nouerit placitura, nā ignota dicit, multa, & terribilia, quæ non erat operæ precium Aeneā sociosque eius, nouisse, priusquā ad Italiā peruenerint, quin si nouissent tot bella in Italiā adhuc gerenda, non tam læti, ne quæ oēs in Italiā peruenerint, vnde dicit, In regna Lauini Dardanidæ veniēt. sed nō & venisse volent, &c. Dico ad Italiā. i. ad eā partē quo peruenire cupiebant, vt pote in Latiū, sedes ubi fata quietas ostendebant, Nā & Cumæ, in ora sunt Italiæ, sicut & Caieta, de qua in principio 7. dicitur, Te quoque litorib. nostris, Italicis vnde hic expresse dicit Sibylla, in regna Lauini Dardanidæ veniēt, quia iam ad littora Italiæ venerant, non amplius periculose nauigatur, vnde premi ferat, O tandem magnis pelagi defuncte periculis, &c. (Quia vero nihil erat quod ad hunc locū faciat Donat; Ordo est, At. i. sed vates, f. Sibylla, nondū patiens Phœbi. i. quæ nondū tolerare valebat Phæbum, in eā, Lintrantē, aut insidentē in morā equitis, bacchatur. i. more bacchantium furit, existens immanis, i. terribilis, & ferox, quia dictū est Maiorq; videri, &c.) In antro. i. ad vīs Phœbi, f. i. vt si forte posset, excussisse i. quasi equitem insidentem excutere pectore. f. suo magno deū. f. Phœbū, qui in oraculis magnus est, aut qui eā ma-

iolem fecerat, ille. f. deus fatigat supp. dī, tanto magis. f. quanto magis ipsa reluctabatur, donans, i. comprimens, os rapidum, i. furens, & corda fera. i. effera, & indomita, & fingit, i. componit, & ad debitum situm reducit, premendo. i. reprimendo. f. eam. Iamq; i. & iam, f. post vota, & preces, cū deus in eam plene descenderat, centum ingentia ostia domus patuere sua sponte, & ferunt. i. afferunt rīsa, i. oracula, nati, f. Si bylle, ad auras, f. ubi consultores erant. Respona aut sunt hec O, sup. Aeneas, defuncte, i. perfuncte, & non amplius functure, tandem. i. post Septentrionales errores magnis periculis pelagi, sed supp. nihilominus grauiora, sup. pericula, manet, sup. te, terris. i. in terris cū perueneris ad terrā, quia in mari non potuit submergi, qui Numico lacu submersus est, audi, sup. quæ dicam. Dardanidæ veniēt in regna Latini: mitte, i. remitte aut depone hanc curam de pectore. i. ne sis sollicitus de hac re, sed ipsi & i. simul volent, haud. i. non, venisse, i. qd in Italiā non venerint, non dī, tu voles, quia vir magnanimus, infrangibilem habet constantiam. Ego cerno. i. præiudeo, & est exemplū ubi ēt mēte cernimus, aut cerno, deo reuelante, intrinsecus, bella, inquit horrida, & Tybrim. fluuiū illū, Italiæ spumantem multo sanguine, non dicit, quorum, nec tñ victoriā pollicetur Aeneas: Simois. i. fluuius ille Troianus, nec Xanthus, i. alius eiusdē fluuius nec castra Dorica. i. Græcorū nō fuerūt tibi, i. ad p̄niciē tuā, h. e. Troianorū cauerib. opplebitur Tyberis, vt opulenti sunt. Simois, & Xanthus. Et iam seuos inimicos offendent in Italiā q̄ experti sūt Græcos in Phrygia. Alius Achilles. i. Achilli similis, videlicet Turnus. partus est. i. tibi iā in Latio, natus est, & i. ēt ipse qd non solū Achilles aut tu, dea. f. Venilia, nec Iuno addita. i. persecutrix, Teucris, f. ad persequendos eos abierit vsquā, i. in aliquo loco, ab eis, supp. tūc, cū tu, supplex in reb. egenis, i. tenuib. & modicis, quas gentes italū, pro italorum, & quas vrbes, i. ciuitates & cōitates non oraueris, f. vt tibi auxilio sint? qd. nullas nō oraueris, sed oēs, & est plus quam si oēs diceret, Coniux hospita. i. filia hospitis, f. Lauinia, filia Latini. Turno desponsata a matre, erit, sup. Teucris. i. Troianis, iterum sicut fuerat Helena, causa tanti mali, i. tam perniciosi belli. Et thalami externi, erunt, sup. item causa tanti mali, sed tu ne cede, pro ne cedas, malis. f. pœnarum, hoc est laboribus, & aduersitatibus, sed ito contra, i. obuiam, audentior. quam tua fortuna finet te, hoc est magnanimitatem supera fortunam tuam, ita vt virtus tua, & prudētia dominetur fortunæ. Prima via. i. primus aditus, & modus acquirendæ salutis, pandetur, i. aperietur tibi, (quod. i. quam rem, tu reris, i. opinaris, minime, i. nullo modo, quia non est vero simile, cū nihil sit magis hostile) ab vrbe Graia. i. Græcis habitata, dum f. per Euandrum, hominem Arcadem illic habitantem, ubi nunc Roma est, ad Tarcontem in Tusciam mitteris.

Sed terra grauiora manent] In lib. quibusdā admodū vetustis, Terræ, genitiuo casu legit. [In regna Lauini Dardanidæ veniēt] Vetera qdā exēpl. legūt, Et regna. p. In regna. Sūt & q Latini legēdū autument. [Nec Teucris addita Iuno] Multi qdē li. ex antiq; Abdiā legūt. [Sed cōtra audetior ito, Quā tua te fortuna finet] in plerisq; veterib. libris, Quā, legere ē.

VARIA
LECT.

SERV.

Exadyto] Locum vaticinationis ostendit. [Cumea Sybilla] Bene addidit propter discretionem. [Antroque remugit] Quia in antro est, vt Pulsati colles clamore resultat. [Obscuris vera inuoluēs] Vera, & obscura confundens, est autem Hypallage veris obscurā inferens. [Cessit furor] Nō penitus recessit, sed paulatim cepit minui. Nam est paulo post de Miseni morte dictura, quod non procedit si nunc numen recessit. [Non vlla laborum. O virgo] O, licet sit naturaliter brevis in latinis sermonibus, apud Virgilium in pro longa habetur, vt hoc loco. O virgo. Item alibi, Quis te magne Cato tacitum. Excepis ego, vt, Ast ego quæ di-

Poe. Talibus ex adyto dictis Cumea Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera inuoluens, ea fræna furenti
Concutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.
Vt primum cessit furor, & rabida ora quierunt,
Incipit Aeneas heros. Aen. Non vlla laborum,
O virgo, noua mi facies, inopinave surgit.
Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi;
Vnum oro (quando hic inferni ianua regis
Dicitur, & tenebrosa palus Acheronte refuso)
Ire ad conspectum cari genitoris, & ora
Contingat, doceas iter, & sacra ostia pandas.
Illum ego per flammæ, & mille sequentia tela
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnes pelagique minas cœlique ferebat
Inualidus, vires vltro, sortemque senectæ.

uum: & duo, vt, Si duo præterea, & scio. vt, Nunc scio quid sit amor, & nescio, vt, Nescio, q̄ teneros, oculus mihi fascinat agnos. Apud alios O, nisi in Græcis nominibus, nō producit quod & nunc sequi debemus. Dñt tñ quidam, q̄ O, tūc producit in nominatiuo, quando & in genitiuo fuerit producta, quod falsum est, Nam & Virg. produxit virgo, cū virginis faciat, & Luc. Cato corripuit, vt, Nos Cato da veniam, cum Catonis faciat. Item Iuno cum producat Virgil. Statius tamen corripit Sane sciendum allocutionem hanc esse suasiuā, cum partibus suis. Nam honestum est qd dicit se patrē requirere, vtile, vt ab eo patriæ originē discat, ne -

neceſſarium, quia iuſſerat pater, vt, Dicit tñ ante Infernas accede domos. poſſibile, quia ait, Qñ hic inferni ianua regis Dicitur, Item Potes nanque omnia: ſi omnia, & hoc. [No-ua mi facies] Species. Et ſcien- dum pronomen Mihi nunquã in Synæreſim venire, ne inci- piat eſſe blandientis aduerbiũ & licet quidam huius loci nitã- tur exemplo, non procedit, vel quia vnum eſt exemplum, vel quia pōt eſſe et blandientis aduerbium, nihil vero pro metri neceſſitate cogitur. Nam ſi pars ſequens orationis a vocali inchoet. Nihil dicimus, vt, Heu nihil inuitis fas quenquã fi- dere diuis. Si aut a conſonante inchoet, Nil ponimus vt Iu- uen. Nil tale expectes, emit ſibi multa, videmus [Inopinãue ſurgit] Nomen eſt, nō participium. Nã inopinata diceret, qđ non procedit. Opinatus. n. venit ab eo quod eſt opinor, ſed quia inopinor nō dicimus, ideo nec inopinatus facit, ſicut & nocens participium eſt, quia inuenimus noceo, innocens nomen, quia innoceo non dicimus. Nullũ eſt. n. participium quod a verbo nō trahatur, licet a ſui verbi forma nō veniat, vt placita, licet placeor, non dicamus, tñ placeo inuenimus. Item regnata, triumphata. Vnde galeatus, & tunicatus nomi- na comprobantur. Nullũ. n. verbũ horum originis reperit. [Omnia p̄cepi, atq; animo mecum ante peregi] Præcepi ante cognoui ab Heleno, vel a patre qui ait, Gens dura atque aſpera cultu. Debellanda tibi Latio eſt. Dicit aut ſe futura partim audiſſe, partim mente percepiſſe. Sed occurrit, ſi no- uit omnia, quid conſulit numen? Noſſe ſe dicit omnia quan- tũ ad labores pertinet, & concedit totam petitionẽ, vt ad il- lud ueniat quo poſſit patrẽ videre. Nã quod dicit vnũ oro, non ſolum dicit, ſed præcipiũ, vt, Vnã poſthabita coluiſſe Sa- mo. [Qñ] Si quidem, & eſt coniunctio. Et tenebroſa palus A- cheronte, reſuſo; Paludẽ pro lacu poſuit. Nã Auernũ ſignifi- cat, quẽ vult naſci de Acherontis æſtuarijs. Palus aut, bene iſte p̄duxit Lus, quia palus paludis facit, quod ſupra plenius diximus. Hor. corripuit, vt, Steriliſque diu palus aptaq; re- mis. Tenebroſa, aut nigra, per quod altã ſignificat, vt Nigra ſigrit ſub nube columbam, i. alta [Acheronte reſuſo] Acherõ- ſtius dñ inferorum, quaſi ſine gaudio, ſed conſtat locũ eſſe haud lōge a Baijs vndique montibus ſeptũ adeo vt nec orien- tem, nec occidentem Solem poſſit aſpicere, ſed tñ medium diem. Quod aut dñ ignib. plenus, hæc ratio eſt, omnia vicina illic loca calidis, & ſulphuratis aquis ſcatet. Sine gaudio aut ideo ille dñ locus, quod necromantia, vel ſciomantia, vt di- cunt non niſi ibi poterat fieri, quã ſine hominis occiſione non fiebat. Nam & Aeneas illic occiſo Miſeno ſacra iſta com- pleuit, & Vlyſſes occiſo Elpenore, quamquam ſingatur in extrema Oceani parte Vlyſſes fuiſſe, quod ipſe Hom. Fal- ſum eſſe oſtendit ex qualitate locorum quã commemorat ex tempore nauigationis. Dicit. n. eum circa vnam noctẽ na- uigaſſe, & ad locum veniſſe, vbi ſacra perfecit. Quod de O- ceano non procedit, de Campania maniſteſſimũ eſt. Præte- rea a Baio ſocio eius illic mortuo, Baias conſtat eſſe nomina- tas. Dicit et vidiffe Herculem, ideo quia illic ſunt Bauliã, lo- cus Herculis, dictus, quaſi Baaulia, q̄ illic habuit animalia, quã Geryoni detracta ex Hispania adduxerat. [Ire cōtingat] Vt minus eſt, Vt ire cōtingat, vt iter doceas. [Sacra oſtia pan- das] aut venerabilia, aut execranda, ſicut de Tartaro dicturus eſt. Sacre panduntur portæ. [Illum ego per flāmas] Meritum approbat patris, vt iuſtum videatur eſſe deſideriũ. [Sequẽtia tela] Vt, Ardentes clypeos atque ara micantia cerno. [Ex ho- ſte recepi] Liberatur, vt Frugesq; receptas. Ex hoſte aut, plus eſt quã ſi ex hoſtib. diceret, vt diximus ſupra. Ex hoſte. n. ge- neraliter dñ, ex hoſtib. partem oſtendit, ſicut dicendo terrã, ſignificamus elemẽtum, terras vero ſingulas partes, vt Afri- cã, Italiã [Meum comitatus iter] Non ſpe ſalutis, ſed mei cau- ſa, vt, Cedo equidem, nec ante tibi comes ire reſuſo. [Celiq. ferebat] Vt ante morte præuentus ſit quam ferre deſierit. Et mire imperfecto vſus eſt tempore, ac ſi diceret adhuc ſi vi- ueret ferret. [Vires vltra, ſortemq; ſeneſcẽ] Quia ſeneſcẽ ſors, eſt quietes, & ociũ, ſicut pueritiẽ, ludus: amor adoleſcẽtiẽ ambitus iuuenilis ætatis. Ergo aliud ferebat pater, quã ſors exigebat ſeneſcẽ. [Orans mandata dabat] Sic dictum eſt eũ

Quin, vt te ſupplex peterem. & tua lumina adirem,
Idem orans mandata dabat, natiq; patrisque
Alma precor miſerere, potes nanque omnia nec te
Nequidquam lucis Hecate præfecit Auernis.
Si potuit manes arceſſere coniugis Orpheus,
Treicia fretus cithara, fidibusque canoris;
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque redcitque viam toties quid Theſea? magnum
Quid memorem Alcidem, & mi genus ab Ioue ſũmo.

rogare cui poſſit iubere, vt, & ſupplex tua numina poſco. ma- ior. n. ad impetrandum vis eſt iubere. [Mandata dabat] Vt, Huc caſta Sibylla Nigrarum multo pecudũ te ſanguine du- cet. [Lucis Hecate p̄fecit Auernis] Hecate trium poteſtatum nomen eſt. Ipſa eſt. n. Luna, Diana, Proſerpina, ſed ſolum Proſerpinam dicere non po- tuit propter lucos qui Dianę ſunt. Item Dianam, quia A-

uernis ait, vnde elegit nomen in quo vtrunq; conſtabat. Vn- de Lucan. de Proſerpina ait, Hecate pars vltima noſtræ. [Si potuit manes] Nititur exemplis, quã inferiora ſunt per com- parationem, vt ipſe videatur iuſtius velle deſcendere. Nam Orpheus reuocare eſt conatus vxorem; hic vult tantum par- tem videre. Orpheus autem voluit quibusdam carminibus reducere animam coniugis, quod quia implere non potuit, a poetis ſingitur receptam iam coniugem perdiſſe, dura le- ge Plutonis. Quod etiam Virg. oſtendit dicendo Arceſſere, quod euocantis eſt proprie. [Fidibusque canoris] Bene ſonan- tibus chordis. Fidibus autem eſt nominatio hæc fidis, vt ſit Pyrrhichius. Nam fides iãbus eſt. [Si fratrem Pollux alterna morte redemit] Vt diximus ſupra, Helena, & Pollux de Ioue nati immortales fuerũt. Nã Caſtor Tyndarei filius fuit, cuius mortem ſuo interitu fraterna pietas redemit. Quod ideo ſin- gitur, quia horum ſtellæ ita ſe habent, vt occidente vna, oria- tur altera & iterum exemplũ per comparisonem, quod quia pium eſt, ſe ad frequentiam contulit dicendo. [Itque viam toties, quid Theſea] Durũ exemplum. Vnde nec immortalis eſt in eo. Dicit infero debere patere pietati, qui patuerũt in- ſanda cupienti. Nam hic ad capiendam Proſerpinam ierat cũ Pyrrhoo, & illic retentus luit penas, vt. Sedet, æternũq; ſedebit Infelix Theſeus. [Magnum Quid memorem Alcidem?] Melius ſic diſtinguitur, licet quidã legant, Quid Theſea ma- gnum, vt ephitheton ei dent qui per ſe non eſt magnus. Nam Hercule etiam ſine ephitheto magnũ intelligimus. Sed melius eſt Magnum dare Herculi quam ſacrilego. [Et mi genus ab Ioue ſũmo] Occurrit tacitæ quæſtioni tanquam Sibylla di- xerit, Sed ij. n. qui deſcenderant, a dijs ducebant originem.

TALIBVS &c.] Habito, inquit, tali oraculo Sibylla Impul- ſu dei horredas canit ambages, quia iam deus remiſerat habe- nas, hoc eſt permiſerat eam redire ad ſe; nondum tamen ad ſe penitus redierat, & quia deorũ reſponſa (ſecundum Ethnico- rũ theologiam, quã poetæ ſequuntur) ſæpe dubia, & obſcura ſunt, nunquã tamen falſa, ideo dicit, quod erat obſcuris vera inuoluẽs. Poſtea autem quam ad ſe redierat, orat Aeneas, vt ſe ducat ad inferos, ad conſpectum, ſ. patris, & doceat quibus aditus inferni pateant, atque oſtia aperiantur. De quo qui- dem deſcenſu, inter hanc & ſequentem lectionem (quia ad vtranq; faciunt) nō nulla ex Macro. citabimus, quã ad eum locum recepiſimus, vt explanatio noſtra familiaris e regione textus haberi poſſet. Eſt igitur ordo. Sibylla Cumã a, more græco, Latine Cumana, i. q̄ apud Cumas oracula dabat, canit ambages. i. ambiguos ſermones, horrendas, i. cũ horrore au- dientium, aut horrorem incutientes, & hoc talibus, ſ. oracu- lis, dictis, i. pronunciatis, ex adyto, i. loco penitiorẽ templi, quem ſoli ſacerdoti adire licebat, vnde adytus Latine & ady- tũ Græce, contraria ſignificant, nã tũ, adydictũ eſt ab a priua- tiua particula, & dyo, ingredior, quaſi ſine ingreſſu, & ipſa remugit. i. cum reflexione vocis, quaſi mugitus efferat, antro, i. ex antro, inuoluẽs, i. implicans vera, obſcuris, i. non ſatis in- tellectis, quamuis & vera eſſent, quia Apollo concurrit, i. inſti- gat furentia, i. eiufmodi frena, i. ſic mentem & organa vocis eius regit, vt quã ipſe voluit, nō quã ipſa præmeditata ſit, lo- queretur, & vertit, i. vertendo, hoc eſt trahendo & retrahen- do, & dirigit ſtimulos, ſupple eos. i. eiufmodi, ſup. in pectore. i. præcordijs Sibyllæ, vt. i. vbi aut ut primũ, hoc eſt imme- diate poſtq; furor. i. rabies Sibyllæ ceſſit. i. ſedata eſt, & orara- bida quierũt, Aeneas heros. i. vir puidus & quaſi diuinus, cu- ius eſt proſpicere ventura, incipit, ſaffari Sibyllã in hũc mo- dũ. O virgo, vlla facies, i. ſpecies laborũ, non ſurgit. i. oriẽ, aut prædicatur, mi, i. mihi noua, ve, p̄ vel, inopina, i. inopinata, q̄ ego p̄cepi oĩa, ſ. quẽ ad bella pertineant, & id in fine 5. dicen- te patre, Gens aſpera cultu debellanda tibi Latio eſt, & per- egi

egi mecum .i. præmeditatus sum, ante .i. priusquam hæc dice-
res animo .i. meo .i. quantum ad bellum mihi in Italia geren-
dum, certior iam factus à patre, & discursu rationis bene co-
gnoscere possum, quod non sine sanguine tantum mihi cōtin-
geret regnum, q.d. nolo amplius de bello mihi canas, sed oro
vnum .i. præcipuum, aut id solum, qñ .i. quandoquidem, ianua
Ditis, .i. Plutonis, inferni .i. habentis potestatem apud inferos,
& palus tenebrosa .i. nigra, & profunda, & hoc Acheronte .i.
lacu illo infernali, refuso .i. refluyente, & stagnante, di, sup. esse,
hic .i. in campania Italiae, cuius causam narrauit Seru. Con-
tingat .i. detur mihi, licet difficile sit, ire ad conspectu, & ora-
chara genitoris .i. Anchise, doceas iter .i. aut modu eundi, aut
pro via posuit, & pãdas .i. aperias, & referas ostia sacra .i. exe-
crabilia, aut religione multa obseruanda. Ego eripui illum .i.
patrem his humeris, per flammis, & mille tela sequentia, vt
dictu est in fine .2. & recepi ex hoste mediũ .i. ex medijs hosti-
bus in locu tutu p luxi, aut de cinerib. intelligit, quos à Dio-
mede recepit, vnde dixit in 3. Salue sancte parens iteru salue
te recepti Nequidqua cineres. Ille comitatus meũ iter, fere-
bat .i. tolerabat mecu omnia maria, atq; oēs minas .i. terrores,
& tempestates, pelagi .i. maris, & celi .i. aeris, existens inuali-
dus .i. debilis ultra vires, & sorte senectæ .i. ætatis, quæ quie-
tem, & ociu efflagitat. Quin .i. quinetiam, idem orans tanqua
supplet, propter magnã affectione dabat mandata, .i. præcipie-
bat, vt in fine 5. dictu est, vt ego supplex peterem te, & adire
tua limina. Ego igit præcor, ò alma .i. sancta, & salutis nostræ
altrix virgo, miserere nati, & patris, nam tu potes omnia, q
ergo potes, & piũ est, atq; licitũ, quia à patre diuino manda-
tum debes velle. Probat aut quod dixit potes, nec .i. & nō, &
Hecate .i. Proserpina, apud inferos, quæ eadẽ Diana est apud
nos, nō nequidqua .i. non ad nihil .i. non frustra præfecit te
lucis .i. filius inceduis, quæ nunqua lucet. sed semper sacras
vmbas habent, Auernis .i. qui sunt iuxta Auernũ in cãpania
lacu, præterea esse, nec quod petit carere exẽplo probat sic, si
Orpheus potuit accersere .i. ad vocare ad se, maneis .i. vmbas,
coniugis .i. Eurydices, vt visum est in fine 4. Georg. fretus .i.
confusus, & adiutus: Cithara Threicia .i. Thracia, & fidib. .i.
chordis, canoris .i. dulcetiter canentib. ac resonantib. si Pollux,
alter geminorũ filius Iouis, ex Leda Tyndari, vxore, redemit
fratrẽ .i. Castorẽ morte alterna .i. q. alternatim pro illo obit,
vt ille vicissim pro Polluce, & it. & redit via .i. ab inferis ad
superos. & e diuerso toties, quia singulis dieb. sic .n. gemini
in celo sunt vt dũ alter oritur, alter occidat, quid .i. ad quid,
memorẽ .i. cõmemorẽ, & recitẽ Thesea, q.d. non opus est, q
is violenter accessit, sed vincit, quid memorẽ Alciden .i.
Herculẽ magnum .i. sine exẽplo in sua ætate, qui Thesea libe-
rasse dicitur ab inferis, & Cerberũ traxisse ad superos, q.d. si ipsi
hoc potuerũt, hi per pietatẽ, illi per violentiã, potero & ego
qui & pius, & fortis sum. At si dicat Sibylla, verũ illi potue-
runt, quia dijs geniti, ad hoc respõdet genus, supp. est, & .i.
et, mi .i. mihi, ab Ioue summo .i. deorũ, sicut Herculi, & Pollu-
ci. Mi, datius e a genituo, mis sicut, mihi, a mei, nec vñ absur-
dũ, si dicatur mi .i. scribendũ, sed proferendum monosyllabon
sicut dij, vñ dũ duæ sunt syllabæ, interijcitur h, & fit mihi, q
causa est, cur ahenũ. interdũ scribitur, & apud nonnullos, Ie-
sus, eũ artis sit, Iesus, dictio trisyllaba. Quia vero de infernis,
multa dicturus est poeta, ex Platoniorũ philosophia, nō ab-
surde abduxero ea, quæ Macrobius sup somniũ Scipionis à Ci-
cerone editum, de ipsis dixerit, interiecturus quæ dã declara-
tiua, q semicirculis à Macrobianis discernemus. Dicit igit sic
ad hæc Ciceronis verba, Quasiui viueret ne ipse, & p Paul-
lus, & alijs quos nos extinctos arbitrabamur. Imò vero inq,
hi viuunt, qui e corporũ vinculis, tanq. e carcere volauerunt,
vestra vero quæ dicitur vita, mors est. Hec ille. Ad quæ Macrobius
ad inferos meare mors est, & vita est esse cũ superis, facile di-
scernes, quæ mors animæ, quæ vita credenda sit, si constite-
rit, qui locus habendus sit inferorum, vt anima, dũ ad hũc lo-
cũ truditur mori, cum ab hoc procul est vita frui, & vere lu-
pereffe credatur. Et quia totũ tractatũ quẽ veterũ sapientia,
de inuestigatione huius qõnis agitauit, in hac latenter ver-
Veterũ borũ paucitate reperies, ex omnib. aliqua, quibus nos de rei
opinio quam quærimus absolutione, sufficit admoneri, amore breui
inferos ratis excerpimus. Antequam studium philosophiæ circa na-
in cor- turæ inquisitionẽ ad tantum vigoris adolesceret, qui per di-
pore po uerlas gentes, auctores in constituendis sacris cæremoniãrũ
mentũ fuerunt, aliud esse inferos negauerunt, quã ipsa corpora, qui
bus inclusæ animæ carcerem scdum tenebris, horridũ for-

dibus, & cruore, patiuntur. Hoc animæ sepulcrum, hoc Ditis
concaua, hoc inferos vocauerunt. Et omnia quæ illic esse cre-
didit. fabulosa persuasio in ipsis humanis corporib. assignare
conati sunt. Obluionis fluuiũ, aliud non esse asserentes,
quã errorem animæ obliuiscntis, maiestatem vitæ prioris,
qua antequam in corpus truderetur potita est, solamque es-
se in corpore vitã putantis. [Vnde Leithæũ fluuium à lethe, qd
est obliuio, & letho, quod est lateo vocamus] Pari interpreta-
tione Phlegethontẽ, ardore irarum, & cupiditatum putau-
runt [Dicitur .n. Phlegethon, a verbo phlego, quod est combu-
ro, ardeo &c.] Acherontem quidquid fecisse, dixisse ve vsque
ad tristitiã, humanæ varietatis more, nos penitet [Dicis Ache-
ron ab a, quod priuatium est, & chara, lætitia, hoc est absq;
lætitia] Cocytũ, quidquid homines in luctũ & lacrymas com-
pellit. [Dicitur a cocytos, qd est luctus ululatus, sicut cocyma
ploratus, cocyzo, lamentor, & cocyo, ploro, &c.] Stygẽ qd.
quid inter se humanas animas in zurgite mergit odiorũ. [Di-
citur, Styx, a stygeros Plutos, quod est mēstus, odiosus, vel si
sic scribas, Styx est, acies seu turma, continens viros T. i. ccc.]
Notate hic fluuiorũ ordinem, quod incrementũ habeant, pri-
mũ si quidem malũ est, obliuio boni, quod Lethæ signat. De-
inde ardor, & inflammatio quod malum, qd Phlegethon: tũ
priuatio lætitie, qd Acheron, tum luctus, & lacrimæ, qd Co-
cytus. Postremo, perseuerans odium in furorẽ rapiens, quod
Styx signat. Ipsam quoque penarum descriptionem de ipso
vlu cõseruationis, humanæ sumptam, crediderunt Vulturem
iecur immortale tondentem, nihil aliud intelligi volentes, q
tormenta conscientie obnoxia, flagitio viscera interioris ri-
mantis, & ipsa vitalia indefessa admissi sceleris admonitione
laniantis, semperq; curas, si requiescere forte tentauerint, ex-
citantis, tanq. fibris renascẽtib. inherẽdo, nec vlla sibi misera-
tione parcẽtis, lege hac qua se iudicẽ nemo nocens absoluitur,
nec de se suã põt vitare sniam. Illos at epulis ante ora positis,
excruciari fame, & inedia tabescere, quos magis magisq; acq-
rendi desideriu cogit, psertim cõpiã non videre, & in affluen-
tia inopis egeltatis mala patiuntur, nescientes parta respicẽ-
dum egent habendis. Illos radijs rotarum pendere districtos,
qui nihil consilio puidẽtes, nihil rōne moderantes, nihil vir-
tutib. explicantes, seq. & actus suos oēs fortunæ permittẽtes,
casibus, & fortuitis, semper rotantur. Saxum ingens voluere,
inefficacibus, laboriosisq. cornatibus vitã terentes. Atrã sili-
cem, lapsurã semper, & cadenti similẽ, illorũ capitibus immi-
nere, q arduas potestates, & infastã ambiunt tyrannidẽ, nun-
q sine timore victuri, & cogẽtes subiectum vulgus odisse, dũ
metuat semp sibi vñr quod merent excipere. Nec frustra hoc
theologi suspicari sunt. Nam Dionysius aula Sicula inclemẽ-
tissimus incubator, familiari quondã suo, solã beatam existi-
manũ vitam tyranni, volens q. perpetuo metu misera, q im-
pendentium semper periculorum plena esset, ostendẽre, gla-
diũ vagina raptũ, & a capulo de filo tenui splendentẽ mucro-
ne demisso iussit familiaris illius capiti inter epulas immine-
re. Cũque ille, & Siculas, & tyrannicas copias, præsentis mor-
tis periculo aspernaretur. Talis est inquit Dionysius, vita, q
beatã putabas, sic nobis semper mortẽ imminẽtẽ videmus.
Existima ergo, qñ felix esse poterit, qui timere non desinit. Se-
cundum hæc igitur, q a theologis asseruntur, si vere suos quis-
q; patimur .n. anes, & inferos in his corporib. esse credimus,
quid aliud intelligendum est, quã mori anima, cum ad cor-
pus inferna demergitur, viuere aut, cum ad supera, post cor-
pus euadit? Dicendum est, quid ijs postea viris sollicitior in-
quisitor philosophiæ cultus adiecerit. Nam & qui primum
Pythagorã, & qui postea Platonẽ, secuti sunt, duas esse mor-
teis, vnam animæ animalis alteram prodiderunt, arbitantes
tunc animam mori, nō dum corrumperetur, quod impossibi-
le sciuerunt, sed dũ operas sibi proprias exercere non posset.
Mori animal, cum anima discedit e corpore, ipsam vero ani-
mã mori asserentes, cum a simplici, & indiuiduo fonte natu-
ræ in membra corporea dissipat. Et quia vna ex ijs manifesta,
omnibus nota est; Altera, non nisi a sapientibus deprehensa,
ceteris eam vitam esse credẽtib. ideo hic ignoratur a pluri-
mis, cur eundem mortis deum modo Ditem modo immitem
vocemus, cum per alteram .i. animalis mortem, absolui animã
& ad veras naturę diuitias, atque ad propriã libertatẽ remit-
ti, faustum nomen indicio sit. Nã Plutus diuitiæ sunt, vnde
Pluton. per alteram vero, quæ vulgo vita existimatur, animã
de immortalitatis suæ luce ad quasdam tenebras mor tis im-
pelli, vocabuli testemur horrore. Nam (vt constet) animal,
Virg. Ee necesse

lethe.

Phlege-

thon.

Ache-

ron.

Cocy-

tus.

Styx.

Vultur

iecur

tõdens.

Ixio-

nes.

Syfi-

phi saxũ

voluen-

tes.

Diony-

sij tyrã-

ni.

Casum

filicis ti-

mentes

Phle-

gie.

Nota

duas

mortes.

De reli-

quis phi-

lophi-

neceſſe eſt anima in corpore vinciatuꝛ. Ideo corpus *δεσμός*,
 Vñ cor. e. vinculum, nuncupatur (Eſt. n. *δεσμή*, fasciculus *δεσμός*,
 pus di- vinctus: *δεσμός*, vinculum, nodus: *δεσμός*, ligo, vincio) Et
 etum. *σῶμα* quaſi quoddam *σῶμα*, i. anima ſepulchrum, vnde Cicero
 pariter vtrunq; ſignificans corpus eſſe vinculum, corpus eſ-
 ſe ſepulchrum, quod carcer eſt ſepulchꝛuꝛ, ait, Qui eſt corporuꝛ
 vinculis, taquam e carcere euolarunt Inferos aut Platonici,
 non in corporib. eſſe. i. non a corporib. incipere, dixeruꝛ, ſed
 Tres certam mundi iſtius partem, Ditis ſedem. i. inferos, vocaue-
 runt. De loci vero ipſius finibus inter ſe diſſona publicaruꝛ.
 Et in tres ſectas, diuiſa ſententia eſt. Alij. q. mundum in duo
 diuiſerunt, quoruꝛ, alteruꝛ facit, alterum patitur. Et illud face-
 re, dixerunt, quod cum ſit immutabile alteri, cam, & neceſſi-
 tate permutationis imponit, hoc pati, quod permutatione
 variat. Et immutabile quideꝛ mū n. partē a ſphæra, quæ Apla-
 nes dī, vſq; ad globuꝛ lunariſ exordiū, mutabile vero a luna,
 ad terras ulq; dixerunt, & viuere animas dum in immutabi-
 li parte conſiſtūt, mori aut, cum ad partē ceciderunt, permu-
 tationis capacem. Atq; ideo inter lunā, terrāq; locuꝛ mortis,
 & inferoruꝛ vocari, ipſa nq; lunam vitæ eſſe: mortisq; conſi-
 nium, & animas inde in terram fluentes mori. Inde ad ſupe-
 ra meātes in vitam reuerſi. Nec immerito exiſtimatū eſt: a lu-
 na. n. deorſum, natura incipit caducoruꝛ: ab hac anima ſub nu-
 meruꝛ dieruꝛ cadere & ſub ipſis incipiunt, deniq; illa. (i. lunā)
 æthereā terrā, phyſici vocauerunt, & habitatores eius luna-
 res populos nuncupaueruꝛ, quod ita eſſe plurimis argumen-
 tis, quæ non longū eſſet enumerare docuerunt. Nec dubium
 eſt, quin ipſa ſit mortaliuꝛ corporuꝛ auctoꝛ, & conditrix, adeo
 vt nulla corpora, ſub luminis eius accēſſu, non patiāt augmē-
 ta, & hac decreſcēte, minuantur, ſed ne de re manifeſta faſti-
 dium, prolixa aſſertione generetur ad ea quæ de inferorum
 loco alij definiunt, tranſeamus. Maluerunt. n. mundū, alij in
 elementa ter quaterna diuidere, vt in primo ordine numera-
 rentur, terra aqua, aer, & ignis, quæ eſt pars liquidior aeris,
 vicina lunæ. Supra hæc ruſſuꝛ totidē numero, ſed natureꝛ pu-
 rioris elemēta, vt ſit luna, pro terra q. æthereā terrā a phyſi-
 cis diximus nominatā, aqua, ſit ſphæra Mercurij, aer Veneris,
 ignis, in Sole. Tertius vero elemētoꝛuꝛ ordo, ita ad nos cōuer-
 ſus habeatur, vt terrā vltimā faciat, & ceteris in mediū reda-
 ctis, in terrā deſinat tā ima, q. ſumma: poſtremitas igit ſphæ-
 ræ Martiæ ignis habeat, aer Iouis, Saturni, aqua, terra vero A-
 planes, in qua Elyſios cāpos eſſe, puris animis deputatos an-
 tiquitas nobis intelligēdū reliquit: de his cāpis aīa cū in cor-
 pus emittitur, p. tres elemētoꝛuꝛ ordines trina morte ad cor-
 pus vſq; deſcēdit. Hæc eſt inter Platonicos de morte aīæ, cū
 in corpus trudit, ſecunda ſnia, in qua videmus omnia in vnū
 globū redacta, ita, vt ſicut ignis cū terra in ſiccitate cōicat,
 ſic Aplanes cū eadem conueniat. Nec abſurdum eſt dicere,
 Martem eſſe de natura ignis, Iouem, de natura aeris, quæ ſe-
 pe pro aere ponimus, vnde ipſum tonantem dicimus, toni-
 trua ſi quideꝛ in aere ſunt, Saturnū, de natura aquæ, q. frigida
 vt illū cognoscimus, & ſicut hæc, reruꝛ pater, dī vt in Georg.
 Oceanuꝛq; patrem reruꝛ, & ſm Mileſium Thaletē, oīa ex hu-
 more creantur, ita ille, deorum pater, mortalibus tum inimi-
 cis, accedit ad hæc, quod Saturni genitalia in aquas cecidiſſe
 fabulāntur. Firmamentum aut, i. Aplanē, cum terra multum
 affinitatis habere videmus, &c. Alij vero (Nam tres inter eos
 eſſe ſententiarum diuerſitates ante ſignauimus) duas quideꝛ,
 & ipſi partes, ſicut primi faciunt, ſed non iſdem terminis di-
 uidunt mundum. Hi n. celum, quod Aplanes ſphæra vocit-
 etur, partem vnam, ſeptem vero ſphæras, quæ vage vocan-
 tur, & quod inter illas, & terra eſt, terramq; ipſam alterā par-
 tem eſſe uoluerunt. Secundū hos ergo, quoruꝛ ſectæ amicior
 eſt ratio animæ beatę, ab omni cūſuſcunq; contagione cor-
 poris, liberæ, celū poſſident, quæ vero appetentiā corporis,
 & huius quā in terris, vitam vocamus, ab illa ſpecula altissi-
 ma, & perpetua luce deſpiciens, deſiderio latēti cogitauerit,
 pondere ipſo terreneꝛ cogitationis, paulatim in inferiora de-
 labitur. Nec ſubito perfectā incorporalitate, luteum corpus
 induitur, ſed ſenſim, per tacita detrimenta, & longiorē ſim-
 plicis, & abſolutiſſimę puritatis reſeſſum, in quēdam ſiderij
 corporis incrementa turgeſcit. In ſingulis. n. ſphæris, quæ ce-
 lo ſubiectæ ſunt, ætherea ſubſolutione veſtit, ut p. eas gradū
 tim ſociati huius indumenti teſtei conſilietur. Et ideo toti-
 dē mortib. quor ſphæras tranſit, ad hanc peruenit, q. in terris
 vita vocatur. Deſcenſus vero ipſius, quo anima de celo in
 huius vitæ inferna delabitur, ſic ordo digerit. Zodiacū ita,

lacteus circulus obliquæ circumflexionis, occuꝛſu ambiendo
 amplectitur, vt eū q. duo tropica ſigna Capricornus & Can-
 cer feruntur, interſecent. Has, ſolis portas, phyſici vocaue-
 runt, quia in vtranq; obuiāte ſolſtitio, vltimus ſolis inhibet
 accēſſio & ſit ei reſeſſus ad zonæ viā cuius terminos nunq; De So-
 relinquit. Per has portas, animæ de celo in terrā meare, & lis por-
 tis. eſt terris in celum remeare credūtur, ideo hominū vna, altera
 deorum vocatur. Hominū cancer, quia per hunc in inferiora
 deſcenſus eſt. Capricornus deoruꝛ, qui per illum animæ
 propriæ immortalitatis ſedem, & in deorum numerū reuer-
 tūtur, & h. e. quod Homeri diuina prouidentia in antri Itha-
 cenſi deſcriptione, ſignificat. Hinc & Pythagoras putat a la-
 cteo circulo, deorſum incipere Ditis imperium, quia animæ
 inde lapſæ, vñ a ſuperis ceſſiſſe. Ideoq; primum naſcentib.
 ait, lactis alimoniam afferri, quia primus eis motus a lacteo
 incipit, in corpora terrena labentib. Vnde & Scipioni de ani-
 mis beatoruꝛ, oſtenſo lacteo dictum eſt. Hinc proſecti huc re-
 uertuntur. Ergo deſcenſura, cū adhuc in cancro ſunt, qm il-
 lic poſitæ, nec dum lacteum reliquerunt, adhuc in numero
 ſunt deorum. Cum vero ad Leonem labendo peruenerint, il-
 lic conditionis futuræ auſpiciantur exordiū. Et quia in Leo-
 ne ſunt rudimēta naſcendi, & quædā humanæ naturæ tyro-
 cinia aquariuſ aut aduerſus Leonem eſt, & illo oriēte mox oc-
 cidit, iñ cū ſol aquariū tenet, manib. parentatur, vt poꝛe in ſi-
 gno quod humanæ naturæ contrariū, vel aduerſum feratur.
 Illinc ergo. ſ. a conſinio, quo ſe zodiacus, lacteuſq. cōiungunt
 aīa deſcendens a tereti, quæ ſola forma diuina eſt, in conum
 deſluendo, producit, ſicut a puncto naſcitur linea, & in lō-
 gū ex indiuiduo procedit, ibiq; a puncto ſuo, qd eſt monas,
 venit in Diaden, q. eſt prima detractio. Et hæc eſt eſſentia, q.
 indiuiduā, eandemq; diuiduā Plato in Timæo, cū de mūda-
 næ animæ fabrica loqueret, expreſſit. Animę n. ſicut & mūdi,
 ita & hominis, vnus modū diuiſionis reperientur ignora-
 re. Si diuinæ naturæ ſimplicitatis cogitentur modo capaces,
 cū alia per mundi, hæc per hominis mēbra diſfunditur. Aīa
 ergo cū trahitur ad corpus, in hac prima ſui productione ſil-
 ueſtrem tumult. ſ. i. hylem influentem ſibi incipit experiri. Et
 hoc eſt quod Plato notauit in Phædonte, animā in corpus
 trahit, noua ebrietate trepidatē volens nouū potū materialis
 alluuiōis intelligi, quæ delibura, & grauata deducitur. Arca-
 ni huius indicium eſt, Et Crater, Liberi patris, ille ſidereus,
 in regione quæ inter Cancruꝛ eſt, & Leonem, locatus ebrieta-
 tē illic primū deſcenſuris animis euenire ſilua influente ſi-
 gnificans, vnde & comes ebrietatis ob liuio illic incipit ani-
 mis latenter obrepere. Nam ſi animæ, memoriā reruꝛ diuina-
 ruꝛ, quarū in celo erant conſciæ ad corpora vſq; deſerret, nul-
 la inter homines foret de diuinitate diſſenſio, ſed obliuionē
 quideꝛ oēs deſcendēdo hauriunt, aliæ vero magis, minus alię.
 Et ideo in terris verū cum non omnibus liqueat, tamen opi-
 nātur oēs, quia opinionis ortus, eſt memorię defectus. Hi iñ,
 hoc magis inueniunt, qui minus obliuionis hauſerunt. Quia
 facile reminiſcūtur, quod illic ante recognouerint. Hinc eſt,
 quod quæ apud Latinos, lectio, apud Græcos vocatur repeti-
 ta cognitio, quia cū vera dicimus, ea recognoscimus, quæ na-
 turaliter noueramus, antequam materialis influxio in cor-
 pus veniens, animas ebriaret. Hæc eſt aut hyle, quæ omnes
 corpus mundi, quod vbicunq; cernimus, idæis impreſſa for-
 mauit. Sed altiffima, & puriſſima pars eius, quæ vel ſuſtēant
 diuina, vel cōſtant neſtar vocatur, & creditur eē potus deo-
 ruꝛ. Inferior vero, & turbidior, & potus animaruꝛ, & hoc eſt,
 quod veteres Letheum fluuium vocauerunt. Ipſum autem
 Liberum patrem Orphici *νοῦν ὕλην* ſuſpicantur intelligi,
 q. ab ipſo indiuiduo nat⁹, in ſingulos ipſe diuidatur, ideo in
 illorum ſacris traditur Titiā furore, in membra diſcerptus,
 & fraſtis ſepultus, ruſus viuus, & integer emerſiſſe, quia
νοῦς, quā diximus mentem vocari, ex indiuiduo, præbendo
 ſe diuide idum, & ruſus ex diuiduo, ad indiuiduum reuer-
 tendo & mundi implet officia, & natureꝛ ſue arcana nō deſe-
 rit. Hoc ergo primo prodere de zodiaco a lacteo, ad ſubiectas
 vſque ſphæras anima delapſa, dum per illas labitur in ſingu-
 lis, non ſolum (vt iam diximus) luminofi corporis amicitur
 accēſſu, ſed & in ſingulis motus, quos in exercitio eſt habitu-
 ra producit. In Saturni, ratiocinationem, & intelligentiam
 quod *λογιστικὸν θεωρητικόν* vocant. In Iouis, vim agendi, qd
πρακτικόν dicitur. In Martis, animoſitatis ardorem, quod
θυμικόν nuncupatur. In Solis, ſentiendi, opinandique na-
 turam, quod *αἰσθητικόν*, & *φανταστικόν* appellant. Deſiderij
 vero

vero amotū q̄ *ἐκ τῆς φύσεως* vocatur, in Veneris, Pronuncian-
di, & interpretandi, quæ sentiat, quod *ἐπὶ τῆς φύσεως* dicitur, in
orbe Mercurij *φύσις* vero. i. naturam plāandi, & augendi
corpora in ingressu, globi lunaris, exercet. Et est sicut, a diui-
nis vltima, ita a nostris terrenisq. omnibus prima. Corpus
enim hoc, sicut sex rerum diuinarum est, ita animalis est pri-
ma substantia. Et hæc est differentia inter terrena corpora, &
supera, celi, dico & siderum aliorumq. elementorum, quod il-
la quidem sursum accersita sunt ad animæ sedem, & immor-
talitatem, quod ex ipsa natura regionis, & sublimitatis imita-
tione meruerunt. Ad hæc vero terrena corpora, anima ipsa
deducitur. Nec te moueat, quod de anima, quam esse immor-
talem dicimus, mortē toties nominauimus. Etenim sua mor-
te, anima non extinguitur, sed ad tempus obruitur. Nec tem-
porali diuisione beneficium perpetuitatis eximitur. Cum
rursum, est in corpore, ubi meruit cōtagione vitiōū penitus
elimata, purgari ad parentis vitæ, lucē restituta in integrum
reueratur plenē (ut arbitror) de morte, & de vita, animæ de-
finitio liquet, quam de Adyris philosophiæ doctrina Cicero
nis elicit. Hæc Macrobius, &c.

V A R I A L E C T I O.

STIMVLOS sub pectore vertit Apollo] In libris aliquot
antiquis, Versat, habetur] Et rabida ora] Vetera pleraq; exem-
plaria, Rabida, legunt. [Omnia p̄cepi] in Romano lib. & qui

busdam alijs antiquis. Percepi, legitur. (Ire ad conspectū cha-
ri genitoris, & ora Contingat. [In Romano libro, Et ora Con-
tingam, legitur. In aliquot etiam lib. inemendate, Contin-
git. [Vt te supplex peterem, & tua limina adirem. Idē orans
mandata dabat] In plerisque omnibus antiq. exempl. inter
hæc membra non habetur, & copulatiua particula, & Idem
orans varie legitur. Nam libri nonnulli, Id memorans, le-
gunt Alij quidam; Id me orans. [Natiq.] In antiq. exempl.
Gnati legitur. [Cocytusq. sinu labens circumfluit atro] In
antiq. omnibus exempl. quot quot versare cōtigit, vno exem-
plo scriptum legi. Circunuenit.

C O E L I V S R H O D I G I N V S .

Scire tamen oportet, in Aiace mastigophoro Sophoclis
frigus taxari, vt qui tragicos affectus in comædiæ humilitatē
remollierit, dum mortuo iam Aiace, de eiusdē sepeliendi ra-
tione frigidius orationem producit, quam par erat. Vt hic cō-
moniti Plauti Amphitryonē vellicātes, discere tadē incipiāt,
eruditissimum quēque poetarum multa plerunq. sibi permit-
tere. Quod autē de equo dictū Sophocleo est, arbitror in eo
allusum ad tragici cothurni maiestatem, qui sit velut iquestris
comicæ humilitatis ratione, vnde in Arte poetica Horatius:

Et tragicus plerunque dolet sermone pedestri.

Vel quia poetæ furoris diuini afflatu perciti vicē eq. implēt,
equitis vero insidēs numē, siue is Apollo sit, seu Musa, siue q̄
vis alius. Nā & in Sybilla hoc ipsū seruauit poeta nobilis, Ea
fræna furētī Cōcutit, & stimulos sub pectore vertit Apollo.

SERV.

Rasque tenebat] Rogā-
bant enim deos ararum
anfas tenentes. [Sate sanguine
diuū] Vnde Aeneas desit, in-
de hæc sumpsit exordium: [Fa-
cilis descensus Auerni] Legi-
tur & Auerno. idest ad Auern-
num, sed si Auerni, inferorū
significat, & lacum pro infe-
ris ponit. [Noctes atque dies
patet atri ianua Ditis] i. omni
tempore homines in fata con-
cedunt, & hoc poërice. Nam
Lucretius ex maiore parte, &
alijs integre docet inferorum
regna nec esse quidem posse.
Nam locum ipsorum quē pos-
sumus dicere, cum sub terris
esse dicantur Antipodes? In
media vero terra eos esse, nec
soliditas patitur, nec centrum
terræ, quasi in medio mundi
est, tāta eius esse profunditas
non pōt, ut medio sui habeat
inferos, in quib. esse dī tarta-
rus de quo legitur, Bis patet
in præceptis, tantum tenditque
sub vmbra, Quantus ad æthe-
rium celisuspectus olympū.
Ergo hanc terram in qua Viui-
mus, esse inferos voluerūt. q̄
est omnium circulatorum infima,
plane arum. s. septē, Satur-
ni, Iouis, Martis, Solis, Vene-
ris, Mercurij, Lune, & duorum
magnorū. Hinc est quod habe-
mus, & nouies Styx interfusa
coercet. Nam nouem circulis
cingit terra. Ergo omnia quē
de inferis finguntur, suis lo-
cis hic esse comprobabimus.
Quod autem dicit. [Pater atri
ianua Ditis Sed reuocare gradū,
superasq. euadere ad auras.
Hoc opus, hic labor est] Aut poë-
tice dictum est, aut fm Phi-
losophorum altam scientiam, qui deprehenderunt bene viuē-
tiū animas ad superiores circulos. i. ad originem suam redi-
re, quod dat Lucanus Pōpeio, Vt vidit quanta sub nocte iace-
ret Nostra dies. Male viuentiū vero diutius in his permorari
corporib. permutatione diuersa, & esse apud inferos semper.
[Pauci, quos æquus amauit Iupiter] Tria genera, hominum

Poe. Talibus orabat dictis, arasque tenebat.
Tum sic orsa loqui vates: Sate sanguine diuum
Tros Anchisiade, facilis descensus Auerni:
Noctes, atque dies patet atri ianua Ditis:
Sed reuocare gradum, superasque euadere ad auras,
Hoc opus hic labor est. pauci, quos æquus amauit
Iupiter: aut ardens euexit ad æthera virtus,
Dis geniti, potuere. tenent media omnia siluæ,
Cocytusque sinu labens circumfluit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara, & insano iuuat indulgere labori:
Accipe, quæ peragenda prius. latet arbore opaca
Aureus, & folijs, & lento vimine ramus,
Iunoni infernæ dictus sacer. hunc tegit omnis
Lucus, & obscuris claudunt conuallibus vmbra.
Sed non ante datur telluris operta subire,
Auricomos, quā quis decerpserit arbore fætus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. primo auulso non deficit alter
Aureus, & simili frondescit virga metallo.
Ergo altè vestiga oculis, & ritè repertum
Carpe manu. namque ipse volens, facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.
Præterea iacet exanimum tibi corpus amici,
Heu nescis, totamque incestat funere classem,
Dum consulta petis, nostroque in limine pendes:
Cedibus hunc refer ante suis, & conde sepulchro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunt.
Sic demum lucos Stygios, regna inuia viuis
Adspicies. Poe. Dixit, pressoque obmutuit ore.

dicat ad superos posse remea-
re, quos diligit Iupiter. i. hos
quos in ortu benignus fide-
rum aspectus irradiat Iuuen.
Distat. n. quæ sidera te Exci-
piant modo primos incipiētē
Edere vagitus, quos prudētia
subleuat. Nam h. e. [Quos ar-
dens euexit ad æthera virtus]
Item religiosos quos a dijs ge-
nitos dixit, Consequens enim
est vt deorū soboles religioni-
bus vacet. [Dijs autem geniti]
Quia corporibus se infunde-
bāt potestates supernæ. Vnde
Hercules procreabantur. [Tenēt
media omnia siluæ] Causam
reddit cur non facilis sit ani-
marum regressus, quia omnia
polluta, & inquinata sunt. Nā
per siluas, tenebras, & lustra
significat, in quibus feritas, &
libido dominatur. [Cocytus-
que sinu labens circumfluit a-
tro] Fluius inferorum, dictus
ὁ τοῦ κακῆς i. lugure. Nam
Hom. sic posuit. Est autem lo-
cus vicinus Acheronti, de quo
diximus supra. [Qui ideo lu-
ctuosi esse finguntur, quia vt
exposuimus in primis partib.
libri, hæc sacra, morte hominis
fiebant. [Bis Stygios innare la-
cus] Modo, & post mortem.
Quod autem dicit Ouid. Ae-
neā inter deos relatum, nō mi-
rum est. Nam vt supra etiam
diximus, necesse est etiam re-
latorum inter deos, apud in-
feros esse simulacra: vt Hercu-
lis, Liberi patris, Castoris, &
Pollucis. Multi hoc non viden-

tes, ad Sibyllā referunt, vt dicat, Vis me bis inferos cernere:
modo, & cū me lucis Hecate præfecit: Auernis q̄ est paulo
post dictura. quod si est: non bis hæc, sed tertio inferos cer-
net. Nā q̄nque et ipsa morietur. Item hi, supradictam nō vi-
dentes rōnē, dnt de se Sibyllam dicere. Nam si de Aenea di-
cat, nō eū p̄uideat deum futurum. quod si est, caruit numine,
& quemadmodū de Misenō vaticinatur. Vnde referre nos
debemus ad id, vt dicamus etiam per apotheosim apud infe-
Virg. Ec 2 ros

ros remanere simulacra. [Stygios lacus] Styx, palus quā apud inferos dī, de qua legimus. Dī cuius iurare timet, & fallere numē: quod ēm fabulas ideo est, quia dī Victoria Stygis filia bello Gigantū Ioui fauisse pro cuius remuneratione Iuppiter tribuit, ut Dī iurantes, per eius matrē, non audeant fallere. Rō autē hęc est, Styx merorē significat, vñ ἀπὸ τοῦ τρυφεροῦ, i. a tristitia Styx dicta est. Dī autē læti sunt semper, Vñ & immortales, Ergo quia merorē nō sentiunt, iurant per rē sue nature contrariā, i. tristitiā, quę est eternitati contraria. Ideo iusiurandū per execrationē hēt. [Tartara] Locus inferorū, p fundus de quo Lucanus ad inferos dicit, Cuius vos estis superi. [Infano] Magno. [Accipe quę peragenda prius.] Si vis inquit, reuerti, audi observationis pcepta. Et sub imagine fabularū docet rectissimā vitā, per quā animab. ad superos dat regressus. [Latet arbore opaca Aureus] Licet de hoc ramo, hī q de sacris Proserpinę scripsisse dñr, quiddā esse mysticū affirmant, publica tñ opinione hoc hī. Orestes post occisum regē Thoantē in regione Taurica cū sorore Iphigenia [ut supra diximus] fugit, & Dianę simulacrū inde sublatū, haud lōge ab Aricia collocavit. In huius tēplo post mutatū ritū sacrificiorū fuit arbor quā, de qua infringi ramū non licebat. Dabat, aut, fugitiuis potestas, ut si q exinde ramū potuisset auferre, monomachia cū fugitiuo tēpli sacerdote dimicaret. Nā fugitiuus illic erat sacerdos ad pristinā imaginē fuge, dimicandi; aut dabatur facultas, quasi ad pristini sacrificij reparatio nē. Nūc ergo istū inde sumpsit colorē. Ramus. n. necesse erat ut & vñius cā esset interitus, vñ & statim mortē subiūgit Miseni, & ad sacra Proserpinę accedere, nisi sublato ramo, non poterat. Inferos autē subire, h. d. sacra celebrare Proserpinę. De ritu autē animę h. e. Nouimus Pythagorā Samiū vitā humanā diuississe, in modū Y, literę. s. quod prima ætas incerta sit, quippa q adhuc se nec vitijs, nec virtutib. dedit, Biuium autē y, literę a iuuentute incipere, quo tpe homines aut vitia i. partē sinistrā, aut virtutes i. dextrā partē sequunt. Vnde ait Pers. Traducit trepidas ramosa in cōpita mentes. Ergo per ramū virtutes esse sectēdas, qui est y, literę imitatio. Quē ideo in siluis dicit latere, quia re vera in huius vitę cōfusione, & maiori parte vitiorū virtus, & integritas latent. Alij dicunt ideo ramo aureo inferos peti, quod diuitijs facile mortales intereunt. Tiberianus, Quo precio reserantur limina Divis, [Lento vimine] Flexibili ut, Lenta quib. torno facili superaddita vitis: Alias graui [Iunoni infernæ] Proserpinę, ut Sacra Ioui Stygio. [Dictus] Dictus. [Et obscuris claudunt, cōuallib. vmbre] Re vera nemus Aricinū densum est. [Sed non ante datur] Siue iustis, siue iniustis sic intelligentes remouebimus qōnem. Hinc, n. dicit, Longo post tēpore visum. Ex eo, n. quod dicit descendisse aliquos, ramum quoq; depositum esse significat. [Telluris operta] Secundum eos, qui dicūt inferos in medio esse terrarū, quos Iuuen. dicit putari esse sub terris, ut, Esse aliquos manes, & subterraneā regna. [Pulchra] Quę rapti meruit [Suum] Sibi carū. [Non deficit alter] Ne diceretur, ab ijs, qui primo descenderunt esse sublatū [Fronde scit] In naturā redit, & honeste locutus est dicēs, Habet frondes sūi metalli. [Alte vestigia oculis] Require omni intētiōne. [Rite repertū Carpe] Rite carpe, non rite repertū. [Si te fata vocant, Hunc, n. quę fata vocant, facile sequitur. [Poteris] Poterit quis. Tertię. n. personę significationē ad secundam transtulit, & generaliter loquitur. Nam ut de Aenea dicatur, non procedit. Si. n. dubitat, caret deo, nec pōt de Misenō vaticinari. [Duro ferro] Et genus esse pōt & species. [Preterea] Ac si diceret, est & alia opportunitas descendendi ad inferos. i. Proserpinę sacra peragendi. Duo autē horum sacrorū genera fuisse dicuntur. Vnum Necymantie, quod Lucanus exequitur, & aliud Sciomantie quod in Homero quem Virg. sequitur, lectū est. Sed ēm Lucanū, in Necymantia ad leuandū cadauer sanguis est necessarius; ut, Pectora, tūc primū feruenti sanguine supplēt. In Sciomantia uero, quia vmbra tñ est vocatio, sufficit solus interitus. Vnde Misenus in fluctib. occisus esse inducitur. [Tibi] Ideo addidit tibi, ne Amici posset ēt ad Sibyllam referri [Incastat] polluit, & incestus est quęcūq; pollutio [Pendēs] sollicitus es, ut, Ipse manu multo suspensum numine ducit. Et proprie pendere est desiderare aliquid audire, ut Pendetq; iterum narrantis ore. [Sedibus hunc refer ante suis] Apud maiores (ut supra diximus) oēs in suis domib. sepeliebantur. Vnde ēt vmbra laruas uocamus. Nā dī penates alij sunt. Inde est, q ēt Dido cenotaphium domi fecit marito. Ergo aut secundum istum locu-

tus est morē, quamuis adhuc Troiani domos non habuerint. Aut dicit. Refer hūc naturalib. sedib. i. terre, nā in qua perierat. Veruntamen illud est, ut intelligamus eā dicere Sepeli eū. Nā sepulcrum sedes vocatur. Hora. Nulla certior tamen rapacis orci sine destinata diuitem manebat herū. Virg. Et nunc seruat honos sedem tuus ossaq. nomen, Persuadet autē sepulturā, ut possint recētis cadaueris vti anima, ut Luc. Nō in tarareo latitantē poscimus antro, & flueta mq. diu tenebris, mō luce fugata Descendentē animam primo pallentis hiatu. Hēret. adhuc orci. [Prima piacula sunt] Ad expiationē pollutionis, quę fuerat nata morte Miseni, [Sic deum] Ad postremum, hoc est nouissime. Et hęc particula tam apud Virg. quā apud omnes idoneos auctores hoc significat, licet in alijs diuersa significet. Lūcos Stygios regna inuia uiuis Aspicies (Seneca scribens de situ & sacris Aegyptiorū hic dicit circa Siem extremā Aegypti partem esse locum, quem Philas, amicus vocant, ideo q illic est placata ab Aegyptijs Isis, quibus irascebatur q membra mariti Osiridis non inueniebat, quē frater Tiphon occiderat. Quę inuēta postea cū sepelire vellet elegit vicinā paludē, tutissimum locū, quē ad transitū constat esse difficile: limosa. n. & Papyris referta. ultra hanc est brevis insula inaccessa hominib. Vnde ἀβάτος appellata est. Luc. Hinc Abatos, quā nostra vocat veneranda vetustas. Hęc palus, Styx vocatur, q tristitiā transeuntib. gignit. Sanē ad illā insulā ab his, qui sacris imbuti sunt, certis trāsitur diebus. Lectū est et, q vicini populi cadauera suorū ad alteram regionē transferūt, sed si quis forte in fluuio pereat, nec eius inueniatur cadauer, post centum ei annos vltima persoluuntur officia, Hinc est tractū, Centū errant annos, volitatq; hęc littora circum [Et regna inuia] Quę contra naturā fiunt, non afferunt pręiudiciū generalitati. Vnde ait, Inuia regna, licet Hercules, & alij transierint, & sit transiturus Aeneas. Sic dictum est, & illud: Euaditq; celer ripam irremeabilis vndę.

TALIBVS orabat dictis, &c.] Recitat rñsum Sibyllę, dicen- Asc.
tis esse facile descēsum ad inferos, cuius (ē m ea quę iā recitauimus) varię possunt esse expositiones: nam si poetā fuerit opinionis dicentij corpus esse inferorum, locum cui Seruius (ut videre licet) suffragatur, Dicemus sic. Facilis descensus Auerni. i. aīa facile in aliud corpus migrat, non. n. pōt in Elysios cāpos recipi, nisi virtutes fœnerauerit atq; oīno ethereā virtutē, puritatemq. nacta fuerit, ut dñt Platōnici. Opus est ergo, volenti ad superos remeare, ut Iuppiter eū amet, h. e. in natiuitate signū bonū habeat. Iuuen. Distat. n. quę Sidera te excipiant mō primos incipiētē Edere vagitus, & adhuc à matre rubentē; aut, ut habeat ardentē virtutē, quę quid aliud, quā vera charitas sit, nescio, aut dijs genitus sit, h. e. religionē colat, ut aut ex hac silua, quę mundi sunt occupationes, in lucē emergamus, opus est aureo ramo. i. sapientia. Nā, ut dicit Seneca epist. vltima octauī libri, Anima in hoc corpore, tanquā in vinculis premitur, nisi adsit sapiētia. At philosophi, quo puritatem animi nanciscerentur animam suam in hoc mundo perdidērunt, unde Hieronymus, Omnis philosophorum meditatio mors est. Alij per ramū virtutē intelligūt, ut sit dextera pars, Y, literę Pythagorę, de qua p Virgilium satis. In Ciceronis officiorū libris, legitur, Herculi duas matronas occurrisse, de quib. ibidem, facilis patet nunc ēm alias vias, interpretatio. At si in nostrę religionis ueritatem conuētere uelimus, quamuis auctor de ea nō dixerit, quippe qui ante eā mortuus fuit, non vī quid refragetur. [Facilis, n. descensus Auerni] Lata. n. est uia, quę ducit ad perditionē, nā multi sunt uocati, pauci uero electi, hoc est quod dicit, pauci quos equus amauit Iuppiter. Triplices. n. celū possidebunt, quos equus amauit Iuppiter, hoc est, quos Deus p gratiam saluari vult, scite tñ. additur æquus, nam, ut patet in Euangelio, de eo qui conduxit laboratores in uineam suam: Non facit Deus alij iniuriā, licet aliquib. ueniam cōferat maiorem. Item quos ardēs virtus, i. charitas, & religio (unde amor, ignis dī) uexit ad æthera. Tertiō dijs geniti, q nōdū uirtutē coluere, quippe qui ad biuiū, Y, literę, nōdū uenire nec ueniam meruere, ut qui peccare nō potuerāt, quales sunt innocētes, beneficio dñicę passionis saluati, unde Ioannis I. Dedit eis prātem filios dei fieri, his qui credūt in noīe eius, qui non &c. Opus ēt est, aureo ramo. i. sapientia, & uirtute qua in silua. i. mūdi latebris, difficilis inuētū est, nisi nos Veneris aues, hoc est columbę ducant, per quas intelligo, gratiā Spiritus sancti qui in columbina specie nonnunquam apparuit, Vel, cupiditas. i. diligētia, nos ad uirtutē ducat. sic, & alia oīa intel-

Pedere

Auerni. intelligi possunt. Sciendum autem est, apud Cumas esse lacu
Silua. que silua vndique sepiunt: Ita, vt grauissimus odor,
Tartara que mephyrim vocamus, exhalet, vñ aues spiritus tā grauis
Nigra. impatiētes, super eum volare non possunt, vnde Auerniū ab
Lētum. a, quod priuariū est, & ornis, auis, quasi sine auibus, dicitur.
Alte. Fingunt autem poetae ibi descensum ad inferos, propter tene-
Presso bras fuisse, aut certe, quod ibi necromantia fiebat, ad quas
ore. opus fuit recenti cadauere, vnde hic Miseni sequitur mors
 que Triton, monstrū marinum (aliquando, vt narrat Liuius in
 Hispania visum pueri simillimū concha sonitū faciens) de-
 merit. & apud Homerum in Odyssaea, dum Vlysses ad eum p-
 uenisse dicit, occurebat mors Elpenoris, q̄ ē scalis mortuus
 deciderat. [Tenent media omnia silua] Siluam vocant Plato
 nici hylem & omnium planetarum congeriem, seu influen-
 tiam, vnde, quia nos sidera, ad varias trahunt affectiones, diffi-
 cile est, rectā viā tenere, aut silua. i. corporis passionem virtu-
 tem occulit. [Tartara] Tartarus, vltimus inferorum locus, vñ
 de eo ad reliquos Lucanus, Cuius vos estis superi. dicitur au-
 tem *τῆς τάρταρος*, quod est à frigore tremere. [Nigra] .i.
 profunda, vnde statim dicitur. Bis patet in præceptis, tantum
 tenditque sub umbras, Quantus ad æthereum cœli suspectus
 Olympum. [Lenta] Lentū dicimus quod tenax est: vnde, len-
 ta tenacitas: inde, & laxum lentū. [Primo auulso non deficit
 alter] Occurrit obiectioni tacite, si dicat Aeneas, constat Or-
 pheæ Alciden, &c. venisse ad inferos: si ergo non nisi vnus ra-
 mus est, nec eo ad inferos itur, non patebit mihi ingressus,
 dicit ergo Priamō, &c. [Alte velli.] Bene, Difficultatem inue-
 niendi aurei rami ostendit. vnde hic, maxime allegoricę inter-
 pretationi locus est. [Presso ore] ab Apolline, cū enim de Mi-
 senio vaticinetur, non potest dici diuino spiritu liberata. Or-
 do est. Aeneas orabat talibus dictis, & tenebat aras ex mora. f.
 supplicantiū, & quasi per aras obsecrantiū, & fidem suam ob-
 testantiū. Et vates Orsa, sup. est. i. incepit loqui sic, o Anchi-
 siades Trōs. i. Troiane, sate. i. progenite, sanguine diuum (affir-
 mat ergo quod ille sumpserat, Et mi genus ab Ioue summo
 est) descensus Auerni. i. qui per Auernum fit ad inferos, est fa-
 cilis, vel descensus Auerno. i. ad Auernum est facilis, quia ia-
 nuā Ditis atrii. i. obscuri, & profundi, hoc est Plutonis, q̄ apud
 Atros regnat, patet noctes, atque dies. i. semper, & continuo
 tempore, vnde accusatiuo vsus est, licet id Valla rideat, sed re-
 uocare gradū. i. regredi ab inferis, & euadere. i. penitus exire,
 ad auras superas, hoc sup. est opus. f. difficile, labor, sup. est dif-
 ficilis, q̄a pauci, quos Iuppiter æquus. i. non rigorosus iudex,
 aut (vt dicitur alibi) rex Iuppiter omnibus idem, sed non om-
 nes sed eosdem Ioui. i. summo deo exhibet, & ita æquus est om-
 nibus, & omnes amare vult, sed eos solummodo amat, qui se
 exhibent amabiles: quos ergo Iuppiter æquus amauit. f. singu-
 lari charitate, & donauit singulari gratia, aut quos virtus ar-
 d. s. i. vehemens, aut charitas ipsa, q̄ sola ad superos ducit, quia
 ignis est, cuius ē physica ratio est, ascendere sicut allegorice
 charitas, euexit. i. ex his ærūnis ad æthera. i. ad cœlum. f. ignis
 receptaculū q̄ propriē significat, & sup. geniti dijs. i. benigna
 influenza deorum, hoc est siderum s̄m Ethnicos freti, aut
 geniti, quod secundum religionem nostram prius aliter ex-
 posuimus. hi ergo pauci, potuere. f. euadere, ad superas auras,
 quia silua tenent omnia media, & reuera, iter Auerni siluosū
 erat, sed altiori ratione intelligit siderum congeriem, vt præ-
 diximus, vnde dictum est in j. de Aenea, Cui mater media se-
 se tulit obuia silua. quasi ideo dicatur filius Veneris Aeneas
 qui eam habuit in media silua. i. facie cœli, & horoscopo suæ
 natiuitatis, & Cocytus. i. lacus ille infernalis, habēs sinu atro-
 .i. obscuro, quia profundus, circumuenit. i. circūdat, exire vo-
 lentes. Quod si, q̄d. nihilominus quamuis perdifficile sit: tñ
 si tantus amor, sup. est, menti. i. tuę, & si tanta cupido est mēti-
 tuz, innare bis. f. tunc, & post mortem (& hoc s̄m historiam,
 nam fabule dicūt deum indigetem factum) lacus Stygios. i.

Stygis lacus infernalis, tristitiā significantis, & videre bis tar-
 tara nigra. i. profunda, accipe. i. intellige (nam nihil præter rei
 intellectionem datura est) quę peragenda, sup. sint tibi, prius
 .f. q̄. descendas. Ramus aureus, & .i. simul, folijs & vimine len-
 to. i. flexibili, quod ad bonitatem auri facit, latet, sup. in arbo-
 re opaca. i. densa, folijs. & ramis, alijs dictus. i. dicatus, aut ha-
 bitus sacer. i. consecratus, Iunoni. i. iuuanti: matri infernæ. i.
 quę apud inferos est. f. Proserpinę: nam eadem dicitur Diana,
 & Iuno apud nos, vnde puerperę in partu vtroque nomine
 inuocant eam. hinc Maro: Casta faue Lucina tuus iam regnat
 Apollo, loquens. f. de Diana cuius Apollo frater est. Et Comi-
 cus in Andria, Iuno Lucina fer opem serua me obsecro. Et
 Proserpina, ac Iuno inferna apud inferos, nam summis numi-
 nibus, triplex assignatur potestas, vt alibi, diximus, Omnis. i.
 totus, lucus. i. silua incedua, regit hunc. f. ramum, vmbre clau-
 dunt, i. circumdant, eum, obscuris conuallibus, sed hic diffi-
 cile quidē est repertum, sed tamen repertum oportet, quia non
 datur. i. conceditur a dijs, subire operta. i. secreta, & occulta
 telluris. i. terre, hoc est subterranea loca, ante. i. priusq̄, quis de-
 cerpserit, arbore. f. opaca, iam dicta. foetus auricomos. i. ramū
 habentem folia aurea pro comis, quia Proserpina, regina infe-
 rorū pulchra. f. in conspectu Plutonis, qui eam rapuit illectus
 pulchritudine eius, instituit hoc munus suum. i. proprium,
 q̄a Ditis vxor est, ferri sibi. i. ad se, aut ad commodum, & hono-
 rem suum, & ne dicat non esse adhuc allatum, aut si allatus
 sit, cum vnus tantum sit, non restare, qui afferatur, respondet,
 primo auulso. i. postq̄ ramus, qui prius erat auulsus est ab eo
 qui inferos petere vult, alter aureus. f. ramus, non deficit, imò
 statim nascitur, & in locum sublato sufficitur, & virga. i. rama
 le frondescit simili metallo: nam metallum, genus est, aurum,
 species. Ergo quia difficulter inueniri potest, & tamen inue-
 niendus est, vestiga. i. inquire alte oculis, & carpe rite. i. vt
 decet. f. manu, nō falce, nec cultro repertum. i. postq̄ reperisti,
 & si dicat non posse manu tolli, purgat dicens, non opus es-
 se securi aut alio instrumēto, nanq̄ ipse sequetur, volens. i. vo-
 lēti similis, & facilis. i. facili hoc est obsecundanti similis. si fa-
 ta vocante. i. si prædestinatum est te per eum, ad inferos de-
 scendere, atque redire: aliter. i. repugnātibz fati, hoc est deo-
 rum dispositionibus non poteris vincere. i. confringere, & ab-
 rumpere eum viribus, nec conuellere vllō ferro. Præterea. i.
 præter iā dicta corpus amici tibi. f. Miseni, iacet. f. insepultū,
 exanimū. i. mortuū, aut iacet tibi. f. ad institutum tuum
 commodum, nā sine mortuo non descenditur ad inferos, heu
 dolentis, nescis, & incæstat. i. polluit funere. f. suo, totam clas-
 sem, refer hunc. f. amicum, extinctum ante. f. quam ad inferos
 descēdas, suis sedibus. i. sepulcro, quia hæ nobis proprie sedes,
 quas mutaturi non sumus, & pro. i. conde sepulcro. duc. f. ad
 inferias, aut sacrificium funebre, pecudes nigrā, q̄a inferis gra-
 tus est color niger, sicut superis cādidus, ea piacula. i. purga-
 mina, & expiationes, sūto. i. mando, ut sint prima. Tu aspicias
 demū. i. post longā expectationē tuā, sic. i. per talia munera, &
 sacrificia, lucos Stygios. i. infernales. Stygē ducentes, & regna
 inuia. i. q̄ nullā p̄bent viā viuīs, dixit. f. Sibylla, & obmutuit
 ore presso. f. ab Apolline, qui non permisit eā vltius loqui.

V A R I A L E C T I O.

AVRICOMOS q̄ quis decerpserit arbore foetus] In lib. aliq.
 antiq. Decerpserit, scriptum est. Plura tñ exempla manu scri-
 pta, Decerpserit, habet. [Aliter nō viribus vllis] In Roma. lib.
 Nec, legitur. [Sic demū lucos Stygios, regna inuia viuīs Aspi-
 cies.] Antiqua omnino pleraque exempl. legunt. Lucos Sty-
 gios regna inuia viuīs. Sunt verò etiā libri. manuscripti, in
 quibus Lucos Stygis, & regna inuia, leguntur. Sed. n. ea omni-
 no lectio probabilior, quę in Mediceo atq; aliquot alijs absq;
 copulatiua particula. Regna inuia appositue scriptū ostēdit.

SARV.

Moesto vultu] Propter
 mortem amici, & rami,
 inquisitionem. [Defixus
 lumina] Defixa lumina habens
 per quod tristitia mentis osten-
 ditur. [Ingreditur] Pro gradit,
 vacat p̄positio, vt Ingrediturq;
 solo, & caput inter nubila con-
 dit. [Paribus curis vestigia fi-
 git] aut simili sollicitudine de-

*Aeneas mesto defixus lumina vultu
 Ingreditur, linquens antrum. carosque volutat
 Euentus animo secum: cui fidus Achatus
 It comes, & paribus curis vestigia figit.
 Mulea inter sese vario sermone ferebant:
 Quem socium ex animis vates, quo corpus humandum
 Diceret, atque illi Misenum litore sicco,
 Vt venere, vident indigna forte peremptum;*

tentus incedit aut figit vesti-
 gia. i. stat subito, quod cogitan-
 tes, facere consueverunt. [Multa
 inter sese vario sermone fere-
 bant] Hic propriē dictus est ser-
 mo, qui inter vtrūq; feritur.
 [Indigna morte] Misabili, nō
 congrua eius meritis, vel pp
 animę etiam extinctionem ele-
 menti cōtrarietate. Martēque.
 Virg. Ee 3 accen-

accendere catus] Hemistichii hoc dī addidisse] dū recitaret Augusto[Vita spoliavit] Ad bellū retulit, in quo victis tollunt exuuiā, [Non inferiora secutus] Vbi quæ Aeneam Hectori comparat; ut Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis.[Caua dū personat equora concha] Aut personare facit, aut Hysterologia est, dum per caua æquora sonat.[Demens] Improvidus; qui non confidit etiam deos in æmulationem posse descendere. [Æmulus] Modo eiusdem rei studiosus, alias inimicus inuenitur.[Exceptum] Oppressum in fidijs, quo sermone ostendit eum tantę fuisse virtutis, ut ne à numine quidem nisi infidijs opprimeretur.[Triton] Penultima accentum habet. nam Tritonis facit. Si enim vltima habet; Tritontis facit, quod non procedit, ut Demophoon Demophoonis.

Hic desunt nonnulla.

[Ergo] Quia talis perierat, aut quia sic fuerat interemptus. [Præcipue pius Aeneas] Aeneas supra ceteros inducit mortē cuiuslibet dolere; ut, Nunc Amici casum gemit, Item. Casusque animam concussus amici. Hinc ei dat circa sepulturam etiam sordida officia, quæ in alijs denegat locis Qui. n. de pietatis generibus scripserunt, primum locum in sepultura esse voluerunt. Vnde cum pontificibus nefas esset cadaver videre tamē magis nefas fuerat si visum insepultum reliquerent. Genus autem fuerat sepultura iniectio pulueris. Vnde est, Aut tu mihi terram Inijce. Horat. Non est mora longa, licebit iniecto ter puluere curas [Aramq. sepulchri] Pyram dicit q̄ in modū aræ construi lingis solebat. Nam & sequitur, Congerere arboribus, cœloq. educere certant. Et arā quæ ante sepulchrū fieri cōluevit, intelligere nō possumus, ut Stant manibus arę, cū nondū facta sit funeratio, quę præcedit sepulchrū. Probus rñ, & Donatus de hoc loco requirendum adhuc esse dixerūt. [Cœloq. educere certant] Vt hoc faciant, mente petraçant, Nā adhuc ituri ad siluas sunt. [Iter] Eo, e brevis est. [Itur, i. longa inuenitur. Ergo quia hoc verbum breue est in origine, & in declaratione fit longum, ideo certa eius natura, nec in temporibus, nec in participijs inuenitur. Nam cū Itur longa sit, iturus brevis inuenitur, ut, Superumque in lumen itura. Multi tñ tentant dicentes, Eitur propterea quod prima verbi origo est, per diphthongum scribi debere, quod non procedit, quia diphthogus semper longa est; i. autem produci potest & corripi. Hinc est quod Fortuitus & producit, & corripit. Iuven. Non quasi fortuitus nec ventorum rabies, se Iratus cadat in terras, & vindicet ignis. Contra Horat. Nec fortuitum spernere cespitem leges sinebant. Hic enim nisi. i. litera longa sit, non stat versus. Et hoc protulimus exemplum vnius sermonis, ne quis dicat iturus, & itur ideo variam habere naturam propter temporum varietatem, Vnde melius est (ut diximus) originis considerare rationem. Sane fortuitus ab eundo est, & à fortuna compositum. [Procumbunt piceæ] Picea secundū Plinium in naturali historia, quinta species est. Nam cædria dicta est quasi κακρόμηνος δ' αὖρος ὁ πυρρὸς. i. arboris humor ardentis. [Nec non Aeneas] Bonæ oeconomia venit ad rānum. [Accingitur armis] Instruitur officijs. Forte precatur] Vacat Forte, & est versus de his, qui tubicines vocantur, quibus additur aliquid ad solam metri sustentationem: ut, Nunc dextra, nunc ille sinistra. Nec enim possumus intelligere eum fortuito rogasse. [Si] Aduerbiū rogantis, & optantis est per se plenum, sicut & o; licet Neoterici hæc iungant, & pro vno ponant, Perf. O si Ebulla patruī præclarum funus, [Quādo] Si quidē. & Nimium vere cum ingenti dixit affectu, quasi mors prædicta falsa esse debuerit.

Misenum Aeoliden, quo non præstantior alter
Aere ciere viros, Martemque accendere cantu,
Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnās insignis obibat, & hasta.
Postquā illum victor vita spoliavit Achilles,
Dardanio Aeneas sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, fortē caua dum personat æquora concha
Demens, & cantu vocat in certamina diuos:
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa immerferat vnda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant,
Præcipue pius Aeneas. tum iussa Sibyllæ,
Haud mora, festinant flentes, aramque sepulchri
Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam siluam, stabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ: sonat icta securibus ilex:
Fraxineæque trabes, cuneis & fissile robur
Scinditur: aduoluunt ingenteis montibus ornos.
Nec non Aeneas opera inter talia primus
Hortatur socios, paribus que accingitur armis.
Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat,
Adspectans siluam immensam, & sic fortē precatur:
Aen. Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
Ostendat nemore in tanto, quando omnia verē
Heu nimium de te vates Misene locuta est.

mes] Maxima laus, quod nunq̄, nisi præcipuis, comes eēt. [Si credere dignum est] Quasi incredibile sit, quod homo deum propocauerit. [Exceptum] Vt venabulo feram, quæ cum sua feritate plurimum posse credat, incauta ruens in ferrum, temeritatis poenas dat. [Indigna morte] Quæ non conuenit viro forti, ergo nō tantus dolor fuisset, si in bello cecidisset. Hec ille, Oido est. Aeneas defixus lumina. i. habens lumina defixa, hoc est deorsum fixa, hoc est oculos in terram fixos, ingreditur, sup. cum vultu mœsto, linquens antrum, s. Sibyllæ, & volutat secum animo. s. suo, cæcos. i. dubios, & ignotos euentus. Ergo non tantum euenta dicimus, numero plurali, quod Valla ptendit. Cui. s. Aeneas, Acharis it fidus comes, & figit. i. sistit figens. i. firma, veltigia. i. gressum curis paribus (quia cogitabundi, sæpe gressum sistūt,) & ipsi serebāt inter multa sermone vario; i. modo hoc, modo illud asserentes, dubij. s. quem sociū, vates. s. Sibyllā, diceret exanimū. i. mortuū, & qd̄ corpus diceret, humanū. i. sepeliendum, atque illi. s. sic dubitantes, ut. i. postquā venere. s. ad littus, vident Misenum in littore sicco peremptum morte indigna. s. viro forti, Misenum, inquit, Aeoliden. i. Aeoli filium, aut saltem de genere Aeoli, quo non supp. fuit alter præstantior. i. peritior, ciere. i. excitare viros ere. i. lituo, aut tuba ærea. i. & accendere. i. inflammare, Martem. i. furorem bellicū cātu tubæ, hic fuerat comes magni Hectoris, & obibat. i. perficiebat, & explebat pugnās circum Hectora; existens insignis lituo. s. tuba incurua, & clare sonante. & hasta: & ita nō solū alios accēdebat ad præliū, sed & ipse munus obibat. Postq̄ Achilles victor. s. Hectoris, spoliavit illū, s. Hectorem vita, ipse Misenus, heros fortissimus, qui non nisi fortissimo adhærere volebat, addiderat, sese Aeneas Dardanio, secutus. i. inlequens, nō inferiora. i. virum nō inferioris. sed equalis dignitatis. (Homerus. n. Aeneas attestatur minoris, q̄ Hectorē æstimatū) Sed tū, i. tūc, hoc ē paulo ante, dū psonat. i. sonat p æquora cōcha caua, ad imitationē. s. Tritonis, & dū demens vocat diuos. s. Tritones, in certamina. i. concertationē, Triton. i. vnus deorū marinorū, æmulus. i. eiusdem rei, cū inuidia studiosus immerferat, (si dignū est credere) qd̄ signāter addit, qā neque verisimilitudo neq; decorum omnino seruatur. (Indignū est, n. deo, sic in mortalem commoueri, ut ab æmulationē eū extinguat, magna autem laus est Miseni, quia etiā deum ad inuidiam propocare potuit, sed indignum est deo inuidia moueri) immerferat ergo virum. s. Misenum. exceptum idest infidijs captum, vnda spumosa, inter saxa. aut inter saxa spumosa: potest enim dictio, spumosa, esse accusatiui

Æneas mæsto &c. [Cōgne A descenditur ad inferos mæstum inducit, quia meror, ad contemplationē inferorū nos inuitat, quocirca sapiens dicit, Melius esse ire ad domum luctus q̄ ad domum conuiuij. In illa enim, inquit, finis cunctorum admodum netur hominum, & viuens cogitat, quid futurum sit, Mæstus ergo Aeneas cum Achate (qui curā significat) Ingreditur ad littus visurus sociū & amicū, quē extinctū dixerat Sibylla, isque erat Misenus Aeolides. i. de genere Aeoli, aut filius eius optimus tubicen, quod non absurde fingitur, quia tubicini opus est vento, cuius Aeolus rex est. Præstantiam quoque artis, & virtutis eius, prosequitur poeta, vnde dicit Don. [Ac re ciere] Enumerat, quæ in tali viro essent dolenda. Primo, quia Aeolide. i. nobili genere. [Quo non præstantior alter Aere ciere] Secundo, quod summus artifex in sono tubæ. [Viros] Homines fortes, quia imbelles nullis exhortationib. incitari possunt. [Et lituo pugnās, & hasta] Non solum tuba alios accendere poterat, sed & ipse pugnabat. [Hectoris it comes] Maxima laus, quod nunq̄, nisi præcipuis, comes eēt. [Si credere dignum est] Quasi incredibile sit, quod homo deum propocauerit. [Exceptum] Vt venabulo feram, quæ cum sua feritate plurimum posse credat, incauta ruens in ferrum, temeritatis poenas dat. [Indigna morte] Quæ non conuenit viro forti, ergo nō tantus dolor fuisset, si in bello cecidisset. Hec ille, Oido est. Aeneas defixus lumina. i. habens lumina defixa, hoc est deorsum fixa, hoc est oculos in terram fixos, ingreditur, sup. cum vultu mœsto, linquens antrum, s. Sibyllæ, & volutat secum animo. s. suo, cæcos. i. dubios, & ignotos euentus. Ergo non tantum euenta dicimus, numero plurali, quod Valla ptendit. Cui. s. Aeneas, Acharis it fidus comes, & figit. i. sistit figens. i. firma, veltigia. i. gressum curis paribus (quia cogitabundi, sæpe gressum sistūt,) & ipsi serebāt inter multa sermone vario; i. modo hoc, modo illud asserentes, dubij. s. quem sociū, vates. s. Sibyllā, diceret exanimū. i. mortuū, & qd̄ corpus diceret, humanū. i. sepeliendum, atque illi. s. sic dubitantes, ut. i. postquā venere. s. ad littus, vident Misenum in littore sicco peremptum morte indigna. s. viro forti, Misenum, inquit, Aeoliden. i. Aeoli filium, aut saltem de genere Aeoli, quo non supp. fuit alter præstantior. i. peritior, ciere. i. excitare viros ere. i. lituo, aut tuba ærea. i. & accendere. i. inflammare, Martem. i. furorem bellicū cātu tubæ, hic fuerat comes magni Hectoris, & obibat. i. perficiebat, & explebat pugnās circum Hectora; existens insignis lituo. s. tuba incurua, & clare sonante. & hasta: & ita nō solū alios accēdebat ad præliū, sed & ipse munus obibat. Postq̄ Achilles victor. s. Hectoris, spoliavit illū, s. Hectorem vita, ipse Misenus, heros fortissimus, qui non nisi fortissimo adhærere volebat, addiderat, sese Aeneas Dardanio, secutus. i. inlequens, nō inferiora. i. virum nō inferioris. sed equalis dignitatis. (Homerus. n. Aeneas attestatur minoris, q̄ Hectorē æstimatū) Sed tū, i. tūc, hoc ē paulo ante, dū psonat. i. sonat p æquora cōcha caua, ad imitationē. s. Tritonis, & dū demens vocat diuos. s. Tritones, in certamina. i. concertationē, Triton. i. vnus deorū marinorū, æmulus. i. eiusdem rei, cū inuidia studiosus immerferat, (si dignū est credere) qd̄ signāter addit, qā neque verisimilitudo neq; decorum omnino seruatur. (Indignū est, n. deo, sic in mortalem commoueri, ut ab æmulationē eū extinguat, magna autem laus est Miseni, quia etiā deum ad inuidiam propocare potuit, sed indignum est deo inuidia moueri) immerferat ergo virum. s. Misenum. exceptum idest infidijs captum, vnda spumosa, inter saxa. aut inter saxa spumosa: potest enim dictio, spumosa, esse accusatiui

riui casus, neutri generis, pluralis numeri & ablatiu sing. feminini [Ergo oēs &c.] Docet quō officium funebre perfolūtum sit Miseni, iuxta praeceptū Sibyllae, eoq; peracto, inquirere coeperit aureū ramū. De qua re dicit Don. sic. [Aramque sepulcri] Meritum defuncti praefer lacrymas postulabat exequias. [Antiquā] In qua essent arbores, multis seculis auctae. [Stabula ferarū] Ergo maiores feræ stare consueuerant, quarū metus arcebat hoīes. ne irent caesum ligna. Laus Troianorū, qui non sunt deterriti stabulis ferarū, vbi multarū esset congeries, & magnorū, nam de minoribus, cubilia diceret. [Suo tristi] Quamuis de morte amici tristis esset, non omittebat curā iam inuestigādi. [Et sic forte precatur] Nā auxilio diuino, sciebat opus esse, vt in tanta silua, ramus inueniretur. Hæc ille. Ordo est. Ergo quia talis, ac tantus interierat vir, & iussit Sibylla, illi officium funebre debere exsolui, omnes. f. Troiani, fremebant circum. f. cadauer Miseni sup. cū magno clamore, & præcipue fremebat Aeneas pius. f. quia pius, tum. i. deinde. haud. i. non, mora, supp. fit, dū ipsi flentes festinant. i. festināter exequuntur, iussa Sibyllae. f. quibus iusserat. Sedib. hunc refert ante suis, & certant. i. certatim conantur, congerere. i. congerendo extruere, arā sepulcri. i. pyram funebrem, arboribus. f. aggestis, & constructis in formā pyræ, & certant educere. f. aram sepulcri, celo. i. ad celum vsque, aut celum versus. Itur. f. ab omnibus socijs Aeneae, aut à pluribus in antiquam siluam, appositorie, alta stabula. i. quæ siluæ erant alta stabula ferarū. f. magnarum, quæ stant, vnde stabulum dictum, sicut cubile, a cubando, piceæ. Larbores illæ picis, & refinæ plenæ, vnde aptæ sunt incendio, licet virides procumbunt. f. in humum incisæ securibus, ilex arbor illa icta securibus, sonat, aut tps, pro tempore posuit. f. icta, pro eo quod est quæ icebatur, sonat; aut naturam physicam docet, tardus. n. est auditus, & ita sonus non statim ad nos defertur, quocirca prius icta est ilex, quā sonus ad nos perueniat, & trabes fraxineæ. i. ex fraxino arbore, sup. procumbunt, aut sonant, & ro-

bur fissile. i. qd̄ faciliter finditur cuneis, & ipsi Troiani aduoluunt. f. ab montib. ornos. i. arbores illas ingentes. i. valde magnas: Necnon. i. etiam, Aeneas primus inter opera talia. i. pia, & benefica nō seruilia, hortatur socios, & accingitur. i. aptatur, armis parib. i. quibus alij ligna scindebant (sunt. m. arma, quæuis instrumenta.) Atq; dum ipse volutat. i. versat, hæc. f. ante dicta, de morte Miseni, corde suo tristi. i. mœsto, & dū ipse aspectans siluam immensam precatur forte sic. Seru. dicit, tibicinem esse in versu. i. columnam, hoc est particulam superfluam, ad id solum positam, vt versus suis pedibus fulciatur, vnde tibicen, proprie est sustentaculum rei decidentis, vnde Iuuen. Nos urbem colimus tenui tibicine fultam. Tibicen aut, Hic est dictio forte, quæ superfluit, quia inquit, non precatur forte quod verū est, sed fortuitū erat ipsum tūc precari, cū sese columbæ ostenderet, aut precatur forte. i. præter magnā animaduersionem, & præter spem obtinendi. Precatur aut (dicēs) Si. i. d. si, aut vtinam, ille ramus aureus. f. quæ Sibylla nobis habendum docuit, ostendat nunc nobis se arbore. f. opaca in nemore. f. silua tantō. i. tam magno, quando. i. quandoquidem, heu, d. Miseni vates. f. Sibylla, locuta est de re omnia nimium vere, quia vtilius fuisset, si mentita esset dum dixit. Misenum iacere in littore. Ex ijs ergo, quæ vera expertus est. Aeneas argumentatur, cætera quoq; vera esse. f. non posse descendere ad inferos, nisi habito aureo illo ramo.

V A R I A L E C T I O.

INGREDITVR linquens] In exempli aliquot manuscript Egreditur, legitur. [Sermone ferebat] Vetera quædā exempl Ferebant, pro, Conferebant, legunt. [Ac voluit ingentes] In Rom. & in Longobar. Aduoluunt, legitur. [Et sic forte precatur] In Rom. libro, legere est. Voce precatur. In Longob. Ore. Sed enim Seruius agnoscit, Forte, quod etiam in plerisque, libris antiquis habetur.

SERV.

Cum forte columbæ] auguria aut oblatiua sunt quæ non poscuntur, aut impetratiua que optata veniunt. Hoc ergo quia oblatiuum est, ideo dixit Forte. Bene autem à columbis Aeneæ datur auguriū & Veneris filio, & regi. Nam ad reges pertinet columbarū augurium, quia nunquam solæ sunt, sicut nec reges quidem. [Ipsa sub ora] Perite, ne si longius volarent, non ad eum pertinere viderentur. Nam moris erat, vt captantes auguria, certa sibi spatia designarent, quibus volebant videnda ad se pertinere. [Maternas] Veneri consecratas propter fetū frequentē, & coitum. [Si qua via est] Si est ratio. & iam ex hoc loco esse incipit impetratiuum qd̄ oblatiuū fuerat. [Cursumq; per auras] Cursum vocauit impetum, & eundi officium, Nam & nauium cursum dicimus. [Ne defice rebus] Ne defere in rebus incertis. Et bene in siluis inuocat matrem, quam iā scit sibi visam esse habitu venatricis, vt in primo legimus. [Sic effatus] Proprie effata sunt augurum preces. Vnde ager post pmoeria, vbi captabatur auguria, dicebatur effatus. [Vestigia pressit] Quia ad captanda auguria post preces immobiles vel sedere, vel stare consueuerant. [Observans quæ signa ferant] Observare. n. & de celo, & de auib. verbo augurum dicitur. [Quo tendere pergant, pascentes] Hic iam optimum significatur augurium, quod pascebant. [Nam Romani moris fuit, & in comitijs agendis, & in bellis gerendis pullaria capari auguria.] Vnde est in Liui. Quod cū quidam cupidus belli gerendū tribuno plebis arceretur ne iret, pullos iussit afferri qui cū missas nō ederent fruges, irridēs cōsul auguriū ait, Vel bibāt, & eos in Tyberim precipitauit, inde, nauibus vi-

Poe. *Vix ea fatus erat, gemit cum fortē columbæ
Ipsa sub ora viri celo venere volantes.
Et viridi sedere solo. tum maximus heros
Maternas agnoscit aues, letusque precatur;
Aen. Este duces, o si qua via est, cursumq; per auras
Dirigite in lucos, vbi pinguem diues opacat
Ramus humum. tuque o dubijs ne defice rebus
Diua parens. sic effatus, vestigia pressit,
Observans quæ signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes ille tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi seruare sequentum.
Inde, vbi venere ad fauces graue olentis Auerni,
Tollunt se celeres; liquidumque per aera lapsæ,
Sedibus optatis gemina super arbore sidunt:
Discolor vnde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet siluis brumali frigore viscum
Fronde virere noua, quod non sua seminat arbos,
Et croceo fætu teretes circundare truncos.
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice: sic leni crepitabat bractea vento.
Corripit extemplo Aeneas, auidusque refringit
Cunctantem, & vatis portat sub tecta Sibyllæ.*

ctor reuertens ad Africam in mari cum oībus quos ducebat extinctus est. Et multi pascentes distinguunt, & absolutus est sensus. Alij dicunt Pascentes volando, & referunt ad naturam columbarum quæ exilientes pascere consueuerunt. Alij volando ambulando, dicunt. Vola enim dicitur media pars pedis siue manus. [Prodire] Prodibant infinitus pro indicatiuo. [Graue olentis Auerni] Male olentis. Alibi bene olentis, vt, Et grauius spirantis copia tymbæ Floreat [Liquidumq; per aera lapsæ] Non est aeris perpetuum epihero, sed purum ait, Auerni cōparatione. Dicit aut eas alte volasse ad vitandum Auerni odorem. [Super arbore sidunt:] Secundum antiquam licentiam. [Auri aura] Splendor auri. Horatius, Tua ne retardet aura maritos. i. splendor. Hinc & aurum dicitur à splendore, qui est in eo metallo. Hinc & aurati dicti, quorum fauor splendidos red-

Vola-

Aurum
Aurati.

Teros.

dit. [Bumali frigore viscum] Bene bumali addidit, Tunc n. maturum est, & auri imitatur colorem. Nam noua fronde viret, quod, vt ait Plin. in naturali historia de fimo turdelarum in certis arboribus nascitur, vnde Plautus: ipsa sibi auis mortem creat. [Teretes truncos] Teres est rotundum aliquid cum proceritate, vt, Incumbens tereti Damon sic cepit oliuæ. Horat. Brachia, & vultum teretesq; furas Integer laudo. [Exemplo] Bene verbo vsus est augurum, vt diximus supra. [Cunctantem] Aliud pendet ex alio. Cunctantem, quia auidus, vt ostendat tantam fuisse auellendi cupiditatem, vt nulla ei celeritas satisfacere posset. Nam tardantem dicere non possumus eum, qui fataliter sequebatur. Alij cunctantē ad auri naturam referunt. i. mollem, quia paulatim frangit. i. lentescit. Virg. Ec 4 Alij

Effatæ.

Obser-
uare.

Alij cunctantem, grauem dicunt: vt Glebas cunctantes, cras-
saeque terga Expecta.

Asc.

Vix ea fatus erat] In multis locis docet bonus poeta, deos
orandos esse, & oratos faciles in vota nostra fieri: vnde, Vix ea
fatus, &c. Quocirca recte praecipit in Georg. In primis vene-
rare deos, &c. Docet ergo, quo exauditus colubis ducibus, ra-
mum aureum inuenit, eumque abstulit. De qua re, haec pauca di-
cit Donatus. [O] Posuit, cum loqueretur cum columbis. O, cum pces
torssisset ad matrem, illic n. ponitur, vbi simplex hortatio est, &
blanda. [Vestigia pressit] Obseruabat diligentius, quia sciebat
posse illas, praeter aduentum suum, aliquid proprijs motibus nu-
ciare. [Prodire volando] Prodire pedum est, volare, alarum. sed
quo ambulabant, & volabant? sed intellige, vola esse mediam
partem plantae, & manus, ergo volabant, ambulabant per vola,
vnde inuolare dicimur, cum aliquid furtim, vola manus subtra-
himus, ite inuolare, cum violenter manus in aliquem diriguntur.
Terent. In facie inuolem venefico. ergo hic ambulare intelli-
git, nam cum alarum motum exprimere voluit, dixit: Celo venere
volantes, cum aut demonstrasset ambulationem, in eo quod est, pro-
dire volando, & deinde, volatum exprimere vellet, dixit: Tol-
lunt se celeres, liquidumque per aera. Ergo, usque ad Aeuernum
ambulauerat. [Discolor] Nam per arborem viridem, fuit color au-
reus. [Corripit] Ne prolixior esset narratio, non dixit quo ad
ipsam arborem Aeneas venerit, sed per aliam viam intellige per-
uenit. Haec ille. Ordo est. Aeneas vix fatus, i. elocutus erat, ea
i. eas preces, quae praemissae sunt, supp. tunc, cum geminae i. duae &
pares colubae, venere forte. i. p. p. opinionem eius, volantes celo
i. per celum. i. aera, aut venere. i. de celo. volantes sub. i. ante
ipsa ora. i. conspectum, viri. i. Aeneas, & sedere. i. locum ceperunt
(a uero, praeteritum est) solo viridi. i. gramineo, tum, i. tunc heros
maximus. i. Aeneas agnoscit aues maternas. i. columbas quae
in tutela sunt Veneris, aut p. p. frequentem foetum, aut ppter
amoris, quem inter se seruiunt manifesta indicia, & laetus p-
catur sic (& ita facit augurium oblatium imperatum precando)
o, desiderandi est, aut congratulandi, q. d. sanctae aues si tua. i.
aliqua via est, super qua ducat ad aureum ramum, esse duces, & di-
rigite cum sum per auras, in lucos, i. siluas sacras, & incertas,
vbi. i. in quibus, aut ad eum locum vbi diues, quia aureus ramus
opacat. i. inumbrat, humum pingue. i. opimam, quia talis rami fe-
racem, tuque. i. tu o alma parens, aut potius, & tu alma parens. i.
mater Venus: o, quae optandi particula est, ne defice, i. ne defi-
cias rebus dubijs. Ipse effatus. i. augurum more, elocutus sic, p-
sit. i. repressit aut firmavit, vestigia. i. pedes pressit, vestigia fa-
ciens obseruans. i. aduertens quae signa darent, & quo ipsae
pascens pergant. i. perseuerent, tendere. Illae. i. columbae p-
dire. i. prodibant, aut ceperunt prodire, volando. aut vola pe-
dum exercendo, aut interdum, alis passis, quasi per saltum volan-
do, tum, quantum oculi sequentium. i. Aeneas, & Achates, possent
seruare. i. obseruare, acie. i. acumine, visus sui. Inde. i. deinde,
vbi. i. postquam, aues. i. venere, ad fauces Auerni. i. illius lacus
in Capania, per quem dei descensus, ad inferos, olentis, graui-
ter, quae graue odorem exhalat, usque adeo ut e vicino, aues su-
peruolare nequirent, & ideo ipsae celeres tollunt. i. erigunt
se, & lapsae. i. postquam celeriter volauerant, per aera liquidum

i. purum, & desecatum. i. ab eo odore graui ipsius Auerni fidunt
i. locum sedendi capiunt, super in sedibus optatis. i. ab Aenea, &
et ab auibus, quibus id in mandato erat, super arbore gemina. i. ge-
minae naturae, quia ramum aureum habebat. Antiquae dicit, super
gemina arbore, nam nunc super gemina arbore diceremus, vnde
de. i. a qua arbore aura. i. fulgor, discolor. i. diuersi coloris reful-
sit per ramos, quale. i. qualiter, visum. i. gluten (quod secundum
Plin. ex fecibus turdi, & palumbis, nascitur, vnde Plau. ipsa
sibi auis morte creat. nascitur autem praecipue in quercu, robore,
pinu siluestri, & terebinto. Nam si illic dicitur aues egerunt;
aut sterces faciunt, gignit quaedam virga, quae brumali tpe manu-
ra est, sed ut dicit Plin. in messe colligitur, & maturefcit, de-
coquendo in sole, deinde in lentore mouet aqua) solet virere,
super in siluis: frigore brumali, quae tunc matura est, noua. i. insoli-
ta fronde, quod super visum, arbor sua, i. ipsi propria, & natia, non se-
minat, quae ex stercore turdi nascitur. & quale. i. qualiter, solet cir-
cundare, truncos teretes. i. oblongos, & rotundos, feru. i. virgulo-
to, & glutino, croceo. i. crocei coloris, talis erat species auri
frondentis, super in opaca ilice. i. arbore illa, de genere querno, quae
et alterius naturae, & coloris erat, & bractea. i. tenuis lamina,
crepitabat sic leui vento. Aeneas corripit. i. celeriter rapit, exte-
plo. i. ilico, & ipse audis refringit super ramum cunctantem. i. po-
dere suo auditari Aeneas parum mora facientem, licet facilis se-
queretur, & portat. i. ramum, sub tecta Sibyllae vatis. i. vaticinatricis.

ALMA parens] antiqua pleraque exemplaria, cum Mediceo le-
gunt, Diua parens. In Rom. & aliquot alijs, Alma. [Gemina
super arbore fidunt] In Longobardico, Geminae legitur. [Di-
scolor vnde auri per ramos aura refulgit] In Romano libro,
Auro, legitur, casu septimo. [Teretes circundare truncos] an-
tiqui aliquot libri, Circundare ramos habent.

CAETERVM de quo necdum verba fecimus, quae hic
aliquis, quas nam in anima intelligere alas; aut possumus aut
debeamus. In quo doctos omnes comonitos volumus, nihil esse
quod nos vocabula in Platone, vel haereseos eiusmodi aucto-
ribus turbent. Rudis. n. inquit Dion. Areopagita, & temerarij
hoies est, non vim rei attendere, sed vim facere velle vocabu-
lis. Solent. n. de nominibus altercari, qui non diuinas res ex-
quirunt, sed sonos verborum sectantur, & aurium tenus ea re-
cipiunt, quae mente volutare recto pioque iudicio debuissent.
Igitur, ut ad rem veniamus geminas alas accipio geminum instin-
ctum meriti ingentium, ad superna animam eleuantem. In intellectu
quidem instinctum, ad diuinum verbum. In voluntate instinctum ad
diuinum bonum pro viribus conuertentem. His vero remissis. e
coelo labi aiam Pythagoricis placet. Aut planius, animae alas com-
templatiuam intelligamus virtutem: atque item morale quas ve-
ritatis diuinarumque rerum contemplatione ac ambitu recuperet,
quemadmodum terrenorum appetitione atque caligine amiserat.
Porro apud optimum maximum poetam diuini operis. li. 6. colu-
bas geminas, ad aureum ramum inueniendum duces, non aliud quam
hasce alas esse contendunt quibus continentibus erigimur nos ad sa-
pientiam, auri nomine sepius signata. Sed & a Venere mittuntur, quae
amor diuinorum eximius alis praestat alimenta quibus surrigimur,
mox, & in deum transimus. Quae recte illa signant. Tollunt se celeres
liquidumque per aera lapsae Sedibus optatis gemina super arbore fidunt.

VARI
LECT.

COEL.
RHOD.

ERV. **N**ec minus] Nihilominus
ille deflebat. [Interea]
Dum itur ad siluas, [Ingrato]
Tristi ut gratum laetum aliqd
dicimus. Alij ingrato dicunt
gratiam non sentienti. [Pin-
guem] aut de Graeco translu-
lit ἀπαρᾶν magnam, aut Hy-
pallage est, hoc est de pingui-
bus tedibus. [Frondebis atris]
Aptis ad funera. [Ante cupres-
so] Constituunt] Cupressus ad-
hibetur ad funera, vel quod ce-
sa non repullulat, vel quod per
eam funestata ostenditur do-
mus, sicut laetam frondes indi-
cant festae. Varro tamen dicit
pyras iō cupressos circundari
propter grauem vltimae odo-
rem, ne offendatur populi cir-
cunctantis corona, quae tandiu
stabat respondens fletibus pre-

*Nec minus interea Misenum in litore Teucro
Flebant, & cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem tedis, & robore secto
Frigentem struxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, & ferales ante cupressos
Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices, & ahena vndantia flammis
Expediunt, corpusque lauant frigentis, & vngunt.
Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt,
Purpureasque super vestes, velamina nota,
Coniiciunt. pars ingenti subiere pheretra
Triste ministerium, & subiectam more parentum
Auersi tenuere facem, congesta cremantur
Thurea dona, dapes, fuso crateres oliuo.
Postquam collapsi cineres; & flamma quieuit;
Reliquias vino, & bibulam lauere fauillam:
Ossaque lecta cado texit Chorineus aheno.*

fica, idest principi placitum,
quandiu consumptio cadaue-
re, & collectis cineribus dice-
retur nouissimum verbum. [Il-
cet] Quod ire licet significat.
Vnde est. Dixitque nouissima
verba. [Pars calidos latices]
Plinius in naturali historia di-
cit hanc esse causam ut mortui
& calida abluantur, & per in-
terualla conclamentur, quod
solet plerumque vitalis spiri-
tus exclusus putari, & homi-
nes fallere. Denique refert que-
dam suppositum pyram, adhibi-
tis ignibus erectum esse, nec po-
tuisse liberari. Vnde & seruab-
antur cadauera octo diebus
& calida abluebantur, & post
vltimam conclamationem combu-
rebantur. vnde traxit Terent.
Desine, iam conclamationum est.
[Aliena]

[Athena vndātia flammis, Hoc est per flammās. Alibi: Nec se iam capit vnda, volat vapor ater ad auras. [Lauant frigentis, & vngunt] Versus Ennij qui ait. Tarquiniij corpus bona femina lauit, & vnxit. [Defleta] Participium ab eo quod est fleor, si tamen inueniatur, alias sine verbi origine esse dicemus. [Purpureas] ad imitationem sanguinis in quo est anima, vt diximus supra, vt, Purpuream vomit ille animam. [Velamina nota] Ipsi cara. Ex notitia enim gignitur caritas vt Hic inter flumina nota. [Pheretro] Græce dixit. Nam capulus dicitur a capiendo. Vnde ait Plautus, Capularis senex .i. capulo vicinus. [Subiere pheretro] Vt, Subeunt muro. [More parentum] Propinquioribus n. virilis sexus hoc dabatur officium. [Facem] De fune, vt Varro dicit, vnde & funus dictum est. Per noctem autem vrebantur, vnde permansit vt mortuos faces antecedit. [Fuso crateres oliuo] Dijs superis tantum libabant, inferis vero sacrificantes et vasa in ignem mittebant, vnde ait crateres, quod et Staius in Archemori sepultura commemorat. Oliuum autem ab oliua dicitur. Nam oleum ab olea dicitur. [Flamma quieuit] Pyrae ingentis: quia vt in quarto diximus, pro qualitate persone pyrae fiebant sepulcra etiam, vel minora, vel magna faciebant. [Ossa que lecta] aut collecta, aut lecta, ideo quia vt supra diximus, nobiles nunquam soli cōburebantur, sed cum dilectis equis, vel canibus, uel famulo. [Ter socios] aut sepius, aut re vera ter. Licet .n. a funere contraxerint pollutionem, tñ omnis purgatio ad superos pertinet, vnde & ait imparem numerum. aut quia hoc ratio exigit lustrationis. [Circuntulit] Purgauit antiquum verbum est. Plautus: Pto laruato te circumferam. .i. purgabo. Nā lustratio a circumlatione dicta est, vt tede. vel sulphuris. Iuuen. Si qua darentur Sulphura cū tedis. [Spargens] Quia res agitur inferne. in 2. Aeneas deos portaturus ait: Donec me flumine uiuo Abluero, Hic enim erat mos, ut diximus supra. [Felicitis oliue] Arboris festę, sed moris fuerat, ut de lauro fieret. Sane dicit Don. quod hoc propter Augustum mutauit. Nam nata erat laurus in palatio eo die quo natus est Augustus, vnde triumphantes coronari cōsueuerant, propter quā rem noluit laurum dicere ad officiū lugubre pertinere. [Nouissima verba] .i. ilicet. Nam vale dicebatur post tumuli quoque peracta solemnia. [Suaque arma viro] Ipsi cara sculpsit in saxo. Nam supra ea iam legimus concremata. [Remumque tubamque] Quia & bellator, & remex fuerat, licet possimus etiā solam tubam accipere. Remus enim dicitur lorum, quod cōtinet tubam. [Monte sub Aerio] in aereo Nam supra est positus. Aerium aut illi altum dicunt, alij nomen montis antiquum volunt. Vnde est. Qui nunc Misenus ab illo dicitur.

Capul⁹
Capula
ris
senex

Oliuū
Oleum,

Circun
fere.

Asc.

Nec minus interea, &c.] Interea, inquit dū Aeneas aureo ramo inuestigādo occupatus erat, socij funebre officiū executi sunt, qđ ad vngue p̄scribit Poeta. De eo aut dicit Don. sic [Cineri] Nōdū cinis erat, sed mox, cōbusto cadauere, erat futurus. [Principio pingue] Ea adhibuerunt, quę nō solū pyrae inlitteret, sed eā facile incenderent. [Armis] Nā virorū fortū arma, & cetera quę carissima hñt, cū ipsis consumeabant. [Purpureas] Ex precio vestiū, meritū mortui vult ostēdere: has vestes illum amasse ex eo demonstrat, quia frequēter illis vīus est, & p̄pea multis erant notā. [Thurea dona congesta] Meritū viri ostendit, ex multitudine specierū, & cū nō dicat, quanta et plura intelliguntur. Cōgesta, copiose tradita. [Fuso crateres] Nō paulatim sed semel cecidit. [Lecta] Ex cineribus li-
gnorū. [Reliquias] Ossa quę restabant ex cadauere cōbusto. [Lustrauit viros] Quia totius classis pollutionē posuerat, ideo eo oēs hic lustrat. [At pius Aeneas] Superiora ceteri cōpleuerat: sepulcrū vero iccirco curauit Aeneas, vt magna mole fieret, quia cōtēplabatur eius maximū meritū. [Arma] Arma et posuit, qđ in vita floruit, vt illis in morte ornaret. [Aerio] hoc nomen monti illi apud priscos fuerat. Ergo mira breuitate, & vetus, & nouum ponit nomē. [Aeternū] Per secula, & p̄p meritum defuncti, & p̄p auctoritatem Aeneae qđ hoc voluit, neq; placet, qđ aeriū nō sit nomen propriū, sed significet altum, nam qđ vetustum illud nomen fuerit ostendit Maro, cum de Niseno dicat, qui nunc quasi inferat, dicitur, nūc Misenus, qui olim dictus est Aerijs. Hec ille. Ordo autem est. Nec minus. .i. nihilominus, quāuis. .i. Aeneas abesset, Teu-

Idem ter socios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leui, & ramo felicitis oliue:
Lustrauitque viros, dixitque nouissima verba,
At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
Imposuit, suaque arma viro, rerumque tubamque
Monte sub Aerio: qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, aeternumque tenet per secula nomen.

gratior viuus fuisset Misenus, quam eius cadauer exultū. Ipsi struxere principio. .i. in primis, aut a principio, ingēte pyram .i. struem lignorum ad rogam instruendum. pingue. .i. adis. .i. arboribus illis resinę plenīs, quibus more candelarum, pleręque nationes vtuntur, & robore secto, quia facile finditur, cui .i. pyrae, ipsi intexūt latera frondibus atris. .i. funestis & lugubribus, seu feralibus, & constituunt ante. .i. in anteriori parte, vt videantur, cupressos ferales. .i. fere, quam antiqui, mortem dicebāt, indices, quia. .i. non reuident, nisi in Creta cupressi, si semel incisę sunt, & decorāt. .i. exornāt ad decus, super. .i. desuper, armis fulgentibus in signum qđ eis egregie vsus fuerat. Pars. .i. ipsi partim expediūt. .i. expedite parant, latices. .i. aquas, calidas. .i. calefactas, & athena. .i. vasa creta vndātia. .i. ebullientia flammis, & lauat corpus frigentis, exanguis, & demortui & vngunt, vt. .i. facilius concremetur. Et gemitus sit incipiente. .i. p̄ficia, hoc est cōclamatur, tñ. .i. deinde, reponunt toro membra defleta. .i. supremo fletu affecta, & cōijciūt super. .i. desuper, vestes purpureas, aut qbus. .i. viuens gaudebat, vnde addit p̄ appositionē, velamina nota, aut qđ purpureus color p̄ sanguinē animę gratus est. Pars. .i. partim hoc est alij, subire ingenti pheretro. .i. capulo, quo effertur corpus, sed qđ Græcū est, recte scribitur p̄ ph, appositorie, triste ministeriū. .i. qđ res est triste ministeriū, & ita secundū Vallam gratum, sed nō iucundū, & ipsi auersi. .i. nolētes aspicere cadauer, more parentū. .i. more eorū qui parentes inurunt, aut more parētū, qui liberos suos inurunt, tenere facē. .i. tēdam incensam, subiectā. .i. cadaueri, hoc est p̄ dolore, nō poterant inspicere corpus amici, qđ inurebant: dona thurea. .i. thura data, cōgesta. .i. a multis gesta, & accumulata, cremantur. .i. cū cadauere, & dapes cremantur, & crateres cremati, oliuo fuso, dabant oleum cum crateribus, eo qđ inferis sit holocaustū. .i. totū incensum: sumūt aut multa ad hūc locū ex Hom. qui Achillem inducit, Patrocli funus exequentem. Postquam cineres collapsi supp. sunt, & flamma quieuit, cum non esset amplius qđ vrat: ipsi lauere vino reliquias. .i. cineres, & si qua extabāt ossa, & fauillam. .i. modicam flammā, bibulā. .i. labētem, quod adhuc superat aut imbibentē, vinū, qđ infundebat. Et Choryneus vir ille nobilis, textit ossa. .i. Miseni, lecta, .i. collecta, aut electa ex alijs, qđ cū eius ossibus erāt, cado. .i. vasculo, aut vna athena, .i. eneo seu ereo. Idem. .i. Choryneus p̄ficus circumtulit. .i. purgauit ter, socios. .i. officio funebri pollutos, vnda pura spargens eos, rore. .i. aspergine leui, & ramo oliue felicitis. .i. .i. ad felicitatem facientis, quia pacem significet, & saucia consolidat, & .i. simul, lustrauit. .i. purgauit, circumēundo viros, & dixit verba nouissima. .i. suprema, hoc ē cōclamabat, & officiū funebre absoluebat. At. .i. sed. Aeneas pius imposuit sepulcrum ingenti mole. .i. habens ingentem molē, & imposuit viro sua. .i. propria arma. .i. instrumenta. .i. remū, quia perit⁹ erat remex, sicut in Elpenoris sepulcro. Hom. remū impositum dicit, & tubā, quia optimus erat tubicē. Imposuit dicit, sub monte Aereo, .i. qui prius (secundum Donat. Aereus dictus est, qđ nunc dicitur Misenus, ab illo scilicet Misenos qui illic sepult⁹ est, & qui tenet nomen eternum per secula, quę res attestatur, Misenum, fuisse virum magni meriti & Aeneam, magnę auctoritatis & totum hoc sumptū est ab Hom. vbi ait, Αὐτὰρ ἐπὶ νεκρὸς ἔκειτο, καὶ τὸ δὲ χεῖρα νεκροῦ τύμβον χεῖρας καὶ ἐπὶ στήλιν ἐρύτταντες πῆλιν ἀκροτάτω δὴ νῆες ἐρετμόν.

Cui frondibus atris Intexunt latera] In antiquis aliquot VARIA
libris, pro, Cui, suppositum est, Tum. [Fit gemitus, tum mem LECT.
bra toro defleta reponunt] In antiquis aliquot libris, scriptū
inuenias, Cum membra toro [Lustrauitque viros] In Rom.
lib. Lustrauitque domos, legitur. [Ingenti mole sepulcrum
Imposuit] antiqua omnia exemplaria quę legi. Imponit prae
senti tempore scriptum ostendunt.

Et qm de sepulcris in hoc superiori capite meminim⁹, nō IOAN.
esse incongruū putauimus, qđ in hoc Virg. carmine in vj. Of- SCOP.
saq; lecta cado textit Corineus atheno. Serui⁹ reposuit, referre
tuta-

eri flebant interea in littore
Misenū, & ferebat suprema. .i.
officia, quę exequi dicuntur
cineri. .i. cadaueri ingrato aut
nō reddunt gratias, nec p̄ce-
pturo officiū, vnde dicit Au-
gust. funebres pompas in sola-
tium viuorum fieri: aut ingra-
to. .i. qui ingratus. .i. incommo-
dus erat adhuc Teucris, cum

1122

1123

1124

1125

1126

1127

1128

1129

1130

1131

1132

1133

1134

1135

1136

1137

1138

1139

1140

1141

1142

1143

1144

1145

1146

1147

1148

1149

1150

tutariq; ait interpres lecta, aut collecta, aut electa, quae eligebatur ossa. i. cineres; cum flamma rogi subsederat, ut supra diximus, nobiles nunquam soli comburebantur; sed cum dilectis equis, vel canibus, vel famulo, qui seruij verba negantes afferunt, ossa non eligeantur, sed colligebantur, quos esse falsos, Plin. in 19. c. 1. prodidit, tradidit. n. inter cetera Lini genera, Linum inuentum iam est, & quod ignibus non absumeret, vinum id vocant, ardentibus; in socijs coniuniorum ex eo vidimus mappas sordibus exustis splendescere igni magis, quam possent aquis. Regum inde funebres tunicae corporis fauillam ab reliquo separat cinere.

Nascitur in desertis, adustisq; Sole Indiae, ubi non cadunt imbres, & inter diras serpentes, assuescitque vivere ardendo. Rarum inuentum, difficile textu propter breuitatem. Ruffus de cetero color, splendet igni, cum inuentum est aequat praecia excellentium margaritarum. Vocatur autem Graecis Asuestinum, haec Plin. in quibus liquet verbis separari, eligique fauillam, ossaque regum, & nobilium ab reliquis cineribus, ad quod alludit quoque Ouidiana Sappho, Cum lecta parietis ante diem lacrymas ossa bibere meas, quod linum mihi dono dedit Fulcanus iuuenis integerrimus, & Musarum alumnus nulli synchrono cedens in carmine cuedo.

SERV. **P**recepta Sibyllae,] Ut, Ducas nigras pecudes, ea prima piacula sunt. [Spelunca alta fuit] Qua ad inferos descendebatur, non ubi fuerat Sibylla vaticinata. [Scribea.] Lapillosa. Nam scrupus proprie est lapillus brevis, qui pressus sollicitudine creat. Vnde et scrupulus dictus est. [Lacu nigro] aut alto, aut vere nigro inferorum vicinitate. [Tuta] aut, quae hinc lacu, hinc cingitur siluuis. Dicit autem locum quem nunc Doliola vocant. [Volantes] Volucres, participium pro nomine posuit: ut, Plurimus alburnum uolans cui nomen Asylo est, licet illic sit et altera figura. Sane sciendum Lucanum & alios Phisicos dicere aerem corporeum esse, unde aues sustinet, sed hunc cedere uapori sulphureo. Vnde aues in illis locis desertae aere, quo

Fudere Verge-

**Mastra-
re
Culter
Cultel-
lus.**

Asc.

*His actis, prope exequitur praecpta Sibyllae.
Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu,
Scribea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris:
Quam super haud vlla poterant impune volantes
Tendere iter pennis; talis sese halitus atris
Faucibus effundens, supera ad conuexa ferebat;
Vnde locum Graij dixerunt nomine Auernum.
Quatuor hic primum nigrantes terga iuuenos
Constituit, frontique inuergit vna sacerdos,
Et summas carpens media inter cornua setas,
Ignibus imponit sacris libamina prima,
Voce vocans Hecaten, celoque, Ereboque potentem
Supponunt alij cultros, tepidumque cruorem
Succipiunt pateris. ipse atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum, magnaeque sorori
Ense ferit, sterilemque tibi Proserpina vaccam,
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.*

Veneris immune. [Nocturnas] Nam & tempus tenebrosum inferis conuenit. [Oleum] Ut validius vrentur, oleum infundit. Ostendit igitur, quo more, vel quibus & qualibus & quantis animalibus, ceteris, inferorum numinum fauor acquiritur. Haec ille. Ordo est. Aeneas exequitur prope. i. prope, & festine praecpta Sibyllae, his actis. i. postquam haec acta erant. Spelunca, s. quidam, alta i. profunda, & immanis i. terribilis, quasi mala vasto hiatu. i. apertura oris, quasi ad deuorandum parata, scribea. i. scruposa. hoc est asperis lapillis plena tuta. s. ab accessu, lacu nigro. i. propter lacum nigrum, ex profunditate. s. & umbris, & tuta, tenebris nemorum. s. siluarum, quam super. i. super quam, vlla volantes. i. volucres, haud. i. non poterant tendere iter pennis. i. volare, impune. i. sine punitione, talis i. tam vehemens, & iter, halitus. i. odor, & exhalatio, effundens sese faucibus atris. i. terris, ferebat se ad conuexa supera. i. ad aera, quam putant, quia odor ille sulphureus consumebat aerem, quo aues sustentantur, aut saltim dispellebat sicut Plutarchus in vita Pompeij dicit, cum consul creatus esset, tanto plausu exceptus est, ut coruus ex aere decideret quia voce, aer discissus erat. Diod. autem dicit, in Babylonia fuisse speluncam, supra quam nemo durare potuit, propter grauem spiritum, qui & hic esse videtur. vnde. i. de qua re, quia sine aibus esset, Graij. i. Graeci, dixerunt locum, Auernum nomine, quia (ut dixi) a, prius itina est particula, & ornus, huius ornithos, auis. Ipse constituit hic, i. ad introitum Auerni, primum, quatuor iuuenos, nigrantes terga nigra, i. habentes terga nigra, & sacerdos inuergit fronti. i. in frontem vna & ipse carpens inter media cornua sumas setas, i. duos pilos, imponit sacris ignibus prima libamina, i. per modum libaminum, quae proprie in liquidis consistunt secundum Landinum, sed licet homini libamina ex liquidis fiat, aut alijs degustandis, tamen quia ignis, et setas absumit facilliter, possunt non improprie, seta dici libamina ignibus vocans voce. i. cum clamore valido, inuocans Hecaten. i. deam illam potentem, celo. i. apud superos, ubi Luna, deus, & apud nos, ubi Diana, & Erebo. i. apud tenebras inferorum, ubi Proserpina appellatur, alij. s. sacrificuli, supponunt. i. clanculum ponunt, ut vltro ineam morte, & succipiunt (nunc succipiunt dicimus: sed ipse etiam in huius: Suscepitque ignem folijs, &c.) pateris. i. in vasa patentia. (vulgus Tassias vocat) cruorem tepidum ipse Aeneas, quia cetera Sibylla curauerat, ferit ense. i. mactat, matri Eumenidum, i. furiarum, hoc est nocti, & magnae sorori. i. terrae,

His actis, &c. [Ex praecpto Heleni in 3. Aenied. & Anchisae in 5. Aeneas Sibyllae monita persequitur, ut ad inferos descendere cum ea possit, vnde descripto more suo loco doceat poeta, quo sacrificatum est de victimis nigris, de quibus in 5. Huc castra Sibylla, Nigrarum pec. m. te san. du. & ipsa in hoc loco, Duc. nig. pe.

terra, quæ noctis soror est, quæ nox est umbra terræ, & ita qui terram produxit, simul noctem produxit, unde sorores sunt. agnâ velleris atrii. nigri, & caliginosi: & o Proserpina, quæ inferorum dea es. ferit. i. mactat tibi, vaccâ sterilem, quia, & ipsa sterilis esse dicitur, unde & Diana, perpetua dicitur virgo, quod propter frigiditatem Lunæ fingitur, Tui. i. deinde, se inchoat. i. instituit, regi Stygio. i. infernali videlicet Plutoni, aras nocturnas. i. in quibus noctu sacrificetur, & imponit flammis so-

lida viscera taurorum. i. holocaustum facit ei ex tauris fundens super. i. desuper, exis ardentibus. i. dum extra arderent, oleum pingue quod perpetuum est eius epitheton.

V A R I A L E C T I O.

Vnde locum Graij dixerunt nomine Auernum] In antiquis libris omnibus. quotquot habui Auernum notatum observavi. Pingue, superque oleum fundens in antiquis aliquot exemplaribus, Pingue oleum, habetur, absque particula, superque

Primi sub lumina solis, & ortus] atqui hæc sacra per noctem fiebant, sed locus est secundum Romanum ritum, quo dies creditur a medio noctis incipere. Illo autem loco quo dicit, Nox ruit Aeneas, non venit sed finitur significat. Quamquam alij dicunt sacra hæc à media die incipere, & perducere usque ad mediam noctem. Quod si est nox ruit, potest venit significare [Viseque canes ululare] Ita numinis ostendebatur aduentus. Canes autem furias dicit. Luc. Stygiaeque canes in luce superna Destituam. Sicut etiam diximus supra. Ululare autem & canum & furiarum est. [Aduentante dea] Ipsa. s. Proserpina. [Profani] Qui non estis initiati. [Totoque absistite luco] Hoc est, non tantum a spelunca, sed ab omni luci vicinitate discedit. [Inuade viam] Ingredere [Furens] Deo plena, aut certe similis furenti. [Dij, quibus imperium est animarum] Plenus locus alta sapientia, de qua varie differunt Philosophi. Nam dicit per alios animas ad inferos duci: ut, Hac animas ille euocat Orco Pallentes: alias sub tristitia tartara mittit. Item per alios transferri: ut, Nauita sed tritis. Per alios purgari: ut, Alia panduntur inanes Suspensa ad ventos. Per alios vero ad summa reuocari: ut, Letheum ad flumina deus euocat agmine magno. Sciens ergo de deorum imperio varias esse opiniones, prudenter tenuit generalitatem. Ex maiore autem parte Syronam. i. magistrum suum Epicureum sequitur. Huius autem sectæ nouimus superficiem rerum tractare, nunquam altiora disquirere. [Vmbraque silentes] Secreta inferorum semper silentia. Nam hominum vmbra loquuntur. Hinc est. Quæ sacra silentia norant. Inuocat autem summum bonum, quod in silentio constare manifestum est. [Et Chaos, & Phlegethon] Elementorum confusio. Inuocat autem rerum primordia quæ in elementorum fuerat confusione. Per Phlegetoniam inferorum flumina, ignem significat. Nam & Græce, Latine ignis est, unde secundum Heraclitum cuncta procreantur, & re vera sine calore nihil nascitur, adeo ut de Septentrione dicat, Sterili non quidquam frigore gignit. [Loca nocte silentia late] aut hoc est quod supra ait, Vmbraque silentes. Aut vult ostendere esse partem mundi, in qua perpetuæ sunt tenebræ. Cum. n. probatum sit quod legimus. Et minima contentos nocte Britannos, sphaeræ exegitatio ut est contrario sit regio noctis, vacans. [Sit mihi fas audita loqui] De alta dicturus prudentia miscet poeticam licentiam. [Sit numine vestro] Cōcedatur a vestro numine. [Alta terra, & caligine mersas] Bene iunxit. Ex terris. n. caligo procreatur, i. vmbra. [Obscure sola sub nocte] aut Hypallage est Sub obscura nocte soli ibant, aut sub sola nocte, i. ubi nihil aliud est præter noctem. [Domos vacuas] Nostrum mundi comparatione. Simulacra. n. illinc sunt quæ inania esse nunc dubium est. [Inania regna] Inaniū, per quod ostenduntur vacua. [Inceptam] alij incertam legunt, illuc tamen recurrit. Nam incertum, incipientem, i. minorem significat. [Luce maligna] Obscura. Nam malignū est proprie angustum: ut, Aditusque maligni. i. minores, obscuri. Sane sciendum Lunæ, licet minoris, commemoratione, ostendere eum fuisse illic aliquid lucis. Nam aliter omnia quæ dicturus est, videre non poterant. [Vbi] Quando; nam non est loci, sed temporis. [Nox abstulit atra colorem] Hoc & videmus, & tractatur ab Epicureis. reb. tollere noctem colorum varietatem. Vnde & apud inferos omnia nigra esse dicuntur. Contra hos

*Ecce autem primi sub lumina solis, & ortus,
Sub pedibus mugire solum, & iuga cepta moueri
Siluarum, visaque canes ululare per vmbra
Aduentante dea. Sib. Proculo, procul este profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco:
Tuque inuade viam, vaginaque eripe ferrum:
Nunc animis opus Aenea, nunc pectore firmo.
Poe. Tantum effata, furens antro se immisit aperto.
Ille ducem haud timidus vadentem passibus aequat.
Dij, quibus imperium est animarum, vmbraque silentes,
Et Chaos, & Phlegeton, loca nocte silentia late,
Sit mi fas audita loqui, sit numine vestro
Pandere res alta terra, & caligine mersas.
Ibant obscuro sola sub nocte per vmbra,
Perque domos Ditis vacuas, & inania regna.
Quale per incertam lunam sub luce maligna
Est iter in siluis: vbi celum condidit vmbra
Iuppiter, & rebus nox abstulit atra colorem.*

Academici vna repugnant, Nam squammas piscium lucere per noctem comprobatur.

Ecce autem primi sub lumina solis, & ortus. Sub pedibus mugire solum, & iuga, &c.] Per actum sacrificio, docet effectum esse quod Aeneas supra petierat, dicens, Et sacra ostia pandas, ostia. s. inferni reuerata esse, & Aeneam vna cum Sibylla ingressum, describens, quomodo id factum sit, & qualis sit ipse introitus. De quare dicit Donat. sic. [Ecce] Vbiunque ponitur, ecce necessario sequitur aliquid quod metum afferat, vel admirationem, [Ortus] Ne incertum esset quid sit primi sub lumina solis, addit, Ortus. [Per vim] ad omnia pertinet, quæ descripsit [Toto luco] Ut penitus lucum relinquatis. [Aperto, i. quod semper pate-

bat. [Vadentem passibus aequat] Magnam fiduciam Aeneas ostendit. [Dij, quibus imperium] Dicturus, quales esse sedes inferni asserantur, & quæ illic gerantur, quæ sunt incognita viventibus. ne temerarius videatur. veniam a dijs petit, asserens non se auctore sed alijs proferentibus illa dicere, ne sibi incognita, & in vulgus non proferenda, videatur reterege. [Sola nox] Est, cui lux nulla succedit. [Incertam] In ipsis initijs positam. [In siluis] Quæ etiam illud exiguum lucis, sua destitute possunt eripere. [Vacua] In quibus nihil videri potest, neque illi occurrere. Hæc ille Ordo est, Autem pro sed, ecce, quod de repente, & ex improviso, quantum ad Aeneam, solum ceptum, supple est mugire. i. quasi sonum taurinum edere, & iuga siluarum. i. colles, montium filiosorum, cepta sunt moueri sub pedibus Aeneas, & Sibylla, ad apertionem futuram, sub. i. paulo ante lumina, & ortus, i. ortus luminosos, solis. i. priusquam sol oriretur (quia nocturnas instituerat aras, & noctu erat ad inferos descendendum, unde Anchises. Et me sauius equis Oriens afflauit anhelis, quasi diceret, si me sol attigerit non potero redire ad meos. Videtur autem (licet Seruius aliter sentiat) voluisse poetam tempore diurno apud inferos fuisse, unde dictura est Sibylla: Nox ruit Aeneas, quod ante supremam noctem reuertendum esse ad superos, ut fungeretur, videlicet in itinere, ea dubia luce, quam hic describit poeta. & canes. s. infernae. i. furie. Nam Apollonius in tertio Argonauticorum, dicit, canes infernas latrasse, dum Medea magicas artes exercebat, ab eo igitur, ceteri furias appellauerunt canes. vise, sup. sunt per vmbra: vates. s. Sibylla conclamat dea. s. Proserpina. aduentante. i. cum sentiret deam aduentare: o profani. i. non initiati sacris, este procul, & absistite procul toto luco. s. Diane sacro (utitur autem verbis, quibus Athenienses in sacris Cereris, & Proserpine vsi dicuntur, maxime in Eleusinijs unde procul aberant profani, vsque adeo, ut Nero sibi conscius, illis interesse non ausus sit) Tuque. i. & tu, initiate inuade. i. audacter ingredere viam, & eripe ferrum. i. enssem. s. quo mactasti agnam, vagina. s. tua, o Aeneas, opus est nunc animis. i. audacia, & animositate, & opus est nunc firmo pectore. ipsa effata tantum furens. s. sacro furore. immisit se antro aperto. i. quod tunc apertum erat. Ille. s. Aeneas, aequat, i. equis passibus consequitur: ducem. s. Sibyllam, vadentem passibus haud timidus, imo audacibus, hoc est audacter ingredientem animose consequitur. Quia vero res secretæ, & seclusam dicturus est poeta, ut veniam mereatur, & attentum faciat auditorem, precatur, dicens O dii, quibus imperium, animarum. i. inducendi, abducendi, & reducendi in corpus, aut regendi post mortem est. i. qui habetis imperium animarum. i. & vos

& vos vmbre silentes, & Chaos. I. origo rerum cōfusa. (Hesiodus omnium rerum initium vocat Chaos, quod ante omnes deos deasq; natū sit, in theogonia. s. & Orpheus in principio Argonauticorum, veteris principia Chaos magnam necessitatem Saturnusq; quemadmodū genuit infinitis resolutionib. aerem circūspiciunt. Et iterum appellat, confusam quondā ab initio vnitatē hiantem patentemque in profundū. Alij appellant materiam celi, & terrę, confusam, atque informem, q̄ primum ex nihilo facta est, de qua postmodum omnia sigillatim p̄ species varias, formasq; p̄prias prodierunt, de qua scriptura loquitur. Qui fecisti mundum de materia informi. Latētius vero Firmianus sic habet. Chaos est rudis; ordinatæque materię cōfusa cōgeries. (Est aut nomen Gręcū, quod declinatur apud nos (vt vult Prisc.) Chaus, chai, chao. Dictum χαος a χεω, quod est fundo, q̄ fuerit fusio. i. elementorū oīum confusio.) & Phlegeton, i. ardoris infernalis fluius, & loca silentia late nocte. s. perpetua, fas sit. i. liceat mihi loqui, audita. i. q̄ de inferis audierim, sup̄, fas, vestro numine. i. cū vestro nutu, & beneuolentia pandere. i. aperire, & manifestare res mersas, alta. i. profunda terra, & caligine. i. tenebris, densis, & profundis, aut ignoratione rerum, nescimus. n. quia res sunt alia terra tectæ. Incipit ergo narrare, dicens, Aeneas & Sibylla ibant obscuri. i. per loca obscura (quia quod locorū, & temporū est, sæpe dat personis) per vmbas. s. siluarum & terrę, sub nocte sola. i. nullo luce admixta, & per domos Ditis vacuas. s. corporibus palpabilibus, & per regna inania quale iter est in siluis, per lunam incertā. i. dū est prope nouiluniū,

nec scitur, an adhuc sit sub luce maligna. i. exigua, & sterili, non prebens sui copiam. vbi. i. postquam, Iuppiter condidit, i. abscondit celum, vmbra. s. terrę, hoc est nocte, &, pro, i. nox atra abstulit rebus colorem, i. discretionem colorum.

V A R I A L E C T I O.
VISA E. canes vltare per vmbam] In libris aliquot antiqui, Visi, virili genere legitur. [Pandere res alta terra, & caligine mersas] In libris aliquot antiquis, legere est. Res altas terra, & caligine mersas. [Ibant obscuri sola sub nocte per vmbas] In libris quibusdam antiquis ita legitur, Ibant obscura soli sub nocte. Est & per vmbam, vnitatis numero, in plurib. exempl. [Quale per incertam lunam] Antiqui libr. nonnulli, cum medico inceptam legunt.

R. s. e. t. y. m. vero demonicum corpus coit rursus, recreaturq; aeris modo, aut aqua, Et id quidem celeritate incredibili. Interim tamen dolet insigniter, dum peragitur dissectio, quo fit, vt ferri aciem reformident reclinantq; quantum possint maxime. Propterea qui exagitare dæmones moluntur, enses ac tela studiose prætendunt. Ex qua veterum, & quidem Platoniorum doctrina Platonius ipse poeta Æn 6. ita scribit:

Proculo, procul esse profani,
Conclamat Sates, toroque absistite luto
Tuque inuade, viam, vaginæque eripe ferrum.
Eum vero locum quam apte excusserint interpretes iudicabunt volentes. Nam satis habuit Seruius, dicere, voluisse Æneam habere contra vmbas enses consecratum.

SERV.
Vestibulum.

V Estibulum] Vt Varro dicit, Etymologia non habet proprietatem, sed sit pro captu ingenij. Nam vestibulū, vt supra diximus, dictum ab eo quod ianuam vestiāt, Alij dicunt a Vesta dictum per imminutionem. Nam Vesta, limen est consecratum. Alij dñt ab eo quod nullus illic stet. In limine. n. solus est transitus, quomodo Vescanus dicit non sanus, sic vestibulū, quasi non stabulum [Faucibus Orci] Deū posuit pro loco. vt Iouem dicimus, & aerem significamus. Hor. Manet sub Ioue frigido venator. Orcum autem Plutonem dicit. nec enim per Charōta possumus intelligere inferos dictos, quia minor potestas p̄ imperio nunquam ponitur, sed illa quæ tenet imperium. Ergo alter est Charon. Nam Orcus idem est Pluton, vt in Verrius indicat Cicero dicens, Vt Alter Orcus venisse Aetnam, & non Proserpinā, sed ipsam Cererem rapuisse videatur. Alii ait, Quia Ditem patrē emerisse ab imperis putāt. Dicimus aut & hic Dis, & hic Ditis. [Luctus & vltices posuere cubilia curę] Ea dicit esse in aditu inferorum, quę vicina sunt morti, aut quę post mortē creantur, aut quę in morte sunt, vt pallorem. Luctus. n. post mortem est [Curę] Cōscientiæ, quæ puniunt semper nocētes. [Tristis] Seuera, quæ gignit seueritatē. Cicero, Iudex tristis & integer. [Cōsanguineus leti sopor.] Secūdū Homerum. [Turpis egestas] Quæ turpes facit, & quasi harū rerū imagines facit, quas dicit esse apud inferos. Iō quia in quę ista cōcurrent, sit mortalis necesse est. Vñ deos immortales dicunt, qui ista non sentiunt, quib. mors creatur. [Mala mentis Gaudia] Generaliter omniū scelerum dicit, ac si diceret malæ mentis gaudia. [Eumenidum thalami.] Furia nūq̄ nupserūt Vnde thalamos accipiamus in quib. natę sunt. Alij thalamos dicunt, qui facti sunt auctōrib. furij, sed non procedit, quia ait Terribiles visu forme, vt nō videatur esse contrarium, quia furias paulo post alibi dicit esse. Nā possunt hic natę esse, & alibi manere, & alibi officium exercere poenarū, [In medio] aut vestibulū aut absolutum est, & intelligimus hanc esse eburneam portam perquam exiturus est, quę res, hæc omnia indicat esse simulata, si & ingressus & exitus simulatus ē, & falsus. [Vlmus opaca, ingēs] Distinguēda sunt ista p̄ duo epitheta [Vulgo tenere] passim, cateruatim. [Folysq; sub oib.]

Vestibulum ante ipsum, primisq; in faucibus Orci
Luctus & vltices posuere cubilia curę
Pallentesq; habitant morbi, tristisque senectus,
Et metus, & male suada fames, & turpis egestas,
Terribiles visu formæ, letumque, laborque:
Tum consanguineus leti sopor, & mala mentis
Gaudia, mortiferumque aduerso in limine bellum,
Ferreiq; Eumenidum thalami, & discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos, amosque brachia pandit
Vlmus opaca, ingens: quam sedem somnia vulgo
Vana tenere ferunt, folysq; sub omnibus herent.
Multaque præterea variarum monstra ferarum,
Centauri in foribus stabulant, Scyllæque bifformes,
Et centum geminus Briareus, ac bellua Lerna
Horrendum stridens, flammisque armata Chimæra,
Gorgones, Harpyæque, & forma tricorporis vmbra.

Qui de somnijs scripserunt, dicunt quo tpe folia de arboribus cadunt, vana esse somnia, quod per transitum tetigit. Vana autem ideo quia ab inferis. nam vera mittūt superi. Hom. χρι γὰρ τ' ὄναρ ἐκ δίο' ἐστὶν Cē tauri in foribus stabulant] Bene in foribus, quia & quę contra naturam possunt creari, ita tim pereunt. Stabulant autem habitāt, & vusurpativę dixit, vt populat, lactat, nā stabulor dicimus. Et bene allusit, quia ex parte equi sunt. Centauri autem. Ixionis, & Nubis filij sunt. Ixion. n. amatam Iunonē de stupro interpellavit. Illa confessa Ioui est, & ex eius voluntate Nubem in suam formam conuersam obtulit, vnde feruntur nati esse Centauri. [Scyllæque bifformes] Bene plu-

rali vsus est numero. Nam Scylla filia Nisi secundum alios in auem conuersa est, secundum alios in piscem. Ergo etiam ipsa biformis fuit, sicut hæc in Sicilia freto. Dictum autem per poetæ scientiam, vel licentiam. [Centum geminus Briareus] Cētes duplex, secundum fabulas ipse est, Ægeon. [Ac bellua Lerna] Hydram dicit, quę fuit in Lerna Argiuorum palude, sed latine Exceira dicitur, q̄ vno cōso tria capita excrescebāt. Sed constat Hydram lacum fuisse euomentem aquas vastates vicinā ciuitatem, in quo vno meatu clauso multi erūpebāt. Quod Hercules vidēs, loca ipsa exussit & sic aquę clausit meatus. Nam Hydra ab aqua dicta est, i. ὕδρ' ὄντος. Potuisse autem hoc fieri ille indicat locus, vbi dicit: Omne per ignem Excoquitur vitium, atq; exudat inutilis humor. [Flammisq; armata Chimæra] Ore, leo, postremis partib. draco, media, capra secundum fabulas fuit. Re vera aut est mons Lycię, cuius hodieque ardet cacumen, iuxta quod sunt leones media autē pascua sunt, ima vero mōtis serpētibus plena. Hunc Bellerophon habitabilem fecit, vnde Chimērā dī occidisse. [Gorgones] Tres fuerūt in extrema Africa circa Atlātem montem, q̄ omnes vñm oculum habebant, quo inuicē vtebantur, Sthenio, Euryale. Medusa. Serenus tamē dicit puellas fuisse vñus pulchritudinis, quas cū vidissent adolescentes, stupore torpebāt, vnde fingitur q̄ si quis eas vidisset, vertebatur in lapidē. [Harpyiæq;] Aut iam occisas intellige, aut secūdū Platonem, & alios, simulacra licet viuārū, illæ fuisse. Nam dicūt esse omnium rerū ideas quasdam. i. imagines, ad quarum similitudinem

COEL
RHOD

Ixioni
fabula

nem procreantur vniuersa. Hinc est qđ in Statio Theodamas Plutoni dicit. Omnibus finitor rerū videris, mihi vero, & factor. Harum autē simulacra bene apud inferos sunt, quæ esse dicuntur, & furia. [Tricorporis vmbra] Erili & Geryonis.

A S C E N S I V S.

VESTIBVLVM ante ipsum, &c.] Docet quos in introitu in feni inuenerint. Ante infernū, quē locū nostrū, limbū vocat: sequitur physicā rationē, nam quæ illic esse cōmemorat, oīa breuis sunt vitæ, & vicina inferis, vt pallor. i. pallidi, senectus. i. senes decrepti, luctus. i. merore cōsumpti, & morbi, & metus, & fames, & mors, & labor, & sopor profundus, & profusa gaudia, & bellum, & insomnia, quæ ægris crebra sunt: vnde Flaccus, velut ægri somnia, vana finguntur species. Item monstra, vt cētauri, & Scyllæ, &c. qđ hic enumerat, quib. omni bus breuis est vita, & vicinus ad inferos descensus, vnde in vestibulo, & foribus, prudenter a poeta locatur, forte etiā ob id, quod in corpore infirmo, minus solet esse vitiū, vnde nota est nobis vox illa, virtus in infirmitate perficit.] Donatus ad hunc locū dicit sic. [Vestibulum ante ipsum] In hoc erat omnia, quæ cruciat viuos, aut defunctos affligunt. [Luctus] Quorum sordidus, & miserabilis cultus est. [Curæ] Quæcunq. possidet, torquet, [Tristisq. senectus] Et qđ nostros cōtrahit vultus, & morti vicinos facit. [Fames] Non solū quæ egestatē affert victus, sed quæ cupiditatē rapiēdi affert. [Turpis egestas] Nam & macie deturpat faciē, & necessitate sordidum, relinquit victū & vestitū. [Mala gaudia mentis] Hæc sunt quæ in scelera ducunt. Adulter. n. & latro, cū luctu de scelerib. voluptatē capiūt. Mala ergo, qđ apud inferos puniunt. [Discordia demens] In quā ex dementia incidimus. Neq. iniuria dat sanguinē, & serpentes. [In medio ramos] Post vestibulū, ponit in teriore partē, qđ nō esset sub testō. Posuit vlmū annosā, & quia non oēs annosæ sunt mentes, & opacæ frondibus, iccirco hæc addit, Vana. i. vult hæc esse errores, qui pro necessarijs inaniter occurrunt. Hæc ille. Ordo est. Luctus, & curæ vltices, qđ cor vrunt, & dantur malis conscientijs in vltionē posuere cubilia ante vestibulū. i. parua stationē, qđ est añ magnarū ædium fores, & in primis faucibus Orci, & morbi pallentes. i. pallidos facientes, habitāt in primis faucibus Orci. i. inferni. (Orcus, fluuius infernalis, ab vrgendo, dictus qđ in morte vrgat, vt inquit Festus, quia antiqui, c. prog ponebat. Quidam sunt qui ab ὄρκος, quod est iuramentū deducere volunt qđ per illū. i. Stygem paludē a qua profluit, iurabant dii, nec peierare licebat. Proprie autē orcus, obscuritas tartarorū siue inferorum. Et Orcus apud Hom. Thessaliæ fluuius scribit qui Penes olei instar supernatat. Et Orcus aliquando accipitur pro Pluto. Orchia vero, lex prima omnī de cenis lata ad populū fuit. Hæc Ambrosius Calepinus) & senectus tristis. i. querula, & morosa, quia spiritus tristis (vt est in sene) exsiccat ossa, & metus. i. formido, & fames mala suada. i. suadens ad omne malum, cogeret enim vel proprios artus absumere, ac egestas turpis. i. sordidos efficiens, sunt n. fere sordidi, & multi ob torporem egentes, appositorie formæ. i. simulacra, & figure terribiles visu. i. ad videndū, aut dum videtur. s. & letum. i. mors, & labor. s. durus, tum. i. insuper, sopor. i. profundus somnus, consanguineus leti. i. mortis, quia vita nostra (secundum Plin.) in vigilijs est, est n. somnus, mortis imago, & mala. i. immodica, aut nociua, gaudia mentis, & bellum morti ferum, sup. habitat in limine aduerso, quia superiora sponte moriuntur, sed bellum vim infert, & thalami Eumenidum. i. furiarum, ferrei. i. durissimi sup. sūt illic. (Sunt autē tres furie, vt inferius dicemus, sed quæ apud inferos sunt dicetur diræ vltices, Eumenis autē, per antiphrasim dici putatur. i. beneuola, nisi sit bene. i. multum furens, intelliguntur autem per Eumenidas a nonnullis libido, cupiditas & ira) & Discordia demens. i. peruersæ mentis, innexa vittis cruentis. i. habens in vittis cruentis innexum crinem vipereum. i. serpentinū, hoc est p. capillis, viperas, vlmus opaca, & sup. ingens. i. valde magna, pandit in medio. s. dicti loci ramos, & pro. i. brachia annosa. i. multorū annorū: qđ sedē ferunt. i. dicunt s. omnes vulgo. i. passim, vana sōnia. i. insomnia tenere. i. occupare, & inhabitare, herent. s. omnia, sup. omnibus folijs. s. ipsius vlmī, quæ arbor sterilis est, & ita inferis apta (quia vero in ingressu, dicit esse somnia, & in egressu, dicturus est. Sunt gemine somni portæ, &c. diligens poeta innuit hæc omnia quasi insomnia esse, quæ de inferis finxit, & descēsu Aeneæ ad eos.) Præterea multa monstra variarum ferarum, vt centauri, qui vmblicotenus equi dñr, & superne homines, sunt. n. populi Thessa-

liæ, qui primi in equis de longe visi, femiequi putati sunt, stabulant. i. stabulū habent in foribus, & Scyllæ. i. monstra marina, pubetenus serpētes, bifformes. i. duarum formarū, & Briareus, filius illi coeli, & terræ, Em Hesiodum (frater Gygæ, qui Titanes dicti sunt, decennale bellū cum filijs Saturni gesserunt, & victi in tartara detrusi dñr, habuisseq. quinquagena capita, & centenas manus. Briarea autē dicit Hom. egeona ab hoibus appellatum, cum dijs Briareus dicatur) centum geminus ergo propter centum manus, ac bellua lerne. i. hydra, stridens horrendum. i. horrende, & chimera, monstrum illud Echidne, ex Tiphæone genitum, sicut & hydram genitam dicit Hesiodus, armata flāmis, quia mons est cuius cacumen ardet, & Gorgones virgines, & monstruosæ vnum oculum habentes, & Harpyiæ, volucres illæ monstruosæ, & difformes, de quibus in III. huius dictum est. Et forma vmbre tricorporis. i. nata a corpore tribus dimensionibus dimensurabili, sup. stabulant in foribus, quia oībus monstruosis naturaliter breuis est vita. Sunt tñ qui dicunt, & forma. i. simulacrū vmbre tricorporis. s. Geryonis regis Hispaniæ, qui, vt in viij. dicitur, tria corpora habuisse fertur. Quæri autem potest de Harpyjs, quas in tercio huius: Strophadas insulas habitare dixit, quō apud inferos sint? Sed multipliciter rñderi pōt, aut quia interea mortuæ erant, aut quia omnium rerum simulacra apud inferos esse perhibentur, sicut aīa apud superos: vnde, Igneus est ollis vigor, & cœlestis origo, aut quia plures p̄supposuerit, alias fuisse Harpyjas, qđ quis Aeneas apud Strophades viderit. Nam licet tres Sirenes, & tres Harpyiæ celebrentur, non continuo sequitur, non plures fuisse. Nec vero simile est totam speciem, atq. naturam aut ab illis inceptam aut cū illis defecisse, quocirca aut nullæ fuerunt, aut & aliæ esse poterunt, quarū apud inferos sint simulacra. Addam quæ in Seruiū dicit Beroaldus, contra expositionē illius Tristisq. senectus. Ea autem sunt hæc. Ego potius exponerem tristis. i. querula, & morosa. namq. poeta voluit epitheto demonstrare, qualis sit conditio senectutis, sunt autem senes, vt scribit Cicero in Catone, & testatur Seneca, morosi, & anxij & queruli. atque difficile, quod etiam elegantissime expressit Horatius in arte poetica, seniles mores describens. Difficilis, querulus, laudator temporis acti Se puero, sensor, castigatōr. minorum. Virg. (vt arbitror) imitatus est Sil. illo versu:

Curæq. insidiæq. atque hinc queribunda senectus.

Nam a Silio, senectus dicitur queribunda, quasi plena querimoniarum, quō a Virgilio, tristis nuncupatur, & ab Horatio in Carminibus, Morosa ob varios. s. ac difficiles mores, quibus sunt obnoxij queruli, senes. In eodē vj. volumine, vbi dicit, Simul accipit alueo Ingente Aeneā exponit Seruius, Alueo. s. fluminis, mihi vī exponendum esse, alueo. s. nauis, vt intelligamus Aeneam, intra cymbam receptum fuisse a Charonte, namque alueus elegantissime dicitur nauis, siue ipsius nauigij receptaculum. Propertius euidentissime id ostendit, sic scribens in tertio: Aut quidnam fracta gaudes Neptune carina, Portabat, sanctos alueus ille viros. Liu. lib. 2. 1. Alueos informes raptum faciebant. i. nauiculas. Et idem lib. 10 Pars, inq. fluuiatiles naues, ad superanda vada stagnorum apte planis alueis fabricatas cōplent. præterea, alueus, quemadmodum de fluminibus dicitur, ita et de rebus alijs. Col. in 9. Oua in alueolum lignum coferat. Plin. in 10. Alueos ex cornu spectatos esse refert. i. apīū aluearia, & Varro inquit. Vbi apes sint, aluei sunt ex viminibus Palladius in nouembre sordibus, liberandi sunt aluei. Præterea error manifestarius est apud Seru. in historia, qui quanto leuior est, tanto minore venia dignus. scribit. n. Parthenopeum filium fuisse Menalippæ, cum filius fuerit Atlantæ puellæ in cursu perniciosissimæ, vt Statius, atque Diod. meminerunt, quod & oēs historici testantur. In illo quoq. versu Maroniano Explebo numerum, reddarq. tenebris, admiror Seruiū, cum more diligentis cōmentatoris, varias interpretationes attulerit, omisisse id, quod a Macrobio relatū est quod eruditionē maximā præ se fert, & Virgilianę sententię optimę quadrat. Scribit. n. Macrobius in somnium Scipionis, animos sociari corporib. quibusdam numeris, qui numeri dum supersunt, perseverat corpus animari cum vero peficiūt, mox arcana illa vis soluit, qua societas ipsa cōstabat, aīa ipsa non deficit, quippe quæ immortalis, atque perpetua est, sed impletis numeris, corpus fatiscit. hinc illud est doctissimū varis, Explebo numerū, reddarq. tenebris, hæc Macrobij interpretatio, tam subtilis, tam elegans, tam erudita, prætermitti non debuit a curioso commentatore, qui ex fontibus philoso-

Scylla Briareus

Gorgones.

Senis q. sint.

Alueus

Orcui.

Tres furie.

Centauri.

philosophorū, vnde hauserat. Macrobius, haurire potuisset, p̄fertim cū multa vndiq; exquisiuerit, sed (vt mihi videtur) nihil est, cum prādicta Macrobij expositione comparandum.

VARIA LECT. PRIMISQVE in faucibus Orci] In lib. plerisq. sane quam vetust non inueniuste legitur, Primis in faucibus, absq; copulatiua particula, sed ea inserta versum reddit canorum magis. [Male suada fames, & turpis egestas] In Rom. lib. in Mediceo, ac plerisque aliis antiquis, Acturpis, habetur.

COEL. RHOD. CAETERVM libet parte hac cū veteribus theologiae studio- sis confabulari, qui & ipsi super ijs aliqua sibi prodenda cen- suere. Adeūda vero p̄cipue Platonis arcana, in quibus stupen- da saepe deprehendas. Aīum in temperatum, dum etiamnum agit in corpore, talē esse veteres fanciunt, vt cōsopitam in eo rationem intelligant, vel affectui prorsum mācipatam, vnde in- cluibilis ad corporea vergens cōcipiatur habitus, qui in na-

turam euadat quodammodo. Proinde hunc graphice appin- gens Orpheus ita canit:

Ἀρρηκτοὶ τ' αὐδ' ἀσπύλαι, δῆμος δ' νεῖρων.

Frangi nequeunt Platonis portae, intus agit populus somnio- rū, De aīo ita affecto grauiissima est ex septimo de rep. Plato- nis sententia? Dormire illū in hac vita, & quidē profundius, ac priusquā omnino expergeat, demigrare. Post obitum ve- ro etiamnum altissimo premi sopore: Quin & in somniorum absurdissima exterreri specie, quam rem sub tartari noīe intel- ligi voluit. Philosophi vero sententiam, aptissime Platonius poeta inuolucro quamuis obscuriore, Aen. 6. expressit, cū in- ferorū vestibulum, ac ingressum primum describens ita canit:

Ἰν μεδiorαμος, ἀννοσάγῃ βράχια πᾶνδῃ

Ἰλμυς ὀπὰ καί μιν, ὡς ἂν ἐδὲμ ὄνειαρ ὄνειαρ

Ἰν ἀνα τένερε φέρων, ὡς ἂν ἐδὲμ ὄνειαρ ὄνειαρ

SERV. **O**fferit] Non ad feriendum, sed ad repellendas um- bras. Vnde & offert dixit, facer- dos, autem ferire prohibet. [Tartarei quē fert Acherontis ad vndas] sequitur illud Pytha- gori cum dicens, tenuisse eos viam post errorem siluarum, quē vel ad vitā, vel ad virtu- tes, vt diximus, ducit. [Tartarei Acher.] Acheronta vult quasi de imo nasci Tartaro, huius ē- stuaria Stygem creare. De Sty- ge autē nasci Cocytum, & hęc est Etymologia. Nam Physio- logia hoc habet. Quia, qui car- ret gaudio, sine dubio tristis est. Tristitia autē vicina luctui est, qui procreatur ex morte. Vnde hęc esse apud inferos di- cit. [Cocytus eructat arenam] In Cocytum. s. per Stygem. [Has horrendas aquas] Propter tria flumina. [Portitor proprie qui portat, abusiue ēt qui por- tatur portitor dicitur, sicut ve- ctor.] Terribili squalore. i. ter- ribilis squaloris. [Charon] Per Antiphrasim, quasi Acheron. [Canities inculta iacet] Vete- res enim non solum comam or- nabant sed etiam barbā, vt nonnullas videmus statuas. Ideo dixit inculta mento can- ities. [Stant] Horrent. Et est Polysemus sermo, hoc est multiplicatio sermonum, vt diximus. [Subigit] Subagit, sursum agit regit. Et est Polysemus sermo. Nam acuit significat: vt Subiguntq. in cote secures. Et Com- pellit, vt, Subigitq. fateri, [Velisq. ministrat] Aut pro vela, & est septimus. Aut velis obsequitur, & est datius [Ferruginea] Nigra, tristitia. Nam lugubrem ostendit dicens,

Cum caput obscura nitidum ferrugine texit.

[Corpora cymba] Omne quod potest videri, corpus dicitur, vnde paulo post discretionem fecit dicens,

Corpora viua nefas Stygia vectare carina.

[Iam senior] aut pro posituo posuit, aut, vt diximus, senior, est virens senex, vt iunior, intra iuuenem est, quam rem a Varrone tractatam confirmat etiam Plin. [Cruda deo, vi- ridisque senectus] τὸ αἰτίον quia in deo. [Autumni frigore primo] Extremitatē vult ostendere, quod ait Iuuen. Iam laxifero cedente pruinis Autumno. Nam eius prima pars feruet: vt, Totoque Autumni incanduit aestu. Sanē sciēdum secundum Plin. folia Autumnali tempore ideo cadere, quia omnis tunc in arboribus humor aestatis calore inuenitur ex- haustus, Ergo. [Cadunt] Non quia nunc siccari incipiunt, sed quia tunc eis iam deest humor. [Glomerantur aues] Bene auitibus volitatibus animas comparauit, quā & ipsae volant. [Immittit apricis] Quasi ἀνασπινέει. i. sine frigore, vt dixi- mus supra. Vnde nonnulli, & Africam dictam volunt. [Pri- mi transmittere] Figura Græca est, vt primi transirent] Tri- stis] Asper, & miserabilis.

*Corripit hic subita trepidus formidine ferrum
Aeneas, strictamque aciem venientibus offert.
Et ni docta comes tenues sine corpore vitas
Admoneat volitare, caua sub imagine formæ,
Irruat, & frustra ferro diuerberet umbras.
Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad vndas:
Turbidus hic ceno, vastaque voragine gurgēs
Aestuat, atque omnem Cocytus eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas, & flumina seruat
Terribili squalore Charon: cui plurima mento
Canities inculta iacet; stant lumina flamma:
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subuectat corpora cymba
Iam senior: sed cruda deo, viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat,
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptæque puellæ,
Impositique rogis iuuenes ante ora parentum.
Quam multa in siluis autumnī frigore primo
Lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alt o
Quam multa glomerantur aues, vbi frigidus annus
Trans pontum fugat, & terris immittit apricis.
Stabant orantes, primi transmittere cursum,
Tendebantque manus ripe vltioris amore.
Nauita sed tristis nunc hos, nunc accipit illos:
Ast alios longē summos arcet arena.*

ASC. **CORRIPIT** hic subita, &c. Docet quomodo peruenierint ad Charontem portitorem qui fingitur animas ē corpore mi- grantes, cymba quadam tradu- cere ad inferos, & illinc post certum tps, iterū in noua cor- pora reducere, quā res longe a fide nostra abhorret, sed arca- ne apud Ethnicos, philosophiē inuitur, & p̄cipue Pythago- rica, quia Pythagoras, corpora penē infinita considerans, nec noscens animas posse de nouo a deo creari, putansq. eas certo numero constare, & eternas esse asseruit, eas de corpore in corpus transmigrare; ne tamē auferret pro benefactis præ- mium, & ita benefaciendi vo- luntatem. (Quis enim virtutē amplectitur ipsam Premia si tollas, vt inquit Iuue.) auferret dixit, animas benemeritas, mer- cedem suā recipere in Elysiis campis, illicq. frui beata vita. pro magnitudine meritorum. diu, aut parum, & peractō tē- pore, per fluuiū obliuionis tra- hi in desiderium huius vitæ, & illinc huc reduci. Dicit ergo ventum esse ad eum locū. vbi innumerē expectabant animæ transmitti orantes. De qua re dicit Don. sic. [Turbidus hic

ceno] pro qualitate inferni, fuit natura aque turbida, cēnosa, odoris pessimi, vt pote, quē ructaretur a cēno. [Portitor] Is p̄- prie est, qui portum obseruat, vt nullus eius iniussu, in alias regiones transeat. His igitur aquis, tam male olentibus, tam horridis aspectu, erat par custos, nec dissimilis loco, & regio- ni [Stant lumina flamma] inflexibiles oculi, quasi flammā emi- tebant, [Sordidus] Sordidus da, dum erat velamen, neq. tū vt totū regeret corpus, & nō fibula, sed nodo necebat. [Ipse ratē] Non agendi prātem, sed penā habebat, quia multa simul officia implebat, nā dabat vela, vectabat, corpora subigebat. i. non sine labore agebat. [Viridis] Non p̄p colorē, sed quā ad- huc nō parū de pristinis t̄pibus retinebat. [Cruda, & viridis] quia nondū tēdebat ad maturitatē. [Iuuenes] Qui adhuc suis commodis inseruire patriæ potuissent. [Pueri & virgines] Quos in specie posteritatis seruandē, cōueniēs erat in lōgū se nūperduci. Distinguit sexus, & etates, vt ostendat mortem oibus esse cōem, nec moriendi esse ordinē. [Quam multa] Ex hac cōparatione, quanta fuerit turba, ostēditur. [Tristis] Du- rus, nunquā affabilis. [Nunc hos] Nam oēs simul non poterat. Hec ille. Ordo autē est. Aeneas trepidus. i. festinus subita for- midine, corripit hic. i. hoc loco, vbi nūc sunt monstra. ferū. i. ensē ferreū, & offert. i. obijcit, venientib. i. ad se properan- tibus acie. i. acumen ferri, strictā. i. euaginatā, & ni. nisi, co- mes. s. Sibylla, docta. i. perita rerū ifernarū, admoneat tenueis vitas. i. aīas sine corpore, vñ prius inania regna, dixit, volitare sub imagine caua, i. non habente corpora sed simulacra dun- ta xat,

taxat, atq. vmbas, formæ. f. habentis corpora, ipse irruat. f. in ea monstra, & diuerberet ferro. i. ense, frustra vmbas, quia nō possunt contingi, cum nihil habeant solidi, hinc sup. est, eminet, aut apparet, via quæ fert. i. inducit ad vndas Acherontis, illius fluij infernalis, sine læticia dicti, tartarei. i. ad profunditatē infernalē tendentis, gurgis. i. profundus vortex aquarum omnia ingurgitans, existens turbidus, coeno. i. luto turpi, & voragine. i. gurgitatione, vasta. i. valde, ampla, æstuat. i. æstum, & feruorē suum exercet hoc est ebullit, hic. i. hoc loco ad quem accedūt, atq. eructat omnem arenā Cocyto. i. in Cocytō p Stygem, Charon portitor. i. transuector, & magister portus horrendus, terribili squalore. i. situ & immunditia, seruat has aquas, sub hæc flumina, cui. f. Charōi, plurima canities. i. incana barba iacet inculta, mēto. i. per mentū, & cui luminā. i. oculi, stant. i. horrent & arrecti sunt, flāma. i. igni emicanti, & cui amictus sordidus, more nautarū dependet ex humeris, nodo. i. per nodum, quo connexus est. Ipse. i. vulgo dicit, in propria persona subigit. i. gubernat, cōto. i. pertica: aut fude, ratem. f. scaphā, qua animas traducit, & subuectat corpora. i. simulacra corporū, aut corpora viuorū, qñ adueniūt cymba. i. nauicula, ferruginea. i. ferruginei, hoc est fusci, seu subnigri coloris, existens iam senior. i. plusquā illi officio cōueniat senex, sed senectus est cruda, & viridis. perpetua, & indefatigabilis ideo. i. quia deus est. Omnis turba effusa. f. e corporibus ruebat, huc. i. ad hunc, ad ripas. f. matres, atq. viri. i. femellæ, & masculi, sed fē-mellas, quia imbecilliores præposuit vt viciniore Orco, & corpora magnanimum, pro magnanimatorū heroam, defuncta vita. i. quæ iā expleuerant officiū vitæ, hoc

est simulacra eorum, & pueri, & puellæ innuptæ, & iuuenes, impositi rogis, ante ora parentum. Per quod admonet iuuenes, ne nimium confidant annis, quia plures liberi à parentibus sepeliuntur, quā sepeliant. Quam. i. quantum, multa folia cadunt, lapsa. i. labentia siluis, primo frigore. per frigus primum autumnū, aut, quam multæ aues glomerantur. i. in modū glomeris aduoluuntur, ad terram ab alto gurgite. i. fluxu maris, vbi, idest quādo, annus. i. tēpus anni, frigidus. i. frigidū fugat, sup. aues, trans pontum, ad quærendum. f. aerem tepidum, aut temperatiorem. & immitit terris apricis. i. soli expositis vbi plus caloris, quam vbi frequentes siluæ, sup. tam multi, stabant orantes, trāsmittē. i. vt possint transmittere primi, cursu, & tendebāt. i. extēdebāt, supplicantium more, manus. f. suas, amore ripe vterioris, quia volebant transmitti ad locum ipsis debitum, sed nauita. i. portitor Charon, tristis. i. inimitis accipit nunc hos, nunc illos, certo tamen iudicio, alt. i. sed, arcet alios. i. longe tenet alios, submotos, f. a cymba, lōge, supp. in arena. i. litore arenoso, videlicet eos, qui munus vitæ non expleuerāt, aut sepulturæ honore (secundum Ethnicos) cauerant.

Cocytō eructat arenam] In aliquot antiquis libris, Co- VARIA
cyti, legitur. [Terribili squalore Charon] In nōnullis omnino LECT.
veteribus exemplaribus, Terribilis, habetur, nominandi casu
sed ablatiuo magis receptum. [Stant lumina flamma.] In Ro-
mano libro, & aliquot alijs antiquis. Flammæ, legitur. [Sordi-
dus ex humeris nodo dependet amictus] Sūt qui, Nudo lege-
re contendunt. [Longe submotos arcet arena.] In antiquis
aliquot libris, Semotos legitur.

Aeneas] Ordo est Aeneas
ait, dic o virgo, cetera
per parenthesim. i. per suppo-
sitionem dicta sunt [Quo di-
scrimine] Qua differentia. [Ri-
pas] Hæc linquunt.] Repulsæ. f.
nō transeuntes. [Vada liuida]
Nigra. Et liuidum, inuidum,
non nisi apud Neotericos in-
uenimus. Lucan. Liur edax
tibi cuncta negat, gentesque
subiectas. [Longæua sacerdos]
Sibyllam Apollo pio amore
dilexit, & ei obtulit poscendi
quod vellet arbitriū. Illa hau-
sit arenam manibus, & tam
longam vitam proposcit. Cui
Apollo rūdit id posse fieri, si
Erythræa (in qua habitabat)
insulā relinqueret, & eam nun-
quam videret. Profecta igitur
Cumas tenuit, & illic defecta
corporis viribus vitam in sola
voce retinuit. Quod cū ciues
eius cognouissent siue inuidia
siue miseratione commoti, ei
epistolam miserunt creta an-
tiquo more signatā, qua visa,
quia erat de eius insulā i mor-
tem soluta est. Vnde nonnulli
hanc esse dicunt, q̄ Romana fata cōscripsit, qđ incēso Apolli-
nis tēplo, inde Romā allati sunt libri vnde hæc fuerat. [Deū
certissima proles.] Ex eo quo i subire inferos potuit. Ideo aut
certissima, q̄ multi ad gloriā gñis simulant se nūminū filios,
vt Romulus ex Marte. Alexander ex Ioue Hāmone. Hoc ergo
excludit. Sic alibi de Hercule. Salue vera Iouis ples [Et falle-
re numē] Vt s. dixim⁹, siue pp victoriæ fauorē Stygis filie. Nā
dī statuisse Iupiter, vt si quis fessellisset eius numen, vñ an-
no & nouē diebus ab Ambrosia, & nectare phiberetur. Rō
aut est q̄ supra diximus. Ideo per Stygē dij iurant, quia tristi-
tia cōtraria est eternitati, [Inops inhumataq. turba est.] Duo
dicit. i. nec legitimā sepulturā hēt, neq. imaginariā. Inopem
dicit sine pulueris iactu (nā ops terra est). i. sine terra inhumā-
rā, siue humatione. Vult aut ostendere tm̄ valere inanē, quan-
tū plenā sepulturam. Nā & Deiphobi vmbra trāuecta est, cui
Æneas cenotaphiū fecit: vt, Hunc egomet tumulū Rhegeo
in litore inanem Constitui. Bene aut sepultos. i. fletos. Nam
sine fletu sepultura nō est. Vnde legimus, inhumata, infletaq;

Aeneas (miratus enim, motusque tumultu)

Aen. Dic. ait, o virgo, quid vult concursus ad amnem?

Quidne petunt animæ? vel quo discrimine ripas

Hæc linquunt, illæ remis vada liuida verrunt?

Poe. Olli sic breuiter fata est longæua sacerdos

Sib. Anchisa generate, deum certissima proles,

Cocytī stagna alta vides, Stygiamque paludem,

Di cuius iurare timent, & fallere numen.

Hec omnis, quam cernis, inops, inhumataque turba est.

Portitor ille, Charon: hi, quos vehit vnda, sepulti.

Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluentia

Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt.

Centum errant annos, volitantque hæc litora circum:

Tum demum ad missi, stagna exoptata reuifunt.

Poe. Constitit Anchisa satius, & vestigia pressit,

Multa putans, sortemque animo miseratus iniquam,

Cernit ibi mæstos, & mortis honore carentes,

Leucaspim, & Lyciæ ductorem classis Orontem:

Quos simul à Troia ventosa per æquora veltos,

Obruit Auster, aqua inuoluens nauemque, virosque.

Ecce gubernator sese Palinurus agebat:

Qui Libyco nuper cursu, dum sidera seruat,

Exciderat puppi, medijs effusus in vndis.

turba. Et facit supra dicta flu-
mina transire, quibus luctus
nomen imposuit. [Centum er-
rant annos] Ideo dicit, quia hi
sunt legitimi vitæ humanæ,
quibus completis pōt anima
transire ripas. i. ad locum pur-
gationis venire, vt redeat rur-
sus in corpora. Sanē sciendum
quia cum terram dicimus, hæc
ops facit, si Nympham dica-
mur, hæc Opis, si diuitias, hæc
opes numero tantum plurali
[Rauca fluentia] Aut rheuma-
ta dicit, aut bene pluraliter.
quia de tribus loquitur, [Sedi-
bus ossa quierunt] i. prius, q̄
corpus in naturā suā redeat. i.
in terram. [Stagna exoptata
reuifunt] Lethæi. f. fluminis.
[Vestigia pressit] f. cogitatio-
ne tardatus. [Putans] reputās,
cū animo pertractans.] Sor-
temq. animo miseratus iniquam
[Iniqua. n. fors est puni-
ri pp alterius negligentiam.
Nec. n. quis culpa sua caret se-
pulcro. Bene aut animo, quasi
re præfaga, vt alibi Præfaga
mali mens. Ipse enim Aeneas

insepultus iacebit: vt Mediaq. inhumatus arena. [Mortis ho-
nore] Sepultura, vt, Quisquis honos tumuli. [Ductorem clas-
sis] Apertum exemplum classem dici & iam vnam nauem.
Nam legimus, Vnam quæ Lycios fidumq. vehebat Orontē.
[Auster] Hic distinguendū [Sese agebat] Sese agere est sine
negotio incedere. [Qui Libyco nuper cursu] Bene Libyco.
Nauigatio. n. nō a diueticulo, sed ab intētionē accipit nomē.
[Effusus in vndis] Archaismos est, quanquam Donatus esse
ordinem velit, dum seruat sidera in vndis medijs.

AENEAS miratus, &c.] Tangit subinde Poeta Philosopho Asc.
rū de inferis opiniones, quia. n. pium est defunctorū cadaue-
ra sepelire, ne insepulta reliquerent, dicit vmbas eorū, q̄ ius
sepulture nō obtinuerūt centū annos errare, id. n. est, quasi
plenum vitæ tps: nā si viginti anni vltra cētum dentur, decē
primi vitæ anni: sūt quasi inutiles, pp infantia, & docē vlti-
mi, pp delirationem decē epix ætatis, q̄ ad infantiam redit.
Cetera cū ordine patebūt. Sed Donati verba sunt. [Breuitei]
Ne qua fieret rebus necessarijs mora [Certissima proles]
Natus

Natus ex hoīe, non immerito paues, sed nihil debet metuere, quia à dijs principium ducis. [Cocyti stagna] Non auget moram, quia rñdet ad id, quod non interrogat, sed minuit. Nam curat, ne postea interroget. Stagnū igitur, inquit, Cocyti, habet nomen. Palus vero quæ ex suspēsiōe aquæ efficitur, Styx appellatur. Nunc indiget probatione, q̄ insepulti non transportetur qm̄ cernit ibi quos sepelire non potuit. [Quos simul à Troia] Reuocat in memoriā legenti, qui isti essent, & ubi, & qñ, & qua vi perissent, & simul ne q̄s daret vitio Aeneæ, q̄ suos non sepeliret, quoniam sepelire non potuit. [In vndis] Non effusus in vndis, ne sit vitium in casu, sed effusus cum in vndis esset. Hæc ille, Ordo aut̄ est, Aeneas (enim pro quia, miratus, sup̄ erat, & motus tumultu. i. multitudine animarū, tumultuose ad scapham properatū) ait, o virgo, dic, quid concursus. s. animarū ad amnem vult. i. pretendit? ve, pro vel: quid animæ petunt? vel, quo discrimine. i. qua differētia, & discretione? hæ. i. quædā ex illis, linquunt ripas, quia vidēt se non posse transmitti, illæ. i. aliæ, verrunt remis. s. in scapha Charontis, dum Charon gubernaculum tenet quæ transmitti volunt, remigium suppleunt, vada liuida. i. subnigra, cuius coloris est plumbū. Is enim liuor dicitur, vnde Amasius poeta.

Tum succos herbasq. dedit, queis liuor abiret,

Quem facit impresso mutua dente Venus.

Sacerdos longæua. s. Sibylla, cuius rōnem assignat Seru. fata est olli. i. illi breuiter sic. O generate Anchisa, s. patre, certissima proles deū. i. deorum. s. per Venerē matrem aut quia Anchises quoq; p̄ apotheosim deus factus sit, tu vides alta. i. profunda: stagna Cocyti. i. illius fluij infernalis, & paludē Stygiam. i. tristitiæ infernalis, cuius nomen dij timent iurare, & fallere non timent iurare, sed iurare, & fallere, hoc est peierare, quia obligant se iurādo per Stygem ad tristitiam, quæ dijs contraria est, hæc turba quā cernis, est oīs. i. tota, vel, hæc oīs. i. tota turba, quā cernis, est inops. i. sine terra: quæ, pro. i. inhumata, hoc est insepulta, aut potius inops. i. sine ope: & auxilio, hoc est paupercula: nec (vt Iuuen dicit) habet, quem porrigat ore Trientem, veteres. n. superstitioni, dabāt defunctis in ore Trientem, vt à Charonte, eo naulo traducantur, quorum vero corpora interierant in aquis, quia sepultura, & naulo caruerunt, putabantur centum errare annos, vnde dicit, ille. s. horridus, & incultus, est Charō portitor. i. portus obseruator, & transuector, hi quos inde vehit: sepulti, sup̄ sunt, nec datur. i. permittitur Charonti, licet velit transportare s. alios, ripas horrendas: nec fluentia. i. flumina, rauca. i. reumata, aut rauce resonantia: transportare (dicit) prius q̄ ossa quierunt: sedib. s. suis, hoc est bustis, aut sepulcris. Ipsi, sup̄. insepulti, errāt cētum annos. s. continuos, quod dixi spatiū legitimū vitæ, & volitant. i. præcipitater voluunt, circum hæc littora. Tum. i. deinde admissi. s. in scapham, demū. i. tadē. s. post longā expectationē, reuifunt stagna exoptata. s. Lethes per quā obliuionem malorum imbibunt. Satus. i. progenitus, Anchisa. s. Aeneas, cōstitit. s. cogitabundus, & pressit vestigia, putans. i. reputans animo multa, & miseratus aīo sortem iniquā s. eorū, qui p̄ p̄ carentiā sepulcr̄ illic vagabantur: cū multi, sua culpa non carent sepultura, nec suis meritis obtinere possent, & est præfagiū futuræ mortis, quia ēt Aeneas in Numico submergēdus, sepultura cariturus est, iuxta imprecationem Didonis in iij. huius. Sed cadat ante diē, mediāq; inhumatus arena, &c. Miseratus ergo sortē iniquā, cernit ibi Leucaspim, & Orontem ductorē classis Lyciæ (de qua in primo: Vnā quæ Lycios, fidumq; vehebat Orontē: De Leucaspī aut̄, Excutitur pronusq; magister Voluitur in caput) mēstos, & carentes honore mortis. i. qui impēditur mortuis. s. sepulturæ, quos vectos à Troia, simul, i. cum Aenea, per æquora ventosa: Auster, i. ventus, species pro genere, obruit aqua, & ita non erant sepulti, nec

licet cœnotaphium fecerit, profuit, vnde dixit, nec iā exaudire vocatos. inuoluens. s. Auster, per aquam, & nauem, & viros. Ecce, q. d. præter opin. Palinurus, gubernator. s. olim, dum vita manebat, agebat. i. impellebat sese ad Aeneam, qui exciderat nuper. i. paulo ante: puppi. i. è puppi, cursu. i. in transcurso: Libyco, i. facto ex Libya per Siciliam, tamē exciderat, dicit, dum seruat, i. seruaret sidera, quia dictum est, Oculosq; sub astra tenebat. effusus. s. in mare. existens, sup̄. in medijs vndis. i. dum esset in medio vndarum: tantum ab vno littore, quātum ab altero, ita vsus est ablatiuo, quia si è naui effusum in aquas construxerit: dixerit, in vndas.

RE MIS vada liuida verrunt.] In Rom. lib. Vada liquida, legitur. Præterea, Verrunt aliquot habent exemplar [Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluentia] In antiquis omnibus exemplaribus quotquot habui pro, Nec rauca legere est, Et rauca. [Quam sedibus ossa quierunt] In mediceo, & aliquot alijs, Quierint, legitur.

DENARIJ vero numeri (seu decussim, ex Virgii imitatione maius dicere) Excellentiam multa equidem declarant. Illud vtiq; mirum, quod est ab Aristotele proditum, cum alibi, tum Auscultationis physice tertio: Omnes hoīes tam Barbaros quam Græcos priscam seruasse cōsuetudinē perpetuo ad decem vsq; numerandi. Nec. n. censerī fortuitum debet, verū ex naturæ fontibus propagatū, quod semper fiat, atque itē vbique. Id vero numeri huius absolutā indicat qualitatē. Continet quippe hic numerādi genera vniuersa, vti, par, impar, quadratū, quadrantale siue cubum, longū, planū, primū compositū. Denarius porro fons est ac principiū: quippe ex vno, duobus, tribus, & quatuor constet, quo argumento, vt scribit Chalcidius decumanum numerum Pythagorici quadratum vocabant primum. In senarij aut̄ ratione, apud eundem secunda explicatur quadratura, quin ēt tertia Nec illud reiiciendum, dedisse nobis in manuū digitis eum numerum ipsam rerum naturam. Vnā tñ gens Thracū narratur ad quatuor modo numerandi seriē terminare. Quoniam amplius ritū puerorū nequeat meminisse, nec ferē visum habeat rerum multarū. Denarium porro decada Græci vocant, quasi decada, q̄ omnem in se numerum recipiat. At enim Pythagorei decada etiam mundum vocabant, quod eo numero sit cō pactus, constat. n. sphaera, quæ dī aplanas, & planetis septē, elementari natura, postremo Antichthone, quo tñ nomine (quod mirum est) intelligebant illi lunarem sphaeram, quia vt terræ lunam vmbra hebetat, ita solem luna nobis adimit plerumque: Adijce illud itē, ex numeri huius religione quadā, & obseruantia, moris fuisse veteribus, vt iustissimi quiq; fidei cōparandæ gratia dextras iungerent, quia sic denariū, pmitterent numerum. Nec illud negligendū, Platonē ad delendā culpā numero vti denario, centenario, millenario: quilibet siquidē voluptatis gradui suppliciorū decē contribuit. Itā. n. oblata maiestati diuinæ rependi, oīno par fuit. Adde quod sicut beatitudinis gaudia iustitiæ humanæ dolores exsuperant: sic miseræ cruciatus iniustitiæ voluptates. Denarij porro rōnem continere, & centenarius videtur, sed & millenarius. Nam & hi vniuersi censentur, qm̄ ex denario vniuerso consurgunt. Proinde numeri, quos vniuersos dicimus, purgationi, & emaculandis dicantur animis, vt labes ex peccato inusta, concretaq; prorsum eluendā significetur, vt candidissima æternitatis luce persui valeamus, quæ deputatū modo extersumq; nitidius admittat æthereū sensum, atq; aurai simplicis ignem. Propterea reconditoris scientiæ poeta nobilis Platoniorum mysterijs ampliter imbutus, ita pronūciat.

Centum errant annos, volitantq. hac littora circum.

Et alibi ad eundem sensum.

Mille rotam voluere per annos.

SERV, **M** Vltima mæstum cognouit in vmbra] Prudentiores dicunt animas recedentes à corporibus, sordidiores esse donec purgentur, quæ purgatæ incipiunt esse clariores. vnde ait paulo post, Donec longa dies perfecto temporis orbe Concretam exemit Libem, purumq; reliquit Aethereū sensum, atq; aurei simplicis ignē. i. non vrentis, vt est Solis. In-

*Hunc ubi vix multa mæstum cognouit in vmbra,
Sic prior alloquitur: Quis te Palinure deorum
Eripuit nobis, medioque sub aquore merfit?
Dic agē. namque mihi fallax haud ante repertus,
Hoc vno responso animum delusit Apollo:
Qui fore te Ponto incolumem, finesque canebat
Venturum Ausonios. en hæc promissa fides est?
Ille autem: Neque te Phæbi cortina sefellit
Dux Anchisiade, nec me deus æquore merfit:*

de est quod aliæ animæ Lunarem circulum, aliæ solstitialem retinere dicuntur pro modo purgationis. Bene ergo Palinurum obscura vmbra circumdatum dicit, & vix agnitū qui nec ad loca quidem peruenerat purgationis, sicut & alibi de Didonē dicturus est. Agnouitque per vmbra obscuram. [Quis te Palinure deorum?] Quis Deus, debuit dicere

eere, sed græce dixit τὸν δῖον
[Eripuit nobis] Bene nobis.
Gubernator enim cōmuni pe-
rit periculo. Sub æquore mer-
sit. [Dic age] Hortātis
aduerbium est, vnde est age
fac, & age facite. [Venturum
Ausonios] κατὰ τὸ αὐτομα-
τον intelligem⁹. [Cortina] Cor-
tina dicta est, aut quod cor te-
neat, aut quod tripos septus
erat corio serpentis, vt supra
dicitur, aut certe secundū gre-
cam Etymologiam τὴν κορὴν
τῆς αἰ. quod extendat puellā
vt, Maiorque videri. [Nec me.]
Hic distinguendum, ne sit con-
trarium: nam eum somnus de-
iecit. Quamquam alij frustra
dicant, quod credebatur Phorbā
tem: cum extinctis diuinandi
sit concessa licentia, & nunc
iam sciat somnium fuisse. [Nam
que gubernaculū] Vt sit veri-
simile, quod post triduum teti-
git littus Italię. [Præcipitans]
Dū præcipitaret. [Maria aspe-
ra auro] Aut execratio est, vt,
Iliaci cineres. Aut certe iurat

Namque gubernaculum multa vi sortē reuulsum,
Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
Præcipitans traxi mecum. maria aspera iuro,
Non vllum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne spoliata armis, excussa magistro
Deficeret tantis nauis surgentibus vndis.
Treis Notus hibernas immensa per aquora noctes
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab vnda.
Paullatim adnabam terræ, iam tuta tenebam:
Nigens crudelis madida cum veste grauatum,
Prensantemque vncis manibus capita aspera montis,
Ferro inuasisset prædamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
Quod te per cæli iucundum lumen, & auras,
Per genitorem oro, per spem surgentis Iuli,
Eripe me his inuictis malis: aut tu mihi terram
Iniice, (namque potes) portusque require Velinos.
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diua creatrix
Ostendit, (neque enim credo sine numine diuum
Flumina tanta paras, Stygiamque innare paludem)
Da dextram misero, & tecum me tolle per vndas,
Sedibus vt saltem placidis in morte quiescam.

Cuius causa, eos subis labores.
[Malis his] Captat hinc com-
miserationem. [Iniice terram]
Ostendit facilitatem. [Portus-
que require Velinos] Remouet
laborem querendi. Aut tu, si
qua via est] Ostendit illum pos-
se, & quia tanto vir est corpo-
ris roboret, & animi ingenio,
quia natus ex dijs, quia Vene-
rem matrem habet, quia, ipsi
maiora dij concesserunt, quan-
do volenti huc descensum per-
miserunt, Hæc illæ. Ordo est
Aeneas alloquitur prior: i. quā
ille loqueretur, hunc. f. Palinu-
rum, vbi. i. postquam, agnouit
sup. eum, vix. i. cū summa diffi-
cultate, quia mestum. i. mestiti-
æ signa habentem, in multa
vmbra. O Palinure, quis deo-
rum eripuit te nobis, & merfit
te sub æquore medio? age. i.
agedum, dic, sup. id mihi, nan-
que, pro quia, Apollo haud. i.
non: repertus mihi. i. a me, an-
te. i. prius, fallax. i. mendosus,
aut deceptorius, delusit. i. de-
ceperit, animum, hoc vno. f. rñ-
so, qui canebat. qd κατὰ το-

αὐτοματον intelligitur, id aut fit, qñ per id, quod sequitur in-
telligitur tacitum aliquid præcessisse: vt hic. Nam nusq̃ legi-
tur Apollinem promississe Aeneæ, quod Palinurus ad Italiā
pueniret, sed q̃a id promissum, dicit multa intelligemus pro
missa, & dicta, quæ nō sunt scripta in libro hoc) te fore. i. futu-
rum esse incolumen. i. saluum & superstitē, ponto, i. mari, &
& venturum, sup. ad finem Ausonios. i. Italicos. promissos ab
Apolline, vnde Helenus in tertio, Ausonia pars illa, pcul, q̃
pandit Apollo. En, incusandi modo aduerbiū, idque in Apol-
linē, Hæc est fides promissa, Aut, pro sed, ille. f. Palinurus, sup.
ait, aut respondit. O dux Anchisiade. i. ab Anchisa genite, ne-
que cortina. i. locus secretior, vnde Phœbus responsa dabat,
Phœbi. i. Apollinis fefellit te, nec deus merfit (deus tñ Som-
nus, deiecit eum) me equore. i. mari, nam ego præcipitans. i.
præceps cadēs, aut, sup. me præcipitās, sed neutrum dicit, q̃a
neque deum incusare voluit, neque mēiri, traxit guberna-
culum, pro gubernaculū, reuulsum forte multa vi, cui. f. guber-
naculo, ego datus custos. f. nauis, hærebam, i. adhærebā, & re-
gebam cursus. f. nauium, ego iuro maria aspera (iuramentum
quadrans nauis) me non cepisse vllum tñ. i. tam magnum ti-
morē, pro me. i. pro salute mea: q̃. i. quantum, sup. ceperim,
ne nauis tua spoliata armis. i. gubernaculo, & excussa magi-
stro, i. gubernatore, hoc est habens gubernatorem excussū, &
bene excussū, quia nauis dī a Plauto, ligneus equus, defice-
ret. i. periret, aut periclitaret ratis, vndis surgentibus, quantas
. i. opinatus erat Palinurus subrecturas, vnde nusq̃ amittebat
oculos, quia noluit confidere monstro. i. mari mōlstruso, vt di-
ctum est in quinto, sed serenitas inducta erat p Neptunū pre-
cibus Veneris, q̃ rē nesciuit Palinurus, cū eū poeta, Musa re-
uelāte, nō ignoraret, Notus. i. vetus ille pluuiosus qui postea
ortus est, hoc est, Auster sic. n. latine dicit, qui græce Notus
vexit, supp. me tres noctes. f. totas, per equora, immensa existēs
violētus aqua. (Iterum quæras, quæ sint illæ noctes nā vñ vna
nocte Aeneas, Cumas appulsus, post q̃ effusus erat Palinurus,
& statim accessisse Sibyllā, vnde ergo tres noctes sed dicem⁹
absumptas esse interea, dum Aeneas ramū inquireret, & so-
cij, pyrā instruerēt, & exequiæ fierent, & sacrificia pro descē-
su ad inferos fierent, & dū descenderent ēt, plures posse tran-
factas esse noctes) ergo vix, i. cum difficultate, prospexi quar-
to lumine. i. die, Italiam existens sublimis, ab vnda summa, q̃
in medio, cum sit sphaerica, altior est, & ago adnabā paulatim
(quia fretus erat gubernaculo) terræ, i. ad terram, & ego tene-
bam iam tuta. f. loca, hoc est vbi saluus esse poteram (& ita ve-
rus erat Apollo, nec submersus erat, sed, vt dicitur, occisus)
ni. i. nisi, gens crudelis, i. inhumana inuasisset ferro, idest aut
conto ferrato, aut ense, supple me grauatum, cum veste ma-
dida, & prensantem idest prendere tentantem, manibus vn-
Virg. Ff cis,

quasi nauita, per maria. [Spoliata armis] Propter amissionē gu-
bernaculi. Excussa magistro] Noue dixit, de qua fuerat magi-
ster excussus. [Surgentibus vndis] Non quia tempestas fuerit
fauentē Neptuno, sed tumens fuisse significat. Nec de Aeneæ
peritia desperauit, sed pp. perditum gubernaculum. [Hyber-
nas] A speras. & retulit ad effectum narrantis. [Adnabam] Et
hic distingui potest, & adnabam terræ. [Gens crudelis] Lu-
canorum. Et dicit eū a Vellensibus interemptū, vt portusque
require Velinos. Sanē sciendū Veliam tpe quo Aeneas ad
Italiā venit nondū fuisse, Ergo anticipatio est, q̃ vt supra di-
ximus, si ex poetæ psona fiat, tolerabilis est, si aut per aliū, vi-
tiosissima est, vt nunc de Palinuro ait, quanq̃ alij ad diuinan-
di scientiā referant, quasi ab vmbra dictū. Velia autē dicta est
a paludibus quibus cingitur, quas Græci ἑλὶα dicunt. Fuit ergo
Helia, sed accepit Digammon, & facta est Velia, vt Henetus,
Venetus. [Montis] Saxi: vt, Fertur in abruptum magno mons
improb. actu, pro saxo. Econtrario, Saxi de vertice pastor, pro
montis. Nam sunt ita reciproca. [Me fluctus habet] Quia fm
Philosophos corpus solum nostrū est, q̃ nobiscū oritur, nobi-
scū perit. Anima enim generalitatis est & adeo nō est nostra,
vt etiam in alia corpora plerunque transeat. Ergo Me, cor-
pus meum, quod est hominis proprium. Est aut Homeri, αὐ-
τὸς δ' ἐλάττω τὰ χεῖρ' ἐσιν [Coeli iucundum lumen] Bene
iucundum addidit. Est enim etiam apud inferos, sed non iu-
cūdū. [His inuictis malis] Qui inferos subire potuisti. His aut,
ac, si diceret quæ cernis. [Terram iniice] Bene ante maius pe-
rijt, vt vel hoc impetraret. Terræ aut iniectio fm pōtificalem
ritum poterat fieri, & circa cadauer, & circa absentium cor-
pora quibusdam solennibus sacris. [Nanq. potes] Quia vbiq̃
eum rerū diuinarum inducit peritum [Si qua via est.] Si est vl-
la ratio, [Diua creatrix] Rerum omnium generaliter. [Innare]
Nauigare more suo. [Da dextram] Præsta auxilium. Vmbra
enim nunquam teneur: vt, Ter frustra compressa manus effu-
git imago [Sedibus vt laktē] Vt saltem in morte requiescam
sedibus placidis. Et bene quia nauis semper vagantur.

Hvnc vbi, &c.] Recitat verba Aeneæ ad Palinurum, &
Palinuri ad Aeneam respōsionem. Vnde sunt Donati explana-
tiones huiusmodi. [Multa vmbra] Hoc excusat, quod amicū
nō statim agnouerit. [Qui forte te ponto] Nihil dixerat de Pa-
linuro, Apollo: sed tacēdo de suis aduersis boni aliqd. pmis-
se videtur [Deus] Cognouit vim illam, esse diuinam, sed quis
deus fuerit, ignorat, quia non vidit nisi Phorbantē. [Vt. reuul-
sum] Ostēdit pro viribus pugnasse, vt excuset factum. [Capita
aspera] Aspera saxorum, quæ ex montis radicibus, veluti capi-
ta, in mare extāt. [Versant in littore] Ne in pfundo esse vide-
retur. [Per iucundum] Quia apud inferos non est iucun-
dum, quasi dicat, id id, quod cupis remeare. [Per genitorem]

SERV.

Virg.

Ff

cis,

cis. i. incuruis, & in vncum curuatis, capita aspera. i. rupē mō-
tis. i. saxosi & nisi ipsa ignara, putasset, sup. me prādā. i. ha-
bere quod prāderetur. Fluctus habet nunc me. i. corpus meū,
nam ipse loquebatur cum Aenea, sed in vmbra: nam corpus
erat in fluctu, verum (v. t. Augustinus docet) dum vestis, aut
membrum nostrum percutitur, dicimus, nos percuti (Volue-
runt tamen veteres, corpus proprie esse nostrum: cum in ip-
sum solum habeamus potestatem. nam anima, inquit, vni-
uersalis est vita, in omnibus corporibus, vt etiam Auerrois,
licet erroneū sit, meminit in commentarijs Beatus autem Au-
gustinus in 19. de ciuitate Dei, quærit. an anima sola, an cor-
pus sit homo: Alij enim dicebāt, animam solam esse hominē,
vnde Plato dicebat hominem non esse, quod digito monstrari
potest, sicut ergo eques, proprie non dicitur equus, sed homo
iū; nec tñ homo dī eques, nisi in equo, sic anima tñ dī ho-
mo: sed nō nisi sit in corpore. Alij autem cōtra dicebant cor-
pus esse hominem: auctoritate Homeri, qui dicebat, heroum
animas recessisse a corpore, quod solum maneat, sicut pocu-
lum dī, tantummodo vas: sed tñ si potum aliqñ contingat, sic
corpus est solum homo, dummodo animam tenet. Alij re-
ctius vtrunque definiunt hominem, quia si de credimus, quo-
niam anima rationalis, & caro vnus est homo. Et sicut in de-
finitione hominis erat controuersia, sic etiam in summi boni.
Alij. n. vt Stoici ponunt, in anima. i. in virtutibus eius. Alij, vt
Epicurei, in voluptate corporis potissimum. Alij, vt Peripate-
tici in vtroque, sed finem facio) fluctus ergo habet me. i. cor-
pus meum, cum hic tecum, vmbra mea loquatur, aut simila-
crū, qā vmbra, corpus sequitur, & venti versant me. i. corpus
meū in littore, ad quod. i. cadauer appulsum erat. Quod. i. quo
circa, ego oro te, per lumen celi iucundū. i. tibi, per auras. i.
vitales, quas adhuc carpis, & per genitorē, & per spes (qā in
puero preter spem, adhuc nihil erat) Iuli. Afcenij, surgentis
.i. crescentis, in annos & virtutes, o inuicte. i. voti tui vbiq̃
cōpos, eripe his malis. i. quæ vides me pati, & passurum, quia
sepultura careo, aut tu iniice mihi terrā. i. fac coenotaphium
.i. inane sepulchrum: namque, pro quā, tu potes. i. permissum
est id tibi, & require portus Velinos. i. qui postea Velini dicē-
tur (Nam tēpore Tulli Sexti, regis Romanorū, venerūt Greci,
qui Velia in Italia: Massiliāq. in Gallia cōstruxerunt, q̃ Velia,
prius Helia, dicta est, vt dicit Strabo iuxta hāc aut, est Palinu-
rus promontorium, a Palinuro denominatū. Est ergo vitiosa
prolepsis. i. p̃ceptio nois anteq̃ impositum esset, quæ qā a poe-
ta non fit, sed a Palinuro, vitiosa est, nec purgatur, si dicat, Pa-
linuri vmbra, aut maneis iā corpore nudatōs id scisse, qā fru-
stra tñ iuberet Aeneam, requirere portus Velinos, qui eo tūc
Velini nō dicebantur, & post quærenti. nemo monstrare po-
tuit. Voluit ergo Higinus, auctore. Gell. li. x. ca. 16. hūc lo-
cū esse corrigendū, & correcturū fuisse, si superuixisset poeta.
Verba Auli Geli. qā lectione dignissima sūt: statim ponemus).
Aut igitur, iniice terrā, faciendo inanē sepulturam, & req̃ re-
eos portus, qui postea Velini dicētur, & conde cadauer meū,
Aut si quā. i. aliqua, via. i. ratio, aut modus faciendi est, q̃ via
diua creatrix. i. rerū, & mater tua Venus ostēdet tibi. (Neq. n.
credo. i. credo. n. qđ non paras. i. tentas, innare tanta flumina
& pyludem Stygia n. sine numine. i. nutu, voluntate, atque
auctoritate, diuū. i. diuorum, si ergo aliqua via tibi ostensa est,
quā id facere possis, dā misero. i. mihi dextrā, & tolle me tecū
per vndas, & ego saltem in morte, qui. i. in vita nunq̃ quieui,
quiescam sedib. placidis. i. in cāris Elysij. Verba Auli Geli
dicto loco sunt hāc. Reprehendit Higinus Virgiliū, correctu-
rūque eum fuisse existimat, quod in lib. 6. scriptum est. Palinu-
rus est apud inferos, petens ab Aenea, vtuū corpus requiren-
dū, & sepeliendū cūret, Is hāc dicit, Eripe me his inuicte ma-
lis, aut tu mihi terrā iniice (nanque potes) portusque require

Velinos. Quo, inquit, modo, aut Palinurus nouisset, aut nomi-
nare potuit portus Velinos, & Aeneas ex eo nomine locum
inuenire, cum Velia oppidum, a quo portus, qui in eo loco
est Velinum dixit, Seruio Tullo regnante Romæ, post annū
amplius sexcentessimū quam Aeneas in Italiam venit, con-
ditum in agro Lucano, & eo nomine appellatum sit. Nam
qui ab Harpalo, inquit, regis Cyri, profecto ex terra Phocide
fugati sunt. Alij Veliam partim Massiliam cōdiderunt. Inscr-
tissime, igitur petit, vt Aeneas portum Velinum requirat, cum
id nomen, eo tempore fuerat nusquam gentium. neque simi-
le, inquit, illud videri debet, quod est in primo carmine, Ita-
liam fato profugus, Lauinaq. venit littora, aut quod eque est
in 6. lib. Calcidicaque leuis tandem superastitit arce. Quoniā
poetæ ipsi quædā κατὰ πρόληψιν. i. per anticipationē historię,
dicere ex sua persona concedi solet. Quæ acta ipse postea sci-
re potuit, sicut Virgilius sciuit de Lauino oppido, & de Co-
lonia Chalcidensi, sed Palinurus, qui potuit id, inquit, scire,
ea quæ post annos sexcētos, facta sunt, nisi quis eum diuinā-
se apud inferos putat, perinde, vt animæ defunctorum solēt.
Sed & si ita accipias, quāquam non ita dicitur Aeneas, tamē
qui nō diuinabat, quō pacto potuit requirere portum Veli-
num? cui nomen tunc (sicuti diximus) nullum vsquam fuit.
Item hoc quoque in eodem libro repræhendit, & correctu-
rum fuisse Virgiliū putat, nisi mors occupasset. Nam cum
Thesea, inquit inter eos nominasset, qui ad inferos adissent
ac redissent. dixissetque, Quid Thesea? magnum quid memo-
rem Alciden? Et mi genus ab Ioue summo est, postea tamen
refert, Seder, æternūque sedebit infelix Theseus. Qui aut,
inquit fieri potest, vt æternū apud inferos sedeat, quem
supra cum ijs nominat, qui descenderint illuc, atque inde rur-
sum euaserint, præsertim cum ita sit fabula de Theseo, atque
si Hercules eum euellerit ē petra, & in lucem ad superos edu-
xerit. In his quoque versibus errasse Virgiliū dicat Eruer
ille Argos, Agamemnoniasque Micenas, Ipsumq. Æacidē ge-
nus arripotētis Achilli, Vltus auos Troiæ, templa, & teme-
rata Mineræ. Confundit, inquit, & personas diuersas, & tē-
pora, nam neque eodem tempore, neque eosdem, per homi-
nes, cum Acheis, & cum Pyrrho bellatum est, Pyrrhus enim,
quem dicit Æacidem de Epiro in Italiam transgressus, cum
Romanis depugnauit, aduersus Mālium Curium in bello du-
cem, Argium autem bellum. i. Achaicum, multis post annis
a L. Mumio imperatore gestum est, potest, inquit, igitur me-
dius eximi versus qui de Pyrrho immixtus est quem Virgi-
lius proculdubio exempturum, inquit, fuit.

V A R I A L E C T I O.

EN hāc pmissa fides est] In libris aliquot antiquis, EN hēc
pmissa finesq. [Paulatim adnabam terræ, iam tuta tenebam]
In libris aliquot antiquis legere est, Adnabam terræ, & iam
tuta.] Versantque in littore venti Exemplaria quædam vete-
ra. In littora accusatio casu legūt. [Per spem surgentis Iuli]
In antiquis omnibus exemplaribus quotquot habui, Spes, nu-
mero multitudinis legitur. [Neque enim credo sine numine
diuum] Antiqui plerique libris, Crede legunt.

COELIVS RHODIGINVS.

ADNOTATVM a Græcis. Triptolemi temporibus Pythia
primum cepisse, annis post Orestem propemodum sexcentis.
Fingit tamen in Electra Sophocles Clytemnestrē nunciar
Orestem in Pythicis perisse certaminibus, quod ab interpre-
tibus animaduersum. Proinde excutiant ingeniosi, ecquid
aduersus Gellij superciliū tueri hoc exemplo Virgiliū quea-
mus de portu Velino, lib. 6. Et in Tarchinijs fingit Sophocles
Deianiram Solonis sententiam proferre. Neminem ante obi-
tum dici beatum posse. Fuit autem Solon Deianira longe po-
sterior. Dicitur vero, hāc dicendi figura anachronismus.

SERV.

TAM dira cupido] Cupi-
ditas ex deorum ira ve-
niens, aut certe magna, vt An-
sua cuique deus sit dira cupido
[Seuerum] Tristitia, & hāc re-
ciprocā sunt, vt contra iudex
tristis, & integer. i. seuerus. [Eu-
menidum] Enim, circa quem
habitant Eumenides per anti-
phrasin dictæ. [Ripamve in-
iussus abibi] Vt, Ab eo in Tu-
scos, sicut diximus supra, q̃ q̃

Poe. Talia fatus erat, cœpit cum talia vates:
Sib. Vnde hāc o Palinure tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque seuerum
Eumenidum aspicias, ripamve iniussus abibi?
Desine fata deum flecti sperare precando:
Sed cape dicta memor duri solatia cursus,
Nam tua finitimi longē lateque per vrbes
Prodigijs acti cœlestibus, ossa piabunt,
Et statuent tumulum, & tumulo sollempnia mittent,

alij adibis legant. [Desine fa-
ta deum flecti sperare precan-
do] Fata quæ semel decreue-
runt. & locutus est secundum
Epicureos, qui dicunt nec be-
ne pro meritis capitur, nec tan-
gitur ira. [Duri cursus] Impo-
sibiles ad mutationem. [Lōge
lateque per vrbes] De histo-
ria hoc traxit. [Lucanis enim
pestilentia laborantibus, re-
spondet oraculum manes Pali-
nuri

nati esse placandos, ob quam rem non longe ab Helia, & lucum ei, & cenotaphion dederant. [Prodigijs acti celestib.] Compendiose, & pestilentia oriam, & petitiū significat oraculum [Piabunt] placabūt, expiabunt. [Aeternum] In aeternum, & est aduerbium. [Palinuri] plus est quam si tuum diceret. [Parumper] i. paulatim lātari cepit. Spē enim solam non præsens acceperat beneficium. Vnde bene dictum est: quasi ab eo magna moderatio ne dolor recessit. Alij parumper. valde parum volūt. [Gaudet cognomine terra] Nominis sui similitudine. Facit aut hic, & hęc cognominis, nam in Plauto lectum est, cum vnam de Bacchidibus diceret, illa mei cognominis fuit. Qd

aut cōi genere in e, misit ablatiuum metri necessitas fecit. [Nauta] Epenthesis: vt, Maiors. [Inde vt Stygia prospexit ab vnda] Vt, Siculo prospexit, abusque Pachynno. Et hic ostenditur quod diximus iuncta esse hęc tria, Acheronta, stygem Cocytum. De his autem nascuntur alia. vnde est, Et nouies styx interfusa coeret. Per tacitum nemus] aut solū, aut ipsi taciti. i. tacite. [Aggreditur dictis] Hoc sermone ostendit iratum. [Quisquis es armatus] Bene a præscriptione: ac si diceret, nihil pium molitur armatus. [Quid venias] Cur, nam aduerbium est. [Iam istinc] a loco in quo es. [Corpora viua] Quia, vt supra diximus, sunt corpora et mortuorū, quæ tū videntur. i. vmbra. [Me sum lātatus euntem] Lectum est & in Orpheo, quod qñ Hercules ad inferos descendit, Charō territus eum statim suscepit. Ob quam rē anno integro: in compedibus fuit. Ideo ergo nō lātatus. s. propter supplicium suum. Sanē Alcide volunt quidam dictum, *ἀπὸ τῆς ἀλκῆς*. i. a virtute, quod non procedit, quia a prima ætate hoc nomen habuit ab Alceo patre Amphitryonis. Et scimus agnomina ab accidentibus dari. [Quamquā] ac si diceret, hoc in te nondum probauit. s. per simulationem. Nam nouerat. [In vincla petiuit] Hercules a prudentioribus, mente magis quā corpore fortis inducit, adeo vt duodecim eius labores referri possint, ad aliquid. Nam cum plura fecerit, duodecim tū assignantur propter agnita duodecim signa. Quod autem dicitur traxisse ab inferis Cerberum, hęc ratio est, quia omnes cupiditates, & cuncta vitia terrena contempsit, & domuit. Nā Cerberus dictus est quasi *κροβίπος*. i. carnem vorans. Vnde legit, Ossa super recubans. Nam ossa citius terra consumit. [Ipsius a solio regis] Iam qui Cerberus statim post flumina est: vt, Cerberus hęc ingens latratu regna trifauci Personat. Nam illic quasi est aditus inferorum Solium autem Plutonis interius est. Ergo aut ad naturam canum referendum est, qui territi ad dominos confugiunt, aut solium pro imperio accipiendum est. Vt alibi arces pro imperio posuit: vt, Imbellem auertit Romanis arcibus Indum. cum Indi, vsque ad primos venerint fines, non vsque ad arces. [Hi dominum Ditis] aut de græco tractum est, qui vxorem *Διονύειαν* dicunt, aut Ditis thalamum, vt dominam Charon ad se retulerit.

Talia fatus erat, &c.] Recitat quo repressa sit auditas Palinuri, sermonē Sibyllæ, & quo ad Charonem peruenit, & quo ipsos allocutus sit. De quibus omnib. dicit Donatus sic. [Cepit cum talia vates] Responder Sibylla cui leges inferorū notiores essent. [Fata] Fatum, dixit iudicatum cuius firmitas moueri non possit. [Nec vero Alciden] Dat exēpla eorū, qui apud inferos illicita commississent, sub occasione, qd deorum originē ducerent. [Tartareum] Vna iniuria priuare oēs inferos, suo custode. [Ipsius a solio] alia ipsius regis iniuria. [Trementem] Intecit timorem Hercules, illi qui nemine timuit. [Hi dominam Ditis] Peius conati sunt, quam hic loca sunt accusationis, facere vim vxori alienæ. Vxori regis, & præsens ipsi quodque reginæ, & hęc a persona, a loco vero, de ipso thalamo quem nosse præter maritum, neminem licuit, a facto, abstrahi, quē honeste tangere nō licuit. Hęc ille.

Poe. *Aeternumque locus Palinuri nomen habebit.*
His dictis curge motę, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudent cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluuioque propinquant.
Nauta quos iam inde vt Stygia prospexit ab vnda
Per tacitum nemus ire, pedemque aduertere ripę;
Sic prior aggreditur dictis, atque increpat vltro:
Cha. Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tēdis,
Fare agē quid venias, iam isthinc & cōprime gressum.
Vmbrarum hic locus, Somni, Noctisque soporę:
Corpora viua nefas Stygia vectare carina.
Nec verò Alciden me sum lātatus euntem.
Accepisse lacu, nec Thesea, Pirithoumque:
Dis quamquam geniti, atque inuicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petiuit
Ipsius a solio regis, traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

flectantur, aut flecti possint, precando, i. per preces tuas. Sed cape memor dicta. i. verba mea solatia. i. quæ sint solatia casus duri. i. immutabilis, ac irremediabilis. Nam finitimi. s. eius loci vbi corpus tuum insepultum iacet acti i. impulsī, longe & late per vrbes, prodigijs. i. ostentis, celestibus. i. de cœlo venientibus, vnde pestis immittetur, piabunt. i. purgabunt ossa tua, & statuent. i. constituent tumulū. i. sepulcrū, & mittent solemnia s. sacra funebria; tumulo. s. tuo, & locus habebit æternum. i. in æternum. vt sit aduerbiū nomen Palinuri. Quod melius est, quam si dicat, æternum nomen Palinuri. Cur. i. solitudines Palinuri, emorę sunt. s. a precordijs, his dictis. i. verbis Sibyllæ. & dolor pulsus est parūper, sup. de corde tristi. i. mæsto, & ipse gaudet terra cognomine. pro cognomini, vt recte sentit Seruius. Nam (vt dicamus) terram gaudere cognomine Palinuri non procedit, quia neq; terra adest, neq; gaudij, si adesset, capax esset. Ergo quia. s. vtcunq; placatus erat Palinurus, ipsi peragunt. i. continuant, & ad finē vsq. agunt, iter inceptum, & propinquant fluuiō. s. transeūdo. Quos. s. Sibyllā, & Aeneā. nauitā. i. portitor, seu nauta Palinurus: vt. i. post quā, prospexit ire iā inde a Stygia vnda per nemus tacitum. i. ipsos tacentes, aut vbi sunt alia silētia, & aduertere pedem ripę. i. ad ripā, aggreditur prior qā audacior erat, sic. i. in hunc modum, dictis. i. verbis terribilib. atq; increpat vltro. s. priusquam offensus esset. Age, adhortādi aduerbiū est, fare. i. dic, eloquere: quisquis. i. quicūque es, qui tendis armatus. quasi vim allaturus, ad flumina nostra. i. infernalia, & mortuis duntaxat peruia, fare, inquit, quid. i. ad quid venias, & cōprime iā. i. deinceps gressus, istinc. i. ab hoc loco, quia hic locus est vmbrarum. i. simulacrorū, & somni, & noctis, soporę. i. soporifere, vt sit a nominatiuo sopora, qā soporus, sopora. soporum, dr̄ sicut odor, sonorus, & canorus, &c. nefas, sup. est vectare corpora viua. i. viuentiū, carina. i. nauis stygia, per aquas traducendi, & si dicat Aeneas qd dixerat Sibyllæ, Hercule, & Thesea peruectos esse: rñdet, vero. i. certe, nec sum lātatus me accepisse. i. quod acceperim, lacu. s. Stygio: Alciden. i. Herculem euntem, i. transeuntem, vi sua ad inferos, nec Thesea, & Pirithoum, sociū Thesei, quamquā essent geniti diis, atque essent inuicti viribus. Ille Alcides. i. Hercules, petiuit, in vincla. i. vt vincirer, manu. s. sua, custodē tartareum. i. Cerberū canem tricipitē, quē ab inferis ad superos traxit, vt recitat Seruius. & trahit ipsum trementem. s. præ timore, a solio ipsius regis. s. Plutonis hi. s. Theseus & Pirithous, adorti, i. per inuidias conati sunt deducere. i. abducere. aut ducere seorsum de thalamo Ditis dominā, s. inferorū, aut et Ditis, quia more græco quem plerique obseruant coniugem, dominam uocant, s. Proserpinam, deam inferiorum.

V A R I A L E C T I O.

RIPAMVE iniussus abibit? Antiqua pleraq; exemplaria, Adibis legunt [Gaudet cognomine terra] In antiquis porro oibus exemplar. quotquot versae contigit, scriptū animaduerti, Terræ genitiuo, casu [Vmbrarum hic locus est, somni, noctisque] In Romano lib absq; verbo substantiuo legitur. Hic locus, & somni Nec vero Alciden me sum lātatus euntem accepisse lacu] In libris aliquot antiquis legere est,

Nec vero Alciden, ne sum letatus, [Deducere adorti] In anti-
quis plerisque exemplaribus, Adorsi, legitur.

COEL. PROINDE addamus ex Pausaniae thesauris illud quoque,
RHOD. Titana creditu Solis fratre, regionem ad Asopiū, sicuti ferūt
Indigenae habitasse primū & ab eo dictam Titanen. Verū, vt
ego inquit, cēseo, vir sagax fuit Titan, & Tēporū anni obser-
uator diligēs, & qñ auctiora sol faciat semina, & arborū per-
coquat fructus, ac proinde solis frater habitus. Vñ coniecta-
tio euidēs, cur astra Titania dixerit Maro. Titanas oīum prin-
ceps ad poesin Homer⁹ induxit, ut deos apud Tartarū. Ex ijs
Anytus cōmemorat vnus, à quo educatā ferūt δέσποιναν. Pro-
pterea apud eius simulacrū stabat armati p̄ferēs schema. Hāc

δέσποιναν. seu. dominam venerantur cum primis Archades,
Neptuni astruentes filiam. Ceterum pluribus est Cereris co-
gnomentū δέσποιναν: quo tñ & Proserpina honestetur. Ad
quod poetam nobilem respexisse cōtenderim illo versiculo.

Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.

Certe in Arcadicis rebus Pausanias scribit: In tēplo Cereris
statuā dextra facem gestare, alteram vero iniicere ἐπὶ τὴν δέ-
σποιναν, quē & ipsa sceptrum cistamque in genibus habeat.
Templi porro parieti affixum stetit speculū, in qđ intuens
initio quidē se aut parum, aut omnino nihil spectaret, deatū
plane simulacris conspicuis atq; itē throno, Ad sinistra tēpli,
τὴν δέσποιναν montē statuūt Lycēū, qui & Olympus dicat.

SERV. **A**mphrysia vates] Apolli-
nea, & est longe petitū
Amph- epitheton. Nam Amphrysus
rītus. fluuius ē Thessaliae, circa quē
Apollo spoliatus diuinitate a
Ioue irato Admeti regis paut
armenta, Ideo quia occiderat
Cyclopas fabricatores fulmi-
num, quibus Aesculapius ex-
tinctus est, Apollinis filius, qđ
Hyppolytū ab inferis herba-
rū potentia reuocauerat. [Nec
vim tela ferunt] Ac si diceret
tantum repellunt. [Licet] Fas
est, & est concedentis aduer-
biū, sicut esto. [Aeternū] Ad-
uerbium est vt, supra, & sub-
auditur bis, & aeternū latras,
& eternum terreat. [Patru] Quia
Iouis est filia ex Cerere.
[Seruet] custodiat, vt, sola do-
mum, & tantas seruabat filia
sedes. [Troius Aeneas] i. a dijs
originē ducens. [Pietate insi-
gnis, & armis] Propter illud,
Pauca quos equus amauit Iu-
piter, aut ardens euexit ad e-
thera virtus, [Erebi] Erebi. pro-
prie ē pars inferorū, in qua hi
qui bene vixerūt morantur.
Nā ad Elysium non nisi pur-
gati perueniunt, vnde est, Et
pauci lata arma tenem⁹. Hinc
sit vt quærat, an animē de
Elysio in corpora possint re-
dire, & deprehensum est non redire, quia per purgationem
carent cupiditate [Si te nulla mouet] Necessitate vult per-
suadere, quia scit manes nulla reflecti: vt, Scirent si agnosce-
re manes. [Pietatis imago. Pietas per periphrasim dicta: vt,
Vis Herculeā. i. Hercules] [Aperit] Nudat: vt, Aperire procul
mentes ac voluere fumum. [Nec plura his] Nec est aliquid
vltius dictum vel a Sibylla, vel a Charonte post ramum
visum. [Fatalis virgē] Vt sequetur, si te fata vocant. [Longo
post] Aut aduerbium, aut praepositio antequē posita. [Iuga]
Græce dixit. Ζυγά enim dicunt quæ transita nominamus.
[Laxatque foros] Tabulata vacuat vt supra. Et campos iu-
bet esse patentes. Multitudine enim remota quasi laxantur
spatia. [Alueo] Fluminis. i. & per Synæresin aluo facit. [In-
gentem Aeneam] Bene hunc solum dicit, vt per transitum
ostendit purgatoris animi homines etiam corpora habere le-
uiora, quod de Sibylla vult accipi, [Sutis,] intexta, p quod
fragile ostendit. [Tandem] Aut propter pondus Aeneæ, qđ
est melius, aut propter paludis magnitudinem, aut propter
cœni densitatem. [Informi limo] Magno, sine forma. [Vlua]
Herba palustris. [Personat] aut personare facit, aut per regna
sonat, & quia de anima dicturus est, bene facit ante Cerberi
commemorationem consumptoris corporum. Lucan. Qui
viscera sæuo Spargis nostra cani. Tunc enim animæ locum
suum recipiunt cum fuerit corpus absumptum [Horre vi-
dens iam colla colubris] Fingit enim pro pilis habere ser-
pentes: & est Hypallage. In collo eius horrebant colubri.
[Offam] Hinc est & diminutio ofella, sed f, non geminat. In
diminutione enim plerunque multa mutantur. Quod au-
tem ait melle, allusit ad corpora quæ plerunque cum melle

Poe. Quē contra breuiter fata est Amphrysia vates,
Sib. Nulla hic insidie tales: absiste moueri:
Nec vim tela ferunt, licet ingens ianitor antro
Aeternum latrans exangues terreat vmbas:
Casta licet patru seruet Proserpina limen.
Troius Aeneas pietate insignis, & armis,
Ad genitorem, imas Erebi descendit ad vmbas.
Si te nulla mouet tantæ pietatis imago:
Poe. At ramum hunc (aperit ramū, qui veste latebat)
Agnoscas Sib. Tumida ex ira tum corda residunt.
Poe. Nec plura his ille admirans venerabile donum
Fatalis virgē longo post tempore visum,
Ceruleam auertit puppim, ripeque propinquat.
Inde alias animas, quæ per iuga longa sedebant,
Deturbat: laxatque foros: simul accipit alueo
Ingentem Aeneam: gemit sub pondere cymba
Sutis, & multam accepit rimosa paludem.
Tandem transfluum incolumes vatemque, virumq;
Informi limo, glaucaque exponit in vlua.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, aduerso recubans immanis in antro,
Cui vates horrere videns iam colla colubris,
Melle soporatum, & medicatis frugibus offam
Obijcit. ille fame rabida tria guttura pandens
Corripit obiectam, atque immania terga resoluit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.

obruuntur. [Toroque ingens
extenditur antro] Per hoc ma-
gnitudo eius ostenditur, sicut
ait in tertio de Polyphemo.

QVEM contra, &c.] Docet
quō responsum sit a Sibylla
vtque viso aureo ramo placatus
eos susceperit Charon. De
qua re dicit Don. sic [Breui-
ter] Quia quæ iuxta sunt, lōgo
sermone non egēt. [Nullę in-
sidie] Loquitur ergo cōtra, vt
dixit. Nam loquitur contra il-
la quæ suspicabatur [Nec vim
tela ferunt] Confutat quod il-
le vehementer timebat. Fertur
n. ferrum plerunque, non vt
inferatur, sed vt repellat iniu-
ria. [Pietate & armis.] Nō pp
pietatem, descendit ad patrē,
propter vero fortitudinē, non
reformidauit pericula, quæ
sunt apud inferos. Alias ani-
mas quo facilius Aeneam fer-
ret. [Ingētem] aut quod reue-
ra esset magnus, aut compara-
tione exigue nauis, quæ ad in-
corporeas animas vehendas
inuenta esset. [Tandem] aut
mora fuit, quia nauis præter so-
litum esse onusta, vel ex affe-
ctu Aeneæ, qui properabat ad
patrem, Hæc ille. Ordo est,
Quem contra. i. contra quem,
Vates Amphrysia. i. Apollinea,

fata. i. locuta est breuiter, absiste moueri. i. cōmoueri, aut præ-
ira trepidare, & agitari, nullę tales insidie, sup. sunt, aut præ-
tenduntur, hic. i. in nodis, nec tela. i. arma nostra inuasiua,
ferunt. i. inferunt, vim. i. violentiam. Licet. i. licitum est, & fas
est, hoc est conceditur per nos; non obstat, quominus in-
gens ianitor. i. Cerberus, latrans atro. i. in antro suo inferna-
li, terreat æternum. i. vt ita dicam æternaliter, vmbas exan-
gues, i. sine sanguine, hoc est mortuorum simulacra, & licet
i. licitum est, vt, supp. Proserpina casta, quia sterilis, seruet li-
men patru. i. fratris patris sui. i. Plutonis. est. n. filia Iouis.
Rñdet ergo ad id, quod quæsierat, quid. i. veniat, dicens, Ae-
neas Troius. i. Troianus, sed a Troe videtur deduci Troius: a
Troia, Troianus, plus aut est, Troium esse, quam Troianum,
insignis pietate. i. virtute religionis, & armis. i. virtute belli-
ca descendit ad imas vmbas Erebi inferni, ad genitorem, i.
ad patrem suum Anchis. n. si imago tantæ pietatis, nulla. i.
nullo modo, mouet te, vt nulla sit nomen pro aduerbio, aut si
nulla imago. i. respectus tantæ pietatis, quanta est in Aenea,
qui ē in infernum descendit, visurus patrem mouet. i. afficit
cōmiseratione te, quia dictū est in fine Geor. Ignoscenda qui-
dē, scirent si i. noscere manes, quasi dicat manes nescire igno-
scere, nec miserari, at. i. saltem, agnoscat hunc ramū. i. aureū,
& fatalem, quem qui habent, ad inferos libere accedere pos-
sunt, & sup. hoc dicens, aperit. i. denudat, ramū, qui latebat
velte, & corda. i. Charontis, rabida ex ira residunt. i. sedantur,
tunc. i. viso ramo, quo verbo videtur innuere, reliquos sine
ramo descendisse, quia si ramū attulissent Hercules, & The-
seus, non minus posset & nunc dolum suspicari in Aenea,
quā tunc in eis. Illi ergo, vi ingressi videntur sine ramo, non
ex

ex deorum voluntate, fuisse tamen qui cum ramo descenderint, ut forsitan Orpheus, pater ex eo quod dictum est. Primo auulso non deficit alter. nam si nemo attulisset, non fuisset auulso, nec videtur quomodo Charon nouisset priuilegiū rami, si nullus eum attulisset. Quinetiam hic expresse dicit, Longo post tempore visum. Allatus est igitur, sed a pijs id volentibus. & permittentibus. Nec plura, supp. dixit, aut fecit, in contrarium his. i. quam hęc dicta, ille. f. Charon, admirans domū virgæ. i. virgulti, aut rami fatalis, venerabile. i. dignum veneratione, quod sibi Proserpina afferri volebat, visum post. i. postea, aut postmodum longo tempore, visum longo tempore post, aduertit. f. ad Aeneam, & Sibyllā puppim cæruleam. i. cærulei coloris, & propinquat ripæ. i. ad ripam, vnde descendat ne violēter insiliat Aeneas, & ipse deturbat. i. deicit inde, alias animas. f. defunctorum, quæ sedebant per iuga. i. transstra longa. ut. f. transmitteretur, & laxat. i. euacuat, foros. i. tabulata, & sedilia remigum, & accipit simul alueo. i. receptaculo nauis in mortem alti, hoc est in carinam. (Beroaldus enim, ut supra ostensum est, ubi de tristi senectute locutus est, docet in Seruum alueum potius de nauī, quam de flumine, hoc loco dici) Aeneam ingentem. f. secundum modū aluei, quo non nisi vmbra transferri solebant, & est, aut Syneffis, aut Hypermeter versus non vitiosus, quia vltima abiicitur per vocalem sequentem in principio sequentis versus, cymba. i. nauicula, futilis. i. confuta, & ita parū compacta, gemuit. i. fatiscens sonitum, dedit sub pōdere. f. Aeneæ insilient

tis, & rimosa. i. plena rimis, iam. f. desolidata, accepit multam paludem. i. multum aquæ paludis Stygiæ, & ipse Charon exponit tandem trans fluuiū in limo informi. i. sine forma hoc ē pulchritudine, in vluā. i. herba palustri, glauca. i. marini coloris, vatē. f. Sibyllam, & visum. f. Aeneam, incolumes. Cerberus, canis ille infernalis, ingens. i. valde magnus personat hęc regna. f. in quæ deuenerunt latratu trifauci. i. tribus faucibus edito recubans. i. existens immanis, in antro aduerso. i. in aduerso sito, qui Vates, videns colla sup. eius: horrere, p. horrescere. i. horrida, siue aspera fieri colubris. i. serpētibus infernalibus, irā excitantibus, obijcit offam. i. fructū edulij soporatā. i. imbutam melle, & frugibus medicatis. i. medica arte paratis. Ille f. Cerberus. pandens. i. aperiens fame rabida. i. ad rabie inducente, tria guttura (tot. n. cum triceps esset habebat) corripit. i. simul rapit, sup. offam obiectam, atque resoluit. f. reclinando, & deinde recubando terga immania. i. valde magna & terribilia, fufus. i. prostratus, humi. i. super humum, & ipse ingens. i. quia valde magnus erat, extenditur toto antro, i. per totum antrum.

V A R I A L E C T I O.

QVEM contra breuiter] In antiq. plerisque lib. Quæ, legi. [Nullæ hic insidiæ tales] Veteres aliquot libr. Hinc de loco legūt. [Licet ingens ianitor antro] apud Sen. nisi libri corrupti sunt legere est, Licet ingens ianitor Orci Reliqui libri, Antro, legunt. [Et medicatis frugibus offam] Sunt libri admodum vetusti, in quibus, Medicatam frugibus offam, legas.

SERV. Occupat Aeneas aditum] Raptim ingreditur.

Sepulto] Dormiente sine pulsu. i. motu. [Euadit] Modo transit. [Irremeabilis vnda] aut perpetuum est epitheton, ut diximus supra, aut ipsi ēt Aeneæ irremeabilis. Nam per alteram egressus est partem: ut, Porta; emittit eburna. [Continuo audite voces] Nouem. circulis inferri cincti esse dicuntur quos nūc exequit. Nā primum animas infantū tenere. Secundum, eorum qui sibi per simplicitatem adesse nequiverunt. Tertium, eorū qui euitantes ærumnas se necauerunt. Quartum eorum qui amauerunt. Quintum, virorum fortium esse dixit Sextum, no-

*Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
Euaditque celer ripam irremeabilis vnda.
Continuo audite voces, vagitus & ingens,
Infantumque animæ flentes in limine primo:
Quos dulcis vitæ exortis, & ab vbere raptos
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo
Hos iuxta falso damnati crimine mortis.
Nec verò hę sine sorte data, sine iudice sedes.
Quæstor Minos vnam mouet: ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque, & crimina discit.
Proxima deinde tenent mæstila, qui sibi lethum
Infantes peperere manu, lucemque perosi
Proiecere animas. quàm vellent æthere in alto
Nunc & pauperiem, & duros perferre labores?
Fata obstant, tristisque palus inamabilis vnda
Alligat, & nouies Styx interfusa coercet.*

Styx interfusa] Quia qui altius de mūdi ratione quæsiuerunt dicunt intra nouem hos mūdi circulos inclusas esse virtutes, in quibus & iracundiæ sunt & cupiditates, de quib. tristitia nascitur. i. Styx. Vnde dicit nouem esse circulos Stygis, quæ inferos cingit. i. terrā, ut diximus supra. [Nam dicūt alias esse purgatores extra hos circulos potestates.

OCCUPAT Aeneas aditum Asc. &c.] Docet quomodo ingressus sit Aeneas ad inferos & quis sit illic damnatorum ordo, quem non multum à Christiana fide abhorreere videmus. Nā primo gradu, infantes contineri dicit (ut nos) qui sine baptismo mortui sunt. Se-

centes tenent qui puniuntur à iudicibus: in Septimo animæ purgantur. In Octauo, sunt animæ ita purgatæ, ut redeant. In nono, ut iam non redeant. In campo Elysio [Vagitus & ingens.] Fletus infantum. [Animæ flentes. Poetice dixit. Sanè ploratus tantum lacrymarum est. plāctus tantum] vocum fletus ad utrumque pertinet. quæ plerumque confundunt poetæ. [In limine primo] Quia de prima mundi subrepti sunt vita. [Exortes] Expertes, quos Græci ἀκλῖρους, dicūt [Acerbo] Immatura translatio à pomis est. [Sine sorte] Sine iudicio, Traxit autem hoc ex more Romano. Non enim audiebantur causæ, nisi per sortem ordinatæ, nam tempore quo causæ agebantur conueniebant omnes. Vnde & concilium ait. Et ex sorte, dierum ordinem accipiebant, quo post diem trigessimum suas causas exequeretur. Vnde est, Vnam mouet. Iuuenalis. Gratia fallaci prætoris vicerit vnam. [Quæstor] Quæstiores sunt qui exercendis quæstionib. præstant. Et notandum quod Minoem, quasi crudelem introduxit, quod ei epithetō, & Plato, & Homerus dat. Nā Aeacus & Rhadamanthus fratres mitiores sunt. [Mæsti loca] Ideo mæsti, quia secūdū Platonē grauiter puniuntur eorū animæ qui sibi inferunt mortem. [Lucemque perosi] Figurata. Nam perosus illas dicim⁹, [Proiecere animas] Quasi rem vilem. Et duros perferre labores [Homerus Achillis vmbra]m introducit loquentem, & dicentem libentius se apud inferos cuncta aduersa tolerare, quam apud inferos imperare] Quod autem ait. Aethere in alto] Poetice dictum est. Aether enim superius est: sed nostrum habitaculum æthereum vocauit inferorum comparatione. [Fata obstant] iure naturæ. [Tristisque] Tristi vnda palus inamabilis, ne si tristis dicamus, duo sint epitheta. [Nouies

cūdo, innocentes damnatos, quales nos, ob venialem culpam aut nondum expletam penitentiam, in purgatorio dicimus. Terto, qui sibi mortem, seu animæ seu etiam corporis cōsciuerunt, quos in inferno, vnde nulla est redemptio affligi credimus. Sancte autem dicit. Nec vero hęc sine sorte data est, sine iudice sedes. Nā licet vnus eos, atque idem torreat ignis. Non tamen æquali taxantur sorte, sed illi Vrgentur grauius, quorum delictō maior, aut grauior culpa est. De hac autē redicit Don. sic. [Dulcis vitæ exortes] Quos dulcis vita cito deseruit, & facit exortes. i. extra sortē viuendi maiorem. [Ab vbere] augmento miserationis quod infantes a matris vberibus rapti, ante extinguerentur, quam loqui cēpissent. [Quæstor Minos] Et inquirendi, & vnam agendam habet potestatem. [Infantes] Dicitur causa facti: nihil. n. fit, nisi quod faciendi habet necessitatē. Hęc ille. Ordo est. Aeneas occupat aditū. i. ingressum regni, custode. f. cane sepulto. i. p. funde quiescente, more sepulchrorum. Et ipse celer, euadit. i. euadendo pertingit, ripam. i. marginē, & oram, vnde irremeabilis. i. vnde nulli patet reditus, quia spiritus, vadens, & non reuertēs, & si reuersus est Aeneas, id fiet p. aliud iter Voces f. lacrymales. auditæ, sup. sunt cōtinuo. i. illico, ut illuc perueniat, & vagitus. i. ploratus infantum, ingens. i. valde magnus, audit⁹, supp. ē, & aīe infantū audite, sup. sunt, flētes in primo limine. i. introitu inferni, ac si dicat, in limbo, Quos f. infantes, exortes. i. a cleros, h. e. sine sorte, & munere dulcis vitæ, vel quæ omnib. quodammodo dulcis est, vel eius quæ dulcis est. f. in flore iuuentē, qñ voluptatibus frui solet, & raptos ab vbere. i. cū adhuc lactarent, dies atra. i. funesta abstulit, se medio viuentiū, & mersit, i. abscondit, acerbo, i. immiti

funere, hos iuxta. i. iuxta hos sup. sunt damnati, mortis. i. ad mortē falso crimine. i. ob crimen eius falso impositum. Nec vero. i. certe non, hae sedes non sunt datae. i. assignatae sine sorte, & sine iudicio. i. iudicio, scilicet certo. Alludit ad iudicia humana quae aut forte fiebant, in casibus. scilicet dubijs, aut certo iudicio, unde de Didone in l. Partib. æquabat iustis, aut forte, trahebatur. Apud inferos autem quamvis nulla sit fors, mere casualis, quantum ad iudicis sententiam est, tñ fors quodammodo, quantum ad suspicientes, quia dicit, dānatos falso crimine apud inferos distinerit: quem locum ipsi non meruerunt, sed sortiti sunt, quia, scilicet tales in hac vita sortiti sunt iudices. Seruius tñ vult, tempus iudicii, nō iudicium, sortiri. Minos quæstor. i. inquisitor (Rhodamantho tñ alij inquisitionē assignant, Minos iudicium, unde Horat. Et de te, splendida Minos Fecerit arbitria, Aeaco vero executionem, unde Iuven. Quas torqueat umbras Aeacus, sed hę officio confunduntur) mouet vnam, in qua, scilicet sortes sunt, non tamen exeunt mere a casu, sed facis ita disponentibus. Ille. scilicet Minos, quæ. i. simul, vocat concilium, i. cōuenticula, seu cōtū, silentio. scilicet umbrarū, in silentio existentium, & discit. i. disquirat, examinando vitas, & crimina quæ in vita commiserunt, aut vitas criminosas. Deinde mēsti, i. perpe-

tuo merore affectui, & per excellentiā mēsti (quia enim pp merorem. sibi mortem concitarunt, si in ea sententia permanent in qua moriuntur æterno merore affiguntur) tenet loca proxima. scilicet superioribus qui insonites. i. innocentes, sed desperatione, aut mēsticia affecti, perperere. i. acqviserunt sibi mortē, manu. sua & qui perosi. i. perfecto odio habentes lucem. i. vitālē proiecere animas. scilicet suas, quam. i. quantum, cum exclamatione, quia d. o quantum vellent nunc perferre in alto æthere. i. aere, in quo nos sumus, & i. simul, pauperiē, & labores duos. i. difficulter tolerabiles, sup. fata obstat, quæ. scilicet verat reditum quia in potestate hominum est, se interimere sed nō ad vitam reducere, & palus inamabilis. i. non amanda. scilicet Styx, al ligat. i. arcet, vnda tristitia. i. tristitiam afferente, & Styx. scilicet palus tristitiæ infernalis interfusa nouies. scilicet p nouē circulos, & gyros, coercent. scilicet ne exeant semel recepti.

RAPTOS abstulit ara] Multi libri antiqui, Rapto, legunt. In quibusdam alijs manuscriptis, ita etiam legitur. Abstulit vna dies. [Fata obstat, tristisq. palus inamabilis vnda] In Ro. lib. Fas obstat, videtur esse debuisse. Quod vero sequitur, Tristisq. palus, multi legunt, Tristi. Alij, Vnde. Reliquum quod est, Inamabilis, plerique, Innabilis legere malunt.

VARI
LECT.

SERV.

Artem fusi monstrantur in omnem] Plures vult ostendere eos in quibus libido dominatur. [Lugentes campi] Quasi lucis egentes, quod & amoribus congruit. [Durus amor] Immitis, inextorabilis. [Tabes peredit] Corpora defluente paulatim. [Secreti calant calles] Amantibus congruit. [Myrta silua] Quæ est Veneri consecrata. [Curæ non ipsa in morte relinquunt] Hoc est, etiam illic amant, & hñt peractorū imaginem criminum, sicut etiam de pijs dicturus est, Quæ gratia curuū, armorumque fuit viuīs, quæ cura nitētes pascere equos, eadem sequitur tellure repositos. Sanē sciendum, vt diximus supra, loqui eum de amore generali, sicut etiam Plato in Symposium tractat. Nihil. n. interest quid quis amet, dūmodo amore teneatur. Notandum etiam (nam rarum est) quia cum masculino genere supra vsus sit, vt, Hic quos durus amor, tantum foeminarū ponit exemplū, nō q̄ defint viri, sed elegit sexum impatiētem ad amadum tamē paulo post etiam Sichei facturus est commemoratiōnem. [His Phædræ] Hæc filia fuit Minois, & Pasiphaes vxor Thesei, quæ priuignum Hippolytum amore capta de stupro interpellauit, & defecit apud maritum, eum falsi criminis detulit, qui iratus vocauit Aegēū patrē, vt Hippolyto currus agitati immitteret Phocam, quo facto, & Hippolyto interempto, Phædra amoris impatiētia laqueo vitam finiuit. [Procrinque] filia Iphidi vxor Cephalī fuit

Cepha-
li fabu-
la.

qui cum venerandi studio teneret, labore fessus, ad locū quēdam adire consueuerat, & illic ad se recreandum Aurorā vocare. Quod cum sæpe faceret, amorē in se mouit Aurorę, quę ei canē velocissimum Lelapam nomine donauit, & duo hastilia inuitabilia, eumq. in amplexus rogauit. ille rñdit iusiurandū se habere, cum coniuge mutua castitatis. Quo audito Aurora rñdit. Vt probes igitur coniugis castitatem, muta te

Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem
Lugentes campi. sic illos nomine dicunt.

Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,

Secreti calant calles, & myrtea circum

Silua tegit: curæ non ipsa in morte relinquunt.

His Phædræ, Procrinque locis, mæstamq; Eriphylen

Crudelis grati monstrantem vulnera cernit,

Euadnenque, & Pasiphaen: his Laodamia

It comes, & iuuenis quondam, nunc fœmina, Cæneus,

Rursus & in veterem fato reuoluta figuram.

Inter quas Phœnissa recens à vulnere Dido

Errabat silua in magna: quam Troius heros,

Vt primum iuxta stetit, agnouitque per umbram

Obscuram, qualem primo qui surgere mense

Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam,

Demisit lacrymas, dulcique affatus amore est:

Aen. Infelix Dido, verus mihi nuncius ergo

Venerat extinctam, ferroque extrema secutam.

Funeris heu tibi causa sui persi dera iuro,

Per superos, & si qua fides tellurei sub ima est,

Inuitus regina tuo de litore cessi.

Sed me iussa deum, quę nunc has ire per umbras,

Per loca senta situ cogunt, noctemque profundam,

Imperij egere suis: nec credere quivi,

Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.

Siste gradum, teque aspectu ne subtrahere nostro.

Quem fugis? extremum fato quod te alloquor, hoc est:

Poe. Talibus Aeneas ardentem, & toruātuentem

Lenibat dictis animum, lacrymasque ciebat.

Ille solo fixos oculos auersa tenebat:

Nec magis incepto vultum sermone moratur,

Quam si dura silex, aut steteret Marpesia cautes.

Tandem proripuit sese, atque inimica refugit

In nemus umbriferum: coniux vbi pristinus illi

Respondet curis, æquatque Sicheus amorem,

Nec minus Aeneas casu percussus iniquo,

Prosequitur lacrymans longē, & miseratur euntem.

in mercatorem quo facto ille it ad Procrin, & oblati muneribus impetratoq. coitu, confessus est maritū se esse, quod illas dolens, cum audisset a rustico quodam amare eum Auroram q̄ inuocare consueuerat ad filias profecta est, & in frutetis latuit ad deprehēdendum maritum cū pellice. qui cū more solito Aurorā vocaret, Procris egredi cupiens fruteta commouit, sperans Cephalus feram hastam ineuitabilem iecit, & ignarus interemit vxorem. [Mæstamq. Eriphylen] Hæc Amphiarai auguris Argiui vxor fuit, quæ latentem bello Thebano maritum Polynici prodidit, moniti accepto qđ ante vxori dederat. qui ductus ad preliū hiatu terræ periit cuius filius Alcmeon postea matrem necauit, & ē Orestis furore correptus. Vituperatur sanē Virgilius. qđ mæstam dixerit, quam Stygerem legit. i. nocentem. Nam mæstam est στυγνή. Euadnēq. Vxor Capnei fuit, quæ se in ardentem mariti rogam, precipitavit. [Et Pasiphaen] Hæc vt diximus, tauri amore flagrauit. [Laodamia] Vxor Protefilai fuit, quę cum maritum in bello Troiano primū perisse cognouisset, optauit vt eius umbram videret qua re concessa non deferens eam in eius amplexibus periit.] Nunc fœmina Cæneos] Cæneus virgo fuit, quæ à Neptuno pro studiū priuilegio meruit sexus mutationem. Fuit etiam inuulnerabilis, qui pugnando pro Lapithis contra Centauros crebris ictibus fustiu paulatim fixus in terra est, post mortem tñ in sexum redijt. Hoc autem dictum ostendit Platoniciū illud vel Aristotelicum, animas per μεταμύωσιν sexum plerumque mutare. [Errabat] Vagabatur. Et bene allusit, quia & amauerat, & se interemerat, vt quasi incertum esset quē circulum posset tenere. [Obscurā] Recenti morte vt diximus supra [Infelix Dido] Veniali vitur statu, & excusat se per necessitatē, ne mortis causa fuisse videatur. [Verus mihi nuncius] Ka-

Cenis
sexūmu
tauit.

τα το οιο τωμεν intelligēdū, quod sit nunciatus Didonis in teritus. Alij, ad ignem referunt visum alij ad Mercuriū q ait. Certa mori, sed neutro eius ei etiā mortis genus est significatum: & hinc dicit, Ferroque extrema securam. Sanē qui nūciat, genere tantum dē masculino. Quod autem nunciatur, licet neutro dicatur, tñ inuenitur etiā masculino [Funeris heu tibi causa fui] ac si diceret, qui fuerā ante voluptatis. [Si qua fides tellure sub ima est] vbi promissa exitū non habent. Respexit autē ad Orpheum, qui receptum perdidit cōiugē. [Quē nunc has ire per vmbas] argumētatur ex eo quod est ad inferos subire compulsus inuitum se reliquisse Carthaginē. Sēta situ Squallida. Et est trāslatio a terra inculta. Situs autē proprie est lanugo quēdā ex humore procreata. Et fit in locis sole carentibus. [Nec credere quiui] argumentationē tetendit; ac si diceret, si credidissē forte ēt deorum iussa contemnerem [Siste gradum] Discedere eam datur intelligi. [Extremū fato qd te alloquor] hoc est] aut quia Deus futurus est: aut qd melius est: quia post mortem tenebit alterum circulum, viris foribus, s. non amantibus darunt. [Torua] Pro torue. i. terribiliter. [Lenibat] Pro leniebat, & antique dixit: vt Squammis auroque polibant pro poliebant. Maiores enim in omnibus coniurationibus imperatiuo bā addebāt, & faciebāt imperfectū ab indicatiuo: quod in tribus adhuc obseruatur, in quarta ēt. E additur, vt nutri nutriebam. [Lacrymasque ciebat] Sibi, aut certe illud dicit. Sermo quidē eius lacrymas exciebat, sed illa immobilis mansit. Tractum autē est hoc de Homero, qui inducit Aiācis vmbra Vlyssis colloquia fugientem, quod ei fuerat causa mortis. Nā ciere est proprie alteri flēu mouere. [Incepto sermone] a principio orationis. [Dura filix] Saxi est species: generalitās. n. esse nō potest sequente specialitate. Nam caute Marpesiam, Parium lapidem dicit. Marpesos mons Paria insula. [Tandem] Quasi diu deliberauerit. [Vmbiferū] Frondosum. [Pristinus] Prior: quod difficile inuenitur. Nā de hoc sermone quatit & Probus alij. [Respondet curis] aut patreum diligit affectione quod in Aenea nō fuit qui plus amatus est, & amantem deseruit vt expressio rei supradictae sit. Aequatque Sichæus amore] aut certe responder curis, par est mortis similitudine. Ferro enim vterque consumptus. [Prosequitur lacrymis longe] Oculis eam sequabatur humentibus.

A S C E N S I V S.

Nec procul, &c. [Prosequitur institutum suum] describit enim locos, & gradus, in inferno existētium, dicens, quarto loco destinari miseros amātes, in quo ordine, est nōnulla aequitatis saltem humana ratio. Nam infantes ad Flyhos non mittuntur, quia nihil meruerunt, neque ad tartara, quia neque de meruerūt, sunt ergo in primo limine: Damnaui autē fallo crimine, quia malum infamiae non vitauerunt, nec munus vitae expleuerunt (loquor secundum Ethnicos) secundo loco deputati sunt. Qui vero sibi mortem pepererunt, quis certissime apud nos damnati perhibentur, tñ quia furore videntur grauissimorapti, tertio loco addicuntur. Amantes vero quorū magis voluntarius videtur furor, quarto gradui subduntur, de quibus nunc sermo est. & Donat. sic dixit. [Fusi in omnem partem] Quocunque oculos tendere poterant. [Secretos] aut in abdito constitutos, aut separatos. [Curā non ipsa in morte relinquūt] Tanta fuit vis amoris, vt post mortē ab iisdem curis non desererentur. Hāc ille. Ordo est. Nec, id est. & non procul hinc, i. ab hoc iam dicto loco, campi lugentes. i. lucis egentes, aut lugentium quia miseriorum amantiū, monstrantur existentes fusi in omnem partem, quia ex omni genere mortaliū, reperiuntur amoribus confecti, dicunt, sup. enim illos, sic, videlicet, lugentes, nomine & quia non dicit, qui dicant, intelligemus omnes ij, sup. quos amor durus, i. intollerabilis, aut inmedicabilis, peredit, i. absumpsit, tabe lēta, i. confectione sanguinem corrumpēte, i. inclementi, celant hic, i. hoc quarto loco, calles, i. vias frequentatas, & duras, secernit, i. semoti ab alijs & silua myrthea, i. ex myrtho, quā est in rurela Veneris, tegit, sup. eos, aut, & quos, silua myrthea tegit, curā non relinquunt, supple eos, in ipsa morte, quia amant, & curis afficiuntur, etiam post mortem (nam, vt postea apertius dicitur qualis quisque inuenitur in morte, talis iudicatur, & in ea affectione permanet) Ipse, supple Aeneas cernit his locis Rhēdrā, filiam Minois, quā Hypopolitum priuignum suū deperibat, & Procrin, vxorem Cephalī, & ab eo, ob zelotypiam interemptā, & Eryphilem coniugem Amphiarai, mestā, quia nocentem ob culpam, s. nam non est ob id vituperandus Maro, quod moestā dicit,

licet, n. nocens, crimen in maritum commisit. mēsta tñ & a filio interempta fuit: Eryphilem dicit monstrantem vulnera crudelia nati, i. a crudeli filio illata & cernit Euadnem, filia Martis, ex Thebe, & coniugem Capnei quā se in ardentem mariti rogem iniecerat, & cernit Pasiphaem Minois vxorē & Solis filiam, quā Tauri amore arsit, vt in principio huius 6. dictum est. Laodomia, vxor Prothesilai, qui primus in bello Troiano periit & vxor ipsa in eius vmbrae complexibus in comes, his superioribus amatricibus, & Ceneus, quondā iuuenis, i. mutatus in sexum virilem. nam vt virgo, raro de viro ita iuuenis, raro de femina legitur, & nunc femina rursus, i. iterum reuoluta, i. reuoluto tempore mutata, in figuram veterem, i. pristinā, s. fēminā Inter quas errabat Dido Phēnifsa, i. ex Phoenicia & Phoenicum regis filia, errabat, i. vagabatur existens recens a vulnere, i. p. vulnus, paulo ante ad inferos demissa, quā heros Troius, i. Troianus, aut Trois, cognatus, s. Aeneas, vt. i. postq, stetit iuxta, sup. eam agnouit per vmbrae obscuram, qualem quis, aut videt lunam surgere, i. oriri primo mense, i. in principio mensis, hoc est in nouilunio, aut putat se vidisse per nubila, i. nubium caliginem, & supp. Aeneas demisit, i. deorsum misit lacrymas & affatus est dulci amore, i. more dulciter amantium o infelix Dido, ergo, s. quia te hic offendo, nuncius verus, i. veridicus & vera nuciāns, veniat mihi, i. ad me, s. nuciāns te extinctā, i. mortuā, & secutam extrema, i. vltima rerum h. e. mortem, quia Mors, vltima linea rerum est, ferro, i. gladio, in quem incubuerat. Heu, dolēris interiectio. ego fui tibi causa, i. occasio, funeris, i. mortis, ego iuro per sidera, per superos, & per, sup. eam fidem sic qua, i. aliqua fides est sub ima, i. profunda tellure, hoc est apud inferos, quod supple o regina, ego cessi de tuo littore, s. Carthaginēsi, inuitus, quia deorum imperio coactus, sed si inuitus, miranda est amoris vis, quā etiam tantum virum, irretiuērat. Sed iussa deum, i. deorum, quā cogunt me nunc ire per has vmbas, i. per loca lenta, i. squalida, sicut, i. lanugine imunda, & mucore crescente in loco humido per quem rarus est transitus, & per noctem profundam (Probatio est ergo a maiori & difficiliore, nam si iussa deum impulerunt ire ad inferos, facile poluerunt abstrahere a Carthagine in Italiam) hāc dicit, iussa Deum, egere, i. impulerunt me sup. a Carthagine, suis imperijs, nec quui, i. valui, an potui credere, me ferre, i. allaturum tibi, meo discessu, hanc tantum dolorem, vt, s. te ipsam interimeres, si iste, i. firma gradum, i. gressum tuum, aut iter, & ne subtrahere, pro ne subtrahas te nostro aspectu, p. aspectui. Per hoc tacite significant eam ad verba Aeneae fugam parasse vnde addit, Quē fugis? hoc quod ego alloquor te, extremum, i. extremo loco, est fato, i. per fatum, aut per deorum permissionem. Aeneas lenibat, pro leniebat, i. mulcebat & mitigabat talibus dictis, i. verbis, animum, i. Didonis, hoc est a parte totum, ipsam Didonē, aut simulacrum eius, ardentem, i. ira, & tuētem, i. insipientem, torua, i. torue, hoc est minaciter, & terribiliter & ciebat, i. prouocabat potius ex se, quam ex illa: nā possumus & nos ad lacrymas prouocare. Nam illa, s. Dido, auersa, s. ab Aenea, in signum indignationis, tenebat oculos fixos, solo, id est in terram, nec mouetur magis vultum, id est non habet magis motum vultum sermone incepto, s. ab Aenea, sed non completo, quia nihil respondet q si filix dura stetit: ante Aeneam, hoc est statua ex filice, aut cautes, i. lapis durus, Marpesia, i. Paria, hoc est ex Paro insula, vbi marmor candidum, & durum est. Ipsa corripuit, i. simul rapuit sese, tandem, i. post multam indignationem & refugit in amica i. in fensa, in nemus vmbiferum, frondosum, vbi Sichæus coniux, pristinus, i. prior respondet illi curis, i. sollicitudinibus amorū, & aequat, i. aequalem facit, amorem, s. suum, in illā, cum amore illius in se. Nec minus, i. nihilominus, & Aeneas percussus, i. percussus, & afflictus casu iniquo, quod, s. inuitus, & ignorans, ad mortem compulerat, prosequitur lacrymans, & miseratus est, i. misericordia prosecutus est, longe: per longū spatium, euntem, i. aufugientem, s. Didonē. De qua lectione addamus & illud. Donati, qd, vt expositio text. ē regione eius haberetur, superiorib. detraximus, & in hunc locū reiecit [Vmbrae Obscuram.] Cum dicit, vmbra obscuram habuit aliquid luminis, id enim est obscurum qd ostēdit aliquā lucem, sed & maximas habet mixtas tenebras. [Demisit lacrymas] Nō cogitauit flere, nā dolor verus repētinus fletus non coactus excludit. [Infelix Dido] Personarū, & causarū ratio habetur, Dido fuit aspera propter recētis facti causam, cuius quantus dolos fuerit, ostendit exitus Acerbitas ēt

Mora quod

Nota.

vulneris, & aspectus auctoris, dolorem duplicabat. Aeneas autem, se reum agnoscit, & interposita purgatione, factum fatetur. Infelix Dido ostendit dolorem, quod miserabiliter ferat, & augetur, quod ferro perierit. [Per sidera] Firmamentum ponit purgationis, quia apud illam, fide carebat, & quia hominum testimonium adhiberi non poterat, adhibet deorum. [Et si qua fides] Quia nesciebat, quod genus iurisiurandi apud inferos esset, posuit generalem iurationem. [Inuitus] Non te fugi, sed potiorum iussis, cessi. [De tuo lictore,] q. d. mutavi locum, sed de animo retinui. [Nec credere quod] Mendacio verisimilitudine causam. Ipsa primo silendo, & sic auertendo, & postremo fugiendo, ostendit iram.

Nec procul hinc] In Ro. n. lib. & aliquot alijs manuscri-

ptis. Hic, habetur. [Crudeli tunc peredit] In antiquioribus ali quot exempl. Peremit. legitur. [His Phaedram, Procrinque.] Neque illud placet quod in Ro. lib. Procrin, legitur. [Fato reuoluta] In Ro. Reuoluta legitur. [Primo quis] In antiquis plerisque libris. Qui legitur. [Vultum sermone] In libris liquot antiqui. Aduersa, legitur. [Vultum sermone] In libris liquot antiqui. Vultu, casu septimo, legitur. [Proripuit sese] In Ro. lib. in Oblongo, in Med. & plerisque antiquis, legere est, Corripuit sese. [Casu percussus] Veteres omnes lib. quos legi ferè passim. Percussus, legunt. Prosequitur lacrymans longe, & miseratus eundem est. Ultima huius carminis dictio, Est, nusquam in antiquis exemp. habetur: in Ro. lib. versus totus ita legitur, Prosequitur lacrymis longe, & miseratur eundem.

VAR.
LECT.

SERV.

Datum molitur iter] Per agit. Datum autem, dixit, aut ratione fatis, aut oblato fortuito, quod τὸν οὐ, dicunt. [Ardua tenebant Ultima] atque multa adhuc supersunt, sed dixit quantum ad y, pertinet litteram. In his, n. qui, dixit, mixta sunt virtutibus vitia. In his autem quæ dicturus est, nocentius penas a piorum segregat meritis. Nam inferi (ut diximus supra) humanam continent vitam, hoc est animam in corpore constitutam. Hæc autem, quæ dixit mixta esse manifestum est. Licet, n. in viris fortibus laudetur virtus, est tamen vituperabile alienum imperium cedibus occupare. Item amare priuignum, crimen est, virtus, maritum, Alij distinctione mutata dicunt, Tenebant ardua, quæ ultima viri fortes frequentant, i. quæ possident ultima. [Hic ille occurrit Tydeus] Altheæ, & Oenei filius, quem in bello Thebano Menalippus extinxit. [Parthenopæus] Menalippæ, & Martis, siue Menalipionis filius, rex Arcadiæ, qui Thebana bella puer admodum petit. [Adrausti pallentis imago] Rex Sicyonis Adraustus primo fuit, post argiuorum lacer Tydei & Palynicis. Quod autem ait Pallentis, aut epithetum est umbræ, aut illud respexit quia in bello Thebano consumptis sex ducibus solus aufugit. Fugæ autem comes semper est pallor. [Hic multum fleui] i. nobiles, quorum mortem magna sequitur lamentatio. [Ad] Pro apud [Caduci] Mortui à cadendo. Unde & cadauer dicit. [Longo ordine] Ingenti multitudine, ut Pueri & puidæ longo ordine interres, non ad ordinem stante, Sanè in minus est, In longo ordine. In ingenti multitudine. [Tres Antenoridas] Multi supradictos accipiunt, quod falsum esse Hom. docet, qui eos commemorat. [Cereris sacrum] Sacratum nomen pro participio. [Idæumque] Quem aurigam legimus Priami, [Etiam] idhuc, ut, Quæ cura nitentes Pascere equos, eadem sequitur tellure repositos. [Vlque] Diu, & est aduerbiu[m] [Trepidare] pro trepidabant. [Ceu quondam petiere rates?] Ostendit vitia nec morte finire. [Frustratur hiantes] Decipit clamare cupientes. Nec nos moueat quod alijs umbris verba das, his sile. ita n. timorem enim exprimit, qui viuis quoque adimit vocem: ut Obstupuit, steteruntque comes, & vox faucibus hæsit. [Deiphobum vidit.] Qui Helenam duxerat mortuo Paride. [Ad cuius domum primum ire necesse erat.] Vbi fuerat causa bellorum: ut, tam Deiphobi dedit ampla ruinam Vulcano superante domus. [Lacerum] Pro laceratum, i. habentem ora dilacerata. [Populata] Vastata, idest deformia sublatis auribus. [Truncas] Truncatas. [Inhonesto] Turpi,

Inde datum molitus iter: iamque arua tenebant

Ultima, quæ bello clari secreta frequentant.

Hic illi occurrit Tydeus, hic inclytus armis

Parthenopæus, & Adrausti pallentis imago.

Hic multum fleui ad superos, belloque caduci

Dardanidæ quos ille omnes longo ordine cernens

Ingemuit, Glaucumque, Medoetaque, Therisilochumque;

Treis Antenoridas, Cererique sacrum Polybuten,

Idæumque etiam, currus, etiam arma tenentem.

Circumstant animæ dextra, læuæque frequentes.

Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt: inuat vſque morari,

Et conferre gradum, & veniendi diſcere cauſas.

At Danaum procures, Agamemnonique phalanges

Vt videre virum, fulgentiaque arma per umbras,

Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,

Ceu quondam petiere rates: pars tollere vocem

Exiguam: inceptus clamor frustratur hiantes.

Atque hic Pramiden laniatum corpore toto

Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,

Ora manusque ambas, populataque tempora raptis

Auribus, & truncas inhonesto vulnere nareis,

Vix adeo agnouit pauitantem, & dira tegentem

Supplicia; & notis compellat vocibus ultro:

Deiphobe armipotens, genus alto à sanguine Teucris,

Quis tam crudeleis optauit sumere pœnas?

Cui tantum de te licuit? mihi fama suprema

Nocte tulit, fessum vasta te cæde Pelasgum

Procubuisse super confuſe ſtragis acervum.

Tunc egomet tumulum Rhæteo in litore inanem

Constitui, & magna Meneſter voce vocaui.

Nomen, & arma locum eruant: te amice nequini

Conſpicere, & patria decedens ponere terra.

Terentius, illum ne obsecro inhonestum hominem, quem mercatus est here, senem mulierem? [Pauitantem] Ne agnosceretur timentem. [Tegentem] Tegere volentem. Nam truncatis manibus quid tegebat? Tegere autem est celare, ut contra nudare est indicare. ut, Traiectaque pectora ferro Nudauit: [Notis vocibus] amicitabilibus. [Optauit sumere] Elegit ut sumeret. [De te] Pro in te. [Rhæteo i littore] Vbi erat Asylus Atacis, sicut in Sigæo, Achilles. Et bene illic quasi vbi tutatus esse potueram. Sanè Rhæteium dicitur, & facit Rhæteum, sicut etiā Cythereia, & Cytherea. [Et arma] Depicta. [Seruiant] Tenent [Te] Tuum corpus, ut, Nunc me fluctus habet.

ASCENSIVS.

[Inde datu[m] &c.] Docet quomodo progrediendo ad quintum circulum peruenerunt, in quo bellatorum sunt anime, nam & Martius furor dicitur, sicut & amorum. Non ergo sola beladi gloria, purgatas facit animas, & ad Elysios ducit. Nam qui bello etiam iusto insudat multa sepe detestanda committunt, qui tamen, neque omnino reprobandi sunt, qui arma tractant, nec approbandi, non dicuntur, aut in summo sinistree partis literæ Pythagoricæ, neque in summo dextree. De qua re dicit Don. sic. [Multum fleui] Quia propter suas virtutes, magnum relinquerat luctum. [sacrum Polybuten] Ostendit numina, suos in morte iuuare non posse. [Procures] Non tantum ordine, sed meritis Phalanges, ac si tota Græcia, ad inferos migrasse videretur. Ostendit igit quantum Aeneas hostes fecissent in bello: ostendit etiam, non sine multa sua cæde vicisse Græcos. [Tegentem] non quia posset manibus, sed quia toto se corpore subtrahere conabatur, aut totum auertere. [Quis] Non tam interrogantis hæc sunt, quæ admirantis, & dolentis. Admiratur primo, cogitare quem piam potuisse, tot aduersa supplicia in viro tam forti: deinde, quod ausus esset implere, deinde, quod totum corpus supplicio infectatus esset. [Fessum procubuisse super acervum] Magna laude afficit, non n. dicit, occisum: sed, procubuisse lassatum. [Egomet] Quasi dicat non alij commissi. [Inanem] Quia inter hostes confusos iacens, reperiri non potuisti. [Te amice] Feci, quod potui, non quod volui, quia te reperire non potui. Hæc ille. Ordo est, Aeneas molitur, idest cum molimine, & summo conatu pergit. Inde, idest deinde, aut potius, ab eo loco, iter datum, idest concessum sibi a fatis, cum ceteris negatum sit, ab eo vno circulo, transire ad alium, nisi purgatione

gatione facta, tenebant iam arua, quæ vltima, i. quas vltimas partes: aut quorum vltimas partes, clari bello frequentant se creta, aut (secundû Seruium) tenebant vltima arua. s. purgandorum hoc est quorum operationes habent mixta virtutib. vltima, quæ. i. loca, secreta. i. deposita ab alijs locis, clari bello frequentant, i. habitant, & colunt frequenter, Tydeus, pater Diomedis, & filius Ænei, occurrit hic. i. hoc loco illi. s. Æneæ, & Partenopæus, filius Athlantæ (vt Beroaldus docuit supra, ad illud, Tristisq; senectus) inclytus. i. gloriosus, & clarus armis, supp. occurrit illi hic, & imago Adrastii pellentis. s. p. timore, quia aufugerat. hic, sup. occurrit, illi Dardanidæ, multû fleti, ad superos. i. nobiles, quorû mors fletibus honorata est, & caduci. i. qui ceciderunt, bello. i. per bellum, aut in bello, quos ille. s. Æneas, cernēs omnes longo ordine, ingemuit. i. multum gemit. s. Glaucum, Medontæ, & Therfilochû viros illos, Troianis olim fautores. Glaucus. n. erat Liciorû ductor, cuius singulare certamen describit Hom. lib. Iliad. vj. dicens, eos infecta pugna desisse mutatis armis aureis Glauci, p. ferreis Diomedis, vt Horat. i. Ser. meminit. Fuit aut (teste eodē Hom. lib. 2. Iliad.) quidam Medon, filius nothus Oilei ex matre Ahena, sed hic de Troiano loquitur. Fuit item Idæus, quidā filius Daretis, cuius idē meminit. Fuit & alius filius Priami, cuius etiā meminit, dum introducit Priamû venisse in castra Achillis. Polybetes autem fuit sacerdos Cereris, vnde in secundo dictum est: Templumq; verustum desertæ Cereris interfecto. s. sacerdote. Et sup. vidit hic treis Antenoridas. i. antenoridis filios, qui sunt Archelocus, Acamas, & Elycaon, & Polybetem sacrum. i. sacratum Cereri, & Idæû, Priami aurigâ tenentē, et. i. adhuc. s. apud inferos, currus, & et arma. Animæ frequētes. i. crebræ circumstant, dextra, & leua. i. sinistra. s. parte, nec satis est, vidisse semel, sed iuuat. i. delectat vsque. i. continuo immorari, dubium autem vñ, an Æneâ delectet vidisse animas: an animas, Æneam, sed potius dixerō, q. animæ affectauerint videre Æneam quia sequitur, & sup. iuuat, conferre gradû. i. cōgredi, & discere causas veniēdi. i. cur Æneas aduenerit. Et proceres Danaum. i. Græcorû, & Phalanges Agamemnoniæ. i. quasi totius exercitus, qui sub Agamemnone stipēdia fecerāt, vt. i. postq, videre virû, s. Æneâ, adhuc virû, & arma. s. eius, fulgētia, p. vmbas, trepidare, pro trepidabant, aut ceperūt trepidare, ingenti metu. Pars, sup. ceperunt vertere terga, ceu. i. veluti, petiere quondā rates. i. naues suas, pars. i. partim, ipsi, sup. ceperūt, tollere. i. eleuare, vocem exiguam, quia veram vocē, vmbre non habet, vñ clamor inceptus frustratur hiantes. i. fa-

cto aiatu clamare putātes. Si tamen nullus vagitus, ploratus, aut vox fuit apud inferos, non ēt potuissent loqui. Atq; ipse Æneas, vidit hic. i. in hoc campo bellatorē Deiphobû (quia Græce, Deiphobos dī, nō scribetur Dephobus, sed quatuor syllabarum est) Priamidem. i. filiû Priami, ex Hecuba laniatû toto corpore & lacerum ore crudeliter. i. habentem ora crudeliter, & immaniter lacerata, ora (dicit) & ambas manus, & tēpora, i. partes capitis, secundû auriculas, populata, i. spoliata, & denudata, aurib. i. auriculis raptis. i. ablati, & nares, i. nasi meatus, truncas. i. truncatas, vulnere inhonesto. i. turpi, quia honestû, pulchrû vocamus. Ipse vix. i. cū difficultate, adeo. i. omnino, agnouit, sup. eum pauitatem. s. præ rubore & regentem dira supplicia. i. plagas dire ill. tas pro supplicio, & compellit. i. alloquitur, cum appellatione eius vltro. i. priusq, ille so offerret Vocib. notis, i. sermone patrio, aut proprio nomine o Deiphobe armipotens, genus. i. progenies ab alto sanguine Teucris, quis optauit sumere de te tā crudelis penas? q. d. immanissimus nimirû fuit, & si forte talis reperiri potuit, q. vellet, cui licuit. i. cui permissum est a dijs, tantum. s. penarum sumere de te? q. d. et si quis voluisset, deos tñ permittere nō debuisse. Fama tulit. i. detulit. mihi. i. ad me, te fessû suprema nocte. i. cum Troia excideret, de vasta cede. i. occisione, Pelasgû. i. Græcorû, quos occidisti, procubuisse super aceruû. i. cumulum, stragis. i. stratorum, congregationis confusæ. i. mixtæ, ex nobilib. & ignobilib. ex amicis inter se, & inimicis, Egomet. i. in propria (vt dicunt) persona, non habens fidē alteri constitui tūc. i. postquam id audiueram, tumulum inanē. i. ceno, taphium sepulcrum simulatum, quod pro vero erat, dū cadauer haberi non poterat, in littore Rhæteo. i. Rhætei promontorij Troiani, & vocauit, magna voce manes. s. tuos. i. spiritus vagos, vsq. ad exequias sepulture secundum Ethnicos. Nomen. s. tuum & arma. i. insignia, tua. seruant locum. s. sepulcri, o amice, ego nequiuī conspicerē te. i. simulacrum tuum, aut corpus tuû, & ponere illud terra patria, decedēs. i. cum decederem, terra patria. i. de patria mea. potest enim bis construi.

V A R I A L E C T I O.

IDA EVM QVÆ etiam currus] In Rom. lib. Currum, vnitatis numero absque vlla collisione legitur. [Veniendi discere causas] In antiq. lib. Rom. & aliquot alijs, poscere causas, legitur [Vasta de cede] antiqui omnes lib. legunt, Vasta te cæde. [Rhæteo in littore] In Rom. lib. absq; præpositione, Rhæteo littore, scriptum est. [Nomen & arma locum seruant] In Longobardico lib. Locus, nominatiuo casu legitur.

SERV.

Omnia soluisti] Quia constituto tumulo manes vocauit. [Et funeris vmbis] sepultura meæ vmbis. Nam funus illuc esse nō potuit, vbi nec cadauer quidem fuerat. [Fata mea & scelus exitiale Lacænæ] Secundum Mathematicos, q. dicunt etiam inimicitias ex fato descendere. Vnde ista coniunxit, fatum, & scelus Helenæ, p. quæ ibi mors contigit. [Monumenta] Sermo medius, dictus ab eo quod moneat mentem. Vnde est hic de malis. E contra in tertio. Manuum tibi quæ monumenta mearum. [Egerimus] Ri, metri necessitate corripuit. [Meminisse necesse est] Cicero, Cui placet, obliuiscitur, cui dolet, meminit. Ergo quia dolet, meminere necesse est. [Fatalis] Mortifer: vt Fatiferumque ensem. [Super ardua venit Pergama] aut quod in arce est positus, aut quia deiectis muris supra tractus est. [Grauis] Grauidus, vt, Grauis tentabunt pabula foetas. Supra autem dixerat, Fata armis [Euantes] Euantes Phrygias, aliter, non stat versus. Euantes autem Bachantes, a Libero qui

Atque heic Priamides: Nihilō tibi amice relictum:
Omnia Deiphobo soluisti, & funeris vmbis.
Sed me fata mea, & scelus exitiale Lacænæ
His misere malis: illa hæc monumenta reliquit.
Namque vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; & nimium meminisse necesse est:
Cum fatalis equus saltu super ardua venit
Pergama, & armatum peditem grauis attulit aluo.
Illa chorum simulans, euantes Orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, & summa Danaos ex arce vocabat.
Tum me confectum curis, somnoque grauatum,
Infelix habuit thalamus, pressitque iacentem
Dulcis, & alta quies, placidaque simillima morti.
Egregia interea coniux arma omnia testis
Euomit, & fidum capiti subduxerat ensem:
Intra tecta vocat Menelaum, & limina pandit.
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extinguī veterum sic posse malorum.
Quid moror? irrumpit thalamo: comes additur vna
Hortator scelerum Aeolides. di talia Graijs
Instaurate, pio si pœnas ore reposco.
Sed te qui viuum casus age fare vicissim,
Attulerint. pelagi ne venis erroribus actus,
An monitu diuum? an quæ te fortuna fatigat,
Vt tristes sine Sole domos, loca turbida adires?

Euan dicitur. Chorum autem ait multitudinem in sacra collectam, [Circunducebat] Diuisit in duos versus vnam partem, sed ideo quia est composita. Lyrici vero etiam incompositam partem orationis in duos diuidunt versus [Confectum curis] atqui vacauerat gaudijs, sed illud ostēdit quod ait Stat. Stant veteres ante ora metus. Nam curæ ferebantur suo impetu ex pristino bellorum tumultu: alij hanc ipsam curam volunt, quod habebat coniugem perniciosam Marius. Vnde sequitur, Egregia interea coniux, per Ironiam. [Vocat Menelaum, & limina pandit] ante pandit, & sic vocat, vt: Subeunt ludo fluminaque relinquunt, [Id magnū sperans fore munus amanti] Putauit se vitia præterita pñibus posse celare. quod et sequens indicat versus [Aeolides] Vlysses, quia vbique talis inducitur. Nam Anticlia filius est, q. ante Laer te nuptias clam cum Sisypho Aeoli filio concubuit, Vñ Vlysses natus est. Hoc ei etiam in Quidio Ajax obijcit, quod sanguine cretus Sisyphio. Alij Ilidem

Ilidem legunt, de quo nusquam legimus [Si] si quidem [Vicissim] quia ipse narrauerat] Pelagi ne venis erroribus actus? non ad inferos, sed ad locum in quo inferos descendit. i. ad Auer nū si intra terram sunt inferi. Alij alius intelligunt, qui sub terra eē inferos volūt secundum chorographos, & geometras, qui dicunt terram *σφαῖρα* esse, quā aqua, & aere sustentatur, qđ si est, ad antipodes potest navigatione perueniri, quia quantum ad nos spectat, inferi sunt sicut nos illis. Hinc est, qđ terram esse inferos dicimus qđ illud sit, quia nouē cingit circulis. Tiberianus etiam inducit epistolam vento allatā ab Antipodib. quā hēt, Superi inferis salutē, quia occasione tractat reciproci hoc quod diximus supra. Nā prudentiores et animas per *μετεμύχον* dicunt ad alterius climatis corpora transire, nec in eo orbe versari, in quo prius fuerint, vñ ait Lucan⁹: Regit idem spiritus artus orbe alio longae canities si cognita vitæ. Sciendum tñ Homericum eē. Nam & illic Elpenor similiter Vlysseni interrogat. [Sine sole domos] non est contrariū. Solemque suum sua sidera norūt. Illud. n. de cāpis Elysijs dicit.

Asc.

Atque hic Priamides, ponit responsum Deiphobi, idem asserentis videlicet amicum esse, & pium vñ vñ talis ubique inducitur propter Cæsarem vsque ad poenitentiam Clementē Docet quomodo sic lacer appareat. Circa quem locum dicit Don. sic [Illa] propter odium nomen non posuit, sic supra, Lacena, dixit. [Infelix thalamus] Vel quia in eo talē habui vxorem, vel quia ibi, tot suplicis sum affectus. [Coniux] Ex hoc nomine, detestabilius scelus facit, quod violatum sit coniugium, quod sacrum esse oportet. Coniux non dixit, mea sed quā multorum fuisset, neque se amaret, [Dij talia Graijs] pulchra apostrophe, & multa continēs. Ostendit autem tanti sceleris solos deos vltiores esse posse. [Age fare] qrit optime Deiphobus, sed poeta, optimo consilio abscondit respōsionem, ne dicta iterum dicenda sint. Hæc ille. Ordo est, Atq; Priamides. i. Deiphobus, sup. respondit aut locutus est hic. i. ad hæc dicta Aeneas, o amice, nihil relictū est tibi. i. a te, tu solisti Deiphobo oīa. i. quā persolvere amico poteras, & vmbri. i. simulacris funeris, quia verum funus esse non poterat, sed mea fata. i. mala, ex fato proueniētia aut ad que natus mihi videor mala, & scelus exitiale. i. perfidia execrabilis. Lacena. i. mulieris, hoc ē Helenæ merere me his malis, illa. i. scelestā Lacena, reliquit hæc monumenta. i. memoriam facti, factura stigmata, nanque tu nosti, vt i. qualiter, nos egerimus supremam noctem. i. magnam partem supremæ noctis, inter gaudia falsa. i. decerptoria, quia sperabant Græcos abiisse, & ideo gaudijs, ac vino indulgebāt, vnde dictum est in 2. Inuadunt urbē somno, vinoque sepultam, ac necesse est nūmum meminisse. i. nos memores esse, quod de Deiphobo manifestū est, de Aenea quoque, quā dixerat in 2. de malis Troiæ, & quorum pars magna fui cū equus fatalis. i. fatis volentibus, nobis fatum. i. exitium ferens, venit saltu. i. saluū quodammodo, quia ruptis muris super pergama. i. moenia Troiana, ardua. i. valde alta, & tamen equus, adhuc

altius extollebat caput, & ipse equus grauis. i. fetus, attulit aluo. i. in aluo sua peditem armatum, quā dictum est: Vterumque armato milite complet. Illa. i. nota adultera, & fundi nostri calamitas Helena simulans chorū. i. choream bacchantum, prælatitia, ducebat Orgia. i. festa Bacchanalia, qđ noctu fiebant, inter Phrygias, i. matronas, euantes. i. bacchantes, & Bacchum (qui Euan dicitur) inuocantes. Ipsa. qđ in propria persona, exiens media. i. princeps Bacchantium tenebat ingentem flammam. i. facem, & vocabat Danaos ex summa arce, dato. i. indicio flammæ, quod & nautis dari solet. Thalamus infelix. i. qui me infelicem fecit, torus. i. coniugalis cum Helena, habuit me tūc confectum curis. i. longi belli præteriti, & somno pñti, ppter præteritas vigilias (Et benedixit habuit me, & nō ego habui, quia qđ coactus, & oppressus cubat, haberi potius videtur, quam habere) & quies dulcis, & alta. i. profunda, & simillima morti placide. i. tranquille, postquam transacta est, aut iam matura, pressit me iacentem. i. profundissime obdormiui. Coniux egregia id est insignis, sed malignitate, aut iroia est, qđ. d. quam egregia putauimus, qui p ea tot bella subiimus, euomit interea tectis. i. meis, omnia arma, & subdaxerat. i. subripuerat, & clam abstulerat, capiti. i. meo, ensē fidum. i. cultodē virorū fortium: nam ob timorem eius nemo eos inuadere audet, & vocat Menelium. i. primū maritum suū, intra tecta, & pandit. i. aperit, limina. i. ostia, quæ sunt super limina. i. cū ironia amata, sperans id fore amanti. i. Menelao, magnum munus. i. obsequium, aut beneficium, & famam. i. infamiam veterum malorum, posse extingui. i. deleri, sic. i. per tale munus. Quid moror. i. ad quid repluribus suspensum teneo, ipsi. i. Græci innumeri irrumpunt. i. vi iriunt, thalamo. i. in thalamum nostrum, Aeolides. i. nepos Aeoli filius Sisyphi, videlicet Vlysses (qui per contemptū, Aeolides dicitur quasi ex stupro genitus, nō ex Laertis matrimonio, vnde de cātu Sirenum, Sanguine Sisyphio generatus vectus Vlysses) hortator. i. instigator, scelerum. i. sceleratorum facinorum additur. i. alijs comes, vna. i. pariter. o dij, instaurate. i. instar, illius facti reddite, hoc est ad æqualitatem poenæ, Graijs. i. Græcis, talia. i. facinora, si ego reposco prenas ore pio. i. in fonte, & quō deos colui. Sed age fare. i. eloquere & dic nobis vicissim, qui casus attulerint te viuum, ne pro an, venis actus erroribus pelagi? an monitu diuum? an quæ fortuna farigat te, vt adires. i. adire compellaris, domos tristes, & loca turbida sine sole? huius interrogationis responsio, prius habita est, & ita non responderet Aeneas, vetante Sibylla.

V A R I A L E C T I O

Atque hic Priamides] In Rom. li. & in quibusdā alijs antiq. legere est. Ad quā Priamides. In Long. Ad quem [Resistū est] In nullo ex his veterib. lib. inueni verbum, est. [Irrumpunt thalamo] In Rom. lib. ac plerisque alijs, irrumpunt thalamos, accusatiuo casu legitur. [Additur vna] In lib. antiquis pene omnib. Additus, scriptum est. [Age fare vicissim, Attulerint] In antiquis aliquor. Attulerunt.

SERV.

Hac vice sermonum] Hæc sacra, vt diximus supra Præter vñius diei spatium nō tenebant, vnde veretur Sibylla ne inanib. fabulis datum. i. statutum & legitimum tempus teratur, quod autē dicit, Aurora medium axem traiecerat, illud ostendit, qđ secundū Tuscos diei ortus est a sexta diei hora, Ortus. n. diei habet Aurora. Don. tamen dicit, & Auroram cum quadrigis positam, Solem significare [Breuiterque] quod congruit moram obiurganti [Nox ruit] si per diem sacra celebrantur, Ruit est imminet, si per noctem finitur, [Flendo] proprie. nam & lacryma, & gemitus fuerant [Findit in ambas] Compendiosius, quam si duas diceret. Poteramus enim etiam tertiam sperare. Sic Salust. inter secundum atque vltimum bellum Carthaginense, non ait tertium. [Iter Ely-

Poe. Hac vice, sermonum roseis Aurora quadrigis
Iam medium ætherio cursu traiecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:
Sed comes admonuit, breuiterque affata Sibylla est:
Sib. Nox ruit, Aenea: nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, patres vbi se via findit in ambas:
Dextera, quæ Ditis magni sub mœnia tendit:
Hac iter Elysiū nobis: at læua malorum
Exercet penas, & ad impia Tartara mittit.
Deiphobus contra: Poe. Ne scui magna sacerdos:
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, nostrum; melioribus vtere fatis.
Dei. Tantum effatus, & in verbo vestigia torfit,
Respicit Aeneas, subito, & sub rupe sinistra
Mœnia lata videt triplici circumdata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta aduersa ingens, solideque adamante columnæ;
Vis vt nulla virum, non ipsi excindere ferro
Celicolæ valeant. stat ferrea turris ad auras:

sum] ad Elysiū, de quo diximus supra [Malorum] in proprio: vt, Multa malus simulans vana spe luserat amantem, [Impia Tartara] Vbi ponatur Impij. [Ne scui] Ne irascere. Terentius: Ne scui tantopere, & antique dictum est. Nam nunc ne scuias dicimus, nec Imperatūm iungimus adverbio imperantis. [Explebo numerum] vt diximus supra, Explebo est mīuam. Nam ait Enn. Nauibus explebant sese, terrasque replebant, quem Capet secutus cum de præpositione extractaret, hoc exemplum posuit. Senlus ergo est, Minuam vestrū numerum, & reddat tenebris. Nam circa Aeneam, & Sibyllam aliquid lucis fuisse intelligamus quippe circa viuos. Vnde paulo post, Respicit Aeneas subito. Et reliqua. Alij, Explebo, male putant complebo esse, vmbra

umbrarum, & a quibus discesserat numerum. Alij, Explebo numerum, dicunt, esse finitum tempus statutum purgationi, & in corpus recurram: ut hoc sit. [Reddatq. tenebris] Nā le-

gimus Clausē tenebris, & carcere ceco, ut sit. sensus, Irascaris mihi quasi homo. nōne & ego homo futurus sum? Alij dicūt cur irascaris? in locis his sum q̄ diu vitæ per vim ereptę expleā tps, post tenebris. i. meis sedib. reddar. Sed hec oīa, congrua loco nō esse manifestū est. Non. n. intelligere possumus, Sibylla aliud volente. s. ut abscederēt, Deiphobū ad aliud rñdisse, [I decus nostrū,] aut, I d decus nostrū, vtere melioribus fatis, inferorū. s. cōparatione, quia ait supra, An q̄ te fortuna fatigat, Vt tristes sine sole domos, loca turbida adire? aut certe, I decus, & fatis vtere nostrū meliorib. i. q̄ aut ego, aut ille habuimus. [Mœnia lata videt] Tartarū dicit, quē vult esse carcerē inferorū. Quod aut ait, Lata nocentū exprimit multitudinē. [Triplici circumdata muro] Valde munitū indicat locū. [Torquet] trahit, voluit. [Porta aduersa ingens] distinctione excludendū est vitiū de duobus epithetis. [Solidoq. adamate] Lapis est durissimus, & tāta soliditatis est, ut nec ferro possit infringi [Vis ut nulla virū] Virum non ad sexum retulit, sed ad virtutē, hoc est virorū fortium, ut Cic. Virū res illa querebat. cū de vino forti diceret. Per hoc aut ostendit nullū de tartaro ad superos posse remeare, ne nūmū qdē fauore. [Stat] eminet. Auras aut inferis congruas intelligamus. Stat. de Mercurio ait, Pigra auræ eius impediabant volatū. De illo. n. loco multi querunt Qui tantus plangor ad auras? Et Pollio dicit Aeneā, & Sibyllā, quas illi secū traxerant, cū constet esse ēt illic auras. [Exaudiri] exaudiebantur. [Tractæq. catenæ] & gentius singularis potest esse, & nominatiuus pluralis.

Hac vice &c.) Recitat quō increpate Sibylla quia tps ne gotio suo debitū fando, nequidquā contereret derelicto Deiphobo, Aeneas tartara præter graditur, ad Elysium tendens. Vnde Don. [Sed comes] quæ illi ppea iuncta fuit, ut oībus instrueret ignorantē. [Breuiter] Ne longitudine sermonis tps terreret, cum ipsa breuitatis admoneret. [In ambas] honesta est locutio, in ambas potiusq̄ in duas. intellige. n. quod ambas vias dixerit, q̄ essent natæ ex vna [Meliorib. vtere fatis] Placuit Sibyllam, & Aeneā felicia ominatus est. [Mœnia lata videt] locū describit idoneū coercendis reis. Primo, triplici muro claudit, ne facile euadere possint. Portæ ita sunt robustæ, ut neq. diuina vi, neq. humana possint frangi, Postremo oīa fluuius claudit, qui, & saxi, & fluminis transitum prohibet. Hæc ille, Ordo est. Aurora traiecerat roseis quadrigis quib. s. inuecta erat, hac vice, i. durante hac vicissitudine sermonē, iā axem medium, in sup. cursu æthereo. i. quē facit in æthere, non illic. i. iam apud superos, erat mediū noctis, & si qd esset diei apud inferos medium diei, vnde quia nocte vna, oīa debebant peragi, q̄ peragenda erant apud inferos, ut cū sequente sole ad superos redeant, & ut per insomnia hæc oīa acta peritioribus significant, dicit, quia medio peracto apud inferos die, & apud superos nocte, quia Aurora mediū cursu peregerat, quæ primo mane oritur, admonitū esse Aeneā a Sibylla, ut ad cetera properarent, quorū immemor videbatur, quia addit, Et fors. i. forte, ipsi traherent, per talia. s. colloquia, omne tps datum. i. cōcessum eis apud inferos esse, sed comes, s. Sibylla admonuit, & affata est, sup. Aeneā breuiter. s. pro negotio ne quod carpit, cōmittat. dicit ergo, d. Aeneas, nox ruit. i. imminet apud inferos, & desinit incipere apud superos. Nos ducimus. i. absumimus, horas. s. multa, flēdo, q. d. ea re opus nō esse tunc tps, hic locus est, vbi via findit se, in ambas partes. i. hic est biuiū, cuius altera via. s. dextra, tendit ad locū beatorū, altera. s. læua, ad loca in æternū damnatorū. Dextra, sup. est, q̄ tendit sub mœnia magni Ditis. i. Plutonis, q. diuitias suas apud inferos hēt, & (ut superius ex Macr allatū est) tunc primū diuites putabantur aīa, qñ erant receptæ in regna Plutonis, in Elysios. s. cāpos. nam hēt idē Pluton, etiam reorū, ac noxtorum carcerē, videlicet tartara. Hac. s. per dexterā, est nobis iter Elysium. i. ad Elysios cāpos. i. At. i. sed, læua. i. sinistra, exercet pœnas malorū, & mittit ad tartara impia. i. in quib. sunt impij, & nullus est pietati locus, Deiphobus, sup. locutus est, contra. i. ecōtrario, d. magna sacerdos, ne seui, pro ne seuias. i. ne nimīū excandescas ora, ego discedam. s. a vobis, & explebo numerum. s. quo manes mei corpori debentur. (Dicebat. n. Macr. in De somno Scip. ut dictum est illic, Tri-

*Tisiphoneque sedens palla succincta cruenta,
Vestibulum insomnis, seruat noctesque, diesque.
Hinc exaudiri gemitus, & sæua sonare
Verbera, tum stridor ferri, tractæque catena.*

senectus anima sociari corporibus quibusdam numeris, qui numeri dum supersunt, perseverant, corpus animare, cum vero deficiunt, mors arcana illa vir soluit, qua societas ipsa-

stisq; constabat, aīa aut ipsa nō deficit, quippe q̄ immortalis, atq. perpetua est, sed impletis numeris, corpus fatiscit. Vnde hic dī. Explebo. i. perficiā numerū, quo corpori obnoxius est (spiritus) & reddar tenebris. i. vmbis corporis mei. i. valde. & ingredere I, inquit, nostrum decus, vtere melioribus fatis, quā. i. ipse vsus: sim. Ipse Deiphobus effatus est tantū. i. duntaxat hoc, & torfit vestigia in verbo. i. simul cū vltimo verbo, auertit se Aeneas respicit subito, quia loquēdo eo, perductus erat quasi ignorans, & vidit sub rupe sinistra. i. quæ erat in sinistra parte, quæ aspera, & ruposa est in vertice, ut in litera Pythagoræ dictū est. mœnia lata circumdata triplici muro, q̄. s. mœnia, amnis rapidus. i. velociter arripiens s. Phlegethon. i. fluuius ille, tartareus. i. in tartara tendens, ambit. i. circumfluit, flammis torrentib. i. concremantib. nā ab ardore dī Phlegethon, ut dictū est & torquet. i. impellit, saxa sonantia. s. ex impetu, porta aduersa, sup. est ingens. (Nullū est epithetō. quod frequentius cū alio ponat sine copula, Maro noster, ac nomē ingens, sicut, monstrū immane ingens, &c. quod ideo forsitan facit, quia ingens hēt vim aduerbij, significans quasi sine gente. i. exemplo, aut genere, sicut ergo vitiosum nō est, porta aduersa, sine exemplo, aut genere, ita nec porta aduersa ingens præcipue, hic quia verbū interponitur sic. Porta aduersa est, sup. ingens) & colūnae sunt solidæ. i. firmę, & integrę, sup. ex adamante. i. lapide illo durissimo, vsq. adeo ut nulla vis. i. nullum robur, virum. i. virorū fortium, hoc est nulla vis humana, non ipsi coelicolę. i. celum colentes, valeant excindere, sup. eas ferro, q̄ sanguine hircino dūtaxat, secat adamas, sed licet ad naturā lapidis alludat, hoc quoq; dicit, q̄ in inferno nulla est redemptio. Turris ferrea, stat. i. erecta est, ad terrorē, ad auras. i. in altū erecta, & Tisiphone. i. furia infernalis, a torquēdo dicta, sedens succincta palla cruenta, seruat insomnis. i. ex somnis, & nihil dormiēs, vestibulū. i. introitū, vbi parua, aut nulla est statio: seruat (dico) noctes, & dies. Gemitus. s. dānatorū, exaudiri, sup. ceperūt, aut exaudiebant, hinc. i. ab hoc loco. & verbera. i. flagella, sæua. i. quibus sæuę, & dirę vtuntur vtrices, sonare. s. ceperunt, aut sonabant. tū. i. insuper, stridet ferri, & cathenę tractæ, sup. sonare ceperunt, aut sonabant.

VARIA LECTIO.

Et in verbo vestigia torfit] In Rom. lib. Prestit, legitur. [Subito, & sub rupe] In aliq. libris antiq. versus hic nō habet, Et copulatiuā. [Torquetq. sonantia saxa] In Rom. lib. Tonantia saxa, legitur. [Non ipsi excindere ferro Celicolæ valeant] In Rom. lib. & aliquot alijs antiq. Bello, pro, Ferro, habetur. [Vestibulum insomnis] In Long. in Med. & aliquot alijs vet. exemp. Ex somnis, legitur. [Et sæua sonare Verbera] Sunt antiq. lib. in quibus, Sonare, legitur.

COELIVS RHODIGINVS.

Sed nos in sanctis item literis legimus, Deum oīa in numero mensura, pondere perfecisse, quæ ipsa, & Plato aperte significat, dum numeros, mensuras, solida in medium adducit. Sed per numeros intelligi vult ipsas rerū naturalū species, formasq. substantiales, quas ēt Aristot. numeris cōparat. Per mensura aut certas, instrumentalesq. figuras, vel magnitudines speciebus certis accommodatas. Per solida deniq. atq. vires, significat qualitates quæ & cū molibus penitus protenduntur, & præstant motionibus, actionibusq. momentum. Et hac item occultatiore facultate scribit Aurelius Macrobius, Numerorū certā constitutamq. rōnem aīas sociare corporibus, qui numeri dū supersint, perseverat corpus animari, cū vero deficiant. arcanam illam vim solui, qua societas ipsa constabat. Et hoc esse quod fatū, & fatalia vite tpa vocemus. Vnde fit illud doctissimi vatis, Explebo numerū, reddatq. tenebris. Hinc itē probabile est, veterum sapientū curam pronunciare non dubitasse, aīam esse numerum se mouentē. Hoc Pythagoricorū esse decretū, auctor Plutarc. probat lib. de Dijs, quę philosophis placeat, quarto. Sed adiicit, ἀριθμὸν ἀντὶ τοῦ νοῦ παραλαμβάνειν. i. numerum pro mente accipere.

Strepi-

SERV. **S**trepitumq. exterritus hausit] Hausit & exterritus est. Hypallage ergo est. [Scelerū facies] species, vt supra: Visa marī facies, & non tolerabile numen. [Nulli fas casto] pio. Et hec responsio ostēdit Aeneam quidem voluisse ingredi: sed quasi pium prohibitum [Insistere limen] insisto illam rem dicimus, non illi rei, qđ qui dicunt, decipiuntur propter Insisto illi rei.

[Sed me] qđ occurrebat. Vnde ipsa cognouisti? [Deum penas docuit] aut quas dij nocentib. statuerunt, aut Tyrannū, quos legimus deos ex terra progenitos. Aut re vera dicit penas deorū. Fert namq. ab Orpheo, qđ dij peierantes per Stygem paludem, nouem annorū spatio puniuntur in tartaro. Vnde ait Stat. Et Styx periuria diuum Arguit. [Rhadamanthus] Rhadamanthus Minos, & Aecus filij Iouis, & Europae fuerunt qui postea facti sunt apud inferos iudices. [Subigitq. fateri] Compellit ad confessionem. [Furto latatus inani] Latēbra nō valde pfutura, quippe quae fuerat publicata post mortē. [Distulit in serā] grauē. vt Serum bellum in angustijs futurum. Salust. [Piacula commissa] propter quae expiatio debetur. [Accincta flagello] aut hoc dixit, quod videmus, quia qui longo flagello vitur, vt id post ictum in se reuoluat, necesse est. Aut accincta dixit

instructa, ad verbera scilicet .i. nocentes flagello quærit ipsa pparata. [Agmina saeva sororum] aut impetus, aut de harpyjs dixit, aut serpentum agmina pro comis habent. [Tum demū horrifono stridentes cardine sacrae Panduntur portē] Mittuntur, inquit, post verbera ad æternū supplicium. Et est secutus ordinē iuris antiquum. Nam post habitam gōnem. in Tullianum ad vltimū supplicium mittebantur. Alij hoc a poeta dictum volunt, vt illa loquente intelligamus portā esse patefactam. Alij continuant narrationē. [Sacra] execrabiles. [Cernis custodia qualis] custodia est quæ custodit, non quæ custoditur. Vsurpatum est autē sicut hospita sicut nepos. Nam hic & hæc custos facit Ea enim quæ in o, exeunt, vt fullo in os, vt nepos: in es, vt hospes feminina ex se nō faciunt: quæ aut inuenimus, usurpata sunt. Vnde & dissimilia inueniunt. Nam custos, custodia facit, & nepos neptis, hospes hospita. [Vestibulo sedeat] significat Megaram [Quinquaginta] hoc autē dicit, Cernis hanc quam saeva sit? est intus alia. [Immanis atris hiatibus] quæ est sauior quam Hydra fuit. Multi ipsam Hydram volunt, quod non procedit. Nam eā in aditu legimus inferorum: vt, Ac bellua Lernæ, quam alij tria volunt habuisse capita, alij nouē, Simonides quinquaginta dicit. [Tartarus] vel quia omnia illic turbata sunt, *ἄπο τῆς ταραχῆς* aut quod est melius *ἄπο τῆς λατρυίας* .i. a tremore frigoris. [Sole. n. caret.] [Bis patet in præceptis] ideo in præceptis addidit, quia pot quid etiam sursum patere. Videtur autem hoc prudentiorib. ideo dictum, quia secundum rationem sphaeræ Sol cum in vnā concesserit partem, duæ quasi Tartarum faciunt, vna a qua discessit, & altera ad quam nūquam accedit. quod melius sphaeræ indicat ratio, Hoc autem dicit Tartarus ipse bis tantum in præceptis patet, & rendit sub vmbra. [Quantus est suspectus] .i. altitudo ad olympum ætherium.

ASC. **C**ONSTITIT Aeneas, &c.] Quia omnem inferorū regionem describere prætendit poeta, & Aeneas pius, impiorum carcerem ingressurus non est, inducit eū interrogantē, & disquirentem a Sibylla, fontium, & noxiorum pœnas, vt, si mortales a peccatis per eas deterreat. Donatus ad hunc locū dicit sic. [Dux inclyte] magna poetæ copia, quoties. n. Sibyllam loquentem inducit cum Aenea, toties principia cū eius laude variavit. [Distulit] Nā quamuis homines latuerunt, scelerati non penas euaserunt, sed in aliud tempus distulerunt. [Custodia qualis] Non expressit quæ essent, vt quidquid tetrum horrendum, ac detestabile esset, conueniens colligeret æstima-

matio. Ergo suppressit specialitatē ne sola putaretur quæ sortē posuisset. [Sedeat] ut ostēdat assiduitatē, & continuationē facti. [Bis patet, in præceptis] vt, si celi altitudo sit centū profunditas inferni, sit ducentū. & alij, qui manibus cælum tangerent ex infimo inferno fastigiū possent tãgere, & inde abire. Hæc ille. Ordo est, Aeneas cōstitit. .i. māsit simul hoc est to-

to corpore stans & est Hysteron proteron in sententia secundum quosdam quia prius exterritus hausit strepitus, qđ cōstaret sed licet cōfuse prius strepitum hauriret tñ vt melius hauriret, cōstitit, atque ita seruatus est naturalis ordo & ipse igitur exterritus hausit. .i. accepit, auribus strepitū. .i. quæ fiebat apud inferos, & sup. inquit, o virgo, effare, .i. eloquere, quæ .i. quales supple sunt, facies, idest species, scelerum, scilicet ob quæ illic puniunt, aut scelerum, idest sceleratorū, ve pro vel, quibus pœnis virgentur, & quis tantus plangor, supple editur ad auras. Vates est orsa loqui, tum, idest tunc, sic, idest in hunc modum. O inclyte dux Teucrum, pro Teucrorum. Nulli, idest non vlli, fas non est vlli casto insistere, .i. ingredi, limen sceleratum. .i. sceleratorum (Intelligit autem de castis, .i. impollutis, ab omni vitio. Nam plura genera damnatorum enumerabit) sed cum. .i.

quando, Hecate, .i. dea inferorū, præfecit me lucis. .i. filius in cædis: Auernis, aut Auerni, (vtroq; enim modo legitur, sed dicendo Auernis, adiectiue sumitur, dicēdo Auerni substantiue) ipsa docuit me penas deū. .i. quas dij exigunt a fontibus, non quas dant, aut et quas dant, peierantes per Stygiā paludem dij quia nouem millia annorū penas dare dñr, vnde Statius in filius: Styx periuria diuum arguit, & duxit me per omnia scilicet hæc loca Rhadamanthus Gnosius. .i. Cretensis, habet hæc regna durissima. .i. quæ durissimas leges seruant: fuit autē (teste Strab. lib. 10.) antiquissimus rex Cretensium, quem Minos in legibus ferendis imitatus est, & castigat, & audit dolos, & subigit. .i. compellit, fateri piacula. .i. crimina piaculo. .i. purgatione digna, qđ commissa apud superos. quis. .i. aliquis, latatus inani furto. .i. occultatione friuola distulit. .i. fateri, aut piare, in mortem seram. .i. vltimā, & id inclusiue, quæ res cum fide nostra multū quadrat, monetq. penitentiā agere, & peccata confiteri, dum ipsi habemus. Continuo. .i. aut perpetuo, aut illico, vt illuc peruenerit, Tisiphone, furia illa infernalis, vltrix. .i. scelerum, accincta. .i. expedita, & preparata, flagello. .i. ad flagellandū, aut habens flagellum in accinctu suo, quatit fontes. .i. nocetes, & culpabiles, insultans, supple eis (quod signum dirę impietatis est. Vnde in secundo. Penas cum sanguine poscunt. Est aut tractum ab institutis Romanorū, qui prius virgis cæsos detruncabant) & ipsa intentans, .i. intente iniiciens, aut minitans, sinistra, scilicet manu. (Nam dextra, quatit flagellum) angues toruos, .i. terribiles, vocat agmina sororum. .i. aliarum furiarum sequa. .i. crudelia, portē sacre. .i. execrabiles: aut vt res sacre formidandę stridentes cardine. .i. ferro sustentante ianuā, quasi corde ianuę. (Nam dicitur cardo, *καρδία* grece. .i. corde) horrifono, .i. horribiliter sonante panduntur. .i. aperiuntur, tum demū. .i. tandem. (Possunt esse omnia verba Sibyllę, & erit sensus. tum demum. .i. tandem, postquā animę fontes ad eas perductę sunt, & non quod iam tñc aperiiebantur, & tunc proceditur sic) Cernis (inquit Sibylla ad Aeneā) qualis. .i. quam terribilis, custodia. .i. cultos, sedeat in vestibulo. .i. in introitu, & quę. .i. qualis, hoc est quam terribilis facies lumine? qđ & tamen Hydra immanis. .i. terribilis, & ferox, quinquaginta hiatibus. .i. rictibus, & aperturis faucium. tot. n. habet capita, habet sedem intus, existens, sauior. .i. immanior quam. .i. hæc custodia, quę foris in vestibulo cernitur. (Quidam vero volūt superiora esse verba poetę, vt sit, Portę panduntur tum demum. .i. cum hæc dixisset Sibylla, & eis

Rhadamanthu
Mota
curato

Tisiph
ne.

eis aptis dixit Sibylla, Cernis qualis custodia &c. & sunt, qui custodiam, more græco pro carcere accipiant, mihi tamen placeat pro Tisiphone accipi. Hydram vero, pro furia hic accipit. Nam veram Hydram dixit esse, in primo limine seu primo circulo, appellans belluā Lernæ. Non recte autē definiuit Ser. custodiam, vt Beroal. statim aperiet) Tum insuper, ipse Tartarus. i. profundissimus locus inferni (dictus à τάρταρος i. turbo, vel τάρταρος i. strideo, & frigore tremo:) patet bis tantum in præceptis. i. profundum, & tendit sub vmbras. s. infernales, quantus suspectus. i. sursum aspectus cæli, est ad Olympum æthereum, aut celestē: aut ad æthera. i. summum aerem extensum. Sunt autē qui hanc profunditatem sic metiuntur, vt alterū præcipitium tartari sit, vsq. ad centrum, alterum vsq. ad antipodas, vbi volunt esse inferorū regna, q̄ ob id dicta sunt, non interanea, sed subterranea. Nā si interanea essent, nō q̄siuisset Daiphobus, pelagine venis erroribus actus: nā nauibus ad interanea regna peruenisse non posset, sicut ad antipodas, quos Oceanū mare, vt nos cingit. Respectu ergo antipodum potest tartarus patere bis tm̄ in præceptis quantus est suspectus cæli, vsq. ad æthereum olympū, vt per olympum montē, non cēlū intelligamus, qui tm̄ ex Home. sumptus est locus, isq. dicitur tam procul esse tartarus ab inferis, quam cælum à terra, digemus de cēlo posse intelligi, & signanter, Poetam, aut vatem loqui dicentem, tartarus nō esse bis tantum profundum, sed patere. i. apparere bis tantum in præceptis, quantus est suspectus cæli, &c. Moralis autem ratio huius rei facilis est, q̄ ad inferos præcipitū mortales binis virtutibus, & singulis virtutibus ad cælum eleuantur. vnde virtus, est mediū virtutum vtrinq. redactū, & ita duplo facilius est ad inferos descēdere, quā ad superos conscendere. Sed hæc alijs indaganda relinquimus. Verba Beroaldi in Seruium sunt hæc. in id quod dicit, Custodia est, q̄ custodit, nō q̄ custoditur. Error hic est. Seruij manifestarius, cum apud eruditos, custodia, reperiatur, pro eo etiā

qui custoditur. & in primis apud Iuriscōsultos, qui discretissimi sunt, Digestis, De custodia reorū, ita scriptum legimus. Ne quis receptam custodiā sine casu admittat. Et alibi manifestius, Si custodia se interfecerit, vel præcipitauerit, militis culpa ascribitur. Et alibi, Si casu custodia defuncta esse dicatur, vbi semper custodia significat, reum, & illum qui custoditur. Quinetiam Suet. hoc vocabulo, in hac significatione vsus est, cuius verba hæc sunt in Domit. Nec nisi secreto atque solus, plerasque custodias receptis quidem in manu cathenis audiebat. Item in Tyb. In recognoscendis custodijs precanti cuidam penę maturitatem, respondit nondum tecum in gratiā redij. Et in Calig. Custodiarum, inquit, seriem cognoscens.

V A R I A L E C T I O.

EX TERRITVS hausit] In Rom. lib. Hæsit habetur [Quis tantus plangor ad auras] in Ro. & in Longobardico lib. Qui tantus plangor, legitur. Sunt & lib. vbi pro, Auras, scriptum inuenias, Ad aures. [Tunc vates sic orsa loqui] in Rom. libro, Tunc Vates hinc orsa, [Toruosq. sinistra Intentans angues] in antiquis aliquot exemplaribus, Tortos, legitur. [Diuūq. sibi poscat honores] in antiq. omnibus, quos habuerim. Honorem, vnitatis numero legitur. [Et cornipedum cursu simularat equorum] In li. plerisque vetustis. Cornipedum pulsu, legitur. & Simularat. [Non ille sacer, non fumea] in antiq. exemp. Nec fumea [Terræ omnipotentis alumnum] Vetera omnino exemplaria pleraque, Omni parentis, cum Portio legunt] Rostroque immanis vultur obunco] In Roma. & aliquot alijs libris antiquis. Vultur abunco, legitur. In Med. Adunco, habetur. [Iecur tondens] sunt quibus, Tundens, vt in Med. est, magis placeat, [Cadentique Imminet adsimilis] in libris plerisque veteribusque particula vel minime notata est, vel sublata. [Epulæq. ante ora paratæ] In Romano libro legere est, Paternæ [Atque intonat ore] Nonnulli libri, Increpat, legunt.

Tertar

Phil.
Ber. Cu
stodia.

SERV.

Tita-
nos.
AloidēSalmo-
neus.

Tityus

*Hic genus antiquum terræ, Titania pubes,
Fulmine deiecti, fundo voluuntur in imo.
Hic & aloidas geminos, immania vidi
Corpora: qui manibus magnum rescindere cælum
Aggressi, superisque Iouem detrudere regnis.
Vidi, & crudeleis dantem Salmonea pœnas,
Dum flammæ Iouis, & sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic inuectus equis, & lampada quasans
Per Graium populos, mediæque per Elidis urbem
Ibat ouans, diuūque sibi poscebat honorem
Demens: qui nimbos, & non imitabile fulmen
Aere, & cornipedum cursu simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit, non ille faces, nec fumea tedis
Lumina, præcipitemque immani turbine adegit.
Nec non & Tityon Terræ omnipotentis alumnum
Cernere erat: per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur, rostroque immanis vultur obunco
Immortale iecur tundens, sæcundaque pœnis
Viscera, rimaturque epulas, habitatque sub alto
Pectore: nec sibi requies datur vlla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra silex iam iam lapsura, cadentique
Imminet assimilis: lucent Genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu. Furiarum maxima iuxta
Accubat, & manibus prohibet contingere mensas:
Exurgitque facem attollens, atque intonat ore.*

sermonem quo vtrunq. significaret. Nā alumnum dixit. Hic amauit Latonā pp qd Apollinis confixus est sagittis. Et damnatus hac lege apud inferos, vt eius iecur vultur exeat. Quāq. Hom. vicissim dicit duos vultures sibi in eius penam succedere. Sane in vsu est vultur, licet Cic. vulturis dixerit. qd quidem potest esse & deriuatiuum. Enn. Vulturis in capō miserū mandebat hominem. Declinatur aut hic Tityos, huius Tity, sicut Delos Deli. [Per tota nouem cui iugera corpus Porrigitur] quantum ad publicam faciem, magnitudinē ostendit corporis, sed illud significat, qd de amatore loquitur, libidinem late patere, vt ait supra. Nec pcul hinc partem fusi monstrantur in oēm Lugētes capi. Sane de his omnib. reb. mira rationem Lucre. & confirmat in nostra vita esse omnia quæ finguntur de inferis. Dicit. n. Tityon amore esse, hoc est libidinem, qd secundum phisicos, & medicos in iecore est, sicut risus in splene, iracūdia in felle. Vnde et exesum à vulture dē in pœnā renasci, etenim libidini nō satisficit re semel peracta, sed recrudescit semp. Vñ ait Horat. Incontinentis aut Tityj iecur. Ipse etiam Lucr. dicit per eos, super quos iam iam casurus imminet lapis superstitiosos significari, qd inaniter semper ventur, & de dijs, & cēlo, & locis superioribus male opinant, Nā religiosi sunt, qui per reuerentiam timent. Per eos aut qd saxū voluunt ambitū vult, & repulsam significari, quia semel repulsi, petitores ambire non desinunt. Per rotam aut ostēdi nego-

negotiatores, qui semper tepestatibus, turbinibusque volunt.
Fibrae. [Fecundaq. penis] Fecunda in pena. [Rimatur] pascitur, ut,
Lapithae. Rimant prata Caystri. [Fibris] fibrae sunt eminentia iecoris.
Birithous. [Quid memorē Lapithas] hi populi Thessaliae fuerunt, quib.
 imperabat Ixiō amicissimus (ut diximus sup.) Ioui: Phlegye
 filius qui post nubis coitū ficta in formam Iunonis, cū se de
 eius stupro iactaret, ab irato Ioue ad inferos trusus est, & illic
 religatus ad rotā circumfusam serpentib. [Pirithoum] Et hic
 vnus de Lapithis fuit, qui descendit cū Theseo ad rapiendā
 Proserpinā. [Adsimilis] Ad vacat, & a maioribus ad ornatum
 adhibebat. Horat. [Quia populus ad hē certis limitib. vicina
Tantalus refugit iurgia. [Lucet genialib. altis] aliud est: Tantalus rex Co
 rinthiorū amicus numinibus, qui cū frequenter eos suscipe
 ret, & quo iam tpe defuissent epulae, filiū suū Pelopem occi
 dit. & dijs epulandū apposuit. Tunc abstinentib. cunctis Ce
 res humerū eius exedit, & cū eum dij per Mercuriū reuocare
 ad superos vellēt, eburneus ei est humerus restitutus, sicut si
 pra: Humeroq. Pelops insignis eburno. Ideo aut sola Ceres dī
 comesse, quia ipsa est terra, q̄ corpus resoluit. Per Mercurium
 aut ob hoc fingit esse reuocatus, qd̄ ipse est Deus prudentia,
 per quā philosophi deprehenderunt *παλιγγενεσιαν*, vel, *με
 τεμύχων* Tantalus aut hac lege apud inferos, dicitur esse
 damnatus, ut in Eridano inferiorū stans, nec vndis praesenti
 bus, nec vicinis eius pomarijs perfluatur: Per hanc aut, auari
 tia significat, ut ēt Horat. Quid rides? mutato noīe de te fabu
 la narrat [Genialibus] Veluti genialib. Nam gentiles proprie
 sunt, qui sternunt puellis nubentibus, dicti a generandis, li
 beris. [Aurea fulcra] quibus fulcimur. i. sustinemur. [Regifico
 luxu] regali ambitu. [Furiarū maxima] i. fames, ut, Vobis fu
 riarū ego maxima pando: Vnde famem praenunciat, ut hanc
 esse furiarū maximam doceat. [Et manibus] illorū. i. non suis.
Asc. [Facem artollens] iniiciens ignem auaritia, ut abstineant.
 Hic genus &c.] Docet, qui apud tartara damnati poenas
 det, eorumq. primo censent, qui temerario ausu, deos expelle
 re conati sunt, ut filij terrae, Titanas, videlicet, qui ob inge
 re corporis mole ex terra sumpti, filij terrae dicti sunt, eosdē
 ēt Hom in profundo tartari esse dicit, Lactan. lib. j. dicit, eos
 filios Titani qui erat frater Saturni, ex terra genitos. Diodo
 rus aut, ex Tītea genitos, vult. & inde Titanes dictos. Ser. vero,
 ex terra irata, & ita vocatos, quia *τίταις* dī. sunt aut superbi,
Gigante. per eos intelligendi. At Cic. Nihil aliud inquit est, gigantes
 pugnare cum superis quā naturae repugnare. & reuera quod
 Philosophus docet. (Nihil naturalius, q̄ ut inferiora pareāt
 superioribus. Secundo loco ob confimile crimen ponit Aloī
 das, quos Hom. in i. Odyssae, ab Vlyssē visos dicit Oethū,
 & Ephialtem, qui Neptum filij ab Home. putantur, ex Aloeī
 vxore, sed a patre putatiuo denotati. Fuerūt aut (telte Hom.)
 summā magnitudinis, nā cum adhuc essent imberbes, habe
 bant pectus latus nouē cubitis, & totidē palmis, longitudinē
 vero vndecim vlnarū, crescebant aut quotidie nouē digitis, q̄
 ausi detrudere Iouē celo iaculari sunt Apollinis telis nō Dia
 nae, ut Seru. vult. Addit Hom. quod ēt pepulissent Iouem, si
 continuo sic eos crescere permisisset. Nec dicentur gemini,
 i. pares, licet id fere in gemellis accidat, sed gemelli. Fuerunt
 enim vnus partus, ex Iphi media, Aloeī vxore, a Neptuno cō
 pressa, geniti. Et producitur secunda, quia grece *ἀλφειά*. Ter
 tio dicit, Salmonea, seu Salmoneū quē Diōd. in s. dicit, filium
Salneo. Aeoli, & Aeolum, Deucalionis, qui regnavit apud Elidē, ciui
 tatē Arcadiae, in Peloponneso, vbi in ludis Olympiacis sibi
 diuū poscebat honores. Tityos aut, fuit filius Terrae, ut dicit
 Strab. lib. 9. q. in insula Euboea natus ab Apolline interfect⁹
 est, quia tyrannus fuit, & concubitu Latonae matris Apolli
 nis, appetijt. Occultauit autē sese in spelūca Elaria, ut inquit
 Strabo. Et sūt qui velint, Elariā, fuisse matris eius nomen, &
 ita alij, a terra genitū: alij, nutritū, volunt sumentes occasi
 onē, qualē Virgil. dicens de aboriginibus, quod esset gens du
 ro robore nata. Per hanc, luxuriā plurimi intelligunt, vnde
Tityos. Hora. Incontinentis Tityi. & ita declinat, hic Tityos, aut Ti
 tyus, huius Tityj. Donatus tñ sentit, quasi sit, hic Tityon, in
 declinabile nomē. dicemus ergo hūc Tityon sicut Menelaon.
 & bene dī, iecur eius abrodi, q̄ cogit amare iecur, vnde idē
 Horat. Nulla ancilla tuū iecur vlcere, sed prelongū esset cū
Tantalus cta persequi. addā quod Hom. dicit, Tantalū positū in flumio
 Eridano, intra poma, & dulces aquas. Eurypides vero dicit,
 qd̄ Tantali pena est saxū leniter pendēs, cuius casū timet. vñ
 de in 3. Tusculanarū, dicit Cic. quod poetae fecerūt immine
 re saxū. Tantalō, significantes auarū semper timere. Horat.

Homērū securus, dicit Serm. j. Tātalū a labris sitiens fugientia
 caprat Flumina &c. & significat auarū semper egere, q̄a que
 rit, & inuētis miser abstinet, & timer vti. Donati verba sunt.
 [Tityon] Monoproton declinat, nam Tityonē diceret, si per
 casu variari potuisset. [Quid memorem Lapithas] Genus est
 transitus per omissionē, & ponit, ne continuatio narrationis
 horrescat. Hec ille. Ordo est. Genus antiquū. i. progenies an
 tiqua terrae. appositorie, pubes Titania, a Titano, pgenita, aut
 ab vltione, quē tisis dī, denotata. i. filij terrae. i. gigātes volun
 tur hici. in tartaro, deiectionē. i. postq̄ deiectionē errant, fulmine. i.
 Iouis, in bello gigāteo, voluunt, inquit, in imo fundo, quia &
 primi & scelestissimi, apud inferos sunt. Nec multum ablu
 dit fabula a casu Luciferi, & cōplicitū, nec historia ab his q̄ turrim
 Babylonicā cōstituere moliti sunt. Ego vidi (inquit Sibylla) &
 i. ēt hic Aloīdas. i. Aloeī filios putatiuos Oethū & Ephialtē.
 geminos. i. vno partu editos appositorie, immania corpora q̄
 aggressi sunt rescinderē manib. i. suis, magnū celum, quā pp
 dicit Don. tartarū bis tñ in p̄ceps patere, quia si celū aggressi
 sunt, et si profundior sit tartarus, quā celū altum, possent faci
 le sese eximere, & aggressi sunt detrudere Iouē, regnis, supe
 ris. i. celestibus: Ego vidi, & i. etiā, Salmonea. i. filium Aeoli, re
 gis Arcadiae, dantem penas crudeles. i. crudelitatis suae, ut sit
 genitiui singularis aut crudeles. i. sequas, & vehemētes, & sine
 clemētia illatas, ut a crudelibus solent, & crudelibus debent,
 sicut crudelis aras, lib. ii. dixit ad quas crudele facinus cōmis
 sum erat dū imitatur (quasi adhuc imitetur, quia sicut boni,
 eadē habent exercitia post mortē, & in vita, sic & mali, sed bo
 ni, ad voluptatē mali ad dolorē, a qua Ethnicorū finia nō mul
 tū abhorret qui dicunt ēt, immundos spiritus propterea dā
 natos, quod deo similē esse volenti, consentiebant adhuc co
 nari ut adorentur, vnde & ille, si procidens adoraueris me)
 flāmas Iouis, & sonitus olympi. i. tonitrua, quē Iuppiter de
 mittit ab olympo, hoc est dū in ea affectione manet apud in
 feros, aut dū imitatur. i. dum penas dat pro eo quod imitatus
 es, flāmas, &c. nisi sit ordo hic dū imitatur flāmas Iouis, &
 sonitus olympi, inuectus quatuor equis, tot n. (auctore Plau
 to) vtitur Iuppiter & quassans. i. cōlutiens frequenter lapada
 loco fulminis. ibat ouans. i. exultans, ouanti similis, per popu
 los. i. cetus, Graui, pro Graiorū, & per vrbē Elidis. i. regio
 nis, aut ciuitatis Arcadiae, mediae. i. per mediū eius vrbis, &
 poscebat sibi honores diuū. i. religionē, & metū, ob fulgura,
 & tonitrua. dictitans se Iouē esse, ibat (dicit) existens demes,
 qui simularat. i. finxerat, & imitatus erat, nimbos. i. nubes ven
 tosas, & fulmen non imitabile. i. qd̄ imitari non licet. ere i. pō
 te greco, & cursu equorum cornipedum. i. habentiū corneos
 pedes, hoc est duos, & ferreos. At i. sed pater oīpotens. i. Iup
 piter, contorsit telū. i. fulmen suū, inter densa nubila, hoc est
 cū adhuc esset inter nubila, contorsit, quasi ex arcu dimitten
 do deorsum, ille. i. oīpotens pater Iuppiter, nō adegit. i. in Sal
 monea, sicut Salmoneus, in eos quos terrere, aut prostertere
 voluit, facies. i. pro fulgere nō limina fumea. i. fumosa, aut ha
 bentia fumū admixtum, tedis. i. propterea quod fierent ex te
 dis, sed, sup. adegit eū praecipitem. i. praecipitanter cadentem,
 turbine. i. circūuolutione, immani. i. terribili, & vehemēti.
 Necnon. i. & ēt, erat cernere. i. illic videre dabatur, Tityon a
 lumnū terrae omniparentis. i. quē terra oīum parens nutrie
 rat, aut, ut parens, aut, ut nutrix tñ, cui. i. Tityo, corpus por
 rigitur. i. porro regit. i. extenditur per nouē iūgera. i. integra,
 & cui vultur immanis tōdens rostro adunco. i. incuruo, iecur
 immortale. i. incōsumptibile, & viscera fecūda penis. i. ad pe
 nas, quia renascitur fibrae, ut iterum absumantur quod nolū
 dnt, damnatos semper mori, & tñ mori non posse, & rimantē
 i. per rimas. i. fissuras, aperit epulis. i. ad habendas epulas, aut
 epulādo, & habitat sub pectore alto, i. profundo, vbi est cura
 rū locus, quia curā nō ipsa in morte relinquunt, nec vlla re
 quies datur fibris. i. extremitatibus iecoris, renatus, q̄a ut pri
 mū renatae sunt, absumunt a vulture. Quid. i. ad quid memo
 rem Lapithas? quasi dicat, frustra, quia notū est ob gulostitē,
 & praecipue ebrietatē, damnatos esse, & ita post superbiam,
 & luxuriā, damnat ebrietatem, & quid memorē Ixiona, qui
 & luxuriosus, & ambitiosus fuit, & quid memorē Pirithou,
 qui Proserpinam rapere adortus est, aut, supp. quid memorē,
 supra quos atra silex imminet lapsura, idēst quasi lapsura sa
 iam de momento in momentum, hac est ad similis. i. multum
 similis cadentib. & sunt superstitiosi. Aut, sup. quid dicā de il
 lo, videlicet Tantalō, cui fulcra. i. sustentacula tabularum, seu
 mensarum supra quas comeditur, non tauri, super quem cu
 batur,

batur aurea. i. aut aurata, aut ex solido auro facta, lucent altis toris discubitorij, genialib. i. in quib. genio indulgere soleant. i. late conuiuere. & id potius, quam vt intelligamus de toris in quibus opera datur liberis generandis, & epulæ paratæ luxu. i. superfluo, aut magnifico ornatu, regifico, aut a rege facto, aut regefaciente, cum non deceat, nisi regem, sup. splendent, aut lucent, ante ora. f. Tantali, sed maxima furiarum, aut Celeno quæ dixerat in 3. Vobis furiarum ego maxima pando. Et bene vna Harpyiarū dicitur illic esse, quia earū videtur pro-

prium infestare mēsas, aut si Celeno nondum defuncta intelligitur, intelligetur alia eius similis, famem inducens, quia reuera nō est mortalib. maior rabies quā q̄ ex fame nascitur: furiarum ergo maxima, quæ. f. famē procreat, accubat iuxta, & prohibet cōtingere mēsas. i. fercula interposita manib. f. Tantali, & exurgit. i. quoties tentare conatur, attollēs. i. erigens faciē, q̄ illi incutere minatur, aut iniiciēs ignē auaritiæ, vt dicit Seruius, atq; innotat. i. horrore facit ore, vt, f. deterreat ab epulis. TITANIA pupes] In Rom. lib. proles, legitur.

VAR.
LEOT.

Q Vib. inuisti fratres] Hæc quidem constat dicta esse generaliter. Possunt tamen & ad speciem trahi, vt Aegyptum, & Danaum, Atreum, & Thyestem, Etheoclem, & Polynicem significare videatur. Bene autem dicēdo Inuisti, per id, quod leue est, etiam maiora cōplexus est. [Pulsatus ve parēs] Item quod leuius est dixit paricidij comparatione. Possimus autem Oedipum accipere Latij extinctorem [Aut fraus innexa clienti.] Ex lege duodecim tabularum venit, in quibus scriptum est, Patronus, si clienti fraudem fecerit, sacer esto. Si. n. clientes quasi colentes sunt, Patroni quasi patres tantumdem est clientem, quantum filium fallere. Et hoc posse fieri ex Horatij dictis intelligimus, qui cum, loqueretur de auaris potentibus ait de vicino cliente, Pellitur paternos in sinu feres deos vrbano tamen hoc displicet, & dicit rarum esse hoc, magisq; contrarium, cū magis patronos decipiāt frequentes clientes, Vult autem intelligi preuaticatores, qui patroni sunt clientium, quos nunc susceptos vocamus. [Nec partē posuere suis] Bene addidit suis. i. cognatis, affinib. Hæc. n. fuerat apud maiores donandi ratio, non profusa passim. Nam hoc est velle inaniter pendere. Vnde Cicero ait in libris legum, Sripem prohibeo. nam auget superstitionē, & exhaurit domos. Dignis igitur largiendū est. Vnde Horat. Cur eget indignus quisquā te diuiteri. indignus paupertate. [Ob adulterium cæsi] Si occisi, Aegyptū significat Thyestes filium & si re vera cæsi, Salustium, quē Milo deprehensum sub serui habitu verberauit in adulterio suæ vxoris filia Syllæ. [Quiq; arma secuti Impia, nec veriti dominorum fallere dextras] Hoc loco videtur blandiri Augusto, quia, cōtra Cæsarem patrē eius, multi quib. ignouit, arma susceperant. Est namq; eius dictum, Dare quidem se veniam Pompeianis, sed ab ipsis quā loque esse periculum. Vt arma impia, ciuilia dixerit, bella, quæ mouerūt Pompeiani cōtra acceptē veniæ fidem, sed non procedit. Nam si arma impia dixit bellū ciuile, tangit & Augustū, & Cæsarem, qui & ipsi bella ciuilia tractarunt. Item si culpāt eos qui cōtra fidem datæ veniæ dimicauerunt, tangit Augustum. Nam transferunt ad eum ab Antonio duo milia equitum. per quos est victoriā consecutus. Horat. Adhuc frementes verterunt bis mille equos Galli canentes Cæsarem. Fecit præterea iniuriā Augusto vel Cæsari, si eos dominos dixit, quod apud maiores inuidiosum fuit. Nam patres patriæ dicebantur, non domini. Iuuen.

Roma patrem patriæ Cicerone. n. libera dixit.

Melius ergo est, vt bellum a Sex. Pompeio Pompeij filio in Siculo freto gestū accipiamus. Nam occiso patre, Siciliā tenuit & collectis inde seruitijs vastauit sex annis vltro citroq; Siciliā: postea victus est ab Augusto, & Agrippa Hor. Minatus vrbis vincla q̄ detraxerat seruis amicus perfidis. Et hoc sensu tam arma impia, q̄ dominorū congruit cōmēmoratio, [Penā expectant] Quod grauius est. Nam in expectatione & præsens metus est, & dolor futurus. In ipsa autem pœna, solus est dolor. [Forma viros] Regula. Singulis. n. scelerib. statuta sunt supplicia ex more Romano, quem sequitur [Saxū ingēs voluūt alij] Sisyphum dicit, qui deorū consilia hominib. publicauit. [Radij sq; rotarum] Ixionem dicit, vt alibi ostēdi, Atq; Ixioni vē-

Hic, quibus inuisti fratres, dum vita manebat,
Pulsatusve parens, & fraus innexa clienti:
Aut qui diuitijs solum incubuere repertis,
Nec partem posuere suis: quæ maxima turba est:
Quique ob adulterium cæsi, quique arma secuti
Impia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi pœnam expectant. ne quare doceri
Quam pœnam, aut quæ forma viros, fortunave meruit.
Saxum ingens voluunt alij, radijsque rotarum
Districti pendent. sedet, æternumque sedebit
Infelix Theseus: Phlegyasque miserrimus omnes
Admonet: & magna testatur voce per vmbas:
Phi. Discite iustitiam moniti, & non temnere diuos.
Poe. Vendidit hic auro patriam, dominumq; potentē
Imposuit: fixit leges atque refixit.
Hic thalamum inuasit nata, vetitosque Hymenæos
Aus omnes immane nefas, ausoque potiti.
Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferreæ vox, omnes scelerum comprehendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possem.

nus percussit tridente eam partem insulæ, quam Phlegyæ tenebant, & omnes obruit. Phlegyas autem Ixionis pater habuit Coronidem filiam, quam Apollo vitiauit vnde suscepit Aesculapium. Quod pater dolens incēdit Apollinis templū, & eius sagittis est ad inferos trusus, Staius: Phlegyam subter cæua saxa iacentem Aeterno premit accubitu. [Discite iustitiam] Vel nunc in pœnis locati. [Vendidit hic auro patriam] Etiam hæc licet generaliter dicantur, habent tamē specialitatem. Nam Laethes Clymthum Philippo vendidit, Curio Cæsari viginti septem millibus sestertijs Romam. De quo Luca. Gallorum captus spolijs, & Cæsaris auro.

[Fixit leges precio, atque refixit] possumus Antonium accipere secundum Ciceronē in Philippicis. Fixit autem ideo, quia incisæ in æreis tabulis affigebantur parietib. Hic thalamum inuasit nata [Thyestes, vnde Aegisthus natus est, Item Cinyras, nam quod Donatus dicit, nefas est credi dictum esse de Tullio. [Vetitosque Hymenæos] Legibus. f. nam dicendo Vetros, ostendit fuisse vt est apud Persas hodie. Vnde Donatus male ait natura, & legibus vetitos, [Aus omnes immane nefas, ausoque potiti] Illic sunt & qui fecerunt, & qui conati sunt. Dicit autem secundum Romanum ritum in quo non tantum exitus punitur, sed etiam voluntas, [Non, mihi si linguae centum sint, oraque. cētum, Ferreæ vox] Lucretij versus sublatus de Homero, sed Aerea vox dicit, [Scelerum comprehendere formas] Vt, Aut quæ forma viros fortunave meruit.

Hic quibus, &c. [Tāgit quartū peccati mortalis genus, inuidiam. f. repetens iterum auaros, & taxans impios, infidos, adulteros, lupistitiosos, & q̄ patriā aut genus suū incestauerūt, vt suo loco dicam. Donat. autem verba sunt. [Leges precio fixit] Omnia hæc scelera posuit Maro, ut viuentes ad bonos mores, metu pœne reduceret. [Non, mihi] Necessario generalitas iniecta est, nec cūcta descripsisse videretur, quoniā fuit impossibile, latitudinem tantam plene complecti, vel ne contēptui haberentur pœnæ propositæ ex quotidiana meditatione. Plusquam etiā metus iniiciunt cum infinita formido est. Hæc ille. Ordo autem est. Hæc, sup. inclusi, expectant pœnas. i. quib. fratres inuisti superant dū vita manebat, vt Atreus, & Thyestes; Danaus, & Aegisthus, Romulus, Remus, & multi alij quia fratrum concordia rara est. (De Romulo ramen non esset cōgruū exprimere quia eum laudaturus est Anchises, dicturusq; cum iam

Asc.

iam tunc ad celos destinari: sed ut dicam, id Sibyllæ dicere licet, quæ verum sine fuco profert) & quib. parens est pulsatus, quod minus est, quam si occisus sit, & tamen æterno supplicio dignus censeatur, & a quibus est fraus innexa clientis. familiaris, & domestico se colenti, hoc est, aut qui clienti, aut qui per clientem fraudem fecit, aut qui incubuere soli diuitij reperitis, nec posuere partem suis. i. necessarijs quæ. i. quorum, est maxima turba, & qui cæsi sunt ob adulterium, ut Fabius, & Salustius, & qui secuti sunt, arma impia, ut contra patrem patriæ, sicut cum Sexto Pompeio nec veriti, sup. sunt fallere dextras, i. fidem dominorum (ut qui cum Sexto Pompeio pugnaverunt.) etenim ut dicit Horatius, in Odis, detraxit vincula seruis, ut inisceret patriæ, aut generaliter intelligemus: de seruis qui dominos suos deceperint, sicut prius de patronis, qui clientibus suis imposuerint. Hi (inquam) omnes inclusi, expectant penas, quod grauissimum est tormentum: unde Seneca, Grauius est quam mori semper mortem expectare. Ne quære, pro ne quæras doceri quam penam, sup. expectent, aut quæ forma. i. species malorum, aut quæ fortuna meritis viros. i. eos, qui ad discretionem peruenerint, q. d. lōgum esset omnia recensere, quia alij volunt ingens saxum (de quibus Beroaldus statim audiemus. sunt autem superstitiosi) & sup. alij districti. i. diuersis partibus astricti, pendent radijs. i. lignis, inter canthum, seu circumferentiam, & axem, ab axe in morem radiorum procedentium, Theseus infelix sedet, & sedebit æternum. i. apud inferos: Nam licet Pirithoum liberauit, tamen postmodum defunctus apud inferos, æterno supplicio addictus est. (Aulus Gel. tamen, ut diximus) ibi, Portusque require Velinos dicit hunc locum corrigendum censeri, eo quod ab inferis rediisse supra innuit, cum diceret. Quid Thesea magnum quid memorem Alcidem, sed (ut dixi) licet viuis dicitur rediisse, mortuus tamen illic manere potest: & ita non est repugnātia in dictis poetæ, quæ concordari non possit. Est autem duplex sensus sequentis particule. Nam Phlegias potest esse nominatiuus singularis, & accusatiuus pluralis. Fuit. n. Phlegias, rex Thessaliæ, pater (ut nonnulli dicunt) Ixionis, & Choronicis, ex qua Apollo Aesculapiū genuit, unde itatus Phlegias, Delphi cum templum Apollinis incendit qua propter damnatus dicitur. Item Phlegyas, sunt populi Thessaliæ impij, de quibus Ouid. lib. i. i. Metam. meminit. Si ergo nominatiuus est, constructio est: Et Phlegyas, rex ille Thessaliæ, impius miserrimus, quia grauissimo supplicio affectus, & tamen ut cunq; miseratione dignus, quia vlcisci voluit iniuriam maternam) ad monet omnes. i. mortales, & testatur magna voce per ymbras dicens. s. o vos moniti. i. exemplo meo discite iustitiam, & non temnere, pro contemnere diuos, aut si est accusatiui casus pluralis, ordo est, & ipse Theseus miserrimus, admonet omnes Phlegyas. i. Thessalos, & testatur ut, primus, hic. i. quidam ex damnatis, ut Curio trib. pl. vendidit. i. Cæsari, patriam. i. suam, hoc est Romam, auro ut attestatur in Thebaide Statius, melius tamen generaliter dictum putetur, ne Augustum lædat. & qui vendidit imposuit. i. patriæ, dominum potentem, hoc est tyrannum intrusit, fixit. i. hic, aut alius, leges precio, & refixit. i. iterum abstulit, alludit ad morem Romanum, quia solebant leges incidi tabulis areis, & figi in pariete. Et videtur Antonium taxare, qui (ut attestatur in Philippicis Cicero) quasdam nouas leges tulit, & quasdam a Cæsare, abstrulit. Et si dominum potentem, Cæsarem, quis intelligi velit, posset excusari, quia hæc dicuntur e persona Sibyllæ. huius est verum dicere. Nam aliter de Cæsare, & Augusto poetæ: & aliter Anchises locutus est, hic. i. alius, ut Thyestes, & Cynaras, pater Mirrhæ, inuasit thalamū natæ. i. filia suæ, & Hymenæos. i. cotus, aut concubitus, veritos, quia per incestum, omnes. i. illic existeres, ausi, sup. sunt, nefas immane, & potiti sunt auso: ergo & voluntate, & opere peccauerunt. Ego (inquit Sibylla) non possem comprehendere omnes formas. i. species scelerum, nec possem percurrere. i. etiam celeriter pertractare omnia nomina penarum si. i. tametsi. centum linguæ, & centum ora sint

mihi, & vox ferrea. i. ut Homerus dicit infrangibilis. Lucretius autem dicit, creta vox, &c. quæ etiam pro forti, ponitur. Excusat ergo & non omnia scelera, nec omnes penas nominat, cum id fieri non posset, propter multitudinem. Beroaldus dicit sic. Nemo inficiatur Sisyphum apud inferos hac pena torqueri, ut saxum perpetuo voluat. Iuxta illud Ouidij, Sisyphus est illic saxum, voluensque petensque & Ixionem a rota versari, ut idem, Voluitur Ixion sese sequiturque, fugitque, arqui curioso interpreti cūueniebat diligentissime pensitare, an fabula Ixionis ad sensum Virgiliani carminis esset accomodanda: mihi. n. haud quaquam quadrare videtur: nam cum poeta paulo supra dixerit Ixiona apud inferos in tartara cruciari. quid opus fuerat idem iterum referre? Ego autem cum Macrobio sentire malim, q. in somnum Scipionis scribit, poetam intelligere illos rotis rotarum pendere districtos, qui nihil consilio prauidentes, nihil ratione moderantes, nihil virtutibus explicantes, seque, & actus suos omnes fortunæ permittentes, casibus & fortuitis rotantur, illos autem sayum ingens, voluere dicit esse intelligendos, qui inefficacibus & laboriosis conatibus, vitam conterunt: nam Philosophi quidam ferunt, qui inferos aliud esse negauerunt, quam nostra corpora, & omnia quæ de inferis antiquitas fabulata est, in nobismetipsis reperiri, quapropter expositionem quoque Macrobij, utpote optimam: memorabimus, quam referri super illo versiculo, Luculent genialibus altis. Aurea fulcra toris, ubi seruius de Tantalodicit esse intelligendum & eius fabulam notissimam enarrat. Macrobius vero dicit, ad omnes auaros hoc esse referendum, qui epulis an ora positis excruciantur fame, & inedia tabescunt, quos magis, magisque, acquirendi desiderium cogat præsentem copiam non videre, qui in affluentia inopes, egestatis mala in vbertate patiuntur, nescientes parta respicere, dum egent habendis. Præterea non videtur esse omittendum illud, Quos super atra flix, iam iam lapsura cadenti Imminet assimilis, quem versum enarrans peritissime Macrobius. asserit eos esse intelligendos, qui arduas potestates & infaustam ambiunt tyrannidem, quoniam semper viuunt in timore, & si bi videntur, ex tum, quod merentur excipere, quod Dionysij exemplo declaratur, qui Aula Sicula inclementissimus incubator, Damocli, familiari suo, solam beatam existimanti vitam tyrannicam volens ostendere, quam misera esset, & quam plena impendentium semper periculorum, gladium de filo tenui pendente, mucrone demisso, iussit illius cervicibus. inter epulas imminere, & cum Damocles, regias, & tyrannicas copias præsentis mortis periculo aspernaretur, talis est (inquit Dion.) vita, quam beatam putabas, sic nobis semper mortem imminetrem videmus, hæc historia præter Macrobius, ab Eusebio, & Cic. memoratur. ista autem omnia, quoniam eruditioris refertissima sunt ac subtilitatis referenda esse censui, ut qui expositione Serui contentus non fuerit, aliquid audiat disciplinæ remotioris, quæ non minus delectare solet, quam prodesse.

V A R I A L E C T I O.

DOMINORVM fallere dextras] In antiq. aliq. exempl. Dextras, unitatis numero. Sed melius, Dextras. [Percurrere nomina possem] In antiquis penè omnibus, Possem, non inueniunt.

C O E L. R H O D I G.

ATHENIENSES præcipue comicis salib. ex hoc asperguntur, quod nautici magna pars cum essent ob sedendi assiduitatem depyges reddebantur. Additur & fabella. Theseum cum Perithoo inferos petentem in petra quadam Proserpine imperio coactum sedere a qua cum ab Hercule auelleretur, affixas petreïnatum partes reliquisse: quamobrem honoris eius ergo, cæteris item Atheniensibus hæsisse cognomentum. Ad eam vero petram alluisse credi Virg. potest, ubi Aen. 6. ait: Sedet æternum quæ sedebit, Infelix Theseus.

SERV. **P**erfice munus] Hoc est rammum redde. Nam supra ait. Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus Instituit. [Cyclopus educta caminis] Hoc est magna, Ita enim cuiuslibet rei magnitudinem significant adeo ut Statius

Hæc ubi dicta dedit Phæbi lingua uua sacerdos: Sib. Sed iam age carpe viā & susceptū perfice munus: Acceleremus, ait: Cyclopus educta caminis Mēnia conspicio, atque aduerso forbice portus: Hæc ubi nos præcepta iubent deponere dona. Poe. Dixerat, & pariter gressi per opaca viarum

Argiuorum muros ab ipsis dicat esse perfectos. [Fornice] Arcu Cicero, Vidit ad ipsum fornicem Fabianum. [Corripiunt spatium] Raptim peragunt. [Occupat Aeneas adiutum] Ingreditur, ut supra diximus [Recenti] Semper fluenti,

Rad. ratarum a ltri. Etis,

Tyrannidem ambientes.

ni. Dixit hoc propter paludem Stygem. [Spargit aqua. i. purgat se. Nam inquinatus fuerat aspectu Tartari, & spargit, quia se inferis purgat. [Amœna vireta] Virentia, & est satis usurpatum. Amœna aut quæ solum amorem præstant. Vel, ut supra diximus, quasi amunia, hoc est sine fructu, ut Varro, & Carminius docent. Alludit autem ad insulas fortunatas. Nam & sequenti hoc indicat versu. [Largior hic campos æther, & lumine vestit purpureo] Non nostro largior. sed quia est in cætera inferiorum parte. Aut re vera Largior, si lunarem intelligis circulum. Nam ut supra diximus, campi Elysi, aut apud inferos sunt, aut in insulis fortunatis, aut in Lunari circulo. Lucanus, Illic postquam se lumine vero induit. [Solemque suum] Sibi congruum, ut, Fessosq. sopor suus occupat artus. [Palæstris] Luctationibus. Græce dixit. [Contendunt lude] non odio. [Choreas] Re

Corripiunt spatium medium, foribusq; propinquant.
Occupat Aeneas aditum, corpusq; recenti
Spargit aqua, ramumq. aduerso in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere Diua,
Deuenerunt locos lætos, & amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedesq. beatas.
Largior hic campos æther, & lumine vestit
Purpureo, solemq. suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæstris:
Contendunt ludo, & fulua luctantur arena:
Pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt.
Necnon Threicius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum:
Iamq. eadem digitis, iam pectine pulsatur eburno.
Hic genus antiquum Teucris, pulcherrima proles,
Magnanimi heroes, nati melioribus annis,
Ilusq., Assaracusq., & Troia Dardanus auctor.
Arma procul, currusq. virum miratur inanes.
Stant terræ defixæ hastæ, passimq. soluti
Per campos pascuntur equi. quæ gratia currum,
Armorumq. fuit viuis, quæ cura nitentes
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.

meruerint. [Pars in gramineis] Ostendit quanta animi serenitate in voluptatibus honestis viuant [Necnon Threicius] ostendit citharam. inter honestas enumerari artes. Est enim musica. Hæc ille. Ordo autem est. Vbi i. postquam, longæua, sacerdos Phæbi. f. Sibylla, dedit hæc dicta. i. hæc locuta est, ipsa ait, sed carpe iam viam, & perfice munus. i. officium susceptum. Seruius tamen de ramo, pro munere reddendo, intelligit, forte, quia sequitur. Hæc ubi nos &c. sed utroque modo accipi potest, ut sit munus. i. officium, susceptum. f. reddendo ramum, aut eundo ad patrem, hoc est, acceleremus. i. properemus ad patrem tuum. Ego conspicio mœnia educata caminis. i. fornacibus Cyclopum, qui sunt ministri Vulcani, & intelligit, aut magna mœnia, aut potius ferrea, sicut dictum est, Stat ferrea turris ad auras, atque conspicio portas, sup. in fornice. i. arcu, seu cir-

cumferentia. Fornix enim proprie est circumferentia, & testudo arcualis, qualis est in arcubus pontium, & in iuncturis fenestrarum, aut columnarum. Et quia in fornicibus theatri, erant olim lupanaria, ideo fornicem, pro lupanari, & fornicari, pro mœchari accipiunt aduerso. i. nobis ex aduerso stante, hoc est video regiam Plutonis, ubi præcepta. i. traditiones maiorum, aut institutiones deorum, iubent nos deponere. hæc dona. i. aureum ramum. Dixit. f. Sibylla, & ipsi gressi. i. gradientes pariter per opaca. i. opacitates viarum corripiunt spatium medium, & propinquant foribus. i. ad fores. Aeneas occupat aditum. i. ingreditur viriliter, ne pueniatur, & spargit corpus, aqua recenti. i. semper fluenti, & figit ramum in limine aduerso his. f. iam dictis, peractis demum, & munere, diuæ. f. Proserpinæ, perfecto. i. perfectis, reddendi rami cerimonijs, ipsi deuenerunt. i. peruenere, ad locos lætos, & ad, sup. vireta. i. virentium, ut arborum, & herbarum, natia loca, & amœna. f. nemorum fortunatorum. i. in quibus sunt fortunati, seu beati, & ad sedes beatas, i. in quibus resident beati, vnde Ditis, seu Plutonis, dicit regiam. Largior æther. i. splendor cœlestis, vestit. i. circumfulget hic campos, lumine purpureo. i. rutilo, & sidera sua. i. propria, & conuenientia norunt. i. agnoscunt hic, & cum eo consentiunt hic suum solem, quasi alium sole, & alia sidera is locus habeat. Pars. i. ipsi, partim exercent membra. f. sua, in palæstris. i. luctationibus gramineis. i. in gramine, & locis herbosis, & contendunt ludo. f. læto, & honesto, & luctantur, supp. in arena fulua. i. fului coloris, hoc est alij tenentur studio militari, in quo in vita affecti sunt, pars plaudunt. i. plaudendo pedibus faciunt. & exercent choreas, & dñt carmina. f. choreis apta. Necnon. i. insuper. vates Threicius, i. Thracius, f. Orpheus optimus musicus & cithara quam optime sciens, cum longa veste. i. habens longam vestem, aut apparens cum longa veste. i. habitu citharædi, obloquitur numeris. i. musica proportionem, quæ contra punctum dñt carminibus aliorum disparem cœcantum, quem vulgo, discantum vocant efficiendo, facit septem discrimina vocum. f. septem chordarum. quibus octauum addit Simonides, nona postremo. Timotheus, & pulsatur iam. i. aliquando; eadem. f. discrimina, digitis. f. suis, & iam. i. aliquando pectine eburno. i. choreo, seu ex ebore facto, hic. sup. sunt, genus antiquum. i. nobile Teucris. i. a Teucro deductum, proles. i. progenies pulcherrima, appositiorie, magnanimi heroes, nati melioribus annis, quib. f. maior benignitas siderum, influxerat. f. Ilius Assaracus, & Dardanus, auctor Troiæ, quod additur, ne putetur etiam esse genus Teucris, & sup. Aeneas cum Sibylla, mirantur procul. i. cum adhuc procul essent, arma virum, pro virorum, sup. inania, & currus inanes. i. umbras, & simulacra armorum non vera arma, nec veros currus, hastæ. f. inanes stant defixæ terræ. i. in terra, & equi soluti. i. liberi, & vagantes qui etiam manes fuerunt, & ob hoc solum illi apparentes,

Virg.

Gg

ut viri

Obliq. n. non est nisi contra loquentem loqui. [Numeris] Rhythmi sonis, v. Numeros memini, si verba tenerem. [Septem discrimina] Quia omnes chordæ dissimiliter sonant. [Iam pectine pulsatur eburno] Hunc. Hoc aut pectus declinat, ut lien, carmen. [Hic genus antiquum] Quod non oēs viros fortes in Elysiō visos esse commemorat, hæc ratio est, quia isti diuinos meruerant honores, quod Tydeo vel his quos supra memorauit, non contigit. Nam in eo antiquum addidit, quasi, & illis Elysi non contingerent campi, si eis annorum non derogasset vetustas. [Nati melioribus annis] Plerumq. n. virtus decoloratur temporis infelicitate. Cicero, Ut illa laus, temporum non hominum fuisse videatur [Ilusq., Assaracusq.] Troiani reges fuerunt. Troiæ Dardanus auctor] Hunc in septimo inter deos dicit relatum, ut, Et numerum diuorum altaris. auget. [Sed ut supra diximus. Homerum sequitur qui inducit simulacrum Herculis apud inferos visum [Defixæ hastæ] Subaudit inanes. Item, equos inanes [Quæ gratia currum.] Detrahit vnum u. licentia, quæ Latinitas Græcos secuta genitiuo plurali syllabam aut addit, aut detrahit hoc loco detrahit, sicut Arma virum: Contra addidit, Alituum pecudumq. genus, pro alitum, sicut Græci *μυσαὶ ἢ ἐλάφια δ' αὖν*. [Nitentes] Pingues, ab eo quod sequitur, id quod præcedit intelligis. Per omnia autem, quæ dicturus est intelligendum hoc, Quæ gratia fuit viuis, eadem sequitur tellure repostos.

Asc.

Hæc ubi, &c.] Docet quo oblato munere, & eo in foribus fixo ad Elysiōs deuenerint campos. Vnde Don. sic. [Fornice] Ea. n. est camera, in arcem ducta. [Deuenerunt locos lætos] Ut metu penarum, malos deterruit, ita spe felicitatis ad virtutes hortatur. Primo ergo, regionum bona prosequitur. Deinde, quæ ex ijs locis capiant commoda, & qui sint, hi qui huiusmodi bonis perfruantur. [Largior] Hinc ostendit nihil deesse ex ijs quæ sunt apud superos, adeo, ut fortunati, & beati, appellari

ut viri de Rep. benemeriti, consimili studio illic oblectarent, quo in vita oblectati erant) pascuntur. i. pascentium similes, errant passim per campos, addit causam (ut dixi) quia eadem gratia, currum, pro curruum (multi tamen cum Prisc. curruū, legunt. dicentes Hypermetrum esse non vitiosum, quia absumitur syllaba abundans per vocalem sequentem) quæ fuit viuis. i. dum ipsi viuerent, & eadem cura quæ fuerat viuis pascere, pro pascendi, equos nitētes. i. bene curatos: & pingues, unde Flaccus de se, Me pinguem, & nitidum bene curata cure vises, Cum ridere voles Epicuri de grege porcum, eadem dico, gratia, i. oblectatio, & cura sequitur repositos. i. repositos & constitutos tellure. i. sub terra, hoc est apud inferos, quæ res, quantum ad affectionem, non multum a nostris damnatur. dicunt enim voluntatem extremam permanere, & ideo, æternas merito dare poenas, qui æternam habent in peccando voluntatem. sed ad sequentia pergamus.

V A R I A L E C T I O.

ACCELEREMVS, ait Cyclopus educta caminis,] Libros aliquot, Obducta, habent. Aliquot absq; prepositiua compositione, Ducta, tantū. Sunt tamen quibus, Educta, satisfaciatur magis [Aduerso fornice portas] Libri omnes antiqui, quotquot habui, Aduerso fornice, absq; ea prepositione interiecta legunt, [Hæc ubi nos præcepta iubent deponere dona] Antiqui nonnulli lib. Hic ubi, legunt, [Largior hic cæpos æther, & lumine vestit Purpureo] In lib. aliquot antiq. legere est.

Largior hic campus. Inde altero membro, æther, & lumine vestit Purpureo. In quibusdam alijs, Largior hic aer cæpos. [Curruūq; virum mirantur inanes] In antiquis sanè omnibus libris Longobardico excepto, Miratur, est singulari numero. [Stant terræ defixæ hastæ] Antiqui plerique libri, Stant terræ defixæ legunt, ablatiuo casu. [Per campos pascuntur equi] In antiq. lib. exempla. Campum legitur vnitatis numero. [Quæ gratia currum, Armorumq; fuit] Sunt antiqui libri, Mediceus, & alij, in quibus, Curruum integra dictione scriptum habeatur.

C O E L. R H O D I G.

ADDE q. deliciarum quib. in vita intemperantius perfrui assueuerant, atrox habitus subiens exulcerat excarnificatque, tum cupiditate, tum desperatione potiendi. Hæc Sardanapalum muliere corruptiorē a pellicum amplexu reuellit ratio, discit a mensaram luxu Tantalum, a congestis Midam rerudit opibus. Propterea in Gorgia Plato: Idem mihi videtur circa animam; cuncta enim in ea apparent cū corpus exuerit, tam quæ ex natura, quam q. ex affectibus inerant, quæ ob rei cuiusq; studium homo contraxit in animam. Hinc ni fallor, aperit egregie Platonici Maronis locus alter ex sexto eodē. Quæ gratia currum Armorumq; fuit viuis, quæ cura intenteis Pascit equos, eadem sequitur tellure repositos.

SERV.

Pæana canentes] Proprie Apollinis laudes, quod nunc congruit propter lauri nemus abusive omnium deorum: Sic Orgia proprie Liberi abusive omnium deorum sacra. [Odoratum] Pro odorum, ut diximus supra. Vnde superne plurimus Eridani per siluam voluitur amnis. Eridanum Aratus in cælo esse dixit, haud longe à Cælo. Hic & in terris est, qui in Italia. i. in Venetia, Padus vocatur, quem alij etiam ad Inferos volunt tendere, alij nasci apud inferos, & exire in terras. Ideo autem ista finguntur, quia de Apennini parte oritur, quæ spectat inferum mare, & tendit usque ad superū. Ergo hic sensus est, Canebant in lucis vnde superne. i. ad superos plurimus Eridani amnis per siluam voluitur. Namq. verisimile est: quoniam legimus de Aristæo. Omnia sub magua labentia flumina terra Spectabat diuersa locis. Et congrue, nam omnis humor ex terræ nascitur venis. Alij Eridanum pro quocunq; accipiunt, & dñt *κατ' ἐξοχὴν* dictum. Nam legimus fluiorum rex Eridanus, & amant poetæ, pro appellatione, ponere magnæ rei proprietatem, ut alibi, Poculaq; inuentis Acheloia miscuit viuis. Melius tamen est si distinguamus. Vnde superne plurimus, Vnde ad superos plurimus, idest magnus amnis voluitur per siluam Eridani, idest populos Fabula namque hæc est. Eridanus Solis filius fuit, hic a patre impetratum currum agitare non potuit, & cum eius errore mundus arderet fulminatus, in Italiæ fluuium cecidit, & tunc a luce ardoris sui, Phaeton appellatus est & pristinum nomen fluuiio dedit. Vnde mixta hæc duo nomina inter Solis filium, & fluuium inuenimus. Postea eius sorores flendo in populos versæ sunt, ut in decimo.

Populeas inter fraudes, Smbraque, sororum.

Eridani fabula.

Manus.

Et hoc Virgilius, nam alij in alijs arbores dicunt, [Hic manus ob patriam pugnando vulnera passi] Manus. i. multitudo eorū qui ob patriam passi sunt vulnera. & est figurate dictum. Sanè animaduertendum quod ait Horatius in arte poetica.

Et simul & iucunda, & idonea dicere vita.

Nulla enim maiores nostri artem esse voluerunt, quæ non aliquid reip. commodaret. Vnde Virgil. hoc per trāsitum facit, Nam dicendo puniri patriæ venditores, contra præmia defensoribus solui, nihil aliud nisi fugienda vitia, & sectandas docet esse virtutes. [Sacerdotes casti, dum vita manebat] Quasi quia castus posset esse post mortē, sed aliud dicit. i. qui fuerūt

Conspicit ecce alios dextra, læuaque per herbam.

Vescentes, letumque choro pæana canentes

Inter odoratum lauri nemus: vnde superne

Plurimus Eridani per siluam voluitur amnis.

Hic manus ob patriam pugnando vulnera passi,

Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,

Quique pij vates, & Phæbo digna locuti,

Inuentas aut qui vitam excoluere per artes,

Quique sui memores alios fecere merendo:

Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta.

Quos circumfusus sic est affata Sibylla:

Musæum ante omnes: medium nam plurima turba

Hunc habet, atque humeris extantem suspicit altis.

Dicite felices, anime, tuque optime vates,

Quæ regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo

Venimus, & magnos Erebi tranauimus amnes,

casti dum in communione vitæ versarent. Nam hi qui sacra maxima accipiebant, renuntiabant omnibus rebus, non vlla in his nisi nummum cura remanebat. Herbis et quibusdam emaculabantur, vnde iam coire nec poterant. Dicit ergo eos sacerdotes qui casti fuerūt, etiā ante sacra suscepta. [Pij vates] Vaticinantes. [Phæbo digna locuti] Veridici qui talia loquebantur, qualia dicebant Apollinem. Multi n. mentiebantur, ut in Lucano Phæbas, ad quā App. Claudianus, Et nobis dabis improba penas, Et superis quos fingis, ait, [Inuentas aut qui vitam excoluere per artes] Qui erudierunt & ornauerunt vitā per inuenta artificia. Si-

gnificat autem philosophos. [Quiq. sui memores alios fecere merendo] Et qui aliquos sui memores fecere præstando, ut. Nunquam regina negabo Promeritam. i. prestitisse. Terent. ego Carine ne cuiquam officium liberi esse hominis puto, cū his nihil promereat postulare id gratiæ apponi sibi. [Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta.] Per quod eos ostēdit meruisse diuinos honores, ut diximus supra. [Musæum ante omnes] Theologus fuit iste post Orpheum, & sunt variegæ de hoc opiniones. Nam eum alij Lunæ filium. Alij Orphei volunt, cuius eum constat fuisse discipulum. Nam ad ipsum primum carmen sumpsit, quod appellatur Cratera. [Humeris extantem suspicit altis.] Quasi Philosophum, ac si diceret Platonem. Alludit. n. poeta. Nam Plato ab humerorum dictus est latitudine. Athleta. n. fuit, qui post omnium victoriam se philosophiæ dedit. [Tuq. optime vates] Quia theologus fuit, Et sciendum hoc loco Sibyllam iam a numine derelictam. Vnde & interrogat, quod alias non faceret, [Quæ regio Anchisen, quis habet locus?] Bene, & generalitatem requirit, & speciem, quo possit facilius inueniri. Nam locus in regione est [Illius ergo] Propter illum. Ergo autem coniunctio fuit, sed per accentus mutationem in aduerbium trāsit. & est sola particula quæ habet in fine circumflexum. Multi male putant nomen esse indeclinabile, & dicunt positum esse pro causa (Causa autem, nomen est quod ponitur pro ratione) qui casus declinatione caret. [Magnos amnes] Aut magna fluenta, aut quia nouem sunt, quæ odiosum fuerat commemorare per singula.

A S C E N S I V S.

CONSPICIT ecce alios, &c.] Docet, quarum rerum artifices atq; studiosos, in cæpis Elysijs inuenerint, ut ad cōsimilia studia

Musæu

Qui cā
pos ely
fios te
neant

studia mortalium animos inuitet. bonus enim poeta, non tā delectare (quo tamen plurimum facit) quā prodesse prætendit. Primū aut locum dat, ob patriam pugnando vulnera passus: sic. n. nihil vtilius reip. quam vt pro eius salute, quiuis sit paratus mori, eamque esse præcipuam Romanorum gloriā, quib. dulce, ac decorum est, pro patria mori. simile esset in nobis, si primum locum martyribus cōsignaremus. Secundū, dat virginib. s. sacerdotibus, ac si dicat confessorib. Tertium, prophetis veridicis. Quartum, bonarum artium inuentoribus, & operarijs. Quintum, qui de alijs benemeriti sunt, hoc est (quā p. xime alludit) qui opera misericordiæ adimpleuerūt, atq; consilio Christi paruerūt, dicētis. Facite vobis amicos de Māmona iniquitatis, vt cum defeceritis recipiant vos in æterna habitacula. Nihil. n. aliud videtur illud, Quiq; sui memores alios fecere merēdo, vnde contra, inter damnatos collocauit: aut Qui diuitijs soli incubuere reperitis, Nec partem posuere suis, quæ maxima turba est. Sed cogor breuitati consulere, non quā pigeat prophana sacris confirmare: sed, quā ne in immensum crescat opus, si quæ dicta velim, dixerō. Donatus aut dicit sic. [Omnibus his] Omnia cōmoda consequunt, honestatis cultores lucem: sidera, lucem, prata, nemora, cibos, delicias, studia artium, vt non priuati vita, sed ad aliud viuendi genus transisse videantur felices, vt pote, quæ post depositā vitam, talia loca, ac delicias sint affecturæ. Hæc ille. Ordo est Ecce, q. d. ex abrupto, & p. ter opinionē: Aeneas conspiciat alios vecētes. i. discubentes per herbam, sup. a dextra, & læua. i. virin q; & canētes. i. carmine laudātes. Pæana. i. Apollinem, lætum. i. propter vitulationem. i. lætum clamorē (vt in 3. Saturnaliū docet Macrobius. Strabo autem lib. 9. dicit, quod Apollo, hominem nomine Pythonē, ac cognomine draconē sagittis debellauit, atq; inter adhortandum, hic Pæan clamitauit, vnde consuetudinem traditam vult, vt qui consecuturi sunt arcem sic Pæanis celebrationem clamitent, sed rē fabulosam censet, q. in poetæ satis est) Canētes ergo Pæana. i. Apollinē lætum, hoc est laudes Apollinis per vitulationem choro. i. in choro, & cætu læto (Declinatur aut hic Pæan, huius Pæanos, huic Pæani, hunc Pæana, Reperit, etiam, Pæana, numero plurali, pro libro. De laudib. Apollinis canentes) inquit, inter nemus lauri. i. laurorū, odoratum. i. odoriferum, vnde. i. de quo nemo re plurim⁹ amnis. i. fluctus Eridani, voluitur p. siluā, superne, i. ad superos. Est ergo hic, superne, aduerbiū, nō de loco, sed ad locum. (Est autem Eridanus, inter sidera collocatus, iuxta cæū, seu balenā, vt dicit Higinius. Verū, fluuius est p. cipuus in Italia, alio noīe, Padus, dictus: Eridanus aut ab Eridano, Solis filio, in eum præcipitato, agnominatus, qui quidē Solis filius vulgo Phaethon dicitur ab ardore. Cum ergo (vt in secundo Metam. tradit Ouid.) imprudenter solis currū regeret, incenso cælo præceps, in Padum ruit. Is aut fluuius, fere ab Occidente, in mare superū, quod Adrianū dī influit, vnde finxit Hom. ab inferis, ad superos ascendere. Vult aut phyce significare, omnium fluuiorū origines, esse subterraneas, aut saltē interraneas: vt in III. Georg. Ser. latius declarauit. Sed Eridani, præcipue meminit, aut propter Eridanum in eo submersum, aut propter naturam fluminis, qui præter aliorum morem, in Orientem fluit; vnde, ad superos, ab inferis fluere, rectē dicitur, hic, sup. sunt, manus. i. exercitus, seu multi vi-

Eridanus.

SERV.

N Vlli certa domus:] Id est est habitatio, quam animæ tamdiu certam habent, quamdiu in corporibus sunt, post quorum absolutionē vagantur pro vitæ merito in circulis. [Lucis habitamus opacis] Varia dicit, quæ pro vitæ varietate contingunt. In his autem locis Heroum animæ cōiuntur. [Recentia riuus] Virentia, riuorum. s. causa. [Iugum] Ita. n. diuiduntur montes. in radices, latera, iuga, vertices pro locorū qualitate. [Dehinc summa cacumina linquunt] Non linquit, hoc enim dicit Aeneas, & sibylla, Perducti ad summū, in plana descendunt. [Penitus conualle virenti] Valde virenti, vt, Penitusq. sonan-

Poe. *Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:*
Mus. *Nulli certa domus: lucis habitamus opacis,*
Riparumque toros, & prata recentia riuus
Incolimus. sed vos, si fert ita corde voluntas,
Hoc superate iugum, & facili iam tramite sistam.
Poe. *Dixit, & antè tulit, gressum, cōposque nitenteis*
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquunt.
At pater Anchises penitus conualle virenti
Inclusas animas, superumque ad lumen ituras,
Lustrabat studis recales, omnemque suorum
Fortè recensibat numerum carosque nepotes,
Fataque, fortunasque virum, moresque, manusque.
Isque vbi tendentem aduersum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas vtrasque tetendit;

ri, passi (Est aut synthetis. i. constructio cōgrua, in re, nō in voce manus passi, sicut Pars manib. validi turres, & menia scāndunt). i. qui perpesse sunt vulnera, pugnādo ob patriā. i. pro salute patriæ, superiores aut, vt Deiphobus, Parthenopeus, & similes, ob. suā voluptatē, aut cōmoditatē, passi vñr. Quiq; i. quilibet: aut, & hi, qui, sup. fuerunt, sacerdotes casti, dū vita manebat: quod additur rectē, quia apud inferos, vbi nō sunt vera corpora, non est vera castitas; nec ea q. est meritoria, est sicut dū vita manet, quia tunc incasti esse possunt, & quiq; i. quilibet: vates pij. s. deorum cultores & locuti digna Phœbo. i. vera, & q. Phœb. inspirasse censeatur. At sup. hi, qui excoluere. i. ornauerunt, vitam. s. suam: per artes. s. bonas, inuēras. s. a se, & qui merendo. i. beneficia cōferendo, fecere alios memores. i. grato in se aīo, hoc est, quicunq; de alijs benemeriti sūt t. p. i. capitū partes, illi cinguntur omnib. his, vitta niuea. i. feris candidissimis, ob mundiciā, & nitorem vitæ. Quos circūfusus. i. cum se circumfunderent, nouitatis gratia. Nam nouū erat illic, viuā corpora cōspicere. Sibylla affata est sic, & ante oēs. i. in primis, Musæum, vatem illū antiquissimū Thracem, & discipulum (vt quidam volunt) Orphei vnde ob id filius eius putatur. sed Laertius dicit, eum Olphidis filiū fuisse, & primum apud Athenienses philosophatum. qui fabulam Hærus, & Leandri, versibus descripsit, obitq. Phalaris, vbi eius ostenditur epitaphium. Ideo dicit, allocuta est Musæum: ante oēs, nam turba. s. vatum, & sacerdotum plurima, habet hunc mediū, vt principem: atq; suspicit hūc, extantē altis humeris, sicut & Plato dictus est, qui prius Aristoteles dicebatur, Allocuta est quidem sic: O animæ felices. i. beatæ, q. iā estis in requie, dicite, & tu optime vates. i. Musæe. dic, sup. quæ regio, & quis locus hēt Anchisen? Nos venimus ergo. i. causa, & gratia illius, & tranauimus ergo illius, magnos amneis Erebi. i. inferni. Venimus est hic præteriti temporis, & ita habet accentū in prima, q. sola longa est. cū in secundā, quæ illic longa est, cadat in præsentī. Beroal. aut reprehendit Ser. reprehendentem, qui accipi dicunt Ergo, pro causa, sic. Quinetiam reprehendendo Seruium, reprehendentē illos, qui dicunt hanc particulam, ergo; aliquando poni pro causa, cū illi bene locuti sint, & Latine, qui hoc dixerunt, Seruius autē nō recte, qui hoc inficiatur. nā (vt auctor est Festus) ergo interdū significat gratiā, cum. s. gratia intelligitur pro causa, in qua significatio ne accipit apud Liuium scribentem Appollinares ludos, non pestilentia ergo, fuisse constitutos. i. causa, & M. Cato in re rustica, ita scriptū reliquit: Tibi fas est Porco piaculo facere, illucce sacri coercendi ergo. Et alibi, Haruncererum ergo fundi terræ, agrique mei lustrandi. Et alibi, Mars pater precor, q. so vti fies volens propitius mihi domo, familiæq. meæ, cuius rei ergo agrum, terrā fundumq. meum, Solitaurilia circunuagi iussi. In his omnib. plane locis, ergo accipitur p. causa. Præterea extat exemplum epistolæ antiquissimæ, a consulis. Romanis, ad Pyrrhum Epirensē scriptæ. vbi hæc verba leguntur: sed communis exempli, & fidei ergo visum est: vti te saluum velimus, vbi sine controuersia ergo, significat causam. & apud Virg. velint, nolint grammatici, ergo intelligitur pro causa, in eo versu, illius ergo venimus.

Sv i memores alios facere] Placet quod in exemplaribus plerisque veteribus, aliquos, legitur.

VARIA
LECT.

tes accessis scopulos. [Inclusas animas] Non re vera inclusas, se multitudine separatas, quo facilius agnoscerentur. [Lustrabat studio recales] Circumibat studiose retractas. Inclusas aut vt segregatas, aut secundū ritū antiquum. Multitudinem. n. si numerare non poterant, eam in locum certū includebant per partes, & ex vnus numero quanta esset videbant. Quod Xerxes de suo fecit exercitu. [Carosq; nepotes] Posteror, sic per nurus fœminas dicunt. [Fataque fortunasque virum, moresque manusque] Felicitas enim aut fatalis est, aut fortuita, aut ex virtute descendit. [Alacris] Ipse alacris, Et sciendum Virg. G 2 anti-

antiquos, & alacris, & alacer, & acris & acer tā de mascul. q̄ de fem. genere dixisse. Nūc masculino vtrunq; damus, de foe minino alacer, & acer nunq; dicimus, licet Ennius dixerit, Aestate Autumnus, post acer Hyems fit. Nam inde est alacer.

Asc. Atque huic responsum, &c. In responsione Musæi vatis, docet beatas aīas esse liberas, posse quoq; 10 vēkt, diuerti, cum dictū sit, quod fontium animas noues Styx inter fusa, coeret. & cum omnis mortalitas libertatis sit appetens, carcerisque fugitans. inuitat quoslibet Poeta optimus, ad virtutem colendā, qua ad illam beatitudinem pertingant. Recitat præterea, in qua re occupatum inuenerat Anchisen, in recensenda s. pgenie sua, nam voluerunt prisci philosophi, animas simul conitare, sed non simul in corpora mitti. Recensere aut est, cum quadam censura recognoscere, & inspicere, q̄ rem vulgo appellant monstrum facere, seu monstrum, ut qñ stipendiarij coram duce, aut magistro suo comparent. Fecit ergo Anchises, tanq; generis sui princeps omnes animas de se orituras, in vnum locum conuenire, atque inclusas recensere, sicut de Xerxe dī, qđ partem exercitus in Græciam traducendā, dinumerauit, secludendo in angulum vnum (ut quidam volunt) decem millium capacē, quem sæpe repleuit, atq; ita dimensus est, potius q̄ dinumerauerit exercitū suum. Plin. li. 4. dicit, qđ in Tracia est locus Doriscus, 120. millia hominū capax, ita Xerxes ibi dinumerauerat exercitum. Si ergo in hūc modū, inclusas dicamus animas, ad tempus. s. duntaxat ut dinumerentur, nō est contrariū illi, Nulli certa domus. Dicere ēē possumus inclusas in circulo vno, sed in eo vagari posse: Verū quia id amantibus, & bellatorib. quoque permissum est, ut intra circulum suum vagentur, dicerem potissimū has animas quas recensere inclusas, quia non dū in corpora descenderant, & ita nō erāt tanti meriti, sed futurę, quanti de quib. dictū est, Nulli certa domus. Don, dicit ad hūc locum sic. [Lustrabat] Oculis, Recolens animi intentione] Fata, fortunas, mores, manus] P. opositio est eorū, q̄ deinde psequitur. Hæc ille Ordo est. Atq; heros. i. vates, heroica vltate p̄ditus. s. Musæus, reddebat ita, s. in sequentē modū, huic. s. Sibyllæ, responsum paucis, videlicet verbis. Nulli. i. non vlli certa domus. s. quam solum habitare debeamus, non est vlli, sup. nostrum, quia non habitamus lucis. i. in siluis, quæ nō ceduntur, opacis. i. condensis, & incolimus. i. frequentamus, dum volumus, quia toros riparum. i. quę sunt in ripis, quia tñ nō trans-

gredimur: non, quo. i. non possent, sed quia nolunt, & prata virentia riuis. i. p. p irrigationem ex riuis, sed si voluntas, aut si voluptas fert, vos ita corde superate. i. ascendite, hoc iugum. i. hanc partē mōtis, circa verticem eius, & ego sistam. i. constituam vos, iam tramite. i. via qua transmeatis, aut transmittamini. i. facili, s. transitu. Dixit. s. Musæus. & ante tulit gressum. i. præire coepit, & ostendit, desuper. i. altiore circulo, cāpos nitentes. i. resplendentes, & linquunt dehinc. i. deinde, summa cacumina. s. mōtis. Cuius partes ita definiunt, ut sit radix iuxta planiciem. Latus, paulo altius. Iugū, via qua in cacumē iur. Cacumē, iuxta verticē, vertices vtrinq; relictæ altissimæ partes. Relinquit aut Aeneas, & Sibylla, quia Musæus, iam eos dereliquerat, ut qui circulū suū non transgrediebāt, Nā Anchises, altioris meriti in altiore ponit loco, At. s. sed, pater Anchises lustrabat. i. re. ēlebat, & inspiebat in valle, penitus. i. omnino, aut valde virenti, animas inclusas. s. ad id officij, aut quia non dū meruerant, ad quod predestinate erāt gaudiū, ituras ad lumen superum. i. nostrum, qui respectus eius loci superi sumus Lustrabat (dicit). ecolēs studio. i. studiose, sup. eas. & recensere forte. s. tūc, cum Aeneas adueniret, quia illud nō semp faciebat, sed tunc duntaxat, vnde fortuitū erat non quod recenseret, sed quod tūc numerum suorū. i. a se oriturorum, hoc est posterorū suorumq; p. o. i. nepotes charos. i. precipue dilectos, & fata, & fortunas, & mores, & manus. i. aut multitudinem, aut fortitudinē, virum, pro virorum, quo facto, significatur bonos latari his bonis, quorum semina reuerant viui, etiam antequam producantur ad ortus. Ilque. i. & is. s. Anchises, vbi. i. statim postq̄, aut qñ vidit Aeneam, tendentem aduersum. s. ex aduerso, per gramina, recendit. i. extulit, existens alacer. i. lætus, vtrasq; palmas. i. ambas manus Olim declinabatur, hic, & hæc alacris, & hoc alacre, vnde Terent. Quin tu es alacris. Nunc autem hic alace, hæc alacris, & hoc alacre. volunt autem, ab acer deduci, sed acer, primam producit, cum alacer secundam illi correspondentem corripit.

Montis definitio.

V A R I A L E C T I O.

Et prata recentia riuis] In Rom. lib. Siluis, pro, Riuis, legit [Si fert ita corde voluptas] In libris aliq. antiq. Voluntas, hī. [Et facili iam tramite sistam] In libris aliquot antiquis, facili vos tramite, legitur. Sed iam in antiquioribus habetur.

SERV. **G**enis] Palpebris. Enn. de dormiente, Imprimitque genæ genæ [Excidit ore] Quasi seni, quod circa Anchisen reseruat, ut, Tantumque nefas patri excidit ore [Venisti tandem] Hoc ad effectum pertinet desiderantis. Alias oritur q̄stio quod dicit, sic equidem ducebam aīo. [Expectata] Probata, ut Et rebus spectata iuuentus Hoc aut dicit. Tua pietas mihi semper probata nunc etiam, [Iter durum vici]. s. inferorū. [Et notas audire & reddere voces] Familiariter loqui. [Rebarque futurū] Arbitrabar, rocinabar esse venturum. Per qđ intelligimus fataliter Aeneam ad inferos descendisse. Non. n. nisi fatalia deprehenduntur. [Nec me mea cura fefellit] Nec decepit me dulcissimus filius, Nam vocatiuus est. Mea cura. i. tu, & dictū est sicut Veneris iustissima cura, [Quas ego te terras, & quanta per æquora vectū] Patriæ eius ingemit casibus [Libyæ tibi regna nocerent] Aut quæ de Iunone aut Venus, haud tanto cessabit cardine rerum. Aut qđ est melius illud dicit, Timui ne dum apud regna Carthaginis voluptatibus vacabas, imperium

*Effusaque genis lacrymæ; & vox excidit ore :
Anc. Venisti tandem, tuaque expectata parenti
Vicit iter durum pietas : datur ora tueri
Gnate tua, & notas audire, & reddere voces,
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dinumerans : nec me, mea cura, fefellit.
Quas ego te terras : & quanta per æquora vectum
Accipio? quantis iactatum gnate periclis?
Quam metui, ne quid Libya tibi regna nocerent?
Ille autem: Poe. Tua me, genitor, tua tristis imago,
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrhenq; classes, da iungere dextram,
Da genitor, teque amplexu ne subtrahere nostro.
Ae. i. Sic memorans l'rgo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum :
Ter frustra compressa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.
Interea videt Aeneas in valle reducta
Seclusum nemus, & virgulta sonantia siluis,
Lethæumque, domos placidas qui p̄gnatat, amnem.
Hunc circum innumere gentes, populique volabant,
Ac veluti in pratis apes estate serena
Floribus insidunt varijs, aut candida circum
Lilia funduntur : strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, causasque requirit
Inscius Aeneas, quę sint ea flumina porro,
Quine viri tanto compleverint agmine ripas.*

fatale derelinqueres. [Tristis ima.] Seuera, terribilis, ut sup. Et turbida terret imago. [Sæpius occurrēs] κατὰ το σιωπῶ μὲν, sæpius ei dictū intelligimus, aut certe, Egīt me tua imago ad hæc tendere limina q̄ sæpe videre consueui. [Stant sale Tyrrhenō classes] Affectio nis est filij etiam ea indicare, de quib. nō interrogat. [Largo fletu] Nato ex gaudio. [Ter frustra] Sæpius finitus pro infinito. [Interea videt Aeneas] Hirmos ē hoc loco. i. vnus sensus protentus per multos versus, in quo tractat de Platonis dogmate, quod in Phedone positum est περὶ ψυχῆς, de quo in Georgicis strictim, hic latius loquitur. De qua re ēt Varro in j. diuinarum plenissime tractauit. Hoc autem continet, Aeneas dum per inferos pergeret, respexit fluuiū quēdam loci remotioris, ad quem innumera multitudo tendebat animarum. Interrogauit patre quis esset fluuius, vel quæ ratione ad eum pergerent animæ. Pater ait, Lethæus est, pergunt autem ut potantes obliuionem patiantur, & incipiāt in corpora velle remeare. Stupēfactus Aeneas interrogat.

Dic pater animæ quæ per præteritam vitā tot supplicia per-
tulerunt, possuntne hère votū reuertendi in corpora? Non est
verisimile liberatas de corporis carcere ad eius nexum reuer-
ti. Suscepta narratione hoc Anchises exequitur, primo debe-
re fieri vt redeant, deinde posse, deinde velle. quæ qm̄ obscu-
ras sunt, alijs diuisionibus innotescunt. Quid est debere? Cū-
cta animalia a deo originē ducunt, quæ quia nasci cernimus,
reuertuntur sine dubio vnde cuncta procreantur. Deinde
posse sic probat, quia immortales sunt animæ, & sunt quæ
possunt reueri. Tertium est verum velint. quod dicit fieri p
Lethæum fluuium. Et hoc est quod dicturus est. Sed inciden-
tes quæstiones faciunt obscuritatem. [Virgulta sonantia fil-
u] Quæ est iuxta prærupta fluminis. [Domos placidas] Cā-
pos Elysios. [Prænatat] Præterfluit. & contrarie dictum est.
Nam non natant aque, sed nos in ipsi natamus Enniū igitur
secutus est qui ait, Fluctusq. natantes. Sane de hoc fluuiio q̄-
ritur, a prudentioribus, vtrū de illis nouem sit qui ambiunt
inferos, an præter nouē, & datur intelligi, qd̄ ab illis nouē qui
ambiant inferos separatus est. Namq; volunt eū esse imagi-
nem senectutis. nam aīæ nostrę vrgent, & alacres sunt, & ple-
nē memoria a pueritia vsq; ad virentem senectam, postea in
nimia senectute omnis memoria labitur, qua lapsa mors in-
teruenit, & animę in aliud corpus reuertuntur. Vnde fingūt
poetę animas Lethęo hausto in corpus redire. Ergo Lethęus
est obliuio, morti semper vicina. [Gentes populiq.] Innume-
rarum gentium, & populorum animę. [Floribus insidunt]
Insido illi rei: vt, Insidat quantus miserę deus. Insisto autem
illam rem: vt, Nulli fas casto sceleratum insistere limen. [Cir-
cumlilia funduntur] Floris speciem pro genere posuit. [Flu-
mina porro] Longe remota, & est Græcum aduerbium. Bene
autem Aeneam longe a Lethęo facit, quia adhuc iuuenis est.
[Agmine ripas] Cursu, impetu, per quod ostendit cito iri ad
senectam, quia tota celeritate vlus labitur vitę.

ASCENSIVS.

EFFVSÆ QVE genis lacrymę &c.] Recitat pientissimi pa-
tris, amicissimam ad filium allocutione, quod autem dicit, la-
crymasse, id præ gaudio intelligendum est, sed annotandum,
q̄ vero beato animo post apotheosin lacrymas dat, verum dice-
mus eas, inanes intelligi, vt equos, & currus, de quib. supra, &
id solū significare, quia idē affectus maneat defunctis q̄ fue-
rat viuis, hoc tamen habemus lacrymas præ gaudio, aut ex
pietate profusas nihil imperfectionis in hoīe significare, si ē
tali viro in Elysij dantur, vnde quod excludit a viro bono,
& sapiente, in carmine De viro bono, & ab agricola commi-
serationem dicens, Nec miseratus egentē est, non intellige-
mus misericordiā dammare, sed aut paupertatē cum nihil ha-
beat mali, non censere miseratione dignā, aut malā affectio-
nem secludere a viris perfectis, qualis est cōmiseratio, de re-
bus, quas fori aīo perferre debeamus. Recitat præterea opti-
mi filij benignam rñsionem, plura cōtinentē, quam pater in-
terrogauerat, nā de nanibus quas se in mari Tyrrheno dereli-
quisse ait, nihil percumbētis fuerat Anchises. Ea aut carmi-
na quę de cōplexu frustrato dicuntur (Conatus. n. est rerū
quę non sortiuntur effectum) ex Odyssę Hom. lib. 11. de ver-
bo ad verbū sumpta sunt. Significant aut simulacrum dunta-
taxat Anchisę illic fuisse, hoc est corpus inane: nam verum cor-
pus in Sicilia conditū erat, aīa lacrymas non habet. Simula-
crum aut, quia corpus simulat, saltem operationes, & poten-
tias eas simulare potest, sed altioris est hęc quęstio negocij a
Theologis nostris & præcipue D. Aug. de ciuit. Dei, anxie di-
scussa: q̄rit enim an ignis materialis sit apud inferos, quō ani-
mas incorporeas vrāt atq; in id fere concedit, quod dicitur,
quod, Non funditus oēs Corporeę excedunt pestes, hoc est
quod aīę secum trahunt corporis passiones, & affectiones, q̄
illic puniuntur. Sed de his argutiores, argutius disputent.
Nos, quia Dōn. hic deficit. Ordinē ponamus, qui talis est, q;,
pro & lacrymę effuse sunt, genis. i. palpebris Anchisę, & vox
i. oratio sequens, excidit. i. elapsa est, vt seni, ore. i. Anchisę. O-
nate, venisti (non interrogantis, aut dubitantis, sed præ gau-
dio admirantis, interrogandi forma est) tandem. i. post longā
expectationem meam, q; pro & tua pietas expectata. i. pro-
bata, & cognita, semper parēti. i. mihi (præcipue tñ, dum eum
humeris suis extulerat incendio Troiano) vicit iter durum. i.
difficile, non propter descensum, sed propter regressum, aut
etiam propter descensum, quia licet dictum sit, Facilis de-

scensus Auerni, id intelligitur de defunctis, quia postea vo-
cantur regna inuia viuis, datur. i. daturne, hoc est cōceditur,
ne mihi, tueri tua ora, & audire, & reddere voces notas? Eq-
dem ego ducebam aīo. i. augurabam, aut opinabar, seu cogita-
bam sic te facturum, & pro. i. rebar futurū. i. vt me visas, dimu-
merans tpa. i. disquirens quanto tpe opus est ad hanc profe-
ctionem, nec mea cura. i. sollicitudo, quam de ea re habui, fe-
fellit me. Seru. vult, vocandi casum esse, mea cura, sed id (iudi-
cio meo) dici non pōt, cum. n. oīs vocatiuus sit secundæ per-
sonæ, nō diceret, fefellit, sed fefellisti. Si tñ velimus de Aenea
dictum, in tertia persona dicamus, nec mea cura. i. filius meus
dulcissimus fefellit, me hoc est, tu non fefellisti me. Nam licet
ad personam, quasi de persona loqui, vt in Euang. Et vnde mi-
hi hoc, vt mater Dñi mei veniat ad me? vbi non dicit, venisti
ad me, quia in tertia persona loquitur. Per quas terras (et ad-
miratiue, ac si dicat, dii boni per quas terras). i. regiones, &
per quanta. i. quantum magna, q. d. per maxima & quora, ego
accipio te victum; & o nate, quantis periculis, pro periculis,
accipio te iactatum? q. d. et maximis, quam. i. quātum, hoc est
o quantum, q. d. maxime metui, ne regna Libyæ nocerent ti-
bi, quod. i. aliquid, sciuerat enim per reuelationem, aut quia
deus effectus Aeneam ad Libyā appulsum, & illic a Didone
teneri aqua ēt ne regnum Italiæ obliuiscar, conatus est eum
auellere crebris admonitionibus, vt attestatur Aeneas, dicēs
in 4. Me patris Anchisæ quoties humentib. vmbis Nox opē-
rit terras, quoties astra ignea surgunt Admonet in somnis, &
turbida terret imago. Aut, pro sed, ille. i. Aeneas, quem allo-
cutus est, sup. respondit, o genitor, tua imago tristis. id est ter-
ribilis, aut mēta, pp timorem quem habuisti, ne quid Libyę
mihi regna nocerent, occurrens. i. in somnis sapiens, quia (vt
iam dixi) Quoties humētibus vmbis Nox opērit terras. (In
4. et apparuisse dī, quo circa magis cōgruit illic dixisset quā
hic, quæ non dī, quia frustra diceret se veritum, ne quid Li-
byæ tibi regna nocerent. cum postea in Sicilia, ipsum allocu-
tus sit, verū excusatur, quia in 5. venerat vt caduceator, Iouis
Imperijs missus, quo circa nihil præter quam quod iussus
erat, tunc explicare potuit, sed solummodo admonere, vt ad
inferos ad se descendat, plura auditurus) ad egit. i. impulit aut
egit, tendere ad hæc limina. i. regni beatorum, cum Anchises
sit in optimo circulo. Classes. i. nostræ, stant sale, i. in mari,
Tyrrheno. i. a Tyrrheno denominato, est aut infernū ad Ita-
liam Da. i. concede, iungere dextras. sup. nostras. da inquit, o
genitor, & ne subtrahe te, sup. mihi, amplexu nostro, i. dū te
amplecti conor, aut amplexu, pro amplexui nostro, per qd̄
significat patrem, quoties eū amplecti voluit se elongasse cū
sciret se amplecti non posse, quia verum corpus non haberet,
Aeneas memorans. i. loquens sic, rigabat simul ora, largo fle-
tu. i. simul large flebat. Conatus, sup. est Aeneas, ibi. i. in eo
tpe. aut cum id diceret, ter circumdare brachia collo, aut da-
re collo brachia circum. i. in circuitu, & magno compressu
quia retineri non potuit, effugit ter. manus. i. Aeneę compre-
hendentis, existens par ventis leuib. & simillima, somno vo-
lucris. i. cito auolanti Aeneas videt interea. i. dum talia moli-
retur, in valle reducta. i. longe posita, nemus seclusum. i. a fre-
quentia eorum, qui Elysium colebant, & virgulta sonantia fil-
uis, amnem Lethęum. i. obliuionis, qui prænatat domos placi-
das. i. sedes beatas, sed peracto tempore, dijs ita volentibus,
quędam animę ex eo bibunt obliuionem, & incipiunt in cor-
pora velle reueri. Gentes innumera, & populi, sup. innume-
ri. volebant circum hunc. i. amnem ac omnis campus strepit
murmure. i. aīarum circumuolantium, veluti. i. quemadmo-
dum, oīs campus strepit, in pratis vbi apes insidunt. i. sedem
capiunt immittendo se floribus varijs. i. variorum colorum,
ætate serena. i. dum ipsi æstiuum, aut verum, est serenum,
dū fundantur circū candida lilia, Aeneas inscius. i. taliū rerū,
horrescit subito visu, i. visione subito oblata, & requirit cau-
sas & sup. requirit, quę sint ea flumina, porro. i. procul appa-
rentia, ve, pro vel, qui viri complerint agmine. i. impetu tan-
to, ripas. i. Lethęi fluminis. Ideo autē Aeneas fingitur longe
esse a Lethęo flumine, quia adhuc iuuenis est, memoria autē
deficit in senio Agmen, proprie est multitudo dū agitur, aut
impetus ipse, vt, Leni fluit agmine Tybris. Quod autem dicit
Aeneam vidisse amnem Lethęum, intelligendum est in sen-
su diuiso, hoc est vidit amnem, qui est Lethęus, nesciuit ta-
men esse Lethęum, vnde id dictum est ex persona poetæ.

VARIÆ LECTIO.

Quas ego te terras] Romanus liber & aliquot alij verusti,

Quas ego per terras legunt. [Hæc limina tendere adegit.] In libris aliquot per uetustis legere est. A dite coegit. [Simul ora rigabat.] In antiquis plerisque; Rigabant, plurali numero est. [Seclusum nemus.] In Roma. lib. Reclusum, legitur, [Virgulta sonantia siluis,] Seruius, Silue, legit, & Romanus illi liber adsti-

pulatur. [Qui ve viri tanto complerint agmine ripas.] In uetustis quibusdam exemplaribus legere est, Quid ve. In aliquot alijs, Quique viri, habetur. Est &, Complerunt, finituo modo, in bona lib. antiq. parte. In aliquot, ut in Mediceo, Complerent.

STAV.

A Nimæ, quibus altera fato Corpora debentur.] Sciendum non omnes animas ad corpora reuerti. Aliquæ n. pp vitæ merita non redeunt, aliquæ redeunt propter malam vitam, aliquæ propter fati necessitatem. [Lethæi ad fluminis vnda.] Si anima est, & summi spiritus pars, qua ratione in corpore non tantum videt, nec est tantæ prudentiæ tantæq. uicinitatis, ut omnia possit agnoscere, quia cum ceperit in corpus descendere, potat stultitiâ, & obliuionem. Vnde non potest implere vim numinis sui post naturæ suæ obliuionem. Obluiscitur autem secundum poetarum præteritorum: secundum Philosophos futuri. Vnde mediū tenuit dicendo, Obluia. Docet aut Philosophi, anima ad ima descendens quid per singulos circulos perdat. Vnde et Mathematici fingunt, quod singulorum numinum potestatibus, corpus, & anima nostra connexa sunt, ea ratione quia cum descendunt animæ, trahunt secum torporem Saturni. Martis iracundiam, libidinem Veneris, Mercurij lucri cupiditatem, Iouis regni desiderium, quæ res faciunt perturbationem animabus, ne possint uti vigore suo & viribus proprijs. [Securos latites] [Qui securos faciunt, ut morbos pallidos dicimus, quod pallidos faciunt. [Iampridem] Ex quo ait, Tum genus omne tuum & quæ dentur mētia, disces. [O pater] Noua breuitas. Nā dicendo Pater, qui loquatur, ostendit. [Ad cælum hinc ire putandum est;] Miscet philosophiæ figmenta poetica, & ostendit tā quod est vulgare, quā quod continet veritas, & ratio naturalis. Nam sicut poetas hoc dicit, credendum est animas ab inferis reuerti posse ad corpora, ut cælū superos intelligamus. i. nostrā vitam. Secundum philosophos vero hoc dicit, credendum est animas corporis contagione pollutas in cælum reuerti, [Sublimes animas?] Non oēs, sed sublimium. [Ad tarda reuerti Corpora?] Animæ comparatione, qua velocius, nihil est. Vno. n. memento potest vniuersa discurre. Quæ lucris miseris tam dira cupido? Ut id desiderant propter quod sentiunt penas dedisse. i. vitam [Suspensum] Solicitum, incertū, ut, Multo suspensum numine ducit. [Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit] Histeron proteron. Post hunc. n. versum sequi debuit, Dicam equidem, nec te suspensum nate tenebo.

Asc.

Tunc pater Anchises, Animæ quibus altera fato Corpora debentur, Lethæi &c. [Ex arcana philosophia respondere inducitur Anchises, animas quorundam apud inferos existentium dicit, & posse, & velle redire in corpora. Debere, quia rerum vicissitudo est, & cum finitæ, & simul conditæ, secundum Platonicos (nam hæc oīa, secundum fidem nostram, erronea sunt) sint animæ, corpora autem quotidie generentur, necesse est, ut eadem anima in diuersa migret corpora. Quin etiam Plato censuit, etiam in beluina corpora nonnullorum animas transferri, ut ebriosorum in corpus suis, iracundi, in corpus Leonis &c. Posse autem, quia immortales sunt, Velle vero, quia Lethæum flumen potantes, obliuiones malorum quæ in hac vita habuerant, imbibunt, dicunt tamen nonnullas perpetuam felicitatem meruisse, sed paucas, unde est, Et pauci læta arua tenemus. Verum tamen secundum hæc principia, oportet dicere, paucas eam felicitatem meritorum, quia si oēs mereantur, quæ nunc sunt animæ, desineret hominū procreatio, quam tamen perpetuam censent. Et si dicant, non oēs posse mereri, deterrent multos a virtutum cultu. vñ dicere debet. singulas quidem, aut gratia aut merito posse ad perpetuam peruenire felicitatem, paucas tamen peruenturas, dicit autem Plato, animas ab æterno creatas (quod tamen Augustinus noster reprobatur, dicens, Animas creando infundi, & infundendo creari) & dū a coelesti sede, per circulos delabuntur attrahere varias affectiones, ut, Macrobius docet, in De somnio Scipionis, a Saturno rationem, & intelligentiam, ab Ioue praxim, seu partem actiuam, a Marte, irascibilem, tam uirtutes, quam ui-

Poc. Tum pater Anchises. Anc. Aie, quibus altera fato Corpora debentur, Lethæi ad fluminis vndam Securos latites, & longa obliuia potant. Has equidem memorare tibi, atque ostendere coram, Iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum. Aen. Quo magis Italia tandem letere reperta. O pater, an ne aliquas ad cælum hinc ire putandum est Sublimes animas, iterumque ad tarda reuerti Corpora. quæ lucis miseris tam dira cupido? Anc. Dicam equidem, nec te suspensum nate tenebo, Poe. Suspicit Anchises, atque ordine singula pandit.

discere non esse, nisi quoddam reminisci Sed cum hæc repro bata sint, non est in eis immorandum, nisi quatenus ad explanationem poeticæ faciunt. Donatus autem dicit sic. [Tunc pater] Interrogat Aeneas, quis fluius, & quare animæ, illum petant. Ad utrumque breuiter respondet, esse animas, quæ in alia corpora reuerti uolunt, & fluium esse Lethæum. [Quo magis Italia] Ex hoc ostendit se magna dicturum. [O pater, anne] Non poterat non mirari quod ad tanta incommoda uitæ redire uelint. Hæc ille. Ordo autem est. Anchises pater, ait, sup. tunc: Animæ, quibus altera. i. secunda corpora, debentur fato. i. necessitate quadam, aut deorum uoluntate (quia non omnibus debentur, perfectis. n. heroibus, & dijs genitis, perpetua est apud Elysios sedes, sicut contra, pessimis deorum uiolatoribus, æternum est apud tartara supplicium: Vnde de Theseo dictum est, sedet eternūque, sedebit Infelix Theseus) potant ad undā Lethæi fluminis, latites securos. i. secludentes a curis, aut facientes securos. & longa obliuia. i. malorum, & penarum, quæ & quas semel perpeffi sunt, dum essent in hac uita. Equidem id est, ego quidem, cupio orare. i. enarrare, & recensere tibi, atque ostendere tibi, coram. i. oculis tuis, has. i. animas. in corpora migraturas, & cupio iampridem. i. a plusculo tempore, enumerare hanc prolem meorum. i. a meis descensorum, eo, sup. quo. i. ideo, ut, Letere magis mecū, Italia reperta. (Potest tamen construi, non secundum prius dicta, sed (ut Seruius inquit) secundum historicam fidem. Quo latere magis Italia reperta mecum, quia etiam Anchises in Italiam uenisse dicitur. sed huic loco, & multis prius habitis, quadrat constructio quam sequimur, artis tamen est interdum sic loqui, ut in plures sententias trahi possimus) Aeneas. sup. ait: O pater, an ne putandum est aliquas animas, sublimes. i. in sublimi sitas, aut egregias, ire hinc. i. ex his tamen beatis locis, ad cælum. i. ad conspectum cæli, aut aerem, in quo degimus, & reuerti iterum ad corpora tarda. i. eas tardantia, & hebetantia, quæ cupido. i. cupiditas, lucis. i. celestis, tū quod illic etiā lux sit, aut lucis. i. uitæ, est, sup. eis, tam dira. i. execrabilis, & quasi deorum ira inducta? Respondet Anchises: Equidem. i. ego certe dicam, nec o nate, tenebo te suspensum. i. animo, hoc est dubium, & ambiguum. Anchises suspicit, i. sursum, vel seorsum inspicit, ut faciunt, qui noua inuenire uolunt, sicut contra. Despiciunt terram, qui reminisci uolunt, atque pandit singula, id est singulas res, ad propositam quæstionem pertinentes, ordine, id est per ordinem, incipiens, scilicet a primordijs, & primis causis.

V A R I A L E C T I O.

[Quo magis Italia tandem latere reperta] In lib. aliquot antiquis. Latere imperatiuo modo. In omnibus deinde pro. Tandem, vno exemplo, Mecum scriptum est. In Rom. totus versus ita mutatus, Quo magis Italiam mecum latere repertam. [Iterumque ad tarda reuerti Corpora?] In libris aliquot antiquis. In tarda, legere est. [Quæ lucis miseris tam dira Cupido?] In libris aliquot sane quam uetustis, Cupido est, una plus dictione legitur. [Suscipit Anchises] In probatioribus libris antiquis, Suscipit, habetur, quod significat Respondet.

Prin-

SERV.

P Principio celum ac terras, camposque liquentes] Interrogatus Anchises quare animæ velint reuerti ad corpora, quasi aliud dicit, tñ illuc recurrit quod Græce το πᾶν dicitur. i. omne quod est. Quatuor sunt elementa, terra, aer, aqua, æther & Deus. Præter hæc nihil est aliud, & hoc, mundum nō possumus dicere. Nā mundus nō est totū, Ergo Deus, est quidem,

spiritus diuinus, qui per quatuor infusus elementa gignit vniuersa. Igitur si de elementis, & Deo nascuntur omnia, vnam originem habent, & par est natura omnium. Sed videamus quid in nobis est a Deo, & quid a quatuor elementis: Quantum datur intelligi, ab elementis habemus corpus, a Deo animam, quod ideo probatur, quia quod est in corpore, terra, humor, anhelitus, calor (quæ omnia videntur, sicut etiam elementa) animus inuisibilis est, sicut etiam Deus. Vnde originem ducit. Illa præterea irrationabilia sunt, sicut corpus. Cōtra Deus habet consilium, sicut etiam animus. Deinde elementa mutari videmus, quorū perire, mutari est, sicut et corpus, q̄ inde originem ducit, contra Deum non perire manifestum est. ergo nec animus perit, qui inde originem ducit. nā pars semper sequitur genas. Huic igitur tetedit prima intentione suā, vt animos immortales diceret. Sed occurrit illud, si immortales sunt, & vnum habent principium, quæ ratione non omnia animalia sentiunt similiter? Et dicit non esse in animis dissimilitudinē, sed in corporibus, quæ prout fuerint vel viuacia, vel torpentina, ita & aios faciunt, quod potest et in vno eodemq. corpore probari. In sano. n. corpore alia est viuacitas mentis, in egro pigrior in infans invalida, & ratione carens, vt in phreneticis cernimus adeo cum ad corpus venerit, nō natura sua vit, sed ex eius qualitate mutat. Inde Afros versipelles, Grecos leues, Gallos pigrioris videmus ingenij, quod natura climatū facit, sicut Ptolemæus deprehendit, qui dicit translatū ad aliud clima hominem naturam ex parte mutare. De toto. n. non potest, quia in principio accepit fortē corporis sui. Ergo aia pro qualitate est corporis. Et quæ ratione res melior, est in prate deterioris: Atqui diuinus aius debuit corpus habere in prate, non mortale corpus naturam animi corrumpere. Sed hoc ideo fit, quia plus est quod continet, q̄ quod continetur, vt si Leonem includas in caueam, impeditus vim suam non perdit, sed exercere non potest. ita animus non transit in vita corporis, sed ex eius cōiunctione impeditur, nec exercet vim suā. Occurrit, illud omne quod corrumpitur, æternum non est, si animus insanit, irascitur, desiderat, timet, caret æternitate, cui sunt ista contraria. Nā passio æternitatem soluit, quod ideo falsum esse dicimus, quia aius nihil per se patitur, sed laborat ex corporis cōiunctione. Et aliud est per suam naturā corrumpi, aliud per contrarium rei alterius. Videmus. n. tale aliquid vt in lucerna, quæ per se clara est, & locum in quo est sine dubio illuminat, sed si qua re tecta fuerit, & inclusa, non perdit splendorem proprium qui in ea est (remoto namq. impedimento apparet) nec tamen quæ impeditus est eius vigor, ideo etiam corruptus. Ita ergo & animus quandiu est in corpore, patitur eius contagionem. simul atq. deposuerit corpus, recipit suum vigorem, & natura vitur propria. Si ergo recipit naturam suam, quare poenas apud inferos patitur? Ideo quia res quæ simul diu fuit, non potest deposita ipsa re statim in suum nitorem reuerti, vt si speciem candidam missam in lutum polluas, & eam statim auferas, non iccirco sordibus caret, sed absolutionem re-

quirat, vt in pristinum nitorem possit redire. Si anima ex eo quod datur corpori, inquinata, etiā si corpus deponat, necesse habet purgari. Si ergo purgantur, & recipiunt naturam suā, cur volunt reuerti? Quia potant, inquit, obliuia. Est et illud ambiguum, Aut vt præteritarū obliuiscantur poenarum, aut certe vt ignare futuri habeant redeundi desiderium in corpora, quod sine passione non fit.

Nam animus in quo est passio, meretur reuerti. [Coelum] pro aere, & æthere posuit, vt, iam celum, terramq. [Camposque liquentes]. i. maria. [Lucentemq. globū lunæ] ideo vsus est participio, vt ostendat eam suum lumen non habere. Nā lucens, est quod aliunde illuminatur. Lucidibile, quod p se lucet, vt patulum & patens. Patulum est quod semper patet: Patens quod & aperitur, & clauditur vt oculus. Globum autē, ideo quia dī luna *σφαῖρα* esse. [Titaniamq. astra] Aut stellas dicit, aut solem quem supra vnū fuisse de Titanibus diximus. [Spiritus] Diuinus. f. & vnum est siue mentem dicat, siue animum, siue spiritum. [Intus alit] Vegetat, & in æternitatem custodit, quia mixtus est, & nulla pars est elementi sine Deo. [Per artus] per elementa, quæ membra sunt mundi. Corporalia namq. sunt, quæ possunt videri. [Mens agit molem] Magnitudinem mundi mens agit & si, vt Cicero dicit in Tusculanis, æternum est quicquid in æterno motu est. sine dubio etiam animus æternus est. Semper enim in motu est, adeo vt ne nobis quidem quiescentibus cōquiescat. [Magna se corpore miscet] Aut an-

Lucens

Aueri quid.

Anc. Principio celum, ac terras, camposque liquentes,
Lucentemq; globum Lunæ, Titaniamque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agit molem, & magno se corpore miscet.
Inde hominum, pecudumque genus, vitæque volantum.
Et quæ marmoreo fert monstra sub equore Pontus.
Igneus est ollis vigor, & cælestis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudetque: nec auras
Respiciunt clausæ tenebris, & carcere cæco.
Quin, & supremo cum lumine vita reliquit,
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt pestes: penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur penis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. alię panduntur inanis
Suspense ad ventos: alijs sub gurgite vasto
Infectam eluitur scelus, aut exuritur igni.
Quisque suos patimur manes: exinde per amplum
Mittimur Elysium, & pauciletæ arua tenemus:
Donec longa dies perfectæ temporis orbe
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Ætherium sensum, atque auræ simplicis ignem.
Has omnes vbi mille rotas voluere per annos,
Lethæum ad fluuium deus euocat agmine magno:
Scilicet immemores supera vt connexa reuisant,
Rursus & incipiant in corpora velle reuerti.

tiptosis est pro corpori, vt, Hæret pede pes, densusque viro vir. quod potius credendum est. Aut certe fm eos locutus est, q̄ dicunt corporale esse, & eum ita definiunt *πυρρὸν*. i. ignem sensualem, quod si verū est, corpus est, nec per antiptolim dixit, sed per diffinitionē magno corpore. i. non cōi. [Inde hominū, pecudumque genus] De quatuor elementis, & Deo. [Et cælestis origo Seminibus] Quantum non noxia corpora tardant (q̄d supra diximus) Instantū, inquit, in oībus viget pars diuinitatis, inquantū finit corporū qualitas. [Terreniq. hebetant artus] Inquantū non hebetant artus. [Moribundaque membra] Morienti similia, hoc est semper morientia. Nunqua. n. in eodē statu sunt, sed aut minuunt, aut crescunt. Ergo aius idē est, sed vt virib. suis non potest p p corporis cōiunctionem. [Hic metuunt, cupiuntque. dolent, gaudetque] Ex corporis cōiunctione, & hebetudine. Varro, & oēs Philosophi dñt quatuor esse passiones, duas a bonis, duas a malis opinatis reb. Nā dolere & timere, duę opinionēs malę sunt, vna pñtis, alia futuri. Itē gaudere, & cupere, opinionēs bonę sunt, vna pñtis altera futuri. Hæc ergo nascunt ex ipsa cōiunctione. Nam neq; animi sunt, neq; corporis propria. Pereunt n. facta segregatione. [Neq. auras respiciunt] Nā quia coheret corpori obliuiscunt naturę suę, quā auras vocauit. Clausæ tenebris, & carcere cæco] Diffinitiones sunt corporis. [Quin & supremo cū lumina vita reliquit] q̄a vt diximus. Occurrit debere eas statim post corpus depositū redire in suū vigorem, & dicit non posse. Quæ. n. diu cōiuncta sunt, inuicē se tenet, & trahūt reliq̄as for diu antiquarū [Nō tñ oē malum] Cedit quidē, sed nō omne, Nā remanet, quod vt purgetur, necesse est. Inde est q̄d dicit, eadē sequitur tellure repostos. Bene aut. [Miseris] Quæ etiā post corpus hēt corporis sordes. Vnde est, Nec funditus oēs Corporeæ excedunt pestes. [Diu cōcreta] cōiuncta, & conglutinata] Inolescere, Crescere, vt, Vdoq. docet inolescere libro. Ergo exercentur penis, quia deposito corpore sordes su-

Virg.

Gg 4

persunt.

Nota hūc locum.

per sunt. Penas autē minime perferunt aīa, sed illius coniun-
ctionis reliquiae quae fuit inter aīam, & corpus. Nam licet ista
duo per se penas perferre nō possint, homo tñ perfert, qui de
his duobus est factus. [Supplicia expendūt] Ideo agunt suppli-
cia, non ut aīas puniant, sed ut eas peccatis exuant pristinis.
[Alia pandunt inanes Suspende ad ventos] Loquit quidem
poetice de purgatione aīarum, tangit tñ quod & Philosophi
dñt, nā triplex est oīs purgatio. Aut. n. in terra purgantur, quae
nimis oppressae sordibus fuerint, deditae. s. corporalib. blandi-
mentis. i. transeunt in corpora terrena, & hęc igni dñr purga-
ri, Ignis. n. ex terra est quo exuruntur oīa. nam celestis nihil
perurit. Aut in aqua. i. trāseūt in corpora marina, si paulō me-
lius vixerint. Aut certe in aere, trāseundo, s. in aëria corpora,
si satis bene vixerint, quod in Statio legimus, ubi de augurijs
tractat. vnde ē in sacris oībus tres sunt istae purgationes. Nā
aut tarda purgant, & sulphure, aut aqua abluunt, aut aere vē-
tilant, quod erat in sacris. Liberi hoc est. n. quod dicit in 1.
Georg. Tibiq. oscilla ex alta suspendunt mollia pinu. Nā ge-
nus erat purgationis, & in ipsis purgationib. bonū meritōrū
secutus est ordinē, ut ante aeris, inde aque, post ignis dice-
ret, purgationē. [Quisq. suos patimur manes] Supplicia quae
sunt apud manes, ut si q. dicat iudiciū patimur, & significet
ea q. in iudicio continentur. Est & aliud verius. Nā cū nasci-
mur, duos Genios sortimur. Vnus est qui hortat ad bona, al-
ter qui depravat ad mala, quib. assistentibus post mortē, aut
asserimur in meliōrē vitā, aut condemnāmur in deteriōrē,
per quos aut vacationē meremur, aut reditū in corpora. Ergo
Manes, Genios dicit quos cū vita sortimur. [Exinde] Vna pars
orationis est, & in tertia a fine accentū habet, licet penultima
longa sit. Quod ideo factum est, ut ostenderet vna pars esse
orationis, ne praepositio iungeretur adverbio, quod vitiosum
esse non dubiū est. [Pauci lata arua tenemus] Non oēs. Qui
.n. minus purgant, statim redeunt ad corpora [Donec longa
dies perfectō tps orbe] Qua ē post purgationē opus est tpe
ut perseveret in purgatione, & sic redeat. Et quæritur vtrum
aīa per Apoteosin (de quib. ait, Pauci lata arua tenemus) pos-
sint mereri perpetuam purgationem quod non potest fieri.
Merentur .n. temporis multi, non perpetuitatis, & quae male
vixerunt, statim redeunt, quae melius, tardius, quae optime,
diutissimo tpe sunt cum numinib. Paucae tñ sunt quae, & ip-
se exigente rōne, licet tarde coguntur reuerti [Perfectō tps
orbe] Finito legitimo tpe. [Concretam] Affixam, & inhaeren-
tem. [Aetherium sensum] Siderum *πυροσπορ*. Ignem sensua-
lem. i. Deum, per quod quid sit aīa ostendit. [Aurai simplicis
ignem] Non vrentis. Simplicis aut nostri comparatione, qui
constat de ligno, & aere. Ille. n. per se plenus est, & æternus,
quia simplex. Oīa. n. *συρθετα*. i. composita exitū sortiunt. Vnde
& atomos perpetuas dñt, quia simplices sunt, nec respi-
ciunt sectionē. [Has oēs] Ac si diceret et has oēs. Nam supra
non oēs dixit, sed aīa quibus altera fato Corpora debentur.
[Mille rotā voluere per annos] Exegerunt statutum tps per
annorum volubilitatem. Est aut sermo Ennij. [Deus euocat]
[Non dicit quis, sicut supra, Dñs quibus imperiū est aīarum.
Sed alij Mercuriū volunt propter hoc aīas ille euocat Orco
Pallentis, alias sub Tartara tristia mittit. Et est ratio. nam *υδρ*
dicitur i. sensus, quo philosophiam, quae hęc indicat, intelli-
gimus, quia ipse ē inuenit literas, [Agmine magno:] Impe-
riū, & dictum est imperatiue. Non enim blanditijs inductae
redeunt, sed necessitate, quadā coguntur, ut potantes velint
reuerti. [Immemores] Vel praeteritorum, vel futurorum.

Asc.

PRINCIPIO celum, &c.] Incipiens igitur Anchises enar-
rare, sic procedit. Quia Deus, qui magna mundi aīa, seu ma-
gnus animus (secundum quosdā philosoph.) oībus rebus, in-
fusus est in oībus animantibus, ut vniuersalis anima, omnisq.
anima celestem hēt originem, quia (fm Stoicos) etiā deus est
de natura ignis, vnde eum corporeū putabant, ut attesta-
tur Eusebius in preparatione Euangelica, & D. August. 8. de
ciuit. Dei, ideo omnia, quae viuunt, a Deo reguntur. Deus aut
vult, ut iuxta merita post exitum a corpore, animae recipiant
alię gaudium æternum, alię supplicium æternū, alię purga-
tionem ad tps duraturam, fm existentiam facinoris, & dein-
de, gaudium meritis respondens, quo recepto, quia non me-
ruerunt æternam beatitudinem, inducit in eas, obliuionem
bonorū, quae paulo ante possederant in Elysij, & malorum, q.
sustinuerant in hoc mundo, & ita motę quasi a spiritu ma-
gno, cupiunt in corpora nō redire, quia nesciūt se illic fuisse,
sed ire, vnde quod dictū est: Iterumq. ad tarda reuerti Cor-

pōra, dictum est ex persona Aeneae, qui nouerat animas eas
aliqñ in vita fuisse. Nam putauit nullas illic esse quae non ali-
quando vixerint in hoc mundo cū corporib. suis, in q. celitus
demissae fuerant. Et quia obliuionem imbibunt, licet saepe in
corporibus fuerint id tñ ignorant immemoresq. sunt. Pluri-
ma aut horum, ex Orpheo, & Platōne efficta sunt, qui quia
ex prophetarum libris, & Aegyptiaca disciplina, didicerant
animas immortales aliquando in corpore redituras, pertur-
bant in eadē corpora, post putrefactionem, & consumptio-
nē, redire non posse: vnde, in alia redire dicebat, ut asserit D.
August. Verū cum hęc fere erronea sint, licet quae ad purga-
tionem pertinent, non penitus reprobentur, ideo altiore in-
dagatione iuperledens ad ordinem redeo, praemissis his Dona-
ti verbis. [Quisq. suos patimur manes] Nam si bonus, ad infe-
ros venit, bonos patitur manes, si malus, malos. [Exindeque]
Post examinationem, [Amplum] At ostendat, non illis paucis
paratam esse latitudinem, sed pluribus, modo ita viuunt, ut il-
lic ventre mereantur, sed quia pauci merentur, pauci diffusam
latitudinē merent. [Longa dies] Longo tpe, est opus, ut fiat
talis purgatio qualis antequā in corpus veniret. Hęc ille. Or-
do igitur est. Principio i. ut a primordijs incipiā. Spiritus. i.
animus magnus. i. deus alit celū. i. aerem, & ignē, ut Ser. inter-
pretatur, ac terras, & campos liquentes. i. equora aquarū, &
globum lunę lucentem, s. lumine a sole recepto, & astra Tita-
nia. i. quaecunq. ab Hyperione Titane descripta sunt, & quo-
rum cursus ab eo demonstrati sunt: quapropter, earum pater
dicitur: vnde & Claudianus, eā Hyperionis de semine natā,
dicit: intelligi aut totū vniuersum, & mens. s. diuina, infusa,
per artus. i. singula membra, aut singulas particulas, agit. i.
mouet, & impellit, totā molē. i. machinam immensam totius
vniuer. [Cicero aut in Tusculanis, probat aīam esse immor-
talē, eo quod se, & alia mouens, in perpetuo sit motu] Et mi-
scet se per praesentiam, non per confusionē, magno corpore. s.
vniuersi. Inde. i. ex hac confusione spiritus illius diuini genus
hoīum, & pecudum, & vitę volantū. i. volucrū, & monstra q.
pontus. i. mare quolibet fert sub equore marmoreo. i. marmo-
rei coloris, hoc est oīa animantia, sup. orta sunt, & viuunt, q.
vigor igneus, & origo celestis, est ollis. i. oīb. illis seminib. i.
aīs quae sunt semina vitę, sicut Stoici censent, deū esse de na-
tura ignis, quē Seneca lib. 8. epist. sic censet esse in mundo ut
aīus noster in nostro est corpore, in tantum, sup. est illis cele-
stis natura, quantū corpora noxia. i. nociua, non tardant. i. de-
primunt, & offuscant virtutem celestē, quia licet eadē natu-
ra sit omnibus, aīa tñ in vno corpore, nobilior, & perspicua-
cior q. in alio vī, pp. corporis diuersam dispositionem, sicut
eadē candela magis resplendet in vna lucerna, q. in alia &
quantū artus terreni, & mēbra moribunda. i. assidue ad mortē
tendentia, nō hebetant. s. semina illa, hoc est aīas hinc. i. ex his
mēbris, moribundis, & terrenis ipse aīę metuūt, cupiunt, do-
lent, & gaudent. i. varijs afficiunt passionibus, nec ipse clausę
tenebris. s. corporis, & carcere ceco. i. eas excecante, depiciūt
. i. disquirunt, auras. i. puritatem suam. [Alij legunt, nec respi-
ciunt. i. attendunt. Nonnulli, suspiciunt] Atq. ita generatur
in corpore animarū diuersitas, quae ēt permanet post separa-
tionē in ipsis animis, seu animab. quae res facit, ut non nullae
cupiant in corpora reuerti, vnde addit: Quin et. i. quinetiā,
cum. i. quando, vita reliquit, sup. corpus, lumine supremo. i.
in vltimo vitę tamen non omne malum. s. culpę, hoc est vi-
tium, sine quo nullum Stoici censent malum: nec oēs pestes
. i. infectiones corporeae, quas in corpore ad se traxerunt ex-
cedunt. i. exuuntur, excedentibus, ipsis aīs, funditus. i. a fun-
do, & radicibus, miseris. s. aīs, aut animabus, & necesse est pe-
nitus. i. omnino, stante s. iudicio diuino, quo vult, nullū malū
esse impunitū, multa. s. mala, concreta i. contracta cum corpo-
re, inolescere. i. aboleri: miris. i. mirabilib. modis. s. pugnandi,
quia nihil mirabilius, quam incorporeum a corporeo pati &
ideo dicimus nos quoque aīas secum trahere affectiones, &
passiones corporum. Ergo quia. s. purgatas oportet, ipse exer-
centur. i. afficiuntur penis (fm Platonem) nō æternis, sed pur-
gatorijs, ad tps duraturis, ut recitat Aug. vlt. lib. de ciuit. Dei,
sed notū est mortali peccato damnatas, æterno supplicio af-
fligenda, & expediunt. i. persoluunt, supplicia veterum ma-
lorū, bene veterum, quasi inueteratorū, per malam consuetu-
dinē, quae videlicet non facile exuuntur. Alię. s. aīę, pandun-
tur suspende ad inanes ventos, scelus infectum eluitur. i. au-
fertur, alijs, per abluionem, sub gurgite vasto. i. mari, quia
etiā aqua benedicta (ut in tertio officiorū recitat Amb.) ve-
nial.

nialia purgant, & diluuium, mundus purgatus est; hinc ergo vim purgatiuum, quatenus Deus vult aqua. Quinetiam dñr animę apparuisse sanctis viris, quæ se in glacie torqueri afferre-
bunt, aut scelus infectum exurit igni, quod & Pauli senten-
tia approbat, & tota fere manus Christianorū, quorū sunt,
q. velint purgatoriū eē in sphaera ignis. Nos patimur manes
i. inferos s. genios, nobis datos, quisque, sup. patitur, suos. i.
sibi debitos vnde Apuleius, De Deo Socratis, dicit, statim
vt nati sumus, nobis binos genios, i. Angelos attribui, quorū
alter, ad bonū, alter ad malū cohortatur, sed Plato post mortē,
dicit examen fieri, afferentib. vtriusque, quæ eorū cohortatu ef-
fecimus. Sensus ē pōt esse, nos patimur manes. i. purga-
tur apud manes, hoc est inferos q. s. suos. i. secū lū qd meruit, aut
plus, aut minus, deinde. s. postq. purgati sumus, mittimur per
Elysiū. i. campū, amplū. i. capace, & pauci tenemus arua læta
i. beata, donec longi die. i. tps diuturnum, orbe. i. reuolutione,
tps. i. purgationi debiti, pfecto. i. peracto, exemit. i. dempsit,
& expulit labē concretā. i. ex cōiunctione corporis, cuius sen-
su alitatis obtemperās, animā polluit, & relinquit sensum æ-
thereum. i. q. de celo sumptū animū. Nam, vt dicit Iuuen.
Sensum a cōlesti demissum traximus arce, purum. i. immacu-
latum, quāle cum corpus susceperat, atque igne n aurai. i. au-
re, hoc est animę, simplicis. i. purę & incontaminatę, affectio-
nibus corporum. (Antiq. aut dixit aurai, nam quidē Greci
a hęc, vti nos æ, licet e, proferant, veteres sæpe ai, diuisis
syllabis, ponebāt pro æ.) hoc est paucissimi, sine purgatione
pūia, trāsimus ad arua læta, q. nō nīl pfectissimi, & heroi-
ca virtute, dū viuerēt pręditi, sed post purgationem, multę
transmigrant in lætas sedes, mansurę illic nō ppetuo, sed p
modulo meritōrū, aut (secundū sñam Platonis, q. recitat La-
tan. in 7. cōtra Gentiles, spatio mille annorum, iuxta qd ē in
Apoc. 20. dñr, Angelus ligasse serpētē antiquū, qui est diabo-
lus, & Satanas, p mille annos, sed vtrōq; accipitur tps finitū
pro infinito, sicut & hic cum dicit, Deus euocat magno agmi-
ne ad fluium Lethæum. has oēs. s. animas purgatas, vbi. i.
postquam, voluerē. i. voluerunt, rotam. s. temporis, per mille
annos. i. postquam in Elysiis peregerunt, spatiū mille anno-

rū, quod delitijs satiati pro meritis fuerunt, Deus vocat eos ad
fluiū obliuionis, s. i. scire licet cur id faciat, vt. s. immemores,
& bonorū, quæ iā habebant, & malorū, q. habuerant in vita,
reuertant. i. reuiderē eāt, rursus cōuexa supera. i. cōuexitatē cē-
lestem, & vt incipiant velle reuerti in corpora. Berolus
dans rationē cur sidera dicantur Titania, dicit contra Seru-
sic. Diod. li. 6. apertissime nos edocuit quare astra. Titania no-
minentur. Scribit. n. Hyperionem, vnū ex Titanibus, primum
astrorum, luneque, & solis cursum, ac naturā demonstrasse,
& ob hoc stellarum parentem existimatum. Merito itaque a
Virgilio, astra. i. stellæ oēs, nō solus sol, Titania, dicuntur, quasi
perpetuo epitheto. pp. Titanem Hyperionem, qui siderum pa-
ter fuisse creditur.

Ac terra [In Rom. lib. Terram, vnitatis numero scriptum VARIA
est] [Nec auras Respiciunt] In antiquis oibus libris quos vide LECT.
rim. eodem exemplo legitur. Neque auras Despiciunt. Alicubi
etiam Respiciunt, habetur. [Atque aurai] Antiqua omnia exē
plaria quæ legi, Aurę quidem legunt. Supera vt conuexa. In
libris aliquot antiquis, Supera in conuexa, est.

Ab indagine vero dici Musa videt, quippe ex sapientū sen-
tentia, gnōstices copia mater est, indagatrix inopia, At Plato
nicorū sententia nobilis, Musarum nomine celestes intelligit
cantus. Quo argumento & Camoenas dici qñq; opinatur. Ha-
sce vero a Ioue proficisci qñ vt est apud Plotinū, mundi to-
tius animū frequenter Iouis appellatione nuncupet Plato-
nis schola cui calculum adiiciat illud Platonici Maronis:

Principio cælum, ac terras, camposque liquentes:

Lucentemque globum Luna, Titaniaque astra

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus.

Mens agit at molem, & magno se corpore miscet.

Inde nanq; colligi, vt ab Ioue mūdi totius spiritu ac mente.
qm celestes moueat sphaeras, ac regat, musici cāt? Musarū noīe
significati, cooriātur & profluant. Quā rē innuit illud quoq;

Ab Ioue principium Musa, Iouis omnia plena.

Qm vigeat vbique Iuppiter, ac impleat omnia, & celum, ci-
tharam velut quādam (vt est ab Alexandro traditū Milesio)
verset agitetq; celestes inde a harmonicos proliciens cātus.

COEL.
RHOD.

R.V.

Dixerat Anchises, Antecē-
cta de reuersione anima-
rum probatio huc tetendit,
vt celebret Romanos & prę-
cipue Augustum. Nanque qui
bene considerant, iuueniunt
omnem Romanam historiam
ab Aeneæ aduentu, vsq. ad sua
tempora summam celebra-
se Virgilium. Quod ideo later,
quia confusus est ordo. Nam
euerio Ilij, & Aeneæ errores,
aduentus, bellumque mani-
festa sunt. Albanos reges Ro-
manos etiam consules. Brutus,
Catonem, Cæsare, Augustum,
& multa ad historiā Romanā
pertinentia hic indicat locus.
Cetera q. hic intermissa sunt.
in ἀποδομήν inuā commemo-
rat. Vnde etiam in antiquis in-
venimus opus hoc appellatum
esse non Aeneidem, sed gesta
populi Rom. Quod ideo mu-
tatum est, quia nomen non a
parte, sed a toto debet dari.
[Turbaque sonantem] Aut
quæ tunc propter festinatio-
nem sonabat, aut turbę per-
petuum est epitheton [Longo
ordine] Non quo nati sunt,
sed quo apud inferos itabant.
Non. n. eo, quod regnarūt, di-
ctu us ē ordine. [Aduersos le-
gere.] Cōsiderare, relegere, [Dardaniā prolē.] Albanos reges,
q. tredecim fuerūt de Aeneæ & Lauinæ genere. Vñ ait, Itala
de gēte. [Illustres] Hoc nomē notitię fuit nō meriti. Vñ ē in
meretricib. inuenit. Nā & nobiles, & illustres vocantur. [In
nomen ituras.] In gentem. vt Statius, Nomen Echionium, ma-

Poc. Dixerat Anchises: gnatumque, vnaque Sibyllā
Conuentus trahit in medios, turbamque sonantem,
Et tumulum capit, vnde omnes longo ordine possit
Aduersos legere, & venientium discere vultus.
Anc. Nunc age, Dardaniā prolē quæ deinde sequatur
Gloria, qui maneant Itala: de gente nepotes,
Illustreis animas, nostrumque in nomen ituras,
Expeditam dictis, & te tua fata docebo.
Ille, vides? pura iuuenis qui nititur hasta,
Proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
Aetherias Italo commistus sanguine surget
Siluius, Albanum nomen, tua posthuma proles:
Quem tibi longæuo serum Lauinia coniux
Educat filius regem, regumque parentem:
Vnde genus longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas Troianę gloria gentis,
Et Capys, & Numitor, & quite nomine reddet
Siluius Aeneas, pariter pietate, vel armis
Egregius, si vmquam regnandam acceperit Albam.
Qui iuuenes quantas ostentant, adspice, vires.
At qui vmbata gerunt ciuili tempora quercu,
Hi tibi Nomentum, & Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas imponent montibus arces,
Laude pudicitie celebres, addentque superbos
Pometios, Castrumq; Inui, Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.

tores, Augusti vocant, Aegypti, Ptolemei, Perse, Arsacide, La-
tini Murrani, vl. Murrani hic at auos, & auorū antiqua sonā-
tē Nomina, per regesq. actū genus oē Latinū [Pura iuuenis
qui nititur hasta] [dest sine ferro. Nā hoc fuit præmiū apud
maiores eius, qui tūc primū vicisset in plio, sicut ait Varro in
libris

trisque genus Perideæ. [Ille,
vides? pura iuuenis q. nititur
hasta] Aeneas, vt Cato dicit,
simul ac venit in Italiam, La-
uinia accepit vxorē, pp. quod
Turnus iratus, tā in Latinum,
quam in Aeneā bella suscepit,
a Mezentio impetratis auxi-
lijs, Quod & ipse ostendit di-
cens, Se satis ambobus Teucrif
que ventre, Latinisq. Sed vt su-
pra diximus, primo bello pe-
rijt Latinus, Secundo pariter
Turnus, & Aeneas. Postea,
Mezētiū interemit Ascanius
& Laurolauinium tenuit. cu-
ius Lauinia timēs infidias, gra-
uida confugit ad filias, & la-
tuit in casā pastoris Tyri. Ad
quod alludens, ait, Tyrusque
pater, cui regia parent armen-
ta. Et illic enixa est Syluium.
Sed cū Ascanius flagraret in-
uidia euocauit nouercā, & ei
concessit Laurolauinium, sibi
vero Albā cōstituit, qui quo-
niā sine liberis periit, Syluius,
qui & ipse Ascanius dictus ē,
suum reliquit imperium. Vn-
de apud Liuiū est error apud
quē Ascanius Albā condidit.
Postea Albani omnes reges
dicti Syluij sūt ab huius noīe,
sicut hodieq; Romani impera-

libris de genere populi R. [Sylvius, Albanū nomē.] Quia oēs Syluij dicti sunt. [Tua posthuma proles] Posthumus ē post humationē parentis creatus. Per hoc autē Aeneā cito ostēdit esse periturū, & statim infert consolationē dicens. Quē tibi longæuo]. Deo. æuū. n. proprie eternitatis est. quē nō nisi in Deos venit. Ennius, Romulus in cœlo cū dijs genitilib. æuū degit. Male autē vindicauit vsus, per quem dixit Longeuosq. senes [Vnde] A quo, vt, Genus vnde Latinū. Nā, postēri eius fuerunt, qui postea apud Albanā regnauerunt ciuitatem. [Proximus ille Procas] Standi ordine, non nascendi. Nā sextus est rex Albanorū. Item, Numitor tertiusdecimus fuit. [Si vnquā regendam acceperit Albam] Aeneas. f. Syluius. Et hic ostendit oēs Albanos reges, Syluios dictos. Recepit autē a tutore, qui eius inuasit imperium, quod ei vix anno quinquagesimo tertio restituit. Et rem plenā historiæ pertransitū tetigit. [Ciuiti tēpora quercu, Ciuita debuit dicere, sed mutauit. Ate contra Horat. Motum ex Metello consule ciuicū, pro ciuilem. Quercem autē coronam accipiebant, qui in bello ciuem liberaissent, ideo quia ante eā vitæ in hac arbore hominib. fuit, qui glandibus vescabantur. Aliæ. n. erant murales, aliæ agonales. i. Ienniscatæ. Muralis dabatur ei qui prior murū ascendisset. [Hi tibi Nomentum, & Gabios] Hæ ciuitates sunt priscorum Latinorū ab Albanis regibus constitutæ, quanquam Collatiā Tarquinius constituisse dicatur, qui vt erat superbus, eā ex collata pecunia constituit. Vnde & collatia dicta. Potest tñ fieri vt ab Albanis fundata sit aucta a Tarquinio, sicut supra de Tarento diximus quod Taras fecit, auxit Phalantus Romā et Romulus fecisse dī, quā ante Euan der cōdidit, vt, Tunc pater Euan drus Romanę conditor ar cis [Vrbemq. Fidenā] Fidenæ dicuntur vt Thebæ, sed dixit vt Iuuen. Atq; verus Thebæ centum iacet obruta portis. Nā varietati studet. Vnde et ait Pomerios, cum dicatur numero singulari Pometia, [Castrumq. Inui] Vna est in Italia ciuitas, Castrū nouū dī. De hac autē ait Castrū Inui. i. Panos qui illic colitur. Inus autē latine appellatur, græce πᾶν. Item πᾶντις græce, latine incubus. Idē Faunus. item fatuus Fatuelus. Dī autē Inus ab ineundo passim cum omnib. animalib. Vnde & Incubus dicitur, Castrum autē ciuitas est. Nam castra numero plurali dicimus, licet legerimus in Plauto, Castrum pœnarum, quod etiam diminutio ostendit. Nam castellum dicitur. [Nūc sunt sine nomine terræ] atqui in Catalogo hinc est dicturus aliquas ciuitates, sed ex persona suā pōcupat. Dixerat Anchises. Postq. Anchises docuit animas, debere & posse, & velle in corpore redire, docet quæ reditura sint in corpora ab Aenea, progenerada, & ita inuēta occasio ne, describit principes Albanos, & Romanos, ad Augustum vsq., quia eatenus describit, quatenus poeta nouit, sed tñ honestā inuenit rōnē, cur nō progressus sit, vt dicemus illic, Et dubitamus adhuc virtutē extendere factis? Ex eo autē qd genus Augusti, hic cōmendat, facile cōuincit nō instituisse Augusti vitā aliter quā hic & in Clypeo describere. Donatus dicit sic. [Nūc age] Proponit se dicturū prole Troianā, & nepotes inde ex Italo sanguine cōmixtos, & fata sua: ergo exequit specialiter, quos generaliter in primo lib. tetigit. [Pura] Sine ferro quod sit signū pacis, & nō belli. [Ciuiti tpa] Ciuiti le dixit festā pacificā, vt est laurus, & oliua. Hæc ille, Ordo est. Anchises dixerat, f. quæ pmissa sunt, & trahit in medios conuentus, i. in mediū eorū qui cōuenerant, h. e. in conuenti cula animarū in corpora transitararū, & in turbā sonantē. i. quæ cū sonitu conuenerant natū. i. filiū suū, Aeneā, & Sibyllā vna. i. pariter, & ea. i. ascendit, tumulū. i. colliculum, vnde i. de quo possit legere ordine longo. i. ex ordine longo, deligere, & inspicere oēs. f. qui cōuenerant, aduersos. i. ex hoc aduerso sitos, & discere. f. ex inspectione, vultus vententiū, i. dū per ordinē veniēt, transitori, & sup. dixit, Age. i. agedū, natē expe tiā, nunc victis. i. eloquar & paucis enarrabo prole Dardaniū. i. ex Dardano per nos oriturā, & quæ gloria, sequatur, deinde, i. post hac, & qui nepotes. i. posterī maneāt, i. certe futuri sint, de gente Itala. i. ex commixtione gentis Italæ, aut ab ijs quos in Italia procreabunt Dardaniq., & animas illustres. i. claras futuras, & ituras in nostrū nomē. i. cognationē & progeniē (Nomē autē, variē accipitur, aliqui pro gente, vt apud Liuiū, Nomē Senense, pro est quod est, Senensis gēs, Iudeis, inuisū est nomē Christianū. i. ipsa gens Christiana, Aliquī pro cognatione, vt hic. Aliquando pro debitoribus, vt hic multa hēt nomina, & debet plura. i. debita, sed vnum significat nomē. f. rei denominationem, sed quia gens

& progenies, sæpe vno vocabulo generali appellanē, videtur & gētem & progeniem significare, & quia debitorum nomina inscribuntur, & obligantur, accipi videntur pro ipsis debitorib. & ego docebo te tua fata. i. quæ tibi fata pmittunt. Ille vides. Græca locutio. Nam latine diceret, Illum vides puta iuuenem qui &c. verum construetur sic. Ille iuuenis, qui ntitur. i. innititur & fulcitur, hasta pura, i. sine ferro, vides. i. vides ne eū, tenet proxima loca lucis, id est vitæ. i. primus nasciturus est de te, & surget primus ad auras æthereas. i. celestes, ac superas cōmixtus sanguine Italo. i. generatus ex cōmixtione sanguinis Troiani cū Italo, qā ex te, & Lauinia, Latini regis filia nascet, existens Syluius, nomen Albanū. i. quod nomen Albanis regibus permansurū est, nā oēs Syluij dicentur sicut Romani adhuc Cæsares, Augusti appositorie, ples tua posthuma. i. post humationem, & sepulturā tuam oritura. Quē. f. filiū, cōiux. f. tua, Lauinia. f. nomine, educet. i. edet tibi longæuo. i. longi æui. Aut qā Deus futurus es, vt sentit Seru. qā progenies tua diu victura, & tu in ea, qā vt dicit Salomō. Mortuus est pater, & quasi nō est mortuus, similem n. sui reliquit, educet (dicit) filius. i. e. filius, in quas fugiet (qd tñ recēter recitat, qā iuxta pceptū rhetoricorū nihil dicem⁹, qd cōtra intentū nostrū faciat, cum ego Aeneam de progenie letificare incētat, male dixerit, dissensionem filij cū nouerca) regem. i. in regē Albanum, quod tñ Ascanius conderet, & parentem regnum, qā 13. fuerunt Albani reges, vnde genus nostrū dominabit, sup. in Alba longa, id est in ciuitate illa Italicā qā Ascanius conditurus est, quæ Alba dicitur, ab alba sue illic inuenta, & longa ē situ. Ille proximus. i. qui proximus apparet, non tñ proximus in mediū est ascēsurus: est, supple Procas, pater. f. Numitoris, & Amulij, gloria gentis Troianæ id est, a quo oriatur gens Romana quæ erit gloria Troianæ gentis, quia, vt dicit Ouidius, Ilia cū Lausulo de Numitore sati. Vt autem vidimus in primo. Ex Ilia genuit Mars, Remū, & Romulū, vrbis Romanæ conditores. Vel ordo est. Vnde dominabitur nostrū genus in lōga Alba. f. ille qui proximus est, videlicet Procas, gloria gentis Troianæ, & Capys, qui sextus erit regum Albanorum, & Numitor, q. vltimus regnabit, & tertiusdecimus erit, & Aeneas Syluius, qui existens egregius, pariter pietate, vel pro &, aut et armis, reddet. i. referet, & representabit te nomine, & quia egregius pietate, & aris et virtute & factis egregius, dicit futurus, sic acceperit. f. a tutore, vñq. i. quouis tempore vitæ suæ, qā vix 52. ætatis suæ anno accepit Albā regēdam. i. Albaniū regnū. Aspice qui i. quales, supple sunt hi iuuenes, & quantas vires ostētant. i. ad ostētationē monstrant, At. i. sed, hi qui gerunt tpa. f. capitū, vmbra. i. vmbra cooperta, quercu ciuili. i. ciuica, hoc est vnde sit corona ciuica, q. datur ei, q. conciuē conseruauerit in bello. hi (dico) imponet tibi. i. in gloriā tuā, Nomētū, & Gabios, & vrbē Fidenā, & arces Collatinas. i. vrbes illas, in Italia in prisco Latinorū regno imponent, dicit, montib. & Pometicos, & Castrum, Inui. i. Panos, quod Castrū nouū dī, & Bolam, & Coram, vrbes illas ab Albanis regib. condendas, hæc. f. dicta, erunt tū. i. tunc quando hi regnabunt, nomina. f. vrbū, & terrarum, quæ nunc sunt terræ sine nomine, quia incultæ, & inhabitatæ, saltem sine oppidis, a quibus dominantur.

LONGO ordine possit in antiq. pleriq; lib. Posset, hi. Ita lo cōmixtus sanguine surget] Sunt libri admodū antiqui, in quib. legere est, Italo mixtus de sanguine. [Et qui te nomine reddet, in Rom. lib. Reddat. legit.] At qui vmbra regūt ciuilia tēpora quercu, [Antiqui oēs lib. quotquot legit, Atq; vmbra, per coniunctionem copulariā, non per At, & relationem, Qui scriptum habent.] [Pomerios] In antiquis omnibus libris quos habuerim. Pomerios, per t, non per r, legitur. DENARIJ vero numeri (seu decussim. ex Vitruuij imitatio ne malis dicere) excellētia multa equidē declarāt. Illud vñq; mirū, quod est ab Arist. proditum, cū alibi. tum Auscultationis physice tertio: oēs homines tā Barbaros quā Græcos priscā seruasse cōsuetudinē perpetuo ad decē vsq; numerandi. Neq. n. censerī fortuitū debet, uerū ex naturæ fontib. propatū quod semper fiat atq; idem vñq; Id vero numeri huius absolutā indicat qualitātē. Continet quippe hic numerandi genera vniuersa, vti par, impar, quadratū, quadratāle, siue cubū, longū, planum, primum compositū. Denarius porro fons est ac principiū, quippe qui ex uno duob. tribus & quatuor constet, quo argumēto, ut scribit Chalcidius, decumanū numerum Pythagorici quadraturam vocabant primā. In senarij autē ratione apud eundem secūda explicatur quadratura, quā in

Asc.

VARIA
LECT.COLL.
RHOD.

dinis gaudia iustitię humane dolores exsuperant, sic miserię
cruciatus iniustitię voluptates, denarij porro rōnē contine
re, & cētenarius vī, sed & millenarius. Nā & hi vniuersi cen
sentur, qm̄ ex denario vniuerso cōsurgunt. Proinde numeri,
quos vniuersos dicimus, purgationi & emaculādis dicantur
animis, vī labes ex peccatō iusta, cōcretaq. prorsū eleuāda si
gnificet, vt cādidissima æternitatis luce perfrui valeamus, q̄
depuratū mō exterfūm q. nitidius admittat æthereū sensum,
atq; aurai simplicis ignē. propterea reconditionis scientiæ
poeta nobili. Platonicoꝝ mysterijs ampliter imbutus, ita, p
nunciat. Centū errant annos, volitantq. hæc littora circum.
Et alib. ad eundem sensum. Millē rotam voluere per annos.
Sic in v̄m Dētatū Plinius scribit fuisse donatū hastis puris
duodeuiginti. Hastā purā grāmatici intelligūt sine ferro. Id
n. fuisse p̄miū apud maiores eius q. tūc primū vicisset ī p̄lio,
sicuti scriptū ī libris. De gēte populi Romani, vñ poeta nobi
lis, Ille, vides? pura iuuenis q. nitit̄ hasta. Donatus purā qui
dē accipit sine ferro, sed addit, pacis id esse signū, nō belli.

IOAN.
SCOP.

Mauortius addet sanguinis Ilia mater ant uertice cristæ, am signat honore? Illa inclyta Roma quabit Olympo, circundabit arces: Berecynthia mater urrita per vrbes, complexa nepotes, opera alta tenentes.

22A

QVIN & auo, &c.] Post Albanos reges, recitat Romanos & deinde consules p̄cipuos. p̄uēturus ad dictatores, i. imperatores p̄p̄uos, Cē. f. & Augustū, atq; ita per trāsitū Romanā pr̄libat historiam. Nihil in his versibus memoria dignum

VARIA LECTIO.

VIDEN' vt geminæ stent] In antiq. Stant, finitio modo est, Ita Signat, in inferiore versu, quod male quædam exemplaria, Signet, scribunt.

Нис

HVe geminas nunc flecte acies] Totum visum tuū huc dirige, & huc specialiter intueri. [Hic Cæs. & oīs Iuli Progenies] Vt Iulius a magno demissum nomen Iulo. [Cœli ventura sub axem] Nā cū Augustus patri Cæsari ludos funebres exhiberet, stella per diem apparuit, qua persuasione animam Cæs. esse populus credidit. Hic est, ecce Dionēi proces sit Cæsaris astrū. [Sub axem] Ergo. i. ad diuinos honores. [Hic vir, hic est.] C. lra pro duplici, nō nisi in monosyllabis hī, vt, Hoc erat alma parens, per eorum. i. priuilegium. Vnde falsum est quod Terentianus dicit eam pro metri ratione, vel duplicem haberi, vel simplicem. Nam si hoc esset, etiam in dissyllabis, pro duab. haberi debuerat, quod nusquā inuenimus. Literę n. naturam seruari, & in polysyllabis conuenit. [Diuum genus] Cæsaris, qui factus est Deus. Dicit autem non solum iure adoptionis, sed etiam consanguinitatis. Nam Actię fuit filius, quę erat soror Cæsaris. Hic autem, Augustus Cæsar [Secula qui rursus Latio] Sub Saturno dicit aurea secula fuisse in orbe terrarum, sub Augusto tantum in Italia, [Garamanthas] Populi inter Libyam, & Africam iuxta κακιδένν.

[Indos] Populi orientis extremi. [Iacet extra sidera tellus] Nulla terra est quę non subiaceat sideribus. Vnde perire addidit. Extra anni, Solique vias] Vt ostenderet duodecim signa, in quibus est circulus Solis, Significat autē Maurorum Aethiopam, vbi est Atlas, de qua ait Lucanus.

Aethiopumque solum quod non premeretur ab vlla
Signiferi regione poli, nisi poplice lapsa
Vltima curuati procederet ungula tauri.

[Torquet] Sustinet. [Aptum] Vicinum, vt diximus supra. Iā nunc & Caspia regna. Fines Assyriorū, in quibus sunt *πύλαι Caspię*. Quod autem dicit verum est. Nam & Suetonius ait in vita Cæsaris rīsa esse data per totum orbem nasci inuictum imperatorem. [Mœotica Tellus,] Scythica, cuius palus est Mœotis. [Turbant] Turbantur [Septem gemini] Jāt, septē fluuij. [Fixerit aripedem ceruā] Pro aripedem. Vicin autē Cerinthin ceruā dictam a loco. [Fixerit] Jāt ita tuerit dilatauerit [Erymāthi Placauit nemora] Mons Arcadię vbi aperfero cissimus fuit. [Lernam tremefecerit arcu.] Pro Hydra paludē ipsam posuit, & intelligamus ante eā sagittis fuisse confixā, post exectā, & adustā. [Nysa de vertice] Mōs est Indię de quo loquit, Ceterū est & Nysa ciuitas, in qua Liber colitur. Vñ Nysæus dictus ē. [Et dubitamus] Pro dubitas miscuit per sonam suam. Est autē sensus. Cum tibi sit tanta præparata posteritas, dubitas virtutem factis extendere. i. gloriam? [Aut metus] Est aliquis timor qui te a regnis Italię reuocet?

Asc.

Huc geminas &c.] Augustū demonstraturus cohortatur, vt geminas oculorū acies in eū flectat, tanq̃ illum vniciū, & singulare totius generis decus significare velit, quo nil ortū maius, nil tale alias oriturū cōseat. Ex eo autē quod eū mōstrat ante eos, qui ante eū nascituri erāt patet, qđ non quo ordine in mundū venturi erant, illic comparebant. De hac autē re nihil allatū est. Donari, nisi qđ ait [Vir] Hic ad similitudinem Saturni regnabit, ex quo illud vī astruere, qđ felicitas regnandi generi eius attributa videatur. Addit. [Super & Garamanthas & Indos] Faciet id, quod Saturnus in Italia, atq; insup placabit ipsum orbē. [Anni, Solisq; vias] Annū, pro nocte, Solē, pro luce posuit. Vult ergo aliquid vltius ēē poeta qđ Sol nesciat & mūdus excludat. Ergo melius Cæsar qui ad tm spatium imperium proferret, qđ Saturnus, qui in sola regnauit Italia. [Nec uerō Alcides] Nūc comparat illum Herculi, deinde Libero patri, qđ ambo plurima loca superauerūt. Laudat ergo alios, ut potiorē Cæsarem faciat. Sic assentator ille Terentianus gnato, cum dictum esset, Magnas vero gratias Thais mihi: respondit, ingentes, vt æstimationem au-

diensis assentatione superaret. nā si magnas, respondisset, nō promerebatur patrociniū. [Et dubitamus] Genus fuit hortamēti quo impelleret filiū, nec frangeretur tarditate veniēdi. Hæc ille. Ordo est. Flecte (inquit Anchises ad Aenēā) nūc geminas acies. i. acumen oculorum tuorū, huc. i. ad hanc partē, quam tibi demonstraturus sum, aspice hanc, q. d. præcipuā gē-

tem, & Romanos tuos. i. a te descenduros, & tibi promissos, hic. i. in hoc cōtū est sup. Cæsar. i. Iulius, & omnis progenies Iuli. i. Iulij, ab Iulo descendura, ventura sub magnū axem cœli. i. ad diuinos honores, quod propter Cæs. præcipue dī, cuius sidus in cœlo visum est. Hic vir, inquit, scilicet Augustus Cæsar, genus diuum. i. diuorum, & quem tu audis promitti sapius tibi, qđ supple condet (nisi verior lectio sit. Secula qui, vt sit, qui cōdet rursus aurea secula.) Latio. i. in Italia per arua regnata, quondam Saturno. si vero legi, quæ ordo est, vt incepimus (rursus Latio aurea secula qđ supple. sunt regnata quondam Saturno. i. a Saturno, per arua. i. agros, cum Augustus id nobilius faciat, quia per oppida, & qui, supple proferet, id est extendet imperium super Garamanthas populos il-

los inter Libyā & Africam, & iuxta torridā zonā, & Indos. i. Orientales populos. Tellus. i. quādā regio, iacet extra sidera. i. cursum zodiacum, extra vias anni. i. signorū, quib. annus deprehēditur, & solis. i. per quas sol decurrit, vbi. i. in qua tellure, seu terra, Atlas, mons ille Mauritanīę, celifer. i. celum ferēs, secundū fabulas, & apparentiā rusticorū (dictus est autē mons, a rege qui in eo philosophatus est, & astrologiæ præcipue incubuit) torquet humero) quasi ipse latius humerum extollere veller) axem aptum. i. cōiunctum, stellis ardentibus. i. ardētē resplendentibus, quæ, supple. tellus, & regna Caspia, qđ sunt ad fines Assyriorum horrentia, nunc in aduentum huius responsis diuū (sunt qui legunt. Huius in aduentu, sed quia nondum est, aduētus, sed futurus, putō legendum, Huius in aduentū, vt sit ad aduentū huius) & tellus Mœotica, i. Scythica, vbi est Mæotis lacus, & ostia Nili, septem gemini. i. in septem ostia diuisi, trepida. i. præ rerū magnitudine & nouitate, aut quia Cæsar & Augustus, Aegyptū subacturi sūt, turbāt, sup. se, aut turbant pro turbantur. Nec vero. i. & certe nō. & certe Alcides, i. Hercules, nō obliuit tm telluris. i. terre, quātū f. Augustus, quia, vt dicit Suetonius (nulla est fere prouincia, excepta Sardinia & Africa, vbi Augustus non fuerit) licet fixerit. i. cōfixerit sagittis, ceruā aripedē. i. habētē æreos pedes. i. vel oces. sic Dion. legit, aut licet placarit. i. occidēdo aprū ferocissimū, nemora Erymāthi, illius montis siluosi, in Arcadia, & licet tremefecerit. i. tremefecerit arcu, Lernā. i. paludem, ad qđ Hydram occidit. nec Liber. i. Bacchus, qđ victor. i. vorī cōpos, flectit iuga. f. montiū, habens Pāpineis, ex frondib. vitiū factis, agens tigres, id est animalia illa sane ferocia, agens, sup. eas, de vertice Nysæ. i. illius montis, aut ciuitatis in India celebratissimæ Et. i. nihilominus, qđ tanta sunt respōsa, nos dubitamus adhuc extendere. i. ampliāre virtutē factis alijs id vt sic exponendū. Et. f. cum tm sit Augusti meritum, non dubitamus extendere adhuc, virtutem factis. i. bonis operib. i. dubitamus, an quisqđ possit ad tātam virtutem pertingere, & progredi, aut priori modo nos dubitamus adhuc extendere virtutem, Augusti factis, i. maiorib. facinoribus, sed melius cum Sernio, quam cum alijs, dicetur sic. Et cum sit tanta posteritas, dubitas extendere virtutem. i. gloriā factis, q. d. merito non facias. Aut prohibet metus adhuc cōsistere terra ausonia, q. d. cum tanta sint deorum promissa, & tanta illic progenies habenda, dubitandum non esse. Sunt tamen qui dicāt, ideo, Anchisen non progredi, narrando, quia dubitet, an quisquam posset progredi fortiter, agendo, quasi in Augusto sit status, Beroald. dicit sic, Scribit Diodorus Bacchum,

cogno.

Dionysius unde. cognominatum esse Dionysium, ab eo quod educatus sit a nymphis, apud Nysam, Arabiæ urbem, unde a Ioue Nysaque, Dionysius nuncupatus est: Nysa etiam, non tam mons est, quam ciuitas Indiæ celebratissima carminibus poetarum, quæ (ut auctor est Strabo) Bacchus condidit, cuius etiam meminit Plinius in 6. de qua copiosius & elegantius, quam ceteri scribit Curtius referens quemadmodum Alexander cum exercitu Nysam obsedit, & Nysæ Alexander se dedidit, a Libero patre conditos, se esse memorantes. Sita est ciuitas Nysa sub radicibus montis quem Meron, incolæ appellant & cum *μνός* græce, femur significet, inde Græci cuncti metendi traxere licentiam, Iouis femine, Liberum patrem esse celatum & de hoc monte intellexisse Maronem, non ambigimus, quoniam inquit, Nysa de vertice tigres Præterea alia est Nysa, non in monte Parnaso, ut autumat Seruus, sed in Helicone, ut auctor est Strabo, de qua re (ut opinor) sensit Lucretius cum scriberet, Bacchumque auertere Nysa. Quinetiam in enarratione historiarum, quas poeta in 6. tangit, parum fidelis est Seruus & perperam allegat dicta historicorum, & potissimum T. L. namque de Torquato sic scripsit. Seruus Torquatus filium (ut dicit Livius) fustuario necauit. Manifestissimum hoc esse mendacium, & turpissimum erratum, nemo vel mediocriter eruditus inficiabitur, qui vel octauo libro Livii ab origine urbis, inspexerit, in quo apertissime ostendit Torquatum imperasse licitori, ut filium securi percuteret, cuius verba ideo subscribere super sedem, quia & multa sunt, & quilibet, qui id nosse velit, illic facillime poterit inuenire. ex hoc, & id genus multis, in ea (ut supra dixi) sententiam, pedibus transeo, ut existimem Seruum non tales edidisse commentarios, sed eos fuisse corruptos, adulteratosque, quis enim non videt a Virgilio dictum esse, Sæuumque securi Aspi-

ce Torquatum, videlicet quia securi in filium, iusserat pater animaduerti, non autem fustuario, ut Seruus opinatur. Idem in expositione illius Maroniani versus, Aut geminos duo fulmina belli. Scipiadasque cladem Libyæ mihi nequaquam satisfacit, dum quandam morosam nimis distinctionem adhibere contendit, ut geminos Scipiadas, intelligamus illos duos Scipiones fratres, qui in Hispania perierunt, Pœnorum insidijs circumuenti, cladem Libyæ accipiamus pro duobus Africanis, ego vero existimo poetam, illo toto versiculo intellexisse de duobus duntaxat Africanis, qui proculdubio fuerunt, duo fulmina bellorum, qui ambo cladem Libyæ, & Carthaginensi attulerunt, in quo emulatus videtur esse Lucretium, qui sic scriptum reliquit, Scipiades belli fumen Carthaginis horror, sequatur tamen unusquisque eam sententiam, qui ipsi verior, ac probabilior esse videbitur, cum nobis satis sit docuisse, quid ipsi sentiremus, suum unicuique iudicium est & tua sententia.

AVGVSTVS Cæsar, diuum genus. In Rom. lib. in Mediceo, **VAR. LECT.** & plerisque alijs, legere est, Diui genus [Latius, regnata per arua] In Rom. lib. legere est non inepte forsitan. Regnata per annos. [Huius in aduentu] In Rom. lib. & quibusdam alijs legere est, Huius in aduentum. [Et Mœotica tellus, A libi, Mœotia, absque c. Itera passim in antiquis libris scribi annotauimus, ita hoc loco habetur. Fixerit æripedem ceruam licet.] In Rom. lib. & quibusdam alijs, Fixerat æripedem, legitur. [Aut Erymanthi Placarit nemora] In Mediceo, & plerisque alijs veteribus exemplaribus, Pacarit, habetur. [Aut Lernam tremefecerit arcu, In libris aliquot antiquis, Tremefecerat, habetur. [Virtutem extendere factis?] In Rom. lib. hemistichius ita legitur Virtutem extendere vires.

SERV. **Q** Vis procul ille autem] Tunc credit ad Rom. reges, qui septem fuerunt. Romulus, Numa Pompilius, Tullus Hostilius, Anchus Martius, Tarquus Priscus, Seruius Tullus, Tarquinius Superbus. Mira autem virtutis phantasia, ut quasi ostendat se non agnoscere eum qui de gente Romana non fuerat. Romulus enim mortuo cum anno senatus regnasset per decurias, tardiosum vitium est, & quis sit rex. Sed cum in urbe nullus idoneus esset inuentus, orta est bona Pompilij fama, quod esset apud Cures ciuitatem Sabinorum. Rogatus itaque per legatos accepit imperium, qui ferociam populi a bellis ad sacra contulit. Unde etiam Numa dictus est *νόμος* *νόμος*, ab inuentione & constitutione legis. Nam proprium nomen Pompilius habuit. Hic etiam canus fuit a prima ætate, ad quod alludens ait, Incanaque menta. [Tunc pro populo sacerdotium, Ramis insignis oliuæ] [Ocia qui rumpet patriam] De hoc Livius. Ferocior Romulus fuit quo Nume similis. [Resides] Otiosos nimis sedentes, [Desueta triumph.] A consuetudine triumphandi defuissent. [Iactantior Ancus.] Amans populi fauore hic Ostia fecit. Anchus autem dictus *ἀνὸς οὐ τὰ γὰρ κλονος* i. a cubito quem incuru habuisse dicitur. [Auris] Fauoribus. Vnde & aurarij dñr fautores. [Vis & Tarquinius reges, animamque superbam] Vnde n. de Tarquinio fuit superbus. [Vltoris Bruti, fascesque videre receptos?] Vis videre est vltoris Bruti fasces receptos? Historia autem hoc habet. Tarquinius ob multa quidem Superbus est dictus, precipue tamen ob hanc causam. Mandauit aliquando cuidam satelliti ut cuiusdam oppidi omnes principes interimeret. Profectus ille gradu multitudine reperit. Quod cum ei renuclasset deambulanti cum virga in hortis, detractas ille rursus fionem, capita decussit pauperum, ut satelles, quod fieri velli, agnosceret. Huius filius vitiauit nobilissimam matronam Lucretiam. Quod illa dolens, se interemit. Tunc eius auunculus Brutus raptus ex eius corpore gladio processit ad populum, & de hac re concionatus est. Quo facto omnibus placuit ne reciperetur rex, qui tunc Ardea expugnabat. Propter quod se Tarquinius cum liberis ad Prosennam regem Tuscorum contulit & bellum gessit grauissimum contra populum Romanum. tunc duo creati sunt consu-

*Quis procul ille autem ramis insignis oliuæ
Sacra ferens? nosco crines, incanaque menta
Regis Romani: primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus paruis, & paupere terra
Missus in imperium magnum, cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriam, residesque mouebit
Tullus in arma viros, & iam desueta triumphis
Agmina, quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auribus.
Vis & Tarquinius reges, animamque superbam
Vltoris Bruti, fascesque videre receptos?
Consulis imperium hic primus, sauasque secures
Accipiet, gnatosque pater, noua bella mouentes,
Ad penam pulchra pro libertate vocabit
Infelix. utcumque ferent ea fata minores:
Vincet amor patriæ, laudumque immensa cupido.
Quin decios, Drusosque procul, sæuumque securi
Aspice Torquatum, & referentem signa Camillum.*

les Brutus & Tricipitinus pater Lucretie, qui & Tarquinius dicebatur, ob quod solum est urbe depulsus, & in eius locum subrogatus est Valerius Publicola, quo mortuo item alter est factus, & alter similiter. Quod cernens tediosum esse Virgilius Brutum solum posuit, qui annu solum impleuit. Sed Bruti filij amici erant filijs Tarquinij, cum quibus cum iniissent consilium, ut eos per noctem intromitteret, proditi sunt a seruo Vindicio. & a patre interempti sunt. Ideo ergo vltoris. i. & libertatis publicæ & Lucretiæ pudoris [Sæuasque secures] Quæ sequebantur etiam contra liberos [Pulchra pro libertate] Ingenti arte loquitur consideratione personarum. Factum enim laudat dicens pulchra pro libertate personam vituperat. [Ut cunque ferent ea facta minores,] Etiam si lauderis

a posteris non extorquere vim naturæ debet amor patriæ, [Quin Decios] Quinimodo Decios respice. Hi duo fuerunt, qui Mures dicti sunt, pater & filius, Horum alter se bello Gallico, alter Sannitico vovit, pro republica cum terra & mari vniuersum bello vellent exercitum perdere. [Drusosque procul.] Et hi duo fuerunt. Horum prior vicit Hasdrubalem. Alter est filius Iulæ sororis Augusti. Sequumque securi Aspice Torquatum. [Hic Gallum quendam singulari certamine superauit, & eius sibi torquem imposuit, unde nomen accepit, Hic ad urbem pergens, precepit filio ut tamen castra tueretur, ille nata occasione victoriæ consecutus est. Reuersus postea pater, laudauit fortunam populi Romanum, sed filium, ut dicit Livius, fustuario necauit. Ergo sæuus securi iure occidendi, non ferri genere. Nam securi non animaduertit in filium. [Referentem signa Camillum] Breno duce, Galli apud Capitolio, pro quo immensam pecuniam acceperunt, Tunc Camillus absens dictator est factus, cum diu esset apud ardeam in exilio pro Vegetanam prædam non æquo iure diuisam, & Gallos iam abeuntes secutus est, quibus interemptis aurum omne recepit & signa. Quod cum illic appendisset, ciuitati nomen reddidit. Nam Iulaurum dicitur, quod illic aurum pensatum est. Post hoc tamen factum rediit in exilium. Unde rogatus, reuersus est.

Quis

Numa unde.

Aurarij De Tarquinio superbo.

De Torquato.

De Camillo.

A 32

Quis procul &c.] Viso Numa Pompilio, qui neq; Romanus, neq; de genere Troianorum erat, fingit Anchises se eum primo aspectu non agnoscere, sed ex corporis honesta facie, adduci in cognitionem eius, ut sciat Romanorum regum esse vnum, quorum quidem regum, qui septē fuerunt, prosequendo, mentionem facit, ad consules transiturus. Donatus aut hoc loco dicit sic. [Quis procul ille] Multa dat signa, ut cognoscatur in multitudine. Magna autem laus, ut per modicas vires, ad magnum tendat imperiū. [Iactantior] Iactat se quisquis plurimum sibi arrogat. [Popularib. auris] Hi sunt fautores populi, quos non quærunt sapientes. [Seuque secures.] Infelix, quāuis ob commodum publicum te laudent, tñ infelix eris p p na tos cælos. [Natosque pater,] Pueri, nam quisque cum nascitur puer est. Tanquam aut optimus, pater recte consulit posteris, eosque sapienter admonet. Hæc ille. Ordo est. ut Anchises secum loquatur inspiciendo Numam Pompiliū. Autem, pro sed quis, sup. esse potest, ille procul. i. qui procul apparet, existens insignis ramis oliuæ quia pacis amator erat, summus, & ferens sacra, quia etiam summe erat religiosus, respondet, ego nosco, crines, menta incana. i. multum canescentia, Romani regis. i. quod pre se ferunt faciem, & habitum Romani regis. f. Numæ, qui fundauit. i. stabiliuit, primā. i. præcipuam, & principē in terris, urbem legib. i. religiosis, missus, sup. de Curibus paruis. i. ciuitate illa parua sabinorū. Declinatur aut hæc Cures, harū Curiū, &c. Et terra pauperē. i. respectu. Romani imperij, missus, dicit imperiū magnū. f. Romanū cui. f. reg. Numæ, subibit. f. succedet, deinde Tullus. f. Hostilius, qui rumpet oia patriæ. i. quæ in patria inueniet, a Numa constituta, & mouebit. i. excitabit, viros reſides. i. ocio deditos, & quasi ignauos, in arma, & mouebit in arma, agmina. i. milites agminatim incedere solitos, desueta. i. desuetos, iā. f. a tpe, quo Numa regnare ceperat triumphis, quia ad eos non peruenitur sine pugna, iuxta quæ sequitur, Anchus. f. Martius, tertius Romanorū rex. iactantior. i. arrogantior, & gaudens quoque. i. ē, iam nūc. i. priusquam in corpus venerit, auris popularib. i. assentationib. & applausibus ac fauorib. populi. Per hoc aut qd dicit, Nunc quoque iam, &c. inuenit illud Propertianū, Naturæ sequitur semina quisque suæ, quasi ē priusquam nasceretur ad hoc inclinatus fuerit eius animus. Vis videre, &. i. ē, Tarquinius. f. Priscū, & Superbū reges. f. Romanos, & animā superbā. i. nobilē, & supereminentiā Bruti. vltoris. f. superbiæ Tarquiniorū, & violatores Lucretiæ, & vis videre fasces, quos. f. lictores, se rebāt ante cōsules Romanos, qui fasces erāt virgarū, in quib. securis inclusa erat quib. significabant se hñe ius in corpus, & sanguinē flagellādi, & occidēdi, receptos. f. de Hetruscis, a Ro. princib. Hic. f. Brutus, accipiet primus imperiū consulis. i. cō-

fulare, & accipiet primus secures sæuas. i. quib. in filios suos sæue vsus est, & ipse pater vocabit natos. i. filios, mouentes no ua bella. i. intestina, & contra patrem, ad pēnam. i. punitionē, p pulchra libertate, ut. f. seruet pulchram libertatem, quam ty ranni, quibus filij eius consenserunt, inuadere tentabant, vocabit, dicit, existens infelix. i. male fortunatus, ut cunq. i. quā litercunq; minores. i. posterij eius, ferent. i. accipient, & patien tur ea facta fati volentib. perpetrata, hoc est, siue laudabūt, siue vituperabunt, cū futuri sint, qui vnum principem malint, quam plures sufferre. Præterea cum multis videatur indecorum esse patri, ē, p libertate, tantā sequitiā in liberos suos exercere, sed amor patriæ, & immensa cupido laudū vincet. f. rumores populi. Quin. i. quin ē, alpice Decios. f. patrē & filiū pro rep. deuotos, & Drusos. f. Liuiū Drusum, Tiberij imperatoris fratrem, de quib. Suet. in vita Tyberij meminit, pcul. i. de lōge, quasi inferioris sint meriti, quam Augustus, aut procul stātes & aspice Torquarū. f. Māliū, sæuū securi, q. f. in filiū animaduertit, dicens se malle filio carere, q. patria disciplina militari, & Camillū referentē signa. i. insignia armorū, q. vexilla vocātur, q. retulit a Gallis ablata (ut Seru. recitat) dñt pterea Camillum triūphasse de Veijs opulētissima Hetruscorum vrbe, & accusatū postea exiliū subiisse, indeq; reuocatū patriā liberasse quod tñ Sueton. in vita Tyberij, dicit, nō p Camillū, sed p quendā de genere Claudiorū & pgenie ipsius Tyberij effectū. In enarratione aut oīum istorum mira vti arte Poeta. Nā Numā (ut dixi) fingit se non cognoscere primo aspectu, eo q. externus esset. Ancum aut Martiū, q. filius mercatoris ex filia Numæ erat, iactat dānat. Seruij Tulli, q. filius serui erat nō meminit. Quia vero Tarquiniorū, O Bruti, tristis est fortuna quærit an eos quoq; videre velit? q. d. parum delectaturos.

REGIS Romani,] Multa quidem vet. exempl. Rom. regis, legunt, [Primus qui legib. urbē Fūdauit.] In plerisq; libris antiquis, Primam legitur, In Mediceo, Primū est.] Et iā desueta triumphis Agmina, Totum hoc in Rom. lib. longe diuersa lectione hñ. Et magnū deinde triūphū Agmina. [Vis & Tarq. reges.] In li. antiq. Tarquinius, quadrissyllabū legitur. Infelix ut cunq; ferēt ea fata minores,] In antiq. oībus exempl. quot hñe potui, Bafacta sub voce participij scriptū adueneri.

SENE causa Cassiodorus putat inde duci, quoniam cui primo cognomentum id impositum, canus sit natus, sicuti de Numa Pompilio lectum est. Ad quod alluisse Virgilium credūt:

Agnosco crines, incanaque menta

Regis Romani.

Quietiam Tyrrenum, a quo Tyrrenia nuncupata ab ineunte pueritia incanuisse, traditur fabulis, sed ad egregiam indolem id Strabo referendam putat.

SERV.

VLgere] Ab eo quod est fulgo fulgis. [Et dum nocte premuntur] Bene allusit. Nam concordiam in humilitate tenuerunt, cum nobilitate verō in bella venerunt [Aggeribus socer Alpinis Amunimentis Alpium. Hæc. n. Italiae murorum exhibet vicem. Socer vero quia Pompeius habuit Iuliam filiā Cæsaris quæ in partu periit. Vnde etiam isti inter se facile demicare potuerunt. [Arce Monæci] De Liguria vbi est portus Monæci Herculis. Dictus autem *μὲναιος*, vel q. pulsis omnibus illic solus habitauit. vel quod in eius templo nunquā aliquis deorum simul colitur, sicut in Iouis, Mineruæ, & Iunonis Veneris, Cupido. Aduersis instructus Eois] Oriētis. n. auxilijs est vsus [A suescite bella. [Mire dictum ab ipsis, .n. quasi consuetudinem fecit populus R. bellorum civilium Septies enim gesta sunt a Cæsare contra Pōpeium in Thesalia. Item contra eius filium magnū in Hispania. Item contra Iubam & Catonem in Africa. Mortuo Cæsare ab Au-

*Ille autem, paribus quas fulgere cernis in armis
Concordes animæ nunc, & dum nocte premuntur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ
Attigerint, quantas acies, stragemque cieunt?
Aggeribus socer Alpinis, atque arce Monæci
Descendens, gener aduersis instructus Eois.
Ne pueri; ne tanta animis assuescite bella:
Neu patriæ validas in viscera vertite vires.
Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo,
Proijce tela manus sanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintha
Victor aget currum, cesis insignis Achivis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenæ,
Ipsūque Aeaciden, genus armipotentis Achilli,
Vltus auos Troiæ templa & temerata Mineræ,
Quis te magne Catotacitum. aut te Cossæ relinquit?
Quis Græchigenus, aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Lybiæ, paruoque potentem
Fabricium, vel te sulco Serrane ferentem?
Quo fessum rapitis Fabij? tu Maximus ille es,
Vnus qui nobis cunctando restituis rem.*

gusto contra Cassium & Brutum in Philippis ciuitate Thesaliae, Contra Lucium Antonium in Perusia Tusciæ ciuitate. Contra Sex. Pompeium in Sicilia, Antonium & Cleopatram in Epiro, [Tuque prior] Tu parce Cæsari dicit quem clementē circa Pompeianos legimus, cui vult tunc hoc esse mandatum. [Ille triumphata Capitolia ad alta Conatho] Magnum significat. Ipsūque Aeaciden.] Necessē est ut ille subaudiamus. Pyrrhum enim quem Aeacidem dicit, Curius & Fabricius vicerunt ferentem Tarentinis auxiliū, Hic postea fuit in Græcia, & illic est occisus in templo. Argos vero & Mycenæ alij vicerunt. [Vltus auos Aut hic distinguendum. ut sit, Troiæ Mineræ, pro Troianæ principale pro de riuatino Aut certe auos Troiæ, non quos Troia habuit auos, sed qui de Troia fuerunt. i. auos Troianorum. [Magne Cato]

Centorinum dicit qui scripsit historias, multa etiam bella cōfecit. Nam Vicensē præsentē Augusto, contra quem pater eius

VAR. LECT.

COR. RHOD.

eius & dimicauit, & Anticationes scripsit, laudare non poterat. Supra aut Minervæ templa temerata p[er] stuprū Cassandre dicit. [Coffe relinquit;] Cossus tribunus militaris fuit. Hic Lartē Tolumniū a loco dictū, occidit, & opima spolia reuocauit. Eri aut nominariū hic Lar huius Lartis, [Quis Gracchi genus;] Gracchos seditiosos constat fuisse, nobiles tñ genere. Nā q[ui] per Corneliam nepotes Scipionis Africani fuerunt. vñ Iuuen. ad eā: Tolle tuū precor Annibalē. Ergo Scipiones dicit per Gracchi genus. Duo aut fuerunt, maior Africanus, Aemilian' minor, q[ui] obsidione Carthaginis ab Italia reuocauit Annibalem [Scipiadas] Hi gemini fratres fuerunt, qui cū fortissime dimicarent in Hispania apud Carthaginem nouam, quæ Spartaria d[icitur] insidijs interempti sunt [Cladē Libyæ;] Scipiones. [Fabricium;] Paupertate gloriosum. Hic est qui respondit legatis, Samnitum aurum sibi deferētibus, Romanos nō aurum hñe velle, sed aurū habentib[us] imperare [Serrane serenem;] Attilius q[ui]dam senator fuit, q[ui] cū agrum colere, euocatus p[ro]p[ter] virtutem meruit dictatū. Serranus aut, a serendo dictus est [Quo fessum rapitis Fabij;] Cur me o Fabij fessum ad vestrā trahitis narrationē; Aut certe, fessum, tristē, vt, Ter fessus valle resedit. f. p[ro]p[ter] eorū mortē. Nā trecenti sex fuerunt de vna familia, qui coniurati cum seruis, & clientib[us] suis contra Veientes dimicarent, & insidijs apud Cremerā fluuium interempti sunt. Vnus tm̄ superfuit Fabius Maximus, qui p[ro]p[ter] teneram adhuc pueritiā in ciuitate remanserat. Hic postea cum Annibalis impetum ferre non posset, morā eum elusit. & ad Campaniam traxit. Vbi delicijs, eius virtus obtorpuit. Ille est de quo ait Ennius, Vnus qui nobis cūctādo restituit rē. Sciens. n. Virgilius, quasi pro exēplo hunc versum posuit.

Asc. ILLA aut, paribus &c. [Recenset paucis ceterā progeniē suam. & in primis Iulij Cæsaris, atq; Pompeij magni meminit. De quib[us] Don. sic dicit. [Vltus auos Troiæ.] Vehementer refixit animum filij, interitum Græciæ, vltionē Troiæ, p[ro]mittens. Hec ille. Ordo aut est. Aut pro sed illa animæ concordēs nūc. i. apud inferos, & dū premuntur nocte, q[ui] dum erunt in humili fortuna, sed postea, neq; Pompeius parem, neq; Cæsar maiorem pati potuit, quas tu cernis, fulgere (a fulgo, pro fulgeo) i. resplendere, armis paribus, aut æque potentibus fere, aut quia bella intestina fouerunt similib[us]. vñ de Lucanus in principio, Signa pares aquilas, & pila minantia pilis. Cæsar tamen, Gallo milite fere vsus est, Pompeius Orientali: origo belli inter eos erat, quia dum Cæsar Galliā X. anno tenuisset, petiit consulatū, quē Pōpeius, & Cato, reliquit; æmuli eius denegabant, donec arma deponeret, q[ui] deponere noluit, tantisper dū inimicos in armis videret, Heu, dolētis est interiectio, quantū bellū ciebunt. i. cōcitabunt inter se. Et quantas acies, & quantam stragem, q[ui] d. maximam, quia (reuera) cum ante bella ciuilia essent recensita ccc. millia ciuium Romanorum, postea extare, inuenta sunt tm̄ cl. millia, dubitare aut se finxit, an ad lucem peruenturi sint, vt de futuris, quæ incerta sunt, nō de præteritis loqui videatur, aut, vt quodāmodo desiderare videatur, vt apud inferos maneāt, ne tantā stragē edant, ciebunt ergo, inquit, si attigerint lumina vitæ. i. auram vitalem, aut regionem viuorū, aut ad plenā etatē, dū. f. in lumine sunt viri. Ciebunt. dicit per prolepsin focer. f. Iulius, cuius filiam Iuliam, Pompeius duxerat. sup. ciebit, descendēs aggerib[us] Alpinis. i. a Gallis per Alpeis & arce Monœci. i. a Liguria, vbi Hercules Monœcos, i. solus, colit, vbi. f. vt dicit Diod. Siculus de Herculis laboribus loquens)

Hercules cōtra Ligures a Ioue auxilium impetrauit. nā lapidibus pluit, & ita solus ibi mansit, vñ vñ dictus a μῦθος, quod est solus & οἶκος quod est habitatio, quasi solus ibi habitans, aut μόνικος d[icitur], q[ui]a solus ibi colitur, & gener. f. Pompeius, sup. ciebit, instructus eo. i. orientalib[us], aduersis. i. ex aduerso venientibus, quia Galli ad Occidentē vergunt. O pueri, q[ui] d. familiæ meæ filij, ne assuescite (bis autē ad effectiōnē puniunt.) ne. i. ne assuescatis, animis. f. vestris tāta bella, quantā. f. gessuri eritis si animū nō represseritis, neu. i. ne ve, vertite, p[ro]p[ter] vertatis, validas vires patriæ, quia eo creuit Romanū imperiū, vt iā magnitudine laboraret sua, in viscera. i. in cōciueis, per bella intestina. Et tu. f. Cæsar. prior. i. qui prior in lucē vētur' es, aut q[ui] prior appares, q[ui] ducis genus olympo. i. Ioue, rectore olympi, parce. i. abstine a bello, & d[icitur] sanguis meus, i. q[ui] de sanguine meo oriturus es (vt sit vocatiuus antiquus) aut. tu existens, sup. sanguis meus, proijce manu. i. iace procul ē manu, rela. f. hostilia Ille. f. Lucius Numius, victor. i. voti compos & hostium expugnator, aget currū. f. triumphalem. Achiuis. f. populis in Peloponneso, cēsis. i. occisis, & Corintho. i. ciuitate illa opulentissima in Peloponneso, q[ui] nunc Morea d[icitur], triūphata. i. in triumphū ducta, aut cū triumpho deuicta, aget, dicit ad Capitoliā alta. i. arcē Romanā, in qua Iuppiter colebatur. Ille. i. alius. f. Q. Metellus, Macedonicus deuicta Macedonia agnominatus, eruet. i. funditus euertet, & delebit Argos. i. oppidum illud Argiuorū & Mycenæ Agamemnonias. i. Agamemnonis patriam, In consolationem ergo Aeneæ, memorat victoriā illorum a quibus Troia victa erat, quæ, pro & ille sup. alius, vide licet Curius, & Fabricius vincet sup. ipsum Aeacidē. i. Aeaci nepotem. [Pyrrhū Epirotarum reges, nō Achillis filium, sed alludit ad nomē, q[ui]a (reuera) de vno genere erāt, genus. i. q[ui] est de genere Achilli pro Achillis, armipotentis. [Laudat nunc Achillē, vt maior sit gloria q[ui] eius genus vincet. Eruet, dicit, aut vincet, vltus. i. vltiscēs, auos Troiæ. i. maiores suos Troianos, & tēpla Minervæ temerata. f. a Græcis. i. pphanata, q[ui]a vero de ea vltionē an id tps distulerit. Quis, d[icitur] magne Cato, q[ui]a fuit optimus orator, optimus senator, optimus i perator, optimus pater familias, vt dicit Plin. Nā vñ de maiore loqui Aut d[icitur] Coffe, quis relinquit. i. relinquere velit te tacitum. i. tacendo de te, q[ui] d. nemo. Nam Aulus. Cor. Cossus, vir insignis, secundū aliquos, tribunus militū, secundū alios, consul, vt dicit Liu. li. 4. Ioui Feretrio opima spolia retulit. Quis relinquit genus Gracchi. f. Scipiones, aut geminos Scipiadas. i. ipsos duos Scipiones, qui p[ro]ter ceteros insignes fuerūt, & ambo, Africani dicti: appositorie, duo fulmina belli, & cladē Libyæ, in qua. f. Carthaginē deuicerunt & quis relinquit Tacitū Fabriciū, victore. f. Samnitū, potentē, paruo, q[ui]a paucis cōtētis, cū auro vinci nō posset, vicit auri possessores. vel d[icitur] Serrane. f. Attili, aut Quinti. Cincinate quis, sup. relinquit tacitum, te ferentē sulco. f. cum dictaturā te induerat vxor, q[ui] d. merito nemo. O Fabij, quo rapitis. i. trahitis, me fessum, dum. i. vos inspicere volens, insequor, vt merita vestra agnoscant. f. Fabi maxime, es, supp. ille maximus, qui vnus. i. solus, restituis nobis. i. generi, nostro populo. f. Romano, rē. f. publicā, cūctādo. i. morā trahēdo, & sic Annibalē illudēdo, vt recitat Seruius.

Nunc, & dum nocte premuntur] In antiquis libris legere VARIA
est, premeretur. Quo fessum rapitis Fabij? In Rom. lib. Quo LECT.
gressum rapitis, habetur. [Cunctando restituis rem] In Romano, in Mediceo, & alijs quibusdam antiquis exemplarib[us]. Restitues, futuro tempore positum est, quod non displicet.

SERV.

Excudent] Alij cadēdo efficient, & est rhetoricus locus [Spirantia] Animata. Horat. Et molles imitat in cre capillos [Viuos vultus] Hoc est quod dixit Spirantia. Et per æs, Corinthios indicat, per marmor, Parios: per actionem carum, Athenienses, per Astro nomiam, Aegyptios, & Chaldaeos [Pacis morem] Leges pacis. [Spolijs Marcellus opimis] hic Gallos, & Pēnos equestri certamine superauit. Viridomarus ē Gallorum ducē manu propria interemit, & opima retulit spolia, quæ dux

Excudent alij spirantia mollius æra:
Credo equidem, viuos ducent de marmore vultus,
Orabunt causas melius, celiq[ue] meatus
Describent radio, & surgentia sidera dicent.
Tu regere imperio populos Romane memento,
(Hæ tibi erunt artes) pacisque imponere morem,
Parcere subiectis, & debellare superbos.
Poe. Sic pater Anchises, atque hæc mirantib[us] addit;
Anc. Adspice vt insignis spolijs Marcellus opimis
Ingreditur, victorque viros supereminet omnes,
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet eques, sternet Pēnos, Gallumque rebellem,
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.

detraxerat duci, sicut Cossus Larti Tolumnio. [Supereminet oēs] Virtutis. f. genere. [Rē Romanam] Statū reip. Turbāte tumultu] Ideo tumultu, quia res in Italia geritur. [Sistet] Confirmabit, corroborabit. [Tertiaque arma p[ro]p[ri]a] Capta hic Tertia, opima spolia suspēdet patri. i. Ioui. [Capta Quirino, Qualia & Quirinus cepit. i. Romulus de Acrone rege Ceninēsiū, & ea Ioui suspenderat. Possumus, & quod est melius, fm legem Numæ hūc locū accipere, qui p[re]cepit prima opima spolia Ioui Feretrio

retio debere suspēdi. qđ iā Romulus fecerat, Scđa Marci. qđ
Cossus fecit. Tertia Quirino, qđ fecit Marcellus. Quirin⁹ aut
est Mars, qđ pēst paci. & intra ciuitatē colit. Nā belli Mars ex
tra ciuitatē tēplū habuit. Ergo aut suspendet patri. i. Ioui. aut
suspendet patri Quirino. Variē de hoc loco tractant cōmēta
tores, Numē legis immemores, cuius facit mētionē & Liui⁹.

ASC.

EXCVDANT alij, &c. [In commendationem Romanorum
cōparat eos ceteris, docens illos, quidem priuatis rebus plus
cōtulisse, Romanos vero reip. Qđ & M. Tullius Cic. in prin
cipio Tusculanarū fatetur, dicens, Doctrina, Grēcia, nos, &
omni literarū genere superabar, in quo erat facile, vincere nō
repugnantes. Nā mores, & instituta vitā, resp. domestica, ac
familiares, nos, pfecto, & melius tuemur. & lautius. Rē vero
publicā nri maiores certe melioribus tēperarūt & legib. &
institutis. hēc ille. Vñ & Plut. plures viros egregios i rep. Ro
mana, qđ i ceteris cunctis reperit. Et Liu. in prima pfatione
Ceterum, inquit aut me amor suscepti negocij, fallit, aut nul
la, vnqđ resp. nec maior, nec sanctior, nec bonis exēplis ditor
fuit. Paucissima ad hunc locū citantur Donati verba. ea aut
Atq; hēc mirantib. addit] Transitus quidam, ne vna, & conti
nua narratio, tēdiosa sit. hinc. n. generib. varietas nascitur, &
quasi noua initia aliarū narrationū fiūt. Hēc. ille. Ordo autē
est. Alij, vt Corinth. i. excudēt. i. excudēdū effūget, mollius. i.
dulcius & magis ad viuū, ēra. i. signa a rea, spirantia. i. quasi
spirantia, & spiritum hīe apparentia, equidem. i. ego certe cre
do, quod s. successu tps, ducens vultus viuos de marmore
alij, sup. orabunt causa, melius, vt Athenienses, & sup. alij, vt
Chaldaei & Assyrij, describent radio. i. virga, qua in puluere

describitur, mensura atq. situs. rerū locorumq. earū, & dicent
signa surgentia. i. qđ signa, & qđ surgāt. i. peritiores erūt geo
metria, & astronomia, tu, o Romane, Memento regere popu
los iperio. i. p imperiū, hēc. i. sequētes artes erūt tibi. i. p. p. p.
aut peculiares, iponere paci morē. i. scire moderari pacē, &
parcere subiectis. i. sedentib. & debellare supbos. i. rebelles,
& tyrannide gaudētes. Sic pater Anchises, sup. locutus est. At
q; addit, mirantib. i. dū Aeneas & Sibylla mirarētur, hēc. i. qđ
sequūtur. Aspice, vt. i. quemadmodū, Marcellus. i. Marcus, de
gnē Claudiorū, qnquies cōsul, bis dictator, qđ floruit cū Galli
Italiā inuaderēt, cū quibus cōgressus, in Cisalpina Gallia, ad
Padū opima spolia retulit, qđ ter lata sunt semel a Romulo, ite
rū, a Cornelio Cos. dū Lartem Tolumnium in bello Verenti
spoliauerāt, & tertio a Marco hoc Marcello, vt dicit Seru.
Aspice ergo, vt. i. quemadmodū, ipse Marcellus ingredit, exi
stēs i signis spolijs opimis. i. principi exercitus, inimicorū de
tractis, & ipse victor, supereminet oēs viros. Hic eques. i. de
ordine equestri, sistet. i. trāquillā faciet rē Romanā. & hoc ma
gno tumultu. turbāte. i. ea. i. dū magnus erit tumultus, hoste. i.
existētē i p. ximo hic sternet Penos. i. punicos, & Gallū rebel
lē, sed pri⁹ Gallū qđ Penos, & suspēdet patri Quirino. i. Romu
lo, seu Marti pacifico, qđ i urbe stabat, sicut Mars bellator, qui
Gradius dicebat, extra urbē, tertia arma capta. i. ab hostium
p. p. i. tertia opima spolia. Hui⁹ aut Marcelli. nouissimo lo
co meminit, p. p. Marcellū, Octauiae filiū, de quo in sequentib.

PACI QVE imponere morem] In Longob. & quibuldā alijs
li. ueter. Pacis, legit. [Tertiaq. arma patri suspēdit capta Quir.]
Non placet quod in Rom. lib. legitur. Tristiaque arma.

VARI
LECT.

SERV.

Gregium forma iuuenem
& fulgentibus, armis]
Tria sunt secundum Carmi
nium pulchritudo. etas, vir
tus. Significat aut Marcellum
filium Octauiae sororis Augu
sti, quē sibi Augustus adopta
uit. Hic decimo sexto anno in
cidit in valetudinē, & periit
decimo octauo in Baiano cū
ēdilitatē gereret. Huius mor
tem vehementer ciuitas do
luit, nam & affabilis fuit, &
Augusti filius, ad funeris hu
ius honorē Augustus sexcen
tos lector. intrare ciuitatē iul
sit, hoc. n. apud maiores glo
riosū fuerat. Etiam dabat pro
qualitate fortunē. nam Silla
sex milia habuit. Igit cū ingē
ti pōpa relatus & in cāpo Mar
tio est sepultus. Ergo mō in
Augusti adulationem, quasi
epitaphiō ei dicit. Et constat
hūc librū tanta pronuntiatio
ne Augusto & Octauiae esse
recitatum, vt fletu nimio im
perarent silentiū nisi Virgil.
finem esse dixisset, qui p hoc
ēre graui donatus est. i. mas
sis. Nā sic & Liuius argentum
graue dicit. i. massas. [Sed frōs
lēt. parum.] Omen est mor
tis futurē. Ex contrario alibi.
Incipe parue puer risu cogno
scere matrem. [Virum qui sic
comitatur eūtem.] Marcel
lū, cui similis est [Qui strepitus] Propter ēdilitatē [Instar] Si
militudo, & est nomen quod nō recipit p. p. positionem. Ad
instar. n. nō dicimus, quod Probus declarat. [Ostendēt ter
ris hunc tantum fata.] Parū illucescet, quia mox peribit. [Vi
sa potens superi, [Cū indignatione dicit, Inuidistis & gloriē
Romanā, & vestrīs muneribus. Nam felicitas vestra sūt mu
nera [Propria] Perpetua, vt Propriamq; dicabo.] Mauortis cā
pus. [In quo est sepultus] Funera cum tumulū p. p. terlabere
recentem.] Propter sexcentos lectulos. [Intantum spe tollet
auus. [Eriget generis antiquitatem. Et theoricē spem lau
dat in puero, quia facta non inuenit. Est autem Ciceronis in

Poe. Atque hic Aeneas (vnā namque ire videbat
Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis,
Sed frons lēta parum, & deiecto lumina vultu)
Aen. Quis pater ille, virū qui sic comitatur eūtem?
Filius, an ne aliquis magna de stirpe nepotum?
Quis strepitus circa comitū, quātum instar in ipso est
Sed nox atra caput tristi circumuolat vmbra.
Poe. Tum pater Anchises lacrymis ingressus obortis:
Anc. O gnate, ingentem luctum ne quere tuorum.
Ostendent terris hunc tantum fata, neque vltra
Esse sinent. nimium vobis Romana propago
Visa potens, Superi, propria hēc si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mauortis ad vrbem
Campus aget gemitus, vel quae Tiberine videbis
Funera, cum tumulum p. p. terlabere recentem?
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet auos? nec Romula quondam
Vllo se tantum tellus iactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, inuictaque bello
Dextera. non illi quisquam se imp. ne tulisset
Obuius armato, seu cum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos,
Heu miserande puer, si quā fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animamque nepotis
His saltem accumulem donis, & fungar inani
Munere. sic tota passim regione vagantur
Aeris in campis latis, atque omnia lustrant.

Dialogo, Fauni, causa diffici
lis laudare partum. Non enim
res laudanda, sed spes est. [Nec
Romula quondā [Pro Romu
lea, vt, Quos Africa terra Triū
phos Diues alit. Quondam au
tem, potest & p. p. teriti esse &
futuri, [Foderet calcaribus ar
mos] Species pro genere. Equi
armos pro equo posuit. Non
n. possunt armi calcarib. fodi.
[Fata aspera rumpas,] Posse ali
qua ratione fata dirumpi, per
transitum docet. [Tu Marcel
lus eris.] Talis, qualis est Mar
cellus. [Purpureos flores] Vt
sape diximus, propter sangui
nis similitudinē, quia aut ani
ma, aut animae sedes est. [Ne
potis] poster. Nō. n. re vera be
pos fuit. [Inani muni] Secū
dum Epicureos, non profutu
ro. [Sic ista noscentes. Aeris
in campis] Collisionem fecit,
Locutus est autem secundum
eos qui putant Elysium luna
rem esse circulum.

Atque hic Aeneas, & cat.
[Male legeretur, Nanque una,
& c. In gratiā Octauiae sororis
Augusti, facit mentionē Mar
celli filij eius, quem Augustus
adoptarat. Is autem 16. aetatis
suae anno factus edilis, apud
Baia biennio languit, vnde
Mortuus, Romam elatus est.

ASC.

Atque ita quod in ceteris fe
cit Poeta libris cōmiserationem concitat ex morte eius ado
lescentis. In primo enim meminit mortis Sichaei, & multo
rum Troianorum. In 2. Crausae. In 3. Anchise. In 4. Didonis.
In 5. Palinuri. Atque hic Marcelli. Et Paulo post. Caietae, Aenei.
Pro singulis autem versibus, de Marcello scriptis dicitur de
na sestertia accepisse. Donat. autem dicit sic. [Quis pater il
le virum] Interrogat Aeneas, cum admiretur formam iu
uenis, & tristitiam in fronte eius, qui sit. [Manibus date li
lia plenis.] Affectum dolentis expressit, dicendo, Date, cum
non essent p. p. to qui darent. [Manibus plenis.] Plena
officia significat [Sic tota passim regione vagantur. [Non
compleuit

De con
clusionē
librorū
Aenei.
quorum
dam.

compleuit omnia quæ apud inferos agebantur, esse. n. vitiū, si totū vellet suo carmine complecti, quia & longum, & imposibile. Hæc ille. Ordo autē est. Atque Aeneas (nanque p. q. a videbat iuuenē egregium, forma, & armis fulgentib. sed frons, sup. eius, erat parum læta, & lumina erāt, sup. deiecto vultu. i. in vultu deiecto, & ad terrā inclinato, qd̄ vicinē mortis indicū est: ire vna. i. simul, cū dicto Marcello, aut ceteris heroib. hic. i. hoc loco, aut tempore. ait. sup. d. pater, quis ille virum. i. virorum: præ se ferebat enim virilitatem animā, quamvis ad virile ætatē peruenturus non sit. aut potius ordo est, pater, quis, sup. est ille, qui comitatur sic: virum eundem. i. ingredientem, cum victoriā, & opimis spolijs. f. M. Marcellum: An ne, sup. est, aliq. filius de egregia stirpe nepotum. i. posterorū nostrorū, a nobis descensorum? Quis. i. qualis, q. d. dii boni & magnus strepitus cōmītū est sup. circa. i. in circuitu eius, aut circa eum, quātū instat. i. imaginis, & instat virilis est, in ipso. q. d. plurimū. Sed nox atra. i. caligo densa, circumuolat caput, f. eius. tristi vmbra Anchises p. f. Aeneæ, & totius eius progeniei, progenitor ingressus, sup. est. i. loqui cepit: tum. i. tūc, & hoc lacrymis obortus. i. præter opinionem ortis, quod si nūc est immensæ pietatis fuisse, dū viueret, cū eius adhuc tantū habeat imaginē. O nate, ne quære pro, ne queras, ingen tem luctum tuorum, f. minorū, vt Augusti & Octauiae, fata ostendēt tūc terris hunc, nec finent esse vltra. f. in terris: quasi, eomundus dignus non sit. O superi propago. i. propagatio, & generatio Romana. est visa vobis nimium potens, si hæc dona fuissent propria. i. perpetua, hoc est si hic superuiuat, quasi cū diis contendere possit: & id in egregiam eius laudem dicitur: vnde sequitur, Quantos gemitus, q. d. maximos, virum. i. virorum, nedū mulierum: ille. f. olim notissimus capus. aget. i. excitabit ad magnā urbem, Mauortis. i. Martis, hoc

est Romā a Martis filio cōditam, vel, d. Tyberine. f. pater, deus fluminis Tyberis, quæ funera tu videbis, cum tu præterlabere recentē tumulum. i. sepulcrum eius, Nec quisquam puer de gente Iliaca, tollet. i. eriget, auos Latinos. i. Italicos, in tū. i. v. que adeo, spe. i. per spem de futura gloria Nec tellus Romula, pro Romulea, hoc est Romana, iactabit se tūc vllō. i. de vllō alumno, quantū. f. hoc vno. Heu (dolentis est) pietas, & fides prisca. i. antiqua, quæ. f. in hoc ostēdatur, & ex indole deprehendēt, & dextera inuicta bello, quisq. obuius illi armato, nō tulisset se impune. i. sine punitione obuium illi armato, seu cū iret pedes in hostē, seu cū foderet calcaribus, armos equi spumantis. Heu, d. puer miserande. i. miseratione digne, si. i. d. si hoc est, vtinā rūpas. i. vincas, qua. i. aliqua. f. via, aut rōne fata aspera. i. inimica, quæ p̄cōcē minatur mortē, tu eris Marcellus, f. Octauiae filius, cuius nomen hactenus suppressit, quia matri id recitaturus, sciuit eo nomine audito, eam non amplius audituram. date. f. vos qui adestis, lilia plenis manibus, vt sup. spargā flores purpureos, & accumulem animum nepotis. saltem his donis & funere, inani. i. nihil profuturo defunctis, quia (reuera) pompa funebris, solatio est viuīs, nō defunctis, quos preces, eleemosynæ, & sacrificia iuuant, si digni sunt. Ipsi (inquit Poeta vagantur sic. i. talia dicendo, passi, sup. in tota regione, in latis campis aeri. i. aeriis, aut sublunari globo, aut in colle altiore in Elysiis, vbicūque sint, atque lustrāt. i. circūspiciunt & disquirunt omnia, ergo plura quā executus sit, aut exequi possit Poeta.

QUANTVM instat in ipso est] In Ro. li. antiq. Est non habetur. [Neq; ultra Esse finent] In plurib. antiq. lib. Nec monosyllabum est. [Nimium vobis Romana propago Visa potens superi] In Romano libro, Superis, legitur. [Intantum spe tollet auos] In Romano libro legitur, Spes.

VARI
LECT.

SERV.

Incenditq. animum] Nam supra ait. Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis? [Ex in] Deinde, Confert autem in compendium narrationis prolixitatem. Sic Terentius propter longum actū ait, Intus despondebitur, intus transigetur, si quid est quod restat. [Sunt geminae somni portæ] Pro somniorum. Est aut in hoc loco Homerum secutus, Hoc tantum differt, quod ille per vtranque portā somnia exire dicit, hic vmbra veras per quas somnia indicat vera, & poetice apertus ē sensus. Vult aut intelligi falsa esse omnia quæ dixit, Physiologia vero hoc habet, Per portā corneam oculi significantur, qui & cornei sunt coloris. & duriores ceteris mēbris. nā frigus non sentiunt, sicut et Cicerō ait in libris de deorū natura. Per eburneam vero portā os significatur a dētib. Et sciimus quia quæ loquimur, falsa esse possunt, ea vero quæ videmus, sine dubio vera sunt. Ideo Aeneas per eburneā emittitur portā. Est & alter sensus, Somnum nouimus cum cornu pingi, & qui de somnis scripserunt, dicunt ea quæ sū fortunam, & personæ possibilitatem vñr habere effectum, & hæc vicina sunt cornu. Vnde cornea vera fingitur portā. Ea vero quæ supra fortunā sunt, & habent nimium ornatum, vnaq; iactantiam, dicunt falsa esse. Vñ eburnea, quasi ornatio portā fingitur. [Falsa insomnia] Id est somnia. [Secat] Tenet. Vñ & lectas dicimus ab eo quod propositum tenet. [Ad Caietā portū] A persona poetæ, prolepsis. Nam Caietā non dicebat.

Quæ postquā Anchises, &c.] Quia ergo singula recitare nō potuit, nec si potuisset, cōgruerit, quia bella in Italia gerenda, descripturus est Poeta, quæ si hic narrarentur, gratiā expectationis amitteret p̄fēsis. Ideo paucis dicit poeta Aeneā didicisse bella in Italia gerenda, & deinde per portā somniorū eductum, socios visisse. Atque ita facit huius vñ finē innuēs omnia hæc, quasi per somnia, visa, & narrata. De hac aut re dicit Donatus sic. [Ex in bella] Narrauit primo læta tristitia p̄termisit præterquā de Marcello. Deinde docuit, quō quædā æquo animo scire posset. [Viam secat] Quid. n. prius facere debuit, quā suos reuiscere. [Recto littori] At qui nullū litus re-

*Quæ postquam Anchises gnatum per singula duxit,
Incenditque animum famæ venientis amore:
Ex in bella viro memorat, quæ deinde gerenda,
Laurenteisque docet populos, urbemque Latini,
Ex quo quemque modo fugiatque, feratque laborem.
Sunt geminae Somni portæ: quarum altera fertur
Cornea, qua veris facilis datur exitus Vmbriis:
Altera candenti perfecta nitens elephanto:
Sed falsa ad cælum mittunt insomnia Manes.
His ibi tum gnatum Anchises, vnaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna:
Ille viam secat ad naues, sociosque reuiscit,
Tum se ad Caietæ recto fert litore portum.
Anchora de prora iacitur. Stant litore puppes.*

ctū, sed dicimus, rectā viā agere, qñ nihil aliud agimus, nisi iter continuū, & nullo alio actu illud rūpimus. Nā cupida suorum mens nihil aliud agere debuit. [Caietā] Ex persona poetæ loquitur. Nā adhuc nō erat Caietā. Hæc ille. Ordo aut est. Per quæ singula, postquā Anchises dixit natū. i. filiū suū Aeneā, & incendit animum, amore famæ venientis, ipse memorat. i. recitat, ex in. i. exinde. i. ex ordine, viro. f. Aeneæ, qui ea viriliter gesturus est, bella gerenda. f. in Italia, & docet populos Laurentes. f. ad quos accessurus est, & urbem Latini. f. regis & quō fugiat, si

seu itabilis est, & ferat. i. tollere, si euitari nequit, quenq; laborē. i. quālibet aduersitatē quæ si vitari nequit, toleranda est (vnde prius in V. superada omnis fortuna ferendo est) Gemina. i. duæ, & fortæ æquales portæ, somni. i. somniorū, sunt supple apud inferos, quarū. f. portarū, altera fertur, i. d. f. supple esse cornea, qua. i. per quā, exitus facilis datur vmbriis. i. insomnijs, & phantasmatis, seu phantasmatis. veris, altera, sup. est perfecta nitens elephanto. i. ebore candenti, sed manes. i. inferi, mittuntur, supple per eā, insomnia falsa. i. somnia, & phantasmata, q̄ aliud representant quā sint, vbi. i. quo loco, his, f. p̄missis, dictis. i. memoratis, Anchises prosequit tū natū, & Sibyllā una. i. pariter, & emittit, supple eos, portā eburnā f. p̄ quā falsa emittunt insomnia (vt significet hæc oīa eē somnia, nec re (reuera) gestā, sed poetice excogitata, de qua vide Ser. Ille secat. i. tenet, aut carpit viā, ad naueis. f. suas. & reuiscit socios. f. quos illic in littore dereliquerat, & ipse fert tū. f. tūc, continuo se ad portū Caietæ. i. qui paulo post dictus est portus Caietæ, sed nodū sic appellabatur, vñ est prolepsis ex persona poetæ, & ita minus vitiosa, fert (dico) se littore recto. i. p̄ littus, rectā viā, p̄grediēdo, licet litt' ipsū, qua parte aq. aluit. rectū nō sit, nisi forte in ea parte, qua a Cumis, Caietā appellat. Anchora iacit. f. socijs, nā intelligitur cū socijs receptis nauigasse, de prora. i. priore parte nauis obuersæ, & puppes. i. posteriores partes. Itat littore, i. ad littus applicitē.

His ubi tum natum] In Romana libro, & aliq. aliis ueterrimis legere est, His ibi tum

VARI
LECT.

Virg.

Hh

Septimus

ASC.

A S C E N S I V S

SEPTIMVS Aeneam reddit, &c. In sequentibus sex libris imitatur Poeta Homerū in Iliade, nam vterque bella pertractat quo circa ferē ad tragicum assurgit styllum, vnde dicturus est, Ma-
iua opus moueo.

Et quia Homeus in Olyfsea, à tristi principio errorum Vlyffis, ad lætū reuerfionis eius in partiam (quod comædiarum est, & tragædiarum) perducit exitum, dicit Donatus super Terentium ipsum, & comædiarum, & tragædiarum auctorem, Sed priusquā ad explanationem perueniā, declarabo argumenta, quæ præmissa ostendi, Monostichi. Ordo est, Septimus, scilicet Aeneidos liber reddit Aeneam aruis, scilicet Laurentibus: fatalibus, id est ad quæ fatis peruenierat. Nam licet ad Misenum, & Caietam peruenierat, nondum attigerat arua fatalia, vnde in III. dixerat Helenus, Italiæ pars illa procul quam pandit Apollo. Maioris argumenti Explanationo talis est: Aeneas, supple sepelit hic: quoque, id est etiam: Caietam, scilicet nutricem suam (quia prius, Misenum sepeliuerat) ipse profectus, tum scilicet postea, peracta sepultura, deinde, id est ab eo loco, venit Laurentum ad

IN VII. AENEIDOS LIBRVM
MONOSTICHON.

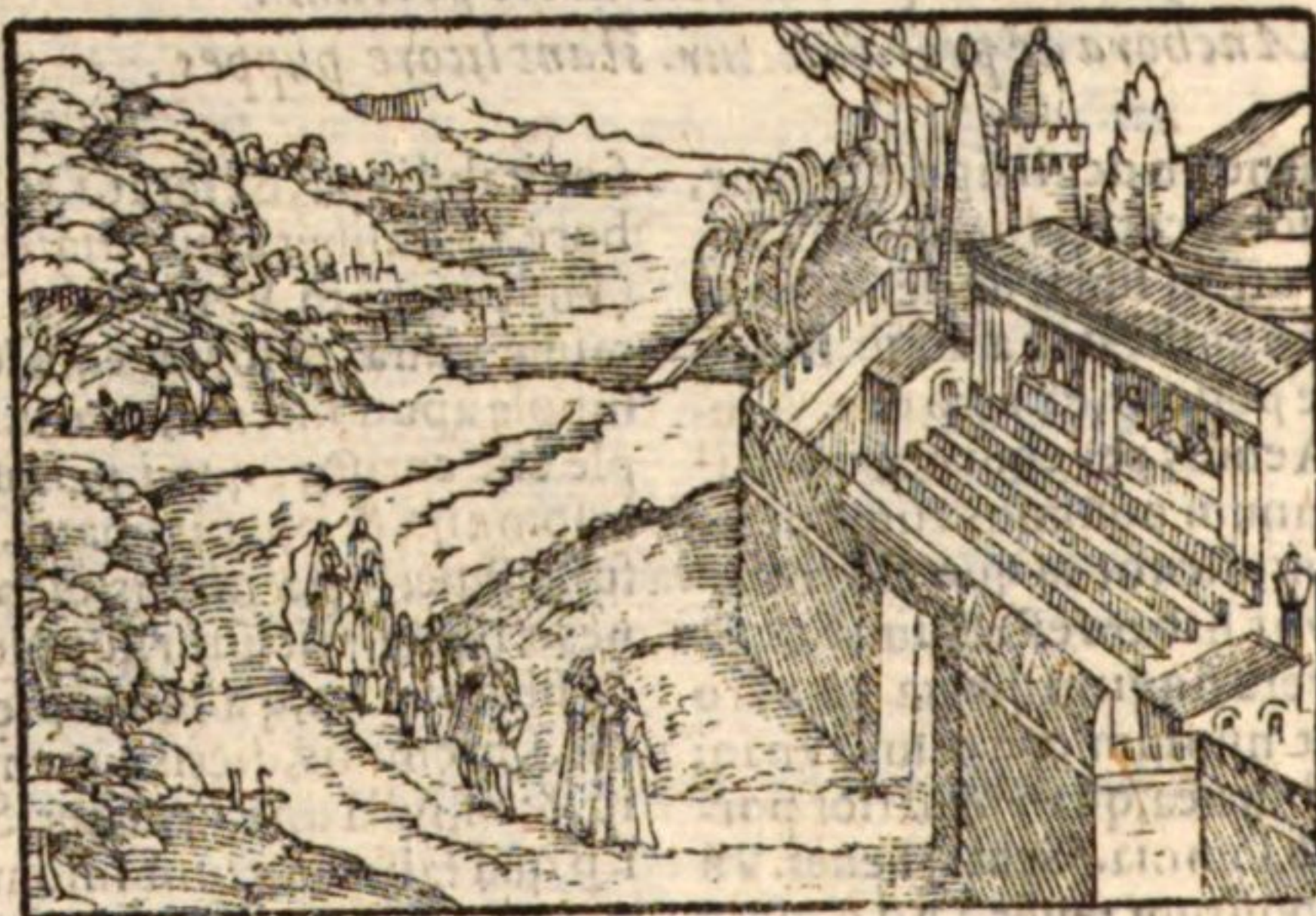
Septimus Aeneam reddit fatalibus aruis.

IN EVNDEM MODESTINI
IVRISC. ARGVMENTVM.

*Hic quoque Caietam sepelit: tum deinde profectus
Laurentum venit: hanc verbis cognouit Iuli
Fatalem terram, mensis en vescimur, inquit,
Centum oratores veniam, pacemque petentes
Ad regem mittit lætū consorte Latinum.
Qui cum pace etiam nata connubiæ pactus.
Hoc forte Aleto Iunonis dissipat ira.
Concurrunt ferro, quamuis, pia fata repugnent.
Belli causa fuit violatus vulnere cernus.
Tum gentes socia arma parant: fremit arma iuuetus.*

ALIVD IN EVNDEM.

*Tandem deueniunt Laurentia Troes in arua
Et pace accepta læti noua mœnia condunt.
Nocte satam Iuno furiam euocat: illa Latinos
Inter & Aeneadas bellum serit, & ciet arma
Protinus auxilij terra instruit Itala Turnum.*

P. VIRGILII
MARONIS AENEIDOS
LIBER SEPTIMVS.

V quoque littoribus nostris Aeneia nutritrix
Aeternam moriens famam Caieta dedit.

*Et nunc seruat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria signat,
At pius exequijs Aeneas rite solutis,
Aggere composito tumuli postquam alta quierunt
Aequora, tendit iter velis, portumque relinquit.*

regna, scilicet Latini, & cognouit verbis Iulij. i. Ascanij filij, sui, nam En ēt, mensas consumimus, inquit Iulus, hanc terrā fatalem. i. fataliter promissam, nā ipse Iulus (vt dixi) inquit en nos vescimur mēsis. i. orbibus, seu quadris ex pane factis, (alij, mensas, legere volunt) quam rem futuram dixerat in II. Harpyia Celeno. Ipse mittit centum oratores. i. caduceatores: ad regem Latinum lætū

conforte id est quia filia consortem inuenerat. (vnde tandem, lætus ait. Dij vestra incepra secundet. Sunt tamen qui legunt, Mittit lectos tum sorte. Sunt & alij, qui, Mittunt læti tum sorte. vt sit Troiani læti, sorte mittunt ad regem Latinum, sed verius legeretur, Lætum consorte) petentes. i. petituos, hoc est vt peterent, veniam id est gratiam aut, beneficium terræ inhabitandæ & pacem. i. fedus, & amicitia, qui. s. rex Latinus pactus, sup. est, cum pace. i. vltra conditionem pacis inite, etiam connubiæ natæ. i. filij suæ Lauiniæ. Aleto, furia, illa infernalis, dissipat sorte, hoc. s. pactum ira. i. propter irā Iunonis. Et, sup. virique populi concurrunt ferro. (sunt tamen alij qui pro Ferro, legendum esse censent, Dictis. sed hoc inuenuste.) quam fata pia repugnent. Causa belli fuit, cernus violatus vulnere, gentes socia. i. a. sociate, parant arma, & iuuentus. s. Italia fremit. i. cum fremitu exposcit arma.

quam descenderet, vt medium actū ostenderet, [Quierant] Hebrus, Quierant, legit, [Tendit iter velis] Quia prout vela extensa fuerint, ita etiam cursus extenditur, in quo naus est iter. Nam ait supra. Flecte viā velis. Aliud est iter velis redere, aliud p vela iter, Et multi dñt improprie dictū multi nimium proprie. Cōstat, tñ em illud dictum quod ait, Flecte viam velis. Quod si dicimus, bene procedit. Et tende viam velis, vt in ipsis ratio sit viā: [Aspirant auræ in noctem], Quia & diximus, temporū muta iōne, vetus vel minuitur, vela ugetur [In noctē] Aut, circa noctem. Et quoties tepus exprimitur, accusatiū regit ista præpositio. [Luna ne ga] Liptotes, Nam dicit, large præstat vt, munera nec sperno. [Tremulo sub lumine] Ita enim mobilitas aquæ facit videri. [Circææ raduntur littora terræ] Vt dicimus supra, mons iste ante hac insula fuit. Paludibus. n. a continenti se gregabatur, quas exclusit limus de Albanis mōtib. fluēs. Et dicebatur Aezus ab horrore transeuntū, quo homines mutabantur inferas. In hoc summo oppidū fuit, quod & Circæū dictū, & Circæi. Nam

vtum

SERV.

V quoque littoribus nostris Aeneia nutritrix
Vt, & in principio diximus, in duas partes

hoc opus diuisum est, Nā primi sex ad imaginem Odyffæ dicti sunt quos personarum, & allocutionum varietate constat esse grauiore. Hi autem sex ad imaginem Iliadis dicti sunt, qui in negotijs validiores sunt. Nam & ipse h. d. Maius opus moueo, & re vera tragicum opus est, vbi tantum bella tractantur. Tu quoque] Sicut Misenus, Palinurus etiā. [Nostris] Italicis, vt, Non eadem arboribus pēdent vindemia nostris. vt Donatus ait, nauigabilibus. [Aeneia nutritrix] Hæc alij Aeneæ, alij Creuſæ, alij Ascanij nutricem voluit. Lectum tamen est in Philologis in hoc loco classem Troianorum casu concrematam. Vnde Caieta dicta est αιητα του ηγειν. Seruat, tenet, possidet, vt Seruantem ripas, alta non vidit in herba. [Hesperia in magna] Propter Hispaniæ discretionem. [Si qua est ea gloria] Secundū Epicureos. Bene autem interest funeri postquam ab Inferis redijt, sicut interfuit ante-

verumq; Lilius dicit. [Diues] Non addidit cuius rei, cum soleat, vt, Diues equū, diues pīctai veltis, & auri. [Inaccessos] Inaccessibiles. i. inaccessos. Nam Vlysses illuc venit. Ergo inaccessible, ad quos nullus debet accedere: vt, Aut illaudati nescit Busiridis aras, hoc est illaudabilis. Nam ab Isocrate constat esse laudatū. [Resonat cantu] Resonare facit. [Superbis] Nobilibus, p. antiquam oppidi magnitudinē. [Doratam] Pro odoriferam. Et hoc ideo, quia vsus olei apud maiores non fuit precipue in Italia. [Arguto pectine] Garrulo stridulo, sonanti, vt, Forte sub arguta confederat ilice Daphnis. [Percurrens pectine telas] aut manu percurrens, aut ictu pectinis, vt videmus, aut quia apud maiores, stantes regebant: vt hodie Linteones videmus.

Est aut Hom. q. ait *ἰσὺν ἐπιχαλμῆν*. [Gemitus iraq.] Gemitus irascentiū leonū: *ἐν δὲ δὴν*. [Sera sub nocte] Quasi eo tpe quo naturali libertate vti cōsuerunt. Sub sera nocte, p. noctem serā. [Rudentiū] Naturaliter ru, longa est. Persius, Fidor, vt Acardia pecuaria rudere dicas. Syllolē ergo fecit. Ruditus aut proprie est asinorū clamor, vt grunitus porcorum, raurū coaxatio: quā noīa a sono vocis constat esse cōposita. [Præsepibus] Caueis vbi aluntur. Non enim re vera psepia habent. [Dea sœua] aut per se, aut herbis potentib sœua. Circe aut ideo Solis fingit filia, q. clarissima meretrix fuit, & nihil est Sole clarius. Hęc libidine sua, & blandimentis hoīes in ferinā vitā ab humana deducebat, vt libidini & voluptatib. ope rā darēt. Vnde datus est locus fabulę apertę. Horat. Sub dñā meretrice fuisse turpis, & excors. [In vultus, ac terga ferarū] Corrumpebat in illis sensus. Animus nanq; idem manebat.

*Οὐ δὲ συνών μὲν ἔχον κεφαλὰς φονήν τε ψυχὰς τε
καὶ δέμας, αὐτάρ τοῦς ἰν' ἐμπεδος, ὥς τὸ πάρος περ.*

[Pij paterentur Troes] Ergo impij qui pertulerunt. Impij aut propter occisa Solis arma. Neptunus ventis impleuit vela secundis. Physice autem locutus est. Motu enim aque ventus creatur, vt videmus in bombis organorum. [Præter vada feruida] Periculosa nauigantibus, & est Tmesis.

T V quoque littoribus nostris] Vt librorū sit condependentia, atque ita vnum opus censeatur, Arma virumq. canens, noluit a plena periodo, qualis est ibi, Nunc age qui reges Erato, & c. inchoare, sed a particula condependentiæ indice dicens, Tu quoque, q. d. nō solum Misenus & Palinurus, sed tu quoq; i. etiā tu. Describit ergo primo loco, quō sepulta Caieta, nutrice Aeneæ, quā loco nomen dedit, quod & hodie manet, præteruēti Circeas insulas deuenerunt in portus fatalis terræ. Per transitum aut. describit fabulam, quā Hom. ad longum prosequitur, quō. f. Vlyssis socij, a Circe, Solis filia, in feras transmutati sint. Don. aut dicit hoc loco sic. [Tu quoq;] Viderat apud inferos quam necessariū esset defunctis sepulcrū. Ergo, vt pius nutrici, illud instituit. Meruerat. n. ipsa quia tā piū religiosum Romani Imperij principem prudētē, fortemq; virum nutrierit. Tu quoque, repete inde, & optime coniunge. At pius Aeneas ingenti mole sepulcrū imponit, suaq. arma viro, remūq. tubamque. Deinde, remotis ijs, quę de inferis narrāt sequere, Tu quoq; littoribus nostris, & c. Tu quoque, quę admirandę memorię videris, supremo officio coniungi meruisti. [Nostris] Italici. ergo ibi est sepulta, vbi ipse cū suis esset regnaturus. Honorat ergo a loco [Aeternā moriens] argm a contrario, nā creuit fama, cum deberet morte minui. [Nunc] Etiā his tpi-bus quo hęc scribuntur. [Si qua est ea gloria] Sciebat nihil sentire mortuos, sed vt satisfaceret religioni. [Vrit odoratam] Vigilās & voce, & adorato lumine, ad se incautos attrahere nitebat. [Cedru] Cedrus tanq. oleo madēs incēdia, semp infidijs, & voce nutrit. [Quæ ne mōstra pij] Propterea debuerūt liberari ab ijs mōstris, qm pij erāt, neq; sceleratis erāt cōparādi. Hęc ille. Ordo aut est. O Caieta, nutrix Aeneæ. i. ipsius Aeneæ, tu quoq; i. etiā tu nō solū Misenus, moriēs. i. dū moriebaris

*Aspirant auræ in noctem, nec candida cursum
Luna negat: splendet tremulo sub lumine Pontus.
Proxima Circeæ raduntur litora terra:
Diues inaccessos vbi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu, testisque superbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues decurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, iræque leonum
Vincla recusantum, & sera sub nocte rudentum,
Setigerique sues, atque in præsepibus vrsi
Sæuere, ac formę magnorum vlulare luporum:
Quos hominum ex facie dea sœua potentibus herbis
Induerat Circe in vultus, ac terga ferarum.
Quę ne mōstra pij paterentur talia Troes,
Delati in portus, neu litora dira subirent;
Neptunus ventis impleuit vela secundis,
Atque fugam dedit, & præter vada feruida vexit.*

erimus sepultura) At Aeneas pius. f. in oēs, tā deos, q. mortales, tā viuos quā defunctos, exequijs. i. officijs funebrib. solutis rite. i. iuxta ritū, & aggere tumuli. i. sepulcri cōposito. i. accumulato, postq. æquora alta. i. profunda, quierūt. i. trāquilla facta sunt, tendit iter velis. i. nauigat tensis velis, & relinquit portū. f. Caietæ. Auræ aspirāt in noctē. i. dū tps vergit in noctē, incipiūt auræ spirare, nec luna cādida negat. i. tegit, cursus. f. suū, hoc est clare lucebat portus splendet sub lumine tremulo. i. scintillāte, qd tñ de luna qdā negāt. Littora proxima terræ Circeæ. i. q. Circe habitabat, radunt. i. leniter tāguntur, a nauib. Aeneæ. hoc est pertransit Circeā terrā, vbi. i. in qua terra, filia Solis. f. Circe, diues resonat. i. resonare facit, cātū assiduo, lucos inaccessos. i. inaccessibiles, ad quos nemo accedere deberet, & vrit testis supbis. i. magnifice extructis. i. magnifico domicilio. (Sūt q. legāt, lectis. i. thalamis. aut triclinijs superbis in quib. sedebat Circe, sed minus recipiunt) in lumina nocturna, i. loco olei, qd tūc in Italia in vsu nō erat, Cedru. i. arborē illā, succi, & resinæ plenā, odoratā. i. odoriferā, percurrens pectine arguto. i. subtili, aut stridulo, telas tenues. i. subtiles, & extenuatas, gemitus & irē leonū recusantū. i. refutantū, vincla & rudentē, sub. i. in nocte, sera. i. tarda, exaudiri, sup. cēperāt, aut exaudiebant, hinc. i. ab his lucis Circeę terrę, & sues. i. porci, setigeri. i. magnas feras gerētes, atq. vrsi squire. i. sœuiebāt, aut sœuere cēperūt, in psepib. & formę magnorū luporū vlulare. i. vlulabāt, aut vlulare cēperūt. Quos. f. leones, sues, vrsos, & lupos, dea sœua. f. Circe induerat herbis potentib. i. p. herbas potentes, in vultus, ac terga ferarū, ex facie hominū. i. humana, hoc trāsformauerat eos in formas belluinas. Quę mōstra, ne Troes pij paterent talia delati. i. postq. delati essent in portus, neu. i. neue, hoc est vel ne. ipsi Troes pij, subiret. i. sub intraret, litora dira. i. q. a dira habitant venefica, Neptunus. f. deus aquarū, vñ fere vñ nascunt, quā p. ēt vñorū dñ hñ pñdiū, impleuit vela vñtis secundis. i. pñperis a tergo flātib. atq; dedit fugā. i. facultatē effugiēdi, & vexit. f. Troas, pñter. i. pñtranseundo, vada feruida. i. piculosa nauigantibus, hoc est pñter freta. De Circe, Cedro, hęc sūt p. Lād. collecta. Diod. Sicul. sic ait: Soli duos fuisse filios, Aethen, & Perseū, & Aethen, Colchorū, Perseū vero, Tauricę regionis regē extitisse, vtrūq. crudelitate insignē. Perseū aut, Hecatē filiā habuisse, q. paternā crudelitātē superauit, nā cū venatione delectaret, hoīes pro feris, arcu vulnerabat, & venenis pestiferis operam dans, id inuenit quod, *αὐτὸν τοῦ νοῖαν*, in hospitib. aut venena experiebat. Demū cū patrē veneno extinxisset, regnū occupauit, & replum Diane, cui hospites immolarentur, condidit. Cōcubuit inde cū Aethe patruo, & ex eo cōcepit Circē, & Medeā, filias, filiumq. Aegialē. Circe, & arte materna, & sua industria, oēs mortales in venenis cōparādis superauit, ad eoq. oīum herbarū vim cōspicata est, vt nihil inueniendū, pñsteris reliquerit, adinuenit & Pharmacū, quod ad cōciliandā beneuolentiā ualeret. Nupsit Scytę Sarmatarū regi, eoq. venenis sublato regnū occupauit, ex quo tandē ob crudelitātē pulla, inde ad Oceanū, fm aliquos, pñecta, insula deserta, sibi comitibusq. fugā sedes posuit. Alij dñt, in Italiā deuēctam promōtorij, quod inde Circeū dñt, tenuisse. hęc Diod. Quid

Virg.

Hh 2 vero

Diogenes.

Circe.

vero poeta de Circe in Italia constituta referant, alibi expre-
sum est. Hom. aut scribit eā olim insulam fuisse, quā Circe ha-
bitabat, in loco edito, circum errabant, & vrsi, & leones, quos
illa veneficijs cibo, & potu immixtus, ex hoībus feras fece-
rat, tñ in hoīes non sēuebant, sed velut canes blandiebatur
illa socios Vlyssis, in cena vertit in porcos, pter Eurylocū, qui
fraudē in edificio esse suspicatus, non intrauit, intus tenebat
Cedrus Circe tales telas quales dea texunt, & suauissime canebat. Ce-
drū, hęc arbor, nō ea est, q̄ vulgo, Cedrū appellamus. Illa em̄
dicimus, citrum, cuius poma maxima sunt, sed longe alia duo
eius genera, vt Plin. placet, Lycia, & Phēnicia, differūt folio.
nam q̄ durū, acutum, & spinosum habet, oxycedros, vocatur.
Ramosa & nodis infesta, altera odore pstat. Fructum ferunt
myrti magnitudine, dulcem sapore. Itē maioris Cedri, duo ge-
nera, quę floret, fructū non fert, fructifera, nō floret, & in ea,
antecedentem fructum occupat nouus. Semen eius, cupresso
simile, quidē cedrelarem vocant. Ex hac resina laudatissima,
materie ipsi æternitas, itaq̄ simulacra deorū ex ipsa factita-
runt. Cedrinus erat Apollo Romæ ē Seleucia aduectus. hęc
Plin. Dioscorides aut ait Cedrus, arbor est, vnde fit pix Cedri-
na; quā dā est parua, ac spinosa, fructu iuniperino similis. A-
lia maior, fructus eius cupresso similis, sed minor, & Cedrides
vocatur. In materia, maximas æternas putant, hebenum, Cy-
pressum, & Cedrū, in tēplo Dianæ Ephesie, qđ tota Asia ex-
truhente, quadringentis annis peractum est, rectū est ex Ce-
drinis trabibus. Habes de Cedro, Quod aut in lucat Circeem,
Cedrum vrere, ab Homero est. Ille enim in Odyssæa lib. 5. de

Calypso, vbi Mercurius à Ioue missus, nuncius est, πῦρ μὲν
ἐπ' ἐσχάτοισιν μέγα καί το Ἰηλόσδε δ' ὀδμῇ, καὶ πρὸς τ' ἀνέλατοις
οὐτ' ἀνα νήσων δ' οὐδεδαομένων. Succo ergo Cedri, illis tem-
porib. ad nocturna lumina utebantur. Ait. n. Plinius, Cedri
succus quō fieret, diximus: Magni aut est ad lumina vsus, nī
capitis dolorē inferret. Recte aut meminit de succo, Cedri
nondū oleo in Italia nascente. Refert. n. Fenestella, regnante
Tarquino, nondum neq; in Italia, neq; in Hispania, neq. po-
stremo in Africa, oleū fuisse, neq; illud prætēbo. Nam apud
eundē Pliniū inuenies, Iliacis tēpibus nullū adhuc vnguentū
fuisse. Sed nec ēt thure supplicabant, Cedri tñ, & Citri, suo-
rū fruticū in sacris, fumo conuolutum, nidore verius quam
odorem, nouerat. Cantu aut ad se hoīes allicere Circeem, alle-
ctosq. in varias feras cōuertere quid aliud hēt, nisi qđ qui vo-
luptuosa vite deduntur hoīem exuunt. Amittunt. n. rōnē,
qua sola, hoīes sumus. & ruunt in varias animi perturbatio-
nēs, quę cū ē rōnis priuatione, perueniant, brutorū, potius
quā hoīum dicende sunt. Vlysses aut nō trāsmutatus a Circe,
qā sapiēs nō modō nō vincit à voluptate, verum cā est, quod
loci sui iā mutati, in pristinam formā redeant, nam & dum
recte agit, exemplo malis est, quo redeant ad meliorē vitam,
& sua doctrina alijs, vt recte viuant, persuadere potest.

PORTVMQVE relinquit] Non placet, Relinquit, tempore
prēte ito, vt libri pleriq; veteres habent. Nam & Tendit &
Aspirant, prēsentia sunt. [Assiduo resonant cantu] In Rom.
lib. Assiduo, per d. scriptum est. [In vultus, ac terga ferarum,]
Veteres quidam libri, In vultus, & terga, legunt.

VARIA
LECT.

SERV.

IN roseis fulgebat lutea bi-
gis:] Lutea est crocei colo-
ris, vt, Croceo mutabit vellera
luto. Vnde multi iungunt. In
roseis. i. non rubicundis, ne sit
contrarium, Tñ secundum Ho-
merum dictum est, qui interdū
ῥοδὸν ἐκτυλοῖ, i. rosei coloris
digitos habentem interdum
ῥοδὸν ἐκτυλοῖ dicit Auroram, i.
crocei coloris veste circunda-
tam. [Cum venti posuere] Cū
ortu diei quieueret. Posuere. n.
quieueret est, sicut contra Fer-
re, flare dicimus, vt, Fieret ven-
to mora ne qua ferenti. i. flan-
ti. [Omniq; repente resedit
flatus] Omnis. i. & qui ripę est,
& qui pelagi, qui altanus vo-
catur. [Tonsæ] Remi dicta
decutiendis fluctibus, sicut
tonses à tondendis & decutien-
dis capillis. [Lucum prospici-
cit] In quo erat fluminis nu-
men. Diximus. n. nunquam si-
ne religione esse lucum a Vir-
gilio positū. [Hunc inter] Per
hunc Terentius, Dum rus eo
cepi egomet mecū inter vias.
Est aut crebra Frontonis elocu-
tio. [Amœno] Vmbroso, siluis
circundato. [Multa flauus are-
na] Epitheton proprium, Et
sciendū exitum Tyberim flu-
minis naturalē nō esse, nisi cir-
ca Ostiā, vbi prima Aeneas ca-
stra cōstituit, Nā aliter nō pro-
cedit, quod ait, Murorū in par-
te sinistra Opposuerē aciē, nam
dextra cingi amni. Postea. n.
in Laurolauinio castra fecit in-
gentia, quorū vestigia adhuc
videntur. [Assuetę ripis volu-
cres]. Bono compendio vsus
est. [Aethera mulcebāt cantu]

Tonsæ

*Iamque rubescebat radijs mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis;
Cum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonse.
Atque hic Aeneas ingentem ex equore lucum
Prospicit: hunc inter fluuius Tiberinus amœno,
Vorticibus rapidis, & multa flauus arena
In mare prorumpit. varia circumque, supraque
Assuetę ripis volucres, & fluminis alueo,
Aethera mulcebant cantu, lucoque volabant:
Flectere iter socijs, terreque aduerrere proras
Imperat, & lectus fluuius succedit opaco.
Nunc age, qui reges, Erato, quę tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
Cum primum Ausonijs exercitus appulit oris,
Expediam, & primę reuocabo exordia pugne.
Tu vatem, tu diua mone. dicam horrida bella:
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. maior rerum mihi nascitur ordo:
Maius opus noueo, rex arua Latinus, & vrbes
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno, & nympha genitum Laurente Marica
Accipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te Saturne refert, tu sanguinis vltimus auctor.
Filius huic fato diuum, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta iuuenta est,
Sola domum, & tantas seruabas filia sedes,
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
Multi illam magno ē Latio, totaque petebant
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, auis, atavisque potens: quem regia coniux
Adiungi generum miro properabat amore:
Sed varijs portenta deum terroribus obstant.*

lioeposuit. [Quę tempora
rerū] Quia vt diximus supra se-
cundum Lucretiū tpa nisi ex
rebus colligantur per se nulla
sunt. [Latio antiquo] Quia duo
sunt, vetus, & nouū sicut & in
iure lectū est. [Exordia pugne]
Cerui interitū [actos] Aut col-
lectos, aut re vera compulso,
quod est verisimile, propter il-
lud. Longa placidas in pace
regebat. [Totamque sub arma
coactā] Collectam, vt, Tityre
coge pecus. Totū aut Hyper-
bolicos dixit. [Nunc Fauno, &
Nympha genitū laurente Ma-
rica Accipimus] Quidam deus
est Fatuellus, huius vxor est Fa-
tua. Idem Faunus, & eadē Fau-
na, Dicti aut sunt Faunus, &
Fauna a vaticinando. i. fando.
Vnde & fatuos dicimus incon-
siderate loquentes, Ergo Fau-
næ, & Fatuę nomē quasi aspe-
rū fugit poeta, & Maricā dixit
vxorē fuisse Fauni, Est aut Ma-
rica dea littoris Minturnensū
iuxta Lirim fluuiū. Horat. Et
in nantem Maricę littorib. te-
nuisse Lirim. Qđ si voluerim
accipere vxorem Fauni Mari-
cā, nō procedit: Dij. n. Tropici
.i. locales, ad alias regiones nū-
quā transeunt. Sed pōt dictum
esse p poeticā licentiam, Lau-
rente Marica, cum sit Mintur-
nensis. Dicunt alij per Maricā
Venerem intelligi debere, cu-
ius fuit sacellū iuxta Maricā,
in quo erat scriptum ἡνὲν τῆς
ἀφροδίτης. Sanē Hesiodus La-
tinum Circes, & Vlyssis filium
dicit, quod & Virg. tangit di-
cendo, Solis aui specimen. Sed
qā tpm rō non procedit, illud

Faunus

accipiendū est Iginij qui ait Latinos plures fuisse, vt intelliga-
mus poetā abuti (vt solet) nominū similitudine [Accipimus]
pp varias opiniones hoc adiecit, vt Salust. Urbē Romā, sicut
ergo accipi, cōdidere atq. habuere in initio Troiani. [Vltim
auctor]

auctor] Primus, ut supremum, summū dicimus, Pro supreme Iuppiter; [Primaq. oriens] erepta iuuenta est] Per trāsitu tangit. historia. Amata enim duos filios voluntate patris Aeneas spondentes, sororem factione interemit. Vnde & erepta dixit, quasi per vim. [Fato] Autem dicit voluntate. Nam dii id faciunt, quod sentiunt, nō ut homines de quibus lectum est, Aliud clausum in pectore, aliud in lingua promptū habere. [Iam tura viro, iam plenis nubilis annis] Non est iteratio sē ius in quo & ex annorū ratione, & ex habitu corporis ætas comprobatur. Primum ergo ad habitum, secundum ad annos pertinet. [Latio] Latium pars est Ausonia. Vnde dixi primo quā minus est, sic intulit, Totaque Ausonia, [Petit ante alios pulcherrimus] Aut ante alios petit, aut pulcher ante alios, [Miro amore] Noua intemperantia. [Sed varijs] Propter apes, & incendium, & oraculum Fauni. [Portenta] Signa, quæ sunt media a portendendo. Nam & bona & mala sunt Portenta.

Iamque rubescebat radijs mare, & ethere ab alto, &c.] Docet quō prospera navigatione, Tyberina intrauit ostia, succedentes per siluam amœnam, & auium concentum. De qua re dicit. Donatus sic. [Iamque rubescebat] Bonis auspicijs recepti sunt. i. pura luce, & pura aurora, & lenitate vēi Hilaritas aut auiū, populorū lætitiā significabat, est ergo ita ingressus, ut elementa obsequi, & aues venienti illi gratulari viderentur. [Varię circū, supraq.] Sex descripsit parteis. Nam circū, significat dextrā, & læuam. a tergo, & ante. Item duas, infra, & supra. Infra ostendit, cum dicit, Et fluminis alueo. Supra cum dicit, Æthera mulcebant cātū. [Et lætus fluuius succedit] Propter tot felicia auguria. Hæc ille. Ordo est. Iamq. i. & iam, mare rubescebat radijs. i. solaribus, p̄ auram diffusis, ante ortū solis, & aurora lutea. i. lutei coloris, q̄ est subrubeus, intermixto. i. croceo, fulgebat ab alto æthere, in bigis roseis. i. rosei coloris, q̄ aut nō nisi dimidiū lucis afferūt, luna, & aurora, dñr bigis inuehi, sol, autē, quadrigis: cum i. postq̄, venti posuere, sup. sē. id est. sedati sunt, & omnis flatus re sedit repente, & tonitrū. i. palmula, hoc est, remi: luctādo. i. sulcādo, in marmore. i. mari, marmorei coloris, aut, in faciē marmoris strato. vnde addit, lento. i. quiete refluxente, nō turbato, nec cōmoto, seu agitato. Atq. Æneas p̄spicit. i. porrō videt: hic. i. in hoc loco, aut hoc tēpore, aut potius viroque ex æquore. i. æquato mari, lucum. i. siluam, quæ non ceditur ingētem. i. valde magnā. Tyberinus. i. ipse Tyberis, flauus. i. flauī coloris, vnde prius ab albedine aquarū, Albula dictus erat prorūpit. i. vi exit in mare. i. inferum, inter hunc. i. lucum, qui vtrinque erat fluuius. i. profluxu amēno. i. tranquillo (quæ laus est, vnde in. II. Leni fluit agmine Tybris. nam multum cōmoditatis afferunt fluuij, lente fluentes, cū reductionē nauium facili præbeant) sed in flauis vorticibus rapidis, quia in quibusdā p̄cipitijs habet vortices. i. gyros & vertigines aquarū rapidas, & arena multa, q̄. i. concitat vortices. Volucres varię, aut, q̄ oēs varię sūt in coloribus, vnde alibi, Pictæq; volucres, aut, quia variarū specierū, quæ. i. cōcentū ex varietate, dulciore reddunt, asluerā ripis, & alueo fluminis, mulcebant æthera cātū. i. suo, circū. i. per circuitū, hoc est ante, retro, & vtrinq. & supra. i. a parte superiori, q̄ in ramis insidentes, altiores erat, & volabāt luco. i. per lucū. Et sup. Æneas imperat socijs, p̄flectere iter, quod in mare flectitur, quia flectēdo naues, facimus iter qua volumus, & aduertere terrā. i. ad terrā, pras. i. anteriores partes nauis, & ipse lætus, qd̄ signū erat boni ominis, nā ubiq; in Italia profecturi, læti inducunt socij: ut, Vix ē conspectu Siculæ telluris in altū Vela dabant læti. Et, Italiā læti socij clamore salutāt, nūc aut Æneas inducit lætus. cum in Italiā peruenerat, quo significatur, qd̄ suis præstitit, & stulto intelligēs qd̄ interfuit, succedit ergo lætus fluuius opaco. i. vmbroso, siluis de cumbentibus obtecto. [Nūc age, &c.] Incepturus, quasi nouū opus aggressurus, videlicet arma, postq̄ virū p̄scripsit. eiusq. in Italiam aduentū. nouā facit inuocationē, q̄ ex Hom. fere trāsulit, eaq. attritos facit auditores pōdus rei significās tm̄ ut sine numinis auxilio ferre nequeat. Reges. n. primo Italīę, ad ea vsq; t̄pa meminisse, p̄ difficile visum est, cū bñ gerēdi, q̄ bene scribēdi, aut dicēdi, studiosiores diu fuerint Itali. De hæc re dicit Don. sic. [Nūc age] Exquisitis inuentionibus accumulāt Æneæ laudes. Facit. n. aduentus, nouum exordiū, ut alia pars videat esse errorū, alia gestorū in Italia. Sub imagine inuocationis p̄positionē fecit, ut lectorem ipsius ordinis, quē habebat esset, doctum reddat. [Aduenta] Magna laus qd̄ peregrini sua virtute in alienis locis ingenti fultos substantia superauerint. Ergo potuissent & Troiā defendere, nisi Iunonē

aduersariam habuissent. [Tu Vatem] Vates, dñr poetæ, q̄a Musarum sacerdotium profitentur, & ut sunt vates, qui deorū respōsa ad homines perferunt & isti vates erūt per quos ita Musa loqui perhibeantur, ut dii p̄ suos sacerdotes. [Totam coactā] Alia p̄positionis pars, & plena seminibus laudū Æneæ. qm̄ tantam cōiurationem regū parua manu superauit. [Horrida bella] Nā & plura, & horreda. [Vltim⁹ auctor] Quia primus fuit Latinus a quo factum est initiū narrandi. Ergo iste vltimus, ut in scalis, si descēdas primus est sūmus, vltimus est imus. Si ascendas, cōtra fiet. Sic Cic. in Rhet. inquit, ab vltimo principio huius præceptionis. hinc de Latino ipsum dicere sequentia indicant, q̄ quis posset credi de Saturno. [Primaque oriens] Non nascendo, sed Moriendo, extincta sunt. & qd̄ magis dolendū, in ea etate extincta est, vnde spem cēperat. [Multi] Et q̄a vnica esset, & quia senis filia, ex quo regnum p̄ dote veniret, [Ante omnes]. i. pulcherrimus, non aut ante omnes perijt, Omnia aut supradicta, in laudem sunt Æneæ, ne ignobilem, aut sibi imparē ducere videat, qm̄ illi vicini spreuissent. Vterq. a Saturno est; ab illo. n. Iuppiter, a Ioue Venus: a Venere, Æneas: sic a Saturno, Picus, a Pico, Faunus, a Fauno, Latinus. a Latino, hæc ergo par sanguis. sed virtus in Ænea maior. Hæc ille. Ordo est. O Erato (quæ Musa est: & sē Ser. pro Calliope ponitur, q̄a, ut dicit Poeta De inuentis Musarum, Carmina Calliope libris heroica mandat. aut pro ea, q̄ dī Clio, q̄a Clio, gesta canens, trāsactis t̄pa reddit. inuenit. n. historiam, q̄ nunc contexere vult. Erato aut inuenit p̄alteriū, vnde de ea dicit Plectra gerens Erato. saltat pede, carmine, vultu. Dī aut Erato ab amore, sē quosdam, q̄a ēp̄os ēp̄otos, amor dī & præest rebus amatorijs. Satis est autē, vnā Musarū inuocasse pro omnibus. quia vna inuocata, ceteræ, quoque inuocata intelliguntur. Quo circa mutauit alibi numerum, dicens, vos o Calliope, precor aspirare canenti) O Erato igitur. i. Musa, age, adhortandi aduerbium: expediam. i. expedite recitabo, qui reges, sup. fuerint Latio antiquo, quod est inter Tyrrhenum & Circeum ab ostio Tyberino, Campaniā uersus, & quæ t̄pa. i. quales dispositiones rerum, aut q̄a t̄pa sine rebus non discernūtur, adiunxit rerum, vnde Lucretius, Tēpus. n. per se nihil est, sed rebus ab ipsis consequitur, sup. fuerint Latio antiquo. aut potius ordo est, quæ t̄pa rerum fuerint Latio antiquo, & quis status rerum fuerit Latio antiquo, quo, sup. tunc, cum. i. qm̄ exercitus aduena. i. externus, appulit primū oris Ausonijs. i. Italicijs, ad partē eam, quæ dī Ausonia, classem. i. hanc, de qua loquit, eius. i. de quo proponens ait, Arma, virumq; cano, Troiæ qui primus ab oris, Italiam fato profugus Lauinaque venit Littora. Expediā, inquit, &, pro. i. reuocabo. i. ab obliuione, ad memoriā, exordia primę pugne. i. quæ exordia fuerint pugne. Tu, inquis, diua. i. quæ deæ es, mone. i. inspirando: vatem. i. poetam (loquitur aut de se) quoddam vaticinijs genus molientē. Nā oblita in memoriā reuocare, tam diuini vī animi q̄ futura prædicere. mone ergo vatē, & ego dicā bella horrida, quæ subsecuta sunt, & ego dicā acies. i. exercitus in aciē instructos, & reges actos animis. i. animositate, in funera. i. mortem suā quia (reuera) & Latinus, & Turnus, & Æneas, interiisse dñr, & dicam manū Tyrrhenā. i. copias Tyrrheni populi, & totam Hesperiam. i. magnā, hoc est Italiā, coactā. i. compulsā, & congregatā. sub. i. ad arma. Maior ordo rerum, i. gerendarum, non sententiarū, aut verborū, nascitur. i. oritur, & ordiēdus est mihi, & ego moueo. i. molior, & aggredior opus maius. i. q̄ præcedens. incipit ergo narrare quasi dictante Musa, dicēs, Rex Latinus. i. nomine, iā senior. i. prouectioris etatis regebat arua, & vrbes placidas, agros, & oppida pacifica, in longa pace, sed per intercidētia, interdum bella interrupta, aut postq̄ bella gesserat Latinus, subsecuta erat lōga pax. Nos accipimus. i. adhuc quotidie audim⁹, & intelligimus, hūc. i. regē Latinū, genitū Fauno. i. deo agresti, & Marica nympha Laurente. i. eius prouincię, vbi Laurētū erat, & Laurētes populi. Picus erat pater Fauno, & is. i. Picus, refert. i. recitat aut represētat, ut sit maior eius laus: de Saturne, parētē. i. suū, tu es vltim⁹. i. remotissim⁹ a fine, hoc est, primus auctor sāguinis. i. generis Latini & et Æneæ. Nā Anchises a Dardano filio Iouis, ortus est, & Venus, filia fuit Iouis: q̄ filius fuit Saturni. Filius & p̄les virilis, nulla fuit huic fato. i. volūrate, p̄ordinatione diuū. i. diuorū q̄a cōstituerant dii ut per filiā Æneas regnum obtineret, & genus suum Italico sanguini commisceret: nulla aut fuit qm̄ Æneas aduenit, quæ pro quia, ipsa proles virilis; quæ fuerat, erepta est, moriens prima iuuenta. i. in flore iuuentē, sed sup. filia. i. Virg. H h 3 Lauinia,

Lauinia, sola. i. sine fratre, seruabat. i. cōseruabat; aut possidebat donū. i. regiā, & tantas, q̄a regales sedes. existens iā matura viro. i. maritali copulē, & nubilis annis, iā plenis. i. ad matrimoniu. Multi. i. p̄potentes viri. e. magno Latio, & tota Ausonia, petebant illam. i. vnicam filiā matrimonio, & Turnus pulcherrimus ante omnes alios, petit, sup. eā, nō dices, vt sentit Donat. petit ante omnes alios, q̄a multi ante eū petierant, sed pulcherrimus ante omnes alios petiteā, existens potēs auis & arauis. i. maiorib. suis, quem cōiux regia. i. vxor re-

gis Latini, Amata nomine, p̄perabat. i. festinabat, miro amore. i. desiderio, adiungi. i. sibi, ac regi generum, hoc est constituere maritum filiā, sed portenta. i. prodigia, & monstra deū. i. deorum, obstant. i. matrimonio, & conatibus Amata, varijs terroribus. i. terribilibus signis, quā consequenter recitat.

VORTICIBVS rapidis] In plerisque libris sane quam vetustis, Verticibus, per e, scriptū obserues. [Flectere ier socijs] In lib. aliquot antiq. Socios, accusatio casu legitur. [Quis Latio antiquo fuerit status] In quibusdā antiquis lib. Fuerat, legi-

VAR.
LECT.

SIRV.

Laurus erat] Latinus post mortem fratris Lauini, cum Lauinium amplificaret ab inuenta lauro, Lauro lauinium id appellauit. [In penetralibus] Penetrale est omnis interior pars domus, licet sit in tecta. Vnde laurū in penetralibus fuisse non est mirum. [Metu] Religione, quā nascitur per timores. [Primas cum conderet arces] Primas circa laurum. i. Nam iam ciuitas fuerat. [Trans ethera] Aetherem pro aere posuit. [Obsedere apicem] Verbum oppugnationis est obsedere, quo vltus est signare propter bellum futurum. [Per mutua] Inuicem: & est ab solutum. Melissus, qui de apibus scripsit, ait, Duobus pedibus se tenent: & duabus alijs se sustinent. [Vates] Diuinus. Per quam autem artem, non dixit nec nomen eius, sed datur intelligi coniecturis eū quibusdā futura dixisse. [Partes petere agmen easdem] Intelligimus ab inferiori mari apes venisset, vnde & Troiani. Partes autem easdem summitates rerum petere dicit, sicut apes, apice lauri, per quam aduenarum victoria nūciatur. [Castis] Pijs. Et sciendum Latinum sacrificasse iuxta astante Lauinia. [Nefas] Absoluta parenthesis est, & est Hypallage. [Comprehendere crinibus ignem] Cū ignis crines comprehendat. [Fumida] In fumo est causa lacrymarum [Vulcanium spargere] Incendium bellicum significat. His enim duobus hoc ab augurio distat Ascanij fumo, & asperione flammaram. [Fauni] Faunus a πῦρ τῆς φωνῆς dictus, quod voce, non signis ostendit futura. [Lucusque] In lucis. [Sub albunea] In Albunea futura, [Alta] Quia est in Tyburinis altissimis montibus. Et Albunea dicta est ab aqua qualitate, quā in illo fonte est. Vnde etiam nonnulli ipsam Leucotheam volunt. Sciendum sane vnum nomen esse fontis, & filiae. [Sacro fonte] Nullus. n. fons nō sacer. [Mephitin] Mephitis p̄prie est terræ putor, q̄ de aquis nascitur sulphuratis, & est in nemoribus grauior ex densitate filiarum. Alij Mephitin deum volunt Leucotheæ connexū sicut est Veneri Adonis, Dianæ Virbius. Alij Mephitin lunonem volunt quam aerem esse constat, Nouimus autem putorem non nisi ex corruptione aeris nasci, sicut et bonum odorem de aere incorrupto, vt sit Mephitis dea odoris grauiissimi. i. graue olentis. [Hinc Italæ gentes] Commendatio oraculi. [Oenotria tellus] Proprie Sabinorum tractus. [In

Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu seruata per annos.
Quam pater inuentam primas cum conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Huius apes summum densa, mirabile dictu,
Stridore ingenti liquidum trans aethera vecta,
Obsedere apicem; & pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Aug. Externum cernimus, inquit,
Aduentare virum, & parteis petere agmen easdem
Partibus ex iisdem, & summa dominarier arce.
Poc. Præterea, castis adolet dum altaria tedis,
Et iuxta genitorem astat Lauinia virgo,
Visa, (nefas), longis comprehendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
Regalesque accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis, tum fumida lumine fuluo
Inuolui, ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id verò horrendum, ac visu mirabile ferri.
Namque fore illustrem fuma, fatisque caneant
Ipsam, sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris, oracula Fauni
Fatidici genitoris adit, lucosque sub alta
Consulit Albunea: nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, seuamque exhalat opaca Mephitin.
Hinc Italæ gentes, omnisque Oenotria tellus
In dubijs responsa petunt. huc dona sacerdos
Cum tulit, & casarum ouium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petiuit;
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta affatur Auernis.
Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus,
Centum lanigeras maculabat rite bidentes,
Atque harum effultus tergo, stratisque iacebat
Velleribus: subita ex alto vox reddita luco est:
Ne pete connubijs gnatam sociare Latinis,
O mea progenies, thalamis nec crede paratis.
Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant, quorumque à stirpe nepotes.
Omnia sub pedibus, quæ Sol vtrumque recurrens
Aspicit Oceanum; vertique, regique videbunt,

cubuit] Incubare dicuntur proprie hi qui dormiunt ad accipienda responsa. Vnde est, ille incubat Ioui. i. dormit in Capitolio, vt responsa possit accipere [Sub nocte silenti] Per noctem silentem. [Varia audit voces]. i. propter multa simulacra. [Finitur] Pascitur, quod de rebus tantum bonis dicimus, [Acheronta affatur Auernis] Potestates quæ sunt in Acheronte, ad quem per Auernum venit. Hoc autem ideo quia Faunus infernus dicitur deus & congrue: nam nihil est terra inferius, in qua habitat. Hic est, quod tum Horat. inducit nocentem dicens, Leuis incedas, ab ea q̄. paruis equis alūnis. [Pater ipse] Aut honoris est, aut reuera pater Lauiniae. [Centum] Aut pro qualitate fortunæ: vnde & rite dixit Aut finitum pro infinito posuit. [Tergo] Pro tergoribus. i. corijs [Thalamis neu crede paratis] propter Turnum. [Veniet] Melius veniunt, vt iam eos venire significant [Generi] Plurali vsus est pro singulari. [A stirpe] Stirpem cum de genere dicimus, tantum foemini num est, cum de arbore, & masculini generis & foemini inuenitur, vt, Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum. Contra Horatius, Stirpesque raptas, & pecudes, & domos. [Sub pedibus] sub imperio suo ac potestate.

LAVRVS erat, &c.] Recitat (vt dixi) quibus portentis impediebatur Amata ab inceptis suis. Vnde dicit Donat. sic. [Laurus] Ponit portenta, quibus connubium Turni prohibebatur. [Virum] Non dixit, cernimus virum, veluti, presentem, sed cernimus virum externum aduentare Hæcille. Ordo est, Laurus, i. arbor, sic dicta, erat in medio tecti, i. inter tecta regiae domus, i. altis penetralibus, sicut in claustris nūc videmus saepe existens sacra comā. i. hñs comam, hoc est frondem sacram; & seruata. i. obseruata: metu. i. religione, per multos annos, q̄. i. laurum, ipse Latinus pater. i. Lauiniae inuentam. i. q̄a inuenerat cum conderet primas, arceis. i. regias circa laurum illa ferebat. i. dicebat sacrasse Phœbo. i. Apollini. cui laurus cōsecratur, q̄a in eam versa fingitur Daphne amica eius, aut q̄a semper viret, aut q̄a, vt de præparatione Euang. sentit Euseb. Phœbus, et, sol est, q̄ vim resistendi calori, lauro infundit, v/q̄ adeo, vt Plinius dicat, fulmine non tangi, qui ea munitus sit. In gratiam quoque Augusti hæc recitat, qui se pro Apolline gessit, & Apolli-

Asc.

nā eadem dicitur, & ferebat posuisse, i. instituisse ab ea colonis i. habitatorib. eius loci, nomen. f. Laurentes. i. vt dicerentur Laurentes: (Est ergo Lauretes, hic accusatiuus casus, pluralis numeri, sicut. Aeneasq. meo nomen de noīe fingo) ab ea. i. lau- ro, Apes vecta. i. quæ vecta erant, & aduolauerant, trans æ- thera liquidū. f. summum aerem, vt de longe venisse significetur, sup. cum ingenti stridore, obsedere densa. i. existentes cō- densa, & in vnum collecta: summū apicē. i. cacumen, huius. f. lauri dicta, mirabile dictū. i. quæ res est mirabilis dictū, & pedibus. f. crurū, nexis. i. complicatis, per mutua. i. per mutuas intricaciones examen subitū. i. collectio apum, in morē vūæ cōdependentiū subito apparens, pependit, sup. de ramo fron- dente. Vates. i. diuinus, & alitū peritus, vt augur, vel auspex, inquit, cōtinuo. i. statim viso illo portento, nos cernimus vi- rum. i. generū aut maritum externū aduentare, & agmen. f. viro. i. petere easdē partes ex iisdem partibus. i. ex eodē ma- ri infero, ex quo apes aduenerant, aduenire, & dominari. i. dominari. Propter certitudinē aut, de re futura loquit, quasi de præsenti. sup. in summa arce. sicut, videlicet apes, summū apicē obsederant. Præterea. i. pter dictū portentū, dū. f. Latinus, adolet. i. incendit, altaria tēdis castis. i. pijs, & impollu- tis, & dū Lauinia virgo, altat iuxta genitorē, ipsa, sup. visa est nefas. i. qd nefas vī, & bellū portendere cruentū, cōprehendere ignē longis crinib. quæ res claritatem eius ad quā peruentura erat, indicabat, atq. visa est cremare oēm ornatū. i. hñe oēm or- natum crematum, flamma crepitante. i. multū sonante, dum auide cremat, & sup. visa est, accensa comas regales. i. hñe co- mas regales, hoc est regaler ornatas, accensas, & accensa co- ronā insignē gemmis. i. habere coronā insignem gemmis ac- censam, tum. i. deinde, supple visa est, inuolui lumine fuluo. i. rutilo, existens fumida, quæ res tristitiā portendebat, quia fu- mus, lacrymas excitat, & visa spargere Vulcanū. i. ignē totis rectis, qd signum erat belli, ab eā gerendi, vero, pro sed, id fer- ri. i. ferebatur, horrendū, ac mirabile visu. Nā. f. vates, canebat ipsam fore. i. futurā esse, illustrē. i. claram, & nobilē, famā, & fatis, sed protendere. i. præmonstrare populo, magnū bellum, quod ēt subsecutum dicit Poeta. [At rex] Docet ēt oraculis Fauni admonitū Latinum, vt generum externū sibi asciscat, docetque quæ eius oracula exposulauerat, & quæ ea fuerūt. De quibus dicit Donat. sic. [At rex] Non dixit virginis pater. Nam publicus status quam filiæ potior fuit. [Hinc Italæ gen- tes] Ergo oēs in dubijs, ergo maioris meriti oraculum. [Huc dona] Ponit morē petendi oraculi [Ipse pater] Ergo nō mi- sit alterū, sed ipse perrexit, vt patris, & regis, diligens adhibe- ret officiū, & pro mollibus plumis, & ornatu regio, non recu- sauit pelliū strati. [Vox subito] Propter meritū petentis. Hæc ille. Ordo est. At. i. sed res. f. Latinus, sollicitus. i. sollicitatus, monitis. i. portentis diuū adit oracula. i. loca vbi dabant rñ- sa: Fauni genitoris. i. patris sui fatidici. i. fata dicētis, & annū- ciantis, & consulit lucos. i. consilium petit ab ijs, qui p̄erant lucis, sub albunea alta. i. silua illa, in editiore parte montium Tyburinorū sita, quæ. f. Albunea silua, existens maxima ne- morum. i. inter nemora, sonat sacro fonte. i. habet fontem fa-

crum eiusdem noīs cum sonitu defluentē, & quæ opaca. i. con- dēsa, & tecta vmbriis, exhalat. i. expirat, & emittit mephithin. i. odorē terræ. squam. i. grauē, gentes Italæ, & oīs tellus. i. om- nis gens. Oenotria. i. ab Oenotro denominata, ferunt. i. aufe- runt hinc. i. ab hac silua, & fonte, responsa. i. oracula diuū, in- dubijs. f. casib. Sacerdos, f. eorū, qui rñsa petunt, & nūc ipsius Latini, contulit huc. i. ad hanc siluā, dona. i. oblationes, & sa- crificia, & incubuit. f. ad capanda oracula, sub nocte silenti i. tpe nocturno, quo fit cōticinium pellibus. i. velleribus, ouīū cēlarū. i. mactatarū ad sacrificiū, stratis. i. prostratis, aut instra- tis, in morem strati, & petiuit sonuos. f. congruos, ad fuscipiē- das visiones, & ad captanda oracula, & supp. videt multa si- mulacra volitantia miris modis, & audit varias voces, & frui- tur colloquio deorum, præsertim Fauni patris, atq; affatur A- cheronta. i. potestates, quæ sunt apud Acherontem Auernis imis. i. ab Auernis, aut per Auerna quæ sunt ima. Et ipse p̄r Latinus, q. d. in propria persona, nō per sacerdotē missum pe- tens, tum. i. tunc, responsa mactabat rite. i. iuxta morem, hic. i. hoc loco dicto, centū bidentes lanigeras. i. centū oues, atq; iacebat effultus. i. sustentatus tergo, & pro. i. velleribus, stra- tis, harū. f. centū ouīū, & sup. vox, reddita est subito ex lūco alto. i. altariū arborū, quia non cēdebantur. O mea progenies, Ergo Fauni vox erat, ne pete. i. ne quæras, aut petas, sociare. i. coniungere, natā. i. filiam tuam Lauiniam, connubijs Latinis. i. alicuius viri ē Latio, neu. i. ne ve, crede. i. committe, filiam, aut ne crede. i. confide, thalamis paratis. f. Turni, cui despōsa- ta est, quia generi externi veniunt, qui ferant nostrū nomen in astra sanguine. i. propagatione sua, quod propter Romulū, & Iulium Cæsarem dr, & a quorū stirpe, nepotes. i. minores, vt Augustus, videbunt oīa regi. & verti sub pedib. sub ditio- ne, & potestate sua, sup. ab ea parte, qua sola recurrens aspiciet vtrunque Oceanum. f. Orientalem, & Occidentalem.

Et partes petere agmen easdem] In Rom. lib. & quibusdā alijs legere est, Partis petere agmine. [Et iuxta genitorē altat Lauinia virgo] In antiq. aliquot lib. Vt iuxta genitorem ad- stat legitur. [Huc dona sacerdos Contulit] In antiq. lib. duæ sunt partes, Cum tulit, [Atq; harum effultus] In plerisq; lib. antiq. Atque earum, legitur. [Externi veniunt generi] In an- tiquis omnibus exempl. quorū habui, Venient, legere est futuro tempore.

PAYSAÑIAS, inquit, existimare se Amphiarum interpre- randorū somniorū laudē excelluisse, quod, inquit, vel ex eo liquet, qm quo tpe in deos est relatus, futurorū cognitionē p̄monia constituit. Ad huius itē oraculum, qui pergit, inq. t, purgari primū oportet, purgatio autē est, vt deo res sacra p̄ra- gatur, cui & oīs quorū noīa in ara sculpta sunt, sacrificāt. His peractis, mactati arietis pellem subterni, atq. ita solitos dormire captates somnij signationes. Ad qd cum multi scijs poeta interim alluderet, ita de Latino scriptū reliq. li. En. 7.

Pellibus incubuit stratis, somnosq. petiuit. Legimus itē Daunijs vel Calabris in more fuisse, pellibus incubare, quas melotas dicunt. i. ouillas, in Podalirij sepul- cro, sicq. per quietem oraculis instrui.

VARIA
LECT.COEL.
RHOD.

iv. **M**onitusque] libi monita dixit, vt, *Carmenis Nympha moni- ta, & deus auctor Apollo.* [Non ipse suo premit ore La- tinus] Quo a se repelleret ge- neros. [Sed circum late voli- tans] Tmesis est circumvoli- tans. [Adorea liba] Ador pro- prie est genus farris. Liba au- tem, sunt placenta de farre ex melle, & oleo sacris apta. [Sub- iiciunt] Supponunt, in epu- larum locum. [Ille] Qui per Harpyjam vaticinatus est, vt, Quæ Phebo pater omnipotēs. [Et cereale solum] Solum dicitur omne quod aliquid susti- net. Vnde de mari supra, ait Subtrahiturque solum. Sic nūc panicias mensas. i. epularum sustentaculum, solum vocauit. [Forte alijs] Abundat Forte.

Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus: Sed circum late volitans iam fama per vrbes Ausonias tulerat; cum Laomedontia pubes Gramineo ripæ reliquit ab aggere classem. Aeneas, primique duces, & pulcher Iulus, Corpora sub ramis deponunt arboris altae, Instituuntque dapes, & adorea liba per herbas Subiiciunt epulis (sic Iupiter ipse monebat) Et Cereale solum pomis agrestibus augent. Consumptis hic forte alijs, vt vertere morsus Exiguam in Cererem penuria adegit edendi, Et violare manu, malisque audacibus orbem Fatalis crustī, patulis nec parcere quadris: Heus etiam mensas consumimus, inquit Iulus. Nec plura alludens. ea vox audita laborum Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore Eripuit pater, ac stupefactus Numine pressit.

[Fatalis crustī] Ad negociū re- spexit Aeneas, cui hic erat finis laborū. Crustum autē, & cru- sta neutraliter dicimus de his quæ comedi possunt. Horat. *Vt pueris olim dant crustula blandi Doctores.* Iuuen. *Nos colaphum incutimus lam- bentis crustula seruo.* Feminino autem genere frag- menta dicimus, quæ comelle non possumus: vt, *Concrescunt subita currenti flumine crusta.* [Quadris] Aut mensis, & est Antonomasia. Nam supra or- bem dixit. Aut quadris, frag- mentis accipimus: vt Iuuen. *Vt bona summa putes aliena viuere quadra.* [Alludens] Aut vacat ad, & lu- dentē significat. Aut certe Al- ludens, ad responsi fidem ver- Virg. H h 4 ba

ba componens. [Laborem Finem]. i. maritimum. Nā in terra multa passurus est, ut ait Sibylla, Sed terra grauiora manēt. [Primāq. loquētis ab ore Eripuit pater] Hoc est, Adhuc loquēte Ascanio intellexit famem quam fata prādixerāt. [Numine pressit] Oraculi fide ab Heleno, & Anchisa prādicti. Pressit autem vocem Ascanij, quo posset ipse numina deprecari.

Asc. Hæc responsa, &c.] Docet diuulgata fuisse ea respōsa Fauni per omnē regionem illam, eo tempore, quo Aeneas cū suis appulsus est ad littus Ausonium, vbi reficiētes, penuria panis coacti sunt mēsas. i. orbes ex pane factos absumere, quod illis erat indicium fatalis terræ. Nam & Celeno id prānunciauerat, & Anchises id quoq. in arcanis Aeneæ significauerat. De qua re nihil dignum visum est, quod citetur ex Donato, ihs q. ante nos eius dicta censuerunt. Ordo igitur est. Ipse Latinus, q. res suas celare potuit, nō premit suo ore. i. non celauit hæc respondi Fauni patris. i. sui, aut dei, que, pro & monitū, sup. hos, datos nocte silenti. i. cū nullus adesset arbiter, sed fama velitans, late circumtulera (sic enim Seru. cōiungi vult) per vrbes Ausonia. iam cum. i. qñ pubes (q. senes in Sicilia fere manserant) Laomedontia, i. Troiana, a Laomedonte denominata, religauit. i. firmius, & arctius, iterum id faciendo ligauit, ab aggere gramineo, ripæ, classem. i. suam, Aeneas, & primi duces, alij, & Iulus pulcher, deponunt corpora. i. recubāt sub ramis altæ arboris, & instituunt dapes i. fercula, & subiiciunt epulis liba adorea. i. ex eo genere farris, facta per herbas, quia tabulis carebant, & orbibus, seu mēsis, quæ ab incidendo, incisoria quidam vocant, alij, quia inferiore parte panis, q. orbicularis est, fiunt orbes, alij, a figuris quadras, alij, a metiendo mēsas. Iuppiter ipse (q. i. inspirabat iam occulte; nam eius quod Harpya prādixerat in III. immemores videtur, sed multa sunt occulta deorum voluntate, per ignorantes quid agant) volebat sic si ab eis fieri, & augent solum cereale. i. mēsam, seu quadram, sustētantē cibum ex Cerere hoc est pane, factam pomis agrestibus, ut. i. postquam, penuria edēdi. i. inedia, & defectus edulij, adegit. i. impulit, hic. i. hoc tempore, & loco, alijs. i. edulij, cōsumptis. i. comestis, for

te adegit (dico) vertere morsus, in Cererē exiguam. i. in quadras, & violare manu. i. frangēdo, & malis. i. maxillis, aut mandibulis, audacibus, orbē. i. frustrum panis. in orbem, ut sup. ipsum obsonium ponatur, incisi crusti. i. partis durioris, & exterioris ipsius panis fatalis. i. a fati ut ita absumatur prāuisi. nec parcere quadris. i. frustis in formam quadratam, incisis patulis, i. apertis, & in latum incisis, Iulus, inquit heu que dolentis vox est. (Alij legunt, heu, & dicūt monosyllaba, non absumi a vocalibus sequentib. quod & verum est) nos consumimus ēt mēsas, q. (ut dixi) non habebat tabulas, sed loco earū, fecerāt orbes aut quadras ex pane, quos, aut quas super herbas ponebant, q. d. nō solū cibos, sed & mēsas cōsumimus, nec, sup. erat, alludēs plura, sed oraculi cōformitatē. i. nō plura dicebat q. oraculo rñderet, sed ea vox audita (q. dixerat Celeno, Sed non añ datā cingetis menib. vrbē. Quā vox dira fames, nostræq. iniuria cædis Ambesīs subigat malis absumere mēsas) q. ergo audierant qd Celeno minata erat, ea vox audita, tulit i. attulit prima finem laborū. i. spē de fine laborū, aut quia p. p. spem tam cetera laboriosa non erant, ac p. f. Aeneas, eripuit. i. eā vocē primam, ab ore. i. Ascanij loquētis, ac p. f. i. eā vocē. i. suppressit, ut posset ipse precari, stupefactus numine. i. oraculi fide, & miraculo, aut pressit eā. i. continuo subsecutus est eam sequentib. verbis.

Hæc responsa] Sunt lib. antiq. in quibus, Hæc præcepta, VARIA LECT. scriptū est. [Per herbas] In antiq. plerisque li. Per herbā, vni tatis numero legitur. [Sic Iuppiter ipse mouebat] Prisc. agnoscit, Iuppiter ille, q. quidem lectio prius erat in lib. Mediceo, [Et vertere morsus] In plerisque veteribus libris, Morsum scriptū est. [Cōsumim⁹] In Mediceo lib. & aliquot alijs antiquis, Consumpsimus præterito tempore scriptum est.

ILLVD adijciendum, Mēsas Troianorum, de quibus est illud Virgilianum, Heus etiam mēsas consumimus, inquit Iulus, ab Græcis interpretib. tradidit, seleninas fuisse. i. apiastras, vel ex panis portionibus prāduris. Ceterum quæ mensa est apud Virg. citra, n. a Varrone dicitur mesa, quia media poneretur, originatione nimirum Græca.

SERV. **F**atis mihi debita tellus] Bona Periphrasis est, ne fatalis diceret, quod est medium, & in precibus nihil ambiguum esse debet. [O fidi Troiæ saluete penates] Aeneæ. i. nō Troiæ quam nequie re seruare. [Hic domus] aut familia: ut, Da propriā Tymbrææ domum. Aut ordo est, Hic est patria hic domus. Ante n. patria est, si domos. [Accisis] Vndiq. consumptis, & hoc est apud nos Ac, qñ apud Græcos ἀκού. Hinc est, An sancti valles, vndique sancti. [Hæc erat illa fames] Ac si diceret, Hoc fuerat timendū periculū, quod pericula determinat. [Habeant] Habitent. hoc enim frequentatiuum est ab eo quod est habeo. [Vbi mœnia gentis] Lauro laurum si gnicat. [Nunc pateras libare Ioui] ab eo quod continet, id, quod continetur. [Anchisen genitorem] Bene Iouem & Anchisen, qui causa oraculi fuerunt. [Reponite mēsis] Aut timore verborum Ascanij interrupta renouare, aut Reponite frequenter ponite, i. crebo bibite. [Tempora ramo Implicat] Diebus festis ita epulabantur, i. coronati, [Geniumq. loci] Apollinem vult intelligi. In tutela enim eius tota fuerat regio, ut, quæ pater inuentam primas cum conderet arces, Ipse ferebatur

Continuò, Salue fatis mihi debita Tellus, Vosque, ait, ò fidi Troiæ saluete Penates. Hic domus, hæc patria est. genitor mihi talia, namque (Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit: Cum te gnate fames ignota ad litora vectum Accisis coget dapibus consumere mēsas: Tum sperare domos defessus, ibique memento. Prima locare manu, molirique aggere tecta. Hæc erat illa fames, hæc nos suprema manebat Exitij positura modum. Quare agite, & primo leti cum lumine Solis, Quæ loca, quæ habeant homines, vbi mœnia gentis, Vestigemus, & a portu diuersa petamus. Nunc pateras libate Ioui, precibusque vocate Anchisen genitorem, & vina reponite mēsis. Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo Implicat, & Geniumque loci, primamque deorum Tellurem, nymphasque, & adhuc ignota precatur Numina: tum noctem, noctisque orientia signa, Idæumque Iouem, Phrygiamque ex ordine matrem Inuocat, & duplices cœloque, Ereboque parentes Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto Intonuit, radijsque ardentem lucis, & auro, Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem. Diditur hic subito Troiana per agmina rumor, Aduenisse diem, quo debita mœnia condant. Certatim instaurant epulas, atque omine magno Crateras lati statuunt, & vina coronant. Postera cum prima lustrabat lampade terras Orta dies: vrbem, & sineis, & litora gentis Diuersi explorant: hæc fontis stagna Numici, Hunc Thybrim fluuium, heic forteis habitare Latinos,

Phœbo sacrasse Latinus. Aliter iniquum est, si cum omnes inuocet, Apollinem p̄termittat, præsertim cum Helenus dixerit, Aderitq. vocatus, Apollo. [Primamque deorum] quia ipsa est mater deorum [Nymphasq. & adhuc ignota precatur Flumina] Bonum ordinem sequitur. Sic alibi, Nymphæ Laurentes, Nymphæ genus amnibus, vnde est. [Noctem, noctisque orientia signa] quæ noctem sequuntur: ut, Nymphas flumina. Inuocat. n. sibi coniuncta. [Phrygiamque ex ordine matrem] autem contigue, quia Idæum dixerat Iouē, aut certe rite. i. more solēni. [Duplices] duos. Cœlo autem, Venerem. Erebo Anchisen, [Cœlo clarus ab alto] In serenitate, quod est augurij Nam si cœlum nubilū fuerit, fulminis causa est. [Raduis, & auro] radijs aureis. [Ardentem nubem] alii fulmen, nubem ardentem dicunt, ut Luc. Atq. ardēs aere solo, quos hoc loco secutus est. Alii fulmen dicuntur aeris scissionem ardentem rimam, quos alibi sequitur dicens, Ignea rima micās percurrit lumine nimbos. [Certatim instaurant epulas] i. Et vina reponere mēsis [Vina cor] Pro pateris. [Magno aut omine cœ. di.] alibi, Nam te maiorib. ire per altum Auspiciis manifesta fides. [Hæc so. stagna Nu.] Ista iā ab icolis discunt

discut. Qd ait stagna, verū ē. Nā Numicus ingēs añ fluuius fuit, in quo repertū est cadaver Aeneae, & cōsecratū, post paulatim decrefcens, in fontē redactus est, qui & ipse fccatus ē sacris interceptis. Velle. n. libari n̄ nisi de hoc fluuio licebat.

Asc.

CONTINVO, &c. [Recitat quō eā vocem presserit Aeneas, & quo sermone profecutus sit, vtq. peractis sacrificijs epulas instaurabant Troiani intelligentes se iam intrasse terram fatis sibi debitam, & sepe promissam. Licet autē non legatur Anchises dixisse id signum fatalis terre, tñ satis est, q. nunc dicit ipsum dixisse, quia potuit multa dicere, quē Poeta non posuit. Libetius autē comprobatur fidem Anchisae, q. Celanus Harpiae, licet & ipsa id prēdixerat quia monstris, & diris, furisq. fidem adhibere nō licet, qd & Saluator noster docuit, nolens a demonijs testificari, sed & Ethnici eam prudentiā habuerant. Oritur tamen dubietas magna, quomodo dicat nunc Anchisen famem pronunciaffe, cum in tertio dixerit.

Sola nouum dictuque nefas Harpyia Celano.

Prodigium canit, & tristes denunciat iras,

Obscenamque famem.

Si. n. sola Harpyia denunciauerit famem, quid est, quod nunc de Anchisa comminiscitur, praesertim cum paulo post mortuus dicatur? sed potuit ēt moribundus id prēdixisse Aeneae, verum non adeas Augustias cōfugiendū est, sed eā ad gñalitatem, qua dictū est in fine vj. Exin bella viro memorat, &c. Et quo quēque modo fugiatq. feratq. laborē. Inter ceteros. n. labores potuit & famis huius memiaffe. Donatus hinc ablatu est. Ordo igitur est. Aeneas, sup. ait cōtinuo, o tellus, debita mihi fatis. i. ex factorū promissione & concessione. salue. i. sis salua, & vos, o fidi penates. i. dii domestici Troie, saluete. Domus. i. stabilis, & firma patria. i. regio, p. patria nobis colenda, est hic. i. quo nūc appulsi sumus. Nāq. ego repeto. i. memoria reuoluo nūc, qd, sup. Anchises genitor, s. meus, reliquit mihi. i. moriēs, aut post mortē, apud inferos, hēc arcana. i. secreta factorū dicens, sup. o nate, cū. i. qñ, fames coget te vectū, ad ignota littora consumere mēlas. i. super quas cibū pones, & hoc dabit. i. obsonijs, accis. i. circuncis, & corrosis, ita, vt nihil reliquum sit, memēto tū. i. tunc, defessus sperare domos, & locare sibi manu. i. tua, & moliri. i. munire, cum molimine aggere. i. mōenibus, prima recta. i. prima castra, aut primā vrbe, hēc erat illa fames, s. quā pater prēdixerat, hēc manebat nos suprema. i. vltima positura, modū. i. finē. exitiis. i. erumnis, & calamitatib. ad exitiū trahentib. Sunt qui legāt, hēc nos, superare manebat, sed non stat contextus. Quare. i.

qua de cā, agite, adhortandi vox, & nos leti vestigemus. i. exploremus. cum primo lumine solis. i. vt primum sol crastinus ortus, fuerit, q. loca, sup. hēc sine, ve, p. vel. q. hoies habeat. i. habitet, sup. & vbi, sup. sint mēnia gētis. i. huius populi, & peramus diuersa. i. loca. a. portu. i. ab hoc loco Libare. i. offerre de gustantes nūc Ioui. i. factorū auctori, pateras. i. vīna a pateris, & vocate. i. inuocate precib. genitorē Anchisen, q. i. nobis talia significauit, & reponite. i. iterum ponite, & multipliciter superponite vīna mensis, bene vīna, quia panis dereat. Ipse effatus sic, implicat. i. cingit. & inuoluit, deinde tpa. i. coronā capitis sui ramo frondenti. i. viridi, & precatur. i. adorat, & inuocat, genū. i. deum topicum, ac virtutē generatiuam loci & tellurē primā deorum quia mater deū dī, & nymphas, & Numina adhuc ignota. i. deos fluminum adhuc ignotos, tū. i. deinde, post deos locorū inuocat noctem, & signa noctis oriētia, & Iouem Idzū. i. q. apud Idā colebatur in Phrygia, licet ēt colebatur in Creta, quia seq. tur, & matrem Phrygiam. i. Cybelem ex ordine, q. prima reuerentia debebatur Ioui, & inuoca duplices parentes. i. suos, Cēlo. i. venerem matrem, q. erat in cēlo, & Erebo. i. Anchisen patrem qui erat apud inferos. Pater omnipotens. i. Iuppiter, significans eius se preces exaudisse, clarus. i. lucidus. aut manifestus, aut aer serenus innotuit ter ab alto cēlo. i. aere, & ipse quatiens manu, ostendit ab aethere nubē ardētē. i. resplendentē radijs, & auro. i. fulgore lucis Rumor deditur. i. deducit, & diuulgatur hic. i. iā, subito per agmina Troiana, diem quo condant mēnia, debita. i. fatis prēmittentib. aduenisse, & ideo ipsi instaurant. i. ex nouo instituunt, quia priores defecerant certatim. i. cū certamine, epulas, atq. ipsi leti, magno omine statuerūt. i. constituūt, crateras. i. magna pocula, seu vasa vīnaria & coronant vīna. Cum. i. post q. dies postea orta, lustrabat. i. inspiciebat, & purgabat terras. prima lapade. i. prima luce solis, ipsi diuersi. i. in diuersa abeuntes, explorant vrbe, & fines, & littora gētis, & sup. inueniūt, & explorādo ab incolis discūt, hēc. sup. esse stagna Numici fontis. i. qui nunc lacus, sed olim, aquas multas effundebat instar fluminis, hunc fluuium, sup. esse Tyberim, & Latinos. i. populos fortis, habitare hic. i. in his regionibus.

Accisis coget dapibus consumere mēnas,] In lib. aliq. antiq. Ambesis, legitur. [Hēc nos suprema manebat] In Ro. lib. Supma manebat, scriptū est. [Dedit hic subito Troiana per agmina tumor] In antiq. Dedit, legitur. [Quo debita mēnia cōdant] In antiquis aliquot libris, Cōdet, habetur. [Postera cum prima] Vetera aliqua exēplaria, Primo, legunt, adverbialiter.

VARIA
LECT.

SERV.

Ordine ab omni] Ex omni qualitate dignitatum quod apud Romanos in legatione mittenda hodieque seruatur. [Augusta ad mēnia] Augurio consecrata. Hinc paulo post illud est, Tectum augustum, ingens. Et nisi in augusto loco consilium senatus habere nō poterant. Vñ tēplum Vestae non fuit augusto consecratum, ne illuc conueniret senatus, vbi erant virgines. Nā hēc fuerat regia Numae Pompilij. Ad atrium autē Vestae conueniebatur, quod a tēplo remotum fuerat. [Fossa] Sulco, & sunt ista reciproca. Nam & sulcum ponit pro fossa, vt, Ausini vel tenui vitem committere sulco. [Moliturq. locum] Praeparat [Primasque in litore sedes] Ideo primas, quia imperium, Latiniū translaturus est. Et sciendum ciuitatē quā primo fecit Aeneas, Troiam dictā fm Catonē, & Liuium, qd ipse dicit. Nec te Troia capit. [Castrorū in morem] Hoc est breuē. [Pinnis, atq. aggere cingit] Muro, in quo pinnae iunt. & est Synecdoche. [Aggere] Fossa. [Iamque iter

Tum satus Anchisa, delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mēnia regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes,
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora, festinant iussi, rapidisque feruntur
Passibus: ipse humili designat mēnia fossa,
Moliturque locum, primasque in litore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Iamque iter emensi, turreis, ac tecta Latinorum
Ardua cernebant iuuenes, muroque subibant.
Ante urbem pueri, & primaeu flore iuuentus
Exercentur equis, domitantque in puluere currus:
Aut acreis tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ictuque laceßunt.
Tum prauectus equo longaeui regis ad aures
Nuncius, ingentes ignota in veste reportat,
Aduenisse viros, ille intra tecta vocari
Imperat, & solio medius consedit auito.
Tectum augustum, ingens, centum, sublime columnis
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum siluis, & religione parentum.
Hic sceptrā accipere, & primos attollere fasceis
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hae sacris sedes epulis, hic ariete caeso
Perpetuis soliti patres considerare mensis.
Quinetiam veterum effigies ex ordine auorum

emenfis, turreis ac tecta Latinorum) Hypermetrus versus. [Muroque subibant.] Alibi per acculatum, vt, Aeneae subit mucronem, ipsumque morantē Sultauit. Et hoc secundum naturam est. Nā, it sub mucronem dicimus nā per datium figuratum est. Pueri & primaeu flore iuuentus, Bñ Romanae militiae exprimit morem. Nam post pubertatem armis exercebantur, & sexto decimo anno militabant. Quo etiam solo sub custodib. agebant. Nec est contrarium Longa populos in pace regebat. Nam licet in pace essent, exercitum tamen agebant armorum. [Domitantque in puluere currus] Equos sub curribus. [Acres arcus, Fortes, & est κατάχρησιν. Nam acrimonia mentis est. [Lenta] Mollia. [Ictu] Iaculatione. [Ingentes] Ex stupore nuncij laus ostenditur Troianorum, Et bene nouitatis ostendit opinionem. Ingentes enim esse, quos primum vidimus, opinamur. [Reportat] Aut re vacat, aut re, pro ad, posuit, vt sit ad portat.] Intra tecta voca-

vocari] Dissentit hoc loco a Romana consuetudine. Nam legati quando incogniti venire nunciarentur, primo quid vellent, ab exploratoribus requirebatur, post ad eos egrediebantur magistratus minores, & tunc demum senatus extra urbem postulata noscebat. & ita si visum fuisset admitterebantur. Sed hoc prudenter fecit. Latinum nanque memorem vult esse responsi & laudum satis ad externos videndos, per quos promittebatur felicitas. [Solio medius confedit] Vt supra diximus, solium est veluti armarium de vno ligno ad regum tutelam factum. Secundum, alios, a soliditate dictum. Secundum Asperum per Antistichon, quod solum vnum capit, quasi sedium a sedendo. Nam & sella, quasi seda dicta est. [Tectum augustum, ingens] Domum quam in palatio diximus, ab Augusto factam, per transitum laudat, & quasi in Lauro laurum fuisse commemorat. [Horrendum] Venerandum, non quod horrore sit. [Hinc sceptrum accipere] Hoc in palatio fiebat. [Curia templum] Quia ut diximus curia nisi in augurato non erat loco [Ariete casso] Hoc sacrificium in ianua palatii fiebat festis diebus. [Perpetuis mensis] longis ad ordinem exaequatis sedentibus: Maiores, n. nostri sedentes epulabantur, quem morem habuerunt a Laconibus. & Creteis. ut Varro docet in libris de gente populi Rom. in quibus dicit quid a quoque traxerit gentem per imitationem [Ex ordine] Prout sibi successerant. Sane intelligendum est, ita ut nati fuerant, sic eorum imagines fuisse compositas. [Ex cedro] Quod lignum non facile consumitur vetustate. Hoc genus ligni tinea nescit, corruptionemque ex antiquitate non sentit. Vnde est cedria quae chartam reseruat. Hinc est illud, Et cedro digna locuti. Aut cedria peruncta, quoniam ligna custodita conseruat. [Vitisator] Non inuentor vitis, sed qui genus vitis demonstravit Italici populi. [Sub imagine falce] Aut statuam exprimit gestum, ut dicat, ita tenebat falcem, ut eam sub vultu haberet, aut sub imagine, sub theca dicit, quae similis falci est. [Saturnusque senex] Antiqui reges nomina sibi plerumque vendicabant deorum. Ergo Saturnus rex fuit Italiae, Nam & supra ait, veterum effigies ex ordine aurore. Et infert [Alijque ab origine reges] Hinc est quod apud Cretam esse deum Iouis sepulcrum. Gabalus et Romanus imperator sole se dici voluit. Nam Heliogabalus dictus est [Ab origine] Pro Aboriginum reges, sed est metro prohibitus, [Pugnando vulnera passi] [Pugnando quasi reges] [Sacris in postibus] Vbi spolia consecrabant. [Captiuum] Pro captiuorum, nota figura est. [Criste] Galeae a parte totum posuit. [Ereptaque rostra carinis] Bene de omni genere per gloriarum spolia illic demonstrat fuisse. [Quirinali lituo] Lituus est incuruus augurum baculus, quo utebantur ad designanda caeli spatia. nam manu non licebat. Quirinalis ex persona sua dixit, quale postea Quirinus habuit. Nam tunc adhuc non fuerat Romanus. Vel lituus, i. regum baculum, in quo potestas esset dirimen dari litui. [Succinctus trabea] Toga, est augurum de cocco & purpura [Ancile] Scutum breue. Regnante Numa caelo huiusmodi scutum lapsum est, & data responsa sunt illic fore summum imperium ubi illud esset. Quod ne aliquis posset auferri aut ab hoste cognosci, per Mamurium fabrum multa similia fecerunt, cui & die consecrarunt, quo pelle virgis feriunt ad artis similitudinem. Dicimus autem hoc ancile, & haec ancilia. Anciliorum vero usurpauit Horatius, Anciliorum & nominis & togae oblitus. Septem fuerunt, per quae imperium Romanum tenebant, Accusatoris deum, Quadriga fideles. Veientorum cineres, Orestis sceptrum Priamum, Ilione, Palladium, Ancilia. [Aurea coniux] Nam aliter non stat versus. Et aurea per Ironiam dixit. Cuius vero, non quia erat, sed quae esse cupiebat, ut Quos ego sum toties iam dedigi nata maritos? Fabula talis est, picum amauit Pomona Dea pignorum, & eius volentis est sortita coniugium, Postea Circe cum amaret, & sperneretur irata eam in auem Picum maritum conuertit. nam altera est pica. Hoc autem ideo fingitur, quia augur fuit, & domum habuit picum, per quem futura noscebat, quod pontificales indicant libri. Bene autem huic supra lituum dedit, quod est augurum proprium.

*Antiqua excedro, Italusque, paterque Sabinus,
Vitisator, curuam seruans sub imagine falcem
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo astabant, alijque ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi,
Multaque praeterea sacris in postibus arma,
Captiuum pendente currus, curuaeque secures,
Et cristae capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.
Ipse Quirinali lituo, paruaque sedebat
Succinctus trabea, laeuaque ancile gerebat
Picus equum domitor, quem capta cupidine coniux
Aurea percussum virga, versumque venenis
Fecit autem Circe, sparsi tque coloribus alas.*

Nam ancile & trabea communia sunt cum Diali vel Martiali sacerdote.

Tum satus &c. [Docet quomodo legationem instituit Aeneas, & missis centum oratoribus ad Latinum regem, ipse interea ex factorum promissione primae urbis iecit fundamenta. ut si forte expellere velit Latinus, habeat quo resistat. Describit praeterea patriam morem & domum Augustae. i. augurio consecrata, hoc est regiae superbam, & magnificam extruccionem, & egregia decora. De quibus rebus, haec sunt Donati verba. [Tum satus Anchisa] Quamuis satis fideret,

tamen humanitatis officium putauit ad regem legatos mittere, ne ob superbiam, alienos fines inuadere videretur: non expectato de pace responso, urbem desigat, tantum spei in fatis reposuerat. [Turres ac tecta] Primo enim, altiora edifici, deinde, cum propinquius acceditur, humiliora cernunt. [In puluere] Quia ibi melius aialia domant, ubi difficilior tractus est. [Ictu] Vt non ferirent inuicem, sed ut destinata percurrerent. [Viros ingentes ignota veste] Nam ex praemeditata re perturbato animo putauit se vidisse illos ultra humanam formam. Extollit autem regiam Latini, a pulchritudine edifici, & ab ornatu triumphali, non ut a pictura fabularum. [Augustum] Vel quia domus fuit regum, vel quia reges, ipsi sibi regnandi auspicia sortiebantur. Illic, n. potestatem sumebant, & fasces erigebant. [Ex ordine] Ita ut nati fuerant. [Cedro] Ex cedro facta, quia hoc lignum carie non sentit. Vel cedria uncta, quae ligna conseruat. [Alijque ab origine reges] Refert se a specialitate ad generalitatem & ut compendio uteretur, & numerum augeret. In generalitate enim infinita aestimatio est, & plus intelligitur, quam veritas habet. [Vulnera passi] Vt gloriam ex defensione liberatis ostenderet, [In postibus arma] Indicia haec sunt virtutis [Curuaeque secures] Omnia sine numero posuit, ut plus arbitrareretur. [Ingentia] Vt ostendat quanto labore retracta sint. [Carinis] Vt apparet etiam nauali bello illos vicisse. [Lituum] i. regium baculum, in quo potestas esset dirimendarum litium. [Parua] Vel quia tales extant, aut magni precii, quia veteres non erant ambitiosi cultus. [Aurea] Ironice, quasi intelligatur pessima, & indignationem citat, quod talem virum ita tractasset. Haec ille. Ordo autem est Saturni i. procreatus, & cretus, aut progenitus Anchisa. f. Aeneas, iubet tunc, i. tunc, centum oratores delectos ab omni ordine. i. ex omni qualitate dignitatis, ire ad moenia regis. f. Latini Augustae. i. augurio consecrata, oes velatos ramis Palladis, i. oliuae paciferae, cuius inuentrix deus Pallas, & iubet, super eos ferre viro. f. Latino dona, & exposcere Teucris pacem. i. amicitiam, & concordiam, & terrae permissionem. Haud mora supple sit ipsi. f. oratores, iussi festinant, super ire, & legationem suam perficere, & ipsi rapidi, i. praecipites, feruntur passibus. f. magnis. Ipse, f. Aeneas auctor legationis, & princeps eius, designat moenia humili fossa, scilicet aratro inducto sulco, & molitur. i. mollibus & vallibus, munit locum & cingit in littore pinis, idest vallis acutis, atque aggere, i. terra aggesta, atque accumulata, primas sedes, i. habitationes, atque oppidum primum, in more castrorum, idest ut castra metari solent. Et iam ipsi oratores iuuenes, quia senes in Sicilia manserant, & ut formidini sint, magis congrui erant iuuenes, emensi iter, idest viam eundo emensi cernebant turres, atque ardua tecta Latinorum, hypermeter est versus, sed syllaba superans absumitur vocali sequenti. & subibat muro, i. sub murum, aut imminuebant muro, & ibant quasi sub muro. Pueri & iuuentus primaeuore flore, idest in primo flore cui sui, exercentur equis, & domitat currus. i. equos currentes in puluere, quia illic faciliter lassantur, & lassum domant, aut tendunt arcus acres, i. fortes, & acriter expellentes sagittas, aut cōtorquent lacertis, idest brachiis suis spicula. i. iacula, & hastilia lenta. i. tenuia, & flexibilia, & lassant, idest fatigant, & impellunt ipsa, & cursu, & ictu, id est simul ex impetu cursus, & brachiorum viribus super. tunc, cum, idest quando, nuncius. f. explorator, & obseruator limitum, prauectus equo, cum ipsi pedites essent, reportat ad aures

res regis longevi, viros ingētes i. valde magnos aduenisse ignota, ille. i. rex i. perat, sup. eos vocari intra tecta, & cōsedit. i. sed est accepit medius. i. in solio auito, i. sede regali, ab aus frequē rata, quā solido lapide aut ligno, ne quis adoriretur eos, factā solum vocabant. Describit deinde, domum regiam & situm eius, dicens, Tectum fuit, sup. in vrbe summa. i. ad arcem vr- bis, augustum. i. augurio consecratum, ingens. i. valde magnū, sublime. i. erectum, centum columnis existens regia Pici Lau- renti. i. Laurentibus dominantis, existens horrendū. i. tectum, filius. i. lucis vicinis, & religione. i. anxia obseruātia parentū. Omē. i. faustum initium, erat regibus accipere hic i. ab hoc re- cto sceptrā. i. insignia regalia, & attollere primos fasces. i. con- stituere primos lictores, qui fasces ferant hoc erat illis curia, hoc erat illis templū, aut hoc templū erat illis curia, sed prior motus melior est. Hæ erant sedes epulis sacris. i. solemnibus, vt parentationib. & viscerationib. & festorum dierum conui- uijs, & patres. i. proceres, & senatores, soliti, sup. erant, conside- re hic mensis perpetuis. i. continuis, & sine intermissione pro- tensis, & hoc ariete cēso. i. ad sacrificiū, & in ianua palatij fe- stis dieb. faciendum. Quia etiam. i. inluper, effigies. i. itemma- ta, aut (reuera) simulacra veterum auorum, altabant vestibulo. i. in primo introitu, ex cedro antiqua, quia carie nescit, & luc- cus eius vim cōseruatiūam habet, effigies. i. Italus, & pater Su- binus vitifator. i. qui primus apud Italos vitem seuit, aut plan- tavit, seruans sub imagine. i. simulacro suo falcem curuam, qua i. vitē putare docuit, & Saturnus senex, & imago Iani bifron- tis, qui primi reges Italiæ memorantur, & alij reges aborige- nes, qui passi sunt vulnera Martia. i. qui perierunt in bello, pu- gnando ob patriam. i. ob salutem patriæ. Præterea, multa arma pendente in postib. lacris. i. arma dijs consecrata, sustinentib. vt currus capriui. i. quos capriuis abstulerunt, & secures cur- ræ, & cristæ capitum. i. galearum, quæ capitum sunt muni- menta, & ingentia claustra. i. repagula, & vestes, ac seræ por- tarum. i. urbium capiarum, & ipicula. i. iacula, & clypei, & ro- tra. i. monumenta creæ, aut ferrea, in priorib. partib. nauium, crepta carinis. i. nauius, a parte totum accipiendo quia pro- ris potius eripiunt, ipse. i. rex, & sacerdos, atq; augur Picius. domitor equum. i. equorum. i. qui ad libitum equo vti sciebat in bello, qui Græce, *ἵππῳ* dicitur, sedebat i. in sculpturis, i. iunctus lituo. i. baculo augurali incuruo. i. quo loca templi designabat, & trabea. i. veste augurali, parua. i. breui, unde luc- cinctus dicitur, gerebat ancile. i. breue scutū circumciliū, simi-

le ancili, quod tēpore Numę cecidit, vt hic castius, & doctius recitet Ser. quam supra. vbi a Beroal. reprehensus est, gerebat, dicit, laua, i. sinistra, quia dextra lituum tenebat, quem. i. Pi- cum, coniux aurea, per irrisiōem. i. sane pulchra, & pretiosa. i. Circe, quæ coniux non erat, sed esse volebat capra. i. irriterita, cu- pidine. i. amore, aut cupiditate amoris, fecit aureū, percussū. i. percutiendo eum virga. i. magica, & fascinatoria, & versum. i. trāsmutatū, venenis. i. veneficio eius, & sparsit alas. i. Pici, in Picum autem, mutatis coloribus. i. varijs, viridibus, & sub- rubeis, atque subcroceis, qualis hodie cernitur, diciturque Pi- cus Martius, qui rostro arbores cauat.

TVRRES ac tecta Latinorum) In libris nonnullis admodum vetustis, Turres ac tecta Latini le- gitur. [Muroque subibant] In Rom. lib. Muros, per accusatiūum est [Cum prouectus equo] In libris omnibus antiquis quotquot habui, vno exemplo le- gitur. Præuētus. Est & vbi loco particula, cum, scriptum sit, Tum. [Vrbe fuit media] Veteres libri nonnulli vna cum Me- diceo, Summa, nonnulli Media legunt. [Hinc sceptrā accipe- re] In antiquis pleriq; libris, Hinc sceptrā accipere legitur [Hæ sacris sedes epulis] In Romano lib. Hæc vnitatis numero legitur. In reliquis plurale ē. In Mediceo. Sacra sedes. [Anti- qua ex cedro] In veteribus libris quos legerim, Antiqua e ce- dro, absque x, litera legitur. In alijs absque vlla præpositione, Antiqua cedro, vt in Mediceo habetur. [Martia quib. ob pa- triam] In Rom. lib. Martiaque legitur.

STRIBAS deniq; a Cyprijs etiam bunos dicitur quanquam in montibus conditæ vrbes, Buni appellantur, quoniam voce ea Græcis collis indicatur. Sed & cespitibus surrectas aras ita vocant. Sedilia item discumbentium videtur. Spondas nuncu- passe Virgilius, cum de Didone ita scribit.

Auleis iam se regina superbis

Aurea composuit sponda.

Phyllada in Philoctete vocat Sophocles, lectum ex folijs. Sed & coronam eodem modo alibi. Legimus in historia, Feminas cum viris cubantibus sedentes canitasse. Lectisternio præte- rea Iouis, & ipse in lectulum, Iuno & Minerva in sellas ad ce- nam inuitabantur. Nec me fallit, Seruium grammaticum scri- bere, & Maiore nostros sedentes epulari solitos, eumq; morē habuisse a Laconibus & Cretenlib. sicuti, inquit, Varro docet in libris Degente populi R. & proinde Virgilia scripsisse:

Hæ sacris sedes epulis, hic ariete cāso,

Perpetuis soliti patres considerare mensis.

VARIA
LECT.

COEL.
RHOD.

247

rv. **P**lacido prior edidit ore] Bene placido, Legatorum enim fuerat, vt ipsi ante loque- reatur. Sic secundo Vltro flens ipse videbat. [Dicite Dar- danidæ] Aut ex veste eos Tro- ianos esse cognoscit quæ erat proprie genitū singularum, Aut *ἄνα τοῦ δαῖτος* vt intel- ligimus famam, quæ eos veni- re nunciauerat, eadem etiam Troianos esse dixisse. Vnde in- fert. [Auditq; aduertitis equo- re cursu.] [Dardanidæ autem, ac si diceret cognati.] [Errore viæ, seu tempestatibus acti.] Duo querit. Si voluntate venistis, quid petitis? Si necessitate, tem- pestas vos ab errore aduexit. [Vada carula] Carulum est vi- ride cum nigro, vt est mare. [Qualia multa] Ad duo respe- xit, errorem & necessitatem. [Portuque sedentis,] Ante. n. pro portu erat illic exitus flu- minis [Ne fugite] Ne fugiaris, ne ignoretis, [Saturni gen- tem] Laus generis. [Sponte sua, veterisque dei se more tenen- tem] Xenocratis est, qui cū primus philosophiæ scholam aper- auisset (q̄ antea in porticib. Philosophi tractarēt) & interroga- tus esset qd̄ p̄tare posset discipulus; R̄ndit, vt id voluntate fa- ciat, qd̄ alij iure cogitur. [Veteris] Antiq, ac si diceret, aurei se- culi imagine viuimus. [Fama est obscurior annis] Ac diceret, nisi etiam vos sciretis. [Auruncos ita ferre ferēs,] Apud ve-

*Tali intus templo diuum, patriaque Latinus
Sede sedens, Teucros ad sese in tecta vocauit,
Atque hæc ingressis placido prior edidit ore:
Lat. Dicite Dardanidæ (neq; enim nescimus & vrbe,
Et genus, auditque aduertitis aequore cursus)
Quid petitis? quæ causa rates, aut cuius agentes
Litus ad Ausonium tor per vada cerula vexit?
Sine errore viæ, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)
Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis:
Ne fugite hospitium, neue ignorete Latinos
Saturni gentem, haud vinclo, nec legibus æquam,
Sponte sua, veterisque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita fere senes. his ortus vt agris
Dardanus, Idæas Phrygiæ penetrauit ad vrbes,
Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena ab sede profectum,
Aurea nunc folio stellantis regia celi
Accipit, & numerum diuorum altaribus auget.*

ctus ad Thraciam, Samothracas deos sustulit & per tulit secū p̄p̄ originē m̄ris. [Idæas Phrygiæ penetrauit ad vrbes, Quia e- rat & Crete, addidit Phrygiæ.] [Coriti] Oppidū & mōs dict⁹ a rege patrē Dardani [Auger] Addit, adiectione. i. nominis sui.

TALI & c. Docet cū qua beneuolētia, & affabilitate sermo- nis, rex Latinus suscepit Troianos, ostēdētes eos ex Italia origi- nē p̄ Dardanū traxisse. De qua re dicit Don. sic. [Dicite. Dar.]

& Prior

Asc.

Prior verba facit, ut facilitatem suam, & benevolentiam in eos demonstraret. Potuit autem ex veste Latinus, qui multa experientia esset, Troianos cognoscere, quod non poterant per teneram etatem, illi qui erant extra portas. [Errone] Quia in obscuro celo, in quo via est nauigantibus, ab illa errare possunt, vel vi tempestatis inde abstrahi. [Ne fugite hospitium] Non modo concedit quod sua auctoritate iam sumpserat, & ripas intraret, sed ultra id hospitium offertur. Ex cognatione autem, quae Troianis cum Italis est, ostendit eos posse capere omnem fiduciam. [Dardanus] Iam explicat, quod proposuerat, cum dixit, Dicite Dardanidae. Hec ille Ordo. est Latinus sedens intus, tali templo diuum. i. diuorum, & sede patria. i. quam paterna hereditate possidebat, vocauit Teucros in tecta ad sese, i. seipsum. Atque ipse prior, ut. f. benevolentiam suam indicet, edidit. i. elocutus est, ore placido. i. benevolentiam indicante, ingressis. f. Troianis oratoribus. Hec subsequenter verba, O Dardanidae, & quia stupebant se vocari Dardanidas, addit, neque. n. i. nam, non nescimus. i. bene sciimus, & vrbem, sup. vestram, videlicet Troiam, & genus sup. vestrum, & vos auditi. i. cogniti, ex auditu. & relatione, quia sepe audiuimus de vobis, aduertitis, equore. i. per equos, cursus sup. vestros, ad nos, dicite ergo, quod petitis, & quae causa, aut cuius rei egeretis, rates vestras vexit ad litus Ausonium. i. Italicum, & ad partem Ausoniae, per tot vada carula. i. carulea, hoc est carulei coloris, hoc est per tot maria piculosa. Sine vos acti errore vie, seu tempestatibus, qualia. f. mala, ut erroris, & tempestatis naturae, patiuntur multa in alto mari, intraitis ripas fluminis. f. huius, hoc est Tybridis, & federis portum. i. ad portum, ne fugite. i. ne fugiatis, aut vitetis hospitium. f. nostrum, ne ve. i. vel non ignorete. i. cognoscite Latinos, gentem Saturni. i. cui Saturnus aliquando praefuit equum. i. iustitiam, aut vinclo nec legibus. i. nec metu supplicij, nec iussu legum.

sed, sup. sponte sua. i. suapte natura, & tenentem se more veteris dei. f. Saturni. quo regnante, aurea erant secula, & summa sine legibus equitas, dictitante. f. cuiuslibet conscientia, quid facere debebat. ut sup. lege naturae, vivebatur olim. Atque equidem. i. ego certe memini, sed sup. fama est obscurior annis. i. propter annositatem, quia multi interfuerunt anni (aut fama est obscurior quam merito per annos sit quia non adeo multi interfuerunt anni, sed prior modus praestat) Aruncos. i. antiquissimos populos Italiae, ab Arunca ciuitate, quam Auson filius Vlyssis, & Calypsus, edificauit dictos senes. i. annosos, ferre. i. recitare, ita ut. f. Dardanus ortus, his agris penetrauit ad vrbes Ideas Phrygiae, quia est et Ida in Creta, & ad Samum Threiciam, quae fertur. i. di nunc Samothracia, Aurea. i. pulcherrima regia caeli stellatis. i. stellati, aut stellis feretis, accepit solio. i. sede regali, illum. f. Dardanum, profectum. i. qui profectus est, hinc. i. ab hac regione sede Corinthi. illius oppidi, Tyrrhena. i. quod est ad mare Tyrrhenum, & ipse acceptus addit. i. auget, altaribus. i. sacrificijs sibi factis, numerum diuorum. i. ipse nunc inter deos superos versatur, eorum catalogo ascriptus. Seruius legit, addit, pro auget. Alij tamen, auget, legunt.

TALI intus templo diuum, patriaque Latinus] In antiquis nonnullis exemplaribus, legere est, Tali intus templo; deum, patriaque; Alij hinc, tali intus diuum templo, ut in Mediceo est. [Qualia multa mari nauae patiuntur in alto] Veteres aliquot libri, Qualia saepe maris, legunt. [Veterisq; dei se more tenentem] Sunt veteres libri in quibus, Feren, p. Tenentem, scriptum inuenias. [Auricos ita fere senes] In libris aliquot antiquis, Auricomos, positum est. [Ideas Phrygiae penetrauit] In Rom. lib. & quibusdam alijs, Pererrarit legitur [Accipit, & numerum diuorum altaribus auget,] In nonnullis antiquis libris, Addit, legitur.

SERV.

Voce secutus] Plerumque. n. consentimus, & taciti. [Rex] Conciliario ab honore, inde a genere. [Succedere terris,] Ut, Succedoque oneri. [Nec fidus] Aspectus siderum. Nam tempestatem supra dixit, nec est bis idem positum. [Vrbem afferimur] Ad urbem ferimur. [Extremo veniens] .i. primo. Nam alias Rediens diceret, non Veniens. [Dardana pubes Gaudet auro] Generis origine, nam auro non est Troianorum Iuppiter, sed Aeneas solius per Venerem. [Quanta per Ideos] Ad illud respondit: Auditiue aduertitis equore cursum. i. non mirum est, haec te audisse quae vniuersus orbis agnouit. [Tempestat] Vis bellicorum. [Actus] Collisus. [Fatis] Per transitum, & Troianos eximit culpa, & Graecorum dederit laudem. [Tellus extrema] Ut est Britannia, & omnium insularum Oceani, Refuso autem, refluxo, ut Lucanus indicat, & ex hoc Homeri, αὐτὰρ ἐπεὶ πῖτα-
μοῖα λίπε ἔρπον Νῆος ὠκεανὸν
δ' ἱκετοῦμα δαλαῶντος ἀρπύ-
ρην [Et si quem extenta plagarum] Quatuor] Audierunt etiam illi qui separantur Zona ea quae est in medio quatuor. i. feruens. Significat autem Antipodas, [Iniqui] Intemperati vel ardentis. [Diluuium ex illo] Ex illa vastitate. Alij distinguunt, & mutant sensum, ut sit Quos dirimit plaga solis ardentis, ex quo mundus est constitutus, hoc est, ex quo chaos esse desijt. [Dijs sedem exigua patrijs] Pia & verecunda petitio [Litumque rogamus Innocuum,]

Poe. Dixerat, & dicta Ilioneus sic voce secutus:
Il. Rex genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hiems vestris succedere terris,
Nec fidus regione vie, litusve fefellit:
Consilio hanc omnes, animisque volentibus urbem
Afferimur, pulsique regnis, quae maxima quondam
Extremo veniens Sol aspiciebat Olympo.
Ab Ioue principium generis: Ioue Dardana pubes
Gaudet auro: rex ipse Iouis de gente suprema
Troius Aeneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Ideos seuis effusa Mycenis
Tempestat ierit campos; quibus actus vterque
Europe atque Asiae fatis concurrerit orbis:
Audyt, & si quem tellus extrema refuso
Submouet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga Solis iniqui.
Diluuium ex illo tot vasta per equora vecti
Dis sedem exigua patrijs, litusque rogamus
Innocuum, & cunctis vndamque, auramque; patientem.
Non erimus regno indecores: nec vestra feretur
Fama leuis, tantique abolefcet gratia facti:
Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Aeneae iuro, dextramque potentem,
Sine fide, seu quis bello est expertus, & armis:
Multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro
Praferimus manibus vittas, ac verba precantum)
Et petiere sibi, & voluere adiungere gentes.
Sed nos fata deum vestras exquire, e terras
Imperijs egere suis. hinc Dardanus ortus
Huc repetit, iussisque ingentibus vrget Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim, & fontis vada sacra Numici.
Dat tibi praeterea fortunae parua prioris
Munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
More daret populis, sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor vestes.

Non quod nulli noceat, sed cuius vindicta nulli possit nocere. Aliter serpentes innocuos dicimus. [Cumque vndamque; auramque; patientem] Ista. n. coia sunt. [Indecores] Decus, decoris facit, decor decoris, sed hic indecor dicimus, hic indecus non possumus dicere. Vnde indecores, cum ob breuis sit, aut Systole est, aut certe dicimus nominationum non inueniri ut in multis nominibus sit. Nam in decus lectum non est, quod & melius est. Nam Systole sine exemplis fieri non debet. Verecunde autem hoc dicit sua coniunctione etiam ornari Italos. [Abolefcet] Abolebitur, & vltus est inchoatiua forma, cum opus non esset, Troiam. i. Troianos. [Fata per Aeneae iuro] Quem iam nouit Latinus oraculo. f. Fauni, per quod audiuit [Externi veniet generi] Siue fide, seu quis bello est expertus, & armis] In his. n. dextera comprobatur. [Vittas] Quae Pendebant in ramo religatae. Alibi: Et vitta comptos voluit praetendere ramos, [Huc repetit] .f. Dardanus. i. Aeneas qui & Dardanus ut diximus supra vocabatur. Et bene Repetit, non Petit quasi sua. [Ingentibus] [Delijs, quae magna constaret fuisse,] Fortunae parua prioris] Bene medium tenuit. Nam ne laudare videretur ait, Parua. ne deformaret (nam durum est aliquid ab infelicibus accipere) ait Fortunae prioris. [Hoc pater Anchises auro libabat ad aras. [Pateram significat. [Hoc Priami gestamen erat] Diadema dicitur nam sceptrum dicturus est. [Sacerque

[Sacraeq. tiaras, Pileum Phrygium dicit. Et sciendum hic tiaras per usurpatione dictum. Nam hac tiara dicuntur. Melius ergo Iuuenalis. Et Prygia vestitur bucca tiara.

DIXERAT, &c.] Recitat argutissimam Ilionei responsionem quae in genere deliberatio versatur bene autem Ilioneo, qui ex Mercurio ortum habet, facundia attribuitur. Est n. facundiae deus, Mercurius, unde Horat. Mercuri facunde nepos Atlantis, praetendit autem captare benevolentiam Saturni ex eo quod diis auctoribus. & fatis iubentibus, in Italiam venerint unde originem traxerunt. De hac re dicit Donat. sic. [Rex genus egregium] Cum se beneuolum ostendisset Latinus, non multum laborauit in texendo exordio Ilioneus, nec in penitus omisit [Fauni.] Vnde hoc cognouit Ilioneus? nempe ex simulacris quae erant in vestibulo, Breuissime autem amplectitur, quicunque dixit Latinus, nec potuit in tanta breuitate magis extollere genus Troianum. [Ab Ioue principium] Plus dixit, quam Latinus. Ille n. Dardanum, ex Italia venisse, hic utrique generi ab Ioue principium esse demonstrat, & confirmata rei causa, rem saepius repetit. [Suprema] Ut enumeratione maiorum ipse videatur finis propinquior causa ostenditur Aeneas, quia nepos erat Iouis [Quanta] Ut commiseratione concitarent, narranda erant calamitates sed remouenda erant moera. Ut quam primum legationem exponeret, ergo breuiter illa tangit. [Diluvio] Non bello. Nam ex bello, aliquid remanet. Ex diluvio vero, nihil. Nam omnia tollit. [Tot vasta] Post calamitatem belli, durior casus nos excepit. [Dij sedem exiguum] Facile n., & honestam petitionem ostendit. Ex commemoratione autem deorum, hominibus petere videtur. Namque numinibus praebetur sedes cultore neglecto. [Littus] Ut demonstraret, quod ad homines pertinet, nec difficile, nec onerosum. [Non erimus indecores,] Noluit dicere, ornabimus regnum, ne sit arrogans. [Leuis] Nec pro leui ducimus, quidquid praestiteris. [Fide.] Laudat fidem, quae necessaria est in societate regni. Hec ille. Quare ergo, Don. vnde Ilioneus scierit Latinum esse, progeniem Fauni, & purgat, sed satis frigide, vnde malum dicere Troianos, priusquam ad regem mitterentur disquisuisse, qui sit, & quo sanguine cretus, nam moris est oratoribus paratam habere orationem in qua reges, a genere, a gestis, a virtute, a fortuna, a forma, alijsque laudent. Disquisuerunt autem, qui exploraturi missi erant per diuersa ut sciret quae loca, & qui eorum habitatores sint, vnde si fluminis, & Numici nomina dedicerunt ab incolis, potuerunt, & regis genus discere, sed ne multis contendam. Ordo talis est. Dixerant. I. Latinus & Ilioneus facundissimus. I. inter oratores, secutus est voce i. an. praebuit sermone dicta. I. Latini, sic, aut secutus est voce, locutus est ita ut post dicta Latini sic. O rex genus egregium Fauni. I. filius dei, nec hyems. I. tempestas, atra. I. caliginosa, & nubilosa, subegit nos ad vos fluctibus. I. non subacti sumus fluctibus. tempestate commotis, succedere vestris terris. I. subintrare vestras terras nec fides aut littus fessit nos regio ne. I. ignota via, sed super nos afferimur omnes, hac urbem. I. ferimur ad hanc urbem, consilio. I. deliberatione certa, & animis volentibus. quod dicit, deliberatis, afferimur, dicit existentes pulsi regnis, qui soli venientes olympo extremo. I. prima parte caeli aspiciebat quondam. I. olim maxima. I. potentissima, & opulentissima, hoc est, pulsi a regno Troiano. Principium generis, super nostri. I. super ab Ioue: pubes Dardana. I. a Dardano orta, I. Troiano gaudet Ioue a quo quia fuit pater Dardani, & ipse rex. I. noster, Troius, Aeneas existens de suprema. I. summa gente Iouis misit nos ad tua littora. Quanta tempestas. I. perturbatio bellorum, effusa Mycenis. I. patria Agamemnonis, urbe in Peloponneso. I. ausis. I. immanibus. per principium eorum ierit. I. debacchatus sit, per capos Idaeos. I. Troianos, & quibus fatis actus. I. impulsus, uterque orbis. I. utraque pars mundi, & Europa, & Asia, id, super adiit. I. simul, is, super, si super. q. s. est, quae tellus extrema. I. remotissima, submouet. I. separat a nobis. Oceano. I. per Oceanum, refluxo. I. refluxo. I. quae separat & globo terrae, mare Oceanum interfusum, ut si qui

fuerint in Britanniae partibus, id n. dicuntur ab hoc mundo separati, vide in Buc. Et penitus toto diuisos orbe Britannos. & is, super. audiit, si, super. quis est quem plaga. I. regio solis iniqui. I. nimium vehemens & torrens, extenta in medio quatuor plagarum, hoc est quinta, quae amplissima in medio terrae, & torrida semper ab aestu & utrinque habet duas vna temperatam, & vnam frigore inhabitabilem. si quis ergo est, quae plaga illa. I. zona torrida, dirimit. I. separat a nobis, quia cum torrida zona sit impertransibilis, dubitatur an quisquam in terra habitabili habitet, ab his inquam dubitatur, qui credunt omnes homines ab vno ortos, si quis tamen aut ultra torridam zonam sit aut extra mundum insulis Oceani constitutus, is, inquit, iam audiuit commotionem Troiani belli, quod non esse mirum, si Latinus audierit de Troianis loqui. Nos vestri ex illo diluvio. I. bellorum inundatione, aut incendio, per tot vasta. I. valde ampla aequora, rogamus. I. petimus dijs patrijs sedem exigua, & litus. I. extremum terrae, innocuum, I. in quo nos innocui habitemus, rogamus, vnde & auram, I. aerem, hoc est communionem aquarum & aeris patet cunctis. est ergo omne bellum pro terris, nam ignem attingere nequimus, nisi sit in terris, Nos non erimus indecores. I. ad dedecus regno. I. vestro, nec fama vestra fertur leuis. I. parui momenti. ac ponderis, ve, pro vel gratia tanti facti, non, super. adolescet. I. in obliuione, aut abolitione ibit, nec pigebit Ausonios accepisse. I. quod ipsi acceperint, gremio. I. receptaculo terrae suae, Troia. I. Troianos, qui Troiam nouam extruunt. Ego iuro per fata Aeneae quae. I. impulerunt ipsum Italiam petere, & per dextram Aeneae, potentem, siue quis est expertus, super. eam, aut eum, fide. I. periculum fecerit de fide eius, seu bello, & armis, hoc est, qui potens est, & fide seruare, his qui ipsum beneuole susceperint. & acre bellum inferre his qui eum repulerint per virtutem, ergo dextrae eius iuro, inquit, quod, super. multi populi, & multae gentes, petiere. & voluere nos adiungere sibi, ne temne. I. ne contemnas, igitur. I. id dico, ne forte contemnas nos, quod non proferimus ultro, manibus. I. nostris. I. ante nos, virtas. I. ferta, alligata ramis oliuae, quos in signum pacis preferabant, & verba precatur. I. humile orationem, more supplicantiu. I. ne ideo quia humiles, & pacifici accessimus ad te nos contemnat, quia quod a te petimus, multi ultro obtulerunt, sed fata deum. I. deorum, egere. I. coegerunt nos, sui imperijs & exquirere vestras terras, quia Dardanus. I. auctor generis nostri, ortus est hic. I. ex his terris, & Dardanius. I. Aeneas, qui & Dardanus dictus est, aut qui de sanguine Dardani repetit huc. I. ad has terras in quibus nunc sumus & Apollo urget. I. constringit, manere ingentibus iussis. I. suis, hoc est Delijs oraculis. ad Tybrin Tyrrhenum. I. quod influit ad mare Tyrrhenum & super. ad (non in bis ponitur ad in textu) sacra vada fontis Numici. Praeterea. I. rex Aeneas, dat tibi parua munera prioris fortunae. I. respectu prioris fortunae. I. reliquias receptas, ex Troia ardente, quod addidit, ne pro prodicione putaretur, a Graecis accepisse Anchises, pater. I. Aeneae, libabat. I. libare solebat ad aras, hoc auro. I. hoc poculo aut alio vaso aureo, & id dicens offerebat vas aureum. Hoc. I. quod tibi nunc represento, erat gestamen. I. ornamentum Priami. cum. I. quoniam daret more. I. ex consuetudine populis vocatis. I. calendis, alludit ergo ad morem Romanum, iura. I. edicta, & leges, & erat, inquit gestamen. I. sceptrum, in mane, & tiaras. I. pileus Phrygius facer. in quo in sacris utebatur & vestes labor Iliadum. I. aut mulierum, acupingentiu, aut Phrygiorum, qui acu pingunt vestes regias & sacras. VESTRIS succedere terris; [Sunt & qui Tectis, legat. [Concurrerit orbis.] In Rom. lib. Concurreret, habetur. [Audiit & si quem tellus] In Rom. lib. Si quam, legitur, Bello est expertus] In Mediceo absque verbo, Est legitur. [Vittas, ac verba precantur] In libris plerisque; veteribus, legere est, vel, Et, vel, Ac verba precantia. In aliquot vero alijs satis inemendate, Proferimus manibus vittasque precantia verba. [Imperijs egere suis] In libris aliquot antiquis, Cogere, legitur.

VARIA
LECT.

rv. **O** Brutu tenet ora,] Ordo est, Latinus defixa, tenet ora, & obtutu id est intuitu solo haeret immobilis. [Intentos voluens oculos:] Cogitantis est gestus, sic de Boccho Maurorum rege Sallustius. Vultu, & oculis pariter atque animo varijs. [Regem picta mouet, Quippe regem, & in pur-

Poe. Talibus Ilionei dictis, defixa Latinos
Obtutu tenet ora, soloque immobilis haeret,
Intentos voluens oculos: nec purpura regem
Picta mouet, nec sceptrum mouent Priameia tantum,
Quantum in connubio gnatae, thalamoque moratur:
Et veteris Fauni voluit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa ab sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari

pura labor Iliadum [Portedi] Porro tendi, praedici, significari. [Paribus Auspicijs,] Pari potestate. & tractum est ex comitiis, ut diximus supra. [Dij nostra incepta secudent,] Antiquo more locuturus de publicis rebus. I. pace & nuptiis filiae facit ante deorum commemorationem, sicut etiam in

in omnibus Catonis orationibus legimus. Hinc est in divinatione, Si quid ex aliqua veteri oratione, Iouem ego Optimū Maximum. Ipse etiā Virg. Præfatus diues solio rex insit ab alto. [Auguriū] p p q dicta sunt. Quod optas. i. pax. [Nec sperno] qā dixerat. Fortunæ parua prioris Munera. Et est Liptores. i. Libenter accipio. [Vber agri] Vbertas. Alibi: pecoriq; & vitibus almis Aptius vber erit. Et est maior petitione promissio. Nam illi tantum litus petierant. [Pacis erit] Fœderis, ab eo quod sequitur id, quod præcedit. [Tyranni] Græce dixit. i. regis. Nam apud eos tyranni & regis nulla discretio est, licet apud nos incubator imperij, tyrannus dicatur. Sane apud Græcos hic, & hæc tyrannus declinatur. [Est mihi nata] Male multi arguunt Virgilium, q̄ Latinum induxit vltro filiam pollicentem. Nec oraculum considerantes, quia Italo dari non poterat, nec Aeneæ meritū quem dicebat rogari. Nam antiquis mos fuit meliores generos rogare. Sic Terent. Hac fama impulsus Chremes, vltro ad me venit, vnicā gnatam suam Hesiod. etiam *πρὶ τῶν γυναικῶν* inducit multas Heroidas aptasse nuptias virorum fortium. [Sortes] Abusue pro oraculis posuit, nam non proprie dicuntur sortes, & hic à Fauno oraculum, non sortes acceperat. [Plurima cœlo] Monstra sinunt: Aut per augmentum dixit. aut & alia visa intelligamus. Nam duo, non sunt plurima, [Hoc Latio restare canūt] Hoc Italiam manere significant. Nam si dicimus, hoc mihi restat. i. manet me illa res. [Mens augurat] Auguro dicimus secundum Plinium, cum præfatio mentis futura colligimus. Auguror vero tunc, cum futura veris capiamus augurijs. [Numero oī] De trecentis. Et perite: nam in legione non nisi trecenti equites erant qui habebant sex milli a virorum. per quod ostendit vnam habuisse legionem Latinum. Vnde & alibi, Tercentum scutati omnes, Volscente magistro. [In præsepibus altis] Multa non propter se, sed propter illud dicuntur Nam per præsepia alta, equorum magnitudo monstrat. Homerus *ταυπῆπλους*. i. per longas vestes. [Ordine] Pro meritis singulorum. [Tapetis] Tertio declinatur hoc nomen tapetum tapeti, vt templum templi. Vnde est his tapetis hoc loco. Item hoc tapete huius tapetis, vt sedile sedilis. Vnde est: Qui forte tapetibus altis Extructus. Declinatur & Græce *ἰ τῆς τοῦ ταπῆτος*. Vnde est, Pulchrosque tapetas. [Demissa monilia pendent] Suspendenda pronuntiatio est, & ambitus maior est. Nam monilia nō nisi hominum dicimus, quæ nunc ad laudem pro phaleris posuit. [Patri quos Dædala Circe] Ingeniosa, & hoc fingit eam fecisse. Tractum autem ab Homero, qui tales equos habuisse inducit Anchisen. Et bene est compositum ad illud quod supra ait, Troiæ ve pulentia deerit, Vt Troianis nihil de prisca rerum copia abesse videatur. [Gentem] Autem de equis abusue dixit, quod est hominum proprium. [Nothos] Materno ignobiles genere, Est autem nomen hoc Græcum. Nam Latine quemadmodū dicatur non est.

A S C E N S I V S.

TALIBVS Ilionei dictis, defixa Latinus Obtutu tenet, ora, soloque immobilis hæret, Intentos voluens &c. Docet cōmum fuisse Latinum regem, ex sermone Ilionei. ex quo intellexisse videbatur illū generum, quem fata prædixerant aduenisse: vnde, Tandem latus ait, Dij vestra incepta secundent, Respondet ergo beneuole, & donatos magnis muneribus remittit

*Auspicijs: hinc progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem latus ait, La. Di nostra incepta secundent,
Auguriumque suum: dabitur Troiane, quod optas.
Munera nec sperno. non vobis, rege Latino,
Diuitis vber agri, Troiæ opulentia deerit.
Ipse modò Aeneas (nostri si tanta cupido est,
Si iungi hospitio properat, sociusue vocari)
Adueniat, vultus neue exhorrescat amicos:
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi gnata, viro gentis quam iungere nostræ,
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo
Monstra sinunt: generos externis affore ab oris,
Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
Et reor, & si quid veri mens augurat, opto.
Poe. Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in præsepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent,
Tecti auro, fuluum mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Aeneæ currum, geminosque iugales
Semine ab ætherio, spirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos Dædala Circe
Supposita de matre nothos furata creauit.*

obtrudi potitur ad me [Opto] Ad laudē Aeneæ Instratos ostro Stratis purpureis ornatos. [Monilia] Ornati in formā mulierū. Mirū aut beneuolentiæ in Troianos signū. Nā qui pedibus venerant, nō debebant ad futurū generū nisi equites, redite Aeneæ vero, mittit bigas honoris, virtutisq. cā. Honoris, vt curru vectus ad focerū cū dignitate veniret. Virtutis, qā currus, & equi instra bellorū sunt, & ne ad generū potentissimus rex, leue donum mittere videret, equos mirifice laudat. [Dædala] Viuacissimo ingenio, vt Dædalus fuit. Hæc ille, Ordo est, Latinus tenet talib. dictis. i. p p talē orationem Ilionei, ora defixa obtutu. i. cū firmo inspectu continuo deorsum, vt cogitabundi solent inspiciendo, & hæret. i. inheret per visum solo. i. terre, existens immobilis, & voluens oculos intentos. i. ipse intētus. Nec purpura picta. i. acu, opera Phrygionū, mouet. i. afficit, & delectat, aut sollicitat, tm. i. intantū, regē. f. Latinū quantū moratur in cōubio, & thalamo natæ, animaduertēs. f. aduenisse generū oraculis promissum, & voluit sub pectore sortē. i. oraculum, aut rñsum Fauni veteris. i. diu pro deo habitū. & ita magis credi voluit, sup. hunc, vide licet qui aduenerat, hoc est Aeneā, portēdi fatis. i. per fata significari, illum generū profectū a sede externa, & vocari in regna auspicijs parib. i. aut ptate pari, aut prouidentia & fauore deorū, pari. i. sufficienti ad negociū, & voluit, super progeniē futurā, hinc. i. ex hoc viro & egregia virtute. & quæ occupet virib. totū orbē, & ipse latus, ait tandē. i. post longiusculā cogitationē, dij secundent. i. prospera faciat nostra incepta, & suū auguriū, qd suo augurio nobis significauerunt. O Troiane, id qd optas, dabit, sup. tibi, nec ego sperno munera. i. & libenter accipio munera, vt firmior sit amicitia, & hospitalitas, nec vber. i. fecunditas diuitis agri, ve, pro vel: opulentia. i. plenitudo opū Troiæ. deerit vobis Latino rege, i. qd diu Latinus rex erit, mō. i. duntaxat, facite vt ipse f. rex vester, & qui vos misit, Aeneas, si tanta cupido est nostri. i. amicitia, & fœderis nostri, & si properat. i. festinat, iungi hospitio. i. iure hospitalitatis, adueniat. f. ad nos, neue, i. vel nō, exhorrescat, vultus amicos. Nā pars pacis. i. fœderis, erit mihi, tetigisse dextrā tyrāni. i. regis vestri, quia oīs rex, olim tyrannus dicebat, & id potius, q̄ quia in alieno regno, tyrannus cēsendus fuit externus, rex, vos cōtra. i. ecōtrario, & vicissim referte nūcere (ergo p eodē accipit regē, & tyrannū) f. vestro Aeneæ, mā data mea. Est mihi nata. i. ego habeo natam, hoc est filiā, quā iungere viro nostræ. i. Latinæ, aut Italicæ gentis, non sinunt, id est

tit eos cum summa honorificentia, rogans, vt regem hospitio suscipiendum adducant ea spe, vt illū, natæ suæ matrimonio copulet. De qua re dicit Don sic. [Intentos oculos] Quod est capientis consilium. Nā oculi, per diuersa vagātes secum animum trahunt, & a fixa cogitatione abstrahunt. Sed si intētos, quomodo voluens à quia tacitarum cogitationum, est mouere oculos, cū animi æstus p diuersa rapiūt, ira quo ierit, redieritque animus oculorum signis ostēdit. [Tandem] post diuturnam cogitationem. [Latus] Quod repererat felices exitus. [Nostra incepta] Quod magnopere desideramus compleri optamus. hoc optatum pertinet ad nuptias filia, de quibus diutius cogitauerat. [Quod optas] Breuis, sed plenissima promissio. [Troiane] Nam nomen Ilionei ignorabat. [Tyranni] Hoc nomen posterioribus seculis infamatum est. Nam reges quoque Tyranni dicebantur. Est mihi nata. verecunda oblatio, & aduersus omnē exprobrationem munita, ne forte illud dici posset Terent. Aliquid monstri alunt, & qm nemini

ideſt non permittunt, nec ſortes. i. oracula, ex adito. i. ſecreto loco patrio. i. patris mei Fauni, illic oracula dantis, & nec plurima monſtra coelo. i. per celum ſignificata, vt de flamma, & apibus, ſed canunt. ſ. monſtra i. indicant hoc, reſtare Latio. ſ. generos, affore. i. affuturos eſſe, ab oris. i. regionibus externis, qui. ſ. generi, ſerant. i. extollant ſanguine. ſ. propagatione. & commixtione ſanguinis ſui noſtrum. i. Latinum nomen in aſtra, ego & i. ſimul, reor. i. arbitror, & ſi mēs augurat. i. præſagit. i. aliquid, veri. i. veritatis, aut quod verum ſit, ego opto facta poſcere, hunc illum ſ. nobis, iam ſepe promiſſum generū. Ipſe pater. ſ. Latinus, effatus. i. locutus hæc, elegit omni numero equos, quos. ſ. illi dar. i. centum, quia ſingulis, ſingulos. Tercentum. i. tercenti equi, nitidi. i. coloris reſplendentis cum candore, ſtabant in præſepibus altis, ergo & ipſi alti, & ita rex iubet exemplo i. illico, quia parati erant alipedes. i. equos volucres pedes habentes, inſtratos oſtro. i. purpura & tapetis pictis, duci Teucris omnibus. i. ad omnes Teucros ordine. i. per ordinem meritorum. Monilia, ideſt ornamenta collorum, aurea, ideſt ex auro facta, pendent demiffa pectoribus i. per pectora, & ipſi equi recti auro, ideſt phaleris auratis, mandant. i. mordent ſub dentibus, aurum fuluum. i. frenum, aut lupatum, ex auro fu' uo. Et, ſupp. iubet duci Aeneæ abſenti

.i. ad Aeneam abſentem, currum, & iugales. i. equos, iugo aptos, geminos. i. duos aut equales, ab ſemine æthereo. i. equorum ſolis ætherei. i. per æthera volantis, ſpirantes, ideſt afflantes ignem, naribus. i. per nares, de gente. i. genere, aut progenie illorum. ſ. equorum, quos Circe Dædala, ideſt ingenioſa: vt Dædalus erat (in effingenda præſertim vacca lignea, in qua tauro incluſam Paſiphaen ſuppoſuit, & Labyrintho, & aliis) creauit, ideſt procreari fecit, nothos. i. vt Galli dicunt, baſtardos, & ex diuerſo genere furata, ſcilicet eos, ideſt ſubripiens eos patri. ſ. ſoli, de matre ſuppoſita, ideſt per matrem ſuppoſitam, ſcilicet equis patris, hoc eſt ſolis.

VARIA LECTIO.

FAVNI voluit ſub pectore ſortem.] In lib. aliq. antiq. Voluens legitur. [Externa ſede proſectum] In antiquis omnibus libris, Ab ſede. Et in aliquot proſectum. [Hinc progeniem virtute futuram] In plerique libris antiquis, Hic, legitur. [Socrusq. vocari.] In Rom. li. & aliquot alijs antiquis, Socius ve, legitur. Inſtratos oſtro alipedes,] Non placet, quod in plerique legitur. exempl. Inſtructos.

ERV.

DONS, dictisſque Latini] Equis, & pacis nuptia, tanq. promiſſione] Inachijs ſeſe referebat ab Argis] Bene Inachijs. Non enim vna eſt Argos, fuit enim & in Italia, quam Diomedes condidit, quæ primo Argi ripa poſt Arpi dicta eſt. Fuit & in Theſſalia. Lucan. vbi nobile quondā, Nunc ſuper Argos erat. Fuit & huius longe ad Athenis, quæ a ſiti Argos Dipſion dictum eſt, apud quos erat magna ſocietas inter eos qui vno puteo utebantur. Vnde & fratris dixerat *ἀπὸ τοῦ οὐράτος*. quas tribus vocamus. Et notandum quod vbi bonus ſequitur euentus Troianos, Iuno remouetur, & congrue quaſi numen inimicum quod præſens poſſet nocere. [Auratque inuecta tenebat,] Per elementum ſuum ibat. [Abusq.] Abusq., & adusque uſurpauit, dictum. Præpoſitio. n. nec aduerbio iungitur, nec præpoſitioni. Vſque autem, aut præpoſitio eſt, aut aduerbium [ſi ſere terræ.] Vt & Fide. e. n. cri. [Stetit] Quod ſolet eſſe cogitantum. [Fatis] Voluntatibus. [Capi potuerunt capi?] Cū felle dictum eſt. Nam ſi hoc remoueas, erit oxymorum. Dicit autem omnia quæ contigerunt, non contigiſſe, quia non obſuerunt, Capi autem Capi ſic dixit, vt & Cic. vt in vberriſſima Sicilia parte Siciliam quæreremus. [At credo mea numina tandem] Nec fatigata deſtiti, nec ſatiata requieui. [Patria excuſſos] Satis ſignate locutus eſt. [Me opponere ponto] Plus eſt quā ſi diceret tempeſtates. Me autem per periffologiam imbres, tonitrua, tempeſtates. [Aut Scylla mihi Bene] Mihi, ac ſi diceret, Etiam quæ per ſuam naturam, ſolent nocere, me rogante minime obſuerunt. [Conduunt Tybridis alueo] Condi proprie dicuntur, qui ſibi ſtatuunt ciuitatem

*Talibus Aeneadæ donis, dictisſque Latini,
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
Ecce autem Inachijs ſeſe ferebat ab Argis
Sæua Iouis coniux, aurasque inuecta tenebat:
Et letam Aeneam, claſſemque ex æthere longe
Dardaniam Siæulo proſpexit ab vſque Pachyno.
Moliri iam tecta videt, iam fidere terræ,
Deſeruiſſe rates, ſtetit acri fixa dolore:
Tum quaſſans caput, hæc effudit pectore dicta:
Iu. Heu ſtirpem inuiſam, & fatis contraria noſtris
Fata Phrygum. num Sigeis occumbere campis,
Num capti potuerunt capi? num incenſa cremauis
Troia viros? medias acies, mediosque per igneis
Inuenere viam? at, credo, mea numina tandem
Feſta iacent, odijs aut exſaturata quieui.
Quin etiam patria excuſſos inſeſta per vndas
Auſa ſequi, & profugis toto me opponere ponto.
Abſumptæ in Teucros vires, cælique, marisque.
Quid Syrtis, aut Scylla mihi, quid vaſta Charybdis
Proſuit? optato conduuntur Thybridis alueo,
Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithum valuit: conſeſſit in iras
Ipſe deum antiquam genitor Calydonæ Diane:
Quod ſcelus aut Lapithis tantū, aut Calydone merere?
Aſt ego, magna Iouis coniux, nil linquere inauſum
Quæ potui inſelix, quæ me met in omnia verti,
Vincor ab Aenea. quod ſi mea numina non ſunt
Magna ſatis, dubitè hand equidè implorare quod vſquā
Flectere ſi nequeo ſuperos, Acheronta mouebo. (eſt.
Non dabitur regnis, eſto, prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lauinia coniux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus
At licet amborum populos excindere regum.
Hac gener, atque ſocer coeant mercede ſuorum.
Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo:
Et Bellona manet te pronuba: nec face tantum
Ciſſeis pregnans igneis enixa iugales:
Quin idem Veneri partus ſuus, & Paris alter,
Funeſtaque iterum recidua in Pergam a tede.*

Conduuntur ergo, ſedem ſtabilem locant Saluſtius: Per te conditur orbis terrarum. Et ſunt proprie verba quæ nulla ratione mutantur, vt ſacerdotes creati, virgines capi dicimus. [Pelagi,] Propter illud, Sed terræ grauiora manent. [Mars perdere gentem] Bene belli & vaſtationis qrit exempla in rebus huiusmodi, ſicut in primo, naufragij. Piriſthous Lapitharum rex cū vxorem deduceret, vicinos populos Centauros, etiam ſibi cognatos, & deos oēs excepto Marte, ad conuiuium cōuocauit. Vnde iratum numē immiſit furorem quo Centauri & Lapithæ in bella venerunt. [Antiquam genitor Calydonæ Diane,] Oeneus Calydonis rex de primitijs omnibus numinibus ſacrificauit excepta Diana, quæ irata aprum immiſit, qui cuncta vaſtabat donec à Meleagro occideret. [Conſeſſit] Autem ideo dixit vt oſtenderet minora numina, niſi impetrauerint nocere non poſſe. Statius de Venere: Infandum natu conſeſſit honorē, [Quod ſcelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merere?] Hæc eſt vera lectio, ſic & ſenſus procedit, vt vterque ablatiuus ſit. Nam ſi Calydonæ legas, vitium erit, nec ſenſus procedet. [Scelus] Autem pro pœna poluit, ab eo quod præcedit, id, quod ſequitur. Vt, Et ſcelus expendiſſe meretem. [Quæ potui inſelix.] Id eſt nocens, vt cōtra. Scis ſelix ideſt propitia, vt etiam diximus. ſupra [Implorare quod vſquam eſt] Ac ſi diceret, etiam humilia, Quod autem Iuno vbiq. alieno vti introducitur auxilio, phyſicum eſt. Natura n. aeris p ſe nihil facit, niſi aliena coniunctione vëtorum, ſ. qui creat nubes & pluuias. [Atque moras tantis licet addere reb.] Offendit deos retardare poſſe fata, non penitus tollere, vt, Decemq. alios Priamum Tupe-

superesse per annos. Quæ aut dicit etiam a Creusa dicta sunt, ut, Regnumq; & regia coniux Parca tibi. [Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo] Ambitiosa execratio est. Nec facit tantum. Tatummodo, [Cisseis] Regina Hecuba filia fuit sem Euripidem Cissei, quem Ennius & Pacuvius & Virgil. sequuntur, Nam Hom. Dimantis dicit. Hec se facem parere vidit, & Parin creavit. qui causa fuit incendij. Ergo nunc hoc dicit. Talis erit Veneri partus suus. Nam sicut per Parin Troia incensa est, sic per Aeneam reliquæ Troianorum. Comparatio autem iniuriosa. Nam Veneri Hecubam, Parin Aeneæ, Helenam Lauiniam comparat. [Iugales] Coniugales. hoc est matrimonio conceptos. [Idem] Talis, similis, [Funeſtq; iterum recidiua in Pergama tede] Sic tede, recidiue, ut Pergama.

ASCENSIVS.

TALIBVS Aeneadæ donis, dictisq; Latini, Sublimes in equis redeunt, pacemq; reportant. Ecce aut Inachijs sese referebat, &c. [Docet lætos quidem rediſſe Troianos, cum donis, & pace optata, sed Iunonem, quæ tunc aberat, egre tantam prosperitatem tulisse, cuius orationem, quam secum habuit, recitat, Don, aut dicit sic. [Donis] Propter equos. [Dicta] Nam pacem reportat. [Fatis contraria] Qui contrarijs fatiſ nascuntur, immortales inter se inimicitias exercent: confirmat et deos fatiſ agi. Dolet igitur, qd debuissent timere fata Iunonis Troiani, & non timuerunt, dolet quod superiores euaserint, & quidquid cogitare potuerit, vicerunt. [Medias acies] Per gladios, & per igneis non extremos, sed medios, quibus nulli possunt esse grauiora pericula. [At credo mea numina] Nec fessa sum, odijs, nec quieui saturata. [Mars perdere gerere] Ab exemplis iras suas accendit, & ostendit minores deos ad plenum se defendisse. Comparat causas, delicta, & personas. [Vincor ab Aenea] Nomen proprium pro cōuicio posuit, qd. ab vno eodemq; inertissimo. [At licet Amborum populos] Magnum factioſe inimicitiaſ consilium, ut dissiparet populos, cum regum concordiam non posset rumpere. Conuertitur autem ad virginem, veluti ipsa cū Aenea aliqd egisset. Hec ille. Ordo autem est Aeneadæ. i. socij, aut legati Aeneæ redeunt, supp. cū talib. donis, & dictis Latini, sublimes in equis, & reportant pacem s. concordiam, & fœdus pacis conseruandæ. Autem, pro sed, ecce, qd. præter opinionem, & de repente, coniux Iouis. i. Iuno, s. æua. i. in Teucros, referebat sese ab Argis Inachijs. i. ab Inacho olim nobilitatis, & ipsa inuecta. i. dum inuehebatur, tenebat, s. tanquā domina, & in propria regione existens, auras. i. aerē lenem, & prospexit longe. i. procul aspexit ex æthere, vsque ab Pachinno promontorio illo Siculo. i. Siciliensi, Aeneam lætum. s. de prospera legatione, & classem Dardaniā. i. Troianam, ad littus Italicum applicitam, & videt, sup. eos, iam moliri. i. cum mole extruere tecta. i. domos, & oppida, & fidere iam terræ, quod prius non fecerant: vnde, Semper obuerterant pelago, proras, & deseruissē rates. i. naues suas, stetit. s. impedita, quia fixa acri dolore. tum. i. deinde ipsa quassans. i. frequenter concutiens, in signum vehementis iræ caput, s. suum, effudit pectore hæc dicta, heu, exprobrantis modo particula, stirpem. i. progeniem, aut radicem generis inuisam, & heu fata Phrygum, contraria nostris fatiſ, quia voluit imperium summum traducere in Carthaginem, quod & fecisset, nisi Romanum obstitisset. Num. i. nūquid, qd. videtur quod non ipsi supp. Phryges potuerē occumbere. i. oppetere terram, sed ignobilius est occumbere, sup. in campis Sygeis. i. Troianis, ad promontorium, aut mare Sygeum. Nū ipsi capti potuerē capi. s. oēs, aut sic capi, ut nullus elaberetur? Num. i. nūquid, Troia incensa cremauit viros? qd. non, quod tamē debuit facere, sed ipsi inuenere viam per medias acies, & per medios igneis, quod propter Aeneam dicitur, qui de se dixit in ij. expeditior, Dant tela locum, flammæq; recedūt, & credo, quod, sup. mea numina. i. potestates meæ diuinæ, iacent tandem fessa. i. defatigata, & ita ego quieui, haud. i. non, exaturata. i. ad plenum satura odijs, sicut Iuuen. dicit de Messala: Quod lassata viris, sed non saturata recessit. Commemorat aut Iuno, quæ pro exterminandis Troianis fecerit, ut tristius sit non effecisse, quod indignata dixit in j. Me ne incepto desistere victam? &c. Quinetiam. i. insuper, ego infesta. i. pernicioſa, & vim inferens, ausa, supple sum, sequi. i. insequi, aut p. sequi, per vndas, supp. Troianos excussos, patria. s. sua, & ausa sum me opponere ipsis profugis, toto æquore. i. per totum

æquor vbiq; fuerint vires & celi. i. aeris: & id propter ventos Aeoli, & maris, propter tempestates absumptæ, sup. sunt, in i. contra Teucros, quid Syrtes, supp. profuerunt mihi? qd. nihil, quid Scylla, & qd. Carybdis vasta. i. valde ampla, & capax, hoc vtrumq; illud periculum maris Siculi: quid profuit mihi? qd. est nihil, quia illi conduntur, sup. in alueo Tybridis, optato. i. quem diu optauerunt, existentes securi. i. sine cura, pelagi. i. de periculis maris, atq. mei, i. de periculis & malis, quæ ego inferre possim. Ut aut maior sit indignatio, ipsam solam victam, sicut in i. exemplum oppositum sumpsit a Pallade, ita nunc capit a Marte & Diana, dicens, Mars valuit p. d. re. i. interimere, immanē gentem. i. valde magnum, & ferocē populum, Lapitheum. i. Lapitharum, populorum Theſſalia ad quorū pugnam Bacchus causas dedit, vnde in Georg. Bacchus, & ad culpam cās dedit. Ipse genitor deum, pro deorū. i. Iuppiter cōcessit Diane in iras. i. ut vexaret per irā, immittendo aprum Calydonā, regionē illam antiquā. i. nobilē, & quæ cara esse debebat. Quod scelus tantū. i. quā penam tantam, aut Lapithis, sup. merentibus, aut Calydone merente, qd. neque Lapithis merentibus, neq; Calydone merente, & tñ ad libitū illorum numinū concessit. At ego magna coniux Iouis, quæ infelix, quia non effeci, potui nil linquere inausum. id quod non auderem, quæ verū memet. i. meipsam, & propriam personam meam, in oīa. i. omnis conatus, tam dignos, quā indignos, vincor ab Aenea, qd. ab vno viro, & eo ex adulterio p. genito, atq. patriæ proditore, quod si exprimeret. dedecus esset Aeneæ, quod nunc in laudem eius dicitur, quod si mea numina non sunt satis magna, equidem. i. ego quidē, hoc est certe, haud. i. non, dubitē. i. verear, implorare. i. in auxilium meū ploratu illicere, quod vsquā est. i. quidquid numinis sit, vbiq; sit et in inferis, quia si nequeo flectere superos, ego mouebo. i. excitabo, aut sollicitabo, Acheronta. i. inferos Acheronta colentes. Et si dicatur, ne inferos quidē posse, cū fata obstant, dicit esto. i. ut concedam ita esse qd. non dabitur, i. concedetur, a fatiſ prohibere. s. Troianos, regnis Latinis, atq. qd. Lauinia manet. s. Aeneæ, sed per inuidiam id non dicit, coniux immota, i. immutabilis, fatiſ. i. id volentibus. At. i. sed, saltem licet. i. licitū est trahere. i. protrahere, neq; addere rebus tantis tam magnis, & tam lætis ac felicibus moras. At. i. saltē, licet excindere. i. bello exterminare, populos amborū regum. s. Aeneæ, & Latini, aut et Turni, sed non optat excisionē populorum Turni, vnde potius dixero de populo Aeneæ, & Latini, vnde subdit, Gener, & socij. s. Aeneas & Latinus coeāt. s. in amicitiam, & fœdus, ac mercede suorum. s. subditorum, ut vtrique excidantur, o virgo. s. Lauinia, tu dotabere sanguine Troiano, & Rutulo, quia vtriusq; effusionem quasi loco dotis afferes, & Bellona. i. dea belli, manet. i. certe expectat te, ut. s. sit, pronuba. i. auspex, & præſecta nuptijs tuis, quibus ego præesse debeam, nec Cisseis. i. Hecuba, Cissei filia. & Priami coniux, prægnans. i. grauida olim, & fœta face. i. quæ se facem somniauit parere; qua tota Troia incenderetur, dum Parim gestaret; enixa est tantum. i. in tantum, quantum. s. tu: aut tantum. i. solummodo, quia etiam tu, igneis iugaleis. i. incendia patriæ, propter coniugia facta, quin idem partus. sup. erit Veneri suus. s. proprius, quia per Venerem, Pars Helenam rapuit, qui partus fuit Cisseidos exitialis patriæ. & aliter Paris. i. similis Paridi. s. Aeneas, raptor Lauiniae, Turno desponsatæ, ut Paris Helenæ, quæ Menelao nupserat, & tede funeste. i. quæ sint funeris causæ, non lætæ faces nuptiales, sup. erunt, in Pergama. i. moenia Troiana, recidiua. i. iterum in interitum recisura, aut recidiua. i. iterum, quasi ad vitam. i. existentiam, reditura.

VARIAS LECTIO.

IAM fidere terræ] Antiqui pleriq; libri, Sidere terræ, legūt [Odijs haud exaturata quieui] In Oblongo, lib. ita legitur, Odijs aut exſatiata quieui. [Toto me opponere ponto] In antiqui. lib. Exponere, habetur. [Quid vasta Carybdis?] Sunt quidam antiqui lib. in quibus, Dira Carybdis, habeatur. [Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente] In plerisque lib. ita legitur. Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merentem. In alijs sic, Quod scelus, aut Lapithas tantum, aut Calydonā merentem? [Nō dabitur regnis (esto) prohibere Latinis:] In Med. lib. ita legitur. Non dabitur (esto) regnis prohibere Latinis. [At licet amborum populos excindere regum] In Med. lib. Excidere, legitur.

SERV. **L**uctificam Alecto] Græcus accusatiuus. Huius autem declinationis tres casus viurpamus genitiuum, vt Alecto: nominatiuum & accusatiuum vt Alecto. [Odit & ipse pater Pluton, Venerationis est pater. Nam furia. Acherontis & Noctis filia sunt. His acuit verbis, Irritauit & instigauit eius Infaniam. [Proprium] Aut tibi aptum, aut certe perpetuum, indefessum vsq; ad finem perducendum. Et sciendum ideo furia nihil pro præmio dari, quia præstat hoc ipsum furia, vt bella commoueat, & vt dicatur defendisse Iunonem. [Infra] aut valde fracta, aut quæ fuit ante hac semper infra, vt, Turnus, vt infra fractos aduerso Marte Latinos. [Cedat Fama loco,] Vincatur, Cicero, Loco ille motus est, cum est ex vrbe depulsus. [Ambire Latinum] amplecti, circum retinere. non ob ambitum dixit. Nam ambio ad illum dicimus, non ambio illum. [Tu potes vnanimis armare in prælia fratres,] Versare] Vertere, & vsus est frequentatiuo ad vim augendam [Tibi nomina mille] Facies. Vt, sine nomine corpus. Mille autem secundum Euripidem, in cuius tragœdia dicit furia non esse vnus potestatis, sed se esse fortunam, Nemesim, fatum, necessitatem. Ita Asper. [Fecundum concute pectus] Plenum malitiæ. Efficacia. [Compositam pacem,] Quam supra Latinus dederat. [Crimina belli,] Causas, vt, Crimen amor vestrum. [Exin] Ordinis aduerbium. [Gorgoneis] Pessimis, sæuis, a Gorgone. [Tacitum] pro tacite, sed bene. [Obsedit] Quasi quæ insidiabitur. [Curæ iræque conquebant] Peruerso ordine respondit. Nam ira in Troianos est, cura de nuptijs & primo aduentum Teucrorum dixerat. Huic dea] Figura perturbata. Namque talis est ordo, huic dea vnum anguem in sinum coniecit, & vsque ad intima subdit præcordia, quæ sunt loca cordi vicina quibus sensus percipitur. [Anguem] autem iniecit partem sui. i. furoris. [Lenia] Pulchra. [Attactu nullo] Si ne morsu, sine sensu. [Fallitque furentem] Iniecit furorem sine accipientis sensu. Furentem autem vt furore teneatur. Nam nondum furebat. [Tænia vittæ,] Tænia est vittarum extremitas [Vdo sublapsa veneno] Hypallage in sensu. [Veneno vdo] Quod est de vdo corpore. Namque serpentum vda sunt corpora, adeo vt qua eunt viam humore designent. [Solito matrum de more locuta est] Nondum ad plenum furebat. Vnde per muliebrem iracundiam mixta asperitate loquebatur. Nam hoc est matrum de more. Paulò post enim furore quatietur. [Exulibus ne datur?] Propter dissuasionem figurate loquitur, exules vocans eos qui propria regna repetebant. [Ducenda] adducenda. [Prædo] Quasi piratam dicit hominem diu in mari moran-

tem. [At non sic Phrygius] Legitur & an non, sed hoc absolutum est. Si autem at legerit, copulariua particula est ad ornatum solum pertinens. Horat. At, o deorum quidquid in cœlo regis terras, & humanum genus. [Quid consanguineo] Filius est enim Venilia Amate sororis. Si gener externa petitur de gente Latinis,] De qualitate transit ad finem. Nam vult Tur-

num extraneum esse, diffinire per callidam argumentationem, quia imperio Latini non subiaceret, cum oraculum de Latinis omnibus cauerit. Postea etiam huic argumento alia subuenit argumentatione. Turnum Græcum esse ab Acrisio commemorans per quod duas res agit latenter. Nam dicendo originem considerandam, docet Turnum Græcum esse ab Inacho Acrisio, & Æneam Latinum esse à Dardano. [Premunt te iussa] Vrgent, in hoc compellunt [Inachus, Acrisiusque patres] Danae Acrisii regis Argiuorum filia postquam est a Ioue vitata pater eam intra arcam inclusam præcipitavit in mare quæ delata ad Italiam, inuenta est a piscatore cum Perseo, quem illic enixa fuerat, & oblata regi qui eam sibi fecit uxorem, cum qua etiam Ardeam condidit, a quibus Turnum vult originem ducere.

ASC. **Hæc &c.]** Recitat quomodo Iuno ad furiam infernalem descendit, & ab ea auxilium petijt, eamque docuit quid factum velit. Don. ait sic. [Horrenda] Ex causa magnæ iracundiæ vehementer commota. Descriptio autem Alecto ostendit eam esse aptam tanto negotio [Proprium] Ergo non laborabis, quia nihil peto alienum a te. [Da] Non precatur sed imperat, vt sit ratio personarum. [Nomina] Per nomina, formas ostendit, in quas conuersa se mutabat, quod poterat vocari. [Fecundum] Nocendi artibus redundans. Solicita autem in causa sua, sapius rem commendat, ordinatum autem consilium est. Primo n. foedus veterum fuit, vt via pateret ad bellum. [Sere] Vt ex satis alia rursus foecunde pullularent. [Velit] Plus velle est, quam cogi. Velit primo, deinde poscit, & si non detur, rapiat nam rapit, qui sine iubentis auctoritate inuadit. Hec ille. Ordo est. Vbi. i. postquam: Iuno, sup. dedit. i. locuta est hæc, ipsa horrenda, quia inflata ira petit terras, & citet. i. excitat, Alecto. i. furiam illam infernalem, luctificam. i. luctus facientem, ab sede dictarum sororum. i. aliarum furiarum, quæ sunt Megera, & Tisiphone, & sup. a tenebris infernis. i. infernalibus, cui. s. furia, & si dicatur Alecto bella tristia. s. alijs, vt matribus, secundum Horat. Carm. i. Bellaque matribus detestanda &c. & ira, & insidia, & crimina. s. semina belli, aut crimina. s. ob quæ fiunt bella, & ideo nox. i. nociua, sup. sunt cordi. i. ad cor, hoc est voluptatis & curæ. Et. i. et. ipsi Virg. I i pater

*Hæc vbi dicta dedit, terras horrenda petiuit:
Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum,
Inferisque ciet tenebris: cui tristia bello,
Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi
Odit & ipse pater Pluton, odere sorores
Tartarea monstrum: tot sese vertit in ora,
Tam sæuæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata nocte, laborem,
Hanc operam, nec noster honos, infra tæue cedat
Fama loco, neu connubijs ambire Latinum
Æneada possint, Italos ve obsidere fines.
Tu potes vnanimis armare in prælia fratres,
Atque odijs versare domos: tu verbera tectis,
Funere, & inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes: secundum concute pectus,
Disiice compositam pacem, sere crimina belli:
Arma velit, poscatque simul, rapiatque iuuentus.
Poe. Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amate:
Quam super aduentu Teucrum, Turnique Hymenæis,
Femineæ ardentem curæque, iræque coquebant.
Huic dea ceruleis vnum de crinibus anguem
Coniicit, inque sinum præcordia ad intima subdit
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille inter vestes, & lenia pectora lapsus
Voluitur attactu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inspirans animam: fit tortile collo
Aurum ingens coluber, sit longe tania vittæ,
Innequitque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues vdo sublapsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem;
Nec dum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius, & solito matrum de more locuta est,
Multa super gnata lachrymans, Phrygijsq; Hymenæis:
Am. Exulibus ne datur ducenda Lauinia Teucris,
O genitor? nec te miseret gnataque, tuique?
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine prædo?
At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
Ledaque Helenam Troianas vexit ad arces?
Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum,
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Faunisque premunt te iussa parentis:
Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
Dissidet, externam reor, & sic dicere diuos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus, Acrisiusque patres, mediæque Mycenæ.*

infernis. i. infernalibus, cui. s. furia, & si dicatur Alecto bella tristia. s. alijs, vt matribus, secundum Horat. Carm. i. Bellaque matribus detestanda &c. & ira, & insidia, & crimina. s. semina belli, aut crimina. s. ob quæ fiunt bella, & ideo nox. i. nociua, sup. sunt cordi. i. ad cor, hoc est voluptatis & curæ. Et. i. et. ipsi

pater, s. inferorū: Pluton odit, & sorore. i. reliquæ furia: 'ode-
re, monstrum tartareū. s. Alecto tot. i. in tā multa ora, vertit,
sup. se, & vt monstrum dicatur, tam seua. facies, supp. sunt il-
li, & ipsa, atra. i. nigra, & infesta, pullulat. i. germinat tot colu-
bris, quos loco capillorum fruticantes habet, quam. s. furiam,
Alecto, per se tam perniciosam Iuno acuit. i. ad iram, his ver-
bis, ac fatur, talia, hoc additum puto, quia abundat, o virgo sa-
ta nocte. i. filia noctis. s. Alecto, da mihi hunc laborem pro-
prium, vel, qui tibi proprius, & tuæ naturæ conueniens est, vel
quem mihi proprium. i. peculiarem opto ita, vt nulli alteri eū
impertias, & da. i. impende mihi hanc operam, ne honor no-
ster, ve, pro vel fama, supp. nostra, cedat loco infracta. i. multū
fracta & in nihilum redacta quia nullus me post hæc hono-
raturus est, si ab Ænea vincor, vnde in primo, Et quisquā nu-
mē Iunonis adoret. Preterea, aut, supplex aris imponet hono-
rem? q. d. minime, heu. i. ne ve; Æneade possunt ambire, id am-
biendo alligere connubijs. i. ad connubia. Latinum, & obside-
re fines Italos (ab obsido, tertie coniugationis) tu potes, arguit
a facilitate armare in prælia fratres vnanimes. s. prius, aut qui
debeant esse vnanimes. (e. t. autē accusatiuius vnanimes) & tu
potes. & versare domos. i. familias, vt parentes & liberos
maritū, & vxorē, odijs per odia, tu potes inferre tectis. i. in te-
cta, & domos verbera. i. flagella, aut flagellationes, & faces fu-
nereas, i. post verbera nomina. i. facies, & figuræ, q. variæ nomi-
nantur, sup. sunt tibi mille, & mille artes nocendi sunt tibi cō-
cute. i. comprime, vt exeant ar. es tuæ in opus pectus fœcun-
dum. s. artib. nocendi, dissice pacem compositam, sere crimina
. i. causas, & semina, belli, vt. s. iuuenus velit, quod animo fit,
& poscat, qd ore, & verbo rapiat simul arma, quod manib. fit,
& exit opus ad bonum ergo auxesin facit. [Ex in Gorgoneis]
Ostendit quō Alecto, quia inferius numen nihil respondens.
statim iussa Iunonis executā sit, q. sciens, & concordia, & dis-
cordia aptissimas esse mulieres potissimum parētes, sollicitat
primo Amatam reginā. De qua re dicit Don. sic. [Ex in] Ex eo
momento. [Gorgoneis] Alecto fuit ea forma qua finitur Gor-
gone. [Tacitum] Sine strepitu qm in mēore facebat, cum au-
dired filiam dandam Æneæ, vel ipsa tacita, vt facilius nescien-
ti obtemperet. [Vnum] Quia vnum, ad perditionem presentū
arbitrata est satis esse. [Sinu] Sinus dicitur, qui potest aliquid
excipere, & tenere. vipeream animam, pulsa. s. humana. [Fit lō
ga tania vitæ]. i. vitæ. [Exulibus ne datur] Non fuit vtendū
principio. Nam nec beniuolus reddendus erat, qui esset pater,
nec attentus, qui de re esset sollicitus nec docilis, cum causam
sciret. Incipit ergo a quæstionibus deformans negotium, &
ita agit cum marito, quē reuereri oportuit, vt suadere potius,
quam reprehendere videatur. Sunt ergo argumenta. Nullus
postulat, pater ingerit, erit, in nauī Thalamus filia, quando da-
tur ei qui perpetuis errorib. damnatus est. Omnis vita duce-
tur in fluctib. Nulla coniugis gratia, nullum decus vxoris, q.
pater non tradidit, sed abiecit non amplius visuram. Ergo, nō
propagatio sanguinis, sed oratio est, & domus nostræ solitu-
do perpetua. Ante autem gesta exempla sunt perfida ipsorū.
Est autem maximum scelus, rumpere fidem Turno, Responsa
decorum sunt, cum maxima cautela consideranda, quia impli-
cita sunt, & inuoluta, Hæc ille. Ordo est, Ex in. i. ex eo momen-
to. i. itatim, Alecto infecta venenis Gorgoneis. i. seruentibus,
quales Gorgones, pro capillis habere dicuntur, præsertim Me-
dusa petit, i. repetit, p. syncopam, principio Latium, & excel-
sa. i. sublimia tecta, Latini tyranni. i. regis, & obsedit limen ta-
citum. i. ipsa tacens, aut obsedit tacitū, pro tacite, limen Ama-
tæ. s. regine, coniugis Latini, dixit, petit, pro petijt per syncō-
pam dicit propter verbum obsedit, quod præteriti est tempo-
ris, quod si legatur obsedit, in præsentī, posset & petit, p. sentis
esse, quā s. reginam Amatam, ardentem. i. inflammata, super. i.
de aduentu Teucrum, p. Teucrorum, & hymenæis. i. legitimis
nuptijs Turni, curæ, & iræ femine e. i. q. plurimum in se ninis
dominari solent, coquebant, dea. s. Alecto, conijcit huic. i. in
hanc. s. reginam Amatam, vnum anguem de crinib. s. suis, ceru-
leis. i. cærulei coloris. habent, n. furia pro crinibus colub. os,
quos in pectora conijciunt, & quia curæ, & iræ, serpūt per ve-
nas & cōsumunt singula membra etiam medullas, & subdit in

sinum. i. ad intima præcordia, in quibus. s. est passionum sedes
quo mōltro. i. cuius monstri stimulo. permisceat. i. perturbet,
& confundet omnium domum & totam familiam. Ille. s. an-
guis lapsus. i. labens inter vestes & corpora leuia. i. plana, &
non aspera, vt sunt mulierum corpora voluūtur. i. volubilita-
te: sua progrediūtur, nullo attractu. i. quasi nil attingēs, & fallit
. i. circumuenit. & fur. tem. i. per se instantem mulierem, in-
spirans. s. ei, animam. i. mentem, aut anhelitum vipeream. i. ser-
pentinam, aut ingens coluber fit aurum tortile. i. intortum,
vt torquens, aut monile collo. i. per collum, aut dependens de
collo. i. & fit tania. i. extrema pars longe vitæ. i. fasciæ ambien-
tis caput muliebri. & innectit comas. s. Amate in morē vitæ.
& ipse lubricus, i. facile elabens propter pingue glabro corpo-
ri insitum vt in anguillæ cute, errat. i. discurrit, libere mem-
bris. i. per membra eius ac, dum. i. donec prima lues. i. nociua
macula, seu infecto sublapso veneno, vdo. i. de vdo corpore ma-
nente, pertētant sensus. s. Amata regine, atq; implicat ossib.
ignem. i. ardorem furoris. Necdum & non adhuc, & animus,
supp. eius non percepit adhuc flammam. i. furoris toto pecto-
re, ipsa regina. s. locuta est, mollius. i. leuius, & mitius, de solito
more matrum, lacrymans multa. i. multum, rupe nata. i. de
negocio nata. aut propter natam. i. filiam suā & super hyme-
næis. i. nuptijs. i. Phrygijs. i. cum Phrygio Æneæ cōtrahedis,
& dicens, sup. o genitor. i. o Latine, qui pater es, ne Lauinia. s.
filia nostra vnica & regni heres datus, i. vis ne, vt deū nuptū
Teucris exulib. i. a patria expulsis nec miseret te nata. i. filie,
nec tui, nec miseret te matris. s. filia tuæ, hoc est mei (inquit
Amata) quam. s. matrem, ipse. s. quem nominare non dignaret
genes noster Æneas perfidus prædo linquet primo Aquilo-
ne, i. cum primo vento prospero, petens alta. s. Maria, & hoc
virginē. i. filia nostra, quæ virgo ē abducta. At, apertius esset,
an nisi sit, at quid dicam, non. i. nonne, pastor Phrygius. s. Pa-
ris de quo in Achil. Stat. Soluerat Oebalio, classem de littore
pastor Dardanus, qui in prima etate expositus pastor fuit, pe-
netrat sic Lacedæmonia. i. Lacænam illam ciuitatem in Spar-
ta, sed Amyclis abstulit Helenam & vexit Helenam Lædæam.
. i. Læde, ex Ioue filiam, ad vrbes Troianas? q. d. apertissime, &
ita docet, non esse honestum filiam Troianis tradere, quia exu-
libus nec tutum, quia perfidis, nec licitum, quia contra fidem
vnde subdit. Quid, supp. te putabitur post hac fides tua san-
cta. i. prius inuoluta, quid tua antiqua cura tuorum. i. sollicitu-
do quam habuisti de tuis, & dextera. i. promissio si la data to-
ties: Turno consanguineo. s. filia nostra, quia genitus est ex
matertera eius. Et si dicat Latinus fata vetare, probat, quod
non si bene intelligantur, quia & Turnus externus est cen-
sendus, cum sit ab externis oriundus, & contra Æneas inter-
nus habendus, cum ab Italis originem traxerit, dicit ergo, Si
gener petitur. Latinis de gente externa, & id sedet. i. placet, &
ea sententia firma est, & iussa. i. monita, & oracula Fauni pa-
rentis, premunt. i. cogunt te ad hoc equidem. i. ego quidem
reor omnem terram quæ dissidet. i. diuisim sita est existens li-
bera nostris sceptris. i. quæ non est sub nostra ditione esse, sup.
externam, & diuos dicere. i. censere sic. Et. i. insuper, si prima
origo domus. i. familie, repetatur Turno, Inachus, & Acrisius,
sup. inueniantur patres, & Mycenæ mediæ. i. quæ sunt in pe-
nitiore parte regionis, sup. sint Turno patria.

V A R I A L E C T I O.

Tot pullulat atra] In veter. plerisque lib. Pullulat ora, figu-
rate positum inuenias. [His acuit verbis] In antiq. aliq. lib. Di-
ctis legitur [Laborem] Rom. lib. Laborem, legit. [Arma ve-
lit, poscatq; simul, rapiatque iuuentus] In antiq. quibusdam li-
legere est. Arma velit poscatque simul, Troiana iuuentus. [Et
leuia pec. lapsus] In quibusdam antiq. lib. Leuia corpora lap-
sus, legitur. [Ac dum] In lib. aliq. antiq. At dum, legitur. [Toto
percepit pectore] In Rom. lib. quod minime displicet, Toto
concepit pectore, legitur. [Exulibus ne datur ducenda Lau-
inia Teucris.] In antiq. nonnullis lib. hic totus versus ita legi-
tur, Exulib. ducenda datur Lauinia Teucris. [At non sic Phry-
gius] In aliq. libr. An, non habetur.

SERV. S Ine more furit] Sine exem-
plo & hoc iam contra de-
cus est regiū. [Lymphata] Per-
cussa furore lympharum, si-
cut Ceritos a Cerere dicimus.

Poe, His vbiq. nequidquam dictis experta, Latinum
Contra stare videt, penitusque in viscera lapsum
Serpentis furiale malum, totamque pererrat:
Tum vero infelix ingentibus excita monstis,

[Turbo] Catullus hoc turben
dicit, vt hoc carmen. Hic tur-
bo, vnde turbinis facit. Nam
si turbonis sit, erit proprio
nomine genitiuus, vt Hora-
tius,

trius, Turbonis in armis. [Impubesque manus] Aut multitudinem puerorum aut à parte totum posuit, ut pro manu puerum ipsum intelligas. [Simulato nomine Bacchi] Talem patiebatur furorem, ut speraret se Liberi sacra celebrare. Non enim ipsa simulabat, quod est sanorum. Nam & paulo post dicturus est, Aleto stimulis agit undique Bacchi. [Quo] Vt. [Euohe Bacche.] Vox Bacchantis est. [Tibi sumere Thyrsos] Sumebat, & sunt infiniti, pro indicatiuis. [Pampineas hastas] Pampinis tectas. [Incincta pellibus] Nebridacum. s. [Pinum sustinet] Facé pinea, ut fiebat in Liberalib. [Nata Turnique canit hymenæos] Hic aperte expressit demeritiam. Nam cum consecrauerit filiam Libero, hymenæum caniteius ac Turni. Hymenæum autem nunc carmen nuptiale dixit. [Toruum] Pro torue. [Io] Vox clamantis, & est tragicus sermo. [Pijs animis]. i. maternis [Criminales vittas] Quæ solarum matronarum erant. Nam meretricib. nō dabantur. [Acuisse furorē] Vt supra quam Iuno his acuit verbis [Consiliumque omnemque domum vertisse Latini] Quod habuerat, ut filiam dando Aeneæ, bella remoueret, quæ significauerat fumus augurij. [Acrifionæis Danae] Patronymicum est. Nam male putant Acrifionæis colonis. Sola. n. venerat, non cū colonis. [Precipiti delata Noto] Intra arcem, ut diximus supra. [Magnū tenet Ardea nomen] Bene allusit. Nam Ardea, quasi ardua dicta est, idest magna, & nobilis, licet Iginus in Italicis vrbibus ab augurio aus, Ardea dictam velit. Illud namque Qui dij. in Metamorphosi fabulosum est, incensam ab Annibale Ardeam, in hunc autem esse conuersam. Sciendum tamen Ardeam per antiphrasin dictam, quod breuitate pennarū altius nō volat, Luca. Quoque ausa volare. Ardea sublimis pennæ confisa natanti. [Membra exiit.] Bene exiit, Nā dij cum voluit videri, induit se corporibus propter mortaliū oculos. Nam incorporati sunt. [Albos cum vitta] Id est etiam vittas Albas [Ramū innectit oliuæ] Aut coronam accipit, aut ramum illigat vittis. Quod aperte in octauo ostendit, Et vitta compos voluit prætere ramos. Supra etiam, Præferimus manibus vittas. [Iunonis anus, templique sacerdos] Iunonis templi anus sacerdos [Fusos patiere labores] [Probus de temporum cōnexionē libellum composuit, in quo docet quod cui

Immensam sine more furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo:
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent. ille actus habena
Curuatis fertur spatijs: Stupet inscia turba,
Impubesque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. non cursu segnior illo
Per medias vrbes agitur, populosque feroces.
Quin etiam in siluas, simulato numine Bacchi,
Maius adorta nefas, maioremque orsa furorem,
Euolat, & gnata frondosis montibus abdit,
Quò thalamum eripiat Teucris, tedasque moretur,
Eux Bacche fremens, solum te virgine dignum
Vociferans. etenim molles tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem.
Fama volat, Furijsque accensas pectore matres
Idem omnes simul ardor agit, noua querere tecta.
Deseruere domos: ventis dant colla, comasque.
At alia tremulis vlulatibus æthera complent,
Pampineasque gerunt incincta pellibus hastas.
Ipsa inter medias flagrantem feruida pinum
Sustinet, ac gnata, Turnique canit Hymenæos,
Sanguineam torquens aciem, toruumque repente
Clamat: Am. Iō matres audite vbi quæque Latina.
Si quapijs animis manet infelicitis Amata
Gratia, si iuris materni cura remordet:
Soluite crinales vittas, capite Orgia mecum.
Poe. Talem inter siluas, inter deserti ferarum.
Reginam Aleto stimulis agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque, omnemque domum vertisse Latini:
Protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acrifionæis Danae fundasse colonis,
Precipiti delata Noto. locus Ardea quondam
Dictus ausis: & nunc magnum manet Ardea nomen
Sed fortuna fuit; tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Aleto toruam faciem, & furialia membra
Exiit, in vultus sese transformat aniles,
Et frontem obscuram rugis arat, induit albos
Cum vitta crines: tum ramum innectit oliuæ.
Fit Calybe Iunonis anus, templique sacerdos,
Et iuueni ante oculos his se cum vocibus offert,
Al. Turne, tot incassum fusos patiere labores?
Et tua Dardanij transcribi sceptræ colonis?
Rex tibi coniugium, & quesitas sanguine dotes
Abnegat, externusque in regnum, queritur heres.
Inunc, ingratis offer te irriso periculis,
Tyrrhenas, i. sterne acies, tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida cum nocte iaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
Quare agè, & armari pubem portisque moueri
Lectus in arma para, & Phrygios, qui flumine pulchro
Consedere, duces, pictasque exure carinas.
Cælestum vis magna iubet. rex ipse Latinus,
Ni dare coniugium, & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.

debeat accommodari, ex quo intelligimus hanc, quam fecit, Arduam esse connexionē. Nam patiere, futuri temporis est [Fusos] vero participium est præteritum. Est autem sensus, Patieris ut tot cui labores fundantur incassum, i. in irrum cadant. [Incassum.] Autem tractum est à cassibus, i. retibus [Transcribi] Trad. Sermo aut hic tractus est de pecunia. Nam scribi, est dari. Horat. Scribe decem Nerio, non ē satis, adde cicutæ. Rescribi, reddi. Horat. [Dictanti quod tu nunquam rescribere possis. [Queritur hæres] De iure traxit, ut non generum, sed heredem diceret. Nam per coemptionem facto matrimonio sibi inuicem succedebat. Tyrrhenas, i. sterne acies,] Vt, insequere Italiā ventis. Sane notū est bello multū potuisse Tyrrens, & fuisse præcipue in festos Latinis: ut. [Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina. [Hæc adeo tibi me.] Addidit auctoritatem, quæ scit anui credi difficile, Adeo autem, valde, scilicet iussit, ut, Adolescentē, adeo nobilē. [Lætus.] Alacer festiuus. Nam lætari nō poterat, qui perdebat vxorem, Sic supra in j. Vela dabat læti. [Flumine pulchro] Vt supra, Hunc inter fluuiū Hyberinus amœno [Cælestum vis magna iubet] Aut per diffinitionem, ipsa Iuno est vis deorum, aut per augmentum, suafit primo per se, deinde per Iunonem, postremo per omnium vim deorum. [Turnum experiatur in armis] Contra se, quem pro se probare non potuit.

His vbi &c.] Docet cōstā. Asc. tē in Latino fuisse animum, & dictis deorum peraudiētē, in Amata autem non exandita grauiorem fuisse furorem, ut facile agnoscas, vir quod mulieri præstet. Nihil aut cū Donati habeamus, paucis. Ordine cōsequamur, qui talis est, Vbi idest postquam: Amata supp. experita Latinum. i. quæ fecerat periculū, an possit mutare animū Latini, his dictis. i. verbis præmissis, ne quidquā. i. frustra, quia videt sup. eum stare cōtra. i. obstare, quæ, pro & vbi, supp. malum furiale, i. à furia immissi serpētis lapsū supp. est penitus, idest omnino, intus in viscera, idest interiora præcordia Amatæ, & pererrat toram. s. mulierē, i. obfudet omneis vireis rōnis eius, tum vero i. tunc maxime, & quasi ad verū, ipsa infelix excitata. i. cōmota monstris, i. furtis ingentib. furit i. bacchatur, furens sine more. i. modestia aut

phata. i. quasi lymphata, hoc est percita, aut percussa, furore nympharum, hoc est à nymphis, quæ & lymphæ sunt immis-
so. Qui enim deas viderint incautas, crediti sunt furore per-
cuti. (De vino autem aquis temperato, dicimus, quia dilutū
est non lymphatum) furit (dicit) per urbem; ceu. i. tanquam
turbo. i. lignum in formam pilæ obuersę, vulgus, trocum pu-
tat, cum aliquid sit volutans. i. velociter actus, quondam. i. ali-
quā sub verberare torto. i. scutica, aut etiam sub flagello ex cana-
pe torto, quem. s. turbinem, pueri intenti ludo exercent. i. agi-
tant, circum atria v. i. spatiosa, & nullis obstaculis opple-
ta, in gyro. i. circuitu magno, ille. i. turbo, actus. i. impulsus,
habena, i. scutica fertur spatijs curuatis. i. quæ p. circuitū per-
currit, turba. s. puerorum inscia. s. causa, quō se in gyrum agat,
stupet & manus. i. multitudo, impubes, idest impuberum, mi-
rata, supp. est buxum volubile, idest turbinem, ex buxo factū
volubilem, quia toro rasilis buxum. Et plagæ. i. percussiones
. s. dant turbini, animos. i. talem velocitatem, ac si animos ha-
beret, nisi sit pueri, dant. i. accommodant, animos. i. totam in-
tentionem plagæ. i. percussioni & flagellationi. Amata, sup.
regina, agitur per medias vrbes & per populos feroces non
segnior. i. non tardior, cursu illo. s. qui in turbine dictus est.
Quinetiam. i. insuper, ipsa euolat. i. ex vrbe velociter currit in
siluas, & hoc numine. i. facto furore: Bacchi simulato. i. ficto
per simulationem (quia Bacchantes mulieres, corripiebantur
bacchico furore) euolat, dicit adorta. i. subtiliter & insidiosę
aggrediens, maius nefas, & orsa. i. inceptans maiorem furo-
rem, & abdit. i. occultit, natam. i. filiam, montibus frondosis,
quo. i. ideo, vt eripiat Teucris, & præcipue Aeneæ: Thalamū
in nuptias, & moret. i. differat, tēdas. i. faces nuptiales, fremēs
. i. cū fremitu clamans, o Bacche, heu ohe, vox est bacchantiū
quæ sic Bacchū alloquuntur, videtur autem Bacche dici, à poe-
ta, vt apostrophē faciat quasi sit fremens. i. cū fremitu dicēs
adire o Bacche, heu ohe, & vociferans te solum dignū, virgi-
ne. i. tali, etenim sumere, i. sumebat, tibi. i. in honorem tuum,
thyrsos. i. hastas pampinis inuolutas, & ideo molles, & lustra-
re. i. lustrabat, i. recēsebat & circūspiciebat, te. i. per te & furo-
re tuo percita, choros. i. Bacchantiū, & pascere. i. pascēbat tibi,
crinem sacrum. Aut sic, etenim vociferabatur virginē sumere
ibi mollia thyrsos, lustrare te, te. i. per te choros, & pascere. i.
nutrire tibi. i. in honore tui, crinem sacrum, aut pascere cri-
nem sacrum tibi. Aut demum sic, etenim fama volat Amatam
sumere, &c. & idem arbor. i. eadem vehemens cupido, agit
simul omnes matres accensas pectore. i. in pectore furij.
Quætere. i. ipse quærebāt noua tecta, hoc est deseruere do-
mos. s. proprias, & dant colla & comas ventis, vt. s. diffundāt,
vnde in I. Dederatque comam diffundere ventis. Ast i. sed,
alia. i. quædam ex ipsis complent æthera. i. summum aerem
volutibus tremulis, quia tremantibus factis, & ipsæ incinctæ
pellibus nebridum. s. gerunt hastas pampineas. i. pampinis, q̄
sunt frondes virium, inuolutas, hoc est thyrsos. Ipsa. s. regina,
& caput bacchantium Amata, existens feruida, sustinet. i. seor-
sum tenet, inter medias. s. matronas, pinum flagrantem. i. ardē-
tem faciem ex pinu, ac canit hymenæum. i. carmē nuptiale. na-
ræ, & Turni torquens. i. reuoluens, aciem sanguineam. i. oculo-
los sanguineos, & clamat repente toruum. i. torue, lo, ēt vox
bacchantis, o matres Latine, vbicunq; sup. estis, audite si qua-
. i. aliqua gratia. Amata. i. mei, q̄ Amata dicor infelicitis. i. diffor-
tunata, manet animis sup. vestris, pijs. s. in me, aut pijs i. ma-
ternis. hoc est, si cura iuris materni. i. quod matres habent in
liberos, pro quib. tot sustinuerim, remordet, sup. cōscientias
vestras. Soluite vittas. i. retiola & fasciolas. i. quibus crines im-
plicantur, & capite mecum Orgia. i. sacra Bacchi, quæ disso-
lutis crinibus furentiū similes agebāt mulieres. [Talem inter
&c.] Postquam Aleto reginam in furorem verterat, vt quæ
ex sexu imbecillissima erat, aggreditur Turnū ex ætate, & cō-
ditione, quia amatorem, faciliter furore cōcessibilē, sed quo
id facilius faciat, induit vultus sacerdotis, Iunonis De qua re
Donat. sic [Induit] Bene Iunonis sacerdotijs psonam sumit,
vt maiore auctoritate loqueretur. Pulchre autē dixit, exiit, &
induit, veluti cum vestitus, permutationē facimus. Exiimus
enim nostrum & induimus alienum, Abnegat cū tantis peri-
culis, & vxorem, & dotem quæsieris. [Externusq; in regnum]
Dicit omnia quæ hominem fortem ad regnum mouere pos-
sint. Dat præterea vincendi fiduciam, asserendo Iunonem af-
futuram, cui causa displicebat. Addidit meritum, ne si cuncta
retur. firmato arctiore fœderis vinculo superare non posset.
[Ipsa palam fari] Habet emphasim, ipsa, q. d. quæ omnia pōt,

quæ tuæ causæ fauet. [Tibi] Contra meritum laborum irriso.
Tibi, qui male gesta, possis tua propria fortitudine corrigere,
tibi, suscepto iam genero. [Me] Sacerdotem suam, templi cu-
stodem, cuius fidem nosset. [Phrygios] q. d. imbelles, & iner-
tes [Pictas] Nam luxuriosos hæc pictura denotat. [Celestum
vis] Ergo debet audacius fieri. [Rex ipse] Qui te fefellit, cu-
ius imperium tua defensione seruasti. Hec ille. Ordo autem
est. Aleto, furia illa infernalis, agit vndique. i. ex omni par-
te, reginam. i. Amata. talem. i. tali furore, qualis dictus est, per-
citam inter siluas, & inter deserta ferarū. i. inter loca deserta
ab hominibus, sed habitata à feris, agit (dicit) stimulis Bacchi
. i. qualibus bacchantes, in furorem instigari solēt, postquam
dea tristis. s. Aleto, visa est, sup. sibi acuisse satis primos furo-
res, & vertisse cōsiliū & omnem domum Latini, ipsa tollitur
. i. auferitur, hinc. i. ab hac domo Latini, alis fuscis. i. subnigris,
& obscuris. ad muros. s. vrbis, Rutuli. s. Turni audacis, animo
si, quam urbem, videlicet Ardeam Danae Acrisionæis. i. Acri-
si filia, dicitur fundasse colonis. s. suis, cū. s. grauida, ex Ioue,
& patre, arca aquis exposita, illuc anpataisset, vnde dicit, dela-
ta. i. de Argis illuc allata, Noto. s. vento, præcipit inter impel-
lente. Locus dictus est quondā, Ardea aut. i. ab aue, & Ardea
manet nunc magnum nomen. s. vrbis Arduæ, sed fortuna fuit
. s. quod nomē Ardee, ciuitati Arduæ, imponeretur ab Ardea.
Turnus carpebat iā hic in altis terris, nocte nigra. i. obscura,
dum neque crepusculum, neq; diluculū est, sed media nox,
vnde addit, quietem mediam, q̄. s. ad mediū fere noctis, solet
esse media. Aleto exiit faciem toruam. i. terribilem, & sauiā,
qualis furiam decuit, & membra furialia. i. furia apta, & sup.
transformat sese, in vultus aniles. i. anui conuenientes, &
arat. i. sulcat, & corrugat frontem obscenam. i. obsitam situ,
& fēdam rugis. i. laxis, pellibus extantibus, & supp. induit,
crineis albos. i. canos, cum vitta. i. ridimiculo sacerdotali cum
. i. insuper, ipsa innectit ramū oliuæ, & fit. i. apparet esse Cha-
lybeanus. i. vetula sacerdos Iunonis, & tēpli. i. sacerdos tem-
pli Iunonis, & offert iuueni. s. Turno, se ante oculos, cum his
vocibus. i. verbis, Turne patiere tot labores fufos, sup. esse. i.
vt fundantur, incassū. i. in vanū, & patieris tua sceptrā tran-
scribi. i. tradi, colonis Dardanis. i. a Troia profectis, & a Dar-
dano ortis, q. d. merito non feceris, cum tamen fiat, quia rex
s. Latinus, abnegat tibi coniugium. s. Lauiniam. & dotes quæsi-
tas. i. partas, sanguine. s. tuo, hoc est sudore bellico, aut consan-
guinitate, vt iure consanguinitatis eas habeat, loquitur autē
de regno, quod in dotem cedat, hæres externus quæritur in
regnū. O irriso. i. qui irrisus es, aut qui irrides, I nūc. offer
. i. obijce te periclis, pro periculis, in gratis, quæ rē ingratam
afferant, nisi obstitueris. Aut potius per ironiam dicit, vt sit
sensus, quod Turnus, vt Lauiniam obtineat pro Latinis bella
gesserit cum Etruscis, & sanguine suo dotes adquisierit, quia
vitæ periculum subiit. Ergo irriso, offer te periclis, ingratas
. i. vnde nullam gratiā consequaris, sed potius irridearis. I. i.
vade (& tacitā prohibitionē includit huiusmodi iussio) ster-
net acies Tyrrhenas. i. Etruscas, apud Tyrrhenū mare, tege
Latinos pace. i. quam eis cum Etruscis peperisti. Ipsa Satur-
nia. i. Saturni filia, Iuno omnipotens, quia omnipotentis con-
iux, iussit palam me fari tibi, hæc adeo. i. omnino, cum iace-
res. i. requiesceres, quare. i. qua dō causa, quia. s. ipsa quæ om-
nipotens est, iussit, age (adhortandi aduerbiū) para existens
lætus, pubem armari, & moueri portis in arma. i. exercitium
armorū, & sup. aggredere, aut propelle (nam vt Troianos, exu-
rere iubeat, non est verisimile) duces Phrygios. i. Troianos,
qui confedere. i. sedem simul ceperat, animo residendi flumi-
ne pulchro. i. ad flumen pulchrum. s. Tyberim, & exure clas-
seis pictas. q. d. non ad bellū instructas, sed ad delicias orna-
tas, vt molles indicet Phrygios. Magna vis celestū, pro cele-
stium. s. aut ipsa Iuno aut tota manus superorū, iubet, supp.
vt id facias, & vt ipse rex Latinus sentiat, & experiatur tan-
dem Turnum. s. te in armis, ni, id est nisi, fatetur dare id est
quod concedit coniugiū, & parere, idest obtemperare, dicto
s. deorum, aut dicto. i. pacto, & conuento inter vos.

V A R I A L E C T I O .

HABENA [In antiq. aliq. li. Habenis, numero multitudinis.
[Stupet] Sūt qui legant. Super inscia turba. [In siluas] In lib.
nonnullis puetustis legere est, In siluis simulato nomine Bac-
chi [Adorta nefas, maioremq; orsa furorē] In Antiq. qbusdā
exempl. Adorta, legit. Præterea ēt in Rom. li. Maiorē exorsa
furorē, absq; particulā copulatiua habet. [Euoehe Bacche fre-
mens] Sunt in Euoehe, qui vnam tantum aspirationē notent.
Sunt

Sunt qui statuunt in medio, duab. hinc inde vocalibus adnotatis, Euhoc. Sunt qui et dictionem incipiant ab aspiratione, Heuhoc. [Te lustrare choro] In plerisq. veterib. lib. cū Rom. & Med. legitur Choros. [Io matres audite vbi queq; Latine] Sunt qui ex Prisc. legant, Vbi quaque, atq; ita in Med. & antiq. omnibus lib. [Locus Ardea quondam Dictus aus, & nūc magnum tenet Ardea nomen] Antiqui aliquot lib. legunt Locus Ardua quondā. Est & pro, Tenet: Manet Ardua nomen, in Med. & aliquot alijs antiquis lib. [Iam mediam nigra car-

pebat nocte quietem] Libri nonnulli peruerusti legunt, Iam media nigra, In alijs inuenio, Iam media nigram. [Alecto toruam faciem & furialia membra Exuit, in vultus] In veterib. aliquot lib. legere est, Furialia mēbra Exit. In aliq. alijs, Exuit & vultus, absque, In. Sed illud mihi arridet, vt, figuratū magis, Exit & in vultus. [Rex tibi coniugium & quęstas] In antiq. aliq. lib. non habetur, Et. [Tyrrhenas, isterne acies] Veteres aliq. lib. legunt Tyrrhenas & sterne. [Et dicto parere fatetur] In lib. aliq. antiq. Parere iubet, legere est.

SERV.

Hic iuuenis vatem irridēs] Clauit quia iuuenis. Horatius Non ego ferrem calidus iuuenta Consule Planco. [Vieta situ senectus] Temporis longinquitate, ex qua nascitur situs [Veriq. effeta] Cassa veritatis. [O mater] Irrisionis est nō honoris. [Falsa vatem formidine ludit] Quia vatem. Nam eā defendebant à bellis, si non ætas, saltem religio sacerdotij. [Exarsit in iras] Communis sermo habet, ardeo illa re sed figuratus, ardeo in illam rem dicimus, & est specialis Cornelij elocutio. [Oranti] loquenti. Vnde et oratores dicimus. [Tremor occupat artus] Vicinitate. f. furie. Nam tremor furoris est. [Tantaq. se facies aperit] Remoto anili vultu quem finxerat, & quo se induerat. Sic supra de Venere, Et vera incessu patuit dea [Geminos erexit crinibus angues] Similes. Nam omnes eam dixit erexit, non duos. [Verberaq. insonuit.] Pro verberibus insonuit. [Rapido ore] Habitum futura orōnis ostendit. [Respice] Multi hic distinguunt & superiorib. iungunt, vt sit sensus, Respice eam quam dicis falsa deludi formidine. [Ad hæc adsum] i. ad regū arma, & ad bella. Quō ergo dicis, q̄ superflue his inferat rebus, ad quas veni? Alij, respice ad hæc legūt, vt sit quasi demonstrantis, Respice bella, & lætū gero. [Facē iuueni cōiecit.] Satis considerate facē iuueni cōiecit, quę cito exardescit & definit. Supra vero Amatē serpentē iniecit, q̄ in mulieribus viget semper venenū [Atro lumine fumantes cōiecit tēdas] Atro luminis, vt, Et pulchra faciā te, ple parētē. Atro aut lumine, furiali, inferno. alias rōne caret sub pectore, vbi fellis locus est. i. iracundiæ.

ASCENSIVS.

Hic iuuenis, &c.] Docet animosum Turnum verbis, vt putant Calypes, non annuisse, quod indecōrum putarit à femina persuaderi, quod Alecto. quā se pro Calype gerebat, animaduertens, & agere ferens, furiales vultus induit, & se furiam confessa, geminos in illum angueis iniecit, quibus in furorē actus est. Vnde quæ paucissima habemus Donati, verba sunt [Iuuenis] Non mirū si iuuenis, mulierem, & vnam, in re bellica contempsit. [O mater] Irrisio est aperta. [En ego vieta situ] Peius nou potuit obiurgare metuentem, quam in illum regerere quæ protulerat. [Bella manu,] q. d. contra illud, Bella viri, pacemq. gerant. Hęc illē. Ordo est. Iuuenis. f. Turnus, irridēs ideo irridens, quia iuuenis, hic. i. ad hæc, eius dicta, vate. f. Calypen, sacerdotē Iunonis, refert vicissim ore a. expressa voce, non per visionē solā sicut Alecto forsan locuta erat, quia aliter noctu videri nō poterat, nā, vt visiones interiores fiunt, ita & auditiones, vicissim sic orsa. i. sermones exorosos. Nuncius. i. annūciatio, seu nunciū, aut (reuera) nuncius nunciāns, classeis. f. externas, inuectas vndā Tybridis, nō effugit meas aures, vt rere. i. opinaris ipsum effugisse. i. bene audiui, licet aliter putas. Et ita videtur Poeta hoc figmento rem physicam expressisse, vt. f. sub noctem, cura recurſauerit, & quę interdū timuerat, noctu appareant, ne finge mihi tantos metus. i. ne putes, quod propterea vsq. adeo formidem, vt

Poe. *Hic iuuenis vatem irridens, sic orsa vicissim Ore refert: Tur. Classeis inuectas Thybridis vndam, Non, vt rere, meas effugit nuncius aures: Ne tantos mihi finge metus: nec regia Iuno Immemor est nostri. Sed te vieta situ, verique effeta senectus, O mater curis nequicquam exercet, & arma Regum inter falsa vatem formidine ludit. Cura tibi diuum effigies, & templa tueri: Bella viri, pacemque gerant, queis bella gerenda.* Poe. *Talibus Alecto dictis exarsit in iras. At iuueni oranti subitus tremor occupat artus: Dirigere oculi: tot Erinnys sibilat hydis, Tantaque se facies aperit: tum flammea torquens Lumina, cunctantem, & quarentem dicere plura Reppulit, & geminos erexit crinibus angueis, Verberaque insonuit, rapidoque hæc addidit ore: Al. En ego vieta situ, quam veri effeta senectus Arma inter regum falsa formidine ludit. Respice ad hæc: adsum Dirarum ab sede sororum: Bella manu, lethumque gero.* Poe. *Sic effata, facem iuueni coniecit, & atro Lumine fumanteis fixit sub pectore tēdas.*

cepto desistā, nec Iuno regia, quia regnorum dea, aut superum regina, est immemor nostri, & ita non patietur me expelli, sed o mater, senectus vieta. i. obſita, situ. i. mucore turpique lanugine. i. quæ se a situ, & sordibus vindicare nescit & effeta veri. i. quæ delirat, nec quidquam veri amplius in se habet, exercet te, ne quidquā. i. frustra, curis, & ludit. i. illudit, te vatem. i. cum sit vates, falsa. i. deceptoria, aut inani formidine. inter arma regū, idest quæ reges tractare decet Cura, sup. fit aut esse debeat tibi, tueri. i. cōtemplari, effigies diuum, & templa diuum. i. diuorum, & permittit, sup. vt vicigerant. i. administrent, & procurent bella, & pacem, queis. i. quibus, bella gerēda, sup. sunt. Alecto exarsit in iras. i. succensa est furore, talibus dictis. At subitus tremor, occupat. i. inuadit, iuueni oranti. f. Turno, sic ore loquenti artus. i. membra, oculi supp. eius, dirigere. i. rigide, & instāter, in diuersa

infixi sunt, nihil tamen videntes, vt furiosis filius Erinnys. i. furia sibilat tot hydis. i. serpentibus, seu anguib. & tanta. i. tam magna, & immanis facies. i. factura, seu figura corporis ipsius, aperit. i. manifestat se, vt. f. ille trepidaret, tum. i. deinde, ipsa torquens. i. inuoluens, lumina flammea. i. ignitos, aut quasi inflammatos oculos, repulit. i. reiecit a se. f. Turnū, cunctantem. i. hāsitantem præ stupore, & quarentem. i. molientem, dicere plura. i. multa, & ipse erexit. i. excerpto direxit in Turnum, Angueis geminos. i. duos, equales, crinibus. i. capillis suis, & insonuit. i. sonare fecit, verbera. f. quę furie gestant, & addidit hæc. f. sequentia verba ore rapido. i. furioso. En. i. vide, an, supp. ego (vt dicis) sim, supp. illa, quam senectus vieta. i. obſita, ita, vt se abluere nequeat, situ. i. immundo mucore, ex negligentia cultus collecto, & effeta veri. i. quæ omne verum enixa est, nec quidquam retinuit, ludit. i. illudit, falsa formidine inter arma regum, respice. i. attende, quę sim, & ad me bella regum nihil pertineant, ego adsum ab sede sororum dirarum. r. reliquarum furiarum, hoc est ab inferis, adueni & gero manu. i. in potestate habeo, bella, & lætum. i. mortem, respice ergo ad hæc, vnde videtur id significare quibusdam indicijs. Ipsa effata. i. elocuta sic, coniecit iuueni. i. in iuuenem, qui idoneus est, ad incendium, facem. i. incendium irarum, & fixit sub pectore. i. in præcordijs eius tēdas fumanteis. i. fumantes, atro. i. furiali inferno, & nociuo lumine.

VARIA LECTIO.

CLASSES inuecta Tybridis vndam.] Roman. lib. Portius, & aliquot alijs veteres, legunt Thybridis alueo [Bella viri pacemque gerant] In antiquis libris, Gerent, scriptum obseruauit. In alijs Gerunt. [Subitus tremor occupat artus] In antiquis aliquot exemplaribus, Subito aduerbium est. [Tum Flammea torquens Lumina] In Rom. lib. Fumea legitur. [Rapidoque hæc addidit ore] In Romano & paucis alijs Rapido, legitur. [Falsa formidine ludit] In Rom. lib. Falso, scriptum est.

Virg.

Ii 3

Premit,

SERV.

FRemit.] Cum clamore deposcit, Bene autem. [Amens] Quia in toro requiebat. [Scelerata insania belli.] Nihil enim tam insanum, quam desiderare id per quod possis perire. [Virgea] De virgis facta, unde est flamma validior. [Costis] Autem, lateribus. Et bene antiquum respexit morem, nam ollas non suspendebat, sed positis circum circa igne adhibebat. [Furit intus aquai Fumidus atque amnis] Nec immerito. Nam potest esse & alterius rei amnis, ut, Fluvios videt ille cruoris. Hanc autem Diæresim Tucca & Varus fecerunt. Nam Virg. sic reliquerat, Furit intus aque amnis, & exuberat ut aque amnis, q. satis asperum fuit. [Nec iam se capit vnda] Melius quâ si diceret, Nec iam vas vndam capit. [Ergo]. i. quia sic incensus est. [Polluta pace] Vel sua vel Troianorum. [Indicit] Figurate verbum bellicum posuit. [In vota vocavit.] Quia nuncupatis votis bella fumebant. [Hunc decus egregium formæ mouet] Turni. i. decus. Nam h. d. alios pulchritudo Turni, alios nobilitas, alios virtus movebat ad bellum. Nam hoc est,

ASC.

OLLi somnum &c.] Docet Turnum excussum somno & furore percitum, arma requisivisse, & illico principib. iuuentutis expeditionem ad Latinum iniunxisse, & oem apparatus belli interea instruxisse. Vnde Don. dicit sic. [Magno veluti] Ornatus poeticus, in parabolis similitudinibusq. maxime consistit. [Polluta pace] Aliter. n. aduersus ioceri moueri non debuit. Præterea impellebat à furia. [Primis] Ductoribus, ut causam sciret. [Certatim] Amor maximus, & fauor in Turnum ostendit. Hæc ille. Ordo est. Pauidus ingens rupit. i. interruptit, olli. i. tunc illi. i. Turno, de quo superior sermo habitus est, somnū, & sudor ruptus. i. porro ruptus, aut porro erupens, sese, toto corpore. i. per totum corpus, perfudit ossa, & artus. i. Turni, & ipse amens. i. captus mente, fremit, i. cum fremitu exposuit arma, & requirit arma toro. i. in lecto adhuc existens, aut, quia amens putauit et in toro arma esse, aut de gladio intelligit, quæ sub capite reponere solebant ut de Deiphobo in 6. visum est. & requirit arma testis. i. per testem, amor. i. cupido, ferri. i. habendi, scuit. i. crudescit, & insania belli scelerata. i. quæ cum scelere sæpe fit, scuit, & ira, sup. scuit, super. i. desuper, veluti cū. i. qñ, flama virgea. i. virgis hucis nutrita, suggeritur. i. subministrat, sup. cū magno sonore. i. strepitu, costis. i. lateribus, aheni. i. vasis ærei, ut cacabi, aut lebetis, vndantis. i. ebullientis, & latices. i. aquæ, exultant. i. extra frequētes salūt, æstu. i. p. p. feruorē. Et amnis fumidus aquai. i. inundatio aq. bullietis, & vaporē, ac fumum emittentis, furit intus, & exuberat. i. vbertim exūdāt alte spumis. (Sic legit Petrus Crin. cuius verba sunt li. de honesta discip. 18. c. 2. Fabius Quint. li. institutionū j. ad Marcellū Victoriū, unde pictai vestis, inquit, & aquai, Virg. doctissimus vetustatis inseruit, sed illud, aquai, inseruit ē nouis libris, indiligentes, imprudētesq. librarij, proq. eo subdiderūt, aulai, cum veteres oīno libri, & ille in primis, quem ex Gallia Poggius in Italiā aduexit, aquai retinebat. Fuit autē cā librarijs, adulterinā vocē pro vera subiiciēdi, qñ usquā apud Virg. legerāt, aquai, cū aulai, & pictai, legissent, aulai in medio libabat pocula Bacchi Et alibi, Diues opum, diues pictai vestis, & auri. Sed ego cogitās, nō ab re factū esse, ut in eādē lectionē melius sculæ fidei codices cōspirent, cēpi curiosi? indagare an vsquā apud Virg. potuerit esse aliqñ hæc vox. Nec. n. pauca quorūdā inscitia, vel immutata hæc ten?, vel detracta adnotauimus. Inuenisse autē mihi videor, vel in Seruianis q. dē cōmentarijs ad ipsū, ut nihil præterea dubitari deat. Versus igit Virgiliani sic in li. Aen. 8. legunt, Scuit amor ferri, & scelerata insania belli Ira super, magno veluti cū flama sonore Virgea suggerit costis vndantis aheni, Exultatq. æstu latices furit intus aq. vis, Fumidus atq. alte spumis exuperat amnis. Quo aut loco legim? aque vis, legēdū est, aquai, ad hūc modū. Furit intus aquai. Fumidus atq. alte spumis exuperat amnis, Cui? me lectionis, Ho-

noratus Seruius admonuit, q. diæresim esse hic factā dicit, q. si qs libros Seruianos paulo meliores nactus fuerit, facile in his aquai, cōperiet. Nam & in peruulgatis ferē sic hē. Hæc diæresim, Tucca & Varus fecerūt, nā Virg. aliter scripsit. Quæ. n. sit hoc loco diæresis, nisi illud aquai restituat? Quin & hoc ipsum in Persiano interprete (qui Cornutus dī) inuenias, cum

Ennianum hoc exponit, Lunai portum pretiū est cognoscere ciues. Lunai, inquit, dictū est secundum antiquam declinationem, sicut Virg. Furit intus aquai. Quod etiam Benedictus Philologus (cum de Virgiliana emendatione ad eum scriberet) comprobauit. vir vnus ē ate nostra, qui de omni antiquitate sit optime meritis, cum in ea illustranda, atq. excolenda, assiduo studio, ac mirifica diligentia incūbat. Hæc ille. Angelus quoque Polit. idem sentire videtur, licet obscure, nā cap. 43. in Miscel. dicit, Et quod nūc mendose legitur, aquai, q. d. pro quo nūc legitur, aque vis) Quod si quis adhuc legere volet, ordo erit: Et vis, i. violentia, aque. i. bullietis, furit. i. estuat, intus, atque amnis fumidus. i. cursus, aut gurgis aquæ fumantis, exuberat. i. superabundat, spumis. i. p. spumas, alte. i. in altum. Nec vnda capit iā, se. i. nō amplius se cōtinere pōt intra ahenū, vapor ater. i. exhalatio fumosa, volat ad auras, Ergo quæ sic æstuat Turnus, ipse inducit. i. intus iubet, primis. i. principibus iuuenū, iter. i. profectiōē, & expeditione ad regē Latinū, polluta pace. i. quia pax polluta erat, & iuuat arma parari, & Italiā tutari. i. defendere cōtra externos, & detrudere hostē finib. i. limitibus Italiæ, & dicit, se venire satis sufficientē, ut sit nomen, aut sufficienter ambobus. i. Teucris, & Latinis, vbi. i. postquā, Turnus, sup. dedit hæc dicta, & vocauit diuos in vota Rutuli. i. populi ipsius, exhortantē sese in arma certatim. i. cū certamine, & emulatione gloriæ, quæ decus egregiū formæ atq. iuuentæ. i. Turni, mouet hūc. i. quēuis ex Rutulis, & atai. i. Turni, reges. i. maiores eius, mouet. i. instigant hūc. i. quēuis aliū, & dextera. i. Turni, claris factis. i. quæ clara facinora edidit, mouet, sup. hunc. i. alij, alliciunt in bella, illecti gratia formositatis Turni, alij generositate, alij virtute eius.

V A R I A L E C T I O.

OLLi somnum ingens rupit pauor] In Rom. lib. & in quibusdam alijs legere est, illi ingens somnum rupit pauor. [Ossa. & artus. Perfudit toto proruptus corpore sudor] Sunt lib. Antiq. in quibus ita scriptum inuenitur. Perfudit toto proruptus corpore sudor. [Furit intus aquai Fumidus, atque alte spumis exuberat amnis.] Sane Seruius, Aquai, repositum à Tucca, & Varro asserit, cum Virg. Aque amnis scriptum reliquisset. In antiq. vero libris omnibus quotquot versare contigit. Furit intus aquæ vis scriptum animaduerti. Et ita etiā habetur in Seruij Commentarijs manuscriptis, quamuis vulgata Aque amnis, habeant. [Formæ mouet, atque iuuentæ] In lib. aliq. antiq. iuente, legitur. [Hūc claris dextera factis] In Med. lib. Clari facti, scriptum est.

C O E L. R H O D I G.

Nec illud neglexero, Virgilianū carmen ex 7. Aen. sic ab eruditionib. legi solere, id quod diobolares grammatici, ne su spicati quidē vnquam sunt. Scuit amor ferri, scelerata insania belli, Ira super, magno veluti cum flamma sonore Virgea suggeritur costis vndantis aheni, Exultantque æstu latices, furit intus aquai, Fumidus atq. alto spumis exuberat amnis. Cui sanē lectioni, ut plausibili, in libris sinceris suffragatur Seru. quoque, diæresim esse inibi factam testatus, Suffragetur Cornutus item Persianus interpres, poetæ versū aduocato, Hunc porro esse locū à Quintiliano significatū, vbi lib. Oratoriarum institutionū j. ita scribit, vnde pictai & aquai. Virg.

amantissimus vetustatis, carmini inseruit. Quamq̃ modo legi-
tur aulai, in peruulgatis Fabij voluminib. Porro exūdationē
aquarum defluxum per onomatopœiā Græci cochon vocāt,

vnde *κοχυνή* apud Theocritū in Pharmaceutria, p̃ decurre
bat, deferebaturq; ac vbertim fluebat. Apud Latinos deducto
ria liquoris vocantur, quib. vacās redundāsque humor effluit.

A Nimis audacibus implet] Affectione sui inijcit om-
nibus magnanimitatem. [Arte
noua] Dolo. [Speculata locum,
quo littore] Pronomen pro no-
mine ponitur, non pro nomi-
nibus. Vnde noue inter duo no-
mina vnum pronomen posuit,
nam recte quo loco diceret, &
hoc semel tantum fecit. [Insi-
dijs cursuque] cursu agitabat.
Nam insidijs circumuenimus
[Canibus rabiē] Studium mu-
tauit in rabiem. [Noto odore]
Ceruino. Solent. n. ita institui.
Horat. Venaticus ex quo Cer-
uinam catulus pellem latrauit
in aula. [Malorum causa fuit]
Hoc est, Et primæ reuocabo ex
ordia pugnae. [Animos accen-
dit agrestes] Plus est quā ag-
restium diceret. [Cornibus in-
gens] Ingens & ad præstantē
formam pertinet, & ad magi-
tudinem cornuum. [Tyrrhidæ
pueri] Tyrrhi filij: & vt dixi-
mus supra, alludit ad nomen.
Nā Tyrrhus dictus est pastor,
apud quem Lauinia peperit,
[Cui regia parent Armenta]
Magistrum hunc pecoris vult
fuisse, & saluarium. Nam hoc
est, Et late custodia credita cā-
pi. Magister autem est pecoris
ad quem omnia pertinent ani-
malia. Cicero, Nominat homi-
nem, quem magistrum peco-
ris esse dicebat, [Siluia] Bonum puellæ rusticæ nomen forma-
uit. [Pectebatque ferum] Quadrupedem. Vt, In latus inque
feri, quod velocitate pedum ferantur. [Manum patiens] Pa-
tiens illius rei dicimus. Vnde apparet vnum u, causa metri ef-
se detractum. [Mense sterili] Noue dixit nam herum nō nisi
dominū, dicimus, nisi forte ideo dixit, quia dat ei humanum
sensum. Nā ait paulo post, Implorāti similis, [Errabat siluis]
Pascebat, vt mille mœx Siculis erāt in montibus agnæ. [Ipse
i. sua sponte, Secundo deflueret] Secundo. i. cum aqua. Vnde
& aduerso dicimus, contra aquam. Nam ideo deflueret dixit:
& Secundo ideo, quia cursus fluminis post n̄ritatem videtur
[Deus abfuit] Alecto deū dicit, sicut de Venere, Descendo, ac
ducente deo. Nam vt diximus numina vtriusque sexus viden-
tur ideo, quia incorporea sunt, & quod volunt assumunt cor-
pus. Vt autem deum dicamus pro dea, nō aperre ponitur, sed
in subauditione. [Erranti] Licet. n. certū esset feriturum, tñ
bene errantem dixit, quia non vsque quaque semper certus
est ictus. Horat. Nec semper feriet quocunque mi nabitur ar-
cus. [Perque ilia] Hoc ile & hec ilia facit. hinc & Iuue. Vis fra-
ter ab ipsi s ilibus? Nam quod Marulus Mimographus dixit,
Tu Hectorem imitaris, ab illo nunquam recedis, cum de gu-
loso diceret, allusit ad ciuitatis nomē. Nam ili debuit dicere.
Bene autem ea loca vulnerata dicit, quæ statim mortem affer-
re non possent, vt domum rediret, & esset causa bellorum.
Nam si statim periret, aut ipse, aut vulneris auctor lateret.

DVM Turnus &c.] Docet nūc semina, seu elementa belli, à
furia seminata, quæ qd fuerunt vulnera Ceruo Tirrhei, ma-
gistrum armentorū regis, illata ab Ascanio, procurante furia. Su-
per quem locū hec habemus Donati. [Animos agrestes] Exci-
tauit eos, primum, qui facilius excitari potuerunt, p̃p imperi-
tiam, & feritatem. [Errantem] His versibus ponit exultationē
Ascanij. [Deus] i. euentus, qui humanos aūs, aut implet, aut
deserit. [Nota] Quorū humanitatem diu cōprobasset. Hec ille
Ordo ē. Interea, sup. dū Turn⁹ implet Rutulos animis audacib.
Alecto cōcitāt se alis Stygijs. i. infernalib. in Teucros. i. volat
ad Teucros. aīo nocēdi, speculata noua arte. i. noua intēione.

Dum Turnus Rutulos animis audacib. implet.

Alecto in Teucros Stygijs se concitat alis,

Arte noua speculata locum, quo littore pulcher

Insidijs, cursuque feras agitabat Iulus,

Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo

Obijcit, & noto nares contingit odore,

Vt ceruum ardentes agerent: quæ prima malorum

Causa fuit belloque animos accendit agrestes.

Ceruus erat forma præstanti, & cornibus ingens:

Tyrrhidæ pueri quem matris ab vberē raptum

Nutribant, Tyrrhusque pater, cui regia parent

Armenta, & late custodia credita campi.

Assuetum imperijs soror omni Siluia cura,

Mollibus intexens ornabat cornua fertis:

Pectebatque ferum, puroque in fonte lauabat,

Ille manum patiens, mensaque assuetus herili,

Errabat siluis, rursusque ad limina nota

Ipse domum fera quamuis se nocte ferebat.

Hunc procul errantem rapida venantis Iuli

Commouere canes, fluuio cum sorte secundo

Deflueret, ripaque æstus viridante leuaret.

Ipse etiam eximia laudis succensus amore

Ascanius, curue direxit spicula cornu:

Nec dextra erranti Deus abfuit; ætaque multo

Perque vterum sonitu, perque ilia venit arundo.

Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,

Successitque gemens stabulis, questuque cruentus:

Atque imploranti similis, tectum omne repleuit.

gramatice Seru. dici putat præstantis formæ. Vt autē si cōfor-
mitas in locutione dicere potuisset. Ceruus erat forma præ-
stans & cornibus ingēs, & nescio, an sic quoque dixerit. Sed
Seruius hoc subtiliter dissoluit, ordinē talē astruens, Ceru⁹
erat ingēs forma præstanti & cornib. quē. s. ceruum, raptū ab
vberē matris. i. cū adhuc lactaret, pueri Tyrrhidæ. i. Tyrrhei,
magistri armentorū liberi, & Tyrrheus pater. s. eorū, cui armē-
ta regia parēt. i. custodia, & gubernationi deputata sunt, &
cui custodia campi est credita late. i. per latum circuitū, nutri-
bant, pro nutriebant, assuetum imperijs domitum, & Syluia
soror. s. Tyrrhidarū, & filia Tyrrhei ornabat omni cura. i. soli-
tudine, cornua sup. eius cerui, aut cuius cerui cornua Syluia
soror ornabat, intexens. i. redimens, sup. ea fertis mollib. i. ex
herbis, & florib. & pectebat ferū. i. qui natura ferus erat, aut
quadrupedem, sicut equum ligneum, ferum vocauit in ij. In
latus, inq. feri curuam compagibus aluum. [Non est autē Latī-
nū, pectinare, quo vtuntur imperiti] & lauabat, sup. ipsum, in
fonte puro, Ille patiens manum, pro manuum, & assuetus
mœx herili. i. heri, seu domini sui Tyrrhei, errabat i. libere de-
uagabat, & pascebatur siluis, & ipse, hoc est per se, nullo cu-
stodiente, nec dirigente, ferebat se domū ad limina nota, q̃-
uis nocte fera i. quī aliquā ad feram vsque noctem expectare
tur. Canes rapidæ, i. veloces Iuli venantis commouere. i. ex-
citauerunt ad cursum, hunc. s. ceruum errantem. i. pascentem,
procul. s. à domo Tyrrhei, vt non debeat putari domesticus,
aut māfuefactus, cum. s. ipse ceruus, deflueret. i. deorsum flue-
ret forte riuo scdō. i. defluente, & cum defluxu eius & cū le-
uaret æstus ripa viridante. i. virente, & virides herbas habē-
te Ipse etiam Ascanius, succensus amore eximia laudis, qua-
lem putauit tam præstantem ceruum figere, direxit spicula. i.
sagittas, cornu. i. arcu cornu in extremis habēte curuo. i. in-
curuato. Nec deus. i. s̄m Donatum, euentus, s̄m Seruium au-
tem ponitur pro dea, scilicet Alecte, quia numina hnt vtrius-
que sexus participationem, & pro dea, potest dici deus, vt p̃
Iunone, aut Alecto, hoc loco, & pro Venere, in ij. Descen-
do, ac ducente deo, abfuit imò ad fuit, idest auxilio fuit,

Virg. Ii 4 dextra

dextra. f. Ascanij. errantis. i. nescientis, qualem ceruum feriret, putantis videlicet, siluestrem esse, & ita error est in Ascanio, aut dextra erranti, i. qui alioqui errasset, & arundo. i. sagitta arundinea, acta. i. directa, venit per vterum, & per ilia, sup. cum multo sonitu. i. stridore. At. i. sed: quadrupes, f. ceruus, faucius. i. vulneratus refugit intra tecta nota, & gemens, successit stabulis, & cruentus. i. cruore perfusus, atque similis imploranti. f. auxiliu, replebat oē tectum. i. totam domum Tyrrhei, questu. i. querela, Rarum est questu, pro querela, singulārter reperiri, in pluralibus autem, datiuo, & ablatiuo facit questubus, non quæstibus, quod à q̄stu & quæro, deducitur.

[Quæ prima malorum Causa] In Rom. lib. in Mediceo & aliquot alijs, Laborum, legitur [Et late custodia credita capi] In Ro. lib. Lati. [Pectebatque ferum] In libris aliq. antiquis, Potabat, legitur. [Ille manu patiens] In lib. aliquot, Manum habetur. [Rapida venantis Iuli] In lib. aliquot antiq. Rapidi Sed in Romano atq; in Portio. Rapida. legitur. [Rapidaque estus viridante leuaret] Plerique libr. antiqui. Lauaret, legūt. In alijs etiam manuscriptis, inuenitur. Ripaque estus vndan te leuaret, [Nec dextra erranti deus abfuit.] Hoc varie reperitur in libris antiquis scriptum. Nam Affuit, & Afuit, & Ad fuit, & etiam Arfuit, legitur.

SERV. **S**ilvia prima soror] Bene puellæ dat doloris impatientiam. [Duros conclamat agrestes] Aut qui semper duri sunt, aut duos, qui cerui interitum non dolebant. [Pestis] Furia. [Torre] Hic torris facit, ut hic fustis. [Granidi] Grauis propter nodos. f. [Quadrifida] Quæ findi partes posset in quatuor. [Cuneis coactis] Satis signate coactis dixit. Exprimit autem antiquum morem: ut, Sed primi cuneis scindebant fissile lignum. [De culmine summo] Bene culmine, quia de agrestibus loquitur [Tartarea] Aut terribilem, aut fortem secundum usum. [Nemus] Locus haud longe ab Aricia, in quo lacus est qui Speculum Dianæ dicitur. Et notandum, quia vocem eius paulatim facit procedere, quod locorum indicat commemorationem. [Triuic lacus] Hic est qui Dianæ Speculum dicitur. [Sulphurea Nar albus aqua,] In via Flaminea est ciuitas Nar nia in montibus posita quibus subest Nar fluuius, qui Tyberino coniungitur. [Fontesque Velini,] Ultra Inter amnem sunt in Sabinis. Nam ut diximus, vox furie paulatim processit. [Pressere ad pectora natos] Stat. Pressitque Palæmona mater. Item econtra Nec natos ausæ deponere matres [Ad vocem] Buccinæ: ut, Sensit, & ad sonitum vocis vestigia torsit.

Nam quicūque sonus dici vox potest. [Auxilium castris effundit apertis] i. ipsa in auxilium effunditur. [Direxere acies] Ordinaverunt in latitudinem. [Præcussis] Præ, brevis fit propter sequentem vocalē, quod in vna parte orationis factum tolerabile est, quia compositus est sermo. [Ferro ancipiti] Vtrinque noxio. Dixit aut aut gladios aut bipēnes [Seges] Terra modo; ut. Quid faciat letas segetes. Per atrā vero, fertilem significat, ut ostenditur in Georgicis, [Sole laceffita] Naturale enim est ut metallorum splendor plus fulgeat alta luce percussus. [Paulatim sese tollit mare] Sic bellam dicit surrexisse paulatim, sicut ventib. sensim mare turgescit. [Hic iuuenis] Et puerum, & iuuenem nonnūquam indiscrete ponit Virgilius, ut hoc loco. Nam Almonem, quem modo iuuenem dicit, paulo post ait puerum, Moveret autem miserationem ab ætate, cū dicit Iuuenis, à virtute, quod dicit prima ante aciem, vulneris etiam crudelitate [Almon] Bene rustici nomen usurpavit à fluuiio [Hæsit enim sub gutture vulnus] Id est Sagitta: ut, Illum infesto vulnere Pyrrhus. [Vdæ Vocis iter] Hoc est vdum iter vocis. Non enim vox vdæ est, sed per vdam arteriarum labit ut viam

Silvia prima soror palmis percussa lacertos, Auxilium vocat, & duos conclamat agrestes, Olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis) Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto, Stipitis hic grauidi nodis. quod cuique repertum Rimanti, telum iras facit. vocat agmina Tyrrheus, Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis Scindebat, raptā spirans immane securi. At seua è speculis tempus dea nata nocendi, Ardua tecta petit stabuli & de culmine summo Pastorale canit signum, cornuque recuruo Tartaream intendit vocem, qua protinus omne Contremuit nemus, & silvæ intonuerunt profunda Audiit & Trivia longè lacus, audiit amnis Sulphurea Nar albus aqua, fontesque Velini: Et trepidæ matres pressere ad pectora natos. Tum verò ad vocem celeres, qua buccina signum Diræ dedit, raptis concurrunt vndique telis Indomiti agricolæ: necnon & Troia pubes Ascanio auxilium castris effundit apertis. Direxere acies: non iam certamine agresti, Stipitibus duris agitur, sudibusque præcussis: Sed ferro ancipiti decernunt, atraque latè Horrescit strictis seges ensibus: æraque fulgente Sole laceffita, & lucem sub nubila iactant: Fluctus vti primo cæpit cūm albescere vento, Paulatim sese tollit mare, & altius vndas Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo. Hic iuuenis primam ante aciem stridente sagitta, Gnatorum Tyrrhei fuerat qui maximus, Almon Sternitur. hæsit enim sub gutture vulnus: & vdæ Vocis iter, tenuemque inclusit sanguine vitam. Corpora multa virum circa, seniorque Galesus, Dum paci medium se offert, iustissimus vnus Qui fuit, Ausonijque olim ditissimus arvis: Quinque greges illi balantum, quina redibant Armenta, & terram centum vertebat aratris.

Vnde in febrientibus deficit. [Corpora multa virum circa.] Contrita sunt Rhetorice viles trudit in medium, nobiles vero primo, & ultimo commemorat loco. [Dū paci medium se offert,] Reddit causam cur Senex bellis intererat. [Ditissimus arvis] Secundum antiquum morem. Hora. Diues antiquo censu. Quina redibant Armenta. Pro quinque, sicut bina. [Et terram centum vertebat aratris] Duo dixit à Catone memorata, qui interrogatus qui esset paterfamilias, respondit, eum qui bene pascit, & bene arat.

SILVIA prima] Docet quomodo incepta est discordia, & quomodo prima commissa est pugna. De qua re dicit Dona. sic [Triuic longè lacus,] Id est Auernus, qui à Latini stabulis esset remotissimus. [Pressere ad pectora] Ostendit maternum affectu. [Tum vero] Ad vocem primo dixit: Silviam auxilium vocat, postea dixit, Vocat agmina Tyrrheus, & venit se aliquos. Tertio, furia bellum finitimis tuba canit, & tum plurimi venire. [Auxilium castris ef.] Nam in periculo regij pueri, non paulatim processum est, nec partibus, sed semel omnes. Tuetur autem Troianos ab invidia, ut non ferant, sed ut defendant iniuriam. [Hic iuuenis] Post cædem cerui tulit fors, ut maximus natorum Tyrrhei occideretur. Moveret autem pathos, & quod Tyrrhei filius & quod maximus natus, & q̄ iuuenis. [Senior] Pathos ab ætate, itē à causa, quod pacis medius. Cupiditas pacis ostenditur ex diuitijs, quas in bello perderet, erat anxius. Hec

ille. Ordo autem est. Silvia. f. filia Tyrrhei, quæ ceruum illum comere, & ornare solebat, soror. f. Tyrrhidarum, percussa palmis lacertos. i. percussos habens, aut percutiens lacertos palmis, vocat prima auxilium, conclamat agrestes duos. f. ad laborem, & difficiles ad pietatē. olli. i. omnes illi, tunc ad sunt improvisi. i. subiti: enim pro quia, pestis, i. furia pestifera, latet aspera. i. nociua, & p̄niciosa, silvis tacitis. i. secretis, aut ipsa tacens, & tacite furorem inspirans, hic, supp. adest, & armatus torre, i. stipite tosto, vnde dicit, obusto, i. circum vsto ut durior sit, hic, i. alius, supple adest, armatus nodis stipitis grauidi, i. ponderosi, Ira facit telum, i. ministrat pro telo, cuique, i. cuilibet rimanti, i. disquirenti, telum, sup. illud, quod repertum est, supple ei, id est quidquid inuenit, pro telo sumpsit, ut in primo. Furor arma ministrat. Tyrrhius, scilicet ducis loco fungens, vocat agmina, id est in agmen, conuocat dispersos, ut. i. secundum, quod ipse Tyrrheus, scindebat, forte, i. à casu

a casu, quia casuale fuit, quod tunc scindebat, cum rustici in arma ruerent, quercum quadrifidam. i. in quatuor partes fissibilem, & hoc cuneis. i. intris findendi coactis. i. simul impressis, spirans. i. anhelans immane. i. immaniter, hoc est valde grauitur, & hoc securi rapta. i. vi recepta, graphice admodum exprimit morem rusticorum, ligna findentiū. At dea sœua. f. Alecō nacta. i. quæ inuenerat tempus. i. oportunitatem, nocendi e speculis. i. e locis altioribus, vnde illud speculabatur petitar dua tecta stabuli, & canit signum pastorale. i. qđ pastorib. conuocandis datum erat ab antiquo more, de culmine summo. f. stabuli, & intendit. i. auget. & fortificat, vocē tartareā. i. infernalē, qua. f. voce, omne nemus contremuit p̄tinus. i. statim, vel p̄tenuis, hoc est porro tenuis. Ampliter, & siluæ profundē insonuere. & lacus Triuie. f. Auernus, lōge l. politus, audiit. f. vocē Alecūs, & Nar. amnis ille albus, aqua sulphurea. i. habente sulphuris odorem, & cōmixtionē, audiit, & fontes Velini. i. qui postea Velini dicti sunt, & matres trepidē. i. prae anxietate trepidantes, pressere natos. i. liberos suos, ad pectora. i. firmiter complexæ sunt, quod anxietatis indicium est. Tu vero. i. maxime, tūc, aut tūc quasi ad verū agricolę indomiti. i. effreni, cōcurrunt vndiq; telis raptis, existentes celerēs ad voces, qua buccina dira dedit signum, necnon, & i. ēt pubes Troia. i. Troiana, inuētus effudit Ascanio auxilium, castris apertis. i. patētib. ad exitū, & ipsi direxere acies, & nō agitur iā. f. postq̄ collecti erant, hinc rustici, illinc Troiani certamine agrestis. i. vt in certamine agrestis solet fieri, videlicet stipitib. duris. i. induratis, vnde, pro vel sudib. i. perticis, pręstis. f. loco ferri, sed de cernūt. f. vtri vincāt, hoc est cōtendūt ferro ancipiti aut vtrinq; incidenti, aut formidādō, & seges. i. terra atra. i. nigra, horrescit. i. fit horrida, & aspera, late. i. ampliter, & in latum ensib. strictis. i. denudatis, vñ vaginas in terrā deiiciebāt, aut cadētes ēt enses rubiginosos, vnde segetem atram, dixit, accipiēdo segetem pro terra, & era. i. ērea arma. f. Troianorum, lacerata. i. perculsa, sole. i. radijs solarib. lucent. i. resplendent, & iactant lucem sub lumine, vt. i. quemadmodum fluctus, sup. lucem iactat cum. i. quando, cepit abescere primo vento, & sup. mare, tollit. i. erigit se paulatim, & erigit vndas. i. procellas, altius, &

cōsurgit. i. simul surgit, inde ad æthera, sup. ab profundo imō Almon iuuenis, qui fuerat maximus natorum. i. filiorum Tyrrhei, bisyllabū est, habens diphthongon in secunda syllaba, aut per syneresim profertur Tyrrhi, sternitur. i. prosteritur, hinc. i. in hoc congressu, ante primam aciem, & hoc sagitta stridente, qua. f. vulneratus erat. n. pro quia, vulnus. f. infixum, & sagitta hæsit. i. inhæsit. sub gutture, & inclusit. i. interclusit, iter. i. meatum vocis, vda, i. quæ per iter vñ afferri vult, aut quæ aerem, qui vñ est desiderat, & inclusit. i. suffocauit sanguine, vitem tenuen. i. fragilē spiritum vitalem, qui tam facili ter suffocatur. Multa corpora virū, p̄ virorum, circa sup. sternuntur, & Galesus, rusticus ille senior, sternitur, sup. dum ipse offert se medium paci. i. concordie faciendę, existens iustissimus vnus qui fuit, & ditissimus olim. f. sua tempestate, aruis Ausonijs. i. regionib. illis Italię, quia quinq; greges balantum. i. ouīū & quina armenta. i. greges magnorum animalium, redibant illi. Lad illius commoditatem, ex pascuis domum. f. & vertebat. i. arabat, aut sulcabat terram, centum aratris, hoc est bene paut, & bene arauit, & ita, & bonus, & diues, habitus est.

V A R I A L E C T I O.

OLLi pestis. n. Pleriq; lib. antiq. cum Mediceo legunt, Illi. [Armatus obusto] Exēplaria vetera Palatina legunt, Abusto. Sunt tamen alia in quib. Adusto, legere est. [Quod cuiq; reptum Rimanti telum ira facit] Ita fuit legitur [Vocat agmina Tyrrhus;] In lib. aliq. antiq. legere est, Tyrrheus, eaq; de causa superius in Rom. lib. scriptum est, Tyrrhæda. Est vero passim in obliquis, Tyrrhei. [At sœua ē speculis] In plerisq; libris nō habetur. E. [Intendit vocem] In Rom. li. Incedit habetur. [Siluę insonuere] In quibusdam lib. antiq. Siluæ insonuere, legitur. [Audiit. & Triuia longe lacus audiit amnis in antiquis libris plerisq;] Audit, legitur. In Ro. vero libro, Audit, & amnis, legi. [Raptis concurrunt vndique telis] In veteribus aliquot libris, Occurrūt, legitur. [Et lucem sub nubila iactant] In libris aliq. antiq. Lumen, legitur. In aliquot, Lucem sub lumina, habetur. [Cepit cum abescere vento] In Rom. li. Ponto, legitur. [Hæsit. n. sub gutture vulnus] In antiq. aliq. lib. Exit, legitur. Et pro Gutture, Gurgite.

AV.

A Equo dum Marte] Aperia contentione, bello manifesto, nam sic dicimus Aequum autem pro æquali non possumus dicere, cum soli interēpti sint Itali. [Promissi dea facta potens] Honesta elocutio Potens promissi. Promississe autem eam consensione intelligimus. Nam non promissit. [Imbuit] Intrauit. Et bene. [Sanguine] Nam potest bellum, & a discordia uel a dissensione inchoare. [Et celi conuexa per auras] Potest tñ esse Epexegetis per auras. i. celi conuexa. Nec n. aliud sunt auræ dicit etiam quidam commentarius Conuexa legendum, ut sit ipsa conuexa, quod difficile in exemplaribus inuenitur. [Victrix] Voti compos. [Affatur] Iam cum superba. Bene autem ei principio denegauit orationem, quasi ad scelera festinanti, quam modo tribuit post bella cœpta. [Bello discordia tristi,] Iuno n. belli poposcera semina. Hæc ipsa etiam bella perfecit. [Dic in amicitiam coeant] Ac si dicat, Ita bella commouit, vt me! tuo quidem imperio possint in pacem redire. Et hoc est Affatur voce superba. Alij dicunt, Ego inter hos bella commisi, tu vicinos populos foederibus iunge, & partib. fauere compelle, quod tamen si vis, ego faciam. vt hinc sit,

Atque ea per campos equo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, vbi sanguine bellum
Imbuit, & primę commisit funera pugne,
Deserit Hesperiam, & cœli conuexa per auras
Iunonem victrix affatur voce superba:
Alec. En perfecta tibi bello discordia tristi;
Dic, in amicitiam coeant, & fœdera iungant:
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros.
Hoc etiam hic addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus vrbeis.
Accendamque animos insani Martis amore:
Vndique vt auxilio veniant, spargam arma per agros.
Tum contra Iuno: Iu. Terrorum, ac fraudis abunde est.
Stent belli causę: pugnetur comminus armis.
Quę fors prima dedit, sanguis nouus imbuit arma.
Talia connubia, & taleis celebrent Hymenęos,
Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.
Te super ætherias errare licentius auras,
Haud pater ipse velit summi regnator Olympi.
Cede locis, ego, si qua super fortuna laborum est,
Ipsa regam. Poe. Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem attolit stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens,
Est locus Italia in medio sub montibus altis,
Nobilis, & fama multis memoratus in oris,
Amsancti valles, densis hunc frondibus atrum
Vrget vtrinq; latus nemoris, medioq; fragosis
Dat sonitum saxis, & torto vertice torrens.
Hic specus horrendum, & sœui spiracula Ditis
Monstrantur, ruptoq; ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces, queis condita Erynnis,

Ego si qua super fortuna laborum, est Ipsa regam [Certa voluntas,] Situa in hoc consentit auctoritas] Insani Martis amore] Homeri epitheton, [Spargam arma per agros] Meminit sui, Nā supra dixit, Sere crimina belli. [Terrorum, & fraudis] terror ex morte tot hominum, fraus vero ex cerui vulneratione. [Stant belli causę] Manifestæ sunt, vel placent, vt, Stat cōferre manū. [Egregium Veneris genus] Ironicos dictū est: vt, egregiam vero laudem, & spolia ampla refertis. [Ipse Latinus] Ac si diceret, quem Aneę causa cogor odisse. Vnde, & Amatę nulla sit metio, q̄ est Troianis inimica. Urbanus tñ totum hūc locū Per interrogationem vult accipi, Terrorum, & fraudis abunde est. Stant belli causę: Vt quasi per gratulationem non credat vt sit Terentij illud, Quia plus cupio, minus credo. [Super ætherias] Quia dixerat, Cœli conuexa per auras. [Attolit stridentes anguibus alas] Honesta volantis periphrasis. [Est locus Italia in medio] Hūc locum vmbilicum Italię cosmographi dicunt. est aut in latere Cāpaniæ, & Apulii, vbi Hirpini sunt, & habet aquas sulphureas, ideo grauiorē, quia ambiuntur siluis. Ideo autem ibi aditus dī inferorum, qđ grauis odor iuxta accedentes

res necesse audeo ut victimam circa hunc locum non immolarent, sed odore perirent ad aquam applicatam, & hoc erat genus litationis. Sciendum sane Varrone enumerare quod loca in Italia sint huiusmodi. Vnde etiam Donatus dicit Lucanum esse, qui describitur locus circa fluvium, qui calor vocatur, quod id non procedit, quia ait, Italiae medium sub montibus altis. Hoc nisi ad totam Italiam referas, non procedit, ut sit. Est in vallibus Italiae montuosae. Nam in hoc loco montes penitus non sunt. [Nobilis] Notus, quod & sequentia indicant. [Ansancti valles] Loci ansancti, id est omni parte sancti, quem dicit & filius cinctum, & fragosum fluvio torrete. [Hic specus horrendum] Hoc nomen apud maiores trium generum fuit. Ennius feminino posuit. Horatius masculino; Quae nemora, aut quos agor in specus? Virgilius neutro, quod hodie in numero singulari tribus tantum utimur casibus. Hoc specus, huius, specus o specus. Pluralem tamen a genere masculino habemus in omnibus casibus. Hinc est, In defossis specubus. Quanquam antiqui libri habeant hic specus horrendus. [Spiracula Ditis] Aditus, a spirando, quod ibi hostiae admota concidant, & moriantur. Antiqui li. spiracula habent, quae dicta sunt *σπείρα*, hoc est a finibus inferorum, [Vorago] Acherontis exaequatio, [Condit] Brynnis Alij, Condit, legunt, & se subaudiunt. [Caelum] leuabat [Releuabat, recreabat, Extremam Saturnia bello Imponit regina manum. [Quod superest, perficit, Et est translatio a pictura quae manus complet atque ornat extrema. [Fedat] Cruentat. [Implorantque deos] Ad auxilium, & ultionem. [Obtestanturque] Latinum] Propter eandem factam teste adhibent, & dicunt, auctores rupti federis esse Troianos, cum ipsi pacis iura temerant, [Et ignis] Ipso feruore seditionis. [Teucros in regna vocari] Subaudis Dicit, & Teucros iniuriose, quasi exules dixit, & perfidos. [Atonitae Baccho] Veluti Baccho, furia, nagebantur. Et sic est dictum: ut, At medias inter caedes exultat Amazō. [Nemora auia] Per nemora [Thyasis] Choreis. [Neque enim leue nomen Amatae] Iuue. Quae non faciet quod Principis vxor. [Martemque fatigant] Praelium cum clamore deposcunt. [Contra omnia fata] Superius de Lauinia. [Fata deum] propter oraculum Fauni. [Puerum] Irato. [Veluti pelagi rupes] Cum Cicero seditionem fluctibus comparauerit, bene Virgilius eum qui resistit seditioni rupem vocauit. [Mole tenet] Hic distinguendum: ut. [Scopuli] Nunc nominatiuis pluralis sit. [Caecum Consilium] Fremuit populi bonum nomen imposuit. [Frangimus] Permansit in rupis translatione. [Sacrilego sanguine] quia bellum sumebant contra voluntatem deorum. [Votisque deos venerabere seris] Quia religio rigida dicit semel male commissam nulla ratione reuocari. Horat. Dira detestatio nulla expiatur victima. [Parta quies] id est vicine mortis beneficio. [In limine portus] Securitas omnis in portu est. [Funere felici spoliis] Exequijs tantum regalibus careo.

ASCENSIVS,

Atque ea per campos, &c.] Ostendit quomodo peracto ad quod missa erat negocio, Alecto iussa sit, a Iunone ad inferos redire, recitans illarum inter se colloquium, & ad inferna descensum. De qua re dicit Donatus [sic perfecta discordia] Habuit rationem personarum. Nam laus est infuria, quod in alijs est vituperatio. Hoc etiam his addam, non solum gloriatur de

Inuisum numen, terras, caelumque leuabat.
Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, cecosque reportant,
Almonem puerum, fedatique ora Galei:
Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
Turnus adest medioque in crimine cadis, & ignis
Terrorem ingeminat: Teucrosque in regna vocari,
Stirpem admisceri Phrygiam: se limine pelli.
Tum quorum attonitae Baccho nemora auia matres
Insultant thyasis (neque enim leue nomen Amatae)
Vndique collecti coeunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deum peruerso numine poscunt.
Certatim regis circumstant testae Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota resistit;
Vt pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quae sese, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet: scopuli nequidquam & spumea circum
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga:
Verum ubi nulla datur caecum exsuperare potestas
Consilium, & saeuus nutu Iunonis eunt res:
Multa deos, aurasque pater testatus inanes,
Lat. Frangitur heu fatis, inquit, ferimurque procella.
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas
O miseri, te Turne nefas, te triste manebit
Supplicium, votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:
Funere felici spoliis. Poe. Nec plura locutus,
Sepsit se testis, rerumque reliquit habenas.

eo quod fecit, sed promittit se plura facturam. [Dat sonitum] compendiosa descriptio, in qua annem, & partem ex qua funditur, & sonum cadentis aquae, & causam sonitus ostendit, Hae ille, Ordo autem est. Atque dum ea, id est eiusmodi certamina, geruntur per campos, Marte aequo, id est ubi equalis fuit locus quia campus planus, sed non aequalis virtus, nec aequalis exitus. tunc autem Mars dicitur aequus, quando non plus fauere videtur per loci commoditatem vni parti quam alteri, licet virtute altera pars superet, dea scilicet infernalis Alecto, facta potens, id est compos promissi, id est promissa discordiae, ubi, id est postquam, imbuunt, id est inchoant, & de nouo intinxit bellum, sanguine, id est fuso, commisit funera primae pugnae, ipsa deferit, Hesperiam, id est Italiam, & ipsa victrix, id est voti compos, affatur voce superba, id est magniloqua, Iunonem, id est dominam suam, affatur, dicit, per conuexa coeli, & per auras, aut per conuexa coeli, id est per auras, nisi sit legendum, conuexa id est delata, remigio alarum, per auras caeli, affatur Iunonem, &c. En, quae vox iactantis est, & praegaudia exultantis, discordia est perfecta tibi, id est ad nutum, & commodum tuum bello tristi, quia & filius familias, & paterfamilias bonus, interempti erat, id est Almon, & Galeus, dic, ut supp. coeant in amicitiam, quod si vis ut in gratiam, & concordiam redeant, id tute facias, quia mea non est pax, sed bella conficere, & dic, ut iungant federa, quod si velis id possis quandoquidem ego reperi, id est contaminaui, & imbui Teucros, sanguine Ausonio, id est Italico, fuerunt ergo Teucro victores, & si tua voluntas sit mihi certa, id est explorata, ego addam etiam hoc, id est ego feram, id est inducam, vrbes finitimas, id est in confinio sitas, hoc est ciues urbium finitimarum rumoribus, id est sinistris, & inimicitiae plenis, & ego accendam animos, id est finitimos, insano, id est valde magno, aut detestando, amore, id est desiderio. Martis, id est belli, ut, id est ipsi, veniant vndique, id est ex omni parte, auxilio, id est in auxilium, & ego spargam arma per agros. Iuno, sup. ait, tu, id est tunc, contra, id est econuerso, hoc est respondit sic. Abunde est, id est satis usque ad abundantiam est terrorum, id est populorum concitatorum, & fraudis, id est per te causae belli, stant, id est perfectae, & consummatae sunt, quia pugnatur comminus, id est quasi conferta, & commissa manu, de prope sit armis, id est manu tentis, nouus sanguis imbuunt, id est de nouo intinxit, & humefecit arma, quae prima fors, id est alea, & fortuna belli dedit. Egregium, id est genus, id est egregia progenies, id est excellens filius Veneris, Aeneas, & id per ironiam, aut saltem inuidiose, & ipse rex Latinus celebret talia connubia, & tales hymenaeos, id est nuptias. Ipse pater, id est Iuppiter regnator summi Olympi, haud, id est non velit te errare, id est vagari, licentius, id est cum ampliori licentia, super auras aethereas, caede igitur locis, id est tibi negatis, ego ipsa regam, id est geram, & gubernabo, si qua, id est aliqua fortuna laborum, superest, id est restat, adhuc, id est si in aliqua re adhuc elaborandum erit, ut perficiatur inceptum bellum. Saturnia, id est Iuno, Saturni filia, dederat tales voces, aut per sed, illa, id est furia, ad quam locuta erat, quae existens inferioris potestatis nihil respondit, sed statim attollit, id est subrigit, alas stridentes anguibus, & petit sedem Cocytii, id est infernalis illius fluminis, linquens ardua, id est loca supera, id est quae sunt in regione suprema, respectu inferni. Locus est nobilis, id est famosus, & multum notus, sup. in medio Italiae, sub altis montibus, id est cliuo aliorum montium, duae sunt in reliquis locis Italiae nobilis, dicit, & pro, id est memoratus fama, id est per famam, in multis oris, id est multis regionibus appositorie, valles. Ansancti, id est loci, sic dicti quasi a *σπείρα*, id est circum, hoc est vndique sancti latus nemoris, vrget hunc

hunc. f. locum, atrum. i. vmbrosum, densis frondibus. vtrinq; .i. ab vtraq. parte, & torrens, tamnis rapidus, & fragosus. i. cu fragore multo decurrens, existens medio, f. vallis, dat sonitum, faxis. i. inter saxa, & vertice torto. i. cōfractō, spec⁹ horrendū, & spiracula. i. hiatus, vñ expirare possit: Ditis. i. Plutonis, sœui. i. immitis, & magni monstrantur hic. i. apud hūc locū, & ingens vorago, Acheronte. i. fluuio bello infernali, rupto. i. vi se erūpente, aperit. i. reserat hic, fauces pestíferas, graui odore pestē afferētes, q. s. i. quib. faucibus, Erynnis. i. furia infernalis Alecto, condita. i. abscondita, existens numē inuisum. i. odio- sum; leuabat. i. recreabat, & à tristitia releuabat terras, & cœ- lum quæ eius presentia prius degrauabantur. [Nec minus, &c.] Docet quomodo opera Iunonis consummatū fuit bel- lū. quomodo inuito Latino, belli portæ contra Teucros aper- tæ sunt, indicto. f. manifesto bello, Donatus dicit sic. [Nec mi- nus interea]. i. interea non minus. [Extremam manum] Nam in artibus extrema manus est, cum amplius manus non repo- nitur, quia opus est perfectū. [Obtestatur] Inuidiosis voci- bus lacerant, & omnia mala per Troianorum fœdus euene- rant. [Teucros, & Stirpē Phrygiam] Pro conuictio posuit, q. d. indignus ad maximas dignitates vocari. [Contra omnia] Pro- pter apes, & incendium. [Contra fata]. i. sententiam deorum, & Fauni responsa. [Circumstant] Obliti, regalis reuerentiæ. [Deos, & auras] Nam omnibus contra stantibus, quem aliū suæ suæ potuit adhibere testē. [Franguntur cōmoda nostri imperii, & ponit signata verba in translatione. Nam frangi- tur nauis, & fluctibus instantibus interiit. [Miseri] Dolet er- rore peccantium. Nullus. n. i. cogens, cadit in foueam scelerū. Hæc ille. Ordo aut est. Nec minus. i. nihilominus, quamuis furia iam abscesserat regina Saturnia. i. Saturni filia, & regina deorum Iuno; imposuit interea. f. dū Alecto abiret. bello ex- tremā manū. i. perfecit, & consummauit ipsum, oīs numerus pastorum ruit ex acie, in urbē. f. Latini, hoc est in Laurolau- nium, & reportant. i. referunt ex conflictu, cēfos. i. occisos. f. Almonē puerū. i. filiū Tyrrhei & ora Galei. f. senioris, fœ- dati. i. fœde interempti, dum se medium offerret paci, & im- plorant deos. i. deorum auxilium, contra violentiam illatam ab hominibus quasi fortioribus, & obtestantur. Latinum. i. in testem acti citant. Turnus adest, & ingemitat. i. multipli- cat terrore in medio crimine, & igni. i. calore, cedis. i. cū pu- gna, & iniuria recens facta esset, afferens. f. Teucros, a quib. tm iniuriam acceperant vocari in regna, & stirpē Phrygiā, quæ mollis semper habita erat a dmsceri. f. fortib. Latinis, & genti asperē cultu, & se pelli limine. f. suo, tum. i. insuper; ii, sup. quorum matres attonitæ. i. stupore, & fauore percussæ, Baccho. i. Bacchanalia celebrādo, insultāt Thyasis. i. choreis, sup. p. nemora auiā. i. remota ab omni via, quid. f. multi erāt, neq; .n. i. quia, non quia nomē Amatae non erat leue. i. parui momēti inter matronas, ii dico, collecti coeunt. i. conueniūt, vndiq; & fatigant Martē. i. prælum, cū clamore deposcunt, aut cū molimine quærunt cās belli, illicet. i. illic cuncti po- scunt, bellum infandum. i. detestandum, contra omnia. i. por- tenta, in Lauinia visa, & contra fata deū. i. oracula Fauni, & aliorū, melius legas cum Seruio, contra omnia: quā, cōtra oīa poscunt, dicit: numine peruerso. i. irato. f. Iunonis, & circun- stant certatim tecta regis latini, ille resistit. f. petitionib. illo- rum, velut rupes. i. scopulus pelagi immota. i. quæ aquis feri-

tur, sed non mouetur, vt, inquit, rupes, pelagi, supple est im- mota magno fragore, idest magna contractione, & collisione aquarū veniente, quæ. f. rupes tenet. i. sustentant sese, mole. i. magnitudine, & vi sua multis vndis circunlatrantib. i. dum multæ vndæ sonitū latratui similē. i. circuitu faciunt, scopu- li fremunt, ne quidquam. i. frustra circum & saxa spūmea. i. spūmis perfusa fremunt circum. i. per circuitum. & Alga. i. herba illa vilis, illisa. i. abrupta. & auulsa violentia aquarum refunditur lateri. i. ad latus. verum. i. postquam, nulla pote- stas datur. f. Latino, superare. i. quæ superet, consiliū cæcum. i. cæcorum, bella poscentum, & res eunt. i. procedunt nutu. i. ex voluntate Iunonis sœuæ. pater. f. Latinus, veneratione di- gnus, testatus multa. i. multum deos, & auras inanes. i. quas frustra testatus erat: inquit, heu, nos frangimur fati, quæ. f. dixerant Lauiniam fore claram, sed exitialem populo, & nos ferimur. i. impellimur, procella. i. impetu populi furentis, o miseri, ipsi. i. vos, pēdetis. i. persoluetis, has pēnas, quas. f. nūc contra voluntatem deorum belligerando meremini, pende- tis, dicit, sanguine sacrilego. i. vestro, qui sacrilegi estis, quod sacra deorū moniti contemnitis. O Turne, triste nefas. i. tri- ste supplicium, quia mors ignominiosa manebit. i. certe expe- ctabit te, & tu venerabire. i. venerari voles deos, votis feris. i. nimium tarde susceptis, nā quietes. f. æterna, est mihi par- ta. f. vicinæ mortis beneficio, & omnis portus. i. omnia secu- ritas vitæ, est in limine. i. in promptu, & proximo, ego spo- lior. i. prius, funere felici. i. duntaxat pompa regali, quā mo- re feliciū in pacē moriens habere possem. nec. i. & non, & ip- se nō locutus plura. sepsit. i. circundedit, se tectis. i. recipit se in tecta sua, & reliquit habenas rerum, i. absoluit se a guber- naculo reipublice, cum videret nullum fere sibi audientem.

V A R I A L E C T I O .

EN perfecta tibi bello discordia tristis] In libris aliquot an- tiquis legitur, Belli discordia tristis [Talia cōnubia] In anti- quis omnib. libris quotquot habui, Coniugia, legi, [Haud pa- ter ipse velit, In antiquis omnib. libris, Pater ille, legitur. Fortuna laborum est] In plerisque libris antiquis, Est, non habetur. [Ita hæc in medio] Antiqua omnia exēplaria legunt, Italiae medio, absq. In [Amsancti valles] In Rom. lib. Anfra- cti, legitur. [Medioq. fragosus] In li. aliquot antiquis, frago- sis, inuenitur. [Specus horrendū, & sœui] In antiq. plerisq. nō hñ. Et. [Ditis Monstrantur] In plerisq. libri. Monstratur legi. Quæ condita Erynnis] In Mediceo libro. Condit, verbi vo- ce scriptum est. [Terra, cælumque, leuabat] In aliq. antiquis lib. Terrā, legere est, & Leuauit, præterito tempore. [Medio- que in crimine, cedis, & ignis] In Romano libro. Igni, legi- tur. [Contra omnia bellum] In antiquis libris legere est, Cō- tra omnia, quā lectionē agnoscit Seruius [Certatim regis cir- cūstant tecta Latini] In Mediceo, Tecta tyranni, scriptum est. [Ille velut pelagi rupes immota] In antiquis nonnullis lib. legere est, Pelagi moles.] Laterique illisa refunditur ala- ga] Variat hæc lectio in libris antiq. Alij, A spersa; alij, Infusa, legunt] Cæcū exuperare potestas Consiliū] In aliq. antiquis lib. Expugnare, habetur. [Nutu Iunonis eunt res.] In Rom. lib. vna dictione legitur, Eūres. [Testatus inanes] In antiquis aliq. libris, Testatur inanis, legitur [Ferimurq. procella] In antiquis aliquot libris, procellis est. [Omnisque in limine portus] Nonnulli lib. absque particula, que, legunt.

SERV.

Moserat] Varro. vult mo- rem cōem consensum, oīum simul habitantium, qui inueteratus consuetudinē fa- cit. [Hesperio in Latio.] Hoc est in antiquo. Nam vt in pri- mō diximus, duo Latia fuerūt. Vnde non frustra Hesperio ad- didit. Quod autem dicit hanc consuetudinem antiquā fuisse falsum est. Nā a Numa Pom- pilio primo instituta ē, sed car- mini suo vt solet, miscet histo- riam. Notandum sanē incōne- xum esse hūc locū, si q. s. totius libri cōsideret textū. Nā supra ait Longa placidas in pace re- gebat. Item dicturus est. Ar- der inexcita Ausonia, atq; im-

*Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus vrbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maximā rerum
Roma colit, cum prima mouent in prælia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrymabile bellum,
Hircanisue, Arabisue parant, seu tendere ad Indos;
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt gemine belli portæ, sic nomine dicunt,
Religione sacræ, & seui formidine Martis:
Centum grei claudunt vinctes, æternaque ferri
Robora: nec custos absistit limine Ianus.
Has, vbi certa sedet patribus sententia pugne,
Ipse Quirinali trabea, cinctuque Gabino
Insignis reserat stridentia limina consul:
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cetera pubes
Æreæque assensu consp. irant cornua rauco.*

mobilis ante, & nunc dicit, Mos erat Hesperio in Latio. Supra ē, Captiui pēdent cur- rus. Item, Tyrrhenas sterne acies. Quæ ne sint cōtraria, ac- cipiamus Italiā primo clauis- se bellis, medio tpe quieuisse, & ad antiquū studiū nunc re- uerti, sicut Romani bello fla- grauere sub Romulo, quieue- re sub Numa, sub Tullo Hosti- lio pristina studia repetue- runt. Hinc est quod & ipse Virg. ait, Lōga placidas in pa- ce regebat, non perpetua. Itē, Desuetaq. bello Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat, Nā retractare, est re- petere quod omiserat. Tale ali-

aliquid dicit de gñe Syllano. Sal. Nā volens ostendere antiquos maiores eius consulares fuisse, vicinos vero ignauissimos, Sillam vero florentissimū, ait; Igitur Sylla patritiae

gentis fuit familia iam extincta maiorum ignauia. [Quē protinus] Iugiter, deinde, nā nūc p̄s est aduerbiū. alibi loci: vt, Cū protinusvtraq; tellus Vna feret. [Maxima rerū & Roma] Imperij potita. [Mouent in prēlia Martē;] Nā moris fuerat indicto bello, in Martis sacrario ancilia cōnoscere. Vnde est in octauo: Vtq; impulit arma. [Lacrymabile bellum] Getarū fera gens ēt apud maiores fuit, nā ipsi sunt Mysii, quos Salust. à Lucullo dicit ēē superatos. [Hircan̄ sue] Gēs est dicta à filia Hyrcania, vbi sūt tigres. [Arabie parat, seu tēdere ad Indos] Venit ab eo qđ est hic Arabus, nā ab eo qđ est hic Arabs ab hoc Arabe Arabib. facit, sicut Hiber⁹. Vnde est in Lucano, Occurrat Hiberis alter, & Hiber. Nam Horat. dicit. Vt discet Hiber, Rhodanīq. p̄tor. Item lectum est Aethiopus, sed tantum Aethiops dicimus. [Auroramque sequi] Ingenti ambitu dixit ipsum ortum diei p̄ populis. [Parthosq. reposcere signa] Hoc in honore Augusti posuit, quo regnante à Parthis repetita sūt signa, quae Crassus p̄diderat. Qui cum audiatē sua cōtra auspiciā bellum suscepisset, intercedentibus Tribunis plebis captus cum filio est, & necatus infuso in os auro, cuius amore pugnauerat. [Sunt geminae belli portae] Sacrarium hoc Numa Pompilius fecerat circa inum Argiletum iuxta theatrum Marcelli, quod fuit in duobus brevissimis templis. Duobus autem p̄p̄. Iani bifrontem. Postea capitis Phaleris ciuitate Thusciae inuentū est simulacrum Iani cum frontib. quatuor. Propter quod in foro transitorio constitutum est illis sacrarium aliud, quod nouimus hodieq; quatuor portas habere. Ianus sanē apud aliquos quadri frontem esse non mirum est. Nam alij eum diei dominum volunt, in quo ortus est & occasus. Horatius:

Matutine pater, seu Iane libentius audis.

Alij anni totius, quē in quatuor tpa cōstat esse diuisū. Anni autē esse deum illa res probat, qđ ab eo prima pars anni nominatur. [Religione sacrā] Tremendae, execrabiles. Nā & paulo post dicitur⁹ est, Tristesq. recludere portas. [Ferri Robora] bene addidit ferri. Nā oē qđ forte est, robur vocamus. [Quirinali trabeo] Suet. i. lib. de genere vestitū dicit tria esse genera trabearū Vnū dijs sacratū, qđ est tm̄ de purpura. Aliud regū, qđ est purpureum, hēt tm̄ album aliquid. Tertiū Augurale d purpura, & cocco. Quirinali ergo, regali [Cinctuq. Gabino] Gabinus cinctus est toga sic in tergū reiecta, vt vna eius lacinia à tergo reuocata hostem cingat. Hoc autē vestimēti gñe vtebatur cōsul bella indicturus, ideo quia Gabrijs Cāpaniae ciuitas sacris operaret, bellū subito euenit. Tūc ciues cincti togis suis ab aris ad bella p̄fecti sunt, & adepti victoriā. Vnde hic ortus est mos. [Insignis, referat stridētia limina con] Is qui prior creat⁹ est, licet similē habeat p̄tē. [Ipse vocat pugnas] Tria sunt, vt diximus supra, militiae gña. Sacramentū in quo iurat vnusquisque miles se non recedere nisi p̄cepto cōsulis post stipendia completa. i. militiae tpa. Coniuratio quae fit in tumultu Italico bello, & Gallico, qñ vicinū vrbis periculū singulos iurare nō patiē, sicut de Fabijs legim⁹. Euocatio, qđ genus nō tangit, nam ad subitum bellum euocabantur. Vnde etiam cōsul solebat dicere, Qui remp. saluam esse vult, me se quatur. [Conspirant cornua rauco] Nam & tubae simul inflabantur. [Fœda ministeria] Cruenta, more suo

Asc.

Mos erat &c.] Docet (vt dixi) quō inuito Latino indictum ē Troianis bellū, apertis Iani portis, quē morē, dicit antiquis finem fuisse, tpe tm̄ Numa secundi Romanorū regis, primū institutus vī. Quoties autē tēplū Iani clauum sit, alibi dixim⁹. De hac re dicit Dona. sic. [Mos] Observationes, aut legib. aut assensibus hominū sunt. Mos, lōgo tpe custoditus legem facit, qđ ēt ad posteros transit, vt hic patet. [Sacrum] Quia nō pro leui dixerunt, quasi putarent sacrilegiū cōmitti, nisi esset obseruatus. Roma, magna laus moris, cū à principe terrarū, populo seruet. [Centū ærei] Numerus, & materiae qualitas, dat vim. [Ianus] Addit, ad robur portarū deus, qđ bifrons oīa circūspiciat, ne furorū, & scelerū, portē temere aperiant. [Sedet patribus] Firma est omniū snia. Vocat pugnas] Dat pugnandi potestatem. Hæc ille. Ordo est Mos. i. vetus institutū, erat in Latio Hesperio. i. quod est in Hesperia, quē. s. morē sacrum, vrbes Albanę coluere, p̄tinus. i. iugiter, & cōtinuo, post

*Hoc & tum Aeneadis indicere bella Latinus
More inebatur, tristisque recludere portas.
Abstulit tactu pater, auersusque refugis
Fœda ministeria, & cecis se condidit vmbris.*

quam conditæ erant, & quem .i. morē, Roma maxima rerum colit. s. nunc, cū hæc scriberet Poeta cū. i. quando ipsi mouēt Martē. i. deū belli sollicitat, in prima proelia. i. qñ prima prae-

lia cū nouis hostibus commissuri sunt. siue parant. i. intendunt inferre Geris. i. ferocib., & animosis illis populis in Scythia, quia aut Mysii, aut potius Tartari dicuntur, de quib. poeta alibi. Mortem contemnant laudato vulnere Getæ, & ideo addit, bellū lacrymabile. i. cruentum, & saeuum, quod matres multis lacrymis deessentur, matru. i. aut exercitu aut cominus, & manu conferta, ve pro vel, Hyrcanis. s. populis, ad Hyrcaniā filuā habitantib. & Arabis. s. populis Arabiæ, seu tendere ad Indos, & sequi Aurorā quae in Oriēte residet, & reposcere Parthos signa. s. Crasso, & Bruto ablata à Parthis, & Augusto restituta, & sunt quae vulgo vexilla, seu insignia armorum, dñr. Hæc autē oīa spectat ad illud, nūc maxima rerum Roma colit, quia hæc oīa bella, tpe Augusti illata fuerant, q. d. sicut nūc Roma seruauit illū morē, dū dictis populis bella his dieb. intulit, ita & Latini, & Albani, eū seruauerunt. mos autē hic est. Geminae. i. duę, aut pares portae belli (sic, subaudi, n. vt sit, sic. n. dicunt nomine. i. sic. n. nominat eas, & sunt in templo Iani. (sunt. s. Romae, nunc, & olim, vt sentit Laurolauini), & Albæ, sacræ. i. obseruandae, & exhorrendae, religione. i. obseruatione, & formidine. i. metu, vnde religio, à religāda mēte, metu quodā deorū dī. Martis. i. belli, aut dei eius, s. u. i. ferocis, atq; immanis. Centū vectes ærei. i. obstacula, ex ære, ne rubigine cōsumant facta, & robora. i. repagula fortia, ferri. i. ex ferro, æterna. i. inconsumptibilia, claudūt, sup. eas, nec Ianus custos. s. portarū belli, qđ in tēplo suo sūt, abstulit limine. i. sēper adest, qđ ēt (vt Liu. in i. attestatur) Romae custos fuerat, emissis subitis aquis. Vbi. i. postq, aut quo tpe, h. e. qñ certa snia pugnae. i. pugnadi, & belligerē di, sedet. i. cōfirmata est, & placet patrib. i. senatorib. ipse cōsul (loquit. n. de t̄pibus suis) insignis. i. redimitus, insignis i. p̄ter alios, trabea Quirinali. i. regali, quali Quirinus. i. Romulus primus Romanorū rex vsus est, & cinctu Gabino. i. toga, in tergū reiecta, & quasi circumcingēte altera extremitate, referat. i. aperit, has. s. portas belli appositorie, limina stridētia, q. d. creas, aut ferreas portas sustinētia. Ipse. s. cōsul, aut princeps reip. vocat, inducit, pugnas. i. ius pugnadi, & pubes. i. multitudo iuuenū, cetera. i. reliqua, sequit. tum. i. deinde, & cornua creas. i. tubae incuruæ, cōspirat. i. simul inflant spiritu assensu. i. sono assensum significat, rauco Latinus iubeat. s. a patrib. & pube cōmota, p̄cipue per Amata, & Turnū. & i. ēt, tū. i. tūc. s. t̄to, ante Augusti tpa indicere. Aeneadis. i. Troianis, sub Aenea militatib. bella, hoc more. s. quē Roma, tūc, cū hæc scriberet Poeta, obseruauit, & iubebatur recludere. i. aperire portas tristes. i. tristitiā, dū aperiūtur p̄ bellū, afferre solitas, q. d. tēplū Iani, tpe pacis claudebat, & tpe belli, aperiebat, vt. s. Ianus, solitū auxiliū conferret. Pater. s. ipse Latinus, vt seuerus, & venerandus, ac p̄missis p̄stas, abstulit. i. noluit cōtingere portas, ad eas referandas, & aduersus. i. repugnās votis populi, aut auersus. i. indignatus, refugit. i. vitauit, & refutauit, ac reiecit à se ministeria fœda, quia cōtra fœdus, & amicitia, si dēq. Aeneæ datā, & condidit. i. abscondidit se vmbris cecis. i. locis tenebrosis ac regia sua, vbi videri non poterat.

Mos erat Hesperio in Latio] In libris aliquot antiq. legere est, Mos erat in Latio Hesperio, [Hircan̄ sue, Arabiue parant] In Mediceo lib. & plerisque alijs, per copulatiuā. quae scriptū est, Hyrcanisque, Arabisque; [Cinctuq. Gabino] In plerisque libris antiquis inemendate legitur, Sabino.

MAIOREM igitur consulē dici solitū, enorauimus, penes quē fasces foret: Hi vero in antecessū seniori cōtribuebant, & Plutarchus, & Maximus quoq; Valerius providere Lex tm̄ Julia prior ex cōsulib. fasces sumendi potestatem faciebat cui plures forent liberi. Nā & in candidatis liberorū p̄polluit se numerū, Tacitus scrib. Cornelius. Quod si par numerus fuisset vtriq; tū p̄ferebatur maritus, quod si in eo quoq. inuenirent cōpares, annorū vtriq; vī legis eiusdē rō inibatur. Solitos tm̄ audio, qui lege potiores essent, mēsis primi fasces collegis cōcedere natu grādiōrib. aut nobiliorib. vel si alterū inuent cōsularū, Aut certe cōsul erat maior, qui prior loco renunciatus esset, nam & Liuius ab Vrbe cōd. xxix. lib. Scipionē priorē consulē à centurijs omnib. dictū scribit, Et Cic. in Pisonem. Me, cuncta Italia, me omnes ordines, me vni-

VIRI
LECT.

COLL.
RHOD.

vnuerſa ciuitas non prius tabula, q̄ voce priorē conſulē declarauit. Quem vero nunc maiorem, nunc priorē nuncupamus conſule, Virgilius etiā inſignem dixit, vt qui nullius ſit

doctrina inſcius, & vetuſtatis vſq. ad anxietatē obſeruator. Ipſe Quirinali trabea, cinctuque Gabino Inſignis, reſerat ſtridentia limina conſul.

Morantes] Bella differentes. [Rupit Saturnia poſtes] Acyrologiam fecit commutando Ennii verſum. Nam ille ait, Belli ferratos poſtes, portasque refregit. [Immobilis ante] Non ſemper, ſed ante hac. Poſſeſt tamen & immobilis à furia. Nam ante geſſit bella perfectales, per patrem patratum, ſed iure indiſta. [Tergent] Ab eo quod eſt tergeo venit, & tergunt, à tergo tergis, quod de vſu penitus reſeſſit. [Araina] Secundum Suetoniū in libro de vitijſ corporalibus Araina eſt durum pingue, qđ eſt inter carē, & viſcus. [Adeo magnā.] Valde magnā. [Atina potens] Hęc ciuitas eſt iuxta Pontinas paludes, dicta à morbis, qui græce ἀτα δι-
cuntur, quos paludis vicinitas creat. [Tyburq. ſuperbum] aut nobile, aut per tranſitum tetigit illud quod cum aliquando à ſenatu auxilia poſcerent Tyburtes ſub commemoratione beneficiorum, hoc tantum à ſenatu reſponſum acceperunt, Superbi eſtis. [Crustumeriq.] Mutauit. Nam Crustumerum dicitur. [Turrigenē Antemne] Bene muratā. Antemnā ante dicta fuit, quod eas amnis p̄terfluit, quaſi ante amnem poſita. [Salignas Vmbonum crates.] Vt dicit Saluſtius de Lucanis, Qui de vimine facta ſeu-
ta, recentibus detractis corijs, quaſi glutino adoleſcebant. [Thoraces ahenos] Quia apud maiores lorica tantum pectora tegebant, vt Statius. Triplici ſeruantur pectora, ferro. Pectora, nam tergo nullus metus. [Lento ducunt argento.] Flexi à argento ducunt. i. extēdunt. Eſt autem ſponduicus, & reciprocus verſus. [Clasſica iamq. ſonant] Bene poſuit amphibologiam. Nam clasſicum dicitur. & tubam ipſam, & ſonū. Clasſicum autem eſt flexilis tuba. [Teſſera ſignum] Symbolū bellicum, qđ ad pugna exeu-
tibus datur. ſ. p̄p̄ coſuſionem, vt fuit in bello Marii, Bardeus, in Syllæ, Apollo Delphicus: in Cæſaris, Venus genitrix. [Trepidus] Feſtinus, more ſuo. [Loricam induitur] Dicimus & induor illare, & illam rem. [Heliconæ dec] Parnafus mons Theſſaliæ diuiditur in Cithæronem Liberi, & Heliconem Apollinis, cuius ſunt muſæ. Eſt autem Hom. verſus:

Εσπετενὺν μοι μούσαι δ' ἄλ' ὅλην πιάδ' ὁματ' ἔχουσαι

Υμείς γὰρ θεαὶ ἐστέ πάρες τετὲ ἴσε τε πάντ' α

Ἡμεῖς δ' ἐκλέος οἶον ἀκούμεν οὐδ' ἐτιδμεν

Οἷτινες, ἡ γὰρ μὲν δ' ἀνὰ αὐτὸν καὶ κοῖραν οἷσαν.

[Mouete] Legimus, & monete. [Quibus arſerit armis] aut ſplenduerit, aut amore flagrauerit. [Primus inicit bellum] Non

Tum regina deum cælo delapſa, morantes
Impulit ipſa manu portas, & cardine verſo
Belli ferratos rupit Saturnia poſtes.
Ardet inexcita Auſona, atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Puluerulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leueis clypeos, & ſpicula lucida tergent
Araina pingui, ſubiguntque in cote ſecures:
Signaque ferre iuuat, ſonitusque audire tubarum,
Quinque adeo magnæ poſitis incudibus vrbes
Tela nouant, Atina potens, Tiburque ſuperbum,
Ardea, Crustumerique, & turrigenæ Antemne.
Tegmina tuta cauant capitum, ſteſtuntque ſalignas
Vmbonum crates: alij thoracas ahenos,
Aut leues ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc, & falcis honos, huc omnis aratri
Ceſſit amor: recoquunt patrios fornacibus enſes.
Clasſica iamque ſonant: it bello teſſera ſignum,
Hic galeam teſtis trepidus rapit: ille frementes
Ad iuga cogit equos, clypeumq., auroque trilicem
Loricam induitur, ſidoque accingitur enſe
Pandite nunc Heliconæ deæ, cantusque mouete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque ſecutæ
Complerint campos acies, quibus Itala iam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arſerit armis.
Et meminiftis enim diuæ, & memorare poteſtis:
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.
Primus inicit bellum Tyrrhenis aſper ab oris
Contemptor Diuum Mezentius, agminaque armat.
Filius huic iuxta Lauſus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lauſus, equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequicquam ex vrbe ſecutos
Mille viros, dignus patrijs qui latior eſſet
Imperijs, & cui pater haud Mezentius eſſet.
Poſt hos inſignem palma per gramina currum,
Victoresque oſtentat equos, ſatus Hercule pulchro
Pulcher Auentinus, clypeoque inſigne paternum,
Centum angues, cinctumq.; gerit ſerpentibus hydram:
Collis Auentini ſilua quem Rhea ſacerdos
Furtiuum partu ſub luminis edidit auras,
Miſta deo mulier, poſtquam Laurentia victor
Geryone extincto, Tyrrinthius attigit arua,
Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.
Pila manu, ſauosque gerunt in bella dolones:
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipſe pedes tegmen torquens immane leonis,
Terribili impexum ſeta, cum dentibus albis
Indutus capiti, ſic regia teſta ſubibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amiſtu.

mirum ſi ſacrilegus, & contēptor diuum contra piā gētem prior arma ſuſceperit. Et ſciēda eſt poetæ affectatio. Nam ambleſiā nefas eſt dicere. Hic .n. aliquos commemorat, quos in bello non inuenis. Irē in ſequentibus aliquos inuenimus quorū hic nullā fecit commemorationem. [Tyrrhenis aſper ab oris] Oriundo Tuſcus, non qui nunc de Thuſcia venit, quē antea pulſum à ciuibz coſtat. [Agminaque amat] aut eorum qui cum ſecuti fuerant, ſicut eius filium. Nec. c. credibile eſt ſolum fuiſſe. Nam & Statius dicit, Vel quos mouet exul, & heſit Triftibus aucta fides. Aut certe eorum quos Turnus dederat. Vt Adraſtus Polynici in Statio, qui ait, Ne parua mouens inglorius arma Iret. [Agillina ex vrbe] De Cerete oppido. [Nequidquam] Quia in prælio periit, nec patrium recepit imperium. [Patrijs qui latior eſſet Imperijs] Dignus qui haberet imperatorem potius, quam exulem patrē. [Pulchro] Forti: vt diximus ſupra [Pulcher Auentinus] Auentinus mons vrbis Romę eſt quē conſtat ab auibus eſſe noiātū, quæ de Tyberi aſcendentes illic ſedebant vt in 8. legimus: Diarum nidis domus opportuna volucrum. Quidam et rex Aboriginum Auentinus noiē illic & occiſus & ſepultus eſt, ſicut ē Albanorum rex Auentinus, cui ſucceſſit Procas. Varro tamen dicit in gente populi R. Sabinos a Romulo ſuſceptos iſtū accepiſſe mōtem quē ab Auēte fluuiio prouinciæ ſuę appellauerunt Auentinū. Conſtat ergo varias has opiniones poſtea ſecutas. Nam à principio Auentinus dictus eſt ab auibus, vel à rege Aboriginū. Vnde hunc Herculis filium coſtat nomen à monte accepiſſe non ei præſtiſſe. [Inſigne paternum] abſolute dixit. [Centum angues] ſecundum Simonidē, vt diximus. [Collis Auentini ſilua] In ſilua collis Auentini. Et dicendo Auentini, oſtēdit iam ante ita eſſe noiātum, [Rhea ſacerdos] alludit ad nomē matris Romuli, q̄ dicta eſt Ilia, Rhea, Silua. Furtinum] Illicite conceptū, quippe a ſacerdote. Sic ait alibi, Et dulcia furta. [Miſta] Μῖς α græce dixit. [Mulier] Cōpendioſe mortalem dixit. Conſequens namq. fuerat vt diceret, Miſta deo mortalis. [Laurētia arua] Laurentum ciuitas plurimū potuit. Nā oīa vicina loca, eius imperio ſubiacerūt. Vnde nūc ait Arua Laurentia, cū iuxta Tyberim armenta Hercules pauerit. Secundū antiquum ſitum ante Albam, & Romā, Tyberis Laurētini fuit territoriū. [Geryone] Geryones rex fuit Hiſpanię, qui ideo trimembris fingit, quā

tribus & insulis praefuit, quod adiacet Hispaniae, Balearicae mino-
ri maiori, & Ebusae. Fingitur autem bicipitem canem habuisse,
qua & terrestri, & nauali certamine plurimum potuit. Hunc Her-
cules vicit, qui ideo fingit ad eum olla aerea transfusus, quod ha-
buit nauem fortem, & aere munitam. Sanè sciendū declinari
hic Geryonem ut Anchises Anchisae. Vnde usurpauit Salust. Ge-
ryonis dicens Veniens autem Hercules, in quadam Campa-
niae ciuitate per nati triumphum sui exhibuit, vnde Pompei de ci-
uitas. Postea iuxta Butis, caulas bubus fecit, & eas sepsit, qui
locus Boaulia dictus. Nam hodie Boaula dicitur. [Tyrinthius] A
Tyrinthia ciuitate Argis vicina, in qua nutritus est Hercules,
[Tyrrenusque] boues in flumine lauit [Iberas] Admiratio a loco
rū longinquitate. [Pila manu] Pilum proprie est hasta Roma-
na, ut Geza Gallorum, sarissa Macedonum [Dolones] Dolo est
autem flagellum, intra cuius virgam latet pugio. At secundum
Varronem, ingens corus cum ferro breuissimo. Dolones autē
a fallendo dicti sunt, quod decipiant ferro, cum speciem praefer-
rant ligni. Et multi volunt per teretes mucrones, dolones di-
ci, per verum Sabellum pila significari, [Ipse pedes] Ad genus
respicit, nam & Hercules pedes semper incessit, cum equos
habuerit nobilissimos. [Torquens] Sustinens: ut, Axem hume-
ro torquens. [Horridus] Tremendus, non re vera horribilis.

A S C E N S I V S.

[Tym regina, &c.] Narrat quo Iuno, quae bellum consum-
mare volebat, portas belli referauit, omnisque populus in arma
ruit, quia occasione describit varias ipsorum Latinorum arma-
turas, variisque in ipsis habendis studia, De qua Don. sic [Impu-
lit] Iuno impulsit, quod non decebat. Ergo ostenditur pertinax
inimicitia. Neque aperuit solum, sed euerit postes a cardine.
[Ardet inexcitata] Ecce quantum potuit factio Iunonis. [Quin-
que adeo] Numerum & magnitudinem exprimit. [Vomeris]
Ecce qualis amentia vniuersorum agrestium fuit, ut instru-
menta vite profutura, in perniciem vitae verterent. [Tessera]
Significat nuncium gerendum, significantē bellum. Hec ille. Or-
do est. Tum, tunc, cum Latinus volens portas belli referare,
aufugisset, regina deum, i. deorum. f. Iuno, delapsa caelo, impulit
ipsa, i. in propria (ut dicunt) persona, non ministerio inferio-
ris numinis, manu. f. sua. (non construes, ipsa, manu quia ipsa,
quod corripitur, est nominatiui casus) portas morantes i. non
apertas statim, sed quasi cunctantes, & obstantes, & ipsa Sa-
turnia. f. Iuno, rupit postes belli, ferratos. i. ferro munitos, &
hoc cardine. i. stipite super quem voluitur ianua, qui est quasi
coranque, verso. i. inuerso. Versus est Ennianus, ut attestatur
Seruius, in quo dicit Horatius, esse dissecta membra poetae,
hoc est licet metri ratio dissoluatur adhuc in verbis, ipsis esse
vim poeticam. Aufonia. i. Italiae pars, ab Aufone dicta, in exci-
ta. i. non excita, hoc est non commota, sed quieta, & immobilis
ante ardet. f. ardore Martio, seu bellico, pars parat ire pedes. i.
pedestris, pars. i. partim populus (respicit. n. ad rem non ad
vocem) arduus altis equis furit. i. furenti similis, vehitur, ca-
pis, id est per campos, existens puluerulentus. i. plenus pulue-
ris, & vndique perfusus puluere. Omnes. f. tam pedites, quam
equites, requirunt arma. Pars. i. ipsi partim, tergunt Clypeos
leueis. i. leuigatos, politos, & non asperos, & tergunt spicula
lucida. i. ferra spiculorum, quae terendo efficiunt lucida, seu lu-
centia, aruina. i. pingui quodam inter carnem, & cutem, unde
dicit pingui, & subigunt. i. subigendo acuunt, secures in cote-
i. lapide illo, ad acuendum apto, & iuuat. f. omnes, ferre signa,
f. bellica, hoc est vexilla, & audire sonitus. i. clangores, quae ra-
rantantura ab Ennio vocantur. Quinque vrbes adeo. i. valde
magne, nouant. i. in nouant, quia diu arma reliquerant, tela. i.
arma inuasoria, quae de longe iniunguntur, & hoc incudibus
positis. i. dispositis ad nouanda tela. haec autem vrbes sunt, Atina
potens, Tyburque superbum, Ardea Crustumeri. i. Crustum-
erium, & Antemna turrita. i. turribus insignita, & bene mu-
rata, quae. f. vrbes cauant tegmina capitum tuta. i. ipsa tutan-
tia. f. galeas, aut Cassidas, & flectunt crates salignas. i. ex sali-
ce, ligno molli, & tenaci, quod difficulter perforatur, & diffi-
cilius finditur, vmbonum. i. e. quibus fiant vmbones. i. curvaturae
clipeorum, alij ducunt. i. obducunt, & ornant, thoracas ahe-
nos. i. munimina pectorum, ex aere facta, & ocreas. i. munimina
rerum, leuia. i. polita, & non aspera, ducunt, dicit. i. obducunt,
argento lento. i. flexibili, & tenui, & est spondaicus versus.
Ois honos vomeris, & falcis, & omnis amor aratri. i. omnium
armorum agricultura: cessit. i. traductus est, huc. i. ad has vrbes,
ut fierent haec arma, ipsi. n. recoquunt. i. coquendo instrumen-
ta rustica in fornacibus faciunt, enses patrios. i. quibus pro mo-

re patriae in bello uti solent. Et classica. i. sonitus tubarum, aut
ipse tubae flexiles, sonant iam. f. paratis armis, & instructis
militibus tessera. i. symbolum bellicum, quod est, aut vox quae-
dam inter pugnandum exprimenda, aut signum aliud in ve-
ste, aut gestu quod omnibus sub iuramento dabatur, it. i. pro-
cedit, bello. i. ad bellum gerendum signum. f. discretionem ab hosti-
bus, hic. i. quispiam ex Aufoniis, trepidus, i. festinus, & anxius,
ut in bello tumultuatio, rapit, arripit ad se, relictis. f. suis, ad quem
pendebat galeam. i. tutamen capitis, videlicet cassida Ille. i.
alius, cogit, i. compellit, equos tremetes. f. clangore bellico, ad
i. sub iuga. i. ut iuga ferant: aut quia more veteri, nunc est de-
curribus decertabant: aut, ad vehenda arma bellica, & machi-
nas, & induitur clypeum, & lorica trilicē, i. tria licita. i. tres
ordines annulorum habentem, auro, i. quorum vnus ordo erat
ex annulis aureis, Dicitur autem lorica, quia olim fiebat ex lo-
ris corio cocto, & accingitur ense fido, aut cui confidit, aut
qui virum fortem non deserit [Pandite nunc Heliconae deae,
cantusque mouete, Qui bello exciti reges, quae quaque se-
cutae Compulerint campos aequos, quibus Italia, &c.] Quia rem
a memoria remotam recensendam sibi noscitur, quam sine Mu-
sarum inspiratione, exequi nequeat, rursus facit inuocatio-
ne, petens sibi arcana referari, ut sciat quae scribat, & cantus
moueri, ut rite scribat. Sunt autem qui legant. Cantusque moue-
re, & sunt qui malint, Cantusque mouete. Qui bello, &c. ut in
ordine construendo dicat. Donati verba hoc loco sunt. [Pandite
nunc Heliconae deae, cantusque mouete] Relaturus antiquitatis
memoriam, inuocat Musas, ne siue vera, siue falsa referat cul-
pa habeat & inuocandum, proponit quid sit narraturus [Pri-
mus init bellum Tyrrenis asper ab oris] Primus, quia asper pri-
mus quia contemptor eorum deorum, quibus auctoribus Aeneas ad
Italiam venit, & coniugium Lauinae factum est. [Lausus equum
domitor, debellatorque ferarum] Laudat Lausum a fortitudine,
quae in pulchro corpore rara solet esse [Centum angues, cin-
ctaque] Gloriae causa hydras gestabat, sed ludibrium matris ex hoc
apparebat. [Tergum leonis] Preter hydras, et leonis pellem
aliud insigne paternum restabat. Hec ille. Ordo est. O deae, f.
poetarum, Musae, videlicet, pandite. i. referate, & aperite nunc, He-
licona. i. montem illum Boeotiae, in cuius nemore deus, natale lo-
cum, seu patria Musarum: pandite autem, ad me venturae, aut, pan-
dite. i. recludite arcana, & secreta, quae de regibus Italiae illic re-
posuistis, & mouete cantus. i. instigate me, ut canam, & cantu ma-
nifeste, qui reges, aut mouete. f. me, cantu. i. carmine, a vobis
dictato, qui reges excitati. i. excitati, super sunt, bello, i. ad bel-
lum, & quae acies secutae, quaqueque. f. regum, complerint. i. compleue-
rint campos quibus. viris tellus Italia, i. Italica. floruerint tum. i.
intum, & quibus armis arserit. i. aut resplenduerit, aut martio fu-
rore incensa sit. Et. n. vos diuinae meministis. i. memoria retine-
tis & potestis memorare. i. recensere, & narrando ad memo-
riam reducere, at. i. sed, vix aura tenuis famae. i. vix modicus ru-
mor, prolabitur nos. i. labendo venit, ad nos, aut legatur; ad:
ut. f. perlabitur ad nos usque. Incipit autem narrare, dicens, Me-
zentius, contemptor diuinae, init primus, i. precipuus, bellum
existens, asper. i. acer, & ferox, in Latinos hostes, ab oris. i. re-
gionibus Tyrrenis. i. Etruscis, & armat. i. armis instituit, agmi-
na. f. quae duxit, Lausus filius, super eius, quo alter non fuit pul-
chrior, excepto corpore Turni Laurentis cum Lausus esset Tu-
scus: Lausus, inquit, domitor. i. ad libitum gubernator, equum. i.
equorum, & debellator ferarum, ducit, iuxta hunc. i. iam dictum Me-
zentium, patrem suum, mille viros secutos. i. sequentes eum, ne-
quidquam, quia ipsum interimendum tutati non sunt, ex vrbe
Agillina. i. Cerete oppido, existens dignus, qui esset letior. i.
beatior, patris imperijs. i. quod pater illi imperator esset, non
exul, aut qui pateretur imperia patris benignioris, qui videli-
cet non esset contemptor diuinae, & dignus, cui exul. haud. i. non
esset pater. ut is sit, cui Mezentius non esset pater, sed quis
vir, probus, & pius: Auentinus pulcher. i. honestus, & decorus,
fatus. i. progenitus, Hercule pulchro, i. honesto, & decoro, ostē-
tat post hos. f. Mezentium, & Lausum, currum insignem, pal-
ma, i. victoriae, per gramina, id est quo in graminiibus victo-
riam obtinuerat, aut ostentat per gramina currum insignem,
palma & equos victores, id est qui vicerat in curuli certami-
ne, & gerit Clypeo, id est in clypeo, suo insigne, id est orna-
mentum, & (ut dicunt) arma paterna. i. patris sui: Herculis
f. centum angues, & hydras cinctas serpentibus, quem f.
Auentinum, Rheasacerdos. f. in illo loco, cum aduentaret
illuc Hercules edidit partum, id est peperit, & eduxit, sub au-
ras luminis. i. hunc mundum, furtiuum. i. furtiue conceptum
sup.

supp in silais collis Auentini, & ita à loco in quo conceptus est, cum denominauit edidit, dicit mulier mixta. i. cōmixta, & quæ cum mulier esset, concubuerat, deo. i. Herculi, postquam Tyrrhinus. i. Hercules victo, extincto. i. interempto, Geryone. i. rege illo Hispaniæ, q̄ tria dicitur habuisse corpora, attigit arua Laurentia, i. Italica, iuxta Laurentiū, & lauit boues. i. vaccas, Iberos. i. Hispanicas, flumine Tyrrheno. i. Etrusco, ad mare inferū. De hoc aduentu Herculis dicebat latius viij. huius, ubi agitur de Caco ab eo interempto. Cuius sup. subditi, gerūt in bella manu. i. sua, pila. i. tela longa, quæ post Romanorum erant, & dolones. i. flagella dolosa, vnde dicit seuos. i. formidandos, q̄a sunt baculi in quib. mucrones inclusi sunt, vnde addit, & pugnant mucrone tereti. i. longo, & rotundo, quo dira fūt vulnera, & veru Sabello. i. quali Sabelli, seu Sabini, vti solebat, f. dolonibus, aut pilis. Ipse. f. dux eorum, Auentinus, exiens pedes. i. pedibus, non equo incedens sicut & Hercules pater eius, & torquens. i. sustinens, & inuolens circum se immane. i. valde magnum, & terribile tegmen. i. tergū, aut pellem leonis, impexum. i. villosum, & implicitum, feta. i. duro pilo: & terribili, cum dentib. albis, indutus capiti. i. ad caput vsque, vel pro munimento capitis subibat sic. i. in talibus armis, horridus, i. tremēdus, tectaregia. i. domū regis, innexus humeros. i. habens humeros innexos, amictu Herculeo, i. Herculano, hoc est quali Hercules vti solebat. Beroald^{us} aut in Seruiū dicit de verticib. Parnasi, sic. Auctoritas Seruij cū apud grāmatis, ac litteratores, plurimū polleat, effecit, vt omnes minus eruditi in hunc errorem delaberentur, asserentes Cytheronē, & Heliconem, colles esse Parnasi. Corrigendus itaq; hoc in loco est error publicus; ex auctoritate eruditissimorum geographorum, qui grammaticis in locorū descriptione haud dubie merent anteponi; primo igitur sciendū est, qd̄ Parnasus, mons est in Phocide regione, non aut in Thessalia, vt Plin. in 4. & Strabo meminit in nouo, sub Parnaso sunt Delphi clarissimi, in terris oraculo Apollini. Helicon aut, & Cytherō, sunt in Bœotica, vt Plinius, Strabo, Mela, Solinus, reliqui. omnes testatur, & Musis natale in nemore Helicone scriptores assignat, qui & altitudine, & ambitu, nō minor est

Parnaso. Quod autem Parnasus biceps, & biuertex à poetis nuncupetur, non ideo debemus accipere vertices. Cytheronem, & Heliconem, vt grammatici hallucinantur, sed ipsius montis cacumina. Cum ergo curiosius inquirerem, quanam foret nomina duorum Parnasi verticum, reperi apud Herodotum in Vrania, vnum ex verticib. Parnasi, nominatum fuisse Tithorea, alterum Hyampeum. quo circa Herodoti auctoritatem sequens, id credere malo, quam quod Cytheron, Helicon ve, aut Nisa, aut Cyrtha, aut Cyrphis, nanque, & id traditur fuerint vertices nūcupati. Cyrtha, & Nysa, nomina quidem sunt ciuitatum, sed non collium, & Nysa, non est in Parnaso, sed in Helicone. Cyrphis vero rupes est: non cacumen, Libuit hæc pauca adnotare super verticibus duobus Parnasi, ad errorem manifestarium refellendum, qui à prioribus, recentioribusque minus eruditis passim receptus est.

VARI A LECTIO.

LVCIANA tergunt. In nonnullis libris antiquis, Tergent, legitur. [Cōplerint campos acies] In antiquis plerisque libris, Complerunt, legitur. Alibi complent. [Quibus Itala tantū Floruerit terra alma viris] In antiquis exemplaribus legere est. Quibus Itala iam tum Floruerit, [Filius huic iuxta Lausus] Libri aliquot antiq. legūt, Filius huic iuxta Lausus, Alij, Filius hunc Lausus iuxta. Alij, Huc iuxta. [Satus Hercule pulchro Pulcher Auentinus] Sunt libri in quibus, Hercule fortis, legatur. Est & Ostendit equos, in aliquot antiquis. Sub luminis edidit auras] Antiqui plerique libri, legunt, Oras, non Auras. Quamquam alta exemplaria non desunt, in quibus, Ad sublimes edidit aures, legere est. Sed enim, Sub luminis edidit oras, magis omnino placet. [Collis Auentini silua] In libris aliquot antiquis. In silua, legitur. [Boues in flumine lauit Iberos] In libris aliquot antiquis, Iberos, legitur. Terribilis impexum seta] In libris aliquot. Implexum legitur.

C O E L. R H O D.

ALLYSVM autem puto, ad Græcum verbum *μίσγεται* qd̄ misceri signat. coire, etiam apud Paulum Æginetam libro primo. Vnde Virgilius: Mixta deo mulier, Id & apud Homerum, vel frequentissimum,

*Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque, acerque Coras. Argina iuuentus:
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
Ceu duo nubigenæ cūm vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Omolen, Othrynque nūale
Lingentes: cursu rapido dat euntibus ingens
Silua locum & magno cedunt virgulta fragore.
Nec Prænestinæ fundator defuit vrbis,
Vulcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inuentumque focus, omnis quem credidit ætas,
Cæculus. hunc legio latè comitatur agrestis:
Quique altum Prænestle viri, quique arua Gabine
Iunonis, gelidumque Anietem, & roscida riuis,
Hernica saxa colunt: quos diues Anagnia pascit,
Quos Amasene pater, non illis omnibus arma,
Nec clypei, currusve sonant. pars maxima glandeis
Liuentis plumbi spargit: pars spicula gestat
Bina manu, fuluosque lupi de pelle galeros
Tegmen habet capiti: vestigia nuda sinistri
Instituere pedis: crudus tegit altera pero.
At Messapus equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
Iam pridem resides populos, desuetaque bello
Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat,
Hi Fescenninas acies, equosque Faliscos,
Hi Soractis habent arces, Flauiniaque arua,
Et Cymini cum monte lacum, lucosq. Capenos.
Ibant æquati numero, regemque carebant:
Ceu quondam niuei liquidæ inter nubila cyncis*

urbium dissensio inuenitur adeo vt ne vrbs quidem Romæ origo possit diligēter agnoscī. Nam Salustius dicit, Vrbem Romam, sicut ego accepi, condidere atque habnere initio Troiani, & cum his Aborigines. Alij dicunt ab Euandro, secundum quos Virgilius,

Tunc rex Euandrus Romana conditur arcis.

Alij à Romulo: vt, *En huius nate auspicijs illa inclyta Roma.*

Si igitur tantæ ciuitatis certa ratio non apparet, nō mirū si in aliarum opinione dubitatur. Vnde nec historicos, nec commentatores varia dicentes imperitiæ condemnare debemus. Nam antiquitas ipsa creauit errorem, & pluribus fundant, plerique augent, & ad se transferunt nomina, quæ rem etiā non paruum errorem afferre manifestum est. Vt ecce Laurentum à Pico factum est: vt Laurentis regia Pici, Item à Lauinio Latini fratre & Lauinium dictum. Item à Latino Laurentum. Item à Lauinia Laurolauinium. [Nec Prænestinæ fundator defuit vrbi] Prænestle locus est haud longe ab vrbe, dictus *ἡ τῶν ἱππῶν* idest ab illicibus, quæ illic abundant. Ibi erant pōtīces & indigetes, sicut et Romæ Erant

SERV.

Tyburta mœnia linquunt De Græcia tres fratres venerunt ad Italiam, Catillus Coras, Tybur vel Tyburnus. Hi simul omnes vnam fecere ciuitatem, & eam de fratris maioris nomine Tybur appellauerunt, licet & alias fecerint singuli. Nunc ergo dicit duos ad bella venisse, dimisso in ciuitate ad custodiam Tyburte vel Tyburno. [Catillus] Vnde mons Catilli quem Catelli dicunt per corruptionem [Coras] A cutus nomine est ciuitas in Italia. [Descendunt centauri] Ex hac comparatione equites eos fuisse intelligimus. Quod tamen dicturus est postea, Nec non celeresq. Latini, Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ. [Homolem, Ochrymque naualem] Montes Thessaliæ. [Ingens Silua locum, & magno cedunt virgulta fragore] Cedit silua, cedunt virgulta, cum vtiq; à minore ad maius venire debuerit. [Nec Prænestinæ fundator defuit vrbi] De ciuitatibus totius orbis multi quidē scripserunt, ad plenum tamen Ptolemæus græce latine Plinius. De Italicis etiā urbibus Iginus plenissime scripsit, & Cato in Originibus. Apud omnes tamen si diligenter aduertat, de auctoribus conditarum

Erant etiam illic duo fratres qui diui appellabantur, Horū furor dum ad focum sederet, defiliens scintilla eius vterum percussit, inde dī cōcepisse. Postea enixa puerum iuxta templum Iouis abiecit: quam virgines aquatum euntes iuxta ignem inuentum sustulerunt, quia à fonte haud longe erant. Vnde Vulcani dictus est filius [Cæculus] aut, ideo quia oculis minoribus fuit, quam rem frequenter efficit fumus. Hic postea collecta multitudine, post q̄ diu latrocinatus est. Prænestinam ciuitatem in montibus cōdidit. Et cum ad ludos vicinos populos inuississet, cōp̄teos hortari vt secum habitarent, & pro gloria iactare se filiū esse Vulcani, Quod cum illi non crederent, inuocato Vulcano vt eum filiū comprobaret, omnis illius multitudinis chorus est flammæ circumdatus. Quo facto commoti oēs simul habitauerunt, & Vulcani filium esse crediderūt. Hinc est. [Omnis quē credidit ætas] Quasi post dubitationem, & q̄a sine dubio ætas varia in spectaculis fuit. Dicimus aut̄ & hoc Præneste, vt Qui quæ altū Præneste viri. Et hæc Prænests, vnde est, cum primā acie Præneste sub ipsa Straui. [Quique arua gabinæ Iunonis] Gabij diu in agris morati, tandem Gabios condiderunt. Vnde perite arua dixit, non mœnia. Sanē illic Iuno religiosissime colitur, Est aut̄ locus haud longe ab vrbe [Gelidumque Anienem] Anio fluuius haud longe ab vrbe est, sed hic euphoniā secutus est. Nam Ennius Anionem dixit, iuxta regulam. [Hernica saxa colūt] Sabinorum lingua, saxa Hernæ vocātur. Qui dam dux magnus Sabinos de suis locis elicit, & habitare secum fecit, saxosis in montibus. Vnde dicta sunt Hernica loca, & populi Hernici. [Diues Anagnia] aut fertilis, aut alludit ad historiam. Nam Antonius Augusti sorore contempta, postq̄ Cleopatram duxit vxorē, monetam eius nomine in Anagnia ciuitate iussit feriri. [Quos Amasene pater] aut pascis, aut sic Antiprofia, quos pascit Amasene. Est aut̄ fluuius. [Arma] Scuta. [Nec clypei] Scuta maiora, dicti ab eo qd̄ cēlet corp. i. ἀπὸ τοῦ κλέπτω [Fuluosque lupi de pelle galeros] Galerius genus est pilei, quod Fronto genere neutro dicit hoc galerū. [Vestigia sinistri] Instituire pedis. Atqui ipse est pugnantibus primus, sed bene nudus est, q̄a tegitur scuto. Dextrum aut̄ tectū conueniebat esse, quasi ab armis remotum. [Pero] item rusti cum calciamentū. Et traxit hoc à Græciæ more, vnde huc trāfierant, vbi hoc calciamenti fuerat genus. [Ac Melapus equū domitor Neptunia proles] Hic per mare ad Italiam venit. Vnde Neptuni dictus est filius, quē inuulnerabilem ideo dicit, q̄a nusquam perijt nec in bello. Ignē aut̄ ei nocere non posse p̄p̄ Neptunum dicit, quia aquarū deus est. Ab hoc Ennius dicit se originem ducere, vnde nunc, & cātates inducit eius socios, & eos comparat cynis. Domitor aut̄ equorum, quasi animalium à parte inuentorū. Hi Fescenninas acies] Fescenninum oppidum est, vbi nuptialia inuenta sunt carmina. Ducit aut̄ originē ab Atheniensibus, [Æquosque Faliscos] Faliscos Halesus cōdidit. Hi aut̄ immutato h, in f, Falisci dicti sunt sicut febris dī, quæ ante hebris dicebatur, Formiæ, quæ Hormiæ fuerunt ἀπὸ τῆς ὁρμῆς. Nam posteritas in multis nominibus F, pro H, posuit. Iustus aut̄ dicit, quia populus R. missis de decem viris, inde multa iura collegit, & nonnulla supplementa duodecim tabularum accepit. Nam ab Atheniensibus decē habuerunt tabulas. [Hi Soractis habent arces] Soracte, qui est mons apud Irpinos haud longe à Flaminia: de quo Horatius, Vides vt alta Stet nīue candidū Soracte. [Flauiniaq̄ arua] Locus est in Italia Flauinium nomine [Et Cymini cū mōte lacū] Et lacus, & mons hoc nomine appellant. Sanē hoc fabula habet. Aliq̄ Hercules ad hos populos venit, q̄ cū à singulis pro uocaretur ad ostendendum virtutem, defixisse dī vectem ferreum quo exercebatur, qui cum terræ esset affixus, & à nullo potuisset auferri, eū rogatus sustulit. Vnde immensa vis aque secuta est, quæ Cyminium lacum fecit. [Lucosq̄ Capenos] Vnde & porta Capena, quæ iuxta Capenos est, nomen accepit. [Aequati numero] Digesti in ordinē. Hinc, Sæpe numero scripsi. Hoc est ordine congruenter, sicut decebat, rationabiliter. [Liquida inter nubila] Pura, sed nihil tam contrarium nubibus. Nam liquida non sunt, vt in quinto diximus, vbi est, Liquidis in nubibus arsit arundo. Vnde nubes pro ære accipiamus positas. [Et longa canoros dant per colla modos] Secundum Plinium qui ait in naturali historia cynos ideo

Cum sese è pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos; sonat amnis, & Asia longe
Pulsa palus.
Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Misceri putet, aeriam sed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad litora nubem.

suauius canere, quia colla longa, & inflexa habent, & necesse est eluctantem vocem per longum, & flexuosum varias reddere modulationes. [Sonat amnis] Caistrum dicit, qui coheret Asia paludi quam cum significamus, a, longa est, cum sit brevis si prouinciam signi-

ficare voluerimus quod significatur in Georgicis, vt, Arque Asia circum Dulcibus in pratis rimantur prata Caistris. [Volucrum raucarum] Raucum τὸ μέσσην est, sicut grave olens. Nam legimus, Grauitas spirantis copia Tymbræ, sciendū tamen Virgilium secundum morē prouinciæ suæ locutum, in qua bene canentes cyni rauciores vocantur.

Tvm gemini, &c.] Describit reliquos qui cum Turno contra Aeneam in bellum prodibant. Vnde Donatus. [Tū gemini] Geminos dicit vel simul natos, vel duos: vt alibi, Gemini à Tenedo. [Liuētis plumbi] Plūbeis massulis. [Ceui] Id est quo modo, harum auiū comparatione, ostendit hos inerteis, & deliosos. Hec ille. Ordo est. Tū. i. post prædictos, gemini. i. duo, & equales fratres, quos si gemellos vellet significare diceret, Tū fratres gemini, quia, si gemini. i. gemelli, frustra adderetur fratres, quia omnes gemini. i. gemelli, vno partu editi, fratres sūt. fratres igit̄ gemini. i. duo. i. Catyllus, & Coras, perijt, acer. i. strenuus, appositorie, iuuentus Argiua. i. quæ ex Græcia illic venerat. Fuerūt. n. filij Amphiarai, qui apud Thebas perijt, nati ex sorore Adraisti, vt Plinius attestatur: linquūt mœnia Tyburtia. i. Tybur oppidū. à Tyburte, seu Tyburtio, eorum fratre denominatum: appositorie, gentem dictam cognomine. i. cognomento: Tyburti fratris. i. sui. Et ipsi fratres feruntur. i. in equis ante primam aciem inter densa tela. Ceui. i. quē admodū, sup. feruntur, duo centauri nubigenæ. i. ex nube geniti, sub specie Iunonis formata, cum. i. qñ, ipsi linquentes. i. deferentes: Homolen, & Othryn niualet. i. mōtes illos Thei salie, niuib. oppleros, linquentes dicit, supple, cum cursu rapidus: dum. i. ingens silua, dat ipsis euntibus. i. celeriter descendit. locum, p̄p̄ ventum quem secum ducunt, supple cum magno fragore. Nec fundator urbis Præneste Cæculus. i. nomine, defuit, imo adfuit cū reliquis, quem oīs ætas. i. continuata ad t̄pa Poetæ, credidit genitum Vulcano. i. à Vulcano, existētem regem inter pecora agrestia. i. in agro pasci solita, & inuētū focis. i. locis, vbi ignis, cuius deus est Vulcanus, fouetur. Legio. i. certa multitudo agrestis, q̄a agrestiu rex erat comitatur hunc late: qui que. i. & qui, aut quicunque, viri colunt Præneste. i. oppidum illud in Italia, altum: & qui colunt arua Iunonis Gabinæ. i. à Gabijs sūmopere cultæ, & Anienē. i. fluuium, gelidum, i. frigidum, quia p̄ siluas defluentem, & saxa Hernica. i. quæ Herne à Sabinis dicūtur: rōsida. i. irrigata, riuis. i. præterfluentib. & supple illi, quos Anagnia ciuitas illa, diues. i. opulēta, & pascit, & quos, à Amasene pater, quia deus est fluminis aut ipse fluuius vicinus ciuitati Priuernarum, sup. pascis Arma non sonant illis omnibus. i. non fuerūt secū, arma inuasua, vt ceteræ nationes, nec clypei. i. arma defensiva, vt pro vel, currus, i. commeatum, aut arma ferant aut belligerentur sed maxima pars eorum spargit. i. à funda, iaciē dō glandes. i. massilas, aut globulos plumbi, liuentis. i. liuorē inducentis, dum tangitur (Quia filio Vulcani subditi sūt, nisi nouitiæ sint machinæ, quas colubrinæ vocant, quadraret illis glandes iecisse, quia ministerio ignis eis ciuntur) pars. i. eorū, gestat manu bina spicula, i. iacula in morē spicarū acuta, & habent galeros fuluos. i. quoddā genus pileorum coloris fului, q̄a de pelle lupi, regmen. i. vt sint vestimētum, capiti f. luo, & instituere vestigia sinistri pedis nuda. i. hēnt sinistros pedes, nudos (tales. n. vt Macrobius recitat dicit Euripides Aetholos incessisse, qd̄ tñ repræhendit Aristoteles, dicens Dextrū pedē illis nudum fuisse) pero. i. calciamentū. crudus. i. indigestū, & rude, tegit, altera. i. vestigia, hoc est dextera At. i. sed: Melapus domitor equū. i. equorum, proles Neptunia. i. filius Neptuni, quia p̄ mare in Italiam venit, quē neque fas supple erat cuiq̄ sternere igni nec ferro. i. qui neque ferro, neque igni extingui poterat, voca subito in arma populos] refides. i. ab armorū exercitio, iā pridem. i. à plusculis tēporibus, & agmina defueta bello. i. aliena à consuetudine bellandi, & retractat. i. iterū tractat ferrum. i. arma ferrea, hi. i. populi. Melapo subditi, habēt. i. habitant, arces Fescenninas. i. Fescenninū, oppidū Italiæ, & Faliscos. i. illos populos, & quos, i. iustos, vt, Seruius dicit,

alii dicunt, Aequosq; Faliscos, quia Aequi etiā populi sunt Italiae, hi habent arces Soraētis. s. oppidi Apollini sacri, & arua Flauinia, & lacū Cymini, cū monte. i. qui est iuxta montem, & canebant regem. s. Messapum. Ceu i. quemadmodū, sup. canunt, quondam. i. aliquē, cycni niuei. i. candore niuali, cū referunt sese a pastu inter nubila liquida, & dant modos i. modulos, canoros. i. bene sonantes more canentiū, per lōga colla, amnis. s. iuxta quem canunt in Mysia, frequenter sonat. i. resonat, & Asia palus ad differentiam regionis. pulsa. i. re-percussa, a sono cycnorum, sonat, sup. Nec quisquam putet acies ex tāto agninem misceri æratis, i. æreis, aut ferreis armis testas, hoc est q. dictos viros adiret canentes regē non putaret eos esse armatos, nec bellicos, sed putaret nubem aeriam i. in aere volantē, volucrum raucarū. s. cycnorum, quorū vox dulciter raucescit, vrgeri. i. depelli ab alto gurgite, quia qñ vrgerentur, & volare coguntur, canere inceperant, hoc est, qui eos videret, & non audiret, putaret, cycnos, non homines se audire, tam suauiter concinunt, quanquam plurimi sunt.

FRATRIS Tiburti dictam cognomine gentem. In Roma. li. Tyburni, legitur. Est & vbi legas, Tyburtia limina. Quos diues Anagnia pascit. In nonnullis libris, Pascis, habetur. Nec clypei currus ve sonant. In antiquis libris, Currusque, legitur. Tegmen habent capiti. In plerisque libris antiquis, Habet, notariū est. Ne: sternere ferro. In antiquis aliquot exemplaribus. Nec sistere legitur.

EST Aristophanis poetarum facetissimi comēdia, cui titulus *ἰππεῖς*. i. Equites. In ea, Cleon remis velisque proscinditur; inter probra alia quibus eius infamatur vita, illud item est vbi, Cleonis manus esse in Aetolis scribit, mentem vero in Clodidis. Sed rectius cūmodiusque fuerit, Græca subtexuisse verba, quæ sollicitius forsan studiosorum requirerent aliqui;

Τὸ χεῖρ ἐν αἰτωλοῖς, οὐδ' ἐν κλωπιδῶν.

Quid vero sit, in Aetolis manum hñe poetæ interpretes apposuissime explicant, & meminit Eustathius, cum in sortis extremæ hominem, semperq. in petendo paratum, ac nil nisi rapinas meditantē vt qui nil suauius opinaretur, q. accipere, dici interpretat. loci aut gratia ex verbis Græci notione cōsurgit: nam *αἰτῶν*, petere signat. Sed & qui Ethnica scripsit: Aetolum esse epitheton, quādoque scribit ab *αἰτῶν*. Quod vero infertur, in Clodidis fuisse mentē; vrbaniſſime i. em in depeculatore pronunciat, quādo *κλωπῆς* furtum indicat. Vrbaniſſitas vero inde elicitur, quia Clodidæ in Leontide recensebantur tribu. Dū ergo signari loca vñr. mores impostoris, ac nefarij hominis scitius occultius ve reteguntur, comicoq. inspergunť felle. Faciūt ad hæc, quæ apud Athenæū legimus. & Polybium obseruata. Aetolicum fuisse rapere *ῥαλῶν πέλαις*. i. res eorum qui prope ferent, *ὅν δ' ἐ καὶ πὸρρῶν*. i. nunc & quæ remotiora. Sed & bellaces tñ fuisse Aetoli prodūtur, ac propter ea *μονοηριπιδες*, i. crepidæ vñus, quod Pindarici nouerūt interpretes, & ad Hernicos tranſtulit Maro;

Vestigia nuda sinistri

Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

Nec omisit in Cenis Macrobius. Quod autem de manu in Aetolis diximus, adnotādū & illud quod in historijs posuit Plethon Gemisthus, Carthaginensium legatum ad Andromachū missum, postea quā elate multa minaciterq. differuit denique manū producentem nunc supinam, nunc pronam, iussisse remitti Timoleontē. Quod irridens Andromacho gestu cōparari manu prolata, primo quoq; tempore, vt inde enauigaret, p̄cipit. Verum ad institutū redeo. Clodia. i. *κλωπεία*, saltationis fuit species, meminit Theatricorum quarto Iubas. Dignū scitu; *κλωπᾶ δαί* Græcis dici. clam taciteq. i. *ἄφωπτι* facere quid, vel loqui, vt furari. Audaciam magnam paremię forma quadam Polybius Historiarum quinto, Aetolicam dicit.

AV.

ECCE Sabinorum prisco de sanguine. Vlrpat hoc. Nam Clausus Sabinorum dux, post exactos reges cum quinque millibus clientum, & amicorum Romam venit, & susceptus habitandam partem vrbis accepit, ex quo Claudia & tribus ē, & familia nominata. Prisco de sanguine. De antiquis Sabinis. Magnum agmen. Propter quinque millia clientum. Partem data Roma Sabinis. Hoc de alia traxit historia. Nam post Sabinarum raptum, & factum inter Romulum, & Titum Tatium fœdus, recepti in urbem Sabini sunt, sed hac lege vt in omnibus essent ciues Romani, excepta suffragij latione. nā magistratus non creabant. Amiterna cohors. De Amiterno oppido. Priscique Quirites. i. Sabini. Prisci autem ideo, quia post fœdus Titij, & Romuli placuit vt quasi vnus de duobus fieret populus. Vnde & Romani Quirites dicti sunt, quod nomen Sabinorum fuerat a ciuitate Curibus & Sabinis a Romulo Romani dicti sunt. Eriti manus omnis. Oppidum est dictum a Iunone. i. *ἰππᾶ* quæ illi colitur. Oliuifereq; Mutusca. Hæc Trebia postea dicta est, quā modo Tribulā dicunt, apud quam Annibal deleuit populū R. Lucanus, Cannarum fuimus Trebiæq; iuuentus. Qui Nomentum urbem. Hec ex sua persona dicit poeta. Nam adhuc ciuitas Nomentana non fuerat, vt in sexto ait, Hi tibi Nomentū & Gabios. Item hæc tunc nomina erant. Rosea rura Velini. Velinus lacus est circa Reate iuxta agrum qui Rosulanus vocatur. Varro tñ dicit lacū hunc a quodā consule, in Narran vel Naren fluium) nam vtrunque dicitur esse diffusum:

*Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar:
Claudia nunc a quo diffunditur & tribus, & gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Vnā ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,
Eriti manus omnis, oliuiferaque Mutusca:
Qui Nomentum urbem, qui rosea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentes rupes, montemque Seuerum,
Cesperiamque colunt, Forulosq; & flumen Himellæ:
Qui Tyberim. fabarimque bibunt, quos frigida misit
Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini:
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco voluuntur marmore fluctus,
Seuus vbi Orion hibernis conditur vndis;
Vel cum Sole nouo densę torrentur ariste,
Aut Hermi campo, aut Lycię flauentibus aruis:
Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus:
Hinc Agamemnonius, Troiaui nominis hostis,
Curru iungit Alesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque iuxta
Aequora, quique Cales linquunt, amnisque vadose
Accola Vulturini, pariterque Saticulus asper,
Oscorumque manus. teretes sunt belides illis
Tela, sed hæc lento mos est aptare flagello.
Leuas cetra tegit, falcati comminus enses.*

post quod tanta est ea loca secuta fertilitas, vt etiam perticæ longitudinem altitudo superarit herbarum, quinetiam quantū per diem demptū esset, tñ per noctes crescebat. Quod Virgilius, ad suam provinciam tranſtulit, dicens, Et quantum longis carpent armenta diebus, Exigua tantum gelidus ros nocte reponet. Tetricæ horrentes rupes. Tetricus mons in Sabinis asperimus. Vnde Tristes homines, Tetricos dicimus. Montemq; seuerum. Proprium nomen mentis est, sicut agri, Roseus. Casperiamque colunt. Foruli & Casperia ciuitates sunt. Flumen Himellæ. Himella fluuius est, & sic dicit Himellę flumē, vt Butroti vrbē. Qui Tybrim fabarimque bibunt. Bene bibunt. nam Tyberis in Tuscia oritur, sed tranſit etiā per Sabinos. Vnde Bibunt, nō possident dixit. Et sciendum Turno dari auxilium a tractu Piceni Samnij Campaniæ, & pro parte Apuliæ: omnis vero Tuscia superior, & Venetia Aeneæ præstat auxilium. Fabarim autem quem dicit, et ipse per Sabinos tranſit, & Farfarus dicitur. Plautus. Dissi-

pabo te tanquam folia Farfari. Ouidius, Et amena Farfarus vmbra. Frigida misit Nursia. Piceni ciuitas. Frigida aut, aut reuera, aut certe venenosa, nocens. Gracchi nanque vbiq; in concionibus suis Nursinos sceleratos appellauerunt; & sci-mus amare Virgilium historiarum rem per tranſitū tangere. Hortinæ classes, Hortini equites, qui classes dicuntur. Vnde & eorum tubas, classica dicimus, & partes populi classes vocamus, quæ quinq; fuerūt, Populi Latini. Qui intererāt Albani montis viscurationi. Infaustum interſuit Allia nomen

Virg.

KK

Allia

Allia fluius haud longe ab vrbe est, iuxta quem Galli, Brenno duce xv. Calend. Augustarum die, deleto exercitu post tri-
duum deleuerunt etiam urbem excepto Capitolio. Sanè Al-
lia additū est l, propter metrum, vt reliquias. Lucanus bene
posuit, Quas Aliæ clades. Marmore. Mari. Vel cum sole nouo.
Prima ætatis parte. Nam proprie sol nouus est 8. Cal. Ianua-
rias, sed tunc non sunt aristæ. Hermi campo. Hermus Lydiae
fluius, qui superflus campis gignit fertilitatem. Vnde are-
nas aureas fingitur trahere. Lyciæ fluentibus aruis Provin-
cia est fertilis frugum, Hinc Agamemnonius Troiani nomi-
nis hostis. Hunc Agamemnonis plerique comitem, plerique
nothum filium volunt, qui cum venisset ad Italiam audito
aduentu Aeneæ, in bellum ruit non amore Turni, sed odio
hostilitatis antiquæ. Vnde ait, Troiani nominis hostis. Rapit
populos. Raptim adducit. Etiam Campaniæ loca commemo-
rat. Nam Massicus mons est vitibus plenus, Massica aut dixit,
vt Menala. Aurunci misere patres. Isti Græce Ausones nomi-
nantur. Sidicinaq; iuxta æquora, ab oppido quod Sidicinū
dicitur. Cales linguunt. Ciuitas est Campaniæ, Nā in Flami-
nia est, quæ Cale dī; est & in Gallia hoc nomine, quā Salust.
captam a Perpēna cōmemorat. Amnisq; vadosi Accola Vul-
turni, Fuluius iuxta Cumas cadit in mare. Saticulus asper.
Populus Campaniæ asper moribus. Oscorumque manus.
Capuenses dicit, qui ante Osci appellati sunt, quod illic plu-
rimi abundauere serpentes. Aclides illis Tela. Aclides sunt
tela quædam antiqua, adeo vt nec vsquam commemorentur
in bello. Legitur tamen quod sint clauæ cubito semis factæ,
eminentibus hinc, & hinc acuminibus quibusdam, quæ ita
in hostē iaciuntur religatæ loro vel lino, vt peractis vulnerib;
possint redire. Putatur tamen esse teli genus, quod per flagel-
lum immensum iaci potest. Læuas cetra tegit. Scutum loreū
quo vtuntur Afri, & Hispani, Falcati comminus enses. Affe-
ctauit varietatem. Nam consequens fuerat. Dextras amat gla-
dij falcari. Falcatus autem ensis est harpe, qua vsus est Per-
sius. Lucanus. Harpen alterius monstri iam cæde rubentem.

A S C E N S I V S.

Eccæ Sabinorum, &c. Perpetuo tenore alios duces, popu-
losque Italiæ describit. Vnde cum parum sit difficultatis, ni-
hil à Donato allatum dicunt, quot sit lectione dignum. Or-
do itaque est. Ecce, q. d. quod mirabere, propter generis anti-
quitatem existens de prisco. i. valde antiquo sanguine Sabi-
norum, qui sunt populi Italiæ, non longe a Roma, agens. i.
conducens magnum agmen, & ipse existens instar. i. in sta-
tum, & valorem magni agminis, a quo & tribus, & gens. i.
progenies, Claudia. i. Claudiorum, qui Rome nobiles erant;
diffunditur. i. multiplicatur, diffundendo in diuersas fami-
lias, per Latium. i. totam Italiam postquam Roma data est. s.
à Romulo, Sabinis in partem. i. postquam Sabini donati sunt
ciuitate Romana. Ingens, cohors Amyterna. i. ex Amyterno
oppido, & Quirites Prisci. i. Sabini antiqui, & omnis manus
i. multitudo. Eriti, s. oppidi, & Mutiscæ. i. eius vrbis non lon-
ge a Roma, quæ postea Trebula dicta est: Oliuifere, idest mul-
tum oliui, ac olearum ferentis, & supple ij. qui colunt No-
mentum urbem, & rura Velini. i. illius lacus, rosea, pro eo
quod est rorida, aut rosida. i. multo rore profusa, & ita ferti-
lia, q. d. irrigua, & quæ colunt rupes Tetricæ. s. regiones, vbi
sunt Tetrici montes asperrimi, a quibus omnes rigidi, Tetrici
nominantur, vnde addit, horrentis. i. rigida, & aspera; &
pro. i. Montem Seuerum. s. Tetricum; & qui colunt Caspe-
riā. i. urbem, & Forulos, etiam oppidum, & flumen Himellæ
s. Himellam, & qui bibunt Tyberim. s. fluium, & Fabarim,
etiam fluiū, qui ambo, Sabinā trāseunt, & sup. ij. quos Nur-
sia frigida. s. aut natura, aut moribus. quia veneficia mittit, &
classes Hortynæ, & populi Latini, & sup. illi, quos Ailia, in-
faustum nomen. s. propter cladē Romanorū, apud eū fluium
factā, interluit. i. inter medios alludendo fluit, secans. i. diui-
des eos p mediū, vna. i. simul, sup. venerūt, quā. i. quantū, mul-
ti fructus voluntur; Marmore. i. mari Libyco; vbi. qñ; Oriō
sæuus. i. sidus Orionis, sæuum, & nimbosum, conditur. i. ab-
scōditur, vndis bybernīs. i. hyemalib. vel quot, supple aristæ.
i. spicæ aridæ, densæ. i. crebræ, torrentur cū sole nouo. i. recēs
orto, aut in principio ætatis; aut sup. in cāpo Hermi. i. quē
Hermus fluius Lydiae irrigat, aut in aruis Lyciæ fluentib;
aristis flauis, tam multa, sup. & tot scuta sonant. s. eorū qui in
bellum cōgressuri sunt, & tellus est cōterrita pulsū; hos: dū
quasi ipsi pessundata succumbere timeat; hinc. i. post hos:
Hæsus, hostis nominis Troiani; Agamemnonius. i. Agamem-

nonis, aut socius, aut nothus. i. filius naturalis, & non legiti-
mus, iungit equos curru. i. ad currum; rapit. i. raptim collegit;
Turno. i. in auxilium Turni; mille populos. i. viros feroces, q
vertunt rastro. Massica. i. montes Massicos, felicia. i. feraces,
fertilesque Baccho. i. vino, & sup. illi, quos Arunci patres,
qui sunt de antiquissimis populis Italiæ, misere. s. in auxilium
Turni, iuxta æquora Sidicina. i. ab oppido Sidicinio dicta, &
sup. ij. qui linguunt Cales, oppidum illud Campaniæ, & ac-
cola Vulturni amnis vadosi. i. vadis pleni, & vadabilis, & pari-
ter Saticulus populus ille Campaniæ, in Italia, asper. s. mori-
bus, & manus. i. multitudo Oscorum, illorum populorum
Italiæ, sup. vna veniunt; Aclides. i. tela, de longe iaci apta, tere-
res. i. in longum rotundæ, sunt illis tela. i. pro telis, sed mos est,
sup. ipsis, aptare hæc. i. has Aclides, flagello lento. i. dum len-
tum, & flexibile est, cetra. i. scutum loreum, quo tunc uteban-
tur Hispani, & Aphri, tegit læuas. i. sinistras partes corporum
eorum, enses falcati. i. incurui. s. harpæ, supple tegunt, comi-
nus. i. de propē, quasi cum manu conferta, manus, sup. dex-
tras. Beroaldus in Seruium errantem in descriptione Trebiæ,
& Myrtiscæ, dicit sic. Quis non videt Seruium, in rebus inter
dū leuissimis impinguere, & toto (vt aiunt) errare cœlo? vel
hoc potissimum in loco, cum dicit apud Trebulam, quæ dicta
sit, & Trebia, ab Annibale victos esse Romanos quod a fide
historica penitus est alienum, namque Annibal, apud Trebiā,
fluium Placentinum maximo prælio vicit consules Rom.
Sempronium Lōgum, & Corn. Scipionem Africani patrem,
vt Liuius, Syluius, atq; Polybius apertissime, ac copiosissime
narrant. & nemo vllō tempore hoc vnquam inficias iuit. Er-
rat itaque euidenter Seruius existimans Trebiam idem esse
quod Trebula, cum intervallo locorum, & dissimilitudine
significationis disjungantur. Nam Trebia, fluius est notissi-
mus, iuxta Placentiam. Trebula vero, oppidum fuit haud p. o-
cul ab vrbe Romana, vt, auctor est Plinius. Et olim Trebula-
nis ciuitas data fuit à Romanis vt scribit Liuius in X. Trebu-
læ casei laudatissimi conficiebantur Trebulani cognominati,
de quibus sic scribit Martialis in Xenijs, Trebula nos ge-
nuit, commēdat gratia duplex. Si ve æui flamma, siue domi-
mur aqua. Trebiani fuerunt quoque populi contermini Tre-
bulanis, sed hi nihil ad Trebiā, vbi Annibal Romanos profligauit.
Nec versus Lucani quidquam iuuerit Seruij opinio-
nem, cum apertissime referatur ad Trebiam Placentinorum:
perperam itaque allegatur a Seruio, qui altero quoque loco
alterum Lucani carmen, parum diligenter, parumque curio-
se pēsitauit, namque super eo Maroniano versiculo, Infaustum
interluit Aulia nomen. ita scriptum reliquit, Allia, fluius
est, cui additur vnum l, propter metrum; vt reliquias. Luca-
nus bene posuit, Quas Aliæ clades. nō possum nō vehemēter
admirari Seruium in errores tam pueriles, tā manifestarios,
tam crebro incidere, Existimauit enim Lucani versum, refe-
rendum esse ad cladē Alliensem, quod quā ridiculum sit,
quiuis animaduertere poterit, qui librum Lucani septimum
diligentius inspexerit, in quo carmen hoc legitur, Non
istas habuit pugne Pharsalia partes, Quas aliæ clades, cuius
sensus est manifestissimus. vult n. ostendere Lucanus omnes
alias clades, quas Romani superioribus temporibus passi sunt
non esse comparandas cum Pharsalica clade, quæ cunctas
alias exuperat. & ita, aliæ sine cōtrouersia accipitur pro pro-
nomine. Seruius vero credidit, aliæ clades, accipi pro Allien-
si clade, tanquam ab Alia fluiuo deriuetur, cuius primam sylla-
bam apud poetas semper productam reperi, quamuis Seruius
reclamet. Ouidius, Hæc erat in fastis cui dat grauis Allia no-
mē. Luc. Et damnata diu Romanis Allia fastis. Sylius, Maior
honorificis sese extulit Ailia ripis. Sic a poetis omnibus se-
catis naturam nominis, nulla metrica necessitate cogente,
Allia, ponitur prima syllaba producta, quemadmodum a Vir-
gilio traditum, & per geminum ll, ab eruditis scribitur.

V A R I A L E C T I O.

POSTQUAM in partem data Roma Sabinis. In antiquis ali-
quot libris, legere est, Postquam pars est data Roma Sabinis.
Qui Rosea rura Velini. Sunt quidam libr. in quibus Rosci-
da, legatur. Casperulamque colunt. Ex antiq. lib. omnino,
Casperiam, legendum. Forulosque. In antiq. aliquot, Feru-
los, habes. Ita, Himillæ, pro Himillæ. Fabarimque bibunt. Fa-
burum, in antiq. aliquot lib. habetur. Voluūtur marmore flu-
ctus. In plerisque lib. antiq. pro Marmore, Littore scriptum in-
uenias.

venias. Scura sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus. In plerisque antiq. lib. scriptum inueni. Scura sonant, pulsuque pedum cōterrita tellus. Oscorumque manus. Male in quibus-

dam antiq. lib. Thuscorum est. Teretes sunt Alcides illis Tella. In quodam antiq. lib. legimus, Alcides. Læuam cetra tetigit. In antiq. libris, Læuas legitur.

Oebale, Oebalius filius est Telonis & Nymphæ Sebethidis. Hæc autem est iuxta Neapolim. Sed Telō diu regnauit apud Capreas insulam contra Neapolim sitam. Filius vero eius patrijs non contentus imperijs, transit ad Campaniam, & multis populis subiugatis suum dilatauit imperium. Teleboum Capreas cum regna teneret. Cum teneret. Capreas regna Teleboum. Nam Teleboæ Caprearum sunt populi, quos Telon suo regebat imperio. Sarraſteis populos. Populi Campaniæ sunt à Sarro fluuio. Rufas Batulumque tenent. Castella Campaniæ. Arua Celennæ. Iunonis locus Campaniæ est Celennia, sacer Iunoni. Et quos maliferæ despectant mœnia Bellæ. Multi Nolam volunt intelligi, & dicunt iratum Virgilium nomen eius mutasse propter sibi negatum hospitium: & ita aperte noluisse dicere, sed ostendere per periphrasim, Nam illic Punica mala nascuntur, vt nunc Bella pro Nola posuerit. Alij volunt accipi, vt sit synalæpha, & legatur mœnia Abellæ. Cateias. Tela Gallica. Vnde, & Teutonicum ritum dixit. Raptus de subere cortex. Bene raptus, quia recens suberis cortex in quamuis formam tota flectitur facilitate. Montosæ Nursæ. Ciuitas in montibus posita. Insignem fama. Bene fama, quia occiditur: vt, Vntemque Gyas; cadit, & Tolumnius augur. Horrida præcipue cui gens. Aequicolam gentem dicit, & morū, & vitæ qualitate præduram. Sanè aliud pendet ex alio. Ideo erant horridi, quia venabantur. Ideo venabantur, quia habebant duras glebas. i. infertiles. Nam molles, feraces sunt; Vt in Georgicis docet, Et cui putre solum, nanque hoc imitatur arando. Quin & Marrubia venit de gente sacerdos, Medea quando relictis Colchis Iasonem secuta est, dicitur ad Italiam peruenisse, & populos quosdam circa Fucinum ingentem lacum habitantes, qui Marrubij appellabantur, quasi circa mare habitantes: propter paludis magnitudinem docuit remedia contra serpentes, Quamquam alij Marrubios a rege dictos velint. Hi ergo populi Medeam Angitiam nominauerunt ab eo quod eius carminibus serpentes angerent. Ab his nunc Vmbronem venisse dicit non regem, sed ducem. Sunt autem isti Marforum populi. Fronde super Galeam, & felici comptus oliua. Frondibus comptus fertæ oliuæ. Vipereo generi. Terrenis serpentibus. Grauius spirantibus hydri. Atque serpentibus. Grauius autem spirantibus solo nocentibus flatu. Lucan. Ante venena nocent. Spargere. Conficere, vt, Et spargere venena didicerunt. Arte leuabat. Leuius esse faciebat; vt, Nostrumque leues quæcunque laborem. Medica cuspidis ictum. Medicor illam rem, & illi rei, sicut modulator. Liquididi fleuere lacus. Etiam alibi.

Nec tu carminibus, &c. Eandem rem prosequitur de qua cum Donatus dicat nihil. Ordo est. Nec, i. & non, & Oebale, tu non abibis indictus, i. illaudatus (sicut Horatius. Prima dicte mihi summa dicende camœna) nostris carminibus. i. carmina nostra, te quoque dicent, quem Telon, rex Caprearū fertur generasse, sup. ex nympha Sebethride, sic a loco iuxta Neapolim dicta, tūc sup. cū teneret Capreas regna Teleboū, pro Teleboarū, q. sunt populi Caprearum, existens iā senior. i. prouectioris ætatis. Sed filius. f. Oebalus, non cōtentus aruis patrijs. i. paternis, premebat iā tum ditione i. imperio, late, i.

*Nec tu carminibus nostris indictus abibis
Oebale: quem generasse Telon Sebethide Nympha
Fertur, Teleboum Capreas cum regna teneret
Iam senior: patrijs sed non & filius aruis
Contentus, late iam tum ditione premebat
Sarrafes populos, & quæ rigat æquora Sarnus,
Quique Rufas, Batulumque, tenent atq; arua Celennæ,
Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ,
Teutonico ritu soliti torquere cateias:
Tegmina queis capitum raptus de subere cortex:
Aerataque micant peltæ, micat æreus ensis.
Et te montosæ misere in prælia Nursæ
Vfens, insignem fama, & felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens, assuetaque multo
Venatu nemorum, duris Aequicola glebis.
Armati terram exercent, semperque recenteis
Conuectare iuuat prædas, & viuere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam, & felici comptus oliua,
Archippi regis missu, fortissimus Vmbro:
Vipereo generi, & grauius spirantibus hydri
Spargere qui somnos cantuque, manuque solebat,
Mulcebatque iras, & morsus arte leuabat:
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Eualuit, neque eum iuuere in vulnera cantus
Somniferi, & Marsis quæsitæ in montibus herbæ.
Te nemus Angitiæ vitrea te Fucinus vnda,
Te liquididi fleuere lacus.*

bus feliciter vti solebas, cui. f. Vntem, gens. f. æquicola, horrida. i. aspera cultu, & assueta multo venatu i. frequēti venationi, duris glebis. i. ad colēdas duras glebas, præcipue i. supra ceteras gētes, qui, sup. exercēt terram armati. i. existentes in armis, & iuuat. i. delectat, sup. eos semper, conuectare prædas recentes. i. recēter raptas, & viuere rapto. i. ex rapina. Quin. i. quinet. Vmbro fortissimus. f. vir, existēs sacerdos, de gēte Marrubia, quæ iuxta Fucinū lacū habitans a Medea originem traxisse fertur, venit sup. in prælia, missu. i. ex missione regis Archippi existens comptus super galea, fronde, & felici oliua. i. frondibus felici, & festæ oliuæ, q. solebat spargere. f. cōficere, aut infundere, generi vipereo. i. viperis, & hydri, i. serpentibus aquaticis, spirantibus. i. efflātibus, grauius. i. ad grauamē eorum, in quos spirant somnos, cātu. i. incantatione. & manu. i. herbis potētibus, & qui mulcebat. i. mitigabat & sedabat, iras. f. viperarū, & serpētum aquatiliū, & leuabat. i. curabat, & tollebat, arte. f. medica, morsus f. serpētinus, sed nō eualuit. i. ad plenū nequiuir, medicari. i. medice curare, istum cuspidis Dardaniæ. i. teli Troiani, quo occisus est, neque cantus somnifer iuuare eū, in. i. contra vulnera. & herbæ Marsæ. i. quibus gens Marforum multum pōt, quæ hodie quoque serpentibus dominatur, & dicit se de familia sancti Pauli. quæ sita in montibus, sup. non inuenerūt eum, nemus Angitiæ, quod in illis regionibus est: Fuscinus. f. lacus, vnda vitrea, i. habens aquam vitrei coloris, & lacus. f. alij, liquididi disfluerunt te, o sacerdos, facit. n. vt, cōmiserationem exciter p. apostrophen ad eum.

PATRIJS sed non, & filius aruis Contentus. In antiquis aliquot libris, Sed non iam, legitur. Batulumque tenent, atq; arua Celennæ, In Romano libro, Batulam. & Celennæ, legitur. Despectant mœnia Abellæ. Antiqui omnes lib. quotquot habui, Mœnia Bellæ, legunt. Misere in prælia Nursæ. In Romano libro, Nursæ scribitur. Sunt & plerique lib. in quib. Nursæ scriptum est. Quin & Marrubia venit. Veteres libros, Marrubia, legunt. Romanus tamen, Marula, habet. Neque tum iuuere in vulnera cantus. In antiq. plerisq. lib. In vulnere, legunt. Quæsitæ in montibus herbæ. In antiquis plerisque

Virg. K K 2 exempl.

exempli legitur. Quæ sita montibus, absque. In Te nemus Angitia, antiqua aliquot exemplaria, Argitia legunt.

COEL. SED forte ex ijs quipiam, quos *φίλοι* vocant Græci
RHOD. nos discendi cupidos dicere possumus, quærat ex me nunc, quod esse genus serpentis putem, quæ passim dicitur Latine, vipera, in Græcorum vero literis echidna, nam mas echis nunc cupatur. Ego quantum coniectura ducor, Vipera suspicor vulgo dici marasum, quæ nomenclatura, nec Barbara est, nec citra rationem excogitata, quippe a Marforum populis interpretatione Etymologica duci nomen videtur, quia id genus maxime confectarentur Marfi, circumferrentque, Quod ne quis pro libidine confectum auctore nullo arbitretur, significat id maximus artis medicæ magister, Galenus, volumine xj. simplicium pharmacorum, necnon ad Glauconem. Inuicet & poeta nobilis illis versibus, quos & apposuiamus:

Quin & Marrubia uenit de gente sacerdos,

SIRV.

IBat & Hippolyti proles pulcherrima bello Virib. The-
seus mortua Hippolyte Phæ-
drâ Minois, & Pasiphæ filiam
supereduxit Hippolyto. Qui
cum illâ de stupro interpellâ-
tem contempsisset, falso dela-
tus ad patrem est, quod ei vim
voluisset inferre. Ille Egeum
patrem, rogauit, ut se vlciscere-
tur, qui agitati curus Hippo-
lyto immisit Focam, qua equi
territi eum traxerunt. Tunc
Diana eius castitate commota,
reuocauit eum in vitam per
Æsculapium filium Appollinis,
& Coronidis, qui natus erat
exfecto matris ventre, quod
cum Apollo audisset a Coruo
eius cultore eam adulterium
committere, iratus Coronidem
maturo iam partu: confixit sa-
gittis. Coruum vero nigrum se-
cit ex albo, & exfecto ventre
Coronidis produxit Æscula-
pium, qui factus est medicinæ
peritus. Hunc postea Iuppiter
propter reuocatum Hippoly-
tum interemit. Vnde Apollo
iratus Cyclopes fabricatores fulminum confixit sagittis, ob quæ
re a Ioue iussus est Admeti regis nouem annis apud Amfrifum
armata pascere diuinitate deposita. Sed Diana Hippolytum re-
uocatum ab Inferis in Aricia Nymphæ comendauit Egeriæ,
& eum Virbius, quasi bis virum iussit vocari, cuius nunc filium co-
gnomine dicit in bellum venire adeo omnia ista fabulosa sunt. Nam
cui castus ubique inductus sit, & qui semper solus habitauerit,
habuisse tamen fingit filium. Re vera autem, & ut supra diximus.
Virbius est nomen coniunctum Dianæ, ut matri deum Actis, Mi-
neruæ Erichthonius. Veneri Adonis. Quæ mater Aricia misit.
Ciuitas iuxta Albam, Mater autem pro Augustum dicit, qui
fuerat ex Aricina matre pro genitus: ac si diceret, quæ tanti au-
ctor est generis. Egeriæ lucis Nympha in Aricino nemore quæ
amicam suam Numa esse fingebat, ad firmadam legum suarum au-
toritatem. Pinguis ubi & placabilis ara Dianæ. Pinguis frequen-
ti sacrificio, placabilis autem ac si diceret, non qualis ante fuit.
vel illic vel apud Centauros humano gaudens cruore, quæ histo-
riâ plene in secundo diximus. cum Iphigeniæ incidit commemo-
ratio. Arte nouerç occiderit. Bene vim sceleris expressit sola
nouerç commemoratione. Pæonijs reuocatum herbis, aut
medicinalibus; a Pæone medico deorum, qui Pæan fuit Dorico-
cos dicitur rationem, Pæon. Aut re vera herbam Pæoniam di-
cit, cuius Creta ferax est Et amore Dianæ, Amore. i. cura. Me-
dicinæ talis & artis. Quæ etiam fata dissolueret. Pæonigenam
Matre Pena genitum alij Phœbi genam legunt; ut Probus.
Relegat Commendat ab alijs segregatum. Solus. in solis lo-
cis. Nam solus quomodo, qui filium dicitur suscepisse? Ignobi-
lis. Non vilis, sed ignotus, quanquam possit etiam ad illud
referri, quod dicunt quibusdam artibus hominum vitam ul-
tra fata protendit: ita tamen ut solam habeant vitæ imagina-
tionem, videntur enim omnia facere, nec faciunt. Versoque

*Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Viribus. insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Aegeriæ lucis, Hymettia circum
Littora pinguis ubi, & placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte nouerç
Occiderit, patriasque expleret sanguine pænas,
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Ætheria, & superas cæli venisse sub auras,
Pæonijs reuocatum herbis, & amore Dianæ.
Tum pater omnipotes, aliquem indignatus ab Umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,
Ipse, repertorem medicinæ talis, & artis,
Fulmine Phœbigeam Stygias detrusit ad vndas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, & nympha Egeriæ, nemorique relegat:
Solut ubi in siluis Italis ignobilis æuum
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
Vnde etiam Trivia templo, lucisque sacratis
Corni pedes arcentur equi, quod litore currum,
Et iuuenem monstrosi pauidi effudere marinis.
Filius ardenteis haud secius equore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.*

*Fronde super galeam, & felici comptus oliua,
Archippi regis iussu fortissimus Umbo.
Vipereo generi, & grauius spirantibus hydri.
Spargere qui somnos, cantuque, metuque solebat,
Mulcebatque iras, & morsus ac se leuabat.*

Marrubios vere esse Marforum populos, non fere est in literis
(modo assiduror, ut Varronis utamur verbo) quæ nesciat. Plin-
quoque; autem & or est Marfos a Circes filio ortos. ob idque; affuisse il-
lis ingentem vim contra serpentes. Quin & Angitios putant nunc
cupatos, quod oblectantes angerent serpentes. Firmicus quo-
que Matheseos quarto, in lunæ decretis; Si, inquit, in Saturni
domo fuerit ista coniunctio, tortores aut carnifices faciet; aut
Marfos tales, qui aspides venari consueuerunt. Nec me fallit,
ex eruditioribus quendam edito etiam libello, Marasum a vi-
pera disparasse, quo Nicolai Leonici viri vndeque; scien-
tissimi placita verius de huius animalis natura conuallat.

ubi nomine. De re facto, ut,
Oestrum Graui vertere voca-
tes. Vnde etiam Trivia templo.
Exponit τὸ αὐτὸν. Nam Calli-
machus scripsit αὐτὰ; in qui-
bus etiam hoc commemorat.
Haud secius. Non segnius pa-
tre. Dicit autem tantum eum fuisse
se audacem, ut nec patris mor-
tis terreretur exemplo.

IBAT & Hippolyti. Idem **Asc.**
facit, commemorans videlicet
omnes insignes, quos eo tem-
pore in Italia fuisse, historici
attestantur, vnde & Virbius,
Virbius. i. bis viri, Hippolyti fi-
lium cum alij exercitum ducit. Vn-
de, quia Donat. sublatus est.
Ordo est. Virbius, proles pul-
cherrima Hippolyti, ibat & i.
etiam; bello. i. in bellum quem
i. Hippolyti filium Virbium:
Aricia, ciuitas illa iuxta Albam,
mater. i. generosissime proles,
quia etiam Augusti, misit insi-
gnem. i. clarum, & nobile, edu-
ctum lucis. i. filius incedens, A-
geriæ. i. Nymphæ, amicæ post
modum Nymphæ circum litto-
ræ Hymetia. i. Hymeti fluminis, ubi. i. ad quæ littora, est ara pin-
guis, quia frequenti sacrificio inbuta, & Dianæ placabilis. i.
mitis, & non gaudentis humano sanguine Hippolyti dixit pro-
le, namque; pro quia, ferunt. i. plurimi vnde fabulosum indicat, fama,
i. ex fama, & relatione aliorum, Hippolytum. i. Thesei filium, ve-
nisse rursus ad sidera ætherea. i. celestia, quia sunt etiam apud
inferos sidera, vnde in vj. Solèq. suum sua sidera norunt. & sub au-
ras superas cæli, reuocatum. i. in vitam, herbis Pæonijs. i. medici-
nalibus, a Pæone medico dictis, aut, herbis, quæ Peoniæ voca-
tur, & amore. i. pro amore Dianæ. Horatius tamen dicit, neque. n.
Diana pudicam Liberat Hippolytum reuocatum, dicit, postquam occi-
derit. i. mortuus fuerit, arte. i. fraudulenta insimulatione nouerç.
i. Phædræ, & postquam expleret, pro expleuerit, sanguine. i. vi-
ta sua, pænas patrias. i. a patre, aut eius nomine, illatas, existens
distractus. i. in diuersa tractus, & dissolutus equis turbatis. i.
conturbatis Phocis, videlicet Aegæo, illis ostensis, vnde Hip-
polytus, licet prius sit dictus, ἀπὸ τοῦ ἵππου καὶ λύω. i. ab hip-
pos, qui est equus, & equa & lyo. i. dissoluo, ferunt, dicit, sic in-
teremptum, venisse rursus sidera ætherea, i. celestia, & ad au-
ras superas, videlicet, a cæli, reuocatum. i. in vitam herbis Pæo-
nijs. i. medicinalibus, aut sit dictis, & amore Dianæ. i. amicitie
Æsculapij, quæ eum reuocauit. Tum deinde, pro omnipotens. i. Iuppi-
ter, sumus deorum, indignatus. i. egre, & indigne ferens, aliquem
mortalem surgere ab umbris infernis ad limina vitæ, detrusit ip-
se, quasi dicat propria manu, reprobem talis medicinæ & artis. i.
Æsculapium, Phœbigenam. i. a Phœbo genitum in vndas stygias. i.
infernas, fulmine. i. trifurco, quod Iouis telum est, sicut iridens
Neptuni. At i. sed, Trivia. i. Diana alma. i. sancta, aut vitæ eius
altrix, recondit. i. abscondit Hippolytum. sedibus, secretis, de. i. a
Ioue prosterneretur, & relegat. i. relegatum a se commendat,
nymphæ Aegeriæ, quæ in Italia patriam habebat, & nemori. i.
Aegeriæ

Aegeria sacro, vbi ipse solus, & ita ignobilis. i. ignotus, & tanquam ignobilis, exigeret. i. transigeret; æuū. i. reliquū tps vitæ suæ in siluis Italis. i. Italicis, aut ignobilis Italis, exigerat æuū in siluis, & vbi esset Virbius, quasi vir bis effectus, noīe verso, i. traducto, ab euentu, sicut prius Hippolytus, q̄a equis solutus, vnde est qua de cā, equi cornipedes. i. corneos pedes habentes, quod cōe est Epitheton, arcent. i. depellunt etiā: templo Triuiæ. i. Dianæ, tres vias habentis, in celo videlicet: vbi Luna dicitur, in siluis terrestribus, vbi Diana, & in inferno, vbi Proserpina, & a lucis, sacrat. i. Triuiæ: ideo, inquit, q̄. i. quia, ipsi equi pauidi. i. consternati, monitis, videlicet Phœcis, hoc est vitulis marinis, effudere littore. i. p. littus, currū. i. Hippolyti, & inuenem. i. ipsum Hippolytum. Filius. i. Hippolyti, et

Virbius dictus de quo, videlicet nūc loquitur, exercebat haud secius. i. nihilominus, aut nō segnius, quāuis pater ab equis interemptus esset, equos ardētis, i. acris, & aīōs, æquore. i. in equo loco, seu planicie campi. i. capaxis, & ampli, & ruebat in bella curru. i. cū curru, aut in curru, de quo depugnabat.

HYMETTIA circum littora. In Romano libro legere est, VARIA
Humentia circum littora. Stygiæ detrusit ad vndas, in antiquis libris, In vndas, legitur. Exigeret, versoq; vbi. Plerique libri antiqui absque particula, que, legunt. Vnde etiam Triuiæ templo. Plures antiqui libri habent. Templo Triuiæ. Quod littore curru, in libris aliquot antiquis. Quo littore, legitur. Haud secius æquore campi, in antiquis plerisque libris, Segnius, legitur.

VERTITUR, id est agit. Et toto vertice supra est. Statius, Et toto despectat pectore bellum. Aetneos efflantem faucibus igneis. Nimios, quantos habet Aetna. Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis, Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae. Legitur in arte quod tam magis, maxime, minus, minime, positiue tantum iungitur, quod tamē tunc obseruabitur, si ponatur ad augmentum ista particula, tunc enim vitiosam faciunt elocutionem. Ceterum si ad exæquationē posita sint, possunt vel comparatio, vel superlatiuo, vel pro his gradibus ipsa inter se iungi. Hinc ergo est. Aam magis illa fremens, & tristibus effera flammis: Qua magis effuso crudescunt sanguine pugnae. Non enim ad prælationem posita sunt, sed ad exæquationem.

Maiores enim nostri vitia non in dicto, sed in significatione esse voluerūt Hinc est Salustio. Ita qua quisque pessime fecit tam maxime erutus est. Nam & exæquatio est, non cōparatio. Iō Auro insignibat. Hec Inachi filia Argiuorum fluminis fuit Hanc amauit Iuppiter, & dum cum ea esset, Iuno superuenerit. Timens ille ne deprehenderetur Iouē mutauit in vaccā, & ea poscenti dedit Iunoni, ne pellicē confiteretur, cui Iuno Argū oculatū omnib. membris Aristoris filium custodē apposuit. Quem cum Iuppiter per Mercariū interemisset, Iuhō cum in Pauonē mutauit; Ioui vero immisit oestrū, quo diu exagitata ad Ægyptum venit, & Iouis volūte in Isin mutata est. Insignibat. Signo suo clarū esse faciebat sua pictura insignē faciebat. Argumentum ingens. Aut fabula, vt Cicero, Argumēta erant in valuis. Aut re vera argumentum quo se Græcum comprobare cupiebat. Hoc. n. etiam Amata superius dixit. Inachus Acrisiusq. patres, mediq; Mycenæ. Custos. Ne reuerti posset in formam priorem. Pater Inachus. Pater non tantum ipsius Iouis: sed auctor originis Turni. Totis Agmina densentur capis. Qui oculis poterant subiacere. Densentur. Densio dēses dicimus, aliter non. Argiuq. pubes. Et hoc ad generis, vt supra diximus, pertinet probationē, q̄ eum sequebantur Argiui. Veteresq. Sicani. Bene veteres; nā vbi nunc Romana est, ibi fuerunt Sicani, quos postea pepulerunt Ab origine. Sacrae acie Dicunt quendā Corybantem venisse ad Italiā, & tenuisse loca quæ nunc vrbi vicina sunt. Et ex eo populos ducentes originem Sacranos appellatos. Nā sacratī sunt Matri deum Corybantes. Alij Sacranas acies Ardeatū voluit, qui aliquando cum pestilentia laborarent, ver sacrū vouerunt. Vnde Sacranī dicti sunt. Picti scuta Labici. Glaucus Minois filius venit ad Italiā, & cum sibi imperium posceret, nec acciperet: ideo quod nihil præstabat sicut eius pater præstiterat Zonā eis transmittendo, cum antehac discincti essent, ostendit scutum a quo & ipse Labicus dictus est, & ab eo populi: Ἰαβίς quam latine ansam vocamus. Picti autem scuta id est in bello frequenter probati. Nam apud maiores virorum fortium picta erant scura: e contra inertium, & tyronum pura

*Ipsē inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est:
Cui triplici crinita iuba galea alta Chimeram
Sustinet, Aetneos efflantem faucibus igneis,
Tum magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
At leuem clypeum sublatis cornibus Iō
Auro insignibat, iam setis obsita. iam bos,
Argumentum ingens, & custos virginis Argus,
Calataque amnem fundens pater Inachus vrna
Insequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina densantur campis, Argiuque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani
Et Sacrae acies, & picti scuta Labici:
Qui saltus Tiberine tuos, sacrumque Numici
Litus arant, Rutulosque exercent vomere colles.
Circumque iugum, quis Iuppiter Anxuris aruis
Præsides, & viridi gaudens Feronia luco:
Qua saturæ iacet atra palus, gelidusque per imas
Querit iter valles, atque in mare conditur Vfsus:*

Qua saturæ iacet atra palus. Secundum hanc lectionem re vera saturam paludem intelligimus. Sed alij asturæ legunt, quod si est, paludem pro flumine posuit. Nam haud longe a Terracina oppidum est Asturia, & eiusdem cognominis fluius. Querit iter valles. Satis signatis verbis expressit fluium angustum. Contra Tyberina ait, In mare prorumpit.

IPSE inter primos præstanti corpore &c. Post reliquos, more suo, commemorat ducem, & principem exercitus videlicet Turnum, dicens. Ipse. i. dux, & caput belli, Turnus præstanti corpore, i. habens præstans corpus, a quo eum, plus quam ab animo, cōmendat, vertitur. i. agit, inter primos. i. primores, & principes viros, tenens arma, & est sup. i. præeminet toto vertice. Cui. i. Turno Galea alta, crinita triplici iuba. i. habens quasi pro crinibus triplicē iubam. i. tricam capillorum, vt est iuba in equis, sustinet chimeram. i. monstrū chimerae simile, pro insigni, super positū efflantem faucibus igneis ætneos. i. sulphure, & copiosos, quales sunt ætnei, sic enim erat effigies chimerae constructa, vt ex motu incendio sulphure, flammās imitteret, illa. i. chimera: tam. i. tanto magis, sup. est fremēs, & effera. i. fremens, & indomita, ad terrib. lis ob id flammis tristibus, aut tristis odoris aut tristitiam afferentibus, quam. i. quanto (Nā pro eo quod est quantū, iungitur quā positiuo; & id figurate. i. cū interrogatione admirationi conueniente, aut alia figura, & pro quanto, vt hic, qd tñ rarum est, iungitur cōparatiuo, pro valde aut, superlatiuo) q̄ igitur. i. quanto magis pugne crudescunt sanguine effuso. At. i. sed. Iō. i. Inachi filia, olim in vaccā mutata, insignibat. i. insigni decorabat, auro clypeū leuē. i. politū, & nō asperū, cornibus sublatis. i. depositis; Iō, inquit existens, iā obsita setis. i. duris pilis, & iā bos, appositorie, ingens argm. i. fabula. aut approbatio q̄ ē Græcis oriūsus esset, & Argus, virilia ocularissimus custos virginis. i. iuuenclē. i. ei deputatus est a Iunone, & Inachus p. i. puelle & totū gñis Turni, fundēs amnē. i. aquā, vrna celata. i. sculpra, quo significabat deus fluminis. Nimb. peditū. i. copiosus exercitus, puluerulentā nubē excitans: sequit. i. Turnū, & agmina clypeata. i. munita. densant. i. condensant, & constipan-

Virg.

KK 3 tur,

tur totis capis, & pubes Argiua. i. iuuentus ab Argis oriūda aut(reuera) Argiua; & manus Arunca. i. exercitus Aruncorū, qui sunt antiquissimi populi Italiae: & Rutulū. f. populi, q. Argiui erāt, à Rutulo denominati, sed nūc Turno subiecti, & Sicani. i. Siculi; veteres. i. antiqui, qui inter primos Italiae habitatores memorantur; & acies Sacrae. i. Sacranorum qui populi vicini erāt ei loco, vbi nūc Roma est; aut Ardeates, & Labici. f. populi, a Glaucio Labico denominati, picti scuta. i. habentes scuta de picta, ab armis ipsis victorum, qui erant, d. Tyberine, tuos saltus. i. flumini tuo vicinos, & litus sacrum. i. sacram ripā, Numici. f. lacus, in quem Aeneas submersus dī, & exercent vomere. i. sulcant colles Rutulos, & iugū Circēū. i. a Circe denominatum: quēis. i. quibus aruis: Iuppiter Anxurus. i. sine nouacula dictus, quia adhuc imberbis praesidet, & Feronia. f. Iano, gaudens succo viridi, quia olim reuirit postquam aruerat, imō combustus fuerat lucus ille quā, sup. parte, aut regione, atra palus Saturā, illius regionis, iuxta Terracinā iacet. i. sita est, & Vfsens, fluius ille, non longe a Terracinā, in Tyrrhenum cadens, gelidus i. frigidus, quārit iter, quia angustus est eius alueus in valleis imas, atque conditur. i. absconditur in mare, hoc est incidit in mare Tyrrhenum.

V A R I A L E C T I O .

DENSANTVR. In antiquis libris, Densentur, obseruauit Iuppiter anxurus. In Rom. & aliquot alijs, Anxurus, In alijs plerisque, Anxyris, scribitur.

SERV.

HOs super aduenit Vol- sca de gente Camilla. Prudenter post impletam commemorationem virorum transit ad foeminas. Ita. n. de Troia nis legitur, qui vltimum Amazonum auxilium postulauerunt. Queres ab Homero praetermissa est. Sanē iam praesagium est infelicitatis futurę quod inter ipsa principia armantur & foeminae. Volscade gentē. De Priuerno Volscorū oppido vt, Priuernum antiqua Metabus cum excederet vrbe. Florentes ære cateruas. Ennius & Lucretius florens dicunt omne quod nitidum est, hoc est secutus Virgilius. Aliter acyrologia est. Lucretius, Florebat nauibus potus. Calathis ve Mineruæ. Minerva & armorum dea est, & lanificii: sed Camilla animum ad arma sola contulit. Cursuque pedum. Bene pedum adiecit, ne per equum eius gloria minueretur; quod ei obicitur. Quid tamen egregium, si femina forti Fidis equo? Aristas. Pinas spice partes, dictas ab eo quod primæ arescent. Tingeret. Mergeret, vt, Tingat equos. Iuuenus, Turbaque miratur matrum. Ante, ornatū eius, post, arpia dicturus est. Vnde Hysteron proteron in respondendo esse voluerunt, vt, Ornatum matres, viri vero arma miratur. Sed melior sensus est, si sicut dictum est, accipiamus. Ea enim sexu, vterque miratur quæ sunt posita contra opinionem, vt mirentur feminae arma in muliere, viri ornatū in bellatrice. Inhians. Stuporeq. quodā in ore patefacto. Lyciam pharetram, Quasi Lyciam, Vt legimus, Cretenses egere sagittas. Pastoralem præfixa cuspide myrtum. Non hastam myrteam, sed ipsam myrtum. Statius, Lernęam iacit ille trabem.

A S C E N S I V S .

Hos super aduenit. Vltimo dicit, Camillam virginem, bello nobilem venisse in auxilium Turno: alludens videlicet ad Panthefileam, Amazonum reginam, quæ Hectori tandem in auxilium venerat. Quin vero per totum hunc locū desideratur. Donat. Ordo est, Camilla. f. virgo, auenia supple, i. vltra hos; aut super eduenit hos. f. iā dictos, de gēte Volscā, quę Italiae est; agens agmen equitum, & cateruas florentes. i. nitidas copias, & resplendētes ere. i. in armis ereis, existens bellatrix: quia illa nō assueta, sup. fuit manus femineas. i. nō habuit manus femineas assuetas, colo. i. instrumēto nēdi, more ceterarū

QVONIAM vero ab Saryris exorsi sumus, i. forsan expendisse praestiterit, quod ita cornum satyram auem dixerit in Valeiij Coruini historia Lucius Florus. Et sunt qui ad fellationem putent referendum, de qua Martial.

Corue saluator, quare fellator habers, In caput intravit mentula nulla tuum.

Et Plin. li. x, Coruos, inquit, ore parere aut coire, vulgus credit. Id ab Anaxagora item traditam. Verum libro de animalium generatione tertio, negat Aristoteles. Commeminit lib. xvij. Auicenna. Quid si ad saturam paludem, seu satyram, relatum malis? Ea veto Pontina est, viginquatuor vrbiū olim locus capax. Virg. Aen. vij.

Quo Saturā iacet atra palus, gelidusque per imas Quærit iter valles, atque in mare conditur Vfsens.

In agro autem Pontino re gestam, auctor idē Florus est, nec non Aulus Gellius, ac Titus Linius, etiam si apud hunc Pomptino legitur. Quo autem argumento cornuū paludis nomine significarit disertissimus historicus, ex Theone sumi potest apud Aratum, qui prodit, cornicem ac coruum insigniter aquis oblectari: quod earum alitum corpora inaruerint vehementius, proinde humentia expetere admodum, quin & solitudinis amicum animal coruus est, prouerbio suffragante ἀλλ' ἐς κίρκας, Erat proxime Tarentum locus item Syra, vel Satyrion, vt Stephanus.

feminarum: ve, pro vel, calathis Mineruæ. i. qualibus lanificæ, more Mineruæ, vt solēt, ad lanam, aut fila lanea reportanda. vnde Iuuen. Calathisque pacta refertis vellera. sed ipsa virgo. i. cum esset virgo, assueta, sup. fuit pati dura prælia: & assueta præuerrere. i. anteueniendo a proflatu, impedire ventos cursu pedum. i. tam ce leriter currere solita, vt vêtos præuerreret. Illa, f. nobilissima bellatrix; volaret. f. si vellet. i. volare poneret. per summa gramina. i. herbā segetis intactā. f. a pedibus eius, hoc est, nec læsisset teneras aristas cursu. i. currendo super eas, vel ferret. i. si vellet iter. i. incederet. su-

spensa fluctu tumentī, i. per tumorem, erecto per medium mare, nec tingeret, i. madefaceret, æquore, idest aqua marina, plantas celeres, i. celerrime per urrntes. Hæc omnia autem per hyperbolem poeticam dicta sunt mira quoque, sed non tanta celeritas ab Homero & a Papinio nostro attribuitur Achilli, quam super glaciem vna nocte concretam potuisset percurrere, Sta. in Achilleide docet. Omnis iuuentus, i. multitudo iuuenum, quæ per ætatem rerum impericia, est effusa. i. sine ordine cum tumultu egressa, tectis & agris, & omnis turba matrum, quæ per saxum imperitæ, ac stupidæ sunt mitatur illam, scilicet Camillam, & prospectat, i. porrò aspectat; euntem, i. procedentem, gressu virili innans, i. auide intenta, animis attonitis, idest stupefactis, vt, idest quemadmodū: honos, idest honor, regius. i. regalis, quod regibus debitus, vel let, idest vestiatur, ostro, idest purpura, humeros. f. Camille: leues, idest non pilosos, nec asperos: sed succi plenos, & vt, idest quemadmodum, fibula internectat, crinem anro. i. reticulo aureo, habente fibulam, & vt ipsa gerat pharetram Lyciam. i. pulchram; & bonam, vt Lycia dici mereatur, & vt gerat myrtum. i. arborem integram, pastorem, i. quæ pastoribus vni esse potuisset umbra sua, cuspide præfixa. i. habentem cuspidem ferream præfixam in morem hastæ.

V A R I A L E C T I O .

FLYCV suspensa tumentī.] In aliquot veteribus lib. legere est. [Fluctus] tumentī. Vt gerat ipsa pharetram. Sunt antiqui libri vbi, Ferat, scriptum est. Est & pronomem, illa, in antiquis exempl.

Præparat

ASCENSIVS.

PREPARAT
&c. Arg. ordo
est. Poeta, supp.
preparat octavo
f. Aen. lib. i. prae-

parari describit
bellum, & sup. populos quos
mittat in hostes. i. contra ho-
stes. Maioris arg. ordo, Turnus
f. princeps exercitus, dat signū
belli. i. vexillum pandit, ab ar-
ce Laurenti. i. Laurolaurij,
quod prius Lauro, Laurentum
dictum erat. Et Venulus, lega-
tus ille, seu orator, mittitur ad
urbem Diomedis magni, quia
contra Aeneam viriliter ste-
tit. Diomedes autem, iam in
Apulia habitabat, qui. i. ut is, pe-
tatur auxilium, & doceat, quæ
causa, sup. sit, petendi. f. auxilij,
aut auxilium, Aeneas adire re-
gem. f. Euandrum, Arcadia. i.
ex Arcadia profectum ad ea lo-
ca ubi nunc Roma est. moni-
tis diuum. i. ut dij eum admo-
nuerant, & prius per oracula, &

IN VIII. AENEIDOS LIBRVM
MONOSTICHON.

Preparat octavo bellum, & quos mittat in hostes.

IN EVNDEM MODESTINI
IVRISC. ARGVMENTVM.

Dat belli signum Laurenti Turnus ab arce.

Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem.

Qui petat auxilium, & doceat quæ causa petendi

Aeneas diuum monitis adit Arcada regem

Euandrum Arcadia profugum noua regna petentem.

Accipit auxilium, hinc natum & socia agmina iungit

Euander, Pallas fatis comes ibat iniquis.

Iamq; habilis bello, & maternis latus in armis,

Fataq; fortunasq. ducum, casusq. suorum

Sortitus clypeo, diuina tentus in arte est.

A LIVD IN EVNDEM.

Vidit vt Aeneas summa vi bella parari,

Arcadas, Euandrumq. senem sibi fœdere iungit :

Dardanioq; duci sociatur Etruria tota.

Arma petit genitrix, dat Mulciber, in clypeoq;

Res pingit Latias, & fortia facta nepotum.

nunc in somnis, Euandrum pserat quæ multo post futura erant.

dicir, profugum Arcadia, idest
ab Arcadia profectum, & pe-
tentem noua regna, quia paulo
ante venerat in Italiam, Ae-
neas, supple accipit hinc, idest
ab hoc rege auxilium, & Euan-
der iungit hinc natum, idest
filium suum, cui Pallanti no-
men erat, & agmina socia idest
socialia, Pallas, idest filius E-
uandri, ibat scilicet cum Ae-
nea, existens comes eius, fatis
iniquis, idest non fauentibus,
quia occidendus est, existens
iam habilis, idest idoneus, bel-
lo, idest ad bellum gerendum,
& latus in armis maternis, id
est quæ mater illi procuraue-
rat, aut sic, & Aeneas latus ar-
mis maternis, idest quæ Ve-
nus ei procurauerat, & sorti-
tus fata, & fortunas, ducum
precipue Augusti, & Antonij,
& casus suorum clypeo, idest
descripta in clypeo, tentus
est, scilicet cum admiratione,
& in arte diuina, scilicet Vul-
cani, qui artificiose ea scul-
perant.

SERV.

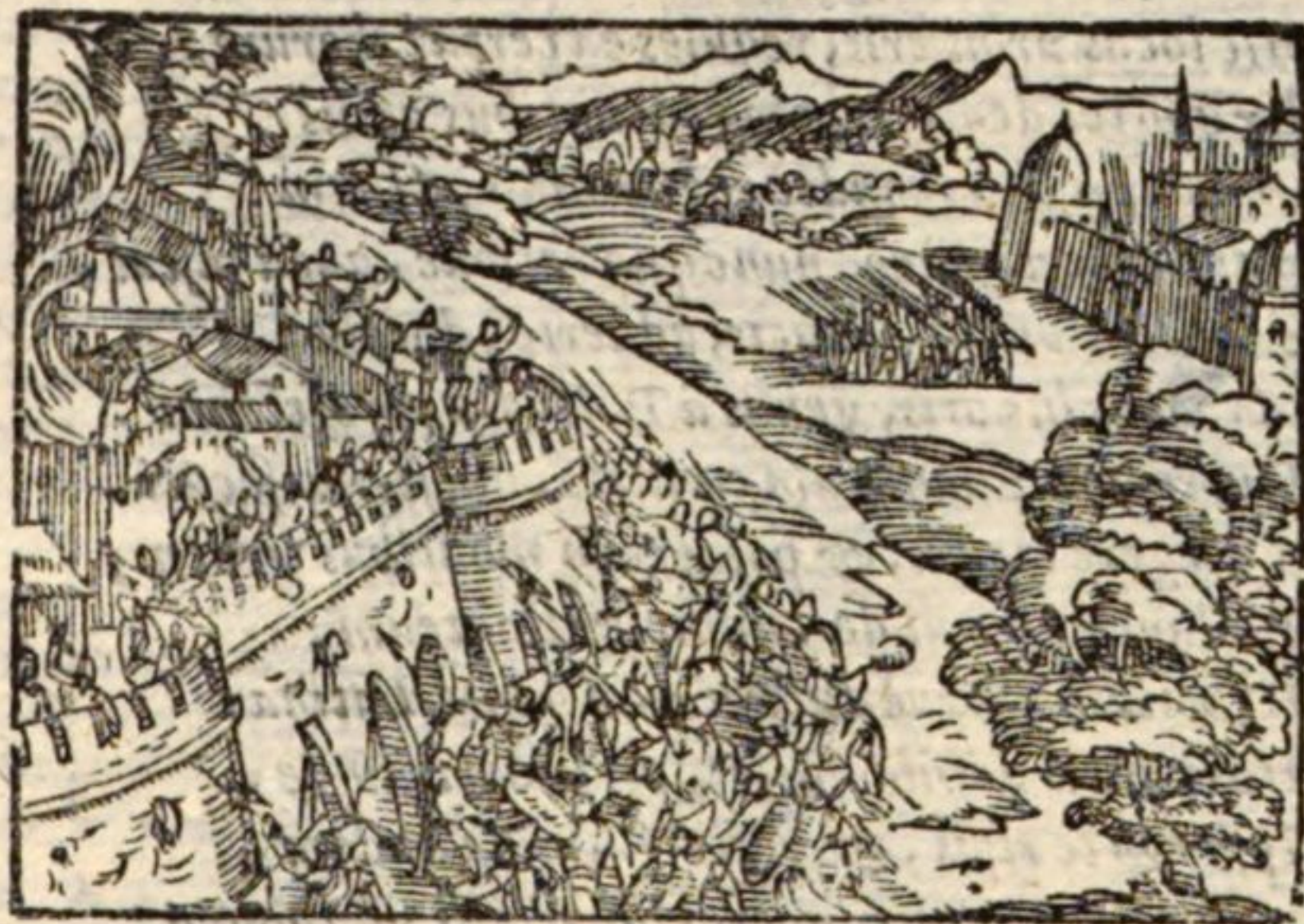
T belli signum
Laurēti Turnus
ab arce Extulit.
Apud maiores
nostros tria erāt
militiæ genera

in bellis gerendis. Nam, aut
legitima erat militia, aut con-
iuratio, aut euocatio. Legitima
erat militia eorum, qui singuli
iurabant pro rep. se esse factu-
ros, nec discedebant nisi com-
pletis stipendijs. i. militiæ ipi-
bus, & sacm vocabatur. Aut
certe si esset tumultus. i. bellū
Italicum, vel gallicum, in qui-
bus ex periculi vicinitate erat
timor multus, quia singulos in-
terrogare non vacabat, qui fue-
rat ducturus exercitū, ibat ad
Capitolium, & exinde proferens
duo vexilla, vnum roseum, qd
pedites euocabat, & vnum cæ-
ruleum quod erat equitum (nā
cæruleus color maris est, a cui-
us deo equum constat inueni-
tum) dicebat. Qui remp. saluā
esse vult, me sequatur, & qui
conuenissent, simul iurabant.
& dicebatur ista militia con-
iuratio. Fiebat et euocatio. Nā
ad diuersa loca diuersi propter
cogendos mittebantur exerci-
tus. Modo ergo duo sunt gene-
ra militiæ, coniuratio & euo-
catio, quippe in tumultu. Sanē
incongruū non est quod signū
belli. i. vexilli elevationem Tur-
no dat, cum de rege Latino di-
xerit supra Rerumq. reliquit
habenas. Belli autē signum ge-
neraliter dixit (nā multa sunt)
sed vexillū significat, quod est
tractum a veli diminutione, vt
velū vexillū. Strepuerunt cor-
nuā. Quæ simul tonabant, vt
Aereaq; assensu conspirat cor-

P. VIRGILII

MARONIS AENEIDOS

LIBER OCTAVVS.

T belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua
cantu,

arma:

Extemplo turbati animi: simul omne tumultu

Coniurat trepido Latium, sauitq. iuuentus

Effera. ductores primi Messapus, & Vfers,

Contemptorque deum Mezentius, vndique cogunt

Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.

Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,

Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros,

Aduectum Aeneam classi, victosque Penates

Inferre, & fatis regem se dicere posci,

Edoceat, multasque viro se adiungere gentes

Dardanio, & latē Latio increbescere nomen.

Quid struat his cœpis, quem, si fortuna sequatur,

Euentum pugne cupiat, manifestius ipsi,

nua rauco. Vtq; acres concussit
equos. Hoc ad equites pertinet.
Vtq. impulit arma. Hoc ad pe-
dites. Est aut sacro. um. nam is
qui belli susceperat curā, sacra-
rium Martis ingressus primo
ancilia cōmouebat, post hastā
simulacri ipsius dicens, Mars
vigila. Ex tēplo. Aut subito, aut
re vera ex ipso tēplo. i. post di-
uina arma commota. Tumultu
trepido. Festino more suo. Con-
iurat, nota de re bona coniura-
tionem dici posse. Nam coniura-
tio τὸν μέσον est. Iuuentus
Effera. Efferrata per furiam. Mes-
apus, & Vfers. Bona electio p-
sonarū ad delectum habendū:
vnus eques bonus. i. Mesapus
mittitur, alter pedes egregius.
Contemptorq. deum Mezen-
tius. Quid. n. iniustius q. q. sa-
crilegus contra pios, & prae-
pararet bellum & gereret? Vastat
cult. Abducendo cultores, va-
stos, & desertos efficiunt. Mit-
titur, & magni Venulus Dio-
medis ad urbē, Qui petat auxi-
lium. Diomedes postq. reperit
ira Veneris a se vulneratā, vxo-
rē apud Argos turpiter viuere,
noluit reuerti, sed tenuit par-
tes Apuliæ, & edomita omni
montis Gargani multitudine,
in eodē tractu ciuitates pluri-
mas condidit. Nā & Beneuen-
tum, & Aequū tuti cū ipse con-
didit, & Arpos quæ & Agiripa-
dē, ad quā nunc Venulus mit-
titur, non Arpinū quā constat
esse Cāpaniæ, vnde Cic. Arpi-
nas. Sanē sciendū Apuliā vno
dictā vocabulo, sed huius par-
tē quā Diomedes tenuit, Mes-
sapiam & Peucetiam a duobus
fratribus dictā, qui illic impe-
rarunt. Item, Dauniā a Dauno
Virg. KK 4 rege

rege Apulie. Venulus. Hunc fuisse constat Argium. Nam Tybursest, ut ille indicat locus Prædam Tyburtum ex agmine raptam, Portat ouans. Considerate ergo hic ad Diomedem mittitur, ut eum vel quasi cuius adduceret, vel citius possit mouere. Consiliter Teucros. Iam esse conditos. i. fundasse ciuitatē. Regem se discere posci. Vnde illud est. Expectare solo Laurentum. Et dicendo posci, agit subtiliter. Nā si non venit errore, sed fato, oēm sibi utique est vēdicaturus Italiā, sine dubio, & Diomedis imperiū. Viro se adiungere gentes Dardanio. Bene nō Aeneas dixit, sed viro Dardanio, ut nō sit mirū si sequebant hōiem sibi cognatione sociatū; ut, Hinc Dardanus ortus. Huc repetit. Quid struat his coeptis. Cū hāc iam ceperit Et principaliter dixit, & ab eo qd est incipio, ceptus facit. Hinc est coeptis. Quē, si fortuna sequatur, Euentū pugnae cupiat, manifestius ipsi. Si eum fortuna comiteretur. quem finē suae velit, esse victo iē ipsum melius nosse qui iam antiquus est hostis. Vult autē intelligi Aeneam et contra Diomedem bella gesturū, non tantum pp pns imperium, sed & causa hostilitatis antiquae. Talia per Latium. Gerebantur subaudis. & est formosa Eclipsis. Cuncta videns. Mēte pertractans. Nam non videbat. Curarum fluctuat aestu; His verbis futuram praecupat comparationem, quae est Apollonij de verbo ad verbum. Sole reperi sum. Aut vacat re, aut bene reperi sum, quia primo aquam ferit, inde postea tendit ad tecta. Radiantis imagine Lunae. Negant omnes Physici lumen Lunae aliud ex se reddere. & vituperatur hoc dicto Virgil. quod tamē tolerabile est, quia non Lunam, sed imaginem dixit Lunae quam a Sole lumen accipere manifestum est. Laquearia. Multi lacunaria legunt, nam lacus dicuntur. Vnde est in Horatio, Nec mea renidet in domo lacunar. Alituum. Pro alitum, sed metricā, ut diximus supra addidit syllabam. Sub ætheris axe. i. sub aere. Seramq; dedit per membra quietē. Tardam quippe in bellicis curis. Tyberinus. Bene Tyberinus, quia supra dixerat deus. Nā in sacris Tyberinus, in Cenolexia Tyberis, in poemate Tybris vocatur. Senior. At qui ubiq; eum flauū dixit, sed senior aut pp spumas dictū est, aut ad reuerentiā pertinet. Sic Lucan. de vrbe Roma adhuc florente, Turrigero canos effundens vertice crines. Curas his demere dictis. Habitū future orōnis ostendit. O fate gente deū. Alibi, Deū certissima proles. Urbē. Qui reuehis nobis. Ut, Illū in Italiā portans. Urbem ergo, pro ciuibz posuit. Reuehis autē pp Dardanū. Expectate solo Laurenti. Dat effectū et locis, ut, Ipse te Tityre pinus. Ipsi te fontes, ipsa hāc arbusta vocabāt. Hic tibi certa domus. Qd supius ab Apolline poposcerat, hoc nūc indicat Tyberis, ut, Da, ppriā Tymbrae

Quam Turno regi, aut regi apparere Latino.
Talia per Latium; quae Laomedontius heros
Cuncta videns, magno curarum fluctuat aestu:
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat.
Sicut aqua tremulum labris ubi lumen ahenis
Sole reperi sum, aut radiantis imagine Lunae,
Omnia peruolat at latē loca, iamque sub auras
Erigitur, summiq; ferit laquearia tecti.
Nox erat, & terras animalia fessa per omnes
Alituum, pecudumq; genus sopor altus habebat:
Cum pater in ripa, gelidique sub ætheris axe
Aeneas tristi turbatus pectora bello
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci, fluuius Tyberinus amæno,
Populea, inter senior se attollere frondes
Visus. eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, & crines vmbrosa tegebat arundo.
Tum sic affari, & curas his demere dictis:
Tyb. O fate gente deum, Troianam ex hostibus urbem
Qui reuehis nobis, eternaue Pergama seruas,
Expectate solo Laurenti, aruisque Latinis,
Hic tibi certa domus, certi, ne absiste, Penates:
Neu belli terrere minis. tumor omnis, & ira
Concessere deum.
Iamque tibi, ne vana putes hunc fingere somnum,
Litoreis ingens inuenta sub ilicibus sus,
Triginta capitum fetus enixa, iacebit.
Alba, solo recubans, albi circum vbera nati,
Hic locus vrbis erit, requies ea certa laborum:
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano, nunc qua ratione, quod instat,
Expedias victor, paucis, aduerte, docebo.
Arcades hic oris, genus a Pallante, profectum
Qui regem Euandrum comites, qui signa secuti.
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,
Pallantis proau de nomine Pallanteum:
Hi bellum assidue ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, & fœdera iunge.
Ipse ego te ripis, & recto flumine ducam,
Aduersum remis superes subuectus ut amnem.
Surge age nate dea, primisque cadentibus astris
Iunoni fer ritē preces, iramque, minasque
Supplicibus supera votis. mihi victor honorem
Persolues: ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguis culta secantem,
Ceruleus Thybris, caelo gratissimus amnis.
Hic mihi magna domus celsis caput vrbibus exit.

cule vitiata, & postea illic sepulta, vel certe a Pallante eius filio illic sepulto. Alij a Ballatus Ballanteū volūt dictū: Et exinde p antisticon Pallanteū dictū. Sed si a Ballatu hoc nomē venerit, Pa, longa est, sicut et Mart. ponit plerumq; Si autē a Pallante, Pa, brevis sit, ut eā ponit ubiq; Virg. se suā opinionē. Genus a Pallante profectū. Profectū ad has oras genus a Pallante, non a Pallante profectū. In montibus. Ut diximus supra, sunt in minoribus illis colliculis. Pallantis proau. Confundit nomina ut plerumq; solet. Nā auus fuit, sic & illud dixit, Loco tunc forte parentis Pilūni Turnus. Et alibi, Pilumnusque illi quartus p̄. Hi bellū assidue ducūt cū gēte Latina ducūt, aut gerūt, aut in lōgū trahunt. Et bñ p̄standorū auxiliorū exprimit cām, ne magis Turno, quasi Græco fauere credant

domū da mētia fessis. Tumor omnis, & irē Concessere deū. Aliqua hemistichia in Virg. tā sunt sensu immutata q̄ verbis, ut ecce hoc loco. Namque non possumus intelligere quēuissē oēm tumorē, & iram deorum, cū & adhuc inimica sit Iuno, & ad Troianorum perniciē addantur alia numina, ut Furia, & Iuturna. Vnde mire quidam conclusit hunc versum dicens, Concessere deū profugis noua mētia Teucris. Qd si ita acceperimus, ut dicat Teucros constitutū ciuitatē, nec ea numina q̄ inata sunt verant, nihil erit contrariū. Nā & ipsa Iuno h. d. Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis, Atq; immota manet faris Lauinia cōiux. Hic autē sensus etiā si detrahās subauditionē, pōt accipi a superioribus, ut sit, Tumor oīs, & irē Concessere deum, ut, Hic tibi certa domus, certi penates, Litoreis ingens. Licet possumus etiā de fluuiio litus dicere, ponit tñ discretionem, ut hic, Sub ilicibus, paulō post, Viridiq; in litore conspiciunt sus. Porcam autem secum habuere Troiani, quā amissā in Cāpaniā inuenerunt cū foetu circa Laurentē agrum, quam iō Aeneas immolauit Iunoni, quā ipsa dī Terra: ut, Coniugis in gremiū letē descendit. Scimus autē hoc animal inimicum esse frugibus, ut caprū vitibus, qui Libero immolatur. Enixa iacebit Participio vtens tangit historiam. Solo recubans. Solo vī abundare. Ex quo. Qua ratiocinatione. Quod instat. Qd solum ex laboribus Euandri restat factum. cura. n Aeneas, praesentis fuerat necessitatis. Arcades hic oris, genus a Pallante profectum. Euander Arcas fuit nepos Pallantis regis Arcadiae. Hic cum patrem suum occidisset suadēte matre Nicostrata (quē et Carmentis dicta est, quia carminibus vaticinabatur) dimissa prouincia sua venit ad Italiā, & pulsīs Aboriginibus tenuit loca in quib. nunc Roma est, & modicū oppidum fundauit in monte Palatino. Hic autē mons Palatinus fm Virg. a Pallante auo Euandri est dictus, fm Var. & alios, a filia Euandri Pallantia ab Her-

Federa iunge. Legitur, & Federe iunge. Recto flumine ducā. Recto fluminis itinere, & sic dixit: vt, Tūc se ad Caietę recto fert littore portum. Hoc est a littore nō recedens. Sic ergo & nunc a littore fluij nō recedentē significat. Est & alia expositio, vt recto flumine, edomito, frenato, & in tranquillitate re dactō intelligamus, quod ē fecit: vt. Mitis vt in morem ita gni placidāq; paludis, vt sic recto pteriti tēporis parricipiū. Iunoni fer rite preces. Sicut etiam Helenus monuit. Mihi victor honorem persolues. Bene ei adimit bellicam curā promittendo voti fore compotem. Stringentem ripas, Radētem, imminuentem, nam hoc est Tyberini fluminis propriū adeo vt ab antiquis Rumond i flus sit, quasi ripas ruminas, & exedes, in sacris etiam Serra dicebatur. Vnde ait nunc, Et pingua culta secantem, in aliqua etiam vrbis parte Tarentū dicitur, eo qd ripas terat. Coeruleus Tybris, Altus, pfundus. Celo gratissimus. Pro ijs qui in celo sunt. Hic mihi magna domus. I. circa exitum suum. Alij Romā dicunt Tyberini esse domicilium. Celsis caput vrbibus exit. De Thuscia, quam illis multum constat floruisse temporibus. Nam & Lucumones reges habebat, & maximam Italię superauerat partem.

Velli signum. Laurenti Turnus ab arce Extulit, & rauco strepuerunt cornua &c. Postquam in 7. descripsit eos qui in bellum contra Aeneam congressuri erant, consequens est, vt in 8. describat, quō eis collectis in bellū pgressum sit, & qd contra tātā armorū vim Aeneā auxiliij fuerit. Dixit ergo vexillo extēso, & copijs coactis, Latium coniurasse, qd & in Aulidā Greci fecerāt, Dicitq; ad Diomedē missum auxiliū ab eo petēdū, quę res summo opere in gloriā vergit Aeneā, cū is vnus tot ducibus terro ri fuerit. Vnde dicit Do, sic. Simul omne tumultu. Simul & omne dixit. Iuno tpe, omnibus in vnum coeuntibus. Coniurat. Coniuratio aut totius Latij, & tumultus. i. timor multus, & concitatio tot populorum ad laudes Aeneę pertinent. Inferuit etiam Aeneę hic tumultus, ne peregrinus in hospites, & socius in foderatos impius videatur, si primus bellū moueat. Vndiq; cogunt Auxilia. Non congregant, sed vi cogunt timidiores. In qua re etiā, ipsi duces timorem suū ostendunt. Contēptor deum Mezentius, Magna laus Aeneę, vt Mezentius cōtempitor diuū aliqū inuenerit, quē timeret. Hęc illic. Ordo est. Vt. i. postq; (non est aut legēdum, At, quia sequitur, Vtq; acres concussit &c.) Duobus extulit. i. expādit, signum belli. i. vexillum, ab arce. i. summo munimine, Laurenti. i. Laurolauinij, ex regia. f. Latini, & cornua strepuerunt cātu rauco. i. bellicum cantatū est, vtq; i. & vt. i. postq;, ipse cōcussit. i. cō mouit, strepitu cornuum, & clāgore tubarū, equos acres. i. vehemētū spiritu frenos, vt. i. & vt. i. postq;, ipse Turnus. f. impulit, arma. f. peditum, aut arma, Martis, aut potius, impulit hastā in hostiū fines, vt fœciales facere solebāt postea, vt docet Lilius, animi. f. Itolorū, q. cōuenerant, turbati sunt. f. furore bellico, extēplo. illico ē vestigio, & oē Latium coniurat simul tumultu trepido. i. sicut in bello tumultuario fieri solet, & oīs iuuetus fuit, existens effera. i. effrenis, & indomita, aut ferociens primi ductores. f. Mesapus, & Vfens, & Mezentius contemptor deū. i. deorū, cogunt. i. congregāt, & in vnū cōuenire cōpellunt, vndique. i. ex omni parte, auxilia. i. auxiliares copias, & vastāt. i. vaste spoliāt agros latos, cultoribus. i. Colonis: Et Venulus, orator ille Argiuis, mittitur ad urbē Diomedis magni. i. qui cōtra Aeneā stetit, & Venerē vulnerauit. f. ad Argiripā, q. i. vt is petat. f. a Diomede, auxiliū, & q. edoceat Teucros cōsistere, Latio. i. i Italia. Aeneam. f. hostem Diomedis, aduectū classi. i. nauib. multis, & inferre. f. Latio, penates victos. f. a Grecis semel, & dicere se posci regē. f. Latinorum, satis. i. per fata, quę id iusserunt, & multas gentes adiungere se viro Dardanio. & nomen. f. Aeneā, increbescere. i. crebrum fieri, late. i. ampliter, Latio. id est per Latium & edoceat quid struat. i. prætendat, his. f. tam magnis coeptis, q. d. non aliud, quam occupare regno reliquos oēs Italię habitatores expellere, & quem. i. qualē euentum pugnae, sup. Aeneas, cupiat. i. optet, si fortuna sequatur. i. accidere velit, apparere manifestius ipsi. i. Diomedis, qui Troianos melius norat, quā Turno regi aut Latino regi, quibus fraus, & factio Troianorū nondū perspecta, sed tū audita erat. Talia &c. Recitat qd cōtra Aeneas egerit, & quomodo per Tyberinum deum admonitus sit, ab Euaandro auxilia petere, quā fictio opportuna ē, aut quia ad Tybrim castra metatus erat, vt illic excogitat, quasi a deo inspiratū putatur, aut quia visa opportunitate ad Euandrum perueniēdi, & cognito, qd similis fato agitarei, illic animū cepit.

Vnde Don, dicit sic. Cuncta videns. i. nihil ex ijs quę hostes agerent, illum latuit Laomedontius heros. Virtute, & calliditate Laomedōti rñdens. Aestu curarum; Propter exiguas copias suas, & tantos hostiles apparatus. Hęc ille. Ordo est. Talia sup. gerebātur, per Latium. i. per Italiā, in ea potissimū parte vbi Latium est, quę cuncta. i. omnia, heros Laomedōtius. i. a Laomedonte. Troianorum rege, denominatus propter virtutis, & animi similitudinem. Aeneas videns. i. considerans, fluctuat magno aestu. i. freto, & feruore curarū, translatio a mari. Atq; diuidit. i. in diuersa vertit animū, nunc huc. i. in hęc sententiā, nunc illuc. i. in illam sententiā, & rapit animū. f. in varias partes, & versat per omnia. f. consilia, aut quę agēda erāt. Sicut lumen. i. radius solaris, tremulū. i. subito motū. repercussum sole. i. generatum ex percussione radiorū solis, sup. in labris. i. vasis maiorib. ahenis. i. æreis aqua. i. in quibus est aqua, aut repercussum imagine. i. effigie, Lunę radiātis. i. resplendentis, quia (vt dictū est) Splendet tremulo sub lumine pōtus. Peruolat oīa loca late, dū. n. aqua recipiens splendorē Solis, aut Lunę mouetur radijs. Percutit nunc hęc partē vasis, nunc illā, & erigitur iā sub auras. in altū, & ferit laquearia. i. conuexione trabū, aut tabulatorū summi tecti, quia splendor ex alieno diffunditur in aera, & illinc in proximum obiectum, quod est ex diuerso Solis incumbētis. Ne mo est, qui talē splendorē tremulū non viderit, atq; ita non difficilis est huius exēpli rō Nox erat, & sopor altus. i. pfundus, habebat. i. occupabat, animalia fessa. f. exercitio diurno, per oēs terras, genus salitū, pro alitū. i. degentiū in aere & pecudum. i. degētium in terris; iam, sup. cū. i. qn, Aeneas p. i. vir, veneratione paterna dignus. turbatus pectora. i. habens pectora turbata, & bello tristi. f. omnib. & ēt ipsi, quia pius erat, & prudens, sciens sine multa effusione sanguinis nō posse geri, seq; suos amissurū, cum & Latinos suos cōseat, procubuit in ripa, & sub axe gelidi ætheris. i. sub dio: & dedit quietem serā. i. tardē concessam, per membra. i. p. granamē, & molē membrorū, aut dedit per membra, cū animū nondū quietū haberet. Bene aut dicit, seram, quia turpe Duci totam somno producere noctē. Ipse deus loci. f. Tyberinus, senior, i. aspectu venerabili, visus est huic. f. Aeneā dormienti. attolere se amœno flumine. i. flumine, quod amœnum erat inter frondes populeas. i. populi arboris, ad ripam crescētis, & potissimum ad Padiripā, vnde, populifer dī, sed nihil verat ad Tybridis ripā. ēt populos fuisse, & sub eis Aeneā procubuisse. Carbasus. i. genus lini, aut veli tenuis, velabat, eum. i. Tyberinū, amictu glauco. i. coloris aquę conuenientis, & arundo vmbrosa. i. frondosa, & ita vmbrosa tegebat crines. f. Tyberini, quia eo ornatu vitur, quē plurimū habet. Tunc sic affari & curas his demere dictis: O fate gente deū Troianā ex hostib. &c. Recitat orationem Tyberini ad Aeneā habitam, quę in genete deliberatiuo versatur, & oēs numeros persuasionis habet. De qua re dicit. Don. sic. Nec vana putes. Quia solent multi in somnis decipi, dat signum quo cognoscat hoc somniū verū esse. Arcades. Breuitate vitur, ne tadio afficiat Aeneā. Genus. Genus: n. dicit, & nomen, & urbē, & spē dat auxiliij cum hostib. Illi hostes sint, & peregrini, quos iure oderint Latini. Hic ego Pollicetur homini ignaro viā se ostensurū. Iunoni. Matutinū tempus congruū sacrificijs ostendit. Docet potentū iras supplicando, potiusquam repugnando, superari. Ego sum. Non arroganter, sed necessario laudat suū officium. Hęc Ille. Ordo aut est Tunc, sup. visus est, aut coepit Tyberinus, affari. i. alloqui Aeneā, aut Tyberinus affari, pro affabatur tunc Aeneā sic, & demere. i. demebat, aut visus est, seu cepit demere curas his dictis. f. sermonib. sequentibus. O Aeneā fate. i. progenite, gente, i. genere, seu progenie, deū, p. deorū, q. reuehis nobis. i. ad nostrā gloriā & vtilitatē, ex hostib. f. Grecis, urbē Troianā. i. auspicia nouę Troiæ cōdēdā, & seruās Pergamā. i. mēnia Troiana, æternā, indelebilia, aut in se, aut in ijs quę ab eis orientur, seruās, inquit, expectate, i. optate, & desiderate, solo Laurenti. i. regioni, vbi Laurentū est, & Laurentes, habitant, & aruis Latinis, Latino subditis, q. externū generū expectabāt. Certa domus. i. quā mutare nō debebis, est tibi hic. i. in hac regione nostra, & penates certi, sup. sunt tibi hic, ne absiste. i. ne absistas, hoc est ne discedas, nec statuas te alio, neu. i. nē ue, h. e. vel ne terrere, pro ne terrearis, minis belli. f. cōtra te mori, omnis tumor. i. inflatura, & irā deū cōcessere. f. vt Serā. vult hic tibi certā domum & certos penates, aut concessere satis tuis, aut irā deū, pro deorum, in Troianos concessere. f. sedata, & mitigatē sunt, licet

Iuno adhuc molitur in te, ut oēs dii dicantur, quorū plurimae sunt voces, ac si dicā, omnis senatus tibi consentit, licet unus aut aliter dissentiat. Et ne putes somnū fingere tibi hęc vana sus ingens iacebit iā inuenta tibi. i. a te sub illicib. i. istis arboribus glandiferis, de genere quercuū, enixa foetus triginta capitum, existens alba, & recubans solo, Et nati. i. foetus albi, sup. iacebūt circū vbera, hic locus. i. in quo iacebit, erit, sup. locus vrbis. i. olim codēda quae & Alba vocabitur. (Hęc omnia, verba retulerat in tertio, Helenus, ex oraculo, vnde fidem adhibere pōt Aeneas). I. ea vrbis, erit certa requies laborum. Ex quo i. qua rōne, quia requies laborū erit, aut ex quo i. post cuius inuentionem, Ascanius condet urbem. i. Albā, clari cognominis. i. cognominandā ab alba sua inuenta, & clara oraculorum manifestatione, & hoc terdenis annis redeuntibus. i. quod in primo dixit, Triginta magnos voluentis mensib. orbis Imperio explebit, regnumq. a sede Lauini Transferet, & longā multā vi muniet Albam, Ego cano haud incerta imo certissimis oraculis tibi prius significata. Ego docebo nunc, paucis. i. verbis, aduerte. I. animū qua rōne. i. via & modo expedias victor. i. cū victoria, id, sup. bellū, qd instat. i. gerendū. Arcades. i. populi ex Arcadia, appositorie, genus profectū. i. ortū, aut descendens, a Bellante. i. rege Arcadiae, qui secuti regem Euandru, & qui secuti signa. i. prodigia oraculorū, delegere locū in his oris. i. regionib. & posuere in montib. i. colliculis his urbem. i. Pallanteam, de nomine Pallantis, proauis. i. Euandri, ea aut vrbis modica erat fere, vbi nunc Roma est. H. i. populi, ducunt bellum assiduū cū genere Latina, cū qua. i. tibi gerendum est, non socialiter, sed hostiliter, quia oēs Latium coniurauit in te: adhibe hos socios castris, i. tuis. i. exercitui tuo in castris degenti (Castra aut, sunt munimina exercitus transportabilia, cū tentorijs & armis) & iunge. i. iniice, fēdera. i. pactum societatis cum eis, ipse. i.

ego. i. deus fluminis, ducam teripis, & flumine te cto. i. nullo errore te circumuenturo, ut si tu superes subuectis remis, amnem aduersum. i. licet aduersum, quia beneficio dei, faciliter etiam aduersum. i. contra fluxum eius superauit. i. ascendit, Age, adhortandi vox, o nate dea surge, & fer. i. offer, rite. i. ut decet, preces Iunoni. i. aduersariae tuae, quod & Helenus monuerat primis altris cadentibus. i. cum primum astra deciderint, hoc est cum prima luce, & supera. i. euince votis supplicibus. i. suppliciter factis, iras, & minas. i. Iunonis, tu victor. i. postquam victor fueris, non ante persolues mihi honorem. i. sacrificium honorificum, ego sum Tybris caeruleus. i. marini coloris, quem cernis stringentem. i. radentem, ripas. i. Tyberinas, pleno flumine. i. sum deus fluminis huius, & quem cernis secantem. i. refluentem, culta. i. arua, pinguis, i. opima, existens amnis gratissimus coelo. ijs qui in coelo sunt, magna domus. i. ingens domicilium, existens caput. i. columen, aut decus praecipuum, vrbibus celsis. i. Etruscis, atque alijs ad Tybrim sitis, ex. i. extenditur mihi, hic. i. in hoc fluuiō, quia quantus est aluens, tanta est illius domus, & iradicit, ex. i. non stat, & hic quia vbique est, non hinc.

EVENTVM pugnae cupiat, In aliq. antiq. lib. Cupiet, legitur, sed lōge venustius, Cupiat. Ne absiste, penates. In plerisque lib. antiq. Adstite, legitur. Timor omnis & ira Concessere Deum. In veter. omnibus lib. quotquot habui, Tumor, legitur. Iamq; tibi, ne vana putes. In Rom. lib. Nec vana putes, legitur. Aduersum remis superes subuectus ut amnem. In lib. aliq. mutato numero, Aduersum superes remis. In aliquibus autem manuscriptis verus hic non habetur. Surge age nate dea. In Romano lib. & quibusdam alijs antiquis non habetur, Age supplicibus supera votis. In plerisque lib. Donis, legitur. Ego sum, pleno quem flum. cernis. In lib. antiq. legere est, Ego sum, quem pleno gurgite cernis.

SERV.

Nox Aeneā, somnumque reliquit. Ut, Fessos cū sole reliquit. Vndam de flumine palmis Sustulit. Quia dī nox et solo somno pollueret. Vnde est, Et noctē flumine purgat. Nymphē, Hic distinguendi, ut generalitatē sequatur specialitas, ut in Georgicis: Mater Tyrrhene mater. Nam vitiosum est post speciem genus inferre. Tuque o genitor cum flumine. Sic. n. inuocatur in precibus. Adesto Tyberine cum tuis vndis. Tyberim vero alij a rege Aboriginum dictum volunt, qui iuxta dimicans interemptus est. Alij ab eo rege, quem Glaucus Minois filius in Italia interemit. Alij inter quos & Lilius ab Albano rege qui in eum cecidit. Arcete periclis, Hypallage est pro a me prohibere pericula. Quo tunc lacus tenet, Lacus est quoddam latentis adhuc aquae receptaculū dictus quasi licuna, ex qua erumpens aqua efficit fontem, qui cum fluere coepit, alueum facit. Vnde tria ista dixit, lacum, fontem, alueum. Hoc. n. est. Quocunque solo pulcherrimus exis. Quamquam multi hoc versu superfusionem eius velint significari. Ideo autem hoc dixit Aeneas, quia audierat. Hac mihi magna domus, celsis caput vrbibus exit. Semper honore meo, Satis Aeneas pie pollicetur cum Tyberis verecunde poposcerit. At namq; Mihi victor honorē persolues. Corniger. Flumina ideo cum cornibus pinguntur, siue q. mugitum bouum imitatur murmur vndarum, siue q. plerunque in cor-

Poe. Dixit, deinde lacu fluius se condidit alto
Ima petens, nox Aeneam, somnusq; reliquit,
Surgit, & aetherei spectans orientia solis
Lumina, rite cauit vndam de flumine palmis
Sustulit, ac tales effundit ad aethera voces.
Aen. Nymphae Lauretes nymphae genus amnis. vnde ē
Tuque o Tybri, tu o genitor cum flumine sancto,
Accipite Aeneam, & tandem arcete periclis,
Quo te cunque lacus miserantē incommoda nostra
Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis:
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
Corniger Hesperidum fluius regnator aquarum:
Adsis o tandem, & propius tua numina firmes.
Poe. Sic memorat geminasque legit de classe biremes:
Remigioque aptat, socios simul instruit armis.
Ecce autem subitum, atque oculis mirabile monstrum,
Candida per siluam cum fetu concolor albo
Procubuit viridique in littore conspicitur sus:
Quam pius Aeneas, tibi enim, tibi maxima Iuno
Maest sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.
Tybris ea fluuium, quam longa est, nocte tumentem
Lenijt, & tacita refluens ita substitit vnda,
Mitis ut in morem stagni, placidaeque paludis
Sterneret equor aquis, remo ut luctamen abesset.
Ergo iter inceptum celerant rumore secundo:
Labitur vincta vadis abies: mirantur & vnda,
Miratur nemus insuetum, fulgentia longe
Scuta virum fluuiō pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque, diemque fatigant,
Et longos superant flexus, varique reguntur
Arboribus, viridesque secant placida equore siluas.

nuū similitudinē curuatas cernimus ripas. Hesperidū regnator aquarū. Bene addidit. Hesperidū i. Italicarum. Nam Eridanus rex est fluminū Hesperiae, ut, Fluiorum rex Eridanus. Fluius, Vocatus antiquus est, quia apud maiores in omni forma similis erat nominatio. Sed modo aliter est in secunda tñ forma, namque si proprium fuerit nomē, & i. ante us, habuerit, us, perdita facit vocatiuū, ut Teren. Terenti, nullo excepto: si autē appellatiuū sit, in e, mittit vocatiuū, ut pius, pte: fluius, fluuie, excepto filius, nam fili facit. Plerunque tamen poetæ Euphoniae cā antiquitatem sequuntur. Et propius. Legitur & propius, sed si proprius, familiaris, propius, citius significat. Virgil. Propius res aspice nostras. Cic. in Ver. Nec quidquam est proprius f. ctū, quā ut illud exemplum de Adriano Syracusis referretur. Et hoc est melius, nā statim porca est cōspecta, & Aeneas non dubitat de fide oraculi, sed exponit celeritatem. Tua numina. Tua oracula & promissa. Monstrum, Quia & subito & cum 30. procellis est visa. Viridique in littore fluuiali, scilicet, Conspicitur sus. Horat. Et amica luto sus. Sciendum tñ hoc esse vitiosum monosyllaba finiri versum, nisi forte ipso monosyllabo minora explicetur animalia, ut, Parturient mōtes, nascetur. ridicul⁹ mus. Gratiore. n. versus isti sunt secundum Lucilium. Tibi enim, Vacat enim & tātum ad ornatum pertinet, integrū est ergo tibi,

tibi, vt ex iteratione crescat augmentū, Teren. O Myfis, Myfis. Maxima Iuno. Quæsitū est quæ sit Iuno maxima. Nam vt diximus, variæ sunt eius potestates; vt, Curētis, Lucina, Matrona regina, & dicunt Theologi ipsam esse matrē deū, quæ Terra dī. Vnde et porca ei sacrificatur. Ergo perite elegit epitheton, vt maximam diceret. Mactat. Mactatio post immolationem est, vnde bono vsus est compendio. Sane Hysteron proteron est in hoc versu; Primum est, Cum grege sistit ad arā, & sic mactat. i. auget, perficit. Quā longa est, Nocte. Inquantū longa est, vt, Nunc hyemē inter se luxu quā longa fouere Refluens. Velut in aluē suum recurrens, vt Aeneas contra vndas pergens descendens celeritate propemodū vteretur. Aequor aquis Ipsius æqualitatē. Rumore secūdo. Hoc est bona fama. cū neminē læderent. Aut certe dicit eos ante venisse q̄ fama, nunciaret venturos, Aut rumores pro rumore posuit. Nā vt supra diximus. Rumor dictus est, vnde & ficus ruminatis ad quē eieci sunt. Remus & Romulus, quæ fuit vbi nunc est Lupercal in Circo, hac. n. labebatur Tyberis, anteq̄ Verūnus factis sacrificijs auerteretur. Quamuis ficū ruminalē alij a Romulo velint dictā, quasi Romularem. Alij a lacte infantib. dato, nam pars gutturis ruma dī. Ergo si fuerit Rumore secundo, fauente fluuiō intelligimus. Labitur vnda vada abies. Descendētis celeritate prope conscendit. Statius de disco, Similisq; cadenti Crescit in aduersum. Miratur & vnde, Laus Troianorū per phantasiā quandam ex vndarū vel nemoris admiratione veniens. Noctemq; diēque fatigant. Vt, Siluasque fatigant, pro ipsi fatigantur, Superant flexus. Hic ostendit non esse aluē fluminis rectum. Varijsq; reguntur Arboribus. Hoc est, Hunc inter fluuiō Tyberis amœno. Secant placido æquore siluas. Ostendit adeo perspicuā fuisse naturā fluminis, vt in eo apparerent imagines nemorū quas Troianę naues secabant. Teretianus, Natura sic ē fluminis, vt obuias imagines nemorum receptet in lucē suā.

Dixit, deinde lacu fluuius se condidit alto Ima petens, nox Aeneam, somnusq; &c. postquā deus euauerat, & Aeneas somno, & visione leuatos surrexerat, ablurus sacro flumine, vota precesq; soluit, & remigiū ad Euandrū instruit, videns fatālē suē, quā Iunoni mactata, ad Euandrū proficiscitur. De hac autē re Don. sic. Nymphæ, Laurentes nymphæ, genus amib. vnde est. Potest sic distinguere Nymphæ Lauretes, qm̄ ipse in tpe fuerant necessaria. Deinde pone, Nymphæ genus, amib. vnde est, possumus et intelligere esse publicationem. Tertia distinctio est, vt dicas, Nymphæ, vt generaliter proferatur. Deinde ad speciē redeat, & dicat, Lauretes nymphæ, quæ erant præferendæ. Tuq; o Tybri, tu o genitor cum flumine sancto. Honoris cā, Vel, quia subit, vt pater consuluerat. Quo te cunque lacus miserantē incommoda nostra. Fonte tenet, quocunque solo pulcherrimus exis: Semper. Quocunque lacu, & quocunque fonte. Alterum, ad eius originē. Alterū, ad exitum pertinet. Fons est aquæ initiū. Lacus, vbi fontis aqua colligitur. Corniger Hesperidē fluuius regnator aquarū; Vt ostendat omnib. fluminib. potiorē. Placidus. Et mente, & flumine propter nauigationem. Atq; oculis mirabile monstrū. i. quod est contra rationem naturæ. Mactat sacra ferens. & cum grege sistit ad aram. Prius, sistit; deinde, mactat. Ergo ordo est, quā Aeneas tibi ad aras cum grege sistit, & cū grege mactat, vt intelligatur et fetus mactasse. Hæc ille. Ordo est Dixit fluuius. i. Tyberinus, deus fluuij, aut si legitur, fluuij. vt sit, dixit. s. Tyberinus, deinde condidit. i. abscondit, & immerfit se alto. i. profundo, lacu. i. receptaculo aquarū fluuij, sed quia paulo post fluuium, pro deo ponet, sequeret priorem constructionē petens. i. adiens, ima. i. profundū, nox, & somnus reliquit Aeneam. i. oriente die expergiscitur, surgit, & spectās lumina solis ætherei. i. celestis (quia et apud inferos, solē dixit iu 6. Solemque suū sua sidera norant) orientia. i. cū sole, sustulit. i. sursum tulit, rite. i. iuxta morem sacrificandi, palmis cauis. i. in concauitatē contractis, de flumine. s. Tyberino, vndā. i. aquā recentē, accessit ad æthera tales voces. i. preces. O nymphæ. s. quęcunque estis, nymphæ, inquit Lauretes. i. q̄ præestis fontib. & amib. Lauretib. vnde a quib. genus. i. ortus, est amib. i. fluuijs circumstantib. hoc est quibuscunq; aquis currētib. Nymphę. n. sunt nimbi, & nubes, quæ aquas producant currentes & tu o Tybri genitor. i. pater fluminis huius, aut paterna veneratione digne, cū tuo sancto flumine. i. simul, & tu, & flumē tuū sanctū, accipite Aeneā. s. me, & arcete tandem periclis. s. ingruentibus. Alludit ad historiam Coclytis qui se de ponte subli-

cio, cum simili fere comprecatione, in Tybrim præcipitē dedit, vt recitat Liuius. Quocunque fonte lacus. i. vnde cunque effusus sit lacus, qui te tenet. i. vbi habitas, & quocunq; sole. i. terra, tu exis, existens pulcherrimus, tu celebrabere. i. cum celebrare honorabere, semper meo honore. i. mea honoratione, & veneratione, & donis. s. meis. tu, inquit, celebrabere, existēs fluuius corniger. i. cornua gerens. i. similitudinē cornuum in littorib. incuruis, regnator. i. tenens regna, & principatū, aquarū Hesperidū, i. Italicorū, licet. n. Padus maior sit, vnde prius in Georgicis, Fluuiorū rex Eridanus, &c. tñ propter Romā, & ceteras vrbes, Tyberis est regnator. Aut dicamus Aeneam, nondum vidisse Padum, aut Padum non attingere potiorē partē Italiæ, & hoc modo construendo, non est opus dicere, fluuius, esse vocatū casus. Adfis. i. auxiliōis igitur; o, optātis est, tandē. i. post tanta mariū pericula, & firmes tua numina. i. diuina munera nobis oblata, propius. i. familiarius, ipse. sup. Aeneas, memorans. i. loquens, aut potius locutus sit, legit de classe. i. omni ex numero nauīū, biremes, i. naues duorū ordinū remorū geminas. i. duas, & pares, & aptat remigio. i. ad remigiū. i. vt possint remis agi, aut aptat remigio. i. remis aptā facit, & instruit simul socios armis. Autem, pro sed, ecce, q. d. de repente, & ex improviso monstrū subitū, atq; mirabile. s. ius, cādida. i. penitus alba, concolor. i. eiusdē coloris, cū fetu. s. triginta capitum, albo procubuit per siluam, & cōspicitur oculis. s. Aeneas, in littore viridi. i. virenti, aut gramineo, quam Aeneas, pius, s. in deos, etiam erga Iunonē inimicā mactat, subito, n. pro quia, mactat tibi; tibi, inquit, o maxima Iuno, ferens sacra. i. sacrificās, aut offerēs pro sacrificio, & sistit. i. stare facit eam cū grege. s. sacculorū, ad arā. s. tibi extructa, Tybris. s. deus fluuij, lemit, i. lenē, & tranquillū efficit, ea nocte q̄. i. quantū longa sup. fuit, fluuium. s. Tyberim, tumentē. i. inflatū prius, & sup. fluuius, refluens. i. ortū petens fluxu suo, vnda tacita. i. sine murmure rediens, substitit. i. mansit, stās ita. i. vsq; adeo mitis, vt sterneret. i. sternerēdo se faceret, æquor. i. planiciē aquis. i. in ipsis aquis, in morē. i. ad similitudinē stagni, aque stantis, & paludis. i. aquæ palustris, placidæ. i. tranquillæ, & non motæ, vt fluctamē, ab esset remo. i. vt non esset luctā dū remo, cū aquis aduersis, & defluentib. cum nauis ascenderet. Ergo i. quia vident fluuium tam conuenientē, ipsi celerant. i. celeriter transigunt. i. profectionem ad Euandrū, rumore secundo. i. cū prospero murmure, aut bona fama, aut rumore. i. secreto sermone inter Troianos de felici profectione, aut rumore, pro rumore. i. Tybri secundo, quæ refluō, vt sit abies. i. nauis ex abiete facta, vnda, i. picata, labitur, i. celeriter agitur, vadis, i. per vada Tyberis, rumore. i. ipso Tyberi, secundo, i. iam refluō, & ita idoneo ad nauigationem, unde mirantur, s. tam celerem nauis ascēsum, & nemus insuetum. s. videre talia, miratur scuta virum, idest virorum, scilicet fortium, fulgentia, longe. i. de longe, & carinas pictas, quia Troiani omnia expolita semper habuerūt, vnde molles iudicati sunt, innare fluuiō. s. Tyberi, olli, idest omnes illi, fatigant remigio, idest remigando, noctem & diem, idest totam tempestatem, donec peruenerant ad Euandrum, & superant, idest transcendunt, longos flexus, s. Tyberis incurui, & reguntur varijs arboribus. s. in littore stantib. & secant. i. intercidunt cursu suo, & æquore placido. idest per aquas Tyberis, æquas, idest prostratas, & tranquillas, siluas. i. vmbas arborum virides, vt salignas in littore crescentes, hoc est feruntur per medias arbores, quæ omnia afferuntur a poeta, ad hoc, vt verisimile faciat in tantā comuratione Aeneam potuisse saluum cum paucis ad Euandrum peruenisse. Nam propterea dicit, fluuium, fuisse refluū, & tranquillū a deo redditum, studio summo ad nauis, occultos fuisse arboribus, & siluis hondosis rumorem fuisse secundū, vt scilicet si quis eos vidisset, nihil mali suspicatus fuisset.

SOMNVSQVE reliquit, In antiq. aliq. exempl. Relinquit. VAR. legitur. Sustulit. In antiq. lib. Sustinet, legitur. Et quod sequitur, Tales effudit. quod in vulgatis, Effundit. habetur. Tuque o Tybri, tu o genitor. Plerique lib. habent, Tuque o Tybri, tuque o genitor. Fonte tenet. In Rom. lib. Tenent, legitur. Semper celebrabere donis. In plerisque lib. antiq. Venerabere legitur. Adfis o tandem In Rom. lib. & in Med. Adfis o tantum, legitur. In aliquot alijs, Adfis & tandem. Quam longe est, nocte, in lib. aliq. antiq. non habetur, s. ft. Ergo iter, inceptum celerant, in plerisque lib. antiq. Peragunt, legitur. In Med. Celebrant. Labitur vnda vadis abies, in lib. antiq. Vda, non, Vnda, legitur.

SERV. **S**OL medium caeli conscenderat igneus orbem. Alterius. f. diei. Cum muros, arcemq; procul. Palatinum vidit nec si tum praesentem considerare debemus. Tunc. n. nullus obstaculo aedificijs & Tyberi per Luperca, vt diximus, fluente facile mons poterat videri Palatinus. Forte die solenne illo. *europa* *europa*, i. bono omine victori deo Troianis venientib. sacra celebrabatur, bona et vsus est economia. Amphitryoniadae magno, diuisq; ferebat. Satis perite. Na cuius deo sacrificaret, necesse erat post ipsum et reliquos inuocari. Ante urbem. Secundum antiquum situm. Tunc enim brevis ciuitas fuerat. Pallas huic filius. Pro, cum hoc Iuenum primi, pauperq; senatus. Totam ostendit aetatem, nam per senatum, seniores significantur. Pauper autem aut ad numerum retulit (centum. n. sub Romulo fuerunt) aut reuera pauper, per quod Romani imperij ostenditur parsimonia pro laude tunc habita. Trepidusq; cruor. Frustra quidam cruorem, pecorum, sanguinem, hominum volunt. Nam Iuuen. ait: *Sanguis lret, & a magno ceruix ferienda magistro* Virg. *Atq. atros sicabat veste cruor.* Celas videre rates, Quia dixit, Geminasq; legit de classe biremes. Inter opacum Adlabi nemus. Per nemus: vt, *Hunc inter fluuius Tyberinus amano.*

Et est honesta elocutio, vt si dicas, Inter cenam locus sum. i. per cenam. Tacitis incumbere remis, Pro ipsi taciti, hoc est sine celemate. Audax quos rumpere Pallas sacras vetat, Ne interruptione sacrificijs piaculum committeretur. Vnde etiam Helenus, ne qua inter sacros ignes in honore deorum hostilis facies occurrat, & turbet omnia. Denique cum ludi Circenses Apollini celebrarentur, & Annibal nunciatus esset circa portam Collinam, & urbi ingrueret, omnes raptis armis concurrerunt. Reuersi postea cum piaculum formidarent, inuenerunt saltantem in circo senem quendam, qui cum interrogatus dixisset se non interrupisse saltationem, dictum est hoc prouerbum, Salua res est, saltat senex. Audace autem dicit vbique Virg. quoties vult ostendere virtutem sine fortuna. Vnde etiam Turnum audacem vocat. Iuuenes, quae causa subegit. Succincta & plena interrogatio, cui per singula respondet. Aeneas. Qui genus? Quo genere? Vnde domo? De qua ciuitate? An arma? Tropum fecit metri causa. Nam consequens erat vt diceret, an bellum? Paciferaeque ramum praetendit oliuae. Ne moram faceret in responsione. Te la vides inimica Latinis: Bona conciliatio. Nam audierat:

Hic bellum assidue ducent cum gente Latina.

Quos illi bello profugos. Sicut & vos. Et mouet conciliationem etiam ex similitudine fortunae. Ferre haec, Hoc ad ramum pertinet. Dicite. Ad verba.

ASCENSIVS.

SOL medium &c. Docet quo applicuerunt classem ad regiam Euandri, quae tunc humilis & modica erat, vbi nunc Roma est, ante cuius muros, dicit aduentu Aeneae sacrificium fieri Herculi, quo turbato. f. non intermisso, concursu esse ad naues ignotas, cognitoq; Aeneae dexteris datas. Vn habemus haec donati. Pauper senatus, Et numero, & opib. intellige. Audax. Non temerarius, sed propria virtute confidens. Et procul. Cu assiduum bellum gererent, cum gente Latina, no miru si anxie cuncta exploraret O Iuuenes. Oratio necessarijs, in tanto metu interrogationib. plena. Quo tenditis? Quia ex deflexu videbat illos velle descendere. Superbo. Quia iniustu. Profugos. Vt ostendat iuxta peregrinos immites. Dicite. Quia non

solus in tanto tumultu venerat Pallas. Hec ille. Ordo autem est. Sol igneus. i. ignei coloris, aut ardens, vt in serenitate fieri solet conscenderat medium orbem caeli, i. iam meridies erat, quo circa di igneus, aut medium orbem caeli, i. hemisphaerium nostrum, tempore matutino oriens, & ignei coloris, in signum serenitatis futurae, qd magis placet, quia vult dicere, cu primum lux data est eos vidisse

muros oppidi Pallantei, cu. i. qn. ipsi, sup. Troiani, vident procul. i. cum adhuc longe essent, & ita, quia eos offende- bant re sacra tractantes, vero- simile est de matutino loqui, & arcem, & tecta domorum rara; quae. f. rara tunc tecta, i. rara domicilia, potentia Romana aequauit, i. equiparauit nunc celo. ita, vt Roma coelum mereatur dici, vnde in Bucolicis, Urbem quam dicunt Romam &c. sed Euander. f. Arcas, habebat tum, idest tunc, sup. illic, res inopes. i. tenues, & modicas. Ipsi aduertunt. i. applicat ocyus, idest celeriter, proras. i. priores nauium partes, & propinquat urbi. i. ad urbem, rex Arcas. f. Euander, ferebat. i. offerebat forte illo die, no ergo forte ferebat, sed forte illo die ferebat, quo Troiani aduenerant ferebat (dicit Amphitryoniadae. i. Amphitryonis filio optatiuo, videlicet Herculi Iouis ex Alcmena, Amphitryonis coniuge filio, vnde addit magno. f. sine exemplo, & diuis. f. reliquis, aut celestibus dijs honorem solen-

nem. i. sacrificium ante urbem. f. Pallantea, in luco. i. filua ince dua Herculi consecrata: Pallas filius. f. Euandri, vna. i. simul cum patre, & omnes primi iuuenum. i. principes iuuenturis, & senatus pauper, id patres seu seniores, qui grece presbyteri dicuntur, & tunc pauperes erant, dabant vna. i. simul, tunc thura, & cruor trepidus. f. ex maestatis hostijs fumabat ad. i. iuxta, aras. vt, i. postquam, ipsi videre rates. i. naues, cellas. i. altas, adlabi inter nemus opacu. i. siluosum, & incumbere remis tacitis. i. nihil murmuris facientibus, quasi adoriri, & per insidias inuadere vellent, terrentur visu subito. i. ex inopinato orto, & cuncti cōsurgūt. f. a sacrificio mensis. f. deorum, ad quas solennes epulas ponebat relictis, quos Pallas audax. i. propria virtute confusus, vetat rumpere. i. interrompere, sacra. i. sacrificia. id. n. nefas putabatur. & ipse, q. d. cu paucis relictis. ceteris, volat obuius. f. aduertatibus, telo raptu. i. quod primu inuenit accepto. Et pcul. i. cu adhuc procul esset, quod a temeritate eu purgat (cu. n. assidue gereret bellu cum Latinis, imprudenter egisset, si in eos insiluisset) inquit, e tumulo. i. colliculo, o iuuenes, quia seniores manserant in Sicilia, & tali expeditioni inutiles erant, quae causa subegit vos tenere vias ignotas? insuetas, quo tenditis? qui genus? i. secundum genus, hoc est de quo genere. i. vnde. f. de qua domo? ne. i. an affertis pacem? an arma? i. bella? Aeneas pater fatur cum sic ab alta puppi & praetendit. i. praese extendit, ramum oliuae paciferae. i. pacem afferre solita, quod & coluba a Noe emissa significauit: fatur, inquit dicens, tu vides Troiugenas, i. viros in Troia genitos, ac tela. i. arma, inuasua. f. inimica, Latinis. f. quibus & vos inimici estis, quos. f. Troiugenas profugos. f. patria sua, illi. f. Latini, egere, lacessiuere, aut expulere, superbo bello. i. assumpto per superbiam, nos patimur Euandrum. f. huius loci regem, ferre. f. vos omnes, haec. f. pacis indicia, videlicet ramum oliuae: & dicite, viros Dardaniae, idest Troianae patriae, lectos, idest electos venisse, scilicet ad eum rogantes arma socia, i. socialia in Latinos.

VARIA LECTIO.

Cum muros, arcemque procul, & rara domorum. In Ob- longo libro peruerteret & quibusdam alijs, Arces, legitur. Est et p, Errata. In Rom. lib. & in Mediceo, ac. Euander habebat. In Rom.

Rom. & in Mediceo, Euandrus, legitur. Forte, die solennem illo. In Romano lib. Solenne genere neutro legitur. Adlabi nemus, & taciis incumbere remis. In Romano lib. & aliquot alijs, Tacitos, legitur. Quæ causa subegit Ignotas tentare vias?

In antiquis aliquot exempl. Quæ cura, legitur. Quod genus? In antiq. aliquot lib. Qui genus, positum est. In aliquot alijs, Quis genus. Dardaniæ venisse viros. In Rom. lib. & aliquot alijs, Duces, legitur.

SERV.

Tanto percussus nomine.

Dardani. s. commemoratione. Quicumque es. Hoc ad nomen Aeneæ pertinet. Nam esse Troianos audierat. Dextramque amplexus inhaesit. Ostendit virum, & virtutis, & hospitalitatis amatorem. Subeunt luco, fluviumque relinq. Hypallage in sensu. Optime Graiugenum. Quantum ad Aeneam pertinet Græci neque boni neque meliores sunt. Ergo optime Graiugenum sup. Iatius est propositum. Nam, optimus malorum, non possumus dicere. Superlativus enim suo tantum iungitur generi. Sic ergo dixit ut Hom. *Ἰκαρίος* idest iustissimus Centaurorum, pro iustus. Cui me fortuna precari, antiquum est. Nam modo, quem precari dicimus. Terent. Credo qui mihi sic oret. Item, Facite ut vobis decet. Sal. Locum edicionem, quam victoribus decebat, & est græcum ut *ὅχι* *ἴσχυον* idest Vittacomptos ramos, Ut in pacis petitione ramus oliuæ cum vittis offeratur, partim fabulæ partim naturæ efficit ratio. Nam cum de nomine Athenarum Neptunus, & Minerva contenderet, & iussisset Iuppiter, ut illius nomine diceretur ciuitas, qui munus melius obtulisset hominibus, equum Neptunus, Minerva oliuam protulit, & statim vicit. Vnde cum eius ramus alicui offertur, indicat eum esse meliorem. Hinc est illud proverbium, Herbam do, idest cedo victoriam. Quod Varro in *Ætjjs* ponit, cum in agonibus herbam in modum palmæ dat aliquis ei, cum quo contendere non conatur, & fatetur esse meliorem. Vittas autem habet ramus oliuæ ideo, ut inertiam, & imbecillitatem offerentis ostendat. Scimus enim oves egere alieno semper auxilio. Voluit. Hinc eum laudat quod tantus eum vir rogare compellitur. Danaum quod ductor, & Arcas. Nec quod multitudinem haberes extimui nec quod esses Arcas, ut illuc hoc tendat, Geminis coniunctus, Atridis. i. Agamemnoni, & Menelao cognatione coniunctus. Et hoc ad laudem Euandri pertinet, qui qualitate morum meruit non timeri. Fores. Pro fuisses. Et notandum foret de præterito. Mea me virtus, Hæc arrogatio ad honorem Euandri pertinet. Sancta oracula diuum. Tyberini, scilicet. Dedita fama. Diuulgata: ut,

Deditur hic subito Troiana per agmina rumor.

Fatis egere volentem. Quod voluntatis fuerat, egit necessitas faci. Dardanus Iliacæ primus pater urbis, & auctor. Reddit quod ait supra, Cognatiq; patres. sanè sciendum Atlantes tres fuisse. Vnum Maurum qui est maximus. Alterum Italicum patrem Electræ, vnde natus est Dardanus. Tertium Arcadicum patrem Maiæ, vnde natus est Mercurius. Sed nunc ex nominum similitudine facit errorem, & dicit Electræ & Maiæ filias fuisse Atlantis maximi. Nec præter rationem ait, & maximi, & Atlas idem generat. nam & ipse habuit etiam horum nominum filia. i. Electræ & Maiam. Ut Graij perhibent. Ut vestræ continet literæ. Candida Maia. Splendidior enim est Maia inter Pleiadas, quæ est una ex Atlantibus, hoc est Pleiadibus. Cyllenne. Mons Arcadiæ, vbi Maia Mercurium est enixa. Fudit, autem non iniuriolè dictum est. Ut in Pisonem, Quæ te belluam ex utero non hominem fudit, sed celeritatem parientis ostendit,

Poe. Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:

Pal. Egredere o quicumque es, ait, coramque parentem Alloquere, ac nostris succede Penatibus hospes

Poe. Accepitq; manu, dextramque amplexus inhaesit. Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.

Tum regem Aeneas dictis affatur amicis:

Aen. Optime Graiugenum, cui me fortuna precari,

Et vitta comptos voluit pretendere ramos,

Non equidem extimui, Danaum quod ductor, & Arcas,

Quodque a stirpe fores geminis coniunctus Atridis:

Sed mea me virtus, & sancta oracula diuum,

Cognatiq; patres tua terris dedita fama,

Coniungere tibi, & fatis egere volentem.

Dardanus Iliacæ primus pater urbis, & auctor,

Electra, ut Graij perhibent, Atlantide cretus,

A duebitur Tencros: Electræ maximus Atlas

Edidit, & etherios humero qui sustinet orbes.

Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia

Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit.

At Maiam, auditis si quidquam credimus. Atlas,

Idem Atlas generat, cæli qui sidera tollit.

Sic genus amborum scindit se sanguine ab vno.

His fretus, non legatos, neque prima per artem

Tentamenta tui pepigi: me me ipse, meumque

Obieci caput & supplex ad limina veni.

Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello

Insequitur: nos si pellant nihil ab fore credunt,

Quin omnem Hesperiam penitus sua subiuga mittant,

Et mare, quod supra, teneant, quodque alluit infra.

Accipe, daque fidem. sunt nobis fortia bello

Pectora, sunt animi, & rebus spectata iuuentus.

orationem. Circa quem locum habemus ex Donato verba hæc. Quicumque, ad Hominem non ad originem referas, Coramque, parentem Alloquere, optime summum iudicium seruat parenti & regi. Ut Graij perhibent. Ut hoc tuorum testimonio probem. Idem. Atlas. Ne similitudine nominis falso id usurpare videretur. Obieci. Cum petiturus essem, quæ etiam tibi salutaria essent, non expaui. Nam cum gente tibi inimica, & crudeli bellum gero, & dicendo vnam gentem, extenuat timorem belli. Accipe, daque fidem. Sume auxilium, & da. Fortia Pectora, & animi. Nam in bello, animi fortitudo & corporis rubor, requiritur. Spectata. De qua iam factum est periculum. Sic ille. Ordo autem est. Pallas. i. filius Euandri. percussus, seu percussus tanto nomine. i. tanti nominis commemoratione. s. Dardaniæ, sciuit enim, Dardanum ab Ioue ortum obstupuit. i. ob stuporem fixus hæsit, & ait quicumque es, egredere & alloquere parentem, coram. i. in præsentia eius, ac succede hospes. i. iure hospitalitatis, nostris penatibus. i. laribus, & excepit. s. Aeneam e naui, manu. s. sua, & amplexus dextram inhaesit. i. moram traxit in amplexu quod amoris indicium est, ipsi progressi. i. postquam processerant subeunt luco. i. subintrant lucum, vbi sacrificia fiebant Herculi, & relinquunt fluvium, quod non vacat, quia posset lucus esse ad fluvium, sed est hypallage, secundum Seruium. Tum. i. deinde Aeneas affatur, regem, s. Euandrum, dictis amicis. i. amicabilibus. Optime Graiugenum, pro Graiugenarum. i. a. Græcis, aut inter Græcos genitorum? cui. i. ad cuius honorem & gratiam, & fortuna voluit me precari. i. humiles preces fundere, & supplicem esse. (Nā aliter diceret, quæ me fortuna precari, &c.) & cui voluit me pretendere. i. ut pretenderem, ramos, s. oliuæ comptos, vitta, idest ferra linea, in signum (ut Seru. dicit) inertie, aut quia alienis opus habeam opibus. Equidem, i. ego quidem, hoc est certe non extimui, quod. i. quia, tu fores, idest

quod infantibus dicitur omen felicitatis afferre. Spectat etiā ad rationem Physicam. Nam celer est vbiq; Mercurius, ut diximus supra Ideo dicit eum etiam in ortu fuisse velocem, Neque prima per artem Tentamenta tui pepigi. Cum nullo ante pactus sum ut te aut per artem aliquam, aut per legatos probarem, sed intrepidum me tibi commisi. Tentamenta pepigi. Experimenta pactus sum. Nam geminum est hic præteritum ab eo quod est paciscor, facit enim & pepigi & pactus sum, sicut placeo & placui & placitus sum. Pago enim vnde multi venire volunt pepigi, nusquam est lectum. Gens eadem, quæ te. Sic agit, ut & ipse præstare videatur. Nam & supra ait, Socia arma rogantes. Daunia. Rutula a Dauno. Crudeli bello. Supra, Bello profugos, egere superbo. Nihil ab fore credunt. Sibi obfucurum nihil arbitrantur. Accipe, daque fidem, ab vili agit. Hoc est quod ait in decimo. Humanis quæ sit fiducia rebus. Rebus spectata iuuentus Decennali prælio. Et bene promissionem rebus confirmat & testimonijs, quæ est verbis inualida.

Obstupuit tanto &c. Doctet beneuolè acceptum Aeneam ad Euandrum adductum, coramque eo disertā habuisse

Asc.

esses

esses ductor, Danaum, idest Græcorum, & Arcas, idest ex Arcadia oriundus, & quod fores coniunctus geminis Atridis, a stirpe, idest origine generis, sed mea virtus, quæ, s. dijs placuit, & fiduciam mihi fecit, & sancta oracula diuum, i. diuorum, & patres, i. maiores nostri cognati, idest de eadem stirpe nati, & fama tua dedita, i. diuulgata, & dimissa terris, i. per terras. (Nam sicut dare, est dicere, & mittere, ita debere, quasi dicere, in diuersa dicere, & mittere) coniungere tibi me, & egere, idest impulere me, volentem, fatis, s. iubentibus, quia ut dicit Seneca, Fata, volentem ducunt, nolentem trahunt. Quidquid autem fatale est, quantum ad fata est necessitatis, quia etiam inuito omni mortali fiet. Nā fata, viam inueniunt, sed quantum ad libenter facientem, voluntatis est. & ita dixit egere quantum ad fata, & volentem, quantum ad obediētem libenter, vnde necessitatis est mori. Sunt tamen qui voluntate moriuntur, suntq; qui coacti tantū, docet autem, quomodo habeant cognatos patres, dicens. Dardanus primus, i. qui præcipuus, nam Teucer, prior erat, pater vr̄bis Iliacæ, i. Troianæ, & auctor Iliacæ vr̄bis, cretus, i. progenitus, ut Graij, i. Græci, q. d. auctores vestr̄i, perhibent, i. attestantur, Electra Atlantide, i. Atlantis, seu Itali, filia, aduehitur Teucrosi, ad eos qui & Teueri tunc dicebantur, Atlas maximus, hoc poetice, nam non Mauritaniæ rex, sed Italiæ, hanc Electram genuit, Poetarum autem est, omnia quæ vnius nominibus attribuuntur, vni attribuire, edidit, i. progenit Electram; Atlas, inquit, qui sustinet, i. sursum tenet, & portat humero, orbis ethereos, idest coelos, Mercurius est pater vobis, scilicet Arcadibus, nam Mercurius ex Nicostrata Euandrum genuit, qui Mercurius, est, filius Iouis qui pater Tantali, qui Atridarum progenitor, quem Mercurium, Maia candida, quæ vna est ex eis, quæ in stellas septem translata dicuntur, fudit, i. progenit in Cyllenes, appositorie, vertice gelido, idest monte frigido in Arcadia. At si nos credimus quidquam auditi, bene dubitat, quia reuera, non idem fuit Atlas, Atlas, imo idem Atlas, qui torquet, tanquam iniquum pondus, quod altius trudere conatur, sidera cœli, generat pro eo quod est generauit Maiam, i. matrem Mercurij, sic quia nos ab Atlante, per Electram descendimus, & ab Ioue, per Dardanum, & vos, ab eodem Atlante descenditis per Mercurium, & per eundem, ab Ioue, genus amborum, scilicet nostrorum, scindit se, i. diuidit in di-

uersos consanguinitatis ramos, ab vno sanguine. Ego itaque fretus, idest confusus, his, scilicet dictis, ut affinitate, & causa belli, & virtute mea non pepigi, idest, non sum pactus per legatos, neque per artem, scilicet oratoriam, aut per scripta, prima tentamenta, i. ad amicitiam conciliandam pericula, sed ipse, idest egomet, obieci me, & meum caput, & veni supplex ad limina, scilicet tua. Quia eadem gens Daunia, idest Rutula, a Dauni filio ducta, quæ insequitur te bello crudeli, idest impie suscepto, contra videlicet profugum pacis amatorem, & nihil iniuriæ molientem, si pellant nos, scilicet a finibus suis, credunt nihil abfore, i. abfuturum, seu defuturum esse quin mittat sub sua iuga penitus omnem Hesperiam, idest Italiam, & quin teneant mare, quod alluit, scilicet Italiam, supra, idest ab Orientali plaga, idest mare Adriaticum, & quod alluit infra, idest ab inferiore parte, scilicet mare Tyrrenum, accipe, scilicet a nobis, & da, scilicet nobis, fidem, idest sanctam commissionem, pectora sunt nobis, idest nos habemus pectora fortia, bello, idest ad bellum gerendum, & iuuentus, spectata, idest perspecta, & explorata, rebus, scilicet bellicis, quia decemnali bello vexata. Et ita ostendit petitionem suam honestam, vtilem, & facilem.

V A R I A L E C T I O.

OBSTUPUIT tanto percussus nomine Pallas] Percussus, in antiq. lib. habetur, a percussio. Egredere o quicumque es, In Romano lib. Et gradere, legitur. Coramque parentem Alloquere. Codices plerique veteres, Parente, legunt. Excepitque manu, dextramque amplexus inhefit. In pleriq; lib. antiq. Accipitque manu, dextramq; pro Amplexus, sunt libri, in quib. Implexus, legitur. Tua terris dedita fama, In antiquis aliq. lib. Debita legitur, cum. Dedita in emendatioribus habeatur. Cyllenes gelido conceptum in vertice fudit. In antiquis lib. partim Cyllene, partim Cyllenæ, legitur. Et, conceptum vertice, absque, Inauditis si quidquam credimus, In lib. aliquot antiquis, Si cuiquam, legitur. Qui sidera tolli. In lib. antiquis, Torquet, legitur. Me me ipse, meumque. In antiquis aliq. lib. Memet ipse, & Meque ipse, legitur. Quodque alluit. In antiquis Abluit, legitur & rebus spectata iuuentus, In lib. nonnullis antiquioribus, E rebus, legitur.

SER. **T**otum lustrabat lumine corpus, paternā in eo lineamenta cognoscens. Lamine. Pro luminibus idest oculis. Pauca refert. Non pauca, sed paucis, i. breuiter. Hoc vult dicere, multa cum dixisset, sed paucis. Agnoscoque libens. Postquam cognouit ex habitu corporis vera esse quæ dicebat Aeneas, per Anchisen eum laudat adulatione deposita. Sanē inter agnosco, & agnosco superfluo quidam volunt facere discretionem, ut cognoscamus nouos, agnoscamus antiquos, sed hæc a poetis metri necessitate variantur. Nam agnosco propter Synalepham dixit. Hesiones visentem regna sororis. Ut diximus supra Hercules euerfa Troia Hesionem Laomedontis filiam Telamoni suo comiti dedit, ex qua natus est Teucer. Priamus postea cum Salamina tenderet, ad visendum regnum sororis per Arcadiam iter fecit, & tunc ab Euandro est susceptus Anchises. Visentem regna. Videre cupientem. Protinus. Vno eodemque tempore, hoc est dum pergit, vidit Arcadiam. Nam non possumus simul intelligere, cum Salamina insula sit Ar-

Poe. *Dixerat Aeneas. ille os, oculosque loquentis, Iam dudum, & totum lustrabat lumine corpus. Tunc sic pauca refert: Eu. ut te fortissime Teucrum Accipio, agnoscoque libens. ut verba parentis, Et vocem Anchise magni, vultumque recordor. Nam memini Hesiones visentem regna sororis Laomedontiaden Priamum Salamina petentem, Protinus Arcadiæ gelidos inuisere sineis. Tum mihi primagenas vestibat flore iuuenta: Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipsum Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat Anchises. mihi mens iuuenili ardebat amore Compellare virum, & dextræ coniungere dextram. Accessi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi. Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas, Discedens, clamydemque auro dedit intertextam, Frenaque bina meus quæ nunc habet, aurea, Pallas, Ergo & quàm petitis, iuncta est mihi fœdere dextra: Et, lux cum primum terris se crastina reddet, Auxilio letos dimittam, opibusque iuuabo. Interea sacra hæc, quando huc venistis amici, Annua, quæ differre nefas celebrate fauentes Nobiscum, & iam nunc sociorum assuescite mensis, Poe. Hæc vbi dicta, dapes iubet, & sublata reponi Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili: Præcipuumque toro, & villosi pelle leonis Accipit Aeneam, solioque inuitat acerno. Tunc lecti iuuenes certatim, aræque sacerdos*

cadix continenti. [Mirabarque duces Teucros,] Hos laudat quo melior sit ille quem præfert. Iuuenili ardebat amore. Inest enim iuuenibus studium acquirendarum amicitiarum. Horat. animusque virilis. Quarit opes & amicitias. Phenei sub mœnia. Oppidū Arcadiæ. Hom. οἰζονοῦν ἐνέμοντο. καὶ ὀρχόμενον πολὺ μῆλον. Nec nos debet mouere, quod Euander de Palante sic dicit, Phenei sub mœnia, cum sciamus poetas vicinas omnes pro vna habere ciuitates, sicut de Didone facit, quæ non nunquam Tyriam, aliquoties Sidoniam vocat. Ille mihi insignem pharetram. Ius hospitij habet inter se remuneratio, nem, sed verecundæ tacet Euander de suis muneribus. Auro dedit intertextam. Legitur & intertextio. [Frenaque bina,] Poetice. Nam duo debuit dicere Bina enim secundum Ciceronem non dicuntur, nisi de his quæ sunt numeri tantum pluralis. Nam Cicero per epistolam culpatur filium dicens, male eum dixisse, Direxi literas duas, cum literæ quoties epistolam significant, numeri tantum pluralis sint, Bina. Contra epistolas binas non dicimus.

cimus, sed duas. Iuncta est mihi foedera dextra, antiquis amicitijs per Anchisæ hospitium. Quando huc venistis amici. Si quidem amici iam venistis. Extraneos. n. ad sacra non licebat adhibere. Hos autem adhibet ad sacra, quasi antiquis iunctos amicitijs. Vnde infert, Et iam nunc sociorum assuecite mēis. Annua, quæ differre nefas, Anniversaria sacrificia ideo non differuntur, quia nec iterari possunt, Solenne autem hoc esse ipse ait; Forte die solennem illo rex Arcas honorem. Nam calendaria si qua fuerint ratione dilata, possunt repeti, nec piaculum eorum intermissione committitur. Dapes. Epulæ deorum propriæ, ut Iouis coena. Sedili. Bene sedili. Nam in templo Herculis lectisternion esse non licebat. Toro; & villosi pelle leonis. Accipit Aeneam, aut suscipit ad sedendum, aut pascit; ut, Illos porticibus rex accipiebat in amplis. Torum autem herbarum super solum fuisse intelligamus, ne sit sedili contrarium. Congruæ autem de leonis pelle dicitur coopertum, quasi in Herculis sacris. Tunc lecti iuvenes. Non vacat Lecti. In sacris. n. Herculis nec serui intererant, nec liberti, adeo ut Appius qui sacra hæc transtulit, in libertos, & caruerit oculis, & intra annum omnem familiam perdiderit Pinariorum. Certatim. i. studiose. Aræque sacerdos. Maximæ, scilicet. Nōdum. n. templum Herculis fuerat, sed ara tantummodo quam maximam dicit, ex magnitudine fabricæ. Laboratæ Cereris, Quæ eget laboris, ut mox; Et frumētis labor additus, ut malaculos esset rubigo. Glandes. n. sine vilo labore nascuntur. Perpetui tergo bouis, aut fm Homerum intelligendū, qui dicit carnes dorsi apponi solitas honorabilioribus, ut sit sensus talis, Posuit ante eos magni bouis carnes eas, quæ apud maiores in honore fuerant. Aut re vera perpetui. nā de hoc boue immolato Herculi, carnes carius vendebantur cā religionis, & inde alter redimebatur, qui ex illius precio cōparatus quasi perpetuus esse videbatur. Tergo autem, potest a parte totū intelligi. Lustralibus, aut pinguibus. Moris enim fuerat cōpleto lustro pingues victimas offerre censes. Aut certe de quinquennali boue. i. perfectæ ætatis. Nam Hom. dicit;

Τοῖσι δὲ βδν ἱερὸν ἀναξὶ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων

Ἀρσενα πέντα ἑτηρον ὑπερμενεῖν προίων.

Νεῖ τοισι δαὶ τ' ἀραῖδ' ἰνενέεσσι γέρας

Ἡρως ἀτρεΐδης ἀρυκρεῖων Ἀγαμέμνων

Αὐτὰρ ἐπεὶ τοῖσις, καὶ ἐδυτὸς ἔξερων ἔντο.

Postquam exempta fames, & amor compressus edendi. Postquam & necessitati satisfactum est, & voluptati. Non hæc solemnitas. Variat in vno pronomine. Non hæc solemnitas nobis, Has ex more dapes, Hanc tanti numinis aram. Vana superstitione. Superstitio est timor superfluous & delirus. aut ab antiquis dicta superstitio, quia multæ superstites per eratem delirant, & stultæ sunt. aut secundum Lucretium, superstitio est superstitionum rerum. i. celestium & diuinarum, quæ super nos stant, inanis & superfluous timor. Veterumve ignara deorum. Duo dicit, Non ideo Herculem colimus, aut quia omne religionem veram putamus, aut quia deos ignoramus antiquos. Cautum. n. fuerat & apud Athenienses & apud Romanos, ne quis novas introduceret religiones. Vnde & Socrates damnatus est, & Chaldei & Iudei sunt vrbe depulsi. Nouamus honores. Detrahit re, nam renouamus debuit dicere, quā particulam alibi addidit, ut, Fata renarrabat diuum. Suspensam hanc aspice rupem. Cacus secundum fabulas, Vulcani filius fuit, ore ignem ac fumum vomens, qui vicina oia populabatur. Veritas tamen secundum Philologos & historicos hoc habet, hunc fuisse Euandri nequissimū seruum ac furem.

Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Aeneas simul, & Troiana iuuentus
Perpetui tergo bouis, & lustralibus extis.
Postquam exempta fames, & amor cōpressus edendi,
Rex Euandrus ait: Euan. Non hæc solemnitas nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana superstitio, veterumve ignara deorum,
Imposuit. senis hospes Troiane periclis
Seruati facimus, meritosque nouamus honores.
Iam primum saxi suspensam hanc adspice rupem,
Disiectæ procul ut moles, desertaque montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit vasto submotâ recessu,
Semihominis Caci: facies quam dira tegebat,
Solis inaccessam radijs, semperq; recenti
Cæde tepebat humus, foribusque affixa superbis
Ora virum tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens igneis, magna se mole ferebat.
Attulit & nobis aliquando optantibus etas
Auxillium, aduentumque Dei. nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonis, spolijsque superbus
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentes, vallemque boues, amnemque tenebant.

Nouimus autem malum à Græcis Cacus dici quem ita illo tempore Arcades appellabant, postea translato accentu Cacus dictus est, ut Helene Helena. Ignem autem dictus est vomere, quod agros igne populabatur. Hunc soror sua eiusdem nominis prodidit. Vnde etiam sacellum meruit, in quo ei per virgines Vestæ sacrificabatur. Suspensam rupem, Quasi iam, iamq. lapsuram. Semihominis. Feritate corrupti. Inaccessam. Participium sine verbi origine, Accedor enim nō dicimus, sed tale est, ut placita, nupta, triumphata. Huic monstro. Bene mutauit casum in quo inerat turpis significatio. Et nobis. Sicut multis, quib. Hercules profuit monstra purgando. Aetas. Beneficium temporis: ut, Voluenda dies, en attulit ultro. Maximus ultor. Non tantum noster, sed omnium terrarum. Tergemini, nec Geryonis, Hanc tabulam diximus illo loco: Postquam Laurentia victor Geryone extincto Tityrus attigit arua. Spolijsque superbus. Atqui boues abduxerat, sed spoliū est quidquid

de hostibus tollitur, ut Addit equos, & tela quib. spoliauerat hostē. Item; Postquam illum vita victor spoliavit Achilles.

Dixerat Aeneas, &c. Prosequitur responsum Euandri Asc. & beneuolentiam eius in Aeneam, qui eum epulis solemnibus accepit. De qua re dicit Don. sic. Pauca. Ne longior oratio solemnitas impediret. Insignem pharetram. Mire, munera exornat, ne videantur leuia. Sublata, aut metus causa, aut satietae interueniente. Sedili, Nam mos fuit non accumbendi, sed sedendi in his sacris, vnde in 7. Hæc sacris sedes epulis. Leonis. Quod conueniebat Herculis sacris. Viscera. Nulla erat ambitio in escis, caro portabatur copiosa, sed bubula. Male autem acceprus fuisset, si rollatur sacrorum religio. Hæc ille. Ordo est. Aeneas dixerat. i. finiuerat, sermonem suum, Ille. f. Euander, lustrabat lumine. i. viso, hoc est circumspiciebat, & annotabat, iam dudum. i. ab eo tpe quo loqui cœperat, aut cū primum viderat: os, oculos, & totum corpus. f. reliquum, loquentis. f. Aeneæ, tum. i. deinde, refert. i. respōdet, pauca. i. paucis, sic. i. in talem formam, ut, i. quantum libens, o fortissime Teucrum. i. Teucrorum, ego accipio f. hospitio, aut accipio. i. audio, & agnosco te, ut. i. quantum, q. d. quam maxime recorder. i. ad memoriam refero, verbis. i. formam dicendi, & vocē. i. modum proferendi, & vultum parentis. f. tui, Anchisæ. Nā ego memini Laomedontiadem. i. Laomedontis filium f. Priamum, visentem. i. euntem videre, regna (id in gratiā eius dicit, nā meretricio contubernio, tenebatur a Telamone, non, legitimo matrimonio) sororis. f. suæ, Hesiōne, & petentem Salamina. f. patriam Telamontis (declinatur aut hæc Salamis, vel Salamin, huius Salaminis, vel Salaminos, & est ciuitas in Achaia) inuisere protinus. i. perpetuo tenore, & eadem profectio (dicit autem, inuisere. non inuisisse, quia, ut docet Agretius, memini, præsens, non præteriti temporis, verbū postulat) fines gelidos Arcadiæ. i. transire Arcadiam, iuuenta. i. iuuenilis ætas; prima. i. incipiens, vestibat pro vestiebat, mihi tum. i. tunc, genas. i. extrema maxillarum, flore. i. lanugine, hoc est barba tenui, & ego mirabar duces Teucros. f. qui cū Priamo venerant, & mirabar ipsum Laomedontiadem. i. Laomedontis filium. sed Anchisæ. f. pater tuus, ibat. i. incedebat, altior cunctis. f. reliquis; Mens ardebat mihi iuuenili amore. quia iuuenes gaudet proceritate, & elegantia corporum compellare. i. affari eum veneratione virum, & coniungere dextræ. f. illius dextram. f. meam, accessi. f. ad eum, & cupidus. f. eius amicitia, & cognationi duxi. f. ipsum, sub mœnia Phœneis. f. oppidi Arcadiæ, quod nomen forte pro Pallanteo posuit ille discedens. i. cum discedere vellet. dedit mihi pharetram insignem,

signé, & sagittas Lycias, & Chlamidem, i. vestem militarem, intertextam auro .i. filis aureis. (est autem versus spondai-
cus) & dedit bina .i. duo, aurea frena, quæ Pallas .i. filius me⁹,
habet nunc. Ergo & dextra .i. fides, quam petis. Ea me, est iun-
cta mihi foedere .i. pacto sociali, & cū primū .i. vt, vel vbi pri-
mū lux crastina reddet se terris, ego dimittā vos letos auxilio,
& iuuabo, opibus .i. facultatibus, & diuitijs meis. Interea qñ
i. quandoquidē, vos venistis huc .i. ad nos, sacrificantes, amici,
& ita non turbastis sacra, celebrate nobiscum fauentes hæc sa-
cra annua .i. quæ quotannis hoc die fiunt, quæ .i. sacra, nefas,
sup. sit, differre. In aliud tps, & affuescite iam nunc, i. ex hoc
deinceps, mensis sociorū .i. vobis sociali federe coniunctorū,
vbi .i. postquam, hæc dicta, sup. sunt ab Euandro, ipse iubet
dapes, & pocula sublata .i. timore hostilis aduentus, reponi .i.
ad mensas, & ipse locat viros in sedili gramineo, ex cespite .i.
facto & accipit Æneam præcipuū .i. principem virum .i. toro .i.
iubis intortis, & pelle leonis villosi, & inuitat, supp. eū, solio
acerno .i. ex acere arbore facto, vnde fiebant & tabule, de qu-
bus Martialis, Aurea qui dederit dona minora dabit, tum .i.
deinde postquā concessum est, iuuenes lecti .i. egregij, & sa-
cerdos ære .i. sacrificulus, ferunt .i. afferūt, viscera taurorum
rosta .i. carnes taurinas assas, & onerant .i. onerādo opponunt,
sup. è canistris .i. sportulis, aut corbibus, seu calathis dona Ce-
reris laboratæ .i. panis cōfecti artificiose, & ministrat .i. propi-
nant; Bacchū .i. vinū; Æneas, & Troiana iuuentus, vscitur si-
mul tergo bouis perpetui .i. vnde datur perpetuū epulū, quæ
eius precio redimuntur alter: aut perpetui .i. integri, & extis lu-
stralibus .i. purgatiuis, q̄ expugnatione oblata erant. Postquā
exempta, &c. Postquā, inquit, sedata est fames, nam prius si-
lentium fieri solet, cū suo quisq; intentus sit negotio, sermo
habitus est ab Euandro de origine sacrorū Herculi instituto-
rū, in qua enarranda, describit reditum Herculis ex Hispania
per Italiam, vbi Cacus, furem abigeū interemerat, occasione
cuius, ea sacra illi perpetua instituta fuerūt. Vnde dicit Don-
sic. Postquam exempta fames. Non libenter audiūtur sermo-
nes, nisi vter satur sit. Has dapes. Dū originē sacrorū narrat,
epulas ēt excusat. Hoc ille. Ordo est. Postquā fames est exem-
pta .i. epulis, vt in primo dixit, & amor .i. audivitas, edendi .i. co-
medendi, cōpressus, sup. est .i. sedata est. Rex Euandrus; Nam
oia Græca in ros, apud nos exeūt in rus, & in er, vt Teucrus,
& Teucer: Euandrus, & Euander, & inde duplex est vocati-
uus; non per metathesim, vt dicit Alexander, ait, Superstitio
vana .i. delira, & stulta religio, quem diu superstitibus esse so-
let, ve, pro vel, ignara veterū deorum, nō imposuit nobis hæc
solemnia, & has dapes .i. solemnes, ex more .i. quas ex more
damus, & edimus, & hanc arā .i. maximam. Sic .i. dicebatur,
tanti numinis .i. Herculis, qui præcipuus est victorum deus,
sed, sup. o hospes Troiane, nos seruati .i. erepti, scuis .i. imma-
nibus, periculis, pro periculis .i. imminetibus. a Caco, facimus
sup. hæc solēnia, & nouamus .i. innouamus quotannis, hono-
res meritos .i. quos Hercules meruit seruādo nos. Aspice iam
primū .i. pro exordio declarationis meæ. hanc rupē suspēsā
saxis, & aspice vt .i. quemadmodū moles .i. saxorum disiectæ,

sup. stant .i. deuolutæ sunt, & vt diximus .i. spelunca, & habi-
tatio montis, i. quam Cacus habuerat in mōte, stat deserta, i.
derelicta, ab habitatore interempto, & vt scopuli .i. eminen-
tia saxa traxere ingentē ruinam, i. ruendo ingentem partem,
secum traxerunt. Spelunca summta, i. seposita, a frequentia
hoiū, vasto .i. valde amplo recessu, fuit hic, i. hoc loco, quam
facies, i. effigies atque species, dira .i. execranda, quasi deorum
ira producta: Caci, illius filij Vulcani, semihominis, i. feritate
corrupti, & habentis solum figuram humanam, tenebat in ac-
cessam .i. non aditam radijs solis, & humus .i. fundi eius, tepe-
bāt semper recenti face .i. sanguine effuso per eadem, & ora
virum, pro virorum, affixa foribus superbis .i. tyrannicis, &
scuis pendebant pallida tristi tabo .i. cruore immundo; & sa-
nie tristi aspectu. Vulcanus erat pater huic monstro .i. Caco,
qui vomens ore igneis atros .i. fumosos, aut vaporosos, vnde
& fulgura fiunt, illius .i. patris sui Vulcani, ferebat se, sup. cū
magna molle .i. vasto corpore Ætas .i. longa tempestas, aut æ-
uum illud, attulit aliquando .i. tandem, & .i. etiam, nobis, si-
cut, videlicet multis alijs: nobis, inquit, optantibus .i. qui an-
xie optamus auxilium .i. Herculis, quæ, pro .i. aduentum diei,
cum quo nobis auxilium venit. Nam Alcides .i. Alcei nepos,
aut virtute præditus, Hercules maximus vltor .i. monstrorū,
aderat superbus .i. magnificus, & elatus, nece .i. cæde, & inter-
emptione Geryonis, illius regis Hispani, ter gemini .i. tria
corpora habentis, per quæ tres exercitus trium insularum,
intelligi volunt, & ipse victor, gebat huc .i. ad nos, aut ad hæc
regionem, tauros ingentes .i. valde magnos, & boues .i. vac-
cæ eius, tenebant .i. occupabant, vallem .i. hanc, vicinam Ty-
beri, & amnem .i. hunc, videlicet Tyberim.

V A R I A L E C T I O .

ACCIPIO, agnoscoque libens.] In lib. aliquot antiquis A-
spicio agnoscoq; legitur. Hefione visentem regna. Varia de-
clinatio genitiui in antiq. lib. Nam in alijs, Hefiones. In alijs
Hefione. Genas vestibat flore iuuenta. In nonnullis libris, Iu-
uentus. In alijs quibusdam, Iuventas, inuenitur. Iuuenili ar-
debat amore. In Rom. lib. & in quibusdam alijs, Iuuenali, le-
gitur. Et dextræ coniungere dextram. In antiq. aliquot lib le-
gere est, Dextram, & coniungere dextræ. Accessi, & cupidus
Phenei. In antiq. exempl. varie legitur. Nam & Phenei, &
Phoeni, & Phinei, inuenitur. Chlamidemq; auro dedit in-
tertextam. In Rom. lib. legere est, Intertexto. Auxilio letos di-
mittam. In lib. aliquot antiquis. Auxilio tutos, legitur. Rex
Euander ait. Pauci libri sunt, in quibus Euander legatur, sed
Euandrus. Vana superstitio veterumve. In quibus lib. antiq.
legere est, Veterumque. Iam primum saxis. In peruerterii lib.
Iam pridem, legitur. Disiectæq; procul vt moles. In Romano
lib. Deiectæ, legitur. Facies quam dira tenebat. In Rom. lib.
& aliq. alijs, Tegebat, legitur. Foribusq; affixa superbis. In ali-
quot exempl. legere est, Foribus suspensa superbis. In Medi-
cei, Foribus affixa legitur. Nam maximus vltor. In lib. non-
nullis peruerteribus, Maximus heros, legitur.

SERV. **A**T furijs Caci mens.] Pro
ingenti scelere, furijs, no-
men posuit. Capitale enim cri-
men apud maiores fuit ante pē-
nam quadrupli. Auerit. Erat
propriū Abegit, sed respexit
ad prædam quæ auerti dī, vt,
Raptas ad littora auertere præ-
das. Atq; hos. Quoties mascu-
linum, & femininum iungun-
tur, hæc disciplina est, vt etiā si
posterior est femininum, ma-
sculino rñdeamus. Versisque
viarum indicijs. Hoc est velti-
gijs, quod auerfis trahebantur
.i. contra naturā inicientibus
errorem indicijs. Ipsa, inquit,
decipiebant indicia, quæ indi-
care consueuerunt. Nam in-
diciū ab indicando nomen
accepit. Signa. Et hic pro ve-
stigijs. Omne querelis imple-
ri nemus. Non vt multi di-

*At furijs Caci mens effera, ne quid inausum
Aut intentatum scelerisve, dolivē fuisse,
Quatuor à stabulis præstanti corpore tauros
Auerit, totidem forma superante iuencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indicijs raptos, saxo occultabat opaco.
Querentem nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea, cū iam stabulis saturata moueret
Amphitryoniades armenta, abiturumque pararet:
Discessu mugire boues, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit vna bouum vocem, vastoque sub antro
Mugit, & Caci spem custodita fefellit.
Hic verò Alcide furijs exarserat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisque grauatum
Robur, & aerij cursu petit ardua montis.
Tum primum nostri Cacus videre timentem,*

cunt, quia consortes perdide-
rant, sed quia vellabantur a
pascuis. Infita enim est bobus
audivitas edendi. Vnde est, Ite
domū palti, si quis pudor, ite
iuuenci. Et colles clamore re-
linqui. Cum clamore, vt, At-
que Ixionei vento rota consti-
tuit orbis, cum vento. Et hoc
est melius, nam multi dicunt,
Relinquebantur colles etiam
clamore, hoc est tantum reces-
serant a collibus boues, vt nec
Echo resultaret. f. ad colles iam
clamore non perueniente, qā
non procedit, quia hoc sensu
illud excluditur. Reddit vna
bouum vocem. Si enim tam lon-
ge fuerunt, vt nulla ratione
recedentium bouum mugitus
colles derelictos feriret, quem-
admodum inclusi bouis est
clamor auditus ab Hercu-
le?

le? Mugijt, More suo, pro mugiuit, vt, Audijs & Triuia longelacus. Atrofelle dolor. Quo irascimur secundum Phisicos, vt spleneridem⁹. Perlius, Sed sum petulanti splene cachinno. Rapit arma manu, nodisque grauatum robur. Duo dixit, sagittas & clauam, & nō vacat. Que. Nam si armorum, Epexegetis est. Nobis grauatum robur. Grauatum autem, pro graue posuit. Nam graue est per naturam ponderosum, grauatum, quod oneratur extrinsecus. Turbatumque oculis. Ea parte turbatum, quæ prodiatrix mentis ē, alij oculi legunt, & accipiunt a superiorib. vide re turbatum oculi. Arte pater- na. Perseuerat in fabula. Sane & alitur ferro, & alitur arte. Emuniit. Sicut & muniit & mugit, pro mugiuit, & pro emuniit. Obice postes, Hanc obicem dicimus, vt, Ecce, maris magna claudit nos obice pontus. Dubitant. n. multi vtrum sit masculinum. Tirynthius. A Tirynthia in qua nutritus est ciuitate, vt diximus supra. Auentini montem. Vt fontem Timaui, Butroti urbem. Terfessus valle resedit. Egens consilij, Salustius, Fessus in Pamphiliam se receperat. Nam corpore fatigatum dicimus, animo vero fessum quamuis hoc sæpe confundat auctoritas. Stabat, acuta filex. Pene omnes hunc silicem dixerunt. nam & Varro & Lucretius ita dicunt. Tanta tamen est Virgilij auctoritas, vt persuadeat nobis etiam hanc silicem dici. Dirarum volucrum. Modo Dirarum, non mali ominis dicit, vt sunt bubones, sed quæ humanis cadaveribus vescebantur. Dixit enim foribus affixa superbis Ora virum, tristi pendebant pallida tabo. Concussit. Soluit, impulit. Satis signatis vsus est verbis. Refluitque exterritus amnis. Rem naturæ vertit in fabulam, cum ruina ruptis in se recurrere necesse sit impetum fluminis. Ingens Regia, sicut Cacus putabat. Sic est & illud dictum, Illa se iacet in aula Aeolus. Penitus patuer. Admissum lumen est vsque ad secreta speluncæ. Cauernas autem speluncæ per tapinosim dixit. [Si qua vi] Terræ hiatus non nisi ex terræ motu fit, qui quoniam aut motu aquæ inferioris nascitur, aut crebris tonitribus, aut de cœcauis terris erumpentibus ventis, ideo ait. Si qua vi. Quod autem dicit, Infernas referet sedes, notandū est etiam de impossibilibus fieri posse comparisonem. Dijs inuisa, Superis, i. Trepidantque immisso lumine manes. Lucan. Et subito feruere die. Insueta rudentem. Clamantem. Et abusive dictum est, sicut supra de leonibus, Et fera sub nocte rudentū. Nam rudere proprie asinorum est. Persius, Pindor vt Arcadiæ pecuaria rudere dicas. Telis premit, Omne quod

Turbatumque oculis. fugit ilicet ocyor Euro, Speluncamque petit. pedibus timor addidit alas. Vt sese inclusit, ruptisque immane catenis Deiecit saxum, ferro quod, & arte paterna Pendebat, fultosque emuniit obijce postes: Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque Accessum lustrans, huc ora ferebat, & illuc, Dentibus infrendens. ter totum feruidus ira Lustrat Auentini montem: ter saxea tentat Limina nequicquam. ter fessus valle resedit. Stabat acuta filex, præcis vndique saxi Speluncæ dorso insurgens, altissima visu, Dirarum nidis domus opportuna volucrum: Hanc, vt prora iugo læuum incumbibat ad amnem, Dexter in aduersum nitens concussit, & imis Auulsam soluit radicibus, inde repente Impulit, impulsu quo maximus insonat æther. Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis. At specus, & caci detecta apparuit ingens Regia, & vmbrosæ penitus patuere cauernæ: Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens Infernas referet sedes, & regna recludat Pallida, dis inuisa, snperque immane Barathrum Cernatur, trepidantque immisso lumine Manes. Ergo insperata depresum in luce repente, Inclusumque cauo saxo, atque insueta rudentem Desuper Alcides telis premit, omniaque arma Aduocat, & ramis, vastisque molaribus instat. Ille autem (neque enim fuga iam super vlla pericli est) Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu, Euomit, inuoluitque domum caligine caca, Prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro Fumiferam noctem, commistis igne tenebris. Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem Præcipiti iecit saltu, qua plurimis vndam Fumus agit, nebuleque ingens specus æstuat atra. Hic Cacus in tenebris incendia vana vomentem Corripit in nodum complexus, & angit inhærens Elisos oculos, & siccum sanguine guttur. Panditur extemplo foribus domus atra reuulsis: Abstractæque boues, abiurataque rapinæ Cælo ostenduntur, pedibusque informe cadaver Protrahitur, nequeunt expleri corda tuendo Terribiles oculos, vultum, villosaque setis Pectora semiferi, atque extinctos faucibus ignes. Ex illo celebratus honos, lætique minores Seruauere diem, primusque Potitius auctor, Et domus Herculei custos Pinaria sacri, Hanc aram luco statuit, quæ maxima semper Dicetur nobis, & erit, quæ maxima semper. Quare agite o iuuenes, tantarum in munere laudum Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris, Communemque vocate deum & date vina volentes.

iaci potest telum vocatur, dictum *ἐπὶ τοῦ τηλόθεν*. Vnde, Omniaque arma addidit. Aduocat, molaribus. Asperimis saxi non vnde mola fiunt, secundum Hom. dixit, *κάρυγε δ' αἰμὴ αἶτ' ἐν βαλλόμεναι μυλᾶεσσι*. Per ignem. Per eam rem vnde ille sperabat auxilium. Incendia vana. Vana quantum ad Herculem pertinet. Angit inhærens elisos oculos, & siccum sanguine guttur. Angit guttur. bene dicimus, angit oculos non procedit. Ergo angit ad vnam rem pertinet. vt, Disce puer virtutem ex me, verumque laborem. Fortunam ex alijs. Nā fortuna non discitur. Vnde multi Elidens legunt, & integer sensus est. Nam Elisos solē- cophanes facit, vt sit ita, Angit guttur, & Elisos oculos facit. Siccum sanguine. Per hoc iam exanime cadaver ostendit. Abiurareque rapinæ. Abiurare est rem creditam negare rare. periurio, sed hoc isti loco non congruit. Vnde modo abiuratas rapinas contra ius retentas intelligamus. Informe cadauer Magnum, cuius formam non sit facile complecti, & cadauer est corpus nō dum sepultum, quod careat honore sepulture. Nequeunt expleri corda tuendo Terribiles oculos Nam poterant homines videndo cadaver, sua corda satiare. Læti- que minores. Noue & satis licet Minores dixit, cum ab ipso Euandro Herculem constet esse susceptum, & minores non dicamus, nisi quoties graduum deficit nomen, vt puta filius, nepos, pronepos, abnepos, adnepos. Vbi isti gradus defecerint, merito iam dicimus minores, sicut & maiores dicimus, post patris, aui, proau, abau, atauque vocabulum. Primusque Potitius auctor, Et domus Herculei cultos Pinaria sacri. Apud maiores raro aduenæ suscipiebantur, nisi haberent ius hospitij. Incertum enim erat quo animo venirent. Vnde, etiam Hercules primo non est ab Euandro susceptus, postea vero cum se & Iouis filiū dixisset, & morte Caci virtutē suam probasset, & susceptus, & pro numine habitus est. Denique ara est ei maxime constituta, quod Herculi, Delphicus Apollo in Italia fore prædixerat. Cum ergo de suo armento ad sua sacrificia boues dedisset. inuenti sunt duo senes Pinarius & Potitius, quib. qualiter se coli vellet, ostēdit. i. vt mane & vespere ei sacrificaret, Perfecto itaque matutino sacrificio cum circa solis occatū essent sacra repetēda, Potitius prior aduenit, Pinarius postea extis iā redditus. Vnde irat⁹ Hercules statuit vt Pinariorū familia tū ministra esset epulantibus Potitijs, & complētib. sacra. Vnde & Pinarij dicti sunt *ἀπὸ τοῦ πεινῆν*. i. a fame. Nam senē illum Pinnarium constat alto nomine nuncupatum. Hinc Virg. L1 est

Graue. Grauatum.

Obex.

Inter fatigatū, & fessum differentia.

Rudere

est quod paulò post Potitij tantum facit commemorationem. Ut, Primusq; Potitius ibat. Quod autè dicit. Domus Herculei custos pinaria sacri. Non est contrarium. Nam custos est ministra, ut in xi. At Triuia custos iandudum in montib. opis Alta sedet. i. ministra. Luco, Templum. n. nondum habuerat Hercules, sed aram tantummodo, ut diximus supra. Maxima. Ingens. n. est ara Herculis, sicut videm⁹ hodieq; Porgite dextris; Prebete inuicem pocula, & est Homeri, τὸς μὲν ἀρα χρυσόισι καὶ πελαγίοισι δ' ἀχαιῶν δ' ἐδέχεται ἄλλοθεν ἄλλος, Cōmunemq; vocare deū. Aut quia Argiuius est Hercules, ut supra dixit Aeneas tā Græcos, quā Troianos de vno sanguinis fonte descendere, aut cōem dixit inter deos atq; homines. vnde medius fidius dictus. Aut vtriusque nature mediū. i. inter mortalitatem & diuinitatem. Sunt enim numina aliqua tantum cēlestia, aliqua tantū terrestria, aliqua media, quos deos Apuleius Medioximos vocat, hoc est qui ex hominibus dii fiunt. alij communem deum, ideo dictum volunt, quia secundum pontificalem ritum, idem est Hercules qui & Mars. Nam & stellā vnā habere dicuntur, & nouimus Martem communem dici. Cic. Martemque communem. Virg. Et dijs communibus aras. Item paulo post dat Salios Herculi, quos Martis esse non dubium est.

A S C E N S I V S.

At furijs Caci, &c. Prosequitur narrationem inceptā, quomodo. i. Cacus abigeus, etiam Herculis boues furatus, & ab eo interemptus, occasione præbuit sacrificij solennis Herculi liberatori quotānis persoluendi, cui. i. nūc Aeneas intererrat. De qua re dicit Donat. Discessu mugire boues. Nam & bruta quendam familiaritatis affectum habent. Reddidit vna bouum vocem. Nam & bruta, sua voce affectū exprimunt, vnde & in 3. dixit, Qui volucrum linguas sentis. Custodita. Nihil profuit custodia, & astutia, Rapit. Et non cepit nec passibus, sed cursu, magis iniuriam quam damnum dolens. Timētem. Hoc tria signa ostēdunt. Oculis. Qui omnes animi motus indicant. Cursu. Celerior solito, & quod in speluncam, non in loca aperta, se contulit. Ruptis. Nam celeritas soluere prohibuit. Stabat acuta flix. Non solum virtus, sed etiam prudentia Herculis ostēditur. Hæc ille. Ordo est. At. i. sed mens Caci efferat, i. eminet ferra, aut extra rationis statū elata, furijs. i. per furias auaritiæ, ne, quid sceleris ve, doli ve. i. vel sceleris, vel doli, fuisset inausum. i. quod non auderet, aut intētatum, i. quod non attētarer, auertit. i. abegit auertendo a stabulis. i. armentorum Herculis, vbi stabant in pascuis, quatuor tauros præstanti corpore, & totidem iuuenas superante. i. præstanti forma. i. habentes præstantem, & excellentem formam, atque occultabat saxo opaco. i. in spelunca, opaca saxo obtrusa, hos. i. tauros, & iuuenas, raptos, i. a se, & tractos in speluncam, cauda. i. per caudam, & indicijs viarum. i. vestigijs, versis. i. contra versis, ita, ut quæ intrarant, exisse videantur, & auersa, non aduersa, putentur, ne quæ. i. non aliqua, vestigia. i. quibus inuestigari possent indicia, forent pedibus rectis. i. naturali ordine introgressis, & ita nulla signa ferebant, quærentem. i. Herculem ad speluncā. Interea cū Amphitrioniades. i. Amphitrionis filius putatiu⁹ Hercules, moueret iam stabulis. i. a statione sua, armenta saturata. i. optimis pratis, & pararet abitum. i. profectiōem in aliā regionem, boues mugire, sup. cæperāt, aut mugiebant, discessu. i. propter discessum, atque omne nemus impleri, sup. cepit, aut implebatur, querelis. i. querulosis mugitibus, & colles reliqui. i. relinquebātur, sup. cum clamore vna bouum. i. inclusarum & reddidit vocem. i. respondit, mugiendo ad mugitum aliorum discedentium, &, pro. i. mugit sub antro vasto, & ipsa custodita fefellit spē Caci. i. custodientis, & obseruatīs ne mugirent, & sperantis iā eas possidere secure. Vero pro sed, dolor exarserat. i. inflammauerat, hic. i. modo cum talia fierent; Alcides. i. Herculi furijs. i. propter furorem atro felle. i. amara felis commotione, aut atra bili, rapit arma manu, & pro. i. robur grauatum. i. oneratum, nodis. i. clauam robustam, & nodosam, & petit cursu ardua. i. sublimitatem, & verticem montis aerij. i. alti, & in aera protēsi, nostri. i. subditi, & cohabitatores, videre tunc, id tunc, primum Caci timētem, quia nullum antea timuerat, & turbatum oculis. i. turbationem indicantibus, ipse fugit. i. se proripit, existens ocyor. i. velocior, Euro. i. vento illo Orientali, & petit speluncā. i. suā, & timor addidit pedib. alas: quia timente, quæ auolant, ut. i. postquā, ipse inclusit sese. i. se ipsum, & deiecit. i. deorsum iecit, saxū immane. i. tam magnū, ut errori esset & hoc cathenis, quib. i. sustētabat, ut circumagi dū vellent, Cacus, posset, ruptis. i. disruptis, quod. i. saxū, pēdebat. i. supra speluncā, ferro, & arte paterna. i. Vulcani artificio,

& emuniit, pro emuniuit, postes fultos. i. sustētaros, obice. i. fere reo. Ecce, q. d. de repēte. Tyrrhinus. i. Hercules aderat. furens animis, & lustrans. i. circumspectans, & indagans omnem accessum. i. aditum, ferebat ora huc, & illuc, infrendens, dentib. & ipse feruidus ira lustrat ter, totum montem, Auentini. i. ab Auentino sic dictum, qui vnus est ex septem collibus Romæ, & nisi significaret Auentinum esse nomen regis mōti datum, diceret Auentinū montē, appositorie, & tentat. i. attentat, frāgere, aut irrūpere, ter limina saxea, sed nequidquam. i. frustra, & ipse fessus refedit. i. requieuit sedēdo, ter sup. in valle. Silex acuta. i. lapis illius generis asper, stabat. i. eminebat in altum, saxis. i. reliquis, p̄cisīs vndique. i. circumquaque, insurgēs dorso spelūcæ. i. emines super dorsum speluncæ, in qua erat Cacus, existens altissima visu id dum videbatur, aut ad videndum appositorie, domus opportuna nidis volucrum dirarum. i. rapacium & quæ humanis carnibus vescuntur. Hercules dexter. i. stans a dextris nitens. i. innitens in aduersum, i. ex aduersa parte in aduersam cōcussit hanc. i. silicem, ut. i. em, quod ipsa prona iugo. i. in iugo montis, incubebat ad amnem. i. Tybrim, leuū. i. sinistra fluentem, & soluit. i. dissoluit, sub eā radicib. imis. i. radicibus, a fundo vsque, quo impulsus ether maximus. i. summus, qui maximum occupat ambitum, insonat. i. multū sonat, ripæ dissultant. i. ex percussione aeris, & annis exterritus. i. quasi exterritus, refluit. i. recurrit, sed impeditus saxo, quod incidērat, At specus & Caci detecta apparuit, ingēs Regia, & vmbrosæ penitus patuere cauer. &c. Idem facit, vnde Don. sic dicit. At specus ingens. Hoc loco spelunca, significat longitudinē, & interiores recessus. Regia Latitudinem. Cauer nā. Coarctatas angustias, mōstrant, fuit spelunca, sed pro qualitate personæ dicta est regia. Cauernas aut dixit potuisse. i. non solum latas partes, sed angustas. Regias qā ibi tyrannidem agitaret. Communem. Ut per coniunctionem fœderum, se Troianis commixtum ostendat. vel quia Troianis & Arcadibus, idem erat genus. Hæc ille. Ordo autem est. At. i. sed specus. i. spelunca, & ingens regia, em opinionem Caci, quia illic tyrannidem exercebat, detecta. i. discooperta, & nudata, amoto. i. aperuit. i. late patuit, & cauernæ vmbrosæ. i. prius, aut etiā tunc, cū sol e latere esset, patuere penitus, non secus. i. non aliter, ac. i. quam, si terra dehiscens. i. hiatus faciens, & aperies se penitus. i. omnino intus, quæ. i. aliqua, vi. i. violētia, aut virtute, reseret. i. pādat, & aperiat, sedeis infernas, & recludat. i. aperiat (re. n. cū verbo. ad clausurā, seu tecturam pertinēte, cōtrariū notat, ut, resero, retego, reuclo, retexo, & sic de cōsimilib.) regnā pallida inuisa dijs. i. superis, quæ, p & si baratrū immane i. vorago inferni immanis cernatur sup. i. desup, & manes trepidant, lumine immisso, quia eis insolitum est, & cruciatū affert, ut in 5. Et me saeuus equis oriēs afflauit anhelis. Ergo. i. quia saxū deiecerat, Alcides. i. Hercules, premit. i. vr, er, te, sup. telis. i. armis, quæ de longe iaci possunt, sup. Caci deprensū. i. deprehensum, in luce insperata. i. quā non timuerat (nā sperare, vsurpatur pro timore. Iuuen. Quartanā speratib. ægris. i. timentib. & illud Virgilij, At sperate, deos, &c.) in speluncam ingressurā, repēte. i. ex improviso, & inclusam saxo cauo. i. spelunca saxea excauata, forte sicut de antro Chironis. dicit Stat. quia pars exalta manu, partem sua ruperat etas, atque rudētē insueta. i. insueto more, & ipse Alcides aduocat. i. in auxiliū vocat, arma qđ de more sit ab acriter pugnātibus, etiā si soli sint, & instat armis. i. detractis arboribus, & molarib. i. lapidibus tam magnis, ut ex eis molares fieri possent, vnde addit, vastis. i. valde amplis. Autē, pro sed ille. i. Cacus. neque. n. i. nam non, vlla fuga. i. euitatio pericli, nō superest. i. non reliqua est, hoc est quia effugere non poterat. euomit faucib. ingentē fumū (mirabile dictū. i. quæ res est mirabilis dictū) & inuoluit domū. i. speluncā suā, caligine cæca. i. prohibente visum eripiēs oculis prospectū. i. inspectionē, q̄ porro seu pcul fiat & glomerat. i. circūagit sub antro noctē. i. nubē obscurā, fumiferam. i. afferentem fumū, & hoc tenebris commixtus igne. Alcides nō tulit. i. passus non est animis. i. propter magnanimitatē suā, & iecit se precipiti saltu per ignē. ea sup. parte, qua fumus plur. mus agit vndam. i. plurimum vaporis inūdantis, & specus inges aestuat. i. efferuet, atra nebula. i. fumo, & corripit hic. i. in hoc loco tenebris. i. vomētē incēdia Vana. i. i vanū, quā nihil profutura, corripit inquam cōplexos, sup. eū in nodū. i. per mediū in morē nodi. & cingit. i. stringit guttur. i. Caci si cū sanguine. i. sine sanguine, quā flāmas remouebat, inherēs. i. fixus in eo manēs, & elidēs oculos, aut si est, elisos, sic. i. & inherēs angit guttur, & oculos elisos. i. elidēdos eos, dom⁹ atra pādatur

tur, i. aperitur; exemplo. i. illico, foribus. i. valuis reuulsis. i. a cardine suo, & boues abstractæ, & rapinæ abiurata. i. contra ius detenta, licet non periurio, quia cum vi omnia auferret, non opus erat periurio, ostenduntur celo. i. veniunt in lucē, & reuelantur, & cadauer informe protrahitur pedibus, quasi iure talionis, vt qui aduersos attraxerat boues, aduersus extrahatur, corda. i. altantium postquam rescuerūt factum, nequeunt expleri tuendo. i. inspiciedo terribiles oculos vultū, sup. terribilem, & pectora villosa setis. i. pro villis, habentia setas. i. durissimos pilos, more suum semiferi. f. Caci, quē prius semihominem dixit, atq; igneis extinctos faucib. i. intra fauces eius, honos. i. honorificū sacrificium, celebratus, sup. est; ex illo. i. tempore. i. post illud tempus, & minores. i. iuniores, le- ei seruauere. i. obseruauerunt, diem. f. illum, & Potitius, vir il- le. sup. erat primus auctor, & domus Pinaria, custos. i. obser- natrix, sacri Herculei (Seruius historiā late recitat, & Liuius in lab vrbe condita. Sanē, quod dicit, minores, non de poste- ris intelligitur, sed de iunioribus, cum seniores Potitius, & Pinarius primi essent, neq; dictum est ex persona poetæ, cū omnia sint verba Euandri, verumtamen si de posteris dictū, velis dicas Euandrum vatis filium, etiam spiritum vaticiniū habere potuisse, vnde dicit, & erit quē semper maxima ex do- no prophetico) domus ergo Pinaria, statuit hanc aram luco. i. in luco hoc, quæ ara dicetur semper nobis maxima, & quē erit semper maxima. Quare. i. quamobrem, cum rite suscepta sint hæc sacrificia, o iuuenes. f. Troiani cingite comas, sup. ve- stras, fronde. f. populea, in munere. i. in officio tantarum lau- dum & porgite. i. porrigite, & præbere inuicem pocula. i. va- sa potoria, dextris. f. veltris, & vocate. i. inuocate, deum com- munem. f. Herculem, qui & Mars est; aut nobis communiter colendum, & date volentes vina. i. libare illi voluntarie sacri-

ficiū vini & diuinitatem. Sunt numina aliqua tantum cē- lestia, aliqua tantum terrestria, aliqua media, quos deos, Apu- leius, medioximos vocat. Alij, communē deum, ideo dictum volunt, quia secundum pontificalem ritum, Idem est Her- cules, qui & Mars, nam stellam vnā habere dicuntur, & no- uimus Martem communem dici: Cicero, Martemque deum communem, Virg. Ipse & dijs communibus. Item paulo post, Dat salios Herculi, quos Martis esse dubium non est.

VARIA LECTIO.

At Furijs Caci mens effera.] In Rom. lib. & quibusdam alijs recentioribus libris, furi, legi. Aut intemptatum scele- ris. Iuniores, Intentatum scribunt. In Rom. lib. Intracta- tum, legitur. Quarentem nulla. In Rom. lib. & aliquot a- lijs, Quarentes, legitur, In Mediceo, Quarente. Sub antro Mugit. In antiquis plerisque libris Mugit, per syneresin scribitur. Munit obijce postes. In antiq. lib. Obice, legitur. Omnemque Accessum lustrans. In plerisque lib. antiq. om- nem Accessum, legitur. Maximus insonat æther. In antiq. aliq. lib. Intonat, habetur. Et regna recludat. In lib. aliq. an- tiq. Referat, & Recludit, legitur. Trepident immisso lumine manes. In Rom. lib. Trepidentque legitur. Deprehensum in luce. In lib. aliquot antiq. non habetur In. Insueta rudentem. Sunt libri antiqui, in quibus, Insueta pauentem scriptum est. Fuga iam super vlla pericli est. In plerisque lib. an- tiq. non habetur, Est verbum. Qua plurimus vndam. In an- tiq. aliq. lib. Quo legitur. Domus atra reuulsis. In lib. aliq. Reclusis legitur. Pocula porgite dextris. In lib. aliq. antiq. Spargite legitur.

SERV.

Herculeæ populus. Her- culi consecrata, qui cum ad inferos descendens fatiga- retur labore, dicitur de hac ar- bore corona facta caput velas- se, vnde foliorum pars tempo- ribus cohæres, & capiti aluit sudore, pars vero exterior pro- pter inferorum colorem nigra permafit: Et honeste ait, Pepen- dit populus, i. corona de popu- lo. Sacer impleuit dextram scyphus. Legitur in libris an- tiquis Herculem ad Italiā in- gens ligneum poculum attulisse, quo utebantur in sacris, qd ne carie cōsumeretur, pice obi- tum seruabatur, cuius magni- tudinem significat dicendo, Impleuit dextram scyphus. Deuexo Olympo, Inclinato in noctem coelo. Pellibus in mo- rem cincti, aut in morem Her- culis, aut certe sacerdotum. Et mentis grata secundæ Dona fe- runt. Quia vt diximus, vna car- nis fuerat, altera pomorum. Cumulantq; oneratis lancibus aras. Id est reddunt exta. Salij. Qui tripudiantes aras circui- bant. Laudes Herculeas, & fa- cta ferunt. Senes tantum vo- ce laudes Herculis exqueban- tur: Iuuenes & gestu corporis eius facta monstrabant. Prima nouerca monstra. Bene prima. nam & alia omnia Iunonis infidijs percussit. Fabula autem hoc habet. Hercules natus est cum Iphiclo Amphitryonis filio, sed cum Iuno duos ser- pentes immisisset Herculi, Iphiclus de cunis terrore lapsus suo vagitu excitauit parentes, qui cum surrexissent, viderunt Herculem stringentem manibus angues immisos ei nouer- calibus odijs. Eliserit. Præfocauerit. Troianamque. Vt supra diximus, Troiam Hercules euertit propter negatos sibi a Laomedonte equos diuino semine procreatos, & Hesione nu- ptias, quam a Ceto liberauerat, necato eius patre Laomedon-

Poe.; *Dixerat: Herculeæ bicolor cū populus vmbra
Velauitque comas, folijsque innexa pependit:
Et sacer impleuit dextram scyphus. ocyus omnes
In mensam læti libant, diuosque precantur.
Deuexo interea propior sit Vesper Olympo:
Iamque sacerdote sprimusq; Potitius, ibant,
Pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salij ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt euincti tempora ramis.
Hic iuuenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
Herculeas, & facta ferunt: vt prima nouerca
Monstra manu, geminosq; premens eliserit angueis;
Vt bello egregias idem disiecerit vrbes,
Troiamque, Oechaliāque: vt duos mille labores
Rege sub Erystheo, fatis Iunonis inique,
Pertulerit. tu nubigenas inuicte bimembres,
Hylæumque, Pholumque manu, tu Cressia mactas
Prodigia, & vastum Nemeæ sub rupe leonem.
Te Stygij tremuere lacus, te ianitor Orci,
Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhoeus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turba caput circum stetit anguis.
Salue vera Iouis proles, decus addite diuis:
Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo,*

te. Sanē Critici frustra culpant Virgilium, qd præsentibus Tro- ianis laudari introduxit exci- dium, non respicientes, quia hoc ratio fecit hymnorum, quibus aliquid subtrahere sa- crilegium est. Oechaliāque. Eurythus rex Oechaliæ Ionam filiam denegauit Herculi ante promissam, ideo quod eum fuerat filius dehortatus, dices ab Hercule & Megaram vxorē, & ex ea filios interem- ptos, quod factum fuerat Iu- nonis instinctu. Vnde iratus Hercules propter nuptias sibi denegatas, euersa ciuitate in- teremit Eurythum, & Iouem sustulit. Mille labores rege sub Erystheo. Cuius asperri- ma imperia sustinuerat Hercu- les voluntate Iunonis. Nam hoc est quod dicit Fatis Iuno- nis. i. voluntate. Nubigenas. De Ixione & Nube procreatos Centauros, vt supra diximus. Hylæumque, Pholumque. Hy- læum Theseus interemit. Pho- lus vero Herculem suscepit ho- spitio eo tempore quo ad ex- pugnandos Centauros esset p- fectus. Lucanus, Hospes & Alcida magni Phole. Vnde apparet per poeticam licentiā nomina esse pro nominibus po-

sita. Cressia mactas prodigia. Mactas bene ad leonem quem interemit refertur. Nam Cretensem taurum non mactauit, sed incolumen ad Eurystheum perduxit. Vno tamen verbo vtrumq; sæpe cōcluditur aliquoties: vna pars vt, Disce puer virtutem ex me, verumq; laborem, Fortunam ex alijs. Nemeæ sub rupe. Nemea silua est vicina Thebis, in qua Hercules in- teremit leonem. Nemea autem anapæstus est. nam & ne, & me, breues sunt. Stygij tremuere lacus. Inferni, quo tempore descendit ad rapiendum Cerberum. Ossa super recubans. Aut ad terrorē dictum est, aut certe illud est quod etiā supra

Virg.

Ll 2 dixi

Hercu-
lis fabu-
la.

diximus Cerberum esse terrā, quæ corpora sepulta cōsumit, Nā inde Cerberus dictus est quasi *κεροβίβης*. Alij pauciliter volunt a Cerbero Amphiarai ossa consumi, qui hiatus terræ Am Stat. descendit ad inferos Semesa cruento. Semensum nō dicimus sicut nec ensū. nā esum facit & comensum. Nec te ulla facies. Facies. i. species, more suo. Ipse Typhoeus arduus, arma tenens. Et hoc poëta. nā si intererit Centauros, quē admodum ē gigantū interfuit praelio, qui ante innumeros annos fuisse dñr? Non te rōnis egentem. Liptotes figura, nā minus dixit, & plus intelligimus. hoc. n. dicit Prudentissimū te nō circumuehit. Lerneus Anguis. i. Hydra. Turba capitū. Et est talis figura, qualis munera nec sperno. Vera Iouis proles. Nullus. n. humano sanguine procreatus tanta perficeret. Dexter adi. i. propitius. Pede secundo. Omne prospero.

A S C E N S I V S.

DIXERAT, Herculeā bicolor cum populus vmbra, Vela- uitq; comas, spolijsq; innexa pependit, Et sacer impleuit dex- tram &c. Recitat quo ritu, & quo carmine, Herculeā sacra in- staurata sunt. De qua re hoc solum est Donati. Secūda. i. pro- spera. Ordo igitur est. Dixerat. f. Euander, cum. i. qñ, populus. i. arbor illa, bicolor i. duorū colorū. f. subalbi intrinsecus: & subnigri, extrinsecus, hoc est corona populeā, velant. i. coope- ruit in morem veli comas. f. eius, & ceterorum vmbra Her- culeā. i. qua Hercules, refocillatus erat. hoc est populeā, & pe- pendit innexa folijs. i. habens folia innexa, seu frondeis inne- xas, hoc est implicatas, & insertas, & scyphus. i. poculum ma- gnum. sacer. i. Herculi sacrū, impleuit dextram. f. Euandri liba- turi vina. Oēs. f. Arcades, & Troiani, qui sacris intererant, li- bant ocyus. i. celeriter, in mensam, i. fm ordinem mensæ, cui astabant, aut fundunt in mensam libantes, & precantur. i. in- uocant diuos. Vesper. i. stella vespertina, quæ & Hesperus, & Vesperus & Vesperugo dicitur, fit inter ea propior. i. vicinior, & hoc Olympo deuexo. i. coelo in noctē inclinato, aut, vt, fit datui casus, fit propior. i. appropinquat, olympo deuexo. i. deorsum vexo, hoc est crepit occidere, & occasum apparare, nā Vesper, vñ in occasu, Lucifer, i. ortu, & sacerdotes ibant iā. f. more solenni, & Potitius, primus. f. sacerdotiū, cincti pelli- bus in morem. f. sacerdotum, sacrificantium, & gerebant flā- mas, & instaurant. i. innouant, & in statū priorem reponunt, epulas. f. solenneis, & ferunt. i. afferunt, dona grata mensæ se- cundæ, quæ pomorū erat, aut quia in sacrificijs illis, binis mē- sis carniū utebant, altera ante hymnos, altera post hymnos, aut potissimū quia pp aduentum Troianorum duplicabant sacrificia, vnde dixit, Instaurant &c. nihil. n. de pomis memi- nit, vnde subdit. & cumulant. i. augmentant aras, hoc est red- dunt exta lancibus oneratis. i. oppletis, pōdere, & onere ma- gno. Tū. i. deinde. Salij. q. pprie sacerdotes Martis sūt, postea Romæ a Numa instituti. i. sacerdotes, more Saliorū, cū hym- nis saltantiū, adsunt ad cantus, & circum altaria incensa, euin- cti tpa. i. habentes tpa euincta, ramis populeis. i. populi arbo- ris, Herculis sacra, vnde in Buc. Populus Alcideā gratissima, & hic. i. alter, erat chorus. i. catus, canentiū, & trepidantium iuuenū, ille. i. reliquus erat, sup. chorus senū, qui ferunt. i. effe- rūt, & extollūt carmine. i. hymno rhythmico, laudes Hercu- leas. i. Herculanās, aut ipsius Herculis, & facta, sup. Herculana

. i. egregia facinora eius, videlicet, vt. i. qualiter. ipse premēs. i. cōprimens, manu eliserit. i. strāgulauerit: prima mōstra nouer- cæ. f. Iunonis; que pro. i. angueis, geminos. i. duos, & pares. Id . n. factū Herculis, quod adhuc in cunis iacēs gessit, principiū laborū eius fuit, & vt. i. qualiter. f. Hercules, aut Alcides, disie- corit, aut deiecerit, bello. i. expugnatione, vrbes egregias. f. Troiā sub Laomedonte, vnde in 2. Satis vna, superq; vidimus excidia, & capta paraui nus vrbi, & Oechaliā. f. vrbe Euri- sthei regis, & i. qualiter, ipse pertulerit. i. perpeffus sit, mille. i. valde multos, duos labores. f. alios, sub Euristheo rege, qui eū iussu Iunonis ad talia impulit, ac misit: fatis. i. volūate Iu- nonis inique: canētes, sup. i. hāc formā, tu, o Hercules inuicte tu mactas. i. occidis manu, nubigenas. i. Centauros, ab Ixione ē nube genitos, bimembres. i. puplicium membrorum, quia vmbilicotenus æquina habebant membra: & superna huma- na, quod fictum putatur, quia prius in equis conspecti, talis formæ a longe videntibus cēlebantur: nubigenas, inquit Hy- leum, & Phorum, gigantes illos; tu, sup. aufers prodigia. i. mō- stra, Cressia. i. Cretensia, videlicet taurum indo nitum, & tu mactas leonē vastum. i. valde amplum, sub rupe Nemeæ. f. sil- uæ, in Peloponneso, vt Beroald. docebit. Lacus Stygiū tremue- re. i. tremuerunt te cum tremore, cum. f. ad inferos descende- rat Pirithoum liberaturus: vnde Cerberum abstraxit: vnde addit, ianitor. i. custos ianuæ, Orci. i. inferni, omnia vrgens. f. Cerberus, recubans super ossa, quia carnes deuorauerat, vnde & carniuorax dicitur, semesa. i. semi absumpta, sup. in antro, cruento. i. cruore, & sanie asperfo, sup. tremuit te. Nec vllæ fa- cies. i. species, & figuræ monstrorum, sup. tremuerunt te, ip- se Typhoeus. f. gigas a Ioue fulmine prostratus, non terruit, pro non terruisset, te, etiam si in bello giganteo affuisset, aut quem etiam affuisse censent, putantes eundem esse Martem, & Herculem. Mars autem in bello giganteo fuit, sed quomo- do Alcmenæ filius dicitur Mars? dicemus ergo poëta di- ctum, aut eundem Herculem prius fuisse, non enim labores Herculis, omnes vni conuenire possunt. nec placet, si dicatur Typhoeus visus, sub Inarime monte, aut (vt Ouid. vult) sub Aetna, quia illic religatus iacet. hic autem dicitur, arduus, te- nens arma, Anguis Lerneus. i. Hydra (quam in Lerna palude exiit) circumstetit te turba. i. multitudine capitum, non egen- tem rationis. i. non exanimatum, nec cōfusus animo, sed pru- dentissimum, & circumspectissimum. Igitur, o sup. Hercules, addite diuis decus. i. ornamentum, salue. existens vera sobo- les Iouis, & adi. i. aggredere in auxiliū veniendo, pede secun- do. i. prospero, nos, & tua sacra. Beroal. de Nemea, dicit in Ser- uium sic, Nemea, filia est in Peloponneso, inter Cleonas, & Phliuntem, in qua Argiui sacra celebrare cōsueuerunt, quæ Nemea cognominantur, vt auctores sunt Strab. &c. Diodo- rus, Thebæ vero sunt, in Bæotia, maximo interuallo, a Nemea filia disiunctæ.

V A R I A L E C T I O.

Et sacer impleuit dextram scyphus. In lib. aliquot antiq. legere est. Et dextrā impleuit sanctus scyphus. Flammasque gerebant. In lib. aliquot antiq. Flammamq. ferebant, legitur. Euincti tempora. In lib. aliquot antiq. Et vincti legitur. Hic iuuenū chorus, ille senum. In nonnullis lib. Atq; senum, legi- tur. Disiecerit vrbes. In verustis aliquot libris, Deiecerit, le- gitur. Nemeæ sub rupe leonem. In Rom. lib. Nemea, legitur,

SERV.

SUPER omnia Caci, idest hoc factum laudant ultra omnia. Et sic est dictum, Vt est, Et te super omnia dona Vnū oro. Et bene quantum ad ip- sos pertinet: rem maiorem & vtiliorem seruare post omnia. Obsitus æuo. Aetate inuolu- tus, vt Terentius, Annis pan- nisque obsitus. Facilesque ocu- los fer omnia circum. Physi- ci dicunt ex vino mobiliore ocu- los fieri. Plautus: Faciles o- culos habet. i. mobiles vino. Capiturq; locis. Delectatur .i. vno loco diutius retinetur. Romanæ conditor arcis. Con- ditor Pallantæ, vbi nunc pa- latium est, quod non est re ve-

Poe. Talia carminibus celebrant, super omnia Caci Speluncam adiungunt, spirantemque ignibus ipsum. Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant. Exin se cuncti diuinis rebus ad urbem Perfectis referunt. ibat rex obsitus æuo, Et comitem Aeneam inxta, gnatumque tenebat Ingrediens, varioque viam sermone leuabat. Miratur, facilesque oculos fert omnia circum Aeneas, capiturque locis, & singula letus Exquiratque, auditque virum monimenta priorum. Tum ex Euandrus, Romanæ conditor arcis, Ve. Hæc nemora indigenæ Fauni. Nymphæq. tenebāt. Gensque virum truncis, & duro robore nata: Quis neq; mos, neque cultus erat: nec iungere tauros, Aut componere opes norant, aut parcere parto:

ra arx sed tenet rerum omniū principatum. Hæc nemora indigenæ Fauni. Indigenæ. i. inde geniti. Et sciendū secun- dum Hesiodi theogoniam pri- mo deos genitos, inde hemi- theos, post heroas, inde homi- nes innocentes, vltimo scelera- tos, quem hic nunc ordinē ser- uat. Truncis, & rupto robore nata. Hoc figmentum ortum est ex antiqua hominū habita- tione, qui ante facta domos aut in cauis arboribus, aut in speluncis, manebant qui cum exinde egredierentur, aut suam educerent sobolem, dicti sunt inde procreari. Neque cultus erat. i. nullam sui curam habe- bant,

bant. Componere opes. Reseruare, ordinare. Parcere, parto. De die, inquit, viuebant, nec iuuenta seruabant, Rami, atque asper victus venatus alebat. Cognato quodammodo victu alebantur, aut venatu montium, aut arborum ramis. Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo. Hoc dicit secundum poetarum morem. Nam Saturnus rex fuit Cretæ, quem Iuppiter filius bello pepulit. Hic fugiens, ab Iano est susceptus, qui regnabat in Italia, quem cum docuisset vsum vinearum, & falcis, in partem est admissus imperij, & sibi oppidum fecit, postea suum reperit imperium. Is genus indocile. Pro indoctum. nam indocile est quod penitus non potest discere, indoctum, quod nondum dicitur. Hos autem dicit compositor, unde apparet quia indocile dixit pro indocto. Hoc autem est quod dixit Cic. in 1. Rhet. Feros adhuc homines magni cuiusdam viri oratione compositorum. Legesque dedit, atque dixit, Haud vinclo nec legibus equas, sed intelligamus Saturnum dedisse leges, quibus adeo obtemperauerunt, ut iam ita per naturam sine legibus viuerent. Latiumque vocari maluit. Bene maluit, nam Saturnia dicta est, ut, Et nomen posuit Saturnia tellus. Et Virg. Latium vult dici, quod illic Saturnus latuit. Varo autem Latium dici putat quod latet Italia inter præcipitia Alpium, & Apennini. Sic placida populos in pace regebat. Ut merito aerea secula crederentur. Decolor ætas. Vitiosa in omni vitioso corpore inest pessimus color. Et alludit ad naturam metalli, quam cernimus discolorē, nec immerito: supra enim dixerat Aurea secula, ideo nunc dicit, Aetas decolor. Tunc manus Ausoniæ. Omnes terræ habitatores, aut indigenæ, aut adueni, aut conueni; indigenæ sunt inde geniti, ut de Faunis dixit, adueni, de vno loco venientes, ut Saturnus, conueni, de diuersis, ut Ausones, & Sicani. Sicani autem & nonnullos populi sunt Hispaniæ, a fluuio Sicori dicti. Lucan. Hesperios inter Sicoris non vltimus annis Hæduce Siculo venerunt ad Italiæ & eam tenuerunt exclusis Aboriginibus. Mox ipsi pulsi ab illis quos ante pepulerant, insulam vicinam Italiæ occupauerunt, & eam Sicantiam a gentis nomine, Sicilia vero a ducis nomine dixerunt. quanquam Thucydides dicat de Sicilia Italum regem venisse, & ab eo esse Italiam appellatam. Immani corpore Thybris. Hic Tuscorum rex fuit, qui iuxta hunc fluuium pugnans cecidit, & ei nomen imposuit. Alij volunt istum ipsum regem latrocinatum esse circa huius fluminis ripas, & transeuntibus crebras iniurias intulisse. Unde Thybris, quasi vespere dictus est, *Σπερς* i. ab iniuria. Nam amabant maiores, ubi aspiratio erat, ponere, ut *ἑρρα* septem, vel, *ἑρρα* Helena. Alij ut supra diximus, volunt eos qui de Sicilia venerunt, Tybrim dixisse ad similitudinem fossæ Syracusanæ, quam fecerunt per iniuriam Afri & Athenienses iuxta ciuitatis murum. Nam quod Liuius dicit, ab Albano rege Tyberino Tyberim dictum, non procedit, ideo quia et ante Albam Tybris dictus inuenitur, Albula nomen, antiquum hoc nomen a colore habuit. Me pulsum patria, aut, ut diximus supra, parricidium, aut certe oraculorum necessitate compulsum. Pelagique extrema. Per extrema pelagi actum aut, ut dicit Donatus, per pelagus externa sequentem, aut pelagi aduerbiū. Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum. Secundum Stoicos locutus est, qui nasci & mori fatis dant, media omnia, fortuna. Nam vitæ humanæ incerta sunt omnia, unde, Et miscuit, ut quasi plenum ostenderet dogma. Nam nihil tam contrarium est fato quam casus, sed secundum Stoicos dixit. Egere. Coegerunt, ut quasi ostendat inuitum. Carmentis nymphæ monita. Matris eius. Nymphæ autem maritæ dixit. Nam græce sponsa dicitur. hæc autem non vere Nympha fuit, sed vaticinatrix. Auctor. I. oraculorum.

ASCENSIVS.

TALIA carminibus &c. Recitat quomodo peracto sacrificio, & re diuina, Euander Aeneam ex luco, in regiam suam per-

Sed rami, atque asper victu venatus alebat.

Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo.

Arma Iouis fugiens, & regnis exul adeptis.

Is genus indocile, ac dispersum montibus altis

Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari

Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

Aureaque, ut perhibent, illo sub rege fuere

Sæcula, sic placida populos in pace regebat:

Deterior donec paulatim, ac decolor ætas,

Et belli rabies, & amor successit habendi.

Tum manus Ausoniæ, & gentes venere Sicani:

Sæpius & nomen posuit Saturnia tellus.

Tum reges, asperque immani corpore Thybris;

A quo post Itali fluuium cognomine Thybrim

Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.

Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,

Fortuna omnipotens, & ineluctabile fatum

His posuere locis, matrisque egere tremenda

Carmentis nymphæ monita, & deus auctor Apollo,

gnatam, & ipsum. f. Cacus, spirantem. i. emittentem anhelitum, supp. cum ignibus. i. simul ignes, omne nemus constat. f. canentibus per somnum Echus, & colles resultant strepitu. f. saltantium & psallentium. Exin. i. ex eo loco & tpe, oēs referunt se ad urbem, rebus diuinis perfectis. i. postquam res diuinæ essent perfectæ. Rex. f. Euander, obitus æua. i. annosus ibat. f. in urbem, & ingreditens tenebat Aeneam comitem. i. comitantem, & natum. i. filium suum Pallanta, iuxta. f. incedentem, & leuabat viam. i. onus itineris, & molestiam viam, sermone vario. i. de varijs rebus, unde in Mimis Publij comes facundus in via pro vehiculo est. Aeneas miratur. f. oia, & fert oculos faciles. i. mobiles, & agiles, ac vacantes, facilliter circum oia. f. quæ occurrebant, & capitur. i. delectatur, & afficitur, locis. i. amoenitate locorum, & ipse lætus. i. voluntate affectus, exquiri singula. i. singulas res, & audit. f. ab Euandro, abs quo disquisuerat, monumeta. i. vestigia, indicia relicta ad memoriam veterum virum, pro virorum Priscorum. Tum. i. tunc: Euander rex conditor. i. primus ædificator arcis Romanæ. i. palatij, quod arcis loco habet, propter rerum principatum, quauis tunc Palanteum vocaretur, inquit, sup. indigenæ. i. inde geniti, & qui aliunde non aduenerant, ut Fauni, & Nymphæ; tenebant hæc nemora. f. dum ipse illuc adueneret, & gens. i. genus, aut generatio, virum, pro virorum nata robore duro, aut in robore. i. in trunco arboris vetustate exeso, & id secundum historiam, aut de robore, & id & fabulam, aut vulgi opinionem, quæ sæpe poeta sequuntur, ut admirationem faciat, non quod sic esse credant. Quis. i. quibus, viris, aut gentibus, neque erat mos. i. consuetudo conueniendi ab antiquo instituta, neque cultus. f. sui. atque agrorum erat, nec norant iungere tauros. f. ad iugum, utarent, aut curtum trudent, aut componere. i. cogerere, & accumulare, opes. i. diuitias, aut parcere parto. i. acquisito, hoc est in diem viuebant, non cogitantes de crastino, sed rami, sup. alebant eos in bacca & acini siluestres, & venatus asper. i. difficilis exercitationis, alebant, eos, sup. victu. Saturnus venit primus. f. in Italiam, ab Olympo æthereo. i. de celis, cum eius originem nesciebant, aut ab Olympo, monte Cretæ, æthereo. i. sublimi fugiens arma Iouis. f. filij sui, & exul adeptis. i. ablatis a filio regis. f. quod possederat. Is. f. Saturnus, composuit. i. congregauit, genus. f. hominum. indocile. i. indoctum, aut difficulter docile, ac dispersum altis montibus. (Videmus quam manifestarius fuerit illorum error. Nam si Saturnus, primus, deorum fuerat, imò primus hominum, mirandum quos populos in Italia inuenerat, quos ve in Creta dereliquerat, sed philosophi non minus errantes, putauerunt è limo sole calefacto, quasi per putrefactionem, ut nonnulla animalia procreant, procreatos primos homines) & Saturnus dedit leges. f. ijs populis, quos illic offenderat, & maluit vocari Latium, f. quam suo, aut pristino nomine, quod illi erat, quoniam ipsa latuisset in his oris. i. regionibus, tutus. f. a filio, & secula aurea fuerunt (ut perhibent. i. ut plerique oēs attestantur) sub illo rege. f. Saturno, regebat enim sic populos in pace placida, ut. f. aurea censerentur secula, doctæ ætas deterior. i. minus bona, & decolor. i. degeneratus a colore auri, paulatim. i. per paulum, hoc est successiue, & i. Virg. Ll 3 simul,

sim ul, rabies belli, & amor habēdi. s. diuitias, & opes ac regna
succellit. s. in locum placide pacis, & parsimoniae, ac asperi
victus. Tum. i. deinde, manus Aufonia. i. ab Aufone, Vlyssis fi-
lio denominata, & gentes Sicanæ. i. Siculae, venere. i. vene-
runt, sup. in Italiam, & tellus Saturnia. i. a Saturno. primum
recta, & denominata, posuit. i. deposuit, nomen. s. vetus, acci-
piendo. s. nouum, vnde Itali Oenotrij, Aufonij, Latini. Hesperij,
Arunci, Sabini, Tyrrheni, Etrusci, Tusci, & alijs multis no-
minibus, pro diuersis tēporibus, & locis appellati sunt. Tū. i.
deinde, sup. venere reges & Tybris, supp. precipue, vt se parer
more suo principem a ceteris, asper. i. acer, immani. i. valde
magno corpore, a quo nos Itali diximus, post. i. postea, fluuiū
cognomine. i. cognominatū, nā Tyberis, aut Tybris dicitur:
Albula vetus. s. nomen, aut Albula vetus. i. fluuius antiquissi-
mus, qui nunc Tyberis dicitur, & tūc ab albedine aquarū, Al-
bula dicebatur. amisit verū nomē. i. nomen ei ex re conueni-
ens. Fortuna omnipotēs. s. secundū Epicureos, de quibus Iu-
uen. Sunt qui in fortunā iā casibus omnia ponat, & fatum in-
eluctabile, secundum Stoicos, qui dicunt contra fatum inanē
esse luctam, posuere his locis me pulsum patria. s. mea, oracu-
lorum necessitate, nam parricidium nō cōfiteretur, & sequen-
tem extrema. s. pessima quæque, & durissima pelagi. i. quæ in
pelago pati solemus, vnde in tertio, Viuo, equidem, vitamq;
extrema per omnia duco, quæ, pro &, monita matris. s. meæ:
Carmenis nymphæ. i. sponsæ, ad vatis nymphis equiparan-
da, tremenda. i. reuerenda, & cū religione suscipiēda, & Apol-

lo deus, auctor. s. monitorum, & oraculorum matris, egere. i.
pulere, sup. me, ad hæc loca, aut subfidere his locis.

Næc iungere. In aliq. antiq. Neque particula ea ter repe-
tita: Quis neque mos, neque cultus erat, neque iungere cau-
ros. Aureaque vt perhibent, illo sub rege fuerunt Secula, Vete-
res lib. fera omnes legunt, Aurea quæ perhibent. In aliquot ve-
ro lib. legere est, Aureaque perhibent illo sub rege fuisse Se-
cula. Tum manus Aufonia. In Rom. lib. Aufonia, legitur.

C O E L. R H O D.

Quod in cēlo sol & luna, ipsum id sunt in homine oculi,
Sol & Luna duo mundi lumina, oculi certissima in carne si-
dera fulgente sublimi, splendore micantissimo inferna collu-
strant, perinde ac in statione speculatores interdiu noctaque
nobis excubantes. Quibus mira voluptatis accedit celeritas.
vnde nobilissimo poetæ lib. viij. oculi nuncupantur faciles, et
si vino id contingere nimio haud ita multum videntes opi-
nentur nonnulli. Certe Astronomicon primo M. Manilius
ait. Circunfer faciles oculos vultumque per orbem. Addunt
scientissimi, oculorum splendorem ingenij pferre solertissi-
mum acumen. Quod ipsum in pupillis color indicet glau-
cus. Quo argumento sapientiæ Pallas dea Glaucopis creditur
cognominata. Quod ad faciles oculos spectat, vtiq; in lib. De
venatione Xenophon canum oculos faciles nuncupauit. Virg.
carmen. Miratur, facilesque oculos fert omnia circum.

SERV.

Monstrat & aram. Quam
matri fecit extinctæ. Est
autem iuxta portam quæ pri-
mo à Carmento Carmentalis
dicta est, post Scelerata a Fabi-
js trecentis viris, qui per ipsam
in bellum profecti, non sunt
reuerfi. Vatis fatidicæ. Bene ad-
didit fatidicæ, nam vatem &
poetam possumus intelligere.
Vnde solum plenum non erat.
Ergo tale est, vt illud in Salu-
stio, In tugurio mulieris ancil-
læ. Non quia mulieris, statim
& ancillæ. Si autem ancillæ, sta-
tim & mulieris. Quæ prima.
Quæ postea etiam Sibylla di-
xit. Nobile Pallanteum. Futu-
rum. i. sicut & Aeneades. Asy-
lum Rettulit. Postquam Her-
cules migravit ē terris, nepo-
tes eius timentes insidias eo-
rū quos auus afflixerat Athe-
nis, sibi primi Asylum, hoc est
templum misericordiæ collo-
cauerunt, vnde nullus posset
abduci quod etiam Statius di-
cit, vt, Herculeos fama fun-
dasse nepotes. ideo ait, Quem
Romulus acer. Asylum. Rettulit.
Hoc est fecit ad imitatio-
nem Atheniensis Asyli, quod ideo
Romulus fecit, vt habe-
ret aduenas plures, cum quibus
conderet Romam. Iuuen.
Et tamē vt longe repetas, longeque
reuoluas, Numen ab infami
gentem deducis Asylo. Gelida mōstrat
sub rupe Lupercal. Sub monte
Palatino est quædam spelunca,
in qua de capro luebatur. i. sacrificabat.
vnde & Lupercal dictū nonnulli
putant. Alij quod illi lupa Remū &
Romulum nutrierit. Alij quod
est verisimilius) locū esse hunc
sacratū Peni deo Arcadiæ. Cui
etiam mōns Lycæus in Arcadia
est consecratus. Et dictus est
Lycæus quod lupos nō sinat in
oues seuire. Ergo ideo & Euā-
der deo gentis suæ sacrauit locum,
& nominauit Lupercal, qd
presidio ipsius numinis, lupi a
pecudib; arcerentur. Parrhasio
dictū Panos de more Lycæi. Ordo
est, Monstrat Lupercal Panos
Lycæi dictum de more Parrhasio,
idest ostendit Lupercal Panos
Lycæi dictum ex more Arcadico.
Nam Parrhasia, Arcadia est.
Dictum. Dictum, consecratum.
Panos. Lycæi. Huius Panos,
gentilis est græcus. & Panos
Lycæi sic dictū est, vt Iouis
Olympi, Apollinis Delphos.
Sacri monstrat nemus Argileti.
Sacri, execrabilis. Sanē Argile-
tum, quasi Agriætum multi volunt
a pingui terra, alij a fabula. Nā
Euander

Poe. Vix ea dicta: dehinc progressus, monstrat & arā,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant nymphæ priscum Carmentis honore
Vatis fatidicæ: cecintt quæ prima futuros
Aeneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Rettulit, & gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Paros de more Lycæi.
Nec non, & sacri monstrat nemus Argileti,
Testaturque locum, & lethum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem, & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim siluestribus horrida dumis.
Iam tum relligio pavidos terrebat agresteis
Dira loci: iam tum siluam, saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
Quis deus, incertum est, habitat deus: Arcades ipsum
Credunt se vidisse Iouem, cum sepe nigrantem
Aegida concuteret dextra, nimbosque cieret.
Hæc duo præterea disiectis oppida muris,
Reliquias, veterumque vides monumenta virorum
Hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit urbem:
Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.

Argum quendam suscepit ho-
spitio qui cum de eius costa-
ret interitū, vt ipse regnaret,
Euandro hæc non sentiente
socij intellexerunt, & Argum
necarunt. Cui Euander & se-
pulchrum fecit, & locum sacra-
uit, non quod ille merebatur,
sed hospitalitatis causa. Bene
autem in hac re Euander im-
moratur, & docet causas ne
apud hospitem veniat in suspi-
cionem. Ergo Argiletum ab
Argo illic sacratum & sepulto.
Testatur locum. Iurat non sua
culpa iura hospitij esse viola-
ta. Aurea nunc. Nunc ad v-
trunque pertinet, & ad aurea,
& ad Tarpeiam sedem. nam
Tarpeia sedes dicta est a Tar-
peia virgine, cum enim Romu-
lus contra Sabinos bella tra-
ctaret & Tarpeio cuidam de-
disset arcem tuendam, eius Tar-
pei a filia aquatum profecta in
hostes incidit, quam cum hor-
tarentur ad prodicionem, illa
pro premio poposcit ornatum
manuū sinistrarū, idest armil-

las. Facta itaque arcis prodicione, hostes ingeniosa morte pro-
missa soluerunt. Nam senta. i. sinistratum ornatum, super il-
lam iacentes eam luce priuarunt, quæ illic sepulta, Tarpeie
sedi nomen imposuit. Relligio. i. metus ab eo quod mentem
religet dicta religio. Dira. Magna, vt, An sua cuique deus sit
dira cupido? Hoc nemus, Bene vbiq; Nemus dixit. nam
tunc adificia non erant. Ipsum Credunt se vidisse Iouem,
In hoc. s. nemore. Sanē ad illud alludit, quod primi dicuntur
Ioui templa fecisse, nec enim longe sunt a monte Olympico
vnde eos dicit locum vidisse, & quod ipsi sunt προσέλητοι, id-
est ante Lunam creati, vt Statius Arcades astris, Lunæq; prio-
res, licet dicat Salustius primo Cretenses inuenisse reli-
gionem, vnde apud eos natus fingitur Iuppiter. Aegida con-
cuteret. Hic distinguendum. nam ægida, idest pellem Amal-
teæ caprea, a qua nutritus est, in sinistra Iuppiter tene. Dex-
tra, nimbosque cieret. Et de dextra fulmina cum moueret,
nam modò nimbos pro fulminibus posuit, quæ de dextra ia-
cit. Aegidis autem concussio commouet pluuias. Disiectis op-
pida muris. Vnum Iani, aliud Saturni, iam tunc vetusta. Moni-
menta virorum. Hoc sermone ostendit etiam Saturnum vi-
rum fuisse.

ASCENSIVS.

Vix ex dicta. Docet quomodo, deinde ostendit loca, in quibus nunc est Roma, etiam tunc religiosa, & veneratione digna, Vnde dicit Don. sic. Cecinit quæ prima. Magnum argumentum, quod dea fuerit & fatidica. Cū prima cecinerit Aeneas futuros magnos, & Pallanteum futurum nobile. Lucum. Qui postea a Romulo, Asyli nomen accepit. Luperca. Vnde Luperca & Luperca dicuntur. Argileti, ab Argo, qui ex hospite factus est inimicus, vnde non erat pudendum, si hospitalem interemisset, qui hospitalis religionis oblitus fuisset. Ducit ostendendo, non autem ambulando, nam senex, Ardua non ascendisset, vespertino tempore. Hæc ille, Ordo est. Ea. f. quæ dicta sunt, vix, sup. erant dicta, & sup. Euander, progressus. i. procedens, aut postquam procederet, monstrat & i. etiā, aras. f. dicatā Carmenti, & portam quam memorant. i. in memoriam reuocando nominant Carmentalem, Romano nomine, sicut ipsam postea Romani nominarunt, appositorie, priscum honorem Carmentis nymphæ, vatis. i. poetrix, & cantatricis, fatidicæ. i. etiam vaticinantis, & fata enunciantis, aut si legendum est, quæ ordo est, quæ. i. per quam portam memorant priscum honorem Carmentis nymphæ vatis fatidicæ, quæ cecinit prima futuros. f. in Italia Aeneadas. i. viros ab Aenea oriundos, magnos. f. sine cōparatione, vt sunt Iulius. & Augustus, primus Romulus & Pallanteum, sup. futurum, nobile. f. per accessionem Aeneadarum. Et monstrat, sup. hinc, lucum. i. inceduam filuam, quia sacrā, ingētem. i. valde magnam, quā Romulus acer. i. strenuus, vindex in Amulium, & fratrem, retulit, i. in moram Asyli Atheniensis effecit, Asylum. i. talē, vt ab eo nemo abstrahatur. sed immunitatē haberet, quam nūc Phanis sacris, & terris vicinis consecratis, Christiana concedit religio, & monstrat sub rupe gelida Luperca. i. locum, sic dictum, ab ablunda capra, aut a lupa Romuli & Remi nutrice, vt docet Seruius, dictum. i. appellatum sic, de more Parrhasio. i. Arcadico, Panos. f. dei Arcadum (vnde in Bucol. Pā deus Arcadia mecum si iudice certes) Lycei, monte Lyceo, qui in Arcadia est, versari soliti. Necnon. i. etiam, monstrat nemus Argileti. i. illius loci, a leto. i. morte, Argi hospitis, sic dicti, fa-

cri. i. ipsi hospiti, interempto consecrati, in recompensam vitæ & testatur. i. obtestatur, locum. i. loci cōsecratione se immunitatem a leto hospitis, & docet letum. i. necem, hoc est causam, & formam necis, Argi hospitis. f. sui, & ducit hinc ad sedem Tarpeiam. i. quæ postea Tarpeia dicta est, a Tarpeia virgine, & p. i. capitolia, a capite dicta, aurea nunc. i. quæ nunc. i. tempore nostro (inquit Poeta) sunt aurea, olim. i. iam tūc horrida siluestribus dumis, hoc est penitus inculta, ab hominibus, sed ira. i. magna & terribilis religio loci, tenebant iam tum. i. tūc temporis, agrestes pauidos. f. rerum diuinarum, quia ignotum, stupor. n. & pauor, ex ignorantia sepe rerum proueniunt, dum. f. maiora, aut magis verenda, quæ ignoramus, quā sint putamus, & tremebant. i. religiose obseruabant iam tum, siluam & saxum. i. rupem, vbi postea Tarpeia arx, & capitolium erat, sup. Euander, inquit deus, sup. aliquis, sed sup. incertū est quod deos, habitat hoc nemus, & sup. hunc collem, vertice frondoso. i. habentem verticem frondosum, Arcades. i. qui mecū ex Arcadia venerunt, credunt se vidisse sup. in hoc nemore, ipsum Iouē, vnde in capitolio postea Iuppiter, & Minerva colebantur, cum. i. quā, conciteret sæpe, f. sinistra, Aegida. i. pellem Amalthææ capræ nutricis suæ, nigram. i. subnigram, aut de longe visam, aut ppter niueis & tonitrua quæ illic cōcitabat, nigram dicit, vnde addit, & cum ciceret. i. concitaret, dextra. f. manu, nimbos. i. nubes ventosas, quas sæpe tonitrua concomitantur Præterea, tu vides hæc duo oppida. i. quæ olim erant oppida, muris disiectis. f. nunc. i. reliquias & monumenta veterum, virorum. i. quæ antiquissimi viri reliquerant monumenta sui. Ianus pater condidit hanc urbem. f. quæ nunc diruta est, & nomen fuerat huic. f. vrbi a Iano conditore. Ianiculum. Saturnus condidit hanc. i. aliam urbem, & nomen fuerat. f. tunc, illi. f. vrbi, a Saturno conditæ, Saturnia.

VARIA LECTIO.

NOBILE. In Rom. lib. legitur, Nomine. Et letum. In lib. aliquod legere est, Et morem. Iam tum filuam. In Rom. Siluas. In quibusdam alijs, Iamiam. filuam. Urbem, In lib. aliq. antiq. Arcem, non Urbem, legas.

SERV.

Passimque armenta videbant. Quæ post mortem Caci passim nullo timore vagabantur. Romanoque foro. Romanum forum est, vbi nunc rostra sunt. Lautis mugire carinis Carinæ sunt ædificia facta in carinarum modum, quæ erant intra templum Telluris. Lautas, autem dixit, aut ppter elegantiam ædificiorum, aut propter Augustum, quæ natus est in cunis veteribus, & nutritus in lautis carinis. Victor Alcides subiit ευωχ μολοι. i. bonum omen Aeneæ ostenditur. Aude hospes contemnere opes. Bene Aude, quasi rem arduam & difficilem. Dignum Finge deo, Componere te in similitudinem numinis. Non asper. Non aspernator. i. fastidiosus. Angusti subter fastigia tecti Ingentem Aeneam duxit. Ex contrarietate quæritus ornatus. ait enim, Angusti tecti subter fastigia ingentem Aeneam dixit. Pelle Libystidis vrsæ, species pro genere. nam cuiuslibet feræ possumus accipere. Exterrita mater. Ideo territa, quia mater. Dictis diuinum inspirat amorem. Peritura pro filio de adulterio procreato, orationem suam ingenti arte composuit, quod et Vulcanus ipse testatur dicens, Quid causas petis ex alto? Nō. n. aperta est eius

Poe. Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Euandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro, & laut is mugire Carinis,
Ut ventum ad sedes, Eu, Hæc, inquit, limina victor
Alceides subiit; hæc illum regia cepit:
Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum
Finge deo, rebusque veni non asper egenis.
Poe. Dixit, & angusti subter fastigia tecti
Ingentem Aeneam duxit, stratisque locauit
Effultum solijs, & pelle Libystidis vrsæ.
Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequicquam exterrita mater,
Laurentumque minis, & duro mota tumultu,
Vulcanum alloquitur, thalamoque hæc coniugis aureo
Incipit, & dictis diuinum adspirat amorem:
Ve. Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita, casurasque inimicis ignibus arces:
Non vllum auxilium miseris, non arma rogaui
Arcis, opisque tuæ: nec te, carissime coniux,
Incaßum me tuos volui exercere labores:
Quamuis & Priami deberem plurima natis.
Et durum Aeneæ fleuissem sæpe laborem.
Nunc Iouis imperijs Rutulorum constitit oris:
Ergo eadem supplex venio, & sanctum mihi numen
Arma rogo, genitrix gnato. te filia Nerei:
Te potuit lacrymis Tithona flectere coniux.
Adspice qui coeant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis in me, excidiumque meorum.

petitio, sed longo procemio peruersam amore mariti circunuenit mentem. Ergo quæstionem hanc quæ nascitur ex petitione Veneris impudica, soluimus his modis, Primo quod Vulcanum amore circumuenit. Deinde quod nata est occasione eius tps, quo mariti arma faciebat, quæ fuisse sciebat adulterum, per quod dat intelligi Vulcanum iam omnem suspitionem & iram, quam habuit circa Venerem, deposuisse adeo vt arma etiam ipsi fabricaret adultero. Præterea Vulcanum vxorium fuisse testatur & ipse Virg. dicens, Tunc pater æterno satur deuinctus amore. Et Stat. vbi Martem Venus alloquitur, vt, At non eadem Vulcania nobis Obsequia & læsi serui tamen ira mariti. Nam quod dicit Don. potuisse fieri, vt cum Anchisa concumberet Venus antequam Vulcano nuberet, non procedit, Cōstant enim a principio Venerem vxorem fuisse Vulcani. Debita. Fataliter ad exitum destinata. Miseris. antiquis honestum est miseris subuenire. sed hoc dicit, cur te fatigare pro hominibus fati necessitate perituris? Priami debuit

buit, sed hoc idem habet ad aliarum cōmemorationem personarū ne ex turpi causa Paridi debuisse videatur. Aeneas fleuisse saepe laborē. Bene post Pergamā, post Troianos, Priami liberos cum excusatione cōmemoratio fit Aeneas. Dicit. n. se eius infelicitate commotam. Iouis imp. Ne videretur imprudēs, si aliena regna deposceret, & hoc latenter dicere videat, Faue huic, cui etiam Iuppiter fauet. Eadē. Quae nunc. f. filii. Arma rogo. Hic distinguendum, ut cui petat non dicat, sed relinquat intelligi. Genitrix nato te filia Nerei. Thetis q̄ Achilli arma impetrauit. Et bonis utitur comparationibus dicendo filia Nerei, cum ipsa Iouis sit filia. Item vxor Tithonia, cū ipsa sit Vulcani. Neri, aut pro Nerei. Omnia enim quae in eis, exeūt hodie, apud maiores in eis, exhibant; ut, Nereus, Neres: Tydeus, Tydes, & genitium in eis, mittebant; ut, Tydeis, Nereis, sed quae plerūque s, in latinitate detrahitur, remanebat ei. hinc est filia Nerei, Immitis Achillei. Item in Salust. Ad bellū Persei Macedonicum, sic asper. Tithonia coniux. Aurora petiuit pro Memnone. Clausis Ferrum acuāt portis. Dixit. n. superius, Quinque adeo magnae positae incudibus vrbes. In me. Artificio se arma petit etiam sibi profutura. Nam a grecis fuerat vulnerata. Vnde est, Equidē credo mea vulnera restāt.

ASCENSIVS.

TALIBVS inter &c. Docet quō tandem susceptus est hospitio, & ad frugalitatem inuitatus, quasi vero iam tunc loci illius cultores parsimonia, & frugalitate, rerūq. modicitate p̄starent, quib. stantibus res Romana postmodū diu creuit, donec sauior armis luxuria in cubuit, vnde dicit de paupertate Luc. Et munera nondum intellecta deum. f. n. paupertatis bona intellexissent Romani, nō sic eam abiecerant. Seneca aut pertractans hoc aureum verbum, Aude hospes contemnere opes, & te quoque dignum Finge deo, dicit, nullum dignū deo, nisi paupertatis amatorem. Donat. ad hunc locum dicit sic. Ad tecta. Ut iam appropinquasse ostendit, non aut ne ingredi viderentur. Regia. Quaecunque domus modo a rege habitetur, regia, iure dī. Aude hospes. Multum tribuit Aeneas, cum Herculi comparat. Rebusque veni non asper egenis. i. ne aspere veni, rebus non egenis. Sum. n. pauper, cui, & si copia desit, aliquantū tamen substantiae sunt, sed non sum egenus. Ille. n. in miseria est & egestate. Ergo, nō bis repetendum. Lybiis vr̄q. Ut ex precio bestiae, aliquid gratiae illi strato adderet. Vulcanum alloquitur. Tantum habens spei, quantum vxor de viro concipere debet, & tū desperationis, quantum odium inter vitricum & priuignum esse consuevit. Ergo illum fraude adoritur. Thalamo. Ut inter secreta lectuli extorqueret, quod ille noller. Diuinū. Quem humanis pectoribus dono interere consuevit. Nam amor, q̄ ex voluntate nostra, humanus est. Priami natis, De Creusa maxime intelligit. Laborat autem, ut verecunde videatur petere, ne mariti auxiliū inaniter rogaret, in rebus quae moueri non possent. Eadem. Quae tacui. Genitrix nato. Maiorem miserationem mouet nominibus necessitudinis, quam mouisset nominibus proprijs. In me. Iunxit personam suam, ut magis moueret. Hae ille. Ordo est. Aeneas, Euander, & Pallas, subibant ad. i. iuxta, tecta. i. domicilia Euandri pauperis, ergo & tecta tunc modica erāt, & videbant armenta passim. i. fere per singulos passus, circa regiam Euandri mugire. f. tūc, foro Romano. i. vbi postea Romanum forum fuit, ad rostra. f. & carinis. i. edificijs, ad modū carinarū factis, lautis. i. mundis, & splendidis, quae erant ad viam sacram, vbi nūc sunt diui Petri vincula, ut. i. postquam, ventum, sup̄ est ab eis. i. postquam venerant ad sedes. f. regias. i. ad domicilia Euandri; Euander, inquit, Alcides. i. Hercules, victor. f. monstrorum, ut Geryone, & Caci, subiit. i. subintravit, hae limina, & hae. f. tam modica, regia. i. regis domus, cepit. i. accepit, aut suscepit, seu recepit illum. f. tantum deum,

& victorem, Iouisq. filiū. Et ideo, o hospes Aenea, aude. quasi rem terribilem, & praefer hominum opinionē paradoxo. Praedicet contemnere opes. i. diuitias, & finge. i. effice, & cōpone, seu ostende factis, te quoque. i. etiam te, dignum deo. i. qui p̄ deo habearis, quia deorū est humanas opes contemnere, aut finge te dignū deo. i. illius hospitio susceptus illi aequeris, & veni non asper. i. benignus, & placidus facilisque, rebus egenis. i. in res modicas, aut, ut Don. vult, rebus non egenis. Quis non luxuriosis, ut bis dicatur, non dixit, & duxit Aeneam ingentē, subter fastigia. i. culmina, angustī tecti. i. modici domicilij, & arcti, si ad dignitatem Aeneas respexeris, facit ergo antithesin, nā antitheta sunt, ingentem, & angustī, quae ornatū pariunt alijs nimis affectatū, vnde Persius; Librat in antithetis &c. & locauit. i. constituit eum, stratis i. lectisternijs, effulsum. i. sustentatum: solijs. f. arborū, & pelle vr̄q. Libyidis. i. ex Libya. Nox ruit interea. f. dum cānarent, & amplectitur. i. circūplectitur tellurē. i. terrā. alis fuscis. i. ymbris eius. f. telluris. At. i. sed, Venus mater. f. Aeneas, exterrita, haud. i. nō nequē. i. frustra, sed graui de causa, & mota minis Laurentiū. i. Laurentium populorum, & tumultu duro. i. difficili sedatu, alloquitur Vulcanum. f. maritū suum, & incipit hic. i. hunc sermonē exorditur aureo, i. ornatissimo thalamo, coniugis. i. mariti sui, & aspirat dictis, i. verbis suis, diuinum amorem. i. gratiā diuinitatis suae. Dum. i. q̄ diu, aut docet, seu q̄n reges Argolici. i. Greci, sed praecipue Argolici, vastabāt bello, Pergamā. i. Troiam debita. f. ex fatis, ignibus inimicis, & arces. f. ilij, casuras. i. quae cadere debebāt, ignibus inimicis, ego non rogavi miseris. f. Troianis, vllū auxiliū. f. abs te, & non rogavi arma tuae artis, & opis, i. facultatis, nec. i. & nōn; & ego, o carissime coniux, non volui exercere te: ve, pro vel, tuos labores in cassum. i. frustra, q̄uis ego deberem plurima natis Priami, praecipue Paridi, qui pro eo indicarat, cōtra Mineruam. & Iunonem, & Creusā, quae Aeneas nupsērat, & quis fleuissem saepe laborē durum. i. vix tolerabilē, aut diu duraturum Aeneas, q̄ sup̄. cōstituit. i. constitutus est nunc imperijs Iouis. i. per imperia, & volūtātē Iouis. oris. i. regionibus Rutulorum, illorū populorū, Turno subditorum ergo, quia non in summo periculo versatur, & tū illi succurri potest, quia fata non obstant, ergo eadem, quae. i. prius, nihil cōtra fata molita sum, venio sup̄plex. f. ad te, & o numen sanctum. i. obseruandum mihi, ego genitrix. i. mater, rogo. i. expecto, nato. i. filio meo, arma ut pia sit petitio. Seruius tū, quia marito tristi esset subuenire filio vxoris ex adulterio cōcepto, vult ordinē esse. Ego eadē rogo nunc, o sanctum mihi numen, arma, nō dicendo. f. cui, aut pro quo, videtur tū satis innuere cui, quia praemiserat, & duru Aeneas fleuissem saepe laborem, si tamen Seruium sequamur quod non placet dicamus, filia Neri. f. Thetis, genitrix. f. Achillis, potuit flectere nato. i. filio suo Achilli, hoc est ad cōmodū eius, te lacrymis. f. suis, & cōiux Tythonia. i. Aurora, potuit te flectere lacrymis, ut. f. Memnoni filio eius arma fabricares, vnde in primo: Nūc q̄bus Aurorē venisset filius armis, & alibi; Et nigri Menonis arma. Aspice qui. i. quales populi, coeant. i. congregentur. Hic manifeste docet, se pro Aenea rogare, & quae moenia acuat ferrum. i. arma, quia dictum est, qd̄ quinque vrbes, portis. f. ciuitatū clausis, ut in graui bello sit, in. i. cōtra me, & in. i. ad excidium. i. destructionē meorū.

VARIA LECTIO.

CARINIS. In Romano lib. legitur. Cauernis. Subter fastigia tecti. In libris aliquot antiquis. Subeunt, legitur. Aspira. In aliquot antiquis libris, Inspirat, legitur. Opusne, In antiquis aliquot lib. Opusve. Et etiam, Opisque, legere. Imperijs Rutulorum. In Oblongo libro, & quibusdam alijs antiquis, Imperio, legitur. Nerei, In libris aliquot antiquis, Neri, legitur. In nonnullis, Neres.

SERV. Cunctantem scilicet de promissione, quam rem per amplexum suum immisso amore, perfoluit. Accepit solitam flammā. Alludit ad rem naturālē. Nanque ideo Vulcanus maritus fingitur Veneris, qd̄ Venerium officiū non nisi calore consistit. Vnde est Frigidus in Venerem senior. La

Poe. Dixerat, & niueis hinc atque hinc diua lacertis Cunctantem amplexu molli fouet: ille repente Accepit solitam flammam, notusque medullas Intrauit calor, & labefacta per ossa cucurrit. Non secus, atque olim tonitru cum rupta corusco Ignea rima micans percurrit lumine nimbos. Sensit leta dolis, & formae conscia coniux. Tum pater eterno fatur deuinctus amore.

labefacta per ossa. Si ossa labefacit, quanto magis animum? Atque olim. Fere ut solet. nam nō est aduerbiū tēporis. Ignea rima micans. i. fulmen, cuius naturā expressit. Nanque nubes vento coactae plerūque rumpuntur, & ex se fulmen emittunt. Formae conscia coniux Intellexit se dolis & pulchritudine

dine peruertisse mentem mariti. Deinceps. Hoc sermone ostendit eum posse cuncta concedere. Ex alto? Argumentatione longe repetita. Nec facta vetabant Stare. atqui supra ait, debita. Sed sciendum secundum aruspicinæ libros & sacra Acherontia quæ Tages composuisse dicitur, fata decem annis quadam ratione differri, quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri. Ergo non est contrarium. nam fata differuntur tantum, nunquam penitus mutantur, quod etiam Iuno dicit, Atque immota manet fatis Lauinia coniux. Attrahere atque moram tantis licet addere rebus. Si bellare paras. Quia dixerat, In me excidiumque meorum. Possum promittere cure; Quidquid in me curæ est. i. officij, & sollicitudinis. Liquido electro; Puro, & secundum Plin. in naturali historia, sunt tria electri genera, vnum ex arboribus, quod succinū dicitur, aliud quod naturaliter inuenitur. tertium quod fit de trib.

partibus auri, & vna argenti, quas partes etiam si naturam resoluas, inuenies. Vnde errant qui dicunt melius esse naturale. Electri autem natura probatur veneno, quo recepto, & stridorem emittit, & varios ad dissimilitudinem reddit colores. Animæ. Venti, *ἄνεμος*. Horat. Impellunt animæ linthea Thraciæ. Vnde & anima dicitur, quæ secundum aliquos ventus, est: vt, Atq; in ventos vita recessit. Precando Viribus indubitare tuis. i. dubitare. nam in vacat. & hoc dicit, Precum nimitas, postulationis signat dubitationem. Coniugis infusus gremio, hoc est ante concubuit, & sic quieuit, Probus vero & Carminis propter sensum Cacephaton, infusum legunt, vt sit sensus, Dormiit cum coniuge dormiente, idest petiit soporem infusum etiam coniugis gremio. Curriculo. Tempore, modo, alias loco, alias officio. Colo. Hinc sequimur, nam huius colidictimus, non vt Statius, huius colus. Tenuique Minerva. Et non filo tenui, sed paruo precio lanificij. Et alij hic distinguunt, & subaudiunt mos est, aut placet, vt sit sensus, Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva mos est, vel placet, & sic inferunt. Impositum cinerem, & sopitos suscitatur ignes, vt ecotra Horat. Incedis per ignes suppositos cineri doloso, Alij sic legunt: Tenuique Minerva impositum. i. cui hæc necessitas est fataliter data. Noctem addens operi. Per transitum ostendit noctem esse partem diei. Exercet penso. fatigat. Terē. Primo hæc vitam parce, ac duriter agebat, Hinc ergo traxit Vir. vt diceret, Castum vt seruare cubile. Ignipotens. Vulcanus, vt diximus, ignis est, & dicitur Vulcanus quasi volicanus, quod per aerē volat. Ignis. n. ex nubib. nascitur. vñ et Hom. dicit eum de aere præcipitatum in terras, quod omne fulmen de aere cadit, quod quia crebro in Lemnum insulam iacitur, ideo in eam dicitur cecidisse Vulcanus. Claudus autem dicit, quia per naturam nunquam rectus est ignis. Ad fabrilia surgit. Dura. & ex contrarijs epithetis fecit ornatum, dicens, Mollibus, e stratis surrexit ad opera fabrilia.

DIXERAT, & niueis, &c. Recitat quomodo Vulcanus, Veneris illektus bladiis, & valido irretitus amore, ad fabricanda arma consensit. De qua re dicit Donat. sic. Accepit solita flammā, Ostendit plus profuisse loci, temporis, & personæ obseruationē, quæ verba. Pater. Qui loco patris Aeneæ esset profuturus. Quid causas Ita loquitur, quasi non ipse esset qui paulo ante cunctabatur. Ex alto? Longa circuitione verborum. Nec pater omnipotens. Non posse penitus subuerti, sed posse differri fata, ostendit poeta. Ferro, ad robur pertinet. Electro, ad pulcritudinem. Sed armorum splendor Vehementer terret hostes. Animæ. Venti, quibus ignis animatur. Gremio. Intelligimus gremium, non solum sedentis sinum, verum etiam quid homini ad requiem præstiterit locum. Ita alibi, Et forum gremio dea tollit in altum. Famulas. Pro manibus accipiamus, quibus vice famularum vtuntur pauperiores, quibus ad comparandas famulas, pecunia non est. Hæc ille. Ordo est. Diua. f.

Vul. Quid causas petis ex alto? fiducia cessit
Quo tibi diua mea? similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset.
Nec pater omnipotens Troiam, nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
Et nunc si bellare paras, atque hæc tibi mens est:
Quidquid in arte mea possum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidoque potest electro:
Quantum ignes, animæque valent, absiste precando
Viribus indubitare tuis. Pœ. ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumque petiuit
Coniugis infusus gremio per membra soporem.
Inde, vbi prima quies medio iam noctis abiecta
Curriculo expulerat somnum: ceu femina primum,
Cui tolerare colo vitam, tenuique Minerva,
Impositum cinerem, & sopitos suscitatur ignes,
Noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
Exercet penso castum, vt seruare cubile
Coniugis, & possit paruos educere natos.
Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo,
Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.

uictus. i. obligatus. Veneri æterno amore fatur, sup. sic. Quid. i. ad quid, petis causas ex alto? idest longe petitas, per circumlocationem, & insinuationem. Qui. i. quomodo aut quo, legatur, o diua, fiducia mei. idest quam prius habuisti de me cessit, supp. tibi. i. recessit a te, si similis cura fuisset, sup. tibi. i. sollicitudo de armis habendis, fuisset, nobis fas. i. licitum, quoque. i. et, tum. i. tunc. f. cum Argolici reges vastarent. Pergama, amare. i. armis instruere, Teucros. i. Troianos, nec pater omnipotens. f. Iuppiter, nec fata vetabant Troiam stare. i. diutius, & Priamū super esse. i. extare, per decem alios annos, quia tot in obsidione erant Græci. Et nunc, si tu paras bellare. i. bella gerere, atque si hæc. i. huiusmodi mens est tibi, absiste indubitare tuis viribus precando, i. suppliciter orando, qui enim precatur, significat se non posse, nisi per eum quem precatur, absiste, inquit, indubitare, quidquid curæ, i. sollicitæ diligentia possum promittere in mea arte, & id, quod potest fieri ferro; ve, pro vel, electro liquido. i. puro. Et est versus spondaicus, nam (vt Landinus docet) licet inueniatur apud Lucretium potestur, qui ait in iij. Quod tū expleri nulla ratione potestur. tamen hoc loco non potest dici potestur, eo quod electrum primam productam habet, scribitur enim per *ἤτα* quod semper producit, sic *ἤλεκτρον* de quo per Politianū statim videbimus plura, & quantum ignes, & animæ. i. venti, valent, supp. efficere in fabrilis arte. Vulcanus, suppl. locutus ea verba, dedit amplexus optatos. i. quos plurimum iam inflammatus operauerat, & infusus gremia coniugis, petiuit placidum soporem, per membra. f. singula, i. post coitum placida dormiuit in gremio coniugis, inde. i. deinde, vbi prima quies abiecta. i. transacta, & absumpta. iam medio curriculo noctis, i. per hoc quod medium curriculum noctis transferat. hoc est tempus quo non currit, ceu. i. veluti femina, cui primum. i. præcipuum est, tollerare. i. sustentare, colo. i. nendo, & Minerva tenui. i. exercitio Mineruæ, hoc est textura tenui, vitam. f. suam, suscitatur cinerem impositum, f. super ignem, & ignes sopitos. i. coopertos cineribus, addens operi. i. operationi, noctem. i. partem noctis imparties, & exercet penso longo. i. fatigat itamine penso, ideo ad pondus dato, aut lineo, seu lanitio colo, imposito ad lumina. f. lucernarum, famulas. f. manus suas aut pauperulas, ancillas, vt possit seruare cubile coniugis. f. sui castum, ita ut non cogatur turpi quæstu vitam defendere, & educere. i. educare, & in matrimonium, aut alia familiā ducere paruos natos. i. liberos suos. Si est cum femina primum, Ordo est. Dum. i. quā, femina cui &c. suscitatur primum &c. sed quia sequitur haud secus, &c. diceretur, vt reperi. Haud secus. i. non aliter, ignipotens. f. Vulcanus, deus ignis, nec segnior. f. quā femina, dicta, Laurentius tñ Valensis, sed meo iudicio non recte sentit ordinem esse nec segnior ille tpe, sed melior est, surgit illo tempore. f. quo femina surgit e stratis mollibus, scilicet vbi venerem dereliquit ad opera fabrilia, quæ nimirum dura sunt, & ita est antithetō in epithetis

Venus dixerat. i. finiuerat orationem suam atque fouet molli amplexus, lacertis niueis. i. candidissimis, hinc atque hinc. i. vtrunque circumplectentibus. Vulcanum. f. cunctantem. i. dubitantem, an pro filio ex adulterio concepto obsequi deberet, ille. f. sic cunctas. Vulcanus, accepit flammam. f. amoris, solitam. i. consuetam illi, & calor notus. i. solitus. f. amoris intrauit medullas, & cucurrit per ossa labefacta. i. mollificata & labentia, non secus. i. non aliter, ac. i. quā, rima. i. fissura, aut per fissurā exiliens ignea. i. fulmen, quod per rimas nubium exilit, micans. i. resplendens, percurrit limine corusco. i. tremulo, nimbos. i. nubes ventosas, Coniux læta dolis. f. i. artificiosa circumuentione, & conscia formæ. i. confidens de forma sua, sentit. i. percepit, Vulcanum amore captum, & labefactum. Tum. i. tunc pater. f. Vulcanus, Aeneæ patris loco futurus de-

eis saltem Verba Politiani sunt. Pudet referre quam manifestum: seu nondum tamen a quodam quod sciam, nisi nobis indicib. animaduersum me dum Virgilianis codicibus inoleuerit libro Æn. viij. Quod fieri ferro, liquido potestur electro. Ceterum in volumine illo, quod est in intima Vaticana bibliotheca mire vetustum, & grandibus characteribus præscriptum, non potestur offendas, sed potest vñtarius verbum, quæ etiam verior esse lectio inde probatur, quod electrum vbiq; prima syllaba longa, tam apud Græcos ponitur, quam apud nostros, neq; quidquā interpretes super verbo potestur, alioquin nouo, inusitatoque loquuntur. Haud tamen præterit me veteres hoc quoque protulisse, sicut Pacuuium in Chryse, sicut etiam Lucretium, quemadmodum, & poteratur, lectum a Nonio Marcello est in Cecilianis annalibus. Sed & alter locus itidem vitio consimili laboret apud eundem poetam, Scepta Palatini, sedemque petiuit Euandri. Cum in volumine eodem non petiuit trissyllabum, sed petiit, dissyllabum scri-

ptum inueniatur. Quod & metri vis cogit, alioqui prima syllaba Euandri, contra omnem vel rationem, vel consuetudinem, breuis foret. Est vero in vtroque versu, spondeus in quinta sede. In verbo autem petiit, syllaba ipsa posterior, vel quia sit in fine, vel quia coaluerit vna ex duabus iure producta est. Martianus autem Capella, syllabam docet vbiq; esse communem, quæ desinat in t, litera, sicut in illo cernimus. Virg. Nam tymbre caput Euandri, abstulit ensis.

Et, labefacta per ossa. In plerisque lib. antiq. Calefacta legi. Vero Æterno fatur deuinctus amore. In Rom. lib. & quibusdā alijs. Deuinctus, legitur. Quid causas petis ex alto? fiducia cessit. Quid tibi. Legitur vtroque loco, Quid, vt repetitio sit, Quid causas petis ex alto? fiducia cessit. Quid tibi diua mei? Placidumque petiuit Coniugis infusus. Sunt lib. in quibus, Infusum, legitur. Tum femina primum, Cui tolerare colo vitam, tenuique. Minerua. Sunt libri, in quibus ita legitur, Ceu femina primum, Cui tolerare colo vitam, calathisque Mineruæ.

SERV.

Infula Sicaniū iuxta latus, Aeoliāque Erigitur Liparem. Physiologia est cur Vulcanus in his locis officinam habere fingatur inter Aetnæam, & Liparem. s. p. p. ignem & ventos quæ apta sunt fabris. Aetoliā autem, ideo Liparē, quia vna est de illis septem insulis, in quib. Æolus imperauit. Antra Aetnæa tonant? Magnitudinem istum ostendit, quibus etiam vicini montes, resultabant, aut certe Aetnæa quasi Aetnæ dixit. Auditi referunt gemitum, Per echo, & breuiter significauit. Stricturæ Chalybum; Strictura est terra ferri in massam coacta, Chalybes autem proprie populi sunt, apud quos nascitur ferrum, vt, At chalybes nudi ferrum virosaque Pontus Castorea. Vnde modo chalybum posuit stricturas, pro ferri massis. Hoc tunc. i. huc tunc, & Hoc, pro Huc posuit secundum antiquum morem. Nam antea. Hoc aduerbium loci fuit, quod nūc aboleuit. Nam crebro in antiquis lectionibus inuenitur sicut in epistolis probat. Verrius Flaccus exemplis, auctoritate ratione, dicens in aduerbijs pro u, o plerumque maiores ponere consuetos, & sic pro huc, hoc veteres dicere solebant, sicut pro illuc, illo dicimus. Vnde etiam hoc, o longum esse apparet, sicut illo dicimus, quod pro illuc ponitur. Brontesque Quod facturi sint. ex nominibus docet. Nam Brontes a tonitru dictus est, *ὄντος τῆς βροντῆς*. Steropes, a fulgetra. *ὄντος τῆς σφοπῆς*. Pyragmon, vero, qui Nunquam a calenti incude discedit *ὄντος τῆς πυρῆς, καὶ ἀκμῆς*. Nam *πῦρ* ignis est, *ἀκμῆς* incus. Nudus membr. Per hanc etiam ceteros nudos fuisse significat. Informatum. In quandam formam designatum, & compositum. Dicit autem in fulmine partem non perfectam, partem iam politam fuisse. Toto genitor quæ plurima cælo. Toto cælo. i. ab omni parte cæli. Nā dicunt phyfici de sexdecim partibus cæli iaci fulmina. Quæ, autem, qualia, vt, Hunc ego te Euryale aspicio. i. tale n. Ergo hoc dicit, Faciebāt fulmen in eorum similitudinē, quæ Iupiter iacit toto cælo hoc est diuersis patribus cæli. s. sexdecim. Tres imbris torti. Constricti, & coacti in grandinem. Statius, Sicco quos asper hiatu Præsol-

Insula Sicaniū iuxta latus, Aeoliāque Erigitur Liparem, fumantibus ardua saxa: Quam subter specus, & Cyclopus exesa caminis Antra Aetnæa tonant; validique incudibus ictus Auditi referunt gemitum; striduntque cauernis Stricturæ chalybum, & fornacib. ignis anhelat: Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus. Hoc tunc ignipotens cælo descendit ab alto. Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro, Brontesque, Steropesq; & nudus membra Pyragmon. His informatum manibus iam parte polita Fulmen erat, toto genitor quæ plurima cælo Deicit in terras, pars imperfecta manebat, Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ Addiderant, rutuli tres ignis & alitis Austri. Fulgores nunc terrificos, sonitumque, metumque Miscebant operi, flammisque sequacibus iras. Parte alia Marti currumque, rotasque volucres Instabant; quibus ille viros quibus excitat vrbes: Aegidaque horrifera, turbata Palladis arma, Certatim squammis serpentum, auroque polibant, Connexosque angues, ipsamque in pectore diuæ Gorgona defecto vertentem lumina collo. Vul. Tollite cuncta, inquit, ceptosque auferte labores, Aetnæi Cyclopes, & huc aduertite mentem. Arma acri facienda viro: nunc viribus vsus, Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra: Præcipitate moras. nec plura effatus. at illi Ocyus incubuere omnes pariterque laborem Sortiti: fluit æs riuis, aurique metallum, Vulnificusque chalybs vasta fornace liquefcit. Ingentem clypeum informant, vnum omnia contra Tela Latinorum, septenosque orbibus orbes Impediunt. alij ventosis foliis auras Accipiunt, redduntque; alij stridentia tingunt Aera lacu: gemit impositis incudibus antrum. Illi inter sese multa vi brachia tollunt In numerum, versantque tenaci forcipe massam.

dat Boreas. Et sciendum hoc eum velle ostendere, toto anno iaci fulmen, nam per has Periphrases tempora ostendit anni totius, quæ & quatuor esse, & ternos menses habere manifestum est. Vnde dicit. Tres imbris torti radios, hoc est gradinis quæ abundat per hyemem. Tres nubis aquosæ. Hoc est veris, quo tempore nimis sunt pluiæ: vt, Et ruit imbriferum ver. Rutuli tres ignis. Hoc est æstatis. [Et alitis austri]. i. autumnus, quo ventorum crebra sunt flamina. Et prudenter his nominibus naturam exprimit fulminis, quod necesse est vt per nubes nascatur & ventos. Fulgores nunc terrificos quas fulgetras dicunt. Sonitumque metumque. Per sonitum, tonitrua ostendit, per metum, fulgetras. Et hunc ordinem sic posuit vt hominibus videtur. Nam re vera priore est collisio nubium, vnde ignis micat. Nos autem ideo prius fulgetras videmus quam tonitru audiat, quia velocius oculorum quam aurium sensus est. Sequacibus Persecutricibus. Aegidaque horrifera. Aegis proprie est munimentum pectoris æreum, hñs in medio Gorgonis caput, quod numinis fuerit ægis vocatur, si in pectore hois sicut in antiquis imperatorum statuis videmus lorica dī. Turbatæ, pro turbantis, nam timuit Homoteleuto & fecit supinam signationem. Alij ad fabulam referunt, quia dī in bello gigantum arma perdidisse turbata, vt quasi ipsa nunc reparet, cuius dī nullus auctor idoneus inuenitur. Squammis serpentum, auroque polibant, ægida horrifera aureis squamis serpentum certatim polibat. Alij volūt re vera de cælo serpentum dicere arma esse leuigata. Connexosq. ang. Gorgonijsque. s. capiti. Defecto vertentem lumina collo, aut sua lumine circumferentē, & mortis indignatione quærētē quorū se interitu posset vlscisci. Aut certe intuētū lumina in saxa vertentē. Hoc aut caput iō Minerua fingitur hñe in pectore, qd illic est ois prudētia q confundit alios, & imperitos ac saxeos cōprobat. Tollite cūcta, inquit. Vile est quod plerique dñt p. arma Martis iratū esse Vulcanū præsertim cū & armēt Mineruā & fabricēt fulmina Cyclopes, & Vulcan⁹ dixerit, Cūcta tollite, Ergo

Strictura.
Calybes.

Et 30 tollite, aut differte est, aut celerius terminate. Ceptosq. auferre labores. Quia dixerat, His informatū manib. a parte polita Fulmē erat. Aetnei Cyclopes, vt Aetneōs fratres. Nūc virib. vsus. Nūc est veltarū viriū exercitiū. i. tēpus est exerce de virtutis circa arma viri fortis. Arte magistra. Ambitio sius q. si magistri diceret, rem personae in arte transtulit, vt si dicas, opus est peritia medicinae, non medici. Præcipitate moras. Præcipitater. i. festināter abijcite. Nec plura effatus. Si cut festinantem dicebat. Ocyus incubuere. Quā ille preceperat. Pariter. Pari mō, Sortiti. Diuiserunt inter se laboris officiū. vt, Sortiti remos. Vulnificusq. chalybs. Populum apud quos nascitur, pro ferro posuit. Et. Liquescit. Dixit, pprie. Nā ferrū non soluitur, sed mollescit. Informant. Designāt. In gēte, aut & magnitudine, & soliditate. Nā & Clypeū. Dixit, q. magnitudine corpus feratur. Vnde & clypeus dictus est *τὸ μέγεθος*, & dicturus est. Septenosq. orbib. orbes Impediunt. i. veluti septē scuta facta in vnitate connectunt. Accipiunt, reddūtq. Iungendū. vno. n. eodemq. tempore partim reddunt, partim ventos accipiūt. Stridentia tingunt. Tingen do stridere faciunt. In numerū. In ordinem; vt, Tunc vero in numerū Faunesq. ferasq. videres Ludere. Forcipe. forcipes sunt quib. incidimus, forcipes quibus aliquid curuum tenemus, quasi fornicapiens. Nā forū est calidū. Vñ & formosos dicimus, q. b. calor sanguinis ex rubore pulchritudinē creat.

ASCENSIVS.

INSULA Sicanium &c. Docet ergo, vbi Vulcanus fabricā, & officinam suā habebat, & quib. fabri utebantur, & quo in opere tunc versabantur, cū adueniret, Vnde, quia res facilis est, & nihil habemus Donati. Ordo est. Insula. s. vbi dī Vulcani antrū, erigitur. i. eminet, & extenditur, existens ardua faxis sumatib. Lex ardore intrinsecus proueniente, erigitur, dicit inter latus Sicanum. i. Siciliense latus, hoc est inter Aetnā, & Liparem. i. insulam, Aetnā. i. quā est vna ex Aetoli regionibus subterquam. i. insulam arduam, specus, & antra Aetnea. i. similia Aetneis. & eis vicina, exesa caminis. s. fornacib. aut ipsis ignibus Cycloperum, tonant. i. vehementem sonitū edūt, & ictus validi. i. vehementes audiri, iucundib. i. quia super incudes fiunt; referunt gemitum. i. ingentem sonum, ex imo, & stricture. i. massae tenerae, iam compactae chalybū. i. ferri chalybum, aut eis similis, stridunt cauernis. i. per cauernas, & ignis anhelat. i. quasi respirat, & anhelitum defessus emit tit, fornacibus. s. fabilibus, appositorie, domus. i. qui locus est domus Vulcani, & tellus est nomine. i. nominatur Vulcania. Ignipotens. s. Vulcanus, descendit tunc hoc. i. ad hanc dictā insulā, ab alto cōlo. s. de thalamo Veneris, per sphaerā ignis, & Cyclopes. i. fabri, ipsius famuli, vnum cyclum. i. oculū latum in fronte habentes. i. Brontes, & Steropes, & Pyragmō, nudus membra. i. habens membra nuda (quae nomina, ab officio ficta sunt, vt Serui docet. Hesiod. pro Pyragmone, Harpē ponit) Exercebant ferrum. i. fabricabant, & mulcebāt se, exercentes in antrō. s. Vulcani, vasto. i. valde amplo, fulmen informatum. i. adhuc informe, & modum perfectā formā habens, sed parte iā polita, erat his s. dictis fabris, sup. in manibus, quae. s. fulmina, genitor. s. hominū deorumq. Iuppiter ducit toto cōlo, plurima in terras, & pars manebat imperfecta,

quia nondum absoluerant, ipsi addiderant. i. cōmiscuerant, s. prius, tres radios imbris torti. i. constricti, in gradinē, & tres radios nubis aquosae. i. in aquam resolubilis, & tres radios ignis rutuli. i. rutilantis, & resplendentis, & tres Austri. i. venti, hoc est aeri, & exhalationis alitis. i. volatilis, & miscebant. i. cōmiscabant nunc. s. cū Vulcanus adueniret, fulgores terrificos, & sonitū & metū, poetice rem physicā describit, & miscebant operi, & flāmis sequacib. i. persecutricib. iras. i. vim prosternendi, qualis est in iratis. Et ipsi instabant. i. instanter faciebant alia parte quia prior, naturalis, haec artificialis erat Marti, vñ patet Veneris potētia, quae maritū ad hoc impellere potuit, vt adultero operā praeferet, & currus, & rotas volucres, quib. s. in bello utatur. Et ipsi polibant, p. poliebāt, certatim squāmis serpentū. i. in modū earū, quas habent serpentes, & auro. i. squāmis aureis, egidē horrificam. i. scutū terribile, appositorie, arma Palladi turbata. i. qñ turbatur & polibant angues cōnexos, & ipsam Gorgona. s. Medusam, cuius capilli in angues versi erant, & pectore. i. quae penderet de pectore, diuā. s. Palladis (bene aut Martij, & Palladi, morē gerit, quia vterq. est, de natura ignis) Gorgona, inquit, vertentem lumina. i. oculos, ex indignatione colo, defecto. i. ense diuiso. Et, sup. Vulcanus, inquit, o Cyclopes, Aetnei, tollite cuncta. s. hēc, & auferre labores ceptos, & aduertite mētē huc. i. ad hoc q. dicā, per qd. verbū innuit rē artificiosam, & arduā velle fieri. Arma, sup. sunt facienda, viro acri. i. strenuo, nō dicit, cui, ne turpe sit pro adulterino filio, ex coniuge quidquā facere, sed innuit poeta, per hoc, quātū possent blanditię mulierū in viros. qui nisi dedecus obstat, vltra honestatem saepe morigerentur. Vfus. i. vtilitas, & opus est nunc, virib. (alij legunt, virib. vsi, vt sit, vos vsi, &c.) (Præcipitate. i. viris validus, & opus est nūc, manib. rapidis. i. raptim operantib. vrgebat. n. necessitas, & opus est, nunc arte magistra, vt s. vtiliter cito, & scienter fiant. Præcipitate. i. præcipitanter abijcite moras. Nec Vulcanus, sup. effatus est plura; at illi. s. Cyclopes dicti; incubuere. i. operā dedere, oēs ocyus. i. valde cito, & sorti ti sūt pariter laborē; es fluit riuus. i. p. riuos, & metallū auri. ipsum aurū fluit riuus, & chalybs. i. ferrū durissimū qd. chalybes tēperāt. vulnificus. i. vulnera facere solitū, liquescit. i. liquefit, fornace vasta, & informat. i. valde formāt, & artificio se faciūt, clypeū ingentē. i. valde magnū, vñ. i. q. solus sit cōtra oīa tela Latinorū, & impediūt. i. implicāt, septenos orbes orbib. s. singulis. Alij. i. quidā ex illis, ergo plures erat, q. dicti tres, accipiūt follib. ventosis auras. i. ventos, & reddūt. s. accēptos. i. efflant, aut expellūt cōpressi. Alij, tingunt lacu. i. aqua in morē lacus stantis, aera stridentia, dum, s. tinguntur, antrum gemit incudib. impositis, illi. s. fabri. tollūt multa vi inter se innumerū. i. s. m. proportionē rhythmicā, brachia. s. sua, & versant massam. s. illius, cōmixti ex ferre, aere, & auro, forcipe. i. instrumento, quo foruum. i. calidum, capitur ē fornace tenaci. i. fortiter tenenti, vnde a quibusdam; tenella dicitur.

QVAM subter specus. In verustis exemplar. Quā subter, habetur. Hoc tunc ignipotens. Plerique libri, Huc, legunt. Fulgores nunc terrificos. In veteribus libris, Horrificos, legere est. Ceptosque auferre. In libris antiquis, Certos, legitur. Præcipitare moras. In antiq. Moram, legitur.

VARIA
LECT.

27. D Vm hec properat. Properanter facit, & est honesta elocutio. Aeolijs. Nam, vt diximus, Vulcania vna est de septem Aeoliis. Lemnius. Quia in Lemnum insulam, vt diximus, cecidit; a Iunone propter deformitatem deiectus, quam aerem constat esse ex quo fulmina procreantur. Ideo autem Vulcanus ex femore Iunonis fingitur natus quod fulmina de vno aere nascuntur, quod etiam Lucan. dicit:

Fulminibus terra propior succenditur aer.

Pacem summa tenent. Volucrum sub culmine, potest & generaliter volucrum quarumlibet accipi, potest & speciali-

Hæc pater Aeolijs properat dum Lemnius oris;
Euandrum ex humili tecto lux suscitāt alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circundat vincula plantis.
Tum lateris, atque humeris Tegeum subligat ense,
Demissa ab læua pantherę terga retorquens.
Nec non & gemini custodes limine ab alto
Procedunt, gressumque canes comitantur herilem.
Hospitis Aeneę sedem, & secreta petebat,
Sermonum memor, & promissi muneris heros.
Nec minus Aeneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, ollicomes ibat Achates.
Congressu iungunt dextras, medijsque residunt
Aedibus, & licito tandem sermone fruuntur,
Rex prior hæc:

ter, vt hirundinum. Tyrrhena vincula. Tusca calceamenta. Et dicit crepidas quas primo habuere senatores, post equites Romani, nunc milites. Tegæum ense. Arcadicum gladium. Demissa ab læua pantherę terga retorquens, a sinistram humero pellem demissam habuit, quam retorquans, & in dextram reuocās partem se amiciebat. Gemini Custodes. Hoc & in Homero lectum est, & in historia Romana quæ ait, Syphax inter duas canes stans Scipionem, appellauit. Sermonū memor. s. promissi auxilij, vt, Auxilio tutos dimittam opibusq. iuuabo. Heros. Hoc nomen non tantum præsen. Vnde est, quod Euan-

Euandem Heroem dicit, cum sit virtutis emerita, plerumque haec & generis est. Mitutinis agebat. Rem temporis ad personam transtulit. Licitum tandem sermone. Tandem, quia amborum desiderio nox fecerat moram.

Asc.

Haec pater &c. Narrat quod postero die ab Euandro, Aeneas dictum, & factum sit, & quomodo in colloquium venerant. Vnde quia super reliquam huius libri partem nihil extat. Dona Ordo est. Dum pater Lemnius. i. in Lemnum insulam praecipitatus. f. Vulcanus fulminis & fabrorum pater, & Aeneas paterna affectione obsequens, properat. i. properanter facit haec s. prius dicta, in oris, Aeolijs. i. quib. Aeolus praesidet, lux alma suscitatur Euandrum ex caeco humili, & cantus matutini voluerunt. f. praecipue hirundinum, secundum Hesiodum, sub culmine. i. quae sub culmine nidificant, sup. suscitatur Euandrum. Ipse senior confurgit, & inducitur artus. i. habet artus indutos, & vestitos, non staret versus, si legatur, induitur, tunica. f. interiore, & circumdat vincula Tyrrhena. i. calceamenta Tusca, plantis pedum. i. quae ligabant, & muniebant plantas pedum. Tum. i. deinde, subligat enssem Tegeum. i. Arcadicum lateri, atque humeris, ita ut ligatura,

per latera dependeret retorquens terga panthere, illius animalis maculosi, demissa. i. deorsum missa, ab laeva. f. parte. Nec non & canes gemini. i. duo, & pares, procedunt ab alto limine. f. respectu canum, sed respectu regum erant humilia limina, aut erant alta per naturam, quia in colle sita, & humilia per artificium, procedunt, inquit, existentes, custodes, & comitantur gressum herilem. i. heri. ac domini sui. f. Euandri. Et ipse heros. f. Euander, petebat sedem. i. cubile, & secreta. i. locum remotum a turba, ut illic quietius colloqueretur, hospitibus. f. sui Aeneas, existens memor sermonum, & muneris promissi. i. auxilij. Nec minus. i. consimiliter, Aeneas agebat. i. erigebat, se existens matutinus. i. mane surgens, Pallas filius ibat comes huic. f. Euandro, & Achates ibat comes oliv. i. illi. f. Aeneas, & ipsi congressi iungunt dextras, & residunt. i. sedem capiunt, & confident medijs edibus, & fruuntur tandem. f. postquam amoti essent arbitri, satellites, sermone licito. i. quem non nisi fidissimis communicare licebat. Rex. f. loci, Euander, sup. dixit prior haec, f. sequentia.

DEMISSA ab leua antiqui lib. Ab leuo, legebat, ut subintel ligatur humero.

VARI
LECT.

SERV.

N Vnquam Res equidem Troiae victus. Satis mature equidem dixit. i. ego quidem Troiam te viro victam non arbitror, quantum est in opinione mea. Pro nomine tanto. Pro tui nominis gloria. Et murum circumsonat armis. Et breuitatem sui ostendit imperij, & hostilem necessitatem ob quam se penitus exarmare non poterat. Amni autem claudimur Tusco. Ideo dixit, quia ipse fuit Romani finis imperij. Iuuenal.

De qua imperij fines Tyberinum virgo natauit.

Sed tibi ego, artificiose ait, ut etiam quae monstrantur auxilia, ipsius videantur esse. Ingentes autem populos. Non sine causa dixit, nam Tuscia duodecim Lucumones habuit. i. reges quibus vnus praerant. Vnde est: Gens illi triplex populi sub gente quaterni, Qui fors inopina. Hoc beneficium casus praestat, qui efficit ut eo tempore queras auxilium. quo Tyrrheni ducem requirunt. Fatis huc te poscentibus affers. Perge illuc poscentibus fatis, nam talis est sensus. Si legeris affert, similiter iungit fortunam fato, ut supra vbi ait: Fortuna omnipotens, & ineluctabile factum. Si autem legeris affers, sensus erit talis, Fati necessitate factum est ut venires; fortunae beneficio ut illi ducem requirant. Legimus ergo affert & affers. Saxo colitur fundata vetusto, antiquo opere; ut, Tepla dei saxo venerabar structa vetusto. Urbis Agillinae sedes. Quae nunc Caere dicitur. Lydia quondam Gens. Quondam infedit, non quondam bello preclara, nam etiam tunc florebat. Sane etiam supra diximus. M. eontiam prouincia esse, cuius dum breuitas duos fratres Lydum & Tyrrhenum ferre non posset, ex forte Tyrrhenus cum ingenti multitu-

Euan. Maxime Teucrorum ductor, quo sospite nunquam Rex equidem Troiae victor, aut regna fatebor, Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto Exigua vires: hinc Tusco claudimur amni. Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis. Sed tibi ego ingenteis populos opulentaque regnis Iungere castra paro: quam fors inopina salutem Ostentat: fatis huc te poscentibus affers. Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto Urbis Agyllinae sedes; vbi Lydia quondam Gens bello preclara, iugis insedit Etruscis. Hanc multos florentem annos rex deinde superbo Imperio, & suis tenuit Mezentius armis. Quid memorem infandas cedes? quid facta tyranni Effera? Dij capiti ipsius generique reseruent. Mortua quin etiam iungebat corpora viuis, Componens manibusque manus, atque oribus ora, Tormenti genus, & sanie, taboque fluentes Complent in misero, longa sic morte necabat. At fessi tandem ciues infanda furentem Armati circumstant, ipsumque, domumque: Obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant. Ille inter cedes Rutulorum elapsus in agros Confugere, & Turni defendier hospitibus armis. Ergo omnis Furijs. surrexit Etruria iustis: Regem ad supplicium presenti Marte reposcunt. His ego te Aeneas ductorem millibus addam. Toto namque fremunt condensa litore puppes, Signaque ferre iubent: retinet longaeuus haruspex Fata canens. o Meonice delecta iuuentus. Flos veterum, virtusque virum, quos iustus in hostem Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira: Nulli fas Italo tantam subiungere gentem: Externos Optate duces. tum Etrusca resedit Hoc acies campo, monitis exterrita diuum. Ipse oratores ad me, regnique coronam Cum sceptro misit, mandataque insignia Tarchon, Succedam castris, Tyrrhenaque regna capeffam. Sed mihi tarda gelu, scolisque effata senectus Inuidet imperium, seraeque ad fortia vires Gnatum exhortarer, ni mistus matre Sabella Hinc partem patriae traheret, tu, cuius & annis, Et generi fatum indulget, quem numina poscunt, Ingredere, o Teucrum, atque Italum fortissime ductor.

dine profectus partem Italiae tenuit, & Tyrrheniam nominavit. Hi diu pirati ca exercuerunt, ut et Cic. in Hort. docet, Cum captiuos nouis penis affligerent occisorum, eos reliquantes cadaueribus. quod Virg. dat Mezentio, sciens esse lectum de gente Tyrrhenorum. Sane illo tpe Tyrrheni dicti sunt, post Tusci, & roe ducunt. Lydij autem a Lido rege fratre qui in prouincia remanserant. Quid memorem infandas cedes. Figura oratoria quae Paralepsis vocatur. Cic. Nam illa nimis antiqua ptereo. Effera. Cruentata. Dij capiti ipsius. Ut; Quod dij prius omen in ipsum Conuertant Tormenti genus; Exclamatio est venti supplicij. & detestatio. Sanie, taboque. Sanies, morti est, tabo, viuentis. f. sanguinis, Confugere. Confugiebat, & ut diximus, historicus stilus est. Defendier. Defendi. i. defendebatur. Et vertit historiam, nam ut diximus, Turnus magis confugit ad Mezentium. Presenti Marte reposcunt. Sine aliqua dilatione. Addam autem dabo, aut re vera addam habentibus. Tarchonem, Longaeuus aruspex, argumento aetatis vult doctum videri. Externos optate duces. Votis. f. Hoc acies campo. Quasi iam in bellum parati. Regnique coronam. Insigne, non re vera coronam, quam Tusci & vnquam reges habuerunt, ergo species est pro genere. Mandataque pro insignia, aut mittit insignia. i. omnia ornamenta regalia, aut re vera mandat insignia. i. magna: ut. Castris succendam & capeffam regna Tyrrhena. Sed mihi tarda gelu. Occurrit tacitis questionibus, dicens se non ille propter aetatem senilem, filium vero pro mixtum genus per originem matris. Vnde Aeneam dicit ire debere, cui aetas & origo regna concedunt. Seclisq; effata senectus. Notandum dicta secu-

secuta etiā in vno homine fm
eos qui dicunt seculum trigin-
ta annos habere. Nam alij vo-
lunt ceterum, & decem, alij mil-
le anni putant seculum conti-
neri. Inuidet imperium. Bona
elocutio: vt, Liber pampineas
inuidit collibus vmbras. Quē
numina poscunt Vt, Externos
optate duces. Italum fortissi-
me ductor. *Διὸς συμβόλος* iam du-
ctorem Italiae vocat Aeneam.
Spes, & solatia. Spes, quia mul-
ta sibi de eius virtute promit-
tebat pater: solatiū, quia amil-
sa coniuge, vnici filij vtebatur
solatio. Tolerare. Quasi rem
asperam, & difficilem. Miretur
Imitetur, Lucanus, Miratorem
que Catonis. Optima enim in-
genia necesse est vt ea quae mi-
rantur imitentur. Suo nomi-
ne. Bene in omnibus filij gra-
tiam facit, nam dicit, dabit tibi
Pallas milites ducentos suo
nomine, ipse vero a me acci-
pies ducentos. Tristi cum cor-
de. Propter breuitatē auxilio-
rum. Cēlo aperto, Sereno, vt
Aperta serena prospicere. Im-
prouiso. Nullum. n. indicium
precesserat nubium. Fulgor,
fulgetra. Cum sonitu. Tonitru-
f. Et vt diximus supra, ordi-
nem tenuit qui nobis apparet,
vt fulgetras dicat priores, cum sint añ tonitrua Ruere omnia.
Sic. n. sonat ut videat ruina; alibi, Cēlique ruina Bene at tem-
perauit dicens. Visa repente, Tyrrhenusque tuba mugire per
æthera clangor. Tyrrhenū clāgorem dūxit tubē, iō quia apud
Tuscos tubam constat inuentam esse. Ergo Tyrrhenus clan-
gor sonus Tyrrhenarū tubarum. Et bene cōgruis oibus arma
nunciātur per sonū tubarum Fragon tonat ingens: Frigor
est proprie armorum sonus, quod autem dicit in tonat, illuc
spectat, Fulminat Aeneas armis, & vult fragore tonitrua, spē
dore fulgetram imitari. Non autem mirum est a Venere alla-
tis armis inesse fulgorem. Nam & Homerus dicit a Thetida
oblata arma habere motum quēdam, & spiritum, quae duo in
aqua esse manifestum est. Thetidem aut nouit Nymphā.
Inter nubē. Per nubē, more suo. Et dicit in serena parte cēli
fuisse nubē, per quam arma portata sunt. Per sudum. Sudum
est quasi sub v dum, serenum post pluuias: vt ver sudū. Agno-
uit sonitum. Hoc est quid sonitus significaret. Diuē promissa
parentis. κατὰ τὸ σιωπώμενον, intelligitur Venerem ei pro-
mississe. Hospes. Et qui suscipit, & qui suscipitur, hospes vo-
catur, vt hoc loco Euander. Item supra Hospitis Aeneae se-
dem ne quere profectos. Ambe particulā ad ornatum per-
tinet tantum. Portenta. Modo bona omnia: Ego poscor
Olympo. Aut de Olympo poscor, i. hæc signa cā mei fiunt,
ut certe in Olympum poscor. Diua creatrix. Rerum omniū
generaliter. Heu. Adeo de victoria fretus est, vt et hostiū mi-
fereatur, & hinc nascitur ille sensus, Nō hæc o Palla dederas
promissa parenti. Ite Aeneas, Hi nostri reditus, expectatque
triumphi, Hæc mea magna fides? Federa rumpant. Quē se
facturum Latinus promiserat, non enim erant facta.

Asc.

MAXIME Teucrorū, &c. In hac Euandri oratione, ostendi-
tur paupertas, & beneuolentia eius, doceturq; amici officiū,
quod efflagitat, vt quib. opibus possimus, iuuenus
& si non satis amplis, consilio saltem, vt Euander facit, qui fi-
liū cum quadringentis Arcadibus pollicetur, & ad Tuscos
ire consulit, quando quidem illis opus esset duce externo, cō-
tra Mezentii tyrannum, & deorum contemptorem, in quē,
vt iustū, Hetruscorum doceat odiū, recitat nonnulla immani-
tatis eius facinora. Quia vero Donat. non extat. Ordo est. O
maxime ductor Teucrorū, quo sospite, i. existente incolumi,
equidē. i. ego quidē, nunq̄ fatebor res Troiæ victas, aut regna
Troie victa. i. succubuisse, aut penit? dēta, exigue vires, sup.
sunt nobis ad auxiliū belli p noie tāto. i. pro nominis gloria,

Hunc tibi prætereā, spes & solatia nostri,
Pallanta adiungam: sub te tolerare magistro
Militiam, & graue Martis opus, tua cernere facta
Assuescat, primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta, dabo, totidemque suo tibi nomine Pallas.
Poe. Vix ea fatus erat; defixique ora tenebant
Aeneas Anchisiades, & fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant,
Ni signum cēlo Cytherea dedisset aperto.
Namque improviso vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit, & ruere omnia visa repente.
Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
Suspiciunt: iterum, atq; iterum fragor intonat ingens:
Arma inter nubem cēli in regione serena
Per sudum rutilare vident, & pulsa tornare.
Obstupere animis alij: sed Troius heros
Agnouit sonitum, & diuæ promissa parentis.
Tū memorat: Aen. Ne verò hospes, ne quere profectō,
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo,
Hoc signum cecinit missuram diua creatrix,
Si bellum ingrueret, Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu, quantæ miseris cædes Laurentibus instant?
Quas pænas mihi Turne dabis? quā multa sub vndas
Scuta virum, galeas, & fortia corpora volues
Thybrī pater. poscat acies, & federa rumpat.

nuit hāc, scilicet gentē florentē multos annos. i. postq̄ multos
annos floruerat, deinde imperio superbo, & sauis. i. violētis,
& tyrānicis armis. Quid, i. ad quid memorem? q. d. frustra, cū
notissimæ sint, infandas. i. tam detestabiles, vt de eis fari non
deat, cædes. i. occisiones, quid memorem effera. i. immania fa-
cta tyrānis. q̄ sup. dij, reseruent capiti, & generi ipsius. Quin
etiam. i. nā præter cetera, iungebat et viuis corpora mortua,
cōponens manibus. f. defunctorum, manus. f. viuientium. atq;
oribus defunctorum: ora. f. viuientium, & econuerso (vbi an-
notandum, q̄ et oribus dixit,) Tormēti genus, exclamatio, q.
d. o quale tormēti genus, sed non profert o, quia præsens non
est, in quē exclamabat, & ipse necabat sic longa morte, fluen-
tes sanie. f. mortuorū, & tabo. f. viuētium, in cōplexu misero,
i. tandiu cogebat se complecti, dum viuorum sanguis in tabē
conuerteretur, & defunctorū pus in sanie. At ciues. f. eius,
fessi tandem, circūstunt armati, ipsum furentem infanda. i.
infando more, & circūstunt domum, i. eius, & obtruncant
socios. i. complices eius, & iactant ignē ad fastigia. i. culmina
domus eius. Ille f. Mezentius, elapsus inter cædes. f. sociorū. i.
dum socij, & complices eius caderentur, confugere, sup. cœ-
pit, aut cōfugiebat in agros, Rutulorum. f. ad Turnum, & cœ-
pit defendier. i. defendi, aut defendebatur armis, Turni ho-
spitis. i. cui iure hospitalitatis erat deuinctus. Ergo, omnis He-
truria. i. Tuscia, surrexit. f. cōtra Mezentium, iustis furijs. i.
tumultu iuste suscepto, & reposcunt presenti Marte. i. bello
regem. f. suum Mezetium, ad suppliciū. i. tormentum mortis.
O Aenea, ego addam te ductorem his militibus. Nanque, pro
quia, puppes. f. Hetruscorum condensē fremunt toto littore,
& iubet ferre signa. f. bellica, hoc est vexilla. Aruspex lōgæ-
uus, & ergo peritus, & seuerus, retinet, i. immoratur eos, ne
exeāt in bella, canens fata. i. voluntates deorū sibi revelatas,
ac dicēs, supple o iuuetus delecta. f. ad expeditionē præsentē,
aut prius a Tyrrheno, flos, & virtus veterum virū, pro viro-
rū, qui optimi habiti sunt, quia vt quisq; vetustissimus, ita o-
ptimus est habitus, quos iustus dolor fert in hoste, & Mezen-
tius accendit ira merita. f. cōtra se. nulli, i. non vlli, non est fas
vlli Italo subiungere, i. subiugare, tantā gētē. f. Rutulorum,
& Latinorum, quibuscum Mezetius nūc fedus percussit, op-
tate. i. diligite, duces externos Acies Hetrusca refedit. i. quie-
uit hoc campo. vbi. f. erat, nec processit existens exterrita mo-
nitis diuum. Ipse Tarcon. f. qui electus erat, eorum dux, mi-
sit ad me oratores. i. legatos, quos vulgo, ambasiatores vocāt

aut pro tanto debito, tracta
metaphora debitoribus, quo-
rū nomina inscribuntur, Nos
claudimur hinc. i. ex vna par-
te amni, Tusco, i. Tybri, q̄ per
Hettruriā fluit, Rutulus. f. po-
pulus ferox, premit. f. nos, ne
limites augeamus hinc. i. ex
altera parte, & circumsonat
murum armis. i. facit arma sua
sonare circum muros nostros,
& ita opus sibi significat præ-
sidio, sed ego paro. i. intendo,
& meditor iungere tibi popu-
los ingentes, & castra opulen-
ta regnis, i. per diuersa regna,
quia in Hettruria erant duode-
cim reges, quos Lucumones
appellabant, quam salutem,
vel o quam. i. qualem salutem,
vel quam. i. o quantam fors
inopina ostendat tibi salutem,
tu affers te huc. i. ad has oras,
fatis poscentibus opportunis-
sime aut iuxta oracula Hetru-
scis facta. Sedes vrbs Agilli-
næ, q̄ nunc Cērete dī fundata
saxo vetusto, cōlitur haud pro-
cul. i. non longe, hinc. i. ab his
locis, vbi gēs Lydia. i. quæ cū
Lydi fratre Tyrrheno ex Mēo-
nia venerat, præclara bello in-
sedit. i. sedem cepit, sup in iu-
gis. i. montibus Hetruscis. Me-
zentius rex. f. Hetruscorum, te

vna

& coronam regni cum sceptro. i. virga regali, & mādati insignia. i. cetera, vt fasces liētorū, & reliqua, quē Romani postea acceperunt ornamenta, vt f. succedant, castris, i. ad castra, veniā, & capeſſam. i. eā captū regna Tyrrhena. i. Hetruriā, in q. Tyrrhenus venit ex Mœonia. Sed ſeneſtus tarda gelu. i. frigore, mmino. i. ſanguine & effœta. i. virib. exhausta, ſeculis. i. temporibus, & ſenio inuidet mihi imperiū, & vires. i. meę, ſerę. i. tardę, ac forma, ſup gerenda, inuidet mihi imperiū ego exhortarer gnatum. i. filium meū, ni. i. niſi, ipſe mixtus. f. generi itolorū, matre Sabella. i. ex Sabinis, traheret hinc. i. ex matre, partē patrię. i. niſi pro parte materna eſſet Italus, te cuius annis, quia floridus es, & generi, quia Phrygius, vtroq; pārente, fatum indulget. i. indulgenter concedit, regnū Hetrurię, & quē numina. i. deorū oracula, poſcūt. f. ad Hetrurię ductum, ingredere. i. procede in bellum, o fortiffime ductor Teucrum, itq; Italū. i. Teucrorum, atque Itolorum. i. qui & Teucros, & Italos duces, (Reguntur autē genitiui, a verbali ductor: non, à ſuperlatiuo fortiffime Italum, quia nō erat Italus, quod ſi propter originē dicendus ſit Italus, fata eū nō poſcerent.) Ego præterea iungam tibi hunc. f. Pallanta, filiū noſtrū, appoſitorie, & ſpes, & ſolatia noſtri. (Valla diceret, noſtrū, aut potius noſtra) vt ſup. aſueſcat tolerare ſub te magiſtro, militiā, & graue opus Martis. i. bellū, & aſueſcat cernere tua facta. i. ſegregia, & miretur. i. p. p. admirationē imitetur te ab annis primis, ego dabo huic equites Arcadas bis centū. i. ducentos, appoſitorie, robora. i. fortia corpora, pubis. i. iuuetutis, lecta. i. electa, & Pallas, ſup. dabit tibi, totidē ſuo nomine. i. alteros ducētos, & ita erūt quadringēti equites, q. pauci niſi ſunt cōtra tot inimicos, vnde ſubditur. Vix ea & c. Docet Æneā ex tali reſponſo ſanē perplexū effectū, cū parum ſibi opis ab Euandro paratū videret, nā quid quadringenti contra tantā manū fortiſſi norū bellatorū. Verū conſolatur aduētū matris, quē illi Vulcania obtulit dona, videlicet arma radiantia, quib. & materno auxilio fretus nihil dubitabat in hoſtē progredi. Sed ne multis agā. Ordo eſt. Euander, ſup. vix erat fatus ea. f. quā dicta ſunt, & Æneas Anchifiades. i. Anchifæ filius, & Achates fidus. f. Æneæ comes, deſixi. f. in terrā, tenebāt ora. i. vultus ſuos, in terrā, vt anxij, & cogitabundi facere ſolent, & putabāt, i. voluiſſent cū ſuo trifti corde. i. cū hoc q. cor triftē habebant, nā niſi concomitatiā ſignificet, abundet, cū, nō. n. inſtīm denotat, multa dura. i. aduerſa difficulter tolerabilia. ni. i. niſi. f. q. fuiſſent dura, niſi Cytherea. i. Venus, de-diſſet ſignū. f. aduētus ſui, aperto cēlo. Nāq; pro quia, fulgor vibratus. i. vibrādo cōcuſſus, ab æthere improuiſo venit cum ſonitu, & omnia ſunt viſa ruere repente, q. ſignū aduētus numinis ēt in tertio poſuit, & clāgor Tyrrhen. i. a Tyrrhenis, & Lydijs inuētus. f. tubæ, ſup. viſus eſt mugire p. æthera. Æneas, ſup. & Achates, ſuſcipiūt. i. aurib. captant, clangorē illū. aut ad ſe capiunt, & ratū faciunt prodigiū, & fragor ingens intonat iterum, atq; iterū. i. frequenter, & ſup. videt, arma rutilare. i. reſplendere, & micare, per ſudum. i. ſerenum & ſeoriſum ab vdo, regione cēli exiſtente ſerena, inter nubem. f. quā

venus aſſumpſerat, aut qui arma attulerat, & videt arma pulſa ſonare. i. per ſonū tonitruī imitari, alij obſtupere ait, ſed heros Troius. f. Æneas, agnouit ſonitum, & dona diuā parātis. f. Veneris, promiſſa. i. arma allata eſſe, q. Venus promiſerat, vbi tñ & qñ non conſtat ex Poeta, ſed multa, & dicta & facta, inter matrem, & filium eſſe poſſunt, quā ſcripta non ſunt, ſed promiſſa, dicens nunc, ſignificat ſatis Venerē aliquando promiſſiſſe. Tū. i. deinde, memorat. i. narrat, ac dicit, o hoſpes vero. i. certe, & proſecto, ne, inquit, quære, p. eo quod eſt quæras, ſup. doceri, quem caſum. i. quem euentum & rei exitum, hęc portēta. i. prodigia, rem nouam portendentia, ferant. i. aſſerāt, ego poſcor. i. exigor, O lympo. i. de cēlo, aut potius in cēlum. Diua creatrix. i. generabiliū omnium, Venus cecinit. i. quodam oraculo prædixit. ſup. ſe miſſuram hoc ſignū, ſi bellum ingrueret, quē, pro. i. cecinit, ſup. ſe laturam. i. allaturam, auxilio. i. in auxilium meum, per auras, arma Vulcania. i. a Vulcano marito ſuo fabrefacta. Heu, cōmiſerantis vox, ſicut illa Eſa. i. Hau ego, conſolabor ſup hoſtibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Quantæ. i. quam magnæ cedet, q. d. maximæ, inſtāt. i. imminēt, Laurentibus miſeri, quia Turnum fortiti ſunt ductorem cōtra fata. Quas. i. quales penas dabis mihi. o Turne? q. d. gratiſſimas o Tybri pater, quam. i. quantum, multa virum. f. fortium interemptorum, non qui ea abiiciēt, ſed qui ea abiiciēt in fluuium, & galeas, & corpora fortia. i. robusta dum viuerent, volues ſub vndas. f. tuas? Poſcant. f. Laurentes, quantum velint, & eſt amara conſeſſio. acies. f. exercitus inſtructi, & rūpant fœdera. f. quæ cū Latino iniiciet Æneas, niſi Turnus omnia turbaret, commoro prius populo per furiam inſtinctu Iunonis, vt prius viſum eſt.

V A R I A L E C T I O .

Et murum circumſonat armis. In libris aliquot antiquis. Arcens, legitur. In aliquot alijs, Aruns. Taboque fluentes. In antiquis libris. Fluenti, quippe tabo legitur. Ille inter cedet Rutulorum. In Vaticanis omnibus libris. Cedem legitur. Nul li ſas Italo. In antiquis aliquot libris mutato numero legitur. Fas Italo nulli. Mandatque inſignia Tarcon. In antiquo lib. Tarco. Et generi fatum indulgent. In Mediceo libro, fata indulgēt, ſcriptū eſt. Hunc tibi præterea in aliquot antiquis legere eſt. Nunc tibi. Primis & te miretur ab annis. Sunt libri antiqui, in quibus legere eſt, Te imitetur. Arcades huic equites. In antiquis libris, Arcadas, ſcriptum eſt. Robora pubis Le cta dabo. In antiquis aliquot lib. Corpora pubis, legunt. Toti demq. ſuo tibi nomine Pallas. In libris aliquot antiq. legere eſt, Suo tibi munere Pallas. Deſixi. ora tenebant. Vetiſta quē dam exempl. legūt, In tentique. Frigor intonat ingens. Antiqui plerique lib. increpauit legunt. Quod vero paulo poſt ſequitur. Pulſa tonare, in antiq. aliquot, Sonare, legere eſt. Sunt etiam libri in quibus, Frigor intonat aures legatur. Agnouit ſonitum, & diuā. In Rom. lib. non habetur, Et. Ne vero ho ſpes, ne quære proſecto. In libris aliquot antiquis legere eſt, Ne, quære hoſpes. ne quære proſecto. Quam multa ſub vndas. In Rom. lib. legere eſt, Sub vnda.

SERV

Herculeis ſopitas ignibus aras. Hypallage eſt. i. ſuſcitauit aras Herculeas in quibus erant ignes ſopiti. Heter numque larem. Cui pridie ſa crificauerint, & eſt iteratio, nā male quidam externū legūt. i. extraneū. Poſt hinc ad naues graditur. Vnū vacat, aut poſt, aut hinc: vt, Poſt hinc digrediens iubeo frōdentia capris, Tale eſt & illud, Primus ibit ante oēs. Qui ſeſe in bella ſequantur. In expeditionem, & bellicam præparationem. nā, vt ſupra diximus, bellum eſt tps omne quo vel præparatur aliquid pugnæ neceſſariū, vel quo pugna geritur. Prælium autem dicitur conflictus ipſe bellorum. Vnde modo bene dixit. Qui ſeſe in bella ſequantur, non in prælium, nam ad auxilia petendā vadit, non

Poe. *Hæc vbi dicta dedit, ſolio ſe tollit ab alto, Et primum Herculeis ſopitas ignibus aras Excitat, heſternūque Larem, paruosque Penates Letus adit: maſtat lectas de more bidentes, Euandrus pariter, pariter Troiana inuentus. Poſt hinc ad naues graditur, ſociosque reuiſit: Quorum de numero, qui ſeſe in bella ſequantur, Præſtantes virtute legit: pars cetera prona Fertur aqua, ſegnique ſecundo deſluit amni, Nuncia ventura Aſcanio rerumque, patriſque. Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua: Ducunt exortem Æneæ, quem ſulua leonis Pellis obit tutum, præfulgens vnguibus aureis. Fama volat paruam ſubito vulgata per urbem, Ocyus ire equites Tyrrheni ad litora regis. Vota metu duplicant matres, propiusque periculo It minor, & maior Martis iam apparet imago. Tum pater Euandrus dextram complexus euntis Hæret in expletum lacrymans, ac talia fatur:*

ad pugnam. Quanquam ēt ſi diceret qui ſe in prælium ſequantur, non valde ab te eſſe videbatur. Hii n. equites. cum a Tarconte accepiſſet Æneas auxilia, cū alijs Hetruſcis equibus per terram miſſi, obuios ſtatim habuere bellantes, & quaſi iam hinc recta pergere vñr in prælium. Vnde etiam a Cymodocea nauiganti Æneæ dicitur, Iam loca iuiſa tenet forti permixtus Hetruſco Arcas eques. Segnis. Sine remigio. Et reſpexit ad deſcendentes, de quib. ait, Remigio noctemq; diemq; fatigant, licet fuerit leniſſimus fluuius. Rerum. Quas geſſerat. Patris. Vbi eſſet. Exortem Æneæ. Per id, quod nō eſt factum, qd factū eſt indicatur, per exortē autē, optimum & præcipuum ſignificat. Pellis obit totum. Pellis

pellis ostenditur magnitudo in hoc, qd dicit totum obit. Vnguibus aures. Aut quia vngues ipsi cum aruerint, auri imitantur colorem, aut quia solebant deaurari. Statius, Aurorae mansueuerat vngues. Subito vulgata. Cur subito? ipse dicit: quasi per paruam urbem. Ocyus. Positius antiquus est. i. celeriter. nec enim potest esse comparatiuus vbi nulla est comparatio. Vota metu duplicant matres. Bene duplicant metu, nam inest semper in matribus votum. Propiusque periculo. It timor. Periculo, i. ad periculum vicinus, aut certe, It timor propius periculo, pro propior, nam matres quod timent hoc putant liberis posse contingere. Iam apparet. Adhuc illis pergentibus iam praelium cogitabatur matribus. Dextram complexus euntis Filij. s. quia dixerat pater. Heret inexplerum. Multi hic distinguunt, vt sit, Inexplerum hæsit, & talia locutus est lacrymans. Alij legunt inexplerum lacrymis. Honestius tamen est inexplerum lacrymans, vt sit nomen pro aduerbio. i. inexplerabiliter. O

Euan. O mihi præteritos referat si Iuppiter annos:
Qualis eram, cum primam aciem præneſte ſub ipſa
Straui, ſcutorumque incendi victor acervos,
Et regem hac Herilum dextra ſub Tartara miſi:
Nascenti cui tres animas Feronia mater,
Horrendum dictu dederat: terna arma mouenda,
Ter leto ſternendus erat: cui tum tamen omnes
Abſtulit hæc animas dextra, & totidem exiit armis.
Non ego non dulci amplexu diuellerer vſquam
Nate tuo, neque finitimis Mezentius vnquam
Huic capiti inſultant, tot ferro ſæua dediſſet
Funera, tam multis viduaſſet ciuibus urbem.
At vos o ſuperi, & diuum tu maxime rector
Iuppiter, Arcadij queſo, miſereſcite regis,
Et patrias audite preces, ſi numina veſtra
Incolumem Pallanta mihi, ſi fata reſeruant:
Si viſurus eum viuo, & venturus in vnum:
Vitam oro: patiar quemuis durare laborem.
Sin aliquem inſandum caſum Fortuna minaris,
Nunc o nunc liceat crudelem abrumpere vitam,
Dum cura ambigua, dum ſpes incerta futuri,
Dum te care puer, mea ſera, & ſola voluptas,
Complexu teneo; grauior ne nuncius aureis.
Vulnere hæc genitor digreſſu dicta ſupremo
Fundebat: famuli collapſum in tecta ferebant.

mihi præteritos referat si Iuppiter annos; Eto, & si optantis sunt, quæ nunc iunguntur, ea singula anteponebantur; vt, Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus, Ergo vnum vacat quantum ad antiquitatem, & notandum votum de præterito fieri. Qualis eram, cum primum aciem, aut vt sim talis, qualis tunc eram quoniam ista perfecit. Aut certe laudantis est, Qualis ea cum primam aciem Præneste sub ipsa Straui. Scutorumque incendi victor acervos. Hoc traxit de historia. Tarquinius. n. Priscus victis Sabinis in honore Vulcani eorum arma succedit, quem postea secuti sunt ceteri. Cui tres animas. Per transitum ostendit illam Platonis, & Aristotelis contentione, qui dubitat vtrum quatuor, an tres anime sint in honore *ψυχή, αἰσθητική, νοητική, ζωντική*. Hoc aut loco per tres animas magnum, & perfectum indicat virum. Nam quantum ad fabulam pertinet, tres animas pro tria habuit corpora, attendendum est sane hoc sibi Euandrum vindicare quod fuit in Hercule. Nam vt ille Gerionem extinxit, ita hic Herylum occidit, inde quod paulo post dicit, Neque finitimo Mezentius vnquam; Huic capiti inſultans. Herculis. n. mos fuit vt et non rogatus laborantibus subueniret. Tunc. n. sicut & Varro dicit, Omnes qui fecerant fortiter, Hercules vocabatur, licet eos primo xliij. enumerauerit. Hinc est quod legimus Herculem Tyrinthium, Argiuum, Thebanum, Libym. Feronia mater. Nymphea Campanie, quam et supra diximus, hæc et libertorum dea est, in cuius templo raso capite pileum accipiebant. Cuius rei etiam Plautus facit mentionem in Amphitryone. Quod vtiq; ille faxit Iuppiter vt raso capite portem pileum. Terna arma mouenda, Figura poetica, nam trina debuit dicere. Arma. n. numeri sunt tamen pluralis, mouenda aut vel contra ipsum, vel ab ipso. Finitimo, aut in finitimo, aut finitimo capiti. Viduaſſet ciuibus urbem. s. viris fortibus peremptis, & proprie viduaſſet dixit, quia vrbs generis est foemini. Horatius abusiue, & satis incongrue in genere masculino posuit, dicens, Viduus pharetra risit Apollo. At vos o superi. Iam hinc quasi pater loquitur. diuisa enim est hæc allocutio, & vltima pars eius habet parentis affectum, qd & ipse ostendit dicens. Et Patrias audite preces. Prima vero viri fortis est; vt Qualis eram cum primam aciem Præneste sub ipsa Straui, Durare laborem. Ipsius. s. senectutis. Terentius. Senectus ipsa morbus est. Durare autem est sustinere. Horatius;

Ac sine funibus vix durare carina

Posunt imperiosius aquor.

Infandum casum. Parentis est nolle memorare quod formidat Crudelem vitam; Quæ filio est superstes. Sola, & sera. Quia vovus erat. & serius susceptus.

Hæc vbi dicta dedit. folio Asc. se tollit ab alto. Et primū Herculeis sopitas ignibus aras excitat, hesternumque larem, paruosque penates Letus &c. Recitat quomodo Aeneas, socios præmisit ad Ascanium, nauibus quib. aduectus fuerat, & quomodo ipse cum Pallante post matrem vale discessit ab Euandro, equos ad Etruscos. Ordo est. Vbi, i. postquam Aeneas dedit. i. elocutus est hæc dicta, suscitavit primum aras sopitas, ignibus Herculeis. i. igneis Herculeos, sopitos in aris Herculeis. s. per Hypallagen, & larem. i. ignem hesternum, i. pridianum, quo pridie eius diei, in sacrificijs Herculis vsi erant, & ipse letus adit penates paruos. i. deos domesticos, pro fortune tenuitate modicos, & mactat bidentes. s. oues, lectas. s. de grege, more. i. iuxta ritum, quia boues intacti, & oues lectæ, & sues eximij mactandi erant rite: sacrificantibus & Euander, sup. mactabat pariter, & iuuentus Troiana mactabat pariter cum Aenea. s. & graditur post. i. postea, hic. i. ex hoc loco sacrificij, ad naues. s. vbi

erant quibuscum aduectus erat, & reuocavit socios, de quorum numero legit præstantes. i. præstantiores, qui sequantur sese. i. eligentem Aeneam ad bella: cetera pars. s. sociorum, fertur aqua prona. i. deflua, & exilientis segnis, quia sine remigio, aut tardiora bella defluit. i. deorsum fluit amni. s. Tybri, secundo. i. a tergo sequente, hoc est defluente vettura. i. vt ueniat Ascanio nuncia. i. annūciatrix, rerum, s. gestarum a patre, & patris. Equidantur. s. Euandro, vt promiserat auxilio lætos dimittam, opibusq. iuuabo Teucri, petantibus arua Tyrrhena. i. qui cum Aenea, & Pallante in Hetruriam profecturi erant. Et, sup. Arcades, ministri regis Euandri, dicunt, quia propter nobilitatem equi, & dignitatem Aeneæ non incidebant, sed ducebant ad manum Aeneæ. i. ad Aeneam, & ad utilitatem eius, sup. equum; exortē. i. extra sortē dandū, hoc egregium, & non de cōi sorte, quē. s. equū, pellis leonis fulua. i. fului coloris pfulgens vnguibus aureis. i. inauratis, aut aurei coloris, obit. i. circūdat, & operit totū fama vulgata subito, ideo subito, quia per paruam urbem. s. Pallateum, voluit equites ire ocyus. i. celeriter, ad littora regis Tyrrheni. i. ad Tarchonē, matres. s. Arcadum qui cum Aenea profecturi erant, duplicant. i. duplicia faciunt, vota metu. i. propter metū. Et timor it propius. i. propior, periculo. i. ad periculum, & maior. i. euidentior, imago Martis. i. belli apparet iam. s. cum abirent iuuenes. Aut imago Martis. s. dei, hoc est simulacrum eius apparet iam maior. i. extensius, & inflatius solito, in signum commotionis, & iracundie, sed absolute sensus est, quod iam apparet maior apparatus belli. Tū. i. deinde, Euandru, nam vtrumque dicitur Euandrus, & Euander cōplexus dextram. s. Aeneæ euntis, i. abire parantis, hæret. i. inhæret, aut adheret ei lacrymans, inexplerum. i. inexplerabiliter, ac fatur talia, o si. i. vtiq; nam, Iuppiter referat mihi hæc annos præteritos, hoc est vt sim talis qualis eram, cum, i. quoniam, ego strauī, i. prostrauī, primam aciem. s. Italorum, ipsum expellere, aut repellere volentiū, sub ipsa Præneste. s. vrbe, & cum ego victor incendi. i. comburere feci, acervos scutorum s. prostratorum hostium, & mihi hac dextra. s. manu mea, regem. Prænestinorum, Herylum. s. nomine, sub Tartara. i. ad inferos, cui Feronia mater. s. eius, & dea Libertinorum in Hetruria dedit nascens, i. cum nasceretur, i. naturam humanam sortiretur, tres animas, quia erat tricorpor, sicut & Geryones fuisse fingitur, horrendum dictu. i. quæ res est horrenda dictu, & a quo, supple terna arma erant mouenda. i. admouenda, aut cui. i. in quem, tria arma erant mouenda. i. concitanda, sed prior modus præstat, vnde sequitur, & qui supple erat sternendus, ter leto. i. morte. s. singulorum morte corporum cui hæc dextra

dextra. f. mea, tunc quidem inualida. Abstulit tñ. i. nihilominus; nunc. f. cū solidum robur haberem omnes animas, quia de trib. dicimus, omnes, Aristotele teste, & exuit, sup. corona cuius toridē. i. ēt tribus armis, quia singula singulis docet, quare id optauerit, dicēs, o gnate. i. quia dñ filius, ego non diuellerer vsquam a dulci complexu, semper in complexu tuo essem. & tecū proficiscerer, neque Mezentius insultans. f. per irrisio nē huic. i. meo capiti, finitimo. f. sibi, hoc est irridens me, & vires meas ppter senium, dedisset vnquam ferro tot saualfunera. i. nunquā occidisset. seuiens in tot bono ciuibus, nec viduas set. i. orbasset: urbem f. suam tam multis ciuibus. f. q̄ multis nūc viduauit. At i. sed; vos, dñ superi, & tu dñ Iuppiter, maxime rector diuum. i. diuorum, ego quēso, miserescite regis Arcadij, hoc est mei, q̄ rex sum populi, & p̄cipue colentis, & audite preces patrias. i. quas ego pater pro filio effundo, si si vestra numina. i. diuinę potestates, & si fata reseruant mihi Pallanta. f. filium meum incolumen. i. saluum rediturum. & si ego viuo visurus. i. qui adhuc videā eū, & viuo venturus. i. q̄ veniā in vnū. f. locum, cum ipso oro. i. peto a vobis, vitā. f. ad id tps duraturā, & patiar durare. i. duriter tolerare, quēuis. i. quēlibet laborē, aut quēuis laborem, durare. i. permanere, fin. i. sed si, dñ fortuna, tu minaris aliquem infandum casum, non audet propter malum omen dicere, necem filij, & mire inuit, bona a dijs dari, mala, a casu obuenire, dñ vnā liceat. i. licitum sit, & permittatur nunc abrumperē vitam crudelem. i. quā crudelis esset, appetat durare vsque ad mortem filij mei. Nunc, inquit dum curę sunt ambigū. f. inter spem, & metum, & dum spes futuri est incerta; aut dñi. i. donec; spes

est incerta futuri. i. de re futura. Et dum dñ chare puer, mea sola, & fera voluptas, ego tenco te meo cōplexu, ne. f. nuncius; grauior. i. molestior, & durior, seu tristior, q̄ facile pati possem. vulneret aureis. f. meas. Genitor. f. Euāder: fundebat hęc dicta. i. ex animo elocutus est: hęc, sup. in supremo digressu, famuli ferebāt in tecta. i. in regiā suā, collapsum, i. postquam p̄ dolore conciderat. quę tristitia tam vehemens, mali fuit nimirum omnis, vnde & Pallas casurus est in p̄lio.

HERCVLEAS sopitis ignibus aras suscitāt. In antiq. lib. Excitat, legitur. Hesternumque larem. In Romano libro, Ex-ternum, legitur. Euander pariter. In antiq. lib. Euandrus, legitur, Tyrrheni ad littora regis Antiqui aliquot lib. Ad luminā, h. bent. Timor, & maior Martis iam apparet imago. In Romano libro, Et timor, maior. Sunt etiam lib. in quibus absque particula, iam ita legitur, Maior Martis apparet imago. Hēret in expletum latrymans In quibusdam lib. antiq. In expletus, legitur. In aliquot alijs, In amplexus lacrymans, habetur. Cum primam aciem. In antiq. lib. Primum, legitur. Neque finitimo Mezentius vnquam Huic capiti insultans. In antiq. li. finitimus, legitur. & Exultans, legitur, & vsquam, in libris aliquot antiquis. Quāso miserescite regis, Et patrias audite preces. In antiq. lib. lectio hęc variat in hunc modum. Quāso reminiscere regis, Exaudiq. preces patrias. Patiar quemuis durare laborem. In antiq. lib. Patior, est. Nunc tunc, dñ liceat. In lib. Rom. & quibusdam alijs, legere est, Nunc, dñ nunc liceat. Mea sola, & fera voluptas. In Mediceo transpositis verbis, legere est, Mea fera, & sola voluptas. Complexu teneo. In Romano libro, legere est, Complexus.

SERV.

I Amque adeo exierat. Adeo ad ornatum pertinet tantū. Ipse agmine Pallas In medio. Hic enim mos fuit vt tyrones ponerēt in medio, & ambirent viri fortes exercitum. Aut certe honoris est medium locum in exercitu tenere, vt ipse alibi, Medio dux agmine Turnus. Conspēctus Conspicuus, conspicabilis. Nam pro nomine participium posuit. Ante alios astrorum diligit ignes. Venus in celo habet vnā propriam stellam quę oriens Luciferum, occidens Vesperū facit. Inde Statius, Et alterno depredenditur vnus in ortu. Habet etiam duas alias, vnā in signo Tauri, & vnā in Septentrione. Vnde etiam Taurus domus esse dicit Veneris. Iō dixit, Quē Venus ante alios astrorum diligit ignes. Sacru. Venerabile. Tenebras. Autem resoluit propter iubar, quod sola possidens aliquod afficiat lumen. Agmine facto. Agmen proprie est exercitus ambulans quidquid fuerit aliud, abusuue dicitur, Prope Ceritis amnem. Agilla ciuitas est Tuscię a conditore appellata, cui ex iustitia Romana aliud est inditum nomen. Nam cum Romani euntes per Tusciā interrogarent Agillinos quę diceretur ciuitas, illi vt pote Gręci quid audirent ignorantes, & optimum ducentes siprius eos salutarē dixerunt χαῖρε q̄ salutationem Romani nomen ciuitatis esse putauerunt, & Jetracta aspiratione eā Cerę nominauerunt vt dixit Ignis in vrbibus Italicis. Amnis autem, Minio dicitur, vt, Qui Cerete domo, qui sunt Minionis in aruis. Late sacer. Hoc est non solum colebantur a ciuibus, sed etiam ab accolis. Nigra. Umbrosa, more suo, Vēteres sacrasse Pelasgos. De his varia est opinio. Nam alij

*Jamque adeo exierat portis equitatus apertis:
Aeneas inter primos, & fidus Achates
Inde alij Troiæ procures: ipse agmine Pallas
In medio chlamyde, & pictis conspectus in armis;
Qualis, vbi Oceani perfusus Lucifer vnda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum celo, tenebrasque resoluit.
Stant pauidę in muris matres, oculisque sequuntur
Puluerem nubem, & fulgentes ære cateruas,
Olli per dumos, quā proxima meta viarum,
Armati tendunt: it clamor, & agmine facto
Quadrupedate putrem sonitu quatit ungula campum.
Et ingens gelidum lucus prope Ceritis amnem,
Religione patrum late sacer: vndique colles
Inclusere cani, & nigra nemus abiete cingunt.
Siluano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Aruorum, pecorisque deo, lucumque, diemque:
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarco, & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis: celsoque omnis de colle videri
Iam poterat legio, & latis tendebant in aruis.
Huc pater Aeneas, & bello lecta iuuentus
Succedunt, fessique, & equos, & corpora curant.
At Venus aetherios inter dea candida nimbos
Donā ferens aderat. natumque in valle reducta
Vt procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus affata est dictis. sed obtulit vltro.
Ven. En perfecta mei promissa coniugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes nate superbos,
Aut acrem dubites in praelia poscere Turnum.
Poe. Dixit, & amplexus nati Cytherea petiuit:
Arma sub aduersa posuit radiantia quercu.*

eos ab Atheniensibus, alij a Laconibus, alij a Thessalis dicunt originem ducere, quod est propensius. Nam multas in Thessalia Pelasgorum constat esse ciuitates. Hi primi Italiam tenuisse perhibentur. Aruorum, pecoribusque deo. Publica ceremoniarū opinio hoc habet, pecorum, & agrorum deum esse Syllanum. Prudentiores tamen dicunt eum esse ὕλην θεόν, hoc est deum τῆς ὕλης, Hy le autē est fex omnium elementorum. i. ignis sordidior, & aer, item aqua, & terra sordidiora, vnde cū ita procreatur, quam ὕλην, Latini materiam appellauerunt, nec incongrue cum materię siluarum sint. Ergo quod Gręcia toto, hoc Latini a parte dixerunt. [Lucumque diemque. Hoca Romanis traxit, apud quos nihil fuit iam solenne quam dies consecratio nis. Hinc est illud, Nostrosque huius meminisse minores. Tarco, & Tyrrheni. Tarco Latinus nominatiuus est de gręco veniens ab eo quod est Tarcon, perditio v & ω, commutata in o, vt ἀπόλλων Apollo, & πλατὼν Plato. aliter versus nō constat. Tuta tenebāt Castra locis. Hoc est & natura, & industria munitissima. Sed nouimus castra per naturam munita esse non posse nisi in collibus fuerint, quod si in mōtib. sunt, quomodo procedit Latis tendebat in aruis? Ne sit ergo contrarium intelligamus quod hodieque

videmus & legimus, hanc collium fuisse naturā, vt planicies esset in summo, in qua castra inerant Tarcontis. Quāq̄ multi velini, Celsoq. omnes de colle videri Iam poterat: legio: ad Aeneā referri, vt intelligamus venientes in collib. fuisse Troianos; Castra vero Hetrusca in campis. Quod si velimus accipere quęa dmodū procedit, Tuta tenebāt Castra locis. i. per naturam

rarā locorū. Tēdebat in aruis, vt, Hic seuus tendebat Achil-
les. Et bello lecta. Quia ait supra, Qui sese in bella sequatur.
Præstantes virtute legit. Aut lecta proprie, quia delectus
milium est. Fessiq; & equos, & corpora curant, Ingenti arte
qđ sequebat omisit, ad id rediturus in decimo. nāq; si vellet
dicere venisse Aeneā, vidisse Tarcōtē, petisse auxilia, satis lō-
gū fuerat, & peribat illud qđ ait supra, Toto nanq; fremunt
condensæ littore puppes, cū & Hetruscorū festinationi, di-
centis breuitas cōgruat. Verū hoc qđ in isto loco prætermi-
sit, reddidit in x. dicēs, Nanq; vt ab Euādō castris ingressus
Hetruscis Regē adit, & regi memorat nomenq. genusq. Æ-
therios nimbos. Per aerē numinū. s. purgationē q. circa deos
est, n. d. vñ *αὐτὸν ἔκαστος θεοῦ παρὰ δῶπα πέρυσσε*. Reducta. Secre-
ta. Egelido secretū flumine vidit. Egelido. i. nimiū gelido, &
est vna pars orationis, vt, Eduramq; pirū. i. valde durā. Et sic
dixit, Secretū flumine egelido, h. e. præsidio fluminis vt dici-
mus, secretus est morte vel filius. Latenter aut ostendit Aeneā
non nisi flumine ablutū, numen videre potuisse. Obtulit vl-
tro. i. deā cōfessa, vt in II. dixit, & est ordo, Obtulit se, & locu-
ta est. Promissa. *κατὰ τὸ σιωπώμενον*, vt supra. Hoc signū ceci-
nit missurā diua creat. ix. Lauretes superbos, vt, Quos illi bel-
lo profugos egere supbo. Acrē Turnum. Fortē, & proprie a-
pud nos acer est qui *δυσὸς* apud Græcos dī. nā fortē, & ve-
hementem, & asperum, & amarum pōt significare. Pōscere.
Prouocare. Cicero, Pōscunt maioribus poculis. i. prouocant.

Iam quæ adeo exierat portis equitatus apertis, Aeneas in-
ter primos & filius Achates: Inde alij Troiæ proceres, &c.
Docet, quomodo profecti sunt ad Tarcontā, seu latine Tar-
contem Hetruscorum ductorem, vñq; Venus Aeneæ Vulca-
niā obtulit arma, ipsum complectens, atq; cohortans. Vnde,
quia Donati nihil habemus. Ordo est. Equitatus. i. cætus, aut
classis equitū exierat iam adeo. i. præcipue iam; aut omnino
portis apertis. Exierat, inquit, videlicet Aeneas, & Achates fi-
lius. i. Aeneæ comes inter primos. Inde. i. deinde, sup. exierāt
alij proceres Troiæ. Ipse Pallas cōspectus. i. cōspicius in me-
dio agmine, in, sup. chlamide & arinis pictis, quæ. s. a patre
obtinuerat, sup. exierat talis, qualis Lucifer, vbi. i. postq, ipse
perfusus, vnda. Oceani. i. lotus, s. m opinionem vulgi, Ocea-
no. i. Oriens, quē s. Luciferum, (est enim stellā Veneris) Ve-
nus diligit ante alios igneis, i. fulgores astrorum: extulit celo
os. i. cōspectum suum, sacrum. i. venerabilē, & resoluit tene-
bras. s. nocturnas, vnde Lucifer, q. lucem afferat, dī. Matres pa-
uidæ stant in muris, & sequuntur oculis. i. obtutu, quia pedi-
bus stantes, non poterāt nubē puluerem. i. puluerulentā, ex
pulvere pedum collectam, & cateruas fulgentes ære. i. armis
æreis fulgentibus inter nubem illam: Olli. i. oēs illi armati,
tendunt per dumos, idest loca inuia. s. ea, qua proxima meta
proximū compendium viarū, sup. erat, clamor. s. se instigan-
tiū, it. i. diffunditur per aera, & vngula. s. equina, quatit cam-
pū putrē, sonitu quadrupedante. i. quadrupedantibus. i. qua-

ternis pedibus incedētibz equis facto, & hoc agmine. i. ordi-
ne militariter procedentium, facto. i. instituto. Ingens lucus
est, ppe amnē gelidum. i. sub frigidum propter siluam; Cære-
tis. i. vrbis Agillinz, sacer. i. venerabilis, late. i. in latum reli-
gione. i. obseruantia, & religioso cultu patrum. i. maiorum.
Colles. i. monticuli, caui. i. habentes vallē interiacentem, in-
cludere, sup. lucū illū, vñdīq; i. ex omni parte, & cingūt nemus
abierte nigra, i. vmbrosa. Fama est veteres Pelasgos. i. Græcos
qui in Italiam venerant sacrasse. i. dicasse, Syluano, deo aruo-
rum, & pecori, & lucum sup. illum & diem, sup. solennem, &
sacrū. Pelasgos, inq, t, qui primi habuere. i. possederunt, aliqñ,
sineis Latinos, Tarco, & Tyrrheni. s. populi, tenebant haud
procul hinc. i. non lōge ab hoc loco, castra tuta locis. i. muni-
tione locorū, & oīs legio. s. Tyrrhenorum, poterat iā videri.
ab Aeneā de colle celsō. i. arduo, & difficulter accessibili, sed
planiciē latā habēte. aut, oīs legio Aeneæ veniētis poterat vi-
deri a Tarcōte de colle excelsō, vbi excubias fecerat, licet in
ualle munita, exercitū haberet, & castra. Sed prior modus, qā
placet Seruio, placet & mihi, eo qđ sequitur, & tēdebat. i. ten-
toria habebat, sicut in II. Hic Dolopum manus, hic seuus tēde-
bat Achilles. i. in aruis latis. i. late se extendentibus, in plani-
cie collis. Pater Aeneas, & iuuentus lecta. i. delecta, aut electa,
bello. i. ad bellum, succedūt huc. i. ad hunc collē, vbi erat Tar-
con, & ipsi fessi curant. i. reficiunt, & reparant, & equos &
corpora sua. s. priusquam ad Tarcontem accederent. At Venus
dea cādida. i. relucens, inter nimbos. i. nubem, æthereos. i. luci-
dam, & quasi cōlestē aberat, ferēs dona. s. arma, a Vulcano fa-
brefacta, & vt. i. postquā ipsa vidit natum. i. filiū, in valle redu-
cta. i. inter duos colleis inclusa, vidit, dicit procul. i. de lunge
secretum. i. diuisum ab exercitu aliorum flumine egelido. i.
multum, & eminenter gelido, nisi sit nomen eius, affata est,
sup. eum talibus dictis, & obtulit se. s. videndam, conspectui
eius, vltro. i. non requisita. Et munera perfecta, arte coniugis
mei. s. Vulcani promissa. i. q. ipse mihi promiserat, aut q. me
promiseram tibi perfecta, daturam arma, aut q. mihi promi-
sam dixi a marito, sed hoc vltimū refellitur, & primum refel-
litur ex eo, q. Venus in oratione sua nō meminit pmissionis,
dicemus ergo, medium. s. Venerem, promissi se Aeneæ se latu-
ram, arma perfecta, arte mariti sui, vnde dictū est, At Troius
heros Agnoui fontem, & diuæ promissa parentis. ne d. nate,
dubites pōscere. i. prouocare, in prælia, Lauretes. s. populos,
superbos. s. propter virtutē suā bellicā, aut pp ductores suos,
aut Turnum acrem. i. strenuum, ductorem eorū & capitalē ti-
bi inimicū, Cytherca. i. Venus, a Cytheris mōtibz Cypri, di-
cta, dixit. i. finiuit orationē, & petiuit amplex⁹ nati. i. filij sui,
& sup. posuit sub qrcu aduersa. i. e regione, & ex aduerso fit,
arma radiantia. i. resplendentia, & quasi radios emittentia.

Tyrā tenebant. In lib. antiq. legere est, Cuncta tenebant.
Egelido. In Romano libro, Hæc gelido. In alijs, E gelido sepa-
ratim legitur.

VARIA
LECT. I

SERV. **D** Ea donis. Propter arma.
Tanto latus honore.
Quod manifestam viderat ma-
trem, & plenam numinis sui.
Interque manus & brachia
versat. Iungendum est, vt in-
telligas Aeneam manibus mi-
nora, brachiis maiora arma
confiderasse, vtputa lorica,
& scutum, hæc. n. sunt arma
maiora, minora vero galeam,
gladium, ocreas. Versat. Confi-
derat. Vt, Huc illuc vinclorum
impressa volumina versat. Ri-
gentem, sanguineam, ingentē,
distinguendum propter plura
epitheta. Solis in ardescit ra-
dijs. Irim physica ratione de-
scribit, quæ fit cum aquosam
nubem solis ardor irradiat.
Nec est in congrua hæc com-
paratio, cum lorica de diuersis
metallis fieri plerunque con-
sueuerit. Leues ocreas. Nitida
tibialia. Recocto. Sæpe pur-
gato. Sic Hom.

*Ille deæ donis, & tanto latus honore
Expleri nequit, atque oculos per singula voluit,
Miraturque, interque manus, & brachia versat
Terribilem cristis galeam, flammisque vomentem,
Fatiferumque ensē, lorica ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem: qualis, cum cœrula nubes
Solis inardescit radijs, longeque refulget.
Tum leueis ocreas electro, auroque recocto,
Hastamq. & clypei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romano rumq. triumphos.
Haud vatum, ignarus, venturique inscius cui
Fecerat ignipotens: illic genus omne futurę
Stirpis ab Ascanio, pugnataq. in ordine bella,
Fecerat, & viridi setam Mauortis in antro
Procubuisse lupam; geminos huic vbera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos; illam tereti ceruice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Confessu canes, magnis Circensibus actis.*

*Αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τούτῃ σάκορ μέ-
γα τεστὶ βαρόντε.
Τούτῃ δ' αὖ οἱ θάρκη φαινότε-
ρον πυρὸς αὐγῆς.
Τούτῃ δ' οἱ κίρυθα βριαρὴν κρο-
τάφῃ ἀραρυάν.
Καλὴν δ' αἰδαλενῆ, ἐπὶ δ' ἐ χρύ-
σειον ἄσπερον ἦκε.
Τούτῃ δ' οἱ κνήμιδες ἱενοῦ καὶ σ-
σιτάρῃο.*
Non enarrabile. Bene non
enarrabile. cum. n. in clypeo
omnem Rom. historiam velit
esse descriptam, dicendo: Illic
genus omne futurę Stirpis, ab
Ascanio, pugnataq; in ordine
bella, carptim tñ pauca cōme-
morat, sicut in primo ait, vi-
det Iliacas ex ordine pugnas,
nec tamen vniuersa descripsit.
Haud vatum ignarus. Futuro-
rum non inscius. Venturique
inscius cui. Non cui, sed quæ
in ævo erant futura. Stirpis
ab Ascanio. Vsq; ad Augu-
stum Cæsarem. Mauortis in

M m aa

antro. Potest accipi, & fecerat
lupam Mauortis, & Mauortis
in antro. Dicendo autem &
ostendit multa alia fuisse depi-
cta. Procubuisse. i. prima par-
te se inclinasse, qđ Græci πρὸ
πλινῆν τὴν δῆτ, vt inclinatio

ne corporis vbera pberet infantibus. Nā si procubuisse, iacuis-
se accipias, contrarium est qđ dicit, Ludere pēdentes pueros.
Sciendum tñ est voluisse eum gestum proprie exprimere, quē
in ipsius lupæ cernimus statuis. Geminos huic. Re vera gemi-
nos modo, alias similes. Sanē totus hic locus Ennianus est. Lu-
dere. Moveri. Terent. Cōgruū istū maximū in aqua finita lu-
dere. i. moveri. Pēdentes. Cessantes, vt, Pēdent opera interrup-
ta, mineq. Matrē, quasi matrē, cuius affectū pueris exhibebat,
Tereti ceruice. Rotunda cū longitudine, vt, Incumbens tere-
ti Damon sic cepit oliuæ. Mulcere alternos. Nō quod in pictu-
ra erat dicit, sed id quod intelligim⁹ factū fuisse, vt, Ter circū
Iliacos raptauerat Hectora muros, Et corpora fingere lingua.
.i. tergere, Cic. in Feltiana, Spongijs sanguis effingebatur, i. ter-
gebatur. Nec procul hinc Romā. Cōgrue iuxta proprios cōdi-
tores. Raptas sine more Sabinas. Raptas spectaculo sine vllō
exēpl. Cōfessu cauea. Cauea est vbi populus spectat. Magnis
Circēlib⁹ actis. Magnis, quātū ad paupertatē pristinā p̄tinet.
Nā legimus p̄p equorum inopiam diuersis eos tunc vfos ani-
malibus. Raptæ aut sūt Sabinæ Cōsualibus, hoc est mēse Mar-
tio. Consus aut deus est consiliorum, qui ideo tēplū sub tectō
habet, vt ostendatur tectum esse debere cōsiliū, inde est qđ &
Fidei panno velata manu sacrificabatur, qđ fides tecta esse dēt
& velata, Iō aut dicato Consilium simulacro rapuerunt Sabinas,
vt tegeretur initum de raptu cōsiliū. Iste Consus & eques
Neptunus dī, ynde etiā in eius honorem Circēses celebrātur.
Errāt ergo qui dñt magnis Circēsibus, aut Megalesiacis, aut
Romanus quos constat fieri ante Calend. Ian. Actis aut, cū
agerentur, qđ nō erat præsens a passiuo participiū, vt, Et qua
victus Abas. Circēsibus. Circēses dicti vel a circuitu, vel
qđ vbi nūc metē sunt, olim gladij ponebātur quos circumibāt
dicti Circēses sine adiectione ludorū, cū ita dicamus ludos
theatrales, ludos gladiatorios, ludos Circēses. Romulidis. Hic
darius pluralis venit ab eo qđ est hic Romulida. Curibusque
seueris. Mire dixit seueris. Cū. n. filias perdidit Cētinēses,
Antēnates, Crustaminij, & Sabini, ceteris quiescentibus Sa-
bini soli bella sūperūt, qđ interuenientibus postea triginta fa-
minis iā enixis de illis qđ raptę erant, pax facta est, ex quarum
nominib. Curie appellatę sūt, in cōem ēt mulierū honorē, &
Calendę eis dicatę sunt Martiæ. Horat. Martis celebs quid
agā calēdis; Iuuen. Munera femineis stat secreta calēdis. Nec
.n. aliter cōgruit Martiæ calendas esse feminarū, nisi quia, vt
diximus, femine bella sedarunt. Sanē sciēdū omnes virgines
raptas excepta Hersilia, qđ sublatā a marito sibi Romulus fe-
cit vxorē. Posito certamine. Finito, vt Ante diē clauso cōpo-
net vesper Olympo. Iouis ante aram. Ante tēplū Iouis Stato-
ris quod fecerat Romulus postquā orans elatis armis meruit
ne suus exercitus fugeret. Iugebant fēdera porca. Fēdera, vt
diximus supra, dicta sūt a porca sede & crudeliter occisa, cu-
ius mors optabatur ei qui a pace resiliisset. Falso autē ait por-
ca. Nā ad hoc genus sacrificij porcus adhibebatur, ergo aut
vsurpanit genus pro genere, vt, Timidi venient ad pocula da-
mæ, cū has damas dicamus. Itē supra lupam, cum artis sit hic
& hęc lupus. Aut certe illud ostendit, quia in omnibus sacris
feminei generis plus valent victimæ. Denique si per marē li-
tare non possent, succidanea dabatur femina. Si autem per fe-
minam non litassent, succidanea adhiberi non poterat.

ILLA deq. donis. Commemorat quæ arma Aeneas a matre
susceperat, & potissimū clypei describit sculpturā, res Roma-
norū p̄cipuas vsq; ad Augusti tēpora cōtinentē, ynde & Au-
gusti egregia facinora, opportunitatem nactus compendio,
ingeniosus Poeta percurrit; quam ob rem est explodēda eorū
opiatio, qui poetā cōstituisse dicunt, ad Augustū vsque perdu-
cere opus, & illius gesta recensere, qđ si esset, nō hic & in 6. tā
diligenter ea percurreret. Potuisset tñ si superuixisset Augu-

Addiderat, subitoq. nouum consurgere bellum
Romulidis, Tatioq. seni, Curibusq. seueris.
Post idem inter se posito certamine reges
Armati Iouis ante aram, paterasq. tenentes
Stabant, & cesa iungebant fēdera porca.

honore, quia mater ipsum suo cōplexu dignata erat, aut tāto
honore, quātus est tā insignib. armis fulgere, nequit expleri i.
satiari, vidēdo, atq; voluit oculos per singula, s. arma, & mira-
tur, sup. ea, & versat inter manus, & brachia, galeā. i. cassidē
terribilē, cristis. i. habentē terribiles cristas, & vomentē flam-
mas, sicut de galea Turni dictū est, & ensē fatiferū. i. latife-
rū, aut mortiferū multis, & loricā. i. thoracē, rigentem, i. ferē
stantē & rigidā ex ære. i. squāmis æreis, sanguineā. i. sangu-
inei coloris, & sup. ingentem. i. valde magnā, sup. talē, qualis,
sup. est, tubēt cærulea. i. cærulei coloris, cum. i. qñ, inardescit. i.
resplēdet radijs solis. s. ex aduerso incumbentibus, & arcum
cēlestē, pducētib. & resulget longe. i. resulget vs, p̄cipue
a longe stantib. tū, supp. miratur, & versat ocreas. i. munimi-
ma crurū, leuis. i. polita, non aspera, aut politas, & leuigatas,
si ad ocreas referas, supp. factas, ex electro, & auro recocto. i.
iterū fuso, & ita purgatiore, & hastā, & tectū. i. texturam, &
sculpturā clypei, nō enarrabile. i. difficile enarratu, declinat
ergo hoc textū, texti pro re ipsa cōtexta. Ignipotens. s. Vulca-
nus, haud ignarus vatū. i. vaticiniorū a vatib. editorū, aut offi-
cij vatū nō inscius, quæ pro. i. non inscius quī futuri, fecerat
illic, i. in illo clypeo, res Italas, & triūphos Romanorū, & fe-
cerat illic oē genus stirpis. i. progeniei futuræ ab Ascanio, &
fecerat in ordine bella pugnata. i. vt bellata. i. bello gesta e-
rāt, & lupā fetā. i. enixā, nup. p̄cubuisse. i. prima parte se in-
clinasse, in viridi antro Mauortis. i. Martis. i. vbi erāt Martis,
filii Remus, & Romulus, & ab ea nutriēdi, & geminos pue-
ros pēdēs circū vbera ludere huic. i. in ei⁹ applausū. s. lupę,
& matrē. i. qđ tanq. matrē se gerebat. s. lupā, labere; sup. pueros
s. Remū, & Romulū, impauidos. i. imperterritos, quo indicio,
Martis filii p̄babant; nā pueri, naturaliter sūt pauidi. Aut or-
do est, & pueros impauidos labere, i. dulciter tāgere, matrē. i.
lupā, p̄ matre, & illā. s. lupā, reflexā ceruice tereti. i. rotūda in
lōgū, mulcere. i. mitigare, aut placare labēdo alternos vt catu-
los suos solēt lupæ, qđ res, cū vna cēt sculpi, aut fingi nō pote-
rat, nā si alterū visā ē labere aut mulcere nō potuit alterū ēt
mulcere, sed sic. sculpta erat, vt labisse visā alterū, ad alterū se
stinaret, & fingere. i. tergere, & solidare corpora, s. infantū,
lingua s. sua, qđ vrsis p̄priū ē. Nec. i. & nō, & addiderat, non
p̄cul hinc. i. ab hac sculptura iā dicta, Romā, & Sabinas. s. vir-
gines, & matronas raptas. s. a Romulo, & cohabitatorib. eius
postq. a finitimis cōiugia imperare nō poterāt, sine more. i.
extēplo, qđ noua intēctione; dū. n. cōsualia Neptuno agerēt. i.
hasticos ludos qđ hastitudia nonnulli vocāt, cōuocatis vicinis
ad spectaculū, vbi cōuenissēt suā sibi quisq; rapuit, vñ dicit,
raptas cōfessu cauea. i. in loco cōcauo, vbi cōfederāt i. circuitu
spectātes, & hoc magnis Circēlib. s. ludis, qđ iccirco fiebat
actis. i. dū agi deberēt, & addiderāt nouū bellū cōsurgere su-
bito Romulidis, & Tatio seni, & Curib. seueris. i. inter Romu-
lidas, ex vna parte, & Tatiū, ducem Sabinorū, & inter ciueis
Curiēseis, quos Seueros vocat, quia ceteris quiescentib. iniu-
riā vlscisci voluerūt. & tria bella cū Romanis gesserūt, Est aut
hæ Cures, harū Curiū ciuitas olim Sabinorū, vñ Numa Pōp.
erat. Post. i. postea, ijdē reges. s. Romulus, & Tatiū, certami-
ne posito. i. sedato inter se, stabant armati ante arā Iouis, &
tenētes pateras s. quib. Ioui libabāt, & iugebant. i. inibant, fe-
dera porca cesa. i. iecta, & percussa f. ede. Nā qui fēdus, percu-
tiētes, porcū, inibant, dicebāt anteq. ferirent. Iuppiter, popu-
lum. N. sic ferito, vt ego hunc porcū ferio, tantoque magis
ferito, quanto magis potes pollesq; si s. fœdos non seruaret.

MIRATUR interq; manus. In pler. lib. antiq. legere est. Mi-
raturque, interq; manus. Auroque recocto. In Oblon. lib. Au-
roq; nitentē, legitur. Reflexā Mulcere. In Ro. lib. Reflexa le-
gitur. Qđ vero subsequitur. Et corp. fing. ling. Sunt antiq. lib.
in quib. Lingere, scriptū sit. Sed. n. fingere, agnoscit Seruius.

VARIA
LECT.

ASC.

SERV.

CITÆ Metium in diuersa
quadrigæ. Don. hoc lo-
co contra metrum sentit di-
cens, Citæ, diuise, vt est in iu-
re, erecto non cito. i. patrimo

Haud procul inde, citæ Metium in diuersa quadrigæ
Distulerant, (at tu dictis Albane maneres)
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per siluam, & sparsi rorabant sanguine vepres.

nio, vel hæreditate nō diuisa,
Nam Citus cū diuisus signat,
ci, longa est. Ergo Citæ, velo-
ces intelligamus. Quod autē di-
cit. i. Virg. Metiū, Metius Suf-
ferius

letius dictus est, quod nomen mutilavit causa metri. Nouimus autem nomen vel mutationem vel mutilationem concessam poetis, sic pro Polluce, Castorem pro Cithiride, Lycoridem ponit, ut, Sed quæ legat ipsa Licoris. Hic autem Metius Suffetius cum apud Albanos summam rerum teneret, a Romanis in auxilium contra Fidenates vocatus iure societatis venit quidem, sed in prælio ipso ad hostes defecit. Quæ cernens Tullus Hostilius ait voce maxima militibus suis, ita ut etiam hostis audiret. Ne trepidetis, meo consilio factum est, ut factiose Metius Suffetius ad hostes transfret. Quo consilio & suis penè iam amissas vires reddidit, & effecit ne hostes crederent Metio, quem post victoriam captum, Tullus Hostilius religauit ad binas quadrigas, ita ut ab vniis quadrigis traherentur manus, pedes vero ab alteris quibus agitatibus velociter, cum crudeli morte descerpisset. Videns ergo poeta Romano nomini incongruū esse vindictam, culpā in criminis retorquet auctorem, dicens, ex sua persona ad ipsum Metium. At tu dictis Albane maneres. Ideo etiam Mendacis. Infert, ut tacitæ questionis, & inuidiæ crudelitatis occurrat. Necnon Tarquiniū eiectionem Porsenna iubebat. Tarquinius Superbus habuit perditos filios, inter quos Aruntem, qui dum in castris esset, patre suo Ardeam obsidente, & ortus esset inter eum, & Collatinum maritum Lucretiæ, de vxoribus sermo, eo, vsque contentio processit, ut ad probādos earum mores, arreptis equis statim domos suas simul proficiscerentur. Ingressi itaque ciuitatem Collatiani vbi Lucretiæ domus erat, inuenerunt tam lanificio operam dantem, & tristem propter mariti absentiam. Inde ab Aruntis domum, perfecti cū vxorem eius inuenissent cantilenis, & saltationibus indulgentem, reuersi ad castra sunt. Quod Aruns dolens, cum de expugnanda Lucretiæ castitate cogitaret, mariti eius nomina epistolā fluxit, & dedit Lucretiæ, in qua hoc continebat, ut Aruns susceperetur hospitio. Quo facto per noctem stricto gladio eius ingressus cubiculum cū Æthiopem hac arte egit ut secum coiret, dicens, Nisi mecum concubueris, Æthiopem tecum interimā, tanquā in adulterio deprehenderim. Timens, itaque Lucretia ne castitatis amore famā deperderet (quippe quæ sine purgatione futurā esse cernebat) inuita turpibus imperijs paruit. Altero die cōuocatis propinquis marito Collatino, patre Tricipitino, Bruto auūculo, qui tribunus equitū celerū fuerat, re indicans, patijt ne violatus pudor, ne ve inultus eius esset interitus, & eiectione gladio se interemit, quæ brutus de eius corpore exortū tenēs processit ad populū, & multa cōquestus de Tarquinijs supbia, & filiorū ei⁹ turpitudine, egit ne in urbē reciperent auctoritate qua plurimū poterat: nā ut diximus, Brutus tribunus equitū fuerat. Sed cū nō susciperentur, Tarquinius cōtulit se ad Porsennā regē Tusciæ, qui pro Tarquinio cū ingētib. copijs capto Ianiculo, & illic castris positis, Romā vehementer obsedit. Et cū p. Sublicium potē, hoc est ligneū trāsire cōnaretur, solus Cocles hostilē imperiū sustinuit, donec a tergo pons solueret a socijs, quo soluto se cū armis precipitauit in Tyberim. Et licet lesus in coxa, tñ eius fluēta superauit. Vñ est illud ab eo dictū cū ei in comitijs coxe vitiū obijceretur: Per singulos grad⁹ admoneo triūphi mei. In tantā autē obsidionis necessitatē scopulus venerat, ut et obsides daret, ex quib. Clælia inuēta occasione trāsnatiuit fluuiū, & Romā reuersa est. Redditaq; rursus est, pacis lege eā Porsenna repente, q. admiratus virtutem puellæ dedit ei optionē, ut cū quib. vellet redderet. Illa elegit virgines vñ Porsenna hoc quoq; miratus cōcessit, & rogauit p. litteras. populū R. ut ei aliquid virile decerneretur, cui data est statua equestris, quā in sacra via hodieq; con-

*Necnon Tarquiniū eiectionem Porsenna iubebat
Accipere, ingentique urbem obsidione premebat:
Aneadæ in ferrum pro libertate ruebant.
Illum indignanti similem, similemque minanti
Adspiceres pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluuium vinclis innatet Clælia ruptis.
In summo custos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant
Defensi tenebris, & dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis
Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque Alpina coruscant
Gesa manu, scutis protecti corpora longis.
Hinc exultantes Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, & lapsa ancilia cælo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus: hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis:
Et scelorum pœnas, & te Catilina minaci
Pendentem scopulo, Furiarūque ora trementem,
Secretosque pios, his dantem iura Catonem,*

spicimus. Eiectum. Atqui facile poterat suscipi. Si ideo non est susceptus, quia occidi non poterat religione impediēte. rex. n. etiam sacrorum fuerat. Vnde postea alij facti sunt consules, alij reges sacrorum. Porsenna. Vnum. n. addidit metri causa, vnde penultima datus accentus est. Nam Porsenna dictus est, Martialis. Hanc spectare manum Porsenna non potuit. Aneadæ. Satis longe petatum epitheton. Illum. Coclitē. Et modo Cocles in hoc homine de quo dicit, proprium est nomen. In alijs appellatiuum. nā luscus, coclites dixerunt antiqui. Vnde & Cyclopes, coclitas legimus dictos, quod vñ oculum habuisse, perhibentur. Vinclis inaret Clælia ruptis. Atqui obsides nō ligantur, sed vincla pro custodijs accipiamus. Aut certe vinclis ruptis pontis. i. iam ponte resoluti. In summo custos Tarpeiæ Manlius arcis. In summa clypei parte. Et bona ratione vtitur in pictura, apta unicuique rei loco distribuens. Ideo enim in summa clypei parte dicit factum esse capitolum, Quia hoc arcē urbis esse manifestum est. Historia talis est. Brēno duce Senones Galli venerunt ad urbem. & circa Alliam fluuium occurrentē sibi, deleuerunt exercitum oēm populi R. Aliaq; die cū velēt ingredi ciuitatē, primo cunctati sūt timētes insidijs, quia & patētes portas, & nullum in muris videbant. Postea paulatim ingressi cuncta vastauerunt octo integris mēsis, adeo ut ea q. incendere nō poterant, militari manu diruerent, solo remanente Capitolio, ad qd cū vrensilib. reliqui cōfugerant ciues, q. tñ a Gallis obsidebantur, et id penetrare cupiētib. quos alij p. dumeta, & saxa aspera, alij per cuniculos dicunt conatos ascendere. Tunc Manlius custos Capitolii Gallos destruxit arce clagore anseris excitatus, quem priuatus quidam dono Iunoni dederat. Nanq; fm Pliniū, nullū animal ita odorem hoīs sentit. Pro tēplo. Pro defensione tēpli, nā ante templū, nō procedit, cū obsessus intra tēplum esset. Sic in ix. Ipsi intus dextra ac læua p. turrib. astāt. Terēt. Nā nisi hæc ita essent pro illo haud itares Phædria. Tenebat. Defendebat & est militare verbū, ut et Sal. dicit. Vñ ecōtra victos, loco motos dicimus. Cicero, Loco ille motus est. Horrebat regia culmo. Curia Calabriā dicit, q. Romulus exerat culmis. Ad q. calabat. i. vocabatur senatus, vocabatur & populus a rege sacrificio, ut qm adhuc fasti non erant, ludorū & sacrificiorū p. nōsceret dies. Atque hic. In Capitolio. Et satis prudenter argenteum anserē dixit, nā quasi epitheton est coloris. & significauit rē veram. Nā in Capitolio in honorem illius anseris, qui Gallorū nunciauerat aduentū positus fuerat anser argenteus. Auratis porticibus. Hoc ad tempus retulit florēis Romanæ reip. Nā illo loco vbi dixit, Horrebat regia culmo, tō addidit Romuleo, ut incipiētis, & pauperis adhuc imperij tēpora designaret. Canebat. Quasi prædiuinabat. Nā canere, & dicere, & diuinare significat. Arcemq; tenebat. Deest plenē. Nā propē tenuerunt. Defensi tenebris, & dono noctis opacæ. Multi iterationē volunt. Alij dñt tenebris p. cuniculos. Dono noctis Somno. Nam somnus noctis est donū. Aurea vestis. Hoc est barba. Vnde ecōtra inuestes dicimus imberbes; vnde est, Tūc mihi prima genas vestibat flore iuuetas. Virgatis lucent sagulis. Quæ habebant in virgarū modū deductas vias. Et bene alludit ad Gallicam linguā, per quā virga purpura dī. Virgatis ergo, ac si diceret purpuratis. Gesa Hastas viriles. Nam et viros fortes Galli gelos vocant. Scutis longis. Per hæc, corporū ostenditur magnitudo. ut supra, Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis. Per quod equorum magnitudinem expressit. Hic in eodem scutu. Et congrue sacerdotes statim post templa commemorat. Salios. Qui sunt in tutela Iouis, Virg Mm 2 Martis,

Martis. Quirini. Dicti salij ideo qđ circa aras saliant, & tripudiant N. Idosq; Lupercos. Cum in honore Panos Lupercaliorum solennitas celebraretur, pecora Romanorum subito a latronibus rapta sunt. filii proiectis vestibus persecuti sunt latrones quibus oppressis, & receptis animalib; propter rem a nudis prospere gestam consuetudo permāsit vt nudi Lupercalia celebrarent. Lanigerosq; apices Flamines in capite habebant. pileum in quo erat brevis virga desuper habens lanā aliquid. Quod cum periret is ferre nō possent, filo tantum capita religare ceperunt. Nam nudis penitus eos capitibus incedere nefas fuerat. Vnde a filo quo utebantur, flamines dicti sunt, quasi filamines. Verum festis dieb; filo deposito, pilea necesse erat accipere q̄ secundū alios ad ostendam sacerdotij eminentiam sunt reperta sicut columne mortuis nobilib; superponuntur ad ostendendum eorum columen. Alij dicunt nō propter eminentiam dignitatis hoc factum sed quia cum sacrificarent apud Laurolauiniū, & eis exta frequenter aues de vicinis venientes locis abriperent, eminentia virgarum eas terrere voluerunt. Exinde etiam consuetudo, permāsit, vt apud Laurolauinium ingentes haberēt virgas, nō breues, vt in vrbe. Lapsa ancilia cēlo. Regnante Numa Pompilio scutum breue, & rotundū cēlo lapsum est. Et cum aruspices rō dissent illic fore vrbe imperium vbi illud fuisset, diligentia Nam, ne quandoque ab hostib; posset auferri, adhibito. Mamurio fabro multa similia facta sunt, & in templo Martis locata. Quod autem dicit ancilia, plurali vitur numero pro singulari. Nam vnum lapsum est. Ancile autem dicitur, aut quasi vndique circumcisum, aut quasi ἀμφιχελον. i. vndique labrum habens. Extuderat. Studiose fecerat. Ducebant. Deducebant. Hæc, n. fuerat consuetudo. Pilentis matres in mollibus. Pilentia sunt vehicula, sicut nunc bāsternas videmus. Erāt autem tunc Veneri coloris, non vt nunc rosati, quib; nisi castē utebantur. Mollib; autem pensilib; vt contra, Plumas pensiles dicimus, & molles significamus. Hinc procul. Bene longe a templis inferos facit. Scelerum poenas. Pro sceleratorum. Et bene ait, scelerum poenas, in crimina. n. persone incidunt, non ipsarum proprie sunt crimina. Vnde & scelerib; sunt statuta supplicia, quæ in se incidentes homines obnoxios faciunt. Et te Catilina minaci Pendentem scopulo. hoc quasi in Ciceronis gratiam dictum videtur. His dantem iura Catonem, vt, & supra diximus, Censorium significat, non Vticensem qui contra Cæsarem bella suscepit. Et supergressus est hoc loco Homeri dispositionē. Si quidem ille Minoem, Rhadamantum Aeacum de impijs iudicare dicit, hic Romanum ducem innocentibus dare iura commemorat.

Asc.

Hæc procul, &c. Percurrit cætera Romanorum gesta. Ordo est. Quadrigæ. i. equi quaterni trahentes currus, aut currus ipsi citæ. i. citati, & instigati, distulerant. i. distraxerant, haud. i. non procul, inde. i. ab iam dicta pictura, in diuersa. i. in diuersas partes, Metum. i. Metium Suffectum, Albanorum principem. sedifragum vt Liuius ad longum, & Seruius satis expresse recitant. Et quia hoc atrox factum videtur, docet Poeta, iustam esse vltionem, dicens. at. i. tametsi, hoc crudele videtur tibi, o Albane. s. o Meti, tu maneres. i. manere. i. stare deberes, dictis. i. promissis conuentis cū Romanis, & Tullus. s. Hostilius, raptabat. i. distrahere faciebat, viscera viri mendacis. s. Metij, p siluam, & vepreis. i. senteis, & dum rorabant, sparsi. i. resperfi, sanguine. s. Metij. Necnō. i. etiam Porfenna. s. rex Thuscie, causa autem metri adiecit n. literam; nam Martialis. Porfenna, media breui profert, iubebat. i. iubere Romanis videbatur, accipere. i. vt reciperent, Tarquiniū. s. superbum, qui volunt secundam longam esse scribunt Tarquiniū, sicut Metum, etc. tū. s. propter superbiam eius, & Lucretie, a filio violationem, & premebat urbem. s. Roman, ingenti obsidione; Aeneadæ. i. Romani, qui ab Aenea descenderant, & præcipue, Brutus Colatinus, & Tricipitinus, ruebant in ferrum. i. arma, pro libertate. s. tuenda expulsi regibus. Tu aspiceres illū. s. Porfennus ille, nā similē indignati, & similē minaci q̄ Cocles, Romanus auderet vellere. i. diuellere & interrompere, securi pontem. s. publicium, ingruentibus hostib; quod Clælia. s. virgo Romana, cum alijs obsidibus data, innaret fluuiū. s. Tybrim, & hoc vinclis. i. custodijs arcis, ruptis. i. illis, aut ruptis vinclis. i.

ficabnatatis, & cū summo periculo aufugiētis, ac si in vinclis tenta fuisset. Historias recitat Seruius. quas & in Liuiō facile est inspicere, vnde breuior sum. In summo custos. Eandem re persequitur, vnde ordo est. Manlius. s. vir ille. Romanus, custos arcis Tarpeie. i. capitolij a Terpeia virgine postea denominati stabat in summo. s. clypei, pro templo. i. pro defensione templi capitolini, & tenebat, i. defendebat, capitolia cella. i. sublimia, & arcem Romanam. & regia recens. i. paucis annis antea constructa. s. Calabria domus horrebat. i. horrida, & aspera erat cultu Romuleo. i. sicut Romulus coluerat, & Cusmus cooperuerat. Atq; anser argenteus. s. albus aut, reuera, in Clypeo argenteus, ut albadine referret volitans. i. volitanti, & alas clangenti similis, hic in capitolio, canebat Gallos. i. Senones adesse porticibus auratis. Lauro coopertis, in limine. i. in ingressu, Nam, sup. Galli, aderant per domos, & tenebant arcem. i. capitolium, & id quasi, non sum. n. omnino tenebant: defensi tenebris, & dono. i. indulgentia, & opportunitate, noctis opacæ. i. valde tenebrosæ: Cæsartes. i. coma vento cedens, aurea itaurei coloris, vt fulua, erat, sup. illis, atq; vestis. i. barba, erat illis aurea, & lucent sagulis, i. illis indumentis militaribus, virgatis. i. intercis purpura, aut purpuratis, tum. i. insuper, colla lactea, i. candidissima, innectuntur auro. i. indumento aureo, quisque. i. singuli corascent, i. quatunt, manu. s. sua deo Gezi, seu Gesa, i. hastilia; Alpina. i. ex Alpibus decerpta, protecti corpora, i. habentes corpora protecta, longis scutis, quia & ipsi longierant, Et Vulcanus extuderat. i. tuodiose fecerat (ab extundo nam excudo, & excudi, seu excussi, mediam producant, vt in sexto. Excudent alij spirantia mollius era.) Salios. i. sacerdotes Martis, a Numa institutos, exultantes. s. cum ancilib; & Lupercos. s. sacerdotes. Panos Lycæi, nudos. s. qui nudi discurrebant, & apices. s. infularum, lanigeros. i. lanā gerentes vnde & flamines, quasi filamines dicti sunt, & ancilia. s. scuta breuia circumcisa, lapsa cēlo, saltem vno, tempore Numæ, matres. s. matronæ Romanæ castē, ducebant. i. deducebant, sacra. s. Romana, per urbem. s. Romanam, in pilentis. i. vehiculis sic dictis, mollibus. i. pensilibus, & molliter incedentibus, Et, sup. Vulcanus adit procul hinc, i. lōge ab horum sculptura, etiam sedeis tartareas, infernales. s. alta. i. profunda hostia Diris. i. Plutonis, & poenas scelerum. i. sceleratorum Romanorum, & te, o Catilina (cuius Salust. describit bellum, & quem Cic. vicerat, in cuius gratiam hæc dicta putant) pendentem scopulo minaci. i. minanti, tibi assidue precipitium, quod inferitur iuste per ambitionem rem publicam occupantibus vt Catilina conabatur, & tremementem ora furiarum. s. infernalium, & pios. s. naueis Rom. piorum, dum viuerent, & Catonē. s. maiorem, qui Censorius dictus est dantem his, s. pijs, iura, i. iusta moderamina vitæ, sicut in vita fecerat, quia Quæ gratia currum armorumque fuit viuis, quæ cura nitentes Pascere equos, eadem sequitur tellure repositos, hoc est, eadem exercent apud inferos, quæ exercuerant apud superos, vt dictum est in 6. Ad hoc autem supplicia noxiorum inducit, vt viuos a sceleribus deterreat: vtque non solum pijs præmia, sed & impijs tormenta apud inferos parata significet.

V A R I A L E C T I O .

CITAE. Metum in diuersa quadrigæ. Antiq. lib. Metium, legunt. & Metrium, Pontem auderet quod vellere Cocles. In antiq. lib. legitur. Auderet quia vellere. Mālius arcis. In Rom. lib. Malius arcis. In alijs, Mallius, legitur. Atque hic auratis. In quibusdam lib. antiq. Hinc legitur. Galli per dumos aderant. In antiquo admodum lib. Olli, legitur. Aurea cæsaries illis, hoc autem loco, Ollis, in antiquis habetur exemplaribus. Hinc ex vltantes Salios, in antiq. aliquot, Hic, legitur. Extuderat. In Ro. lib. extuderant, legitur.

C O E L. R H O D.

SED & in tunicis virgæ purpureæ vocantur paryphi, vnde & in Latinis litteris virgæ vestes, & apud Poetā Aeneidos octauo, sagula virgata, quæ haberent in virgarum modum deductas uias, cui sententiæ subscribit 6. Bibliotheces Diodorus, tam etsi in eo allusum Seruius putat, ad Gallicam linguam, qua uirgæ diceretur purpura. Virg. uersus est. Virgatis lucent sagulis, tam lactea colla Auro innectuntur.

SERV. Hæc inter Bene inter Hæc inter tumidi latè maris ibat imago
inferos, & superos mare factum dicit, quod, vt supra diximus, nos ab antipodibus diuidit, qui inferi sunt nri
Aurea: sed fluctu spumabant cæcula cano,
Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, astumque secabant.

comparatione. Imago au. non est contrariū qđ, & cæculæ, & aureæ, & argenteæ maris esse dicuntur imaginē, q̄ scimus p. vērō rum qualitate mutari, & colores

res varios reddere, quod expressum in scuto fuisse significat. Cæcula. i. maria. Fluctu cano, omnis. n. spuma alba est. In orbem. In circuitum. Aestumque secabant. Naturalem rem ostendit, nam semper mare turbatur cum Delphini apparuerunt. Cernere erat. Græca figura. Leucaten. In promontorio Epiri est mōs Leucate. Hinc Augustus agens Italos. Cum de statu reipub. esset longa cōtentio inter Augustum, & Antonium, & Lepidum, placuit vt totum Orientē teneret Antonius, August. Gallias, & Hispanias cum Italia: Lepidus Africam, Siciliam, Sardinia: Ad causam maioris fidei Antonius sororem Augusti duxit vxorē. Profecti itaque sunt in prouincias suas. Sed Antonius in Ægypto captus est amore Cleopatæ, non vsquequaq; adeo vt ea dimissa contra Parthos proficisceretur, quibus victis dum Cleopatæ cupiditate festinat

exercitum oēm frigore in Armenia perdidit. Ipse tñ animalium cadaueribus pastus cum paucis ad Ægyptum est reuersus, vbi ei cœpit suadere Cleopatra vt se fortiretur vxorem derelicta sorore Augusti. quo factō Augustus vehemēter accensus contra eū cœpit bella moliri. Antonius re cōperta collectis Orientis viribus prior cum vxore Cleopatra venit ad bellū. Conflictū est nauali certamine circa Actiū Epiri promontoriū, vbi victi sunt Antonius, & Cleopatra, & in fugā coacti, postea occiso Antonio illa sibi serpētes adhibuit. Sed quia belli ciuilis triumphus turpis vī, laborat poeta vt probet iustū bellū fuisse, dicens Augustū esse cū patribus, populoq; penatibus, & magnis dijs. Contra cū Antonio auxilia peregrina, & monstrosa Ægypti numina; & re vera in exercitu Antonij oēs Barbari fuerunt, quod & Virg. dicit, Ægyptum viresq. Orientis, atq; vltima secū Bactra vehit. Vnde etiā de hoc bello egit triumphū. Nec. n. ciuile putatum est, quod tñ modo Romano duce gestum est, qui & ipse Barbarē seruiebat vxori, adeo vt prætoriam ei castra cōcederet: Quorū qui potiebatur imperio, ipse vocabat exercitum. Vnde est illo loco de Cleopatra, Patrio vocat agmina sistro. Nā Antonius cōsulare sibi tñ detinuit imperiū, in quo sola est potestas iubendi. Ille. n. ducit exercitū qui hēt in potestate castra prætoriam. Penatibus & magnis dijs, alij vnū volunt esse, alij separant. Vt magnos deos accipias Iouem, Mineruā, Mercuriū, quos Aeneas de Samothracia sustulit. Tempora flammæ Leta vomunt. Naturaliter. n. Augustus igneos oculos habuisse dicitur, adeo vt quidam eques Rom. interrogatus ab eo cur se viso verteret faciē, dixerit, quia fulmen oculorum tuorum ferre non possum, sicut ait Suetonius. Aperitur vertice sydus. Sydus in vertice, hoc est super galeam. Nam ex quo tpe per diem stella visa est, dum sacrificaretur Veneri genitrici, & ludi funebres Cæsari exhiberentur, (cuius sidus putatum est Augusto persuadente) in honorem patris Augustus, stellam in galea cœpit habere depictā. Parte alia. Non econtra, sed in alia parte aciei. Ventis, & dijs Agrippa secundis. Secundis dixit Augusti cōparatione. Nam hoc dicit Augustus, Nimio ventorū, & numium vtebatur fauore. Agrippa secundis. Hoc est, Ille habuit primum fauorem, hic secundum. Nauali rostrata corona. Sex. Pompeius Pompeij filius in Sicilia piraticam exercuit, contra quem primo cum Agrippa pugnavit Augustus. Postea Agrippæ cura data est qui eum deleuit, ob quod ei Augustus rostratā dedit coronā, quia vicerat nauali certamine. Hinc, a parte contraria. Victor ab Auroræ populis. Quia vicerat Parthos, vt diximus. Littore rubro. Erythreo mari quod est inter Ægyptum, & Indiam. Et vltima se cum Bactra venit. Vltima, non quantum ad fines spectat orbis terrarum, sed vltima in imperio Antoniano. Constat enim Bactrianos posse habere gentes innumeras. Nefas. Exclamatio est, non in eo tantum quod Ægyptiam Romanus duxerat;

*In medio classeis gratas, Actia bella,
Cernere erat, totumque instructo Marte videret
Feruere Leucaten, auroq; effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar
Cum patribus, populoque, Penatibus, & magnis dis,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammæ
Leta vomunt, patriumq; aperitur vertice sydus.
Parte alia ventis: & dis Agrippa secundis,
Arduus, agmen agens: cui belli insigne superbum
Tempora nauali fulgent rostrata corona.
Hinc ope barbarica, varijsque Antonius armis
Victor, ab Auroræ populis, & litore Rubro
Ægyptum, viresque Orientis, & vltima secum
Bactra vehit, sequiturque, nefas, Ægyptia coniux.
Vnā omnes ruere, at totum spumare reductis
Conuulsum remis, rostrisque tridentibus equor.
Alta petunt: pelago credas innare reuulsas
Cycladas, aut monteis concurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stupea flamma manu, telique volatile ferrum
Spargitur: arua noua Neptunia cede rubescunt.*

sed etiam quod mulier castra sequebatur. Quod in ingenti turpitudine apud maiores fuit. Vnde bellaturus Pompeius in Lesbo reliquit vxorem. Ruere. Ruebant. i. veniebant cū impetu. Concurrere montibus altos, alij, altis legunt, vnū tamen est. Turritis puppibus instant. Hoc de historia traxit, nam Agrippa primus hoc genus turrium inuenit, vt de tabulatis subito erigerentur, simul ac ventum esset in proelium turres hostibus improvisæ. Arua noua Neptunia cede. Noua cede, magna, nimia. Nam non dicit re vera noua.

Hæc inter &c.] Peruenit tandem ad id quod primū pretendit, ad Augusti. f. egregia facta describenda, & potissimum, ad pugnam Actiacam describendam, quæ illi, & gloriæ, & utilitati plurimè fuit. Nā in ea M. Antonium Triumvirum, quem vnū habebat

tū collegā, nam Lepidus multo ante interierat, superauit cum Cleopatra, Ægypti regina, quo deletō, solus rerū potitus est. Ordo autē est. Imago aurea. i. ex auro sculpta, maris. f. Actiaci, tumidi. i. inflati. ibat ire videbatur, inter hæc. f. summa, & infima. nam capitolium in summo, & regna Ditis, nimirum in imo erant: vnū & triū fratrum, eorundemq. summorū deorū regna descripsit: Iouis, in capitolio; Plutonis, in tartaro, & nūc Neptuni, in mari, sed cæcula. i. aquæ marinæ, aut ipsa maria, spumabant fluctu cano. i. sub albo, & delphines. f. pisces clari. i. fulgentes, argento. i. ex splendore argenti, vnū erant, vertebant, aut verrebant caudis. f. suis, & quora. i. maria, circū. i. in circuitu in orbē. i. gyrum, & circuitū rotundū, & secabant. i. diuidebant; æstum. i. fretū, seu feruorē aquarū. Erat. i. contingebat, aut dabatur cernere in medio. f. maris, classeis æratas. i. bellicas, ære munitas appositorie bella Actia. i. quibus bella Actiaca postmodū gesta sunt, & tu videres. i. videre posses, accipiendo secundā personā, pro qualibet. i. quilibet, videns clypeū, videre Leucaten. i. montē illū in promontorio Epiri, feruere. f. fulgoribus armatorū aut Leucaten i. mare vicinū, feruere classibus æratis, aquas fulcāribus, & pro. i. fluctus. f. iuxta Leucaten effulgere auro. i. splendore auri, Vtrumq; per tertiā cōiugationē deduxit, a feruo, & effulgo, Cæsar Augustus hinc erat, sup. i. ex vna parte agens. i. impellens, Italos. in prælia, & stans in celsa puppi, tanq. princeps exercitus, & classis cū patribus. i. senatoribus; cū populo. f. Rom. & cū magnis dijs. i. cū fauore magnorū deorū, quos præfentes sculpserrat Vulcanus, tanquā Augusti partes tutantes, cui. f. Augusto. tpa lata, qd boni exitus signū est, vomunt geminas flammæ. f. oculorū, vt interpretatur Seru. aut geminas, quia ab vtriusq. tpius diffusas, & sidus patrium. i. patris eius, adoptiui. f. Iulij Cæsaris, de quo dictū est, Ecce Dionij processit Cæsaris astrū, aperitur. i. aperte vī, vertice. i. in summitate galeæ. Agrippa. f. affinis, & amicus Augusti, arduus. i. sublimis, erat sup. agens, agmen. i. Italorū, sup. in parte alia. i. à latere, & in alio quodāmodo cornu, agēs inquā, & ventis, & dijs secundis. f. in fauore, & potestate, quā primū Augustus obtinuerat fauorem, & auxiliū, cui. f. Agrippæ, tpa fulgent rostrata. i. quasi rostris nauium ornata. i. corona nauali, quæ fiebat ex rostris nauium victarū & dabatur victori, appositorie, insigne. i. quæ erant insigne. i. ornamentū, superbum. i. gloriosum, & magnificū belli. f. naualis. Antoni. f. Marcus triumuir, vehit hinc. f. ex aduersa parte, ope Barbarica. i. a Barbaris contracta, & armis varijs. i. variorū populorū exillens victor, vehit (dicit) secū ad populos Auroræ. f. Parthis, & ab littore rubro. i. mari Erythreo, quod est inter Ægyptum, & Indiam, & i. simul, Ægyptum. i. populū, & potentia Ægypti, & vires Orientis. i. populi Oriētalīs, & Bactra. i. Bactrianos populos, vltima. i. vltimos in imperio Antoniano Orientē versus, & cōiux Ægyptia. f. Cleopatra sequit. f. exercitū, nefas. i. quæ res nefanda est, & detestanda Romano viro,

Virg.

M m 3 vnde

vnde per exclamationē dicit, nefas Omnes ruere. i. ruebāt, aut ruere videbātur, vna. i. pariter, ac totū equor, spumare, supp. cepit, aut visum est, aut fumabat, cōuulsum. i. sulcatum, remis reductis. i. retrorsum ductis, vt fortius impingāt, & rostris. i. nauium stridentibus. i. cum stridore aquas sulcantibus, ceu se cātibus, & sup. omnes petūt, alta. i. profunda maria, vbi. i. superficies aque alta est, vt in medio mari, nam aqua sphaerica est, vt cetera elemēta, tu credas. i. credere possis, si videas Cycladas. i. insulas illas, reuulsas. i. à cōtinentib. aut à fundo suo, innare pelago. i. nare per pelagus, aut altos montes concurrere altis montibus tanta. i. tam magna, mole. i. tanto molimine instāt viri puppib. turritis. i. propugnacula habentibus. Flāma stuppea. i. radicata in stuppa, spargitur manu. i. in alteras nauis, & ferrum volatile. i. quod ad volatū affixū est spargitur telis. i. cū ipsi telis, & arua Neptunia. i. maria madescūt. i. tinguntur, cāde noua. i. effusione sanguinis magna, & insolita.

VARIA
LECT.

SPUMABANT cārula cauo. In antiq. lib. Spumabat legitur. Actia bella. In antiq. lib. legitur. Accia. Totumque instructo

STRV.

P Atrio vocat agmina sistro. Cleopatra sibi tantum asumpserat, vt se Isin vellet videri. Isis autē est genius Aegypti qui per sistri morum quod gerit in dextera, Nili accessus, & recessus signat, per situlam quam sinistra retinet, ostendit fluentiam omnium lacunarū. Isis autē lingua Aegyptiorum est terra, quam Isin volunt esse. A tergo respicit angues. Hoc est nondum videbat mortem futuram. Deum monstra. Ideo monstra dixit, quia sub Augusto necdum Romani Aegyptia sacra susceperant. Latrator Anubis. Quia capite canino pingitur, hunc volunt esse Mercurium, ideo quia nihil est canis sagacius. Contra Neptunū. Homerum sequitur qui deos dicit contra se pro diuersis partibus habere certamen. Caelatus ferro, aut in armis locatus, aut de ferro sculptus. i. metallo sibi congruo. Diræ. Diræ proprie sunt vltices deæ, & bene has interesse dicit praelio ad proueniendum Antonium, qui matrimonij læserat fœdus. Scissa discordia Palla. Ideo discordia, quia vnius ciuitatis erant, & bene Diram discordia sequitur, quam Bellona comitatur. Nam per discordiam venit ad bellum. Horat. Ira, truces inimicitias, & funebre bellum. Actius hæc cernens Quem postea Actium nominauit Augustus. Vertebant terga Sabei. Omnes isti populi orientis sunt. Iam, iamque. i. auditate fugiendi. Inter cædes. Inter suorum cadauerū. Morte futura. Omne mortis futuræ. Iapyge ferri. Vento qui de Apulia flans optime ad Tarentum ducit. Horat. Obluctis alijs præter Iapiga. Magno corpore. Septen fluo. Vocantem Cæruleum in gremium. Hoc de historia est, nam legitur Cleopatram prælagio mortis futuræ oblitam esse recessus Aegypti petere in quibus facile poterat bella reparare. De qua re semoriens dicitur increpasse. Latebrosa que flumina, quia Nili origo nascitur, licet Plin. dicat haud longe ab Æthiopia Maurorum post maiorem Atlantem lacum esse ex quo erumpit. Quod videtur esse verisimile ex beluarum similitudine.

ASC.

REGINA in &c. Ostendit quomodo descripta est reliqua pars pugnae Actiacæ in Clypeo à Vulcano fabrefacto, dicēs; Regina. i. Cleopatra Aegyptiorū regina, existens in medijs. i. bellantiū, vocat sistro patrio. i. tympano, aut cymbalo illo Aegyptio, quo Isis vsa dicitur, agmina. i. suorum, nec dū. i. & nō adhuc, & non respicit adhuc geminos angues, a tergo. i. q. eā persequēbantur a tergo, quibus. i. mors illi prætendebatur; hoc est, nondum videbat mortem sibi imminētem. Nam gemini angues, mortē prætere putantur, aut angues vocat cornua exercitus Augusti; Monstra deum, i. deorum, omnigenum, pro omnigenorū. i. omnis generis. Nam & bruta colebant, vt canes, feles, crocodilos, & herbas, vt cepe, & porrū, vñ Iuue. Quis nescire vellet Bithynice, qualia demens Aegypti portē

Marte. Antiqui aliquot lib. Extruēto legunt. Aliquot alij Instructum. Stans cella in puppi. In R. li. & quibusdā alijs, Stat. Varijsq. Antonius ar. In lib. aliq. antiq. Varijs Antonius armis legitur. Rostris stridentib⁹ equor, aliqui lib. Rostrisq. legunt.

SUNT & in belli vsibus Harpagæ, ab Agrippa excogitatæ, capiendis oblaqueandisq. nauibus. Ea vero sunt cubitorū quæque ligna, ferro circumplexa, fibulasq. ab capite vtroque præfixas continentia, vni falx ferro curuata inhæret, alteri funes de stinātur plurimi falces machinis attrahētes, vbi in tēdiculam incidit hostica nauis, cui intercipiendæ machinula præsto, & altera est, coraca vocant. i. coruum. Quod autem ad Agrippā attinet, sunt qui ab eadem, genus id turrium adinuētum scribant, ne de tabulatis subito erigerentur, simul ac in prælium foret ventum. Ad quod alluserit poeta nobilis; Tanta mole viri turritis puppibus instant Harpagones, inquit Plin. Anacharsis excogitauit primus, & manus Pericles Atheniensis, auctor nobis est in Viris illustribus Meapos Cornelius, hisce vsu ex Romanis primum imperatorem Duillium.

ta colat? & Anubis latrator. i. qui colitur in specie canis. mōstra ergo deorum omnigenorum. i. deorū Aegyptiorum, tenent tela contra Neptunum & Venerem, & contra Mineruam, qui. i. Augusto fauebant. Mauors. i. Mars, deus belli, scuit in medio certamine, aut, quia communis est deus, aut, quia belli deus vtrosque animabat, existens cælatus. i. insculptus ferro, quod metallum Marti congruit, eo quod ferreus, & durus est, cælatus autē erat in clypeo, sicut erat Augusti tempore in bello, per imaginationē. i. & fictionem poeti cam: Diræ. i. Deæ vltices, de missæ. i. ex æthere, sup. vadunt ad vlciscēdum Antonium, qui matrimoniale læserat fœdus, & discordia. i. Martis filia, aut potius, mater vadit. ingreditur,

gaudēs. i. læta, palla. i. chlamyde sua, scissa. i. diuisa per factionem, quia ciuis in conciuem pugnabat, vnde in Buc. En quo discordia ciues Perduxit miseros. Quam. i. discordiam, Bellona. i. dea belli. i. bellum ipsum, sequitur flagello. i. cum flagello, consanguineo. i. cognato. Bonus & naturalis est ordo. nam Martis planeta, diras. i. sauas ires concitat, vnde nascuntur discordiæ, quas Bellona. i. bellum sequitur. vnde Horat. in epist. Ita truces inimicitias, & funebre bellum. Apollo Actus, i. sic postea dictus, quod Augusto in Actiaco bello adiutorium attulit, aut ille votum fecerat, cernens hæc. i. hanc cōmotionem, & aleam belli, ita quod Mars esset medius. i. anceps esset victoria, ipse intendebat arcum. i. suum, quem iratus tenet sicut placidus plectrum desuper. i. ex alto. Omnis Aegyptus, & Indi. supp. omnes, omnis Arabs, & omnes Sabei, qui populi orientales sunt, vertebant terga eo terrore. i. propter eum terrorem, ipsa regina. i. Cleopatra. videbatur. i. in sculptura, aut cælatura, dare vela vltis vocatis. i. optatis, aut inuocatis ad celerem fugam, & immittere. i. velis iā, iamque. i. magis, & magis, funeis laxos, vt. i. plus venti suscipiāt, & fortius impellantur. Ignipotens. i. Vulcanus, fecerat illam pallantem inter cædes. i. cadauera suorum, morte futura. i. omne mortis futuræ, quia tunc primum timere cæperat, & sup. ferri. i. auehi, vndis. i. defluis & Iapige. i. vento illo, illi a tergo flante. Autem, pro sed, fecerat, sup. contra. i. ecōtrario, Nilum. i. fluuium Aegypti, mœrente. i. dolentem, magno. i. sep. fluo, corpore. i. fluctus sui, & pandentem sinus. i. suos. i. vltima receptacula, ad quæ doluit Cleopatra non confugisse ad reparandum exercitum, & vocantem vota veste. i. exterioribus indiciis suis, victos. i. Aegyptios, & reliquos Antonii socios, in gremium cœruleum. i. receptacula maris, & in flumina latebrosa. i. oculta, aut de quorum origine dubitatur.

VARIA LECTIO.

Et latrator Anubis. In libris antiquis, Natator Anubis, legitur

legitur. Tristesque ex æthere Diræ: In Romano libro, & in Mediceo, Diuæ, legitur. Quem consanguineo sequitur Bel-lona flagello. Legendum distinctis dictionibus, Cum sangui-

neo. Accius hæc cernens arcum, intendebat Apollo. Aëtius, hoc legendum, vt superius adnotatum. Est vero in Mediceo, Tendebat.

AV. **T**riplici triumpho. Tres n. Augustus habuit triumphos. Nam primo die triumphauit exercitus, qui Antoniū vicerat. Secundo, qui Dalmatas vicerat. Tercio ipse cum Alexandrino est ingressus triumpho. Ludisque viæ, plausuque fremebant. Hoc est capitalitij ludi celebrati sunt. [Candentis limine Phœbi.] In templo de solido marmore effecto, qđ allatum fuerat de portu lunæ qui est in Liguria. Dona recognoscit populorum. Aurum coronarium dicit, quod hodieque a victis gentibus datur. Imponebant autem hoc imperatores propter cōcessam vitam. Ideo ergo dixit Donat. nam si hoc esset, spolia diceret. Hic Nomadum genus. Atqui Antonius Orientis habuit populos, sed intelligamus has gentes Africæ operas suas locasse, & simul cum Antonio ab Augusto esse superatas. Discinctos. Vel habitum eorum ostendit, qui vsq; in talos fluebat. Quod Plautus ridet in Penulo dicens, Quæ est illa auis? cum Afrum vidisset vestē demissam trahentē. Aut discinctos dixit inhabiles militiæ. Omnes enim qui militant cincti sunt. Aut certe inefficaces, vt cōtra præcinctos, strenuos dicimus. Horatius, Altius ac nos præcincti sunt. Vnde & græcè & ἄλγος appellatur, non qui bonā zonam habet, sed qui est strenuus. Mulciber. Vulcanus ab eo quod totum ignis permulcet. Lelegas. Thessalos. Lucan. de Thessalia. Mox Lelegum dextra pressum descendit aratrum. Carasq;. Caræ insulani populi fuerunt piratica famosi, victi a Minoe, vt & Tucydides, & Salust. dicunt. Gelonos. Populos Scythiæ. Euphrates ibat iam mollior vndis. Sentiens quasi se esse superatū. Horatius, Minores voluere vertices. Morini. Populi Galliæ in finibus, qui Britanniam spectant. Rhenus. Fluuius Galliæ. Bicornis. Autem, quia per duos fluit alueos, per vnum qua Romanum imperium est: per alterum qua interluit Barbaros. Indomitiq; Dacæ, populus Scythiæ. Araxes. Fluuius Armeniæ quem pontibus nixus est Xerxes conscendere. Parentis. Nunc honoris. Rerū. Futurarum, quæ nondū fuerunt. Famamque. Gloriam. Nepotum. Posterorum.

ASCENSIVS.

At Cæsar triplici inuectus Romana triumpho &c. Commemorat præcipuos Cæs. Augusti triumphos, dicens, At Cæsar. s. Aug. inuectus mœnia Romana, sup. cum triumpho, triplici. s. de Antonio, de Dalmatis, & de Alexandrinis sacrabat. s. in sculpturis clypei, dijs Italis votum immortale. i. quod perpetuo tpe permanens est in re persoluta, per votum. s. tercentum maxima delubra. i. templa, per totam urbem, aut potius per totum orbem viæ. i. compita, & triuia, fremebant. s. partam victoriam, letitia, & ludis, & plausu chorus matrū. i. matronarum supplicum sup. erat in omnibus templis, & omnibus aris. i. ad omnes aras, & iuuenti cæsi. i. mactati ad sacrificium, statuere. i. æquauerunt corpore suo terrā ante aras, aut cæsi ante aras, strauerunt terrā corpore suo. Ipse. s. Augustus, sedens, sup. in limine niueo. i. de cādido marmore facto: Phœbi. i. Apollinis, candentis. i. resplendentis, recognoscit. i. recēset, & (vt dicunt) reuistat, dona populorū. i. quæ populus in tēpla noua conferebat, & aptat. i. adiungit, & affligit ea, postibus. i. portis superbis. i. magnifice extructis. Gētes victæ. s. ab Augusto, incedunt longo ordine, qđ tandē monarchiā obtinuit, vnde, Exijt edictū a Cæsare Augusto, vt describeretur vnuerfus orbis, fm Lucam. quam. i. quantū, variæ, supp. incedunt gentes, victæ linguis. i. loquelis, tam. i. intantum, sup. variæ habitu, vestis, & armis. Et Mulciber. i. Vulcanus, finxerat idest sculpserat: hic, idest in hac parte, aut hinc. i. post hæc

At Cæsar, triplici inuectus Romana triumpho
Mœnia, dis Italis, votum immortale, sacrabat
Maxima tercentum totam delubra per urbem.
Letitia, ludisque viæ, plausuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus ara:
Ante aras terram cæsi strauere iuuenti.
Ipse sedens niueo candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quam variæ linguis, habitu tam vestis, & armis.
Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos
Finxerat: Euphrates ibat iam mollior vndis,
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis,
Indomitique Dacæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia per clypeum Vulcani, dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet,
Attollens humero famamque, & fata nepotum.

be, vergentes, vnde dñr hi, Extremi hominū, quia non longe sunt ab Oceano, vltra eos tñ nunc sunt Flandrini & contermini, sup. ibant molliores, & Rhenus. i. fluuius ille, Galliā ab Alemannia determinans, bicornis. i. duo cornua, aut duos alueos habens, & Dacæ, populi Scythiæ, indomiti. s. ab alijs, aut difficulter domabiles, & Araxes, fluuius Armeniæ: indignatus pontem. s. quē Xerxes super eū extruxerat, quia dirupit eum, supp. ibat mollior quia se quoq; domādum sentiebat ab Augusto, Aeneas miratur talia donā parentis. i. matris suæ, per clypeum Vulcani. Seruius dicit, parentis honoris esse, quasi sit ordo miratur per clypeum Vulcani parentis. i. patris loco, honorandi talia dona, & ipse ignarus rerum. i. nesciens quas res significarent. nondum. n. erant, gaudet imagine. i. sculpturis, & cēlaturis. s. rerum, quia pulchræ visæ sunt, gaudet, inq; attollens. i. erigens humero, famam. i. gloriam, & fata nepotū. i. res futuras, haud dubie neporibus. i. posteris suis. Verba Beroaldi in Seruiū sunt hæc: Sæpe admonuimus multa deprehendi in cōmentarijs Seruij, quæ ad geographiam pertinent, non satis exacte, nec adamussim pensitata, quæ virgula censoria notari mereantur, quale est hoc. Nam Cares non sunt insulani, vt ipse autumat, sed in continenti, & populi sunt Asiatici, iuxta Mœoniam, Lyciam, atq; Ioniā collocati, vt Plin. Strabo, & Mela, tradiderunt. Cariæ toti imperauit olim Mausolus, vt auct. est Viétruius in 2. In Caria, fuit Halicarnassus, & Mausoleum illud celebratissimū, quod inter septem orbis spectacula, meruit annumerari. Nec Leleges sunt in Thessalia, vt incuriose refert cōmentator. Sed Leleges, & Cares idē sunt populi, vt meminit Strab. in 7. nonnulli geographi tradunt eos esse finitimos, atq; in multis Cariæ locis sepulchra Lelegū, & monumēta Lelegia nuncupata ostendunt, & olim Ioniā Asiaticā, Cares, & Leleges incoluerūt. Cares peculiariter, Barbari sunt cognominati. Ceterum, vt ego arbitror, vñ existimasse Seruius, Lelegas esse Thessalos, qm̄ versu Lucani, quem ipse allegat, ostenditur Lelegas agrum Thessalicū quondam tenuisse. At qui Lucanus ideo videtur hoc tradidisse, qm̄ Leleges fuerunt populi errabundi, & diuersis in locis habitauerunt. Nam, vt scr. Arist. in Politicis, Acarnanum, Ætolorū, Leucadiorum. Leleges hæc omnia loca incoluerunt, & olim etiam Thessaliam tenuerunt, sed non ipsi Thessali fuerunt. Ouid. Caras, & Lelegas ita carmine coniunxit, sicut & Virg. qm̄ videlicet sunt inter se contermini. versus Ouid. ex lib. 9. Metam. hic est Caras, & armiferos Lelegas, Lyciamq; pererrat. Scribit Plin. in 5. Miletum Ioniæ caput Lelegeida fuisse notatam. Idem Seru. existimat, Thermodoonta, fluuium esse Thraciæ, cum sit Capadociæ, quæ regio est Asiatica, vt Plin. Strab. atq; Iustinus meminerunt, iuxta quem olim Amazones confederunt, quarum regina (vt auctor est Diodorus) in ostijs Thermodoontis, urbem condidit, Themiscyram nuncupatam. Inde pugnas Amazonum Thermodoonticas ap-

Virg.

M m 4 pellat

dicta. s. genus Nomadum. i. Nomadarum. populorum Africæ, & Afros. s. reliquos, discinctos. i. minime accinctos, & imparatos ad bellū, & finxerat hinc Lelegas. i. populos illos non Thessaliæ, sed Asiæ, & Caras. i. eosdem populos, qui peculiari nomine Barbari, vocantur, vt auctoritate Beroaldina statim comprobabimus, & Gelonos, populos Scythiæ sagittiferos. i. sagittas, quibus plurimum valent, in bella ferentes. Euphrates, fluuius ille Armeniæ, ibat iam mollior. i. lentior vndis. s. suis, quasi demissis animis, quia se victum sentiebat, si aut hæc sculpsit Vulcanus, bene dici meruit non enarrabile textum, & Morini. i. populi Galliæ Belgicæ, qui Teruani, vulgo dicuntur, ad Britannos, quos in Buc. dicit, Penitus toto diuisos or-

Morini

Beroaldus.

Cares.

Leleges

Thermodoonta.

pellat Papinius in primo siluarum, & Propertius in tertio sic ait;

*Qualis Amazonidum nudatis bellica mammis
Thermodoonces turba lauatur aquis.*

V A R I A L E C T I O.

LAETITIA, ludique via. In Oblongo libro, Lusu, legitur,

Asc.

NONVS habet, &c. In octauo libro intermissa narratione de Turno, actum de Aenea, & de eius ad Euandrum profectio, & illinc reditu. In hoc autem nono reditur ad Turnum, ostenditurque, quid absente Aenea in castris Iuli actum sit. Nam significatum est in j. Aeneam iecisse fundamenta nouae Troiae castrorum in morem. Ut vero totum argumentum sub oculos referamus versiculorum id explicantium. Ordo est, Nonus, supple liber Aeneidos; habet pugnas, scilicet Turni, oppugnantis Troianos, nec ipse dux scilicet Aeneas, adest tumultu, pro tumultui, aut in tumultu, aut tumultuante exercitu. & hoc est Monostichon. seorsum legendum. Reliquum argumentum est. Atque dum ea quae dicta sunt, geruntur, scilicet ab Aenea parte penitus diuersa, scilicet a Turno, & Ascanio. Turnus festinat se in hostem, scilicet exercitum Troianum, monitu Iunonis, quae ad hoc Irim demisit, & hoc Rutulis, scilicet populis Turni iaculantibus ignem in naueis Teucrorum, ipse, supple, naues, versae sunt in speciem Nym-

I N I X. A E N E I D O S L I B R V M
M O N O S T I C H O N.

Nonus habet pugnas, nec adest dux ipse tumultu.

I N E V N D E M M O D E S T I N I
I V R I S C. A R G V M E N T V M.

*Atque ea diuersa penitus dum parte geruntur,
Iunonis monitu Turnus festinat in hostem.
Teucrorum in naueis Rutulis iaculantibus ignem,
Nympharum in speciem diuino numine versa.
Euryali, & Nisi caeptis fuit exitus impar.
Pugnatur: castra Aeneadae, vallumq. tuentur.
Audacem Rutulum dat leto pulcher Iulus
Fit via vi, Turnus Bitian, & Pandaron altum
Deijcit: & totis victor dat funera castris.
Jamq. fatigatus recipit se in castra suorum.*

A L I V D I N E V N D E M.

*Ad Turnum propere Iunonia mittitur Iris,
Instigatq. animos, acies monet ille, Phrygasq.
Obsidet, in nymphas versa est Aeneia classis.
Euryalus, Nisusq. luunt nece praelia noctis.
Vi Turnus potitur castris, mox pellitur inde,*

Matrum chorus omnibus aris. In antiquis libris legere est. Omnibus arae. Longo ordine gentes. In lib. aliq. antiq. Matres non, Gentes, habetur. Hic Nomadum genus. In antiq. lib. Numidum, legitur. Sagittiferosque Gelonos. Finxerat. In Romano libro, Tinxerat. In aliquot alijs, Fixerat legitur. Indomitq; Dae. Nomen huius gentis variae scribitur in antiquis lib. Nam sunt, in quibus, Daci. In aliquot, Dacae. In Romano lib. Dathae.

pharum, numine diuino, scilicet matris deum, quae hoc illis procurauerat, quia in Phrygio monte Ida, creuerunt arbores unde factae erant. Exitus, id est finis Euryali, & Nisi, fuit dispar caeptis, id est inceptis, & principio quia in principio, victores, in fine victi erant. Pugnatur. i. & Turno, & Troianis, Aeneadae tuentur, id est defendunt castra, & vallum, id est munitionem castrorum, & tentoriorum. Iulus pulcher dat leto, id est morti, Rutulum, scilicet quendam nomine Numanum, cognomento Remulum, audacem, quia, Is primam ante aciem digna atque indigna relatu Vociferans, tumidusque nouo praecordia regno Ibat, & ingentem sese clamore ferebat. Via, id est irruptio in castra, fit vi, id est impetu Turni, Turnus deijcit, id est prostermit, Bitian, & Pandaron altum. i. sublimen, vtrumque Troianum, & ipse victor dat funera totis castris. i. per tota castra. Et ipse Turnus fatigatus, scilicet a caede, & strage, quam fecerat, recipit se in castra suorum, scilicet castra Troianorum obsidentium.

A TQVE ea diuersa penitus dū parte geruntur. In hoc libro est mutatio omniū rerū. Nam & alię personę, & loca alia sunt, & aliud negociū incipitur. Ab Aenea. n. transit ad Turnū, a Tuscia ad Ardeam, a petitione auxiliorū ad bellū, quę

na pręstare non possunt, quod etiam paulo post in Marris deum petitione Iuppiter probat dicens, Cui tanta deo Permissa potestas. Voluenda. Pro volubilis. Nec satis, Quia occur rebat ab Euandro eam facile posse remeare. Coriti. Montis Tuscię, quia vt diximus, nomen accepit a Corito rege, cuius cum vxore cōcubuit Iupiter, vnde natus est Dardanus. Armata agrestes. Ne ei formidinem iniiciat, agrestes esse cōmemorat. Et turbata arripe castra. Aut arripe, & turba, aut turbata inuade per absentiam Aeneę. Secuit sub nubibus arcum. Hoc dixit: vt, Ille viam secat ad naues. Et re vera arcus ipse est variis colorib. sectus. Bene autem. Sub nubib. quia sine nubis beneficio arcus non videtur. Agnouit iuuenis, Irim tantum agnouit, nō & a quo missa esset, vtrū a Ioue an a Iunone. Hinc est quod dicit, Quis tē mihi nubibus actam detulit in terras? Repente. Item aliud auguris Nam cum Iris sine nubibus non possit videri, post eius abscelsum statim est secuta serenitas. Clara autē bene addidit, quia tempestas τὸν μέσων est Discindere celum, Chasma dicit factum. i. subitam aeris disruptionem & quendam recessum p quod vult videri Chasmatū Irim se recepisse. Medium, autem bene dixit. nam est & summū. vnde est, Sic vertice, coeli Constitit. Nubes autem in medio sunt, vbi omnia fiunt signa quę dicit. i. Iris, serenitas, Chasma. nam si in summo fieret, nullus videre potuisset. Humani enim oculi altiore & nimis spendorē ferre non possunt. Sanē chasma est (ita. n. Plin. vocat) disruptio & quidā cœli discessus. Palantesque polo stellas. Bene Palantes, quasi in alienum tēpus errore venientes. Omnia tanta. Scilicet cœlestia. Quisquis in arma vocas, vel Iuno, vel Iuppiter. Onerauitque æthera votis. Iterum atque iterum est vota pollicitus. Locus autem iste dictus est fm augurum morē apud quos fuerat consuetudo, vt si post acceptum augurium ad aquam venissent, nec inclinati haurirent, exinde manibus & fufis precibus vota pmitterent, vt visum perseueraret augurium, quod, aquę intercessu disrumpitur. Vnde etiam in 7. visum augurium quod aquę intercessu disrumpitur, firmum est, quia Cygnus dimissus ab Aquila in fluuium cecidit, Prędamque ex vnguibus ales proiecit fluuiio. Hinc videtur etiam Turnus minime potuisse liberari. Iamq; omnis campis exercitus ibat, intelligamus hunc exercitum primo confuse in campo ruisse, post digestū in ordines,

P. VIRGILII

MARONIS AENEIDOS,

LIBER NONVS.

A TQVE ea diuersa penitus dum parte geruntur, Irim de cœlo misit Saturnia Iuno Audacem ad Turnum. Iuco tum fortē parentis Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.

At quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Ir. Turne, quod optanti diuum promittere nemo
Auderet, voluenda dies en attulit vltro.
Aeneas, vrbe, & socijs, & classe relicta,
Sceptra Palatini, sedemque petiuit Euandri:
Nec satis: extremas Coriti penetrauit ad vrbes:
Lydorumque manum, collectosque armat agrestis.
Quid dubitas? nunc tēpus equos, nunc poscere currus:
Rumpe moras omnes, & turbata arripe castra.
Poe. Dixit, & in cœlum paribus se sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Agnouit iuuenis, duplicesque ad sidera palmas
Sustulit, ac tali fugientem est voce secutus:
Tur. Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? vnde hæc tam clara repente
Tempestas? video medium discedere cœlum,
Palantesque polo stellas: sequor omina tanta,
Quisquis in arma vocas. Poe. Et sic effatus, ad vndā
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans, oneravitque æthera vocis.
Iamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Diues equum, diues pictai vestis, & auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrreida iuuenes: medio dux agmine Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est;
Ceus septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus
Cum resluit campis, & iam se condidit alueo.

transitum quidam culpant, ne scientes Virgilium prudenter iunxisse superioribus negocijs sequentia per illam particulam, atque ea diuersa penitus dum parte geruntur, Scilicet dum offeruntur arma, dum dantur auxilia. Sanē formatus est iste liber ad illud Homeri, vbi dicit per noctem egres sos esse Diomedem & Vlysem cum capto Dolone castra penetrauerunt. nam partem maximam & economiā & negociorum exinde habet. [Diuersa penitus] Valde diuersa, & longius remota. vnde paulo post dicit, Nec satis extremas Coriti penetrauit ad vrbes. Lydorumq; manum. Irim Iris quasi ep̄s dicta est, nunquam. n. ad conciliationem mittitur sicut Mercurius, sed ad disturbance. Et est ministra non tm̄ dearum, sed & deorum, & Virg. hoc probat dicens, Aeriam cœlo nam Iupiter Irim Demisit germanæ haud mollia iussa ferentem Audacem ad Turnum. Fortē, sine felicitate, sicut de Pallante diximus. Parentis Pilumni. Pilumnus, & Pithumnus fratres fuerunt, & dij: horum Pithumnus vsum stercorandum inuenit agrorum, vnde & Sterquilinius dictus est. Pilumnus vero pinsendi frumenti, vnde & a pistoris. colitur. Ab ipso ēt pilum dictum est. Sacrata valle. Ideo Sacrata, quia vt diximus nūquam est locus sine religione. Sedebat. Vt asper dicit, eratque clausuli, antiqua & de vsu remota. Secundum Plautum sedere, est consilium capere qui inducit seruū dicentē. Sine iuxta arā fedeam, & dabo meliora consilia. Sed secundum augures, sedere est augurium captare, nanque post designatas cœli partes a sedentibus captatur auguria, quod & supra ipse ostendit latenter inducens Picum solum sedentem, vt Paruaq; sedebat succinctus trabea. Aut orat, aut consilia capiebat, aut augurabatur. Thaumantias. Secundum poetam, Thaumantis filia. Ceterum ex admiratione hoc nomen accepit, quę admiratio de eius coloribus nascitur. Diuum promittere nemo. Nemo pro nullus posuit. & est Acyrologia, nam diuū nemo nō possumus dicere, cum proprie nemo sit nec homo. Auderet, Docet per transitum multa interdum tēporis ratione prouenire, quę numi-

ordines, ut sit sequentiū fluminum congrua comparatio, quæ flumina dicit post camporū inundationem in alueos suos reuerti. nam hoc vult dicere, ut de campis flumina in alueos suos redeant, sic digesta est in acies militum multitudo, quæ fuerat ante diffusa. Diues equum. Per genitiuum frequentius vtimur hac figura, quā per ablatiuum. Coercent. Cogunt, colligunt. Altus Per tacitum Ganges. Fluuius Indiæ est, qui secundum Senecam in sinu Indiæ nouem alueis fluit, sicut Melonem septem, qui tñ & ipse commemorat nonnullos dicere quod tribus alueis fluat. Virg. tamen Nilo eum iungens septem alueos habere significat. Hanc varietatem Don. fugiens longum Hyperbaton facit. dicens. Ceu surgens septem amnibus Nilus aut Ganges. Altus per tacitum. Sanè bene addidit Per tacitum altus, hoc est per profundam altitudinem. nam licet crescat, inter ripas tñ est, nec superfunditur campis. unde asper distinxit Altus per tacitum. Pingui flumine Nilus. Nilus dictus est, quasi νέαν ἰλύν hoc est nouum limū trahens, quod volens exprimere dixit. Pingui flumine. i. fluore, quæ res fecundam efficit terram. quod & ipse in Georgicis ostendit dicens, Liquuntur montibus amnes. Felicemq. trahunt limū. Item: Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena.

A S C E N S I V S.

A T Q V A diuersa penitus &c. In principio igitur 9. lib. redit Poeta ad narrationem gestorum Turni, interea dum Aeneas in Hetruria manum colligeret, dicitq. admonitum ab Iride, missa à Iunone, ad deturbanda, imo expugnanda, si posset, castra Troianorum, interea dum Aeneas ab esset, quæ res summopere vergit in gloriam Aeneæ. Nam sicut Ho. in gloriam Achillis, docet eo bellante Græcos victores, & cessante, victos fuisse, ut constaret, quanta esset eius virtus, ita Maro, in gloriam Aeneæ trahit, quod non nisi eo absente esset Turno, expugnandi castrorum spes, atque fiducia est ad Iunone id exhortante, p quam quidam ambitionem intelligunt, quæ ferè ad regna aliena inuadenda mortales instigat. Pedissequa autem Iunonis, dicitur Iris, quia in inferiore regione aeris, quam Iuno representat, tantum conspicitur, unde varietas colorum, in Iride & Pauone, quasi a Iunone produci videtur, cū sine illuminato aere nō conspiciantur, sed Donatum audiamus, cuius verba sunt. Diuersa. A Troianorū castris remota, sic in 5. Quo diuersus abis. i. a me remotus. Sedebat. In ocio erat, & non rebus necessarijs vacabat, ut multi volunt. Vult. n. Poeta, illius inertia laudes Aeneæ per comparisonem extollere, & ut Aeneam laudat a loco & frigore fluminis, sic hunc vituperat, quod in loco amoeno ociaretur, cum Aeneas per laborem subiisset nemora & longinquas partes petiisset. Misit ergo Irim Iuno, ut torporem excitaret. Audacem. Inconsultum. & temerarium. Iris vero hinc hortatur, illinc obiurgat. Turne. Nomine excitat, & proponit occasionem vtilem non omitteendam. Aeneas. Magnum pondus in nomine. Nunc tempus equos. Monet, quid faciendum ne ille in consultando perdat tempus. Hæcille. Ordo autem est. Atque dum ea. i. quæ in octauo narrata sunt, geruntur. Fab Aeneæ, & Euandro, sup. in parte, penitus diuersa. i. remota, à Troianorum castris. Iuno Saturnia. i. Saturni filia, & inimica Aeneæ, misit Irim. i. deam, arcus celestis pedissequam suam, de celo, ad Rutulum audacem. i. temerarium, & confidentem nimis, nec rebus suis prospicientem ob temeritatem, Turnus sedebat. i. ociosus forte, tum. i. tunc, forte, quia fortuitum erat, quod tunc, in valle Pilumnus auus &c. Nam Daunus erat pater eius, sacra. i. illi, quia pro deo habitus est, & ita illi lucum cōsecrauerant. Ad quem. i. Turnum, illic sedentem, Thaumantias. i. Iris Thaumantis filia locuta est sic ore roseo. i. subrubro, & venusto. Turne en dies volubilis. i. tēpestas ipsa, attulit vltro. i. non requirente te, id quod nemo. i. nullus diuum auderet promittere, quia contra fatum videbatur per ablatā occasionem, Troianos, Italia posse depelli, & penitus deleri quod nullius diuum auderet promittere, Aeneas petit, p petijt, seu petiuit (Nam Politianus, ut in octauo vidimus docet versum non stare, si legatur petiuit, veramq. lectionē esse petit per syncopā, aut coalitionem duarum vocalium in vnam syllabam longam, unde spondaicus est versus. laborē, & molimen Aeneæ depingēs) sceptrā & sedem Euandri Palatini. i. Palatiū, & Pallatēū oppidū tenētis, & hoc vrbe. i. noua, in morē castrorū extructa, & socijs, & classe relicta. zeugma ab inferiore. Nec in fatis sup. est Euandriū petisse: penetrauit, sup. in sup. extremas vrbes

Coriti. i. montis Thuscie, aut quas Coritus rex olim tenuerat, & armat agrestes collectos, appositorie, manum. i. exercitum. Lydorum. i. Tyrrenorum, qui ex Lydia oriundi sunt. Quid dubitas. i. inuadere castra, aut quid quasi dubitās immorari? tēpus est nunc poscere. i. poscendi, equos & currus. rumpe moras omnes, unde dicit Lucan. Tolle moras nocuit semper differre paratis. quæ, pro &, arripe castra turbata. i. quæ facile turbare potes, aut turbata, & p absentiam, & diuturnam moram Aeneæ. Non sit synalœphe, turbataq. arripe, est tñ verior lectio quā & turbata arripe &c. Dixit &c. Recitat consequēter, quō Turnus ab Iride excitatus, expeditionem in Troianos assumpsit. Unde dicit Don. sic Dixit: Nam obiurgata est Terruit. Instituit, hortatus est. Decus coeli. Quanta est laus ornare coelum, & meritum, & pulchritudo. Per cōparationē, ostendit magno silentio iuisse Turnum. ut improuisus opprimeret incautos, tñ ingens puluis, illos manifestauit. Hæcille. Ordo est. Iris, sup. dixit. i. finiuit orationem suam, qua partes oratoris depleuerat, obiurgando, terrendo, instruēdo, & hortando, & sustulit. i. sursum tulit se in coelū, alis paribus. i. pleno volatu, & secuit sub nubibus ingentē arcum fuga. i. simul cum fugeret. Iuuenis. i. Turnus, agnouit. i. Irim, fuisse ex arcu celesti, & sustulit. i. extulit, & erexit, ad sidera palmas, duplices. i. cōplicas manus, ac secutus est fugiēte. i. Irim, tali voce. i. oratione. O Iri, decus. i. ornamentū celi p p specimē colorum, qui detulit. i. demisit te, actam nubibus. i. per nubes in terras? unde, sup. orta est hæc tam clara tempestas repente. i. subito? quia Iris sine nube videri nequiuert, quam ergo adueniens, attulerat nubem eandem fugiens abstulit, & serenū reliquit coelum, ego video discindere. i. diuidere celum medium, aut celum medium discindere, sup. se, & video stellas palantes. i. oberrantes & diuagantes, polo. i. per polum, ego sequar tanta omina. i. prodigia tua quisquis vocas. i. quicunque es, qui vocas in arma, quia sciuit Irim, non nisi nunciā, & interpretem esse. Tum. i. deinde, ipse effatus. i. locus, efata. i. auguralia verba, augurium acceptum significantia, processit ad vndam. i. fluentem, & hausit de summo gurgite. i. purissimas, & defæcatissimas lymphas. i. aquas, orans deos multa. i. multum, aut multas res, & oneravit æthera votis. i. pollicendo, si victoriā consequatur. Etiam. i. post vota, & preces Turpi, & postquam suos admouerat, omnis exercitus. i. Turni in 7. descriptus ibat iam apertis campis, existēs diues equum. i. equorum, & diues vestis pictæ. i. pictæ, & auri Melsapus. i. equum domitor, Neptūni filius, sup. coerces pinas cics, & iuuenes Tyrhidæ. i. Tyrræi, magistri pecorum filij, coercent extrema sup. agmina, aut extremas partes exercitus, Turnus dux. i. totius exercitus, vertitur. i. circūuoluitur, sup. in medio agmine, tenens arma. i. hostilia, & est. i. imminet, supra i. reliquos toto vertice, Ceu. i. quemadmodū Ganges, fluuius ille Indiæ, ex Caucaso Oriens, surgens altus septem amnibus, sedatis. i. compressis, refluit per tacitum. i. tacite, postquam sedati sunt amnes, aut ceu Nisus, cum refluit flumine pingui. i. per inundationem, arua vicina pingua facies, & condidit se iam alueo. i. suo, sup. in medio fluctuum, profluit impetuoso, sed ordinato agmine aquarum. Vult ergo comparatio Turnū sic in medio numerosi exercitus sui processisse, ut nullus diuagaretur, sed intra ordinem iūse quisque teneret, ut fluctus Gangis dum septem amnes quos recipit, sedati sunt, ita ut non cogatur effluere, & Nilus, dū se intra alueos suos recepit. tunc enim ordinato quasi agmine vterque fluit, sed tamen adhuc impetuoso fertur.

V A R I A L E C T I O.

SCEPTRA Palatini, sedemq. petiuit Euandri. In Rō. lib. & in quibusdam alijs, legere est, Sceptrā Palatini, regnūque petit Euandri. Lidorumq. manum collectosq. armat agrestes. In lib. aliq. antiq. legere est Ludorumque manū, & collectos armat. In nonnullis, Ludorumq. manū collectos armat agrestes. Nunc poscere currus. In Med. & aliquot alijs, Currum, legitur. Rūpe moras omneis, turbataq. arripe castra. In lib. omnib. quos legi, Et turbata arripe castra. Et in celum parib. se sustulit alis. In aliq. antiquis lib. Pariter, habetur. Duplicisque ad sidera palmas Sustulit, ac tali. In antiq. aliq. Duplicis ad, absque, quæ, & Sustulit & tali. Video mediū discindere celum. Antiqua fere omnia exemplaria legunt, Mediū video discedere celum. Sequar omnia tanta. In plerisque lib. vetustis, Sequor, legitur. Quisq. in arma vocas. In lib. aliq. antiq. Vocat, notatum est, Onerauitque æthera votis. Plerique veteres libri, Onerauit æthera, absque particula, quæ, legunt.

Quis

SERV.

Quis globus. i. quantus. admirantis. n. est, non interrogan-
tis, nec. n. interrogat qui nunciat. Hostis adest. Eia. Hic
distingendum, ut eia militum sit properantium clamor, & est
Ennianum, qui ait, Eia Macheras, Ergo eia ingenti clamore di-
centes, ad portas ruebant. Alii, Hostis adest, eia, legunt. Nan-
que ita discedens præceperat. Excusatio Troianorum ne portas
clausisse timore videantur. O-
ptimus armis. Peritus armorum
dux egregius qui futura prou-
dit fore. Si qua interea fortu-
na fuisset. i. bellicus casus Pu-
dor, iraque monstrat. Licet eos
hortaretur ira & pudor. Tar-
dum agmen. Peditum dicit. qui
equitum comparatione tardi-
sunt. Vbi Troie quam fecerat
Aeneas castrorum in morem.
Maculis quem Thracius albis.
Noue albas maculas dixit, cum
proprie macularum hæc sit na-
tura ut obscuritate sua albam ali-
quid infuscent. Cristaque tegit
galea aurea rubra. Duo ablati-
ui sunt, & duo nominatiui, quos
metrica ratione discernimus. Nam
rubra cristam, longæ sunt ultimæ,
quia ablatiui sunt casus sane
hominum versus pessimi sunt. Prin-
cipium pugnae. Hoc de Roma-
na solemnitate tractum est.
Cum. n. volebant bellum indice-
re, Pater patratus, hoc est prin-
ceps facialium proficiscebatur
ad hostium fines, & præfa-
tus quidam solennia, clara voce
dicebat se bellum indicare pro
certas causas, Aut quia socios
læserant, aut quia nec abrep-
ta animalia, nec obnoxios reddi-
derant. Et hæc clarigatio di-
cebatur à claritate vocis. Post
quam clarigationem hasta in eo-
rum fines immissa indicabatur iam pugnae principium. Clamo-
rem excipiunt socii, Legitur & clamore. Si Clamore, sensus
erit talis, Hasta iactum loci clamore comitantur. Si Clamo-
re, intelligimus Turni eos clamore excepisse, & cum fremitu
eum sequuntur. Inertia corda, Non re vera, sed sicut hostibus. vi-
debatur. Aditumque per auiam quærit. Etiam per auiam. Sanè ex-
primitur Turni violentia. nam viam per auiam nullus requirit.

ASC.

Hic subitam &c. Docet quomodo exercitus Turni ab Aeneadis
visus sit, utque illi iuxta imperium Aeneas, sese intra castra te-
nebant. Item, ut Turnus primam hastam in limites hostiles
intulit. & Teucros in apertum campum prouocare conatus
est. De qua re dicit Don. sic. Quis globus. Primo dubitauit,
deinde cognouit esse hostes. Tela. Etiam lapides & omnia mis-
silia dici possunt. Namque ita discedens præceperat, aliter. n.
timidi poterant videri Troiani, qui instructa acie non exiret
contra hostes, Aeneas præceptum propter incertos fortune
casus sapiens fuit. Ergo duas dedit virtutes; alteram ne im-
belles viderentur, alteram ut regi parerent. Tardum. Non quod
tarde ambularet, sed comparatione Turni. Iaculum. Dedit prin-
cipium pugnae. id. n. signum fuit ante quod nulli licebat arma
mouere. Hec ille. Ordo est. Teucris prospiciunt hic. i. hoc tempore
quo Turni exercitus prodibat, aut hic. i. in hoc Turni exerci-
tu nubem subitam. i. de repente ortam, glomerari. i. in globum,
aut globos colligi, puluere nigro. i. denso, & ita vmbroso, aut
et terra, ac prospiciunt tenebras insurgere campis ex puluere
i. per aerem resperso, Caicus, vir ille Troianus, clamor pri-
mus ab aduersa mole. i. specula magna ex diuerso sita. O ci-
ues, quis. i. qualis, aut quantus, q. d. dii boni qui magnus globus.
i. cumulus incedentium, in globum collectorum, voluitur. i.
cum molimine incedit, atra caligine. i. cum nube puluerulenta,
& nigra. Et cum hoc dixisset, paulo post agnouit hostes, & di-
xit. Ferte citi ferrum. i. arma repulsiua, date tela, quæ. i. longe iaci
possant, scandite muros, quia sup. hostis adest. Bene rei præ-
cipiti dat orationem congruam sublati conignationibus. Teucris
conducunt. i. includunt se per omnes portas, dicentes, sup. eis. i.

de se mutuo cohortando, ingenti clamore, & complent mœnia. i.
murorum propugnacula. Nam Aeneas optimus. i. peritissimus
armis. i. de bello gerendo, discedens. i. cum discederet præcepe-
rat ita, si qua fortuna, i. insultus hostilis fuisset interea. i. dum
abesset heu. i. vel ne, auderent struere. i. instruere aciem, nec au-
derent credere. i. committere, sup. se, campo. i. patenti, & vtrius-
que partibus equo, sed. sup. serua-

rent modo. i. duntaxat. & so-
lummodo castra, & pro. i. mu-
ros tuos. i. munitos tute, agge-
re. i. accumulatis terris, & val-
lo. Ergo & si. i. quæ pudor &
ira, quæ duo plurimum (Homero
teste) ad bellum valent, monstrat
i. indicat eis, & cohortatur con-
ferre manum. i. cum hostibus. insult-
antibus, tamen ipsi obijciunt
s. hostibus, portas, & facessunt
i. faciunt, præcepta. s. Aeneas,
& ipsi armati expectant hostem
sup. in turribus cauis. i. propu-
gnaculis capacibus factis in
extremitatibus castrorum, quæ
in more urbis extruxerant, Tur-
nus adest improvisus. i. prius-
quam ab eis, aut videri, aut ani-
maduertere posset, quia videbat
ingentem globum illum adhuc lon-
ge abesse, sed adest Turnus
vbi improvisus. s. semper quod ip-
se ante volans præceperat, agmen
tardum. i. tarde. i. militariter in-
cedere, aut tardum quantum ad
ardorem Turni, adest inquam
comitatus. i. stipatus, viginti
equitum. i. ex equitibus. quos plu-
res quam viginti habebat, unde ge-
nitiuo multitudinis usus est
Poeta, lectis. i. electis ex om-
nibus alijs, quem. s. Turnum,
equus Thracius. i. e. Thracia,
vbi dicti sunt optimi, & fero-

cissimi equi propagati ab equis Diomedis Bistonis, ut quos
Rhœsus in Troiam inuehere cupiebat albis maculis. i. ha-
bens albas maculas, & quem galea aurea. i. ex auro facta, cri-
sta rubra. i. habens cristam rubram tegit. s. a capite, & ait, o iu-
venes, equis erit, an ei sit, sup. aliquis, qui primus in hostem.
sup. insultet, aut inuehatur mecum, atque iaculum. i. ha-
stam, quam faciales Romani manes inimicorum, in princi-
pio belli inficere postea instituerunt, emittit, sup. ipsum iacu-
lum, aut ipsam hastam in auras appositorie principium. i. quod
factum erat exordium pugnae, & ipse arduus. eminens, in-
fert se campo, quasi expectaturus hostem, quem adiectione
hastæ prouocauerat. Socii accipiunt clamorem. i. acclamant,
& applaudunt illi facto, & sequuntur. s. furrum, fremitu hor-
risono & mirantur corda Teucrum. i. Teucrorum, inertia. i.
ignaua, & demissa secundum Rutulorum opinionem, quos la-
tebat mandatum Aeneas. s. non dare, i. quod non parerent, nec cre-
derent se campo, æquo. i. æqualiter, vtriusque patenti, & ubi
neuter altero munitior esset, & ipsos viros. i. cum viri sint
non ferre arma obuia, sed fouere castra, sicut gallina nidum
fouet, & sup. Turnus turbidus. i. commotus ira, lustrat. i.
circumspicit, vagando huc, atque huc, idest in diuersos angu-
los muros scilicet castrorum, aut urbis, in morem castrorum
extrui cepta, equo, idest in equo, aut super equum, & querit
aditum, idest accessum, per auiam, idest loca inaccessa.

V A R I A L E C T I O.

D A T E tela, scandite muros. In Rom. lib. & quibusdam alijs
legere est, Et scandite. In oblongo Ascendite. Ne struere au-
derent aciem, In quibusdam antiq. lib. Ne struere auderent
acies, legitur. Et tutos seruarent aggere. In oblongo lib. Tuto
aggere. legitur. In alijs, Totos. Qui primus in hostem? In Med.
lib. Quis primus, habetur. Et iaculum vtror emittit in auras, In
alib. lib. Torquens, legas, & in plerisque alijs, Intorquens, &
pro, Emittit, Euertit, legitur. Et campo sese arduus infert. In
Rom. lib. Campis, & pro, Infert, Affert, legitur. Clamorem
excipiunt socii. In Rom. lib. Clamore, septimo casu legitur.

Ad

SERV.

AD causas. Munimenta & sepra ouim. Est. n. Græcū no-
men, c. detracto. Nam Græci aulas vocant animalū re-
ceptacula. Nocte super media. Ultra mediam noctem. i. maio-
re eius parte transacta. Et est bona elocutio facta per Sylle-
psin. vt si dicas, Legi nocte super media. i. ultra mediam no-
ctem. Nulla enim Syllepsis est quæ non & casus mutet. & e-
geat subauditione, vt, Hanc
ego nunc ignarā huius quod-
cunque pericli est. Sæuit in
absentes. Phantasiā seuitiæ
expressit, quia lupi sic circa
caulas fremūt vt in ipsis ani-
malibus solent. Ex longo ra-
bies, absoluta elocutio, vt si di-
cas, Ille fatigatur fame ex lon-
go. Et qua via clausos. Qua,
aduerbiū loci est, non pronom-
en: nā non stat versus si Via
septimus sit, nō nominatiuus,
ergo Quia via, per quam par-
tē viæ vallo Troianos excu-
tiat, Legitur tamen. Et quæ
via, & est sensus absolutior.
Facib. pubes accingitur atris.
Armat. instruitur. Piceum
fert fumida lumen. Sordidior
.n. ex tedis & ignis & fumus
est. Quis Deus. o Musæ. Quia
res deorum est & ardua, ideo
per se eam nō pōt dicere. Hic
autem gloria Turni latenter
ostenditur, cuius vis nisi a nu-
minibus repelli non potuit.
prisca fides, factō, sed fama
perennis. Omnis antiquitas
difficile, pura & incorrupta
manat in posteros. Hoc n. di-
cit, Factum hoc licet priscum
sit. i. antiquū, tamen fama eius
non est oblitterata temporis
vetustate. Quo primum. Hoc
est in initio, non. n. secundo
factæ sunt naues apud Idam
ab Aenea. Formabat. idest for-
mare cogitabat. non enim in
Ida, sed apud Antandrum fa-
ctæ sunt. Alta pelagi. absolu-
tum, Vt lata camporum. Ipsa
Deum fertur genitrix. Fig-
mentum hoc, licet poeticum
sit, tamen quia exemplo ca-
ret, notatur a Criticis. Vnde
longo procemio excusatur.
nam ideo & prisca ratione re-
ligionis & Iouis beneficio di-
cite esse perfectum, vt naues
mutarentur in nymphas, quo
vel aliqua ex parte possit esse
verisimile. Berecynthia. Ma-
ter deum a monte Phrygiæ
Berecinto, cuius vltima sylla-
ba caret aspiratione, quā ad-
dimus quoties montem Deli
Cynthum dicimus. Est autem
tenuis ista discretio, quib. no-
minibus subtrahi debet aspi-
ratio. Nam ecce, Ripæi mon-
tes Arcadiæ non scribuntur
cum aspiratione, quam addi-
mus, cum Riphæos montes
Scythiæ significamus. Da na-
te peteti, ac si diceret, Et q. iu-
bere debuerat. Domito te po-
scit olympo. Videtur hoc dice-
re, Præsta ei cuius beneficio seruat⁹ ad Olympi regna venisti
Saturnus. n. cum oēs consumeret filios, Iouem solū esse non
potuit calatū maris auxilio. Domito ergo Olympo, in tuas,

fleges per beneficium meum mūdo redacto. Pineas filua mi-
hi Cōgrue, nā pinus est in tutela Matris deū. In arce fuit sum-
ma. Hoc est apud Gargara, q. dicta sunt. quasi καρά κρατος,
i. caput capitis, altitudinis altitudo, καρά est ἡ κεφαλή Garga-
ra autem sunt montis Idæ cacumina. propter quod dicit, In
arce summa. Nigranti picea. Nigranti, vmbrosa, & picea ar-
boris genus est, vnde pix desu-
dat, Harum autem fm Plin.
quinq; sunt species, sicut etiā
supra diximus. Has ego. Non
trabes, nam de acere naues
non fiunt. Vnde melius arbo-
res intelligimus, referētes, ad
piceas vel pinos, Sanē notan-
dam trabes, non nisi iam cēsæ
sint, & cōpositæ dici. Classis
egeret, Iusta Aeneæ petitio,
& cōcedentis benignitas nu-
minis exclusit piaculum. Nā
his remotis sacrilegium com-
mitteretur. Timor anxius an-
git, aut perpetuum est timor-
is epitheton, aut certe verum
timorem voluit significare,
vt speraret ab eodē q. ex cupi-
ditate nascitur prosperorum,
vt, Exultantiaq; haurit Corda
pauor pulsans. Profit nostris
in montibus ortas. Bona bre-
uitate detraxit & his & esse.
nā plenum est. Profit his or-
tas esse in nostris montibus,
quod fecit elocutionis causa.
[Torquet] Sustinet, regit.
[Quò fata trahis?] Ostendit
fata posse aliquatenus trahi,
non tñ vsquequaque. Hic. n.
dicit, Quò, id est ad quā rem.
Petis istis? Idest pro istis, nam
sic dicimus, peto tibi. i. pro te,
Fas habeant? Ius, nec enim
possunt æterna esse quæ ab
hominibus facta sunt. Horat.
Debemus morti nos, nostra-
que. Nam sicut animi fata
sunt immortalia, ita corporis
pereunt. Sallustius; Ceterum
studia omnia nostra sicut ani-
ma, immortalia sunt. Certus
que incerta pericula lustret
Aeneas. Et hoc dicit, casibus
licentiam hæc petitio vult adi-
timere. Nā Aeneas forte quæ
homo est, nauigationis debet
mere periculum, quod pe-
tiit si eius nauibus æternitas
detur. Cui tanta Deo permis-
sa potestas? Cui, ac si diceret
nec regi quidem deorum. De-
functæ, Liberatæ, vnde,
O tandem magni pelagi de-
functæ periculis.
Portusque tenebunt. Nautico
usus est verbo cū de nauibus
dicunt. Quæcunq; Hic osten-
dit aliquas perituras esse.
Euaserit vndis. Ex vndis
exierit, cum venierit ad eum
locum, de quo nauigatura iā
non sit. Alij legunt euaserit
vndarum periculum. Morta-
lem eripiā formā. Bene dixit
Mortalem. nec. n. potest fieri, vt
eadē res & mortalis sit, & im-
mortalis: aut est vt desinat esse mortalis. Qualis Nereia Clo-
tho. Nō dixi tales erūt. sicut supra, Qualis mugitus fugit cum
saucius aram Taurus. Perpice torréteis. Ardenteis, & est
figmen-

*Ac veluti pleno lupo infidatus ouili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpeffus, & imbres
Nocte super media, tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper, & improbus ira
Sæuit in absenti: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & sicca sanguine fauces:
Haud aliter Rutulo, muros, & castra tuenti,
Ignescunt ira, & duris dolor ossibus ardet,
Qua tentet ratione aditus, & qua via clausos
Excuiat Teucros vallo, atque effundat in aquor,
Classē, quæ lateri castrorum adiuncta latebat,
Aggeribus septam circum, & fluuiatibus vndis
Inuadit, sociosque incendia poscit ouantes,
Atque manum pinu flagranti feruidus implet.
Tum verò incumbunt, vrget presentia Turni,
Atque omnis facibus pubes accingitur atris.
Diripere focos: piceum fert fumida lumen
Teda, & commistam Vulcanus ad astra fauillam.
Quis deus o Musæ tam sæua incendia Teucris
Auertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. prisca fides factō, sed fama perennis.
Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Aeneas classē, & pelagi petere alta parabat,
Ipsa deum fertur genitrix Berecynthia magnum
Vocibus his affata Iouem: Cyb. Da gnate petenti,
Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
Pinea silua mihi multos dilecta per annos
Lucus in arce fuit summa, quò sacra ferebant
Nigranti picea, trabibusque obscurus acernis:
Has ego Dardanio iuueni, cū classis egeret,
Lata dedi: nunc sollicitam timor anxius angit.
Solue metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
Ne cursu quassatæ vllō, neu turbine venti
Vincantur: profit, nostris in montibus ortas.
Poe. Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
Iup. O genitrix, quò fata vocas? aut quid petis istis?
Mortali ne manu factæ, immortale carinæ
Fas habeant? certusque incerta pericula lustret
Aeneas; cui tanta deo permessa potestas?
Imo, vbi defunctæ finem, portusque tenebunt
Ausonios, olim quæcumque euaserit vndis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arua,
Mortalem eripiā formā, magnique iubebo
Aequoris esse deas: qualis Nereia Clotbo,
Et Galathea secant spumantem pectore Pontum.
Poe. Dixerat: idque ratum Stygi per flumina fratris
Per pice torrentes, atraque voragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Ergo aderat promissa dies, & tempora Parce
Debita complerant, cum Turni iniuria matrem
Admonuit, sacris ratibus depellere tedas.*

augmentum poeticum. Aderat promissa dies. Promissum tempus aduenerat, Turni iniuria, quam inferebat. Et modo iniuria est d'iniuria, i. iniustitia. Hinc est apud comicos iniurius, qui audet aliquid contra ordinem iuris. Et bene iniuria, nam & contra necessitatem fati, & contra rationem fœderis bella commouerat.

A S C E N S I V S.

Ac veluti, &c. Docet quomodo remanentibus Teucris intra castra sua, Turnus eorum classem incendere conatus sit. Vnde hoc solum affertur donati. Vrget presentia Turni. Plus valet presentia eius qui potest iubere, quam iussio. Cum autem dicit, Fumida tela, exprimit quare dixerit, facibus atris. Hæc ille. Ordo est. Ac veluti cum lupus insidiatus pleno ouili, fremit ad causas, i. ouilia, aut septa, perpeffus ventos & imbres, dum, i. exceptat & captat aditum, super media nocte, i. circa, aut ultra mediam noctem, sed pro ultra diceret, super mediam noctem, nunc autem dicens, nocte super, ut accipi pro sub, ut ipsa media nocte, agni tui, i. per septa, & munimenta caularum, exercet sub matribus balatum, quo, i. lupum irritant, vnde ille asper & improbus, i. affectu, ira, i. furore, quia repellitur, aut secluditur, i. exit, i. sicut iam suam acuit, in absentes, i. seclusos a se, rabies edendi, i. fames rabiosa collecta, i. contracta, ex longo, i. tempore, fatigat, i. torquet, & vrget ipsum, & fauces sicce, i. non imbutæ ex longo tempore, sanguine, i. prædaram, sup. fatigant ipsum. Haud, i. non aliter iræ ignescunt, i. ignitæ fiunt, & incenduntur Rutulo, i. Turno, quæ, i. insipienti, muros, & castra, & dolor ardet, sup. i. duris offibus, i. medullas usque penetrans, cogitanti, i. qua ratione, i. via, & modo tentet, i. moliat, i. aditus, & qua, i. per quam partem via, i. ratio inuenta, excutiat Teucros vallo (non est dicendum, quæ via, i. qua ratione, quia sic via, cum sit septimi casus produceretur. Sed alij legunt, quæ via, i. quæ ratio excutiat. Alij, qua vi, quod ego potissimum dicerem, si auctoritas iuuaret, quia opportunus est Ipondaicus versus, in tanto molimine positus) atque effundat, i. effusim venire cogat, in equor, i. campum equum, & sup. hoc cogitans, inuadit classem, i. Teucrorum, circumseptam aggeribus, & vndis fluuiatilibus, quæ latebant addiuncta lateri castrorum, & poscit locios ouantes, i. exposcit a sociis ouantibus & letis, & quasi de imbellibus triumphantibus, sicut in non satis ampla victoria, Romani fecerunt postmodum, incendia, i. ut immittant incendia, aut faces incendia facturas, atque ipse feruidus implet manum, i. suam, pinu, i. arbore pingui, & resinosa flagranti, i. ardenti, &, sup. Rutuli, incumbunt, i. combustioni nauium, tum vero, i. precipue tunc, aut tunc ad verum, quia presentia Turni vrget, i. instigat, sup. eos. Atque omnes pubes, scilicet Rutulorum, accingitur facibus atris, id fumosis ex pice, aut nociuis, & infestis, & diripuerunt admonuerunt, foros, id tabulata superiora, aut diripuerunt focos, id est, ignes, accipiendo continens pro contento. Teda, i. arbor illa pinguis, humida fert lumen piceum, i. quale ex pice fit, & Vulcanus, i. ignis, fert ad astra fauillam, i. flammulam, commixtam, i. fuliginem piceam. Quis Deus &c. Quia res difficilis est creditu, & præter opinionem interuenire, facit auctoritatem mutarum, ideo aureum figmentum hoc interserit, ut delectet nouitate & decorum seruet. Nam si bello viuida virtus fuit Troianorum, non esset decorum classem, ante oculos incensam videre, sine defensione vlla. Donati verba sunt. Tempore quo primum, Verisimilis fit res, cum tempus & locus exponitur, Ipsa Deum genitrix. Nullus homo hæc viderat, aut audierat, sed musæ Poetam docuerunt. Da. Imperatiua vox ostenditur parentis. Nate. Quod nomen ad impetrandum multum valet. Cara. Ut sit de parente quam diligis, & quæ te amat. Rem autem arduam petitura, causas iustas inserit. Torquet qui sidera mundi. Cui est omnium rerum potestas, sed tamen non debet aliquid præstare, contra fatum, ut illa petit, i. ut & naues, & Aeneas non sint subiecti casibus. Hæc ille, Ordo est. O Musæ, dicite, quis Deus, quod mortalium neminem potuisse, auerit Teucris, i. a nauibus Teucrorum, nam dum nostra ardent, nos ardere dicimur, sicut ij. Iam proximus ardet Vcalegon. Incendia tam seua, i. tam magna, & violenta, & quis Deus depulit ratibus, i. pepulit de ratibus, tantos ignes, dicite, inquit, quia fides est factio prisca, i. valde antiqua & ita subobscura & debilis, sed fama est, sup. perennis, i. per annos duras, & ad nos usque perducta. Incipit autem narrare, & quasi dictantibus musis. Tempore quo Aeneas formabat primum in Ida Phrygia

classem, i. suam, & parabat petere alta pelagi. Ipsa Berecynthia, i. Cybeles, quæ in Berecyntho colitur, genitrix, i. mater, deum, i. deorum, fertur affata Iouem magnum, i. sine exemplo, his vocibus, o nate, da, i. concede, petenti, sup. id, quod tua cara parens, i. mater, poscit te, i. requirit a te, Olympo domito, id postquam celi dominus effectus es, & voti compos, atque omnia potens. Incipit autem docere, quod velut filua pinea, i. in qua plurimæ pinus nascuntur, dilecta mihi per multos annos fuit in summa arce, hoc est apud Gargara, lucus, i. incædua, ut sit mihi lucus consecratus, quo, i. ad lucum, sup. Phrygij ferebant sacra lucus, inquam existens obscurus, i. vmbrosus, picea, sup. arbore nigranti, i. nigredinem inferenti, & trabibus acernis, i. ex acere arbore preciosa. Ego læta, i. iubens & volens dedi, has, i. arbores, iuueni Dardanio, i. Aeneæ, cum egeret classis, non ergo sacrilegus erat, nec contemptor diuum, timor anxius, i. anxietatem afferre solitus, vrget nunc me sollicitam, quia sciuit classem Aeneæ appetendam ignibus, solue metus, i. meos, de pectore meo, atque sine, i. per mitte, parentem, i. matrem tuam, posse hoc precibus, i. per preces neu, i. ne ve, ipsæ vincantur quassatæ vlllo cursu, neu vlllo turbine venti proflit, sup. ipsis ortas esse in nostris montibus. Filius, i. Iuppiter, qui torquet sidera mundi, i. cui est rerum omnium potestas contra, i. e contrario, loquitur hoc est respondet huic sic. O genitrix, quod, i. in quam conditionem vocas fata, ut, i. contra factorum ordinationem, corruptibiles arbores non corrumpantur, nam nihil tam fatale volunt, quam mortalia mori, & corruptibilia corrumpi, vnde fatum, pro morte vsurpant, aut, quid petis istis, in datiuo, i. pro istis, i. vilibus, ac insensibilibus, petis ne, sup. ut carinæ factæ manu mortali, habeant fas, i. ius, & permissum immortale, i. ut immortales sint, & ut Aeneas, incertus quia mortalis, & submergibilis, lustret, i. circumspectat, & experietur pericula, existens certus, i. tutus, eo quod naues tutæ essent, cui deo est tanta potestas permessa, quod nulli præterquam mihi, vnde animaduertit in Aesculapium, qui Hippolytum ab inferis reuocaueram. Immo, quod, i. quinimo id potius faciam, ubi, i. postquam, naues defunctæ, i. munere nauigandi, vehendi, Aeneam, sicut de Aenea dictum est: O tandem magnis pelagi defuncte periculis. Tenebunt finem, i. nauigationem, & pro, i. portus Ausonios, olim, i. aliquando, tempore futuro, post septennales, i. errores, quæcunque euaserit vndis, quia periit vna inter Syrteis, ut dictum in primo est, & vexerit ducem Dardanum, i. Aeneam, sup. ad arua Laurentia, ego eripiam, sup. ei, formam mortalem, & iubebo, sup. omnes esse deas magnæ æquoris, i. nymphas marinas, quales Clotho Nereia, i. Nerei filia, Nereides, maris nymphæ humanam habentes effigiem, quarum nomina sunt Nysee, & Cymothoe, & Galatea, (quæ nymphea est marina a lactis candore sic dicta, quasi lactis dea, quia gala, lac significat, vnde etiam Galaxia & Galathites gemmæ sunt colore lacteo) secant pectore pontum spumantem, i. mare spumens, dixerat, i. Iuppiter, & annuit, i. nutu significauit: id ratum, i. firmum, & solidum esse, per flumina fratris Stygij, i. per Plutonis Stygem, dii cuius iurare timet, ac fallere nume, & per ripas torrentes pice, & atra voragine, i. per Stygias paludes, & tremefecit nutu totum Olympum. Ergo dies promissa, i. tempus exoluendi promissum aderat, & Parca complerant, pro compleuerant, tempora debita: cum, i. quando, iniuria, i. violentia iniusta Turni, admonuit matrem, i. deorum, depellere ratibus sacris, i. sacratibus arboribus factis, tedas, i. faces ex tedis factas.

V A R I A L E C T I O.

IGNESCUNT iræ, & duris dolor offibus ardet. In antiquis lib. hic versus ita legitur. Ignoscunt iræ, duris dolor offibus heret. Et qua via clausos. Excutiat Teucros vallo, In Romano lib. & plerisque alijs, legere est. Et qua via clauso Excutiat Teucros vallo. Atque effundat in æquor. In Romano lib. legere est, In æquum. Ageribus septum circum, In Romano lib. Clausam, sed enim, Septam, magis placet, id vero per e, diphthongon scribitur. Sed fama perennis. In Romano libro, legere est, Sit fama perennis. Ipsa Deum fertur genitrix. In Romano lib. legitur, Ipsa deum genitrix fertur. Timor anxius vrget. In Mediceo lib. in Porcio, & aliquot alijs, Angit, non, Vrget, est, Nec cursu, quassatæ. In lib. antiq. Ne cursu, legitur. Qualis Nereia Clotho, In lib. aliquot antiquis. Quales Nereia Doro, legitur. Admonuit ratibus sacris. In antiquis libris legere est, Admonuit sacris ratibus.

SERV.

Nova lux. i. nimbis deorum, quod ipse paulo post dicit. Ne trepiditate meas, pro ne festinetis. Et per hoc significatur, ideo ad nauium defensionem egressos non esse Troianos, quia numē vetuit. Ite Deū pelagi, Alij hucusque volunt matrē deū locutā. Alij iungunt Genitrix iubet. Obstupere animis Rutuli, Timuerunt Rutuli, timuit Messapus numinis filius, timuit Tyberis. Per hos autem gradus, maior Turni de signatur audacia. Tale est & in quarto. At non infelix animi Phoenissa. Et amnis Rauca sonans. Licet antiquitas habuerit hic & hæc amnis, melius tamen est rauca sonans accipere pro rauce, quā rauca amnis, Reuocatq; pedem Tyberinus ab alto. Nunc ipsum deum ter ritum, dixit supra vndas fuisse perterritas & in se repressas. Animos tollit dictis. Magnanimitatem suam comprobat dictis. tale est illuc contrarium. Turbatumque oculis. Hæc mōstra petunt, Appetunt, vt, Reginam petit. Iuppiter ipse. f. qui omnibus præstare consueuit. Vnde & Iuppiter dictus est quasi iuuans pater. Solitum ergo auxilium. Non circa Troianos accipimus, sed quod ipse præstare consueuit. Non tela, neque ignes Expectant Rutulos. Non expectant Troiani vt Rutulorum telis aut ignibus pereant qui iam nauium amissione perierunt. Maria inuia Teuc. Color est. Nam rem quā pro se Troiani putabāt, in contrarium vertit dicens, nauigationis auxilium & fugę perdidisse Troianos, quos constat p. felicitate habuisse nauigationis vitare discrimina. Rerum pars altera. Humanę enim naturę duo elementa concessa sunt, mare, & terra. Nil me fatalia terrent. Tacitis occurrit quæstionibus dicens, Si fataliter se venisse ad Italiam dicūt, iam venerunt, completa sunt fata. & callide tacit quod erat fatale. Troiani n. dicebant Italię sibi regna deberi. Et est oratorū qōnes ita pponere, vt facile solutionis fortiantur euentum. Si qua Phryges præ se iactant. Quasi & ista confingāt. Sūt & mea cōtra Fata mihi, Hoc falsum est qđ dicit Turnus, sed in arte rhetorica tūc nobis cōcedit vt i mēdacio, cū redarguere nullus pōt. Vt hoc loco ē q. s. n. vere pōt scire Turno data sit, necne rñsa q. scit falsū ēē qđ dixit, argumētis probare dicta cōtendit, dicēs esse sceleratā gentē, raptā sibi cōiugē, in quo factō vritur Græcorū exēplo, qui rapta Helena gentē deleuerē Troianū. Coniuge prærepta. Inuidiose sponsam, coniugē vocat. Nec solos tangit Atreidas iste dolor. Cur nō in similitudine criminis sit pōenę similitudo? si culpa reperitur, supplicia quoq; geminūtur. Penitus modo nō genus oē perosos Feminē. Modo oē genus feminē, non eos penitus perosos esse decebat. Locutus est aut figurate. Fossarumq; morę. Non tutela, sed mortis dilatio. An non viderunt. Legitur & at nō. si an non, absolutū est. si at non, inceptiua particula est ad ornatū pertinet. Horat. At d. deorū quidquid in cēlo est regit. Tale est, At nō sic Phrygius penetrat Lacedæmonia pastor? Hic primū noua lux oculis effulsit, & ingēs Visus ab aurorā cēlum transcurrere nimbis &c. Docet ergo, quō naues Troianorum, in ny nphis mutate sint, & quō in prodigium animosus Turnus in suum vertebat commodum, docens id sibi a dijs factum, ne amplius aufugerent Phryges. Eam aut

deorū esse voluntatē, probat ex simili. Nā sicut vlti sūt raptū Paridis, ita & Aeneę vlturi sūt, cū par sit ratio. Purgat pterea Turnus, omnia qđ Phryges de fatōrū oraculis sibi pollicita adducere possent, leq; Græcis collatum præfert. De quibus omnibus dicit Don. sic. Hic primū noua lux oculis effulsit, & ingens Visus &c. Debuerunt ante coniurationē præire signa, ne casus res facta videatur. Deinde, vox sequitur, vt coniectura signorū firmetur. Maria an Pulchre a loco in quo erant, possibilitatē sumpsit. Totidem. Vt apparet ipsas esse qđ fuerant versæ. Increpat vltro. Temeritas maxima, qui cū factū intellexisset, debuit potius fortunā suā deslere. Auxilium solitum. q. d. qui fugere semper soliti sunt. Tot millia. Separa. & deinde dic, Gētes Phryges, p. cōiunctio posuit. Solos Atreidas. Si uerunt pēnas primarum iniuriarum in Atreidas pulsi patria luent. & istarum in nos iam extorres & ideo imbecilliores est ergo mirū exemplū. Deprimit aut oīa illorū gesta apud Troiā & se Græcis præponit, quod non fraude, sed vt velit adoriri. Hæc ille. Ordo est. Lux non i. magna, & insolita, effulsit primum hic. i. in hac exustione nauū, aut hoc loc dicto, & i. ingens nimbis. i. lucida nubes, visus est transcurrere cēlum. i. aerem, incipiens. f. a Aurora. i. parte Orientali. Et chori Idē. i. qui sunt in tutela matris deorum, sup. visi sunt. Tum. i. insuper, vox horrenda. i. metuenda & reuerenda, cum horrore quodam excidit p. auras, & complet Troiam. f. nouā, in mortē castrorum extructā, & agmina Rutulorum, i. populorum Turni. O Teucris, ne trepidate. i. ne cū timore festinetis, defendere naues meas. i. mihi, ppter pinus sacras, ve, pro vel, ne armate manus. i. ad defensionē, dabitur Turno ante. i. prius. i. citius, aut facilius exurere maria quam sacras pinus i. naues expinibus sacris mihi edificatas, vos. f. adhuc naues. ite solutę, ite, inquit, deæ pelagi, genitrix

*Hic primum noua lux oculis effulsit, & ingens
Visus ab Aurora cælum transcurrere nimbis,
Idæque chori: tum vox horrenda per auras.
Excidit: & Troium Rutulorumque agmina complet.
Cib. Ne trepidate meas Teucris defendere naues,
Ne ve armate manus: maria ante excutere Turna,
Quam sacras dabitur pinus, vos ite solutę,
Ite Deę pelagi genitrix iubet. Poe. Et sua queque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis equora rostris
Ima petunt: hinc virgineę (mirabile monstrum)
Reddunt se totidem facies pontoque feruntur,
Quot prius gratę steterant ad littora prore,
Obstupere animis Rutuli: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur, & amnis
Rauca sonans, reuocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno:
Vltro animos tollit dictis, atque increpat vltro:
Tur. Troianos hæc monstra petunt: vt Iuppiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
Expectant Rutulos. ergo maria inuia Teucris,
Nec spes vlla fugę: rerum pars altera adempta est:
Terra autem in manibus nostris: tot millia gentes
Arma ferunt Itale. nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ se iactant, responsa deorum.
Stat fatis, Venerique datum est: tetigere quod arua
Fertilis Ausonię Troes. sunt & mea contra
Fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem,
Coniuge prærepta: nec solos tangit Atreidas
Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed perijsse semel satis est: peccare fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos.
Femineum: quibus hæc medię fiducia velli,
Fossarumque morę, lethi discrimina parua,
Dant animos. an non viderunt mœnia Troię
Neptuni fabricata manu considerare in igneis?*

f. deū iubet. Et puppe. f. ipse naues, incipientes a puppibus nymphæ fieri abrumpunt vincula quæ. i. quolibet lūa. i. vincula, seu retinacula, ripis. i. ab ipsi ripis, perunt ima æquora, rostris demersis more delphinorū, & totidē facies virgineę, mirabile monstrum. i. quæ res est mirabile mōrum, reddunt se. i. exhibent se, emergētes ex aquis, & ferūtur Pōto. i. in mare, totidē littora, inquit, quod prore aratæ steterant prius ad littora, Rutuli obstupere animis, & ipse Messapus. f. ductor exercitus domitor equorum & filius Neptuni, qui audacissimus esse debuit, cunctatur. i. fixus mansit, existens conterritus, & hoc equis turbatis, & amnis sonans rauca. i. rauce, quasi p. clu se voce p. stupore, translatio ab hoīe a lupis viso, sup. cōterritus cunctatur, & ipse Tyberinus. f. deus, hoc est Tyberis reuocat pedē ab alto. f. mari. i. non audet influere Tyrthenū mare in quod se nymphæ ex nauibus factæ receperāt, At. i. sed, fiducia. i. cōfidens virtus & animositas, nō cessit. i. nō amota est Turno audaci. i. a Turno audace, & tollit animos. f. suorū obstupescentiū, vltro. i. insuper, dictis. i. verbis cōsolatorijs, atq; b increpat vltro. i. non solū non turbatur, aut finit, eos turbari, sed insuper increpat. atq. redarguit turbatos, dicens, Hæc mōstra. i. prodigia. i. affectant in perniciē & vltionem eorū Troianos, quia ipse Iuppiter, quem, f. dicunt suę profectionis autorem,

ASC.

Genē, eripuit ijs. i. eis auxiliū solitum, quia nō poterunt amplius naubus aufugere, ut hactenus aufugerunt: Ipsi Troiani non expectant tela, neq; igneis Rutulos. i. Rutulorum manibus immisos, hoc est debent iam non expectare, sed vereri. Ergo. f. quia naues ablatae sunt, maria, sup. sunt inuia. i. inaccessibleia Teucris. Nec vlla spes fugae, sup. est eis reliqua. Altera pars rerū. i. auxiliorum, quae in fuga collocabatur, est eis adempta. i. ablata, terra autē est in nostris manibus. i. potentia nostra est, quidquid in terra nostra est, nam tot millia gentis Italiae. i. Italicae, ferunt arma. f. contra tam paucos, quod tamē, ob gloriam suam retinet: Responsa deorum. i. oracula fatalia, si Phryges. i. Troiani, iactant quā. i. aliqua, praese nihil terret me. i. nihil moueor, quod fatale eius fuerit in Italiam peruenire. Nam satis. i. satis, datum. i. concessum, est satis. f. Troianorum, & Veneri. i. petitioni Veneris, q. i. quia Troes tetigere, arua ausonia. i. illius patris Italiae, fertilis. Sunt & i. et, mihi mea. i. mihi fauentia fata, contra i. in contrarium. f. exciderit ferro. i. gladio, gentem sceleratam. i. impiam, coniugij violatricem, & hoc coniuge praerepta, i. quia mihi coniux Lauinia praerepta est. Nec iste dolor. f. de raptu coniugis, tangat solos Atridas, q. d. etiam me tangit, nec licet. i. concessum est a dijs, solis Misenis. i. populis Menelai, capere arma. i. contra raptorem coniugis. Et si dicantur Phryges satis puniti, propter raptum Heleuae a Paride factum, & ita deos, placidos dicit, qd non, quia si satis est perijisse semel, fuisset. i. esse debuisset, satis ante. i. prius, aut potius, peccare semel fuisset satis: ante fuisset, inquit, satis peccare eos perosos, modo non peuitus, omne genus foemineum quia, non se, qui potius foeminae sunt, quā viri dicendi, sed alias, omnes foeminas vero simile est perosos esse, quibus, sup. est hae. f. sola fiducia, medij valli. i. quia vallum habent inter medium, quod a nobis eripuntur, & quibus morae. i. dilationes, fossarum. i. quas fossae faciunt, paruo discrimine. i. parua distantia, leti. i. a morte, dant animos. i. fi-

duciam, an non, autem at non, per ironiam, viderunt moenia Troiae, fabricata manu Neptuni, confidere in ignes. q. d. maxime, ut verosimile sit, haec parua castra, & vallum modicum non posse diu stare.

Lyx oculis effulsit. In Rom. lib. & aliquot alijs, Offulsit, & Obfulsit, habetur. Sed, Effulsit, receptū. Genetrix iubet. In quibusdā libris antiq. ita scriptum inueni, Genetrixq; iubet, sua quaeque. Hinc virgineae. (Mirabile monstrū) Reddunt se totidem. In Rom. lib. legere est, Mirabile dictū, Redduntur totidem. Quot prius aratae steterant ad littora prorae. Versus hic non habetur prorsus in plerisq; libris antiquis, nisi subditius, & ubi inuenitur adscriptitius, non Prorae, sed Puppēs, legitur, & in aliquibus, Naues. Neq; tamen dissimulandum quod in codice Porcio versus is inuenitur quidē, sed non eo ordine, quo in vulgatis exemplaribus. sed ita transpositus.

Iamq; petunt; hinc virginea (mirabile monstrum)

Quis prius aratae steterant ad littora prorae

Reddunt se totidem facies, pontoq; feruntur.

Turbatis Messapus equis. In Ro. lib. legitur, Turbatur. praeterea Messapus, varie scribit. At nō audaci cessit fiducia Turno. In lib. aliq. antiq. transpositis dictionibus legit, At nō audaci Turno fiducia cessit. Terra autē in nostris manibus. In quibusdā antiq. lib. legere est, In manibus nostris. Tot millia gentis, In antiq. lib. Gentes, legitur. Stat satis, Veneriq; datū est, In lib. antiq. Est, non legitur. Sed perijisse semel satis est. In libris vetustis, legere est, Si perijisse, & pro, Peccare, Peccasse. Penitus modo nō genus oē perosos. In lib. aliq. antiquissimis. Modo nec genus, legitur. Est & ubi, Perosum, legat. Fossarumq; morae, leti discrimine paruo. In Rom. lib. legere est, Fossarumq; morae, & lethi discrimine paruo. In eodem. in Porcio, & alijs quibusdā manuscriptis, Discrimina parua, legitur per appositionem. Quod valde placet. An non videntur. In antiquis plerisque libris, An, non legitur.

SERV.

SERV.

Vallum. Vallum dicitur ipsa munitio. Nam valli fustes sunt, quibus vallum munitur, Ipse de sustentaculis viriū, Primus vallos sub tecta referre. Non armis mihi Vulcani, non mille carinis. Bene arma generaliter dixit. Nam ipse habuit a Vulcano, sed solum gladium, ut ensē quem Dauno ignipotens deus ipse parenti fecerat, & Stygia candentem tinxerat vnda. Per hoc autem quasi latenter dicit se Achille esse meliorem, qui se Troianos etiam sine diuinis armis superare posse confidit. Addam se protinus omnes. Ne timere videatur auxiliorum multitudinem, dicit incrementa esse victoriae. Luce palam. Propter tenebras & furta inertia. Quos distulerit Hector. Bene solius Hectoris facta est commemoratio, ut ostendatur ipse perijisse, qui potuit esse terrori, per quod vult Aeneam nihil fortiter in bello fecisse Troiano. Melior quoniam pars acta diei. i. maior, & prima. Bene gestis corpora rebus. In eo tantum quod hostes non ausi sunt egredi. Pugnam sperare parati. i. contra Troianos, non a Troianis, ne videatur contra su praedicta oīa nunc socios, inferre timorem. Vigilum excubiis. Excubiæ, diurnae sunt, Vigiliae, nocturnae. Centeni quemque. Centuriorum. f. ex more Romanae militiæ. nam ex numero militum qui eos sequuntur, gradus dignitatis apparet. Vertunt crateras alienos. Portant, & est hemistichium Ennianum.

ASCENSIVS.

Sed vos d. &c. Continuo prosequitur Turnus cohortatio. nē suam, circa quā partem nihil habemus Donati. Ordo igitur est. Sed vos d. lupp. viri lecti ad militiam, aut inter delectos

Sed vos o lecti, ferro quis scindere vallum

Apparat, & mecum inuadit trepidantia castra?

Non armis mihi Vulcani, non mille carinis

Est opus in Teucros: addunt se protinus omnes

Etrusci socios: tenebras, & inertia furta

Palladij, caesis summe custodibus arcis, &

Ne timeant, nec equi caeca condemur in aluo:

Luce palam certum est igni circumdare muros.

Haud sibi cum Danais rem, saxo, & pube Pelasga

Esse putent, decimum quos distulit Hector in annum.

Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,

Quod superest, lati bene gestis corpora rebus

Procurate viri, & pugnam sperate parati.

Poe. Interea vigilum excubijs obsidere portas

Cura datur Messapo, & moenia cingere flammis.

Bis septem Rutuli, muros qui milite seruent,

Delecti: ast illos centeni quemque secuti

Purpurei cristis iuuenes, auroque corusci,

Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam

Indulgent vino, & vertunt crateras ahenos.

Collucent ignes: noctemque custodia ducit

In somnem ludo.

electi, quis, supple vestrum, appareat scindere vallum. i. castrorum Aeneadum munitio. nem? & quis vestrum inuadit mecum castra trepidantia. i. aut fragilia, & infirma, aut Phrygū trepidantium metu? (Omnia mire dicta. Nam praesenti vitur tempore, ut rem non gerendam, sed iam non geri, fiducia quadam significet. dicit, lectos, ut suae virtutis admonitos faciat. dicit, mecum, ut se participem laboris doceat. dicit, ferro, ut instrumenti copiam monstrat. dicit, castra trepidantia, ut facilitatem rei indicet) non est mihi opus. i. non indigeo necessario in Teucros. i. ad excidium Teucrorum, armis Vulcani, sicut Achilli, fuisse legitur, cui Thetis, mater Vulcania procurauit arma, non est etiam opus mille carinis, tot. n. vfi dicuntur Graeci, vnde & in ij. Non anni domuere decem non mille carinē. Addant permittentis verbum. i. concedo, aut permitto, ut oēs Hetrusci addant se socios Teucris, protinus. i. porro tenus. i. circumquaq; aut statim, tamen sup. ne timeant, i. non opus est, ut timeant, vel a. Imoneo, ne timeant tenebras. i. ne per tenebras adoriar, & furta inertia. i. quae inertibus, non strenuis viris, conueniunt Palladij. i. quibus Vlysses cū socijs, Palladium ex arce Troiana sustulit, ut in principio secundi visum. custodibus summæ arcis. f. Illi, caesis. i. interemptis per insidias. Non timeant, inquit, q. d. nos id non faciemus, nec nos cōdemur. i. abscondemur, ut Graeci, in aluo caeca. i. tenebrosa, equi. f. lignei. Certū est. i. deliberatū, & decretum est mihi, circumdare muros igni. i. obsidere castra, & ea persequi incendio luce, ergo nō per tenebras, & palā, ergo non per inertia furta. Ego saxo. i. facere, aut faciā, ut, sup. haud. i. non, putent rem. f. militarem, hoc est bellum esse sibi cum Danais, & pube Pelasga, q. d. imbelli, & ignaui

ignaua, respectu nostri, quos. f. Danaos, & Pelasgos, Hector distulit. i. dimouita victoria & a patria, aut extendit in castris versantes, in. i. vsque, ad decimum annum. Nunc, o viri leti. i. egregij, qm̄ melior. i. maior, aut magis opportuna pars diei, est acta. i. transacta, adeo. i. omnino, quod. i. quæ res, superest i reliqua est vobis facienda, aut quod diei, superest. i. quantum huius diei reliquum est, procurate. i. reficite corpora vestra, rebus gestis bene. i. feliciter, quod cōtra portentū dicit, & vos parati. i. refecti, sperate. i. affectate, & appetite pugna. f. contra Troianos, aut licet Seruius aliter sentiat, sperate. i. cum spe expectate, pugnam. i. inuasionem Teucrorum, nam non tam parui fecit Troianos, vt non putet se posse ab eis inuadi, frustra, enim aliter excubias instituisset, vnde addit Poeta, cura, obsidere. i. obsidendi, ab obsido non, obsideo, portas. f. noue Troiæ, aut castrorum Troianorum, excubijs. i. cum excubijs, vigilijs. i. agendi vigilias nocturnas, & cingere. i. cingendi, moenia. i. vallum castrorum, flammis, datur interea, dum. f. se reficiunt Messapo. Bis septem. i. quatuordecim Rutuli delecti, sup. sunt, qui seruent. i. obseruent. ne quid inferat aut exeat, muros. f. castrorum, milite. i. manu, seu multitudine militum.

ast. i. sed, illi sequuntur centeni iuuenes purpureis cristis. i. habentes in galeis cristas purpureas, & corusci. i. fulgentes auro sequuntur, inquam, quenque. i. quemlibet centurionum discurrunt, & variant, vices. i. exercent se militariter, & ipsi fusi per herbam indulgent vino, & vertunt. i. funditus ebibunt crateras, a nominatio crateres, tertia declinationis, cuius singularis hic crater ahenos. i. creos, igneis collucet. f. in castris, & custodia, ducit ludo. i. ludendo, noctem insomnem. i. sine somno.

SED vos, o lecti ferro quis scindere? In lib. aliq. antiq. Sed vos electi, legitur. In Mediceo vero habet, Ferro qui scindere vallū. Cesis summe custodibus arcis. In Ro. lib. Cesis late custodibus arcis, legitur. In quibusdam alijs, Late 2 duerbialiter. Nec equi ceca condemur in aluo In quibusdam lib. antiquis, Ceco legitur. Esse putent. In lib. aliq. antiq. Esse ferant, legitur. Pars acta, diei. In plerisq. lib. antiquis, Diei est, legitur. Et pugnam sperare parati. Antiqui lib. Sperare parari, legitur. Cingere flammis. In antiquis, Flama, legitur. Centeni quenque sequuntur. In Rom. lib. Secuti, legitur. Purpurei cristis iuuenes. Sunt lib. in quibus, Purpureis cristis, legatur.

SERV.

Trepididi formidine. Festini per formidinem. Nam nō est iteratio. Pontes Qui fiunt in muris angustioribus. Propugnacula. Pilas. Rectores iuuenum. Legitur & iuueni: Si iuueni, Ascanio: si iuuenū, magistros militum accipe. Sortita periculum. Sorte diuisa ad defensionem periculi. Quod cuique tuendum est. Exercent vnusquisque vices ad id, quod accepit tuendum. Ida Venatrix, A plerisq. Ida mater Nisi accipitur, quia dixit Venatrix. Nam si montem volueris accipere, abusive Idam venatricem dictam intellige pro venationibus abundātem. Nam venatrix est proprie quæ venatur, non quæ venationibus abundat. Iaculo celerem. Bene inducit Nisum optimum esse iaculatorem, & hanc præmittit armorū peritiā, qua plurimū potuit in Euryali defensione. Troiana neq. induit arma. Hoc est qui nondum bellicosa arma induerat. i. acceperat. Et hoc dicit, Pulcher quidem erat, sed nondum bellandi peritus. Dij ne huic ardorem mentibus addūt Euryale? an sua cuiq. Deus sit dira Cupido? Apud Plotinum philosophum, & alios queritur vtrum mētis nostræ acies per se ad cupiditates & consilia moueatur, an impulsu alicuius

*Hæc super è vallo prospectant Troes, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontesque, & propugnacula iungunt,
Tela gerunt: instant Mnestheus, acerque Sereestus:
Quos pater Aeneas, si quando aduersa vocarent,
Rectores iuuenum, & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio sortita periculum
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.
Nisus erat portæ custos acerrimus armis
Hyrtacides, comitem Aeneæ quem miserat Ida
Venatrix, iaculo celerem, leuibusque sagittis:
Et iuxta comes Eurialus, quo pulchrior alter,
Non fuit Aeneadum, Troiana nec induit arma,
Ora puer prima signans intonsa iuuenta.
His amor vnus erat, pariterque in bella ruebant:
Tunc quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait. Nis. Digne hunc ardorem mentibus addunt
Euriale? an sua cuique deus sit dira cupido?
At pugna, aut aliquid iam dudum inuadere magnum
Mens agit at mihi, nec placida contenta quiete est.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum:
Lumina rara micant: somno, vinoque soluti
Procubuerunt: silent latè loca. percipe porro
Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.
Aenean acciri omnes, populosque, patresque
Exposcunt, mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco promittunt (nam mihi facti
Fama sat est) tumulto videor reperire sub illo
Posse viam ad muros, & mœnia Pallantea.*

runque. Primus enim iubebat aliquid populus, postea confirmabat senatus. Reportent, portent. nam re, vacat. Si tibi, quæ posco, promittunt, poscere est secundum Varronē quod aliquid pro merito nostro deposcimus. Petere vero est cum aliquid humiliter, & cum precibus postulamus. Et bene quod Euryalum nolit ducere, latenter ostendit. Moenia Pallantea. Vbi nunc credunt esse Aeneam.

Hæc super &c. J. Docet quam contra defensionem pararent Teucris, vtque Nisus de Aeneæ adeundo sollicitus, Euryalum amicū allocutus sit. Vnde dicit Don. sic. Iuueni Ascanio. Aut, appellatione vnus, omnes intellexit. Nisus. Quam cito dixit, nomen patris locum in quo natus, & quibus esset studijs? Troiana induit arma. Cæteris pulchrior. pulcherrimus autem, cum esset armatus. Dirā cupido? Cogitationes maximas, deus aliquis mouet, an ipsa sibi mens deus est? Hæc ille. Ordo est. Troes prospectant hæc super, id est desuper, è vallo, & tenent, id est descendunt, & protegent, alta. f. propugnacula, armis. f. suis, necnon. i. insuper, ipsi trepidi. i. trepidantes, & festinantes, formidin. i. propter formidinem, explorant. i. scrutantur portas. an. f. satis firmiter clausæ, atq. munitæ sint, & iungunt. f. portis, pōteis. f. ligneos, quos sursum trahunt, & propugnacula, i. pinnas ferro munitas, quibus hostē arceant, & gerunt. f. ad muros, tela. i. iacula, & missilia, ac saxa, Mnestheus, & Sereestus acer. i. strenuus vir, de his aut in 5. in nauali certamine visum est, instant. f. operi, i. instanter intendunt, quos. f. duos, pater Aeneas dedit iuueni. f. Ascanio, sic. n. Donat. legit, addens iuueni, pro eo qd est iuuentuti etiam positum intelligi posse. Seruius quoque, iuueni legi posse asserit, & iuuenum, & magistros rerum. f. gerendarū si aduersa, veluti hostium oppugnationes, & obsidiones, vocat. i. exigerent. f. eorum accuratorem, & præsidium. Omnis legio. i. exercitus Troianorū excubat. i. extra cubiculum degit, hoc est vigilat, per muros. i. in circuitu murorum, sortita. i. postquam per sorteis quilibet quod obiret, acceperat, periculū pro eo quod est periculum. i. locū periculosum, hoc. n. pacto, nulla pōt esse inter milites querimonia, quia, qui maius periculum obire coguntur, & difficiliorem pro-

numinis. Et primo dixerunt mentes humanas moueri sua sponte, deprehenderunt tñ ad omnia honesta impelli nos Genio, & numine quodam familiari, quod nobis nascentibus datur, praua vero, nostra mēte nos cupere & desiderare, Nec enim pōt fieri vt supra numinum voluntatē cupiamus, quib. nihil malū constat placere. Vnde nunc ortus est sensus hoc. n. dicit Nisus, O Euryale, dij ne nostris mētibus cupiditates iniiciunt, & desideria? an deus sit ipsa mentis cupiditas? Mentibus addunt. Bene addunt. Nam aiūs sui natura prudens est, sed ei additur, vt aliquid impatienter desideret. Dirā cupido? Magna. Aliquid magnum. f. per hostis transitum. Mens agit at mihi, molitur. Quiete est. Modo ocio, non somno, nam in vigilijs fuerat collocatus. Cernis quæ Rutulos habeat fiducia rerū. Ipsius desiderij vult rationabiles esse causas. Somno. vinoque sepulti. Alterum pendet ex altero. Porro. Hortantis est. Quid dubitem. i. cogitem: omnis enim cogitatio in dubitatione est, ante sententiam. Populusque, patresque. Transfert in Troianos Romanā consuetudinem, vt solet ple-

midinem, explorant. i. scrutantur portas. an. f. satis firmiter clausæ, atq. munitæ sint, & iungunt. f. portis, pōteis. f. ligneos, quos sursum trahunt, & propugnacula, i. pinnas ferro munitas, quibus hostē arceant, & gerunt. f. ad muros, tela. i. iacula, & missilia, ac saxa, Mnestheus, & Sereestus acer. i. strenuus vir, de his aut in 5. in nauali certamine visum est, instant. f. operi, i. instanter intendunt, quos. f. duos, pater Aeneas dedit iuueni. f. Ascanio, sic. n. Donat. legit, addens iuueni, pro eo qd est iuuentuti etiam positum intelligi posse. Seruius quoque, iuueni legi posse asserit, & iuuenum, & magistros rerum. f. gerendarū si aduersa, veluti hostium oppugnationes, & obsidiones, vocat. i. exigerent. f. eorum accuratorem, & præsidium. Omnis legio. i. exercitus Troianorū excubat. i. extra cubiculum degit, hoc est vigilat, per muros. i. in circuitu murorum, sortita. i. postquam per sorteis quilibet quod obiret, acceperat, periculū pro eo quod est periculum. i. locū periculosum, hoc. n. pacto, nulla pōt esse inter milites querimonia, quia, qui maius periculum obire coguntur, & difficiliorem pro-

provinciam gerere, non invidia cuiusquam, sed forte id factum agnoscunt, & exercet vices. i. vicissim, & per vices, quod tuendum. i. defendendum, & protegendum est, cuique. i. quisque, quod sua protectioni deputatum est, & ne simul omnes excubuisse putentur, quod diu durare non posset, addit, Exercetq. vices. &c. Nisus Hyrtacides. i. Hyrtaci filius, acerrimus. i. maxime strenuus, armis idest in rebus bellicis, erat custos portæ, quæ. f. Nisum: Ida. f. mater eius, hoc nomine dicta. venatrix. i. venationi intendere solita, sicut & Partheniæ virginis in Arcadia, aut Ida. f. mons filuosus in Phrygia, venatrix. i. venationi conueniens, miserat Aeneæ comitem, celerem. i. expeditum, iaculo. i. quia solum iaculum portare solebat, & ita velocissimo cursu intendere, & sagittis. f. ex arcu mittendis, cum iaculum manu mittatur, leuibus. i. non ponderosis. Et Euryalus iuxta, sup. ipsum Nisum, erat etiam custos quo alter Aeneadum, pro Aeneadarum, i. inter Aeneadas, non erat pulchrior, nec induit adhuc. f. arma Troiana existens puer, signas ora intonsa. i. imberbia, & leuia adhuc, prima iuuenta. i. in flore iuuetæ, & ita nondum habilis visus fuit ad arma, sed tunc primū coeperat deputari armis: aut nec alter Troianorum induit pulchrior arma Troiana, ita ut arma Troiana illum maxime decerent, nam quo se quoque inter labores proditū diceret a patre, si fuerit eatenus inermis, vnus. i. vniformis, amor. i. dilectio vehemens, erat his. i. duobus. & ruebāt pariter in bella. (Si in bella ruebāt, quomodo dicit Seruius illud, Troiana nec induit arma sic intelligi, quod nondum armatus fuerat? Illud ergo, nec, non determinat, induit, sed alter pulchrior, ut sit, nec alter pulchrior, &c.) & tenebant tum quoque. i. etiā tunc portam, cōi statione. i. deputati ad standū pro portis in eodē loco. Nisus ait. f. ad Euryalū. O Euryale, addūt ne dii, aut, ne. i. an dii addūt mentibus nostris. f. hunc ardorem. i. hunc vehementē affectum ad aliquid noui, & insoliti perficiendum? hoc est an genij) quem nos angelum, ac spiritum nobis deputatū dicimus) alicuius inspiratione mouear? an cuique sua ira. i. vehemens, & execrabilis cupido, sit deus. i. principium motionis quod competit? vide Seruium egregie hunc locum prosequētē, hoc est, an ego inspiratione alicuius boni numinis, ad facinus magnū instiger? an prauitate propriæ mētis ad aliquid imprudēter gerendū mouear? Mens agitat. i. versat, & meditatū mihi, iadudum. i. iam a pauco tempore, aut pugnam, aut inuadere aliquid magnū, nec ipsa mens est cōtēta quiete placida. i. non potest quiescere, etiā si quiescere cōner. Cernis. i. vides, q. i. qualis, & quanta fiducia rerum habeat. i. teneat, Ru-

tulos? Lumina. f. nocturnorum ignium, micant rara ipsi sepul-
ti. i. sopiti, & obruti, somno, & vino, procubuerunt. i. pcul extēsi
cubuerunt, loca filēt late. Percipe porrō. i. profundius, quid du-
bitem. i. cogitem, dicit Seruius, aut (revera) quid dubitem. i.
cum dubio formidem, & quæ sententia surgat nunc animo. i.
quid decreui (sub obscura, sed opportuna obscuritate est ora-
tio. Nam in re quam palam enunciare erubescimus, ex indu-
stria obscuri sumus, sicut hoc loco Nisus, qui duo dicit, vnum
se dubitare, & alterum constituisse, dubitare an populus, &
patres permittant Euryalum ad facinus insolitum, & magnū
assumi in socium, quod se pro amicitia poscere dicit, consti-
tuisse autē ad Aeneam proficisci per medium hostium) Om-
nes & populus patres, exposcunt Aeneam acciri. i. aduocari
ad nos, & mitti, supp. aliquos, viro. i. ad virum, qui reportent
f. ab eo certa. i. quid nobis in hoc casu agendum sit. aut (secun-
dum Seru.) qui vult, reuocare huc, qui reportet. i. afferant, &
portent viro. i. ad virum. f. Aeneam, certa. f. noua, de rebus no-
stris, Sed dubito, supp. si. f. patres promittunt tibi. aut permit-
tunt tibi. aut promittunt tibi. i. de te, quæ posco. i. cupio, pro-
mitti. i. te mecum proficisci. Nam mihi. i. quantum est de me,
fama facti est satis. i. satis, scio, quod ex claritate gestorum, me-
rueris concessionem gerendorū. Aut potius fama facti. f. tui,
est mihi satis. i. satis. i. nihil diffido de te, cognosco te satis viri-
lem, sed dubito de consensu patrum: dicit autem, quæ senten-
tia surgat. videor. f. mihi posse reperire viam ad muros, & ad
mœnia Pallantea. i. ad Euandrum, vbi Aeneam esse putabat
sub illo tumulo. i. eundo sub illo tumulo. i. colliculo, quem vi-
des, hoc enim dicens monstrauit ille tumulum. i. tumorem
quendam terræ, per noctem prominentem.

V A R I A L E C T I O.

Et iuxta comes Euryalus] In antiq. aliq. exempl. Et Nisum
iuxta Euryalus legitur. [Troiana nec induit arma] In antiq.
aliquot lib. Neque induit, legitur. [Somno, vinoq; sep.] In lib.
aliq. legere est, Soluti. [Aeneam acciti omnes] In antiq. lib.
Omnis, legitur. [Tumulo videor reperire] In lib. aliquot per-
uetustis. Aperire, legitur.

DIGNVM scitu quod cum Proclo Apuleius, inquit, Quo-
dam significatū animum humanum etiam in corpore consti-
tutum nuncupari dæmonem, vnde & apud Virg. Dii ne hūc
ardorem mentibus addunt Euryale? an sua cuique Deus sit di-
ra cupido? Ergo & bona cupido animi, Deus est, vnde eudæ-
monas dici beatos putant, quorum dæmon bonus. i. animus
virtute perfectus est.

COEL.
RHOD.

Summis adiungere rebus] Summum, & extremum di-
cimus, & laudabile. Bene igitur in re dubia sermone vsus
est dubio, non q. d. Non debes
me, nec a tua gloria, nec a pe-
riculis segregare. [Genitor bel-
lis assuetus] Ipse puer est nec-
dum probatus. Vnde se & ab il-
lis temporibus, & a patris vir-
tute cōmendat. [Argolicū ter-
rorem] Quæ Græci inferebant.
[Sublatum] Susceptum. [Est
hic, est animus] Hic potest esse
& aduerbium demonstrantis,
ut, sit, Est hic. i. in meo pecto-
re. potest & sic accipi, ut dicat,
Est hic animus lucis contem-
ptor, hoc est, est iste animus.
Ergo hic & pducī pōt, & cor-
ript. [Istū qui vita bene credat
emi quo tendis, honorem] Quo
tendis. i. ad quem niteris,
libenter emat vita. i. vitæ pre-
cio. [Nil tale verebar] Quale
tu suspicaris. [Hæc] Humana
negocia, vel quæ loquit. [Mān-
det humo] Multi hic distin-
guūt, alij iungunt mandet hu-
mo solita, ut cōmendat in ter-
ra. [Solita autem fortuna] Quæ
pijs inuidere cōsuevit. Statius
hinc trahens colorem ait, Inui-
da fata pijs: & fors ingentibus

Poe. *Obstupuit magno laudum percussus amore
Euryalus; simul his ardentem affatur amicum:
Eur. Me ne igitur socium summis adiungere rebus
Nise fugis? solum te in tanta pericula mittam?
Non ita me genitor bellis assuetus Opheltes,
Argolicum terrorem inter, Troiæque labores
Sublatum, erudit: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Aenean, & fata extrema secutos.
Est hic, est animus lucis contemptor, & istum
Qui vita bene credat ems quod tendis, honorem.
Poe. Nisus ad hæc: Nis. Equidē de te nil tale verebar:
Nec fas: non, ita me referat tibi magnus ouantem
Iupiter, aut quicumque oculis hæc adspicit equis.
Sed si quis (quæ multa vides discrimine tali)
Si quis in aduersum rapiat casus ve, Deus ve,
Te superesse velim: tua vita dignior etas,
Sit, qui me raptum pugna, pretio ve redemptum
Mandet humo solita: aut, si qua id fortuna vetabit,
Absentifera inferias, decoretque sepulcro:
Neu matri miserę tanti sim causa doloris:
Quæ te sola, puer multis ē matribus ausa
Prosequitur, magni nec mœnia curat Aceste.
Ille autem: Eur. Causas ne quicquam nectis inaneis,
Nec mea iam mutata loco sententia cedit.
Acceleremus, Poe. Ait: vigiles simul excitat illi
Succedunt, seruantque vices: statione relicta
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.*

ausis Tuta comes. [Absentifera
inferias,] Hoc est cenora-
phion faciat, & impleat hono-
rem sepulchri. [E matribus] E
nobilibus, nam matres non nisi
nobiles dicimus. Vnde & ma-
trona dictæ sunt. Scimus autē
non oēs mulieres in Sicilia re-
mansisse, nam legitur in xj. Et
moestū Iliades crinem de more
solutæ. [Ille autē] Hunc locum
esse interruptum oratione Ni-
si intelligimus. [Vigiles simul
excitat] Qui Vigiliarum offi-
cium habebant [Seruantq. vi-
ces] Hic distinguendum est,
alias sensus non procedit. [Re-
gemq. requirunt] Regis filiū,
ut, Magnum reginæ, sed enim
miseratus amorem.

OBSTUPUIT, &c.] Recit. Asc.
tat responsum Euryali, & rur-
sus Nisi, ipsum a protectione
ob matrem hortantis, & ran-
dem consentientis. Vnde Do-
natus hoc solum dixisse no-
bis permissus est. [Sed si quis]
omnia huc refert, quod in cau-
sa minus spei & plus timoris
inest. Hæc ille. Ordo est. Eu-
ryalus, percussus magno amo-
re, idest desiderio laudum ob-
stupuit, scilicet nouitate rei, &
affatur simul, scilicet cum stu-
Virg. Nn pesce-

pesceret amicum. f. Nisum, ardentem. f. cupiditate gloriae, & rei gloriosae gerendae. Igitur quia. f. te dubitare dicis, & rem aperire non audes ne. i. an, o Nise fugis. i. refugis, & renuis, adiungere me rebus summis. f. quas gerere paras, mittam te solum in tanta pericula? q. d. nequaquam id fecero, vel, vis ne, vt ego mittam te solum? q. d. id nō recte velis, quia Opheltēs genitor. i. pater meus, qui me generauit, assuetus bellis. i. vir ab ineunte aetate rei militari assuetus, non erudit me ita. f. vt me sociū fugere debeas, non erudit, dicit, sublatum. i. educatum, inter terrorem Argolicum. i. quem Argolici inferbant, & cum ad verum instituerentur in re militari, iuuenes. & inter labores Troiae. i. cum Troia inciperat laborare, penuria bellatorum, nec ego gessi tecum talia. f. vt fugias me, vnde etiam apparet, prius armatum fuisse, secutus tecum magnanimum Aeneam, & fata extrema. i. vsque ad fatalem terram. Hic animus. f. meus est: est, inquit, contemptor lucis. i. vitae, prae gloria, aut animus est: est, inquit, etiā, sup. hic. i. in hoc corpore meo: contemptor necis. i. vitae, & qui credat istum. i. tuum, & a te, modo contemptū honorem, quo. i. ad quem, tendis. i. properas, bene emi vita. i. precio vite. Nilus, sup. respondit, ad hanc. f. Euryali dicta. Equidem. i. ego quidem, o Euryale, nil. i. non aliquid, ego non verebar de te aliquid tale. i. satis cōfidebam virtuti, & animositati tuae, nec fas, sup. est me, de te quidquam dubitare: non sup. fas est ita. i. sicuti verum, aut, qd sentio, dico, magnus Iuppiter referat. i. reducat me, ouantem. i. mediocri victoria letantem. Iuppiter, dicit, aut quicūque, sup. deus aspicit hanc oculis equis, i. fauorabilibus, ex cuius. f. inspirationibus, eam mētem cōceperat, Sed si quis. i. aliquis, si quis, inquit, ve, pro vel, casus, vel deus, quae. i. qualia. f. pericula, aut q. i. quas res, tu vidēs multa. i. plurimas: in, sup. tali discrimine. i. periculo, quale est per medios hostes via captare, raptat, sup. me (sed id timore mali ominis non perfert) in aduersum. i. re aduersā. f. in mortē, ego velim te super

esse. i. superuiuere post mortem, tua aetas est dignior vita. f. q. mea, qui senior sum, velim, inquit, superesse, vt sit, qui maderet humo solita. i. sepeliat me raptum. f. morte, in pugna. i. inter pugnandum, & redemptum precio, sicut Achilles Hectoris corpus reddebat, aut si qua fortuna. verabit id, videlicet me habere legitimam sepulturam vt, sup. sit aliquis, qui ferat mihi absenti ferias. i. sacrificium inferis placandis fieri solitum, & qui decoret. i. ornet me, sepulchro. f. inani, quod in necessitatis casu, pro vero reputetur. Neū ego sim miser. i. miserandē, matri. f. tuae causa tanti doloris, quae. f. mater tua: ausa. f. mare iterum ingredi, prosequitur te, o puer, sola ē multis matribus. f. Troianis, quae in Sicilia manserant, vt dictum est in quinto, nec curat moenia magni Aestae. i. regis Siciliae, a quo, Aestae vrbs Troianis addita aedificata est. Autē, pro sed, ille. f. Euryalus, supp. respondet, tu nectis. i. ingeris, & implicas, aut inuoluīs, nequidquam. i. frustra, causas inaneis. i. nihil in me profuturas, quia non dimouear a sententia mea. vnde addit, Nec mea sententia cedit iam loco mutata, id neque mutabitur neque cedit a statione sua. Ipse (ait) acceleremus, i. properemus ad conceptum facinus, habito comite a patribus, & excitat simul vigiles, i. qui officio vigilandi additi erant, excitat autem quia vicissim dormiebant, vnde addit, illi succedunt, f. vigilijs, quas vicissim, & successiue agebant, & seruant viceis, i. officium vigilandi statione, i. pro statione, relictas. f. a Niso, & Euryalo. Ipse. f. Euryalus, graditur comes Niso: & requirunt regem. i. regis filium, scilicet Ascanium.

V A R I A L E C T I O.

Et fata extrema] In Ro. lib. Fame, legit. [Quae te sola puer multis ē matribus, ausa Prosequitur] In Ro. lib. Multis a matribus, habetur. & pro, Ausa, Vna. &, Persequitur, non, Prosequitur. Tangit enim hoc perseverantiam in secundo gnato. [Regemque requirunt] In antiq. aliq. lib. Reuisunt, habetur.

SERV.

Cetera per terras oēs.] Exaggerat more suo vigilantum laborem. [Consilium summis, regni de rebus habebant] Lucilij versus, vno tantū sermone mutato. Nam ille ait, Consilium summis hominum de rebus habebant. [Iam nuncius esset] Iam, aut cito, aut cum nullum inuenirent. [Adnixi hastis] Ostendit iam eos diurna statione fatigatos. quod aut stant, & Romani moris est, & bellicae necessitatis. Hunc aut standi habitum, & Sal. cōmemorat, vt, Fessi arma sua q. que stantes incumbere. [Castro rum, & campi medio] In medio capi est statio, qui campus castrorum medius fuit. [Rem magnam, preciumque morae fore] Dicebant se afferre rem magnam, cuius mora precium posset afferre. i. poenam. Terent. Ergo precium ob stultitiā fero, vt sit sensus, Si tardius mittamur ad Aeneam luemus hostium poenas. Alij sic intelligūt scimus quidem aduentum nostrum moram vestris afferre consilij, verum huius morae erit precium. i. remuneratio. Nanque hoc offerebant quod illi cogitabant, vt diximus, supra. Quisve Aeneae iam nuncius esset? [Accepit trepidos] Festinos more suo. [Neue hanc nostris spectentur ab annis.] Bene excusat, quia scit de aetate Puerorum posse dubitare, dicens non ex suggerentum persona, sed sua vi consilia ponderanda. [Portae, quae proxima Ponto] Apparet, vt supra diximus, castra Troiana in Hostiensi

Cetera per terras omnes animalia somno Laxabant curas, & corda obliu laborum. Ductores Teucrum primi, & delecta iuuentus Consilium summis regni de rebus habebant, Quid facerent, quisue Aeneae iam nuncius esset. Stant longis adnixi hastis, & scuta tenentes, Castrorum, & campi medio, tum Nisus, & vna Euryalus confestim alacres admittier orant: Rem magnam, pretiumque morae fore. primus Iulus Accepit trepidos, ac Nisum dicere iussit. Tunc sic Hyrtacides: Nis. Audite o mentibus aequis Aeneadae, neue hanc nostris spectentur ab annis, Quae ferimus. Rutuli somno, vinoque soluti Conticuere. locum insidijs conspeximus ipsi, Qui patet in biuio portae, quae proxima Ponto: Interrupti ignes, atque ad sidera fumus Erigitur. si fortuna permittitis vti, Quaesitum Aeneam ad moenia Pallatea, Mox hic cum spolijs, ingenti caede peracta Affore cernetis: nec nos via fallit euntes. Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem Venatu assiduo, & totum cognouimus annem. Poe. Hic annis grauis, atque animi maturus Alethes: Al. Di patrij, quorum semper sub numine Troia est, Non tamen omnino Teucros delere paratis, Cum tales animos iuuenum, & tam certa tulistis Pectora. Poe. Sic memorās humeros, dextrasque tenebat Amborum, & vultum lacrymis, atque ora rigabat. Al. Quae vobis, quae digna viri pro laudibus istis, Praemia posse rear solui? pulcherrima primum Di, moresque dabant vestri: tum cetera reddet Actutum pius Aeneas, atque integer qui Ascanius, meriti tanti non immemor vnumquam.

fuisse. Siquidem nullus alter locus in Laurolauinati hinc fluuiū coharet, hinc pelago. Et nūc dicit, Portae, quae proxima ponto. Item paulo post dicturus est, Opposuerit acie, nā dextera cingitur anni. [Interrupti ignes] Supra aliter Lumina rara micant. [Fumus erigitur] Signum est sopitorū igniū, quoties maior fumus erigitur. [Fortuna] Occasione. [Quaesitum] Vt quæramus. [Cum spolijs] Hinc est quod supra Euryalo dixit, me referat tibi manus ouatē Iuppiter, respiciens ad id quod posset fortiter facere. [Nec nos via fallit] Bene ubique cuncta cum amico cōicat. [Obscuris primā sub vallibus urbem] Nos in obscuris vallibus positi vidimus primā urbem, hoc est primā partē vrbis. Nam Pallanteū in monte est, non in vallibus [Annis grauis, atque animi maturus Alethes] Sal. de Phil. Qui aetate & consilio ceteros anteibat. [Non tū omnino Teucros delere paratis] Ac si diceret, Licet irascimini ad tēpus, hinc apparet nō velle vos penitus delere Troianos, q. tales animos nostris iuuenibus datis. [Humeros dextrasque tenebat] Hoc ad effectū retulit: nec, n. simul fieri pōt. intelligimus aut quod & singulos & mēbratim amplectebat. [Vultū lacrymis, atq; ora rigabat] Poetice iunxit, & modo vnum significat, est aut iteratio. Interdum recipiunt discretionem. [Pro laudibus] i. virtutibus, ab eo qd praecedit id quod sequitur. [Dij, moresque dabant]

bunt vestri] Et est tractu de philosophia, qui dicit sufficere ad gloriam, benefacti conscientiam. [Acturū] Confestim, sine dilatione, & est adverb. tēporis. [Integer xui] adolescens cui adhuc ætas integra superest. Vnde Ennius deos qui integros dicit, quibus multum xui superest. [Meriti] Prestiti: vt, Merui quoque. Item, Quique sui memores alios fecere merendo.

CETERA per terras, &c.] Docet quomodo rem ad patres, Iulumque, tūc de re cōmunicantes retulerint, vtq̄ accepiſſima ipsis fuerat pollicitatibus p̄ talibus, ausis magna prēmia. Vnde dicit Don. sic. [Vidimus] Demōstrat rē fieri posse. [Dij] maturi hominis matura oratio. Rectē autē incipit à dijs quorum fauore resp. tales viros recipiunt, lacrymæ autē cōgratulationis fuerant, quod extitissent tales, item doloris qđ recor daretur tot fortium virorum iā amissorum, quia dixerat. Nō tñ omnino Teucros delere paratis. [Dij] q̄ bonis fauent. [Moresq. vestri] Rectē viuendo Aeneas, & vt diuturnior res sit Ascanius. Hæc ille. Ordo est. Cetera animalia laxabant, somno. i. dormiendo curas omnes per terras, aut laxabant curas p̄ oēs terras, sed plus ad contentionem facit, si laxarent omneis curas, cū Teucro haberent plurimas, & corda oblita, sup. erant laborū, sed sup. ductores, primi. i. præcipui, Teucrū. i. Teucrorū, iuuentus delecta. f. ad hoc, cum non omnes ad consiliū admittendi sint, habebant consiliū, supp. de summis rebus regni. i. de publica, quid facerent. i. facere deberent, ve, pro vel, quis esset iam. f. in tā arcta obsidione, nūcius Aeneæ. i. qui talia nunciaret Aeneæ. Ipsi ergo itant annexi. i. suffulti, quas manibus habebant, longis hastis, & tenentes scuta in medio castrorum, & campi. i. aræ, quæ erat in noua vrbe nondum ædificata, tunc Nisus, & Euryalus alacres. i. leti, & præ se ferentes fiduciam, orant vna. i. pariter, admittit. i. admitti, ad consiliū, & sup. dicunt, aut promittūt rem magnam, & precium more. i. differendi consilij, fore. f. ex ipsorum admissione, Iulus accepit primus ipsos trepidos. i. festinos. & gestientes ac iussit Nisum dicere. f. quod vellet. Tunc Hyrtacides. i. filius Hyrtaci, Nisus, sic, sup. orsus est, o Aeneadē, audite, sup. quæ dicam equis mentibus. i. equanimiter, ne ve hæc quæ ferimus. i. afferimus, spectentur. i. considerentur, ab annis nostris. i. non iudicentur pro iuuenili etate nostra, quia iuuenes constat raro esse prudentes. Retuli. f. qui vrbe hanc obsident, sepulti. i. sopiti, & immersi, somno, & vino procubuerunt. i. prostrauerunt se, nos ipsi conspeximus locū, sup. aptum, insidijs, f. Rutulis faciendis, qui. f. locus, patet in biuio portæ. i. quod tēdit ad portā. i. q. f. porta, est proxima Ponto. i. mari Tirreno, ad portū. f. Hostiensem. Ignes. f. Rutulorū, sunt interrupti, quod signū est dormire, & fumus ater erigitur ad sidera, si vos permittitis vti fortuna. i. occasione, fortuito nobis oblata, vos cernetis Aeneā quæsitū. i. inuestigatū à nobis (Seru. dicit, quasi sit supinum. i. vt quæramus) ad mœnia Pallantea, affore mox hic cū spolijs, & hoc ingēti cede peracta. f. ab ipso nobiscū, nec via fallit nos

euntes. i. quādo imus, nos vidimus vrbe. f. Pallanteam, primā. i. pro prima parte, sub obscuris vallibus. i. existētes in obscuris vallibus, & cognouimus totum amnem. f. Tyberinum. assiduū venatū. f. priusquam obsidio esset, & bene dicit, venatorem Idæ venatricis filium. Alethes, vir ille, cuius cōsilio in s. vsus est Aeneas, grauis annis. i. senio, & maturus animo, aut si legatur, animi. i. qui & animū consilio maturauerat, inquit, supp. hic. i. ad hæc Nisi verba o patrij dij, sub quorum numine. i. diuino nutu & protectu est semper Troia, tñ. i. tamen si hæc tēnus in summo periculo versamur, tñ vos nō paratis delere, oīno. i. penitus, ad vnum, f. Teucros. cum. i. quandoquidem, tulistis. i. produxistis. (Approbat ergo primam partem, quā Nisus tetigerat, Dij ne hunc ardorem mentibus addunt. hoc est affectum bonum à dijs inspiratum) taleis animos, & tam certa pectora iuuenum, ipse memōrans, sic, tenebat humeros, & dextras amborum, quæras qui id fieri potuit? sed si ambos ante ipsum positos intelligas, & ipsum à tergo illis incumbētē, atque intectis lacertis per humeros dextram tenuisse, vt in affectione amica solemus, nihil sit ambiguitatis, nisi quia altior & maior dicatur Alethes senior, Atque rigabat vultum. f. eorum, aut potius suum, atque ora, sup. sua lacrymis, & sup. dixit, o viri. i. viriles animi, quæque, inquit, prēmia rear, posse solui, vobis pro istis. f. vestris laudibus. i. virtutibus, q. d. ignoro, sed dij, & vestri mores. i. conscientia bene facti, & requies animi, dabunt vobis primum. i. præcipue, aut statim, vt etiam velle bene agere cōperitis, pulcherrima. f. prēmia quia ipsa virtus sibi quodammodo prēmium est, atque animæ vera merces, deus tum. i. insuper, Aeneas prius reddet actutum. i. confestim, cetera. i. quæ præter conscientiam requirenda sunt munerā ad sustentationem Atque si forte Aeneam cito moriturū timueritis, Ascanius integer xui. i. integro æuo, non immemor. f. futurus vnquam tanti meriti. i. vestri, reddet, supp. cetera, quæ dij, & pius Aeneas non referent. quia ergo res ardua est, multis promissis afficiuntur.

V A R I A L E C T I O.

PRIMI, & delecta iuuetus] In lib. antiq. versus legitur absque Et, copulatiua particula. [Consilium summis] In lib. aliq. manuscriptis, Concilium, legas. [Iam nuncius esset] In antiq. aliq. exempl. Iset, legitur. [Castrorum, & campi in medio] In lib. antiq. In, præpositio non habetur. Sunt vero lib. qui legāt, Castrorum & medio campi. [Tunc sic Hyrtacides] In antiq. Tum, legitur. [Vinoque sepulti] In aliq. lib. Soluti, legitur. [Procubuerunt] Veteres lib. excepto Med. Conticuere, legunt. [Quæ proxima ponto] In antiq. lib. Quæ proxima ponto est. [Quæsitum Aeneam ad mœnia Pallantea] In antiq. Et mœnia, legitur. [Atque animi maturus Alethes] In Rom. lib. Animis, legitur. [Iuuenum, & tam certa tulistis] In antiq. exempl. Iuuenū tam certa tulisti, legitur. [Quæ digna viri pro laudibus istis] In lib. aliquot antiq. Pro talibus ausis, legitur.

Sic v.

Excipit Ascanius] .i. subsequitur, & à poeta dictum est. [Canæ Vestæ] venerabilis, antiquissima. [Obtestor] Adiuro, & est ordo, Imò ego cui sola salus genitore reducto, Vos obtestor per deos reuocate parentem. [Fortuna fidesq. est] Quidquid casu, quidquid consilio egero, vobis cōmittam. nā per fidem, consilia significat, p̄ fortunā opes, & imperium, & cuiuslibet rei possibilitatem. [Nihil illo triste recepto] Sub audis erit. [Deiuncta genitor q̄ cepit Arisba] At qui f̄m Homerum Arisba misit auxilium Troianis, & ab Achille subuersa est. Sed accipimus aut ante bellum Græcorum Arisbam à Troianis captam, & in amicitie sedus admissam. Aut certe pocula hæc data ab Heleno, q̄ in Achillis bona p̄ Pyrrhi successerat hæreditatē. vt sit, q̄ cepit. pro quæ accepit [Deiuncta Arisba]. f. ab Achille. [Duo ma-

Asc. Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit Ascanius, per magnos Nise Penates,
Assaricque Larem, & canæ penetralia Vestæ,
Obtestor, quæcunque mihi fortuna, fidesque est,
In vestris pono gremijs: reuocate parentem,
Reddite conspectum: nihil illo triste recepto.
Bina dabo, argento perfecta, atque aspera signis,
Pocula, deiuncta genitor quæ cepit Arisba:
Et tripodas geminos, auri duo magna talenta,
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si verò capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem:
Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus? ipsum illum clypeum, cristasque rubentes
Excipiam sorti, iam nunc tua præmia Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captiuosque dabit, suaq; omnibus arma:
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te verò, mea quem spatij propioribus etas
Insequitur, venerande puer, iam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omnes.

Virg.

gna talenta] Bene addidit magna: nam varium apud diuersas gētes pondus est talenti. Vnde talentum pōt & breue aliquid & magnum significare. Nā vt supra diximus, secundū Plautum, talentum lxx. librarū est, qui cum dixisset debere centū quadraginta libras, paulò post intulit duo talenta, per iocum dicens: Debentur talenta tot, quot ego & tu sumus: Item Homerus talentū breue quiddam ostendit, quippe quod accepit victus, cū victori leuia data sint munera. [Ducere sortē] Statuere. Alij proprie ducere legunt, quod est sortiū, vt, stat ductis sortibus vrna. [Excipiam sorti] Præter sortē dabo. [Insuper his] Super hæc. [Campi quod rex habet ipse Latinus] Mos fuerat vt viris fortibus, siue regibus pro honore daretur aliqua publici agri particula, vt habuit Tarquinius superbus in campo Martio. quod

Nn 2 spatium

spatium ab Homero *πατρίων* dicitur. hoc ergo quod Latinus per honorē de rep. habuit, ab Ascanio intelligamus esse promissum. [Pectore toto] Omni affectu rerum. [Verborumq. fides] Et remp. tibi committā, & tecum communicabo omne consilium. [Me nulla dies tam fortibus ausis Dissimile arguerit] ab hoc officio & ab hac audacia accessu tuis inferior nō probabor, qualiscunq. fortuna comitetur. [Tantum] Tantummodo hoc possum de me promittere, ut semper audeā, semper velim fortiter facere, nam hoc est quod dicit fortibus ausis, [Dissimile arguerit] Tantū ergo mecum est promittere, siue prospera, siue aduersa fortuna comitetur, nā aut disiuūctiua particula est, non negantis aduerbiū: [Super omnia

dona] Ultra omnia dona [Priami de gente vetusta] De familia. Et bene eam etiam ex cognatione cōmendat, nam Ascanius nepos est Priami per Creusam. [Miserā] Quā sic impatienter diligit filium. [Mecum excedentē] Ut ille meū comitatus iter. vult. n. intelligi sui causa matrem secutā. [Quodcunq. pericli est] Syllepsis, nā subaudis periculum. [Inq. salutata linquo] Insalutata, & est Tmesis, ut, Inutilis inq. ligatus cadebat. [Quod nequeā lacrymas perferre parentis] Excusat ne videatur crudelis. Vnde sequitur matris eius tragicus & miserabilis ille conquestus. Potuisti linquere solā Crudelis? & talia. [Inopē] Modo auxiliij egentē. [In casus oēs] Ut supra, Fortuna secunda, aut aduersa. [Pulcher Iulus] Incongruū epitheton pulchritudinis posuit, cū res sit in hoc loco religionis. [Strinxit piet. imago] Prestinxit, momordit, admonuit. Sēsus autē est, aut postquam vidit istum sic amare matrem paternae pietatis virtutē cepit agnoscere. Aut certe cepit etiā ipse sic in pietatē moueri, ut eius cōsueuerat pater. Aut certe exemplo Euryali auidas cepit a nare patrem et ante dilectum.

Imo ego, &c. [Docet quō subsequutus sit Ascanius, & quā pie, atq. beneuole, utrunq. & praecepit, Euryalum affatus sit, cuius ingenua clementia, atq. pietas, laudatur nimirū, quod Poeta maximopere prætendit domus Iulia, in quā Augustus per adoptionē assumptus erat. Habetur quoq. piētissima Euryali de matre cura. De quibus hāc sunt Donati verba. [Canā velle] Dicit canā, antiquā, & perpetuam. [Obtestor] Obtestari autē est ob aliquam causam deos testes adhibere. [Victa Arisba] Nihil enim tollitur post victoriā nisi quod sit magni meriti. [Insuper] Mos mirandus in Poeta, ubi, n. multa narranda sunt, ne cōtinuatio fastidiū pariat, diuidit interponēdo ali quid quod tū non sit alienū. [Genitrix] Magnū pondus in his verbis. Maternum in nomē, omnis affectus transit. Præterea, q. sit ē genere Priami, non accessione noua, sed vetustate cōiuncta. Laudauit ergo à genere, sed quia frustra laus originis tangitur, nisi is qui laudatur, vita, & moribus, se maiorib. suis dignum gerat ponit suas virtutes, excusat autē, quod ignaram relinquat, quia nisi illa causa intercessisset, scelus nō paruum commississet. Hec ille. Ordo est. Ascanius excipit. i. sermonem ex ore loquentis capit, quod in decorū hic non est, quia illius dictum approbat, & de se spondet, quod ille de ipso, tanquā de alio sponderat. excipit ergo sic: Imō d. Nise ego cui salus sola. i. solum, & duntaxat esse pōt, genitore reducto, obtestor vos per magnos penates. i. deos domesticos, p. Larē. i. deū familiare; Affraci. i. domus Anchise, & per penetralia. i. sacra templa: Vestā. i. deā ignis, & castitatis, cauā. i. antiquā, & sanē religiosē colendā, ego pono. i. colloco, in vestrīs gremijs. i. in cōplexu, & potestate vestra, eam, sup. fortunā, & fidē, quocunq. fortuna & fides mihi est. i. quidquid casu, aut consilio agendū est, ego inquit, obtestor. i. adiuro vos per sacra, testando, rauocate parentē, & reddite cōspectum, supp. eius nobis, quia nihil, supp. erit nobis triste, illo recepto. i. in castra sua, ego dabo vobis bina pocula perfecta argento. i. ex argento atque aspera signis. i. insculptis, quē. i. pocula, genitor. i. pater meus, cepit, Lab Heleno, Arisba, idest illa ciuitate, deuicta

Nulla meis sine te quæretur gloria rebus,
Seu pacem, seu bella geram: tibi maxima rerum,
Verborumque fides. Poe. Contra quem talia fatur
Euryalus. Eur. Menulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit: tantum fortuna secunda,
Aut aduersa cadat: sed te super omnia dona
Vnum oro: genitrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non filia tellus
Mecum excedentem, non moenia regis Aceste,
Hanc ego nunc ignoram huius, quodcunq. pericli est,
Inque salutata linquo, nox, & tua testis,
Dextera, quod nequeam lacrymas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, & succurre relictae.
Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
In casus omnes. Poe. Percussa mente dederunt
Dardanide lacrymas: ante omnes pulcher Iulus,
Atque animum patrie strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur:

ibat. i. equitabat heri, cū nos oppugnaret, & in campū prouocaret, ego excipia. i. recipia, sorti. i. extra sortē illū ipsum clypeū, quem. i. Turnus habebat, & illas ipsas, sup. cristas. i. galeas eius, rubētes, quia purpureas, d. Nise, iā nunc. i. ex hoc tēpore tua premia, audacter pollice animosus iuuenis. Præterea genitor dabit bis sex. i. duodecim corpora, maurū. i. ancillarū fertiliū, lectissima. i. maxime egregia, & eligēda, & dabit captiuos. i. liberos earū, aut potius bissex captiuos. i. viros, & dabit oībus sua arma, & quia bona seruorū accedunt possidetis cū dñs etiā arma. Insuper, sup. dabit id campi quod ipse rex Latinus hēt. Vero, sed, d. venerande puer. i. Euryale, quē mea ætas insequitur, propioribus spatijs. i. qui mihi in ætate vicini es, & minus anteis, quā Nisus, ego accipio te toto pectore. i. perfecto amore, & cōplector te comitem. i. sociū hoc loco, aut quia regis filius (reuera) comitem in oēs casus, nulla gloria quæretur meis rebus sine te, seu gerā pacem, seu geram bella, fides. i. cōmissio, & creditio rerū, & verborū, erit, sup. tibi maxima. Contra quē Euryalus fatur talia. Nulla dies. i. tempestas, arguerit. i. probauerit cū reprehensione, me dissimile. i. imparē, aut in dignū, tā fortibus ausis, ut. i. mecum inceperis, aut nunc aggredior tū. i. quod tū de me polliceri pōt, quod. i. conabor efficere me dignū, cadat fortuna secunda, aut aduersa. i. qualitercunq. euenerit, siue prospere, siue aduersē, sed oro te vnū. i. vnā rē, super. i. plusquā oīa dona. Genitrix de gente. i. progenie vetusta Priami, est mihi. i. ego habeo matrē de gñe nobili & antiquo ipsius Priami, sicut & genitrix tua quē eius sanguinis & filia erat, quā miserā. i. miserandā, nō tenuit tellus. Illa. i. Troiana, excedentē mecum. i. ut me sequeretur, nec moenia regis Aceste, sup. tenuerūt in Sicilia. Ego linquo nūc hanc. i. tā piā, tamq. nobilē matrē, ignaram huius pericli, pro periculi, quodcunq. sup. i. & insalutata. i. nō salutata, nox. i. hāc & tua dextera. i. virtus, est testis, quod nequaquā perferre lacrymas parentis. ex pietate ergo relinquit insalutata, sicut dñs dixit, nō mater, sed mulier, ecce filius tuus. At ego oro, tu solare inopē. i. miserā, & consolationis egentem, & succurre relictae. i. a me, sine me ferre. i. mecum, hāc spem tui. i. de te, quia ego ibo audentior (In versū non fit assumptio, nec correptio vocalis ante vocalē, quia sententiarū est diuisio; & ita distinctio hiatū excusat) in omneis casus Dardanidæ dederunt lacrymas, mente percussa. i. miseratione pueri, & Iulus pulcher ante omneis, supp. lacrymas dedit, & imago pietatis patriæ. i. qualis est in Ænea patre, strinxit. i. angustiauit, animum, sup. eius, & effatur tum. i. deinde, sic. i. ad insequentē modum, Importune (dicit) pulchrū nunc, nisi lacrymas innuat edcoras.

GENITORE reducto] Mediceus liber, & aliquot alij Recepto, legunt. [Si vero capere Italiam] In aliquot veteribus lib. legitur. Si vero Italiam capere. [Cristasque rubentes] In Rom. lib. Comantis, legitur. [Insuper id campi quod rex hēt] Lib. veteres, Insuper his, campi quod, & quos. Alij legūt, His campis, quod rex habet. [Quodcunq. pericli est] In Rom. lib. Pericli, absque. Est, legitur. [At tu (oro) solare inopem] In lib. aliquot manuscriptis, Hanc tu, legitur. [Tum sic effatur] In antiq. & Tum, & tunc, inuenio.

iv. **N**ec partum gratia talem Parua manet] Debet ab omnib. coli quæ talē creauit. [Casus factū quicumq; sequetur] Satis congrue. Premia. n. non debentur euentui, sed volūtatī. [Per quod pater ante solebat] Alij volunt ideo ante, quia absens est Æneas, nec iurare possum' et per absentis filij caput. Alij ad cām religionis trahunt, quæ præcipit vt filij imitent

in oībus rebus suos parentes vt nunc quasi imitatio sit iurandi, vt dicat Ascanius, Iuro per caput meum sicut præfens pater per suum caput iurare consueuerat, quoniam fidē suā confirmare cupiebat. Alij volunt ideo dictum ante, quia pontificibus per liberos iurare non licebat, sed per deos tantummodo, vt sit antequam pontifex esset Æneas. [Reduci rebusque secundis] Mira arte moratur in prosperis, & ea iterat, tacet aduersa, & magis intellectuī, & subauditioni relinquit. Cum enim dicat, si non redieris, ait. [Matrique tuæ, generique manebunt] Hoc autem secundum morem Romanorum dicit, apud quos ita præmia decernebantur patri, liberisq; eius, vt darentur liberis quæ non potuissent accipere parentes. [Lycaon Gnosius] Cretenfis. Et est laus ab artifice. hunc autem gladium Euryalo datū intelligimus. nam Nisus accepit pellem & galeam. [Pellem, horrentisque leonis. Exuuias] *ἡ αὐτὴ* dixit, hoc est bis idem, vt. Bellū etiam pro cæde boum stratisq; iuuentis Laomedontiadæ [Galeam fidus permutat Alethes] Aliæ enim sunt explorantur, sicut etiam Homerus ostendit. [Primorum Genitiuius] Hic venit ab eo quod est hi primores, sicut hi proceres,

quorum nominum nominatiuus singularis non inuenitur, licet dicamus huius primoris. [Votis] Aut cum votis, aut pro reditu vota facientes. [Et nubibus irrita donant] Vt, Ipse partem volucres disperfit in auras. [Castra inimica] Non tantum hostilia, sed & pernicioſa, nam cum dolore dictum est inimica, vnde scilicet redituri non erant. quod ex sequentib. comprobatur. dicendo enim Multis tamē ante futuri Exitio, ostendit pernicioſa esse castra, quæ ipsis mortem fuerant allatura. [Vina simul] Vasa. i. vini, in quibus vina ponunt. [Ore locutus] Non est Perissologia, nam secundum Homerum exploratores, quæ volunt, plerunq; nutu significant. [Audendū dextra] Quia audemus, & cursu, & animo. [Hæc iter est] per hostium cædem, & audaciam nostram. [Hæc ego vasta dabo] De quibus dixit, Corpora fusa vident.

ASCENSIVS.

[SPONDEO digna, &c.] Prosequitur orationem suam Ascanius, donatq. proficiscentes congruis donis. Vnde nihil extat Don Sed ordo est. Ego. ò Euryale spondeo. i. promitto, omnia digna ingentibus cæptis tuis, i. & hæc petis, & quæcunq; alia mereris per ingentia cæpta tua. Namq; ista, i. tua genitrix, erit mihi genitrix. i. habeo eam matris loco, & solū nomen Creusæ. i. matris meæ defuerit. i. deerit, aut si nomen defuerit, erit tua mater mihi eo loco quo Creusa fuerat, nec parua gratia manet talē partem. i. quod me peperit per amicitia nostræ fædera, quibus cū ego effectus sim alter tu, & tu alter ego, illius quoq; filij ambo effecti sumus. Seruius tamen, & Landinus accipiūt sic, nec parua gratia manet. i. nō parua remuneratio sequetur, talē partem. i. quia te talem peperit, quicumq. casus sequetur factū. i. siue incolumis redibis, siue nō. Ego iuro per hoc caput. i. meum, per quod pater. i. Æneas. solebat ante. i. prius, iurare. i. quod, sup. hæc eadem, quæ ego polliceor tibi:

reduci. i. reducto, & redeunti, & rebus tuis secundis. i. bene gestis, manebunt. i. firma, & cōseruata erunt. Ergo maneo, cū datino & accusatiuo conſtruit, vt, Nec partū gratia talē parua manet, & hic manebūt, matri tuæ, & genti, sup. tuo, Ascanius ait sic lacrymans, & exiit simul humero. i. ab humero suo ensē auratū, bene ab humero, nā cum adhuc impuber esset Iulus, nō potuit talē ensē lateri accommodare, sed dependentem ab humero gerebat, quem scilicet ensē: Lycaō Gnosius, idest Cretenſis, fecerat mira arte, atque aptarat habilem, id est portabilem, vagina eburna, idest ex ebore facta, in qua ipsum Ascanius gerebat, & Euryalo nunc dat, Mnestheus dat Niso pellem, & pro idest exuuias leonis horrentis, idest, quæ exuerat leonem horribilem. Alethes scilicet senior ille & fidus vir, permutat galeam, scilicet suā, quæ melior, & aprior erat, forte quia nigra, dat Niso, accipiens pro se Nisi galeam. Ipsi armati, scilicet pro expeditione, incedunt, idest proficiscuntur protinus, quos omnis manus, idest multitudo, & iuuenum, & senum, prosequitur, i. porrò, & longo ordine sequitur, ad portas votis, idest cum votis, & faciendo pro eorum reditu vota. Necnon, idest etiam, aut insuper. Iulus pulcher, idest decorus, & honestus iuuenis, gerens animum, & curam virilem ante annos, scilicet maturos, dabat, supp. ipsis multa mandata, portanda, idest deferenda, patri, idest ad patrem suum, sed aure. i. venti, discerpunt omnia, & donant nubibus omnia, scilicet mandata, irrita, idest frustrata per eorū necem. Ipsi egressi, scilicet

Asc. Spondeo digna tuis ingentibus omnia cæptis. Namque erit ista mihi genitrix, nomenq; Creusæ Solum defuerit: nec partum gratia talem Parua manet, casus factum quicumque sequetur. Per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat: Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis, Hæc eadem matrique tuæ, generique manebunt. Poe. Sic ait illacrymans: humero simul exiit ensē Auratum. mira quem fecerat arte Lycaon Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna. Dat Niso Mnestheus pellem, horrentisque leonis Exuuias: galeam fidus permutat Alethes. Protinus armati incedunt: quos omnis euntes Primorum manus ad portas, iuuenumq; senumque Prosequitur votis: nec non & pulcher Iulus, Ante annos, animumque gerens, curamque virilem, Multa patri portanda dabat mandata: sed aure Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant. Egressi superant fossas, noctisque per vmbra Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri Exitio: passim vino, somnoque per herbam Corpora fusa vident, arreptos litore currus, Inter lora rotasque viros, simul arma iacere, Vina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus: Nis. Euryale, audendum dextra: nunc ipsa vocat res: Hæc iter est: tu, ne qua manus se attollere nobis A tergo possit, custodi, & consule longè. Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam,

castris, aut castra, superant fossas, scilicet ante castra factas, & petunt castra inimica. i. hostilia, & pernicioſa, hoc est ipsis nocitura, propterea quod illic diu immorari in hosteis incidet, per vmbra noctis. i. quia nox erat, & non videbantur, futuri tamen ante. i. priusquam castra illa inimica eis sint. i. pernicioſa, multis. i. Rutulis, exitio. i. ad exitium, & necem. Ipsi vident corpora. i. Rutulorum, & potius corpora, quam Rutulos dicit, quia spiritus sopitus, somno, & vino non apparebat. in eis fusa. i. prostrata passim. i. quasi per singulos passus, somno, & vino per herbam, quia lectos in castris nō habebant, & vident currus. i. quibus depugnabant, arreptos. i. habentes remones arreptos, litore. i. ad litus, & vident viros, & arma simul, & vina. i. vasa vini, aut (reuera) vina, quæ pota euomuerant, iacere simul inter lora. i. habenas, & rotas. i. currum. Hirtacides locutus est prior ore. i. non indicio, aut nutu solo, sed expressa voce, ò Euryale audendum. i. audacter operandū est dextra, ipsa res. i. opportunitas, vocat nunc. Iter. i. ad Aeneam est hæc. i. per hostium cædem, & nostram audaciam: tu custodi. i. obserua, ne qua. i. ne aliqua, manus. i. cuneus bellantium, possit attollere. i. erigere, se nobis. i. cōtra nos à tergo. i. nostro, & consule. i. prospice, longè. i. de longè, & late. Ego dabo hæc, scilicet loca, vasta. i. sine obstaculo peruia, & ducam te lato limite. i. aperiam tibi viam qua sequaris, latā, & vestram.

VARIA LECTIO.

CASVS factum quicumq; sequetur] In antiq. lib. Sequent, habetur. In aliquot, Factū casus quicumq; sequetur [Hæc ait illacrymās] in veterib. lib. Sic ait, legitur. [Multa patri portanda dabat nā data] In antiq. exempl. Multa patri nā data dabat portanda. [Noctisq; per vmbra] Antiq. lib. Per vmbra, legūt. [Inter lora, rotasque.] Legitur in nonnullis lib. Inter tela. [Hæc ego vasta dabo,] Plerique veteres lib. legunt, Vastabo.

SERV.

Sed non augurio potuit depellere pestē] Ostendit per tran-
situm fati necessitate nulla peritia posse depelli. Est autem
Homericus versus, ἀλλ' οὐκ οἰωνοῖσιν ἐρύσσειτο κῆρα μέλαινα.
[Temere] Passim, fortuito, negligenter. [Premi] Opprimat.
[Sub ipsis equis] Circa ipsos. Pendentia colla [Quasi ebriorū.
[Singultantem] Cum singultu animam efflantem. [Plurima
Luserat] Pro plurimū. [Deo]
Vino, vel somno. Per ouilia tur-
bans] Perturbans ouilia. Nam
Tmesis est. [Mutumque metu]
scilicet pecus. nam male qui-
dam accipiunt mutum fremit,
de leone, quod si dixeris, vacat
metu. [Incensus & ipse perfo-
rit] exemplo Nisi [Sine nomine
plebem] Bene expressit & bel-
latoris peritiam, & tyronis in-
consideratam audacitatem. Nā
Nisus reges interemit; Eurya-
lus sēuit in plebem. vt Salust.
Et insolentia audius male fa-
ciendi. Sine nomine autem di-
cit, sine gloria, quorum per hu-
militatem non sunt omnib. no-
ta nomina. [Rhetumq; vigilan-
tem] Hoc loco non tantū Rhe-
ti timor sed & Nisi audacia cō-
probatur. [Et multa morte re-
cepit. Purpuream.] Multi hoc
distinguunt, vt sit sensus talis,
Eduxit gladium multo cruore
purpureum. Alij multa morte
recipit, vt sit, Eduxit gladium
cum multo cruore. & sic infe-
runt, purpuream vomit ille a-
nimam; secundum eos qui ani-
mam dicunt esse sanguinem.
[Recepit] Eduxit; vt, Hactamq;
receptat O'sibus hærentem.
[Vina refert] Proprie, que pau-
lo ante potauerat. [Hic furto
feruidus instat] scilicet Eurya-
lus, qui sēuiebat latenter: vt sit
furto, nocturno proelio. Nam
fures ideo dicti sunt quod fur-
uo, idest nigro tempore, furta
committunt, aut re vera furto
feruidus, quia Messapi galeam
sustulit, & Rhamnetis phale-
ras. [Religatos] Non solutos,
sed diligenter ligatos. Vnde
addidit re. i. consuetudine mi-
litari optime ligatos [Lux ini-
mica] Proditrix. [Poenarum
exhaustum satis est] Bene ex-
haustum, vt ostendat eos audi-
dos cædis fuisse, & cruoris ho-
stilis. [Via facta per hostes] Vt
hæc, Ego vasa dabo, & lato te
limite ducam. [Euryalus pha-
leras Rhamnetis, & aurea bul-
lis Cingula,] Phaleræ ornamen-
ta equorum sunt, & est sermo
græcus. [Cingulū] Autem ho-

Singulū.

Fures.

minum, generis neutri est. Nam aīalium, foeminino genere,
dicimus has cingulas. [Tyburti Remulo ditissimus olim] Que
mittit dona] Consuetudo erat apud maiores, vt inter se homi-
nes hospitij iura mutuis muneribus copularēt, vel in presen-
ti, vel per internuncios. Sensus ergo nunc talis est, Cedis q-
dā Tyburti Remulo cū eum sibi absens [hospitio] velle adiun-
gere, misit phaleras, & cingula bullis aureis, hoc est clauis infi-
gnita. Remulus moriens nepoti suo cognomine hæc reliquit,
qui postea victus a Rutulis est & occisus, post cuius mortem
apud Rhamnetē Rutulū, ab Euryalo repta sunt hæc munera.
Quod aut dixit Tyburti Remulo, aut Tyburtino intelligim⁹,
hoc est de Tybure, vt sit datiuus ab appellatiuo veniens hic Ty-
burs, aut Tyburti, hoc est filio Tyburti, ab eo qd est hic Ty-
burtus huius Tyburti, vt sit Tyburti Remulus, sicut Deipho-

be Glauci. [Suo moriens dat habere nepoti] Remulo, quem
supra auo cognomine diximus. Nam quoties aperte non po-
nitur nomē filij, vel nepotis, cognomine eū esse intelligimus
auo, vel patri, quorū nomen aperte positum inuenimus, & e-
contra, si filij, vel nepotis positum nomen fuerit, prætermis-
sum aut parētū, cognomines eos esse intelligamus necesse est

Poe. Sic memorat, vocemq; premit, simul ense superbū
Rhamnetem aggreditur; qui fortē tapetibus altis
Exstructus, toto proflabat pectore somnum:
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur:
Sed non augurio potuit depellere pestem:
Tres iuxta famulos temere inter tela iacentes,
Armigerumque Remi premit, aurigamque sub ipsis
Nactus equis, ferroque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra, toriq; madent: nec non Lamyrumq; Lamumq;
Et inuenem Serranum, illa qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque iacebat
Membra Deo victus: sœlix, si protinus illum
Aequasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Impastus ceu plena leo per ouilia turbans
(Suadet enim vesana fames) manditque, trahitque
Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento,
Nec minor Euryali cades: incensus & ipse
Perfurit, ac multum in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Hebesumq; subit, Rhetumq; Abarimq;
Ignaros: Rhetum vigilantem, & cuncta videntem:
Sed magnum, metuens, se post cratera tegebat:
Pectore in aduerso totum cui cominus ense
Condidit assurgenti, & multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animā, & cum sanguine mista
Vina refert moriens. hic furto feruidus instat:
Iamque ad Messapi socios tendebat, vbi ignem
Deficere extremum, & religatos ritē videbat
Carpere gramen equos: breuiter cū talia Nisus
(Sensit enim nimia cæde, atque cupidine ferri)
Nis. Absistamus, ait, nam lux inimica propinquat.
Poenarum exhaustum satis est: via facta per hostes.
Multa virum solido argento perfecta relinquunt,
Arma, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Que mittit dona, hospicio cū iungeret absens,
Cædicus: ille suo moriens dat habere nepoti;
Post mortem bello Rutuli, prædaque potiti
Hæc rapit, atq; humeris nequicquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem, cristisque decoram
Induit: excedunt castris, & tuta capeffunt.

i. submisit loquitur aut supprimit, & tacet: & aggreditur si-
mul Rhamnetem, i. Rutulum illum, superbū, scilicet domi
vigilaret, aut superbe, & luxuriose ornatum aggreditur: dicit,
ense, qui scilicet Rhamnes: exstructus, i. eminente locatus: for-
te, i. per sortem, tapetibus altis, proflabat sonum, i. vapores &
exhalationes, vnde somnus producitur pectore. i. stomacho
toto. Idem. f. Rhamnes: erat, supple rex: & augur gratissimus
Turno: sed non potuit depellere pestem, idest perniciem;
augurio, idest arte augurandi, quia debebat sua mala præui-
sa cauere: & supple Nisus: premit, idest opprimat, & inter-
ficit simul tres famulos iacentes temere, idest mixtim, & si-
ne ordine, aut ratione, inter tela: & premit armigerum, idest
eum qui solebat gestare, quoad usque pugnandum erat arma
Rhami, illius vni, & aurigam. i. directorem curruum, nam il-
la

[Post mortem, scilicet Remuli,
fm supra dictum sensum. Nam
Donatus dicit, post mortē Nisi
& Euryli, bello potiti sunt
Rutuli, quod non procedit si
diligēter aduertat. Sanē scien-
dum locum hunc esse vnum
de duodecim Virgilij, siue per
naturam obscuris, siue insolu-
bilibus, siue emendandis, siue
sic relictis vt a nobis per hi-
storiæ antiquæ ignorantiam li-
quide, non intelligantur [Ne-
quidquam] Non fructurus: &
est, ne quidquam aprat: nō, ne
quidquam fortibus. [Galeam
Messapi] Non occisi Messapi
abstulit galeam (nam dimica-
turns est paulo post) sed inue-
nit iacentem, & sustulit; Cri-
stisq. decoram] Bene præmittit
dicens decoram, nam eius splē-
dore prodeunte, Euryalus ca-
pitur. [Excedunt castris] Ru-
tulorum, s. nam supra dixit,
Castra inimica petunt.

Sic memorat, &c.] Osten-
dit quā cædem Nisus, & Eury-
alus in castris Rutulorum:
vino, somnoq. sepulcorum fe-
cerint, & quibus se onerantes
spolijs, se illinc amouerint. De
qua re dicit Donat. sic. [Teme-
re] Ostendit hos ita vino fuisse
oppressos, vt cecidisse, po-
tius quā corpora ad quietem
tradidisse viderentur. [Secat]
Quod non sit sine mora. Hoc
veniebat ex securitate agentis,
& ignorance patientis, & ni-
mia ebrietate. [Deo victus] o-
stendit hunc, sola ebrietate op-
pressum esse. [Vigilantem] Hic
solo timore petijt, qui nec cla-
mare, nec ire contra ausus est.
[Purpuream] Purpura. nigra
est cum rubore, sic sanguis pp
copiam vini, nigrior in eo fac-
rat. [Instat feruidus] Occasio
rei gerende, illum accendebat.
Ostendit autem hos, non mo-
ros esse precio regum, sed glo-
ria qui abstulerunt solum ea
quibus ornarentur. [Ne quid-
quam] Quia omnia in morte
perditurus erat. Hæc ille. Or-
do est. Nisus, sup. memorat, i.
alloquitur sic: & premit vocē,

Asc.

tempestare de curribus pugnabāt, nactus, sup. ipsum sub ip-
sis equis. i. inter aut circa equos, & secāt ferro. i. amputāt gla-
dio, aut securi colla. i. aurigae pendentia, quia caput vino som-
noque grauatum erat, & aufert tum. i. deinde ipsi domino. i.
Rhamneti caput, & relinquit truncum. i. corpus truncatum,
sine capite, singultantem. i. quasi singultando fluentem san-
guine atro, quia potu vitiato, & terra, & toti. i. herbacei, aut qd
in tapetibus illic vnus iacebat, potuit & lectum illic habuisse,
madent. i. humectantur, existentia tepescita, cruore. i. ef-
fuso. Nec non. i. insuper, sup. premit. i. opprimit Lamyrum, &
Lamum, & Serranum iuuenem, qui luserat plurima. i. pluri-
mum, nomen pro aduerbio, illa nocte. i. ad plurimam partem
noctis ex illis insignis facie, & , qui, sup. iacebat, victus. i. pro-
stratus, membra. i. habens membra prostrata, recubantia, ideo
i. vini Baccho, hoc est ipso vino, & felix. i. qui felix fuisset, si
aqua flet. i. aequiparasset, protinus. i. porro tenus, ampliter no-
cti, illū ludum, i. si lussisset noctem totam, & si tulisset. i. per-
tulisset illum ludum, in. i. vsq; ad lucē, Ceui. i. quemadmodū,
leo impastus. i. famelicus, & qui pabulum non inuenit, turbās
i. perturbans, ouilia plena. i. ouium turbant, dicit enim, pro
quia, fames vesana i. male, aut parū sana, suadet, sup. lupo ou-
ilia turbare, & mandit & trahit, pecus molle. i. teneros agnos,
& mutum metu. i. cui balatus ablatu est p̄ timore, & sup.
leo, fremit ore cruento. i. sanguine perfuso, aut sanguinis sitiē-
te. Nec cades Euryali, sup. erat minor, quam f. cades Nisi. i. q.
Nisus fecerat, vnde cades hic accipitur actiue. Ipse & i. ē,
incensus. i. ardore viaditae, perfurit. i. perfecte, & ad omneis
numeros furit, ac subit. i. subiggitur multam plebem, sine
nomine. i. ignobilem, existens in medio seorum, quae, pro &
hoc est & iter nominatos Fadum, & Hebesum, & Rhetum, &
Abarim ignaros, quia vino, somnoque sepultos, sed Rhetum
vigilantem, & videntem cuncta, quae. i. fecerant Nisus & Eu-
ryalus, sed sup. ipse metuens. i. formidine captus tegebat. i.
abscondere volebat se, post cratera. i. vas vinarium magnum,
cui. i. Rheto, Euryalus, sup. condidit. i. abdidit cominus. i. de
propinquo, quasi conferta manu, totum ense. i. capulote-
nus, in pectore aduerso, & recepit. i. iterū ad se traxit, supp. cū
multa. i. dura morte. i. Rheti, qd educto mucrone statim mor-
uus est, qui diutius superuivere potuisset, si in vulnere ense
dereliquisset. Ille. i. Rhetus, vomit animam purpureā. i. sangui-
nē, qui est sedes animae, & moriens refert. i. regerit, & euomit
vina mixta cū sanguine, Euryal⁹ feruidus. i. ex successu, in stat
furto. i. furtiuae cadi. Et tenebat iā ad socios Messapi, vbi vide-
bat ignē extremū deficere. i. extingui, & videbat equos religa-
tos. i. iterū & diligentius ligatos, ad stipitem. i. circum quē pa-
scebāt, rite. i. ex more militari, aut ironicos dicit, religatos ri-

te, qd. solutos contra ritum militem, quae res illi animum
dabat, cum. i. quando, Nisus (enim, pro quia, sensit. i. Euryalū
ferri. i. efferri. nimia cāde, atque cupidine. i. affectione cāden-
di) ait, inquit, absistamus. nam lux inimica. i. nobis, qui pauci
sumus, propinquat, satis penarum est exhaustum, via est fa-
cta per hostes, & sup. hoc dicto, ipsi relinquunt multa arma vi-
rum. i. virorum, perfecta solido. i. integro, & inpermixto ar-
gento, & crateras, supp. perfectos solido argento, & tapetas
pulchos. i. decenter acu pictos, aut intertextos, Euryalus rapit
phaleras. i. ornamenta equorum Rhamnetis, & cingula au-
rea bullis. i. habentia bullas aureas quae Cædicus diuissimus,
olim mittit. i. mittebat olim, dona. i. p. donis Remulo, Tybur-
tino, cum ipse abscedēs iungeret se sup. illi hospitio. i. iure ho-
spitalitatis. Ille. i. Rhemus Tyburtinus maior, moriens. i. cum
moreretur, dat. i. concedit. testamento. & legat nepoti. i. suo,
Remulo iuniori. nunc interfecto, habere, sup. ea, post mortē
Rutuli. i. alicuius viri fortis, portiti. scilicet. ijs cingulis, bello,
& pugna. Seruius dicit, insolubilem difficultatem, sed meo
iudicio sic soluitur, Cedicus, postquam a Rutulo quouis di-
uite & pomposo, a superato bello publico, & singulari pu-
gna, cingula illa abstulisset, legauit ea Remulo Tyburtino, q.
moriens, testamento legauit Remulo iuniori, nūc interfecto,
vnde abstulit Euryalus. Rapit ergo hae. i. tam preciosa. & tā
antiqua charitate obseruata, & tāto sudore parta, atque aptat,
sup. ea nequidquam. i. frustra, & sine vtilitate, quia non diu
ea possessurus erat humeris fortibus, Tum. i. inde, induit ga-
leam Messapi, habilem. i. portabilem, & decoram cristis, sed
perniciosa, quia micantem vnde deprehenduntur, hunc au-
tem abstulit, non interfecto Messapo, qui postea pugnaturus
est, sed in tentoria eius illapsus, & inde consilio Nisi redu-
ctus. Ipsi ergo excedunt cristis, & capeffunt. i. captum eunt,
tuta. i. loca sine hostibus, quae putabant, sed aduentante nouo
equitatu, minime tuta inuenerunt, vnde insequitur, Interea
praemissi, &c.

VARIA LECTIO.

ARMIGERVM QVE premit Rhemi,] Plerique lib. antiqui
legunt. Armigerumque Rhemi premit. [Necnon Lamirum-
que] Antiqui lib. legunt, Tamirumque Aliqui, Lomurumque
Limyrum [Fadumque, Hebesumque subit] In antiquis pleris-
que lib. Hefesum, legas. [Rhetumque, Abarimque] In libris
nonnullis transpositis consonantibus, Arabumque. legere
est. [Hic furto feruidus] In Oblongo lib. Huic inuenias scri-
ptum [Vbi ignē In lib. aliquot antiq. Ibi ignem.] Pugnaeque
portiti in R. lib. Praedaeque portiti, legitur.

VRbe Latina] Non est con-
trarium illi loco, vbi ait,
Sepit se rectis, rerumque reli-
quit habenas, qd modo à Lat-
na vrbe auxilia venire comme-
morat. Intelligimus enim Lat-
tium in principio discordie,
& tumultus paululum se ab-
stinuisse, postea tamen nec suo-
rum copias nec propria dene-
gasse consilia, nā eū & cerui &
se feribus interfuisse dicturus
est. [Legio capis instructa mo-
rat] Propria. nā legiones pedi-
tū sunt, turme vero, equitum.
[Tercetū] Quia Romani equi-
tes primo tercenti fuerunt. De
singulis. n. curijs deni dabatur
quas triginta fuisse diximus.
[Scutati omnes] Non clypeati.
nam clypei, peditum sunt, scu-
ta, equitum, Volscente magi-
stro] Proprie. nam magister
equitum dicit [Muro] Troiano
rum. [Leuo limite] Respicens
sitū regionis locut⁹ est. [Sublustris noctis in vmbra] sublustris
nox est habēs aliquid lucis. Horat. Nocte sublustris astra nihil
præter vidit, & vndas [Radijs] Lunarib. [Haud temere Parti-
cula hæc modo nō sine causa significat, alias fortuite, alias ma-
le, alias improvide, qd pro loco intelligunt. [Nihil illi tende-
re contra,] Hoc est illi contra nihil responderunt, nā tēdo cō-

*Interea praemissi equites ex vrbe Latina,
Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno regi responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Jamque propinquabant castris, muroque subibant,
Cum procul hos læuo flectentes limite cernunt,
Et galea Euryalum sublustris noctis in vmbra
Prodidit immemorem, radijsque aduersa refulsit.
Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscēs
Vol. State viri: quæ causa viæ? quine estis in armis?
Quove tenetis iter? Poe. Nihil illi tendere contra:
Sed celerare fugam in siluas, & fidere nocti.
Obijciunt equites se se ad diuortia nota
Hinc, atque hinc, omnemque aditum custode coronant.
Silua fuit latè dumis, atque ilice nigra
Horrida, quam densi complerant vndique sentes:
Rara per occultos ducebat semita calles:
Euryalum tenebrarum, onerosaque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum,*

tra sermonem tuum, est respō-
deo tibi, tendo contra iter tuū,
est occurro tibi, ergo nihil con-
tra tendebant. i. respondebant
contra. [Ad diuortia] Ad diuer-
ticula viæ militaris. Terent. Vbi
ad ipsum venit diuerticulum.
Diuerticula autē sunt semitæ
transuersæ, quæ sunt à latere
viæ militaris [Aditum coro-
nant] Melior est lectio abutum,
quam aditum. Cingunt enim
filuam ne abeant, non ne abire
possint. [Ducebat semita cal-
les] legitur & lucebat, quod si
est. [Rara] Pro raro accipien-
dum est, ut sit, Raro lucebat
herbis. i. in aliquibus locis in-
teruenientibus. Si ducebat in-
telligimus inter calles pecorū
raram fuisse semitam, hoc est
hominum viam. [Euryalum im-
pediunt] Impedio te dicimus
per acculationem, & casus mura-
ri non potest nisi deseras ver-

bum, vt dicas impedimento mihi es, Sciendum sanē multas
conferri in Euryalum excusationes.

INTEREA praemissi, &c.] Post variam multiplicemq; stra-
gē à Niso. Euryaloq. editā mutauit fortuna, vt solet, vultum,
nam in hostes inciderunt ab vrbe Latina, i. Laurolaunio ad
Turnum missos, à quibus per galeā Euryali visi, atq; in fugam
Virg. N n 4 versi

verſi ſunt, donec Euryalus equitibus circumſeptus atq; com-
preſſus eſt. In qua re datur doctrina non omnia, quæ pulchra
aſpectu ſunt, continuo vtilia eſſe. Nam ſicut in ſecundo di-
ctū eſt. Choroebus iuuenis conſiliū dedit, dicēs: Danaumq;
inſignia nobis aptemus, quæ res illis pernicioſiſſima fuit, vn-
de ſequitur. Vadimus immixti Danais haud noſte noſtro. Et
hic Euryalus, p. galeā relucenſem agnitus, atq; deprehenſus,
& ſibi & Niſo, exitio fuit. De hac autē re dicit Don. ſic. [Sublu-
ſtri] Vmbra noctis, q̄ ſereno cœlo habet aliquid luminis. [Sta-
te] Mira breuitate oīa interrogat. [Silua] Breuis deſcriptio, &
quæ ea ſola continentur, q̄ errorē Euryalo facere poſſint: huc
ſeparati ſūt, quos diſcerni non oportuit. Hæc ille. Ordo eſt.
Equites præmiſſi ab vrbe Latina. ſ. vt vna cū Turno obſidio-
nē firmarent, nā totum Latium coniurauerat in Troianos, ibāt
.i. prodibāt, & ferebāt Turno regi reſponſa, ſuper ea re, an. ſ.
vaturi eſſent Latini in auxiliū contra Troianos. Ibāt ergo in-
terea dum cetera legio. ſ. peditū, moratur inſtructa. i. dum in-
ſtruitur, cāpis, i. in locis capacibus, & amplis. Equites, inq;
tercentū oēs ſcutati, & hoc Volſcente, ſup. exiſtente magiſtro
.ſ. equitū illorū. Et ſup. hī trecēti equites, propinquabāt iā ca-
ſtris. ſ. ſuorum, aut Troianorū, & ſubibāt muro. i. Troianorū
vallo, pro mœnibus, & muro deſignato, cū. i. qñ, cernunt pro-
cul hos. ſ. Niſum & Euryalū, ſteſcentes. ſ. iter, lauo limite. i. p.
limite i. viā tranſuerſā a ſiniſtra parte, & galea. ſ. Meſſapi cri-
ſtis decora, p. didit. i. manifeſtauit hoſtibus, in vmbra noctis
ſub luſtri. i. parū lucis habēte, p. didit, dico Euryalū immemo-
rem. ſ. quia galeā abijceret fulgentem, & ita immemorē ſalu-
tis ſue, & ipſa galea aduerſa. i. obiecta oculis equitū, refulſit ra-
dijs. ſ. fulgoribus emiſſis, haud temere. i. vix eſt viſū (qa teme-

re, ſignificat ferē, haud temere, ferē nunquam: vt Præcox il-
lud ingenium haud temere ad frugem peruenit. hoc autem lo-
co vult Ser. ſignificare, haud temere. i. non ſine ratione) viſū
eſt. ſ. a Volſcente, hoc eſt putauit nō temere factū, quod illi ar-
mati fugerent, aut haud. i. non, & temere. i. quaſi, hoc eſt quaſi
non hoc eſt viſum. ſ. illos fugere, cum. i. qñ, Volſcens clamat
ab agmine. O viri ſtate. i. ſiſtite curſum, quæ eſt cauſa viæ; ve,
pro vel, quæſtis in armis, ve, pro vel, quo teneris iter. i. quo
tenditis: illi. ſ. Niſus, & Euryalus, nihil tendere. i. tendebant
contra, hoc eſt nihil ei reſpondent, ſed celerare. i. celerabant,
hoc eſt celeriter arripiebant fugam in ſiluas, & fidere. i. confi-
debāt, nocti. i. tenebris per quas elabi ſperabant. Equites obij-
ciunt ſe ad diuortia. i. ad diuerticula viarū, nota ſ. ſibi quia
Latini erant, hinc, atque hinc. i. vtrumque, & coronant. i. cin-
gunt in morem coronæ, omnem habitum. i. locum, per quem
abire poſſent. Alij tū legunt aditum. Silua fuit, ſup. illic, hor-
rida, i. aſpera, late. i. ampliter, dumis, atque iō nigra. i. denſa,
& obſcura, q̄. ſ. ſilvam ſentes denſi. i. ſpinæ denſæ, conſite cō-
plebant vndique. i. ex omni parte, ſed ſup. ſemita. i. anguſta
via, quaſi ſemis iter, ducebat. ſ. euntes illac, per calles occul-
tos. ſ. a ſpinis, & vepribus. Tenebræ ramorum, & oneroſa præ-
da. ſ. ſpoliorum impediunt Euryalum, & timor ſailit. i. circum-
uenit eum. i. errare facit, regione, quia ignorabat regionem
viarum. Et ita, vt dicitur, ab hoſtibus comprehenſus eſt.

VOLSCENTE magiſtro] In aliq. lib. Volſcente, legere eſt.
[Muroq. ſubibant] Vetera aliq. exempl. Muros. habent. [Haud
temere eſt viſum] in libris nonnullis, Haud temere viſum, abſ-
que, Eſt. [Omnemque abitum cuſtode c.] In R. lib. & in Me-
diceo, Aditum, legitur.

SERV.

Niſus abijt] Bene meminit
velocitatis, quam ei in
quinto dedit: vt Primus abijt,
longeque ante omnia corpora
Niſus emicat. [Imprudens. ſ.
remanētis Euryali] [Albe nomi-
ne] Vel Proca, vel ciuitatis, vel
regis Albani, cui ſucceſſit Pro-
cas. [Infelix, quate reg. rel. Se
infelicem dicit, qui dolet non
illum propter quem dolet] [Iter
omne reuol.] Vrbaniſ hucuf-
que verba. Niſi vult eſſe. Alij
poetæ dant, Rurſus perplexum
iter oē reuoluēs. Sigma ſequen-
tū] Militarē ſonum dicit, q̄ va-
rius eſt, nā interdū canit, vt in-
ſequantur eos q̄ fugiunt, inter-
dum receptui. [Nec longum in
medio tps] Inter auditum ſo-
nū & viſum Euryalū. [Oppreſ-
ſum rapit] Quem iam manus
oīs rapit, nā male quidam, Vi-
det, rapit. accipiunt quod ſi ad
miſeris, vacat. Quem iā manus
oīs. [Pulchrā pperet p vulne-
ra mortem?] Glorioſum, n. eſt
pro amico perire. Et pulchram
ex perſona poetæ dictum eſt,
Tu præſens noſtro ſuccurre la-
bore. [Non dicit, q̄ præſens es,
ſed plens ſuccurre. i. illico, ſta-
tim.] [Si qua] qua vacat & hic,
& in ſequenti. [Suspendi ve-
tholo] Tholus eſt proprie velu-
ti ſcutū breue, quod in medio
recto eſt, in quo trabes coeunt,
ad quod dona conſueuerūt ſu-
ſpendi. Bene autē venatorem
inducit numen inuocare ſilua-
rū. [Turbare globum] Sana pe-
titio, Nam quia vincere impoſ-
ſibile fuerat, petit vt ſaltem per-
turbet telorum beneficio. [Re-
ge tela per auras,] Per noctem, in qua ſine auxilio numinis re-
cti iactus eſſe non poſſunt. Ferrum Conijcit: haſta] De ferro
ad haſtā tranſijt, Conijcit, pro coicit nam coicit antiquū eſt
[Aduerſi in tergum Sulmonis,] Tergū, pro tergus dixit. Sal-

*Niſus abijt: iamque imprudens euaserat hoſteis,
Atque lacus, qui poſt Albæ de nomine dicti
Albani. tum rex ſtabula alta Latinus habebat.
Ut ſtetit, & fruſtra abſentem reſpexit amicum:
Niſ. Euryale, infelix qua te regione reliqui?
Quæ ſequar? Poe. Rurſus pplexū iter omne reuoluēs
Fallacis ſilvæ, ſimul & veſtigia retrō
Obſeruata legit, dumis ſilentibus errat:
Audit equos, audit ſtrepitus, & ſigna ſequentum.
Nec longum in medio tempus, cū clamor ad aureis
Peruenit, ac videt Euryalum, quem iam manus omnis
Fraude loci, & noctis, ſubito turbante tumultu,
Oppreſſum rapit, & conantem plurima fruſtra.
Quid faciat? qua vi iuuenem, quibus audeat armis
Eripere? an ſeſe medios moriturus in hoſteis
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocyus adducto torquens haſtile lacerto,
Conſpiciens altam Lunam, ſic voce precatur:
Niſ. Tu dea, tu præſens noſtro ſuccurre labori:
Aſtrorum decus, & nemorum Latonia cuſtos,
Si qua tuis vñquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, ſi qua ipſe meis venatibus auxi,
Suspendiue tholo aut, ſacra ad faſtigia fixi:
Hunc ſine me turbare globum, & rege tela per auras.
Poe. Dixerat: & toto conniſus corpore ferrum
Conijcit. haſta volans noctis diuerberat vmbas,
Et venit aduerſi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fixo tranſit præcordia ligno.
Voluitur ille, vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis ſingultibus ilia pulſat.
Diuerſi circumſpiciunt. hoc acrior idem
Ecce aliud ſumma telum librabat ab aure
Dum trepidant. it haſta Tago per tempus vtrumque
Stridens, traiectoque heſit tepeſacta cerebro.*

Tergis vincebant. pro tergo-
rib. vt intelligamus haſtam in
ſcutū veniſſe, & illic eſſe colli-
ſam, vt [Frangitur] Sic colli-
ditur. [Fiſſo] Sic uti ligno etiam
præcordia penetraſſet, aliter
nō procedit, nā ſi haſtā reuera
fractā accipiamus, ratione ca-
ret, quod dicit, Fiſſo tranſit præ-
cordia ligno. Alij re vera in ter-
gū volūt eſſe percuſſum, quod
faſſum eſt, nā quō ante fiſſum
lignum eſt, & ſic præcordia pe-
netrata? Sciendum tamen locū
hunc vñum eſſe de his quos di-
xiſus ſupra. [Hoc acrior idē]
Quod latuerat, & quod ei pro-
ſpere primus ceſſerat iactus.
[Telū librabat ab aure] geſtus
iaculantis exprimitur, duobus
autem generibus manualia tela
mittuntur, aut. n. ab aure, aut à
lattere tela iaciūtur. [Per tem-
pus vtrūque] Congruē dicit te-
lum per tempus vtrūq; tranſiſ-
ſiſſe. ait. n. [Diuerſi circumſpi-
ciant] Hoc eſt hoc & illuc ora
circunſerunt, perquam oppor-
tunitatem potuit telum tēpus
vtrūque tranſire. Aſper tñ di-
cit, per tempus vtrūque hoc
eſt inter tempus vtrūque, vt
econtra, Hunc inter fluuiū Ty-
berinus ameno. i. per hūc. Qd
ſi eſt, intelligamus eum in frō-
te eſſe vulneratū. [Tepeſacta
cerebro] Alibi, Et fixo ferrum
in pulmonet reſepcit.

Niſus abijt, &c.] Docet quō Aſc.
Niſus elapſus pernecitate ſua
ac pedum qua plurimum vale-
re. in quinto comprobatus eſt
velocitate. tādē Euryalum ab
eſſe cognoscens, eū requiſiuit:
ac ſagitis, qui eū circumſtabant, turbauit. Vnde dicit Donatus
ſic. [Euryale infelix,] Duplex eſt lectio: vel, infelix Euryale:
vel, Euryale ego infelix, qua regione reliq. te, ſed magis ad ſe
refert, cui labores, & pericula iam peracta repetenda ſunt.

[Fraude

[Fraude loci] Iam liberat Nisum ab inertia. [Tu Dea] Vt possis. [Astrorum decus] laudat quam rogat, vt beneuolum reddat: si qua ostendit meritum, quod nihil proficeret, nisi pro se pater fecisset. [Tholo] Tholum autem dicunt medietate tecti, in rotundum collecti. [Et rege tela] petit autem quod facile est, non liberationem sui loci, sedurbationem globi. [Summa librabat ab aure] Summa copia scriptoris. nam supra dixit, Abducto la certo. Hæc ille, Ordo autem est. Nisus abiit, i. aufugit, & ipse imprudens, i. ignarus remanentis Euryali, euaserat iam hostes, atque, sup. euaserat, aut potius legamus, Adque, vt sit, Et vt stetit ad locos, qui dicti sunt post i. postmodum, Albani de nomine. Albe. s. suis, aut ciuitatis, rex Latinus habebat tum, i. tunc cum hoc fieret, alta stabula, s. equorum, illic in pratis stare solitorum, vt ego, i. postquam stetit ad illos locos, & respexit, i. retrorsum suscipiendo, oculis quæ fuit, frustra, quia absentem amicum, s. Euryalum, inquit, sup. ò Euryale infelix, aut, ò Euryale, qua regione infelix reliqui te, ve, pro vel, quia sequar, sup. te. Inquit, sup. reuoluens rursus omne iter, perplexum, i. implicitum, varijs circuitib. siluæ fallacis. s. errore, & ambagibus semitarum, & legit simul retro, i. repetit vestigia, obseruata, i. memorie commendata, quia ipse abiuerat, Idem in secundo dictum est de Ænea, Creusam repetente, & erat dumis silentib. i. inter dumos, vbi alta erant silentia. Audit equos, & audit strepitus, & signa sequentum. Nec longum tempus, sup. erat in medio, cum clamor, s. eorum, qui Euryalum comprehendebant peruenit ad aures, s. Nisi, ac videt Euryalum, quæ omnis manus, i. multitudo, rapit oppressum fraude loci, quia non inuenerat p. siluas abitu & subito tumultu noctis turbante. s. eum & conantem plurima, scilicet elustari, aut hostem ferire, frustra, quia circumuentus a tot nil potuit Quid faciat, sup. dubitauit Nisus (& est bona eclipsis, quæ nihil obscuritatis, sed plurimum commiserationis habet quaque alibi, vt in iij, Georg. in dubitatione Orphet vsus est) qua vi, & quibus armis audeat eripere iuuenem & an ipse moriturus, idest, certus mori, inferat se in medios hostes, properet, i. festinet, & celeriter prouocet, pulchram mortem per vulnera, s. hostibus illata, & ab illis suscepta. Ipse torquens ocyus, i. cito, hastile, i. iaculum missile, & leue lacerto adducto, s. ad se, vt fortius emittat, precatur sic, voce s. expressa, cum & mente precari

posset, suscipiens, i. sursum, seu sursum aspiciens, lunam altam. Tu ò Latonia, i. o Latonæ filia, Diana, seu Phæbe, aut Luna decus astrorum, s. nocturnorum, & custos nemorum, quia venatrix, & Dea, i. quæ quia Dea es potes succurrere præsens, i. aut fauorabilis, aut cito succurrere potens, nostro labori, i. laborioso, periculo, si pater, s. meus, Hyrtacus nomine, tulit vnquam, i. aliqua, dona tuis aris, i. ad tuas aras, pro me, i. pro salute mea, & si ego auxi meis venatib. i. q. ego cepi, qua, i. aliqua, dona, quia de venatione Dianæ sacrificare solebant, vñ in Bucol.

Setosæ caput hoc apris tibi Delia parauit

Et ramosa Micon vniuersis cornua ceruicæ.

Ve, pro vel, si ego suspendi, sup. aliqua tholo, i. ad trabium in æde tua connexionem, ad quæ dona suspendi solent, aut si fixi, sup. aliqua, ad fastigia, i. sublimitatem, sacra, i. delubri, aut vestibuli sacri, sine, i. perimite quod minus est quam si dicat, da, quasi ipse possit si illa non impediatur, me turbare hunc globum, & rege tela per auras. Dixerat, s. Nisus & connixus, i. conatens toto corpore conicit ferrum, i. hastile ferratum, hasta volans, diuerberat umbras noctis, & venit in tergum, i. scutum, tergo tectum, Sulmonis aduersi, i. aduersæ stantis, & sup. hasta frangitur ibi, ac transit præcordia, i. intima cordis cingentia & hoc signo, s. scuti, f. f. i. diuiso, & secto: Ille, s. Sulmo, voluitur, s. retrorsum, vomens de pectore flumen calidum, i. sanguinem, existens frigidus, i. moriens, & pulsat, i. trahit, Ilia longis singultibus, Ipsi circumspecti diuersi, i. ad diuersa loca, & idem, s. Nisus, sup. effectus, acrior, i. vehementior, hoc, i. per hunc talem euentum, ecce, q. d. præter opinionem stantiss, ac præter spem eius librabat, i. librando, hoc est circumrotando emittebat, aliud telum, ab aure summa, i. desuper, & longe educto brachio, dum trepidum, s. metu, & festinatione, hasta stridens, i. cum stridore hoc est impetu magno volans ijt, i. transijt, Tago, i. illi viro per vtrumque tempus, i. ab altero in al

VAR.
LECT.

Suspectus altam Lunam, sic voce precatur. In Romano lib. & aliquot alijs, legere est. Altam ad Lunam, In alijs. Et sic voce precatur. Est & ore precatur. [Ilia pulsat. In Rom. lib. Pulsanti legitur [Telum vibrabat] In lib. plerisque legitur. Librabit. [It hasta Tago] In aliquot libris, ijt, legitur.

SERV.

Interea] Donec ille inuenitur. [Persolues amborum] Aut occisorum, aut tuas, & Nisi. Nam duos eos fuisse nouit, supra enim ait. State viri. [Meme] Subaudis interrupta elocutio dolore turbati. [Nec potuit] Validior argumentatio ex impossibilitate; vt, Quid Troes potuere? Item. Non ea vis animo, nec tanta superbia victis. [Tantum infelicem nimium dilexit amicum] Contra illud, Cur ergo venit? dicit, Tantum amicum dilexit, vt cum nihil posset, tamen veniret. [Voluitur Euryalus leto] Aut septimus est, aut datiuus, sed si datiuus fuerit, figuratum est, idest in letum: vt, It clamor coelo. [Purpureus, veluti cum flos succisus aratro] Languescit] Habetur ratio comparationis. videtur enim Euryalo Hyacinthum comparare, qui pulcherrimus fuit, & post mortem conuersus in florem est. [Lasso ve papauera Collo Demisere caput] Homeri est, & comparatio, & figura, nam & ille sic ait, vt multorum vnum dicere caput, [Volcentem petit.] Appetit. Petitiones enim proprie dicimus impetus gladiatorum. Vnde Cicero: Quot ego, tuas petitiones ita coniectas, vt vitari nullo modo possent, par-

Sæuit atrox Volscens, nec teli conspiciit vsquam

Auctorem, nec quò se ardens immittere possit.

Vol. Tu tamen interea calido mihi sanguine penas

Persolues amborum, Poe. Inquit: simul ense recluso

ibat in Euryalum. tunc verò exterritus, amens

Conclamat Nisus: nec se celare tenebris

Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem,

Sib. Me, me: adsum qui feci: in me conuertite ferram,

O Rutuli, mea fraus omnis: nihil iste, nec ausus,

Nec potuit: cælum hoc, & conscia sidera testor.

Tantum infelicem nimium dilexit amicum.

Poe. Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus

Transadigit costas, & candida pectora rupit.

Voluitur Euryalus letho, pulchrosque per artus

It cruor, inque humeros ceruix collapsa recumbit:

Purpureus veluti cum flos succisus aratro

Languescit moriens: lassone papauera collo

Demisere caput, pluuia cum forte grauantur.

At Nisus ruit in medios, solumque per omnes

Volcentem petit: In solo Volcente moratur.

Quem circum glomerati hostes, hinc cominus, atq; hinc

Proturbat: instat non segnius, ac rotat enses

Fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore

Condidit aduerso, & moriens animam abstulit hosti.

Tum super ex animem sese proiecit amicum

Confossus, placidaque ibi demum morte quieuit.

Fortunati ambo: si quid mea carmina possunt,

Nulla dies vnquam memori vos eximet æuo,

Dum domus Æneæ Capitoli immobile saxum

Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

ua quadam declinatione, &, ut aiunt corpore excessi. [Pro turbant.] Confodiunt. Vnde paulò post, confossus. [Non segnius] Non secius quam vulneratus. [In ore Condidit aduerso] Archaismos est, vt supra, Pectore in aduerso cui totum cominus enses Condidit. [Placidaque ibi demum morte quieuit.] Aut proprium est mortis epitheton, aut, ex affectu pereuntis dictum est, quod cum amico moriebatur. [Si quid mea carmina possunt.] Verecunde. [Domus] Familia [Capitoli immobile saxum Accolet] In urbe Roma Iouis templum non fuit. quod cum iam dirutum a Prisco Tarquinio uellet Superbus Tarquinius ædificare, cepit auguriis captare, qui mons huic templo esset aptissimus. Et cum in omnibus Tarpeius esset inuentus (in quo erant multa diuersorum numinum sacella) actum est ut exinde ad alia templa numina euocarentur sacrificiis, quo posset libere, & sine piaculo templum Iouis ædificare. Cumque omnes dii libenter inde migrassent. Terminus solus. hoc est limitum deus, abscedere noluit sed illic remansit, Tunc de hoc sacrificatum est, & deprehensum, quod Terminus cum Ioue re-

ve remanens æternum vrbi imperium cum religione signifi-
caret. Vnde in Capitolio prona pars tecti patet, quæ lapidem
ipsum Termini spectat. nam Termino non nisi suo diuo sa-
crificabatur. Hinc ergo nunc dixit, Capitoli Immobile saxum
Accolet, quia Terminus non est reuulsus de loco.

SAEVITATROX &c.] Recitat necem Euryali, & deinde Nisi
amicorum, miserandam, & memoria dignissimā, quam neque
fraudandam pollicetur. Vnde dicit Donatus sic. [Sævit] Cre-
scit ira, quoniam auctor facti non apparebat. [Purpureus] Ad
totum corpus fertur hæc comparatio [Papauera] Papauer ve-
ro, ad ceruicem, & ad caput. [Dum domus] Ostendit omnia
ventura ad finem. Hæc ille Ordo est. Volcens, s. equitum ma-
gister, atrox, i. ferociens, sævit, i. ferocior efficitur nec, i. quia
non conspicit vsquam auctorem teli, nec conspicit quo ipse ar-
dens possit immitere, i. inferre se, & inquit, tamen, i. tamen si,
non conspiciam auctorem, nec quem punire merito debeam,
tamen tu (ad Euryalum loquitur) Persolues interea, s. dum au-
ctor teli latebit, mihi sanguine, s. tuo calido, poenas, i. sumam
de sanguine tuo vindictam, & ultionem, amborum, s. Sulmo-
nis, & Tagi interfectorum & ibat simul, scilicet cum id dice-
ret, in, idest contra, Euryalum ense recluso, idest euaginato,
quia re cum verbo ad clausuram, aut velamen spectante con-
trarium importat. Nisus exterritus, tum vero, i. maxime tunc,
aut tunc primum, ad verum, conclamat, existens amens, i. sine
mente, quia illum saluare non poterat, vt se, & quibus missus
erat, & tamen immemor, & suæ, & reipub. salutis. nec potuit
celare, i. occultare se amplius, aut perferre tantum dolorem,
quantus erat amicum, ante oculos interfici. Conclamat igitur,
o Rutuli, me, me, i. petite. & interficite me, me, inquit, qui fe-
ci, i. facinus, quo illi perierunt conuertite ferrum in me, om-
nis, fraus est mea, iste, s. quæ occiditis, nec ausus, sup. est quid-
quam, nec potuit sup. quidquam, testor, i. in testimonium veri-
tatis cito, hoc cælum, sub quo, s. sumus, & sidera conscia, s. fa-
cti. [Hæc eadem verba, vir quidam pius de morte Christi cō-
uertit. vno verbo mutato, s. pro, o Rutuli, Iudæi, dicens. Me,
me, adsum qui feci, in me conuertite ferrum, Iudæi &c. Accla-
mat autem Poeta) Tantum, i. intantum, Nisus dilexit nimium
amicum infelicem, scilicet Euryalum, aut tantum dilexit ami-
cum infelicem nimium, sed potius adhærerem priori expo-
sitioni, ne vitiose cohereant duo epitheta. Seruius vult esse ni-
si verbo vt sit, Sed ideo venit, quia dilexit tantum amicum, s.
me, suum nimium infelicem, ipse Nisus dabat talia dicta, sed
ensis adactus, i. accusus viribus, adigit, supp. se, transcostas, aut
transadigit, pro eo quod est transit costas, & rupit pectora cā-
dida. Euryalus voluitur leto, i. per letum, hoc est mortem pro-
sternitur, & cruor it, i. fluit per pulchros artus, & ceruix col-
lapsa recumbit in humeros veluti cum flos purpureus, videli-
cet Hiacyntus, cum, i. quādo, ipse succisus aratro, i. enulsus vo-
mere, aut falce recisus, languescit, i. flaccidus fit, moriēs, s. mor-
te animæ vegetariæ, i. deficcari incipit, ve pro vel, cum sup.

papauera demisere, i. deorsum miserunt, caput collo lasso, i. de-
fatigato pondere, cum, i. quando, ipsa grauantur forte pluuia
s. vehementius incumbente. At, i. sed, Nisus ruit in medios, &
petit per omnes, i. præteriens alios omnes, solum Volcentem
s. auctorem mortis Euryali, & moratur in solo Volcente, s.
iam reperto, quem, s. Nisum hostes circum glomerati, hinc at-
que hinc, i. utrinque, proturbant, i. confodiunt, aut potius cum
turba, & impetu, irrumpunt postea confossuri: & supple Ni-
sus, instat, s. in persequendo Volcente: non secius, i. non se-
gnius nec aliter si Proturbatus, non esset, & rotat, i. circum-
agit, ense fulmineum, i. in more fulminis vibratum, donec cō-
didit, i. abscondit eum in ore aduerso Rutuli, s. Volcentis cla-
mantis Seruius dicit improprium esse sermonem, inueniens di-
cendum esse condidit in os aduersum, sed si intelligamus en-
sem prius in os aduersum immisum, & cum illic esset in eo
conditum, stet Latinitatis ratio, & ipse moriens, i. letaliter
vulneratus, abstulit animam hosti, s. Volceti, & proiecit tum
i. deinde, postquam hostis ceciderat, se super amicum, s. Eu-
ryalum, exanimem, i. mortuum, in quo non erat anima existēs
confossus, & quieuit deum ibi morte placida, i. placente, quā
ibi, s. super corpus amici ambo, sup. estis (alloquitur. n. eos in se-
cunda persona, vnde constat ambo, etiam vocandi esse casus,
saltem, si quodammodo collectiue sumatur, vt sit) O vos am-
bo fortunari, sup. eritis, aut estis, si mea carmina possunt quid
i. aliquid ad felicitatem facere (quod posse attestatur. Hor. di-
cens: Cælo Musa beat &c.) Nulla dies, i. nulla tempestas exi-
met vnquam vos æuo memori, s. vestri, dum, quādiu, domus
i. familia Æneæ, accolet immobile saxum Capitoli, pro Capi-
toli, i. habitabit Romam, & dum pater, s. patratus, idest prin-
ceps Romanus, habebit imperium, s. rerum omnium, quod æ-
ternum fore pollicitus Iuppiter in I. dicens de Romanis:

Hic ego nec metas rerum nec tempora pono,

Imperium sine fine dedi &c.

De domo Æneæ j. Iulio Cæsare, nascetur pulchra Troianus ori-
gine Cæsar imperium Oceano famam qui terminet astris. Et
dij penates in iij. loquentes de Italia:

Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,

Et nati natorum, & qui nascentur ab illis.

Verum iam ea domus extincta est. Nec tamen Nisi, Euryaliq;
domus excidit memoria hoc plus possunt carmina, quā arma.

HAVD tantum potuit] In antiq. lib. Aut tantum, legitur.
Nihil ille, nec ausus] In Rom. lib. Neque ausus, legitur. [Et cō-
scia sidera testor] Vetēres lib. legunt, Et sidera conscia. [Tran-
sadigit costa:] In Rom. lib. Transabit, legitur. & in aliquot
alijs, Transadijt. [Et candida pectora rupit] Romanus lib. cum
aliquot alijs, Pectora candida legit. [Lasso ve papauera collo]
Antiqui plerique lib. Lasso, aliquot alijs, Lasso habent. [At Ni-
sus ruit in medios] In Oblongo. Ac In quibusdam alijs, Et.
[Proturbant.] In antiquis aliquot, Perturbant. [Instat non se-
gnius] In antiq. lib. Non secius legitur.

SERV. **P**Ræda Rutuli, spolijsque
potiti] Non solum suis
armis eos exuerunt, sed etiam
illa præda, quæ Rutulis fuerat
ante detracta. [Serranoque,
Numaque:] Decima Antapo-
dosis, quæ fit quoties comme-
morantur ea, quæ non sunt an-
te prædicta. [Tepida que recen-
tem Cæde locum] Hypallage
est, tepidum locum recenti cæ-
de, vnde multi legunt, Tepidū-
que recenti Cæde locum. [Spū-
manti sanguine riuos] Spū-
mas tunc habet sanguis cum
effunditur, nam postea con-
quiescit. Vnde bene dixit, Spū-
manti riuos, quia præmisit, Se-
minecesq; viros, [Iam rebus lu-
ce reiectis] Supra, Et rebus nox
abstulit atra colorem. [Quisq;
suos] s. comites. nam plenum
est Aerataq; acies. [Acuunt in
moribus iras] Quia duo ausi
sunt per eorum castra transire
[Euryali, & Nisi] Volunt non
nulli clamorem esse milium,

*Victores præda Rutuli, spolijsque potiti
Volcentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamneta reperto
Exangui, & primis vna tot cæde peremptis,
Serranoque, Numaque, ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesque vires, tepidumque recenti
Cæde locum & plenos spumanti sanguine riuos.
Agnoscent spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.
Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Titoni croceum linquens Aurora cubile:
Iam sole infuso, iam rebus luce reiectis,
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat, eratasque acies in prælia cogit:
Quisque suos, varijsque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa arrectis, visu mirabile, in hastis
Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur,
Euryali, & Nisi.
Æneade duri murorum in parte sinistra
Opposuerunt aciem (nam dextra cingitur amni)
Ingentesque tenent fossas, & turribus altis*

sed melius hoc à poeta dictum
accipimus. nam Rutuli eorum
non nouerant nomina, vt sit,
Quinetiam capita Euryali &
Nisi præfigunt in arrectis ha-
stis & cum magno clamore cō-
mitantur. [Cingitur amni]
Amne debuit dicere: nunquā
enim bene in, i. exeūt, nisi quæ
communis sunt generis, vt do-
cilis, agilis. Sed ideo ausus est
ita ponere ablatiuum, quia vt
supra diximus apud maiores
hic, & hæc amnis dicebatur.
[Tenent fossas] Tuentur, de-
fendunt. [Nota nimis miseris]
Hoc plus commouebatur, quo-
niam etiam abscissi vultus, nec-
dum et agnitionis amiserant
notas. [Excussi manibus radij]
Bene Excussi, quasi nescienti
melius quam si diceret proiecti
[Femineo vlula u] Impatien-
ti: vt, Foemineo prædæ & spo-
riorum ardebat amore. [Pri-
ma petit] Ideoque prima, quia
solent in extrema necessitate
etiam

VAR.
LECT

etiam mulieres muros ascendere: ut, [ipse de muris matres. [Non illa virum, non illa pericli] Vñ pudoris est aliud salutaris. [Hunc] talē. Et est conquestio matris Euryali plena artis rhetoricę; nam penē oēs partes hēt de misericordia cōmouenda à Cicerone in rhetoricis positas. [Hūc te aspicio?] [A qualitate cedis. [Sera meę requies?] Euāder, Mea sera & sola voluptas. [Potuisti linquere solā] Ab intercepto solatio. [Crudelis?] Qui potuisti linquere solam cum pius esses. [Affari extremū] Anchises sic. O sic positum, affari discedere corpus. Teren. Quin igitur dū licet loquimini mecum Antipho? [Nec te tua funera mater] i. funera. Nam apud maiores funeras dicebant eas ad quas funus pertinet, ut sororē, matrem. nam præfixa, ut & supra diximus, sunt plāctus principes, non doloris. funeras autem dicebant, quasi funereas ad quas pertinet funus. [Funus lacerum tellus habet?] Di. laniatum cadauer. nam funus pro cadauere posuit. [Si qua est pietas] [Si qua est pietas in occidendo, in me probetur. [Me primam absumite ferro] Vnusquisque enim in proprię

salutis desperatione, credit vniuersa etiam posse consumi. i. vnde est quod modo dixit, Me primam, [Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo] Inuisum quidem est hoc & odio sum caput verum est misericordię genus, si materiam iratus interimas. [Quando aliter nequeo crudelem, abrumpere vitam] Hinc traxit illum colorem Iuuen.

Quod facinus dignum tam longo admiserit exo.

VICTORES PRÆDA, &c.] Commemorat quomodo Rutuli sese in castra receperunt in æsti, quidem propter magistri sui mortem, qui & mēstos, inuenerunt propter stragem a Niso, Euryaloeque factam, quorum capita ira moti hastis præfixa, in conspectum Troianorum inferebant, vnde, infusta fama iuribus matris Euryali increbuit, quare cognita, miserabilem edit lamentationem, Vnde dicit Don. sic [Victores] Irri- forie, tanquam qui magnum putarent. si trecenti duos vicerint, cum duo tres interemissent. [Duri] Durantes in labore. In matre autem Euryali, ostendit quid possit dolor, cū oblita sexus, & ætatis tantum fureret. Denique accusat eorum, quæ & si facta fuissent, nihil tamen proderent. [Canibus date præda] Non solum morte, sed mortis accidētibus cruciatur. Hec ille. Ordo est. Rutuli victores. i. qui se victores iactabāt cum potius victi censendi sint & potiti præda, scilicet rerū, quas exportarant, & spoliis, quæ e castris Turni extulerant ferebant. flentes Volscentem exanimem, in castra, s. Turni. Nec minor luctus, sup. erat in castris, & hoc Rhamneta re- pecto, exangui. i. sine sanguine, quia eū effuderat, h. e. occiso, & tot primis, i. de primoribus peremptis, vna cæde. i. vnius noctis occisione, sup. repertis. s. Serrano, & Numa, cuius prius non meminit. Ingens concursus, sup. factus est, aut sit ad ipsa corpora, & viros semineces. i. semiinterēptos, & ad locū recentē, tepida cæde, pro eo quod est tepidum. recenti cæde. i. sanguine recēter per cædem effuso, & ad riuos plenos sanguine spumanti. i. impetuoso, & cum spumis defluēti. Ipsi agnoscunt inter se spolia. i. quorū fuerant, quæ Niso, & Euryalo abstulerant spolia, & galeā Messapi nitentē, qua signatur erat Euryalus, & phaleras receptas. i. iterum, atque iterum, ut dictum est, captas, & prius ab Euryalo aliis ablatas, & nunc rursus à Rutulis, Euryalo. vñ bene addit, multo sudore: Et Aurora prima. i. prima pars Auroræ, linquēs cubile Tithoni i. regis Orientalis, croceum. i. crocei coloris, spargebat iam terras nouo lumine, & hoc iam sole infuso, scilicet in aerem, & rebus iam reiectis, idest denudatis, & apertis luce, quæ

Stant mæsti: simul ora virum præfixa nidebant, Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo. Interea pavidam volitans pennata per urbem Nuncia fama ruit, matrisque adlabitur aures Euryali, ac subitus misera calor ossa reliquit. Excussi manibus radij, reuolutaque pensa. Euolat infelix, & fæmineo vlulatu, Scissa comam, muros amens, atque agmina cursu Prima petit, non illa virum, non illa pericli, Telorumque memor: cælum dehinc questub. implet: Eur. Hunc ego te Euryale aspicio? tu ne ille senectæ Mat. Sera mea requies? potuisti linquere solam Crudelis? ne te sub tanta pericula missum Affari extremum misera data copia matri? Heu, terra ignota, canibus data præda Latinis, Alitibusque iaces: nec te tuā funera mater Produxi, pressi ve oculos, aut vulnera laui Veste tegens, tibi quam noctes festina, diesque Urgebam, & tela curas solabar anileis, Quo sequar? aut que nunc artus, auulsaque membra, Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te Nate refers? hoc sum terraque, marique secuta? Figite me, si qua est pietas, in me omnia tela Conijcite, o Rutuli, me primam absumite ferro: At tu magne pater diuum miserere, tuoque Inuisum hoc detrude caput sub tartara telo, Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.

sent & potuissent, aut misere se affligentibus, & fluente atra tabo, idest sanguine & cōcreto, & corrupto. Fama nuncia, s. malorum, volitans pennata. i. quia pennata ruit interea per urbem pavidam, & allabitur. i. lapsu peruenit, ad aures matris Euryali. At calor subitus. i. subito aufugiēs, relinquit misere. s. matri ossa. Radij, s. rotæ, qua nebat, aut fila ad textoriam artem voluebat, excussi. sup. sunt. i. illico proiecti de manibus, & pensa. s. lanam appensam tenentia, reuoluta. i. retrorsum voluta, aut in cōtrarium voluta sunt. Ipsa infelix euolat. s. e domo, & ipsa scissa comam. i. habens comā scissam, & manibus disiectam, amens, i. auersa a mente, & ratione, petit prima, i. ante alias matronas, aut petit, i. anteulat prima agmina, sed melior est prior sensus, petit prima. s. mulierum, agmina, s. virorum, cursu, idest currendo, supple cum vlulatu fæmineo, idest vehementi, qualis fæminis esse solet. & præcipue in luctu vnigeniti, etiam in sanctis literis celebrato. Illa non est, supple memor, virum. i. virorum, hoc est quod non deceret inter viros sic diuagari. Illa non est memor pericli, idest periculi, illa non est memor telorum, quæ. s. ancipitia sunt nec cuiquam inermi pereunt, & ipsa implet dehinc, i. postquam nati ora conspexit, cælum quæstibus. i. querelis (à queror, vnde u ante bus, habet) dicens supp. o Euryale, respicio ego te hunc. idest huiusmodi detruncatum. s. & atro ta bo manentē. tu ne illa sera requies mea senectæ potuisti linquere, o crudelis, me solam? ne copia, i. facultas, est data, i. facta, misera matri. s. mihi, affari extremum, idest extremo, seu supremo loco te missum, idest cum mitteretis sub tanta pericula? Heu tu iaces præda, idest existens præda, data canib. Latinis, & alitibus, idest auibus in terra ignota. Nec ego mater funera, idest. quæ debebam esse funera tua, idest præfecta funeri tuo (& declinatur, hæc funera, huius funera, pro muliere, ad quam funus pertinet) produxit. i. ad sepulchrū, aut vstrinam duxi te, s. cum effereris, nec ego pressi i. occlusi, oculos. s. tuos, aut laui. idest & non laui, vulnera. s. tua, aqua calida, ut spiritus vi talis reuocari posset, regens, idest cooperiēs te, veste. s. funebri, aut potius veste, quia viuens gaudere possis. nā hodie quoque in Italia in carris vestibis efferuntur, & sepeliuntur plurimi: quam, supp. vestem, ego festina urgebā. i. vrgenter contexebam, at nebam tibi noctes, & dies, & solabar, idest lenibam, curas anile. s. i. senectutis, tela. i. texendo telam, quo sequar, sup. te, aut quæ tellus habet nunc artus. s. tuos, & membra auulsa, & funus. i. cadauer lacerū? O nate, refers

f. occulta furrat tenebris. Turnus suscitatur illos in arma, existens ipse, quod dicit ipsemet, aut in propria persona, circumdatus armis. i. suis, & circumstipatiū, & cogit. i. cōpellit, acies gratas. i. ære munitas, h. e. armis æreis cogit, dicit quisque. i. quilibet, & sup. ductor, suos s. subditos, & commissos, & acciunt. i. accendunt iras, variis rumoribus, i. vario murmure. Quin. i. quin ē, præfigunt ipsa capita. Euryali, & Nisi, in ha sit arrectis, & sequuntur, sup. cum multo clamore, mirabile aut potius miserabile. i. q̄ res miserabilis erat, visu. i. ad videndum, aut dū videbantur. Aeneadæ duri, i. aduersa fortiter tollerantes, opposuere acie in sinistra parte mutorum, nā dextra sup. pars cingitur amni, videlicet Tyberi. Et tenent i. tutatur, & defendunt ingentes fossas, & ipsi mēsti. i. seueri, & circūspecti, ac mēsti propter amicorum necem: stant sup. in, aut, pro altis turribus, & videbant simul, aut stāt mēsti simul. i. statim, dum videbant ora virum. i. virorū præfixa, scilicet hastis ora, inquit, nota nimis miseris. i. ipsis miseratione dignis, qui libenter succurrere voluissent si sciuis-

refers. i. reddit, hoc. s. solatium aut beneficiū de te, mihi. s. ma-
ri tuæ quæ sum secuta, sup. te, terra. i. per terrā, & mari. i. per
mare. O Rutuli, si qua pietas est sup. in vobis, figite. i. trāsfigi-
te me iaculis, & coniicite in me omnia tela. i. omne telorū. &
absumite me primā ferro, i. armis inuasiuis, aut tu, scilicet Iup-
piter, magne pater diuum, miserere, sup. mei. Magna autē est
misericordia vitæ eius, quæ pro beneficio mortē suscipiat. & detru-
de tuo telo, scilicet fulmine trifurco, hoc. i. meum caput, inut-
sum. s. superis, sub tartara, i. ad inferni tenebras quando, i. quā-
doquidem, ego nequeo absumere vitam crudelem, i. me cru-
deliter torquentem, aliter. i. alia via. Vbi lectum est, Canibus
data præda. Donatus legit, Canibus date præda, vt sit latini-
tas sicut ibi, Salua vera Iouis proles decus, addite diuis. Et or-
do. Heu tu o date præda canibus Latinis, & alitibus Latinis

iacies in ignota terra. putem Poetam iuxta Donati lectionem
scripsisse, quia maior est vis in sermone maiorque venustas,
sed rarior latinitas, quam si data præda, legatur.

VOLSCENTEM EXANIMEM In Rom. lib. Volcentem exani-
mum. [Tepidaque recentem Cede locum] In Roma. lib. Tepi-
dumque recenti Cede locum, legitur. In Porcio, Tepidaque
madentem Cede locum, habetur. Iam rebus luce reiectis. An-
tiqua exemplaria, Receptis, scriptum habent. [Murorum in
parte sinistra] In Rom. lib. Murorum parte legitur, absque,
In. [Ora virum prefixa videbant] In quibusdam libris per-
uetustis, Monebant, legere est. [Tibi quam noctes] In Rom.
lib. Tibi quod legitur. [Nate refers? quæ sum, terra que]
Exemplaria manuscripta ita legunt, Gnate refers? huc sum
terraque.

SERV.

Torpen infractæ] Ante
infractæ, nunc tamen tor-
pent: vt,

*Turnus vt infractos aduerso
marte Latinos.*

[Lacrymantis Iuli] Puer dat
lacrymas cui potest sine pūdo-
re, viris fortibus, tantum do-
lorem. [Sub tecta reponunt]
Homerice. Quod autem dicit
Corripiunt, nō iniuria, est, sed
celeritatis. i. raptim tollunt.
[At turba terribilem sonitum]
Hemistichium Ennii, nam se
quētia iste mutauit. Ille enim
ad exprimendum tubæ sonum
ait Tarantara Et multa hu-
iusmodi Virgilius cum aspera
inuenerit mutat. Bene tamen
hic electis verbis imitatur so-
num tubarum. [Increpuit] Et
insonuit & segniciem increpa-
uit. [Volsi] Non mirum quia
dicit Volsos, cum & Camilla
de Volsis sit: vt, Et Volsca de
gente Camilla. Nanque pars
aliqua Tuscia dat Turno au-
xilia, cum Tuscos dixerimus
specialiter Aeneæ fauere. Item
econtra pars Venetia auxiliū
præstat Aeneæ, quam Turni
fuisse superius diximus. [Te-
studineo] Testudo est scuto-
rum connexio in testudinis
modum. Nanque in armorum
generibus milites sumunt ab animalibus nomina, vt aries.
Salustius: In modum hirci militaris [Fossas implere parant]
Vertit ordinem, nam ante est vt impleatur fossa, tollantur val-
li, & sic testudine accedatur ad murū. Quamquā possumus in-
telligere, etiam ad fossas eos facta venisse testudine. [Effun-
dere, contra.] Proprie, tela enim non iaciuntur in subiecto,
sed funduntur, & dicendo. Omne genus telorum ostendit te-
lū vocari omne quod iacitur. Græci τὰ βέλια πῖτον βάλλειν,
sicut latine tela, & πῖτον τέλει idest longe [Assueti longo.]
Docet vsum in hominibus plurimum posse [Infesto volue-
bant pondere] Infesti ponderis. [Hic sufficiunt] Diu iam
non sustinent [Armorumque resoluit tegmina] Hic ostendit
armorum connexionem esse testudinem. Lucanus de testu-
dine:

*At postquam virtus incerta virorum
Perpetuum rupit defesso milite cratem,
Singula continuis: cesserunt scilicet arma.*

[Hetruscum Finnum] ipse Hetruscus,

Hoc fletu, &c.] Docet quomodo dolore concussi, Teucris mi-
seram abduxerint Euryali matrem, vtq. totis viribus conati
sint Rutuli castra Troianorum expugnare, & Troiani eadem
defendere. Nihil extat Donat. Ordo est. Animi, scilicet Troia-
norum, concussi. i. perculsi sunt, hoc fletu. s. matris Euryali, &
gemitus ingens, i. mœroris index, it per omnes. s. Troianos, vi-
res infractæ. i. nunquam fractæ, ad prælia torpent. i. labascunt,
quasi fractæ hoc fletu, sic in secundo:

*Caprique dolos, lacrymisque coacti,
Quos neque Tirydes, nec Larissens Vlyses.*

*Hoc fletu concussi animi, mœstusque per omnes
Ft gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.*

Illam incendit luctus Idæus, & Actor

Ilionei monitu, & multum lacrymantis Iuli

Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.

At tuba terribilem sonitum procul ære canoro

Increpuit, sequitur clamor, cælumque remugit.

Accelerant acta pariter testudine Volsi,

Et fossas implere parant, ac vellere vallum.

Querunt pars aditum, & scalis ascendere muros

Qua rara est acies, interlucet que corona

Non tam spissa viris. telorum effundere contra

Omne genus Teucris, ac duris detrudere contis,

Assueti longo muros defendere bello.

Saxa quoque infesto voluebant pondere, si qua

Possent tectam aciem perrumpere: cum tamen omneis

Ferre libet subter densa testudine casus.

Nec iam sufficiunt. nam, qua globus imminet ingens,

Immanem Teucris molem voluuntque, ruuntque:

Quæ Rutulos strauit late, armorumque resoluit

Tegmina: nec curant ceco contendere Marte

Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo

Missilibus certant.

Parte alia horrendus visu quassabat Etruscum

Pinum, & fumiferos infert Mezentius igneis.

At messapus equum domitor, Neptunia proles,

Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.

bus factam. Pars. i. ipsi partim, quarunt. i. inquirunt, & inda-
gant aditum, & ascendentes muros scalis, supp. ea parte, qua
acies est rara, & qua corona, circumstantium manus inter lu-
cet. i. per mediū lucet, existens non tam spissa viris. i. habens
interualla. per quæ lux quædam apparebat. Teucris, sup. arant
contra. i. e contrario: effundere omne genus telorum, ac detru-
dere ascendentes contis, idest sudibus, & perticis duris, idest
induratis, aut dure incussis, assueti. i. assuefacti & experti, lō-
go bello. s. decennali, defendere muros, & ipsi voluerant quo-
que, idest euam. saxa pondere infesto, idest vim inferente, &
molestante, si qua, sup. vi, aut ratione, idest vt quacunque ra-
tione possint perumpere aciem. s. hostium, tectam. s. clypeis,
hoc est sub testudine incedentem, cum tamen libet, scilicet
hostibus, eorum, hoc est Volsis, & Rutulis, ferre. i. tolerare,
oēs casus. i. aduersa, aut potius oia quæ cadunt existentes sub-
ter densa testudine (Nunc si quidē subter accusatiuo iungi-
tur. Pers. Illa subter Cæcum vulnus habens. Olim communis
erat præpositio, sicut & super, quia ergo subter erant, nec est
mutatio loci, vñus est ablatiuo) nec sufficiunt iam. i. amplius. s.
sustinere vim Teucrorum, nam Teucris voluit, i. deuoluunt,
& ruunt ex parte, qua ingens globus, idest maximus cuneus
hostium imminet, molem ingentem, idest fragmentum muri,
aut rupis maximi ponderis, quæ strauit late Rutulos, & resol-
uit tegmina armorum, & ex clypeis, s. facta, nec Rutuli au-
daces, idest licet audaces, curant amplius contendere Marte
cæco, i. non vñi nec plane videntes, sed certant pellere missili-
bus. i. iaculis, & sagittis, vallo. i. de vallo, vt illis pulsus ipsi con-
scendat Mezentius, contemptor ille diuum, & immanissimus
vir,

*Non anni domuere decem, non
mille carine.*

Idæus, & Actor, Troiani illi
(declinatur Actor, huius Actoris,
penultima breui) corri-
piunt. i. simul rapiunt, & abdu-
cūt, illam. s. Euryali matrē ince-
dentem. i. excitantem luctus,
corripiunt, inquam, monitu. i.
per admonitionem Ilionei pru-
dentis, & facundi illius viri, &
Iuli, multum lacrymantis, vt
paterham in eo agnoscas pieta-
tem, & clementiam, quam do-
mus Iulia, quasi hæreditariam
obtinuit, & reponunt sub te-
cta inter manus. s. adducta. At
tuba. s. bellica, increpuit pro-
cul ære canoro. i. concauo, Vt
latius canat, sonum terribilem
scilicet classicum, ac bellicum
signū, clamor. s. virorum, sequi-
tur. s. tubæ clangorem, & cælū
remugit, i. roboat, aut resonat
Volsi, qui. s. Volcente magi-
stro aduenerant Italię populi
accelerant. i. celeriter insultum
faciunt, pariter. i. conserta ma-
nu, & hoc testudine. i. cooper-
tura, ex clypeis facta, sicut te-
studo testā suā integitur. Et pa-
rant. i. nituntur, implere fossas
. s. vallorum, ac vellere. i. dei-
cere, vallum. i. munitionem ca-
strorum, ex vallis, seu stipiti-

ASC.

vir, vnde dicitur, horrendus visu, i. horribilis, & horrore habendus, quassabant alla parte, pinu Hetruscum, i. hastā, ex solida pinu Hetrusca, quā ipse Hetruscus erat, & infert igneis fumiferos, i. pice, & resina, aut sulphure seros. At Messapus domitor equū, i. equorū, proles Neptunia, i. filius Neptuni, rescindit, i. refecat vallū officio s. paterno intētus, vñ in secūdo;

Neptunus muros, magnoque emota tridenti

Fundamenta quati.

Fundamenta. n. Neptuno consecrata dicuntur, eo quod sit aquarum Deus, ad quas fundamenta ferē pertingunt, & po-

scit, i. exigitā suis scalas, in menia i. ad menia exuperanda, & expugnanda, disiecto pius vallo.

V A R I A L E C T I O.

Sv̄ recta reponunt] In antiquis libris, In tecta reponunt habetur. In Porcio, Sub tecta reportant [Ac vellere vallum] In Rom. lib. Pellere est [Ferre libet] In Mediceo, Iuuat, scriptū est. [Rescindit vallum] In libris vetustis legere est, Transcendit vallum.

Vos ò Calliope precor] Syllepsis per numeros, erat. n. rectum Vos musa, aut in Calliope. [Aspirate canenti] Fauere: vt, Aspirat primo fortuna labori. [Aras euoluite belli] narrate non tantum initia sed et extrema bellorū. Nā orę sunt extremitates. [Et meministis enim diuę, & memorare potestis] differt meminisse ab memorare, cum illud sit memoriter tenere, Memorare vero exponere, & narrare [Est autem Homeri sententia εσπευτε μὲν αὖτε αὖτις ὅλνυται δὲ μάτ' ἐχουσιν, ὑμεῖς γὰρ δεῖστέ, παρέσετέ εστε τέπαντα.] [Turris erat] Turres huiusmodi esse ad munitionem ciuitatum, & in secundo legimus, sed hæ plerunq; mobiles sunt, plerunque fixę, vt in ij. Turres ac tecta domorum mobiles, vt in xij. meminit: Subijctę rotas, pontesque instrauerat altos. [Opportuna loco] idest circa portas. [Cauas] parulas. [Opum vi] Potest & Hyallage esse, vt sit Ope viriū. [Densi] Pro tela densa. [Et flammam affixit lateri] Afficere, Debit enim dicere affixit autem facem, aut malleo iū non flammam. [Quę plur. vēto] Gliscens, & magna facta pventū, [Hæsit adesis] Non iam adesis, sed quos exedit adhæreō. [Malorum Velle fugam] Honestissima elocutio. [Peste] Incendio, vt, Et toto descendit corpore pestis. [Vnus] Subaudis, & alter. nam non procedit vnus. [Helenor, Et Lycus elapsi] s. non mortem, sed turris ruinam. [Mœonio regi] ut cognominem cum filio intelligamus, quia vt supra diximus, cum filij vel patris nomē præmittitur, & aliud tacetur, cognomines eē intelligamus. [Furtim Sustulerat] Ex stupro educauerat. hinc est, Et dulcia furta. [Verisque ad Troiam miserat armis] Secundum Dona. veritis fato, sed melius lege militari intelligimus, quia seruī a militia prohibebantur. Vnde in Deiotariana purgat

hoc Cic. cū fuisset obiectū inter equites quos Deiotarus miserat Cæsari, vnū seruū fuisse. Virgiliū aut nouimus trahere aliqua de historia. Seruos sanē nunq; militasse cōstat, nisi seruitute deposita excepto Annibalis tpe cū post Cannensem piliū in tāta necessitate fuit Vrbs Roma, vt ne liberandorū quidē seruorū daretur facultas. [Ense nudo] idest stricto. [Parmaque inglorius alba] Quasi tyro, vt diximus supra. [Longe melior Lycus] Ergo & Helenor bonus. [Inter] Per: vt, Hunc

Vos ò Calliope precor adspirate canenti,
Quas ibi tum ferro strages, quę funera Turnus
Ediderit, quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingenteis oras euoluite belli.
Et meministis enim diuę, & memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis,
Opportuna loco: summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque euertere opum vi
Certabant: troes contra defendere saxis,
Perque cauas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem coniecit lampada Turnus,
Et flammam affixit lateri: quę plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis,
Turbati trepidare intus, frustra que malorum
Velle fugam. dum se glomerant, retroque residunt.
In partem, quę peste caret: tum pondere turris
Procubuit subito, & celum tonas omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole secuta,
Confixique suis telis, & pectora duro
Transfossi ligno veniunt, vix vnus Helenor,
Et Lycus elapsi, quorum primæuus Helenor,
Mœonio regi, quem serua Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Troiam miserat armis,
Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.
Isque vbi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies astare Latinas,
Vt fera, quę densa venantum septa corona
Contra tela furit, seseque hand nescia morti
Inijcit, & saltu supera venabula fertur:
Haud aliter iuuenis medios moriturus in hostes
Irruit, & quā tela videt densissima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus, inter & hostes,
Inter & arma fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, sociumque attingere dextras.
Quem Turnus pariter cursu, teloque secutus.
Increpat his victor. Tur. Nostras ne euadere demens
Sperasti te posse manus? Poe. Simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte reuellit,
Qualis vbi aut leporem, aut candenti corpore cycnum
Sustulit alta petens pedibus Iouis armiger vncis,
Questum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus. Vndique clamor
Tollitur. inuadunt, & fossas aggere complent.
Ardentes tēdas alij ad fastigia iactant.

inter fluuio Tyberinus amœno. [Prendere saxa manu] quia tunc alti nō erāt muri, sed ad imperum tantū repellendum, vt et Salustius ostendit, Vbi Sertorium humeris sublatum per muros ascendisse commemorat [Cursu, teloq. secutus] Nimiam eius ostendit celeritatem, qui potuit telum missum consequi: nam hoc dicit, Cum præmissio telo ad hostē venit. Stat. Et missum cursu comprehendere telum, [Reuellit] In verbo vello, facit in participio vultus. [Qualis vbi aut leporem] Pro qualiter. Comparatio Homérica:

ἄρμυσεν δ' ὁ ἀλᾶς ὡς αἰετὸς
ὑψιτέρῃς
ὅστ' ὡς πεδίωνδε διὰ νεφέων
εἰρεβενῶν
ἀρπάζων ἢ ἀρνα, καλὴν ἢ
πτῶκα λαλᾶ γων

[Pedibus Iouis armiger vn.] Quia dicitur de Aquila in bello Gigantum Ioui arma ministrasse, quod tamen fingitur. Nam vt supra diximus, Iuppiter & Saturnus reges fuerunt. Sed Iuppiter dum cum patre Saturno haberet de agris contentionem, ortum bellum est ad quod egrediens Iuppiter, Aquilæ vidit augurium, cuius cū vicisset auspicio, fictū est, quod ei pugnanti tela ministrauerit. Vnde etiam a felici augurio natum est vt Aquilæ militū signa comitetur. [Quę situm] Qui requiritur, nā præsens a passiuo non habuit, & est hysteron proteron. nā post raptum requiritur. [Martius lupus] aut cruentus aut Marti dedicatus. [Aggere] Agger est cuiuslibet rei coaceruatio, vnde de fossa, aut valles pñt repleti.

Vos ò Calliope precor adspirate canenti, Quas ibi tum ferro strages, quę funera Turnus Ediderit, quę &c.] Quia rem maiorem q̄ quę humanis viribus geri possit, nec satis vero similem dicturus est. Facit inuocationē Musarū inuocās principē earū, Calliopē. s. pro omnibus, vnde & numerū mutat. Recitat aut instructus a

Musis ingentem pugnam, & propugnaculi cuiusdam ruinā, quę duos iuuenes secum traxit, quorum miserabilem, licet diuersum subiungit vitæ exitum, tanta dicendi gratia, vt auditorē, ac lectorē penitus illiceat, non obtundat. Vnde Don. nihil lectu dignū attulisse visus est. Ordo igit est. O Calliope i. ò Musa, bonę vocis, quę Heroico carmini præses, ego precor vos. s. Musas omnes, aspirate. i. fauorē date, & inspirete, canenti. s. mihi quas strages, & quę funera Turnus ediderit, tum. i.

tunc,

tunc, cum affilirent cāstra Troianorum, ferro i. telo, aut ense ferro, & quem virum quisq; demiserit. i. deorsum miserit, aut dimiserit. i. in diuersa miserit, Orco. i. a I Orcum, hoc est inferum. Aspirate, inquit, & euoluite mecū, iugentes oras. i. extremitates, hoc est extremas partes belli. Metaphora est ab annalib. qui euoluuntur ab ijs, qui res gestas disquirunt, quasi vero oīa apud Musas scripta sunt. vnde addit, Etenim diuē i. quia diuē vos meministis. i. memoria tenetis hāc omnia, & potestis memorare. i. recēdere, hinc patet, cur plurali vsus est, quia licet vnā nominet, ad oēs loquitur, dicens, non diuā, sed diuē. Turris. f. quādam, erat suspectu vasto. i. vasti suspectus, aut habens vāstū suspectū. i. sursum aspectum i. alta, & ampla, & altis pontibus. i. ad quā ascendebatur altis pōtib. Opportuna loco. f. ad portas, q̄, sup. turrim, oēs Itali certabant summis virib. expugnare. i. euincere, & certabāt summa opum. i. auxiliorum, & facultatū suarum, euertere i. funditus delicere. Troes contra. i. ecōtrario, sup. certabant defendere saxi, & ipsi densi. i. frequentes certabant intorquere. f. in Italos, tela per fenestras capas. i. patulas. Turnus princeps f. exercitus, & eius oppugnationis, coniecit, lampada. i. facem ardentem, & affixit flammam. i. facem in qua erat flamma, fateri. f. turris, quē. f. flamma, plurima. i. plurimum aucta, vento corripuit. i. simul inuasit, & incedit tabulas, & hāsit postib. adesis. i. quos edebat. Ipsi intus. i. qui intus erant turbati, trepidare. i. trepidabant, & velle. i. volebant, aut velle ceperant, frustra. i. in vanum, fugam malorū. i. periculorum imminuentium, hoc est obuersionis cum turri, cum ipsi glomerant i. in morem glomeris voluuntur, & residunt. i. se recipiunt, retro. i. retrorsum in partem quā caret peste. i. incendio, tū. i. tunc, turris procubuit. i. prostrata est, subito. i. de repēte, pondere. i. mole sua, aut pondere subito. i. ex onere ex subito currentium, & omne celum. i. totus aer, tonat fragore. f. ruina, Ipsi, sup. Troes, veniunt, ad terram. i. corruunt, semineces i. semimortui priusquam terrā contingerent, & hoc immani mole secuta. i. sequente eos i. cadente, postquam ipsi cū altera parte ceciderant, & veniunt ad terram confixi suis telis, quē f. in manib. habebant, & transfixi pectora. i. habentes pectora transfixa duro ligno, vix vnus f. Helenor, & alter, & sup. f. Lycus elapsi, sup. sunt ē ruina, quorum Helenor primæuus. i. adhuc in primo quo florens, quem serua Lycinia. f. noīe, sustulerat. i. progenuerat, aut educauerat, regi Mæonio, aut nomine, aut patria furtim. i. ex stupro cōceptum. & miserat, ad Troiam armis vetitis, f. lege militari, quā seruilis conditionis, hoīes non erant recipiendi ad legitimam militiam, & ideo erat. sup. leuis. i. celer, & expeditus, ense nudo. i. habēs solummō ensē, aut ense nudo. i. stricto, & nudato, sicut stabat in turri, & inglorius parma alba. i. nullo insigni adhuc ornata, nec picta. est aut breuescutum pediti aptū. Et is. f. Helenor, vbi vidit se inter media millia, f. armatorum Turni, & vbi vidit acies Latinas astare hinc, & hinc. i. ab vtraq; parte, vt idest quemadmodum fera, vt leo, aut sus siluester, q̄ lepta. i. circumdata densa corona venantium. i. venatorum, furit contra tela, & iniicit se morti haud nescia. i. certa mori. & fertur saltu supra venabula, i. venatorum tela, cuspides, videlicet, haud. i. nō aliter, ipse Helenor iuuenis, vnde primæuus prius dictus est, moriturus. i. certus mori, irruit in medios hostes, & tendit, sup. ea parte, qua videt tela densissima. At. i. sed, Lycus longe melior, i. prāstantior, pedib. i. cursu & velocitate pedū tenet. i. apprehendit, muros. f. nouæ Troiē, & fuga. i. fugiēdo, & inter hostes, & inter arma, & certat. i. contendit, pretendere. i. accipere manu, alta tecta, & attingere dextris sociorum. Quem Turnus securus, pariter cursu, & telo victor. i.

cum esset voti compos, & cum teneret, increpat, i. cum amaro crepitu alloquitur, hic scilicet verbis, o demens, sperasti ne te posse euadere nostras manus: & simul, idest, cum hoc diceret, accipit ipsum pendentem, & reuellit ipsum cum magna parte muri, existens, sup. talis qualis armiger Iouis, id est, aquila, q̄ Ioui fulmina subministrasse dicitur, eo quod altissime volat, nec fulmine sternitur, nec radijs solis visus eius obrunditur. sup. est vbi, idest, quando, petens alta, idest, erigens se ē terra, sustulit, idest, sursum tulit: pedibus vncis, idest, incuruis vnguibus, aut leporem, aut cycnum. i. holorem, corpore candenti. i. habentem corpus cādidum, aut qualis sup. est, lupus Martius. i. in tutela Martis habitus, aut acer, vbi rapuit a stabulis agnum quāsitum. i. quāsitibilem, aut qui tunc quæritur matri. f. Ioui multis balatibus, sic enim quærit, vnde agnus quia balatu matrem agnoscit, dictus putatur. Clamor. f. Rutulorum. tollitur. i. erigitur, vndique. i. ex omni parte. & sup. Rutuli inquadunt & complent fossas aggere. i. terra, quā aggesta erat. & alij iactant ad fastigia. i. culmina turrium, & propugnaculorū, tēdas ardentē i. flammiferas.

V A R I A L E C T I O .

Et flammam affixit lateri] In Mediceo, Affecit, habetur. [Vix vnus Helenor] in antiq; libris, Helenor. [Serua Lycinia] In antiquis aliquot lib. Lacymnia, legitur] In alijs, Lycynia. [Quæsitum aut matri] In Romano libro. Matris, legitur.

C O E L I R H O D I G .

SERVVS non habere caput iure consulti statuunt. Id cum dicunt, intelligi volunt statum. Proinde, seruum non minuit capite, quia nullum habet. hoc est nec libertatem, nec ciuitatem, nec familiam. Quibus si quis exuatur, maxima dicitur capitis diminutio, ut accidit ijs, qui serui poena efficiuntur, atrocitate sententiæ, vel libertis nomine ingratitudinis in patronos condemnatis, vel qui se ad pretium participandum venundari passi sunt. Nam minor siue, media capitis diminutio est, cum ciuitas quidem amittitur, libertas vero retinetur. Quod accidit ei, cui aqua, & igni interdictum fuerit aut in insulam sit deportatus. Minima vero capitis diminutio est, cum ciuitas retinetur, & libertas, sed status hominis commutatur. Quod ijs euenit, q̄ cū sui iuris fuerint, cōperunt alieno iuri subiecti esse. Vel si filius familias a patre mancipatus fuerit. Modestinus digestis. Degradibus cognationis: Cui, inquit, aqua, & igni interdictum est. Vel aliquo modo capite diminutus est, ita vt libertatem, & ciuitatem amitteret, is cognationes, & affinitates omnes quas ante habuit amittit. Apud Pacatum in Panegyrico, vbi scriptum legas. Quid memorem capita diminuta, & vitam ære taxatam? Sunt qui pro capitatione accipiendum arbitrentur. i. pro tributo quod virum confertur. Id verbum est Iuris peritis frequens. Capitationem qui exigunt, per æquatores ab ijsdem nuncupantur, quod inquirunt, ex æquo ab omnibus exigant. in ijs vero quæ paulo ante diximus perpendendum id ex Quintiliani lib. 3. cap. De statibus. in fine. In adoptionem dato in familiam redire liceat. Illud certe nouimus. Exeuntem ē patris potestate filium ab paternis quoque sacris solitum liberari, quæ celebrabat necessario is, ad quem patris familias peruenisset pecunia. Ex hac seculi (vt si dicam) infirmitate ad malitiam sacramento rogare: aut vilo modo admittere, nefas sanctum veteribus est, quod Cicero in Deiotarana significat, & Martianus digestis. De re militari. Ab omni, inquit, militia serui prohibentur, alioqui capite puniuntur. Sed & in Helenore Mantuanus vates Aen. 9. monstrauit.

Quem serua Lycimnia furtim

Sustuleras, vetitisque ad Troiam miserat armis.

SERV.

Ingenti fragmiue montis] Supradicti saxi exaggeratio est. [Lucetium] Solum hoc nomen est, quod dictum a Virgilio in nullo alio reperitur auctore. Sanē lingua Osca Lucetius est Iuppiter, dictus a luce quam dicitur hominibus præstare. Ipse est nostra lingua diespiter. i. diei pater. Horat. Nanque diespiter plerunque per ludum tonantes egit equos. [Cænea Turnus Turnus Iryn. Vt ait Lucilius, Bonū schema est quo-

Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis
Lucetium porte subeuntem, igneque ferentem,
Emathionā, Ligar, Chorineum sternit Asylas.
Hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta.
Ortygium, & Caneus, victorem Caneā Turnus,
Turnus Iryn, Cloniumque Dioxiippum, Promulumque;
Et Sagarim, & summis stantem pro turribus Idam:
Priuernum Capys. hunc primo leuis hasta Themilla
Strinxerat: ille manum proiecto tegmine demens
Ad vulnus tulit: ergo allapsa sagitta,
Et læuo infixa est later mauus, abditæque intus
Spiramenta animæ letali vulnere rupit.

ties sensus variatur in iteratione verborum. [Pro turribus Aut pro defensione turrium. Aut sic magni, vt turrim putares] [Hasta Themillæ] Themillas Themillæ, vt Aeneas Aeneas [Leuis] Aut hasta pro leuiter veniens. Vnde & Strinxerat dixit, i. paululum vulnerauerat: vt, Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni. [Demēs] Qui scutū quo se tuebatur abiecit. [Alis] Pinis. [Læuo affixa est lateris] Ostendit vulneris locū quem ante

ante suppresserat. Sic in quarto: Infixum stridit sub pectore vulnus. [Spiramenta animæ] Diffinitio pulmonum. [Pictus acu clamydem] .i. Phrygiam habens chlamydem. [Ferrugine clarus Ibera] Ferrugo coloris genus est, qui vicinus est purpuræ subnigræ Ibera autem modo, non Hispana, sed pontica. nam Iberia pars ponti est, ut ostendit Horatius, dicens. Herbasque quas Colchos atque Iberia mittit Venenorum ferax. [Genitor quem miserat Arcens] Ordo est, Stabat Arcentis filius Arcens in armis egregius. nam non congruit ut huius filij prætermisso nomine, bis fiat patris commemoratio. [Symethia circum Flumina] Symethos fluvius est Siciliæ haud longe ab urbe Catinenfi, circa quem sunt Palici dei quorum talis est fabula, Aetnam nympham Iuppiter cum vitiaisset, & fecisset gravidam timens Iunonem (secundum alios, ipsam puellam) commendavit Terræ, & illic enixa est. Secundum alios partus eius postea cum de terra erupisset, duo pueri, Palici dicti sunt, quasi iterum venientes. nam παλιν, est rursus νέειν, est venire. Hi primo humanis hostijs placabantur, postea quibusdam sacris mitigati sunt & eorum immutata sacrificia. Ideo ergo Placabilis ara, quia mitigata sunt eorum numina. [Liquefacto tempora plumbo Diffidit] Plumbum enim iactum nimio rotatu, & aeris calore dissolvitur. Stat.

Et arsuras cæli per mania glandes.

[Porrectum extendit arena] Intelligimus eum cecidisse transfurum. dicendo autem multa ostendit corporis proceritatem, [Minorem Germanam] Quia maior Nympha fuerat Iouis voluntate [Digna, atque indigna relatu] Indigna. i. turpia, & obscena. [Nouo regno] Aut noua regij generis affinitate, aut quia etiam ipsi per regis filiam portio debebatur imperij. [Ingentem sese clamore ferebat] Non erat ingens, sed se esse clamitabat ingentem. [Iterum] Denuo. Nam iam tertio obsidentur, & iterum, non nisi de duobus dicimus. [Bis capti Phryges] Semel ab Hercule, postea a Græcis. [Morti prætereuntes muros?] Emphasis est. Morti. n. pro bello posuit. Sic supra. Læti discrimine paruo. [Nostra connubia] aut quasi Turni cognatus loquitur, aut inuidiose retorquet, & vult causam omnium esse communem. [Non hic Atride] Exaggeratio vituperationis. nam non tantum se Trojanis, sed etiam eorum victoribus præfert. [Fandi fictor Vlysses] Aut fallax, aut logodædalus. i. qui dolum cælat sermonis ornatu. [Durum a stirpe genus] Italiæ disciplina, & vita laudatur, quam & Cato in originibus, & Varro in gente populi Rom. commemorat. [Gelu duramus, & vndis] Vndis gelidis, & est εν δαδιδωιν: ut, Hamis auroque. Nam nemo quod plus est prius dicit. Si enim duo essent, anteaquam diceret, postea gelu. [Venatu] Pro venatui: ut, Curru pro currui. [Siluasque fatigant] Ipsi fatigantur in siluis, aut pro feris siluas posuit in quibus sunt ferae. [Flectere ludus equos] Aliorum labor nostræ pueritiæ ludus est. [At patiens operum, paruoque assueta iuuentus] Hoc & in Georgicis laudat. nam magnæ virtutis est in nimio labore paruis esse contentum. [Terram domat]

Stabat in egregijs Arcentis filius armis,
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Ibera
Insignis facie genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Simethia circum
Flumina: pinguis ubi, & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, positus Mezentius armis,
Ipse ter aduicta circum caput egit habena,
Et media aduersi liquefacto tempora plumbo
Diffidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces
Ascanius, fortemque manu fuisse Numanum;
Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna, atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque nouo præcordia regno
Ibat, & ingenti sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum, valloque teneri
Bis capti Phryges, & morti prætereuntes muros?
En qui nostra sibi bello connubia poscunt.
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atride, nec fandi fictor Vlysses:
Durum a stirpe genus: natos ad flumina primum
Deferimus, seu quoque gelu duramus, & vndis.
Venatu inuigilant pueri, siluasque fatigant:
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum, paruoque assueta iuuentus,
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne æuum ferro teritur, versa que iuuentum
Terga fatigamus hasta, nec tarda senectus
Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus, semperque recentes
Connectare iuuat prædas, & viuere rapto.
Vobis picta croco, & fulgenti murice vestis,
Desidiæ cordi iuuat indulgere choreis,
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
O vere Phrygiæ, neque enim Phryges: ite per alta
Dindyma: ubi assuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vos, buxusque vocat Berecynthia matris
Idæ: sinite arma viris, & cedite ferro.

fuit: ut, Mæonia mentum mitra, quem habitum imitati sunt Troiani. [O vere Phrygiæ] Ipsos vituperat Phryges, sed nunc ad maiorem iniuriam Phrygiæ non Phryges [Alta Dindyma] Motes matris deum [Biforem dat tibia cantum] Bissonum imparem. Et seruauit eis tibiæ suarum naturam. Tibiæ aut ferronæ dicuntur quæ sunt pares & equales habent cauernas. Aut Phrygiæ, quæ & impares sunt, & inæquales habent cauernas. Ergo biforem dissimilem, dissonum. Non. n. sunt pari modulatione compositæ, ut. n. ait Varro, Tibia Phrygia dextra vnum foramen habet, sinistra duo, quorum vnum acutum sonum habet, alterum grauem [Buxusque vocat Berecynthia] A monte Berecyntho. Dicitur autem, & hæc buxus, & hoc buxum. ut, torno rasile buxum. Vnde superfluo quidam arborem generis foemini esse volunt, cum hoc loco etiam de ligno generis foemini habeamus exemplum. [Et cedite ferro] aut ferrum relinquit, & est iteratio. Aut cedite ferro. i. cum viri non sitis, abscondite partem virorum.

ILIONEVS &c.] Prosequitur reliquam pugnae partem, commemorans etiam eos quos Troiani strauerunt. Inducitque Numanum Remulum qui Turni sorore paulo ante duxerat, Trojanis insultantem. Occasione cuius, Ascanius primum arma hostilia tractauit. Vnde dicit Donatus. sic. [Dicitur, ante feras] Poeta quoniam impossibile videbatur pueri manibus cecidisse, robustissimum virum non se facit auctorem. Hæc ille. Moris. n. est Virgiliani, in rebus fictitiis, aut dubijs, addere particulam dī, fertur, ut perhibent, ut aiunt, ut fama est. Sed ordo est. Ilioneus

Bene ballico vsus est verbo, & ne a remilitari discederet, non dixit terras colimus, sed domamus, ac si diceret, cum hostes desunt, terras ferro domamus. [Versa iuuentum Terga fatigamus hasta,] Agriculturam sine officio belli non gerimus. Est autem καλοῦνδε τον & οἰοῦντε τον. [Nec senectus Debilitat vires animi] Bene animi, quia non est ausus corporis dicere. Nec enim potest fieri, ut quamuis robustus senex vires habeat prioris ætatis, & suæ comparetur adolescentiæ. Nunc ergo licet dicat fortes esse etiam senes, bona tamen est vsus temperatione, ut diceret nihil animorum vigori derogare temporis vetustatem. [Vobis picta croco] Vituperatio Troianorum, in qua vitur argumentis, quæ in Rhetoricis commemorat Cicero a gente, ab habitu, a gestu, ab animo. [Fulgenti murice] Purpura. Hanc autem vitio, & dedecori apud maiores fuisse constat. Iuuen. Peregrina ignotaque nobis Ad scelus atque nefas quæcunque purpura ducit. [Desidiæ cordi: Vobis sunt.] [Choreis] Seruauit hoc loco naturam syllabæ, quam in sexto, metri causa corripuit. Ut, pars pedibus plaudunt choreas, & carmina dicunt. [Et tunicæ manicas] Tunica vestra habent manicas. quod etiam Cicero vituperat, dicens, Manicatis, & talaribus tunicis. nam colobijs utebantur antiqui. [Et habent redimicula mitræ] Illud dicturus fuerat. Habetis in pilei redimicula, quod conuertit in vituperationem maiorem dicēs, Religatas habetis mitras. nam pilea, virorum sunt, mitræ, foeminarum quas calaticas dicunt. Mitra autem proprie Lydorum

Asc.

Tro-

Troianus ille, vir strenuus, & facundus sternit saxo: atque, pro. i. ingenti fragmine montis. i. rupis saxosæ: Lucretium, Rutulum illum: subeuntem. i. ab inferiori imminuentem, portæ. i. ad portam, & ferentem. i. inferentem igneis: Liger. i. ut videtur Italus, quasi Liger, aut Ligus. i. ab Liguria sternit: Emathionæ. i. Troianum illum, & id quidem vocabula indicant, sed series verborum postulare vult, ut dicamus Liger. s. Troianus ille, sternit Emathionæ. s. Rutulum, nam is proprie sternit, qui desuper incubit, ut Itali, non Rutuli: Asylas Troianus, sternit Chorineum Italum. hic. s. Chorineus: erat, sup. bonus. i. peritus, & utilis iaculo, & hic. s. Asylas: bonus, sup. erat sagitta fallente longe. i. cum procul iacitur. Ceneus, Troianus ille sternit, sup. Ortygium Italum, Turnus, sup. sternit Cæneæ, victorē. s. Ortygi: & Turnus. s. idem: sternit Itin, & Clonium, & Dioxippum, & Promulum, & Sagarim & Idam, stantem pro summis turribus. i. pro defensione summorum turrium, aut ante ipsas summas turreis, aut sic magnū, ut pro turri haberi & putari possit. Oēs aut qui à Turno sternuntur. Troiani intelligendi sunt. Capys, Troianus ille sternit, sup. Priuernum, Rutulum illum, levis hasta The nilla, illius Troiani strinxerat. i. leuiter vulnerauerat, primo hunc. s. quem Capys stravit, Priuernum, Ille. s. Priuernus: demens. i. male sanus, & immemor salutis suæ. tulit manum ad vulnus. s. factum a sagitta Themille, & hoc tegmine. s. corporis, hoc ex clypeo proiecto. Ergo, quia. s. inermis videbatur, sagitta. s. a Capy immissa: illapsa, sup. est, alis: quia (reuera) pennarum plumis dirigitur: alis igitur. i. pennis, & manus. s. quam ad vulnus tulerat: infixæ est lateri leuo. i. simul cum latere transfixa est, aut quasi clauo lateri affixa est, & ipsa sagitta abdita. i. abscondita intus: rupit. i. frogit: vulnere letali. i. mortifero, spiramenta animæ. i. pulmonē, aut præcordia. Arcens, vir ille qui inter Troianos erat, & forte ab Aceste comes datus, filius Arcetis, stabat in armis egregijs, pictus chlamydem. i. habens chlamydē pictā, acu. s. opera Phrygionū, & clarus. i. relucēs, ferrugine. i. purpura subnigra: Ibera. i. Pontica: existens insignis. i. præter ceteros spectabilis, facie, quæ Arcēs genitor miserat eductum. i. educatum, luco Martis. i. Marti deo sacro, circum flumina Symethia. i. ipsum Symethum, flumiū in Sicilia, non lōge ab agro Cathinēsi: vbi sup. est ara Palici. s. dei pinguis. s. frequēti sacrificio, & placabilis. s. alia hostia, q̄ humana. Ipse Mezetiūs egit armis positis. i. depositis: fundā stridentem. i. cum stridore emittentem glandem aut lapidē, & hoc habena. s. funde: quia. s. tenebatur, abducta ter circū caput, ut. s. fortius emittatur, & diffidit. i. dissecuit tempora. s. Arcetis aduersi. i. ex aduerso: stātis media. i. p̄ medium, & hoc plumbo. i. glande plumbea, liquefacto. s. ex celerrimo impetu, & vehemēti motu, ac extendit. s. Arcentem: porrectum. i. extensum, cum morte grauaretur, sup. in media arena, Ascanius solitus ante. s. illa tempora. terrere feras fugaceis, dicitur tunc primum intē disse bello. i. more bellico, aut animo bellādī, & hostili, sagittā celerem. i. celeriter emissam, & dicitur fuisse manu. i. sagittā ē manu missa: Numanum fortem. i. robustum, cui. s. Numano, cognomē erat Remulus, & sup. qui sociatus, nup. i. paulo antea, thalamo. s. matrimoniali, habebat germanam. i. sororem Turni minorē, quia maior erat Iuturna, amica Iouis. Is. i. Numanus, Remulus vociferans ante primam aciem, digna, atq; indigna rotatu. i. quæ referantur, & tumidus. i. inflatus præcordia. i. habens præcordia tumida, & inflata nouo regno, quia per sororē regis, in partem regni aduenerat, ibat. s. conspicuus, & ferebat se se ingentem. i. egregium, & præstantem, clamore. i. vociferatione & inclamatione sua. Clamabat autem quæ sequuntur. Non pudet obsidione. [Non pudet] Hæc sunt verba Remuli. Troianos vituperantis, q̄ mēibus inclusi tenerentur, & sese obsidione iterum premi sinerent. Dico iterum cum textu, Nā licet Seruius velit denuo dici, quia non iterum. i. secundo, duntaxat obfessi erant, secundum eum, sed iam tertio: tamen, quia Troiani iuuenes erant, & quia prior obsidio magnæ Troiæ ab Hercula facta, non erat longa, sed potius expugnatio, quam obsidio. Ideo placet iterum, obfessos dici Troianos, licet iā bis fuerint capti. Sed Don. verba sunt [Phryges] Pro conuitio posuit. q. d. ideo capti, quia Phryges. [En] Vituperātis demonstratio, [Qui]. s. mendici. & exules. [Nostra] Quasi meliorū, & fortiorum. [Bello] Cum sciant in simili casu se victos. [Non hic Atride] [Inuenietis fortiores his, qui tñ vos vicerunt. [Durum] Fortem. [A stirpe] Non arte. sed natura. [Flectere ludus equos] Non enim inertibus ludis intenti sunt, [Tarda] Quæ faciat homines tardos. Hec ille. Ordo autem est. O Phryges bis capi nō. i. non ne pudet vos teneri, iterum. i. denuo aut rursū obsidione & vallo? q. d. id merito fieri debere quāuis non fiat, non

ne pudet prætere. i. obijcere, morti. i. bello letifero muros, aut prætere morti muros. i. habere solummodo a morte discrimen murorum, quasi si muros non haberent, omnes extincti essent. En, irridētis vox, qui. i. quales? q. d. muliebris animi, qui se intra muros claudant, poscunt sibi bello. i. virtute bellica, nostra. i. nobis pacta, & debita connubia. Bene dicit nostra, quia communis videtur iniuria: si. n. regi impune auferatur coniux, aut sponsa, vero simile est nullum deinceps habiturū propriam, quod dicit Statius in Achilleide sic, Quid maneat populos vbi tāta iniuria primos Degraffata duces? Quis deus, q. d. non bonus vobis, vnde addit, quæ dementia adegit. i. adire coegit vos, quasi stolidum pecus, Italiam. Non hic, sup. sunt, Atride. i. lenti illi bellatores, sed tamē vestri victores, nec Vlysses, fictor. i. compositor, & exornator, fandi. i. loquendi, qui Græce λογος δαδαιλος dicitur, hoc est non cōfidimus in caliditate sermonum, sed in virtute nostra. Nos enim durum genus a stirpe. i. ab origine, & longa propagatione deferimus natos, primum. i. ut primum liberi nati sunt ad flumina ut. s. illic Indurescant, & duramus. i. induramus, sæuo gelu, & vndis. i. vndis gelidis. aut gelu. i. frigore vndarum, aut gelu etiam in aere & vndis. i. frigore aquarum. Puerum. i. cum adhuc sunt pueri, ipsi inuigilant venatu. i. venatui, datius antiquus, aut vigilant. i. vigilantes & strenui sunt in venatu, & fatigant filias. i. feras siluarum, & plus est quam si dicat, fatigantur filius flectere equos est, sup. eis ludus, aut (ut Don. accipit) ludus. i. exercitatio eorum, dum ludunt, est flectere equos, & tendere spicula i sagittas, cornu. i. ex arcu cornu munito, saltem in extremis angulis. At iuuentus. i. ea multitudo, quæ ad iuuentam peruenit, patiens operū. i. sciens pati opera & labores, & assueta paruo. i. frugalitati, & parsimoniz in entat, aut domat terram rastris, aut, quatit. i. concutit, ut eruat oppida bello, omne æuum teritur ferro, aut. n. venabulis, aut rastris, aut sarculis aut bellicis armis incumbunt, quinetiam dum agriculturæ insudant armati sunt. Nam non fatigamus terga iuuentum. i. iuuentorum, hoc est boum aratoriorum hasta ferata. i. ferro munita, ut parati simus cōtra insultus hostium etiam in agris, nec senectus tarda. i. tardificans corpus, debilitat vires animi, mutatque. i. & non mutat, vigorem. s. animi. [Refertur enim negatio precedens ad vtrumque verbum sequens] Nos premimus caniciem. i. canos capillos. s. galea. i. etiam canescentes induimur galea, & iuuat semper conuectare prædas recenter. i. recenter raptas, aut ex nemore, aut ex iusto bello. Nam prius dixit, gentem Italicam, sine legibus æquam, & iuuat viuere rapto. i. ex his quæ ab hoste, aut in siluis rapuimus. Vestis picta croco, & murice. i. purpura fulgenti, & sup. desidiz. i. ignauiz, sunt vobis cordi. i. ad cor & placitum vestrum, hoc est placent vobis, & iuuat, sup. vos indulgere, i. nimium intēdere, & animum illaxare, choreis. i. tripudijs, & saltationibus & tunicæ sup. vestræ habēt manicas. i. tegmina, ad manus usque protensa, quæ brachia impediunt, & mitra. i. capitum indumenta potius feminis, quam viris apta, habent redimicula. i. religaturas ad ornamentum spectantes, o vere. i. certissime, Phrygiæ. i. mulieres ex Phrygia, neque enim Phryges. i. viri ex Phrygia. ite per Dyndima alta. i. montes illos Phrygios, matris deum sacros, vbi tibia dat vobis assuetis. s. ad sonum tibiarum saltem, cantum biforem. i. binis, & disparibus foraminib. emissum concentum, tympana. i. instrumenta musica, habentia pellem extensam, & Græce τύμπαρον & buxus. i. fistula ex buxo, buxus, inquit, Berecynthia. i. quæ crescit in Berecyntho monte, matris. s. deum. Ideq. i. Phrygiæ. vocat vos s ad choreas, finite. i. permittite, arma viris. s. nobis, & cedite. i. discedite, aut date locum. ferro. i. armis ferreis quæ tractare nescitis, aut cedite. i. virilia, & pudenda more Gallorum. i. sacerdotum Cybelis, sed non procedit, quia non ferro, sed cultro lapideo, aut testā, abscindebant ea, vnde dicam, cedite. i. date locum, & discedite a ferro.

Et læuo infixæ est lateri manus] In antiquis aliquot, Adfixa, quod nequaquam displicet. [Et morti prætere muros?] In libris antiquis, Marti, legitur. [Sæuoque gelu] In antiq. lib. Duroque gelu habetur. [Conuectare iuuat prædas] In peruestis aliquot lib. comportare legitur. [Tympana vos, buxusque vocat] In antiq. exempl. Vocant, legitur.

PERSIS item videntur lege permissa fuisse furta. Nam qui rapto viueret apud eos, Cardaces vocabant, quia carda, virile, ac bellicosum signat. Apud Pausaniam, & Ammonium, Cardaces pro militib. accipi videntur, a Caribus verbum esse propagatum scribit Eustathius. Apud Aeliū Dionysium, impios homines dici Cardaces obseruauit. Esse. n. mercede militantes

VAR
LECTCOR
RHE

tes Barbaros, apud Theopompum; Simpliciter vero, inquit, Per se quemlibet fortem furacemq; Cardaca vocant, Cares primos mercede militasse, auctor Pausanias est. Tauro Scythas Herodotus scribit in Melpomene furandi licentia sibi victum comparare, atq; item ex bello. Refert Gellius, apud veteres Aegyptios, quod genus homines constat, & in artib. reperiendis solertes cum primis extitisse, & in cognitione rerum indaganda sagaces, furta omnia indiscriminatum fuisse licita, & proinde citra ullam noxam poenam ve. Sed & poeta nobilis Aeneid. 9. de Latinis ita canit.

I Actantem. De suorum gloria. Dira canentem ad iniuriam Troianorum. Ante Iouem supplex per vota precatus. atqui Apollinem debuit inuocare iaculaturus sagittas. sed diximus ideo Iouem inuocatū, quia omne initium Ioui debetur, vt, Ab Ioue principium mūsae. Vnde nunc Ascanius non quid faciat, cogitat, sed primum facit, inde inuocat Iouem. Iuppiter omnipotens. Hoc epitheton interdum ad gloriam numinis ponitur, interdum ad causam dicentis; Namque hoc loco dicēdo Omnipotens, ostendite eum etiam ijs qui per se minus valent, preestare posse virtutem. Feram solennia dona. Feram, de iuuenco non dicimus, sed adducam. Intelligimus ergo eum alia dona ferre promississe. Singulis. n. numinibus certa sunt dona quae offeruntur. vnde est, Struemque suis altaria donis. i. congruis. Et statuam ante aras aptam se daturum victimam ostendit alibi. Eductus cornu stabit sacer hircus ad arā. Quoties enim victima reluctabatur, ostendebat se improbari. Lucan. Discussa fugit ab ara taurus. Iuuenecum autem secundum Romanas ceremonias dixit. Nam Ioui de tauro non immolabatur, vt etiam in III. diximus, nisi cum triumphi nomine sue vel tauro fiebat, quod tamen ideo admissum est, quia nō tantum Ioui, sed & alijs dijs qui bello praesunt, sacrificabatur. Aurata fronte iuuenecum. Ita enim victima ornari consueuerat. Candentem Candidū. Iuuen. Duc in capitolia magnum cretatumque bouem. Caput cum matre ferentem aequalem matri, nondum patri. Iuuen. Quem iam pudet vbera matris ducere, qui vexat nascenti robora cornu. De parte serena vt non causa sit, sed augurij. Intonuit laeuum. i. prosperum. Vt enim etiam supra diximus, quae sinistra nobis videntur, intuentibus coelum illic dextra sunt, non quod sinistra bona sunt, sed quod dextra coeli, nobis sinistra sunt. Sonat vna letifer arcus. Simul atque augurium. Et fugit Melius effugit legitur. Perque caput Remuli venit. Figmenta haec vulnere non sine ratione ponit poeta. Nam modo hunc ideo in capite dicit esse percussū, quia eum supra vaniloquum introduxerat & superbū, quod vitio capitis euenit. Horat. Attollens vacuum plus nimio gloria verticem. Sic Hom. Therfitem a tergo vulneratum dicit vique ad praecordia (nam ait μετασπρεον) quia eum stultum induxerat. Item de Achille dixit, τὸ δ' αὖ οὐκ ἔστιν ἀχιλλεύς. Item, πρὸς ἀπὸς δ' ἴος ἀχιλλεύς: quem legimus in talo esse vulneratum. Virtutem illude. Illudo tibi, & insulto dicimus. Nam illudo te, figuratum est, vt hoc loco. Item, Insulto te Salust. multos a pueritia bonos insultauerat.

ASCENSIVS.

TALIA iactantem &c. Recitat quomodo Ascanius, implorato diuino auxilio, eoq; impetrato, Numanum iaculis suis transfixit, quo facto docet diuinus poeta, iactantiam, & vaniloquentiam multis obfuisse, cum tñ virum ephēbus deiecerit. Donatus dicit sic. Precatus. Quia primordia erant belli, recte Iouem precatus est. Hæc ille. Ordo est. Ascanius non tulit. i. non perpeffus est, nec ferre, aut tolerare potuit; Numanum, supple iactantem, talia. i. facinora sua, & suorum dictis. i. verbis laudatorijs, ac canentem dira. i. execrabilia in Troianos, & ipse obuersus. i. controuersus, vt fortius iaciat, neruo equino,

Canentem galea premittis, semperque recentes

Conuolare iuuat pradas, & viuere rapto.

Sed quod paulo ante ab eodē de Latinis eisdē pronunciat, Durum a stirpe genus, uaros ad flumina primum Deferimus, senosque gelu duramus, & vndis.

Videtur item de Spartanis tractum moribus. Nam, vt Seneca nobis auctor est, libro Suasorum primo, Omnibus sua decora sunt. Athenæ eloquentia inclytæ habebantur, Thebæ sacris: Sparta armis. Ideo Eurotas amnis hanc circumfluit, qui pueritiam indurat ad futura militiæ patientiam.

id est arcu corroborato neruo equino, contendit. i. toto conatu tendit in hostem, telum, id est sagittam, & ducens brachia diuersa. i. in diuersas partes ita vt arcus, lignum, & chorda, multum diltraherentur, constitit ante Iouem. i. in conspectu Iouis quem suspexit, precatus. i. precans supplex. i. suppliciter, per vota. i. simul vouens, ac dicens. O Iuppiter omnipotens, si, omnipotens, ergo, & arcipotens, vt, videlicet Iuppiter possit ad omnia inuocari cetera nomina, ad ea duntaxat, quibus praesse dicuntur officia, vnde sicut Phæbus a Ioue accipit diuinandi potestatem iuxta illud in tertio huius. quæ

Phœbo pater omnipotens mihi Phœbus Apollo Prædixit, &c. ita & sagittandi, quocirca nunc Iuppiter inuocatus annuisse dicitur, & tamen Phœbus, quasi a Ioue missus, auxilio affuisse, quia ergo Iuppiter omnipotens, & illi omnia rerum, debentur auspicia, bene inuocat eum, cum Nisus, qui alias sepe in hostem tela miserit, Dianam inuocauerit. Veneranda est autem in hac re poetæ nostri religio, & pietas qui in omnibus egregijs facinoribus, docet, diuina numina imploranda admonens, & a nobis magnum aliquid conaturis imploranda. Iuppiter igitur omnipotens, annue coeptis audacibus quia audaciæ erat, in ephæbo talem virum appetere, a quo si eum non strauisset, graue periculum imminuisset. Ipse. i. ego met, feram. i. offeram, cum adductus fuerit iuuenecus, ad. i. apud tua templa, dona solennia. i. taurum solennem, hoc est statuā ante aras, iuuenecum candentem fronte aurata, & ferentem caput, pariter. i. pariformi. vt, & aequae alte, cum matre. f. sua, qui petat iam. i. laceffat, & prouocet quamuis cornu, & qui spargat arenam pedibus, quod bonæ habitudinis, & valetudinis, atq; animositatis indicium est. Posset verbum, feram, accipi pro eo quod est, afferam; vt sit, afferam dona solennia. i. quædam alia sacrificia præter iuuenecum, ad tua templa, & statuam, &c. Genitor. f. deorum, ac hominum Iuppiter, audiit. i. exaudiuit. f. Ascanium, & laeuum celi intonuit de parte serena, ita vt a Ioue significandæ exauditionis gratia factum intelligat. nam in sereno non fit naturaliter tonitruum. Posset esse ordo, genitor celi audiit, & intonuit. i. tonare fecit, leuū. i. leuam partem celi, vnde rata sunt auguria, & prodigia, quæ cælum suspicientibus læua sunt, ipsis superis sūt dextera, de parte serena. i. ubi erat serenitas. Arcus. f. Ascanij, letifer. i. mortem allaturus, Numano sonat vna. i. pariter. Sagitta elapsa effugit. i. fugienti similis, peruolat stridens horrendum, i. horribiliter, & venit per caput Remuli. f. Numani, & trajcit ferro. f. quod ei affixum erat, tempora caua. i. concaua, aut cerebri expertia, & sup. dixit (quia sequitur hoc tantum Ascanius). i. vade modo, & illude. i. irride virtutem, aut potius illude. i. simula per lusum, virtutem verbis superbis. i. superbe loquendo, cum nequiter agas. Phryges bis capti, remittunt Rutulis hæc responsa. i. sic respondent temeritati eorum, fortiter. i. agendo, & parum dicendo.

VARIA LECTIO.

LETIFER arcus. In libris nonnullis legitur, Fatifer. [Effugit horrendum stridens elapsa sagitta] Verera exempl. Et fugit, legunt, & pro, Elapsa, Adlapsa, & Allapsa, & Adducta inueni.

Virg.

Oo

Hæc

SERV.

HAEC tantum Ascanius. Et dixit, & fecit. Animosque aut suos, aut Ascanij per fauorē. Nube sedens. Sicut sedent numina. Iuno nec tu me aëria solā nunc nube videres. Digna indigna pati. Maeste magis aucte affectate gloriæ. Et est sermo tractus a sacris. Quoties, n. aut thus, aut vinū su p victimā fundebatur, dicebāt, mactus est taurus vino vel ture, hoc est cum mulata hostia & magis aucta. Noua virtute puer, aut magna, vt Pollio. & ipse facit noua carmina, Aut re vera nona quantū ad bellū. Dijs genite, ppter Venerē. Genitore deo, ppter Iul. Cæsarem, & Augustū Iure oīa bella. Merito. Gente sub Asaraci. Sub gēte Romana. Asaracus. n. pater est Capios, auus Anchise. Fato ventura. Magna, hęc n. bella sunt graua, quæ tali ratione proueniūt, vt Troiana, & Thebana. Nec te Troia capit. Maioris es meriti q̄ ciuitas in qua nunc es. Lucanus de Cæsare. Plus patria potuisset sua. Spirantes. Vitales, quibus spiramus, & viuimus. Petit. Notandum petit sine infidiis dictum. Fidusque ad limina custos, editus fuit, quod vt supra diximus, in ingenti honore apud maiores fuit. illic enim & epulabantur, & deos colebant. Sensus etiam illi omnis seruabatur quod & Plautus docet in Asinaria, in qua in ducit Sauriam seruum atriensem in tota familia plurimum posse. Sæua sonoribus arma. Strepitu terribilia. Ardentem. Desiderio dimicandi. Vnde, Animosque ad sidera tollunt, Melius Ascanij intelligimus, sicut Statius de Menæceo, Et laudibus implet honestis. Æneide, patronymicum hoc nō venit ab eo quod est Æneas. Nam hic Æneadas, & ð Æneadæ faceret. Primam hanc tibi magnus Apollo. Dicendo Primam hanc, pollicetur, & aliam. Cōcedere autem se ideo dixit, quia sagittarum deus, est & licet eum Iuppiter iuuerit, Apollo tamen officium sibi suum vindicat, quod dicit concessisse, quia non prohibuit. Ea enim quæ ab alijs numinibus poscimus, tunc implentur, si non aduersentur numina, quorum propria sunt quæ poscimus. vnde & in quarto, Iuno ait, Adero, & tua si mihi certa voluntas. Hoc est, Quod in me est, iungam eos, restat, vt & tuum velis impleri officium. Paribus non inuidet armis, pari gloriæ. Nam vt Apollo puer occiso Pythone, vltus est matris iniuriam, sic Ascanius occiso Numano, Troianorū castrainturiasque defendit. Paribus ergo armis, idest similibus, non pericia, sed genere victoriæ. Cetera. Deinceps, & est aduerbium. Orsus. Modo locutus. alias cepit, quod magis est proprium, vt, Sic Venus, at Veneris contra sic filius orsus. Medio sermone. Ideo medio, quia non respondit Ascanius. Fuga Ascessu. Pharetranque sonantem. Quia dixit supra, Et sæua sonoribus arma. Dictis propter auditam orationem. Nu-

Poe. Hęc tantū Ascanius. Teucris clamore sequuntur; Letitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt. Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo Desuper Ausonias acies, urbemque videbat, Nube sedens, atque his victorem affatur Iulum: Apor. Maeste noua virtute puer, sic itur ad astra, Dis genite, & Geniturē deos. iure omnia bella Gente sub Asaraci fato ventura resident: Nec te Troia capit. Poe. simul hęc effatus, ab alto Æthere se mittit, spiranteis dimouet auras, Ascaniumque petit. forma tum vertitur oris Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchise Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos. Tum comitem Ascanio pater addidit. ibat Apollo Omnia longquo similis, vocemque, coloremque, Et crineis albos, & sēua sonoribus arma: Atque his ardentem dictis affatur Iulum: Apor. Sit satis Æneide, telis impune Numanum Oppetisse tuis: primam hac tibi magnus Apollo Concedit laudem, & paribus non inuidet armis. Cetera parce puer bello. Poe. sic orsus Apollo Mortaleis, medio aspectus sermone reliquit, Et procul in tenuem ex oculis euauit auram. Agnouere deum procures, diuinæque tela Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem. Ergo auidum pugna dictis, ac numine Phæbi Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt. It clamor totis per propugnacula muris: Intendunt acreis arcus, amentaque torquent. Sternitur omne solum telis. tum scuta, caueque Dant sonitum sicutu galeæ: pugna aspera surgit. Quantus ab Occasu veniens pluuiatibus Hædis Verberat imber humum: quā multa grandine nimbi In vada præcipitant, cum Iupiter horridus Austris Torquet aquosam hiemē, & celo caua nubila rumpit. Pandarus, & Bitias, Ideo Alcanore creti, Quos Iouis eduxit luco siluestris Hiera, Abietibus iuuenes patrijs, & montibus equos, Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt Freti armis, vltroque inuitant mœnibus hostem. Ipsi intus dextra, ac læua pro turribus astant Armati ferro, & cristis capita alta corusci: Quales aeris liquentia flumina circum, Sive Padi ripis, Athesin seu propter amœnum, Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cælo Attollunt capita, & sublimi vertice nutant.

mine propter agnitionem deum. Intendunt acreis arcus. pro ipsi acres. Vt enim & in primo diximus, arcum vnusquisque habet pro viribus suis. Amentaque torquent. pro tela amentis torquent. nam amentum, est lorum quo media hasta religatur, & iacitur. Flictu. pro Afflictu, idest ictu, nam detraxit more suo præpositionem. Pluuiatibus hædis. Super Tauri cornua est signum, Cui auriga nomen est: hūc cum Tauro vna clara stella coniungit. Retinet aut Auriga stellas duas in manu, quæ Hædi vocantur, quorū & ortus, & occasus repēitates grauissimas facit. Oriuntur autem cum Scorpio in mēse Octobri. Iupiter. Aer. vt Hortat. Manet sub Ioue frigido venator. Montibus equos. ideo, vel cuius arboribus exequandos. Ducis imperio commissa, aut quæ et commissa fuerat imperio abeuntis Æneæ, aut, quod est melius, quæ imperio Æneæ fuerat commissa Pandaro, & Bitiæ, ne contrarium sit quod dixit, Rectores iuuenum, & rerū dedit esse magistrōs. Ducis imperio commissa. scimus quod Mnestheo & alijs ducib. sperauerat Æneas ad petenda proficiscens auxilia, ne portas aperirent vt, Castra modo & tutos seruaret aggere muros. Itē legimus. Mnesthea, & Serestū ductores fuisse, & rerum magistrōs, non Pandarū, & Bitiam. Vnde apparet, quia hunc locū, male intellexit Donatus dicens, Commisam portam, i. creditam Pandaro & Bitiæ, quæ ducis non erant. Cornutus vero & melius sensit dicens, Portam quæ ducis imperio commissa fuerat, hoc est clausa, eam aperuerūt. Commissura enim dicitur tabularum cōiunctio, sicut Cicero in Fundaniana meminit. Ergo melius est vt commissam dicamus clausam, quam creditam Pandaro, & Bitiæ. Pro turribus, aut vice turrium, aut pro defensione. Armati ferro, aut bene instructi armis, aut vt, Asper dicit, ferrea corda habentes, idest dura & cruenta committentes, vt Ennū sit secutus, qui ait, Succincti corda macheris. Liquecia flumina. Iuxta Padum, & Athesim, Venetiæ flumina, est etiam fluuius Liquecius, quem nunc commemorat. Ergo Liquecia, proprium est nomen, non epitheton, ne incipiamus a generalitate ad speciem reuerti, quod viciosum est. vt si dicas, circa flumina nascuntur arbores, & sic inferas, circa Tyberim vel amnem. Sufficit enim dixisse circa flumina generaliter. Vnde apparet quia Liquecia legē-

dū est & nō Liquecia. Intonsaque cælo. Hoc ad supradictas cristas refertur. Geminæ quercus. Non quia tantum duæ nascuntur, sed ad istorum similitudinem respexit. i. quando similes eleuantur quercus.

Hæc tantum. Prosequitur ea quæ facinus illud egregium Ascanij subsecuta sunt. Quomodo videlicet post applausum Troianorum affatus sit Ascanium Apollo, eumque ad virtutē cohort-

Asc.

cohortatus, atque in Buten transfiguratus, ut armis abstinere familiaris admonuerit, admonitumque in forma dei ascendere dereliquerit. De quibus omnibus hoc solum habemus Donati. In Buten. Nam ætate, & longa exercitatione dignus erat, cuius consilium multi facerent. Aeneidæ. Ab eo quod in nominatio casu Aeneida. Apollo mortalis, i. constitutus sub hominis forma. Hæc ille. Ordo est Ascanius, sup. dixit, tñ hoc. s. quod præmissum est, his. s. verbis, &c. Teucris sequuntur, sup. clamore. i. applausu: & fremunt lætitia. i. præ lætitia, & tollunt. i. extollunt, animos ad sidera sup. tunc, cum. i. qñ, Apollo crinitus, quod pp. radios solis illi assignat, videbatur forte a plaga. i. regione ætherea. i. celesti, desuper. i. a superiore loco, acies Ausonias. i. Italorum, & urbē. i. Troianorum obsessam, sedens nube. i. sup. nubē, aut accinctus nimbo, sicut numina solent, quæ aliter videri vix possint, atq; affatur Iulum victorem, s. Numani; his. s. verbis, o puer mactē. i. magis auctē, noua. i. insolita virtute: itur sic. i. per talia facinora: ad astra. i. in numerū deorum; o genite dijs. i. originem trahens a dijs & genture deos. s. Romulum, & Iulium Cæsare, atque Augustū pro dijs habendos; omnia bella ventura fato. i. per fatalem præordinationem, sub gente Assaraci. i. illius principis Troiani, vnde Anchises originē traxit, residet. i. sed abutur in te; quia solus Ascanius, superstes māsurus est, intereuntibus Latino, & Aeneæ. Seruius tñ legit, iure. i. merito, vti sit, omnia bella ventura fato residet. i. placabuntur: merito, sub gente. i. progenie Assaraci. Ego tñ priorem lectionem approbauero. Nec Troia. i. hæc parua. capit te. i. nō eris ea cōtētus. imo nec Lauro lauino, qā cū quodam. Albam condidit & ipse Apollo affatus hæc, mittit se simul ab alto æthere. & dimouet auras spirantes. i. vitales, & petit Ascaniū, forma oris. i. vultus: vertit. i. mutatur, tum. i. tunc, in Buten. i. virum illū, antiquū. i. figurā, & similitudinē eius, hic. s. Butes fuit, ante. i. olim, i. ante actō tempore, armiger. i. ut vulgo dicunt, scutifer: Anchisē Dardanio i. a Dardano orto, & Troiano nobili, & fuit fidus custos ad limina. i. aditu, seu atriensis, tum, i. tunc tps, aut deinde pñ. s. Aeneas, addidit. s. Buten: Ascanio comitem. i. custodē, & pedagogum: & hic, sup. erat similis; longæuo. s. Buti: omnia. i. per omnia, & vocē, & colorē, & crineis albos. i. valde ca nos, & arma sequa. i. terribilia, sonoribus. i. sonoritatibus, quas faciebāt cum armatus incederet, atque affatur Iulum. i. Ascanium, ardentem. s. desiderio dimicandi, aut incēsum tali laude, aut Aeneadæ. i. filij Aeneæ. satis sit, sup. tibi: Numanum oppetisse, sup. terrā. i. occubuisse petēdo mordicus, terrā, impune. i. sine vindicta, tuis telis. Don. si vera est lectio dicit. Aeneidæ a nominatio Aeneida de duci, quasi sit darii casus, ego cū Seruio dicā, Aeneidæ ut & diphthōgus vertatur in i, longū, a nominatio Aeneus, sicut Achilles, Achillides, interdū facit, & putē esse vocati vi casus, quia dicit, telis tuis. Magnus Apollo, cōcedit tibi hanc primā laudem, & nō inuidet paribus armis. i. quis ipse sit arcitenens, vnde in iij. huius, At pius Arcitenens: &c. Cetera. i. p. cetera, aut ceterū, o puer, parce. i. abstine bello Apollo orsus. i. ordine locutus sic, exiens mortalis. i. similis mortali, & in forma mortali, sic enim Donatus legit, aut relinquit aspectus mortalis. i. mortaliū sermone, quia conferendo dī medio. i. ad mediū duntaxat perducto, quia respōsum nō expectabat, quo sine sermo nō est completus, & euauit procul ex oculis. i. mortaliū in auram tenuem. i. resoluēs corpus aerīū, quod

assumpserat in elementū suū. Agnouere deum procures, &c. Postquā Troiani Apollinē abentem certis indicij agnouerant, acius bellū instaurant. duoque Pādarus & Bitias, virib. freti suis, portam vnā aperuerunt, & hostem, ut ingrederet prouocauerunt, quæ res, illis infautū peperit exitū: multisq; Troianis exitio fuit, ut sequentia docebunt. Vnde id solū est Donati. Pro turribus, i. turriū. Ordo igitur est. Procures. i. primores, & principes Dardanidæ, i. Troiani, agnouere deum. s. Apollinem, & sensere pharetram. s. Apollinis sonantem fuga, i. inter fugiendum aut cum fugeret. ergo quia deum agnouerant, ipsi prohibent, s. a pugna, dictis. i. monitis, ac numine. i. auctoritate Phœbi. Dixerat. n. cetera, parce puer, Ascaniū audium pugne, & ipsi succedunt rursus in certamine, & mittunt animas in pericula aperta. Clamor it. i. diffunditur per propugnacula totis muris. i. quæ erant in totis muris. & ipsi intendunt arcus acreis. i. robustos, aut ipsi acreis intendunt arcus, & torquent amenta. i. tela amentis, hoc est loris, quib. alligantur, & iaciuntur hastæ leues, seu iacula. Omne solum sternit. i. cooperit ar telis, tū. i. simul, scuta, & galeæ caue, quibus. s. repulsa erant tela, nam aliter non sparsa essent per terras, sed infixæ corporibus: flictu, i. afflictu, & pugna aspera surgit. i. instauratur, sed tanta quantus imber veniens ab occasu, hœdis pluuiatibus. i. Oriētibus hœdis signo pluuiatili, qd in Octobri oritur, verberat. s. impetu aquarum, humum, i. terrā, & quā multa. i. cum quantum multa grandine nimbi. i. nubes gradinosæ, præcipitant, sup. se, aut præcipientes cadunt in vadā. s. aquarum, tunc, sup. cum. i. quando: Iuppiter. i. aer horridus, Austris. i. flatu; Austrorū, torquet, deorsū impellit; hyemem. i. tempestatem aquosam, & rumpit. s. tonitru, caua nubila cœlo. i. per cœlum: Pandarus & Bitias, maximi illi Troiani, creti, i. procreati; Alcanore Ideo, i. r. Toiano, quos Hiera filuestris. i. in siluis versari solita, eduxit. i. extulit; Iuco Iouis. i. Ioui sacro existentes iuuenes equos. i. æquales abietibus, patrijs. i. in patria illorum nascentibus, & montibus, sup. patrijs, recludunt. i. aperiunt portam, quæ erat commissa. i. cōiuncta, obstrusa, imperio ducis. s. Aeneæ abeuntis, aperiunt, dicit, freti. i. adiuti armis, aut freti. i. confisi armis, quibus hostem propellere sperabant, & inuitant moenibus. i. in mœnia hostem ultro. i. sine instantia eius, Ipsi altant intus dextrā, ac læuā. i. vtrinque, pro turribus. i. vice turrium, armati ferro, & corusci, alta capita. i. habentes capita alta corusca, cristis. s. galearum, tales; sup. quales. geminæ. i. duæ, & pares, quercus con surgunt aeris. i. valde altæ circū flumina Liqueta. i. sic dicta in regione Veneta, aut sup. in ripis Padis, aut propter, i. iuxta Arthesim fluium illum Venetiæ, amēnum. i. placidum aspectu, & ipse quercus attollunt. i. erigunt, capita intonsa. i. ramosa, & frondosa, cœlo. i. ad cœlum vsque, & erit hyperbole, aut celum versus & nutant. i. tremere, & casum minari videtur, vèrtice sublimi. i. alto & super limum longe extenso.

AETHERE se mittit. In antiquis aliquot libris, Mifit legit. VARIA LECT Et crines albos. In Porcio, & quibusdā alijs manuscriptis libris, Crinis flauos, habetur. Dant sonitum galeæ flictu. In Romano lib. & aliquot alijs, Afflictu, legit. In aliquot, Dant sonitū flictu galeæ: Ideo Alcanore creti Veteres lib. Nati habent. Pro turribus altant. In veteribus libris, Instant, legitur Liqueta flumina circū, in Oblongo quidem libro, Liqueta, legit. Romanus tamen liber cū plerisque alijs, Liqueta, legunt.

ERV. **P**ulcher Equicolus armis. Ut pulcher vestibis, sic pulcher armis, hoc est per arma. Et quod erat armorum, retulit ad personam. Præceptum animi Figurate genituo iunxit. nam dicimus præceptum furore. Agminibus totis. Deest ab, & significat eos primo fugatos esse, mox occisos. Aut certe aliquos fugatos, aliquos interemptos. Animis discordibus iræ. Hostilibus. s. Troianorū, quia Rutulis discordabant. Fratresque. Quos supra dixit portam tenere. Se se primus agebat. Hoc est incedebat. Ut, Sese Palinurus agebat. Tractus autem sermo

*Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.
Continuo Quercens, & pulcher Equicolus armis,
Et præceptum animi Tmarus Manortius Hemon
Agminibus totis aut versi terga dedere,
Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus iræ:
Et iam collecti Troes glomerantur eodem,
Et conferre manum, & procurrere longius audent.
Ductori Turno diuersa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem
Feruere cede noua, & portas præbere patentes.
Deserit inceptum, atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos
Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,*

est a ratione physica. Nam agitur corpus animi iudicio. Vnde Terentius, quo te agis? Sarpedonis alti. i. nobilis. Itala cornus. Telum de Itala cornu factum. Stomacho. Græcus sermo est. Specus vulneris. Poetica exaggeratio. Erymantha manu. i. gladio cominus ferit. Nam illi, de quibus superius dixit, non manu occisi sunt, sed misso iaculo. Ergo ad differentiam teli iacti, accipe manu. s. gladio. Ardentem oculis, animisque frementem. Et gestu corporis, & mente commotum. Vitam dedisset. Pro reddidisset. Phalarica venit. De hoc telo le- Virg. Oo 2 gitor

gitur, quod est ingens Turno factum, habens ferrum cubitale, & rotunditatem de plumbo in modum sphaerae. In ipsa summitate dicitur etiam ignem habere affixum. Hoc autem telo pugnatur de turribus, quas phalas dici manifestum est. Iuuen. Consultit ante phalas, delphino rumque columnas, ergo a phalis dicta est phalarica, sicut a muro muralis. Sanè phalaricam Lucanus dixit neruis mitti torilib. & quaedam machina, ut, Huc aut tortilib. vibrata phalarica neruis Obruat. Virg. vero ait, Turnum manu iaculati potuisse. Vnde apparet aut a Luciano ad auxesim illius qui occidendus fuerat, esse dictum, aut a Virgilio ad laudem Turni, qui talem hastam, manu iaculatus est. Fulminis acta modo. Amat tela cum impetu ventientia fulminibus comparare. Taurea terga, Vsurpauit p. taurina. Alibi taurinis foliis. Vnde sicut & Plinius dicit, deriuationes firmas non habent regulas, sed exeunt prout auctoribus placet. Bene autem per transitum eius arma descripsit. Duplici squamma, & auro. i. duplicib. squamis aureis. Squammarum autem sunt loricarum cathenae in modum squammæ compositae. Sanè squamma & splendorem significat, si a piscib. veniat, & sordes, si a squalore. Sed in Virg. splendorem ubique significat. Et clypeum superintonat ingens. Aut ipse ingens super clypeum intonat, aut ingens clypeum super ipsum tonat. Nam lectum est etiam hoc clypeum, ut probat Caper, quod magis debemus accipere. Nam Homerum imitatus est, qui ita ait, ἀπαβύσσε δὲ τοῦ ἔκπ' αὐτῶ. Euboico Baiarum littore. Bene Baiarum addidit ne Euboicam insulam intelligeremus. Vnde Chalcidenses venerunt qui condiderunt Cumas, quæ sunt Bais vicinæ. Prona trahit. Ita enim ædificatur Prochyta alta tremat. Atqui hæc insula plana est, sed epitheton de præterito trahit. Nam, ut dicit Plinius in naturalis historia, Inarimes mons fuit qui terræ motu diffluit, alteram insulam fecit, quæ Prochyta ab effusione dicta est, fundere enim est ἐκχύναι. Prochyta ergo alta, quondam. i. Durumque cubile. Mortiferum, ad poenam statutum.

ASCENSIVS.

IRRUMPUNT aditus Rutuli, &c. Docet, ut dixi, quomodo Rutuli prouocati irruerunt, vnde magna strages utrinque secuta est, non sine magno eorum, qui portas temere aperuerunt malo, nam ambo successu temporis interempti sunt, cum alijs q. plurimis, ut ex ordine patebit. Quæ quia nihil habemus Donati. Ordo talis est. Rutuli. i. populi ipsius Turni, irruptionem faciunt, ut. i. primum, aut ut. i. post q. videre aditus. i. portarum patentes. i. apertos, continuo. i. illico, Quercens, & Equiculus, pulcher armis. i. habens pulchra arma; aut potius pulcher in armis. i. cum esset armatus & Tmarus præceps animi. i. præcipitans animum suum. i. instabilis animi, & Hamon Mauortius. i. bellicosus & Marti similis (absimitur, s. cum vocali, sicut, in, absumi solet, cum dicitur Tmarus, & Mauortius Hemon. aut igitur omittenda est coniunctio, & aut Martius, non Mauortius, legendum est. Sed quia alibi eandem v. fecisse assumptionem, ut inter se colisse viros, & decernere ferro, ideo hic quoque eam esse censendam at dictam, aut versam, sup. ab agminibus totis, dedere terga. i. fugam, aut posuere vitam in ipso limine. i. introitu portarum. In crescunt intus crescunt, & augmentantur, tum. i. tunc magis animis discordibus. i. differentiibus, quæ alij expugnare, alij propugnare prædebat, & Troes collecti iam glomerantur eodem. i. ad eundem locum, quo hostes, & audent iam conferre manum, & procurrare longius. Extra portas. Nuncius perfertur Turno ductori furenti in diuersa parte. i. ab hac, ubi porta erat aperta, & turbanti viros, i. ad Turnum ductorem, &c. hostem feruere noua. i. magna, & inaudita cæde, & præbere portas patentes, & ita ipse deserit inceptum atque concitus. i. concitatus, immani. i. saeuissima ira,

Coniecto sternit iaculo, volat Itala curnus
Aera per tenerum, stomachoque infixa sub altum
Pectus ab it, reddit specus atri vulneris vnam
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepescit.
Tu Meropem atq; Erymantha manu, tum sternit Aphidnū
Tum Bitiam ardentem oculis, animisque frementem,
Non iaculo. neque enim iaculo vitam ille dedisset:
Sed magnum stridens contorta Phalarica venit,
Fluminis acta modo, quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squamma lorica fidelis, & auro
Sustinuit. collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, & clypeum superintonat ingens,
Qualis in Euboico Baiarum littore quondam
Saxeapila cedit: magnis quam molibus ante
Constructam iaciunt ponto. sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit.
Miscet se maria, & nigre attolluntur arena:
Tum sonitu Prochyta alta tremat, durumque cubile
Inarime Iouis imperijs imposita Typhæo.

ruit. i. præcipitanter currit, ad portam Dardaniam. i. quæ Dardanidæ aperuerant, aut ad portam Troianam, & ad fratres superbos. i. Pádarum, & Bitian, & sternit primū Antiphaten, nothum. i. filium naturalem, & illegitimum; vulgo, bastardum, vocant: Sarpedonis, illius viri Troiani, de matre Thebana. i. ex Thebis Thraciæ, sternit (dicit) iaculo coniecto, & sternit primum, enim, pro quia: is primus agebat se subaudi obuiam: cornus Itala. i. Italica, a Turno emissa, hoc est telum ex cornu factum, volat per aera tenuem, & infixa stomacho ab it sub pectus altum. i. profundum, aut eleuatū, specus. i. foramen factū, reddit vnam atri vulneris spumantem, & ferrum fixum in pulmone, tepescit. i. ibidem. Tum. i. deinde, postquam strauerat Antiphaten, ipse sternit

manu sua Meropem, atq; Erymantha, & sternit tum supple. sternit Bitian ardentem oculis, & frementem animis, non dicit sternit iaculo, neque enim. i. nam non. Nam ille non dedisset vitam iaculo. i. non potuisset letaliter vulnerari iaculo, sed phalarica. i. telū illud: contorta. i. brachijs Turni, venit stridens magnū. i. magnopere, acta modo. i. per modum fulminis, quam. i. phalaricam, nec duo terga, taurea. i. taurina, supple sustinuerunt, nec lorica fidelis squamma, & auro, & i. squamma aurea duplici. i. habens duplicem squammarum aurearum ordinem sustinuit. i. sursum tenuit, ita ut non penetraret, quia penetravit omnia, & ideo immania membra collapsa. i. simul labentia, ruunt. i. corruunt. Tellus dat gemitum, & ipse ingens. i. valde magnus, tonat super clypeum super quem. i. cecidit, aut si auersus cecidit, & etiam hoc clypeum dicit. Ordo est. Et ingens clypeum tonat super. i. ipsum corpus prostratū. Qualis. i. qualiter pila. i. columna saxeapila, lapidea, dedit quondam. i. aliquid (nam cecidit tempore Poetæ, vnde & Horat. in Arte, Debemur, morti nos nostraque, siue receptus Terra Neptunus classes Aquilonibus arcet Regis opus, sterilisque diu palus, aptaque remis Vicinas vrbes alij, &c. Exclusi autem illinc partem maris Iulius, sed præualuit mare, etiam Augusti tempore) in littore Baiarum Euboico, i. ab Euboicis Chalcidensibus in Italia, iuxta Baias habitato, quam. i. pilam constructam, ante. i. prius magnis molibus, supple. fluctus, aut procellæ iaciunt, i. deiciunt, ponto, i. per pontum, illa. i. saxeapila, pronā. i. inclinata ad terram, trahit ruinam sic. i. ut Bitias cecidit, & illisa penitus. i. penē intus seu intrinsecus, vadis. i. p. vada, aut ad vada recubuit. i. prosternitur, & arena nigra, aut quia profundæ, aut quia paludosa attolluntur. i. eriguntur, tum. i. deinde, Prochyta. i. insula illa, ante Misenum promontorium aulsa, olim ab Inarime, insula alta. i. olim antequam per effusionem planificata esset, tremat, sup. cum sonitu, aut tremat alta. i. altum, diffuso. i. sonitu ab alto; & Inarime altera insula vicina, abs qua Prochyta (ut dixi) vi aquarum abscissa est, imposita. i. imposita, & pro poenitentia (ut dicunt) assignata Typhæo. i. giganti, contra deos pugnare auso, imposita, inquit imperijs. i. per imperia Iouis, appositorie, durum cubile, aut imposita, ut sit illi durum cubile. Quia phalarica argutius a Landino describit, adde & eius verba quæ sunt, Phalarica (ut ait Ammianus) appellata est, a Phalari tyranno, vel quod phalas. i. turres, lectu diruat: est aut hastile missile, teres præterquam ad extremum: ubi prominet ferrum tripedale, stupa circumdata, & pice & sulfure, circumlitum addito aliquando bitumine, & oleo non emit titur, nisi concepta flamma, ut cum per aerem defertur, fulmen videatur, lædit lectu, & igni.

VARIA LECTIO.

CONTINVO Quercens. in antiquis libris, Querquens, habetur. Et pulcher Equiculus. in antiquis libris, Aquiculus, legitur. Et præceps animi Amatus. in antiquis libris, Amaros. Aut versi terga dedere. in libris nonnullis, Auersi terga dederunt.

dederunt Aut ipso portæ. In nonnullis exemplis, Ipsi, habet, Troes glomerantur eodem. In Rom. lib. legere est, In vnum. Aera per tenuem. In plerisque libris, Tenerum inuenias. Atri vulneris vndam. Sunt lib. antiqui, in quibus, Sanguinis vnda,

legas. Tū sternit Aphydnum. In lib. Ro. Achidnum. In Oblōgo, Afidnū, in alijs, Adfidum. in alijs Aphydnum. Constructā ponto faciunt. Antiq. lib. legunt, Constructam iaciunt pōto. Penitus vadis illisa. In antiquis libris legitur, Vndis inlisa.

SERV. Stimulos acres. Scuiendi

scilicet, nam sunt & timoris, & libidinis stimuli. Notanda quoque proœconomia quæ id agit ut verisimile sit Turnū victorem euasisse è castris. Vndique conueniunt. Illi sine dubio quibus Mars iniecit audaciam, inuenta opportunitate irruerunt castra Troiana. Duro in certamine linquit. Sine spe euadendi. At alios secum includit. Statius, Par operi iactura lucro, namque hoste recepto Excludere suos. Vltro. Insuper. Demens. Hoc ex affectione sua posuit poeta. Alibi, Sed tum forte caua dum personat æquora concha Demens & cantu vocat in certamina diuos. Dotalis regia Amata. Tibi data per dotem. Et bene. Amata, quæ illum sola generum esse cupiebat. Sanè notandum quia id agit, ut ostendat se non per imprudentiam Turnum inclusisse, sed illum per temeritatem sibi minime profutura castra penetrasse. Olli subridens. Magnam confidentiam virtutis ostendit. Priamo narrabis Achillem. Propter illud Sybillæ. Alius Latio iam partus Achilles. Et dictum est ut illud, Degeneremq; Neoptolemmum narrare memento. Rudem nodis. Non leuem, nec pulchrum, sed fortem. Cortice crudo. Viridi. Nam hastæ torrentur. Vulnus Saturnia Iuno detorsit veniens. Plerique sed non idonei commentatores, dicunt esse hoc loco occisum Turnum, sed causa œconomie gloriam a poeta Aeneæ esse seruata, quod falsum est. Nam si veritatem historię requiras, primo prælio interemptus est Latinus. Inde ubi Turnus Aeneam superiorem vidit Mezentij implorauit auxilium. Secundo prælio Turnus occisus est, & nihilominus Aeneas postea non comparuit. Tertio prælio Mezentium occidit Ascanius, hoc Liuius dicit & Cato in Originibus. Telū. Hoc loco telum gladium dixit ex longitudine. Vnde & mustela dicitur, quasi mus longus. Telum autem pro gladio posuisse illud significat, quod infert paulò post. Confurgit in ensē. Is. Falis, par, similis. Alte confurgit in ensē. Genus ferendi Gallicanum, Salustius, Regressi ad faciliores ictus loco cedebant.

ASC.

Hic Mars armipotens animum, &c. Prosequitur reliquam pugnae narrationem, docetque Turno vireis arte infusas: imitatur in hoc Homerum, qui deos, bello Troiano se immiscuisse frequenter attestatur. Faciensque verosimile, Turnum tantam vim belli sustinuisse: quocirca etiam Teucris animos ablatis dicit, ut non sua ignauia, sed deorum violentia in fugam versi censeantur; sic enim abunde purgantur. Nam (ut in ij. dictum est) nihil inuitis fas quenquam fidere diuis. Docet præterea portam a Pandaro, qui eam temerarie patefacit: inconsulte clausam, exclusis videlicet consocijs, & incluso Turno. De quibus omnibus nihil decerptum est ex Donato. Ordo igitur est. Mars armipotens, idest

*Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, & stimulos acres sub pectore vertit,
Immisitque fugam Teucris, atrumque timorem.
Vndique conueniunt; quoniam data copia pugna,
Bellatorque animo deus incidit.
Pandarus vt fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
Portam vi multa conuerso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosque suorum
Mœnibus exclusos duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit, recipitque ruentes
Demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrupentem, vltroque incluserit vrbi,
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuò noua lux oculis effulsit, & arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ, clypeoque micantia fulgura mittit.
Agnoscent faciem inuisam, atque immania membra
Turbati subito Aeneadē. tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ feruidus ira,
Effatur. Pan. Non hæc dotalis regia Amata,
Nec muris cobibent patrijs media Ardea Turnum.
Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
Poe. Olli subridens sedato pectore Turnus:
Tur. Incipe, si qua animo virtus, & consere dextram:
Hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.
Poe. Dixerat. ille rudem nodis, & cortice crudo
Intorquet summis adnixus viribus hastam.
Excepere auræ vulnus: Saturnia Iuno
Detorsit veniens: portæque infigitur hasta.
Tur. At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
Effugies: neque enim is teli, nec vulneris auctor.
Sic ait & sublatus altè confurgit in ensē.
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Diuidit, impubesque immani vulnere malas;
Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus, atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput, atque illuc humero ex vtroque pependit.*

armorum, & bellorum deus: addidit hic, idest hoc loco & tempore, Latinis scilicet Turni populis; vires. s. animorum, & corporum, quia geminat victoria vireis, & vertit. i. uertendo pungit (tractum a virga, quæ dum vertitur, boues stimulantur) sub pectore. i. præcordijs: stimulos acreis. i. uehementis furoris & iræ; & immisit Teucris fugam. i. animum fugiendi: quæ, pro. i. timorem atrum. i. perniciosum, & detestabilem, atq; ignominiosum, quia sicut rem laudabilem, claram & illustrem dicimus, ita vituperabilem, atram, & obscuram. Latini, sup. conueniunt vndique. i. ex omni parte: quoniam copia. i. copiosa facultas, pugna. i. pugnandi, data, supp. est. i. facta & concessa, & deus bellator. s. Mars, incidit animo. i. in animum eorum, hoc est omnem acceperunt animum, seu cupiditatem bellandi. Pandarus vt. i. postquam, cernit germanum. s. Bitia, corpore fuso. i. cuius corpus erat fustum, aut habentē corpus fustum, & vt cernit. i. cōsiderat & videt. quo loco. i. in quo statu & qua conditione sit fortuna, quia videt eā ad Latinos, relictis Teucris defecisse. & qui. i. qualis casus, agat res. s. bellicæ, torquet. i. applicat, & claudit, torquendo multa vi, portam conuersam. i. quam conuertebat ad postes suos vt claudatur, torquet inquam obnixus. i. obnitens humeris latis, & linquit multos suorum. i. ex suis cōmilitonibus, exclusos mœnibus. s. nouæ Troiæ, aut castrorum Troianorum, sub certamine duro, quia inuito Marte, qui quos Latinis addidit, Teucris abstulera: animos. At. i. sed includit alios secū, & recipit ruentes. i. præcipitanter accurrentes, vt recipiantur existentes demens. qui. i. utpote, qui non viderit regem Rutulum, idest Rutulorum, aut qui & ipse Rutulus erat, hoc est Turnū in medio agmine. s. Troianorum, ruentium. s. ad portas, & ita irrupentem. i. vi intrantem, & qui incluserit vrbi. i. in urbem, vltro. i. vltra id quod deberet facere, quia quem debebat summa vi propulsare, ignarus recepit, atq; inclusit, veluti, sup. includeret Tigrim immanē. i. ferocissimā, inter pecora inertia. i. arte repugnandi, aut se defendendi carētia, vt sunt oues, & capræ, quas, vt decorum styli seruet, periphrasticos tantū, & non expresse ponit, ne in re tam sublimi, humillima nominet, sicut alibi pro ciconia, dixit, Candida venit auis &c.) continuo. i. statim, vt receptus, atque inclusus est, lux. i. fulgor, noua. i. insolitus, & vehemens, effulsit. i. emicuit, oculis. s. Turni, & arma, sup. eius sonuerunt horrendum. i. horrende, aut horribiliter. cristæ. s. ipsius galeæ, de qua dictum est, quæ magis illa tremens, tanto magis effera flammis, sanguineæ. i. sanguinei, quia ignei coloris, & mittit clypeum. i. in clypeū, fulmina micantia. i. radios in morem fulminis resplendētes, Aeneadē. i. Aeneæ subditi. s. Troiani turbati, subito. i. ex re subita, aut de repente, agnoscunt & faciem inuisam. i. q̄ odio

habebant, aut talem, cui inuideri posset, quasi inuisibilem, si in ea significatione diceretur, atque immania membra. i. valde magna & terribilia quæ res in gloriâ cedit. Aeneas, qui talem vincere poterit. tum. i. tunc; Pandarus ingens. i. valde magnus, & sine exemplo, emicat. i. eminet, & extra alios tollitur, & feruidus. i. feruens, & incensus, ira mortis fraternæ. i. concepta, propter necem fratris eius. f. Bitæ, effatur. i. palam, & clara voce loquitur. Hæc non est regia dotalis Amata. i. quam Amata Latini coniux in dotem tibi cum filia sponddit. nec Ardea. f. ciuitas patria; Turni media. i. in medio sui, cohibet. i. continet; Turnum. f. medium in ea, ut sit media, pro medium, muris patrijs. i. intra quos natus est; tu ò Turne vides castra inimica, nulla potestas exire. i. exeundi hinc; est, sup. tibi. Turnus subridens olli, idest tunc illi, pectore sedato. i. tranquillo, inquit, supp. incipe. i. ini mecum certamē, aut duellum, si qua. i. aliqua virtus est animo, & confere dextram. f. mecum, tractum a luctatoribus, tu narrabis Priamo. f. apud inferos, quo te mittam, sicut Pyrrhus in secundo. Referens ergo hæc, & nuncius ibis Palidæ genitori illi mea tristitia facta, Degenerēque Neoptolemum, narrare memento, narrabis ergo Priamo Achilli similem, inuentum, etiam hic. i. in hac noua Troia. Dixerat. f. Turnus ille. f. Pandarus annexus. i. annitens, summis viribus, intorquet. f. in Turnum, licet non peruenit in eum vique, hastam rudem nodis, & crudo. i. impolito cortice. Auræ. i. aer, & ventus, accepere. f. hastam. Iuno Saturnia detorsit. f. de Turno; vulnus, i. hastam, veniens. f. in Turnum, nisi Iuno

depulisset. Aut sic. Auræ accepere vulnus. i. lesæ, & vulneratæ sunt, hoc est tranfixæ, & non Turnus, quia, supp. Turnus ait, tu non effugies hoc telum. f. cum; comminus concertatur enses, videlicet, quod. f. telum. i. quem enses, mea dextera versat. i. vibrat, & tractat, enim. i. nam, auctor teli, nec vulneris est. is. i. talis. f. qualis tu es. Ait inquam Turnus sic, & consurgit. i. erigit se; in enses sublatum. i. sursum erectum, & diuidit ferro. i. ense ferreo, frontem. f. Pandari, mediam inter gemina. i. ambo tempora. i. extremitates concavas capitis, & diuidit malas. i. maxillas, impubes. i. imberbes, vulnere immani. f. sæuissimo, sonus fit. f. ex ictu, & tellus concussa est ingenti pondere. f. corporis cadentis. Ipse enim pādarus moriens, ster nit humi. i. super humum, artus. f. suos collapsos, atque arma cruenta. i. fœdata, cerebro. f. effuso, atque caput pendit illi in partibus æquis. i. æqualibus, ex utroque humero, huc atque il luc. i. in utramque partem, tam dextram, quam sinistram.

V A R I A L E C T I O.

QVI casus agat res. In Romano libro, Quis legitur. Lux oculis effulgit, In Romano libro, Offulgit. Micantia fulmina mittit. In libris antiquis, Fulgura, & verbum, Mittit numero variat. Si qua animo virtus. In Romano. Animi legitur. Versat. Est in Mediceo, Librat. Neque enim is teli. In Romano libro est scriptum. Neque enim es. Gemina inter tempora. Lib. nonnulli legunt. Media inter tempora. Atque illi in partibus. Antiqui libri, legunt absque, in, Atque, illi partibus.

S227.

Bello, gentiq; fuisset: Duo dicit. Et bellum finiri potuit omnibus interemptis, & gens penitus fuisset extincta occiso Ascanio, a quo Romani ducunt originem. Ideo Bello, gentiq; dixit, quia bellum plerunque finitur gente superstitē, ut in bello Troiano cōtigit. Cædisq; insana cupido. Excusat Turnum cur non a porta fugatis Troianis penitus deleta sint castra. Principio. Intra castra, post Troianorum fugam. Succiso poplite Gygen. Excipit. Ordo est, Excipit, & succidit poplite, nam ante fuit ut eum circumueneret insidijs. Poples autem, pō correpta est, sicut in Sereno legitur, sed producitur positione. Hinc. Nec loci est, nec temporis, sed ordinis. i. deinde. Raptas at, de hostilib. cadaueribus. Nam quod dicit Donatus, ab armigero, nō procedit, nec enim lectum est. Iuno vires animumque ministrat. & nō sit incongruū vnum tot occidisse, dat Iunonis auxilium, Horatius in arte poetica. Nec deus interfit, nisi dignus vindice modus inciderit. Alcandrumq; Haliumq; Nemo naq; Prytanumque. Homeri versus, tantum coniunctione mutati. ἀλλανδρον δ' ἄλιον τε πρυτανίτην. Vnde apparet nō ad historiam, sed ad ornatum poematis hæc noia pertinere. Tendentē contra. In se facientem impetum. Cum galea longe iacuit capite. Ad exprimendam celeritatem præterito vsus est tempore, Potuisse autem caput cum galea longe iaci, præmissa loci altitudo significat. Erga eum cominus percussam intelligamus, sed tantam vim ictus fuisse ut longe caput excuteret. Felicior. Peritior, Nam in vngendis telis non est felicitas, sed peritia. Sanē nec vngo, nec vnguētū u, recipit, excepto vno nomine, ut vnguē. Vnde est, Et pingues vngue ceras. Ferrumque armare venao. Speciose dictum armabat ferrum, quo nos armare

*Diffugiunt versi trepida formidine Troes:
Et, si continuo victorem ea cura subisset,
Rumpere claustra manu, sociosq; immittere portis;
Vltimus ille dies bello, gentiq; fuisset:
Sed furor ardentem, cædisque insana cupido
Egit in aduersos.
Principio Phalarim, & succiso poplite Gygen
Excipit. hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergum (Iuno vires, animumq; ministrat)
Addit Halyn comitem, & confixum Phegea parma:
Ignaros deinde in muris, Martemq; cientes,
Alcandrumq; Haliumque, Nemonaque Prytanumq;
Lycea tendentem contra, sociosq; vocantem
Vibranti gladio connixus ab aggere dexter
Occupat. huic vno deiectum comminus ictu
Cum galea longe iacuit caput. inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
Vngere tela manu, ferrumq; armare veneno:
Et Clytium, Acoliden, & amicum Cretea Musis;
Cretea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, numerosq; intendere neruis:
Semper equos, atque arma virum, pugnasq; canebat.
Tandem ductores, audita cæde suorum,
Conueniunt Teucris, Mnestheus, acerq; Sereftus;
Pallentesq; vident socios, hostemq; receptum.
Et Mnestheus. Mn. Quo deinde fugā, quo tēditis inquit?
Quos alios muros, quæ iam ultra mœnia habetis?
Vnus homo, & vestris ò ciues vndique septus
Aggeribus, tantas strages impune per urbem
Ediderit? iuuenum primos tot miserit Orco?
Non infelicitis patriæ, veterumq; deorum,
Et magni Aeneæ segnes miseretq; pudetque?*

consequimus. Amicum Cretea a musis. Poetam Lyricum, & tale est schema per repetitionem, ut sequitur Pulcherrimus Astur, Altur equo fidens. Numerosque intendere neruis. Rhythmos facere intentione neruorum. Nam nunc sunt Rhythmi, ut, Numeros memini, si verba tenerem. Ergo hoc dicit, Secundum chordas verba componebat. Audita cæde suorum. Seruat, τὸ πρῆπον. id est decorum, ne præsentibus ducibus Turnus tot strages fecisse videatur. Quo deinde fugam? Aut vacat deinde, ut tandem, gentium locorum. Aut intelligimus mente eum tractasse, quod de campis milites solent ad castra confugere, & sic dixisse, Quo deinde? scilicet de castris, quo fugitis vltius? & hoc est melius. Vnde & sequitur, Quos alios muros? & sic est dictum post cogitationem, Quo deinde? sicut Terent. dixit. Quid igitur faciā? Vnus homo. Ac si diceret mortalis. Et bona attenuatio est, cum supra dixerit Rutulum in medio non agmine regem. Infelicitis patriæ. Troia, in qua nunc sunt. Veterumq; deorum. Penates significat, quos semper coluere Troiani. Miseretq; pudetq;. Sic Pallas. Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris.

DIFFUGIUNT versi, &c. Asc.

Docet exemplis, quæ sit alea belli, cum etiam vnum hostem intra mœnia sua clausum, fugerint Troes, & Turnus immemor salutis, & victoriæ, non meminerit portas aperire, atque socios recipere, quos si recepisset, gentem Troianam delere potuisset. Describit præterea, primorū bellatorum resistentiā & Cretei ut varietate opus placeat, etiam in musica peritiam, & Mnesthei acrem increpationem. De quibus omnibus hoc trā receptum est Donati. Semper æquos. Laus hominis, quod trā musicā, nō ad turpeis actus, sed ad res egregias adhiberet. Miseret

intra mœnia sua clausum, fugerint Troes, & Turnus immemor salutis, & victoriæ, non meminerit portas aperire, atque socios recipere, quos si recepisset, gentem Troianam delere potuisset. Describit præterea, primorū bellatorum resistentiā & Cretei ut varietate opus placeat, etiam in musica peritiam, & Mnesthei acrem increpationem. De quibus omnibus hoc trā receptum est Donati. Semper æquos. Laus hominis, quod trā musicā, nō ad turpeis actus, sed ad res egregias adhiberet. Miseret

feret. Pertinet ad deos. Pudet Pertinet ad Aeneam. Hæc ille. Ordo est. Teucris versis in fugam, formidine trepidam res in quibus est, ut mentes Teucrorum præ anxietate trepidas facient, diffugiunt. i. in diuersa fugiunt, & si ea. i. talis cura. i. sollicitudo aut providentia, subisset. i. subiisset, continuo. i. ut diffugerent, victorem, i. mente non victoris. i. Turni, rumpere claustra. i. clausuras portarum, manu. i. sua, & immittere portis. i. in portas, ut sit datus casus, aut, per portas, ut sit ablatius, per locum significans, socios. i. comilitones, ille dies fuisset ultimus bello, scilicet cum Troianis gerendo, & genti. i. Troiana, quam morte Ascanij deleuisset, sed furor. i. Martius, & insana cupiditas, occidendi, egit. i. impulit eum, in aduersos, i. obstantes si qui erant. Ipse igitur, excepit. i. e medio mortaliū tollit, principio Phalarim, & Gygen, poplite succiso. i. cui poples prius ab eo succisus erat. Est autem poples poplitis, non poplex poplicis, posterior pars cruris, supra suras ex aduerso genū, ubi est neruorum eminentia. & ipse ingerit hinc. i. deinde, aut ex hac nece, fugientibus. i. Troianis, hastas raptas, i. quas rapui de terra elapsas fugientibus, ingerit inquā in tergum, quia terga dedere. Iuno ministrat vires, & animū (ut verisimile sit, unū tot potuisse Iunonis attestatur auxilium Turno præsens fuisse) addit igitur, prostratis: Halyn comitem. i. socium mortis, & Phegea confixum, parma. i. simul cum parma: deinde, sup. addit, aut occupat, (ut sequitur) in muris. i. intra muros ignaros. i. ignorantes, quod ipse Turnus intra moenia esset, & cientes. i. aduocantes, socios. i. excludos. Addit inquā Alcandrum, & Halium, & Noëmona, & Pytanin, alij tamen, Prytanium, legunt: legendo autem ut Ser. Pytanin, erit spondus in quinto, & ipse dexter. i. expeditus bellator, potius quā a dextera veniens, connixus ab aggere, occupat gladio vibrati. i. euaginato, & micanti, nam dum gladius molli bractea quatitur, vibrare dicitur. Lyncea. i. virum illum a nominatiuo Lynceus, tendentem contra. i. facientem impetum, & vocantem socios, caput iacuit hinc deiectum cum galea, longe. i. a trunco, vno ictu. comminus. i. facto, hoc est quasi coniuncta manu. Inde, sup. occupat: Amycum, virum illum, media breui, & proprium, vastatorem ferarum. i. interfectore faciē-

do filias, abactis. aut sublatiis feris vastas, quousque Amyco, alter non erat felicius. i. magis idoneus, aut cum maiore felicitate, & dexteritate solitus, virgere manu. i. sua tela, & armare veneno ferrum, quousque nos armamur, & sup. occupat Clycium Aeoliden. i. Aeoli filium, & Cretea, amicum Musis. i. Philomusum, & poetam Lyricum, habet autem mediam longam, quia adiectiuum hic est amicum, Cretea, inquit, comitem Musarum, cui carmina, & cithara erant, sup. semper, cordi. i. voluptati, & ad cor, & intendere numeros neruis. i. neruos numeris, ut hypallage sit, aut intendere numeros. i. facere rhythmos, neruis. i. ad crepitum neruorum. Qui, sup. canebat semper equos, atque arma virum. i. virorum, & pugnas idest Lyricus erat, unde Horat. in arte, Musa dedit fidibus diuos puerosque deorum. Et pugilem victorem, & equum in certamine primum. Ductores Teucris. i. Mnestheus, & Serestus acer. i. strenuus, conueniunt tandem cæde suorum audita, & vident socios palantes. i. temere oberrantes, & hostem. i. Turnum, receptum. i. in moenia. Et Mnestheus, inquit deinde, aut quo deinde. i. deinceps, & post hac: quo, inquit, tenditis. i. dirigitis, fugam. i. vos fugientes, quod muros alios, & quæ moenia ultra. i. ita habetis? q. d. nullos, & nulla. O ciues, vnus homo, & sup. is septus. i. circumuallatus vndique vestris aggeribus, ediderit. i. permittatur ne ederet, impune. i. passim, & sine vindicta, per urbem. i. vestram, tantas strages; & miserit. i. permittetur mittere Orco. i. ad Orcum. i. in ferrum, tot primos iuuenum. i. principes iuuentutis? q. d. indignum esse. Vnde addit: Non. i. non ne, o legnes. i. ignaui, & inertes, miseret, supple vos infelicis patriæ, quæ penitus exterminatur, & deorum veterum. i. quos antiqua religione coluistis, non i. non ne pudet, sup. vos, magni Aeneæ. i. tantum dedecus facere Aeneæ tanto viro? aut non. idest nunquid pudet, sup. vos, magni Aeneæ. i. nunquid ideo non resistitis, quia Aeneas vobis pudori, & dedecori est; q. d. id non debere: sed prior constructio placet.

CAEDITURVE insana cupido. In veteribus exempl. legitur, VAR. Infanda. In tergum. Romanus liber, Tergus, habet. Et confixū LIET. Phegea parma. Veteres libris. Confixa, legunt.

SERV.

Ceu seuum turba leonem. Sensus hic est Haud aliter Turnus retrocedens petebat fluuium ac solet leo pressus multitudine, nec terga præbere, propter iram vel pudorē, nec posse, licet cupiat in venantes impetum facere. Nec contra vires audet Saturnia Iuno. Atqui fauente numine debuit et contra multitudinem posse, sed hoc Iuppiter vetuit. Haud mollia iussa ferentē. Melius quā Homerus, hunc locum executus est. Saluo. n. sensu vitauit, & fabulosa, & vilia. Nam ille ipsas minas exequitur. Ergo. Quia numinis est desertus auxilio. Telis obruitur. Lucanus eundem sensum per declamationem dicit, Telorum nimbo peritura, & pōdere ferri. Vimbo. Scutum. Nam a parte totum significat. Et piceum (nec respirare potestas) Flumen agit: Ordo est, Sudor piceum flumen agit, hoc est sordidum, quia sine respiratione pugnant. Tum demum. Postquam aliter se euadere posse non vidit. Omnibus armis. Cum minus est. Ille suo cum gurgite flauo. Hysterologia est, cum ille eum excepit. Non enim procedit cum suo gurgite, quasi posset fieri ut eum lineis suis fluentis exciperet. Sane quæruni multi cum Tyberis Aeneæ faueat, cur liberauit

Poe. Talibus accensi firmantur, & agmine denso consistunt. Turnus paulatim excedere pugna, Et fluuium petere, ac partem, quæ cingitur amni. Acrius hoc Teucris clamore incumbere magno, Et glomerare manum: ceu seuum turba leonem Cum telis premit infensis: at territus ille Asper, acerba tuens retro redit, & neque terga Ira dare, aut virtus patitur: nec tendere contra, Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela, virosque, Haud aliter retro dubius vestigia Turnus Improperata refert. & mens exæstuat ira. Quin etiam bis tum medios inuaserat hosteis: Bis conuersa fuga per muros agmina vertit. Sed manus è castris propere coit omnis in vnum: Nec contra vires audet Saturnia Iuno Sufficere: aeriam cælo nam Iupiter Irim Demisit, germanæ haud mollia iussa ferentem, Ni Turnus cedat Teucrorum menibus altis. Ergo nec clypeo iuuenis subsistere tantum, Nec dextra valet: iniectis sic vndique telis Obruitur: strepit assiduo cava tempora circum Tinnitū galea, & saxa solida æra fatiscunt, Discussæque iubæ capitis: nec sufficit vimbo Ictibus; ingeminant hastis & Troes, & ipse Fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor Liquitur, & piceum, nec respirare potestas, Flumen agit: fessos quatit eger anhelitus artus. Tum demum præceps saltu sese omnibus armis In fluuium dedit: ille suo cum gurgite flauo Accepit venientem, ac mollibus extulit undis, Et letum ad socios abluta cæde remisit.

Turnum. Sed soluitur ista ratione. Nam ob hoc Turnum dicit esse liberatum, ut maior Aeneæ gloria seruaretur.

ASC.

TALIBVS accensi firmantur, &c. Docet quomodo tandem Turnus se in Tyberim præcipitem dedit, saluusque socijs redditus postquam variam ediderat stragem. Vnde hoc solum habemus ex Donato. Talibus accensi. Ostendit quantum commoda horum menta valent. Hæc ille. Ordo est. Troes, sup. accensi; talibus. i. verbis Mnesthei, firmantur, idest firmi, & constantes efficiuntur, & consistunt, idest simulstant, aut circumstant Turnum agmine denso, Turnus, supple cœpit excedere, aut excedere, idest excedebat paulatim pugna. i. è conflictu, & petere, scilicet cœpit, aut petebat fluuium, scilicet Tyberim, ac partē. i. vrbis, quæ cingitur amni, hoc est dexteram Teucris incumbere, idest incumbabant, aut cœperunt incumbere; hoc, idest tanto acrius, supple cum magno clamore, & glomerare, idest circunducere manum, ceu. i. quemadmodum, cum, idest quando: turba, idest multitudo populi, premit telis infensis. i. inferentibus vim, leonem seuum. i. ferocem, ac ille. i. Leo territus, tuens. i. inspicuens, acerba. i. acerbè redit,

Oo 4 retro

retro. i. retrorsum, & neq; ira, aut virtus patitur dare terga. i. ob-
vertit in fugam, nec patitur tendere contra. i. impetum facere
in tantam multitudinem; nec, supp. ille cupiens quidem. i. li-
cet cupiat, hoc. f. tendere contra, est potius. i. potest per tela,
& per viros. i. propter tela, & viros. quibus impeditur, aut nō
est potis tendere contra per tela, & per viros cupiens quide-
hoc. i. licet hoc cupiat, haud. i. non aliter Turnus dabijs. f. qd
faceret, refert retro. i. retrorsum, vestigia impropertata. i. non
properata, sed maturata, nam cum interdum insiliret, nō au-
fugit properanter, & mens, supp. eius exaestuatur. i. effertur, &
excandescit ira. Quinetia. i. insuper, ipse inuaserat tum i. tunc
bis hostes medius, & conuertit bis agmina. f. Troianorum, cō-
uersa fuga. i. per fugam per muros. i. per longitudinem mu-
rorum, sed omnis. i. tota manus, i. armorum multitudo, coit
. i. congregatur propter. i. festinanter, in vnum. f. globum, Nec
Iuno Saturnia, audet sufficere. i. subministrare vires, contra. i.
in contrarium, contra Troianorum. f. impetum. Nam Iuppi-
ter demisit celo Irim auream. i. in aere versari solitam ad ar-
cum pluuialem ferentem. i. afferentem, aut deferentem, ger-
manæ. i. Iouis, hoc est Iunonis, quæ de se in primo dixit: Ast
ego quæ diuum incedo regina, Iouisque Et soror & coniux,
&c. Iussa. i. mandata, haud mollia. i. non leuia, sed aspera, &
magni momenti. f. interitum Turni, ni. i. nisi, Turnus cedat. i.
excedat, menibus Teucrorum altis. i. aut sublimibus, aut no-
bilibus, & dijs superis caris, quia fataliter constructis. Ergo
quia. f. Iuno retraxit manum, & ita auxilio deorum destitu-
tus erat, iuuenis. f. Turnus, nec valet subsistere. i. sustinere, tā-
tum. i. tantam vim, clypeo nec dextra, sic. i. vsq; adeo, aut in
tantum obruitur ipse telis iniectis vndique, galea, scilicet
Turni strepit circum tempora caua, tinnitu. i. crepitu, qualē
æes reddere solet, assiduo. i. sine intermissione durante, & era,
idest arma ærea solida. i. firma & fortia, fatiscunt. i. affatim

hiscunt, & aperiuntur saxis. f. iniectis in ea, & iuba. i. galeæ
cristæ aut ornatus in morem iuba dependentes, discussæ sūt
capiti. i. a capite, nec umbo. i. curuatura clypei sufficit ictibus
& Troes, scilicet gregarij & ipse Mnestheus. f. ductor, & egre-
gius vir fulminens. i. morem fulminis impetum faciens, inge-
minant. f. ictus, hastis, scilicet iniectis, tum. i. deinde, sudor li-
quitur. i. defluit, toto corpore. f. Turni, & agit. impellit, flumē
piceum. i. crassum, & subnigrum, qualis est sudor inter arma,
nec potestas. i. facultas est respirare, pro eo quod est respiran-
di: anhelitus æger. i. saucius & defatigatus, quatit. i. concutit,
& trahit, artus fessos. i. fatigata membra. Tum demum. i. &
tunc denique ipse præceps dedit se saltu. i. saliendo, sup. cū
omnibus armis: in fluuium, scilicet Tyberim. Ille. f. fluuius,
accepit eum gurgite suo fluuo. i. simul, dum a gurgite susci-
peretur, vt & deus, & fluuius eum suscepisse intelligatur, nā
vitosum fit, si cum instrumento præponatur, accepit ergo
cum venientem, ac extulit cum vndis mollibus. i. molliter, &
lente defluentibus, & misit lætum ad socios. cæde, idest san-
guine ex cæde superfuso, abluta. f. aquis Tyberinis: Bene dis-
soluit Seruius quæstionem de fauore Tyberis. Sed dicere
possemus Tyberim vtrisque fauere posse, quamuis ipsi inter
se capitales fuerint hostes.

V A R I A L E C T I O.

PAVLATIM excedere pugna. In Rom. lib. Pugna, legitur.
Quæ cingitur anni. In Romano lib & alijs, Vnda, pro. Am-
ni, habetur. Demisit: germanæ haud mollia. In libris anti-
quis legere est, Misit: germanæ haud. Accepit venientem. In
antiquis libris, Fugientem, repositum est. Et lætum socijs.
Antiqui libri, Ad socios, legunt.

Asc.

CECIDIT Ae-
neæ, &c. hoc
monostichon se-
orsum a sequen-
ti argumento le-
gendum est eius
autem est Ordo, Mezentius oc-
cidit, i. cadit in mortem, deci-
mo. f. Aeneidos libro ira, idest
propter iram, & furorem, quia
scilicet Pallas, Euandri filius,
interemptus erat. Hæc autem
particula, ira, latam complecti-
tur libri x. materiam, nam lon-
ga est indagatio, quæ fuerint
illius causa iræ. Concilium di-
uis hominum, &c. In x. libro,
acre, & totis viribus geritur
bellum, iam, scilicet rebus om-
nibus dispositis, & præmisso
deorum concilio, quod ardui-
tatem indicat futuri negocij,
sed ne longior sim. Ordo est.
Concilium, idest congregatio,
& conuentio, aut consilium, id
est consultatio, habetur diuis,
idest a dijs, aut inter deos, de
rebus hominum, idest huma-
nis, Rutuli circūstant interea,
scilicet dum dii consultant, &
Aeneas aduena omnibus por-
tis, idest ad omnes portas. Ae-
neas heros, i. vir heroica virtute, & generositate præditus, ad-
uenit cum multis millibus. f. Etruscorum. Mars vocat, scilicet

I N X. AENEIDOS LIBRVM M O N O S T I C H O N.

Occidit Aeneas decimo Mezentius ira.

I N E V N D E M M O D E S T I N I I V R I S C. A R G V M E N T V M.

*Concilium diuis hominum de rebus habetur.
Interea Rutuli portis circum omnibus instant.
Aduenit Aeneas multis cum millibus heros.
Mars vocat, & totis in pugnam viribus itur.
Interimit Pallanta potens in prælia Turnus.
Cadunturq; duces, cadit & sine nomine vulgus:
Subtrahitur pugna Iunonis numine Turnus:
Aeneas perstat Mezenti cæde piata:
Et Lausum inuicta perimit per vulnera dextra.
Mox ultor nati Mezentius occidit ipse.*

A L I V D I N E V N D E M.

*Placat & vxoris dictis, & iurgianata
Iuppiter. auxilijs instructus Troius heros
Aduenit: occurrunt Rutuli, atque in littore pugnant.
Occidit a Turno Pallas, victorq; superbus
Aeneas eripitur: Mezentius interit, acer.*

dit: mox, idest paulò post, & ita docetur anceps, & formido-
losa belli alea.

in certamen, & itur, scilicet
vtrinque, in pugnam totis vi-
ribus. Turnus potens in prælia
. i. robustus præliator, inter-
mit. i. occidit: Pallanta. f. filiū
Euandri, & duces. f. diuersi, v-
triusque partis cæduntur. i. oc-
ciduntur, & vulgus sine nomi-
ne. i. nobilitate, & fama. i. igno-
bile cadit. Turnus subtrahi-
tur. i. clanculum per subtilita-
tem, & calliditatem pugna. i.
ab ipsa pugna, numine, idest
diuina potestate: & nutu. i. vo-
luntate Iunonis. Aeneas per-
stat. i. perseverat in pugna, aut
superstat cæde, idest nece, Me-
zenti, pro Mezentij: piata, id-
est purgata, & peremit per vul-
nera, idest letaliter vulnerat,
dextra inuicta, idest quæ nun-
quam victa fuerat, Lausum. f.
filiū Mezentij, quem prius
laudauit, forte in commenda-
tionē auunculi ipsius Romu-
li. Nam (vt dixit Ouidius) Ilia
cum Lauso de Numitore sati-
alludit enim ad nomina futu-
ra, vt eorum antiquitatem pro-
bet Mezentius, ipse ultor, idest
vindex nati. i. filij sui Lausi, oc-
cidit. i. oppetit, & in necem ca-

PANDITVR interea domus omnipotentis Olympi: Secundum poeticum more, hoc dicit, factus est dies, quia dicitur poetæ matutino tempore aperiri coelum, noctu vero claudi. Vnde est illud, Ante diem clauso componet vesper Olympo, Nam & paulo post descriptus est no-

stem, vt, iamq; dies celo concesserat, vt intelligamus aliud diem esse consumptum, & nunc eum more solito noctis prætermisisse descriptionē. Quamquam panditur celum, etiam simpliciter possumus accipere quouis tempore. scilicet ad numina conuocanda, quod & melius est, quia ait interea. id est dum hæc geruntur. nam interea particula præterita negocia coniungit futuris. Sideream in sedē. In astriferum circulum, non enim omnes circuli astriferi sunt, sed solus superior. Vnde arduus omnes, Vt,

*Et iam finis erat cum Iupiter
æthere summo*

Despiciens mare veliuolum,
Castraque Dardanidum aspexit, populosq; Latinos. Post generalitatem intulit speciem, consequens. n. est vt omnes terras videns, cernat etiam castra Troiana. Bipatētib. Physice dixit, nam celum patet ab ortu & occasu. Est autem sermo Ennianus tractus ab oīiis quæ ab vtraque parte aperiuntur. Vnde & modo bipatētib. apertis intelligimus. Cælicolæ magni. Orationis istius intentio hoc agit vt ab odijs Troianorum Iuno reuocetur. Quianam. Cur. Ennianus sermo est. Versa retro? Mutata: vt, Quæ te genitor sententia vertit? Certatis. Aut contra vos, aut contra sententiam meam. Abnueram bello Italiam concurrere Teucris. Prohibueram Italiam contra Troianos bella suscipere. Atqui dixit in primo, Bellum ingens geret Italia, quod ita soluitur, aut quia cū vno deo, aut dea aliter loquitur. Vnde est in primo:

*Hic tibi, fabor enim quando
hæc te cura remordet.*

Aliter vero cum omnib. dijs, vilitatis causa propter remouendam conuentionem eorū & dissensionem. Aut certe quia ait in primo:

*Ternaque transferint Rutulus
hyberna subactis.*

Illic. n. dixit Aeneam in Italia contra Rutulos tantum esse pugnaturum. Nunc autem omnis est Italia in bella commota Iunonis instinctu, quod & Aleto promissit. vt, Finitimas in bello feram rumorib. vrbes. Et Iuno pollicita est se magis esse facturam: at, Ego si qua super fortuna laborum est, Ipsa regam. Abnueram. Prohibueram, vt contra, annuit permitit, & consentit significat. Quæ contra vetitū discordiæ

Prohibitionem meam. Et sic dixit vetitum vt equum, vnde est; Et seruantissimus æquus. Sanè sub commotione omnium deorum maxime solam tangit Iunonem, cuius odia insequentur, hoc etiam bello Troiano, quod etiam sequente Iouis allocutione manifestius indicant. Ferrumque laceßere. Pro ferro se laceßere. Ne accersite tempus; Nolite bellorum tempora præoccupare. Et bene satisfacit vxori cum prohibitione. Significat autem bellum Punicum secundum, quo Annibal ingressus Italiā apud Cannas, vicum Apuliæ, omnem populi R. deleuit exercitum. Olim. Quādoque. Alpes immittere apertas. Emphasis est. non. n. dixit per Alpes immittere exercitum, sed ipsas Alpes, quas patefecit, non sibi tantum, sed omnibus gentib. quæ secundum Catonem & Liviū muri vice tuebant Italiā, quas Annibal post bella Italiā, Hispaniā, quæ quatuordecim annis cōfecit, aceto rupit. Iuuen.

Et montem rupit aceto.

Denique loca ipsa quæ rupit, Apenninæ Alpes vocantur. Res rapuisse licebit. Clarigationem exercere, hoc est per feciales bellum indicere. Nam Ancus Martius cum videret populum R. ardentem amore bellorum, & plerumq; inferre bella gentibus, nulla iusta exstante ratione, & exinde pericula creari, misit ad gentem Equiculānam, & accepit iura fecialia, per quæ bellum indicetur hoc modo, sicut etiam de Albanis retulit Linius. Nā si quando homines aut animalia ab aliqua gēte rapta essent populo R. cum fecialibus. id est sacerdotibus qui faciendis præfunt foederibus, proficiscebatur etiam pater patratus, & ante fines stans clara voce dicebat belli causam, & nolentib. res raptas restituere, vel auctores iniuriæ tradere, iaciebat hastā, quæ res erat pugne principium, & sic licebat more belli res rapere. Clarigatio autē dicta est aut a clara voce quæ utebatur pater patratus, aut a τῆς κληροῦ, hoc est forte, nam per bellicam sortem inuadebant agros hostium. Vnde & κληρονομοὶ dicuntur Græce qui iure sortiuntur bona defuncti. Placitū. Mihi scilicet, Iupiter hæc paucis. Habet psonarum considerationem, vt superioribus personis de breuiloquio, e contra inferiori potestati prolixam orationē. Vnde ait de Venere. At non Venus aurea contra Pauca refert. Item Dido quasi regina paucis locuta est; vt, Tum breuiter Dido. O pater, ò hominum. Et Titianus & Caluus qui themata omnia de Virgilio elicuerunt, & deformaerunt ad dicēdi vsum, in exemplo controuersiarum has duas posuerunt allocutiones, dicentes

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS, LIBER DECIMVS.

PANDITVR interea domus omnipotens Olympi:

Consiliumque vocat diuum pater, atque hominum rex

Sideream in sedem: terras vnde arduus omnes

Castraque Dardanidum aspe-

xit, populosque Latinos.

Considunt tectis bipatentibus: incipit ipse:

Iup. Cælicolæ magni, quia nam sententia vobis

Versa retro? tantumque animis certatis iniquis?

Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.

Quæ contra vetitum discordia? quis metus, aut hos,

Aut hos arma sequi, ferrumque laceßere suasit?

Adueniet iustum pugne (ne accersite) tempus:

Cum fera Carthago Romanis arcibus olim

Exitium magnum, atque Alpes immittere apertas.

Tum certare odijs, tum res rapuisse licebit:

Nunc sinite, & placidum leti componite fœdus.

Poe. Iuppiter hæc paucis: at non Venus aurea contra Pauca refert.

V. O pater, ò hominum diuumque æterna potestas,

(Nanq; aliud quid sit, quod iam implorare queamus?)

Cernis vt insultent Rutuli, Turnusque feratur

Per medios insignis equis, tumidusque secundo

Marte ruat? non clausa tegunt iam mœnia Teucros.

Quin intra portas, atque ipsis prælia miscent

Aggeribus murorum, & inundant sanguine fossæ.

Aeneas ignarus abest. nunquam ne leuari

Obsidione fines? muris iterum imminet hostis

Nascentis Troijs, necnon exercitus alter:

Atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis

Tydides equidem credo mea vulnera restant,

Et tua progenies mortalia demoror arma:

Si sine pace tua, atque inuito numine Troes

Italiam petiere, luant peccata, neque illos

tes Venere n agere statu abso-
luto cum dicit Iunoni, Tu
causa fuisti periculis his
quibus Italiam fata concesser-
ant, Iunonem vero niti Ita-
tu relatio, per que n ostendit
Troianos non sua causa labo-
rare, sed Veneris. O pater. Ge-
neraliter pater accipe, nō tan-
tum Veneris. nam supra ait,
Diuum pater, atq; hominum
rex. Et bene in principiis fa-
uorem sibi arte conciliat. Ho-
minum diuumque æterna po-
testas. Hunc locum Prob. quæ-

rit, sed dicit vnam rem secundum Physicos, alteram secun-
dum Mathematicos, nam diuum potestas est, quia ipse est æ-
ther qui elementorum possidet principatum, hominū vero
quia bona Iouis irradiatio honores hominibus tribuit. Aet-
ernā aut potestatem adiecit p aliorum numinum discretio-
nem. Nā legimus & Apollinē deposuisse diuinam potestatem,
& Hercule vel Liberū patrem non semper deos fuisse. Nan-
que aliud sit. Ac si diceret, cum pene oēs dii in fauore Iuno-
nis concesserint. Nanque n. coniunctio ostendit eam hāc ha-
buisse cogitationē. Implorare. Implorare est auxiliū cū mise-
ratione deprecare, qua ratione bene dicimus, Imploro te vt
misero feras auxiliū: cōtra, Imploro te ad diē festum, nō pro-
cedit. Cernis. Ad augendam inuidiam ait cernis, ac si dice-
ret, non est opus narratione, cū Troianorū miseria ipse cons-
picias. Insultant Rutuli, Propter illud, interea Rutuli portis
circum omnibus instant. Insultare aut est inimicos irridere
p caulationē. Exultare vero, gloriari & lætari Per medios.
Suos. f. Insignis equis, Propter illud, Viginti lectis equitū co-
mitatus. nam castra non eques irruperat. Secundo Marte. Ad
illud respicit. Hic Mars omnipotens animū viresq; Latinis
Addidit. Ruat? Irruat. Clausa mētia, Magna inuidia. Scimus
n. vltimum esse præsidium in castra confugere, & hostilem
impetū plerumque differre, sicut factum est in bello Troiano.
Modo ergo dicit ademptā esse et hanc aram misericordiz, si
quidem intra muros hostis insultat. Quin. Quinetiam. Ipsi.
In ipsis. Aggerib. Aut munitionib., sed abusive. Et in muris
iō, q. a supra dixit, Ignotos deinde in muris Martemq; cien-
tes. Aggerib. Agger proprie dī terra ista quæ vallo facto pro-
pius ponitur, sed abusive & muros & munimenta omnia ag-
gerem dicimus, sicut modo. Aggeribus mœrorum, Pro muni-
mentis. Mœrorum pro murorum antiq. Nam veteres pleraq;
eorum quæ nos per u, dicimus, per œ, diphthongū pronun-
ciabant, hinc est mœrorē, pro murorum. Et econtra punio, p
penio, quod verbū a pena venit, hinc est, Et Punica regna vi-
des, cum Pēnas vbique legerimus, hoc aut facit orthographia
Græca, nā quam nos u, habemus, illi diphthongon hñt, ou, &
ideo putauerunt posse pro hac litera, licet non eadem, diph-
thongum ponit. Inundant. Impleant, & inundare faciunt. Le-
uari Obsidione fines? Liberari & oblique per Iouem inuidiā
commouet Iunoni. Aetolis surgit ab Arpis. Atqui nō est ven-
turus. Vnde accipiamus Venerem non quasi deam loqui, sed
quasi vnā de Troianis, vt in primo, Vnius ob irā Prodimur.
Item, Celi quib. annis arcem? ne futura ignorare videatur.
Aetolis aut Arpis sic dixit, vt Cumas Euboicas, nam de Æ-
tolia Diomedes venit qui Arpos in Apulia collocavit. Mea
vulnera restant. Vt possim iterum vulnerari. Demoror. Expe-
cto, sustineo. Si sine pace tua, Si sine tua beneuolentia; vt, O-
rantes pacem, venia nq; precantes; Item, exorat pacem diuū
ergo pace, beneuolentia, suffragio. Dicendo aut, Si ad Italiā
sine deorum voluntate veniunt, dent pēnas, ostēdit statim
esse absolutum. Inuito numine Troes. Syllepsis per genus est.
Luant peccata. Luant. i. absoluant. Dicimus aut & luo pēnā,
melius & luo peccatum, nam peccatū soluitur pēna. Qui. n.
crimine tenetur obnoxius, pēna eum liberat a pristina obli-
gatione. Cōtra, luo pēnam si dixeris, non procedit, quare pē-
na solvatur, tamen auctoritas ista licenter confunditur more
quo solet poni, vel a sequenti, quod præcedit, vel a præcedēti
quod sequitur. Neque illos Iuueris auxilio. Concessius est
iste modus secundum Probū, nanque in artibus non inue-
nitur, Fit aut quoties ratio contentione quasi videmur con-
cedere, quod tñ nolumus fieri, nā id agit hoc loco Venus, vt
Iuppiter magis præstet auxilium. Responso secuti, Hoc est, Si

Iuueris auxilio. sin tot responsa secuti,
Quæ superi, manesque dabant: cur nunc tua quisquam
Vertere iussa potest? aut cur noua condere fata?
Quid repetam exustas Erycino in littore classes?
Quid tempestatum Regem, ventosque furentes
Acolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam manes (hæc intentata nanebat
Sors rerum) mouet, & superis immissa repente
Alecto, medias Italum bacchata per vrbes.
Ne super imperio moueor: sperauimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere maui.

non solum prohibiti nō sunt,
sed eis etiam concessum est.
Superi. Vt Apollo. Manes. Vt
Creusa, & Anchises. Quisquā.
Verecunde, quia apud maritū
contra vxorem agit. Exustas
Erycino in littore classes? Ar-
gumentum est vtrum habeat
voluntatem nocendi quæ no-
cuit, Erycino autem in littore
secundum opinionem suā di-
xit. Nam alii apud Caietam di-
cunt exusta nauigia, vnde &
Caieta dicta est. Actam nubi-
bus Irim? Impulsam. f. vt per-

suaderet matrib. nauium incendiū. Aut fm artem Rhetori-
cā, rem vnam in duas diuisit, nā per Irim naues exustæ sunt.
Sed melius est (vt sit iteratio) a Turnū missa intelligere, nec
nos moueat ordo cōuersus. Solēt n. grauiora in principiis &
in fine fm artē Rhetoricā poni. Nubibus. Per nubes. Sors re-
rum. i. regnū, nam per sortē inter se fratres mundi regna di-
uiserunt, quæ Iuno præter inferos in Troianorū perniciem
mouerat. Superis immissa. Ac si diceret; non iā Troianis, sed
dijs. Respexit autem ad illud, Et celi conuexa per auras. Bac-
chata per vrbes perfurit. Et bene bacchata p vrbes, quia per
simulationem sacrorum Liberi patris, matres egerat in furo-
rem. Super imperio. De imperio, vt. Multa super Priamo rogā-
rans. Est aut verecunda petitio & obliqua, perquam magna
Ioui inuidia commouetur. Superauimus ista, Absolute dixit.

A S C E N S I V S.

ANDITVR interea, &c. Quemadmodum præmisi-
mus in hoc x. lib. sicut cōsummatissimus est nume-
rorū denarius, ita ad consummationem perducen-
tur bellorum præludia. summis. n. viribus vtrique
concurreretur, præsentibus videlicet ducibus. Ceterum, quia
vbi tñ est rerū. vireq; periculū, non sine consilio inchoandū
est, quia (vt dicit Sal.) Priusquam incipias consulo, & vbi cō-
sulueris mature facto opus est; ideo ex more Homérico, in
dijs agit rerū humanarū officia, docetq; Iouem cōciliū con-
citasse deorum, illicq; inter Venerē & Iunonē, summū fuisse
certamē, cuius cū Iuppiter modū nō inueniret, pollicetur se
equum vtriusque fore, nec alterum plusquā alterū adiuturū,
vt. f. cognoscamus quanto præstantior sit Turno Aeneas, quē
sine numinis suffragio facile vicerit. Tota ergo fictio Poetæ,
in Aeneæ gloriam tendit, vtq; ex paradoxo Stoicorū doceat
deis ipsis res humanas curæ esse. Habemus ergo post deorū
consiliū Iouis, contentione sane argutam, Meminerimus aut
ab Egnatio legi, Omnipotentis Olympi, non, Omnipotentis,
idq; sequemur, Donati verba sunt. Celicolæ. Omnium facit
cām, qm fauore Iunonis, oēs contra Troianos erāt, nomina-
tim aut, vxorem suā carpere noluit. Snia Verfa. Ostendit nō
decere deos mutari, aut iniustos esse. Abnuera bello Italiā cō-
currere. Non est cōtra id, qd dixit in j. Bellū ingens geret Ita-
lia, nā Aeneam dixit gesturū bellū in Italia, non, Italiam ge-
sturā. Cum aut oēs deos obiurgat, Iunonē insolentia repræ-
hendit. Venus aut nacta est tēpus cōgruum querelis, quia vi-
dit Iouē fauentē Troianis, Hæc ille. Ordo est. Domus Olym-
pi omnipotentis i. celū, pāditur. i. aperitur, interea. f. orto so-
le, & pater diuū. i. diuorū, & rex hominū. f. Iuppiter, vocat cō-
ciliū. f. deorū, i. deos ipsos cōcitāt, & conuocat, in sedē æthe-
reā. f. super æthera, vnde. i. de qua sede, ipse arduus spectat oēs
terras, & castra Dardanidū, pro Dardanidarū. i. Troianorū, a
Dardano Iouis filio ortorum, & populos Latinos. i. Italicos,
Turno fauētes, sup. dii, confidūt. i. simul sedē capiūt, rectis bi-
patientib. i. vtrinq; patientib. & superne, & inferne, aut ab or-
tu, & occasu. Ipse incipit. f. cōcionē. O celicolæ. i. dii superi,
celū colētes magni. i. maximi numinis, summæq; potestatis,
quia nam. i. quā obrem, snia. i. decretū, & statutū fatale, quod
semel fecistis, est vobis verfa retro. i. retrorsum, h. e. reuocatū
est, & nō procedit, nec sortitur effectū, & quianā. i. cur, &
certatis tñ. i. intantum, animis iniquis. f. contra placidū &
decretum molientib. Abnueram. i. nolueram, & contra nutū
i. voluntatem meam, erat Italiam concurrere bello, Teucris,
idest cum Troianis, voluit tamen Teucros bellum gerere in
Italia. Nam in j. dixit, Bellum ingens geret Italia. sic autem
Don.

Don. soluit difficultatē. Sed malim dicere Iouem in j. dixisse Veneri, non quod approbaret, sed quod futurum sciret, sicut (si licet prophana sacris altruere) Christus Petro dixit, Ter me negabis, aut de Iuda, Vnus vestrum me traditurus est. non indicans quod voluit, sed quod futurum nouit. Quæ. i. qualis est, sup. istæ discordia, contra vetitum. i. prohibitionem meam quis metus. i. quæ religio suavit, aut hos. i. Teucros, aut hos. i. Rutulos, sequi arma, & laceffere ferrum. i. laceffere se ferro, aut ferrum lacerum efficere nimia pugna. Tempus iustum. i. debitum & legitimum pugnae, adueniet. s. olim, sponte sua, ne accersire. i. nolite prouocare, olim. s. cum fera Carthago immitteret arcibus Romanis. i. in arces Romanas, magnum exitum. i. excidium, & cladē multorum ciuium, atq; immitteret Alpes apertos. i. Alpinos populos, aut eos quos per Alpes traduxit Aenibal, montē qui fregit aceto, vt dicit Iuuen. Licebit. i. licitū erit, tū, i. tūc, certare odijs, & licebit tū. i. tunc, rapuisse res. i. rapinas facere, sinite. i. desinite nunc, & vos latini. i. cōcordes, & fauentes, cōponite fœdus placitum. s. mihi, qui nolo Italiā concurrere Teucris. Iuppiter &c. Subinfert orationē Veneris, Iunonē acerrime inculantis, quod in Aeneā, Aeneæq; socios, grauius irascatur. Vnde dicit Donat. sic. Alecto. Cōmouerat superos, vêtos, fluctus, terras, homines, restabant aut inferi, quæ & hos, nuper mouit. Quia nihil extat Donati. Ordo est. Iuppiter hæc. s. elocutus est, paucis, sup. verbis, at. i. sed, Venus aurea. i. formosissima, refert contra. i. cōtrario, h. e. rñdet non pauca, i. multa. O pater. s. omnium, nā iuuas pater, interpretat Iuppiter, & quia deū & deorum, hominumq; regē alloquitur, generaliter accipiendū, recte censet Seruius, o æterna potestas hominū & diuū. i. diuorū. i. qui æternum habes imperiū in homines, & deos oēs (facit aut parenthefin, quia Iuppiter, dicat, quid me compellas gnata? ad hoc enim rñder, in eo solo esse spem salutis, dicens: Nanque indeo te alloquor, nam quod aliud. s. nomen aut auxilium sit vsquā, salubri quā in te, quod queamus implorare. i. ploratu efflagitare, aut deprecari: q. d. nullū) Tu cernis, vt. i. quemadmodū Rutuli insultent. s. ob victoriam partam insolentiores effecti, & vt. i. qualiter. Turnus feratur per medios. s. Rutulos exultans insignis equis, & vt ipse tumidus. i. inflatus; Marte secūdo, i. bello prospere peracto, fauore Martis, ruat. i. præceps vehatur, menia clausa. i. tamen si clausa, non tegunt. i. protegunt Teucros, quini. i. quinetiā, vel insuper ipsi. s. Rutuli, miscent prælia intra portas, & ipsis aggeribus murorū. i. mœnium, aut murrū, & fossæ. s. sub aggeribus, factæ, innundant sanguine s. Troiano, Aeneas. s. princeps eorū, & protector, abest ignarus. i. tæ cladis. Sines. i. permisses ne, nunquā, aut vnquam (Nā due negationes sic fitæ, non plus interdum faciunt quā vna jeos, sup. leuari. i. liberari, obsidione. s. qua opprimuntur, & aggrauantur, vnde leuari dixit, hostis imminet iterū muris Troiæ nascentis. i. reædificari cœptæ necnon i. & et, alter exercitus, sup. imminet muris, sicut exercitus Græcorū imminuit muris veteris Troiæ, quos & euertit. atq; Tydides. i. Tydei filius Diomedes, surgit iterū in Teucros. i. in pñciē Teucrorū, ab Arpis Aetolis. i. ab Aetolo Diomede, in Calabria ædificatis, equidē. i. ego quidē, credo qd sup. mea vulnera restāt. i. qd iterū vulnerabor a Diomede, sicut ante Troiā ab eo vulnerata sū, & ego progenies tua. i. a te genita, demoror. i. expecto futura arma, mortalia. i. a mortali mihi inferēda. Si Troes petierunt Italiā, sine tua pace. i. beneuolentia, & suffragio, aut (reuera) pace, & recōciliatione, quia, & Iuppiter illis offensus fuisse vī, ex eo quo i dictum est in ij. Ferus omnia Iuppiter Argos Translulit, atq; numine inuito i. diuina volūtate tua refragante, luant. i. permitto vt luant. i. abluāt, & purgēt

peccata. s. sua per penitentiā, aut dent pēnas pro peccatis, ne q; iuuēris. i. permitto vt nō iuues illos auxilio, sin. i. sed si, ipsi secuti tot responsa q̄ superi, & manes. i. inferi dabant, cur quis q̄ (intelligit de Iunone) potest nunc vertere. i. inuētere, & in perniciē mutare, tua iussa. i. quæ iussisti, hoc est, cur cedit Troianis in perniciē, tuis paruissē mandatis? aut cur quisquā potest cōdere noua facta. Quid. i. ad quid? q. d. frustra, cum manifestariū sit, repetam classes exustas, in littore Erycino. i. iuxta, Erycē, in Sicilia, vbi Venus templū habet, & præcipue colitur, q. d. in cōspectu meo, & in regno meo. Quid, sup. repetam regem tempestatum. s. Aeolum, excitum. i. excitatum, & comotum ad nocēdum Troianis. & ventos furētes excitos. i. euocatos Aeolia. i. ex Aeolī regia, aut Irim, actā nubibus, quæ. s. Turno dedit obsidēda vrbis nouæ cōsiliū. Ipsa, sup. Iuno, quam non nominat, quia coniugem Iouis mouet etiam nunc manens. i. inferos, vnde ipsa in vij. Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo, hæc fors rerum. s. infernaliū, manebat. s. antea, intentata. s. non sollicitata, Alecto. i. furia illa infernalis, immissa superis. i. ad superos bacchata, sup. est per medias vrbes, Italū. i. Itolorū. Ego nil. i. nullo modo moueor. i. afficior, super imperio, i. pmissione facta de imperio in j. His ego nec metas rerum nec tēpora pono. Imperium sine fine dedi. Erat aut in fatis imperium olim p Teucros, in Italia fore, quod & Iuno prius sibi notum significauit. Nos sperauimus ista. s. inania pollicita dum fortuna fuit. s. talis, vt sperare possimus, vincant, sup. illi quos tu mauis vincere. i. sint voti compotes, & rerum potiantur, dummodo Troiani non penitus deleantur.

PANDITVR interea domus omnipotentis Olympi. Sunt qui, Omnipotentis, legunt, & Omniparentis. Et pro, Olympi Olympia. Conciliumque vocat. Sunt lib. antiq. vbi, Concilium, scriptum inueniatur. Quia nam sententia vobis. Vetus libri sunt in quibus. Quænam, legitur. Nec accersite tempus Rom. liber, & hic, & alibi verbum hoc in hanc sniam, Arcessite scribit, & ita in aliquot alijs antiquis exemp. notatum obseruam. Et placidum læti. Rom. liber atque Med. Placitum, legit. Diuumq; æterna potestas. Rom. liber vna cum alijs quibusdam, legunt. Rerumque. Aggeribus mœrorū. In Rom. lib. in Med. in Porcio, & plerisque alijs manuscriptis, Murorum, notatum est. Plura vero super hoc videris apud Seruium. Et inundant sanguine fossæ. Antiq. lib. plerique legunt, Fossas, vt Rutuli sit subiectum. Vertere iussa potest? In Rom. lib. Iura, legitur. In Oblonge, Flectere.

Et quia de Olympo facta mētio est, scribit Cæcil. Minutia Apuleius Olympū etiam dici, Iouem, vnde Neq. Pandit interea domus altitonantis Olympi. Ex quo Virg. Omnipotentis Olympi quod si est, falluntur, q. legēdū arbitratur. Omnipotentis Olympi. Nam & Enn. ait, Deceffit Olympius antro, Auctor quinetiam Diod est, Iouē esse Olympiū cognominatū ab Olympo præfecto, abs quo ingenii cultum acceperit.

Et qm de Olympo meminimus, hoc non prætermittamus Olympū significare. Iouem Næuius, Panditur interea domus altitonantis Olympi Iouis, quæ Næuium æmulatus est. Virg. in x. sic, Panditur interea domus omnipotentis Olympi. sic et legit Quint. in i. licet quidam sed nimis licentiose omni parētis Olympi emendauerint, cēlū intelligentes. Olympus qm significat cēlū, vt Diod. dī ab Olympo Iouis præceptore, vt Xenophō de equiuocis, dī quasi olos. i. totus, & lympos. i. lympidus, & fulgens, & inquit, omnis mons regionis Olympus a Græcis dicitur, qm vero est fossa pomerij ab Aramæis sic interpretatur ab o, qd est priscum, æternum, perpetuum, & lympum, quod est circulus extremus. Olympus ergo dicitur a forma circulari continua, & perpetua cum interiore area.

VARIA
LECT.CORL.
ROHD.IOAN.
SCOP.

RY. **C**oniux Dura. Hic distinguendum, ne incipiant esse duo epitheta, Dura fumantia excidia, quod contra artem sit, nulla interposita coniunctione. Nulla autem regio. Inuidiose dixit, vt supra, Cunctus ob Italiā terrarum claudatur orbis, cum a sola arceantur Italia. Per euersæ genitor fumantia Troiæ. Cum dicimus, Rogo te per deos, hoc videmur dicere, Memineras religioni curæ esse petitio-

*Si nulla est regio, Teucris quam det tua coniux
Dura: per euersæ genitor, fumantia Troiæ
Excidia obtestor: liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
Aeneas sanè ignotis iactetur in vndis,
Et, quamcumque viam dederit fortuna, sequatur.
Hunc tegere, & diræ valeam subducere pugne.
Est Amathus, est celsa mihi Paphos, atque Cythera,
Idaliæque domus. positis inglorius armis
Exigat hic æuum. magna ditioe iubeto
Carthago premat Ausoniam, nihil vrbibus inde*

nem meam? sicut in j. expressit, At sperate deos memores fandi atque nefandi. Cum autem dicimus, Rogo te per miseras meas, videmur dicere, Memineris ab eo te rogari qui miseras pertulit, aut qui rogatur, ad misericordiam miserarum commemoratione flectatur, sicut est nunc in Veneris petitione. Nam ideo sic rogat, vt commemoratione infelicitatis Troiane impetret misericordiam. Alias stultum est cum

cum adiuratur Iuppiter per excidia Troianorū. Incolumē Ascaniū. Ideo Venus pro Aenea non petit hoc loco, non quia pro eo nō moueatur, sed aut quia scit eum celerius moriturū, aut quia soli Ascanio debetur imperium: vt. Cui re gnū Italiae, Romanaq; tellus. Debentur. Amathus, & Paphos. Cypri insulae ciuitates sunt Veneri consecratae, Cythera. Insula Veneri consecrata. Dicimus autē hęc Cythera, sicut hęc Solyma, hęc Artaxata. Idaliū, ciuitas Cypri. Inglorius. Sine triumphis, immemor gloriae. Inde. i. ab Ascanio Tyrii nihil timebunt, & verum est, nam Scipio vastaturus est Africam. Quid pestem euadere belli. Inuit. In fine iam agit miserabiliter sicut egit, & in principio. Nam hoc praecipit ars Rhetorica vt epilogi, & principia pari argumentatione tractentur, Pestem autē, incendium significat; vt, Et toto descendit corpore pestis, cum de nauibus loqueretur incensis. Fugisse per ignes? Exprimit quid sit pestem belli euadere. Reciduaq; pergama. Renascentia. Tractus autē sermo est ab arboribus quae alijs sectis repullulant, ergo illud solum recidiū dicimus quod postea renascitur, vnde modo recidua dixit, quae renouantur ab his, qui sunt superstitēs Troianis periculis. Cineres patriae incēdisse. Propter illud, dulcesq; meorum Reliquias coherem. Atque solū, quo Troia fuit? Xantum & Simoenta Redde oro miseris. Ambigū est vtrum dicat, redde nobis re vera antiquam Troiam, an redde nobis terras in Italia ad similitudinē Troiae. Nouimus. n. hanc fuisse consuetudinē, vt aduenae patriae imaginem sibi redderent, Effigiem Xanthi, Troiamque videris. Bene ergo Venus medio vsa est loquendi genere, vt vtrunque significaret, & antiquae Troiae reditum, & imperiū Italiae, quod Troianis Iuppiter ad similitudinē Troiae fore promiserat, & magis hoc est quod latenter desiderat atque petit. Iterumque reuoluere casus. Si ad Troiam vis referre sic dic, Nobis redde Troiam per naufragia, & pericula. i. patiamur denuo q̄ pertulimus, duntaxat nobis Troia reddatur. Si vero ad Italiam vis referre, sic intellige, Redde nobis Italiā, & libeter repetimus ea quae in Troia pertulimus. Alta silentia. Iuno vbiq; silens inducitur. Vnde et oratio nisi ex nimia necessitate non datur. hinc est, Acta furore graui. Stat. Iunonem tacitam furibūda silentia torquent. Et notādū quia sigillatim dicta Veneris hac oratione soluuntur Silentia cogis Rumpere. Silentium rumpere. est nō tacere. Vnde apparet vsurpativē dictum esse, Composito rumpit vocē. i. loquitur, nā vocem rumpere, filere est, silentium rumpere, loqui. Obductum dolorem? Celatū, & diurnatā cicatrice coopertū, nā obduci dicuntur vulnera, quae cicatrice clauduntur. Aeneam hominum quisquam, Celat quae facta sunt, & quae non sunt facta, commemorat. Nā non Aeneas, sed Turnus Iunonis instinctu bella cōmouit. Vtitur autē replicatione rerum obiectarum, post enim sequitur resolutio. Esto. Modo aduerbium concedentis est, nam grēcum

*Obstabit Tyrijs. quid pestem euadere belli
Inuit, & Argolicos medium fugisse per igneis?
Totque maris, vastaeque exhausta pericula terrae,
Dum Latium Teucris, reciduaq; Pergama querunt?
Non satius cineres patriae insedissem supremos,
Atque solum; quo Troia fuit? Xanthū, & Simoenta
Redde oro miseris: iterumque reuoluere casus
Da pater Iliacos Teucris, Poe. tum regia Iuno
Acta furore graui: Iu. Quid me alta silentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Aeneam hominum quisquam, diuumque subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam petijt fatis auctoribus, esto,
Cassandra impulsus Furijs. num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenamue fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quae dura potentia nostra
Egit? vbi hic Iuno, demissaue nubibus Iris?
Indignum est Italos Troiam circumdare flammis
Nascentem, & patria Turnum consistere terra:
Cui Pilumnus auus, cui diua Venilia mater.
Quid face Troianos atra vim ferre Latinis?
Arua aliena iugo premere, atque auertere praedas?
Quid soceros legere, & gremijs abducere pactas?
Pacem orare manu, praefigere puppibus arma?
Tu potes Aeneam manibus subducere Graium,
Proque viro nebulam, & ventos obtendere inanis:
Et potes in totidem classem conuvertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra iunisse, nefandum est,
Aeneas ignarus abest, ignarus & absit.
Est Paphos, Idaliūque tibi, sunt alta Cythera.
Quid grauidam bellis urbem, & corda aspera tentas?
Nosne tibi fluxas Phrygiae res vertere fundo
Conamur? nos a miseros qui Troas Achiuis
Obiecti? quae causa fuit consurgere in arma
Europamque, Asiamque, & foedera soluere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter?
Aut ego tela dedi, fouine Cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
Haud iustis assurgis, & irrita iurgia iactas.*

est. Illo autē loco verbum est, Esto nunc sol testis. Cassandra impulsus furijs. Bene furijs plurali numero, quod de vaticinantib. non dī, vt videantur merito esse decepti qui Cassandra insipienti crediderūt quod falso dī a Iunone, sicut ex verbis probamus Anchise, qui ait, Vt quē tum vates Cassandra moneret. Vitā cōmittere ventis? i. incertis & inani bus rebus. Num puero summam belli, Exaggeratio ab aetate. Tyrrhenamque fidē. Inire societate cū inimicis gentibus Turno, aut certe disrumpere fœdera quae Turnus cum Tyrrhenis inierat. Sciendum sane Turnum auxiliorum causa ad Mezentium confugisse. Gentes quietas? Nā licet vellet in bella prorūpere, tamen erant quietae, pp illud oraculum, Externos optare duces. Quis deus in fraudem. i. periculum, ita enim in iure lectū est, Fraus erit illa res, i. periculo. Quae dura potentia nostra. Ad illud respicit, Si nulla est regio Teucris, qua te tua coniux Dura. Nubibus Iris, Propter illud aut astantē nubibus Irim. Indignum est Italos Troiam circumdare flammis. Rhetoricū est. Nam quoties aliqua non possumus soluere, paria opponimus, quod nunc Iuno facit. nam negare non potest, nec soluere quia obsidentur Troiani. Vnde dicit, Hoc indignum est, Troianos obsideri, aliena eos matrimonia praecipere dignum est. Sic in Bucol. Dic quibus in terris inscripti nomina regū. Pilumnus auus. Comparat genus Turni cum Aenea, dicens etiam auum eius esse deum. Item ad Veneris obsecrationem dicit. Cui diua Venilia mater. Nam Venilia nympha est. Pilumnus autē Turni auū ideo dicit, vt a vicino, nobilis genere esse videatur, sicut est Aeneas. Nam paulo post dictura est ipsa Iuno, Pilumnusque illi quartus pater. Atra face. Sæuo bello; & est belli definitio, Non enim facibus Troiani pugnaverant. Auertere praedas. inuidiose, ceterum nihil rapuerant. Legere. Furari, vnde & sacrilegi dicuntur qui sacra legunt. i. furantur. Alibi, Vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper, Gremijs abducere pactas? i. sponsas. Nam ante vsum tabularum, matrimonij cautiones sibi inuicem emittebant, in quibus spondebant se consentire in iura matrimonij, & fideiussores dabant. Vnde & admissum est vt dicamus virum a spondeo sponsum. Ceterum proprie Sponderi puel le est, ergo sponsus, non quia promittitur, sed quia spondet & sponsos dat. Sanē exaggeratio est nimia in eo quod ait, Gremijs abducere: tanquam iam vxores. Praefigere puppibus arma? Propter illud, Scuta virum fluuiō pictasq; innare carinas Scilicet qñ ad petenda nauigauit auxilia. Pacē autē Ore, pp, Centum oratores Augusta ad moenia regis Ire iubet. Proque viro nebulam. Ad opprobrium pro viro dixit, non pro filio re inane opposita. dicit autē qñ eum Venus a Diomede liberauit, vel Neptunus ab Achille, quod Veneri impu tatur, quia in eius gratiā factum est. Ventos inanes. Vacuos, & est nebulae definitio. Et potes in totidem classem conuvertere nymphas. Licet hoc Mater deum fecerit, tamen hoc Veneri

Veneri imputatur, quia eius gratia factum est: ut in illo loco, Quas illi Philumela dapes. cum Progne fecerit, sed propter Philumelā. Aut certe quia Venerem dicūt esse Matrem deum. Aeneas ignarus abest. Ea quę soluere nō possumus, irridemus, ut hoc loco: sic in Bucolicis prēmisit, Diuini opus Alcimedon is, postea per irrisiōnem, ait, Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit. Grandam bellis urbem, alibi. Populosq; feroces. Contundet Urbem autem prouinciā dicit, quo modo. Italiam quāro patriam. Nos ne tibi fluxas. Status relatiuus, per quem ostendit Venerem magis Trojanis fuisse causam periculorum. Fluxas, Molles, quę possent ēt sine inimicis perire. Res fluxas, fluxam remp. Fœdera soluere furto? Legitur in historijs quod Troiani cum Græcis fœdus habuerunt. Vnde etiam Paris est susceptus hospitio, & sic commisit adulterium. Ergo fœdera soluere, est furto amicitias dissipare, nam furtum est, adulteriū, vnde est; Et dulcia furta. Et euerſi Ilij hæc est vera causa, nam fœdera quę inter Græcos & Troianos fuerunt ita soluta sunt. Hercules cum expugnato Ilio filiam Laomedontis Eſionam Priami sororem Thelamoni dedisset, profecti sunt legati cum Priamo, & eam minime repetere potuerunt, illis dicētib; se eam habere iure bellorum. Vnde commotus Priamus misit Paridem cum exercitu ut aliquid tale abduceret, aut uxorem regis aut filiam, qui expugnata Sparta Helenam rapuit. Hinc ergo Virg. vtrunque tangit, & istam historiam quam modo diximus, & propter iudiciū Paridis, quamuis fabula sit illa res, & a poeta composita. Qui Troas Achuis, atqui de Venere loquitur, sed quia dei Arsenothelcis sunt, ut diximus supra, ideo sic dixit, nam in subauditione ponuntur ea quę nō possumus dicere, aperte Dardanus. Non præter iniuriam Aeneæ hoc posuit, quia Dardanus dicitur. Nam perire dubium nomen elegit, qui contumeliam communicaret Aeneæ. Spartam expugnauit. Hoc de historia est, ut diximus. Nam sollicitata Helena cum Parim sequi nolisset, egressus ille ciuitatem obsedit, quæ euerſa Helenam rapuit, vnde & recipi meruit a marito. Tela dedit, aut amori, aut bello. Decuit metuisse. Optima est elocutio, nam vtrunque præteriti est temporis. Si enim dixeris, Decet meruisse, incongruum est, quia Decet præsentis est, Metuisse præteriti. Sera. Pro fero. Iactas. Ventilas.

Si nulla est. Prosequitur Venus cœptam orationem, orans ut si in Italia Aeneas regnare nō possit, saltem non occidatur, sed incolumis ad Veneris regna commeari permittatur, Don. sic. Tua coniux. Oblique hætenus in eam locuta est, nunc de loris necessitate compellitur ut eam nominet. Ignotis vndis; Per ignota maria cōtinuet errores. Hec ille Ordo est. Si nulla est regio quam coniux tua dura. s. Troianis. Iuno det. i. permittat Teucris, aut sic, si nulla regio est Teucris, quam tua coniux dura det. aut, quam det tua cōiux, ne videlicet videatur vituperare coniugem, coram coniuge, ego, o genitor, obtestor. i. obsecro per dura excidia Troiæ euerſæ, fumantia. s. adhuc, & id inuidiose dictum, cum post septenniū non amplius fument, liceat dimittere ab armis Ascanium incolumem. i. sanum, & illæsum, & liceat superesse nepotem. s. meum, quia nepos erat Veneris, aut generaliter accipiendo. i. pronepotem tuū, & i. ceteris sanæ Aeneas vndis ignotis. i. p. vndis ignotas, sicut hætenus iactatus est, & sequatur viam quamcūque fortuna dederit. valeā. i. permittat valere, tegere. i. protegere. hunc. s. Ascaniū, & subducere pugne dirē, Amathus ciuitas illa Cypri insule, est mihi. i. ego habeo eam. Et Paphos, eiusdem insule, ciuitas celsa. i. sublimis est mihi. s. sacra, atq; Cythera, sup. sūt mihi, & domus Idaliæ. i. ipsius Idalijs ciuitatis Cypri, sup. sūt mihi, iubeto, ut, sup. Ascanius, exeat hic existēs inglorius. i. nō gloriosus, nec inclytus, sed ignobilis exeat inquam. i. ad extremū vsq; agat eum armis positus. i. depositus, sup. ditione magna. Et iubeto, ut, sup. Carthago premat. i. opprimat, ditione magna Ausoniā, quod factura est si domus Aeneæ ab Italia, p. pellitur, vnde in j. Hoc regnum dea gentibus esse, Si qua fata sinant, iam tum, tēditq;, fouetque, Progeniem, sed enim Troiano a sāguine duci Audi erat, tyrias olim q. verteret arces &c. Nihil obstabit inde. i. ab his locis mihi sacris vrbibus Tyrijs, & p. cipue Carthagini, q. d. Iunonem, nullā ad domum Aeneæ prosequendam habere cā, nisi quo regnum Italiæ Tyrias auerteret arces. ut in 4. huius, dictum est. Quid iuuat. i. profuit euadere, pro euasisse, pestē belli. s. Troiani, & fugisse, p. medios ignes, Argolicos. i. ab Argo licis, Troiæ immisos, & q. d. sup. iuuat, tot pericula maris, & vastæ terræ, exhausta, sup. esse. i. exhaustisse, dū Teucris quærūt Latium, & Pergama recidiua. i. iterū casura, q. d. nihil. Seruius v. legere, recidiua. i. renascentia. Nō. i. nonne, q. d. multo satius. i.

melius, & salutaris fuit, insedisse, i. inhabitasse, aut residendi causa occupasse, cineres supremos patriæ, s. Troiæ, atque insedisse solum, vbi Troia fuit, redde, oro, iterum miseris, s. Troianis Xanthum, & Simoenta. i. fluuenta illa Troiana, & o pater, ego oro da miseris Teucris reuoluere iterum casus Iliacos. i. Troianos hoc autē dicens amaritudine oppressa uideatur defecisse Venus, unde sequitur, Acta furore &c. Tum regia Iuno. acta furore graui. recitat responsionem Iunonis sanæ artificiosam, ut & Seruius & Donatus edocent, Donati verba sunt. Acta Furore, ergo iniuste commota. Ostendit Iuno se inuitam cogi. Nam nihil rumpitur, nisi magna uiolentia, Aeneam nititur colorare falsa, nam Aeneas bellum non mouit, sed instinctu Iunonis Latini. Num puero. Hoc quoque falsum est. Nam senioribus rem reliquit, & pugnam committere ueruit. Cui Pilumnus auus, per comparationē Aeneæ, & Veneris, & sui, & Turni, extollit causam suam & deprimat aduersariorū. Nos aliquid extenuat factum suum. Verum Venus affuit cause, cui dii & fata fauebant. Me duce. Quæ grauiora sunt argumenta, in fine seruat. Hæc ille. Ordo autem est. Tum. i. deinde postquā conticuit Venus, Iuno regia. s. coniux, acta. i. impulsā, & stimulatā graui furore, inquit, sup. quid. i. ad quid cogis me rumpere. i. interrompere alta silentia. i. alto hoc est imo pectore recōdita, quæ rumpuntur dum loquimur: est ergo, quid me cogis proloqui, quæ silere malim, quam in te quidquam dicere, & quid cogis me vulgare. id est. vulgo manifestare, verbis. id est, aperto sermone, dolorem obductum. i. cēlatum, & abstrusum? q. d. id non facis cum tuo commodo. nam, ut te falso conquestam probem, dic mihi an quisquam hoīum & deum subegit. i. cōpulit Aeneā sequi bella aut inferre se hostem regi Latino? q. d. quia iniustum est extremum velle, p. pellere indigenas, & ita si receptus non est, abiisse debuit sine bello, & ne Venus dicat eadem fata quæ cogerunt in Italiam venire cogere & bellum inferre, purgat hoc dicens, Esto. i. concedatur, & ita sit, q. perijt Italiā fati auctoribus. i. factorū auctoritate. (Noue autē dicuntur fata auctores sicut sidera testes) impulsus videlicet, furijs. i. insano vaticinio Cassandræ. s. filiæ Priami. num. i. nunquid nos sumus hortati linquere. i. ut linquat castra, aut committere. i. ut cōmittat, uitā uentis. incertis & inanibus rebus, aut ideo uentis, quia nisi uēto Tyberis fuisset renauigabilis factus, fuisset ab hostibus deprehensus, ut. s. nūc phisice dicat qd prius poetice. Nā sic possumus intelligere aquas Tyberis effectas nauigabiles nō numine Tybris dei, sed ui uētorum ab inferiore contra flantium & impredientium cursum. Num ēt hortati sumus ipsum cōmittere puero. s. Ascanio summam, i. præci quam administrationē belli? quod etiam non fecerat Aeneas, sed oratorie pro se sumit Iuno quæ uero similia sunt. Nā nihil patri illo carius; num etiam hortati sumus, sed mire Iuno de se loquens masculino utitur genere, nō quia de eo dictū sit; Nec dextræ errāt deus abfuit, sed quia dicēdo hortati, significat, se multos deorum habere fautores & consentaneos, nō ergo hortati sumus, credere. i. cōmittere puero muros aut agitare. i. pro uocare, & laceſcere fidem Tyrhenam. i. societate & fœdus q. & quod inter se habent & gentes quietas. s. ante Aeneæ aduentum, Quis deus egit impulit eum in fraudem. s. faciēdam Turno, aut quæ dura potētia nostra egit, sup. eum in fraudem? q. d. nullus & nulla vbi, sup. fuit hic. i. ad has res faciēdas Iuno Iris demissa nubibus? q. d. nusquā interfuit nec cōsultit, & loquitur de se tanquam de alia in tertia persona? q. d. ea quam tantopere causas nō interfuit his Aeneæ tui facinoribus turpibus & negligentie ignauę. Indignum est. i. res indigne ferēda, Italos circundare Troiam nascentem flammis & Turnum cōsistere. i. p. stare, & constituere Turnū in terra patriā, cui. s. Turno Pilumnus, s. deus, est auus & diua Venialia. s. nympha est mater, q. d. q. a indignum est regem e suo regno deturbare, dignū & iustū est alterius regni, inuasores etiam flāmis propellere & iniquas sedes exurere. Quid, sup. censes iustum ne an iniustū, Troianos ferre; i. quod Troiani inferunt Latinis vim. i. uolentiam face atra. i. iniqua & p. nicioſa, & p. mēre iugo. i. seruitute arua aliena atque auertere, prædas, i. depređari agros auertendo pecora & armenta? quid, sup. censes, legere, i. suffragari soceros, & abducere gremijs. i. ex gremio spōsi pactas. s. sponsas, & inuidiose dere vna pluraliter loquitur. Quid sup. est aut censes esse orare manu. i. indicijs manuū præferendo, scilicet ramum oliuæ, pacem. i. concordiam, & præfigere puppibus arma, i. bellum minari ac statim inferre? quasi dicat, id merito indignum censeatur: denique si vis Aeneam eripere, scis quo pacto id facias, quia tu potes, id enim fecisti, ut in secundo: Descendo ac ducente

ducente deo flammam inter, & hostes expedit, &c. subducere. i. clam abducere Aeneam manibus Graium. i. Graiorum, & obtendere. i. contra tendere, & praesentare pro viro. i. quem virum esse iactas, nebulam. i. rem inanem, & foedam. unde nebulones dicti sunt, id autem fecit in congressu cum Diomede ubi vulnerata est Venus, & potest obtendere ventos inanes pro viro; nefandum est. s. secundum iniquum iudicium tuum, aut ironia est, aut interrogatio, est ne nefandum nos contra. i. econverso iuisse aliquid. i. in aliquo Rutulos, q. d. minime. Aeneas inquit abest ignarus, absit ignarus, q. d. quid tum postea, aut quae iniuria si abest a terra aliena? Est tibi Paphos, & Idalium sunt alta Cythera ciuitates, & loca Cypri mollissima, q. d. abduc Aeneam tuum illuc, nam quis. i. ad quid tentas. i. la-cessis, urbem. s. Laurolauinium, grauidam bellis. i. quae olim multa bella gessit, & corda. s. virorum aspera. i. acris & strenua dura tibi, & tuis futura. Conamur ne nos vertere. i. euertere, fundo. i. funditus, tibi. i. perniciem tuam, res Phrygiae, fluxas. i. fragiles, q. d. non, unde addit, nos, ne sup. id conamur, an sup. is videlicet Paris, qui obiecit Achillis. i. Graecis, Troas miseros. i. miseratione dignos, aut imbelles, quae causa fuit Europam, sup. propter Graecos, & Asiam propter Phryges cōsur-gere in arma, & soluerē furto. i. per raptum furtiū Helenae,

foedera, q. d. nulla. Expugnauit ne, sup. adulter Dardanius. i. Phrygius, i. Paris, Spartam. i. ciuitatem Spartanam Amyclas no-mine me duce, q. d. non, sed te, aut dedi ego tela amoris aut belli, & foui ne bella cupidine. i. amore aut cupiditate, q. d. non decuit te metuisse tuis. i. pro tuis tum cum hac faceres, tu assurgis. s. contra nos, sera. i. nimis tarde querelis haud iustis. i. iniquis, & iactas iurgia irrita, i. non profutura.

V A R I A L E C T I O.

AENEAS sanè ignotis iactetur in vndis. Rom. lib. Procul ignotis, legit. Atque etiam pro, Vndis, Oris in veteribus exem-pl. inueni. Et dirae valeam. In antiquissimo libro, Duræ, habe-tur. Est Amatus est celsa mihi Paphos, atque Cythera. In ex-posito, Palatino lib. legere est, Amathus, est celsa Paphos, atq; alta Cythera. Sunt vero lib. antiqui, ubi Amathos, scriptum sit. Exigat hic æuum. Antiqua exemplaria, Exiget, legunt. Et Argolicos medios fugisse. In Rom. lib. & nonnullis alijs anti-quis, Medium, legitur. Reciduaque Pergama quarunt? Rom. liber, & alij, Rediua, legunt. Italiam petij, fatis auctoribus. In libris nonnullis legere est, Italiam fatis petij auctoribus. Pacem orare manu, praeficere. In antiq. lib. legere est. Et praefigere. Fouique Cupidine bella? In antiquis libris, Fouive legitur.

SERV.

O Rabat. Loquebatur. Vnde & oratores dici-mus, nam rogabat si dixeris, non procedit, quia magis con-uitiatur. Assensu vario. Quia pars Veneri fauebat pars Iu-noni, Ceu flamina prima, Cum deprensa fremunt siluis, & cæ-ca volutant Murmura. Non tempestatis facit comparatio-nem, sed signi tempestatis fu-turæ. Quadam enim arcana ratione fit ut sit murmur in sil-uis ante ventorum aduentum. Vnde ait: Cæca murmura, quorum ratio non apparet: ut, Cæcique in nubibus ignes Ter-rificant animos. Sic in Georg. Continuo ventis surgentibus, aut freta ponti Incipiunt agi-tata tumescere, & aridus altis Montib. audiri fragor. Tremefacta solo tellus. Loquente Io-ue stupor elementorum osten-ditur per naturæ mutationem. Nam & quidquid in æterno motu est, quieuit, & contra, terra mota, est semper im-mobilis. Vnde Horat. Et bruta tellus. Accipite ergo animis, Totus hic locus de primo Lucilij translatus est, ubi inducuntur dii habere consilium, & agere primo de interitu Lu-pi cuiusdam ducis in rep. postea senten-tias dicere. Sed hoc quia indignum erat heroo carmine, muta-uit, & induxit primo loquentem Iouem de interruptis fœderi-bus, cuius orationem interruptit Venus, postea secuta sunt Iu-nonis verba quib. redarguit Venerem. Vnde nunc Iuppiter il-lud quod omiserat reddit dicēs; Ergo quoniam pacem esse nō finitis, ea quæ dicturus sum accipite. Quandoquidem Bene di-cendæ sententiæ ordinem seruat. nam sicut & in Salustio, & in Philippicis legimus, antequam dicatur sententia, eius premit-ti tur ratio quod hodieque in vsu est. Haud licitum est. Et licuit dicimus. & licitum est, sicut & placitū, & placuit est. Terent. Vbi sunt cognite, placitæ sunt. Quæ cuique est fortuna hodie. Specialiter Iuppiter pro Troianis agit, sed hac arte, ut videat totum pro Iunone loqui, & reuera verba pro Iunone sunt, sed altius intuens deprehendit Troianorum fauorē. Nam dicēdo nulli fauebo, & in eo statu fore res in quo sūt hodie, significat se fauere Troianis, quorum ducis aduentu statim victoria con-sequetur. Et vult nihil valere quæ aut Venus conquesta fuerat de absentia Aeneæ, aut Iuno de Turni parentibus dixerat, in eius. s. cōmendationem, Seca. Sequitur, tenet, habet, ut, Ille viā secat ad naues. Vñ & sectas dicimus, habitus animorū, & insti-tuta philosophica circa disciplinam, Fuit, i. fuerit, futuri tps, verbū defectiuum. Seu fatis Italorū castra obsidione tenentur.

Poe. Talibus orabat Iuno, cunctique fremebant
Calicolæ assensu vario: ceu flamina prima,
Cum deprensa fremunt siluis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos,
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit. eo dicente, deum domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus; silet arduus æther:
Tum Zephyri posuere: premit placida equora Pontus.
Iup. Accipite ergo animis, atq; hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios coniungi fœdere Teucris
Haud licitum est, nec vestra capit discordia finem:
Quæ cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
Tros, Rutulusve fuit nullo discrimine habeo:
Seu fatis Italum castra obsidione tenentur,
Siue errore malo Troiæ, monitisque sinistris.
Nec Rutulos soluo. sua cuique exorsa laborem,
Fortunamque ferent. rex Iupiter omnibus idem.
Fata viam inuenient. Stygij per flumina fratris,
Per pice torrentes, atraque voragine ripas.
Poe. Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. folio tum Iupiter aureo
Surgit, cælicolæ medium quem ad limina ducunt.

Siue malo fato Italorum ob-sidentur castra Troiana, siue Troiani malo errore & sinistris monitis ad Italiam venerunt, neminem absoluo. Vnde pro-pter Amphibologiam, sic di-stingue, Italum, & infer. Castra obsidione tenentur. s. Troiano-rum. Ipsi enim obsidentur non Itali.] Soluo, absoluo. nam A-phæresim protulit Monitis si-nistris. propter Cassandra, im-pulsus furis. Exorsa rerum. Initia, actus hodiernæ diei. La-borem, Fortuneque periculum, & felicitatem. Fata viam inue-nient Scit enim hoc esse fatale, ut Aeneas imperet in Italia. Stygij per flumina fratris Hy-pallage est, per stygia fratris flumina. Et bene etiam iureiu-rando dicta confirmat. Totum nutu tremefecit olympum. Homeri est, μέγα δ' ἐλέγξεν Ὀλύμπου.

TALIBVS orabat Iuno. Post Veneris orationem, & Iuno-nis responsum, concludit Iup-iter equum fore, unde dicit

Don. infit. Nam cum sibi potestas decernendi sit aperte loqui-tur. Accipite. Non potuit sedare partes, sed sic dimisit, ut neu-tram praeferret ne aut filiam, aut uxorem læderet. s. q. equū omnibus pollicitus est. Hæc ille. Ordo est. Iunno orabat. i. cau-sas suas defendebat, talibus. s. verbis, & cuncti cælicole fremebāt vario assensu, q. alij Veneri, alij Iunoni assentiebātur, ceu. i. quemadmodum, cum flumina. i. flatus ventorum, fremūt pri-ma. i. primum, deprensa. i. percepta, siluis. s. lōge sonantibus, & volitant. i. euolant, murmura cæca. i. ignota, prodentia. i. si-gnificantia nautis ventos venturos, Pater omnipotēs. s. Iuppi-ter, cui, sup. est summa potestas, infit, i. loquitur. Alta domus deum. i. deorum, hoc est cælum silescit eo loquente. i. cum ipse inciperet loqui, & tellus tremefacta, supp. est solo. i. per terrā, æther arduus. i. sublimis, silet & Zephyri posuere, sup. se. i. sedati sunt, cum. i. tunc, Pōtus. i. deus Pōti, aut ipsam mare, premit. i. cohibet ne assurgant æquora placida, i. aquas maris æquas & tranquillas. Ergo quia. s. nulla est in vobis concordia via, & tanto odio concērat; Accipite, s. auribus, hoc est audite & figite hæc mea dicta, animis. s. vestris, i. memores sitis, aut intel-ligite. Quandoquidem haud, i. non est licitum, i. permissum est propter odia vestra, Ausonios, i. Italos, coniūgi Teucris. i. Troiani fœdere. i. per fœdus, nec. i. quia non quia vestra discor-dia non capit finem, ego nullo habeo discrimine. i. differen-tia quacunque, sup. an fuit. i. sit, Tros. i. Troianus, ve pro uel, Italus quæ, idest quæcunque fortuna est hodie cuiq; scilicet pugna-

pugnatorem siue prospera, siue aduersa. i. ciuilitate permit-
tam sua fortuna uti, & quam spem quisque secat. i. perfectam
sequitur, & tenet confusus viribus, & virtuti suae. i. permittit
& virtute valere. Seu. i. siue castra. f. Troianorum tenentur
obsidione. i. obsidentur fatis. i. fatali pernicie & malo exitu,
Italum. i. Italorum siue malo errore Troia. i. Troianorum,
& sinistris. i. sinistre datis ut male intellectis monitis. f. deo-
rum, nec ego soluo. i. libero, & indemnes facio Rutulos, cui-
que. i. cuilibet Rutulo, & Phrygi, sua. i. propria, siue numi-
nis suffragio aut meo impedimento ferent, i. obtinebunt aut
fortientur, laborem, & fortunam, i. & laborem & fortunam
libere fortientur. Iuppiter rex est omnibus idem. i. eiusdem
auxilij. Fata inuenient viam. f. perueniendi ad id, quod in fa-
tis est. Iuro, sup. ita fore (Nā si dicamus, annuit per flumina
& cetera non tam cohaeret) per flumina fratris Stygij. i. Plu-
tonis, aut per flumina Stygia quae sunt fratris. f. Plutonis.

Per stygiam autem paludem non audent dii peierare, ut in
6. dictum, & iuro, sup. per ripas. f. Stygii fluminis, torrentes
i. abundantes, & feruentes pice & voragine atra. i. nigra aut
obscura, quia sulfurea & fumosa, Annuit. f. Iuppiter (inquit
Poeta,) idest nutu se assentire & approbare quod dixit signi-
ficauit & tremefecit totum olympum nutu, idest annuendo
finis fandi, sup. fuit hic, idest per hoc iuramentum Iouis. Iu-
piter surgit tum, idest deinde, solio aureo, idest sede de auro
solida facta quam coelicolae ducunt medium, idest existen-
tem in medio qui est principum locus, ad limina, scilicet
coelestis throni.

REVM cui summa potestas. In Rom. lib. Prima potestas.
Tum Zephyri posuere. In antiq. aliquot, Et Zephyri. Quae
cuique est fortuna. In vetustis lib. Quaecunque, habetur.
Tros, Rutulusve. In antiq. lib. Rutulus ne, legitur. Fata viam
inuenient. In Med. lib. Inueniant, scriptum est.

VARIA
LECT.

SERV.

Portis circum omnibus in-
stant. Portis omnibus cir-
cum, i. circum circa fusi. Nam
modo circum, aduerbium lo-
ci est. Vallis. Intra vallos. i. fu-
stes fossarum, qui valli vocan-
tur. Nam munitio ipsa vallū
dicitur neutraliter, & hoc di-
cit, Tenebantur Troiani intra
vallos, quos ipsi posuerant, ne
in eorū castra facile irumpe-
rent Rutuli Vallum enim non
modo obsidentium, sed obses-
sorū debemus accipere. Nec
spes vlla fugae. Fuga miserrimum
& vltimum praesidium
est, tamen etiam hoc carebant.
Imbrasides. Imbrase filius. Hi-
catonius. Hicatonis filius, Ex
varietate syllabarum quae fuit
ornatum. Nam patronymica
aut in des, aut in ius, exeunt,
quibus & uti possumus. Quae
enim in on, terminantur, ad
nostrā finem non possunt. Se-
nior cum castore Tybris. Pos-
sumus & solum Tybrim senē
accipere, possumus, & Calto-
rem, si legamus, Et senior cum
Castore. Nam Amphibologia
est. Prima acies. Hoc est ma-
gni viri, & est diffinitio eorū
qui in prima acie fuerunt. vnde
laudis magis est quod di-
cit; Prima acies ordinis enim
esse non potest, quia res in muro
agitur, Germani Sarpedonis.
Aut inter se germani filii Sar-
pedonis, aut Sarpedonis fra-
tres. Alta. Nobili Lynceus. i.
Phryx. Lynceus. n. ciuitas est
Phrygię, vnde fuit Briseis. Me-
nestheo. Non Mnestheo. Nam
Mnestheo de quo paulo post
dicturus est, legendū non est,
ne versus non stet, sed Mene-
stheo, ita tamen ut memineri-
mus in vltima syllaba esse sy-
nēresim propter rectā scan-
sionem, Hiraculis, Rutuli. f. Illi
certant. Troiani Veneris ius-
tissima cura, Quia illi debeba-
tur imperium. Caput dete-
ctus. Sine galea, quasi non pu-
gnaturus, nam audierat, Cete-
ra parce puer bello. Erat autē
inter duces quasi dux. Hone-
stum, Pulchrū. Terent. Ita me
dii bene ament honestus est. Micat. f. Ascanius, fulget quali-
ter gemma. Aut collo, aut capiti, Figurata, nam colli vel ca-

Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere cade viros, & mœnia cingere flammis.
Ast legio Aeneadum vallis obsessa tenetur:
Nec spes vlla fugae: miseri instant turribus altis
Nequicquam, & rara muros cinxere corona.
Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymetes,
Asaracique duo, & senior cum Castore Thybris,
Prima acies. hos germani, Sarpedonis ambo,
Et Clarus, Ethemon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguum montis, Lynceus Aemon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Mnestheo.
Hi iaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, neruoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris iustissima cura,
Dardanius caput ecce puer detectus honestum:
Qualis gemma micat, fuluum quae diuidit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebintho
Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli subnectit circulus auro.
Te quoque magnanimum viderunt Ismare gentes
Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæonia genere domo: vbi pinguis culta
Exercentque viri, Pactolusque irrigat auro.
Assuit & Mnestheus, quem pulsus pristina Turni
Aggere murorum sublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanae ducitur vrbi.
Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant, media Aeneas freta nocte secabat:
Namque ut ab Euandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, & regi memorat nomenque, genusque
Quidne petat, quidne ipse ferat, Mezentius arma
Quae sibi conciliet, violentaque pectora Turni
Edo cet: humanis quae sit fiducia rebus
Admonet, immiscetque preces. haud sit mora, Tarchon
Iungit opes, sedusque ferit. tum libera fatis
Classem conscendit: iussis gens Lydia diuum
Externo ommissa duci. Aeneia puppis
Prima tenet. rostro Phrygiis subiuncta leones:
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris,
Hic magnus sedet Aeneas, secumque volutat
Euentus belli varios: Pallasque sinistro
Affixus lateri, iam querit sidera, opacę
Noctis iter, iam, quae passus terraque, marique,

pitierat commune. Oricia
terebintho. Oricos ciuitas est
Epiri, iuxta quam nascitur te-
rebynthus nigrum lignum ha-
bens, folia in buxi specie. Re-
tulit autem comparisonem
ad candidum vulum, qui erat
crinib. cinctus. Magnanime.
Gentes. f. Ismare. Modo nomen
est proprium, nam Ismarius
appellatiuū facit a mote Isma-
ro Thracię. Vulnera dirigere,
Aut vulnus p sagitta posuit,
ut, insequitur in festo vulnere
Pyrrhus, aut acerrime expres-
sit ineuitabiles sagittas, dicēs
eum vulnera, non tela dirige-
re. Mæonia. Lydia, quae ante
Mæonia vocabatur. Pactolus-
que irrigat auro. Pactolus &
Hermus Lydię flumina sunt,
aurū sicut Tagus trahentia. Et
Capys, hinc nomen Campanę
ducitur vrbi. Ille quidē dicit
a Capy dictam esse Campa-
niā. Sed Lilius vult a locis ca-
pestribus dictam, in quib. sita
est. Sed constat eam a Tuscis
conditam viso falconis augu-
rio, qui Tusca lingua Capys
dī. Vnde est nominata Cam-
pania. Tuscis autem omne
penē Italiam subiugasse ma-
nifestum est. Contulerant.
Nocte interueniente perege-
runt, & est explanatio rerum,
quas Aeneas gessit postquam
est profectus ab Euandro ad
petenda auxilia dū inter suos
& Turnum bella gerebantur.
re. n. ante omīssam breuiter
exequitur. Quidve petatis. au-
xilium. Quidve ipse ferat, Vi-
cissitudinem auxilij, ut supra,
Accipe, daq; fidem. Mezentius
arma. Quae sibi conciliet. In-
ijcit latenter timorem, ne for-
te possit collectis auxiliis in
regna remeare, a quib. fuerat
ante depulsus. Violentaque pe-
ctora Turni. Supbia ut, Quos
illi bello profugos egere su-
perbo. Humanis quae sit fidu-
cia rebus. Latenter hoc dicit,
Nolite putare fixam esse & sta-
bilem felicitatē magnā esse: est
enim rerum varietas, inuicem
accipietis auxilia. Admonet,
immiscetque preces, Partim rogat, partim admonet hoc solatiū
esse vitę humanę tutissimū. si vel mutua detur auxilia, vel in
prospe-

prosperis positi etiam subiecta considerent, & superioris ver-
sus expressio. Nā edocet quod pateret, & quia eū sollicitabat.
Admonet vero vel causa Mezētij, vel quia instabilis est & va-
ga fortuna. Tarchō. Hoc nomen vbique grece ponit excepto
vno in loco, vt Haud procul hinc Tarcho, & Tyrrheni quod
matris causa fecit. Libera fati. Exempta fatali necessitate, qua
pugnare nō poterant p p illud, Externos optate duces. Prima
tenet. More viri fortis in principijs est. Alibi, Princeps ante
oēs densum Palinurus agebat agmē. Rostro Phrygios subie-
cta leones. Vult pro iugo rostrum navis fuisse. Leones autem
singulos, in singulis navis paribus fuisse depictos. Sanē nota-
tur à Criticis Virgilius hoc loco quemadmodum sic cito di-
xit potuisse naues Aeneae fieri, quod excusat pictura, quam
solam mutatam debemus accipere. Gratissima. Propter illic fa-
cta nauigia. Euentus belli varios. Licet haberet fortissimū mi-
litem, cogitabat tamen incerta bellorum. Noctis iter. Aut per
q̄ nox decurrit, aut quā intuentes naute inter pelagum no-
ctibus. Iam. Modo, vt, iamq; hos cursu, iam praterit illos.

A S C E N S I V S.

INTEREA Rutuli. Redit ad historiam demissam in fine IX.
docetque quid Rutuli, postridie quā Turnus sic elapsus erat
per flumen egerunt, & quid contra Troiani addens Aeneae
aduentum cum Etruscorum auxilijs. Occasionem quoque na-
ctus in gratiam Iuliae domus, describit decus & ornamentū
Iuliae pugna, vt monitus erat cessantis, vnde dicit Don. sic. In-
terea. Redit ad narrationem quam posuit in fine noni libri.
Stabant vt pote qui pauci aduersus plurimos non auderent,
Caput detectus. Non pugnaturus, quia prohibuerat deus
Mnestheus, & Capys. Alterum laudat à facto, alterum a meri-
to ciuitatis Noctē. Ad laudem Aeneae. Et regi memorat. Tria
dixit, memorat, edocet admonet. Memorat ergo nomen & ge-
nus quid petat, & quid ferat edocet. Turni violenta pectora,
quae arma conciliant. Admonet quae sit humanis rebus fidu-
cia. Nomen, Vt cognoscat. Genus. Ne ab ignobili putet se ro-
gari. Hec ille. Ordo est. Rutuli instant interea. s. dum sic supe-
ri consultat omnibus portis, circum. i. circum circa, seu per cir-
cuitū, sternere. i. vt sternat cede. i. occisione, viros. s. Troianos
viriliter restantes & cingere Mētia. s. nouē Troiae, seu castro-
rum, flammis. i. facibus ardentibus. Ast. i. sed, legio. i. manus
Aeneadum tenetur obfessa. i. obsidetur vallis. s. Rutulorū, nec
vlla spes fuge. i. fugiendi, est, sup. ipsis, ipsi miseri stant, sup. in
altis turribus nequidquam. i. frustra, quia congregi non au-
dent, & cingere muros corona. i. multitudine in coronae for-
mam stāte, rara. i. minime densa. s. Iasius Imbrasides. i. Imbra-
si filius & Timetes Hicetaonius, i. Hicetaonis filius, & duo
Assaraci. s. maior & minor, & Tybris senior, cum Castore, sta-
bant, sup. prima. i. precipua acies. Ambo germani. i. fratres Sar-
pedonis. illius viri Troiani. s. & i. simul, Clarus. s. nomine, Ethe-
mō (Corripitur autem Clarus in priore, quia proprium est,
vt sit differentia ab appellatiuo, vt Amycus & amicus, contra
Rusticus corripitur vt rusticus) comitantur hos. s. iam predi-
ctos, ab Lycia. s. patria sua, alta. i. sublim. Agmon Lyrnesius. i.
ab Lyrnesio oppido Phrygiae priundus, connixus. i. connitens
toto corpore fert ingens saxum appositorie, haud exiguum. i.
nō paruum nec exilem, sed magnam partem montis existens,
nec minor genitore suo Clytio. s. nomine, nec Mnestheo fra-
tre. Hi. i. quidam ex Troianis, certant defendere iaculis. i. alijs
saxis, aut forte hi. s. Rutuli certant iaculis, quē fortius immitte-
bant, & illi. s. Itali, certant defendere. s. se saxis & moliri, i.
cum mole & conamine eijcete ignem. s. phalaricis, & aptare
sagittas, neruo. i. arcui neruis obducto. Ecce ipse puer Darda-
nius. s. Ascanius iustissima cura Veneris, quia sciuit illi re-
gnum deberi, micat inter medios. s. Troianos, detectus caput
honestum. i. habens caput honestum. i. pulchrum & prae se fe-
rens honestatem detectum, quia prohibitus erat ab Apolline
dicente, Cetera parce puer. micat inquam existens talis qua-
lis gemma quē diuidit aurum fuluum. i. quae est in medio an-
nuli aurei, aut aliter, auro circumdata existens decus. i. jorna-
mentū aut collo. s. in monili, aut capiti. i. in corona, vel quale
. i. qualiter, ebur lucet inclusum per artē, i. artificiose, aut bu-
xo aut terebyntho arbore. s. nigra Oricia. i. in Orico ciuitate

Epiri, hoc est circū eam plurima nascenti, cui. s. Ascanio. i. ad
cuius decorem, ceruix lactea. i. coloris lactei accipit crines fu-
fos. i. diffusos, hoc est caesariē, & circulus. i. torques si ad col-
lum respicit, aut potius redimiculum capitis, subnectit, s. ca-
pillos, o Ismare gentes magnanimae. s. inter quas versabaris
(& quia similis simili applaudi, ipse quoq; per hoc magna-
nimus reputatur) viderunt quoq; . i. etiam, te dirigit vulnera
. i. tela quib. directis vulnerasti multos, & armare calamos. i.
arundines, hoc est sagittas leues veneno. vt s. vel leui ictu in-
terimant, o Ismare inquam, generose. i. alti & magni generis
domo. i. de domo. Maonia, i. Lydia, vbi & viri exercent. i. vo-
luant arua pingua. i. opima feracia, & Pactolus. i. fluuius irri-
gat auro, i. fluctib. auriferis. Mnestheus. s. ductor ille fortis
affuit, & i. et cū alijs quem pristina. i. pridie illius diei parta
gloria. Turni pulsi. i. de Turno pulso, aggere murorū tollit. i.
extollit sublimē. i. elatū, & magnanimū, & Capys, Troianus
s. ille aderat. hinc pro vnde. i. a quo nomen vrbis Capanae dē
s. in Italia Capua nomine illi. s. Rutuli & Itali contulerant. i.
commiserant inter se certamina duri belli, & sup. Aeneas se-
cabat media nocte. i. et media nocte, freta. i. maria, Nanque,
& c. Redit ad narrationē de gestis Aeneae, postquam ab Euā-
dro discesserat, quae pratermisit in fine octauis, nanq;, p q̄a,
vt i. postq̄ ipse Aeneas ingressus, sup. est ab Euandro, castris
Hetruscis. i. in castra Hetrusca aut Hetruscoū, ipse adit regē
s. Tarchontem, & memorat. i. receaseret regi. s. Tarchōti nomē
s. suū significans se nobilem, & genus, significans se genero-
sum & externū vt dux merito sit ipsis Hetruscis, quib. va-
tes externū predicabāt expetendū, & memorat, vt pro vel,
quid petat. i. simul quid petat, vel quid ferat. i. simul quid af-
ferat, quia petijt & attulit auxilium, quia vtriq; alteri auxi-
lio esse poterat, cū neuter sine altero sufficeret, quē i. qualia
arma, Mezentius, s. scūissimus Hetruscorum hostis, & ab eis
propter sequam Tyrannidem expulsus conciliat. i. cōparet &
asciscat sibi, q. d. potentissima Latini & Turni regū auxilia,
& edocet violentia pectora Turni, & admonet quē fiducia
sit rebus humanis, hoc est fragile esse humanam conditionē
cum ē iusti ab impijs opprimi soleant nisi viriliter resistat,
immisce. preces. i. simul precatur, vt in cōt. s. consulant. Mo-
ra haud. i. non sit. i. nulla sit mora, & sup. aut dū Tarchon. s.
nunc Hetruscorū rex, iūgit opes, i. facultates & copias suas,
& ferit. i. percutit, sedus. i. pactum societatis & amicitie per-
cussio sedere porco, rū. i. deinde, gens Lydia. i. ex Lydia oriun-
da libera fati. i. exempta fatali necessitate conscendit clasē
iussis diuum. i. vt dii iusserant, habito. s. externo duce, vnde
addit, cōmissa. s. duci externo. s. Aeneae, vnde puppis Aeneae
i. in qua Aeneas vehebat, tenet prima. i. primas partes in na-
uigando subiunctos in rostro, leones Phrygios, s. qui erāt in-
signia Phrygū, & potissimū Hectoris. Ida. i. silua gratissima
Teucris profugis. i. cum primum profugerēt, quia illuc cō-
uenerant, imminet. i. sic depicta est, vt imminere videantur,
super. i. desuper Aeneas magnus, s. prater ceteros sedet hic
i. in hac puppi, & volutat secum varios euentus belli, & Pal-
las. s. filius Euandri affixus lateri, querit iam sidera. i. nomina,
& naturam siderum noctis opacē. i. quae apparebat in nocte
opaca, & querit iam. i. aliquando, quē, scilicet mala & ad-
uersa Aeneas, scilicet sit passus. & terra & mari quae. inquit
Donatus quaestiones minimae necessariae erant, sed puero
conueniebant, cum Aeneas maiora secum volutaret.

V A R I A L E C T I O.

IASIVS Imbrasides, Rom. liber. Afius, legit. Et clarus Ethe-
mon Lycia comitantur ab alta, Romanus liber, vna cum ve-
teribus plerisq; alijs legunt, Et clarus, & Hemon Lycia comi-
tatur ab alta. Lyrnesius agmon. Antiqua exemplaria. Acmō
per c, scribunt. Nec fratre Mnestheo. Antiqua exemplaria,
Mnestheo. legunt. Aut Oricia terebintho. Multi libri, Ori-
thi, & Corinthia, legunt. Subnectit circulus auro. In libris, ve-
tustis. Subnectēs, legitur. Pactolusq; irrigat auro: In Ro. lib.
Pactolus, legit. In aliquot alijs, Pactolus, & irrigat. Aggere
murorū Merorum, hoc loco scriptū est in Rom. lib. Tum li-
bera fati. In Rom. lib. & Oblōgo, Fati, legitur. Phrygios sub-
uecta leones. In Mediceo, & alijs libris scriptū est, Subiūcta.

SERV. **P** Andite nunc Helicon
dear. Parnassus mons est
Thessaliae iuxta Beotiam, qui
in duo finditur iuga, Cithero-
nem Liberi & Heliconem A-

*Pandite nunc Helicon dea, cantusque mouete,
Quae manus interea Tusci comitetur ab oris
Aenean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Massicus erata Princeps secat equora Tigri:*

pollinis, & musarum. Massi-
cus erata princeps secat equo-
ra tigri, Licet sit catalogus,
i. inscriptio, in quo enume-
rantur hi q̄ venerunt de Tu-
scia,

scia, inuenit tamen aliquā uarietatem quod hos cum nauibus uenisse commemorat, cum in septimo Turni præsidia per terram uenisse commemorauerit. Sanè sciendum amare Virgilium Italici ducibus dare nomina uel flumini uel monti. Vt ergo supra Almonem, & Auentinum commemorauit, sic nunc Massicum dicit. Nam Massicus mons est, unde & uinum Massicum dicitur. Plerique tamen nolunt Massicum esse proprium nomen, sed appellatiuum, dicentes Osinium esse Massicum regem. Nam paulo post dicturus est. Quare rex Clusinus aduectus Osinius oris. & nunc dicit, Qui moenia Clusi. Multi aliū Massicum aliū Osinium esse uolunt. Tigri ærata. Cuius rostrum erat in similitudinem tigridis, Namque solent naues uocabula accipere a pictura tutelarū, hinc est, Hunc uenit immanis Triton. Item, Et aurato fulgebat Apolline puppis. Tigri autem secundum regulam dixit. nam græca nomina, quæ genitiuum singularem in dis mittunt, in eo tantum & in datiuo crescunt, in accusatiuo, & in ablatiuo paria sunt nominatiuo: ut, Tigris, tigridis, tigridi, tigrim, tigris, tigris, Isis, isidis, isidi, isim, isis, isi. Si aliter inuenimus, abusiue dictum est, ut in Lucano:

Ocyor & cæli flammis, & tigris de facta.

[Mœnia Clusi] pro Clusij, nam Clusium dicitur, & est dictū per Syneresim, sicut, Nec cura peculi, pro peculi. Clusium autem oppidum est iuxta Massicum. Cosas Ciuitas Tusciæ, q̄ in numero dicitur singulari secundum Salustium. Vnde apparet esse usurpationem. Coritiq; Coriti proprie sunt arcuū thecæ, dicuntur tamen etiam sagittarum, quas & pharetras uocamus. Toruus. Terribilis. Fulgebat. Scilicet puppis Aurato Apolline. Armis. Exercitu. Populonia Ciuitas Tusciæ. Matrem autem eorum qui uenerant, dixit alibi. Insignem quem mater Aricia misit. Expertes. Peritos. nam expertes sunt ignari. Ilua. Insula adiacens Tusciæ. In exhaustis Chalybū generosa metallis. Quanto exhausta fuerit, tanto generosior. Ergo in exhaustis, non est una pars orationis. Namq. Plinius secundus dicit cum in aliis regionibus effossis metallis terræ sunt vacuæ, apud Iluam hoc esse mirum quod sublata renascunt, & rursus de iisdem locis effodiuntur. Varro & aliud dicit, nasci quidē ibi ferrū, sed id in structuram nō posse cogi nisi transuectū in Populoniā Tusciæ ciuitatem. Interpretis hoīum, diuumq; Interpretis medium est. nam & deorū interpretator & hominum quib. diuinas indicat mentes, interpretis uocatur. Et notandum qd̄ ait Nigidius Figulus has artes ita inter sese esse coniunctas, ut alterum sine altero esse nō possit. Vnde his quos perfectos uult probare Virgilius, oīum diuinādi artū præstat scientiam, ut hoc loco Item supra Heleno, de quo ait,

Trosigena interpretis diuum, qui numina Phæbi,

Qui tripodas, Clarū lauros, qui sidera sentis.

Nigidius autem solus est post Varronem, licet Varro præcellat in theologia, hic in cōibus literis, nam uterq. utrumq. scripserunt. Fibræ, Iecoris extremitates. Patent. Autem. penitissime agnoscuntur, quod ad oīa referendum est ad fibras, sidera uoces autem, & fulmina. nam si videntur, tū accipias, cuius possunt uideri, nec tū intelligi. Itē uoces autem non uir, sed agnoscuntur audita. Nec parent, obtemperant, procedit. nā quomodo sidera, uel fibræ, uel aues, uel fulgura possunt obtemperare? Rapiunt. Raptim ducit. Densos acie. In acie constrictos, & coniunctos. Alpheæ ab origine Pisæ. Alpheus fluuius est inter Pisas, & Elidem ciuitates Arcadiæ, ubi est templum Iouis Olympici, ex quibus locis uenerunt qui Pisas in Italia condiderunt, dictas a ciuitate pristina. Vnde addidit. Vrbs Etrusca solo. Cum præmisisset Alpheæ ab origine Pisæ. Equo fidens. Eques optimus. Versicoloribus armis. Depictis, per quod bellicosus ostenditur. Tercentum adijciunt. Accedunt, & consentiunt eius uoluntati, unde ait. Mens omnibus una sequendi. Id est coniurati sunt. Qui Cere domo.

*Sub quo mille manus iuuenum, qui mœnia Clusi,
Quique urbem liquere Cosas: quis tela, sagittæ,
Corytique leues humeris: & lethifer arcus.*

Vna toruus Abas. huic totum insignibus armis

Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.

Sexcentos illi dederat Populonia mater

Expertos belli iuuenes: ast Ilua trecentos

Insula, inexhaustis Chalybum generosa metallis.

Tertius, ille hominum, diuumque interpres Asylas,

Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent;

Et linguæ volucrum, & presagi fulminis ignes,

Mille rapit densos acie, atque horrentibus hastis.

Hos parere iubent Alpheæ ab origine Pisæ,

Urbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astur,

Astur equo fidens, & versicoloribus armis.

Tercentum adijciunt: mens omnibus una sequendi,

Qui Cere domo, qui sunt Minionis in aruis,

Et Pyrgi veteres, intempesteque Grauisce.

Ac si diceret, qui sunt domo Carthagine. Cære autem, ut & supra diximus, etiam Agillina dicitur. Nec videatur contrarium quod ait, Ducit Agillina nequidquā ex urbe secutos, quasi & Turno, & Aeneæ præster auxilium, nā illi Laulum fugientem secuti sunt, hi uero communi odio in Mezentium arma commouerunt. Minionis. Fluuius est Minio. Et Pyrgi veteres. Hoc castellum nobilissimum fuit eo tempore quo Tusci piraticam exercuerant. nā illic Metropolis fuit. Intempesteq; Grauisce. Grauisce oppidum, alij in tempestum dicunt uentis, & tempestatibus carens, quod nulla potest ratione contingere. Intempestas ergo, grauisce accipiamus pestilentes. & secundum Plin. in nat. hist. & Catonem in Originibus, ut intempestas intelligas, sine temperie. i. tranquillitate. nam ut ait Cato, ideo Grauisce dictæ sunt quod grauem aerem sustinent.

PANDITE nunc Heliconæ deæ. Recitat hoc loco quos Aeneas ex Etruria secū aduexerat socios, quæ res quia nimis prisca est nō sine numinis peragitur inuocatione, dicit autem Donatus sic. Pandite. Hæc inuocatio tenet summā rerum, & speciem propositionis. Toruum. Aut de oculis distortis, aut contracto vultu. Versicolor. Qui dū uertitur mutat colorē. Hæc ille. Ordo est. O deæ. i. o vos Musæ, pandite. i. aperite, & referate nobis, nunc Heliconæ. i. montē illū uobis sacrū, & mouere. i. excitate nobis mouendo præcordia cantus. i. carmina rerū occultarū. f. quæ manus comitetur. Interea. f. dum supradicta fierent Aeneam ab oris Tuscis. i. ab Etruria, & quæ manus armet rates, & uehatur pelago. Massicus, uir ille, unde mōs uinifer dictus est, & princeps. f. suorū secat. i. sulcat. æquora Tigri. i. nauī a uelocitate sic dicta, ærata. i. ære munita, sub quo. f. Massico, sup. erat manus. i. multitudo mille iuuenū, qui liquere. i. liquerunt discedentes moenia Clusi. i. Clusij oppidi iuxta Massicum montē Campaniæ Italiciæ, & qui liquere Cosas, urbē Etruriæ, quis. i. quibus tela. i. arma inuasua, quæ longe iactantur, sup. erant sagittæ, aut quibus sagittæ erant tela, & coriti. i. arcuū, & sagittarū thecæ leues. i. portabiles erant, sup. humeris. i. ab humeris dependētes, & arcus lethifer. i. mortē afferre inimicis solitus. Abas. Tuscus ille, toruus. i. terribilis & torua fronte, una. i. simul, sup. incedebat, totū agmen erat, sup. huic. i. hic habebat totū agmē suū armis insignibus. i. habens insignia arma, aut insignitum armis, & puppis fulgebat huic Apolline. i. signo Apollinis, aurato. i. auro obducto. Populonia. i. ciuitas illa Tusciæ, mater. i. patria, & alūna, dederat illi sexcentos iuuenes, expertos. i. peritos belli, ast. i. sed. Ilua. i. insula illa adiacēs Tusciæ, dederat. sup. trecentos, insula, inq; existens generosa. i. nobilitata & clara metallis. Chalybum. i. durissimi ferri, quæ hñt & indurāt Chalybes inexhaustis. i. nunq̄ exhaustis ē fodinis suis, quin super sit semper qd̄ exhaustas. Meritius ille. i. clarissimus interpretis hoīum & diuū. i. diuorū, i. Asylas, cui fibræ. i. uenæ iecoris pecudū. i. ouī parent. i. obedire uir, eo ut quæcūq; dixerit eos p̄notare eueniāt, hoc est, q̄ peritissimus est aruspex, cui sidera cæli parent. i. q̄ peritissimus est astrologus, & cui parent linguæ volucrū. i. qui optimus est augur, & cui, sup. parent ignes fulminis p̄sagi. i. sagacis, portentis futura. i. portetorū optimus interpretis, tertius inquā, nā uerbū nondum posuit, rapit mille. f. iuuenes aut uiros densos acie, agminatim incedentes, atq; dēfos hastis horrentibus. i. asperis & horrore inuentibus: Pisæ. f. in Italia hodie quoq; sic dicta Alpheæ, ab origine. i. quæ traxerunt originē, & denominationē a Pisas, iuxta Alphæū fluuium Arcadiæ appositorie vrbs Etrusca solo. i. situ & loco iubent parere. f. ductori suo Asylæ, nos. f. dictos mille, Astur pulcherrim⁹ seq̄. i. quartus est in ordine, Astur, inq; fidēs equo, & armis versicoloribus. i. uariis depictis, tercetū, sup. uiri adijciūt se. f. Astori, una. i. uiformis uolūtas sequēdi erat, supple oībus, qui sunt domo. i. familia, aut patria Cere. i. ex Cere. i. urbe Agillina, et

Virg.

P p

qui

qui sunt in arvis Minionis .f. illius fluij: & Pyrgi .i. paruū op
pidum, seu castellum in Tuscia, veteres .i. ab antiquis tempori
bus Hetruscorum piratica nobiles, & Grauisce intempestē .i.
pestilentes, sup. adiiciunt se, aut quid simile.

INTEMPESTAE QVE Grauisce] In Romano libro, Gabisce
legitur, sed melius, Grauisce.

ERV. **C**Upauo. O Cupauo & de-
clinatur Cupauo, sicut
Cic. Cato. Nāque ferūt luctu,
Cycnum Phaethontis amati]
Phaethon Clymenes, & Solis
filius fuit, qui cū doleret obie-
ctū sibi ab Epapho rege Aegy-
pti, quod esset nō de Sole, sed
de adulterio, pcreatus, dūce ma-
tre venit ad Solē, & poposcit,
vt si vere eius esset filius, petē-
da p̄staret. Qd̄ cum Sol iurasset
per stygiam paludem se esse fa-
cturum, petijt ille, vt eius cur-
rus agitarer. Sol post iusiuran-
dum negare id nō potuit, acce-
ptis itaq; curribus Phaethon,
cum orbitam Solis excessisset
& coepisset mundus ardere a
Ioue fulminatus, in Eridanum
cecidit, qui & Padus dicitur.
Huius interitum sorores flen-
tes Phetusa, & Lāperusa deorū
miseratione in arbores com-
mutatæ sunt, vt hic dicit, in po-
pulos, & in Bucolicis, in alnos.
Fuit etiam Ligus, Cycnus no-
mine, amator Phaethontis, qui
cū eum fleret extinctū in auē
sui nominis versus est. Cuius
nunc filium Cupauonem di-
cit, habere Cycni pēnas in ga-
lea ad formæ paternæ insigne
monstrandum [Crimen amor
vestrum] Phaethontem ama-
tum a Cycno, aut, pie aut tur-
piter accipiamus necesse est. Si turpiter, talis est sensus, Cri-
mē est vestrum d̄ Cycne, & Phaethō, quod sic amattis, hoc vo-
bis potest tantum obijci. Alij vestrum, pro tuum accipiunt, &
ad solum Cycnum referunt vt, Vos d̄ Calliope precor; Si pie
amauit, secundum Asperum crimē erit causa, vt alibi. Et cri-
mine ab vno Disce omne, vt sit sensus, o Phaethontides foro-
res, & d̄ Cycne causa vestrum .i. vettræ mutationis amor est.
Vmbraque sororum. Ambitiose dictum, pro inter arbores
de sororibus factas. Et est vnum de his quæ habet Virgilius
immutabilia & sua propria. Tale est. Sinu atque alterna volu-
mina currum. Item, Cum primum sulcos æquant sata. Musa,
Carmine, cithara, cantilena. Canentem senectam. Qui canen-
tem senectam mollibus transegit in plumis. Sidera voce se-
quentem. Cum cantu celum petentem, vel quod est, re vera
relatus in sidera, sicut videmus in sphaera. Aequales comita-
tus classe cateruas. Per naues habens distributas æqualiter ca-
teruas. Ocnus. Is est quem in Bucolicis Bianorem dicit. vt,
Nanque sepulcrum incipit apparere Bianoris hic Mantuam
d̄ cōdidisse, q̄ a matris nomine appellauit, nā fuit filius Ty-
beris, & Mātus Thyresij Thebani vatis filia, quæ post patris
interitū ad Italiā venit. Mantus gentilius græcus est. nā si la-
tine declinaueris, Mātonis facit, sicut in Plauto Ionis legim⁹
Diues auis. Maioribus præpotens. Sed non genus omnib.
vnum. Quia origo Mantuanorum, & a Tuscis venit, qui in
Mantua regnabant, & a Venetis, quia in Venetia posita est,
quæ & Gallia Cisalphina dicitur. Gens illi triplex, populi
sub gente quaterni. Quia Mantua tres habuit tribus, quæ in
quaternas curias diuidebantur, & singulis singuli Lucomones
imperabant, quos tota in Tuscia duodecim fuisse manife-
stum est, ex quibus vnus omnibus præerat, hi autem totius
Tusciæ diuisis habebant quasi præfecturas, sed omnium po-
pulorum principatum Mantua possidebat. Vnde est. Ipsa ca-
put populis Tusco de sanguine vires. Robur totū a Lucumo-
nibus habuit. In se armat. Odio sui in arma compellit. Pa-
tre Benaco vt lætus arundine glauca Mincius, infesta du-
cebat in æquora pinu. Benacus lacus est Venetiæ, de quo flu-

Non ego te Ligurum ductor fortissime bello
Transferim Cycne, & paucis comitate Cupauo :
Cuius olorina surgunt de vertice pennæ,
Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.
Namque ferunt luctu Cycnum Phaethontis amati
Populeas inter frondeis, vmbraque sororum.
Dum canit, & mæstum Musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam,
Linentem terras, & sidera vocem sequentem.
Filius, æqualeis comitatus classe cateruas,
Ingentem remis Centaurum promouet : ille
Instat aqua, saxumque vndis immane minatur
Arduus, & longa sulcat maria alta carina.
Ille etiam patrijs agmen ciet Ocnus ab oris
Fatidicæ Mantus, & Tusci filius amnis :
Qui muros, matrisque dedit tibi Mantua nomen,
Mantua diues auis : sed non genus omnibus vnum.
Gens illi triplex, populi sub gente quaterni :
Ipsa caput populis, Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in æquora pinu.
It grauis Auletes, centenæque arbore fluctum
Verberat assurgens. spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton, & cærulea concha
Exterrens freta : cui lacerum tenuis hispida nanti
Frons hominem præfert, in Pristin desinit alius
Spumea semifero sub pectore marmurat vnda.

uius nascitur Mincius, iure er-
go dux Venetus fluiuium pro
uinciæ suæ depinxit in nauī,
quem Benaci filiū, quia ex ipso
habet originem, dicit. [Gra-
uis] Fortis: vt, Ferit ense grauē
Tymbreus Osirim. [Cētenaq;
arbore] Non ait remis, sed ar-
boribus ad exprimendū nauis
magnitudinem, quæ plures
habuit remorū ordines. Vnde
ait Lucanus, Et summis longe
ferit æquora remis. [Marmo-
re.] Mari. [Cærulea] Cærulea fre-
ta, non cærulea concha. Nam
versus non fiat [Hispida] Hor-
rida, setosa. [Frons hominē præ-
fert] Modo frōtē. primam par-
tem hominis intelligere debe-
mus, nam hoc dicit, A capite
vsque ad i na latera, hominis
monstrabatur effigies.

Non ego, &c.] Eandem rem
prosequitur enumerans vide-
licet populos, & ductores, qui
cū Aenea in Tuscia venerunt,
vnde dicit Don. Ocnus filius
fuit Mantus, qui muros dedit
vrbi, & de matris nomine illā
vocauit. Armat in se. Armat
quia causam præbuit quod il-
li in se armarent. Hæc ille. Or-
do est. O Cycne ductor Ligu-
rum .i. populorum in Italia in
feriore ad eam quæ nunc Lon-
gobardia dicitur partem, for-

tissime .i. qui es fortissimus bello .i. in bello, ego non transie-
rim .i. nolim transisse te. f. indictum, & d̄ Cupauo comitate .i.
qui comitatus paucis, ego non transferim etiam te, de cuius
vertice surgūt pennæ olorinæ, quia Cycnus in olorem ver-
sus est, crimen vestrum .f. d̄ Cycne, & Phaethon est amor .i.
quia nimium inter uos amattis, & insigne est paternæ formæ,
i. ex forma paterna sumptū. Aut crimē vestrum .f. d̄ Cycne,
& Cupauo est amor, peccauit em̄ Cycnus nimis amādo Phae-
thontē, & Cupauo se paternis plumis ornando ob amorem
tamē patris. nanque ferunt dicit quia res fabulosa est: Cycnū
luctu, i. propter luctum nimium Phaethontis amati, dum ca-
nit inter frondes populeas, scilicet ad padū nascentes. vnde
ab Ouidio Populifer dicitur, in eas autem finguntur sorores
Phaethontis versæ, vnde addit appositorie, & vmbra soro-
rum .i. arborum in qua sorores Phaethontis transfiguratæ di-
cuntur, & dum solatur musa .i. cantu sono amorem mæstum
.i. quia causa mæstitiæ erat, ferunt inquam dixisse senectam
canentem, i. albicantem, & canescentem (a caneo, nō a cano)
molli pluma, qualem .f. Olores sen Cycni habent liquentem
terras, & sequente uoce, i. cum cātus sonoro sidera .i. sublimē
aerem. Filius, f. Cycni Cupauo nomine comitatus cateruas .i.
habens in comitatu cateruas æquales classe .i. distributas pro
proportionem nauium, promouet remis ingentem Centau-
rum .i. nauem sic dictā. Ille instat, i. instanter incumbit aquæ,
& saxum immane .i. valde magnum, minatur vndis, i. in ipsis
vndis aut per vndas, & ipse arduus sulcat alta maria longa ca-
rina. Ille etiam .f. nobilissimus Ocnus, filius Mantus. f. nym-
phæ fatidicæ, i. vaticinantis, & amnis Tusci .f. Tyberis, qui o
Mantua dedit tibi muros, & nomen, matris ciet .i. excitat, ag-
men ab oris patrijs .i. a regionibus patriæ suæ. Mātua, inquit,
diues auis .i. maioribus, & ædicatoribus, aut fundatorib.
Gēs, sup. fuit illi triplex .i. tres habuit tribus, & populi .sup. fue-
rūt, sub gente quaterni .i. in singulis tribus quatuor curiæ.
Ipsa .f. Mātua, supp. fuit caput populis .f. illis terquaternis .i. oēs
illi populi in Mātua progeniti sūt vires, sup. erat de sanguine
Tusco .i. ex eo illi xij. populi robur, & auctoritatē traxerunt,
quia

quia ex duodecim lucumonibus. i. regibus Tuscię originem habuerunt. Mezentius. Tyrannus armat in se. i. contra se. quo que. i. et. hinc. i. ex his populis Mantuanis, quingentos. i. quin quies centum armatos, quos Mincius. i. fluuius iuxta Mantuā fluens patre Benaco. i. habens originē ex Benaco lacu, velatus arundine glauca. i. glauci coloris ducebat in equora pinu. i. naui ex pinu facta, infesta. i. vim hostibus inferente. hæc & sē Seruiū in naui eius erat Mincius, hoc modo depictus. Nā vt p Minciū fluuiū, q in Padū incidit & ille in mare Adriānū eos nauigasse putemus, nō est verosimile nec ratio loci patitur. Auletes vir ille grauis i. fortis & robustus, it. i. p̄greditur, & assurgēs. i. desup incūbēs verberat fluctū cētena arbore. i. remis cētū simul aquas feriētibus, & ita vada spumāt. s. p̄p ce leritatē, & ictus repētinos, & violētos, & hoc marmore. i. aqua marina, versō. i. inuersa palmulis remorū: Immanis Tritō. i. sic dicta naui vehit hūc s. Auletē, & cōcha cēcula exterrēns freta, sup. vehit hūc. Seruius tamē dicit nō dicendū esse cēcu-

la concha, sed cēcula freta. i. cēculei p̄p versum dicit, sed si concha intelligatur nominatiui casus, & regatur a verbo vehit, non erit malus versus, siue dicetur concha cēcula, siue freta cēcula. s. naui, aut conche nanti. i. dum nat, frons hispida. i. pilosa, aut horrida, & hirsuta tenus laterum. i. vsque ad latera, præfert hominem, i. figuram. & formam humanam alius spumea. i. spumosa, definit in Pistrin. i. monstrum illud marinum, & vnda murmurat sub pectore semifero. i. semi indomito, hoc est cuius facies præcipue humana erat, sed cetera in piscem desinebant.

TRANSIERIM Cycne. In vetustis plerisque exempl. legitur, Cinere. In Rom. Cumare. Surgunt de vertice pennæ. In aliq. exemp. Cristæ, notatum est. Ille etiam patrijs agmē ciet Ocnus ab oris. In antiquo exempl. legere est. Quinetiam, In alijs antiquiorib. legitur, Patriis Ocnus ciet agmen ab oris. Centenaque arbore fluctum. In Rom. lib. Fluctus, legitur. In Pistrin definit alius. In antiquioribus, Pristin, habetur.

SERV.

TEr denis. Triginta accipiamus naues fuisse, non vt quidam volunt singulos duces tricenās habuisse nam enumeratorum militum non conuenit numerus, præsertim cum sequatur Subsidio Troiæ. i. par no auxilio. Nam apud maiores bella non ambitu, sed virtute constabant. Phœbe. Luna sicut Sol Phœbus. Item & Titan Sol, & Titanis Luna. Describit autem noctem mediam, & dicit finitum diem secundū Romanum ritum. Nec Lunæ fit sine causa commemoratio. Nam aliter videri Nymphæ non poterant. Clauumque regit. Iam ei & in quinto de dit gubernandi periciam. Medio in spatio. Inter nauigandum. Alma Cybele. Mater deorum dicta Cybele, *ἡ μήτηρ κυβέλης* τὴν κεφαλὴν, quod semper Galli per furorem, motu capitis comam rotantes, vlulatu futura prænucciabant. Lucanus, Crine nque rotantes Sanguinei populis vlularunt tristitia Galli. Cybele autem Bacchus est, nam Cybele Anapestus: vt, Hic mater cultrix Cybele. Quot prius. Subtrahit. Tot. Doctissima Cymodocea. Poetice, sicut etiam mutatio ipsa confingitur. Nam stultissimum est, quod ait quidam, ideo doctissima, quia Ilionei naui fuit. Dorso eminent Peritia nandi ostenditur. Subremigat. Sub natat. Vigilas ne deum gens. Verba sunt sacrorum. nam virgines Vestæ certa die ibant ad regem sacrorum, & dicebant, Vigilas ne rex; vigila. Quod Virgilius iure dat Aeneæ, quasi & regi, & quem ubiq; & pontificem & sacrorum inducit peritum. Deū gens. Propter, Dijs gente, & geniture deos. Pinus. Hoc loco, secundum quartam declinationem dixit, in Buc. iuxta secundā, vt, Menalus argutumq; nemus, pinosq; loquentes Semper habet. Nos sumus. Loquitur per diffinitiones. Perfidus. Qui post fēdus bella commouit. hinc Latinus, Iphis sacrilego pendetis sanguine penas. Inuitæ. Ac si diceret, malueramus tibi potius seruire, quam in Nympharum numina commutari. Teque per æquor quærimus. Hæc nobis vagandi est causa vt te inuenire possimus. Refecit. Aut re vacat, aut quia ante in ipsis forma fuerat nauium. Et dedit esse deas, Græca figura, vt, Donat habere viro. Iam loco iussa tenet. Vt & supra diximus, hoc κατὰ τὸ σιωπῶμενον accipien dū est. nā intelligimus eū equites misisse per terram. Ne castris iungant. Aut se subaudis,

*Tot lecti procures ter denis nauibus ibant.
Subsidio Troiæ, & campos salis ære secabant.
Iamque dies cælo concesserat, almaque curru
Noctiuago Phœbe medium pulsabat olympum.
Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens, clauumque regit, velisque ministrat,
Atque illi medio in spatio chorus ecce suarum
Occurrit comitum, nymphæ quas alma Cybele
Numen habere maris, nymphasque è nauibus esse
Iusserat. innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius gratæ steterant ad littora proræ.
Agnoscent longe regem, lustrantque choreis.
Quarum quæ fandi doctissima Cymodocea,
Pone sequens, dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac læua tacitis subremigat vndis.
Dum sic ignarum alloquitur. vigilas ne deum gens
Aeneas? vigila, & velis immitte rudentes
Nos sumus. Ideæ sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi nymphæ, classis tua, perfidus vt nos
Præcipientes ferro Rutulus, flammaque premebat,
Rupimus inuitæ tua vincula, teque per æquor
Querimus hanc genitrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, æuumque agitare sub vndis.
At puer Ascanius muro, fossisque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos
Iam loca iussa tenet forti permixtus Hetrusco
Arcas eques. medias illis opponere turmas,
Ne castris iungant, certa est sententia Turno.
Surge age, & aurora socios veniente vocari
Primus in arma iube, & clypeum cape, quem dedit ipse
Inuictum ignipotens, atque oras ambiat auro.
Crastina lux, mea si non irrita dicta putatis,
Ingentes Rutulæ spectabit cædis aceruos.*

aut iungant pro iungantur. Crastina lux, mea si non irrita dicta putatis, Ingentes Rutulæ spectabit cædis aceruos. Spectabit, est vera lectio, & ordo est, Si mea dicta irrita non putaris, crastina lux ingētes aceruos cædis videbit. nam male quidam Spectabis legunt, & ad lucem referunt, quod non procedit. nullus. n. sic loquitur d. Aeneas, si quæ dico minime credis, d. lux crastina ingentes cædis aceruos videbit.

Tot lecti procures, &c. Ex- **Asc.** ponit numerū nauium, quibus vehabantur Aeneas, & Hetrusci, docetque Aeneā obuias habuisse nymphas ex nauib. suis factas & ab eis quid faceret ad monitū: Vnde dicit Donat. sic. Iamque dies, laus Aeneæ qd die nocteq; continuata nauigatio illum non defatigaret, sedebat ergo, & vigilabat & cum plura cogitaret, tamen & remone nauē regebat, & velis. Agnoscut. Nam propter nocturnas tenebras, alij non facile cognoscerent. Vigila. Rectē dubitat, nā tempus somnum, curæ vigilias suadebant. Surge. Sedentem. excitat, non dormientem. Aurora antequam plenē veniat lux. Spectabit aceruos, prædixit futura, vt dea appareret. Tollit. Audierat à nymphea etiam. Aduersa, ergo non latabatur, sed quia plura nunciabantur, prospera, attollebat animos. Hæc ille. Ordo est. Tot procures. i. primores, & vt dicit capitanei (quia p̄cures sūt

eminentiæ trabium pondus ædificij sustinētes) ibat nauibus ter denis, i. triginta, quæ non singulis, sed omnibus erāt subsidio. i. ad subsidium. i. paruum auxilium Troiæ. s. nouæ & secabant ære. i. nauibus æratis, aut rostris, nauium ære munitis, cāpos salis. i. maris, hoc est aquas marinas metaphora ab oratione & dies discesserat, a cælo. i. ab Hemisphærio nostro, & Phœbe. i. luna alma, i. rerum alitrix, quæ cum eius incremento crescūt pulsabat Olympū medium. i. ascenderat ad medium vsque cæli, curru noctiuago. i. per noctē vagari solito, nam licet luna inter diu quoque currat, in facta est vt præfesset nocti. erat ergo medium noctis Aeneas (enim p̄ quia, quia cura nō dat membris quietem. i. quia dormire nō potest) sedēs. s. ad gubernaculum ipse. i. propria manu & ministerio, regit. i. dirigit clauū. i. gubernaculū & ministrat velis sup. ventos aut ministeriū exhibet vt sit absolute dictū. Atque ecce chorus. i. multitudo concidentium, suarum comitū. i. nympharū ex nauibus, quas

ab Troia eduxerat factarū. occurrit illi in medio spatio. f. cur
sus sui, qua trāfire debebat chor⁹, inq⁹, appositorie, nymphę
i. q̄ erāt nymphę, quas alma Cybele. i. mater deū iusserat hñe
nomen. i. diuināptatem maris, & esse nymphas sup. versas ē
nauib. i. q̄ prius fuerāt naues: ipsę igit^r occurrentes. innabāt
pariter, & secabāt. f. pectore suo pariter. sup. fluctus existētes
sup. tot quot puppes ærate steterāt prius ad littora. i. ripas Ty
beris iuxta Troiana castra. Ipse agnoscūt lōge. i. a lōge regē
f. suū olim Eneā & iustrāt. i. circueūt choreis. f. ductis quarū
ea q̄ sup. erat doctissima fandi. i. eloquētissima naturali faci
dia (nō. n. didicerat) Cymodocea. f. noie sequēs pone. i. de p
pē, sed a tergo tenet puppim. f. Aneq̄ dextra. f. sua, & ipsa emi
net dorso, ac subremigat. i. more remigātis natat læua. i. fini
stra manu, vñdis tacitis. i. nulla vi agitat, & alloquitur tū.
i. deinde post quam puppim tenebat Aeneam ignarum. f. mi
raculi facti & quod in nymphas mutate essent naues suę. O
Aenea gens. i. genus & progenies, deū. i. deorum vigilas ne
vigila o Aenea, & immitte rudentes. i. chordas velis. Nos pi
nus Idæ. i. quæ fuimus quodā pinus Idæ de vertice f. Idę,
sacro. f. matri deū tua classis. i. q̄ fuimus tua classis sumus nūc
nymphę pelagi, vt. i. postquā Rutulus. i. Turnus, pñdus, quia
absentē persequit^r ac fœdus violat, premebat nos ferro & flā
ma, nos inuitæ rupimus pñpites tua vincula. i. retinacula, &
quærimus te p æquor genitrix. f. deū Cybele, miserata. f. cōdi
tionē nām, aut miserās refecit hāc faciē. i. figurā, seu formā
nostrā, h. e. transformauit nos, aut si genitrix deū natura est
reuera refecit eas quas prius pinus fecerat, & dedit. i. concessit

fit esse deas, & agitare euum. i. longissimū tempus aut eternā
vitā sub vñdis. i. inter vñdas versantes. At. i. sed puer. i. filius
tuus adhuc puer f. Aescanius tenetur. i. ptegitur muro, & for
sis, inter media tela f. hostiū, atq; inter latinos horretes Mar
te. i. bello martio. Eques arcas. i. ex Arcadia profectus, aut E
uandrus permixtus iā Hetrusco. f. milite quos simul per ter
ras in auxiliū misisti, id. n. κατὰ τὸ σὺ πάμενον intelligitur se
cisse, tenet. i. occupat loca iussa. i. quæ iussisti vt caperentur
ab eis si forte oblecta essent castra, certa sententia. i. delibera
tio est, Turno. i. Turnus decreuit opponere illis turmas me
dias ne iungant supp. se castris, Age (adhortandi aduerb.) sur
ge & iube primus socios vocari in arma. Aurora surgente. i.
vt primū Aurora surget, & cape clypeum quē ipse ignipo
tens. f. Vulcanus dedit inuictum. i. inuincibile, atq; ambiit o
ras. i. extremitates auro, Lux crastina. i. dies crastinus specta
bit ingentes aceruos. i. ingētē stragē, cedis Rutulę. i. cadaue
rū Rutulorum occisorum spectabit, inquit, si nō putaris. i. pu
taueris mea dicta irrita. i. friuola, & inania, & pro irritis habē
da, quia si fidē adhibebit instruet aciem suam, & Rutulos in
uader, quos inuasurus nō erit si irrita habuerit; eius monitā.
CAMPOS salis ere secabāt. In aliq. lib. Ruebat, legit, iamq; V
dies celo discesserat. In antiq. exēp. Cōcesserat, legitur. Quor
prie æratæ steterant ad littora proræ. In Oblongo lib. non
Prore; sed Naues, scriptū est, in aliquot alijs, Puppes, legitur.
Rupimus inuitæ, in Med. & plerisq; alijs, Rupimus hñ. Pri
mus in arma. Sunt libri antiqui, vbi Pronus, scriptū ē. Quem
dedit ipse. In libris antiquis legere est, Quem dedit ingens.

SERV.

H Aud ignara modi. Mode
rationis, quippe quæ
fuerat nauis. Inde aliæ cele
rant cursus. Inde aliæ Nym
phę nauium cursus celeriores
efficiunt, sicut fecerat Cymo
docea. Inscius. Rerum quas
audierat. nam credere ex aper
to non poterat. Omine. Augū
rio promissæ victoriæ. Alma
parens Idæa deum] Alma pro
prie est tellus, ab eo quod nos
alat, abusiue etiam alijs numi
nibus hoc epitheton datur.
Tetram aut constat esse matrē
deum. Vnde & simulacrū eius
cū clauī pingitur. nā terra ape
ritur verno, hyemali claudi
tur tempore. Dindyma. Mōs
Phrygiæ. Turrigeræq; vrbes.
Ciuitates turratæ, Vnde & cū
corona turrata Mater pingi
tur deū. Ad frena leones. Ideo
hoc fingitur, quod omnis feri
tas maternæ subiacet affe&io
ni, & subiugata est. Propin
ques. Familiare efficias: vt, Et
propius res aspice nostras.
Phrygibusq; adsis. Ac si dice
ret cultoribus tuis. Tātum ef
fatus. Breuiter vt supra, ait,
pp lucē iā maturā. i. plenam.
nā non crepusculū, sed lux ma
tura describitur. Reuoluta.
Aperta, sicut contra inuolutū
dicimus esse qđ clausum est.
Ruebat. Autē, oriebatur: vt,
Et ruit Oceano vox, & est in
sensu hylterō proteron prius
.n. nox fugatur, sic dies ori
tur. Socijs edicit. Secundum
edicta Nymphę. Signa sequā
tur. Vel tessere, vel tubarum,
vel signa militaria. Qualis
sub nubibus atris. Id est altis.
Strymonia vero grues a flu
uio Thraciæ Stymone, iuxta
quē habitant. Hæc autem com
paratio non ad telorum per

Poe. *Dixerat: & dextra discedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim: fugit illa per vñdas
Ocyor & iaculo, & ventos equante sagitta,
Inde aliæ celerant cursus. stupet inscius ipse
Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit.
Tum breuiter supera adspectans conuexa precatur:
Aen. Alma parens Idæa deum, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque vrbes, byngique ad frena leones:
Tu mihi nunc pugne princeps, turite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede diua secundo.
Poe. Tantum effatus; & interea reuoluta ruebat
Matura iam luce dies, noctemque fugarat.
Principio socijs edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis. pugneq; parent se,
Iamque in conspectu Teucros habet, & sua castra
Stans celsa in puppi. clypeum tum deinde sinistra
Extulit ardentem. clamorem ad sidera tollunt
Dardanidę e muris. spes adita suscit at iras.
Tela manu iaciunt: quales sub nubibus atris
Strymonię dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secundo.
At Rutulo regi, ducibusque ea mira videri
Ausoniis, donec versas ad littora puppes
Respiciunt, totumque allabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, cristisque, ac vertice flamma
Funditur, & vastos vñbo vomit aureus igneis:
Non secus, ac liquida si quando nocte cometę
Sanguinei lugubre rubent, aut Syrius ardor:
Ille sitim, morbosque ferens mortalibus egris
Nascitur, & leuo contristat lumine cælum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Litora præripere, & venientes pellere terra.
Vltrò animos tollit dictis, atque increpat vltrò:
Quod votis optastis, ad est, perfringere dextra:
In manibus Mars ipse, viri: nunc coniugis esto
Quisque suę, testique memor; nunc magna referto
Facta patrum, laudes. vltrò occuramus ad vñdam,
Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.
Audentes fortuna inuat.*

tinet iactum, sed ad Troiano
ruin clamorem.
Τρῶες μὲν κλαγγὴν τ' ἐνοποιῶν
ἴσαν ὀρνίθες ὥς.
H' ὅτε περιπλοῦν γερῶν πύ
λαι οὐρανοῦ προ.
Αἰ γ' ἐπειὸν χυμῶνα φύγον καὶ
αἰὼ σφατον ὀμβρον
Κλαγγὴ τάλγε πέτονται ἐτ
ἀχεανοῖο ῥοαῶν.
[Fugiantq; notos] Aut quos
uis ventos frigidus. nam etiā
grauē, significant tempestatē
futuram, vt in Georgicis legi
mus, aut illū surgentem valli
bus imis Aerię fugere graes.
Aut re vera notos, horum. n.
colorem fugiunt; cū reuertun
tur in Thraciam [Allabi classi
bus æquor] Cñ classibus labi
ardet apex capiti. Ex sequenti
bus intelligimus Aeneæ armō
rum fieri descriptionē. nam di
cturus est. At non audaci Tur
no fiducia cessit, quamuis ia
lia arma conspiceret. Si tamen
primam respicias connexio
nē, quasi de Turno vñ dicere,
quod non procedit. [Apex]
Cont^r altitudo hoc loco. Est
aut^r Ho. & locus & cōparatio:
Παμφανονθ' αἰς ἀσέρπεπεσού
μειον πεδίοιο
Ὅς ῥά τ' ὁ μῶρις εἶπιν. αἰρίζηλοι
δ' οἱ αἰγῶν.
Φαίνονται πολλοὶ ἰμετ' ἀσφα
σινυκτὸς ἀμολγῶ,
Ὅν τεκύν' ὀρίονος ἐπικλησθ
καλέουσιν
Λαμπρότατος μὲν ὅ γ' ἐστὶ κα
κὸν δὴ τε σῶμα γέτυκται
Χρη γέ φέρεται πᾶλλον πυρετὸν δε
λοῖσι βροτοῖσιν.
Hoc aut^r ille violētius posuit,
q̄ ille stellę tantum facit cō
parationem, hic etiam stellę
pellifere respiciens. quas cla
des Rutulis sit illaturus Ae
neas. [Cometę sanguinei lu
gubre

gubre rubent. Pro lugubriter, Cometæ autem Latine crinitæ appellantur. Et Scioei dicunt has stellas esse ultra triginta duas, quarum nomina, & effectus Abienus, qui iambis scripsit Virgilij fabulas, memorat. Plinius etiam secundus dicit Cometæ stellas esse naturales, quæ apparent certis temporibus. Itē hoc quoque commemorat, cometæ fieri de planetis quinque, vnde interdum bona interdum pessima significant. nam si de Venere aut Ioue fiant, optima pronunciant, si de Marte aut Saturno, deteriora. Nam Mercurialis semper talis est, qualis ille cui coheret. Vnde & minister deorum fingitur. hinc est quod modo ait, cometæ sanguinei lugubre rubent. i. noxij. Syrius ardor. Syrius stella est in ore canis, q̄ vt in tertio diximus, quantum in ipsa est, pestifera est sed pro qualitate adiacentium aut vincitur, aut maioribus vitur viribus. Hinc est, q̄ cum certo tempore oriatur, nō semper est noxia. Læuo. Noxio. Quod aut ait. Contristat lumine celum. Cum de stella loqueretur quam armis splendentibus comparauit, bene hoc Statius ad ipsa arma transtulit dicens, Armaq; in auro tristia. Qd̄ votis optatis, adest. Magna est persuadentis ars, vt quod cupit fieri, in p̄iudiciū trahat. Sic hoc loco quia vult Turnus vt optent pugna eius socij, hanc eos dixit semper optasse. Perfringere dextra. Fortiter facere. & bene est verbo vsus militari. In manib. Nō iam in votis, sed in manibus rex est. Esto. Pro sit, tertia persona est. Referto facta patrum. Alij hic distinguunt, vt sit, Referat modo vnusquisque facta patrum, & laudes. Et secutus. Salust. hoc dixit, quia ait Hispanorū fuisse morē, vt in bella euntib. iuuenibus parentum facta memorarentur a matrib. Alij distinguunt nunc magna referto facta, ut duas res dixerit, Nūc vnusquisq; & suorum factorū meminerit, & laudis parētū. Dixerat &c. Docet quomodo post discessum nympharū precatus matrem deum a suis visam classem appulit, & quō ea recognita Turnus suos in aduentantes cohortatus sit, de quibus omnibus dicit Don. sic. Alma parens Ida, ex ijs tribus nominibus captauit beneuolentiam. Edicit, est edicere cum auctoritate aliquid curandum iubere. Dardanidæ e muris, ostendit quid possit spes, nam qui metu fugiebant nunc spe in hostes insurgunt. At Rutuli, hi enim in plano constituti videre Aeneam non poterant. Totum ad littora. Moraliter quidem nam repentino turbatis motu omnia maiora videntur. Hæc ille. Ordo est. Dixerat scilicet Cymodocea nymphe. i. finiuerat sermonē & descendens impulit dextra puppim altam, haud ignara, i. perita, modi. i. impellendi, hoc est moderationis illa. i. puppis impulsit fugit per vndas ocyor. i. velocior, & i. simul iaculo. i. sagitta emissit, & sagitta equatē. i. velocitate volatus vectorū. Inde alia. i. nymphe, celerant. i. celeriter peragunt cursus nauium: ipse Anchises Troas. i. Troianus Aeneas inficius. i. vnde tanta esset celeritas stupet. & tamen. i. licet inficius stupuerat ipse tollit. i. extollit, omine. i. viso & audito animos. i. suos & aspectans connexa supera. i. celestia precatur tum. i. deinde breuiter. i. paucis verbis. O alma parens. i. mater. deū. i. deorum Ida. i. quæ in Ida mōte Phrygio præcipue coleris, cui Dindyma. i. mons ille in Phrygia, & vrbes tetrigere. i. ciuitates turritæ, & leones biragi. i. bini iugo currus tui subacti, ad frenā. i. habenas quib. agunt, sunt cordi. i. ad cor & voluptatē tu sup. sis mihi nunc princeps. i. auspex & p̄ns pugnae sicut Iuno pro Græcis, vnde veterisq; memor Saturnia belli, Prima quod ad Troia pro caris gesserat Argis, &c. tu propinques. i. familia re facias, & p̄prius aduenire augurium. i. portentum hoc, & o diua ad sis Phrygibus. i. tui cultorib. pede secundo. i. dextero, & favorabili, Ipse effatus sup. est. tantum. i. id solū, & dies ruebat interea reuoluta. i. redies per reuolutionem, & hoc luce sup. existēte, iā matura, & fugarat noctē, cum sup. Aeneas edicit. i.

manifeste præcipit socijs vt sup. sequatur signa. i. vexilla, atq; aptent animos. irriter eos, armis. i. ad arma, aut arma tractando & parent se pugnae, & Aeneas habet iam Teucros & sua castra in conspectu. i. vt possit castra sua cōspicere & a suis cōspici, stans in puppi cella, tum. i. tunc deinde. i. cōtinuo extulit sinistra sup. manu, clypeum. i. a Vulcano factū ardentem. i. radiantem. Dardanidæ tollūt e muris clamorem ad sidera, & spes. i. victoriæ viso rege addita. i. quæ accesserat, suscitāt iras. i. animositatem qualis est in iratis & iaciunt tela manu existentes tales quales grues strimoniz. i. Thraciz, dant signa. i. auolatus. i. cum quali clamore auolant sub nubibus atris. i. caliginosis, tranant æthera. i. sublimem aerem cum sonitu, & fugiunt notos. i. uentos pluuiosos sup. cum clamore secundo. i. eas sequente quasi celerius volent ante faciem venti quæ vox aeris immissa afferri posset aut secundo. i. læto vnde sequitur. At. i. sed ea. i. signa lætitiæ videri sup. cæperunt aut videbantur mirra, regi Rutulo. i. Turno & ducibus Ausonijs donec respiciunt puppes. i. Aeneæ & sociorum eius versas ad littora & dum respiciunt totum æquor allabi. i. ad littora classibus. i. cum nauibus ipsis. aut propter classes allabētes, apex. i. summus galeæ Aeneæ ardet. i. resplendet capiti. i. in capite eius & flāma funditur cristis. i. a cristis a vertice. i. desuper, & umbo. i. curuatura clypei, aureus. i. ex auro facta vomit ignes. i. fulgores vastos. i. valde amplos. Non secus. i. nō aliter ac sup. ignes vomunt cometæ sanguinei. i. sanguinei coloris & sanguinis effusione portēdēs. si rubent lugubre. i. lugubriter quando. i. aliquando liquida. i. humida, & sub lucida nocte, aut si ille ardor syrius. i. illius stellæ ardentis nascitur ferens. i. afferens aut inferens mortalibus egris. i. miseris & egre viuentib. morbos. i. varios, & contristat celum. i. aerem, lumine læuo. i. sinistro, hoc est inimico, tamen. i. licet sic animatos videret in castris & accedentes e nauibus fiducia. i. bene sperandi & fidēdi virtus, non cessit. i. non amota est, nec abiit, aut discessit Turno audaci. i. sine felicitate, non cessit dicit præripere. i. quo minus præcipiat, aut fiducia præripere. i. præripiendi littora & pellere, i. pellendi, aut quo minus pellat terra. i. a terra, venientes. i. eā Hetruscos. Nā sup. tollit. i. erigit & effert vltro. i. in super animos. i. suorum dictis. i. verbis cohortatorijs, atq; increpat. i. cum increpatione cohortatur vltro. i. in super vltro id qd̄ timere potuisset. increpat autem dicens. Id sup. quod optastis votis. i. perfringere. i. fortiter agere, & hostem contere dextra. i. vestra, nam ipse Mars. i. potestas pugnandi, est viris. i. virilibus bellatoribus. in manibus. i. in prōptu, nūc quisque. i. vestrum esto memor coniugis suæ & recti. i. domus. (Sic. n. apud Liu. fere in concionib. ante pugnam admonēt suos duces ipsi) referto. i. quisque. i. facito vt referat, i. repræsentet nunc fortia facta patrum. i. maiorum suorum & laudes patrum suorum, occuramus vltro. i. prius quam nos inuadant, ad vnam. i. Tyberis, dum, i. quādiu ipsi trepidi sup. sunt & prima vestigia labant. i. titubāt & vacillant, egressis. i. primū naui egredientib. fortuna iuuat audentes quæ res in bello sepe pbata est, & solet p̄ p̄ouerbio dici.

V A R I A L E C T I O.

SUPER A Aspectans conuexa. In lib. antiquis, spectans, legitur. Clypeum tum deinde. In antiq. libris, Cum legitur. Dardanidæ e muris. In Rom. lib. Dardanidæ muris, legitur. Ardet apex capiti. In Rom. lib. Capitis legitur. Cristisq; a vertice flamma, In Rom. lib. legere est, ac vertice flamma. In aliquot alijs, Cristis, ac vertice, legitur. Vomit aureus ignes. In antiq. lib. Aureus, legitur. Littora præripere. In antiq. lib. legitur, Præcipere. In manibus Mars ipse viris. Rom. liber. Viri legitur vocandi casu. Dum trepidi egressisq; labant. Rom. lib. Egressisq; Alij quidam lib. Gressusque, legunt.

V Erat quos ducere contra Cogitat quidem, sed non facit, ne diuiso exercitu utrobique vincantur, quod sequentia indicant. Nam paulo post dicturus est, Et rapit acer totam aciem in Teucros. Concredere. Con uacat. Pōtib Scallianum, Languentis. Tranquilli. Breuib. Vadis. Perremos. i. scaphis. Non sperant. Legitur & sperat, quod & melius est. Nam dum uada esse non sperat, incidit in ea.

Poc. Hæc ait & secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.

Interea Aeneas socios de puppibus altis

Pontibus exponit: multi seruare recursus

Languentis pelagi, & breuib. se credere saltu:

Perremos alijs. & speculatus litora Tarchon,

Quo vada non sperat, nec fracta remurmurat vnda,

Sed mare inoffensum crescenti allabitur æstu,

Aduertit subito prora, sociosque precatur:

Tar. Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;

Tollite, ferte rates, inimicam findite rostris

Tollite, ferte. Ad celeritatem dictum est. Findite rostris. Militari felle dictum est, ut etiam terra ipsa quodammodo sentiat hostis aduentum. Statione. Statio est portus temporalis. nam portus est ubi hyematur: sed modo statio siccum litus significat, hoc enim dicit, Potiar terra, & nauem frangere non recuso. Innocua. Innocuus est cui non nocetur. Innoxius, qui non nouit nocere, sed hoc Virg. Pp 3 poetæ

poetae plerumque confundunt. Dorso iniquo. Dorsum est durior arena, quae remeantibus fluctibus, & euntibus densatur, & in modum saxi indurefcit, qd a nautis puluinus vocatur. Iniquo. Sibi nocenti. Fluctusq; fatigat. Subaudi cam. Nam fluctus nominatiuus est singularis. Exponit in vndis. ideo in vndis, non in yndas, quia in ipso loco res agitur, nec est mutatio. Omen pugnae. Sal. Pugna illam pro omine belli futuram. Ideo ergo omne, quia sicut nunc, sic ubique vincet Aeneas. Inuasit agrestes. Quia dixit, Et la-ros, vastant cultoribus agros. Therone. Hoc nomen in Pinda-ro lectum est tantum. Tunicam squalentem. Splendentem lorica-m. Haurit. Ferit modo signifi-cat. Et tibi Phebe sacrum. Omnes qui secto matris ventre p-creatur, ideo sunt Apollini co-secrati, quia deus est medicine, per quam lucem sortiuntur. Vnde Aesculapius eius fingi-tur filius, ita n. eum pcreatum supra diximus. Caesarum etiam familia ideo sacra retinebat, A-pol-linis, quia qui primus de ho-rum familia fuit, execto matris ventre natus est. Vnde etia Ce-sar dictus est, licet varia de Ety-mologia huius nominis dicantur, vt diximus supra. Quod li-cuit paruo. Legitur & cui li-cuit. Vique. Tandiu, donec. Ecce Pharon. Legitur & Pharo: vt, It clamor celo vt sit datiuus ab eo quod est Pharus. Si au-tem Pharo legeris, figuratum est. nam de nominatiuo transit ad datiuum dicens Clamanti. Infelix noua gaudia Cydon. De Cretenfibus accipimus, quod in amore puerorum intempe-rantes fuerunt. quod postea in Laconas, & in totam Graeciam translatus est, adeo vt & Cic- dicat in lib. de rep. opprobrio fuisse adolescentib. si amatores non haberent, pp. quod poeta Cydonem inducit amatorem. Nouimus autem Cydones Cre-tenfes dici. sane Cydon quan-do nomen est proprium, Cy na-turaliter producit, si appellati-uum, corripit Cy: vt, Parthus siue Cydon telum immedica-bile torfit. Tamen Stat. etiam in proprio corripuit: vt Hae regi promissa Cydon, haec lampe da-bamus, quod fecit abutens licentia, qua vtimur in nomi-nibus propriis. Flauetem, malas. Flauentes malas habentem, pri-mae, etatis. Noua gaudia. Quem tunc primum amare cepe-rat. Stratus. Deest pene. Miserandq. Pro miserandus. Nam pro nominatiuo vocatiuu posuit, vt contra. Socer arma Latinus ha-beto, licet illic possit accipi. Socer arma Latinus habeat, nam habeto & scda, & tertia psona est. an et alibi nominatiuu pro vocatiuo posuit: vt, Corniger Hesperidum fluuius regnator aquarum. Stipata cohors. Vnanimiter veniens. Septenaq; tela, more suo pro septem, vt bina pro duobus. Deflexit partim stringentia corpus Alma Venus. Male ait Don. hoc loco antedicto-rum oblitum esse Virgilium, q post Iouis prohibitione bellis facit numina interesse, no respiciens Iouem magis deos horta-

Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali puppim statione recuso,
Arrepta tellure semel. Poe. Quae talia postquam
Effatus Tarchon, socij consurgere tonsis,
Spumantesque rates aruis inferre Latinis,
Donec rostra tenent siccum, & sedere carinae
Omnes innocue, sed non puppis tua Tarchon:
Nanque inflata vadis, dorso dum pendet iniquo,
Aneeps sustentata diu fluctusque fatigat,
Solutur, atque viros medijs exponit in vndis:
Fragmina remorum, quos & fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedes simul vnda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in litore sistit,
Signa canunt. primus turmas inuasit agrestes
Aeneas, omen pugnae, strauitque Latinos,
Occiso Therone, virum qui maximus vltro
Aeneam petit. huic gladio, perque aerea scuta,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lycam ferit, exectum, iam matre perempta,
Et tibi Phebe sacrum: casus euadere ferri
Cui licuit paruo, nec longe Cissea durum,
Immanemque Gyan, sternentes agmina claua,
Deiecit letho: nihil illos Herculis arma,
Nil valide iuuere manus, genitorque Melampus,
Alcida comes, vsque graues dum terra labores
Prebuit. ecce Pharon, voces dum iactat inertes,
Intorquens iaculum clamanti sistit in ore.
Tu quoque, flauentem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix, noua gaudia, Cydon,
Dardania stratus dextra, securus, amorum,
Qui iuuenum tibi semper erant, miserande iaceres,
Ni fratrum stipata cohors foret obuia: Phorci
Progenies, septem numero, septenaque tela
Coniungunt. partim galea, clypeoque resultant
Irrita: deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus, fidum Aeneas affatur Achatem:
Aen. Suggere tela mihi (non vllum dextera frustra
Torsit in Rutulos) steterant que in corpore Graium
Iliacis campis. Poe. tum magnam corripit hastam,
Et iacit. illa volans clypei transuerberat era
Mconis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
sustentat dextra, traiecto missa lacerto.
Protinus hasta fugit, seruatque cruenta tenorem:
Dexter aque ex humero nervus moribunda pependit,
Tum Numitor, iaculo fratris de corpore rapto,
Aeneam petit: sed non & fingere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achate.

rum esse in foedera, q a bellis prohibuisse. Nam & paulo post tam Iuno. q Iuturna bellis intererunt. Achatem. Omnia no-mina quae in res exeunt, voca-tiuum in a, mittunt, vt Achates Achata, Timoctes, Timocta. Suggere tela mihi. Ordo est. Suggere tela mihi, quae in cam-pis Iliacis in Graecorum stete-rant corporib. nullum. n. mea dextera in Rutulos sine causa iaculabitur telum eorum, quae iam sunt, cede hostium compro-bata. Transuerberat. Scindit. Traiecto missa lacerto. Quae fue-rat missa retro acto lacerto. Pro-tinus, Iugiter, continue. Teno-rem. Currendi modum. Mori-bunda. Morienti. similis. Quod ita esse etiam Sal. ostendit, qui ait, Quasi vitabundus per tra-mites. & saluosa loca exercitu ductare. Nam Iugurtha non vi-tabat legatum, sed se eum vita-re simulabat, nam quia uomen est, ideo significat similitudine, non passionem. Quod si parti-cipialiter diceretur a passiuo veniret. Omnia. n. a passiuo par-ticipia, in dus exeunt. Mori bun-da, similis morienti. non. n. par-ticipialiter, aliquid significat, sed nominis habet significa-tionem. nominis autem signifi-catio similitudinem habet, non passionem. Quando dico Mori-turus est vere moriturus est. Moribundus autem, non vere, sed similis morienti est. vnde & Salust. dicit, Quasi vitabundus. Fratris de corpore rapto. Si di-ceret fratrum de corpore, spe-ciosius esset, quod ideo omisit, quia hasta Alcanoris tantum vulnerauerat manum, in Mco-nis vero haeserat corpore. Fe-mur, Dicimus, quia lectum est, & declinatur huius femoris. Il-lius vero ablatiuu no inuenitur nominatiuus, Latus trripita fe-mine. licet Caper in libris enu-cleati sermonis dicat femē, sed non ponat exemplum. ergo aut hoc femur, aut hoc fement. Nam femus non dicimus penitus.

A S C E N S I V S.

Hab. ait, & secum versat quos ducere contra, Vel &c. Post Turni concionem docet, quomodo Tarchontis cohorta-tione appulsa sit classis Aeneia ad littus, vnde est hoc solum. Donat. Versat quos ducere, in-ranta desperatione, nec consilium nec vim animi amisit. Hae ille. Ordo est, Turnus sup. ait hec, & versat. i. cogitat. & disqui-rit secum. i. in animo suo quos possit ducere contra. s. aduentan-tes hostes uel quibus possit concedere. i. quasi fidei commit-tente muros. s. castrorum, obseffos Interea. s. dum haec ageret Turnus, Aeneas exponit socios de alris puppibus, pontibus. i. per scalas, multi seruare. i. seruabant, recursus. i. refluxus pelagi languentis. idest tranquilli ac non impetiosi, & credere. idest. credebant se breuib. s. vadis, saltu. i. saliendo in ea alij credere sup. ceperant aut credebant se breuib. per re-mos. i. auxilio remorum, Tarchon. i. Etruscorum rex & praeci-puus ductor speculatus, idest conspicatus, & videns litora, supp.

ad littus, vnde est hoc solum. Donat. Versat quos ducere, in-ranta desperatione, nec consilium nec vim animi amisit. Hae ille. Ordo est, Turnus sup. ait hec, & versat. i. cogitat. & disqui-rit secum. i. in animo suo quos possit ducere contra. s. aduentan-tes hostes uel quibus possit concedere. i. quasi fidei commit-tente muros. s. castrorum, obseffos Interea. s. dum haec ageret Turnus, Aeneas exponit socios de alris puppibus, pontibus. i. per scalas, multi seruare. i. seruabant, recursus. i. refluxus pelagi languentis. idest tranquilli ac non impetiosi, & credere. idest. credebant se breuib. s. vadis, saltu. i. saliendo in ea alij credere sup. ceperant aut credebant se breuib. per re-mos. i. auxilio remorum, Tarchon. i. Etruscorum rex & praeci-puus ductor speculatus, idest conspicatus, & videns litora, supp.

Sup. ea parte, quæ non sperat. i. timet vada. i. fundum vadorū p
quem vadere licet, sed non navigare, nec vnda fracta. i. nimio
impetu immurmurat. i. vehementē sonū edit, hoc est, vbi neq.
defectus, neq; nimia vis, est aquarū, sed mare allabitur. s. ad lit
tus, inoffensum. i. nō offensum nec impeditū, æstu crescēti. i.
exuberanti, ipse aduertit. i. applicat subito proras. i. anteriores
partes, quæ aquas prouunt, & precatur socios. O manus. i.
multitudo armatorū, lecta. i. electa, incūbite nunc validis re
trostris. i. nauīū hanc inimicā terrā, & ipsa carina. i. capacitas,
seu venter nauis, pmat. s. premendo faciat sibi sulcū, nec ego
recuso frāgere puppim tali statione. i. ad breue tps portu, &
hoc tellure semel arrepta. i. si semel tellurē arripuerimus, quæ
Italia. i. talis modi verba, postq. Tarchon est affatus, socij con
furgere sup. ceperunt aut cōlurgebant tonsis. i. remis, & in
ferre. i. inferebant, aruis latinis. i. in arua latina, rates spuman
tes. i. spumis aquarū nimio impulsu excitatis resperfas donec
rostra. i. anteriores partes prorarū tenent siccū, & carinā. i. vē
tres nauium. sedere. s. super fundū existentes oēs innocuæ. i.
sine nocumēto, sed o Tarchon tua puppis nō sup. sedit inno
cua, namq; ipsa inflicta vadis dū pēdet anceps. i. vacillās dor
so. s. scopuli iniquo. i. nimis alto, & ipsa sustētata dudū fluctus
fatigat, sup. eā, ipsa soluit. i. findit, atq; exponit viros in me
dijs vndis quos supp viros fragmina remorum, & transtra. i.
summa tabulata nauīū. fluitantia. s. per aquas, impediunt, &
vnda relabens trahit simul pedes, quæ res eos saluauit. Nec
Turnū segnis retinet mora, &c. Docet quō totis viribus con
cursum est educēte videlicet Turno, totas copias in aduen
tantes hostes, quæ res ferē sumpta est ex applicatione Græco
rū ad littora Troiana, qui a Troianis, & potissimū ab Hectore
duriter accepti sunt. Recitat ergo variā stragē, de qua re hoc
solū est Donati. Thorax, indumentū quo bellator vsq; ad pe
ctus munitur. Hæc ille. Ordo est. Nec mora segnis. i. q̄ segnes
facere, ac segnib. esse solet, retinet Turnū, sed ipse acer. i. stre
nuus rapit. i. celeriter adducit totā acie in. i. cōtra Teucros, &
sistit. i. exercitū statuit contra, i. aduerso, aut cōtra aduentātes,
in littore. Et sup. tibicines, aut cornicines canūt. i. canēdo fa
ciūt signa. s. ineūdi prælīj. Aeneas inuasit primus tu. i. m is agre
stes. i. agricolarū, aut agros vallantium appositorie omen pu
gnæ. i. quæ res erat omen pugne portendens indigenas supe
randos cū agrestes superent, & strauit Latinos occiso Thero
ne. i. postq. occiderat Theronē eorū ductorē, qui existens ma
ximus virū. i. virorum petit. i. aggreditur Aeneam vltro. i. non
laccessitus, cum tñ si saperet ab eo merito declinaret, & sup.
Aeneas haurit. i. ferit aut exhaurit, huic. s. Theroni. latus aper
tum. i. postq. aperuerat gladio, & per scuta ærea, & per tu
nicā squalentē. i. relucētē in morē squamarū serpentū auro. i.
squamis aut hamis aureis. Seruius dicit haurit. i. ferit, sed quæ
addit apertū, quod non ferit, sed exhaurit extrahendo sangui
nē, ego potius accipere in natia significatione. Inde. i. dein
de ferit Lycham exēctum. i. per sectionē exemptū iam matre
perempta, quæ res Cæsarū familiæ competit, & sacrū. i. con
secratū tibi o Phēbe, quia arte medica cōualuit, vnde domus
Iuliæ fautor inducitur Apollo, vt in bello Actiaco vīsum in
clypeo Vulcani. Cui. s. Lychæ licuit. i. permissum & datū est
paruo. i. cum adhuc in vtero esset matris: euadere casus ferri
. i. necem per ferrum quam nunc incurrit senior. Nec. i. & nō,
& deiecit non longe. s. ab eis iam dictis Cyssea virum illum
durum. i. fortē & robustum, & Gyam immanem. i. valde ma

gnū & ferocem deiecit dico leto. i. morte eos sternentes cla
ua. i. baculo nodato quali vsus est Hercules, agmina. s. Phry
gū, & Hetruscorū, arma Herculis. i. qualibus Hercules vbiq;
victor vsus erat nil. i. in nullo iuuere. s. eos, & manus validæ
nil iuuere eos, nec Melampus genitor. s. eorū, & comes Alci
dæ. i. Herculis, vsq; i. semper dū. i. donec terra præbuit. s. Her
culi labores graues. s. ad domanda varia terrarū monstra. Ec
ce, q. d. præter opinionē. dū Pharon iactat. i. iactanter effutit,
voces inertes. i. friuola & inania verba. Aeneas sup. intorquēs
iaculū sistit. i. plantat & statuit ipsum clamanti. s. Pharoni in
ore. i. cū iam esset in ore aliter diceret in os. Tu quoq; o Cy
don infelix dū sequeris Clytiū. s. puerū aut adolescentem fla
uentē. i. habentē flauentes malas. i. maxillas primā lanugine. i.
rara, quia prima barba appositorie noua gaudia. i. nouas amo
rū voluptates tuas, iaceres o miserande stratus dextra. Darda
nia. i. ipsius Aeneæ Dardani existens securus amorū. i. nō am
plius curans de amoribus, quia amores iuuenum erant, tibi
semper. i. dū viueres, iaceres inquam stratus ni. i. nisi cohors
fratrū appositorie progenies Phorci. i. cohors filiorū Phorci,
qui inter se erant fratres, foret. i. esset obuia. i. obuiam veniret.
stipata. i. condensata mutuo cōpressu, qui supp. erant septem
numero, & coniungunt tela septena. s. vno impetu, quia singu
li singula, quæ supp. tela resultant. i. retrorsum saluunt reper
cussa irrita. s. effecta, partim galea. s. Aeneæ, & partim clypeo,
& Venus alma deflexit partim, stringentia. i. leuiter cōtingē
tia corpus. s. Aeneæ, & Aeneas sic. s. oppressus affatur Achatē
starcigerū suū fidum, vt in primo fidus, quæ tela gerebat A
chates, affatur aut dicens. Suggere. i. subministra aggerendo
mihi tela, dextra sup. nra nullū. i. nō vllū, non torserit frustra
in Rutulos vllū supp. telum eorū quæ steterāt in corpus Gra
iū in campis Iliacis tū. i. deinde corripit magnā hastā, & iacit
sup. eā, illa volans transuerberat æra clypei Mæonis, & rūpit
simul Thoracā. i. munimen pectoris cū pectore: Alcanor fra
ter. s. eius subit. i. succurrit huic. s. Mæoni & sustentat dextera
fratrē, ruentē hasta missa. s. ab Aenea fugit. i. propellitur proti
nus. i. cōtinuo, lacerto. i. brachio traiecto, & cruēta seruat te
norē. i. currendi modū, & dextera moribunda. i. iam iā mori
tura pependit neruis. i. per neruos ex humero. Tum. i. deinde
Numitor petijt Aeneā iaculo raptō de corpore fratris, sed nō
est licitū. i. permissum ei figere contra. i. ē cōuerso. s. in corpus
Aeneæ, & perstrinxit. i. leuiter vulnerauit femur. i. coxā ma
gnā Achaia cuius ferē cum honorificentia meminit Poeta.

V A R I A L E C T I O.

MULTI seruare recursus. Sunt lib antiq. in quibus legatur
Recessus. Quā vada non sperat. Rom. lib. legit. Quā vada nō
spirant, & alij. Qui vada. Sunt et qui legant, Quā vada non
spumant. Est, & Spectat. Nec tali puppim. Rom. lib. & alij q.
dam peruetusti legunt Puppis. Et fluitantia. In antiq. lib. le
git, Effluitantia. Retrahitq; pedes. In lib. antiq. Pedē, legitur.
Perq; ærea scuta. In Rom. lib. Suta legitur. Inde Lycam ferit,
exēctū, iam matre perempta, In Rom. lib. Exēctum, legitur.
In alijs, Exemptū. In Oblongo Et sectū. Et tibi Phēbe sacrū:
In antiq. lib. Satum, legitur. Cui licuit paruo, In lib. antiq.
scriptum est, Quod licuit. Nil illos Herculis arma, Nil valide.
In antiq. lib. ita legitur. Nihil illos Herculis arma, Nec valldē.
Ecce Phaon. Roman. lib. & Oblongus, Paro, absque, h, scri
bunt. Steterant quæ in corpore In antiq. lib. Steterunt legi
tur. Meonis. In antiq. lib. cum diphthongo, Mæonis. Cum pe
ctore rumpit. In Romano libro, Rupit, est.

ERV. Hic Curibus. Hoc est
tunc. Et est ordo, Tunc fi
dēs primæuo corpore aduenit
Lausus Curibus, q̄ erat de Cu
ribus, vt Verres Romulia. Aut
fidens Curibus. vt, Ecce Sabi
norum prisco de sanguine ma
gnū Agmen agens Lausus.
Rigida Tenens eā, non vibrās
& iaciēs. Boreæ de gēte supre
ma. aut originem ducentes a
Zeto & Calai, qui filij Boreæ
& Orithiæ Nymphæ fuerunt,
vt De gēte, de genere accipia
mus. Aut certe in Hyperbo
reis montibus natos, vnde est
origo venti Boreæ. Ismara.

Hic Curibus, fidens primæuo corpore, Lausus
Aduenit, & rigida Dryopen ferit eminus hasta,
Sub mentum grauitè pressa, pariterque loquentis
Vocem, animamque rapit traiecto gutture. at ille
Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threicios Boreæ de gente suprema,
Et tres, quos Idas pater, & patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. occurrit Alesus,
Auruncæque manus: subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis: expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Ausoniæ. magno discordes æthere venti
Prælia cen tollunt, animis, & viribus equis:

Thaciæ ciuitas a monte Isma
ro. Expellere tendunt. Loco se
inuiçē mouere contendunt. Li
mine. i. littore. Magno æthere
. i. aere in magno. nam venti in
æthere non sunt, sed in aere,
sicut supra, Atque æthera tra
nant cum sonitu pro aere. Ob
nixa omnia cōtra. Mare mari,
nubes nubibus, venti vētis. Le
git & obnixa, vt referatur ad vē
tos. Hæret pede pes, pro pedi.
Nā antiptosis est, & est Hom.
versicul. ἀπὸς δ' ἀπὸς ἐπεδὲ,
κόπος κόπων, ἀνέπα δ' ἀνέπα. Ar
cadas. Accusatiuus est plura
lis, cui vltima syllaba ideo bre
Virg. P P 4 uis

uis est, quia nominatius pluralis in es, terminatur, ut hi Arcades, ut delphines delphinas. Latio sequaci. Pro Latinis, alibi, Inuadunt urbem somno vinoque sepultam. Dimittere quando. Si quidem. Et est Romanae militiae, nam in locis impeditis equos comitibus dabant, & pedestri certamine commigebant. Quod fugitis. Hoc amare dictum est, nam preces sequuntur. Denictaque bella. Finita. Exhausta. nam Hostis vincitur, non bellum. Fidite ne pedibus. Darius est pedibus, nam fide tibi dicimus. Hac vos, & Pallanta ducem patria alta reposcit. Hoc vult patria ut per caedes hostium reuertamur. Numina nulla premunt. Argumentatur a facili dicens non contra deos, sed contra mortales bella tractamus. Ecce maris. Quod est efficax, in fine posuit, nam dicit eos quo fugiant non habere cum terra teneatur ab hostibus, mare autem pedibus transire non possint, castra vero ingredi turpissimum sit. Aut certe etiam hoc impossibile, si ab hostibus obsidetur ut quidam volunt, intelligentes. Et rapit acer totam aciem in Teucros. s. quam deducebat caeteris relictis. Magna claudit nos obice pontus. Modo usus habet ut hic obex dicamus, unde quidam Magno obice legunt. Antiqui etiam hec obex dicebant secundum quod est magna obice. Hinc est quod nonnulli vident generis dubietatem, & legunt Magni. s. maris. Caper tamen in libris dubij generis probat dici & hic obex & hac obex, quod ut diximus, hodie de usu recessit. Denso prorumpit in hostes. Ut eos dehortaretur exemplo. Fatis iniquis.

Exitum praecipit futurum. Magno pondere. Magni ponderis: ut, Aere cauo clypeum, pro aere caui. Receptat. Ideo frequentatio usus est, quia haerentem hastam ossibus auellere facile non poterat. Ergo receptat, ex frequenti concussione diuellit. Quem non supero occupat. Quem non desuper occupat. ideo autem desuper, quia Pallas ad euellendum hastam fuerat inclinatus. Nam Pallas ante ruentem, dum furit. Ordo est, nam eundem Pallas ante excipit. i. dolo interimit. Ille enim incautus fuerat furens propter crudelē mortē sodalis. unde & incautus fuerat. Tumido in pulmone. Et naturaliter tumido, & quia furebat. In pulmone autem recondit, Archaismos est pro in pulmonem. Rhēti de gente vetusta Anchemolum. Hae fabula nusquam inuenitur in auctoribus. Abienus tamen qui totum Virgilium, & Liuium iambicis scripsit, hanc commemorat, dicens græcam esse. Rhētus ergo Marrubiorū rex fuerat in Italia, qui Anchemolo filio Casperiam superduxit nouercum: hanc priuignus stuprauit. Quo cognito cum eum pater persequeretur, & ad penam vocaret fugiens ille, se ad Turnum contulit. Suis. Etiam suis. Lucanus; Et amissum fratrem lugentibus offert, Discrimina. Differentias. Tymbre. Pro Tymber, metri causa Metaplasium fecit. Euandrius abstulit ensis. Possessiuum est modo, non patronymicum. Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant. Ennii est; Et, Oscitat in campis, caput a ceruice reuulsum. Semianimesque micant oculi, lucemque requirunt. Quem versum ita transtulit ad suum carmen Varro & Tacenus.

Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit: Anceps pugna diu: stant obnixa omnia contra: Haud aliter Troianae acies, aciesque Latinae Concurrunt: haeret pede pes, densusque viro vir. At parte ex alia, qua saxa rotantia late Intulerat torrens, arbutaque diruta ripis, Arcadas insuetos acies inferre pedestres Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci, Aspera quis natura loci dimittere quando Suasit equos: vnum quod rebus restat egenis, Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris: Pal. Quod fugitis socij? per vos, & fortia facta, Per ducis Euandri nomen, denictaque bella, Spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi, Fidite ne pedibus. ferro rumpenda per hostes Est via, qua globus ille virum densissimus urget: Hac vos, & Pallanta ducem patria alta reposcit. Numina nulla premunt: mortali vrgemur ab hoste Mortales: totidem nobis animaeque, manusque. Ecce maris magno claudit nos obice pontus: Deest iam terra fuge: pelago Troiamne petemus? Poe. Hec ait, & medius densos prorumpit in hostes. Obuius huic primum fatis adductus iniquis, Fit Lagus: hunc, magno vellit dum pondere saxum, Intorto figit telo, discrimina costis Per medium qua spina dedit, hastamque receptat Ossibus haerentem. quem non super occupat Hisbon, Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem, Dum furit, incautum crudeli morte sodalis Excipit, atque ense tumido in pulmone recondit, Hinc Helenum petit, & Rhēti de gente vetusta Anchemolum, thalamos ausum incestare nouerca. Vos etiam gemini Rutulis cecidistis in aruis Daucia, Laride, Thymberque, simillima proles, Indiscreta suis, gratusque parentibus error. At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas: Nam tibi Thymbre caput Euandrius abstulit ensis: Te decisa suum Laride dextera quaerit: Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.

omnibus, aut ab utrisque partibus, in ipso limine. i. littore & in gressu, Ausoniae. i. eius partis Italiae ab Ausone dictae, ceu, i. quemadmodum, venti discordes, magno. i. spatio aethere, i. aere, tollunt. i. erigunt & cum elatione exercent animis & viribus, aequis. i. aequalibus: & supple ipsi venti non cedunt inter se. i. alter alteri, & nubila non cedunt, quae. s. ab utrisque equis viribus impelluntur, & mare, i. aqua maris, non cedunt & pugna, supple committitur diu anceps, i. incertae victoriae, & stant, sup. venti obnixa contra omnia, aut omnia. s. elementa stant obnixa. i. obnitentia, contra. i. ex aduersa parte. Acies Troianae, & acies Latinae concurrunt haud. i. naturaliter, pes. s. vnius aduersarii, haeret. i. coniungitur, pede. i. pedi, & vir haeret existens densus viro. At. i. sed. ut. i. postquam, Pallas. s. filius Euandri, vidit, i. conspexit, Arcadas insuetos inferre acies pedestres, idest pedestri prelio certare, dare terga, Latio, idest Latino populo, sequaci, idest persecutori, vidit, dico, ex alia parte, qua torrens idest annis impetuosus, intulerat saxa rotantia, idest obuoluta late, & arbuta, supple erant diruta ripis, idest cum ripis, aut in ipsis ripis; quis, idest quibus Arcadibus, quando. i. quando quidem, aspera natura loci, id est quia inaccessible, videbatur: suasit, idest persuasit dimittere equos, ipse accendit virtutem, idest animositatem eorum. nunc, idest aliquando prece, & nunc dictis amaris, idest increpationibus, quod vnum, idest quae vna & sola res restat, idest reliqua est, rebus egenis. i. consilio, & ope egentibus. Accendit autem dicens, O socij quo fugitis, obsecro, supp.

Hic Curibus, &c. Prosequitur reliquam pugnae partem, de qua re cum propter facilitate nihil dicat Donat. Ordo est. Lausus fidens prima uo corpore. i. quia erat in primo flore aetatis aduenit hic idest modo Curibus, aut Lausus prime uo flore aduenit hic fidens in Curibus. i. Sabinis quos e Curibus eduxerat, & ferit eminus. i. de longe quasi emissio telo e manu Dryopen. s. Rutulum. Hasta rigida. i. dura, & difficulter flexibili, aut quam rigide renuit, & pressa. i. impressa & impulsu grauitur, idest violenter Dryopi. s. sub mentum. & rapit pariter vocem, & animam loquentis. s. Dryopis, & hoc gutture, sup. eius traiecit. At. i. sed ille. s. Dryops ferit. i. concutit terram fronte. & vomit ore cruorem crassum. Et sup. Lausus sternit quoque. i. etiam tres Threicios. i. Thracios viros de suprema. i. vltima gente. i. genere aut progenie boreae. s. veni Thraciam perfantis aut dei illius, venti & sternit tris, quos Idas pater mittit. s. in auxilium, & tris, quos Ismara ciuitas illa Thraciae patria. s. illorum mittit, sternit inquam per varios casus. i. vario euentu, & vario genere mortis, Halesus occurrat. i. in occursum properat, & manus Auruncae. i. Auruncorum, qui sunt antiquissimi Italiae populi copiae suppl. occurrunt, & Messapus proles Neptunia. i. filius Neptuni, subit. i. subsequitur in auxilium veniens existens insignis. i. insigniter instructus equis quia prius dictus est domitor equorum ipsi tendunt. i. contendunt aut praetendunt expellere. s. aduersarios suos nunc. i. aliquando hi. i. vnius partis nunc illi. i. alterius partis, certatur. s. ab

Asc

aut obtestor per vos & fortia facta, supple vestra in alijs prelijs (Solent. n. duces milites suæ virtutis admonere vt similem exhibeant, & per nomen. i. famam, & gloriâ Euandri ducis. i. qui vos duxit, & per bella deuicta. i. cum victoria gesta, & spem meam. i. quæ est de me, aut quam habeo de vobis, quæ spes mea subit nunc æmula. i. imitatrix, laudis patrie. i. paternæ hoc est patris mei Euandri, vel quia tantum de me incipit de sperari quantum de patre partum est gloriæ aut quia tantum de vobis sperare incipio quantum pater solebat, per hæc ergo obsecro ne fidere. i. confidatis, pedibus. i. nolite spem in fuga collocare. Via est rumpenda. i. debet rumpi, & sic aperiri, ferro. i. armis ferreis, p. hostes. f. medios, hac. f. parte qua ille globus virum. i. virorum, vrget densissimus. i. frequentissimus hac reposit. i. exigit, & requirit patria alta. i. nobis, & inclyta facta, vos, & Pallara. i. meducem. f. vestrum. Nulla numina. i. nullæ diuine potestates, premunt. i. opprimunt nos, quia nos vrge mur ab hoste mortali. i. qui potest mori vti nos. Totidem animæ, & manus sunt nobis mortales quot. f. hostibus. Ecce. i. si nescitis animaduerrite, quia Pontus. i. mare, claudit nos magno obice. i. obiectu, & obstaculo maris, & ita terra deest iam fugæ. i. non est quo fugiamus, locus: petetis ne Troiam pelagorum. per pelagus. Hæc ait, &c. Eandem rem prosequitur, & potissimum in hanc partem ostendit egregiam virtutem Pallantis. Cum vero nihil habeamus Donati. Ordo est. Pallas, sup. ait hæc. f. ante dicta, & ipse medius prorumpit in hostes densos. Lagus. i. Rutulus ille adductus iniquis fatis. i. ipsum ad mortem yrgentibus sit obuius primum. i. primo loco huic. f. Pallanti dum saxum magno pondere. i. magni ponderis, vellit. i. prosternit hunc. f. Lagum ipsum infigit costis discrimina. i. cicatrices telo intorto. i. intorsum torto per medium, sup. ea parte qua spina dedit costis discrimina, & recepat. i. frequenti conamine recipit, hastam hærentem ossibus, super quem Hisbon non occupat. f. quia non potuit ille. f. Hisbon, quidem. i. certe sperans hoc. f. posse occupare Pallanta. nã Pallas excipit ante

.i. prius ipsum ruentem existente incautum, dum furit crude li morte sodalis. f. sui, atque recondit ensen in pulmone tumido. i. inflato. Et ipse petit hinc. i. post hos Steleno & Anchemolum de vetusta gente Rheii. f. Marrubiorum regis. Anchemolum inquam ausum incestare. i. per incestum polluere, Thalamos nouerca. f. Calnia. Vos etiam gemini. f. fratres, cecidistis in armis Rutulos o Laride, & tu Tymber proles Daucia. i. ipsius Dauci simillima. f. inter vos, proles inquam simillima, & indifcreta suis paribus, qui, sup. error est gratus parentibus, At, i. sed, Pallas dedit vobis discrimina. i. differentias mortis, dure. i. difficilis toleratu, imò intolerabilia, nam o Tymbre ensis Euandrius. i. quem Euandri filius tractat, abstulit tibi caput, & o Laride dextera abscissa querit te suum. f. fautorem & adiutorem, & digiti semianimes. i. semiuuii adhuc palpitantes micant. i. vicissim se mouent, retractat ferrum. i. arma quæ detestantur.

Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clausus Aduenit. **VARIA**
In multis libris, hic versus varie legitur sic, Hic viribus, fidēs, **LECT. 2**
& Viribus hic. Et p. Clausus, Lausus. Et p. Aduenit, Aduolat. Occurrit Alesus. In antiquis libris, Occurrit Alesus, & Halesus, scribitur. Stant obnixi omnia contra. In antiquis exemplaribus legere est. Stant obnixa omnia contra. Dimittere quado. In antiquis libris, Dimittere, legitur. Subit æmula laudis. In Romano libro, Laudi, legitur. Quia glob. In Romano li. Quo, habetur, Ecce maris magno. In antiquis libris, Magna, fœminino genere. Deest iam terra fugæ. pelago Troiam ne petetis? Pelago impressa omnia exemplaria legunt. Cum tamen in vetustioribus omnibus. Fugæ pelagus, legat, Quod alij viderint. Præterea, pro, Petetis, Petemus, persona prima in plerisque libris habetur. In aliquot ex ijs, qui apud me sunt, Petamus, legere est. Quod figuratius est. Hunc, magno vellit dū pondere saxū. In Romano libro ita legitur, Hic vel lit magno cum pondere saxum. Hinc Helenum petit. In antiquis libris, Stelenum, & Stenelum, & Sthenelum, legitur.

SERV. **T** Ventres. Modo viuentes, alibi defendentes. Dolor, & pudor. Sic de Mezēio, Æstuat ingēs vno in corde pudor, mixtoq; infania luctu. Fugientē Rhætea. Præter fugientem. Hoc spatium, tantumque moræ fuit Ilo: Subaudis ad mortē. Ili hoc spatium fuit solū, & hæc sola mora quominus Ilus periret. Teuthra. Ab eo quod est hic Teuthras Teutæ, quō Æneas Æneas. Tyren. Ab eo quod est hic Tyres. Optato. i. ex voto. Per æstatem. n. venti frequenter optantur, & quasi contingere videntur ex voto. Extenditur vna. sicut duces diuersis locis commissa prælia continuauerant. Acies Vulcania. Ideo abusus est, quia comparatio ad bellum pertinet, nã de igne dicere aciem, satis incongruū est, ergo acies Vulcania, vis ignis, quæ late per campos effunditur. Victor. Cui vota processerunt, voti compos. i. τῶν θυγῶν. Ouantes. Abusio est nō proprietas. Coit omnis in vnu. Vnanimiter omnes fortiter faciunt. Sed bellis acer. Sed modo inceptiua particula est, vt in Salustio sapius, sicut at interdum, nam non est con iunctio ratiocinantis. In sua colligit arma. Post secutum se clausit. Alibi, Et se collegit in arma. Elata in iugulū. Iugulo suo vulnus minantem. Fata canens, quasi diuinus. Alii Cauens, legunt, fm quod nō statim, & diuinus, nam & ab aliis audita cauere potuerat. Canentia lumina, aut Hypallage est, pro ipse canēs, aut physicam rem

*Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, mistus dolor, & pudor armat in hostes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhætea præter
Traiçit hoc spatium, tantumque moræ fuit Ilo:
Ilo namque procul validam direxerat hastam:
Quam medius Rhæteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens fratremque Tyren, curruque volutus
Cedit semianimis Rutulorum calcibus arua.
Ac velut optato, ventis æstate coortis,
Dispersa immittit siluis incendia pastor:
Correptus subito medijs, extenditur vna
Horrida per latos acies Vulcania campos:
Ille sedens victor flammæ despectat ouanteis:
Non aliter socium virtus coit omnis in vnum,
Teque iuuat Palla. sed bellis acer Alesus
Tendit in aduersos, seque in sua colligit arma.
Hic maçtat Ladona, Pheretæque, Demodocumque:
Strymonio dextram fulgenti deripit ense
Elatam in iugulum: saxo ferit ora Thoantis,
Offaque dispergit cerebro permista cruento.
Fata canens filius genitor calarat Alesum:
Vt senior letho canentia lumina soluit,
Iniecere manum Parcæ, telisque sacrarunt
Euandri, quem sic Pallas petit antè precatus:
Pal. Da nunc Thybri pater ferro, quod missile libro,
Fortunam, atque viam duri per pectus Alesi.
Hæc arma, exuiasque viri tua quercus habebit.
Poe. Audiit illa deus. dum textit Imaona Alesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.*

dixit. dicuntur enim pupillæ mortis tēpore albescere. Iniecere manum Parcæ. Traxerūt debitum sibi. Et sermone vsus est iuris. nam manus iniectio dicitur, quoties nulla iudicis auctoritate expectata, rem nobis debitam vindicamus. Da nunc Thybri pater. Vicinū inuocat numē, circa cuius ripas bella tractantur, sic supra, Tu dea tu præsens nostro succurre labori Tua quercus. In tuis ripis creata. Audiit. Modo exaudiit, & ad effectum deduxit. Paulò post tantum audiit. Vt, Audiit Alcides iuuenem. Dum textit. Dum spoliât. Nam tempus præsens est, non præteritum, ab eo quod est tego. Sic Plautus, Ego hunc hominem detexam pallio.

ASC. **ARCADAS** accensos. Commemorat stragē q̄ cum suis edidit Pallas, vnde Donatus. Arcades. vehemēter mouetur vir tus alieno exēplo maxime ducis, Petit telo, & præcatur verbis. Hæc ille. Ordo est. Dolor, & pudor mixtus armat in hostes Arcadas accensos monitu viri. i. viriliter agēis Pallantis f. & tuentes. i. inspicientes Præclara facta viri. Tū. i. deinde, cū videret suos animatos, Pallas traiçit. f. hasta Rhætea præter fugientem bijugis. i. binis equis tractis. Hoc spatium, & tū more, i. dilationis a morte fuit

Ilo, namque ipse Pallas, direxerat Ilo, idest in Ilum, procul, idest de longe; hastam validam quam Rhæteus medius, idest in medium occurrens intercipit, idest intercurrens

rens in se capit, Rherheus, inquit, fugiens telo Teuthra optime. i. peritissime, & fugiens fratrem, supp. tuum, Tyrem. i. no mine, & qui semianimis. i. fere exanimatus, & volutus deiectus curru, cedit calcibus. i. pedibus ferit arua Rutulorum. Ac velut pastor immittit filius. i. filias, incendia dispersa, & hoc ventis coortis. i. simul ortis, æstate. i. per æstivalem æstū, optato. i. ex voto, aut sic. i. in nittit optato. i. voto, seu dedita opera incendia dispersa ventis coortis æstate. i. tempore ficitatis, acie Vulcanta. i. ignea, hoc est copia flammarū, extenditur vna. i. simul, subito. i. de repente, & hoc mediis. i. obstantibus correptis. i. simul arreptis, existens horrida per latos cāpos, ille. i. pastor qui optato incendia immisit sedens victor. i. voti compos, despectat. i. desuper aspicit, per quod significatur sedere in loco editiore flammās ouantes. i. more ouantium salientes. & crepitantes, omnis virtus socium. i. sociorū Pallantis, coit. i. conuenit & conglobatur in vnum. i. cōsensū, & locū. & iuuat te ò Palla, sed Halesus Rutulus ille acer bellis. i. strenuus bellator, rēdit in aduersos. i. Arcadas, & colligit se in sua arma. i. circumuoluit, & munit se scuto suo, hic. i. Halesus, aut hic. i. modo vbi se in hostes iniecerat, mactat. i. occidit sumpta metaphora a sacrificijs, Laeona virum illū a nominatiuo hic Lacon, & Phareta, a nominatiuo Phares, sicut Darhes Darhera facit, & Demodocū, & diripit Scrymonio (quod hic proprium videtur, nam si Thracium dixeris, nimis confusa esset locutio) dexteram. i. manum: ense fulgenti. i. resplendenti, dexteram dixit elatam. i. extensam in iugulum, scilicet ipsius Halesi, & ferit ora Thoantis saxo. i. lapide, & dispergit ossa. i. capitis, permixta cerebro cruento. i. cruore commixto, aut cruoris pleno. Genitor. i. pater Halesi etiam Halesus nomine secundum regulam Seruiānam, canēs. i. prognosticans ei fata, aut potius cauens. i. euitans, fata, id fa talem necessitatem, quæ Haleso necem minabatur, cēlarat. i. occultauerat Alesum filius, sed vt. i. postquam ipse senior. i. pater, soluit. i. dissoluit, leto. i. morte lumina cauentia. i. pupil las albicantes instante morte, aut ipse canens senio, Parca. i. deę fatales, & fatorum dispensatrices, iniecere manum. i. vendicarunt sibi, & traxerunt sibi debitum, & sacrarunt. i. addixerunt telis Euandri. vt. i. illis mactetur, quasi sacer. i. execrabilis, quæ Pallas petit precatus, ante. i. priusquam perat. i. ag grediatur eū sic, ò Tybris pater, da. ferro quod missile. i. vt emittatur, ego libro. i. districtū teneo, fortunam. i. prosperū cō tactum atq; viam per pectus duri Halesi, quercus tua. i. tibi sacra. h. e. tholus aut postis tuus, habebit hæc arma, & has exuuias viri Deus. i. Tybris, audiit. i. exaudiuit, illa. i. vora & verba Pallantis, & ita dum Halesus textit. i. protexit Imaona. i. consocium suū, ipse infelix dat. i. exponit, telo Arcadio. i. ab Arcade. i. Pallante misso pectus inermum. i. sine armis di sarmatum, dicitur etiam hic & hæc inermis, & hoc inermis.

V A R I A L E C T I O.

Mixtus dolor, & pudor. In Romano lib. pro. Pudor, legif

Furor. Ac velut optata. In antiquis libris, Optato, legitur. Non aliter socium virtus coit. In Oblongo numerus ita mutatus, Non aliter virtus socium coit. Fulgenti diripit ense. In Ro. lib. Deripit. Ossaque dispergi. In antiquis libris, Disper sit, habetur. Fata canens filius. In libris nonnullis, Fata canens, legitur. Halesus. In aliquot antiq. Alæsus, & Alesus le gitur. Dū textit Imaona. In aliquot antiquis, Imaona, legitur.

C O E L. R H O D I G.

NARRABAMVS nuper T. Liuij summi historici librum ab Vrbe condita secundum, incidimusque in eum locū, qui est de Valerio Publicola: Ante omnes, inquit, de prouoca tione legem tulit aduersus magistratus ad populum, lacran doque cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inijsset. Scrutabamur quid esset sacrare cum bonis caput. Si enim eruditiorē sensum ex recondita historia prouendū nos putes, nec velut per trāsennam inspectandum, frigidior Platonis legibus fiet eminentissimi auctoris sententia. Quis enim consecrationis metu ē regni affectionē deterrea tur? Aliud ergo scitius doctiusque quærendum. Cōperimus igitur omnem (vt aiunt) lapidem mouentes, apud Halicar naseum Dionysium de clientum, & patronorum iure ad hūc modum libro Romanarum anriquitatum secundo. Commu niter, inquit, vtrisque neque pium, neque fas erat, accusare se inuicem, nec contra testimonium dicere, nec suffragium aduersum ferre, nec cum inimicis adnumerari, quod si quid horum quis fecisse argueretur, lege prodicionis tenebatur, q̄ Romulus sanxerat: deprehensum autem si quis vellet occide re, piū erat, tanquam Iouis inferni hostiā. Inde enim Roma ni, quos vellent hac poena mori, eorum corpora deorum cni piam, præcipueque manibus dicabāt, Hæc Dionysius. Quod si curiosior aliquis, & amplius introspiciendam excutien damque putet historiam hanc, & nosse cupiat quid ita diis dicatos occidendi cuiuslibet pontificum foret, id vtrique ex Dionysio perlici nequit. Nos autem ita obseruauimus, Cete ra quidem sacra violari fuisse nefas, hominē vero sacrum oc cidere fas. Bius ratio hæc, veteribus is erat deorum metus, & obseruantia, vt illis sacrum dicatūque animal prius in suis finibus esse, haud paterentur. Sed ad deorum abigerent loca, quib. id sacrum foret. Animas vero huiusmodi sacrorum ho minum, quos *zōōas* Græci vocant, diis debitas omnino exi stimabant. Sed eas in celū mitti a se posse, & ad eos, ad quo iam pertinerent, alia ratione nulla videbant, nisi corpore vi duatas. Igitur primò quoque tempore, vt irent, eiusmodi ho minem interficiēdi cuilibet erat arbitariū. Morem hunc, ve rustatis prudentissimus Maro expressit in Haleso, de quo paulò mox oppetitur ita scribit. Iniecere manum Parca, re lisque sacrarunt Euandri, In quo item diuini humaniq. iuris proprietatem esse executum, adnotauit Macrob. Quippe ex manus iniectione mancipium designauit & sacrationis vo cabulo diuini iuris obseruantiam impleuit.

SERV.] **A**T non cæde viri tanta perterrita Lausus. Subbaudis esse. Nodumque moramque. Bene addidit Moram, ne nodum alium acciperemus. Nā Nodus, proprie est densa peditū multitudo, sicut turma equitū v. lectū est in discipli na militari. Nodū ergo, p. difficultate accipe, quæ vix possit resolui. Graiis imperdita cor pora Teucris. Quos Græci per dere nequiuērūt. Teucros aut accipimus, quos secum duxit Aeneas. nā ait, Quorum de numero qui sese in bella sequan tur Præstantes virtute legit. Alias nō procedit paulò post erupturi sunt qui obsidentur in castris. Extremi addensent acies: Lucan. Quorum pede prima relato Constringit gyros acies. Denso aut secundæ coniugationis est. Nec turba moueri Tela, manusq; finit. Lucan. Gladiosq; suos cōpres-

*At non cæde viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, finit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnae nodumque, moramque.
Sternitur Arcadiæ proles: sternuntur Etrusci,
Et vos ò Graijs imperdita corpora Teucris.
Agmina concurrunt ducibusque, & viribus aquis.
Extremi addensent acies: nec turba moueri
Tela manusque finit. hinc Pallas instat, & vrget,
Hinc contra Lausus. nec multum discrepat ætas;
Egregij forma, sed quis fortuna negarat
In patriam reditus, ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi;
Mox illos sua fata manent maiore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum: qui volucris curru medium secut agmen.
Tur. Vt vidit socios, Tempus desistere pugne;
Solut ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
Debetur; cuperem, ipse parens spectator adesset.
Poc. Hec ait; & socij cesserunt equore iusso.
At Rutulum abscessu iuuenis, tum iussa superba*

sa timebat. Maiore sub hoste, sub hostilitate. Nam sub diuer sis hostibus pereunt. Equore iusso. Pro ipsi iussi, & est vtur patum participiū. Nā iubeor non dicimus, vnde potest venire iussus. Sic ergo hic parti cipiū vsurpauit, vt Horat. ver bum, dicēs, Hæc ego procura re, & idoneus imperor & non inuitus, Ergo satis licenter di ctū est, adeo vt huic loco Pro bus hic correptū a lōgū posue rit. Tū. Deinde. Tyrāni. Regis superbi. Aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis, Aut le to. Dilemma, & est cornutus syllogismus, argumentū quod est ab vtraque parte firmissi mū, & cōcludit aduersarium. Spoliis opimis. Quæ dux duci detrahit, vt diximus supra opi ma sunt spolia. Frigidus Arca dibus coit in præcordia san guis. Præfagio mortis futu ræ. Specula cum vidit ab alta. Hoc

Hoc ad currus altitudinē spectat, leto ad Turni violentiam atque feritatem, & est ordo. Utque leo aduolat, talis est Turni imago venientis. Contiguum. Postquam vidit eum venisse intra iactum teli. s. ut posset feriri. Ire prior Pallas. Subaudis voluit. Fors. Fortuna, propter illud, Audentes fortuna iuuat. Te precor Alcide. Supra contra inferiorē hostē, fluminis implorauit, auxiliū. nunc contra hostem maiore viribus, deum inuocat virtute præstantem. Cernat semineci. Ad illud quod ait Turnus, Cuperem ipse parens spectator adesset, hic dicit, ipse suum cernat interitum. Victoremque ferant morientia lumina Turni. Donatus dicit meminere, sed melius est iustineant, quasi pondus & penam. nec enim meminisse possunt oculis. Lacrymasque effudit inanes. Ostendit euentum futurum. Stat sua cuique dies: Sectis philosophorum poetæ pro qualitate negotiorum semper videntur, nec se vquam ad vnam alligant, nisi quorum hoc propositum est, ut fecit Lucetius, qui Epicureos tantum secutus est. Scimus autem inter sectas esse contrarias opiniones. Vnde fit ut in vno poeta aliqua contraria inueniamus, non ex ipsius vitio, sed ex varietate sectarum. Illud namque quod ait in quarto. Sed misera ante diem, epicureorum est, qui casibus cuncta concedunt. Nunc quod dicit, Stat sua cuique dies, Stoicorum est, qui dicunt fatorū statuta seruari. Sane prudenter fecit ut fluxam, & vagam opinionem Epicureorum daret homini (nam illud ex persona poetæ dictum) hanc autem validam daret Ioui; nam Stoici, & nimie virtutis sunt cultores deorum. Stat. Fixa est. Dies Tempus vitæ, nam foemino vltus est genere, cum masculino vtimur re verā diem significamus. Breue tempus vitæ. Quia quandoque finitur, ipse paulo post. Phœbe diu, res si qua diu mortalibus vlla est Viximus. Item Cicero, quid est. n. hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum? Omnibus est. Magna consolatio quæ ostendit non esse dolenda communia. Sed famam extendere factis. Contra illud, quod occurrebat vitanda esse ardua si brevis est vita: dicit ideo a mandatis esse virtutes, ut vitæ breuitas fama, & gloriæ meritis possit augeri Opus. Officium. Nati deum. Ut Achilles Thetidis, Memnon Auroræ Ascalaphus. Sarpedon. Secundum Virgilij declinationem: ut, Nati Sarpedonis alii; vltima habebit accentum in nominatio, secundum Homerum, & Sarpedontos Sarpedonos facit, & vltima & penultima. Etiam sua Turnum, Multi etiam legunt, ut sit Ecce, & pertinet ad consolationem, sicut, Periturus est ille qui vincit. Meras. Ines. ut, His ego nec metas rerum, nec tempora pono. Peruenit. Bene ad exprimendum celerem mortis aduentum, præterito usus est tempore.

At non cede, &c. In hac parte recitat poeta egregia Lausi, & Pallatis facinora, & Turni cum Pallante congressum, & primo quæ congressuri habebant verba, de quibus est hoc Donatus. Cuperem ipse pater. Ipse. s. qui amat, ipse qui inimicis in auxilia subministrat, ipse a quo missus est contra me, Spectat. Quia grauiora sunt quæ videntur, quæ audiuntur. Quod leo non Turnum, & tauro Pallantē comparat, iam euentum res demonstrat. Hec ille. Ordo est. At. i. sed, Lausus. egregius iuuenis ille filius Mezentij, appositior ingens pars belli, non finit. i. non permittit, agmina. s. Rutulorum, pterrita suppressa, aut perterrita, tanta. i. tam vehemēti cede viri. s. Halesi, aut potius cede tanti viri legendū est, nam ut tanta agmina construamus, non patitur metrum, sed sup. ipse primus. i. erumpēs, interimit Abatem Troianū illum de quo in primo. Et qua vestus Abas, &c. oppositum pugna, i. qui sustentaret onus ingruentium pu-

*Miratus Stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina voluit, obitque truci procul omnia visu;
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut spolijs ego iam raptis laudabor opimis,
Aut letho insigni: sorti pater æquus utrique est:
Tolle minas fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis: pedes apparat ire
Cominus. utque leo, specula cum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem præliat aurum,
Aduolat: haud alia est Turni venientis imago.
Nunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, si quæ fors adiuvet ansum.
Viribus imparibus; magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hospitium, & mensas, quas aduena adisti,
Te precor Alceide, cæptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audyt Alceides iuuenem, magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrymasque effudit inaneis.
Tum genitor gnatum dictis affatur amicis:
Stat sua cuique dies: breue, & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ: sed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Troie sub mœnibus altis
Tot gnati cecidere Deum: quin occidit vnâ
Sarpedon, mea progenies: etiam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati peruenit ad qui:*

triam tñ regnator magni Olympi. s. Iuppiter, haud. i. non passus, sup. est, ipsos concurrere inter se, sed illos manere. i. expectat mox. i. paulo postea. sua. i. propria fata. i. moriendi genera, sub hoste maiore, quia Pallas sub Turno moriturus est Lausus sub Aenea, Soror alma. i. diua, & nymphe. s. Iuturna, monet interea Turnum. s. fratrem suum succurrere Lauso, qui. s. Turnus secut medium agmen, i. quod oppositum inuehet curru volucri. i. velociter actō, ut. i. postquam, ipse vidit socios. s. contra Pallantē certantes, ait, supple tempus est desistere pugna. i. a pugna, quia ego solus ferrē in Pallata a Pallas. i. de Pallate victoria, debent mihi soli, ego cuperem, ut, supple ipse parens. s. Euander adesset spectator, Turnus inquam aithæc, & socij cesserunt. i. discesserunt. equore. i. a campo equo, & pleno iusso, i. quod eis iusserat derelinquere. At. i. sed, iuuenis. s. Pallas miratus abscessu. i. per abscessum Rutulum. i. Rutulorum. i. quia Rutuli iam cito patebant, superba, magnifica iussa. s. Turni, ipse stupet in Turno. & voluit lumina. i. visum, aut oculos, per ingens corpus. s. eius, & obit. i. circumit, aut circumuagatur omnia. s. quæ Turnū contingebant, visu truci. i. truculento, & immitti, & ipse ita. i. ingreditur, & procedit contra dicta tyranni. i. superbi, talibus. s. verbis, aut ergo iam laudabor in spolijs opimis. i. de principe hostilis exercitus, quæ Ioui dicari solebat, raptis. i. detractis, aut laudabor leto. i. morte insigni. i. clara, & gloriosa, pater. s. meus Euander, quem spectatorem optas, est equus. s. indifferēs utrique sorti, i. seu vincam, seu vincar dummodo gloriose, & ita nihil triste spectaret in me. Ea autem erant Lacedæmoniorum præcepta, ut aut vincant, aut fortiter cadant. Tolle, i. amoue minas, & ipse fatus. i. locutus sic, prodit in æquor medium, i. in planiciem, sanguis frigidus. s. præ timore coit, i. coëgelatur Arcadibus in præcordia. i. ad vicina cordis, ubi sunt passionū sedes, Turnus desiluit. i. saluit de bijugis. i. bigis, & apparet. i. disponit, ite pedes. i. pedestris, cominus. i. ut dicūt, & ppe; quasi conferta manu, Et ut. i. quemadmodum leo. cū vidit ab alta specula. s. montis aut rupis, taurum stare procul in, supple campis meditantem. i. in animo agitantem, prælia. i. se exercente ad prælia, & in cornu irascēte, ipse aduolat. s. ad ipsum taurum, haud. i. non alia, imago. i. species, & similitudo, est Turni venientis. i. contra Pallatā. Vbi. i. postq̃, Pallas credidit hunc. s. Turnū, fore statim futurū esse contiguum hastæ missæ, i. posse ab hasta contingi, ne sup. voluit prior, aut ire cepit prior. n. si forte fors adiuvet quæ, i. aliqua via ausum, i. audentem, quia dictū est

gnatorum oppositum. dicit appositiorie nondum, & moram. i. ut sit, nodus. i. connexio pedum, & mora. i. obstaculum moram facturum ingruere volentium. Proles. i. iuuentus, & pubes Arcadiæ. i. ex Arcadia profecta, quæ duce Pallante venerat, sternitur. i. prosteritur, & occiditur, & Hetrusci qui cū Tharconte venerant in auxilium Aeneæ, sternuntur. s. Lauso, & vos o Teucricorpora imperdita. i. non p̃dita, Graijs. i. a Græcis, sup. sternimini ab Latinis, & Rutulis. Agmina cōcurrunt ducibusque & viribus æquis. i. habentia vires, & duces æquales. Extremi addēscent. i. condensant acies. i. nec turba. i. multitudo compressa finit. i. patitur tela, & manus moueri. i. tam dense constipatur, ut non possint brachia mouere ad feriendum. Pallas. s. filius Euandri, instat & vrget hinc. i. ex vna parte, Lausus. s. filius Mezentij, instat, & vrget hinc. i. ex alia parte, contra. i. ex aduerso, nec ætas. s. amborum, discrepat, i. distat multū, & sup. sunt ambo egregij forma. i. habent egregiam formā, sed, supple tales, quis. i. quibus fortuna negarat reditus in patriam tñ regnator magni Olympi. s. Iuppiter, haud. i. non passus, sup. est, ipsos concurrere inter se, sed illos manere. i. expectat mox. i. paulo postea. sua. i. propria fata. i. moriendi genera, sub hoste maiore, quia Pallas sub Turno moriturus est Lausus sub Aenea, Soror alma. i. diua, & nymphe. s. Iuturna, monet interea Turnum. s. fratrem suum succurrere Lauso, qui. s. Turnus secut medium agmen, i. quod oppositum inuehet curru volucri. i. velociter actō, ut. i. postquam, ipse vidit socios. s. contra Pallantē certantes, ait, supple tempus est desistere pugna. i. a pugna, quia ego solus ferrē in Pallata a Pallas. i. de Pallate victoria, debent mihi soli, ego cuperem, ut, supple ipse parens. s. Euander adesset spectator, Turnus inquam aithæc, & socij cesserunt. i. discesserunt. equore. i. a campo equo, & pleno iusso, i. quod eis iusserat derelinquere. At. i. sed, iuuenis. s. Pallas miratus abscessu. i. per abscessum Rutulum. i. Rutulorum. i. quia Rutuli iam cito patebant, superba, magnifica iussa. s. Turni, ipse stupet in Turno. & voluit lumina. i. visum, aut oculos, per ingens corpus. s. eius, & obit. i. circumit, aut circumuagatur omnia. s. quæ Turnū contingebant, visu truci. i. truculento, & immitti, & ipse ita. i. ingreditur, & procedit contra dicta tyranni. i. superbi, talibus. s. verbis, aut ergo iam laudabor in spolijs opimis. i. de principe hostilis exercitus, quæ Ioui dicari solebat, raptis. i. detractis, aut laudabor leto. i. morte insigni. i. clara, & gloriosa, pater. s. meus Euander, quem spectatorem optas, est equus. s. indifferēs utrique sorti, i. seu vincam, seu vincar dummodo gloriose, & ita nihil triste spectaret in me. Ea autem erant Lacedæmoniorum præcepta, ut aut vincant, aut fortiter cadant. Tolle, i. amoue minas, & ipse fatus. i. locutus sic, prodit in æquor medium, i. in planiciem, sanguis frigidus. s. præ timore coit, i. coëgelatur Arcadibus in præcordia. i. ad vicina cordis, ubi sunt passionū sedes, Turnus desiluit. i. saluit de bijugis. i. bigis, & apparet. i. disponit, ite pedes. i. pedestris, cominus. i. ut dicūt, & ppe; quasi conferta manu, Et ut. i. quemadmodum leo. cū vidit ab alta specula. s. montis aut rupis, taurum stare procul in, supple campis meditantem. i. in animo agitantem, prælia. i. se exercente ad prælia, & in cornu irascēte, ipse aduolat. s. ad ipsum taurum, haud. i. non alia, imago. i. species, & similitudo, est Turni venientis. i. contra Pallatā. Vbi. i. postq̃, Pallas credidit hunc. s. Turnū, fore statim futurū esse contiguum hastæ missæ, i. posse ab hasta contingi, ne sup. voluit prior, aut ire cepit prior. n. si forte fors adiuvet quæ, i. aliqua via ausum, i. audentem, quia dictū est

est audentes fortuna iuuat, adiuuet, dicat, dicit ausum. sic cōten-
dere, virib. imparibus. i. longe inferioribus, & fatur ita ad ma-
gnum aethera. i. ad deos cēlestes, & potissimum ad Herculem,
o Alcide. i. Hercules, ego precor te per hospitium patris. i.
Euandri, qui se hospitio excepit, & per eas mentas quas to-
adisti aduena. i. cum ex Hispania externus, & ignotus primū
aduenires, vt sup. adsis. i. auxilio sis ingentibus coeptis. i. meis,
cernat, sup. Turnus me rapere sibi semineci. i. seminecto, aut
necato, arma cruenta. i. cruore suo perfusa, & lumina Turni
morientia ferāt. i. sustineant, aut pati cogantur, victorem.
me. Alcides. i. Hercules, audit iuuenem. Pallanta, & premit
sub imō corda magnum gemitū, quia exaudire nō potuit, &
effudit lacrymas inanes. i. nil impetraturas. Tū genitor. i. Iupi-
ter, affatur gnātū. i. Hercule, dictis amicis. i. amicabilibus, Cui
que. i. vnicuique, stat, id cōstituta est, sua. i. ppria dies. i. tps
vitae, vñ Iob. Cōstituit terminos eius, q. p. teritū non pote-
runt, tps vitae, et longissima, est omnibus breue, & irrepara-
bil. i. postquā semel elapsū est, sed ex. e. d. e. r. e. famam factis
. i. promereri claris facinoribus eternam famam, hoc est opus,
virtutis. i. ad virtutē perueniens, quod a nostris dicitur non re-
ferre quam diu. sed quam bene vixeris. Tot. i. valde multi (nō
enim dicit quor) gnati i. filij, deum. i. deorum, vt Achilles,

Memnon, Ascalaphus, Sarpedon, ceciderunt. i. occubuerunt
sub altis mōenibus Troie, quin. i. quinetiam, Sarpedon mea
progenies. i. generatio mea, aut filius meus, cecidit vna. i. pa-
riter cum alijs, etiam Turnum vocant. i. expectāt sua. i. debi-
ta fata, quia & ipse occidetur, sed ab Aenea, vt in fine operis
patebit, & peruenit. i. ferē ad metas xui. i. ad periodum vitæ
concessit.

PRIMVS Abantem. In antiq. lib. Abanthum, legitur. Oppo-
situm interiuit, pugna. In Ro. lib. Interiuit scribitur. Monet
succurrere Lauso. In pluribus manuscriptis, Succedere, scri-
ptum animaduerti. Tempus desistere pugna. In Romano li-
bro, Pugna est. Cesserunt a quōre iussi. In Mediceo libro Ius-
so, legitur. Tum iussa superba. In Oblongo libro, Dicta, legi-
tur. Miratus stupet. Quidam lib. antiq. Miratur, habent. Me-
ditantem prelia taurum. Antiqui lib. legunt, Meditantem in
prelia. Cernat semineci. In Oblongo libro, Cernant, legitur.
Morientia lumina. In Oblongo libro, Mortalia, legitur. Lacry-
masque effundit inanes. In aliquot antiq. libris. Lacrymasque
effundit inanis. Etiam sua Turnum Fata vocant. In lib. is aliq.
Manent, legitur. sed, Vocant, magis placet: quia magis faciat
ad consolationem si pena non differatur, & Vocant instare
significat.

SERV.

Rvtulorum reijcit ar. Respi-
ciendo fecit partem feli-
ciorem: vt, Aspice nos hoc tan-
tum. quidquid. n. Iuppiter vi-
det admodum iuuat. Reijcit.
Re naturaliter brevis est, & eā
pro longa posuit. Sic alibi, Reij-
ce, ne maculis infuscet vellera
pullis, quod licet possit excu-
sari, quia cum facit reieci inter
duas vocales. i. posita producit
superiorem, vt dicamus longā
eam esse specie, quē per decli-
nationem longa futura est, ta-
men quia in hac re argumentū
magis est q. ratio, dicamus ecā
sim factam, quā poete plerun-
que conceditur. Fulgentem di-
ripit ensē. Ne iacto telo, iner-
mis esset. Viam molita. Hoc est
cum difficultate quesiuit, per
quod & soliditas Clypei, & mi-
nus firmus hastæ iactus osten-
ditur. Num mage sit. Legitur,
& magis est, vnus tamē sensus
est. Sed si mage legamus, pro-
pter metrum dictum est pro
magis, sicut ē. pote, pro potis.
Perf. Qui pote vis dicam nu-
garis cū tibi Calue? Qd adeo
in vsum venit, vt etiam in pro-
sa inueniatur. Cicero in fru-
mentaria, Mage condemnatū
hominem in iudiciū adduce-
re non posse. Penetrabile. Pro
penetrabile dī, nam quod pene-
trat, penetrabile dicitur, quod au-
tem penetratur, penetrabile.
Cuspis ingens, Ita accipiendū
est, ne incongruū sit si de pue-
ro dixeris ingens pectus. Sane
cuspide abusive pro hastæ mu-
rone posuit. Et pectus perfor-
rat. Hic subdistingendum est,
vt ingēs (vt supra diximus) ad
superiora possit referri. Ani-
musque sequuntur, Pro aia, nam
aius, consilij ē. aia, vitæ. Refer-
te Euandro: & hic distinguit, pōt & supra referit, vt sit Euan-
dro remitto qualē meruit filiū. Solamē humādi est. Quia sola-
tiū est viuētū hu māre defunctos. Strabūt. cōstabūt. Paruo. Nō
paruo periculo. Baltei. Pōt & Synæresis esse baltei, pōt & hy-
permeter versus esse, nā sequens a vocali inclinat. Balteus aut,
in numero singulari masculini ē tñ gñris. Iuuen. Balte' & tu

Poe. Sic ait, atque oculos Rutulorum reijcit aruis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginaque caua fulgentem deripit ensē.
Illa volans, humeri surgunt quā tegmina summa,
Incidit, atque viam clypei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro prae fixum robur acuto
In Pallanta diu librans iacit, atque ita fatur:
Tur. Adspice num mage sit nostrum penetrabile telū,
Poe. Dixerat: ac clypeum, tot ferri terga, tot gris,
Cum pellis toties obeat circumdata tauri,
Vibranti cuspis medium transuerberat ictu,
Loricęque moras, & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum
Vna eademque via sanguisque, animusque sequuntur.
Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere:
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super assistens, sic ore profatur.
Tur. Arcades hæc, inquit, memores mea dicta referte
Euandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quicquid solamen humandi est.
Largior: haud illi stabunt Aeneia paruo
Hospitia: & leuo pressit pede, talia fatus,
Exanimum, rapiens immania pondera baltei,
Impressumque nefas: vna sub nocte iugali
Cesa manus iuuenum fœdē, thalamique cruenti:
Quæ bonus Eurytion multo celauerat auro:
Quo nunc Turnus ouat spolio, gaudetque potitus.
Nescia mens hominum sati, sortisque future,
Et seruare modum rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno cum optauerit emptum
Intactum Pallanta, & cum spolia ista, diemque
Oderit. at socij multo gemitu lacrymisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequenter:
O dolor, atque decus magnum rediture parenti:
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert
Cum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos.

nicæ, & cristę. In numero vero
plurali, & neutri. Item Iuuen.
Quoties rumoribus vlciscun-
tur baltea. Impressumque ne-
fas. Insculptū Danaidū nefas:
Donatus tñ dicit impressum
coactum, quod a patre cōpulsę
sunt facere, quarum fabula ta-
lis est, Danaus, & Egisthus Beli
filij fuerunt, ex his, Danaus
quingenta filias habuit, &
Egisthus totidem filios. Danaus
coactus a fratre, vt filias suas
iuuenibus eius traderet in ma-
trimonium, in ipsos nuptia-
rum dies gladios virginibus de-
dit, quibus illę ex præcepto pa-
tris sponso suos interfecerūt,
excepta Hypermetra quæ Ly-
ceum seruauit. Bonus Eurytio.
Laus ab artifice: at Mira quem
fecerat arte Lycaon. Item, Di-
uini opus Alcimedontis. Ne-
scia mens hominum. Quia pro-
pter hunc periturus est balteū,
quem nunc se sustulisse latur.
Sublata. Elata. Magno cum
optauerit. i. precio. Sic alibi, Et
magno mercantur Atrida, &
est sensus talis, Erit tempus
quo Turnus optabit quous
precio redimere, ne ipse Pal-
tem occidisse videatur. Multo
gemitu. Cum multo gemitu.
O dolor, atq. decus. Hos duos
versus plerique a poeta dictos
volunt. Alij a socijs qui repor-
tant cadaver. Dolor autem pro-
pter hæc, Te prima dies bello
dedit, hæc eadē aufert, Decus,
ppter hoc, Cum tñ ingentes
Rutulorum linquis acervos.

Si ait. Recitat Pallantis ne-
cem a Turno illatam, & ab eo-
dē eiusdē tanta spolia balteū,
videlicet, eximiū, caduere se-
pulture concessio. In qua re &
generositas, & infelicitas. Tur-
ni significat. Nā ob rapta spolia interficiendus est veniā aliq.
exoraturus a pio Aenea. Hoc aut solū receptum est Don. Vna
sub nocte iugali. Hmōi celatura triste auguriū detulit Turno
futurū. i. vti ipse nuptiarū cā esset periturus. Hæc ille Ordo ē.
Iuppiter, supp. ait sic. i. ad Hercule, & reijcit oculos aruis. i. ad
arua Rutulorū, h. e. simul inspexit ad Rutulos eis p. sente vi-
ctoriam

VERBA
LECT.

ASC.

Etiam annuens. Signandū autē, q̄ reijcit primam hēt cōem cū naturaliter sit brevis, vnde Priscianus proceleumaticū ponit ibi Reijce capellas. Nā licet, ii, geminetur, tñ nō est vera positio. At i. sed. Pallas emittit hastā magnis viribus, & diripit ensē fulgentē, vagina caua, i. quam cauam dereliquit. Illa. f. hasta, volans. i. postquam uolauerat, incidit, sup. in eā partem qua summa. i. suprema, tegmina. i. munimenta humeri surgūt, atq; molita est viā per oras. i. extremas circumferētiās clypei, & strinxit. i. abstulit, non nihil tādem. f. post varia molimina, & conatus de magno corpore Turni. Turnus hic. i. modo sic contactus, iacit. i. proijcit librans. i. dirigens diu, robur prāfixum ferro acuto. i. hastam ex robore, aut robur ipsum cui erat ferrum acutum prāfixum. i. in parte anteriori fixum, iacit, dico, in Pallanta. atq; fatur. i. simul loquitur, ita. i. in hunc modum. Aspice. i. attende, num. i. non ne, aut an ne, nostrum telū sit magis. i. magis penetrabile. i. penetratiū dixerat. f. Turnus acculps. i. acies hastæ, transuerberat ictu vibranti. i. per hastā vibratē illato, & perforat moras. i. impedimēta loricæ, hoc est munimenta pectoris, vt thoraca, quibus morē fiebant, & personat ingens pectus f. Pallantis, vel quia egregiū habuit in pectore alium, vel quia ē corpus prāstans. Ille. f. Pallas, capit. i. celeriter extrahit, telum calidum. i. hastā calefactam sanguine, de vulnere. f. suo, & sanguis & animus. i. anima, sequuntur. f. telū vna, & eadē viā. i. per vulnus. Corripit prāter morem fin. syllabam in dictione eadem, vt, sicut grammaticæ dicunt, subitam sanguinis effusionem depingeret, sicut ille. Non eodem cursu rādēt vltima primis, subitā rerū mutationem per correptionē mediæ syllabæ in dictione eadē significauit. Ipse Pallas corruit in. i. super vulnus qđ in pectore habuit, & arma dedere super. i. desuper sonitum, & ipse moriēs. i. cum sentiret angustias mortis ne creatū aut gemitū viro forti indignum emitteret, petit ore cruēto. i. oppetijt moriendo terrā hostilē. i. quā occupauit hostis, super quē Turnus assistens, inquit. O Arcades vos memores, referte Euandro. i. ad Euandru, hęc mea dicta, ego remitto Euandro, aut dicite, qā remitto ei filiū, sup. talē qualem meruit. f. remitti a me, hoc est mortuū qui ad me occidendum missus erat, Ego largior. i. de largitate mea, & non ex merito ipsius dono, sup. totum honorem, quisquis. i. quicunq; honos est tumuli. i. sepulturæ, & sup. totū illud quicquid. i. quacunq; res, solamen humani. i. sepeliendi, quod solamen est viuis non defunctis hospitia Aeneia. i. iura hospitalitatis cū Aenea contracta stabunt, i. cōstabunt ei, haud paruo. i. non modico, sed magno & ipse fatus talia, preffit. i. obuoluit, exanimum. i. extinctum Pallanta. f.

pede lauo. i. sinistro rapiens immania pondera baltei, quo. f. ornatus erat Pallas, & nefas. i. nefandū facinus Danaī, dum. f. sup. erat impressum. i. insculptum. f. manus. i. multitudo iuuenum. i. quinquaginta filiorum Aegypti, cæsa. i. occisa. f. a Danaidibus. i. a filiabus Danaī fēde. i. turpiter, & inhoneste, qā contra iura consanguinitatis, & affinitatis, sub nocte iugali. i. quamprimū iuncti erant cum nouis nuptis, & thalami cruenti. i. cruore aspersi, sup. erant insculpti in balteo, quæ. i. quas res, Eurytiō. f. sculptor bonus. i. artificiosus, cælauerat. i. insculperat, multo. i. denso auro, vnde immania pondera prius dixit, quo. i. cuius baltei spolio, Turnus ouat. i. exultat nunc, & gaudet potius. f. eo, sed mens hoīum est, supp. nescia fati. p̄ordinationis diuinæ, quia saepe lata principia infelicem sortiuntur exitum, vnde irridet Plinius Thraces, qui calculis albis dies bonos numerabant nescientes, qui dies reuera futuri sunt boni, & sortis, aut sortis futuræ, & nescia sublata. i. elata, & sublimata rebus secundis. i. prosperis, seruare modū. i. mensurā. f. in eis. Tempus erit. i. adueniet Turno, cum. i. quando, ipse optauerit emptum magno. f. precio. i. care emisse Pallanta intactum. i. quod non tetigisset eum & cum oderit ista. f. perniciofa sibi, quibus nunc exultat spolia, & diem. f. qua ea abstulit. At. i. sed, socij frequentes referunt, supple cum multo gemitu, & lacrymis, Pallanta, impositum scuto. f. suo. O Pallare dicitur. i. qui rediturus es (acclamatio est poetæ, aut sociorū lamentatio) parenti. f. Euandro; dolor, atq; magnum decus. i. existens, dolor, quia hęc dies dedit prima bello te, & hęc eadem aufert te. f. bello per mortem, & existens magnum decus, quia licet aufert te, aufert tamen cum linquis ingentes aceruos. i. magnam stragem Rutulorum. f. a te occisorum.

V A R I A L E C T I O.

FULGENTEM diripit ensē. In Romano lib. Deripit, more suo, vt superius. Humere surgunt qua tegmina summa. In nonnullis libris Humeris, habetur. Et pro Summa. Prima, legitur in Romano lib. Tot ferri terga. In antiquis lib. reperitur, Cum, non, Tot. Vibranti cuspis medium. In aliquot, Vibranti medium cuspis. De vulnere telum. In Romano legitur, De pectore. Sanguisque, animusq;. In Rom. lib. Sanguis, animusque. Corruit in vulnus. In Oblongo lib. Concidit, legitur. Quem Turnus super. In Romano lib. versus est integer, his additis. Sicore profatus. Quæ bonus. Eurytion. in antiq. Eurytides, est. Epitheton illud. Bonus variat. Nam alij, Clonus. Alij Clonius. Alij Conus, legunt. Dolor, atque decus magnum rediture parenti: In Romano libro, Parentis, legitur.

Certior auctor, idest nunciū verus. Tenui discrimine leti. Modico mortis interstitio, per quod magna Pallantis virtus ostenditur, quo interempto omnis est in fuga conuersus exercitus. Versis. Fugatis. Latum limitem ardens agit per agmen. i. facit sic melius, quā si dicas, latum per agmen. Ergo sic intelligamus, aut per ordinē, aut per Hypallagem. Nam & supra sic ait, Hęc ego valia dabo & lato te limite ducam. Pallas, Euander, in ipsis. Omnia sunt oculis. Erat rectum, Pallas, Euander, mōse quas aduena primus tunc addit, dextræque datæ, in ipsis omnia sunt oculis. Sed perire scissa est narratio, per quam animus Aeneæ perturbatus exprimitur. Inferias quos immolet vmbri. Inferiæ sunt sacra mortuorum quæ inferis soluuntur. Sanē mos erat in sepulcris virorum fortium captiuos necari, quod postquam crudele visum est, placuit gladiatores ante sepulcra dimicare qui a bustis cineribus bustuarii appellati sunt.

Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor
Aduolat Aeneas, tenui discrimine lethi
Esse suos, tempus versis succurrere Teucris,
Proxima quaque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro, te Turne, superbum
Cæde noua, quarens: Pallas, Euander, in ipsis
Omnia sunt oculis: mensæ, quas aduena primus
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulnone creatos
Quatuor hic iuuenes, totidem, quos educat Ufens,
Viuentes rapit, inferias quos immolet vmbri,
Captiuoque rogi persundet sanguine flammæ.
Inde Mago procul insensam cū tenderet hastam,
Ille astu subit, ac tremebunda supernolat hasta;
Et genua amplectens effatur talia supplex:
Mac. Per patrios manes, & spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam serues gnatoque patrique.
Est domus alta: iacent penitus defossa talenta
Calati argenti: sunt auri pondera facti
Infectique mihi. non hic victoria Teucrum
Vertitur: haud anima vna dabit discrimina tanta.
Poe. Dixerat, Aeneas contra cui talia reddit:
Aen. Argenti atque auri memoras quæ multa talēta,
Gnatis parce tuis: belli commercia Turnus
Sustulit ista prior, iam tum Pallante perempto:
Hoc patris Anchisæ manes, hoc sentit Iulus.

ὁδ' ἐπὶ καί με χεῖρας ἐναίρων
Ζωοῦς ἐκποταμοῖο δ' ὑσώδεα
γέλα τοκουρούς
Ποινοῦν πατρόκλω μενετιάδων
δανότος.

Captiuo sanguine. pro captiuorum: vt, Captiui pendunt currus. Item: Captiuæque vestis congeritur. & est vt diximus, speciosus ornatus. Mago. Datius est, vt supra, Illo nanque procul Subit. Subsedit. Per patrios manes, & spes surgentis Iuli. per eas personas rogat propter quas precatur. Penitus defossa talenta. Multi enim diuitias suas obruebant. Vnde Horat. Quid iuuat immensum te argenti pondus, & auri Furtim defossa timidum deponere terra? Sanē melius infossa diceret, quā defossa, ad quod est metri necessitate compellus. Nam fugit dubiam syllabam. Hic locus est Hom.

Ζῶρε ἀτρεῖς ἰνέ, σὺδ' ἀξία
δόξαι ἀποινα.
Πολλὰ δ' ἐν ἀντρίμα' χοῖο δόμος
κοιμῆλα κείνα
Χαλκός τε, χρυσός τε πολλὸν με-
τός τε, σιδῆρος.

Non

Non hic victoria Teucrum ver-
tatur? Lucan. Non pondere re-
rum. Nec momenta sumus.
Gnatis parce tuis. Qui in Vir-
gilium scripsit declamationes,
de hoc loco ait. Improbos es
qui aut regi dones, aut filio ex-
heredes. Parce autem est se-
cundum antiquos serua, ut apud
Lucilium, & Ennium in-
uenitur. Gnatis parce tuis.
Atque supra dixit: Gnatoque
patrique, quomodo ait gnatis?
Non est contrarium, nam libe-
ros etiam vnum dicimus filiū,
adeo ut Terentius etiam filiam
liberos dixerit, ut in Hecyra:
Qui illum dignum decreuerūt
suos cui committerent liberos,
vbi pater de filia ad uxorem lo-
quitur. Ergo vsurpauit respi-
ciens ad liberos, ut gnatos de
vno diceret. Commercia. Vi-
cissitudines & ignoscendi fa-
cultatem. Nec procul Aemoni-
des. Hoc nomen licet possit es-
se patronymicum, quia in des-
exit, ut dicamus, Aemonis fi-
lius, tamen melius est ut id pro-
prium esse dicamus, quia nul-
quam aliud nomen eius aut p-
missum est aut secutum. ergo
simile est patronymico, ut sit
Aemonides, sicut Thucidi-
des. Insula. Fascia in modum
diadematis, a qua vitta ex vtra-
que parte dependet, quæ ple-
runque lata est, plerunque tor-
tilis de albo, & cocco. Insigni-
bus armis. Asper sic elegit, &
vritur Salustij exēplo, qui ait,
Equo ait, atq; armis insignib.
Probus vero, insignibus albis
dicit legendum, ut vestes albas
accipiamus, quæ sunt sacerdo-
tibus congruæ, sicut Statius de
Amphiarao dicit, Campo. Per
campum. Immolat. Quasi vi-
ctimam, ut ille consueuerat,
nam hoc verbo ad sacerdotis
nomen allusit. Ingentiq; vm-
bra tegit. Aut magnitudine cor-

poris sui obumbrat eius cadauer. Aut ingenti vmbra, i. morte
tegit: ut, In æternam clauduntur lumina noctē. Aut ingenti
vmbra tegit, & vsum accipiendum est i. insultatione eū op-
primit, & adūbrat. Sereistus. Sereistos duos intelligamus, vñ
in castris, & vnum cum Aenea. Nā Troiani nondum erupere
de castris, ut intelligamus eū quē supra dixit. Ergo duo sunt,
nec mirum, cū ipse dixerit quod exemplo esse possit, Affra-
ciq; duo. Lecta refert. Proprie dixit, nam spolia, quæ aptantur
trophæis, legi dicuntur. i. eligi. Trophæum. Declinatio latina
est, vnde penultima habebit accentum, in numero plurali, quæ
trophæa dicimus sicut Græci, nec aliquid inde mutilamus
erit in antepenultima accentus, sicut apud Græcos Instau-
rāt acies Vulcani stirpe creatus Cæculus κατὰ τὸ σιωπώμενον,
Nam ante fusas accipimus, ex eo quod dixit Instaurant. Vul-
cani stirpe creatus. Notandum stirpem de patre dictam, cum
semper de longa generis significatione dicatur. Dardan-
ides. Patronymicum a maioribus. Dixerat ille aliquid ma-
gnum. Prouerbialiter dictum est, ac si diceret non mirum sic
occisum esse eū, qui sibi plurimum arrogabat. Cæloq; animū
fortasse ferebat. Forte ex æqueuerat cælo, ut de Aenea, Dran-
ces quibus cælo te laudibus æquem. Siluicolæ Fauno Dryo-
pe quem nympha creauit. Faunus hoc loco quidam rŭsti-
cus intelligendus est: non deus sicut supra Anxurus, quem
legimus Iouem nonnulli etiam nympham non deam volunt,
sed Græce sponsam dictam, ne incredibile sit ex duobus nu-

Poe. Sic fatus, galeam laua tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenuis abdidit ensē.
Nec procul Aemonides, Phæbi, Triumq; sacerdos,
Insula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veste, atque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, lapsūque superstans
Immolat, ingentique vmbra tegit. arma Sereistus
Lectā refert humeris, tibi rex Gradive trophæum,
Instaurant acies, Vulcani stirpe creatus,
Cæculus, & veniens Marforum montibus Vmbro.
Dardanides contra furit: Anxurus ense sinistram,
Et totum clypei ferro deiecerat orbem.
Dixerat ille aliquid magnum, vimq; affore verbo
Crediderat, cæloque animum fortasse ferebat,
Canitiemque sibi, & longos promiserat annos.
Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis,
Siluicolæ Fauno Dryope quem nympha crearat,
Obuius ardenti sese obtulit; ille reducta
Loricam, clypeique ingens onus impedit hasta,
Tum caput orantis nequicquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ, truncumque tepentem
Pronoluens, super hæc inimico pectore fatur:
Aen. Istic nunc metuende iace: non te optima mater
Condet humi, patrio ve onerabit membra sepulchro;
Alitibus linquere feris: aut gurgite mersum
Vnda feret, piscesque impasti vulnera lambent.
Poe. Protinus Anthēū, & Lycā, prima agmina Turni,
Persequitur, fortemq; Numam, fuluumq; Camertem
Magnanimo Volscente satum: ditissimus agri
Qui fuit Ausonidum, & tacitis regnavit Amyclis.
Aegeon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem,
Pectoribusque arsisse, Iouis cū fulmina contra
Tot paribus streperet clypeis, tot stringeret enses.
Sic toto Aeneas desuit in equore victor,
Ut semel intepuit mucro; quin ecce Nipheī
Quadrijuges in equos, aduersaque pectora tendit:
Atque illi longe gradientem, & dira frementem
Ut videre, metu versi, retroque ruentes,
Effunduntque ducem rapiuntque ad litora currus.

stea cum vere hostis veniret nullo nunciante, ex improviso
ciuitas capta est. Vnde tacitæ Amyclæ dictæ sunt, quod pe-
riere silentio. Hinc est quod ait Lucil. Mihi necesse est loqui
nam scio Amyclas tacendo periisse. Aegæon qualis. Ipse est,
& Briareus. Ignem Pectoribus arsisse. Asper dicit ignem hūc
animę, intelligendum calorem, ventientem ex ferocitate, ut
sit, Cum vim suę crudelitatis efflaret. Alij ignem hunc fulmi-
nis volunt, ut sit dictum quemadmodum in primo: Illum ex-
pirantem transfixo pectore flammæ. Sanè notandum ignem
arsisse, cum igni alia res ardeat. Sic. Ut non vnam putares
manum, namque ad hoc pertinet comparatio, ut intelligamus
eum multitudinis vice dimicasse. Intepuit mucro; Nimia
scilicet cede. Quadrijuges. Propter Homœo: eleuton noluit
dicere quadrijuges, & contulit se ad aliam declinationem,
nam & quadrijuges, & quadrijugos dicimus, sicut inermes,
& inermos, exanimos, & exanimos. Atque illi. Equi. f. Nam
ad superiora rerulit, quod sciendum est esse vitiosum, inter-
posuit enim, Aduersaq; pectora. Longe gradientem. Longis
gradibus incedentem, & est militaris incessus.

Nec iam fama mali. Docet quō Aeneas audito morte Pal-
lantis, & fuga suorū accelerauit obuios quosq; interimens in
quorū mortis cōmemoratione aliquantisper immoratur poe-
ta. Donati aut sunt verba; Merit sicut qui merit facile fecat fe-
getes, & obstantia mouet, sic Aeneas facile cēdebat qui obsta-
bant. Quatuor Sulmone creatos. Mira virtus hoīs qui tāta fa-
cultate

minibus procreatum esse mor-
talem, quanquam hæc numina
secundum Arist. aliquando mo-
riantur. ille reducta. i. longa;
ut Interea videt Aeneas in val-
le reducta. Et intelligimus
protenfa hasta Tarquiti arma
esse impedita. Alij reducta,
retroacta dicunt quod nō pro-
cedit. Illic nunc Sarcaismos
est hostilis irrisio. Est autem
Hom. versus;

Ενταυτοῖ γυν καὶ σο μετ' ἰχθυ-
σιν οἰσιν τελευτῇ

Αἰμ' ἀπολιχμισσόντ' ἀποδέεσ.

[Patrio sepulchro. Etiam hinc
apparet Faunum hominē fuisse.
Impasti. Ita audi, ut sem-
per credantur impasti, sicut de
Harpyis dixit, Et Pallida sem-
per Ora fame, quasi fame. Au-
sonidum. Pro Ausonidarum,
sicut deum pro deorum. nam
Ausonidum à genere femini-
no venit, ut hæc Ausonis, hæc
Ausonides. Ausonidarum ve-
ro venit ab eo quod est hæc
Ausonida huius Ausonidæ.
Tacitis regnavit Amyc. Inter
Caietam & Tarracina oppi-
dum constitutum est a Laco-
nibus, qui comites Castoris &
Pollucis fuerunt, & ab Amy-
clijs provincie Laconicæ ciui-
tate ei indictum nomen est La-
cones. Itaq; isti cum secundū
Pythagoream sectā a cede om-
nium animalium abstinerent.
(Vnde Iuuen. a cunctis anima-
libus. s. abstinuit) quia tanquā
hominem, & ex vicinis paludi-
bus natas serpentes occidere
nefas putarent, ab iisdē inter-
empti sunt. Vnde Amyclas ta-
citas dicit. i. Pythagoreas, nam
Pythagorica virtus est quin-
quennale silentium. Est & alia
expositio. Cū frequenter falso
nunciarentur hostes, & inani
terrore ciuitas quassaretur, la-
ta lege cautū est, nequis vnquā
hostis nunciaret aduentū. Po-

Asc.

cilitate tot viuentes hostes rapiat. Hæc ille. Ordo est. Nec iā fama. i. rumor incertus tāti mali, sed auctor. i. nūcius certior aduolat Aeneæ. i. ad Aeneam suos. i. Aeneæ socios esse supp. in tenui. i. modico discrimine. i. differentia. & distantia moris, & tempus supp. esse. succurrere pro succurrendi, Teucris versis. i. in fugā, & ita ipse metit. i. quasi metens falce herbas interfecat, & amputat proxima quæque. i. quæcunq. proxima erant aut prima occurrebant, & ipse ardens. i. furore exandescens, & cæde feruens agit ferro. limitem latum per agmē. i. hostium quærens o Turne te superbientem, noua. i. insolita & magna cæde. i. Pallantis, Pallas. Euander mensæ quas ipse aduena. i. cum adueniret adiit tunc primus, & dextræ. i. amici riæ, & fidei datæ, i. Euandro & ab eo receptæ, omnia. i. hæc sunt in oculis videlicet Aeneæ. i. hæc omnia considerat, & animo cōplectitur. Ipse capit in huiusmodi ardore, quatuor iuuenes creatos Sulmone, & toridē quos Vfers educat. i. tollit, hoc ē et quatuor filios Vferis, capit dicit viuentes. i. viuos nō occidēs adhuc eos quos. i. ideo vt eos immolet, vmbri. i. manibus præcipue Pallantis inferias. i. vt sint sacra mortuorū, & sup. quorū. i. vt eorū, hoc est vt profundat, flammis rogi. i. pyræ incensæ, in qua Pallas cōcremabitur, sanguine captiuo. i. captiuorum. Inde. i. deinde ipse contenderat Mago. i. in Magum virum illum procul. i. de lōge hastā infensam. i. valde offensam aut inferentem vim Ille. i. Magus videns hastam venientē subit. i. subinfert se ac appropriat sub hastā. i. astu. i. fraude & versutia, ac hastā tremebūda, ex forti. i. impulsu superuolat. i. volat supra ipsum non contingit, & ipse Magus supplex amplectens genua in quib. i. sedes misericordie est, affatur. i. Aeneā talia. Ego precor te p. manes patris. i. patris tui Anchisæ. Vnde laus est Aeneæ, q. hostes de eo solliciti ipsius genus didicerāt, & per spes Iulij surgentis. i. ad gloriā & imperiū, vt sup. serues nato. i. filio vnico & patri. i. mihi hanc animam. i. meā qua ablata ēt filius præ dolore moriturus est, domus alta est sup. mihi, talenta. i. magna pondera argenti celati. i. sculpti vt in poculis iacet. i. mihi defossa penitus. i. pene inrus in hac. i. alta domo, & pondera auri sacri. i. tā mundi vt sacra aut execrabilis (sicut in terro: Auri sacra fames & infecti. i. nōdū effigiati nec signati victori Teucrum. i. Teucrorū non vertitur. i. immutatur nec transfertur hic. i. in hac re, h. e. si me saluas vna anima. i. vnus hominis vita, non dabit tanta discrimina. i. tantas differentias. & ea salua victi cēferentur, quia ea extincta victores sunt. Dixerat. i. Magus, cui Aeneas reddit cōtra. i. nōdet talia, parce. i. conserva tuis natis. i. liberis talenta argenti & auri, quæ tu memoras multa. Turnus sustulit prior ista. i. istiusmodi cōmercia belli, vt. i. caput auro redimas, vbi ille, & vitā, & anreū balteū abstulit Pallanti iā tū Pallante perēpto. i. simul ac Pallata intererit, Manes patris Anchisæ supp. sentiunt hoc. i. vt similiter faciā, & tulus sentit hoc, ipse fatus sic tenet galeā leua, atq; addit ensē capulo tenus. i. vsq; ad capulū. i. manubriū quo capitur supp. in cernice reflexa. i. incuruata orati. i. magi. Nec procul up. abest. Acmonides vir ille sacerdos Phēbi. i. Apollinis & Triuie. i. Dianæ cui insula. & fascia redimibat tēpora. i. coronā capitis, vitta sacra. i. sacerdoti consecrata, adest inquā collucēs totus veste. i. insignib. albis quē. i. Aemonidē Aeneas cōgressus. i. congregiens, ipse agit. i. fugat, & prosequitur, capō, & quē immolet superstans lapsū, i. stans super lapsū, & regit. i. ca dauet eius ingenti vmbra. i. sui inclinans se ex aduerso solis super eū collucētē, vt dictum est, Serestus. i. Troianus alter ab eo, qui in castris adhuc erat; verum nō Serestus, sed Segestus dictus est in castris eē, refert humeris arma. i. illa insignia lecta. i. collecta trophēū. i. in trophēū, & vt suspēdat trophēū tibi o Gradive. i. Mars. Nā Thracū lingua, gradivus dī. [Instaurat &c.] Prosequitur reliq. Aeneæ potissimū virtutē. Solū aut hoc habemus Donati, Canitiemq; sibi irridet qui fatuorū scientiæ cōfidunt Metuende q. te metuendū arbitratuse. Ordo igitur est. Ceculus creatus stirpe i. de genere, imō vt iactabat de semine Vulcani, & Vmbro veniens. i. qui venerat tempus pro tpe a montibus Marforum. i. populorū in Italia olim instaurant. i. reficiunt & in statum priorē redigūt, acies. i. fasces ab Aenea, aut socijs eius, Dardanides. i. nepos,

accipiendo pro omni descendente a Dardano, Dardani. i. Aeneas, furit contra. i. e contrario, & deiecerat ense. i. gladio, sinistram. i. manum, Anxuris. i. illius viri, & deiecerat ferro totū orbem clypei. Ille. i. Anxur dixerat aliquid magnū. i. magnificū, & crediderat vim. i. efficaciam afferri verbo, & ferebat. i. efferebat & extollebat fortasse coelo. i. ad celum vsq; animū, & promiserat sibi caniciem, & longos annos cum. i. inter dicendum, & cogitandum trajceretur, quo facto monet nos poeta, iactantiæ fugere vitium, & fragilitatis humanæ memores facit. Tarquitus exultans contra. i. ex aduerso contra Aeneam, armis fulgentib. quem. i. Tarquitem Dryope nymphea crearat. i. procreauerat Fauno siluicolæ. i. siluas colenti, obtulit sese ardenti, obtulit dico existens obuius. i. obuiā veniens Aeneæ ardenti, ille. i. ardens Aeneas impetit, impetuose petit loriam, & ingens onus clypei, aut impedit hasta reducta. i. longa. Tum. i. deinde deturbat terrē. i. ad terram caput. i. Tarquiti, orantis nequidquam. i. frustra multa. & parantis dicere multa, & ipse prouoluens. i. porro voluens truncum tepentē. i. semicalidū, fatur hæc sup. i. super pectore inimico. i. hostili animo, aut fatur super pectore inimico. i. Tarquiti, sicut gemina super arbore fidunt & frōde super viridi. O metuende. i. qui te metuendum putabas iace nunc istic, mater optima non condet te humi, ve, pro vel, non onerabit. i. accumulabit membra. i. tua sepulcro patrio. i. aut in patria, aut patris tui, vt Faunus mortalis intelligatur secundū Seru. sed videor mihi pro hoc nescio quid argutius intelligere, nā ex Fauno deo & nymphea procreatū dixit, poeta ex persona sua q. res Aeneā lauit. non. n. tā pius in deorū progeniē petulantius insultasset, vnde vt eum ex mortalib. creatū se putare doceat, dicit eū sepeliendū sepulcro patris. Tu linquere. i. linquere. i. linqueris penultima longa in futuro indicatiui verbi passivi, feris alitibus, aut alitib. ferisq; i. terrestrib. aut vnda feret te mersū gurgite. i. vasto & pisces impasti. i. famelici & ieiuni labent vulnera. i. tua, Aeneas prosequitur, prius. i. continuo post stragē Tarquiti. Antheū, & Lyca prima agmina Turni. i. q. sustentabāt prima agmina, & Numā fortē, & Camertem fuluū, satum. i. progeniū magnanimo Volscēte. Qui fuit ditissimus Ausonidū pro Ausonidarum agri. Alter genitiuus, vt pote pluralis, regitur ex natura gradus, alter ex natura vocabuli, & qui regnauit Amyclis tacitis. i. lectā Pythago reā tenentib. ob quam perierunt. Qualis. i. qualiter Aegeō i. Gygas, alio vocabulo Briareus dictus cui. i. Aegæoni dicūt sup. fuisse centum brachia, & manus centenas. i. centū cui dicunt ignē. i. animæ calorē vehementē arsisse quinquaginta orib. & quinquaginta pectorib. sup. defauit tūc cū streperet. i. strepitū faceret, tot parib. clypeis, & cum stringeret. i. euaginarer, tot enses, contra arma Iouis. i. fulmina in bella giganteo, sra Aeneas victor defauit. i. multū sauit in toto equore, vt i. postquam mucro. i. eius, intepuit semel, sanguinē. i. postq. semel concitatus est ad iram quin. i. quinimō ecce, q. d. de repente, ipse Aeneas tendit in equos quadrijugos, & in pectora aduersa. Atque pro & vt i. postquam illi. i. equi videre longē. i. de longe Aeneam sup. gradientem, & frementem dira. i. dire versi & retro ruentes metu. i. præ timore, effundūt ducem. i. Niphæum, & rapiunt currus ad littora. i. Tyberina.

Succurrere Teucris In Ro. lib. Succedere, legitur. Primus Tunc adiit. In Rom. lib. Primum, in alijs quibusdam, rimas. Inde Mago procul infensam cōtenderat hastā. In Romano libro, & alijs ita legitur. Inde Mago procul infensam cum tenderet. Est et, Contorserat. Abdidit ensē. Rom. lib. legit, Applicat ensē. Insula cui sacra. Romanus liber. Sacro, legit. Truncumque repentem. Oblon. lib. atque etiam alij Repete, legunt, Romanus, Petentem. Non optima mater. In antiquis libris legitur, Nunc te optima. Protinus Antheum, & Lycā. In Oblōgo libro, Lycem, est, Romanus, Lucam, habet. Prima agmina Turni. antiqua exemplaria, Turnum, habet. Desquit in æquore victor. Sunt lib. antiq. in quib. In agmine, legatur. Quin ecce Nypheī. In antiquis aliquot Nipæi legitur. Quadrijugos in equos. In libris antiquis, Quadrijugos legas. Rapiuntque in littore currus. Rom. lib. Ad littora currū, legit. In quibusdam alijs lib. Ad littora cursus.

VAR.
LECT.

Bijugis. Erit nominatiuus hic bijugis, nam biugibus faceret, si esset terciæ formæ, ab eo quod est hic biugis huius biugis. Non Diome

*Inter ea biugis infert se Lucagus albis
In medios, fraterque Liger: sed frater habenis.
Flectit equos, strictum rotat acer Lycanus ensē,
Haud tulit Aeneas tanto furore furentes:*

dis equos, nec currum cernis Achillis. Duos obicit, a quib. est victus Aeneas nec tamen vsquequaque, nam eorum impetus euitauit. Dicta parat, Potest

Potest legi. Edicta parat contra. Pronus Pendens. Pronus nomen est. nam & comparatur, ut pronior. Si autem participium esset, fieret vitiosa locutio sine interpositione conjunctionis Proiecto. Extento, ut, Proiectaque saxa Pachini. Lucage nulla tuos currus fuga segnis equorum Prodidit, aut vane vertere ex hostibus umbrę: Hęc allocutio contraria est superiori, hoc. n. continet, Obiecisti mihi qđ sim, & a Diomede, & ab Achille versus in fugam. Te vero Lucage nec equorum tarditas prodidit, quod mihi contigit, cū a Diomede occisus est Pandarus, qui in eodem currū dimicabat, nec aliqua umbra equi tui sunt territi. quod factū sepius in Homero legitur, sicut paulo post, Turnū cogit imago Bella deserere. Pōt tñ & ad illud referri, quo tpe eum ab Achille nube caua Neptunus eripuit, ut in quinto commemoratur. Ipse rotis saliens. Sarcasmos est, nam per irrisio nem dictum est. Ille. n. vulneratus ceciderat. Curru. a parte totum. Sine. Permite relinque, patere, & οὐχ ὀφειλον. Latebras animę pectus. Diffinitio pectoris. Edebat. Qua si ad spectaculum. Vnde & munerum editores vocantur. Vt rebare. Ut arbitrabaris verum est quod Troiani Veneris virtute nituntur, & dictū est per Ironiam, nā superfluo quidam hanc orationē simpliciter dictā volunt, ut re vera dicat Iupiter p se nil posse Troianos, qđ falsum est, adeo ut Iunonis oratio ad Ironiam, nō ad simplicia respondeat. Nec te snia fallit. Hoc p parenthesim dictū est. Viuida. Fortis: ut, Sed bello viuida virtus. Cui Iuno summissa. Et humilis, & quia intellexit obliqua Troianorum accusatione impugnari suum pudorem, et ipsa responder oblique. Tristia Seuera. Teren. Tristis seueritas inest in vultu, atque in verbis fides: Item contra Virgil. Furias amnemque seuerū. Quin. Ut non, nam affirmatiua particula est. Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas, δεικτικόν est. Nam non agit ut pereat, sed magis fauet eius saluti. Quod autem dicit pio sanguine Aeneæ, eum latenter exequat, qui vbique in ducitur cultor deorum. Ille tamen. Quanquā moriturus est tñ a nobis originem ducit. Nostra. Diuina. Quartus pater. Abauus, nec est contrariū illud, Cui Pilumnus auus. Potuit. n. fieri, ut & auus eius & abauus a Pilumno Pilumni nominarent. Si mora præsens tanto feruore, & irruit sup. in eos, & apparuit i. cōspectus ē ei. Ieri. Ex Iouis cōcessione, quali arte id egerit Iuno cognosci

Irruit, aduersaque ingens apparuit hasta.

Cui Liger:

Li. Non Diomedis equos, non currus cernis Achillis,

Aut Prhygię campos: nunc belli finis, & qui

His dabitur terris. Poe. Vesano talia late

Dicta volant Ligeri: sed non & Troius heros

Dicta parat contra: iaculum nam torquet in hostem

Lucagus ut pronus pendens in verbera telo

Admonuit biugos, proiecto dum pedelæuo

Aptat se pugnae. subit oras hasta per imas

Fulgentis clypei; tum læuum perforat inguen.

Excussus curru moribundus voluitur aruis.

Quem pius Aeneas dictis affatur amaris:

Aen. Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum

Prodidit, aut vane vertere ex hostibus umbrę:

Ipse rotis saliens iuga deseris. Poe. Hęc ita fatus,

Arripuit biugos, frater tendebat inermes

Infelix palmas, curru delapsus eodem,

Lic. Per te, per qui te talem genuere parentes,

Vir Troiane, sine hanc animam, & miserere precātis,

Poe. Plurib. oranti Aeneas. Aen. Haud talia dudum

Dicta dabas, morere, & fratrem ne desere frater.

Poe. Tum, latebras anime, pectus mucrone recludit.

Talia per campos edebat funera ductor

Dardanius, torrentis aque, vel turbinis atri

More furens: tandem erumpunt, & castra relinquunt

Ascanius puer, & nequicquam obfessa iuuentus.

Iunonem interea compellat Iupiter ultro:

Iun. O germana mihi, atque eadem gratissima coniux,

Vt rebare, Venus, nec te sententia fallit,

Troianas sustentat opes, non viuida bello

Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.

Poe. Cui Iuno submissa: Iu. Quid, o pulcherrime cōiux,

Sollicitas egram, & tua tristia dicta timentem?

Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque esse decebat,

Vis in amore foret, non hoc mihi namque negares

Omnipotens, quin & pugne subducere Turnum,

Et Dauno possem incolumem seruare parenti.

Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas.

Ille tamen nostra deducit origine nomen:

Pilumnusque illi quartus pater: & tua larga

Sæpe manu, multisque oneravit limina donis.

Poe. Cui rex etherij breuiter sic fatur Olympi:

Iun. Si mora præsens lethi, tempusque caduco

Oratur iuueni, meque hoc ita ponere sentis:

Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe satis.

Haftenus indulgisse vacat, sin altior istis

Sub precibus venia vlla latet, totumque moueri,

Mutariue putas bellum; spes pascis inaneis. (uaris

Poe. Cui Iuno illacrumans; Iu. Quid si, quod voce gra

Mente dares, atque hęc Turno rata vita maneret?

Nunc manet insontem grauis exitus: aut ego veri

Vana feror: quod ut dō potius formidine falsa

Ludar, & in melius tua, qui potes, orsa reflectas.

Poe. Hęc ubi dicta dedit, cælo se protinus alto

Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras,

Iliacamque aciem, & Laurentia castra petiuit.

tur. s. ut Turnus posset euadere. Caduco. Morituro. Poner. Facere. Sic Lucilius Homerum secutus, qui ait. ἔθρεν idest fecit. Haftenus indulgisse vacat. Hic ingēti arte locutus est, nā dicendo vacat, ostendit supra hoc breue spatiū vltērius bonā stellarum irradiationē Turni fata differre non posse. Vnde non ait indulgisse liber, sed vacat: ac si diceret vndique iam in mortem trahitur Turnus, hoc tantum vacat spatiū, Hinc est quod & supra ait, Metasq; dati peruenit ad æui. Venia vlla. Beneficiū quod te sperat mereri. Quod voce grauaris, negas fato. Vox enim Iouis farum est. Staius, Et vocem fata sequuntur, hoc autem dicit, Vtinam quæ negas voce. i. fato mente præstares. Nam si Iouis vox fatū est, pōt aliquid fando fati ordinē commutare. Grauaris aut, negas, grauitē fers. & hac elocutione nō nisi per accusatiuum vitmur, ut si dicas, Aggrauor aduentum tuum. i. grauitē ferro, grauior præsentiā tuam. nā & ipse sic dixit, Quæ grauaris. aliter non dicimus in hac significatione. Similiter etiam accusatiuo casu vitmur, cū volumus facere absolutam elocutionē, & per gerundij modū aliquid dicere: ut, Petendū mihi est equum, codicem, byrrum. Hinc Virgilius. Pacem Troiano ab rege petendum. nam, si dixeris petendus est liber, iam non per Gerundij modum, sed participialiter loqueris. Rata. Firma, perpetua. Veri vana feror. Sum veritatis ignara. Nimbo succincta. Nubibus, quia præsinit Agens hiemem, quod nisi esset splendorem acciperemus qui est circa corpus deorum.

INTER ea biugis, &c. Subinfert stragem Ligeris, & Lucagi qui post. vanam iactantiam ab Aenea quoq; proferuntur, additque Teucrorum ex castris suis tandem eruptionem, vnde Donatus, Achille, & Diomedem non vult laudare, sed illos cum Aenea deprimi in Phrygijs, q. d. in quibus versabatur imbelles. Non di. p. nam prudens non norat lingua, sed manu vtendum in bello. Hęc ille. Ordo est. Lucagus infert se in medios. s. pugnatū biugis. s. equis albis, & Liger frater. s. eius sup. infert et se, sed. frater. s. Liger fle et equos habenis. i. aurigadi fungitur officio, & Lucagus acer. i. strenuus bellator rotat i. circumagit ensem strictū. i. nudatū: Aeneas haud tulit. i. nō est pfectus sup. eos furētes

tāto feruore, & irruit sup. in eos, & apparuit i. cōspectus ē ei. hasta aduersa. i. ex aduerso inferēda, Cui Liger sup. ait. Tu nō cernis

cernis equos Diomedis, quāvis a Diomede ferē superatus fuisse, & non cernis currum Achillis a quo etiam licet non omnino victus fuisti, aut campos Phrygiæ equibus. scilicet euasisti, sed supp. vides equos & currum eorū qui te in hostili terra nunc interficient, unde addit finis belli, & cui dabitur tibi his terris, Talia dicta volant. i. effluunt, aut efflantur, Ligeri vano. i. vaniloquo late. i. diffuse, quia vox alte loquentis longe diffunditur, sed Troius heros. scilicet Aeneas non parat, & i. etiam contra. i. in contrarium dicta. i. non responder illi verbis vanis, nam torquet iaculum. i. hastam quæ iaci possit in hostem. scilicet Lucagum. Lucagus vt. i. postquam ipse pendens pronus in verbera, telo. i. iniecto, admonuit. i. instigauit, biugos. scilicet equos, dū ipse aptat se pugnae, & hoc pede læuo proiecto. i. extento, hasta. scilicet Aeneas subit poras. i. extremitates; imas. i. inferiores, clypei fulgentis. i. deinde hasta perforat inguen. i. partem pudendam. aut femur læuum. i. sinistrum. Ipse Lucagus excussus curru, voluitur moribundus aruis. i. per arua quem Aeneas pius. i. quanquam pius affatur tamen dictis amaris, propter arrogāciam, videlicet eius: O Lucage (sed quō eius nomen nouit Aeneas qui eum nunquam prius viderat? dicemus, vel socios eū morientem suo compellasse nomine, vel ipsum pro se interpellasse nōie expresso) nulla fuga segnis equorum. i. quia equi nō processerint prodidit tuos currus, vt. scilicet meos, aut ymbre vanæ. i. apparitiones fantasticae, non vertere tuos currus ex hostibus. Ipse. i. tu ipse salies rotis. i. curru, deseris iuga. scilicet equorum, ipse fatus hæc arripuit biugos. scilicet equos albos frater. scilicet Liger infelix, tendebat inermes palmas, delapsus. scilicet sponte ex timore tamen eodem curru. scilicet quo frater defecerat, tendebat inquam palmas dicens, O vir Troiane oro sup. per te & parentes tuos, qui genuere te talem. i. tam inclytum, & victoriosum, sine. i. perimite hanc animam. scilicet in corpore, & miserere. scilicet mei precāris. Aeneas sup. respondit orāti. i. orare voleat pluribus. scilicet verbis. Tu haud. i. non dabis dudum. i. paulo ante, talia dicta, morere, & frater ne desere. i. ne deseras fratrem. scilicet Lucagum, tū. i. deinde postquā sic locutus erat, recludit. i. aperit latebras animæ. scilicet pectus mucrone. scilicet suo. Victor Dardanius. scilicet Aeneas edebat. i. exhibebat talia funera per campos furens, more aquæ torrentis, vel turbinis attriti. i. densi & caliginosi. Ascanius puer, & iuuentus. scilicet cetera obfessa nequidquam. i. frustra erumpunt tādē, & relinquunt castra. scilicet sua. Iunonem interea compellat, & c. Interferit poeticum figmentum ne meram historiam secutus poeta censeatur, vt decorum seruet; nam sine deorum intercessione difficile esset dissoluere nodum quomodo in tantis odijs impediri potuit Aeneas cū Turno cōcurfus quē impeditum dicit arte Iunonis, quæ falsa imagine Aeneas in nauem fugientis allexit & auexit. De qua re hoc solum extat Donat. Submisit humilem esse decet quem necessitas precandi vrget. Hec ille. Ordo autem est. Iuppiter cōpellat, i. allocuturus conuenit ultro. i. non requisitus cum tamē requiri debebat Iunonem. i. coniugem & sororem suam, o germana atq; eadē coniux gratissima mihi, vt rebare. i. arbitrabaris (nec sententia tua fallit te) Venus sustinet opes. i. facultates, & copias Troianas. hoc per Ironiam dicit ac si dicere velit, vides quod non suffragio nec auxilio Veneris, sed propria virtute freti superent Troiani, nā modo superiores sunt qui cum Aenea aduenerūt, atq; insuper ingruunt e castris recentes bellatores quorum vim Rutuli ferre nequibunt, nec Turnus Aeneas excandescens; & dextra viuida, i. fortis bello. i. in bello, aut ad bellum, non sup. est viris, & animus ferox & patiens pericli. i. periculi nō est viris, aut nō sustentat viris opes Troianas, sed Venus. q. d. vides q. sua uirtute nullo adiuti suffragio ut ncant. Nihil ergo Veneri imputandum est nec mihi, qui iuravi hodie, me omnibus æquum fore, cui sup. respondit. Iuno summisse, i. humilis o pulcherrime coniux quid sollicitas. i. magis sollicitam fa-

cis, & tentas, aut afficis nouo cruciatu: me egram. scilicet animo quia videntem, quod maxime displicet: uirtute. scilicet Troianos superiores esse, & timentem tua dicta tristitia. i. seuera & fatalem necessitatem afferentia. Si mihi foret in amore ea vis, i. vehementia, aut potentia in te, quæ fuerat quondā, & quam esse debebat. scilicet tūc, & nūc quoq; decet namq. i. certe aut namq; si mihi. & c. tu omnipotens. i. cum omnipotens sis, non negares mihi hæc. scilicet quæ peto, quin. i. quominus possem subducere. i. clam subtrahere pugna Turnum, & seruare incolumen Dauno parenti. i. patri ipsius Turni. Necesse est, vt de victoria desperet Iuno cum non victoriam, sed salutem Turni petat, nunc. scilicet quia amor noster extinctus est; nec mea apud te quidquam possunt preces, pereat. scilicet Turnus, & det Teucris penas sanguine pio. scilicet suo te pie colentis. Tamen. i. nihilominus ille deducit nomen nostra origine, i. a stirpe deorum, & Pilumnus. scilicet deus est illi quartus pater, & ipse oneravit sæpe larga manu, & multis donis tua limina. Cui. scilicet Iunoni rex Olympi ætherei, i. celestis. quia sunt Olympi montes in terris, fatur si c. breuiter. Si mora. i. dilatio, leti. i. mortis præsentis. i. imminētis, & si tempus. i. sola temporis extensio oratur iuueni. scilicet Turno caduco, id est mortali, & casuro licet, ex deorum sit sanguine oriundus, & si sentis me ponere. i. constituere hoc ita. i. talem modū tolle. i. amone ab oculis Aeneas, Turnum fuga. i. per fugam, atque eripe eum fatis instantibus. i. urgentibus, vacat. i. reliquū est, & nō occupatum a fatali necessitate indulgisse. i. quod indulserimus, hæctenus. i. ad hanc usque gratiam, quæ est, ei modicam moram necis concedere, si. i. sed si vlla venia. i. gratia, & indulgentia altior. i. maioris momenti later sub istis precibus, & si putas totum bellum. i. summam belli, hoc est finalem victoriam sup. posse moueri, vel mutari, tu pascis. i. nutris, & foues, spes inanes. Cui. scilicet Ioui Iuno illacrymans sup. ait, quid sup. mali esset, aut iniuriæ. q. d. nihil, aut quid supp. facere, aut dicere tibi possem, q. d. nescio, si tu dares mente. i. nutu & voluntate ea sup. quæ grauaris supp. dare voce. i. fato, quod voce concedis, atque si hæc vita maneret Turno. rata. i. firma, & cōstans. nunc. scilicet quia fata urgent, nec ea mutare vis grauis. i. molesta, & ignominiosa mors; manet. i. certe expectat insontē. scilicet Turnū aut ego feror. i. ducor vana. i. inanis ac imperita, veri. i. veritatis qui. vt. i. utinam ego ludar. i. illudar, & decipiar potius formidine falsa, & tu qui potes reflectas tua orsa. i. statuta fatalia exorsa, aut a parcis contexta sub ordine quo eueniāt, vbi. i. postquam Iuno videns. scilicet Iouē immutabilem, vbi. i. postquam ipsa dedit hæc dicta, ipsa misit. i. demisit protinus. i. statim, se cēlo alto, agēs. i. impellens ante se hyemem. i. tempestatē vētosam, qualis in hyeme esse solet existens succincta nymbo. i. condensa nube in cyclum collecta, & petiuit per auras, & aciem Iliacam, & castra Laurenta. i. Laurentium populorum.

V A R I A L E C T I O.

NON currum cernis Achillis, in aliq. lib. antiq. Nec currus, habetur. Iaculum nam torquet in hostem. Exempl. pleraq; In hostes, legunt. Frater tendebat inermes, in lib. aliquot. Inertis legitur. Victor Dardanius, torrentis aquæ. Probatores lib. Ductor Dardanius, legunt. Sunt etiam lib. in quibus. Dardanus, & torrentis aquæ, legatur. More furens in Rom. lib. Fremens, legitur. Cui Iuno submissa, in Rom. lib. Et Iuno submissa, legitur. Quin & pugna subducere Turnum, in libris nonnullis, Turnum subducere pugna, legitur. Cui Iuno illacrymans, in Romano, Lacrymans. Quid si, qua voce, in antiquis exemplaribus legere est, Quid si, qua voce. Turno rata vita, in Romano lib. Data vita, habetur. Quin vt potius. Nonnulli, Quin o potius scripsere. Exemplaria vero alia, Quod vt o potius, legunt. Iliacamq; aciem, & Laurentia castra petiuit, in aliquot libris legere est. Iliacamque aciem petit. & Laurentia castra. Est etiam pro, Castra, Tecta.

ERV.

N Vbe caua. Erit nominatius hæc nubes. nam nubs non dicimus, quod ait Liuius Andronicus, qui primus edidit fabulā latinā apud nos. Iubaq; Propter equinam caudam, quæ esse solebat in galeis, vt, Christaq; hirsutus equina. Diuini capitis, hoc ex persona poetæ dictum est intuentis futura. nam post mortem in numerum referetur deorū.

*Tum dea nube caua tenuem sine viribus vmbra
In faciem Aeneas, visu miserabile monstrum,
Dardanijs ornat telis, clypeumque, iubaq;que
Diuini assimulat capitis, dat inania verba,
Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis.
Morte obita quales fama est volitare figuras,
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas leta ante acies exultat imago,
Irritatque virum telis, & voce laceffit.*

Inania. Neca membris, nec a mente venientia. Obita. Sumpta, suscepta & completa. Exultat. Exultare est gaudere, & per se plenum est. Nam insultare, est irridere inimicos, & dicimus insulto tibi, licet Salust. dixerit, Multos ab adolescentia bonos insultauerat. Quamuis possit illic alia esse significatio, multos bonos insultauerat, hoc est in ipsos Virg. Qq impetum

impetum fecerat. Irritatque vi-
rum telis. Ideo hac arte ait Iu-
no, & imagine decipit Tur-
num, quia si ei ex aperto fugam
suaderet, more viri fortis ille
præponeret mortem: cum p̄ter-
tim ipse in sequentibus dicat,
Vsq̄ adeo ne mori miserum
est; Turbidus. Elatus, arrogantia
tumens. Tellus quæ sita per vn-
das. Sic alibi. En agros, & quā
bello Troiane petisti Hesper-
iam metire iacens. Vociferans
sequitur. Sequens clamabat.
nā ante dixit, & sic est secutus.
Nec ferre videt sua gaudia ven-
tos. Prouerbiū est, venti fe-
runt gaudia .i. latantur in cas-
sum. Sic supra, Sed auræ om-
nia discerpunt. Item, Partem
menti dedit partem volucres di-
spersit in auras. Forte ratis.
Descriptio per Ecbasim facta,
non .n. a superioribus pendet,
sed ante dictis adiungitur: vt,
insula Sicanium iuxta latus.
Has autē descriptiones esse ra-
ras, & aptas conuenit, sicut ē
Horatius docet in arte poeti-
ca dicens, Purpureus late qui
splendeat vnus, & alter affuit
pannus. Sunt enim orna-
tui. Crepidine saxi. Crepido
est abrupti saxi altitudo. Sane
hoc loco Antiptosis facta est
propter metrum. Coniuncta
ergo crepidine, pro crepidi-
ni, sicut Heret pede pes, pro
pedi. Osinius. Ipse est quem su-
pra Massicum dixit. Ergo (vt di-
ximus supra) si Osinius pro-
prium est, Massicus appellatiuū
licet possit fieri vt duo nomi-
na vnus sint vt est Numa Pom-
pilius, Alexander Magnus. Clu-
sinis oris. Tusciæ ciuitate. Translit altos. Hoc sermone festi-
nantis celeritas indicatur. Rumpit Saturnia funem. Ne depre-
henso dolo ad bellum rediret. Illum autem Aeneas absentem
in prælia poscit, Sic melius, quam sicut nonnulli volunt. Vr-
banus nanque sic legit, Ille autem Aeneam absentem in præ-
lia poscit, vt. Obuia multa virum dat corpora morti. De nau-
tis in nauē inuentis intelligamus, quod non procedit, nam ab-
sens dicitur qui recedit, quod nunc Turno congruit, non Ae-
neæ, qui interest prælijs. Medio. ad medium. Turbo. Vis venti.
Ignarus rerum. artis, per quam euaserat. Omnipotens genitor.
Duo Antonomasia pro vno proprio; vt. Tritonia Pallas. Tan-
ton. Pro Tātone. & constat mutilatas partes orationis accen-
tum in eodem loco habere, in quo etiam integre habuerunt.
nam *μῦστα*. i. minores particulae, vt que, ve, ne, ce, quoties iun-
guntur alijs partibus, ante se accentum faciunt, quamlibet sit
syllaba quæ præcedit siue brevis siue longa, vt, Musaeque hu-
iusce, Illucce, Tanto ne, Adduce, Deduce, & hæc mutilata si-
militer proferuntur. s. sub eodem Accentu. Quem ve reducet?
Qualem: vt, Hunc ego te Euryale aspicio? & quasi nescius sui
est in tanta rerum permutatione, Laurentis ne. Quasi deli-
beratio est. Quid manus illa virum? Syllepsis per genus. nam
a manu, idest multitudine, ad viros transitum facit. Palantes
video. Intelligimus eum non longe a terris fuisse. nam quod
ait supra, Medio fert æquore, vt diximus, ad medium accipien-
dum est, Aut quia medium dicitur omne quod est inter fi-
nem, & initium: vt, interea medium Aeneas iā classe tenebat.
Gemitumque cadentum Accipio. Hic apparet de Aeneæ di-
ctum, Obuia multa virum demittit corpora morti. Ima terra.
Dolet sibi etiam infeliciū vota sublata, si quidem in mari
constitutus optare hiatum non potest terræ. imam autem ter-
ram, prudenter dixit, quæ continet maria. Misereſcite venti.
Pro petentis qualitate, nonnunquam etiam mors videtur ef-

*Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Coniicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Aeneam auersum vt cedere Turnus.
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem,
Tur. Quo fugis Aenea? thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæ sita per vndas.
Poe. Talia vociferans sequitur, strictumq; coruscat
Mucronem; nec ferre videt sua gaudia ventos.
Forte ratis celsi coniuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato,
Qua rex Clusinis aduectus Osinius oris.
Huc sese trepida Aeneæ fugientis imago
Coniicit in latebras: nec Turnus segnior instat,
Exuperatque moras, & pontes transfilit altos.
Vix proram attigerat, rumpit Saturnia funem.
Auulsamque rapit reuoluta per æquora nauim.
Illum autem Aeneas absentem in prælia poscit:
Obuia multa virum demittit corpora morti.
Tum leues haud vltra latebras iam querit imago,
Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ:
Cum Turnum medio interea fert equore turbo.
Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:
Tur. Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxisti, & tales voluisti expendere penas?
Quo feror? vnde abij? quæ me fuga? quemue reducet?
Laurentes ne iterum muros, aut castra videbo?
Quid manus illa virum, qui me, meaque arma secuti?
Quosque, nefas, omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
Accipio. quid agam? aut quæ iam satis ima dehiscat
Terra mihi? vos o potius misereſcite venti:
In rupes, in saxa, volens vos Turnus adoro,
Ferte ratem. s. quisq; vadis immittite Syrtis:
Quo neque me Rutuli, neque conscia fama sequatur.*

se miseratio, vt hoc loco. Item
supra, Figite me, si quæ est pie-
tas. Adoro, ad vacat, & est me-
tri causa additum. Syrtis. Vbi
arenosa sunt loca, syrtis vocan-
tur. Ergo immittito me ad sæ-
ua vada syrtium, aut arenosa
loca, aut re vera ad syrtes .i.
mundi extrema, quo me nec
fama comitetur.

Tum dea nube caua &c. Do- Asc.
cet quomodo abductus fuerat
Turnus astutia Iunonis, cui
quia concessum erat Turnum
abducere fuga abducit eum fu-
gantem, vt putabat, & non fu-
gentem, vnde quia nihil ex-
tat Donat. Ordo est, Dea. s. Iu-
no ornat, idest effingit nube
caua .i. ex aere, vmbra tenuē
.i. simulachrum corporis sine
viribus, idest robore in faciem
.i. facturam, & similitudinem
Aeneæ, appositorie monstrum
mirabile visu .i. dum videtur.
ornat dico telis Dardanij, sci-
licet dans ei tela Dardania, &
assimulat clypeum, & iubas ca-
pitis diuini .i. eius qui in deum
esset assumendus, & dat verba
inania .i. fictitia, nec a mem-
bris nec a mente venientia, sed
ex aere ficta subtili quadam cō-
positione vocis, & dat sonum
sine mente .i. sine cōceptu men-
tis, & effingit gressus .i. modum
incedendi euntis. s. Aeneæ qua-
les figuras .i. qualia simulacra,
est, fama volitare. s. per vmbas
ifernas morte obita .i. suscepta,
& completa, aut sup. qualia fa-
ma est volitare somnia .i. in som-
nia, phantasmata quæ delu-
dunt sensus sopitos .i. sopore æ-
gro oppressos. De quibus. Ho-
rat. velut ægri somnia vanæ finguntur species: at .i. sed imago
.s. Aeneæ læta .i. gestiens exultat ante primas acies, & irritat vi-
rum. s. Turnum telis, & laceſcit .i. prouocat voce .i. verbis con-
tumeliosis. Cui Turnus instat .i. instanter imminet, & cōiicit
eminus .i. de lōge quasi e manibus hastam stridentem. s. per æ-
ra ex celeri motu. Illa. s. imago vertit .i. obuerit per fugam ve-
stigia. & hoc tergo dato .s. Insequenti. Vero pro sed, Turnus
tum .i. tunc aut tum vero .i. tunc maxime, & ad verum; vt .i.
postquam credidit Aeneam cedere .i. locum dare, atque post-
quam Turnus turbidus. s. propter insperatum euentum, hausit
animo, aut turbidus animo hausit inanem spem, vociferabatur
sup. O Aenea quo fugis ne desere pro ne deseras thalamos pa-
ctos. s. cum Latino de Lauinia; tellus quæ sita per vndas. s. ma-
ris. s. Italia, unde Italiam quæro patriam, dabitur hac .i. mea
dextra, quia interfectum sepeliendum dabo. ipse uociferans
talit. sequitur. scilicet. simulacrum Aeneæ, & coruscat. .i. ui-
brat, mucronem strictum .i. euaginatū, nec uidet uentos fer-
re sua gaudia .i. se inaniter gaudere. Ratis .i. nauis stabat forte
quia præter spem Turni coniuncta crepidini .i. ad crepidinem
.i. eminentiam abruptam saxi celsi .i. rupis altis scalis expo-
sitis .i. habens scalas expositas ut per eas fieret congressus & re-
gressus poſte. i. tabulato parato. s. ad introitum; qua. s. rate aut
naue Osinius Rex. s. Massicus dictus aduectus sup. erat oris. .i.
ab oris Clusinis. .i. Clusio Tusciæ ciuitate. imago Aeneæ fugiē-
tis trepida .i. festinanter: alij tamen habet imago Aeneæ fugiē-
tis trepida .i. quæ trepidabat, coniicit sese huc .i. ad hanc ratē in
latebras, nec Turnus instat segnior .i. tardior, sed sup. prosequi-
tur in nauem vsq; & exuperat moras .i. impedimenta quæ mo-
ras facere possent, & trāſilit .i. celeriter transcurret altos pōtes.
Ipse, scilicet Turnus attigerat uix proram, cū supp. Saturnia. s.
Iuno, rupit funem .i. retinacula. & rapit nauē auulsam. s. a litto-
re, per æquora reuoluta .i. remēsa. i. quæ reuoluebatur, & reme-
tiebantur

uebantur tēpus prāteritum participij pro prāsentī, quia illo in passio caremus. Autē pro sed, Aeneas poscit in. i. ad p. lia. i. concertationem eundem illum s. Turnum absentem, & demitti morti. i. ad mortem, & interniciē multa corpora virum. s. Rutulorum obuia. i. occurrentia, tum, i. deinde postquā Turnus intrauerat nauem auulsam imago leuis. i. inanis, & sine corpore vero haud. i. non quārit iam vltra. i. ut dicūt vltērius latebras. i. latibula, sed volans sublime. i. in sublime immiscuit se atrā nubi. i. resoluta est in atram nubē, cū turbo. i. impetus ventorum fert interea Turnum in medio æquore; ipse ignarus rerum nesciens. i. quod propter salutem suam id egerit Iuno, & ingratus salutis. i. non habens gratā salutē procreantis, respicit, i. attendit quo illatus sit, & tendit ad sidera manus duplices i. complicatas, tendit dico cum voce. i. simul precans ac dicens o genitor omnipotens. s. Iuppiter tāron. i. tanto ne, hoc est an duxisti, i. repulisti, & censuisti me dignum tanto crimine. i. decore propter crimen proueniēte, aut tam nefando facinore, sed exponit dicens & voluisti ne me expendere tales. i. tam contumeliosas pōenas quas. s. putat se non expēsūrum si ne crimine. quo feror, vnde abij quē, idem qualis fuga, sup. aufert me, ve pro vel, quem. i. qualē reducere, scilicet fuga me, i. qualis post fugam rediturus sum. videbo ne iterum muros laurentis. s. ciuitatis, hoc est Lauro-lauinij, aut videbo ne iterum castra. Quid supp faciet aut de

me dicer illa manus. i. ille exercitus virum. i. virorum qui secuti sunt supple me, & mea arma. ve pro vel: quos omnes nefas, i. quæ res nefanda, & detestanda est, relinqui in morte nefanda, & quos ego video nunc palantes. i. oberrantes quasi oues sine paltore amisso. s. duce, & accipio. s. auribus, hoc est audio gemitum cadentium. i. occumbientium, quid agam aut quæ terra satis ima dehiscat. deorsum hiatum faciat mihi o vos venti miserescite potius, quia. s. terra deest, ego Turnus volens adoro vos, i. cum adoratione imploro, ferte ratem in rupem, & in saxa. i. scopulos hoc est rumpite ratem, & submergite me, & immittite me sequis vadis. i. per vada sœua, syr-tis. i. in syr-tis, & breuia, hoc est ad extrema maris loca quo. i. ad quas syrtes neque Rutuli sequantur me, neque fama conscia. s. talis dedecoris sequatur me.

OSINVS. In lib. antiquis Osirius, legitur. Rupit Saturnia funem, In veteribus lib. Rumpit, legitur. Auulsamq; rapit. in antiq. lib. Aduulsam, legitur. Tum leuis haud vltro, in antiq. lib. Tunc leuis aut. Manus ad sidera tendit, in antiquis libris Tollit, habetur. Quē me fuga? quem ve reducet? Romanus liber, Reducit, legit. Est etiam in quibusdam alijs. Quē me fuga? quæ ve reducet? Infanda in morte. Vetusiora exemplaria, infanda morte, legunt, absque, In. Ima dehiscat. in Rom. lib. Dehiscet, legitur. Vos o potius, in Mediceo legere est, O vos, o potius.

VARIA
LECT.

MVcrone induat] Aut *ταχυσιν* dixit induat, pro feriat, aut Hypallage est, pro mucronem suo induat corpore. Si enim induere, est vestire, non mucrone corpus induitur. sed induitur mucro corpore. i. regitur, & vestitur. [Crudum] Crudelem, cruentū. [Animi misera] pro animo miserata. Nam figurate locutus est, sicut, O prāstans animi, pro animo, & illius rei, pro illa re. [Ad urbem] Ardeam. & ideo sic longe. ne ex propinquo statim rediret: & ut eum affectus retineret parentis. [At Iouis interea monitis] Nouimus sacrilegum esse Mezentium, Iouem etiam adhortatū esse alios deos, ut a bello desisterent, & dixisse, Rex Iuppiter omnibus idem quō ergo procedit, At Iouis interea monitis? Dicimus primo Iouem iustitiæ fauere, non partibus, quod si est, iure Mezentium in locum Turni facit venire, ut iustum prēlium inueniatur, ne vna sit penitus pars a ducib. destituta. Quod autē dicit, sacrilegū Iuppiter ad monere non debuit, nō admonet ut vincat, sed ut possit perire. Illud ē frustra queritur quemadmodū numini sacrilegus obtēperare potuerit, cum Mezentii non aperte Iuppiter moneat, sed ei iniiciat tale desiderii. Vnde est, Dij ne hunc ardorem mentibus addunt Euryle? an sua cuiq; deus sit dira cupido? [Monitis Mezētius ardens succedit pugna] Ab eo quod est hæc monita, hic venit datius. nā & hoc monitus dicimus. Vnde Persius, Hoc pueris monitus patres infundere lippos sed a quarta declinatione nec singulari datiuo vitimur, nec plurali. nā vñū nomē est de his quæ licet duplicē habeant declinationem, tamen aliquibus eorum casib. propter

*Hec memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc;
An sese mucrone obtantum dedecus amens
Induat, & crudum per costas exigit enssem.
Fluctibus an iaciat medijs, & littora nando
Curua petat, Teucrumq; iterum se reddat in arma.
Ter conatus vtrunque viam, ter maxima Iuno
Continuit, iuuenemq; animi miserata repressit.
Labitur alta secans, fluctuq; estuq; secundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Iouis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugne, Teucrosque inuadit ouantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus vni,
Vni odijsque viro, telisque frequentibus instant.
Ille, velut rupes, vastum quē prodit in equor
Obuia ventorum furijs, expositaq; ponto,
Vim cunctam, atque minas perfert, cœliq; marisque:
Ipsa immota manet. prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumq; fugacem:
Sed Latagum saxo, atque ingenti fragmine montis
Occupat, os, faciemq; aduersam: poplite Palmum
Succiso volui segnem finit, armaq; Lauso
Donat habere humeris, & vertice figere cristas,
Nec non Euantem Phrygium, Paridisq; Mimanta
Aequalem, comitemque: vna quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit. & face pregnans
Cisseis regina Parin creat, vrbe paterna
Occubat; ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morsu de montibus altis
Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosq; palus Laurentia, silua
Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuitq; ferox, & inhorruit armos:
Nec cuiquam irasci, propius ve accedere virtus,
Sed iaculis, tutisq; procul clamoribus instant.
Haud aliter, iustę quibus est Mezentius ire,
Non vili est animus stricto concurrere ferro:
Missilibus longe, & vasto clamore lacesunt.
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas.*

asperitatē nō vrimur: ut, Lauri lauribus, cū huius laurus, & ab hac lauro dicamus. [Cōcurrunt Tyrrhenæ acies] Quæ specialiter odio Mezentij in bellū ruebant. Prodit in equor. Extenditur. hinc Iuuen. Quæ pelago occurrunt medio, longeque relinquunt Italiā. Ponto. Contra pelagus nam datius est. Cœliq; marisq;. Sicut Mezentius odiorum, & telorū totius exercitus. Fugacem. Velocem modo. Latagum Occupat os. pro Latagi os occupatur. & est græca figura in Homero, frequēs, ut si dicas, *ἐκρουεν ἀχιλλεία τὸν πόδα*. i. Achillem percussit pedem pro percussit Achillis pedem Poplite palmū. Ea parte qua plurimū poterat. Donat habere. Græca figura. ut, Argenti magnū dare ferre talentum. Cisseis. Hecuba filia Cissei, secundum Euripidē in Hecuba. *Πολυδάμαν ἐχάβης τὰς γέρας τῆς κισσέως*, secundū alios Dymantis. Quod autē ait. Fac. pręgnans. Hæc ratio est, quia antequam pareret, facem se peperisse, vidit in insomnijs. Vrbe paterna occumbat Subau dis Paris. Quod ut non diceret metri est necessitate compulsus. Ignarum Laurens habet ora Mimanta. Scilicet casus sui: vera tamen est lectio ignarum, i. ignorantem, qui nesciretur, & est supina significatio, sicut in quarto, Liquitq; volatile ferum. Nescius, pro qui nesciebatur. Actus. Coactus in retia. Defendit. Texit, ut, Hic mihi dum tenera defendo a frigore myrto. Vesulus. Mons Ligurię, est iuxta Alpes. Liguria autem cohæret Tuscię, de qua fuerat Mezentius. vnde satis cōgrua est cōparatio. Multosque. pro multosve. non enim est vicina palus Laurentia monti Vesulo, ut possit vnus atque idem aperte intelligi Pastus. pro pastum.

Virg.

Q 2

stumi:

stum: nam supra ait, Quem ergo Antiptosis est. Laurentia. Pro Laureia; nam recta deriuatio hæc est. Inhorruit armos. i. pro armis inhorruit. Aut certe in armos horruit, & erexit setas. Turis clamoribus. Præter periculum. Iustæ iræ. Propter illud. Mortua quinetiam iungebat corpora viuis, Cõponens manibusq; manus. Cunctatur. Disponit se per omnes partes. Tergo. Scuto, vt, Et venit aduersi in tergum Sulmonis.

Asc. Hæc memorans, &c. Docet quò Turnus delatus est, & in eius locū suffectus Mezētius, de qua re argute differit Seruius. nihil aut Donatus. Ordo igitur est. Turnus memorans hæc. f. dicta, animo quia solus erat, aut memoras hæc; fluctuat. i. per modū fluctus agitur aīo, nunc huc, i. in hanc sniam nunc, i. in illam. An ipse amens, induat. i. feriat sese mucrone, i. gladio suo, ob tm̄ dedecus: & exigat. i. extra agat ensē crudū, per costas. i. transeundo costas. an iaciat sese medijs fluctib; i. in medios fluctus: & petat nando littora curua. & reddat se iterum in arma Teucrū. i. Teucrorū, ipse conatus, sup. est ter vtrinq; viā. i. se interficere, & instructus dare, sed Iuno maxima contuit ter & ipsa miserata animi, pro aīo suo iuuenē. f. Turnum, repressit. f. eū, & aīum eius abīnstituto. Ipse igitur Turnus, labitur. i. celeriter cū descensu nauigat, secans æstu & fluctu secundo, alta. f. maria, & deferretur ad antiq. i. nobilē urbē, Dauni patris. f. eius, hoc est Ardeam. At. i. sed; Mezentius ardens. i. accenso furore Martio: succedit interea pugnae monitis. i. per internā admonitionē Iouis, & inuadit Teucros quantes. f. de victoria nō triumphali, quia Dux aberat. Acies Tyrrenæ. i. Hetruscæ. concurrunt, atq; instant oībus odijs, vni. f. Mezentio, & instant frequentibus telis vni viro f. eidem Mezentio; ille. f. Mezentius, velut. i. quemadmodū: rupes. i. scopulus abruptus, quæ prodit. i. protenditur in æquor obuia furijs. i. vehementi impetui ventorū, & exposta pro expostis; Ponto. i. mari: præfert. i. ad finē sustinet, vim. i. violentiā cunctam, atque minas, supp. cunctas, & coeli & maris, manens ipsa. i. in se immota; illa, dico, sic se habens: sternit humi. i. super humū Hebrū prolem, i. gnarū Dolichæonis; cū quo. i. in cuius societate: sternit Latagum; & Palmū fugacē. i. fugere solitum, sed ipse Mezentius, sternit, sup. Latagum saxo, atq; occupat ingēti fragmine montis. i. quod saxum erat ingens fragmen montis: os & faciē aduersam, sup. eius, hoc est Latagi, & finit. i. p. mittit. Palmū volui. i. occumbere segnē. i. lentum, & hoc poplitē, sup. eius, hoc est neruo post genua. Et dē, hic poples poplitis, nō poplex popliscis, succiso. i. interciso, & donat Lauso f. filio suo, habere humeris. i. ad ornatū humerorū, arma. f. Palmi, & Latagi, & donat figere vertice. i. super caput suū in cono galeæ cristas. f. Palmi, &c. nec non. i. & etiam sternit, supp.

Euantem virum illū Phrygiū. i. Troianum, & Minanta, a nominatiuo Minas Minantis, vel Minantos, æqualem. i. coæuum ac contemporaneū; & comitem Paridis, quem Theano. f. mather, vt sit, hæc Theano huius Theanus, dedit in lucē. i. edidit, & peperit, Amyco genitori. i. patri, & regina Cisseis. i. Cisei filia. Hecuba. f. pregnans. i. grauida facie. i. somnians se facē habere in vtero; creat. i. procreat, vna. i. eadē nocte. Parin. f. Priami filiū, vna dico nocte, qua Theano Minanta creauit, qui sup. Paris occubat. i. sepultus iacet, vrbe paterna. f. Troia, ora. i. prouincia Laurens. i. quæ est iuxta Laurolaunium, in agro Laurenti, habet Minantia ignarū. f. calus sui, aut ignarum dicit, p. ignotū ac velut, ille. f. nobilis aper, i. sus siluester actus. i. pulsus de altis montibus, morfu canum, i. quē canes minati erāt, quem f. aprum Vesulus mons ille Liguriæ, pinifer. i. ferens pinus in vertice, defendit. i. protexit, multos annos. i. per annorum multorum spatium; quæ pro vel; quē, sup. palus Laurentia, i. Laurens, defendit, sup. pastus pro pastum, vt Seru. vult silua arundinea. i. inter arundinem paludis, postquam uentū est inter retia. i. postquā sentit se interclusum retibus, aut si figuratas locutiones vitare velis, dic ac velut aper actus, de montib; altis morfu canū quem Vesulus pinifer defendit multos annos, q; pro vel, aut pro & palus Laurentia defendit multos. f. annos, ille, sup. existens pastus silua arundinea, postquam uentum est inter retia, substituit. i. māsit itans, & infremuit, q. neq; progredi, neq; regredi, datur existēs ferox, & inhorruit armos. i. anteriores humeros, & deorsum, horrentes. i. rigētes setis, nec cuiquā. f. venatorum est virtus, i. fortitudo irasci, i. more iratorum irruere, aut accedere propius, sed instant procul iaculis, & clamoribus tutis, aut quibus se tutabant, aut quibus nihil imminet periuculi, quia procul. Haud. i. nō aliter, nō vlli, sup. eorum, quibus Mezentius est iræ iuste, i. ad iram iustam, est animus. i. audentia concurrere ferro stricto; sed, sup. laceffunt. i. prouocant eū longe. i. de longe, missilibus, i. iaculis, & clamore vasto, i. valde ample diffuso. Aut pro sed, ille. f. Mezentius, impavidus. i. imperterritus: cunctatur. i. disponit se in omnes partes, frendens dentibus; & decutit hastas tergo. f. suo, hoc est scuto, tergo munito, aut de dorso suo.

An sese mucrone. Rom. lib. Mucroni ponit, & in alijs Mucronem legitur. Et crudum per costas exigat, in Rom. lib. Durū, legas. In aliquot alijs, Crudum per costas dirigat. Iuuenēque animi. Variant exempl. dum quædā, Animo, quædā, Animi, legunt. Ipsa immota manens In Oblongo, Manet, legitur Paridisq; Minanta, in antiq. lib. Minanta, habetur. Quem nō. ēte Theano. Libri vetulti, Theana, legunt. Occupat, ignarū Laurens. Sunt qui legant, Occubat, hic carum Laurens.

Var. Lect

SERV. Coriti de finibus. Coritus est & ciuitas Tusciæ & mons & rex pater Dardan. Vnde nunc ad quosuis potest referri. Grauis homo. Oriundo quidem Græcus, sed qui nunc de Tuscia venisset ad bellum. Miscentem. Perturbantem. Purpureum pennis. Bene galeatum, vt, Purpurei cristis iuuenes. i. pulchri. Vesana fames. Alibi, Et male suada fames. Fugacem. Velocem. Surgentem. Crescentem, Cornibus eminentem. Comasque arrexit. Naturale enim est vt irati leones erigant iubas. Lauit. Ab eo quod est lauo lauis. nam hoc verbum & primæ est coniugationis, & tertiæ, aqua nunc ait lauit. Item Horatius Lauit amne crines. Item Neq; dulci mala vino lauere. Infracta. Aut valde fracta, aut reuera infracta. Orodem. Istū Orodem virum fortem intelligimus in fugam necessitate cõuersum. Nam ipse paulo post dictus rus est ad hortandos socios. Pars belli haud temnendi viri, iacet altus Orodes.

Venerat antiquis Coriti de finibus Acron,
Graius homo, infectos linquens profugus Hymenæos;
Hunc ubi miscentem longè media agmina vidit
Purpureum pennis, & pactæ coniugis ostro:
Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans,
(Suadet enim vesana fames) si forte fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua ceruum,
Gaudet hians immanè, comasque arrexit, & hæret
Visceribus super accumbens: lauit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum expirans, infractaq; tela cruentat.
Atque idem fugientem haud est dignatus Orodem
Sternere, nec iacta cæcum dare cuspide vulnus:
Obuius aduersoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abiectum posito pede nixus, & hasta,
Pars belli haud temnenda, viri, iacet altus Orodes.
Poe. Conclamant socij letum pæana secuti;
Ille autem expirans Oro. Non me, quicumq; es, inulto,
Victor. nec longum letabere: te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arua tenebis.
Poe. Ad quem subridens mista Mezentius ira;

Furto. Infidijs. Haud temnenda viri. Asper viris legit. Altus Magnus, vt, Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo. Pæana secuti. Pæan proprie Apollinis laus est, sed abusiue etiam aliorum dicitur. vnde Pindarus opus suum, quod & hominum & deorum laudes continet. Pæanas vocauit. Nec longum letabere. Duo dixit, nec diu letaberis, nec me in defenso. Homeri aut more morienti dedit sciētiam futurorum, veluti Patroclum morientem Hectori mortem prædicere:
Ἄλλο δὲ τοι ἔρεω· οὐδ' ἐνὶ φρεσὶ
ἑάλλεο σῆσιν
Οὐθὲν γὰρ αὐτὸς θνήσκει βίην, ἀλλὰ τοιῆδ' ἥ.
Ἀχιλλεύς κε θάνατον, καὶ μοῖρα κραταῖη.
Χερσὶ δ' ἀχιλλῆος ἀμύμονος
ἀΐασι δάο.
Et Hectorē Achilli.
Φιάξω γὰρ καὶ σοι, τι θεῶν μετιμαίνωμαι
Ἥματι τῷ οὐτε κεν σε παρὶς, καὶ φῶς δόλλω.
Ἐδὼν γὰρ ὁ λέσσω σὲ ἐνὶ σκάδι σιπύλῃσιν.

Lon-

Longum. Pro longe, nomen pro aduerbio posuit. Subridens. Per iracundiam ridens loquitur. Vnde & illud per irrisiōem dictum accipitur. Ast de me diuū pater, atque hominum rex viderit. Id est viderit vtrum Mezentio possit nocere ille, quem vos deorū & hominū creditis esse rectorem. Eduxit corpore telū. Quo facilius posset perire. Lucanus, Non eget ingestis, sed auulsis pectore telis. Dura quies. Blandē, contraria: sic dictū est, & somnus ferreus. Est autem Homeri comparatio:

Ὡς ὁ μὲν ἀνὴρ πύσσων κομή-
σατο χαλκίον ὕπνον.

Cædicus Alcharoum. In hoc loco est confusio in aliquibus nominibus. nam quis sit Troianus, quis Rutulus, ignoratur. Rapo. Rapon dicitur, sicut Tarchon, sed metri causa detraxit n, vt possit Sinalapha fieri, sicut supra, Haud procul hinc Tarcho. Infrānisequi. Casu equi asperrimi, qui frānorum sperneret regimen. Infrānos autem etiam homines dicimus, vt Hinc Numidæ infrānī cingunt. Dicimus autē, & infrāns, & infrēns, sicut inermis, & inermus. Processerat Agis. Cōtra Messapū dimicaturus, quod nequiuit, efficere. nam a Valero antequam ad Messapū perueniret, occisus est. Haud expers. Nō ignarus virtutis parentum. Iaculo, & longe fallente sagitta. Iaculo longe fallentis sagittæ. nā δὴ δούρι dixit, vt, Hamis auroque trilecem. Item, Molēque, & montes. Cedebāt Legitur, & cedebant, id est in terga veniebant, secundūq; Rugbant, insequēbātur significat. Si autē cedebant. i. occidebāt Ruebant, est cedebant. Iram miserantur inanem. Generaliter dicit omnem irā bellicam. vbi enim tam inanis iracūdia est, quā in bello, vbi vt pereamus irascimur? Pallida Tisiphone. Non ipsa dea, sed effectus furie, hoc est infania. Orion, Cum pedes incedit medij per maxima Nerei Stagna.

Orion (vt etiam in j. diximus) Oenopionis regis filius fuit, & concessus a Ioue, Mercurio, Neptunoque susceptis hospitio. Hic venator immensi corporis fuit, qui quodam tempore susceptus a rege, cum vellet eius filiam vitare, ille iratus ei oculos sustulit. Cecus itaque Orion cum consuleret quemadmodum oculos posset recipere, responsum est ei posse lumina restitui si per pelagus ita contra Orientem pergeret, vt loca luminum radijs solis semper offerret. Quod ille efficere ita potuit nam cū audisset strepitum Cyclopiū Ioui fulmina fabricantium, sono ad eos ductus, vnum de his humeris suis superposuit, & eo duce oraculi præcepta cōpleuit. Nō autē incōgrue fingitur ire potuisse per medium pelagus, quasi filius p parte Neptuni. Hæc autē comparatio pertinet ad solam corporis proceritatem. Nerei stagna. Epitheto eleuauit Tapinosim more suo, Imperterritus. Prima est compositio, non secunda. nam hoc est perterritus, quod & territus, & tunc est vera compositio cum sermonis natura corrumpitur. Spatium e-

Me. Nūc morere: ast de me diuū pater, atq; hominum rex viderit. Poe. Hoc dicens eduxit corpore telum.

Olli dura quies oculos, & ferreus vrget

Somnus, in æternam clauduntur lumina noctem.

Cædicus Alcatroum obtruncat, Sacrator Hydaspem,

Partheniumque Rapo, & prædurum viribus Orsen,

Messapus Cloniumque: Lycaoniumque Ericaten:

Illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,

Hunc peditem pedes; & Lycius processerat Agis:

Quem tamen haud expers Valerus virtutis auita

Deicit, & Atronium Salius, Saliumque, Nealces,

Insignis iaculo & longē fallente sagitta.

Iam grauis æquabat luctus, & mutua Mauors:

Funera: cedebant pariter, pariterque ruebant

Victores, victique: neque his fuga nota, nec illis

Di Iouis in tectis iram miserantur inanem

Amborum, & tantos mortalibus esse labores.

Hinc Venus, hinc contrā spectat Saturnia Iuno:

Pallida Tisiphone media inter millia seuit.

At verō ingentem quatiens Mezentius hastam.

Turbidus ingreditur campo. quam magnus Orion,

Cum pedes incedit medij per maxima Nerei

Stagna viam scindens, humero supereminet vndas:

Aut summis referens annosam montibus ornum,

Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit:

Talis se vastis infert Mezentius armis.

Huic contrā Aneas, speculatus in agmine longo,

Obuius ire parat: manet imperterritus ille,

Hostem magnanimum opperiens, & mole sua stat,

Atque oculis spatium emensus, quantum satis hastæ,

Me. Dextra mihi deus, & telum quod missile libro,

Nunc adsint: voueo prædonis corpore captis

Indutum spolijs, ipsum te Lausæ trophæum

Aneæ, Poe. dixit, stridentemque eminus hastam

Iecit: at illa volans clypeo est excussa, proculque

Egregium Anthorem latus inter, & ilia figit:

Herculis Anthorem comitem, qui missus ab argis

Haerarat Euandro, atque Italia confederat vrbe.

Sernitur infelix alieno vulnere, celumque

Adspicit, & dulcis moriens reminiscitur Argos.

Tum pius Aeneas hastam iacit: illa per orbem

Ære cauum triplici, per linea terga tribusque

Transiit intextum tauris opus, imaque sedit

Inguine, sed vires haud pertulit. ocynus ense

Aneas, viso Tyrrheni sanguine latus,

Eripit a femine, & trepidanti feruidus instat,

Mezentius, supp. vidit hunc miscatē. i. turbatē media agmina, existentem purpureum. i. purpurei coloris, aut purpuratum. i. ornatum pennis. i. cum plumis ostro. i. purpura coniugis, nactæ. i. desponsatæ; ipse Mezentius, sup. ceu, i. veluti, leo impastus, i. famelicus, peragrans, i. circumiens sæpe stabula alta. ideo sæpe, enim pro quia, fames vesana, i. vesania paries, suadet. i. lupo. i. incitat lupū, si supp. talis leo, conspexit forte capreā. i. capram siluestrem fugacem. i. assidue fugientem, aut ceruum. i. iuniorem surgentem in cornua. i. cui cornua incipiunt surgere, aut secundum cornua, seu vt cornua crescentem, ipse hians immane. i. immaniter gaudet, & erexit. i. prius, comas, & hæret. i. modo visceribus, super accumbens. i. accumbens quasi desuper, & cruor teter, i. immundus, & dirus, lauit. i. imbuuit, & polluit, ora improba, i. famelica. & improbe deuorantia. Sic Mezentius ruit alacer in medios hostes. Acron infelix. i. quod cum tali congregari debebat. sternitur, & expirans, i. emittēs spiritū, tundit calcibus. i. præ dolore, & indignatione

mensus, quantum satis hastæ. Speciosa locutio. Voueo. Consecro, & dico. Prædonis corpore raptis. Prædones sunt qui populandam alienam inuadunt prouinciam. Alibi, Perfidus alta petēs abrepta virgine prædo. Trophæum. Dictū δὴ τοῦ τριπέσθαι. i. ab hostium conuersione. vnde qui hostē fugasset, merebatur trophæū, qui autem occidisset, triumphum, δὴ τοῦ θριαμβεύειν. i. ab exultatione. Sciendum sane Lauso propriam iō nihil profuisse pietatem, quod in eum pater mente sacrilega munera trāsferabat deorum, & qui occisorum spolia deuouebat. Anthorem. Erit nominatiuus. Hic Anthores, quō Diōres. nā si Anthor fuerit nominatiuus metri ratio non procedit. omnia enim græca nomina in or terminata, in obliquis casibus coripiunt or, vt Hector Hectoris, Nestor Nestoris, Castor Castoris. Alieno vulnere. Tello, quod in Aeneam fuerat destinatum. Coelumque aspicit. Vt, Alto quæ fuit cœlo lucem, Item, Haussit cœlum mentemque recepit. Naturaliter enim oēs morientes cupiunt satiari vltimo lucis aspectu. Dulces moriens reminiscitur Argos. Inter physica signa moriturorum, etiam hoc legitur patriæ aspectum desiderare perituros. Linea terga. Lino enim tegebantur scuta, vt posset inherere pictura. Ima ha. Hypallage, pro in imo inguine. A femore. Vt etiam supra diximus, secundum Caprum erit nominatiuus hoc semen, licet nusquam lectum sit, Vt etiam ipse commemorat.

VENERAT antiquis, & cæt. Ase. docet igitur quam stragem & Mezentius edidit, & primum mortem Acronis, deinde. Oro des. Vnde nihil est Dona. i. Oro est. Acron homo Graius. i. Græcus, venerat de sedibus; an. Coryti. i. vnde Dardanus ortus, venerat, dicit, profugus i. patriam fugiens, linquēs Hy mēnos. id est nuptias infectos i. imperfectos, vbi i. postquam

humū atram. i. perniciosam, & inimicam, & cruentat tela in fracta. i. quæ cadendo infregit, aut quæ nunquā fregerat. Idē f. Mezentius; haud. i. nō dignatus est sternere Oreden fugientē. i. quandiu non pusillanimitate sed necessitate coactus fugeret; nec dignatus est dare vulnus cæcū, i. improuisum cuspidē iacta. f. a tergo, sed ipse obuius occurrit, & ipse vir conculit se viro aduerso. i. ex aduerso occurrenti, & non profugienti, existens haud. i. non, melior. i. peritior furto. i. insidijs aut astu, sup. q̄ Oroles, sed armis fortib. i. multa virtute agendis. Tū. i. deinde postq̄ quia melior erat, eū prostrauerat ipse nixus. i. innitens pede posito super abiectū, & innixus hasta posita super abiectū. f. Oreden. inquit, o viri ingens pars belli non temnenda. i. cōtemnenda, sed magnificiēda nobis, unde speretis, quia Oroles altus, iacet f. prostratus Socij secuti. i. subsequentes, & approbantes dictū eius, conclamat Pæana, i. canticum laudis, lætum. i. in signū lætitiæ, Autem pro sed, ille. f. Oroles, expirans, inquit, sup. quicumq; es tu, non es victor me inulto. i. ultio fiet de morte mea in re, nec tu victor lætabere longū. i. per longū tempus, nam patria facta. i. similes exitus mortis, p̄spectent quoq; . i. et te, atq; tenebris mox eadē arua, i. prosterneſtis et in his aruis, ad quem Mezentius subridens, ira mixta i cum amaritudine quadam, dixit, sup. tu morere nunc, q. d. mors tua tibi certa & inenitabilis est, ast pater diuū atque Rex hominum. i. quem vos talem putatis (Ipse. n. contemptor diuum id non censuit, aut si censuit fide, negauerat tamen factis) viderit de me, i. an mihi nocere possit quod tibi saltem negatum est, ipse dicens hoc, eduxit telū corpore. i. extraxit. Quies dura, & somnus ferreus. i. sopor mortis qui vt ferrū durus est; vrget olli. i. tunc illi, & lumina clauduntur in noctē æternā, Cædicus vir ille, vt verosimile est. Hetruscus obrūcat Alchathou, Sacratō obrūcat Hydaspē, & Rapo Parteniū, qui arcas vī, & Orsen prædurū i. valde durū virib. Messapus. f. equorū domitor obrūcat & Cloniū, & Lycaoniū, & Ericaten; obrūcat dicit illū, f. priorem, h. e. Cloniū iacentē tellure. f. super terrā, lapsu equi infrænis. i. asperrimī fræna recusantis, & ipse Pede. i. Pedester obrūcat, hunc. i. Lycaoniū peditē; & Lycius processerat. f. cōtra eū, Argis. i. ab Argis; quē. f. Lyciū Valerius haud. i. non expers i. particeps virtutis auitæ. i. aui, & maiorū suorū deiicit. i. prosterneſcit Salius. f. Troianorū optimus ad cursum, vt in quinto visum est, deiicit Atroniū & Nealces insignis. i. valde expeditus iaculo & sagitta, lōge fallēte. i. ex improuiso inuadente, deiicit, sup. Salium. Iam grauis, &c. Recitat post mortē dubiū Aeneæ & Mezentij concursum, eiusdē Mezentij vulnus, vnde quia nihil putatur Donat. argutiarū attulisse. Ordo est. Mauors. i. Mars, grauis. i. durus, vtriusq; æquabat iā luctus, & funera mutua. i. mutuo illata, ipsi cædebāt. i. occidebāt, pariter. i. pariformiter ab vtraq; parte, & ruebāt. i. cadebāt pariter. (Melius est pp antithesim dicere cēdebant q̄ cedebāt, et quia dicturus est, Neq; his fuga nota neq; illis, quæ si cessissent nota fuisset) ruebāt dicti victores. f. prius, & victi neq; fuga est nota his. i. vnus partis viris, neq; illis. i. alterius, dimiserātur. i. cū miseratione aspiciūt, in rectis Iouis. i. in cēlo existētes, aut in aere sūmo irā. f. mortaliū inanē. i. nihil cōtra factorū seriē profuturā, amborū popolorū, & miserantur tantos labores esse mortalibus, Venus spectat hinc. i. ex vna parte. f. Troianos versus, & Iuno Saturnia. i. Saturni filia, spectat cōtra. i. econtrario, hic. i. ex opposita parte Tisiphone. i. furia infernalis, hoc est furor bellicus, & infania mentiū pallida

i. pallorem inducēs, sequit. i. grassatur inter media millia. f. pugnantium. At vero. i. sed ad verum, aut præcipue, Mezentius quatiens ingentem hastam ingreditur campo. i. per campum, existens turbidus, sup. tam magnus quam magnus Orion venator, ille maximus cum incedit pedes. i. pedestes, per maxima stagna. i. stagnantes gurgites Nerei. i. maris medij. scindens. i. interfecans viam, & supereminet humero vndas. f. maris, aut quā n magnus sup. incedit, referens. i. reportans montibus summis ornum. i. talem aborem, annosam. i. vetustam, & amnis plenam, & cum ipse ingreditur solo. i. super terram, & condit. i. abscondit, caput inter nubila. i. nubes. Talis infert se Mezentius. sup. cum armis vastis. i. valde amplis, Aeneas contra. i. econtrario, specularus, sup. ipsum in longo agmine, parat ire obuius huic. f. Mezentio, ille. f. Mezentius manet imperterritus. i. minime perterritus. operiens. i. expectans, hostem magnanimum, f. Aeneam viribus suis innitens & confusus, & itat. i. consistit. sua mole. i. quasi illis terrorem incussurus, ac emensus oculis spatium, sup. tantum quantum. sup. sit haste, inquit, sup. dextra & telum missile, quod ego libro. i. cōcutio nunc, sint mihi deus. i. loco numinis: non ergo diuinum auxilium implorat, sed in suis viribus spem ponit, ego voueo. i. consecro & dedico te ipsum o Laus (qui filius eius erat) trophæum. i. conuersi, & victi hostis insigne indutum spolijs raptis, sup. de corpore prædonis. f. Aeneæ alienam terram inuadentis. Dixit, f. Mezentius. i. perfecerat votum, & fecit eminus. i. è manu, hoc est de longe, hastam stridentem. f. ex celeri motu. at. i. sed, illa. f. hasta volans, est excussa clypeo. f. Aeneæ a Vulcano fabricato, & figit. i. transfigit procul. i. stantem Anthorem. i. Argium illum, egregium. i. excellentem virū, fixit, dico, inter latus & ilia, Anthorē dicit comitem Herculis, qui missus ab Argi ciuitate in Peloponneso, hæserat. i. adhæserat Euandro, atque confederat. i. simul sedem, & habitationem acceperat, in vrbe Italia. f. Pallantea, vbi postea Roma dicitur extructa, ipse Anthores infelix, sternitur vulnere. i. telo alieno. i. quod alteri putatum est inferri, & aspiciet celū & moriens reminiscitur Argos. i. patriam suam dulces (In singulari dicitur hoc Argos, in plurali hi Argi) tum. i. deinde, Aeneas pius. f. perpetuo epitheto, nam locale non est, iacet hastam, illa. f. transit per orbem. f. clypei, cauum. i. concavum triplici are. f. confectum, & per terga linea i. lino tecta scuta, & per opus intextum tribus tauris. i. trium taurorum tergoribus, & ipsa ima. i. ad imum deducta, sedit. i. mansit hærens inguine. i. ad inguen, sed haud pertulit. i. non superauit, vires. f. armorū, & corporis, Aeneas letus sanguine Tyrrheni. f. Mezentij viro, eripit ocyus ensē a femore. i. qui ad femur pendeat (Seruius a femine legit, sed puto primam longam) & ipse feruidus instat trepidanti. f. Mezentio ex violento impetu Aeneæ.

COMASQUE ARREXIT. In antiq. lib. Comas arrexit, absque que Visceribus super accumbens lauit. Exempl. quēdā legūt, Super incumbens. In Rom. Lauat. Pars belli haud temnenda viri, in lib. antiq. Viris, legitur. Processerat Agis. in lib. antiq. Ages legitur. in aliquot etiam, Argis. Deiicit Atroniū Salius Pro Atroniū. At Tronium, in quibusdam lib. inueni. Fuga nota, neque illis, in antiq. lib. Nec legitur. Telum quod missile libro, in Oblongo. Vibro, legitur. Egregium Anthor. Sunt qui Anthorem, legant. Alij, Anctorem. Per linea terga, in antiq. lib. Ter linea terga, legitur Et pro Linea, Ligneā habetur. Eripit a femore, in Med. & antiq. alijs exempl. A femine legitur, & semen nominatiuum agnoscit Seru.

VAR.
LECT.

SERV.

Lacrymæque per ora volutæ. Non viri fortis, sed filii est, considerata persona. Optima facta. Alii legunt optime. Hic. In hoc loco, vel bello. nam aduerbium est. Si qua fidem tanto est operi. Tanto operi, non de suis carminibus dicit. (nec enim sibi arrogaret) sed tanto operi. i. pietati & virtuti tuæ nam hic est sensus, Ego quidem facta tua o Laus, & mortem ex pietate venientem non filebo, si tamen crederet vetustas ex scelato homine pium filiū procreatum fuisse. Inque li-

*Ingemuit cari graui ter genitoris amore,
Vt vidit, Lausus, lacrymæque per ora volutæ:
Hic mortis duræ casum, tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
Non e quidem, nec te iuuenis memorande filebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clypeoque inimicum hostile trahebat.
Proripuit iuuenis, seseque immiscuit armis:
Iamque assurgentis dextre, plagamque ferentis
Aeneæ subiit mucronem, ipsumque morando
Sustinuit. socij magno clamore sequuntur,
Dum genitor gnati parma protectus abiret;
Telaque coniiciunt, proturbantque eminus hostem*

gatus. Pro illigatus, & est Tmesis cum hystorologia. Inimicum hostile. Cuiusdam quasi picturæ pompa describitur. Iamque assurgentis dextre. Iamque subiit mucronem Aeneæ dextre assurgentis ad plagam ferentis. Morando sustinuit. Moram iniiciendo eius impetum luit. Dum genitor nati parma. De historia est. nam Scipio Africanus, cum esset annorum vix decē & septem, patrem suum defendit in bello, nec cessit viginti septem confossus vulneribus. Præcipitant, Præcipitantur.

tantur. Dum pluit. Hic distin-
guendum. Nam si iunxeris.
Dum pluit in terris. Erit Ar-
chaismos. debuit enim dicere
in terras, tamen sciendum est
Hemistichium Lucretij hoc
esse, quod ita, vt inuenit Vir-
gilius, trāstulit. Exercere diem.
Hypallage est, pro ipsi per diem
exerceri. Nubem belli dum
detinet Bellantium imperium
sustinet, donec deferueat. Et
bene translationem fecit a vi-
cina comparatione. Fallit te
incautum pietas tua. Quod
credis iccirco me pium tibi ve-
nia posse concedere, quia
& ipse pietatis intuitu dimi-
cas pro patris salute. Tua autem
pietas, prudenter est additum,
quasi non a parente descen-
dens. Fila legunt. Proprium
fuerat, Rumpunt tamen Le-
gunt, est aut transeunt, aut col-
ligunt, vt, Littoraque Epiri le-
gimus. Exigit enssem per me-
dium. Poetica descriptio est.
nam re vera fieri non potuit,
vt gladius, & transiret per cor-
pus iuuenis, & absconderetur
in corpore iuuenis, nam exigit
ensem, est ex eo agi trans cor-
pus Parmam. Id est leuia ar-
ma, non clypeum. Minacis.
Autem non Lausi. non enim ipse
minatus fuerat. Ergo ordo est,
Mucro minacis, Aeneas. f. Vita
per auras concessit mœsta ad
manes. Id est anima. Et abusi-
ue dictum est, nam ad inferos
simulacrum pergit, non anima.
Pro laudib. istis. Quia & con-
tra fortiozem, & pro patris sa-
lute dimicare conatus est, ideo
n. pluraliter laudibus dixit.
Pius Aeneas tanta dabit indo-
le dignum. Propter vitandam
arrogantiam tertia persona vsus
est. Indoles aut est proprie ima-
go quædam virtutis futuræ.
Quibus lætatus, habet tua. Mos
n. fuerat vt cum his rebus ho-
mines sepelirentur quas dilexe-
rant viui. Si qua est ea cura re-
mitto. Aut more illo dixit, quo

solet sepulturæ ad ipsa cadauera nō p̄tigere licet vmbri, sicut
in vij. legimus, pro sit, vt, Si qua est ea gloria signent. Itē de Pal-
lante, Vano mœsti comitātur honore. Aut certe si qua est ea cu-
ra Mezentio. i. patri sacrilego, qui superos inferosq; contēnit.
Aeneas magni dextra cadis. Sic alibi, Nomen haud leue patrū
manibus, Hoc referes telo cecidisse Camillæ. Comptos de mo-
re capillos. Antiquo. f. quo & viri sicut mulieres cōponebāt ca-
pillos quod verum esse, & statūq; nonnullē antiquorum docēt,
& personę, quas intragēdijs videmus similes in vtroque sexu,
quantum pertinet ad ornatum capitis. Interea. Dum hæc ge-
rūtur. Et omnino sic est apud poetas, Interea, sicut est apud Sa-
lust. Eodem tempore. Vulnere siccat lymphis. Noue, & phy-
sice locutus est. nam cum aqua omnia pfundantur ait siccaba-
ri vulnus. Fluxus, n. sanguinis aquarum frigore continetur. La-
uabat inclinatione recreabat. Procul. Modo iuxta significat, vt,
Serta procul tantum capiti delapsa iacebāt. Grauius arma quie-
scūt. Bene grauius, vt, & grauius, arma, sed leuius intelligamus. Et
ralis est figura, sicut illa Salustio, Leonē atque alias feras ergo
& leo fera. Quiescūt autem, quasi in terra posita, quoniam ga-
lea quæ pendebat, poterat & moueri. Colla fouet Sustinens se
arboris trunco. Fusus propexam in pectore barbā. Barbam
in pectus fusi habens. Archaismos est quod ait in pectora

*Missilibus, furit Aeneas, tectusque tenet se
Ac velut, effusa si quando grandine nimbi
Precipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis, & agricola; & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit, in terris vt possint, Sole reducto,
Exercere diem. sic obrutus vndique telis
Aeneas, nubem belli, dum detonat, omnis
Sustinet, & Lausum increpitat, Lausoque minatur:
Aen. Quo moriture ruis, maioraque viribus audes?
Fallit te incantum pietas tua. Poe. nec minus ille
Exultat demens: seu iamque altius ira
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parce fila legunt. validum namque exigit enssem
Per medium Aeneas iuuenem, totumque recondit.
Transijt & parmam mucro, leuia arma, minacis,
Et tunicam, molli mater quam neuerat auro;
Impleuitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit mœsta ad manes, corpusque reliquit.
At vero vt vultum vidit morientis, & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris,
Ingemuit miserans grauius, dextramque tetendit,
Et mentem patrię subiit pietatis imago.
Quid tibi nunc miserande puer, pro laudibus istis,
Aen. Quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
Arma quibus lætatus, habet tua: teque parentum
Manibus, & cineri, si qua est ea cura remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
Aeneas magni dextra cadis. Poe. increpat vltro
Cunctantes socios, & terra subleuat ipsum,
Sanguine turpantem comptos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis vndam
Vulnere siccat lymphis, corpusque lauabat
Arboris accliuis trunco procul gæa ramis
Dependet galea & prato grauius arma quiescunt.
Stant lecti circum iuuenes: ipse eger, anhelans
Colla fouet, fusus propexam in pectore barbā:
Multa super Lauso rogat, multosque remittit,
Qui reuocent, mœstique ferant mandata parentis.
At Lausum socij ex animum super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.*

morando. i. impediendo, soc. i. f. Lausi. sequitur, supp. cum ma-
gno clamore, dum. i. donec, & nitor abiret proiectus parma. i.
luto, nati. i. filij, & conijciunt tela, & proturbant. i. porro
disturbant, hostem. f. Aeneam, eminus. i. de longe quasi e ma-
nu iaciendo tela, vnde addit, missilibus. i. per missilia, & furit
i. ferocit, & tectus. i. clypeo contra tela, tenet. i. custodit se,
quod prudentis viri est, qui non vt hostem inuadat quam vt
se protegat accurrat, Ac veluti, si nimbi. i. nubes v̄etoræ, præ-
cipitant, supp. se, quando. i. quandoque, & hoc grandine effu-
sa. i. violenter deorsum missa, quasi peluib. effusa, omnis ara-
tor diffugit campis, & omnis agricola diffugit campis, & via-
tor later, supp. in arce tuta. aut ripis amnis. f. aluius, aut for-
nice. i. incuruatura seu circumferentiā, aut testudine (est. n.
fornix proprie illa incuruatura arcualis quæ est in pontibus
portis, & aliquibus ædificiis testudinatis, quale erat thea-
trum olim in cuius fornicibus, & murorum ciuitatis fornicibus,
quia olim prostabant publice meretrices seu prostitutæ,
ideo fornix, pro lupanari, & fornicor pro mechor accipitur)
dū, quandiu, pluit in terris. f. apricis, vt possint exercere diem,
i. exerceri in die sole reducto, sic, id est eodem modo vt agri-
cola serenitatē expectās grādine obruit. Aeneas est, supp. obru-
tus telis. i. inimicorum, dum. i. interea, dum detinet. i. immora-
tur.

pro in pectus, vt alibi, Medijs
effusus in vndis. pro, In medias
vndas, Multa. p. multum. sicut,
Et pede terram Crebra ferit, p.
crebro. Sup arma ferebāt. Supra
scutū, vt, Supra impositum cly-
peo referūt Pallāta frequentes.

ASCENSIVS.

INGEMUIT cari &c. Prius-
quam mortem Mezentij infe-
rat præmittit mortem Lausi:
quem quia allocutus est Mezen-
tius præsentem fuisse constat,
vnde verosimile est laudatum
vbique iuuenem patri succur-
rere conatum, quam rem hoc
loco describit Poeta. At cum
nihil approbatum sit Donati
Ordo est. Lausus, scilicet filius
Mezentij, vt. i. postquam vidit
f. talia, ingemuit grauius. i. ama-
re, amore, i. propter amorem, &
pietatem genitoris cari. f. Me-
zentij, quamuis tyannus esset,
& lacrimę volutæ. scilicet sunt
per ora, f. Lausi Equidem, id est
ego quidem non filebo, casum,
id est fortunatum euentum du-
ræ mortis, quia contra impa-
rem dimicandum erat, aut pa-
trem ante oculos permittend-
um occidere, tua optima, id est
laudatissima facta, o iuuenis
memorande, id est memoria
dignissime, si qua, id est aliqua
vetustas, est latura fidem, id est
credulitatem, tanto operi. f. tuo,
nec filebo te o iuuenis me-
morande. Ille, f. pater Lausi
Mezentius sedebat referens pe-
dem, existens, scilicet inutilis.
inque ligatus, id est, & illiga-
tus, & trahebat clypeo. i. simul
cum clypeo, hostile inimicum,
i. quo ab inimico vulneratus
erat. Iuuenis. f. Lausus, prori-
puit, porro rapuit, sese. supp.
& immiscuit sese armis dextræ
iam asurgens. i. erigens vt
desuper feriat. & ferentis pla-
gam & subiit mucronem Æ-
neæ, & sustinuit. i. suspensum,
& impeditum, tenuit, & ipsum

tur, nubem belli. i. bellantum impetum, quorum leuata in caput eius manus, quasi nubem grandinolosam presentabant, sustinet omnes. i. ingruentes, & increpat. i. cum crepitu redarguit Lausum, & minatur Lauso dicens. f. quo ruis o moriture, & cur, supple audes maiora viribus, ego legerem potius audens, ut sit, quo ruis o moriture, & audens maiora viribus, i. quam sint vires tuæ, tua pietas. f. in patrem, fallit te incautum, quia conaris quod efficere non poteris, nec ille demens. f. Lausus, non minus exultat i. insultat in Æneam, quæ res effecit quod pius pius occidit & iræ seuæ. i. magnæ, & dire, surgunt iam altius. i. profundius aut intensius, ductori Dardanio. f. Æneæ, & Parce, i. deæ fatales, legunt. Loccant, Lauso extrema fila. i. extremum orsum aut contextum vitæ: nanque Æneas exit. i. extra agit, & educit ensen validum i. fortem, & ponderosum, per medium iuuenem. i. per dimidium iuuenis, & recondit. i. iterum aut diligentius condit, seu abscondit in corpore iuuenis, totum. f. ensen, & mucro minacis. f. Æneæ, transijt, & i. etiam parmam, & arma. f. iuuenis, & transit mollem tunicam quam mater. f. Lausi neuerat, sup. Lauso, auro molli, i. flexibili, & subtili. & ut dicunt, nobili, & sanguis. f. effusus impleuit sinum. f. Lausi, tum. i. deinceps, vita. i. anima Lausi, concessit. i. commigrauit, existens mēsta, concessit dico, per auras ad manes. i. ad inferos & reliquit corpus. At vero ut vultum. Commemorat quomodo Æneas pius miseratus mortem Lausi, cadaver eius honesta sepultura donandum cum armis notis concessit. Vnde cum nihil sit Don. Ordo est. At vero. i. sed potissimum, ut, i. postquam, Anchisiades, i. Anchise filius Æneas, vidit vultum. i. effigiem faciei, morientis. f. Lausi, & vidit ora ipsius Lausi pallētia miris modis, ipse miserans. i. miseratione affectus, ingemuit grauit, & tetendit. i. extensam, & suspensam tenuit, ne amplius percuteret, dextram. f. suam, aut potius tetendit. i. extendit Lauso, & porrexit dextrā, & imago patriæ pietatis. i. quam erga patrem habuerat subiit. i. commouit mentem Æneæ. Quid o puer miserande. i. digne miseratione, quid pius Æneas dabit tibi pro istis. f. tuis laudibus, i. laudabilibus ausis dignum, tanta indole. i. inolita ad virtutem natura, q. d. nescio. verum habe tua arma quibus lætatus, sup. es in vita, & ego remitto te manibus & cineri. i. antiquæ sepulture, & busto parentum. i. maiorum tuorum si qua. i. aliqua est ea cura. f. aut manibus tuis aut patri, tamen tu so-

labere. i. pro consolatione accipies mortem miseram. i. miserandam. Hoc. i. per hoc quod. f. cadis dextra Æneæ magni, quia gloriosum videtur, non nisi a magno superari. Æneas increpat vltro socios cunctantes. i. immorantes leuare Lausum, & ipsemet subleuat. i. sursum leuat ipsum, turpantem. i. sedantem sanguine f. suo capillos comptos de more. Genitor, sup. Lausi, videlicet Mezentius, siccatat interea lymphis. i. aquis vulnera. f. sua ab Ænea illata, ad vndam fluminis Tyberim, & lauabat corpus existens accliuus. i. accumbens trunco arboris. galea ærea pendet procul ramis. f. arboris illius, & arma graua quiescunt, i. iacent prato. i. in prato iuuenes lecti. i. egregij ad corporis tutelam lecti stant circum, ipse æger. i. saucius fouet. i. reficit colla. f. laffa, anhelans. i. crebro respirans fusus. i. habens fusam in pectore. i. per pectus, barbā perperam. i. multum, & per omina pexam, sup. rogitat multa desuper. i. de Lauso. i. filio, & remittit multos qui reuocent. f. ipsum a pugna, & qui ferant. i. efferant mandata parentis mēsti. i. dolentis quod filium in tali discrimine dereliquerit. At. i. sed, socij flentes ferebant Lausum exanimem. i. mortuum, & sup. socij auferebant flentes ipsum ingentem, atque victum ingenti vulnere, validum nanque exigit ensen per medium Æneas iuuenem totumque recondit.

V A R I A L E C T I O .

Si qua fidem tanto est operi latura verustas. In antiq. exem. Tanto operi, absque est. Proripuit iuuenis, in Ro. li. Proripuit legitur. Iamque assurgens dextræ, in Ro. li. Absurgens dextram, legitur. Nubem belli, dum detinet, in antiq. lib. Rom. reperi, Detonet. Transijt, & parmam mucro, in antiq. lib. Transijt, legitur. Leuia arma minacis. Quidam lib. legunt. Minantis, Rom. liber, Media arma minaci, legit. Ingemuit miserās grauit. Quidam lib. legunt, ingemuit grauit miserans. Corpusque leuabat. Antiqui plures lib. Lauabat, habent. Procul ærea ramis Dependet galea: in libr. Romano, legitur. Stant lecti circum iuuenes, in aliquot antiq. lib. Stant circum lecti procures, legitur. Perperam in pectore barbā. Malunt nonnulli Propexam, sed Perperam, in antiquis habetur. Multoque remisit, in Rom. lib. legitur, Multumque remittit.

SERV.

AD cœlum tendit palmas. Increpans deos, quasi sacrilegus. Et sciendum uno eodemque tempore non eum potuisse, & inhære corpori, & manus ad cœlum leuare, licet poeta ista coniunxerit. Corpore inhæret. Aut inhæret corpore suo Lauso, aut certe Hysterologia est, ut sit, hæret in corpore. Melius tñ est ut sit antiptosis, pro corpore, ut, Hæret pede pes, pro pedi. Per vulnera seruior. Aut reuera Per vulnera, quia per totum corpus mucro trāsierat, aut inuidiose vulnera ait pro vulnus, sicut Ter. Non perpeti meretricū cōtumelias? cum de Thaide loqueretur. Nūc demum. Exilium infelix, nunc alte vulnus adactum. Solatio. n. viuentis filij vtrunque fuerat ante tolerabile. Idem ego. Qui nunc causa tuæ mortis fui, qui feci ut exulis, & sacrilegi filius eē dicereris. Pulsus ob inuidiam. Excusat, ne merito expulsus esse videatur Oēs per mortes, per oīa mortis gña. i. p diuersa supplicia. Vis alto vulnere tardat. Alti vulneris violentia. Alloquitur mērentē. Tristem. Hęc. n. animalia sūm Hom. cum sint tristia, indicant dominorum mortem futuram. Est autem Homeri comparatio,

*Agnouit longe gemitum presaga mali mens:
Canitiem immundo deformat puluere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inheret.
Mez. Tantane me tenuit viuendi gnate voluptas,
Ut pro me hostili paterer succedere dextræ,
Quem genui? tuane hæc genitor per vulnera seruior,
Morte tua viuens? heu, nunc misero mihi demum
Exitium infelix, nunc late vulnus adactum.
Idem ego gnate tuum maculaui crimine nomen,
Pulsus ob inuidiam solios, sceptrique paternis
Debueram patriæ penas, odiisque meorum:
Omnes per mortes animam fontem ipse dedisse.
Nunc viuo: neque adhuc homines, lucemque relinquo:
Sed linquam. Poe. simul hæc dicens, attollit in egrum
Se femur; & quamquam vis alto vulnere tardat,
Haud deiectus, equum duci iubet. hoc decus illi,
Hoc solamen erat: bellis hoc victor abibat
Omnibus: alloquitur mērentem & talibus infit:
Mez. Rhebe diu, res si qua diu mortalibus vlla est,
Viximus: aut hodie victor spolia illa cruenta,
Et caput Æneæ referes, Lausique dolorum
Vltor eris mecum; aut aperit si nulla viam vis,
Occumbes pariter. neque enim fortissime credo
Iussa alieni pati, & dominos dignabere Teucros.
Poe. Dixit, & exceptus tergo consueta locauit
Membra, manusque ambas iaculis oneravit acutis,
Aere caput fulgens, cristaque hirsutus equina
Sic cursum in medios rapidus dedit. & stuat ingens*

Τὴν δ' ἄρ' ὑπὸ ζυγῶν προσέειπε
πόδας αἰόλος ἵππος
Ζαντὸς ἀφάρδ' ἡμῶς καρπία τε
πᾶσα δὲ καὶ τ'
Ζεύχης δ' ἐρίτου σα παράξ' ἔργον
οὐδ' αὖτε ἵκανον.
Rhebe diu, res si qua diu mortalibus vlla est. Hoc loco notant Virgilium Critici, quod homini sacrilego dedit prudentem sententiam, quam rem ratio naturalis excusat: ea. n. quæ per naturam mouent animos, in quamuis personam cadunt. Illa vero sunt tantum prudentum, quæ non nisi consilio, & ratione deprehenduntur. Vnde & Terent. seruis dat plerunque prudentissimas sententias quidem, sed quæ per naturam offeruntur cunctis, ut, Ne quid nimis. Spolia illa cruenta. Arma Æneæ Lausi cruore perfusa. Vnde intulit. Et caput Æneæ, per quod etiam spolia Æneæ, intelligimus. nam Lauso nihil detraxerat. Dixit. n. arma quibus lætatus, habe tua. Aut aperit si nulla viam vis. Aut si nullam ostendit fortitudo rationem. Neq; enim fortissime credo. Quod dignaberis habere dominos Teucros. signaui. nam hoc intelligimus ex eo quod dixit, equo fortissime. Plerumque. n. ex alterius personæ vituperatione.

peratione, vel laude, quid de alia dicatur, agnoscimus, ut hoc loco Troianos vituperatos ex equi laude cognoscimus. Item alibi contra. Et nunc ille Paris .f. adulter. nam illo loco ex persona Paridis vituperatur Aeneas. Exceptus tergo. Equo se præbente susceptus quod fieri plerumque conspiciamus. Iaculis oneravit. Auditas sequentis exprimitur sapius Infesta hasta. In vulnus parata. i. portenta. Qua perdere posses. Deest me. nam hoc dicit nisi extincto filio nulla se ratione potuisse superari. Nec diuum parcimus vlli: Quia ut Aeneas inuocauerat deos; ut Sic pater ille deus faciat, sic altus Apollo, Define .f. mortem minari, quoniam libenter moriturus adueni. Vmbo. Scutum, nam a parte totum intelligimus. Lauros equitavit in orbes Secundum artem militiæ. nam eques stans facillime superatur a pedite. In laurum autem partem ideo circumibat, ut Aeneas dextram partem circumueneret, quæ utique nuda erat. Pugna iniqua. Pedes contra equitem. Multa mouens. Virum in ipsum, an in equum telum torqueret, quo vulnerato Mezentius carebat effugio. Inter tempora. i. in frontem. Bellatoris equi. Per quem bellum geritur. aliter hominem dicimus bellatorem. qui bellum gerit. Implicat. Impedit. Cernuus. Cernuus equus dicitur qui cadit in faciem quasi in eam partem quam cernimus. Vnde & pueri quos in ludis videmus ea parte qua cernunt stantes, cernui vocantur, ut etiam Varro in libris theatralibus docet. Clamore incedunt cælum Implent, Et abusu dixit. Troesque Gaudio. Latinique. Dolor. Haufit cælum. Hoc est aerem. Lucr. In hoc cælo qui dicitur aer, & h. d. postquam respirauit, & mentem recepit, posturbationem, ex equi venientem ruina. Hostis amare. Aspere. Et est Homeri de telo dictum, quod hic ad hominem transtulit. Ille. n. ait, *ἡνέκεν τὸν*. Nullum in cede nefas. Mori viro forti nefas non est, nec ego sic ut vincerem veni, hoc est cum voluntate procubo. Hæc pepigit mihi fœdera Lausus. Hoc est, non cum hoc pacto à te Lausus recessit, ut vitam requiram. Fœdera autem pepigit, per translationem dixit. i. sic non pugnavit Lausus, ut vllū mihi vitæ relinqueret desiderium. Venia. Beneficium, ut, Orantes venia. Hunc oro defende furorem. Inimicorum iram & post fata scire cupientem. Defende autem est prohibe, ut, Dum teneras defendo a frigore Myrtos: Et bene petit ab Aenea, quod eū scit ultro concedere, ut probauit in filio, petit autem non de eius pietate dubitās, sed timens iram suorum. Haud inscius. Liptotes figura est. non. n. dixit nō ignarus, sed expectans omnibus votis; ut, Munera nec sperno. i. libenter accipio. In hac figura plus cogitatur, qua dicitur. Vndantique animam diffundit in arma cruore. Ordo est. In arma vndanti cruore animam diffundit, cuius sedem plerique sanguinem volunt esse & sic est dictū, ut, Vna eademq; via sanguisq; animusq; sequuntur.

Asc.

AGNOUIT longe gemitum Docet quō audita morte Lausi rursus in arma ruit moriturus Mezentius, & quō iterū cum Aenea congressus sit. De qua re hoc solum est Donat. Dixit, &c. Non enim poterat ascendere, sed ex superiori loco se in equo composuit. Hæc ille. Ordo est. Mens. f. Mezentij præfaga

Imo in corde pudor, mistoque insania luctu,
Et Furij agitatus amor, & conscia virtus:
Atque hic Aeneam magna ter voce vocauit.
Aeneas agnouit eum, letusque precatur:
Aen. Sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo;
Incipias conferre manum.
Poe. Tantum effatus, & infesta subit obuius hasta.
Ille autem: Mez. Quid me erepto sæuissime gnato
Terres? hæc via sola fuit, qua perdere posses:
Nec mortem horremus, nec diuum parcimus vlli.
Define, iam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. Poe. Dixit, telumque intorsit in hostem:
Inde aliud super, atque aliud figitque, volatque
Ingenti gyro, sed sustinet aureus umbo.
Ter circum astantem lauros equitavit in orbeis,
Tela manu iaciens: ter secum Troius beros
Immanem arato circumfert tegmine siluam.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere, & vrgetur pugna congressus iniqua;
Multa mouens animo, iam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi caua tempora conijcit hastam.
Tollit se arrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat effusumque equitem super ipse secutus
Implicat, eiectione incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cælum Troesque, Latinique.
Aduolat Aeneas, vaginaque eripit enses,
Et super hæc, Aen. Vbi nunc Mezentius acer, & illa
Effera vis animi? Poe. contra Tyrrhenus, ut auras
Suspiciens hausit cælum, mentemque recepit:
Mez. Hostis amare, quid increpit as, mortēq; minaris?
Nullum in cede nefas: nec sic ad prælia veni,
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus:
Vnum hoc per, si qua est victis venia hostibus, oro,
Corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc oro defende furorem,
Et me consortem gnati concede sepulchro.
Hæc loquitur, ingulque haud inscius accipit enses,
Vndantique animam diffundit in arma cruore.

animam fontem. i. culpabilem, noxiam. Nunc vivo, qui. f. mori debui, nec. i. & non relinquo adhuc homines. i. societatem & hominum, & lucem. i. vita aut lumen cœli, sed linquam. f. statim, & ipse dicens hoc attollit. i. erigit se in femur egrum. i. saucium, & quāquam visalto vulnere, i. violentia alti. i. i. profundi vulneris prius suscepti, tardat. f. ipsum, aut quāq; vis plagæ. f. tardat ipsum alto vulnere, tñ sup. ipse haud. i. non deiectus. f. animo, iubet equum. f. suum Rhœbū nomine, duci. i. adduci, hoc decus. f. equi, erat illi & hoc solamen. i. solatiū erat illi, ut potius sit decus. i. honestamentum erat illi, hoc. i. per hunc equum & solamen. i. solatium erat ei. hoc. i. p hunc equū & ipse abibat. i. euadebat omnibus bellis victor, hoc. i. per hunc equum quem sup. Mezentius alloquitur, me rentē. i. tristem, quia dominū suū tristē sentiebat Rhœbe nos viximus diu, si qua vlla res est mortalibus diu (videtur alterū abū dare aut vlla, sed coniuncta maiorem vim habent) aut ut victor. f. mecum referēs. i. reportabis hodie, illa spolia cruenta. i. sanguine perfusa. i. Lausi, & aliorum interfectōrū, aut cū sanguine ipsius perfusa erūt. & caput Aeneæ, & eris mecū ultor dolorū Lausi. i. quos pro Lauso patior, aut si nulla vis. i. violentia, & virtus aperit viam. f. ad tantā victoriā tu occūbes pariter. i. mecū. n. ; p quia o fortissima ego credo q tu nequeas. i. nō dignabere pati iussa aliena. i. alia q mea, nec Teucros dominos. f. tuos effectos. dixit. f. Mezentius & ipse exceptus tergo. f. equi ex loco superiori, nā. ascendere non potuit, locauit membra affueta. f. ipsi equo & oneravit ambas man⁹ acutis iaculis: fulgēs caput. i. habēs caput fulgēs. f. galeæ nea, & hirsutus crista

mal. i. præfagiens malum, quia sagax est mens hominum ad præcipienda mala. i. incommoda potius quam bona, agnouit longe. i. cum adhuc longe essent gementes, gemitum. f. sociorum, hoc est causam gemitus quæ mors Lausi erat, & deformat. i. sedat caniciem. f. capillorum aut barbæ, multo puluere, & tendit ambas manus ad cælum, non precaturus, sed execraturus deos & inhæreret. f. Lauso, corpore. f. suo, aut hæret in corpore Lausi. O nate tenuit ne me tanta voluntas. i. cupiditas & desiderium viuendi, ut pateret te quem genui succedere dextræ hostili pro me. q. d. id quidem non decuit, seruior ne. i. saluor ne ego genitor per hæc tua vulnera, viuens tua morte? q. d. id quoque indecens. Heu dolentis interiectio, exiliū. i. expulsio ex patria mea, est mihi nunc demum, cum. f. tui carendum est. infelix. i. durum & intolerabile, sicut sunt infelicia. i. quæ infelicitatem afferunt vulnus. i. doloris est adactum. f. in præcordia, nunc alie, i. profunde. Idem ego. Qui. f. causa mortis fui, maculaui crimine meo. i. tyrannide, tuū nomen. i. gloriam tuam qui fuisses filius regis habitus, aut qui iniqui patris optimus filius ob scelus paternum, nomē amisisti. Ego pulsus solio. i. sede regali, & sceptris. i. insigni regali, hoc est regno meo, ob inuidiam meorum. i. quia mei mihi inuidebant, debueram pœnas patriæ. f. cui iniuriam intuleram & ipse. i. ego dedissem. i. dare debuissem odijs paternis. i. odia quæ de me patre tuo erant, per omnes mortes, i. omne genus moriendi,

erista equina. i. in galea posita ipse rapidus. i. celer, dedit sic. f. ornatus & instructus cursu in medios. f. hostes ingens pudor, quia videlicet filium occidere permiserat, & vulneratus abscesserat, æstuat. i. ebullit in imo corde. i. in precordiis & insania, luctu. i. merore mixto & amor. f. in filium agitated furis i. erynni, & virtus conscia. i. cuius sibi conscius erat sup. æstuat in imo pectore: atque vocavit hic. i. in hoc statu, & loco Aeneam ter voce magna quod & animi, & roboris magni indicium est. Aeneas agnouit eum. i. vocem eius quam iam in congressu audierat & ipse letus precatur. Ille. f. optimus maximus pater deum. f. Iuppiter faciat, sic Apollo altus. i. sublimis & celestis faciat sic, ut sup. incipias conferre manum. i. cōcertare mecum. Tantum effatus & c. Cum Mezentij morte hunc decimum claudit, ostendens vim Mezentij, & victoriā Aeneæ, de qua hoc solum est Don. Corpus humi patiareregi. Verebatur. n. ne ciues ex veteri odio in eius cadauer nimis sequerent. Hec ille. Ordo est. Aeneas affatus sup. est tñ. i. id solum quod premissum est, & subiit obuius. f. Mezentio. Hasta infesta. i. vim inferente. Autem pro sed, ille. f. Mezentius, inquit. quid. i. ad quid osequissime. i. molestissime aut immanissime, teres me. i. minaris mihi, nato erepto. i. postquam eripuisti, natum. Hæc sola via fuit qua posses perdere. f. me, q. d. salvo nato, qua vivere voluisses, nūquam me interficere potuisses, Nunc autem quia inuitus viuo forte me perdere poteris, nec horremus. i. non expauescimus mortem, nec parcimus. i. non concedimus vlli diuum pro diuorum, desine. f. terrere, aut minari, nam venio moriturus, & porto tibi prius hæc dona. i. infesta tela dixit. finiuit sermonem & intorsit telum in hostem, inde. i. deinde figit aliud, sup. telum super. i. insuper, atque aliud & volat ingenti gyro. sed vmbro æreus. i. curuatura clypei Aeneæ fortis quasi ex ære, sustinet. i. sustentat. f. vim telorum, ipse Mezentius equitavit in orbes. i. gyros laeuos. i. sinistros aut obliquos ter circum. f. Aeneam astantē, iaciens manu tela, & heros Troius. f. Aeneas circumfert ter secum immanem filuā. i. congeriē telorum infixorum, tegmini. f. clypei ærato. inde. i. deinde ubi tēdet. f. Aeneam traxisse tot moras. i. tantum distulisse mortem Mezentij, aut tot impedimenta obiecisse, & vellere. i. auellere & reicere tot spicula. f. a Mezentio missa, & ubi ipse vrgetur congressus pugna iniqua. i. inæquali cū ipse pedes contra equitē ingressus esset, ipse mouēs. i. agitans multa animo. i. considerans multa quo modo. f. se contra hostē munitū teneret, & tamē illum vinceret, & cōcludit equū ipsius prius interficiendum: erumpit. f. in pugnam tandē. i. post mul-

tam cunctationem & hēstationem, conijcit hastam inter tēpora caua, equi bellatoris, i. belligeri, aut qui & ipse depugnare solebat, quadrupes. f. equus tollit se arrectum, & verberat auras calcibus. i. posteriore parte pedum, & ipse secutus sup. equitem & effusū. i. excessum implicat. f. ipsum, & ipse cernuus. i. prius & inclinatus incumbit. i. inclinat se armo. i. humero erecto, Troes & Latini incendunt cœlum clamore, Aeneas aduolat. i. celeriter accurrit, ad lapsum. f. & eripit ensē vaginā, & ait super. i. insuper hæc. f. verba, ubi sup. est nūc ille acer. i. strenuus Mezentius ubi supple est nunc illa effera. i. immanis vis animi? Contra. Lecontrario Tyrrhenus vt. i. postq̃, ipse suspiciens. i. sursum aspiciens, hausit. f. oculis cœlum, aut mente anhelitum, & recipit mentē. f. sanioem O amare hostis quid increpitas & minaris mortē: nullum nefas. i. nulla de testatio indigna viro forti, est sup. in cede. i. occasione passua. i. licet occidar, nec ego veni ad prælia sic. i. vnico iaculo munitus, nec Lausus. f. filius meus depigit mihi tecum, hæc. i. humilmodi fœdera. i. commercia bellica, vt. f. mihi parcas, ego oro hoc vnum. i. solum per eam veniam quæ est hostibus, si qua venia est hostibus victis, vt sup. patiare corpus. f. meum tegi humo. i. sepeliri, ego scio odia meorum circumstare acerba. i. immitia in me, ego oro defende hunc furorem. i. ne propter hunc furorem insepultus destituatur, & concede me sepulcro consortem nati. f. Lausi. i. eiusdem fortis cum eo. Ipse Mezentius loquitur hæc, & ipse haud inscius. i. sciens & videns, accipit ensē. f. Aeneæ iugulo. f. suo. i. gutture, & diffundit animā in arma. sup. cum cruore vndanti, i. vndatim effluentī.

CANICEM multo deformat puluere. Exempl. vetustiora Immunda puluere. legunt. Succedere dextre. In antiq. lib. Succumbere, habetur. Exilium infelix. In vetustis plerisque lib. Exitium, est. Ipse dedissem. Aliq. exempl. Dedisse, legunt. Et quanquam vis alto vulnere tardat. In vetustis lib. quibusdam legitur, Quanquam sese alto vulnere tardet. Alloquitur moerentem, & talibus infit. In lib. antiq. Adloquitur merentem, ac talia fatuit. Sic cursu medios rapidus dedit. In antiquolib. Rom. lezere est, Sic cursu in medios rapidus redit. Imo in corde pudor. Exemp. vetera, Vno, legunt. In Med. non, pudor, sed, Dolor, habetur. In libris etiam aliquot manuscriptoris legi, non, Pudor, sed Puer. Aeneas agnouit eum. In antiq. lib. est, Agnouit enim, per interpositionem dictum. Quid me erepto sequissime nato Terres? In antiq. aliquot lib. legere est, Terreus? Desine, nam venio. In antiq. lib. Iam, legitur, In aliis, Et venio.

VIRVA
LECT.

ASCENSIVS.

IN XI. AENEIDOS LIBRVM
MONOSTICHON.

Vndecimo victa est non equo Marte Camilla.

IN EVNDEM MODESTINI
IVRISC. ARGVMENTVM.

Constituit Marti spoliū ex hoste trophæum.

Exanimūque patri natum Pallanta remittit.

Iura sepulture tribuit, tempusque Latinis.

Euander patrios affectus edit in vrbe.

Corpora casa virum passim digesta cremantur.

Legati referunt Diomedem arma negasse.

Drances & Turnus leges æquante Latino

Concurrunt dictis. Aeneas imminet vrbi:

Pugnatur: vincunt Troes. cadit icta Camilla;

Deinde duces castris donec cessere, minantur.

ALIVD IN EVNDEM.

Occisis propriū pars vtraque reddit honorem.

Supplicibus Calydone satus negat arma Latinis.

Cum Drance alterno iurgat certamine Turnus.

Aeneas equitem premit, & obuia virgo

Excipit. extincta, Rutuli dant terga, Camilla.

Vndecimo victa est. Monostichi huius ordo est. Camilla, scilicet virgo bellatrix, victa est, idest victa describitur vndecimo, f. libro Aeneidos, Marte non æquo, aut quia per fraudem in pedes ex equo prouocata est, aut quia omni occumbenti Mars iniquus est. Ordo autem argumenti maioris est. Aeneas supple constituit. Marti trophæum, idest, insigne hostium verforum, spoliū, ex hoste, scilicet raptorum, & remittit patri scilicet Euandro Pallanta exanimū, idest mortuū, & tribuit Latinis, scilicet oratoribus iura sepulture, & tempus, scilicet sepeliendi duodecim, scilicet dierum. Euander edit, idest exprimit, in vrbe sua affectus patrios, id-

est, paternos in filium corpora virum, idest virorum, caesa, idest occisorum, digesta, idest, in diuersos rogos gesta, cremantur, scilicet a suis, legati, scilicet Latinorum ad Diomedem missi, referunt, idest reportant pro responso: Diomedem negasse, scilicet Latinis contra Troianos, arma, idest auxilia bellica. Drances scilicet vir ille facundus, & Turnus concurrunt, idest contendunt dictis, idest, sermonibus: Latino æquante leges, idest presidente eorum contentioni, quasi pro tribunali. Aeneas imminet, idest ingruit interea, vrbi, idest in vrbe Latinī. pugnatur, scilicet vtrinque, & supple Troes vincunt, & Camilla icta, idest percussa ab Arunte, cadit, idest occumbit, duces minantur, scilicet mutuo donec cessere castris, scilicet Troianorum ante vrbe sitis.

CEANVM interea surgens aurora reliquit. More suo prætermisit noctis descriptionem, quam transisse indicat præsens ortus diei, & hoc est vnde Horat. ait: Nec verbum verbo curabis reddere fidus interpres. Quæ n. naturalia sunt, omnibus patent. Aeneas(quamquam & locijs dare tempus humandis. Consuetudo Romana fuit vt populi funere, minime sacrificarent. Si tamen contingeret, vt vno eodemque tempore, & funestaretur quis, & cogeretur operam dare sacrificijs, laborabat vt antea sacra compleret, quâ funus agnosceret. Vnde etiam Horat. Puluillus in Capitolij dedicatione cum ab inimicis ei filius extinctus nunciaretur, ait, Cadaver sit; nec voluit funus agnoscere donec templa dedicaret. Secundum quæritum etiam Aeneas inducitur ante operam dare sacrificijs, & sic ad suorum, & Pallantis sepulturam reuertitur. Præcipitant curæ. Vrgent. Longam. n. dilationem sepultura non patitur. Turbataq; funere mens est. Funere Pallantis, κατ' ἐξ ὅχου. nam hæc est consuetudo apud poetas, vt a plebe segrege duces. Sic paulo post ait: Interea socios inhumataq; corpora terre Mandemus. & intulit, Mestamque Euandri primus ad urbem Mittatur Pallas. Sic dictum est, Reliquias Danaum, atque immitis Achilli. Item, Forfitan & Priami fuerint quæ fata, requiras. Primo victor soluebat Eoo. Antequam luctum subiret & funestaretur. Primo autem Eoo, subaudimus tpe. nã Græce ἑὸς, dicitur, quam nos Auroram vocamus. Homer. πόσδ' ἄν' ἴδωκε ἑὸς. quod nomen Latini traxerunt per deriuationem, vt dicerent, Et letus Eois Euris equis. Item, Eoasque acies. Sanè, vt etiam supra diximus, in hoc sermone, prima syllaba naturaliter producit, sed cum opus fuerit, corripitur, aut licentia nominis proprii, aut quia eam vocalis sequitur. Constituit tumulo. In colle, quia trophæa non figebantur nisi in eminētiore locis. Sal. de Pōpeio, Deuictis Hispanis, trophæa in Pyrenæis iugis constituit. Ex quo more in vrbibus figebantur trophæa in arcibus exædificatis. Ideo aut nunc trophæum ponit Aeneas, quia nec dum plenam est victoriam consecutus, sed occiso Mezentio fugauit exercitum. plene. n. victoriæ, vt supra diximus, triumphus debetur. Et persoluit vota, vel pp tanti ducis interitum, vel quia fas erat etiam de primitijs sacrificare. Tibi magne trophæum Bellipotens: hoc p. parenthesim dictum est. Aptat. apte locat, & congrue.

Telaq; trunca viri. Perfracta, ita. n. in trophæis poni consueuerunt. Iuuen. Et fracta de casside buccula pendens, Et curtum temone iugum, victæq; triremis aplustræ. Et bis sex thoraca petiit, Perfossamq; locis. Duodecim vulneribus appetit: quia vt supra diximus, totius Tusciae populus in duodecim partes

fuit diuisus: vt, Gēs illi triplex populi sub gente quaterni. qui singulis Lucumonibus parebant. Moris autem fuit vt interemptos duces omnis vulneraret exercitus. Sicut etiam de Hectore Hom. commemorat:

Οἱ καὶ θνήσαντο φθιν, καὶ ἑλὸς ἀγνόν

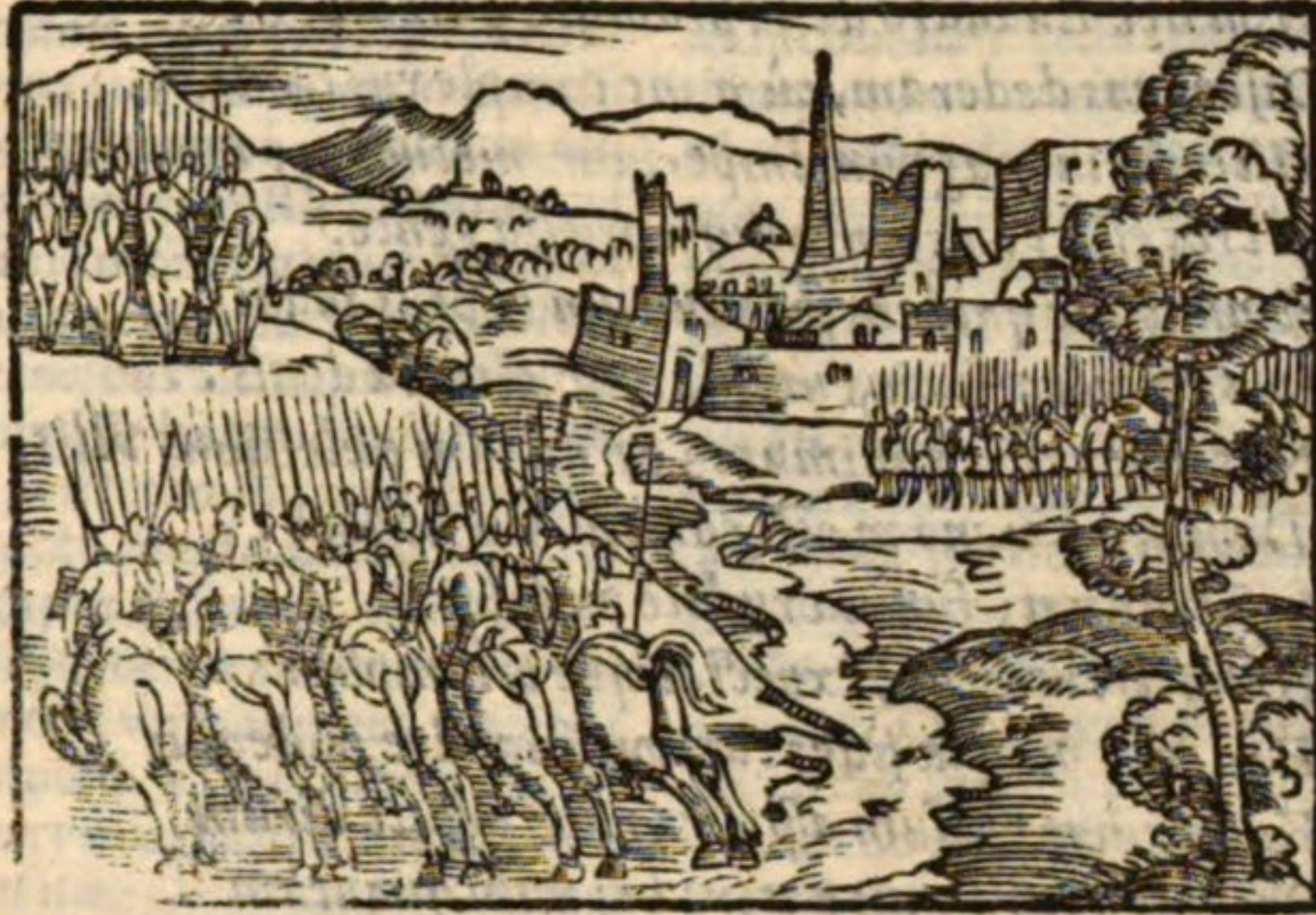
Εκτορος. οὐδ' ἀρα οἱ τὴν ἀνοῦτη τίεταρῆν.

Vnde est: Quæ circum plurima muros Accepit patrios. Clypeumque ex ære. Figuratiu, q̄ creum diceret. Ensem collo suspendit eburnum. Vaginam eburneam. Sanè ebur, eboris facit, non eburis, sicut murmur, murmuris. Vnde quia in principalitatis declinatione varietas inuenitur, etiam deriuatio varia est, nam eburnus facit ab eo quod est ebur, eburneus ab eo quod est ebor, eboris. Maxima res effecta viri, occiso tanto duce simul etiam trophæi ostenditur causa. Abesto. Absit, nam tertia persona est. Quod superest. De reliquo, & est absoluta elocutio. Et de rege superbo primitiæ. Auctor dicit, primitiæ istæ quas fecimus, nō de plebe sunt, sed de rege superbissimo. Aut certe superbum regem Turnum accipiamus, nam de ipso legimus, Ac Rutulum abscessu iuuenis cū iussa superba Miratur: vt sit sensus, Hęc spolia, & hanc primam belli partē superbo Turno sustulimus. Nam hoc epitheton proprium Turni est, quod ei Virgilius pro ingenti scelere dat, Apud maiores. n. superbia ingens facinus fuit, adeo vt Tarquinius pro multis sceleribus superbi nomen acceperit. Mezentius hic est. Talis; vt Hunc ego te Euriale aspicio; Murosque Latinos. Iam campellri superauimus prælio, restat vt etiam obsidione vincamus. Credit. n. quod sibi iam aperte nullus occurrat, nec inaniter. nam & paulo post dicturus est Turnus, Furta paro belli. Et in 12. Latinus, Vix vrbe tuemur Spes Italas. Arma parate animis. Aut Hypallage est, pro armis parate animos, aut certe est mutanda distinctio, vt, animis & spe præsumite bellum. mente præoccupate. vt supra Turnus, Et pugnam sperare parati. Bene aut ait Præsumite, quasi rem iam sui iuris, vt ei deberi videatur iam certa victoria. Vellere signa Annuerint superi. Ne in mora sitis, cū captatis augurijs ad bellum exire

P. VIRGILII

MARONIS AENEIDOS

LIBER VNDECIMVS.

CEANVM interea surgens Aurora reliquit.

Aeneas, quamquam & socijs dare tempus humandis

Precipitant curæ, turbataque funere mens est,

Vota deum primo victor soluebat Eoo.

Ingentem quercum decisis vndique ramis

Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,

Mezenti ducis exuuias, tibi magne trophæum

Bellipotens: aptat roranteis sanguine cristas,

Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petiit,

Perfossamque locis, clypeumque ex ære sinistra

Subligat, atque enses collo suspendit eburnum.

Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat

Turba ducum, sic incipiens hortatur ouanteis:

Aen. Maxima res effecta viri: timor omnis abesto.

Quod superest: hæc sunt spolia, & de rege superbo

Primitiæ, manibusque meis Mezentius hic est.

Nunc iter ad regem nobis, murosque Latinos.

Arma parate animis, & spe præsumite bellum:

Ne qua mora ignaros, vbi primum vellere signa

Annuerint superi, pubemque educere castris,

Impediat, segnesque metu sententia tardet.

Interea socios, inhumataque corpora terre

Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.

Ite. ait, egregias animas, quæ sanguine nobis

Hanc patriam peperere suo, decorate supremis

Muneribus, mestamque Euandri primus ad urbem

Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem

Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.

Poe. Sit ait illacrymans, recipitque ad limina gressu,

Corpus vbi exanimi positum Pallantis Acetes

Seruabat senior: qui Parrhasio Euandro

Armiger ante fuit, sed non felicibus æque

Tum comes auspicijs caro datus ibat alumno.

exire coeperimus. Vellere autem proprie dixit, quia Romana signa figebantur in castris, & cum ad bellum eundem fuisset, captatis augurijs auellebantur terra, nam alibi ea figi non licebat. Sed inter auguria etiam hoc habebatur, si auellentem facile sequerentur, adeo ut cum filio in Arabis Parthico bello sit Crassus occisus, qui iturus ad praelium auellere signa vix potuit. Interea socios. Donec tempus obsidionis adueniat. Qui solus honos Acheronte sub imo est. Propter, centum errant annos, volitantque haec littora circum. Et bene Acheronte sub imo, quia haec res ad umbras tantum pertinet. Nam apud prudentes homines nullius momenti sunt ista. Egregias animas. Ingenti arte laudat, potius quam misereatur extinctos, ut praesentium animos in bella succendat. Quam non virtutis egentem. Ennii versus est. Funere meritis acerbo. Immaturo, translatio a pomis. Qui Parrhasio Euandro. Arcadico a ciuitate Arcadiae, quam Donatus vult a Parthia aut dictam, quod procedit, si Parrha nomen est Graecum, si autem Latinum est, stulte sensit, nam Graecum nomen Latinum Etymologia non recipit. Ibat. Pro ierat. Alumnus. Alumnus est, qui Graece τροφίμος dicitur, quod nomen quia Latinum non est, ut ab eo quod est nutritor, inueniamus eum qui nutritus est, transit ad nomen aliud, & alumnus dixit. Iliades crinem de more soluta. Has Aeneas ancillulas intelligimus. nam omnes honestas matres, hoc est mulieres nobiles in Sicilia remansisse dixit, excepta Euryali matre, de qua legimus. Quae te sola puer tantis est matribus ausa Persequitur. Ut vero Aeneas foribus esse extulit altis. Naturale. n. est ut intermissa lamenta repetatur, cum aliquis notus aduenerit, Sic in Statio; Ingressis ducibus denuo defletur Aeneas. Niuei fultum Pallantis. Late patet hoc epitheton. refertur. n. potest & ad candorem pristinae pulchritudinis, & ad pallorem ex morte venientem, & ad frigus quod proprie mortuorum est, ut, Corpusque lanat frigentis & vngunt. Laui in pectore. Pulchro, puerili, nondum letoso Te ne, inquit. Iteratio est, nam supra dixit: Lacrymis ita fatur obortis. Sicut in quinto posuit. Et fida sic fatur ad aure. Et paulo post intulit. Die ait. Sanè sciendum hanc elocutionem tale esse qualis illa est ubi deflet Euryalus, nam locis omnibus commouet miserationem, ab aetate, a tempore, a vulnere, a spe parentis. Cum laeta veniret, Inuidit fortuna. Ac si diceret, quantum noceret aduersa, cum laeta tale intulit casum? Videtur autem dolere, quod queri non potest de fortunae crudelitate, quae ei uno eodemque tempore & tanta contulit beneficia, & tale intulit damnum. Te ne inuidit fortuna mihi. Ut, Liber Pampineas inuidit collibus umbras. Discedes dederam. κατὰ τὸ σιωπῶμενον. hoc intelligimus, Nam abscedes nesci quid est Euandrum allocutus Aeneas. Cum dura proelia gente. Subaudimus fore. Fors & vota facit. Forte est vota suscepit, potest & vnum esse. Fors. i. forsitan. Cumulatque altaria donis. Et sacrificat, & suscipit vota. Naturaliter autem queri de errore mentis humanae. Nil iam caelestibus ullis Debentem. Viui. n. superiorum sunt, mortui ad inferos pertinent. Ut in xij. Vos o mihi manes Este boni, quoniam superis auersa voluntas. Superis autem debemus omnia donec viuimus, ideo quia ut dicit Phisici, cum nasci coeperimus, sortimur a sole spiritum, a Luna corpus, a Marte sanguinem, a Mercurio ingenium, a Ioue desiderium, a Venere cupiditates, a Saturno humorem, quod omnibus singulis reddere vult extincti. Vano moesti comitamur honore. Inani, ut supra diximus, quantum ad viuos pertinet. Hi nostri reditus. Tales sunt: ut, Manibusque meis Mezenti hic est. Hec mea magna fides κατὰ τὸ σιωπῶμενον quod de reditu Pallantis promiserat patri. Pudens Vulneribus tergo illatis, & est consolatio. Ne sospite, antiprosis, p. sospiti, et hoc dicit, Si fuisset vulneratus a tergo, ipsi ei optares interitum.

Circum omnes, famulumque manus, Troianaque turba
Et maestus Iliades crinem de more soluta.
Ut vero Aeneas foribus sese intulit altis,
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, mæstoque immugit regia luctu.
Ipse caput niuei fultum Pallantis, & ora
Ut vidit, leuique patens in pectore vulnus
Cuspide Ausonia, lacrymis ita fatur obortis:
Aen. Tene, inquit, miserande puer, cum laeta veniret,
Inuidit fortuna mihi, ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?
Non hec Euandro de te promissa parenti
Discedens dederam, cum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium. metuensque moneret
Acres esse viros, cum dura praelia gente.
Et nunc ille quidem spe multum captus inani
Fors & vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos iuuenem ex animum, & nil iam caelestibus ullis
Debentem vano maesti comitamur honore.
Infelix gnati funus crudele videbis.
Hi nostri reditus, expectatque triumphus:
Hec mea magna fides. at non Euandre pudendis
Vulneribus pulsum aspicias: nec sospite dirum
Optabis nato funus pater: hei mihi quantum
Presidium Ausonia, & quantum tu. perdis fule.

ASCENSIVS.

CEANVM interea surgens aurora reliquit. In hoc xi. ut dictum est libro varie tractantur res bellicae: primumque pius Aeneas votum de spoliis ipsius Mezentii suspendit trophaeum, unde Donat. Vota deum primo. Recte diis consecrat eius arma qui deos semper contempsit. Bis sex quanta vis fuit illius qui xii. plagis occidi non potuit, nam in aperto iugulo periit. Nunc iter ad regem. Non enim vult tunc esse consultandum de bello cum proelium erit gerendum. Hec ille. Ordo est. Aurora surgens interea. i. dum gererentur quae dicta sunt, & quae facta esse manifestum est, nam confecto proelio Aeneas se cum suis in castra recepisse, & custodiam adhibuisse notorium est, dum haec fierent aurora surgens reliquit Oceanum. i. mare quod totum circuit terrae orbem, Aeneas quamquam curae praecipitant. i. praecipitanter vrgent dare tempus humanis focus. i. interemptis, & quamquam mens

sup. eius est turbata funere, f. Pallantis praecipue tñ sup. quia necessitas vrgebat ipse victor soluebat primo Eoo. i. cum primo ortu Solis, purgatus. f. flumine viuo, ut in ij. dixit, vota deū. i. quod dijs pro victoria habenda vouerat & constituit quercum ingentem. i. valde magnam ramis undique; decisam. i. habentem ramos undique; decisos tumulo. i. in colliculo, & induit. i. quercum arma fulgentia. i. radiata, appositorie exuuias. i. quae fuerunt exuuiæ, Mezenti pro Mezenti ducis, alia appositio ubi o bellipotēs. i. Mars trophaeum. f. spolia detracta duci, & ad tuam gloriam suspensa aptat. i. ipse, apte locat cristas. f. galeas Mezenti rotantes. i. distillantes, sanguine. f. Mezenti, & tela viri truncata, & thoracica. i. munimen pectoris pretium. i. lacessitum, & perfoctum bis sex. i. duodecim locis, & subligat sinistra. i. ad sinistram partem clypeum ex ære, & suspendit collo. i. ad collum aut suum, aut Mezenti, nam sunt qui velint clypeum & enssem de Aenea dici, sed versus a Mezentio intelligimus ut eius arma ad truncum arboris sic suspensa dicamus; quo ea dum viueret gerebat, ad sinistram ergo clypeum suspendit & ad collum enssem eburnum habentem capulum eburnum aut vaginam eburnam. i. ex ebore factam. Tum. i. deinde Aeneas hortatur socios ouantes. i. exultantes & iubilantes pro gaudio sic. i. in modum sequentem socios dicit, namque omnis turba ducum tegebat eum stipata. i. dense circumstant, hortatur inquam sic. O viri res maxima est effecta, quia primam victoriam, & eam insignem consecutus erat, omnis timor super. eius quod superest. f. de reliqua belli parte, abesto. i. absit post hac, haec sunt spolia & primitiae. i. primae exuuiæ, de reg. superbo, f. Turno aut Mezenti, & Mezentius est hic. i. homo. f. victus & occisus meis manibus. Iter super. est aut restat nobis nunc ad regem super. Latinum & ad Muros Latinos parate arma animis. f. vestris & praesumite. i. praecipite spe bellum ne qua. i. ne aliqua mora impediatur vos super. ignaros. i. improvidos & imprudentes ubi primum, i. statim postquam, vel ut primum, superi annuerint. i. nutu concesso. i. vellere. f. a loco suo ubi fixa erant signa. f. bellica, hoc est vexilla, & educere pubem. i. iuuentutem seu tyrones, hoc est novos milites castris suis, & ne senia, tardet vos segnes. i. pigros & ignavos, quia imparatos tardet dico, metu. i. formidine. Mandemus interea terrae socios & corpora inhumata. i. corpora inhumatorum sociorum qui. f. humani honos est solus sub Acheronte imo. i. apud inferos, quia sine sepultura non traduntur ad inferos, sed ceterum errant annos, ut in 6. dictum est. Ite, ait, egregias. Sicut in 6. ostensum est in pijs operibus fuit Aeneas primus, quo circa & nunc summam de mortuis habet curam & maximopere de remittendo Pallante a Turno interfecto, cuius missionem describit poeta, unde est hoc solum Donati, puerum dixit

dixit Pallanta, ut victoris minueret gloriam. nā alibi Iuuenē dixerat. Hæc ille. Ordo igitur est, Aeneas supp. ad socios suos ait, ite decorate supmis. vltimis muneribus i. officiis animas egregias quæ peperere. i. acquisiuerunt nobis, suo sanguine hæc patriā. i. regionē, & facit sup. ut Pallas mittatur primus. i. primū, & primo loco ad urbem Euandri mæstam. i. propter mortem futuri regis, quem. i. Pallanta dies atra. i. funesta, & inimica tempestas abstulit & merfit. i. oppressit funere acerbo. i. acerbe tolerando, non egentem. i. plenum, & abundantem virtutis. Aeneas illacrymans ait sic, & recipit gressum ad limina. i. castrorum. Vbi Acetes senior seruabat corpus Pallantis ex animi. i. mortui, & anima carētis, positum. i. repositum qui. i. Acetes fuit ante. i. quam Pallanti armiger. i. minister qui arma gereret Euandro Parrhasio. i. Arcadico, sed ibat tum. i. tūc datus comes caro. i. prædilecto alumno. i. filio. i. Pallanti auspicis. i. inchoandis, omnibus, & fortunis, nō æque felicibus, ut sup. patri armiger fuerat. Omnis manus i. multitudo famulū pro famulorum, & turba Troiana, & Iliades. i. Ancillæ in castris degētes, solutæ crinem mæstæ. i. ipsæ mæstæ habentes crinem in signum mæstitiæ dissolutū, de more. i. patriæ & sacrificij, sup. erant. aut stabant circum. i. in circuitu. Vero pro sed, ut. i. postquam Aeneas intulit sese foribus altis, ipsi tollunt. i. erigunt ad sidera ingentem gemitum, & hoc pectoribus tussis. i. percussis, & regia. i. Aeneæ in castris immugit. i. intrinsecus mugit, & reboat aut resonat luctu mæsto. i. mæstitiæ indicē. ipse. i. Aeneas ut. i. postq̄ vidit caput Pallantis nūci. i. albis simi fultum. i. sustentatum quia se sustinere exanimum nō potuisset, & ut vidit ora sup. eius, & vidit vulnus patēs. i. amplū & late apertū in pectore. i. eius cuspis Ausonia. i. qd̄ cuspis Ausonia intulerat, ipse fatur ita lacrymis obortis. i. repēte præter opinionem ortis, & sup. inquit (nam aliter vacaret) o puer miserāde. i. miseratione digne inuidit ne fortuna mihi te cū ipsa veniret læta. i. parta victoria, & obtēto regno, ut iā futurū breui sperat inuidit dicit, ne videres regna nostra & ne vehere. i. veharis, aut veheris victor, ad sedes paternas? q. d. iniquū esse: ego discedēs. i. cum discedere vellem, non dederam parenti tuo Euandro, hæc. i. huiusmodi promissa de te. i. de incolumitate, & eruditione tua cum. i. uñ ipse Euander completus me euntem. i. abire volentem mitteret supp. me in magnū

imperitum, & ipse metuens. i. tibi moneret viros. i. quibus cū belladum esset, esse acres. i. strenuos, & prælia, sup. esse cum gente dura. i. aspera & laboris toleratiua, & ille. i. pater tuus Euander, quidem. i. certe captus spe inani, facit fors. i. forte, & i. etiā vota pro salute & læto reditu tuo, & cumulat. i. cumulatim one rat altaria donis. i. oblatitijs, sed sup. cum ipse de salute eius sollicitus sit nos mæsti comitamur. i. comitātes afficimus iuuenem exanimum. i. extinctum & mortuum, & nil debentem. i. nō obnoxium pro salute, & vita conseruanda, vllis celsitibus. i. dijs, quia iam in regione inferorum est, honore vāno. i. nihil defuncto profuturo. O Euander (a nominatiuo Euandrus, nam Græce Euādro dicitur) infelix. i. disfortunate tu videbis funus nati, crudele. i. crudeliter affectū, sunt ne, sup. i. huiusmodi nostri reditus, & triumphij expectari. i. multum optati, & est ne sup. hæc mea magna fides, qua. i. promiseram te incolumen reducendum, quasi dicat minime. At. i. sed, o Euandre tu non aspicias Pallanta filium tuum pulsum vulnibus pudendis. i. in tergum susceptis, nec tu pater optabis dirum funus. i. crudelem mortem nato sospite. i. existente incolumi, ut. i. faciunt viri magnanimi quando audiunt filios aut in fugam turpem versos, aut facinus deestabile perpetrasse, hei mihi quantum præsidium. i. munimen & defensorium perdis o Ausonia, aut sup. perdit Ausonia, & quantum perdis tu o Iule, q. d. maximum cum talem iuuenem amicū amittas, qui & tibi & patriæ summo futurus sit præsidio, & a teneris annis amicitia deuinctus.

QUANQUAM & sociis. Sunt qui, Et, particulam summo VAR. ueant, & Quamquam sociis, legendum velint. Annuerint sup. LECT. peri. Rom. liber, Adnuerent, legit. Qui solus honos Acheronte sub imo est. Pleraque vetera exempl. Sub imo, absque verbo, Est, legunt. Corpus vbi exanimi. In veteribus lib. legere est, Exanimum. Circum omnis, famulumq; manus. In antiq. lib. Omnes, legitur. Et mœstum Iliades crinem. In vulgatis lib. Mœstæ, legitur. Fors & vota facit. Sunt lib. in quib. Forset, legatur, & For sit, Est etiam, Sors &. Et iuuenem exanimum. Vtrunque legitur, & Exanimum, & Exanimem. Expectatque triumphij. In Rom. lib. Exoptati, legitur. Nec sospite dirum. In Med. Durum, habetur. Hei mihi quantum. In antiq. aliquot lib. Heu, habetur, Grammatici malunt, Hei.

ERV.

Hæc vbi defleuit. Hoc est, postquam hæc cum lacrymis dixit. Flere enim est cum voce lacrymari, Vnde habemus in sexto; Continuo auditæ voces, vagitus, & ingens; Infantumq; animæ flentes in limine primo. Toto lectos ex agmine Troianos, Tuscos Arcades. Exigua. Quamuis enim magna sint, orbitati patris prodesse non possunt. Pheretrum. Græce φέρετρον dicitur. Vnde perdiæresim pheretron pheretrum facit, nam latine capulus dī. Vnde ait Plaut. Capularis senex. i. vicinus capulo. Et dictus est capulus, eo qd̄ corpus capiat. Vimine querno. Sunt aliquæ duræ deriuationes. tñ eis sic vtimur, ut quernum vimen. Item columnū ueru, ut, Pinguiaque in verubus torrebimus exta columnis. Ficulnū lignum. ut Horat. Olim truncus eram ficulnus inutile lignum. Item, Aprugnū callū. Obtenū frondis inumbrant. Veluti cameram quandam capulo ramorum extensione fecerunt. Agrestis sublimem stramine. Hoc est super frondes ponūt. Nam hic reddit quod omiserat, dicens, Extructosq; thoros, nec addens vnde. Demessum, participiū est, veniens ab eo quod est metor. Sanē

Poc. Hæc vbi defleuit, tolli miserabile corpus
Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Interfintque patris lacrymis, solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alij crateis, & molle pheretrum
Arbutis texunt virgis, & vimine querno,
Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic iuuenem agresti sublimem in stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem,
Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi,
Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit,
Non iam mater alit tellus, viresque ministrat.
Tunc geminas vestes, ostroque, auroque rigentes,
Extulit Aeneas; quas illi, læta laborum,
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas discreuerat auro.
Harum vnam iuueni, supremum, mæstus, honorem,
Induit, arsurasque comas obnubit amictu,
Multaque præterea Laurentis præmia pugne
Aggerat, & longo prædam iubet ordine duci,
Addit equos, & tela, quibus spoliauerat hostem.
Vinxerat, & post terga manus, ques mitteret Umbris
Inferias, cæso sparsuris sanguine flammæ:
Indutosque inuuet truncos hostilibus armis
Ipsos ferrt duces, inimicaque nomina figi,
Ducitur infelix quo confectus Acetes,
Pectora nunc sædans pugnis, nunc vnguibus ora:
Sternitur & toto proiectus corpore terra.

ab eo quod est mero, præteritum perfectum messui facit. Sua forma recessit, propria pulchritudo. Ostroq; auroq; rigentes. Vnumque vacat, & est additum hiatus causa. Læta laborum. Figura est. lætus illius rei. Nam modo dicimus lætus labore. Discreuerat. Depinxerat. simul amantis affectus ostenditur. Harum vñ. De duobus, & horum alterum, & horum vñ possumus dicere. nam artigraphi hoc tantum vetant, ne de duobus alium dicamus, quod de multis proprie dī. Sanē figurate dixit, vestem induit, ut, Exuias indutus Achillis, cum in vsu sit, Induit illa re, ut, Indutosque iubet truncos hostilibus armis, Arsurasque comas obnubit amictu. Harum vnam induit iuueni, altera caput eius velaui, nam supra duas vestes dixit esse prolatas. Obnubit autem, velaui, translatio a nubibus, quibus tegitur cælum. Vnde & nuptiæ dicuntur, qd̄ nubentium capita velentur. Laurentis præmia pugne. Micit præmia quæ de præda Laurentis pugne sustulerat. Nam præda est quæ eripitur, præmium quod offertur. Equos & tela, quibus spoliauerat hostem. Vel Pallas, vel Aeneas. Nam

Nam ambigue positū est. Spolia aut cum pprie illa sint quibus hostis spoliari potest: ut lorica, vestis, abusive iam spoliū dicitur quidquid hostib. tollitur. Vnde est, Postquam illum victor spoliavit Achilles. Vmaris inferias, proprie, nam inferie sunt sacra mortuorum. Caelo sanguine. pro caesorum. Ut supra, Captiuoq; rogi perfundet sanguine flammās. Ipsos ferre duces. Suos. s. qui illis mille præerant. Melius tñ est, iubet truncos ferre ipsos duces. i. ducum spolia, ut trophæa, duces ipsos dixerit. Sic supra, Manibusque meis Mezētiū hic est. Inimicaq; nomina figi. Pro inimicorum, dicit aut affixos trophæis titulos cum nominibus occisorum. Ducitur infelix æuo confectus Acestes. Quasi qui consternatus nimio dolore ire non poterat. Et bene ex rerum pmutatione expressit doloris magnitudinem, dicens, ita doluisse Acetē, ut pene carens humano sensu per se ire non posset, & equum ita sensisse interitum domini, ut in humanum migraret affectū, nam & lacrymabat & sponte sequebatur cadaver. Fēdans. i. vel cruentans, vel lacerans. Terræ. In terra. Positis ignibus. Sine phaseris. Quod autem dicit equum lacrymare, non mirum est, cum Hom. etiam diuinantem induxerit:

Καὶ λίην σ' ἐτί νύγῃ σαώσωμεν ὀβριμὰ δ' Ἀχιλλεύς
Ἀλλὰ τοὶ ἐγγυθενήμαρ ὀλέθρην οὐδ' ἐτιμῶς
ἄϊτι, ἀλλὰ θεός τε μέγας καὶ μοῖρα κραταίει.

Et paulo post:

Ἀλλὰ σὺ αὐτῷ
Μόρσιμον ἐστὶ θεῶθε καὶ ἀνέρι ἱφίγαμῆναί.

Equos autem Achilles inducit Patroclum lugentes:

Ἰππιδ' αἰακίδας μαχῆς ἀπανούθεν ἔοντες

Κλαῖον ἐπεὶ δὴ πρῶτα πυθέσθην ἡμίτοιο

Ἐγὼ νῖνσι πᾶσιν ὅς οἱ ἔκτορος ἀνδροφόνου.

Aethon. Nomen equi, quo & Auroræ equus vocatur. Nā cetera Turnus victor habet, κατὰ τὸ σιωπῶμενον, & alia eū sustulisse intelligamus, non tñ baltanū, ut legimus supra. Phalax. Lingua Macedonū, legio. Quod aut ait mēsta, Arcadas intelligimus. Vnde infert Teucricq; sequuntur Tyrrheniq; duces. Et hoc est qd ait supra, Et toto lectos ex agmine mittit Mille viros. Versis Arcades armis Lugentum more mucronem hastæ, non cuspidem contra terram tenentes. Scuta etiam inuidentes propter numina illic depicta, ne eorū simulacra cadaveris polluerentur aspectu, ut nonnullis frustra placet. nam lugentum mos, est prioris habitus immutatio. Alias hinc ad lacrymas. Ad aliā sepulturā. Salue æternū mihi maxime Palla Aeternumq; vale Varro in libris logistoricis dicit, ideo mortuis salue dici, non qd aut valere aut salui esse possint, sed qd ab his recedimus, eos nunquam visuri, hinc ortum est, ut etiā maledicti significationem interdum obtineat, ut Teren. Valeant qui inter nos diffidium volunt, hoc est ita a nobis discedant, ut nunquā ad nostrum reuertantur aspectum. Ergo cū mortuo dicit Vale, non etymologia consideranda est, sed consuetudo, quod nullis vale dicimus, nisi a quibus recedimus.

Asc.

Hæc ubi defleuit, Recitat pompam funebrem cum qua Pallas ad patrem remissus est, duce Acete eius armigero, de qua re solum est Donati: Quibus spoliauerat hostem Ambigue dictum vel quibus usus fuerat dum hostes interimeret. vel quibus victor hostes spoliavit. vltima tamen sententia melior est. Hæc ille. Ordo est. Vbi. i. postquam, Aeneas, sup. defleuit. i. cum fletu dixit, hæc ipse imperat corpus. s. Pallantis, miserabile. i. miseratione dignum, tolli. i. erigi, & leuari, & mittit mille viros lectos ex tote agmine. i. omni exercitu comitentur. i. comitando exhibeant, honorem supremum. i. vltimum, videlicet funebrem, & qui interfint lacrymis patris ex istis exigua solatia luctus ingentis, sed debita patri misero. i. miseratione digno s. Euandro, Alii. i. aliqui ex ipsis, haud segnes. i. gnaui & itrenui, texunt. i. cōtexunt, crates. s. super quas feratur cadaver, & phretrū. i. capsam qua feratur, molle, qd virgis arbutis & vimine. i. virgulto flexibili. queruo. i. quercu detracto & inumbrant. i. opacāt, thoros. i. lectos funebres, extructos. s. ad tale munus, obtentu. i. circūfensione & circūpositione, frondis. s. funebris, & ponunt iuuenem. s.

Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.

Post bellator equus, positus insignibus, Aethon

It lacrymans guttisque humectat grandibus ora.

Hastam alij, galeamque ferunt: nam cetera Turnus

Victor habet. tum mēsta phalanx, Teucricq; sequuntur

Tyrrhenique duces, & versis Arcades armis.

Postquam omnis longe comitum processerat ordo:

Substitit Aeneas, gemituque hæc addidit alto.

Nos alias hinc ad lacrymas eadem horrida belli

Fata vocant. salue æternum mihi maxime Palla,

Aeternumque vale. Nec plura effatus ad altos

Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

Pallanta, Sublimem. i. altum. hic. i. super huiusmodi thoro, stramine agresti. i. super stramentum agreste, ponunt dico iuuenem talem qualem tellus tam nō alit. s. amplius. existens mater. vel tellus mater. s. prius iam non alit. s. amplius, florem demessum. i. decerptum pollice virgineo, florem dicit seu violæ mollis, seu hyacinthi languentis, cui. s. flor. i. a quo, neque fulgor. i. rutilantia. neque sua. i. debita & ppria forma recessit adhuc, sed tellus mater non alit iam. s. amplius, &

sup. non ministrat, sup. ei iam, i. amplius vires. Tum. i. deinde, Aeneas extulit. s. ex scrinijs suis, vestes geminas. i. duas, rigentes. i. dense contextas ut stare possint, ostro. i. purpura & auro. quas. s. vestes, ipsa Dido. Sidonia. i. ex Phœnicia, læta laborum. i. de laboribus aut laborum. s. successu, aut exercitio, fecerat olim. i. cum eius amore capta eēt suis manibus. s. proprijs, nō ancillarum, nec mercenarium, & discreuerat. i. distinxerat. tel. s. i. tegmina, tenui. i. texili auro. Ipse mēstus, induit iuueni, i. ad honorem eius, vnam harum. s. vestium, appositorie, supremum honorem. i. quæ res erat illi supremus honor ab Aenea impensus, & obnubit. i. velat, amictu. s. congruo, comas arsuras. s. rogo funebri Præterea ipsa aggerat. i. accumulât, & apponit multa præmia. i. spolia victorum præmia, pugnae Laurentis. i. obtenta in pugna, quæ in agro Laurenti facta iam erat, & iubet prædam. s. iuuenem quos Pallanti inferias rapuerat, ut prius dictū est, duci longo ordine. i. pompose, addit equos, & addit rela, quibus. s. aut Pallas, aut ipse Aeneas spoliauerat hostem, aut tanquam instrumēto, aut potius tanquam materia circa quam, & Aeneas vinxerat. s. paulo antemanus. s. iuuenem, post terga. s. sua iuuenem dicit, quos mitteret vmbri. i. ad manes & vmbas infernales inferias. i. sacrificia inferorum sparsuros, flammam. s. rogi funebri, sanguine. s. suo, & iubet ipsos duces, ferre truncos indutos, i. ornatos, & accinctos, armis hostilibus. i. ab hostibus detractis, & iubet nomina inimica. s. hostium, quorum trophæa constituturi erant figi. s. ad truncos. Acestes. s. armiger olim Euandri, & nunc custos Pallantis. infelix. i. qui sine culpa sua talem dolorem referre cogebatur, ducitur. s. cum funere, quia confectus æuo. s. senio decrepitu, fēdans. i. cruentas, aut dehonestans, nunc. i. aliquando pectora. s. sua pugnis, & nunc. i. aliquando, ora. s. sua, vnguibus. dilacerando. s. ea, ipse sternitur & proiectus, sup. est, terræ. i. super terram, aut si est datius, ad terram toto corpore. s. suo quia amens, & impos virium effectus dirigit nec se con. inere potuit, & sup. ductores ducunt, & i. etiam currus perfusos sanguine Rutulo. i. Rutulorum, Aethon equus. s. Pallantis cognominis equo Auroræ, bellator. i. belliger quondam. it post. s. hæc omnia, lacrymans, & hoc insignibus. i. phaleris & ceteris ornamentis positus. i. depositus, & humectat. i. rigat ora grandibus guttis. s. lacrymarum. Alii ferunt hastam & galeam. s. Pallantis (nā Turnus victor habet cetera. s. ornamenta, ut baltheum & paludamentum) tum. i. deinde, phalanx. i. ordinata multitudo Orcadum. s. mēsta, & Teucric. supple mēsti sequuntur, & duces Tyrrheni, & Arcades armis versis. i. obuensis in signum luctus, postquam omnis ordo comitum præcesserat longe. i. longo ordine, Aeneas substitit & addit. s. ad prius dicta, hæc s. sequentia, sup. cum alto gemitu, eadem horrida fata belli, quæ. s. abstulerat Pallanta, vocans nos hinc. i. ab ijs lacrymis, ad lacrymas alias. i. aliis impendendas, aut de aliis habēdas, ad Palla mihi, salue æternum, & vale æternum, nec. i. & non, & ipse effatus non plura tendebat ad altos muros. s. nouæ Troiæ, que, pro, idest, ferebat gressum in castra, scilicet sua.

V A R I A L E C T I O.

Lectos ex agmine mittit. Rom. liber, Ex ordine, legit Frō dis inumbrans. Oblongus liber peruetus. Obumbrant, legit. Sublimē in stramina. Antiqua exemp. Sublimē in stramine legit. Ostroq; auroq; rigētem Alibi legitur, Auroq; ostroq; rigentes. Cæso sparsuros sanguine flammās. Rom. lib. Flāma, legit. Et aliquot alij, Sparsuros. Inimicaq; nomina figi. In Romā lib. Fingi legitur. Comitum præcesserat ordo. Rom. lib. Processerat, legit. Mihi maxime Palla. Rom. lib. Pallas, legit. Orato-

SERV. **O** Ratores. Legati, a perorando pro rep. nominati. Vrbe Latina. pro Latini. i. de Laurolauinio, Veluti ramis oleæ. Non coronati (nec. n. lugentes decebat) sed instructi, & ornat. i. in manibus oliuæ ramos ferentes. sic Hom.

Στέμματα ἔχων ἐν χερσὶν ἐκινύλον ἁπλόωνος.

Velati autem, ornat, vt illo loco significat. Victori velatū an

ro vittisq; iuuentū, cum vittis non vt velentur aut coronentur victime, sed ornentur. Veniantq; rogantes. Beneficium. Ferro q. fusa. Fusa modo, interempta, alias fugata, sed disceruntur epithetis, vt si dicas, ferro fusus, aut metu fusus.

Redderet. Ostendit iam campos esse in Troianorum potestate. Et æthere cassis. Vacuis. vnde & retia, casses dicimus. hoc autem bene addidit, quod victi possunt innouare certamen. Haud aspernanda. Iusta, non contemnenda. Sepulture enim beneficiū gñaliter debetur vniuersis. Insuper addit. Accumulat verbis beneficiū, dicens pacē se etiā viuis velle p̄stare, pacē autem ideo defunctis, quia ait. Nullum cū victis certamē, & mortuorū pax, sepultura est. Vnde elegit verbum vtriusq; aptum. Quia nā. Quanta & qualis, nam admirantis est, nec enim dubitat cū ipse dicat indigna. Implicuit. inuoluit inuitos. Nec veni, pro nec venissem, tempus est pro tpe. Nec bellum cum gente gero. Sed cum Turno, per quod eorum captat fauorem. Huic morti Δεκτικὸς, quasi ostendat eos iacentes. Si bellum finire manu. Hoc est interemptione. potest enim & pace finire. Vixet. Pro vixisset, & est syncope Deus, aut sua dextra dedisset. Victoria. vel vita, quia duplici rōne cōsistit victoria, aut virtute, aut voluntate fortune. Miseris ciuibus. Quasi aliena culpa pereuntibus. Obstupuere silente. i. obstupesciti sunt, & silere ceperunt. Tū senior. Cui ab ætate præstatur auctoritas. Odij, & crimine Drances infensus iuueni Turno. Aut per suum crimen. i. inertiam, quam semper virtuti constat esse contrariam.

Aut Turni crimine, qui tot viris mortis causa extiterat. Orsa refert. Cēpta verba. O fama ingens, ingentior armis. Frustra ait Don. hoc nomen de his esse quæ non recipiunt comparationem, nam quia augmentum recipit, & cōparatur, alia illa sunt nomina in quibus est dubitatio vtrū comparentur, vt est perfectus quod si velis comparare, incipit perfectus non esse perfectus. Cēlo te laudibus æquem, pro his qui in cēlo sunt. i. dijs: vt Cæruleus Tybris cēlo gratissim⁹ amnis. Iustitiæ ne prius mirer, belli ne laborum? Figura græca. Miror illius rei, & regno illius rei, θαυμάζω καὶ ἀρχῶ ἐκείνου. Inde Horat. ait, Et qua paupere Daunus agrestium regnauit populorū, pro agrestibus populis. Si qua viam dederit fortuna. Bene cū exceptione pollicetur, dicens, Si voluntatē nostrā fortuna comite tur. Fœdera Turnus. Vel coniugij, vel amicitiarū. Fatales moles. Quia audierat. Nisi fata locū sedēq; dedissent, Saxa Troiana. Ambitiose ait, quasi Troianis fataliter debita. Pepigere dies. pacti sunt. nam ab eo quod est paciscor, & pepigi, & pactus sum facit, sicut ab eo qd est parco & parsi & pepercī. Pace sequestra. Media. Nam sequester est medius inter duos al-

tercates, apud quem aliquid ad ipsos se ponitur. Pacem ergo sequestra, inducias dicit. i. pacem tpale. & mediam inter bellū p̄teritū & futurū. Mixtiq; impune Latini. apud maiores magna erat cura fidei, adeo vt inter Porsennā & Romanos factis inducijs cū ludi Circēses in vrbe celebraretur, ingressi hostiū duces curuli certamine cōtēderent, & victores coronaretur.

Ferro bipenni, ad epitheton transtulit nomen propriū, nā bipennis per se plenum est & securim significat, vt Crebrisque bipennibus instant. Robora. Modo genus ligni est, nā est inter specialia nominatum. Plaustris gementibus. Sub pōdere sonantibus.

IAMQUE oratores aderant **Asc.**

&c. Describit aduentum oratorum ab Latino missorum perentium veniam corporum de functorum sepeliendi, quam eis lubenter concessit Aeneas, addens etiam viuos in gratiā recipere voluisse: quæ res oratoribus perplacuit vsq. adeo vt pollicitarentur ipsum regi suo Latino reconciliaturos.

De quib. omnibus habemus hoc solum Donati. Miseris. Qui non in suo, sed in Turni negocio perierant. Pace sequestra, sequestra pax est quæ sic interponitur vt non tollat, sed differat bellum. Postquam ma.

Vel pro mulieribus posuit, vel matres eorum qui cæsi fuerāt. Hec ille. Ordo autem est. Iam quæ. i. & iam, oratores. i. caduceatores, quos & vulgus ambasatores vocat, aderant ex vrbe Latina. i. regis Latini, velati in signum pacifici aduentus, ramis oleæ. i. arboris oliuæ, quæ etiam tempore Noe pacis indicium per columbam attulit,

& rogantes veniam. i. gratiā & concessionem petitionis cuiusdam. f. vt redderet corpora quæ iacebant, fusa, i. prostrata, ferro, i. armis ferreis per campos, ac vt, supp. fineret, i. permetteret, sup. ea succedere tumulo terræ. i. humationi asferentes, sup. esse debere cum victis. f. omnino: quia iam defunctis, & cum cassis. i. priuatis æthere. i. aura vitali, & vt, sup. parceret hospitibus. f. Latinis vocatis quondam. f. antequam Turnus fœdus inter Latinum & Aeneam disturbanat.

Quos. f. oratores precantes haud aspernanda. i. licita & honesta, Aeneas bonus prosequitur veniam. i. i. confert eis veniam, & verbis. f. amicis, aut addit insuper verbis hæc. O Latini, quænam. i. qualis fortuna, indigna. i. aspernanda, implicuit. illaqueauit vos tanto bello, vtpote qui fugiatis nos amicos. i. amicitiam nostram, Oratis ne pacē exanimis. i. defunctis, & peremptis sorte Martis. i. quam Mars sibi vendicat, hoc est bellica. Ponitur autem secundo loco tribrachyus equi aut pause gratia tis longæ æquivalet. Equidem. i. ego quidem, vellem cōcedere, & i. etiam viuis. f. pacem, nec veni. f. in Italiā. i. non venissem ni. i. nisi fata dedissent. f. mihi locum & sedem. f. firmam nec gero bellū. f. volens. & lubens, cum gēte. f. latina, rex. f. Latinus reliquit nostra hospitia. i. iura hospitalitatis inter nos contracta, & credidit se potius armis. i. virtuti bellicæ Turni æquius. i. iustius & conuenientius fuerat Turno. f. violatori pacis, opponere. i. obijcere se morti. i. periculo mortis per bellum, si apparet. i. prætendit finire bellū, manu. i. concertatione dextræ suæ, & si apparat pellere

Teucros

Teucros. sub Italia, decuit, sup. eū cōcurrere hic. in hoc cāpo tecum telis. Is. sup. nostrum, vixet pro vixisset, cui deus aut sua dextra dedisset vitam: nunc quia res aliter habent, ite & supponite miseris ciuibus. s. qui exoluerunt, quā non rapuerunt ignem. i. quo crementur priusquam cineres in urnam condantur. Aeneas dixerat. i. finiuerat sermonem suum olli. i. & tunc omnes illi obstupere silentes. i. cum silentio, & conuersi tenebāt inter se oculos atq. ora, q. d. tacite dicerent, ecce qualē virū repellere conati sumus. Tum. i. deinde: Drances senior. i. prouectioris ætatis. s. quā ceteri, aut senior. i. grandæuus. & infensus. i. molestus & infestus semper Turno iuueni odijs & crimine. s. Turni, qui pacē ruperat aut crimine. s. inuidiæ, aut erimine. i. causā odiorum legitima, refert vicissim ore, quia prius indicijs & gestib. reculerāt oēs orsa. i. exordia sermonis sui vicissim. i. p. vicissitudinē postquā elocutus erat Aeneas sic. O vir Troiane, ingens fama. i. per famā, & ingentior. i. longe maior armis. i. effectu ipso, quibus laudibus æquē. i. æquiparem, & æqualem censeā te cēlo. i. cēlestib. dijs, q. d. nescio, & addit, mirer ne, sup. in te prius. i. principalius iustitiæ. s. laudem a superiori, nam nouum esset si nihil subaudiās dicere mirer hui⁹ rei, &c. ve. p. aut, sup. prius mirer in te laborū belli, sup. laudē, vero. i. pro certo, nos grati referemus hęc. i. humanitatis tuæ indicia ab urbē & patriam. i. Lauro Latinium, & si qua. i. aliqua fortuna. i. fortuita occasio, dederit viā. i. modū & rōnē, nos iungemus. i. conciliabimus, & confederabimus te regi Latino, quærat Turnus sibi fœdera, quin & i. quinetiam hoc est insuper iuuabit. i. delectabit, sup. nos, attollere moles murorum fatales. i. fataliter promissas, & iuuabit

bit subuectare. s. ad constructionem, murorum saxa Troiana. i. ad Troiæ nouæ constructionem humeris. s. nostris: Dixerat hæc. s. Drances, & omnes. s. reliqui oratores, fremebant hæc eadem vno ore. idest. pari consensu, & ipsi pepigere. i. pacti sunt bis senos. i. xij. dies, & Teucris, & Latini mixti impune. i. passim & sine punitione aut malo, errauere i. libere diuagati sunt. iugis. i. in summitatib. seu vertice montium, per siluas, & hoc pace sequestra. i. interuentu pacis sequestræ, quæ inducias ad tempus concedit, fraxinus. i. arbor illa alta, sonat ferro bipenni. i. securi duas pennas habenti. & sup. ipsi euertunt pinus, actas. i. extensas ad sidera. nec cessant scindere. i. findere cuneis, robora. i. ligna querna, & cedrum olentem. s. præcipue vt fœtorem cadauerum expellat, nec cessant vectare. s. ad pyram construendam, ornos. i. tales arbores, plaustris gementibus. s. præ magnitudine ponderis.

VENIAMQUE rogantes, Rom. liber, Precantes, legit. Et æthere cassis. Medic. liber, & alij, Aere, legunt. Pacem ne exanimis. R. lib. Mediceus, & plerique alij legunt, Pacem me exanimis. Concedere vellem. In antiquis libris, Mallem, legitur. Aequius huic Turno, antiqua exemplaria, Turnum, legunt. His decuit mecum concurrere telis. In R. lib. scriptū est, His mecum decuit concurrere telis. Olli obstupere silentes. In veteribus lib. scriptum obseruauī, Illi obstupere. Iustitiæ ne prius mirer, belli ne laborum. In R. lib. & aliquot alijs posita hæc sunt in casu septimo. Iustitia ne prius mirer, belli ne labore. Sed est vbi belli ne laborem. Est & vbi, Iustitiam, & laborem, accusatiuo casu legas. Ferro sonat alia bipennis. In antiquis lib. Acta, legitur, & icta.

SERV.

QUæ modo victorem Latio. Pallanta ferebat. Bene modo. Vno enim eodemque die & fortiter fecit & periit, vt. Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert. Arcades ad portas ruere. eos dicit qui intra ciuitatem sunt, De more vetusto, Quia antea per noctem cadauera pro funere ferebantur cum faculis. Rapuerunt faces. Raptim & festinantes tulerunt. Discriminat. Diuidit. Vnde & discrimen capitis, muliebris dicitur. Incendunt. Implet: vt, Clamore incendunt celum Troesque Latini. Vis vlla. Nec etatis imbecillitas, nec seueritas regia. Pheretro Pallante reposito, i. posito Pallantis pheretro. Nam an tiptosis est. Non hæc o Pallanta dederas promissa parenti, Cautius vt scuo velles te credere Marti. Duplex expositio est, aut enim hoc dicit. Non mihi talia pmittebas vt credere te n̄ cautius dimicaturū, vt intel ligamus proficiscentem Pallantem promississe patri victoriam, cēdem hostium, plurima spolia. Qui enim hæc cogitat, cautele obliuiscitur auditate vincendi. aut certe Non, pro nempe accipiamus vt in Teurent. Non tu hunc rus produxe aiebas? i. non ne, pro nempe mihi dederas promissa discedens, quia cautius fueras dimicaturus. In armis apud armatum, cuius consilium cupiditas victoriæ plerunq; cōturbat. Vota precesque meæ. Supra. Sors & vota facit. Felix morte tua. Ea re felix qua ceteri dolent. Viuendo vt mea fata. Diu viuendo, vt in Bu-

*Et iam fama volans tanti præuncia luctus,
Euandrum, Euandrique domos, & mœnia complet,
Quæ modò victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, & de more vetusto
Funereas rapuere faces. lucet via longo
Ordine flammaram, & latè discriminat agros.
Contrà turba Phrygum veniens plangentia iungit
Agmina: quæ postquā matres succedere tectis
Viderunt, mœstam incendunt clamoribus urbem.
At non Euandrum potis est vis vlla tenere:
Sed venit in medios: pheretro Pallanta reposito
Procumbit super, atq; heret lacrymansq; gemensque,
Et via vix tandem voci laxata dolore est:
Eu. Non hæc o Pallanta dederas promissa parenti,
Cautius vt scuo velles te credere Marti.
Haud ignarus eram, quantum noua gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ iuuenis misere, bellique propinqui
Dura rudimenta, & nulli exaudita deorum
Vota, precesque meæ. tuque o sanctissima coniux,
Felix morte tua, neque in hunc seruata dolorem.
Contrà ego viuendo vici mea fata, superstes
Restarem vt genitor: Troum socia arma secutum
Obruerent Rutuli telis: animam ipse dedissem,
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret.
Nec vos arguerim Teucris, nec fœdera, nec, quas
Iunximus hospitio, dextras: sors ista senectæ
Debita erat nostræ. quod si immatura manebat
Mors gnatum, casis Volscorum millibus ante
Ducentem in Latium Teucros, cecidisse iuuabit.
Quin ego non alio digner te funere Palla,
Quam pius Aeneas, & quam magni Phryges, & quā
Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
Magna trophæa ferunt, quos dat tua dextera letho.
Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis,
Esset par ætas, & idem si robur ab annis,
Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte.*

colicis, O Lycida vini peruenimus. Vici aut mea facta. i. naturalē ordinē vita longiore superauit, nanq. hic ordo naturalis est, vt sint parentibus superstitibus filij. Fata ergo generalia dixit, referens se ad naturalē ordinem, non ad fatum proprium. Nam fata superare nemo hominum potest. Vñ multi sic distinguunt. Contra ego viuendo vici vitam. s. filij. Nam hoc est, Superstes restarem vt genitor, vt mea fata, per exclamationē dictum sit. Sciendum tamen ēt irrationabilia dolentibus dari. Restarem. Essem. Dedissem. Reddidissem. Pompa. Exequalis. Nec vos arguerim, exonerat eorum pudorem, ne videantur ei causa orbitatis fuisse, dicens sibi hoc fataliter debitum. Senectæ. De est ætatis: nam senectæ ætas dicitur. Salustius: Senectæ iam ætate. Per se autem plenum est, si senectus dicamus. Ducem in Latium Teucros cecidisse iuuabit. Lucrum quodam modo putat, impendisse pro amicorum felicitate filium, qui morti fuerat acerbo funere fataliter debitus. Non alio digner te funere Palla, Latenter hic Aeneas ostenditur pietas, qui in amici funus tanta contulit, vt pater amplius pre stare non posset. Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis. Sicut isti duces de quibus hæc sunt trophæa, nam supra ait, Indutosque iubet truncos hostilibus armis ipsos ferre duces. Esset par ætas. Vel mea, vel filij, nam ad vtrumque potest referri, Teucros quid demoror armis? Ab armis, & hoc videtur

nur dicere. Dimittendi sunt Troiani, ut morte Turni satisfiat doloribus meis, quod etiam posteriora significant. Meritis vacat hic tibi solus, fortunæque locus. Nihil est aliud quod possit, vel virtus tua, vel fortuna præstare (nam his rebus victoria contingit) nisi ut hoc occiso Turno, & vindices filium, & patrem consolentis orbatum. Sed gnato manes perferre sub imos. Ac si diceret hanc solam esse causam, quæ eum cogat ad vitæ patientiam, ut filio Turni nuncietur interitus. Extulerat lucem. Asinius Pollio inducit ubique Virg. in diei descriptione sermonem aliquem ponere aptum præsentibus rebus, ut hoc loco, quia funerum, & sepulcrarum res agitur, dixit extulerat. Item in quarto, quia est nauigaturus Aeneas, & relicturus Didonem, dicit, Titho in croceum linquens aurora cubile, quod licet superfluum sit, in multis tamen locis inuenitur. Miseris mortalibus. Qui sunt subiecti tot casibus. Homerus δειλοῖσι βροτοῖσι, miseris mortalibus, non timidis. Opera atque labores. Hoc opus, & hæc opera tunc dicimus, quando negocium ipsum quod geritur significamus. si autem seminato genere dixerimus operas, ipsas, personas quæ aliquid faciunt significamus, sicut custodia dicitur quæ custodit, ut Cernis custodia qualis, nam ut hi qui custodiuntur, custodie dicantur, usurpatum est. Unde male est in usu custodia auditur. Constituere pyras. Pyra est lignorum congeries. Rogus, cum ardere ceperit dicitur. Bustum vero iam exstinctum vocatur. Quæ ordinem seruat poeta, dicens constituere pyras, atque, subiectisq; ignibus atris. Ter circum accensos decurrere rogos. Item postea. Semistaque seruant Busta. More tulere patrum. Quia apud varias gentes, diuersa fuerunt genera sepulcræ. Inde est quod alij obstruunt, alij exarunt, alij proprias remittunt ad prias, alij per diem, ut nunc isti, alij per noctem, ut supra Palas. Et perite has varietates Virgilius posuit. Nam Heraclitus qui omnia vult ex igne constare, dicit debere corpora in igne resolui. Thalesius qui confirmat omnia ex humore procreari, dicit obstruenda corpora, ut possint humore resolui. Ignibus atris. Atqui ignes atris non sunt, sed epitheton traxit de negotio, ut atris diceret, hoc est funebribus, ut paulo post, Mestum funeris ignem. i. funebrem. nam mestus esse non potest ignis. Conditur in tenebras altum caligine celum. i. aer fumi obscuritate completur. Cincti fulgentibus armis. Frustra hoc epitheton notant Critici, quasi circum euntes rogos alia arma habere debuerunt. Cincti. i. instructi. Decurrere rogos. Pro circum rogos currere. Bene autem ait Decurrere non Decucurrere. Namque verba quæ in præterito perfecto primam syllabam geminant, ut cubro, decucurri, atendo, tetendi, cum composita fuerint, geminare non possunt, nam decurri, & tetendi dicimus, non decucurri, neque detetendi, exceptis tamen duobus, do & sto. Clangorq; tubarum. Ante enim mortui ad tubam deducebant. Unde Persius, Hic tuba, cædela, tandemq; beatus alto compositus lecto. Hinc alij spolia occisis direpta Latinis. Secundum suæ gentis ritum, alia hostilia arma, alij perceptorum cremabant cadauera. Feruentesq; rotas. Nimio, scilicet cursu, alibi, volat vis feruidus axis. Hora. Metaque feruidis euitata rotis. Et non felicia tela. Quibus se defendere nequiverunt. Ma-

Quod vitam moror inuisam, pallante perempto,
Dextera causa tua, est, Turnum gnatoque, patrique
Quam debere vides: meritis vacat hic tibi solus
Fortuneque locus: non vite gaudia quero,
Nec fas: sed gnato Manes perferre sub imos.
Poe. Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera, atque labores.
Iam pater Aeneas, iam curuo in litore Tarchon
Constituere pyras: huc corpora quisque suorum
More tulere patrum: subiectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine celum.
Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos: ter mestum funeris ignem
Lustrare in equis, vlulatusque ore dedere.
Spargitur & tellus lacrymis, sparguntur & arma.
It cælo clamorque virum, clangorque tubarum.
Hinc alij spolia, occisis direpta Latinis,
Coniiciunt igni galeas, ensesque decoros,
Frenaque, feruentesque rotas: pars munera nota,
Ipsorum clypeos, & non felicia tela.
Multa bouum circa maectantur corpora morti,
Setigerosque sues, raptasque ex omnibus agris
In flammam ingulant pecudes: tum litore toto
Arduentes spectant socios, semistaque seruant
Busta: nec auelli possunt, nox humida donec
Inuertit cælum stellis fugentibus aptum.
Nec minus & miseri diuersa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, & corpora partim
Multa virum terræ infodiunt auctaque partim
Finitimos tollunt in agros, vrbique remittunt.
Cetera, confusæque ingentem cædis aceruum,
Nec numero, nec honore cremant: tunc vndique vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cælo dimouerat umbram:
Merentes altum cinerem, & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.

stantur corpora morti. Aut in morte, aut Morti. i. ipsi deæ. Stat. in Scopulis mors sæua sedet. Lucan. Ipsamque vocatam quam petat è nobis tibi mortem coge fateri. Circa autem, ideo quia ut Hom. dicit, in morte Patrocli circa corpus extincti, tam homines quam pecora immolabantur. Vnde est in vj. Ossaque lecta cado texit Corineus ahenos. Hom. ἐν τῷ ἄδ Patrocli pyram:

Εὐδὲ θίπει κελίτος καὶ ἀλάφαι-
τος ἀμφιφορῆαι

Πρὸς λέκκα ἡλίων, πύσρας δ' ἐ-
ρίαι χεῖρας ἔππας

Εὐσμένωι ἐνέβαλλε πυρὶ μελά-
λα σενάχιζον.

Εὐνέα τῶγε ἀνακτι τραπέξῃ
κύνουσε ἦσαν.

Καὶ μὲν τῶ μ' ἐνέβαλε τυρὺ δὴ
δερτομήσας.

Raptas Raptim aduectas, nam post inducias rapere non poterant, aut certe raptas, bellis. i. è pore. Stellis aptum. Coniunctum. Nec minus. Etiam. Innumeras struxere pyras. Hoc loco multis rebus ostendit immensam cædem factam esse Rutulorum. Finitimos tollunt in agros. Qui enim elöginquo venerant, referri non poterant. Vrbique remittunt. Deest vnicuique, & meminit antiquæ consuetudinis, nam ante etiam homines in ciuitate sepeliebantur. Quod postea Duellio consule senatus prohibuit, & legauit ne quis in vrbe sepeliretur. Vnde imperatores & virgines Vestæ, quia legibus non tenentur in ciuitate habent sepulcra. Denique etiam nocentes virgines Veste licet viuere, tamen intra urbem in Cæpo scelerato obruebantur. Nec honore. Quia nec numero, nam aliud verbum pendet ex altero. Confusa ruebant Ossa focis, Aut quia dixit multos crematos. Aud si ad honoratorum cadauera referas, ut supra diximus, Confusa propter simul animalia concremata. Ruebant. De cineribus et ruebant. Tepidoque onerabant aggere terræ. Hypallage, hoc est ossa trepida.

Et iam fama, &c. Prosequitur lamentationem, & ut in argumento dictum est, affectus paternos Euandri in Pallanta filium vngenitum. Vnde cum nihil receptum est Donati. Ordo est. Et fama (scribitur etiam phama, nam & a græco, & latino deduci potest, sed obseruatum fere est ut quoties, poetice pro persona ponitur, filia videlicet terræ per ph, scribatur) volans, quia in rebus, aduersis, vnde in iij. Fama malum quonon aliud velocius vllum Mobilitate viger, viresque acquirere eundo, exstans prænuncia tanti luctus, quantus. i. esse solet in nece vngeniti regis, replet iam Euandrum, & domus, & moenia Euandri, sup. luctu aut sermone de morte Pallantis, fama dicit, sup. ea quæ ferebat. i. afferebat: modo. i. paulo ante: Pallanta victorem, sup. esse Latio. i. in agro Latino, quia multos priusquam occumberet strauit, eaque res ad Euandrum subito perlata est. Arcades ruere. i. ruebant, aut potius ceperunt ruere. i. effusim currere, ad portas, & rapere more vetusto. i. ex antiquo instituto, faces funereas. i. funeribus aptas, via licet longo ordine flammarum, & discriminat. i. diuidit discrimina ponens agros late. i. in latum. Turba Phrygum. i. Troianorum, ab Aenea cum funere missorum, veniens contra. i. aduerso, iungit agmina plangentia, quæ. i. agmina plangentia postquam matres f. Arcadam, viderunt succedere recto. i. ad rectum regium, ipsi incendunt urbem mestam clamoribus. i. vlulatibus. At. i. sed, vlla vis non est potis. Non potest tenere Euandrum

Virg.

Rr

drum

Asc.

v. 112

drum, sed venit in medio. s. pompā ducentium, & procubuit super Pallanta, & hoc pheretro. i. capulo quod ferebatur, reposito. i. reposito. aut pheretro, sup. cum Pallante reposito procubuit, super i. desuper, atq; herer, sup. in eo, & lacrymans & gemens & via. i. meatus & arteria, est vix. i. cum difficultate laxata tandem. i. post multam morā dolore. i. propter dolorem nimium constricta voci. i. sermoni, & sup. dixit. O Palla tu non dederas parenti. s. mihi, hæc. i. huiusmodi promissa, sed sup. ut velles credere cautius. i. prudentius. seuo Marti. i. bello te. Ego haud ignarus eram. i. bene sciebam, quantum noua gloria, & p̄dulce decus primo certamina possit in armis. i. apud armatum, cuius (inquit Seru.) consilium cupiditas victoriæ plerumque conturbat. Primitiæ. i. auspicia aut principia, iuuenis. s. cuiuscunque aut tua o Palla sunt sup. misera. i. infelicia, & rudimenta. i. eruditiones belli propinqui, i. bellum propinquū a iuvene rite gerēdum, sunt, supp. dura. i. difficilia eruditioni, & nulli. i. non ulli, & vota & preces meæ non sunt exauditi ulli deorum, & tu o coniux. s. mater Pallantis sanctissima. i. cuius vita integerrima hac caruit molestia, felix, supp. es tua morte. i. quod mortua es, neq; seruata in hūc dolorē. Ego contra. i. e contrario, vici mea fata. i. tempus vite fatale, viuendo. s. vltra illud quod profuerit, non vltra id, qđ fata instituerūt, ut ego superstes. i. superuiuens gnato, restare, reliquus essem, genitor. i. cum sim genitor, quē, ut prius natum, ita prius decessisse decuit, & quem, sup. secutum arma socia, Troum. i. Troianorum, Rutuli obruerent. i. obruere debebant, telis. s. suis, ipse. i. ego de diffem. i. dare debuissim animam. i. vitam, atq; hæc pompa referret. i. referre deberet domum me nō Pallanta, nec o Teucris; ego arguerim. i. reprehensos vel vos, nec fœdera. s. vestra, aut vobiscū iſta, nec dexteras quæ iunximus hospitio, nec fidem iure hospitalitatis mutuo acceptā, Ista fors. i. hoc infortuniū, & misera cōditio deuenerat nostræ senectæ. s. ætati, hoc est fataliter nobis prescīta, qđ si mors immatura. i. præcox, & ante debitos annos veniens, manebat. i. certe expectabat, natū. i. filiū, iuuabit. i. delectabit me ipsum ducētem Teucros in Latinum cecidisse. i. oppetisse, & hoc millib. Volscorū cæsis. i. occisis ab eo, ante. i. priusquam caderet quin. i. quinetiā, o Palla, ego nō digner. i. dignum censeam, aut faciam te alio funere. i. Pompa funebri, quā sup. dignatur pius Aeneas, & q̄ dignatur Phryges magni. i. magnifici, aut in magnū imperiū vocati, & q̄ duces Tyrreni, & q̄ oīs exercitus Tyrrenū pro Tyrrenorum. sup. dignantur. Nam ferunt. s. tecum. magna trophæa. i. spolia ab hostibus superatis, aut in fugam versis detracta, eorū. s. quos tua dextera, dat p̄ dedit, leto, i. morti tu quoque. i. etiā tu, o Turne stares nūc immanis trūcus. i. detrūcato capite, aut alijs mēbris in armis. s. tuis, sicut in Mezeti trophæo visum est, si, sup. par ætas eēt. s. mihi, & fuisset filio, & si idē robur esset ab annis. i. si Pallas non fuisset iunior quam ut tecū cōtenderet, & si ego non essem senior. Sed quid. i. ad qđ, ego infelix demoror. i. detineo. Teucros, armis. i. ab armis. i. cur eos non remitto, ut Turnū cædant: vadite o Teucris, & vos memores referte regi. s. vestro Aeneæ, hæc mandata, tua dextera est causa qđ ego moror. i. sustineo vitā inuisam. i. molestā, & odiosā mihi Pallante perempto. i. dicite regi vestro Euander dicit, qđ non amplius vellet viuere, nisi dextera, tua esset in causa, quā si dextram. tu vides debere & nato, & patri, Turnum. i. necē Turni, hic solus locus vacat. i. reliquus est tibi, & fortunæ, meritis. i. merendi de Euandro. i. dicite quod solummodo vnus est bene de me merēdi locus, reliquus. s. ut Turnum, occidat, ego non quæro gaudia vitæ. i. voluptatem in viuendo amplius nec fas sup. est me gaudia vitæ quærere perempto filio, sed quæro. sup. i. desidero, perferre. s. nūcium nece Turni, ad imos manes. i. ad inferos, vbi sunt manes Pallantis. Aurora interea, &c. Extulerat lucē, &c. Recitat quomodo per inducias, & pacem

sequeſtram mandata ſint ſepulture interfectorum vtrinque; cor
pora. de qua re nihil extat Don. Ordo autem eſt. Aurora extu
lerat interea. ſ. dum hæc apud Euandrum fierent: mortalibus
miferis. quia lucis egentibus, & conſeruatiõis, & ſuę virtuti,
ſi derelinquatur pereuntibus lucem almam. i. altricem, & con
ſeruatricem vtrinque vitę. i. referens opera. i. exercitia, atq; la
bores. pater Æneas, & Tarcõ. ſ. Hetrufcorum rex, cõſtituere in
littore curuo pyras. i. ſtrues lignorum, vt incendantur in for
mam ignis aſcendentis extructas, quiſq; .i. quilibet tulere huc
.i. ad has pyras corpora ſuorum. ſ. amicorum notorum neces
ſariorum, ac familiarum more patrum. i. ex vetere patrum in
ſtitutione & traditione, & hoc ignib. atris, i. funebribus, atris
aut fumofis futuris ſubiectis. ſ. ſub pyras, cælum conditur al
tum. i. alte & profunde in tenebras caligine ſ. fumi, aut quia
non niſi noctu incēdebantur pyre, & ſupp. Teucri & Hetruf
ſci atque Arcades cincti armis. ſ. gladijs fulgentibus, decurre
re. i. decurrerunt ter circum rogos. i. congeries lignorum, ac
cenſos, quia tunc rogi ſunt cū incenſi illuſtrare. i. circumie
runt more luſtrantium in equis ter ignem ſuperis mœſtum. i.
meſtitiam afferentem, & dedere ore vlulatus i. euulatus lamē
tabiles, & tellus ſpargitur. i. conſpergitur lacrymis, & arma,
ſup. eorum ſpargūt lacrymis; Clamor virum pro virorū &
clangor tubarum, it. i. diffunditur cælo. i. ad cælum, hinc. i. de
inde alij conijciunt igni. i. in ignem. ſpolia dirēpta Latinis oc
ciſis. arma dicit videlicet galeas, & enſes decoros, & fræna, &
rotas. ſ. curruum, feruentes. i. ſci uide actas, pars. i. partim, aut
lij. ſup. conijciūt in ignē, munera nota ipſorum. i. arma ipſis oc
ciſis nota & cara, quia viuī illis oblectati erant, videlicet cly
peos. i. arma deſenſiua & tela nō felicia. i. quibus infelicitate vſi
erant, cum non proſtrauerint, ſed, pſtrati ſint. Multa corpora
bomū, maſtātur morti. i. deæ morientium circa. ſ. corpora vrē
da, aut per circuitum, & iuglant in flammam. ſ. proijciendos
ſues ſetigeros. i. apros, & pecudes raptas ex omnibus agris tum
.i. deinde, ipſi ſpectant. i. proſpectant, toto littore. i. per totum
littus, ſocios ardētes, & ſeruant buſta ſemuſta. i. ad dimidiū e
xuſta. (Buſtum autem dicitur quaſi bene vſtum, & eſt vbi vſto
rū cineres quaſi in urnam quæ ab vrēdo quoq; dicitur, condū
tur) neque poſſunt auelli donec nox humida inuertit cælum
apertū. i. coniunctū ſtellis ardentibus. i. donec nox ingruit. Nec
minus. i. & nihilominus miſeri Latini ſtruxere in diuerſa parte
innumeras pyras, & infodiūt multa corpora virū. i. virorū par
tim terre. i. in terrā ſup. quā iacebant, & tollūt partim corpora
euecta in agros finitimos & remittūt ſup. partim, vrbi. i. ad vr
bem ſup. eorum qui illic oriūdi erant, nā cremant cetera. ſ. cor
pora, & ingentem acervū cædis. i. ſtragis cæſorum conſuſe. i.
commixte, quia ignobilium & plebeiorū, nec numero. i. & ſine
numero. i. non numerādo eorum corpora nec honore. i. & ſine
honore. i. ſine odoribus & inſignibus. Agri vaſti collucent tūc
certatim. i. cū certamine vtriuſq; parus, ignibus crebris. Ter
tia lux. ſ. ſolis dimouerat cælo vmbra. ſ. terre gelidā. i. noctē
humidam & ſubfrigidam cū ſupp. ipſi merentes ruebāt. i. di
ruebant altum cinerem & oſſa conſuſa ſociis. i. vſtrinis, & one
rabant, ſupp. ea aggere terræ tepido, quia ipſa erant tepida.

V A R I A L E C T I O.

Et mētia replet. Antiqua exempl. Complet, legunt. Succedere tecto. In lib. antiq. Muris, legitur. In Med. Tectis. Palante reposito. In antiq. lib. Palanta, legitur. Procubuit super, atq; heret. Rom. liber, Procumbit, legit. Tandem voci laxata. In Rom. lib. Vocis, habetur. nec vos arguerim. Teucris. In lib. A. antiq. Arguerem, legitur. Sors ista senectæ. Antiqua exemplaria, Illa legunt. Cecidisse iuuabit. In Romano libro, Iuuaret legitur. Magna trophæa ferunt. In Romano, & aliquot aliis, Ferant, habetur. Ingentem cædis aceruum. In Rom. li. legere est, Stragis aceruum.

SERV. **P**Rediuitis . More Græco
epitheton incongruum
huic loco posuit . Longe pars
maxima luctus . Valde , & hoc
est melius quam quod lega-
tur . Longi . Hic matres , quia
scit hæc nomina ad aliquid per-
tinere , non addidit deshebant si-
lios , aut meritos , aut fratres .
Iubent . Volunt , exposcunt .
Ingrauat . Maiorem inuidiam
contitat . Testatur . Testifi-

*Iam vero in tectis prædiuitis vrbe Latini
Præcipuus fragor, & longe pars maxima luctus.
Hic matres, misereque nurus, hic cara sororum
Pectora mærentum, puerique parentibus orbi
Dirum execrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipsam armis, ipsumque iubent decurrere ferro,
Qui regnum Italiae, & primos sibi poscat honores,
Ingrauat hæc seuus Drances, solumque vocari
Testatur: solum posci in certamina Turnum*

catur etiam legatorum fidem
qui cum eo fuerant . Obum-
brat, Subaudis Turnum, tue-
tur, defendit, & est translatio
ab arboribus. Hoc ad autem di-
cit, Amor reginæ fauorem
popularem plurimum prode-
rat Turno . Meritis susten-
tat trophæis . Quia multos
occiderat, ut etiam ipse dictu-
rus est . Ecce super . insu-
per, ad cumulationem malo-
rum,

tum. Mæsti. Hoc sermone eos nihil egisse significat. Magna Diomedis ab vrbe. Legitur & magni Nil dona, nec aurum. Ordinem legationis exequitur dicens, inaniter perfecta omnia esse quæ possent efficaces legati perficere auro, precibusq; & promissione. Pacem Troiano ab rege petendum. Sicut etiam supra diximus, cū per gerundij, modum aliquid dicimus, per accusatiuum elocutionem formemus necesse est. Lucretius, Aeternas quoniam penas in morte timendū. Item Salust. Castra sine vulnere introitum. nam castra accusatiuus pluralis est, qui multis errorem facit vt videatur esse nominatiuus, quia neutra triptota sunt, & similis est nominatiuus accusatiuo. Rex ipse Latinus. Qui aut consolari debuit, aut defendenda reipub. apud eū inire consiliū. Fatalem Aeneam manifesto numine ferri. Modo perniciosum omnibus Aeneā. Manifesto numine. i. manifesto deorū indicio ad Italiam venisse, numinū irā testatur, quā cognoscimus tantorū cæde lociorum. Alta intra limina cogit. Queritur cur ad priuatam domum conuocetur senatus, qui non nisi ad publica, & augurato condita loca conuentre consuevit. Sed scimus domum Latini augurato conditam, & eandem tā templum fuisse quam curiam, namque in superioribus legimus tectum augustum. i. augurio conditū. Item paulo post, Hinc sceptrā accipere, & primos attollere fasces Regibus omen erat, hoc illis curia templum. Merito ergo ad domum regis, quasi ad locum publicum conuocatur senatus nam vt ait in 7. Tali intus templo diuum, patriaque Latinus Sede sedens. Idcirco etiam in Palatii atrio, quod augurato conditum est, apud maiores consulebatur senatus, vbi etiam arietes immolabantur quod vt in 7. diximus [Virg. ad Latini transitū] domum. Multi dicunt perire Virgilium nec templi nec curiæ hoc loco fecisse commemorationem: sed tantū dixisse intra tecta regia, vt ostenderet consilium quod initur, non esse complendum, quia nec rite est inchoatum. Et n. quæ dicit Latinus, effectū carebunt. Olli illi, secundum Ennium. Fluunt. Festinanter incedunt. Et primus sceptris. Primus inter sceptriferos. namq; apud maiores, oēs duces cum sceptris ingrediebantur curiam. Postea coeperunt tantum ex consulibus, & signum erat eos fuisse consules. Aetola ex vrbe remissos. Quam condiderunt hi qui de Aetola venerunt. Græciæ prouincia. Vnde Diomedes habuit socios de tribus eius ciuitatibus, quas habet Aetolia Pleuron, Olenon, Calidona. Sic ergo Aetola dixit ex vrbe, vt & tandem Eubois Cumarum allabatur oris. Et responsa reposcit. Mire ait reposcit. Ante n. rex solet a legatis vniuersa cognoscere, & sic eos præsentē populo iterum omnia iubere narrare, Vnde est, Ordine cuncta suo. Nam nihil licet prætermittere, Vnde & superflua narrari consueuerunt.

SC.

Iam vero in tectis &c. Describit statum domus Latini in qua variæ de bello habitæ sunt sententiæ, alijs Turnum accusantibus, alijs pp Amatam Reginā protegētib; docetq; aduētū legatorū quos ad Diomedem qui turpitudine coniugis suæ fugiens in Apuliam profugerat Latinus, dissidēs tam armis, & auspicijs Turni legauerat, docetq; ad respōsa per eos recitata variè cōcursum. Circa quā rē sunt verba Donati. Ecce, sup mæsti, Ecce inopinatum pronunciat malum hæc dictio & grauis satis ac vehemens. Neque aurum. quod quidem etiam qui nullo odio commoti sunt, in prælium excitat, & ad iniurias vt pbauit in Pygmalione, & in Polymnestore. Alta ad limina interiorē partē domus intelligit, & non curiam quā descriperat, in qua de rebus lætis agebat. Olli conuenire, ostēdit quā cupide propter magnitudinē periculi omnes, concurrerent. Hæc ille. Ordo est. Iam vero. i. ad verum aut precipue ingēs fragor. i. cōcrepitus obstrepētium & murmurantium, erat sup. in tectis appositorie, vrbe, Latini prædiuitis. i.

*Multa simul contra varijs sententia dictis
Pro Turno, & magnum reginæ nomen obumbrat;
Multa virum meritis sustentat fama trophæis.
Hos inter motus medio flagrante tumultu,
Ecce super mæsti magni Diomedis ab vrbe
Legati responsa ferunt, nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum, nil dona, nec aurum,
Nec magnas valuisse preces, alia arma Latinis
Quærenda aut pacem Tnniano ab rege petendum,
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus;
Fatalem Aeneam manifesto numine ferri
Admonet ita deum, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque suorum
Imperio accitos alta intra limina cogit.
Olli conuenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta vijs. sedet in medijs rex maximus æuo,
Et primus sceptris haud læta fronte Latinus.
Atque hic legatos Aetola ex vrbe remissos,
Quæ referant fari iubet, & responsa reposcit
Ordine cuncta suo tunc facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens, ita fariet insit.*

ces. s. hostis ipsius Turni. & ideo sequus ingrauat. i. in malū Turni augmentat & grauiora, hoc est maioris momēti facit hæc, & testatur. i. affirmat ex legatione solū Turni. s. vocari. i. puo caria ab Aenea in singulare certamē & solū Turnū posci ab Aenea in certamine simili. pariformia, multa snia varijs dictis pro Turno contra. s. Drancē facit & magnū nomen. i. magna auctoritas, Amata. i. reginæ obumbrat. i. quasi vmbra sua protegit Turnū; & multa fama sustentat. i. contra aduersarios, & deprimētes stāgem protegit virum. i. Turnū, Trophæis, meritis. i. clavis facinoribus per quæ trophæa figere meruerat. Ecce, q. d. repente & præter spē, legati mæsti, ferunt. i. afferūt a magna vrbe Diomedis quam. s. in Apulia construxerat, super. i. insuper, hoc est medio tumultu flagrante. i. ardente inter hos motus. i. ip. vrbe cōcitatos, ferunt autem respōsa. s. nihil actum, sup. esse, omnibus impensis tantorum operum. i. tam sumptuosæ legationis donā nihil valuisse nec aurū valuisse, nec magnas pces valuisse. s. apud Diomedem contra Aeneam, & alia arma quærenda sup. esse Latinis, aut (vt Seru. legit) petendum sup. esse. i. petere oportere pacem ab Troianis, quia non dicit arma quærendū, sed quærenda, credo cōsimiliter per gerundiuum nomen dicat, pacem petendam vt sit, & ferunt pacem petendā, supp. esse a rege Troiano. s. Aenea. Ipse Rex Latinus, deficit. i. viribus & quasi exanimus deficit ingēti luctu. i. præ dolore, ira deum. i. deorum, hoc est pugna infelix quæ dijs iratis videtur commissā admonet Aeneā fatalem. i. fatis cōcessum, ferri. i. duci ad regnum Italiæ, manifesto numine. i. nutu deorum id manifeste indicat, & tumuli. s. occisorū recentes ante ora sup. id admonent Ergo q. s. ita per sua sum habet cogit magnum concilium. i. conuocatorū cætum, & primos suorū. i. primores & procures, accinctos. i. aduocatos. s. imperio. i. mandato regio. intra alta limina. s. regiæ domus, Olli. i. Omnes illi qui vocati erant conuenere. i. cōparuerunt, & fluunt. i. confluunt, hoc est celeriter accurrūt vijs plenis. i. opplendo vias ad tecta regia, rex. s. Latinus maximus æuo. i. annosissimus, & primus sceptris. i. intra sceptrā tenentes, aut sedens primus in medijs, vt. s. oēs audire possent, sup. cum sceptris. i. in signi regio, fronte haud læta. i. mæsta & tristi. Atque iubet, hic. i. in hoc loco & tempore. i. cum sic sederet legatos remissos. s. a Diomede, ex vrbe Aetola. i. quā Aetoli, hoc est ex Aetolia profecti construxerant in Apulia, ferri quæ referant. i. reportent a Diomede & reposcit. i. exigit respōsa. s. Diomedis cuncta suo ordine. i. vt cuncta recitentur suo ordine tum. i. deinde silentia facta sunt linguis, & Venulus. s. princeps legationis parens. i. obediens, dicto. i. mandato regio insit. i. incipit, fati ita. i. ad insequentem modum.

Et longe pars maxima luctus. In Rom. lib. Longi, habetur. Ingranat hæc sauius Drances. Ex libris antiquis, ingrauat & legitur. Posci in certamina Turnum. In antiquissimis, aliquot legitur, Certamine. Medio flagrante tumultu. Vetera exemplaria, Medio in flagrante legunt. Ecce super mæsti
Rr a magna

habētis laram familiam, vnde ingens oriebatur fragor, nō est ergo impertinēs, vt Seru. vult epitheton, quia alterum pēdet ex altero, ideo. n. ingens erat fragor, & longe maxima pars luctus erat in tectis, & vrbe Latini quia prædiuitis. i. pter ceteros diuitis, & laram familiam & multos ciues habētis. Nam matres quæ liberos lugebant, & miseræ nurus quæ maritos ac sponfos lugebant, & cara pictura sororum moerentium. i. merentium propter necem fratrum, & pueri orbi parentibus, execrantur. i. cū execratione detestantur hic bellū dirum. i. cū deorum ira acceptum, & hymenæos. i. auspiciā nuptialia Turni, & iubet. i. volunt, & exposcunt aut cēsant, ipsum Turnum. s. decernere sup. debere armis, & ipsum decernere ferro, ipsum inquam q. poscat sibi regnū Italiæ, & primos. i. regales honores Drā

VARIA
LECT.

magna Diomedis ab vrbe. Libri antiqui &, Magni, & Magna, legunt. Aut pacem Troiano ab rege petendum. Liber Rom. antiq. A rege petendam. Altra intra limina cogit. In an-

tiq. lib. Moenia, legitur. Sedit in medijs Rex maximus æuo. Et primus sceptris. In antiq. omnibus exemp. legere est, Et maximus æuo, Et primus sceptris.

SIRV.

Vidimus ò ciues Diomedem, Argiuq; castra; unde eos redeuntes grauissima tēpestate fatigatos per diuersa dispersit. Hora Cū Palas vsto vertit irā ab Ilīo. Reuera at cōstat Græcos tēpestate laborasse æquinoctio vernali, qñ manubiæ Mineruales. i. fulmina, tempestates grauissimas cōmouent Vñ pariter dicēdo. Sydus, virūq; cōplexus est. Nā Sydus & tempestatem significat, & re vera Sydus. Hæc aut numina q̄ inter sidera nō videmus, licet sua signa propria nō habeāt, cū aliis portetate sūt pmixta, vt Ophiucus ipse est Aesculapii. Gemini, Apollinis & Herculis esse dñr. Sic Mineruæ Artes eē dignoscitur. Vltorq. Caphareus. *το δὲ τὸ ἐστὶν καυτὸς Εὐβοϊκῆς.* Nam Euboea insula est in qua mons Caphareus circa quem Græci perire naufragio. Vltor autē ideo dixit, q̄ Nauplius Palamedis pater dolēs filiū suū factione interemptum, vt in secūdo cōmemorauimus: cū videret Græcos tempestate laborare, mōtē Caphareū ascendit, & elata facula signū dedit vicini portus. Qua re decepti Græci inter asperrimos scopulos naufragiū ptulerūt. **V**idit. In hac parte recitatur responsio Diomedis quam oratorib⁹ Latinis dederat, & in qua mire cōtinet Aeneæ laus vt pote quæ ab eo qui quondam hostis erat, id enim gloriosum esse significauit Dido in i. dicēs. Ipse hostis Teucros ingni laude ferebat. de qua re cum totus desideretur Don. Ordo est. O ciues nos vidimus Diomedem, aut Diomedē secundū Grēcā declinationē, vt Seruius docet & castra argiuā. i. castrum ab Argiis in Italia constituta, atq; nos emensi iter superauimus omnes casus. i. itineris. i. perfecimus legationē nostram, & contigimus manum. i. Diomedis quā. i. per quā tellus Iliā. i. regio Iliaca concidit. i. desolata est & ruinam fecit Ilium, nā ipse Diomedes cū Vlyssē Palladium sustulit, eundē q; Aeneas fortissimum appellauit, dicens in i. O Danaū fortis fimegētis Tydide &c. Ille. i. Diomedes ad quē legati sumus victor. i. voti cōpos, condebat in agris Gargani. i. mōtis, Iapygis pro Iapygi, hoc est ab Iapygia quæ est Apulia in mare Adriaticū procedētis, vrbe Argirippam cognomine. i. cognomento gētis patriæ. i. ab Agrolippo ciuitate quæ postea Argirippa denominata dicitur ab equis Hippoliti, & vtrunque nomē formatum ab argos & hippos, quod est equus & equa. Fuit aut triplex Argos Thessalicū, Achaicū, in Pelopōnēso & Aetolicū, vñ prius dixit Argiuq; castra, Iapyx at fuit filius Dædali a quo plurima pars Apulię Iapygia dicta est. Postq̄ nos introgressi sup. lunus & copia. i. facultas fandi corā. i. in pñtia eius data sup ē nobis, nos pferimus munera, & docemus nomē. i. nobilitatē & genus nostrū & patriā & docemus q. i. vir in tulerit nobis, bellū q̄ antiquus ipsius hostis Aeneas, & q̄ cā attraxerit sup. nos Arpos vbi. i. ipse erat in Apulia. Ille auditis. i. nobis reddidit hæc ore placido. i. benigno, o gētes fortunatē, regna Saturnia. i. i. q̄b. Saturnus oli regnauit cū Iuno, & aurea cōdidit secula. Ausonii antiq. q. i. primi Italiā tenuistis, q. i. qualis, q. d. nimirū inimica fortuna sollicitat vos, & suadet sup. vobis laceffere. i. puocare, bella ignota. i. incognita q̄ si noueritis lōge fugerētis, q̄a nos q̄dē victores sum⁹, sed nos oēs q̄cūq; violauim⁹ ferro. i. deuastauim⁹ agros Iliacos. i. Troianos expēdimus. i. psoluimus, & luim⁹ p orbē. i. p varias partes mūdi, supplicia infāda. i. q̄ effari neq̄o p magnitudine aut q̄ effanda nō sunt p turpitudine, & expēdimus penas scelerū. i. de scelerib⁹ in Troianos cōmissis, existētes manus. i. multitudine armata, miseranda vel. i. ē Priamo, mitto. i. præter mitto, & dicere nolo ea q̄ exhausta. i. trāacta sūt bellādo sub altis muris. i. Troiē, hoc est quot strages de nobis illic editę sint, q̄ uis fuerim⁹ victores, & mitto. i. omitto dicere, quos viros Simois ille. i. notissim⁹ fluui⁹ Troiē, pmat. i. obrutos ags. i. imer

Ven. Vidimus ò ciues Diomedem, Argiuq; castra; Atque iter emensi casus superauimus omnes: Contigimusque manum, qua concidit Iliā tellus. Ille vrbe Argirippam patriæ cognomine gentis Victor Gargani condebat Iapygis agris. Postquam introgressi, & coram data copia fandi: Munera præferimus, nomen patriamque docemus: Qui bellum intulerint, quæ causa attraxerit Arpos: Auditis ille hæc placido sic reddidit ore.
Dio. O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii, quæ vos fortuna quietos
Solicitat, suadetque ignota laceffere bella?
Quicumque Iliacos ferro violauimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premit ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerum penas expendimus omnes:
Vel Priamo miseranda manus, scit triste Mineruæ
Sidus, & Euboicæ cautes, vltorque Caphareus.

unde eos redeuntes grauissima tēpestate fatigatos per diuersa dispersit. Hora Cū Palas vsto vertit irā ab Ilīo. Reuera at cōstat Græcos tēpestate laborasse æquinoctio vernali, qñ manubiæ Mineruales. i. fulmina, tempestates grauissimas cōmouent Vñ pariter dicēdo. Sydus, virūq; cōplexus est. Nā Sydus & tempestatem significat, & re vera Sydus. Hæc aut numina q̄ inter sidera nō videmus, licet sua signa propria nō habeāt, cū aliis portetate sūt pmixta, vt Ophiucus ipse est Aesculapii. Gemini, Apollinis & Herculis esse dñr. Sic Mineruæ Artes eē dignoscitur. Vltorq. Caphareus. *το δὲ τὸ ἐστὶν καυτὸς Εὐβοϊκῆς.* Nam Euboea insula est in qua mons Caphareus circa quem Græci perire naufragio.

Vltor autē ideo dixit, q̄ Nauplius Palamedis pater dolēs filiū suū factione interemptum, vt in secūdo cōmemorauimus: cū videret Græcos tempestate laborare, mōtē Caphareū ascendit, & elata facula signū dedit vicini portus. Qua re decepti Græci inter asperrimos scopulos naufragiū ptulerūt.

Vidit. In hac parte recitatur responsio Diomedis quam oratorib⁹ Latinis dederat, & in qua mire cōtinet Aeneæ laus vt pote quæ ab eo qui quondam hostis erat, id enim gloriosum esse significauit Dido in i. dicēs. Ipse hostis Teucros ingni laude ferebat. de qua re cum totus desideretur Don. Ordo est. O ciues nos vidimus Diomedem, aut Diomedē secundū Grēcā declinationē, vt Seruius docet & castra argiuā. i. castrum ab Argiis in Italia constituta, atq; nos emensi iter superauimus omnes casus. i. itineris. i. perfecimus legationē nostram, & contigimus manum. i. Diomedis quā. i. per quā tellus Iliā. i. regio Iliaca concidit. i. desolata est & ruinam fecit Ilium, nā ipse Diomedes cū Vlyssē Palladium sustulit, eundē q; Aeneas fortissimum appellauit, dicens in i. O Danaū fortis fimegētis Tydide &c. Ille. i. Diomedes ad quē legati sumus victor. i. voti cōpos, condebat in agris Gargani. i. mōtis, Iapygis pro Iapygi, hoc est ab Iapygia quæ est Apulia in mare Adriaticū procedētis, vrbe Argirippam cognomine. i. cognomento gētis patriæ. i. ab Agrolippo ciuitate quæ postea Argirippa denominata dicitur ab equis Hippoliti, & vtrunque nomē formatum ab argos & hippos, quod est equus & equa. Fuit aut triplex Argos Thessalicū, Achaicū, in Pelopōnēso & Aetolicū, vñ prius dixit Argiuq; castra, Iapyx at fuit filius Dædali a quo plurima pars Apulię Iapygia dicta est. Postq̄ nos introgressi sup. lunus & copia. i. facultas fandi corā. i. in pñtia eius data sup ē nobis, nos pferimus munera, & docemus nomē. i. nobilitatē & genus nostrū & patriā & docemus q. i. vir in tulerit nobis, bellū q̄ antiquus ipsius hostis Aeneas, & q̄ cā attraxerit sup. nos Arpos vbi. i. ipse erat in Apulia. Ille auditis. i. nobis reddidit hæc ore placido. i. benigno, o gētes fortunatē, regna Saturnia. i. i. q̄b. Saturnus oli regnauit cū Iuno, & aurea cōdidit secula. Ausonii antiq. q. i. primi Italiā tenuistis, q. i. qualis, q. d. nimirū inimica fortuna sollicitat vos, & suadet sup. vobis laceffere. i. puocare, bella ignota. i. incognita q̄ si noueritis lōge fugerētis, q̄a nos q̄dē victores sum⁹, sed nos oēs q̄cūq; violauim⁹ ferro. i. deuastauim⁹ agros Iliacos. i. Troianos expēdimus. i. psoluimus, & luim⁹ p orbē. i. p varias partes mūdi, supplicia infāda. i. q̄ effari neq̄o p magnitudine aut q̄ effanda nō sunt p turpitudine, & expēdimus penas scelerū. i. de scelerib⁹ in Troianos cōmissis, existētes manus. i. multitudine armata, miseranda vel. i. ē Priamo, mitto. i. præter mitto, & dicere nolo ea q̄ exhausta. i. trāacta sūt bellādo sub altis muris. i. Troiē, hoc est quot strages de nobis illic editę sint, q̄ uis fuerim⁹ victores, & mitto. i. omitto dicere, quos viros Simois ille. i. notissim⁹ fluui⁹ Troiē, pmat. i. obrutos ags. i. imer

A1C.

fos contineat, q. d. plurimi succubuerunt priusquam vincemus & victores oēs infanda supplicia expendimus. Sidus. i. aut cōstellatio, seu tēpestas verna, cui Minerua dominatur, aut aries sidus Mineruę quia ei addicitur, triste. i. inimicū & tristitiā afferēs scit sup. quales penās dedimus, vt in j. dictū est de Aiace Oilei filio, & cautes Euboicæ. i. q̄ sunt in Euboca, hoc est Ca phareus vltor. s. iniurię Mineruę illatę aut Nauplio p̄ mortē

Palamedes, vt in ii. dictū est, scit aut quas penās dedimus, q̄a plurimi illic nauifragiū passi sūt, & alii i diuersa exitia cō-
 Vnde in v. d. ciues Diomedem. In antiq. lib. Diomede legi, græco declinatu. Condebat Iapygis agris. In antiq. lib. Aruis, legitur. Postquam introgressi In Rom. lib. legere est. Congres si. Ferro violauimus agros. In R. lib. Populauimus, legit. Quos Simois premit ille viros. In antiq. lib. Premit, habetur.

VAR.
LECT.

RV. **A**trides Prothei Mene laus. Agamennō & Me nelaus vno quidem fataliter fuerant supplicio destinati. nā que Atreus & Thyestes fratres fuerunt in se inuicē sēui, adeo vt Thyestes cū Merope fratris vxore concūberet. qd̄ dolens Atreus, liberos eius epulandos ei apposuit. Sed cū Thyestes post cognitum facinus require ret vltionem, ei Apollo respon dit posse alio scelere illius fa cinoris vindicem nasci, si cum Pelopeia filia concumberet. Quo facto natus est Aegyptus fatalis in Atrei geminam sobo lem. Sed Iuppiter Menelai fata miseratus est p̄ Helenę iuga le confortium, & eū per diuer sa errare maluit, quā Aegypti manibus interire. Hic errās ad Aegyptum vsque puenit, vbi Protheus deus marinus regna uerat, cui aliquando rapta a Theseo Helena dicitur com mendata. Vnde quidam dūt quod ad eam perendam Mene laus ad Aegyptum profectus sit post bella Troiana. Sunt q̄ volunt nec raptam esse a Pari de Helenam, sed aliam causam Troiani belli fuisse, illam. s. quod Herculem quærentem Hylam suscipere noluerunt. Qui autem volunt eam rap tam a Paride, hoc dicunt, quod recepta a Protheo, per Theseū ad Menelaum transitum fece rit, & sic eā Paris rapuerit. Se cundum quod vt supra dixi mus Menelaus ad Aegyptum Iouis voluntate peruenit. s. ne ab Aegyptio posset interimi. Quod aut ait Prothei colum nas, ratione non vacat. Nam columnas, Herculis legimus & in Ponto & in Hispania. Hunc autem Protheum fortissimum & inuictum constat fuisse. Nouimus autem quod omnes fortes, Hercules dicebantur. vnde videtur hoc affectasse Virgilius. vt pro linibus, Prothei columnas diceret, quas habuit Hercules, vt ostenderet eum etiam Herculem dictum. Ad vsque colūnas Prothei. vsque ad fines Aegypti, hoc est vsque ad Pharon ante insulam, nūc partem Alexandriæ. Lucanus, Nunc claustrum pelagi cepti Pharon insula quondam In medio sterit illa mari tempore vatis Protheus, at nunc Pelleis est proxima muris, Prothei autem, Latinus est genitiuus constructus per Syneresim. Ad vsque autem sic est dictum, quemadmodum. Siculo prospexit ab vsque Pachino. Nam cum præpositio præpositioni nunquam cohæreat, Ad vsque & ab vsque licenter admissum est. Exulat, proprie, nam exulare dicuntur qui extra solum eunt. Sane sciendū, q̄a quo tēpore Menelaus iuit ad Agyptū perdidit Canopum gubernatorē, a quo vicina ciuitas nomē accepit, quæ hodieq; mutata litera, Canopos, nominatur. Cy clopas. Græcę declinationis accusatiuus, vnde Græcū habebit accentū. nā Latine ciclopes diceret, sed sic versus stare nō poterat. Regna Neoptolemi referam? Subaudis euersa. Quod ex superioribus intelligitur. Pyrrho autem quid contigerit, manifestum est. Nam vt in tertio legimus. cum veller duce re Hermionem, Orestis ante desponsatam, ab eo est inter aras

*Militia ex illa diuersum ad litus adacti.
 Atrides Protei Menelaus adusque columnas
 Exulat; Aetneus vidit Cyclopas Vlysses
 Regna Neoptolemi referam, versosque penateis
 Idomenei, Libycone habitanteis litore locros?
 Ipse Mycæus magnorum ductor Achium
 Coniugis infandę prima intra limina dextra
 Oppetit: deuicta Asia subsedit adulter.
 Inuidisse deos, patrijs vt redditus oris
 Coniugium optatum, & pulchram Calydonā viderem?
 Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur:
 Et socij amissi petierunt æthera pennis:
 Fluminibusque vagantur aues (heu dira meorum
 Supplicia) & scopulos lacrymosis vocibus implene.
 Hęc adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt
 Tempore, cum ferro cęlestia corpora demens
 Appetij, & Veneris violauit vulnere dextram.
 Ne vero, ne me ad taleis impellite pugnas.
 Nec mihi cum Teucris vllum post eruta bellum
 Pergama; nec veterum memini, latorue malorum.
 Munera, quę patrijs ad me portatis ab oris,
 Vertite ad Aeneam. stitimus tela aspera contra,
 Contulimasquę manus: experto credite, quantus
 In Clypeum assurgat; quo turbine torqueat hastam.
 Si duo præterea taleis Idęa tulisset
 Terra viros; vltro Inachias venisset ad vrbeis
 Dardanus, & versus lugeret Gręcia fatis.
 Quicquid apud durę cessatum est menia Troię,
 Hectoris, Anequę manu victoria Graium
 Hęsit, & in decimum vestigia rettulit annum.
 Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis:
 Hic pietate prior. coeant in fędera dextrę,
 Qua datur: ast armis concurrant arma, caute.
 Et, responsa simul quę sint, rex optime, regis
 Audisti; & quę sit magno sententia bello.*

subsedit, erit remansit, vt Extremus galeaque ima subsedit Accites, vt sit sensus. Asia propter adulteriū ptulit bella, quæ remanente adultero finita esse nihil pro fuit. vt cum indigna tione sit dictū, Dū primū adulteriū vindicat, aliud rursus emer sit. Prima interlimina In ipso limine imperij. i. in littore quia s̄m Ho. Clitēnestra Agamennoni occurrit ad litus, & il licum susceptum submisso adulterio inter epulas interemit.

Ἀλλὰ μοι αἰ γινώσκεις τοῦ ἕως θανάτου τε μέροντε
 Ἐκτα σὺν οὐ λυμένη ἀλόμωσιν κινδυνεύσας
 Δειπνίσασθαι σίσει νῦν τε κατέκτανε βούνη πηγάτι.

Quod & Iuue. tangit, dicens, Quippe ille dies auctoribus vltos Patris erat cęsi. media inter pocula. Alij autem dūt quod in ipso regressu. i. prima die, qua domus suæ limen ingressus est, consilio Aegisthi ab vxore vestem accepit, clauso capite qua implicatus adulteri manibus interiit. Inuidisse deos. Stheneli filius Cylabarus Aegialiam Diomedis vxorem cognouit adulterio, quo cōperto Diomedes reuertī noluit, sed in Apulię partib. condidit sibi sedes, quod Veneris dolo dē esse perfectum, quam in bello Troiano vulnerauerat, Vñ ait, Inuidisse deos. Pulchram Calydonā viderē. vñ de supradictis ciuitatib. quibus imperauit. Nunc ē horribili visu. Hoc loco nullus dubitat fabulę huius ordinē a Virgilio esse cōuer sum. Nā Diomedis socios cōstat in aues esse cōuersos post du cis sui interitū, quę extinctum impatiētes dolebant hęc aues,

Rr 3 hodieque

hodieq; latine Diomedes vocantur, Græci eas erodios, dñt. Habitat aut in insula Electride siue Febra, q̄ est hāud longe a Calabria in cōspectu Tarentinæ ciuitatis. Quinetiā de his auib. dñr, qđ Græcis nauib. læta occurrant, Romanas. i. Latinas vehemēter fugiāt, memores originis suæ, & qđ Diomedes ab Illyricis interceptus est. Portenta. Re vera. n. portentū est, hoīes in aues esse conuersos. Et focij amissi. Legūt nōnulli & Admissis pēnis, sed melius est amissi. Lacrymosis vocib. Dolentes, vel suā mutationē, vel regis interitū, nanq; hoc tāgit latenter. Sperāda. Pro timēda, vt, Hūc ego si potui tū sperare dolorem. Cēlestia corpora Martis, & Veneris numina vulnerauit in bello. Veneris violauit vulnere dextrā. Artificiose agit. nam sciens ea qđ dñr in fine, animis inhærere, suos casus vltimos memoret. Perite ēt Venerē tñ vulneratā a se dicit, Martis suppressēs nomē, qđ ei poterat esse gloriosius, vt videatur oīa quæ pertulit, odio. Veneris ptulisse, cōtra cuius filiū nunc vocatur ad pugnā, vt negās ēt nūc paria formidare videatur. Dextrā autē ēm Homerū dicit, q̄ ait ἐνὶ κάρπῳ. Tales impellite pugnas. Quarū ē pernicioſa victoria. Nec mihi cū Teucris vllū post eruta bello Pergama. Nec ei obijciat illa cōiuratio, q̄ apud Aulidē Græci inierunt, dicit in Troiā excidio sacm cōiurationis esse cōpletū. Nanq; in Troiā, nō Troianos cōiurauerāt Græci. huc. n. spectat qđ dicit, nullū se cū Troianis habere bellū post dirutā Troiā. Nec veterū memini, letorve malorū. Nec meminisse volo victoriarū mearum, quarū nullus obliuisci cōsuevit, nec lætor Troianorū malorū, pro Troianis malis quæ nobis bellantib. pertulerunt. non n. pōt de suis malis dicere, cū & mala sua nullus obliuiscat, & ea ipse paulō añ memorauerit. Lætor aut malorum, figura Græca est, sicut Horatius, Agrestiu regnauit populorū; pro Agrestib. populis. Munera q̄ patrijs ad me portastis ab oris. Hinc iā suasio est & cōsiliū, nā finita est auxiliorū negatio. Vndē & paulo post Venulus ita diuidit dicēs, Et nūc simul quæ sint rex optime regis Audisti, & quæ sit magno snia bello. f. Audisti. Et quemadmodū negauerit auxilia, & qđ nobis dederit de pace cōsiliū. Sterimus tela aspera cōtra, Contulimusq; manu. i. cominus, & ē lōginquo inter nos bella tractauimus. Quantus In clypeū assurgat. aut quantus est quoties in hostē pergens erigit scutū, aut pugnādi executus ē genus. Qui. n. scripserūt de arte militari, dicunt summū genus esse dimicādī, quoties calcato vmbone aduersarij se in hostilem clypeum exigit miles, & ira contra stantis vulnerat terga. Si duo præterea. Hoc est alios duos. Dardanius. Pro Dardanius populus, & posuit principale pro deriuatiuo, sic Hom. τὸν δ' ἐκ τὰς δ' ἀπ' ἀνδρῶν ἀνέμψ. Cessatū est. Tardatum, & mite, quia non habet quos imputet Troianis triumphos, vult eis excidij tarditatem pro victoriā cedere. Hæsit. Tardajest. Vestigia retulit. Retro acta est, & repulsa. Hic pietate priori. Id in Aeneas plus laudat, quod Latinis pacē petituris est vtile, vt eū se credant facilius posse exorare. Prior. præstantior, melior. Quā datur, quā potest, quacunque ratione permittitur.

Asc.

MILITIA ex illa, diuersum ad littus abacti, Atrides Prothei &c. Prosequitur reliq. partē rñsionis Diomedis quare citat penas quas ipsi Græci dederint. vnde Do. Munera, q̄ patrijs. Qui auxiliū nō dat, dat cōsiliū. Hic pietate prior. Vt facile sit impetrare pacē. Hoc ille. Ordo autē est. Nos abacti sum⁹ ad diuersū littus. f. longē a patria nra, ex illa militia. f. infauista q̄ gessimus apud Troiam. Menelaus Atrides. i. Atrei filius habitus, q̄ quis nō sit, exultat ad vsq; .i. vsq; ad colūnas Prothei. i. ad Parō ac fines Ægypti, quo Iouis volūtatē ne ab Ægypto occideret puenit, Vlysses vidit Cyclopes Ætneos. i. in Aetna Sicilia mōte habitātes vbi a Polyphemo Cyclope intercept⁹ erat, vt in iij. visū ē, Vultis sup. aut ad qđ referā regna. Neoptolemi, f. Pyrrhi ab Oreste occisi, & penates. i. deos domesticos Idomenei Regis Cretēsū versos. i. euerſos ipsos pulso, ue, p vel, Locros socios Aiacei Oilei. f. Ozolos, habitātes, sup. in littore Libyco. f. iuxta Pētaopolim, q. d. frustra dñs dicā cū maiora sint dicēda. Nā ipse m ycenēus. f. dñs ductor magno rū Achiū p Achiurū. f. Agamēnō, oppetiit. f. terrā. i. occisus ē, dextrā cōiugis f. Clytēnestræ, infandū. i. q̄ res infanda ē in tra prima limina. i. cū primū domū suā ingrederet adulter. f. Ægyptus subsedit. i. remāsit habitās, Asia, q̄a Troia dñi &c. q. d. Asia potuit vincere, sed n̄ adulterū pellere. Et vultis sup. vt referā deos inuidisse sup. mihi. i. noluisse quasi p inuidiā, vt ego redditus oris patrijs viderē cōiugiū optatū. i. caltrū cū prisca cōiuge, & Calidona. f. ciuitatē meā, pulchrā. i. impollutā adulterio cōiugis, q. d. frustra id fieri cū notoriū sit, multo

aliter euenisse, q̄a pp adulteriū cōiugia auditū, coact⁹ erat patriā suā fugere, & alienas terras petere. Nūc ēt. i. insuper portēta sequūtur. i. persequuntur me visu. i. visione & mōstro horribili, & focij amissi. i. quos amisi, petierūt æthera pēnis. i. euoluērūt in aues q̄ Diomedes dñt, mutati. sed vt Serui⁹ dicit post mortē Diomedis, de quibus dicit Lā dinus sic, Aristot. in lib. de mirabil. audita ait, Diomedē ab Aeneas occisum; & loca in quibus imperauerat occupata. Interfecto illi honores diuini in insula ab eo Diomedea appellata, & tēplū cōstitutū est, eius at focij in aues cōuersi insulā illā incolunt, Diomedesque a Latinis, a Græcis Erodiū vocant. Græcis illuc ad nauigātib. læta applaudunt, ceteros oēs infestāt. Sūt qui dicāt hoc iccirco ita fīctū esse, q̄ magna celeritate nauigātes piraticā exercebāt, & solis Græcis parcebāt. Theodotius aut auctor est illas singulis annis aquā rostris in templū illud inferre, & sic lustrare. Solinus vero scribit has nusq; alibi nisi in insula Diomedea apparere, q̄ a regione Cāpaniæ est. Formā autē iis eandem, quæ fuscis esse, colorem cādidū, igneos oculos, rostra dē-tata, ac gregatim volitare duobus ducibus altero q̄ a frōte agmē ducat, altero q̄ a tergo vrgeat. Præterea eas in cauernulis a se effosis nidificare duplici relicto aditu, vno ab oriēte, quo egrediatur, altero ab occidēte quo regrediatur, Græcis veluti cōiugibus applaudere, reliqs inimicari. Quotidie ēdē celebrāt alis madidis, q. b. excussis aq̄ illā lustrant. Refert Stabro, qđ in Venetis oris Diomedis diuinos statuūt honores, & cādi dū equū illi immolāt. In fine aut vj. lib. & multa alia refert de Heroe. & duas esse insulas in mari ppinquo Luceriæ Diomedas appellatas quarū altera habiteiur, altera sit deserta, & in qua Diomedē quidā disparuisse aiūt comitesq; in aues esse cōuersos. Quæ hodie quoq; māfueſcāt, & humanam quodam modo vitam agere, & erga benignos māfuetudine vti, a malignis, & sceleratis refugere. Hæc ille. Sed ad ordinē redeo. Et focij in aues versi vagant fluminib. i. p flumina, & implēt scopulos vocib. lacrymosis q̄ quā p dolore cōtinuo dicere nō potuit interposuit. Heu dira. i. exētrabilia & pcurata deorū ira supplicia meorū. f. subditorū aut sociorum. Hęc. f. dicta mala fuerūt mihi adeo. i. oīho sperāda. i. timēda ex illo tpe cū ego demēs appeti fero. i. vulneraui, corpora cōlestia. f. ipsius Veneris, & cū ego violauit vulnere. i. vulneraui dextrā Veneris f. Aeneā, ptegetis, vt scr. Hom. vero, p sed, ne me, inq; t, impel lite. i. ne impellatis me ad tales pugnas. f. cōtra deorū gētē, & Veneris filiū Aeneā, nec vllū bellū, sup. est, aut erit mihi cum Teucris, post Pergama eruta, ad me eruēdā oēs se i Aulide iureiurādo astrinxerāt Græci, nec ego memini, ve, p vel, lætor veterū malorū. i. non recōrdor cū voluptate & delectatione malorū q̄ Teucris intulimus vertite ad Aeneā munerā q̄ portastis ad me ab oris patrijs, nos sterimus cōtra aspera tela. f. Aeneæ, & cōtulimus. f. cū eo manus, credite experto, smihi q̄ periculū feci, q̄ tus. i. q̄ magnus & grauis assurgat in clypeū vt. f. desup irruiat, & quo turbine. i. quo impetū cū gyro ipse, torqueat hastā. f. q̄ impellit. Si Idæa tellus Idæa. i. Phrygia, tulisset. i. produxisset duo (vbi nūc dicimus duos) viros tales, pterea. i. pter hos. aut sic pterea. i. insuper si Idæa tellus tulisset duos viros tales ipse Dardanus. i. populus Dardani⁹, aut ipse Aeneas venisset vltro ad vrbes Inachias. i. Argolicas quas Inachus olim possederat, & Græcia lugeret satis versis i. immutatis, ita vt q̄ mō victrix est victa esset. Quidquid cessatū. f. ab expugnatione apud menia, Troiā dure. i. difficulter expugnabilis. victoria Graiū. i. Græcorū: hæsit. i. immorata ē manu Hēctoris atq; Aeneæ & retulit. i. extēdit vestigia. i. dilata ē in decimū annū, ambo. f. tā Aeneas q̄ Hēctor insignis animis, atq; armis pstatib. i. magnanimitate, & virtute bellica pares erāt, qđ ferē Hom quoq; pdicat cōparās Aeneā Hēctori, sed sup. hic. i. de quo loquor. f. Aeneas prior. i. pstantior sup. est pietate, & iō dextrā sup. vestrā coeāt in fœdera. i. ferriāt fœdus cū Aeneā & ineant pacē sup. ea via qua dat. i. quacūq; rōne pstat, alt. i. sed caute, arma sup. vestra cōcurrant armis. i. cū armis. f. illius, hęc erāt verba Diomedis quæ nunc refert Venulus cōcludens; o rex optime. f. Latine tu audisti & i. simul q̄ nra sup. sint nobis data aut quæ. i. qualia sint responsa Diomedis & quæ sententia sit supp. Diomedis magno bello. i. de bello hoc magno, quia suadet vt pacem ineamus.

Ad littus abacti. Antiqua exempl. Adacti, legunt. Liby- VAR. cove habitantes. Vetera exempl. Lybico ne legunt. Deui- LECT. cta Asia subsedit. In antiquissimo libro Vaticano, legere est, Deuictam Asiam possedit. Patris vt redditus oris. In Rom. & aliquot alijs, Aris. Nonnulli, Argis, habent. Amissi petierunt

uerunt æthera pennis. In aliquot antiquis libris, Admissis pennis, legitur. Iam speranda fuerunt. In nonnullis libris, speranda, legitur. Post eruta bellum. In Romano lib. Diruta, legitur. Ad me portastis. In Rom. lib. Portatis, scriptum est. Victoria Graium. In Oblongo libro, Victoria tantum, lege-

re est. Et responsa simul quæ sint rex optime regum Audi. In Rom. lib. in Medic. & quibusdam aliis antiquis, non, regum, sed Regis, legitur vnitatis numero, vt sit ordo; O rex optime audisti quæ sint responsa regis Diomedis, & quæ sit eius sententia.

Per ora turbata. Per ora turbatorum. Clauso gurgite. Saxorū obiectiōe præcluso. Præfatus diuos. More antiquo. nam maiores nullā orationem nisi inuocatis numinibus inchoabāt, sicut sunt omnes orationes Catonis, & Gracchi. nam generale caput in omnibus legimus, Vnde Cicero per irrationē ait, Si quid ex vetere aliqua oratione, Iouem ego optimū maximum. Et Demosthenes in oratione contra Æschinem, *Ἡρᾶ τοῦ μὲν ὁ ἀνδρὲς ἀνδρῶν τοῖς θεοῖς οὐ χροῖται πρὸς ἡμᾶς*. Antequidem summa de re statuisset Latini. Latenter arguit, Turnum, quod sibi non obtemperauit, vt fœdus fieret, in septimo. vbi ait, Te Turne nefas, te triste manebat Supplicium, nā mō hoc tempus reuoluit. Velle statuisset. Olim est quod volui, his malis terminū dare. Velle autē statuisset sic dixit, vt vellem statuisset, & compendiosa elocutio cum querimus nō esse factū quod fieri debuit. Bellum importunum. Concepit grauem iracundiam, & sic in hæc uerba prorupit. Importunum autē est quod caret portu. i. quiete, vbi nullus est portus. Nam hoc quodāmodo dicit, in naufragium fertur ista contentio, quia supra audierat periculum esse etiam superare Troianos. Cum gente deorū. Quia à diis originē ducunt. Inuictis. Atqui supra legimus, Bis capti Phryges. Sed inuictos ideo dicit, quia sequitur, nec victi possunt abstinere ferro. Possunt autem abstinere. Mire ait, ac si diceret. Etiam si velint à bellis discedere natura non patitur. Accitis. E-uocatis, adiunctis. Spes sibi quisque. Subaudis Sic. Id est Vnusquisque in seipso tantū.

spem habeat. Cetera. Absolute dixit. s. exercitū, auxilia, vires imperij, quæ quia sic videtis afflicta, quid restat, nisi vt pacē petamus? Ante oculos, interq; manus sunt oīa vestras. Ac si diceret, nō egēt narratione Inter manus *πρὸ χειρᾶ* Nec quæquam incuso. Incusatio hæc ostēdit obliquā esse in Turnum orationem Latini. Fuit. Exhausta & consumpta est. Toto certatum est corpore regni. Imperij omnibus virilibus. Dubie menti. Mee s. cogitanti. Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni. Hoc loco Donat' errauit dicēs, agrū quē Latinus donaturū se disponit, esse in Cāpania iuxta Vsentē fluuiū, cuius terras vicinas Tusci aliqui tenuerūt, vt inde dictū, sit Tusco mihi proximus amni. Addit et hoc argumento, qd illic est locus, qui hodieq; Pinetū vocatur. Sed constat illa loca omnia esse cāpestria, nec pcedit qd dicit, Celsi plaga Pineae mōtis. Vnde sequēda est potius Liuii, Sisenne & Catonis auctoritas. Nā penē omnes antiquæ historiæ scriptores in hoc cōsentiūt. Cato. n. in originibus dicit Troianos a Latino accepisse agrum qui est inter Laurētum & castra Troiana. Hic et modū

Poe. *Vix ea legati, variusque per ora cucurrit
Ausonidum turbata fremor: ceu, Jaxa morantur
Cum rapidos amnes, clauso fit gurgite murmur,
Vicinaque fremunt ripæ crepitantibus vndis.
Vt primum placati animi, & trepida ora quierunt,
Præfatus diuos, solio rex insit ab alto:
Lat. Antequidem summa de re statuisset Latini,
Et vellem. & fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, cum muros obsidet hostis.
Bellum importunum ciues cum gente deorum,
Inuictisque viris, gerimus, quos nulla fatigant
Prælia, nec victi possunt abstinere ferro.
Spem si quam accitis Aetolum habuistis in armis,
Ponite, spes sibi quisq; sed, hæc quam angusta, videtis.
Cetera qua rerum iaceant perculsa ruina,
Ante oculos, interque manus sunt omnia vestras.
Nec quemquam incuso: potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit: toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo quæ sit dubia sententia menti,
Expediam, & paucis, animos adhibete, docebo.
Est antiquus ager, Tusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super vsque Sicanos.
Aurunci, Rutulique serunt, & vomere duos
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat amicitia Teucrorum, & fœderis æquas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus:
Considant, si tantus amor, & magna condant.
Sin alios fines, aliamque capeffere gentem
Est animus, possuntque solo decedere nostro;
Bis denas Italo texamus robore naues,
Seu plures complere valent, iacet omnis ad vndam
Materies: ipsi numerumque, modumque carinis
Præcipiant: nos ara, manus, naualia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætere ramos,
Munera portantes eborisque aurique talenta,
Et sellam, regni, trabeamque, insignia nostri.
Consulite in medium, & rebus succurrite fessis.*

Et Naualia posuit p. trabibus de quibus naues fiunt. Nā Homerus *ἡνὶ* dicit nauale lignū. Prima de gente. Et ex numero & ex nobilitate legatorū intelligit negocij magnitudo. Et sella regni. trabeaq; insignia nostri. Bene Nostri. Romanorum. n. imperatorū insigne fuit sella curulis & trabea. nā diadema velut aliarū gentiū reges nō habebāt. Et sciendū sellam curulē a curru dictā, quod hi tantū ea vrebantur qui triumphali curru vecti fuissent. Sicut etiā palma dicitur toga. quā merebantur hi qui reportassent de hostibus palmā. In medium. In commune vt, In medium querebant ipsaque tellus.

Vix ea legati, &c. Cōmoto ex tali relatione populo cōsulat Latinus de pace ineunda cū Aenea, & mittendis ad eū cētū oratoribus cum muneribus & cōditione pacis, quæ est vt si oīno manere velit habeat locū edificandæ vrbis, & recipiat in partē regni; si abire velit, hēat classē impēis Latinorū reparatā, & cōmeatū opesq; ad profectiōē necessarias. de hac autē re dicit Donatus, Importunū. Quod defensionis nō habet portum, & quod periculosū non inuenit rōnis suffragiū,

R r 4 Cum

agri cōmemorat. & dicit eū habuisse iugera 700. Tusco mihi proximus amni. Tyberine. Lōgius in occasum. Ea parte qua in occidentē rēditur, lōgius. Fines super vsq; Sicanos. Vsq; ad fines quos Siculi aliqui tenuerunt. i. vsq; ad ea loca in quib. Roma nūc est. hæc. n. Siculi habitaucrunt. Vnde est, Et gētes venere Sicanæ Aurunci Rutulique, serunt. Subaudis a superiorib. Mihi. Nam & supra ait, Est mihi antiquus ager. Ergo suum agrū pollicet, aut quē tāquam stipendiariū habebant Rutuli, & Aurunci, aut ad quē colendum quasi regi operas dabant. Vnde superfluum est quod ait Donatus, non potuisse fieri vt pnte Turno ager Rutulorum a Latino donaretur. Aeneas. Duros exercent colles. exrenuat agri meritū, quo vile videatur esse qd donat. hinc et est, Atque horū asperrima pascunt. Et supra, Aurūci Rutulique serunt. i. nec operis suis excolunt. Cedat amicitia. In precium concedat amicitiarum. Aequas dicamus leges, vt pari. inter nos societate versentur, id est vt sit neuter inferior. Sociosque in regna vocemus. Non stipendiarios, vt in iij. Cuique loci leges dedimus. Possuntque solo discedere nostro. Scit eos ad Italiā fataliter venisse, nam audit a Fauno. Externi veniet generi. Et ab Ilioneo, Sed nos fata deum vestras exquirere terras, Imperiisque egerē suis. Tamen propter Turnum simulat ignorantiam, vt se etiam circa eum equum præstare videatur. Multum est autē quod ait. Pnt. iacet omnis ad vndam materies, iterum extenuat. Naualia demus, naualia dicimus loca vbi naues sūt. Sed mō de græco trāstulit.

Asc.

Cum gente deorum. Cā quare importunum sit. Quæ.n.pōt inueniri defensio. Nec victi possunt abistere ferro, quia potuisset dici tam diu durabimus, vt succumbant: Hoc ille addit quod centū oratorū numerū ab Ænea Latinus didicisse videatur: tot. n. miserat Æneas ad eū, vt in septimo visum est. Ordo autē est. Legati vix, sup. retulerant, i. quæ prædicta sunt, & varijs fremor cucurrit per ora, Ausonidum. i. Ausonidarū turbata. i. quia pectora erant de conditione belli, aut per ora turbatorum, ceu. i. quemadmodum murmur fit gurgite. i. impetu aquarum, clauso. i. præcluso obiectione saxorum. cum. i. qñ, saxa morantur. i. immorantur amnes rapidos. i. impetuosos, & cum ripæ vicinæ fremunt vndis crepantibus. i. ex cōfractiōe, vt primum. i. vbi primum. animi placati, sup. fuerunt, & ora trepida. i. trepidantia timore, & ira quierunt. i. quieuerunt Rex. i. Latinus, infit. i. incipit loqui ab alto solio, præfatus. i. prius allocutus diuos, o Latini. i. populi. equidē, i. ego quidē. & i. simul vellem, & fuerat melius. i. præstantius statuisse de summa re. i. de salute reip. ante. i. priusquam ad hunc statum perueniret, & sup. non cogere. i. compellere in vnum, aut congregare consilium, i. multitudinem ad consiliū conuocatorū, sup. tunc cū hostis obsidet muros, q. d. cū serum est, o ciues, nos gerimus bellū importunū. i. contra id, quod oportebat, & non suo tempore susceptum, cum gente deorum. i. a diis oriunda, & cū viris inuictis, quos nulla prælia fatigant. i. lassant, saltem nō defatigant, nec victi. i. quamuis superati, non tñ possunt abistere ferro. i. ex qñ vincuntur & inferiores sunt viribus adhuc rebellant. si vos habuistis quā. i. aliquam spem in armis. Aetolū. i. Aetolorū qui cū Diomede in Apuliam venerant; ponite. i. deponite, sup. eā, & quisque, sup. sit sibi spes. i. superet in virtute sua, & nō in auxilio alieno, sed videtis quam angusta sit hæc spes. i. quā in se quisq; locet, cetera. i. præter spem qua ruina rerū iaceant percussa. i. ad quā ruinam minentur, aut quō iam labefacta sunt omnia ante oculos vestros, & inter manus vestras i. videtis & tractatis res bellicas & ita nosse potestis in quā fragili sint statu. Nec ego incuso. i. arguo, aut damno quenquam virtus, quæ aut quā potuit esse plurima, fuit, i. quidquid virtutis erat impartitum est, & exhaustum, quia certatū est toto corpore regni. Nūc adeo. i. ad id omnino deueniens expediam. i. expedite & paucis dicam, quæ sententia sit menti dubiæ. i. quid sentiā in hac re dubia faciendum, & adhibete animos, ego docebo paucis. i. quid sentiā. Ager antiquus, i. diu a meis nō innouatus, q. d. inutilis mihi, est mihi p̄ximus anni Th-

sco. i. Tyberino, lōgus. i. longe protensus in occasum, i. occidentē versus vīq; super fines, Sicanos. i. Sicilienses. i. ad Siciliā, quē, sup. agrum; Aurunci. i. antiquissimi illi populi Italiæ & Rutuli seruat. q. d. sine cōmodo meo, & exercent vomere duos colles atq; pascunt. i. pascuis deputat, & depascūt p̄ greges suos, asperima. i. incultissima, horum. i. colliū omnis hæc regio & plaga. i. regio pinu, i. pinis cōstita. montis celsi. i. alti cedat. i. cōcedatur amicitia Teucrorū, aut cōuertatur ad amicitia Teucrorum obtinendā, & dicamus. i. afferamus eis æquas leges fœderis, vt neq; victi plane neq; victores cēseantur, & vocemus socios in regna. i. in partem regni, cōfidant. i. simul sedem capiant manfuri, & condant menia, si tantus amor sup. confidendi in Italia, est, sup. ipsis, fin. i. sed, si animus est, sup. eis, capeffere. i. ire captum alios fines, & aliam gentē, & si possunt. i. satis permittentibus, decedere nostro solo, texamus. i. ædificemus, & constituamus, naues bis denas. i. viginti. tot. n. a Troia primum exierunt, robore. i. ligno roboris scissilis. Italo. i. in Italia creta, seu. i. si valent cōpellere plures. i. naues texamus sup. eas omnis materies iacet, sup. parata, ad vndā. i. Tyberinā ipsi. i. ad nutū, & libitū præcipiant numerū & modū. i. formam carinis. i. edificadis, nos demus æra. i. ad rostra faciēda, manus. i. operarios, atq; naualia. i. trabes & loca atque cetera ad constructionem nauium necessaria. Præterea placet centum oratores Latinos de prima. i. principali, & nobilissima gente. i. progenie, re. i. proficisci ad Æneam. i. qui ferant. i. afferant & dicant dicta, & firment, sup. cū eo, fœdera. i. pacis pacta, & placet centum oratores Latinos prætere manu ramos pacisq; i. oliuē pacifere, portantes munera, & talenta. i. pōdera, & auri, & eboris, & sellam. i. curulem, & trabeam. i. vestē auguralem insignia nostri regni. O ciues, sup. consulite in medium. i. in rem communem, & non ad suum quisque commodum, & succurrite rebus fessis. i. debilibus & extenuatis belloq; depressis.

CLAVSO fit gurgite murmur. In libris antiq. legere est, Fit clauso. In aliquo alijs. It clauso. Et trepida ora quierunt. In libris antiquis, Rabida, legūt, Muros obsidet hostis. In Rom. lib. Absidet, legūt. In Mediceo, Assidet, Nec victi possunt abistere ferro. In Oblōgo lib. Decedere ferro, legūt. Spē in quā accitis. In Rom. lib. Adscitis, legitur, Cetera qua rerū iaceat percussa ruina. In quodā antiq. libro. Quæ iaceat, legitur. Sūt et vetusti lib. qui, Percussa legunt. Prima de gente Latinos. In plerisque lib. antiq. Prima de gente Latini, legitur. Auri, que, eborisq; talēta. Antiqui lib. Eborisq; auriq; legunt.

SERV.

O Bligua inuidia. Hoc est qui non ex aperto impugnat Turnum, sed eū resp. simulata defensione lacerabat. Largus opum. Abundans opibus diues, non qui multa donaret. Non futilis auctor, non inanis. nam futilis, vas quoddam est lato ore, fundo angusto, quo utebantur in sacris vestæ, quia aqua ad sacra hausta in terra non ponitur, quod si fiat, piaculū est. Vnde excogitātū est vas quod stare nō posset, sed positum statim effunderetur. Inde & homo cōmissa non retinens, futilis dicitur. contra, non futilis bonus in consiliis, non inanis. Seditione potens. Præponens non in mouenda, sed in cōprimenda seditione. Incertum de parte ferebat. Non ignobile, sed penitus ignoratū. Onerat dictis Hoc sermone ostendit eum et oratione grauatum Latini. Rem nulli obscuram. Callide & oratorie agit, & in omnibus adulatorie respōdet dictis Latini. supra enim ille dixerat, Ante oculos interque manus sunt omnia vestras. Sane quasi prædictū oratorē ex-

Poe. Tum Drances idem insensus, quem gloria Turni
Obliqua inuidia, stimulisque agitabat amaris,
Largus opum, & lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consilijs habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis, atque aggerat iras:
Dr. Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,
Consulis o bone rex. cuncti se scire fatentur
Quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, statusque remittat,
Cuius ob auspiciū infastum, moresque sinistros
(Dicā equidem licet arma mihi, mortemq; minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse urbem luctu, dum Troia tentat
Castra, fugæ fidens, & cælum territat armis.
Vnum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis, ducique iubes, vnum optime regum
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin gnata egregio genero, dignisque Hymæneis
Des pater, & pacem hanc æterno federe iungas.
Quod si tantus habet mentes, & pectora terror:
Ipsū obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
Cedat ius proprium regi, patriæque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula ciues
Proijcis? o Latio caput horum, & causa malorum.

primit, quia supra de eo dixit, Et lingua melior. O bone rex. Bene addidit bone, & auxit epitheto dignitatem. Rex. n. mediū est, nā & bonus esse, & pessimus potest. Mussant. Modo veretur significat. alias dubitat, vt, Mussat rex ipse Latinus, Quos generos vocet. Interdum susurrant, vt de apib. dicit. Et proprie mussare est obmurmurare, & muto esse vicinum. Flatusque remittat. aut ponat superbiam, aut nostros flatus remittat. i. nobis respirare concedat. Cuius ob auspiciū: Inuidiose Turni auspicijs imputat, quod rātus perit exercitus, ac si diceret, Si malis tuis ominibus non egredere, possent forsitan superare virtute. sanè sciendum hūc exprimere quidquid verecundæ celauit Latinus, Moresque sinistros. Cōtrarios, qā in principio, Latino obtēperare noluit. Lumina ducum. i. proceres vt, O lux Dardaniæ. Consedisse urbem luctu. In luctum esse demersam. Fugæ si tens. Illud respicit quod bella deferit, Iunone faciente. Fugæ autem figurate dixit, pro, Fuga

Fuga fidens. Cælum territat armis. Dictum quidem, Virgilij grauitati non cōgruit, sed per te Dranc. hæc data verba sunt, q̄ tumida vti oratione inducitur. Vnde ei paulo post Turnus dicit: Quæ tuto tibi magna volant. Itē, Ventosa in lingua. Item: Proinde tona eloquio. Deinde dicimus Drancē librare se ad orationē Latini. vñ nūc dicit, Et cælum territat armis. quia audierat Bellū importunū ciues cum gente deorū Mitti Dardanidis, dicique. Mitti aurum, & cetera dici de nauibus vel agro. Egregio genere, dignisque hymenæis. Et ergo Turnus videtur indignus. Aeterno fœdere iungas. Natæ. s. cōiunctione. nā munera, & cōtemni poterant, gñis vero cōiunctione in æternū pacis fœdera firmabantur: hoc autem dicto latenter et Latini pudorem exonerat, q̄ Turno etiam suam promiserat filiam, dicēs cā reip. p̄ponderare debere, & p̄ pacem ciuium Turno Aeneam non esse præferendum. Terror. Terror est proprie qui alijs infertur, vt si dicas, ille habet terrorem. i. timendus est. Vñ & terribilis dī. Metus autē est quē hñt timentes. Sed nūc vsurpatiuē terrorem pro metu posuit. Nā hoc dicit, Qd̄ si tantum Turnum timemus. Veniamq; oremus ab ipso: Cedat. A sper hic distinguit. Quid miseris toties in aperta pericula ciues Projicis? Quasi viles, & abiiciēdos, sed ingēti pondere vniuersa verba sunt posita. Latio. Mō vni ciuitati. Caput. Principium. Et est antiquum. Terent. Nā si hic mali est quid quā, hem illic est huic rei caput. Nulla salus bello. Plus est quam si spes diceret. Pacem te poscimus oēs. Te poscimus qui solus es cā bellorum. nam Aeneas iā pacē promissit. Solū inuiolabile pignus. i. Lauiniam. Et hoc est, Quod ait supra, pacem hanc æterno fœdere firmes. Inuisum quem tu tibi fingis. Bene quem tu fingis, ne ei tanquā inimico minime credatur, & hoc dicit, Nō sum qd̄ inimicus, sed si velis esse, nō recuso. nam hoc est. Et esse Nil moror s. Fugati. Desolauimus agros, vel dū occidūtur, vel dū coguntur ad militiā, nā legimus, Et latos vastat cultoribus agros Dotalis regia cordi est. Hoc est regnū Latini. Sic alibi: Nō hæc dotalis regia Amate Sci licet, vt Turno cōtingat regia cōiux. Hec cū quadā irrisione dicuntur. Inhumata, infletaq; turba. Atqui sepulti sunt, oēs, q̄ in bello perierāt, vt legimus supra. Sed hoc factū est Aeneæ beneficio, q̄ sepulture eorū reddidit socios. Ergo quantū ad Turnum p̄tinet insepulti sunt, nā campos sua potestate retinebat Aeneas. Etiam tu. Eia. Nā est hortantis aduerbium hoc loco. alias adhuc significat, & est t̄pis, vt etiā currus, et arma. Apud maiores, etiam consentientis fuerat, quod tñ in his recentibus idoneis auctoribus non inuenitur. Vis. Virtus. Imo pectore voces. More suo habitum future orationis ostendit. Larga quidem semper Drance tibi copia fandi, Tum cū bella manus

Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne, simul pacis solum inuiolabile pignus.
Primus ego, inuisum quem tu tibi fingis, & esse
Nil moror; en supplex venio: misere tuorum,
Pone animos, & pulsus abi: sat funera fusi
Vidimus, ingentes & desolauimus agros.
Aut, si fama mouet, si tantum pectore robur
Concipis, & si adeo dotalis regia cordi est,
Aude, atque aduersum fidens fer pectus in hostem.
Scilicet, vt Turno contingat regia coniux.
Nos animæ viles, inhumata, infletaque turba,
Sternamur campis. etiam tu, si qua tibi vis,
Si patrij quid Martis habes, illum adspice contra,
Qui vocat.
Poe. Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Tur. Larga quidem semper Drance tibi copia fandi,
Tunc cum bella manus poscunt, patribusq; ne vocatis
Primus ades: sed non replenda est curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger murorum, nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio. solitum tibi; meque timoris
Argue tu Drance, tot quando stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit, passimque trophæis
Insignis agros: possit quid vinida virtus,
Experiare licet: nec longe scilicet hostes
Querendi nobis: circumstant vndique muros.
Imus in aduersos? quid cessas? an tibi Maiores
Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis
Semper erit?
Pulsus ego? aut quisquam merito fœdissime pulsum
Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
Sanguine, & Euandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias, & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris, hostilique aggere septus.
Nulla salus bello: capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis: proinde omnia magno
Ne cessat turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ, contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum procures Phrygia armatre-
Nunc & Tydeides, & Larissens Achilles: (miscant,
Amnis, & Adriacas retro fugit Ausidus vndas.
Vel cum se pavidum contra mea iurgia fingit,
Artificis scelus, & formidine crimen acerbatur.
Numquam animam talem dextra hac, absiste moueri,
Amittes; habitet tecum, & sit pectore in isto.

Patroclū, & Achillē. nā licet ipsi aliūde fuerint, tñ Myrmidonibus imperauerūt: hæc aut ponit inter impossibilia, & vtitur græco proverbio ἀνὰ ποταμὸν πρὸς πηλὰι. Sic Hor. Et ante Pad⁹, matutina lauerit cacumina. Et sic est modo dictū, vt. i. 4. Nunc Lyciæ sortes, nūc & Ioue missus ab ipso Retro fugit ausidus, vndas. A puliē fluuius cadens in Adriaticū pelagus. Vel cū se pavidū contra mea iurgia fingit. Cōtra illud qd̄ ait. Det libertatem fandi, flatusq; remittat, nō hoc dicit. Timorē suū naturalem inuidiose in meam cā retorquet, vt meē presentie, non illius naturæ, quod timet esse videatur. hoc est. n. qd̄ planius iterat, dicens, Et formidine crimen acerbatur. Artificis scelus. Nam sceleratorum est simulare formidinem Habitet tecū, & sit pectore in isto. Pessima, & vilis anima habitet in membris congruis. nam talem vilem & pessimam accipimus, quam ne

poscūt. Sunt multa sua vi optima, quæ qm̄ q̄ se non pnt vituperari, ab accidētibus vituperantur, vt hoc loco, qm̄ eloquentia p se est optima, eam culpant ex tpe, dicens, Tunc incumbit eloquentiæ cum manus bella deposcunt. Patribusque vocatis primus ades. Bella penitus ignorans atque formidans, primus es inter senes ad danda consilia Magna volant. Hom. Ἐπεὰ πτερύγετα προσηύδα. Distinet. Arcet, repellit, & proprie extra tenet. nam dis, separantis est, vnde est diduco, & distraho dicimus. Meque timoris Argue tu Drace. Vt, Cātando tu illum? Arguo aut genitium regit: vt, Arguo te cedis, insidiarū, & est de Græco. nā ita dñt κατηγοροῦσα φωνὴ ἐλεγχοὶ καὶ πόνου κηλοπῆς. Qñ. Si quidē. Et per irrisiōnem illum confert laudes. Insignis cāpos. Nobilitas, clarificās, nā verbum est insignio, sed dicit exauctorari eius debere sententiam, qd̄ de bello cogitat virtuti ignarus, Istis. Δεικτικῶς. Pulsus ego? Quia ille dixerat, Pone animos & pulsus ibi, & agit coniectura. nam hoc vult intelligi non posse dici merito pulsū eū qui insequēdo bella deseruit: aperte autem hoc dicit, pōt merito credi, qd̄ pulsus sit is cuius tot extāt trophæa. Cum stirpe. Occiso. n. Pallante, interijt eius cū cā posteritas. Bitias. Bis subaudi ingens consequentibus. Mille. Finitus numerus pro infinito. Aggere septus. Vt, Vestris, ò ciues vndiq; septus Aggerib. Nulla salus bello: capiti cane talia demens Darda: Quoties argumentum non possumus soluere aut contraria obiectione. aut risu, aut maledicto: vt hoc loco, aduersario respondemus, Cane. Pro diuina. Proinde. Itaque. Et est ordo, Nulla salus bello: proinde oia magno ne cessat turbare metu, cetera p̄ parenthesin dicta sunt. Atque extollere vires Gentis bis victæ, cōtra premere arma Latini. Hec est virtus eloquentiæ. Arma autem inuidiose dixit. nā debuit mea dicere, Myrmidonū procures Græcorū principes. Dicit aut

Ase.

fas est perire ea dextra q̄ viros fortes tm̄ cōsuevit occidere. **Tvm Drances.** Post concionem Latini addit sn̄ia Drancis, qui admonuit Lauiniam quoq; cū ceteris donis Aeneae concedendam, aut Turno si eā sibi vindicare velit cū Aeneae singulari certamine congregiendū esse, vnde Don. sic dicit. **Ciues Proijcis?** Hoīes omni caritate amplectendos, vt rem vilē abijcis. In aperta Manifesta, quod nō fortis est, sed temerarij, **Supplex.** Magna nocēdi calliditatis, quia inimicū suūma inuidia oneret. **Animos.** Quandā feruentem considerationem. **Desolauimus agros.** Nam de solo certabatur quod factum est desertū. Scilicet, vt Turno. **Neccessario posita est in fine exclamatio,** vt demonstrat causā priuatā ipsius, Turni nō esse admiscendū publicū periculum. Hec ille. **Ordo est Tūi.** deinde postq̄ cōtūit Latinus, idem Drances. s. de quo prius meminuit, infensus. i. multū offensus, & molestus Turno, quē gloria Turni agitabat inuidia obliqua. i. occulta, & nō aperta, & stimulis. i. puncturis inuidiē latentis, amaris. i. acerbis, & molestis, existens largus. i. largiter diues, opū, & melior. i. abundantior, lingua. i. sermone facundo, sed dextera, sup. eius, erat, sup. frigida bello. i. ad bellū, tarda, & inutilis, quā res vsu venire solet, nā raro p̄ter ceteros disertū boni sunt bello, nā & bene dicere, & fortiter agere raro in vnū coeunt: habitus auctor non inutilis. i. non inanis, nec profusus verborū, consilijs. i. in consilijs dandis, potens seditione. i. per seditionē, aut ad seditionem concitandā valens. Nobilitas materna dabat huic genus supernū, sed ferebat. i. efferebat, incertū. i. penitus ignotū de patre, quia nesciebat quis eius esset pater, vnde pulchre fingitur loquacitatē a matre, non virtutem a patre habuisse, **Surgit** (tunc tandē verbū affert: nam ordo est, tum Drances surgit) & onerat. s. Turnū, his dictis, atq; aggerat. i. accumulat iras. **O bone rex,** tu cōsulis rē nulli obscurā. i. oībus manifestariam, nec egentem nostrā vocis. i. declarationis, cuncti populi fatentur se scire, quid fortuna ferat. i. pacē petendā esse, sed mussant. i. non audent dicere. i. palā mutire, sed intra dentes murmurant, & in aures fidas susurrant, det libertatē fandi, atq; remittat status. i. ventosas minas, det dico, is ob cuius auspiciū, & mores sinistros. i. prauos, & infaustos, nos videmus tot lumina ducū cecidisse, & totā urbē confedisse luctu. i. in luctu (Quia vero Latinus dicere posset, si Turnus libertatē dicēdi adimeret Draci, nō ei tātā fore audaciā in eū inuehendi, interserit p̄ parenthesim, equidē. i. ego quidē, dicam. s. quod verum est, & quod reip. conducere sentio, licet minetur mihi arma, & mortē) ob cuius dicit auspiciū, nos videmus urbē confedisse. i. demersam esse luctu, dum ipse fidens fugē, quā putabat per fugā ereptus pugna tentat quasi cōgredi nō audens castra Troia. i. Troiana, & territat celum. i. multū minatur armis. **O optime regū,** qui tā bene tuis consulis adijcias istis donis, quē tu iubes mitti & dari plurima Dardanidis ēt. i. adhuc, vnū adijcias inquit, vnū. s. donū, nec violentia vilius vincat te, quini. i. quominus, & vt nō, o pater des genero egregio, & hymenais, dignos. s. Aeneae externo gñe, & deorum proli, gnātā. i. filiā tuā Lauiniā & quin iungas hāc pacē i concordia eterno federe. s. affinitatis matrimonialis, q̄ si tantus terror. i. metus de Turno, hēt mentes, & pectora nostra. i. si tm̄ ipsum tinemus, vt nō audeamus, qđ reip. conducat facere **Obtestemur ipsum Turnū.** i. obsecremus ipsum p̄ salutē patrie & ore-mus ab ipso, veniā. i. hāc grām, vt. s. cedat. i. cōcedat regi, p̄priū ius qđ est ex sn̄ia facere, & remittat. i. concedat, hoc patrie. i. p̄ salutē patrie, quid o caput, & cā horū. s. tātorū malorū. **Latius.** i. Italia, hoc est o Turne, p̄icis toties ciues miseros in pericula aperta? Nulla salus est sup. bello, & nos oēs poscimus te o Turne. i. exigimus a te pacē, & poscimus simul pign⁹ pacis. s. Lauiniā solū inuiolabile. i. q̄ sola est inuiolabile pign⁹ pacis. **Ego quē tu fingis tibi inuisum.** i. odiosū, & infensū, & supp. q̄ nil moror. i. nō recuso esse s. inuisum tibi dū reip. cōsulam. en ego primus venio, supplex miserere tuorū, & pone aīos. s. magnos, & elatos, & abi. s. ab instituto, pulsus. s. a fortiori, nos fu. s. i. fugati, & p̄strati. vidimus sat funera. t. satis funerū, & desolauimus. i. vastos dereliquimus agros ingētes. aut si fama. s. noīs tui monet, i. incitat te ad audendū, & si cōcipis, q. d. nō habes q. dē, sed si cōcipis pectore tm̄ robur. i. tātā fortitudinē, & si regia dotalis. i. q̄ tibi ip̄ dotem dēt cū Lauinia, est adeo. i. vsq; adeo, cor. i. placito tuō. i. tm̄ tibi placet, audeasq; tu fidēs fer pectus in hostē. s. Aeneā, aduersū, scilicet. i. scire licet, cur id facias, vt. s. cōiux regia cōtingat Turno. Aut sic per amarā irrisionē. Scilicet. i. nōne ita dignū est, qđ vt regia cōiux, cōtingat Turno, nos aīe viles, & turba inhumata, & infleta ster-

nimur cāpis. i. strati iacem⁹ turba inhumata, & infleta, ēt. i. sed, & tu si qua vis est tibi, & habes q. d. i. aliqd, Martis. i. animi virilis, & bellicosi, patris. i. patris tui, hoc est qualis est in patre, aut in patria tua esse solet, aspice cōtra. i. ex aduerso, illū. s. Aeneā, q. vocet. i. prouocet ad singulare certamē Talib. &c. Subinfert rñsum Turni multū in Drancē cōmotū, q. tm̄ prudēter, & callide rñdet. nā cū inficias ire nequiret oīa dicta Drancis psonā vituperat, docetq; importunā eius faciendā, nec vsquequaq; verā, nā se fugisse pernegat. ostenditq; paratū in hostes p̄dire, multaq; stragē dedisse. nec p̄ se stare quo minus sit pax, cū nō illator, sed defensor sit iniuriē, deinde cōfutaro Drance ad Latinū placide rñdet, vt in sequentib. videbimus, Donati aut verba sunt, Violētia Turni. Añ ardens magis exarsit. Ostendit aut Drancē vt p̄postera eloquētia cū eo, tpe manib. & non verbis sit vtendū. Iliaco tumidū Tyberim Sanguine. Magna pōpa infert sua facta. Hec ille. **Ordo est.** Violētia Turni exarsit. i. excauit talib. dictis. s. ipsius Drancis, dat gemitū. i. ingemuit, & rūpit, aut rupit, sed rūpit verius, vt prius exarsit se ēt rūpere intelligat, vnde dixit, dat, nō dedit, gemitū, rūpit ergo. i. violēter exprimit, pectore imo. i. alto stomacho, & exintima intētionē, & summa indignatione has voces. **O Drance,** seu Drantes, large. i. abundans, & torrēs, copia fandi fuit, supple sem p̄ tibi. i. tunc cū bella poscunt manus. i. operationes nō verba, & patrib. vocatis, ades primus s. in cōsultando, sed curia nō est replenda verbis, quē verba volāt. i. effutiantur tibi, tuto. i. extra periculū posito, magna. i. ampullata, & inflata, dū. i. interea dū agger murorū distinet. i. diuisum, & seorsum a te tenet hostē, nec fossa inū dant. i. adhuc sanguine. s. in oppugnatione interemptorū. Proinde. i. ideo, tona. i. alte sona eloquio solitū. i. quā res est solita tibi, aut tona solitū. i. rem solitā tibi. s. verbosam sine re, & o Drance. s. q. meticulosissimus es, nec vnq̄ quidq̄ pulchri gessisti, argue me. s. qui semp̄ audētissimus habitus sum timoris. i. meticulositatis, q. d. id iniuste, & inepte facis. Nam, dic mihi, qm̄ tua dextera dedit tot acervos stragis. i. stratorū hostiū, & qm̄ dedit, supple tot agros insignes. i. insignitos passim trophēis. s. a te in fugā versorū, aut spoliatorū, ac, sup. mea dextera, q. d. id nō poteris dicere. Et si dicas tibi nō fuisse facultatē cū hoste dimicandi vt mihi, licet. i. licitū est tibi, vt, sup. sunt nobis longe, quia circumstant vndiq; muros. s. ciuitatis nostrae, Imus in aduersos, & cū illū videret imparatū, inquit, quid cessas. i. differs exire in hostem, an Mauors. i. Mars, hoc est animositas bellica, erit tibi semper in lingua ventosa. i. vaniloqua? & istis. s. tuis pedib. fugacibus. i. assidue fugere solitis. Pulsus ego. i. dicis ne q̄ ego pulsus sū, aut o fedissime. i. nugator argue quisquā merito. i. pro merito, & iniuste pulsus. i. in fugā versus, cum. i. qm̄, videbit Tybrim tumidū. i. inflatū, & crassum, crescere sanguine Iliaco. i. Troiano, & cū videbit totā domum Euandri procubuisse cū stirpe. i. propagine, quia vniciū filiū interemerat, aut cū videbit Arcadas exhaustos. i. effectos, & euacuatos, ita vt nihil amplius possint. arma Bitias, & Pādarus ingēs. i. Troiani illi duo maximi, qui aperientes portas castrorū stabāt p̄ turribus, & a Turno interempti sunt, vt in nono visum, & mille, sup. viri, quos ego victor inclusus muris. & septus. i. circūdatus agger hostili misi. sub Tartara. i. ad inferos, die. s. vno. i. spatio vnus diei experti sunt, me haud. i. nō ita. i. talē vt pulsū di cas. Et q̄ supp. dicēs. Nulla salus bello nō eo inficias, sed tu demēs. i. qui qđ iustū sit nō cōsideras, quia bellū non est imputandū defensori, sed prouocatori, qualis est Aeneas, qui pactā mihi ē gremio auferre cōtendit, & adeo cane. i. p̄dica talia, capiet Dardanio. i. Aeneae, & rebus tuis, quibus. s. nulla salus est per bellū, quia eas protegere non audeas, proinde. i. & ideo, quia si nōne loqueris, ne. i. nō cessat turbare oīa magno metu, atque extollere vires gentis bis victae. s. sub Laomedonte, & sub Priamo, & premere. i. deprimere, & vilipendere cōtra. i. contrario. arma Latini. Proceres. i. primi ductores, Myrmidonū. i. illorū populorū Thessaliae, hoc est Achilles, & Patroclus tremiscūt nūc. i. s. iudiciū tuū & arma Phrygia, quā tm̄ superauerunt Tydides. i. Diomedes Tydei filius, & Achilles Larissaeus. i. Thessalus, ex Larissa Thessaliē oppido tremiscūt, nūne Phrygia agmina. i. nō vereris dicere victos victorib. esse terrore, & si tibi q̄ vires Troianas nūmū extollis credere velimus persuaderes, quā Aufidus amnis, fluuius ille Apuliē rapidissimus oīa aufundens, & secū trahens, retro fugit, sup. vndas Adriacas, i. fugit retrorsū p̄ timore, linquens mare Adriaticū, & el. i. ēt, cū scelus artificis. i. ipse scelestus artifex fingit se pauidū contra mea iurgia. i. fingit se non audere verū dicere, &

& acerbatur crimen formidine. i. Innuit crimen meum multo maius esse si auderet, qui enim cum timore loquuntur, creduntur de re minus loqui, quam sit. O Drance abiste moueri. i. conturbari, tu nunquam amittes talem. i. tam vilem, & meticulosam animam, dextra hac. i. mea qua tam egregia gessi, q. d. indignus es, qui tam nobili dextra occidaris & ergo habiteret anima tua tecum tanquam indigno, ergastulo, & sic in isto. s. tuo tam vili pectore.

Non futilis auctor. Antiqui libri, Actor, habent. Incertum de parte ferebat. In Rom. lib. Ferebant, legitur. Fugæ fidens. In Rom. lib. Fuga, est. Quæ plurima mitti Dardanidis, diciq;

iubes. Aliquot exemplaria, Duci, legunt, Aeterno federe iungas. Romanus liber, & aliquot alij legunt, Firmes. Sternamur campis. Ti. Donatus, Sternemur, legit. Dum distinet hostem (aut hostes) Agger murorum. In veteribus lib. aliquot, Dum detinet hostis Aggere murorum. Nec inundant sanguine fossæ. Apud Priscianum, Fossas, legitur. Tona eloquio, solitum tibi. In lib. antiq. Solito, legitur. Circumstant, vndique muros. In lib. aliquot, Circundant, legitur. Arma tremiscunt. In Mediceo, & veteribus pene omnibus, Tremescunt, legitur. Et formidine crimen acerbatur. In Oblongo lib. Aceruat, legitur.

Consultat reuertor; Consultor est qui consuluit, consultus, qui consultitur, consultum vero res ipsa de qua qs consultitur. Si nullam nostris ultra spem ponis in armis; In sinuatione utitur. i. callido, & subtili aditu ad persuadendū. vult enim dicere melius esse interire, quam pacem rogare, quod quia aperte non audet dicere latenter paulatim ad hoc serpit. Namque inter principium, & insinuationē hoc interest, quod principium est aperta rei enunciatio. Insinuatio autē, vt diximus, est callida, & subtilis oratio. In armis; aut meorum, aut Latinorum omnium generaliter. Si tam deserti sumus. Propter Diomedē qui solus negauit auxilia. Neq; habet fortuna regressum; Omnia quæ sibi pnt obijci ponit, sed cum solutionibus suis: nā & fortuna non est immutabilis, & qui semel pellitur iterum in proelium pōt reuerti, & ab auxilijs, non sunt penitus destituti, & in eorum exercitu est adhuc plurimum spei. Est autē syllogismus. Quamquam ò, si solita quidquā virtutis adesset. Non se inertia arguit, sed queritur de virtute omissa per negligentia. O, aut dolentis est exclamatio, & intelligimus immoderatam esse illic eius orationem. nam exarsit dolore, quia aperte non potuit dicere morientium potius esse, quam hostes rogandos, quod tamen dixit conferens se ad alias personas, & laudans eos quibus conrigit perire ne ista conspiceret. Ante alios. Melior, omnib. preferendus. Fortunatusq; laborū. Sicut, Læta laborū, & est græcum, *εὐτυχὲς καὶ πόνων*. Tale videret, vel hostes rogare, vel, quod latenter insinuat; tradidit alteri sibi ante desponsatam. Semel ore momordit. Cito, confestim. i. qui tota mortis celeritate consumptus est. Vulnerati aut solent vel terram vel arma mordere, ne dolorē eū indicent gemitu, Lucanus de Pōpeio: Timuit ne quas effundere voces Vellent, & æterna fletu corrumpere famā. Vrbes Italiæ. Quia Diomedes peregrinus fuerat, nā hoc dicit, Habemus robur Italum, non Græcū militē, inertem, & dissolutum. Superfunt: Superabundat, adsunt ultra quam bella deposcunt. Sin & Troianis cum multo gloria venit Sanguine: Mire agit post confirmatas partes suas. Troianorum vires imminuens, Quid enim proderat dixisse quod superessent Latinis auxilia, si ēt Troianorum integræ vires esse probarentur? Cum multo gloria venit Sanguine. Ac si diceret, Non est iudicanda victoria, quæ per immensa detrimenta contingit, & hoc est, vnde laudat Sal duces q. victoriā incruentato exercitu reportauerunt. Sunt illis sua funera. i. Troianis. Legit & illi, & aut Aeneæ intelligimus, aut

Nunc ad te, & tua magne pater consulta reuertor.
Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;
Si tam deserti sumus, & semel agmine verso
Funditus occidimus, nec habet fortuna regressum:
Oremus pacem, & dexteras tendamus inermes.
Quamquam ò, si solita quidquā virtutis adesset,
Ille mihi ante alios, fortunatusq; laborum,
Egregiusq; animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum semel ore momordit.
Sin & opes nobis, & adhuc intacta iuuentus,
Auxilioq; vrbes Italiæ, populiq. supersunt;
Sin, & Troianis cum multo gloria venit
Sanguine; sunt illis sua funera, parq; per omnes
Tempestas; cur indecores in limine primo
Deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies, variusq; labor mutabilis æui
Rettulit in melius, multos alterna reuulsens
Lusit, & in solido rursus fortuna locauit.
Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi:
At Messapus erit, felixq; Tolumnius, & quos
Tot populi misere duces; nec parua sequetur
Gloria delectos Latio, & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes pre cateruas.
Quod si me solum Teucris in certamina poscunt,
Idq; placet, tantumq; bonis communibus obsto;
Non adeo has exosa manus victoria fugit,
Vt tanta quidquā prospe tentare recusem.
Ibo animis contra; vel magnum præstet Achillem,
Factaq; Vulcani manibus patria induat arma
Ille licet. vobis animam hanc, soceroq; Latino
Turnus, ego haud vlli veterum virtute secundus
Deuoueo; solum Aeneas vocat; & vocet, oro.
Nec Drances potius, siue est hæc ira deorum,
Morte luat; siue est virtus & gloria, tollat.

aduerbium loci est pro illic, vt in secundo: Patet isti ianua leto, pro illic. Parq; per omnes Tempestas: Sic alibi, Quanta per Idæos saxis emissa Mycenis tēpestas inerit campo, nam bello crebro comparat tempestatem. Indecores. Decor decoris facit, sicut auctor auctoris, decus, decoris, sicut pectus pectoris, similiter facit, & in compositione, indecor indecoris, indecor indecoris. Ergo in neutro, co breuis est, in masculino producit. Vnde apparet Systolem fecisse Virgiliū, nā indecores notatiuus pluralis est a masculino, ab eo quod est indecor, nam non pōt hic indecor dici, neutrum. n. in us, terminatū, masculinū ex se nō facit. Aut certe dicamus indecores, declinationē esse, cuius notatiuus singularis non inuenitur. In limine primo. Quasi in ipso initio, & aditu infelicitatis, & ad illud respexit quod supra dixerat, Et semel agmine verso Funditus occidimus. Multa dies. Illi rei vehementer incumbit, quia dixerat, Neq; habet fortuna regressum, dicens fortunatā labores quam felicitatem pro temporum qualitate mutare. Dies. Tps. Lusit. Decepit: vt, Quid natū toties crudelis tu quoq; falsis Ludis imaginibus? Et in solido rursus fortuna locauit. Subaudis multos, & est sensus, in solidum reuocauit oppressos, & paulo ante derelictos, lusit vero, & decepit felices. Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi: Redit ad rem quia occurrebat, Sed negatur auxilia. Ætolum

aut dicendo, eius vires ex Græcæ gentis cōmemoratione debilitat. At Messapus erat, felixq; Tolumnus. Bene duo iunxit quæ quaruntur in bello, fortitudinem, & felicitatē. Nam de Messapo iā legimus, Quem ne q. fas igni cuiquā nec sternere ferro. Vtrunq; aut contra Diomedē dixit, quē dicendo Græcum, inertē significauit. Infelicitatē aut eius supradicta legatorum verba testantur. Nec parua sequetur Gloria. Liptotes figura minus. n. dixit quam voluit. nam hoc significauit, Latina pubes celerrime victoriā adipiscitur, quā Græci vix post decennium sunt adepti. Et Volscorū egregia de gente Camilla. Vt in septimo segregat eam a virorum multitudine, & qm a sexu non pōt, laudat ex gente. Quod si me solum Teucris in certamina poscunt. Quia audiuit, Illum aspice contra Qui vocat, etiam utitur ductu, nā oblique promittit se singulari certamine dimicare velle, cum nolit. Similiter etiam in duodecimo ait, dicens irrisorie, Sedeant spectentq; Latini. Tantumque bonis communibus obsto: Et tantum obsum com modis publicis, vt nisi solus dimicauero, concidat vniuersa respublica. Non adeo. Non multum, non verecunde dicit

et affuetam manibus suis esse victoriā. Tanta pro spe. Ut solus dicatur seruisse rempub. Ibo aīs contra. Ac si diceret, De sunt corporis vires. Vel magnū praeſter Achillē. Et preſto illū .i. melior illo ſom, & praeſto illi dicimus. Cicero in Caſariā. nis. Tanto ille ſuperiores gloria vicerat quāto tu oībus praeſtitīſti. Vulcani manib. paria induat arma. Bene addidit Paria nam et Aeneas habuit arma Vulcania, licet poſſumus dicere qđ hoc Turnus ignoret, non tñ hoc valde idoneū cōprobat. Vobis aīam hanc, ſoceroq. Latino. Bene ſibi & fauorē conciliat populi, & a ſoceri noīs praeiudiciō Latini implicat volūtatē. Illis veterum virtute ſecundus. Dicimus & ſecundus illi, & ſecundus ab illo. Nec Drances potius, ſiue eſt hāc ira deorū, Morte luat, ſiue eſt virtus & gloria, tollat. Senſus obſcure quidē dictus, ſed facilis & qui de vſu nunquā recedit. Nā ira irati de inimico dicere conſueuimus, Abeat, nec bonis meis, nec melius rebus inter ſit, nolo ſit aut meā particeps gloria, aut mihi inuidiā ex infelicitatis cōione commoueat. Sicut nunc de Drance dicit, ſiue eſt hāc ira deorum, morte luat. Si pereundum eſt iracundia deorum, nolo inuidiā ſuſtinere, ſi Drances forte pariter moriatur. Si vero me virtus, & gloria comitabuntur, nolo ignauus felicitatis alienae ſit particeps, ſi dum meis pugnat auſpicijs, forte ſuperaret.

Asc.

Nunc ad te. Poſtquam acerbe rādit dictis Drancis reuertitur ad dicta Latini, ad quē placide reſpondet, nō tñ ſi Don. credimus, ſine Ironia quadam, vnde Donati verba ſunt. Nunc ad te. Ex turbulenta oratione ad mitem redit. Magne pater. Occulta Ironia eſt, q. d. quō magne pater qui non rectē conſulis filiae tuę, ille mihi ante. Multi de Mezentio intelligunt. Procubuit moriens. Quasi intelligat non victum, ſed ſua voluntate cecidiſſe. Deuoui qualitas iſta verborū miſerationē potiūſquā pugnatū audaciam demonſtrat. Hāc ille. Ordo eſt. O magne pater. ſ. Latine, ego reuertor. i. venio (nam nondum fuit) ad te, & ad tua conſulta. i. concilia aut res de quib. conſultū eſt. Si nullā ſpem ponit vltra. i. poſt hāc in noſtris armis, & ſi nos ſumus tā deſerti. i. dereliſti ab auxilio deorū & hoīum propriaq. virtute deſtituti, & ſi nos occidimus. i. occubuiſmus, funditus. i. penitus ad fundū vſq; aut fundotenus agmine. i. exercitu noſtro verſo. ſ. in fugam ſemel, neque. i. & non, & ſi fortuna nō habet reſreſſum. i. reditum cum fauore ad eum, vnde diſceſſerit, oremus pacem. ſ. ab hoſte noſtro, & tendamus. i. protendamus ei dexteras inermes. i. imbelles aut victas aut dedititias quāquam o. i. vti nam (voluit multa dicere, vtpote, vti nā ſit mihi iterū cū hoſte congrediendi poteſtas, ſic in quinto; Quamquā o ſuperent quib. hoc Neptune dediſti (Si quidq. virtutis ſolite adeſſet, ſup. nobis, ille ſup. cenſeretur. i. haberet mihi. i. a me ante alios. ſ. pſtans, & fortunatus laborū. ſ. executione, aut laborum pro laboribus, & egregius animi. i. habens egregiū aīum qui ne videret quid tale. ſ. deditiōne hoſti factā procubuit moriens. & momordit ſemel. i. vno impetu, humū ore. i. mordicus, hoc eſt morſu terrā petens, ne viro forti vocē emitteret indignā. hoc eſt vti nā potiūſq. dedititius ſiā, & me hoſti ſubdā, aut illā rogem ego occubuerim fortiter ſicut Mezentius, & Lauſus occubuerūt. Sin. i. ſed ſi, & .i. ſimul ſpes ſint nobis, & iuuetus adhuc intacta eſt nobis, & ſi vrbes Italiae & populi. Italiae ſuperſunt nobis ad hoc auxiliū. i. qui nobis auxilio ſint. Sin. i. ſed ſi gloria. ſ. victorię venit Troianis cū multo ſāguine. ſ. ſuorū effuſo, & ſi illis ſunt ſua. i. propria, & merita funera, & ſi par tempeſtas fuit, ſup. per oēs cur nos indecores. i. contra decus agētes deficimus in primo

limine. i. in principio belli cū iā ſemel duntaxat bellatū ſit, aut tremor occupat artus ante tubā. i. priuſquā per tubā pro-uocaremur in arma. Dies. i. tepeſtas varia, & varius labor. i. conatus & caſus, cui. i. vitā noſtrā mutabilis retulit multa in melius. i. meliorē exitum quā incepta ſint fortuna reuiſens alternatim modo hoſ, modo illos, luſit. i. illuſit & depreſſit multos, & locauit ruſus. i. iterum. ſ. iā illuſos in ſolido. ſ. ſtatu Aetolus. ſ. Diomedes cū ſuis non erit nobis auxilio. i. ponamus quod non auxiliabit nobis, & Arpi. i. populi Arpenſes nō erunt nobis auxilio. at. i. ſed Meſſapus. ſ. filius Nepruni, & Diomede praeſtantior atq; felicior erit ſup. auxilio nobis, & Tolūnius felix. i. in bello, & non infelix vt Diomedes erit nobis auxilio, & duces quos tot populi miſere. i. miſerunt ſup. erunt nobis auxilio, nec parua, imō magna gloria ſequetur delectos Latio. i. in ea Italiae parte, & agris Laurentibus. i. ſine externo milite ſuperabunt, eſt. ſ. auxilio nobis Camilla. ſ. virgo bellatrix, de egregia. ſ. praeſtanti gente Volſcorū. i. illorum populorū Italiae agens agmen. i. dux equitum, & agens cateruas. i. copias coadunatas florentes ære. i. armis æreis. quod ſi Teucri poſcūt me ſolum in certamina. ſ. ſingularia, vbi ignauia Teucrorum notat cū multi vnum petant, aut oēs letentur periculū a ſe in ducē coniectum, & ſi id placet. ſ. tibi o rex, & ego obſto tñ. ſ. quantum Drances dicit bonis cōiſibus. i. paci concordiae, ac ſaluti reipub. victoria non exola has manus non fugit adeo. i. vſq; adeo, & ideo intantum has manus. i. non tam diſfortunatus hactenus in bello fui, vt recuſem tētare. i. anniti, & conari (qua in re extenuat vires ſuas, & latenter ſe Aeneae inferiorē fatetur) quidq. i. quantumlibet difficile pro tanta ſpe ſ. pro rebus cōiſibus, ibo contra. ſ. Aeneā, aut obuiā Aeneā, aīs, quia de viribus corporis vereſ, vel. i. et ſi praeſter. i. exhibeat, aut ſuperet viribus magnum Achillem qui. ſ. Hectora vicit, & licet ille induit arma paria. ſ. armis Achillis, facta manibus Vulcani, qualia Aeneas reuera habuit, licet id ignoraret Turnus, ſed ſciuit Achillē habuiſſe arma Vulcani manibus facta, quē illi Thetis mater exornaue-rat. Ego Turnus, haud ſecundus vlli. i. non inferior vllō veterū virtute, licet forte felicitate deuoueo, aut vt Donat. legit deuoui. i. morte addixi, vobis. ſ. o Latini, & Latino ſocero. i. p ſalute veſtra. Si ſupp. verum eſt, vt tu dicis Drance q. Aeneas vocat me ſolū, ego oro. i. opto & bene volo vt vocet. i. ſi ne eū vocare, parat ſum, ſed nihil ad te, nolo nomen tuū interponas, hoc eſt, nec, ſup. oro aut volo, vt Drances luat mortē. ſ. hoc diſcrimen belli potiūſ. ſ. q. ego ſiue hāc eſt ira deorum. i. ſiue dijs iratis, & nobis aduerſis bellare ocepimus, ſiue hāc eſt virtus & gloria. i. ſiue ex hoc bello manet quemquam per virtutem gloria Drances non tollat, ſup. i. ea noſo Drances, aut ſuccumbat, aut vincat vbi ſolus Turnus vocetur, quia preſtantiuſ geret Turnus, quā ipſe onus belli. Et ita de ſe & de Drance praeſente quaſi de alio in tertia perſona loquitur, vti moris eſt quoties in nomine aut noſtro aut eius ad quem loquimur, ſiue dignitate, ſiue indignitate pondus eſt.

Et tua magne pater. In Rom. lib. Magna, legitur. Nec habet fortuna. In antiq. exemplaribus, Neque, habetur. Dexteras tendamus inermes. In Rom. lib. Inertis, legitur. Et humū ſemel ore. In Rom. lib. Simul, habetur. Sunt illis ſua funera. In Ro. lib. legere eſt, Suntq; illis. Variuſq; labor. In Rom. lib. Varij, legitur. In alijs, Belli. Quod ſi me ſolum Teucri. In antiq. aliquot exemplaribus, Quod ſi me Teucri ſolum, habetur. Virtute ſecundus Deuoueo; In antiq. lib. Deuoui eſt.

SERV.

Castra Aeneas, aciemque mouebat. i. ducebat exercitum; vt, Nos castra mouemus. Luc. Brundisium decimis iubet hanc attingere castris. i. decima deductione. Fremit arma iuuentus, Hoc est fremebant, arma, & militaris vox est. Muſſant. Modo queruntur. Diſſenſu vario. alij enim Turni, & alij Drancis dicta probabant. Piſcoſo ve amne Padusae. Padusa pars eſt Padu. Nam Padus licet vnus ſit fluuius, habet tamē fluentia plurima, ē quibus eſt Padusa, quae quibuſdam locis facit paludē

Illi hac inter se dubijs de rebus agebant

Certantes : castra Aeneas, aciemq; mouebat.

Nuncius ingenti per regia tecta tumultu

Ecce ruit, magisq; urbem terroribus implet,

Instructos acie Tyberino a flumine Teucros,

Tyrrhenamq. manum totis descendere campis.

Extemplo turbati animi, concussa q. vulgi

Pectora, et arrepta stimulis haud mollibus ira.

Arma manu trepidi poscunt : fremit arma iuuentus:

Flent mestis, muſſantq. patres, hinc vndiq. clamor

Diſſenſu magnus vario se tollit in auras :

Haud secus, atque alto in luco cum forte cateruae

Consedere auium, piſcoſo ve amne Padusae

quae plena est cynorum. Per stagna loquacia cyni. In quibus habitant cyni loquaces. Rauci autem, τῶν μέσων eſt, nam modo canoros ſignificat, alias voces peſſimas. Iuuen. Rauci Theſeide Codri. Sicut venenum, & de bono, & de malo dicitur vt odor malus, & bonus vocatur, Arrepto tempore. Inuenta opportunitate. Sedentes. Pigri: vt, Immunisque aliena ſedens ad pabula fucus. Armari edice. Figura eſt, Dic vt armentur. Edice autem plenus eſt imperatiuus. nam ab omnium coniugationum

num infinito; detracta resyllabi, fit imperatius: ut amare, ama: docere, doce: legere, lege: audire, audi. Cum autem fac vel Dic dicimus, Apocope verba patiuntur. Maniplis. Ars quidē exigebat: ut, Ma haberet accentum: nam, Ni longa quidē est, sed est ex muta, & liquida, quod quoties fit, tertia a fine fortitur accentum, ut latebra, tenebra, tñ in hoc sermone ut secunda a fine habeat accentum vsus obtinuit. Maniplis. Signiferis, qui sm antiquū morem in legione erant triginta, legio autē habebat septē cohortes, sexaginta cēturias, licet in his rebus accessu tps ducū varietas semper mutauerit militiæ disciplinam. Equites Messapus in armis. Et cum fratre Coras latis diffundite campis. Equites in armis. i. armatos, nā figura est. Messapus autē ut diceret, vitauit ὁμοιοτέλετον. nā vitiosum erat Voluce, Edice, Messape. Ergo Messapus aut antiquus vocatiuus est; ut, Hesperidum fluuius regnator aquarum. Item, Socer arma Latinus habeto, aut certe nominatiuus est pro vocatiuo, quanquā possiteriam nominatiuus esse, ut fit. Messapus, & Caras equitem diffundite, pro diffundant, melior tñ est sensus superior. Cū fratre Coras. f. cū Carillo, nam legimus Carillusq; acerq; Coras. Qua iussio. Pro qua iussio, & est antiquum. Illicet. Confestim, Illico, quod ne diceret, me tri necessitas fecit: nā Illico dicimus. Magna incepta. Quia de pace cogitabat, quæ impleri non potuit. Multaque se incusat. Pro multum. Et est Græca figura. Generumq; ascuerit vrbi. Propter urbem. Luca de Catone: Vrbi pater est, vrbique maritus. Gener autē ideo dicit, quia ad agendum genus adhibetur. Præfodiunt alij portas. i. ante portas, fossas faciunt, quæ res nimiam indicat desperationem. Bello dat signū rauca cruentum Buccina. Bene bello, dat, nam buccina insonans, solitudinem ac bella denunciat. Sic in septimo, Qua buccina signum Dira dedit. Proelium autem tubæ indicant: ut, Ac tuba terribilem sonitum procul ære canoro Increpuit. Vocat labor vltimus omnes. Omnes ad laborem vltima necessitas conuocat. Nec non ad templum. Secundum Hom. qui inducit in summa desperatione matres ad templa concurrere, ut victoria, quæ non potest viribus, possit fauore conquiri. Sic enim monet Helenus:

Ἐκτορ ἄτάρ σὺ πόλινδε μετέρχεο, εἰπέ δ' ἔπειτα
Μήτερι σῆμα ἔμῃ ἢ καὶ ξυνάγῃσ' αἰετῶν
Νῆο καὶ θῆαις γλαυκῶπιδος ἐν πόλει ἄκρῃ
Οἱ ἔασα κληῖδι θύρας ἱεροῖο δόμου,
Πέπλον ὅσῃ δ' κέει χαρίεστος ἢ δὲ μέγιστος
Εἰ οἱ ἐνὶ μέγ' αἰὲρ πολυφίλτατος αὐτῇ.
Θεῖναι ἀθηνῶν ἐπὶ γούνασιν ἢ υἱοῖσιν.

Subuehitur. Proprie, Matronæ enim pilentis vehabantur ad templa pergentes: ut, Pilentis matres in mollibus. Dona ferens, Peplum. f. ut dicit in primo. ideo dimisit hoc loco. Nam Homeri locus est de Hecuba peplum ferente, hoc modo:

Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.

Imò, ait, ò ciues arrepto tempore Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes;
Illi armis in regna ruunt. Nec plura locutus
Corripuit sese, & tectis citus extulit altis.

Tu Voluse armari Volsorum edice maniplis;
Duc, ait, & Rutulos; equites Messapus in armis,
Et cum fratre Coras latis diffundite campis;
Pars aditus vrbis firment, turresq; capeſant;
Cetera, quā iusso, mecum manus inferat arma.
Poe. Illicet in muros tota discurretur vrbe.

Concilium ipse pater, & magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus pectore differt;
Multaq; se incusat, qui non acceperat ultro
Dardanium Aenean, generumq; ascinerit vrbi.

Præfodiunt alij portas, aut saxa, sudesque
Subuehitur; bello dat signum rauca cruentum
Buccina; tunc muros varia cinxere corona
Matronæ, puerique. vocat labor vltimus omnes.

Nec non ad templum, summasq; ad Palladis arces
Subuehitur magna matrum regina cæterua,
Dona ferens. iuxtaq; comes Lauinia virgo,
Causa mali tanti, atque oculos deiecta decoros.

Succedunt matres, & templum thure vaporant,
Et mæstas alto fundunt de limine voces.

Mat. Armipotens belli præses Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygi prædonis, & ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.

Poe. Cingitur ipse furens certatim in prælia Turnus,
Iamque adeo Rutulum thoraca indutus, ahenis
Horrebat squammis, surasq; incluserat auro,
Tempora nudus adhuc, lateriq; accinxerat ensem,
Fulgebatque alta decurrens aureus arce;
Exultatque animis, & spe iam præcipit hostem.

Qualis vbi abruptis fugit in præsepia vinclis
Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in pastus, armentaue tendit equarum:

Aut assuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, arrectisque fremit cernicibus alte
Luxurians, luduntque iube per colla, per armos.

Obuia cui Volsorum acie comitante Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit: quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. tum talia fatur.

ca masculina in obliquis casibus a, producant, ut thorax thoracis, pirax piracis. Nam feminina corripunt, ut climax climacis, sed ad latinum non transeunt. Phalanx vero & aliter exit, & peregrinum etiam apud Græcos. Alta decurrens aureus arce, Illic enim & Amata fuerat, & Lauinia. Hom.

Κηκιδας μὲν πρῶτα περὶ κνήμῃσιν ἔθηκε

Καλὰς ἀργυρεὶ σιν ἐπὶ σφυροῖς ἀραρυῖας.

Δῶτερον αὐθάρηκα περὶ στήθεσιν ἔθηκε.

Ἀμφὶ δ' ἄρ' ὀμοῖσιν βάλε τοῦ ἔυφους ἀργυρόπλων.

Χαλκῶν, αὐτὰρ ῥέπετα σάκος μεγάτε σίβαρόν τε.

Εἰλετο, τὲ δ' ἀπανδρὲ σέλας γένετ', ὕε μέγας τε.

Spe iam præcipit hostem. Mente preoccupat hostis aduentū. Qualis vbi abruptis fugit in præsepia vinclis. Etia hæc comparatio Homeri est verbum ad verbum translata:

Ὡς γ' ὅτε τις σάτος ἵππος ἀκροήσας ὅπ' φάτην,

Δεσμὸν ὑπὸ ῥύξῃ θεῖει πεδίῳ κροαίνων

Εἰδὼς λουὲς ἀέρρεος ποταμῖο.

Κυδιδὼν ὕψ' δὲ κάρη ἔχει, ἀμφὶ δὲ χαῖται

Ὡμοῖς αἰσόντο. ὅδ' ἀγλαίημι πεπρωτῇ.

Ρίμφα ἐγούνα γέρε μετὰ τ' ἠθεα καὶ νόμον ἵππων.

Potius

Ταὶ δ' ἄρ' ἀόλλισαν κατὰ ἄστυ-
γεραιας.

Αὐτῇ δ' ἑθαλαμον κατεβήσατο κηῶντα.

Εὐθ' ἔσαν οἱ πέπλοι παμπόκι-
λοι, ἔργα γυναικῶν.

Et paulo post:

Τῶν ἐν αἰεραμένη καβηφέρε δ' ὤ-
ρον ἀθηνῶν.

Ὁς καλλίστος ἦν ποικίλματιν ἢ
δὲ μέγιστος.

Oculos deiecta decoros. Sicut, Oculos suffusa nitentes. De line. Ad preces festinantium mulierum ostenditur desiderium. Armipotens belli præses Tritonia virgo. Antonomasia sunt proprie, hæc autem omnis oratio verbum ad verbum de Hom. translata est.

Πότνι αθηνῶν αἰε εἰρυσίπλοκε δῖα θεῶν.

Præses autē belli. i. qui præest oibus bellis, cuius nutu semper bella tractantur. Frange manu telū. Aut tua manu aut in eius manu tela confringe. Hom.

Ἀ' ἔον δ' ἡ ἔρχος Διομήδεος.

Et ipsum Pronum sterne solo. Ho.

Ἡ δ' ἐκ αὐτῇ πρηνέα ἔς ἔδος πεσέειν.

Portisque effun. sub al. Hom.

Σκαλῶν προπαροῖσ' πυλάων.

Bene aut sub ipsis portis, quasi ad quas festinabat Aeneas. Vñ est, & illud, Præfodiunt alij portas. Cingit ipse furens certatim in prælia Tur. Oeconomia oīs hæc est. Nā Turnus ideo cū mora armatur, & inrecto capite circa arcem incedens admonet singulos ut a Lauinia possit videri, & ut sit maior cā dimicandi dū sponsæ placere cōtendit. Furens. Amore Lauiniæ, quam videbat. Qd et sequens indicat cōparatio nā dicturus est, Aut ille in pastus armentaue tendit equarū. Cingit in plia. ut plari possit, ut si dicas, lego in aduocationē. i. ut aduocatus esse possim. Iamq; adeo. Aut vacat Adeo, aut certe sic signat, ut sit sensus, Adeo sic pparat in plia, ut, & iā vniuersa pter galea arma portaret. Thoraca indutus.

Omnia quæ in ax, exeunt Græca masculina in obliquis casibus a, producant, ut thorax thoracis, pirax piracis. Nam feminina corripunt, ut climax climacis, sed ad latinum non transeunt. Phalanx vero & aliter exit, & peregrinum etiam apud Græcos. Alta decurrens aureus arce, Illic enim & Amata fuerat, & Lauinia. Hom.

Potitus. Venit ab eo quod est potior potiris; nam, ut etiam supra dixit, verbum hoc modo tertiæ, modo quartæ inuenitur esse coniugationis. Arrectisq; fremitu ceruicibus alte, alte arrectis ceruicibus fremit, non alte fremit, aut alte luxurians. Ad terram defluxit. Dicendo defluxit, artem & quandā moderationem descendendi significauit, quæ est etiam in ascendendo apud huius rei peritos.

Asc. Illi hæc inter se &c. Recitat quō dum Latinus consultaret, Turnusq; & Drances contenderent, Aeneas motis castris vrbi imminerebat, quæ res vbi rescita est varijs rumoribus commouit urbē, Turno copias colligente, & ducib. cū exercitu instructis sese ad pugnam parante, Latino vero conciliū re infecta dimittente, vnde nihil extat Don. Ordo aut est, illi. i. Turnus & Drances, aut Latini oēs agebant hæc certantes, inter se de rebus dubijs. i. consultabant, & dissertabant dum sup. Aeneas mouebat castra, & acie. i. instructa multitudinē populorum. Ecce, q. d. ex improviso nuncius ruit, i. precipitanter currit, tumultu. i. tumultuose, aut cū tumultu, per recta regia. i. p. regiam Latini & implet urbem magnis terroribus nuncius. i. Teucros instructus acie, & manū Tyrrhenā. i. exercitū Hetru scorū, descendere toris capis a flumine Tyberino, vbi prima castra locauerant. Animi. i. populi & potissimū vulgi turbati, sup. sunt exemplo. i. illico ē uestigio & pectora vulgi sunt concussa, i. attonita, & perplexa, & iræ. i. furorē, sunt, sup. arrectæ. i. accensæ stimulis haud mollibus. i. puncturis duris, & difficilib. toleratu, ipsi trepidi poscunt arma manu. i. simul poscunt, & querunt, iuuentus fremit. i. cū fremitu efflagitat arma, patres. i. seniores in æsti fient & mustant. i. taciti intra se murmurant, & quæritur, magnus clamor tollit, hic. i. modo vndiq; i. ex omni parte se in auras vario dissensu, quia alii a Turno, alii a Drance dissentiebāt, tollit dicit se in auras haud secus. i. nō aliter atque, sup. se voces in auras tollunt cū caterue. i. cōuolutæ aut v. i. Turnorū confedere. i. simul sedē ceperūt forte in alto loco, aut quæ cyeni rauci. i. canorū tū raucedine quadam dant sonitū per stagna loquacia. i. stridula & sonora cycnorū voces referentia, supp. in amne Paduse. i. illius partis aut v. dñt brachia Padi, piscolor. i. piscibus abundanti. Imo Turnus ait tpe arrepto. i. opportunitate inuenta, quia nactus erat occasionem audacter increpandi aut sic, imō ait Turnus o ciues cogite conciliū tpe arrepto, sed prior scia prestat; nam nō cohortatur Turnus vt ciues raptē opportunitatem, sed ipse exin rapuit. Turnus igitur ait arrepto tpe. i. postquam ex subito affaltu Aeneæ opportunitatē habuit conciliū dissol uendi ait imō o ciues cogite conciliū. i. consultate, & laudate pacē sedentes, & est modus imperandi, qui vim prohibitiuā habet: nam vult dicere non esse modo tps consultandi, sed bellandi aut salte defendendi, Nā illi fæuissimī grassatores, & hostes ruunt armis in regna, s. nostra. Nec locutus plura corripit sese & extulit sese altis tectis & ait ad Volusū Volscum, tu Voluse edic. i. impera & precipe manipulis pro manipulis, i. manipularibus, hoc est signiferis militum, armati. i. vt armētur, & i. etiam Rutulos, Messapus pro eo, qd est, & tu Messape, & Coras cū fratre. i. Catillo diffundite. i. diffuse recedite equites latis capis. i. in latos capos, aut sic Messapus, & Coras cū fratre diffundite pro diffundant, latis capis equites, nā si vocatiui essent diceret Messape, & Cora cū fratre, quod aut in tertia persona de eis loquatur indicant sequentia, vnde nō absurde legeretur diffundant vt sit spōdai cus versus, sed nihil per me immutatum volo. pars. i. ciuium, aut militū, firment. i. muniunt, & obstruant aditus vrbs, & capestant. i. captū eant aut teneant, & defendāt turres. s. murorū cetera manus. i. armata multitudo, inferat me cum, quod fortis ducis verbū est. Nam & Alexander Magnus, & Cæsar, non dixerunt, ite, sed eamus in hostē; inferat ergo me cum. i. vt ego, arma qua iusso pro iussu illic & i. illic statim discurretur tota vrbe. i. ab omni parte vrbs in muros, ipse pater Latinus deserit cōciliū. i. cētum procerū & magna incepta. s. de pace tractanda differt. s. in aliud tēpus existens turbatus tristi pectore, & inculat. i. arguit se multa. i. multum, se dico, qui. i. quia ipse non acceperit. s. in generū & regnum Aeneæ Dardanum. i. a Dardano ortum, & est acciuerit vrbi. i. ad urbē, aut in urbem suam generum s. maritū filia, & regem futurū Prefodiunt, &c. Docet quomodo ex præcepto Turni Latini &

Rutuli varijs studijs ciuitatē munierunt, vtq; regina cum Lauinia ceterisq; nobilibus fēminis ad templum Palladis vt eam exorarent perrexerint. Item quō Turnus armatus iam iamq; exiturus obuiam habuit Camillam virginem ac bellatricem egregiam, de quibus oibus est hoc solum Donati. Dona ferens. Putabant mulieres posse donis, & precibus fauorem a dea impetrare. Hæc ille. Ordo est. Alij. i. aliqui ex ciuib. aut præsidio vrbs, præfodiunt portas. i. fossas fodiunt ante portas, quod summæ desperationis indicium est, aut subiiciunt saxa, & sudes. i. stipites, buccina rauca. i. rauce sonans dat bello. s. ineundo signum cruentum. i. durum, & cruoris effundendi indicium tum. i. deinde, matronæ & pueri (quia labor vltimus. i. summus, & maximus vocat omnes. i. omnis sexus, & ætatis) cinxere muros varia corona. i. coetu in morē coronæ circumstante. Necnon. i. & etiam regina. s. Amata subuehitur. i. sursum vehitur ad templum, & ad summas arces Palladis, & hoc cum, supp. magna caterua. i. comitatu matrū. i. matronarum ferens. i. afferens, aut offerens dona. s. Palladi apta, hoc est peplum, & Lauinia virgo subuehitur, supp. comes. s. matri iuxta. i. prope ipsam existens. s. causa tanti mali. i. quantum bellum afferebat, & ideo deiecta. i. habens deiectos, hoc est deorsum in terram iactos oculos matres succedunt. s. templo & vaporant templum thure & fundunt mēstas voces de alto limine. s. templi. O Tritonia. i. Pallas virgo existens præses belli armipotens. i. habens potestatem super arma, & bella frange manu. i. tua. i. irritum fac, telum prædonis. i. prædatoris Phrygiū. i. Troiani. s. Aeneæ qui Turno coniugem, & reginam præripere, & prædari conatur, & sterne ipsum. s. prædonem pronum. i. inclinatum solo. i. ad terram, & effunde. i. eminenter funde ex equo. s. aut euacua vires, sub altis portis. s. nostris. Ipse Turnus furens in prælia cingitur. s. armis suis certatim. i. cum certamine ipsum amantium, & iam adeo ipse indutus thoraca. i. munimento pectoris Rutulum. i. quali Rutuli vtuntur, horrebat squammis ahenis. i. æreis integumentis in modum squammarum piscium factis, incluserat. s. prius furas. s. suas. i. post tibias partes crurū, hoc est crura sua, auro. i. ocreis aureis, & ipse existens nudus adhuc tpa. i. habes tempora adhuc nuda, hoc est nondum galeata, quia armiger galea usq; ad prælium ferre solet, hoc accingat lateri ensē, & ipse aureus. i. aureis armis instructus fulgebat decurrens alta arce. s. regie, quam Lauiniam videre sperabat, & exultat animis, & præcipit. i. præoccupat aut ante congressum capit non re, sed spē, hostem. s. præcipuum Aeneam existens talis qualis equus liber tamen & potitus campo aperto, fugit præsepia. s. stabulorum vinculis abruptis, ille. s. equus tendit. i. petit impactus. i. prius quam pascatur. armenta. i. gregem equarū, aut potius sic tendit in pastus. i. pascua, & armenta, aut assuetus perfundi flumine noto aqua, emicat. i. fremitu ceruicibus arrectis alte luxurias. i. petulanter & lasciuie decurrens, & iube, sup. eius ludunt per colla, & per æmos. Cui. s. Turno sic decurrenti. Camilla occurrit obuia, & hoc acie Volscorum comitante, & ipsa, Regina. s. Volscorum defiluit ab equo, sub ipsis portis. i. ante ipsas portas, quam tota cohors. s. Volscorū imitata, insequens defluxit. i. molliter descendit ad terrā, equis relictis, tum. i. deinde ubi pedes Turnum conuenerat satur. s. Camilla. talia qualia sequuntur.

V A R I A L E C T I O.

INSTRVCTOS acie. In Oblongo, Instructosque, habetur. Extemplo turbati animi. In lib. Rom. legere est, Turbati animo. Dissensu magnus vario. In antiq. lib. Dissensu vario magnus. Stagna loquacia cycni. Antiqui aliquot lib. Lipientia. Aliquot alij, Stagna sonantia, legunt. In regna ruunt. In antiquis exemplaribus, Ruant, habetur. Tristi turbatus pectore, antiqua exemplaria, Tristi turbatus tempore, habent. Sudesq; Subiiciunt. In antiq. lib. Subnectant, habetur. Tunc muros varia. Veteres lib. Tum legunt. Causa mali tanti, atque oculos, Antiq. lib. ita mali tanti oculos sine, atque parati. In Rom. tamen, & alijs quibusdam; Causa malis tantis, legitur. De limine voces. Antiqua exempl. De pectore, legunt. Armipotens belli præses. Dictionum ordo in antiq. est lib. Armipotens præses belli. Rutulum thoraca indutus. Lib. antiqui sunt, in quibus, Inductus, habetur. Campoque potitus aperto. In antiquis aliquot lib. Potitur, est.

SERV.

S Vi meriti si qua est fiducia forti. Si vnusquisq; fortis habet aliquam confidentiā ex

Cam. Turne, sui merito si qua est fiducia forti, Audeo, & Aeneadam promitto occurrere Turma,

conscientia fortitudinis suæ, & ego audere non dubito. Forti autem bene dixit: nam fortis com-

communis est generis. Hæc autem hoc vult dicere non sexum considerandum esse, sed robur. Occurrere Turmæ. Equitatu, nam partem pro toto posuit. Quas dicere grates. secundum theoreticam disciplinam dicit se verba inuenire non posse quibus eius exprimat laudes, cum dixerit, O decus Italiæ, Sic alibi. Quibus celo te laudibus equem? Cum præmiserit. O fama ingens, ingentior armis Vir Troiane. Sed nunc Ordo est, Sed hunc mecum partire laborem. nam per Parenthesim dictum est, Quando iste animus est supra omnia. i. si quidem res magna, partire autem ideo, quia ille dixerat, Solaque Tyrrenos equites ire obuia contra, Quaterent campos. Ad camporum perturbationem. Furta paro belli Insidias Sal. Gēs ad furta belli per idonea. Biuias fauces. Fauces dicuntur itinera inter duos montes, loca angusta, & peruia, dicta a faucium similitudine. Collatis excipe signis. Coniunctis ducibus quos commemoraturus est. Tyburtique manus. Catillus, & Coras. Ducis, & tu concipe curam. Sicut ego, nam non dicit sicut Messapus, aut alij, ne ei facere iniuriam videatur. Concipe autem, simul cum illis sume, Con enim est coniunctiua particula. Vnde & conuocari de plurimis dicimus. Valles. Meri necessitate compellimur, ut Vallis dicamus. Stat. Vallis in amplexu nemorum sedet, nam plenum est Valles. sicut nunc Virgilius posuit. quod ita esse, diminutio indicat, nam vallicula, ut vulpes vulpecula facit. Ergo in es, vel in is, quādo vsurpatue, qñ at naturaliter exeāt nomina, sola diminutio indicat, ea autem quæ in es, exeunt longa sunt omnia, si in genitiuo non crescant, ut labes, valles, vulpes, nam si crescant, breuia sunt, ut miles militis. Quod semita ducit. Legitur & Qua Aditusque maligni. Propria Obscuri; ut, Sub luce maligna. Ignota. i. Aeneæ. nam de Turno dicturus est; Huc iuuenis nota fertur regione viarum. Tutique receptus. Male quidam, recessus legunt, nam receptus dicitur, quo se cito exercitus recipit. Vñ & signa receptui canere dicuntur. Seu dextra, leuaque velis occurrere pugnae. Siue per valles, siue per montis radices, incertum est. n. qua sit venturus Aeneas. Arripuitq; locū. Raptum tenuit. In sedet. Proprie nam Insidere est dolose aliquē expectare. vnde & insidiæ nominatæ sunt. Velocē iterea. Licet Interea particula negocia semp præteri-

Solaque Tyrrenos equites ire obuia contra.
 Me sine prima manu tentare pericula belli:
 Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serua.
 Poe. Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus,
 Tur. O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
 Quasve referre parem? sed nunc est omnia quando
 Iste animus supra, mecum partire laborem.
 Aeneas, ut fama fidem, missique reportant
 Exploratores, equitum leuia improbus arma
 Præmisit, quaterent campos: ipse ardua montis
 Per deserta iugo properans adueniat ad urbem.
 Furta paro belli conuexo in tramite siluæ,
 Ut biuias armato obsidam milite fauces.
 Tu Tyrrenum equitem collatis excipe signis:
 Tecum acer Messapus erit, turmæque Latine,
 Tiburtique manus: ducis & tu concipe curam.
 Poe. Sic, ait & paribus Messapum in prælia dictis
 Hortatur, sociosque duces; & pergit in hostem.
 Est curuo anfractu valles, accomoda fraudi,
 Armorumque dolis, quam densis frondibus atrum
 Urget utrimque latus, tenuis quæ semita ducit,
 Angustæque ferunt fauces, aditusque maligni
 Hanc super in speculis, summoque in vertice montis
 Planities ignota iacet, tutique receptus:
 Seu dextra, leuaque velis occurrere pugne,
 Sine instare iugis, & grandia voluere saxa.
 Huc iuuenis nota fertur regione viarum;
 Arripuitque locum, & siluis insedit iniquis.
 Velocem intereā superis in sedibus Opim,
 Unam ex virginibus socijs, sacraque caterua,
 Compellabat, & has tristes Latonia voces
 Ore dabat: Di. Graditur bellum ad crudele Camilla,
 O virgo, & nostris nequicquam cingitur armis,
 Cara mihi ante alias. neque enim nouus iste Diana
 Venit amor, subitaque animum dulcedine mouit.
 Pulsus ob inuidiam regno, viresque superbas,
 Priuerno antiqua Metabus cum excederet vrbe,
 Infantem fugiens media inter prælia belli
 Sustulit exilio comitem, matrisque vocauit
 Nomine Casmille, mutilata parte, Camillam.
 Ipse sinu præ se portans iuga longa petebat
 Solorum nemorum. tela vndique sua premebant,
 Et circumfuso volitabant milite Volsci.
 Ecce fugge medio summis Amasenus abundans
 Spumabat ripis: tantus se nubibus imber
 Ruperat. ille innare parans infantis amore
 Tardatur, caroque oneri timet: omnia secum
 Versanti subito, vix hæc sententia sedit.
 Telum immane, manu valida quod fortè gerebat
 Bellator, solidum nodis, & robore cocto,
 Huic natam, libro, & siluestri subere clausam
 Implicat, atqueabilem mediæ circumligat hastæ
 Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:
 Me. Alma tibi hanc nemorum cultrix Latonia virgo
 Ipse pater famulam voueo: tua prima per auras
 Tela tenens supplex hostem fugit: accipe testor
 Diua tuam: quæ nunc dubijs committitur auris.
 Poe. Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
 Immittit sonuere vnda: rapidum super amnem
 Infelix fugit in iaculo stridente Camilla.

tis futura contingat, tamen abruptus est vituperabilis transitus, habet autem tales transitus, & in superioribus libris. & in sequenti præcipue, ubi Iuppiter appellat Iunonē. Opim. Opim quando dicimus, Nympham significamus, si autem dicamus Opem, auxilium intelligimus. Terentius. Iuno Lucina fer opem, serua me obsecro. Opes vero numero plurali, census accipimus, nā Ops, terra est vxor Saturni, quam Græci Rheam appellant Tristeis voces. Habitum futuræ orationis ostendit. Ore dabat. Pleonasmus est. Bellum ad crudele Camilla. Vno verbo exitū rei docuit. Nostris ne quidquam cingitur armis. nostris, quibus utrique gaudemus, ut etiam ipsa habeat causam doloris, & maioris iracundiæ. Neque enim nouus iste Diana Venit amor. Firmiores enim antiquiores amicitie sunt Terentius, pro amicitiam, q̄ incepta e paruulo cum ætate accreuit. Similiter Iuuen. Ille excludat amicus iam senior, cuius barbam tua ianua vidit. Pulsus ob inuidiam. i. crudelitatis, nam sequitur, Neque ipse manus feritate petisset. Antiqua. Nobili vrbe nam Priuernum dicitur, Iuga longa. i. longe posita remota. Salust. Et Metello procul agente longa spes auxiliorū. i. longe posita. Solorum nemorum. Desertorum. Terent. Venit meditatus alcunde ex solo loco. Item ipse, Nonne hinc deportarier in solas terras? Fuge medio. Dum fugit, inter fugam, nam figuratum est. Caroque oneri timet. Anacreon οὐρανὸν ἔσπασεν. i. onus amoris. Vix hæc sententia sedit. Ideo Vix, quia naturale est ut quoties multa cogitamus, vix aliquid comprobemus. Vnde vera distinctio est, Omnia secum versanti, subito hæc sententia sedit. Et robore cocto. Aut antiquam hastam fuisse significat, nam multi temporis aliquid, recoctum vocatur. Horatius: Plenumque recoctus Scriba ex quinque viro coruum deludet hiantem. Item Persius: Vtra male vetus præ grandi subere coctum. Aut re vera cocto robore. haste enim igni plerumque durari consueuerunt. [Huic]. i. telo natam implicat. [Libro] Liber dicitur corticis pars quæ ligno coheret. alibi Alta libraret in vltimo. Vnde & liber dicitur in quo scribimus, quia ante vsum cartæ vel membranæ de libris arborum volumina compaginabantur. Ipse pater famulam voueo. Bene Ipse pater, quia auctorandi potestatem nisi patres non habent. Voueo:

Potius. Venit ab eo quod est potior potiris; nam, ut etiam supra dixit, verbum hoc modo tertiæ, modo quartæ inuenitur esse coniugationis. Arrectisq; fremitu ceruicibus alte, alte arrectis ceruicibus fremit, non alte fremit, aut alte luxurians. Ad terram defluxit. Dicendo defluxit, artem & quandam moderationem descendendi significauit, quæ est etiam in ascendendo apud huius rei peritos.

ASC.

ILLI hæc inter se &c. Recitat quomodo dum Latinus consultaret, Turnusq; & Drances contenderent, Aeneas motis castris urbi imminerebat, quæ res ubi rescita est varijs rumoribus commouit urbem, Turno copias colligente, & ducibus exercitu instructis sese ad pugnam parante, Latino vero conciliū re infecta dimittente, unde nihil extat Don. Ordo autem est, illi. i. Turnus & Drances, aut Latini omnes agebant hæc certantes, inter se de rebus dubijs. i. consultabant, & dissertabant dum super Aeneas mouebat castra, & aciem. i. instructam multitudinem populorum. Ecce, quod ex improviso nuncius ruit, i. precipitanter currit, tumultu. i. tumultuose, aut cum tumultu, per recta regia. i. per regiam Latini & implet urbem magnis terroribus nuncius. i. Teucros instructus acie, & manū Tyrrhenā. i. exercitū Hetru scorū, descendere totis capis a flumine Tyberino, ubi prima castra locauerant. Animi. i. populi & potissimum vulgi turbati, super sunt exemplo. i. illico est uestigio & pectora vulgi sunt concussa, i. attonita, & perplexa, & iræ. i. furor, sunt, super arrectæ. i. accensa stimulis haud mollibus. i. puncturis duris, & difficilibus. toleratu, ipsi trepidi poscunt arma manu. i. simul poscunt, & querunt, inuentus fremit. i. cum fremitu efflagitat arma, patres. i. seniores in ætate flent & mustant. i. taciti intra se murmurant, & quæritur, magnus clamor tollit, hic. i. modo undique, i. ex omni parte se in auras vario dissensu, quia alii a Turno, alii a Drance dissentiebant, tollit dicit se in auras haud secus. i. non aliter atque, super se voces in auras tollunt cum caterue. i. conuolutæ autem ut sturnorum confedere. i. simul sedem ceperunt forte in alto luto, aut quæ cyeni rauci. i. canori tunc raucedine quadam dant sonitum per stagna loquacia. i. stridula & sonora cycnorū voces referentia, super in amne Paduse. i. illius partibus aut videntur brachia Padi, piscosus. i. piscibus abundanti. Imo Turnus ait, tunc arrepto. i. opportunitate inuenta, quia nactus erat occasionem aut tacter increpandi aut sic, imo ait Turnus o ciues cogite conciliū tunc arrepto, sed prior suia prestat; nam non cohortatur Turnus ut ciues raptim opportunitatem, sed ipse eximariapuit. Turnus igitur ait arrepto tunc. i. postquam ex subito assultu Aeneæ opportunitatem habuit concilii dissoluerendi aut imo o ciues cogite conciliū. i. consultate, & laudate pacem sedentes, & est modus imperandi, qui vim prohibitiuam habet: nam vult dicere non esse modo ipsi consultandi, sed bellandi aut saltem defendendi, Nam illi. i. seuerissimi grassatores, & hostes ruunt armis in regna, i. nostra. Nec locutus plura corripit sese & extulit sese altis rebus & ait ad Volusum Volscum, tu Voluse edic. i. impera & præcipe manipulis pro manipulis, i. manipularibus, hoc est signiferis militum, armari. i. ut armetur, & i. etiam Rutulos, Messapus pro eo, quod est, & tu Messape, & Coras cum fratre. i. Catillo diffundite. i. diffuse recedite equites latis capis. i. in latos capos, aut sic Messapus, & Coras cum fratre diffundite pro diffundant, latis capis equites, nam si vocatiui essent diceret Messape, & Cora cum fratre, quod autem in tertia persona de eis loquatur indicant sequentia, unde non absurde legeretur diffundant ut sit spōdai-cus versus, sed nihil per me immutatum volo. pars. i. ciuium, aut militum, firment. i. muniant, & obstruant aditus urbis, & capestant. i. capti eant aut teneant, & defendat turre. i. murorum cetera manus. i. armata multitudo, inferat me cum, quod fortis ducis verbum est. Nam & Alexander Magnus, & Caesar, non dixerunt, ite, sed eamus in hostem; inferat ergo me cum. i. ut ego, arma qua iussu pro iussu illic & i. illic statim discurretur tota urbe. i. ab omni parte urbis in muros, ipse pater Latinus deserit conciliū. i. ceterum procerum & magna incepta. i. de pace tractanda differt. i. in aliud tempus existens turbatus tristi pectore, & inculat. i. arguit se multa. i. multum, se dico, qui. i. quia ipse non acceperit. i. in generum & regnum Aeneæ Dardanum. i. a Dardano ortum, & est acciuerit urbi. i. ad urbem, aut in urbem suam generum. i. maritū filia, & regem futurum Præfodiunt, &c. Docet quomodo ex præcepto Turni Latini &

Rutuli varijs studijs ciuitatem munierunt, utq; regina cum Launia ceterisq; nobilibus feminis ad templum Palladis ut eam exorarent perrexerint. Item quomodo Turnus armatus iam iamq; exiturus obuiam habuit Camillam virginem ac bellatricem egregiam, de quibus omnibus est hoc solum Donati. Dona ferens. Putabant mulieres posse donis, & precibus fauorem a dea impetrare. Hæc ille. Ordo est. Alij. i. aliqui ex ciuibus aut præsidio urbis, præfodiunt portas. i. fossas fodiunt ante portas, quod summæ desperationis indicium est, aut subiiciunt saxa, & iudes. i. stipites, buccina rauca. i. rauce sonans dat bello. i. inuendo signum cruentum. i. durum, & cruoris effundendi indicium tum. i. deinde, matronæ & pueri (quia labor ultimus. i. summus, & maximus vocat omnes. i. omnis sexus, & ætatis) cinxere muros varia corona. i. coetu in more coronæ circumstante. Necnon, i. & etiam regina. i. Amata subuehitur. i. sursum vehitur ad templum, & ad summas arces Palladis, & hoc cum, super magna caterua. i. comitatu matrum. i. matronarum ferens. i. afferens, aut offerens dona. i. Palladi apta, hoc est pepulum, & Launia virgo subuehitur, super comes. i. matri iuxta. i. prope ipsam existens. i. causa tanti mali. i. quantum bellum afferebat, & ideo deiecta. i. habens deiectos, hoc est deorsum in terram iactos oculos matres succedunt. i. templo & vaporant templum thure & fundunt mestas voces de alto limine. i. templi. O Tritonia. i. Pallas virgo existens præses belli armipotens. i. habens potestatem super arma, & bella frange manu. i. tua. i. irritum fac, telum prædonis. i. prædatoris Phrygii. i. Troiani. i. Aeneæ qui Turno coniugem, & reginam præripere, & prædari conatur, & sterne ipsum. i. prædonem pronum. i. inclinatum solo. i. ad terram, & effunde. i. eminenter funde ex equo. i. aut euacua vires, sub altis portis. i. nostris. Ipse Turnus furens in prælia cingitur. i. armis suis certatim. i. cum certamine ipsum amantium, & iam adeo ipse indutus thoracem. i. munimento pectoris Rutulum. i. quali Rutuli vtuntur, horrebat squammis ahenis. i. æreis integumentis in modum squamarum piscium factis, incluserat. i. prius suras. i. suas. i. post tibias partes crurum, hoc est crura sua, auro. i. ocreis aureis, & ipse existens nudus adhuc tpa. i. habes tempora adhuc nuda, hoc est nondum galeata, quia armiger galea usque ad prælium ferre solet, hoc accingat lateri enses, & ipse aureus. i. aureis armis instructus fulgebat decurrens alta arce. i. regis, quam Launiam videre sperabat, & exultat animis. & præcipit. i. præoccupat aut ante congressum capere non re, sed spe, hostem. i. præcipuum Aeneam existens talis qualis equus liber tamen & potius campo aperto, fugit præsepia. i. stabulorum vinculis abruptis, ille. i. equus tendit. i. petit impastus. i. prius quam pascatur. armenta. i. gregem equarum, aut potius sic tendit in pastus. i. pascua, & armenta, aut assuetus perfundi flumine noto aqua, emicat. i. fremitu ceruicibus arrectis alte luxurias. i. petulanter & lasciuie decurrens, & iube, super eius ludunt per colla, & per æmos. Cui. i. Turno sic decurrenti. Camilla occurrit obuia, & hoc acie Volscorum comitante, & ipsa, Regina. i. Volscorum defluit ab equo, sub ipsis portis. i. ante ipsas portas, quam tota cohors. i. Volscorum imitata, insequens defluxit. i. molliter descendit ad terram, equis relictis, tum. i. deinde ubi pedes Turnum conuenerat fatiur. i. Camilla. talia qualia sequuntur.

V A R I A L E C T I O.

INSTRVCTOS acie.] In Oblongo, Instructosque, habetur. Exemplo turbati animi. In lib. Rom. legere est, Turbati animo. Dissensu magnus vario. In antiq. lib. Dissensu vario magnus. Stagna loquacia cycni. Antiqui aliquot lib. Lipientia. Aliquot alij, Stagna sonantia, legunt. In regna ruunt. In antiquis exemplaribus, Ruunt, habetur. Tristi turbatus pectore, antiqua exemplaria, Tristi turbatus tempore, habent. Sudesq; Subiiciunt. In antiq. lib. Subnectant, habetur. Tunc muros varia. Veteres lib. Tum legunt. Causa mali tanti, atque oculos. Antiq. lib. ita mali tanti oculos sine, atque parati. In Rom. tamen, & alijs quibusdam; Causa malis tantis, legitur. De limine voces. Antiqua exempl. De pectore, legunt. Armipotens belli præses. Dictionum ordo in antiq. est lib. Armipotens præses belli. Rutulum thoracem indutus. Lib. antiqui sunt, in quibus, Inductus, habetur. Campoque potius aperto. In antiquis aliquot lib. Potitur, est.

SERV.

Si merito si qua est fiducia forti. Si unusquisq; fortis habet aliquam confidentiam ex

Cam. Turne, sui merito si qua est fiducia forti, Audeo, & Aeneadem promitto occurrere Turno,

conscientia fortitudinis suæ, & ego audere non dubito. Forti autem bene dixit: nam fortis com-

communis est generis. Hæc autem hoc vult dicere non sexum considerandum esse, sed robur. Occurrere Turmæ. Equitatu, nam partem pro toto posuit. Quas dicere grates. secundum theoreticam disciplinam dicit se verba inuenire non posse quibus eius exprimat laudes, cum dixerit, O decus Italiæ, Sic alibi. Quibus celo te laudibus equem? Cum præmiserit. O fama ingens, ingentior armis Vir Troiane. Sed nunc Ordo est, Sed hunc mecum partire laborem. nam per Parenthesim dictum est, Quando iste animus est supra omnia. i. si quidem res magna, partire autem ideo, quia ille dixerat, Solaque Tyrrenos equites ire obuia contra, Quaterent campos. Ad camporum perturbationem. Furta paro belli Insidias Sal. Gēs ad furta belli per idonea. Biuias fauces. Fauces dicuntur itinera inter duos montes, loca angusta, & peruia, dicta a faucium similitudine. Collatis excipe signis. Coniunctis ducibus quos commemoraturus est. Tyburtique manus. Catillus, & Coras. Ducis, & tu concipe curam. Sicut ego, nam non dicit sicut Messapus, aut alij, ne ei facere iniuriam videatur. Concipe autem, simul cum illis sume, Con enim est coniunctiua particula. Vnde & conuocari de plurimis dicimus. Valles. Metri necessitate compellimur, ut Vallis dicamus. Stat. Vallis in amplexu nemorum sedet, nam plenum est Valles. sicut nunc Virgilius posuit. quod ita esse, diminutio indicat, nam vallicula, ut vulpes vulpecula facit. Ergo in es, vel in is, quando vsurpatue, quā at naturaliter exeāt nomina, sola diminutio indicat, ea autem quæ in es, exeunt longa sunt omnia, si in genitiuo non crescunt, ut labes, valles, vulpes, nam si crescunt, breuia sunt, ut miles militis. Quod semita ducit. Legitur & Qua Aditusque maligni. Propria Obscuri; ut, Sub luce maligna. Ignota. i. Aeneæ. nam de Turno dicturus est; Huc iuuenis nota fertur regione viarum. Tutique receptus. Male quidam, recessus legunt, nam receptus dicitur, quo se cito exercitus recipit. Vñ & signa receptui canere dicuntur. Seu dextra, leuaque velis occurrere pugnae. Siue per valles, siue per montis radices, incertum est. n. qua sit venturus Aeneas. Arripuitque locum. Raptum tenuit. In sedet. Proprie nam Insidere est dolose aliquē expectare. vnde & insidia nominata sunt. Velocē iterea. Licet Interea particula negocia semper præteri-

Solaque Tyrrenos equites ire obuia contra.
 Me sine prima manu tentare pericula belli:
 Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serua.
 Poe. Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus,
 Tur. O decus Italiæ virgo, quas dicere grates,
 Quasve referre parem? sed nunc est omnia quando
 Iste animus supra, mecum partire laborem.
 Aeneas, ut fama fidem, missique reportant
 Exploratores, equitum leuia improbus arma
 Præmisit, quaterent campos: ipse ardua montis
 Per deserta iugo properans aduenat ad urbem.
 Furta paro belli conuexo in tramite siluæ,
 Ut biuias armato obsidam milite fauces.
 Tu Tyrrenum equitem collatis excipe signis:
 Tecum acer Messapus erit, turmaque Latine,
 Tiburtique manus: ducis & tu concipe curam.
 Poe. Sic, ait & paribus Messapum in prælia dictis
 Hortatur, sociosque duces; & pergit in hostem.
 Est curuo anfractu valles, accomoda fraudi,
 Armorumque dolis, quam densis frondibus atrum
 Urget utrimque latus, tenuis quæ semita ducit,
 Angustaque ferunt fauces, aditusque maligni
 Hanc super in speculis, summoque in vertice montis
 Planities ignota iacet, tutique receptus:
 Seu dextra, leuaque velis occurrere pugne,
 Sine instare iugis, & grandia voluere saxa.
 Huc iuuenis nota fertur regione viarum;
 Arripuitque locum, & siluis insedit iniquis.
 Velocem interea superis in sedibus Opim,
 Unam ex virginibus socijs, sacraque caterua,
 Compellabat, & has tristes Latonia voces
 Ore dabat: Di. Graditur bellum ad crudele Camilla,
 O virgo, & nostris nequicquam cingitur armis,
 Cara mihi ante alias, neque enim nouus iste Diana
 Venit amor, subitaque animum dulcedine mouit.
 Pulsus ob inuidiam regno, viresque superbas,
 Priuerno antiqua Metabus cum excederet vrbe,
 Infantem fugiens media inter prælia belli
 Sustulit exilio comitem, matrisque vocauit
 Nomine Casmille, mutilata parte, Camillam.
 Ipse sinu præ se portans iuga longa petebat
 Solorum nemorum. tela vndique sua premebant,
 Et circumfuso volitabant milite Volsci.
 Ecce fugge medio summis Amasenus abundans
 Spumabat ripis: tantus se nubibus imber
 Ruperat. ille innare parans infantis amore
 Tardatur, caroque oneri timet: omnia secum
 Versanti subito, vix hæc sententia sedit.
 Telum immane, manu valida quod fortè gerebat
 Bellator, solidum nodis, & robore cocto,
 Huic natam, libro, & siluestri subere clausam
 Implicat, atqueabilem mediæ circumligat hastæ
 Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:
 Me. Alma tibi hanc nemorum cultrix Latonia virgo
 Ipse pater famulam voueo: tua prima per auras
 Tela tenens supplex hostem fugit: accipe testor
 Diua tuam: quæ nunc dubijs committitur auris.
 Poe. Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
 Immittit, sonuere vnde: rapidum super amnem
 Infelix fugit in iaculo stridente Camilla.

tis futura contingat, tamen abruptus est vituperabilis transitus, habet autem tales transitus, & in superioribus libris. & in sequenti præcipue, ubi Iuppiter appellat Iunonē. Opim. Opim quando dicimus, Nympham significamus, si autem dicamus Opem, auxilium intelligimus. Terentius. Iuno Lucina fer opem, serua me obsecro. Opes vero numero plurali, census accipimus, nā Ops, terra est vxor Saturni, quam Græci Rheam appellant Tristeis voces. Habitum futuræ orationis ostendit. Ore dabat. Pleonasmus est. Bellum ad crudele Camilla. Vno verbo exitū rei docuit. Nostris ne quidquam cingitur armis. nostris, quibus utrique gaudemus, ut etiam ipsa habeat causam doloris, & maioris iracundiæ. Neque enim nouus iste Diana Venit amor. Firmiores enim antiquiores amicitie sunt Terentius, pro amicitiam, q̄ incepta e paruulo cum ætate accreuit. Similiter Iuuen. Ille excludat amicus iam senior, cuius barbam tua ianua vidit. Pulsus ob inuidiam. i. crudelitatis, nam sequitur, Neque ipse manus feritate petisset. Antiqua. Nobili vrbe nam Priuernum dicitur, Iuga longa. i. longe posita remota. Salust. Et Metello procul agente longa spes auxiliorū. i. longe posita. Solorum nemorum. Desertorum. Terent. Venit meditatus alcunde ex solo loco. Item ipse, Nonne hinc deportarier in solas terras? Fugge medio. Dum fugit, inter fugam, nam figuratum est. Caroque oneri timet. Anacreon ὀπτιον ἄσπας. i. onus amoris. Vix hæc sententia sedit. Ideo Vix, quia naturale est ut quoties multa cogitamus, vix aliquid comprobemus. Vnde vera distinctio est, Omnia secum versanti, subito hæc sententia sedit. Et robore cocto. Aut antiquam hastam fuisse significat, nam multi temporis aliquid, recoctum vocatur. Horatius: Plenumque recoctus Scriba ex quinque viro coruum deludet hiantem. Item Persius: Vtra male vetus præ grandi subere coctum. Aut re vera cocto robore. haste enim igni plerumque durari consueuerunt. [Huic]. i. telo natam implicat. [Libro] Liber dicitur corticis pars quæ ligno coheret. alibi Alta libraret in vltimo. Vnde & liber dicitur in quo scribimus, quia ante vsum cartæ vel membranz de libris arborum volumina compaginabantur. Ipse pater famulam voueo. Bene Ipse pater, quia auctorandi potestatem nisi patres non habent. Voueo:

Voueo, autem confesco in tuū ministerium. Vnde & Camilla dicta est, licet supra, & a matre dixerit esse nominatam. Sed illud poetice dictū est inā Camilla, quasi ministra dicta est, ministros. n. & ministras impuberes, Camillos, & Camillas in sacris vocabāt. Hinc & Camilla dicta. Vnde Mercurius Hetrusca lingua Camillus dī, quasi minister deorū. Sonuere vnde. Hic distinguendum. Infelix Camilla. Nō tempore quo euasisset, sed nūc infelix: plerumque enim epitheta presentis temporis sunt licet peractis negocijs, vt in secundo. Infelix dum regna manebāt, Sēpius Andromache ferre in comitata solebat.

ASC.

TURNUS, sui merito, &c. In hac parte habetur oratio Camillae virginis ad Turnum, animum suum prestantē, & bene uolū explicantis, consiliumq; de intercipiendō Aenea dātis; Turniq; honorifica ad eādem respōsio. Describitur preterea locus quidā insidijs aptus. Sed cum nihil hic extet Donati. Ordo est. O Turne (inquit Camilla) si qua. i. si aliqua fiducia tui, i. bene fidei sperandi de se est forti. cuiusque siue mulieri, ego audeo, & promitto occurrere turmæ Aeneadū. i. Aeneadarū ad urbē ingruentiū; & ego sola audeo venire obuia cōtra equites Tyrrhenos Graphice exprimit poeta animum mulierū q; si semel ad virilia opera transferint vltra viros audent, nihil vero audacius viragine bellatrice, vnde de Pēthesilea audeq; viris concurrere virgo. Sine. i. permittē me tētare manu prima pericula. i. experimenta, aut tentamēta, seu pludia belli, tu subsiste. i. in insidijs remorare, existens pedes. i. pedester sine equo ad muros. i. ciuitatis huius, & serua. i. custodi mētia. Turnus fixus oculos. i. habēs oculos fixos in virgine horrenda. i. aut armis terribili aut veneratione colenda, sup. ait ad hęc. eius dicta. O virgo decus i. ornamentū Italiæ, quas grates. i. gratias parem. i. intendā, & coner dicere sup. tibi. i. verbis, ve pro vel, quas parē referre. i. re ipsa exhibere. & reddere? q. d. nescio, sed nūc (qñ. i. qñquidē iste. i. tuus animus est sup. omnia. i. vincit omne genus beneficij quod in te cōferre possem, aut qā sine pari magna es) partire. i. condiuide mecum laborem Aeneas (vt. i. quēadmodum fama sup. facit fidem. i. crudelitatem, aut vt fama, & exploratores missi reportant fidem, i. crudelitatem, & certificationem) improbus. i. improbandus, & detestabilis grassator, & prædo præmisit leuia arma equitum. i. velites hoc est equites leuis armaturæ, qui sup. vt quaterent. i. cōturbarent campos. i. eos q; in campis, hoc est locis planis, & capacibus sunt ipse superat iugo. i. per iugum, q. d. collum, hoc est partem montis iuxta verticē, superas inq; ardua deserta. i. loca inuia & inaccessa ferē aduentat ad urbem. Ego paro. i. prætendo furta belli. i. ipsum excipe, aut adoriri insidijs, vt. i. postquam ego obsidam. i. obsidebo, sed a tertia cōiugatione a fido deduxit, in tramite. i. via qua trāmeatur, filia. i. cui in filia est connexio. i. sub rupe, aut vertice suspensio. obsidam, inquit, milite armato fauces. i. exitus abijs, q; in filia sunt, aut introitus ingredi volētib. biuias. i. in duas vias diuisas, tu excipe. i. per insidias cape, & adorire, signis collatis. i. coniunctis ducibus. i. Messapo, & Tiburto equitem Tyrrhenum. i. Tyrrhenū equitatū, aut Tyrrhenos equites, Messapus acer. i. strenuus, & vehemens bellator erit tecum, & turmæ Latinae sup. erunt tecū, & manus. i. exercitus Tyburti ducis sup. erit tecum, & concipe curā. i. totius turmæ ac equitatus, Turnus ait sic atque cohortatur Messapū in prælia. i. obeūda & socios. i. eius aut suos duces. i. ductores aliorū, hortatus dicit. i. admonet, & animat in prælia dictis parib. i. iis q; bus Camillā hortatus est, & ipse pergit in hostem quo facto ostēdit se egregiū ducem, q; primus quod admonuit fecit Valles (sic enim dī in) nominatio singulari sicut & vallis, vt apes, & apis [accōmoda fraudi, & locis armorum. i. armatorū est in anfractu. i. loco circūfractō. i. angulo, curuo. i. post rupem quē. i. anfractū, aut quam vallem, i. atrum. i. obscurum, vrget. i. pmit, & coarctat vtrinque. i. ab vtraq; parte, frondibus densis, quo. i. ad quē aut qua. i. per quā viam, semita tenuis ducit, & fauces angustæ. i. meatus arcti ferunt. i. cōferūt, & cōducunt, & aditus. i. accessus maligni. i. obscuri, aut nimis arcti sup. ferūt, Planities ignota. i. Aeneæ, aut occulta. i. iacet sup. hęc. i. vallē in speculis. i. loco apto speculationi, & in sūmo vertice montis & recept? Tuti. i. receptacula q; te tuta recipiāt sup. iacet vtrinq; seu. i. siue velis occurrere pugna. i. in pugna dextra. i. dextra parte, q; vel. i. seu, aut vel, laua. i. sinistra, siue velis instare. i. insistere, iugis. i. p iuga, & voluere. i. desup, saxa grādia. i. in ascēdētes hostes. Ipse inuenis. i. Turnus fert regione viarum. i. per regionem viarum nota. i. notam sibi, huc. i. ad hanc vallē, & arripuit. i. occupauit locū, & insedit. i. insidias factū

rus locum cepit, filius iniquis, quia videre permittit, & nō videri. Velocem interea, &c. Facta digressionē describit studiū & genus Camillæ. Vnde Donatus. Excusat exiliū Metabi. Qd nō sua culpa, sed inuidia. i. superbia ciuiū sit pulsus, & fugies, nō opes, sed filiā eripuerit, hac ex Dianę fauore meruit. Telū immane. Quia bellator. Nā opus fuit ingēti telo, & bellatore. i. viro forti ad rem perficiendā. Hęc ille. Ordo est. Latonia. i. Latonæ filia Diana. cōpellabat. i. allocuta est, interea. i. dū hęc a Turno fierent, in sedibus superis. i. in cēlo Opin. i. nymphā venatricem, & ideo velocē, vñā ex virginibus socijs. i. Dianę, & ex caterua sacra. i. de choro Dianę sacratō, & dabat ore. i. eloquebat, has voces tristes. i. tristitiæ indices. O virgo. i. Opi: Camilla gradiē ad bellū crudele, quia fatis ipsi p id mortē minātibus, & cingitur nostris armis. i. sagittis, ne quidq. i. frustra, quia illis se defensura nō est, existēs mihi chara. i. dilecta, ante alias. i. plus quā aliæ mortales. i. nec. i. non, etenim p quia. iste. i. de quo me loqui audis, amor non venit Dianę. i. mihi, nouus. i. recēs, & paulō ante hac inceptus; & sup. nō moit. i. affecit animum dulcedine subita, q; scito perire posset, sed, sup. antiqua, & inueterata. Et docet quō. Nam Metabus pater Camillę, cum. i. qñ, ipse pulsus ob inuidiam nō ob demerita, & ob vires superbas. i. ciuium aut æmulorū regno priuer. i. priuernati, aut pulsus regno. i. suo excederet Priuerno, appositōrie, vrbe antiqua. i. nobili, & quę diu regnauerat, sustulit. i. sursum, & in humeris tulit, inter media prælia fugies. i. cum fugeret sup. Camillā infantē. i. adhuc comitē. i. vt esset comes exilio. i. suo, & vocauit, sup. eam Camillā nomine matris Camillæ. i. nomine, & hoc parte mutata, qā ablata s, lite ra a primasyllaba Ipse. i. pater, portans. i. filiā, sinu. i. suo, hoc est inter brachia, præ se. i. ante se, petebat lōga iuga nemorū solorū. i. desertorū tela seuā. i. seuorū hostiū ipsum persequentiū: penebat, sup. tunc cum vndique. i. ex omni parte, & Volsci. i. Priuernates, volitabant. i. circa eū milite stipendiario circūfuso vt sic non sit cedendi locus. Ecce, q. præter opinionem, & expectationē Metabi, Amasenus. i. amnis, aut fluuius, spumabat abūdans. i. superfluens summis ripis, sup. in medio fuge. i. cū Metabus existēs in medio fuge peruenisset trāsiturus ad eū, quia tantus. i. tā copiosus imber. i. præceps pluuiæ omnia imbuēs ruperat. i. dissoluerat se nubi, i. p nubes ruptas de scēderat. Ille. i. pater parās innare. i. in Amaseno amore infantis. i. vt saluet infantem: tardatur. i. impeditur amore infantis, quia noluit eam derelinquere: & timet oneri charo. i. filię quā finē gerebat, hęc snā. i. sequēs; sedit. i. placuit, & cordi fuit, vix. i. cum difficultate, ipsi, versanti. i. agitati, secum. i. in animo suo, omnia. i. omnes modos se, & filiā seruādi, subito. i. pēpitater. Accipit sup. (nam antecēdes ponitur sine verbo) telū immane. i. valde magnum, quod ipse bellator gerebat forte manu valida, existens solidum, integrum, & durū, nec porosum, aut cauernosum, sed firmum nodis. i. quia nodolum erat, & robore cocto. i. igni aut fumo indurato, & ipse implicat. i. implicando illigat, huic. i. telo hoc est hastæ hęc. i. filiā suā Camillā, clausam libro. i. interiore cortice, & subere. i. ligno leui, quod facilliter sup. natat, qd nūc in crepidis videmus, & sandalis, filuestrin. i. filius raptō, qā cū præter spem actus esset, amnis nō attulerat ipsum, sed inuenerat, atq; circum ligat. i. natę, habilē. i. portabilē p aquas medię hastę. i. ad mediam hastam, quam. i. hastā, ipse hōrās. i. faciē ad eā versās fatur, ita ad ethera, alma virgo Latonia. i. Latonæ filia Diana, cultrix nemorū. i. habitatrix siluarum, ipse. i. ego pater. i. qui maximam habeo in eam potestātē, voueo. i. dico, & confesco tibi hanc. i. filiā meā famulā. i. ministrā, ipse tenēs per guras. i. exposita aeri, tuā tela. i. iacula tibi sacra; fugit, sup. hostem. i. populum persecutorem, accipe o dua, testor tuam. i. tibi deuotam & dediticiā, quā cōmittitur nunc auris dubijs. i. de quibus dubitandū est, ad incolumes redditurā sint. Dixit. i. Metab. i. finiuerat iam preces, & immittit. i. in auras hostile contortū. i. impulsū; lacero i brachio adducto. Vnde. i. Amaseni sonuere. i. ex impulsu, & ipsa Camilla infelix. i. futura, aut infelix, quia ad exitum mātius reseruata, fugit super amne rapidum. i. Amasenum, in iaculo stridente. i. alligata iaculo stridenti, ad quod eam alligauerat pater tectam subere, vt si forte, in amnem incidisset, nec ad vltiorem ripam iacta fuisset, a sub mersione per hastam & subere protegeretur.

Occurrere turmæ. Romanus liber, Turmis, habet. Horrenda in virgine fixus. In antiquis, Fixit, legitur. Per deserta iugo superans aduērat ad urbem. Romanus liber, & aliquot alij, ita legunt, Iugo properans aduentat in urbem. Tybur- tique

rique manus] In antiquis libris, Tyburni, scriptum obseruauit. [Valles accommoda fraudi] In aliquot exemplaribus. Vallis accommoda, legitur. [Nemus qua semita ducit] In libro Romano, & aliquot alijs. Quo semita ducit legitur. [Tutiq. receptus] In veteribus lib. Receptus, habetur. [Vnam ex virginibus

focijs, sacraque caterua] In Romano libro legitur. Vna ex virginibus, sacris, sociaque caterua. [Tristis Latonia voces Ore dabat] Romanus liber, Tristi ore, legit. [Nemine Camillæ mutilata parte Camillam] In Romano, & aliquot alijs libris, Scamille, scriptum inueni.

SIRY. **N**on illum tectis non vllę mœnibus vrbes Accepere] Non mirum hunc a nulla ciuitate susceptum, nam licet Priuernas esset, tamen quia in Thyscorum iure penę omnis Italia fuerat, generaliter in Metabum omnium odia ferebantur, nam pulsus fuerat a gente Volscorum, quæ etiam ipsa Hetruscorum potestate regebatur, quod Cato plenissime executus est. Vnde & infra, Multę illam frustra Tyrrhena per oppida matres Optauere nurum, quod non procederet nisi inter eos essent iura connubij Non mœnibus vrbes Accepere] Non tectis, non mœnibus, hoc est nec in ciuitates, nec in priuatam admissus est domum. Et sic iste etiam in primo separauit, Vrbe, domo socias. Sciendum autem mœnia abusiue dici oia publica ædificia, vt Diuidinus muros, & mœnia pœdimus urbis, nā propriam mœnia, sunt tantum muri dicta quasi munia a munitione ciuitatis. [Manus dedisset] Cōfessisset, & hoc dicit, Etiam si qui eum voluissent suscipere, ille tamen eorum consortia morum feritate fugisset. Pastorum & solis exegit montibus æuum] Et pastorum æuum exegit in montibus solis. i. pastoralis usus est vita. [Armentalis equæ] Indomitæ. Vnde sequitur, Et lacte ferino. [Vestigia plantis institerat] signa pedum primis plantis expresserat. nam hæc sunt vestigia, imagines pedum. vt Semefam prædam, & vestigia prima relinques. [Palmas onerauit] Onus enim est quidquid teneris imponitur manibus. [Pro longę tegmine Pallæ] Pallæ proprie est muliebris vestis deducta vsque ad vestigia. Vnde ait Longę, sic supra, Pallam signis auroque rigentem. [Strymoniamque gruem] Id est Thraciam, a fluuio Strymone. Sane sciendum posse dicit hic, & hæc grus. [Olores] Latine ita dicimus, nam cygni græce dicuntur. [Multę illam frustra] Antequam rem diceret præiudicauit: Sic Salustius, Falso queritur de natura sua genus humanum, nam antequam diceret queritur, dixit Falso. [Matres] Inter matrem familias hoc interest, quod Mater, est præter illam significationem, quæ est ad aliquid, quæ tantum conuenit in matrimonium Mater familias vero illa dicitur quæ in matrimonium conuenit per coemptionem. nam per quandam iuris solennitatem in familiam migrat mariti. [Aeternum] Aeternę. nam nomen est pro aduerbio. [Conata] Cum conaretur. [Fatis vrgetur acerbis] Ostendit etiam desideria ex fati necessitate descendere. [Committitur omine pugna] pro committetur. [Hęc cape] Generaliter dixit arcum, pharetram, vt sequentia indicant, nam dicit, Et vlticem pharetra deprome sagittam. [Vlticem] Nomina in x, terminata ablatiuum singularem in e, mittunt, genitiuum vero pluralem in um, exceptis his quæ sunt omnis generis, vt felix, nam & ab hoc felici, & horum felicium facit. Lucanus, Felici non fausta loco tentoria ponens. quod receptum est ideo, quia genitiuus pluralis a nominatiuo plurali minor esse non debet, sed aut par, aut maior vna syllaba, & quia a neutro facit felicia felicum, dicere non debemus, ne propter alia genera huic præiudicemus, namque ab eo quod est felices, vt feli-

*At Metabus, magna propius iam vrgente caterua,
Dat sese fluuio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo donum Triuiæ de cespite vellit.
Non illum tectis vllę, non mœnibus vrbes
Accepere, neque ipse manus feritate dedisset:
Pastorum & solis exegit montibus æuum.
Hic gnata in dumis, interque horrentia lustra
Armentalis equæ mammis, & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens vbera labris.
Vtque pedum primis infans vestigia plantis
Institerat, iaculo palmas onerauit acuto,
Spiculaque ex humero paruę suspendit, & arcum:
Pro crinali auro, pro longę tegmine pallę,
Tigridis exuuie per dorsum a vertice pendent.
Tela manu iam tum tenera puerilia torfit,
Et fundam terreti circum caput egit habena,
Strymoniamque gruem, aut album deiecit olorem.
Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optauere nurum: sola contenta Diana
Aeternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit. vellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata laceßere Teucros:
Cara mihi, comitumque foret nunc vna mearum.
Verum age, quandoquidem fatiis vrgetur acerbis,
Labere Nympha polo, finesque inuise, Latinos,
Tristis vbi infausto committitur omine pugna.
Hęc cape, & vlticem pharetra deprome sagittam;
Hoc quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
Tros, Italus ve, mihi pariter det sanguine penas.
Post ego nube caua miserandę corpus, & arma
Inspoliata feram tumulto, patrięque reponam.
Poe. Dixit: at illa leues celi de missa per auras
Insonnit, nigro circumdata turbine corpus.*

cū datam dicit, vt, At Venus ætherios inter dea cādida nimbos. At Metabus, &c.] Docet Diana, quæ reliqua egit Metabus, quomodo videlicet se in amnem immisit, & receptam filiā in siluis educavit. Admonetque Opim, vt quicumq; letaliter vulnerauerit Camillam morte sua illius necem luat, De quibus nihil habemus Donati, Sed ordo est. At, id est sed: Metabus, scilicet Volscorum rex, & pater Camillæ, magna caterua. i. hostium vrgente iam propius, dat sese fluuio, id est in fluuium, atque ipse victor. i. voti compos: vellit de cespite est terra herbolæ, in quam hastam infixerat, vellit dicit. i. auellit, hastam cum virgine. i. ad quam Camilla erat alligata, hastam dicit, appositiorie, domum Triuiæ. i. Dianę gramineum. i. de gramine auulsum, vrbes, vllæ, id est quæcunque in Italia essent, accepere illum. i. Metabum, tectis. i. priuatis hospitij, & non non accepere mœnibus. i. publicis hospitij, aut tota vrbs capacitate, nec ipse dedisset manus. i. non se subdidisset. recipere volentibus. feritare. i. præferitate sua exegit æuum pastorum. i. more pastorum in montibus, solis. i. desertis. Ipse nutribat hic. i. in solis montibus, natam. i. filiam suam, in dumis. & inter lustra. i. ferarum, horrentia. i. aspera, & inculte mammis equæ armentalis indomitæ, & quæ gregatim inter armenta versabatur, & p. i. lacte ferino. i. equæ ferę, immulges vbera. i. equæ labris teneris. i. in labia tepera Camillæ, vtque. i. & postq; Thyscorum. i. Camilla, instituerat vestigia pedum primis plantis. i. signauerat vestigia primo ingressu, ipse onerauit palmas. i. manus suis, iaculo acuto. i. sagittis, aut telo uenabulo, & suspendit paruam. i. ipsi cū adhuc esset paruam, spicula. i. iacula acuta, teperela, & arcum, ex humero. i. prominētia, & exuuie Tigridis. i. pellis

cium dicamus, ratio patitur, vna. n. crescit syllaba ab eo quod est felicia, vt felicum dicamus non procedit, ne minor sit genitiuus nominatiuo plurali. Similiter & vlticium, & vlticium dicimus, licet in his neutrum genus innumero singulari non inueniatur. [Violaris vulnere corpus] Quia dixerat sacrum. [Tros Italus ve. mihi] Si simpliciter accipimus, sic intelligimur, Siue eam Troianus interemerit, siue aliquis de Aenę auxilijs, namq; alij volunt Aruntē de Turni esse partibus & indignatum femineum sexum plus in bello potuisse quam viros: quam rem hic dicunt perstrinxisse Virgiliū, & reuera sic vbi que loquit, vt incertū sit Aruns de cuius partibus fuerit. Vnde est & illud, Da p̄ hoc nris aboleri dedecus armis. [Pariter] Similiter, vno modo & est antiquum. [Miserandę corpus] Hęc æconomia, præiudicia nominatur, quoties negocij futuri exitus tollitur. vult. n. nos de Camillæ cadauere nihil vltius expectare, sicut fecit in primo, Tu faciem illius noctem non amplius vnam Falle dolo. Quod præmissum, sustulit commemo ratione quā vel Cupido recesserat, vel Ascanius sit reuersus. [Arma Inspoliata] Aut inde tracta, aut ipsius inspoliata. [Nigro circumdata turbine corpus] Quia ad mœrorem luctumq; descendit, Contra in octauo, vbi ad læticiam descendit Venus, claro eam nimbo circumdatam dicit, vt, At Venus ætherios inter dea cādida nimbos.

Asc.

gridis deuicta, & ab ea abstracte, vt exuuiæ ab hoste detrahi solent pendent illi a vertice per dorsum pro auro crinali. i. lo- coretuli aurei, quo virgines crines, seu capillos suos alligant, & pro tegmine. i. vestitu, seu cooperimento pallæ id vestis mu- liebris: longæ. i. ad talos vsque demissæ. Ipsa torsit iam, tum. i. cum adhuc esset infans, manu. s. sua; tela puerilia. i. pueritiæ apta, & egit circum caput fundam. i. instrumentum effunden- di atque iaciendi lapidem habena. i. loro, quo habetur. i. tenetur: tereti. i. rotundo in longum; & deiecit gruem strymoniam. i. Threiciam in Strymone Thraciæ palude versari solitam, vel illi similem, aut olorem album, aut quia omnis adultus albus est, aut iam adultum quia recens nati sunt coloris picet, quem griseum vocant. Multæ matres. s. familias & nobiles matro- næ, optauere frustra, quia nolebat nubere illam. s. Camillam: nurum. i. filiorum suorum coniugem, per oppida Tyrrhena. i. quæ habitant in diuersis oppidis Tyrrhenis, sed sup. ipsa cōten- ta sola Diana. i. me & præsidio meo colit amorem æternum. i. æ- terne duraturum, aut colit æternum. i. æterne, seu æternaliter, amorem telorum. s. venatoriorum, & virginittis existens inte- merata. i. intacta, & incorrupta. Ego vellem quod sup. haud. i. non fuisset correpta. i. simul cum alijs rapta & implicita, mili- tia tali s. q. Latini contra fata gerunt, conata. i. dum conaretur, laceffere. i. puocare & molestijs afficere; Teucros. i. Troianos. Quia sup. ipsa foret. i. esset mihi nunc cara, & vna comitum mearum, verum age (adhortandi vox) quandoquidem ipsa vr- getur fati acerbis. i. immaturis, & ineuitabilibus, o nymphe. s. Opi, labare. i. leniter descende, polo. i. cælo, & inuise. i. intrin- secus visita, & scrutare fines. i. limites Latinos. i. Latinorū vbi

ipsa tristis committitur. i. statim committetur pugne. i. omine .i. cum omine: infausto. i. infelici, quia interimenda est. (Po- tius dixerō vbi ipsa tristis. i. propter infelicem rei exitū, sicut contra lecti inducti sunt Teucris propter futuram letitiā, vt in primo, Vix e conspectu Siculæ telluris in altum: Vela dabant leti, quia committitur infausto omine tristis pugne, quia tunc non diceretur, cui committatur) Age, inquit. cape hæc. s. tela, & deprome hæc pharetra. i. de pharetra hanc sagittam vlticem. i. vindicatricem necis eius, quicunq; violauerit vulnere. i. vul- nerauerit corpus sacrum. i. mihi dicatum. Tros. i. siue sit Tro- ianus, ue pro vel. Italus. i. Tyrrhenus det pariter. i. pari forma: penas sanguine. s. suo fuso. Ego feram. i. afferam, aut inferā, tumulto. i. in tumultum, post. i. posteaquam interfecta fuerit, & vindictam feceris, corpus & in spoliata. i. non ablata per spo- liationem, caua nube. i. existens tecta in nube concaua, & re- ponam. i. restituiam patriæ, scilicet suæ, vnde exultat dixit. sci- licet Diana, at. i. sed, illa. s. Opi nymphe leuis. i. celer aut agi- lis insonuit per auras cæli, aut per auras cæli, leuis. i. cito cre- dentis, circumdata. i. circum induta, corpus. i. habens corpus assumptum turbine nigro, quia ad rem lugubrem descendit

V A R I A L E C T I O.

IACULO primas oneravit acuto] Romanus liber, Palmas ar- mauit. Legit. [Quandoquidem fati urgetur acerbis] In antiq. lib. legere est, Fatis urgemus inquit. [Committitur omine pu- gnæ] Antiquus liber, Pugnāt legit. [Hac quicunq;] Aliqui lib. Hanc, alij. Ac, legunt. [Tros, Italusve] In Rom. lib. legere est, Tros, Italusque.

SERV.

H Etruscique duces] He- truria dicta est, qd̄ eius fines tenebantur vsque ad ri- pam Tyberis. Et quasi ἑρεπο- πια, & per syncopam, ἑρ- πια. Nam ἑρεπος est alter, & ὀ- ρος finis vocatur. Roma enim antea vnam tantum Tyberis ripam tenebat. Iuuen.

Et quæ imperij fines Tyberinum Virgo natauit.

[Compositi numero]. i. ratio- nabiliter, vnde & sæpenumero dicimus. i. frequenter & ratio- nabiliter: hinc est, Tum vero in numerum. i. in ratione & rhy- thmum, vnde & metra, numeros dicimus. vt, Numeros memi- ni, si verba tenerem. Sanè modo generalis est descriptio eque- stris certaminis: paulo post de- scendit ad specialem. sicut fecit in quinto & de cursoribus & de nauali certamine. [Horret ager] Terribilis est. Est aut ver- sus Ennianus vituperatus, a Lu- cilio dicente per irrisiōnem de- buisse eum dicere, Horret & Al- ger. Vnde Horat. de Lucilio.

Non videt versus Ennii graui- tate minoris.

[Campique armis sublimibus ardent] Resplendent. [Celeresq; Latini] Alludit ad militiam Ro- manam, namque & equites ha- buit Romulus, vt illo diximus loco, Tercentum scutati omnes Volscen- te magistro, quos cele- res appellauit vel a celerita e vel a duce Celere, qui dicitur Remum occidisse, in cuius gra- tiæ vicem a Romulo fieri tri- bunus equitum meruit. [Ala Camille] Equitatus. Alæ autem dicuntur equites, quod alarum vice pedestrem exercitum te- gunt. Intra iactum teli] Vnde posset hasta emissa in hostem

At manus interea muris Troiana propinquat,
Etruscique duces, equitumq; exercitus omnis,
Compositi numero in turmas fremit æquore toto
Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis
Huc obuersus, & huc tum late ferreus hastis
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camille
Aduersi campo apparent, hastasque reductis
Protendunt longe dextris, & spicula vibrant:
Aduentusque virum, fremitusq; ardescit equorum,
Iamque intra iactum teli progressus vterque
Substiterat: subito erumpunt clamore, frementesque
Exhortantur equos: fundunt simul vndique tela
Crebra niuis ritu, cælumque obtexitur vmbra.
Continuo aduersis Tyrrhenus, & acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti, præfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt, excussus Aconteus
Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam dispergit in auras.
Extemplo turbata acies, versique Latini
Reijciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt:
Troes agant: princeps turmas inducit Asylas.
Iamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis,
Qualis vbi alterno procurrens gurgite Pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosque superiacit vndam
Spumeus, extremamque sinu persudit arenam:
Nunc rapidus retro, atque æstu reuoluta resorbens
Saxa fugit, litusque vado labente relinquit.
Bis Tasci Rutulos egere ad mœnia versos:
Bis reiecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquam congressi in prælia, totas
Implicuere inter se acies, legitque virum vix
Tum vero & gemitus morientum, & sanguine in alto
Armaque corporaque, & permisti cade virorum

venire, hinc traxit Statius vt diceret, Quale quater iaculo spatium ter arundine metas. Et Enniana est omnis hæc am- bitiosa descriptio. [Præcipi- tat] Pro præcipitatur. [Reij- ciunt parmas, & equos ad mœ- nia vertunt] Reijciunt, retro agunt. Sane nunc fugiunt non timore, sed lege proeliandi, Sa- lustius, More equestris præ- lij sumptis tergis ac redditis. [Mollia] Domita, domito- rum scilicet. Superiacit undam] Super scopulos undam iacit, nam more suo dedit ver- bo detractam nomini præpo- sitionem, [Sinu] Curuatione & flexu undarum. [Extrema] Autem ad illud pertinet quod ait supra, Penitusq; datis refe- runtur habenis. [Æstu reuolu- ta resorbens Saxa, fugit] Æ- stus proprie est maris incerta commotio. [Vado labente] Hy- pallage, pro labens ipse per va- dum. [Et sanguine in alto] Iuuenatius cedis ostenditur ma- gnitudo. [Hastâ intorsit equo] Figurate, nam intorqueo in equum dicimus, ut, In latus. inque feri curuam compagi- bus alium Contorsit. [Sub au- re reliquit] Ex vulnere gene- re fulgentem ipsum intelli- gimus esse percussum. Volui- tur ille excussus humi] Humi uoluitur. nam Excussus per se plenum est. [Deijcit Hermi- nium] Nomen, hoc de histo- ria Romana est, nam cum Co- clite contra Tuscos Lartius & Herminius steterunt tempore quo pons sublicius rumpeba- tur, unde cum plurimum lau- dat, ac si diceret, Talis, qualis ille fuit. [Tantus in arma pa- ter] Tantum patebat in vulne- ra

re. i. in hostilia tela totus patebat [Per armos] Abusue. nam proprie Armi quadrupedum sunt. [Exultat Amazon] Suspēdendum exultat, vt Amazō intelligas, quasi Amazon. nā Camilla Volscā fuerat, sicut in primo, Dederatq; comam diffundere ventis Venatrix. idest quasi venatrix s. [Inde fessā] In fatigabilis. Et omnia ei Amazonum arma tradit, quas Titianus vnimāmas vocat. nam hoc est Amazon quasi ἀνδρῶμαζον. [Spicula fugiētia] Pro ipsa fugiens. [At circum lecte comites] Subaudis Dimicant, quod etiam sequens Amazonū indicat comparatio, quę inducuntur circa reginā bellā tractantes. [Larinaq. virgo] Nomina hęc nobilissimarum sūt Itelię frēminarum. [Italides] Pulchra deriuatio nō vera, nā verum est Italię Italus autē, vnde est Italides, magis est patronymicum, q̄ deriuatiuum, sicut Belias, vnde est Belides [Quas ipsa decus] Et ad electas, & ad ipsam potest referri. Decus aut, si ad Camillā, nobilitas, pulchritudo, si ad electas, ornamentum. i. quas sibi elegit ornamentum. i. ad ornamentum. [Dia Camilla] Generosa. ἰσχυρὴ s. nam Grēcū est, cuius nominis etymologiam pleriq; volunt venire ἀπὸ τοῦ δῖος, quod si sic est, dicemus dissentire deriuationē a principalitate, nā dia, di producit, cum δῖος corripiat, sicut econtra, cum lux producat lucerna lu corripit. [Pacisque bonę, bellicque ministras] Congruū paci epitheton dedit, vt eam bonam diceret, cum bellū ecōtra sit pessimum. nam sine dubio & belli scūi diceret si ratio versus admitteret. [Quales Threicię] Tanais fluuius est qui separat Asiam ab Europa, circa quem antea Amazones habitauerunt. vnde sed postea Thermodoonta fluuiū Threicię transtulerunt, quod etiam Salustius testatur, dicens. Dem capi Threissi, quos habuerunt Amazones, ab Tanai flumine incerrum, quam ob causam digressę. [Thermodoontis] Plenum Thermodoon. sed per Synæresim Thermodon facit. Vnde don circumflexum habet accentum. Gręca enim nomina necesse est vt circumflectantur quoties sit Synæresis exigente metri necessitate. Ergo si sit Thermodoon, do habebit accentum acutū, quod si Thermodō fecerit, & in finālē trāsferretur, & mutatur accentus, nā circumflexus fit. [Pulsant] Ennius, ad musas quę pedibus pulsatis Olympum. [Bellantur] Pro bellāt. nā solēt verba pro verbis poni. Vnde nūc passiua declinationē sub actiua posuit significatione, sicut in Georgicis, Et placidā paci nutritor oliuam, futurū tēpus a passiuo posuit, pro pręsenti ab

*Semianimes voluntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilocho Remuli, quando ipsum horrebat adire,
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit.
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque iactat,
Vulneris impatiens, arrecto pectore crura.
Voluitur ille excussus humi. Catillus Iolam,
Ingentemque animis, ingentem corpore, & armis
Deiicit Herminium: nudo cui vertice fulua
Cæsaries, nudique humeri; nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet. latos hinc hasta per armos
Acta tremit, duplicatque, virum transfixa, dolorem
Funditur ater vbiq; cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes exultat Amazon,
Vnum exerta latus pugnae, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu spargens hastilia densat:
Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, & arma Diana.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula conuerso fugientia dirigit arcu.
At circum lecta comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia securim,
Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit pacisque bonas, bellicque ministras.
Quales Threicię cum flumina Thermodoontis
Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis:
Seu circum Hippolyten, seu cum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque vlulante tumultu
Femineæ exultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
Deiçis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunæum Clytio primum patre: cuius apertum
Aduersi longa transuerberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens riuos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensq; suo se in vulnere versat.
Tum Lyrin, Pegasumq; super: quorum alter habenas
Suffosso reuolutus equo dum colligit, alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit inertem,
Precipites, pariterque ruunt. his addit Amastrum
Hippotaden: sequiturque incumbens e minus hasta,
Tereaq; Harpalycumq; & Demophoota, Chrominq;
Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygi cecidere viri; procul Ornytus armis
Ignotis, & equo venator Iapige fertur:
Cui pellis latos humeros erepta iuuenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus,
Et male texere lupi cum dentibus albis;
Agrestisque manus armat sparus: ipse caternis
Vertitur in medijs, & toto vertice supra est,
Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,
Traiçit, & super hęc inimico pectore fatur;
Cam. Siluis te Tyrrhene feras agitare putasti?
Aduenit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redargueret: nomen tamen haud leue partum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillę.*

actiuo. Nam nutritor pro nutriti posuit. Vnde est econtra, Nox humida celo Præcipitat. [Hippolyten] Hęc Amazonū fuit regina, cui victę Hercules Baltheū sustulit. [Martia] Aut bellicosa, aut Martis filia. [Quę telo primum deiçis] Homericum est, interrogationem ad ipsum referre qui describitur, cum musæ interrogari consueuerint: vt, Vos o Calliope precor aspirate canenti. [Aspera virgo] Epitheton ad officium belli respiciens. alias incongrue virginem asperam dicimus. [Eunæum] Quia Larina est declinatio, ideo ne accepit accentum. nam Staius, quia græce declinauit, gręcum accentum posuit, dicens. Nunc Eunæon ante, Et nunc ante Thoas. [Longa abiete] Hasta abietali. Nam arborem pro hasta posuit. [Suffosso] Casuro. nam suffossi equi dicuntur quos vulgo incespitantes vocant. Alij suffuso legunt. i. præcipiti, & iam cadenti. [Dum subit] Scilicet dum se ad sustentationem ruentis inclinat, & vult vtrunque tanta celeritate esse percussum, vt vnum ictū putares inde est enim. Præcipientes pariterq; ruunt. [His addit Amastrum] Adiungit. [Armis ignotis] Nouis, inconuetis. [Iapige] Appulo equo. [Pellis erepta iuuenco] Idest lorica. nam proprie Lorica, est tegmen de loro factū, quo maiores in bello vti consueuerant. [Agrestisque manus Armat Sparus] Bene Agrestis: nam Sparus est rusticum telum in modum pedis recuruum. Salustius, Sparos & lanceas alij præcutas fudes portare. [Vertitur in medijs.] Idest agit. nā gręce ἀνασπῶμαι dixit. [Toto vertice supra est] Staius de Capaneo, Et totum transcendit corpore bellum. [Hunc illa exceptum] Fraude circūuētum, vt Aemulus exceptū Triton. [Traiçit] Vis ictus ostenditur. [Siluis] Pro in siluis, & est Archaimos casus pro casu. [Muliebribus armis] Vfus obtinuit vt innuptas, uirgines, nuptas mulieres vocemus. Nam apud maiores indiscrete virgo dicebatur & mulier, vtrunq; n sexū tantum significabat, vt ecce hoc loco dicit armis muliebribus, cum Camillā innuptam fuisse manifestū sit. Itē in Bucolicis legimus. Ah virgo infelix cum Pasiphaen constet ex Minoe ante amorem Tauri filios suscepisse. Terētius in Hecyra, et mulierē post partū, virginem vocat. Nā virum est ablatū virgini olim ab nescio quo improbo] Nomen tñ haud leue patrū manibus hoc referes, telo cecidisse Camillę] Irrisio est amaritudinis plena: nā si voluerimus simpliciter accipere, vt ita sit dictū quēadmodū supra, Aeneę magni dextra cadis, incipit contrariū esse superiorib.

Vnde melius est vt perseueremus in sensu, & ita sit dictū, Magnam reuera gloriam laturus est ad manes parentum, quem feminea tela superarunt.

At manus interea &c.] Narrat quomodo exercitus Aeneas ad urbē aduenit, & quomodo acceptus est ab Latinis qui iā exierant, de qua re cum nihil sit Donati. Ordo est. At. i. sed, manus Troiana. i. exercitus Troianus paratus manu concertare, propinquat muris interea, scilicet dum Opim dimittebat Diana, & duces Hetrusci, supple appropinquāt, & oīs exercitus equitum propinquant (nam collectivē aut conceptorie loquitur compositi numero. i. fm numerum debitum in turmas) Sonipes scilicet equus insultans, fremit toto æquore. i. campo æquo, & plano, & pugnat. i. facit pugnā, aut potius obluclatur, & repugnat, habentis pressis. i. compressis ne in hostem ruat, obuersus. i. obtractus, huc, & huc. i. modo in hanc partem, modo in illā cum maluisset in hostem progredi, & ager ferreus. i. armis ferreis armatorū coopertus, horret. i. asper, & rigidus est, late. i. per latū. hastis. i. extensis, & campi ardent. i. resplendent armis sublimibus, i. ab altis viris gestis aut in capite positis, nam per hoc significat armatos et altos & sublimes fuisse. Necnon. i. & ē: Messapus. f. domitor equo rū filius Neptunū, & Turai partes sequens, & Latini celeres. i. agiles, & expediti in bello, & Coras cū fratre. f. Catillo, & Alā. i. equitū cornu Camillæ virginis apparent contra. i. ecōtrario, & ex aduersa parte, supple in cāpo, existentes aduersi. i. ex aduerso stātes. & portendūt. i. extendūt, & ante se tēdūt, lōge hasta. f. suas dextris reductis, i. reducibilib, ita vt educere, & reducere possint, & vibrant, i. quatūt, spicula, i. tela in morē spicarū acuta, & aduentus virū pro virorū fremitus equorū, ardescit. i. feruet, & furore rapitur impatiēs moræ. Et iā vterq; f. exercitus subliterat. i. restiterat pgressus intra iactū teli. i. vt telo tactu cōtingere se mutuo possent, & sup. vterq; aut vtriq; erumpunt. f. ex statione sua in pugnā clamore subito, & exhortatur equos furentes. f. spōte sua Martio furore succēfos, & fundūt simul tela crebra ritu. i. ad mortē niuis, f. ex aere decidētis, & celū obtexitur, i. obtegūt, vmbra. f. telorū. Vt alludere ad eū qui dicit, Sub vmbra igitur melius pugnabimus. Tyrrhenus, & Acōteus acer, viri illi aduersi, quia ex aduerso veniētes, & diuersis fāuētes prior Aeneæ, & posterior Turno, incurrunt continuo. i. statim, hastis. i. in hastas mutuas, & ipsi primi dant ruinā deiecti, f. mutuo impatu sup. cū ingēti sonitu, & rūpunt pectora quadrupedantū, f. equorū quaternis pedib. currētū, perfracta pectorib. f. mutuo occurrentib.; Acōteus excussus. f. equo in morē fulminis, aut pōderis. i. lapidis aut glādulæ acti tonēti. i. machina bellica: præcipitat, supple sese, aut præcipitatur lōge, & dispergit vitā. i. spiritus vitales in auras. Acies f. Latinorū sunt turbatæ i. attonitæ, extēplo. i. illico, vt viderūt Acōtea excussus, & ipsi versi. f. in fugā. reijciunt. i. retro agūt, nō abiiciūt parmas, i. scuta sua leuia, & vertūt equos ad mētia, Troes agunt. i. persequuntur sic arte fugientes, & Asylas Troianus ille, princeps. i. principiū tenens, inuasit turmas. f. equitū Latinorū, & iā ipsi ppinquabant portis, & Latini versi. f. in persequentes, tollunt. i. edunt, clamorē f. vehementē, & reflectūt colla. f. equorū, molliā. i. facilliter flexibilia, & ad hoc instituta, ac domita, & hi. f. qui prius insecuti erāt, fugiunt, & referuat. f. Latini in hostē habentis penitus datis. i. cōcessis equis. Qualis. i. qualiter Pōtus. i. mare quoduis refluū, vbi. i. qñ procurrenti alternis. f. fluctib. aut alternatim, ruit gurgite. i. impetu vasto, nūc. i. aliqñ ad terrā, & superiacit vndā scopulos. i. iacit vndā super scopulos. (Prior. n. accusatiuis regitur virtute verbi, posterior virtute præpositionis) existēs spumeus. i. spumofus ex feruenti agitatione, & perfundit sinu. i. curuatione, & fluxu vndarū, vndā extremā. i. profundissimā, aut remotissimā, & fingit nūc. i. aliqñ, retrō. i. retrorsum, resorbens æstu. i. feruore, & impetu, saxa reuoluta. i. quæ reuoluit, & relinquit litus, vado labēte. i. declinante in minutis aquis, aut per hypallagē, & habēs per vadū relinquit litus, Tusci. i. Hetrusci egere Rutulos versos. f. in fugā ad mētia, & ipsi reiecti, i. repulsi bis armis. f. Rutulorū, respectāt. i. retrospectiūt te gentes terga. f. sua, qđ nō faciūt qui timore percussi in fugam vertūtur, sed postq; ipsi congressi in tertia prælia, implicuere inter se totas acies, & vir legit. i. elegit cū quo pugnet virū, tū vero. i. maxime tūc, & i. simul, gemitus morientū, supple. au diti, aut facti sūt, & arma, & corpora, & ipsi eq. semianimes i. semineces perempti cede virorū voluūt in sāguine alto i. pfundo, & denso, pugna surgit. i. instaurat aspera, q. a neu-

tris cedētibus. Orsilocho. f. huscus ille intorsit equo Remuli hastā, equo dicit, nā horrebat. i. formidabat adire. i. inuadere, & petere, lācea, ipsū. f. Orsilochū, & reliquit ferrū sub aure, q. iā in fugā versum habebat, quo ictu, Sonipes. f. equus, furat existēs ardu. i. erecta ceruice, & tactat crura alta pectore arrecto, existēs impatiēs vulneris. i. impatiēter ferēs vulnus. Ille f. Orsilocho, excussus. f. ab equo. voluitur humi. i. p humū. Catillus frater, f. Core, deiecit Iolā, & Herminū ingentē animis, & ingētē corpore, & armis Cui. f. Orsilocho: cæsaries erat, sup. fulua, supple in vertice nudo, & cui, sup. humeri erāt nudi, nec licet humeri, & caput nudaerāt, rñ, supple vulnera. i. tela quib. vulnera sūt non terrēt, supple. cū tantus. i. tā vastus & immanis, patet in arma. i. cōtra tela quæ inferri possent. Hasta tremat acta, huic. i. in hūc aut ad huius perniciē, p armos. i. humeros latos, & ipsa trāsfixa. i. ad fm humerū penetrās, duplicat viro dolorē. Cruor acer fundit vsq; & ipsi certantes, dat. i. edūt, & efficiūt funera ferro. i. armis ferreis, & petūt pulchrā. i. honorabilē mortē per vulnera. [At medias] Recitat pugnā, & variā stragē Camillæ, cuius deinceps vsq; ad necē eius erit præcipua narratio. Nihil aut exeat Donati. Sed ordo ē. At. i. sed, Camilla pharetrata. i. pharetris i. structa, exerta pugne. i. ad pugnā gerendā vnū latus. i. habēs mām illā alterius lateris exertā, & abscissam, aut exultā Amazon. i. quasi Amazō, more Amazonidū, exultat inter medias cades. quas f. faciebat audita e muliebri, & ipsa spargēs manu, nūc. i. aliqñ, hastilia lēta. i. flexibilia, densat. i. cōdensat, & multiplicat, sup. ea, & ipsa indefessa, i. non defatigata, rapit nunc. i. aliqñ dextra f. manu bipennē. i. securim duas pinnas habentē, validā. i. fortē, & ad pugnam multum valentem. Arcus aureus. i. inauratus, sonat ex humero. f. eius, & arma Dianæ. i. sagittæ sonant, sup. illi ex humero, illa. f. egregia bellatrix sic recessit, qñ. i. aliqñ pulsāt in tergū. i. retrorsum, diripit arcu conuerso f. in holtem, vnde ipsa quodammodo aduersa abibat spicula fugietia. f. cū ea donec emissa erant At. i. sed, comites. i. consodales Camille. f. Latina virgo, & Tulla, & Tarpea quatiens securim eratā. i. ære munitā: Italides. i. in Italia ortæ femine lætæ. i. electæ ad hoc munus errāt, sup. circū. f. Camillā, quas. f. Italides aut Italidas, ipsa dia Camilla, delegit. i. delegerat sibi decus. i. ornamentum, specimen, & ministras pacis bonæ i. decentis, & honestæ ac vtilis, nam non omnis pax bona est. si quis enim opprimitur iniuste, nec resistit dum po test, & debet, pacem fouet non bonam, & ministras belli existentes, sup. tales quales Amazones Threiciæ. i. in confinibus Thraciæ olim residentes, cum. i. quando, pulsant flumina Thermodontis. i. fluentis Thraciæ, & bellantur. i. belligerant, armis pictis, seu. i. siue. circum Hippotydem f. reginā luā, seu circū, supple. Penthesileam cum ipsa Penthesilea, Martia. i. bellicola aut Martis filia refert se pugne, curru. f. de quo pugnauerat & agmina feminea exultant magno tumultu. i. tumultuose pelitis, id grauib. scutis, lunatis, i. in formā lunularū incisis. O virgo. f. Camilla, aspera. i. acris, & strenua, quæ deicis telo primum & quæ postremum? quasi dicat, tot deicis, vt nesciam quæ primum quem ve postremū dicam, aut quot corpora morientia, fundis humi. i. per humum, quasi dicat, innumera. Ipsa, sup. nā ad tertiam personā transit, deiecit primū Eumeniū patre Clytio. i. cui Clytius erat pater, cuius aduersi. i. ex aduerso stātis, ipsa trāsuerberat pectus apertū. i. nudatū abiete. i. hasta abiegna lōga. Ille. f. Eumenius vomēs riuos sanguinis, cadit exais, f. occisus atque mandit. i. mordicus oppetit humū cruentam, & moriens versat, sup. se sub suo vulnere. Tū. i. dein de. supple. deiecit supple. f. Eumenium, Lyrin, & Pegasū, quorū alter. i. prior. f. Lyrin reuolutus equo suffosso. i. casuro, aut eo ignoate trāsosso, iū colligit habenas. f. eq. alter. f. posterior, hoc est Pegasus reuolutus, dū subit. i. succurrit, ac tendit. i. extendit, ac porrigit labenti. f. Lyrin, dextram inertē. i. ignauā, alter, dico, & alter ruūt pariter pcipites, & supple. Camilla, addit his A nastū Hippotadē. i. Hippotæ filiū, & ipsa incumbēs eminus. i. de lōge, hasta sequit. i. persequitur aut insequit Terea, & Harpalicū, & Demophoonta, & Chromum hostes illos, vt vī ex sequentibus Phrygios, quia sequitur, & tot viri Phrygij ceci tere quot spicula contorsit virgo emissa manu. f. Ornitus Tyrrhenus ille fertur procul armis ignotis, i. nouis & incōsuetis aut ignobilib., & equo Iapyge. i. Appulo, existēs venator. i. quo venari solitus erat. Cui. f. Ornito pugnatōri. i. bellatori pellis erepta iuuenco. f. Ilorica ex loris iuueci cōserta, operit. i. tegit, & velat latos humeros, & cui ingēs, hiatus. i. rictus oris lupi. i. lupini, & mala. i. maxillæ lupi, cū dentib. albis, texe

re. i. cooperuerunt caput, & cui sparus. i. telum illud, agrestis i. rusticum armat manus ipse. f. pugator Ornitus, vertitur. i. agit in medijs cateruis. f. suis, aut Rutulorum, & est supra f. omnes. i. eminet toto vertice. Illa. f. Camilla, traiecit hunc, scilicet talem ac tantum virum exceptum. i. cum in se irrueret, enim pro quia, neque idest non sup. erat labor agmine verso. i. quia agmen prius erat versum in fugam, & ita impediebatur Ornitus, & à fuga, & ab impetu, & fatur super. i. in super, aut super ipsum prostratum stas, pectore inimico. i. animo hostili. O Tyrrhene. f. Ornite, putasti. i. putasti ne te agitate feras. i. venari, sup. in siluis, dies. i. tempestas aduenit, qui redargueret armis muliebribus. i. a virgine tractatis, verba vestra. f. omnium Tyrrhenorum superba, & magniloqua tamen tu referes, i. quasi pro victoria reportabis. manibus. i. ad manes patrum. i. maiorum tuorum, hoc nomen. i. hanc famam, & laudem non leue. i. graue, & magni momenti. f. cecidisse. i. quod cecideris, & occisus sis, telo Camillæ. i. meo, cuius no-

men tam inclytum est, vnde potius dixit telo Camillæ in terra persona quam telo meo. Est enim in ipso nomine pondus.

V A R I A L E C T I O.

PORTENDUNT longa dextri] Antiq. exempl. Prædunt, legunt. [Furentesque Exhortantur equos:] Antiq. lib. Fremmentesque, legunt. [Continuo aduersi Tyrrhenus] In Rom. lib. Aduersis, legitur. [Præfractaque quadrupedantum] In Rom. lib. Perfracta, legitur. [Princeps turmas inuasit Asylas] Antiq. exempl. Inducit, legunt. Et pro Asylas, Asillas, [Versique Latini] In Antiq. lib. Rursusque Latini, legitur. [Nuncruit ad terras] In lib. aliquot antiq. Ruit ad terram, legitur. [Furit arduus, altaque iactat] In antiq. lib. legere est, Ferit arduus, actaque, iactat. [Duplicatque viri transfixa dolorem] Romanus liber, & aliquot alij legunt, Duplicatque virum transfixa dolore. Sunt etiam qui non inepte reponere, Duplicatque virum transfixa dolorem. [Dant funera ferro] In Mediceo, Vulneta legitur.

ERV.

S Edentis] Equitis. Sanè eum ex vicino intelligimus esse percussum. [Interior] Similior, breuiore. f. circulo. [Cōgeminat] Hic distinguendum est. Nā nemo dicit securim vulnus cōgeminat, sed securis. [Incidit huic] Figurate, pro in hanc incidit. Ter. Ego in eum incidi infelix locum, vt neque mihi amittendi, neque retinendi sit copia. [Apenninicolæ bellator filius Auni] Quia Liguria maiore parte sui in Apennino est constituta. Ligures autē omnes fallaces sunt, sicut ait Cato in ij. Originū libro. [Filius Auni] Aunus. f. nam vt supra diximus cum dictis parentibus filiorum nomina supprimuntur, eos patri cognomines intelligimus, vt, Tiburti Remulo ditissimus olim. [Versare dolos ingressus] Tractare: vt, Seu versare dolos, seu certe occumbere morti. [Astu] Malicia Nā proprie astutos, malitiosos vocamus, vnde in Terenti. postquam de domino dixit seruus Astute, ille iratus ait, Carnifex quæ loquitur? Cicero, Ita sit vt ista ratio existimetur astuta meum tamen hoc consilium necessarium. [Dimitte fugam] Equi celeritatem, cui fidis, relinque. [Ventosa ferat cui gloria fraudem] Hæc est vera, & antiqua lectio, vt sit sensus, Pedes congregati, iam cognosces cui magis iactantia afferat poenam. Nam fraudem, veteres poenam vocabant, vt etiam in antiquo cognoscitur iure. Salustii in Catilinario, Diem statuit antequam sine fraude liceret ab armis discedere. Si aliter legerimus, erit sensus. Agnosces cui inanis gloria afferat laudem, ventosi aut gloria, est mō Greci κενόδοξον vocant. [Paribusque assistit in armis] Pedes sicut et illum congressurum putabat. [Pura parma] Tunc enim primum in bella descenderat. [Fugax] Fugiens. Nā nomen est pro participio, non enim fugacem possumus accipere, quæ supra legimus bellatorem. [Vane Ligur] aut fallax, aut inaniter iactans: nam vanos, stultos, posteriores dicere coeperunt. vnde tractum est et in Neotericis. Iuuen. Sic libitū est vano, qui nos distinxit, Othoni Quid at hoc loco Vane significet, cōsequētia demonstrat, Frustraque animis elate superbis [Lubricus] Fallax, mobilis. [Pernicib. ignea plantis] Modo velocibus alias perseverantibus. Nam pernix interdum velox, inacerdū perseveras significat, vt ipse in Geor. Et inter dura ia-

Poe. Protinus Orsilocho, & Butē, duo maxima Teucrū Corpora: sed Buten aduersum cuspide figit Loricam, galeamque inter, qua colla sedentis Lucent, & laeo dependet parma lacerto: Orsilocho fugiens, magnumque agitata per orbem Eludit gyro interior, sequiturque sequentem. Tum validam perque arma viro, perque ossa securim Altior insurgens, & oranti, & multa precanti Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro. Incidit huic, subitoque ad spectu territus hæsit Apenninicolæ bellator filius Auni, Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant; Isque ubi se nullo iam cursu euadere pugna Posse, neque instantem reginam auertere cernit: Consilio versare dolos ingressus, & astu, Incipit hæc: Au. Quid tam egregium, si femina forti Fidis equo? dimitte fugam, & te comminus equo Mecum crede solo, pugneque accinge pedestri. Iam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem. Poe. Dixit: at illa furens, acrique incensa dolore, Tradit equum comiti, paribusque assistit in armis, Ense pedes nudo, puraque interrita parma, At iuuenis vicisse dolo ratus, auolat ipse, Haud mora, conuersisque fugax aufertur habenis, Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat. Cam. Vane Ligur, frustra que animis elate superbis, Nequicquam patrias tentasti lubricus arteis, Nec fraus te incolumem fallaci perferet Anno. Poe. Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis Transit equum cursu, fransque aduersa prebensis Congreditur, perasque inimico a sanguine sumit. Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto Consequitur pennis sublimem in nube columbam, Comprensamque tenet, pedibusque emiscerat vncis: Tum cruor, & vultu labuntur ab ethere plumæ.

cet pernix instrato saxa cubili [Transit equum cursu] Nunc hoc incredibile esse videretur nisi premisset in vij. Illa vel intacta segetis per summa volaret Gramina, nec tenera cursu læsisset aristas. [Aduersa] Opposita. [Accipiter saxo sacer ales ab alto] Sacer ideo, quia est Marti consecratus, aut auiibus execrabilis, vt, Auri sacra fames. Aut qd verius est, nomen Græcū expressit. nā ἱερεὺς dicitur, hoc est sacer: ἱερεὺς. n. sacerdos vocatur. Cur autem Græcè ita dictus sit rōne non caret, quæ nota est sacrarū peritis [Cōsequitur pennis] Noua laus Camillæ, si quidē accipiter columbam sequitur, ipsa hostem præcedit. ipsa etiam auium comparatio est sumpta ex contrario, nam æquius vir accipitri, Camilla compararetur columbæ, [Tum cruor, & vultu labuntur ab ethere plumæ] Ecce basis est. i. excursus.

PROTINVS Orsilocho, Asc.

&c.] Prosequitur reliquam Camille pugnam, & quam fecit stragē, vnde quia pro facilitate nihil receptum est ex commentarijs Donati. Ordo est. Nam Camilla fixit protinus. i. continuo post Orniti necē. Orsilocho, & Buten. duo maxima corpora Teucrum pro Teucrorū. i. duos Teucros maximis corporibus sed fixit Butē aduerso. i. ex aduerso stantē, cuspide inter loricā, & galeā, sup. ea parte qua inuenit. i. offendit colla sedentis. f. de equo & qua parma. f. scutum dependet lacerto leuo. i. sinistro, & fi-

git, sup. Orsilocho fugiens. i. cū fugā simularet, & eludit eum gyro. i. crebra reuolutione, & recursu, agitata p magnū orbē i. circuitū existens interior, & sequitur sequentē, quia vterq; alterum tequebatur tū. i. deinde post q̄ deprehenderat eum, ipsa insurgens altior sup. incutit aut figit viro. i. Orsilocho securim validā. i. robustā per arma, & ossa, viro dicit orati, & precati multa, & cōgeminat vulnus. i. plagas multiplicat, q, sup. rigat ora, sup. sua cerebro calido. i. receter effuso, fili? Auni illius viri, vñ & ipse Aunus dictus credit Apenninicolæ. i. Apennini mōtis Italiā intercipientis cultoris, & habitatoris incidit huic, i. i hāc virginē, & ipse territus subito aspectu hæsit. i. mansit stans suspensus existēs bellator haud. i. nō extremus. i. nō vilissimus nec abiectissimus. sed inter primos Ligurū. i. illorū populorū in parte inferioris Italiæ dum. i. do-

Virg.

S f 3

nec

nec. s. si. i. permittebant eū fallere. i. vti fallacijs, & astutijs in bello. Isq; i. & is. i. Aunus filius Auni, vbi cernit. scum nō vllo, i. non posse euadere vllō cursu, neq; posse auertere reginā. i. regis filiā Camillam ipse ingressus. i. conatus versare. i. agitare, & tractare dolos consilio. i. prouidentia, & astu. i. vafreitate, & calliditate incipit hāc. i. sic loqui cepit. Quid, sup. est aut esse putas tā egregium. i. excellens facinus, si tu femina fides. i. cōfidis equo forti. f. quo aucti posse speras? Di. fu. i. equū fugā, præsidiū, & spem, & crede. i. cōmitte te mecū. i. vti me ego cōmitto, solo æquo, i. terrā æqualiter vtriq; ad certamen congruā, & accinge, sup. te pugna pedestri. i. quā fita pedibus. Tu nosces iam. i. statim cui. i. vtri nōstrū gloria ventosa. i. auiditas laudis ferat, fraudē. i. penam aut perniciem, vel id faciat quod iactauerat. Dixit. f. Aunus Ligur. at. i. sed illa. f. Camilla furens. i. ira, hoc est incensa acri dolore, tradit equū comiti. f. suā vni ex supradictis, & assistit. i. astat congregi parata, sup. in armis paribus, quia pedes, i. pedestris ense nudo. i. nudato, hoc est euaginato aut nudo. i. solo sine alijs armis inuasiuis, & interrita. i. non territa parma pura. i. nondū depicta aliquo insigni, aut pura. i. sola sine alio munimento. At. i. sed iuuenis. f. Aunus ratus i. arbitrans, vicisse. i. vōtū obtinuisse, dolo. i. per dolum haud. i. nō mora, sup. fit, & ipse auolat. & aufertur fuga, i. fugiens vel vt fugax habenis conuersis. f. ad nutū, hoc est facta plena prāte, & fatigat calce ferrata. i. ferro calcarum munita. Quæras quō Aunus aut equo ablati aut calcaribus vsus dicatur, quia si, & ipse eques erat inepte improperauerit Camillæ quod equo fideret, & nō est verosimile, quod in equum Camillæ comiti traditū tam cito conscenderit aut saltē calcaribus vsus sit. Vnde dicemus Aunū quoq; in equo fuisse, sed improperasse Camillæ, quod equo forti, & insigni fideret, quasi fugitura statim si vincat, quocirca simulabat, & ipse velle descendere, sed cū virginē descendisse priorem videret, statim in equo aufugit. Sanē Calx pro parte pedis masculinum esse solet, multi tñ textus habēt ferrata calce non ferrato, vt ēt fœmininum esse censeatur. O Ligur, inq; t, virgo. f. Camilla, vane. i. inanis, & mētens in facto, & verbo, & elate frustra animis superbis, f. quod sic viceris per fraudē euadēs, tu lubricus. i. difficulter seruabilis, sed vt anguilla lu-

brica elabi sperans tentasti nequidquā. i. frustra artes patrias. i. patriæ tuæ, sed vī de parte loqui quia subdit nec fraus perferet te incolumen Auno. f. patri fallaci. Virgo. f. Camilla fatetur hāc. f. dicta. Sed quæras quō Auni nomen nouerit, & patris eius fraudem nisi quia multā illā frustra Tyrrhena per oppida matres Optauere nurū, vnde & in Liguria versata dici posset, & illic Aunum nouisse, qui erat haud Ligurum extremus i. nobilissimus bellator filius Auni, & ipsa ignea, i. agilis & ardens vt ignis transit equū cursu, i. currendo plantis pernicipibus, i. sanē velocibus, & celeribus. Et ipsa aduersa. i. iam quasi ex aduerso veniens, & opposita equo quem prauerat, congregitur. f. Aunum, frānis prehensis, & sumit penas de sanguine inimico. f. Auni, sup. tam faciliter, quam. i. quantum facile. i. faciliter, accipiter ales sacer. i. Marti consecratus, consequitur ab alto saxo, pennis. i. celeri volatu alarum columbam sublimen. i. in sublimi volanti in nube, & tenet. f. columbam comprehensam, & euicerat pedibus vncis. i. vnguibus, tum, i. deinde cruor, & plumæ vulsæ, labuntur ab æthere. f. vbi columbam deprehendit, & euiscerauit.

Sed Butem aduersum cuspide figit] Antiqui libri, legunt. Vari LECT Sed Butem aduersa cuspide figit, legitur, & auersum. [Tū validam, perq; arma viro, perq; ossa securim Altior insurgens] in antiq. lib. legere est, Tum valida, perque arma viro, perque ossa securi Altius exurgens. [Euadere pugna.] Oblongus lib. Pugnam, habet accusatiuo casu. Mediceus, & alij peruerteres, Pugna scriptum ostendunt. [Pugnaque accinge pedestri] in antiq. lib. positum est, Pugnaq; accinge pedestri. [Ferat cui gloria laudem] Romanus liber, Feret, legitur, &, Fraudē, pro, Laudem. [Acricque incensa dolore] in Med. & pleriq; antiq. lib. Accensa, & Adcensa legitur. [Paribusq; assistit in armis] Pleraque exempla manuscripta, paribusq; resistit in armis, legunt. [Aduolat ipse] Hic Abuolat, omnino, vel Auolat, legendum. [Ferrato calce fatigat] Mediceus liber, Ferrata, legit. [Vane Ligur] pleraque vetera exemplaria, Ligus, legunt. [Animis elate superbis] in lib. antiq. Armis clare superbis, legitur. [Inimico a sanguine sumit] Romanus lib. Mediceus, & alij plerique veteres legunt, Inimico ex sanguine. [Tunc cruor & vulsæ] in Rom. lib. Tum cruor euulsæ, legitur.

SERV.

Nonnullus. i. non negligentibus. Nam liptotes figura est. vult enim dicere, nō leuiter Iuppiter intuebatur ista certamina. [Instigat vocibus alas] Alas incitat, & irritat ad reditum, primum enim est vt fugere definant, post vt in hostes imperum faciant. [Nominē quemque vocans] [Per hoc extrema necessitas indicatur.] [Quis metus?] Qualis, quantus, qui vos etiam fœminam timere compellit? Vnde paulō post, Quæ tanta animis ignauia venit? Fœmina palantes agit. [O nunquam dolituri.] Id est stulti. Stultus enim est quisquis iniuria non mouetur. Et bene nunquam, si quidem antea sequitiam Mezentij iam pertulerunt, nec se vlti sunt. Nunc præbent terga muliebria, & ne hinc quidem commouentur dolore. [Atque hęc agmina vertit?] δεικτικὸς, id est multitudinem tantam [Irrita] Inertia, quæ se vlcisci minime valent. [At non in Venerem segnes] Latenter dicit hoc, Fugitis mulierem, quia armata est, alias primi ad hunc curritis sexum. [Nocturnaue bella] Coitum. Alibi. Et si qñ ad prælia ventum est, [Curua tibia] Symphonia, Chorum. Bacchi autem ideo, quia apud veteres ludī theatrales non e-

At non hęc nullis hominum sator, atque deorum
Obseruans oculis, summo sedet altus Olympo:
Tyrrhenumque genitor Tarchontem in prælia seuā
Suscitāt, & stimulis haud mollibus incitat iras.
Ergo inter cædes, cedentiaq; agmina Tarchon
Fertur equo, varijsq; instigat vocibus alas,
Nominē quemque vocans, reficitq; in prælia pulsos.
Tar. Quis metus, o nunquam dolituri, o semper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignauia venit?
Fœmina palantes agit, atque hęc agmina vertit?
Quò ferrum, quidve hęc geritis tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnaue bella,
Aut, vbi curua choros indixit tibia Bacchi,
Expectare dapes, & plene pocula mensæ.
Hic amor, hoc studium, dum sacra secundus aruspex
Nunciet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
Poe. Hęc effatus, equum in medios moriturus & ipse
Concitat, & Venulo aduersum se turbidus infert,
Direptumque ab equo dextra complectitur hostem,
Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cælum clamor, cunctique Latini
Conuertere oculos. volat igneus equore Tarchon
Arma, virumq; ferens: tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum, & partes rimatur apertas.
Quā vulnus letale ferat. contra ille repugnans
Sustinet à iugulo dextram, & vim viribus exit.
Vtq; volans alte raptum cum fulua draconem
Fert aquila, implicuitq; pedes, atq; vnguibus hæsit.
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Arrectisq; horret squammis, & sibilat ore.

rant nisi in honorem Liberi patris. [Expectate] Pro expectatis, modum pro modo posuit. [Secundus aruspex] Pro secunda sacra, id est prospera, sicut e contrario Homerus μάγτι κακῶν. i. malorum diuine. [In altos lucos] Illic enim epulabantur sacris diebus. [Moriturus & ipse] Moriturus animo, nam moriturus non est. Quod autem ait, & ipse, aut ad Camillam, aut ad Venulum respicit. [Turbidus] Terribilis. Direptumque ab equo dextra complectitur hostem] Hoc de historia tractū est. [Nam Caius Iulius Cæsar, cum dimicaret in Gallia, & ab hoste raptus equo eius portaretur armatus occurrit quidam de hostibus qui eum nosset, & insultans ait Cecos Cæsar, quod Gallorum lingua dimitte significat, & ita factum est vt dimitteretur. Hoc autem ipse Cæsar in Ephe meride sua dicit, vbi propriam commemorat fœlicitatem. [Exit] Exulat, vt, Atque oculis vigilantibus exit, Ducis exemplum, euentumq;]. f. virtutem & fœlicitatem. [Mæonidæ] Lydij, vt, Mæonix dilecta iuuentus. [Arte] Fraude, dolo: vt, Arte pelasga. [Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo, Hac Aruns subit] Vt etiam supra diximus, ita poeta loquitur

tur in aliquib. locis det suspitionem quod Aruns de Turni partibus fuerit. namque & cū Camilla impetum fecit, & cū ipsa rursus recedit, quod nisi de socio non procedit, Donatus etiam dicit esse manifestū signum socium fuisse, q̄ Apollinem Soraētis inuocat mōtis, de quo, Turno, venisse constat auxilia. licet possit fieri vt alterius loci inuocet numen. Item ad argumentum vocat. Patriā remeabo inglorius urbē, quod etiam de hoste procedit. Nam superare feminam, nullā constat esse virtutem. [Circuitū] Proprie. Nam circumire, insidiātium est: vnde est, Nec gregibus nocturnis obambulat. [Certam hastam] Ineuitabile. Vnde contra, Et incertam excussit ceruice securim. i. infirmam, vitabilem. [Sacer Cybele] Nam montē pro numine, quod in eo colitur, posuit. Et bona occasio ad mortem Camillæ, vt sacerdotem maioris numinis conē occidere, per q̄ quasi exauctoratur Dianæ fauor, interueniēte maioris numinis iracundia. [Quem pellis ahenis in plumam squammis, auro conferta tegebat] Cataphractū eum fuisse significat. Cataphracti aut equites dicuntur, q̄ & ipsi ferro muniti sūt, & equos similiter munitos habent, de quib. Salust. Equis paria opera erant, quæ linea ferreis laminis in modum plumæ adnexuerant. Nūc aut pro linteo pellē posuit, & æneas squāmas, æreas laminas intelligimus. In plumam vero est in similitudinē plumæ, vt, Excisum Euboicæ latus ingērupis in antrum. i. in antri similitudinē. Sane sciēdū qd̄ ipsos equites cataphractos dicimus. Salust. Et sequebantur equites cataphracti. [Spicula torquebat lycio Cortynia cornu] Cretēses sagittas lycio arcu dirigebat, qd̄, vt ēt supra diximus, ad ornatum poni consuevit [Cassida] pro cassis: nā actū posuit pro nominatiuo [Pictus acutunicas, & barbara tegmina cr.] Pictus tunicas, pictus, crurū barbara tegmina, id est habebat vēstē Phrygionis arte perfectam. Sanē armorum longa descriptio illuc spectat, vt in eorū cupiditatē merito Camilla videatur esse succensa. [Femineo] Impatiēti, irrationabili, vt, Femineq̄ ardētē curæq̄ iræq̄ coquebant. [Summe deū] Ex affectu colētis dī. nā Iuppiter summus est. [Sancti custos Soraētis Apollo] Soraētis mons est Hyrpinorū in Flaminia collocatus. In hoc aut monte cum aliqñ Diti patri sacrum persolueretur (nam manib. consecratus est) Subito venientes lupi exta rapuerūt, quos cū diu sequerentur, delati sunt ad quandā speluncam, halitū pestiferū emittētē, adeo vt iuxta stantes necaret. Exinde est orta pestilentia, quia fuerāt lupos secuti, de quā nūc est posse eā sedari si lupos imitaretur & rapto viueret. Quod postquā factū est, dicti sunt ipsi populi Hirpini Sorani. Nā

*Arduns, insurgens: illa haud minus vrget adunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ouans. ducis exemplum, euentumque secuti
Meonide incurrunt. tum fatis debitus Aruns
Velocem iaculo, & multa prior arte Camillam
Circuit, & quæ sit fortuna facillima, tentat.
Quæ se cumque furens medio tulit agmine virgo,
Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat:
Quæ victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat,
Hac iuuenis furtim celereis detorquet habenas.
Hos aditus, iamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum, & certā quatit improbus hastam.
Fortē sacer Cybele Chlorens, olimque sacerdos
Insignis longē Phrygijs fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum: quem pellis aenis
In plumam squammis, auro conferta tegebat.
Ipse peregrina ferrugine clarus, & ostro,
Spicula torquebat Lycio Cortynia cornu.
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
Cassida: tum croceā chlamydemq; sinusq; crepanteis
Carbaseos fuluo in nodum collegerat auro,
Pictus acutunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, siue vt templis præfigeret arma
Troia, captiuo siue vt se ferret in auro,
Venatrix, vnum ex omni certamine pugna
Caca sequebatur, totumque incanta per agmen
Fæmineo præde, & spoliū ardebat amore;
Telum ex insidijs cum tandem, tempore capto,
Conijcit, & superos Aruns sic voce precatur:
Arun. Summe deum, sancti custos Soraētis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo
Pascitur, & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna,
Da pater hoc nostris aboleri dedecus armis
Omnipotens. non exuias, pulsæue trophæum
Virginis, aut spolia vlla peto: mihi cetera laudem
Facta ferant; hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, patriam remeabo inglorius urbem.
Poe. Audijs, & voti Phæbus succedere partem
Mente dedit; partem volucreis dispersit in auras.
Sterneret vt subita turbata morte Camillam,
Annuit oranti: reducem vt patria alta videret,
Non dedit, inque Notos vocem vertere procellæ.
Ergo, vt missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Conuertere animos acres, oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volsi. nihil ipsa nec auras,
Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli,
Hasta sub exertam donec perlata papillam
Hesit, virgineumque altē bibit acta cruorem.*

lupi Sabinorum lingua Hirpi vocantur. Sorani vero, à Dite, nā Ditis pater Soranus vocat: quasi lupi Ditis patris. Vnde memor eius Virgilius Aruntē paulo post cōparat lupo, quasi Hirpinū Soranū [Pineus ardor] Ignis *πρὸς πυρὶ*. [Aceruo] pyra, coaceruatione lignorū. [Freri pie.] Iste quidē hoc dixit, sed Varro vbi expugnatō religionis, ait, cū quoddā medicamentū describeret, Vt solent Hirpini qui ambulaturi per ignes, medicamēto plantas ungunt. [Multa pruna] Inter prunas. pruna aut quādiu ardet dī. Hor. Prætextā & latū clauū, prunęq; Batyllū. Cū aut extincta fuerit, carbo nominatur. Ter. Tā excoctā atq; atrā reddā, q̄ carbo est. Nā pruna à perurēdo dicta est. [Exuias, pulsæue trophæum] Exuias occisæ, pulsæ trophæū. Et proprie, nā vt supra diximus, hostibus occisis triumphabant, depulsis figebāt trophæa. [Partē Mente dedit, partem volucreis dispersit in auras] Bona moderatio Apollinis inter sacerdotis preces, & voluntatē sororis. [Nihil ipsa nec auras, nec sonitus memor] Hæc est antiqua lectio. Namque apud maiores trahebatur interdum à Græco genitiuus singularis. Hinc ē & paterfamilias & materfamilias, quæ duo tm̄ nomina remanserunt. nam nec huius auras dicimus, nec huius custodias fm̄ Salu. qui ait Castella, custodias thesaurorum, p̄ custodię. Et ita hoc ēt Asper intelligit, licet alij custodias accusatiuū velint. Sanē paterfamilias qñ dicimus, familias indeclinabile est. Si aut paterfamilia dicere voluerimus, iā nō erit nomen, sed locutio, & familia erit datiuus Nā pater mihi est dicimus. Terentius, Natura tu illi pater es, cōsilijs ego. Multi tm̄ volunt in numero plurali nomen vtrunq; declinari, vt dicamus hi patresfamilie, horū patrumfamiliarū [Papillam exertam] Nudā. Sanē mamilla est omnis eminenā vberis, papilla vero breue illud vnde lac trahitur.

At non hæc nullis] Docet quō Tarchon Etruscorū præcipuus ductor, Ioue annuēte in plia excitatus sit, q̄ stragē ediderit suos cohortat, addit p̄terea quō armis insidiat⁹ sit Camille. vtēs apta cōparatione de qua Donatus, Aquilę cōparatio aptissima. Vt. n. & aquila & serps fortissimi sūt: ita illi duo fortissimi erāt itidē mirā p̄spicacitate, vt illi sūt. Hęc ille. Ordo ē. At i. sed sator hominū atq; deorū. i. Iuppiter, obseruās hæc f. quę Camilla gesserat, nōnullis i. certis & diligentib. oculis, sedet altus, sup. in sūmo Olympo, & ipse genitor suscitāt. i. excitāt occulta inpiratione (vñ patrē dicit quasi prædominatore in horoscopo eius honor. n. vt Homer. inquit ab Ioue est, ad quē p̄ egregia facinora peruenit) Tarchontē Tyrhenū. i. Tyrhenorū ductorē in prælia sœua, & incitat iras stimulis haud mollib. i. duris

duris, & acerbis. Ergo quia incitatus Tarchon, fertur equo inter cedes & agmina cedentia, i. terga dantia, hoc est inter occisos aut fugientes, & instigat alas. i. equites laterales, varijs vocibus. i. cohortationibus vocans. i. compellans, quoniam; i. quolibet nomine. i. proprio, & reficit i. instaurat in plia, pullos. i. prius dicens de Tyrreni nunquam dolituri. i. semper toleraturi tantam stragem, tantumque dedecus, & semper inertes. i. sine arte, aut acrimonia, & in lustris, qui metus, supple ille tantus, & quae ignavia tanta venit animis. i. vestris, foemina s. vna agit. i. fugat vos palantes. i. oberrantes vt stolidi pecora, atque; verit. i. in fugam, haec. i. tanta agmina, quo, i. ad quid & ad quem usum, ve, pro vel, quid. i. ad quid gerimus (tuam personam commiscet conciliandorum animorum gratia) dextris. i. nostris, haec te la irrita. i. inutilia nobis, cum fugiamus oes vnae foeminae. at. i. attamen non segnes supp. esse soletis in Venere n. i. non soletis sic feminas fugere, re Venerea cum eis habituri, vt nunc vna fugitis rem Martiam tractantem, & non segnes ad bella nocturna, quae cum puellis geruntur in cubiculis, aut vbi tibia Bacchi curua. i. obliqua indixit choros. i. bacchantium expectare. i. obseruare dapes, & pocula mensae plenae, i. qualia solent propinari in cena opipara, & plena, quia hic i. in hac re est vobis amor, & studiū est vobis hic dū. i. donec aruspex secundus. i. secunda, & prospera enuntiaturus, nūciet sacra. i. secunda, ac dū. i. donec hostia pinguis, vocet sup. vos in lucos altos, vbi statis dieb. epulabantur postea Romani, ipse effatus haec concitatus equū in medios. i. hostes moriturus, & i. et ipse. i. tali animo ac impetu, vt qui mori parati sunt, atque; ipse turbidus, i. commoto animo, infert se Venulo. i. illi Latino aduersum. i. ex aduerso, & complectitur dextra, hostem direptū ab equo, & concitatus multa vi aufert, sup. ipsum ante suū gremiū, clamor tollitur in celū. s. a Tyrrenis, & cuncti Latini conuertere oculos, & Tarchon igneus i. ardens, & agilis, vt ignis volat aethere. i. quasi in aethere ferēs, s. secū arma & virū. s. Venulū, tum. i. deinde defringit ferrū ab hasta summa ipsius Venuli aut potius Tarchontis, & rimat. i. scrutatur partes apertas. i. nudatas quae. i. parte. s. p. quas partes ferat. i. inferat vulnus lethale. i. mortiferū. Contra, i. e. conuerso, ille. s. Venulus repugnans, i. obluens ne occidatur, sustinet. i. seorsum tenet, dextram s. Tarchontis, a iugulo. s. suo, & exit. i. euitat virib. s. totis vim. i. violentiā, quā hostis inferre poterat. Et vt aquila fulua volās altē, cū. i. qñ fert draconē raptū a se. i. & implicuit pedes. s. in draconē, atque; haec vnguibus. At i. serpens. s. quē modo draconē dixit faucibus, i. vulneratus ab vnguibus. versat volumina sinuosa. s. colligendo, & contrahendo se in sinus, & annulos suos, & horret. i. fit horridus, & asper, at rigidus squammis. s. eius arrectis. i. rigentibus. & sibilat ore insurgens arduus. i. desup. Illa. s. aquila vrget haud minus. i. nihilominus, imo plus, rostro adunco. i. incuruo. s. serpentē luctantē. s. vt euadat, & simul ipsa verberat alis aethera. Haud aliter. i. penitus sic, portat Tarchon quas. i. exultās, praeda Tyburtū pro Tyburtinorū, ex agmine s. toto. Meonide. i. Lydij ex Meonia plecti, secuti, insequentes, & euentū. s. prosperū ducis. s. Tarchontis incurrunt. i. impetū faciūt, cū. i. qñ Aruns deditus fati. i. destinatus fataliter ad mortē circuit Camillā velocē, existens prior. i. peritior, & melior iaculo, & multa arte. i. subtilitate honesta, & tentat quē fortuna, s. adoriendi Camillā sit facilissima. i. maxime opportuna. Quacūq; s. via virgo furens tulit se medio agmine. i. per mediū agmen. hac. s. via Arūs subit. i. clā, & successiue subsequitur, & ipse tacitus lustrat. i. obseruat vestigia s. eius. Et quā. i. quacūq; via, illa s. Camilla victrix redit, & reportat pedē ex hoste, hac. i. p. eandē viā iuuenis s. Arūs detorquet furtim. i. clā, & secrete, habenas celeres. i. quibus ipse celeriter utebat, & pererrat. i. circuit, & lustrat iā. i. interdū hos aditus i. accessus ad Camillā, & iam hos. i. alios, & pererrat, circūuagat more errantium vndiq; i. ex omni parte, oēm circuitū. s. quē Camilla fecerat, & ipse improb. i. improbandus, quia nimis audax & insidiosus quatit hastā certā. i. inuitabilē, quā missurus est in Camillā. [Forte sacer Cybele] In hac parte describit necē Camillae ab Arunte illatā, dū ardentior atque incautior Chlorea sacerdotē Cybeles insequitur. Incertū autē dixit supra Seruius cuius esse Aruns, cū alij Turni partium esse dicant, & inuidia morum in Camillā telū intorsisse, quae Ioannae puellae insigni Fracie paulo ante hac nostra tempora necis causa fuisse perhibetur. Alij vero Piuernatē censeant, quibus potius assentior, nā si Rutulū censuisset poeta inuidiae cām non tacuisset. volunt aut tam Seruius, quā Donatus Cybelem esse locum in quo

Cybele colebatur. Posset tñ & dici numen ipsum vt decline tur haec Cybele huius Cybeles. Donati verba sunt, [Cybele] Locus est in quo Cybele colebatur. [Squamma] Serpenti, & piscis, quā facit compositio naturalis. Nā & ordinib. digesta est, & viarū plurimarum impressione distincta. Quid igitur in hac similitudinē facit artifex squama dī. Hec fit ex minutis laminis inuicem se retinentibus. & ita digestis, ut est in auib. pluma. [Peregrina] Quasi dicat ex melioribus regionib. aduecta, cornu ligni species est Barbarā nomē arcis indicat, nā hanc qui exercent Burburicarij dñr, qui auro, & varijs filis hominū, & aliarū rerum figuras exprimunt acupingentes. [Tandē] Quia diu infestatus fuerat. Teda, hoc lignū naturali succo veluti oleo uolētius ardet primi electi. Hec ille. Ordo est. Chlorea sacer, i. consecratus, & sacerdos olim Cybeles aut illi loco, aut Deae fulgebat forte, s. cum Camilla occurreret longe s. uis existēs insignis in armis Phrygijs. i. Troianis, & agitabat equum spumantē. i. ferocē & animosum, quem. s. equum, quia Chlorea cataphractus erat miles, pellis inserta in plumā. i. in more plumarū squamis ahenis & auro. i. aureis tegebat, i. cooperiebat, i. habebat p. cooperimēto tegmē ex pelle, cui insertae erant squamae areae, & aureae in more plumarū ac squamarum pisciū se mutuo tegētes. Ipse. i. Chlorea eques, erat, sup. clarus ferrugine. i. subobscura purpura, peregrina, i. externa. in Georg. dixit ferruginem iberam. a loco, & clarus. idest insignis ostro, idest purpura, torquebat spicula Cortynia, idest sagittas Creteneses, cornu, idest arcu Lycio. Arcus aureus, idest inauratus, & cornu munitus, vnde cornu pro arcu posuit, nā si corneus erat, nō poterat aureus esse, nec si aureus corneus, habebat ergo in extremis cornu, & erat fere auro tectus, & sonat scilicet Chlorea vari ex humeris, & cassida. i. cassis aut galea, sup. erat vari aurea. (Saepe a gentiūo tertia fit nominatiuus secundae, vt a delphinos hic delphinus, & ab elephantos hic elephante, & ab arabos hic arabus &c. Et nonnunquā ab accusatiuo tertiae nominatiuus primae, vt ab accusatiuo hanc cassida, notatiuus haec cassida, & ab accusatiuis hunc cratera, statera, panthera, haec cratera, statera, panthera) tum, i. insuper ipse collegerat auro fuluo in nodum, scilicet collecto, chlamydem croceam, i. crocei coloris, & sinus carbaseos, i. ex carbasso factos, hoc est laxas vestes per sinum defluentes, crepantes quia auro fuluo in nodum eas collegerat, vnde quia auro rigeabant crepabant, pictus tunicas, i. habens tunicas pictas acu, scilicet Phrygionū (qui burburicarij, & gallice brodeurs dicuntur) opera, & pictus barbara tegmina crurum, idest habens tegmina barbara, hoc est externa picta acu. Ex varietate autem vestium significat eum simul, & sacerdotali habitu ornatum, & armis munitū. nam duplices vestes illi praeter arma significat fuisse: Virgo caeca, idest excacata, auiditate, demens quae sacerdotem Cybelis persequi auderet, & incauta sequebatur per totum agmen hunc, scilicet Chlorea sacerdotem, vnum, idest solum ex omni certamine pugnae, idest inter omnes in pugna certantes, siue vt ipsa praefigere templo, scilicet Diana arma Troia, idest Troia [est autem Troia trium syllabarum] siue vt ipsa venatrix ferret se in auro captiuo, id est in vestibus ac ramis aureis ab hoste detractis, & ipsa ardebat foemineo, idest vehementi, & impatienti amore praedae, & spoliū (posset dici ardebat per totum agmen, aut sequebatur per totum agmen, sed concinnius sequebantur) praedae propter aurū aut virū, & spoliū propter exuias, Aruns vir ille conijcit ex insidijs, supple ipsi Camillae constanti, i. est moram trahenti, & hoc tempore capto, idest opportunitate, dum cūstaretur capta, & precaretur superos, praecipue Apollinem arcitenentem, sic voce, scilicet expressa, & mente precari posset, O Apollo summe deum, idest deorum, quantum ad nos qui te praecipuum colimus, cultos Soractis, scilicet montis Hippiorum sancti, idest tibi consecrati, quem nos colimus, primi, idest praecipui, & qui pascitur, idest aggeritur, ardor pineus, idest incensum ex pinu, aceruo, i. acervatim, vel ad acerum, & struem lignorum, idest quibus tibi ingentem pyram extruimus, & nos cultores, scilicet tui freti, idest confisi, & muniti pietate, idest religione nostra premimus vestigia, idest plantas pedum, multa pruna. i. carbone plurimo per medium, i. incedimus illesi per medium ignem, super prunas, da o pater omnipotens hoc dedecus, i. quod a virgine superamur tot viri aboleri nostris armis. i. hoc telo, ego non peto exuias virginis. s. cese, ve, pro vel, trophaeum virginis. pulsa. i. detractū a virgine in fugā versa, nec peto ulla

vlla spolia. Cetera facti. i. quæ post hæc facturum sum, ferent, i. afferent mihi laudem. i. nolo ex hac re laudem, sed solū dedecus vitare, & animo morem gerere meo, dum. i. dūmodo, hæc dira peltis. i. Camilla vt peltis multos interimens, cadat pulsa meo vulnere. i. telo, aut vulnere, a me illato, remeabo. i. repetam, inglorius. i. sine gloria, urbem patriam. i. vt videtur Soracte. Phœbus audijt. i. preces Aruntis, & dedit partē voti. i. desiderij eius succedere mente. i. secundum mentem, & voluntatem eius, & dispersit partem voti in auras volucres. i. irritam habuit. Nam inuuit. i. assensus est oranti. i. Arunti, vt sterneret morte subita, Camillam turbantem, sed non dedit. i. non concessit, vt patria alta videret sup. Aruntem redūcem. i. redūctū aut reuertentem, & procelle vertere vocem. i. preceps quantū ad eā partē, in notos. i. ventos quoslibet nimbosos. Ergo vt. i. postquam hasta missa manu. i. Aruntis, dedit sonitum per auras, acies. i. Volscorum conuertere animos. i. ad stridorem hastæ, quasi munere impulse, & cuncti Volsci tulerunt. i. direxere, oculos ad reginā. i. Camillam, ipsa aut nihil memor sup. fuit, nec auras pro auræ, nec sonitus. i. stridoris, aut teli venientis ab æthere. i. altiore aere, quasi vi phœbæ impulsæ donec hasta hæsit. i. infixæ est perlata sub pupillā. i. māmilla partē, quæ lactantibus immitit, exerta. i. abscissā, vt sit habilis sagittationi, & ipsa acta alte. i. profunde, bibit cruorem

virgineum, idest tincta est, aut imbuta cruore Camillæ virginis.

TYRRHENVM genitor Tarchontem] Rom. lib. Mediceus, & pleriq; alij veteres, Tarchonem legunt, absq; t, & Tarco, absq; n, finali litera rectū ponunt. [Incitat iras] In Roma. lib. & in Oblongo, Incit hē. [Et semper inertes] antiqui lib. O semper legunt. [Quidve hæc geritis tela irrita dextris] In Roma. lib. legere est, Gerimus. [Expectate dapes] antiqui libri legunt, Expectare. [Se turbidus infert] In Rom. lib. Offert, legitur. [Vrget adunco] Rom. lib. Obunco legit, & Abunco [Ducis euentū, exemplum secuti] In antiq. libris, Exemplū, euentūq; hē. [Quia se cunque furens] In antiquis lib. Ferens, legitur [Hosq; aditus, iamq; hos aditus] In antiq. lib. Hos aditus, iamq; hos abitus, legitur. [Forte sacer Cybele Chlorens] In lib. aliquot antiquis, Satus Cybelo Chlorens, legitur. [Auroq; inserta tegebat] Exemplaria vetustiora legunt, Auro cōserta. [Totumq; incauta] antiqui lib. Incensa, legunt. [Cū tandem tpe capto conijcit] Veteres quidem aliquot libri, Cūctante n tpe capto concitat, legūt [Fata ferent] In antiq. lib. scriptum obseruauit, Ferant. [Patriam remeabo inglorius urbem] In lib. antiq. Patrias remeabo inglorius urbis, scriptum inueni [Nihil ipsa nec auræ, Auras antiquam esse lectionem Ser. asseuerat. Sunt etiam libri, in quibus, Illa, scriptum sit.

VARIA
LECT.

Dominam] Reginam, vt Hi dominam ditis calamodeducere adorti. [Virginis audet] Sic fuerat consternatus vt etiam vulneratam timeret. [Occiso pastore lupus] Bene pastori reginam compar. i. nā reges ipsi, pastores vocantur. Hom. ποιμένα λαόν. [Caudam pauitante n] Quæ timorem indicat, pro ipse pauitās, [Turbidus] Modo timidus supra terribilis: vt, Venulo aduersum se turbidus infert. [Mucro] Hinc apparet mucronem esse cuiuslibet teli acumen. [Frigida leto] alij telo legunt, & intelligunt Vulnere [Partiri curā] Subaudis consueuerat. Hæc ita fatur] Vnum abundat. nam supra ait, Alloquitur. [Potui] absolute, vel viuere [Succedat pugna] animus bellatricis ostenditur, quæ non se dolet lucem, sed bella relinquere. [Nō sponte fluens] Non sponte vt supra, Portisque ab equo regina sub ipsis Desiluit, quam rota cohors imitata, relictis Ad terrā defluxit equis. [Paulatim exoluit se corpore, Vitaque cum gemitu fugit indignata sub vmbras] Seruat hoc vbiq; vt iuuenum animas a corporibus dicat cum dolore discedere, q; adhuc superstitēs esse poterant, quod etiam de Turno dicturus est. [Immensus clamor] Troianorum, scilicet qui exultabant. [Crudescit] Crudelior fit cede multorum.

*Concurrunt trepidæ comites, dominamq; ruentem
Suscipiunt: fugit ante omnes exterritus Aruns,
Letitia, mixtoq; metu: nec iam amplius hastæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montes sese auis abdidit altos
Occiso pastore lupus, magnoq; iuuenco,
Consciis audacis facti, caudæq; remulcens
Subiecit pauitantem vtero, siluasq; petiuit.
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Aruns:
Contentusq; fuga medijs se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter
Ferrens ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exanguis, labuntur frigida leto
Lumina, purpureus quondam color ora reliquit.
Tunc sic expirans Accam ex aequalibus vnam
Alloquitur, fida ante alias quæ sola Camilla,
Qui cum partiri curas: atque hæc ita fatur.
Cam. Hætenus Acca soror potui: nunc vulnus acerbū
Conficit; & tenebris nigrescunt omnia circum:
Effuge, & hæc Turno mandata nouissima perfer,
Succedat pugne, Troianosq; arceat vrbe:
Iaq; vale. Poc. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens: tum frigida toto
Paulatim exoluit se corpore, lentaque colla,
Et captum leto posuit caput, arma relinquens;
Vitaq; cum gemitu fugit indignata sub vmbras.
Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor
Sidera; deiecta crudescit pugna Camilla.
Incurrunt densi, simul omnis copia Teucrum,
Tyrrheniq; duces, Euandrique Arcadis alæ.*

credere: i. committere se hastæ virginis, nec audet amplius occurrere telis virginis. i. Camille vulneratæ lethaliter, sed necdum mortuæ. Ac velut ille. i. scilicet lupus cōsciis audacis facti occiso pastore, aut magno iuuenco abdidit sese cōtinuo in altos mōtes priusquam tela inimica sequantur, exiltēs auis. i. sine via, hoc est nullam viam tenens, sed qua datur fugiens & remulcens caudā. i. gestiēdo præ gaudio subiecit eā vero pauitantē. i. mixto timore, & petiuit siluas, haud secus. i. non aliter Aruns turbidus. i. turbatus metu & letitia, abstulit se ex oculis, & cōtentus fuga. i. nō attendens ad protectionem sui, sed soli fugæ intētus, immiscuit se medijs armis. Illa scilicet Camilla moriens trahit, i. extra hit telum manu. i. sua, sed mucro ferreus. i. acumē hastæ stat inter ossa ad costas, alto, i. profundo vulnere, & ita ipse exanguis labitur. i. decidit, & lumina. i. oculi labuntur frigida leto. i. morte, hoc est morientia, color quondam. i. dum viuens valensq; esset purpureus reliquit ora. i. eius, ipsa expirans. i. efflatura animam alloquitur tunc sic Accam vnam ex aequalibus. i. coeuis, & sodalibus quæ. i. Acca erat sola fida Camillæ ante alias, qui cum, i. cum qua partiri, idest patiebatur curas. i. sollicitudines animi, atque fatur hæc ita.

O Acca soror ego potui hætenus. i. ad hanc vsq; horā, sed sup. vulnus acerbū conficit. i. interimit me nunc, & omnia nigrescunt. i. circum me tenebris. i. caligine mortis effuge, perfer Turno hæc mandata nouissima vltima a me habenda, vt sup. succedat pugne. i. ad pugnam, & arceat. i. depellat Troianos vrbe. i. Laurolaurinio, & tu iā vale & simul his dictis linquebat habenas. i. equi fluens ad terrā nō sponte, sicut prius cū Turno obuiā veniret, cum. i. deinde ipsa frigida exoluit se paulatim toto corpore, i. aīam exhalat aut exoluit se officio vitæ, quo perfungi debebat, & posuit. i. inclinauit, colla lenta. i. ceruicem flexibilem, & caput captum. i. interceptū leto. i. morte relinquens arma, & vita. i. aīa qua vivebat, fugit cum gemitu

ASCENSIVS.

CONCVRVNT trepidæ comites] Recitat fugam Aruntis & morientis vltima verba Camille, vñ nihil habemus: Don. Sed ordo est. Comites, i. socij belli Latina, Acca, & reliquæ cōcurrunt trepidæ, i. trepidatēs aut festinæ, & suscipiūt. i. inter vlnas dñam. i. reginā. i. Camillā ruentē. i. cadentē. Aruns exterritus. i. tāto facinore fugit ante oēs. i. oībus dimissis letitia & metu mixto. i. habens letitiā admixtā metui, quia letus erat de morte, sed metuebat vltionē, nec audet iam amplius

gemitu sub umbras, indignata. f. quod ante diem cogebatur exire, nondum perfecto munere vitæ. Tum vero .i. sed tunc maxime clamor immensus, surgens. i. oriens, ferit sidera aurea. i. extenditur ad sidera vsque, Pugna crudescit. i. fit crudelior, & sauior Camilla deiecta. i. deorsum iacta, quia omnis copia Teucrum, pro Teucrorum, & Tyrrheni duces & alæ Euandri Arcadis .i. milites leues quos Euander Arcas cum Pallante filio suo miserat, incurrunt scilicet in Volscos & cæteros hostes simul, .i. pariter, & vno impetu existetes, densi. i. stipati, & agminatim irruentes.

LAETITIA, mixtoque metu:] In Romano lib. Mæstoq. VAR
metu, legitur. [Magnove iuuenco] In antiq. exempl. Ma- LECT
gnoque, habetur. [Labitur exanguis] Plerique lib. antiq.
Ex sanguis, scribunt. Don. legere videtur, Et sanguis. [Qui
cum partiri] Vetera pleraque exemplaria, Qua, legunt. [Tro
ianosque arceat vrbe] In antiq. lib. Vrbi, legitur. Est etiam
in Med. absque copulatiua, Troianos. [Arma relinquens,]
In Romano lib. Reliquit, habetur. [Incurrunt densi] Rom.
lib. Concurrunt, legit. [Euan
drique Arcadis alæ] Rom. lib.
legit, Arcades.

SERV.

AT Triuie custos] Mini-
stra: [Multatâ] Debitatâ,
damnatâ. [Teucros conata la-
cessere] propter illud, Bellum
importunum gerimus cum gē
te deorum. [Coluisse Dianam
Profuit] Non deam incusat,
sed fatorum necessitatem, con-
tra quam nec numinis opitu-
latur auxilium. [Sine nomine]
Sine gloria. [Famam patieris
inultâ] Nec inuindicatâ igno-
miniam sustinebis, quod etiâ
Dido dolet dicens, Et morie-
mur inultâ? Sed moriamur
ait. [Monte sub alto] Vt, Mon-
te sub aerio. Apud maiores,
nobiles aut sub montibus, aut
in domibus sepeliebantur. vnde
natum est vt super cadaue-
ra, aut pyramides fierent, aut
ingentes locarentur columnæ.
[Vana tumentem] plenum
vanitatis. [Digna Camillæ
Præmia] Sic in secundo, Per-
soluant grates dignas, & præ-
mia reddant Debita: Item ali-
bi: Et hæc tibi porto Dona
prius. [Tu ne etiâ telis morie-
re Dianæ?] Cum ingenti amari-
tudine dictum est. nam etiam
ei genus inuidet mortis, Quod
autem ait tu ne etiam, ad Nio-
bes numerosam pertinet sobo-
lem. [Cornuq; infensa teten-
dit] Cornu accusatiuus est sin-
gularis, ac si diceret, Arcumq;
infensa tetendit. nam horum
duorum casus ex similibus
vel synonymis comprobantur.
[Coirent Inter se capita]
Homericæ est ista descriptio.
[Teli stridorem] Homerus:
ἤϊετο ἰσος. [Audijs vna A-
runs, hesitque in corpore fer-
rum] Celeritas iaculantis ex-
primitur. Starius cū iam per-
cussus dixisset, extinctum ait,
Necdū certi tacet arcus Amyn-
tæ. [Ignoto camporum in pul-
uere linqunt] Faciente numi-
nis iracundia est relictus, vt
nec sepulturam posset mereri.
[Turbati fugiunt Rutuli] Hoc
ad Camillæ pertinet laudem,
qua amissa immutantur fa-
ta bellorum. [Acer Atinas:]
armis. f. fugit tamen. [Desolati-
que manipuli] Deserti signiferi,
quod est nimij discriminis. nā-
que vbiq; dux præcipit vt fre-
quenter circa sint milites, sicut
in Sallustio legimus. Manipuli
autē dicti sunt signiferi, quia
sub Romulo, pauper adhuc

*At Triuie custos iam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatq; interrita pugnas:
Vtq; procul medio iuuenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditq; basimo pectore voces.
Opis. Heu nimium, virgo, nimium crudele lūisti
Supplicium, Teucros conata lacescere bello:
Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras:
Non tamen indecorem tua te regina relinquet
Extrema iam in morte, neq; hoc sine nomine letum
Per gentes erit, aut famam patieris inultæ:
Nam quicumque tuum violauit vulnere corpus,
Mortel luet merita. Poe. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacæque Ilice tectum.
Hic Dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, & Aruntem tumulo speculatur ab alto.
Vt vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;
Opis. Cur, inquit, diuersus abis? huc dirige gressum,
Huc periture veni, capias vt digna Camillæ
Præmia. tu ne etiam telis moriere Diana?
Poe. Dixit, & aurata volucrem Threiffa sagittam
Deprompsit pharetra, cornuq; infensa tetendit,
Et duxit longe, donec curuata coirent
Inter se capita, & manibus iam tangeret æquis,
Laeva aciem ferri, dextra, neruoq; papillam.
Extemplo teli stridorem, aurasq; sonantes
Audijs vna Aruns, hesitq; in corpore ferrum:
Illum expirantem socij, atque extrema gementem
Obliti ignoto camporum in puluere linqunt.
Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.
Prima fugit, domina amissa, leuis ala Camilla:
Turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas:
Disiectiq; duces, desolatique manipuli
Tuta petunt, & equis auersi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros, letumq; ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus:
Quodrupedumq; putrem cursu quatit ungula campū.
Volitur ad muros caligine turbidus atra
Puluis, & è speculis percussæ pectora matres
Fœmineum clamorem ad cœli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica super mixto premit agmine turba,
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso
Mœnibus in patrijs, atque inter tuta domorum
Confixi expirant animas. pars claudere portas:
Nec socijs aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes; oriturque miserrima cedes
Defendentum armis aditu, interque arma ruentum.
Exclusi ante oculos, lacrymantumq; ora parentum*

Romanus exercitus hastis fœ-
ni manipulos illigabāt, & hoc
pro signis habebāt. Vnde hoc
nomen remansit. [Laxos ar-
cus] Non intentos, sed iam so-
lutos [Fœmineum clamorem]
Impatientem. nam iam dixe-
rat matres, per quod mulie-
brē clamorem poteramus ac-
cipere. [Miseram mortē] Quia
sequitur, Limine in ipso. [Mœ-
nibus in patrijs] .i. vbi se iam
tutos esse credebant. [Aperire
viam] .i. dare aditum, & bōno
locutus est ambitu. Nā cū por-
tis via & aperitur & claudit.
[Oriturq; miserrima cedes]
Sic in 2. vbi intulit, Armorum
facie & Graiarū errore iuba-
rū. [Defendentū] Ideo defen-
dentū, & ruentū, quia ad ma-
sculinū retulit, & hi defenden-
tes facit, qđ & de fœminino
dicimus. Si autē de neutro lo-
quamur, defendentiū dicamus
necesse est, quia hæc defenden-
tia facit: & vt sup. diximus, ge-
nitius pluralis nominatiuo
plurali non debet esse minor.
Quod si forte minorem eum
aliqñ inuenerimus, metri ne-
cessitas facit, & incipit etiam
pathos esse, non declinatio.
[Præcipientes fossas] In quas qđ
potest præcipitari [Cæca] Irra-
tionabilis, quæ in clausas por-
tas more arietis ruebat. .i. bel-
lici machinamenti. [Summo
certamine] In extremo discrimi-
nine, t supra. Vocat labor
vltimus omnes. [Trepidæ] Li-
cet trepidæ, tamen oblita se-
xus tela iaculabantur. [Præci-
pites] aut f. istina, aut in mor-
tē ruentes. [Primæq; mori pro-
mēnibus audent] Nimij doloris
est: vt, Me primam absumi-
te ferro. [Squissimus implet
Nuncius] Vt etiam supra dixi-
mus nūcius est qui nūciat, nū-
cium, quod nunciatur, fm qđ
nunc nec de fœmina, nec de re
quæ nunciatur, procedit nun-
cius. Vnde multi volūt alium
intelligi, Accam vero postea
venisse, sed melius est, vt nun-
cius de Acca dictum intelliga-
mus, Nouimus. n. poni aliqua
in subauditione, quæ ex aperto
dicere non debemus: vt Nec
dextre erranti deus absuit, cū
necesse sit vt aut Iunonem aut
Alecto intelligamus. Item Sal.
Prima qui forte venientes ex-
ciperet, cum de insidijs loque-
retur

retur, quas numeri pluralis tā-
tum esse plusquam manifestū
est. [Deletas] Volscorū acies
Falsum est, tū. n. fugerant. sed
vim exprimit nūciū, cuius mos
est plus quam habet veritas,
nunciare. [Ingruere] Impetum
facere: vt, Ingruit Aeneas ar-
mis. [Ille furens] (nam sēua Io-
uis sic numina poscunt) Du-
plici ratione eum insidias re-
liquisse commemorat, dolore
nimio, & numinum volunta-
te, quod vtrunque ideo egit,
ne capi posset Aeneas. [Aper-
tos] Vacantes insidiis. [Sēua Io-
uis sic numina poscunt] Home-
Διὸς δ' ἐτε λείτο βουλῇ. [Am-
bo ad muros] Vt Turnus tuere
tur, vt obsideret Aeneas. [Fu-
mantes puluere campos] Velu-
ti fumantes caligine pulueris
[Sēuum] Fortem, vt, Sēuus vbi
Aeacides telo iacet Hector.
Item, Nec minus interea ma-
ternis sēuus in armis [Ibero]
Oceano, occiduo. i. Hispano.
Hispaniam autem, Iberiam ab
Ibero flumine constat esse no-
minatam. [Confidunt caltris]
In sua quisque digressi. [Moe-
nia vallant] Hinc probatur qd
& qui tuentur, & qui obsidet,
vallare dicuntur.

Asc. A Triuiæ custos] Reddit
opinionem necis Aruntis ab
Opi interfecti sagittis Dianæ.

Circa quē locū dicit Donat. sic. [Pulcherrima] Bonā consilio
hic intellige. [Cur, inquit] Hæc loquitur secū ex dolore. [Tu
ne ē] Indignatur quod telis Dianæ sit periturus. Ignoto cam-
porū in puluere linquunt] Quod fuit vltionis argm vt socij
illius obliuisceretur. Hæc ille. Ordo ē. At. i. sed Opis, s. nym-
pha custos Triuiæ. i. a Triuiā. i. Diana custodiæ deputata se-
det iandudū. i. ab eo tpe quō a Diana demissa erat alta. s. vt
melius pspiceret quis Camillā occideret in montib. sūmis,
& ipsa interrita. i. nō territa spectat. i. desuper e loco tuto pu-
gnas, saliorū; & vt. i. postquā ipsa prospexit procul Camillā
mulctatam. i. afflictā tristi, quia insidiosa morte, in medio iu-
uenum furentū clamore, ipsa ingemuit, & dedit has voces,
sup. ab imo pectore. Heu o virgo tu luisti. i. persoluisti suppli-
cium nimium. nimium, inquit crudele conata laceffere. si. pro-
uocare Teucros bello. Nec profuit tibi desertæ. i. solitariae co-
luisse Dianā in dumis, aut gessisse humeris pharetras nostras
i. venatorias, tū tua regia. i. Diana non linquet indecorē. i. si-
ne decore iā in tua extrema morte neq; hoc letū. i. hæc mors
tua erit. i. diuulgabitur p gentes sine nomine. i. ignobile imo
gloriosum erit aut tu non, sup. patieris famā inultæ. i. vltro
fiet de te. Nam quicunq; violauerit tuū corpus, is, sup. luet. i.
purgabit illud scelus morte merita. i. indecora, qualē meruit,
quia insepultus relinquetur, Ingēs bustū i. sepulcrū cōtinēs
cineres corporis cōbusti regis Dercēti sic dicti, fuit sub mō-
te alto factum ex aggere terreno. Laurentis. s. soli antiqui, id
nobilis, tectū Ilice opaca. i. ramosa, & vmbrosa Dea pulcher-
rima. s. consilio. i. prudentissima, sicut se primū, Nilu. i. cona-
tu rapido. i. celeri hic. s. sub hac Ilice & speculatū Aruntē ab
alto tumulo, vt. i. postq̄ vidit sup. ipsum fulgentē armis ac tu
mentē vana. i. superbientē in vanū, & sup. inquit, cur abis di-
uersus. s. a nobis, Dirige gressum hūc o periture veni huc. i.
ad me vt capias prēmia Camillæ. i. pro Camillæ morte. digna
s. te, inuidet tū ei tā gloriosum genus mortis dicens. Moriere
i. morieris ne. ēt tu s. qui villissimus es. telis Dianæ quē nobi-
lissima est Dea dixit, s. Opis, & ipsa Threiffa. i. similis Threif-
se. s. Harpalice, aut alteri venatrice deprompsit pharetra auri-
ta sagitta volucrē, & ipsa infensa. i. multū offensa Arunti te-
tendit cornū. i. arcū, & duxit. s. cornū, longe. s. a chorda, do-
nec capita. s. arcus, extremitates curuata coirent inter se, & ip-
sa tangeret iam manibus æquis. i. æqualiter extensis, aut anni-

Pars in præcipites fossas, vrgente ruina,
Voluitur: immixtis pars cæca, & concita frenis
Arietat in portas, & duos obijce postes.
Ipse de muris summo certamine matres
(Monstrat amor verus patriæ) vt videre Camillam,
Tela manu trepidè iaciunt, ac robore duro,
Stipitibus ferrum, sudibusque imitantur obuistis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus audent.
Interea Turnum in siluis sēuissimus implet
Nuncius, & iuueni ingentem fert Acca tumultum:
Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostes, & Marte secundo
Omnia corripuisse, metum iam ad mœnia ferri.
Ille furens (et sēua Iouis sic numina poscunt)
Deserit obsessos colleis, nemora aspera linquit.
Vix è conspectu exierat, campumque tenebat,
Cum pater Aeneas saltus ingressus apertos,
Exuperatque iugum, siluæque euadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi, totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt.
Ac simul Aeneas fumantes puluere campos
Prospexit longe, Laurentiaq; agmina vidit,
Et sēuum Aeneam agnouit Turnus in armis,
Aduentumque pedum, flatusque audiuit equorum:
Continuò pugnas ineant, & prælia tentent;
Niroseus fessos iam gurgite Phæbus Ibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Confidunt castris ante urbem, & mœnia vallant,

tes, & ferentes i. inferentes, letum. i. necem, aut quisquam nō
audet, sistere i. firmare gressum, & stare contra. s. insurgentes
Teucros, sed referūt humeris lāguētibus. i. lassis, & fessis amif-
so animo, arcus laxos. i. nō amplius tentos, & vngula quadru-
pedum. s. equorum, quatit. cōcutit & carpit, cursu cāpum pu-
trem. i. resolutū in puluerē, puluis voluitur ad muros atra ca-
ligine. i. densa nube, & matres percussæ pectora. i. habentes
pectora pūssa, tollūt. i. extollūt ē speculis, vnde speculabant
accursum, & fugam suorum, clamorem fœmineum. i. eiulatū,
& planctum muliebrem ad sidera coeli. Turba inimica. s. ho-
stium persequentium, premit agmine mixto. i. confuso super-
bos q. primi cursu. i. currēdo, aut qui rupere primi cursu. i. im-
petu portas parentes, nec effugiunt mortem miseram. i. mise-
randam, sed ipsi confixi in ipso limine. s. urbis in mœnibus pa-
triis, atque inter tuta. s. recta, aut receptacula domorū, expirāt
i. efflant animas non vulnere, sed lassitudine deficientes, pars,
claudere. i. cludebant portas, nec audent aperire socijs viā,
nec accipere orantes. s. locios, & cedes miserrima oritur. i. sur-
git, & sic cedes dicit defendentium. i. defendentium aditus. s.
urbis armis, atque ruentum i. cadentium in arma. s. quæ tene-
bant contra hostem, exclusi. s. ante oculos & ora parentum la-
crymatum. Pars. s. exclusorum, voluitur in fossas. s. vallorū, aut
mœnium, præcipites. i. præcipitum præbentes. & hoc ruinā. i.
irruptione irruentū vrgente, aut ruina calamitate urbis vrgē-
te. i. instāte, & pars cæca. i. improuida, & cōcita. i. festina frenis
immixtis. s. equis qui cōcitati vno impetu ad portas ferebant,
arietāt. i. more arietū capitibus suis, aut equorum insultum
faciunt, in portas. s. clausas, & in postes duos obijce. i. p. p. obi-
cem repagulū duræ obstantes. Ipsæ matres (quia amor verus
patriæ monstrat. i. indicat ita faciendum esse) vt. i. postquā vi-
dere Camillā. s. extinctā, ipsa trepidè. i. festinè, iaciūt summo
certamine de muris manu. s. sua, tela. i. iacula ac laxant, & im-
itantur. i. affingunt ferrum robore duro, & stipitibus &
sudibus obuistis, existentes præcipites. i. præcipitanter in mor-
tem ruentes, & audent mori primæ. i. etiam priusquam viri,
aut sine exemplo pro mœnibus, aut legamus patriæque mori
pro mœnibus audent, quia non poterant primæ mori, [Inte-
rea Turnum in siluis &c.] Recitat quomodo nunciatum est
Turno in siluis, vbi Aeneam obseruabat aut congruum irrū-
pēdi tēpus ob Camillā occisam, & Volscos in fugam versos
tempus,

tempusque subueniendi rebus fessis instare, & reliqua quae
textus habet, Ordo est. Nuncius seuissimus i. res nunciās gra
uissimas, aut nuncius. i. nuncians, siue mas, siue femina, nā
de Acca haud dubie loquitur, vtrumq; ita significat nūcius,
& qui nūciat, & quod nūciatur, nuncium vero vnum. Vn
de recte sentit Seruius, licet id Valla nō recte improbet, Pos
sumus autem per conceptionē implicitam in masculino lo
qui, vt venit ad Turnum nuncius, cum de Acca loquatur.
Nuncius igitur, aut res nunciata, aut qui nunciat videlicet
Acca, implet interea Turnum in siluis, vbi. i. insidias tende
bat, & pro. i. Acca fert iuueni. i. ad iuuenem, aut fert. i. refert
& dicit iuueni. i. Turno, ingentem tumultum, acies Volscorū
esse sup. deletas, i. de statione sua amotas, & in fugam versas,
Camillam cecidisse. i. occisam esse, hostes infestos ingruere,
aut irruere. i. impetū facere, & irrumperē infestos. i. infestan
tes & molestantes, & corripuisse omnia. i. loca, & Turni au
xilia, & hoc Marte secundo. i. praesente, & fauente, & metū
iam ferri ad mentia. i. timeri iam etiam vrbi. Ille. i. Turnus fu
rens. i. Martio furore, nam numina Iouis. i. fata, sua, i. irreuo
cabilia, & tamen durissima Turno poscūt sic, vt. i. furore per
citus, singulare certamen non retractet, deserit colles obses
sos, & lūquit nemora, aspera. i. difficilia accessu, & ipse vix
exierat ē conspectu, id est quantum conspici posset, & tene
bat campum. i. planum, cum pater Aeneas, ingressus, i. e siluis
saltus apertos. i. nullis arboribus reclusos, exuperet. i. transcen
dit, iugum. i. montis, & euadit, i. exit, silua opaca. i. densa fron
dibus. Et sic ipsi ambo feruntur ad muros rapidi. i. veloces,
sup. cum toto agmine, nec absunt inter se longe passibus, i.
non multis passibus distant, forte Maro fecit, Nec multis in
ter se, aut nec longis inter se passib. absunt. i. distant, sed qui
nolunt, s. litteram sicut m. absumi, apud hunc poetam immu
tauerunt, sicut & alia nonnulla: Ac simul. i. statim post quam
Aeneas prospexit longe campos fumantes puluere. i. voluti
fumantes obscuros puluere, & vidit agmina Laurentia. i. Lau
rentium, seu Latinorum, & etiam Turnus agnouit Aeneam

sauum. ipsi Turno qui in deos, & suus pius erat aut quern
Turnus indicauit sauum, aut sauum non semper, nec vbiq;
sed in armis, & audiuit aduentus pedum. i. pedes aduentan
tium, aut strepitum pedum aduentantium, & flatus equorū,
& ineant. i. iniissent continuo pugnam. i. singularem, & ten
tent praelia, ni. i. nisi. Phœbus, i. Sol, roseus. i. rubeus sub occa
sum tingat iam equos fessos, secundum opinionem vulgi, flu
mine Ibero. i. mari. seu Oceano occiduo, hoc est Hispano, &
reducatur. i. per discessum suum occasionaliter noctem disla
bente, i. occidente. Quia igitur ingruente nocte dimicare nō
possunt, ipsi confidunt. i. simul locum capiunt castris, i. in ca
stris suis, ac tentorijs, ante urbem, & vallant. i. circumdant
Vallo mentia. Alij ne hostes ingrediantur, alij ne egrediantur
& ne commeatum recipiant.

TRISTIMULTAM] Lib. veteres, Multatam, scriptū habent. V
[Humero gessisse sagittas] In lib. antiquis, Gestasse, legitur, Lect
Sed in pluribus, Gessisse pharetras, habetur. Tua te regina re
linquet] In Rom. lib. reliquit. In aliquot alijs, Relinquit, est.
[Extrema iam in morte] Alibi, iam morte, legitur. [Neq; hoc
sine nomine] In antiq. aliquot, Nec, scribitur. Est & Numine
in Med. [Digna Camilla] In Rom. lib. Camilla, legitur. Auerfi
ad mentia tendunt] In Oblongo lib. legere est, Auerfi, [Qua
drupedumq; putrem cursu] In Rom. lib. legere est. Quadri
pedoq; [Et ē speculis] In antiq. aliquot lib. E muris, legitur.
[Nec miseram effugiunt morem] In Oblongo lib. Noctem, ha
bes [Atque inter tuta domorum] In Rom. lib. legere est, In
tra. In plerisque etiam antiq. non, Tuta, sed, Tecta legi. [Mon
strat amor versis] In Rom. lib. Versus, legitur. [Promenibus
audent] In Rom. lib. Ardent, legitur. [Ingruere infestos] ho
stes [Antiqua exempl. Infensos, legunt. [Ille furens, nā sua
Iouis sic numina poscunt] Nonnulli, iam sua, legere malue
runt. In Rom. lib. Et sua, legitur. Est et, Pellunt, non Poscūt
[Siluaque euadit opaca] In aliquot lib. Inuadit, legitur, [Ac
simul Aeneas] In Oblongo lib. At. In Rom. lib. Tum pater
Aeneas. [Ineant pugnam] Libri antiqui, Pugnas legunt.

Asc.

VODECIMO Turnus, &c.] Duode
cimum librum con
cludit poeta morte
Turni, in qua sum

IN XII. AENEIDOS LIBRVM MONOSTICHON.

Duodecimo turnus diuinis occidit armis.

IN EVNDEM MODESTINI IVRISC. ARGVMENTVM.

Turnus iam fractis aduerso Marte Latinis,

Semet in arma parat: pacem cupiente Latino.

Fœdus percutitur passuris & omnia victis:

Hoc Turni Iuturna soror confudit, & ambos

In pugnam populos agit e mentita Camertem,

Aeneas volucris tardatur membra sagitta.

Anxia pro nato seruauit cura parentis.

Vrbs capitur: vitam laqueo sibi finit Amata.

Aeneas Turnum campo congressus, vtrunque

Circumsusa acie, vita spoliavit, & armis.

ALIVD IN EVNDEM.

Troianis, Rutulisque placet coniungere fœdus:

Id Rutuli rumpunt: nato Venus alma medetur;

Dictamo: Rutulique luunt periuria victi.

Cogitur Aeneas Dauni concurrere proles.

Pallantisque necem misero dant cingula Turno.

mam nactus est Aeneas glo
riam summaque poritus vi
ctoria. Quocirca, vt in Hecto
re tracto finiuir Iliada Home
rus ne si procederet, cogere
tur ignobilem Achillis mor
tem describere, ita & in Tur
no victo componit, atque con
cludit Aeneida sua Maro no
ster ne & Aeneas tristem obi
tum memorare compellatur.
vbi enim ad summam gloriam
eius quem laudare volumus,
peruentum est, illic standum
est. Præterea vti sæpe dixi
mus, mors vltima linea re
rum est: quocirca, & morte
ferè liberos concludit. Adde
quod senis libris vigenos qua
ternos Homeri exequi con
stituit. nam sex prioribus O
dyseam; sex posterioribus I
liada exprimit, quocirca errat,
qui decimum tertium Aen.
aut vsque ad Augustum scri
pturum fuisse dicunt, Sed or
do est. Turnus occidit ab ob
& cado, armis. i. succumbit ar
mis diuini, scilicet Vulcani aut Aeneas in deū indigetem

transferendi, aut fatalibus,
quia dijs ita volentibus duo
decimo sup. Aeneidos lib. Et
hoc monostichon, est. Turnus
fractis iam Latinis, qui antea
infracti erant Marte aduerso,
parat. i. disponit, semetipsum
in arma Latino cupiente pa
cem. Fœdus concutitur. i. inter
Latinum, & Aeneam, & vi
ctus, id est vter eorum vincat
ur passurus, supple sit omnia
i. mortem & Lauinia, ac regni
amissionem. Iuturna, scilicet
nympha soror Turni, confun
dit hoc. i. fœdus consilio Iuno
nis, & agit ambos populos in
pugnam, e mentita, i. expresse
mentita, hoc est simulans se
manifeste Camertem. Aeneas
tardatur membra, id est habet
membra præcipue coxam, tra
data sagitta volucris ab incer
to auctore missa Cura paren
tis. i. Veneris anxia pro nato. i.
filio seruauit, sup. cam, aut sa
nauit dictamo herba. vrbs ca
pitur, & Amata. i. regina finit
sibi vitam laqueo. i. suspendit
se, Aeneas congressus. i. cum
Turno capto. i. parenti, & hoc
acie circumsusa vtrunque. i. ab
vtraque parte spoliavit Tur
num vita & armis, præcipue Baltheo Pallantis.

V R N V S vt infractos] Postquam Turnus in bello defecisse videt Latinos antea semper infractos, namque ita maior est sensus, quam si infractos, valde fractos, acceperis [Sua nunc promissa reposci] Quia dixerat] Ibo animis contra, vel magnum praestet Achillem. [Se si-

supra ait poeta, Se signari oculis. [Desertorē Asiae] Exulem, vt, Exulibus ne datur ducenda Lauinia Teucris? vnde est promissa illa excusatio. & in tota secundi oeconomia. & in 4. vbi dicit, Me si fata meis paterentur ducere vitam Auspicijs, & sponte meas componere curas. Vrbem Troianā primum, dulcesq; meorum Reliquias colerem. [Sedeant, spectentq; Latini] Ductus est, vt diximus sup.

gnari oculis] Propter illud, Ante ora Latini, in te oculos referunt. [Vltro] aut insuper, aut antequam aliquis exposcat.

[Saucius ille] κατ' ἐξ ὀφθαλμοῦ. Ille leo. i. princeps ferarum, saucius autem pectus. i. sauciū pectus habens. Et bene alia verba interposuit, quia saucius pectus, & sonabat asperrime, & imperitis poterat solacismus videri. [Graui vulnere] Fortis: vt Ferit ense grauem Tymbreus O-syrim. [Tum demum] Nouissime. i. postquam fuerit vulnere laceffitus. Hæc enim leonum natura est, vt nisi laceffiti irasci nequeant. i. irritati, & provocati. [Mouet arma] Vires suas expeditur, nam arma sunt vniuersusque rei possibilitas. Vnde est, Et quærere conscius arma. i. dolos. [Latronis] Modo venatoris, & est Græcum nam τάρπενος dicunt obsequi, & feruire mercede, Vnde latrones vocantur conducti milites. moris autem erat, vt hos imperator & circa se haberet, & primos mitteret ad omne discrimen. vnde nunc dicit latronis telo fixum leonem, quia etiam venatores operas suas locare consueuerunt. Varro tamen dicit hoc nomen posse habere etiam latinam etymologiam, vt latrones dicti sint quasi laterones, quod circa latera regum sint, quos nunc satellites vocant: vna tamen est significatio, licet diuersa sit etymologia. Plautus in Pargo Polinice aperte ostendit qui sint latrones, dicens, Rex me Seleucus misit ad conducendos latrones. [Impavidus frangit telū] Luc. Per ferrum tantum secutus vulneris exit. [Frenit ore cruento] Licet os habeat suo cruore perfusum. Sane ipsa comparatio exitum ostendit futurum. Nam etiam Turnus ruer in mortem ferocitate compulsum: sic in quarto indicat futurum exitum reginæ, dicens, Qualis coniecta cerua sagitta. [Gliscit] Crescit, vnde & glires dicti sunt quos pingues efficit somnus. [Turbidus] Plenus terroris & perturbationis. Sane notandum. [Affatur, atq; infit] Nam iteratio est, qua frequenter est vsus, licet nonnulli dicant temperare hoc interpositam coniunctionem. [Retra-ctent] Repetant, & reuoluant. [Congredior] Stat. vbi Polinice obliqui inducit loquentem, Non me vilius domus auxilia culpet, Expectentve truces obliquo lumine nati, Vnde etiam

P. VIRGILII

M ARONIS AENEIDOS

LIBER XII. ET VLTIMVS.

V R N V S vt infractos aduerso Marte Latinos Defecisse videt, sua nunc promissa reposci, Se signari oculis: vltro implacabilis ardet,

Attolitq; animos. Penorum qualis in aruis, Saucius ille graui venantum vulnere pectus, Tum demum mouet arma leo, gaudetq; comantes Excitans ceruice toros, fixumq; latronis Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento. Haud secus accenso gliscit violentia Turno. Tunc sic affatur regem, atque ita turbidus infit. Tur. Nulla mora in Turno: nihil est quod dicta retraham. Ignari Aeneadae, nec quæ pepigere, recusent? (Etent Congredior, fer sacra pater, & concipe fœdus. Aut hac Dardanum dextra sub Tartara mittam Desertorem Asiae) (Sedeant, spectentq; Latini) Et solus ferro crimen commune refellam: Aut habeat victos, cedat Lauinia coniux, Poe. Olli sedato respondit corde Latinus. Lat. O præstans animi iuuenis, quantum ipse feroci Virtute exuperas, tanto me impensius æquum est Consulere, atq; omnes metuentem expendere casus. Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta Multa manu, necnon aurumq; animusq; Latino est. Sunt aliæ innuptæ Latio, Laurentibus agris, Nec genus indecores: sine me hæc haud mollia fatu Sublatis aperire dolis, simul hæc animo hauri. Me natam nulli veterum sociare procorum Fas erat; idq; omnes diuiq; hominesq; canebant. Victus amore tui, cognato sanguine victus, Coniugis & mæstæ lacrymis, vincla omnia rupi. Promissum eripui genero, atq; arma impia sumpsi. Ex illo qui me casus, quæ Turne sequantur

Pollicetur enim se singulari certamine dimicare velle. cum nolit nam dicens, Sedeant, spectentque Latini, Latenter eos ignauit arguit. quod solus omnibus qui se sentibus dimicet, quam re plenius sequens indicat versus. Et solus ferro crimine commune refellam. i. comune fugæ ac timoris dedecus solus meis virtutibus comprimam. [Sedato corde] Quia de Turno ait, Atq; ita turbidus infit. [O præstans animi] Et præstans virum & præstans viribus dicimus. Sane magnæ moderationis est hæc oratio, nam & laudat Turnum, quasi virum fortem, & tamen eum à singulari certamine dehortatur. dicens enim præstans animi, latenter ostendit eum inferiorem esse virtute. [Expendere casus] Ne ex abrupto de eius virtute desperare videatur, casuum varietatem se timere commemorat. [Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida] Si propter regnum dimicare disponis habes patrum, si propter gloriam multos virtute superasti. Quod aut dicit. Necnon aurumque, animusq; Latino est] Variè exponitur: namque alij dicunt, habes regnum patrum, habes oppida, etiam a me habes aurum & promptum animum ad danda omnia præter filiam. Alij vero sic intelligunt: si propter opes, & uxorem dimicaturus es, hæc non solus habeo. cuiusq; enim Latino est & aurum, & animus promptus in generum, vt latino non de se dicat, sed cuiusque de Latio. [Latio, & laurentibus agris] Et in ciuitate, & in omni regno Latinorum. [Nec genus indecores] Quia iste regis filia petebat. [Sine me hæc] Hoc loco intelligimus Turnum dolore voluisse in verba prorumpere. Haud mollia fatu] i. aliqua vera. nam aspera sunt, quæ cum veritate dicuntur. falsa. plena solent esse blanditijs. [Animo hauri] Omni attentione percipe. [Nulli veterum sociare procorum] Generaliter dicit prohiberetur esse dari Lauinia cuilibet Latino, vt Turnus solatiū aliquod habere possit doloris. [Diuiq; hominesq; canebant] Propter Faunum & vates. [Victus amore tui] Hoc est propter te, propter tuum amorē. Sane inter tui causa feci, & tua causa feci, hæc discretio est, vt tui causa tunc dicamus, si aliqd ipsi ad quē loquimur, præstiterimus, vt puta tui causa

causa te defendi, Tua vero cā,
tunc, cū alteri aliquid alterius
contemplatione pſtamus, vt
tua cā tuum hoīem defendi.

[Cognato sanguine] Quia Ve-
nilia mater Turni, soror est A-
mata. [Vincla omnia rupi] Et
religionis & fœderis. [Promif-
sam eripui genero] Verum est.
nam Aeneā per legatos promi-
serat filiam, cui postea intulit
bellum, licet multi dicant ante
eam Turno fuisse promissam,
quod falsum est. Nam Latinus
nunquā eā Turno ante pmisit.
Nam nec Faunū consuleret, si
eam Turno ante promississet,
sed tm̄ eū esse generū Amata
cupiebat, quod etiam legimus,
Quem regia coniux Adiungi

generū miro properabat amore. [Qui me casus] Excusat Tur-
nū, vt nō ipſius esse videat, quod victus est, sed suū, quia ausus
est cōtra generū bella suscipere. [Primus] Præcipuus. [Bis ma-
gna victi pugna] Semel cū est occisus Mezentius, iterū cū in-
terijt Camilla. [Albent] Vsurpauit verbū albo albes. [Insania
mutat] Insania. n. est illuc reuerti, vnde vix euaseris. [Tollo?]
Finio, remouit, vt, Tollite cuncta inquit. [Fors dicta refutet]
Parentheſis plena abominationis. [Natum, & cōnubia nostra
petentē] Iniquissimū est eū morti tradere, qui tuā affinitatem
exoptat. [Respice res bello varias] Ne eū ignauitē videatur ar-
guere, admonet casuum, vt supra. Atq; oēs metuētē expendere
casus [Mœstū patria Ardea longe Diuidit] Longe mœstū. i.
valde mœstū, nā longe diuidit, non procedit, non enim Ar-
dea à Laurento longe valde distat spatio. [Ægrediturque me-
dendo] Inde magna eius ægrotudo crescebat, vnde se ei Lati-
nus remedium sperabat afferre. Medendo aut, dum ei mede-
tur. Nam gerundij modus est à passiua significatione. [Vt pri-
mū fari potuit] Nimius n. dolor vel iracundia intercluserat
eius vocem, sic de Euandro, Et via vix tandē laxata dolori est.

Asc.

TURNVS vt infractos aduerso Marte Latinos Defe-
cisse videt] In principio huius duodecimi. & vl-
timi à Virgilio quidem editi libri Turnus videns
Latinos defecisse, & in fugam versos, nihilq. resta-
re nisi vt certamen cum Aenea ineat aut loco cedat, stimulo
amoris & generositate animi ad id cōpulsus pollicetur con-
tra Aeneam stare, & oēm belli aleam in suum caput recipere,
quo circa cōparat eum leonē poeta qui tunc maxime irascitur
cum laceratus est & euadendi viam præclusam videt. Haben-
tur præterea Turni ad Latinū verba quibus Aeneā multifa-
riam licet paucis vituperat, vt ingeniose notauit Don. cuius
hec sunt verba [Infractos] Valde fractos. [Latinos] Non solū
eius gentis milites, sed oēs qui essent in exercitu Turni com-
parat leonē. Qui in bestias imperiū hēt, vt Turnus in suos, sed
vulneratus, & qui vlciſci non pōt. [Desertorem Asiā] Tria cō-
iuncta, a loco, quod Asianus, q. d. ex corrupta prouincia, a gene-
re, quod esset Dardanius, quasi rebellis, à facto, quod esset p-
ditor. [Commune] Nam cōe dedecus est, quod Troiani Italia
teneant. Hæc ille. Contra quæ sentit Seruius statim in prin-
cipio, dicens infractos intelligi nō fractos olim, sed nunc de-
fecisse. Quia vero infingere est interdū intrinsecus, & mul-
tū frangere, ideo possent Latini infracti dici aduerso Marte.
Veruntamen meo quidē iudicio, meas poetæ est q. hoc ordi-
ne explicabo. Vt. i. postquā, Turnus videt. i. cōsiderat, Latinos
infractos. i. non fractos quantū ad propriam virtutē, & for-
titudinē defecisse, tm̄ Marte aduerso. i. quia Martē & cæteros
deos aduersos habuerant, & videns, sua promissa (quibus. f.
promiserat sic, Ibo animis contra vel magnū præstet Achil-
lem) reposci. i. exigi iuste à suis dictis, & se signari oculis. f.
oīum alloqui non audientiū, sed tacite id petentiū miserabi-
li conspectu, ipse vltro. i. nondum requisitus nec prouocatus,
expresse ardet. i. excandescit, existens implacabilis attollit ani-
mos, existens talis qualis. f. ferocissimus vt pote iubatus leo,
existens in aruis pēnorum. i. punica regione, faucius pectus. i.
habens pectus fauciu graui vulnere venantū. i. venatorū telo,
mouet tū demum. i. primū postquam vulneratus est, arma. f.
naturalia hoc est irā excitat, arrectis iubis, & gaudet. f. de futu-
ra pugna excutiēs. i. erigēs, & rigere faciēs, ceruice toros. i. v. l-

Bella vides, quantos primus patiare labores.

Bis magna victi pugna, vix vrbe tuemur

Spes Italas: recalent nostro Tyberina fluenta

Sanguine adhuc, campi; ingentes ossibus alben.

Quo referor toties? quæ mentem insania mutat?

Si, Turno extincto, socios sum accire paratus:

Cur non incolumi potius certamina tollo?

Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet

Italia? ad mortem si te (fors dicta refutet)

Prodiderim, natam, & connubia nostra petentem?

Respice res bello varias: miserere parentis

Longæui, quem nunc mœstum patria Ardea longe

Diuidit. Haudquaquam dictis violentia Turni

Flectitur, exuperat magis, ægreditq; medendo,

Vt primum fari potuit sic incipit ore.

los, comantes. i. crispantes, &
fruticantes, & impavidus fran-
git telum latronis. f. venatoris
qui à latere aut è latibulis. ad-
ortus est, eum fixum. f. in pe-
ctore suo, & fremit ore cruen-
to, haud secus. i. non aliter, vio-
lencia gliscit. i. crescit Turno
accenso. f. per iram, & affatur
tum. f. postquam sic excanduit
regem. f. Latinum, atque ipse
turbidus, idest plenus terro-
ris, & perturbationis, infit. i. sic
loqui incipit. O pater. f. [Lati-
ne, nulla mora, sup. est in Tur-
no. i. paratus sum, quod exigūt
ignauī Teucrī singulare obire
certamen, nihil est. i. nulla est
ratio, q. i. cur Aeneade ignauī
. i. inertes, & sine industria suū

periculū in caput regis sui reiicientes, retractent. i. reuocent
per alium contractū, dicta. i. quæ prius dixerunt, nec reculent,
scilicet pacta quæ pepigere, i. pacti sunt nobiscum. ego con-
gredior, i. paratus sum congredi, fer sacra; i. feri porcum ad
fœdus percutiendum. vnde addit, & concipe fœdus. f. cū Ae-
nea dimicandi ea lege, vt si victus sit abeant Teucrī, sin vi-
ctor habeat cū regno Lauiniam, nam aut ego mittam sub Tar-
tara. i. occidam, hac dextra. i. mea desertorem Asiā. i. patriā
suā mollis per proditiōē desertorem Dardanium, i. a Dar-
dano ortum. f. Aeneam, sedeant & spectent Latini, q. d. sint
ignauī & residues quantumlibet, & ita eos ignauīæ damnat, vt
non permittant singulare certamen, & ego solus refellam, i.
abolebo crimen cōe, i. commune dedecus, quod est ab exter-
no omnes à sedibus pelli, aut iniquas leges suscipere, aut sup.
Dardanius desertor Asiā habeat victor, i. omnes in me vno
qui morte mea libertatem mihi peperero, & cæteris seruitu-
tem, & Lauinia cedat, idest concedatur illi desertori Asiā cō-
iux. Quibus omnibus quantum potest a duello dehortatur.
[Olli sedato respondet corde Latinus] In hac parte habetur
responsio Latini ad Turnum ipsū cohortantis, vt derelicta
Lauinia ad patrem reuertatur aliam coniugem sibi expostu-
laturus quandoquidem filiam suā dijs exhortantibus iam
Aeneā desponsauerit. Ex infelicitate præterea belli contra
deorum monita suscepti dehortatur a bello amplius com-
mittendo, sed non flectitur dictis violentia Turni, de quibus
omnibus hæc sunt verba Donati. [O præstans] Enumerat bo-
na ac mala iuuentutis, & senectutis. In iuvene enim quan-
tū eminet vis corporis tm̄ in omnes casus incōsulta temerita-
te, capitur, sola meliorum spe ducitur. Totum fore prosperū
putat. Nec aduersa præuidet in sene vis corporis minor, con-
siliij maior. Omnia expen. Abest ab eo temeritas. cuius mala,
aut in se expertus est, aut in alijs videt. O præstans animi.
Laudat eius virtutē cum persuasurus esset, ne pugnaret, ne pu-
taret, q. illi deficeret. Ostendit deinde nuptias filiæ nunquā
fuisse in sua potestate, sed in deorū numine, Ostendit suā cā
fecisse. Hæc ille. Ordo est. Latinus respondit olli. i. tunc illi
. f. Turno, corde sedato. i. tranquillo & pacato aīo. o iuuenis
præstans. i. præstantis animi, aut potius præstans animi. i. qui
aīum præstas ad quamuis rem obeundam, quantū ipse. i. tu
q. iuuenis es, exuperas. i. excedis me senē, virtute feroci. i. Mar-
tia, & bellica fortitudine, rāto impensius. i. diligentius impen-
dendo maiore operā, æquum est me, scilicet prouectiorē æta-
te consulere. i. prospicere reip. & me metuētē expendere. i.
examinare, & pensitare oēs casus, i. aleas belli, & dubios rerū
euentus. Regna patris. f. tui Dauni videlicet, noīe sunt tibi. i.
tu habes ea, & multa oppida, capta manu. f. tua, sunt tibi, nec-
non. i. & et, aīus. f. liberalis, & beneficium erga te, & aurū, sup.
est Latino. i. iuuabo te opibus meis ad alias nuptias. Alię nu-
ptiæ. i. virgines nobiles præter Lauiniam sunt Latio. i. & in
agris Laurentibus, nec indeciores genus. i. nō haberes genus si
dicat indecor, hoc est inhonestum, sed (per liptotē) nobile &
honestū, sine me aperte. i. manifestare, tibi, dolis. i. fraudibus,
& ambagib. verborū sublati. i. de medio latis, haud mollia. i.
res nō molles, aut leues, seu friuolas fati. i. dū fant, aut ad fan-
dū, sed graues, & magni momēti, & hauri. i. accipe simul hæc
aīo. i. animaduerte, & pōdera hæc quæ dicā. Nulli. i. nō vlli fas
nō erat. i. non erat fatis permīssum me sociare natā. i. filiā, vlli
procorum

procorū veterū. i. eorum qui prius eam coniugem perierant, qui multi erāt in Latio, & omnes homines. i. augures, auruspices, & omnes diui, vt Faunius, & portenta deorū, canebant. i. vaticinabantur, & quasi oraculo dicebant, id. s. quod non erat fas, ego tñ victus amore tui & victus sanguine cognato. s. sanguini coniugis. s. Amatae & victus lacrymis cōiugis mēste, rupi oīa vincula. i. obstacula aut fēdera cum alio icta, vnde sequitur, ego eripui genero. s. Aeneae promissam. s. filiā, & sumpsi arma impia, quia contra generum violato iure hospitalitatis, dijs iratis. O Turne tu vides, qui casus, & quae bella sequantur. i. persequantur me, ex illo. s. tpe, aut facto. i. post illud tps, & factum, & tu vides quantos labores tu patiare primus. i. p̄cipuus. Nos victi bis magna pugna, vix tuemur. i. p̄egimur vrbis. i. menib. vrbis, aut in vrbe, tu vides spes Italas, sed potius per acclamationē dixero, spes Italas dictum vt sit, o spes Italas, quo vos iam recidistis? fluente Tyberina, recalent. i. rursus (quia secunda pugna commissa) calet adhuc sanguine nostro. i. Italo, hoc est nostrorum effuso, & campi albeni ingentibus ossibus. s. nostrum qui insepulti derelicti sunt. Quod. i. in quā sententiam, ego referor. i. reducor, & conuertor toties, hoc est semel non ausim dicere quod saepe sensi, quae infamia mutat mentem. vt. s. quo i recte deliberauerim, exequi non audeam si ego sū paratus accire. s. Troianos, socios regni, Turno extincto. i. postquam Turnus fuerit extinctus cur ego non tollo potius ipsi Turno incolumi certamina. i. cur non dirimo litem, Quid Rutuli consanguinei. s. Lauiniae per Amatam, sup. dicerent; quid cetera Italia. i. gens Itala dicet, si ego prodiderim. i. prostituerim, & exposuerim ac porro dederim ad mortem, re-

petentem natam. i. filiam nostram, & nostra connubia, quia vero mali omnis veteres semper fugerunt occasionem postquam ad mortem dixerat, subiungit per parenthesis fors. i. bona fortuna, & bonos euentus, refuter. i. irrita faciat dicta. i. ne habeant efficaciam quibus dixi ad mortem &c. Respice. i. considera, res varias. i. dubias, & incertas, bello. i. quae sunt seper bello, aut in bello. miserere parentis. s. Dauni, longaeui. i. senioris, quem. s. parētem tuum, Ardea patria. s. tua, diuidit. i. separat nunc a te mōestum, i. tristem longe. i. multum. s. propter periculum & absentiam tuam, Hæc Latinus addit poeta. Violentia, Turni haud, i. non flectitur quidquam. i. quouis modo, aut in quouis re, sed, ipsa exuperat. i. super excrefcit magis, & egrescit. i. fit ægra magis, aut Turnus fit magis eger, mendendo. i. dum illi mederetur, aut mederi conatur, & primum, aut cum primum potuit fari. i. eloqui quod diu propter nimiam commotionem ac turbationem nequiuat, ipse incipit sic ore. i. expresse loqui vt sequentia continent.

CEDAT Lauinia coniux] Aliqui lib. Cedatq. legūt. [Quantum ipse feroci] In aliquot exempl. legere est, Quoniam. [Nec non animusque, aurumq. Latino] In antiq. lib. Latino est, legitur. Nonnulli vero hoc numero legunt, Necnon aurumq; , animusq; Latino est. [Promissam eripui genero, arma impia sumpsi] antiqui lib. legunt, Genero, atque arma impia sumpsi. [Quantos primus patiare labores] Rom. liber legit, Patiēre. [Auo referor toties?] In Rom. lib. legere est, Refero. [Infamia mutat?] In lib. aliquod, Motat, legitur. [Sum accire paratus, Rom. lib. Adscire, legit, ab adscilco. [Sic incipit ore] antiqua exempla, legunt, Institit ore, ab infisto.

VARIA
LECT.

Quam pro me curam geris, hanc precor optime pro me Deponas] Bis quidem ait p me, sed diuersa affectione, namque hæc dicit, Quam pro salute mea sollicitudinem geris, hanc pro mea fama & gloria quæso derelinquas. vir fortis enim gloriosam mortem pponit salutē. [Debile ferrum] Sic in 2. Telumq; imbelle sine ictu Coniecit. [Nostro de vulnere] Quod nos inferimus, & dubie est locutus. [Longe illi dea mater erit] Contra illud, Sed matris auxilio vitur [No ua forte] i. magna, nā nouum non est quod fuerat ante promissum, magnam aut sortem vocauit singulare certamen. [Per si quis Amatae. Tangit honos animum] Si quod te regina rogat tuam commouet mentem, & si quem honorem habes Amatae. Sic in 7. qua pijs animis manet infelicis Amatae gratia. [In te omnis domus innata recumbit] Totum digessit ante per species, & sic contulit se ad generalitatem. & est a ruina tranlatio. Magnum committeret Teucris] ab omni eū bello non tantum a singulari certamine dehortatur. Et me Turne manet,] Mire agit, nam quia scit virum fortem suam mortem facile posse continere, deterret eum, dicens se simul esse moriturū, vt q. periculum non timet, formidet inuidiam. [Accepit vocem] Ordo est, Accepit vocem matris Lauinia. [Flagrantes perfusa genas,] i. lacrymis genas perfusas habens. Stat. Et gemitu mēstos imitata parentes. [Ignē Subiecit rubor. Hypallage est, p. cui ignis animi subiecit, ruborem, mouebatur autem intelligens se esse tantorum causa malorum. Sic supra, Causa maligni atque oculos deiecta decoros. [Violauerit ostro. Si quas

Tur. Quā pro me curā geris, hāc precor optime pro me Deponas, lethumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater ferrumque haud debile dextra Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis:
Longē illi dea mater erit, quæ nube fugacem Fæminea tegat, & vanis sese occulat umbris.
Poe. At regina noua pugne conterrita sorte Flebat, ardentem generum moritura tenebat,
Am. Turne, per has ego te lacrymas, per si quis Amatae Tangit honos animum (Spectu nunc vna senectæ, Tu requies miseræ decus, imperiumque Latini Te penes, in te omnis domus inclinata recumbit)
Vnum oro, desiste manum committere Teucris, Qui te cunque manent isto certamine casus Et me Turne manent: simul hæc inuisa relinquam Lumina, nec generum Aeneam captiua videbo.
Poe. Accepit vocem lacrymis Lauinia matris, Flagrantes perfusa genas: cui plurimus ignem Subiecit, rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violauerit ostro Si quis ebur, vel mixta rubent vbi lilia multa Alba rosa; tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor: figitque in virgine vultus:
Ardet in arma magis, paucisq. affatur Amatam.
Tur. Ne quæso, ne me lacrymis, ne ve omine tanto Prosequere in duri certamina Martis euntem O mater: neque enim Turno mora libera mortis, Nunc his hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno Haud placitura refer. cum primum crastina celo Puniceis inuecta rotis aurora rubebit:
Nō Teucros agat in Rutulos: Teucrū arma quiescant.
Et, Rutulum: nostro dirimatur sanguine bellum, Illo queratur coniux Lauinia campo.

ebur] Homeri comparatio. vade & violauerit transtulit. Ille. n. ait, οὐδ', ὅτε τις τ' ἐτέφρατα γυνὴ φρίξει μινυ. [Mixta rubent vbi lilia multa Alba rosa.] aut vbi multa alba lilia mixta rubent rosa. i. rosæ coniunctione. Naturaliter. n. omnis candor vicinum intrahit ruborem. [Illum turbat amor,] Inuenit occasionē qua Turnus magis moueretur in bellum. [Neque. n. Turno mora libera mortis] Duplex hoc loco est expositio aut enim ordo est. Ne quæso mater me lacrymis. i. tanto morti omnes prosequaris aduri in Martis certamina proficiscentem, neque enim Turno mora libera est nō eundi post iam promissum singulare certamē. Aut certe h. d. Noli me mater euntē bellum ominosis lacrymis prosequi, neque enim Turno mora libera mortis. i. neque enim est in potestate mea moram inferre venientibus fati, ac si diceret Si imminent fata, sum periturus etiam si minime ad bella proficiscar. Sciendum tamen locum hunc vnum esse de insolubilib. duodecim, q. habet obscuritatem, licet a multis pro caput resoluetur ingenij. [Dum primum crastina celo Puniceis inuecta rotis] Hoc loco auiditas pugnatū exprimitur. Sane nunc non dicit oriri diem sed designat tempus quo vult vt vterque ad singulare certamen procedat. [Nostrum dirimamus sanguine bellum] Bene se commendat omnibus hoc dicto, siquidem suum sanguinem pro omni bello dicit posse sufficere.

QVAM pro me &c.] Recitat animosi Turni responsionem Asc. & ad eam Amatae reginae muliebre, & affectuosam precationē: Lauiniae ad hæc pudorem, & venustatē qua Turnus vehementius

mentius inflammatus, Amatam rursus affatur significans se constituisse omnino cū Aenea certamen. De qua re nihil est Donati. Ordo autē est. O optime subiudi pater aut rex, ego precor deponas pro me. i. pro honore meo seruando, & pro animi mei voluntate, hanc curam quam geris pro me. i. pro salute mea & vita seruanda, & finas. i. permittas me pacisci. i. in pactū committere vitam pro laude o pater. & i. etiam nos nō soli Troes spargimus manu. i. nostra tela ferrum. i. tela fer rata, haud debile i. fortia & robusta, & vi multa nitētia, & san guis sequitur de vulnere. i. telo nostro aut de vulnere a no bis illato. Mater. i. Venus Dea, erit illi. i. fauissimo & iniquis simo hosti Aeneae, longe. i. procul quae. i. Dea tegat. protegat eum fugacem. i. frequenter fugere solitum vt à congressu Dio medis. nubefeminea. i. velamento feminis apto, & occultat. i. mater Dea sese. i. seipsam vmbriis vanis. i. inanib. & mentiris, aut nihil profuturis quia & ipsa id faciens vulnerata est hęc sup. Turnus dixit. At. i. sed regina. i. Amata conterrita sorte pugnae, noua. i. insolita, & magna quia nō solitus erat cum tali viro congredi Turnus licet fortissimos quosq. intereme rat, flebat, & ipsa moritura. i. similis moriturae. aut certa mor te retineri nollet, aut q. capi vrbe moritura est, tenebat. i. com plectebatur aut retinebat generum. i. quē generum esse cupie bat. i. Turnum ardentem. i. exandescētem, & vehemēter in censum ad pugnam tenebat aut his verbis. Turne ego oro te vnū. i. vnā rem, per has. i. meas lacrymas, & sup. honore. i. ob seruantiā, & venerationē Amatā si quis honos Amatā tan git animum s. suū, vt debet, nā tu es nunc vna. i. vnica, & sola spes senectē. i. nostrē, & tu es requies vnica, miserere. i. Amate decus, & imperiū Latini est sup. penes te. i. in tua potestate, & omnis domus Latini inclinata. i. ad ruinā, & desolationē, recū bit in te. i. reposuit spē in te, & fulcitur per te. Oro igit vnū, videlicet desiste cō nitere. i. conserere manum Teucris. i. cū Troianis, quia, o Turne quicūque casus manent. i. certe expe ctant te in isto certamine, manent & i. etiam me, ego relinq. simul. i. cū mortem tuam audiero hęc lumina inuisa. i. hanc vi tam mihi molestā, nec ego captiua videbo Aeneā generū s.

meum. Lauinia. i. virgo filia Latini & Amatā, perfusa genas flagrantē. i. igneo rubore prae pudore ardentes. i. habens eas perfusas lacrymis. accepit. i. hausit, & intellexit vocē matris. i. suae, cui. i. Lauiniae rubor. i. pudor ruborem generans pluri mus. i. abundantissimus, subiecit ignem. i. ardorē aut igneum colorem, & i. ignis, hoc est calor naturalis q. formā generat, eucurrit. i. dispersus est per ora calefacta. i. per ruborē, virgo dabat ore. i. facie sua tales colores, veluti. i. quemadmodū aut quales dantur, si quis violauerit. i. miscuerit, ebur indum. i. in dicum qd. albiſſimum est, ostro sanguineo. i. purpura sangui nei coloris, vel vbi lilia alba rubent mixta multa rosa, Amor turbat illum. i. Turnū, & figit vultus in virgine postquam. i. semel in eam oculos coniecerat, & ardet magis. i. quam prius in arma. i. ad arma tractanda in certamine cum Aenea, & af fatur Amatam. i. reginam paucis. i. verbis. O mater quāso ne; ne, inquit, prosequere me lacrymis, ve pro vel, ne prosequere. i. ne prosequaris tanto omine. i. indicio tritis exitus me eū tem. i. proficiscētē in certamina Martis duri. i. rigidi & inexo rabilis, neque. n. mora. i. dilatio mortis, si quidē moriendum est Turno libera. i. etiam si differre mortem quam mihi lacry mae tuae portendunt, velim, iamē nō possem satis vrgētibus, q. d. sentio me instigatū nescio quo numine ad congressum, & hoc sensu legendum est refer, vt sit & ideo o Idmon refer nuncius. i. nuncians &c. Aut ideo nō est Turno mora libera mortis, quia consignata est iam dies. Nam Idmon nuncius re fer Tyranno Phrygio. i. Aeneae mea dicta haud placitura, cū. i. vbi aurora crastina cōuecta rotis puniceis. i. rols rubebit primum, cēlo, i. per cēlum, aut aerem, nō agat Teucros in Rutulos, sed arma Teucrum pro Teucrorum, & Rutulū pro Rutulorum quiescant, & sup. dirimamus, i. abscindamus, & finiamus nostro sanguine bellum, Lauinia quae aratur illo cā po, i. per tale certamen coniux, i. victoris.

Si quis ebur, vel mixta rubent. In antiquis exemplaribus legere est, Si quis ebur, aut mixta. [Teucrum arma quiescant, Et Rutulum. nostro dirimamus] In Rom. lib. legere est, Teu crum arma quiescant, & Rutuli nostro dirimatur.

SERV.

Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementes] Solent enim ex quorū vel mestitia, vel alacritate euen tum futurum dimicaturi col ligere. [Pilumno quos ipsa de cus dedit Orithyia] ait Hor. in Arte Poetica. Nec quodcun que velit, poscat sibi fabula cre di. Vnde Critici culpant hoc loco Virgiliū, dicentes incon gruum esse figmētum. Nanque Orithyia cū Atheniēsis fuerit filia Terrigenae, & a Borea in Thraciam rapta sit, quem ad modum potuit Pilumno, qui erat in Italia, equos dare? [De cus dedit] ad ornamentum, vt Quas ipsa decus sibi dia Camilla delegit. Sane is versus σπονδιαλόν est, nam Thyi diph thongus est Græca. [Qui candore niues anteirent, cursibus auras. Homeri versus e verbo ad verbum, λευκότεροι χιόνος θείν δ' ἀνέμοισιν ὁμοιοι. [Prope ri aurige] Festini, veloces, & erit nominatiuus hic prope rus, aurigas autem pro Agaso nibus posuit. nam aurigae pro priae sunt currus regentes. Al boq. orichalco] apud maiores orichalcum preciosius metal lis omnibus fuit. nanque sicut Lucret. dicit, Cum primū homines filuas incēdissent, nullarū adhuc rerū periti, terra casu fertilis omnium, ex incēdij calo re desudauit metalla, inter q. orichalcū preciosius visum est, quod & splēdorē auri & æris duritiem possideret. Nā primū de auro securis facta displicuit causa molliciei, simili rōne & argenti cōtēptus est visus, mox orichalcum placuit donec ve-

*Poe. Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit,
Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementis:
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia:
Qui candore niues anteirent, cursibus auras.
Circumstant properi aurigæ, manibusque laceſſunt
Pectora plausa cauis, & colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem, alboque orichalco
Circumdat loricam humeris, simul aptat habendo
Ensemque, clypeumque, & rubræ cornua cristæ:
Ensem quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat vnda.
Exin, quæ in medijs ingenti adnixa columnæ
Ædibus aſtabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spoliū, quassatque trementem
Vociferans: Tur. Nūc, o numquam frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit: da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare reuulsam
Semiuiui Phrygis, & fedare in puluere crineis
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes.
Poc. His agitur Furijs, totoque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt: oculis micat acribus ignis,
Mugitus veluti cum prima in prælia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat;
Arboris obnixus trunco, ventosque laceſſit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.*

niretur ad ferrum. vnde etiam secula ita dicuntur fuisse diuisa. Orichalcum aut fuisse pre ciosum etiam Plaut. docet qui ait i. Milite glorioso, Ego istos mores orichalco contra com parem. [Alboq. orichalco, Au ri. i. cōparatione, nam albū nō est. [Circundat loricam hume ris] Non armatur hoc loco, sed explorat vtrum arma apte, & congrue eius membris inhe reant. [Aptat habendo] ad ha bendum. vt congrue possint inhærere. [Cornua cristæ] i. comas, quas Græci κέφατα no minabant, vnde & κείρεν di cunt tondere. Cornua autem sunt proprie cincinni. [Deus ipse parenti fecerat] ac si dice ret, nō per ministros, Staius, Plurimus ipsi sudor ibat. Et no tandum q. affectate variaue rit, vt Aeneae vno loco arma describeret. Turni vero hic ha stam & gladium & loricam. In octauo autem scutum & ga leam. [Exin] Deinde. nam ordi nis est aduerbium. [Ingenti ad nixa columnæ] Hastæ per co lumnā exprimitur magnitu do, sicut in septimo equorum, vt, Stabant trecenti nitidi in præsentibus altis. [Stygia va da]

[Quasi immortalem fecerat] [Vi] Virtute. [Actoris Aurunci spoliū] Vel Actori detraxerat Turnus, vel quod actor cuidam alteri. nam ambigue posuit. [Quassatque trementē] Quassat, & tremere facit. [Vociferans] Hæc, i. quæ dicturus est. Plerun que enim ita clamor ostenditur, vt statim ipsius clamoris ver ba subdatur, sic supra. Torumque repente Clamat o matres, Sane

Sane nunc ita ad hastam, quasi ad aliquam personam loquitur, & ei intellectum, & auditum dat sicut Cic. verba reip. Sed ille ait, si posset fieri. Turnus vero quasi ad virum sentientem, loquitur, nec immerito. nam cum inducit furem: ut, His agit furis. totoq. ardentis ab ore Scintillae abfistunt, oculis micat acribus ignis. [Vocatus hasta meos] Inuocationes, & preces. Nam appellatio est a verbo quae semper aut in exit, aut in us. Si in eo exeant, tertia est forma. Si in us quarta, ut ab eo quod est lego, aut lectio, aut lectus facit. Sed hoc nos dicimus, quod *ἀποφύρεται*, sicut nunc ab eo quod est voco, vocatus fecit non vocationes. [Te maximus Actor] subaudimus, antea gerere consueuerat. [Turnus nunc dextra gerit] Eius qui est supra maximum quasi Actor. [Da sternere] Figura graeca: ut, Donat habere viro. Item, Dat ferre talentum. [Lacerare reuulsam] Ut lacerata reuellat. Lacerata autem propter illud, Et bis sex thoraca petita Perforsumque locis. [Vibratos calido ferro] Crispatos calamistrum. Nam calamistrum est Acus maior, quae calefacta, adhibita intorquet capillos. Vnde et Cic. calamistratam comam appellat frequenter, quae est vituperationi est. Vnde e contra ad laudem est positum ab Horat. Hic & incognitis Curium capillis. [Myrrhae madentes] Vnguementos. [Oculis micat acribus ignis] Homeri est *ὁ ὤψ' οἰπυρὶ λαμπρὸν ὀνείκην* [Terrificos ciet] Hinc apparet mugitus non tantum dolentem esse sed et irascentem. Ciet modo dat, sicut in 3. legimus, Lacrymasque ciebat. Nam proprie Ciere, est alteri aut dolorem aut lacrymas commouere. [Ad pugnam proludit] Premeditatur Cic. Si mecum in hac proluione nihil fueris, i. premeditatione certaminis.

ASCENSIVS.

HABEO vbi dicta, &c.] Docet quomodo se Turnus instruxit ad pugnam, armavitque armis insignibus, unde est hoc solum Donati. Stygia vnda, consecratione quandam ensis ostendit. Corripit, quod sine conatu extulit, quamuis tanta esset, ut ad miculis columnae egeret. Hoc ille. Ordo est. Vbi, i. postquam Turnus dedit haec dicta, i. verba praemissa, & ipse rapidus, i. festinus recessit in tecta, i. in domicilium suum priuatum. Ipse postea, i. exigit equos, & gaudet tuens, i. inspicies eos frementes, i. animose gestiētes, ante ora, s. sua, quos, ipsa Orithyia, s. Orithyae regis Athenarum filia, & vxor Boreae, qui ex equabus Erichthonij secundum Homerum sub forma equi admiffa generauit equos velocissimos, & candidissimos, unde Orithyia ad Pylum auium Turni equos propagatos dono miserat, aut si non miserat, quia tamen ipsa sobolem conseruauit, & educauit, unde ad Pylum hi equi peruenerant per emptionem, aut commutationem, aut alia quavis via dicitur ipsa eos misisse, seu dedisse, sicut in Georg. India mittitur ebur, quia India producit elephantes. Nihil est ergo quod critici merito notent, cum remotissimi Reges se mutuo donent. Sed ad ordinem redeo quos ipsa Orithyia dedit Pylum. i. Auium Turni, decus, i. pro decore, & insigni dono qui, s. equi anteirent, i. superarent candore niues, & cursibus, i. velocitate auras, i. ven-

tos. Aurigae, i. Agastones, circūstant properi, i. properare, & ut gere parati, & lacesunt, i. prouocant ad cursum, & aiositate, pectora, s. equorum plausa, i. palpat, manibus cauis, i. concauis, & pectunt colla comata, i. fruticaria, & pilosa, ipse, s. Turnus dehinc, i. postquam equos visitauerat, circūdat humeris, i. suis lorica squallentem, i. per modum squamarum piscium relucens auro, i. squamis aureis, & Orichalco, i. illo genere metalli albo, s. respectu auri, i. paulo pallidior. & simul aptat habendo, i. ut habeatur, aut habiturus, & habile facit enses, & clypeum, & cornua rubrae cristae in galea, i. posita. Ensem, inquit, quem ipse deus ignipotēs, s. Vulcanus fecerat Dauno parenti, s. ipsi Turni, & quem cadentem, i. cum ipsum temperaret, tinxerat vnda stygia quae, i. inconsumptibile effecerat, exin, i. exinde, hoc est postea aut deinde ipse corripit, i. celeriter rapit vi, i. virtute, & extulit hastam validam, i. valde fortem, & magnam, quae stabat super in edibus annexa, i. incumbens ingenti columnae, quasi parua eam sustentare non potuisset, aut ideo ingenti dicit, quia cum ipsa esset ingens ad paruum saltim in longitudine stare non potuit appositorie, spoliū Actoris Aurunci, i. de gente Auruncorum, quae antiquissimi populi Italiae sunt, aut quae Actor alios, aut quae ipse Actor spoliauerat, hoc hemistichium assumit Iuuen. In derisionem Othonis, quae speculum muliebrem ferebat, sicut Turnus hastam Acturis, & ipse quassat, i. quassando tremens facit hastam, vociferans, i. exclamans o hasta nunquam frustrata, i. quae semper praefecisti meos vocatus, i. inuocationes, & desideria mea ad quae te vocavi, maximus Actor gessit, super aliquem te, & dextra Turni gerit nunc te. Tempus adeit nunc super quo tui egebo, ad igitur sternere corpus, s. Aeneae & lacerare manu valida, lorica reuulsam, s. a corpore phrygis, i. Troiani, s. Aeneae semiuiri, i. mollis, & effeminati, & ad sedare in puluere crines, s. eius, vibratos calidos ferro, i. calamistratos, & madentes, i. delibutos, myrrha, i. vnguento ex myrrha facto. Turnus agit, his furis, ut, i. hastam alloqueretur quasi rationem habentem, & scintille, i. signa ardoris abfistunt, i. diffundunt ab ore toto ardentes, & ignis micat, i. coruscat, oculis acribus, i. acrimoniae indicibus veluti, i. quem admodum cum taurus ciet, i. excitat in prima praelia, i. ad primum in sultum faciendum mugitus terrificos, i. ad terrorem faciendum, aut tentat irasci in cornua, s. obnixus, i. obtinens truncum arboris, & lacescit, i. dilacerat ventos ictibus, s. cornu, aut proludit, i. facit praedia, & attentameta ad pugnam, arena sparsa, s. pedibus, unde in Bucol. iam cornu petat & pedibus qui spargat arenam.

VARIA LECTIO.

CIRCŪSTANT properi aurigae] Veteres aliqui lib. pperere legunt. Aliquot alii, Pueri aurigae. [Pectora plausa cauis] Antiqua pleraque exemplaria, Plausa legunt. [Semiuiri phrygis] In lib. aliqui antiqui Phrygii, legunt. Scintillae abfistunt oculis. In Rom. lib. Existunt legunt. Est & antiquus liber, qui ita legit, Abfistunt scintillae oculis. [Cum prima in praelia] Rom. liber, atque aliquot alij. Cum primum in praelia, legunt. Atque irasci in cornua tentat] In Rom. lib. Aut irasci, legunt. [Et sp. ad pu.] Antiqui lib. aut sparsas, legunt.

foedere est dicturus Aeneas. [Lucemque clavis naribus efflant] Ennius versus est ordine commutato. [Ille enim ait, Funduntque elatis naribus lucem. Et sciendum nusquam dicit sic patenter descripsisse Virgilium [Campum ad certamen] Totus hic de foederibus locus, de Homero translatus est, ubi Alexander cum Menelao singulari certamine est dimicaturus. [Dimensi Rutulique viri] Inter se per certa spacia distantes, quae quisque loca purgaret, & hoc loco Fauni lucem euertere Troiani. Vnde est, Sed stirpem Teucrum nullo discrimine sacrum sustulerant, puto, ut possent concurrere campo. [Focos] Quidquid ignem fouet focus vocatur, siue ara sit, siue quid aliud in quo ignis fouetur. [Et dicit Virg. T t com-

SERV.

SÆUUS] Fortis, more suo, Et ingentem moderationem dat Aeneae, quippe quem inducit laborantem, ut possit in iram moueri, cum Turnum ita dicat furere, ut nec Latini consilij, nec Amatae precibus possit obedire [Acuit Martem] Irritat se ad futura certamina. [Componi foedere bellum] Finiri. Ut, Ante diem clauso componet vespere Olympo. [Tum socios, moestique metum solatur Iuli] Intelligimus hos spe singularis certaminis pro ducis salute esse turbatos. [Latino certa referre viros] κατὰ τοὶσιωνομένων: etiam Latinum ad Aeneam legatos misisse intelligimus. Nam supra Turnus tantum dixerat, Nuncius hec Idmon Phrygio mea dicta Tyranno. [Pacis dicere lege.] Quas paulo post in ipso

*Nec minus interea maternis saeuus in armis
Aeneas acuit Martem, & se suscitatur ira,
Oblato gaudens componi foedere bellum.
Tum socios, moestique metum solatur Iuli,
Fata docens, regique iubet responsa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
Postera vix summos spargebat lumine montes
Orta dies cum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant:
Campum ad certamen magnae sub mœnibus urbis
Dimensi, Rutulique viri, Teucrique parabant:
In medioque focos, & dis communibus aras
Gramineas, alij fontemque, ignemque ferebant
Velati lino, & verbena tempora vincti.
Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis: hinc Troius omnis,
Tyrrenusque ruit varijs exercitus armis;
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet: nec non medijs in millibus ipsi*

communibus aras] Dij communes sunt, ut alij dñt, Mars, Bellona, Victoria; q̄ hi in bello vtrique parti possunt fauere. Vt autem altioris scientiæ hominibus placet, dij communes sunt qui αἰῶνες dicuntur, i. qui cœli certas partes non habent, sed generaliter à cunctis coluntur. vbiq̄ enim eos esse manifestum est, vt, Mater deum, cuius potestas in omnibus zonis est. Nam ideo & Mater deum dicitur, q̄ cum omnibus, eius est cōis potestas. Alij cōes deos volunt, solem, Lunam, Plutonium, Martem. Hi enim apud oēs homines inueniuntur, & sunt in omnibus terris. Prior tamen sensus est simplex, & magis aprior negotio. [Aras gramine] Romani enim moris fuerat cespitem aræ super imponere, & ita sacrificare. Gramineas autē ideo, quia & de bello res agit, & Marti sacrificatur, cui graminē est cōsecratum, quod s̄m Plin. in nat. hist. ex humano cruore procreatur. Gramen autem herba species est, licet omnis herba gramen vocetur, sicut robur, omne lignum, cum sit & species. [Fontemq. ignemq. ferebant] Fontē pro aqua posuit, a toto partem. Sanē ad faciendā fœdera aque, & ignes adhibentur, vnde eōtra quos arcere volumus a nostro confortio, eis aqua & igni interdicitur. i. rebus quibus confortia copulantur. [Velati limo] Atqui Feciales, & Pater patratus per quos bella per fœdera confirmabantur, nunquā utebantur vestibus lineis. Vnde dicimus errore factū vt linea vestis contra morē adhiberetur ad fœdera, quæ firma futura non erant. Scimus, n. hoc vbiq̄ seruare Virgilium, vt rebus quibus denegatur exitus, det etiam infirma principia. Sic in Thracia ciuitatem condens Aeneas, quam mox fuerat relicturus, cōtra morē Ioui de Turno sacrificauit. Sic senatum ad priuata Latinus conuocat tecta, quando eius non erant firma consilia. Sic paulò post in augurio liberatū cygnus in fluuiū concidit, quia Turnū Rutuli, licet rupto fœdere, liberare non potuerunt. Caper tñ & Iginus hoc loco dicunt lectiorem esse corruptam, nā Virgilium ita reliquisse confirmat. [Velati limo] Limus autē est vestis qua ab umbilico vsque ad pedes teguntur pudenda poparū. hæc autē vestis habet in extremo sui purpuram limam, i. flexuosam, vnde & nomen accepit, nam limū, obliquum dicimus, vnde & Terent. [Limis, oculis dicit. i. obliquis.] Et verbenā t̄pa tincti] Verbenā pprie est herba sacra sumpta de loco sacro capitolij, qua coronabantur Feciales, & pater patratus fœdera facturi, vel bella indicturi. Abusiue tamen iam verbenas vocamus oēs frondes sacratas, vt est Laurus, oliua, & Mirtus. Terēt. Ex ara hinc sume verbenas. [Nā Myrtum fuisse Menander testatur, de quo Terent. transtulit.] [Legio Aufonidum] Pro Aufonidarum, quod venit ab eo quod est hic Aufonida, sicut hic auriga. Nā Aufonis generis feminini est, vnde Aufonidū facit. quod vt diceret, metri est necessitate cōpulsus. [Ruit] Cum impetu venit, q̄ apud Græcos est ὀρεσεν. [Instruēti ferro] Bona economia, & rei futuræ præparatio. ruptis. n. fœderibus in bella descendunt. [Vulgus inermū] Senum. s. ac matrū, sicut ipse cōmemorauit. [Diua Dea] Aut Hypallage est, pro Dea diuā. Nā Deos æternos dicimus: Diuos vero qui ex hominib. fiunt. Aut bene dixit de Iunone diuā, respiciens Etymologiam. Nam in Horatio legimus, Sub diuo moreris victima nihil miserat̄is Orci. i.

*Ductores auro volitant, ostroque decori,
Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equum domitor, Neptunia proles.
Vtque dato signo spatia in sua quisque recessit,
Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.
Tum studio effusa matres, & vulgus inermum,
Inualidique senes, turres, & tecta domorum
Obsedere, alij portis sublimibus adstant,
At Iuno ex summo, qui nunc Albanus habetur,
(Tum neque nomen erat, neq; bonos, aut gloria monti)
Prospiciens tumulo, campum spectabat, & ambas
Laurentum, Troumque acies, urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est affata sororem;
Diua deam, stagnis quæ fluminibusque sonoris
Præsidet; hunc illi rex ætheris altus honorem
Iuppiter, erepta pro virginitate sacrauit;
Iu. Nympha decus fluniorū, animo gratissima nostro;
Scis, vt te cunctis vnā, quæcumque Latine
Magnanimi Iouis ingratum ascendere cubile,
Prætulim, celiq̄ libens in parte locarim;
Disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem.
Qua visa est fortuna pati, Parceque sinebant
Cedere res Latio, Turnum, & tua mœnia texi:
Nunc iuuenem imparibus video concurrere fatis;
Parcarumque dies, & vis inimica propinquat.
Non pugnam aspicere hanc oculis, non fœdera possum.
Tu pro germano, si quid præsentius audes,
Perge: decet: forsan miseros meliora sequentur.
Poe. Vix ea, cū lacrymas oculis Iuturna profudit,
Terque, quaterque manu pectus percussit honestum.
Iu. Non lacrymis hoc tempus, ait Saturnia Iuno:
Accelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus;
Auctor ego audendi. sic exhortata reliquit
Incortam, & tristi turbatam vulnere mentis.*

hoc, Rarū concedam fieri non posse negabo. [Celi in parte] diuinitatis, nā locum numinum pro honore posuit. [Qua visa est fortuna pati] Quatenus, inquantū permisit. & sic ait. Qua visa est, vt supra. Cocant in fœdera dextræ, Qua datur. Sanelatenter ostendit fauorem: nam sine concessione factorum non posset procedere. [Cedere res Latio] Feliciter cuncta procedere. [Video concurrere] Pro concursurum esse licet, quasi Dea, bene præsentis vsa sit tempore quæ et futura cernebat. [Non pugnam aspicere hanc oculis] Quoniam numina quoties morituros viderint eos, quibus fauent, ab his recedunt. Sic Statius Apollinem inducit Amphiaraum deferentē, vbi eum vicinū esse morti cognouit. [Præsentius aude] Efficacius, vehementius, nam decet germanā illicita et pro fratris salute tentare. [Foran miseros meliora sequentur] Forte possit factorū ordo mutari. [Terq. quaterq. manu pectus percussit honestum] Quia solam doloris audiuerat causam, nihil quemadmodum fratri posset mederi nā paulò post audiet, Aut tu bella cie, conceptū que excute fœdus. [Non lacrymis hoc tempus, ait, Saturnia] Non flendi, sed subueniendi tēpus est. Statius, In matrum consolatione accensos flebitis ignes. [Conceptumq; excute fœdus] Placitum animo prædestinatum vt fiat, [Auctor ego audendi] Nomina in ter exeuntia, feminina ex se faciunt, quæ in trix terminantur, si tamen a verbo veniunt, vt ab eo quod est lego, & lector, & lectrix facit, doceo, doctor, & doctrix. Si autē a verbo non venerint cōia sunt, nā similiter masculina & feminina in tor exeunt, vt hic, & hæc senator, & hic, & hæc balneator, licet Petronius vsurpauerit, balneatricē dicens. Tale, est, Vt hic, & hæc auctor, sed tunc cum ab auctoritate descendit, vt hoc loco. Cum autem venit ab eo quod est augeo, & auctor, & auctrix facit, vt dicas auctor diuiciarū, Vel auctrix patrimonij. [Reliquit incertam] Quia licet

sub aere, quem constat esse Iunonem, Deus autem vel Dea, generale est omnibus. Nam quod Græce Νῆος, Latine timor vocatur. Inde deus dictus est quod omnis religio sit timori. [Stagnis quæ fluminibusque sonoris præsidet] Iuturna, fons est in Italia saluberrimus iuxta Numicum fluuium, cui nomen a iuuando est inditum. Cū enim naturaliter omnis aqua noxia sit extraneorum corporibus, hic omnibus saluberrimus fons est, de hoc aut fonte Romam ad oia sacrificia aqua afferri consueuerat, [Nympha decus fluniorum] Sic supra, Nympha, genus amnibus vnde est, animo gratissima nostro, Ho. ἡμῶν καὶ χάρισμα ἑνὲ θυμῶν [Cunctis prætulim] Liptotes figura per contrarium, plus. n. dicit, & minus significat, namq; alias oēs est persecuta, huic vero libenter indulgit. Et dicit se hunc oibus prætulisse, quasi et alias in honore habuerit. Tale est, & illud Salustianū, Mare ponticū dulcius, quam cætera, cum nullum dulce sit. Sanē sciendum non immerito finxisse Virgilium. Nympha. i. parti suæ indulgisse Iunonem. [Ingratū cubile] Quod gratiā castæ nō præsentat vxori Iuppiter. Nā cum Iuppiter multas vitiasse diceretur, nihil tamen a Iunone de Iuturna detractū est, sed potius auctum est. Animaduertendū autem verbum hūc sine cæsura esse. Nam Heptimemeris, quam habere creditur, in Synalephā cadit. vt, Magnanimi Iouis ingrātū alcēdere cubile. Terentianus de

et dederit ei consilium, dicendo tamen forsan, eam reliquit incertam.

ASCENSIVS.

Nec minus, &c.] Recitat quomodo Æneas quoque ad pugnam se exercitauerat, stans sœuus. i. non solum magnus, sed etiam terribilis quia armis maternis. Nam licet natura pius esset in deos, erat tamen strenuus, & acer debellator hostium. Quia tamen innatam habuit pietatem, ipse acuit Martem, & se suscita ira. Recitat præterea quomodo cōuenerant reges, & procures cum toto corpore exercitus ad fœdus ferendum, circa quem locum dicit Dona. ars propter cōsecrationem fœderis communis quia adhuc incertum erat quo esset peruentura victoria. Plenis portis, qui securi, erant facti de alieno certamine. Varijs, quia diuersarum terrarum erant viri Hæc ille. Ordo autem est. Nec minus. i. nihilominus, quā Turnus, Æneas sœuus. i. magnus, & implacabilis in Turnū in armis maternis. i. per matrem a Vulcano obtētis. acuit interea Martem. i. furorem bellicum, & animā bellandi & suscitatur, i. excitatur se. f. ad pugnam ira, scilicet quam excitat memoria iniuriæ illatæ gaudens bellum componi, i. finiri fœdere oblato. i. per fœdus oblatum. f. ut singulariter certet cum hoste, Tū. i. deinde solatur socios, & metum Iuli mēsti. f. ob periculū in quod pater se immisurus erat soluat inquam docēs fata. i. fatale esse quod in Italia regnabit, & iubet viros referre Regi Latino certa responsa. & dicere leges. i. conditiones pacis. f. ineundæ, Dies postera. i. postridie eius diei orta, vix spargebat montes summos lumine. i. vix illuxerat dies cum quando. f. equi solis, tollunt. i. extollunt, & exigunt se primi alto gurgite. f. maris in quo se tingere, & recreare a rusticis putantur, efflant lucem. i. claritatem diei naribus elatis. i. erectis adortum. Congruè equorum solis ardentū meminit in descriptione diei, in equo eqs concursuri sunt bellantes, & sup. viri Rutuli, & Teucri dimēsi. i. dimetiētes, & per certa spatia inter se diuidentes, campum ad certamen. f. aptum sub menib. magnæ vr̄bis, quia regales parabant in medio. f. campi, & fœcos, & aras dijs communibus, i. fecialibus, & ut dicunt neutris, id est neutri partium plusquam alteri fauentibus, & ita ad fœdus conciliandum idoneis, aut qui Azoni. i. sine certa Zona, & circulo sunt aut dijs belli præsidibus, sed prima expositio præstat. aras gramineas. i. ex cespite factas, aut verbenis stratas. Alij. i. aliqui ex eis qui non erant intenti ad aras extruendas, ferebant. i. afferebant fontem, & ignem, velati limo. f. cōtra mortem, quia infelicem exitum habebant, aut velati limo. i. veste suffemorali, & vincti tpa. i. habentes tempora vinctā verbenis. i. herba, aut fronde sacra legio Ausonidum pro. Ausonidarum procedit. f. in campum, & agmina pilata. i. pilis, hoc est telis quibus postea Romani vsuri sunt vtēria fundunt. i. effundūt se plenis portis. i. quantos porte effundere possūt omnis exercitus Troius. i. ex Troianis collectus, & Tyrrhen⁹. i. ex Tyrrhenis, ruit hinc. i. deinde varijs armis. f. instruct⁹, aut cū varijs armis instructi. f. ferro, haud secus. i. nō aliter quam si aspera pugna martis vocet. f. eos ad certamen ad quod vocandi sunt, licet modo ad fœdus percutiendum exierāt. Necnon. i. & etiam ipsi ductores volitant in medis millibus existētes decorauro, & ostro. i. aurata purpura ductores dicit, videlicet, & gen⁹. i. progenies Assaraci. i. duo filij eius, & Mnestheus, & Atlas fortis. & Messap⁹ (qui de parte Turni erat) dū mitor equum. i. equorum proles. i. propago aut progenies Neptunia. i. ipsius Neptuni uterq; i. & post q. q. recessit in sua spatia signo dato, ipsi. f. milites stantes vtrobiq; defigūt. i. deorsum infigunt hastas tellure. i. in terra, & reclināt scuta, q. nō dimicatueros se putabant. Tum. i. deinde matres effuse studio. f. vidēdi, & vulgus inermū. i. puerorū & senes inualidi, obsedere

turres ac tecta domorū, & alij astant portis sublimib. i. ad portas sublimes. f. vr̄bis. [At Iuno ex summo] Commemorat quomodo Iuno fatōrum non ignara videns diem fatalem Turno aduenisse alloquitur Iuturnam sororem Turni, & nympham admonens ut fœdus quauis ratione disturbet, quia si per fœdus Turnus cum Ænea congregiat occidendus sit, Recitatq; Iuturnæ responsionē. Vnde Don. animo gratissima nostro simulata verba pro tempore. nam pellex nunq̄ placet vxori. Hoc tantum ille. Ordo autem est. At. i. sed, Iuno prospiciens ex summo tumulto, qui habetur. f. nuncupatus nunc. i. tempore nostro, inquit poeta, Albanus, sed neque nomen, neq; honos, neq; gloria erat tunc monti spectabat campum, & ambas acies. f. Laurentum, & Troum, & vr̄bem Latini, & affata est ex templo. i. illico sororē Turni. f. Iuturnam sic. i. in hæc verba affata est inq̄ existens diua. i. dij. f. aeris domina, Deam, f. nympham, quæ p̄sident stagnis & fluminibus sonoris. i. quæ est præses sortis præstantissimi Iuppiter altus rex ætheris sacrauit illi hunc honorem. f. ut nymp̄ha sit pro virginitate erepta. i. repente eum pro vitio illato, affata est inquam sic, o nymp̄ha, decus fluuiorum gratissima nostro animo, tū scis, ut. i. qualiter ego prætulerim te vnā. i. solam cunctis. f. pellicibus Latinis, quæcunq; Latinæ ascendere. i. ascenderunt ingratum. i. eis minime profuturum cubile Iouis magnanimi, & ut ego locarim. i. locauerim libēs te in parte celi, i. donauerim te celo disce o Iuturna tuum dolorem, q. d. res tua potius, quam mea agitur ne incuses. i. culpes me q̄ non tibi significauerim, ego texi. i. protexi Turnum & tua moenia. i. vr̄bem tibi gratam. sup. eatenus quæ. i. quatenus fortuna est visa pati, & id secundum Epicurum, & parca. i. Deæ fatales, hoc est fata ipsa, & id Stoice sinebant res cedere. i. feliciter procedere, Latio, i. populo latino, nūc autem video iuuenem. f. Turnum concurrere. f. cum Ænea fatis imparibus. i. Æneq̄ plusquam ipsi fauentibus, & dies parcarum. i. periodus vitæ a parcis constituta, & vis. i. fatalis necessitas inimica. f. Turno cui mortem minatur propinquat. i. instat. Ego non possum aspicere oculis hanc pugnam, nec possum aspicere oculis fœdera. f. hæc, tu si audes quid. i. aliquid præsentius. i. dexterius, & faustius pro germano. i. fratre tuo perge. i. per se uera. & perage id quia docet, forsan meliora sequentur miseros. i. bello bis iam victos, Iuno sup. vix. f. fata est ea. f. quæ præmissa sunt cum Iuturna profudit. i. porro fudit, lacrymas oculis. f. suis, & percussit ter, & quater, i. consummate, & perfecte, pectus honestum. i. pulchrum, & Iuno Saturnia. i. Saturni filia ait hoc tps non. f. cōgruit lacrymis, accelera. i. festina, & eripe fratrem. f. Turnū morti. i. a morte, si quis modus eripiendi, sup. est, sup. reliquus, aut tu cie. i. concita bella, & excute. i. reice abs te fœdus conceptum, ego. f. quæ diuū incedo regina Iouisq; & soror & coniux sup. ero, aut esse volo auctor au dendi. Iuno exhortata. i. multū hortata Iuturnam, reliquit. f. Iuturnam incertam. f. quid agat & turbatā tristi vulnere mentis.

VARI A LECTIO.

Et pacis dicere leges] In Oblongo lib. Vaticano, Discere legitur [Defigunt tellure hastas] Ro. liber, & antiqui pleriq; alij, Telluri, habet. [Turres, & tecta dom.] In antiq. exemp. Ac, hr̄. [Alij portis sublimib. astant] In Ro. lib. & aliquot alijs, Instāt, habetur. [Tunc neq; nomen erat, nec honos, aut gloria monti] In plerisq; libris legere est, Tum neque nomen erat, neq; honos, neq; gloria monti. In alijs. Nec honos. nec gloria. [Prospiciens tumulto campum spectabat] In li. antiq. legere est, Ad spectabat in alijs. Aspectabat. [Animo gratif. no.] In Ro. lib. & aliquot alijs, Carissima, habetur. [Ne me incuses] In aliq. exempl. Nec, legitur [Quia visa est fortuna] Hoc loco lib. valde variat, nam, Quoad & Quod, legitur in plerisque, [Non fœdera pos.] Alij, possum, legunt [Vix ea, cum lacrymas] In lib. aliq. antiquis, Tum legitur. [Aut tu bella cie] In antiq. aliquot legere est. At.

fuit, quam multi etiam Mariam dicunt, fm quem nunc dicit, Solis aut specimen. Nam Circe, Solis est filia. Sanè sciendum Virgilium in varietate historiarum, sua etiam dicta variare. Sed de Vlysse, ut etiam supra diximus, temporum nos ratio credere non finit. [Bigis id Turnus] Quoties utimur nomini bus tantum pluralis numeri, & vnum volumus significare, ita Virg. Tt 2 dici.

rv. Interea reges] Longum hyperbaton, nam ordo est, Interea reges procedunt castris. cetera enim per parenthesim dicta sunt, nec est Eclipsis cum sermo in omnibus congruat. [Ingenti mole] Pompa, habitus, nam modo hoc significat, [Solis aut specimen est] Ut etiam in septimo diximus, Latinus secundum Hesiodum in *cat. doct.* vlyssis. & Circes filius

Poe. Interea reges (ingenti mole latinus
Quadrijugo vehitur currus, cui tempora circum
Aurati bis sex radij fulgentia cingunt,
Solis aut specimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro:
Hinc pater Æneas, Romana stirpis origo,
Sidereo flagrans clypeo, & celestibus armis,
Et iuxta Æscanius, magnæ spes altera Romæ)
Procedunt castris, puraque in veste sacerdos

dicimus, vnas bigas, vnas quadrigas, vnas scalas. Sal. Hi postquam in vna moenia conuenerunt. Romanæ stirpis origo [hoc ad laudem Augusti respicit. [Magnæ spes altera Romæ] Male quidam magna legunt. [Puraque in veste sacerdos] Impolluta & pura dicitur vestis, quæ festis diebus vti consueuerant sacra celebraturi, [Setigeri foetum suis] More Romano: vt. Cæsa iungebant fœdera porca. nam Hom. aliud genus sacrificij commemorauit, dicens: *Κήρυκες δ' ἄρα ἄστυ θεῶν φέρον ὄθρια πῖσα*
Ἄρνε δ' ὕω, καὶ οἱ γὰρ εὐφρονα καὶ πόν ἀρουρης
Ἀσκάεν αἰγείο. φέρε δὲ κρατὶ-ρι φαινον
Κήρυξ ἰδαιός κ' ἠδὲ χρύσεια κ' ἡλκα.

Non præter rationem, est, quod ait, Foetum suis. Item. Intonsamq; bidentem. i. breuem adhuc. Nam in rebus quas volebant finire celerius, senilib. etiã decrescētib; animalib; sacrificabant, in rebus vero quas augeri & firmari volebant de minoribus & adhuc crescentibus sacrificabant. [Dant fruges manibus fassas] Far & sal, quibus rebus, & cultri aspergebantur & victimæ. Erant autem probationes vtrum esset animal aptum sacrificio. Obliquum etiã cultrum a fronte vsq; ad caudam ante immolationem ducere consueuerant. Nam hoc est, quod dicit, & tempora ferro Summa notant pecudum. [Esto nunc sol testis] Bene primum inuocat deum, quem orientem intuens vidit. Nam ait, Illi assurgentem conuersi ad lumina solem. Esto autem multi volunt tertiam esse personam. i. sit mihi Sol testis, quia sequitur, Et hæc terra, vt elocutionem factam per nominatiuum intelligamus. Sed hoc non procedit, quia sequentia vocatiuum habent: vt, Et tu Saturnia Iuno. Itẽ Tuque inclite Mauors. Vnde per vocatiuum eum omnia dixisse intelligamus, in hoc vero tantum ad nominatiuum fecisse transitum. [Et hæc mihi terra precanti] Licet etiã hic posset esse vocatiuus. nam *δακτικῶς* est dictum. Hæc terra esto mihi testis ac si diceret, ὁ Ἰταλικά τῆς γῆς testis esto. Et hinc est [Homēri simile iuramentum:

Ζεῦ πάτερ ἰδὴ θέν με δέων κ' ὀδισσε μέγιστε,
Ἡ ἑλὶς θ' ὅς πάντ' ἐφορεῖ καὶ πάντ' ἐπαυρεῖ,
Καὶ ποταμοὶ καὶ γαῖα καὶ οἱ ὑπὲρ ἑρδὸς καμότες
Ἀνδράποδες τινυθον, ὅς τις ἐπὶ ῥήκον ὁ μ' ὀση,
Υμῆς μάρτυροισσέ, φυτάσσετε δ' ὁ ρήκα πῖσα.

[Quã propter] Propter habet accentum, quia est postposita ppositio, vt Græci *περί βασιλείας*, contra dicatur *βασιλείας περί*. [Iam melior, iam diua præcor] Ac si diceret, Non Saturnia, i. iam minime nocens, sed Troianis propitia. [Torq;] Sustines, regis. [Quæq; ætheris alti Religio] Post specialia intulit generalitatē. [Cesserit Ausonio si fors] Si forte, & bene dubitat de hoc. Contra cum ad suum peruenerit nomen, dicit, Vt potius reor, & potius dii numine firment. Sane ratione nō caret qd primo de victoria Turni loquitur, post descendit ad suã. scit. n. in auguriis prima posterioribus cedere. [Rebelle] Homo rebellis dicitur, res ipsa, rebellio non rebellatio: sic Suetonius [Annuerit nobis victoria Mortem] Hypallage pro Si noster Maro annuerit victoriã, nam Martem victoria comitatur [Inuictæ] Quasi inuictæ. Et bene sibi cõciliat populum, nam sine dubio vna cū rege vinceat. [Sacra deoq; dabo.] Magna fuit apud maiores sacrorum cura, sicut diximus supra, vnde nunc Æneas id agit, ne pereat. Et re vera constat sacrificia nūc Latinis tradita coluisse Romanos. [Latinus habeto] Aut antiquus vocatiuus est. Aut Habeto tertia psona est. Sanẽ sciendũ, qd crebra soceri cõmemoratione sibi fauorem Latini cõciliat. Item dicendo, Mihi mēnia Teucrī cõstituēt, popularē gratiã captat, qd supra dixerat Drāces, Saxaq; subuectare humeris Troiana iuuabit,

Setigeræ fœtum suis, intonsamque bidentem
Attulit, admouitque pecus flagrantibus aris.
Illi assurgentem conuersi lumina Solem
Dant fruges manibus fassas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant,
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur:
Æn. Esto nunc Sol testis, & hæc mihi terra precanti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Iuno
Iam melior, iam diua præcor, tuque inclite mauors
Cuncta tuo qui bella pater sub numine torques
Fontesque, fluuiosque voco, quæque ætheris alti
Religio, & quæ cæruleo sunt numina Ponto;
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno,
Conuenit Euandri victos discedere ad urbem:
Cedet Iulus agris: nec post arma vlla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna laceßent.
Sin nostrum annuerit nobis victoria Martem,
(Vt potius reor, & potius dii numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parere iubebo,
Nec mihi regna peto, paribus se legibus ambæ
Inuictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deosque dabo: socer arma Latinus habeto,
Imperium solemne socer: mihi mēnia Teucrī
Constituent, vrbique dabit Lauinia nomen.

me, vehitur sup. iuxta. s. partē. Hæc vrbæ magnæ spes altera Romæ dicitur Cicero protulisse in Laudē Virgilij, cum eius venam auream accepisset, quæ nunc cõuertit in laudem Iuli propter domum Iuliam, vt dixi. Ratio tamē temporis videtur refragari cum Cic. prius cæsus fuerit. Hæc autem omnia per parenthesis inserta vñr. Nã ordo est. Reges. s. Latinus, & Turnus ex vna, parte, & Æneas, & Ascanius ex altera procedunt interea castris. & sacerdos, s. fecialis attulit in ueste pura. i. impolluta, & sacrificijs apta fœtũ suis setigera. i. porcũ procreatũ a sue setigero. i. setas. gerenti, & bidentem in tonsam. i. ouẽ biennem adhuc crescentē vt fœdus diu duret, & admonuit pecus, s. quod feriret, aris flagrantib; i. incēsis. illi. s. qui fœdus percussuri sunt reges cõuersi ad lumina solis surgentis. i. ad orientem dant manibus fruges fassas. i. molam cum sale, & notant summa. i. suprema tempora. i. vertices pecudum, ferro. i. forcipe & libat. i. imbuunt ad futurum sacrificiũ altaria. s. in honorem deorũ communē extructa pateris. i. vino ē pateris superfuso. Tum. i. deinde Æneas pius. i. religiosus deorũ cultor precatur sic, vt. s. sequitur ense stricto. i. habens ensē strictũ. i. euaginatũ in manu. O Sole esto mihi precati testis, & o terra. i. Italica propter qd ego potui pferre tantos labores esto mihi precati testis, & tu o pater omnipotēs. s. Iuppiter & tu Saturnia. i. Saturni filia, coniux. s. Iouis o diua. s. Iuno iam melior. i. clemētiore solito præcor. i. quod præcor aut vti præcor, & tu o Mauors. i. Mars inclite. i. clare & gloriose, q. tenes & qui torques. s. sustines, & quo vis impellis cuncta bella numine. i. nutu & diuina voluntate, seu potestate, ego voco. i. inuoco sup. vos, vñ aptior esset cõstructio si legeret & Saturnia teq; inclite Mauors, &c. & voco. s. in testimoniũ, & fontes, & fluuios. i. deos fontium, & fluuiorum, & quæ. i. quæque. i. quæcũq; religio. i. cultus deorum est ætheris alti. i. quicũq; dii in æthere religiose coluntur, & numina q sunt pōto cæruleo. i. i mari cærulei coloris. i. obtestor omnia numina celi, maris, terræ & inferorum, si fors. i. forte victoria cesserit Turno Ausonio cõuenit. i. cõueniēs est mihi, & placet nōs victos discedere ad urbē Euandri, & Iulus. s. filius cui regnum Italiæ sciebat deberi cedet agris, nec Æneadē rebelles. i. rebellantes, referent post vlla arma. i. nunquã deinceps rebellabunt. vt pro vel non laceßent ferro. i. armis, hæc regna. s. pro quibus certamus, q sunt Latini. Sint. i. sed, si victoria annuerit nobis nostrum Martem. i. felicē exitum belli nostræ uirtuti, & fatis debitum, aut per hypallagem si noster Mars annuerit nobis victoriã, ut ego reor potius. s. futurum, & ut, sup. dii firment. i. confirmēt potius numine. i. nutu, & diuina uoluntate sua, ego non iubebo, nec Italos parere. i. obedire Teucris.

INTEREA reges, &c. Docet Asc.

quomodo reges icturi fœdus conuenerant, & quibus verbis Æneas vsus est. Vnde quia nihil extat Donati, Ordo est. Reges. s. Latinus, & Æneas, procedunt interea castris, nam supple Latinus vehitur, ingenti mole, curru quadrijugo. i. quaternis equis tracto, cui. s. Latino bis sex. i. xij. radij aurati. i. fulgentes vt aurũ circumcingunt tempora fulgentia. i. resplendentia appositorie, Specimen. i. decus, & ornamētum, solis aut fm Hesiod. qui dixit, Vlyssis & Circes, quæ est filia solis, filium, vt. i. postquam Turnus crispas manu bina hastilia lato ferro. i. habentia latũ ferrũ in bigis. i. bijugis equis albis. s. inuectus Pater Æneas origo stirpis Romanæ. Nam ab eo domus Iulia orta est, flagrans. i. ardēs. & resplēdens clypeo fidereo, aut sideribus ornato, vt more siderum, splendens, aut diuino artificio fabricata, aut celitus, hoc est p aerē demisso, vnde addit, & armis celestibus. i. cœlo demissis aut celestium opera factis sup. vehit hinc. i. ex hac parte, & Ascanius spes altera magnæ Romæ

vt dedititios, nec peto mihi regna. i. dominiū; hoc est solus dominari, sed ambæ gentes Inuictæ. i. quasi inuictæ sint mittat se in fœdera æterna. i. indissolubilia, legibus paribus. i. æquis neutri plusq̃ alteri indicentibus, ego dabo sacra & deos. i. fungar iure pontificio Latinus socer habeto. i. vt habeat cōcedo arma. i. ius armorū qđ ciuile vocamus, & socer habeat. imperium solenne. i. solidum & cōto anno duraturum. Teucri constituent mihi mētia, & Lauinia dabit vrbi nomen.

Brōis it Turnus in albis] Vulgata quædam exemp. Biiugis, legunt. Sunt etiam qui legant, In altis. [Setigeri fœtū suis]

Vulgata exempl. Setigera fœm. gen. legunt. [Illi ad surgētis cōuersi lumina Solis] Antiq. exempl. ita habēs, Illi ad surgētē cōuersi lumina Solem. [Et hęc mihi terra precanti] In Romano libro, Vocant, scriptum inueni. [Et tu Saturnia coniux] In Ob longo libro, & plerisque aliis, Saturnia Iuno. legitur [Ceder Iulus agris] Vetera quædam exempl. Cedar, habent. [Sin nostro annuerit] Antiqua exempl. Si nostrum, legunt. [Et potius Dii numine firment] In quodam exempl. legere est. Et propius Dii numine firment. In Rom. Numina, scriptum est, [Æterna in fœdera mittant] In Oblongo lib. Mittent, est.

VARIA
LICT.

SERV.

TErram, mare, sidera, iuro] Ornatio eloquio, & crebra apud maiores quam si velis addere præpositionem, vt dicas Iuro per maria, per terras. Eadem autem bene diximus pro mari ille fontes posuit, p. sideribus solem. [Latoniaque genus duplex] Ac si diceret, vtrunq; sexū Latoniae sobolis. Et bene in fœderibus duplicata inuocat numina, q̃a in vñ duo coituri sūt populi. [Ianuq; bifrontem] Rite inuocat, quia ipse faciendis præest fœderibus. Nanque postquam Romulus, & Titus Tatius in fœdera conuenerunt, Iano si mulacrum duplicis frontis effectum est, quasi ad imaginem duorū populorum Legimus tñ Janū et quadrifrontem fuisse. Vñ Martialis ait, Et lingua pariter locutus oī. Nam omnis de duobus nō dicimus. [Vim] Duritiem, inexorabilem. [Sacra] Sacraia Ditis] Sacraia proprie locus est in tēplo in quo sacra reponuntur, sicut donariū, est vbi ponuntur oblata, sicut lectisternia dicuntur, vbi homines in templo cōsueverunt sedere. Qui fœdera fulmine sancit] Confirmat, sancta esse facit, quia cum fiunt fœdera, si coruscatio fuerit confirmatur, vel certe, quia apud maiores aræ non incendebantur, sed ignem diuinum p̃cibus eliciebant qui incendebant altaria. Sancire autem proprie est sanctum aliquid. i. consecratū facere, fuso sanguine postea, & dictum sanctum, quasi sanguine consecratum. [Si tellurem effundit in vndas] Hypallage, pro, Si vndas effundat in terras. [Diluuio miscens] Aquæ superfusione vniuersa perturbat. [Vt sceptrū hoc] Homerici locus verbum ad verbum: *Καὶ μὰ τὸ θεὸν καὶ πρὸς τὸ μέν οὐ ποτε φύλλα χαλκοῦς, Τροίη περὶ πρῶτα τὸ πένον ὀρεσσάμενοι περὶ γὰρ πάρεχαικός ἐχεν*

ἡύλα τέχνη ολοῖε, νῦν αὖτ' ἐμνύς ἀχαιῶν
Εἰν παλαιῇ φέρου σιδερέα πλοῖοι, ὅτε θέμισας
Πρὸς Διοτρεῖαται ἰδετοί, μέγα δ' ἔσεται ὄρκος
[Dextra sceptrum nam forte gerebat] Per parentthesim dictū est, Vt aut sceptrū adhibeatur ad fœdera hęc ratio est, q̃ maior semper simulacrum Iouis adhibebāt, quod cum rediosū esset præcipue, qñ fiebāt fœdera cū longē positis gentib. inueniū est vt sceptrū tenentes, quasi imaginem simulacri, red-

Poc. Sic prior Aeneas: sequitur sic deinde Latinus, Suspiciens cælum, tenditq; ad sidera dextram.

Lat. Hęc eadem Aenea, terram, mare, sidera, iuro, Latoniaque genus duplex, Janumque bifrontem,

Vimque deum infernam, & diri sacraria Ditis:

Audiat hęc genitor, qui fœdera fulmine sancit:

Tango aras, mediosque ignes, & numina testor:

Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,

Quo res cumque cadent: nec me vis vlla volentem

Auertet, non si tellurem effundet in vndas

Diluuio miscens, cælumue in Tartara soluat:

Vt sceptrum hoc (dextra sceptrum nam forte gerebat)

Numquam fronde leui fundet virgulta, nec vmbas,

Cum semel in siluis imo de stirpe recisum

Matre caret, posuitque comas, & brachia ferro,

Olim arbor, nunc artificis manus ære decoro

Inclussit, patribusque dedit gestare Latinis.

Poc. Talibus inter se firmabant fœdera dictis

Conspicui in medio procerum: tum rite sacratas

In flammam iugulant pecudes, & viscera viuis.

Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.

At vero Rutulis impar ea pugna videri

Iam dudum, & vario misceri pectora motu.

Tum magis, vt propius cernunt non viribus æquis,

A diuina incessu tacito, progressus, & aram

Suppliciter venerans demissolumine Turnus:

Tabentesque genæ, & inueniunt in corpore pallor.

Quem simul ac futura soror crebescere vidit

Sermonem, & vulgi variare labantia corda:

In medias acies, formam assimulata Camerti,

Cui genus a proauis ingens, clarumque paternæ

Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis,

In medias dat sese acies, haud nescia rerum,

Rumoresque ferit varios, ac talia satur:

Non pudet o Rutuli cunctis pro talibus vnam

Obiectare animam? numerone, an viribus æqui

Non sumus? en omnes & Troes, & Arcades hic sunt,

Fatalisque manus, infensa Etruria Turno;

Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.

Ille quidem ad superos, quorum se deuouet aris,

Succedet fama, niuisque per ora feretur:

Nos, patria amissa dominis parere superbis

Cogemur, qui nunc lenti confedimus aruis.

derent Iouis, Sceptum. n. ip. sius Iouis est proprium. Vnde nūc tenet Latinus. Sceptū nō quasi rex, sed quasi Pater patratus. [Imo de stirpe] Iō genere masculino vsus est, quia de arboribus loquitur. Nā de hominibus genere feminino dicimus, vt, Heu stirpem inuisā dixit tñ, sed vsurpat iue Horatius de arboribus, vt, Stirpesq; raptas, & pecus, & domus matre carent, Vel terra: vt, Antiquā exquirere matrē, Vel arbore, vt, Parua sub ingēti matris se subijcit vmbra. [Ære decoro,] Id est orichalco. [Dedit gestare Latinis] vt, Dat ferre, [Talibus inter se firmabāt fœdera dictis] Latinus, & Aeneas. Turnū aut non inducit iurantē, quia dux est, qui rege præsente non habet potestatem. Et imitatus est Homerum, qui post iusiurandum Menelai Alexandrum quasi feruidū, & adolescentem inducit exclusum, & Priamū adhibuit ad fœderis confirmatio nem. [Rite sacratas] Rite expurgatas solennitate, quam diximus supra. [Videri, Et miser] Infiniti sunt pro indicati uis] Propius] Diligentius: vt, Propius res aspice nras. [Non viribus æquis] Eos congressuros subaudis [Incessu tacito] Pro ipse, tacitus, Hypallage est. [Cui genus a proauis ingens] Cuius auctoritatem cōmendabat. & origo maiorum, & paterna virtus, & propria fortitudo. [Pro cunctis talibus] Qualis etiam Turnus est, & attendit sensum superiore, vbi ait Turnus, Et solus ferro crimen cōe refellā. [An virib. æqui Non sumus] Bene addit Viribus. Nam legimus in Salust. Memorare possumus quibus in locis populus R. in gentes hostium copias parua manu fuderit, Virg.

Exigui numero, sed bello viuis da virtus,

[En omnes] Ne occurreret, Sed est in castris alter exerci-

tus. Fatalisq; manus] Troia nō rē. [qui fataliter ad Italiam venerant, vt sit iteratio. [Etruria autem infensa] Pro Etruscis, qui etiam Turno inimici sunt propter Mezentium. [Deuouet aris] Quia ait supra, Nobis animam & aram suppliciter venerans. Item supra, Vobis animam hanc socer oq; Latino Deuouit, Nam ipsa iterat verba. [Niuisque per ora feretur] Tanquam de viuo omnes loquentur. [Leui] Ociosi: vt, Nos patriam fugimus, in Tiryre lentus in vmbra.

A S C E N S I V S.

Sic prior Aeneas [Recitat verba Latini ad fœdus sancientiū quo ferè celebrato ceperunt Rutuli timere partibus Turni vt sequentia docebunt, hoc autem loco cum nihil extet Don. Ordo est. Aeneas prior, sup. locutus est sic, i. quemadmodum premissum est: Latinus sequitur deinde sic suspiriens i. fursū aspiiciens cœlum, & tendit dextram ad sidera. O Aenea iuro hæc ea dē. s. q̄ iurasti tu terrā, mare, sidera, & Latona genus duplex. s. Apollinem, & Dianā, hoc est solē, & lunam, & Ianū bifrontē. i. bicipitem, & vim deum. i. deorū, infernam. i. quæ est apud inferos, & sacraria. i. repositoria sacrorum, aut loca execrabilia Ditis. i. Plutonis, diri. i. immanis, & immitis. genitor. s. Iupiter hominum, & deorum pater, qui sancit. i. sancte constituit, & stabilit fœdera fulmine. i. punitione fulminis si violentur, audiat hæc. s. quæ disturus sum, ego tango aras, & ignes medios. i. confocios, & testor numina s. deorum, nulla dies. i. nullū tēpus rumpet Italiam hanc pacē, nec rūpet hæc fœdera quocunq; i. in quemcunq; statum, res cadent. i. acciderit, nec vlla vis. i. violentia, auerter me volentē. s. hæc fœdera firma, & rata esse non. saueret vlla vis si i. tametsi effundat tellurem. i. terrā in vndas miscens. i. confundens ea elementa diuino. i. inundantia aquarū omnia diluentium sicut olim, vepel, si. i. tametsi soluat. i. dissoluat, aut resoluat cœlū in Tartara, quæ duo maxime distāt. Vt i. quæadmodū hoc sceptrū (nam gerebat forte sceptrum dextra) nūquam geret virgulta. i. non amplius pullulabit, aut germinabit fronde leui. i. molli, & tenera, nec fundet vnquā vmbra cū recisum semel in siluis de ima stirpe caret matre. s. sua, h. e. arbore aut terra, & posuit. i. deposuit comas. i. frōdes, & brachia. i. ramalia ferro. i. cultro, quod supp. fuit olim arbor. i. arbor virens, & manus artificis inclusit nunc, sup. ipsum, ære decoro, i. orichalco ipsum decorante, & dedit patribus Latinis gestare. i. fecit ipsis gestabile, hoc est non prius dissoluatur hoc fœdus quā hoc sceptrum reuerebit & frondebit. Reges, sup. Aeneas, & Latinus firmabant inter se fœdera talibus dictis, in medio conspectu procerū. tum. i. deinde iugulant, i. mactant in flāmam, pecudes sacratas, i. expurgatas rite. i. s. m. ritu, & ceremonias sacrificantiū & excipiunt viscera. i. intestina aut exta hoc loco viuis. i. adhuc viuentib; & cumulant. i. cumulati, opplēt aras lancib; oneratis. i. plenis, & ponderosis. [At vero, &c.] Recitat quō Iuturna videns Rutulos diffidentes virib; Turni de iniqua cōditione fœderis querulosos in spem Camertis fœdera disrumpere cohortata sit, circa quam rem potissimū circa mēsticiam Turni, dicit Don. sic. [Incessu tacito] Quatuor ponit signa timoris. Primū est ingressus tacitus, dū i. vix pedē mouebat. Alterū, q̄ aram venerabatur oculis detectis. Tertiū, tabentiū genarū ex macie repētina. Quartū, palloris. Hec ille. Ordo autē est. At vero, i. sed certe, ea pugna videri. i. videbatur, i. dudū, i. iā paulō ante, impar, i. inæqualis, cū Aeneas fortior, & robustior videretur quā Turnus, & pectora misceri i. miscebantur, aut misceri ceperunt, vario motu. i. commotione varia. Tum magis, i. & tunc magis, vt i. postquā, cernunt propius. i. attentius, & diligentius, sup. videri. i. videbatur.

tur Aeneas, & Turnus non virib; æquis, idest non habere vires æquas. i. æquales, Turnus progressus incessu tacito. i. ipse tacēs, & cogitabundus, & venerans arā simpliciter vultu dimisso, adiuvat. s. talē opinionē, & de ipso existimationem, & genas. s. eius pubentes. i. adhuc molli barba, & tenui lanugine rectæ, & pallor in corpore iuuenili, sup. adiuvat existimationē talē, Quē sermonē. s. de Turno simulat ac. i. statim post Iuturna soror. s. Turni, vidit crebescere. i. crebriorē fieri, & magis, ac magis diffundi, & corda vulgi labentia. i. vacillātia, variare. s. sermonē, aut sententias de Turno alijs dicentib; videtur, alijs vincendū esse, ipsam assimulata. forma. i. per formā: Camerti. i. illi viro strenuo, cui s. Camerti, genus erat ingens. i. magnū, & generosum, & nomē virtutis paternæ, erat clarū, & qui sup. ipse. i. ipsemet, aut in propria, vt dicūt persona, sup. erat acerrimus. i. maxime strenuus armis, dat sese in medias acies, dat, inquit, sese in medias acies, haud nescia. i. perita rerū, serit varios rumores, ac fatur talia. O, Rutuli cuncti aut potius, o Rutuli nō pudet vos cunctos obiectare s. periculo, & alex belli vnā animā. i. vnus hominis vitam pro talib; i. tā arduis. s. negocijs in quib; s. certatur pro libertate patriæ. An non sumus æqui. i. æquales Troianis numero, an virib; en oēs Troes, & oēs Arcades, qui. s. obuersiari nobis possint, sunt hic. i. in hoc paruo exercitu, & manus fatalis. s. Troianorū, qui fataliter in Italiam se venisse iactant, & Hetruria infensa Turno. s. propter societate Mezentij, sup. est hic. Nos vix habemus pro habeamus alterni. i. alternati, vt dū alter habeat, alter nō habeat h. e. pro dimidio exercitu hostem. i. duplo plures simus, si congregiamur. ille quidē. s. Turnus, succedet fama ad superos. i. merebitur immortalitatē, & transfereatur ad superos, quorū aris ipse deuouet. i. morti addicit, & sacrificat se nos, supp. aut cogemur patria amissa. i. postquā amiserimus patriā, parere. i. obedire, & obtemperare, dominis superbis. i. tyrannis Phrygijs de victoria superbiētib; nos, inquit, qui consedimus. i. resides locum cepimus, lenti. i. otiosi & ignaui, supp. in aruis. i. campis, vbi illi congressuri sunt.

V A R I A L E C T I O.

Et diri sacraria Ditis] In antiq. exempl. scriptū est, Duri. [Tango aras, mediosq; ignes] In Rom. lib. & aliq. alijs antiq. legere est, Tango aras medios ignis. [Celumue in Tartara soluat] In Rom. lib. Celumque scriptum est. in veterib; etiā lib. quibusdam, Vertat, habetur. [At vero Rutulis impar] Antiquiores aliquot lib. Rutulisq; legunt. [Adiuvat incessu tacito] In Oblongo Vaticano, Ingressu, scriptum est. [Et aram] Sunt qui legunt. Ad [Pubentesque genæ] Libri pleriq; Tabentes, legunt [Non pudet o Rutuli cuncti pro talib;] Rom. liber, & nonnulli alij veteres, Pro cunctis talibus, legunt. [Numero ne, an viribus æqui] In lib. aliquot manuscriptis, Aequa, habetur. [En omnes, & Troes, & Arcades hic sunt] In antiquo libro scriptum est, En omnes hi. Troes, & Arcades hi sunt. Med. vero liber, & aliquot alij, ita legunt, En omnes, & Troes, & Arcades hi sunt. In Rom. autem lib. legere est, Et Troes, & Arcades hinc sunt. [Fatalisque manus] In aliquod alius lib. Fatales, numero multitudinis, habetur.

SERV.

Fœdusque precantur in fectum] Rogant vt non pro facto sit, nec piaculum videantur admittere. [Et alto dat signum cœlo] Vt religio alia religione soluat. [Præsentius] Efficacius. [Monstraq; fefellit] Bene fefellit, nanque hoc augurium nec oblatium est, nec impetratiuum, sed immissum factiōne Iuturnæ, qd carere fide indicat sedes negata. Nam vbicunq; firmum introducit auguriū, dat ei firmissimam sedem: vt Ipsa sub ora viri cœlo venere volantes, Et viridi sedere solo. Item. Ante sinistra caua monuisset ab ilice cornix. In hoc aut augurio liberatum cygnū cecidisse in aquam dicit quam instabilem esse manifestū est. [Lit. oreas agitabat aues] Palu-

Poe. Talibus incensa est iuuenum sententia dictis, Iam magis, atque magis, serpitq; per agmina murmur. Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini, Quisibi iam requiem pugnae, rebusque salutem Sperabant, nunc arma volunt, fœdus precantur Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam. His aliud maius Iuturna adiungit, & alto Dat signum cœlo, quo non præstantius vllum Turbauit mentes Italas, monstroque fefellit. Nanque volans rubra fuluus Iouis ales in æthra Littoreas agitabat aues, turbamque sonantem Agminis aligeri, subito cum lapsus ad vndas Cycnum excellentem pedibus rabit improbus vncis Arrexere animos Itali, cunctaque volucres Conuertunt clamore fugam, (mirabile visu) Aetheraq; obscurant pennis, hostemq; per auras Facta nube premunt, donec vi victus, & ipso Pondere defecit, prædamque ex vnguibus ales

stres. Nam littus dicitur omnis terra aquis vicina: vt, Viridiq; in littore conspicitur sus. [Excellentem] Magnum, sicut in exercitu magnus est Turnus. [Cōuertunt clamore fugam] redeunt cum clamore, sicut in exercitu solet fieri. [Auguriū salutant] Venerantur. Et proprie nā salutare dicimur deos Terentius, Hinc deos domum salutatum pergam. Expediuntq; manus] Dmicare se velle significant. hæc enim est consensio militaris. Lucanus. Elatasque alte quæcunq; ad bella vocaret Promisere manus. [Quod sepe petiui] quasi impetratum vult videri hoc augurium. [Accipio, agnoscoque deos] Modo quasi de oblatio loquitur. nā in oblatiis auguriis i potestate vidētis

ris est utrū id ad se pertinere velit, an refutet, & abomine-
tur. Ergo nunc dicit se augu-
rium libenter amplecti, & a-
gnosceret circa se fauorem deo-
rū. [Quos improbus aduena
bello Territat] Interpretatur
augurium, & confirmat, id ad
præfens negotium pertinere.
[Littora vestra] bona iteratio.
nam supra ait, Littoreas agita-
bat aues. [Vi populat] antiq;
nam veteres, & populo, & po-
pulo dicebant. nunc tantum
populo dicimus. populo aut
de vsu penitus recessit. [Peni-
tusq. profundo vela dabit] Vt
supra de aquila, Penitusq; in
nubila fugit. [Densate cater-
uas] Sicut Cygni hostemque
per auras facta nube pmunt.
[Et aduersos telum contorsit
in hostes] Hoc loco ab Home-
ri & conomia recessit. Ille. n. in-
ducit Minervā persuadentem
Pādaro, vt iacto in Menelaū
telo fēdera dissipet. hic vero
dicit ipsum augurem telū spō-
te torfisse, & occidisse vnū de
nouē fratribus, quod pertinet
ad & conomia. Neceffe. n. erat
vt fratres ex vnus morte com-
moti bellum mouerent. Si. n.
vilis aliquis interiret poterat
eius mors ob fēderis religio-
nē forte contemni. [Sonitum
dat] i. facit. [Certa] Ineuitabi-
lis. vnde incerta, ē infirma, &
vitabilis [Hasta volās] Minus
est. Nāque [Horum vnum] Or-
do est Transadigit vnum co-
stas, & figurate dixit, vnū pro
vnus. [Teritur qua sutilis aluo
baltheus] Rem physicā di-
xit. omnia. n. quibus vitimur
nō nos terunt, sed ea nos teri-
mus, vt annulum, vestē. [Ani-
mosa phalanx] Quasi phalanx
i. legio, [Cēc.] Salutis impro-
uidi [Inundant] More vnda
fluunt. [Sic oēs amor vnus ha-
bet] Sic. i. dum paulatim suis
inuiçē subueniant, oēs in bel-
lum coacti sunt. Sic Salust. [Di-
ripere aras] deiecerūt, dissipa-
uerūt, [Ferrens imber] Permā-
fit in translatione quia dixerat, Tēpestas telorū. [Ferūt] Aufe-
runt. nā Aphæresis est, vt temnere, pro contemnere. [Pulsatos
diuos] i. violatos, lāfos fractis fēderibus. [Infrenant alij cur-
rus] i. equos, sic alibi, Neque audit currus habenas [Subiiciūt
in equos] Super quos iaciunt, sed proprie non est locutus ma-
gisque contrariē. nā Subiicere, est aliquid subter iacere. [Re-
gisq. insigne tenentem] i. diadema habentem. [Auidus cōfun-
dere fēdus] Legitur & Auidum, sed melius Auidus, quia Mes-
sapus Turno fauebat, qui erat impar ad singulare certamē [Al-
tus equo] Equi magnitudinem latenter ostēdit. [Hoc habet]
Hoc est letali percussus est vulnere. Terēt. Certe captus est,
habet Sanē Sarcasmos est, de loci qualitate inuentus. nā quia
super aras cecidit, ait, Hęc melior magnis data victima diuis.

ASCENSIVS.

TALIBVS &c.] Docet quō verbis Iuturnæ in forma Camer-
tis loquentis ex augurio per eandem fallaciter inducto viola-
rum est fēdus, per Tolumnium augurem assentientibus iue-
nitibus. Vnde Don. [Primusque Tolumnius] Non solū Rutuli,
sed etiam Tolumnius augur augurio deceptus est, Hoc ille,

*Proiecit fluuio, penitusque in nubila fugit.
Tum verò augurium Rutuli clamore saluant,
Expediuntque manus; primusque Tolumnius augur,
Tol. Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpè petiui.
Accipio, agnoscoque deos: me, me duce ferrum
Corripite o Rutuli, quos improbus aduena bello
Territat: inualidas vt aueis, & litora vestra
Vi populat, petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit: vos vnanimi densate cateruas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Poe. Dixit, & aduersos telum contorsit in hostes
Procurrens sonitum dat stridula cornus, & auras
Certa secat: simul hoc, simul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, vt fortè nouem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio coniux Tyrrhena Gilippo:
Horum vnum ad medium, teritur qua sutilis aluo
Balteus, & laterum iuncturas fibula mordet,
Egregium forma iuuenem, & fulgentibus armis,
Transadigit costas, fuluaque extendit arena.
At fratres animosa phalanx, accensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt: quos agmina contra
Procurrunt Laurentum: hinc densi rursus inundant
Troes, Agyllinique, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor vnus habet decernere ferro.
Diripere aras: it toto turbida celo
Tempestas telorum, ac ferrens ingruit imber
Craterasque, focosque ferunt. fugit ipse Latinus,
Pulsatos referens infecto fēdere diuos.
Infrenant alij currus, aut corpora saltu
Subiiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regisque insigne gerentem
Tyrrhenum Aulesten, auidus confundere fēdus,
Aduerso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis à tergo innoluitur aris
In caput, inque humeros: at fernidus aduolat hasta
Messapus, teloque orantem multa trabali
Desuper, altus equo grauitur ferit, atque ita fatur;
M. Hoc habet, hęc melior magnis data victima diuis.
Poe. Concurrunt Itali, spolianteque calentia mēbra.*

eripiendum per auras, ergo nube. i. densitate alarum multarū
facta. s. ab auib⁹ i. æthere, donec. s. ales victus. supple fuit, vi. i.
violentia. & defecit ipso pōdere. i. arduitate negocij. & donec
ales proiecit fluuio, i. in fluuium, prædam. s. cycnum ex vngu-
ibus. i. q̄ habuerat prius inter vngues suos, & fugit penitus in
nubila, i. obscurum aerem. Tum vero. i. tunc præcipue, aut ad
verum aut sed tunc maxime: Rutuli saluant. i. venerantur, &
blande affantur raptum saluumq. esse cupiunt auguriū. s. per
Iuturnam fraude oblatum, & expediunt manus, i. ad pugna-
aptant, & Tolumnius augur, inquit, primus, hoc erat in vo-
tis, i. quod sæpè petiui, & desiderauit. Ego accipio, i. ratum ha-
beo. & agnosco deos. i. voluntatem, & fauorem deorum erga
nos. O Rutuli corripite ferrum, me me, geminatio affectum
exprimit duce, i. ductore, & auspice. O Rutuli inquit, quos
aduena, scilicet Æneas improbus. i. improbandus. vt auguriū
indicat, territat bello, vt aues inualidas. i. imbelles, & populat
i. populatur, & depredatur, vi. i. violentia non iure, nostra lit-
tora. i. extremas oras quasi paulò post fugiturus, ille. s. impro-
bus aduena petet fugam sicut aquila petiit. & dabit penitus
vela profundo. s. mari, sicut aquila penitus in nubila fugit, vos
igitur densate cateruas, i. acies collectas vnanimi pugna, sicut

Ordo est. Sententia iuuenum
incensa est. s. ad disrumpendū
fēdus. talibus dictis, s. Iutur-
næ sub specie Camertis, accen-
sa est inq̄ iam magis atque ma-
gis, & marmur serpit p agmi-
na. s. fēdum esse Turnum so-
lum pro omnium libertate di-
micare, ij, sup. qui sperabāt. i.
optabāt sibi iam. i. paulò ante
requiem. i. intermissionē, aut
abolitionem pugne, & salutē
rebus, volunt. i. expetunt nūc
arma. i. bella, & precantur fē-
dus infectū. i. vt sit non factū
aut annihilatum, & miseran-
tur inquam sortem Turni qui
s. solus contra fortiozem se di-
micaturus sit. Iuturna adiun-
git his aliud maius. s. porten-
tum. & pro i. dat signū. i. pdi-
gium, seu auguriū, alto celo. i.
in aere, quo s. signo vllum. s. a-
liud non turbauit præstantius
i. efficacius, mētes Italas. i. Ita-
licas, aut Itolorū, vel sic, quo
non vllum. i. nullum signum,
existēs præstātius. i. magis ido-
neum ad hoc turbauit mentes
Italas, & fefellit mōstro. i. mō-
stratione falsi augurij, seu au-
spicij. Nā ales Iouis. i. aquila,
fuluus, id fului coloris, volans
in æthra. i. in aere, rubra ala &
rubescēte, agitabat aues lit-
toreas. i. in littore versari soli-
tas, & turbam sonantem. i. so-
noram, & canoram, s. agminis
aligeri. i. auiū cum. i. q̄ ipse
ales Iouis lapsus. subito ad vn-
das, rapit improbus. i. impro-
be & immaniter, pedibus vn-
cis. i. incuruis, hoc est vngu-
ibus, cycnum. i. olorem excel-
lentem, Itali. s. id videntes ar-
rexere animos, & cunctæ vo-
lucres, conuertunt fugam cla-
more. i. redeunt, vt fugerēt cū
clamore, mirabile visu. i. quæ
res erat miserabilis visu, i. ad
videndū, aut dū vī, & supple
volucres oēs obscurant. i. oc-
cultant, æthera, idest superio-
rem aerem, & premunt ho-
stem. s. Aquilam, cui Aeneā cō-
parat, & Turnum cycno asuis

cunctæ volucres hostem per auras facta nube presserunt, & defendite vobis. i. ad utilitatem vestram, regem raprū. f. Turnum, qui per hoc fœdus in manibus prædonis est eripendus a vobis per fœderis disruptionem. Potest etiam ordo esse defendite vnanimi pugna regem aptum vobis. i. in damnum vestrum, [Dixit] Docet quomodo augur Tolumnius secutus fallax augurium primus fœdus dissoluit. Ordo est. Dixit. f. Tolumnius augur; & contorsit telum, idest hastam aut iaculum in hostes aduersos procurrens, cornus. i. hasta cornea, stridula. i. cum stridore pertransiens aerem dat sonitū, & ipsa certa, i. inuitabilis, secut, idest interfecit auras, & hoc sup sit simul, & ingens clamor fit simul & omnes cunei. i. acies militum in morem cuneorum collectæ turbati sunt, & corda, supp. omnia calefacta, sup. sunt tumultu. Hasta volās. vt i. secundum quod nouem pulcherrima fratrum, constiterant. i. simul steterant forte. i. a casu contra. i. ex aduerso, quos tot nouem fratres, vna coniux Tyrrhena. i. Hetrusca fida. i. fidelis marito suo creatat. i. procrearat, Gilippo. f. marito, suo Arcadio. i. Arcadi hasta igitur volans, adigit vnum horum. f. nouem fratrum ad medium i. circa vmbilicum trans costas. f. eius, qua. f. parte, Baltheus futilis. i. confusus, teritur i. absimitur, aluo. i. iuxta aluum, & qua fibula mordet iuncturas laterum, adigit dico, vnum horum existentem iuuenē egregium forma, & armis fulgentibus, & extendit. i. extēsum prosternt eum arena fulua. at. i. sed, fratres phalanx. i. quasi phalanx animosa accensa. i. acrior facta luctu. i. dolore fratris occisi, pars. i. partim stringunt. i. euaginant, & denudant gladios, & pars. i. partim corripit nauibus ferrum missile. i. iacula ferrea, aut ferrata, & ipsi cæci. i. excæcati & perciti furore, ac salutis improvidi, ruunt. f. in hostem, contra quos agmina Laurentum. i. Laurentium, ac Latinorum, procurreunt Troes inundant. i. more vndarum irruunt, hic. i. hoc loco, & tempore, cum talia fierent rursus iterum densi. i. stipati, & se mutuo comprimentes, & Agilini. i. missi ab Agilia vrbe, & Arcades pictis armis. i. habentes arma picta, & insignita, & nobiles bellatores. Vnus. i. vniformis amor, habet oēs sic. i. in tantum, decernere ferro. i. periculum facere; vtri fortiores sint armis, aut vnus amor habet omnes decernere ferro, sic i. vt paulatim suis inuicem subueniant. Ipsi dirigere, i. diffi-

pauerunt aras, f. ad fœdus ferendum extructas, & tempestas i. grando, hoc est grandinis aut niuis similis præcipitatio telorum, it turbida toto cœlo. i. per totum cœlum, hoc est turbans, & obscurans totum aerem, ac & i. imber ferreus. i. ferretorum telorum ingruit. f. toto cœlo. Et ipsi Rutuli ferunt. i. auferunt, & secum ferūt, crateras. i. pocula vinaria, & focos i. in quibus fouebatur ignis sacrificijs aptus. Ipse Latinus. f. rex, fugit. f. a tumultu belli, referens diuos pulsatos, i. læsos, & repullos fœdere infecto. i. non consummato. Alij infrenant currus. i. equos, aut subiiciunt. i. sursum iaciūt corpora in equos i. saliant super equos, & adfunt. i. presto sunt ensibus strictis i. nudatis Messapus vir ille filius Neptuni, audus confondere fœdus proterret. i. procul aut ab interiore parte terret Aulestem Tyrrhenum, regem & gerentem insigne regis. f. diadema, proterret inquam equo aduerso. i. ex aduerso obiecto, ille f. Aulestes, recedens. i. recedere parans, ruit. i. præceps cadit & voluitur miser a tergo. i. retrorsum in caput, & in humeros aris oppositis, i. quia inuenit aras oppositas, ac Messapus feruidus. i. ardens, aduolat hasta, & ipse altus equo i. in equo alto, fecit grauitur desuper. i. a superiori loco, sup. ipsum Aulestem orantem multa; ferit dico telo trabali. i. instar trabis, aut trabe pro hasta sumpta, atque Messapus fatur ita, hoc habet. f. Aulestes, hoc est lætali percussus est vulnere, hæc est melior victima data magnis diuis quā f. porcus, qui fuisset in fœdera cœsus. Itali concurrunt, & spoliant. i. insignib, regalibus membra calentia. i. adhuc tepida, & palpitantia.

V A R I A L E C T I O.

TALIBVS incensa est] In antiquis aliq. lib. Accensa, legitur. [Quo non præstantius vllum] Antiqui aliquot li. [Præsentius, legunt. Mirabile visu] Antiqui aliquod lib. Miserabile, legunt [Pondere defecit] In antiquis lib. Deficeret, habetur. [Corripite o Rutuli] In Rom. lib. legere est, O miseri, non, O Rutuli. [Et littora vestra] Sunt aliquot antiqui lib, vbi, Nostra, legatur. [Densate cateruas] In Rom. lib. Densare, legitur. [Telum contorsit in hostes] In antiquis libris, Coniecit, habetur. [Fuluaque extendit arena] In Rom. lib. & aliquot alijs legitur, Effundit arena.

SERV.

Torr em] Erit nominatiuus hic torris, & ita nūc dicimus, nam illud Ennii & Pacuui penitus de vsu recessit, vt hic torrus huius torri dicamus. [Nidorem] Modo putorem, [Ferrens Somnus] Home. Κάλλος ὕπνος. [Nudato capite,] Scilicet vt possit agnoscere. Sanē quæritur quemadmodum Nudato dixerit, cum supra eum nusquam tecto induxerit capite nam nudatū est quidquid fuit ante coopertū. Nudum vero dicitur, quod tectum ante non fuerat, Ergo aut Nudato pro Nudo accipiamus, vt sit pronomine participium, aut dicamus rectū cum habuisse caput cum descendit ad campum. Nam legimus: Sidero flagrans clypeo, & celestibus armis. [Suos clamorē vocabat] Vtrunque exercitū iam suum vocabat; vt talis fuerit eius clamor, Cur in nos inuicem ruitis mei? [Repens] Aut subito, vt sit aduerbium, i. repente. vt, so. e recens orto. [Aut repens discordia, pro repentina,] Fazo] Faciam. [Incertum qua pulsa manu] Hoc loca adhuc quidem quasi dubitat, tamē intelligimus a Iuturna immissum quendā qui vulneraret Aeneā. Quod autem paulo post Iuno dictura est de Iuturna: Non vt tela tamen. non vt contenderet arcu. Mini-

*Obuius ambustum torrem Chorineus ab ara
Corripit, & venienti Ebuso, plagamque ferenti
Occupat os flammis. illi ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit. super ipse secutus
Casariam læua turbati corripit hostis,
Impressoque genu nitens, terra applicat ipsum:
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primaque acie per tela ruentem
Ense sequens nudo superimminet: ille securi
Aduersi frontem mediam, mentumque reducta
Disicit, & sparso latè rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos, & ferreus vrget
Somnus in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Aeneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat.
Aen. Quo ruitis? quæve ista repens discordia surgit?
O cohibete iras: ictum iam fœdus, & omnes
Compositæ leges: mihi ius concurrere soli:
Me finite, atque auferte metus: ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum iam debent hæc mihi sacra.
Poc. Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce viro stridens alis allapsa sagitta est:
Incertum qua pulsa manu, quo turb me adicta;
Quis tantam Rutulis laudem casus ve, deus ve
Attulerit; pressa est insignis gloria facti:
Nec sese Aneq iactauit vulnere quisquam*

me est mirandum. nā scimus vnicuique imputari quod alter in eius fecerit gratiā. sicut est Et potes in totidem classes cōuertere nymphas. Aeneam autem vulneratum ab homine indicat Iuppiter paulo post dicens. Mortali haud decuit violari vulnere diuum.

Obvijs ambustum] Docet Asc. quæ reliqua iubsecuta est pugna, & quomodo vulneratus est Aeneas. Circa quā partem dicit Donatus. [Olli dura quies] Quia est quies nō dura, & somnus non ferreus, & nox non æterna [Ruitis?] Aliud est ire, aliud tendere, aliud ruere. Hæc ille. Ordo est, Corineus vir ille vt videtur, Troianus obuius. i. obuiam veniens corripit ab ara, torrem, idest facē, ambustum. idest circumustum, & occupat. i. impedit Ebuso venienti, & ferenti. i. inferenti, aut inferre volenti, plagā. i. vulnus os flammis ignis, barba reluxit illi scilicet Ebuso, & ipsa ambusta. i. circumusta dedit nidorem. i. fœtorem, ipse. f. Corineus secutus super i. insuper corripit. i. celeriter rapit. læua. i. sinistra manu casariam, i. comam hostis. i. Ebusi turbati f. flammis, & ipse nitens, idest annitens genu impresso, applicat ipsum terræ, & fert, i. percutit, sic, scilicet applicito terræ ense rigido latus Podal

Podalirius etiam de parte Aeneae, ferit Alsum pastorem, & sequens. i. persequens ense nudo ipsum timentem, supp. in prima acie, per tela. i. per medium telorum, supereminet. eminenter super ipsum incumbit, ille. f. supereminens: Podalirius, aut potius Alsus, nam si Podalirius ense sequebatur non pro cedit, quod securi percusserit. videtur ergo hoc dicere, quod Alsus, nam si Podaliriū non poterat, restans insequentem securi percussit, quod genus armorum pastori congruit. Ille ergo restans. f. Alsus deficit securi reducta. i. retrorsum ducta, vt fortius feriret frontem mediam, & mentum aduersi. i. oppositi, & contra stantis, & rigat arma. f. ipsius interfecti cruore sparso, i. sparsim effuso. Dura quies, & somnus ferreus. i. durus, & imperturbabilis, vrget. i. premit, olli. i. tuncilli, oculos & lumina, sup. eius clauduntur in noctem, i. caliginem æternam. At. i. sed, pius Aeneas tēdebat. i. extendebat dextram inermem, existens capite nudato, pro eo, quod est nudo, aut nudato ad hoc, vt agnosceretur. potuisset enim orto tumultu galeam suscepisse, atq. vocabat suos. i. nuncupabat eos, clamore. i. simul clamans. Quo ruitis? i. precipitanter tenditis? queve ista discordia, surgit repens. i. de repente, aut de repentino, nā a repo, prima secundum naturam produceretur, o cohibete iras, quia fēdus est iam ictum. i. percussum, & omnes leges. i. cōditiones pacis, aut fēderis sunt compositæ, ius, sup. est mihi

concurrere. f. cum Turno, finite me solum, supple concurrere, atque auferre metus, quos. f. inferis, ego faxo. i. faciam fœdera firma. i. stabilia manu. f. victo hoste capitali, hæc sacra. i. sacrificia violata, debent mihi Turnum. i. caput Turni, aut vitam eius, Ecce quasi dicat præter spem, & ex improviso, sagitta allapsa est viro, idest in virum, stridens alis. i. plumis pennarum, allapsa, dico, est inter has. f. tam pias voces, atque inter media talia verba, incertum, supple est qua manu pulsa supple fuerit, aut allapsa sit, & quo turbine. i. impetu, aut tormento adacta, quis vel casus, vel deus attulerit Rutulis tantam laudem, vt. f. Aeneas vulneratos sit, gloria insignis facti est pressa, idest suppressa ignorato auctore, nec quisquam iactauit. f. vnquam postea seu vulnere Aeneae. i. quod vulnerauit Aeneam. Vnde putatur Iuturnæ in specie Camertis monitu factum.

MENTVM QVE reducta Desiit] In Romano libro, Discidit, legitur. Sed in Oblongo, Dissidit, habetur. [Clauduntur lumina noctem] antiqui libri. Mortem, habent. [Queve ista repens] In libris aliquot antiquis, Quove, legitur. Sunt etiam in quibus non, Repens, sed, Recens, habeatur. [Me finite, atque auferre metus:] In libris antiquot antiquis legere est, Ne finite auferre metus, sine, A tque. [Casusve, deus ve] antiqua exemplaria legant, Casus ne, deus ne.

VARIA
LECT.

Molitur] Regit, & est Acyrologia. ppria, nam Molitur est parat [Hebri] Fluuij Thraciæ. [Sanguineus Mauors] Gaudens sanguine, ai μῆλας. [Clypeo increpat] Sonat. Alibi arguit: vt, Increpat vltro Cunctantes socios. [Vltima] Hoc est tuto, si enim gemit vltima, omnis sine dubio. [Miserabile cæsis] i. miserabiliter. Nomen pro aduerbio. [Ipse Nutrierat] Solent enim plerunque filios alijs dare nutriendo parentes. [Ausus Peli dæ pretiū sibi poscere currus] Difficilis Hypallage. nā hoc vult dicere: Qui vt Achillis equos posset accipere, ire ausus est ad castra Græcorum. Ordo. n. non procedit, qui vt iret, ausus est petere. [Affecit pretio] Modo pēna. nam pretiū est πῆμα. Terentius, Ergo pretium ob stultitiam ferro. Vnde & Græci τιμωρίαν, pēnam vocant, πῆμα τῆς τιμῆς, quod est pretium. [Nec equis aspirat Achillis] aspirat apud maiores accedit significat. Cicero, Nunquam aspirauit ad curiam: Sed hic figurate dixit, Aspirat equis, pro ad equos, idest occius est, nec ad equos Achillis accessit. Melius tamen est vt de Diomede intelligamus, vt sit sensus, Diomedes occidit Dolonem, qui equos Achillis est ausus petere, quos nec ille qui eum vicit, poposcit. [Dextræ mucronem extorquet] Quasi proœconomia est, vt non eum suo interimat gladio ne agnoscat quod Metisci est, & iam nunc suum requirat, quofacto perire poterat sequens fracti gladii œconomia. [En agros] Quos victore Aenea te accipere posse credebamus. inde enim σαρνασιός facta est. Nam consuetudo erat, vt Victores Imperatores, agros militibus suis darent,

Turnus vt Aeneam cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, subita spe feruidus ardet:
Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas.
Multa virum volitans dat fortia corpora letho:
Semineces voluit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas, fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mauors clypeo increpat, atque furenteis
Bella mouens emittit equus: illi æquore aperto
Ante Notos, Zephyrumque volant: gemit vltima pulsus
Thraca pedum, circumque atræ formidinis ora
Iraque, insidiæque dei comitatus aguntur.
Talis equos alacer media inter prælia Turnus
Fumanieis sudore quatit, miserabile cæsis
Hostibus insultans: spargit rapida vngula rores
Sanguineos, mistaque cruor calcatur arena (lumque
Iamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrinque, Pho-
Hunc congressus, & hunc; illum eminus: eminus ambo
Imbrasidas, Glaucū, atque Laden, quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusque onerauerat armis,
Vel conferre manum, vel equo præuerrere ventos.
Parte alia media Eumedes in prælia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis,
Nomine auum referens, animo, manibusque parentem:
Qui quondam, castra vt Danaum speculator adiret,
Ausus Peleide pretium sibi poscere currus:
Illum Tydeides alio pro talibus ausis
Affecit pretio: nec equis aspirat Achillis.
Hunc procul vt campo Turnus conspexit aperto,
Ante leui iaculo longum per inane secutus,
Sistit equos bijuges, & curru desilit, atque
Semianimi, lapsoque superuenit, & pede collo
Impresso, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tingit iugulo; atque hæc insuper addit:
Tur. En agros, & quam bello Troiane petisti,
Hesperiam metire iacens: hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt: sic menia condunt,
Poe. Huic comitem Arbuten coniecta cuspide mittit;
Coloreaque, Sybarimque, Daretæque, Therfilochumque;
Et sternacis equi lapsum cernice Thymæten.
Ac velut Edoni Boreæ, cum spiritus alto

vt in historiis legimus. Item in Lucano.

An melius fierent pirata magne coloni.

[Sternacis equi] ferocis, qui facile sternit sedentē. [Edoni Boreæ] Thraciæ nā Edon mons est Thraciæ. Sanè sciendū hoc loco errasse Donatū, q. dicit Edonii esse legendū, vt, du, brevis sit secandum Lucanum, qui dicit:

Edonis Ogygio decurrit plena Liæ.

Nanque tertum est Sy stolē fecisse Lucanum. Vnde Edoni legēdum est, vt sit, hic Edon huius Edoni. Statius & Virgiliū, & artem secutus ait, Tristius Edonas hyemes Hebrumque niualet. Non Edonias.] Ægeo] Mari, scilicet, sicut. f. sequētia indicant. Sequiturque ad littora fluctus,] Nam male ait Donatus montem esse, vnde flat Boreas, cum certum sit eū de Hyperboreis montibus flare. [Instantem Phegeus] aut sibi, aut omnibus. [Ad currum] Pro curru se obiecit. [Citaturum] apheresis, pro concitatorum [Bilicem Loricam] Li, longa est. & accentum habet, sicut bifidum, Fi, producitur: quia & fila, & licia dicimus. [Degustat co. pus.] Idest leuiter tangit, vnde contra de alto vulnere ait,

Virgineumque late bibit alta cruorem.

[Procurſu] Impetu, & est vna pars orationis procurſus. [Sequit.] Scilicet, quia non potest in bella procedere. [Ense secant lato vulnus] Animum viri fortis expressit. [Iapix] Aptum nomen medico. nā iapax Græci dicunt curare. [Augurium citharamque dabat] Vera lectio est dabat. nam non dedit. Sane per citharam, scientiam indicat harmoniæ [Vt depositi] Desperati, nam consuetudo erat vt desperati, ante ianuas

ianuas suas collocarentur, vel
ut extremum spiritum redde-
rent terræ, vel ut possent à
transeuntibus forte curari, qui
aliquando simili laborauerant
morbo. Cicero: Aegram, &
prope depositam reip. partem.
[Potestates herbarum] Vim,
possibilitatem. nam in herba-
rum cura nulla est ratio. unde
etiam ait, Mutas artes, licet alij
mutam artem, tactum vanæ
velint. Alij mutas artes, mu-
ficæ comparatione [Vsumque
medendi] *ἐμπειρίαν* scientiā,
hoc est medicinam, in vfu, non
in ratione constantem. [Inglo-
rius] Comparatione sagittarū,
harmonie, & diuinitatis. [Pco-
nium in morē] Medicinalem,
a Peone. Nam Doricæ lingue
est Pæan. naturale est Pæon
Nulla viam fortuna regit] Nul-
lus euentus rationem præstat.
[Nihil auctor Apollo] Medici-
næ inuentor. Nam Aescula-
pius præest medicinæ, quam
Apollo inuenit, qui in Ouidio
de hac re ait, Inuentum medi-
cina meum est, [Propiusq; ma-
lum] Ex fuga. scilicet Troiano-
rum. [Stare] Plenum esse.

Asc.

TURNVS vt Aeneam] Facit
poeta in gloriam Aeneæ. quod
Hom. in gloriam Achillis: nam
sicut Hom. propter rapinam
Briseida inducit Achillem ira-
tum a bello desistere eoq. de-
sistente, Græcos omnes in fugā
verti, qui prius victores fue-
rant, ita poeta noster inducit
Aeneam propter vulnus illatū
a bello destitisse, vt eo absente
cæteri a Turno caderentur pa-
teretq; quantā fuerit vnus vir-
tus quo bellante sui victoriam
obtinebant, cessante fugiebāt.
donec ergo stragem quā Tur-
nus edebat, de qua hoc solum
est Donati. [Sanguineus] Non
ipse, sed quia alijs sanguinem
effundit. Ordo est. Vt. i. post-
quam. Turnus vidit Aeneam
cedentem ex agmine, & vidit
duces turbatos, i. consternatos
animo, ipse feruidus, i. incen-
sus, & feruefactus, spe subita,
idest subito orta. Poscit equos
atq; arma simul, & ipse super-
bus, i. elatus, emicat saltu. i. sali-
endo eminenter peruenit in
currum. f. vnde depugnaret, & molitur. i. cum molimine re-
git habenas, manibus. f. suis, & ipse volitans. i. percurrentes ce-
lenter dat leto. i. morti multa fortia corpora, virum. i. virorū
f. fortium, & volunt. i. prostermit, & suppeditat, multos semi-
neces. i. semioccosos, aut proterit curru agmina, aut ingerit fu-
gientibus hastas raptas. i. celeriter correptas, vnde addit com-
parationem, dicens. Qualis Mauors. i. Mars, sanguineus. i. san-
guine effundens, aut sanguinolentus, cum. i. quando, ipse con-
citus. i. festinus, increpat. i. crepare facit, ac resonare clypeo. f.
suo flumina Hebri. i. illius fluij in Thracia. Martis patria ge-
lidi. f. niuib. & glacie horrentibus, atque cum ipse mouens
bella immittit equos furentes. i. incensos Martio furore, illi
f. equi iam immitti, volant æquore aperto, i. per æquor, hoc
est campum æquum, & planum apertum ante notos, & Ze-
phyros. i. rapidissimos ventos, Thracia. i. Thracia vltima. i. ora
ita qd ad vltimam vsque oram gemit pulsu pedum. f. equo-
rum, & ora atræ. i. pernitiōis formidinis, & iræ, & insidiæ,

*Insonat Aegeo, sequiturque ad litora fluctus,
Quæ venti incubuere, fugam dant nubila cælo:
Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt,
Conuerseque ruunt acies: fert impetus ipsum,
Et cristam aduerso curru quatit aura volentem.
Non tulit instantem Phægeus, animisq; frementem:
Obiecit sese ad currum, & spumantia frenis
Ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque iugis, hunc lata reiectum
Lancea consequitur, rumpitq; infixâ bilicem
Loricam, & summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen, clypeo obiecto, conuersus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat?
Quem rota præcipitem, & procursu concitus axis
Impulit, effuditque solo: Turnusque secutus
Imam inter galeam, summi thoracis & oras,
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arena.
Atque ea dum campis victor dat funera Turnus,
Interea Aeneam Mnestheus, & fidus Achates,
Ascaniusque comes castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus,
Sæuit, & infracta luctatur arundine telum
Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poscit:
Ense secant lato vulnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
Iamque aderat Phæbo ante alios dilectus Iapis
Iasides: acri quondam cui captus amore
Ipse suas arteis, sua munera letus Apollo
Augurium, citharamque dabat, celeresque sagittas.
Ille, vt depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum, vsumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam
Aeneas, magno inuenum, & merentia Iuli
Concursu, lacrymisque immobilis. ille retorto
Pæonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medica, Phæbique potentibus herbis
Nequicquam trepidat, nequicquam spicula dextra
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam fortuna regit, nihil auctor Apollo
Subuenit, & saeuus campis magis, ac magis horror
Crebrescit, propriusq; malum est. iam puluere celum
Stare vident; subeunt equites, & specula castris
Densa cadunt medijs: it tristis ad æthera clamor
Bellantum inuenum, & duro sub Marte cadentum.*

longum inane, i. per longum spatium aeris, qui inanis puta-
tur, stetit. f. postea, i. stare fecit, equos biyugos, & desiliit curru
i. & salit de curru atque superuenit semianimi & elapso, &
pede impresso collo, idest postquam impresserat collo eius
pedem suum, extorquet. i. vi expellit mucronem dextera. i.
quem habebat in dextra, & tinxit. f. mucronē extortum, ful-
gentem. f. prius, alto iugulo. f. occisi, atque addit insuper hæc
f. verba, O Troiane, en meire iacens. i. iam prostratus, agros,
& Hesperiam quam petisti bello. i. per bellum, hæc. i. huiusmo-
di, ferunt. i. auferunt, supple a me, illi, qui ausi sup. sunt tenta-
re. i. lacerare, & prouocare me bello, & ipsi condunt sic mœ-
nia, idest sternuntur exangues, & ipse mittit. f. ad inferos, cu-
spide cōiecta, Butem. i. Troianum illum, comitem huic. f. Eu-
medi, & Choreæ, & Sibarim, & Dareta, & Therfilocum, & Ti-
moetem lapsum ceruice, idest de ceruice, aut per ceruicem,
equis sternacis. i. ferocis, & facile aut assidue sternere soliti,
insidentes dorso suo. Ac veluti cum spiritus. i. flatus. Boreæ. i.
illius venti, Edoni. i. Tracij, ab Edone monte Thraciæ flantis,
insonat

appositione, comitatus, i. quæ
res comitatus est dei. i. Martis
aguntur. i. impelluntur. Cir-
cum. i. per circuitum, Turnus
alacer. i. lætus, & celer, existens
talis. f. qualis Mars, quatit in
media prælia, equos fumantes
insultans hostibus cæsis, mise-
rabile. i. miserabiliter, vel quæ
res miserabilis est, vngula scili-
cet equorum, tepida. i. tepesa-
cta in sanguine fuso, spargit ro-
res sanguineos, & cruor calca-
tur mixta arena. Et Turnus de-
dit iam neci. i. occidit Sthele-
num, & Thamyrim, & Pholū,
illos tres Troianos dedit neci
congressus. i. quom inus, hunc
f. Stheleum, & hunc. f. Tha-
myrim, & illū. f. Pholum emi-
nus. i. de longe quasi è manu
misso telo, & dedit neci ambos
(legitur & ambo, more vetu-
sto) Imbrasidas. i. filios Imbra-
si. f. Glaucum atq; Laden, quos
Imbrasus ipse. i. propria ope,
nutrierat, sup. in Lycia, & one-
rauerat. f. ab infantia armis pa-
ribus, vel conferre manum. i.
inuadere, vel præuerrere ven-
tos equo. i. celeriter effundere.
Eumedes proles antiqua. i. no-
bilis aut annosi Dolonis præ-
clara. i. incluta bello fertur alia
parte, scilicet à Turno, in me-
dia prælia, ferens auum nomi-
ne, quia & auus eius Eumeni-
des dictus erat, & parentē ani-
mo. i. animositate, & manibus
i. rebus præclare gestis, qui au-
sus, sup. fuerat quōdam posce-
re sibi currum Pelide. i. Achil-
lis Pelei filij precium. i. in pre-
cium, & mercedem, vt ipse spe-
culator adiret castra Danaum
i. Danaorū, hoc est Græcorum
vnde significat Troianus fuisse:
sed, supple Tydides, seu Ty-
tide, scilicet Diomedes Tydei
filius, affecit eum pro talibus
ausis alio precio, quia occidit
eum exceptū insidijs. nec, i. li-
cet victor Dolonis aspirat. i. au-
sus est aspirare, equis Achillis,
i. ad equos Achillis habendos:
vt. i. postquā Turnus prospexit
procul hunc, sup. in campo
aperto, secutus, sup. eum ante. i.
prius, iaculo leui. i. missili per

insonat Aegeo. s. mari, & fluctibus. s. Aegei maris, sequit ad lit-
 tora qua. i. quacunque parte venit. i. flatus Boreæ, incubuere
 sup. ea dant nubila fugā celo. i. per celū, hoc est aerem. i. quē-
 admodū nubes & procellæ aquarum diffugiunt a facie impe-
 tuosissimi venti, sic cedunt agmina Turno quacunque. secat. i.
 interfecat viā, & acies ruunt conuersæ. i. in fugā impetus fert
 ipsum. s. Turnū, & aura quatit cristā. s. illam efferam flammis
 volantē. i. celeriter agitatur, curru aduerso. i. ex aduerso ve-
 niente. [Non tulit, &c.] Prosequitur reliquā Turni victoriā,
 & quam edidit stragē: absente Aenea, cuius vulneris gravita-
 tē, & difficilem curationem ope humana non procedēte sub-
 infert. Sed cum nihil extet Donatī. Ordo est. Phegeus vir ille
 Troianus, non tulit. i. non est perpeffus. Turnū sup. instantem
 .i. aut sibi aut alijs, & fremētē animis. i. ferocientē, sed sup.
 obiecit sese ad currū, & detorsit dextra sua manu, frenis. i. cō-
 trahendo frena ora equorū citatorū pro concitatorū spuman-
 tia. s. ex impetuosa agitatione. Lancea lata. i. latū ferrū habens
 cōsequitur hunc. s. Phegea, reiectum. i. nudatū, interea. s. dum
 trahitur, videlicet ab equis, & pendet iugis. s. equorū, & lan-
 cea infixā rumpit lorica triliçē. i. tribus licijs, seu ordinibus
 squamarum constantem, & degustat. i. modicum modret ac
 fauciat, corpus summū. i. superficiem corporis, hoc est cutem
 vulnere tamen, i. nihilominus quamuis leuiter vulneratus il-
 le s. Phegeus ibat conuersus in hostem. s. Turnū, clypeo obie-
 cto. s. cōtra ictus, & petebat auxilium. s. cōtra hostem ipsum
 impedimento, mucrone stricto. i. nudato, aut euaginato quem
 rota. s. currus, & axis concitas. i. cōcitatū procurfū. i. pro-
 currendo, impulit præcipitē. & effudit solo, & Turnus secu-
 tus. i. cadentem abstulit ipsi caput ense. i. gladio percutiendo
 .i. inter imā galeam, & oras. i. extremitates summas, summi. i.
 supremi thoracis, hoc est secando ceruicē vbi imā pars galeæ
 ferre coniungitur lorica, seu thoraci, quamuis thorax in pe-
 ctore proprie sit, & reliquit truncum. i. truncatū, & mutilū
 corpus sup. in arena. Atq; interea dum Turnus victor dat ea
 funera cāpis. i. per campos Mnestheus, & Achates fidus qui. s.
 nunquā dereliquerat ducem, & Ascanius comes. i. socius la-
 boris statuere Æneam cruetum. s. ex vulnere, sup. in castris. s.
 suis nitentē. i. molientē, & cum labore facientē gressus alter-
 nos. i. alternatim & longo intervallo factos, cuspide lōga cui,
 s. ipse longus incumbēbat, aut qua fulciebatur. Ipse sup. sequit
 .i. sive irascitur, & indignatur, q̄ suis adesse non posset, &
 luctatur. i. conatur eripere telū cuspide infraçta, i. intrinsecus
 fracta, & poscit. s. a præsentibus viā. i. modum, & rōnem sa-
 nandi q̄ proxima. i. præsentissima, aut velocissima est auxilio
 .i. ad auxiliū, aut poscit auxilio. s. in auxilium viā quæ prima
 est, videlicet, vi secant ense lato vulnus, & recidant. i. scinden-
 do aperiant, penitus. i. pene intus, & funditus, latebrā teli. i.
 vbi telū latebat, & remittant sese in bella. Iamq; .i. & iā ade-
 rat. s. auxilio, Iapis Iasides. i. Iasi filius dilectus Phœbo. i. Apol-
 lini summo medicorū principi ante alios. i. super ceteros, cui
 .i. Iapi ipse Apollo captus quondam acri. i. vehemēti amore
 dabat. i. offerebat lætus. i. i. libens, & gaudens suas artes, & sua
 munera. i. officia. s. augurū. i. peritiā diuinandi, & citharā. i. ar-
 tem musicā, & sagittas celeres. i. artem sagittandi. Ille. s. Iapis
 vt proferret. i. extēderet, & porro teneret fatā. i. mortē, paren-
 tis. i. patris sui, depositi. i. desperati a medicis, & ita depositi,
 vt si q̄s forte aduenerit, qui sanet in via offendat, maluit scire
 p̄tates herbarū, & vsum medendi, & agitare. i. sectari, aut exer-
 cere artes mutas. i. occultas, & gloriā non afferentes. vnde ad-
 dit exiliēs inglorius. i. sine gloriā respectū musices, & res bel-
 licæ, Aeneas itabat fremens acerba. i. acerbe, nixus. i. annitēs
 in hastā ingentē, sup. in magno concursu iuuenū, & Iuli scili-

cer adolescentis, aut ideo seorsum nominat vt egregium si-
 gnificet, Iuli ergo moerentis. s. propter dolorē patris, & belli
 periculum, & stabat immobilis. s. immutabilis lacrymis. s. Iu-
 li, & aliorū, ille. s. Iapis, senior, & ideo peritior, & expertior
 succinctus in ictu retorto. i. retrouerso, in mortem Pæonium
 .i. medicinalem, trepidat. i. trepidanter tentat multas res, ma-
 nu medica, & herbis Phœbi, i. quas Phœbus docuerat, aut
 quibus sol virtutem influit, vnde addit potentibus. s. ad me-
 dicinalem virtutem, trepidam dicit nequidquam. i. frustra, &
 nihil per hoc efficiens, & sollicitat. i. tentat ne quidquam fru-
 stra, educere dextra. s. manu spicula. i. telum acutum infixū,
 & prensat. i. frequenter capere tentat, sed frustra, forcipe te-
 naci, ferrum. s. teli. Nulla fortuna. i. nullus euentus inopina-
 tus, aut præter artem regit. i. dirigit viam. i. præstat rationem.
 Apollo auctor. s. artis illius nihil, i. non, aut in nullo subuenit
 .i. auxiliatur. & horror sauius crebrescit. i. fit creber magis ad
 campis, i. per campos vbi Turnus stragem faciebat, & malū. i.
 periculum Turno imminens: est propius, idest vicinius, &
 videns coelum. i. aerem stare. i. densum, ac plenum esse iam
 puluere, equites subeunt. i. appropinquant, & spicula. i. missi-
 lia tela cadunt densa. i. dense, aut frequentia, medijs castris. i.
 in media castra immissa, clamor tristis. i. lamentabilis, iuue-
 num bellantum, & cadentum sub duro Marte. i. diffunditur
 ad æthera, idest ad summum aerem.

V A R I A L E C T I O.

PROTERIT, aut raptus] Donatus, An, legit, [Sanguineus
 Mauors clypeo increpat] In Rom. lib. Innotat, habetur. [Atre
 formidinis] In Rom. lib. Atra, quippe ora, legitur. [Thamy-
 rinque] Et Thamarim, & Thamarum, & Thamyrum, diuersis
 libris, legitur, & Quinetiam Taurum, in aliquot habetur. [E-
 minus ambos] Est &, Ambo. [Imbrasidas. Glaucum, atque La-
 den] Oblongus liber, Hymbrasidas, & Hymbrasus, habet, per
 y, & Hyaden, non, Laden. In aliquot alijs Caden, legitur. In
 Romano, Embrasidas, & Embrasus. [Vel equo præuerrere vē-
 tos] In veteribus aliquot exemplaribus, Equis, habetur. [Me-
 dia Eumenides in prælia fertur] In libris plerisq; veteribus,
 Eumenides, legitur [Sibi poscere currum] Alibi legitur Cur-
 rus [Campo Turnus contexit apertō] In Roma. lib. legere
 est, Prospexit. [Fulgentem tinxit iugulo] In Mediceo, Tingit,
 legitur. [Huic comitem Buten] Antiqua exemplaria. Asbutē
 hic legunt. [Sibarimque] In lib. aliquot, Sabarim, legitur. In
 nonnullis antiquis, Habarim est, & vbi, Fabarim, legas. [Ac
 veluti Edoni Boræ] In antiquis libris, Eduuij, scribitur. [Ora
 citatorum dextra contorsit equorum] In Mediceo, & antiq.
 alijs libris, Detorsit, scriptum obseruauit. [Dum trahitur, pen-
 detque iugis, hunc lata reiectum] In libris antiq. legere est,
 Pendet iugis, hic. Sunt etiam libri, qui pro, Reteiectum, le-
 gant, Relictum. [Ibat, & auxilium stricto mucrone petebat,]
 In veteribus aliquot libris legere est, Auxilium educto mu-
 crone. In aliquot alijs, Ducto a mucrone. Alij malunt. Du-
 cto mucrone. [Procurfū concitus axis] Aliqui, Pro cursu, sed
 male. [Impulit, effuditq; solo] In aliquot exemplaribus, effun-
 dit, est. [Truncumq; reliquit arena] In aliquot lib. Relinquit,
 est. Est & in plerisque, Arenæ. [Ascaniusq; comes castris] In
 Romano lib. Ascaniusq; puer, non, Comes, legitur. [Phœbo
 ante alios dilectus Iapis] In antiq. libris, Iapyx, habetur. [La-
 crymisque immobilis] In Mediceo libro, legere est, Lacry-
 mis immobilis. [Prensatque tenaci forcipe ferrum] In antiq.
 libris. Pressat legitur, in Romano, forfice. [Subeunt equites]
 In antiquis lib. Subeuntque equites, legitur.

ERV.

Indigno dolore [Qui fue-
 rat natus ex vulnere indi-
 gne illato, scilicet per infi-
 dias. [Dictamum] Hæc her-
 ba licet ubique nascatur, ta-
 men melior est in Creta. [Pu-
 beribus caulem folijs,] Hoc
 est adultis. sic in quarto: Pu-
 beres herba. Et est recipro-
 ca inter herbas, & homines
 translatio. nam & pubertatem
 herbarum, & florem iuuentu-
 tis vocamus. [Faciem circun-
 data] A parte totum corpus

*Hic venus indigno nati concussa dolore
 Dictamum genitrix Cretæa carpit ab Ida,
 Puberibus caulem folijs, & flore comantem
 Purpureo. non illa feris incognita capris
 Gramina, cum tergo volucres hasere sagittæ.
 Hoc venus obscuro faciem circundata nimbo
 Detulit, hoc fuscum labris splendentibus amnem
 Inficit, occulte medicans, spargitq; salubres
 Ambrosiæ succos, & odoriferam Panaceam,
 Fouitea vulnus lymphæ longæius Iapis
 Ignorans, subitq; omnis de corpore fugit*

accipimus. [Fuscum amnem]
 Pro aqua. A toto partem: sic
 supra
 Fontemque ignemque fere-
 bant.
 [Ambrosiæ succos,] Am-
 brosia est cibis deorum. nam
 nectar potant. [Panaceam]
 Genus herba. Sciendum ta-
 men Lucretium Panaceum v-
 bique sale m dicere: vnde pos-
 sumus etiam hoc loco sale m
 intelligere. nam omnem pellit
 dolorem. Sed melius herbam
 quia

quia ait odoriferam. [Quippe dolor] Quasi dolor, cuius natura hæc est, ut adhibito remedio statim recedat. Nam dolor consequens res est, non principalis, unde sublata causa etiam ipse statim recedit, hinc ait quippe, nam infusa aqua, in hærens laxare ceperat telum, quod antea inferebat dolorem. [In Pristina] In usum priorem. [Maior agit deus] Apollo inuentor scilicet medicinae. [Verumque laborem] Quem per ipsum suspicio: non qui ex aliorum virtute imperatoribus ascribi consuevit. [Fortunam ex alijs] Subandimus Opta, neque enim fortuna dicitur, & est Zeugma non integrum. [Inter præmia] Ad præmia. Cicero: Dico te priore nocte aduenisse inter falcarios, id est ad falcarios. [Matura adoleuerit ætas] Adolecendo matura esse ceperit. [Anteusque Mnestheusque] Seruauit. *ἠὲ* *ἄνευ*, necesse erat vulnerato duce, & multum enim in castris remanerent. [Miscetur] Modo confunditur: alibi perturbatur: ut, Miscet agens telis nemora inter frondea turbam. [Aggere Turnus] Eminentia de via autem aggerem non possumus dicere nisi via aggerem dicere voluerimus. i. via coacervationem, quam historici viam militarem dicunt, ut, Qualis sæpe via deprensus in aggre re serpens. [Atrum rapit agmen] Pulueris nube cooperit. [Abrupto sidere] Magna tempestate. Alibi, Sorbet in abruptum fluctus. Item, Scit triste Mineræ Sidus. [It mare per medium, miseris] Stat. planius de hoc sensu, Descent sua damna coloni. Et tamen oppressos miserantur in æquore nautas. [Ruet] Ruet, & euertet. Aliter dictum est, Ruit alto a culmine Troia. [Talis] Taliter, simili modo. Sic paulo post simili medios Iuturna per hostes. [Rhœteius] Trojanus a promontorio Troiæ. [Cuneis se quisque coactis Agglomerant] Densentur, ut cuneatim dimicarent, scilicet in cuneorum modum compositi. [Tollitur in celum clamor] Occiso eo qui auctor fuerat fœderis dirumpendi, exortus est clamor, & statim secuta fuga Rutulorum. ut, Versiq; vicissim Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros. [Nec tela ferentes Insequitur] Id est nec fugientes, nec contra stantes dignatur occidere. Et magna Aeneas ostenditur pietas, qui nec vulneratus irascitur, ut velit contra legem fœderis in bella moueri. [Virago] Dicitur mulier quæ virile implet officium. [Peruolat] per magnas

Quippe dolor: omnis stetit imo vulnere sanguis, Iamque secuta manum, nullo cogente, sagitta Excidit, atque noue rediere in pristina vires. Arma citi properate viro. quid statis? Iapis Conclamat, primusque animos accendit in hostes, Non hæc humanis opibus, non arte magistra Proueniunt; neque te Aeneas mea dextera seruat: Maior agit deus, atque opera ad maiora remittit. Poe. Ille audis pugnae, suras incluserat auro Hinc atque hinc, oditque moras, hastamq; coruscat. Postquam habilis lateri clypeus, loricaque tergo est; Ascanium fassis circum complectitur armis, Summaque per galeam delibans oscula, fatur: Aen. Disce puer virtutem ex me, verumque laborem, Fortunam ex alijs. nunc te mea dextera bello Defensum dabit, & magna inter præmia ducet. Tu facito mox, cum matur a adoleuerit ætas, Sis memor, & te, animo repetentem exempla tuorum, Et pater Aeneas, & auunculus excitet Hector. Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens Telum immane manu quatiens: simul agmine denso Antæus, Mnestheusq; ruunt; omnisque relictis Turba fluit castris, tum cæco puluere campus Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus. Vidit ab aduerso venientes aggere Turnus, Videre Ausonii, gelidusq; per ima cucurrit Offa tremor. prima ante omnes Iuturna Latinos Audijt, agnouitque sonum, & tremefacta refugit. Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto. Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus It mare per medium; miseris, heu, præscia longe Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas Arboribus, stragemque satis, ruet omnia latè: Ante volant, sonitumque ferunt ad litora venti. Talis in aduersos ductor Rhœteius hostes Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis Agglomerant, ferit ense grauem Thymareus Osirim, Archetium Mnestheus, Epulonè obtruncat Achates, Vntemque Gyas: cadit ipse Tolumnius augur; Primus in aduersos telum qui torserat hostes. Tollitur in celum clamor, versique vicissim Puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros. Ipse neque aduersos dignatur sternere morti; Nec pede congressos æquo, nec tela ferentes Insequitur: solum densa in caligine Turnum Vestigat lustrans, solum in certamina poscit. Hoc concussa metu mentem Iuturna virago Aurigam Turni media inter lora Methyscum Excudit, & longè lapsum temone relinquit. Ipsa subit, manibusque vndantes flectit habenas, Cuncta gerens, vocemq; & corpus, & arma Methysci. Nigra velut magnas domini cùm diuitis ades Peruolat, & pennis alta atria lustrat hirundo, Pabula parua legens, nidisq; loquacibus escas: Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum Stagna sonat, similis medios Iuturna per hostes Fertur equis, rapidoq; volans obit omnia curru: Iamq; hic, germanum, iamq; hic ostendit ouantem: Nec conferre manum patitur, volat auia longe. Haud minus Aeneas tortus legit obuius orbes.

ædes volat, Nam more suo verbo dedit detractam nomini præpositionem. [Vacuis.] Magnis. ut Vacua atria lustrat Saucius [Nec conferre manum] Cum Aeneas. nam alios persequitur. [Auia] Ab ea, scilicet parte qua veniebat Aeneas. [Tortos orbes] Obliquas, & implicatas vias. [Vestigatque virum] Inquirit, trāslatio a canibus. [Disiecta per agmina] Dissipata aduētu Aeneas. [Heu quid agat] Omne aduerbium verbo coheret. Vnde heu, & agat, & similia, quia verbo coherere non possunt, separatim fecerunt aliam partem orationis scilicet interiectionem, quam sola latinitas possidet. [Huic] Pro in hunc, & est ordo, Huic dirigit. [Se collegit in arma] Ita se texit ut nulla parte posset feriri. Apicem tamen incitat. Galeæ eminentiam, quam Græci conum vocant, in qua eminent cristæ. Multa Iouem, & læsi testatur fœderis aras. Licet haberet iustam causam iracundie, quod effugiebat Turnus, & ipse appetebatur insidijs, non tamen ante prorupit ille in bellum, quam Iouis fidem, & læsa fœdera testaretur. [Nullo discrimine cædem suscitatur] Indiscrete obtruncat vniuersos, quibus ante pari pepercerat modo. [Irarum habenas] Potestatem, facultatem: ut, Et premere, & laxas sciret dare iussus habenas. Et hic moderate locutus est. Nam Ennius, Effundit irarum quadrigas, dixit [Quis mihi nunc tora cæba deus] Ac si diceret nec musa nec Apollo sufficiunt. Stat. Maior ab Aonijs sumenda audacia lucis, Mecum omnes audere Deæ. [Inque vices] Inuicem, Nam que, vacat. [Tanton] placuit concurrere. Apostropha ad Iouem. Sanè tanton circumflectitur. Nam cum per Apostropham, Apocopen verba patiuntur, is qui in integra parte fuerat, perseverat accentus. [Ruentes Teucros] Quos Turnus inlequebatur mucrone. [Crudum enseni] Modo durum, alias crudelem. [Et crates pectoris] Donatus superfluum vult esse coniunctionem, & ut sit Epexegetis, adigit enseni per costas, id est pectoris crates, ubi celerius fata complentur. Et hoc est quod ait supra: Haud multa moratus Amicum, fratremque Diorem. Hi duo duces sunt etiam supra memorati: ut, Nunc Amyci casum gemit, nunc acris Orontis. Item. Et nunc tertia palma Diore. Vnde ad terrorem populi, eorum capita religantur in curru. [Curru] Autem aut septimus

mus est, aut datius antiquus
 In regulam ne sit maior no-
 minatio plurali. [Mœstum
 Onytem] Naturaliter tristem,
 seuerum quē Græci *ὀνύτατον*
 dicunt: mittit autem socium su-
 pra memoratis, Sane Onyten
 Don. dicit aut gentile esse, aut
 patronymicum, ut nomen eius
 proprium sit Echionius. Sed hoc
 non procedit quia neq; patro-
 nymicum in res, exit, neque
 Onytes, à qua gente veniat vs-
 quam lectum est. Proprium,
 ergo est, & sequens versus erit
 Nomen Echionium. i. Theba-
 na gloria, per periphrasin. Nā
 Echionij sunt Thebani a rege
 Echione. Vnde male quidam le-
 gunt Nomine Echionium. [Ma-
 trisque genus Peridiæ] Peri-
 phrasis hoc est filium Peridiæ.
 [Lycia missō Apollinis agris]
 Vacat &, nam per Epexegetim
 Lycia arua, Apollinis dixit, ut
 Nunc Lyciæ sortes. [Exosum
 nequidquam] Sic supra, Inie-
 cere manum Paræ. Nam per
 transitum ostendit eum vrgen-
 tibus fatis ad bella deductum,
 quæ nequidquam semper vi-
 tare cupiebat. Hunc autē Me-
 netem oriundo Arcada fuisse
 intelligimus, sed habitasse cir-
 ca Argos, nam Lerna palus est
 Argiuorū, in qua eum dicit so-
 litum fuisse piscari, nā hoc si-
 gnificat. [Pisces] cui circum
 flumina Lerne Ars fuerat, pau-
 perq. domus] Hic & hæc pau-
 per dicimus, nā pauperā vsur-
 patum nō est. Plautus, Paupe-
 ra est hæc mulier. Sed hoc ho-
 die non vitur. Ea enim no-
 mina ablatiuo singulari in e,
 exeūt, si femina ex se faciūt,
 similia faciūt, nec heteroclitā
 esse possunt. i. alterius declina-
 tionis, utpote, quia ab hoc ho-
 spite facit, hic & hæc hospes di-
 camus necesse est: Lucanus. Ho-
 spes in extremis audiuit curia tectis, ab hoc leone, hic & hæc
 leo, & ab hoc fullone, hic & hæc fullo, ab hoc nepote, hic &
 hæc nepos. Nam ut neptis dicamus propter successionis di-
 scretionem admissum est. Scieadum tamen hospita paupe-
 ra, Læna vsurpata à poetis. [Potentum Munera] Obsequia q̄
 pauperes diuitibus loco munerum soluunt.

Tum Venus &c.] Narrat sanationem Aeneæ opera mater-
 na factam eiusq. armationem, & in præliū properationē, vnde
 nihil est Donati, sed ordo talis. Tum. i. deinde postq̄ sum-
 mū immineret periculū. Venus genitrix. i. Aeneæ, & genito-
 rū oīum p̄ influentiam cōcussa indigno dolore nati i. filij su-
 Aeneæ carpit ab Ida. i. siluoso monte Cretæo, i. Cretensi ad
 differentiā Idæ Phrygiæ dictamum. i. herbā illā appositorie
 caulem i. Thyrsū, & costā per medium herbarum proten-
 sam, folijs puberib. i. abūdātibus, & maturis, ac succi plenis,
 & comātem flore purpureo. Illa gramina. i. dictami, nō sunt
 incognita feris capris. i. capreis, alij legunt, sed minus apte fe-
 ris capris. i. ferro cū. i. sagittæ volucres. i. veloces hætere tergo,
 i. dorso earum Venus circumdata faciem. i. habens faciē circū
 datam nimbo obscuro, i. velamento aëreo ne agnosceretur de-
 dit hoc. i. dictamum, & inficit. i. miscet hoc. i. dictamo, amnē
 i. aquā fluentem, fufum. i. respersum labris splendentib. i. de-
 se, sed nūc nimbo tectis medicans. i. réperans per artem medi-
 cinæ, occulte & spargitos succo ambrosiæ. i. herbę qua dij, so-
 lēt vesci. salubris, i. salutem afferentis, & panaceam. i. herbam
 odoriferam. Iapis lōgæuus. i. lōgi æui medicus, fouit vulnus,

*Vestigatque virum, & disiecta per agmina longa
 Voce vocat. quoties oculos coniecit in hostem,
 Alipedumque fugam cursu tentauit equorum,
 Aduersos toties currus Iuturna retorfit.
 Heu, quid agat? vario nequicquam fluctuat æstu:
 Diuerseque vocant animum in contraria cure.
 Huic Messapus, uti leua duo fortè gerebat
 Lenta leuis cursu præfixa hastilia ferro,
 Horum vnum certo contorquens dirigit ictu.
 Substitit Aeneas, & se collegit in arma,
 Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
 Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
 Tum verò assurgunt iræ, insidijsque subactus,
 Diuersos ubi sensit equos, currumque referri,
 Multa Iouem, & læsi testatus fœderis aras
 Iam tandem inuadit medios, & Marte secundo
 Terribilis, seuam nullo discrimine cedem
 Suscitatur, irarumque omnes effundit habenas.
 Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cedes
 Diuersas, obitumque ducum, quos equore toto
 Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros
 Expediat? tanton' placuit concurrere motu
 Jupiter æterna gentes in pace futuras?
 Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentes
 Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus,
 Excipit in latus, & quæ fata celerrima, crudo
 Transadigit costas, & crates pectoris ense.
 Turnus equo deiectum Amicum, fratremque Diorem
 Congressus pedes: hunc, venientem cuspide longa,
 Hunc mucrone ferit; curruque abscissa duorum
 Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
 Ille Talon, Tanaimque neci, fortemque Cethegum,
 Treis vno congressu, & mestum mittit Onyten,
 Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ.
 Hic fratres Lycia missos, & Apollinis agris,
 Et iuuenem exosum nequicquam bella Meneten
 Arcada: piscesque cui circum flumina Lerne
 Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
 Munera, conductaque pater tellure serebat.*

ex alijs. i. felicioribus me, mea dextera dabit nunc te defen-
 sum. i. defendet nunc te bello, & ducet inter magna præmia
 i. participem magnorum præmiorū, quia regni. Tu facit mox
 ut cum ætas adoluerit matura. i. adolescendo cepit esse ma-
 tura sis memor, ut sup. & i. simul pater Aeneas, & Hector aui-
 culus excitet te repente animo. i. considerantem, & memo-
 ria repente exemplaria tuorum. i. parentum. [Hæc ubi
 &c.] Commemorat, ut per Aeneam instaurata pugna Troia-
 ni duces animosiores effecti multos prostrauerint. Aenea so-
 lum Turnum inuestigante quem Iuturna aurigam eius men-
 titā semper ab occurſu auertit vnde nihil quoque exrat Do-
 nat. Sed ordo est Vbi. i. postquam Aeneas dedit hæc dicta, ip-
 se extulit sese altis portis, i. castrorum, quatiens manu telum
 immane, i. hastam terribilem præ magnitudine & simul. i. vna
 cum eo, & Anteus, & Mnestheus, & omnis turba ruit relictis
 castris, agmine denso, i. se constipante. (Seruius legit Anteus
 que Mnestheus, quæ vera mihi videtur lectio ut Anteus sit
 dissyllaba dictio habens in fine diphthongon quæ in accusa-
 tiuo dissoluitur, ut in primo Antea si quem iactatum vento
 videat) tum, i. deinde campus miscetur, i. confunditur pulue-
 re cæco, i. excæcante, & tellus excita, idest commota pulsu pe-
 dum tremit. Turnus vidit ab aggere aduerso, i. ex opposito,
 ubi ipse erat, venientes, i. Teucros cum Aenea, & Ausonij
 videre. i. venientes & tremor gelidus. i. frigus, & horrorem
 incutiens, cucurrit per ima ossa scilicet Ausoniorum. Iutur-
 na audiit & agnouit sonum prima ante omnes Latinos, idest
 prius

i. Aeneæ, ea lympha. i. aqua sic
 temperata ignorans, i. quod ta-
 lis esset, & omnis dolo fugit, i.
 aufugit, & euauit quippe. i.
 utpote dolor, hoc est quasi do-
 lor, & non vulnus fuisse subi-
 to. i. illico de corpore. i. Aeneæ,
 & omnis sanguis stetit imo
 vulnere. i. non emanauit, nec
 effluit, & sagitta secuta tā ma-
 num. i. chirurgici, nullo cogen-
 te excidit atque vires nouæ. i.
 magnæ, rediere in pristina. i. in
 vsum pristinum, aut in mem-
 bra pristina. Iapis conclamat,
 i. statim, ut hoc vidit clamat,
 vos Teucris sup. properate. i. fe-
 stinanter afferte citi. i. festini
 viro. i. Aeneæ, arma: quid statis?
 & ipse primus accendit, ani-
 mos, i. Teucrorum in hostem,
 dicens. i. Hæc non proueniunt
 opibus. i. facultatibus, & pote-
 statibus humanis, & non pro-
 ueniunt arte magistra. i. magi-
 sterio artis medicinæ, neque
 o Aenea mea dextera seruat
 te, sed deus maior. i. Venus, aut
 Apollo inuentor medicinæ a-
 git. i. hanc curam, atque remit-
 tit. i. iterum mittit te ad opera
 maiora. Ille. i. Aeneas audis
 pugna. i. incluserat. i. priusquam
 aduenerant qui ipsum arma-
 rent furas. i. posteriora tibia-
 rum, hoc est a parte totum cru-
 re suo, auro. i. ocreis aureis,
 hinc atque hinc. i. ex vtraque
 parte, & odit. i. odio prosequi-
 tur moras. i. dilationes, coru-
 scat, i. quatit & vibrat hastam.
 postquam clypeus habilis. i.
 portabilis, & aptus est lateri,
 & lorica tergo. i. postquā arma-
 tus erat complectitur Asca-
 nium armis circumfusus, & deli-
 bans per galeam summa oscu-
 la. i. præbens oscula summis la-
 bris fatur. i. inquit. O puer di-
 sce virtutem, & verum laborē
 ex me, & sup. opta fortunam

priusquā aliquis Latinorum, & ipsa tremefacta refugit. Ille .i. Aeneas qui cā timoris erat, volat, rapit. i. iecum trahit raptim agmen atrum p puluerem campo aperto. i. per campū apertum. Qualis nimbus. i. ventosa, & pluuiosa nubes, sup. est vbi it medium mare ad terras, & hoc fidere abrupto. i. magna tempestare dissoluta. Corda p̄scia longe. i. calamitatis futura, heu dolentis interiectio, horrescunt. i. horrore rigescunt. agricolis miseris, ille. i. nimbus (vt dicunt agricolæ) dabit ruinas arboribus. i. p̄sternet arbōres, & dabit satis stragem. i. prosterne segetes, & ruet. i. eruet & euertet oīa late. Talis. i. taliter talis existens, ductor Rhæteius. i. Troianus. i. Aeneas a Rheto promōtorio Troiano dominatus, agit agmen in hostes aduersos, & ipsi dēsi agglomerant. i. condensant, quisque se, & hoc cuneis. i. aciebus in morem cuneorū coactis. i. in vnū cōpulsis. Tymbreus vir ille Phrygius a loco dictus ferit ense Olyrim grauem. i. grauatum aut pondere aut senio, & Mnestheus. i. Troianus ille ferit Archetium, & Achates obtruncat Epulonem, virum sic denominatū. Bona allusio in vocabulis. Nā Achates curam significat, quæ nimirum Epulonem. i. gulositatem obtruncat, & Gyas Troianus ille, obtruncat aut occidit Vsentem. Ipse Tolumnius augur, qui torserat primus telum in hostes aduersos cadit. i. occumbit, & supple ex eius casu, clamor tollit in celū, & Rutuli versi vicissim, q̄a prius Teucros in fugā verterant, dant per agros terga puluerulenta, fuga. i. per fugā celeriter excitatam ipse. i. princeps belli. i. Aeneas neque dignat̄ sternere morti. i. ad mortem aduersos. i. quos obuios, & aduersos offendit, nec insequitur congressus æquo, i. æquali pede, nec ferentes tela. i. licet animosos offenderet, qui viriliter resisterent tamen non dignatur eos prosternere, sed lustrans. i. circumspiciens vestigat. i. inquit solū Turnum supple in caligine densa, & poscit solum. i. Turnum in certamina, sic. n. s̄dera exigebat, Iuturna virago. i. virile implēs officium concussa mentem. i. habens mentem concussam hoc metu excutit. i. ab equis Metiscū aurigam Turni inter media lora, & reliquit longelapsū temone, vel reliquit longe à temone. i. ligno oblongo, quo currus connectitur, & dirigit ipsum lapsum, ipsa subit. i. officium gubernandi, & flectit manibus habenas vadantes. i. laxas, & abundantes gerens. i. p̄ se ferens, cuncta & vocem, & corpus & arma Metisci. Velut. i. quemadmodum cum hirūdo. i. volucris illa nigra saltem pro principali parte quīs ventrem albis maculis distinctū habeat, peruolat magnas ædes. i. domos domini. i. heri diuitis, & lustrat. i. circumuolat pēnis. i. alīs atria alta, legēs. i. colligēs, pabula parua. i. muscas, & culices, & escas. i. paruas, nidis loquacib. i. in quibus sunt pulli garruli, & sonat nūc portibus, & nunc circum stagna humida, similis. i. similiter, Iuturna fertur equis per medios hostes, & ipsa volās obit. i. circumit oīa curru rapido. i. raptim acto, & ostendit germanum. i. fratrem suum Turnum ouantem iam hic. i. in vno loco, & iā hic. i. in alto loco, nec patitur sup. eum, conferre manū. i. cū Aenea, & volat, quia. i. sine via, & ordine, lōge. i. ab Aenea, Aeneas haud minus. i. eodem modo obuius. i. vt obuius, fit, legit. i. peragit orbis. i. circuitus tortos. i. obliquos, & vestigat. i. inquit virū. i. Turnum & vocat. i. ipsum magna voce p̄ agmina deiecta, & quoties coniecit oculos in hostem, & tentauit. i. simulauit fugam, cursu equorum alipedum. i. quasi alatos pedes habentiū, toties retorfit Iuturna equos auersos. i. ab ipso Aenea. Et ita Aeneas fluctuat nequidquid frustra, vario estu, i. feruore iratū, ceu dolentis vox dubitat. i. quid agat. i. agere debeat, quia nō potuit habere occursum aduersarij, & curæ aduersæ vocant animum in contraria, i. nunc hoc, nunc illud attentauit, vt congressum habeat. [Huic Messapus, & c. [Docet q̄o Aeneas à Messapo iaculo petitus, sed non s̄esus est, verum acri furore percitus quo mortalium multos prostrauit, vnde cum nihil habeamus Donati. Ordo est. Messapus (vt. i. s̄m q̄ ipse leuis cursu. i. leui militia instructus gerebat forte læua. i. sinistra manu, duo hastilia lenta. i. flexibilia, & vibrabilia, p̄fixa ferro. i. habētia ferrum p̄fixum) dirigit huic. i. in hunc, i. Aeneā vnū horum. i. hastiliū, cōtorquens supple ipsum ictu certo, i. inuitabili, & firmo, Aeneas. i. animaduertens in se telum impelli substitit. i. mansit stans, & obseruans hastile, & collegit se in arma. i. tenuit se in custodia armorum subsidens. i. incuruans se poplite. i. parte crurum ex aduerso genuum, tñ. i. nihilominus quamuis se in arma collegerat, hasta incita tulit. i. abstulit summū apicem. i. galeæ. i. conū, & excussit vertice summas cristas Tum vero. i. p̄cipue tunc, aut & tunc ad verum irē assurgētes. i. erigūtur, & ipse subactis. i. impulsus insidijs. i.

.i. q̄a vidit se insidijs appeti, vbi sensit equos diuersos. i. in diuersas partes agi, & currū referri. i. a cursu instituto cū obuiā traheretur, ipse testatus Iouem multum, & aras fœderis lēsi. i. violati, ipse iam tandem inuadit medios, & ipse terribilis Marte secundo. i. prospero successu belli, suscitāt, i. excitat s̄eam. i. imitem, & maximam cādem. i. necem, nullo discrimine. i. sine discretione personarum, & effundit omnes habenas irarum, Quis deus (inquit poeta) expedit. i. expedite narret mihi nunc tot acerba. i. funera, aut vulnera, quis expedit carmine cades diuersas, & obuium ducum, quos Turnus agit nunc toto æquore. i. toto cāpo æquo inuicem, i. vicissim, & nunc heros Troius. Troianus Aeneas, q. d. nullus. Vnde acclamat dicēs. Tanton. i. tātō ne motu d̄ Iuppiter placuit, supple tibi gentes futuras in æterna pace concurrere. i. tunc tam hostiliter Aeneas haud. i. non moratus multa excipit in latus Sueronem Rutulum, trāladigit ense crudo. i. duro, costas, & crates. i. iuncturas pectoris. i. circa precordia in ea videlicet parte, quā fata sup. sunt celerrima. i. quia mors celerrime accedit, quia vulnerato corde statim morimur ea autem pugna statuit loco. i. firmavit, & stare fecit prima Teucros. i. Troianos, Turnus cōgressus pedes. i. pedib. ianittens pedester ferit Amicum deiectum equo, & Diorem fratrem. i. eius ferit dicit cuspide longa hunc. i. priorem, hoc est Amycum venientem. i. contra, & ferit hunc Diorem mucrone. i. ense, & supendit curru. i. ad currum capita duorum. i. amborum, illorum abscissa. i. amputata, & portat supple ea rotantia sanguine. i. adhuc distillantia. Ille. i. Aeneas mittit neci. i. ad necem, Talon, & Tanaim, & Cerhegum fortem, tris. i. viros vno congressu, & mittit neci. i. ad mortem Onytem mœstum. i. seuerum, & si gnum mortis p̄ se ferentem. Onytem dicit nomine. Echionium. i. gloriam Thebanam ab Echione rege dictam, & genus. i. filium Peridiæ matris. i. nobilis, hic. i. Turnus mittit neci, fratres missos. i. in auxilium Troianum. Lycia, i. ex illa prouincia, & pro. i. agris Apollinis & Menœtem iuuenem Arcada. i. ex Arcadia, lexolum, i. detestatum, & abominatum, ne quid quam. i. frustra bella, quia occisus est, cui. i. Menæti, ars fuerat circum flumina Lernæ, i. Paludis apud Argos piscosæ. i. piscium plenæ, & cui fuerat domus pauper. i. tugurium, aut casa modica, nec. i. & non, & cui munerā potentium non erant nota. i. qui nihil à potentibus acceperat & cui pater serebat. i. seminabat tellure. i. aruis conductā. i. conductis.

V A R I A L E C T I O.

Tvm Venus indigno] aliqui libri, Hic Venus legunt. [Dictamum genitrix Cretæa capit ab Ida] Et antiquis exemplaribus hic verius ita legitur, Ipsa manu genitrix Dictæa carpsit ab Ida. [Labris splendentibus amnem] In libris antiquis legere est, Labris pendētib[us] [Sparsitq. salubris] antiqui lib. Spargit, legunt. Stetit imo vulnere sanguis] In Rom. lib. Immo in vulnere, habetur. [Accedit in hostem:] Legitur etiam hostes. [Et magna inter præmia ducet] In libris veteribus, Magna inter prælia, legitur. [Cum matura adoleuerit ætas] In antiquis exemplaribus legere est, Maturo [Hæc vbi dicta dedit, portis sese contulit, altis] [Mediceus liber, & plures alij, nō, Altis, sed, Ingens, legunt. [Vidit ab aduerso venientes aggere Turnus] In Romano libro, & in alijs, Agmine, legitur, [Ipse neque aduersos, dignatur sternere morti, Ne pede cōgressos, nec equo, nec tela ferentes Insequitur, solū densa in caligine Turnum] Romanus liber, & Oblongus legunt, Auersos. Quodque insequitur, Nec pede congressos æquo. Quod vero legitur, Densa in caligine. In Romano libro. Densū est virile genere contra grammaticorum præceptionem [Hoc concussa metu mentē Iuturna virago] In Oblongo lib. Hinc, legitur. [Rapidoque volans obit omnia curru.] In antiquis aliquot lib. Cursu, scriptum est, [Iamque hic germanum, iamque hic ostendit ouantem:] Hoc loco in Romano libro, legitur, Ostendat. Et disiecta per agmina magna Voce, vocat In Mediceo, & aliquot alijs libris. non. Magna, sed Longa, scriptum est. Multa Iopē, & læsi testatus fœderis aras] In antiquis ferē omnibus, Testatur, legere est. In Mediceo vltimus apex abrasus, & nota, quæ, Testatus legat, appōita, [Tāton' placuit concurrere motu] In veteribus libris, &, Tanton' &, Tanto, habetur. Sed enim, Tanton' notatur à grammaticis. neque temere agnoscitur à Seruio. [Haud multa moratus. Excipit] In Mediceo, & aliquot alijs veteribus, Morantem, legitur. vt vno eum vulnere confectum ostendat. [Crudo Tranladigit costas, & crates pectoris ense] In Mediceo, in Romano, & antiquis omnibus libris quotquot habui, Crudum Tranladigit costas, & crates

res pectoris ensem sumptum obseruau. quod etiam Seruius agnoscit. Ex hoc vero superiore lectionem communire possis, ubi de Turno legitur. Crudum per costas exigit ensem. Nam, Durum, in aliquot lib. legi dicebamus. [Nomen Echionum]

In antiquit plerique lib. legas, Nomine Enchionum, Quam lectionem improbat Seru, neq; Donato Assentitur, qd Onyie nomen, vel patronymicum, vel getile putat, & Echionium proprium.

Arentem in siluam] Pro aridam. [Dant sonitum spumosi amnes] Bellum semper incendio, & fluminib; cōparat. Sic in ij. In segetem veluti cuius flamma furentibus austris. Incidit, aut rapidus montano a flumine torrens [Nescia vinci] Horat. Pelidæ stomachū cedere nescit. [Murrani hic atavos, & aurum antiqua sonantem Nomina.] Hoc ē cuius maiores Murrani sunt dicti, & reges fuerūt: vt, Per regesq. actū genus oē Latinos. Scimus. n. solere plerunq; fieri. vt primi regis, reliquū nomen eius possideat, vt apud Romanos Augusti vocantur, apud Albanos Silvii, apud Persas Arsacidae, apud Aegyptios Ptolemei, apud Athenienses Cecropidae. Vnde superfluum est quod ait Donatus debere nos accipere interpretū esse. Murrani dum atavos, & atavos Turni cōmemorat, & effert laudib; maximis. [Per regesq; actum genus oē Latinos] Horat. Et nepotū per memores genus omne factos. de Lamio. [Nec domini memorum proculcat equorū] Dñi immemorum. [Dextera nec tua te Graium fortissime Creteu Eripuit Turno, nec di; texere Cupentum] Ita Aeneam comparat Turno, vt eū superiorem esse significet. Nā quem Turnus interemit, fortitudo sua liberare non potuit, ei vero quē occidit Aeneas, ne sua quidem numina prodesse poterunt, sane sciendum Cupentum, Sabinorum lingua sacerdotem vocari. [Late terram consternere] aliud ex alio ostenditur. Nam per hoc corporis exprimitur magnitudo; vt, Stabant trecenti nudi in praesepibus altis. [Euerfor Achilles] Separat Achillem a Graecis, vt, Reliquias Danaum, atque immittis Achilli. [Mortis metæ,] idest mors quæ meta est, & finis, nam metam, finem vitæ dicimus, non mortis. Sciendum tamen, hoc ita de Homero esse translaturum, qui ait, Θάνατον τελευτην, hoc est finis mortis, nam in ipsa morte finis est. [Lyrnessi domus alta] Lyrnea ciuitas est Phrygiæ. Vnde fuit Briseis, & per transitum docet neminem posse statuta vitare. [Conuersæ acies] in bellum coactæ. [Pro se quisque viri] Pro qualitate virium suarum, sic in quinto; Pro se quisque viri, & depromunt tela pharetris. [Summa nituntur opum vi] Hemestichium Ennianum.

Ac veluti immissi diuersis, &c.] Ostendit reliquā Aeneas, Turniq. stragem de qua nihil quidem hñ Donat. Ordo autē est, Ac veluti ignes immissi diuersis partib; i. aduersis locis in siluā arentem. aridam, & in virgulta sonantia, lauro. i. frondibus, aut foliis lauri, supp. ruunt quinque populatus. i. deuastans, aut comburens suum iter. i. viam suā, hoc est quidquid offendit. Aut veluti vbi omnes spumosis de cursu rapido. i. ppter decursū rapidū, aut in decursu rapido. i. de montibus altis, dant sonitum. i. ingentem. & currunt in æquora. i. in cāpos planos in maria (sed potius, quia de montibus dicit. in cāpos intelligam) quisque, i. vterque amnium supple currit, populatus. i. deuastans, & secum trahens suum iter, i. quidquid in itinere, hoc est via sua offendit, ambos Aeneas, scilicet & Turnus ruunt, idest incurfant per prælia, non segnius, i. non tar-

*Ac veluti immissi diuersis partibus ignes
Arentem in siluam, & virgulta sonantia lauro:
Aut vbi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt,
Quisque suum populatur iter; non segnius ambo
Aeneas, Turnusque ruunt in prælia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus: rumpuntur nescia vinci
Pectora: nunc totis in vulnere viribus itur.
Murrani hic, atavos, & aurum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo, atque ingentis turbine saxi
Excudit, effunditque solo. hunc lora, & iuga subter
Prouoluere rotæ; crebro super vngula pulsu
Incita, nec domini memorum proculcat equorum.
Ille ruenti Ilo, animisque immanè frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te Graium fortissime Creteu
Eripuit Turno: nec di texere Cupentum,
Aenea veniente, sui dedit obuia ferro
Pectora: nec misero clypei mora profuit aerei.
Te quoque Laurentes viderunt Aeole campi
Oppetere, & late terram consternere tergo.
Occidit, Argiue quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum euerfor Achilles.
Hic tibi mortis erant metæ: domus alta sub Ida,
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulchrum.
Totæ adeo conuersæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mnestheus, acerque Sereestus,
Et Messapus equum domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Euandrique Arcadis alæ,
Pro se quisque viri, summa nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt.*

i. Graiorum, hoc est Grecorū tua dextera eripuit te Turno (Fuit ergo Arcas, minus autē est quod sua dextera. i. propria virtute a Turno se defendere non potuit quam quod di; propitii, & fauentes non texerunt Cupentū ab Aenea, vnde sequitur) nec dii sui. i. fauentes texerunt. i. protexerunt Cupentū. i. qui sacerdos interpretatur Aenea veniente. i. imperū in eū faciente, ipse supp. Cupentus dedit pectora obuia ferro. i. mucroni ferreo, nec mora clypei aeris, pro aerei, aut nec mora aeris, i. facta per æs, clypei. i. qd erat in clypeo, profuit misero. i. Cupento, O Aeola capi Laurentes viderunt. i. videre oculos habuissent potuissent, quoque, i. et te oppetere. i. fortiter cadere terram petendo, & viderunt te consternere terrā tergo. i. tuo. late. i. in latū, quia lato. tergo. tu inq. Aeole occidis. i. occumbis, & in mortē cadis, quæ phalanges argiue. i. acies instruetæ Argiuorū non potuere sternere, nec Achilles euerfor regnorū Priami, sup. potuit sternere, Metæ mortis. i. quas mors vitæ affert, erat tibi. i. cōstitutæ hic. i. in cāpis Laurentibus domus alta. i. inclyti natales, aut clara progenies, & origo erat, supple tibi sub Ida. i. Phrygiæ, domus, inquit alta, sup. erat tibi Lyrnessi. i. in illa ciuitate Phrygiæ sepulchrum supple ē tibi in solo Laurente, i. campo Latino. Totæ acies conuersæ sunt adeo i. omnino. i. coactæ sunt in præliū, ita vt cōtra se mutuo starent omnes, & omnes Latini, & omnes Dardanidæ, scilicet Mnestheus, & Sereestus acer qui sunt Dardanidæ, & Messapus domitor equum, pro equorum qui Italus erat, & Asylas qui etiam Italus, & phalanx Tuscorum, i. Tyrrhenorum, & alæ, i. leues armaturæ, & seu velites Euandri Arcadis, quos cum Pallante miserat, ii supple viri nituntur summa vi, opum. i. facultatum suarum, quisque sup. nititur pro se, & nec mora nec requies

dius, sed æque impetuose vt illi ignes in siluam aridā missi, & illi amnes in æquora decurrentes. Ita fluctuat intus. i. in præcordijs, nunc, nunc. i. maxime nunc, & pectora. i. ambob; nescia vinci rumpuntur. i. frigore, & sæuitia, & itur. i. ambob; nunc totis viribus in vulnere, hic. i. alter eorū. i. Aeneas excutit. i. ex curru, Murrani regē illum Latinorū quorūdā sonantem atavos, & antiqua nomina atavorum. i. habentē nomen suorū maiorū, qui omnes Murrani appellati erāt, & sonantē omne genus. actum. i. traductum per reges Latinos excutit dicit præcipitem. i. præcipitatum scopulo. i. fragmento rupis, atque ingenti turbine saxi. i. saxo ingenti turbine impulsio, & effundit supp. ipsum solo. i. in solum, hoc est terram rotæ prouoluere. i. prouoluerunt hunc. i. Murrani excussum, subter lora. i. equorū, & iuga nec. i. nō & vngula equorum non memorū. i. oblitorū dñi (Accipitur. n. nō in dictio ne. nec) incita. i. incitata, crebro pulsu super. i. insuper, aut super hūc proculcat, supp. eū. Ille. i. Turnus occurrit Hilon Troiano illi ruenti. i. præcipitanter currenti, & fremeti animis immane. i. immaniter, & torquet telum ad tempora aurata, galea tecta hasta stetit olli. i. tunc illi crebro fixo, idest trans fixo per galeā, idest per medium galeæ traiecto telo. Necō Creteu fortissime Graiū

requies sup. fuit quia tendunt. i. contendunt certamine vasto. i. omnia vastante aut amplo.

AENEAS, Turnusque ruunt per praelia] In libris aliquot antiquis, Ruunt in praelia, legitur. [Ingentis turbine saxi] In Ro. ingenti, sed magis placet, Ingenti saxi. [Ruenti Hilo] In antiquis lib. Hylo per y, scriptum est. [Fixo sterit hasta cerebro] Quidam libri antiqui, Fixa sterit hasta, legunt. [Gratum

fortissime Creteu] Vetera quaedam exemplaria Rheteu, scribunt plura Creteu. [Nec Dij texere Cupentum] Antiqua omnia exemplaria, Cupem cum, legunt, Est &, Di, unico. i. de quo saepe dictum] Clypei mora profuit arei] Antiqua omnia exemplaria quae volumus, Aeris, legunt. [Euandrique Arcadis ala] In antiquis omnibus exemplaribus, Arcades, scriptum obseruatur, quod minime displicet.

Sfrv.

MEntem Aeneae genitrix pulcherrima misit] Consilium: ut, Qua facere id possis, nostram nunc accipe mentem. Et pulcherrima perpetuum est epitheton, nec ad negotium pertinens. Sanè bona usus est æconomia, ut diceret instinctu numinis profectum esse Aeneam ad ciuitatis excidium. Nam incongruum fuerat occupatum bello per se tale cepisse consilium [Vrbique aduerteret agmen] Contra urbem. [Acies circumtulit] Oculorum. i. & bona occasione. [Immunem tanti belli] sine officio dimicandi. Nam immunis est qui nihil pstat, quasi sine muneribus siue munijs. [Impune quietam] quæ [specialiter debuit] penas luere propter fœdus abruptum. [Pugnae accendit maioris imago] [Subaudis eum. [Nec scuta, aut spicula densi] Deponunt] Ex eo quod non est factum, quod fieri solet indicauit: ut supra, Defigunt telluri hastas, & scuta reclinant [Esto] Sit, [Iuppiter hac stat] Pro nobis religio est, quam læserunt Rutuli ruptis fœderibus. Nouimus autem inter fuisse fœderi, ut deos alios, & Iouis imaginem sceptri præsentia redditam. [Neu quis ob imperium subitum mihi segnior ito] Tertia persona est ito. i. eat: & hortatur eos ut ita in bellum eant, quasi res fuerit ante disposita. Nam hoc dicit, Repentinum imperium nullam nobis afferat moram. Vnde est paulo post, Scalæ improviso, subitusque apparuit ignis] Causam belli] Quia illic erat Launina.] Hoc caput ò ciues] Ut, O Latio caput horum, & causa malorum. i. principium [Fœdusque reposcite flammis] Grauitate sermonum declamatio ni pondus imposuit. Nam hoc dicit, Flammam fœderis urbis innouemus incendio. nam reposcere, est reuocare, innouare. [Discurrunt alij ad portas, primosque trucidant] Subaudis. [Improviso] [Et hæc simul pronuntianda sunt, ut simul facta videantur, quo vehemens vis bellica possit agnosci. [Inter primos, inter duces, inter principes. [Hæc altera fœdera rumpi] Bis rumpi fœdera, bis hostes Italos fieri, bis se in prælia seu a cõpelli. Nā varie eandem rem iterat. Bis autem fœdera facta sunt, semel per Ilioneum, & paulo ante propter singulare certamen. Referare iubent] i. volunt, ut Terentius, Iubeo Cremerem saluare. [Trahunt in mentia regem] Trahere volunt. Nā voluntas animi est non facti. Trahunt autem. i. ut possit imminere videre discrimen Donatus dicit trahunt in mentia, p dilacerant in mentibus rumoribus suis. [Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor] Pene omnia cõparationis istius verba ad supradictum pertinent bellum. Nam ita apes inclusæ sunt, ut homines qui obsidentur. Ita ciuitatem, rimetium latebras dicimus, sicut apium sunt aluearia. Itē pastor ut rex, & reuera pastor & ductor

Hic mentem Aeneae genitrix pulcherrima misit, Iret ut ad muros, vrbique aduerteret agmen Ocyus, & subita turbare clade Latinos. Ille, ut vestigans diuersa per agmina Turnum, Huc, atque huc acies circumtulit, aspicit urbem Immunem tanti belli, atque impune quietam. Continuo pugnae accendit maioris imago: Mnesthea, Segestumque vocat, fortemque Sereestum Ductores, tumulumque capit: quo cetera Teucrum Concurrit legio: nec scuta, aut spicula densi Deponunt: celso medius stans aggere fatur. Aen. Nequa meis esto dictis mora: Iupiter hac stat: Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito, Urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini, Nifrenum accipere, & victi parere fatentur, Eruam, & aqua solo fumantia culmina ponam. Scilicet expectem libeat dum praelia Turno Nostra pati? rursusque velit concurrere victor? Hoc caput ò ciues, hæc belli summa nefandi. Ferte faces propere, fœdusque reposcite flammis. Poc. Dixerat, atque animis pariter certantibus omnes Dant cuneum, densaque ad muros more feruntur, Scalæ improviso, subitusque apparuit ignis, Discurrunt alij ad portas, primosque trucidant, Ferrum alij torquent, & obumbrant æthera telis. Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit Aeneas, magnaue incusat voce Latinum: Testaturque deos, iterum se ad prælia cogi: Bis iam Italos hostes, hæc altera fœdera rumpi. Exoritur trepidos inter discordia ciues: Urbem alij referare iubent & pandere portas Dardanij ipsique trahunt in mœnia regem. Arma ferunt alij, & pergunt defendere muros. Inclusas ut cum latebroso in pumice pastor Vestigauit apes, fumoque impleuit amaro. Ille intus trepide rerum per cerea castra Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras, Voluitur ater odor testis: tum murmure ceco Intus saxa sonant: vacuas it fumus ad auras:

exercitus, ut Homerus πονέ-
va λαών Pumicem autem iste
masculino genere posuit, &
hunc sequimur: licet Catullus
dixerit feminino. [Fumo ama-
ro] Quod elicit lacrymas.]
Trepida rerum] Nescientes
quid agant, ignaræ auxiliij.
[Ater odor] [Noue. nam in odo-
ri quis color est? Sed hoc di-
cit odor ater, fumi. Ater odor
i. pessimus; ut, Fumoque imple-
uit amaro.]

Hic mentem. &c.] Docet
quomodo instinctu Veneris
Aeneas ubi vidit sibi negatam
copiam pugnandi cum Turno
applicuit animum ad expu-
gnandam urbem, de qua re nihil
est Don. Ordo est. Genitrix
pulcherrima. i. Venus, misit
hic. i. in hoc rerum statu Ae-
neae; mentem. i. consilium, &
animum, ut iret ad muros, &
aduerteret. i. appelleret agmen
urbis. i. ad urbem? ocyus i. cele-
rius, aut subito valde, & turba-
ret Latinos clade subita. i. ex
improviso de repente orta. Il-
le. i. Aeneas, ut i. postquam, cir-
cuntulit acies. i. acumen oculo-
rum huc atque huc. i. in diuer-
sas partes, vestigans. i. inquires
Turnum per diuersa agmina:
ipse aspicit urbem immunem
tanti belli; atque quietam im-
pune. i. sine pena ac punitio-
ne, aut ubique, quia quod im-
pune sit ubique fieri potest, ima-
go. i. species maioris pugnae, ac-
cendit, i. inflammari continuo,
sup. ipse, & vocat. i. ad se, Mne-
sthea, Segestum, & Sereestum
forte ductores exercitus, &
capit tumulum. i. colliculum, aut
locum editiorem, seu altiore,
quo. i. ad quem, cetera legio
Teucrum pro Teucrorum, ac-
currit nec ipsi densi. i. quaquā
densi, & stipati deponunt scu-
ra, aut spicula: & sup. Aeneas
stans medius in aggere. i. colli-
culo celso, fatur, sup. sic dicens. Ne qua mora esto. i. impero,
ne aliqua mora futura sit meis dictis. i. edictis, & imperiis.
Iupiter stat hac. i. parte nostra. i. fauet nobis, quia illi fœdera
ruperunt. Neu. i. neue quis ito. i. eat mihi. (vacat mihi) aut in
detrimentum meum. segnior. i. tardior, ob inceptum subitum. i. quia
id quod cõcepi, & incepturus sum, subito ortum sit, Ego eruam ho-
die urbem, appositorie causam belli & ipsa regna Latini, ni i. nisi
f. urbani, aut ciues fateantur accipere frenum, & p. parere impe-
riis sicut equus freno cõstrictus paret, & equo ponam culmina
fumantia. i. domorum sumitates, & fumaria aqua. i. æqualia, &
eq; planat, solo. i. ut solū ē. Scilicet. i. scire licet, h. e. quasi vero
expectem. i. expectare debeam donec libeat Turno pati nostra praelia
& donec ipse victus velit concurrere rursus. s. si heat ciuitatem
incolumem? O ciues, h. e. caput. i. hæc urbs ē principalis causa belli
nefandi, & hæc ē summa. i. principalis ratio belli nefandi, ferte fa-
ces propere. i. pperater, & reposcite. i. innouate fœdus. i. quod factum
ē flammis non aris, sed urbi impositus. Dixerat. s. Aeneas, a quo es
dant

dant tuncum. i. componunt se in cunei formā animis certanti-
bus pariter i. certant in mātū Aeneae molientibus, & oēs ferū-
tur pariter ad muros, mole. i. multitudine, & vi densa, scalae,
sup. apparuerūt improviso. i. ex impuiso, & ignis subitus ap-
paruit urbanis, vnde sūt q̄ intelligant scalas, & ignē a venere
ministrata, p̄ter spē Troianorū, sed verius intelligitur Aeneas
dū aīo obsidendi primū ascenderet scalas attulisse, quas nūc
subito priusq̄ ciues deciperent, ē castris depromiserūt. Alii
Teucrorū discurrent ad portas, sup. ex improviso, & trucidāt
primos. i. quos primos obuios hēnt, alij torquēt ferrū. i. in eos
qui fortē in muris erant, & obumbrāt. i. obscurāt quasi vmbra
aetheri telis. ipse Aeneas, tendit, extendit dextram sub mētia
inter primos. i. scālores, seu inter duces, & princeps & iculat
i. agitat, & exprobat Latinū. i. regē, magna voce, & testat i.
obtestatur deos se cogi. i. cōpelli iterū in prēlia, & Italos, sup.
esse, aut effectos iā bis hostes. violato. i. bis federe, semel in ad-
uentu, & nunc per Iuturnā, & hāc altera. i. secūda federa rū-
pi. i. dissolui. Discordia exoritur inter ciues trepidos. Nā alij
iubēt referare. i. aperire Dardanidis. i. Troianis, urbē, & pan-
dere portas. i. eiūs, & trahunt ipsum. i. Aeneā, & regē. i. vt rex
sit in mētia. Alij ferunt arma. i. cōtra eū, & pergunt defende-

re muros. Vt. i. quemadmodū, cum pastor vestigauit. i. Inquisi-
uit, & inuenit apes inclusas in pumice. i. lapide illo latebroso
. i. cauernofo, & impleuit, sup. latebras aut cauernas, fumo ama-
ro, ille. i. apes, discurrent intus trepidae per castra cerea. i. fauos
suos, aut per cellas cereas, & acuunt. i. prouocāt iras magnis
stridoribus: odor ater, i. teter rei, & fumosa, voluitur tectis. i.
ad tecta, saxa sonant nunc. i. aliqui intus, murmure. i. apū ceco
. i. occulto & fumus it ad auras vacuas, q̄a refundit ex cauer-
nis Aut potius dicam⁹ de vrbe, subaudiēdo sic, vt sit. Sic odor
ater. i. fedus & a re atra procedens, voluitur tectis. i. ad tecta
urbis & saxa sonant nunc intus murmure ceco. i. inustitatione
populi, aut saxa immissa ab oppugnantibus dant incertū cre-
pitum, fumus it ad auras vacuas, vbi. i. non erant aedificia.

VRBEM hodie causā belli] Tres versus in oblongo lib. hoc VARIA
habentur ordine. Vrbē hodie causā belli, regina ipsa Latini, LEET.
Eruam, & equa solo fumantia culmina ponā, Ni frēnū accipe-
re, & victi parere fatentur. Sed. n. magis placet cōditionalis
oratio, Ni frēnū accipere, & dictio parere fatentur. [Ferte fa-
ces propere] Veteres plerique lib. Properi legunt. [Primosq̄
trucidant:] In oblongo lib. Fatigant, legitur quod nō placet.
[Nunc murmure ceco] In antiq. Tum legitur, pro, Nunc.

ETiam fortuna] Calus, nam omnis casus in potē-
tate fortunae est. [Tectis ve-
nientem prospicit hostem]
Aut ē tectis prospicit, aut con-
tra tecta venientē. [Incasti mu-
ros] Inuadi. [Mentem turbata]
Vt, Oculos suffusa. [Et nodam
in formis leti] Alij dicunt, q̄
inedia se interemerit. Sane scie-
dam quia cautum fuerat in
pontificalibus libris, vt quila-
queo vitā finisset, insepultus
abiceretur. Vnde bene ait in
formis leti, quasi mortis infā-
missima. [Flauos Lauinia cri-
nes] Antiqua lectio floros ha-
buit idest florulentos, pul-
chros, & est sermo Ennianus.
[Et roseas laniata genas] Mo-
ris fuerat vt ante rogos huma-
nus sanguis effunderetur vel
captiuorum vel gladiatorum,
quorum si forte copia non
fuisset, laniantes genas suum
effundebant cruorem, vt regis
illa imago restitueretur. Tamē
sciendū cautū lege duodecim
tabularum ne mulieres carpe-
rent faciem, hīs verbis, Mulier
faciem ne carpito. [Hinc to-
tam] De domo regis [Infelix
fama] Rerū infelicitium nū-
cia. [Demittunt mentes] De-
sperant, sicut econtra, Speran-
tes aliquid, erigunt mentes.
[Coniugis attonitus fatis, vr-
bisq̄ ruina] Et priuatis & pu-
blicis luctibus [Immundo pul-
nere] Bene immundo addidit.
Sic in Georg. monitionibus, Et
cinerem immundum iactare
per agros, quia etiam puluis il-
le quo vtuntur puellae, cinis
vocatur. Vnde et ciniflones di-
cti sunt. Horat. Custodes, lecti
caui, ciniflones parafiti. [Bella-
tor] Epitheton peracti tempo-
ris. [Minus successu latus equo-
rū] Infirmitas animi ex equo-
rum etiam tarditate veniebat.
[Attulit hunc illi cecis terrori-
bus aura] [Naurale. n. est, vt a
qua parte ventus fiat, inde cla-
mor audiat.] [Cōmixtum cla-

Accidit hēc fessis etiam fortuna Latinis:

Quae totam luctu concussit funditus urbem.

Regina vt tectis venientem prospicit hostem.

Incendi muros, igneis ad tecta volare;

Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:

Infelix pugna iuuenem in certamine credit

Extinctum, & subito mentem turbata dolore

Se causam clamat, crimenque, caputque malorum:

Multaque per mestum demens effata furorem,

Purpureos moritura manu discindit amictus,

Et nodum informis lethi trabe necit ab alta.

Quam cladem misere postquam acceperē Latinae,

Filia prima manu flauos Lauinia crineis,

Et roseas laniata genas: tum cetera circum

Turba furit: resonant late plangoribus aedes.

Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem

Demittunt menteis: it scissa veste Latinus,

Coniugis attonitus fatis, urbisque ruina,

Caniciem immundo perfusam puluere arpens:

Multaque se incusat, qui non acceperat ante

Dardanium Aeneam, generumq̄ adsciuerit ultro.

Interea extremo bellator in equis Turnus

Palanteis sequitur paucos, iam segnior, atque

Iam minus, atque minus successu latus equorum.

Attulit hunc illi cecis terroribus aura

Commixtum clamorem, arrectasque impulit aureis

Confuse sonus urbis, & illētabile murmur.

Tur. Hei mihi, quid tanto turbantur mētia luctu?

Quis ve ruit tantus diuersa clamor ab vrbe?

Poe. Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.

Atque huic, infatiem soror vt conuersa Methysci

Aurige, currumque, & equos, & loraregebat,

Talibus occurrit dictis: IV. Hac Turne sequamur

Troiūgenas, qua prima viam victoria pandit:

Sunt alij, qui tecta manu defendere possunt.

Ingruit Aeneas Italis; & prēlia miscet;

Et nos seua manu mittamus funera Teucris;

Nec numero inferior, pugne nec honore recedes,

Turnus ad hēc;

O soror, & dudum agnoui, cum prima per artem

Federa turbasti, teque hēc in bella dedisti;

Et nunc nequicquam fallis dea. sed quis Olympo

Demissam tantos voluit te ferre labores?

morem] Ex impugnatione, &
morte reginae. [Arrectas au-
res] ad audiendum sollicitas. Te-
rent. Arrige aures Pamphile.
[Amens] Consilij egens. ne-
scius rei gerenda. [Occurrit
dictis] Orationi eius, verbis ob-
uiam venit. [Prima victoria]
. i. primum [Ne numero infe-
rior pugnae nec honore] Ne
pauciores interimis, nec minor
te quam Aeneam comitabitur
gloria. Nam occisorum multi-
tudo condensat hoc, quod tu
agientes interis. Sane scien-
dum hac omni ratione futur-
nam occurrere quonibus faci-
tis. [Prima per artem federa
turbasti] Prima aut inchoan-
tia, aut tu prima: nam post eius
orationem Tolumnius tela cō-
torfit. [Nam quid ago?] Argu-
mentum a necessario. [Me vo-
ce vocantem] Atqui hoc rus-
quam legimus, sed aut *κατά
τὸ σιωπῶντων* intelligimus, aut
mortis est omen audire quod
non dicitur, videre quod nū-
me occurrit. Sic in quarto.
Hinc exaudiri gemitus, & ver-
ba vocantis Vīla viri [Superat]
Viuit, vt superatue, & veltur
aura? [Ne nostrum dedecus
Vfens Aspiceret] Ac si diceret,
fortasse viueret, nisi ideo vo-
luisset occumbere, ne nos vi-
ctos videret. Teucris potiuntur
corpore, & armis]. i. etiam se-
pultura caret. Nam vt in Home-
ro legimus, de virorum fortū
cadaueribus erat inter hostes
grande certamen. [Dextra nec
Drancis dicta refellam?] i. vir-
tute, nam pro rei officio ip-
sam rem posuit, dextram. i. pro
virtute. [Vsq̄ adeo ne mo-
ri miserum est?] Tacitae que-
stioni occurrit. [Superis auer-
sa voluntas] Quia, vt supra di-
ximus, donēc viuimus, curā
sumis superis, post mortē ad
inferos pertinemus, quibus se
modo cōmendat. [Istius infcia
culpa] Vel fuga, quia fuga
grande crimen est apud virum
 fortem

Virg.

Vu

fortem vel rupti foederis & la-
sa religionis a qua re se dicit
esse alienū propter futura sup-
plicia. [Indignus auorū] Græ-
ca figura est. nā nos indignus
illa re, dicimus, contra Græci,
ἀναξὶς σοφάνου. i. indignus co-
ronæ. [Implorās nomine Tur-
num] Ex multis rebus indicat
perturbationem, quod festi-
nans venit, quod per hostes,
quod vulneratus, quod Turnū
nomine appellat. Nam contu-
melia est nomine superiorem
vocare, sic in Georg. Mater
Cyrene mater, cum prēmif-
set. Et te crudelem nomine
dicit. [Turne in te suprema sa-
lus] Omnia quæ supra Iuturna
dixerat, oratio ista dissoluit.
[Fulminat Aeneas] Exaggera-
tio est. sic paulo post, Horren-
dumque intonat armis, [Mi-
natur, deiecturum acies] Quia
dixerat, Et æqua solo fuman-
ta culmina ponam. [Mussat]
Mōdo dubitat. [Præterea re-
gina] Quia occurrebat, A-
matam pro eius partibus niti.
[Soli pro portis] Contra illud,
Sunt alij qui, tecta manu de-
fendere possint, varia confu-
sus imagine rerum, Multiplici
nuncio. [Et obtutu] vario ste-
tit vultu. Et obtutus ei pro-
prie vultus, quem Græci di-
cunt ὀπίσθας. [Pudor] Pro-
pter illud, Tu currum deserto
in gramine versas. [Infamia]
Quia in hostes ferebatur. [Mix-
to luctu] Propter Amatae co-
gnitam mortem. [Discussæ
vmbra] Postquam mentis ca-
ligo discessit, quod sequentia
inducunt: ut, Et lux reddita
menti est. [Turbidus] Plenus
perturbationis. [Quam edu-
xerat ipse] Quod ei maiorem
creabat dolorem. [Subdiderat-
que rotas] Quo posset trahi ad
ea loca, quibus hostis instabat.
[Quidquid acerbum est mor-
te pati:] Aut quidquid mor-
te acerbum est, placet pati, hoc
est inferna supplicia, quæ vel
potest superbus hostis inferre
sicut de Hectore legimus. Aut
certe positius sit pro compa-
ratiōe, Placet pati, si quid etiā
morte acerbius inuenitur. [Fu-
rere ante furorē] Figura anti-
qua, ut, Seruitutem seruit, Do-
let dolorem. Et est sensus, sine
me furere bellicum furorē. i.
antequam ad eum veniā, ut pu-
gnam mente concipiam, & in-
structus furorē in bella prorū-
pam. [Saxum de vertice præ-
ceps Cum ruit] Comparatio ista
futurum euentum ostendit.
Simul notandum quod sicut
supra in prælio, ita nunc etiam
in comparatione præfertur Æ-
neas. Nam Turnum partim cō-
parat monti, montibus exæ-
quat Aeneam, & est compara-
tio de Homero sumpta.

An fratris miseri lethum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ iam spondet fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos me voce vocantem
Murrānum, quo non superat mihi carior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne nostrum dedecus V fens
Aspiceret: Teucris potiuntur corpore, & armis.
Excindi ne domos (id rebus defuit vnum)
Perpetiar? dextrā nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra videbit?
Usque adeo ne mori miserum est? pos o mihi manes
Este boni: quoniam superis auersa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpa;
Descendam, magnorum haud vnquam indignus auorū.
Poe. Vix ea fatus erat; medios volat ecce per hostes
Vectus equo spumante Sages, aduersa sagitta
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
Sac. Turne in te suprema salus, miserere tuorum:
Fulminat Aeneas armis, summasque minatur
Deiecturum arceis Italum, excidioque daturum:
Iamque faces ad tecta volant; in te ora Latini,
In te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea Regina, tui fidissima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus, & acer Atinas
Sustenant aciem: circum hos vtrinque phalanges
Stant densæ, strictisque seges mucronibus horret
Ferreæ: tu currum deserto in gramine versas.
Poe. Obstupuit varia confusus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito stetit: æstuat ingens
Immo in corde pudor, mistoque infamia luctu,
Et furis agitated amor, & conscia virtus.
Ut primū discussæ vmbre, & lux reddita menti est
Ardentis culorum orbeis ad mœnia torsit
Turbidus, equi rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem flammas inter tabulata volutus
Ad cælum vndabit vortex, turrimque tenebat;
Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, ponteisque instrauerat altos.
Tur. Iam iam fata soror superant, absiste morari:
Quò deus, & quò dura vocat fortuna, sequamur.
Stat conferre manū Aeneæ: stat, quidquid acerbi est,
Morte pati: nec me indecorem germana videbis.
Poe. Dixit, & è currū saltum dedit ocyus aruis:
Perque hostes, per tela ruit, mæstamque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti montis saxum de vertice præceps
Cum ruit quulsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis soluit sublapsa vetustas,
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exultatque solo, siluas, armenta, virosque
Inuoluens secum: disiecta per agmina Turnus,
Sic urbis ruit ad muros, vbi plurima fuso
Sanguine terra madet, stridentque hastilibus auræ:
Significatque manu, & magno simul incipit ore:
Tur. Parcite iam Rutuli, & uos tela inhibete Latini:
Quæcunque est fortuna, mea est: me uerius unum
Pro uobis fœdus luere, & decernere ferro.
Discessere omnes mediū, spatiumque dedere.

Αντιχρὺ μεμαῶς ὁλοσφοκός αἰ-
δὸς τέτρης,
Ὅν τε κατὰ σφαίνην ποταμὸς
χειμάρρους ὥσπιν
Ῥήσας ἀσπίτῳ ὀμβρῶ ἀναιδέως
ἐχίματα πέτρης
Τὴν ἀναδρωτῶν πέτεται
κτυπέειν ἐθὺ π' αὐτοῦ
Τ' ἡλ' ὀδ' ἀσφαλεῶς θείεμ πεδὸν
ὁδὸν ἰκίται
Ἰσοπέδον τό τε, δ' οὐ τι κολίβι
δέτα ἐστυμένος περ.
[Auulsum vento] Proprie, nam
Turnus inuitus ad bellum at-
trahitur. [Mons improbus]
Pars montis. & ἐμφοτικῶς δι-
ctum est. Sic supra, Aut partē
exiguā montis. [Magno actu]
Magno impullu. [Vbi pluri-
ma fuso sanguine terra ma-
det] Hypallage, vbi plurimo
sanguine in alto terra madet.
[Striduntque hastilibus auræ]
Sic Homer. [Tela inhibete] Co-
hibete, & est translatio a nau-
tis. [Me uerius vnum pro vo-
bis] Verius, Iustius, & sensus
hic est, Iustius est me vnum
pro omnibus rupti foederis pe-
nas exoluere.
Accidit hæc fessis, &c.] Asc.
Docet quomodo Amata cum
videret urbem in periculo, la-
queo vitam finiuit, vnde cla-
mor miserabilis subortus est,
quem Turnus accipiens eo pro-
perauit, dehortāte Iuturna sub
forma Metisci aurigæ, quam ta-
men Turnus agnouit, sed audi-
tam orre Amatae eidē non obe-
diuit, vnde quia disperijt Do-
natus. Ordo est. Hæc fortuna. i.
aduersa, quia suspēdium Ama-
tæ reginæ accidit etiā Latinis
fessis, quæ concussit funditus
totā urbē luctu reginæ. i. Ama-
tæ, ut. i. postquam, prospicit ho-
stem venientem tectis. i. ad te-
cta, & muros incendi & ignes
volare ad tecta. i. urbis & acies
Rutulas. i. Rutulorū nusquam
sup. esse, aut apparere aut sta-
re, cōtra. i. ex aduerso, & nulla
agmina Turni, sup. cōtra stare,
ipse infelix, credidit iuuenem
.i. Turnū, & ideo quia iuuenē
contra maturū virum conten-
dere ausum extinctum in cer-
tamine, & ipsa turbata mentē
.i. habēs mentē turbatā subito
dolore clamat se cām, & cri-
men, & caput malorum. i. incō-
mōdorū regni, & ipsa demens
effata. i. elocuta multa per do-
lorē mæstum. i. ex mæstitia or-
tum, discindit manu. i. sua ami-
ctus purpureos. i. vestes rega-
les moritura. i. quia certa erat
mori, & necit ab alta trabe, no-
dum. i. laqueū in nodū contra-
ctum, leti. i. mortis informis. i.
inhonestæ, quia qui laqueo sibi
vitam ademērat insepulti abij-
ciebant propter fœditatē mor-
tis. [Quam cladem. i. calamita-
rem, postquā Latine. i. matres,
miseræ accepere, idest intelle-
xerunt,

serunt, sup. laniata genas furorē feruntur. Nā sequitur Lau-
nia filia. i. eius laniata prima. i. inter primas, aut ante alias cri-
nes. i. capillos flauos, & genas roseas, sup. furit circum. tum. i.
deinde cætera turba. f. Latinarū furit f. circū cadaver extin-
ctæ. Aedes resonant late aureæ, ædes late resonant plangori-
bus, & fama infelix vulgat hic. i. ex his latis ædibus, hoc est re-
gia per totam urbem, demittunt. f. oēs mentes. i. aīos, hoc est
desperant. Latinus attonitus, i. perplexus quasi tonitru per-
cussus, fatis. i. morte cōiugis, & ruina urbis quā. f. imminere
videbat, it veste scissa. i. dissecta turpans. i. sedans: caniciem
perfusam. i. perfundēdo eam puluere immundo, & inculat se
multa. i. multum qui. i. vtpote qui nō acceperit ante. i. priusq̃
cogeretur aut ea mala prouenissent, & asciuerit. i. aduocavit
vltro. i. nondū coactus Aeneā Dardaniū. i. Troianū: generū. i.
vtdāt in generū vel vt sibi gener eēt. Turnus bellator sequit̃
interea in extremo æquore. i. extrema parte cāpi, paucos. i. ho-
stes palantes. i. oberrantes sine ductore, existens iam segnior,
atq. iam minus, atq. minus letus, successu. i. inualido equorū:
quia. f. videbat equos quoq; segnes effectos, & aīos demisisse:
Aura attulit illi. f. Turno clamorē commixtum terroribus cē-
cis. i. incertis, vnde procederent, & sonu. i. urbis confusa &
murmur illelabile. i. nullo mō letificans: impulsit. i. percussit,
& sollicitauit illi aures arrectas. i. quas impulsas arrigebant, vt
melius caperet. Et ait sic, Hei mihi, quid. i. ad quid turbantur
micenia tanto luctu? ve pro vel, quis tantus clamor, ruit ab vr-
be diuersa. i. diuersa parte urbis? ait inquā sic atq; ipse amens
.i. sine mente, & consilio: subsistit. i. manet stans habenis addu-
ctis. i. ad se tractis. Atq; soror. f. Iuturna (vt. i. fm quod ipsa cō-
uersa in faciē. i. effigiem & formā Metiscæ aurigæ, regebat cur-
rus, & equos. f. lora. f. equorū) occurrit huic talib. dictis. Tur-
ne sequamur, persequamur Troiogenas, hæc. i. per hanc viā:
qua victoria pandit. i. aperit monstrat nobis prima. i. primum
viā. Sunt alij, qui possunt defendere tecta. f. urbis manu. f. sua:
Aeneas ingruit. i. irruit Italis. i. in Italos: & miscet prælia mit-
tamus igit̃, & i. ēt nos Teucris. i. in Teucros, manu. f. nostra fu-
nera saua. i. & magna & crudelia Tu recedes. f. sic faciēdo,
nec numero nec honore pugnae inferior. f. Aeneas. i. tot, & cū
tanto honore occiderit, vt Aeneas. Turnus ad hæc. sup. rñdit.
O soror, ego agnouī, & i. etiam dudum. cum. i. qñ, tu turbasti
prima. i. præcipua. fœdera per artem. i. astutiā & subtilitatē
tuā, inducens auguriū lætum & faciē mentita Camertis, co-
hortata es ad præliū ineundum. & cum dedisti te in hæc bel-
la & tu dea. i. quamuis dea fallis nunc ne quidquā. i. in nullo,
sed quis voluit te demissam Olympo. i. celo ferrē tantos labo-
res, an, sup. ideo venisti aut demissa es vt videres letū. i. exitiū
crudele fratris miseri. i. miseratione digni? Quia vero malum
omen admodum, conscientia vitare, affirmat dico dicēs, dico
crudele letum, nā quid ago, vt quæ fortuna spondet iā salutē?
q. d. nulla, quia ipse. i. ego vidi Murrhanū quo alter nō fuerat
mihi clarior, Murrhanū inquam egentē, atq; victum ingenti
vulnere oppetere ante meos oculos, vocantē me voce, i. pro-
pria vocatione, seu appellatione. Vtens, vir ille infelix occidit
.i. interijt, ne aspiceret nostrum dedecus. Teucris potuit cor-
pore & armis. f. eius: perpetiar ne domos excindi. i. urbē capi,
& dirui? Nam id vōi defuit rebus. i. nostris miseris, quo mi-
nus pissent funditus, nec refella. i. redargua & refutabo, deu-
rea. i. viriliter agendo dicta. i. cōiugia Drancis. f. hostis mei ca-
pitalis? q. d. maxime conari debeo. Dabo, sup. ne ego terga &
hæc terra. f. quā defendere & mihi vendicare melior videbit
Turnū fugientē? q. d. non id cōmiserō, ne pro an, an mori est
vsq. adeo. i. in mī miserum, vt. i. malim inhoneste fugere, quā
fortiter mori? q. d. nequaquā. & ideo O vos manes. i. dii infe-
ri, este mihi boni. i. propitij, & fauorabiles, qm voluntas est su-
peris auersa. f. a me. i. non amplius fauent mihi. Ego descendā
ad vos existens aīa sancta, atq. incia. i. nescia & insons, istius
stā turpis culpæ. i. fugæ, existens haud indignus. f. inuentus
vnquā. i. in vllō tpe magnorum auorū, sup. gñe aut noīe, vel
magnorū auorū, pro magnis auis, nisi poeta scripserit, haud
vllō vbi legit haud vnquā. [Vix ea fatus erat] Docet quo nū-
cia ta morte Amate reginæ, Turnus ē curru desiliēs ad muros
ruit, Aeneā si posset inde auersur⁹, qd ēt effecit. vnde cū desit
Donat. Ordo est. Turnus vix erat fatus ea quæ pmissa sunt &
ecce, q. d. pter spem, & expectationē, Sages vir ille vectus. i. q.
vehebat equo volat p medios hostes, saucius ora aduersa. i. ha-
bens ora aduersa saucia, & vulnerata sagitta. f. immissa, & ruit
implorans. i. imploratu vocans, & expectās Turnū nomine. i.
ei us exp̃sso. d. Turne suprema. i. vltima salus, est, sup. in te, mi-

serere tuorū, q̃a Aeneas fulminat. i. in morē fulminis proster-
nit, & sequit armis, & minatur, sup. se deiecturum summas ar-
ces Italum pro Itolorum, & daturū, sup. eas excidio. i. in exci-
dium, & exterminium, & faces volant iam ad tecta. Latini fe-
rūt in te ora, & oculos, & ipse rex Latinus mustat. i. hæsitat
summis loquendo, quos vocet generos, an Teucros, an Rutu-
los, & ad quæ fœdera fleat. i. inclinet sese, an ad ea quæ cū Ae-
nea ferire promisit, an ad tua Præterea ipsa regina. f. Amata,
fidissima tui. i. rei. aut personæ tuæ, occidit sui manu, quia sese
suspendit, & ipsa exterrita fugit lucē. f. vitalē, malens occum-
bere, q̃ hostē tā terribilē videre. Soli Messapus, & Atinas acer
sustentāt aciem pro portis stantes. i. ante portas pro defensio-
ne earū. Phalanges stāt circū hoc dense vtrinque. i. ab vtraque
parte, & seges ferrea. i. pubes armata, horret mucronibus
strictis. i. euaginatīs & tu versas. i. agitas currū in gramine de-
serto. f. ab hostibus. Turnus confusus varia imagine rerum ob-
stupuit, & sterit obtutu tacito. i. cogitabund⁹ vno obtutu ocu-
los tenens nequidq̃ dicens, Ingens pudor æstuat. i. efferuet in
imo corde, & infania, sup. agitata luctu mixto. i. cōmixto, &
amor agitated furijs, & virtus conscia. i. cuius ipse conscius
erat, & sup. æstuat in imo corde, vt primū. i. vbi primū vel cū
primū vmbra. i. tenebra cecitatis, hoc est perturbationes ex-
cēcantes discussæ sunt, & lux. f. rationis est reddita menti, ipse
turbidus. i. adhuc corpore turbat⁹, & cōmotus, tor sit acies ocu-
lorū ardentes ad mentia, & respexit ad magnā urbē rotis. f. in
ter quas sedebat. Autē pro sed, ecce vortex. i. ingēs, cumulus
flamarū & fumi, volutus flammis. i. per flammās inter tabu-
lata. f. turris, quæ quidam solaria vocāt, vndabat. i. vndatum a-
scendebat ad celū, & tenebat. i. occupabat, turrim: turrim di-
cit, sup. eā q̃ ipse. f. Turnus eduxerat trabibus cōpactis: &, sup.
cui subdiderat rotas vt transferri possit, & instruxerat altos
pontes. f. scalas, quibus in ipsā descenderetur, & dixit, o soror
iamā, inquit, fata superant. i. vincunt me, & violenter trahūt
in mortem, absiste. i. desine morari, sequamur quo deus &
quo dura fortuna vocat. Stat. i. placet, & decretū est mihi con-
ferre Aeneæ. i. cū Aeneā manū, & stat pati morte quidquid
est acerbū: neque, & non, & o germana. i. soror tu nō videbis
amplius me inde cōrem, i. expertē decoris, & honoris, sed oro
sine me furere ante. i. prius q̃ moriar hunc furorē. f. quo con-
cepi cū Aeneā congredi. Dixit inq̃ Turnus, & dedit ocyus. i.
celeriter aruis. i. in arua saltū ē curru, & ruit per tela & p ho-
stes, & deserit sororem. f. Iuturnam mæltam, ac rumpit cursu
rapido agmina. f. hostium media, ac veluti cum saxū auulsum
vento ruit præceps de vertice montis, seu cū imber turbidus
proluit. f. ipsum saxū, seu cū vetustas sublapsa. i. quæ clā allap-
sa est annis. f. tacitis, soluit. f. saxum, fertur. f. saxū, magno actū,
i. impetu, in abruptū. i. in præcipitium prius exesum, existens
mons improbus. i. instar montis improbi, quia nulli parcit
quia exultat solo, inuoluens secum, & filuas, & armenta, &
vites, id est quidquid offendit, sic Turnus ruit ad muros urbis
per agmina dissecta, sup. per eam partem vbi terra madet plu-
rima, i. plurimum sanguine fuso, & vbi auræ stident, hastili-
bus. f. missis, & significat manu. f. indicium figendi, & incipit si-
mul magno. i. magniloquo ore. O Rutuli parcite iā, & vos La-
tini inhibete. i. continete thecis suis tela quæcunque fortuna
est. f. reliqua, ea, sup. mea est, verius. iustius, & æquius est me
vnū. f. solum luere. i. persolvere, aut purgare pro vobis fœdus
.i. violationem fœderis, & discernere pro vobis ferro i. armis
f. cum Aeneā omnes medijs. i. qui prius erant in medio disces-
sere, & dedere spatium. f. Turno, vt cum Aeneā dimiceret.

R. GINA vt tectis venientem prospicit hostem] In Oblon-
go libro, & in aliquor alijs, conspicit, habetur. Sed. n. Prospi-
cit, Seruius admittit, & vetera pleraq; exemplaria cōsentunt.
[Incendi muros] Libri oīno aliqui veteres. Incendi, legunt.
Sed. n. Oblongus, Mediceus, atque alij perueteres lib. Incessi,
legendū ostendunt. Quod Seruius admittit, dū exponit, Inua-
di, Romanus ambitus est vnus mutatione literæ. [Pugna iu-
uenem in certamine credit, Extinctum] Romanus lib. Acerta
mine, legit. sed melius est, In. quædā vetera exemplaria, Iuue-
nē certamine. legunt, absque A, & absque, In. [Multaque per-
mestum gemens effata furorem] In Oblongo libro, Dolorem
est, quod non æque placet, neque quidam, quod Affata, vel
Adfata, in nonnullis habetur. [Flauos Lauinia crines] Miror
cum Seruius afferat. Floreos, antiquam esse lectionem. eam à,
posterioribus nō admissam. [Resonat late plangoribus ædes]
In Oblongo libro, Clangoribus, legitur. quod non place. Id
enim tubarū est. In Med. aut nō Clamoribus, sed Plangoribus,

omnino melius. [Multaq; se incurſat] In Rom. lib. deſiderant hi duo verſus, Multaq; ſe incurſat, qui non acceperit ante Dar-
danium Aeneam, generumq; aſciuerit vrbi. Nempe, quia in
vndecimo idem habentur. [Currusq; & equos] In antiq. lib.
Currū ſingulari numero, legitur. [Qui teſta manu defendere
poſſunt] In antiq. pleriq; libris, Poſſint, habetur. Quā ſeſe ad
foedera ſpectat] In oblongo lib. Mittat, legitur pro dimittat. ve-
rū non æque placet. [Acer Atinas] In aliquot antiq. lib. Aſy-
las, legitur, ſed & ſuperius, Acer Atinas, habetur. [Pontesque

extraxerat alios] In antiq. aliquot libris, Inſtrauerat, legitur.
quod magis propriū eſt. Mediceus tamen, Inſtruxerat, habet.
[Stat quidquid acerbum eſt, Morte pati] Acerbum quidē Ser-
uius agnoſcere videtur, ſed in his antiq. exemplaribus nunc,
Acerbi: nunc, Acerbum eſt, legitur. [Magno mons improbus
ictu] In aliquot antiq. lib. Actū, habetur, & agnoſcitur à Ser-
uio. Sed in Oblongo, in Mediceo, & in Porcio, Ictu, legitur,
quod non diſplicet. Stridentque haſtilibus auræ] In antiquis
aliquot libris, ſtridunt legitur.

BRV.

Quantus Athon] Hæc eſt
vera lectio. Nam ſi Athos
legeris os breuis eſt, & verſus
non ſtat. Athon autē dici accu-
ſatiuus indicat, nam hunc A-
thona facit, ſicut Apollon A-
pollona. Quod autem Herodo-
tus hunc Athon, & hunc Apol-
lon dicit, Atticæ declinationis
eſt. Athon autē mons eſt Thra-
ciæ adiacens circa Lemnon in-
ſulam, [Niuali Vertice ſe attol-
lens pater] Appenninus mons
Italix, de hoc Luc. Nulloque a
vertice tellus Altiſ intumuit,
propiorque acceſſit olympo.
[Troes. & oēs] Græce declina-
uit, vnde breuis eſt es, ſic ſu-
pra, Troes agunt. [Armaq; de-
poſuere] Vel ſpectaturi, vel feſ-
ſi. [Inter ſe coiſſe viros, & cer-
nere ferro] Vera & antiqua hæc
eſt lectio. Nam Ennii ſecutus
eſt qui ait, Olli cernebant ma-
gnis de rebus agentes. Poſteri-
tas cepit legere, & decernere
ferro ſecundum quam lectio-
nem Synalepha opus eſt, exclu-
ſo os, vt ſit Vir & decernere
ferro. [Fors & virtus miſcent
in vnū] Caſus in Turno, virtus
in Aenea. Nam in bello etiam
caſus plurimum valet. Cicero
in Miloniana, Adde caſus, adde
incertos exitus. Martemque
cōem. [Ac veluti ingenti Sylā.
ſummove Taburno] Sylā mons
eſt ſilvæ Lucaniæ, Taburnus
mons Campaniæ. Salluſt. de fu-
gitiuis, In Sylā Sylā fuerunt.
Vnde peſſime quidam Sylā le-
gunt, quia proprium appellatiuo non poteſt iungi, & æuari
vnde bene proprium iūxit. [Pauidi ceſſere magiſtri] Proprie
magiſtri ſunt militum, paſtores pecorum. Sed reciproca ſunt
inter ſe iſtæ translationes. Nam ductor militum, paſtor vo-
catur: vt diximus ſupra & magiſtros pecorum dicimus. Ci-
cero, Quem magiſtrum pecoris eſſe dicebat. [Muſſantq; iu-
uence] Dubitant, ſicut, Muſſat rex ipſe Latinus. [Iuppiter ip-
ſe duas æquato examine lances] aut poetice dictum eſt, & ra-
tione caret, nam Iuppiter ignorare nihil poterat, aut certe
illud quærit qui de Turno, & Aenea mortis afferat cauſam.
Nam dicunt philoſophi mortem ad eum minime pertinere.
Nam bona tantum præſtat, nec ad eum quæ mala ſunt perti-
nent. Tamen ſciendum locum hunc à Virgilio ita eſſe tranſ-
latum, vt in Homero lectum eſt.

Καὶ τὸ δὲ δὴ τρύχῃ πατὴρ ἐτίτῃ εἰς τὰ λαντα

Εἰ δὲ τίθῃ δὴ οὐκ ἔρεται νύλῃς θανάτοιο,

Τὴν μὲν ἀχιλλῆος τὴν δὲ ἐκτορὶς ἱππὶ δάμοιο.

Εἴ κε δὲ μετὰ λαβὼν, ῥεπε δὲ ἐκτορὶς αἰσὶ μὲν ἢ μαρ.

Ἄ τε το δὲ αἰσὶ αἰδαο, λίπε δὲ ἐφ' ὀβὸς ἀπὸ πολλων.

[Examine] Examen proprie eſt ſilum quo trutinā regitur,
[Damnet labor] Liberet: vt, Dānabis tu quoq; votis. [Vergat
pondere letum] Bene vergat, nā morientes inferos petunt.

Asc.

At pater Aeneas] Recitat congreſſum Turni, & Aeneæ in
quo Turnus gladio effracto in fugā verſus eſt, ſed nō effugit
penitus vt ſequentia docebūt, Cū vero Donatus deſit. Ordo
ē. At. i. ſed, Aeneas pater. i. vir paterna veneratiōe p p pietatē,

*At pater Aeneas, audito nomine Turni,
Deſerit & muros, & ſummas deſerit arces:
Præcipitatque moras omnes, opera omnia rumpit
Letitia exultans, horrendumque intonat armis
Quantus Athon, aut quantus Eryx, aut ipſe coruſcis
Cum fremit ilicibus quantus, gaudetque niuali
Vertice ſe attollens pater Appenninus ad auras.
Iam vero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Conuertere oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulſabant ariete muros:
Armaq; depoſuere humeris, ſtupet ipſe Latinus,
Ingentes genitos diuerſis partibus orbis
Inter ſe coiſſe viros, & cernere ferro.
Atque illi, vt vacuo patuerunt æquore campi,
Procuru rapido coniectis eminus haſtis,
Inuadunt Martem clypeis, atque ære ſonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros enſibus ictus
Congeminant, fors & virtus miſcentur in vnū.
Ac veluti ingenti Sylā, ſummove Taburno
Cum duo conuerſis inimica in prælia tauri
Frontibus incurrunt, pauidi ceſſere magiſtri,
Stat pecus omne metu mutum, muſſantq; iuence;
Quis pecori imperitet, quem tota armenta ſequantur;
Illi inter ſeſe multa vi vulnera miſcent,
Cornuæque obnixa inſigunt, & ſanguine largo
Colla, armosq; lauant: gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Aeneas, & Daunus heros
Concurrunt clypeis: ingens fragor æthera complet.
Iuppiter ipſe duas æquato examine lances
Sūſtinet, & fata imponit diuerſa duorum.
Quem damnet labor, & quo vergat pondere letum.*

videlicet Latini quoq; .i. & qui videlicet Troes, & Hetruſci, pul-
ſabant muros imos. i. euertere ē fundamētis conabant muros
ariete itali inſtro, & machina bellica in mortem arietis fron-
te ferienti, & depoſuere arma humeris, vt qui ius, & officiū
bellandi ad duces ſuos referrent. Ipſe Latinus. ſ. rex, & cuius
maxime intererat, ſtupet viros ingentes .i. ſine exemplo ma-
gnos quaſi extra conſuetū genus hoīum genitos diuerſis par-
tibus orbis, quia Turnū in Europa, & Aeneam in Aſia coiſſe
inter ſe cernere. i. decernere ferro. i. armis. Atq; illi. ſ. viri, Tur-
nus & Aeneas, vt. i. poſtquā, campi. i. loci capaces patuere, æ-
quore. i. in æquo ſpatio vacuum. ſ. hominibus inuadunt. i. au-
ſpicantur, & ineunt Martē. i. pugnam virilem, pro curſu. i. cur-
ſu longe incepto, rapido. i. feſtino, & hoc haſtis cōiectis emi-
nus. i. de longe manibus, inuadunt dico clypeis, atq; ære ſo-
noro. i. cū ſonoritate clypei atq. cæterorū armorū, Tellus dat
gemitū. ſ. ex ſonitu armorū, & pro curſu pedum. Tum, i. de-
inde poſtq̄ congreſſi ſunt ipſi congeminant enſibus crebros
ictus, fors. i. alea, & dubius exitus belli, & virtus. ſ. militaris
miſcentur in vnū. i. quidquid fortuna aut virtus poterat im-
partitū eſt pugnæ. Ac veluti cū duo tauri incurrunt. i. in cur-
ſu ineunt inimica prælia frontib. conuerſis. i. cōtra ſe inuicē
verſis, ſup. in Sylā monte illo Lucaniæ, ve pro vel, in Tabur-
no mōte illo Cāpaniæ, ſummo. i. altiffimo, aut in altiffima eius
parte, vbi planiciem habet, tunc, ſup. magiſtri, ſcilicet pecoris
pauidi, ceſſere, & omne pecus. ſ. reliquum, i. totum armentū,
ſtat mutū. i. tacitum, & ſtupēfactum metu. i. præ horrore tāti
certa.

certaminis, & iuuenta miffant. i. dubitant tacite immurmurantes, quis. i. vter illorum imperitet. i. prædominetur pecori, & quem. f. virum illorum tota armenta fequantur illi. f. tauri concertantes miffent inter fe fe vulnera. i. mixtim inferunt vulnera multa vi, & ipfi obnixi. i. obtinentes. infigunt cornua, & lauant colla, & armos. i. humeros largo fanguine, & omne nemo remugit. i. reboat aut refonat gemitu. f. ipforum, haud. i. non aliter, hoc eft confimiliter, Æneas, Tros. i. Troianus. a Troe ortus, & heros Daunius. i. Dauni filius Turnus concurrunt clypeis, & fragor ingens complet æthera. i. Iupiter ipfe. f. faorum conditor, fuffentat duas lances. f. libre aut trutinæ examine. i. hafta aut virga, feu lingua, qua de pondere difcernitur, æquato. i. æquali diftantia tento. i. diu facit ambiguum, vter victurus fit, & imponit. f. trutinæ æquali, diuerfa fata amborum, quia alter victurus, alter vincendus erat, fuffinet dico lances. i. dubium facit, quem. i. vtrum eorum labor. i. connixus, & ftudium damnet. i. liberet, fecundum Seruium. Sed illud damnabis tu quoque votis fignificat obnoxium facies, vnde dici poffet, quem labor. i. penuria mortalitatis, & periculum bellandi, damnet. f. ad mortem, & quo pondere. i. qua vi & violentia letum. i. mors, vergat. i. ad exitum tendat, & premar laborantem.

QUANTVS Athos, aut quantus Eryx] In antiquis Athon,

legitur. Inter fe coiiffe viros, & decernere ferro, Ser. quidem, quedam, Cernere, contendit ex Ennio legendum. Et Sen. lib. 7. epilt. i. in eadem eft opinione, dum dicit. Nec te longe differa. quedam fimplicia in vfu non erant, ficuti, Cernere ferro, inter fe dicebant. Idem Virg. hoc pbabit tibi. Inter fe coiiffe viros & cernere ferro. quod nunc decernere dicimus. Verum contra hos itat codicum pene omnium veterum auctoritas, in quibus legitur, Et decernere. In quodam tamen perueteri deeft, & ita. n. legitur. Coiiffe viros, decernere ferro. [Coniectis. eminus haftis] In Rom. lib. Coniectis, eft. fed in emendate, melius enim. Coniectis. Ac veluti ingenti Sylva] Peruetus liber, Sylo, legit. Romanus, Sylva, quam lectionem Seruius improbat, reliqua exemplaria recte, Sylva, qui Brutiorum mons hodieq; nomen retinet. [Quis pecori imperiret Romanus liber cum altero perueteri, Nemori, legunt, vt, Imperat aruis. In aliquot alijs. Quis nemori imperet, & quem tota armenta fequantur. In Mediceo, Quis pecori imperet, & quem, quæ lectio etiã in Porcio lib. In Vitaliano quoque; & in Delphio, & ipfum, hñ, altera tamen dictione corrupta. [Colla, armosque lauant] In antiq. aliquot exēpl. Lauunt, a lauō, is. [Haud aliter Tros Æneas] Antiq. lib. quotquot habui. Non aliter, legunt. [Ingens fragor æthera cōplet] In oblong. lib. Pulsat, habetur. in alijs Comple-

Trepididi Latini] Atqui ef-
fe debuerunt. Sed nimia
ostenditur Æneæ virtus. Nam
naturale eft, vt focijs timori
fit inferioris audacia. Vnde
nunc Latini terri, sunt, ex eo
quod fuperiorem ferire aufus
eft Turnus. [Vt capulum igno-
tum, dextramque afpexit inermem]
Locus hic totus ad glori-
am Æneæ pertinet. Nam id
agit, ne videatur Turnus armo-
rum vtilitate fuperatus. Vnde
ei redditur gladius quo etiam
cum diuinis armis ab Ænea
poffit extingui. [Patrio mucro-
ne] Eo. f. tempore quo vulne-
ratum vidit Æneam. Sane Pa-
trio, modo paterno fignificat.
Nam Dauni fuerat gladius, vt
eft illud, Ensem quem Dauno
pater ignipotens deus ipfe parē-
ti fecerat. Alias patrium a pa-
tria eft deriuatiuum. [Mortalis
mucro] mortali manu factus
[Vndique enim denfa Teucrici
inclusere corona] Stratagemata
eft. Nam poftquam Turnum fu-
gere, videre Troiani, claufere
loca per quæ euadere poterat.
[Cursum recusant] Retardant
f. genua quæ impediēbant vul-
nus illatum fagitta. Sane perite
facit vt gladio non vtatur Æ-
neas, fed hafta eminus dimicare
contendat, quia impediēte
vulnere nec fequi poterat, nec
in ictum confurgere. Vnde eft,
Hic gladio fidens hic acer &
ardus hafta [Inclusum flumi-
ne] Comparatio Apollonijs. [Pu-
niceæ septum formidine pen-
næ] Lucanus, Clauditorata
metuentis aera pennæ. [Vena-
tor canis] Pro venaticus. Infi-
dijs] Pennarum. f. inftrumentū
quoddam in fune ad terrendas
beftias factum. [Viuidus vm-
ber] Accerrimus Tufcus. Nam
Vmbria pars eft Tufciæ. [Iam
iamque tenet] Ita videtur in-
ueniunt. & hi duo verfus verbum ad verbum funt translati de
Apollonio. [Increpat] Obiurgat, incufat. vt, Æstatem increpi-
tans, fera. [Efflagitat ensem] Cum clamore depofcit. [Terretq;

*Emicat hic, impune putans, & corpore toto
Alte fublatur confurgit Turnus in ensem,
Et ferit. exclamant Troes, trepidique Latini,
Arrectæque amborum acies. at perfidus enfis
Frangitur, in medioque ardentem deferit ictu,
Ni fuga fubfidio fubeat: fugit ocyor Euro,
Vt capulum ignotum dextramque afpexit inermem.
Fama eft, præcipitem, cum prima in prælia iunctos
Confcendebat equos: patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuiſſe Methyſci:
Idque diu, dum terga dabant palanti a Teucrici,
Suffecit. poſtquam arma dei ad Vulcania ventum eſt.
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Diſſiluit: fulua reſplendent fragmina arena
Ergo amens diuerſa fuga petit æquora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbeis.
Vndique enim denſa Teucrici incluſere corona:
Atque hinc vaſta, palus, hinc ardua menia cingunt.
Nec minus Æneas quanquam, tardata ſagitta
Interdum genua impediunt curſumque recusant,
Inſequitur, trepidique pedem pede feruidus vrget.
Incluſum veluti ſi quando in flumine naſtus
Cervum, aut puniceæ ſeptum formidine penna,
Venator curſu canis, & latratibus inſtat:
Ille autem inſidijs & ripa territus alta,
Mille fugit, refugitque vias: at viuidus Vmber
Hæret hians, iam iamque tenet, ſimiliſque tenenti
Increpuit malis, morſuque eluſus inani eſt.
Tum vero exoritur clamor ripeque, lacuſque
Reſponſant circa, & celum tonat omne tumultu.
Ille ſimul fugiens, Rutulos ſimul increpat omnes,
Nomine quemque vocant, notumque efflagitat enſem.
Æneas mortem contra, præſensque minatur
Exitium, ſi quiſquam adeat; terretque trementes,
Excifurum urbem minitans, & ſaucius inſtat.
Quinque orbes explent curſu, totidemque retexunt,
Huc illuc. nec enim leuia aut ludrica petuntur
Præmia: ſed Turni de vita, & ſanguine certant.*

tremantes] Quis. n. faucium
non timeret instantem, cum
eum integer fugeret? [Ludicra
premia] Vilia, digna laudo, hi
verſus de Hom. translati:

Επειὶ οὐ χερσὶν οὐδ' ἐβείην
Ἀρνυσὴν ἀτε ποσσὶν ἀέπτια γί-
νεται ἀνδρῶν,
Ἀλλὰ περὶ ψυχῆς δεινέκτορος
ἰπποδάμοιο.

EMICAT hic, &c.] Docet Asc.
quomodo Turnus quem ubiq;
audacem induxit capta oppor-
tunitate, quæ impune ſperauit,
Æneam poſſe ferire totis uiri-
bus in ipſum conſurrexit vali-
diſſimum ictum daturus, quo
niſi Æneas diuinis armis mu-
nitus fuiſſet, ſi ille paternum
gladium habuiſſet, potuit totū
interſecuiſſe, ſed quia caſu, aut
præcipatione gladiū mortali
manu fabricatum in diuina ar-
ma totis viribus contuderat, fre-
git ipſum atque ſtupefactus ſe
in fugam dedit, quem quanta
maxima poteſt celeritate con-
ſequitur Æneas. Vnde. Ordo eſt
(niſi. n. habetur Donati) Tur-
nus emicat. i. eminenter agit ſe-
ſe, hic. i. hoc loco & tēpore, hoc
eſt rebus ſeſe hoc modo haben-
tibus, putans impune. i. ſine pe-
riculo, & punitione poſſe feri-
re, cum Æneam ſeſe percuſſi-
bilem exhibere videret, & cō-
ſurgit toto corpore, in ensem
ſublatur. i. ſurſum latum alte,
& ferit. i. percutit Æneā, Troes
exclamant. vt. f. ſibi caueat dein-
ceps Æneas & Latini trepidi.
f. p̄ anxietate, verētes haud im-
pune fore q̄ ſic Æneā feriret-
etiam, ſup. exclamant acies am-
borum ſunt arrectæ. i. attentio-
res effectæ, cum ambæ ſperaret,
& timerēt, at. i. ſed enſis pfidus
.i. fidē dño violans frangitur &
deferit. f. Turnum ardentem. i.
ardēter percutientē. in ictu me-
dio. i. priuſq; totas vires ictui

adhibuiſſet, quia cum timore percutit, retrahit manum, q̄ ve-
ro audaciter & affecta te adhibet vires donec penetret: deferit,
dico. i. deſtituit, ni. i. niſi fuga. i. pfugiū fubeat. i. ſuccedat, ſubſi-
dio

dio. i. ad subsidium, fugit igitur ocyor. i. velocior Euro vento rapidissimo, vt. i. postquam aspexit capulum. i. manubrium gladij ignotum. i. incognitum, & alterius gladij quam sui, & dextram inermen. i. sine gladio cum effractus esset solusque capulus remansisset in manu. Fama est. Turnum precipitem cum. i. quando conscendebat primum equos iunctos in praelia. i. ad currum iam praelia in eum lo rapuisse ferrum. i. gladium ferreum Metisci auriga, & hoc patrio. i. paterno gladio quem Vulcanus Dauno fecerat relicto, dum. i. interea dum sui. i. trepidant. i. festinanter urgent. Et id. i. ferrum suffecit. i. satis fuit diu, dum. i. quadiu aut donec. Teucris dabant terga palan. i. oberrantia in variam fugam, sed postquam ventum est ad arma Vulcania dei. i. a deo vulcano fabricata, ipse mucro mortalis. i. mortali manu fabricatus dissoluit. i. in diuersa soluit, aut saluuit ictu. i. dato, ceu. i. quemadmodum glacies fusilis. i. que cito funditur, & rumpitur cum adhuc tenuis sit, & fragmina. i. ensis aut glaciei, aut potius viriusq; respondent in arena fulua. Ergo quia. i. dextra inermem habebat ipse Turnus, amens. i. sine mente, petit, fuga. i. per fugam diuersa aquora. i. diuersa loca aquoris. i. campi plani & implicat. i. implicando facit incertos orbes. i. gyros, & excursus nunc huc, deinde huc, Na non potuit euadere neque excurrere, n. pro quia, Teucris inclusere, sup. eu vndiq; i. ex omni parte corona. i. equu circumcingente defa. i. defestante atque palus vasta. i. valde ampla cingit, sup. hinc, ex vna parte, & menia ardua cingunt hunc. i. ex alia parte. Nec minus. i. & aque acriter Aeneas insequitur. i. Turnum, & ipse feruidus. i. feruenter instans urget pede. i. suo pede. i. Turni trepidi. i. trepidanter aufugiens. Insequitur dicit quoniam gebua impeditur, & recusat interdum cursum, & hoc sagitta. i. vulnere suscepto. p. sagittam tardantem. i. immorante, & grauante. Vnde sequitur quod non erat ad plenum sanatus. dat autem exemplum, dicens, Insequitur, sup. veluti, i. quemadmodum, si venator nactus. i. adeptus, & qui acquisiuit, qn. i. aliquem ceruū inclusum. i. canibus aut retibus. i. in flumine. i. cum esset in flumine, aut septu. i. circumdatus, formidine penne puniceae. i. aquilarum insectatium, quib. pene puniceae sunt coloris aut formidine penae puniceae ad terrore perdicis, aut chordis affixe canis. i. venaticus, instat. i. cursu, & latratibus, aut, pro sed, ille. i. ceruus sic circumdatus territus insidijs, & a ripa alta q. veretur superare non posse, quin deprehendatur a canib. fugit, & refugit mille vias, ac canis vmber. i. Tuscus (apud quem plurimae sunt ferae pingues, vt innuit Persius, dicens, defensis pinguib. vmbris) viuudus. i. acer, & agilis, heret. i. continuo persequitur, & perseuerat hias. i. inhiat, inhiado incu-

bens, & tenet iam iamque. i. proximus est, vt teneat, & semper tenturum se sperat, & ipse similis tenenti increpuit. i. crepitum dedit malis. i. maxillis, quibus mordere sperabat iam elapsum, vnde sequitur, & delusus est morso inani. i. nihil inter dentes offendentem. Tum vero. i. sed tunc maxime exoritur clamor. sic cum Turnum Aeneas tenere videretur & ripa, & lacus respōsant. i. frequenter respondent, & sonitum referunt, circa. i. per circuitum, & omne. i. totum celum. i. totus aer tonat tumultu. Ille simul fugiens increpat. i. obiurgat ob inermiam, & imprudentiam, quia gladium non afferrent, etiam nū admones oēs Rutulos vocas quēq; i. in quo spem haberes nomine. i. suo quia qui multis timidus, aut ignauis imperat, nemini imperasse videtur, si seorsum neminem noiat, & efflagitat ensen notum. i. paternum, quo in praelijs sepe vsus erat. Aeneas contra. i. conuerso minatur mortē, & exitū praesens, si quisquam adeat. i. accedat Turnum, & terret. i. omnes tremantes minitans, sup. se excisurum urbem & ipse faucius. i. quamuis faucius. i. vulneratus sagitta immissa tamē instat. i. instanter persequitur Turnum, ipsi ergo alter fugiendae, & alter persequendo explent cursu. i. percurrunt quinq; orbes. i. gyros, & reuoluunt. i. replicant totidem. i. curretes huc illuc, nec. n. i. nam non leuia, aut ludicra praemia petuntur, sed certat de vita, & sanguine Turni, nō autē Aeneas, quia tantisper dū Turnus inermis erat, nō potuisset necē inferre.

IN medioq; tridentē deserit ictu] Ro. liber, cū aliquot alijs veterib. legunt, tridente deserit ictu, sed Ictu, vt in Med. & in Porcio est, magis placet. [Cum prima in praelia inunctos conscēdebat equos] in libris aliquot non tamen his antiquiorib. Cum primū legitur, sed magis placet. Prima in praelia. hoc est initio belli pugnae. [Fulua resplendent fragmina arena] in aliquot antiq. lib. vnitatis numero legitur, Fulua resplendet fragmen arena. Sed magis amplum, & maioris admirationis est, Resplendent fragmina, quod in plures dissiluisse partes ensen ostendit, Illud vero in emendate legitur in quibusdam lib. Glacies cui, cum dubio procul, Ceu legendum sit. [Quamquam tardate sagitta. Interdum genua impediunt] Rom lib. Mediceus, & pleraq; alia exempla, Tardata, legūt, quippe genua. [Si quando in flumine nactus] Rom. liber & aliquot alijs, Si quando flumine, legunt absque, in. Quod tamen appositum, & sententiae, & numero consulit. [Formidine penna] in antiq. Pinnā, de quo satis alibi. [Iam iamque tenet] in Rom lib. Aeneas, legere est, sed in emendate. [Et celū tonat omne tumultu] in Mediceo li. & aliquot alijs antiquis legere est, Et celum intonat omne fragore in Porcio, Tumultu. habetur, atque insonat, verbum.

SERV.

S Acer oleaster] Fere omnia Latina arborum nomina generis feminini sunt, exceptis paucis, vt hic oleaster, hoc filer. Virg. Molle filer. Item hoc buxū licet, & haec buxus dicatur. Nam superfluum quidā volunt facere descriptionem, vt haec buxi de arbore dicamus, buxū vero de ligno composito. Legimus in Virgilio tibijs, Buxus vocat Berecynthia matris Ideae. Item cum de arboribus loqueretur, dixit, Et torno rasile buxum. [Venerabile Lignum] Antiquam arborem voluit exprimere. [Vbi figere dona solebant] Proprie: vt, Aut sacra ad fastigia fixi. Nullo discrimine] Sine intuitu religionis [Fixam, & lenta radice tenebat] Plenum est, quam radix fixa tenebat. [Ferrum terra tenet] Pro tellus, elementum posuit pro dea [Non cassa in vota] Non ad inania vota poscit auxilium. [Luctans moratus] Luctatus, & moratus erat integrum, quod vitauit propter ομοιοτέλετον. [Rursus in aurigae faciem mutata Metisci] κατὰ τὸ σιωπῶμενον intelligimus Iturnam

*Forte sacer Fauno folijs oleaster amaris
Hic steterat, nantis olim venerabile lignum:
Seruati ex vndis vbi figere dona solebant
Laurenti diuo, & votas suspendere vestes.
Sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro vt possent concurrere campo.
Hic hasta Aeneas stabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta in radice tenebat.
Iacubuit, voluitque manu conuellere ferrum
Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu
Non poterat, tum vero amens formidine Turnus,
Tur. Faune precor miserere, inquit; tuq. optima ferrum
Terra tene, colui vestros si semper honores,
Quos contra Aeneade bello fecere profanos.
Poe. Dixit, opemque dei non cassa in vota vocauit.
Namque diu luctans, lentoq; in stirpe moratus,
Viribus haud vllis valuit discludere morsus
Roboris, Aeneas dum nititur acer, & instat,
Rursus in aurigae faciem mutata Methysci
Procurrit, fratriq; ensen dea Daunus reddit.
Quod Venus audaci nympha indignata licere,
Accessit, telumque alta ab radice reuellit.
Olli sublimes armis, animisq; refecti,
Hic gladio fidens, hic acer, & arduus hasta,
Insistunt contra certamina Martis anhel,*

in numen reuersam postquam Turnus currum reliquit [Auda ci nympha] Vt supra diximus, vbiunque inducit nitentem aliquem, sine effectu audacem dicit. [Armis, animisque refecti] Sicut armis, ita & animis namque annorum inopia animi ante vtriusq; torpebat. [Certamina Martis anhel] Alij certamine legunt, vt sit sensus, Assistent contra se Martis anhel certamine.

FORTE sacer] Vt varietate delectet inducit varios euentus narratque Aeneam hastā suam stipiti ac trunco oleastri infixā recipere non potuisse, donec Turno allato gladio per Iturnam indignata Venus ipsā dissoluit ac nato accommodauit, quo facto ipsi ambo iam te lis instructi ad acriorem pugnam sese accingunt, vnde nihil quidem est Don. Ordo autem est. Oleaster. i. olea siluestris imitator oleae sacer. i. sacraus Fauno. i. deo siluestri amaris folijs. i. habens frondes amaras, steterat forte. i. a casu hic. i. hoc loco, nō quia a casu steterit, sed quia propter opinionē, & a casu ad illam

Iam arborem Aeneas hastam fixerat, quæ erat sacra Fauno. steterat ergo hic existens olim. s. priusquam Teucris sustulerat lignum venerabile nautis. i. antiqua veneratione, & religione cultum a nautis, ubi. i. ad quam ipsi nautæ seruati ex vndis solebant figere dona. s. vota diuo Laurenti. s. Fauno, & suspēdere vestes notas, in quibus. s. seruati erāt, sed Teucris sustulerat. i. amouerāt nullo discrimine. i. sine discretione religionis nescientes arborem sacrā esse stirpem radicem arboris, sacrū. s. Fauno, vt possint cōcurrere campo puro. i. plano. & sine impedimento, & arborum asperitate hasta Aeneæ stabat hic. i. ad huius arboris radicem, impetus detulerat illam fixam hic. i. ad hanc radicem, & tenebat radice lenta. i. tarda ad remittendum, quod tenebat, hoc est tenaci, Dardanides. i. Dardani nepos licet multo interuallo Aeneas incubuit. i. infixus est, & voluit conuellere ferrū. i. hastā ferratā, aut ferrū haste. manu. s. sua, & voluit sequi telo. i. iaculo, quod a longe mitti posset, sup. eum, quē non poterat prendere cursu. s. Turnū verū profectus, & Turnus amens formidine, inquit, tum. i. tunc, aut tum vero. i. tūc præcipue, o Faune ego precor, miser. re. s. mei, & tu o terra optima tene ferrū. s. hastā, si ego colui semper vestros honores quos. s. honores Aeneadæ. i. socij adhaerentes Aeneæ, fecere profanos. i. procul a fano. i. tēplo, hoc est reprobandos, & diis indignos bello. i. per facinus bellicū Dixit. s. Turnus, & vocauit opem. i. auxilium dei, in vota non cassā. i. non cassanda, sed ratificanda. Nanque Aeneas luctans. i. luctatus diu. & moratus. i. immoratus in stirpe lento, haud. i. nō valuit dicludere. i. aperire vllis viribus morsus arboris. i. recipere hastā quam modicus tenebat dū. s. Aeneas acer nititur, & instat, dea Daunia. i. Iuturna. Dauni regis filia procurrat mutata rursus in faciē. i. factura, & effigie, Metisci aurigæ, & reddit fratriensem, quod. i. q̄ re Venus indignata. i. ægre ferens, licere, i. q̄ li-

ceat & permitteretur Nymphæ audaci. s. Iuturnæ (vt fratris similis dicatur vel ob factū, vel quia Ioui cōcumbere ausa est, nā audaces virgines stupratas dicunt) accessit, & reuellit telū. i. hastā Aeneæ ab alta. i. profunda radice, olli. i. & tunc illi. s. Turnus, & Aeneas refecti i. instaurari armis & aīs, hic. s. Turnus fidēs gladio, hic. s. Aeneas acer, & arduus. i. elatus, & superbus hasta, insitit anhelī. i. anhelātes cōtra certamina Maris, aut insitunt cōtra. i. cōtra stant certamine Martis anhelī. i. tali certamine quale Mars anhelans. i. maxime annitēs edere solet.

Vbi figere dona solebant Laurenti diuo, & notas suspendere vestes] Oblong. liber. Med. & plerique alij lib. antiq. Votas, legunt. ait n. Seruati ex vndis, quod tempestatem præcessisse significat. Hunc vero morem tangit Horat. Suspendisse potēti Vestimenta maris Deo. [Lenta in radice tenebat] Mediceus lib. & cætera quædā exemp. Lenta radice, legunt, absque, In. quod alij viderint. [Lentoque in stirpe moratus. Qui superius, Stirpem inuisam, feminino gēne dixerat, nūc masculino dicit, ait Nonius. quo genere etiam Ennius, & Pacuius in hoc nomine vsi sunt. Nam Ennius, A stirpe supremo. & Ad stirpem exquirendum Pacuius dixit. Donatus tamē (vri superius dictū) Virgiliū ait passim in hoc nomine feminino genere vsum. Agnoscit vero Sosipater, Stirpem inuisam feminino genere, pro sobole, pro materia, Stirpem recisum. adiecto Virgiliano carmine. Sed Stirpem Teucris nullo discrimine sacrū sustulerant, quamuis Pacuius: Qui stirpē occidit meū, dixerit de sobole. Pompeius Festus in iis, quæ ex Verrio Flacco deflorauit, antiquæ fuisse cōsuetudinis ait, Recto frōte dicere, vt Cato in disertatione consularis, vt cum ait Ennius, A stirpe supremo, & Iliada nepos, & lupo feta. [Insitunt cōtra certamina Martis Anhelī] Antiqui libri, etiam manuscripti, ita legunt, Adstunt contra certamine Martis anhelī.

V A R.
L E C T.

SERV.

Flua de nube] De aere, de elemento suo. [Quæ iam finis erit coniux? [Iam denique, Verba ista quasi iam tādiantis sunt ad longam Iunonis iracundiā, vnde paulo post ait, Desine iam tandem, precibusq; inflectere nostris. [Indigentē Aeneam scis ipsa, & scire fateris] [Snaudis fore. Et indigere di] duplici ratione dicuntur, vel s̄m Lucretiū, quod nullius rei indigeat, quæ ait, Nihil indigna curæ. Vel certe indigētes sunt dii ex hoīb. facti, & dicti indigētes quasi in diis agentes [Mortalin' decuit violari vulnere diuum? Nō letali, sed aut quo mortales laborāt aut a mortali illato. Diū aut subaudis Futurū. [Quid. n. sine te Iuturna valeret?] Parenthesis, poterat. n. excusare se Iuno, nihil fecisse commemorans. Vnde eam auctore fuisse Iupiter dixit p̄ illud, Auctor ego audendi. [Desine iam tandem] Singula pronunciāda sunt [Nec te tantus edat tacitā dolor. s. de sine odiis vrgere Troianos. Sanē edo, edis, edidi, integrum verbū est, Vt lego, legis, legit. Nam edo, es est, esse anomalum cōstat. [Troianos potuisti] i. iam non potes, ideo enim præterito vsus est. [Submisso vultu] Habitum future orationis ostendit. Quia nota mihi tua magna voluntas Iupiter] Obiecerat enim necessitatem fati, dicens. Ventum ad supremum est. Sed Iuno sciēs fatum esse quicquid Iupiter dixerit, dicit se cedere eius voluntati. Nam id agit vt concit-

Iunonem intereā rex omnipotentis Olympi
Alloquitur, fulua pugnās de nube tuentem :
Iup. Quæ iam finis erit coniux? quid denique restat?
Indigentem Aeneam scis ipsa, & scire fateris,
Deberi cælo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis? aut quaspe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere diuum?
Aut ense (quid enim sine te Iuturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim crescere victis.
Desine iam tandem, precibusque inflectere nostris,
Nec te tantus edat tacitam dolor: & mihi curæ
Sæpē tuo dulci tristes ex ore recurrent,
Ventum ad supremum est. terris agitare, vel vndis
Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miscere Hymenæos:
Vltius tentare veto. sic Iupiter orsus,
Sic dea submisso contra Saturnia vultu:
Iun. Ista quidem quia nota mihi tua magne voluntas
Iupiter, & Turnum, & terras inuita reliqui.
Nec tu me aëria solam nunc sede videres
Digna, indigna pati; sed flammis cincta sub ipsa
Starem acie, traheremq; inimica in prælia Teucros
Iuturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, & pro vita maiora audere probani,
Non vt tela tamen, non vt contenderet arcum:
A diuro Stygij caput implacabile fontis:
Vna superstitio superis quæ reddita diuis.
Et nunc cedo equidem, pugnāsque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum:
Cum iam connubijs pacem felicibus, esto,
Component, cum iam leges & fœdera iungent.
Ne vetus indigetis nomen mutare Latinos,
Neu Troas fieri iubeas, Teucrosque vocari.
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium: sint Albani per sæcula reges:

liet sibi eius fauorē ad petitionem futuram [Digna indigna pati] i. omnia, & prouerbialiter dictū est] Nō vt tela tñ, nō vt cōtenderet arcū] Hoc loco quasi Iuturnā sagittā iecisse significat. Sed vt supra dixim⁹, possumus accipere, quod alter in eius gratiā in Aeneam tela contorsit. [Pro vita] Ac si diceret, pro re nobis data. i. a superioris, [A diuro Stygij caput implacabile fontis] Pro Iuro. nā prothesis est. Quidam tñ volunt. Iuro tunc dici debere cū cōfirmamus aliqd, aut p̄mittimus, vt, Iuro me facturū, A diuro vero, cū negamus, vt, A diuro me non fecisse Terentius, Adiurat se non posse apud vos Pamphilo absente perdurare. Pōt tamen & ad valde significare [Vna superstitio] Religio, metus, eo q̄ superstet capiti omnis, & est Homeri locus.

Καὶ τὸ κατεβίμενον συγὸς
ὑδωρ ὅς ἐμὲ γίγος

Ὁρκος δὲ νότατος τὴ πέλει
μακάρεσσι θεοῖσιν.

[Reddita] Data nā Prothesis est. [Nulla fati quod lege tenetur] Bene Fati. nā victoriæ lex est vt victi cedant in habitum nomenque victorum [Pro maiestate tuorū] Respexit ad Saturnum, qui in Italia quandoque regnauerat. Inde ait Tuorum. nam & Latinus inde originem ducit, vt, Fauno Picus pater, idque parentem Te Saturne refert, tu sanguinis vltimus auctor. [Esto component] Consentit, sed inuita [Sit Romana] potens Italia virtute pro pago] Hoc videtur dicere, Si

V u 4 fata-

fataliter iminet ut a Troianis origo Romana descendat, Troiani Italorum nomen accipiant, & Romani de Italis non de Troianis videantur esse progeniti. Et germana Iouis, Saturniaque altera proles. Locis de obscuris, de quo quidē hoc sentiūt. Petis pene illicita, sed concedenda sunt, quā soror Iouis es. i. Saturni filia. Quod si voluerimus admittere, erit sequens versus incongruus, ut, Irarum tantos voluis sub pectore fluctus? Vnde melius est ut ita intelligamus soror Iouis es. i. Saturni filia. Vnde nō mirum est tantam te iracundiam retinere sub pectore. Nā scimus vnumquēque pro generis qualitate in iram moueri. nobiles, n. et si ad praesens videntur ignoscere, tamen in posterum iram referunt quod nunc Iunoni videtur obijcere. Nam cum se contendere diceret, petit tamen quod grauius posset obesse Troianis. Sic Hom. inducit Calcheta dicentem de Agamemnone, Regum ira ita se habent, ut eam si ad praesens indulgere videatur, stimulos iracundiae ad futurum referunt.

Κρηται γὰρ βασιλεύς· ὅτε φέρεται ἀνδρὶ χερσὶ
Εἴτε γὰρ τεχνῶν γέ καὶ αὐτῆμα καταπέφει,
Ἀλλὰ γὰρ καὶ μετ' ὅ τι δὲν ἔχει νότον ὄφρα τελέσῃ

[Do quod vis] Bene praesenti visus est ipe. Nā p. nissio numinis pro facto est. [Subsident] Remanebunt latebunt, Latinorum. f. multitudine, ut. G. dea; ima subsedit Acestes. [Ri usq; sacrorum adiciam] Verum est, nā sacra Matris deū Romani Phrygio more coluerunt. [Mentem laxata retorfit] Iste quidē, h. d. sed constat bello Punico secūdo exorata Iunonē, tertio vero bello a Scipione sacris quibusdā et Romanis esse trāslatā.

Asc.

[Iunonem interea] Recitat modo alloquium Iouis & Iunonis de certantiū conditione discrepantiū, in quo promissa Iouis in primo ad Venerem facta complentur. Nam aspera Iuno consilia in melius referet contenta hoc solo quod Latini pristinū nomē & patriū sermonem retineant, quod quia temporib. poetæ fuit, ne Aeneas non censeatur verus victor dicit deorū volūtatē effectū, ut victi neq; nomē, neq; sermonē mutaret, licet nunc eo sit deductū genus Latinū. i. qd poeta tēpitate Latinū erat. nā cōfirmādo priscū nomen, quasi de nouo instituit, sicut visum est in proemio illic, genus vnde Latinū, Albanique patres atq; altā moenia Romae. Ordo autē est. Rex Olympi omnipotens. i. in quo est ipse omnipotēs. I. Iupiter (nisi forte melius legamus omnipotentis dī. n. q. sit totus splendidus) alloquitur interea Iunonē tuentē. i. inspicientē pugnas. f. Turni & Aeneae, de nube fulua. i. nimbo in aere suspēso. O cōiux quae finis est iā. i. tandē deniq; quid restat. i. reliquū est, p. i. ut iuxta fata vincatur Turnus & vincat Aeneas? tu ipsa scis fateris scire, Aeneā deū indigerē. i. in diis agentē, & nullus egentē deberi cēlo. i. futurū esse in cēlo post victoriā, & tolli. i. erigi fatis. i. p. fata, aut ēm fata ad sidera, vnde in primo Sublimēq; feres ad sidera cēli Magnanīmū Aeneā, Quid struis. i. moliris, & conaris contra fata, aut qua spe heres in habio. gelidis. i. q. hic expectas. Mortaliū mortali nē h. e. nūquid de iuit, diu. i. deū futurū violari. i. a diuulnere, telo, mortali. i. a mortali immisso, aut quo mortales vulnerari debebāt, aut nūquid decuit ensē ereptū reddi, nō eundē, sed alterū aut ereptū dicit, quia factorū violenta neglectū, reddi in quā Turno, ac si dicat Iuno, quid mihi id imputes? Rñ dicit Iupiter per parenthesis, q. d. tibi imputo. n. pro quia, quid valeret Iuturna sine te, q. d. nihil posse significet. Et nunquid decuit vim, i. virtutem, & vires crescere victis. i. qui iā victi erant. Define iam tandē, & inflectere, aut re flectere, i. sine, & permittas te flecti, precib. nostris, i. vel ob nostras preces, quia te precamur qui cogere possumus, Nec tantus dolor edat. i. rodat & consumat te tacitam, i. tacentē & nec supp. curae tristes. i. tristitia tua indices corulcenti. i. cum corulcatione quadam emineant mihi ex ore tuo dulci. Ventum est ad supremum. i. finē factorum tu potuit f. hactenus agitare Troianos terris, vel, i. etiam vndis, & accendere bellum infandum. i. detestabile inter generum & socerum,

Sit Romana potens Itala virtute propago:
Occidit, occideritq; e sinas cum nomine Troia,
Poe. Olli subridens hominum, rerumque repertor.
Iun. Es germana Iouis, Saturnique altera proles:
Irarum tantos voluis sub pectore fluctus?
Verum age, & inceptum frustra submitte furorem:
Do quod vis, & me victusque volensq; remitto.
Sermonem Ausonii patrium, moresque tenebant:
Utque est, nomen erit: commixti corpore tantum
Subsident Teucri. morem, ritusque sacrorum
Adiciam, faciamq; omnes vno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate videbis:
Nec gens vlla tuos aequē celebrabit honores,
Poe. Annuit his Iuno, & mentem laxata retorfit.
Interea excedit cēlo, n. bēmq; reliquit.

igna. i. & digna & indigna. i. quaecūq; fata iubet sine respectu personae meae, sed ego starem cincta flammis sub i. in ipsa acie, & traherē Teucros in praelia inimica. f. ipsis, h. e. in quibus perirent, ego fateor quasi Iuturnā succedere. i. ut Iuturna succedat (nisi amphibologiam vitare voluisset potuisset dixisse, Iuturnae ut regatur a verbo suasi) fratri misero. f. Turno & probauit. i. approbauit ipsam sup. audere maiora. f. quā alioqui liceret, p. vita. f. fratris seruanda, non p. laude obtinenda, ut iustior sit initio, tñ ego non suasi ut sup. emitteret, h. e. emittere faceret tela. i. sagittam. & non suasi ut contenderet. i. simul cum sagitta tenderet arcum. Ego adiuro caput fontis stygii. i. ipsam stygem lacum infernalem Di cuius iurare timeant, & fallere numen, ut in 6. visum est, implacabile. i. immitigabile, quae sola superstitio. i. meticulosa religio est reddita. f. cōtra periuriū, diuis superis. i. celestib. f. quia non suaserim, ut contenderet arcū. Et equidē. i. ego quidem cedo. i. locum do, nunc exosa pugnas relinquo, sup. eas Ego obtestor. i. obtestando oro te illud quod nulla. i. non vlla, quod nō tenetur vlla lege, fatis, obtestor dicit pro Latio, & pro maiestate tuorū. i. a patre tuo Saturno ororum, aut qui magis tui sūt q. Troiani, nam Troianis bene voluit ob Dardanū ex Italia ortū, cū. i. qñ esto. i. permitto ut ita sit ipsi component. i. cōi liabunt pacē, conubiis felicibus, & cū iungent iā leges, & fēdera. f. perpetuā cōcordiē ne iubeas Latinos indigenas. i. inde, h. e. ex Latio, & non aliunde genitos, mutare vetus nomen, seu iubeas fieri Troas & vocari Teucros, aut viros. f. Latinos mutare vocē. f. sermonē patrium, aut vertere, i. mutare, vestes. i. formā vestīū, Latiū sit, & reges Albani. f. postea denominādi sint per secula & propagatio Romana ex Albanis orta sit potens virtute, Itala. i. sub titulo virtutis Italicae, & nō Troiana, Troia occidit, & sinas, ut sup. occiderit cū nomine. i. ita ut ne nomen quidē maneat. Repertor. i. reparator aut producor hominū & rerū. subridens Olli, i. tūc illi, sup. tu es germana soror mea, & altera. i. secūda proles Saturni, & sup. voluis tantos fluctus irarum sub pectore, q. d. id non decere. Verum. i. sed age. f. quod dicam, & submitte. i. supprime furorem inceptum frustra. i. sine cā aut sine utilitate, cum contra fata nihil possit. sed potius sine cā quia do. i. concedo, quod vis, & remitto me. i. animum, victus & volens, non. n. vinci posset nolens, Ausonii tenebunt sermonem patriū & mores patrios, & nomen erit, sup. eis, v. est. tantum. i. tantummodo Teucri subsident. i. remanebunt, & occulte sedem capient cōmixti corpore, & non no mine, neq; sermone: ego adiciam morē, & ritus sacrorum f. Troianorum, & faciam oēs Latino. vno ore. i. vna appellatione, aut vno sermone. Tu videbis genus. f. hominū, quod surget hinc. i. ex Troianis, mixtū. i. cōmixtum sanguine Ausonio. i. Italico, ire pietate supra homines, & supra deos, qd pp clemētiam Iulii Caesaris, & Augusti dicit. Nec vlla gens. f. alia celebrabit aequē. i. aequaliter aut in tātū tuos honores Iuno annuit. i. assensum praeiuit his, & laxata retorfit. i. reflexit ab ira mentē. i. animū aut memoriā odit, quia dictum est in j. Neque. n. causā irarum, sūiq; dolores Exciderant animo, manet alta mente repositum Iudicium Paridis. Et ipsa excedit interea cēlo. i. aere, & reliquit nubē, quā f. prius speculabatur. Semper autem fauentia numina abesse dicuntur, dū quib. fauent tristitia obuoluit.

Pugnas

ARIA PUGNAS de nube tuentem] In Med. videntem est, in alijs, tuentem. Puto vero altera illa lectionem ex paraphrasi huc irrepsisse. [Quia nota mihi tua magna voluntas Iuppiter] Quamvis, Magna, in veteribus aliq. legatur, non tamen displicet, quod habet in Oblongo libro, in Porcio, & aliquot alijs. Tua magne

voluntas Iuppiter ne quatuor dictiones eodem concurrant casu, [Et terras inuita reliq.] In li. antiq. Relinquo, legit. [Comixti corpore tui Subsidet Teucris] Rom. lib. no. Corpore, sed, sanguine, legit, est & ubi, Sanguine tante, scriptum sit. oio. Tatu, legendum In Med. autem, & in Porcio, Commioto corpore, legitur

IRV. **H**is actis] Remoto à Turno auxilio. [Dimittere ab armis] Per transitum historiae usus est verbis. nam qui ab exercitu relaxantur, ab armis dicuntur dimitti. Sal. de Appio. ubi eum tota in concione ab exercitu cogit discedere, dicit se eius opera non usurum, cumque in armis dimittit. Pestes, cognoscit [Dira] Proprie pestes vocantur, Dire vero cognomine, Et dicta dira quod non nisi ante iratum Iouem videntur, ut, sequique in limine regis Apparent. [Tartaream Megaram] bene Tartaream addidit, ut ostendat esse & terrenam & aeream Megaram. Nam, ut etiam in 3. diximus, voluit periti quondam potestatem triplicem esse, & in terris, & apud superos, sicut est furiarum apud inferos. Ideo autem dicit has ex Nocte progenitas, ut ostendat, & latenter oriri, & intollerabile esse iram deorum. [Vno, eodemque tulit partu] Dispositio haec poetarum, quae dicit has & similes esse furias, & cum his esse procreatas, hoc agit, ut ostendat illam prudentem opinari esse, tam apud superos, quam in terris, sicut apud inferos furias. [Apparent] Videntur, praesto sunt ad obsequium. Unde etiam apparitores constat esse nominatos [Letum horrificum] Voluit Iouem non esse mortis auctorem sed posse mortis genere vel prodesse vel obesse mortalibus. [Inque omen Iuturnae occurrere] iussit [Ut Iuturnae omen fraternae mortis efficeret] Non secus, ac neruo per nubem impulsam sagitta [Sic illi descendit ut solet signa descendere] hinc Statius traxit ut diceret de disco iacto Similisque cadenti Crescit in adversos. Impulsa autem proprie. Sic supra. Incertum quae pulsa manu. [Felle veneni] Amaritudine veneni, succo noxio, aut certe periphrasticos dixit venenorum [Transilire umbras] Hyperbole est. Namque umbras semper tela comitantur, hinc ait, Transilire umbras sagitta. Male enim quidam auras legunt. [T diste] Taliter collecta, ex nimia scilicet furiae magnitudine. [Culmina in desertis] Noctuum dicit, non bubonem, nam ait. [Alitis in parua] Bubo autem maior est. [Serum canit] Tiste, dicitur namque ut, Seraque terrifici cecinerunt omina vates. Salustius bellum in angustiis futurum. [Clypeum euerberat alis] Signa sunt ista plangentium. [Stridorem] Vocis scilicet sonum. nam utrumque tangit augurium, & oscinum & praepetum, quod grauius posset obesse Troianis. Si Hom. inducit Calcaantia. [Dira] Immiti, quae posset fratrem cernere tot laboribus sublitum [Monstro] Augurio ex Iouis voluntate ventient. [Obscure volucres] Inuidiose dixit. nam una est. [Quo vitam dedit aeternam] Quia occurrebat, sed praestitit in aeternitatem, dicit hanc aeternam esse causam doloris.

*His actis, aliud genitor secum ipse volutat,
Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
Dicuntur geminae pestes, cognomine Dirae:
Quas, & tartaream Nox intempesta Megeram
Vno, eodemque tulit partu, paribusque reuinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Haec Iouis ad solium, sequique in limine regis
Apparent, ac uincuntque metum mortalibus egris.
Si quando lethum horrificum, morbosque deum rex
Molitur, meritas aut bello terreat urbes.
Harum unam celerem demisit ab aethere summo
Iupiter, inque omen Iuturnae occurrere iussit.
Illa vocat, celerique ad terram turbine fertur:
Non secus, ac neruo per nubem impulsam sagitta,
Armatam sequi Parthus quam felle veneni,
Parthus, siue Cydon, telum immedicabile torfit,
Stridens, & celeris incognita transilire umbras.
Talis se fata Nocte tulit, terrasque petiuit.
Postquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni
Alitis in parua subito collecta figuram,
Quae quondam in bustis, aut culminibus desertis
Nocte sedens, serum canit importuna per umbras:
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ad ora
Fertur, refertque sonans clypeumque euerberat alis
Illi membra nouus soluit formidine torpor,
Arrectaeque horrore comae, & vox faucibus haesit.
At procul ut Dire stridorem agnouit, & alas,
Infelix crineis scindit Iuturna solutos,
Unguibus ora soror sedans, & pectora pugnis:
Tut. Quid nunc te tua Turne potest germana iuuare?
Aut quid iam misere superat mihi? qua tibi lucem
Arte morere? talin' possum me opponere monstro?
Iam iam linquo acies: ne me terrete timentem
Obscure volucres alarum verbera nosco,
Lethalemque sonum: nec fallunt iussa superba
Magnanimi Iouis. haec pro virginitate reponit?
Quo vitam dedit aeternam? cur mortis adempta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, & misero fratri comes ire per umbras.
Im mortalis ego? haud quidquam mihi dulce meorum
Te sine fratre erit, o quae satis iam dehiscat
Terra mihi, manesque deam demittat ad imos?*

cum difficultate, quia praeter naturam suam, cum sit iuuaus pater, disponit letum horrificum i. mortem terribilissimam, aut si terret bello urbes meritas, per quod significatur Iouis aequitas, unde in 6. Aut aequus amavit Iuppiter, & in x. Rex Iuppiter omnibus idem. Iuppiter demittit i. deorsum mittit, unam trium scilicet furiarum celerem i. celeriter descendente quia id minus ei proprium est, ab aethere summo & iussit occurrere Iuturnae in omen i. ut omen mortis Turni efficeret, & illa id agnoscens abiret. Illa scilicet dira pestis aut furia volat, & fertur ad terram, turbine i. impetu celeri, non secus i. non aliter, ac i. quam sagitta impulsam neruo i. arcu neruato, quam scilicet sagittam Parthus, qui pericissimus est sagittator. Parthus, inquit, siue Cydon, torfit, id est impulit, armatam infectam felle i. id est amaritudine veneni, seu appositorie, telum immedicabile i. nulla medicina curabile, vulnus faciens, non secus dico actualis sagitta fertur per nubem stridens, & transilire

His actis] Docet quomodo placata, & amota Iunone Iuppiter Iuturnam ablegat ut sine numinis auxilio sit vincendus Turnus. Circa quam rem habetur hoc Donati. [Non secus] interponitur parabola, qua narratio interruptur, ut legentis tedium excludat. [Alitis] Noctuum, vel bubonem intelligit. [pro virginitate] pro erepro virginitatis honore. Sic ille. Ordo est. genitor scilicet hominum atque deorum Iuppiter volutat i. agitat secum, aliud i. aliam rem ad aperiendam fati viam, his scilicet superioribus actis scilicet cum Iuno ne iam pacata, quae pro i. parat dimittere i. in diuersa mittere scilicet ab armis fratris Iuturnae scilicet nympham. Geminae i. duae, & equales pestes dicuntur cognomine i. cognomento Dirae i. execrabiles quasi deorum ira procreatae, quas & Megeram scilicet tertiam furiam seu Diram, Nox intempesta i. ad nullum opus tempestiua, aut opportuna tulit uno & eodem partu (More suo corripuit eodem in media syllaba scilicet ut grammaticis dicunt, ut celeritatem produci innotat) & reuinxit i. illigauit spiris i. annulis & reuolutioni serpentum i. angulum, quos pro capillis habent paribus, id est aequalibus numero, & mole, & super quibus addidit alas ventosas i. tam celeres, ut vento agi viderentur haec scilicet furiae Tisiphone, Alecto, & Megera apparent i. praesto sunt ad obsequium, ad solium Iouis, & in limine sequi regis scilicet Iouis, seu iuentis, hoc est cum seuitiam suam ostendere vult, aut de diuersis loquitur, ut per suum regem Plutonem intelligat innotare furias, & apud superos, & apud inferos esse, & acuent i. acriori facient mortalibus agris i. agre viuientibus, & multis miserijs subditis, si rex deum i. deorum molitur i.

lit umbras celeris. i. quas celeriter percurrit, existēs incognita. i. impercepta. Sata. i. progenita, nocte. f. furia, existens talis tulit. i. mouit se, & petiuit terras, & sup. postquam videt acies Iliacas. i. Troianas, atq; agmina Turni ipsa collecta. i. transformata suscepto corpore ex aere collecto, subito in figurā alitis parua. f. noctua, quae sedens quondam. i. aliquā in bustis. i. sepulchris cinerum vltorum, aut in culminibus. f. summitatib. aedificiorū desertis. (Spondaicum versum facit grauitatē inuens) canit nocte serum. i. triste aut sero per umbras, existens importuna. f. auis pestis. f. furia versa in hanc faciem. i. speciem, & effigiē huiusmodi auis fert, & refert se ad ora Turni sonans. i. cum sonitu, & euerberat alis clypeum. f. Turni, corporis nouus. i. concretio sanguinis, & vehemens soluit. i. dissoluit illi. f. Turno memoria, formidine, & comē. f. eius arrecta, sup. sunt horrore, & vox hēsit. i. adhāsit faucib. At. f. sed Iuturna, vt. i. postquā agnouit procul. i. adhuc longe existens stridorē & alas. i. stridorem alarum dirae, impia soror infel. x scindit crines solutos, foedans ora. i. faciem vnguibus, & pectora pugnis quibus ipsa percussit, & sup. inquit. O Turne qd. i. in quo potest tua germana. i. soror iuuare nunc te? q. d. in nullo. aut quid superest. i. restat mihi iam miserā? q. d. nihil. Qua arte morer. i. detinebo tibi lucem. i. vitā, n? q. d. nulla possum ne ego opponere tali monstro me, q. d. nō & ideo ego in quo iam. i. praecipue iam acies o volucres obscenae (atqui vna erat, sed inuidiose ad pluralitatem transtulit) ne terrete. i. nolite terrere me timentem. ego nosco verbera alarum. f. vestrarum quid praetendant, & pro. i. sonum letalem. i. mortis Turni indicem, nec iussa. i. voluntates, hoc est fata aut mandata Iouis magnanimi. f. pro animi sui magnitudine omnia gerentis, nec cuiquam cedentis, fallunt. i. decipiunt aut latēt me. Reponit. i. rependit & persoluit ipse hēc. f. praemia pro virginitate. f. quae rapta est, quo. i. ad quid, dedit ipse mihi vitam aeternam? cur conditio mortis est adempta mihi? ego iam mortalis. i. si essem iam mortalis ego certe possem finire nūc tantos dolores, & possem ire comes fratri. f. Turno misero, per umbras. f. infernales, quod. f. nunc non possum, verumta-

men o frater, quidquam meorum. i. eorum quae mihi contingent, haud non erit dulce, mihi sine te o optantis vox, quae terra dehiscat mihi satis ima. i. profunda, vt me deuoret, & demittat me Deam. i. quamuis Deā ad manes imos. q. d. nulla, & ita se miserrimam praedicat cum mortem dulcem censeat.

V A R I A L E C T I O.

DEMITTIT ab aethere] In antiq. omnibus exempl. praeterito tempore legitur Demisit, in aliquot, Dimisit. [Alitis in parue subito collecta figura] Ro. lib. & plerisque alijs Subitam conlecta figuram. In Mediceo, Subito conuersa, habetur. sed, Collecta, magis placet erudit. [Serum canit importuna per umbras] In antiq. aliq. Vmbra singulari numero. Est vbi, Saxum canit, sed, Serum, omnino melius. [Turni se pestis ad ora] Vetera omnino aliquot exemplaria Ad ora, legunt. sed longe magis placet, quod in Rom. lib. legitur, Ob ora. quod infestiorē significat incursatione molesta. [Clypeumque euerberat alis] In Med. lib. Reuerberat, habetur sed, Euerberat, vt in Porcio, & aliquot alijs omnino melius esse videtur. [Aut quid iam miserā superat mihi?] In Rom. lib. in Mediceo, & aliquot alijs lib. antiq. legere est, Aut quid iam durā superat mihi, quod aliorum iudicio relinquimus. [Quō vitā dedit eternam? cur mortis adempta est] In lib. aliq. antiq. Cur vitā. sed id ex paraphrasi desumptum, cum eodem significato longe elegantius sit, Quo dicere. est muneris altius in Mediceo lib. Quō uitam eternam dedit? & cur mortis adempta est. [Comes ire per umbras] Mediceus liber, Ire sub umbras, legit. [Immortalis ego? aut quidquam mihi dulce meorum] [Te sine frater erit] Oblong. liber, Porcius, & peruentus alter legunt, iam mortalis ego, haud quidquam Roma. & alij quidam, vtrunque membrum per interrogationem legunt, Immortalis ego. aut quidquam nihil dulce meorum Te sine frater erit. mox cum secum tacite destinasset nihil futurum dulce, subiungit, O quae satis ima dehiscat Terra mihi, nam Fratri comes ire sub umbras, pendet a superiore membro, possem. [O quae satis ima dehiscat Terra mihi] In lib. Med. & in Porcio, Satis alta, legitur.

SERV.

Glaucō amictu] Quasi propter vndarum similitudinem. [Ingens arboreum] non sunt duo epitheta, sed Aeneas ingens. telum coruscat arboreum. [Contrahe] Collige est autem hostilis iracundia. [Caput quassans] Concutiens vt, Tūc quassans caput. [Et Iuppiter hostis] Ordo est, ferox hostis. [Saxum circumspicit] Homeri totus hic locus est.

Αλλ' ἀναχαισάμενος λίθον
ἐνέτοχευε παχύν,
Κεῖμενον ἐν πεδίῳ μέλανα τρη-
χύντε μέγαντε.
Ἐκταρ δ' ὀρπαξέας λάαν φέ-
ρεν ὁ ραπέλαον,

Et alibi, Εὐκλειπὸς ὀρπαξέας.
[Campus qui forte iacebat Limes] agro positus] Secundum artem proprie responder. Sic Sal. Est in carcere locus quod Tullianum appellatur. [Manu raptum trepida] Aut festina, aut reuera Trepida, quia sequitur. Sed neque currentem nec se cognoscit euntem. [Torquebat] Bene imperfecto vsus est tempore, quia non est perfectum quod voluit; vt. Nec spatium euasit totum, nec pertulit ictum [Nec spatium euasit] Hic distingue idem est, vt sit. [Totum. nec pertulit ictum]. i. euacuatus est impetus ipsius spatio longiore [Ac veluti in somnis] Homeri comparatio. [Nec quō se eripiat] Totum enim Troiani clausurant. [Sor-

Poe. *Tantum effata, caput glauco contexit amictu,
Multa gemens. & se fluuio dea condidit alto.*
*Aeneas instat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum, & saxo sic pectore fatur.*
*Ac. Quae nūc deinde mora est? aut quid iā Turne retraham
Non cursu, seuis certandū est cōminus armis. (Etas?)
Verte omnes te iam in facies, & contrahē quidquid
Sive animis, sive arte vales: opta ardua pennis
Astra sequi, clausumque caua te condere terra.*
Poe. *Ille caput quassans. Tur. Nō me tua feruida ter-
Dicta ferox: dij me terrent, & Iuppiter hostis. (rent*
Poe. *Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo qui fortē iacebat
Limes agro positus, licet vt discerneret aruis.
Vix illud lecti bis sex ceruice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hostem,
Altior insurgens, & cursu concitus heros.
Sed neque currentem, se nec cognoscit euntem,
Tollentem ve manu, saxumque immane mouentem:
Genua labant: gelidus concreuit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
Nec spatium euasit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in somnis oculos vbi languida preffit
Nocte quies, ne quicquam audios extendere cursus
Velle videmur, & in medijs conatibus egri
Succidimus; non lingua valet, non corpore nota
Sufficiunt vires, nec vox, aut verba sequuntur:
Sic Turno, quacunque viam virtute petiuit,
Succesum dea dira negat. tum pectore sensus
Vertuntur varij. Rutulos aspectat, & urbem,*

titus fortunam oculis] Hunc locum ad feriendum oculis elegit Aeneas, quem fortuna destinauerat vulnere. [Fulmine tati] Pro tonitru, sine quo fulmen nunquam mittitur. [Attriturbinis instar] Multis vtitur comparationibus ad exprimendum nimium impetum, & instar (vt supra diximus) per se plenum est, nec recipit propositionē, licet Serenus ad instar dixerit, quod in idoneis auctoribus nō inuenitur [Ictus] Percussus. nunc participium est, ac si diceret, Cecidit elisus. [Equidem merui] Secundum artem rhetoricam. nam quoties personae in inuidia sunt, aliae pro his opponuntur. vnde ita ait, Ego quidem occidi, mereor, sed tu debes ignoscere parētis intuitu. [Nec deprecor] Non refuto, non recuso. [Vtere forte tua] Interfice hostem tuum, [Fuit & tibi talis Anchises genitor] Hic distinguendum, vt duo dicat, & habuisti patrē & pater es. [Et me, Redde meis] Ordo est, Redde meis, sed ne ex aperto rem viro forti pudendam peteret interpositione vsus est dicens, Seu corpus spoliatum lumine maui. [Victum tendere palmas Ausonij videre] Ad gloriam Aeneas pertinet, quod se Turnus cunctis presentib. victū fatetur. [Tua est Lauinia cōiux] Quae fuerat causa certaminis. [Vltius ne

ne tende odijs] Noli velle crudelitatem tuam ultra fata pro-
tendere, sed redde corpus se-
pulchro. [Acer in armis] Non
tantum ad præsens refertur, sed
quia semper in armis, acer esse
consequitur. [Cunctantem flecte
re sermo Cæperat] Omnis in-
tentio ad Aeneas pertinet glo-
riam. Nam & ex eo quod hosti co-
gitat parcere, pius ostenditur,
& ex eo quod eum interemit,
pietatis gestat insignie. Nam
Euandri intuitu Pallantis vici-
scitur mortem. [Infelix Bal-
teus] Nulli domino felix, & sic
est dictum. Infelix balteus si-
cut, Lacedæmoniosque hyme-
nos. Et sciendum balteum ha-
buisse Turnum ad insultatio-
nem & iactantiam, non ad vti-
litatem, unde est. Atque hume-
ris inimicum insigne gerebat.
[Monumenta doloris] Proprie-
nam & monumentum ab eo
dictum est quod mentem mo-
neat. [Hauis] Vidit: ut, Hau-
riat hunc oculis ignem crudelis
ab alto Dardanus. [Pallas Im-
molat] Ad suam mortis, & abru-
pti fœderis ultionem, te tanquam
hostiam immolat Pallas. [Fri-
gore] Morie: ut, Corpusque la-
uant frigentis, & vnguis. [Vi-
taque cum gemitu fugit indi-
gnata sub umbras] Indignata,
vel quia mox precas veniam non
meruerat, vel quia Lauiniam
fore scebat Aeneas, vel quia, ut
supra de Camilla diximus, di-
scedebat a iuvene. Nam vo-
lunt physici animam discede-
re a corpore inuitam, cum quo
adhuc habitare naturæ legib.
poterat. Sic Hom.

Ψυχὴ δ' ἐκ πελὸν πικρὴν
αἰδομένη βεβήκει

Ὁν πότμος γένουσα τιποῦσ'
ἀδρότηται καὶ ἦβη.

Asc.

TANTVM effata] Docet abscessum Iuturnæ, per quem Tur-
nus omni præsidio diuino destitutus, & furijs agitatus saxum
ingens in Aeneam impulit, sed non perpulit. At Aeneas op-
portunitatem nactus hastam in eum contorsit, & disruptum
acriter vulnerauit, ac strauit, unde Rutulorum miserabilis sub-
secutus est clamor, de qua re verba Donati sunt. [Aeneas in-
stat] Rediit ad narrationem, quam interrupserat interpositis di-
ctis Iunonis, Iouis & Iuturnæ. [Ingens arboreum] Non hastam,
sed gestatorem laudat. [Pennis] semper penna & non penna est
apud Donatum. In somnis posita parabolam quam quisque in
se expertus intelligere potest quod Turno euenerit. Urbem vel in
qua erat Lauinia, vel unde expectaret, auxilium quod pudor
petere verbat. [Nec quo se eripiat] Fugendi occasio deerat.
Audedi fiducia negabat, nullum sperabat auxilium sorore iam re-
mota. Hec ille. Ordo autem est Iuturna nymphe effata. i. elocuta
tamen, i. duntaxat promissa, contexit caput. i. prae moestitia, & pu-
dore aut miseria se in aquas amictu glauco. i. marini coloris,
gemenus multa, i. multum, & ipsa Dea condidit se alto fluuio.
Bene dicit Dea ne putetur submersisse. Aeneas, contra. i. ex
aduerso instat. i. instanter urget Turnum, & coruscet. i. quatit,
& vibrat ingens arboreum telum. i. valde magnam hastam ex ar-
bore factam, aut arborem pro hasta sumptam, & fatur sic pecto-
re suo. i. acri & magnifico. Quæ deinde. i. tandem mora est. i.
quod adhuc restat, aut o Turne? quod retractas. i. declinas, & refu-
gis prælium? Non est certandum. i. non decet nos certare cursu,
sed certandum est cominus. i. confertis manibus, & de prope, ar-
mis suis. i. magnis, & hostilib. Verte tere. i. temetipsam, in om-
nes facies, i. figuras. [Alludit ad] Protea, qui ut habetur Geor.

Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit,
Nec quò se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
Nec currus vsquam videt, aurigamque sororem,
Cunctanti telum Aeneas fatale coruscet,
Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. murali concita numquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus: volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit
Lorica, & clypei extremos septemplex orbeis
Per medium stridens transit femur. incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, & vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis, supplexque oculos, dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit:
Vtere sorte tua. miseri te si qua parentis
Tangere cura potest, oro: fuit & tibi talis
Anchises genitor, Dauni miserere senectæ:
Et me, seu corpus spoliatum lumine maui,
Redde meis. vicisti, & victum tendere palmas
Ausonij videre. tua est Lauinia coniux:
Vlterius ne tende odijs. stetit acer in armis
Aeneas voluens oculos, dextramque repressit.
Et iam iamque magis cunctantem flectere sermo
Cæperat, infelix humero cum apparuit alto
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri: victum quem vulnere Turnus
Strauerat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam sui monumenta doloris,
Exuiasque hausit, furijs accensus, & ira
Terribilis: Tunc hic spolijs indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum aduerso sub pectore condit
Fervidus: at illi soluantur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

quanto, volens elabi sese in fi-
guras varias mutabat nec in
Aristæ manibus elapsus est)
& contrahe. i. in vnum collige.
quidquid vales siue animis, si-
ue arte, Opta quia efficere non
posset, sequi pennis. i. inuolare
astra ardua, que, pro vel, opta-
te condere. i. abscondere clau-
sum terra, subaudi, non tamen
euades, Ille. f. Turnus, quassans
.i. motans ex indignatione ca-
put effatus est, sup. o ferox. i. fe-
rociens hostis, tua feruida di-
cta, non terrent me dii me ter-
rent, & Iupiter hostis. i. inimi-
cus mihi effectus, quod per Iu-
turnæ abscessum, aut alitis fini-
stre infestationem agnouit. Ele-
ganter autem quia verbum re-
petit supprimit coniunctio-
nem. Nam ut Valla docet lo-
quendum est sic, tua dicta me
non terrent, sed dii, aut verum
dij, sine verbo aut cum verbo
sine coniunctione, tua dicta
me non terrent, dii me terrent.
Nec Turnus effatus plura, cir-
cumspecto. i. circumspecto
videt saxum antiquum inges,
dixi alibi, Nullum epitheton
frequentius apud Maronem
cum alio epitheto sine coniu-
ctione poni, quam hoc nomē
Ingens, quod ideo forte fit, quia
æquipollet præpositioni, &
casuali, quæ duo pro aduerbio
ponuntur Tutius tamen dice-
retur cum Seruio Aeneas inges.
Dictum est etiam per Seruium
quoties relatiuum ponitur
inter duo substantia, quo-
rum sequens est rei proprium,
ipsum sequesti debere con-
formari, sin appellatiuum vtri-
us conformari posse. hoc igitur
loco, licet forte minus ele-
ganter, magis tamen gramma-
rice dicere potuisset, campo
quod forte iacebat, præsertim cum non cohaereat substanti-
uo sequenti, nam ordo non est, qui limes iacebat campo, sed
qui, clapis iacebat campo forte, i. a casu positus agro limes
.i. signum termini in transuerso positum, ut discerneret, i. di-
rimeret agris litem, i. contentionem agricolarum, aut posses-
sorū, bis sex, i. duodecim, supple viri lecti, i. electi egregij vix
subirent illud ceruice existentes talia corpora, i. si essent talia
corpora, qualia corpora hominum tellus producit, nunc, i. no-
stra tempestate, inquit poeta (unde Iuuen.)
Nam genus hoc vix tam decrescebat Homero,
Ferre malos homines nunc educunt, atque pusillos.
Ille. f. Turnus torquebat in hostem. f. saxum illud raptum ma-
nu trepidæ festina, infurgens. erigens se altior, quominus
dicatur pondere depressus, & concitus. i. concitatus cursu, ne-
cesseatur tardatus, sed ipse. f. raptus furore neque cognoscit
se currentem, nec eundem nequebat, an curreret, an irret, ve
pro vel, non cognoscit, i. non percipit se tollentem. i. erigen-
tem manu saxum immane, ut pro vel, mouentem, supple ip-
sum, sed sup. genua. f. Turni auxilio numinis destituti, labant,
i. labescunt & flectuntur, & sanguis gelidus, concreuit frigo-
re, i. timoris, Tum, i. insuper, lapis ipse viri, i. quem ille impu-
lit, volutus, i. agitatus per vacuum inane, i. aerem nec euasit
totum spatium, i. non peruenit ad hostem. f. Aeneam nec per-
tulit, i. non ad finem vsque tulit, ictum quem. f. Turnus ei co-
miserat ad Aeneam perferendum, allusio ad alias res quæ cum
nuncijs mittuntur. Ac veluti. i. quemadmodum nobis videmur
in somnijs. i. inter dormiendum aut per insomnia. ubi quies
languida. i. ægra (unde Horat. in Arte: Velut ægi somnia, va-

nae finguntur species) Pressit nocte oculos, videmur inquam nequidquam. i. frustra velle extendere cursus audios. i. auide procul excurrere, & nos agri succidimus. intercidimus, deficientes in medijs conatibus, lingua non valet. s. proloqui, vires notae. i. consuetae non sufficiunt, sup. in corpore, nec vox nec verba sequuntur. s. conatus nostros sic Dea dira. i. furia negat Turno successum quacunque virtute petiuit viam. i. processum. Tum, i. insuper sensus vertuntur. i. vertendo fiunt varij, pectore. i. in animo, & ipse aspectat Rutulos & urbem, quod desperatis indicium est, & cunctatur. i. immoratur aut dubitat metu. i. praetimore, & tremiscit. i. pertimescit, telum. s. Aeneae, hoc est hastam instare. i. imminere nec videt quo se eripiat, nec qua vi. i. violentia & impetu tendat in hoste, nec videt vsque currus, nec sororem aurigam. i. quae prius obiebat munus aurigae. Aeneas coruscat. i. vibrat ipsi cunctanti. i. immoranti, telum fatale. i. letale quo illi fata morte praesciuerant, coruscat dicit, lortitus oculis fortunam. i. oportunitatem fortuitam ex illius. s. negligentia oblatam, & ipse eminus. i. de longe quasi emissum e manu intorquet, s. telum, toto corpore. i. nixu totius corporis, saxa nunquam fremunt, i. strident sic. i. intantum concita. i. concite missa, tormento murali. i. quo muri quatuntur, nec tanti crepitus dissultant. i. in diuersa saliant fulmine. i. dum fulminat. Hasta enim ferens durum exitium. i. exterminium & mortem volat instar. i. in statum & formam turbinis. i. venti impetuosus, & recludit. i. aperit & resoluit oras. i. extremitates loricae. i. tunicae quae olim e loris flebat, & tridentis transit medium femur per extremos orbes clypei septemplex. i. septies impliciti diuersis tergoribus. Ipse Turnus ictus. i. percussus, incidit. i. existens valde magnus ad terram, & hoc poplite duplicato. s. compressis genibus, Rutuli confurgunt gemitu. i. simul gemere incipiunt, & totus mons remugit circum. i. in circuitu, & nemora alta remittunt vocem. s. gementium, late. i. per latum spatium. [Ille humilis] Vt saepe admonui, opus suum concludit poeta in summa laude Aeneae, quae erat in Turno deuicta, cuius etiam audacem & superbum animum deiecit vsque adeo ut humilem supplicemque efficeret, ut tamen iuxta praceptum Horatianum in de Arte poetica. vterque sit primus ad extremum similis sibi non sic inducit Turnum humilem, ut se virtute inferiorem fateatur, sed forte, dicens vtere sorte tua nec sic supplicem, ut contemplatione sui supplicet, sed patris cuius caniciem plurimum posse sperabat apud eum qui in patre suum pientissimus ferebatur, vnde cum sic ad extremum vsque inducit pium, ut et Turno vitam concessisset nisi balteo Pallantis interempti viso, illius necem vliscendam iuxta Euandri parentis eius vota duxisset. Sicut ergo multos librorum morte alicuius conclusit, ita & totum opus morte Turni, quia mors vltima linea rerum est, imitatus in hoc Homerum qui in Hectore tracto, Illiada composuit. Circa hunc autem vltimum locum sunt verba Donati Humilis corpore. supplex, deiecto saltu. victoria Aeneae, quam ponit in fine operis perficit, atque absolute cumulum laudum Aeneae quas a principio ad finem omni artificio continuauit. Haec ille. Ordo autem est. Ille. s. Turnus humilis. s. corpore secundum Donatum, & etiam aliquantulum animo, quia ut in Hecyra Terentiana, dicitur, Profecto hoc sic est, ut puto omnibus nobis, ut res dant sese ita magni atque humiles sumus, & supplex protendens. i. dirigens ante se, oculos s. miserationem efflagitantes & dextram precantem, inquit, equidem. i. ego quidem quantum de me est merui, si morte, aut necem, quam tamen nominare formidat nec deprecor. i. & non precor, ut non fiat mihi, nam deprecari est contrarium eius, quod est precari, vnde Ouid. Sepe precor mortem, mortem, quoque deprecor idem. Vtere tua sorte. i. quam per fata sortitus, verum sup. si qua. i. aliqua, cura, i. commiseratio, miseri parentis. s. Dauni pot tangere te, & sup. Anchises genitor fuit tibi talis, ut. s. eius gratia tibi parcendum esset, ego oro mi serere senectae Dauni. s. patris mei, & redde me. s. viuam meis,

seu maioris, redde meis corpus. s. meum spoliatum lumine. i. vita. tu vicisti & Antonij. i. Itali videre sup. me victum, tendere. i. protendere palmas. s. precantes & supplices, Lauinia. s. regis filia pro qua certauimus, est tua coniux. i. permittit tibi a me, ne tede. i. ne procedas ulterius. i. ad maiorem vltionem. odij. i. propter odia quia ad gloriam satis est me victum fateri, Aeneas stetit acer in armis voluens oculos. s. in supplicem, & repressit dextram. s. ab ictu: sermo. s. Turni supplicantis coeperat flectere. s. ad misericordiam iam & iam magis. s. Aeneam cunctantem. i. hesitantem & immorantem iam dicit cum balteus Pallantis pueri infelix. i. Turno infelicitatem afferens apparuit, sup. in alto humero. s. Turni, & cum cingula. i. cincturae eius fulserunt. i. resplenduerunt bullis notis. s. ipsi Aeneae qui agnoscebat insignia Pallantis sibi Turnum aptasse quo facto monet poeta nemini alterius iacturam pro insigni habendam, quoniam fors omnia versat, quem. s. Pallanta victum Turnus strauerat vulnere atque gerebat hume is insigne inimicum. i. perniciosum & exitiale. Ille. s. Aeneas postquam hausit oculis. i. auide inspexit monumenta saui. i. valde magni doloris, & exuias. i. spolia. s. Pallantis, accensus furijs, & terribilis ira, inquit, supp. tu. ne. indute. i. quod indutus es spolijs meorum (pro dolore ad plurale numerum transfert sermonem, aut plurimum insignia gerebat) eripiare mihi hinc. i. ab hoc loco ubi sub pedibus meis iaces, quod. i. mini me, Pallas. s. filius Euandri, Pallas immolat. i. sacrificat dijs manibus. te hoc vulnere. s. quod tibi eius gratia infero, & sumit. s. pro me poenam. i. punitionem, ex sanguine. s. tuo, scelerato. i. multis sceleribus polluto, & sup. Aeneas dicens haec condit ferrum sub pectore aduerso. i. opposito, existens feruidus. s. ad vindictam Pallantis sumenda, atque membra soluuntur. i. dissoluuntur illi, s. Turno transfixo frigore. i. morte frigere faciente, & vita. i. anima qua vivebat, fugit cum gemitu sub umbras. i. infernas indignata. s. quod ante diem fatalem ac periodum naturalem exire cogere, aut quia ab hoste precata veniam exorare non poterat.

CAMPO qui forte iacebat Limes agri positus] In antiquis exemplaribus nonnullis, Quod, legitur, & priori respondere secundum artem esse dicit Seru. Bona tamen eruditorum pars, Qui legit, habita limitis ratione est. illud obseruandum, in Porcio Quod legere esse, Limes agro positus elocutione non ineleganti. [Nec vox, nec verba sequuntur] In antiq. lib. Aut verba, legitur. [Telumque instare tremiscit] Ut superius obseruatum est, antiquiora omnia exemplaria verbi huius pene vltimam per c, Tremiscit, proferunt. [Exitium dirum hasta ferēs] In Mediceo lib. Durum habetur. [Loricae, & clypei extremos septemplex orbes Per medium stridens transit femur] in Med. libro lectio ita variat, Loricae, clypeique extremos septemplex orbes. Et medium stridens transit femur. Supplexque oculos] in lib. antiquis quibusdam, Supplex, legitur. Sed longe venustius est, Ille humili, supplexque, ut alterum, huiusmodi sequitur, Oculos dextraque; [Cunctantē flectere sermo] Antiqui aliquot lib. Mentem, legunt. quod alijs examinandum linquimus. [Infelix humero cum apparuit alto Balteus] Apud Sospitrum Cerisium ambigua lectio est, quod ingens interpositum. Ingens balteus. quod ei respondet quod in x. dictum: Rapiens immania pondera baltei. Disputat vero Carissus balteus mascul. genere semper dici, ut clypeus. Infelix humero cum apparuit ingens Balteus, Virg. dicit. Plin. tamen vult mascul. genere, vinculum significare, neutro autem genere, lora, ad ligandum apta. Sed Varro Baltea dixit, & Thuscum vocabulum ait esse, vsque adeo passim variant auctorum sententiae. [Soluuntur membra] in antiq. nonnullis lib. Soluuntur, ita Ruont. Acuont. Ea pronuntiatione, quam a veteribus acceptam Etrusci adhuc incolumem seruauere.

Est sua oratoribus item homoeopatia de passionis nata similitudine, quam vndiquaque scientissimus exprimit poeta: Fuit & tibi talis Anchises genitor: Item, Et patriae astrinxit pietatis imago. Et, Me quoque per multos similis fortuna labores. Quod in Macrobij Symposiacis est annotatum.

Duodecimi & vltimi Virgilianae Aeneidos Libri finis.

IODOCI BADIO MAPHAEI VEGII LAVDENSIS

Ascensij in lib. Maphaei
Vegij explanatio.

Poeta clarissimi liber, additus xij. Aeneid.
libris cuius est, hoc

ARGUMENTVM.

VRNVS vt extre-
mo &c.] Quem
admodum dixi-
mus ante expla-
nationem Aeneidos, non erat
instituti ipsius auctoris vltra
mortem Turni quidquam de
Aenea dicere, quippe in qua
summa eius laus constituta
erat, & vltra quam nihil de
eo gloriosum dici potuit, nisi
quod in superioribus libris
praebatum erat, videlicet in
caelum a Venere transferen-
dum, vnde in I. Sublimam-
que feres ad sidera caeli Ma-
gnanimū Aeneam. Item, Deū
indigetem appellandum, vnde
in X. indigetem Aeneam
scis ipsa & scire fateris, De-
beri caelo, fatisque ad sidera
colli. Rutulos autem victores
Aeneae subdidisse, Lauiniam
Aeneae nupsisse, diis sacrificatum esse ob victoriam per se
manifestaria sunt, vnde frustra quidam quadrigis rotam
quintram addidit. Nam si Homerum imitari voluit, debuit,

VRNVS vt extremo vitam sub Marte
profudit.
Subdunt se Rutuli Aeneae, Troiana se-
quentes
Agmina, dehinc superis meriti reddun-
tur honores.

Congaudet gnato ac socijs memor ante malorum
Actorum pater Aeneas, Turni, inde Latinus
Morte dolet, patrie miseranda incendia Daunus
Euerse, & cari deflet pia funera nati.
Connubium instaurat nata, letosque Hymeneos
Rex socer Aeneae genero. gens vtraque pacto
Federe pacis ouat, tum nomine coniugis urbem
Instruit: & tandem placida sub pace rigentem
Transtulit Aeneam Venns astra in summa beatum.

ce, & oratorie, mors mihi dolet. Eius autem dolor videtur im-
portunus [Ouat]. i. more ouantium gaudet. [Urbem]. i. Laui-
nium. [Nomine coniugis]. i. Lauiniae.

MAPHAEI VEGII
LAVDENSIS LIBER.

XII. AENEID. LIBRIS ADDITVS.

Poe.

VRNVS vt extremo deuictus Marte pro-
fudit
Effugientem animam: medioque sub agmi-
ne victor

Magnanimus stetit Aeneas, Mauortius heros,
Obstupere omnes, gemitumque dedere Latini,
Et durum ex alto remouentes corde dolorem
Concussis cecidere animis: cenfrondibus ingens
Silua dolet lapsis, Boreali impulsat tumultu
Tum tela infigunt terra, & mucronibus herent,
Scutaque deponunt humeris, & praelia damnant,
Insanumque horrent optati Martis amorem,
Nec frenum nec colla pati captiua recusant,
Et veniam orare, & requiem finemque malorum.
Sicut acerba duo quando in certamina tauri
Concurrant, largo miscentes sanguine pugnam,
Cuique suum pectus inclinat, successerit vni
Palma duci, moxque victo pecora ante fauebant,
Nunc sese imperio subdunt victoris, & vltro
(Quaquam animum dolor altus habet) parere fatetur.
Non alter Rutuli, licet ingens meror adhauset
Pectora pulsa metu caesi ducis, incluta malunt
Arma sequi, & Phrygium Aeneam, saedusque precari
Pacis, & aeternam rebus, belloque quietem.
Tunc Turnū super assistens placido ore profatur
Aeneas, Aen. Quanta animo dementia creuit,
Vt Teucros superum tentaris, summique tonantis
Imperio huc vectos petereris Daunia proles

Italia, & pactis nequidquam expellere testis?
Disce Iouem reuereri, & iussa facessere diuum,
Magnum etiam capit ira fouem: memoresque malorum
Sollicitat vindicta deos. en vltima tanti
2 Met a furoris adest, quo contra iura fidemque
Iliacum rupto turbasti saedere gentem.
Ecce suprema dies alijs exempla sub aeuum
Venturum missura, fouem ne temnere frustra
Fas sit, & indignos bellorum accendere motus.
Nunc armis letare tuis: heu nobile corpus
Turne iaces: at non tibi erit Lauinia paruo,
Nec dextra tamen Aeneae cecidisse pudebit.
Nunc Rutuli hinc auferte ducē vestrum: arma, virumq;
Largior, atque omnem deflenda mortis honorem.
Sed quae Pallantis fuerant ingentia baltei
Pondera transmittam Euandro, vt solatia casso
Haud leuia hoste ferat, Turnoque exultet adempto.
3 Vos memores tamen Ausonij, melioribus vti
Discite bellorum auspicijs: ego sidera iuro,
Nunquam acies, nunquam arma libens in praelia moui:
Sed vestris actus furijs, defendere toto
Optavi, & licuit Troianas robore partes.
Poe. Nec fatus plura Aeneas se letus ad altos
Vertebat muros, & Troia testā petebat.
Vna ipsum Teucrorum omnis conuersa iuuentus
Exultans sequitur, volucresque per aura pedum vi
Quadrupes ciet: incusans acri ore Latinos,
Ignauosque vocans, strepit altus plausibus ether.
Et quamuis inhumata rogis dare corpora surgat
Ingens cura animo, sociosque imponere flammis,
Maius opus tamen Aeneas sub pectore voluens,
Primum aris meritos, superum mandabat honores;
4 Tum pingues patrio ingulant ex more iuuenecos,
Immit-

Immittuntque sues, niueasque in templa bidentes:
 Purpuream effuso pulsantes sanguine terram,
 Viscera diripiunt, & caesim in frustra trucidant,
 Denudantq; gregem, & flammis, verubusq; remittunt.
 Tum vina effundunt pateris, & dona Lyæi
 Accumulant, plenis venerantur lancibus aras:
 Thura ignes adolent, onerata altaria fumant:
 Tum plausus per tecta mouent, magnumq; tonantem
 Extollunt Veneremque, & te Saturnia Iuno
 Iam placidam & meliorem ingenti laude fatentur,
 Mauortemque ipsum, tum cetera turba deorum
 In medium effertur, summis cum vocibus altos
 Perlata ad cælos: ante omneis gratior vnus
 Aeneas duplices mittebat ad æthera palmas.
 Et puerum pauca ore dabat complexus Iulum.
 Aen. Nate: in quo spes vna patris, per tanta laborum
 Quem varijs actus fatis discrimina duxi,
 Ecce inuenta quies, ecce illa extrema malorum,
 5 Aerumnis factura modum acceptissima semper,
 Atque optata dies, quam dura in bella vocatus
 Sæpe tibi dijs auspicijs meminisse futuram
 Iam memini, nunc te cum primum aurora rubebit
 Crastina, sublimen Rutulorum ad menia mittam.
 Poe. Dehinc sese ad gentem Æliacam voluebat, & alto
 Pectore verba trahens, blando est sic ore locutus.
 Aen. O socij per dura ac densa pericula vecti,
 Per tantos bellorum æstus, duplicesque furores
 Armorum, & totque hyemes, per quidquid acerbum
 Horrendum, graue, triste, ingens, per quidquid iniquum,
 Infaustum & crudele foret, conuertite mente in
 In melius, iam finis adest, hic meta malorum
 Stabit, & optatam Latia cum gente quietem
 Iungemus, dabit inde mihi Lauinia coniux,
 Bello acri defensa, Italo cum sanguine mixtam
 Troianam transfere aeterna in secula gentem.
 6 Vnum oro socij, Ausonios communiter equo
 Ferre animo, & vosmet soceros seruare Latinos:
 Sceptrum idem sublime gerent, sententia mentem
 Hac habet: at bello vos, & præstantibus armis,
 Discite me, & pietate sequi, quæ gloria nobis
 Cesserit in promptu est; sed cælum, & sidera testor,
 Qui vos tantorum eripui de clade malorum,
 Idem ego sub maiora potens vos præmia ducam.
 Poe. Talibus orabat, variosque in pectore casus
 Præteritos voluens, partamque labore quietem
 Haud paruo, nimium ardenti exundabat amore
 In Teucros, grauib; tandem euasisse periculis
 Exultans, veluti exiguis cum ex æthere gyrans
 Incubuit pullis, & magno turbine miluus
 Insiliens auido ore furi stragemque minatur:
 Tum cristata ales perculso pectore mater
 Consurgit, misero natorum exterrita casu,
 Rostrum acuit, totisque petit conatibus hostem,
 Et multa expulsum vi tandem cedere cogit.
 Dehinc perturbatos crocilians exquirat & omneis
 Attonitos cogit pro caris anxia natis
 Et tanto ereptos gaudet superesse periculo:
 Non secus Anchisa genitus mulcebat amicis
 Troianos dictis, antiquum corde timorem
 Flagranteisque agitans curas, & gaudia longis
 Tandem parta malis, & quæ perferre molestum

Ante fuit, meminisse iuuat: verum altior idem
 Ingenti, & clara Aeneas supereminet omneis
 Virtute excellens, & pro tot numina donis
 Exorat, summisque Iouem cum laudibus effert.
 Interea Rutuli magnum & miserabile funus,
 Exanimumque ducem tulerant sub tecta frequentes,
 Correpti mærore animos, largumque pluentes
 Imbrem oculis, & iam lato clamore Latinum
 Defessum, & varios agitantes pectore casus
 Complerant, qui postquam altos crebrescere questus,
 Et Turnum ingenti consosum vulnere vidit,
 Haud tenuit lacrymas, dehinc mæstum leniter agmen
 Corripuit manibus, verbisque silentia ponens:
 Ceu spumantis apri quando per viscera denteis
 Fulmineos canis excepit, præstantior omni
 Ex numero, tunc infausto perterrita casu
 Cetera turba fugit latrantum, atque ore magistrum
 Circumstans querulo pauit, magnoque ululatu
 Infremit, ac commota manu, dominique iubentis
 Ore silet, gemitumque premit, seseque coerces.
 8 Haud aliter Rutuli suppressa voce quierunt.
 Tunc sic illacrymans rex alto corde Latinus,
 Verba dabat. Lat. Quantos humana negocia motus
 Alternasque vices miscet: quo turbine fertur
 Vita hominum? o fragilis damnosa superbia sceptri,
 O furor, o nimium dominandi innata cupido,
 Mortales quò cæca vehis? quò gloria tantis
 Inflatos transfers animos quæsitæ periculis?
 Quot tecum insidias, quot mortes, quanta malorum
 Magnorum tormenta geris? quot tela quot enses
 Ante oculos (si cernis) habes? heu dulce venenum,
 Et mundi letalis bonos: heu tristitia regni
 Munera, quæ haud paruo constant, & grandia rerum
 Pondera, quæ nunquam placidam promittere pacem
 Nec requiem conferre queant, heu fortis acerba
 Et misera regale decus: magnoque timori
 Suppositos regum casus pacique negatos.
 Quid Turne ingenti Ausoniam mouisse tumultu,
 Et dura Aeneadas turbasse in bella coactos,
 Quid iuuat, & violasse sacræ promissa quietis
 Pignora? quæ tibi tanta animo impatientia venit,
 Vt Martem cum gente deum, iussuque tonantis
 Huc vecta, gereres, & nostris pellere tectis
 8 Vltro instans velles, nateque abrumperes sædus
 Pollicite genero Aeneæ, & me bella negante
 Dura mouere manu? quæ tanta insania mentem
 Implicuit? quoties te in seni Marcis euntem
 Agmina sublimemque in equo, & radiantibus armis
 Tentavi reuocare, & iter suspendere ceptum?
 Corripui, & pauitans cedentem in lumine frustra?
 Inde ego quanta tuli, testantur menia tectis
 Semirutis, magnique albentes ossibus agri,
 Et Latium toto vacuatum robore, & ingens
 Exitium, fluuijque humana cedere rubentes,
 Et longi, trepidique metus, durique labores,
 10 Quos toties senior per tanta pericula cepi.
 At nunc Turne iaces? ubi nam generosa iuuentæ
 Gloria & excellens animus, quo splendidus alte
 Frontis honos? quonam illa decens in frontis imago?
 Ah quantas Dauid lacrymas, acresque dolores
 Turne dabis? quanto circumfluet Ardea fletu?

Sed non degeneri & pudibundo vulnere foffum
 Afficiet: saltem hoc misera solamen habebit
 Mortis, ut Aeneas Troiani exceperis ense:
 Poc. Hæc fatus, lacrymisq; sinus impleuit abortis.
 Tum sese ad turbam voluens miserabile corpus
 Attoli, & caram mæsti genitoris ad urbem
 Deferri, atque pios fieri mandabat honores.
 Mox circumfusi Rutuli lato agmine cæsum
 Sublimen ingenti iuuenem posuere pheretro,
 Multa super Teucrum raptorum insignia secum
 Et galeas, & equos, ensesque & tela ferentes:
 Post currus Phrygia sudantes cæde sequuntur.
 It lacrymans, & ducit equum docta arte Metiscus
 Rorantem, & fletu madidum, qui vexerat ante
 Victorem Turnum; atque hostili strage furentem.
 Hinc alij versa arma gerunt: tum cetera pubes
 Flens sequitur, largisque humectat pectora guttis.
 Et iam fessi ibant per muta silentia noctis
 Cadentes sese, gressumque in tecta Latinus
 Flexerat, ingenti turbatus funere mentem.
 Vna omnes lacrymas matres, puerique, senesque
 Fundebant, mæstam implentes mugitibus urbem.
 Inscius ad tantos Daunus superesse dolores,
 Et natum extremo consumptam Marte, superbam
 Effudisse animam, largisque ad mœnia duci
 Cum lacrymis: alios gemitus curasque fouebat.
 Nanque ex diuersa caderent dum parte Latini,
 Et calido Turnus sedaret sanguine terram,
 Urbem ingens flamma, & muros inuaserat altos,
 Fumabatque erutis miseri patris Ardea tectis,
 Et tota in cinerem vergebat, & astra fauilla
 Altiua implebant; nec spes plus vlla salutis,
 Siue quidem sic dijs placitum est, seu præscia Turni
 Signum ut fata darent horrendo Marte perempti.
 Extemplo concussi animos, turbataque ciues
 Pectora cadentes, miserande sortis iniquum
 Deslebant casum, longoque ex ordine matres.
 Atque auidos totis fugiebant viribus ignes:
 Ac veluti cum nigra cohors posuere sub alta
 Arbore & in fissâ radice cubilia, longo
 Formicæ instantes operi: sibi dura securis
 Incumbat, versoque infringat culmine paruas
 Seu casas, mox certatim sese agmine sparso
 Corripunt, mæstæque fuga, trepidaque feruntur.
 Et veluti ignitum testudi eversa calorem
 Cum sensit, luctata diu, pedibusque renitens,
 Caudam agitansque, caput, magnâ vi cadere tentat,
 Aestuat, & multo insidias conamine miscet.
 Haud aliter miseri per tanta pericula ciues
 Iactabant sese, & turbata mente ferebant.
 Ante omnes senio confectus ad æthera voces
 Fundebat querulas Daunus, superosque vocabat.
 Tum vero è medijs visa est consurgere flammis
 Percussisque ales volitare per aera pennis,
 Indicium, nomenque urbis versa Ardea seruans:
 Et cui sublimes stabant in mœnibus arces,
 Mutata effusis nunc circunlabitur alis.
 Attoniti nouitate omnes monitisque deorum
 Haud paruis confusi, humeros atque ora tenebant.
 At Daunus patriæ ardenti concussus amore
 Eversa, duos gemitus sub corde premebat.

Hæc inter magno volitans prænuincia motu
 Fama ruit, latisque animos clamoribus implet.
 Aduentare nouum cum milite funus,
 Et Turnum exanimem, & letali vulnere victum,
 Mox turbati omnes nigras duxere frequentes
 Incensas ex more faces: ardentibus agri
 Collucent flammis: dehinc se venientibus addunt:
 Quos postquam toto videre ex agmine matres,
 Percussis vocem palmis super æthera tollunt.
 At Daunus, cari ut patuerunt funera nati,
 Substitit, & demum ingenti correpta dolore
 Ora mouens, medium sese furibundus in agmen
 Proripuit, Turnumque super prostratus & hærens,
 Cum primum fari potuit, sic edidit ore.
 Tur. Nate patris dolor, & fessæ miseranda senectæ
 Rupta quies, quò me tantis iactate periclis
 Duxisti, & seuis tandem deuicte sub armis?
 14 Quò tua me præstans animi constantia vexit?
 Hic clare virtutis bonos? hæc gloria sceptri?
 Hoc magni decus imperij? tales ne triumphos
 Nate refers? hæc illa quies promissa parenti
 Afflicto toties? hæc meta optata laborum?
 Heu miserum: quàm præcípites labentia casus
 Secla agitant? quanto voluuntur fata tumultu?
 Qui iam sublimes referebas clarus honores
 Et magnus toto in Latio, quem Troes in armis
 Horrendum, & trepidi toties sensere furentem,
 Nunc mi Turne iaces miserandum & flebile corpus:
 Iam mutum est sine voce caput: quo pulchrior alter
 Non fuit, in tota Ausonia, nec gravior ullus
 Eloquio, nec quis positus ingentior armis.
 Nate ubi forma nitens? niueaque in fronte serenus
 Ille decor dulcisque oculorum aspectus, & altæ
 Sidereus ceruicis bonos? his gloria Martis
 Contigit auspicijs? talin' rediture paratu
 Discedens voluisti auidis te credere bellis?
 Heu mortem inuisam, quæ sola vlticibus armis
 Elatos frenas animos, communia toti
 Gentis scepra tenens, æternaque fœdera seruans,
 15 Quæ magnos, paruosque terris, quæ fortibus æquas
 Imbelles, populisque duces, seniumque inuenit
 Heu mortem obscuram, quæ causa indigna coegit
 Eripere, atque meum crudeli vulnere natum
 Afficere. ô felix tam grato cedis Amata
 Successu latere tuæque tanta dolorum
 Fugisti monumenta, grauisque immania casus
 Pondera. quid misero genitori plura paratis
 O superi? natum rapuistis, & Ardea flammis
 Consumpta in cinerem versa est, nunc æthera pennis
 Verberat, hac me Turne tua plus cæde cruenta.
 Deerat adhuc fors ista patris suprema senectæ.
 At vero tali se res cum federe versant,
 Ut quem infesta furens miserum fortuna moratur,
 Illum omni petat infrendens & turbine cogat.
 Poc. Dixerat, & multa illacrymans largo ora rigabat
 16 Imbre, trahens duos gemitus, rapidosque dolores.
 Qualis ubi incubuit validis Iouis vnguibus ales,
 Et paruum effuso diuulsit sanguine fœtum
 Cerua, videns miseri turbatur funere nati.
 Postea lux latum splendore impleuerat orbem.
 Tunc pater infractos fatali Marte Latinus

Defecisse videns Italos, totamque potenti
Cedere fortunam Aeneas: bellique tumultum:
Ingentisque animo curas & fœdera voluens,
Connubij promissa, sua natæque Hymenæos
Præstantes vocat electos ex agmine toto
Mille viros, qui Dardanium comitentur ad urbem
Spectaculum virtute ducem: iungitque togatos
Multa oratores memorans, & euntibus ultro
Imperat, (ut quando auspicijs monitisque deorum
Troianam miscere Italo cum sanguine gentem
Expediat) placido intersint, animoque reuisant:
Aeneadasque vehant alta intra menia læti.

Interea ipse urbem labefactam, & vulgus inermem
Componit, solidatque animos, requiemque futuram
Spondet, & æternam ventura in secula pacem.
Inde iubet meritos turma plaudente triumphos,
Sublimesque domus fieri regalis honores
Atque alacris manet, vnanimes ut fronte serena
Occurrant genero venienti, & pectore toto
Excipiant gentem Iliacam, magnisque receiptent
Plausibus, optatæque effundant pacis amores.
Iamq; instructa cohors Teucrorum castra subibat,
Cincta comas ramis oleæ, pacemque rogabat,
Quam bonus Aeneas ad se intra regia duci
Tecta iubet causamque viæ placido ore requirit.

Tunc senior sic incipiens ardentia Drances
Verba mouet, nimium erepti pro funere Turni
Exultans. Dran. O Troianæ dux inclita gentis,
Gloria, spesque Phrygum, quo nec pietate, nec armis
Maior in orbe fuit, victi obtestamur, & omnes
Iuramus diosque deasque, inuitus in vnum
Conflatum vidit Latium, & temerata Latinus
Fœdera, nec Phrygios vnquam turbauit honores:
Quin natæ (quando superum sic vota ferebant)
Connubia, & generum magno te optabat amore.

- 17 Sed quidquid tanto amorum flagrante tumultu
Tantum furis, & operum, atque laboribus actum est
Id rapidius Turni, & stimulis incensus iniquis,
Confectusque odiis furor attulit: ille negansque
Inuitusque dedit Latias in prælia gentes,
Illum omnis conuersa cohors pascebat, ut armis
Cederet, & magnum sineret succedere pactis
Connubijs Anchisiaden, inde optimus ambas
Iungebat palmas defessa ætate Latinus
Infractus, nimioque ardentem Marte rogabat:
Nec nostræ potuere preces inflectere durum.
Nec diuum portenta animum, quin acrius ignem
Spumabat ferus ore vomens, bellumque ciebat,
At vero dignum inuenit pro talibus ausis
Exitium, qui te tandem victore momordit
Nigrantem prostratus humum: nunc improbus ades
Tartareas visurus eat, quæratque sub imo
Nunc alias Acheronte acies, aliosque Hymenæos.
Tu melior succede bonis Laurentibus hæres,
In te omnis domus, & fessi inclinata Latini
Spes iacet, vnum omnes Itali super aurea mittunt
Sidera, & ingentem bello, & celestibus armis
Extollunt, & vera canunt præconia voces:
Te grauium veneranda patrum, consultaque turba,
Inualidique ætate senes, te læta iuuentus,

- Et cupide matres, pueri, innuptæque puellæ
Vnanimes æquo ore volunt, Turnumque sub armis
Exultant cecidisse tuis: te tota precatur
Ausonia, & clavis præstantem laudibus effert,
In te vnum conuersi oculi. pater ipse Latinus
Jam senior sola hæc longæue munera vitæ,
18 Qui gnatum tibi iungat, habet, generique nepotes
Troianos Italo admixtos in secula mittat.
Ergo age magne veni Teucrorum ductor. & altos
Ingredere, & celebres cape, quos spondemus honores.
Poe. Finierat, cunctique eadem simul ore fremebant.
Quos pius Aeneas hilari cum fronte receptos
Prosequitur paucis, & amico pectore fatur.
Aen. Nec vos, nec placida solitum sub pace Latinum
Arguerim, verum infesti violentia Turni
Tantum opus, haud dubito, & tanti discrimina Martis
Conciuit: iuuenilis enim plus laudis amore.
Quidquid idest, tamen Ausonii, nil pacta recuso
Connubia: & sanctam æterno cum fœdere pacem
Iungere, rex idem imperium, & veneranda tenebit
Sceptra socer, statuentque mei mihi menia Teucris,
Et nomen natæ urbis ego sociosque penates
19 Adijciam: vos communes in secula leges,
Concordesque ingenti animo mittetis amores.
Interea quod restat adhuc, imponite flammis
Corpora, quæ duri miseranda insania belli
Abripuit: dehinc nos cum primum crastina surget
Clara dies, læti Laurentia tecta petemus.
Poe. Dixerat, & tantum effatus conuersa tenebat
Ora simul, stupefacti omnes, & apertius ingens
Mirantes pietatis opus, mox robore toto
Congestas rapuere pyras, ignemque repostis
Ciuiibus immisere, altumque sub æthera fumus
Euolat, atque ætris celum sublime tenebris
Conditur: innumeras ex omni rure bidentes,
Glandiuorosque sues iugulant, pingueisque iuuenkos
Immittuntque rogis. latos incendia campis
Enudant, fremit impulsus clamoribus aer.
20 Iamque sequens clarum extulerat lux aurea Phœbum
Tunc Teucris, Ausonii que omnes mixto agmine læti
Consedere in equis, & gressum ad tecta mouebant
Laurenti, atque altis erectam mœnibus urbem.
Ante omnes pius Aeneas, post ordine Drances
Multa duci senior memorans, dehinc vnica proles,
Ascanius, multumque animi maturus Aletes,
Et grauis Ilioneus, Mnestheusque, acerque Sereftus,
Sergeftus, fortisque Gyas, fortisque Cloanthus:
Post alij, mixtimque Itali, Teucrique sequuntur.
Interea effusi stabant per menia ciues,
Sublimeisque alta statuebant laude triumphos,
Troianam cupido expectantes pectora turbam.
Et iam aduentabat, quos læta fronte Latinus
Occurrens magna excepit comitante caterua.
At postquam medio venientem ex agmine vidit
Dardanium Aeneam, haud vera illudit imago:
Nanque omnes super excellens atque altior ibat,
Et late regalem oculis spargebat honorem
Sydereis; tunc cum primum data copia fandi est,
Et voces capere, atque optatas iungere dextras,
Incipit, & prior affatur placido ore Latinus:

Lat. Venisti tandem: cupido nec fixa fefellit
 Spes animum, lux Troiana clarissima gentis,
 Magnorum quem iussa deum tot casibus actum
 Italia, & nostri is voluerunt sistere testis
 Quamquam humana furens nimis ausa licentia sanctas
 Turbarit leges, & diuum exciuerit iras,
 Quinetiam inuitum toties, meque arma negantem
 Tradiderit duri perferre pericula Martis.
 Factum etenim, sed nec paruo stat: numina iustas
 Indignata animis misere vlticis a penas. 24
 Nunc age magne Phrygum ductor, quando omnis origo
 Seditionis abest, & tanti criminis auctor,
 Connubijs succede, & promissis hymenais.
 Sunt mihi regna, manentque erectis oppida muris.
 Sola autem fessae spes vnica nostra senectae,
 Te generum, & natum tempus complector in omne
 Quem contra bonus Aeneas. Aen. Rex maxime nullam
 22 In te horum causam armorum, tantique tumultus
 Crediderim, placide assueto sub tempore pacis.
 Et si qua est, pone hanc curam pater optime, quæso.
 Nunc adsum, & patrem & socerum te letus in omneis
 Accipio casus, magni mihi surgit imago
 Anchise, & rursum ardebo genitoris amore.
 Pæc. Talibus orabant inter se, & tecta subibant
 Regia, cum studio effusæ matresque, nurusque,
 Longæque patres stabant, iuuenumque cohortes,
 Pulchra reuisentes Troiana corpora gentis: 25
 Ante omnes magnum Aeneam, cupidoque notabant
 Altum animo genus, & præstantem frontis honorem,
 Quæsitamque alacres, pacemque optata quietis
 Munera laudabant: ceu quando longus & ingens
 Agricolas tenuit resolutis nubibus imber
 Suspensos, curumque diu requieuit aratrum,
 Tunc si clarus equos spaciofo lumine Titan
 Laxet, & aurata opam splendore serenet,
 Latitia exundant, & sese hortantur agrestes:
 Non secus Ausonii tam leto in tempore rerum
 Composuere animos, & iam rex alta Latinus
 Atria, regalesque aditus intrarat, & vna
 Optimus Aeneas, sequitur quem pulcer Iulus,
 Dehinc Itali, mixtique Phryges: tum splendida lato
 Applausu, & magna completur regia cœtu.
 Hæc inter matrum innumera, nurumque cæteræ, 26
 In medium comitata venit Lauinia virgo
 23 Sidereos deiecta oculos, quam Troius heros
 Virtute & forma ingentem, mirabile dictu,
 Vt vidit, primo aspectu stupefactus inhesit,
 Et secum Turni casus miseratus acerbos,
 Qui haud parua spe ductus, ouans in prælia tantos
 Cuiisset motus, durisque arsisset in armis.
 Tum vero æterno iunguntur fœdera nexu
 Connubijs, & multa cantant cum laude Hymenæos,
 Dehinc plausus, fremitusque altum super aera mittunt,
 Et letam vocem per regia tecta volutant.
 At fidum interea Aeneas affatur Achaten,
 Vadat & Andromache quondam data munera vestes
 Intextas auro ferat, & quod sæpe solebat,
 Dum res Troiana stabant, circumdare collo,
 Auratum gemmis circumseptumque monile:
 Præterea magnum cratera in pignus amoris,

Quem Priamus patri Anchise donauerat olim.
 Nec mora, iussa sequens pulcherrima portat Achates
 Munera, tunc socer ingentem cratera Latinus
 Donatum capit, ac coniux Lauinia vestes,
 Atque monile decens: placido dehinc pectore sese
 Demulcent, variisque trahunt sermonibus horas,
 Et iam tarda epulas fugientis tempora lucis
 Poscebant, mox regali conuiuia luxu
 Effundunt, latosque alta intra tecta paratus.
 Conuenere, omnes strato discumbere in ostro
 Delicijs iussi, & dapibus se inferre futuris.
 Dat manibus chrystallus aquas, mensisque reponunt
 Flauentem Cererem, tum læta fronte ministri
 Innumeri magno distinguunt ordine curas.
 Pars dapibus reficit mensas, pars pocula miscet,
 Craterasque replet: nunc hac nunc voluitur illac
 Turba frequens, varios miscentque per atria motus.
 At puerum pater immotis spectabat Iulum
 Luminibus, vultum admirans, moresque Latinus,
 Et grauius puerili ex ore cadentia verba,
 Maturumque animum ante annos: & multa rogabat,
 Permixtas referens voces, dehinc oscula figens
 Dulcia complexum manibus, iunctumque fouebat.
 Et nimium exultans, felicem & munere diuum
 Donatum Aeneam pro tali prole, ferebat.
 Postquam epulis compressa fa mes, traducere longam
 Incipiunt fando, & labentem fallere noctem,
 Nunc duos Troia casus, gentesque Pelasgas,
 Nunc fera Laurentis memorantes prælia pugne,
 Quo primum diffuse acies, quo tela vicissim
 Pulsa loco, qui primus ouans inuasit agmen,
 Fulmineumque ardens in equo madefecerit ensen:
 Præcipue Tros Aeneas, seniorque Latinus
 Magnorum heroum, Latijque antiqua potentis
 Gesta recenscebant, fugientemque horrida gnati
 Arma sui Saturnum, Italis latuisse sub oris,
 Hinc Latium dixisse, genusque in montibus altis
 Composuisse vagum, legesque & iura dedisse:
 Et Bacchi, & frugum cultus, dehinc tecta secutum,
 Esse paterna Iouem, utque Electra Atlantide cætus
 Iasius Ideas cæso Phrygiæ isset ad vrbes
 Dardanus, ex Corytho multa cum gente profectus:
 Utque insignem aliquam dono, & Ioue patre superbus
 Hæctoreæ gentis signum, illustresque tulisset
 Primus anum titulos, Troiana stirpis origo.
 Talibus atque alijs inter se longa trahébant
 Tempora. tum fremitus, lætæque per atria voces
 Alta volant, strepitu ingenti tectum omne repletur.
 Dant lucem flammæ, & lato splendore coruscant
 Consurgunt Phryges, & cythara resonante sequuntur
 Ausonii, & plausum ingeminant, seque agmine toto
 Permiscunt, variantque pedes raptimque ferantur.
 Et iam festa nouem largo connubia luxu
 Attigerant celebrata dies: tum maximus heros
 Aeneas urbem ciruo signabat aratro,
 Fundebantque domos, & amictas aggere fossas.
 Ecce autem fatum haud paruum, diffundere flammam
 Ingentem, & fulgore lenem, & se nubibus altis
 Miscentem summo Lauinia vertice visa est.
 Obstupuit pater Aeneas, duplicesque terendit

Ad cælum cum voce manus. Aen. Si Juppiter unquam
Gens monitis Troiana tuis, terraque, marique
Paruit, imperijque libens, si numina, vestras
Si metui, coluique aras: per si quid agendum est,
Quod restat, placidam felici afferte quietem.
27 Augurio, & firmate, malisque imponite finem
Poe. Talia iactantem circumstitit aurea mater
Se Venerem confessa, almo & sic edidit ore.
Aen. Gnate animo pone hanc curam, & meliora capeſſe
Signa deum gaudensque bonis succedere futuris:
Nunc tibi parta quies, nunc meta extrema malorum,
Nunc tandem optatam componunt secula pacem.
Nec flammam ad cælos perlatam è vertice caræ
Coniugis horresce, ac constantem dirige mentem.
Namque erit illatum celebri quæ sanguine nomen
Troianosque auctur a duces ad sidera mittat:
Hæc tibi magnanimos sublimi prole nepotes
Conferet, egregijs totum qui laudibus orbem
Complebunt, totumque sua virtute potentes
Sub iuga victoresque trahent: quos gloria summo
Oceanum transgressa ingens æquabit Olympo:
Quos tandem innumera ardens post illustria rerum
Gesta deos factura, vehet super æthera virtus.
Hanc flammam ventura tue præconia gentis
Designant, hoc omnipotens è culmine signum
Sidereo dedit: at tantarum in munera laudum
Quam statuit, dicas à nomine coniugis urbem.
Præterea sacros Troia ex ardente penates
Ereptos compone noua intra mœnia, & altos
Infer ad æternum mansuros tempus honores:
28 Hi (tibi mira feram) tanto urbis amore trahentur,
Vt velli ad sedes alias, loca prima Latini
Sponte sua repetent, iterumque iterumque reuerſi,
O felix quem tanta manent, dehinc pace tenebis
Sub placida gentem, Æliacampost fessus & æuo
Confectus, tandem Elyſias socer ibit ad umbras,
Succedes sceptro, atque Italiam dominabere, leges
Communes Teucrisque ferens: tum lætus ad altum
Te mittes cælum: sic stat sententia diuum.
Poe. Dixit, & inde leues fugiens se vexit ad auras.
Aeneas tanto stupefactam numine mentem
Percuſſus, diuè peragit mandata parentis.
Et iam compositos felici in pace regebat
Dardanias, & iam decedens sceptrum Latinus,
Liquerat, & pius Aeneas successerat, omnemque
Ausoniam, lataque potens ditione tenebat
Iam paribus Phryges, atque Itali se moribus ultro,
Et sociæ ingenti firmabant pectora amore,
Concordique æquas miscebant fœdere leges.
29 Tum medio Venus exultans se immisit Olympo
Aute Iouem, & complexa pedes, sic ore locuta est.
Ve. Omnipotens genitor qui solus ab æthere summo
Cuncta moues, qui res hominum, curasque recensēs,
Dum Teucro traheret fortuna inimica, recordor,
Spondebas finem ærumnis, rebusque salutem;
Nec tua me promissa pater sententia fallit,
Namque omnes gaudere sacra treis pace per annos
Viderunt Italiam nullo discrimine partes:
Verum ad siderei missurum culmina cæli
Pollicitus magnum Aeneam, meritumque ferebat

Illaturum astris, quid nunc sub pectore versas?
Jamque optat matura polos Aeneia virtus.
Poe. Olli hominum sator atque deum dedit oscula, ab alto
Pectore verba ferens. Iup. Quantum cytherea potenter
Aeneam, Aeneadasque omnes infessus amavi:
Et terra, & pelago, & per tanta pericula pectoris
Nosti. & sæpe equidem indolui commotus amores.
Gnata tuos, tandemque malis Iunone secunda
Imposui finem: nunc stat sententia menti,
Qua ductorem alto Phrygium succedere cælo
Institui: & firma est: numeroque inferre deorum
Constat, & id concedo libens: tu si quid in ipso
Mortale est, adime, atque astris ingentibus adde.
Quin si alios sua habet virtus, qui laude perenni
Accingant sese, gestis præstantibus orbem
Exhorrent, illos rursum super æthera mittam.
Assensere omnes superi, nec regia funo
Abnuat, at magnum Aeneam suadebat ad altum
Efferri cælum, & voces addebat amicas.
Poe. Tum Venus aerias descendit lapsa per auras,
Laurentumque petit, vicinæ Numicius vndis
Flumineis ubi currit in equora arundine lectus:
Tunc corpus nati abluere, & deferre sub vndas
Quidquid erat mortale, iubet, dehinc læta recentem
Felicemque animam secum super aera duxit,
Immisit Aeneam astris, quem Iulia proles
Indigetem appellat, templisque imponit honores.

A S C E N S I V S.

R V N V S vt extremo Effugientem animam]
Vnde in fine xij. Vitaque cum gemitu fugit
indignata sub umbras [Magnanimus stetit]
Quia victor, cum victi fugam quarant. [Re-
mouentes] Quasi ex indignatione expuentes.
[Ceu frondibus ing. Sylua, &c.] Comparatio
non satis apta, quia rei insensibili attribuit, vt siluæ, dolor.
Veruntamen id Maro quoque nonnunquam facit. Item minus
apta est compositio, Silua ingens dolet, lapsus frondibus, im-
pulsu boreali tumultu. Nā aptius diceret, lapsus frondibus,
Boreali impulsu. [Nec frenum, nec colla] Melius nunc, colla
vt sit, Nec colla eorū caput, recusant nunc pati frenum, sed id
minus generose de Italica gente dicit. sicut in aliis multis, cir-
ca decorū dormitat. [Et veniam orare]. i. orabant, aut nō recu-
sant. [Sicut acerba duo] Cōparatio Virgiliana. [Nō aliter Ru-
tuli] Si non aliter Rutuli, quæras quō dictum sit, & durū ex
alto reuomentes corde dolorem, nam non reuomimus, nisi ex
fastidio & contemptu. vnde non congruit, quod incluta ma-
lunt arma sequi, & tñ dolorem vomant. Præterea contra de-
corū est, quod cæso duce, libenter alienum iugum ferant, licet
id forte Latinis conueniat. [Non aliter] applicat cōparationē
taurorum ad Rutulos, sed eā Virgilius aptius ad ductores ip-
sos prius retulit. [Belloque quietem] id rem verosimile facit,
quia nulla salus bello pacem te poscimus oēs dixerat Dran-
ces, veruntamen, quia verborum plus quā virtutis, à Vir-
gilio habuisse prædicatur, Dicerem fato cessisse, potius quā
bello, quia dictum est prius. Gens aspera bello debellanda ti-
bi est Latio. [Tunc Turnum super assistens] Verba fere Virgi-
liana sunt sed non tam congrue, vt ab illo posita. [Patereris]
Melius diceret, conareris, sed plus est, patereris. Nā si ne pati
quidem debuit, multo minus id facere licuit. Pati aut non de-
buit, quia debuit Iouis monitis perficiendis operā præstare
[Daunia proles] Vituperatio a genere. Nam Daunus mortalis
illi pater fuit, licet diua Venilia mater. [Disce Iouem reuere-
ri] Sic in sexto. Discite iustitiam moniti, & non temnere di-
uos. [Iussa facere] Hic facere alibi factum ire, vt Georg. quar-
to Nec mora continuo matris præcepta faceſſit. Sed impor-
tune videtur mortuum ad virtutem adhortari, & vt pie-
tatem

tatem colat. Quoniam non est in morte qui memor sit Dei, in inferno autem quis confitebitur illi? Sed quod in mortuū dicit, ad viuentium pertinet exhortationem. [Memoresque malorum. Sic in primo Aeneid. Virgil.]

At separate Deos, memores fandi, atque nefandi.

[Heu nobile corpus Turne] Bene in viro forti, & pio temperamentum ponit iustitię, & miserationis, vt gaudeat deorum contemptorem victum esse, doleatque vinci commeruisse. f. vt vitium damnans, hominem commendat. [At non tibi erit Lauiia paruo. f. precio. Et sunt verba quę Turnus & eius socij in contumeliam Teucrorum protulerant. [Nec dextra tamen, &c. [Sic & Camilla prius, dixit, vnde & sententię, ex Virgil. sumuntur fere, [Sed quę Pallantis] Pietatis erat Turno, arma relinquere, sed Pallantis insignia demere, vt qui alios spoliauerat, spoliaretur. [Ingentia baltei,] Collisio est, nam nō potest versus hypermeter esse, cum non sequatur vocalis [Vt solatia cæso Haud leuia hoste ferat.] Vnde ipse in xj.

Vadite, & hæc memores regi mandata referte,

Quod vitam maior inuisam Pallante perempto.

Dextera causa tua est Turnum, natoque, patrique,

Quam debere vides, &c.

[Melioribus vti, &c. Discite bellorum auspicijs,] Hoc est, melius auspicemini. Nam euenta rerū, incerta dici non possunt, licet in xij. dictum sit.

Disce puer virtutem ex me verumque laborem,

Fortunam ex alijs.

Nam illic aliud verbum Seruius subaudiendum docet. Potest etiam accipi auspicium pro principio, f. cut auspicari, pro inchoare. Nam quia Romani, nullam rem arduam non prius facto auspicio, i. auiū inspectione inchoabant. i. leō accipimus auspicium pro principio, vt dixi. Et quia captor auspicio res secundū ipsum factę prosperę plerunque succedebant, ideo auspicio venire, est opportune, & bona aue hoc est, prospere venire. [Ignauosque vocans] Ignauī, sunt inutiles ad laborē, qui nihil rectē nauant. i. quasi nauibus quibus commode. & cito multa transuehuntur, operantur. Tracta est enim metaphora a nauibus, sed vt sit melior sonus adiecta est simplici, g. litera: nō enim nauus, sed guauus dicitur, vnde & græci, v. gni, vocant. [Et quāuis inhumana rogis] Sic in principio ij. dictum est.

Aeneas, quanquam & socijs dare tempus humanis.

Precipitant cures turbæ, que funere mens est,

Vota Deum primo victor soluebat Eos, &c.

[Maius opus.] Quia pietas in superos maior est quam in defunctos. [Honores meritis.] i. sacrificia pro victoria obtenta, aut vota persolui, xat a τὴν ἀποδοῦναι, vt intelligatur se in votis astrinxisse, si victor euaserit. [Tum pingues patrio iugulant ex more] Bene iugulant, dixit nō iugulat, quia seruire est officium quod socijs attribuit, sicut Maro:

Obuertunt pelago proras, &c.

[Ex more patrio] Aut quia subiiciunt cultros, vt se quasi interimentes, sponte mori, & offerri videantur, Erant autem iuuenti, quia boues intacti: vt,

Nunc grege de intacto septem machare iuuentos Præstiterit.

[Immittuntq. sues.] i. in templā, sunt autem sues, sacrificijs apri (secundum Don.) Eximij, sicut boues intacti, & oues le. & g. vnde Maro: Machat le. tas, de more bidentis. vnde hic dicit, Niveasq. bidentes, q. dijs superis. & felicibus: vnde Maro:

Nigram hyemi pecudem Xephyris felicibus albam.

[Et cæsum.] i. per incisionem. [In frustra.] i. particulas. & bolos. [Vina &] Pro. i. [Dona Lyæi] Quia dona Lyæi. i. Bacchi, sunt vina, vnde est, Munera, lætitiæque Dei, vbi tamen: & die, legitur Et in ij. Georg.

Huc pater o Lenæ: tuis hic omnia plena. Muneribus &c.

[Thure ignes adolent.] i. incendunt, cremant. [Magnumque e roanem] Fatorum auctorem Iouem, & generis caput: vnde Et mi genus ab Ioue summo. [Et Venerem] Quia. Aeneq. matrem. [Et te Saturnia Iuno, Iam placidam, & meliorem.] Id audacter dictum, quia nondum nouit populus, quę Iuppiter, cum Iunone egisse a poeta dictus est: verū (ut dicit Seru.) in ij. bello P. un. legitur placata [Mauortē.] i. Martem. [Ipsum.] i. principem bellorum. [Cum cetera turba deorum] Alij, Tumque extra turba, deorum melius, cetera legitur, quia post magnos Deos, ceteros inuocabat [Aerumnis factura modum.] i. finem, vt in consimili Maro & in 4. Nam quis erit modus. [Crastina, sublimem &c.] i. quod in xij. pollicetur sic,

Nunc te mea dextera bello

Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.

Ea aut præmia, vult esse Rutulorum menia. i. quæ Rutuli sibi vendicarant iure matrimonij. Bene aut vterq. fingit Aescaniū, in menia ductū, quia Aeneas occubuisse legitur cum Latino nondum peracto bello. [Duplicesq. furores Armorum.] i. bellorum. Erynnēs. Nam armatis maior est furor, vnde Euāder.

Haud ignarus eram quantum noua gloria in armis,

Et prædulce decus primo certamine posset.

Vbi Seruius in armis, apud armatū, cuius cōsiliū, cupiditas vitorie plerūq. conturbat. Et ideo dicit hic, Duplices furores aut certe, p. p. duo bella, Troianum. f. & Italicum, nā per arma bella intelligamus. [Per torque hyemes.] i. tēpestates pluuiosās, & ventosās. [Per quidquid acerbū] Maronianum est. [Per quidquid iniquū] p. p. fēdera rupta, q. iniquitas nō in Troianis, sed in aduersarijs fuit. [Infauitū] Quia & boni occidit: interdum vt occidit,

Peletis iustissimus vnus,

Qui fuit in Teucris, & seueratissimus equi,

Dys aliter visum.

Præterea, infauita erat pugna illa Pallanti, q. a interēptus erat. & crudelis, quia immaniter multi trucidati sunt, vt Nisus & Euryalus, & ceteri. [Optatam Latia cum gente quietem Iungemus] Id secundum Maronem, quod & Liuius sentit, quia dubitat vter Aescanius successerit, an is qui ex Creusa, an qui ex Lauiia, pro creatus sit. [Bello acri defensa] Quia Turnus eam proripere nisus erat [Italo cum sanguine mixtam Troia nam transferre.] f. dabit. [Vnum oro] id Ioue inspirate voluit se, putari potest, quoniam id Iuno receperat ante finē duodecimo Aen. [Et vosmet] Sic Maro in primo. Et vosmet rebus seruante secundis. [At bello &c.] Sic in duodecimo ad Aescaniam:

Disce puer virtutem ex me, verosque labores.

[Partam.] i. acquisitam. [Labore Haud paruo.] i. magno perliptotem figurā [Cristata ales.] i. gallina cui in vertice crista est, minor tamen, quam gallo gallinaceo [Perculso.] i. attonito ex subito malo, venit autem a percellor, nec dicitur, percusso, quia non nisi rostro, percuti posset. Ea autem comparatio ne vititur & Saluator in Euangelio: Quoties volui congregare filios tuos quēadmodū gallina congregat pullos sub alas, & reuoluit? [Crocitans] Vocabulū verbum a sono gallinę, pullos conuocantis. [Gaudet super esse periculo.] i. extare. Dulcius autem videtur euasisse periculum, quam non habuisse vnde primo dictum est, Mestumque timorē Mittite forsan, & hæc olim meminisse iuuabit Anchisa genit. f. Aeneas, sic & Virg. declinauit qui & inuocatio dixit lib. Aeneid. tertio:

Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo:

Cum a nominatio primę declinationis in es, v. s. itiores sint vt vocatiuus, & ablatiuus in e, vt o Priamides, & cetera, quo circa sunt qui velint ablatiuum & vocatiuum in a formari, non ab es, sed ab antiquo nominatio in a, nam antiqui declinabant, hic Anchisa, & hic Atrida. vnde est vocatiuus Atrida vltima breui apud Horat. in Serm. Atrida vetas cur? [Flagrantisq. agitas curas] Bene dixit, flagrantis. i. ardentes, quia cura (fm Seruium) dī, eo q. cor vrar, est aut accusatiuus. Nā ordo est agitas. i. depellēs, corde. f. suorum dolorem antiquum. i. inueteratū, & curas flagrantis, & iuuat meminisse gaudia parta tandem. i. post longam expectationē, lōgis malis. i. laboribus, & erūnis, vt Affuerumq. malo ligurem. [Meminisse iuuat] Ex illo est (vt dixi) Forſan & hęc olim meminisse iuuabit. Attamen ne laude sua fraudē speciose dictū est, Quę perferre molestū ante fuit meminisse iuuat, &c. [Verum altior] Diceret potuisset, altissimus, sed non dicit altior omnium, sed altior supereminet omneis, q. idem est ac si dicat, altior supereminet omneis. i. eminet super omneis, &c. [Interea] Post victoris triumphū, describit victi luctū [Tulerant sub tecta] Nō ergo extulerant, sed intulerant, quia effertur, qui intus est ad sepulchrum, aut bustum, infertur, qui foris. [Largumq. pluenres In morē.] i. more pluuię demittentes, lacrymas guttatim, cadētes. Liuius aut dixit pluuisse lapidibus, sed hic transumptiue acceptum, accusatiuo iunxit [Ceum spumantis, &c.] Ordo est Ceum. i. quēadmodū q. canis præstantior ex omni numero. i. præstantissimus, aut præstantior ceteris omnibus. Nā cū genitio comparatiuus duorum est. [Excepit per viscera dentis fulmineos.] i. in morē fulminis inu adētis apri. i. suis filuestris spumantis. i. ferocitate, & agitatione, tūc cetera turba latratū, f. canū, perterrita casu. f. canis laceri: infauito. i. infelici, fugit, atq. pauit, circumstans ore querulo. i. querēti, & lamētanti, simili magistrū. f. venatorem. & infremit. i. valde, & intrinsecus fremit magno vlulatu, ac ipsa turba canū, cōmorā. i. admonita, manu domini. f. venatoris, iubentis. i. præcipientis filētū,

Virg.

Xx 2

ſilet

filet ore & premit gemitum, & coerces sese [Haud]. i. non aliter hoc est eodem modo Rutulli quierunt voce suppressa &c. Quātos. i. d. quam magnos motus & sup. quam alternas vices. i. vicissitudines negocia humana miscent, q. d. maximos & maxime alternas, quo. i. quali, turbine. i. turbatione, & vertigine, seu vicissitudine. vita hominum fertur? q. d. admirabili. O dānosa superbia sceptri fragilis. i. regni non diu duraturi, vnde in Georgicis, Perituraq. regna, aut quod nemo non fragilis possidet, d. furor, d. Cupido, dominandi innata. i. pectoribus nostris nimium, quo tu cæca vehis mortales? q. d. in maxima sæpe mala, vt de Turno potuit, quo. i. ad quem statum, aut quam conditionem, d. gloria tu quæ sita. i. parta, & acquisita tantis periculis, propericulis transfers. i. ex tranquillitate sua, aīos inflatos. i. spiritu superbiæ & ambitionis? Quot insidias geris tecum? q. d. plurimas. omni enim admiratione interrogat. Ante oculos [si cernis] habes. continuat sermonem, nam ordo est, o gloria, si cernis, melius diceret, si cernas, quia cæcā dixit, Heu tu habes ante oculos dulce venenum, quod cū dulcedine inficit, & interficit animos, & honos mundi est suppress. l. ætalis. i. & mortifer, heu, dolentis interiectio munera regni sunt, sup. tristitia quæ. i. vtpote quæ content haud paruos [quia ad generū Cereris sine cæde & sanguine pauci Descendunt reges, & sicca morte Tyrāni. vt dicit iuuē]. i. magno? q. a. vita multis cōstet. & Heu grandia pondera rerū sup. sunt tristitia quæ. i. vtpote, quæ nunq. queant promittere pacem placidā. i. sine inuicem lite & agitatione, quia diuitiæ cum anxietate possidentur, nec requiem placidam. Sic in quarto Virgil.

Nec placidam membris dat cura quietem,

Heu decus regale, sortis acerbe, & misere,

Heu casus regum suppositos magno timori. Et negatos paci. Moralis exclamatio, vt ex aliqua saltem parte moribus profit. O Turne, quid iuuat. i. prodest te, sup. mouisse. i. concitasse Aufoniam. i. Italiam saltem pro parte, ingenti tumultu, & turbasse Aenead. i. Aeneæ socios, coactos. i. cogens eos in dura bella, quia paucis & externis, cum multis indigenis bellandum erat, q. d. nihil iuuat, & q. d. iuuat te violasse pignora sacre quietis. i. sancte pacis fœdera? quæ tanta impatientia venit tibi animo, vt gereres Martem. i. bellum, cum gente deum. i. deorum progenie. & cum gente vecta huc. i. ad nos iussu tonantis q. d. maxima. (Ego vero potius legerem, imprudentia, quam impatientia, peccant tamē etiam per impatientiam amorum] & tu vt in [tans vltro. i. non lacessitus, velles pellere. i. gētem deorum nostris tectis, Natæq. abrūpere fœdus] Tangit historias à Virgilio descriptas, obseruans videlicet ab illo inuenta, perinde ac si œconomia, ac dispositio eius operis huius 13. libro exegerit subsecutionem, cum tamē (vt prius diximus) in concesso sit Maronem, in Turno cæco sicut Homerum legerat in Hectore tracto finem operis constituisse. [Quoties tentauit reuocare?] q. d. sæpe, bis autem legitur in Virgilio, vt in 2. ite- rum in 12. [Inde ego quanta ruli] Vnde in 12.

Vincta omnia rupi,

Promissa eripui genero arma impia sumpsi

Ex illo, qui me casus qua bella sequantur

Turne vides, &c.

[Semirutis] Semidirutis, & deiectis, & agri magni albētes, aut nigri albentes, magnis ossibus. i. magnorum virorum, vnde conformiter legendum erit magni, vt multitudinem occisorum significet. [Fluuī quæ humana cæde]. i. sanguine rubentes, sic in 12.

Recalant nostro tyberina fluent a sanguine adhuc.

[Per tanta pericula cēpi] Hoc quoque protestatus est Turnus, in 12. Aen. dicens:

Quam pro me curam geris hanc precor optime pro me

Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.

Et ipse Latinus Paulo ante dicta verba:

O prestans animi iuuenis, quantum ipse feroci

Virtute exuperat, tanto me impensius equum est

Consulere: atque omnes metuentem expendere casus, &c.

[Quoniam illa decens it] Pro abiit. [Ah quantas. &c.] Videtur diutius lamentari casum Turni, quam par erat, quippe q. tantopere gratulaturus sit Aeneæ ob victoriam, sed [vt dicā] potuit aliud vultu præse ferre, aliud corde tegere, quod tamē integro viro non cōueniret. [Circūfluēt Ardea]. i. ciuitas ardeatina, hoc est populus eius, Nam ipsa vrbs iam conflagrauerat & in auem versa erat, quod licet Latinū lateret, tamen vrbi non cōuenit circumfluere. [Sed non degeneret] Id ē vt cetera faciē ex Marone sumptū, vt de Pallāte visum est [Aspiciet

fossū pudibundo vulnere]. i. de quo pudēdū esse, vt de vulnere suscepto in tergū. [Et aspiciet vt]. i. qualiter exceperis, q. a. in pectus a dūersum. [Ensem Aeneæ Troiani] Quasi dicat. [Sublimē ingēti &c.] Omnia sunt ex Marone deprompta, & p. cie ex vndecimo, vbi ad Euandrum missus est Pallas, vt nūc ad Daunum, Turnus. [Multa super Teucrum] Sic in secundo: *Multaque praterea Laurentis præmia pugne Aggerat.* Nō est tamen eadem idoneitas in negotio. Aeneas victor, quē penes erant corpora, & spolia hostium interemptorum, potuit funus Pallanti ex sententia instruere. Latino vero cum quodammodo victus sit, non competit ex Teucrorum corporibus, pompam funebrem instruere. nam id esset victoribus insultare. [Post currus]. i. postmodum equi sudātes cēde. i. sanguine &c. aut sic, ferentes. i. Rutuli enses, & tela sequuntur post currus sudātes ea de Phrygia &c. [Meriscus] Qui dictus est, auriga Turni fuisse sicut Acestes Pallantis, de quo in xj.

Dicitur infelix a quo confectus Acestes.

[Et ducit equum] Sic in 2.

Post bellator equus positus insignibus Aethon, et lacrimans.

[Hinc alij versa arma gerunt] Sic in xj.

Tum mæsta phalanx, Teucrique sequuntur,

Tyrrenique duces, & versis Arcades armis.

[Gressumque in tecta Latinus] Sic de Aenea in xj.

Nec plura effatus ad alios

Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.

[Mugitibus] Pro eiulatibus dixit Nam mugitus proprie, taurorum sunt, eiulatus mulierum. [Inscius ad tantos &c.] i. ne scius, sup. se superesse ad tantos dolores Superesse. i. superstitem esse, & restare. nam [vt A. Gell. docet] significat etiam superfluum. i. supra id quod satis sit, esse, Et est pathos, ab eo qd accidit præter opinionem, & quod minime verebamur. [Vrbem ingens flamma &c.] Hanc Ouid fingit, in Ardeam aūc mutata[m]. [Tectis rutis]. i. dirutis, & dissolutis per incendiū. [Fauillæ Altiuolæ]. i. scintillæ, bene aūt alludit ad fabulā, nā ardea auis, videtur ab arduitate dicta, eo quod ardua volat, quam naturam videtur ex eo sumpsisse quod ex scintillis, & fauillis Ardeæ incense, facta sit, proprium enim est scintillarum, ac fauillarum, ardua petere, & ad globum ignis tendere pulchre autem alludunt poete in figmentis suis, ad res gestas. Nam cum vrbs ea Ardea, dicta fuerit ab arduitate, & post extinctionem solum remanserit nomē, quod idem aui inditum est pulchre finxerunt urbem in auem mutatam, hoc est vrbs nomen in auis nomine perdurasse. Est autem hyperbole, quod dicit, Et astra fauillæ implebant, nam non tantum ascendere possunt. Siue quidem sic dijs placitum [Moris est Virgiliani, quoties causa non apparet sic loqui, vt in principio j]. Aeneidos.

Postquam res Asia, Priamique euertere gentem

Immeritum visum superis:

Deorum enim iudicia, sunt semper iusta, sed sepe ignoratur, cur iusta sint. [Signum vt fata darent] Alludit ad illud quod de Euandro dicitur in x.

Agnouit longe gemitum præsaga mali mens.

[Pectora cēdentes]. i. contundentes [At veluti cum nigra cohors] sic Enn. quod & Maro sumpsit, It nigrum campis agmē. Bona autem est comparatio, nam si cauernula formicarum eruat omnes sarcinulas quas quæque potest, colligunt, vnde eam sumpsit & Maro in quarto ad profectionem, aut fugam Troianorum dicens:

Migrantes cernas, totaque ex vrbe ruentes

Ac veluti ingentem formica farris aceruum.

Cum populant hyemis memores, rectoque reponunt

It nigrum campis agmen, &c.

Vterque autem videtur habuisse respectum negocij. nā Troiani, sarcinulas suas colligebant, in fatalem terrā reponendas & ideo comparantur à Marone, formicis colligētibus; ciues aūt Ardeatini, ex incendio, quæ poterāt receperant, ad incertas sedes transferenda, & ideo bene cōparant formicis, post euer sum nidum parvas opes recipiētibus: Ab Ennio tamen nigrū agmen de elephātis dictū voluit, & ab alio poeta, de Mauris quod inconueniens non est. Nam licet verba & dicta aliorū ad suum institutum conuertere. Et veluti ponit secundā cōparationem, sumptam a testudine, animalī quidē imbelli, sed pertinaciter parietī domus incensæ adherenti, & non nisi cū summa indignatione eū relinquenti, quō & ciues ex incendio, res suas tātis per dū possunt, recipiūt, nec deserūt, nisi vi summa repulsi, ingruente. i. igne. Potest aūt prior comparatio referri

ferri ad strenue migrantes, posterior ad tarde descēdētes [Calorem ignem] Idem ab igne procedentem lucta, diu. i. renitens, contra flammā calorem.] Caudā agitansq. caput] Illud que nō suo loco positum est, nisi sit Renitens pedibus caudā, & Agitans caput tentat cedere. s. flammis magna vi. s. pro modulo corporis. [Tum vero ē medijs] Fictionem sequitur Ouidianā, secundum quam, Ardea incēsa, in sui nominis aue transformata est. Attonitus dicitur, quasi ē tonitru percussus & ideo omni vehementi perturbationi, subito obruenti, attribuitur, recte autem attonitus dicit propter similitudinem exustionis vrbis cum tonitru. Tonitru enim sit extinctione ignis in nube, qualē crepitum dant sēpe incendia vrbis. Qui vero attonitus est, horore quodam concutitur propter inopinatam aeris commotionem, & fulminis praeuisi, licet post orti apparitionem quod (vt Plin. sentit) neminē ferit, nisi prius exanimatum. Eo autem modo, stupefacti erāt ciues Ardeatini, & ex vrbis incensione, & ex Ardeā (vt fingitur) apparitione. [Monitisq. deorum] i. monstris, quibus admonebantur, rē quamuis magnam portendi. [Humeros, atque ora tenebant] Humeros a vehendis fascibus & sarcinulis, ora, ab oratione, nihil, enim dicebāt stupefacti. [At Daunus, &c. Non opportune ponitur particula, at, quā aduersatiua est, & rebus congruit, vt in fine 3. Aeneid.

Factoque hoc sine quiescit,

At regina graui iandudum saucia cura

Vulnus alit venis.

Vbi post quietem Aeneā, ponit commotionē Didonis, hic vero post Rutulorum stupefactionem, nihil loquentiū inducit gemitus compressionem. i. simile silentium. vnde nō recte dicitur, at, sed rectius dixisset, &. Viri autem fortis, est corde dolorem premere, vnde in primo de Aenea:

spem vultu simulat, premit altum corde dolorem:

[Quos postquam toto, &c.] Similem ploratum & ululatum, inducit in funere Turni. [Percussis vocem] Ordo est, Tollunt vocē ad sidera (male autē regeretur, ad cētera, quia ad, corripit deberet) palmis percussis, scilicet inter se, vnde dicere potuisset, concussis. Cum primum fari potuit] Sic & Maro. Male autem legeretur quam primum. Nam licet, quam, acceptum pro valde, bene iungatur superlatiuo, tamen sensus malus esset. Nam non vult dicere, quod quam] primum, i. valde cito, sed quod i. cum primum: aut, vt primum: aut, vbi primum [Potuit fari, sic edidit ore] muti pleonasmus est, aut ore edidit quia potuit dolorem suum, etiam aliis, indicare. [Quo] id est ad quid p. a. tans animi. sic Latinus ad eundem in xij.

Oppestans animi iuuenis, quantum ipse feroci

Virtutē exuperas, &c.

[Hic clarē virtutis honos, & gloria sceptri] Sic Euand. in xii.

Non hec o Palla, dederas promissa parente.

Cautius, vt sauo Selles te credere Marti. Et Aeneas de eodē:

Hi nostri reditus, expe si ique triumph?

Hec mea magna fides?

Per hec autem κατὰ τὸ σιωπῶντων, innuitus Turnus patri dixisse, quod regnū & imperiū, cū Lauiia obtineret. [Vnde dicit. Hec illa quies promissa, &c.] [Heu miserum] i. me. [Quā] i. quantum, q. d. maxime praeceptis casus agunt secula. i. tempora labentia, quia tempora labuntur, more fluentis aquae. [Quo pulchior alter Non fuit, &c.] Vnde Maro petit:

Ante alios pulcherrimus omnis,

Turnus, cuius utausque potens.

Et alibi, cum de puchro loqueretur, dicit,

Excepto Laurentis corpore Turni.

[Honos fiderius] i. splendor, & relucētia, ac nitor ceruicis altæ, quia ipse altus erat. Tali rediture paratu. i. apparatu, pompa. s. funebri, legi & Talin', pro Tali ne? [Bellis audis] i. q. aui de & feruētē geruntur. [Heu mortē inuisā] Sic Maro, Heu stirpē inuisā, sed noue secūda personae, verbū subiunxit, vnde sunt qui legendū putent, Heu mortē inuisā, q. tenes septa cōmunia toti genti, quia dominatur mortalibus omnibus, & seruans eterna fēdera, quia oēs qui oriuntur aliqui morituri sunt, tu frenas. i. reprimis armis vlticibus. s. superbis, & posuit vlticibus in neutro genere, sicut Maro vlticicia, dicēs:

Res Agamemnonias vlticiciaque arma secutus.

[Animos elatos] i. superbos, quæ res propria fuit Turno, sicut in fine xii. memorauimus, manserat animosus, & elatis animis, vsque ad mortem dicens, Vtere sorte tua. Elatus autē, venit ab effero, extuli. elatum. Est autem metaphora, sumpta ab equis animosis, & superbis, q. freno coercendi sūt, quoties se

rociunt. Sola autem mors id potest, vnde à Iuuenale dictum:

Nulla grauis est percussus Achilles.

[Quæ magnos, paruos q; terris, quæ fortibus aquas imbelles,] Quia omnia mors tollit, populisq; duces, quos poetæ, vt egregios significant, separare solent. [Heu mortem obscuram] At qui claro vulnere peremptum, dixit. Verum, obscuram, dicit mortem. i. detestabilem? Vt quæ tam clarum virum abstulit. [O felix] Magnus dolor, sed ineptus. non enim decet virum fortem, sic odisse vitam, vt suspendium laudet, quamuis mortem honestam appetere posset, sicut Aeneas:

Oterque, quaterque beati,

Quies ante ora parum Troia sub menibus altis

Contigit oppetere.

Et Andromache in 3. Aeneid.

Ofelix una ante alias Priameta virgo,

Hostilem ad tumulum Troia sub menibus, altis Iussa mori.

[Deerat adhuc] Deerat dissyllabū est, sicut & apud alios: vnde Lucan.

Non deest pullato ieiunus venditor auro.

[At vero tali, &c.] Tangit (quod prius dixi) (malum malo, sole re accumulari. vnde ordo est. At res versant secū tali fēdere. i. pacto, & consensu inter se. i. ita vsu venire solet, vt fortuna infrendēs petat, & cogat. i. torqueat illum omni turbine: quæ ipsa furens infesta. i. infeste: aut quem ipsa furens moratur. i. detinet, & reseruat ad grauiora mala, miserum. i. miseratione dignum, & immerito infelicem; existens furens. i. infaniens. i. si fortuna alicui misero conseruat vitam id propterea facit, vt diutius, & grauius torqueat [En multa illacrymans] i. multum nomen pro aduerbio. Vtutur autem fere verbis Virgilianis. [Qualis, vbi] Ordo est: qualis. i. qualiter; cerua videns. s. raptum pulli, aut hinnuli sui, turbatur funere miseri nati: vbi. i. quando, aut postquam, ales Iouis. i. aquila incubuit. i. inuolauit, & toto corpore irruit, vnguibus validis. i. fortibus quibus tandem prædam rapere potuit, & diuulsi (si Seruio ad illud 4. Aeneid. Manes ve reuelli credimus:) non dicemus diuelli: licet in passiuo sit, diuulsus, sa, sum. verum Lucanus:

Non futilis auctor, non semel vulsi protulit.

Ita, vt non sit solida in ea re Seruii grammatici auctoritas diuulsi. i. dilacerauit, fētū paruum. i. tenerum, & aniculum adhuc, vero similem faciat rē. [postera lux, &c.] Redit ad gella Latini, qui nuptias filiae suæ summa cura celebrauit, rebus iā sedatis. [Tunc pater infractos.] Sic Maro:

Turnus, vt infractos aduerso Marte Latinos defecisse videt.

Vnde sensus esse potest (vt illic) duplex, vt infractos dicat. i. valde fractos, & vt significet, non fractos hoc ordine Latinus pater, videns tunc Italos fractos. i. valde fractos, q. a marte fatali. i. bello quod fatis volentibus superandi erant, defecisse. i. penitus succubuisse. Aut sic, pater Lauinię vidēs Italos infractos. i. nūquam alias fractos, defecisse tunc Marte. i. bello fatali, & videns totam fortunā cedere Aeneā potenti, & voluens animo. i. considerans tumultum belli, & ingenteis curas. i. sollicitudines, quas semper habuerat, & fēdera promissa. i. promissiones connubij, & Hymenæos. i. nuptias, suę natæ. i. filię, videlicet Lauinię, vocat mille præstanteis viros ex toto agmine: Modestius Virgilius centū oratores finxit. Veruntū multa sunt, quæ hoc purgent, ne præter modū dictum videatur. Tum, quod apud Maronem tantum comitabantur caduceatores, hic autē Aeneam ipsū Tum, quod illic hospitem, auxilij indigum, hic autem victorē, & sine controuersia filię futurū maritum: magna autem laus Aeneæ est, qui prædictū tanto exercitu, vt ex eo mille præstantes viri possent deligi, superauit, vocat, inquam mille viros, q. comitantur ad urbē, ducē Dardanij spectatū virtute. Et iungit oratores togatos, ad quorū morē Romani postea togati incedebant, memorans. i. mādans eis multa, & imperat vltro. i. in super, aut nondum rogatus, eūtibz. i. abire volētibus, & iam, iamq. profecturis, vt intersint animo placido, & reuisant, & vehant læti Aeneadas in alta mēnia. s. vrbis suæ, quando. s. quandoquidē, expediat auspiciis. i. indicio auspiciorū, & monitis deorū miscere gentem Troianam cū sanguine Italo [Interea &c.] Ostendit officiū boni principis.] Et pectore toto, Excipiat] Verba Iuli ad Euryalū, in nono habita. [Atque alacris monet] Terent. Quin tu es alacris. Est igitur alacris, communis generis. sed consuetius hac tempestate dicitur hic alacer, hæc alacris, hoc alacre. [Ardētia Drances Verba mouet] Quem scilicet Virg. fecerat, legatum ad Aeneā & Turno semp fuisse infestū. [Exultans] Pro funere Turni erepti, quia Turno semp fuerat infensus: vnde, Erepti Turni, nō ē periculis, sed ē medio mortalium, & ē vita intelligemus. [Iuramusque diuosque

deasq;] Primumque, vacat, quia vixit & oēs. posuit ergo satis dure pro rōne metri. Nec dicitur, Deosq; Deas quia, quē semper in fine, hoc est ad postremum coniunctum, poni vult, pōt aut poni post primum aut prius, sed non solum. [Quin] id est 17 quo minus, optabat conubia nata, & te generū, &c. [Sed] quid tanto armorū, &c. Purgat Latinum, reiiciens oēm culpā in Turnum. [Illum oīs, &c.] Purgat et populum Latinū, qui poscebat ut Turnus armis cederet, i. discederet, & ita putem legendū ut armis cederet, potius quā in armis, nisi sit omnis cohors in armis conuersa. s. ad Aeneā poscebat, sup. ut. s. cederet, & finiret magnū Anchisiadem in te d. Aenea, sed pulchre inducitur orator, & de eo loqui citra adulationē, quia recitaret verba quae tunc de eo vulgares habebant. [Defessa aetate] Legitur et, defessa aetate, & est duplex sensus, aut q. sit multū fractus, non vitio, sed aetate defessa, aut defecta, aut q. non sit fractus, hoc est q. quamuis defessa, aetate tñ infractus, aut iam tandē fractus, nec ultra valens iungebat ambas palmas, i. coniunctis manibus rogabat, ardentē, i. astantem, nimio Marte. i. amore belli, &c. [Bellumq. ciebat] i. concitabat, & prouocabat [Dignum Exitū] Nimum assentiret, nisi praemissum fuisset a Virgilio, quod fuerat Turno semper infensus odijs, & crimine [Momordit Nigrantē] prostratus humum. [Sic de Mezentio. Et humum semel ore momordi. vbi dictū quod viri fortes in mortē cadentes ne vocem viro indignam emitterent, humū mordent, quod aut Nigrantem, dicit, et ex Virgilio sumpsit.] Nunc improbus, &c. [Ostēditur, pertinax odiū, qui etiam manes eius odio prosequitur. [Acheronte] Fluius est infernalis sine laticia, dictus. Tu melior haeres succedere bonis Laurentib. i. diuitijs, & imperio Laurētū, aut succedere Laurentib. i. populis bonis, i. tibi fauentib. [In te &c.] Sic Maro: *In te domus inclinata recumbit.* [Et voces] i. te laudantē. canunt vera praecōia. i. ita est ut dicunt. [Pueri, innuptaq. puellae] Virgilianum est, In te vnum conuersi oculi, id de Turno prius dictū est, sed diuersimode. Nā Turnum postulabant ad certamen, Aeneam, ad gloriā & imperiū. [Pater ipse Latinus iam senior.] Ergo ē vicino, promittitur regni successu [Qui gnata tibi iungat, habet.] Quii. utpote is, qui & mittat nepotes in secula. i. in perpetuā successionem, scilicet Troianos, admixtos generi, i. progeniei Italo, hoc est sanguini Italico, ex patre materna. Hec aut omnia, tendunt in gloriā domus Iuliā, quae ab Aeneā originē traxisse gloriabatur. In qua re, sicut in alijs fere omnibus, Virgilium insequitur, illiusq. verba fere sumit, sed longo intervallo, si quid mihi recti est iudicij, nam multum ab illius caloribus frige. Non est tñ vsquequaque contemnendus poeta, si seorsum solusq. inspiciatur. quamuis nihil ad Maronē. [Finierat, &c.] Id quoq. tractum est ex Maronē, qui consimile orationē Dranci dat lib. 2. Hilari cum fronte] Non vacat cum, quia non instm, sed comitantiam conuocat, non enim fronte, sed manibus recipiuntur amici. Fronis autem, maxime index est laticiae, aut tristitiae. vnde de Marcello. Sed frons laticia parum Item pudoris ut fidei, vnde dictum est. Fronti nulla fides, quis. n. non vitijs abundat tristibus obloecenis? Et ideo dñr effrontes qui pudorē & verecundiā non habent. [Et amico pectore] More Virgiliano, praemittit habitum futurae orationis. [Nec placida solitum sub pace Latinum] Sic Maro in 8. *Rex arua Latinus, & vrbis* *Iam senior longa placida in pace regebat.* [Conciuit] i. cōcitauit. [Iuuenilis n. plus laudis amore] Aposiopesis, i. reticentia est. voluit enim Aeneas dicere, quod plus aequo & iusto laudis amore efferebatur, aut quid simile, quod quia inhonestū est cum defunctis contendere reticuit, addēs Quidquid. i. siue iusto, siue iniusto amore laudis succensus erat tñ d. Ausonij, ego nil. i. nullo recuso. cōubia pacta. i. per pactum pollicita, & non recuso iungere cū aeterno fœdere pacem sanctam. i. inuolabilem. Rex quidem. i. qui nunc vrbis rex est, socer. i. quia futurus est socer meus, tenebit imperium, & veneranda sceptrā. i. insignia regni. i. licet victor, sim tñ non auferam illi regnum: Non staret versus, si dicitur, idem imperium, quia (ut Dicit Donatus) Idem in masc. productum, in neutro vero, correptum est in prima syllaba. [Statuentq. mei mihi, &c.] Hoc in federe icto lib. 12. promiserat Aeneas. [Et nomen natae vrbis] Quia a Lauinia vocabitur Lauinium. [Et adijciam penates sociosq.] Hoc & Iuppiter ad Eunonem dixit futurum, libro 12. dicens, Morem, ritusque sacrorum Adijciam, faciamq. omnes vno ore Latinos, vnde nunc Aeneas ex Iouis instinctu haec dicit, quocirca Iuppiter

prius dixit, Adijciam, sicut nunc Aeneas, quia vterq. adiecit, Iuppiter, ut causa mouens primū, & Aeneas ut exequens. 19 [Vos cōes, & in secula leges] Quia (ut Liu. commemorat) pp originem Romani cum Latinis multam societatem interunt. [Dehinc quā primum] Sic scriptum reperi, & ita forte emissum est, sed ut prius docui, inepte. Nam debuit dicere, cum primum, nunq. quod exponitur pro valde, ut sit valde pridē, aut cito, sunt aut verba Virgiliana, praeterea pyrarum instructio, & corporum exustio a Virgilio tota sumpta est [Glandilegosq. sues] i. qui glandes legere, & postea frendere solent, sed tñ non v. aptum suisbus epithetum, non. n. legunt. sed deuorant glandes quas tñ rimantur. i. ē rimis erunt interdum, vnde & rimari transumptum est, pro eo quod est, inquirere. [Latros incendia campos E nudant] i. spoliant. s. pecoribus in eis errare, aut pasci solitis [Clarum Phoebum] i. solem rutilū, & splendentem, quasi nuncium festiuitatis futurae, qd Maro diligentius seruauit. [Confedere in equis] i. Teucris, in his quos Latinus prius donauerat, aut quos hostibus abripuerat, aut quos nunc iterum Latinus. *κατά τῶν σιωπῶντων* misisse intelligitur. [Ad tecta Laurenti] i. Laurentii. [Ante oēs] Sup. 20 mouebat gressum. aptiorem tñ locum illi Maro consignasset, videlicet medium. [post ordinem] i. per ordinem. Nam post, aduerbium est. hic aut ordo obseruari solet, in statibus mixtis, ut primus primi status ac ordinis, sit oīm primus: & primus secundi ordinis, secundus: & secundus primi ordinis, tertius: & sic deinceps. Ergo quia Drances erat princeps legationis erat secundus in ordine. [Multa duci senior memorās] Ideo multa quia senior, nam est laudator tps acti se puero. [Dehinc vnica proles Ascanius] Seruata. s. ratione qua dixit. [Animi maturus Alethes] Virg. matur? xui dixit, & est honestior locutio quam si dicatur, maturus xuo. Is enim maturus xuo dicitur, quem xuum maturum effecit, is vero maturus xui, qui xuum maturum facit, & temperauit [Gyas] Quia vero Gya necem praedixit Maro, oportet aut aliū esse Gya, aut hunc illius immemorem. In ceteris tñ prudenter egit, ut eos commemoret, quos Maro in V. dixit aucturos genus Romanum, & illi nomina daturus, ut Sergestū domus a quo Seruia, &c. [Interea effusi stabant per moenia ciues] Docetur instabilitas vulgi, quod fortunani sequitur. [Quos leta fronte Latinus] Potius fronte: quā animo, dixit, quia licet pp Amata suspensum doleret, tñ premit alto corde dolorem [Dardaniū Aenean] Per n. scribendum est, pp vocalem sequentē, vbi diligenter dixit Alexander, Rectus in a greci, solet in quarto breuiari, quia a nominatiuo in as, non breuiatur sicut nec en ab es longo. [Haud vera illius imago] i. non. n. illius eum vera imago, quia facile erat eum inter ceteros agnoscere etiā longe adhuc distantem. [Tum quam primum.] Iterum dicendum esset, cum primum data copia in 7. *Postquam ingressi, & coram data copia fundi,* *Et voces capere.* Sic in lexto; *Venistis tandem, tuoque expectata parenti.* *Vicit iter durum pieras, datur ora tueri* *Nate tua, & veras audire & reddere voces.* Cetera quoque verba Virgiliana sunt. vnde in 2. Aeneid. Aeneas ad Hectorem. *O lux Dardanie, spes o fidissima Teucrum.* Et Anchises ad eum in sexto. *Nec me mea cura fefellit.* [Factum etenim] Sed nec paruo stat. i. non paruo constat Turno facinus, perpetratum contra deorum voluntatem. Bene dicit, Nec paruo. non. nec parui, quia duntaxat tanti, quanti, pluris, & minoris cum eorum compositis, dum sine substantiis sunt, ponuntur cum verbis precij in genitiuo, nam cetera omnia in ablatiuo. Vnde Maro in 2. Aeneid. *Et magna mercentur Atride.* [Numina Indignata vlticia] Diuidenda sunt epitheta, ut sit, Numina vlticia misere i. miserunt, indigna. i. quia indignata animis iuxtas penas. [Quando] i. quandoquidem. [Omnis origo Seditionis] i. Turnus, & armata. [Sunt mihi regna, iacent erepris oppida muris] Vnde in 7. de Latini regia: *Multaque praeterea sacris in postibus arma* *Capti pendunt currus, curueque secures,* *Et criste capitum & portarum ingentia claustra:* *Spiculaque, clypeique, ereptaque rostra carinis.* Vnde videtur interpretari locū in ij. alioqui obscurū, de auro Latini, ut intelligatur regis, non populi. [Quem contra] i. ē diuerso, supp. affatur, aut cōtra quem (quod durum esset) fatur,

22 tur. [In te horū causam armorū Absumptio literarum, & r, li-
tere repetio, durum verbum, sed in re tali, utpote terribili, con-
gruum faciunt. Ordo est. In te assueto sub tempore placida
paci, [Socerum te lætus in omneis Accipio casus] Sic Iulus
ad Euryalum lib. ix.

Iam pectore toto.

Accipio, & comitem casus complector in omneis.

[Magni mihi surgit imago Anchisæ] Sic in ij.

Subjē cari genitoris imago.

[Ardebo genitoris amore] Id secundum grammaticen: poetice
autem dixit Maro:

Corydon ardebat Al exim.

[Matresque] .i. matronæ. [Nurusque] id est nubles, aut sponsæ.

[Pulchra reuidentes] .i. iterum atque iterum videntes, quia
pulchra & peregrina Sed castius, Virg. lib. 4. dicens:

Multa viri virtus animo, multusque recurat

Gentis honos.

Non a corpore, sed ab animis laudat. Sed ibi, de regina casta,
hic etiam, de plebe fit mentio. [Ceu quando longus, & ingens]
Quia alterum sine altero esse posset. Est autem comparatio sa-
tis apta: nam non minus per bella, quam per imbres abducun-
tur coloni, vnde in Geor.

Squalent abductis arua colonis.

[Clarus Titan] .i. Sol. [Lasset] .i. fatiget, celeriter currendo.

[Splendore aurato] .i. auricomis radijs. [Et ima rex alta Latinus Atria] Malus esset versus, nisi ponatur coniunctio, & quā
ablatam inuenimus. Et vna Optinus Aeneas, [Vna] .i. pariter,
coniunctis. s. manibus ita ut neuter alterum præcederet. De-
hinc quia Latinum comitabatur, mixtiq; Phryges, bene mixti,
ne posteriores censeantur. [Tum splendida fato, & Applausu,
&c.] Ut plurimum singulis singula dat epitheta, quæ carmen
cōcinnum quidem reddunt, sed nimis fucus [vt ait Quint.]

23 Vitandus est qui in hoc poemate videtur satis, superque affe-
ctatus. [Regia] Est domus regis, Græce αὐλή dicitur, quam au-
tem vulgus aulam, vocat, potius atrium dixeris. [Hæc inter]
Anastrophe. i. inter hæc. i. dum hæc fierent. [Deiecta oculos] .i.
habens oculos deiectos, vnde lib. ij. 2.

Subueniunt magna matrum regina ceterua.

Dona ferens, iuxtaque comes.

[Lauinia virgo] Causa mali tanti, atque oculos deiecta deco-
ros. ideo igitur, deiecta, quia causa mali tanti, & nunc, quia
sponsa futura. [primo aspectu stupefactus inhæsit] Mira laus
decoris Lauiniæ, vnde de Aenea dictum est in primo:

Obstupuit primo aspectu Sidonia Dido,

Casu deinde viri tanto

24 [Qui haud parua spe ductus] Quia operæ precium censuit, pro
tali virgine omnia dura pati. [Ciuiſſet] Concitasset a cieo, vn-
de est, Bella cient. i. concitant [Connubij, & multa canunt] Ma-
lus verius, vnde legendum, Connubij & multa cantant cum
laude aut, Multaq; canunt cum laude Hymenæos. i. dicunt e-
pithalamia. i. carmina nuptialia quæ læta & iocunda cum, cū
bonorū multorum comprecatione fieri solent, vnde Iuueni di-
ctum est, feliciter, &c. Quis autem sit Hymenæus dictum est
alibi. [Et lætam vocem] Quia omnis tristitia ab nuptiarū auspi-
cijs, p̄scribatur. [At fidem interea] Sic in primo. Mittitur ad
naueis, sed ibi epitheton, negotio apum, delegit Poeta dicens:

Rapidum ad naueis præmittit Achatem.

Sed non incongrue hic, fidum dicit, quia ad talia dona afferen-
da, non nisi fidus mitteretur. [Munera] Munera autem Andro-
machæ Aeneæ dedisse, docuit Poeta in 3. dicens:

Nec minus Andromachæ digressa, meſta supremo

Fert picturatas auri sub tegmine Vestes, &c.

[Magnam cratera] Declinatur enim hic crater, & est poculum.
[Donatum capit] Ideo capit, quia donatum. Accipimus enim,
& capimus ab alijs, sumimus per nos. Totus autem apparatus
conuiuii, sumptus est ex primo Aeneid. vbi describitur conui-
uium Didonis sic:

At domus interea regali splendida luxu.

Inſtruitur, medijsque parant conuiuia tellis,

Arte laborata Vestes, ostroque superbo.

Ingens argentum menſis celataque in auro

Fortia facta patrum, series longissima rerum.

Et paulo post:

Dant manibus famuli lymphas, Cereamque canistris

Expediunt, &c.

Vnde quæ hic exponenda sunt, illinc erui possint, ut strato o-
stro. i. tapetibus purpureis Nam quæ sternuntur, intexta vela

mina, tapetes, aut tapeta vocantur, quæ vero suspenduntur in
aulis, aulæ dicuntur. [Conuenere] Discubere Græce id dictū
esset. Nam Latine dicas, discubium aut discubium, aut ad
scumbendū, vnde melius construas, conuenerant iussi discum-
bere. Strato discumbere in ostro. i. purpura sic in j.

Conueniunt stratoque super discumbitur ostro,

sed eiusmodi luxus non videtur congruus Italicæ parsimo-
niæ, ac Tyrijs opibus, vnde de Carthagine:

Dives opum studiisque asperrima belli.

Et ideo licet imitetur poetam, longo tamen id facit interua-
lo, multumque ab illo friget, sed non omnia possumus omnes,
& facilius esset vitia notare, quā sine vitiis scribere. [Et se in-
ferre Deliciis, & dapibus futuris] .i. deinceps illis nam & p̄-
sentes erant, alioqui. s. se non inferent [Cryſtallus] Vas cryſtal-
linum [Cererem] .i. panem. [At puerum pater &c.] Id & Di-
do in Cupidine, sub forma Alcanli fecit. Magis autē congruē
dicitur, Latinus mores miratus, & prudentiam, quam vultum,
sed vultus etiam animi index est, vnde & vultum decentem
in puero, decenter mirari potuit [Et grauter pueri ex ore ca-
dentia verba] Id. n. mirandum, nam verborum grauitas, pueri-
li etati non congruit. Vnde Pers per irrisionem. s. ingenium, &
rerum prudentia velox, ante pilos venit, dicenda, tacendaque
calles. Plus præterea mirandum erat, verba grauter cadentia
.i. quod grauter cadebant, quam si grauia, dixisset. Nam facile
potest imprudenti, dari grauis sed dummodo ex alterius ore
loquatur, at difficile est, cum grauter loqui. Quod autem di-
cit, Cadentia verba, laudem auget. Nā pauca verba, etiam gra-
uter proferre possunt pueri, sed difficillimū est dum ea cadūt
.i. præcipitanter, aut in morem torrentis fluunt grauter effer-
ri. Maturum animum quæras, quomodo maturum agnouit
animū nempe ex oratione. Nam ex abundantia cordis os loquitur.
[Donatum Aeneam pro tali prole ferebat] Quia parentum
felicitas, cōſtitit in bonis liberis, vnde Helenus ad Anchisen:

Vnde ait, o felix nati pietate.

Et Aeneas ad Didonem.

O qui te talem genuere parentes.

[Postquam epulis cōpressa fames] Virg. dicit. Exempta fames.
[Labentē fallere noctem] .i. transigere interceptibiliter. [Nunc
duros Troiæ casus] Locus sumptus ex fine i. Aen. vbi dicitur.

Nec non & vario noctem sermone trahebat

Infelix Dido, longumque bibebat amorem,

Multa super priamo rogans super Hectore multa,

Nunc quibus Aurora venisset filius armis &c

Sed huiusmodi traductio tēporis, videtur importuna huic lo-
co vbi sponsus nouæ nuptiæ, iungendus erat. Sumpta etiam est
pars sermonis, quem dat Latino ex sermone Euandri lib. 8. ha-
bito. [Legesq; & iura dedisse] Maro aut dicit, ipsam ante ad-
uentum, præcipue Saturni gentem haud vinculis, nec legib. æ-
quam, idem tamen attestatur. Saturnū eis leges dedisse, dicens:

Primus ab æthereo venit Saturnus Olympo

Arma Iouis fugiens, & regnis exul adeptis,

In genus indocile, ac dispersum montibus altis

Composuit, legeſque dedit, Latiumque vocari

Maluit, his quoniam latuisset et ut us in aruis &c.

[Et bacchi, & frugum cultus] Vnde a Virg. vitifator dicitur.
[Dehinc tecta securum Esse paterna Iouem] Quia in Italiam
venit, vbi Electra, Atlantidis filia, Dardanum genuit, qui occiso
Iasio fratre, tandem ad Phrygiam peruenit. [Ex Corytho] .s.
vrbe Italiæ, vnde in 3.

Corythum, terraſque require Ausonias,

Dictæa negat tibi Iuppiter arua.

[Vnde insignem aquilam] Aquila dī in tutela Iouis, & ei ful-
mina ministrasse, eo quod directo obtutu, solis radios inspicit
nec fulmine vincitur. Hanc aut Romani, pro insigni habebat,
quia per auspiciū aquilarum, inditum est a Romulo vrbi no-
men, vnde Luc. Signa pareis aquilas adludit ergo ad Roma-
norum signa nolens ea etiam Troianis vnde oriūdi sunt, fuisse,
& Dardano, ab Ioue dono data. Dant lucē flamme [Sic in i.

Et noctem flammis funalia vincunt.

[Et cytara] Sic in i.

Cythara cinitus Iopas.]

Personat aurata &c.

Variantq; pedes] s. saltādo, ad modulos psallentiū vnde ducti
tantum choreas gestū exprimit. [Et iam festa nouē largo con-
nubia luxu Attigerant celebrata dies] Nouem dierum tempus.
priscis ceremoniis sæpe adhibitum legimus qđ & nostræ reli-
gionis professores, obseruant in purgationib. & reb. diuinis
Volunt quidā, eo quod sit ternarius, ter repetitus, ex omni an-

Virg.

Xx 4

gulo,

gulo, trinitatem constituens sed nihil ad hunc locum. [Aeneas urbem curuo signabat aratro] Nā ab vrbo parte aratri, dictam urbem vult & Seruius ducebatur autem primo mētia aratro, a boue vt, dicunt & equo tracto, vt pacis & belli felicitate gauderent. vbi vero porta fieret. portabantur aratrum, vnde a portando portam dictam volunt: Varro tamen, ab importandis rebus [Fundabantq; domos]. i. Troes, quia seruile est officium, sed primū sulcum deducere pontificale, vnde illud, Famulis hoc Aeneas contribuit. Sane fundabat domos dicit pro fundamenta domū iaciebant. Nam fundare, est cōfirmare res prius iactas: fundamenta iacere, est ea inchoare: eo quod nobiles qui elatis edificijs, fundamenta prima iaciunt, non descendunt in scrobem, sed primum (vt aiunt) lapidem deiciunt, potest tamen fieri, vt in eo loco fuerint domus quas Aeneas fundauerit, & muro cinxerit, & ita proprie ponitur. [Ecce autem fatum haud paruum] Alij, Fatu, legunt, vt sit, haud paruum. i. res haud parua fatu, i. ad fandum, aut dum fatur, aut ecce autem prodigium, sup. aut monstrum, aut portentum quod etiam Africanio, & Launiae contigisse Maro memorauit. omnia igitur inuenta sunt Maroniana, & ferē verba, sed non tam apte posita, vt ab illo, Duplicesq; terendit Ad cēlum cum voce manus, verba sunt Virgiliana, Aeneidos. II.

At pater Anchises oculos ad sidera latus

Extulit, & cēlo palmas cum voce terendit.

37 [Talia iactantē, &c.] Nulla videtur in verbis iactantia, sed precatio, cum decenti fiducia. Aliter autem in primo dixit Maro:

Talia iactanti stridentis Aquilone procella.

Quia ibi nequidquam mortem precabatur. [Aurea mater] Dī a Virgilio quod, aurea Venus [Se Venerē confessa] Vnde lib. 2.

Alma parens confessa deam, qualisque videri

Celicolis, & quanta solet.

[Nec flammam, &c.] Inanis preceptio, quia ipse Aeneas, nouit eius rei significationem felicem esse, vt ex secundo Aeneidos, & alijs quibusdam poetę locis constat. [Oceanum transgressa] Propter deuictos Britannos quos Anglos vocamus aut propter id, quod dictum est in primo de Iulio Cæsare.

Imperium Oceano famam qui terminet astris.

[Hanc flammam ventura tuę preconia gentis Designant,] Videtur hypallage, vt sit pro quod est:

Hac flamma designat praconia tua gentis. Dicit autem: Deos factura, uehet super aethera virtus.

Propter Romulum, & Iulium Cæsarem, quos in deos translatos fingunt. [At tantarum in munera laudum] Sic verior est lectio: vt sit, in munera. i. ad munera, hoc est pro munere tantarum laudum. i. in recompensationem tantę laudis. quę tibi per Lauiniam portenditur, donabis eam hoc honore: vt, Urbem quam statuis, ab eius nomine Lauinium appelles. [præterea sacros, &c.] Coluerunt Romani phrygios deos, vnde hæc ficta. [Hi (tibi mira feram) tanto, &c.] Parenthesis est, tibi mira feram, i. miranda dicam, Nam ordo est. Hi. s. dij penates, trahentur tanto amore, vrbs, vt ipsi vecti ad alias sedes repetant sua sponte. i. per se, prima loca Lauini. s. vrbs reuerſi iterumque, iterumque, i. semel, ac iterum: aut iterum, atque iterum: quod & in historijs legitur. [O felix quam tanta]. i. ornamenta, & dona mauent. i. expectant, & cui tanta futura sunt. [Tandem Elyſias] Non congruit illi quod dictum est in primo:

Sublimemq; feres ad sidera celi, Magnanimumq; Aeneā, Tertia cum Latio regnantem videris etas,

Ternaque transilient Rutulis hyberna subactis.

Nam si post subactionem Rutulorum, non nisi tres annos victurus dicitur Aeneas, incongrue dicitur de Latino, quod tandem Elyſias focer ibit ad vmbras, & ad Aeneam, Succedes scepro, atque Italis dominabere. [Sic stat sententia diuum] Hoc .n. a Ioue audiuit in primo dicente: Sublimemq; feres, &c.

[Tanto stupefactam nomine mentem Percussus]. i. habens mentem stupefactam percussam, aut percussam tanto nomine. i. nominis, hoc est famę promissione. [Tum medio] aggreditur vltimam partem operis, quæ est de translatione Aeneas in cēlum, de qua veritatem, secutus, recte dubitat Horat. dicens quarto Carm. ad Torq.

Quo pius Aeneas: quo Tullus diues, & Ancus?

Puluis & umbra sumus.

De morte enim Aeneas recitat Seruius, quod (secundum Catonem) simulac in Italiam venit, Lauiniam, Turno desponsatam duxit, vnde moro bello, in primo proelio perijt Latinus, in secundo pariter Turnus, & Aeneas. secundum alios autem, victor Aeneas, cum sacrificaret super Numicum, in ipsum incidit, & cum non appareret, dicebant, deum, indigetem factum, vnde, Tibullus ad eum:

Illic sanctus eris, cum te veneranda Numici,

Vnda deum cēlo miserit indigetem.

Est autem datius localis, Medio se immisit Olympo. pro eo quod est. In medium Olympum. Non incōgrue autem datur illi in cēlo locus medius, quia sidus Veneris est proximum sub Sole, qui medius planetarum est, vnde dictum volunt illud:

In medio residens complectitur omnia Phabus.

Quod autem complexa pedes, aut supplicem indicat, aut quod sidus eius inferius est quā sidus Iouis. [Ore locuta] Pleonasmus est, sicut in Virgil. sæpe nisi dicamus deos, & deas etiam nutu loqui, i. voluntatem indicare. [Tres pace per annos] Si igitur non nisi tres annos, quæras quō prius tandem dixerit, quod multi temporis est? Viderunt Italæ nullo discrimine patres. i. sine discretionē, toti Latio denominatus est, non tamen toti Italæ. [Pollicitus] in primo, libro, vt diximus. [Olli] Sic in primo:

Olli subridens hominum sator, atque deorum,

Oscula libauit nata, dehinc talia fatur, &c.

[Infessus]. i. non fessus, & indefatigatus. [Nostri & sæpe quidem] Sic Venus in primo ad cupidinem:

Nota tibi, & nostro doluisti sæpe dolore.

[Iunone secunda]. i. prospera & fauente, quia dictum est de ea in primo:

Consilia in melius referet, me cumque fouebit

Romanos rerum dominos gentemque togatam.

Imitatur autem illud Aeneid. quarto.

Dys equidem auspicius reor, & Iunone secunda.

[Nunc itat sententia menti]. i. placet, vnde in I. Neque me sententia vertit. Stat autem. i. placet, & decretum est: vt, Stat casus renouare omnes. [Qua ductorem alto Phrygium succedere cēlo institui] Hæc vera est lectio, non autem, Alta Phrygium. Numeroque inferre deorum. [Constat]. i. constans, & firma est sententia. [Si quid in ipso Mortale est, adime]. i. per apotheosin purgando ipsum. [Quin si] Ordo est. Quin, i. quin etiam aut quinimo, ficalios sua. i. propria virtus, habet qui accigant sese pennis laude, & sup. qui exultent gestis præstantibus. i. propter præstantiam gestorum, orbem. s. caducorum, qui est sub lunari globo, ego mittam rursus illos super æthera, quod propter Iulium præcipue dicit cuius visum putabatur fidus, vnde est.

Ecce Diones processit Cæsaris astrum.

[Nec regia Iuno Abnuir] Quia iam placata, [Vicina Numicius vndis, flumineis] Nam fluminibus augetur. Hinc colligitur, saltem, secundum mentem Maphæi, in nominatiuo dici, Numicius: secundum quem, in illo Tibulli, Sacra vnda Numici, contractio erit duarum vocalium in vnam, sunt tamen qui & Numicius, dici contendunt. [Tunc corpus nati abluere,] scilicet iubet, vnde est illud Tibulli, iam sæpe citatum:

Illic sanctus eris cum te veneranda Numici,

Vnda Deum celi miserit indigetem.

Qui autem sint Dij indigetes, inuenies per tabulam. Quia vero historia habet ipsum submersum in Numico, seu Numicio, vnde Dido in quarto:

Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.

Ideo fingitur illic purgatus. [Templisque] Subaudi, cui aut cuius, vt sit, Cui imponit templis: aut Cuius templis imponit. Hæc autem omnia dicta sunt secundum fabulamenta gentilium. Nam Maphæus ipse non ex sua fide composuit, sed vt suppleret quod operi Virgiliano deesset, frustra (diximus) putabat. Et hæc in hunc decimum tertium, quem, licet non sit Virgili, impressimus.

P. VIRGILII

MARONIS OPUSCULA

AD OCTAVIUM.

CVLIX.

V SIMVS Octavi gracili modu-
lante Thalia:

Aque ut araneoli tenuem forma-
uimus orsum:

Lusimus, hæc propter Culicis sint car-
mina dicta:

Omnis ut historiae perludum conso-

net ordo,

Notitiæque ducum voces, licet invidus adsit,

Quisquis erit culpæ iocos, Musamque paratus:

Pondere vel Culicis leuior, famaue feretur.

Posterior grauiore sono tibi Musa loquetur.

Nostri dabunt cum securis mihi tempora fructus.

Vt tibi digna tuo poliantur carmina sensu.

Latoæ, magnique decus Iouis, aurea proles

Phæbus erit nostri princeps, & carminis auctor,

Et recinente lyra fautor: siue educat illum.

Alma Chimæreo Xanthi perfusa liquore,

Seu nemus asteria: seu qua Parnassia rupes

Hinc atque hinc patula præpandit cornua fronte:

Castaliæque sonans liquido pede labitur vnda.

Quare Pierij laticis decus ite sorores

Naiades: & celebrate Deum ludente chorea.

Et tu sancta Pales, ad quam ventura recurrunt

Agrestum bona, secunda sit cura canentis

Aerios nemorum cultus, siluasque virentes.

Te cultrice vagus saltus feror inter & astra,

Et tu, cui meritis oritur fiducia tantis

Octavi venerande meis allabere cæptis.

Sancte puer, tibi nanque canit non pagina bellum;

Phlegra giganteo sparsa est quo sanguine tellus:

Nec centaureos Lapithas compellit in enses.

Vrit Erichthonias oriens non ignibus arces.

Non perfossus Athos, nec magno vincula ponto

Lectæ meo quærent iam sera volumine famam.

Non Hellepontus pedibus pulsatus equorum,

Græcia cum timuit venientis undique Persas.

Mollia sed tenui pede currere carmina versu

Vitibus apta suis Phæbo duce ludere gaudet.

Hoc tibi sancte puer memorabile sit, tibi certet
Gloria perpetuum lucens mansura per æuum;
Et tibi sede pia maneat locus & tibi sospes
Debita felices memoretur vita per annos,
Grata bonis lucens, sed nos ad cæpta feramur.

Ignæus æthereas iam sol penetrarat in arces,
Candidaque aurato, quatiēbat lumina curru:
Crinibus & roseis tenebras aurora fugarat.
Protulit è stabulis ad pabula læta capellas
Pastor: & excelsi montis iuga summa petiuit:
Lurida qua patulos velabant gramina colles.
Iam siluis, dumisque vagæ, iam vallibus abdunt
Corpora: iamque omni celeres è parte vagantes
Tondebant tenero viridantia gramina morsu.
Scrupea desertas hærebant ad caua rupes.
Pendula proiectis carpuntur & arbuta ramis:
Densa que virgultis auide labrusca petuntur.
Hæc suspensa rapit carpente cacumina morsu,
Hæc salicis lentæ, vel quæ noua nascitur alnus:
Hæc tenera fruticum sentes rimatur, at illa
Imminet in riui præstantis imaginis vndam.

O bona pastoris: si qui non pauperis vsum
Mente prius docta fastidiat: & probet, illi
Omnia luxuriæ præcijs incognita, curis
Quæ lacerant auidas inimico pectore mentes.
Si non Assyrio fuerint bis lauta colore
Attalici opibus data vellera: si nitor auri
Sublaquere domos animum non angit auarum:
Picturaeque decus: lapidum ne fulgor in vlla
Cognitus utilitate manet: nec pocula gratum
Alcenis referunt, Bætique toreuma: nec Indi
Conchea bacca maris pretio est; at pectore puro.
Sæpe super tenero prosternit gramine corpus:
Florida cum tellus gemmantes picta per herbas
Vere notat pulchris distincta coloribus arua,
Atque illum calamo letum retinente palustri.
Ociæque inuidia degentem, ac fraude remota;
Pollentemque sibi, viridi cum palmitē lucens
Tmolia pampineo subter coma velat amictu,
Illi sunt gratæ rorantes lacte capellæ,
Et Nemus, & sæcunda Pales, & vallibus imis
Semper opaca nauis. manantia fontibus antra,
Quis magis optato queat esse beatior euo,
Quam qui mente procul puras, sensusque probando
Non auidas agnouit opes, nec tristia bella,
Nec funesta timet validæ certamina classis?
Quò spolijs dum sancta Deum fulgentibus ornet
Templa, nec euectus finem transcendit habendi:
Aduersum senis ultro caput hostibus offert.
Illi falce Deus colitur, non arte politus.
Ille colit lucos: illi Panchaia thura
Floribus agrestes herbas variantibus adsunt:
Illi dulcis adest requies, & pura voluptas,
Libera simplicibus curis. hinc imminet, omnes
Dirigit huc sensus: hæc cura est subdita cordi:
Qualibet ut requie victus contemptor abundet:
Iucundoque locet languentia corpora somno.
O pecus, o Panes, vos o gratissima Tempe
Fontis Hamadryadum, quarum non diuite cultu
Aemulus Ascræo pastor sibi quisque peotæ,

Securam

Securam placido traducit pectore curam.

*Talibus in studijs baculo dum nixus apricas
Pastor agit curas: & dum non arte canora
Compacta solidum modulatur arundine carmen:
Tendit in euectus radios Hyperionis ardor:
Lucidaque aethereo ponit discrimina mundo:
Dum iacit Oceanum flammās in vtrunque capaces,
Et iam compellent vagæ pastore capellæ
Ima susurrantis repetebant ad vada lymphæ:
Quæ subter viridem residebant cæcula muscum.
Iam medias operum partes euectus erat sol:
Cum densas pastor pecudes cogebat in umbras,
Vt procul aspexit luco residere virenti
Delia diua tuos, quò quondam victa furore
Venit Nictiteum fugiens Cadmeis Agaue,
Infandas scelerata manus, & cæde cruenta:
Quæ gelidis bacchata ingis, requieuit in antro
Posterius pœnam nati se morte futuram.*

*Hic etiam viridi ludentes Panes in herba,
Et Satyri, Dryades choros egere puellæ,
Naiadum cœtu, tantum non Orpheus Hebrum
Restantem tenuit ripis, siluasque canendo,
Quantum te Peneu remorante diue choreæ
Multa tuo læta fundentes gaudia vultu.
Ipsa loci natura domum resonante susurro
Quis dabat: & dulci fessas refouebat in antro.
Nam primum prona surgebant valle, patentes
Aeriæ Platani, inter quas erat impiatotos,
Impia, quæ socios Ithaci mœrentis abegit,
Hospitæ dum nimia tenuit dulcedine captos.
At quibus insigni curru proiectus equorum
Ambustus Phaethon luctu mutauerat artus:
Heliades teneris amplexæ brachia truncis,
Candida fundebant tentis velamina ramis.
Posterius cui Demophoon æterna reliquit
Perfidiam lamentandi mala: perfide multis.
Perfide Demophoon, & nunc defende puellam.
Quam comitabantur fatalia carmina quercus.
Quercus ante datæ, Cereris quàm semina vitæ.
Illas Triptolemi mutauit sulcus aristis.
Hic magnum Argoæ naui decus edita pinus
Proceras decorat siluas hirsuta per artus:
Appetit aeris coniungere montibus astra.
Ilicis & nigra species, & læta curpesus,
Umbræque manent fagus, hederæque ligantes
Brachia: fraternos plangat ne populus ictus:
Ipseque excedunt ad summa cacumina læta
Pinguntque aureolos viridi pallore corymbos.
Quæis aderat veteris myrtus non nescia fati.
Ac volucres patulis residentes dulcia ramis
Carmina per varios edunt resonantia cantus.
His suberat gelidis manans è fontibus vnde,
Quæ leuibis placidum riuis sonat ore liquorem,
Et quanquam geminas animum vox obstrepit aureis
Hanc querulæ referunt voces, quis nantia limo
Corpora lymphæ fouet, sonitus alit aeris Echo.
Argutis & cuncta fremunt ardore cicadis.
At circa passim fessis cubuere capellæ,
Excelsisque super dumis: quæ leniter afflans
Aura susurrantis possit confundere venti.*

*Pastor vt ad fontem densa requieuit in vmbra:
Mitem concepit proiectus membra soporem,
Anxius insidijs nullis: sed lentus in herbis
Securo pressos somno mandauerat artus.
Stratus humi dulcem capiebat corde quietem;
Ni fors incertos iussisset ducere casus.
Nam solitum voluens ad tempus tractibus hydra
Immanis vario maculatus corpore serpens,
Mersus vt in limo magno sub sideris æstu,
Obuia vibranti carpens grauis æra lingua,
Squamosos late torquebat montibus orbes.
Pallebant auræ liuentis ad omnia visus.
Jam magis atque magis corpus reuolubile voluens
Attollit nitidis pectus fulgoribus; & fert
Sublimi ceruice caput; cui crista superne
Edita purpureo lucens maculatur amictu;
Aspectuque micant flammantia lumina toruo.
Metabat sese circum loca, cum videt ingens
Aduersum recubare ducem gregis, acrior instat
Lumina diffundens intentus, & obuia toruo
Sæpius arripiens infringere, quod sua quisquam
Ad vada venisset. naturæ comparat arma:
Ardet mente: furit stridoribus, intonat ore;
Flexibus euersis torquetur corporis orbis;
Manant sanguinæ per tractus vndique guttæ;
Spiritus rumpit fauces. Cui cuncta paranti
Paruulus hunc prior ex humeris conterret alumnus;
Et mortem vitare monet, per acumina nanque,
Qua diducta genas pandebant lumina gemmis,
Ac leuioris erat naturæ; pupula telo
Icta leui, tum prosiluit furibundus; & illum
Obtritum morti misit, cui dissitus omnis
Spiritus excessit, sensit tum torua tenentem
Lumina, respexit serpentem comminus; inde
Impiger, exanimus, vix compos mente refugit;
Et validum dextra truncum detraxit ab orno.
Qui casus sociarit opem, numen ve deorum
Prodere sit dubium; voluit, sed vincere tales
Horrida squamosi voluentia membra draconis.
Atque reluctantis crebris, fœdeque petentis
Ictibus ossa ferit, cingunt qua tempora cristam.
Et quod erat tardus somni languore remoto,
Nescius aspiciens timor obcecauerat artus:
Hoc minus implicuit dira formidine mentem.
Quem postquam vidit cesum languescere, sedit.*

*Iam quatit, & biyuges oriens erebo cit equos nox:
Et piger aurato procedit vesper ab Oeta:
Cum rege compulso pastor duplicantibus vmbreis
Vadit; & in fessos requiem dare comparat artus,
Cuius vt intravit leuior per corpora somnus;
Languidaque effuso requierunt membra sopare;
Effigies ad eum Culicis deuenit; & illi
Tristis ab euentu cecinit conuitia mortis.
Inquit, quis meritis ad quæ delatus, acerbas
Cogor adire vices? tua dum mihi carior ipsa
Vita fuit vita; rapior per inania ventis;
Tu lentus refoues iucunda membra quiete
Ereptus terris è cladibus, at mea manes
Viscera letheas cogunt transnare per vndas.
Præda Charontis agor; video vt flagrantia tedis*

Lumina

Lumina collucent infestis omnia templis.
 Obuia Tisiphone serpentibus vndique compta,
 Et flammis, & saeva quatit mihi verbera, pena
 Cerberus, & dirus flagrant latratibus ora:
 Anguibus hinc, atque hinc horrent cui colla reflexis;
 Sanguineique micant ardorem luminis orbes.
 Heu quid ab officio digressa est gratia? cum te
 Restitui superis leti iam limine ab ipso;
 Præmia sunt pietatis ubi? pietatis honores
 In vanas abiere vices: & iure recensit
 Iustitiae prior illa fides. Instantia vidi
 Alterius, sine respectu mea fata relinquens.
 Ad parileis agor euentus, sit pœna merenti;
 Pœna sit exitium, modo sit, dum grata voluntas;
 Existat super officium. feror auia carpens,
 Auia Cimerios inter distantia lucos.
 Quem circum tristes densentur in omnia pœna.
 Nam vinctus sedet immanis serpentibus Othos,
 Deuinctum mœstus procul aspiciens Ephialtem;
 Conati quondam cum sint incendere mundum:
 Et Tiryos Latona tuæ memor anxius ira.
 Implacabilis ira nimis iacet alitis esca.
 Terrore à tantis insistere terreor umbris
 Ad stygias reuocatus aquas vix vltimus amni
 Restat, Nectareas diuum qui prodidit escas
 Gutturis arenti reuolutus in omnia sensu.
 Quid sexum procul aduerso qui monte reuoluit?
 Contempsisse dolor quem numina vincit acerbus,
 Ocia quærentem frustra, sublite puellæ
 Ira quibus tedas accendit tristis Erynnis:
 Sicut Hymen præfata dedit connubia mortis.
 Acque alias alio densas super agmine Turnus.
 Impietate fera recordem Colchida matrem
 Anxia sollicitis meditantem vulnera natis:
 Jam Pandionias misera prole puellas,
 Quarum vox querula est. superat quod Bistonius rex,
 Orbis Etrops meret, volucres euectus in auras.
 At discordantes Cadmeo sanguine fratres
 Iam truculenta ferunt, infestaque lumina corpus
 Alter in alterius, iamque aduersatus vterque
 Impia germani manat quod sanguine dextra.
 Eheu mutandus nunquam labor: auferor ultra
 In diuersa magis distantia numina cerno
 Elysiam tranandus agor delatus ad vnam
 Obuia Persephone comites Herodias vrget
 Aduersas perferre faces. Alcesteis ab omni
 Inuiolata vacat cura, quod saeva mariti
 In calcedonijs Admeti cura morata est.
 Ecce Ithaci coniunx semper decus Icarioribus
 Feminæ concepta decus manet: & procul illam
 Turba ferox iuuenum telis confixa procorum.
 Quin misera Eurydice tanto merore recessit
 Pœnaque respectus & nunc manet Orpheus in te.
 Audax ille quidem: qui mitem Cerberon vnquam
 Credidit: aut vlli Ditis placabile numen:
 Nec timuit Phlegetonta furens ardentibus vndis;
 Nec mœsta obtentum Ditis ferrugine regnum,
 Defossasque domos, ad tartara nocte cruenta
 Obsita nec facileis Ditis sine iudice sedeis
 Iudice, qui vitæ post mortem vindicat acta.

Sed fortuna valens audacem fecerat ante,
 Iam rapidi steterant amnes, & turba ferarum
 Blanda voce sequax regionem insederat Orphei:
 Iamque imam viridi radium mouerat alte
 Quercus humo, steterant omnes, silueque sonore.
 Sponte sua cantus rapiebant cortice amara.
 Labentes biuges etiam per sidera Luna
 Pressit: equos & tu currenteis menstrua virgo
 Auditura lyram tenuisti, nocte relicta.
 Hæc eadem potuit Ditis te vincere coniux,
 Eurydicemque vltro ducendam reddere, non fas,
 Non erat in vitam dire exorabile mortis
 Illa quidem nimium maneis experta seueros
 Præceptum signabat iter, nec retulit intus
 Lumina: nec diu corruptit munera lingua.
 Sed tu crudelis, crudelis tu magis Orpheu,
 Oscula cara petens rupisti iussa deorum.
 Dignus amor venia, gratum si tartara nossent
 Peccatum meminisse graue. Et vos sede piorum,
 Vos manet heroum contra manus. hic & vterque
 Æacides, Peleus nanque, & Thelamonia virtus
 Per securâ patris lætantur munera; quorum
 Connubijs Venus, & virtus iniunxit honorem,
 Hunc rapuit feritas, illum Nereis amauit.
 Assidet, ac iuuenis sociat te gloria fortis.
 Alter in excelsum referens à nauibus ignes
 Argolicis Phrygios torua feritate repulsos.
 O quis non referat talis diuortia belli,
 Quæ Troiæ videre viri, videreque Graij
 Teucra cum magno manaret sanguine tellus,
 Et Simois Xanthique liquor, Sigeaque præter
 Littora, cum Troas sæui vos Hectoris ira
 Videre in classeis inimica mente Pelasgas
 Vulnera, tela, neces, igneis inferre paratos.
 Ipsa vagis, nanque Ida potens feritatis, & ipsa,
 Ida faces altrix cupidis præbebat alumnis:
 Omnis vt in cineres Rhetei littoris ora
 Classibus ambustis flamma lachrymante daretur.
 Hinc erat oppositus contra Thelamonius heros,
 Obiectoque dabat clypeo certamina. & illinc
 Hector erat summum Troiæ decus, acer vterque,
 Fulminibus veluti fragor sonat ætheris in se
 Tegminibus, telisque super Sigeaque præter
 Eriperet reditus, alter Vulcania ferro
 Vulnera protectus depellere nauibus instat.
 Hoc erat Æacides multum lætatus honore.
 Dardanioque alter fuso quod sanguine campis
 Hectore lustrauit victor de corpore Troiam.
 Rursus acerba fremunt Paris hunc quod lætat, & huius
 + Arma dolis Ithaci virtus quod concidit icta. + ledar.
 Hinc gerit euersos proles Laertia currus,
 Et iam Stimonij Rhæsi, victorque Dolonis,
 Palladio lætatur ouans, rursusque tremiscit,
 Pamoicum, A siamque horret Lestrygonas atrox,
 Illum Scylla rapax canibus succincta Molossis.
 Aenensque Cyclops, illum metuenda charybdis,
 Pallenetesque lacus, & squallida tartara terrent,
 Hic quoque Tantalei + generis decus amplius + Atrides + gener
 + Assidet Argium lumen, quo flamma + regente + Acacis
 + Doris Erichthonias prostrauit funditus arces. + regente
 Reddidit

Reddidit heu grauius penas tibi Troia furenti.
 Hellepontiacis obiturus reddidit undis.
 Illa vices hominum testata est copia quondam.
 Ne quisquam propriae fortunae munere diues,
 Iret inuectus caelum super omne, propinquo
 Frangitur inuidiae telo. decus ibat in altum
 Vix argo repetens patriam, ditataque praeda
 Arcis Erichthoniae: comes huic erat aura secunda
 Per placidum cursu pelagus: Nereis ad undas
 Signa dabat: pars inflexis superacta carinis.
 Cum seu, celsi fatis, seu sideris ortu,
 Undique mutatur celi nitor: omnia ventis,
 Omnia turbinibus sunt anxia. Iam maris unda
 Sideribus certat consurgere: iamque superne
 Corripere & soleis, & sidera cuncta minantur.
 Ac ruere in terras celi fragor. hic modo letum,
 Copia nunc miseris circumdatur anxia fatis:
 Immoriturque super fluctus, & saxa Capharei:
 Euboicas autem per cautes, Oetaque late
 Littora: cum Phrygiæ passim vaga praeda perempta
 Fluctuat omnis in æquoreo iam naufraga fluctu.
 Hic alij sidunt pariles virtutis honore
 Heroes: medijsque siti sunt sedibus omnes,
 Omnes Roma decus magni quos suscipit orbis.
 Hic Fabij, Decijque, hic est & Horatia virtus
 Hic & fama vetus nunquam moritura per æuum
 Curtius: è medijs quem quondam sedibus urbis
 Deuotum bellis consumpsit gurgis in unda.
 Mutius & prudens ardorem corpore passus:
 Legitime cessit cui fracta potentia regis.
 His Curius claræ socius virtutis, & ille
 Flaminius: deuota dedit, qui corpora flammis.
 Iure igitur talis sedes pietatis honorat
 Illic Scipiadasque duces deuota triumphis
 Mœnia, quos rapidos Libyæ Carthaginis horrent,
 Illi laude sua vigeant: ego Ditis opacos
 Cogor adire lacus viduos à lumine Phœbi;
 Et vastum Phlegetonta pati: quo maxima Minos
 Consclerata pia discernit vincula sede.
 Ergo quam causam mortis quam dicere vitæ
 Verberibus senæ cogunt ab iudice pena.
 Cum mihi tu es causa mali; ne conscius adsis;
 Sed tolerabilius curis hæc immemor audis:
 Et tamen in vanis dimittis somnia ventis.
 Digredior, tanquam rediturus. tu cole fonteis,
 Et virides nemorum siluas, & pascua letus;
 Et mea diffusas rapiantur dicta per auras.
 Dixit, & extrema tristis cum voce recessit
 Hunc ubi sollicitum dimisit inertia vitæ;
 Interius grauius mentem æger; nec tulit ultra
 Sensibus infusum Culicis de morte dolorem;
 Quentunque sibi vires tribuere seniles.
 Queis tamen infestum pugnans deuincerat hostem;
 Riuum propter aquæ viridi sub fronde latentem
 Conformare locum capit impiger hunc, & in orbem
 Destinatus; ac ferri capulum repetiuit in usum,
 Gramineam viridi fodiens de cespite terram.
 Iam memor inceptum peragens sibi cura laborem
 Congestum cumulauit opus; iamque aggere multo,
 Telluris tumulus formatum creuit in orbem.

Quem circum lapidem leui de marmore formans
 Conserit assidue cura nemor, hic & acanthos,
 Et rosa purpureo crescit rubicunda colore;
 Et violæ omne genus hic est, & spartica myrtus,
 Atque hyacinthus, & hic cilico crocus editus aruo;
 Laurus item Phœbi decus exurgit Rhododaphne.
 Liliaque, & Roris nouania cura marini,
 Herbaque thuris opes priscis imitata Sabinis.
 Chrysanthusque, ederaque nitor, pallente corymbo,
 Et Bacchus Libyæ regis memor, hic Amaranthus,
 Bumastusque vires, & semper florida pinus.
 Non illinc Narcissus abest, cui gloria formæ
 Igne cupidineo proprios exarsit in artus:
 Et quoscunque nouant vernantia tempora flores.
 His tumulus super inseritur. tum fronte locatur
 Eulogium, tacita quod firmat littera voce.
 Parue Culex, custos pecudum, nil tale merenti
 Funeris officium vitæ pro munere reddit.

IODOCI BADIO

ASCENSII IN VIRGILII

OPVSCULA EXPLANATIO.

VSIMVS OCTAVI] Sicut in præfatione siluarum suarum attestatur Papinius, & Homerus, & Maro fecerunt quædam quasi ingenij sui præludia, inter quæ Culicem expresse commemorat, opus profecto lepidum, & in re tenui non tenuem gloriam meritum. Inter animantia enim vix quidquam minus Culice, tamen de eo rem arduam, & ex medullis philosophiæ hauritam confecit insequens præcipue Paradoxon Pythagoricum, afferens videlicet etiam Culicis manes ac umbras post mortem extare. Docebat enim Pythagoras (vt in litera Pythagoræ latius declaraturum sumus) vnum eundemque esse in hominibus, & in brutis animum. vsque adeo vt de vnus corpore, vicissim in alterius corpus migret, vnde oritur, Culicis deploratio, cuius ad inferos cogentur manes descendere, imo iam coacti erant, recipi tamen nondum potuerunt, cum viderentur adhuc corpori obnoxij, quia nondum obtinuerant legitimam sepulturam. Quam rem tangit Virgilius Aen. 6. ex Aegyptiorum dogmate, dicens:

*Nec ripas datur horrendas, nec rauca fluenta,
 Transportare prius, quam sedibus ossa quierunt,
 Centum errant annos, volitantque hac litora circum,
 Tum demum admissi stagna exoptata reuifunt.*

Inducitur ergo in hoc opere spiritus Culicis, a pastore interfecti, ab inferis, eo quod insepultus esset rediens, munusque sepulturæ ab eo implorans, eiusque occasione multa quæ iam apud inferos procul viderat, recitans, Reliqua argumenti, satis a Calderino explicantur. Ordo igitur est. O Octauij. f. Auguste, quem vulgus Octavianum appellat, nos lusimus i. tenuiter descripsimus, opus non magni ponderis, & hoc Thalia. i. Musa nostra: modulante. i. modulate dictante. Atque formauimus orsum. i. contextum: tenuem. i. modicum vt araneoli, idest parui aranei. (Nam vermis, araneus dicit. tela vero proprie aranea; sed confunduntur. Orditur autem tam textor, quam scriptor: vnde.

Ordinur telas, ordinur verba loquendo.)

Lusimus, inquit, & hoc propter, idest propterea, hæc carmina sunt dicta Culicis, idest de Culice composita, vt omnis ordo, idest contextus historiæ consonet per ludum (quo verbo dicendis fidem adhibiturum negat.) Notitiæque ducum voces, & vt voces, notitiæ ducum consonent ludo. Voces sunt notitiæ ducum. quia (vt dicit Horatius) Paulum sepultæ distat inertiae celata virtus. Et alibi: Neque si chartæ sileant, quod bene feceris mercedem tuleris, & cetera.

[Alij]

(Alij legunt, Nutricesque ducum. Alij. Nutritæ) Voces igitur sunt notitiæ, aut nutrices ducum, licet inuidus adfit. Quisquis erat paratus culpæ iocos, s. meos, & Musam: feretur, idest habebitur leuiori: vel, i. etiam pondere Culicis, & fama. Nostra Musa loquetur tibi posterius, idest postmodum sono grauiore, cum tempora dabunt fructus, securos, idest sine cura possidenda oia aut forte significat se, nec dum agrorum suorum fructus secure percipere. [Vt tibi dignato] Post propositionē, faciens aliquam inuocationem dicit cum fiducia, quod Phœbus carminis auctor. ea autem sumpta est ex meritis Augusti. cui Apollo summe fauisse legitur, vt in bello Actiaco. de quo in fine 8. Aeneid.

Athus hec cernens, arcum intendebat Apollo.

Rogat autem Musas, vt festiue Apollinem celebrent. Ordo autem est, O Auguste, vt carmina. s. nostra: poliantur. i. ornentur: tibi, i. ad tuam laudem, sensu dignato. s. ab Apolline. i. digno habito. capitur enim passiue, vt Aeneid. 3.

Contagio Anchisæ Veneris dignate superbo,

Phœbus decus Latone, & proles aurea magni Iouis erit princeps, & auctor nostri carminis, & erit fautor, i. cythara recinente, i. iterum, atq; iterum mecum canente siue alma. scilicet Luna, siue soror. Alij legunt, Luna. Alij intelligunt de Latona alma, legunt, siue igitur alma, scilicet alerix, seu Luna perfusa, liquore Chimæreo, i. iuxta Chimæram, Lyciæ montem, vbi Latona templum habet propter fluentia Xanthi, scilicet fluminis, educat, i. enutrit eum hoc est siue conuersatur nunc in mari: templo Licia, seu. i. siue sup. est decus astrigeri, scilicet celi, hoc est siue est in celis. (Calderinus tamen intelligit sic, seu decus astrigeri, scilicet celi, hoc est Iuppiter educat illum, nos tamen aliter accipimus) seu, sup. est ea parte, qua rupes Parnasia, idest Parnassi, montis Apollinis sacri, præpandit, cornua fronte patula, hinc atque hinc, i. ex utroque vertice, est enim biceps, & vnda Castaliæ, scilicet fontis Musis sacri, a quo sæpe Castalides dicuntur, sonans prælabitur liquido, scilicet riuo hoc est vbicunque nunc est Apollo erit carminis nostrum auctor, & princeps, quare, idest, quamobrem, o Naiades, i. deæ fontium, decus Laticis, idest fonti Pierij, quia in Pierio antro, ex Ioue, & Mnemosyne, idest Memoria, genitæ sunt sorores, scilicet inter vos, ite, & celebrate. i. celebrem, & festum reddite, Deum, scilicet Apollinem, chorea ludente, i. repudian te circa eum, & tu, o sancta Pales, i. dea pabulorum, ad quam bona agrestium, pro agrestium, hoc est agricolarum, recurrunt, idest recursum spe impetrandi auxilij habent, ventura, idest vt ventura sint. tu, inquam Pales, fac, sup. aut vt legamus te, i. per te, aut tibi idest ad tuum honorem fac, vt cura canenti sit secure. i. sine cura. Quæres, qui id fieri possit? sed ad diuersa referamus, vt sit cura, idest sollicitudo canentis, sine cura non canendi, sed sine timore errandi. Ego feror. i. tollor, & erigor inter saltus aerios, nemorum, idest siluarum, & atra, i. versor in mediocri re, vt in media regione aeris, existens inter celum, & terram, de re enim humili satis sublimiter locutus est. Et tu Octaui venerande, cui fiducia oritur chartis meritis, scilicet de re, quia in tuam gratiam scriptis oppletæ sunt, allabere, scilicet per fauorem, meis & ceptis Octaui, inquit, o sancte & puer (Falsum ergo quod nefas erat, puerum appellari) allabere ceptis meis, namque pagina. s. nostra, idest liber compactus, non canit tibi bellum, quo tellus Phlegra, idest, Thessalia, ab ardendo dicta, vbi bellum giganteum commissum est, sparsa est sanguine Giganteo, ne pagina nostra compellit, i. recitat compelli, Lapithas, populos Thessaliæ, ab Ixione, & nube genitos, in enses Centaureos, idest centaurorum vicinorum, qui eos occiderunt in nuptijs Pirithoi. Oriens, scilicet Sol, non vrit, i. nō narratur vrere ignibus, arces Erichthonias, idest Troianas. Nam Erichthonius, filius Dardani, & pater Trois, auus autem Laomedontis, qui pater Priami summo pere auxit Troianas opes, vt Hom. quoque attestatur. Vnde merito, arces eo Erichthoniæ dicuntur. Fuit & alius Erichthonius, per litem ex Vulcano, & Terra genitus, anguinis pedibus quam fœditatem vt regeret, aurigandi officium primus iniit. Vnde in Georg.

Primus Erichthonius, curvus. & quatuor ausus

Iungere equos, rapidisque rotis insistere victor, &c.

Athos, scilicet mons, a Xerxis, Persarū regis exercitu demolitus, & sole æquatus, nec vincula, s. inflata magno Ponto, idest mari, non quærent iam fera, i. fero, postquam multi Græci de his scripserunt famam lecta, idest cum lecta fuerint meo volumine, & Hellepontus, pulsatus pedibus equorum, postquam

Xerxes super eum pontem extrui fecerat, cum Græcia timuit, Per fas venientes vndique, tantus enim exercitus, vt dinumerati non posset, sed flumina ebiberet, vnde Iuuenalis [Eporaq; flumina Medo Prudente] non, supple quæret famam, lecto meo volumine, sed supple mea Thalia gaudet, carmina mollia currere in versu tenui pede, & gaudet ludere, idest faciliter, conficere Phœbo duce, idest ducente, carmina apta suis viribus, o sancte puer, scilicet Auguste, ex deorum progenie, gloria lucens, perpetuum mansura per æuum, certet tibi, & mortalibus, certet inquam tibi, hoc, i. per hoc carmen nostrum, aut in hoc carmine nostro, idest faciam inter te, & mortaleis sit concertatio, an deorum, an mortalium numero ascribendus sis? Et locus maneat tibi, supple in sede pia, aut in cœtu deorum, aut imperio pio, & vita sospes, idest incolumis debita, tibi memoretur per annos felices, & liceat, vt supple memoretur gratia, idest utilis, & accepta, bonis, quia malis displicent probi, & iusti principes, sed nos feramus, idest dirigamur ad cepta, scilicet nostra [Igneus, &c.] Incipit narrare sic: Sol igneus penetrat iam in arces æthereas & quatibat lumina, aut limina candida, curru aurato, idest fulgenti & aurora fugabat crinibus roseis, idest radijs suis, tenebras scilicet noctis, supple aut dum pastor protulit, idest educit, capellas e stabulis, scilicet capribus, ad pabula læta & petiuit summa iuga excelsi montis, qua supple parte, gramina lurida, i. pingua, & lubrica velabant colles patulos, idest semper apertos, & patentes. Capellæ vage, i. errantes pascendo, abdunt, idest abscondunt iam corpora siluis, dumis, & vallibus, & iam etiam ipsæ celeres, vagantes, ex omni parte, tondebant tenero morlu gramina viridantia, & hærebant ad scrupæ, i. est lapidosa, caua, i. concava, seu concauitates appositoria, rupes, desertas. Scrupi autem (inquit Festus) sunt aspera saxa, & distantia a tractu vmbra, vnde scrupulosam rem eam dicimus, quæ aliquid in se habet asperum, & arbuta pendula carpuntur ramis proiectis, i. porro extensis, & labrusca, i. fructus siluestres vt vix siluestres in labris noualium aut vinearum crescentes. (Sed in Bucol. dicitur hæc labrusca, labruscæ.

Syluestris raris sparsit labrusca racemis)

Densæ virgultis petuntur auide, s. a capris, hæc scilicet capra rapit morlu carpente, cacumina, s. virgultorum existens suspensa, aut existentia suspensa, i. pendula in præcipiti, hæc dico, petit morlu cacumina salicis lenta, i. flexibilis: vel supple alni, quæ alnus nascitur noua, idest quæ minus annosa est, & ideo magis tenera, hæc rimatur, idest exquirat, sentes, idest spinas: teneros, i. recetes: at. i. sed: illa. i. alia capra, imminet in vndam riuu imaginis præstantis. O bona pastoris, si quis mente prius docta, idest habens mentem prius doctam, & eruditam non fastidias vsum pauperis: & idest insuper: probet, idest approbet vsum pauperis. Omnia sunt illi, s. pastori, & ceteris agrestibus. incognita pretijs luxuriæ, scilicet curis, q̄ lacerant mentes auidas, pectore inimico, scilicet sibi, hoc est se torquente curis. Si, idest tamen: vellera data, idest addita opibus Aitalicis, qui primus vestes auro intexere docuit, non fuerit his lauata, idest tincta: hoc est bibapha colore Assyrio, idest purpura Tyria: & finitor auri sublaqueare domos, i. domus, non angit animum avarū: q̄, pro, & si dedecus picturæ non angit animum: nec fulgor lapidū, scilicet pretiosorum, manet cognitus in nulla utilitate, nec pocula referunt gratum, toreuma, sculpturam, aut celaturam Alconis, & Betti. illorum artificum laudatissimorum, nec baca, idest gemma, conchea, idest conchis decerptra, a quibus errore concipitur: maris Indi, i. Indici, est pretio, idest æstimatur magni, a pectore puro, scilicet ab ambitione, & luxu. Pastores procumbunt corpus, idest habent corpus procumbens. (Sunt qui prosternit legendum censeant) sæpe super gramine tenero, (more suo ablatiuo dat super) tunc, supple cum tellus florida picta per herbas gemmantēs, i. gemmas emittentes, notat, idest signat vere, idest tempore verno, arua distincta pulchris (Alij, dulci, legunt) coloribus. Atq; coma, scilicet arborum cum viridi palmitē: lucens, idest resplendens, velat mollia, idest molliter super amictu pampineo, idest fronde vitium redimito, velat, inquit, illum lectum thalamo, in cubili palatru: & degentem oia, i. ociose, inuidia, ac fraude remota, & pollentem sibi, idest ad suam utilitatem. Capellæ rorantes, i. distillant lactæ, sunt gratæ illi, scilicet pastori, & Venus, scilicet creatrix rerum, & Pales dea pabulorum, fecunda, i. fecunditatem afferens, & antra opaca in vallibus imis amantia, semper nouis fontibus sunt illi grata. Quis queat esse beator quo optato magis quam qui procul. s. a cupiditate probando, sensus

senſus agnouit mente, opes puras, & non auidas: nec tenet (po-
tius timent) bella triſtia, nec certamina funeſta claſſis valida, i-
naualis pugna. Quo nec euectus, id eſt ultra ſe vectus, tranſcen-
dit finem habendi, quæ Flaccus in primo Sermon. perſcribit, dum
ornet ſancta templa deum, i. deorum, armis fulgentib. offent
ultra caput auerſum. i. amotum, oppugnandis hoſtibus ſocijs.
[Illi falce] pergit hoc ordine Deus ſup. cum falce, ſcilicet Pri-
apus, colitur illi non potius arte, ſed rudis, ſup. ille. ſ. paſtor, co-
lit lucos, thura Panthea. i. q̄ præcipua in Panthea naſcuntur,
cum in Georg. dicat: Solis eſt thurea virga Sabeis, adſunt illi,
ſup. cum floribus variantib. i. varie ornantib. herbas agreſtes,
Requies dulcis adeſt illi, vt voluptas pura, videlicet libera,
curis ſimplicibus, i. nihil vtilitatis habentib. Omnis ſenſus im-
minet huic, i. in hoc ſtudium, & dirigit huc, i. ad hoc ſtudium,
hæc cura eſt ſubdita cordi, vt ipſe contemptor motus, i. tur-
bationis abundet qualibet requie, & locet, id eſt reponat iucun-
do ſomno, corpora, id eſt membra. languentia, id eſt deſeſſa. O
pecus, o Panes. i. dii paſtorum, o tempe. i. temperamenta gra-
tiſſima, fontis Hamadryadum. i. nympharum alborum, quarū
cultu non diuite, i. faciliſter parabili, quiſquis paſtor æmulus. i.
innitens, poetæ Aſcræo. i. Heſiodo, tradit ſibi pectore placi-
do vitam ſecuram. [Dum paſtor] . ſ. de quo hic loquitur nixus
i. innitens, baculo, ſcilicet paſtorali, agit curas in talib. ſtudijs,
& dum modulatur carmen ſolidum, i. integrum, non arte cano-
ra, id eſt inconditum, modulatur in quam, arundine, id eſt ſitu-
la compacta. Ardor Hyperionis. i. ſolis euectus. ſ. ad medium
cæli, tendit, i. extēdit radios. ſ. ſuos & ponit mūdō æthereo, i.
ſupero in quo nos ſumus, diſcrimina lucida, id eſt differentias
rerum per lucem apparentium, & dum iacit. i. proicit, flam-
mas capaces. i. amplas in vtrunq. Oceanum, hoc eſt, dum
eſt in medio cæli noſtri, capellæ vagæ repetebant. ſ. vada ima,
& hoc paſtore compellente eas ad ima vada Lymphæ. i. aquæ
lympidæ ſuſurrantis. i. cum ſuſurro, & murmure deſluentis,
quæ. ſ. vada, reſidebant, id eſt ſita erant circa muſcum viridem,
id eſt erant iuxta fontes muſcoſos, quos etiam in Bucol. mu-
ſcoſos appellat. [Iâ medias, &c.] Ordo eſt. Sol erat iam euectus
medias partes operum, id eſt peregerat iam medium curſum
diei, tum paſtor cogeſcit pecudes denſas, id eſt ſtipatas in ym-
bras, & reſpexit procul eas reſidere in luco virēti, o diua De-
lia. i. Diana tuo. ſ. luco virenti, quo. i. ad qualem, Agaue. ſ. ma-
ter Pentei, Cadmis Thebanorum regis filia vita quondam fu-
rore. ſ. a Baccho immiſſo, venit fugiens Nyctileum, id eſt Bac-
chum nocturnum, ſclerata manus infandas. i. habens manus
ſcleratas, & cruentas. i. habens cruentatas, cæde, ſcilicet
filii ſui, quæ bacchata iugis gelidis requieuit. i. reclinauit
in antro, ſe futuram pēnam, poſterius morte nati. i. poſt quam
filium occiderat. Panes, id eſt dii paſtorum ſilueſtres videbant
hic, etiam in herba viridi, & Satyri, ſcilicet dii ſilueſtres &
puellæ id eſt nymphæ, Dryades, id eſt arborum deæ, egere. i. du-
xere, choros. i. choreas, ſupple in cœtu Naiadum, Orpheus non
tenuit canendo, id eſt per cantum, tantum, id eſt intantum, He-
brum, fluuium illum Thraciæ, reſtātem, id eſt immorantem ri-
pis, & ſiluas, quantum o Penteu, flumen Theſſalię, diue, id eſt
diuine, ſupple tenuerunt te, re morantem choreę lætę, funden-
tes multa gaudia, tuo vultu, quis. i. quibus, ipſa natura loci, da-
bat domum. i. manſionem, ſuſurro reſonante, & reſouebat feſ-
ſas, ſcilicet choreas, in antro molli, nam platanus (hic quar-
tæ declinationis eſt) arbores illæ late extenſæ, aeræ, id eſt altę,
ſurgebāt primum patentes, ſupple in valle, inter quas ſcilicet
arbores, ſupple eſt lotos, alia arbor impia, quia ſocios Vlyſſis
impie tractauit, impia, inquit quæ abegit, ſcilicet a ratione
ſocios Ithaci, i. Ithaceniſis, Vlyſſis mœrentis, id eſt dolētis, ob
caſum ſociorum, dum ipſa hoſpita tenuit ſocios Ithaci, captos
nimia dulcedine, at. i. ſed populi, ſupple aut alni, quibus. i. in
quib. i. in quas Phaethon, id eſt Erydanus, proiectus in ſigni-
curru equorū. ſ. Solis mutauerat artus ambuſtos, luctu. i. præ
dolore, Heliades. i. ſolis filię, Phaethontis ſorores, amplexę bra-
chia teneris truncis fundebant, velamina candida. i. cortices
albicantes, ramis lentis, id eſt flexibilibus. Poſterius ſupple erat
arbor Phyllidos, cui Demophoon rex Athenieſium exhibuit
perfidia. i. per perfidiam. æterna mala lamentandi, mala, dicit,
perfidia, multis modis o Perfide Demophoon defende, & .i.
etiam nunc, puellam, ſcilicet Phyllida, quam comitabantur
quercus carmina fatalia, ſ. in Dodona dantes quercus, datę an-
te vitæ, i. victui quam ſemina Cereris, fructus Triptolemi, id
eſt ille fecit, mutauit, illas, ſcilicet quercus arillis, easque
magnum decus naui Argiue, ſcilicet Argoę, edita, his decorat

proceras ſiluas hiſſuta: per artus appetit contingere montibus
aerijs aſtra. [Ilicis, & nigre] Eandem rem proſequitur, deſcri-
bens videlicet, varium ornatum ex arboribus, additurus ſym-
phoniam; & concentum auium, & fontium, iucunda murmu-
ra gratamq; temperiem Bene autem dicit, ramis patulis, quia
patulum dicitur, quod ſemper patet, aut panditur. vt rami
arborum, qui nunquam clauduntur, patens autem quod ad
tempus patet, vt docuit Seruius ad illud:

Tityre, tu patulere cubans ſub tegmine ſagi.

[Excelſiſque ſuper dumis] More ſuo ſup. vbi non eſt motus,
cum ablatiuo conſtruit, vt in Bucol.

Tu tamen hac mecum poteris requieſcere nocte

Fronde ſuper ſiridi.

Idem tamen in Aene. i. dixit.

Fama ſuper æthera notus.

Quod nos ſequimur. Ordo autem eſt. Species ilicis nigra, &
cupreſſus læta, id eſt lætitię effectrix, & ſagus vmbroſa, quia ra-
moſa, & hederæ ligent brachia, id eſt ramos, ne populus, ſci-
licet arbor, in quam ſorores Phaethontis tranſformite ſunt,
plangent artus fraternos, id eſt Phaethontis fratris, & ipſe, ſci-
licet hederæ læta, excedunt ad ſumma cacumina, & pingūt
viridi pallore, corymbos, id eſt fructus ſuos, aureolos, id eſt ſub-
lucidos, quis, id eſt quibus aderat myrtus, non neſcia, conſcia,
fati, id eſt mortis. At, id eſt, ſed volucres reſidentes, ſupple in
ramis patulis edunt, id eſt exprimunt, dulcia carmina, reſonan-
tia, per varios, cantus, id eſt canendi modulos. Vnda manans
ē fontibus gelidis, id eſt ſubfrigidis, ſuberat his. i. erat ſub his
auibus, in dumis reſidentibus, quæ orta riuus lenibus ſonat, id
eſt ſonando indicat liquorem placidum. [Et quanquam vox
auium obſtrepit, id eſt ſtrepitu concutit geminas aureis, vo-
ces querulæ, id eſt quærenti ſimiles referunt hanc. ſ. vndam,
aut ſtrepitum eius, quis. i. quibus fontibus Lympha fouet cor-
pora piſcium, natantia, limo, id eſt ſuper limum, & Echo, alie
ſonitus aeris, & cuncta, ſcilicet loca, fremunt cicadis argicis
id eſt ſtridulis, & ſonoris ardore, id eſt propter ardorem vt in
Bucol.

Sole ſub ardenti reſonant arbuſta cicadis.

Et capellę, feſſę, cubuere paſſim circa, ſcilicet paſtorem, aut in-
circuitu, & ſuper dumis excelſis, quæ. ſ. omnia aura venti
ſuſurrantis, id eſt obmurmurantis, & ſonantis, leniter afflans. i.
ſpirans leniter, poſſit confundere, id eſt commiſcere, vt. i. poſt-
quam, paſtor requieuit ad fontes in denſa vmbra, proiectus
membra, id eſt habens membra proiecta, concepit ſoporem mi-
tem. i. tranquillum. Nullis, i. non vllis. i. non anxius vllis inſi-
dijs, ſed lentus in herbis mandauerat artus preſſos ſecuro
ſomno, & ſtratus humi capiebat, i. cepiſſet corde, i. etiam ani-
mo, quietem dulcem, i. placidam, ni. i. niſi ſors. i. fortuna, hoc
eſt euentus fortuitus, iuſſiſſet ducere. ſ. ad eum, caſus incertos,
[Nam ſolitu, &c.] Docet, quis caſus fortuitus requiem paſto-
ris turbauit per interuentum, ſcilicet ſerpentis. Ordo eſt. Nam
ſerpens immanis maculatus corpore vario, i. per corpus va-
rium, & voluens, ſupple ſe ad tempus ſolitu. i. conſuetum.
ſupple in iſdem tractib. in quibus, ſcilicet paſtor, cubabat dor-
miens. vt, i. ſecundum, quod ipſe merſus in limo ſub magno
eſtu ſideris, ſcilicet caniculæ, aut ſolis ardentis. & grauis, id eſt
magnus aut moleſtus, id eſt carpens lingua vibranti. obuia, id
eſt quæcunq; obiecta, videlicet aera (vt ſit per appoſitionem
dictum, nam aera obuia grammatica non patitur) torquebat
motib. id eſt volutationibus (aut montib. id eſt a montibus,
ſed ſi in limo quomodo in montibus?) late, id eſt per latum. or-
bes, id eſt annulos ſuos. & ſpiras ſquamolas. Aurę tollebant. i.
erigebant, & vires dabant, ſupple eum, & ei ad omnia vehe-
mentis niſus, i. pertinentis ad vehementem niſum, aut nixum
& ita ipſe voluens iam magis, atq; magis, ſcilicet ſic adiutus ab
auris corpus reuolubile attollit pectus fulgoribus nitidis. i.
habens fulgores nitidos, & caput attollit ſe ſublimi ceruice,
cui. ſ. capiti, criſta edira, id eſt eminens, & extans ſuperne, i.
deſuper, maculatur, i. lubricitate lucens amictu purpureo. i.
ſanguinolento, & lumina flammantia. i. oculi igniti micant
aſpectu toruo, & ſupple ſerpens: metabat, id eſt demetiebat,
ſicut caſtra metari volens, loca circum, i. in circuitu: tum, i.
deinde, ipſe ingens videt ducem gregis, id eſt paſtorem recu-
bare aduerſum, i. in aduerſa regione, & inſtar acrior, & ipſe
diffundens, id eſt diſpergens, lumina. i. viſum: intendere, i. in-
tendebat, ſupple ea, aut eum, & abripiens ſepius obuia toruo. ſ.
aſpectu, infrendere. i. infrendebat, aut infrendere cepit, qđ. i.
quia quiſquam veniſſet ad ſua vada, & cōparat arma natura. ſ.
venenum

venenum; aut dentes, unde ardet mente, sunt stridoribus. intonat orę, & torquetur flexibus. i. reuolutionibus. aut annulis orbis. i. gyri, corporis versis. i. circūactis, guttę sanguineę manant. i. distillant vndique, per tractus. i. vbi corpus lubricum trahebat, & rumpit fauces spiritibus. i. crebris, & magnis flatibus, quo. i. serpente paranti cuncta. i. naturę arma aduersus pastorem alumnus paruulus. i. culex quem pastor alere solebat flatu, & sanguine, proprio humeros. i. iuns, i. valde prope humeros, cōteriet hunc, i. pastorem, & monet vitare mortem, nanq; qua sup. parte lumina deducta per culmina. i. oculi aperti per summitates pendebant, i. aperiebant genas. i. receptacula lacrymarū, & sinus oculorū, gēmis. i. pupillis oculorum in morē gemmarū relucētib. & formatis, ac pro. i. quę papula. i. pupilla, naturę senioris erat, i. percussa leui telo. i. modico aculeo Culicis tū. i. tunc ipse pastor furibundus profiluit, & misit morti. i. ad mortem, illum. i. culi cem, paruulū obtritum. i. digitis, aut palma cui spiritus. i. vitalis diffusus. i. resolutus excessit omnis sensus, tum. i. deinde pastor supp. respexit, cominus. i. de prope. serpentem tenentē lumina. i. firma, vt noceat. inde. i. deinde, ipse impiger, i. strenuus, & supp. exanimus vix cōpos. i. sui mente. i. in animo, effugit. i. a serpente, & detraxit ab ore serpentis dextra. i. sua, truncū validum, i. quę serpens ferociens abripuerat. Qui, i. quis, aut qualis casus, ve, pro vel. quod numen deorum voluit dubiū, supp. esse, prodere. i. manifestare. sed voluit. i. casus. aut deus, tales. i. homines simplices, vt pastores vincere horrida mēbra voluētia. i. volubilia draconis squamosi. aut voluentis. i. agitantis se, atque reluctantis crebris ictibus, & petentis. i. inuadentis pastorem. i. fēde. i. immaniter, ictibus feris, i. ferocientis, belluę similibus, aut feri. i. draconis ferocientis. Qua, i. ea parte, sup. petentis, qua cristę cingunt tempora. i. partes medij capitis inter verticē, & aurē, & quod, i. quia ipse serpens erat tardus omni languore remoto. i. de natura sua sine languore extrinsecus, aut egritudine extrinsecus proueniente, aspiciens nescius, i. quasi ignarus, & imbellis, ac repugnare nescius quia. i. timor obcecauerat. i. hebetauerat artus, hoc. i. tāto minus, implicuit mentem. i. pastoris, formidine dira. i. deorum ira proueniente, hoc est tanto animosior erat pastor, quanto serpens hebetior, & tardior effectus. quem. i. serpentem cāsum, postquam pastor, sup. vidit, languere. i. deficere languore mortis, ipse sedit. i. cessauit, & requieuit. [Iam quatit, &c.] Recitat quomodo irruente nocte, pastor iterum sopore obrutus est, atque illi spiritus Culicis, mirum in modum plangentis apparuit, atque ostendit sibi mortem pro beneficio vitę illatā. Ordo est, Nox oriens, idest nascens, erebo. i. a tenebris infernis, quatit equos biuigis. i. binos iugum ducentes. & cit. i. excitat eos, i. iam nox appropinquabit, & vesper piger. i. ferus, & tardus quia erat tempore quo longi sunt, & vesper, idest Hesperus, seu stella Veneris tardius apparet, tunc, o. culices pręcipue mordent, procedit ab Oeta monte Thessalię, aurato, idest aureis radijs circumfuso, cum. i. quando, pastor vadit. i. in requiem suam, & hoc grege compulso. i. ad sepra, seu ouilia sua, & vmbis duplicatibus, scilicet se, vnde in Bucol.

Maioresque cadunt, altis de montibus umbra.

Et comparat. i. simul parat h. e. cōtundit, dare. i. immittere requiem in artus fessos, per cuius corpora. i. membra: vt i. postquam, somnus leuior. i. aliquantulum tenuis & modicus, vt solet esse ægrotis, & difficulter requiescentibus quib. videlicet varia apparent phantasmata, quę pro. i. membra languida requierunt sopore effuso, i. super ipsa effigies. i. simulacrū Culicis deuenit ad eum, & ipsa tristis ab euentu mortis. i. quia ob beneficium interemptus erat Culex cecinit illi. i. pastor, conuitia. i. opprobria, & contumelias, & sup. inquit, quid meritis, sup. rependitur, aut quid meritis, supp. sū, sed syllaba licenter poneretur dicendo meritis, ad quę. i. malo ego dilatus, i. reseruatus, cogor inire acerbas vices. i. inferiorū, dū tua vita fuit carior, me ipso. i. quā vita mea, ego rapior. i. eripior, vita. i. mea ventis. i. a ventis, per inania, i. loca aeris, quę vulgus inania putat. Tu lentus, i. ociosus, & prostratus, refoues membra, quiete iucunda, i. placida, & delectabili, creptus, i. liber atus per me, ē cladibus tetrīs, i. diris. i. infernalibus quibus immersus fores. at, i. sed manes, i. inferi: cogunt mea viscera, i. simulacrum corporis mei, tranare per vndas Lethęas, i. ipsius Lethę, fluuij obliuionis apud inferos, p. quem intrantes animę ad inferos (secundū Gentiles) obliuiscuntur omnium quę dulcia erāt apud superos. & redeunt ad nos. obliuiscuntur omnium quę passę sunt, aut viderunt apud

inferos. Ego agor, id est impellor, existens pręda Charontis, portitoris sic dicti, qui cymba sutili traducit animas, vt dictum est in sexto ex superstitione Aegyptiorum, vidi, quia apud Charonta fuerat, sed non poterat trajici, quia sepultura carebat. Vnde in 6. de talibus dictum est:

Centum errant annos, volitantque hac littora circum.

Vidi ergo vt, idest qualiter omnia lumina collucent in templis infernis (sic enim Calderinus legit, cum alij scribant infestis) flagrantia, idest ardentia, tedis, idest quicunque visuntur apud inferos, habent oculos ardentis fumoso igni, qui a teda procedit. Tisiphone. i. furia infernalis, vltrix, & ab vltione dicta, compta vndique serpentibus. i. habens pro comis, serpentes, & pro crinibus, angues quatit mihi. i. ad terrorem meum, & flammās, & sęua verbera, & cerberus, sup. est pēna: & ora. i. etus, quia tria habet flagrant. i. ardent diris latratibus: cui. i. Cerbero cani tricipiti colla arēt, aut horrēt, hinc, atque hinc. i. vtrinque anguibus reflexis & orbes luminis. i. pupillę oculorum, micant. i. micando emittunt ardorem sanguineum, idest sanguinei coloris. [Heu quid ab officio] Grauis conquestus Culicis, dolentis beneficium a se collatū, in perniciem versum, ad inferos cogatur traduci, ex paradoxis (vt dixi) Pythagorę afferentis, vnum, eundemque spiritū in hominis, ac bruti animalis corpore vicissim esse, spiritus Culicis recenset eos, quos apud inferos se inuenturum noscit. Tangens plurimas historias, quas, quia Calderinus non negligenter explicat, erimus ordine, & explanatū contēti, qui talis est, Heu. dolentis vox, quid. id est ad quid, & quo: est gratia, idest, gratiarum actio, aut gratitudo digressa ab officio. Nam (vt Cicero docet) officium grati animi est, imitari agros feraces, qui plus reddunt, quam acceperint, vnde lōge discedit ab officio, qui pro beneficio summā iniuriā reponit: cum, idest quandoquidem ego restitui te. i. existētem in ipso limine: leti, i. mortis, i. cum parū abesses ab interitu per morsum serpentis, restitui te superis, idest auris vitalibus, hoc est huic mūdo, qui respectu inferiorum superus est, vbi sunt pręmia pietatis. i. meę? Honores pietatis abiere in vices vanas, idest omnis pietas euauit, & in nihilum redacta est, & illa prior, i. prisca fides, iustitię, scilicet Astree, quę erat apud antiquos tempore Saturni, recessit iure, quia vt dicit Ouid.

Vltima cęlestium terras Astrea reliquit.

Quod in Georg. testatur poeta, ego vidi. i. consideravi, fata. i. mortem alterius, instantia, i. imminētia, relinquens mea fata sine respectu, i. consideratione, i. non habens respectum ad mortem quę per hoc mihi immineret. Ego agor nunc ad euentus pariles, i. consimiles, qui illi non euenerunt, sed euēnissent, pēna, idest supplicium fit merenti. i. beneficium, & pēna fit exitium. i. redactus sum in exitium. i. exitum vitę per pēnam quam pro bene facto rependo, cum, i. quandoquidem, voluntas grata sit mihi, i. cum libens, & volens beneficium impenderim, existat, supple precor, aut par est, vt existat officium, par. i. consimile, vt. i. liberet ab interitu, ego feror. i. auferor. carpens auiā. i. loca inaccessa, sine via auiā, dicit, distantia inter lucos Cimerios. i. Cumanos, vbi ad inferos accessus est aut lucos inferos, ad quos per Cimerium peruenitur, circa quem. i. me, pēnę tristes densentur. i. accumulatur, & stipantur in omnia. i. circumiacētia. nam Othos. filius Alcei, immanis. i. horrendę magnitudinis, & crudelis, sedet victus serpentibus. Bene sedet, quasi non abiturus. vnde in 6.

Sedet æternumque sedebit

Infelix Theseus.

Sedet dico moestus aspiciens procul Ephialtem fratrem suum deuictum, idest etiam victum. Cum, idest quandoquidem ipsi sunt conati quondam incendere mundum, & Tyros, i. alumnus terrę, o Latona, mater Apollinis, memor, idest memorans tuas iras, vt sit Gręca locutio, existens, iacet, scilicet prostratus, vnde in 6.

Per tota nomen cui iugera corpus

Portigatur.

Existens esca alitis viui, i. vulturis, indefatigabilis, quia ira, supple tuā ē implacabilis, aut iacet ira tua implacabilis. [Ego terrore insistere,] Idest progredi: terrore, inquit, a tātis vmbis, Vix ille qui prodidit escas Nectareas, idest cum Nectare sumendas, Diuum, idest diuorum, scilicet Tantalus reuocatus ad aquas Stygias, i. Stygis, paludis infernalis. de qua in sexto satis dictum est. Vix restat amni, i. infernali, quem mento tenus habet reuolutus in omnia, idest in omnem partem, sensu gutturis arenti, i. desiccato, quid supple dicam de illo

illo. f. Sisypho, qui reuoluit procul saxū. f. de monte aduerso, quē dolor acerbus. i. stimulus cōscientiæ vincit. i. cōvincit, & accusat cōtempniffe numina. i. deos. O puellæ. f. Belides. quærentes frustra ocia. i. cessationem, ab infundendis aquis sub lite. i. cōtentione quibus tristis Erynnis. i. furor, accēdit redas. f. maritales. i. acuit furorem in maritos quos occidistis. ite. i. descendite a mē, q. d. triste est vos videre. Sic. i. sic ne Hymē. f. deus legitimarū nuptiarum dedit cōnubia mortis, præfata. i. fatalia. atq; densat. i. accumulauit, alias turmas. i. copias quin quaginta fratru. vno dēpto super alio agmē, in agmine, i. idest aggerendo agmen super agmen, impietate fera, i. belluina, aut feroci. cum cernam Cochida. i. Medeam Colchorum regis filiam. & est patronymicum à patria, matrem meditātē, natū i. filiis suis Dindymo, & Theffandro, sollicitis. i. anxij, Vulnere anxia, & cū cernam iam puellas Pandionias. i. Prognē, & Philomēnā, miserādas prole. f. Ithi, aut Ithylo, quarū vox est querula, quod. i. qua, rex Bistonius, i. Thracius, superat. i. super uiuit, existens Oibus. f. filio quem comedit, & ipse E pops. i. ef festus talis auis, mēret. i. queritur, aut dolet euectus in auras volucres. i. voluciter transibiles, & cedentes, at. i. sed, fratres Cadmeo sāguine. i. ppagati à Cadmo, rege Thebarū. f. Etheo cles, & Polinices, discordantes. i. qui discordes vixerunt, ferūt iam. i. in morte lumina truculenta, & infesta. i. oculos diros, & inferos, exiltēs iam vterq; aduersarius alterius, q. d. i. quia dextra impia manat. i. distillat, sanguine germani. f. fratris alter alterius. [Eheu mutā dus nunq; labor, auferor vltra diuersa, &c.] Terret Culicis simulacrū, æterna apud inferos detentio, ac immorandi necessitas, quo magis nos arguendi simus si ea res non cōmoueat, recitatque quo ordine fere in vi. processit heroidas. i. mulieres nobiles, ceterosque qui impatienter amauerunt esse fere in primo ordine apud inferos, vnde varias tangit, & fabulas, & historias quas cū Calderinus graphice, ac dilucide satis explicet. Ordo est. Eheu, dolentis inter iectio, q̄ absolute. i. sine casu ponit, vt, Eheu quid volui misero mihi? Et, Eheu q̄ pingui macer est mihi taurus in aruo, labor. f. apud inferos, nunq; mutandus. f. in requiē, ego auferor vltra in diuersa. f. loca, & cerno lumina. i. oculos aut potius lumina magis distantia, & agor tranandus. i. transuehend' nauigio, delatus ad vndā Elysiā i. per q̄ traicitur ad Elysios cāpos, qui beatorū sunt, Tisiphone obuia. i. occurrēs mihi, vrget heroidas. i. nobiles, vt dixi, & q̄ penē immortalitātē meruerunt puellas, ac mulieres amatrices, comites. i. q̄ ipsam comitantur, vrget, dico, perferre facies amatas, i. amorū, aut maritales perferre aduersum. i. ex aduerso, vt earū semper recordaretur, ac inde torqueā, quia cures nō ipsa in morte relinquunt, vt dictū est in 6. Aem. Alcestis. f. vxor Admeti regis Theffaliæ, inuoluta. i. incorrupta, quia plenā fidē seruauit. & legitime amauit, vacat ab omni cura qd. i. quia sēua. i. vehemens cura mariti Admeti. i. necessitas moriēdi, aut ipsi, aut alicui pro ipso, morata. i. immorata est, hic, Calcedonias. i. Megarense, quæ non idem fecerunt, vt Scyllā, quæ Niso patri non vitam leuauit, sed ademit, aut saltem ipsum in auē mutari coegit. Ecce cōiux Ithaci. i. Ithacensis Vlyssis, existens vnā. i. præcipua semper decus Charontis. f. portitoris manet concepta decus femineum. Et procul illa. i. ab illa supple manet, aut procul illam, supple sequitur ferox turba iuuenū procorū. i. ipsam ad coniugium expectantiū confixa tellis. f. Cupidinis, seu amoris, aut curarum nunc apud inferos. Quin. i. quin ē Eurydice, i. coniux illa Orphei, de qua ad finē quarti Georgicorū plene dictum est, miseratione digna, quia ad castitatem seruandā fugiens Aristē in anguem incidit vnde vulnerata interiit, recessit supple à rāto, quantū scilicet habuerat hic & Orpheus, vt sit licentiosa declinatio, vocatiuus pro nominatiuo, aut legatur in genitiuo Orpheos, vt d. Eurydice pēna respectus Orpheos mariti tui, manet, & i. ē nunc in te. Quidem. i. certe ille, supple fuit, audax, qui credidit Cerberon. i. canē illum tripitem infernalem per quē intelligitur triplex potestas Plutonis, mitem, i. benignum, & placabilem vnq; sicut Orpheus videtur credidisse, cum coniugem ab inferis repeteret, aut qui credit nomen Ditis, i. Plutonis placabile vlli nec timuit Plegetonta lacum aut fluuium infernalem, ab ardore dictum vnde addit furente n. i. æstuantē vndis ardētibus, nec timuit regna mæsta ferrugine. i. obscuritate, obtentu. i. in possessione Ditis. & domos. i. habitationes, seu mansiones defossas quasi sub terra fossas, ac tartara obsita nocte cruenta. i. sanguinolenta, & noxia, nec. i. & non sedes Ditis non, sup. sunt faciles. f. auditu, aut obitu, sine iudice, quia vt dicitur in sexto. Nec ve

ro hac sine sorte data sine iudice sedes. Quæstor Minos vni mouet, &c. si ne iudice, inquit, qui vendicat post mortē acta vitæ, i. quæ quisque agit in vita, sed futura. i. prosper successus fecerat Orphea audacem, quia amnes. f. inferum aut ad inferos ducentes rapidi. [prius, iterant iā. f. ad cantū Orphei, & turba ferarum sequa Ablanda voce. i. propter blandam vocem infederat, idest occupauerat regionem Orphei, i. quæ ipse transire vellet. [Iamque,] Idest, & iam quercus alta mouerat inam radicem, supple in aut ab humo viridi. Non staret versus si dicatur. Iam Orpheus mouerat inam radicem altæ quercus, quia sic quercus, cum sit genitiui casus, in us produciā extret, & amnes iterant, filuē sonore sapiebat iam sua sponte cantus. f. Orphei, cortice amara, i. corticē amarā, sic in Bucol. Circundat amarā corticis, cum potius masculinū sit: vt, Raptus de subere cortex. Luna preffit, i. repressit, & a cursu retinuit, etiam equos biuges, idest bigas trahentes, labentes. i. prius per sidera, i. signa cēlestia in zodiaco. Et tu o virgo mentuāli menses distinguens. Luna auditoralyram. i. vt audias lyra Orphei, tenuisti currentis, scilicet equos nocte. i. gubernatione noctis relicta, p. contra x Ditis. f. Proserpina, hæc eadē. f. lyra potuit vincere te, & reddere. i. vincere, vt cogat reddere vltro, Eurydicem. f. coniugem Orphei duendam, i. abducendam. Nam non erat fas, non erat inquam abducere inuitam, & supple numē diræ mortis, i. quæ habet dominium mortis, videlicet Proserpina, non erat exhorabile. f. precibus, sed tamen superabile dulcedine cantus. Illa, scilicet Eurydice, aperta manens i. inferos, nimium leueros, i. rigidos, & sequaces veri signabat iter præceptum. f. a Proserpina, vt pergeret, nec retrospectaret, nec retulit, supple pedem inter lumina, nec corrupit limina diuē lingua. i. nihil gustauit apud inferos, quod tamen alibi aliter dicitur. Sed tu, o Orpheu crudelis. f. per impatientiam amoris, qui coniugem osculaturus respexisti, tu inquam, magis crudelis, petens oscula cara coniugis. i. coniugis caræ, rupisti iussa deorum, qui f. iusserunt ne retrospectares, amor. f. tuus in coniugem: dignus supple erat venia si tartara. i. manes, nossent gratum, i. grati animi vices. vnde in quarto Georgicorum:

Ignoscenda quidem, sciunt si ignoscere manes.

Græuē, i. molestum est, supple vobis meminisse, i. recordari peccatum qua torquentur necessaria recordatione commissorum: vnde in sexto, nimium meminisse necesse est, & manus, i. multitudo, quæ manibus valuit vt pote heroum manet supple in sede piorum, i. innocentum: manet, dico, contra vōs idē ex opposito in aduersa regione: vterque Aeacides manet, supple hic dicit Autē vterque Aeacides, i. Aeaci filius. naque Peleus. f. pater Achillis, alter Aeacidarum, & virtus Thelamonia, i. ipse Thelamon pater Aiakis, locatur hic per nomina patris. f. Aeaci. secuta, i. facientia eos securos: quorum connubijs Venus & virtus iunxit honorem: nam feritas. f. bellica, rapuit hunc. f. Thelamonium, qui primus muros Troianos sub Laomedonte transcendit, & ob id Hesponā Laomedontis filiam; & Priami sororē vocat: ex qua Teucrum genuit: & ex Tribia Alcati Athenien. Aiace. Nereis, i. nympa marina. f. Thetis amauit illum. f. Pelea. qui ex ea Achillem genuit. Ac. pro, & iuuenis. f. filius Pelei, appositorie, gloria fortis sociat, i. cōsimilis, affidet iuxta sedet, & alter. supple iuuenis, videlicet Ajax, referēs in excessū i. excessiue, aut in excessu, igneis Phrygios, i. Troianos, ab Hercule immisos repullos à nauibus Argolicis. aut referens à nauibus Argolicis igneis Phrygios repullos torua, i. immani feritate, sup affidet. Et ideo d. descriptionē minimæ rei, videlicet necis culicis. augeat rebus maximis, vt pote gestis in excidio Troianę vrbs, p. quod obēdit poeta fertilitatem ingenij sui, qui res minimas dilatare, & maximas contrahere nouit. Nec tamen impertinentes, si receperimus paradoxo Pythagoricum. de animorum in aliena corporis transmigratione. [O quis nō referat talis diuortia belli: Quæ Troiæ, &c.] Quia mentionē fecerat belli Troiani facit digressionem per acclamationem, dicēs, O quis nō referat. i. nō recēseat, diuortia. i. dissensiones, & lites; ac certamina, aut dilutia, a vortice, talis belli, quæ. f. diuortia viri Troiæ, videri. i. videntur at & Graij, i. Græci videre, cum, i. quando, Tellus Teucra, i. Troiana, manaret, i. diffunderet magno sanguine, & Sinois fluuius ille Troian'. & liquor, Xanthi alterius fluuius. Illum perfluentis, supple manaret magno sanguine, præter littora Sigæ, i. maris Sigæi, in quod incidunt, cum. i. quando, ira Hectoris sæui viderit, vos Troas paratos inferre mentē inimica, i. hostili animo. in classeis Pelatgas, idest Græcicas,

nicae, vulnera tela, neces & igneis, eo supple magis namq; ipsa Ida. f. filia pinifera Ilia vicina, potens feritatis. i. quae potuit sufficere & subministrare feritati arma, & ipsa alitrix. i. tadarum & pinorum praebebat aluminis cupidis. f. incendij committendi, faces. f. in naueis immitendas, ut omnis ora littoris Rhætei illius promontorii ad Troiam, ad quod stabant naues Græcorum, daretur in cineres, & hoc classibus ambustis. i. circumustis, & flamma lacrymante. i. aquas admixtas ligno guttatim eiciente, Heros Thelamonius. f. Ajax Thelamonis filius oppositus erat contra. i. ex aduerso, hinc, idest ex altera parte, scilicet Græcorum, & dabat certamina clypeo obiecto. f. contra faces, & tela, & Hector summum decus Troie erat illinc, i. ex altera parte. f. Troianorum, uterque acer. i. strenuus, sup. erat veluti fragor editur celo, idest in aere fulminibus, idest dum fulminat, & tonat, ita, supple editur fragor tegminibus. f. domorum, hoc est tegulis, aut in tegminibus. f. capitum, hoc est galeis, editur dico, ense, & telis super, & præter Sigea supple littora, ut supple Hector eriperet reditus. i. faceret ne redirent ambustis nauibus, & alter. f. Ajax, proiectus, i. propulsus, instat depellere nubibus. f. Græcorum ferro. i. per arma sua vulnera Vulcania, i. quæ Vulcanus, hoc est ignis inferebat, videlicet ambustione. Æacides, i. Æaci nepos. f. Ajax, letatus erat vultu, i. præ se ferebat vultum letum, huic honori idest propter hunc honorem quod Hectorem pellere, & classe defendere potuit, & alter supple Æacides videlicet Achilles, letus, supple erat, hoc honore, quod ipse victor de corpore, quia animum vincere nequiuit, lustrauit, idest circumtraxit Hectora campis. i. per campos, Dardaniæ, i. Phrygiæ, & hos sanguine, i. eius fuso. Troia fremit, rursus, idest e diuerso: acerba, idest acerbe, quod, idest quia: Paris letat, idest vulnerat. f. telis letalibus, hoc est mortiferis, hunc. f. Achillem in templo Apollinis, unde dictum est in sexto:

Phœbe graues Troie semper miserate labores.

Dardana qui Paris duxit in tela manusque

Corpus in Æacide.

Et quod, idest quia alta virtus, huius. f. Paris, concidit icta dolis Ithaci. i. Itacensis Vlyssis: hinc, idest hac de causa, proles Laertia, idest Vlysses, Laertis filius gerit currus euerlos, e quibus hostes deiecerat, & ipse iam victor Rhæti Strymonij, idest Regis Thraciæ de quibus primo Aeneid. dictum, est illic videlicet.

Nec procul hinc Rhæti naves tentoria velis

agnoscat lacrymans, prima qua prodita somno.

Tidydes multa uastabat cede cruentus

ardentesque auertit equos in castra priusquam

pubula gustassent Troie, Xantumque bibissent.

Et victor Dolonis Troiani illius, qui ad Græcos explorator missus, ab Vlysses interceptus est, letatus iam ouans: Pallade. i. Palladio subrepto, ut in secundo Aen. dictum est, & ipse atrox

cissim, & econuerso, tremiscit: Pamoicon & horret

f. pericula passus est, & Lestrigonas, qui carnibus hu-

scebantur, & in quos incidit Scylla. i. vorago ma-

uit per fabulam monstrum illud marinum, rapax. i. as-

peros nautas cum nauibus ad se rapiens succincta ca-

lollis. i. Epiroticis, & Cyclops. f. Polyphemus: Aet-

na in Aetna monte Siciliæ ipsum deprehendit, & Cha-

liud periculum eiusdem maris, metuenda. f. natis, & la-

cus pallentes. i. inferni, & tartara squalida, idest obscena, terrent illi. f. Vlysses, qui tot terruit, & insidijs excepit. Hic & Tantalei generis decus amplius Atrides assidet, &c. Commemoratur ceteram Græcorum nobilitatem apud inferos esse.

Ordo autem est. Gener Tantaleæ. f. domus, aut gener Tantalus, scilicet Amphion. Niobes maritus assidet sup. hic, Aeacus amplius. i. cum tota progenie sua, assidet hic. Et Atrida lumen Argiuium idest Argiuorum scilicet Agamemnon assidet hic quo regente. i. imperante, aut dirigente, flamma oris. f. eius idest vis imperanda, prostrauit funditus arces Erichthonias idest Troianas Nā Erichthonius fuit filius Dardani, & pater Trois: auus Laomedontis, qui pater Priami, attestante Ouid. his verbis:

Huius Erichthonius, Tros est generatus ab illo.

Is aut Erichthonius summopere auxit res Troianas, ut & Homerus meminit quo, circa Erichthonias arces appellat. Heu. o Atrida, Troia reddidit tibi poenas grauius, idest multum grauius reddidit dicit: tibi furenti, i. insanienti Martio furore & reddidit obituris, idest omnibus qui obituri erant, vndis Hellespontiacis, idest ad Capharea, motem Euboicæ insule, ad Hel-

lespontum prospectantem. Illa copia. i. multitudo hominum armatorum testata est quondam. f. tempore belli Troiani, vices. i. vicissitudines hominum, ne quisquam diues. i. reputans se diuitem munere. i. beneficio propriae fortunæ, iret in celum æternum super omne. i. in continua prosperitate super omnia ferretur, ipse Atrida, seu Atrides, frangitur telo inuidiæ propinquo. i. de proximo omnibus. qd fortunatis imminet. Argo, naus illa oblonga, qua Argonautæ in Colchos vecti sunt, & redeuntes Troiam sub Laomedonte expugnauerant, ibat in altum decus: repetens bis patriam. i. iam secundo, quasi eadem fuerit naus. (Sunt tamen textus habentes, ergo, sic bis ergo, sed si syllaba, bis, contra naturam, producat, nihil autem est toto opere mendosius ita, ut opus sit reuera, cōmento, qui sententiā indipisci voluerit) repetētes, dico, patriam bis, & ditata præda arcis Erichthoniæ. i. Troianæ, bis, quia bis Troiam spoliauerant Græci, aucta secunda. i. prospera, & a tergo flans erat huic. f. caui, & Nereis. i. dea maris, dabat cursui. in cursu, p. aut cursum signa ad vadas p. pelagus placidū, & pars. f. maris erat superata carinis inflexis. i. curuis, cum hitor celi muratus vndiq; seu. i. siue, fato celesti. i. celestiu, prædefinito statuto, seu ortu sideris. f. temperatē exercitātis. Tangit historiam quæ sic narratur, Ad radices Capharei montis, cum peruenissent Græci, victores Troiæ velira Mineræ, ut in principio. f. Aeneid. agitur ibi, Et furias Aiæcis Olei. fingitur in iuxta Palas, ob stuprū in templo suo ab Aiæce Nileo commissum, tempestatem illic excitasse, vnde fato celesti hunc partim deputat, vel fraude Naupli regis in Euboia regnantis, & cupientis vlcisci mortem Palamedis filij, dolo Vlyssis apud Troiam intercepti, Argiuorum classis duris casibus agitata fuit. Nam nocte laborantibus tempestate Græcis facem rex in Caphareo accendi, quæ illi portum proximum existimantes, in asperissimos scopulos delati, naufragium plurimū fecere, vnde in 2. Aen.

Scopulis delati, naufragium plurimū fecere,

Sed triste Minervæ, & Euboicæ cantet, ulsorque Caphareus, &c.

Omnia sunt anxia. i. angustia, & angunt ventis, & turbinibus. unda maris certat. i. contendit consurgere: sideribus. i. ad sidera, vnde alibi. Et rotantia vidimus astra: est autem hyperbole poetica, iam & sol & sidera. f. minora. minantur supera. i. de super, corripere cuncta. f. quæ erant in terris & aquis, At, i. simul fragor celi. i. sonitus ille, prius auditus in aere, venit in terras, hoc. i. hoc tempore, copia læta. i. exercitus ille letus, modo. i. paulo ante circumdatur, existens nunc anxia miseris fatis, commiscet utranque opinionem ubiq; ut & naturalem, & fatalem fuisse tempestatem censeat, & immoritur super fluctus, & saxa Capharei. f. montis, & pro. i. per cautes Euboicas. i. scopulos Euboici maris, & pro. i. late per littora Ceica, cum. i. quando, præda Phrygiæ. i. ex Phrygia ablata: vaga. f. fluctibus agitata passim, idest quasi per singulos passus. peracta. i. consummata, & plene obtenta fluctuat iā omnis naufraga, idest per naufragium, in fluctu æquoreo, idest marino, & ita ostendit instabilitatem fortunæ ex maris similitudine, quod & Seneca facit, quia nihil mutabilius ipso mari quod ex tranquillitate subito commouetur in turbinem, sicut status rerum letus in summam tristitiam. Hic alij fidunt pariles virtutis honore Heroes medijsque sitis sunt, &c. Dicit etiam Romanos principes, ac nobilitatis proceres, in Elisijs esse, de quibus, & eorum historijs abunde dictum est alibi Georg. 2.

Hæc genus acre Syrum, Marfos pubemque Sabellam,

Asuetumque malo Ligurum, Volcosque Verutos

Extulit, hæc Decios, Marios, magnosque Camillos,

Scipiadæ duras bello, & te maxime, Cæsar, &c.

Ordo, igitur est. Alii Heroes pariles, i. æquales honore virtutis: fidunt, idest confidunt, & sedent hic, f. in Elisijs campis. Et omnes sunt siti. idest positi in sedibus medijs tanquam honorabilioribus. cum inferioris meriti circumstant, quos scilicet heros omnis Roma decus, magni orbis suscipit, f. in numerū principū suorum. hic, supp. sunt Fabii, scilicet Fabius Maximus, & ceteri de stirpe. Fabiorū a Fabis dicta familia, & hic sunt Decii. f. pater, & filius qui se pro republica (ut Livius docet) deuouerūt, & hic est virtus Horatia, idest Horatii. illi ter gemini, quorum vnus contra Albanos Curatios victoriam obtinuit cum patriæ libertate, & hic est Curtius, f. Marcus de quo Livius libro septimo, Decadis primæ. Eodē anno seu motu terræ, seu qua vi alia, forum medium fermē specū vasto col lapsum, in immensam altitudinē dicitur, nec eam voraginem coniectu terræ, cū pro se quisq; gereret, expleri potuisse, priusquam decem monitu, est receptum quo plurimū populus Ro-

Virg.

Y y

manus

manus posset, id. n. illi loco dicantur vates canebant, si rem publicam Romanam perpetuam esse vellent, cum M. Curtium iuuenem, bello egregium castigasse ferunt, dubitantes an vllū magis Romanum bonum, quam arma virtusque esset. Silētiō factō, templā deorum immortalīū, quē foro imminet, Capitoliūque intueētem, & manus, nunc in celum, nūc in patētes terrā hiatus ad deos manūs porrigitē se deuouisse, equo deinde quam poterat, maxime exornatō infidētem armatū, se in specum immisisse, donaq; ac fruges super eum a multitudine virorum, ac mulierū cōgelas, lacumq; Curtium ab hoc appellatum, nō ab antiquo Curtio. Hæc ille vnde poeta. Hic est Curtius appositiorie, vetus fama, nūq; moritur per eum; & hic est Curtius, quem deuotum bellis, i. destinātū propria deuotione morti in bello, vti animo conceperat obeundam, quia erat præstanti animo, eques gurgēs, i. vorago, & hiatus vorans consumpsit quondam in vnda. i. hiātu aquę vndātis simili, in medijs sedibus vr̄bis, i. Romæ. Et hic est Mutius Scæuola prudens, i. prouidens rei exitus passus ardorē corpore. i. in manu sua cui potentia regis, i. Porsenæ, fracta, i. deuicta legitime, i. ut decuit cessit in locum, & viā dedit. vnde dicit Lilius libro secundo Decadis primæ Obsidio vr̄bis Romæ, a Porsena Hetruscorum rege, post exactos Tarquinius facta, obsidio erat, & frumenti cū summa charitate inopia, ledendoq; expugnaturū, se vr̄bē spem Porsena habebat Cum C. Mutius, adolescens nobilis, cui indignum videbatur populum Romanorum seruitutē, cū sub regib; esset nullo bello, nec ab hostib; vllis oblectum, esse liberum, eūdem populum ab ipsē Hetruscis obli deri, quorū sepe exercitus fuderit. Itaq; magno audaci aliquo facinore eam indignitatē vindicandā, ratus primo sua spē, penetrare in hostium castra constituit, deinde metuens ne si consilium iniussu, & omnibus ignaris iret forte deprehensus a custodib; Romanis retraheretur ut transfuga fortuna tum vr̄bis discrimē affirmante senatum adiit. Transire, inquit, Tyberim patres, & intrare, si possum, castra volo, non prædo, nec populationum iniuriam ultor, manus, si dii iuuant in animo est facinus: approbant patres abditō intra vestem ferro proficiscitur, vbi eo venit in confertissima turba prope regium tribunal constituit, ibi cum stipendium forte militib; daretur, & scriba cum rege sedēs pari ferē ornatu multa ageret, cum milites vulgo adirent, timens sciscitari vter Porsena esset, ne ignoratō regem semetipse aperiret, quis esset, quo temere traxit fortuna facinus, scribā pro rege obruncat: vadentem inde per trepidam turbam, cruento mucrone sibi ipse fecerat viam, cum concursu ad clamorem factō comprehensumq; regij satellites traxissent, ante tribunal regis destitutus, tū quoque inter tantas fortuna minas, metuendus, magis quam metuens, Romanus sum, inquit ciuis, C. Mutium vocant, hostis hostem occidere volui, nec ad mortem minus animi est, quam ad cædem fuit: & facere, & pati fortia Romanum est: nec vnus ego in te hos animos gessi, longus post me ordo est, idem petentium decus, proinde in hoc discrimen, si iuuat accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo ferrum, hostemque in vestibulo habeas regis, hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum nullam aciem, nullum prælium timueris, vni tibi, & cum singulis reserit. Cum rex simul ira incensus, periculoq; conterritus, circumdari igneis minitabundus iuberet, nisi expromere properet quas insidiarum minas per ambages iaceret, en tibi, inquit, ut sentias, quam vile corpus sit, his qui magnam gloriam petunt, dexteramque accenso ad sacrificium foculo iniicit, quam, cum velut alienatō ab sensu torreret animo, propē attonitus miraculo rex, cum ab sede sua profuisset, amoueri que ab altaribus iuuenem iussisset. tu vero alibi, inquit, ne in te magis, quam in me hostilia ausus iuberem, nocte virtute esto, si pro mea patria ista virtus staret, nunc iure belli, liberum te intactum inuiolatūque hinc dimitto. Tunc Mutius, quasi remunerans meritum. Quandoquidem, inquit, est apud te virtuti honos, ut beneficio tuleris a me, quod minis nequisti cec. cōiurauimus principes iuuentutis Romanæ, ut in te hac via grasseremur, mea prima fors fuit, ceteri vicūq; ceci lerit, primi quo ad te opportunum iter fortuna dederit quo quisq; tempore aderunt. Mutium dimissum cui postea Scæuolæ a clade dextræ manus cognomentum inditum, legati a Porsena Romanam secuti sunt (adeo mouerat eum, & primi periculi casus, quo nihil se præter errorem insidiatoris texisset, & subeūda dimicatio toties quot coniurati superessent) ut pacis cōditiones vltro ferrent Romanis. Hic. supple manet, Curius, & scilicet Dentatus, socius virtutis, scilicet fortitudinis, & continentia.

Nam Marcus Carius Dentatus, qui de Samnitibus triumphauit, & de Sabinis, & tertio de Lucanis. Pyrrhum Epirotam ex Italia pepulit, legatis Samnitum aurum offerentibus, cum ipse in foco rapas torreret, malo hic, inquit, in fictilibus meis esse (id est comedere) & aurum habentibus imperare. Vnde Iuuen.

Qui curios simulant, & Bacchanalia viuunt.

Et hic manet ille Flamminius, id est Lucius Metellus, a flamma denominatus, qui dedit corpora deuota flammis. Nam sexto Fast. legitur, quod signum celeste Mineræ armigeræ quod in Troiam conciderat, Romanam deductum fuerat, seruabaturque in templo Vestæ, quod cum arderet ministræque attonitæ flecterent, Lucius Metellus, homo practicus, & pontifex, Haurit aquas, tollensq; manus: ignoscite, dixit, Sacra vir intrabo non adeunda viro. Si scelus est, in me commissi pœna redundet, sic capitis damno Roma soluta mei. Dixit, & arripuit, factum dea rapta probauit, Pontificisque sui munere tua fuit. Hec Ouid. adde quæ Plutarch. dicit de comparationibus, & quæ Plin. lib. septimo cap. 46. vbi dicit, Metellum, orbam luminibus exegisse senectam amissis incendio, cum Palladium raperet ex eade Vestæ. De huius sanctitate est illud quoque Iuuenal. Satyra tertia:

*Da testem Romæ, tam sanctum, quam fuit hospes,
Numinis idæ, procedat, vel Numa, vel quis
Seruauit trepidam flammam ex ade Mineruam,
Proinus ad sensum, de moribus vltima fiet
Quæstio, &c.*

Sed ad auctorem redeo. Igitur sedes talis pietatis sunt, supple iure honores, i. iure, & legitime, obtinent honorem pro tali pietate, Istic supple videas, aut vidi Scipiadæ, id est Scipiones, duces, id est ductores clarissimos, quos mentia Carthaginiæ Libycæ, i. quæ fuit in Libya, parte Africæ deuota, id est fataliter destinata triumphis. i. ut de illis triumpharent. Nam Scipionum alter Carthaginem tributariam fecit, alter deleuit, quos inquam, rapidos, id est quasi fulminantes, mentia Carthaginiæ Libycæ deuota triumphis, horrent. i. exhorrent. De his, ne nihil dicam, addam Plin. de viris illustr. verba, quæ hæc sunt. P. Scipio, ex virtutibus nominatus Africanus. Iouis filius est creditus, nam antequam conciperetur, serpens in lecto matris eius apparuit, & ipso paruulo, draco circumfusus nihil nocuit. In Capitolium, in tempesta nocte euntem nunquam canes latrauerunt, nec id quod quam prius cepit quam in sella Iouis diutissime sedisset, quasi diuinam mortem accepisset 18 annorum patrem apud Ticinium singulari virtute seruauit. Clade Cannensi, nobilissimos iuuenes Italiam deferere cupientes, sua auctoritate compescuit. reliquos incolumes, per media hostium castra Canusium perduxit 24. annorum prætor in Hispaniam missus. Carthaginem qua die venit, cepit, virginem pulcherriam, ad cuius aspectum occurrebatur, ad se vexit adduci, patrique eius sponsor altitit. Asdrubalem, Magonem, que fratres Annibalis, Hispania expulit, amicitiam cum Syphace, Maurorum rege coniux. Masinissam in societatem recepit victor domum regressus, consul ante annos factus, cedente collega, in Africam classe traiecit. Asdrubalis, & Syphacis castra una nocte perripuit. Reuocatum ex Italia, Annibalem superauit. Victis Carthaginensibus reges imposuit bello Antiochi legatus fratri fuit caprum filium gratis recepit: A Petilio trib. pleb. repetundarum accusatus, librum rationum, in conspectu populi scidit. Hæc die, inquit, Carthaginē victi, quasi bonum factum, in Capitolium eamus, & dijs supplicemus: inde in volutarium exilium concessit, vbi reliqua egit ætatem. moriens ab vxore petijt, ne corpus suū Romam referretur. Idē de P. Scipione Aemiliano dicit sic, P. Scipio Aemilianus. Macedonici filius, Scipione Africano adoptatus, in Macedonia cū patre agēs, victū Persemetā pertinaciter persecutus est, ut media nocte in castra re dierit, Lucullo in Hispania legato apud Intereaiciam oppidum prouocatore, singulari prælio vicit, muros hostiles ciuitatis, primus ascendit. Tribunus in Africa sub Tito Manlio Imperatore VII. cohortes obsidione vallatis, consilio, & virtute seruauit, a quibus corona obsidionalis aurea donatus cū a dilatatō peteret, cōsul ante annos vltro factus Carthaginem intra sex menses deleuit. Numantiam, in Hispania correctā prius militum disciplina, fame vicit. hinc Numantinus, Caio Lælio, plurimū vsus, ad reges aduēdos missus, duos secū præter eū seruos duxit; Ob res gestas, superb. Gracchium, iure occisum, videri, respondit Cæsar. Mūmio collega segniore in senatu, ait Vtinam mihi collegā, aut dedissetis,

vis, aut non de diffetis. Suscepta agrariorum causa. domi repente exanimis inuentus, obuoluto capite, elatus ne liuor in ore appareret, huius patrimonium tam exiguum fuit, ut xxxij. libras argenti, duas, & similibram auri reliquerit. Hæc ille. Ut vero tandem ad ordinem reuertamur, pergit culex misere plangens, atque lamentans, ut eius lamentatione nos commoneat ingeniosus poeta sic. Illi, scilicet dicti principes, tam Græci quam Romani: vigeant, idest sint semper in vigore sua laude, idest propter laudem quam meruerunt, ego autem supple cogor adire lacus opacos, idest vmbrosos, & obscuros: Ditis, idest Plutonis, viduos, idest expoliatos, & expertes, a lumine Phæbi, scilicet nostri, & cuiuslibet luminis apud tartara damnatorum, videlicet carcerem, secundum tamen hunc poetam in Elysij campis est aliud genus luminis solem quæ suum sua sidera norunt. Et ego cogor pati Phlegetonta, fluitum illum infernalem, ab ardore dictum. declinatur autem hic Phlegeton, huius Phlegetontis, vel Phlegetontos, unde est accusatiuus hunc Phlegetonta (vastum, idest valde amplum, & capace, quo) scilicet lacus omnes, sunt enim quinque, Styx, Lethe, Acheron, Cocytos, & Phlegeton: Minos, scilicet iudex inferorum, filius Iouis, & rex Cretæ, qui ob iustitiam quam in terris exercuit, habitus est iudex inferorum. Vnde Horat. 4. Carm.

*Cum semel occideris, & de te splendida Minos
Fecerit arbitria.*

Discernit. i. sciungit. maxima vincula. i. tanquam maxima vincula conscelerata. i. conscleratorum: per quæ vincula arcantur noxii apud inferos, ne illinc exiliant. Vnde in sexto:

Et nouies Styx interfusa coerces.

Sunt enim circuli quidam, palustres inferos cingentes, & in locutione est quædam species appositionis, quos maxima vincula scelerata, Minos discernit, sup. a sede pias. piorum, qui sunt in Elysij campis: de quibus in sexto:

Et pauci lata arua tenemus.

Ergo quia. scilicet ad inferos ire compellor, & rationem vite, ac mortis reddere, quam causam mortis, & quæ causam vitæ. scilicet meæ. scilicet pene ab iudice. scilicet illate, aut minis propositæ, verberibus. scilicet flagellis, cogent, sup. me dicere, cum tu sis mihi causa mali, i. mortis meæ, & non exacte, neque expletæ vitæ, omnes enim qui violenter moriuntur (secundum hunc poetam) inuiti ad inferos accedunt: vnde de Turno in fine Aeneid.

Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

Ne. i. caue, sis ne tu conficius. scilicet mortis meæ ad sis, quasi dicat ego enim omnem culpam in te reiciam, sed tu immemor. i. ingratus, audis hæc curis tolerabilibus. i. modis, & transitorijs, cum meæ sint intolerabiles, quia æternæ. Et tamen. i. nihilominus, quamuis curis sollicitis: vel, & tandem demittes somnia. i. visionem hanc, & hæc insomnia. ventis vanis. i. inanibus. & mendacibus, nihil eorum quæ acceperint reddentibus. Ego digredior. scilicet a te nunquam rediturus, ut qui nunquam redeam, durum quidem verbum, sed in culice ridiculum: tu cole, concessius modus, sed concedendi forma vim prohibitiuam habens, nam vult dicere, non iustum esse, ut ille colat, fontes, & virides filuas nemorum, & pascua existens lætus, & mea dicta. idest monita, & lamenta, rapiantur per auras diffusas. i. diuersas. i. irrita sint, & non mereantur saltem supremum, hoc est sepulture honorem, sine quo (ut dixi) putabant præsci gentiles se in suas sedes apud inferos non posse recipi. Quia vero cæterorum meminimus, citauimusque quæ a bonis auctoribus collecta inuenimus, constitui, & de Fabijs ac Decijs non nihil adducere. Fuerunt autem multi Fabij: vnde Virg. in 6.

Quo fessum rapitis Fabij?

De morte autem Fabiæ gentis dicit Plinius iunior sic: Romani cum aduersus Veientes bellarent, eos sibi hosteis familia Fabiorum priuato nomine deposcit: & profecti trecenti lex, duce Fabio consule, fuerunt. Cum sepe victores extitissent, apud Cremeram fluuium castra posuerunt: Veientes ad dolos conuersi, pecora ex aduerso in conspectu illorum posuerunt. ad quæ progressi Fabij, in insidias delapsi, ad vnum occisione perierunt. Dies in quo factum est, inter Nefastos relatus: porta, qua profecti erant, scelerata est appellata, vnde ex ea gente, propter impuberem ætatem domi relictus genus propagauit ad quintum Fabium Maximum, qui Annibalem mora fregit, cunctator ab obrectatoribus dictus. De Quinto Fabio sic: Quintus Fabius Rutilianus primus ex ea familia ob virtutem maximus magister equitum, a

Papirio securi penè percussus, primum de Apulis, & Nucernis, iterum de Samnitibus, tertio de Gallia, Vmbrijs, Marfibus, atque Thuscis triumphauit: Censor Libertinus tribus amouit. Iterum censor fieri noluit, dicentes, non esse ex usu reipublice eosdem censes sæpius fieri. hic primus instituit, ut equites Romani idibus Quintilibus, ab æde Honoris equis insidentes. in Capitolium transirent, mortuo huic tantum eris populi liberalitate congestum, ut inde filius viscerationem, & epulas publice daret. Idem de Quinto Fabio Maximo, sic Quintus Fabius Maximus, cunctator ut Verucosus, a veruca in labris, ita Ouicula, a clementia morum, consul de Liguribus triumphauit: Annibalem mora fregit. Minutium magistrum equitum, imperio æquari sibi passus est, & nihilominus periclitanti subuenit. Annibalem in agro Phalerno includit. Manlium Statilium transfugere ad hosteis volentem, equo, & armis donatis retinuit & Lucano cuidam fortissimo, ob amorem mulieris, insequenti eandem emptam dono dedit, Tarentum ab hostibus recepit, Herculis signum inde translatum in Capitolio dedicauit de redemptione captiuorum cum hostibus pepigit, quod pactum cum a senatu improbaretur fundum ducentis millibus vendidit, & fidei satisfecit. Idem de Decijs scripsit, de Publio quidem Decio patre sic, Hic bello Samnitico, sub Valerio Coruino, & Cornelio Cossio consulibus tribunus militum, exercitu in angustijs Tauri montis insidijs, hostium clauso, accepto quod postulauerat præsidio, in superiorem locum euasit, hostes terruit. Ipse in tempesta nocte, per medias custodias somno oppressas, incolumis euasit, Ob hoc ab exercitu Ciuica corona de quercu, quæ dabatur ei, qui ciues in bello seruasset, & obsidionali. scilicet aurea, quæ dabatur ei qui obsidione ciues liberasset, donatus est. Consul bello Latino, collega Manlio Torquato, positus apud Vesperim fluuium castris, cum utriusque consuli somnio obueneret eos victores futuros, quorum dux in prælio cecidisset, cum collato cum collega somnio conuenisset, ut cuius cornu in acie laboraret, is dijs se manibus voueret, inclinante sua parte secum hostes per Valerium Pontificem, dijs manibus deuouit. Impetu in hosteis facto victoriam suis reliquit. De Publio autem Decio filio sic. Publius Decius, Decij filius primo consul de Samnitibus triumphauit, spolia de iis Cereri consecrauit. Iterum & tertio consul, multa domi, militiæque gessit. Quarto consulatu cum Fabio Maximo, cum Galli: Samnites, Vmbri, Tusci contra Romanos conspirassent, ibi exercitu aciem ducto, & in cornu inclinante, exemplum patris imitatus, aduncato M. Liuiio Pontifice hastæ insistens, & solennia verba respondens, se, & hostes, dijs manibus deuouit. Impetu in hosteis facto, victoriam suis reliquit. Corpus a collega laudatum magnifice sepultum est. Hæc ille. Dixit, &c. Graphice docet abscissum culicis, quem mestum abscississe dicit, aut ut pastorem ad commiserationem, & sepulcrum instruendum excitaret, aut quia ad inferos abire cogeretur, ubi, ut dixit. Nunquam mutandus labor Recitat præterea, quæ post eius abscissum egerat pastor: utque epitaphium culicis sepulcro inscripsit, quo opus suum clausurus est poeta. Ordo autem est. Dixit, scilicet culex, aut simulacrum eius, & recessit tristis, cum extrema voce, i. simul extremam vocem emisit. ubi, i. quo tempore, inertia vitæ, i. qui vitam traduxerat sine arte, & ita in modica re, multum turbatus erat, dimisit hunc, scilicet pastorem sollicitum. Nec ipse æger, grauius mentem turbatus, i. habens mentem intrinsecus grauius ægram tulit, i. perpeffus est. ultra, i. diutius, dolorem infusum sensibus de morte culicis. Et ipse impiger, i. strenuus, capit, i. incipit, aut constituit, confirmare locum, scilicet ubi sepulcrum extrueret, capit, dico quantum cunque vires seniles, i. quas ipse senior habebat, tribuere sibi vires, dicit, seniles, tamen, supple tales. quis, idest quibus, seu qualibus, ipse pugnans deuixerat. hostem infestum, idest vim inferentem, scilicet serpentem. aut anguem latentem sub fronde viridi, propter, idest iuxta, & prope riuum, idest decursum aquæ. Et ipse destinatus, idest animo format, hunc, scilicet locum, quem ceperat in orbem, idest circulum aut figuram rotundam, ac repetiuit, idest redegit in visum ferri, idest foris ferrati, cupidum, idest celerem ac rapidum, ut supple foderet de cespite viridi terram gramineam. Cespes enim est terra cum herbis, & radicibus auulsa. Cura, idest accuratio, & studium, seu opera, iam memor peragens laborum inceptum sibi, cumulauit, idest in cumulum, & tumulum erexit, opus congestum, i. accumulatum, atque tumulum Telluris, idest tumba in terra extructa, creuit iam multo. i. cumulo.

lo, Telluris, idest terre, in orbem formarum, idest tumbam orbicularis formæ circum quem, scilicet orbem, ac tumulum ipse formans lapidem, i. sarcophagum de marmore leui, i. polito, confert, supp. ipsum, varijs herbis, & odoribus, existens memor assidue curæ, i. sollicitudinis hic, sup. crescit, & idest simul Achantos, virgultum illud odoriferum, seu frutex, semper in Aegypto frondens: sic dictus, quod spinis est plenus, dictum tamen in Bucol.

Et molli circum est ansas amplexus Acantho.

Propterea autem quod semper frondet bene additur tumulo. Putauerunt enim id umbris, & manibus gratum, vnde Pers.

*Nunc non e tumulo, fortunataque fauilla
Nascentur viola,*

Et Iuuen.

*Ex maiorum umbris tenuem, & sine pondere terram,
Spirantesque crocos, & in Græna perpetuum ver, &c.*

Et rosa rubicunda, colore purpureo quem propter sanguinis conformitatem animæ appetunt, vnde in 6. Aen.

*Purpureos spargam flores, animamque nepotis,
His saltem accumulem donis, &c.*

Et omne genus violæ, quia sunt & nigrae & purpureæ, vnde: Et nigra violæ sunt, & vaccinia nigra, sup. est hic, aut crescit hic, & myrtus Spartica, quæ plurima, aut præstantissima crescit in Sparta, est hic, & hyacinthus flos, de quo in Bucol. Et suauerubens hyacinthus est, sup. hic, & crocus editus, f. primum aruo Cilico, i. in Cilicia est, sup. hic. Item lauri, appositorie, decus Phœbi, propter Daphnem in eas versam, vnde in Bucol.

*Phœbo sua semper apud me
Munera sunt lauri, &c.*

Rhododaphne exurgens, scilicet hic. Est autem Rhododaphne, frutex, qui & Rhododendrus dicitur: in Ponto crebro nascens, & lilia, sup. sunt hic, quorum color propter lactis similitudinem gratus putatur, Virg. in 6.

*Manibus dare liliaplenis,
Purpureos spargam, &c.*

Et cura nouania, i. quæ nouano est roris marini: est, sup. hic, & herba thuris, i. thurifera, imitata priscis Sabinis opes, i. diuitias, & chrysanthus, ab auro dictus, & nitor edere, i. edera nitida, corymbo, i. fructu eius, pallente, i. subalbo, laudatur enim ab a, vnde in Bucol.

Edera formosior alba,

Vnde in eodem opere:

Diffusos edera vestit pallente corymbos.

Et memor Bacchi regis Lybiæ, qui Lybiā deuicit, & inde edera coronatus rediit. hic, sup. est, aut crescit amaranthus. f. arbor, & bumaltus frutex, a mamillarū bouis similitudine dictus, virens, f. perpetuo, pinus semper florida, & Narcissus, f. flos, aut herba eius in quam puer versus dicitur, non abest illinc, sed adest illic, cui. l. Narcisso puero, gloria propriæ formæ, exarsit igne cupidineo, i. amoris, in proprios artus, i. in propria membra, & flores quoscunque, tempora vernantia, i. verna, aut ver reducentia, nouant, i. innouant, non absunt, sup. ple illinc tumulus inferitur, i. spargitur, super, i. desuper his floribus & virgultis dictis, tum. i. deinde, elegium, i. epitaphium, continens titulum defuncti, & causam necis, locatur in fronte, i. prima parte marmoris sarcophagi, sunt tamen qui legant, in fronde, idest inter frondes, aut quia olim in folijs palmarum, vt Sibyllæ scribebant, aut quia frondes & flores superponebantur, sed potius legerem, in fronte, quia in fronte tituli inscribi solent, quod, scilicet elogium, litera, idest scriptura, quia firmat, idest confirmat, voce tacita, idest non expressa, sed scripta. Epitaphij autē ordo est. O parue Culex, ego custos pecudum, aut Culex existēs custos pecudum, quia pastorem seruauit. ego reddo, supple pro munere, idest dono, & officio vitæ, scilicet saluare, officium funeris, idest funebre, & exequiale, reddo, inquit, supple tibi, nil, idest non aliquid non merenti aliquid tale, quia non mortis, sed vitæ beneficium meruit. Donatus autem legit, tibi tale merenti, & reddit, vt sit custos pecudum, reddit tibi merenti tale officium funeris pro munere vitæ.

P. VIRGILII

MARONIS DIRAE
IN BATTARVM.

ATTARE cycneas repetamus carmine voces.

Diuisas iterum sodes, & rura canamus;

Rura, quibus Diras indiximus impia vota.

Ante lupos rapient bædi, vituli ante leones,

Delphini fugient pisces, aquilæ ante columbas,
Et conuersa retro rerum discordia gliscet.

Multa prius fient; quam non mea libera auena.

Montibus, & siluis dicam tua facta Lycurge
Impia, Trinacriæ sterile scant gaudia nobis.

Nec secunda senis nostri, felicia rura,

Semina parturiant segetes, non pascua colles,

Non arbuta nouas fruges, non pampinus vuas,
Ipse non siluæ frondes, non flumina montes.

Rursus, & hoc iterum repetemus Battare carmen.

Effetas Cereris sulci condatis auenas;

Pallida flauescant æstu sitientia prata;

Immatura cadant ramis pendentia mala;

Desint & siluis frondes; & fontibus humor;

Nec desit nostris deuotum carmen auenis.

Hæc Veneris varia florentia ferta decore,

Purpureo campos quæ pingit auena colore,

Hinc auræ dulces, hinc suavis spiritus agri

Mutent pestiferos æstus, & tetra venena.

Dulcia non oculis, non auribus vlla ferantur.

Sic precor; & nostris superent hæc carmina votis.

Ludimus, & multum nostris cantata libellis,

Optima siluarum, formosis densa viret is,

Tondemus virides herbas; nec læta comanteis

Iactabis molleis ramos inflantibus auris:

Nec mihi sæpe meum resonabit Battare carmen:

Militis impia cum succedet dextera ferro;

Formosæque cadent umbræ, formosior illis

Ipse cadas. veteris domini felicia ligna,

Nequidquam nostris potius deuota libellis,

Ignibus ætherijs flagrabunt. Iuppiter ipse

Iuppiter hanc aluit; cinis hæc tibi fiat oportet

Thracis tum Boreæ spirent immania vires;

Eurus agat mixtam fulua caligine nubem :
 Africus immineat nimbis minitantibus imbrem.
 Cum tua Cyaneo resplendens aethere silua
 Noscet iter ducens Erebo tua Lydia Ditis :
 Vicina flammæ rapiant ex ordine viteis.
 Pascantur segetes : diffusis ignibus aura
 Transuolet arboribus : coniungat & arbor aristas,
 Pertica, qua nostros metata est impia agellos :
 Quæ nostri fines olim, cinis omnia fiant.
 Sic precor : & nostris superent hæc carmina votis.

Vade, quæ vestris pulsatis littora lymphis :
 Littora, quæ dulceis auras diffunditis agris :
 Accipite has voces. migret Neptunus in arua
 Fluctibus : & spissa campos perfundat arena.
 Qua vulcanus agros pastus Iouis ignibus arcet :
 Barbara dicatur Libycæ soror altera syrtis.
 Tristius hoc memini reuocasti Battare carmen :
 Nigro multa mari dicunt portenta natæ
 Monstra, repentinis terrentia sæpe figuris :
 Cum subito emersere furenti corpora ponto.
 Hæc agat infesto Neptunus cæca tridenti,
 Atrum conuertens æstum maris vndique ventis :
 Et fuscum cinerem canis exauriat vndis.
 Dicantur mea rura ferum mare. nauta caueto
 Rura : quibus diras indiximus impia vota.
 Si minus hæc Neptune tuis infundimus aris :
 Battare fluminibus tu nostros trade dolores :
 Nam tibi sunt fontes, tibi flumina semper amica.
 Nilest, quod perdam vltius merita omnia dictis.
 Flectite : currenteis lymphas vaga flumina retro
 Flectite, & aduersis rursum diffundite campis.
 Incurrant amnes passim rimantibus vndis :
 Nec nostros seruire sinant erroribus agros.
 Dulcius hoc memini, reuocasti Battare carmen :

Emanent subito sicca tellure paludes :
 Et metat hic iuncos, spicas ubi legimus olim :
 Occupet arguti grilli cana garrula rana.
 Tristius hoc rursum dicat mea fistula carmen.
 Precipitent altis spumantes montibus imbres :
 Et late teneant diffuso gurgite campos :

Quique domos infesta minantes stagna relinquunt :
 Unde † elapsa meos agros peruenierit vnda,
 Piscetur nostris in finibus aduena arator :
 Aduena civili qui semper crimine creuit.
 O male deuoti prætorum crimine agelli,
 Tuque inimica tui semper discordiæ ciuis,
 Exul ego, indemnatus, egens mea rura reliqui :

Miles ut accipiat funesti † premia belli.
 Hinc ego de tumulo mea rura nouissima visam :
 Hinc ibo in siluas, obstabunt iam mihi colles :
 Obstabunt montes ; campos nec adire licebit.
 Dulcia rura valete, & Lydia dulcior illis,
 Et casti fontes, & felix nomen agelli.
 Tardius ab misera descendite monte capellæ.
 Mollia non iterum carpetis pabula nota.
 Tuq; resiste pater ; & prima, nouissima nobis
 Intueor campos. longum manet ensis in illis.
 Rura valete iterum ; tuque optima Lydia salue ;
 Siue eris ; & si non, mecum morieris. vtrunque
 Extremum carmen reuocemus Battare auena

Dulcia amara prius fient ; & mollia dura ;
 Candida nigra oculi cernent ; & dextera læua ;
 Migrabunt casus aliena in corpora rerum :
 Quam tua de nostris emigret cura medullis.
 Quamuis ignis eris, quamuis aqua : semper amabo.
 Gaudia semper enim tua sic meminisse inuabit,
 Inuideo vobis agri ; formosaq; prata :
 Hoc formosa magis, mea quod formosa puella,
 Et vobis tacite nostrum suspirat amorem :
 Vos nunc illa videt : vobis mea Lydia ludit :
 Vos nunc adloquitur : † vos nunc adridet ocellis.
 Et mea summissa meditatur carmina voce.
 Cantat & interea, mihi quæ † cantabat in aurem.
 Inuideo vobis agri : discetis amare.
 O fortunati nimium, multumq; beati :
 In quibus illa pedis niuei vestigia ponet :
 Aut roseis digitis viridem decerpserit ruam :
 Dulci namque tumet nondum vitecula Baccho.
 Aut inter varios Veneris stipendia flores,
 Membra reclinarit : teneramq; † illiserit herbam :
 Et secreta meos furtim narrabit amores ;
 Gaudebunt siluæ, gaudebunt mollia prata :
 Et gelidi fontes, auiumq; silentia fient ;
 Tardabunt riuuli labentes currere lymphæ :
 Dum mea iucundas exponat cura † querelas.
 Inuideo vobis agri, mea gaudia habetis ;
 Et vobis nunc est, mea quæ fuit ante voluptas.
 At mihi tabescunt morientia membra dolore ;
 Et calor infuso decebit frigore mortis ;
 Quod mea non mecum domina est, non vlla puella
 Doctior in terris fuit, aut formosior, ac (si
 Fabula non vana est) tauro Ioue digna, vel auro.
 Iuppiter auertas aureis, mea † sola puella est.
 Felix taure pater magni gregis, & decus, à te
 Vaccula non vnquam secreta cubilia captans,
 Frustra te patitur siluis mugire dolorem,
 Et pater hædorum felix, semperq; beate,
 Siue petis monteis præruptos, saxa pererrans ;
 Siue tibi siluis noua pabula fastidire,
 Siue libet campis ; tecum tua læta capella est.
 Et mas quocunque est, illi sua femina iuncta,
 Interpellatos nunquam plorauit amores.
 Cur non & nobis facilis natura fuisset ?
 Cur ego crudelem patior tam sæpe dolorem ?
 Sidera per viridem redeunt cum pallida mundum
 Inq; vicem Phæbe currens, atque aureus orbis
 Luna † tui tecum est, cur non est & mea mecum ?
 Luna, dolor nosti quid sit, miserere dolentis.
 Phæbe gerens in te laurus celebravit amorem ;
 Et quæ pompa deum nisi siluis fama locuta est.
 Omnia vos estis, secum sua gaudia gestat.
 Aut inspersa videt mundo, quæ dicere longum est.
 Aurea quinetiam cum secula voluebantur,
 Conditio, similisq; foret mortalibus illis.
 Hæc quoque prætere a notum † Minoidos astrum,
 Quæq; virum virgo sicut captiua secuta est.
 Ledere celicolæ potuit vos nostra quid ætas ?
 Conditio nobis vitæ quo durior esset.
 Ausus ego primis castos violare pudores ?
 Sacratamq; meæ vitam tentare puellæ ?

† vobis
ad ridet
† cantauit

† illa ferit

† querelas

† digna

† tua est cum

† Minandi

Immatura meæ quoque noxæ soluere fata?

Istius atque utinam facti mea culpa magistra

† *leto. Prima foret † letum vita mihi † dulcius esset.*

† *dupius Nam mea non vlllo moreretur tempore fama:*

Dulcia cum Veneris furatus gaudia primum

Dicerer: atque ex me dulcis foret orta voluptas.

† *Non. † Nam mihi non tantum tribuerunt impia vota:*

Auctor ut occulti noster foret error amoris.

Iuppiter ante sui semper mendatia furti

Cum Iunone prius coniux quam dictus vterque est:

Gaudia libavit dulcem furatus amorem.

Et mecum tenera gausa est ludere in herba,

Purpureos flores, quos insuper accumbibat,

† *caecida † Grandia formoso supponens † brachia collo;*

Tum credo fuerat Maiores distentus in armis.

Nam certe Vulcanus opus faciebat: & illi

Tristi, turpabatq; mala fuligine barbam,

Non aurora novos etiam ploravit amores;

Atque rubens oculos roseo celauit amictu?

Talia cœlicolæ nunquid minus aurea promo?

Ergo quod deus, atque heros; cur non minor atas?

Infelix ego, non illo qui tempore natus;

Qui facilis natura fuit, fors ò mea leua

Nascendi; miserumq; genus, quo sera libido

Tanta meæ vitæ cordis fecere rapinam;

Vt maneam, quod vix oculis cognoscere possis.

A S C E N S I V S.

BATTARE cycneas repetamus &c. Quandoquidem omnia quæ ad principia solent, graphice à Calderino, explanata sunt: Nos ordinem prosequimur, qui talis est. O Battare, s. arbor in agro meo sita, sub qua olim recubui, repetam⁹ carmine. i. iterum canamus, quia iam de Culice cecinerat, aut, quia prius cecinerat, antequam ager restitutus erat, & iterum nunc, quoniam ab Ario occupatus est, quæ res in Meri declarata est. voces cycneas. i. mestas, nam Cantor Cycnus funeris, ipse sui. Canamus sedes iterum diuisas. s. a possessoribus seiunctas, aut militibus diuisas iterum, & canamus rura dura, quibus indiximus diras. i. imprecationes amaras, hoc est impia. i. execrabilia vota. Hædi rapiunt ante, i. prius lupos, contra naturam vtrorumque, vituli rapiunt ante leones, & delphini (a noxiatio delphini) fugient pisces. s. reliquos, aquilæ fugient ante columbas, & discordia rerum, conuersa retro. i. retrorsum, gliscet. i. crescit, multa. i. multum, cum (secundum Salust.) concordia, res parue crescunt, & discordia et magnæ dilabuntur. Non staret versus, si legatur, multo, & ita non construetur cum prius, sed cum crescit. Crescet ergo multa. i. multum, & id prius quam mea auena. i. fistula rustica non sit libera. i. quam non imprecor libere quæ volo. O Lycurge rex Thraciæ, infelix & Diræ, ego dicam. i. memorabo, & consimilia imprecabor, tua impia fata. i. exitum tuum montibus & siluis. i. ubique, in agro meo. i. imprecabor vindemiatoribus. vineæ meæ, quod tibi accidit. Gaudia Trinacriæ. i. apum Hyblæarum de quibus in Bucol

Hybleis apibus florem depasta salicet,

Sterilescant nobis, nec rura secunda. i. fertilia nostri senis, de quo in eodem:

Fortunate senex ergo tua rura manebunt.

Nec segetes parturient felicia semina, colles non parturient pascua. s. caprarum: arbuta non parturiunt nouas fruges, pappinus. i. vitis pappinosa, non parturiunt uvas. i. racemos, aut botros ipse filuæ non parturient frondes, ipsi, sup. mores, non parturient flumina. s. amnium, aut fontium. Repetamus rursus, & iterum ò Battare, hoc carmen. s. execratorium. Effetas Cereris. Ordo est. O succi Cereris. i. facti ad Cererem, hoc est frugem ferendam, condatis. i. abscondatis & foueatis loco Cereris auenas effetas. i. steriles. unde alibi:

Grandia sæpe quibus mandauimus hordea sulcis,

Infelix lolium & steriles dominantur auena.

Prata pallida. i. languidas. & pallidas herbas producetia, siccitiam aestu, i. præ calore desiccata, flauescant. i. fiat flaua. Mala. i. fructus arborum ut poma, penes ramis cadant. i. decidant, immatura. i. ante maturitatem, & frondes desint siluis, & humor desit fontibus. nec carmen deuotum. i. deuotiuum, & imprecatiuum, seu execratorium, desit nostris auenis. i. calamis rusticis, quibus hæc canimus. Hæc ferta veneris. i. tam pulchra & odorifera, ut Veneris dicas, Florétia vario colore, aureæ dulces. i. suaves, hic. i. præcedentes ab his fertis & spiritus agri. i. flatus. & odor diffusus per agrum, hinc. i. ex his fertis. mutant. i. per mutationem producant, estus pestiferos, & venena tetra. i. diras infectiones & pestilentias vlla dulcia. i. vlla res dulces, non ferant oculis. i. oculos & vlla dulcia. i. vlla res dulces, non ferant auribus. i. ad aures, ego procor sic, & hæc carmina superent. i. maiora sint, nostris votis. i. pro vota nostra, vel, quæ sint vota nostra. Deinde ad Lydiam amicam rusticam quæ derelinquere coactus est, conuersus, inquit, Nos Ludimus. i. carmina amatoria conficimus, & tu, ò Battare, optima siluarum. i. præstantissima inter arbores, cantata multum nostris libellis. s. Bucolicis, ubi Phagum describit, de la vi retis. i. virgultis virentibus formosis nunc todemus. i. amputamus, umbris, s. tuas virides, nec tu læta. i. luxurias frondibus. & latitiam afferens, iactabit ramos comantes. i. frondentes. i. mollis. i. flexilis. & lentos, aut læta, si sit noxiati casus. & hoc auribus flantibus, nec ò Battare, mecum carmen resonabit sæpe mihi, sicut prius, unde in Tityro, formosam resonare doces Amaryllida filuas. cum. i. quoniam dextra impia militis impij, s. Arij & Barbari, & immitis succedet ferro. i. ad ferrum applicabit, quæ, pro &, hoc est simul formosam umbram. s. tuam, cadet, & ipsa. i. tu (alij in ipsa, legunt, sed arboris nomen rectius feminini non ponitur, sicut prius, optima siluarum) appositorie, ligna domini, iterum, felicia nequidquam. i. frustra, & potius deuota. i. exiti o addicta, nostris libellis. i. pro libellos nostros. Ipse Iuppiter. i. aer, flagrabit. i. ardebit, ignibus æthereis. i. celestibus, aut quæ sunt sub globo lina. Iuppiter. i. aer temperatus, alluit hæc. s. arborē Battarum, quæ Phagus est oportet, ut sup. hæc. s. arbor fiat tibi, ò Battare, cinis. i. resoluatur in cinerem & vires Boreæ Thraciæ. i. illius ventis, flantis ex Thracia. i. Septemtrione, spiraret, tu. i. tunc, cum hæc ardebit, immania. i. immaniter, nomen pro aduerbio, Africus. s. ventus, hoc est, meridionalis, purus. i. sine nube, agat. i. impellat, nubem mixtam caligine fulua, & imber. i. pluuia, immineat nimbis nuntantibus. i. diuersificantibus se, aut nuntantibus. i. vacillantibus. cum filua tua. i. ex te facta. Sic fere legitur, malim in legere. (Eurus) . i. ventus Orientalis, agat nubem mixtam caligine fulua. Et imber Africanus. i. meridionalis immineat nuntantibus, ut taceat Favoniuum, quia salutare, resplendens æthere Cyaneo. i. frequenter mobili, sicut petreæ Cyaneæ, iuxta Pontum domini moueri. non dicens, iterum Erebo. i. Deo inferorum, Lydia tua. s. amica, dixit, flammæ vicinæ rapiant vites ex ordine. i. consumant per ordinem, & segetes pascant. i. deuorent, & absumant ignibus auræ. i. aeris, aut venti vrentis, diffusis. s. per omnia impia. Et sicut Calderinum. arbor Pertica. i. virga lignea, impia. i. ad impios vltus redacta, quæ metata. i. mæsa est, quondam nostros agellos, ab ea. s. parte, qua, sup. sunt fines nostri, trasuolat. i. eripiat, & eradicetur arboribus, & sup. omnia fiant cinis & procor sic, & hæc carmina superent. i. maiora sint nostris votis. i. desideriis, aut deuotionibus, sicut prius expositum est. Unde, quæ nostris, &c. Addit continuo nouas imprecationes, in omnia, videlicet quæ in agro suo bona norat, & quibus bene vellet si sua essent, ut ex ordine patebit, quæ talis est. O unde. s. Mincij fluminis. quæ, pulsatis litora. i. ripas, nostris lymphis. i. aquis ex nostro fundo defluentibus, & quæ diffunditis agris. i. in agros. dulcis auræ. i. intemperamentum aere, accipite. i. intelligite has voces. i. imprecationes meas. Neptunus. i. aqua maris, seu similis, migret. i. traducat, se fluctibus. i. per fluctus, in arua. s. fata & profundat. i. obducatur capos, arena spissa. i. densa. Et qua. s. parte, Vulcanus arcet ignibus Iouis. i. ab ardore aeris, aut fulmine, agros. s. nostros, dicat, sup. esse barbaram. i. asperam, & inculta altera soror Syrtis Lybica. i. quæ in Libya est, raro in singulariter reperitur. O Battare, ego memini quæ. s. reuocasti hoc carmen tristius. Dicunt. s. homines, fere omnes, multa porreta. i. monstra, natare mari. s. ex istate nigro. i. turbato, portenta. dicit. i. monstra, terrentia sæpe figuris repentinis, cum. i. quoniam corpora emertere subito ponto furenti subito. Neptunus agat. i. impellat, hæc ceca. i. incerta, & dubij odij, tridentis. s. baculo regali, infesto alij referentes ad fuscina, fecerunt infesta. s. fuscina tridentis, couertens estum. i. feruorem, maris. i. fluminum, undique; Ventis couertens arum estum maris exhauriat. i. absumat, aut desiccet, & exhauriat undis canis. i. albicantibus, cinerem

rem fuscum, i. sub nigrum. Mea rura dicantur, mare ferū, nau-
ra caueo rura, i. mea iam aquis obruta, quibus indiximus, i.
imprecati sumus, diras, appositorie, impia vota. O Neptune,
si nos infundimus minus, tuis aris, i. nō satis sacrificamus, nec
damus. Vt tale beneficium mereamur, tu o Battare, trade flu-
minibus, i. Mintio, & Pado nostros dolores, i. quæ ex dolorib.
illis optamus. Nam fontes sunt tibi semper, supple amici, &
flumina sunt tibi semper amica. Nil est quod perda ulterius,
quia dixi omnia merita, i. pro demerito, q. d. non imprecor vl-
tra, quam meritum sit, & hoc dicit, ne quis reprehendat qd
sua ha excretur, dicit enim, nihil suum esse, cum nihil sit, qd
ulterius perdat. O flumina vaga, flectite retro, i. retrorsum,
lymphas, i. aquas currentes, flectite, inquam & vos aduersi, i.
oppositi, & contra cursum naturalem versi, diffundite cursū
i. fluxum vestrum, campis, i. in cāpos. Amnes, i. de montibus
cadentes, incurrant, i. in campos nostros passim, & hoc vndis
remeantibus i. sese in gyrum vertentibus, & ita voraginem in
agro meo facientibus nec sinant, i. non permittant, nec con-
cedant erroribus exire meos agros, i. faciāt vt errores semper
sint in agris meis, sic Calderi. Aut sic, nec sināt agros nostros
exire, i. exui erroribus, aut nec sinant, supple quem exire no-
stros agros erroribus, i. propter gyros, & vortices, qui errorē
inducunt. Ego memini, o Battare quod reuocasti hoc carmen
dulcius, i. quam equum est. [Emanent subito] Prosequitur in-
stitutum ponendo imprecationes dirissimas, etiam contra na-
turæ cursum, dicens, Paludes, i. aque palustres, emanent sub-
ito tellure sicca, i. ubi nunc terra sicca, & arida, arationi apta,
& miles, i. Arius, metat, i. fenum, hinc, i. ab hac parte agri, vbi
nos collegimus olim (picas, i. fruges maturas, rana garrula
occupet caua, i. concauitatem, & antra caua Grylli arguti, i.
vbi flabat prius Gryllus argutus. Mea fistula dicat rursum
hoc carmen tristius imbres fumantes, i. nebulosi, & ob id pe-
stiferi, præcipitent se supple aut præcipientes decidant altis mō-
ribus, & teneant late campos diffusos gurgite, i. impetu aqua-
rum, quis, i. quibus campis minantes, i. milites agrorum occu-
patores, & incubatores, vt Arius, & reliqui: relinquat, domi-
nis, i. proprijs possessoribus stagna in festa dominis. vnde, i. e
quibus stagnis, vnda elapsa, i. effluens, peruenerit agros meos
i. venerit per agros meos. Arator aduena, idest peregrinus,
& externus, piscetur in nostris finibus aduena. Inquit, qui
semper creuit, crimine ciuili, i. bello intestino, quod per ci-
uium crimen oritur. O crimina agelli deuoti male, i. multū,
& cum summo malo, & tu, o Discordia, semper inimica tui
ciuis, vnde in Tyro:

En quo discordia ciues

Perduxit miseros.

Ego exul indemnatus, i. non cōdemnatus propter crimen, sed
tamen nō indemnatus reliqui mea rura, egens, i. existens egenus
in terra aliena, vt miles, i. barbarus, accipiat præmia belli fune-
sti, i. quoad funeris cā est, aut detestandi, q. a ciuili, Ego visam
hinc, i. ab hoc loco, de tumulo, i. colliculo, vbi erat sepulchrū
Oeni Bianoris mea rura nouissima, i. extremos fines eorū, aut
visam nouissima, i. nouissime, aut nouissimo de tumulo mea
rura, & ibo hinc in siluas, & colles obstabunt, i. contra stabūt,
dum in siluas abire volo. Et montes obstabunt. Nec licebit
adire cāpos, i. loca plana, & capellia, & ita, quia, non dabitur
aufugiendi locus, neq; per plana, neq; per aspera, dulcia rura
valere, & o Lydia, i. amica rustica, dulcior illis. Laruis meis, &
fontes casti puri, i. & lymphæ ac sacri, & nomen agelli felix, i.
beatum a multis prædicatū, aut felix pro felicis agelli. Ah mi-
seræ capellæ, descendite tardius montibus, quia non carperis
iterū pabula mollia, nota, i. assueta vobis, q. d. vt primū descen-
deritis, incidetis in manus militum qui vos absument. Et tu
pater, i. Ruface Maro, i. fiste, i. militibus, & ego intueor, i. in-
spicio (pro quo quidam intueor, dicunt) nouissima, i. ultimo lo-
co, cāpos prima, i. primum, hoc est præcipue, nobis, i. debitos,
hostis manet in illis longum, i. per longum tps, sic enim fere
de tempore dicitur longum, sicut de loco longe, vt in Bucol.

Et longum formosæ vale, vale, inquit, iola,

Rura valere iterum, tuque optima Lydia salue:

Vtrunque, i. utroq; modo, siue eris mecū, i. vsque ad mortem
(sed in re leta noluit meminisse mortis, propter omen malum
euitandum,) siue non morieris mecum, i. non eris mecū vsq;
ad mortē, quam in diffidio nominat, quasi innuat longū velle
viuere secum, & paruifcare eius mortē, si cū alio fuerit. Bat-
tare reuocemus, i. repetemus auena, carmen extremum, i. de re
amatoria, de qua extremo loco dicturus sum. Dulcia, amara
prius, &c. Ordo est. Dulcia fient prius amara, & mollia fient

prius dura, & oculi cernent prius cādida nigra, i. effecta, aut vt
nigra, & cernent dextra, i. quæ dextera sunt laua, i. sinistra,
casus, i. eūera fortuita, migrabūt prius in aliena corpora rerū,
i. omnia prius in contrarium, & præter naturam euenient, q
cura tua, i. de re suscepta (taret sentētia si diceret, tui, sed ver-
sus non patitur) emigret, i. trāferatur de nostris medullis li-
cebit enim me meminisse semper tua gaudia, & ideo, O agri,
& formosa prata, ego inuideo vobis, hoc, i. eo aut tanto ma-
gis, quod mea formosa puella est vobis, i. apud vos, & qd ipsa
tacite suspiret, i. suspirio indicet amorē vestri, i. quē de vobis
habet, quia dulcis amor patriæ est illa, videt nūc vos, & mea
Lydia, ludit nūc vobis quasi ad delectationem vestrā, cū ego
absim. Ipsa alloquitur nūc vos, & adridet, supple vobis, nūc
Ocellis, i. oculis per lasciuia contractis, & medicatur, i. exer-
cet, & cantat voce submissa carmina mea, i. a me, vel de me cō-
posita, & cantat interea ea quæ catavit mihi in aurē, quasi se-
creta, & non prodēda, quia celari vult sua furta Venus. O agri,
ego inuideo vobis, quia diceris amare, i. a Lydia, quæ amores
canit, & amatoria carmina. O agri fortunati, & beati nimīū,
in quibus illa, i. tā formosa puella, ponet vestigia niuei pedis,
aut in quibus descerpserit digitis roseis, i. rubicundulis, &
odoriferis, vnam viridē, adhuc immaturā. Nā vitecula, quasi
a nominatio vites, quod si legatur, vnde in multis, viticula,
i. syllaba producit, sicut a Satyrico in Cuticula, viticula igi-
tur, i. parua, & tenella vitis, nōdum tumet dulci Baccho, i. ma-
turo vino, aut succo, aut supple in quibus illa, i. Lydia reclina-
rit, i. reclinauerit, membra inter varios flores, appositorie, sti-
pēdia veneris, i. qualem reclamationem dat Venus pro stipen-
dio, & illa ferit, i. concubendo, & reclinando se herbā tenerā.
Et ipsa secreta, i. separata ab arbitris, & in locis solis existens,
narrabit furtim, i. furtiue, & clanculū meos amores siluæ au-
dientes, scilicet eos, gaudebunt, & prata mollia gaudebunt, &
fontes gelidi, i. subfrigidi gaudebunt, & silentia auiū fient, i.
aues reticebunt, & cōtinebunt cantus suos, vt audiant cātile-
nas Lydiæ, riuī tardabunt, supple se, & ideo o lymphæ, quæ
nondum illuc vsque percurritis, curritis, currite labentes, i.
continue, dū, i. donec, mea cura, i. amor meus, seu amica mea,
quæ mihi curæ est. Lydia exponit, quærelas iucundas, i. ama-
torias. O agri, ego inuideo vobis, quia habetis mea gaudia, &
ea voluptas quæ fuit ante mea, est nunc vobis, i. vestra Hei
mihi, membra, scilicet mea, morientia, i. signe amoris, tabescūt
i. lente absumuntur, corrupta tabe, dolore, i. præ dolore, & ca-
lor, scilicet naturalis, decepit, i. me, aut defecit frigore mortis,
i. mortali, aut mortifero infuso, quod, i. quia mea domina, sic
enim præcipua amica, vulgo dicitur, & coniux etiam a Græ-
cis, domina vocatur, vt Helena a Deiphobo in sexto Aeneid.
Et hi dominam ditis, &c. nō est mecum, vlla puella non fuit
doctior, ac formosior in terris, ac si fabula non est vana, i. re, i.
ignis, & friuola, nihil de historia continens, hoc est si vera est
fabula quæ de Europa, & Danae narratur, ipsa puella mea est
digna Ioue tauro, i. vt in taurum eā auēcturus mutetur sicut
mutatus est dum Europam, Agenoris filiam auexit, vel Ioue
auro, idest in aurum, hoc est aureum imbrem, sicut in Eunu-
cho recitatur, verro, o Iuppiter, auertat, supple te ab ea, ne
capiaris, quia mea puella, est auro digna Felix Taure pater ma-
gni gregis. Conqueritur suam conditionem esse deteriore,
quam tauri, qui cum vaccis semper versatur, cum ipse ab ami-
ca longe exulet. Ordo est. O Taure pater, decus magni gregis
i. armenti felix, supple in filius dolore, idest iuuenca, captans
secreta cubilia ad te non patitur vnquam, & ita leges, non au-
tem nonnunquam, te mugire frustra, supple in filius dolore,
idest præ dolore, & o pater hœdorum, idest hœde, aut caper,
si non dicitur a carpendo felix, & semper beate, quia siue pe-
tis montes præruptos, pererrans saxa, siue libet tibi fastidire
in filius noua pabula, siue libet fastidire, idest vsque ad fasti-
dium sumere, noua pabula campis, i. iacentibus, tua capella
est semper tecum læta. Et quocunq; supple loco est mas, idest
masculus, illi, idest illic, est sua fœmina, vel sic, Et quicunque
mas, idest masculus alius est, illi est sua fœmina iuncta, &
ideo nunquam plorauit amores, interpellatos, idest impe-
ditos, ac per tempus interruptos, cur natura non fuisset, idest
esse potuisset, & idest etiam, nobis scilicet, & hominibus, non
solis pecoribus facilis, i. indulgens, & benigna, & ad genera-
tionem non laboriosa. Cur ego patior tam sepe crudelem do-
lorem, cum, i. quādo, sidera pallida, idest subālba, redeunt per
mundum viridem, i. ad ortus, & in orbis suos, & o Phœbe
excurrans inuicē, i. vicissim atq; idest sicut, orbis aureus, idest

globus Solis, excurrat supp. Luna, tua. I. soror, aut amica est tecum cur, & i. etiam, mea Luna. i. amica mea, non est mecū, q. d. quocunq; Sol percurrat, semper habet amicam sororem sequentem, cur ergo & mea me nō sequitur, o Phoebe, tu nosti quid sit dolor. i. amoris impatientis (quia Daphnen impatienter amauit) miserere igitur dolentis, & gerens laurus in te. i. ad honorem tuum, hoc est sacerdos tuus, & poeta tibi sacra- tus, celebrabit amorem. i. tuum, & his, supple quem pompa deum. i. deorum, hoc est pomposus coetus deorū, & nō quem fama locuta est, supp. in siluis. (Omnia sunt tam inuersa, vt difficile sit sententiam bonam comminisci, referimus autem hanc ad suum cuiusq; iudicium) Vos. f. Phœbus, & Phœbe, hoc est Sol, & Luna. estis omnia. i. omnia tenetis, aut omniū estis causa, & id per parenthesis videtur insertum, hoc est Phœbus, quem pompa deorum extollit, non qui in siluis. i. rerum corruptibilium, & generabilium regione versatur, vt nō morales gestat secum semper sua gaudia atque videt ea inspersa mundo quæ scilicet gaudia longum est dicere, loquitur autē de Daphnide. i. lauro, quam secum ferre dicitur, & quam in terris videt, aut de Luna sorore, quam amat, quæ in cœlo Luna, in terris Diana, & apud inferos Proserpina dicitur, aut de concentu, atq; symphonia cœlesti: vnde, & Lyrā gestat. Quin etiam cum secula voluebantur. i. per siderum benignam reuolutionem erant aurea, & cum hac conditio. i. nostra, i. humana, foret. i. esset, mortalibus. f. nobis, similis illis, scilicet mortalibus, quia nymphæ tunc errabant per siluas, & non minus dii, quam mortales amabant, vnde Iuuen. Satyra 6.

Viderunt primos argentea secula mæchos.

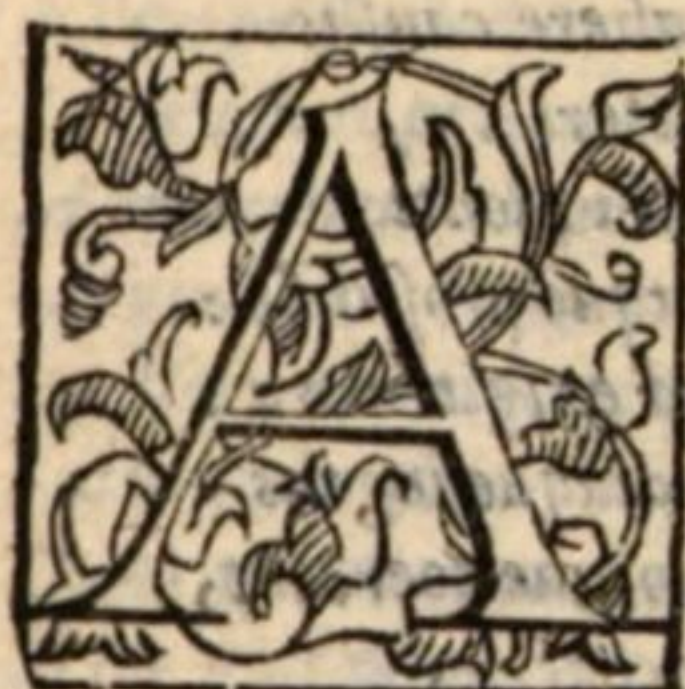
Præterea astrum Minoidis. i. Ariadnes, Minois filia, hoc est corona aurea, quā Ariadne a Baccho corrupta meruit, & quæ in cœlum translata est, est notum. f. cunctis, & virgo quæ secuta est virum. f. Bacchum, aut prius Dædalum, sicut captiua. f. Ariadne, nota, sup. est, hoc est manifestum, & deos amasse, vt Phœbum, Bacchum, Iouem, Martem, &c. Afferere tamē (vt Plin. sentit) deorum connubia, aut adulteria proxime accedit ad dementia: cum igitur mortales, cum dii amarent, & amarentur o cœlicolæ, quid. i. in quo nostra ætas. i. fragilis mortalitas, potuit laderē vos, q. d. in nullo, & tamen quæ conditio vitæ esset. i. esse posset, nobis durior, sup. quoad hanc, quam nobis, quasi æmuli confertis. cum amare cogitis, nec amatis, potiri finitis q. d. nulla, & ita tangit iniquam sortē. [Ausus ego primus &c.] Defendit culpam suā ab exemplo deorum, ob quam rem D. August. detestatur comædias, vt Eunuchum Terentij, & cæteras quæ deorum adulteria, quasi, ad iuuenū corruptelam proponunt exempla. Ordo autem est. Ausus ne, supp. sum ego primus, violare castos pudores? q. d. non, cum & dii, & homines id sæpe fecerint. Et ausus sum ego primus tentare. i. sollicitare ad corruptionem, aut attingere vittam. i. signum virginitatis, quod in capite ferebat, sacratam. f. vestē, aut virginitati puellæ. i. amicæ meæ? q. d. non. Et ausus sum ego primus soluere facta meæ noxæ. i. concubitus cum Lydia mea, immatura. i. nondum soluenda. i. aperienda, & prodenda? q. d. minime, atq. vtinam primus corrupissem puellas, nec alius puellam meam sollicitasset, quia vita esset mihi diutius lero. i. diutius viuerem in fama hominum, quam esset in morte. Nam mea fama non moreretur, vllō tempore cum. i. quandoquidem ego dicerer furātus primum dulcia gaudia Veneris, i. concubitus, atque dulcis voluptas, foret orta ex me. Nā vota impia. i. aut nefanda desideria, aut diræ imprecationes non tantum. i. non intantum, rubuerunt, hoc est pudore affecta sunt ob culpam, vt error noster foret. i. esset, auctor. i. inceptor, amoris occulti. i. libidinis furtiua. Iuppiter factus semper mendacia sui. i. de se. cum Iunone. f. sorore, & coniuge. i. factus mēdax, & aliam de se expectationem, & alium exhi-

benseffectum antequam vterque. f. tam ipse, quam Iuno, dictus est coniux, libauit. i. degustauit, gaudia. i. voluptatem furatus amorem dulcem, & ideo præcipue dulcem, quia furtiuum, quia, vt etiam in prouerbijs Salomonis dicitur. Aquæ furtiua dulciores sunt, & panis absconditus suauior cuius rei causa videtur, quia Nituntur in vestitum, semper cupimusque negata, vnde commercia Veneris dicuntur furta, vnde est, Cæleri vult sua furta Venus. Quocirca animaduertit in Cynicos D. August. qui in propatulo voluerunt habere Venerem argumentantes, nihil turpe, quod idem naturale. Sensus autem est, Iouem cum tantum frater esse Iunonis & nondum coniux, habuisse commercium cum ea, vt ostendat multum abesse, vt ipse primus dicatur qui virginalem violauerit pudorē, quia, vt ex Iuuen. diximus;

Viderunt primos argentea secula mæchos.

Verum culpa nō ideo minor, quam antiqua, & in multis est, sicut non minus, secundum Augustinum. Ardebant, qui cum multis ardebunt. Et, sup. puella mea Lydia, gauisa est ludere mecum in herba, ergo non oppressit inuitam, supponens collo formoto grandia gaudia. i. res voluptatis. f. flores purpureos, insuper quos, videt in ipsa, accumbebat spondaicus verus, accumbentis languorem indicans; at vero culpam suam, quam fatetur, palliās, innititur deorū auctoritatibus, dicens: Ego credo quod Mauors. i. Mars, deus belli, qui cum Venere in adulterio deprehensus est, fuerat distentus. f. a Venere in armis, & id per ironiam. Nam certe Vulcanus, maritus Veneris, faciebat opus. f. fabrilē, & turpabat illi barbā fuligine. i. nigredine, ex fumo facta, tristi atque mala. i. nociua, & non ad voluptatem, vt est ea, qua, vt auctor est Iuuen. Molles supercilia depingunt. Num. i. nunquid, & id per ironiam, nā vult dicere, quod maxime ita Aurora, f. Tithoni coniux, & mater Memnonis, plorauit etiam amores nouos, atq; ipsa rubens cælauit. i. occultauit oculos, amictu roseo. i. rosei coloris? Cœlicolæ. i. dii cœlestes talia, sup. egerunt, aut gesserunt, & est honesta eclypsis, sicut, Talia per Latium, sup. gerebatur. Nunquid ego promo minus aurea. i. honesta, & aureo seculo digna? q. d. non, quia deos arguere, nefas duxit. Ergo cur ætas in inor. i. fragilis, & mortalis, videlicet humana conditio, nō, sup. faciat, quod deus, suppl. fecit, qui erat in aureo seculo, atq; heros, qui erat in æreo seculo. i. quod, & hi, qui pro dijs habitati sunt, & qui proxime ad deorum vitam accessisse putatur, vt Heroes fecerunt, nam Iuppiter, Neptunus, & Pluto, summi illi dei, virginum raptos leguntur, & Achilles, & Hercules, & Paris, & sexcenti alij. Ergo (vt dixi) D. August. merito reprehendit eos suæ turpitudinis citans auctores. Ego, sup. sum infelix, qui non sum natus illo tempore, quo natura fuit facilis, quia, vt Amasius poeta dicit, Primum violis puellā comparabant. O mea sors nascendi, sup. leua. i. nimica mihi, sicut dextrum, secundum, & fauorabile dicimus, & o miserū genus, modestius tamen secundum Vallam, & cum minore exandescencia supprimitur, quam exprimitur, o, cum accusatiuo. quo. i. in quo, libido est sera. i. nimis tarda, quia tunc primum exæstuans, cum negatur quod petiuerat, vnde vult dicere, se iam primum impatienter Lydiam amare, quando eo carendum est. Id autem secundum veterem superstitionem, quæ in multis hodie vsq; perdurat. fato, i. nascendi sortis impurat. Vitæ meæ fecere tantam rapinam cordis, i. tantū abstulerunt a corde meo, vt ego maneam, supple illud, quod vix possis cognoscere oculis, i. tanta miseria confectus & macie exaustus per impatientiam, vt tu. i. quicumque, nam secundam personam, pro qualibet posuit, vix possis me cognoscere oculis. id est visu, quamuis per loquelam, aut alia indicia facile agnosci possit. Et hæc in Diras, quanta potuimus commoditate.

ÆTNA INCERTI AUCTORIS.

ETNA mihi, ruptisque cauis for-
nacibus ignes,
Et quæ tam fortes voluant incen-
dia causæ:
Quod fremat imperiū: quid rau-
cos torqueat æstus:
Carment erit. dexter venias mi-
hi carminis auctor,

Seu te Cythos habet, seu Delos gratior illa:

† phase- Seu tibi Dodone potior. tecumque † fauentes

In noua Pierio properent a fonte sorores

† iunius Vota. per insolitum Phœbo duce † cautius itur.

Aurea securi, quis nescit secula regis?

Cum domitis nemo Cererem iactaret in aruis:

Venturisque malas prohiberet frugibus herbas.

Annua sed saturæ complerent horrea menses:

Ipse suo flueret Bacchus pede: mellaque lentis

Penderent folijs, & pingui Pallas oliua.

Secretos amnes ageret cum gratia ruris,

† quinquæ Non cessit † cuiquam melius sua tempora nosse.

Vltima quis tacuit iuuenum certamina Colchos?

Quis non argolico defleuit Pergamon igni

Impositam? & tristi natorum funere matrem?

Auersum ve diem, sparsum ve in semine dentem

Quis non periuræ doluit mendacia puppis,

Desertam vacuo Minoida littora quæstus?

Quidquid in antiquum iactata est fabula carmen

Fortius ignotas molimur pectore curas:

Qui tanto motus operi, quæ causa perenneis

Explicit in densum flammæ, & trumat ab imo

Ingenti sonitu moles, & proxima quæque

Ignibus irriguis vrat mens carminis hæc, est.

Principio, nequem capiat fallacia † vatum:

† fatum Sedes esse dei, tumidisq; e faucibus ignem

Vulcani ruere, & clausis resonare cauernis

Festinantis opus, non est tam sordida diuis

Cura: neque extremas ius est demittere in artes

Sidera: seducto regnant sublimia celo

¶ Illa: neque artificum curant tractare laborem.

Discrepat a prima facies hæc altera vatum.

† illi † Illis Cyclopes memorant fornacibus vsos:

Cum super incudem numerosa in verbera fortes,

Horrendum magno quaterent sub pondere fulmen:

Armarentq; Iouem. turpe est sine pignore carmen.

Proxima viuaces Ætnæi verticis ignes

¶ phle- ¶ Plegræis fabula † castris.

¶ geis ¶ Tentauere (nefas) olim detrudere mundo

¶ Cæpis Sidera: captiuique Iouis transferre gigantes

Imperium, & victo leges imponere celo.

His natura suos alio tenus ima per orbes

Squameus intortos sinuat vestigia serpens.

Construitur magnis ad prælia montibus agger.

Pelion, Ossa terit; summus præmit Ossa Olympus:

Iam coaceruatas nituntur scandere moles,

Impius & miles metuentia cominus astra

Prouocat infensus cunctos ad prælia diuos.

Prouocat † admotis †

† Iuppiter è celo † metuit: dextramque corusca

Armatus flamma remouet caligine mundum,

Incurfant vasto primum clamore gigantes.

Hic magno tonat ore pater, geminantque fauentes

Vndique discordes comitum simul agmina venti.

Densa per attonitas funduntur fulmina nubes:

Atque in arma ruit quæcunque potentia diuum,

Et Mars seuus erat: iam & cetera turba deorum.

Stant vtrunque metus: validos tum Iuppiter igneis

Increpat: & victor perturbat fulmine montes.

Illinc † deuictæ verterunt terga ruinae.

† deue- † Insesta diuis acies, atque impius hostis

† Infe- † Præcepit cum castris agitur, materque iacenteis

† celsæ Impellens victos. tum pax est reddita mundo:

Tum Liber † celsa venit per sidera celi:

Defensique decus mundi nunc redditur astris.

Gurgite trinacrio morientem Iuppiter Ætna

Obruit Enceladum: vasti qui pondere montis

Æstuat, & patulis expirat faucibus ignem.

Hæc est mendosa vulgata licentia fama.

Vatibus ingenium est. hinc audit nobile carmen.

Plurima pars scena: † verum est fallacia, vates

† rerum Sub terris nigros viderunt carmine manes:

Atq; inter cineres Ditis pallentia regna

Mentiti vates Stygias; vndasque † canesque.

† canen- † Hi Tityon septem strauere in iugera sedum.

Sollicitant illi te circum Tantale pena,

Sollicitantque siti. Minos, tuaque Æace in vmbribus

Iura canunt ydemque ortant Ixionis orbem;

Quidquid & interius falsi sibi conscia terra est.

Non est terra satis: speculantur numina diuum;

Nec metuumt oculos alieno admittere celo.

Norunt bella deum: norunt abscondita nobis

Coniugia: & falsa quoties sub imagine peccent,

Taurus in Europen, in Ledam candidus ales,

Iuppiter † Danaæ preciosus fluxerit imber.

Debita carminibus libertas ista, sed omnis

† in Di- In vero mihi cura. canam quo feruida motu

† uen- Æstuet Ætna; novosque rapax sibi congerat ignes;

Quacunque immensus terræ se porrigit orbis;

Extremique maris curuis incingitur vndis

Nec totum insolidum desit. nanque omnis hiatus

Seclæ est omnis humus; penitusque cauata latebris

Exiles suspensa vias agit; utq; animantis

Per tota errantes percurrunt corpora venæ;

Ad vitam sanguis omnis qua comineat. idem
 Terra voraginibus conceptas digerit auras.
 Scilicet olim diuiso corpore mundi
 In maria, & terras, & sidera, sors data celo
 Prima secuta maris, deseditque infima tellus:
 Sed totis rimosa cauis, & qualis aceruus
 Exilit imparibus iactis ex tempore saxis,
 Vt crebro introrsus spatium vacuata corymbos
 Pendeat in sese, simili quoque terra figura
 In tenues laxata vias, non omnis in arctum
 Nec stipata coit. siue illi in causa vetusta est:
 Nec nata est facies. seu liber spiritus intra
 Effugiens molitur iter. seu lymphæ perenni
 Edit humum limo: furtimque obstantia mollit.
 Aut etiam inclusi solidum exedere vapores:
 Atque igni quaesita via est. siue omnia certis
 Pugnauere locis: non est hic causa docendi:
 Dum stet opus causæ quis enim non credat inanes
 Esse sinus? penitus tantos emergere fontes
 Cum videt? ac torrens imo se mergere hiatus?
 Non ille extenui, vocemque agat apta necesse est.
 † Confluit: errantes arcessant undique & undas
 Et trahat ex pleno quod fontem contrahat amne.
 Flumina quinetiam ratis currentia riuis
 Occasus habuere suos, amo illa vorago
 Direpta in præcepis fatali condidit ore.
 Aut occulta fluunt tectis adoperta cauernis,
 Atque inopinatos referunt procul edita cursus.
 Quod si diuersos emittat terra canales
 Hospitium fluuiorum; aut semita nulla profecto
 Pontibus & riuis constet via: pigraq; tellus
 Conferta in solidum segnis sub pondere cesset.
 Quod si præcipiti conduntur flumina terræ;
 Condita si redeunt: si qua ante incognita surgunt;
 Haud mirum clausis etiam si libera ventis
 Spiramenta latent. certis tibi pignora rebus,
 Atque oculis hæsuræ vias dabit ordine tellus.
 Immensum plerunque sinus, & iugera pessum
 Intercepta leges, densaque abscondita nocti
 Prospectare procul chaos, ac sine fine ruina
 † Cernas & in siluis † spatiosa cubilia retro,
 † Antraque demissis pedibus fodisse latebris.
 Incomperta via est operum, tantum influit intra
 Argumenta dabunt ignoti vera profundi.
 Tu modo subtiles animo duce percipe curas:
 Occultamque fidem manifestis astrue rebus.
 Nam quo liberior, quoque est animosior ignis
 † euectus senior
 † mouet hac
 † hac
 Semper & inclusus, nec † vetus, senior ira est
 Sub terra: penitusque † mouet hoc plura necesse est
 Vincula magis soluant magis † hoc obstantia pellant.
 Nec tamen in rigidas exit contenta canales
 Vis animæ: flamma auerit, qua proxima cedunt:
 Obliquumque secat, qua visa tenerrima causa est.
 † tremor
 Hinc terræ † tremor, hinc motus, ubi densus hiatus
 Spiritus exagitat venas, cessantiaque urget,
 † Quam
 Quod si spissa foret, solidoque instaret inani:
 Nulla daret miranda sui spectacula tellus,
 Pigraq; & in pondus confestim mobilis esset.
 Sed summis si forte putas concedere causis
 Tantum opus; & summis alimentum viribus oris,

Quæ valida in promptu cernis, validosque recessus
 Fallere: sed nondum tibi lumine, certa que recto.
 Namque † illud quodcunque vacat specus omnis hiatus, † illic
 Et res introitu soluant, adituque patenti
 Conuersæ languent vires, animosque remittunt.
 Quippe ubi contineat ventos: qua † queque morantes † quique
 In vacuo desint, cessat: tantumque profundi
 Explicat errantes, & in ipso † limite tardant. † limine
 Augustis opus est turbare in faucibus illos.
 Feruet opus, densique † fremunt; premiturque ruina † praemia
 Hinc furtim Boreæ, atque Noto, nunc vnus vterque est
 Hinc venti rabies, hinc sæuo quassat hiatus,
 Fundamenta solo trepidant, vrbesque caducæ.
 Inde neque est aliud, si fas est credere, mundo:
 Venturam antiquam faciem, veracius omen
 Hæc primo cum sit species, naturaque terræ
 Introrsus cessante solo trahit undique venas.
 Aetna sui manifesta fides, & proxima vero est.
 Non illic, duce me, occultas scrutabere causas.
 Occurrent oculis ipsæ, cogentque fateri,
 Plurima nanque patent illi miracula monti.
 Hinc vasti terrent aditus, merguntque profundo:
 Corrigit hinc artus, penitusque quod exigit vltra:
 † Hinc spissæ rupes obstant, discordiaque ingens † hic
 Inter opus: nectunt † varios, mediosque coercent, † variis
 Pars igni domitæ, pars ignes ferre coactæ,
 Vt maior species Aetnæ succurrat inanis.
 Hæc illi sedes, tantarumque, aræ rerum est.
 Nunc opus artificem incendit: causamque reposcit.
 Non illam parui, aut tenuis discriminis ignes
 Mille sub exiguo ponent tibi tempore veras
 Res, oculique docent: res ipsæ credere cogunt.
 Quinetiam tactu moneant contingere toto
 Si liceat, prohibent flammæ: Custodiaque ignis.
 Illi operum est. arcent auditu, diuinæ rerum,
 Vt maior species Aetnæ succurrat inanis.
 Cura sine arbitrio est eadem procul omnia cernis.
 Non tamen est dubium penitus quin torqueat † Aetna: † Aetnæ
 Aut quis mirandus tantæ faber imperet arti.
 Pellitur exustæ glomeratus nimbus arene.
 Flagrantes properant moles voluuntur ab imo
 Fundamenta, fragor tota nunc rumpitur Aetna;
 Nunc fusca pallent incendia mixta ruina.
 Ipse procul magnos miratur Iuppiter ignes,
 Ne ve sepulta noui surgant in bella gigantes,
 Neu Ditem pudeat regni, neu Battara celo
 Vertat in occulto: tantum premit † omnia dextra. † virena
 Congeries aperit saxorum, & putis arena,
 (Quæ nec sponte sua faciunt, nec corporis ullis
 Sustentata cadunt robustis viribus) omnes.
 Exigitur, vertit vasa omnia vertice seuo
 In densum congesta rotant: voluuntque profundo.
 Hæc causa expectata ruunt, incendia montis.
 Spiritus † instantis nomen languentibus aer. † inflasi
 Nam prope natura pars est violentia semper.
 Ingenium velox illi, motusque perennis
 Verum opus † auxilium est ut pellat corpore; nullus † auxili
 Impetus est ipsi: qua spiritus imperat, audit:
 Nec princeps, magnusque sub hoc duce militat ignis.
 Nunc quoniam in promptu est operi natura, solique,
 Vna

Vna ipsi venti; quæ res incendia pascit,
 Cum subito cohibetur: inest quæ causa silenti,
 Subsequar. immensus labor est, sed fertilis idem.
 Digna laborantis respondent præmia curis.
 Non oculis solum pecudum miranda fuere,
 More: nec effusis in humum graue pascere corpus:
 Nosse fidem rebus. dubiasque exposcere causas
 Sacra per ingentem: capitique attollere cælum.
 Scire quot, & quæ sunt in magno talia mundo
 Principia, occasus metuunt, ad secula pergunt:
 Et firma æterno religata est machina vincolo.
 Solis scire modum, & quanto minor orbita lunæ est.
 Cur illi breuior bisse nos peruolet orbes:
 Annus ille monet: quo certo sidere currant:
 Ordine quæve suo careant incondita cura.
 Scire vices etiam signorum, & tradita iura
 Nubila cur cælo terræ denunciat imbres:
 Quo rubeat Pæbe, quo frater palleat igne.
 Tempora cur variant anni: primaque inuenta
 Cur æstate perit: cur æstas ipsa senescit.
 Autumnoque obrepit hyems: & in orbe recurrit.
 Axem scire Helyces, & tristem nosse cometen:
 Lucifer unde micet: & quæve Hesperus unde Bootes.
 Saturni cur stella tenax: cur Martia pugnax.
 Quo rapiant nautæ, quo sidere lintea tendant.
 Scire vias maris: & cæli prædicere cursus.
 Quo volet Orion: quo Sirius incubet index.
 Et quæcunque iacent tanto miracula mundo,
 Non digesta pati, nec acervo condita rerum;
 Sed manifesta notis certa disponere sede
 Singula; diuina est animi, ac iucunda voluptas.
 Sed prior hæc hominis cura est cognoscere terram;
 Et quæ nunc miranda tulit natura, notare
 Hæc nobis magna affinis cælestibus astris.
 Nam quæ mortali spes est? quæ amentia, maius
 In Iouis errantem regno perquirere velle?
 Tantum opus ante pedes transire, & perdere segnes:
 Torquemur miseri in parvis, premimurque; labantes:
 Dum sese precio redimant: verumque professæ est.
 Tum demum viles taceant, inopesque relictæ.
 Noctes, atque dies, festinant arua coloni.
 Callent rure manus; glebarum expellimur usu.
 Fertilis hæc segetique feracior; altera viti,
 Hæc platanis humus, hæc herbis dignissima tollus,
 Hæc diti melior pecori, filiusque fidelis.
 Aridiora tenent oleæ: & succosior vlmis
 Grata. leues cruciant animos, & corpora causæ.
 Horrea vti saturent: tumeant & dolia musto;
 Plenaq; defecto surgant fenilia campo.
 Sic audi semper & quia visum est carius istis,
 Implendus sibi quisque bonis est artibus: illæ
 Sunt animi fruges; hæc rerum maxima merces.
 Scire quid occulto naturæ terra coeret;
 Nullum fallere opus; non multos cernere sacros
 Aetnæ montis fremitus, animumque furentis.
 Non subito pallere sono. non credere subter
 Scrutamur rimas, & vertimus omne profundum.
 Quaritur argenti semen; nunc aurea vena.
 Torquentur flamma terræ; ferroque domantur.
 Cælesti migrasse minas, aut tartara mundi.
 Nosse quid impediatur ventos, quid nutriet ignis:
 Vnde repente quies, & multo federe pax sit.
 Concrecantne & animi penitus, seu forte cauerna,
 Introitusque ipsi seruent, seu terra minutis
 Rara foraminibus, & ne venis abstrahat auras.
 Plenius hoc etiam rigido qua vertice surgit.
 Illinc infectus, atque hinc obnoxius intus
 Vndique diuersas admittere cogitat auras;
 Et coniuratis addit concordia vires,
 Siue introrsus agunt nubes, & nubibus auster.
 Seu forte flexere caput: tergoque feruntur.
 Precipiti delata sono premit vna, fugatque
 Torrentes & auras, pulsataq; corpora densat.
 Nam veluti sonat ore diu Tritona & canoro,
 Pellit opes collectus aquæ; victusque mouere
 Spiritus, & longas amugit buccina voces;
 Carmineque irriguo magis cortyna theatris
 Imparibus numerosa modis canit illa regentis,
 Quæ tenuem impellens animam subremigat vnda.
 Haud aliter summotæ furens torrentibus aura
 Pugnat in angusto, & magnum commurmurat Aetna.
 Credendum est etiam ventorum existere cunæ,
 Sub terris similes harum, quas cernimus extra,
 Ut cum densa cremant inter se corpora, turba
 Elysa in vacuum fugiant: & proxima secum
 Nomina tota trahunt; tutæque in sede resistunt.
 Quod si forte mihi quædam discordia tecum est;
 Principiisque alijs credas consurgere ventos,
 Non dubium rupes aliquas, penitusque cauernas
 Pronehere ingenti sonitu, casuq; propinquas
 Diffugere, impellique animas, hinc cernere vento,
 Aut humore etiam nebulas effundere largo,
 Ut campis, agrisque solent, quos obruit amnis
 Vallibus exorients caligat nubilus aer.
 Flumina parua ferunt auras, & vis proxima vento est.
 Et minus aspirat fortis, & verberat humor.
 Atque hæc in vacuo si tanta potentia rerum est,
 Hoc plura efficiant infra, clusique necesse est.
 His agitur causis extra, penitusque coactis
 Exagitant ventos, pugnant in faucibus æthere;
 Pugnantes & suffocat; & intus ut vnda profundo
 Terq; quaterque exhausta graues ubi peribit Euros;
 Ingeminat fluctus, & primos vltimus vrget.
 Haud secus astrictus certamina tangitur ictu
 Spiritus: inuoluensque suo sibi pondere vires
 Densa per ardentes exercet corpora venas;
 Et quacunque iter est properat; transitque morantem.
 Donec confluuium & reuolutis æstibus amnis
 Exilit, atque furens tota vomit igneus Aetna.
 Quod si forte putas iisdem decurrere ventos
 Faucibus; atque iisdem pulsos remeare cauernis
 Res oculis locus ipse dabit, cogetque negare.
 Quamuis cæruleo siccus Ioue frigeat æther.
 Purpureoque rubens surgat iubar aureus ostro,
 Illinc obscura semper caligine nubes,
 Pigraque defuso circumstupet humida vultu;
 Prospectat sublimis opus, vastoque recessu,
 Non illam videt Aetna, nec villo intercipit æstu,
 Obsequitur quacunque iubet tenuis aura, reditque,
 Placantes etiam cælestia numina thure
 Summo

Summo cerne iugo, vel qua liberrimus Aetna
 Improspectus hiat, tantarum semina rerum
 Si nihil irritet; flammis, stupeatque profundum.
 Huic igitur credi: torrens ut spiritus illi
 Qui rupes, terramque vorat, qui fulminat igneis
 Cur egit vires, & preceps flexit habenas
 Presertim ipsa suo declivia pondere nunquam
 Corpora † diripiant; validoque absolueret arcu.
 Quod nisi fallor, adest species; tantusque ruinis,
 Impetus attentos oculorum transfugit ictus.
 Nec leuitas tantos igitur ferit aura, mouetq;
 Sparsa liquore manus sacros ubi ventilat ignes;
 Verberat ore tamen, pulsataq; corpora nostra
 Incursant; adeo in tenui vim causa repellit.
 Non cinerem, stipulamve leuem, non arida sorbet
 Gramina; non tenuis plantis humor exit eisdem
 Surgit adoratis sublimis fumus ab aris;
 Tanta quies illi est, & pax innoxia parti,
 Siue peregrinis igitur, propriisque potentis
 Coniuvant animae causis, ille impetus ignis
 Et montis partes atras subuertat arenas;
 Vastaque concursu trepidantia saxa fragoris,
 Ardentesque simul flammis, ac fulmina rumpunt.
 Haud aliter, quam cum pronò iacuerè sub austro;
 Aut Aquilone fremunt siluæ; dant brachia nodo
 Implicitæ, hæc serpunt iunctis incendia ramis.
 Nec te decipiant stolidi mendacia vulgi;
 Exhaustos cessare sinus; dare tempora rursus;
 Ut rapiant vires, repetantque in prælia victi;
 Pelle nefas animo; mendacemque exue famam.
 Non est diuinis tam sordida rebus egestas;
 Nec † paruo mendicat opes; nec corrogat auras.
 Presto sunt operi ventorum examina semper;
 Causa latet, querunt pariter; coguntque morari
 Sæpe premit fauces magnisque extructa ruinis
 Congeries; clauditque vias luctamine ab imo;
 Et scisso veluti tecto sub pondere præstat.
 Haud secus, ac teneros cum secum frigida monti
 Desidia est; tutoq; licet discedere montes.
 Post ubi continere † moram, velocius vrgent.
 Pellunt oppositas moles; ac vincula rumpunt,
 Quidquid in obliquum est, frangunt iter; acrior ictu
 Impetus exoritur, magnis operata rapinis
 Flamma micat: latosque ruens exundat in agros:
 Si cessant a † iure ferunt spectacula venti.
 Nunc superant quæcunque regant incendia siluæ;
 Quæ flammis alimenta vocent; quid nutriet Aetna.
 Incendi poterunt, illis vernacula causis
 Materia: † appositumque igni genus vtile terrent:
 Uritur assidue calidus nunc sulfuris humor:
 Nunc spissus crebro præbet de lumine succos.
 Pingue bitumen adest: & quidquid cominus acres
 Irritat flammis illius corporis Aetna est;
 Atque hanc materiam penitus discurrere fontes
 Infectæ erumpunt & aquæ radice sub ipsa.
 Pars oculis manifesta iacet: quæ corpore dura est,
 Ac lapis in pingui feruent incendia succo.
 Quinetiam vana quædam sine nomine saxa
 Toto monte liquant: illis custodia flammæ
 Vera, tenaxq; data: sed maxima causa molaris
 Illius incendi lapidis, sic vindicat Aetnam,

Quem si forte manu teneas, ac robore cernas:
 Nec seruare putes ignem: nec spargere posse.
 Sed simul ac ferro quæras respondet; & ictu
 Scintillat color, hunc multis circumdare flammis;
 Et patere extorquere animos; atque exue robur:
 Fundetur ferro citius, nam mobilis illi
 Et metuens natura mali est: ubi cogitur igni.
 Sed simul atque hausit flammis; non tutior haustu
 Vlla domus seruans aciem, duramq; tenaci
 Septa fides; tutum est illi patientia victo
 Vix vnquam, redit in vires, atque euomit ignem;
 Totus enim denso stipatur robore tardans,
 Per tennes admissa vias incendia nutrit,
 Cunctanterque eadem, & pigre acceptata remittit.
 Nec tamen hoc vno quod montis plurima pars est,
 Vincit: & incendi causam tenet ille profecto.
 Miranda est lapidum viuax, animosaque virtus.
 Cetera materies quæcunque est fertilis igni,
 Ut semel accensa est, moritur, nec restat in illa.
 Quod repetas tantum cinis, & sine semine terra est.
 Sic semel, atque iterum patiens, ac mille perhaustis
 Ignibus instaurat vires; nec desinit ante,
 Quam leuis exhausto defecit robore pumex.
 In cinerem, patresque iacet delapsus arenas.
 Cerne locis etiam similes arsisse cauernas.
 Illic materię nascentis copia maior:
 Sed genus hoc lapidis certissima signa caloris,
 Quod nulla, adiunxit opes; & languet in ignes.
 Dicitur insidijs flagrans Aenaria quondam
 Nunc extincta super; tectisque Neapolin inter
 Et Cumas locus est multis iam frigidus annis,
 Quamuis æternum pinguescat ab vberè sulfur
 In mercem legitur, tanto est fecundius Aetnæ
 Insula; cui uomen facies dedit ipsa rotunda.
 Sulfur enim solum, nec obesa cacumine terra est,
 Et lapis accretus regendis ignibus aptus.
 Sed raro sumat, qui vix si accenditur, ardet,
 In breue, mortales flammis, quod copia nutrit.
 Insula durata Vulcani nomine sacra.
 Pars tamen incendi maior refrigit, & alto
 Iactatas recipit classes, portuque tuetur.
 Qui restat minor, & diues satis vberè terra est;
 Sed non Aetnæ vires quæ conferat illis.
 Atque hæc ipsa tam simul quondam extincta fuisset.
 Ni furtim aggeneret secretis callibus humor
 Materiam, siluamque suam, pressoque canali
 Huc, illuc ageret ventos, & pasceret ignes.
 Sed melius res ipsa uota est, spectataque veris
 Occurrit signis, nec tentat fallere pestem.
 Nam circa latera, atque imis radicibus Aetnæ
 Candentes efflant lapides, disiectaque saxa
 Intereunt venis, manifesto ut credere possis
 Pabula, & ardendi causam lapidem esse molarem.
 Cuius defectis ieiunos colligit ignis.
 Ille ubi collegit flammis, iacet, & simul ictu
 Materiam accendit, cogitque liquefcere secum.
 Aut equidem mirum factu, quod cernimus extra.
 Si lenitur opus restat magis, vtitur illic,
 Sollicitatque magis vicina incendia saxum,
 Certaue venturæ premit pignora flammæ.
 Nam simul atque mouet curis turbamque minutus
 Diffugit

Diffugit : extemploque solum trahit : iſtaque ramis,
 Et graue ſub terra murmur demonſtrat : & ignes
 Tum pauidum fugere, & ſacris credere rebus
 Parere; & tuto ſpeculaberis omnia colli.
 Nam ſubito efferuent oneroſa incendia raptis,
 Accenſe ſubeunt moles: trunc. eq. ruina,
 Pronoluunt: atque atra ſonant examina arena:
 Nec recipit flammæ: mons hic deſeſus anhelat:
 Atque aperit ſe hoſtis: decreſcit ſpiritus illic.
 Haud aliter, quam cum leto deuicta trochæo
 Prima iacet campis acies, & caſtra ſub ipſa.
 Tum ſi quis lapidum ſummo pertabuſit igni
 Aſperior ſopita: & quædam ſordida faxeſt
 Qualem purgato cernes diſcedere ferro.
 Verum vbi paulatim exiluit ſublata caducis,
 Congeries ſaxis. anguſto vertice ſurgunt.
 Sic veluti in fornace lapis torretur, & omnis
 Exuſtus penitus venis ſubit altius humor:
 Amiſſis opibus, leuis ſine pondere pumex
 Excoquitur: liquor ille magis ſeruare, magisque
 Fluminis in ſpeciem mitis procedere tandem
 Incipit, & primis demittit collibus vndaſ
 Ille paulatim bis ſena in millia pergunt:
 Quippe nihil reuocat: curtiſ nihil ignibus obſtat:
 Nulla tenet fruſtra moles, ſimul omnia pugnant.
 Nunc ſiluaſ, rupesque notant hæc tela: ſolumque
 Ipſa adiurat opes: facilesque ſibi induit annos.
 Quod ſi forte canis cunctatus vaſibus hæſit:
 Vt pote inæquales voluens perpauſcit agros:
 Ingeminat fluctus: & ſtantibus increpat vndaſ.
 Sicut cum curuo rapidum mare cernitur æſtu,
 Ad primum tenuis ſinus agit vltiores,
 Progrediens late diſſunditur & ſuccernens
 Flumina conſiſtunt ripiſ, ac frigore durant:
 Paulatimque ignes coeunt, ac flammea meſſis
 Exiuit facies tunc prima, vt quæque rigeſcit
 Effumat moles, atque ipſo pondere tracta
 Voluitur ingenti ſtrepitu: præcepſque ſonanti
 Cum ſolido inflexa eſt; pulſatos diſſipat iſtus;
 Et quæ diſcluſa eſt, candenti robore fulget.
 Emicat examen; plagis ardentia ſaxa
 Scintilla procul eſſe fide procul eſſe ruentum.
 Incolumi feruore cadunt, verum impetus ignes
 Si ſumant quondam vt ripas traiecerit amniſ,
 Vix iunctis quiſquam fixo dimouerat illaſ.
 Vicenot per ſæpe dieſ iacet obruta moles.
 Sed fruſtra certis diſponere ſingula cauſiſ
 Tentamus; ſi firma manet tibi fabula mendax:
 Materiam vt credaſ aliam, furere igni ſauillam
 Plurima pro pietate ſimul conoſcere, ſiue
 Commiſſum lento flagrare bitumine ſulphur.
 Nam poſt exuſtam cretam quoque robora fundit,
 Et ſiguliſ hanc eſſe fidem. dein frigoriſ uſu
 Duriciem reuocare ſuam, & conſtringere venas.
 Sed ſignum commune leue eſt, atque irrita cauſa,
 Quæ trepida verum vbi certo pignore conſtant.
 Nam velut arguti natura eſt æriſ & igniſ,
 Cum domitum conſtat, eademque & robore ſalue;
 Vtranque vt poſſiſ æriſ cognoſcere portam,
 Haud aliter lapis ille tener ſeu forte madentes
 Effluit in flammæ; ſeu ſit ſecuriſ ab illiſ,

Conſeruatque notaſ: nec vultum perdidit igniſ.
 Quinetiam externam multis color ipſe reſoluit
 Non odor, aut leuitaſ putriſ magiſ ille, magiſ que
 Vna operiſ facieſ, eadem perque omnia terra eſt.
 Nec tamen inficior lapideſ ardeſcere certoſ,
 Interiuſ furere accenſoſ: hæc propria virtuſ.
 Quin etiam quædam ſicut cognomina ſaxis
 Impoſuere; plicaſ etiam ipſo nomine ſignant
 Fuſiliſ eſſe notaſ; nunquam tamen illa liqueſcunt.
 Quamuiſ materiæ foueat ſuccoſior intuſ:
 Nec penitus venæ fuerint commiſſa molari.
 Quod ſi quiſ lapidiſ miratur fuſile robur,
 Cogit & obſcuri veriſſima dicta libelli,
 Heracleti, & ibi nihil inſuperabile gigni
 Omnia quæ rerum naturæ ſemina iactat.
 Sed nimium hoc mirum, denſiſſima corpora ſæpe
 Et ſolido vicina, tamen compeſcimus igni;
 Non animoſ æriſ flammis ſuccumbere cerniſ?
 Lenitiem pluſmi non exiit? ipſaque ferri
 Materiæ prædura tamen ſubvertitur igni?
 Spiſſaque ſuſpenſiſ fornacibuſ aurea ſaxa
 Exudant præciuſ? & quædam fortæſſe profundo,
 Incomperta iacent; ſimiliſque obnoxiaſque furti.
 Nec locuſ ingenio eſt; oculite iudice vincent.
 Nec lapid ille riget percuſuſ, & ignibuſ obſtat;
 Si paruiſ torrere veliſ: celoſque parenti
 Cadentem, preſſumque, agedum fornace coerce;
 Nec ſufferre poteſt; nec ſæuim durat in hoſtem.
 Vincitur: & ſoluit vires, captuſque liqueſcit.
 Quæ maiora putaſ autem tormenta moueri
 Poſſe manu? quæ tanta putaſ incendia noſtriſ
 Suſtentare opibuſ? quantuſ fornacibuſ Aetna
 Vritur, & ſacro nunquam non fertilis igne.
 Sed non qui noſtro feruet moderatioſ uſu;
 Sed celo propior, vel quali Iuppiter ipſe
 Armatuſ flamma eſt; hiſ viribuſ additiſ ingentiſ
 Spirituſ aſtrictiſ eluſiſ faucibuſ, vt cum
 Fabriſleſ operaſ rudibuſ contendere maſſiſ.
 Feſtinant, igneſ quatiunt; folleſque trementeſ
 Exanimant; preſſoque fatigant agmine ventoſ.
 Hæc operiſ fama eſt; ſic nobiliſ vritur Aetna
 Terra foraminibuſ vires trahit; vrget in arctum
 Spirituſ incendi viuit per maxima ſaxa.
 Magnificas laudeſ, operoſaque viſere templa
 Diuitiaſ hominuſ, aut ſacra memorare vetuſta
 Traduce materia, & terris per proxima fatiſ
 Currimus: atque auidi veteriſ mendacia fama
 Eruimus: cunctaſque libet percurrere genteſ.
 Nunc iuuat ogygiſ circundata menia Thebiſ
 Cernereque, & fratreſ ille impiger; ille canoroſ
 Condere feliceſ alieno interſerit æuo.
 Inuita a pio nunc carmine ſaxa, lyraque
 Nunc gemina ex vno fumantia ſaxa vapore
 Miramur, ſepemque duceſ, raptumque profundo.
 Detinet Eurotaſ illic & ſparſa Lycurgi,
 Et ſacer in bellum numeroſ ſua turba recentia
 Nunc hic Cecropia variuſ ſpectantur Athenæ
 Carminibuſ, gaudentque ſua victrice Minerua.
 Excidit hic reduci quondam tibi perfide Theſen
 Candida ſollicito promittere vela parenti.
 Tu quoque Athenarum carmen, tam nobile ſiduſ
 Erigone

Erigone, sedes vestra en Philumena canoris
 Euocat in siluis, & tu soror hospita tectis
 Acciperis: solis Tereus ferus exulat agris
 Miramur Troiae cineres, & flebile victis
 Pergamon extinctosque suos Phrygas. Hectora primum
 Conspicimus magni tumulum ducis. hic & Achilles
 Impiger, & victus magni iacet Hectoris ultor.
 Quin etiam grae fixos tenere tabella,
 Cignare, nunc Paphiae rorantes parte capilli,
 Sub truce nunc parui ludentes Colchide nati,
 Nunc tristes circa subiecta altaria ceruae,
 Velatusque pater, nunc gloria viua Mironis.
 Quin etiam illa manus operum, turbaque morantem.
 Haec visenda putas terrae dubiusque marisque
 Artificis naturae ingens opus aspice. nulla
 Cum tanta humanis Phœbus spectacula cernes.
 Præcipueque vigil feruens cum Cyrius ardens
 Insequitur, miranda tamen sua fabula montem:
 Nec minus ille pius, quanquam fors nobilis ignis.
 Nam quando ruptis excanduit Aetna cauernis:
 Et velut euersis penitus fornacibus ignes,
 Et vecta in longum rapidis feruoribus vnda:
 Haud aliter quam cum seuo Ioue fulgurat ether:
 Et nitidum obscura celum caligine torquet.
 Ardebant aruis segetes, & millia culta
 Iugera cum dominis, siluae, collesque virentes,
 Vix dum castra putant hostem mouisse, tremebant:
 Et iam finitima portas euaserat urbis.
 Tum vero ut cuique est animus viresque rapina
 Tutari conantur opes, gemit ille sub auro:
 Colligit ille arma: & stulta ceruice reponit.
 Defectum raptis illum sua carmina tardant.
 Hic velox nimio properat sub pondere pauper:
 Et quod cuique fuit cari fuit ipse sub illo.
 Sed non incolumis dominum sua præda secuta est.
 Cunctantes vorat ignis: & vndique torret auaros:
 Consequitur fugisse ratos, & præmia captis
 Concrepat, ac nullis parsura incendia pascunt,
 Vel solis parsura pijs. nanque optima proles
 Amphion, fraterque pari sub munere fortes,
 Cum iam vicinis streperent incendia tectis:
 Aspiciunt pigrumque, patrem, matremque senemque
 Seu iam defesso posuissent lumine membra.
 Parcite auara manus, dites attollite prædas,
 Illis diuitia solæ materque, paterque,
 Hanc rapiunt prædam; mediumque exire per ignem
 Ipso dante fidem properant. ò maxima rerum,
 Et merito pietas homini tutissima virtus.
 Erubere pios iuuenes attingere flamma,
 Et quacunque ferunt illi vestigia, cedunt,
 Felix illa dies, illa est innoxia terra.
 Dextra seua tenent; leuaque incendia feruent.
 Ille per Obliquos igneis fraterque triumphans
 Tutus uterque pio sub pondere sufficit illam,
 Et circa geminos avidus sibi temperat ignis,
 Incolumes abeunt tandem, & sua numina secum
 Salua ferunt, illos mirantur carmina vatum.
 Ille se posuit claro sub nomine Ditis.
 Nec sanctos iuuenes attingunt sordida fata;
 Sed vera cessere domus & iura piorum.

ASCENSIVS.

AETNA mihi Quia à Calderino cætera satis expli-
 cantur Ordo est Aetna, mōs ille Siciliae perpetuis
 ignibus flagrans, & ignes ruptis erumpentes. aut
 eructati. i. concauis, aut excauatis fornacibus, &
 quæ causæ tam fortes. i. tam efficaces, voluant incendia. f.
 tanta, & tā continua, quod imperiū premat, & quod impe-
 riū, aut quid. i. quæ res torqueat æstus raucos, i. raucæ crepi-
 tantes erit mihi carmen, vel carmen erit mihi Aetna, i. canā
 de Aetna, & ignibus eius, & ò Apollo, tu, sup. eris mihi au-
 ctor carminis, dexter. i. prosper, & fauorabilis, seu. i. siue Do-
 done, silua ille Epiri, vaticinio nobilis (declinatur autem hoc
 loco hæc Dodone, huius Dodones) sup. erit tibi, potior. i. eli-
 gibilior, quam quisquam alius locus, & Phaselis, mons ille Ly-
 cia, ardens vt Aetna. est tecū, seu Cynthos mons, aut potius
 insula inter Cyclades, habet te, seu Delos est gratior illa. f.
 Cyntho insula. i. vbicunque es, eris mihi carminis auctor, &
 sorores f. Musæ, Iouis, & Mnemosynæ filia, properent. i. pro-
 peranter veniant, à fonte Pierio, in noua vota. f. mea, quæ itur
 f. ab omnibus poetis, Phebo duce. i. ducete, aut ductu Phebi,
 tutius per insolitū. f. iter, aut per rem insolitam, & nouā. Qua-
 re autem rem nouam scribere tentet, docet, sicut in Georg.

Quia cetera quæ vacuas tenuissent carmina mentes.

Omnia iam vulgata, quis aut Eurysthea durum,

Aut illaudat nescit Busiris aras? &c.

Et hic,

Quis nescit aurea secula regis secuti.

Idest quæ fuerunt sub rege securo. f. sub Saturno? Ideo aut se-
 curi, quia regnantis, cum nemo iactaret Cererem. i. frumen-
 tum in aruis domitis. i. cultis, & cū nemo prohiberet frugib.
 venturis. i. à futuro frumento. herbas mala. f. nociuas, sed cū
 sacrae messes. i. fruges, deorū dono, aut beneficio naturæ spō-
 te nascente, complerent annua. i. annuè, aut annuatim, vt sit
 nomen, pro aduerbio, aut figurate tps, rei accommodat, vt sint
 horrea annua. i. quotannis replenda, & cū Bacchus. i. vinum
 flueret suo pede. i. sponte nascens, non calcatur pedibus vinde-
 miatorum, & cum mella penderent folijs lentis p. pondus
 & liquorem, vnde de Ioue in Georg. Mellaq; decussit folijs,
 &c. Et cum Pallas, f. inuentrix oleæ, Minerva ageret. i. duce-
 ret, riuos secretos. i. secreta & facile fluentes, oliua. f. arbore
 pingui, p. oleum, aut olium, cū gratia ruris non cessit cui-
 quam nosse sua, i. opportuna tpa, melius. f. quam alteri. i. cum
 oēs indifferenter scirent tempora, quæ messor, quæ curuus
 arator heret. Quis tacuit. i. nō descripsit? q. d. nemo ferè poe-
 ta, Colchos, appositorie, vltima. i. pessima, & grauissima certa-
 mina iuuenum. f. Argonautorū, qui è Colchis redeunt, Tro-
 iā deleuerūt. Quis non defleuit Pergamon. i. Troiam (declina-
 tur, hæc Pergamos, & pluraliter Pergama) positā igni Argoli-
 co. i. græco, seu Argolicorū, manu iniecto? & quis nō defleuit
 matrē. f. Medea tristē, funere. i. propter necem, natorum. i. fi-
 liorum quos interemerat? (vt dictum est Ecl. viii. ad illud.

Sauus amor docuit natorum sanguine matrem

Commaculare manus)

Ve, pro vel, diem auersum. f. à cœna Thieste, vt declaratum est
 a Seru. ad illud Aeneid. I.

Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab urbe.

Aut, dentē. f. Draconis, sparsum. f. a Cadmo, in semine. i. loco
 seminis, vnde nati sunt armati, qui se mutuis vulnerib. inter-
 erunt. Quis non doluit is. i. dolenter descripsit, mediocia pup-
 pis periuræ. i. qua Theseus periurus e Cræta, vexit cū Phæ-
 dra, & Ariadne, relinquens Ariadnem cui fidem iurauerat in
 insula Dia? & quis non questus, supp. est, i. elegit descripsit.
 (Nam versib. impariter iunctis, Querimonia primum, &c.)
 Minoida. i. Minois filiam, Ariadnem desertam derelictā, sup.
 in littore vacuo, quia sine marito & cultorib. q. d. nemo non
 questus est. Quidquid. i. qualitercūq; fabula est, iactata in an-
 tiquū carmen. Sed nos molimur. i. cum molimine agimus
 pectore, fortius, i. accuratius, causas ignotas, videlicet, qui mo-
 tus, supp. sint, tāto opere f. æstus Aetnei perpetuo duratis, &
 mens carminis est hæc inquirere, quæ cā explicet. i. emittat,
 in densum. i. dense, flamas perennes. i. totum annū, imo totū
 tempus durantes, & ructet. i. eructet, sup. cū ingenti sonitu,
 moles. i. magna saxa, ab imo, i. fundo, vnde tertio Aeneid.

Horridis iuxta sonat Aetna ruinis.

Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,

Turbine fumantem piceo, & candente fauilla.

Attolitque globos flammarum, & sidera lambit.

Interdum scopulas, auulsaque viscera montis

Cum

Cum gemis glomerat, fundoque effluat imo.
Et q̄ causa vrat, proxima quæque. i. omnia propinqua, igni
bus irriguis. i. irrigantib. q̄a sulphuratis, & pinguib. [Princi-
pio ne quem &c.] Hoc vnum verbum mihi fidem fecit, Vir-
gilianum non esse hoc carmen, quippe qui in Georg. dicit:

Me verum dulces capiant ante omnia Musæ.

Quam sacra fero ingenti percussis amore.

Et qui ad Musas in 7. Aen. dicit:

Et meministis enim diue, & memorare potestis,

Non hic tā seuerē in poetas animi. Iuenerit, loquitur tamen
quisquis est auctor de futilibus, & non de grauib. poetis, verū
tū nō in tam excellenti opere (de Aeneide loquor) fabulā se-
cutus esset de Aetna, si id vitio dādū cēsuisset. Præterea (vt ta-
ceā) Ilylum non congruere cū Virgilianis musis, nā multū ab-
illis friget. Et hoc testimonio est, q̄ Tityon hic, p̄ septē iuge-
ra porrectū videmus, at in 6. Aen. per nouē. Sed vt institutū
peragā. Ordo est. Principio. i. dico, aut admonēo ne fallacia va-
tū i. poetarū, capiat. i. decipiat, quē. i. aliquē, p̄suadēdo videli-
cet. Sedes dei, i. Vulcani, vt 7. Aen. dicit esse, sup. ibi, & ignē
ruere. i. precipitē ferri, ē faucibus Vulcani, & opus dei festinā-
tis relonare; sup. in cauernis clausis. i. antro Vulcani, nō dicit,
capit, q̄a principio monet, q̄ cura nō est diuis tā sordida. i. de
tā sordidis rebus, neq; ius est dimittere. i. deos in artes extre-
mas. i. vilissimas, & id secundū Epicurū, s̄m quem dicit
Flac. i. Ser. Credat Iudæus apella. Nō ego, nāq; deos didici,
s̄m agere Aequū, nec si quid miri faciat natura deos, id Tri-
stes ex alto coeli dimittere tecto &c. Sidera. i. dy celestes in-
si fēra translata, aut quorū sidera lampades, & faces p̄cutes
putantur, regnant sublimia. i. in sublimi, celo. Ieducto. i. deor-
sum a cœtu mortalium ducto. vnde Persius:

Quæ nisi seductis nequeas committere diuis.

Quid quidā perperā, exponunt seductis. i. d. ceptis Illa. i. fide-
ra nocet dii celestes neq; cū tractare labore artificū. i. me-
chanicorū, hoc est nō exercent artē fabrile, sicut poeta Vulcani
no imponūt altera. i. scdā, facie. i. species vatū, discrepat. i. dif-
ferentia, a prima. i. facie, & specie, q̄ sup. vates, memorat Cyclo-
pas. i. fabros ac pastores vñū oculū in fronte habentes, vñā Cy-
clo, Cyclopes dicti sunt, sicut de polyphemo dictū est. Aen. 3.

Telo lumen terebrantus acuto,

Ingens quod torua solum sub fronte latebat,

Argoliet clypei, aut phœbeæ lampadis instat.

Dicunt ergo Cyclopes, viros illis fornacibus quia dicunt mi-
nistri Vulcani, vnde Aen. 3.

Insula Sicani, iuxta latius Aeoliamque,

Erigitur Liparen sumuntibus ardua saxis,

Quam subter specus, & Cyclopium exosa caminis.

Antra Aetnae resonant,

Hoc tunc ignipotens celo descendit ab alto,

Ferrum exercebat vasto Cyclopes in antro,

Brontesque Strepusque, & nudus membra Pyraemon.

Cū. i. qñ ipsi. i. Cyclopes fortes quateret in verbera numerosi
. i. s̄m numerū facta, vñ de Pythagoras dī tōnē musicā inuenis-
se, quateret, dico super incudē sub magno pondere fulminei
horrendū, & armaret Iouē, q̄a telū Iouis dicit fulmen trisal-
cū, quo gigātes vicerat: carnē, sup. tale, est turpe, q̄a sine pi-
gore. i. fide q̄ nō adhibem⁹ reb. dubijs, & ignotis sine pigore,
re, aut fidei iussore, aut sic, carmen. i. quoduis, sine pigore, est
turpe fabulā proxima. i. tertia impia. i. detestāda, & deos falso
inculans sollicitat. i. solcite ponit, sup. in capis Phlegæis, sic ab
ardore dictis, vnde Str. lib. 5. Superiorib. annis fortunatus e-
rat, & capus noīe Phlegæus, in quo res a gigantib. gestas fa-
bulā diuulgāt, nullā aliā ob cām, vt credi fas est, q̄ qd̄ terra
ipsa suapte virtute preliorum concitatrix est, hāc ille. Solici-
tet, dico, ignes vertices Aetnei, viuaces. i. quasi viuaces perdu-
rantes Gigantes. i. terræ filij tentauere olim nefas. i. rem illicitā,
& nefandā. i. detrudere &c. vt sit appositio, aut nefas. i. ne-
fandū, vt sit interiectio, sicut Aen. i. Nauibus infandū amissis
&c. detrudere dico, mūdo. i. celesti sidera. i. deos celestes, &
trasferre imperiū, Iouis captiui. i. quem captiuiū facere p̄tēde-
bāt, & imponere cœlo victo. i. cœlicolis victis, leges. Natura
est hic. i. gigātib. tenus aluo. i. vsque ad aluū, serps squame⁹
. i. squamosus, & squamis tectus, qui, sup. sinuat, i. incuruat
veltigia ima. i. pedes, orbes suos. i. annulos, & reuolutiones. i.
s̄m quosdam habent pedes serpentinos a natura illis datos. i.
Agger. i. accumulatio, & aggestio, cōstruēt. i. ab his, ad phia, i.
contra deos, sup. ex montibus magnis, Ossā, mōs ille Thessa-
lia, creat. i. substituit, Pelion. i. mōte vicinū. Olympus, q̄ ē in

cōfinio Macedoniae, sūmus. i. montiū, ita vt vti eius, vertice
nō p̄flet, p̄mit Ossā. i. ponit sup. Ossā (per regulā Rectus
in a Græci facit in quarto breuiari) Ipsi, sup. gigātes, nitunt iā
scādere. i. moles. i. montiū, coaceruatas. i. accumulatas, & mi-
les impius puocat comin⁹. i. de ppe, quasi cōserta manu astra
metuētia. i. detrudi, hoc est deos metuētes, & ipse infestus, p-
uocat cunctos diuos ad p̄lia. Iuppiter metuēs, & armatus
dextra. i. habēs in dextra p̄ armis flamā coruscā. i. fulmen, re-
nouare cœlo. i. desuper mūdū caligine. i. nubiu, ē q̄bus fulmē
mitti solet. [Gigātes incursāt primū]. i. in primō impetu, atq;
insultu, vt temerarij solēt. sup. cū vasto clamore. P̄r. i. deorū, &
hoiū, Iuppiter, tonat hic magno ore, & geminat v̄etos fauē-
tes. i. auxiliātes, discordes fauētes, aut facit, vt venti p̄ discor-
diā ex diuerso flantes, nūc in vñū cōspirēt cōtra gigātes ful-
mina dei ciētes. fulmina dēsa rūpūnt p̄ nubes attonitas. i. to-
nitru scissas. & p̄cussas. Atq; quēcūq; potentia diuū, pro di-
uorū. i. quidquid potētē est diuis ruit in arma. Et Mars erat iā
leuus, & cetera turba deorū erat iā seua, q̄ alias mitis ēē sole-
bat. Sanē nulla sit sypalepha, cū dī, Atq; in arma ruit, &c. [Strat-
vtrinq; metus] Prosequit, reliq̄ partē fabulæ, de bello gigan-
teo, nōn q̄ approbet, sed q̄ dānet non verā causā incēdi Aet-
nei. Ordo aut est. Metus. i. timores. Itā. i. circūfūt, vtrinq̄
. i. ab vtraq; partē, tū. i. deinde, Iuppiter increpat. i. reprimen-
dit tarditatis, aut cū crepitu demittit validos ignes. i. fulminis,
& pturbat mōtes. i. coniectos, fulmine iacto, i. in eos. Ruina
. i. montiū, & gigātū, deuēctē. i. cum impetu deorsū vēctē, hoc
est montes, & gigantes deuēcti, verterāt terga. i. in fugam ver-
si. & acies. i. gigātiū, infectæ. i. destructæ, sup. sūt diuis ab ip-
sis diuis, & ita est datiuus agentis, nō patientis iacturam, at-
que hostis impius. i. gigantum exercitus, quis deos contemne-
agitur, p̄ceps cum castris. i. in montibus metatis. & mater. i.
terra iacta, vnde in vltionem, famam genuisse dī. Aen. 4.

Illam terra patens vā iactata deorum.

Impellens victos iacentes. i. p̄stratos, agit, sup. p̄ceps cum

castris. Tū. i. deinde, Liber. i. Bacchus, quē Iuppiter (effudit). i. bo-

num filium in bello giganteo sepe appellauit, venit per fide-

ra celi, & ipse decus. i. cōlumen & ornamentum mundi deu-

fens, redditur nunc astris. i. donatur cœlo, Iuppiter obruit En-

celadum. i. gigātem, morientem gurgite Trinacrio. i. Siculo

nā sicilia, Trinacria, & Triquetra dī, a tribus p̄motorijs, supp-

in Aetna, quoque, pro & ipse Enceladus æstuat. i. effertur

pondere, valli montis, quem habet super se, vnde Aen. 3.

Fama est Enceladi sēuissimū fulminē corpus

Mole hac torquens, & exsternit.

Et ipse petulās. i. frequēter se mouēs, expirat ignes. i. Aetneos,

flucib. hac. i. h̄mōi licentia famē mēdosā, i. fabulē, hoc est,

h̄c est tertia assertio, de causa incēdi. Nā prima dicit, Vulca-

nū illic h̄re officinā, & fabricare fulmina Ioui. Secunda dicit

Cyclopes illic fabrilē artē exercere. Tertia dicit, Encela-

dū cū fulmine quo deiectus erat, illic sepultū: & flammādū

se morat, emittere, aut petulantius eructare. Ingeniū est val-

riū. i. talis famē excogitanda, & carmen nobilis poeta, vt Ho-

mer, aut alterius, augeat hāc. i. hāc famā. Plurima pars scenæ. i.

rerū q̄ agūt, in vmbra tulo comicorū, & tragicorū, est vates. i.

poeta, hoc ē poeta inuērio, appositio fallacia. i. mēdaciū re-

rū, aut plurima pars rerū scenæ, est fallacia vatis & sic potius,

legēs, nisi scriptū in ijs sē, vates, ab ijs forte q̄ cū sequētib. pu-

tāt cōstruendū: vt sit vates viderūt carmina, &c. sed Calde-

rinus legit, carmina, vt sit. Carmina. i. poeta canētes, viderūt

maneis nigros subter. i. i. ēt de inferis, & p̄pterea de incogni-

tis audent loqui, vnde Maro in 6. veniam precatur dicens:

Dū quibus superiū est animarū vmbraeque silentes,

Et Chaos & Phlegæon, loca nocte silentia late,

Sit mihi fas audita loqui, sit numine vestro

Panderes alta terra, & caligine mersas.

Atq; viderunt regna Ditis. Plutonis, pallentia inter cineres. i.

ignis infernalis. Et vates mēiti, sup. sūt canentes vñdas Sty-

gas. i. Stygis paludis tristitia infernalis, Dij cuius iurare timēt

& fallere numen, nū. i. vates statuere. i. extenderunt, Tityon. i.

terræ alumnū, fedū. i. deformem, aut p̄p incontinentiam, aut

p̄p magnitudinem, sicut in Georg. turpes Phocē dicuntur.

in septem iugera, imo in nouem secundū illud Aen. 6.

Nec non & Tityon terra omnipotens alumnū

Cernere erat, per tota nouem cū iugera corpus.

Porrigitur.

Vnde credā huius carminis esse alū auctorem, q̄ ipsum Virg.

licet in diuersis operibus diuersa interdum sequi liceat. Et

vates sollicitant Sirim, sic deprauata habet lectio, & librorū

corruptio

corruptio, quæ mihi nō soli, nec senel imposuit, difficilis est in omnibus sinceram lectionē restituere, hunc aut locū restituit Despaut. notter Nintuita, qui in verificatoria sua docet, Scinim legēdum. Est aut Scinis, latro immanissimus, qui Ithum obsidens (vt in quinto refert Dio,) duas pinus flectebat atque illis hominis deprehensi, brachia alligabat, remittētesque sursum pinus, miserabili cruciatu diffecabat. Hic autem a poetis maxime sollicitatus. Quid octauo Metamorph.

*Occidit ille spinis magni male viribus & fatis
Qui poterat curu ore trabes, & agere ab alto.*

Ad terram late sparsurus corpora pinus.

Propertius, Arboreasq; enuices scinis, & non hospita Graijs Saxa, & curuatus in sua fata trabes. Sollicitant ergo Scinim, tyrannū illū inuictum, non sinentes eius immanitatem laxare, & o Minos, ipsi canunt tua iura in vmbis, & o Aeace, ipse canunt tua iura in vmbis, i. quæ habetis apud inferos, vbi iudices estis. Et ijdem. i. vates, rotanti versant, hoc est carminis suis describunt, rotarū orbem Ixionis, qui cū Iunone concubere voluit, vt Aen. sexto late patuit, & sup. canunt, aut speculatur, quidquid terra conscia sibi interius falsi, sup. habet, aut continet, & terra non est satis, qd speculatur numina diuina diuorum. Nec metuunt, i. & non vereantur, admittere oculos, i. suos, celo alieno, i. sibi negato, qd. Celū celi domino, terra aut dedit filijs hominum. Ipsi norunt, i. noscunt, bella deū, & norūt coniugia, deorū abscondita nobis, & quoties, i. dii, peccēt, i. adulteriū, sub imagine falsa, i. transformati in alienā specie qd oia (Em. Plin.) proxime ad dementia abcedunt, vt quoties Iuppiter peccet iuratus, i. sub imagine iurati, in Europen, qd. fauexit in specie candidi iurati, & ales candidus, i. cyncus, aut olor, peccet in vacca, i. Tyndari vxorē, ex qua Helena, & Pollux genuit, & ipse Iuppiter fluxerit, existēs imber pretiosus, nauareus, in Danae, i. Acrisii filiam, inclusam turri p. oraculū, vt fingit poeta. (Debita carminibus, &c.) Ordo est. Ista libertas, i. fingēdi causas inanes, & friuolas incendij Aetnei, est debita, i. concessa, & permissa carminibus, i. poematis, aut poetis, sed ois, cura est mihi, i. vero, i. vera causa, canā, i. vere, quomodo est, i. offeruat. Aetna feruida, & quo motu ipsa rapax coagulat, i. accumulet sibi nouos, i. recētes sēp ignes. Non, i. totū, illud spatium. (Quocunque &c.) i. per qd cūque partē immēsus orbis, i. glob. terræ, porrigit, i. extēdit se, quocunque orbis maris extremi, i. Oceani agitur ab vndis curuis, est solidum, i. integrum & plenum sine concavitate. nanque omnis humus, i. terra, deficit, i. facit, & deest hiatus, i. vbi hiatus est, & ois humus est secta, i. in rimas & fissuras, & ipsa, i. caua, i. penitus, i. penē intus, & omnino intrinsecus, latebris, i. per latebras est, sup. suspensa, i. habens suspensas vias, i. exiles, i. valde modicas & occultas, i. gūtū venarū animatis, i. diuagantes, percurrunt p. ora corpora, i. per singulas partes corporis, & ois sanguis, i. dem qd comēat, i. coit, ad vitam, i. ad sustentationē vitæ, i. sicut per diuersas venas comēat idē sanguis, qd vitā sustentat, i. sine sanguine vivere nemo potest, vnde exanguēs mortuos vocamus, sic quædā venæ, & quidam spiritus sunt in terra, vnde incēdia illa perpetuo sustentant. Terra digerit, i. coquit & in aliam naturā vertit, autas, i. tenues vicos, coceprās voraginib. i. p. voragines, & hiatus terræ, scilicet, i. fore licet, quōd fiat, qd corpore mundi diuiso, haud olim, i. nō modo dico ante hac, diuiso dicit, in maria, ac terras, & sidera, i. celū, fors prima est data celo, i. celū sortitū est primū locū, & ois maris lecuta, est, qd scdā erat, vnde Em. a sequendo dictū volūt, & tellus defecit, i. deorsū locū cepit, ex illis infima, sed defecit toris cauis, i. habens integras cavernas, & talis qualis exeat, i. in aqualib. i. minime quadrantib. inter se, i. actis ex tempore, i. subito, & ex improviso, i. sic glob. terræ consolidatus ē vt aceruus lapidū subito accumulatus, in quo nimirū multa, manerēt cōcitauitates, sicut in terra, vt, i. quēadmodū, corymbi fructus edere pēdet, sup. vacuata crebro spatio, ita vt nō sit cōtinuis fructus, ipsa terra quoque, i. ē, coit in sese, i. in seipsum, simili figura laxata, i. tendens vias, i. subiles poros, & venas. Non ois, i. terra, nec coit, i. conglutinatur, in arcū, i. cōpressū, & condensū, nec ipsa stipata, i. cōpressa, coit, i. cōsolidatur, siue cā est illi, i. terræ vetusta, nec facies, i. talis factura, aut species, est nara, i. natua & cōnaturalis, seu, i. siue, spiritus, i. vēr, i. liber, i. nō compressus, fugiens intra, i. intrinsecus, molit, i. cū mole perficit iter, i. meū, seu lympha, i. aqua, edit, i. absomit Em. Calderinū, sed illud edo, habet primā breuē, & potius cōiugatur, i. edo, es, est, vnde hic mallē dicere, edit, i. editiorem, hoc est altiorē facit, dū ipsa edit, i. erigit humum, limo peren-

ni, i. per totum annū perdurāte, nisi sequeretur. Furtumq. obstantia molis, supple edit, est absomit, etiam vapores inclusi, i. in cauernis Aetne, non videre solidum, i. integrum & plenum, atq; via est quæ sita igni, i. ab igne, vt iter passiuē, aut ad cōmodum eius, vt iter possessiuē oia pugnauere locis certis, causa dolēdi nō est hic, i. in hac re, dū modo opus causa sit, i. paratū sit. Enim, pro qd, quis non viderit illic esse sinus, i. curuaturas concavas, & cum videt tantos fontes emergere penitus ac videt tū torrentē emergere se penitus, sup. ab hiatu, imo, i. profundo, i. i. i. torrens, non, i. est, aut oritur ex tenui, i. modica cā, & necesse est, vt, supple terra agat, i. emitat vocem, & vt errantes, i. aquæ, arceant, i. arceant, confluentia, i. quæ in mare cōfluunt, & trahat vndiq; ab vndis, quod trahat ex pleno, & qd cōtrahat fontem omnē pleno, i. perenni, & indeficiente. Flumina quinetiā, i. latis currentia riuus Occasus, &c. Eandem rē prosequitur. Vnde ordo est. Quinetiam flumina currentia, latis riuus habuere suos occasus, i. receptacula, aut illa vorago direpta in præceps, i. exesa per præcipitationem aquarum, condidit, sup. se, ore fatali, i. necessitate qd fatum instituit in initio naturæ, aut cōdidit, i. abscondit se in præceps fatali ore, aut flumina sicut occulta ad aperta tectis, atq; edita cauernis referūt procul cūsus inopinatos, qd de Aréthusa & Nilo dī, vel sic, fluunt occulta cauernis tectis, i. per cauernas & tectas & ita ad aperta, atq; edita, i. ex cauernis, rursus in lucē data, referūt, i. cūsus inopinatos, i. præter hominum opinionē ortos, qd si terra emittat diuersos canales, i. meatus aquarū p. quos vt fontes p. canales, fluant, appōsitore, hospitij, i. receptaculū fluiorū, aut nulla sup. sit profecto, i. reuera, semita, i. angusta via & quasi semititer & via, i. null, constet riuus, & tellus p. gra conferta, i. cōstricta, in solidum, i. durum & dēsum sine vacuo aut meatu, & ipsa segnis, i. inoperosa, cesset, i. omni operatione, sub pondere, i. molis suæ, aut aquarum. Quod si flumina cōduntur terræ præcipiti, i. præcipitanti ea, & si flumina conditū abscondita redeunt, & si quædā aliqua ē in condita, i. qd prius non exierant, nec rursus recepta sunt, surgunt, i. oriuntur priuim, i. haud, i. non mirum, sup. est se, i. spiramenta, i. meatus & aperture quib. expirant, i. i. cūc vērīs clausis, i. in terra, prius qd tales exhalationes emittantur, tellus dabit tibi pignora, i. si dei & credulitatis certis rebus, & ipsa hæcura oculis, dabit ordine, i. per ordinē vias, i. ad cognoscendum, aut per quas talia fiāt. Nā ipsa legem, i. ex ordine oculis obijciat, sinus, i. aquarum, interceptos, sup. plerunque, i. plurimū immensum, i. in mense, aut immenso modo, hoc est sanē magnos, & legem iugera intercepta pessum, i. deorsum in præceps, & abscondita de se nocti, i. a caligine quasi nocturna. (Tu cernis chaos.) Id est voraginē nigram, hoc est baratrū prospicere procul, ac sine fine, i. termino, ruine, i. præcipiti, & cernis, sup. feras, i. fodisse in siluis cubilia spatio retro, i. relicto, aut retro, & fodisse antra, i. noua, demissis latebris, i. priorib. via operum, i. quō tales cauernas operata sunt, est incomperta, i. nondū cognita, tū, i. solūmodo influit intra, i. introrsum intenditur, qd, i. p. res dabunt vera argumenta, i. veras approbationes, profundū, i. ignoti, i. incogniti, hoc est per antra, qd aperiuntur in siluis, i. feris cū videmus aperturas valles profundas, & maiores qd vta feris exauate putetur, facile cognoscimus, qd latebras terræ ignoramus. Tu percipe mō animo duce curas, i. inuestigationes subiles & abstruse, i. abscondite (Em. Cald.) Rebus manifestis fide oculum, aut castrum, i. asserere, rebus manifestis, fidem, i. credulitatem, oculū, i. latentem. Nā quo, i. quanto ignis est liberior, quoque, i. & quo (sunt a. due particule) est animosior inclusus semper, & non veltus, i. foras, sup. eo, est leuior, i. maior, & vehementior, i. indignatio, aut incendium, est, i. igni, sub terra, & mouens penitus, i. pene intus, aut omnino necesse est, vt sup. plura, i. plures, soluant hoc, i. tanto magis, vincula, i. vincula, & pellant hoc, i. tanto magis obstantia, hoc est ignis, qui in visceribus terræ quanto magis abstrusus est, tanto vehementius excidit, & cauat terram, nec tamen flāma contenta, i. in terris, exhibit capales rigidas, i. non exsiccat venas fontium, sed vis anime, i. venti latentis, auertit flammam, quæ, i. vt proxima cedunt, & secat obliquum, i. in obliquum quā, i. per quam, causa tenerrima, i. minima est visa: Nā hioc, i. ex hac causa, quia, i. sunt ignes, & venti, ac aquæ sub terris, & venti erumpere contendunt terra tremat, i. ibi motu, i. per motum, & sopitus densus, i. ventus grossus, aut vehementer, i. exagitet, id est expellit, hiatu, scilicet suo, venas, scilicet aquarum & flammarum, & vrget cessantia, i. non cito cedentia, quod si tellus foret scissa, id est si non haberet illas concavitates

cauitates, & instaret folido. i. integro, & pleno, inani, idest spatio medio, sine ventis, & flammis, ac aquis, ipsa nulla, i. non vlla, non daret vlla miracula, sui, i. de se, & ipsa esset pigra, idest ociosa, ac torpēs, & esset mobilis in pondus, scilicet secundum totum globum tantum cum nunc etiam in parte moueatur per ventos inclusos. Aut in pondus, i. deorsum, quo scilicet pondus idest grauitas deprimit. Sed summis, &c. Prosequitur institutum, indagans ex physicis principijs causas incendiij Aetnei. Ordo est. Sed si tu putas, i. prætendis, forte concredere, i. committere, summis. i. celestibus causis, tantum opus, quantum est perpetuum incendium Aetnae, & cetera quæ in terris sunt mira, & si tu putas concredere summis virib. alimētum oris, scilicet Aetnei, hoc est orificij, & foraminis, vnde incendium enouitur, alij legunt ori. i. montis, sed Græcum est, & d. corripitur, vt Oreste pater, tu fallere. i. falleris, supple in his, quæ tu cernis in promptu valida, & valido recessu, supple esse. i. quæ tu putas veras, & occultas causas, sed hæc nondum supple sunt tibi, certa i. perspecta, lumine recto. i. cognitione perfecta. Namq; quodcunq; vacat. i. excavatū est illic, id supple omnis specus soluit hiatus, & res soluunt. i. aperiunt introitus, & a litur patentes, & vires conuersæ, s. ad se, languent & remittunt animos. Quippe. i. vtpote, quæ ignorant, vbi. scilicet specus contineat, ventos, & quæ, scilicet parte, aut vi. quique, scilicet venti, morantes desint. i. deficient, in vacuo, scilicet sub terra neo, & tantum profundi, i. profundi. atq; cessat. i. ociosum est, & explicat, supple ventos errantes, & tardat. i. immoratur ipso limine. i. sub exitu, opus est illos. i. ventos, turbare. i. turbinem excitare, in angustis faucibus, quando. s. erumpere volunt nec possunt, opus feruet, & venti densi premunt. i. vrgent, vt. s. exeant, & ruina premitur. i. vrgetur, & festinat. hinc Boreas, atq; Notus, i. diuersis ventis, Septentrionali, & Meridionali, furtim. i. in occulto, quia nondum extierunt, nūc, scilicet post congressus, vrerque, scilicet ventus, Boreas, & Notus, est vnus, quia materia ventorum conglobatur. hinc, scilicet deinceps post exitum, aut ex hac agitatione ventorum sub terræneorum est, rabies venti, & hinc. i. ex agitatione, quassat, s. terram, seu. i. valde marino, & terribili flitu fundamenta, i. ædificiorum, trepidant, solo, & vrbes caducæ trepidant solo. Omen veracius, i. verax iudicium antiquam faciem. i. speciem, hoc est chaos antiquum, venturam, supple esse mundo, inde. i. ex hac agitatione ventorum, qui omnia confundent, neq; est aliud, s. quod antiquam faciem reducat, si fas est credere, scilicet antiquam faciem venturam mundo. Hæc primo species iterum alij legunt, hæc prima species rerum, nec est mendosus, quia prima producatur positione, aptaque erit compositio, si tamen legatur, primo, ordo est, hæc species primo. i. quæ primo, fuit, iterum, supple. erit, & natura, terræ trahit vndiq; venas; solo cessante introrsus. Aetna est manifesta fides. i. attestatio, & probatio sui. i. eorum quæ de se sentire facit, & est proxima vero, i. vero simillima. Tu non scrutabere illic, scilicet in Aetna, me duce. i. ducente me, aut ductu meo, causas occultas, sed supple manifestas, quia ipsæ causæ occurrent oculis, scilicet tuis, & cogent fateri, scilicet verum esse, quod de eis predictatur namq; plurima miracula patent illi monti, vasti. i. valde ampli, & profundi aditus, i. accessus terrent hic. i. in vna parte, & mergunt profundo. i. profunda voragine maris. Arctus, scilicet locus. i. strictus, & angustus, corrigit idest simul dirigit, hic. i. alia parte, quod exigit. i. extendit, aut expellit penitus vltra. hinc. i. ex vna parte, rupes spissæ obstant, scilicet adire volentibus, aut ne fiat exactio lapidum inflammatorum, & discordia. i. ea quæ sunt discrepantia inter se, internectūt. i. impediunt, ingens opus varium, & coercent medium, pars. i. partim rupes domitæ, supple. sunt, igni. i. absumentur, & mollescantur ab igne, & pars coactæ sunt ferre. i. emittere ignes, ita vt maior species Aetna succurrat, scilicet in ruentibus, inanis. i. exhausta, hæc, s. Aetna, est sedes illis, s. miraculis dictis, Et hæc est area, idest campus, tantarum rerum. i. in qua tantæ res sunt, & est quædam acclamatio. Nunc opus. Pergit atq; incipit hoc ordine. Opus, scilicet inceptum accendit, idest inflammat studio perficiendi, artificem, idest auctorem suum, & reposcit. i. iterū poscit, causas, scilicet tanti incendiij. Ego non ponam illos ignes parui, aut tenuis, i. exilis discriminis, sed supple maximi. vnde ponam tibi sub exiguo tempore, mille res veras, quia oculi docent & cogunt cedere res certas, quinetiam, supple res ipsæ, hoc est ignes moneant tactu toto, si liceat contingere, sed non licet, quia flammæ prohibent, & custodia ignis. i. ignis custos, est illi operum, hoc est illi operi, & supple flammæ, ar-

cent, idest absterrent, aditu. idest ab accessu, ne quis accedat, & diuina cura, idest accuratio, & administratio rerum, est sine arbitrio. i. sine opera, aut consilio alterius, tu cernis eadem omnia procul, idest de longe, quia flammæ verant accedere. Nec tamen est dubium penitus quin, qd Deus aut natura torqueat, scilicet saxa Aetnae, in illo monte, aut quis faber mirandus, scilicet quicunque est imperet, idest præsit tantæ arti. Nimbus, i. multitudo, ac globus, arenæ exustæ glomeratus, idest in globos, aut glomum collectus, pellitur, i. expellitur, & moles fragantes, idest ponderosa saxa ardentia, properant, idest festinanter emittuntur, fundamenta, scilicet Aetnae, voluuntur ab imo, i. profundo, & fragor rumpitur, idest rumpendo editur nunc. i. aliquando tota Aetna, & incendia pallent, nunc, idest aliquando, mixta ruina, fusca. i. subnigra, quia fumosa, aut puluerulenta. Ipse Iuppiter miratur procul magnos ignes quia in occulto est, ne ve, idest vel ne, hoc est, annosi gigantes surgant, in bella sepulta. i. se lata, & quæta, neu, i. ne ve, hoc est vel anpudeat Ditem, i. Plutonem, fratrem Iouis regni, scilicet inferiorum, neu, idest ne ve, Pluto, supple vertat tartara cælo, idest in cælum, aut commutare velit tartara cælo, tantum, idest duntaxat quia in occulto est, & causam incendiij nescit, ipse premit. i. coercet, omnia dextra, idest potentia sua, omnis congeries operis, & putris arena saxorum exigitur, idest extra pellitur, quæ res nec faciūt, i. facefcunt, & loca mutant, sponte sua. i. suapte natura, nec sustentata viribus robustis, vlli pro vilius corporis, cadunt. i. decidunt ex aere, vertit, scilicet Iuppiter, omnia vasa. i. saxa cauita, seuo vertice, scilicet Aetnae flagentis, incendia montis congelat. i. accumulata in densum. i. dense rotant & voluant, s. saxa profundo. i. ab imo, & ruunt. i. erunt ea, nec causa, supple est, expectata, i. cognita, & extrinsecus inspecta, Nomen est inflatis, scilicet incendijs, i. dum inflantur, spiritus quia a spirando dicitur spiritus, & languentibus. i. dum languent, est supple nomen aer Nam violentia est semper, propē. i. quasi par. i. æquiualens naturæ. i. cum nullū violentum sit perpetuum, in Aetna violentia videtur habere vim naturæ, nam ingenium velox est illi, & motus perennis, verum, i. sed, opus, supple est auxilio nullus impetus interpellat corpore, supple ea parte, qua spiritus, scilicet mundi imperat: audit nunc princeps, idest prædominans, & magnus ignis militat sub hoc duce. i. spiritu, qui, vt Aeneidos sexto dicitur, Omnia intus alit hoc est, quia spiritus diuinus, diffusus est per omnia, regit incendia, & excitat ignes atque exinguit in Aetna prout vult. Huic quoniam, &c. Docet hominem ad rerum indagationem, natum esse iuxta quod est illud, philosophicū in principio Metaphysices, Omnes homines natura scire desiderant. Docetque quod idem philosophus ait, ex admiratione philosophiam inuentam, quæ causas rerum inquirat. Ordo autem est. Quoniam natura est huic operi in promptu, idest manifesta, & natura soli. i. terræ est vna, scilicet ipsi vento, ego subsequar. i. subsequenter dicam, quæ res pascit incendia, & quæ causa inest silenti, idest conquescenti, scilicet Aetnae, cum. i. quando cohibetur. s. vis ventorum, subito. i. de repente, labor est immensus, sed idem, scilicet labor, est fertilis. i. vtilis, quia præmia digna curis. i. quæ sint operæ precia, respondent laboranti. i. inuestiganti, Hæc, supple non fuere miranda, scilicet nobis, solum oculis. i. solo visu, sine inquisitione causarum. more pecudum, quæ, s. stupent, & nihil indagant, nec pascere corpus graue. i. terrenum, effusis, scilicet oculis in humum. vnde Quid. Metamorph. 1.

Pronaque cum spectent animalia cetera terras,

Os homini sublimē dedit, cælumque videre

Iussit, & erectos ad cælum tollere vultus.

Sed vt dicet in fine huius particule, diuini est animi, ac iucunda voluptas nosse fidem. i. certā causam reb. & exquirere causas dubias, & perurgentem, scilicet hominem, hoc est instāter, & vrgenter ad finem vsq; vitæ curantem, sacra. i. res sacras, & religiosas, attollere cælū capiti, aut hypallage est pro eo quod est caput cælo, aut sic dictum, vt illud, Adueniat nobis regnū tuum, non adueniamus regno tuo. Scire quot, & quæ, & cur sint talia principia migno mundo, & cur secula metuunt occasus. i. finem, at pergunt, i. semper tamen procedunt. Alij textus habent ad vt sit, & Pergunt, i. procedunt, a secula. i. in æternum, quantum secula erunt, & quæ firma machina religata est mundo æterno, quia, vt dicit Horatius in Odis:

Damna tamen celeres reparant celestia luna,

Nos vbi decidimus.

Itaq; res singule dilabuntur, sed vniuersum manet, & scire mo-

Virg.

Z z

dum

dum. i. mensuram Solis, & cursus eius, & quāto orbita. i. via orbis, hoc est reuolutio Lunæ, est minor. s. quā Solis, cur breuior orbita præuolēt illi. s. Lunæ, cur præuolēt isti. s. Soli, quæ ille annuus orbis mouet, quæ sidera currant certo ordine. s. omnia præter planetas quæquæ. i. & quæ sidera careant, suo, s. ordine, existentia. incondita. i. errantia. sed cura. i. per summam acurationem, quia Plinius dicit: Nihil illis quæ erratica vocamus minus errare. Sunt tñ qui legant, nō cura sed cursus, ut sit, & quæ careat suo cursu. s. certo, sed non procedit, aut suo. i. proprio, ut sunt in firmamento, quæ motu raptus feruntur, sed verius legitur cura. Et scire etiam vices. i. vicissitudines signorum s. zodiaci, & iura tradita. i. vires, & influentias earum, cur s. planeta aliquis aut signū denunciet cælo nūbila, & terræ imbres, quo igni Phœbe. i. Luna rubeat naturaliter pallidior sit, & quo igni palleat frater. i. phœbes, hoc est Phœbus, qui Sol est, & cuius natura est rubere potius: Cur temporā anni variant sup. se. aut cur anni variant tempora, & cur ver præc. estatem, prima iuuetā. i. prima parte sui, cur ipsa estas senescit. i. ad senium, hoc est finem tendit, & cur hyems obrepit. i. tacite succedit autumnō & recurrit in orbe. i. gyro & circulo. quia ut dicitur in Geor. Redit agricolis labor ætū in orbem. Atq; in se sua per vestigia voluitur annus. vnde de hac temporum vicissitudine dicit Horatius in quarto lib. carminum sic: immortalia ne speres monet annus, & almū, Quæ rapit hora diē. Frigora mitescunt Zephyris, ver proterit ætas, Pomifer autumnus fruges effuderit, & mox bruma recurret iners. hæc ille. Item scire Axem Helyces. i. vrsæ maioris. Nā Helyce fuit nomē oppidi cuiusdam Achiuorum. in Pelopōneso, ut dicit Iginus in quo Calisto nata fert, & ab eo Helyce denominari, postquā in vrsam maiorem cōuersa fuerat. Minor aut vrsa, Cynosura vocatur Et nosse cometem. i. sidus crinitū, tristem. i. tristitiæ indicem, vnde in Georg. Nec toties diri arserē cometæ. Portendere. n. dicunt, aut regnorum. aut regū interitum. Item nosse vnde Lucifer. i. stella matutina, micet, ut provel, quæ. s. luce, Hesperus. i. stella vespertina, micet. i. resplēdeat, vñ Bootes, qui ad plaustrum est, sup. micet, cur stella. i. sidus Saturni sit tenax, cur stella. i. sidus Martia. i. ipse Martis, sit pugna. i. ad pugnas incitās, quo sidere. i. cui⁹ sideris ortu, nauatē rapiat. i. contrahāt, linteā. s. vela & quo sidere, tendant. i. extēdant, & pandant. linteā. Irē scire vias maris, & prædicere cursus celi. i. cælestium, quo Orion. s. nimbofus, volēt. i. præcepit ferat, quo ipsa sæuus index. s. pluuiæ, incubet. i. occidat, quā indicat tam in ortu, quam occasu, ventos, & pluuiam, & quæcūq; miracula iacent. s. ignota, tanto mundo nō pati sup. ea, digesta. i. ut digesta cibaria delitescere, nec cōdita. i. abscondita esse acervu rerū, sed disponere singula manifesta, notis. i. per notas sup. ple incerta sede. i. dispositione, est animi diuini, & voluptas iucūda. Sed prior hæc, &c. Vocat hominem terrenum ad cognitionem terræ, quasi dicat altiora te, ne quesieris. Est autem duplex expositio primorū verborum, altera hæc, sed hæc cura est prior. i. altior & excellentior, ut deorum cura, hominum est cognoscere terram. Altera sic, sed hæc prior pro prima cura hominum, est cognoscere terram, & notare miranda, quæ natura nūc tulit, hæc, scilicet naturæ terra magna, quia affinis cælestibus astris, quia necesse est hunc mundum superioribus lationibus esse contiguum, ut rota eius virtus inde gubernetur, est sup. nobis. s. cōcessa, nam quæ species mortalis, quasi dicat temeraria, quæ amentia maior, sup. est quam velle inquirere errantem. s. planetam, in regno Iouis, i. in cælo, & transire tantum opus. s. terræ, positum ante pedes, & nō segnes perdere. i. negligere, tantum opus. i. tanti operis inquisitionem: nos miseri torque mur in paruis, scilicet rebus, & premimur labantes. i. in errorem cadentes, dum i. dummodo, species mortales redimant, sese, i. ab inertia, precio, scilicet talis studiū, & professæ. s. sunt, verum, tum demum. i. tunc præcipue tacent viles, relictæ inopes. i. quod viles sunt & inopes relictæ. Coloni festinant, arua, nō ctes, atque dies manus s. nostræ, callēt. i. callum induunt, rure. i. exercitio rurali, & experiuntur vsu. i. attrēctatione glebarū, quia hæc, scilicet terra est fertilis segeti, & altera est feracior viti, & hæc humus est dignissima. i. conuenientissima platanis hæc tellus est dignissima herbis quam rem in Georg. latius prosequitur poeta, ibi, Diuersæ arborū terræ, sola India nigrum Fert hebenum, &c. Hæc. s. tellus est melior. i. conuenientior, pecori diti. i. diuitem facienti, & hæc est fidelis filius, quia feliciter producit arbores, oleū tenent aridiora, scilicet loca, tellus, supple succosior. i. pinguior est, grata vlmis causæ leues, idest modicæ, cruciat na nimos, & corpora, ut. i. ut saturent, i. repleant hor-

rea, & ut dolia tumeant musto. i. recēti vino, & ut fenilia. i. repositoria feni, surgant plena campo defecto. i. demēso a feni fecis (sic. n. a Perio appellatur incisores feni) Sic. s. coloni semper auidi. i. cupidi sunt, vnde, Vt quamuis auidis parerent arua colonis, Gratum opus agricolis, eius sup. quod visum est istis charius. i. preciosius ceteris. Quisq; est implēdus sibi. i. a se bonis artib. quia quilibet studia sua insequitur, & id optimū putat, quod maxime scit. Fruges sunt illis. s. colonis animi. i. delitæ, & conatus, hæc merces, est illis maxima rerum, videlicet scire, quod terra coerces. i. amouet, occulta. i. secreta vi naturæ, nullum opus fallere, supple eos. i. a nullo opere falli hoc est, omnia opera scire. Non multis. i. paucis, est merces. i. studiū, & voluptas, cernere sacros fremitus, & animū. i. vim Ætnæi montis furentis, non pallere subito sono, non credere. i. confidere, nos scrutamur rimas. i. fissuras, subter. i. quæ subter sunt, & euertimus, i. euertendo inquirimus omne profundum. Semen. i. minera, ac venas argenti, queritur. s. a nobis, nunc, i. aliquando, scilicet cautā auaritiæ, & nō scientiæ, atq; aurea vena quæritur nunc, terræ torquentur flamma, s. in fornacibus. & domantur, idest aperiantur, & scinduntur ferro cœlesti, aiunt, sup. minas mundi. i. gigantes migrasse ad tartara, ubi sunt ditis thesauri, Non multis etiam est merces nosse quid impediāt ventos, quod exire nequeant, quid nutriet ignes, vnde quies sit repēte, & pax sit repēte, sup. cum multo fœdere, s. inter ignes, & vētos, & nosse vnde animæ. i. venti cōcrecant, seu. i. siue, cauernæ seruent fortæ sibi, scilicet ventos, penitus, idest penē intus. Et ipsi introitus, idest prima receptacula terræ, seruent sibi ventos, seu terra rara foraminibus minutis. i. habens multos poros, siue abstrahat in sese auras, i. ventos tenues, plenius. Etiam qua, sup. parte, hoc, scilicet terra, aut Ætna, surgit. i. erigitur vertice rigendo, ventus supple infestus, istinc. i. ab vna parte, atque obnoxius hinc. i. ab alia parte, intus, i. intrinsecus, cogitat admittere vndiq; diuersas auras, & concordia ventorum admissorum addit vires, quia adhuc concordantes, ut ignem, & saxa expellant, fortiores sunt, quam si singuli sint, siue nubes, & Auster nubibus agant, s. auras introrsus, seu supple auræ, & venti flexere forte caput, ut sponte intrent. & feruntur præcipientes tergo. i. per tergum, vna, s. aula, delecta. i. de multis lecta, & conflata, premit aures torrentes. i. inundantes, sono fugato, i. expulso, & densat, idest dense verberat corpora pulsata. Nam veluti buccina. i. tuba sonitura diu Tritone. idest deo marino, qui concha canere dicitur, canoro. i. frequenter canenti, vnde æmulus interemit Misenum spiritus collectus, & victus, i. coactus mouere, pellit opes aque. i. procellas agit, & emugit, idest quasi mugiens emittit, voces longas, i. diu duraturas, & veluti cortyna, idest secretior pars templi, aut antri Apollinis, vnde oracula prodibant, canit carmine irriguo, existens numerosa modis imparibus, & arte regentis, idest dirigentis, quæ ars impellens animam. i. flatum tenuem, subremigat, idest percutit, more remigantium, vndam, haud. i. non aliter aura submota. idest propulsata pugnat, idest obstrepit torrentibus, per torrentes, in angusto, i. arcto inclusa, & Ætna commurmurat magnum. i. magnopere, nomen, pro aduerbio. Credendum est etiam Variis ambagibus, & verborum inuolucris rem prosequitur, affectans verborum apparatus, rem in miraculum trahere, vnde dicit credendum etiam causas ventorum existere sub terris, similes harum, scilicet causarum (bene genituo vitur, quia substantiam respicit, ut non est similis tui in dijs domine) quas cernimus extra, scilicet terram, aut extrinsecus, ut crement, idest comburant inter se corpora condensa, & fugiant in vacuum, i. aerem, turba elisa. i. euicta, & expulsa, & proxima trahant secum tota nomina, idest confundant nomina ventorum, quia non potest intelligi, qui venti sint & exeant, & resistent in sede tuta. i. extra turbam posita, quod si quædam discordia est mihi tecum o lector, sup. quod. i. quia credas, ventos confurgere ab his principijs, non dubium, supple est aliquas rupes, & cauernas, prouehere. i. porro vehere, & ducere ventos, sup. cum ingēti sonitu, & animas. i. vētos, diffugere, & impelli propinquas: casu. i. ad casum, datiuus antiquus, & non dubium est: ventos cernere hinc ex hoc diffugio, & impulsu, aut, sup. animæ, & auræ, solent etiam effundere nebulas, largo humore. i. habētes largum humore admixtum, aut campis, & agris. i. per campos, & agros quos s. cāpos & agros, annis obruit, i. irrigat, & aer nubilus exorians, vallib. i. exhalatus ex cōualle, caligat, i. obtenebrat. Parua flumina, ferunt, i. afferunt auras, vis, idest potentia proxima est vento, & aspirat eminus, idest de longe fortis, scilicet

licet auras, & humor, s. productus, verberat, s. substantia, atq; hoc supple fit: in vacuos, s. ventos, aeri expositos, cuius regionem, vulgus vacuum putat, sed si tanta potentia rerum est, s. ventis externis, necesse est vt introclusi efficiant plura, hoc, s. iam dicto: vel hoc, i. tanto plura. Aetna agitur his causis extrinsecis, i. exterioribus, & coactis penitus, i. interioribus, & exagitat, i. repellit, ventos, i. venti, s. ex acti, pugnant, i. obstant, aut certatim erumpunt, pugnant, s. in faucibus. santri Aetnae, ante, s. quam exeant, & pugnant suffocant, i. claudunt iter: vt, i. sicut: vnda, i. inundatio exusta, terque quaterque, idest frequenter, aut ad perfectum, vbi, i. postquam, perbibit, i. absumpsit: Euros, i. ventos illos, graues, i. vehementes ingeminat, i. multiplicat fluctus, & vltimus, s. fluctus, vrget, idest premit primos: haud secus, idest non aliter spiritus, idest ventus: astrictus, idest oppressus, certamine tangitur ictu, scilicet ab alijs illato, inuoluens sibi vires pondere, idest mole sua. Corpora densa exercent, scilicet se per neruos ardentes, idest per vires flagrant, & spiritus properat, & transit morantem, scilicet alium ventum quacunq; scilicet parte, aut via, aut ratione est iter donec amnis, idest inundatio ventorum, reuolutus cum fluuio, idest abundantia fluuiorum, & estibus exit, idest extra salit, atque ipse furens vomit, tota Aetna scilicet ignes, existens igneus. Quod si tu putas forte ventos decurrere iisdem faucibus, atque ventos pulsos remeare iisdem, scilicet faucibus, ipse locus dabit res notandas oculis, & cogget negare, scilicet quod prius putabas, quamuis aether siccus frigeat, sic caeruleo, idest marino colore, & quamuis iubar aureus (Plautus etiam iubarem, genere masculino dixit, sed & gutturem, papauerem) surgat, i. oriatur rubens: ostro, idest colore purpureo, & quamuis nubes nigra circumstrepit illinc semper caligine obscura, & ipsa humida circumstrepit vultu defuso, ipse tamen sublimis prospectat opus, & recessus vastos, idest remotionem terrarum valde amplam: Aetna non videt, scilicet nubem, nec intercipit villo aestu. Obsequitur, idest inferuit obsequendo, quacunq; leuis aura iubet, & reddit. Cerne etiam placantes numina coelestia thure, summo iugo, idest in altissimo loco, vel qua, scilicet parte liberrius improspectus, hiat, i. aperit, seminatorum rerum, si nihil irriter, idest commoueat flammis, & stupeat profundum, Huic igitur credis torrens, &c. Ordo est. Igitur credis huic, vt spiritus ille torrens, qui vorat rupes, & terram, & qui fulminat ignes: cur exerit vires, scilicet domitas, & flexit habenas existens preceps, praesertim ipsa corpora decliua suo pondere, nunquam decipiens suo pondere, idest per suum pondus, & absolueret vario arcu, idest curuitate, quod, nisi fallor species adest ruinis, & tantus impetus transfugit, ictus attentos oculorum, nec leuitas, supple transfugit tantos, scilicet ictus, igitur aura ferit, & mouet vbi manus sparsa liquore ventilat igneis sacros, tamen, idest nihilominus, verberat ore, & nostra corpora pulsata incurvant, adeo, idest intantum causa tenuis repellit vim, & non sorbet cinerem, vel stipulam leuem, & non sorbet gramina arida, & humor (si vera est lectio, licentiosus est versus, nam humor, primam producit) tenuis non exit eisdem plantis, & fumus sublimis, idest in sublime volans surgit ab aris odoratis, idest odoribus, hoc est, rebus odoriferis perfusis tanta, idest tam magna quies est illi & pax, alij sex legunt, rapti est innoxia, siue agitur peregrinis potentis pro potentijs, siue proprijs, animae, & venti coniurant causas, idest cum causis, ille impetus ignis, & arena subuehit atras partes montis, & saxa vasta trepidantia concursu fragoris rumpunt, idest irrumpunt simul flammis ardentes, ac fulmina, alij legunt, flumina, haud, i. non aliter quam cum flumina iacere sub Austro, prono, i. inclinato ad propellendum, aut cum siluæ fremunt, Aquilone, vento Septentrionali, & ipse siluæ implicitæ, nodo, scilicet ex mutuo occurso, dum se inuicem flagellant, dant brachia, i. flagella, & ramalia, nodo, i. in nodum hæc incendia, i. inundationes siluarum, more aquarum bullientium, concussarum serpunt ramis iunctis. Nec mendacia stolidi vulgi decipiant te dicentis, scilicet finis Aetnae, cessare, s. ab incendio, & emissionem flammarum, exhaustos, idest materia ignis euacuatos, & tempora dare, id est concedere rursus vt capiant vires, & ipsi victi, idest effecti, & elanguentes, & repetant, scilicet vires in proelia, Pelle nefas, i. nefandam opinionem animo, & exue famam mendacem, quia non est tam sordida egestas, vt scilicet vicissitudine, & intercapedine temporis, opus sit rebus diuinis, i. a deo institutis. Nec mendicant, scilicet deus, aut natura opes, idest

facultates, & auxilia, & vt dicunt, eleemosynas paruo, i. a paruo, vt pote a re caduca, nec congregat auras, quibus, s. postea ad incendium vtatur operæ, i. operationes ventorum sunt, praesto, i. parata, quasi praestantes ad iussa obeunda, & quarunt semper pariter examina, i. eruptiones agminatim, more apum factas, & cogunt morari, i. immorari pariter, i. ad libitum, nunc pariter erumpunt, & nunc pariter immorantur, sed quare id faciant causa latet, congeries, s. saxorum, & alterius materiae exhausta, s. ab igne, magnis ruinis premit sepe fauces, & claudit vias ab vno, i. vniiformi luctamine, & est praesto, i. parata, supponere, s. subeundo, veluti tecto scisso, i. co-operimento interrupto haud, i. non secus, i. aliter, ac cum frigida scilicet congeries, defudat monte sicco teneros, scilicet igneis, hoc est paruos, & cum licet montes discedere tuto, id est sine interruptione. Post, idest postmodum, vbi, scilicet ignes, & flammæ continuere moram, vrget velocius, pellunt moles oppositas ac rumpunt vincula, & frangunt quidquid est in oppositum, iter, impetus acrior, exoritur ictu, i. ex ipso impulsu, flamma operata, idest exercitata magnis rapinis micat, & ruens exundat in latos agros, si venti cessant a rure, ferunt spectacula, idest res inspectione dignas, nunc superant incendia quacunq; siluæ regunt, quæ vocent flammis alimenta, & quid Aetna nutriet, poterit incendi illis causis materia vernacula, idest familiaris, & materna genus vtile oppositum, igni terrent, scilicet incendiū, & tamen vritur assidue, & ita nunc humor sulfuris calidus praebetur, nunc succus, i. nutrimentum, spissus, idest densum crebro vimine, i. virgulto tenui, praebetur, s. incendio, & bitumen genus cretæ, & terræ tenacis de natura sulfuris, vnde dicitur, pingue adest, i. praesto est, & quidquid irritat, i. prouocat, cominus, i. de propere, flammis atras, i. fumosas, & obscuras. Aetna est illius, i. illiusmodi corporis, vt, s. talem materiam praebet. Atque hanc materiam penitus, &c. Prosequitur intentum. Ordo est. Atque, supple iubet discurre hanc materiam penitus, i. omnino, fontes & aquæ infectæ, scilicet graui odore ex sulfure erumpunt sub ipsa radice, Pari iacet manifesto oculi. Ipsa rubet, & est dura, vt, idest sicuti lapis, & incendia feruent in succo, idest alimento humido, & pingui. Quinetiam quædam saxa sunt vario vimine, idest quæ habent quasi vimen ad incendium aptum, quæ supple liquant, idest diffuunt, toto monte, custodia flammæ vera, & tenax, idest perpetua est data illis, sed quippe, idest certe maxima, scilicet custodia, illius incendi, pro incendi lapidis molaris, idest quasi molaris: vindicat, idest defendit, sic Aetnam, quem, scilicet molarem si tu tenes forte manu, & cernas robore, idest in globo, aut corpore, eius tu putes nec posse, i. quod nec posset seruire ignem nec spargere ignem, cum ramen vtrunque faciat, sed simul ac, idest statim, postquam tu quæras, idest inquiras ferro, hoc est percutias saxum ipsum: Chalybs responder, scilicet votis tuis, & calor, scilicet ignis: scintillat, idest per scintillas exilit, tu pores hinc, idest postquam scintillauerit, circundare, scilicet lapidem flammis, adhibendo, videlicet stupam, atque arida circum nutrimenta, & extorque animos, i. spiritus ignitos, atque exue, idest dissolue, robur ipsum fundetur citius ferro, nam natura est illi mobilis (alij legunt nobilis) & metuens mali, idest nociui, & incommodi, vbi, idest quando, cogitur igni, idest per ignem dissolui, sed simul atque, idest immediate, postquam hausit flammam, i. incensum est, non vlla domus est tutior seruans aciem, idest splendorem hausit, scilicet ignis duram, idest tenacem, & perdurantem. Fides est illi tenaci, idest dum tenax est, septa, idest circundata tutum, i. tutæ, & patientia est illi victo, i. dum vincitur ab igne, quia vix redit vnquam in vires, idest via reparat, aut recuperat, aut instaurat vnquam vires, atque euomit ignem, stipatur enim, idest circundatur toto denso robore, & nititur tarda incendia admissa, per tenues vias, idest venas lapidis, & remittit eadem, scilicet incendia, accepta cunctanter, idest lente, ac cum mora, & pro, idest tarde nec tamen vicit hoc vno, idest hac vna ratione, quod est plurima pars montis, & quod tenet causam incendi, pro incendi. Profecto illa viuax & animosa virtus lapidum, quod scilicet flammam emittant, est miranda. Cætera materies quacunq; est fertilis igni, idest potest producere ignem, vt, idest postquam, est semel incensa: ipsa moritur, idest extinguatur & consumitur, nec restat in illa quod repeteres, idest repeterere possis, & est tantum cinis, & terra, sine semine, idest vigore alterius produendi. Sed supple hic lapis: patiens, scilicet ardorem, semel.

atque iterum, i. frequenter, ac perhaustus mille ignibus, instaurat, i. reparat vires nec desinit antequam pumex levis, de fecit robore excocto, i. absumpto per coctionem, & antequam iacet delapsus in cineres, & putres arenas. Cerne etiam similes cauernas arfisse locis, scilicet maior, i. aliquantulum magna copia materia nascentis est illic, i. in alijs locis, sed genus hoc lapidis, dat supple certissima signa coloris. i. nigri quasi sit exustus ab igne: quod, i. quia ignis, nullas, i. non villas, non adiunxit vllas opes, i. nutrimenta ad incendium, & languit. i. subinde extinctus fuit. Dicitur insidijs. Recitat alia loca quae incendio, sed non perpetuo flagrauerunt, educens Aenaria, de qua, quia Calderinus satis differit, ordo est. Aenaria insula dicitur flagrans, supple fuisse, quondam insidijs, i. immisso igne per insidias, nunc dicitur extincta super rectis, i. superficiebus. Et, supple, est locus inter Cumas, & Neapolin; at, i. sed frigidus iam multis annis, quauis sulfur pinguescat, i. pingue crescat illic eternum, i. aeternae, ab vrbe. i. materno, i. quamuis non desit ei locus vis sulfuris, vnde videtur incendium posse continuari, quod supple sulfur, legitur, i. colligitur illic, in mercem, i. ad mercimonium faciendum; Aetna insula est tanto foecundior, quam, i. Aenaria, quia perpetuum est Aetnae, ipsa facies rotunda dedit nomen, quia cum sit exusta in rotundum, ab incendio Aetnae vocatur, Aetneo enim incendio. Etenim pro qua, sulfur solum non est, supple illic, nec terra obesa, circumfusa, & absumpta cacumine, i. in summitate, & lapis accretus, i. qui accreuit, existens aptus ignibus, retegendis, sed fumus raro, qui vix succenditur, i. etiam parum incenditur, & supple ardet, quod, i. quia copia nutrit flammam mortales in breue, i. ad breue, i. tempus, insula durata, i. perpetua exustione est sacra, nomine, i. sub nomenclatione Vulcani, quia Vulcanus dicitur illic habere antrum. Tamen pars maior incendi, incendijs, refrigit, i. frigida facta est, & recipit classes iactatas, alto, i. mari, & tuetur, i. protegit eas portu, Pars, supple quae restat, est minor, & terra diues ab vrbe, i. foecunditate, sed non supple talis, quae conferat, i. comparer, vires, i. suas illis Aetnae, i. viribus, atque haec ipsa, i. pars fuisset iam quondam, idest olim iam extincta, ni, idest nisi humor generet furtim callibus, idest vijs aut venis secretis, materiam, & suam siluam, i. fomentum incendi, vnde quia pro eodem fumis materiam, & siluam, patet siluam ab hyle deductam, & ageret ventos huc illuc canali praesto, i. stricta via, & angusto meatu, & pasceret ignes, sed res ipsa est melius nota, idest signum sui, & spectata occurrit veris signis, nec tentat fallere pestem, idest incendium, aut consumptionem. Nam efflant lapides candentes, idest semiuictos, & quasi in cinerem versos, circum latera, & inimis radicibus Aetnae: & saxa dissecta inireunt venis, idest eunt inter venas, aut moriuntur & absumuntur in venis: vt possis credere manifesto, idest manifeste lapidem molarem esse causam ardendi, idest incendijs: aut cur ardeat, cuius, scilicet lapidis defectus, idest fragmenta ignis ieunus, idest auidus, & famelicus, colligit, colligit ille, scilicet ignis, vbi, idest postquam scilicet ex fragmentis, illis flammis, idest vim incendijs iacet, idest projicit, supple eas, & accendit simul materiam ictu, idest eiiciendo eam & cogit secum liquefcere, quia dum materia liquefacta deficit, ignis quoque extinguitur. Haud equidem mirum Perstat in instituto pluribus verbis, pauca explicans, vt a Maronia na phrasi, multum frigere dum de Aetna scribit, agnoscas, sed quia instituimus ordinem prosequamur. Equidem, idest certe, vel hoc vocabulum monstrat non esse Virgilianum opus. semper enim equidem. prima personae accomodat auctore Seruio, vt sit, ego quidem. haud, idest non mirum, factu, supple est id quod cernimus extra, idest exterius, si opus lenitur, idest mitigatur, & remittitur, aut intermittitur, & restat, & vritur magis illic, scilicet vbi leniebatur & saxum sollicitat magis incendia vicina, & praemittit certa pignora, idest auctoramenta, aut corroboramenta, flammam venturam. Nam simul atque mouet, supple se curis, idest anxietate deficienti, & minutus, idest imminutus diffugit turbam, trahit exemplo illico, solum, idest fundum, aut terram solidam, & trahit icta, idest percussa tramis, idest ignibus lateralibus, & demonstrat sub terra graue murmur & ignis, supple graues; tum, idest tunc, speculaberis, idest videbis, supple quemlibet pauidum fugere, & decedere rebus sacris, idest timendis, quasi execrabilibus, aut dijs consecratis, & speculaberis omnia parere colli tuto, scilicet ab excessu, quia nemo ascendit collem, idest verticem Aetnae sic incensum. Nam subito efferuens in

cendia onerosa, idest molesta, raptis, idest correptis, scilicet his qui non aufugerint, & moles accensa subeunt, idest subsequuntur, & ruinae trunçe, idest abtruncate, & abrupte. Et arenae voluunt examina, idest copias flammarum, atra & sonant, idest simul sonitum edunt, nec mons recipit, idest capere, & continere potest flammam, quia, supple defessus hinc, idest postmodum anhelat, atque, idest simul ac, hostis scilicet ignis aperit se, spiritus decrefcit illic, hoc, idest non aliter quam cum acies iacet, prona, idest prostrata campis deuictis trophaeo lato, scilicet victore campis dicit, & sub, idest ante ipsa castra, quasi inclinata ad castra, nam dicere potuisset, castrisque sub ipsis. Tum, i. deinde, si quis lapidum, i. si quis lapis, pertabit, i. mollicatus emarcuit, igni summo, alpeior sobaris, i. vehementibus ignibus, & quaedam fax est sordida, i. immunda, sic Calderinus legit, ferè tamen textus habent, sopita. Inon sobaris, vt sit, & quaedam fax sopita, & sordida est. qualem cernes discedere, i. abstrahi, ferro purgato, i. postquam ferrum purgatum est, verum, i. sed vbi, i. postquam, congeries exiluit, paulatim sublata saxis, caducis, tunc surgunt è vertice angusto, sic veluti lapis torretur in fornace, dum, i. calx efficitur, & omnis humor exiit penitus venis, & pumex, i. lapis talis, laevis, i. planus, & sine pondere, quia opibus amissis, i. succo deperdito, & absumpto subit altius, ille liquor, i. pinguis exiit magis, & incipit magis scauare, supple se. Et incipit tandem procedere magis mitis, quia in more fluminis, & dimittit vndas, i. liquoris, supple in primis collibus, illae, i. vnde, pergunt paulatim in bisena, i. duodecim millia, i. passuum, quippe, i. vt pote, quas, aut quia certe nihil reuocat. nil obstat ignibus curtis, i. correptis, nulla moles, reparatio, aut moderatio, tenet frustra, i. conatur tenere, & haec vnda ignis, purgans simul omnia, vorat nunc siluas, & rupes, & vorat haec tela, i. saxa, & solum, idest terram, & ipsa adiurat, i. adiurando asciscit, opes, idest auxilia, & copias, & induit sibi annos faciles, i. ad durationem. Quod si forte cunctatus hessit vasibus (alijs finibus legunt, nam vasa, vasorum dicimus, verum olim dicebatur, vasum vasi, quo Cato apud Aulum Gellium vtitur, & ita posset pluraliter vtrunque dici vasibus, a nominatio singulari, vas & vasis, a vasum sicut, euentus, & euenta legimus. Posset etiam vasis legi, vt sit spondaicus versus, i. saxis cauis, vt pote, qui voluens inaequales agros perpasceat, supple eos, & qui ingeminat fluctus, & increperat, i. crepitum facit, vndis istantibus, i. stagnis, sicut cum mare lapidum, i. marmorum, aut abundantia illorum saxorum, cernitur curuo aestu, i. inundatione lapidum. Ac agit primum tenuis sinus, progrediens, ac succernens, i. occulte cernens vltiores diffunditur late flumina consistunt ripis, ac durant, supple se, frigore, i. congelantur, & ignes, ac messis flammae, idest copia flammarum, coeunt, idest congregantur paulatim, tunc prima facies exiit, & vt quae quae rigescit, i. rigida fit moles effumat, idest per fumum dissoluitur, vt atque tractat, ipso pondere voluitur praecipit, supple cum strepitu ingenti, atque sonanti, & cum inflexa est solido, idest ab integro, dissipat, idest in ventos diffundit ictus pulsantes. Et quia disclusa est, robore, idest duritia candente fulget, & examen, idest multitudo saxorum ex antris, more apium, ex aluearijs eductarum, efflatorum examen dico, per appositionem saxa ardentia plagis, idest vulneribus, hoc est ambustionibus, micat, scintilla, pcul esse fide, procul esse ruentes ignes, cadunt in columi feruore, verum si fumant quondam, vt impetus traiecerit ripas amnis, vix quisquam dimouerit illas, scilicet ripas, iunctis, idest adherentibus, fixo, idest firmo & stabili, moles iacet saepe obruta vigenos dies. Sed frustra, &c. Si, inquit, firmiter credis id, quod fabula asserit, frustra tentamus disponere singula certis, idest veris & non fictitijs causis, non quod lectoris fides quidquam faciat ad causam rei, sed quod frustra scripserit, quae nemo sit crediturus, quia oportet discentem credere, sed vt cetera quoque parent. Ordo est. Sed nos tentamus frustra disponere cuncta certis causis, si fabula mendax manet tibi firma, idest firmiter tibi persuasum est, quod fabula asserit, ve pro vel, si tu credas aliam materiam, supple esse incendio, & fauillam, idest tenuem flammam furere igne, & plurima concrescere simul proprietate, & si credas sulphur commixtum bitumine, idest terra pingui & sulphurea flagrare, idest ardere vento. Nam fundit quoque robore, idest duritia sua, post succum exutum, idest postquam bitumen exiit, & figulos esse fidem, idest praebere approbationem huic rei, dehinc

si credas reuocare suam duritiem, i. robur, vsu frigoris. f. non desantis, & constringere venas. i. in quibus ignis regnat, sed signum cōe est leue. i. inane, atq; caula est irrita, quæ trepidat. i. vacillat, & periclitatur, vbi uerum constat certo pignore. i. approbatione. Nam veluti ignis æreus, i. in missa ærea, aut ferrea candenti, condomitus, i. victus, & non exedat, est nature arguta, i. subtilis aut stridula, & eadē. f. natura constat. & i. etiam robur saluo vltra quam possis cognoscere, portam, i. aptationem æris, haud. i. non aliter, ille lapis tenet, seu effluit forte in venas madentes, seu sit securus ab illis, & conseruat notas, i. splendorem suum, nec perdidit ignes vultu. Quin et ipse color resoluit multis extremam, scilicet naturam, non odor aut ætas putris magis ille, f. color, magisque, scilicet resoluit, vna facies est operis, & eadē terra est per omnia. Nec tamen inficior, i. non inficias eo, hoc est non nego tamen certos lapides ardescere, & furere accensos interius hæc est illis, supple propria virtus: Quin. i. quinetiam, Siculi. i. populi Sicilienses, imposuere ipsis saxis quædam cognomina, signant etiam fricas, i. frigiditas petras ipso nomine, i. ipsa appellatione, & signant notas esse fusilium. f. saxorum tamen illa, scilicet quæ fusilia dñr, nunquam liquefunt, quamuis materies succosior foueat, scilicet ignes intus, i. intrinsecus, nec fuit commissa penitus, venæ molari, i. molaris lapidis, quod si qs miratur robur fusile lapidis, cogitet verissima dicta, libelli obscuri, scilicet ab obscuro auctore editi, & dicat nihil gigni insuperabile, vero omnia semina quæ rarum, i. raro contingunt iacta, supple esse natura, i. per naturam, aut a natura, sed nimium mirum, supple est, quod nos tamē compescimus, sæpe igni corpora densissima, & vicina solido, i. quasi dura, & solida. Non, idest nonne, cernis animos æris succumbere flammis, i. æs mitigari flammis, quasi dicat frequentissime. Non, idest non ne, exiuit, scilicet flamma lenitiem, i. mollitiem, & debilitatem plumbi: & ipsa materies ferri quamuis, supple præ dura sit, tamen subuertitur, scilicet a duritie, hoc est mulcetur igni: & saxa aurea, i. dilucida propter ignem, spissa, i. densa, & solida, exsulant, idest dulciter emittunt precium, fornacibus suspensis. f. in vertice Aetnæ, quædam iacent forte incomperta, i. in imo fundo, & obnoxia, i. deuincta simili sorte, quia etiam illa sunt splendida, nec locus est ingenio, i. scrutationi mentis, oculi vincent, idest quod uolunt, probabunt te iudice, i. potius adhærebis rei visæ quam rationi quâ mente concipias. Nam ille lapis perculsus, riget, i. inuenitur durus, & obstat ignibus, si tu velis torrere, scilicet ipsum, paruis, scilicet ignibus, quia a magnis superatus incēditur. Agendum, adhortandi aduerbium, coerce, supple ipsum lapidem: cadentem coelo, i. aere patenti, & pressum fornace ipsa, nec potens sufferre, scilicet vim ignis, nec durat, i. idest contra, hostem sæuum, i. ignem vehementem, & ita vincitur, & soluit, i. relaxat vires: & captus, scilicet ab igne, liquefuit. idest resoluitur in cinerem. Quæ maiora putas autem tormenta moueri. Trahit ut inceperat omnia in admirationem, docet, quæ se quoque alijs de rebus, ac fabulamentis, posse scribere, cum notas habebat plurimas, quas tangit historias. Ordo est. Autem, pro sed, quæ maiora tormenta putas posse moueri manu, i. artificio, & ministerio manuum, q̄, scilicet moueantur ab incendio, & occultauit Aetnæ, quasi dicat nulla, quæ tanta incendia putas sustentari. f. posse, nostris idest humanis opibus. i. facultatibus, aut potentijs, quasi dicat etiam nulla. Nam Aetna vritur tantis fornacibus, & nunquam est nō, fertilis, idest semper est fertilis igne sacro, scilicet Ioui, qui inde fulmina habet, aut vrendo nobis, sed non tali, supple qui feruet moderatio. i. temperatio nostro vsu. Sed qui supple feruet, propior cēlo, idest igni elementari, vel quasi flamma Iuppiter ipse, est armatus, idest in fulmen conflata. Ingens spiritus est additus his viribus, & hoc facibus. f. fornacis, aut crateræ astrictis, idest angustis, elisis. i. attritis, aut absumptis, vt cum. i. quando, scilicet fabri, festinant contendere, idest certatim exercere, operas fabriles, idest exercitia fabrorū, massis rudibus, idest laminis informibus, hoc est nondum formatis, ipsi quatunt, idest commouent ignes, & examinant, idest euacuant, animas, idest folles trementes, & instigant agmine, idest agminatim expellunt, ventos pressos, scilicet in folli-bus. Hæc, scilicet dicta est, fama operis, scilicet incendij Aetnæ, Aetna nobilis, idest multum nota per tale incendiū vritur, sic terra trahit vias foraminibus, idest per foramina, hoc est poros. Spiritus, idest vis ventorum ac ignium, vrget in arcum, idest fornicem, & curuaturam, & incendit,

idest diffunditur viuus, idest actiuus & agilis per maximā saxa. Possemus, supple dicere magnificas laudes hominum, & templa operosa, idest operose elaborata diuitijs hominū, aut memorare saxa vetusta, idest antiqua ædificia, sed currimus materia traduce. i. nos traduce terris, idest in terris, per proxima fati. i. rebus fato pereuntibus, atque nos auidi eruiamus. i. euellimus, ex animo lectoris mendacia veteris famæ, idest opinionis de incendio Aetnæ, quæ erat mendax & erronea, & libet percurrere cunctas gentes. i. omnes historias insignes diuersarum gentium: Iuuat, idest delectat nos, nunc idest aliquando cernere mētia circundata Thebis Ogygijs. i. ab Ogyge conditis, & iuuat cernere quod fratres, supple fecere, ille impiger, i. acer venator Zetus, ille. f. Amphion, Canorus, i. musicus lyra canere solitus, felices condere. i. ad condenda aliena, scilicet opera, quia dicitur Amphion Thebanæ conditor arcis, saxa mouere sono testudinis, &c. vnde ipse interferit æuo. i. facit memoriam perdurare, saxa inuitata pijs carmine, & lyra, & miramur nunc gemina saxa fumantia ex vno vapore, videtur de Eteocle, & Polinice loqui, qui dum, viuerent immortalis odio se, quamuis fratres essent prosequerentur, quapropter cum simul occisi, vno rogo imponerentur, dicuntur eorum corpora adhuc odium retinuisse, nec simul cremari voluisse, vnde disiluisse dicuntur, atq; ita gemina saxa fumantia. i. vrne, aut sarcophagi, orta ex vno vapore, i. rogo vaporoso, & miramur septem duces. f. Thebarum, & raptum. i. absorptum, profundo. f. hiatu, hoc est Amphiarū vatem, vt Statius in Thebaide docet. Euroras. f. fluuius Thessaliæ detinet, nos admiratione sui, & sparsa. f. genua, Lycurgi. f. regis Thraciæ, qui dum vites amputare vellet, gentia incidit, atq; dispersa dereliquit, & numerus sedet. i. deuotus in bellum, hoc est omnium, qui bello absumpti sunt. si legatur in bellum, posset de Belidis, & Bellidibus intelligi, appositorie, turba sua, i. propria & debita, recenti, scilicet bello, aut cædi multa supplere, & intelligi oportet, quia omnia obscura, & inuenta sunt. Aetnæ Cecropiæ, i. a Cecrope rege fundatæ, spectantur nunc hic. i. alia parte, varijsq; carminibus & gaudet sua Minerua victrice. f. Neptuni, quia rem viriliorem producendo meruit ciuitati nomen dare, Nam ab Aetna (sic enim Pallas, seu Minerua, Græce dicitur) Dictæ sunt Athenæ. O Theseu perfida. f. in patrem, ac Ariadnen, excidit, hoc est extra memoriam cecidit, tibi reduci. i. reuertenti, hoc est obliuiscis, hic. f. apud Athenas, præmittere patri. f. Aegeo, sollicito de tua salute, vela candida. f. in signum incolumitatis tuæ, nam cum nigra videns te extinctum putaret, se præcipitem, in mare dedit, tu quoq; d. Erigone, filia Icaris fidus, i. conuersa in fidus, quia in virginem es, supple tam nobile carmen Athenarum, vestra, scilicet tua, & canis tui sedes, euocat Amphionem in filius Canoris, i. feci vt Amphion de vobis scriberet in filius Canoris, & tu soror. f. Progne in hirundinē versa acciperis. tectis. i. intra tecta domorum, hospita. i. hospitio, Tereus. f. rex pater eius effectus, upupa, aut epos, exulat a regia sua agris solis. i. desertis. Nos miramur cineres Troiæ. f. exustæ, & Pergamon, i. Ilium flebile victis. f. Troianis, sed nō victoribus Græcis, dicitur autem & hæc Pergamos, sicut hæc Ilios, ab Horatio, verum hoc loco, neutrum posuit, & miramur suos. pro eius Phrygas, i. Phrygios, Troiæ habitatores extinctos, & Hectora (vt more suo, si Virgilius est Auctor, aut Virgiliano, si alius ducem ab exercitu separet) & conspicimus paruum tumultum magni ducis, scilicet Hæctoris, vt Calder. declarat (Idem tamen de Alexandro Magno, Tydeo, & alijs multis dici potest, sed non erant Troiæ, vt Hæctor,) Achilles impiger, i. pernix & velocibus plantis præditus, vt Homerus, & Statius attestantur, iacet etiam hic, scilicet apud Troiam in Recheo litore, & vltor magni Hæctoris, scilicet Paris, qui Achillem interemit vnde Aeneidos sexto:

*Phæbe graues Troia semper miserate labores
Dardana qui Parisi direxit tela, manusque
Corpus in Aeacida,*

Iacet hic victus, scilicet a Pyrrho. Quinetiam Graie, scilicet Athenæ, timuere tabellas fixas, scilicet leges Solonis cōtinentes, & timuere nunc signa appositorie, capillos Paphiæ, f. Veneris, ab Apelle depictæ rorantes, i. madidos, arte, idest artificiose addito humore. Nati Dioclides, idest Dioclei filia (vt d. Cald.) ludunt nunc sub cruce, scilicet futura, quia Diocleus Chretona, & Orsilochem genuit, quos, vt Hom. ait, præstantissimos viros, magnanimus Aeneas, vnius horū momēto interemit corā ipso Agamemnone, nūc. i. postmodū supple sūt

feruæ tristes quæ pro inferis occiduntur, supple sunt nunc circa altaria subiecta alij legunt, colchide, vt Medea natis intelligas, alij ceruæ, vt de cerua pro Iphigenia oblata accipias, alij aliud, sed oia tam inuersa, atq; obscura sunt, vt difficile verum exitum inuenias, & pater, scilicet Diocleus, velatus, supple est, pullis vestibus in signum mæroris, & gloria minoris, s. natorum, est nunc viua, quia Diocleos, & dicitur Iouis gloria quam meruerunt fortiter moriendo. Quin etiam, supple cernuntur, illa manus, i. multitudo operû, & illæ, supple turbæ. Minaces, s. Xerxis quæ Atheniensibus terrorem incusserunt, & cum illi in muris ligneis spem suam intelligentes, nauibus aufugissent. urbem combusserunt, bene aut dicuntur turbæ, quia tantus erat exercitus, vt dinumerari non posset. Hæc visenda Per figuratâ iussione, quæ vim prohibendi habet, monet auctor non admiranda esse talium rerum signa, relictis miraculis naturæ, vnde reuocat nos ad consideratione Aetnæ, atq; oppidi in ea incendio delati, cum fabula de Amphione, & Zeto, qui cum Thebani sint mirum, vnde hæc fabula nata nisi de alijs loquatur. Sed ordo est. Tu dubius terræ, & maris. i. nescius rerum, quæ in terra, aut mari a natura sunt, puta, i. existima, hæc, scilicet supradicta, visenda, i. digna quæ visantur, & contemplantur, quasi dicat id factum non decere, vnde addit, Aspice ingens opus naturæ artificis, i. effectricis Phœbus cum, supple est feruens, existens præcipue vigil, i. durissime super Orizontem nostrum, apparens, quia tunc vigilare, & nocte dormire, a vulgo putatur, & cum Syrius, i. stella vicina caniculæ, est ardens, i. quando est in solstio æstiuo, & longissimi sunt dies, & ita longissimum facit, quantum ad nos circuitum, nulla cernit tãta spectacula, supple sunt in rebus humanis: vt, supple sunt in rebus naturalibus, vt in perpetuo incendio Aetnæ. Tamen montem, sua fabula miranda insequitur, i. consequitur, hoc est de monte Aetna, & eius vrbs, quæ in ea fuit incendio, est miranda fabula. Nec ille, s. mons, est minus nobilis, pio, i. pietate quam forte ignis. Nam quando Aetna, scilicet mons, aut potius vrbs in ea sita, excanduit, i. exarsit, cauernis ruptis, i. apertis, foraminibus cauernarum per eruptionem ignis, & ignes supple excanduerunt, velut fornacibus penitus euersis, & vnda, s. flammæ, vecta, supple est, in longum feruoribus. ita feruoribus rapidis, haud, i. non aliter, quam cum æther fulgurat. Ioue existente seuo, i. irato, aut succeso, & cum torquet celû nitidum. s. prius caligine obscura. Segetes ardebant, supple in aruis, & millia iugera culta ardebant cum dominis, scilicet cultoribus siluæ, & colles virentes, dum vix putant hostem, s. ignem mouisse castra, i. processisse, tremebant, s. præ timore, & iam. s. hostis ignis (aut vt Calderinus vult, is qui iuerat ad videndum Aetnam urbem, in monte) euaserat iam portam vrbs finitimæ. i. proxime, & in confinio sitæ. Tum vero, i. & tunc maxime, aut ad verum conantur. s. omnes tutari opes, rapinæ. i. quas ex incendio rapere poterant (graphice autem describit populi trepidationem incensa vrbe) vt. i. secundum quod animus est, & vires, supple sunt cuique, ille, i. est vnus fugientium gemit sub auro, quod asportare conatur, ille colligit, i. vt ensilia sua, aut arma bellica, & reponit stulta cernice, quia stulte sumuntur arma contra ignem, illum defectum, i. deficientem, raptis. i. rapinis, tardant sua carmina, i. sola carmina sua, asportare molitur, hic. i. alius pauper, properat nimium velox sub pondere, parum, aut nihil asportans, & sub allo cari. i. sub illa re cara, quod fuit cuique fugit ipse sed præda non est secuta incolumis. i. ille suum dominum, quia ignis vorat cunctâtes, idest immorantes, & torret auaros vndique, & intus, & foris, consequitur signis, ratos, i. arbitantes, fugisse, i. iam euasisse, & increpat. i. improperat, captis præmia. s. auaritiæ, hoc est exustionem, ac incendia parsura, nullis pascunt. i. deuorant. s. omnes, & omnia parsura, dicit nullis, vel parsura solis deis, namque optima proles. s. Amphion, & frater s. Zetus, fortes sub pari munere. i. officio pietatis, cum iam incendia streperent relictis vicinis aspiciunt patrem pigrum, s. senio, & matrem senilem. Eheu, condolentis vox, aut expressiua doloris filiorum, defessos. i. defatigatos, ita vt nō amplius possent progredi, qui supple posuissent membra in primo limine, quia auferre nō potuissent, quia vero Amphioni Thebano, & fratri Iuppiter, dicitur pater, & quia hic de Aetna loquitur, oportet de alio Amphione Aetneo, videlicet intelligere, posuissent, dico, membra, nisi, supple fuisset vox, dicens. O auara manus. i. multitudo auarorū, parcite attollere. s. in humeros, prædas. s. quæ vos opprimant, diuitiæ, supple sunt illis, scilicet Amphioni,

& fratri, soli mater, & pater, tu quisquis es rapies hanc. i. consimilem, prædam, s. patrem, & matrem, & properato exire per medium ignem, ipso, scilicet igne dante fidem. i. fiduciam. Pietas, est merito homini maxima rerum, & tutissima virtus, flammæ scilicet incendiij, erubescere, idest veritæ sunt, attingere, pios iuuenes, & cadunt quacunque illi ferunt veltigia scilicet sua. Illa dies, fuit felix, & illa lux, fuit innoxia terræ, quia licet exussit urbem, dedit documentum pietatis colendæ, quod pro damno repositum, vult incendia sequi, tenent. i. occupant dextera, scilicet loca, aut dexterâ partes aut si legitur, dextera, idest in dextera, & feruent leua, idest in sinistra parte. Ille, scilicet Amphion cum fratre, triumphans per sinus obliquos, idest per diffugia interna (Prius etiam sinus prima longa posuit, dicens, Ac primum tenuis sinus agit vltiores, quia tamen sinus, nisi capiatur pro vase, priorem corripere solet quidam legunt, signis, sed difficilis est compositio) Vterque tutus sub pio pondere, idest onere patris, & matris, sufficit, idest sustinet, illa, scilicet incendia, & ignis audis temperat sibi circa geminos, scilicet fratres, & ita ipsi abeunt tandem incolumes, & ferunt secum sua numina, scilicet parentes, & deos cum parentibus, salua, idest ille ab incendio, carmina vatum mirantur, idest in admirationem trahunt, illos, scilicet fratres geminos, & ille, scilicet Amphion posuit se sub claro nomine, aut numine: Ditis, idest Plutonis, idest clarus ad inferos tandem descendit, nec fata fordida. i. mors obscura, & ignobile letum, attingunt iuuenes sanctos propter pietatem, quia perpetuo illustres erunt in memoria, ac ore hominum, sed domus, idest mansiones, & iura piorum, idest quæ debentur piis in Elysij campis, cessere, idest concessa, & attributa sunt, iure, idest merito, his scilicet dictis fratribus pijs. Et hæc in Aetnam.

P. VIRGILII MARONIS CYRIS, AD MESSALAM.

*Et si me vario iactatum laudis amore,
Irritaque expertum fallacis premia
vulgi,
Cecropius suauis expirans hortulus
auras
Florentis viridi sophia complectitur
vmbra:*

*Tum mea queret eo dignum sibi querere carmen
Longe aliud studium, atque alios accincta labores
Altius ad magni suspendit sidera mundi:
Et placidum paucis ausa est ascendere collem.
Non tamen absistam ceptum detexere munus:
In quo iure meas vtinam requiescere musas,*

Et leuiter blandum liceat deponere morem.
 Quod si mirificum proferre valent genus omnes.
 Mirificum seculi modo sit tibi velle libido,
 Si me iam summa sapientia pangeret arce;
 Quattuor antiquis heredibus est data consors;
 Vnde hominum errores longe lateq; per orbem
 Despicere; atque humiles possim contemnere curas.
 Non ego te talem venerarer munere tali:
 Non equidem, quamuis interdum ludere nobis,
 Et gracilem molli liceat pede claudere versum.
 Sed magno intexens (si fas est dicere) peplo,
 Qualis Erichtheis olim portatur Athenis
 Debita cum castæ soluantur vota Minervæ:
 Tardave confecto redeunt quinquennia lustro:
 Cum leuis alterno Zephyrus contrebuit Euro:
 Et prono gravidum prouexit pondere cursum.
 Felix illa dies, & felix dicitur annus,
 Felices qui talem annum videre, diemq;
 Ergo Palladiæ texuntur in ordine pugnae.
 Magna giganteis ornantur pepla trophæis:
 Horrida sanguineo pinguntur prælia succo.
 Additur aurata deiectus cuspide Typho:
 Qui prius Oëgis consterneret æthera saxis
 Enathio celsum duplicabat vertice olympum.
 Tale deæ velum solemnî tempore portant.
 Tali te vellem iuuenem doctissime ritu
 Purpureo inter soles: & candida Lunæ
 Sidera, caruleis orbem pulsantia bigis,
 Naturæ rerum magnis intexere cartis.
 Aeternum sôphie coniunctum carmine nomen
 Nostra tuum senibus loqueretur pagina seclis.
 Sed quoniam ad tantas non primum nascitur artes
 Nunc primum teneros firmamus robore nervos:
 Hic tamen interea quæ possumus: in quibus æui
 Prima rudimenta, & iuuenes exegimus annos.
 Accipe dona meo multum vigilata labore,
 Et præmissa tuis non magna exordia rebus.
 Impia prodigijs ut quondam exterruit amplis
 Scylla novos auium sublimes aere cætus
 Viderit: & tenui conscendens æthera penna
 Ceruleis sua testæ super volitauerit alis.
 Hanc pro purpureo pœnam scelerata capillo,
 Proq; patris soluens excisa funditus vrbe.
 Complures illam magni Messala poetæ,
 (Nam verum fateamur: amat Polymnia verum)
 Longe alia perhibent mutatam membra figura.
 Scyllæum monstra in saxum conuersa vocari.
 Illam esse ærurnis quam sepe legamus Vlyssi
 Candida succinctam latrantibus inguina monstribus
 Dulychias vexasse rates: & gurgite in alto
 Depressos nautas canibus lacerasse marinis.
 Sed neque mœonia patiuntur credere cartæ,
 Nec malus istorum dubijs erroribus auctor.
 Namque alias alij vulgo finxere puellas;
 Quæ colophoniacæ Scyllæ dicuntur Homero.
 Ipse Gratinei matrem, sed siue Erichthei,
 Siue illam monstro genuit grandæua biformi,
 Siue est neutra parens: atque hoc in carmine toto
 Inguinis est vitium, & Veneris descripta libido,
 Siue etiam iactis speciem mutata venenis
 Infelix virgo, quid enim commiserat illa?

Ipse paternudam sæua complexus arena
 Coniugium caræ violauerat amphitrites.
 Attamen exegit longo post tempora penas.
 Ut cum cura suæ veheretur coniugis alto,
 Ipsa truce multo misceret sanguine pontum:
 Seu vero, ut perhibent, forma† cum vinceret omnes;
 Et cupidos quæstu passim popularet amantes:
 Piscibus & canibus rapidis vallata repente,
 Horribiles circum vidit sibi sistere formas.
 Heu quoties mirata novos expalluit artus
 Ipsa suos? quoties heu pertimuit latratus;
 Causa quod est mulier numen fraudare deorum;
 Et dictam Veneri votorum vertere penam;
 Quam modo multiplici iuuenum, quod septa cæterua
 Dixerat; atque animo meretrix iactata ferarum.
 Infamem tali meritorum more fuisse
 Docta Palæphatia testatur voce papyrus.
 Quidquid & ut quisque est tali de clade locutus,
 Omnia sint potius, liceat notescere Cyrin:
 Atque vnâ ex multis Scyllam non esse puellis.
 Quare quæ cantus meditantî mittere certos
 Magna tibi cupido tribuistis præmia diuæ
 Pierides: quarum castos altaria postes
 Munere sepe meo inficiunt foribusq; hyacinthi
 Deponunt flores, aut suauis rubens Narcissus
 Aut crocus alterna coniungens lilia caltha:
 Sparsaq; liminibus floret rosa; nunc age diuæ
 Præcipue nostro nunc aspirate labori;
 Atque nouum æterno prætexite honore volumen.
 Sunt pandionijs vicinæ sedibus vrbes
 Actæos inter colles, & candida Thesei
 Purpureis late ridentia littora conchis
 Quarum non vlli fama concedere digna
 Stat Megara, Actæi quondam munita labore
 Archadio, Phœboq; decus; nanque affuit illi.
 Vnde etiam citharæ voces imitantur acutas,
 Sepe lapis recrepat cyllenia munera pulsus;
 Et veterem sonitu Phœbi testatur honorem.
 Hanc urbem ante alios qui tum florebat in armis,
 Fecerat infestam populator remige Minos.
 Hospitioq; senis Hyppolydosq; victo
 Carpathium fugiens & flumina Ceratea
 Texerat. hunc bello repetens Cortinius heros
 Attica cratea sternebat rura sagitta.
 Sed neque tunc ciues, neque tunc rex ipse veretur
 In festo ad muros volitanti ex agmine turmas
 Ducere; & indomita virtute retundere mentes;
 Responsum quoniam satis est meminisse deorum.
 Nam capite a somno regis (mirabile dictu)
 Candida Cæsaries florebant tempora lauro;
 Et roseus medio fulgebat vertice crinis.
 Cuiusquam seruata diu natura fuisset
 Tam patriam incolumem Nisi, regnumq; futurum:
 Concordes stabili firmarunt numine Parcæ;
 Ergo omnis caro residebat cura capillo;
 Aurea solemnî comptum quoque fibularitu
 Mopsopio, terreti nectebat dente cicadæ.
 Nec vero hæc vobis custodia vana fuisset,
 Nec fuerat; nisi Scylla nouo correpta furore,
 Scylla patris miseri, patrisq; inuenta sepulcrum
 O nimium cupidis si non inhiasset oculis.

† Echnus
ceret.

Sed malus ille puer, quem nec sua flectere mater
 Iratum potuit, quem nec pater, atque auus idem
 Iuppiter, ille etiam Pænos domitare leones;
 Et validas docuit vires mansuescere tigris.
 Ille etiam Diuos, homines, sed dicere magnum est.
 Idem tum tristes acuebat paruulus iras
 Iunonis magnæ, cuius periuria diuæ
 Olim se meminere diu periura puella
 Non vlliliceat, violauerat inscia sedem.
 Dum sacris operata deæ lasciuit; & extra
 Proceat longe matrum, comitumq; caterua,
 Suspensam gaudens in corpore ludere vestem,
 Et tumidos agitante sinus Aquilone relaxans.
 Necdum etiam castos gustauerat ignis honores;
 Necdum solenni lymphæ perfusa sacerdos
 Pallentis folijs caput exornarat oliuæ:
 Cum lapsa è manibus fugit pila; cumq; relapsa
 Procurrit virgo, quod vti ne prodita ludo
 Aurea iam gracili soluisset corpore pallam.
 Omnia quæ retinere gradum, cursusq; morari
 Possent; ò tecum vellem tua semper haberes;
 Non vnquam violata manu sacraria diuæ
 Iurando infelix nequidquam iura piasses.
 Et si quis nocuisse tibi periuria credat;
 Causa pia est. timuit fratri te ostendere Iuno.
 At leuis ille deus, cui semper ad vlciendum
 Quaritur ex omni verborum iniuria dicto;
 Aurea fulgenti depromens tela pharetra,
 Heu nimium tereti nimium Tirynthia visu
 Virginis in tenera defixerat omnia mente.
 Quæ simul ac venis hausit sitientibus ignem,
 Et validum penitus concepit in ossa furorem;
 Sæua velut gelidis Ciconum Bistonis in oris,
 Ictave barbarico Cybeles antistita buxo,
 Infelix virgo tota bacchatur in vrbe.
 Non storace Ideo flagrantem picta capillos,
 Cognita non teneris pedibus sicionia seruans,
 Non niueo retinens baccata monilia collo.
 Multum illi incerto trepidant vestigia cursu,
 Sæpe redit patrios ascendere prodita muros;
 Aeriasq; facit causam se visere turres.
 Sæpe etiam tristes voluens in nocte querelas
 Sedibus ex altis cæli speculatur amorem:
 Castraq; prospectat crebris lucentia flammis;
 Nulla colum nouit; charum nec respicit aurum;
 Non arguta sonant tenui psalteria chorda;
 Non Libyco molles plauduntur pectine telæ;
 Nullus in ore rubor; vbi enim rubor, obstat amor.
 Atque vbi nulla malis repetit solatia tantis;
 Tabidulamq; videt labi per viscera mortem;
 Quò vocat ire dolor, subigunt quò tendere fata,
 Fertur, & horribili præceps impellitur æstro;
 Vt patris ab demens crinem de vertice seruet;
 Furtimq; arguto detonsum mitteret hosti.
 Namque hæc conditio miseræ proponitur vna.
 Siue illa ignorans, quis non bonus omnia malit
 Credere, quàm tanti sceleris damnare puellam?
 Heu tamen infelix (quid enim prudentia prodest?)
 Nise pater, cui direpta crudeliter vrbe
 Vix erit vna super sedes in turribus altis,
 Fessus vbi extructo possit considerare nido;

Tu quoque auis moriere. dabit tibi filia penas.
 Gaudete ò celeres submixta nubibus altis,
 Quæ mare, quæ virides sylvas, lucosq; sonantes
 Incolitis; gaudete vagæ, blandeq; volucres.
 Vosq. adeo humani mutata corporis artus,
 Vos, ò crudeli fatorum lege puellæ
 Danliades (crudele) venit charissima vobis
 Cognatos augens reges, numerumq. suorum,
 Cyris, & ipse pater, vos ò pulcherrima quondam
 Corpora ceruleas præuertite in ethera nubes;
 Quam nouus ad superum sedes Calcheius, & qua
 Candida concessos ascendat Cyris honores.
 Iamq. adeo dulci denictus lumina somno
 Nisus erat; vigilumq. procul custodia primis
 Excubias floribus studio iactabat inani:
 Cum furtim tacito descendens Scylla cubili,
 Auribus arrectis nocturna silentia tentat;
 Et pressis tenuem singultibus aera captat.
 Tum suspensa leuans digitis vestigia primis
 Egreditur: ferroq; manus armata bidenti
 Euolat. at demptæ subita in formidine vires,
 Ceruleas sua furti prius testatur ad umbras.
 Nam quæ se ad patrium tendebat semita limen,
 Vestibulo in thalami paulum remoratur; & altum
 Suspicit ad culti nutantia sidera mundi,
 Non accepta pijs promittens munera diuis.
 Quam simul Ogygi Phœnicis filia Charme
 Surgere sensit anus (sonitum nam fecerat illi
 Marmoreo æratus stridens in limine cardo)
 Corripit extemplo fessam languore puellam;
 Et simul ò nobis sacrum caput, inquit, alumna
 Non tibi nequidquam viridis per viscera pallor
 Aegrotas tenui suffundit sanguine venas.
 Nec leuis hoc faceret, neque enim pote cura subegit
 Haud fallor, quod te potius Rhamnusia fallit.
 Nam qua te causa nec dulcis pocula Bacchi,
 Nec grauidos Cereris dicam contingere fœtus?
 Qua causa ad patrium solam vigilare cubile?
 Tempore quo fessas mortalia pectora curas,
 Quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus.
 Dic age nunc misere saltem, quod sæpe petenti
 Iurabas nihil esse mihi; cum mæsta parentis
 Formosos circum virgo remorere capillos.
 Hei mihi, ne furor ille tuos inuasit artus,
 Ille Arabis Myrrhæ quondam qui cepit ocellos;
 Vt scelere infando (quod nec sinit Adræstea)
 Lædere vtrumque vno studeas errore parentem.
 Quòd si alio quouis animo iactaris amore;
 Nam te iactari, non est Amathusia nostri
 Tam rudis, vt nullo possim cognoscere signo.
 Si † concessus amor noto te macerat igne;
 Per tibi Dictynnæ presentia numina iuro,
 Prima deum quæ dulce mihi te donat alumnam;
 Omnia me potius digna, atque indigna laborum
 Millia visuram; quàm te tam tristibus istis
 Sordibus, & scoria patiar tabescere tali.
 Hæc loquitur; molliq. vt se velauit amictu.
 Frigidulam iniecta circumdat veste puellam;
 Quæ prius in tenui steterat succincta corona.
 Dulcia deinde genis rorantibus oscula figens;
 Prosequitur misere causas exquirere tales.

† Conf.
sus.

Nec

Nec tamen ante vllas patitur sibi reddere voces,
 Marmoreum tremebunda pedem quàm retulit intra.
 Illa autem, quid me, inquit, nutricula torques?
 Quid tantum properas nostros nouisse furores?
 Non ego consueti mortalibus vr̃or amore;
 Nec mihi notorum defleunt lumina vultus;
 Nec genitor cordi est: vltro nanque odimus omnes:
 Nil amat hic animus nutrix quod oportet amari;
 In quo falsa tamen lateat pietatis imago.
 Sed media ex acie, medijs ex hostibus, heu, heu.
 Quid dicam? quo ve ipsa malum hoc exordiar ore?
 Dicam equidem: quoniam quid tu tibi dicere nutrix
 Non sinis? extremum hoc munus morientis habeto.
 Ille vides, nostris qui menibus assidet hostis:
 Quem pater ipse deum sceptri donauit honore:
 Cui Parcæ tribuere nec vllò vulnere ledi:
 (Dicendum est, frustra circunuehor omnia verbis)
 Ille mea ille idem oppugnat præcordia Minos.
 Quod te per diuum crebros obtestor amores,
 Perque tuum memoris haustum mihi pectus alumnae,
 Vt me si seruare potes, ne perdere malis:
 Sin autem optata spes est incisa salutis:
 Ne mihi, quam merui, inuideas nutricula mortem.
 Nam si te nobis malus, ò malus optima Charme,
 Ante hunc conspectum casus ve, deus ve tulisset,
 Aut ferro hoc (aperit ferrum, quod veste latebat)
 Purpureum patris dempsissem vertice crinem,
 Aut mihi præsentì peperissem vulnere letum:
 Vix hæc ediderat, cum clade exterrita tristi,
 Intonsos multo deturpat puluere crines,
 Et grauius quæstu Charme complorat anili.
 O mihi nunc iterum crudelis reddite Minos,
 O iterum nostræ Minos inimice senectæ.
 Semper, & aut olim natæ te propter eundem,
 Aut amor insanæ luctum portauit alumnae.
 Tene ego tam longe capta, atque eneclata, nequiu.
 Tam graue seruitium, tam duros passa labores.
 Effugere? obstitam exitium crudele meorum?
 Iam iam nec nobis ea, quæ senioribus, vllum
 Viuendi copiam vitæ genus, vt quid ego amens.
 Te erepta, ò Britomarti, mea spes vna salutis,
 Te Britemarti diem potui producere vitæ?
 Atque vtinam celeri nec tantum grata Dianæ
 Venatus esses virgo sectata virorum.
 Gnosia non Bartho contendens spicula cornu.
 Distæas ageret ad gramina nota capellas,
 Nunquam tam obnixe fugiens Minois amores
 Præceptis aeris specula de montibus isbes;
 Vnde alij fugisse ferunt: & numina phocæ
 Virginis assignant, alij quo notior esses,
 Dictynnam dixere tuo de nomine Lunam.
 Sint hæc vera velim: Mihi certe nata peristi.
 Nunquam ego te summo volitantem vertice montis.
 Hyrcanos inter comites, agmenque ferarum
 Conspiciam: nec te redeuntem amplexa tenebo?
 Verum hæc tum nobis grauiora, atque indigna fuere,
 Cum mea alumna, tui cum spes integra maneret:
 Et vox ista meas nondum violauerat aures.
 Te ne etiam fortuna mihi crudelis ademit?
 Te ne ò sola meæ viuendi causa senectæ?

Sæpe tuo dulci nequidquam capta sopore,
 Cum premeret natura, mori me velle negau;
 Vt tibi Corycio glomerarem flammæa luto,
 Quò nunc me infelix, aut quæ me numina seruant?
 An nescis qua lege patris de vertice summo
 Edita candentes prætexat purpura crines?
 Quæ tenui patriæ spes sit suspensa capillo?
 Si nescis, aliquam possum sperare salutem:
 Inscia quandoquidem scelus es conata nefandum.
 Sin est, quod metuo: per me mea alumna, tuumque
 Expertum multis miseræ mihi rebus amorem,
 Per te, sacra precor per flumina Ilithyæ.
 Ne tantum in facinus tam nulla mente sequaris.
 Non ego te incepto, fieri quod non pote, conor
 Fletere amor: neque sit cum dijs contendere nostrum:
 Sed patris incolumi potius te nubere regno:
 Atque aliquos tamen esse velis tibi alumna penates:
 Hoc vnum exitio docta atque experta monebo.
 Quod si non alia poteris ratione parentem
 Fletere: sed poteris (quid enim non vnica possis?)
 Tunc potius tamen ipsa, pio cum iure licebit.
 Cum facti causam, tempusque doloris habebis:
 Tunc potius conata tua atque incepta referto.
 Meque deosque tibi comites mea alumna futuros
 Polliceor. nihil est quod tæxas ordine longum.
 His ubi sollicitos animi releuauerat estus
 Vocibus, & blanda pectus spe vicerat egrum:
 Paulatim tremebunda genis obducere vestem
 Virginis, & placidam tenebris captare quietem,
 Inuerso bibulum restinguens lumen oliuo.
 Incipit ad crebros insani pectoris ictus
 Ferre manum, assiduus mulcens præcordia palmis.
 Noctem illam sic mæsta super morientis alumne
 Frigidulos cubito subnixâ pependit ocellos.
 Postera lux ubi læta diem mortalibus alium,
 Et gelido veniens primum quatiebat ab Oeta;
 Quem pauidæ alternis fugitant, optantque puellæ.
 Hesperium vitant, optant ardescere solem,
 Præceptis paret virgo nutricis, & omnes
 Vndique conquirunt nubendi sedula causas.
 Tentantur patriæ summissis vocibus aures;
 Laudanturque bonæ pacis bona. multus inepto
 Virginis insolitæ sermo nouus errat in ore.
 Nunc tremere instantis belli certamina dicit,
 Communemque timere Deum; nunc regis amicis,
 (Nanque ipsi verita est) orbem flet mæsta parentem:
 Cum Ioue communes qui quondam habuere nepotes.
 Nunc etiam conficta dolo mendacia turpi
 Inuenit; & diuum terret formidine cimes.
 Nunc alia ex alijs, nec desunt, omnia querit.
 Quin etiam castos ausa est corrumpere vates;
 Vt cum cæsa pio cecidisset victima ferro,
 Essent qui generum Minoa auctoribus extis
 Iungere, & ancipites suaderent tollere pugnas.
 At nutrix patula componens sulfura testa
 Narcissum, casiamque, herbas incendit olentes.
 Terque nouena ligat triplici diuersa colore
 Fila; ter in gremium mecum, inquit, despue virgo;
 Despue ter virgo; numero deus impare gaudet.
 Inde Ioui geminat magno frigidula sacra,
 Sacra,

Sacra nec Idæis senibus, nec cognita Graijs.
 Pergit Anytheo spargens altaria thallo
 Regis folchiacis animum defigere votis.
 Verum ubi nulla mouet stabilem fallacia Nisum?
 Nec possunt homines, nec possunt flectere diui;
 Tanta est in paruo fiducia crine cauendi:
 Rursus ad inceptum socium se iungit alumnae:
 Purpureumq; parat rursus tondere capillum.
 Cum longo quod iam captat succurrere amori.
 Non minus illa tamen rauci quod mœnia crescant
 Gaudeat: & cineri patria est iucunda sepulto.
 Ergo metu capiti Scylla est inimica paterno.
 Tum quoq; Sydonio florens succiditur ostro:
 Tum capitur Megara, & diuum responsa probantur.
 Tunc suspensa nouo ritu de nauibus altis,
 Per mare cœruleum trahitur Niscia virgo,
 Complures illam Nympha mirantur in undis:
 Miratur pater Oceanus, & candida Tethys,
 Et cupidus secum rapiens Galatea sorores.
 Illa etiam iunctis magnum quæ piscibus æquor
 Et glauco bipedum currit metitor equorum,
 Leucothea, paruiusque dea cum mure Palæmon.
 Illi etiam alternas sortiti vincere luces,
 Cara Ioui soboles, magnum Iouis incrementum,
 Tyndaridæ niueos mirantur virginis artus.
 Has adeo voces, atque hæc lamenta per auras
 Fluctibus in medijs quæstu voluebat inani,
 Ad celum infelix ardentia lumina tendens.
 Lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
 Supprimite o paulum turbati flamina venti:
 Dum queror; & diuos, quanquam nil testibus illis
 Profeci, extrema moriens tamen alloquor hora.
 Vos ego, vos adeo venti testabor, & auræ,
 Vos o Mantina si qui de gente venitis,
 Cernitis, illa ego sum cognato sanguine vobis
 Scylla, quod ò salua liceat te dicere Progne:
 Illa ego sum Nisi pollentis filia quondam:
 Certatim ex omni petijt quam Græcia regno:
 Qua curuus terras amplectitur Hellepontus.
 Illa ego sum Minos sacrato federe coniux
 Dicta tibi tamen hæc, & si non accipis, audis.
 Vincita ne tam magni tranabo gurgitis undas?
 Vincita tot assiduas pendebo ex ordine luces?
 Non equidem me alio possum contendere dignam
 Supplicio: quod sic patriam, carosq; penates
 Hostibus immitique addixi ignara tyranno.
 Verum esto. hæc Minos illos scelerata putauit.
 Si nostra ante aliquis nudasset fœdera casus.
 Facturos: quorum direptis manibus vrbis,
 O ego crudelis flamma delubra petiui.
 Te vero victore, prius vel sidera cursus
 Mutatura suos, quam te mihi talia capta
 Facturum metui iamiam scelus omnia vincit.
 Ten' ego plus patrio dilexi perdita regno?
 Ten' ego? nec mirum, vultu decepta puella
 Vt vidi, vt perij, vt me malus abstulit error,
 Non equidem ex isto speravi corpore posse
 Tale malum nasci forma, vel sidere fallor.
 Non me delitijs commouit regia diues
 Coralio nimium fragili, & lacrymoso electro.

Me non florentes equali corpore Nympha,
 Non metus incensam potuit retinere deorum:
 Omnia vincit amor. quid enim non vinceret ille?
 Non mihi iam pingui sudabunt tempora myrrha:
 Pronuba nec castos accendet pinus honores:
 Nec Libys Assyrio sternetur lectulus ostro.
 Magna queror: nec, & illa quidem communis alumnae
 Omnibus iniecta tellus tumulabit arena.
 Me ne inter matres, ancillarumque cateruas,
 Menalias inter famularum munere fungi,
 Coniugis atque tuæ (quæcunque erit illa) beata
 Non licuit grauidos penso deuoluere fusos?
 At belli saltem captiuam lege necasses.
 Iam fessæ tandem fugiunt de corpore vires.
 Et caput inflexa lentum ceruice recumbit.
 Marmorea adductis labascunt brachia nodis.
 Aequorei pisces immania corpora ponti
 Undique conueniunt: & glauco in gurgite circum
 Verbera caudarum, atque oris minitantur hiatu.
 Iam tandem casus hominum iam respice Minos.
 Sit satis hoc tantum solam vidisse malorum:
 Vel fato fuerit nobis hæc debita pestis;
 Vel casu incepto, merita, vel denique culpa.
 Omnia nam potius quam te læsisse, putabo.
 Labitur interea reuoluta ab littore classis
 Magna repentino sinuantur lintea Coro;
 Flectitur in viridi remus sale. languida fessæ
 Virginis in cursu moritur querimonia longo.
 Deserit angustis inclusum faucibus Isthmon
 Cypselidæ magis florentia regna Corinthi:
 Præterit abruptus & Scyronis protinus arces:
 Infestumque suis diræ testudinis exit
 Spelæum, multoque cruentas hospite cautes.
 Iamque adeo tutam longe Piræea cernit:
 Et notas secum heu frustra respectat Athenas.
 Iam procul è fluctu Minoia respicit arua:
 Florentesque videt iam Cycladas: hinc Venus illi,
 Hinc sinus, hinc statio contra patet Hermionia;
 Linquitur ante alias longe gratissima Delos
 Nereidum matri, & Neptuno Aegæo.
 Prospicit incinctum spumanti littore Cythnon;
 Marmoreamque Paron, viridemque allapsa Donyfam
 Aeginamque simul, sementiferamque Seryphum,
 Fertur: & incertis iactatur ad omnia ventis.
 Cymba velut magnas sequitur cum paruula classes:
 Afer, & hyberno bacchatur in æquore turbo.
 Donec tale decus formæ vexauit, & agros
 Non tulit, & miseros mutauit Virginis artus,
 Cœruleo pollens coniux Neptunia regno,
 Sed tamen externam squammis vestire duellam,
 Infidosque inter teneram committere pisces
 Non statuit; nimium est auidum pecus Amphitrites.
 Aeris potius sublimem sustulit alis.
 Eset vt in terris facti de nomine Cyris:
 Cyris Amyclæo formosior ansere Lede.
 Hic velut in nineo, tener est cum primitus, ouo
 Effigies, animantis, & internodia membris
 Imperfecta nouo fluitant concreta calore.
 Sic liquido Scyllæ circumfusum æquore corpus
 Semiferi incertis etiam nunc partibus artus

Vndique mutabant : atque vndique mutabantur.

Oris honos primum, & multis optata labella.

Et patula frontis species condescere in vnum

Cepere : & gracili mentum producere rostro.

Tum, qua se medium capitis discrimen agebat,

Ecce repente velut patrios imitatus honores

Puniceam concussit apex in vertice cristam

At mollis varios intexens pluma colores,

Marmoreum volucris vestiuit tegmine corpus ;

Lentaque perpetuas fuderunt brachia pennas.

Inde alias partes, minioque infecta rubenti

Crura, nouamque aciem obduxit squallida pellis.

Et pedibus teneris ungues confixit acutos.

Et tamen hoc demum misera succurrere pacto

Vix fuerat placida Neptuni coniuge dignum,

Nunquam illam post hæc oculi videre suorum

Purpureas flauo retinentem vertice vittas :

Non thalamus Tyrio fragrans accepit amomo :

Nulla illam sedes : quid enim iam sedibus illis ?

Quæ simul vt sese cano de gurgite velox

Cum sonitu ad cælum stridentibus extulit alis :

Et multum late desperat in aequore rorem :

Infelix virgo nequidquam morte recepta

Incultum solis in rupibus exigit æuum,

Rupibus, & scopulis, & littoribus desertis.

Nec tamen hoc iterum pena sine. nanque deum rex

Omnia qui imperio terrarum millia versat :

Commotos talem ad superos volitare puellam,

Cum pater extinctus cæca sub nocte lateret,

Illi pro pietate sua : nam sæpe + nitentum

Sanguine taurorum supplex + respererat aras :

Sæpe deum largo decorarat munere sedes :

Reddidit optatam mutato corpore vitam.

Fecit & in terris Halicæ ales vt esset.

Quippe aquilis semper gaudet deus ille coruscis

Huic vero misere quoniam damnata deorum

Iudicio, natique, & coniugis ante fuisset :

Infecti apposuitque odium crudele parentis.

+ Namq; vt in ætherio signorum munere præstans,

Vnum quem duplici stellarum sidere vidi :

Scorpius, alternis clarum fugiat Oriona :

Sic inter sese tristes Halicæus in iras

Et Cyris memori seruant ad secula fato.

Quacunque illa leuem fugiens secat aera pennis :

Ecce inimicus atrox magno stridore per auras

Insequitur Nisus : qua se fert Nisus ad auras :

Illa leuem fugiens raptim secat aera pennis.

Asc.

T si meuario, &c.] Carmen hoc Virgilianum esse, tota attestatur phrasis. Nam plurima ex hoc, in alia opera transtulisse constat, vt sicut de Culice diximus hoc opusculum quasi sui ingenii tentamentum atque periculum, præluisse credere par sit. Titulus operis est Cyris. Virg. ad Messalam, in quo est intentio poetæ, expressa vñ. Nā Cyris pconiū dicit, intentio vñ pconiū. & sibi, & Messalæ mereri. Farrago at, siue argm carminis est fabula de Scyllarū transformatione, q̄ miris ac varijs modis psequitur, Libellus est vnus. Qualitas carminis est hexametrum heroicæ non ab similibus, sed mediocri stylo versata, Ordo at, & explanatio, est hmoi. Et si. i. quanquam, hortulus Cecropius. i. Atheniensis, hoc est Cetus philosophorum, aut studium philosophiæ, expirans suaves auras : & sup. vmbas florentis, sphiæ. i. sapiētiæ, viridis, i. in vigore existentis complectitur. i. detinet iactatum, vario amore. i. desiderio laudis, & expertum præmia

vulgi fallacis, i. instabilis, & non pro merito præmiantis, supple esse, irrita. i. friuola, & vana, & pro nihilo habēda. Num. i. nunquid mea scilicet sphiæ, quæret. i. conabitur quærere. i. deligere, sibi carmen dignum eo. i. vulgo. quasi dicat minime, vnde addit, ipsa accincta, i. complectens longe aliud studium & longe alios labores, suspendit, supple me, altius ad sidera magni mundi, i. ad contemplationem siderum, & rerum celestium, & ausa est ascendere collem. i. apicem philosophiæ placitum multis, & si inquam tali laude philosophiæ iactatus sum, non tamen abistam. i. non desistam propter studiū philosophiæ detexere, i. perfecte texere (sicut in Bucol.

Viminibus mollique paras detexere iunco)

Munus. f. poeticum, coeptum. i. inceptū, in quo. f. munere tibi incepto, vñam liceat meas musas i. vires poeticas, requiescere. i. reponi iure. i. vt iustum est, & liceat deponere leuiter. i. facilliter, morem blandum. i. poeticum, & facerem scribendi genus: Quod si omnes. f. musæ, aut artes, valent proferre mirificum videlicet genus scribendi, scribam, sup. aut dicam. Mirificum secl. i. ætatis nostræ, modo. i. dummodo libido sit tibi vel le. f. tale genus. i. dummodo tibi gratum, & acceptum fuerit. Si sapientia pangere. i. compingeret, & componeret me. (Calderinus dicit, cantaret sed incongrua videtur expositio) summa arte. i. summo artificio ornaret, quæ. f. sapientia est data, cōfors. i. in consimilem sortem, quatuor antiquis hæredibus. f. præcipuis philosophis, Pythagoræ, Platoni, Aristoteli, & Epicuro, vnde. i. ex qua sapiētia, ego possem despiciere. i. contemnere, quasi in altiori & honestiori loco positus, q̄a despiciere, proprie, est deorsum inspicere errores hominum, longe, & late per orbem. f. disperforum, & possem contemnere curas humiles. i. de rebus terrenis. Si inquam, tali arte me pangeret sapientia, ego non venerarer te talem. i. tam excellentem virum, tali munere. i. tam humili, & incondito carmine. Equidem. i. ego quidem : non, supple possum, quod volo, aut non valeam te quidquam dignum asserere, aut quid simile, quod honeste prætermittit, ne se vituperet præter æquum, quamuis liceat nobis interdum ludere. i. faciles, & de rebus humilibus versiculos facere, vnde in Bucol.

Ludere, quæ uellem calamo permisit agresti.

Et Ouidius:

Ille ego qui fueram tenerorum lusor amorum,

Ingenio perij Naso poeta meo.

Et quāuis liceat nobis interdū claudere versum, pede gracili. i. tenui, & humili stylo, nō dicit venerarer te tali munere, sed venerarer te, intexēs versu magno (si fas est dicere) quia ne fas videt diuinos honores Palladi debitos mortali accommodare: aut sibi tantum sumere; vt speret posse quidquā Palladis peplo dignum contexere, peplo. i. velo, quod Palladi offerri ab Atheniensibus solebat. Qualis. f. versus, inscriptus peplo, portatur olim, subaudi iam, vt sit, iam olim (quod & carmē pateretur) Athenis. Erichtheis. i. ab Erichtheo rege sic denominatis. sup. tūc cū dona debita soluuntur i. persoluuntur Mineræ castæ, q̄a perpetuæ virgini, & cū quinquatria, aut quinquennia. i. ludi quinquennales, redeunt tarda, quia lustro. i. quinque annorū spatio, quā a Romanis lustrum fiebat, confecto. i. completo, hoc est quinto quoquo anno, in mense Maio, cum Zephyrus leuis. i. terram leuem faciens, vnde in Georg.

Et Zephyro putris se gleba resoluit.

Concrebuit. i. creber factus est : Euro alterno, i. alternatim flante, & prouexit cursum grauidum, i. onerosum, & tardum, pondere prono, i. inclinato ad præcipitium. Felix ille dies, Progreditur a quinquatriorum ludorum felicitatē describendam, rediturus ad rerum suarum, modestam extenuationem, per quam impetrata venia ad narrationem accingetur. Ordo igitur est. Felix, supple est ille dies, quo peplum offertur, & annus dicitur felix, & felices supple dicuntur, qui videre talē annum, & diem. Ergo, quia scilicet in honorem Palladis omnia fiunt pugne Palladiæ, i. quas Pallas (quæ & armorum, & sapientiæ, sine quibus bella recte geri nequeunt, dea) cum diuersis gessit, textur, scilicet in peplo, in ordine. i. per ordinē, q̄a magna pepla ornantur tropheis gigantis. i. spolijs de gigantibus per Palladem detractis. Et prælia horrida, quia cruenta, pingunt, facu, succo sanguineo. i. colore rubeo, sanguineū imitāte. Et additur ceteris gigantibus. Typho. gigas egregius, & ceterorum ductor, cuspide deaurata, i. habens cuspidem auratam, aut pingitur sup. cum cuspide aurata, quam in manu tenebat, qui, scilicet Typho, cōternens prius. f. quā a Pallade prosterneretur, æthera, i. summum aerem, saxis Ossæ. i. Ossæ montis Thessaliæ, Pelio impositi, duplicabat Olympum, montem

montem in confinio Theſſaliæ, & Macedoniæ, celſum. i. ſubli-
mem (vſque ad eo enim ſublimis eſt, vt venti, verticē eius nō
attingant, vnde pro cēlo habetur) Vertice Emathio. i. Theſſali-
co Athenienſi ſupple portant, deæ tale. i. taliter depictū velū
in tpe ſolemni. ſ. ludorum quinquatriū. O doctiſſime iuuenū,
ſcilicet Meſſala, ego vellē intexere tali ritu. i. modo, te magnis
cartis naturę rerum. i. conſcriptis de rerū naturis: intexere, di-
cit, te, inter ſoleis purpureos. i. rubicūdos, & inter cādida ſide-
ra Lunę, pulſantia orbem. i. ſphærā ſuā, ſignis cæruleis. i. nigre-
ſcentibus. Et ſi, ſupp. poſſem quod vellē, noſtra pagina. i. cōpa-
cta tabella, hoc eſt ſcriptura loqueretur carmine. i. metricę, ſe-
nibus ſeculis. i. iam ſenſcentibus, & quo conſectis, tuū nomen
coniunctum æternū. i. vt dicunt, æternaliter, ſophiæ. i. philoſo-
phiæ, quā deſciberem. Sed qm̄ nos naſcimur nunc primū, ad
tātās artes. ſ. poeticas, philoſophicis rebus locupletatas: quia,
vt dicit Flaccus in Arte: Rē tibi Socraticę poterūt oſtendere
cartæ. Et firmamus nunc primū, robore. i. fortitudine, neruos
teneros. i. vires graciles, ſubaudi, nō audemus adhuc rē tantā
attentare, ſed id (vt prius dixi) prudenter omittit. Tamē. i. nihi-
lomius, accipere interea hęc quę poſſumus, in quib. exegi-
mus prima rudimēta. i. primordia, & primas eruditiones, eui-
. i. vitę noſtrę, & primos annos Accipe, inquam, dona vigila-
ta. i. cum vigilia, & lucubratione edita carmina, multū noſtro
labore. i. opera, & accipe exordia non magna. i. exigua, promiſ-
ſa tamen tuis rebus. Et hęc loco proemij dicta ſunt. [Impia
prodigijs.] Aggreditur inſtitutum, quod eſt fabulam Scyllæ,
in mōſtra mutata percurrere, quę variæ explicari ſolet, nam
diuerſæ ſunt Scyllæ, ſed poetæ habent hoc de more, vt omnia
a cognominibus geſta, quaſi ab vno geſta recitent, vt de his
qui Iouis, Bacchi, Mercurij, Herculis, Venerisque nomen ſor-
titi ſunt. Vnde in Buc. fabulam confundit, dicens:

Quid loquar, aut Scyllam Niſi, quam fama ſecuta eſt,

Candida ſuccinctam latrantibus inguina monſtris

Dulichias vexaſſe rates, & gurgite in alto,

Ab timidus nautas canibus laceratſe marinis, &c.

Vbi tamen quidam legunt:

Quid loquar, aut Scyllam Niſi, aut quam fama, &c.

Et ita ego quoque potius legerē. Nam aut ve, vel ne, nec, & ſi
milia, nō ponūtur in principio, niſi ponantur et in medio: hic
tñ diuerſas recitat opiniones. Vñ ordo eſt. Vt. i. quęadmodū,
Scylla impia. ſ. in patrē Niſū, Megarenſiū regē exercuit quon-
dam nouos cētus auium, factarum. ſ. ex hominibus, exiſtēs ſub-
limis in aere, quia & ipſa in auē mutata eſt, & vt ipſa viderit
nouos cētus auium, & cōſcendens ſidera. i. celum perēs, tenui
. i. recens nata penna, volitauerit, ſuper ſua tēcta. i. ſuper regiā
paternam aris cæruleis. i. cærulei coloris. Soluens ſclerata. i.
ſclere, contaminata hanc pœnam, pro capillo purpureo, quē
. ſ. pater eius, ſic habebat conſecratum, vt regnum nō amitte-
ret, tantisper dum illum haberet, Sed Scylla capta amore Mi-
nois, q̄ tunc vrbe obſidebat, capillū patri dormienti abraſum
ad amatū tranſtulit, a quo tñ ſp̄reta, in auem verſa eſt, Niſo
aui, in quam Niſus pater eius conuerſus eſt, perpetuo odio
inimicā, & pro vrbe patris. i. paterna, exciſa funditus. i. euer-
ſa & vaſtata. O Meſſala cū plures & magni poetæ, perhibent
illam mutatam membra. i. habere mēbra mutata, longe alia
figura, quia dicunt qdam in mōſtrum marinū verſam, quod
plures de Scylla Phorci prædicant, perhibent, dico mutatam
ſic vocari, mōſtra cōuerſa in ſaxum Scylleum (nam nos fatea-
mur verum, nā Polyhymnia. ſ. Muſa, amat verū. Chalderinus
legit, amant, vt ſit, poetæ amant, ſed non procedit, quamuis li-
ceat dicere, o Polyhymnia, fateamur verum, nam plures poe-
tæ amant de Scylla ſcribere. Sed (vt puto) appoſitum eius no-
minatiui, poetæ perhibent. Quidam legunt Polyhymnia, &
ita fere dī, ſed quia primā corripit & componitur a πολυ, &
ὑμνη, quaſi multę laudis, poſſet dici Polyhymnia, ſicut in pri-
mo carminum apud Horatiū, Euterpe cōhibet, nec Polyhym-
nia Lesboum reſugit tendere Barbiton. Alij πολυ, & ὑμνη. i.
memoria, de ſcunt, & ita Polymnia diceretur, ſed merito
ultima longa, & perhibent illam eſſe quā nos legamus, i. le-
gere poſſimus, ſæpe eſſe Vlyſſi ærumnis. i. ærumnas, quia ex ſo-
ciis eius nonnullos deuorauit, & quā legimus ſuccinctam, in-
guina candida. i. habentem inguina candida, ſuccincta mon-
ſtris latrantibus. i. canibus, quod ſingitur, quia vnde cōſtra-
ctę inter ſaxa Scyllea, quaſi latratum edunt, vexaſſe. i. vehemen-
ter agitaſſe, docet enim Gellius, verbum eſſe vehementiæ, &
laceratſe canibus marinis, nautas deprenſos. ſ. a tempeſtate
quod proprie de ipſis dicitur, vnde in Georg.

Deprenſi olim ſtatio tutiſſima nautis, &c.)

Ideſt gurgite alto. i. mari, ſed dicendo, alto, epitheto tapinoſim
. i. humilem ſermonē leuat. Sed neque cartę Meōniæ. i. Home-
ricę, patiuntur credere hęc, vt. ſ. Scylla, Niſi, dicat in mōſtrū
marinū verſa, non malus. i. falſus auctor, ſupple. ſ. ciet credere
erroribus dubijs. i. per errores incertos, iſtorū. ſ. uiliū, qui talia
aſſerūt. Nāq; alij finxerūt vulgo. i. paſſim & impune, alias puel-
las, quę dicūtur Scyllę, Homero. i. ab Homero, Colophonico,
. i. qui Colophonis dī ciuis, ſeptē. n. vrbes, vt Gellius recitat,
certat de patria inſignis Homeri, ipſe. ſ. Homerus, ſupple di-
xit, matrē Cratē, ſed ſiue dixit, hanc, ſiue ſup. mater, fuit Ery-
chthei. i. Athenienſis regis filia, ſiue grandeus. ſ. parens, ge-
nuit illā mōſtro biſormi. i. vt fieret mōſtrū biſorme, ſiue neu-
tra. ſ. nec Cratis, nec Athis, eſt parens. i. mater, atq; id vitium
inguinis. i. quod dī pubetenus in monſtrum verſa eſt libido
Veneris deſcripta in toto carmine: quod ſ. de Scylla a diuerſis
ſcriptū eſt. Siue etiam mutata. Supple eſt: ſpeciem. i. habuit
ſpeciem, hoc eſt formam, ſeu figuram mutatā, venenis exactis
. i. eductis ad hoc, aut exactis. i. petitis, & quę ſunt veneni in
fecit, ad hoc exegit, hoc eſt vt cunq; in mōſtrū verſa ſit, eſt,
ſupple infelix virgo: enim, pro quia, quid illa cōmiſerat. i. pec-
cauerat. q. d. niſi, ſed ipſe pater. ſ. Neptunus, cōplexus. ſ. Scyl-
lā: timida. ſ. ſtuprari, ſup. in arena ſeua, quia maris, aut in aqua
pfugere & effugere nō poterat, violauerat coniugiū. i. fidē ma-
rimoniam, Amphitrites. ſ. coniugis. Et declinatur, hęc Am-
phitrite, huius Amphitrites, & eſt ſponſaicus verſus. carę. ſ.
aut prius, aut poſtea, nō tunc cum fidem violaret, attamē ex-
egit pœna. ſ. Scylla, lōgo tpe poſt, vt cū Scylla veheretur, al-
to. ſ. mari, aut thalamo carę coniugis, ipſa. ſ. amphitrite aucto-
ritate mariti, miſceret Pontū truce. i. mare tēpeſtuoſum, mul-
to ſanguine. ſ. Scyllę, quę effuſo, prius ſanguine in mōſtrum
verſa eſt. Seu. i. ſiue, vero. i. pro certo, vt perhibent. i. dicūt poe-
tę, ipſa cōuinceret. i. ſuperaret omnes, forma. i. formoſitate, &
ita in ſe inuidiam excitaret, & ſpoliaret paſſim quęſtu. ſ. mere-
tricio, hoc eſt lucro, amantes. i. amatores, cupidos. i. concubi-
tus, aut cōpię eius, hoc eſt ſiue per odiū Amphitrites, ſiue per
inuidiam omniū nymphaſu, cū oēs, forma ſuperaret, ſiue pp
quęſtum meretricium, quia amantes ſpoliauit, cōuerſa eſt in
monſtrum: ipſa vallata. i. circumdara repēte, piſcibus & cani-
bus rapidis, qui vterum eius intrauerunt, vidit formas horri-
biles ſibi circūſiſtere. i. circūſtare, Heu condolentis vox, quo-
ties ipla mirata, ſeu mutata. ſ. in monſtrum nondum amiſſa pe-
nitus ratione expalluit. ſ. prę timore, ſuos artus nouos. i. quos
iam induerat q. d. frequentiffime. Heu quoties p̄tmiſſe, pro
pertinuerat, aut pertinuiſſe dicitur latratus ſuos: quod, i. q. a:
ipſa mulier. i. mortalis, ſicut in Aeneid.

Mixta Deo mulier.

Auſa eſt fraudare numen deorū. ſ. marinorum, quos ſecū rem
habere cupientes defraudauit, & qd auſa eſt vertere. i. inuer-
tere, & immutare, pœnam votorum. i. quā amatores ex voto de-
buerant, editum. i. expreſſe addictam veneri, ſi. ſ. faceret eius
copiā amatoribus, Quam. ſ. Scyllam. Pachynus. ſ. promonto-
riū Sicilię. Docta. i. informata: voca Palepaphiæ. ſ. Veneris, te
ſtatur fuiſſe infamē tali more meritorum: quod. i. quia, ipſa ſe
pra. i. circumdata, multiplici caterua iuuenum. Dixerat mala
conuitia, & execrationes, aut imprecationes, aut malefica car-
mina, exiſtēs meretrix, iactata animo ferarū. i. ferino, aut bel-
luino. Atq; ita multiplex eſt opinio, quę Scylla, & cur in mon-
ſtrum verſa ſit. vnde ſequitur, [Quidquid, &c.] [Dimiſſis va-
rijs opinionibus, notius aſſentiri videt eis qui de Scylla, Me-
garenſium regis filia fabulā ſcripſerunt, q̄ inuocatis, vt pote
ad rē obſcurā, & difficilē Muſis proſequitur, deſcribēs primo
Megarenſium urbem. Ordo autē eſt. Quidquid. ſ. hęc omnia
ſunt. i. ſiue vera, ſiue falſa ſunt quę de Scylla dicūtur, & vt. i.
qualiter quiſque locutus eſt; de tali clade. i. calamitate Scyllę,
liceat ſup. eam notefcere. i. clarā fieri, potius et̄ini. i. propter ca-
pillos patris cōſecratos quos abtulit, atq; licet notefcere. i. pa-
tere, nō vñ eſſe Scyllam ex multis puellis: ſed, ſupp. varias.
Quare, o diua. ſ. Venus: & q. i. qualia præmia nimis magna tri-
buiti, ſup. Scyllę, meditant. i. cogitant, mittere cupidis. ſ. ama-
toribus, certos cantus. i. carmina amatoria? q. d. ſequiſſima ſūt q̄
dem præmia, quia in tale mōſtrū, formoſiſſimam mutari, vt
magni criminis præmiū, vt commune vocabulum, tam in bo-
nam, quā in malam partē ſumendum credamus, ſed tamen
incerta eſt cauſa, vnde inuocat Muſas, dicēs, O Perides. i. Mu-
ſæ, quarū altaria. i. dona oblatitia, inſiciūt. i. imbuūt ſæpe meo
munere, poſtes caſtos. i. tholos in tēplo veſtro ſuſpēſos. i. q. b.
ſæpe

sæpe sacrificio, quibus sanguine postes respergo (nam musarum sacerdotem se fatetur in Georg. dicens:

Me primum de cœnant Musa,

Quarum sacra fero ingenti percussus amore)

Et quarum foribus, scilicet templi, Hyacinthi. s. pueri, similes illi qui in florem hyacinthi versus dicitur, & Narcissus, alius puer, in sui nominis florem versus, rubens suaue, i. cum suauitate, aut crocus coniungens, i. conferens: lilia calta, idest flore luteolo (vt in Bucol.

Mollia luteola pingit vaccinia calta)

Alternæ, idest alternatim posito, cum lilijs deponunt sæpe flores. s. suos, aut se: nã & Crocus, puer fuisse dicitur, & quarum libaminibus. s. templi floret rosa sparsa: age (adhortandi vox, sed contra Vallam, qui vult, age, singulari tantum conuenire, vt in eum dicimus) diu: aspirata. i. fauere nunc, præcipue nostro labori: atque prætexite, idest ordinate: volumen, idest libellum nomine eterno honore: Hactenus inuocatio, nunc opus auspicatur, dicens: Vrbes sunt vicinæ sedibus Pandionijs. i. Atheniensibus, quarum Pandion rex fuit, inter colles Actæos. i. Atticos, & inter littora candida, Thesei, s. regis Athenarum rientia late conchis. i. cōchilibus: purpureis. i. vnde purpureus color extrahitur. Quarum, s. vrbiũ, vicinarum Athenis stat Megara, scilicet vrbs, non digna concedere vlli. i. vrbi: fama. i. famositate, hoc est quantum ad famam nulli cedat mutata. i. reparata, in melius quondam labor. Actæi. s. regis. Calderinus legit, latex, sed malus est versus, & inepta cōstructio, præterea dicit, quarum. s. concharum, sed melius puto, quarum vrbiũ, sed suis, cuique captus est, vtrumuis sequere; existens decus Arcadio. s. Mercurio, & Phœbo, propter citharam. Namque affuit. i. ornamento fuit. vnde etiam imitatur acutas voces citharæ. i. lyre, illic ab Apolline depositæ, pullos recrepat. i. sonare facit, munera Cyllenæ, idest a Mercurio Cyllenio accepta: vt testetur sonitu. i. sonando veterem Phœbi. i. aut quem Phœbus a Mercurio accepit, aut quem illi attribuit, illic lyram deponendo. Minos. s. rex Cretenſium, qui florebat tum in armis, ante alios. s. reges. i. præcipue, fecerat hanc urbem infestam. i. infestauerat, & vexauerat hanc urbem remige. i. remigio appulsus: populator. i. depredator: & fuit sen. i. Niso regi hospitio. s. dum floreret: & Hippolydosa. i. fœtida, ab equorum cadaueribus victo. i. postquam deuictus erat. Heros Cortinius, &c. Scilicet Cretenſis, idest Minos, vnde in Bucol.

Perducent aliqua Fabula ad Cortinia Sacce.

Fugiens Carpathium. i. mare, & flumina Cerathea, idest Cerathi fluuia, apud Gnosum ciuitatem Cretenſem, & est versus spōdaicū: tæxerat. i. obtexerat, & obsederat: hunc. s. senem regē bello, & repetēs. i. expetens hūc bellos: sternebat rura Attica. i. Atheniēſia, sagitta Cretea, quia pſtantes in Creta fūt sagittæ. Sed neque, &c. Ostendit securitatē regis, propter capilli fatalem consecrationem, vt pote, quo saluo, regnū amittere non poterat. Ordo autem est. Sed rex ipse. s. Nisus, neq; veretur tūc. s. cum Minos obsideret, ciues. i. bella intestina, aut seditiones ciuiũ, neque veretur tūc turmas, volitantes ad muros: infestio. i. vim inferēte, agmine. s. hostili: ducere. i. ducebat: & retūdere. i. retundebat mētes; indomita virtute. i. licet indomita virtute prædita essent hostium mētes tamen nihil ducebat & retūdebat eas fatali securitate munitus. Aut sic. Nec, supp. cura, ducere. s. contra hostem, nec retundere mentes, indomita virtute, quoniam satis est meminisse responsum deorum. Nam cæsaries cādida, mirabile dictū. i. quæ res est mirabilis dictū, sup. erat, a summo capite regis, & tepora. i. mediæ capitis partes, florebat lauro, i. coronam lauream gerebant, & crinis. i. capillus roseus, aut coloris, aut odoris rosei, fulgebat medio vertice, cuius, s. crinis, quandiu natura fuisset seruata, tam, supple, diu, Parcæ cordes, stabili numine. i. volūtate, & nutu diuino firmarunt, p. firmauerunt. i. stabiliuerunt, & firmiter constituerūt patriam Nisi, sup. futuram esse incolumē, & regnum Nisi futurum, sup. incolume. Ergo oīs cura. s. Nisi residebat. i. si ta erat, sup. in capillo, cano. i. cani capitis, quem cōptum solemnī ritu fibula aurea necebat tereti, dēte cicadæ Corſellæ. i. qualis est apud Corſellam ciuitatem Africę frequens, hoc est elephantis, dente igitur eburno. Nec vero hæc custodia. s. capilli fuisset, nec fuerat vobis. s. Megarenſib. vana nisi. i. non Scylla. s. filia Nisi concepta. i. correpta, nouo furore. i. amore in hostē. Scylla dicit inuēta sepulcrum. i. excidiū patris miseri, & patriæ, sup. miseræ, si non inhiasset. i. cupiditatē inhiando indicasset, ocellis. i. immunitis per appetitum libidinosum, oculis o nimium cupidis, sed ille puer. s. Cupido, deus amoris, malus. i. perniciosus, supp. fuit

quem nec sua mater. s. Venus, quæ sæpe impatienter amauit, potuit flectere iratum. i. quoties irascebatur, quem nec pater, atque auus. s. Iuppiter, quia Iuppiter eū ex filia genuit, supp. potuit flectere, vnde in J. Aen. lib. Venus ad Cupidinem:

Nate mea Sires mea magna potentia solus,

Nate patris summi qui tela Typhoea temnis.

Ille. s. amor seu Cupido, deus amorum, potuit domitare etiam leones. Penos. i. Punicos, qui feroces, & iubati sunt, & docuit tigres valida. s. pernecitate, & feritate etiam, mansuescere victas, s. amore ille etiam docuit mansuescere diuos homines. i. inter homines versantes, aut ex hominib. factos, sed magnū est dicere. i. enarrare, diuorum amores, paruulus, idest cum adhuc esset paruulus acuebat, iras, i. litem fouebat & acriter contendebat, cum superis. Scylla infcia, i. ignara, violauerat sedem. i. templum magnæ Iunonis, cuius diuæ periuria non licent vlli puellæ, s. meminisse diu periuria. i. licite (licet per nefas meminerit) violauerat, dicit sedem Iunonis, dum operata. i. exercitata sacra deæ. i. dum postquam sacrificauerat, lasciuuit, & procedit longe extra ceteruam. i. ceterum matrum, & comitum, gaudens vestem suspensam. i. pendentem ludere in corpore, & relaxans sinus, scilicet veltiũ, tumidos. i. inflatos, Aquilone agitante. i. impellente, ignis. s. amoris, necdū. i. non adhuc agitauerat. i. expulerat, honores castos. i. castitatis, & virginittis, necdum. i. non adhuc, & sacerdos. s. pronuba. perfusa. i. aspersa, lympa solemnī. i. solemnitati nuptiali apta, non exornarat adhuc caput. s. virginis folijs, oliuę pallentis, quibus ornabantur nubentes, cum pila fugit lapsa e manibus. i. cum adhuc nesciuit ludere pila, cumq; ipsa virgo procurrit relaxe. i. dissolute, quo ludo vti. i. quo utebatur, ne prodita. i. manifestata esset, quod uagaretur imprudenter, palla aurea soluisset. i. laxasset iam gracili corpore, omnia quæ possent retinere gradum, & immorari cursum, o optatus vox, ego vellem, vt sup. haberes, semper tecum tua sacraria, non violata vnquam manu (si dixeris. tua manu, non stabit ratio metri) quia infelix, ne quidquā. i. nullo modo, piasses. i. polluiſſes, vnde piaculū res expiatione digna. (Nam piare. & pium facere, ac piacularē, & piaculum committere: significat) iurando. s. per Iunonem, perquam proprium est vxoribus iurare. Et si quis credat periuria nocuisse, tibi causa est, quia Iuno timuit te ostendere fratri. s. Ioui, at. i. sed, ille deus. s. Iuppiter est, sup. leuis. i. leuiter irascens, cui quæritur iniuria ex omni dicto verborum adolescētum, & tñ dī, qđ periuria rident amatum. verū sunt qui dicant, ille deus. s. Cupido leuis, quia alatus, vnde sequitur, depromēs tela aurea, supple ex pharetra fulgenti, heu nimium tereti, i. rotunda, & oblonga, scilicet pharetra, & tela nimium Tyrinthia, i. Herculeæ, hoc est fortia, qualib. Hercules Tirynthius vti solebat, defixerat interea omnia. s. tela mente, i. in pectore, virginis, s. Scyllæ, iussu, scilicet Veneris, aut Iunonis lēq. Quæ simul ac venis hausit sitientib. &c. Recitat quomodo Scylla capta amore Minois debacchata est. Ordo autem est, Quæ. i. Scylla: simulacra. statim, postquam hausit ignem. s. amoris: venis sitientibus. i. Cupidinis. Et concepit in ossa. i. ad medullas vsque penitus, aut amorem penitus. i. omnino validum, ipsa virgo infelix bacchatur. i. more Bacchantium vagatur in tota vrbe: velut Bistonis. i. mulier Threissa ad Bistonē lacum Thacię habitans, supple bacchatur. Sequa, i. incensa: ore, i. cātu tibiæ: Sithoni. s. populorū Thraciæ, ve, pro vel, vt, supple bacchatur, antistita Cybeles, idest. sacerdotissa. Iēta, idest stimulatā, buxo barbarico. i. fistula a ba baris inuenta. Non picta. i. non habens pictos capillos, storce Idæo. i. vnguento, ex storce arbore, in Ida plurimum crescente. Non cognita. s. per generosum incessum, aut nō cōdita. i. incōposita, teneris pedibus seruatis, sic omnia. s. ornamenta incondita, aut incognita, & nō retinens collo; niueo monilia bacchata. i. bacchis, hoc est gemmis ornata veltigia. i. pedes trepidant illi mutuū, cursu incerto. i. inconstanti. Ipsa redit sæpe prodita. i. accusata & manifestata ascendere, s. potuisse, muros patrios, & facit causam. i. occasionem se visere. i. visum ire, turres aerias. i. sane altas, voluēs. i. aggrās, animo etiam sæpe in nocte, querelas tristes. i. tristitię indices, speculatur ex altis sedibus celi. i. aeris, amorem. i. amatum Minoa, aut speculatur amorē celi. i. i. significat se speculari sidera ob amorem celi, & prospectat. i. porro aspectat, etiam castra. s. inimicorum. lucentia crebris flammis, nulla. i. non mouit colum. i. non venit, nec respicit aurum carū. i. prius. i. non inspexit amplius aurū, psalteria. s. instrumēta psallēdi, arguta. i. stridula, & sonora pri⁹ corda nō sonāt amplius tenui. i. subtili, telæ molles. i. ex molli lana nō cluduntur. i. texuntur amplius pectine Lybico. i. eburno,

aburno, quali vtuntur Tyrj in Lybia, telam purpuream re-
xentes. Nullus rubor est supp. amplius in ore, enim pro vbi ru-
bor obstat amoris atq; vbi reperit. i. inuenit, nulla solatia. i.
remedia tantis malis, & videt mortem turbidula. i. aliquantu-
lum turbida, labi per viscera. f. sua. ipsa fertur sup. eo, quo do-
lor vocat ire, & quo fata subigunt tendere, & ipsa præcep-
pellitur horribili estro. i. stimulo furoris, sicut animalia estro,
ah vt ipsa demens ferret. i. auferret crinem patris, atque mitte-
ret ipsum detonsum. i. abrafum, furtim. i. elanculum hosti ar-
guto. i. callido, & vafro. Namq; hæc vna. i. sola conditio, de cri-
ne cōsecrato opponitur raptori. f. Minoi, siue illa, f. Scylla, sup.
fecerit ignoras, nam quis bonus, i. pius non malit credere om-
nia, quam damnare puellam tanti sceleris. f. parricidij, aut p-
ditionis paternæ? Heu, condolentis vox, tamen. i. nihilominus,
quamuis ignorans ipsa, sup. est infelix, quid. n. ò Nise pater im-
prudencia. f. filia prodest, f. tibi? q. d. nihil, cum quo. f. patre, ip-
sa vna. i. sola, vixerat super sedes in altis turribus. i. mutata in
auem, & hoc vrbe rapta crudeliter. f. ab impio amatore, vbi tu
o pater existēs fessus, possis conscendere nido extructo, tu quo-
que. i. etiam tu ò pater moriere auis, quia verteris in auem tui
nominis, filia dabit tibi penas, quia æterno odio prosequeris
eam: o volucres. f. vos ambo, gaudete iam effecti volucres quæ
subnixæ altis nubibus incolitis mare, virides filias & lucos so-
nantes, & gaudete, dico, vagæ, & blandæ volucres, vsq; adeo. i.
omnino mutata. i. habentes mutatos artus humani corporis,
o puellæ Dauliades, Progne, & Philumela, vis factorum est. sup.
crudelis, crudele. f. fatum venit, quia Cyris. i. Scylla carissima,
nobis venit augens reges cognatos, qui in aues mutati sunt,
& numerum suorum. i. maiorum, & ipse pater. f. Nisus, venit
vos o pulcherrima quondam corpora præuertite. i. anteite, nu-
bes cæruleas in æthera. i. ad aera volantes, qua Chalcheius. i. au-
ricomus, rex. f. Nisus, ascendat ad sedes superum, pro supero-
rum. i. primum ascēdat æthera, & qua Cyris. f. Scylla, Cyris, a-
tūdendo dicta, ascendat honores concessos. f. a dijs, qui eā in a-
uem mutata voluerunt. Iamq; adeo. Docet quomodo Scyl-
la tentans patris capillos detondere, a Carme nutrice deprehe-
sa fuit, & q. d. nam, p̄tende et interrogata. Ordo est. Iamq; .i. &
iam adeo. i. oīno, aut penitus, Nisus erat denictus lumina, i. ha-
buit oculos deuictos, dulci somno & custodia vigilum existēs
procul, astabat inani studio, excubias. i. vigilias, extra cubilia
existentes, utpote in primis forib. cū. i. quando, Scylla descen-
dens cubili, tacito. i. ipsa tacita, aut non strepente, furtim. i. fur-
tiue, tētat aurib. arrectis, more ferarum nocturna silētia, & ca-
prat primum singultib. f. repressis, aerem tenuem. i. exilem, tū
.i. derinde ipsa leuans vestigia suspensa primis digitis. i. antero-
rib. pedum partibus, egreditur. f. cubili, & armata manus. i. ha-
bens manus armatas, ferro bidenti. i. forfice incisoria, euolat
.f. e cubili, at. i. sed vires dēpte, supp. sunt in formidine subita,
testatur prius. f. quam aggreditur, sua furta, idest furtiuos cona-
tus de rapiēdo crine paterno ad vmbras cæruleas. i. subnigras,
aut ad mare versa. Nam remoratur paulum. Idest modicum,
in vestibulo, i. parua statione, hoc est introitu thalami, supple
ea partē, qua semita. i. parua via, tendebat ad limen patrum,
.i. paterni cubuli, & ipsam suspicit, i. sursum aspicit altū ma-
re, aut altum. i. alte, ad sidera celi mundi puri & sereni, putan-
tia. i. sciētiantia promittēs. mūnera. i. vota faciens, non acce-
pta, i. displicentia, diuis pijs. i. nolentib. ad parricidum aut ne-
fas aliud patrocinari, vnde (vt Augustinus recte docet) delirāt
Christiani, qui peccatum graue cū periculo cōmissuri, se cru-
ce muniūt. Quam. f. Scyllam simulac, i. statim postquam Char-
me, nutrix eius Charme appellata. filia Phenicis Ogygij. i. ex
Thebanis oriundi, anus. i. vetula, sensit surgere (nam cardo. f. o-
stij, cratus. i. ere munitus, stridens in limine marmoreo, fecerat
illi sonitum) corripit exemplo. i. illico, puellam. f. Scyllā, fes-
sam languore. f. amoris. Et, inquit, simul, o alumna. i. q. alui fi-
lia, caput sacrum nobis, pallor viridis, i. sublinidus, non neq. d.
quam. i. non frustra, aut pro nihilo, vt dicunt, suffundit tibi
tenuēs venas, sanguine egroto, idest languentis, per viscera. i.
carnes tuas, nec leuis cura subegit, supple, te; neque enim face-
ret hoc: neque pote. i. potens esset hoc facere: haud. i. nō fallor,
quod. i. sed: Rhamnusia. i. dea indignationis fallat potius te
.i. quā tu. i. velim quod fallar, & falso opiner te graui causa
subiectam. Nam qua causa dicam te supple subigi, q. d. nescio,
quia nec dicā te contingere pocula dulcis Bacchi, i. vini. i.
non surrexisti, vt dulce vinū bibas, nec dicā te cōtingere gra-
uidos fetus. i. fruges Cereris. i. panē, aut cur abstinēs victu, nisi
quod ames. Qua causa, supp. dicam te vigilare solam ad patriū

cubile: eo, supp. tempore, quo mortalia pectora: requiescunt. i.
quiescendo euacuant curas fessas, quo etiā flumina requiescūt
.i. retinent, aut remissius faciunt rapidos cursus. Dic nunc sal-
tem mihi miseræ, quod iurabas sæpe petenti: quid scilicet es-
set quod iurabas esse nihil. cum. f. ita sit. quod tu, o virgo, remo-
rere. i. moram facias: circum formosos capillos parentis. i. pa-
tris tui Nisi, hei mihi vereor, sup. ne ille furor. i. illicitus amor,
inuaserit tuos artus, ille inquam furor, qui cepit quondam o-
cellos myrhæ Arabis, quæ Cynaræ, regis Cypriorum, postq̃
cum patre circumuento rem habuerat, in Arabia, in arborem
suis nominis, vt graphice describit in Metamorph. Ouid. ver-
sa est, vt studeas lædere vtunque parentem. f. patrem, & ma-
trem: vno. i. eodem errore & vno infando. i. detestabili scele-
re, quod nec Adrastea. i. Rhamnusia ab Adraſto culta; olim si-
nit. i. patitur, & permittit: quod. i. sed si iactaris, i. agitaris, &
vacillas animo quouis alio amore. Nam Amathuntia. i. Venus,
aut gratia nostra, nō est tā rudis, vt nullo. i. non vllō uel non
possim cognoscere vllō signo. f. te iactari; amore. i. quin iacte-
ris & agiteris aliquo amore, fin. i. sed si; amor confessus. i. con-
fitendus, & licitus, aut amor confessus, aut quem confiteris,
neque dissimulas, macerat te igne noto. Ouid. etiam macero,
prima longa posu it, dicens:

Maceror interdum quod sim tibi causa doloris.

Ego iuro per numina Diſtynne, i. Dianæ; præsentia, i. fauora-
bilis & iauxiliatiua sæpe tibi, quæ. f. Diſtynna, h. e. Diana, ve-
nantium dea donat prima mihi te alumnam dulcem, ego iuro
inquam me laturam, Rarum est inuentu, vbi laturus primam
corripit, i. toleraturam, potius omnia digna, atque indigna,
legendum putem, relatu, vt sit, Iuro me potius visuram, omnia
millia digna, atque indigna relatu, sed vt accipimus, ordo per-
ficitur & iuro me visuram, potius millia. f. digna, atq; indigna,
quam ego patiar te tabescere. i. lenta tabe consumi, istis tam
tristib. sordib. & tali scoria. i. immunditia curis, quæ te exedit.
Hæc loquitur Confitetur Scylla crimen tentatum, & amorem
in Minoæ. Ordo autem est. Nutrix Scyllæ. f. Charme. loquitur
hæc, & vt; i. postquam ipsa velauit. i. cooperuit; se amictu mol-
li, i. laneo, aut pelliceo; circūdat puellam frigidulam. i. aliqua-
liter frigidam, veste intacta. i. munda & noua, quæ puella, vt
steterat prius succincta tenui corona. i. postquam cinxerat eā
molli corona, deinde figens genis rorantibus, f. lacrymis, oscu-
la dulcia persequitur, i. perseverat exquirere tales causas mise-
ræ, i. cur tam misere periret, nec tamen patitur sup. puellam an-
te, reddere sibi vllas voces, quam ipsa moribūda retulit pedem
intra, marmoreum. f. thalamum, aut quam retulit pedem mar-
moreum. i. cādīdum: intra. i. intro. Aurē pro sed. puella Scylla,
inquit. f. introgressa, o nutricula; blāda diminutio, q. d. i. ad qd,
torques nunc me? quid properas, i. festinas, tantum, i. intan-
tum, nouisse, i. cognouisse, a noui, imperfecto verbo, nostros
furores. i. insanos amores? Ego non vror amore consueto mor-
talibus, quia mortales non solent capitales hostes amare. Nec
vultus notorum, idest eorum quos noui; deflectunt, idest in-
curuant, & attrahunt mihi lumina, i. oculos. Nec genitor est
cordi, idest ad cor, hoc est; non ardeo amore patris, vt Myrha.
namque nos odimus vltro idest insuper, omnes, scilicet notos;
hic, i. meus animus, o nutrix, nihil amat, quod oportet, idest
deceat amari: in quo lateat tamen, idest saltem; falsa imago, id-
est species pietatis, sed sup. amo ex media acie, scilicet inimi-
corum, & ex medijs hostib. eheu interiectio dolentis, quid di-
cam? quo ore ipsa, idest ego exordiar, idest narrare incipiam,
hoc malum, idest hunc amorem meum perniciosum. Equidē,
idest certe dicam, quoniam o nutrix, quid non finis, idest non
permittis me dicere tibi? quasi dicat nihil. Non finis, Hoc est
omnia, cum sis fidissima, & pientissima, finis me dicere tibi, ha-
beto hoc munus extremum morietis, scilicet, alumna tuæ (sic
& in Bucolicis dixit) hoc est priusquam moriar, pro beneficio
reuelabo tibi secreta cordis mei, ille hostis vides, sup. ne eum,
qui assidet nostris menib. quem ipse pater deum, scilicet Iup-
piter donauit honore sceptri, i. regali honore, & cui Parcē, id-
est deæ fatales tribuunt, quod nullo vulnere lædi, supp. possit.
At quia turpe est hostis præconia dicere, videtur a consciētia,
vt taceat, admonita, sed victa amore, addit dicendum, idest fa-
tendum est, ego circumuehor frustra omnia verbis, idest fru-
stra facio insinuationes, & loquor p ambages. Ille, inquam il-
le, idem Minos videlicet, qui menibus assidet, oppugnat mea
præcordia, idest intimam cordis affectionem. Quod, idest quo
circa, ego obtestor te per crebros amores diuum, i. diuorum,
& p pectus tuum memoris, scilicet mei. Haustum, i. suctum,
& potum

& potum, mihi alumne, i. a me alumna tua, ut si potes me seruare: serues, supple nec malis, i. & non magis velis perdere. s. quam seruare. autem pro sed, i. sed, si spes salutis optate est incisa, idest remota, ne d. nutricula, inuideas mihi mortem quam merui, ut scilicet mihi inferrem quæ mihi tantum furorem incussi, nam si d. optima Charme, s. nutrix, si malus, d. malus casus, ve pro vel, deus fuisset, i. abstulisset te a nobis ante hunc, i. merum conspectum ferro hoc (aperit ferrum, s. incisorium, quod latebat, s. prius, veste. i. sub veste) aut ego dempsissem. i. abstulissem, hoc ferro vertice, i. de capite patris, s. Nisi, crinem purpureum, aut peperissem. i. procurassem, & conscuissem mihi letum, i. mortem vulnere præfenti, i. cito enecanti. Et sic tantum per ordinem declarauimus contextum opusculi, quia Calderinus eruditissime explicat. Vix hæc ediderat. Recitat nutricis cognito furore eiulationem, & miseriam. Sed ordo est. Vix, s. Scylla, ediderat. i. elocuta erat, hæc, s. supradicta: Cum Charme, s. nutrix, exterrita tristi clade. i. calamitate virginis, deturpat. i. foedat, multo puluere, aut vulnere. i. dilaceratione, crines intonsos, i. oblongos, & complorat grauitate questu, i. querimonia, & eiulatu, anili, idest qualem anus, i. vetulæ emittere solent. Minos reddite, i. qui redditus, hoc est effectus es, nunc iterum mihi crudelis d. Minos, iterum inimice nostræ senectæ, semper, & aut olim nata, supple est Scylla. O propter te eundem, ut sciam quoque persequaris, aut ut coniugem habeas, aut amor portauit alumne. s. Scyllæ, infanz. i. furenti locum. Nequini ne. i. ita ne dijs placitum est, ut ego capta tam longe, s. a patria, quia erat Phœnissa, & euecta tam longe nequiuerm effugere tam graue seruitium. s. tuum d. Minos, ego obstitam. s. votis tuis, exiit exitum crudele in eorum, quia factam in te, propter quod meos in exitum dabis. Iamiam (apta minantibus, & desperantibus vox, ut Aeneid. quarto:

Iamiam nec maxima luno,

Nec Saturnius hac oculis pater aspicit aquis.)

Cicero. Iamiam Dolabella me, &c. ea copia viuendi vllum genus vite, quæ. s. datur senioribus non, supple est, aut datur nobis, aut quid ego amens supple dico hæc omnia? q. d. frustra, d. Britomartis virgo. s. quam Minos persequabatur spes sepulchri. i. ut ab aliqua mihi cara sepeliar, est mihi per te erepta, o Britomartis, potui producere diem vitæ te erepta? q. d. impium fuisse. Atq; vti nam, d. virgo Britomartis grata Cereri. Alij legunt, Veneri. Nec tantum Dianæ. s. castitatis, & venationis deæ esse sectata venatus. venationes virorum, contundens spicula Gnosia, i. sagittas Creenses, cornu. i. arcu. Naupecto. i. qua vsi sunt Naupectoi in Aetolia, tu ageres. i. compelleres, capellas Dictæas. i. Crentes ad gramina nota, nunquam. i. & non vnquam fugeres tunc obnixæ amores Minoos, aut Minois, s. regis, tu isles. i. fugisses, ad Minoæ præceptis de specula. s. de aeris montibus, vnde alij ferunt. i. dicunt te fugisse, & assignant, supple tibi, numina. i. diuinitatem virginis. Phocæ, i. Phorcæ, hoc est illius localij quo, i. ideo ut esses notior, dixere Lunam, i. Dianam, Dictynnam de tuo nomine. i. causa, aut facto. Sin. i. sed, si ego velim hæc vera, supple esse, d. nata, tu perisses mihi. i. ad antidorum huius doloris mei, aut ad remedium huius mali mei, ego nunquam conspiciam te, appellantem, aut vocitantem in cacumine, aut summo vertice montis, inter comites Hyrcanos. i. Armenios venatores, & agmen ferarum. nec ego amplexa tenebo te redeuntem, verum hæc fuere nobis, tunc. i. tunc, grauiat, atque indignatum dico o Luna. i. Diana cum mea spes tu. i. quam habebam desite maneret integra, & ista vox. s. quam Scylla protulit, nondum violauerat meas aures. Ne. i. an, o alumna, sup. fortuna crudelis ademit mihi etiam te tene inquam ademit mihi, d. sola causa. i. quæ sola causa viuendi es, meæ senectæ? ego capta sepe ne quidquam, i. frustra tuo dulci sopore, i. cum tecum dormire cum natura premeret, i. grauaret me senio, & instanti morte, ego te negavi me velle mori, ut glomerarem. i. in glomos ad texturam colligerem, flammæ. i. indumenta nuptialia, luto. i. eo genere coloris crocei. vnde in Bucol.

Croceo mutabit vellera luto.

Et ideo dicit coritio, i. croceo, a Corito, ciuitate Siciliæ, vbi copia est suauissimi croci. Quo nunc me, &c. Continuat eiulatu suū anus, ad negocium rediens ac dicens. Quo. i. in quam partem, ego infelix vertam, sup. nunc me? aut quæ numina seruāt nunc me. i. vitam meā? An d. alumna, nescis qua lege. s. fatali, purpura edita de vertice patris, præxat. i. cooperiat crines cauos candentes. i. rutilantes, quæ suspela, tenui capillo pressit. i.

compressit, s. cano? Si nescis, i. si tu ignorans periculi attentasti tantum nefas, ego possum sperare aliquam salutem, quandoquidem tu inscia. i. ignara mali, conata es nefandum scelus: sin. i. sed si, est, supple illud quod meruo. i. si conata es patrem perdere, ut amato complaceas, o mea alumna, ego precor, i. obsecro per me, & per tuum amorem expertum, mihi miseræ in multis rebus, & per flumina sacra Ilythiæ, i. Dianæ, filiarum deæ saue perdere, i. perdendum adiurator es si non obtemperent. precor, inquit, ne sequaris mente tam molli, i. lasciui, aut inconstanti in tantum, i. tā magnum, & sceleratū facinus. O Amor, i. Cupido. ego nō conorte flectere. i. reuocare ab incepto, quod non pote, supple est. i. quod non potest fieri, neque sit nostrum contendere cum dijs, sed potius velis, o alumna, te nubere, regno patris existente incolumi atq; velis, tamen. i. licet nubas aliquos penates. i. maiorum tuorum, deos esse, i. superesse tibi, ego docta, atque experta exitio, i. ad exitium meum, quia si rerum omnium penitus ignara fuisset, non fuisset nutrix regiæ puellæ effecta, monebo hoc vnum. i. solum. Quod si non poteris flexere parentem alia ratione, i. via, & modo (sed poteris, supple alia ratione flectere, quid. n. non possis vnica. i. cum sis vnica eius filia, q. d. nihil, ergo omnia potes) tamen referto. i. enarrato potius tunc cum licebit cum pio iure, quia nondum quidquam impie in patriam gesseris, referto, inquit, potius tuo, s. patri conata, atque incepta. i. adhuc dubia, cum quid tentare audeas adhuc dubitet, cum tu habebis causam facti: i. occasionem faciendi, quia recusauerit pater, & tempus doloris. Et ego, d. mea alumna, polliceor, & me, & deos futuros tempore, vbi. i. postquam, reuelauerat. i. imminuerat, & sedauerat tibi comites. i. intercessores apud patrem, nihil est quod. s. pater texat longum in ordine. i. quod differat facere pro te hic. i. hoc fac, estus sollicitos animi, i. amores, quia res est solliciti plena timoris amor, & vicerat, i. effecerat, & conuenerat pectus egrum, i. saucium, & languens amore, vocibus, s. blandis, & spe, s. blanda, ipsa tremebunda incipit paulatim obducere genis virginis vestem. i. cooperire lumen eius, & captare quietem placidam tenebris. i. inducere somnum per tenebras, restringens. i. reprimens lumen. s. lampadis, aut lucernæ; bibulum. i. consumptiuū olei: & hoc oliuo. i. oleo: inuerso. i. in contrarium verso, ab eo quo solet verti dum accendere volumus. Nam incendium per oleum significat Horat. dicens: Oleum adde camino, & incipit ferre. i. ducere manum ad crebros ictus, infanti pectoris. i. virginis amore furentis, mulcens præcordia assiduus palmis. Et ipsa Charme, nutrix mæsta, pendit sic illam nocte. s. tota subnixæ; cubito super ocellos. i. oculos paruos frigidulos, quæ alumna morientis. i. grauitate amore languētis. Postea lux. Docet quō postredie eius diei, patre sollicitare occeperunt de pace ineunda, & nuptijs contrahēdis cum Mino. Ordo aut est. Vbi. i. postquam lux postera. i. postrediana; læta. i. lætificas animos mortalium: quatiēbat. i. offerebat, cum quadā cōcussione luminis diem alium, quasi alimentum præbentē mortalibus: & lux veniens mani gelido. i. tempore matutino; frigidulo semper. (Offendi venientem mane, sed duo sunt vitia, quia mane primam producit, & secundam corripit. Persius;

Mane clarum mane fenestras, &c.

Posse aut mani, in ablatiuo dici; auctor ē Seruius super quinto Aeneidos, dicens: quā aduerbia, cum in nomina migrant, declinari possunt, ut apud Plautum, A mani vsque ad vespertinam &c.) quatiēbat, s. diem ab Oeta. s. monte, in confinio Macedoniæ, vnde Græcis dies oriuntur, quam. s. diem puellæ auidē fugiunt, & optant alternis. s. votis, fugiunt. s. propter laborem, & optant propter curas euitandas, aut quia naturaliter noctu ti ment phantasma, & larvas, siue deuirginationē, vnda pauide dicuntur. Vitant. s. puellæ Hesperium. s. sidus. i. Vesperum, seu Hesperium, quia sub nocte cura recursat, & optant solē ardescere. i. splendescere cū ardore. Postquā igitur posterus Sol ortus est, virgo paret. i. obedit, præceptis. i. monitis nutricis, & ipsa sedula. i. solerter & diligens, cōquirit vndiq; omnes causas nubendi. Aures patriæ. i. paternæ, tentantur vocibus submissis. i. humilibus, & submisso vultu platis, & bona bonæ pacis latitant. i. comendant (Dicendo bonæ pacis bona, depingit muliebris sermo) multus sermo nouus erat in ore inepto. i. minus idoneo, quia virginis insolite, s. talia patri suadere. Ipsa dicit nunc, i. aliquā, sup. se, timere certamina belli instantis, & dicit se timere deum communem, scilicet Martem, nunc dicit se timere amicos regis, s. Minois, qui habuere quondam nepotes, communes cum Ioue, quia ex eadem origine descendentes.

scendentes, dicit se timere, num mēta, i. simulans mēstitiā, ut est, in simulauit se veritatem, ornari ipso parēte, i. patre. Nūc i interdum etiam inuenit, i. excogitat mendacia conferta turpi dolo, & terret ciues formidine, i. minatione diuum. Nunc ipsa, & nutrix, quērunt nunc alia, s. mendacia ex alijs, nec de sunt omnia quā etiam ausa est corrumpere vates castos, s. alioqui, & ita veridicos esse solitos, ut quorum mentes dii habitare consueuerint: & i. etiam, cum victima cecidisset cāsa, i. mactata, pro ferro, i. sacrificijs apto cultro, ut sint qui suaderent extis auctoribus, i. approbantibus (rarum est auctor cum neutro genere coniungi. sed substantiue accipitur, sicut testis, cum dicitur, & sidera testes) Iungere, s. dicere Minoā generum, s. Niso, i. maritum filiē eius & qui suaderent tollere pugnas ancipites, i. dubias, & dubij exitus, licet consecratum haberet pullum. At, i. sed nutrix componens sulfura testa patula, incendit Narcissum, & casiam, appositorie, herbas olentes, & ligat ter nouena, i. septem, & viginti fila, i. licia, diuersa, i. distincta, triplici colore, & id ad magicam artem pertinere putatum est, ut in Buc. vsum est. & inquit: O virgo, despue, i. deorsum spue, ter circum, i. per circuitum, in gremium, s. tuum virgo, inquit, despue, ter, quia deus gaudet numero impari, pro impari, ut dicit Seruius in Bucol. ubi eadem sunt verba. Hinc, i. deinde generata, idest filia Nisi Scylla, secundum Calderinum, sed continuatio erit contextus sic: Charme frigidula, scilicet timore (sed præter naturam secundam producit) vergit, i. perficit, & peragit sacra generata, i. nata Ioui magno, sacra inquam, nec cognita senibus, idest Phrygijs, nec Graijs, idest Grecis, spargens altaria thallos, idest herba verberna. Amycleo, i. Spartano, seu Laconico, defigere, i. ut defigat, & dissoluat animam regis, s. Nisi, votis Colchiacis, i. qualibus vsa est Medea in colcho, ciuitate Thessalie, reuocando Esona patrem Iasonis ad iuuentam, verum, i. sed ubi nulla fallacia mouet Nisum, stabulis, i. ab aula sua (sic. n. Calderinus legit. Alij textus habent stabilem, i. firmum, & constantem, aut perfluentem in proposito suo) nec homines possunt flectere, s. ab instituto, nec diui, idest diuorum indicia, & portenta, per vates enunciata, tanta fiducia cauendi, s. mali, aut excidij est in crine paruo, & id per acclamationem dicit, estque antitheton. Tanta, i. tam magna, in paruo, &c. Vbi inquam vidit, quod nulla mouet fallacia Nisum, ipsa adiungit se rursus alumna, s. Scylla, sociam ad inceptum, s. facinus. (Hic locus indicat, quod prius dixi, mentem poetæ esse quod Charme thallo vsa sit, non generata, i. filia Nisi Scylla) Posset tamen dici alumne, i. nutrici, aut altrici, quia sequitur, & parat, s. Scylla, potius quam Charme tōdere rursus capillum purpureum, i. purpura irretitum, cum, idest quando, quoniam captat succurrere longo amorī, illa non minus gaudeat reuehi, i. reduci, quod idest quoniam mētia arescant, & est iucunda sepulcro cineris patriæ, i. si videat cinerem patriæ sepultum, hoc est patriam in cinerem resolutam. ita ut amatum videat votorum compotem. Ergo metu &c. Paucis edocet Scyllam capillum deiecuisse, & defectum ad Minoā misisse, quo habito, & vrbe cepta ad eum migrasse, nec pro coniuge susceptam, sed pro perfida habitam, & naui alligatam miserandos, quos recitat deposuisse quæstus. Ordo autem est. Ergo, quia placuit succumbere amorī, Scylla est inimica, scilicet effecta capiti paterno, quia abluto crine, illi exitum imminere sciebat, & tamen abstulit metu, quia metuit non aliter posse delicto complacere. Tum, i. deinde est talem deliberationem, coma, s. Nisi, florens ostro sidonio, idest purpuræ tyriæ similis, aut inclusa ostro purpuræ tyrio, succiditur, idest clam detondentur, a Scylla Megara, scilicet vrbs, capitur, tum, idest deinde, s. a Minoe & responsa diuina probantur, s. veridica, quia dixerant ablato capillo vrbem capiendam nec prius Virgo Nisea idest Scylla. Nisi filia tum, idest demum, capta vrbe suspensa de alijs nauibus, i. ad gubernaculum nauis, nouo ritu, idest modo trahitur per mare cæruleum. Complures nymphæ mirantur illam, in vndis, & oceanus pater, scilicet rerum (secundum Milesium Thaletem, qui dicit, omnia ex humore proceari: vnde est illud Geor. 4.

Oceanumque patrem rerum;

Vel pater præcipue nympharum, supple miratur eam, & Tethis, scilicet vxor Oceani, candida, scilicet dea miratur, supple eam, & Galatea, scilicet nympa, rapiens secum sorores, i. alias nymphas maris, cupidas. s. talis spectaculi videnti, supple miratur, & etiam illa, scilicet Leucothoe, quæ metitur magnum equor piscibus, s. delphinibus, iunctis, i. ad iu-

gum, & quæ metitur, equor curro glauco, i. viridi, aut marini coloris, equorum bipedum, i. binos duntaxat pedes habentium, supple miratur, & Palæmon, s. deus maris, paruus, i. qui puer deus maris effectus est, miratur sup. cum matre, i. Ino, dea s. maris Illi etiam Tyndaridæ, s. Castor, & Pollux gemini, qui a nautis inuocari solent, ut Hor. in primo Carm. declarat, in carmine cuius principium est:

Sic te diu potens Cypri, Cic fratres Helena Lucida sidera,
&c.

Sortiti, idest qui sortiti sunt alternatim, viuendo, & moriendo viuere lucas æternas, appositorie cara soboles Iouis, & magnum incrementū Iouis, hemestichium hoc in Bucol. habetur. nā illic dī. Cara deum soboles. Quod hic mutatur est, quæras si Iouis soboles sunt, quō Tyndaridæ dicantur? verū manifesta est solutio, quia denominantur a patre putatiuo, sicut & Helenam, Tyndarida vocat: cū Iouis sit filia, sed ex Leda, Tyndari vxore, cum qua Iuppiter in specie cynci concubuit, vnde ut dī illa duo oua concepit, commixto semine Tyndari, nā ex altero ouo natus dicitur Pollux immortalis, ex altero, Castor mortalis. Vnde primo Sermonum Horat.

Ouo prognatus eodem, &c.

Similiter Herculis Iouis ex Alcmena, Amphitrionis coniuge filius dicitur a Virg. Amphitrioniades, Tyndaridæ, inquam, miratur nūeos art⁹ virginis. Infelix, s. Scylla: voluebat, i. mittebat, inani questu, i. quærela per auras in medijs fluctibus, adeo, i. penitus, has, i. huiusmodi voces, atque hæc lamenta, tollens, i. arrigens, extollens lumina ardentia, i. oculos ex indignatione ardentis, ad cælum lumina, inquit, nam vincula arcebant teneras palmas, i. manus. Idem versiculus positus est in secundo Æneidos de Cassandra. Verba igitur Scyllæ sunt. O, inquit, venti: suppressite paulum. Idest modicum, flumina turbata, i. flatus vestros nos turbantes, dum, i. donec quæror, & dum moriens alloquor diuos. hora extrema, i. vltima parte vitæ, quanquam nil, i. nihil, profeci, illis testibus, i. licet eos in testimonium aduocauerim, tamen, s. alloquor. Idem versus est in Bucol. O venti, & o aure, ego testabor, idest faciam, adeo, i. omnino vos, vos, inquit, vos o venti, siqui, idest aliqui, venitis de gente Mantina, idest Thracia, quia vos cernitis, scilicet quæ potior: aut sic, Si vos, qui venitis, idest originem ducitis, de gente Mantina, i. Thracia, ut Boreas cernitis, supple hæc. Ego sum illa Scylla, sanguine cognato vobis, idest quæ originem traxi ex progenie vestra, quod ò Progne, liceat dicere tibi salua, scilicet te, aut lege potius, liceat te salua: scilicet existente, quam nunc te conuersa in auem. Ego sum illa, scilicet notissima, filia Nisi regis Megarensis. pollentis, idest potentis quondam, quam scilicet Scyllam, Græcia, idest nobilitas Græca, petijt scilicet in matrimonium, ex omni regno, supple ex ea parte, qua Hellespontus curuus, idest mare Hellesponticum amplectitur terras. Est autem versus spondaicus, rerum ponderi aptus. O Minos, ego sum illa coniux dicta, idest addicta, & pacta tibi foedere sacrato, idest sacramento iurisiurandi firmato. Et si, i. quamquam non accipis, idest rata non habes, & grata hæc, s. dicta mea, tamen tu audis, supple ea, ne pro an, an ego vincita, i. alligata naui, tranabo vndas magni gurgitis, i. maris, tapinosim, i. epitheton leuat. pendebone ne supple vincita tot lucas, i. dies, assiduas, i. continuas, ex ordine, i. sine intermissione? Equidem, i. ego quidem, non possum contendere me dignam, alio supplicio, s. quam hoc quo me afficis quamquam ego ignara adduxi hostibus, & immiti tyranno, patriam, & penates, i. deos penes nos natos & domesticos, caros, i. qui cari esse debebant. O Minos, verum est, i. fateor ego scelerata petiui illos, quorum mētib. vrbs direptis, & ò ego crudelis petiui delubra flammæ, i. quorum templa incendēda curauī, hoc est ciues nostros facturos, hæc, s. quæ tu in me facis, si aliquis casus nudasset, i. reuelasset tantæ, i. priusquam res effectū sortita esset nostra federa, i. pacta de radendo capillo paterno, quo tradito vrbs caperetur, vero, pro sed, ego metui, i. metuissem prius, vel, i. etiam sidera mutatura suos cursus quam te, te victore, i. cū esses victor, & voti compos, facturum capte mihi italia, qualia, s. facis, iam iam, i. præcipue, scelus vincit, i. exuperat, omnia, s. genera malorum quæ inferere possis. Ten', i. te ne, hoc est anne ego perdidit dilexi te plus patrio regno? ten' ego inquam plus dilexi quasi dicat feci quidem, sed non debui, feci autem, nec mirū? quia puella decepta vultu, qui scilicet amorem, & benignitatem præ se ferebat ut, i. statim, postquam vidi supple te, ut, i. qualiter, quasi dicat, dii boni quam misere, ut in Bucol. ostendimus,

dimus. ubi idē habet verficulus, vt. i. qualiter error malus. i. furor amoris. abstulit, s. a rationis vsu, me? quasi dicat miserrime, & longissime alienauit, equidem. i. ego quidem, non speraui, pro non sum verita, aut non timui (sicut Aen. quarto;

Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,

Et perferre soror potero, & est acyrologia) tale malū. i. tantā perfidiam, aut talē cruciatū posse nasci ex isto. s. tuo tam formoso corpore, ego fallor forma. i. specie, & pulchritudine tua, quæ aliud præ se fert, q̄ faciat, vel fidere. i. fatali necessitate, quæ facit vt vultus tuus mihi alius appareat, q̄ sit vt deciperet. Moris. n. est, amantibus faciei imputare furorē, vt in Heroidibus Ouidianis late patet. Verū caste loquitur poeta, & sub disunctione, neutrum affirmans, quod nō ex persona impatienter amantis affirmatū poetæ, vicio dari non posset, sed vt instituti nostri rōnem habeamus, breuitati nobis studēdū est. Non me delitijs &c. Prosequitur querelā suā Scylla, dicens, Regia tua diues delitijs. i. diuitijs delicias afferentibus, non cōmouit. i. non affecit me, non, inquit, mouit me coralio. s. lapide fragili. i. facilliter frangibili, respectu adamantis, aut parū potenti, quantum ad amorē, non electo specie illa succini, quam ex arboribus fluere crediderunt prisca, lacrymoso. i. quod ex lacrymis sororū Phaetontis in alnos, aut populos versarum distillare putatur. Nymphæ. i. virgines nobiles, aut deæ florentes, corpore æquali, supp. mecū. i. iuuenili, nō sup. potuerunt retinere, me incensam. s. amore, metus deorum nō potuit retinere me, quia amor vincit omnia, vnde in Bucol.

Omnia vincit amor, & nos cedamus amori.

Quid enim. i. nā quid ille non vinceret? quasi dicat nihil, cum et deos vicerit. Tempora non sudabunt. i. pinguescent, & distillabunt mihi iam. i. post hac myrha pingui, vt nubentibus solent, nec pinus pronuba. i. quæ præfert nubentibus, nō accedent mihi odores castos. i. castitatis matrimonialis iudices, lectulus Lybs, i. Libycus, hoc est qualis acquiritur ex Libya, videlicet eburneus, nō sterneretur mihi ostro Assyrio. i. purpura. Ego q̄ror magna. i. magnas res, nec illa quidem. i. & ne illa quidē, scilicet tellus, alumna. i. alitrix, cōis omnibus. s. in terris viuētibz tumulabit, i. tumulto condet supple me. (Notum ergo, quia alumna, et pro alente accipitur) arena iniecta. i. superiecta, i. non sepeliar, sed fluctibus obruar. Me ne, i. an ne, non licuit me fungi munere famularum, inter comites, scilicet coniugis tuæ, atq; inter ceteras Mœnalias, i. Archadicas ancillarum, atq; non licuit deuoluere penso fusos grauidos coniugis tuæ, quæcūq; illa beata erit, s. coniux tua, at, idest nihilominus, si hoc non licuit, saltem necasse captiuam, lege. i. iure belli, quo licet captos occidere, vnde serui dicti sunt, quia seruati cum occidi potuissent, vires fessæ tandem, i. post longissimum laborem fugiunt tandem de corpore, scilicet meo, & caput lentum recumbit ceruice inflexo, i. inclinata. Et brachia marmorea. Idest alba, & lucida, vt parū marmor, labascunt nobis adductis, i. contractis in modum neruis. Pestes æquoreæ. i. monstra marina, videlicet, immania corpora, ponti. i. maris, vt cetæ, & balenæ, conueniunt vndique, i. ex omni parte, & mirantur in gurgite glauco, i. marino, circum, i. per circuitum, Verbere caudarum, atque hiatu immanis oris. (Alij textus habent, Verbera, &, Hiatus) O Minos, respice iā tandem casus hominum, quasi dicat memineris te quoq; esse hominem, & in similem casum posse incidere, sit satis hoc, s. me solam uidisse tantum malorum, vel hæc pestis, i. tribulatio fuerit debita nobis fato, i. violentia fatali, vel casu, i. fortuna, vel denique culpa merita, idest ob demeritum, nam putabo omnia potius quam te lesisse, i. peccasse in me, vel quam te maledicto, & conuitio lædām hæcenus Scylla. vnde addit poeta, Classis reuoluta ab littore labitur interea. i. dum Scylla sic quæritur, & littora magna sinuantur, i. incuruantur, & in sinum excauantur interea. Coro. i. vento illo, qui & Caurus dicitur repentino, idest subito obruenti, remns flectitur, & idest incuruatur in sale, idest mari, viridi, idest uitrei coloris, querimonia. i. querela virginis fessæ: & ita languida. i. languida effecta & habita; moritur. i. desinit in cursu longo. Ipsa autem sic tracta; deserit Isthmon. i. stricturnam terræ, & angulum inclusum angustis faucibus, scilicet maris, & præterit regna Corynthis florentia. s. tunc temporis; regna inquam Cyfeli filij magni. s. olim, & præterit protinus arces abruptas Scyronis, s. tyranni, quæ, pro, idest, exit speleum, idest antrū; restudinis. i. fornicis, aut crepidinis, in morem testudinis inuolutæ; diræ, idest diri tyrāni; infestum, i. vim inferentis suis, & cautes cruentas. i. asperas cruore multo hospite, seu mu-

tuo. s. iam extincto hospite. s. Scyrone illic appulso. Itē adeo, &c. Docet quō tandem in auem mutata fuit, q̄ Cyrin appellat. Ordo autem est. Iamq; i. & iam adeo, idest penitus: cernit longe, i. procul: Pyræum, scilicet portum Atheniensium. tutum. s. ab euectu, quia tutos facit, & respectat secum. i. respiciendo considerat Athenas, heu (interdolentis uox) notat frustra, aut respectat frustra, quia non potuit illic tuta esse, & respicit iā i. procul ē fluctu: arua Minoia. i. quæ Minos Cretensium rex possidebat, & videt iam Cycladas. s. insulas, in mari Aegeo florentes, & respicit hinc, idest deinde, Strophadas. i. insulas a conuersione dictas, vt vi um est ad illud tertio Aeneid.

Strophades Graia flant nomine dicta.

Hinc. i. deinde, patet cōtra. i. ex aduerso, sinus. i. maris incuruatio, hinc patet statio. i. ubi naues ad tempus stare solent, & Harmonia. s. ciuitas in Aegeo mari, patet contra. i. ex aduerso. & Delos. s. insula gratissima, longe ante alias. s. insulas, matri Nereidum. i. nymphaeum marinarum, hoc est Doridi, & Aegeo Neptuno (sic in 3. Aen.

Sacra mari medio colitur gratissima tellus

Nereidum matri, & Neptuno Aegeo.)

Et ipsa allapsa. i. allabens: prospicit, i. porrò, seu procul inspicit. s. ciuitatē: incinctam, i. circumdatā littore spumanti a crebro vndarū ictu, & Paron. s. insulā vnam ex Cycladibus, mar moream. i. candido marmore insignitā, & Donyfam aliā inter Cycladas, insulā viridem, quia siluofam & simul prospicit (in quo significatur celeritas nauigantiū) Aeginam, & Seryphū insulā, in quam noxi ablegari solebant, sementiferam. i. afferre solitā copiam sementis. Ipsa aut has insulas prospiciens fertur. s. impetu, & iactat ventis incertis. i. mutabilibus, ad omnia. i. dicta loca, nunc huc, nunc illuc, velut cū cymba, i. scapha paruula, i. nauicula, sequitur classes magnas: & turbo Afer, i. ventus Africus, turbinem facere solitus bacchatur in æquore hyberno. i. hyemali tpe, donec tale decus formæ. i. specimē, & spectaculū rerum, vexauerit ægrā, s. Scyllam, q̄ sic vexaretur ægre ferentē: Coniux Neptuna, i. Amphitrite: polens. i. vallens, & potens: regno caruleo. i. mari carulei coloris nō tulit. s. tales dolores ac mutauit miseros artus virginis, s. Scyllæ. Sed tamen non statuit, i. non constituit puellam eternam, i. non in mari, sed in terris ortam: vestito squammis, s. piscium. & committere ipsam teneram inter pisces infidos, quia deuorant quicquid iniicitur, & aufugere nesciunt dummodo comestabile sit, quia pecus Amphitrites, i. Deæ maris, hoc est marinum: est nimium audum. i. vorax, sed sustulit. i. sursum tulit, potius ipsam sublimem alias aeris. i. quibus in aere vtatur: vt esset, i. appellaretur, in terris Cyris, i. auis, sic dicta, de nomine facti, i. tracto uocabulo a facto Cyris, inq̄, formosior anser Amycleo, i. cycno, in quem Iuppiter cōuersus dī apud Amiclas, cum Leda rem habiturus, vnde duo oua sustulit, vnde addit anserē Ledæ, qui candidissimus erat, sed cycnus, non anser. Hic. i. hoc loco, & tpe, ubi & qñ Cyris mutata est: Velut cum effigies. i. auis teneræ, quia nondū ad plenum formata, animantur protinus in ouo niueo. i. albisimo, & internodia. i. connexiones, vt genuum & cubitorū in hoīe, imperfecta. i. nondū perfectā, fluitant, supp. in membris, concreta. i. cōstipata colore nouo, quia immutato ouo in albi colore, sic corpus Scyllæ circumfufum, æquore liquido. i. aqua marina, & artus et semiferi. i. ad dimidiū in feram versi, partibus incertis. i. nondū in formā auinā dispositis, mutabant, sup. se vndique, atq; ipsa mutabatur vndiq; (bonus est versus spondaicus, quia languorē. præ se fert immutandę puellę) honos. i. decor, & pulchritudo oris, videlicet labella, optata multis, & species. i. decor spectabilis, frontis, patulę. i. ampliter semp patētis & extēse, qd̄ ad decus est mulieri, cœpere concretere in vnū. s. formā rostri, & pro. i. producere. i. extendere mētū. i. inferiōrē partē oris, rostro gracili. Tum. i. deinde, ecce, sup. ea parte, qua discrimen capitis. i. capillorū, agebat se mediū. i. diuidebatur, dū puella esset in geminas tricas, imitatur repente velut honores patrios. i. accipit cristā in morē capilli paterni, & apex. i. summitas, cōcussit in vertice cristā purpureā, i. purpurei coloris, vt fuerat capillus patris, at pluma intexens mēbris varios colores, vestiuit corpus mansurū. i. nō immutandū ampli⁹ tegmine volucris. i. plumeo integumēto, & brachia lenta fuderūt ppetuas. i. nō auferēdas pēnas. Inde. i. deinde, in fecta. i. infectas. hoc est tinctas habens alias partes minio. i. terra rubenti, pellis squalida, obduxit. i. cooperuit, crura, & nouā faciē. s. oculorū, & cōfixit pedibus teneris. i. ad pedes dū puellæ essent teneros vngues acutos, quales. s. nunc Scylla in auē

uerſa habet. Et tñ hoc demum &c. Concluſurus opus, docet quò ſic immutata Scylla in aerem ſe ſuſtulit, in ſcopulis & rupibus habitatura a Niſo patre, in auē ſui noīs verſa, perpetua inimicitia proſequenda. Ordo eſt. Et tñ. i. licet miſerum hoc fuerat ſolatiū tamen vix fuerat dignum coniuge Neptuni. ſ. Amphitrite, placida. i. benigna, ſuccurrere demum. i. tandē, poſt plixos q̄ſtus miſeræ. ſ. Scyllæ, hoc pacto. i. modo, immutanda. ſ. in auē. Nunquam. i. non vnquā, illam oculi ſuorum. ſ. notorum, & familiarū, nunquam videre poſt hac. i. poſt illud tps. (Conſtruitur accuſatiuus illā, ante ſuorū, p p relationē) nō viderūt inq̄ illā retinentē, vertice ſaluo, vittas purpureas. i. purpurei coloris in morē capilli paterni, thalamus. ſ. nuptialis, fragrans amomo Tyrio, aut Syrio. (Nam in Bucol. legitur.

Aſſyrinū vulgo naſcitur amomum.)

Non accepit, ſup. illā poſtea. Nullæ ſedes, ſup. acceperunt eam poſtea, quid enim. i. nā quid iam, ſup opus hēt ſedibus illis regalibus in quib. prius fuerat q̄. d. nihil. Quæ. ſ. Scylla ſimul, vt. i. poſtq̄ ipſa velox. i. volucris effecta, extulit ſeſe de gurgite cano. i. ſpumis albicanti, ad celū. i. aerē, cum ſonitu. ſ. concomitante, & hoc alis ſtridentibus, & diſperſit late multū rorē. i. aſpergitionē aquæ marinæ in æquore, ipſa virgo infelix recepta. i. dēpta, & erepta nequidquā. i. fruſtra, morte, q̄ adhuc multis laborib. erat fatiganda, aut morte recepta. i. ſuſcepta, nequidq̄. i. nequāq̄, exigit. i. tranſigit, æuū incultū. i. reliquā vitā incultam, in montibus ſolis. i. deſertis in rupibus, & ſcopulis, & in littorib. deſertis. (Iterū ſpondaicus verſus languorē indicans, & molē curarū.) Nec tñ hoc. ſ. facit, aut ſit illi ſine pēna, imò cū maxima pēna, q̄ patri pendere cogit. Nam rex deū. i. deorum. ſ. Iuppiter qui verſat imperio. i. regit, & gubernat oīa millia. i. ſpatia terrarū, cōmotus. i. egre ferens puelam talē. ſ. quæ parricidiū perpetrauerat volitare ad ſuperos, cū pater ſup. eius, videlicet Niſus extinctus. i. mortuus lateret ſub nocte. i. caligine, obliuionis cæca. i. ignorata, reddidit illi p̄ ſua. ſ. Niſi pietate (Nā Niſus, ſuplex reſperſerat ſepe aras. ſ. Ioui, extructas ſanguine taurorū, nitentū. i. candidorum, & decorarat. i. decorauerat ſape ſedes deū, pro deorū. i. tēpla & ædes deorū, aut ſana, munere. i. dono oblatitio, largo) reddidit ergo illi vitā optatā. ſ. vt de filia vltionē faceret, & hoc corpore mutato, in auem. ſ. Scyllæ inimicā, quia ſecit vt eſſet Haliætus ales. i. auis de genere aquilarū in terris, quippe. i. quia certe, ille deus. ſ. Iuppiter gaudet ſemper aquilis coruſcis. i. coruſcantib. plumis. Hoc aut dicit, aſſentando Romanis imperatoribus, quibus pro inſigni aquilæ ſunt, a Romulo in cōden da vrbe pro augurio viſæ, dñr autem in tutela Iouis, quia in bello giganteo, Ioui fulmina miniſtrabant, quod fictum eſt, quia fulmine negantur tangi. Alij legunt, ille deus coruſcus. i. coruſcans. ſ. fulgore, gaudet ſemper aquilis, quod potius approbē, quia aquilæ non ſunt coruſcæ. Vero, pro ſed, Iuppiter, ſupp. appoſuit huic miſeræ ſ. Scyllæ, odiū crudele parentis. ſ. Niſi, in auem verſi. qui & Haliætus, & Niſus dicitur inſecti. i. perſecutoris eius & illi vim inferentis, qm̄, ſupp. ipſa fuiſſet iam ante. i. antea nata, iudicio deorū, & nati, & cōiugis. i. totius cētus deorū, ipſam ad hoc iudicantis. Nā veluti ſcorpūs. ſ. ſignū, præſtans munere æthereo ſignorum. i. inter ſigna cēleſtia, quem ego vidi vnum. i. ſolum, duplici ſidere ſtellarū, de qua re abunde dictū eſt circa princ. j. Georg. ad illos verſus.

*Quos locus Erygonem inter Chelaſque ſequentes
Pauſitur, ipſe tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpius & cæli moſta plus parte reliquit.*

Veluti, in quā, ſcorpūs fugit Orionem clarum. i. ſidus Orionis (Eſt autem verſus ſpondaicus. nam Orion, debet habere primam longam, licet in j. Aeneid. corripiatur, vbi dicit:

Cum ſubito aſurgens fluctu nimboſus Orion.

Ideoq; cū nullus ſit ordo, nō eſt legendū, fugiant) Alternis. ſ. vicibus (ſed raro, aut nunquam, eam particulam, apud doctos numeralib. additā inuenias, vnde nō dices, bina vice, ſed bis. ſic alternis. i. alternatim) ſic Haliætus. ſ. auis, in quā Niſus verſus dñr, & Cyris. ſ. auis, in quā Scylla transformata legitur. ſeruant inter ſeſe ad ſecula. i. in perpetuum, iras triftis. i. odia vera (Bene addit, triftis q̄ amantū irę, reintegratio amoris eſt: Sunt. n. grātę nonnunquā inter amātes proteruitates, & zelationes, atq; irę, ex amore procedentes, vnde ēt in Buc. dicit:

Nonne ſuit ſatius triftis Amaryllidis iras,

Atque ſuperba pari faſtidia? &c.)

Seruant igitur iras triftis, fato memori (ſicut j. Aeneid.

Memorem Iunonis ob iram.

Et ponitur memor, in neutro genere, ſicut etiam in 4. Aen.

Iſtumque, memorque precatur.)

Quacunque illa leuem &c. Eadem carinina alibi poſita inuenimus. Ordo eſt. Quacunq; illa, eſt. ſ. Scylla, aut Cyris fugiēs. ſ. Niſum patrem, aut Haliætum, ſecat. i. diuidit, & tranſuolat pennis æthera. i. aerem, leuem. i. facile cedentem, ecce, q. d. de repente, præter expectationem Scyllę, inimicus atrox. i. ferox in filiam propter facinus nefandū, inſequitur per auras, ſup. cum magno ſtridore, & qua. i. quacunque. ſ. aut parte, Niſus fert ſe ad auras, illa fugiens. ſ. Niſum raptim, ideſt celeriter ſecat æthera, leuem pennis. ſ. alarum ſuarum.

P. VIRGILII

MARONIS MORETVM.

AM nox hybernas bis quinque peregerat
horas:

Excubitorq; diem cantu prædixerat ales,
Similis exigui cultor cum rústicus agri,

Tristia venturæ metuens ieiunia lucis,

Membra leuat ſenſim vili demiffa grabato:

Sollicitaq; manu tenebras explorat inertes:

Vestigatq; focum: laſus quem denique ſentit.

Paruulus exuſto remanebat ſtipite fumus:

Et cinis obductæ celabat lumina prunę:

Admouet his pronam ſummiſſa fronte lucernam,

Et producit acu ſtuppas humore carentes:

Excitat, & crebris languentem flatibus ignem.

Tandem concepto tenebrę fulgore recedunt:

Oppoſitaq; manu lucem defendit ab aura;

Et reſerat clauſa, quæ præuidet, oſtia clauī.

Fuſus erat terræ frumenti pauper aceruus.

Hinc ſibi depromit, quantum meſſura petebat,

Quæ bis in octonas excurrit pondere libras.

Inde abit: aſſiſtitq; mole: paruaque tabella,

Quam fixam paries illos ſeruabat in uſus:

Lumina fida locat. geminos tunc veſte lacertos

Liberat: & cinctus villoſę tergore caprę

† Præuerrit cauda ſilices, gremiumq; molarum.

Admouet inde manus operi, partitus vtranque.

Lęua miniſterio, dextra eſt intentæ labori.

Hæc rotat aſſiduus gyris, & concitat orbem.

Tonſa ceres rapido ſilicū decurrit ab icţu.

Interdum feſſę ſuccedit lęua ſorori:

Alternatq; vices, modo ruſtica carmina cantat;

Agreſtiq; ſuum ſolatur voce laborem.

Interea clamat Cybale (hęc erat vnica cuſtos

Afra genus, tota patriam teſtante figura.

Torta comam, labroq; tumens, & fuſca colore,

Pectore lata, iacens mammis, compreſſior aluo,

Cruribus

† Præuerrit cauda ſilices, gremiumq; molarum.

Cruvibus exilis, spatiosa prodiga planta:
Continuis rimis calcanea scissa rigeant)
Hanc vocat, atque arsurā focis imponere ligna
Imperat: & flamma gelidos adolere liquores.
Postquam implevit opus iustum versatile finem:
Transfert inde manu fusas in cribra farinas:
Et quatit, & remanent summo purgamina dorso.
Subsidit sincera, foraminibusque liquatur

†Emen-
data
†frondes
†coactū.
†Emundata ceres, leui tum protinus illam
Componit tabula: tepidas superingerit vndas.
Contrahit admixtos tum fontes, atque farinas.

Transversat durata manu, liquidoq; † coactū
Interdum grumos spargit sale: iamq; subactum
Format opus: palmisq; suum dilatat in orbem:
Et notat impressis æquo discrimine quadris.
Infert inde foco (Cybale mundauerat aptum
Ante locum) tectisq; tegit. superaggerat ignes.
Dumque suas peragit Vulcanus, vestaq; partes:

†ne.
†focis
†voca-
bant.
Similis interea vacua non cessat in hora:
Verum aliam sibi querit opem † neu sola palato
Sit non grata ceres. quas iungat comparat escas.

Non illi suspensa † focum carnaria iuxta
Durati sale terga suis, truncique † vacabant.
Traiectus medium † sparto sed caseus orbem,
Et vetus astricli fascis pendebat anethi.
Ergo aliam molitur opem sibi prouidus herus.
Hortus erat iunctus casule: quem vimina pauca,
Et calamo recidiua leui munibat arundo:
Exiguus spatio, varijs sed fertilis herbis.

†parce

Nil illi deerat quod pauperis exigit vsus.
Interdum locuples a paupere plura petebat:
Nec sumptus erat huius opus, sed regula cura.
Si quando vacuum casula pluuiæ ve tenebant,
Festa ve lux: si forte labor cessabat aratri:

Horti opus illud erat, varias deponere plantas
Norat, & occulta committere semina terræ:

Vicinosq; apte cura summittere riuos.
Hic holus, hic late fundentes brachia betæ;
Æcundusq; rumex, malæq; inulæq; virebant.
Hic sifer, & capiti nomen debentia porra.

Hic etiam nocuum capiti, gelidumque papauer,
Grataque nobilium requies lactuca ciborum,
Et grauis in latum demissa cucurbita ventrem.

Verum hic non domini (quis enim contractior illo?)

Sed populi prouentus erat: certisq; diebus
Venales holerum fascies portabat in urbem.

Inde domum ceruice leuis: grauis ære redibat,
Vix vnquam vrbanī comitatus merce macelli.

†cepe

†Cepa rubens, sectique famem domat area porri,
Quæque trahunt acri vultus nasturtia morsu,

Intybaq; & Venerem reuocans eruca morantem.

Tum quoque tale aliquid meditans intrauerat hortum.

Ac primum leniter digitis tellure refossa,
Quattuor educit cum spissis allia fibris,

Inde comas apij graciles, rutamque virentem
Vellit, & exiguo coriandra trementia filo.

Hæc vbi collegit: letum consedit ad ignem:

Et clara famulam poscit mortaria voce.

Singula tum capitum nodoso cortice nudat:

Et summis spoliat corijs: contemptaq; passim

Spargit humi: atque abicit. seruatum gramine bulbum.

Tingit aqua: lapidisq; cauium demittit in orbem.

Hinc salis aspergit micæ. sale durus † adeo

Caseus adicitur: dictas superingerit herbas,
Et læua vestem setosa sub inguina fulcit.

Dextera pistillo primum fragrantia mollit

Alia: tum pariter mixto terit omnia succo.

It manus in gyrum; paulatim singula vires

Deperdunt proprias: color est e pluribus vnus,

Nec totus viridis, quia lactea frustra repugnant:

Nec de lacte nitens, quia tot variatur ab herbis.

Sæpe viri nares acer iaculatur apertas

Spiritus: & simo damnat sua prandia vultu.

Sæpe manu summa lacrymantia lumina tergit:

Immeritoq; furens dicit conuitia fumo.

Procedebat opus: nec tam salebrosus vt ante,

Sed grauior lentos ibat pistillus in orbem.

Ergo Palladij guttas instillat oliui:

Exiguiq; super vires infundit aceti:

Atque iterum commiscet opus mixtumq; retractat.

Tum demum digitis mortaria tota duobus

Circuit: inque globum distantia contrahit vnum:

Constat, vt effecti species, nomenque Moreti.

Eruit interea Cybale quoque sedula panem.

Quem lotis recipit manibus: pulsoque timore

Iam famis, inque diem securus Similis illam,

Ambit cura ocreis paribus, tectusque galero

Sub iuga parentes cogit lorata iuuenços:

Atque agit in segetes, & terræ condit aratrum.

A S C E N S I V S.

AM nox hybernas, &c. Hoc Publij Virgilij Maronis opusculum, Moretū, ab eo inscriptū est: a pistilli, seu placentæ, ac crusti genere, ex pane, & herbis cōfecto, in quo describendo, ingenij vbertatē abūdē aperit, dum in re tam tenui, tamq; (vt ita dicā) nulla, tā graphice, & diserte, rusticana diligentia, & cōtinentiam, & parsimoniam p̄scribit, subinserēs horti feracis commoda. primo, describit patrisfamilias diligentiam, insurgendo ante lucem, p̄sertim tpe hyberno: Cōputat aut horas morę patrię suę, nā illic, prima hora, est in occasu solis, cum ergo sol occidat tpe brumali, fere hora x, noctis, hora erit fm nos quarta, quā & rustici ferē ad opus suum surgūt. Ordo igitur est, Nox p̄egerat iā bis quinq; .i. decem horas hybernas. itque erat tpe hyemali, & ales s. gallus, excubitor. i. excubias curans, p̄dixerat. i. annūciauerat, priusquam venerat diem. i. lucem, cum. i. quando: Similis cultor horti exigui. i. modici, metuens ieiunia tristitia. i. tristitiam afferentia, lucis v̄turę .i. diei appropinquantis, leuat. i. erigit, sensum. i. paulatim, mēbra. s. sua demissa. s. prius. i. deorsum amissa, & prostrata grabato. i. strato, & lecto suo, & explorat. i. exquirat tenebras inertes. i. ad nullā artem vtilis manu sollicita. i. solcite palpitātī, & vestigat. i. inquirat, focum. i. locū vbi ignis fouebatur, quē ipse lesus. i. ab igne sensit. i. percepit sensu tactus, deniq; .i. tandē. Nā sup. fumus paruulus remanebat stipite exulto, alij legūt manabat, & ex vltō, duab. dictionib. vt sit, fumus, paruulus. i. modicus, manabat ex stipite vltō, & cinis celabat. i. occultabat, & sopiebat lumina. i. splēdōrē, prunæ. i. carbonis, obductæ. i. coopertę. Ipse Simil⁹ admouet. i. applicat, his. s. cineri, & prunę, lucernā pronā i. ad recipiendū lumen debire reflexam, aut ipse pronus admouet fronte submissa. i. sursū missa, ne a fumo lēderetur, & producit acu. i. ferro acuto, alij legunt, acus, stuppaq; .i. vt sit, & producit acus. i. stramenta, aut, vt dicunt, paleas, & stuppas, carentes humore. i. aridas, & excitat ignem languentem flacib. i. sufflationib. crebris. Tenebræ recedunt tandem, & hoc fulgore. s. ignis, concepto. s. a stuppa, aut lucerna, & defendit lumen ab aura. i. v̄tō, ne extinguatur, defendit aut opposita. i. cōtraposita, & reserat ostia clausa clauī, q̄ p̄uidet. s. an clausa sint. pauper. i. modicus aceruus frumētī, erat fusus terra. i. per terrā, & depromit sibi hinc, i. ex hoc aceruo, sup. tantum, quantū mēsurā. s. Moreti faciendi, petebat. i. exigebat alij tamē legunt, p̄tebat,

Virg.

Aa a 2

tebat,

tebat, q̄ excurrit pondere in libras bis octonas. i. sedecim. inde
 .i. iam deprompto frumento abit, & afflitt mole. i. ad molā, &
 locat lumina fida, supp. in tabella parua, q̄ paries seruabat fixa
 in illos vsus, tūc. i. deinde, deposita, cādelā, aut lucerna ad tabel
 lam, ipse liberat. i. expedit, denudando veste lacertos geminos
 .i. ambo brachia, & ipse cinctus tegmine caprę villosę, peruer
 tit. i. in toto vertit, cauum. i. concavū, & pro. i. gremium. i. rece
 ptaculum molarum, hoc est disponit ad molendū. Aduocat in
 de manus. Pergit hoc ordine. Similis aduocat. i. asciscit, & ap
 plicat tanq̄ auxiliatrices, inde. i. deinde, manus partibus. i. im
 patiens vtrinq; operi. lēua. i. manus, est intenta ministerio, q̄
 administrat far, aut frumentum aliud molendū, dextra est in
 tenta labori, quia circumagit molā, hęc. i. dextra, rotat, & cō
 citat orbem. i. molarē, assiduis gyris. i. circunvolutionib. Ceres
 trita ab rapido ictu silicū. i. molarium lapidum, decurrit. i.
 deorsum currit. Lēua succedit interdum forori. i. dextere, fesse
 .i. fatigata, & alternat vices. i. alternatim, & vicissim rotat, &
 cātat. i. Similis, modo. i. interdū carmina rustica, & solatur vo
 ce agresti. i. cātilena rustica. laborē, & clamat interdū Cybalē
 .i. ancillā, quę sup. erat, vnica custos. i. domus, & ortu Afrā. i. ex
 Africa, genus. i. origine, & fm genus, & hoc tota figura. i. eius
 corporis testante patriam. i. approbante Afrā, esse tota comā
 .i. habens comam intortam, & crispā in morem lanę villosę,
 tumens labra. i. habens labra inflata, & spissa, & fusca colore,
 vt Mauri sunt. Pectora iacent lara māmīs. i. habens mammas
 latas, iacentes in pectore, & aluus, sup. iacet compressior, q̄
 contra venustatē est, nā amatur vter, & pectus tumens in mu
 liere, strictis tñ māmīs, alij habent, cōpressior aluo, vt sit exi
 stens cōpressior aluo. i. habēs aluū cōpressiorem, & exilis. i. gra
 cilis cruribus; & prodiga. i. vltra modum abūdans, planta. i. pe
 dis spatiosa, calcanea. i. calces pedum, rigeant scissa continuis
 rinis, vocat ergo hanc. i. talem, atq; imperat imponere focus li
 gna arsurā, & adolere. i. temperare, liquores gelidos. i. aquas fri
 gidas flamma. i. ignis, sed postquam versatile. i. molendinum
 impleuit iustum finem. i. perfecit munus suū ipse transfert in
 de. i. deinde, farinas, fusas manu in cribra, & quatit. i. excutit,
 ac purgamina. i. furfuris remanent in summo dorso. i. cribri
 Cereā emendata. i. flos farine, subsidit. i. ad ima tendit, existens
 sincera, & liquatur. i. colatur, vnde colatur, quidā contra artem
 legunt, foraminib. i. per foramina, cribri, tum. i. deinde, ipse Si
 milis componit illam. i. cererem purgatam, tabula leui. i. poli
 ta, & leuigata, & superingerit vndas tepidas, quas Cybalē tē
 perauerat, tum. i. deinde contrahit frondes. i. herbarū, atq; fari
 nas admixtas, atq; trāuersat supp. iam dicta, durata. i. duriora
 effecta manu, & coactu. i. coagulo liquido, & spargit interdū
 grumos. i. globulos, sale. i. de sale, & leuat. i. leuigat (nā primū
 pducit) & politā opus subactū. i. extesum, & erectum, & dila
 tat palmis in suū. i. iustum, & debitū orbē, & notat. i. distinguit
 notis, quadris impressis discrimine equo. i. equali distātia, & in
 fert, inde. i. deinde foco. i. in focū, quia Cybalē mandauerat an
 te. i. prius, locum aptū. i. convenientē coctioni, & tegens. i. Mo
 rerum, testis, super aggerat ignes. i. carbones ardētes, & dū Vul
 can. i. ignis grossior, & Vesta. i. ignis purior, pagit suas partes
 i. coquit, Similis nō cessat interea, hora vacua. i. negocio, verū
 querit sibi aliā opem. i. aliud subsidium contra famem q̄a com
 parat. i. acquirit escas, quas tūgat. i. Cereri decoctę, ne Ceres so
 la. i. sine herbis, & obsonio sit nō grata palato. i. insipida Terga
 suis. i. porci durati. i. contra putredinē sale non vacabat. i. sup
 fluebāt illi suspēsa focus, iuxta carnaria. i. loca vbi carnes salte
 condūtur, & trunci. i. suis sale durati, non vacabāt illic suspēsi
 focus, sed caseus traiectus, medium orbē. i. habens medium or
 bem, traiectū sparto. i. illo lini genere, & facis. i. manipulus, ve
 tus i inuenerat anhetū, illius herbe astricti. i. cōtracti aut sole,
 aut vecultatē. Ergo q̄a carnaria nō habebat, ipse herus. i. pater
 familias, princeps domus suę, molitur. i. cū molinę cōparat
 sibi aliā opem. Hortus erat iunctus casula. i. tugurio, quem
 Vimina. i. lenta virgulta salicum, aut silerum, & arundo redimi
 ta leui. i. nō ponderoso, calamo. i. fistula, & cāna, munibat pro
 muniebat. i. ab ingressu bestiarum, existens exiguus spatiosus, sed
 fertilis herbis. Illud quod vsus. i. vilitas, & indigētia pauperis
 exigit, non deerat illi. Locuples. i. plura loca habens, & diues
 terrarum, petebat interdū plura a paupere. nec illud opus erat
 sumptus. i. expensę. i. nō curabat ad sumptū, sed erat regula cu
 re. i. sollicitudinis, si quādo ve. i. vel pluuię ve. i. vel, lux festa. i.
 festiua, tenebant eum casula. i. in tugurio, vacuum. i. ab opere
 alio in agro faciendo, & si labor aratri cessabat forte illud erat
 op. i. horti. i. tūc vacabat horto. Ipse norat disponere varias plā

ras, & committere semina terrę occultę. i. occultatim semina
 sibi credita, & submittere. i. clam submittere. apte. i. decenter,
 cura. i. cum solitudine, riuos vicinos. i. ex vicino monte sca
 turientes, hic, supple virebat holus. & betę, illud genus holer
 ris, fundentes idest effusim extendentes, brachia idest caules,
 aut frondes late, & rumex. i. herba. secundus, id fecūde crescēs,
 & malug, & inula virebant hic cicer, illud genus leguminis,
 sup. virebat hic & cepe (quidam scripserunt, porra) debentia
 nomen capiti. quia κεφαλή & κεφαλῆς dicitur caput, Hic etiā,
 supple virebat papauer, nocuum, idest nociuum capiti, & gē
 lidum. i. frigidum ab effectu, vnde somnum inducit, & lactuca
 grata requies. i. intermissio ciborum nobilium cum, i. prę sa
 tietate illos fastidit stomachus, & cucurbita, & genus herbe, e
 cuius fructu yasa potoria fieri solent (nam cucumis, alius est,
 quanquam imperiti pro eodem accipiunt, grauis, quia ventro
 sa dimissa. i. extensa in ventrem latum supp. virebat hic. ve
 rum hic non domini, &c. Prosequitur intentum, ostendens
 commoditatem horti, & parsimoniam Simili. Vnde re sit ad
 confectionem Moreti postquam narrat opus diurnum Simili,
 quod erat arare terram, aut interdum res venales ad urbem
 deferre. Ordo autem est. Hic non erat prouentus domini. i. vi
 ri. alijs dominari volentis, & pompose viuentis (Enim pro
 quia, erat contractior. i. minus dilatus, & extensus, quantum
 ad pompas mundanas, illo. i. quam ille? quasi dicat oullus) sed
 erat prouetus populi, i. plebeius, & popularis, & portabat die
 bus notis. i. statutis, quibus sciebat mercatum esse, fasces holer
 rum venales in urbem, & redibat inde domum leuis. i. deone
 ratus ceruice, & grauis, idest oneratus ere (Contra, in Buc.

Quamuis multa meis exiret victima sepiis

Pinguis, & ingrata premeretur caseus urbi,

Non vnquam grauis are domum mihi dextra redibat)

Redibat, dico domum grauis ere, comitatus vix vnquam, idest
 rarissime merce, idest re venali, macelli urbani, quę in macello
 urbano veditur, hoc est carne, aut alio obsonio delatatore Cę
 pa rubens, quę maior sed vilior est, sed alba, & area porri te
 cti, idest sectilis, quia etiam capitātū est, sed sectile, vilius, hoc
 est porrum ipsum, domat, idest sedat, & non penitus extinguit
 famem, scilicet Simili rustici. Quęque, idest, & nasturtia. genus
 herbe amarę, & acetosę, q̄ trahunt vultus acri morfu, & inty
 ba, scilicet herbe fibrosę, & eruca, scilicet herba salax, reuocās
 Venerē morantem, i. excitans appetitum coeundi, supp. domāt
 famem eius. Similis intrauerat hortum, meditans aliquid tale,
 i. aut, vt venundet, aut vt famem domet, intrauerat tū quo
 que, idest etiam tunc, aut meditans tum quoq; aliquid, tale in
 traueat hortum, scilicet suum, ac educit primum Tellure, i.
 terra, refoffa, idest aperta per fissionem, leuiter, idest modice,
 quatuor alia cum fibris, i. fidis, quibusdam spissis, idest spisse
 ad caput adhærentibus. Inde, i. deinde, vellit. i. carpit co
 mas graciles apij, & rutam rigentem, alij legunt, virentē, quia
 semper viridis est, est tamē, & rigēs. i. firma, & solida herba, &
 vellit coriandra idest grana coriandri, tremētia exiguo filo, i.
 cui affixa erant, vbi, idest postquam, ipse collegit hęc, i. ante di
 cta genera herbarum ipse confedit ad ignem latum. i. lētifican
 tem, & poscit famulam. i. Cybalem, i. famula sua, mortalia. i.
 vas, in quo herbas illas contundat, poscit, dico voce clara, &
 nudat, i. decorticat, nunc. i. deinde, singula capitum. i. singula
 capita, vt allij & cęparū, cortice numeroso, idest multiplici,
 & spoliat corijs, idest pelliculis, summis, i. extremis, & spar
 git humi, i. super humum, passim contempta. i. reprobata a Mo
 reti condimento (humi genitiuus ferē ponitur etiam vbi accu
 satiui significatum videtur, vt, Deiecit oculos humi, idest in
 humum) atq; abicit, scilicet contempta (alij textus habēt, ad i
 cit, vt referantur ad sequentia, scilicet adicit bullum, seu verbū
 eius est. tingit. Siue autem abicit, siue adicit, legitur per synco
 pam, scribetur ablato altero. i. quia prima corripitur) & tingit
 aqua bulbū seruatum, supple cum gramine. Est autem bul
 bus, & species herbe capitatę cuius cum multa sint genera, v
 num est, quod Epimenidum dicitur optimi in Africa saporis,
 incitat autem Venerem, vnde Martialis in distichis:

Cum sint tibi mortua membra.

Nil aliud bulbis, quam satur esse potes.

Quasi dicat non attigeris per eos, & demittit in orbē, lapidis,
 scilicet molaris, cauum, idest excauatum, & inspergit hic, idest
 modo, aut hinc, idest deinde, micās salis & caseū durus adusto
 sale, adijcitur (hic scribetur duplici h, q̄a pducitur prima po
 sitione) & superinsemit herbas dictas, scilicet sic cōtusas, & ful
 sit, & idest subnectit, lēua, idest sinistra manu, vestē sub, idest
 vsque

sale, adijcitur (hic scribitur duplici ij, quia producitur prima positione) & superinfundit herbas dictas, scilicet sic contusas, & fulcit, & .i. subnectit, laeva, .i. sinistra manu, vestē sub, idest vsq. ad inguina, setosa, .i. pilosa (sed qd rustici duos pilos habent, maluit setosa, quā pilosa dicere) dextera, .i. manus, molit, .i. mollicat, & contundit primū pistillo, .i. infuso pinfendi, hoc est contundendi, & frangendi alia fragrantia .i. multum olentia, tum, .i. deinde terit, .i. contundit oia pariter succo mixto. Manus, .i. eius, it in gyrum, .i. mortarij, & singula deperdūt paulatim proprias vires, quia accipiunt saporē mixtum, vnde et per admixtionē liqui, .i. corrumpitur vsus oliui, & vnus color est .i. fit, ē pluribus, .i. coloribus, .i. nec totus viridis, quia frustra, .i. fragmenta lactea, vt allij, porri, & cēpē repugnāt nec nitens, .i. nō penitus albu, de lacte, .i. infuso, aut de frustris lacteis, quia, .i. lac, aut confectio illa, variatur a tot herbis. Spiritus, .i. odor diffusus, acer, .i. vehemens, iaculatur, .i. in morē iaculi ferit acriter nares viri apertas, patulas, potius diceret, & dānata sua prandia, .i. escam prandij sui, vuku summo, .i. oculis flentibus, propter cēpē, aut naso cōtracto, propter allium, & tergit sepe manu, .i. sua lumina lacrymātia, .i. oculos lacrymas emittentes, quas cēpē (vt dixi) excitat, & ipse furēs insaniēs, per impatiētiā, dicit conuicia, .i. contumelias, fumo immerito, quia, non propter fumum, sed pp cēpē lacrymabat Opus procedebat, .i. ad speciem Moreti, & pistillus, .i. quo herbas cōtundit, non ibat iam salebrosus, .i. asper plenus salebris, vt ante, .i. prius supple, iuerat, sed ipse grauior ibat in orbeis lentos, .i. tardantes & conglutinantēs globos herbarum, ergo, quia, .i. videt opus procedere, & ferē confectum, in se instillat guttas, vbi parsimonia eius ostenditur qui non effudit, sed guttatim instillat guttas, oliui, .i. olei palladij, .i. a Pallade inuenti, (producta primum olea dum contendere cum Neptuno de nomine Athenarum, & lis ad hoc deducta esset, vt quis daret qui fecerit vtiliorem reipublice produceret. Nā cum ille equum produceret, animal belligerum, hēc oleam paciferam, proferens victrix effecta, vbi nomen dedit, nam Græce ἀννα dicitur) Et superinfundit vires exigui, .i. modici aceti, atq; commiscet iterum opus, & retractat mixtum, & circuit, tum demum, .i. tunc tandem mortaria duobus digitis, & contrahit distantia in vnum globum, vt nomen, & species constet, .i. resultet Moreti effecti, aut vt nomen, & species effecti constet Moreti, Cybale, .i. ancilla, sedula, .i. diligens exiit quoque, .i. etiam, operosa interea, panem quem Similius recipit manibus lotis, & timore famis pulso, hinc, idest deinde, & securus, id est seorsum a cura, & solitudine vectus in illam diem, .i. pro tota illa die ambit crura ocreis, .i. petonibus, paribus, .i. vtiq; cruri aptis, aut æqualibus, & testus galero, .i. pileo rustico, cogit iuuenos parentes, sub iuga lorata, idest loris fulta, atque agit idest impellit eos, in segetes, idest terras satiles, vnde est, Quid faciat letas segetes, &c. condit terrā, idest in terram, aratrum, id est arat.

P. VIRGILII MARONIS

HORTV LV S.

DESTE Musa maximi proles Iouis:

† Laudes feracis prædicemus hortuli,
Hortus salubreis corpori præbet cibos:

Variosq; cultus sæpe cultori refert:

Olus suaue, multiplex herbae genus,

Vuas nitenteis, atque fetus arborum.

Non desit hortis & voluptas maxima,

Multisq; † mixta commodis incunditas,

Aquæ strepentis vitreus lambit liquor:

Sulcoque ductus irrigat riuus sata:

Flores nitefcunt discolore gramine;

Pinguntque terram gemmeis honoribus,

Apes susurro murmurant grata leui;

Cum summa florum vel novos rores legunt.

Fecunda vitis coniuges vltimos grauat;

† Textasve inumbrat pampinus arundines:

Opaca præbent arbores vmbacula;

Prohibentque densis feruidum solem comis.

Aues canoros garrulæ fundunt sonos;

Et se per auras cantibus mulcent suis.

Oblectat hortus, aduocat, pascit, tenet,

Animoque mesto demit † anguores graues.

Membris vigorem reddit; & † visum capit.

Refert labori pleniorē gratiam;

Tribuit colenti multiforme gaudium.

ASCENSIVS.

ADESTE Musa &c. Opusculum hoc, de laude hortuli, quamuis epigramma sit, & congrue inter sequentia epigrammata collocari possit, tamen, quia in Moreto, multa de herbis, & feracitate hortuli dicta sunt, ad hæc conformia, non inepte illi cohæreat. Est aut qualitas carminis, iambica trimetra senaria iambica, ab iambico prædominante, trimetra, quæ ternas mensuras continet, mensura aut binos pedes, quia enim iambus (vt Flaccus dicit in arte) pes citus est, ideo bini pedes, pro vno metro, .i. vna mensura computantur, est tamen senaria, .i. senis pedibus constans. Recipere aut pot iambum, locis oibus, sicut in primo carmine, iambum habet, in primo, secundo, quarto, & sexto locis. Recipit, & dactylum ac tribrachium, locis oibus præterquam nouissimo. Spondeum vero, & anapæstum locis præcipue imparibus. sed & sexto loco spondeum, & eius loco trocheum admittit. Intentio est, describere laudes hortuli. Ordo est. O Musa appositorie, proles maximi Iouis, & Mnemolyne, videlicet (vt dicturus sum in Epigrammate de musarū inuentis) adeste, .i. auxilio sis, vt sup. prædicemus laudē hortuli feracis. Hortus præbet corpori cibos salubres, & refert sæpe cultori varios cultus, & refert holus suaue, .i. ad vescendum, & multiplex genus herbae, & vuas nitenteis, atq; fetus, .i. fructus arborū, vt poma, & nuces, & .i. etiam voluptas maxima non desit, .i. deest (sic in Bucol.

Lac mihi non aestate nouum, non frigore desit)

Et iucunditas cōmixta multis modis non desit hortis liquor vitreus, .i. vitrei coloris, & transparentis aquæ strepentis, .i. cū murmure decurrentis, ambit, .i. hortulū, & riuus ductus sulco, irrigat sata, flores nitefcunt in gramine discolore, .i. diuersorum colorū, & pingunt terras gēmeis honorib. f. herbarū, & florū, honores autem, pro venustatibus accipi solent, apes gratae, .i. vtilis, murmurant leui susurro, cum, .i. qñ, legunt, .i. colligunt, summa, .i. summitates florum, vel novos, .i. recenteis rores, vitis fecunda grauat vltimos coniuges, quia illis in Italia maritantur. Est autem deliciose dictum, ve, pro vel, pampinus, .i. frons vitium, inumbrat arundines textas, .i. circumquaque, arbores præbent vmbacula vmbrosa, & prohibent solem feruidum comis, .i. frondibus densis. Aues garrulæ fundunt sonos canoros, & mulcent semper aures suis cantibus. Hortus itaque oblectat, auocat a curis, & vitij, pascit, .i. holeribus, tenet, .i. oblectamento, & demit animo mesto languores graues, & reddit membris, vigorem, & capit visus, & refert labori pleniorē gratiam, quam, .i. accipit, vt Cic. in off. dicit, Et tribuit colenti gaudium multiforme.

INCERTI AVCTORIS

IN MECOENATIS

OBITVM.

Esleram iuuenis tristi modo carmine fata:

Sunt etiam merito carmina danda seni.

Vt iuuenis deflendus erat tam candidus, & tam

Longius annoso viuere dignus auo.
Irreligata ratis nunquam defessa carina,
It, redit in vastos semper onusta lacus.
Illa rapit iuuenes prima florente iuuenta:
Non oblita tamen sed repetitq; senes.
Nec mihi Mæcenæ tecum fuit usus amici:

† Illus. † Lollius hoc ergo conciliauit opus.
Fidus erat nobis nam propter Cæsaris arma,
Cæsaris & similem propter in arma fidem,
Regis erat genus Hetrusci: tu Cæsaris almi
Dextera, Romanæ tu vigil urbis eras.
Omnia cum posses tanto tam carus amico:
Te sensit nemo posse nocere tamen.
Pallade cum docta Phæbus donauerat artes.
Tu decus, & laudes huius, & huius eras.
† Vincis † Vincit vulgares † vincit Berillus arenas.
Littore in extremo quas simul vnda mouet.
Quod distinctus eras, animo quoque, carpitur vno
Diluuij, ac nimia simplicitate tua.
Sic illi vixere, quibus fuit aurea virgo:
Quæ bene præcinctos post modo pulsa fugit.
Inuide quid tandem tunicæ nocuere soluta?
Aut tibi ventosi quid nocuere sinus?
† hospes. Num minus urbis erat custos? & Cæsaris † obses
Num tibi non tutas fecit in vrbe vias?
Nocte sub obscura, quis te spoliavit amantem;
Quis tetigit ferro durior ipse latus?
Maius erat potuisse tamen, nec velle triumphos
† maiores † Maiores, maius abstinuisse fuit.
Maluit vmbrosam quercum, nymphasq; canentes,
Paucaq; pomposi iugera certa soli.
Pierides, Phæbumq; colens in montibus hortis
Sederat argutas garrulas inter aues,
† moni- † Marmora Mæoniij vincunt † monumenta libelli:
mentis. Viuitur ingenio, cetera mortis erunt.
Quid faceret? defunctus erat, comes impiger idem
Miles, & Augusti fortiter vsque pius.
† hostilis Illum piscosi viderunt saxa Pelori
Ignibus † hostiles reddere ligna rates.
† trunc il- Puluere in Aemathio fortem videre Philippi:
le tener. Quam † tener ille fuit: tam grauis hostis erat.
† circa. Cum freta Niliacæ texerunt lata carinae,
Fortis erat † circum, fortis, & ante ducem.
† Terri- Militis Aëoni fugientis, terga securus
tus. † Tertius, ad Nili dum fugit ille caput:
Pax erat: hæc illos laxarunt ocia cultus.
Omnia victores Marte sedente decent.
Aëtius ipse lyram plectro percussit eburno:
Postquam victrices conticuere tubæ.
Hic modo miles erat, ne posset femina Romam
Dotalem stupri turpis habere sui.
Hic tela in profugos (tantum curauerat arcum)
Misit ad extremos exorientis equos.
Bacche coloratos postquam deuicimus indos,
Potasti galea dulce iuuante merum.
Et tibi securo tunica fluxere solute.
Te puto purpureas tunc habuisse deas.
Sum memor, & certe memini sic ducere Thyrsos
† Bra- † Bacchica purpurea candidiora niue.
chia. Et tibi Thyrsus erat geminis ornatus, & auro,
Serpentes edera vix habuere locum.

Argentata tuos etiam sandalia talos
Vinxerunt certe, nec puto Bacche negas.
Mollius es solito mecum tum multa locutus,
Et tibi consulto verba fuere noua.
Impiger Alcide multo defuncte labore,
Sic memorant curas reposuisse tuas.
Sic te cum tenera letum luisse puella
Oblitum Nemeæ, iamq; Erymante tui.
Ultra nunquid erat? torsisti pollice fusos.
Lenisti morsu leuia fila parum.
Percussit † crebros te propter Lydia nodos.
Te propter dura stamina rupta manu.
Lidia te tunicas iussit lasciuia fluentes:
Inter lanificas ducere sepe suas.
Claua torosa tibi priter cum pelle iacebat:
Quam pede suspensio percutiebat amor.
Quis fore credebat, premere cum iam impiger infans
Hydros ingenteis vix capiente manu?
† Cum ve resurgentem tereret velociter hydram
Frangeret immanes, vel Diomedis equos?
Vel tribus aduersis communem fratribus aluum
Et sex aduersa solus in arma minus?
Fudit † aloidas postquam dominator Olympi
Dicitur in nitidum procubuisse diem:
Atque aquilam misisse suam: quæ quæreret, ecquis
Posset † amaturo signa referre Ioui.
Valle sub Idea dum te formose sacerdos
Inuenit: & presso molliter vngue rapit.
Sic est: victor amet; victor potiatur in vmbra
Victor odorata dormiat inq; rosa.
† Victus aret: victusq; metat, metus imperet illi:
Membra nec in strata † sternere discat humo.
Tempora dispensant usus, & tempora cultus.
Hæc homines, pecudes, hæc moderantur aues.
Lux est: taurus erat. nox est; requiescit arator;
Liberat emerito feruida colla boui.
Conglaciantur aquæ; scopulis se condit hirundo:
Verberat egelido garrula vere lacus..
Cæsar amicus erat; poterat vixisse solute;
Cum iam † Cæsar idem quod cupiebat, erat.
Indulgit merito: non est temerarius ille.
Vicinus: Augusto iudice dignus erat.
† Argo saxa pauens postquam Scylleia legit,
Cyaneosq; metus iam religanda ratis.
Viscera † dissecti mutauerat arietis † agno
Oetias, & succis omne perita suis.
His te Mæcenæ iuuenescere posse decebat.
Hæc vtinam nobis colchidos † herba foret.
Redditur arboribus flores reuocantibus? æstas
Ergo non homini quod fuit ante, redit?
Viuaesq; magis ceruos docet esse pauenteis?
Si quorum in torua cornua fronte rigent?
Viueret cornices multos dicuntur in annos.
Cur nos angusta conditione sumus?
Pascitur Aurore Tithonus nectare coniux:
Atque ita iam tremulo nulla senectâ nocet.
Vt tibi vita foret semper medicamine sacro:
Te vellem aurore complacuisse virum.
Illius aptus eras croceo recubare cubili.
† Et modo puniceo rore leuante torum.
Illius aptus eras roseas adiungere bigas:

mas, vellera Trücos etiam arborea; corrice, interdum gemino a frigoribus, & caloribus tutata est. Hominem tantum nudum, & in nuda humo, natali die abiectum ad vagitus statim, & ploratum, solumque tot animalium ad lacrymas, & has protinus a vite principio. At hercule risus precox illi, & celerim, ante quam tragicae diem nulli datur. Ab hoc lucis radimento, quod ne feras quidem inter nos genitas, vincula excipiunt, & omnium membrorum nexus. Atque infeliciter natus, iacet manibus, pedibusque deuietis, flens animal ceteris imperaturum, & a supplicij vita auspiciatur, vna tamen ob culpam, quia natus est. Huius demum iam, ab his iniurijs, existimatum ad superbiam se genitos. Prima roboris spes, primumque temporis munus, quadrupedi simile fecit. Quam homini incessus? quando vox? quam firmum cibis os? quando palpitans vertex? summum inter cuncta animalia imbecillitatis indicium. Iam morbi tot, atque medicinae tot contra mala excogitare, & quoque subinde nouitatibus victa. Cetera sentire naturam suam, alia pernecitate usurpare, alia praeteritis volatus, alia vires, alia nare, hominem scire nihil praemissit, sine doctrina, non fari, non ingredi, non velle, breuiterque non aliud naturae sponte, quam flere. Ita quod multi extiterunt, qui non nasci optimi censerent, aut quam ocissime aboleri. Vni animi ingens luxur est datus, vni luxuria, & quidem innumerabilibus modis, ac per singula membra, vni ambitio, vni auaritia, vni immensa viuendi cupiditas, vni superstitio, vni sepulturae cura, atque etiam post se defutura. Nulli vita fragilior, nulli rerum omnium libido maior, nulli pauper confusior, nulli rabies acrior. Denique cetera animantia in suo genere probe degunt, congregari videmus, & stare contra dissimilia. Leonum feritas, inter se non dimicat: serpentum morsus, non perit serpentes, ne maris quidem belluae ac pisces, nisi in diuersa seuiunt. At hercule non homini ex homine plurima sunt mala? Hec ibi. idem eiusdem lib. 7. cap. Miseret, atque et pudet estimatum, quod sit frivola animalium superbissimi origo, cum plerumque abortus causa fiat odor, lucernarum extinctu, his principijs nascuntur tyranni, carnifex his animus. Tu qui corporis viribus, si dis, tu qui fortunae munera amplexaris, & te ne alumnus quidem eius existimas, sed partum, tu cuius semper in victoria mors, tu qui te deum credis, aliquo successu tumens, tanti tamen perire potuisti, atque et hodie minoris portes, quam tulo serpentis ictus dente? Aut et ut Anacreon poeta acino vixisse, ut Fabius senator, praetor in lactis haultu vno pilo strangulatus? Is demum profecto, vitam equa lae pensabit, qui semper fragilitatis humane memor fuerit. Hec Plin. Ex quibus, si quis humanam conditionem penitioribus oculis intueri volet, modestior nimirum euadet, quam nihil hominem fragilius respexerit, liquet itaque quomodo hoc vno verbo, si animum aduertimus, facile superbiam exegerit. Nam & ecclesia sancta, quo die nos summissiori animo facere vult, reperit illud, Memeto homo quod cinis es, & in cinere reuerteris. Neque tamen fecundissimus poeta, solam superbiam in hoc opusculo persequitur, verum etiam modestiam, quam nunc humilitatem vocant, atque omnem bene viuendi rationem praescribit. Nam veluti imbecillitatis suae memor inferiori rem se, qui factu turgat, estimabit. Ita dignitatis rationem habet (etiam miserrimus quisque) multo superiore, quam qui peccati sordibus feruiant, se iudicabat. Sis igitur iudex ipse tui, & haud dubie inter superbiam mentis elationem, & abiectam humilitatem, medium (quae modestia est) seruaueris, neque non ad inertiam, non ad ignauiam, non ad secordiam, non deinde ad reliquas animorum pestes, verum ad optimas quasque operationes genitum, naturae sedulitate celsueris. Sed quia (ut inquit Salust.) Omnis vis nostra in animo, & corpore sita est, animi imperio corporis seruitio magis vitimur, alterum, cum dijs, alterum, cum bellis coe est, quo mihi, inquit, rectius esse videtur, ingenij quam virum, opibus gloriam quaerere, &c. ideo confutissimus poeta noster, nos ad animi studia adhortatur, admonetque ut patriam nostram illam celestem scrutemur, atque admiremur, astra quoque cursus, & potentias obseruemus, quae res a primo illo precepto iudex ipse sui, non ab horret, nam si (ut physici dicunt) superioribus lationibus ferimur: & ad bene, secus ve agendum, tamen non subigimur, inducimur tamen, opera pretium est illas nosse, ut si ad bonum duxerint, faciles se quamur, sin ad malum, fortes reluctemur. Sacrum igitur, & notatu dignum verbum, iudex ipse sui. Quod nimirum olim Apollinis oraculo aequale habitum est. Vnde Plin. 32. c. 7. naturalis hist. Rursus mortales oraculorum societatem dederunt Chiloni. tria eius praecpta Delphis consecrando aureis literis, quae sunt haec. Nosse se quaequam. Et, Nihil nimium cupere, Comitemque aris alieni atque litis esse miseriam. Hec Plin. Primum pre-

ceptum a Iuuen. sumitur, ubi inquit, Et caelo descendit, vbi-
se autem h. e. nosce te ipsum. Sed Maro noster vberius, inquit
Iudex ipse sui, plus. n. est se ipsum iudicare, quam nosse dum,
taxat, oportet quem iudicemus, noscamus, & in iudicio ab
omni mentis morbo simus incorrupti, vnde illud in Sermo-
nibus Horatii.

Male verum examinat omnis corruptus iudex.

Alterum Terent. in Andria, sic usurpat. Nam id arbitror appri-
me in te esse vtile ut nequid nimis. Tertium vero, experientia
nos docet. Sed Laertius in vita Chilonis aliter refert dicens,
Sponsioni comes est iactura &c. quod res nunc quoque multo
usu venit. Verum ne nimium philosopher, redeo ad poetam, *Vir.*
cuius singulas ferme voculas, elucidare conabor. [Vir bonus]
ut grammaticuli dicunt, Vir, notat aetatem, sexum, vel proprie-
tatem, Aetatem, ut in Buc.

Hinc ubi te firmata virum iam fecerit aetas.

Quinta si quidem aetas, in homine virilis dicitur. Sextum, ut in
2. Aeneid. Matresque, virosque. Proprietatem, multiplicem no-
tat, non coniugalem, ut apud Comicos, Mi vir i. marite. Nunc,
animi magni significationem habet: ut, Cum locus affuerit, te
procor esse virum. Dicitur. n. vir, cui & virtutes animo, & vires in
corpore, plurime sunt. [Bonus] Bonum dicimus, nunc a boni-
tate formae, ut bona facies. i. formosa. Nunc ab utilitate, ut, Et
bello bona cornus. i. utilis. Nunc a bonitate ingenij & artis.
ut, Cur non Mopse boni quam conuenimus ambo. i. docti & di-
ferti, ut bonus citharedus, bonus physicus. i. peritus. Nunc a
bonitate voluntatis, quem beneuolum appellamus: ut, Adsit la-
titia Bacchas dator & bona Iuno. Aliqua a multitudine: ut,
At bona pars populi. i. magna pars. Denique, quidquid conueni-
ens, aut usui esse potest, bonum nuncupamus. Vnde autem hic acci-
pi, vel pro docto, & studiosa bonitate ingenij, vel verius pro bo-
nae vitae viro, a bona animi voluntate. Nam ut generaliter acci-
pias, non praedit, vnde inquit Cic. Vitandum est, ne cuius genus po-
sueris eius speciem sicuti aliquam, diuisam, ac dissimilem partem
ponas in eadem partitione ut hic, si bonus, generaliter accipit,
& pro studioso virtutis, & pro docto, frustra adderetur sapiens.
[Est ergo vir bonus, vir iustus honeste vitae] Nam (ut inquit Cic.
in offic.) In iustitia, virtutis splendor est, maximus, ex qua vi-
ri boni nominantur. Sed quia rari ad modum sui huiusmodi viri,
inquit. n. Iun. Rari quippe boni &c. Quia etiam rari sunt sa-
pientes. Vnde idem, Omnibus in terris qui sunt a Gadibus usque
Aurora & Gang. pauci dignoscere possunt vera, bona atque
illis multum diuersa remota. Erroris nebula &c. [Et sapiens] Co-
sequens est, ut rarissimus sit, vir bonus & sapiens. Sapiens si qui-
dem multo praestantior est, quam sciens. Nam qui sapit: eius quod, scit
experientiam habet. Expertus autem (inquit philosophus) cer-
tior est sciente, verbi gratia (ne a propria significatione rece-
damus) si ex physica demonstratione cognoueris quoduis cibum
esse naturae tuae dulcem & salubrem, iam eius rei scientiam ha-
bet. Sapientiam vero non priusquam gustaueris, itaque reper-
tus fueris. Sic & rei honestae, si certas causas scieris sciens
eris: non prius tamen sapiens, quam ea res tibi sapiat, hoc est cor-
di, atque usui sit, hanc rem. sic in Officijs satis tangit Cic. testi-
monio Platonis, qui, Non solum, inquit, scientia quae est remo-
ta a iustitia, calliditas potius quam sapientia, est appellanda,
verum etiam animus paratus ad pericula si sua cupiditate; non
utilitate communi impellitur, audacior potius nomen habet,
quam fortitudinis. Ipse quoque Cicero in Rhetoricis, sic in-
quit: Moderatrix, omnium sapientia rerum. Quale &c. Quia
igitur inquam tam rarissimi sunt boni, qui idem sapientes in-
tulit poeta per parentheses.

Qualem si repperit ullum

Millibus e cunctis hominum consultus Apollo.

Parenthesis (ne quem lateat) est elegans interpositio sententiae,
qua remota, sermo manet integer, ut hoc loco ordo est. Vir bo-
nus & sapiens, iudex ipse sui &c. reliquum autem quasi per pa-
renthesim interponitur. Eius autem interpositionis causam ple-
runque pathos, aut affectio parit: fit enim quoties animus
quouis passione commotus, cogitur ab eo quod dicere coepe-
rat digredi, donec quomodo id patiatur indicat, ut hoc
loco poeta incipiens dicere: Vir bonus & sapiens, non po-
tuit componere sermonem suum, donec quasi acclamans in-
didaret eiusmodi viri penuriam & raritatem, dicendo, Qua-
lem vix &c. Quibus verbis nescio quomodo, apertius diffi-
cultatem reperiendi significet. [Vix] Vix enim summam
difficultatem praese fert. Quod tamen vix factum, dicis, fa-
ctum sit oportet, at quod quasi factum nuncias, contigisse
negas.

Argu-
mentum
huius
operis

Bonus.

Sapiens.

Paren-
thesis.

Vix.

Tria au-
tem per-
ba.

Repperit negas. Repperit. Reperire, et diligentia inquirendi demonstrat. Est. n. compositum a re, & pario. Parere aut, est cum difficultate & molimine parere, ut mulier parit prolem, & vir fortis gloria. Reperire ergo, est re perditam, aut destitutam, reparare, quod ut plurimum sane difficile est. Quia tamen particula, re, non semper importat iterationem, sed aliquando simplicis significatum non immutat ut reuertor. Vnde iam primum vertor, aliquando contrarium eius significat, ut quoties verbis addit quod clausura connotant, ut recludo, texo, & retexo. sero, & resero, velo, & reuelo, & texo, & retexo, contraria sunt &c. Possemus dicere, repperit, hoc non esse, secundo inuenit: sed, inuenit duntaxat, & id quidem cum difficultate. Geminat per littera in preterito huius verbi, ut syllaba producat sic et in reppuli, & in rettuli, t, & in reddidi, d. Vllum. Hoc quoque nomen summam raritatem ostendit. Est. n. per diminutionem, deductum a nomine vnus, vna, vnu, ut sit, quasi, quemuis vnu. Millibus est cunctis. Hoc vero quam maxime pondus difficultatis augeat non parum esset, tale repertum non esse in paruo hominum consortio, sed maximum est, vix vllum repertum millibus est cunctis hominum. quod additum videtur, ne raros ea tempestate fuisse mortales, credas. Millia ergo, inquit, hominum multa erant, (aliter. n. non diceret cunctis) tamen, vix vllum repperit. Est autem mille, interdum (ut hoc loco) nomen substantiuum, significans quasi numerum millenarium. Estque generis neutri & in singulari indeclinabile, quocirca late ne dices, mille hominum in praesentio desideratum est, mille equorum occisum, mille numerum vno conuiuium absumptum. In plurali autem idem nomen declinat, haec millia, horum millium, his millibus, &c. quia ergo substantiuum est. efflagitat adiectiuum eiusdem generis, numeri, & casus. Aut substantiuum genitui casus, ut mille virum, vbi si Gellio credis, non dices virorum, genitiuus. n. secunde declinationis cum nominibus numeralibus rere sinopatur: ut, mille denarium. Est et mille interdum adiectiuum generis omnis, pluralis duntaxat numeri, & indeclinabile, ut mille feminae, mille capita. Hominum. (Ut de singulis quod dicam) potest addi superioribus, ut sit, Millibus est cunctis hominum, & inferioribus, ut sit, Hominum consultus Apollo. Habuit autem olim, hominis in genitiuo, ut apud Ennium:

Vulgaris in siluis miserum mandebat hominem.

Consultus Consultus Apollo. Expressa auxesis, quid. n. rarius, si hominum consultus Apollo, vix est cunctis millibus hominum repperit vllum, qui sit vir bonus & sapiens. Si quidem moralium quicquam huius viri indagine sumpsisset, posset aut vecordia aut imperitia, et nullum reperisse. Consultus. Despectitur a consulor, hoc est interrogor consilium. Na is consultus dicitur, qui consulitur, verumtamen, quia qui consulitur, sepe consulit, i. consilium dat. Valla docet, consultum in actiua significatione accipi. Nihilominus tamen, sicut consultor est, qui consilium rogatur, ita consultus qui consilium rogatur, rogatus aut dare solet. Est autem verbum, consulo, duplicis significationis. Cum paruo. n. est consilium do, aut si id in animam (quod sepe fit) referatur, prouideo, ut consule honori & rebus meis. Cum accusatiua autem, est consilium rogo, ut, consule medicum probatum. Certum est autem Apollinem a multis olim consultum esse, vnde & eius oracula, sunt responsa orantibus data. Apollo. Est autem Apollo, sol ipse de quo in Georg.

Solem quis dicere falsum, audeat? &c.

Plinius autem credit non alium esse naturae deum, ac ipsum solem. Macrobius et in Saturnalibus docet omnium numinum potestates, ac nomina vni Apollini competere posse. Eius proprium epitheton apud Graecos est Phebus: haec multa adiectiua a locis in quibus colitur, ut, Gryneus, Tyndreus, Delius, Delphicus, Clarius, Lycius, &c. ut vero quid Plinius de Deis sentit, referamus, eius verba sunt eiusmodi in 6. & 7. capitibus 2. lib. naturalis historiae, inter terram, celumque eodem spiritu pendent certis discreta spatij septem sidera, quae ab incessu vocamus errantia, cum errant nulla minus illis. Quorum medius, sol fert amplissima magnitudine ac potestate, nec temporum modo, terrarumque, sed siderum et ipsorum, ceterique rector, hunc mundi esse totius aium, ac planius mentem hunc principale naturae regimen, ac nunc credere decet, opera eius estimantes. Hic lucem rebus ministrat aufertque tenebras. Hic reliqua sidera occultat. Hic vices temporum, annumque semper renascentem ex usu naturae temperat. Hic celi tractat discutiit, atque et nubila humani animi serenat. Hic suum lumem ceteris quoque sideribus serenat, preclarus, eximius, oia intuens, oia et exaudiens, ut principi litterarum Homero placuisse in eo vno video. Quapp effigie dei, formamque querere imbecillitatis humanae reor. Quisquis est deus (si modo alius est) & quacumque in parte, totus est sensus, totus est visus, totus auditus, totus animus, totus sui. Innumeros quidem

credere, atque et ex virtutibus, vitijque hominum, & pudicitiam, concordiam mentem spem, honorem, clementiam, fidem autem (ut Democritus placuit) duos omnino penam & beneficium, maiorem ad secordiam accedit. Fragilis & laboriosa mortalitas in partes ista digessit infirmitatis suae memor, ut portionibus coleret quisque, quo maxime indigeret. Itaque nomina alia, alijs genibus & numina in istis innumerabilia reperimus. Hec & plura alia Plinius. Ex quibus (quod ad rem nostram facit) palam est Apollinem, qui idem sol est, oia scrutari, ideoque vera posse iudicare: quocirca mirandum est, quod vix vllum reperit &c. Tangit autem Socratem, qui cum philosophia de caelo in terras deuocasset, hoc est ab astrorum, nimia indagatione & a naturalium causarum, morosa inquisitione, nos ad nostri cognitionem inuitallet, moralemque philosophiam, quam ethicam vocant, docendo & faciendo instituit. Cerephonti eius discipulo Apollinem consulenti, quem in terris sapientem censeret, sapientissimus omnium pronuntiatus est: quae res illi summam inuidiam protulit, falsoque criminatus, cicuta in carcere Atheniensi, die clausit. Mortuus vero Aenea statua donatus est. Iudex ipse sui, Iudex dicitur, qui secundum leges & iura, iudicat de his quae per causidicos ultro, citroque habita sunt. Arbitrarius libere iudicat, ex sententia voluntatis & rationis suae. [Ipse] Hic multis uacare uideretur, quia satis esset, Vir bonus & sapiens, est iudex sui, sed si bene respexeris, miram emphasin habet. Est. n. sensus, Vir bonus & sapiens, est iudex sui, ipse, inquam, sui, quia non vult ab alijs iudicari. Vnde Horatius in Epist.

Sed vereor ne cui de te plus quam tibi credas:

Ne se putes alium a sapiente, bonoque beatum. Et Persius.

Examenque improbum in illa

Castiges Trutina, nec te quasueris extra.

Sic etiam diceret.

Rex ipse mihi literas ad te dedit.

Ipse, inquam, hoc est non alius nomine regis. Quare autem a se iudicetur, vir bonus in promptu est, quia qui ab alijs iudicantur, inuiti peccata deserunt, quae vir bonus sui iudex, sponte sua contemnit vnde illud in Epist. Horat.

Oderunt peccare boni, virtutis amore.

Oderunt peccare mali, formidine poena.

Est autem pronomen, ipse, trium personarum, sicut apud Graecos, quod idem significat, αὐτός Primae, ut. En ipse capellas Protinus ager ego ipse. i. ego. Itaque & ipsum, Ludere quae velle calamo permiscit agresti. Ipsum. i. me. Secunde, ut in 6. Aen. Ipse canas oro Ipsa. i. tu. Tertiae, ut, Pollio, & ipse facit noua carmina &c. Declinabitur olim ipse, ipsa, ipsum. Plautus et comparationem dedit, dicens: In Trinumo ipsissimus, vbi et ipsius ponitur. Habent autem haec tria pronomina, ille, ipse, iste, hoc elegantiae. Quod ille, notat summam nobilitatem, & rem de qua loquimur notissimam, ut, Alexander ille Magnus. Cato ille Cenlorius. Ipse autem, emphasin habet, & excellentiam, ut, Ioue minus ab ipso. i. magno, secundum Seruium. Iste vero contemptum, ut docet Don. pra se fert: ut, Quid istud, inquam ornati est? Virg. Vel, quid petis istis? quasi vilibus. Adde quod sicut hic cum omnibus aduerbijs & casibus. ad primam personam. & ad eum locum quo ego sum, pertinet, ut, hoc caput. i. meum, oes qui hunc sunt. i. apud me, &c. Sic iste, refertur ad secundam personam, ut, istud caput. i. tuum, & aduerbia inde deducta ad locum in quo tu es, ut, Velim scire quid istic fiat, quia nemo istinc huc venit. Et ille, cum suis, tertiam personam ab utroque, inter quos est sermo, remotam, respicit, ut docet Valla, Sui, pronomen reciprocum est primitiuum, tuncque bonam reciprocationem esse cognoscet, quando addere poteris in eodem casu obliquos pronomis ipse: ut, Iudex ipse sui, i. iustissimus. Quisque fauet sibi, hoc est sibi ipsi. Quisque amat se, hoc est seipsum, &c. Ponitur itaque saepe cum pronomine ipse, ut hic, & cum nomine quisque cum quo etiam suus, sua, suum, adiectiuum reciprocum eleganter ponitur: ut, Cuique suus mos est. Item, Trahit sua quaeque voluptas &c. est ergo hic bona reciprocatio. Neque in hac significatione bene dixeris. Iudex ipse suus. Vnde, licet longior fiam, operae premium est, semel naturam vocabulorum exponere, & postea huc remittere. Scies igitur, ut docet Valla, genitiuum, oem, aut actiue, aut possessiue, quod ferè idem putat, aut passiuè significare. Actiue: ut, productio & creatio Dei, quia Deus producit & creat. Possessiue: ut, regnum Dei, quia deus regnat, Passiue, ut timor Dei, quia Deus timetur, nec timet. Isti autem genitiui mei, tui, sui, nostri, & vestri, quando sunt primitiui tantummodo passiuè significant. Ideoque construuntur volunt cum dictione passionem inferente, & cum verbo regente genitiuum, ut recordare

Ille.

Ipse.

Iste.

Sui.

Significatus genitiui.

cordare mei, memento mei, miserere mei, indigeo tui &c. Itē cum n. verbali ab actiuo verbo deducto tā a diectiuo q̄ substantiuo. A diectiuo, vt, cupidus mei, amans mei, nescius mei, qñ ego, cupior, amor, nescior. Substantiuo: vt, amor tui, desiderū mei &c. qñ tu amaris, ego desideror. Item cum nominibus q̄ partitionem, seu diuisionem, quē quēdam passio est, inferūt, vt pars mei, aliquid mei, quidquid mei, in quibus ego ipse, & nō res mea, significatur pariri, nisi forte fuerit genitiuus substantiuus, ā neutro meum. Et quod dixi de mei, dicetur etiam consimili modo de alijs quatuor, vt, Iudex ipse sui, quia ipse iudicatur. Contra, genitiui mis, tis, sis, qui nunc obsoleti, & quibus aliquñ vtimur, nostrum, & vestrum, tñ actiue, aut possessiue significabant. Et quia obsoleti sunt, ponimus pro ipsis possessiua meus, tuus, suus, noster, & vester. Quando ergo aliquid possideo, non dicā mei, sed meū, vt liber meus, non mei, similiter, quādo quid ago, vt, amor meus in te. i. quo ego amore. Bene ergo dictum est, Iudex sui. [Totum se explorat] Totū se. i. omnem partē sui, Totum. n. magnitudinem respicit, vt, totum celum. Omne, vero, multitudinem, vt, oēs hoīes. Confunduntur tñ vt in tertio Aeneid. Tonitru celum omne ciebo, i. totum. [Explorat] Explorare, est inquirere & scrutari. vñ de exploratores, si tñ ad originem respexeris, affectatē hic possum videbis. Componitur. n. ab ex, siue extra, & ploro, quasi sit, plorando in amaritudine animæ, vitam antea actam recogitare, quæ prima, poenitentia pars est, altera, quæ confessio, sequitur saltem tacita ibi. Non prius in dulcē &c. Tertia, quæ satisfactio dī habetur ibi. Offensus prauis. Complementū vero, & vltima pars, quæ est, perseverantia in virtute cōsequit. Dat palmam & præmia rectis. Nullus. n. nisi vsq; in finem legitime certauerit, coramabitur, nā palma, & præmia consummationi debentur. Itaq; a viro ante Christum defuncto Christianæ religionis forma præscribitur. [Ad vnguem.] Id est ad perfectionem, quæ res satis a Calderino deducitur. Quod autē hic metaphora a marmorarijs fiat pater, nam sequitur, Nec inania subtus Iudicet &c. [Quid procures] Quid (vt omnia iam dicam) & oīa eius cōposita, vt quidquid, aliquid, nequid, siquid, ecquid, nunquid, quilibet, quidq; &c. substantiua sunt, ideoq; cum adiectiuo eiusdem casus, aut cū substantiuo genitiui casus, construuntur: vt, quidquid honestū, quidquid lucrari non autē lucrum, sed quodcunq; lucrū. Quod enim, & oīa eius cōposita adiectiuum est, & vult substantiuum eiusdem casus: vt, aliquod aīal refugit autem adiectiuum, nisi substantiue ponatur, vt quodcunq; honestum &c. De cōpositis vero a quis, & qui, & eorum declinatione, scies Quis, duob. modis componi. Primo vt ponatur in secunda parte compositionis, & hoc cum his quinq; particulis, ec, vt ecquis: ne, vt nequis: num, vt numquis: si, vt siquis: ali, vt aliquis, & hoc modo in notatiuo singulari, femini generis, & notatiuo, & accusatiuo pluralibus neutri generis, inuenies quā, nō quē, vt si quā causa, si quā fata, non si quē. Secundo, vt est prior pars cōponens, & subduntur hæ particule, quā, vt quisquam, quē, vt quisque, piā, vt quispiā, putas, vt quisputas, & ipsum quis, vt quisquis, quod raros casus hēt, vt docet Valla, vt quisquis, quidquid, quenquē, quoquo, quaquā, quoquo, quosquos, quēque, quibusquibus, & reliquos addere possis. Et cum his particulis non ponitur qui, sed cum dam, vt quidā, uis, vt, quiuis, cunque, vt quicunque libet, vt, quilibet, & tam cōposita a quis, q̄ a qui, habent in illis casibus dictis, qñ in priori parte ponunt, non quā, sed quē, vt quēdā mulier, non quādā, quēdā poma, non quadam: optima quēq; dies, non optima quaque. Quisq; aut caret genitiuo plurali, sed pro eo vtimur singulari auctore Valla. Et licet omnia relatiua & interrogatiua genit nata posteriorem partē in cunque resoluant auctore Prisciano, vt quantusquantus, quantuscunque, vbi vbi, vbicunque. Quisquis tñ non sit quiscunque, nec quidquid, quidcunque, sed illud sit quicunque, hoc quodcunque, propterea quodcunque ponitur cū, qui non cum quis, sed quod defleatur a qui, non a quis. Quē sic differunt, qd̄ qui, & quod ponuntur sepe relatiue, quis autē, & quid nunquam relatiue, sed vel indefinite, vt nescio quis sis, uel quid agas, vel interrogatiue, vt quis es? quid agis? similiter & ablatiuus a qui, vt a q̄ scis hoc? id est quomodo. [Procures] Proprie sunt capita trabium eminentia in muris, & pondus edificijs sustentia, a quibus primores ciuitatis, procures appellantur. Vaniq; leuis &c. Bonum est adiectiuum vulgi, nihil enim eo uanius, unde in 2. Aen.

Scinditur in certum studia in contraria vulgus.

Veruntamen (ut docet A. Gellius) uani sunt, non (ut vulgus

puta) desipientes, aut hebetes, aut inepti, sed ut ueterum doctissimi dixerunt, mendaces, & infidi, & leuia, inaniaque, pro grauib; & ueris astutissime componentes &c. in 2. Aenei.

Nec miserum fortuna Sinonem

Finxit, sanum etiam, mendacemque improba finget.

Leuis opinio uerisimile est, ut uani vulgi sit leuis opinio. Leuis autē priori breui significat sine pondere quē res facilius uento huc illuc agitur, unde fit translatio ut leuis, dicatur inconstans facilis in uerbis, factis, aut morib. Sed qñ leuis habet priorem longam, significat politū, non asperum, ut paulo post: Per leuia fidat. Bene autem dat vulgo opinionē, quē sal forum esse pōt, non autem scientiam, quæ uerorum duntaxat est, sed necessariorum. Vulgi Vulgus dicitur, quasi vilis grex, & est incerti generis. Aliquando masculini: vt in 2. Aen.

Hinc spargere uoces in vulgum ambiguas.

Sepissime neutri (qd̄ Seru. tñ cōtra arē esse docet) ut j. Aen.

Sauitque animi ignobile vulgus.

Securus. Ordo est. Vir bonus & sapiēs est securus. i. nō curās, quid procures, sup. gerāt, & quid leuis opinio vulgi agat. Docet aut Valla in orōnibus nonnunq̄ uerba deesse, qd̄ tunc ēt (licet pathos nō sit) licite cōtingit, qñ gñale uerbū intelligit, unde sublātiuū uerbū (Prisciano teste) facillimā intellectio nis est: ut, Nunc fama minores Italiā dixisse dicis de noīe gen tem. Nunc fama, subaudi est. Similiter 9. Aen. Talia per Latū, facilius intelligatur, gerunt, unde pulchrā eclypsim esse cē set Seruius, sic loco facillime intelliges, gerant, faciant, uel agant, uel apud Plin. Iuniorē. Studes an piscaris, an uenaris, an simul oīa? subauditur, facis. Pathicis aut orationibus legitima est eclypsis, quē in alijs quoq; admittitur, si obscuritatē non faciat. Securus dī, qui est seorsum a cura nequidquam sollicitus, neq; est idem quod tutus. Nam si inter mille pericula ignarus gaudia ducis, securus es, nō tutus. Contra, vbi nullus est hostis, si multos instare formidas, tutus es, securus nō es. Est ergo uir bonus, non implicitus negocijs, nihil ad salutē facientibus, talia enim non curat, qm̄ tales curę dehortarentur a perfecta sapientia, unde Flaccus in epist. ad Florū, quid si

Frigida curarum fomenta relinquere posses,

Quo te celestis sapientia duceret, res.

Hic opus, hoc studium parui properemus & ampli,

Si patria volumus, si nobis uiuere cari.

Mundi instar habens. Mundus, dicitur ornamentū, unde mundus muliebris, complectitur quidquid ad muliebrē ornatum spectat. Tota ēt vniuersi congeries, pp̄ uarios ornatus, mundus appellatur. Legitur ēt (vt meminit A. Gellius) precipue in priori significato, & hoc mundum. De mundo sic in naturali historia Plin. Mundum & hoc quod alio nomine celum appellari libuit, cuius circumplexu teguntur cuncta, numen esse credi par est, æternum, immensum, neq; genitum, neque interitum unquam. Huius extra indagare, nec interest hominum, nec capis humanę coniectura mentis: facer, est eternus, immēsus, totus in toto, imō uero ipse in totū infinitus, ac finito similis, oīum rerum certus, & similis incerto, extra, intra, cuncta, cōplexus in se, idemq; rerū naturę opus, & rerum ipsa natura, furor est mensurā eius aīo quosdā agitaſſe, atque prodere ausos &c. Hactenus ille. Recte igit Virgilius dicit sapientē hīe instar mundi. Quia sicut mūdus undiq; sui plenus est & solidus usq; adeo ut pleriq; philosophi, oīa unum esse dixerint. Et sicut extra mūdū nihil esse cōstat ita uir bonus & sapiens, quidquid desideret (nihil. n. in hac mortalitate cit ca uirtutē, & bonam doctrinam querit) in se habet. Vñ nota est Biantis snia, Sapientem oīa sua secum ferre. Stoici quoq; dicunt, in quo uirtus est, ei nihil deesse. Solumq; sapientē esse diuīrē, prius sic Cic. confirmat, Quā ob rem ut improbo Itūto, & inerti, nemini bene esse pōt, sic bonus uir, & sapiens & fortis, miser esse nemo pōt. Nec uero cuius uirtus, moresque laudandi sunt, nō laudanda uita est. Neq; porro fugienda uita est, q̄ laudanda est, Esset aut fugienda, si esset misera, q̄ ob rem quidquid est laudabile, idē & beatum, & florens, & expediendū uideri debet, secundum Paradoxum sic fundatur.

Contentū esse suis rebus maxima sunt & certissime diuitia, sed solum sapientem constat esse suis rebus contentum, ergo soli sapienti maximæ sunt diuitia, maior est Cic. in Parad. minor est poetæ nostri, qui dicit, Sapientem esse teretem, atq; rotundum. De sapiente idem sentit Hora. in Epist. vbi inquit,

Ad summam, sapiens vno minor est lūe, diues,

Liber, honoratus, pulcher, rex denique regum,

[Instar] Instar nomē indeclinabile est, significas (vt docet Val Instar la) hoc

la (hoc complexum ad equiparationem, vel ad mensuram. Cōstruiturq; cū genitiuo nec pponitur prapositione ad, vt instar mōtis. i. ad magnitudinē montis. Nō ergo dices, ad instar mōtis, vt vetustiores, nec expones, instar mōtis. i. ad similitudinē, vt Seru. ineptit, si Vallæ suffragandū est. Verum hoc loco melius dixeris, instar mundi. i. ad similitudinē & formā mundi, q̄ ad æquiparationē, quis etenim æquiparet mundum. & licet Vallā dicat se non audere dicere, tabulam depictā esse instar orbis terrarū. Virg. tñ dicit sapientem hñe instar mundi. Vt autē esse, quasi in statū & figurā, vnde instauro, quod est in statum priorē reddo. In, autem hoc mō cum accusatiuo cōstruētum significat ad similitudinē, vt in 6. Euboicæ latus instar rupis in antrum. i. in similitudinē antri. [Teres atque rotundus] Teres dicitur longus & rotundus, qualis interdū hatta, rotūda figura est, orbicularis, & sphaerica, qualis pilæ quæ ludimus. Est ergo vir fortis, vndiq; plenus, habens oēs dimensiones solidas qui. n. rotundus est, illi nil deest, nec ab ante, nec a retro, nec a dextra, nec a sinistra. Quod vero teretē hēt formā, illi nihil deest inter sursum & deorsum oblōgū. n. est. Iō aut, teres, atq; rotundus est. [Externæ ne quid labis per leuia fidat] Rex externa est ey trialecus adueniens. [Labes] Labes dñr vitium quod in deteriore conditionem nos cogit dilabi. Honestus aut sermo est, quoties adiectiuum paritionē sonat, po natur potius in neutro genere, & substantiuū in genitiuo. q̄ ambo in eodem casu, vt libentius dixerō, aliquod vini. q̄ aliquod vinum, sic hic, ne quid externæ labis q̄, ne qua externa labes. Leuia. (vt iam dixi) polita sunt, & nō aspera, qualia oia molliter tangi possunt; vt, Leuis facies quā barba non veltit. Si ergo sapiens habet instar mundi necesse est vt sit lauis. Quia (vt docet philosophus) si vltimi mobilis cōuexum sit rugosum, asperū, aut angulosum, necesse esset vt extra ipsum esset locus, in quem sese reciperent anguli extantes dū ipsum moueretur, quod maxime inficias it. Si vero lauis sit, hoc est nihil extantis habens, tñ non satis est, ne quid p leuia si dat; quoniam possit esse rimosus, aut fistulosus, atq; ita fatiscēs rimis externā labem accipere. Quocirca dicitur paulō post. Sit solidū quodcunque subest &c. [Sidas] Sidere, proprie est descendere ad capiendam sedem & in ea requiem Vnde aues dum repulitorium captant, sidere dicuntur, vt in 6. Aen.

Gemina super arbore sident.

Item profugi in quas terras migrant, confidere dñr, vt i. Aen.

Vultis & hic mecum pariter conficere regnis?

Preterea feces & limus fide e, siue subsidere dicuntur, dū ad ima descendūt, fundoq; incubāt. Proprie ergo & affectate omnia dicta dū labē sidere testatur, quasi ad moneat, tametsi sor des leniter subsidant, difficulter tamen expurgari possē. Habet (vt monet Vallen.) hoc verbum in pterito, sedi, sicut sedeo, tametsi creditū est carere pterito. Hec aut oia quæ Maro de viro bono & sapiente dicit. Horat. i. Seru. habet, vbi inq; sic:

Quisnam igitur liber? sapiens sibi qui imperiosus.

Quem neque pauperies, neque mors, neque vincula terrent.

Respondere cupidinibus, contemnere honores.

Fortis & in seipso totus teres, atque rotundus.

Externi ne quid vileat per leue morari.

In quem mancauit semper fortuna &c.

[Ille diem] Quia virū bonū ociosum esse non decet. Virtutis n. (inq; Cic. in Off.) laus in actione cōsistit, Nec virū sapiētē versari in pecunia cumulanda q̄ (vt Sal.) Nemo vnq; sapiens desiderauit. Et de qua Cic. Nihil, inquit, est tā angustū animi, tamq; parū, q̄ amare diuitias. Iccirco optimus poeta, ostendit munus viri boni & sapiētis, dicens, Ille diē &c. simili mō Hōr. sermonem & studiū viri boni describit in Satyris, dicens:

Sermo oritur non de domibus, Sillis ne alienis.

Non male, nec ne lepos faller, sed quod magis ad nos

Pertinet, & nescire malum est agamus, utrum ne

Diuitijs homines, an sint virtute beati.

Quid ve ad amicitias, usus rectum ne trahat nos.

Et quæ sit natura boni, summumque quid eius, &c.

Die par Virgilius autē dicit sapiētē oportere astrorum esse peritū, nec vacat ratione, qm si ipsorū ignari fuerimus possent nos in laqueos illicere. Sapiens autē dominabitur astris. Dies naturalis 24. horas cōplectitur, qb. Sol xij. signa Zodiaci, circumit. Initū diei, alij ab initio lucis, alij a medio lucis, alij ab initio noctis, alij a medio eius faciunt, vt. n. recitat Macr. in Saturn. M. Varro in 2. lib. rerū humanarū, ait, Qui ex media nocte ad proximā mediā noctē nati sunt, vno die nati dicuntur. Item dicit. Ab occasu ad occasum Solis, Atheniēses diē finire. Baby

lonios, ab ortu ad ortū. Vmbros, a meridie ad meridiē. Prima igitur pars diei, more Romano, erit statim post mediā noctē. Deinde dñr galliciniū, quō galli canunt, tū conticinū, quō oia tacent, tū diluculum, qn lux primū a tenebris dignoscitur. Deinde aurora, qn aurora incipit rubescere, tū manete in oriē te Sole, mane dñr, vel a mano, qd significat profum, & tacite dissudo, vel a manibus, qm ab inferis sol manat, vel a mano, no mine, quod significat bonū, cui cōtrariū, immanis, crudelis, & perniciosus dñr. Cōsuetudinis aut erat, vt maturino tpe salutarēt, dicerentq; Mane. i. bene sit vbi, vnde mansit, mane, p tpe illo. Paulo post dñr, prima lux, Sole iā lucente, tū dñr meridies quasi medius dies. Reliquum tps, occidū dñr ab occasu Solis, qui occidere incipit. Sole iā vicino ad occasum, dñr suprema tempestas. Vnde in xij. tabulis. Solis occasus, suprema tēpestas esto. Oriente autē vespere, seu vespere (nā vtrunq; legitur, & hoc vespere, in tertia declinatione, vt hic orto, a vespere. & hic vespere, in secūda declinatione, vt Georg. j. Deniq; qd vespere serus vehat, Dicitur etiam vespere, itē & hesperus) Denominatur vespere, vespere, a quo flectit vespere, vespere, cōiuium quod nō nisi labente die inibant prisci, vnde est. Iāque eadem labente die conuiuia querit. Post vespere, est nox cōcubia, quæ nos ad cubandū inuitat, Nouissimo, est nox intempesta quæ nulli agendo tempestiua est. Et hæc de partibus diei. [Quam longus erit] Solet aut dupliciter accipi aliquādo generaliter pro omni tempestate, tā noctis, q̄ lucis, neque viginti quatuor solummodo, vterum etiam quatuor horarū, & tunc auctoribus omnib. Seruio, Donato, Nonio Marcello, Laurentio Vallēsi, Peroto &c. feminini duntaxat generi est, vt s. Aen.

Quam nec longa dies pietas, neque mitigat vlla.

Longa dies. i. longum tempus. Sic dicimus, Multa dies dat magnam hominibus rerum experientia. Quando autē accipitur specialiter, vt quando pro die, vigintiquatuor horarū, aut pro tempore lucis duntaxat sumitur, & tunc frequentius est generis masc. vt latina magis dixerit, die domico, die crastino. Reperitur tamen etiam in feminino, vnde est:

Postera cum primo stellas oriente fugat

Clara dies.

In plurali autē numero, volat duntaxat masculinū esse, quia tunc semper specialiter accipitur, vnde signandū est illud Tibulli, Venit post multas vna serena dies. Bene ergo hic dñr Quam lōgus, in masculino genere. Et est, Quam longus, quātum longus. Quam. n. tripliciter sumitur. Aliquando pro quātum & id semper cum positiuo, quod sit qn significamus nos ad mirari: vt, Quā bonus, dii boni, Plato fuit, aut dubitare: vt, Ne scio q̄ bonus fuerit, aut interrogare: vt, Quā bonus fuit Plato. aut sciscitari, vt, Videro q̄ bonus fuerit. itē qn eq. paramus, vt, Tā doctus fuit Arist. q̄ Alexander potēs. Scdo accipitur (sed raro) pro quātō: vt, Quā magis illa fremēs, tanto magis effera flammis. Quā magis. i. quātō magis. Tertio accipitur pro valde, & id vbi assertiue sine figura loquimur, habetq; semper superlatiuū, vt Plato fuit q̄ optimus. i. valde bonus. Caue dixeris in exponēdo, valde optimus, nā valde, sane, per, perq; oppido, apprime, in primis, inter primos, præter ceteros, præ alijs, multum, parū, modicū, minimū, & alia omnia quæ superlatiōnem connotant, positiuo nō superlatiuo quadrant: vt, perbonus, nō peroptimus Sapiens ergo vir, cogitat diē q̄ lōgus erit sub sidere Cancrī. in solstitio æstiuale, qn longissimus est. Est autem imitatio græca, Cogitat diē quātus longus erit, Græci. n. Tepe anteriori verbo dat, quod sequens est, vnde Comici. Scis ne quid velim? pro eo quod est Scis quid ego velim. & hic, cogitat diē &c. pro eo quod est, Cogitat quātus longus dies erit. Sub sidere. i. in ipso sidere Cancrī. Sub enim vtriusq; casus præpositio est. Et (vt oēs sciunt) qn motū ad locum, connotat accusatiuum & qn quietē aut motum in loco, siue eius mutatio nē importat, ablatiuum desiderat. Quod pari modo verum est de tpe, qn. n. significat quid vergere, seu tendere in tps accusatiuum requirit, vt in Georg. Sub lucem exportat calathis. i. paulo ante lucem, hoc est tendere tpe ad lucem. & 4. Aen. Sub noctem cura recurat. i. paulo ante noctem. Quando vero notat quid esse, vel fuisse. vel futurum esse in tempore, ablatiuū habet, vt in principio Serm. Horat.

Sub galli cantu consultor vbi ostia pulsat.

Et hic subsidere Cancrī, hoc est dū Sol erit in Cancro. quo tēpore dies longissimus est, quia est solstitiū æstiuale. Solstitiū autē dñr, a solis statu, quod quidem dixit, verum quo ad ascensum, & descensum non quo ad circularē motū, In æstiuale. n. solstitio, eo altitudinis peruenit quo altius venire nō pōt, & in hyemali, quæ bruma dicitur, tñ descendit, vt nō sit, quo amplius

Mane.

Vesper.

De genere diei.

Quia.

Quia.

Quia.

Solstitium.

- plius seruato suo motu descendant. [In Capricorno.] Quan-
Porrigit. taque nox tropico se porrigit in Capricorno, vide Calder.
 [Porrigit]. i. extendit, componitur. n. a porro & rego, tunc. n.
 nox maxime porrigitur, hanc rem sic j. Aen. consequitur:
Quid tantum Oceano properent se tingere soles
Hyberni, vel qua tardis mora noctibus obset.
- Cogite.** [Cogitat] Frequentatiuū est a cogo, quod cōponitur a co, &
 ago, & est cogere, in vnum locū compellere: vt, Tityre coge
 pecus. Inde sumitur, cogitare, quod est oēs ingenij, intelligen-
 tiāq; vires in vnum cōpellere, ad quamvis rem intelligendā.
 Cogitat ergo vir sapiens, quippe qui externis rebus occupa-
 tus nō est. (Et iusto, trutinā se examine pensat.) Hoc est (meo
 quidem iudicio) postquam astrorum concitationes excepe-
 rit, videbit quo ab illis magis trahatur, sortemque se illo. um
 violentiā obijciat, ita vt in neutram partem flectatur sed lan-
Trutina
Exame. ces ipsius, trutinā æqualiter sese habeant. Trutina, est qua res
 pensantur, & trutinantur, vocaturq; alio noīe statera. Exa-
 men, est illud quo examinatur. i. exquiritur rerum positarum
 in lancibus pondus. Est et fœtus apum educatarum, vt Iuuen.
Examenque apium longa confederit vna.
- Pendo.** Pensat frequentatiuū est a pendo. Et qa ante pecuniā signa-
 tā, olim oīs solutio fiebat pendendo, pendere accipitur pro sa-
 tisfacere. Qua vero pendendo, pondus & valor rerū discer-
 nitur, pensitare, accipitur pro æstimare. Vnde transumitur ad
 significandum explorare, & de hoīe incerti dicimus, qd nihil
 pensi. i. firmi. rati, & explorati habeat. (Ne quid hiet &c.) O-
 stendit cām quare vir bonus se pensat, simulq; ostendit fide-
 litatē trutinā. Pōt. n. dari globus auri, aut argēti, qui teres sit,
 atq; rotundus & tñ externā labem admittat, si intus, inanīs
 & cōcauus sit, quā rem non videndo, nō a tangendo, sed pen-
 sitando deprehendis. Non ergo satis est, vt vir sapiens foris,
 hoc est in oculis hoīum, plenus sit, & contentus suis opibus.
 Verū oportet, vt intus quoq; hoc est in iudicio conscientiā
 suā, totus plenus, & solidus sit. Pensat ergo se, Ne quid hiet. i.
 ne aliqua fissura, aut rima, seu cōcauitas sit alterius rei capax.
 Præterea, vt de primo mobili diximus, necesse est, vt nullus sit
 angulus in viro sapiente, qa si fuerit angulus, hoc est quāuis
 pars eleuata, eminens, atq; extans, necesse est vt inane sit, qa
 sicut mons nō apparet, si non esset vallis, sic nec angulorum
 asperitas, nisi adsit pars depressior, dicit ergo: Ne quis angul⁹
 perturbet se: quib. verbis excludit inanitatē externā, sicut su-
 periorib. internā. (Aequis partib. vt coeat) Alia via idē osten-
 dit. Pōt. n. fieri, vt aliquod corpus plenū sit, neq; angulosum,
 sed ex vna parte maius quā alia, vt videre est in ouo. & tale fa-
 cile externū in partē minore admittit, ideoq; dicit, Vt coeat
 i. cōsolideat æquis. i. equalib. partibus. (Nil vt deliret amussis)
- Amussis** Amussis vt notat Calder. est norma, seu regula, qua fabri in
 æquandis muris vtunt, ea. n. deprehendunt an partes coeant,
 qa si deliret. i. extra directū tramitē oberret, certū est aliquid
 muro extare, & asperū esse, aut partes inæquales esse. Delira-
delirare re (vt Domitius exponit) est extra lirā. i. sulcum, errare. Inde,
 delirus, qd senectutis adiectiuū est, qm titubant, & oberant
 senes. Referturq; ad aīum tamen si corporis est (Solidū quod-
 cunque subest) Exclut rimas, exclut angulos, exclut inæ-
 qualitatē, exclut asperitatē, nunc excludit latentē concan-
 itatē dicēs. Sit solidum quodcunq; subest. Solidū dī, quod est
 stipatum, & vndiq; plenum, & densum, tale aut durum est,
 ideo corpora dura, solida vocamus, eo qd nihil raritatis ha-
 beant, nihil per poros recipiant, vt Solida marmora, solidus
Subesse. adamas &c. Subesse dī subitus esse, sed quod subitus est, latet,
 & occultū est, ideoq. transumitur, vt significet latere, & oc-
 cultū esse. Enimvero, Sub eā naturā habet in cōpositione, vt
 occultationē importet, quemadmodum subripio, clam rapio,
Sub. sublego, clā lego. i. furor. similiter suffuror, suppono, subduco,
 subtraho, &c. Nec inania subitus &c. Ordo est. Nec ictus. i.
 violentus ductus, seu tractus vnguiū, vt faciūt marmorarij iu-
 dicet inania esse subitus digitis palantib. i. oberrantib. Icere
Ice. est ferire, & percutere, vñ dicimus per metaphorā ab antiqua
 militia, ictum sedus. i. percussum. Inde et dī, ictus, ictus, ictui,
 quod significat violentā impulsione, qua opus est vt vngues
 ducens, sentiat asperitatem, nam si molliter ducat, posset et in
Palare. asperū nō delirare. Palare aut est oberrare, & extra rectū tra-
 mitē vagari, quo vocabulo Sal. frequens vitur. Non ergo le-
 ges, Dig. itis palantibus. Non prius in dulcē declinat lumina
 somnum. Sancta profecto snia etiā Paulo digna. Animaduer-
Somnus te autem q. accurate omnia dicantur. Primum, Dulcem som-
 num, dicit. Est enim quies, donum Deorum. vnde in 2. Aen.

Tempus erat quo prima quies mortalibus agris.

Incipit, & dono diuum gratissima serpit.

Idcoque Virg. quorū aliquem grauitē somno excussū di-
 xit malum subsecutum edocuit. Licet ergo dulcis sit somnus,
 non tamen prius declinat &c. Semper enim quæ ad salutem
 spectant prima faciendā sunt. vnde in 4. Aen.

At pius Aeneas quamquam lenire dolentem

Solando cupit, & dictis auertere curas;

Multa gemens multoque animum labefactus amore,

Iussa tamen diuum exequitur, classemque reuifit.

Sic in Georg. In primis venerare Deos. Quā acceptū aut Deo
 sit reputare acta diei. ostendit diuinus vates, dicens: Dixi cō-
 fitebor aduersum me iniustitiā meā dño, & tu remisisti impie-
 tatē peccati mei. Dicit præterea, Declinat hoc est desleat. Ne-
 gligiētia. n. argui diceret, si pundo sōno sopiret, priusq; repu-
 tauerit acta diei. verum deus imbecillitati humane ignoscere
 posset si grauatus sōno declinet lumina. Itē lumina dicit, quæ
 vt primū tenui cilio regant, luminis, vnde dñr expertia sunt.
 Addit. Oīa acta integra. n. dēt esse confessio. sequitur. Longi
 diet, Quem per singulas partes, quas modo mēn. orauimus, di-
 scurrendo longū efficit. Tamen si. n. in toto nihil est, quod non
 in aliqua parte copiosius, tñ quid esse vī. dum singulas eius
 partes enumerat. Quo circa (auctore Seru.) Iuppiter in j. Aen.
 ad Venerem, loquens de imperio Aeneæ, ne parū videretur
 si triennio ipsum regnatum diceret, diuisit annum dicens:

Sublimemq; feres ad sidera cæli. Magnanimum Aeneam &c.

Tertia dum Latio regnantem videris æstas.

Ternaque transferunt Rutulis hyberna sub æstis.

Qui itaq; in dolore sūt, & singulas ipis picipiscūt partes, mul-
 to lōgius ips putāt, q̄ qui in delitijs. Reputauerit, Reputau-
 rit vero, cumulatissimā diligentia importat. Putare. n. est vt in
 vite superflua rescare. Putamus aut (inqt. Don.) p̄sentia & in-
 stantia, reputamus, p̄terita. Sicut ergo iūior vitiū diligēter
 exquirat, quis palmes futuris vuis producendis erit vtilis, &
 qs inutilis. sic vir bonus & sapiens, reputans acta totius diei:

Offensus prauis, dat palmam & premia rectis.

Similem confessionem proficitur Horat. in Serm. vbi docet
 resipiscendi viam, dicens:

Si teneros animos aliena opprobria sape

Absterrent vitijs, ex hoc ego sanus ab illis

Perniciem quacunque ferunt mediocribus, & quis.

Ignoscas vitijs teneor. fortassis & istinc

Largiter abstulerit longa ætas, liber amicus,

Consilium proprium, neque enim cum lectulus, aut me

Porticus excepit desum mihi, rectius hoc est:

Hoc faciens viam melius, sic dulcis amicus

Occurram, hoc quidam non belle, nunquid ego illi

Imprudens olim faciam simile? hac ego mecum

Compressis agito labris &c.

Quo prætergressus Venerabile verbū, & multa sanctitate se-
 cundum, qd tamen aliquibus, forte prolixitate odiosus fiam,
 sicis pedib. transire nō possum. Sapiens, inquit, nō solū confi-
 derabit prætergressus metas recti ne sit, verum et aīo comple-
 ctetur, quo præter gressus, sit. i. in quantā culpā ceciderit. In
 qua re satius, ac humanius sentit q̄ ipsi Stoici, qui (vt in Para-
 doxis et Cic. monstrare cōtendit) peccata oīa paria esse cen-
 sent, nihil refert, parū ne an multum transgrediaris, si modo
 transgressus fueris? Nam auri nauem euertat gubernator, an
 palea, in re aliquantum in gubernatoris inscitia, nihil inter-
 esse aiunt. Quam rem urbane damnat Flac. i. Serm. dicens:

Quis paria esse fere placuit peccata laborant,

Cum sentum ad serum est, sensus, moresque repugnant.

Atque ipsa utilitas in istis prope mater & aqua.

Reliqua vide Sat. 3. Virg. ergo vult nos attendere ad pondus
 peccatorum, non solum ad peccata. Nam (vt docet in 6. & no-
 to versu dī) qui deliquit grauius grauioribus ille subijcitur
 pœnis. Quid gestum in tpe, quid non. In tpe, hoc est tempe-
 stive, & quo tpe oportuit, quæ res ad virtutem moralem plu-
 rimum facit. Non ergo simpliciter intelliges, quid enim non
 sit in tpe. Cur illi facto decus affuit? aut ratio illi Diligenter,
 inquit, disquiret opera sua, ne forte benefecisse existimans
 peccauerit. Itaq; ad philosophiam moralem nos cohortatur.
 Principium. n. rectē faciendi, est rectē sapere. Eorum vero q̄
 rectē geruntur, quædā sola consuetudine probant, vt sunt in-
 stituta, qualia lectum cōiuiā interdū agere. amicis arridere, &
 reliqua, q̄ tps, loci, personarumq; deorū expertunt. de illis er-
 go dicit. Cur isti facto decus affuit. Alia vero immutabili ra-
 tione

ratione obseruantur, qualia sunt iuris pcepta, & apud nos mandata dei, contra quæ, ne mortis quidem metu faciendum est, talibus ergo quadrat, aut ratio illi [Cur hæc sententia sedit? Quam melius mutare fuit] Diceret forte virum bonum & sapientem, non posse peccare, quia si bonus est, volet bene operari, si sapiens, sciet quò bene operandum est. Scienti autem & volenti, nunq̃ deest virtus, nam non effectum sed affectu, deus aspicit. Ideoq. non addunt ad scientiã & voluntatē, potentiam, galicet illa desit, virtus tñ non minus affuerit. Ad hanc rem p antipophoram vñ poeta rñdere, neminem in hac mortalitate, omnia scire, sed paulatim per experientiam, nũc hoc, nunc illud. Quapropter, vir bonus, vbi viderit quod bonum putaret esse contra vitæ decorum, disquirat secum,

Cur hæc sententia sedit quam melius mutare fuit.

Sedit. i. placuit, & firmiter hæc sit, vt in 4. Aen.

Si mihi non animo fixum, immortumque sederet.

Sedere. Est ergo plus sententiam sedere, quã placere, tñ. n. sedet, qñ fixa est, & super ea qui escimus [Miseratus egentem Cur aliquem &c.] Magni momenti sententia, quam ne nostrę religionis sanctitati cõtrariam putes, altius exequar. primumque poetę nostri verba, ex sine 2. Georg. repetam. vbi inquit:

*Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
Atque metus omnes & ineluctabile fatum
Subiecit pedibus, strepitumque Acherontis auari:
Fortunatus & ille deos qui nouit agrestes,
Panaque, siluanumque senem, nymphasque sorores:
Illum non populi fasces, non purpura regum
Flexit, & insidos agitans discordia fratres,
Aut coniuurato descendens Dacus ab Istro:
Non res Romana, perituraque regna, neque ille
Aut doluit, miserans inopem, aut inuidit habenti &c.*

Quib. supremis verbis, idẽ vñ dicere quod hic, Virũ bonũ & sapientem miseratorem esse non decere quo nihil remotius, a sanctitate nostra abest. Sic etenim Iesus Christus, nostrę vitę auctor, & decus, nos instituit vt supra omnia misericordes simus. Quin & ipse poeta, in durissimo carcere oclusus, dicit:

*Panasque expebare
Aut qui diuitijs solis incubuere reperis:
Nec partem posuere suis, que maxima turba est.*

Ad hæc obiectione sic rñdet. Seru. i illud Georg. Cic. in Tusc. li. v. hoc tractat dicēs, in quẽ cadit vna mētis p̃turbatio posse in eũ oēs cadere, sicut p̃t omni virtuti pollere, cui virtus vna contigerit. Vnde nunc Virg. Noluit, inquit, dare rustico misericordiã ne ei daret et ceteras animi passiones quas nouim⁹ a bonis, & a malis venire reb. A bonis opinatis, duas, vñ, p̃sentis t̃pis, vt gaudiũ: vñ, futuri, vt sp̃e. A malis, similiter duas: vñ, p̃sentis, vt dolorem: & vñ, futuri, vt metũ. Quas passiones esse animi, non dubium est. Vnde & ipse ait in sexto:

Huc metumunt, cupiuntque, dolent, gaudentque.

Sal. et in Carilinæ bello, ait, Omnes hoies q. de reb. dubijs cõsultant, ab odio, amicitia, ira, atq; misericordia, vacuos esse de cet. Nã animus, haud facile verũ prouidet. vbi illa officiũt. Ergo, aut fm tractatũ Ciceronis h. d. aut (quod absolutius est) in telligamus ideo rusticũ paupertatẽ non dolere q. eam malũ esse non credit, sed munus deorum Lucanus de paupertate:

*Et munera nondum intellecta deum? Hæc ibi Seruius.
Possumus ad cõfirmationẽ posterioris opinionis, qua dñ rusti cũ paupertatẽ, modeste pati afferre, O fellũ Horatianũ, q. rustic⁹ a suis agris expulsus, postq̃ eos annua p̃fione a milite rede merat sic inquit: Sequiat, atque nouos, moueat fortuna tumultus.*

Quantum hinc imminuet &c. Et concludit:

*Quocirca Siuite fortes,
Fortiaque aduersis opponite pectora rebus.*

Sed Virg. nunc de rustico non loquitur, imò de viro sapiente & bono. Sed ad hæc purgationẽ hmõi ambagib. minime opus est. Nõ. n. poeta vetat, virum bonum esse misericordẽ, sed ne sic miseretur, vt dolorem, aut fractã mentis perturbationem inde sentiat. Quamobrem dixit in illo Georg. Neque ille aut doluit miserans inopem, & hic miseratus egentẽ. Cur aliquẽ &c. Cuius ordo est. Cur miseratus egentem perpendi aliquẽ dolorẽ fracta. i. effoeminata mente, hoc est cur sic miseratus, vt inde doleam. Nam de vera caritate & humanitate, qua proximũ misericorditer suscipimus, vir bonus dolere non potest. Dolet autem, si vel propter turpem causam miseratum se sentit, vel propter metum futurę egestatis quomodo ipsum sui, non eius cui dat, miseret. Vt autem ad grammaticẽ respiciam, dicimus miseror, miseraris, cum accusatiuo, vt in 4.

Num lacrymas & Siclus dedit, aut miseratus amantem est?
Vbi significatur (quod nunc diximus) virum fortem, non miserari ex turpi causa. Dicimus etiam, misereor, misereris, cum solo genitiuo, inquit Seru. vt in 2. Aen.

Miserere animi non digna ferentis.

Et in 4.

Miserere domus labentis.

Nostri dicunt, misereere nobis quod est ignosce, & da veniã. Dicimus p̃terea miseret, impersonale verbum quod vtrunq. simul regit, & accusatiũ, & genitiũ, vt in 5. Et te lapsorũ miseret. Dicimus ad hoc, miscescit, quod impersonaliter sumptum, a miseret impersonaliter deducitur, & eodem casus habet, vt Inopis te miserescat mei. Personaliter vero misereor, flecti videtur, & nonnunquã datiuum regere, vt 2. Aen.

His lacrymis vitam damus, & miserescimur vltro.

[Quid volui, quid nolle bonũ fore] Certũ est quid dicat. Fore. i. certum est, & habet hic p̃teritũ imperfecti significatio, nem aliqñ p̃sentis. Fore aut, semper futuri significationem gerit, idemq. est, quod futurum esse, quo circa nũquã participijs p̃cipue futuri temporis, sed semper nominib. iungitur vñ non dices, Spero te amaturũ fore, sed vel amaturũ esse, vel amatorẽ mei fore. Nec dices, intellexi te iã sanum fore, imò sanum esse. Vtile honesto. Cui malus ante tulit? Sententia sapiente viro digna. Nam est in Parad. Quod honestũ sit id solũ bonũ esse. Multa tñ multis videtur vtilia, quæ honesta nõ sũt: vt, Vñtri inseruire, voluptatib. indulgere, p̃ fas & nefas diuitias accumulare. Pulchre ergo dicit, Cur malus ante tuli, hoc est ptuli. q. d. si bonus essem, bona duntaxat quererẽ. iucundũ autẽ est, si aduerteris, q. vir bonus se malum dicat. Accipitur autem malum tot modis, quod bonum, contrariorũ enim (vt aiunt) eadem est disciplina. Num dicto, aut denique &c. Si legeris, quisquam, iustum virum describit. Iustitię enim p̃cepta, sunt honeste viuere. vnde est. Vtile honesto Cur malus ante tuli? Alteri non nocere, vt hic, Cur quisquam est perstrictus. i. male affectus, verbo, aut vultu meo, hoc est truculentia vultus. Item, ius suum vnicuique tribuere vnde sequetur:

Offensus prauis, dat palmum & premia rectis.

Videtur tñ melius ceteris quadrare, si legerimus, quidquã, vt sit sensus: Cur ego perstrictus sum quidq̃. i. quouis modo, aut dicto, aut vultu. Itaq; omnes partes quibus peccare posset, exquirat. Peccamus. n. facto, vt, Vtile honesto Cur malus ante tuli? Verbo & cogitatione. Cogitationis aut tacitę index est vultus, qui a volendo dñ, pro duobus ergo posteriorib. Nam dicto, aut deniq; vultu &c. Vel refertur ad fortitudinẽ, vt sit, Cur malus nõ fortem animum omnib. obieci. sed visus sum, perstrictus, arctat⁹, cõmotus dicto, hoc est obmurmurãdo aut denique, si tacui, vultu motum animi prodidi. Cur me natura magis q. Disciplina trahit. Vt hoc quoq; verbũ cui equidẽ palmam tribuendã arbitror, altius exordiar, sciendum est vulgarẽ fuisse opinionẽ factorum, aliorumq. violenta necessitate, omnia in terris geri, atq; vt quisq. optime natus fuerit, ita eũ sanctissimam vitã ducere oportere. Vnde illud Satyricũ:

*Distat eum que
Sidera te accipiant, modo primos incipientem
Edere pagitus, & adhuc a matre rubentem,
Si fortuna volet, fiet de consule rhetor.
Si volet hæc eadem fiet de rhetore consul.
Venticidius quid enim? quid Tullius? an ne aliud quam
Fædus, & occulti miranda potentia fati?*

Hæc Iuuen.

Quia igitur multis mortalibus persuasum est, oĩa ex necessitate cõtingere, incassum se niti dicebãt, quocirca multos excepit ignauia Contra quẽ errorẽ, dicit aureus poeta noster. Naturam quidẽ. i. nascendi rationem nos trahere, sed si velimus medicas manus adhibere, atq. bonis p̃ceptionib. acquiescere, possumus disciplinam sequi, & naturam cõprimere. Sunt. n. contra singula vitia, certa remedia. Vnde Horat. in epist.

*Laudis amore tumes: sunt certa piacula qua te
Ter pure lecto possunt recreare libello,
Inuidus, iracundus, iners, vinosus, amator.
Nemo adeo ferus est, vt non mitescere possit,
Si modo culture patientem commouet aurem.*

Hæc ille.

Disciplina. Dñ a discipulo, una. n. eademq. res prout a doctore p̃cedit, doctrina dñ, q. quia a discipulo suscipitur, disciplina vocatur. Sic dicta & facta pro oĩa Ingrediens. Hypermetrum versum fecit, qui quoties sit syllaba abundans apud Virg. quidem a sequentivocali abiicitur, vt hic, a per. i. Et (ne quẽ lateat) hypermetrũ dicimus, in quo syllaba vltima abũdat, i. p̃p̃ enim est super, & μέτρον, mēlura. Ortoq. a vespere. i. vt primũ vel per

Miseror.

Miseror.

Miseror.

Foret.

Iuris p̃cepta.

Vultus.

Fata.

Pauper.

Disciplina.

Doctrina.

Hypermetrum.

vesper oritur. De vespere, iam diximus. Sunt qui hic sensum putent, ab orto vespere. i. a Lucifero qui idem noctu saepe vesper dicitur, sed acquiesco priori. Offensus prauis. Vtilitatem huiusmodi examinis, ostendit esse consummationem poenitentiae. Quem. n. vere peractum est peccati, penam sibi statuit ne recidat & pro bene gestis, modeste gaudet Licetum. n. est etiam viro Christiano, quoties deum obsecrare vult, aut desperationis nebulas repellere, de bene actis letari, & ea recedere Offensus dicitur, is qui a re quod offenderit, lesus est. & ideo illi succenset, offendere. n. est citra spem inuenire, ut dum lapidem ingrediens, pedibus ignoranter impello, ipsum offendere dicar & ille item offendit, hoc est laedit. Ob. n. praepositio apta est rebus, quae insperate obueniunt. Offensus ergo prauis, dat. palmam. i. laudem, & gloriam. Nam summis victoribus, palma debetur, non (ut opinantur Plin.) quod semper vireat. id. n. lauro, buxo, aliisque pluribus datum est, sed quia lignum eius, semper contra pondus renitatur, atque incuruetur, sic vir fortis contra aduersa, quoties ita factum decet fortis, fiderisque procedit, eoq; acrior, quo res quam aggreditur difficilior est.

Offende-
re.

P. VIRGILII

MARONIS DE LVDO

contra Auaritiam, & Iram le-
pidum Epigramma.

illi duo
versus.

Ira scime
mini hoc.
usq; ar-
ca legun-
tur alio
modo. Po-
ne malas
quoties
ludendo
vinceris
eras. Lu-
dite secu-
ri, quib; es
est sem-
per in ar-
ca.

SPERNE lucrum, vexat mentes insana cupido.
Fraude carete graues, ignari cedit doctis.
Lusuri nummos, animos quoque ponere debet.
† Pone malis, quoties ludendo viceris, iras.
Ludite secure, quibus es est semper in arca.
Siquis habet nummos veniens, exibat inanis.
Lusori cupido semper grauis exitus instat.
Sancta probis pax est: irasci desine victus.
Nullus ubique potest felici ludere dextra.
Initio furis ego sum tribus addita quarta.
Plecte truceis animos, ut vere ludere possis.
Ponite mature bellum precor, iraque cesset.

Asc.

Auari-
tia.

QUONIAM quidem reip. incolumitati in qua palmam nimirum Romani sibi vendicant, nihil avaritia ipsa perniciosius ortum est, crescentibus si quidem diuitijs, omnem honeste vitae gloriam amittere. Vnde Salustianum illud in Catilinaria. Igitur primo pecuniae, deinde, imperij cupido creuit, ea quasi Materies omnium malorum fuere. Namque avaritia, fidem, probitatem, ceterasque artes bonas subuertit. Pro his superbiam, crudelitatem, deos negligere, omnia venalia habere, priuatos docuit. Et paulo post, avaritia pecuniae studium habet quam nemo sapiens concupiuit, ea quasi venenis malis imbuta, corpus animumque virile effeminat, semper infinita, semper insatiabilis est, neque copia, neque inopia minuitur. & in Iugurtino, Ceterum mos partium popularium, & senatus factionum, ac deinde omnium malorum artium, paucis ante annis Romae ortus est: ocio, atque abundantia earum rerum, quae prima mortales ducunt. Nam ante Carthaginem deletam, Populus & Sen. Rom. placide, modesteque inter se repositi tractabant. Neque gloriae, neque dominationis certamen inter ciues erat. Metus hostilis in bonis artibus ciuitatem retinebat, sed ubi illa formido mentibus decessit, ea quoque res secundae amat, lasciuia, atque superbia incessere. Ita qui in aduersis rebus optauerunt ocio postquam adepti sunt, asperius, acerbiusque tulerunt. Namque cepere nobilitas dignitatem in superbiam, populus libertatem in libidinem vertere. Ita omnia in duas partes abstracta sunt, repositae, quae media fuerat dilacerata. Hinc Salustianae sententiae, correspondet illud Iuuen. in 6.

Præstabat castas humilis fortuna Latinas
Quondam, nec viris contingi parua sinebant
Te flamma, labor, somnique breues, & vellere iusco
Vexata, dureque minus, ac proximus urbi
Annibal, & stantes collina in turre mariti:
Nunc patimur longe pacis mala, senior armis
Luxuria incubuit, & istumque vlciscitur orbem,
Nullum crimen abest, facinusque libidinis, ex quo

Paupertas Romana perit, hinc fluxit ad histros,
Et Sybaris colles: hinc ad Rhodum & Mileros.
Adque coronatum petulans madidumque Tarentum
Prima peregrinos obscena pecunia mores
Intulit, & turpi fregerunt secula luxu
Diuitia molles.

Hæc ille.

Quoniam igitur inquam tam nociua avaritia Romano imperio fuit, Nihil diutius Romani poetæ, qui semper Reip. prodesse studuerunt, execrati sunt. Hinc illa exclamatio in 3. Aen.

Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames.

Hinc in 6. apud tartarum damnatos, dicitur:

Aut qui diuitijs soli incubuere repertis,
Nec partem posuere suis, quæ maxima turba est.

Et paulo post de ijs qui auro iustitiam polluerunt:

Discite iustitiam moniti, & non temnere diuos.
Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Imposuit, fixit leges precio, atque refixit.

Hinc tota Horatii excaecescencia, qui ubicunque potest in avaritiam insurgit, atque in sanissimos avaros esse docet, & plurimam purgationis, quam per Helleborum intelligit, cuius copia in Anticyra prouenit, indigere. Vnde ait in Sermionibus nomine Stoicorum:

Danda est ellebori, multo pars maxima avaris.

Nescio an Antyciram ratio illis destinet omnem.

Hoc est: nescio an avaris omni elleboro opus sit ut purgetur. omnis. n. peccati species ex mala cupiditate, quæ avaritia generaliter dici potest, nascitur. Sicut autem tria huius pestis precipua capita. Aut enim mala cupidine ductus per fas & nefas acquirit, & proprie dicitur avarus, ab auendo, i. cupiendo, unde & auidus dicitur. Aut res utcumque acquiras illiberaliter amat, semper secum seruat, & dicitur tenax. Aut nulli vsui expendit, & dicitur proprie sordidus, sicut contra, qui nitidum rerum suarum vsu habent, lautos vocamus. Vnde Iuuen.

Avarus.

Sordi-
dus.

Atticus eximie si cenat lautus habetur.

Habet autem avarus hoc dementie quod (ut dicitur in j. Serm. Horat.) Semper inuidia cruciatur. Vnde ait:

Quodque aliena capella distentius uber
Tabescat habet. Et illud.

Quod rebus partis nescit uti. Vnde idem ibidem.

Cogestis undique, saccis indormis inhiās, & tanquam parcere sacris
Cogitis.

Adde quod avaritiae vitium, tanto plus vitium habet, quanto imbecilliores efficimur. Est enim senibus commune vitium quod (ut inquit Comicus) omnes ad rem audiores sunt. Hinc illud Horatii in de Arte poetica:

Multa senem circumueniunt, incommoda, vel quod
Quarrit & inuentis miser abstinet, & timet uti, &c.

Habet & hoc mali, quod cetera vitia multo vsu displicent qualis superbia exterior, qualis luxu ries, & reliqua pestes. Avaritia vero, nec copia, nec inopia minuitur. Vnde Iuuen.

Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit.

Est ad hoc execrabile malum, quod cetera vitia quando apparentem dulcedinem insipientibus pariunt. Avaris vero, tanto minus quietis, aut dulcis fruitionis, quanto magis rerum, ut. n. inquit Seneca. Tam deest auaro quod habet, quam quod non habet. Est ad summum avarus odiosus omnibus, nemini amicus, non Deo, non sibi, non proximo. Non sibi quia parcat, & inuentis miser abstinet. Vnde in Serm. de homine avaro:

Vix credere possis, quam sibi non sit amicus

Non deo,

Vnde est in eisdem Serm.

Dys inimice senex custodis, ne tibi desit.

Non denique proximis. quia multa, si potest, congerit.

Nec ulli imparetur quidquam.

Quoniam igitur tale est avaritiae malum, ut quod misericordia maxime officit, seuerissime a poeta nostro nunc improbat. Dices forte, nihil video seueritatis. Nepe hoc est maximum, quo ita avaritiam damnat, ut ne vitam nostram polluat, etiam a ludo, qui recreandi animi gratia fieri solet, nobis abstinendum dicat. Vtitur ergo argumento a verisimiliori. Nam si ne ludere quidem lucri causa possumus, certum est a malis quælibet abstinendum esse. [Sperne lucrum.] Non dicit, Sperne ludum, quoniam nec versus pateretur, nec finis, non versus, quia ludus primam longam habet, non finis, quia interdum ludendum est. Nam & sacri ludi sunt, ut Apollinares. Loquitur tamen de ludo aleæ, aut pilæ, aut alterius rei, unde lucellum exquiritur, [Vexat mentes vesana libido.] Vexare, verbum est magnæ violentiæ, ut docet A. G. Est. n. frequentatiuum a verbo, sed qui vehitur alterius viribus impellitur. Qui vero

Vexat.

vero

vero vexatur, nunc huc, nunc illuc agitur. Quando. n. quis per idē spatium saepe violenter rapitur, atque retrahitur, tūc proprie non vehitur, quod semel fit, sed vexatur. Vefana ergo libido, vexat mentes, hoc est impotētes viriū agit, & cogit sub alio sole querere merces. Hinc plurimi poetarū loci. Hora. in j. Carm. Ne quidquā deus abscidit prudēs oceano dissociabili Terras: si tamē impij. Nō tangenda rates trāsiliunt vada. Et multis alijs in locis. Vefana: ve, particula aliqñ auget: vt, vehemens, aliqñ minuit, vt vestibulū, aliqñ contrariū inducit, vt vecors, sine corde & animo virili, vel certe prauī cordis, sic vefanus, maleficus. Libido, vt plurimum in malā partē accipitur, semel apud Sal. in bonam: refertur at ad ambitionē, vt est libido dominandi, & ad cōcupiscētiā, vt est libido carnis. itē ad quamuis malā cupiditatem, vnde nōnulli lib. habent hoc loco. Vexat mētes vefana cupido. [Fraude carete graues, ignari credite doctis] Tribus vitæ nostræ partibus, poeta consulit, primæ, quæ iniēs ætas dicit, cū ait, Ignari credite doctis. Mediæ, cum dixerat, Sperne lucrū. ea. n. ætate ludis incumbunt, suæ premæ autem dicens, Fraude carete graues. Et sunt sane salubria pcepta. Quid est. n. adolescētibus salubrius, q̄ vt discant. Oportet autem (inquit philosophus) discētem credere. Neq; tamē vult, vt nimīū crudeles simus, sed vt doctis, & expertis dūtaxat fidē habeamus, quæ res, si rite seruetur, nihil in rep. vtilius contingeret. Quote enim ignari sumus, qm̄ ab ignaris & indoctis docere sperabamus, & miseri nostri parētes, si doctos pceptores nobis cōparassent nō nequitiæ, sed literis nūc incūberemus. Quid itē adolescentiæ & virili ætati decētius cōueniret, q̄ vt ludo, & libidine abstinēamus? Quid denique senectē nostrē iucundius, aut pulchrius cōtingat, quā vt fides nobis habeatur, quod nō dubie fiat, si fraude vacārem⁹. Inq̄t ergo bene, Fraude carete graues, hoc ē maturi æui. Ignari credite doctis. de hac re sic Cic. vbi adolescentiæ officia p̄scribit. Est igitur adolescētis maiores natu vereri. ex hisque eligere optimos & p̄batissimos, quorū consilio, atq; auctoritate nitatē. Ineūtis. n. ætatis, inscitia senū cōstituenda & regenda prudētia est. Maxime at hęc etas libidinibus arcenda est, exercēdaq; in labore, patiētiāq; & animi & corporis, vt eorū, & in bellis, & ciuilibus officijs vigeat industria. Atq; et cū relaxare aīos & dare se iucunditati volunt, caueāt intēperantiā, meminerint verecundiæ, qd̄ erit facilius, si eiusmodi quoq; reb. maiores natu interesse velint. Hęc ille. Et si (vt sequēti capite docet) senū interest, vt amicos, & iuuentutē, & maxime rēp. cōsilio, & prudentia q̄ plurimū adiuuent & c. ante oīa opus est, vt sine fraude inueniant. nā (vt iā dixi) nihil profecerimus docēdo, si doctrinā nostrē p̄ fraudē in nobis cōpertā, fides de sit, quid. n. profuit Cassandra prognosticon, de qua sic Virg.

*Tunc etiam satis aperit Cassandra futuris,
Ora dei iussu non unquam credita Teucri.*

Lusuri &c. Ordo est lusuri, quod est quicunque ludere parat, debent ponere numos, quoq; i. et animos, hoc est tamen ami serint numos, nō tamē irascuntur. Irasci meminī victos. Gerit p̄ceptoris partes. Quo circa vult vt sibi credat tanq̄ experto: meminī, inquit, hoc est memoria cōplector, ex ijs quē vidi, victos irasci. Placet optime fratres, &c. Facete loquitur. solent. n. qui moralia p̄cipiant, ad liberos suos, vt pote ad carissima pignora scribere, sic M. Cicero ad Marcum filium, officia scribit, & opus illud morale. Cum aīaduertē ēt ad filiū destinatur, debēt. n. p̄ceptores, vt meminit Iuuenalis, haberi parentis loco, sed Virg. modestiæ gratia optime frater, dixit, q̄o, & apostoli nr̄i, ad suos scripserūt. Dē at frater, quasi fere alter. Ludant secure. Huius sensum potes dicere a contrario sensu eliciendum esse, vt sit, quia nulli sp̄ satis aris in arca est. Nulli ludāt. vel intelliges simpliciter sic. Ludāt p̄diuites, s. qui censum, & thesaurū in exhaustū habent. Tu vero optime frater, hoc est q̄ mee cōditionis es, a ludo abstinēas. Aes eris, species metalli est, sed pro pecunia accipitur, nā primū numi arei, non aurei, aut argentei fuere. Quid. de fastis. Aera dabāt olim, melius nunc omē in auro est, victaq; cōcessit prisca moneta nouē. Hinc pecuniā debitā, es alienū dicimus. Et erariū, repositoriū publicę pecunię. Seruius Tullus, primus fertur es signasse, nā antea rudi vtebantur. Signatūq; aiunt nota pecudū, vnde pecunia dicta. Nā argēteus numus, primū signatus est anno vrbis 586. Deinde 61. anno signatus est aureus. Alij aliā appellandā pecunię rōnē dāt. Dicūt olim, omne cōmerciū fuisse in cōmutandis pecudibus in quibus p̄cipuas diuitias sitas putabant, quod vbi ēre, & auro, argētoq; fieri cepit pecunia (q̄ in pecudū locū successit,) appella-

ta est. Sūt qui dicāt, extare numos æreos signatos sub Iano antiquissimo Italię rege, quorū alterius partis nota est bouis, qua Saturnus in Italiā vectus erat. Alterius Ianus biceps, p̄ rerū experiētiā, & prudentiā. Certū autē est, æs accipi solitū p̄ pecunia. vnde in Buc. Nō vnquā grauis ære domū mihi dextra redibat. Arca. Dicitur ab arcēdo, quod arceat hoīes a rebus quas arcas. i. secretas & occultas esse volumus. Si quis habet nummos &c. Conformiter ad priorē snām qua diximus, nullis ludēdū, quia nullis æs semper in arca est. Nā si quis habet nummos veniēs, exhibet inanis. Inanem dicimus, cui pecunia nō est p̄ inanē crumenā, siue sacculos erarios inanes. vnde & vacuus dē. Iuuen. Cantabit vacuus corā latrone viator. Numos, a numeris dictos putant, inuento. n. numo, hoc est signato ære, orta est numeratio in satisfactione. Antea. n. æra pendebantur. Vnde hodie, pendere, satisfacere significat, vt 6. Aen. Tum pendere pēnas Cecropidē iussu. Hinc etiam est qd̄ hodie quoq. talentum auri, librā auri & argenti dicimus, tamen si, nō pendere, sed numero satis facimus. Lusuri Cupido, &c. Causa est, quod cæcus cupidine lucri, ludendi peritiā nō habet. Exitus grauis. At quid dictū est. Exhibet inanis. Sed dic, grauis. i. molestus & tristis, vt apud Iuuen. Quo tōdente grauis iuueni mihi barba cadebat. Nō. n. iuuenibus grauis. i. ponderosa barba est, sed molesta. Exitus est finis: vt, Exitus acta p̄bat. Et ij. Aen. Hęc finis fatorū, hic, exitus. Sed pulcherrime hic ponit, alludit. n. ad exitum lusoris, a taberna lusoria. Sancta probis pax est. Hactenus auaritiā criminatus est, nūc pulchro moderamine irā retinendā docet. Et veluti plena laus contrariorū vituperationē habet, ita & vera vituperatio vnius contrariorū laudi cumulatur. Commendat igitur pacē, q̄ Christianorū auctor, & saluator humani generis, satis cōmendatā fecit qñ eā vt rē preciosissimā carissimis legauit. Omnib. vero mortalibus p̄ se laudata esse poterit, qñ & fere in suo genere eā seruent. Nā de publica pace quid boni habet, nō dicto opus est videntib. quot & quanta sint belli mala. quod vero Iuuen. ait, Nunc patimur longæ pacis mala, non pacem criminatur, sed ocium & desidiā, quā ingrati, ignauiq. animi subiere. dicit ergo, Sancta, p̄bis pax est. Quorū verborū ordo est, Pax sancta i. inuolabilis est probis. i. probi habent pacē. q̄ sancta est. Vel sic, Pax est probis sancta. i. pax est habita & æstimata sancta a probis. Vel sic. Pax est sancta. i. sancta & introducta a probis. Vnde est illud Horatianū in arte. Siluestres homines sacer, interpretēsq. deorū Cædibus & victu fœdo deterruit Orpheus, &c. Vtrumutrū autē dicatur, sēlus erit, q̄ magnæ p̄bitatis indicium, est seruare pacem. Nihil. n. moribus honestis, tā obest q̄ lites & iurgia, vnde notū verbū poetæ, Lis est de paupere regno. Sāctū dici volunt. de quo sāctū est pēna sanguinis, ne quis violet, vñ, Sancta sepulchra, sācta mēnia Romę, &c. Irasci desine victus. Vide q̄ moderate p̄cipiat. Quia. n. ira, q̄ subita sanguinis inflammatione, circa cor nascitur, in nostra p̄te non est. Nec omnis ira mala est, vt. n. docent peripatēti, ira multū ad fortitudinē facit, & in diuinis eloquijs dē irasci minī, & nolite peccare. Iccirco poeta nō dicit. Noli irasci: sed, Irasci desine victus. & paulo post dicit, Iraque cesset. Itē qñ im portat primū animi motū, in nostra potestate nō esse, docet Flaccus in sermonibus, dicens. Denique quatenus excidit penitus viciū iræ, Cetera itē nequeunt stultis hærentia, &c. Et propterea idē in epistolis non vult irā omnino expelli, sed cōtinēti, vbi inquit, qui non moderabitur irā. Insectū vult esse dolor qd̄ sua feri, & mēns Dū pēnas odio p̄ vim festinat inulto. Ira, furor brevis est, animum rege qui nisi pareat, Imperat hunc frenis, hunc tu cōpesce catena. Nullus vbi que pōt felici ludere dextra. Prouerbiū est qd̄ in re cōi multū gratiæ hēt. Solēt at tali diuerbio qui victi sunt se consolari. Nihil est ex omni parte beatū, cōe enim malū intolerabilius est. Initio furij, &c. Ordo satis obscurus ē, ego ira sum, addita quarta furia, furij initio tribus. i. quæ ab initio nō nisi tres erat. Sunt tñ qui sic legant, Initio furij ira est tribus addita quarta, & sic ordo facilis est, & meo iudicio magis quadrās. Furij apud inferos, tres dñr, Alecto, Megera, & Tisiphone, quas Acherōtis filias esse dicūt ex nocte. nec ab re, Acheron. n. interpretatur, absq; letitia, nā a priuatiua est particula, & χῆρς dē letitia, & nox est cecitas quedā, & priuatio luminis. Quādo ergo mens nostra tristitia afficitur ob iniuriā illatā, nec habet lumē rationis, quo refrēnetur, statim in furorē rapitur. Itaq; ira pōt esse quarta furiarū. Quia ira, furor brevis. Hesiod⁹ in Theogonia aliud dicit, sed non omnia referre in vnum locū possumus. Hoc tñ non p̄teribo poetæ solere, ad notū rerū numerum adiciēdum

Inanis.

Numus.

Pendere

Exitus.

Pax.

Acherō.

dū aliquid esse attestari. Sic quia duo Catones insigni virtute fuerunt, Iuuenalis allusit, habeat nūc iam Roma pudorē. Tertius ē cēlo cecidit Cato. Sic Horatius ad septē sapiētes in Græcia nobilissimos respiciēs, inquit, in sermonib. Hæc mihi Stertinius sapientum octauus amico Arma dedit. Sic Sappho decima Pieridū dicta est: Sic & hic ira quarta furiarū nūcupatur. Plecte truces animos vt vere ludere possis. Qui etenim spe lucri rapiē nō ludo, sed sollicita seria ducit. Plecte ergo, hoc est rigide flecte, & castigas truces. i. feroce & truculētos aīos. Plectere, est afficere tormentis, vt test epistolis Horatij. Quidquid delirāt reges plectūtur Achiui. Ponas mature bellū precor: Ponas. i. deponas mature. i. tēpestiue. Nam id maturū dicitur, qđ neque serius, neque citius solis beneficio decoctū est. Inuitat ergo ad temperantiā. Nā certū est lusorē vbi amiserit quouis modo irasci. Vnde Horatius in epistolis, Ludus enim genuit trepidum certamen & iram. Ira truces inimicias & funebre bellū. Iraque cesset, quia (vt dixi) fieri non pōt, vt vir acer, & strenuus omnino ira vacet, id enim imbellis animi est, iccico dicit, cesset ira, i. placetur tempestiue.

P. VIRGILII

MARONIS DE LIVORE,

seu Inuidia, carmen hendecasyllabum.

LIUOR tabificum malis venenum
Intactis vorat ossibus medullas,
Et totum bibit artubus cruorem.

Quod quisquis furit, inuidetque forti,
(Vt debet) sibi pēna semper ipse est.

Testatur gemitu graueis dolores.

Suspirat, fremit, incutitque denteis,

† Sudat † Sudat frigidus intuens, quod odit,
que. Effundit mala lingua virus atrum.

Pallor terribilis genas colorat.

Infelix macies renudat ossa.

Non lux, non cibus est suavis illi:

Nec potus inuat, aut sapor lyai:

Nec si pocula Iuppiter propinet,

† Atq. † Aut hac porrigat, & ministret Hebe,

Aut tradat Ganymedes ipse nectar.

Non somnus capit, aut quiescit vnquam.

Torquet viscera carnifex cruentus.

† Tacit. Vesanos † tacite monet furores.

Intentans animo faces Erynnis.

Letalis, Tityique vultur intus:

† Iecur Qui semper lacerat, † comestque mentem.

com sti. Viuit pectore sub dolente Vultus,

Quod chironia nec manus † leuaret,

† Loua. Nec Phæbus, soboles ve clara Phæbi.

ret.

LIUOR tabificum, &c. Monstratum est auaritiā, & iram in festissima esse vitia, Auaritiā quidem reip. Iram vero, proximis. Auarus si quidem omnia venalia habet, vt pecuniā accumulēt: iracundus, quo tempore ira percitus est sanguis, & vindictę sitiens debacchatur, nihilque tam exoptat, quā quo inimicum vlciscatur. Nunc autem poeta nolter ingeniosissimus, ostēdit inuidiam perniciosissimā esse cui illa inest. Efficit enim ipsum liuidum, tabidum, macilentum, atque omnis lætitię, & boni, expertem. Vnde Horat. in epist.

Inuidus alterius rebus macrescit optimis,

Inuidia Siculi non inuenere tyranni

Maius tormentum, &c.

Nec vsque adeo mirum est hanc tam dirā esse pestem. Nā si vt quisque summā charitatē habet, ita perfectissimus est, cōsequitur, vt q maxima inuidia laboret, infelicitissimus sit. Nihil enim vsque adeo, fraternę charitati, atque inuidia officit. nā inuidus is demū dī, qui non potest bonis oculis videre salutē

alterius, quam optimus quisque, non minus ac suā desiderat. Possumus ergo miseros despicere, hoc est nolle aspicere ex cōtemptu, sed felicibus dūtaxas inuidemus: vnde Martialis, Omnibus inuideas! Liuide, nemo tibi. hoc etenim pacto, oēs pter liuidū felices forent, qui certe felicitate indignus est, quocirca dici solet, nihil iustius esse inuidia. Notus et est auctor, qui inuidos omnibus in locis habere oculū desiderauit. Credo eqđē, vt tantis hoīum bonis cruciatus aliqñ, si quidē fieri posset, ipsum sui miserescat. Pestiferā aut inuidi mentē pulcherrime aperit Aesopus Phrygius, ille fabulator ingeniosissim⁹, in apologo, in quo ostendit, auaro atq; inuido, oblatā adeo conditio nem, vt quamcunque rem peterent, eam impetratam abducerent. Cum igitur, inuido vt peteret, iussit auarus, ille renuit, tamen auarū posset aliquid accumulati⁹ petiturū esse. Iussus at auarus postulare nō inmemor fuit, necq; natura discēdēs, petijt vt quācūq; rem inuidus exoraret, eam geminatā hret. Quod cū inuidus audiret, tabescens qđ illi cumulati⁹, & geminū bonū foret oculū sibi erui petijt, quo alteri vterq; ob cēcaretur. Itaq; inuidus, nō tā sibi prodesse, q̄ alteri nocere conatur. Veruntū, vt plurimū auaritia inuidia generat, non semper autem. Nam nonnunquam alteri inuidemus quod nos ipsi habere noluerimus. Sed de hac, nihil pulchrius quam poeta, adduci potest, quocirca, ad ipsum accedamus. Liur tabificum, &c. Carmen hoc hendecasyllabon. i. vndecim syllabarum, constat spondeo, dactylo, & tribus trocheis, quamuis in vltimo loco, propterea quod vltima syllaba indifferens est, etiā spondeus ponatur. Primus versus sic metitur. Liur, spōdeus, tabifi, dactylus, cum ma, trocheus, lis, ve, trocheus, nenū, trocheus. Pari modo, & reliqua scandes. Liur existens tabificum. i. generati tabis venenum, vorat, deuorat, abglutit, medullas. Intactis. i. non tactis ossibus. Liur est macula sub nigra, quæ ex contractu, & compressu corporum inducit. Iuue.

Vnaque conspecta liuorem ducit ab vna.

Et Tibullus.

Tum succos herbasque dedi quis liur & bires,

Quem facit impresso mutua dente Venus.

Et quoniam inuidia similem maculam generat, & obscenū aspectum efficit, a multis liur vocatur, vt hic. Nā sicut candidus dī, qui omnia bono oculo aspicit, nulliq; inuidet, aut detrahit, sic cōtrario Liuidus dī, qui vbi alterius dexteritatē videt læta tabe medullitus exedit, & exhausto, qui in cādido homine est, naturali succo totus liuescit. Vnde vocat liuorē, tabificū venenum: Venenū. Dicitur. n. quod veniat. i. fluat per venas, & medullas. Tabes. Dicitur aut sanguis exūdante pu. iore succo corruptus talem aut liur generat, vnde dicitur. Tabificum venenū. Additur autem notanter. Malis. Non tā quod precipuē mali sunt, qui alterius bona videre nō possunt, q̄ qđ hoc venenum malis, hoc est inuidis duntaxat nociuū est. Nā luxuria luxurioso delectationem affert, & colluxurioso, labem. Superbia miseris, quos fastidimus, molesta est, auaritia, omnibus odiosa, ira offendēdi damnosa, gula heredibus iniqua. Accidia quamuis desidib. dulcis, bonis tamē operationibus, quas aut deo, aut sanctis, aut parētibus, aut liberis, aut patrię, aut reip. debemus, summopere nocua est. Inuidia vero, inuidū duntaxat cruciat. nam inuisus, semper beatus est, aut talis iudicat. Quia ergo inuidia excedit inuidū, bene dixit Tabificū malis, neque vero erit tam ineptus interpres, qui dicat tabificū. i. tabem faciens, malis. i. maxillis, tamen si liur edax dicatur, quia oportet vt prior syllaba brevis sit, q̄ in dictione malis semper nisi adiectiuum fuerit, producitur. Nec obijciendū est, quod inuidus alijs sepe molestus est, quoniam sibi duntaxat per inuidiam nocet, alijs vero quia pter inuidiā alia quoque peccata habet, sunt enim multa familiaritate deuincta inter se. Et totum bibit artubus cruorem. Ex hac autē re, vt dixi, fit liur. Quod quisque furit, &c. Ratio est quare cruor ebibat. Quod. i. quia, quisquis. i. quicūque, furit. i. insanit, & irascitur, & inuidet forti alterius ipse, est semper sibi pēna, hoc est seipsum crucians: vt debet, quia dicitur:

Iustus inuidia nihil est, quæ crimine nondum

Perfecto, amorem cruciat, pro vase reflexo.

Sors. Dicitur quidquid sortimur. i. accipim⁹ ab aliquo, vt illi fenus faciamus. Dicunt autem Iouē: vnicuique nascenti dare partē boni, & partem mali, illud ergo quod a deo accipimus, vt bene operemur, sors dicitur. Illud etiā, quod a fortuna nobis obijcitur, fors dicitur: vnde Horat. in principio Serm.

Qui sit Mæcenas, ut nemo quam sibi sortem,

Sed ratio dederit, seu fors obsecerit: illa Contentus viuat?

Dicitur præterea sors, pecunia illa q̄ vsurarius fecerat, hoc est

est fenori dat, quod a Iurisperitis capitale dicitur. Fenus autem, est lucrum, quod præter sortem rei redditur. Denique quidquid fortitur, i. quod sorte obtemus, id fors dicitur. Sudat frigidus. Pulchra compositio, qua ostendit sudorem non esse naturalem, qualis est, qui ex vehementi calore apertis poris generatur. Intuens quod odit. Odit, præsentis temporis significationem habet, præteriti tamen est secundum declinationem. Nam odio, licet semel in de oratore apud Ciceronem, odias legeris, rarissimum inuentu est, & si inueniatur, corripere primam, sicut odium, nomen, hic autem longa debet esse prior syllaba, quanta est e præterito bisyllabo, paucis demptis. Effundit mala lingua virus atru. Mala lingua, nominatiui sunt suppositales, illi verbo effundit, nam si legas Liur effundit mala lingua, i. per malam linguam, ut septimi casus sint, versus non staret. Virus. Venenū. nunc tantum tres casus habet. olim etiam viri, in genitiuo repertū est. Pallor terribilis. Hoc est obscenus aspectu. Genas colorat. Genæ sunt quasi vestes, quibus oculus tegitur cum conuiuit. i. aperitur, & clauditur, quæ, ut dicit Plin. olim cilia celebrabatur. Pulchrum ergo est, quod inuidus in ea parte liuefcit, qua peccat. Infelix macies renudat ossa. Signate dicit, infelix macies, quia potest esse felix, ut est, quam maturo consilio per abstinentiam, & ieiunium contraximus, pro salute animæ, aut corporis, utriusque enim officit crapula. Renudat. Hoc est aperit, & ostendit ossa. exhausto sanguine, consumptis carnis, & euaporato succo naturali. Non lux, &c. Nihil est finis iucundius luce, unde de Didone insaniente ex amore dicitur:

Luceque refugit, quod vicina mortis indicium est.

Non cibus est suavis illi. Exhausto enim sanguine, imminuta est virtus digestiua, qua sine nullus cibus suavis est, ut patet in ægrotis. Suavis, hic trisyllabum est. Non potus iuuat. Qui alias curas expellit, unde est. Adsit lætitiæ Bacchus dator. Nec sapor Lyæi. Bacchi, qui Lyæus dicitur, eo quod soluit hominem curis. Lyæus enim, est soluo, unde mirandum est, qui nos liberos, & solutos omnibus curis reddere solet, non iuuat inuidum, mirabilius quod nec sapor ipse iucundus sit. Mirabilius multo, quod potus suauissimus non iuuat etiam si pocula Iuppiter ipse propinet, abs quo quia hospitalitatis deus est, tute sumi possent. Maxime autem mirandum est, quod nec Hebe, deorum pincerna, & iuuenum dea, nec Ganymedes omnium mortalium pulcherrimus puter, non posset tam delicate pocula dulcia a Ioue propinata ministrare, ut inuidum iuuent. Notæ sunt fabulæ. Hebe, filia Iunonis, pincerna deorum est, quæ dum incautior pocula ministraret, casu pudenda renudauit, ob quam rem iratus Iuppiter, Ganymedem pulcherrimum puerum, Trois Phrygium regis filium, dum in Ida filia venatur rapuit, raptumque in Hebes locum suffecit. Vnde est illud primo Aeneid.

Et rapti Ganymedis honores.

Quantum autem ad gratiam poculorum faciant munditiæ pincernarum, ostendit Iuuen. ubi de misera clientum cœnula conqueritur, dicens:

Tibi pocula curfor,

Getulus dubit, aut nigri manus ossa Mauri.

Et paulo post de rege conuiuij:

Flos Asia ante ipsum precio maiore paratus

Quam fuit, & Tullus census pugnacis, & Anci.

[Nectar] Est potus deorum, sicut ambrosia, dapes significat ipsorum. Neque vero dicitur a nectando, voluit enim dictum, nectar, quod linguam nectat, Græcum enim est, τὸ νέκταρ, τὸ νέκταρ &c.

[Non summum capit] Quod tñ munus deorum est, ut ij. Aen.

Tempus erat quo prima quies mortalibus egros

Incipit, & dono diuum gratissima serpit.

Aut quiescit & nunquam.

Plus est non quiescere, quam non capere somnum, quia sepe animi quietem capimus, nec tamen dormimus. Vnde de Didone infelicitate amante:

At non infelix animi Phœnissa, nec unquam

Soluitur in somnos, oculis se, aut pectore noctem

Accipit.

Quare vero non quiescat, inuidus, est quia torquet viscera carnifex cruentus. Liur cruentus. i. plenus cruoris, torquet viscera, & ideo est carnifex. Viscus, visceris, secundum Seruium, significat omnem carnem intra pellem contentam, Viscum autem secundæ declinationis, significat illud quo aues

viscantur, gluten. Sunt qui in singulari solum ablatiuum, viscere, vsitatum dicant. Don. super illud in Andr. Vix sum apud me, ita animus commotus est. metu, spe, gaudio. Duo, inquit, carnifices futurarum rerum sunt, spes, & motus, &c. quibus verbis accipit carnifices, sicut nunc Virg. Vescanos tacitus, &c. Hoc enim differt liur, ab ira, quod ille tacitus, ad præcordia incubat ita vero manifeste in offensorem insurgit. Tacitus. utroque modo accipitur, ut docet Valla. Nunc actiue, ut si velis hic, Liur tacitus idest tacens mouet vescanos furores, quia in liuidum debacchatur quem dilacerat. Nunc passiuè, ut apud Senecam, Quod tacitum esse vis nemini dixeris. Et apud vj. Aeneid.

Quis te magne Cato tacitum, aut te Cossæ relinquit.

Sic potest hic accipi, liur tacitus idest occultatus, & conditus intra viscera liuidi, mouet vescanos furores, quasi diceret intestinos. Intentans animo, &c. Interpretatur quos furores moueat, est inquit, intentans idest intentiones facies, vel augmentans animo faces idest flammæ, Erynnis idest contentio si furoris, &c. n. contentio dicitur. Est talis idest ordo est, quia & talis vultur est intus idest intra viscera inuidi, qui. i. qualis lacerat semper Tityi comest. i. exesi, quo ad iecoris fibras ut sit totum pro parte, vel leges, comest. De Tityo sic vj. Aen.

Necnon & Tityon terra omni parentis aluminum

Cernere erat, per tota nox cui iugera corpus

Porrigitur, rostroque immanis vultur adunco

Immortale iecur tondens, secundaque penis

Viscera rimaturque epulis, habitatque sub alto

Pectore, nec fibris requies datur vlla renatis, &c.

Intelligitur autem Per Tityum luxuriosus. Amavit. n. Latonā Apollinis, & Dianæ matrem. ob quam rem confixus iaculis Phœbi, damnatus est apud inferos ea pena, ut viscera eius vultur immanis exedat, quæ tametsi continue absumuntur, nunquam tamen deficiunt, quia semper renascuntur. Quod ideo fingitur, quoniam credunt, morientium, animas ea affectione, eoque mentis habitu permanens, quo corpora relinquunt. Vnde de amantibus in eodem vj.

Cure non ipsa in morte relinquunt.

Et paulo post de alijs studijs:

Qua gratia curuum,

Armorumque fuit viuis, hæc cura nitentes

Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos.

Quia itaque amantes, nimis curis agitantur in vita, bene fingitur Tityus, quem Hor. incontinentem appellat, perpetuis gryphibus, seu vulturibus exedi. Simili autem modo tantisper dum viuit, inuidus, torquetur, q. d. ipsum hic infernales penas luere. Et non longe abest. nam sicut in inferno semper cruciantur, neque tamen culpa purgatur, aut offensio remittitur, sic inuidus continua pena afficitur nec tamen euadit. Vultur olim dicebatur hic vulturis. Vnde Ennius:

Vulturis in siluis miserum mandabat honorem.

Viuit pectore subdolente vulnus. viuit idest semper recens est, sicut aqua semper fluens, viua dicitur, ut ij. Aen.

Donec me flumine vruo ablucro.

Quod quidem vulnus manus Chironia idest ipse Chirō Phillyrides, iustissimus centaurorum, leuaret idest curaret. Nec Phœbus leniret, nec clara soboles Phœbi idest Aesculapius leuaret. hoc est habet incurabile vulnus. Chiron (ut dixi) Phillyrides idest Phillyræ nymphæ, & Neptuni, in equum conuersi filius fuit pater Theædis, & auus Achilles, qui plurima medicinae adiumenta inuenit, quorum quædam adhuc extant. Maxime peritus fuit eius quam chirurgiam vocant, ut nonnulli putant, a Chirone denominatam, vel potius a manu, quæ χερς dicitur. Docuit Achillem (ut dicit Statius in Achilleide) curationem vulnerū, ut de Telepho nobilis recitatur leuatio, quem ferrugine eius ferri, quo ipsum vulnerauerat, sanum reddidit. unde est in Remedio Amoris:

Vulneris auxilium pelias tulit.

[Phœbus] Phœbus autem (ut dixi) solis est peculiare epitheton. fingitur autem Phœbus siue Apollo, medicinæ peritus, quoniam omnes herbarum virtutes, solis radijs percoquantur. Aesculapius autem, præter omnes mortales, in hac re doctus fuit, abs quo Virg. Virbium a morte reuocatum dicit. Et quia tantum in medicina potuit, Apollinis filius dicitur.

P. VIRGILII

MARONIS DE VENERE,

& vino, contra luxuriam, &
ebrietatem.

NEC Veneris, nec tu vini tenearis amore:

Uno nanque modo vina, Venusq; nocent.

Vt Venus eneruat vires; sic copia Bacchi

Et tentat gressus, debilitatq; pedes.

Multos cecus amor cogit secreta fateri:

Arcanum demens detegit ebrietas.

Bellum sepe parit ferus exitiale cupido:

Sæpe manus itidem Bacchus ad arma vocat.

Perdidit horrendo Troiam Venus improba bello:

Ad Lapithas bello perdis Jacche graui.

Denique cum menteis hominum furiauit vterque;

Et pudor, & probitas, & metus omnis abest.

Compedibus Venerem, vinclis cōstringe Lyæum;

Ne te muneribus lædat vterq; suis.

Vina sitim sedent; natis Venus alma creandis

† Seruiat, hos fines transilijſſe nocet.

NEC Veneris, &c. Si penitioribus oculis Virgilianam dicendi formam conspexeris, non interrogato opus esset, quæ vitia magis fugienda sint. Quam etenim superbiam damnaret vidisti; quanta diligentia nos ad miseriam humanam memoriam vocitauit. Cum auariciam perniciosum illud monstrum vilipenderet, vehemēti verbo vsus est dicens, Sperne lucrū. &c. At de ira quæ ad acrimoniam facit, parcius, inquit, Iraque cesset. Cū vero liuorem monstrū, nulla virtute redemptum ad parteis vocaret, quasi exandescens, inquit, Liur ta bificū malis venenum, &c. Nunc vero de Venere, & vino locuturus, quorū abusus, non vsus, malus est inquit. Nec Veneris, nec tu vini capieris amore. Non etenim Venus mala, nec vinum malum, sed amor & nimia indulgentia, vtriusq; detestanda est. Non ergo dicit, Non tu capieris amore luxurie. Omnis. n. luxuries, damnanda est, nō oīs aut Venus. Similiter non dicit. Non capieris amore, ebrietatis, oīs etenim ebrietas mala, non itidē omne vinū. Tametsi aut Venerem, pro concubitu, per metonymiā ponimus, vt, Sine Cerere & Baccho friget Venus, non tamen pro omni, sed pro eo duntaxat qui naturalis est, nec incastuosus. nam castus, est zona Veneris dictus a castitate, quæ legitime nubentes cinguntur. verumtamen ponunt tres Veneres, vnam ex Cælo patre, & Die matre, natam apud priscos. Et hanc honestæ rei præesse volunt. Alteram, ex viribus cæli, & spuma maris, & huic inconcessos cōcubitus imputant. Tertiā, Iouis, & Diones filiam, ex qua Aeneas natus dicitur. Sciemus tamen, quamuis multæ enumerent Veneres, multi Ioues, multi Mercurij &c. Poetæ tamē opera sic confundunt, vt omnium vni addicant, siue quod vnam cælestem naturam putent omnium effectuum causam, tametsi per diuersos fiant, siue quod omnia in admirationem trahere volunt. Volunt autem Venerem dictam, quod per eā omnia veniant, & oriantur. Et quia generatio rerum, non sine virili semine fit, ideo Veneri vtriusq; sexus participatiōnem dedere. Nam (vt recitat Macr.) in Cypro est barbata Veneris simulacrum. Quocirca Virg. loquens de Venere ait, Docende ac ducente deo: & Caluus, Pollentemq. deum. Venerem. & Aristophanes philosophus Aphroditon, genere masculino appellat. & Liuius ait, Venerem igitur alium adorans, siue femina, siue mas est &c. De Veneris autem virtute, sic Lucr.

Aeneidum genitrix hominum diuinaq; voluptas,

Alma Venus cæli subter labentia signa

Quæ mare nauigerum, quæ terras frugiferentes

Concelebras: per te quoniam genus omne animantum

Concipitur: visq; exortum lumine solis.

Propter hanc rem dicitur. Natis Venus alma creandis Seruit.

Certum est ergo pro conuersatione humanæ, ceterorumque animantium naturæ Veneris vsu opus esse, qui si legitimo fiat iure matrimoniali laudandus est. Econtrario nemini dubiū est, quantum noceat transiluisse finem, vsq; adeo vt nulla sit labes, quæ homo à diuina mentis contemplatione ad corporis sordes citius auocetur, nulla p. p. quam plura bella fiant, nulla qua citius & plures in turpem egestatem ruant. Nam Plaut. paupertatem luxuriæ filiam nuncupat, nulla item quæ omni honesto studio magis inimica sit, nam hominem totum effectum reddit, ac deinde tardum & segnem. vsq; adeo, vt sæpe tardum pro luxurioso, poetæ ponant. Nocet igitur & animæ, & corpori, & vtrique plurimum. De vino quoq; nihil ignotum dicam, nam omnes scimus si temperate sumatur humanæ ingenio adiumento esse. Vnde illud Horat. in epist.

Prisco se credis Mecenas doctæ Cratino:

Nulla placere diu, nec viuere carmina possunt:

Qua scribuntur aqua potoribus, ut male sanos

Adscripsit liber satyrus, faunisque poetas:

Vna fere dulces oluerunt mane camæne

Laudibus arguitur vini vinosis Homerus:

Ennius ipse pater nunquam nisi potus ad arma

Prosiit dicenda.

Et reliqua quæ commentarij per irrisiōnem dicta putant. nemo tñ mihi inicias ibit, vinum modice sumptum, acutere ingenium. At quantum ebrietas detestanda sit, facillime constabit, si hominem potū inspexeris, qui iam omne id (loquor de rōne, & virtute) quo a belluis, ferisq; differimus exiit, & sui immundo, q̄ homini similior luto inuoluitur, facilis ad iram, facilis ad seditionem, facilis ad luxuriam, facilis ad blasphemiam, deorumq. contumeliam, facilis ad secreta reuelanda, ad amicos prodendos, & ad omnia denique mala facienda, contra, ad nullā virtutem paratus. Quo circa, si ita decesserit iam de eius salute actū esse dixeris. sed redeo ad poetam. Nec Veneris, nec tu vini capieris amore. Capere multa videt significare, secundum q̄ varia sunt quæ capiuntur. Aliquādo enim est in se continere: vt, Atrium meum capit mille viros. Aliqñ est intelligere: vt, Capiō te. i. sensum tuum. Aliqñ auferre, vt, Quando capimus rem, quæ capta, quis ea perpetuum priuatur. vnde, captus oculis, dicitur priuatus, Virg. J. Georg.

Aut oculis capis fœderis cubilia talpa.

Sic caper dicitur qui captus est coileis. i. genitalibus, vt docet A. G. aliquando est vestiem suscipere. cui rei peculiare erat verbum. Aliquando est comprehendere, & in carcerē conijcere, vnde captiui dicuntur. Aliquando est inescare, fallere, aut decipere, vnde dicimus, Hominem captum amore. captū vino, vt hic, Nec capieris. i. non illaqueaberis amore Veneris, nec etiam amore vini. ratio est. Vno namque modo Vina Venusq; nocent. Vt Venus eneruat vires &c. Eneruat e, est dissoluere, neruis enim consolidamur. vnde est, Ossibus & neruis compegisti me. Sic copia vini. Copia dicitur abundantia, & plenus vsus rerum, vt meretrix facit omnibus copiam sui. sic copia vini est abundantia vini, Non tamē dices de exemplari instrumento, q̄ sit copia. sed poteris dicere, Fac mihi copiam istius instrumenti, hoc est fac vt vsum eius habeam. In plurali autem copias, copiosum exercitum vocamus, & apud poetas, necessitudine versus. Aliquando etiam in singulari numero idem significat, vt 2. Aen.

Despicio, & quæ sit me circum copia lustrō,

Et tentat gressus, &c.

Idest titubare facit, vt Chremes in Eunuchō Terēt. Vicit me vinū qđ ego bibi. At dū accumbebā, q̄ videbar mihi esse pulchre sobrius postquam surrexi, neque pes, neque mens, sari suum officium facit. In 2. Georg. Virg. Tenuisque Lageæ

Tentatura pedes olim. vultur aque linguam

Multos cæcus amor cogit secreta fateri.

Cuius rei Medea, & Ariadna testes sunt, & in sanctis literis Sanſon. Cæcus amor. i. cæcos faciens. Pingitur tamen Amor, seu Cupido, puer alatus, oculis velatis habens in altera manu lictula, in altera flammæ. Cæcum autem vocamus nunc quod non videt, vt hominem cæcum, nunc quod non videtur ut saxa occulta, cæca dicimus, nunc quod non finit non uidere, vt cæcam noctem, cæcam auaritiā, cæcum amorem, & reliqua quæ nos aut mentis aut corporis lamine priuant. Arcanum demens deregat ebrietas. Horat. in epistolis:

Quid non ebrietas designat? operta recludit,

Spes iubet esse ratas, ad prælia trahit inermem.

Sollicitis

† Seruis
finē ho-
rū tran-
silijſſe
nocet.
Asc.

Luxuria

Vnus.
Veneres

Vinum.
ebrietas

Copia

Cæcus

ebrietas

Sollicitis animis otus exemit, &c. Et in Seru. *Condit a cum verax aperit precordia liber.*

Arcanū. Arcadum dicitur ab arca, qua arcetur idest tegitur. Demens, Bonum est adiectiuum ebrietatis. nam demens dicitur, non qui sine mente est (quia is amens vocatur) sed qui peruersam, & deprauatam mentem habet. qualem ebrietas efficit, Bellum saepe petit ferus exitiale Cupido. Ponit exemplum de amore Paridis in Helenam, pro qua destructa est Troia: exemplum autem sine numero sunt, vnde Horat. in serm. *Nam fuit ante Helenam cunus deterima belli.*

Demens. *Causa: sed ignotis perierunt mortibus illi.* *Quis Venerem incertam rapientes more ferarum.* *Viribus edior cedebat, &c.*

Bellum. Bellum, per antiphrasin idest contrarium sensum dici putant, eo quod nihil belli idest boni, aut pulchri habear. Alij a bellis. Exitiale dicitur, & quod ad exitum vitae pertinet. Ferus Cupido temporale epitheton, nam est etiam, placidus amor, vnde est in quarto. *Placidone etiam pugnabis amor?*

Cupido. Solent autem amantes infelicitate Cupidinem feritatis arguere: ut in Buc. *Nec sacrymis crudelis. Amor, nec gramina riujs,* *Nec Cytho saturantur apes.* Et alio loco: *Sanus amor docuit natorum sanguine matrem.* *Commaculare manus,* *Semper ut inducat blandas offers mihi sulcus.* *Post tamen es misero tristis, & asper amor.*

Nomina deorum pro rebus. Cupido, genere masculino, deum amoris significat filium Veneris, Genere feminino, cupiditatem ipsam. Venus improba. Etiam temporale epitheton, quia dicitur est; Alma Venus, &c. Saepemansu iridem Bacchus ad arma vocat. Dat exemplū, Et Lapithas bello perdis Iacche graui, idest eidem idest eodem modo: Bacchus & Iacchus, nomina sunt Liberi patris, qui deus vini. Sed per metonymiam, nomina deorum, pro rebus quibus praesunt, ponimus, tunc praecipue, quando rebus actionem damus, ut perdere & mouere manus. De hac re dicitur in Georg. *Bacchus & ad culpam causas dedit: ille furentes* *Gentibus leto domuit, & eternaque Pholusque* *Et magno Hyleum Lapis his cratere minantem, &c.*

Lapitha. Lapitha, populi sunt Thessaliae, ex Lapitha (secundum Isidorum) Apollinis filia, geniti. At Centauri, dicunt esse Ixionis filii. Ixion enim credens cum Iunone concumbere, cum eius simulacro ex nube factorem habuit, vnde nati sunt Centauri, quorum una superna partes humanae, infernae, equinae erant, quare res ficta est quoniam (ut docet Plin.) Primi pugnare in equis inuenerunt. visi ergo a longe semihomines & semiequi putati sunt hi ebrii effecti, & Martio furore perciti Lapithas occiderunt. Denique cum mentes hominum, &c. Denique particula, est qua utimur, dum quae particulatim dicere incipiebamus, generatim absolimus, vthic, Denique, inquit, quando mentes hominum alterius furore percitae sunt, & pudor, & probitas, & metus omnis abest, quibus tribus humana natura ne effera vagetur, maxime reprimatur. Pudore qui in mulieribus, & adolescentibus maxime commendatur: Amiffa namque pudicitia, nihil in muliere commendandum est Cicero in epistolis, Qui semel verecundiae fines transierit, eum bene & grauiter oportet esse impudentem, quod Dido, nondum illecebris amorum capta, sentiens ait: *Sed mihi: vel tellus optem prius una dehiscat,* *Vel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,* *Pallentes umbras Erebi, noctemque profundam* *Ante pudor, quam te & iolem, aut tua iura resoluam.*

Denique. De adolescentibus Terent. Erubuit, salua res est. Est n. pudor, quo nos pudet turpis facinoris, per quem viri magni, etiam saepe ad fortia facta imitati sunt, vnde de Hectore dicit Homerus quod veritus a Polydamante culpari, multa ausus est. Probitas autem est, qua viri probi & probati, ne infamiam incurrant, omnia quae contra bonos mores & honestatem facere possent, euitant, Metus vero duplex est. Alter filialis, quo filius veretur patrem offendere, de eo timore dicitur, Initium sapientiae timor domini, eo enim pacto optimi quique verentur peccare, ne offensam dei incurrant. Est & seruilis timor, quo verbera, serui timent, potius quam dominorum indignationem, & de illo dicit Horat. *Oderunt peccare mali formidine pena.*

Quando autem quis, aut Veneris amore capius, aut Bacchi furore tactus est nullis vinculis cohibetur. Compeditibus Venerem, &c. affectate dictū, Nam Venus, a veniendo dicitur, recte ergo, ne nimium veniat, praecipit ut constringatur compeditibus, Compedes n. sunt, impedimentum pedum. Lyxum, Lyxus autem, dicitur, ut diximus, a soluendo, quia solutos nos facit, quam ob rem vinculis constringendus est, Ne te muneribus &c. Non inficias te munera vtriusque nisi abusio fiat nobis vtilia esse, sed cauendum esse ne nos laedat vterque, quod nimirum fiet, nisi, & legitime, & temperate utamur. Quae autem munera sint declarat, quia Vina, sitim sedant. Valent, inquit, vina ad restringendam sitim. Natis Venus alma creandis. Venus seruit idest vtilis est natis creandis idest ad prolem procreandam, quae res apprimae necessariae sunt. Sed transiisse finem horum, Hoc est indulgere Veneri, ob nimium luxum, & vino vsque ad ebrietatem nocet. Alma dicitur Venus, ab alendo, quia eius praesidio, alitur omnium animantium genus.

Alma.

P. VIRGILII

MARONIS DE LITERA

Y, CARMEN.

ITTERA Pythagorae discrimine secta Bicorni,

Humana vita speciem praefere videtur.

Nam via virtutis dextrum petit ardua callē:

Difficilemque aditum primum spectantibus offert:

Sed requiem praebebat sessis in vertice summo.

Molle ostentat iter via lata: sed vltima meta

Praecipitat captos, voluitque per ardua saxa.

Quisquis enim duos casus virtutis amore

Vicerit, ille sibi laudemque decusque parabit.

At qui desidia, luxumque sequetur inertem:

Dum fugit oppositos incantata mente labores:

Turpis, inopsque simul miserabile transiget euum.

ITTERA Pythagorae, &c. Propulsauius quanta maxima potuimus diligentia, sex morbos, qui singuli, singulis virtutibus officiunt. Nunc exagrandae est pestis, omni virtuti contraria, qui nunc desidia, nunc pigritiam, nunc segnitiam, nunc accidiam, nunc inertiam, nunc ignauiam, ad summam omissionem omnis boni vocare potes. qua quidem aegritudine, quicunque conficiuntur ingratitude vicio, quod sano detestandum est, conuinci possunt. Si etenim considerare voluerimus, quantum optimo maximo deo nostro debeamus, quippe abs quo quidquid boni nobis est, aut erit, aut cepimus, aut suscepturi sumus, fatebimur quidem egregie, nullum esse desidia locum, nihilque iacentibus animis esse dampnosus. Nam quando quidem finis vniuscuiusque rei est optima eius operatio, videbimur, nisi bona operemur, finem nostrum attingere nolle. Enimvero turpe est homini animalium facile principi deesse, quod in ceteris creaturis tam copiose conspiciamus, celi enim coelorumque ornamenta quas stellas, & sidera vocamus, continua vnlubilitate munera explere non cessant. Elementa rerum, mira commigratione temperamentum ut iussa sunt, seruant, animantium quoque nullum praeter hominem sibi deesse videmus. Auicula enim fragillimo corpore fretes, Fere multa seuitia indomita; Bellue marinae indulgentia ad ignauiam inuitatae ad generationem tamen & conseruationem prolis, nunquam defatigantur, quin qua quidque eorum maxime valeret arte pro ingenti, hoc est naturalis indolentiae benignitate, semper in opere conspicitur. Adde quod & ipsi homines ad iniqua agenda, multo vigilantiores sunt quam ad bona. Quam rem Horat. sic in epi. conqueritur.

Asc.

Ut ingulgent homines surgunt de nocte latrones,

Ut te ipsum vix serues, non expergis feris? &c.

Quia igitur non satis est vitia fugisse, nisi bene egeris, scriptum n. est a diuino poeta, Declina a malo, & fac bonum, iō Maro volēs desidia p̄scribere: nos ad bñ operadū pulcherrime allicit.

allicie. Nam si, ut Stoicorum est paradoxum, omnes mali stulti sunt, stulti vero & insipientes, profundissimæ Platoniorū doctrinæ minime capaces, operæ precium erat, doctum, stolidumque vulgus, rudi ac enormi Minerua, viam virtutis docere. Et quasi signis illis erudire: ad quam rem nihil accommodatius est, quam litera Pythagoræ, in qua totam humanam vitam, & diuersæ vitæ exitum videre licet, iccirco Virg. eam instituto suo accommodat, & dicit. Litera Pythagoræ, &c. Pythagoras, ex Samo insula philosophus, in Italiā venit: Tarquinij filio regnum obtinente, cui cognomentum Superbus fuit. Is multa doctrina, & virtute claruit, primum musicæ studuit, in qua egregiam laudem affectus est: deinde philosophiæ naturali mox & ethiciæ. i. morali operam nauauit, & populum conatus ab insolentia, ad cultiorem vitam vocare. Virtutis amorē, animis mortalibus instillare satagebat, quod quia philosophicis rōnibus non potuit, signis & indicijis effecit, nouamque viā cōmētus est. Sciuit. n. elu carnū, multam feritatem in animis nostris innasci, multumq; nos ad libidinē impelli, quocirca pcepit, (vt meminit in trāsformatis Ouid.) vt ab omni carne, sicut ab humana abstinereamus, turpe. n. putat in viscere, viscera cōdi, assignans in auditam rationem, q̄ animæ nostræ, quoniā immortales essentē corporibus nostris in alia corpora migrarent, neque in humana solum, sed et in ferina, itaque fieri posse, vt receptaculū auitæ, aut paterne animæ absumereamus, si quauis carne vescamur. Id autem alij eū sensisse putant, alij ita præcepisse, dūtaxat quo luxum carnis uetaret. Ouid. xv. Metam. inducit ipsum sic loquentem:

*Parcite mortales dapibus temerare nefandis,
Corpus sunt fruges, sunt deducuntia ramos
Pandere poma &c.* Et iterum.
*Prodiga diuitias, alimenta que mitia tellus
Suggerit atque epulas sine cade, & sanguine prabet.
Carne fera sedant ieiunia.* Et rursum:
*Hec quantum scelus est in viscera condi,
Congestoque ausum pinouescere corpore corpus.* Item,
*Quisquis fuit ille deorum.
Corporeasque dapes ausidam demersit in aluum,
Fecit iter sceleris, &c.*

Idem apud eundem immortalitatem, & commigrationem animæ, in diuersa corpora sic docet,

*Morte carent anima, semperque priore relicta
Sede, nouis domibus, sicut habitantq; receptæ.* Et paulò post.
*Omnia mutantur, nihil interit, errat, & illinc,
Huc venit, hinc illuc, & quoslibet occupat artus,
Spiritus eque feras humana in corpora transit.
Inque feras noster, nec tempore dederit illo,* Item:
*Parcite & aticior cognatas cede nefanda
Exurbare animas, ne sanguine sanguis alatur.*

Ceterum, vt ad virtutem nos alliceret & a vitijs absterreret, docuit virtutum quidem semitam videri, primum difficilem, sed incredibilem animi quietem, atque iucunditatem parare. Contra vitiorum latas vias, facile oībus patere, sed in mileros animi, remordente conscientia, cruciatu impellere, neque quid quam præter penitentiam producere. Et quo id rudibus oculis manifestius obijceret, ὡς ἴσμεν hoc est y tenue, ipsis ita figurari monstrauit, vt in ipso oēm humanam vitam discere possent. Habet n. talē figuram, vt basis, seu fundamentum, quod ad discrimen bicornē sese extendit acta infantia nra, quæ neque bona, neque mala sunt, significet. Deinde, vbi ad biuiam puenerimus hoc est ad verum discrimen boni ac mali, dicebat nos libere, ex libero arbitrio nro, in vtramuis partē voluerimus, progredi posse, si quidem in dexteram, q̄ virtutis est cedere voluerimus summis opibus primū enitendū esse, sed ad amena loca, nos puentum ire. sin ad sinistram, quæ vitiorū est, declarauimus, facilem quidem aditū esse, sed durissimum instare exitū. Si q̄s verba ipsius Pythagoræ græca lingua hñe volet, quibus integritatē arbitrij cū factorum necessitudine cōsultere docuit, petat A. G. li. vj. cap. ij. Nos interpretationē Gellianā posuisse satis putamus quæ hæc est. Noīce homines spontaneas haurire calamitates, cum detrimēta suis gulis a seipsis fiant, & suo impetu delinquant, & incommoduant, sua voluptate, atque proposito p̄p̄ea negat oportere fieri, audire hoīes, aut neq̄, aut ignauos & nocentes, & audaces qui cum culpa, & maleficio reuicti sunt, perfugiunt ad fati, necessitatem, tanquam in aliquod phani asylum, & quæ pessime fecerunt, ea non suæ temeritati, sed fato esse attribuenda

dicunt. Hæc Gellius interpres. Et paulò post, Primus autem sapientissimus, & antiquissimus poetarum dixit hoc tribus verbis, quos illic subdit, quorumq; hæc per Gellium interpretatio est, & loquuntur vt intelligas, numina, seu Dei ipsi:

*Hei mihi quim damnant mortales numina celi,
Esse aiunt etenim per nos mala cum tamen ipsis
Vocandi præter fatum sint mente dolores.*

Difficultatis autem quæ in dextero calle est, causam ita ex philosophorū documentis habere possumus, nam licet Christiani, nihil ambigimus, qui scimus originalis criminis fomitem extinctum quidem esse in fonte baptismatis, sed incitamento tamen quiddam derelictum esse, quo ad peccandum proni sumus. quid hoc ad hunc locum in quo Poeta non Christianus loquitur? Neque tamen respuenda propterea est doctrina philosophorum, si modo cū Christiana veritate consentiat: Dicemus philosophicas opiniones, nihil a fide tāctissima degenerantes, dicunt itaque Pythagorā, & deinde Platonem secuti, animas a singulis elementis passionem contraxisse. similiter & a singulis planetis. Planetarum autem congeriem (vt memorauimus) siluam vocauerant, propterea q̄ dicebant, difficile esse tenere dexterum callem, & venire ad aureum ramum, de quo Virg. in vj. per quem aliud non intelligit, quàm ramum huius literæ dexterum, per quem virtus significatur. quo circa Aeneas, per quem omnis vir sapiens significatur, iussus quærere aureum ramum aspectans, siluam immensam, hoc est tot cælorum influentias, nos ad vitia trahentes, sic precatur:

*Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus,
Ostendat nemore in tanto, &c.*

Vbi signare dicitur, se ostendat nobis, quia putabant plurimi, nisi virtus nos sponte ad se vocarit, difficillime posse eam contingere quocirca dixit Sibylla, Neminem aureum illum ramum posse carpere, nisi fata ipsum vocent. Videtur tamen admittere humanam diligentiam, quocirca id visa est dicere. Si non es prædestinatus, precare vt prædestineris: ad quod enim nostra opus esset diligentia, si credidissent etiam philosophi (nam de theologis certum est, quod rectius sentiunt) omnia factorum necessitudine contingere? Verba Sibyllæ ad Aeneam in vj. sunt hæc:

*Ergo alte vestiga oculis, & vite reperiunt
Carpe manu, nanque ipse volens, facilisque sequetur,
Et te fata vocant; aliter non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.*

Quibus verbis cum dicit, Vestiga alte oculis, videtur, vt dictum est, nos inuitare ad diligentiam inquirendę virtutis quæ difficillima inuentu est. quocirca Aeneas illum aureum ramum non inuenit propria inquisitione, sed maternis ausibus monstrantibus, quo non aliud signatur, quàm eos qui ad egregiam virtutem euadunt, adiutos oportere benigniore nascendi hora. Vnde & illud Iuuen.

*Plus etenim fati valet hora benigni.
Quam si te Veneris commendet epistola Marti.*

Verum, vt ad rem redeamus, tamen si dexterum illud iter, arduum & difficile, ab alijs facilius petatur, vt pote a bene natis, ab alijs difficilius, vt pote ab infelicius natis, ab oībus tamen discrimine, virtus acquiri potest. Nam quāto magis infirmius ad scandendum fuerit, tanto maior scandenti gloria contingit, neque deerit, si vt Aeneas deum precemur, qui conanti ascendere, manum porriget, sed ad rem: Litera, dicitur secundum plures, quasi legitima, eo quod legatur, vel quasi litura, quia cum olim in ceratis tabellis scriptitarent, sæpe litura est. Itaque volūt vno t, debere scribi, sed quia prima deberet corripī, tamen si quidam aperte ita deducere moliantur, cepit, ut duplici scribi, sicut quatuor, cum quater, & quaternus, & similia quæ corripuntur, vno t, scribantur. Similiter quotidie, secundum multos, t, duplici non alia ratione quā vt significetur prima longa, scribitur, quotus. n. prima breui, vno t, contentum est. Significat ergo litera, elementum lecturæ, hoc est minimum quod legi pōt, vt a, vel b, & hic litera Pythagoræ, hoc est y, aliqñ significat manum, seu formam scribentis, Vñ ad Attic. Cic. Nam Alexidis manum amabam quod tā propē accedebat ex similitudinē tuę literæ. In plura lisaū, etiā significat epistolam, sed cum epistolam significare volumus, addemus numeralia distributiva quæ congruē adduntur carentibus singulari numero. Qñ vero elementa, hoc est

Litera
Pythago
ra.

Inbar.

Litera

est singulas literas significamus addenda sunt cardinalia. Vt si dicis. Vnā literam ad te dedi, significas te dedisse vnum elementum, vtpote, a, vel b. Si vero dicis te dedisse unās literas, idē est ac si dicerēs vnā epistolam, & si duas literas, perinde est, ac si dicerēs duo elementa, vt, a, & b, vel alia quāuis duo. Sed si binas literas te misisse dicis, non aliud est quam si dicerēs duas epistolas misse. Pythagoræ. Non quam Pythagoras inuenit, sed qua vitā humanā figuratā docuit, vt supra ostendimus, & nunc per Virgiliū vī lebimus. Erat, vt dixi, Pythagoras Samius, philosophus, primusque vt perhibent eo nomīne nuncupatus. Nam cum antea sophi. i. sapiētes, vocātur per cunctatus an sophus esset, dixit, se philosophū, hoc est studio sum, & amatorē sapientiæ. Discrimine secta bicorni. i. diuisa in duo cornua, dexterū, q̄ anterius est, & sinistrū, quod idē posterius. Discrimē, dicitur a discernēdo, est. n. discernere, dignoscere, vñ discreti, q̄ re bene discernūt, sciū q; diuidere bonū a malo. Secta. i. diuisa, participium est a secor, secaris, videtur aut a sectare, vsus hoc loco nā secare pertinet ad itineris discriminē, vt in fine vi. Aen. Ille viā secat ad nāueis, & significat, quasi tenere. Inde secta philosophorum, qua alij ab alijs diuiduntur, tenentes suam quisque opinionem, sic hoc loco, Alij secant dexterum iter, hoc est tenēt melius esse virtutem per labores acquirere q̄ voluptatibus molliter indulgere. Bicornē dicitur quod habet duo cornua, & declinatur hic, & hec bicornis, & hoc bicornē, hnt aut virgulæ huius literæ se quasi sit corpus cornutū. Vnde dixit. Discrimine bicorni. Species. Dī a speciendo, hoc est videndū, hoc est licet specio, in simplici quidē in vsu nō sit. Dī aut species q̄ quid oculis cōspicitur, hoc est forma, & dispositio ipsa coloris. vñ specie aliq̄ accipimus propulchritudine vñ speciosus. Est ergo idem, qd̄ forma & imago. vñ itaq; litera Pythagoræ pferre. i. p̄ dispositionē figuræ suę indicere speciem. i. imaginem humanæ vitę. Pferre. Est quibulda signis & indicijs, aliquid certo significare. Sic n. homo, cuius seuerus vñ vultus, oib; eū aspicientibus, dicitur præferre seueritatem. Nam via virtutis, &c. Ordo est. Nā via virtutis exiens ardua, petit dexterū callem, hoc est dexterā virgulā in ipsa litera, & offert spectatibus primū difficile aditū. i. accessum sed p̄bet fessis requiem. i. locū quietis, in summo vertice. i. in altissimis fastigijs. Via lata. Quæ in sinistrā rēdit. Ostendit molle iter, &c. Omnia faciliōra sunt, q̄ vt exponatur. Dicā tñ naturā vocabulorū, & subinde snias atiorū, Via, actus, & iter, apud iuridicos distinguūt. Iter. n. est ius eundi ambulantis hominis, non agēdi iumentum, vel vehiculum. Actus est ius eundi ambulātis hominis, & agēdi iumentum, non aut vehiculum. Via est ius eundi, agēdi iumentum, & agēdi vehiculum quā ergo viam habet, habet actum & iter. Qui actum, habet etiam iter, sed hō viam habet. Quia vero iter habet, solum ius eundi possidet, nam iter, abeundo dicitur, & est quasi itio. Vnde facere iter, non est aliud, quam ire quasi facere itionē, seu profactionem. hñc iter, est debere ire, vt si ignarus vię, crederem Romā ire, quō mihi eundum est, & Venetias eo, tum vere possum dicere, habeo iter Romā, non aut facio iter Romā ediuerso, facio iter Venetias, nō aut habeo iter Venetias. Est ergo iter ipsa itio. sed via, est spatiū, per quod itur, ita facere viā, est ipsum iter facere. Dicebatur autiquitus et ita, vñ semita, quasi semi. i. dimidiata & parua ita. Callis vero, est locus callo pedū tritus: Callus vero, est ille vortex, seu illa durities in manibus & pedibus, q̄ ex frequēti agitatione contraximus, Vñ sit Callere, qd̄ p translationem significat callide scire, nā in quā re faciendā nobis induruit callus, eā iam pridē experti sumus. Vñ illud in epistolis Flacci, dicē la, tacendaq. calles. Inde ēt Callidus, callida, callidū. i. vaser, & ex multo vsu cautior factus. Difficilemque aditum. Facilis, & difficilis, communis significationis sunt. Nam facilis is dicitur aliquando qui cito facit quod volumus. i. exorabilis, vñ faciles dei sunt exorabiles. vnde in Bucol. Virgil.

Sed faciles nymphę visere facello.

Hinc etiam dicimus, facultatem quasi facilitatem faciendi. Facile etiam dicitur, quod cito fit, vt facilis doctrina, q̄ cito cōprehenditur, facile opus, qd̄ facile fit. i. sine difficultate. Faciles etiam mores dicuntur, qui leues & inconstantes sunt, vt qui facile. i. sine disquisitione faciunt. Cōtra, difficiles, vocamus inexorabiles, & morosos, qui nihil faciunt, nisi exacta ad vñguēratione, quales sunt (fm Cicer.) senes vocatur ēt quid difficile, quod cū difficultate fit, vt difficile aditū, quo nō facile est adire, &c. Aditus, aditus, aditui, quartę declinationis, &

masculini generis, verbale est, a verbo adeo, adis, & significat aditionem. siue accessum. Sed adytum. adyti, secunde declinationis, & neutri generis, contrarium sonat, est enim locus secretior, in quo res sacras reponimus, nulli præter sacerdotem accessibilis. Dictus ab a, primitiua particula, & δειω, qd̄ est sub eo, quasi sine accessu. Spectantibus a verbo spectro, participium est. Specto autem frequentatiuum est, verbi inusitatum, specio, qd̄ significat video, vnde plurima composita, respicio, aspicio, conspicio, &c. significat autem spectro, frequenter aspicio. Inde expecto, quasi extra spectro, ad illū qui memoratur, vel quem seruo. Optime autem vsus est hic frequentatiuum. quo pigritatem animum depingit. Piger. n. dum quid laboriosum videt sibi faciendū, iterum atq; iterū aspicit, quod vir strenuus q̄ primum aggreditur. Spectatibus ergo animo languido. virtus nimium difficilis, & ardua vñ, quæ tamen si scanderimus, pulchritudine atque dulcedine sua, omnem laborem leniret, scriptum. n. est, Iugum meum suauē, & onus meū leue. quod quidē verū ijs qui iam pridē ipsum subeunt, nam spectatib. primum etia arduū videtur, oportet ergo vt re aggrediamur, & operemur, si deos auxiliores habere voluerimus. vnde M. Porcius Cato, apud Sal. in oratione bello Catil. Scilicet res aspera est, sed vos eam non timetis. Imō vero maxime, sed inertia, & mollitia animi, alius alium expectantes cunctantini, velut Deis immortalibus confisi, qui hñc remp. sepe in maximis periculis seruauere. Non votis, neque supplicijs muliebribus auxilia deorum parantur, vigilando, agendo, bene consulendo, prospere omnia cedunt. Vbi secor dicte atque ignauia credideris, nequidquam deos implores, irati, infestique sunt. Hec ille. Horat. quoque de speranti animo, rem aggrediendam monet in epistolis, dicens:

Nam cur qua ledunt oculos festinas demere, si quod,

Est animum differt curandi tempus in annum?

Dimidium facti, qui bene cepit, habet sapere aude,

Incipe viuendi, qui recte prerogat annum,

Rusticus expectat, dum defluit annus &c.

Cur inquit, differt curare quod est. i. consumit animum, hoc est vitium animum obtenebrans, cum tamen si inceperis, facile purgari posset. Vt enim dicitur in principio Digestorū, Vniuscuiusque rei summa pars, est principium. Audendū ergo est, neque desperandum propterea quod difficile est ad summam virtutem peruenire. nam vt in eadem j. epist. Horat. dicit, qui ad summam virtutem peruenire non potest, conari tamen debet, vt quam proxime possit, accedat, vnde ait:

Non possis oculo quantum contendere Lynceus,

Non tamen iccirco contemnas lippus inungi.

Nec quia desperes inuicti membra Glyconis:

Nodosa corpus molis prohibere chiragra,

Est quoddam prodire tenus, si non datur ultra.

Offert tanquam improuidus cōposita enim ex ob, præpositio ne, deseruiunt vententibus, præter spem, vt obijcio, obuenio, offero, oppono, ablatio, occino, obturo &c. Vertex, dicit, & dicitur a vertendo, & est summū cuiuslibet fastigiū, qd̄ vbi attigerimus, vertendum nobis est, si progredi volumus, vnde vertex, in capite vnde pili referentur, dicitur, & vertex montis est summitas eius, neque vero propter summitatem, vertex dicitur. Nā in aquis, vbi p̄ profunditatem non profluūt, sed in gyrum reuertuntur, verticem dicimus: antiqui. n. familiariter utebantur o, vbi nos e, vt, Dī bene vortant, vbi nos, Dī bene vertant. Videamus ergo antiqui momenti, hñc vñ dictio hoc loco sit Dicit, Viā virtutis præbet requiem in vertice. quod expresse vult perseverandū esse vsque in finem, nam non prius verticem attigeris. Deinde ostendit perfectio nem dextri in itineris, quia qui per voluptatem & carnis delicias viam læuam calcauerit, vbi iam in vertice est, nisi per amaritudinem animę, & per laborem corporis reuersus fuerit præceps in eterna supplicia profecto dilabitur. Qui vero per laborem, per ieiunium per excubias, ceterasque penitentię parteis virtutem conscenderit, neque defatigatus fuerit, dum verticem audis manibus prensitauerit illic nimirum coronabitur, neque ipsi qua via venerit redeundū erit. vnde est quod dicit, Fessis requiem præbet in vertice summo. Molle ostendit iter via lata. Etiam in sanctis literis dicitur quod lata sit via, quę ducit ad perditionem: hñc autem ostendit molle. id est facile & delicatum iter, sed vltima meta, hoc est extremum tempus vitę, præcipitat. i. deiecit (vt an euangelium, accedam) in tenebras exteriores, vbi est fletus &

Virg. Bbb 3 stri-

stridor dētiū, & voluit per ardua sua, per quam rem æternita-
tem penarum conspiciere possumus. ideo. n. philosophi, celū
perpetuo motū iri dicebant quod voluatur, hoc est circulari
motu impellatur. si. n. directo motu ageretur, quod spatium
infinitum nō est aliquando terminū contingeret. voluit ergo,
hoc est circum volutat, neque satis est semel per saxa cecidisse
hoc est discrimen dexteræ & sinistræ. etiam in euāgelio de
extremo iudicio videre possumus, sed quoniam recepi poeta-
rum, & philosophorum dicta adducere totam hanc literæ
Pythagoricæ descriptionem, in 6. Aeneid. videre possumus,
vbi etiam, apud inferos, hæ geminæ viæ discernuntur. Nam
postquam descripta sunt loca, in quibus erāt infantes inson-
tes, senes, deliri, amantes monstrosa omnia, & imperfecta, quo-
rum opera per insipientiam, aut furorem patrata, neque bona
omnino, neque mala censi possunt. ideoque in basi huius li-
teræ locanda progreditur ad biuium vnde ait:

*Hic locus est pariter ubi se via findit in ambas
Dextera, quæ Ditis magni sub menia tendit,
Hæc iter Elysium nobis at læua malorum
Exercet pœnas, & ad impia tartara mittit, &c.*

De hoc malorum carcere, sic idem Cato, Bene & cōposite C.
Cæsar paulō ante in hoc ordine, de vita & morte, disterruit,
credo falsa existimans, ea quæ de inferis memorantur diuerso
itinere malos a bonis, loca tetra, inculta, feda, atque formidu-
losa habere, &c. Huius item rei, sic meminit Persius;

*Et tibi quæ Sæmios diduxit litera ramos,
Surgentem dextro monstrauit limite callem.*

Dexte-
ra.

Quisquis enim duos casus, &c. Nunc Poeta commendat vir-
tutem, & e contrario vitia damnat. Vtitur autem simili fere
verbo, eius quod apud Aulum Gellium lib. xv. cap. i. cōperies,
vbi sic ait, Adolescentuli, cum etiam tunc in scholis essemus
ἐνθυμημάτων, i. commentatiunculam, hoc Græcum quod ap-
posui, dictum esse à Musonio philosopho audiebamus. Et quo-
niam vere, atque luculenter dictum verbis est breuibus,
& rotundis vinctum, per quam libenter memineras, ἄντι
πράξης καλὸν μετὰ, πόνου, ὁ μὲν πόνον οἶχεται, τὸ δὲ καλὸν
μένει, ὁ δὲ πόνου αἰσχρὸν μετὰ ἡδονῆς, τὸ μὲν ἡδὺ οἶχεται, τὸ
δὲ αἰσχρὸν μένει, id est. Si per laborem honestū quippiam ege-
ris, laborabit, honestum manet. Si per voluptatem turpe fe-
ceris quippiam, quod suauē est, abit, quod turpe est manet. Po-
stea, inquit, istam ipsam sententiam in Catonis oratione,
quam dixit Numantie, apud equites positam legimus quæ
& si laxioribus paulo longioribusque verbis comprehensa
est, præterquam illud græcum, quod diximus, quoniam
tamen prior tempore, antiquiorque est venerabilior videri
debet, verba ex oratione hæc sunt. Cogitate cum animis ve-
stris, si quid vos per laborem recte feceritis, labor ille a vo-
bis cito recedet, benefactum a vobis dum viueris, non absce-
det. Sed si qua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas ci-
to abibit, nequiter factum illud apud vos semper manebit.
Hæc ille. Xenophon quoque in eo libello quem scripsit de
dictis & factis Socratis, memoratu dignis. dicit, Herculi in
infantia suprema, voluptatem & virtutem, habitu muliebri
oblatus, qui cum vtriusque cohortationem audiisset, virtu-
tisque arduum iter optatum recepta culum habere dixisset,
contraque voluptatis aditum per quam facilem, sed finem sa-
nè amarum grauibz verbis, voluptatem, & nequitiam asper-
natur. virtutem per labores & sudores, in dextram insecutus
est. De hac re sic dicit Cic. in j. Off. Nanque Herulem Prodi-
cus dicit, ut est apud Xenophontem cum primum pubesce-
ret, quod tps à natura ad deligendum quam quisque viam vi-
uēdi sit ingressurus, datum est, exisse in solitudinem, atque
ibi sedentem diu secum, multumque dubitasse, cum duas cer-
neret vias, ynam voluptatis, alteram virtutis. vtram ingredi
melius esset. Hæc Cic. Arist. Autem dicebat studiorum libera-
lium, amaras esse radices, fructus vero dulces, simile est de
virtute, quod sic dicit Virg. Quisquis enim, &c. Ordo est,
Enim, pro quia, quisquis, i. quicūque vicerit amore virtutis,
duros casus. i. omnia aduersa, lubenti animo perpessus fuerit
ille. i. is, parabit, i. comparabit sibi laudem & decus. At. i. sed,
is, sup. qui sequitur desidiā, & luxum inertem, dum fugit. i.
fugere conatur, incauta mente, labores oppositos. i. obiectos
sibi, ipse turpis, inopsq. simul transigit æuū. i. vitam, misera-
bilē. i. miseram & detestabilem. Dicit notanter virtutis amo-
re, quia si ambiciosus, pro vanagloria, & popularibus auris
bene egeris, operam ludis. Cic. de somnio Scipionis, Igitur

alte spectare si voles, atque hanc sedem & æternam domum
contueri, neque te sermonibus vulgi dederis, nec in pmijs hu-
manis spem posueris rerum tuarum suis te illecebris, oportet
ipsa virtus trahat ad verum decus &c. De hac re est diuina
illa Persij, vbi contra desides loquitur, sententia:

*Magne pater diuum seuos punire tyrannos
Haud alia ratione velis, cum dira libido
Mouerit ingenium feruenti tincta veneno.
Virtutem ut videant, intabescantque relicta:
An ne magis Siculi gemuerunt ara iuueni,
Et magis auratis pendens laquearibus ensis,
Purpureas subter ceruices terruit? imus,
Imus precipites; quam si sibi dicat & intus
Palleat infelix, quod proxima nesciat &xor?*

A. Gellius in noctibus Atticis cap. primo, xvij. libri. refert,
Stoicos dicere, Malitiam satis esse ad summam miseriam. Vir-
tutem e diuerso ad summum bonum, peripateticos autem
consentire, malitiam quidem summam miseriam conficere,
negare tamen summum bonum, virtute sola perfici posse,
nisi & naturæ & fortunæ bona accesserint. Idem ipse Gellius
libro vndecimo, sic inquit, Philosophum nomine Peregrini-
um, virum grauem cui postea cognomentum Proteus fa-
ctum est, audiuius, qui virum quidem sapientem non pec-
caturum esse dicebat, etiam si peccasse eum, Dei atque homi-
nes ignoraturi essent: non enim pœnæ metu non esse peccan-
dum sed iusti honestiq. studio, & officio &c. Iuxta quod iam
adduxi Horatij illud,

*Oderunt peccare boni, virtutis amore,
Oderunt peccare mali formidine pœnæ.*

Duros casus. Casus dicitur a cadendo, itaque, quia in malum
cadere dicimur, & in mortem, sepe in malam partem accipi-
tur, verum tamen pro euentu ponitur vsque adeo, ut etiam
in bonam partē accipiatur, quocirca dicit, Duros euentus, &
duros labores. Sicut. i. Aen. vbi hæc litera, allegoricos describi-
tur, cum dicitur:

*Per varios casus, per tot discrimina rerum
Tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas
Ostendunt, illic fas regna resurgere Troia,
Durate & vosmet, rebus seruate secundis &c.*

Quid enim aliud est tendere in Latium, nisi in patriam pro-
missionis, in quam nimirum per dexterum hunc callem ten-
dimus, ut enim monstratum est ille, in vertice summo fessis
requiem præbet, iuxta quod dicitur sedes, vbi fata quietas,
&c. Sed non nisi in summo vertice, vnde &

Durate & vosmet rebus seruate secundis.

Atqui desidiā. Hic manifeste desidiā, ut omnium virtutū
hostē exagitat. Virtutis. n. (inquit Cic.) laus omnis in actio-
ne consistit, &c. Ocia vero, nos ad omnia mala concitant, præ-
cipue ad luxuriam: vnde Ouid. in de remedio Amoris:

*Quaritur, Aegisthus quare sit factus adulter?
In promptu causa est, desidiosus erat.
Ocia si tollas periere Cupidinis arcus.
Nunc patimur longe pacis mala sauior armis
Luxuria incubuit &c.*

Dicit aurem bene, luxum inertem, quia omnino segnes &
inertes. i. sine arte, nos facit. priuatq. diuinarum rerum con-
templatione, quod significatur 2. Aeneid. vbi Aeneas deos vi-
dere non potuit, tantisper dum Venus adesset, ea absente
continuo vidit. Summopere autem prisca illi Romani, iner-
tiam fugerunt. Vnde Sal. Prudentissimus quisque maxime ne-
gociosus erat. Ingenium nemo sine corpore exercebat. Opti-
mus quisque facere quam dicere. Sua ab alijs benefacta lau-
dari, quam ipse aliorum narrare malebat. Igitur domi militiæ
boni mores colebantur &c. Quia igitur boni & sapientis vi-
ri est, non modo sapere, verum etiam agere. Afranius, ut reci-
tat Gellius, egregie sapientiam sic describit, vsus me gemit,
mater peperit Memoria, Sophiam vocant me Graij, vos sa-
pientiam. Pacuuius quoque eodem (Gellio teste) ad sapien-
tiam ut bene agat pertinere, sic docet, Ego odi homines igna-
uia opera, & philosopha sententia, Nihil enim indignius fie-
ri posse, neque intollerantius dicebat, quam quod homines
ignauī, ac desides, operi barba, & pallio mores, & emolu-
menta philosophiæ in linguæ verborumq. artes conuertere-
rent, ut vitia facundissime accusarent, intercutibus ipsi vitij
madentes. Hæc illi. Hinc Iuuen.

Vltra Sauromatas fugere hinc libet & glaciale

Vivens
amor.

Desidi-

Sapien-

*Oceanum, quoties aliquid de moribus audent,
Qui Curios simulant, & Bacchanalia viuunt &c.*

Dum fugit &c. i. dum fugere tentat, non etenim cuitat. sed dum incautus requiem nancisci sperat, senex rebus paternis consumptis, & corpore omni indulgentia deprauato, miser, inops, & turpis omnibus modis, laborat. Dicit notanter incauta mente, quia si sapiens esset, non ita fugeret laborem. Est autem quod dicit in sermonibus Horat.

Dum vitant stulti vitia, in contraria currunt.

Et in de arte poetica:

In vitium ducit culpa fuga sit caret arte.

Affectate autem videtur Virgilius tempora diuersa ponere, cum de bono dicit per verbum de futuro, laudeque, decusque parabit. non enim bonus vir continuo laudatur, licet sibi tacite gaudere potest. Nam sepe post fata, hoc est post corporis mortem, primum gloria datur. Vnde Propertius:

At mihi quod viuo detraxerit inuida turba.

Post obitum duplici sanore reddet honos.

P. VIRGILII

MARONIS COPA.

COPA syrisca caput graia redimita mitella
Crispum sub crotalo docta mouere latus,
Ebria famosa saltat lasciuata taberna,
Ad cubitum rancos excutens calamos,

Quid iuuat aestiuo defessum puluere abesse.

Quid potius bibulo decubuisse toro?

Sunt cuppae, calices, cyathi, rosa, tibia, chordae,

Et trichila umbriferis frigida arundinibus

En & mœnatio qua garrit duce sub antro:

Rustica pastoris fistula in ore sonat.

Est & vasa cado nuper diffusa picato:

Est strepitans rauco murmure riuus aquae.

Sunt etiam croceo viola de flore corollae:

Sertaque purpurea lutea mixta rosa:

Et quae virgineo libata Achelois ab amne

Lilia vimineis attulit in calathis.

Sunt & caseoli, quos sirpea fiscina siccant:

Sunt & autumnalis cerea pruna & deo;

† Aut. Castane, eque nuces, & suauis rubentia mala.

† Dis. Est hic munda Ceres, est amor, est bromius.

Sunt & mora cruenta, & lentis vna racemis,

Et pendens iunco caeruleus cucumis.

Est tugi custos armatus falce saligna,

Sed non & vasto est inguine terribilis.

Huc Alibida veni: fessus iam sudat asellus:

Parce illi: vestrum delitium est asinus.

Nunc cantu crebro rumpunt arbuta cicadæ:

† sedet. Nunc etiam in gelida sede lacerta & latet.

Si sapias aestiuo recubans nunc prolue vitro,

Seu vis crystallo ferre nouo calices:

Eia. Hic & age pampinea fessus requiesce sub umbra:

Et grauidum roseo nocte caput strophio.

Formosum tenere decerpent ora puellae.

Ab pereat cui sunt crispa supercilia.

Quid cineri ingrato seruus bene olentia freta?

An ne coronato vis lapide ista tegi?

Pone merum, & talos, pereat qui castina curat.

Mors autem vellens viuere ait, venio.

COPA syrisca.] Carmen hoc elegiacum, quod Virgilio ab Asc. omnibus adscribitur facile quidem est expositum, sed non minus deliriosum, quam quæ ab epigrammatistis, ac elegiacis scribi solet, ut sciamus, & elegiacum Maroni non fuisse penitus negatum. Inuitat autem Mecenate ad voluptatem, sic tamen, ut prudentes, potius ab ea retrahat. Non concluditur opus sic. Pone merum & talos pereat qui castina curat. Addit: mors aurē vellens viuere, ait, venio. Pro quo qui dāsmendose legunt. Mors autē veniens. Vellere vero aurem accipi solet, pro eo quod est admonere, admonentes. n. id facere solebant, nā auris, Memoriae dicata est: ut in Buc. Cynthius aurem vellit, admonuit. quia vero omnia manifestaria sunt, finem facio. hoc solum monuisse contentus.

R O S A.

ERerat, & blando mordehant frigora sensus

Spirabat croceo mane reuēta dies:

Strictior eos præcesserat aura iugales

Aestiferum suadens anticipare diem.

Errabam riguis per quadra & computa in hortis, † herbis.

Maturo cupiens me vegetare die.

Vidi concretas per gramina flexa pruinas

Pendere: aut oleorum stare cacuminibus.

Caulibus & patulis teretes colludere guttas,

Et cælestis aquae pondere tunc grauidas.

Vidi pastano gaudere rosaria cultu

Exoriente nouo roscida lucifero.

Rara pruinosis canebat gemma frutetis

Ad primiradios interitura die:

Ambigeres, raperet ne rosis aurora ruborem:

An daret, & flores tingeret orta dies.

Ros vnus, colos vnus: & vnum mane deorum,

Sideris, & floris † est domina vna Venus; † Nam.

Forsan & vnus odor: sed celsior ille per auras

Diffatur: spirat proximus iste magis.

Communis Paphie dea sideris, & dea floris

Præcipit vnus muricis esse habitum.

Momentum intererat, quo se nascentia florum

Gemina comparibus diuiderent spatijs.

Hæc vitet angusto foliorum testâ galero:

Hanc tenui folio purpura rubra notat.

Hæc † aperit primi fastigia celsa obelisci

Mucronem absoluens purpurei capitis.

Vertice collectos illa exinuabat amictus,

Iam meditans folijs se numerare suis.

Nec mora, ridentis calathi patefecit honorem,

Prodens inclusi semina densa croci.

Hæc, modo quæ toto rutilauerat igne comarum:

Pallida collapsis deseritur folijs.

Mirabar celerem fugitiua ætate rapinam:

Et dum nascuntur, consenuisse rosas.

Ecce defluxit rutili coma punica floris:

Dum loquor, & tellus testâ rubore micat.

Tot species, tantosque ortus, variosque nouatus

† Vna dies aperit: conficit vna dies. † ipsa.

Conquerimur natura brevis quod gratia florum est.

Oscentata oculis illico dona rapit.

Quam longa vna dies: ætas tam longa rosarum:

Quas pubescenteis iuncta senectâ premit:

Quam modo nascentem rutilus conspexit eous:

Hanc rediens sero vespere vidit anum,

Bbb 4

Sed

*Sed bene: quod paucis licet interitura diebus,
Succedens æuūm proroget ipsa suum.
Collige vere rosas: dum flos nouus, & noua pubes:
Et memor esto æuūm sic properare tuum.*

ASC.

Ver erat, &c. Hoc quoque carmine poeta, siue. vt vir do-
ctissimus Hieronymus Alexander asserit Ausonius est,
nos ad voluptatem inuitauit, sed prudentes magis deter-
ret, ab eius illecebris. Nam si, vt Iob dicit, Homo, quasi flos
egreditur, & cōteritur, & fugit, velut vmbra, stultus erit quis
quis in hac tam fragili vita, beatitudinem suam constitue-
rit, & voluptati inhauerit, vnde Poeta concludens opus, his
verbis,

*Collige vere rosas, dum flos nouus & noua pubes
Et memor esto æuūm, sic properare tuum.*

Non tam ad voluptatem, quam ad laudabilia opera faciēda co-
hortatur. Ceterum cum omnia facilia sint paucissima præter
Cald. elucidamus, Blando morfu. Quia sunt frigora bruma-
lia, quæ lædant. vnde in Buc. Ah ne te frigora lædant, sunt &
æstiuæ quæ delectent, vt in eisdem: Frigus captrabis opacum.
Croceo mane. i. matutino tempore. Plautus tamen declina-
uit, dicens, a mani secundum Seru. [Iugales eos] i. equos So-
lis ab Oriente venientes. [Rara gemma.] Grossus ab euange-
lista vocatur in vite nodus, vnde pampinus exit, sic hic. vnde
rosa Venus est domina, quia Lucifer & Hesperus stella est
Veneris. [Forfan & vnus odos,] idest odor: vnde de Venere
in J. Aen.

Ambrosiaque comædiuinum vertice odorem Spirauere.

Dea Paphie. Paphos ciuitas Cypri, vbi Venus quæ Paphia in-
de dicitur, præcipue colitur, inde J. Aen.

Ipsa Paphum sublimis abit, sedesque reuēsit Lata suas &c.

Conquerimur natura. Ordo est, O natura, nos conquerimur,
quod gratia florum est brevis &c. [Eous] i. sol. [Anum. i. ve-
tulam.]

EST. ET NON.

EST, & Non cuncti monosyllaba nota frequentant.

His demptis, nihil est hominum quod sermo volutet.

Omnia in his, & ab his sunt omnia: siue negoti

Siue ocij quidquam, seu † turbæ, siue quietis,

Alterutro pariter nonnunquam, sepe seorsis.

Obstunt studijs, vt mores, ingeniumque,

Et faciles, vel difficiles, contentio nata est.

Si consentitur, mora nulla interuenit est, est,

† Sin controuersum dissensio subiiciet non.

Hinc fora dissultant clamoribus: hinc furiosi

Iurgia sunt Circi: cuneati hinc † læta theatri

† Seditio, & tales agitat quoque curia lites.

Coniugia & nati cum patribus ista quietis,

Verba serunt studijs, salua pietate loquentes.

Hinc etiam placidis schola consona disciplinis,

Dogmaticas agitat placido certamine lites,

Hinc omnis certat Dialectica turba sophorum.

Est lux: est ne dies tergo non conuenit istuc.

Nam facibus multis, aut † fulgoribus quoties lux,

Est nocturna homini, non est lux ista diei.

Est & non igitur, quoties lucem esse fatendum est:

Sed non esse diem. mille hinc certamina surgunt.

Hinc pauci & multi quoque talia commeditantes

Murmure concluso rabiosa silentia rodunt.

Qualis vita hominum: duo quam monosyllaba versant?

Est, & non. Deridet (inquit Calderinus) Dialecticos. Mihi
quoque deflere uidetur, miseram mortalium sortem, sub
tanta ignoratione degentium, vt nihil certo sciant, quod ma-
gni viri asseruisse leguntur. Est lux. Argumentum sophisti-

cum, Quandoquæ lux est, dies est, Noctu dum faces accen-
duntur lux est: ergo dies est.

DE AETATIBVS ANIMALIVM.

PER binos, deciesq; nouē superexit in annos † Per.

Iusta senescētū † quos implēt vota virorū.

Hos nouies superat viuēdo garrula cornix.

Et quater egreditur Cornicis secula Ceruus.

Alipedē Ceruū ter vincit Coruus. † at illū † Et.

Multiplicat nouies Phœnix reparabilis ales:

Quem non perpetuo decies † prauertimus æuo,

Nymphæ Hamadryades: quarum longissima vita est, † prauert.

Hæc cohibent fines viuacia fata animantum.

Cætera secreti nouit Deus arbiter æui:

PER binos. Sunt qui hos versiculos præponant.

Tres annos sepes, & tres sepes canix explet.

Tresque canes bene viuunt equus, sed equos homo ternos.

Per binos, &c. i. per nonaginta tres annos, hoc est per tres cur-

sus Saturninos viuunt homo, ad iustam senectam pertingens.

Sunt enim qui quartum addunt, sed meliore luto conditi, aut

regimine præditi. Hos nouies. s. viros. Phœnix reparabilis ales. Phœnix.

Dicitur, n. sola auis esse, & ad vltimum vitæ, ligna colligere,

& odoribus, ac calore Solis flatu alarum adiuto incendere, in

cenæque intrare, & ex cineribus ac rore celi, nouam renasci.

De ætatibus autem Cornicis, Cerui, & Corui, Plinium legi-

to. Hamadryades: Sunt Nymphæ siluarum, quas cum siluis ori-

ri, & interire dicunt, vnde præci, semideos diu quidem viue-

re, sed aliquando mori dicebant.

XII. LABORES HERCVLIS.

PRIMA Cleonæi tolerata grumna Leonis.

Proxima Lernæam ferro, & face contudit

Hydrum.

Mox Erymæteū vix tertia perculit Aprū.

Aeripedis quarto tulit aurea cornua Cerui.

Stymphalidas pepulit volucres discrimine quinto.

Threiciam sexto spoliavit Amazona balteo,

Septima in † Augiæ stabulis impensa laboris,

Octaua expulso numeratur Adorea Tauro,

In Diomedeis victoria nona quadrigis.

Geryone extincto decimam das Iberia palmam.

Undecimum mala Hesperidum distracta triumphum.

Cerberus extremi suprema est meta laboris.

Prima &c. Monostichis, i. singulis carminibus, describit

grumnas, atque labores Herculis, quos varij, varie refe-

runt, sed & multi memorantur Hercules, vique adeo, vt om-

nes viros fortes, Hercules cæperint nūcupari, verum Poetæ

suo more ascribunt vni Iouis ex Alcmena, Amphitrionis cō-

iuge filio, omnia quæ Hercules gessisse dicitur facinora, quo-

rum Maro, binis epigrammaticis duodecim enumerat, sed nō

eodē ordine, vt in explanatione videbimus, quæ cum ordine

talis est. Prima ærumna. i. calamitas, & persecutio Eurysthei,

Mycenarum regis. Nam xlv annos illic regnauit, & Hercule

Iunonis instinctu, ad varia monstra domanda misit, eo qui-

dem animo, vt tandem succumbat. verum gloriosior inde

semp emerit, vnde Hercules dictus, quasi ἥρακλῆος. i. Iuno-

nis gloria, tolerata scilicet ab Hercule, est, sup. leonis Cleonæi

idest iuxta Cleonas, oppidum in filua Nemea interfecti, vnde

de Stat.

Illius in speciem, quæ Perseumæsia tempe,

Amphitrioniades factum iuuenilibus armis,

Ante Cliqæi vestitur prælia monstri.

Hic leo (vt recitat Siphonius) in celū dr translatus, a Ioue pa-

tre, ut Hercules gloriæ consuleret, qd eū in grūnis occiderat, &

qd hæc prima Herculis adolescentis certatio fuerat. Eius si-

mula-

ODOCVS BADIVS ASCENSIVS
LAODISLAO, ET CLEMENTI ALEXANDRINIS,
Ioanni Confluentio, & Ioanni Paruo, ingenuis optimorum
bibliopolarum liberis. S. D.

QUEM AD MODVM Marcus Fabius Quintilianus oratorias institutiones suas, bibliopolis quidem nuncupauit: filio tamen suo, quo adhuc impubi orbatu est, destinauit; ita existimare licet genitores vestros, pueri indulgentissimi, librorum elucidamenta, quæ multo ære, multaq; vigilantia comparant: omnibus quidem studiosis exponere, sed tamen in vobis per ea erudiendis præcipuam spem reponere. Quocirca hanc operam nostram vobis, & nuncupatam, & destinatam dociles, beneuolique suscipietis: curabitisque ne frustra tantum operæ, tantumq; spei, vobis, & de vobis suscepisse videamur. Quod abunde efficietis, si cum literis cultioribus, honestos quoque mores, sanctamque virtutem coletis. Ad quæ omnia hæc Maroniana opuscula, facili vos tramite perducent. Quidquid enim in eis fuerat immundum, sine explanatione reijcimus. Nam, vt sequentia Angeli Politiani docebunt testimonia, Obscenum illud de Priapo carmen, Virgilianum non est. Hoc tantum vos admonitos volui. Valete, & me cum optimis patribus vestris, Ioanne Alexandro, Ioanne Confluentio, & Ioanne Paruo redamate. Ex officina nostra literaria Parisijs, V. Id. Mart. anno pro calculis Rom. M. D. I.

ASCENSIVS.

NON VIRGILIUM SED OVIDIUM VIDERI PRIAPEI CARMINIS auctorem, tum versiculum illum; qui sit apud Martialem, Ride si sapias o puella, ride: Nasonis esse procul dubio, sed ex epigrammatis, potius quam aut ex artibus, aut ex tragædia Medea, videri citatum: moxque nouum quippiam, & mirum de Medea Nasonis adscriptum.

QUAE Priapea vocantur epigrammata, Virgilio plerique tribuunt, inter quos etiam est (vt arbitror) Seruius. Ceterum ego in Senecæ libris illis, qui iamdiu delituerant, nuper in lucem quam admodum insinceri prodire quibusque oratorum, & rhetorum sententias diuisiones, colores suauitatis complectitur, nisi forte mendosum credamus, quod habetur exemplar, vnicum, subdititia esse, nec Virgilij, sed Ouidij, deprehendo. Si quidem illius in volumine secundo, verba ita sunt: Hoc genus sensus memini quendam prætorium dicere, cum declamaret controuerfiam, de illa quæ egit cum viro male tractationis, quod virgo esset, & damnata postea petiit sacerdotium. Nouimus, inquit, istam maritorum abstinentiam, qui etiam, si primam virginibus timidis remittere noctem, vicinis tamen locis ludunt. Audiebat illum Scaurus, non tantum disertissimus homo, sed venustissimus, qui nullius vnquam impunitam stultitiam transire passus est. Statim Ouidianum, Dum timet alterius vulnus inepta loci. Et ille excidit, nec ultra dixit. Hucusque Seneca. Nouimus autem hunc esse versiculum in Priapeo epigrammate, cuius principium est, Obscenè poteram tibi dicere. Sed & stylus ipse (ni fallor) & prorsus Ouidiana quæpiam in eis verbis germana lasciuia. Quatenus autem sit huic auctoritati fidendum, legentium sit iudicium. Nos, vt non pro vano scripsimus hoc, ita nec pro confesso. Certe sicut Ouidio conuenit etiam in ceteris Obsceniori, sic Virgilium contra, dedecet à virginea quoque verecundia Partheniam vocatum titulus istius operis, vt quamlibet iniurato testi, & suspecto pudeat tamen profecto non credere. Sanè illud in confesso scripsisse epigrammata quoque alia Nasonem, de quibus versiculum citat hunc Priscianus, Larte ferox caeso corpus opima tulit. Et apud eundem ludentem: legerat sanè Quintilianus istud, Cur ego non dicam furia te futiam. Nec alibi certe crediderim, quam fuisse in Epigrammatis, quem citat hendecasyllabum phalerium Martialis. Ride si sapias, o puella, ride. Nam quod præceptum respicit aliquod ex artibus Domitium, id vtique, vel auctoritate refutatur Martiani Capellæ, qui videlicet in Satyra pro versiculo Nasonis eum, non pro Martialis agnoscit. Audiui etiam qui crederent de tragædia esse Medea, quam Tacitus quam laudat Quintilianus, & quam fuisse (quod miror) penè Virgilianis confutam verbis, auctor Tertulianus est, & nos in Nutrice significauimus. Sed hoc mihi non fit verisimile. Quis enim vel in Græca vsquam, vel in tragædia Latina, phalerios legit, aut quid omnino tragicum sapit hic versiculus, à tetrica illa grauitate reliens penitus atque abhorrens? An vero non, & Martianus ipse negat propemodum clare de tragædia hunc esse, si verba modo ipsius fideliter recitata, diligenter quoque expendantur. An non ille Satyram suam, quod austeram, & censoriam, quodque nimirum tragici supercilij lusus castigauerat, quasi repercutiens, & ad frontem, quod dicitur, exporrigendam inuitans; Peligni, inquit, de cetero iuuenis versiculo, relipisce, & ni tragicum corrugaris, Ride, si sapias, o puella ride. Ni tragicum, inquit, corrugaris. nisi frontem caperas tragica seueritudine. Quod significat, rugarum tristitia, & squalore asperas. Igitur si de tragædia sit ipse versiculus, quo reuocare vno maxime Satyram suam, poeta hic ab austeritate illa tragica molitur, sanè iocus hic vt arbitror, Frigidus hybernas cana niue consputet alpeis. iam si quis de sinceritate lectionis istius ambigat, libros velim Martiani vetustissimos inspicat, è publica Medicæ gentis Florentiæ bibliotheca. sic enim profecto, fidem nostram, credo, sua diligentia adiuuabit.

DIVERSORVM

VETERVM POETARVM
IN PRIAPVM LVSVS.

Argumentum,

ARMINIS incompti lusus lecture pro-

caces,

Conueniens Latin pone supercilium.

Non soror hoc habitat Phœbi, non Vesta sa-

cello:

Nec quæ de patris vertice nata dea est.

Sed ruber hortorum custos membrofior æquo:

Qui tectum nullis vestibis inguen habet.

Aut igitur tunicam parti prætende tegendæ:

Aut quibus hanc oculis aspicias ista lege.

Ad Priapum.

Ludens hæc ego teste te Priape,

Horto carmina digna, non libello,

Scripti non nimium laboriose.

Nec Musas tamen (vt solent poetæ)

Ad non virgineum locum vocavi.

Nam sensus mihi, corque defuisset,

Castas Pieridum chorum sorores

Auso ducere mentulam ad Priapi.

Ergo quidquid id est, quid ociosus

Templi parietibus tui notavi,

In partem accipias bonam rogamus.

Priapus.

Obscure poteram tibi dicere, da mihi, quod tu

Des licet assidue, nil tamen inde perit.

Da mihi, quod cupies frustra dare forsitan olim,

Cum tenet obseſas inuida barba genas.

Quodque Ioui dederat, qui raptus ab alite sacra

Miscet amatori pocula grata suo.

Quod virgo prima cupido dat nocte marito,

Dum timet alterius vulnus inepta loci.

Simplicius multo est, da pædicare Latino,

Dicere, quid faciam? crassa Minerua mea est.

Ad Priapum.

Obscenæ rigido deo tabellas

Ducens ex Elephantidos libellis,

Dat donum Lalage rogatque tentes,

Si pictas opus edat ad figuras.

De Priapo,

Quam puero legem fertur dixisse Priapus,

Versibus hinc infrascripta duobus erit.

Quod meus hortus habet, sumas impune licebit,

Si dederis nobis, quod tuus hortus habet.

Priapus.

Quod sim ligneus, vt vides Priapus

Et falx lignea, ligneusque penis,

Prendam te tamen & tenebo prensam:

Totamque hanc, sine fraude quantacumque est,

Tomento, citharaque tentiorem,

Ad costam tibi septimam recondam.

Priapus.

Cum loquor vna mihi peccatur litera: nam, T,

P, dico semper, blasæque lingua mea est.

Priapus.

Matrona procul hinc abita castæ.

Turpe est vos legere impudica verba.

Non assis faciunt, euntque recta.

Nimirum sapiunt, videntque magnam

Matronæ quoque mentulam libenter.

Priapus.

Cur obscæna mihi pars sit sine veste requiris.

Quæro tegat nullus, cur sua tela Deus?

Fulmen habet mundi dominus, tenet illud aperte:

Nec datur æquoreo fuscina tecta deo.

Nec Mauors illum, per quem valet, occulit ensem,

Nec later in tepido Palladis hasta sinu.

Num pudet auratas Phœbum portare sagittas?

Clam ne solet pharetram ferre Diana suam?

Num tegit Alcides nodosæ robora clauæ?

Sub tunica virgam, num Deus ales habet?

Quis Bacchum gracili vestem pretendere Thyrsos?

Quis te celata cum face vidit amor?

Nec mihi sit crimen, quod mentula semper aperta est:

Hoc mihi si telum desit, inermis ero.

Priapus.

Insulsiſſima, quid puella rides:

Non me Praxiteles Scopasve fecit.

Nec sum Phidiaca manu politus,

Sed lignum rude villicus dolauit.

Et dixit mihi, tu Priapus esto.

Specias me tamen, & subinde rides;

Nimirum tibi falsa res videtur,

Astans inguinibus columna nostris.

Priapus.

Ne prensere caue, prenso nec fuste nocebo.

Seu nec incurua vulnera falce dabo.

Traiectus conto sic extendere pedali,

Vt culum rugas non habuisse putes.

Priapus.

Quedam iunior Hectoris parente.

Cum ee soror (vt puto) Sibylla,

Æqualis tibi, quam domum reuertens,

Theseus repperit in rogo iacentem:

Infirmo solet huc gradu venire:

Rugosæque manus ad astra tollens,

Nec desit sibi mentulam rogare.

Hesternæ quoque luce, dum precatur,

Dentem de tribus escrauit unum.

Tolle inquam procul, ac iube latere

Sciſſa sub tunica, stolaque ruffa,

Vt semper solet, & timere lucem,

Qui tanto patet indecens hiatus,

Barbato macer eminente naso,

Vt credas Epicuron oscitari.

Priapus.

Pædicere puer moneo, futuere puella,

Barbatum furem tertia pœna manet.

Priapus.

Huc huc: quisquis es, in dei salacis

Diuerſi graue ne puta sacellum.

Et si nocte fuit puella tecum,

Hac re quod metuas adire non est,

18uc

Istuc cœlitibus datur feneris .

Nos vappæ sumus, & pusilla culti
Ruris numina, nos pudore pulso
Stamus sub Jove coleis apertis .
Ergo quilibet huc licebit intret
Nigra fornicis oblitus saevilla .

Commisso mihi non satis modestas,
Quicumque intulerit manus agello,
Is me sentiet esse non spadonem .
Hic inter frutices loco remoto,
Dicat forsitam hoc sibi ipse nemo
Præcisum sciet esset me, sed errat,
Magnis testibus ista res agetur .

Ad Priapum .

Qualibus Hippomanes rapuit Schœneida pomis .

Qualibus Hesperidum nobilis hortus erat .

Qualia credibile est spatiantem rure paterno,
Nausicam pleno saepe tulisse sinu .

Quale fuit malum, quod littera pinxit Aconti .

Qua lecta cupido pacta puella viro est .

Talia cumque puer dominus florentis agelli

Imposuit mensæ nude Priape tue .

Priapus .

Quid mecum tibi cincitor moleste ?

Ad me quid prohibes venire furem ?

Accedat sine, laxior redibit .

Priapus .

Commoditas hæc est in nostro maxima pene ,

Laxa quod esse mihi femina nulla potest .

Ad Priapum .

Hic quando Theletusa circulatorix ,

Quæ clunem tunica regente nulla

Extis aptius, altiusque motat ,

Crassabit tibi fluctuante limbo ?

Sicut non modo te Priape posset ,

Præignum quoque, sed mouere Prædra .

Priapus .

Fulmina sub Ioue sunt, Neptuni fuscina telum ,

Ense potens Mars est hasta Minerva tua est .

Sutilibus Liber committit prælia Thyrsis :

Fertur Appollinea missa sagitta manu .

Herculis armata est inuicta dextera claua ;

At me terribilem mentula tenta facit .

Ad Priapum .

Copia me perdit, tu suffragare rogatus :

Indicio nec me prode Priape tuo .

Quæque tibi posui tanquam vernacula poma ,

De sacra nulli dixeris esse via .

Priapus .

Femina si furtum faciet mihi, uirque, puerque

Hæc cunnum, caput hic, præbeat ille nates .

Priapus .

Quicumque hic violam, rosamve carpet ,

Furtiūmve olus, aut inepta poma :

Defectus pueroque, feminaque ,

Hæc tentigine quam videtis in me ,

Rumpatur precor usque, mentulaque

Nequidquam sibi pulset umbilicum .

Priapus .

Hic me custodem fecundis villicus hortis :

Mandati curam iussit habere loci ,

Fur habeas penam, licet indignere feramque

Propter olus dicas hoc ego propter olus .

Priapus .

Hoc sceptrum quod ab arbore ut recisum est ,

Nulla iam poterit virere fronde ,

Sceptrum quod Pathicæ petunt puellæ .

Quod quidam cupiunt tenere reges :

Cui dant oscula nobiles cinedi :

Inter viscera furis ibit usque

Ad pubem capulumque coleorum ,

Porro (nam quis erit modus Quirites?)

Aut præcidite seminale membrum ,

Quod totis mihi noctibus fatigant

Vicinæ sine fine prurientes ,

Vernis passeribus salaciores .

Aut rumpar, nec habebitis Priapum .

Ipsi cernitis exfuturus ut sim ,

Confectusque, macerque, pallidusque .

Qui quondam ruber, & valens solebam

Fures cadere, quamlibet valentes .

Defecit latus, & periculosam

Cum tussi miser expuo saliuam .

Ad Priapum .

Delitiæ populi, magno notissima circo

Quintia, vibratas docta mouere nates ,

Cymbala cum crotalis, pruriginis arma, Priapo

Ponit & adducta tympana pulsa manu .

Pro quibus, ut semper placeat spectantibus orat .

Tentaque ad exemplum sit sua turba dei .

Priapus .

Tu qui non bene cogitas, & ægre

Carpendo tibi temperas ab horto :

Pædicabere fascino pedali .

Quod si tam grauis, & molestæ pœna

Non profecerit, altiora tangam .

Ad Priapum .

Obscænis peream Priape si non

Vti me pudet, improbisque verbis .

Sed cum tu posito deus pudore

Ostendas mihi cole os patenteis

Cum cunno mihi mentula est vocanda .

Ad Priapum .

Falce minax, & parte tui maiore Priape :

Ad fontem quæso dic mihi qua sit iter .

Priapus .

Vade per has vites quarum si carpserit uvas ,

Cur aliter sumas hospes habebis aquam .

Priapus .

Donec proterua nil mei manu carpes :

Licebit ipsa sis pudicior Vesta .

Sin hæc mei te ventris arma laxabunt ,

Exire ut ipsa de tuo queas culo .

Priapus .

Vuis aridior puella passis

Buxo pallidior, nouaque cera ,

Collatas sibi quæ suisque membris

Ccc 2

Formicas

Formicas facit atiles videri.

Cuius viscera non aperta Thuscus

Per pellem poterit videre aruspex:

Quæ succo caret, ut putrisque pumex,

Nemo viderit hanc ut expuentem.

Quam pro sanguine, puluerem, scobemque

In venis medici putant habere.

Ad me nocte solet venire, & affert

Pallorem, maciemque larvalem.

Ductor ferreus insularis equo

Laternæ videor fricare cornu.

Priapus.

Naiades antiqui, Dryadas habuere Priapi,

Et quo tenta dei vena subiret, erat.

Nunc, adeo nihil est, adeo mea plena libido:

Ut nymphas omneis interissem putem.

Turpe quidem factu, sed ne tentigine rumpar,

Falce manu posita, fiet amica manus.

Ad Priapum.

Cum sacrum fieret deo salaci:

Conducta est precio puella paruo,

Communis satis omnibus futura,

Quæ tot nocte viros peregit una,

Tot verpas tibi dedicat salignas.

Priapus.

Pedicabere fur semel, sed idem

Si prensus fueris bis, irrumabo.

Quod si tertia furti molieris:

Ut penam patiare, & hanc, & illam,

Pedicaberis, irrumaberisque.

Priapus.

Notas habemus quisque corporis formas.

Phæbus comosus, Hercules lacertosus.

Trahit figuram virginis tener Bacchus,

Minerva flauo lumine est, Venus pæto.

Fonte crinitos Arcades vides Faunos,

Habet de centeis nuncius deum plantas,

Tutela Lemni dispares mouet gressus.

Intonsa semper Aesculapio barba est,

Nemo est feroci pectorosior Marte.

Quod si quis inter hæc locus mihi restat,

Deus Priapo mentulatio non est.

Cur pictum memori sit in tabella

Membrum queritis, unde procreamur.

Cum penis mihi forte læsus esset,

Chirurgique manum miser timorem.

Dijs me legitimis, nimisque magnis,

Ut Phæbo puta, filioque Phæbi;

Curatum dare mentulam verebar.

Huic dixi fur opem Priape parti.

Cuius tu pater ipse par videris.

Qua salua sine sectione facta,

Ponetur tibi picta, quam leuaris,

Parque, consimilique, concolorque,

Promisit fore, mentulamque mouit

Pro nutu Deus, & rogata fecit.

Priapus.

Simpliciter tibi me quodcunque est dicere oportet,

Natura est quoniam semper aperta mihi.

Pedicare volo; tu vis decerpere poma.

Quod peto si dederis, quod petis accipies.

Priapus.

Forma Mercurius potest placere.

Forma conspiciendus est Apollo.

Formosus quoque pingitur Lyæus.

Formosissimus omnium Cupido est.

Me pulchra fateor carere forma:

Verum mentula luculenta nostra est.

Hanc manult sibi, quam deos priores,

Si qua est non fatui puella cummi.

Ad Priapum.

Nota suburranas inter Theletusa puellas.

Quæ puto de quæstu libera facta suo est.

Cingeret aurata penem tibi sanctæ corona.

Hunc Pathicæ summi numinis instar habent.

Priapus.

Quisquis venerit huc poeta fiat.

Et versus mihi dediket iocosos.

Qui non fecerit, inter eruditos

Ficosissimus ambulet poetas:

Ad Priapum.

Lætus Aristagoras natis bene villicus vuis.

De cera facta dat tibi poma deus.

Aut tu sacrati contentus imagine pomi

Fac veros fructus ille Priape ferat.

Priapus.

Nolite omnia, quæ loquor, putare

Per lusum mihi, per iocumque dici;

Deprensos ego ter, quaterque fures

Omnes, ne dubitetis, irrumabo.

Priapus.

Velle quid hanc dicas, quamuis sim ligneus hastam,

Oscula dat medio si qua puella mihi.

Augure non opus est in me mihi credite, dixi.

Vtetur veris vsibus hasta rudis.

Priapus.

Cum quendam rigidus deus videret

Feruenti caput vstulare ferro:

Vt maura similis foret puella,

Heus, inquit, tibi dicimus cinæde

Vras te licet vsque, torquearis:

Num tandem es nigrior puello queso,

Quam sunt mentula quos habet capilli.

Malus.

O non candidior puella mauro,

Sed morbosior omnibus cinædis,

Pygmaeo breuior grauem timenti,

Vrsis asperior, pilosiorque

Medis laxior, indicisque braccis

Manes hic licet ut libenter ires.

Nam quamuis videar satis paratus,

Erucarum opus est decem manipulis,

Fossas inguinis ut teram, dolemque

Cunni vermiculos scaturientes.

Priapus.

Quicumque vestrum, qui venitis ad cenam,

Libare nullos sustinet mihi versus.

Illius vxor, aut amica, riualem

Lasci-

*Lasceuiando languidum precor reddat.
Et ipse longa nocte dormiat solus,
Libidinis incitatus erucis.*

Priapus.

*Quod partem madidam mei videtis,
Per quam significor Priapus esse,
Non ros est mihi crede, non pruina,
Sed quod sponte sua solet remitti,
Cum mens est pathica memor puellæ.*

Priapus.

*Tu quicunque vides circa tentoria nostra
Non nimium casti carmina plena ioci.
Versibus obscenis offendi desine, non est
Mentula subducti nostra supercilij.*

Ad Priapum.

*Ficosissima me puella ludit,
Et nec dat mihi, nec negat daturam,
Causas inuenit vsque differendi.
Quæ si contigerit fruenda nobis,
Totam comparibus Priape nostris
Cingemus tibi mentulam coronis.*

Priapus.

*Quid hoc negocij est? quæ suspicer causa
Venire in hortum plurimos meum fures?
Cum quisquis in nos incidit, luat pœnas,
Et vsque curuos excauatur ad lumbos.
Non ficus hic est præferenda vicinæ,
Vua, quales flaua non legit Crete.
Non mala truncis asserenda pïcenis,
Pirum ve tanto quod periculo captes:
Magisque sera luteum noua prunum.
Sorbum ve veteres lubricos moraturum
Præsigne rami, nec mei ferunt morum,
Nucem ve longam, quam vocant auellanam,
Amygdalum ve flore purpureo fulgens.
Non brassica ferro gulosior caules,
Betas ve, quantas hortus educat nullus.
Crescensque semper in suum caput porrum:
Nec seminosas ad cucurbitas quenquam,
Ac ocymum ve cucumeres ve humi fusos.
Venire credo, fossiles ve lactucas,
Nec vt salaces nocte tollat erucas,
Mentamque olentem, eum salubribus rutis,
Acresque cæpas, alliumque furatum.
Quæ cuncta quamuis nostro habemus in septo,
Non pauciora proximi ferunt horti.
Quibus relictis in mihi laboratum
Locum, venitis, improbiissimi fures,
Nimirum apertam conuolatis ad pœnam,
Et vos hoc ipsum, quod minamur inuitat.*

Priapus.

*Heus, tu non bene qui manum rapacem
Mandato mihi contines ab horto,
Iamprimum stator hic libidinosus
Alternis, & eundo, & exeundo,
Porta te faciet potentiorum,
Accendent duo, qui letos tuentur
Pulchre pensilibus peculiati.
Qui cum te male foderint iacentem:*

*Ad partem veniet salax asellus,
Nihil deterius mutoniatis.
Quare si sapiet malum cauebit:
Cum tantum sciet esse mentularum.*

Ad Priapum.

*Contentus modico Bacchus solet esse racemo:
Cum capiant alti vix sua musta lacus.
Magnaque fecundis cum messibus area desit:
In Cereris crines vna corona datur.
Tu quoque diue minor maiorum exempla secutus,
Quamuis pauca damus, consule poma boni.*

Priapus.

*I, D, si scribas, temonemque insuper addas,
Qui medium vult D. scindere, pictus erit.*

Priapus.

*Credere, quis posset falcem quoque, turpe fateri,
De digitis fures surripuisse meis?
Non mouet amissi tam me iactura, pudorque:
Quam præbent iustos altera tela metus.
Quæ si perdidero, patria multabor, & olim
Ille tuus ciuis Lampface gallus ero.*

Priapus.

*Derides quoque fur, & impudicum
Ostendis digitum mihi minanti.
Eheu me miserum quid ista lignum est,
Que me terribilem facit videri?
Mandabo domino tamen salaci:
Ut pro me velit irrummare fures.*

Priapus.

*Cornix, & caries, vetusque bustum,
Turba putrida facta seculorum,
Quæ forsitan potuisset esse nutrix
Tithoni, Priamique, Nestorisque,
Illis ni pueris anus fuisset:
Ne desit sibi me rogat fututor.
Quid si nunc roget, an puella fiat?
Si nummos tamen hæc habet, puella est.*

Priapus.

*Quicumque fur sefellerit fidem nostram,
Effæminato emineat procul culo.
Quæque hæc proterua carpescit manu poma.
Puella, nullum inueniat fututorem.*

Priapus.

*Prædictum tibi, ne negare possis,
Si fur veneris, impudicus ibis.*

Ad Priapum.

*Siquot habes versus, tot haberes poma Priape
Esses antiquo ditior Alcino.*

Malus.

*Quid frustra quæreris colone mecum?
Quod quondam bene fructuosa malus,
Autumnis sterilis duobus adstem.
Non me prægrauat, vt putas senectus,
Nec sum grandine verberata dura.
Nec gemmas modo germine exeunteis
Seri frigoris vstulauit aura,
Nec venti pluuiæ, siccitas ve,
Quod de se quærerer, malum dederunt:
Non sturnus mihi, Gracchulus ve raptor,*

Illustrata nitent lumine cuncta suo.

Aurea fulgebat roseis aurora capillis:

Et matutino rore madebat humus.

Tethyos vndiugo cum profilit equore Titan,

Flammiferos vultus ore micante ferens,

Exoritur Phœbus perfundens luce nitenti

Et maria, & terras, stelliferumque polum,

Astraque cesserunt fulgentia crinibus aureis;

Et nox sidereas occulit atra faces.

Sol oriens, currusque suos e gurgite tollens

Oceano, claro reddidit orbe diem.

Flammiferamq; iubar, terreeq; poloq; reduxit;

Et pepulit radys astra repente suis.

Memnonis vt genitrix infecerat humida celum;

Et roseis manibus sidera dispulerat.

Phœbus Atlanteis a fluctibus aureus orbem

Sustulit igniferum, luxque diesque, redit.

Præuia flammiferi currus Aurora rubebat;

Extuleratq; alto gurgite Phœbus equos.

Noctiuagosq; simul radios flagrantibus igneis

Depulserat oclo, reddideratque diem.

Vix aurora suo rubescerat æthera curru:

Summaq; canebat roribus herba nouis.

Profilit e medijs candens rota Tethyos vndis:

Et paga cesserunt sidera solis equis.

Surgit ab Oceano Tithoni fulgida coniux:

Et peste ambrosea subruit ipsa pedes.

Tum Phœbus radijs rutilum fulgentibus orbem

Depellit tenebras: moxque penacta fuit.

ASCENSIVS.

AURORA, &c. Eandem peritiam suam in Solis ortu describendo varijs modis eruditissimus poeta ostendit. Velamine croceo idest lutei coloris. Biugis equis, cum Sol quadrijugis vehi fingatur. Candidus orbis idest globus solaris, candens, vbi paulo altius ascenderit, aut vbi in ortu sudum est, vnde addit, Et clarum emicuit Sole oriente iubar; quia pluvia imminente rubet orbis solis. Pallantias, hic pro Aurora ponitur, roseida idest rore perfusa, amictu puniceo idest roseo. Promit ab equoreis Tethyos ortus aquis. Sol ortus ab aquis æquoreis Tethyos idest magni maris, Oceani vxoris. Quomodo primam, & interdum secundam nominatini producit, vt in Georg.

Teque sibi generum Tethys emat omnibus vndis.

Tethys autem mater Achillis, aliter scribitur & vtranque corripit. Sane poeta alludens ad opinionem vulgi, dicunt solem in oceanum occidere, & rursus inde oriri, vt Aen. j.

Quid tantum Oceano properent se tingere sole

Hyberni, &c.

Fugerunt, vel quantum ad apparentiam, quia maius lumen offuscat minus, vel quantum ad opinionem vulgi, negantis interdiu sidera in coelo nostro esse. Rebusque colores, quia sine luce, colores non discernuntur. Ipse alibi, Et rebus nox astulit atra colorem. Tithoni coniux scilicet Aurora. Erat autem Tithonus, frater Laomedontis, qui senio in Cicadam mutatus fingitur, vnde Flaccus in Carminibus:

Nihil est ab omni parte beatum abstulit clarum

Cita mors Achillem.

Longa Tithonum minuit senectus. De hac re Virg. in Æn. sic, Tithoni croceum linquens Aurora cubile &c.

Iubar. Sub lumine iubar, si vera est lectio preter morem, iubar, prima longa posuit. Nam prius dixit, Sole oriente iubar. Et alibi,

Iam iubar ex ortu iam rebus luce reperis.

Legi potest Phœbum, aut solem, aut mundū, aut quid simile. Luthea, croci, coloris, a lutho coloris genere, Velamine astrifero, micanti, distinguenda sunt epitheta. Retegit stellas. i. ite-

rum tetigit. Aut reteggit idest aperit terras, legendum est, Tethyos vndiugo. Ordo est. Cum idest quando, Titan. i. sol, profilit idest porro exilit, æquore Tethyos idest maris Oceani æquis aquis vndiugo idest vndis vagante &c. Est ergo legendum vna dictione, vndiugo, non vnda vago. Crinibus aureis, synæresis quam, & alibi saepe facit. Et nox scilicet atra oculi faces sidereas. Currusque suos, Atq; currus, legunt, & pro equis intelligunt. Loquitur autem secundum opinionem vulgi, vt iam tetigimus. Nam credit vulgus solem in occasu descendere ad mare Oceanum, vt illic refocilletur. Menonis, vt refocilletur. Menonis, vt genitrix idest Aurora. Roseis manibus idest radijs suis, Atlanteis idest Hesperijs aut Mauritanicis, in quibus Atlas olim regnauerat. Et veste Ambrosea idest ambrosi odoris, vt j. Aen.

Ambrosieque come diuinum vertice odorem
Spirauere.

Dicitur autem, cibis deorum, sicut nectar, potus. Tum Phœbus, bene comiscet epitheta cum substantiis scilicet radijs fulgentibus, & orbem nitidum.

DVODECIMSIGNA
COELESTIA.

Rimus adest Aries, Taurusque insignibus auro

Cornibus, & Fratres, & Cancer aquatile signum,

Tum Leo terribilis † Nemees, atque inuuba Virgo:

Libra subit caudaque animal quod dirigit ictum,

Armatusque arcu Chiron, & Corniger hircus,

Fusor aquæ stimuli, & fulgenti † lumine Pisces.

Proditor est Helles, & proditor Europeus,

Et gemini iuuenes, & pressus ab Hercule Cancer,

Horrendusque Leo sequitur cum Virgine sancta,

Libraque lance pari, & violentus acumine cauda,

Inde Sagittiferi facies senis, & Capricornus,

Et qui portat aquam puer Vrniger, & duo Pisces.

Signorum princeps Aries, & Taurus, & vna

Tyndaride iuuenes, & feruida brachia Cancræ

Herculeusque Leo. Nemea pavor, almaq;

Libra iugo equali pendens, & Scorpius † ater,

Centaurusque senex Chiron, & cornua Capri.

Et iuuenis gestator aquæ Piscesque supremi:

Corniger astrorum ductor, Taurusque secundus,

Tum sidus geminum, & Cancræ † geminantis imago

Truxque Leo, & Virgo, quæ spicea munera gestat:

Et Libram qui Cæsar habet, Chelæque minaces,

Atque arcu pollens, & falsi gurgitis Hircus,

Vrnaque nimbiferi, Piscesque nouissima forma.

Dux aries, & frons Tauri metuenda minacis.

Et Læde soboles, & Cancræ torridus ignis,

Terribilis Leo, species quoque Virginis almæ

Momentumque sequens, caudaque timendus adunca.

Hinc tendens arcum, liquidæ Caper æquoris inde,

Troianusque Puer, geminique sub æthere Pisces.

Nubigenum iuuenem victor, Taurique truci frons,

Et proles duplex Iouis, & Nepa torrida flammis.

Æstifer inde Leo † iusta cum Virgine fulgens,

Quam sequitur Libra, & violenta cuspide saeuus,

† Semifer Arcipotens subit, & Capicornus aquosus

Et cui nomen aquæ faciunt, piscesque gemelli.

Corniger in primis Aries, & Corniger alter

Taurus, item Gemini, sequitur, quos Cancer adustus,

Terribilisque fera species, & iusta puella,

Libra

† Gemini

† Piscis
in auro.

† Acer.

† Repen-
tis, alij
gemini-
tis.

† Mistæ.

† Semi-
ur arcu
potens.

† Puella.

*Libra simul, nigrumque ferens in acumine virus,
Centaurusque biformis adest, pelagiq; † procella,
Atque amnem fundens, & Pisces fidus aquosum.*

*Cornigeri ductor gregis, Europa quoque vector,
Et duo Tyndaridæ, tum Cancer Sole perustus,*

*Herculeaque manu pressus Leo, & optima Virgo,
Hinc trutinæ species venit, amatusque veneno*

*Scorpius, atque sagittifer, aquoreique Capri frons,
Quique vnam gerit, & Pisces duo signa sub vno.*

*Principium signis ouium sator, inde Iuuenus,
Progenies duplex, & Aquarum Cancer alumnus,*

*Pressa sub Herculeis manibus fera, iustaque Virgo,
Libra subest, caudaque ferens letale venenum.*

*Tum geminus Chiron, & Corniger æquoris alti,
Dilectusque Ioui puer, & duo sidera Pisces.*

*Dux gregis, & placidum pandēs subit æthera Taurus
Germanique pares, & cancro iam comes æstus,*

*Atque Leo primus labor Herculis, & pia Virgo,
Libra comes sequitur, minitans, & Scorpius æstu,*

*Et qui tela gerit Centaurus, & æquoris Hircus,
Deucalionis aquæ, & pisces † postrema figura.*

*Velleris aurati fulget pecus, aurea cælo,
† Zetus, & Amphion, Cancrique figura calentis.*

*Insequitur Leo sæuus, & almæ virginis astrum,
Hinc æquale iugum caudaque venenifer vnca,*

*Centaurusque minax arcu, & Neptunia proles,
Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.*

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

Quique † refundit aquas, & pisces vltimus ordo.

quæ ad nuptias non peruenit, vt Erycone, Icarî filia, de qua ad illud Bucol. iam redit, & virgo. satis dictum est. Libra subit, i. subsequitur inter signa. Et animal, quod dirigit ictum cauda. i. scorpius. Et Chiron, i. sagittarius, iustissimus Centaurorum armatus arcu. Et hircus corniger. i. capricornus, & fursor aquæ. i. aquarius simul, & piscis in auro fulgenti. Proditor est Helles, senis versibus eandem rem prosequitur, Proditor est Helles. i. aries, qui Hellem transuehendam suscepit, sed non retinuit, vnde proditor dictus est. Et proditor Europeus. i. Taurus in quem Iuppiter versus Europam prodidit, spondaicus est versus legendus sic. Proditor est Helles, & proditor est Europeus. Pro quo mēdose legitur Cicropens, sed verior lectio est: Proditor Helles, & proditor Europeus. Quia Aries, Helles, & Taurus, Europam transuexit. Violentus acuminæ caudæ, Scorpius. Tyndaridæ iuuenes, Gemini. Almaque virgo, Acrigone, Chasque minaces, que brachia scorpj sunt. Leda soboles, gemini. Speciesque virginis, que communis est syllaba, sic Aen. iij. Liminaque laurusque Dei totusque moueri. Troianusque puer aquarius. s. Ganymedes, Trois, Troianorū regis filius, quem Iuppiter forma eius captus ab Aquila, in cœlum raptum, ministrum suum in loco Hebes fecit. Raptus autem dicitur cum vna, qua aquam afferre parabat. Alij tamen Deucalionem putant propter diluuium sub eo factum. Alij Cecropem, qui ante vini vsum regnavit, quō tempore aqua in sacrificijs utebantur. Momentumque sequens. i. libra amussim. Iuuenis vector, aries Phryxi. Proles Iouis, gemini. Nepa: cancer, hoc loco, multi tamen contendunt, scorpionem Nepam dici. Violenta cuspide sæuus: scorpius, in cauda venenum gestans. Semiuius Centaurus, semiequus Chiron, sagittarius, Terribilisque fera, leonis, Nigrumque ferēs in acumine virus: Scorpius, sanē animal, scorpius. Pagelli species, scorpio rectē dicitur. Puella: virgo. Cornigeri, ductor gregis: Aries, ouium Europe, vector taurus, Trutinæ, libræ. Iuuenus, taurus. Caudaque ferens letale. i. mortiferum venenum, scorpius. Tum geminus Chiron biformis, quia partim homo, partim equus. Germani fratres: gemini. Iam comes æstus, quia olim in aquis erat. Deucalionis aquæ: nunc sequitur secundam de aquario opinionem. Aequale iugum. s. libræ. Neptunia proles: hircus equoreus Et pisces appositorie: vltimus ordo. Quod verbum, nescio quo euentu, etiam vltimo loco inter opuscula Virgiliana, posuimus. Nam quæ sequuntur fragmenta, non sapiunt Virgilianam phrasin: præter primum fortassis monostichon, cuius simile fecerat distichon, Nocte siluit tota, &c. Senex: ex his varietatibus, pater quanta fueris poetæ nostro in carminibus faciendis dexteritas, quantaque ingenti vbertas, qui vnam rem tot modis explicare valuit, atque ita explicare vt nescias quis omnium sit optimus: nam malus, nullus est. Quocirca eundem mihi videatur in illorum sententiam, qui poetam nasci dicunt: sic tamen, vt (quod Horat. sentit) studium non defuerit: nam huiusmodi varietate vsus videtur nō tam ad ostendendum, quam ad periclitandum ingenium suum poeta. Sed finem facio.

MONOSTICHON VIRGILII.

Iuppiter in cælis, Cæsar regit omnia terris.

DISTICHON.

*Tarpeo quondam confedit culmine cornix:
Est bene, non potuit dicere: dixit, erit:*

A L I V D.

*Litera rem gestam loquitur, res ipsa medullam
Verbi, quam vniuersa mens videt, intus habet.*

MORS TRIVM ANIMALIVM.

*Sus, iuuenis, serpens, casum venere sub vnum,
Sus iacet exi æstu, serpens pede, & ille veneno.*

IDEM

*Libra.
Scorpius.
Sagittarius.
Capricornus.
Aquarius.
Pisces.*

Puella.

Super.

Extrema.

Latus.

Refudit.

Asc.

Taurus.

Cancer.

*Leo.
Virgo.*

IDEM ALITER.
Anguis, aper, iuuenis, pereunt vi, vulnere: morfu,
Hic fremit, ille gemit, sibilat hic moriens,

IDEM ADHVC ALITER.
Sus, serpens, iuuenis, pariter perire vicissim;
Dente perit iuuenis, serpens pede, porcus ab ictu,

VERITER &c.] Versiculi hi, cuiuscunque sunt auctoris, non multa egent explanatione. Primus sensum tenet, quem Donatus in vita auctoris explicat, cum his:

FINIS SPECIMINIS, AC MIRÆ EXPERIENTIÆ
Virgilianæ, in versibus componendis.

Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane.
Diuisum imperium cum Ioue Cesar habet.
Tarpeo quondam.] Hoc Virgilianum non esse docet Suetonius in Cesarum vitis.
Littera rem gestam.] Hæc autem phrasis se Virgilianam negat.
Sus, iuuenis, &c. Sed ne hoc quidem Virgilianam venam sapit. Argumentum autem est, Iuuenis videns suum filue-
stem ipsum cuspide citus perijt, sed inter inuadendum ser-
pentem pedibus offendit, simulque aprum percussit, & a ser-
pente percussus est atque in ipsum cadens eundem occidit,
quocirca tres simul periere. Non puto tamen Virgilianum,
sicut nec Obscenum carmen Virgilianum est, vt in facie hu-
ius, Angeli Politiani attestantur eruditissima testimonia, nos
itaque his contenti exoptatum portum intramus.

VERITER &c.] Versiculi hi, cuiuscunque sunt auctoris, non multa egent explanatione. Primus sensum tenet, quem Donatus in vita auctoris explicat, cum his:

VERITER &c.] Versiculi hi, cuiuscunque sunt auctoris, non multa egent explanatione. Primus sensum tenet, quem Donatus in vita auctoris explicat, cum his:

VERITER &c.] Versiculi hi, cuiuscunque sunt auctoris, non multa egent explanatione. Primus sensum tenet, quem Donatus in vita auctoris explicat, cum his:

VERITER &c.] Versiculi hi, cuiuscunque sunt auctoris, non multa egent explanatione. Primus sensum tenet, quem Donatus in vita auctoris explicat, cum his:

VERITER &c.] Versiculi hi, cuiuscunque sunt auctoris, non multa egent explanatione. Primus sensum tenet, quem Donatus in vita auctoris explicat, cum his:

ODOCVS BADIVS ASCENSIVS
LAODISLAO, ET CLEMENTI ALEXANDRINIS,
Ioanni Confluentio, & Ioanni Paruo, ingenuis optimorum
bibliopolarum liberis. S. D.

QUAE AD MODVM Marcus Fabius Quintilianus oratorias institutiones suas, bibliopolis quidem nuncupauit: filio tamen suo, quo adhuc impubi orbatu est, destinauit; ita existimare licet genitores vestros, pueri indulgentissimi, librorum elucidamenta, quae multo aere, multaq; vigilantia comparant: omnibus quidem studiosis exponere, sed tamen in vobis per ea erudientis praecipuam spem reponere. Quocirca hanc operam nostram vobis, & nuncupatam, & destinatam dociles, beneuolique suscipietis: curabitisque ne frustra tantum opera, tantumq; spei, vobis, & de vobis suscepisse videamur. Quod abunde efficietis, si cum literis cultioribus, honestos quoque mores, sanctamque virtutem coletis. Ad quae omnia haec Maroniana opuscula, facili vos tramite perducent. Quidquid enim in eis fuerat immundum, sine explanatione reijcimus. Nam, vt sequentia Angeli Politiani docebunt testimonia, Obscenum illud de Priapo carmen, Virgilianum non est. Hoc tantum vos admonitos volui. Valete, & me cum optimis patribus vestris, Ioanne Alexandro, Ioanne Confluentio, & Ioanne Paruo redamate. Ex officina nostra literaria Parisijs, V. Id. Mart. anno pro calculis Rom. M. D. I.

ASCENSIVS.

NON VIRGILIUM SED OVIDIUM VIDERI PRIAPEI CARMINIS auctorem, tum versiculum illum; qui sit apud Martialem, Ride si sapias o puella, ride: Nasonis esse procul dubio, sed ex epigrammatis, potius quam aut ex artibus, aut ex tragœdia Medea, videri citatum: moxque nouum quippiam, & mirum de Medea Nasonis adscriptum.

QVAE Priapea vocantur epigrammata, Virgilio plerique tribuunt, inter quos etiam est (vt arbitror) Seruius. Ceterum ego in Senecae libris illis, qui iamdiu delituerant, nuper in lucem quam admodum insinceri prodire quibusque oratorum, & rhetorum sententias diuisiones, colores suauiorum complectitur, nisi forte mendosum credamus, quod habetur exemplar, vnicum, subditiua esse, nec Virgilij, sed Ouidij, deprehendo. Si quidem illius in volumine secundo, verba ita sunt: Hoc genus sensus memini quendam pratorium dicere, cum declamaret controuersiam, de illa quae egit cum viro male tractationis, quod virgo esset, & damnata postea petit sacerdotium. Nouimus, inquit, istam maritorum abstinentiam, qui etiam, si primam virginibus timidis remissere noctem, vicinis tamen locis ludunt. Audiebat illum Scaurus, non tantum disertissimus homo, sed venustissimus, qui nullius vnquam impunitam stultitiam transire passus est. Statim Ouidianum, Dum timet alterius vulnus inepta loci. Et ille excidit, nec ultra dixit. Hucusque Seneca. Nouimus autem hunc esse versiculum in Priapeo epigrammate, cuius principium est, Obscure poteram tibi dicere. Sed & stylus ipse (ni fallor) & prorsus Ouidiana quæpiam in eis versibus germana lasciuiia. Quatenus autem sit huic auctoritati fidendum, legentium sit iudicium. Nos, vt non pro vano scripsimus hoc, ita nec pro confesso. Certe sicut Ouidio conuenit etiam in ceteris Obsceniori, sic Virgilium contra, dedecet à virginea quoque verecundia Partheniam vocatum titulus istius operis, vt quamlibet iniurato testi, & suspecto pudeat tamen profecto non credere. Sanè illud in confesso scripsisse epigrammata quoque alia Nasonem, de quibus versiculum citat hunc Priscianus, Larte ferox caeso corpus opima tulit. Et apud eundem ludentem: legerat sanè Quintilianus istud, Cur ego non dicam furia te futiam. Nec alibi certe crediderim, quam fuisse in Epigrammatis, quem citat hendecasyllabum phalacium Martialis. Ride si sapias, o puella, ride. Nam quod præceptum respicit aliquod ex artibus Domitium, id vtique, vel auctoritate refutatur Martiani Capellæ, qui videlicet in Satyra pro versiculo Nasonis eum, non pro Martialis agnoscit. Audiui etiam qui crederent de tragœdia esse Medea, quam Tacitus quam laudat Quintilianus, & quam fuisse (quod miror) penè Virgilianis consutam versibus, auctor Tertulianus est, & nos in Nutrice significauimus. Sed hoc mihi non fit verisimile. Quis enim vel in Græca vsquam, vel in tragœdia Latina, phalerios legit, aut quid omnino tragicum sapit hic versiculus, à tetrica illa grauitate resiliens penitus atque abhorrens? An vero non, & Martianus ipse negat propemodum clare de tragœdia hunc esse, si verba modo ipsius fideliter recitata, diligenter quoque expendantur. An non ille Satyram suam, quod austeram, & censoriam, quodque nimirum tragici supercilij lusus castigauerat, quasi repercuiens, & ad frontem, quod dicitur, exporrigendam inuitans; Peligni, inquit, de cetero iuuenis versiculo, resipisce, & ni tragicum corrugaris, Ride, si sapias, o puella ride. Ni tragicum, inquit, corrugaris, nisi frontem caperas tragica seueritudine. Quod significat, rugarum tristitia, & squalore asperas. Igitur si de tragœdia sit ipse versiculus, quo reuocare vno maxime Satyram suam, poeta hic ab austeritate illa tragica molitur, sanè iocus hic vt arbitror, Frigidus hybernas cana niue consputet alpeis. iam si quis de sinceritate lectionis istius ambigat, libros velim Martiani vetustissimos inspiciat, è publica Medice gentis Florentiæ bibliotheca. sic enim profecto, fidem nostram, credo, sua diligentia adiuuabit.

DIVERSORVM

VETERVM POETARVM

IN PRIAPVM LVSVS.

Argumentum,

ARMINIS incompti lusus lecture pro-

caces,

Conueniens Latin pone supercilium.

Non soror hoc habitat Phœbi, non Vesta sa-

cello:

Nec quæ de patris vertice nata dea est.

Sed ruber hortorum custos membrofior æquo:

Qui tectum nullis vestibis inguen habet.

Aut igitur tunicam parti prætende tegendæ:

Aut quibus hanc oculis aspicias ista lege.

Ad Priapum.

Ludens hæc ego teste te Priape.

Horto carmina digna, non libello,

Scripsi non nimium laboriose.

Nec Musas tamen (vt solent poetæ)

Ad non virgineum locum vocavi.

Nam sensus mihi, corque defuisset,

Castas Pieridum chorum sorores

Auso ducere mentulam ad Priapi.

Ergo quidquid id est, quid ociosus

Templi parietibus tui notavi,

In partem accipias bonam rogamus.

Priapus.

Obscure poteram tibi dicere, da mihi, quod tu

Des licet assidue, nil tamen inde perit.

Da mihi, quod cupies frustra dare forsitan olim,

Cum tenet obseſas inuida barba genas.

Quodque Ioui dederat, qui raptus ab alite sacra

Miscet amatori pocula grata suo.

Quod virgo prima cupido dat nocte marito,

Dum timet alterius vulnus inepta loci.

Simplicius multo est, da predicare Latino,

Dicere, quid faciam? crassa Minerua mea est.

Ad Priapum.

Obscenas rigido deo tabellas

Ducens ex Elephantidos libellis,

Dat donum Lalage rogatque tentes,

Si pictas opus edat ad figuras.

De Priapo.

Quam puero legem fertur dixisse Priapus,

Versibus hinc infraſcripta duobus erit.

Quod meus hortus habet, sumas impune licebit,

Si dederis nobis, quod tuus hortus habet.

Priapus.

Quod sim ligneus, vt vides Priapus.

Et falx lignea, ligneusque penis,

Prendam te tamen & tenebo prensam:

Totamque hanc, sine fraude quantacumque est,

Tomento, citharaque tentiorem,

Ad costam tibi septimam recondam.

Priapus.

Cum loquor vna mihi peccatur litera: nam, T,

P, dico semper, blaſaque lingua mea est.

Priapus.

Matrona procul hinc abita caſta.

Turpe est vos legere impudica verba.

Non assis faciunt, euntque recta.

Nimirum sapiunt, videntque magnam

Matronæ quoque mentulam libenter.

Priapus.

Cur obscæna mihi pars sit sine veste requiris.

Quæro tegat nullus, cur sua tela Deus?

Fulmen habet mundi dominus, tenet illud aperte:

Nec datur æquoreo fuscina tecta deo.

Nec Mauors illum, per quem valet, occulit ensem.

Nec later in tepido Palladis hasta sinu.

Num pudet auratas Phœbum portare sagittas?

Clam ne solet pharetram ferre Diana suam?

Num tegit Alcides nodosa robora clauæ?

Sub tunica virgam, num Deus ales habet?

Quis Bacchum gracili vestem pretendere Thyrsos?

Quis te celata cum face vidit amor?

Nec mihi sit crimen, quod mentula semper aperta est:

Hoc mihi si telum desit, inermis ero.

Priapus.

Insulsiſſima, quid puella rides:

Non me Praxiteles Scopasve fecit.

Nec sum Phidiaca manu politus,

Sed lignum rude villicus dolauit.

Et dixit mihi, tu Priapus esto.

Spectas me tamen, & subinde rides:

Nimirum tibi falsa res videtur,

Astans inguinibus columna nostris.

Priapus.

Ne prensere caue, prenso nec fuste nocebo.

Sæua nec incurua vulnera falce dabo.

Traiectus conto sic extendere pedali,

Vt culum rugas non habuisse putes.

Priapus.

Quedam iunior Hectoris parente.

Cum ee soror (vt puto) Sibylla,

Æqualis tibi, quam domum reuertens,

Theseus repperit in rogo iacentem:

Infirmosolethucgraduvenire:

Rugosasque manus ad astra tollens,

Nec desit sibi mentulam rogare.

Hesternaque luce, dum precatur.

Dentem de tribus escreauit unum.

Tolle inquam procul, ac inbe latere

Sciſſa sub tunica, stolaque ruffa,

Vt semper solet, & timere lucem,

Quitanto patet indecens hiatu,

Barbato macer eminente naso,

Vt credas Epicuron oscitari.

Priapus.

Pedicere puer moneo, futuere puella,

Barbatum furem tertia pena manet.

Priapus.

Huc huc: quisquis es, in dei salacis

Diuerſi graue ne puta sacellum.

Et si nocte fuit puella tecum,

Hac re quod metuas adire non est,

Istuc cœlitibus datur seueris.

Nos vappæ sumus, & pusilla culti
Ruris numina, nos pudore pulso
Stamus sub fove coleis apertis.
Ergo quilibet huc licebit intret
Nigra fornicis oblitus fauilla.

Commisso mihi non satis modestas,
Quicumque intulerit manus agello,
Is me sentiet esse non spadonem.
Hic inter frutices loco remoto,
Dicat forsitam hoc sibi ipse nemo
Præcisum sciet esset me, sed errat,
Magnis testibus ista res agetur.

Ad Priapum.

Qualibus Hippomanes rapuit Schœneida pomis.

Qualibus Hesperidum nobilis hortus erat.

Qualia credibile est spatientem rure paterno,
Nausicam pleno saepe tulisse sinu.

Quale fuit malum, quod littera pinxit Aconti.

Qua lecta cupido pacta puella viro est.

Talia cumque puer dominus florentis agelli

Imposuit mense nude Priape tue.

Priapus.

Quid mecum tibi cincitor moleste?

Ad me quid prohibes venire furem?

Accedat sine, laxior redibit.

Priapus.

Commoditas hæc est in nostro maxima pene,

Laxa quod esse mihi femina nulla potest.

Ad Priapum.

Hic quando Theletusa circulatorix,

Quæ clunem tunica regente nulla

Extis aptius, altiusque motat,

Crassabit tibi fluctuante limbo?

Sicut non modo te Priape posset,

Præiugnum quoque, sed mouere Prædra.

Priapus.

Fulmina sub Ioue sunt, Neptuni fuscina telum,

Ense potens Mars est hasta Minerva tua est.

Sutilibus Liber committit prælia Thyrsis:

Fertur Appollinea missa sagitta manu.

Herculis armata est inuicta dextera claua;

At me terribilem mentula tenta facit.

Ad Priapum.

Copia me perdit, tu suffragare rogatus:

Indicio nec me prode Priape tuo.

Quæque tibi posui tanquam vernacula poma,

De sacra nulli dixeris esse via.

Priapus.

Femina si furtum faciet mihi, uirque, puerque

Hæc cunnum, caput hic, præbeat ille nates.

Priapus.

Quicumque hic violam, rosamve carpet,

Furtiūmve olus, aut inepta poma:

Defectus pueroque, feminaque,

Hæc tentigine quam videtis in me,

Rumpatur precor usque, mentulaque

Nequidquam sibi pulset umbilicum.

Priapus.

Hic me custodem fecundis villicus hortis:

Mandati curam iussit habere loci,

Fur habeas penam, licet indignere feramque

Propter olus dicas hoc ego propter olus.

Priapus.

Hoc sceptrum quod ab arbore ut recisum est,

Nulla iam poterit virere fronde,

Sceptrum quod Pathicæ petunt puella.

Quod quidam cupiunt tenere reges:

Cui dant oscula nobiles cinedi:

Inter viscera furis ibit usque

Ad pubem capulumque coleorum,

Porro (nam quis erit modus Quirites?)

Aut præcidite seminale membrum,

Quod totis mihi noctibus fatigant

Vicina sine fine prurientes,

Vernis passeribus salaciores.

Aut rumpar, nec habebitis Priapum.

Ipsi cernitis exfuturus ut sim,

Confectusque, macerque, pallidusque.

Qui quondam ruber, & valens solebam

Fures cadere, quamlibet valentes.

Defecit latus, & periculosam

Cum tussi miser expuo saliuam.

Ad Priapum.

Delitiæ populi, magno notissima circo

Quintia, vibratas docta mouere nates,

Cymbala cum crotalis, pruriginis arma, Priapo

Ponit & adducta tympana pulsa manu.

Pro quibus, ut semper placeat spectantibus orat.

Tentaque ad exemplum sit sua turba dei.

Priapus.

Tu qui non bene cogitas, & ægre

Carpendo tibi temperas ab horto:

Pædicabere fascino pedali.

Quod si tam grauis, & molesta pœna

Non profecerit, altiora tangam.

Ad Priapum.

Obscænis peream Priape si non

Ut me pudet, improbisque verbis.

Sed cum tu posito deus pudore

Ostendas mihi coleos patenteis

Cum cunno mihi mentula est vocanda.

Ad Priapum.

Falce minax, & parte tui maiore Priape:

Ad fontem quæso dic mihi qua sit iter.

Priapus.

Vade per has vites quarum si carpserit vnas,

Cur aliter sumas hospes habebis aquam.

Priapus.

Donec proterua nil mei manu carpes:

Licebit ipsa sis pudicior Vesta.

Sin hæc mei te ventris arma laxabunt,

Exire ut ipsa de tuo queas culo.

Priapus.

Vuis aridior puella passis

Buxo pallidior, nonaque cera,

Collatas sibi quæ suisque membris

Ccc 2

Formicas

Formicas facit altilis videri.

Cuius viscera non aperta Thuscus

Per pellem poterit videre aruspex:

Quæ succo caret, ut putrisque pumex,

Nemo viderit hanc ut expuentem.

Quam pro sanguine, puluerem, scobemque

In venis medici putant habere.

Ad me nocte solet venire, & affert

Pallorem, maciemque larvalem.

Ductor ferreus insularis æquo

Laternæ videor fricare cornu.

Priapus.

Naiades antiqui, Dryadas habuere Priapi,

Et quo tenta dei vena subiret, erat.

Nunc, adeo nihil est, adeo mea plena libido:

Ut nymphas omneis interuisse putem.

Turpe quidem factu, sed ne tentigine rumpar,

Falce manu posita, fiet amica manus.

Ad Priapum.

Cum sacrum fieret deo salaci:

Conducta est precio puella paruo,

Communis satis omnibus futura,

Quæ tot nocte viros peregit una,

Tot verpas tibi dedicat salignas.

Priapus.

Pedicabere fur semel, sed idem

Si pressus fueris bis, irrumabo.

Quod si tertia furti molieris:

Ut penam patiare, & hanc, & illam,

Pedicaberis, irrumaberisque.

Priapus.

Notas habemus quisque corporis formas.

Phæbus comosus, Hercules lacertosus.

Trahit figuram virginis tener Bacchus.

Minerva flauo lumine est, Venus pæto.

Fonte crinitos Arcades vides Faunos,

Habet de centeis nuncius deum plantas,

Tutela Lemni dispares mouet gressus.

Intonsa semper Aesculapio barba est,

Nemo est feroci pectorosior Marte.

Quod si quis inter hæc locus mihi restat,

Deus Priapo mentulatio non est.

Cur pictum memori sit in tabella

Membrum queritis, unde procreamur.

Cum penis mihi forte læsus esset,

Chirurgique manum miser timorem.

Dij me legitimis, nimisque magnis,

Ut Phæbo puta, filioque Phæbi;

Curatum dare mentulam verebar.

Huic dixi fur opem Priape parti.

Cuius tu pater ipse par videris.

Qua salua sine sectione facta,

Ponetur tibi picta, quam leuaris,

Parque, consimilique, concolorque,

Promisit fore, mentulamque mouit

Pro nutu Deus, & rogata fecit.

Priapus.

Simpliciter tibi me quodcunque est dicere oportet,

Natura est quoniam semper aperta mihi.

Pedicare volo; tu vis decerpere poma.

Quod peto si dederis, quod petis accipies.

Priapus.

Forma Mercurius potest placere.

Forma conspiciendus est Apollo.

Formosus quoque pingitur Lyæus.

Formosissimus omnium Cupido est.

Me pulchra fateor carere forma:

Verum mentula luculenta nostra est.

Hanc mauult sibi, quam deos priores,

Si qua est non fatui puella cunni.

Ad Priapum.

Nota suburrans inter Theletusa puellas.

Quæ puto de quæstu libera facta suo est.

Cingeret aurata penem tibi sanctæ corona.

Hunc Pathica summi numinis instar habent.

Priapus.

Quisquis venerit huc poeta fiat.

Et versus mihi dedicet iocosos.

Qui non fecerit, inter eruditos

Ficosissimus ambulet poetas:

Ad Priapum.

Lætus Aristagoras natis bene villicus vnus.

De cera facta dat tibi poma deus.

Aut tu sacrati contentus imagine pomi

Fac veros fructus ille Priape ferat.

Priapus.

Nolite omnia, quæ loquor, putare

Per lusum mihi, per iocumque dici;

Deprensos ego ter, quaterque fures

Omnes, ne dubitetis, irrumabo.

Priapus.

Velle quid hanc dicas, quamuis sim ligneus hastam,

Oscula dat medio si qua puella mihi.

Augure non opus est in me mihi credite, dixi.

Vtetur veris vsibus hasta rudis.

Priapus.

Cum quendam rigidus deus videret

Feruenti caput vsulare ferro:

Vt maure similis foret puellæ,

Heus, inquit, tibi dicimus cinæde

Vras te licet vsque, torquearis:

Num tandem es nigrior puello queso,

Quam sunt mentula quos habet capilli.

Malus.

O non candidior puella mauro,

Sed morbosior omnibus cinædis,

Pygmæo breuior grauem timenti,

Vrsis asperior, pilosiorque

Medis laxior, indicisque braccis

Manes hic licet ut libenter ires.

Nam quamuis videar satis paratus,

Erucarum opus est decem manipulis,

Fossas inguinis ut teram, dolemque

Cunni vermiculos scaturientes.

Priapus.

Quicumque vestrum, qui venitis ad cenam,

Libare nullos sustinet mihi versus.

Illius vxor, aut amica, riualem

*Lasciuando languidum precor reddat.
Et ipse longa nocte dormiat solus,
Libidinis incitatus erucis.*

Priapus.

*Quod partem madidam mei videtis,
Per quam significor Priapus esse,
Non ros est mihi crede, non pruina,
Sed quod sponte sua solet remitti,
Cum mens est pathica memor puella.*

Priapus.

*Tu quicumque vides circa tentoria nostra
Non nimium casti carmina plena ioci.
Versibus obscenis offendi desine, non est
Mentula subducti nostra supercilij.*

Ad Priapum.

*Ficosissima me puella ludit,
Et nec dat mihi, nec negat daturam,
Causas inuenit vsque differendi.
Quæ si contigerit fruenda nobis,
Totam comparibus Priape nostris
Cingemus tibi mentulam coronis.*

Priapus.

*Quid hoc negotij est? quæ suspicer causa
Venire in hortum plurimos meum fures?
Cum quisquis in nos incidit, luat pœnas,
Et vsque curuos excuatur ad lumbos.
Non ficus hic est præferenda vicina,
Vua, quales flaua non legit Crete.
Non mala truncis asserenda picens,
Pirum ve tanto quod periculo captes:
Magisque sera luteum noua prunum
Sorbum ve veteres lubricos moraturum
Præsigne rami, nec mei ferunt morum,
Nucem ve longam, quam vocant auellanam,
Amygdalum ve flore purpureo fulgens.
Non brassica ferro gulosior caules,
Betas ve, quantas hortus educat nullus.
Crescensque semper in suum caput porrum:
Nec seminosas ad cucurbitas quenquam,
Ac ocymum ve cucumeres ve humi fusos.
Venire credo, fossiles ve lactucas,
Nec vt salaces nocte tollat erucas,
Mentamque olentem, eum salubribus rutis,
Acresque capas, alliumque furatum.
Quæ cuncta quamuis nostro habemus in septo,
Non pauciora proximi ferunt horti.
Quibus relictis in mihi laboratum
Locum venitis, improbissimi fures,
Nimirum apertam conuolatis ad pœnam,
Et vos hoc ipsum, quod minamur inuitat.*

Priapus.

*Heus, tu non bene qui manum rapacem
Mandato mihi contines ab horto,
Iamprimum stator hic libidinosus
Alternis, & eundo, & exeundo,
Porta te faciet potentio rem,
Accendent duo, qui letos tuentur
Pulchre pensilibus peculiati.
Qui cum te male foderint iacentem:*

*Ad partem veniet salax asellus,
Nihil deterius mutoniatis.
Quare si sapiet malum cauebit:
Cum tantum sciet esse mentularum.*

Ad Priapum.

*Contentus modico Bacchus solet esse racemo:
Cum capiant alti vix sua musta lacus.
Magnaque fecundis cum messibus area desit:
In Cereris crines vna corona datur.*

*Tu quoque diue minor maiorum exempla secutus,
Quamuis pauca damus, consule poma boni.*

Priapus.

*I, D, si scribas, temonemque insuper addas,
Qui medium vult D. scindere, pictus erit.*

Priapus.

*Crede, quis posset falcem quoque, turpe fateri,
De digitis fures surripuisse meis?
Non mouet amissi tam me iactura, pudorque:
Quam præbent iustos altera tela metus.
Quæ si perdidero, patria multabor, & olim
Ille tuus ciuis Lampsace gallus ero.*

Priapus.

*Derides quoque fur, & impudicum
Ostendis digitum mihi minanti.
Eheu me miserum quid ista lignum est,
Quæ me terribilem facit videri?
Mandabo domino tamen salaci:
Ut pro me velit irrumare fures.*

Priapus.

*Cornix, & caries, vetusque bustum,
Turba putrida facta seculorum,
Quæ forsitan potuisset esse nutritrix
Tithoni, Priamique, Nestorisque,
Illis ni pueris anus fuisset:
Ne desit sibi me rogat fututor.
Quid si nunc roget, an puella fiat?
Si nummos tamen hæc habet, puella est.*

Priapus.

*Quicumque fur sefellerit fidem nostram,
Effæminato emineat procul culo.
Quæque hæc proterua carpescit manu poma.
Puella, nullum inueniat fututorem.*

Priapus.

*Predictum tibi, ne negare possis,
Si fur veneris, impudicus ibis.*

Ad Priapum.

*Siquot habes versus, tot haberes poma Priape
Esses antiquo ditior Alcino.*

Malus.

*Quid frustra quæreris colone mecum?
Quod quondam bene fructuosa malus,
Autumnis sterilis duobus adstem.
Non me prægrauat, vt putas senectus,
Nec sum grandine verberata dura.
Nec gemmas modo germine exeunteis
Seri frigoris vstulauit aura,
Nec venti pluuiæ, siccitas ve,
Quod de se quererer, malum dederunt:
Non sturnus mihi, Gracchulus ve raptor,*

*Aut cornix anus, aut aquosus anser,
Aut coruus nocuit mi striculusque.
Sed quod carmina pessimi poeta
Ramis sustineo laboriosis.*

Priapus.

*Securi dormite canes, custodiet hortum
Cum sibi dilecta Syrius Erigone.*

Priapus.

*Paruum est miser quod hic mecum fixi sedem
Agente terra per caniculam rinas,
Striculusam sustinemus astatem.*

*Parum quod imi perfluunt sinus imbres:
Et in capillos grandines cadunt nostros,
Rigetque dura barba iuncta crystallo.*

*Parum quod acta sum laboribus luce,
Parem diebus peruigil traho noctem.*

*Huc adde, quod me terribilem quondam fuste
Manus sine arte rustica dolauerunt,*

*Interque cunctos ultimum deos numen,
Cucurbitarum ligneus vocor custos.*

*Accedit istis impudentiae signum
Libidinoso tanta Pyramis nervo*

*Ad hanc puella (pene nomen adieci)
Solet venire cum suo futurore,*

*Quae tot figuris, quot Philenis enarrat,
Non inuentis semper pruriosa discedit.*

Priapus.

*Quidam mollior anseris medulla
Furatum venit huc amore poena.*

Furetur licet usque, non videbo.

Ad Priapum.

*Hic tibi qui rostro crescentia lilia mersit.
Ceditur e tepida victima porcus hara.*

*Nec tamen extinctum facias pecus omne Priape,
Horti sit facinus ianua clausa tui.*

Priapus.

*Tu quae, ne videas togam virilem,
Hinc auerteris, ut decet pudicam.*

*Nimirum nisi quod times videre,
Inter viscera habere concupiscis.*

Priapus.

Penelopes primam Didonis forte sequamur.

*Et primam cani; syllaba prima Remi,
Quodque sit ex illis mihi tu depensus in horto*

Fur dabis: haec poena culpa luenda tua est.

Priapus.

*Rusticus indocte si quid dixisse videbor;
Da veniam, libros non lego poma lego:*

*Sed rudis hic dominum toties audire legentem
Constiti, Homeraeas edidicique notas,*

*Psoleon ille vocat, quod nos psoloenta vocamus,
Id, quod nos culum, coleon ille vocat;*

*Smerdaleos certe nisi res non munda vocatur
Et padiconum mentula smerdalea est.*

Priapus.

*Quod nisi Tanareo placuisset troica cunno
Mentula, quod caneret non habuisse opus.*

*Mentula Tantalidae bene si non nota fuisset,
Nil senior Chryses quod quereretur erat.*

Hac eadem socium tenera spoliauit amica,

Quaeque erat Aeacide, maluit esse suam.

Ille Pelethroniam cecinit miserabile carmen.

Ad citharam, cithara tentior ipse sua.

Nobilis hinc nata nempe incipit Italas ira.

Principium sacri carminis illa fuit.

Altera materia est terror fallentis Ulysses.

Si verum queras, hanc quoque nouit amor.

Hic legitur radix, de qua flos aureus exit.

Quem cum moly vocat, mentula moly fuit.

Hic legimus Circeae Atlantidemque Calypso.

Grandia Dulychij iussa tulisse viri.

Huius, & Alcinoi mirata est filia membrum.

Frondenti ramo vix potuisse tegi.

Ad vetulam tamen ille suam properabat, & omnis

Mens erat in cunno Penelopea tuo.

Quae sic casta manes, ut iam conuiuia visas

Ut futurorum sit tua plena domus.

Equibus ut scires quicumque valentior esset,

Haec es ad arreptos verba locuta procos.

Nemo non melius neruum tendebat Ulysses,

Sive illud laterum, seu fuit artis opus.

Qui quoniam periit, modo vos intendite, qualem

Esse virum sciero, vir sit ut ille meus.

Hac ego Penelope potui tibi lege placere.

Illo sed nondum tempore factus eram.

Priapus.

Cum fici tibi suauitas subibit.

Et iam porrigere huc manum libebit.

Ad me respice fur, & aestimato

Quot pondo tibi mentula est cacanda.

Priapus.

Illam sit mihi pauper inquilinus,

Qui libum dederat, molaque fusa,

Quare partibus additis in ignem,

Sacro protinus hinc abito peracto.

Vicini canis huc subinde venit

Nidorem puto profecuta fumi.

Quae libamine mentula comeso

Tota nocte mihi litat rigendo.

At vos amplius hoc loco caute

Quidquam ponere, me famelicorum

Ad me turba velit canum venire.

Nec dum me colitis, meumque numen,

Custodes habeatis irrumatos.

Priapus.

Si commissam meae carpes pomaria curae

Dulcia quod doleam perdere, doctus eris.

Ad Priapum.

Tutelam pomarij diligens Priape facito.

Rubricato furibus minare mutino.

Priapus.

Quod mouear non est quia si fureberis ipse,

Grandia mala, tibi brachica mala dabo.

Priapus.

Obliquis Pathica quid me spectastis ocellis?

Non stat in inguinibus mentula tenta meis.

Quae tamen ex animis nunc est, & inutile lignum,

Vtilis haec aram si dederitis, erit.

Per medios ibit pueros, mediasque puellas
Mentula barbatis non nisi summa patet.

Ad Priapum.

Dodona tibi Iuppiter sacrata est.
Iunoni Samos, & Mycenæ mites,
Undæ Tenaros, æquorisque regi
Pallas Cecropias tuetur arces.
Delphos Pythius orbis umbilicum.
Cretam Delia, Cynthiosque colles.
Faunus Menalon, Arcadumque silvas.
Tutela Rhodos est beata Solis.
Gades Herculis, humidumque Tybur.
Cyllene celeri deo nivosæ,
Tardo gratior æstuosa Lemnos.

Aetnææ Cererem nurus frequentant.

Raptam Cizicos ostreosa diuam.

Formosam Venerem Gaidos, Paphosque,

Priapus.

Quod sim iam senior, meumque canis

Cum barba caput albicet capillis,

Deprensos ego perforare possum

Titonum, Priamumque, Nestoremque.

Immane in stomachum mihi videris,

Quidensam facilis subinde sepem:

Et fures prohibetis huc adire.

Hoc est ledere, dum iuuatis, hoc est

Non admittere ad aucupem volucres.

Obstructa est via, nec licet iacenti

Iactura natis expiare culpam.

Ergo, qui prius vsque, & vsque, & vsque

Furum scindere podices solebam,

Per nocteis, aliquot diesque cesso

Pœnas do quoque, quod satis, superque est

In semenque abeo, sala xque quondam

Non vitam perago. quis hoc putaret,

Ut lusu citharedus abstinere?

At vos ne peream situ senili,

Quæso desinite esse diligentes;

Nè ve imponite fibulam Priapo.

Priapus.

At dii, deæque dentibus tuis escas

Negent amicas cum lingue vicine,

Per quem puella fortis ante, nec mendax.

Et quæ solebat impigro celer passu

Ad nos venire, nunc misella Landace,

Vix posse iuras ambulare præ fossis.

Ad Priapum.

Priape quod sis fascino grauis tanto,

Quod exprobrauit hic tibi suo versu

Poeta noster, erubescere hoc noli,

Non est poeta sarcinosior nostro.

Ad Priapum.

At non longa satis, non stat bene mentula crassa

Et quam si tractes, crescere posse putes,

Me miserum cupidas fallis mensura puellas.

Non habet hæc aliud mentula maius eo.

Vtilior Tydeus, qui si quid credit Homero

Ingenio pugna, corpore parvus erat.

Sed potuit damno nobis nouitasque, pudorque

Esse, repellendus sæpius iste mihi.

Dum viuus superare decet, tu rustice custos

Huc adeo, & nervis tente Priape faue.

Repertum in agro Patauino marmori incul-
ptum extremis quibusdam priorum quatuor
carminum syllabis vetustate corrosis.

Ad Priapum.

Villicus grari quondam, nunc cultor agelli,

Hæc tibi perspectus templa Priape dico.

Pro quibus officijs, si fas est, sancte paciscor

Affiduus custos ruris ut esse velis,

Improbis ut si quis nostrum violarit agellum,

Hunc tu, sed tento. scis puto, quod sequitur.

M. V. MARTIALIS.

Ad Priapum.

Non horti neque palmitis beati,

Sed rari nemoris Priape custos,

Ex quo natus es, & potes renasci,

Furaces moneo manus repellas,

Et siluam domini focis reserues,

Si defecerit, hæc, & ipse lignum es.

In antiquis libris separatim ab alijs in Priapum
lusibus sub Virgilij nomine legitur.

Quid hoc noui est? quid ira nunciat deum?

Silente nocte candidus mihi puer

Repente cum iaceret abditus sinu,

Venus fuit quieta, nec viriliter

Iners senile penis extulit caput.

Placet Priape, qui sub arboris coma

Soles sacrum reuinctus pampino caput

Ruber sedere cum rubente fascino.

Atto Priape, sepe floribus nouis

Tuas sine arte deligauimus comas,

Abegimusque voce sepe, eum tibi

Senex ve coruus, impiger ve graculus,

Sacrum feriret ore corneo caput.

Vale nefande destitutor inguinum,

Vale Priape, debeo tibi nihil.

Facebis inter arua squalidus situ,

Canis tibi sæuus vel vsque aper bene aut

Lutosus fricabit oblitum latus.

Scelestæ penis, o cui meum malum

Licet querare, nec tibi tener puer

Patebit ullus, imminente qui toro

Iuuante verset arte mobilem natem.

Puella ne iocosa te læui manu

Fouebit, apprimetue lucidum femur.

Bidens amica Romuli senis memor

Paratur, inter atra cuius inguina

Vacuaque pelle tectus inguinum gelu,

Araneosus obsidet fores situs.

Tibi hæc parantur, ut tuum ter, aut quater,

Foret

IDE M ALITER

Anguis, aper, iuuenis, pereunt vi, vulnere: morsu,
Hic fremit, ille gemit, sibilat hic moriens,

IDE M AD H Y C ALITER

Sus, serpens, iuuenis, pariter periere vicissim;
Dente perit iuuenis, serpens pede, porcus ab icu,

VERITER &c.] Versiculi hi, cuiuscunque sunt
auctoris, non multa egent explanatione. Primus
sensum tenet, quem Donatus in vita auctoris ex-
plicat, cum his:

FINIS SPECIMINIS, AC MIRAE EXPERIENTIAE
Virgilianae, in versibus componendis.

VERITER &c.] Versiculi hi, cuiuscunque sunt
auctoris, non multa egent explanatione. Primus
sensum tenet, quem Donatus in vita auctoris ex-
plicat, cum his:

Nocte pluit tota, redeunt spectacula mane.

Diuisum imperium cum Ioue Caesar habes.

Tarpeo quondam.] Hoc Virgilianum non esse docet Suetonius in Caesarum vitis.

Littera rem gestam] Hæc autem phrasis se Virgilianam negat.

Sus, iuuenis, &c. Sed ne hoc quidem Virgilianam venam sapit. Argumentum autem est, Iuuenis videns suum filium, strepitum ipsum cuspide citius petijt, sed inter inuadendum serpente pedibus offendit, simulque aprum percussit, & a serpente percussus est atque in ipsum cadens eundem occidit, quocirca tres simul periere. Non puto tamen Virgilianum, sicut nec Obscenum carmen Virgilianum est, ut in facie huius, Angeli Politiani attestantur eruditissima testimonia, nos itaque his contenti exoptatum portum intramus.

VERITER &c.] Versiculi hi, cuiuscunque sunt
auctoris, non multa egent explanatione. Primus
sensum tenet, quem Donatus in vita auctoris ex-
plicat, cum his:

MONOSTICHON VIRGILII

Iuppiter in celis, &c.]

DISTICHON

Tarpeo quondam consistit cuspide cuspis:

ALLUD.

Littera rem gestam, &c.]

MONOSTICHON VIRGILII

Iuppiter in celis, &c.]

IDE M

ODOCVS BADIVS ASCENSIVS

LAODISLAO, ET CLEMENTI ALEXANDRINIS,

Ioanni Confluentio, & Ioanni Paruo, ingenuis optimorum
bibliopolarum liberis. S. D.

QUEM AD MODVM Marcus Fabius Quintilianus oratorias institutiones suas, bibliopolis quidem nuncupauit: filio tamen suo, quo adhuc impubi orbatu est, destinauit; ita existimare licet genitores vestros, pueri indulgentissimi, librorum elucidamenta, quæ multo ære, multaq; vigilantia comparant: omnibus quidem studiosis exponere, sed tamen in vobis per ea erudiendis præcipuam spem reponere. Quocirca hanc operam nostram vobis, & nuncupatam, & destinatam dociles, beneuolique suscipietis: curabitisque ne frustra tantum operæ, tantumq; spei, vobis, & de vobis suscepisse videamur. Quod abunde efficietis, si cum literis cultioribus, honestos quoque mores, sanctamque virtutem coletis. Ad quæ omnia hæc Maroniana opuscula, facili vos tramite perducent: Quidquid enim in eis fuerat immundum, sine explanatione reijcimus. Nam, vt sequentia Angeli Politiani docebunt testimonia, Obscenum illud de Priapo carmen, Virgilianum non est. Hoc tantum vos admonitos volui. Valete, & me cum optimis patribus vestris, Ioanne Alexandro, Ioanne Confluentio, & Ioanne Paruo redamate. Ex officina nostra literaria Parisijs, V. Id. Mart. anno pro calculis Rom. M. D. I.

ASCENSIVS.

NON VIRGILIUM SED OVIDIUM VIDERI PRIAPEI CARMINIS

auctorem, tum versiculum illum; qui sit apud Martialem, Ride si sapias o puella, ride: Nasonis esse procul dubio, sed ex epigrammatis, potius quam aut ex artibus, aut ex tragædia

Medea, videri citatum: moxque nouum quippiam, & mirum de
Medea Nasonis adscriptum.

QUAE Priapea vocantur epigrammata, Virgilio plerique tribuunt, inter quos etiam est (vt arbitror) Seruius. Ceterum ego in Senecæ libris illis, qui iamdiu delituerant, nuper in lucem quam admodum insinceri prodire quibusque oratorum, & rhetorum sententias diuisiones, colores suauitatis complectitur, nisi forte mendosum credamus, quod habetur exemplar, vnicum, subdititia esse, nec Virgilij, sed Ouidij, deprehendo. Si quidem illius in volumine secundo, verba ita sunt: Hoc genus sensus memini quendam prætorium dicere, cum declamaret controuerfiam, de illa quæ egit cum viro male tractationis, quod virgo esset, & damnata postea petir sacerdotium. Nouimus, inquit, istam maritorum abstinentiam, qui etiam, si primam virginibus timidis remifere noctem, vicinis tamen locis ludunt. Audiebat illum Scaurus, non tantum disertissimus homo, sed venustissimus, qui nullius vnquam impunitam stultitiam transire passus est. Statim Ouidianum, Dum timer alterius vulnus inepta loci. Et ille excidit, nec ultra dixit. Hucusque Seneca. Nouimus autem hunc esse versiculum in Priapeo epigrammate, cuius principium est, Obscure poteram tibi dicere. Sed & stylus ipse (ni fallor) & prorsus Ouidiana quæpiam in eis verbis germana lasciuia. Quatenus autem sit huic auctoritati fidendum, legentium sit iudicium. Nos, vt non pro vano scripsimus hoc, ita nec pro confesso. Certe sicut Ouidio conuenit etiam in ceteris Obsceniori, sic Virgilium contra, dedecet à virginea quoque verecundia Partheniam, vocatum titulus istius operis, vt quamlibet iniurato testi, & suspecto pudeat tamen profecto non credere. Sanè illud in confesso scripsisse epigrammata quoque alia Nasonem, de quibus versiculum citat hunc Priscianus, Larte ferox caeso corpus opima tulit. Et apud eundem ludentem: legerat sanè Quintilianus istud, Cur ego non dicam furia te futiam. Nec alibi certe crediderim, quam fuisse in Epigrammatis, quem citat hendecasyllabum phalerium Martialis. Ride si sapias, o puella, ride. Nam quod præceptum respicit aliquod ex artibus Domitium, id vtique, vel auctoritate refutatur Martiani Capellæ, qui videlicet in Satyra pro versiculo Nasonis eum, non pro Martialis agnoscit. Audiui etiam qui crederent de tragædia esse Medea, quam Tacitus quam laudat Quintilianus, & quam fuisse (quod miror) penè Virgilianis confutam versibus, auctor Tertulianus est, & nos in Nutrice significauimus. Sed hoc mihi non fit verisimile. Quis enim vel in Græca vsuam, vel in tragædia Latina, phalerios legit, aut quid omnino tragicum sapit hic versiculus, à tetrica illa grauitate reiliens penitus atque abhorrens? An vero non, & Martianus ipse negat propemodum clare de tragædia hunc esse, si verba modo ipsius fideliter recitata, diligenter quoque expendantur. An non ille Satyram suam, quod austeram, & censoriam, quodque nimirum tragici supercilij lusus castigauerat, quasi repercutiens, & ad frontem, quod dicitur, exporrigendam inuitans; Peligni, inquit, de cetero iuuenis versiculo, relipisce, & ni tragicum corrugaris, Ride, si sapias, o puella ride. Ni tragicum, inquit, corrugaris. nisi frontem caperas tragica seueritudine. Quod significat, rugarum tristitia, & squalore asperas. Igitur si de tragædia sit ipse versiculus, quo reuocare vno maxime Satyram suam, poeta hic ab austeritate illa tragica molitur, sanè iocus hic vt arbitror, Frigidus hybernas cana niue consputet alpeis. iam si quis de sinceritate lectionis istius ambigat, libros velim Martiani vetustissimos inspicat, è publica Medicæ gentis Florentiæ bibliotheca. sic enim profecto, fidem nostram, credo, sua diligentia adiuuabit.

DIVERSORVM

VETERVM POETARVM
IN PRIAPVM LVSVS.

Argumentum,

ARMINIS incompti lusus lecture pro-
caces,

Conueniens Latio pone supercilium.

Non soror hoc habitat Phœbi, non Vesta sa-
cello:

Nec quæ de patris vertice nata dea est.

Sed ruber hortorum custos membrofior æquo:

Qui tectum nullis vestibis inguen habet.

Aut igitur tunicam parti prætende tegenda:

Aut quibus hanc oculis aspicias ista lege.

Ad Priapum.

Ludens hæc ego teste te Priape,

Horto carmina digna, non libello,

Scripsi non nimium laboriose.

Nec Musas tamen (vt solent poetæ)

Ad non virgineum locum vocaui.

Nam sensus mihi, corque defuisset,

Castas Pieridum chorum sorores

Auso ducere mentulam ad Priapi.

Ergo quidquid id est, quid ociosus

Templi parietibus tui notaui,

In partem accipias bonam rogamus.

Priapus.

Obscure poteram tibi dicere, da mihi, quod tu

Des licet assidue, nil tamen inde perit.

Da mihi, quod cupies frustra dare forsitan olim,

Cum tenet obseſas inuida barba genas.

Quodque Ioui dederat, qui raptus ab alite sacra

Miscet amatori pocula grata suo.

Quod virgo prima cupido dat nocte marito,

Dum timet alterius vulnus inepta loci.

Simplicius multo est, da predicare Latino,

Dicere, quid faciam? crassa Minerua mea est.

Ad Priapum.

Obscenæ rigido deo tabellas

Ducens ex Elephantidos libellis,

Dat donum Lalage rogatque tentes,

Si pictas opus edat ad figuras.

De Priapo,

Quam puero legem fertur dixisse Priapus,

Versibus hinc infraſcripta duobus erit.

Quod meus hortus habet, sumas impune licebit,

Si dederis nobis, quod tuus hortus habet.

Priapus.

Quod ſim ligneus, vt vides Priapus

Et falx lignea, ligneusque penis,

Prendam te tamen & tenebo preſſam:

Totamque hanc, ſine fraude quantacumque eſt,

Tomento, citharaque tentiorem,

Ad coſtam tibi ſeptimam recondam.

Priapus.

Cum loquor vna mihi peccatur litera: nam, T,

P, dico ſemper, blaſaque lingua mea eſt.

Priapus.

Matrona procul hinc abita caſta.

Turpe eſt vos legere impudica verba,

Non aſſis faciunt, euntque recta.

Nimirum ſapiunt, videntque magnam

Matronæ quoque mentulam libenter.

Priapus.

Cur obſcœna mihi pars ſit ſine veſte requiris.

Quæro tegat nullus, cur ſua tela Deus?

Fulmen habet mundi dominus, tenet illud aperte:

Nec datur æquoreo fuſcina tecta deo.

Nec Maſors illum, per quem valet, occulit enſem,

Nec later in tepido Palladis haſta ſinu.

Num pudet auratas Phœbum portare ſagittas?

Clam ne ſolet pharetram ferre Diana ſuam?

Num tegit Alcides nodofæ robora clauæ?

Sub tunica virgam, num Deus ales habet?

Quis Bacchum gracili veſtem pretendere Thyrfō?

Quis te celata cum face vidit amor?

Nec mihi ſit crimen, quod mentula ſemper aperta eſt;

Hoc mihi ſi telum deſit, inermis ero.

Priapus.

Inſulſiſſima, quid puella rides:

Non me Praxiteles Scopas ve fecit.

Nec ſum Phidiaca manu politus,

Sed lignum rude villicus dolauit.

Et dixit mihi, tu Priapus eſto.

ſpectas me tamen, & ſubinde rides;

Nimirum tibi falſa res videtur,

Aſtans inguinibus columna noſtris.

Priapus.

Ne preſſere caue, preſſo nec fuſte nocebo.

ſeua nec incurua vulnera falce dabo.

Traiectus conto ſic extendere pedali,

Vt culum rugas non habuiſſe putes.

Priapus.

Quedam iunior Hectoris parente.

Cum eſſet ſoror (vt puto) Sibylla,

Æqualis tibi, quam domum reuertens,

Theſeus repperit in rogo iacentem:

Infirmos ſolet huc gradu venire:

Rugofasque manus ad aſtra tollens,

Nec deſit ſibi mentulam rogare.

Hæſterna quoque luce, dum precatur,

Dentem de tribus eſcrequit vnum.

Tolle inquam procul, ac inbe latere

Sciſſa ſub tunica, ſtolaque ruſſa,

Vt ſemper ſolet, & timere lucem,

Quitanto patet indecens hiatus,

Barbato macer eminente naſo,

Vt credas Epicuron oſcitari.

Priapus.

Pedicere puer moneo, futuere puella,

Barbatum furem tertia pena manet.

Priapus.

Huc huc: quiſquis es, in dei ſalacis

Diuerſi graue ne puta ſacellum.

Et ſi nocte fuit puella tecum,

Hac re quod metuas adire non eſt,

Iſtuc

Istuc cœlitibus datur fœueris.

Nos vappæ sumus, & pusilla culti
Ruris numina, nos pudore pulso
Stamus sub Jove coleis apertis.
Ergo quilibet huc licebit intret
Nigra fornicis oblitus fauilla.

Commisso mihi non satis modestas,
Quicumque intulerit manus agello,
Is me sentiet esse non spadonem.
Hic inter frutices loco remoto,
Dicat forsitam hoc sibi ipse nemo
Præcisum sciet esset me, sed errat,
Magnis testibus ista res agetur.

Ad Priapum.

Qualibus Hippomanes rapuit Schœneida pomis.

Qualibus Hesperidum nobilis hortus erat.

Qualia credibile est spatiantem rure paterno,
Nausicam pleno saepe tulisse sinu.

Quale fuit malum, quod littera pinxit Aconti.

Qua læta cupido pacta puella viro est.

Talia cumque puer dominus florentis agelli

Imposuit mensæ nude Priape tuæ.

Priapus.

Quid mecum tibi cincitor moleste?

Ad me quid prohibes venire furem?

Accedat sine, laxior redibit.

Priapus.

Commoditas hæc est in nostro maxima pene,

Laxa quod esse mihi femina nulla potest.

Ad Priapum.

Hic quando Theletusa circulatorix,

Quæ clunem tunica regente nulla

Extis aptius, altiusque morat,

Crassabit tibi fluctuante limbo?

Sicut non modo te Priape posset,

Præiugnum quoque, sed mouere Prædra.

Priapus.

Fulmina sub Ioue sunt, Neptuni fuscina telum,

Ense potens Mars est hasta Minerva tua est.

Sutilibus Liber committit prælia Thyrsis:

Fertur Appollinea missa sagitta manu.

Herculis armata est inuicta dextera claua;

At me terribilem mentula tenta facit.

Ad Priapum.

Copia me perdit, tu suffragare rogatus:

Indicio nec me prode Priape tuo.

Quæque tibi posui tanquam vernacula poma,

De sacra nulli dixeris esse via.

Priapus.

Femina si furtum faciet mihi, uirque, puerque

Hæc cunnum, caput hic, præbeat ille nates.

Priapus.

Quicumque hic violam, rosamve carpet,

Furtiuumve olus, aut inepta poma:

Defectus pueroque, feminaque,

Hæc tentigine quam videtis in me,

Rumpatur precor usque, mentulaque

Nequidquam sibi pulset umbilicum.

Priapus.

Hic me custodem fecundis villicus hortis:

Mandati curam iussit habere loci,

Fur habeas penam, licet indignere feramque

Propter olus dicas hoc ego propter olus.

Priapus.

Hoc sceptrum quod ab arbore ut recisum est,

Nulla iam poterit virere fronde,

Sceptrum quod Pathica petunt puella.

Quod quidam cupiunt tenere reges:

Cui dant oscula nobiles cinedi:

Inter viscera furis ibit usque

Ad pubem capulumque coleorum,

Porro (nam quis erit modus Quirites?)

Aut præcidite seminale membrum,

Quod totis mihi noctibus fatigant

Vicina sine fine prurientes,

Vernis passeribus salaciores.

Aut rumpar, nec habebitis Priapum.

Ipsi cernitis exfuturus ut sim,

Confectusque, macerque, pallidusque.

Qui quondam ruber, & valens solebam

Fures cadere, quamlibet valentes.

Defecit latus, & periculosam

Cum tussi miser expuo saluam.

Ad Priapum.

Delitiae populi, magno notissima circo

Quintia, vibratas docta mouere nates,

Cymbala cum crotalis, pruriginis arma, Priapo

Ponit & adducta tympana pulsa manu.

Pro quibus, ut semper placeat spectantibus orat.

Tentaque ad exemplum sit sua turba dei.

Priapus.

Tu qui non bene cogitas, & ægre

Carpendo tibi temperas ab horto:

Padicabere fascino pedali.

Quod si tam grauis, & molesta pœna

Non profecerit, altiora tangam.

Ad Priapum.

Obscænis peream Priape si non

Vti me pudet, improbisque verbis.

Sed cum tu posito deus pudore

Ostendas mihi coleos patenteis

Cum cunno mihi mentula est vocanda.

Ad Priapum.

Falce minax, & parte tui maiore Priape:

Ad fontem quæso dic mihi qua sit iter.

Priapus.

Vade per has vites quarum si carpserit vnas,

Cur aliter sumas hospes habebis aquam.

Priapus.

Donec proterua nil mei manu carpes:

Licebit ipsa sis pudicior Vesta.

Sin hæc mei te ventris arma laxabunt,

Exire ut ipsa de tuo queas culo.

Priapus.

Vuis aridior puella passis

Buxo pallidior, nonaque cera,

Collatas sibi quæ suisque membris

Ccc 2

Formicas

Formicas facit altilis videri.
Cuius viscera non aperta Thuscus
Per pellem poterit videre aruspex:
Quæ succo cæret, ut putrisque pumex,
Nemo viderit hanc ut expuentem.
Quam pro sanguine, puluerem, scobemque
In venis medici putant habere.
Ad me nocte solet venire, & affert
Pallorem, maciemque larvalem.
Ductor ferreus insularis æquo
Laterna videor fricare cornu.

Priapus.

Naiades antiqui, Dryadas habuere Priapi,
Et quo tenta dei vena subiret, erat.
Nunc, adeo nihil est, adeo mea plena libido:
Ut nymphas omneis interisse putem.
Turpe quidem factu, sed ne tentigine rumpar,
Falce manu posita, fiet amica manus.

Ad Priapum.

Cum sacrum fieret deo salaci:
Conducta est precio puella paruo,
Communis satis omnibus futura,
Quæ tot nocte viros peregit una,
Tot verpas tibi dedicat salignas.

Priapus.

Pedicabere fur semel, sed idem
Si prensus fueris bis, irrumabo.
Quod si tertia furti molieris:
Ut penam patiæ, & hanc, & illam,
Pedicaberis, irrumaberisque.

Priapus.

Notas habemus quisque corporis formas,
Phæbus comosus, Hercules lacertosus.
Trahit figuram virginis tener Bacchus,
Minerva flauo lumine est, Venus pato.
Fonte crinitos Arcades vides Faunos,
Habet de centeis nuncius deum plantas,
Tutela Lemni dispares mouet gressus.
Intonsa semper Aesculapio barba est,
Nemo est feroci pectorosior Marte.
Quod si quis inter hæc locus mihi restat,
Deus Priapo mentulatio non est.
Cur pictum memori sit in tabella
Membrum queritis, unde procreamur.
Cum penis mihi forte læsus esset,
Chirurgique manum miser timorem.
Dijs me legitimis, nimisque magnis,
Ut Phæbo puta, filioque Phæbi,
Curatum dare mentulam verebar.
Huic dixi fur opem Priape parti.
Cuius tu pater ipse par videris.
Qua salua sine sectione facta,
Ponetur tibi picta, quam leuaris,
Parque, consimilique, concolorque,
Promisit fore, mentulamque mouit
Pro nutu Deus, & rogata fecit.

Priapus.

Simpliciter tibi me quodcunque est dicere oportet,
Natura est quoniam semper aperta mihi.

Pedicare volo; tu vis decerpere poma.
Quod peto si dederis, quod petis accipies.

Priapus.

Forma Mercurius potest placere.
Forma conspiciendus est Apollo.
Formosus quoque pingitur Lyæus.
Formosissimus omnium Cupido est.
Me pulchra fateor carere forma:
Verum mentula luculenta nostra est.
Hanc manult sibi, quam deos priores,
Si qua est non fatui puella cummi.

Ad Priapum.

Nota suburranas inter Theletusa puellas.
Quæ puto de quæstu libera facta suo est.
Cingeret aurata penem tibi sancte corona.
Hunc Pathicæ summi numinis instar habent.

Priapus.

Quisquis venerit huc poeta fiat.
Et versus mihi dedicit iocosos.
Qui non fecerit, inter eruditos
Ficosissimus ambulet poetas:

Ad Priapum.

Lætus Aristagoras natis bene villicus vuis.
De cera facta dat tibi poma deus.
Aut tu sacrati contentus imagine pomi
Fac veros fructus ille Priape ferat.

Priapus.

Nolite omnia, quæ loquor, putare
Per lusum mihi, per iocumque dici;
Deprensos ego ter, quaterque fures
Omnes, ne dubitetis, irrumabo.

Priapus.

Velle quid hanc dicas, quamuis sim ligneus hastam,
Oscula dat medio si qua puella mihi.
Augure non opus est in me mihi credite, dixi.
Utetur veris vsibus hasta rudis.

Priapus.

Cum quendam rigidus deus videret
Feruenti caput vstulare ferro:
Ut maura similis foret puella,
Heus, inquit, tibi dicimus cinæde
Vras te licet vsque, torquearis:
Num tandem es nigrior puello queso,
Quam sunt mentula quos habet capilli.

Malus.

Onon candidior puella mauro,
Sed morbosior omnibus cinædis,
Pygmæo breuior grauem timenti,
Vrsis asperior, pilosiorque
Medis laxior, indicisque braccis
Manes hic licet ut libenter ires.
Nam quamuis videar satis paratus,
Erucarum opus est decem manipulis,
Fossas inguinis ut teram, dolemque
Cummi vermiculos scaturientes.

Priapus.

Quicumque vestrum, qui venitis ad cenam,
Libare nullos sustinet mihi versus.
Illius vxor, aut amica, riualem

Laschi-

Lasciuando languidum precor reddat.
Et ipse longa nocte dormiat solus,
Libidinis incitatus erucis.

Priapus.

Quod partem madidam mei videtis,
Per quam significor Priapus esse,
Non ros est mihi crede, non pruina,
Sed quod sponte sua solet remitti,
Cum mens est pathica memor puellæ.

Priapus.

Tu quicumque vides circa tentoria nostra
Non nimium casti carmina plena ioci.
Versibus obscenis offendi desine, non est
Mentula subducti nostra supercilij.

Ad Priapum.

Ficosissima me puella ludit,
Et nec dat mihi, nec negat daturam,
Causas inuenit vsque differendi.
Quæ si contigerit fruenda nobis,
Totam comparibus Priape nostris
Cingemus tibi mentulam coronis.

Priapus.

Quid hoc negocij est? quæ suspicer causa
Venire in hortum plurimos meum fures?
Cum quisquis in nos incidit, luat pœnas,
Et vsque curuos excuatur ad lumbos.
Non ficus hic est præferenda vicina,
Væ, quales flaua non legit Crete.
Non mala truncis asserenda picens,
Pirum ve tanto quod periculo captes:
Magisque sera luteum noua prunum.
Sorbum ve veteres lubricos moraturum
Præsigne rami, nec mei ferunt morum,
Nucem ve longam, quam vocant auellanam,
Amygdalum ve flore purpureo fulgens.
Non brassica ferro gulosior caules,
Betæ ve, quantas hortus educat nullus.
Crescensque semper in suum caput porrum:
Nec seminosas ad cucurbitas quenquam,
Ac ocymum ve cucumeres ve humi fusos.
Venire credo, fossiles ve lactucas,
Nec vt salaces nocte tollat erucas,
Mentamque olentem, eum salubribus rutis,
Acresque cæpas, alliumque furatum.
Quæ cuncta quamuis nostro habemus in septo,
Non pauciora proximi ferunt horti.
Quibus relictis in mihi laboratum
Locum venitis, improbissimi fures,
Nimirum apertam conuolatis ad pœnam,
Et vos hoc ipsum, quod minamur inuitat.

Priapus.

Heus, tu non bene qui manum rapacem
Mandato mihi contines ab horto,
Iamprimum stator hic libidinosus
Alternis, & eundo, & exeundo,
Porta te faciet potentiorum,
Accendent duo, qui lætos tuentur
Pulchre pensilibus peculiati.
Qui cum te male foderint iacentem:

Ad partem veniet salax asellus,
Nihil deterius mutoniatis.

Quare si sapiet malum cauebit:

Cum tantum sciet esse mentularum.

Ad Priapum.

Contentus modico Bacchus solet esse racemo:

Cum capiant alti vix sua musta lacus.

Magnaue fecundis cum messibus area desit:

In Cereris crines vna corona datur.

Tu quoque diue minor maiorum exempla secutus,

Quamuis pauca damus, consule poma boni.

Priapus.

I, D, si scribas, temonemque insuper addas,

Qui medium vult D. scindere, pictus erit.

Priapus.

Crede, quis posset falcem quoque, turpe fateri,

De digitis fures surripuisse meis?

Non mouet amissi tam me iactura, pudorque:

Quam præbent iustos altera tela metus.

Quæ si perdidero, patria multabor, & olim

Ille tuus ciuis Lampsace gallus ero.

Priapus.

Derides quoque fur, & impudicum

Ostendis digitum mihi minanti.

Eheu me miserum quid ista lignum est,

Que me terribilem facit videri?

Mandabo domino tamen salaci:

Vt pro me velit irrummare fures.

Priapus.

Cornix, & caries, vetusque bustum,

Turba putrida facta seculorum,

Quæ forsitan potuisset esse nutrix

Tithoni, Priamique, Nestorisque,

Illis ni pueris anus fuisset:

Ne desit sibi me rogat fututor.

Quid si nunc roget, an puella fiat?

Si nummos tamen hæc habet, puella est.

Priapus.

Quicumque fur sefellerit fidem nostram,

Effæminato emineat procul culo.

Quæque hæc proterua carpescit manu poma.

Puella, nullum inueniat fututorem.

Priapus.

Prædictum tibi, ne negare possis,

Si fur veneris, impudicus ibis.

Ad Priapum.

Siquot habes versus, tot haberes poma Priape

Esses antiquo ditior Alcino.

Malus.

Quid frustra quæreris colone mecum?

Quod quondam bene fructuosa malus,

Autumnis sterilis duobus adstem.

Non me prægrauat, vt putas senectus,

Nec sum grandine verberata dura.

Nec gemmas modo germine exeunteis

Seri frigoris vstulauit aura,

Nec venti pluuiæ ve, siccitas ve,

Quod de se quærerer, malum dederunt:

Non sturnus mihi, Gracchulus ve raptor,

*Aut cornix anus, aut aquosus anser,
Aut coruus nocuit mi striculosus.
Sed quod carmina pessimi poetæ
Ramis sustineo laboriosus.*

Priapus.

*Securi dormite canes, custodiet hortum
Cum sibi dilecta Syrius Erigone.*

Priapus.

*Paruum est miser quod hic mecum fixi sedem
Agente terra per caniculam rinas,
Siticulosam sustinemus æstatem.*

*Parum quod i mi perfluunt sinus imbres:
Et in capillos grandines cadunt nostros,
Rigetque dura barba iuncta crystallo.*

*Parum quod acta sum laboribus luce,
Parem diebus peruigil traho noctem.*

*Huc adde, quod me terribilem quondam fuste
Manus sine arte rusticæ dolauerunt,
Interque cunctos ultimum deos numen,*

Cucurbitarum ligneus vocor custos.

Accedit istis impudentiæ signum

Libidinoso tanta Pyramis neruo

Ad hanc puella (pene nomen adieci)

Solet venire cum suo futurore,

Quæ tot figuris, quot Philenis enarrat,

Non inuentis semper pruriosa discedit.

Priapus.

Quidam mollior anseris medulla

Furatum venit huc amore pœna.

Furetur licet usque, non videbo.

Ad Priapum.

Hic tibi qui rostro crescentia lilia mersit.

Cæditur e tepida victima porcus hara.

Nec tamen extinctum facias pecus omne Priape,

Horti sit facinus ianua clausa tui.

Priapus.

Tu quæ, ne videas togam virilem,

Hinc auerteris, ut decet pudicam.

Nimirum nisi quod times videre,

Inter viscera habere concupiscis.

Priapus.

Penelopes primam Didonis forte sequamur.

Et primam cani; syllaba prima Remi,

Quodque sit ex illis mihi tu deprensus in horto

Fur dabis: hæc pœna culpa luenda tua est.

Priapus.

Rusticus indocte si quid dixisse videbor;

Da veniam, libros non lego poma lego:

Sed rudis hic dominum toties audire legentem

Constiti, Homereas edidicique notas,

Psoleon ille vocat, quod nos psoloenta vocamus,

Id, quod nos culum, coleon ille vocat;

Smerdaleos certe nisi res non munda vocatur

Et padiconum mentula smerdalea est.

Priapus.

Quod nisi Tanareo placuisset troica cunno

Mentula, quod caneret non habuisse opus.

Mentula Tant alidæ bene si non nota fuisset,

Nil senior Chryses quod quereretur erat.

Hæc eadem socium tenera spoliavit amica,

Quæque erat Aeacide, maluit esse suam.

Ille Pelethroniam cecinit miserabile carmen.

Ad citharam, cithara tentior ipse sua.

Nobilis hinc nata nempe incipit Italas ira.

Principium sacri carminis illa fuit.

Altera materia est terror fallentis Ulysses.

Si verum quæras, hanc quoque nouit amor.

Hic legitur radix, de qua flos aureus exit.

Quem cum moly vocat, mentula moly fuit.

Hic legimus Circeæ Atlantidemque Calypso.

Grandia Dulychij iussu tulisse viri.

Huius, & Alcinoi mirata est filia membrum.

Frondenti ramo vix potuisse tegi.

Ad vetulam tamen ille suam properabat, & omnis

Mens erat in cunno Penelopea tuo.

Quæ sic casta manes, ut iam conuiuia visas

Ut, futurorum sit tua plena domus.

E quibus ut scires quicumque valentior esset,

Hæc es ad arreptos verba locuta procos.

Nemo non melius neruum tendebat Ulysses,

Sine illud laterum, seu fuit artis opus.

Qui quoniam periit, modo vos intendite, qualem

Esse virum sciero, vir sit ut ille mens.

Hæc ego Penelope potui tibi lege placere.

Illo sed nondum tempore factus eram.

Priapus.

Cum fici tibi suauitas subibit.

Et iam porrigere huc manum libebit.

Ad me respice fur, & æstimato

Quot pondo tibi mentula est cacanda.

Priapus.

Illæ sit mihi pauper inquilinus,

Qui libum dederat, molaque fusa,

Quare partibus additis in ignem,

Sacro protinus hinc abit peracto.

Vicini canis huc subinde venit

Nidorem puto profecuta fumi.

Quæ libamine mentula comeso

Tota nocte mihi litat rigendo.

At vos amplius hoc loco cauete

Quidquam ponere, me famelicorum

Ad me turba velit canum venire.

Nec dum me colitis, meumque numen,

Custodes habeatis irrumatos.

Priapus.

Si commissæ meæ carpes pomaria curæ

Dulcia quod doleam perdere, doctus eris.

Ad Priapum.

Tutelam pomarij diligens Priape facito.

Rubricato furibus minare mutino.

Priapus.

Quod mouear non est quia si fureberis ipse,

Grandia mala, tibi brachica mala dabo.

Priapus.

Obliquis Pathicæ quid me spectastis ocellis?

Non stat in inguinibus mentula tenta meis.

Quæ tamen ex animis nunc est, & inutile lignum,

Vtilis hæc aram si dederitis, erit.

Per medios ibit pueros, mediasque puellas
Mentula barbatis non nisi summa patet.

Ad Priapum.

Dodona tibi Iuppiter sacra est.
Iunoni Samos, & Mycenæ mites,
Unda Tenaros, æquorisque regi
Pallas Cecropias tuetur arces.
Delphos Pythius orbis umbilicum.
Cretam Delia, Cynthiosque colles.
Faunus Menalon, Arcadamque silvas.
Tutela Rhodos est beata Solis.
Gades Herculis, humidumque Tybur.
Cyllene celeri deo niuosa,
Tardo gratior æstuosa Lemnos.
Aetneæ Cererem nurus frequentant.
Raptam Cizicos ostrea diuam.
Formosam Venerem Gnidos, Paphosque,

Priapus.

Quod sim iam senior, meumque canis
Cum barba caput albicet capillis,
Deprensos ego perforare possum
Titonum, Priamumque, Nestoremque.
Immane in stomachum mihi videris,
Quidensam facilis subinde sepem:
Et fures prohibetis huc adire.
Hoc est lædere, dum iuuatis, hoc est
Non admittere ad aucupem volucres.
Obstructa est via, nec licet iacenti
Iactura natis expiare culpam.
Ergo, qui prius vsque, & vsque, & vsque
Furum scindere podices solebam,
Per nocteis, aliquot diesque cesso
Pœnas do quoque, quod satis, superque est
In semenque abeo, sala xque quondam
Non vitam perago. quis hoc putaret,
Ut lusu citharedus abstinere?
At vos ne peream situ senili,
Quæso desinite esse diligentes;
Ne ve imponite fibulam Priapo.

Priapus.

At dii, deæque dentibus tuis escas
Negent amicas cumnilinge vicine,
Per quem puella fortis ante, nec mendax.
Et quæ solebat impigro celer passu
Ad nos venire, nunc misella Landace,
Vix posse iuras ambulare præ fossis.

Ad Priapum.

Priape quod sis fascino grauis tanto,
Quod exprobrauit hic tibi suo versu
Poeta noster, erubescere hoc noli,
Non est poeta sarcinosior nostro.

Ad Priapum.

At non longa satis, non stat bene mentula crassa
Et quam si tractes, crescere posse putes,
Me miserum cupidas fallis mensura puellas.
Non habet hæc aliud mentula maius eo.
Vtilior Tydeus, qui si quid credit Homero
Ingenio pugnax, corpore parvus erat.
Sed potuit damno nobis nouitasque, pudorque

Esse, repellendus sæpius iste mihi.
Dum viuus superare decet, tu rustice custos
Huc adeo, & nervis tente Priape faue.

Repertum in agro Patauino marmori in scul-
ptum extremis quibusdam priorum quatuor
carminum syllabis vetustate corrosis.

Ad Priapum.

Villicus grari quondam, nunc cultor agelli,
Hæc tibi perspectus templa Priape dico.
Pro quibus officiis, si fas est, sancte paciscor
Assiduus custos ruris ut esse velis,
Improbis ut si quis nostrum violarit agellum,
Hunc tu, sed tento. scis puto, quod sequitur.

M. V. MARTIALIS.

Ad Priapum.

Non horti neque palmitis beati,
Sed rari nemoris Priape custos,
Ex quo natus es, & potes renasci,
Furaces moneo manus repellas,
Et siluam domini focus reserues,
Si defecerit, hæc, & ipse lignum es.

In antiquis libris separatim ab alijs in Priapum
lusibus sub Virgilij nomine legitur.

Quid hoc noui est? quid ira nunciat deum?
Silente nocte candidus mihi puer
Repente cum iaceret abditus sinu,
Venus fuit quieta, nec viriliter
Iners senile penis extulit caput.
Placet Priape, qui sub arboris coma
Soles sacrum reuinctus pampino caput
Ruber sedere cum rubente fascino.
Ato Priape, sepe floribus nouis
Tuas sine arte deligauimus comas,
Abeginusque voce sepe, eum tibi
Senex ve coruus, impiger ve graculus,
Sacrum feriret ore corneo caput.
Vale nefande destitutor inguinum,
Vale Priape, debeo tibi nihil.
Iacebis inter arua squalidus situ,
Canis tibi seuius vel vsque aper bene aut
Lutosus fricabit oblitum latus.
Scelestes penis, o cui meum malum
Licet querare, nec tibi tener puer
Patebit ullus, imminente qui toro
Iuuante verset arte mobilem natem.
Puella ne iocosa te læui manu
Fouebit, apprimetue lucidum femur.
Bidens amica Romuli senis memor
Paratur, inter atra cuius inguina
Vacuaque pelle tectus inguinum gelu,
Araneosus obsidet fores situs.
Tibi hæc parantur, ut tuum ter, aut quater,

Porec

Voret profunda fossa lubricum caput.
 Licebit ager, aut languentior cubes,
 Terreris vsque; donec ab miser miser,
 Triplexue quadruplexve compleat specum
 Superbia ista proderit nihil, simul
 Vagum sonante merferis caput luto.
 Quid est iners? piget ne lentitudinis?
 Licebit hoc inultus auferas semel.
 Sed ille cum redibit aureus puer,
 Simul sonante senseris iter pede:
 Repente nervos excitet libidine,
 Et inquietus inguina arrigat tumor,
 Neque nutare possit vsque dum mihi
 Venus iocosa molle ruperit latus.

P. VIRG. MARONIS CATALECTA.

Priapus.

Vere rosa, autumnus pomis, æstate frequentor
 Spicis, vna mihi est horrida pestis hyems.
 Nam frigus metuo, & vereor, ne ligneus ignem
 Hæc Deus ignaris præbeat agricolis.

Priapus.

Ego hæc, ego arte fabricata rustica,
 Ego arida o viator, ecce populus:
 Agellulum hunc, sinistra tute quem vides.
 Herique villulam, hortulumque pauperis
 Tueor, malasque furis arceo manus.
 Mihi corolla picta vere ponitur.
 Mihi rubens arista sole feruido.
 Mihi virente dulcis vna pampino:
 Mihi glauca duro cocta oliua frigore.
 Meis capella delicata pascuis
 In urbem adulta lacte portat vbera.
 Meisque pinguis agnus ex ouilibus
 Grauem domum remittit ære dexteram.
 Teneraque matre mugiente vaccula
 Deum profundit ante templa sanguinem.
 Proin viator hinc deum vereberis;
 Manumque sursum habebis, hoc tibi expedit.
 Parata namque trux est arte mentula
 Velim pol inquis: at pol ecce villicus.
 Venit, valenti cui reuulsa brachio
 Fit ista mentula apta claua dextera.

Priapus.

Hunc ego iuuenes locum, villulamque palustrem
 Tectam numine iunceo, caricisque manipulis.
 Quercus arida rustica conformata securi
 Nutriui, magis, & magis ut beata quot annis,
 Huius nam domini colunt me, deumque salutans
 Pauperis tugurij pater, filiusque,
 Alter assidua colens diligentia, ut herba
 Dumosa, aspera que a meo sit remota sacello.
 Alter parua ferens manu semper munera larga.
 Florido mihi ponitur picta vere corolla
 Primitiæ, & tenera virens spica mollis arista.
 Luteæ violæ mihi, lacteum papauer,
 Pallentesque cucurbitæ, & suaue olentia mala,
 Vna pampinea rubens educata sub umbra.

Sanguinea etiam mihi (sed tacebitis) arma
 Barbatu linit hirculus, cornipesque capella.
 Pro quis omnia honoribus, hoc necesse Priapo
 Præstare & domini hortulum vineamque tueri.
 Quare hinc, o pueri, malas abstinete rapinas;
 Vicinus prope diues est, negligens Priapus.
 Indesumite, semita hæc deinde vos feret ipsa.

Ad Tuccam.

De qua Tucca tibi venit sed sæpe videre
 Non licet, occultitur limine clausa viri.
 De qua sæpe tibi, non venit adhuc mihi nanque
 Si occultitur, longe est tangere quod nequeas.
 Venerit aut tibi sed iam iam mihi nuncius iste
 Quid prodest? illi dicite quæ redijt.

†

Corinthiorum amator iste verborum.
 Iste iste rhetor nanque quatenus totus
 Thucydides tyrannus Atticæ febris
 Tua Gallicum spinæ ipsemet male illisit
 Ista omnia, ista verba miscuit fratri.

†

Socer beate nec tibi, nec alteri,
 Generque Nocturne putridum caput,
 Tuque nunc puella tali & tuo
 Stupore pressa rus abibit, & mihi.
 Ut ille versus vsquequaque pertinet:
 Gener, socerque perdidistis omnia.

†

Superbe Nocturne putridum caput,
 Detur tibi puella, quam peius, datur.
 Datur superbe Nocturne, non vides
 Duas habere filias Atilium.
 Duas, & hanc, & alteram tibi dari.
 Adeste nunc adeste, ducit, ut decet;
 Superbus ecce Nocturnus hirneam.

†

Iacere me quod alta non possim putas,
 Ut ante nectari freta;
 Nec ferre durum frigus, aut æstum pati:
 Neque arma victoris sequi.
 Valent valent mihi ira, & antiquus furor.
 Et linguaqua adsiem tibi,
 Et prostitutæ turpe contubernium
 Sororis o quid me incitas?
 Quid impudice, & improbande Casari?
 Sed furta dicantur tua.
 Et belluato sera patrimonio
 In fratre parsimonia;
 Vel acta puero cum Viris conuiuia,
 Vdæque per somnum nates,
 Et inscio repente clamatum super
 Thalassio Thalassio.
 Quid palluisti femina? an loci dolent?
 An facta cognoscis tua?
 Non me vocabis pulchra per Coryttia
 Ad feriatos fascinos.
 Nec dein mouebo lumbos in crocotulam
 Prensis videbo altarihus.
 Flauum prope Tyberim & olentis nauticum

Vocare,

Vocare, ubi adpulsa rates
 Stans in vadis ceno retenta sordido,
 Macraque luctantes aqua.
 Neque in culinam, & vestra compitalia,
 Dapesque dulcis sordidas;
 Quibus repletus in saluosis aquis
 Odiosam ad Vxorem redis
 Et æstuantis dote soluis pantices
 Osusque lambis sauijs.
 Nunc læde, nunc laceffe, si quid quam vales,
 Et nomen adscribo tuum.
 Cinædò Luci, an te reliquerunt opes
 Fameque gemini crepant.
 Videbo habentem præter ignavos nihil
 Fratres, & iratum fouem,
 Scissumque ventrem, & hirneosi patrum
 Pedes inedia turgidos.

Ad Venerem.

Si mihi susceptum fuerit percurrere munus
 O Paphon, o sedes quæ colis Idalias.
 Troius Aeneas Romana per oppida digno
 Iam tandem ut tecum carmine pectus eat:
 Non ego thure modo aut picta tua templa tabella
 Ornabo, & puris ferta feram manibus.
 Corniger hos aries humilis, & maxima taurus
 Victimæ sacratos tinget honore focos.
 Marmoreusque tibi, aut dignis coloribus ales
 In morem picta stabit amor pharetra.
 Adsis, o Cytherea, tuuste Cæsar Olympo,
 Et Surrentini littoris ora vocat.

†

Ite hinc inanes rhetorum manipuli,
 Inflata rore non Achaico verba,
 Et vos, Seliuati, Arquiti que, Varoque
 Scholasticorum vario madens pingui.
 Ite hinc inanis cymbalon iuuentutis,
 Tuque o mearum cura certe curarum
 Vale Sabine, tum valete formosi,
 Nos ad beatos vela mittimus portus,
 Magni petentes docta dicta Scironis
 Vitamque ab omni vindicabimus cura.
 Ite hinc camænæ vos quoque limite sæuæ
 Dulces camænæ (animum fatebimur verum)
 Dulces fuistis, & tamen meas cartas
 Reuisitote, sed pudenter, & raro.

De Sabino.

Sabinus ille, quam Videtis hospites,
 Ait fuisse mulio celerrimus.
 Neque vllius volantis impetum Cisi
 Nequisse præterire, siue Mantuam
 Opus foret volare, siue Brixiam:
 Neque hoc negat Tryphonis æmuli domus.
 Negare nobilem insulam ve cæculi
 Ubi iste post Sabinus ante Quintio
 Bidente dicit attondisse forcipe
 Comata colla, neque sordidum iugo
 Premente, dura vulnus ederet iuba.
 Cremona frigida & lutosa Gallia
 Tibi hæc fuisse, & esse cognitissima

Ait Sabinus, vltima ex origine;
 Tua stetit in voragine.
 Tua in palude posuisse sarcinas,
 Et inde tot per orbitosa millia.
 Iugum tulisse, læua, siue dextera.
 Strigere mulas, siue Vtrunque ceperat.
 Neque vlla vota semitalibus Deis
 Sibi esse facta, propter hoc nouissimum
 Paterna lora, proximumque pectinem
 Sed hæc prius fuere, nunc eburnea,
 Sedetque sede, seque dedicat tibi
 Gemelle Castor, & Gemelle Castoris.

Ad Varium.

Si licet hoc, sine fraude Vari dulcissime dicam.
 Dispeream, nisi me perdidit iste potus.
 Sin autem præcepta vetant me dicere, sanè
 Non dicam, sed me perdidit iste puer.

Ad Villam Scironis.

Villula, quæ Scironis eras, & pauper agelle,
 Verum illi domino sunt quoque diuitiæ.
 Me tibi, & huc Vna mecum, quos semper amavi.
 Si quid de patria tristius audiero.
 Commendo, in primisque patrem, tu nunc eris illi,
 Mantua quod fuerat, quodque Cremona prius.
 Pauca mihi niueo, sed non incognita Phæbo,
 Pauca mihi doctæ dicite Pegasides.
 Victor adest magni magnum decus ecce triumphi;
 Victor qua terræ, quaque patent maria.
 Horrida Barbaricæ portans insignia pugnae,
 Magnus ut Aeneidos, utque superbus Eryx.
 Nec minus iccirco nostros expromere cantus
 Maximus, & sanctos dignus inire choros
 Hoc itaque insuetis iactor magis optime curis
 Quid de te possim scribere, quid ve tibi.
 Nanque (fatebor enim) quæ maxima deterrendi
 Debit, hortandi maxima causa fuit.
 Pauca tua in nostras venerunt carmina cartas,
 Carmina cum lingua, tum sale Cecropio.
 Carmina quæ Pylum seclis accepta futuris,
 Carmina quæ Pylum vincere digna senem.
 Certatim ornabant omnes Heroida diuæ,
 Certatim diuæ munere quæque suo.
 Felicem ante alius tanto scriptore puellam,
 Alter non famam dixerit ipse prior.
 Non illa Hesperidum ni munere capta fuisset.
 Quæ volucrum cursu vicerat Hippomanem.
 Candida Cyneo non edita Tyndaris ouo.
 Non supero fulgens Cassiopea polo.
 Non defensa diu multum certamine equorum,
 Optabant grauidæ quod sibi quemque manus.
 Sæpe animam generi pro qua pater impius hausi.
 Sæpe rubro similis sanguine fluxit humus,
 Regia non Semele, non Inachis Acrisione,
 Immiti expectant fulmine, & imbre Iouem.
 Cuius & ob raptum pulsi liquere penates
 Tarquini patrios filius, atque pater.
 Illo quo primum dominatus Roma superbos
 Mutauit placidis tempore consulibus.
 Multa neque immeritis donauit premia alumnis

Premia

Premia Messalis maxima Publicolis.
 Nam quid ego immensi memorem studia ista laboris
 Horrida quid dura tempora militie?
 Castra foro solitos vrbi preponere castra?
 Tam procul hoc nati, tam procul hec patria?
 Immoderata patinunc frigora, nuncque calores?
 Sternere vel dura posse super filice?
 Sape truce aduerso perlabi fidere pontum?
 Sepe audendo mare vincere sepe hyemem?
 Sape etiam densos immittere corpus in hosteis?
 Communem belli, nec timuisse Deum?
 Nunc celereis Afras periura in millia gentis,
 Aurea nunc rapidi flumina adire Tagi?
 Nunc aliam ex alia bellando querere gentem?
 Vincere & Oceani finibus ulterius?
 Non nostrum est inquam tantas attingere laudes,
 Quin, ausim hoc etiam dicere, vix hominum est.
 Ipsa hac ipsa ferent rerum monimenta per orbem:
 Ipsa sibi egregium facta decus parient.
 Nos es, que tecum sinxerunt carmina diui,
 Cynthius, & Musa, Bacchus, & Aegiale,
 Si laudes aspirem humilis, sed adire camenas,
 Si patrio graios carmine adire sales
 Possumus, optatis plus iam procedimus ipsis,
 Hoc satis est pingui, vel mihi cum populo.
 Aspice quem video subnixum gloria regno,
 Altius & celi sedibus extulerat.
 Terrarum hic bello magnum concusserat orbem.
 Hic reges Asia fregerat, & populos.
 Hic graue seruitium tibi iam iam Roma ferebat.
 Cetera nanque viri cuspide conciderant.
 Cum subito in medio rerum certamine preceps,
 Corruit e patria pulsus in exilium.
 Tale Dea numen, tali mortalia nutu
 Fallax momento temporis hora dedit.

†
 Quocunque ire ferunt varie nos tempora vite
 Tangere quas terras, quosque videre homines.
 Dispeream si te fuerit mihi carior alter:
 Alter enim quis te dulcior esse potest?
 Cui Venus ante alios, diui, diuumque sorores.
 Cuncta neque indigno Musa dedere bona.
 Cuncta, quibus gaudet Phæbus, chorus ipseque Phæbi.
 Doctior o quis te Musa fuisse potest?
 O quis te in terris loquitur incundior vno?
 Clio nam certe candida non loquitur.
 Quare illud satis est, si te permittis amari,
 Non contra ut sit amor mutuus inde mihi.

†
 Quis deus Octauie te nobis abstulit? an que
 Dicunt, ab nimio pocula dura mero?
 Vobis si culpa est bilis, sua quenque sequuntur
 Fata, quod immeriti crimen habent cyathi?
 Scripta quidem tuo nos multum mirabimur, & te
 Raptum & Romanam flebimus historiam:
 Sed tu nullus eris, peruersi dicite manes.
 Nunc superesse patri quod fuit inuidia.

Q. Catuli.

Aufugit mi animus credo (ut solet) ad Theotimum

Deuenit, sic est, perfugium illud habet:
 Quid si non interdixem ne illum fugitium
 Mitteret ad se intro? sed magis eijceret?
 Ibimus quæsitum verum, ne ipsi teneamur.
 Formido quid ago? ad Venus consilium.

Eiusdem.

Constiteram exorientem Auroram forte salutant
 Cum subito a laua Roscius exoritur,
 Pace mihi liceat cælestes dicere vestra,
 Mortalis visus pulchrior esse deo.
 Valerij Aeditui.

Quid faculam præfert Phileros? qua nil opus nobis.
 Ibimus, hæc lucet pectore flamma satis:
 Illam nam potis est vis sæua extinguere venti
 Aut imber cælo candidus præcipitans:
 At contra hunc ignem Veneris, nisi sit Venus ipsa,
 Nulla est quæ possit vis alia opprimere.

Eiusdem.

Dicere cum conor curam tibi Pamphila cordis
 Quid mi abs te quæram, verba labris abeunt.
 Per pectus miserum manat subito mihi sudor.
 Si tacitus subitus, duplo ideo pereor.

Portij Licinij.

Custodes cuium videre propaginis ignem.
 Queritis ignem? ite huc queritis? ignis homo est.
 Si digito attigero, incendam siluam simul omnem,
 Omne pecus flamma est, omnia quæ video.

C. Iulij Cæsaris.

Trax puer astricto glacie dum ludit in Hebro,
 Pondere concretas frigore rupit aquas.
 Dumque imæ partes rapido traherentur ab amne:
 Abscidit tenerum lubrica testa caput:
 Orba quod inuentum mater dum conderet vrna.
 Hoc peperit flammis, cetera dixit aquis.

P. Ouidij Nasonis.

Cum foderet ferro castum Lucretia pectus,
 Sanguinis & torrens egrederetur, ait:
 Testetur cunctis me non violasse pudorem,
 Ante verum sanguis, spiritus ante deos.

Incerti Auctoris. De Narcisso.

Hic est ille, suis nimium qui credidit vndis:
 Narcissus vero dignus amore puer.
 Cernis ab irriguo repetentem gramine ripam,
 Vt per quas perijt, crescere possit aquas.

Actij Synceri.

Tractabat clypeum Marti placitura Dione,
 Sæuaque feminea sumpserat arma manu,
 Pone dea exclamat petulanti voce Priapus.
 Pone, decent istas hæc magis arma manus.

Eiusdem.

Dum Venus armatum complectitur obuia Martem,
 Distrinxit teneram fibula adunca manum.
 Sensit, & ante Iouem ridens, ait æmula Pallas,
 Bella iterum gessit cum Diomede soror.

S E Q V V N T V R V A R I A P. VIRGILII

Maronis, operumque eius præconia,
eiusque Epiraphia.

A L C I N O V S.

De numero Vatum si quis seponat Homerum,
Proximus a primo tum Maro primus eris,
Et si post primum Maro seponatur Homerum,
Longe erit a primo quisque secundus erit.
Cornelius Gallus.

Temporibus letis tristamur maxime Caesar,
Hoc vno amisso, quem gemo, Virgilium,
Sed vetuit relegi, si tu patiere libellos,
In quibus Aeneam condidit ore sacro:
Roma rogat, precibusque etenim tibi supplicat orbis,
Ne pereant flammis tot monumenta ducum.
Atque iterum Troiam, sed maior flamma cremabit.
Fac laudes, Italum, fac tua facta legi.
Aeneamque suum fac maior nuncius ornet
Plus fatis possunt Caesaris ora dei.

E X C L A M A T I O C A E S A R I S A V G V S T I

in iussum Virgilij pro Aeneidos, eo quod
imperfectam derelinquerat, com-
bustione.

ERgo ne supremis potuit vox improba verbis
Tam dirum mandare nefas? ergo ibit in igneis?
Magnaue doctiloqui morietur musa Maronis?
Ah scelus indignum, soluetur littera diues?
Et poterunt spectare oculi? nec parcere honori
Flamma suo doctumque operi servabit amorem?
Pulcher Apollo vetat, Musæ prohibete Latina.
Liber & alma Ceres succurrite; vester in armis
Miles erat, fidus vester per rura colonus.
Nam docuit quid ver ageret, quid cogeret æstas,
Quid pater autumnus, quid bruma novissima ferret
Arva reformavit, sociavit vitibus vltimos,
Curavit pecudes, apibus sua castra dicavit.
Hæc dedit ut pereant? ipsum si dicere fas est.
Sed legum servanda fides. suprema voluntas
Quod mandat fierique iubet, parere necesse est.
Frangatur potius legum veneranda potestas,
Quam tot congestos, noctesque diesque labores
Hanserit una dies, supremaque verba parentis
Amittant vigilasse suum, si forte superbus
Erravit sub morte dolor, si lingua locuta est,
Nescio quid titubante animo non sponte, sed altis,
Expugnata malis, odio languoris iniqui,
Si mens cæca fuit, iterum sentire ruinas,
Troia suas, iterum cogetur reddere voces?
Ardebit misera post funera vulnus Elise.
Tam sacrum soluetur opus? tot bella, tot enses
In cineres dabit hora nocens & perfidus error?
Huc huc Pierides date flumina cuncta sorores.
Expirent ignes, vivat Maro doctus ubique.
Ingratusque sui, studiorumque invidus orbi.

Et factus post fata nocens, quod iusserat ille,
Si vetuisse meum satis est post tempora vitæ.
Imo sit æternum, tota resonante camæna
Carmen, & in populo diui sub numine nomen
Laudetur, vigeat, placeat, relegatur, ametur.
Ovidius in laudem Aeneidos.

En profugum Aenean altæ primordia Romæ
Quo nullum Latio clarius extat opus.

Propertius in laudem eiusdem.

Cedite Romani scriptores, cedite Graij:
Nescio quid maius nascitur Iliade.

Idem de Bucolico carmine.

Tu canis umbrosi subter pineta Galeæ
Thyrsim, & attritis Daphnin arundinibus.
Utque decem possint corrumpere mala puellam,
Missus & impressis hedus ab uberibus.

Versus Ovidij.

Qualis Bucolicis, quantus tellure domanda
Vitibus, arboribusque, apibus, pecorique, satisque
Aeneadum fuerit vates, tetraistica dicent.
Contineat quæ quisque liber, lege carmina nostra.
Sulpitij Carthagenensis.

Iusserat hæc rapidis aboleri carmina flammis
Virgilius, Phrygium quæ cecinere ducem.
Tucca vetat, Varusque simul: tu maxime Caesar
Non finis, & Latæ consulis historiae.
Infelix gemino cecidit prope Pergamon igni:
Et pene est alio Troia cremata rogo.

E P I T A P H I A V I R G I L I I

quæ fecerunt diuersi, quorum nomina
præponentur hoc ordine.

P A L L A D I V S.

Conditus hic ego sum, cuius modo rustica Musa
Per silvas, per rus, venit ad arma virum.
Asclepiades.

Tityron, ac segetes cecini Maro, & arma virumque
Mantua me genuit: Parthenope sepelit.
† Eusebius.

Virgilius iacet hic, qui pascua versibus edit,
Et ruris cultus, & Phrygis arma viri.
Pompeianus.

Qui pecudes, qui rura canit, qui prælia vates,
In Calabris moriens hac requiescit humo.
Maximianus.

Carminibus pecudes, & rus, & bella canendo
Nomen inextinctum Virgilius meruit.
Vitalis.

Mantua mi patria est, nomen Maro, carmina silvæ,
Ruraque cum bellis, Parthenope tumulus.
Basilus.

Qui silvas, & agros, qui prælia versibus ornat,
† Mole sub hac situs est, ecce poeta Maro.
Asmodianus.

Pastorum vates ego sum, cui rura, ducesque
Carmina sunt, hic me pressit acerba quies.

Iouianus

† Eustha-
nius,

† Condi-
tus hoc
tumulo
est ecce
poeta Ma-
ro.

P R I A P E I A .

Iouianus .

A siluis ad agros, ab agris ad prælia venit :
Musa Maronis adest nobilis ingenio ,

Eugenius . †

Bucolica expressi , & ruris præcepta colendi :
Mox cecini pugnas , mortuus hic habito .

Iulianus .

Hic dato Virgilio requies , qui carmina dulci :
Et Pæna , & segetes , & fera bella canit .

Hilarius .

Pastores cecini , docui qui cultus in agris :
Prælia descripsi , contegor hoc tumulto .

Aliud de Pictura eius .

Subduxit morti vincta pictura Maronem ,
Et quem parca tulit , reddit imago virum .

Aliud .

Lucis damna nihil tanto nocuere poetæ .

Quem præsentat honos carminis , & plutei .

VIRGILIUS AVT ALIUS
 eius nomine .

Mantua me genuit , Calabri rapuere , tenet nunc
Parthenope , cecini pascua , rura , duces .

Pastor , arator , eques , paui , colui , superavi
Capras , rus , hostes , fronde , ligone , manu .

QVIDAM DE IPSIS ,
 Daphnide .

Tristia fata tui , dum flet in Daphnide Flacci ,
Docte Maro , fratrem dijs immortalibus equas ,

F I N I S .

Series literarum .

† A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z .

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Ss Tt Vv Xx Yy Zz .

Aaa Bbb Ccc .

Omnes sunt quaterniones , præter † , duernionem , & Ccc , terniones ,

Vergilius Maro, Publius, / Servius / Badius Ascensius, Jodocus,

P. Virgilii Maronis ... Universum Poema cum absoluta Servii Honorati Mauri
Grammatici & Badii Ascensii interpretatione ; Probi & Ioannis Vivis in
Eclogas allegoriis

Venetiis 1610

2 A.lat.a. 326

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10210377-3